

МАРТА ТАРНАВСЬКА

ЖИТТЯ НА БІГУ

Щоденник, 1976–

Зміст

Вступ	<u>3</u>	1996	<u>1873</u>
Літопис	<u>5</u>	1997	<u>1950</u>
1968	<u>33</u>	1998	<u>2081</u>
1976	<u>57</u>	1999	<u>2187</u>
1977	<u>72</u>	2000	<u>2287</u>
1978	<u>127</u>	2001	<u>2408</u>
1979	<u>205</u>	2002	<u>2510</u>
1980	<u>299</u>	2003	<u>2612</u>
1981	<u>398</u>	2004	<u>2709</u>
1982	<u>473</u>	2005	<u>2788</u>
1983	<u>538</u>	2006	<u>2890</u>
1984	<u>614</u>	2007	<u>2970</u>
1985	<u>669</u>	2008	<u>3044</u>
1986	<u>747</u>	2009	<u>3099</u>
1987	<u>866</u>	2010	<u>3163</u>
1988	<u>979</u>	2011	<u>3215</u>
1989	<u>1093</u>	2012	<u>3274</u>
1990	<u>1225</u>	2013	<u>3351</u>
1991	<u>1316</u>	2014	<u>3401</u>
1992	<u>1407</u>	2015	<u>3460</u>
1993	<u>1500</u>	2016	<u>3494</u>
1994	<u>1617</u>	2017	<u>3535</u>
1995	<u>1743</u>		

“TO WHOM IT MAY CONCERN”

Кілька разів у моєму житті я пробувала писати щоденник. В час виїзду нашої родини на еміграцію (1944 року) загубився мій перший щоденник — разом із першими літературними спробами, фотографіями та іншими пам’ятками дитинства. Згодом були ще спроби щоденних записок, зокрема у роках 1946–47, 1968 і 1969. Але все це були короткотривалі спроби. Життя, виповнене щоденною заробітковою і домашньою працею, здобуванням освіти, вирощуванням дітей і громадською активністю, не залишало часу і бажання для регулярних записок. А ще ж були і спорадичні спалахи творчої праці — літературної, журналістичної. Регулярний щоденник потребує особливої мотивації і самодисципліни — їх в мене тривалий час бракувало.

Осіною 1976 року, коли мені було вже 46 років життя, я почала болісно усвідомлювати собі недоліки моєї пам’яті. Це вже був час, коли мої діти стали дорослими і коли я, покінчивши університетські студії і здобувши понад десятилітній стаж професійної праці, утвердила й устabilізувала себе у своїй фаховій спеціалізації — отже настала пора для деякої стабільності і рефлексій. Щоденник почала я — як про це говорять перші записи — у повній свідомості того, що він потрібний мені для допомоги моїй недосконалій пам’яті, і що він вимагатиме від мене неабиякої повсякчасної самодисципліни.

Регулярність щоденника на протязі перших 18 років завдячую також тій обставині, що мій доїзд до праці кожного дня — це була одноденна поїздка міським транспортом. Сідаючи у метро вранці на останній північній зупинці, я мала завжди забезпечене сидяче місце, а доїзд до центру, де треба було пересідати на інший поїзд, тривав майже пів години. Замість читати газету чи книжку, я завела собі рутину: робити записки, і робила їх на окремих роз’ємних аркушах паперу, що їх потім удома з’єднувала у зошити. Такі щоденні записки робила я і в час своїх подорожей. Згодом це стало звичкою і життєвою потребою.

Пару років тому я почала переписувати свій щоденник з рукописних карток на комп’ютер з думкою, щоб зберегти ці записки і зробити їх доступними моїм дітям і внукам у майбутньому. Переписуючи, я мала приємність зануритись у спогади про минуле своє життя, що його деталі давно вже призабулися. Але я також усвідомила, що мій щоденник — це документ доби, який може бути цікавий і для людей з-поза кола найближчої моєї родини. Сама я належу до тих читачів, улюбленою лектурою яких є не романи чи детективні тріллери, а щоденники, листування, біографії. Але як читач мемуарних жанрів, я особливо ціню в цих книжках — щирість і безпосередність.

І тому я даю дозвіл на майбутній друк цього мого щоденника — з усіма його інтимними й особистими ревелюціями, без куп’юр і цензурних скорочень. Переписуючи щоденник, я нічого не мінjala і не виправляла, за винятком інтерпункції та дрібних помилок у словах чи іменах. Свідомо не піддалася спокусі виправляти мову чи стиль, або робити цензурні зміни речей, які з погляду сьогодення мені не подобаються або виглядають в

іншому світлі. Щоденник цей у своїй автентичності віддзеркалює не тільки драму одного людського життя, але до деякої міри і життя української діаспори, а навіть є і документом практичного вжитку української мови (і її поступових змін!) в чужомовному американському довкіллі.

Мій щоденник у своїй нецензурованій повноті, очевидно, може бути надрукований тільки після моєї смерті. Редакторам, які готуватимуть його до друку, залишаю два прохання: до першого тому додати — після цього вступу — уривок із мого “Автобіографічного літопису” (з моєї книжки *Автобіографія*, включаючи рік 1976 до слів: “Початок систематичних записів у щоденнику”) — щоб познайомити читача з автором. При кінці першого тому, як додаток, включити щоденник європейської подорожі 1968 року, який становить окрему цілість і був підготований до друку під назвою “Туристична Європа — вперше”, але досі ніде не друкувався.

Марта Гарнавська
8 квітня 2001 року.

АВТОБІОГРАФІЧНИЙ ЛІТОПИС

1930 15 листопада.

Я народилася у Львові, як перша дитина в сім'ї Теодозія та Ірени Сеньківських [прізвище писалося часом також Сенківські, Сенковські або Сеньковські]. Батько, Теодозій Сеньківський (1907–1989), що його кликали в родині “Дозик”, був сином Якова Сеньківського (1852?–1919), заможного господаря-“кавуна” з Тернополя та Антоніни з Яримовичів (1869–1956). Бабуня Антоніна була другою жінкою Якова. Вона виїхала під кінець війни на еміграцію; жила в Америці в місті Дубюк, штат Айова; там і померла. Напередодні Першої Світової Війни мій батько, тоді ще молодий гімназист, вступив був у ряди Українських Січових Стрільців і з ними перебув війну і тиф на наддніпрянській Україні. Після війни закінчив українську гімназію в Тернополі, коротко вчився в Українському Тайному Університеті у Львові, опісля виїхав на студії медицини до Грацу, в Австрію. Здобувши диплом лікаря, нострифікував його в Польщі. В час мого народження був лікарем у Загальній Лікарні Львова, де я і народилася. Мати, Ірена з Чайковських Сеньківська (1907–1988), була дочкою урядника державних залізниць Антона Чайковського (1884–1975) та Михайлини з Салюків Чайковської (1890–1977). Після матури в гімназії Сестер Василянок у Львові, мати здобула диплом вчительки, закінчивши додатково вчительський семінар, і була перед моїм народженням вчителькою української народної школи в містечку Сколе. В час мого народження батьки проживали в домі мого прадіда Михайла Салюка на Богданівці, у Львові.

1932 Мої батьки разом зі мною переїжджають до містечка Устріки Долішні на Лемківщині, де батько відкриває свою приватну лікарську практику.

1936 Сім'я переїздить на землі корінної Польщі. Тут у містечку Солець над Вислою батько відкриває лікарську практику. У Сольці живе ще одна українська родина — рідна сестра батька — Розалія, з чоловіком Богданом Заплітним, вчителем у місцевій польській гімназії. Заплітні мають двох синів — Романа і Ярослава. Близькі родинні контакти. Вакації проводжу, звичайно, у бабуні і діда Чайковських у Львові, а з ними часто у Гребенові, в Карпатах.

1937 Я стаю ученицею першого класу польської народної школи в Сольці. До Радома — міста, що віддалене около 100 кілометрів від Сольця над Вислою, — переноситься зі Львова сестра матері Олександра (Леся) з чоловіком Левом Яцкевичем, який починає працювати інженером в дирекції державних лісів. До них незабаром переносяться зі Львова дідо і бабуня Чайковські. Часті родинні контакти.

1938 В Яцкевичів народжується доня — Мотря.

1939 Вересень. Початок Другої Світової Війни. До Сольця над Вислою вступає німецька армія. Народження брата Андрія. Початок життя під німецькою окупацією.

1940 В Радомі, де існує невеличка українська колонія і де створено Український Допомоговий Комітет із Левом Яцкевичем у проводі, організується українська народна школа. Дітей є не більше як два десятки, отже не досить, щоб творити окремі класи. Школу ділять на дві групи. Вчителем є Микола Збир, молодий абсолювент філософії і теології. Батьки переводять мене з польської школи в Сольці над Вислою до цієї української школи в Радомі. Мешкаю в родині тітки і вуйка Яцкевичів, де на цю пору перебувають також дідो і бабуня Антін і Михайлина Чайковські. В Радомі, довкола Українського Допомогового Комітету і школи, розгортається активне громадське життя. Організуються імпрези, місцеві і позамісцеві. Беру участь у постановках скечів і п'єс, що їх автором є Лев Яцкевич, ходжу на виступи приїжджих хорів (наприклад, добре запам'ятався концерт великого хору під диригентурою Володимира Божика). В домі Яцкевичів маю нагоду спостерігати і слухати запальні дискусії на політичні і культурні теми та бачити визначних і цікавих людей, таких, як наприклад, Володимир Кубійович. Вуйко Левко, ентузіаст поезії і сам поет, насичує домашню атмосферу поезіями Богдана Ігоря Антонича і польського поета Юліяна Тувіма, звертає увагу домашнім на вивчення нормативної української мови, настільною книгою в домі є підручник української мови Івана Огієнка. Під цими впливами, я читаю Антонича і Тувіма, вивчаю напам'ять багато їхніх поезій, починаю і сама писати вірші. Перший віршик, написаний на десятому році життя, мав за тему місто мого народження — Львів. Крім регулярного навчання в українській школі, беру також приватні лекції німецької мови.

1941/42 Червень 1941: німецько-радянська війна. Похід німецьких армій на схід. Німецька окупація Галичини. Батько стає окружним лікарем у Зборові. Сім'я переноситься із Сольця над Вислою до Зборова. Родини Чайковських, Яцкевичів, Заплітних також повертаються на українські землі.

1942/43 Я здаю іспит до другого класу української гімназії у Львові. Число місць для дівчат у гімназії обмежене до кількох і мене, не зважаючи на витриманий іспит, до гімназії у Львові не приймають. У висліді, батьки записують мене до 7-ого класу української народної школи в Зборові. Живу вдома з батьками і братом. Беру приватні лекції французької мови. Пишу вірші і нариси прозою, веду щоденник, переживаю перші романтичні зацікавлення. Події цього періоду, що особливо запам'яталися — це багатолюдний похід вулицями міста для водосвяття на ріці Стрипі в день Йордану і травматична сцена, коли під німецьким конвоєм виводили головною вулицею поза місто колону чоловіків, жінок і дітей єврейського населення Зборова.

1943 Здаю вступний іспит до 3-ого класу української гімназії в Тернополі. Хоч для дівчат знову призначена тільки обмежена квота, мене до гімназії приймають і я у вересні починаю регулярне навчання. Мешкаю в домі бабуні Антоніни Сеньківської, разом з кузенком Славком Заплітним, який також ходить до тернопільської гімназії.

1944 Радянські війська у наступі і фронт наближається до Тернополя. Повертаюся з

Тернополя до Зборова і згодом, разом з батьками, покидаю родинний дім. Мешкаємо деякий час у Львові, у тітки і вуйка Яцкевичів, потім коротко в Стрию. Літом переїздимо до Мушини, на Лемківщину, і живемо тут разом з Яцкевичами і Чайковськими. Поблизу, в Криниці, де зібралася велика колонія українців, що відступають на захід в міру наближення фронту, організується українська гімназія, щоб дати змогу дітям із різних галицьких шкіл закінчити розпочатий шкільний рік. Тут закінчую третій клас гімназії. Пізнім літом родини Сеньківських, Чайковських і Яцкевичів виїжджають із транспортом біженців до Словаччини. В час цього транспорту вантажними залізничними вагонами губиться моя мала валізочка, а в ній дорогоцінні пам'ятки дитинства — фотографії, листи, перші вірші, нариси, щоденник. У Словаччині сім'я Сеньківських мешкає у селі Немце в хаті словацького селянина-господаря, вимінюючи на прожиток вартісні речі родинної біжутерії, часом допомагає при сільсько-господарських роботах. З цього періоду найбільше запам'яталися саме ці сільсько-господарські роботи: я вперше живу на селі і вперше маю нагоду допомагати копати картоплю, молотити збіжжя, працювати на винограднику, навіть орати плугом поле. Знайомство із сільським учителем, що вчить мене словацької мови, дає читати книжки словацькою мовою та пише адресовані мені словацькі любовні вірші. На короткий час Немце і околицю захоплюють комуністичні словацькі партизани, потім владу перебирає німецька армія. Біженців, в тому числі і родини Сеньківських, Чайковських, Яцкевичів, відсилають транспортами до Австрії. В Штраасгофі під Віднем родини Сеньківських, Чайковських і Яцкевичів відриваються від транспорту, живуть короткий час приватно поза табором біженців. Батько здобуває призначення на працю лікаря до містечка Штайнеркірхен ам Траун (Steinerkirchen am Traun) в Горішній Австрії і туди переїздить весь рід — Сеньківські, Чайковські, Яцкевичі, займаючи призначений для лікаря будиночок, що його називають місцеві жителі “Doktorhaus”.

1945 Важкі місяці зими і весняного переднівку. До “Doktorhaus”-у долучуються інші біженці з Відня, куди надходить радянська армія. Зокрема прибувають сюди кузени по батькові Ірина і Юрко Бліхарі. Я беру приватні лекції латини в одного з українських професорів-біженців, який вперше відкриває мені секрети поезики і читає зі мною Овідія. Пишу регулярно вірші. Романтичне зацікавлення молодим українцем — студентом хемії.

Травень. До Штайнеркірхен в'їжджають танки американської армії. Кінець війни. Початок життя під американською окупацією Австрії. Серед гостей “Doktorhaus”-у вперше з'являється 28-літній журналіст і поет зі Львова Остап Тарнавський. Він мешкає з групою інших українських біженців у недалекому від Штайнеркірхен селі — Fischlham am Traun. Група української молоді, в тому числі і я і Остап, робимо прогулянки велосипедами в околицю, на футбольні змагання, а також дальші кількадевні прогулянки в гори до Zell am See, тощо. Активне товариське життя. Даю читати Остапові свої вірші, шукаючи критичної допомоги. Остап не виправляє моїх віршів, а на кожний з них пише власний вірш на цю ж тему.

Вересень. Ближче знайомство з Остапом переростає у взаємну любов. Обмін любовними віршами. Сім'я Сеньківських переїздить до табору біженців у Зальцбург і живе в місті у будинку колишньої військової казарми — Lehenerkaserne. Остап Тарнавський також переїздить до Зальцбургу і живе в таборі для біженців Hellbrunn. Родини Яцкевичів і Чайковських виїжджають до Німеччини, до табору біженців у Берхтесгаден. В Зальцбургу організується українська гімназія. Починаю ходити до п'ятого класу. При гімназії засновують також Пласт і я стаю активною пластункою.

1946/47 Остап виїжджає на студії інженерії до Грацу, в британську окупаційну зону Австрії. Наше близьке знайомство поглиблюється тепер шляхом обміну листами. Він пише їх спершу — задля коспірації перед моїми батьками — англійською мовою. Зустрічаємось тільки в час його приїздів до Зальцбургу підчас міжсеместральних перерв. Я вчуся в українській гімназії і завзято пластую, зокрема літом на пластових таборах над озерами Фушль і Санкт Вольфганг, в альпійських горах у мальовничому Salzkammergut-і. Крім того, беру приватні додаткові лекції французької мови, ходжу на курси салонних і народних танців, багато читаю, часто ходжу до зальцбурзького німецько-мовного професійного театру, зокрема захоплююсь легарівськими оперетками, пишу вірші, пластові пісні і нариси. Вперше, на сторінках пластової преси появляються друком мої вірші і дописи з пластового життя, що їх підписую псевдонімом “Пластунка Остапа”. В гімназійних стінних газетках і одноднівках друкую статті, злободенні віршики, жарти, підписуючи їх криптонімом Ма-Се. Близька дружба з гімназійними товаришками-пластунками Лідєю Чуйко, Христиною Целевич і Лялею Савицькою. Збереглися щоденники із записами датованими від 1 січня 1946 до 31 грудня 1946 і від 4 січня 1947 до 24 листопада 1947, як також записник-хроніка з дівочого пластового табору юначок “Чорногора” над Вольфгангзе, з датами від 29 червня до 18 липня 1947 року. Єдині вірші цього часу, які ввійшли пізніше до першої збірки поезій *Хвалю ілюзію* — це “Над рікою” і “До самоти”.

1948 В таборах біженців шириться “еміграційна гарячка”, у зв'язку з можливістю переселення. Батьки роблять заходи виїхати до Чіле. Переживання пов'язані із можливістю розлуки з Остапом. Остап повертається до Зальцбургу і починає працювати службовиком у бюро Злученого Українського Американського Допомогового Комітету. Наші інтимні стосунки поглиблюються і міцнішають. За його намовою я вирішую після сьомого класу української гімназії в Зальцбургу, приспішити своє закінчення гімназії, здаючи матуру екстерністкою в українській гімназії в Берхтесгадені, в Німеччині. Інтенсивно вивчаю матеріал восьмого класу. Їжджу щоденно через кордон до Німеччини здавати іспити з кожного предмету окремо. Дня **22 травня** здаю матуральний іспит з добрим вислідом перед комісією, що її очолює директор гімназії Володимир Радзикович. Після матури, в Зальцбургу, знову ж таки за намовою Остапа, вписуюсь як студентка, на філософічний факультет Зальцбурзького Університету. Рівночасно, одначе, з практичних міркувань, вчуся на курсі Abiturientenlehrgang, що має за ціль дати практичні комерційного характеру знання випускникам академічних гімназій. Зберігся щоденник із записами датованими від 1

січня 1948 до 15 червня 1948 року. Появляється друком перша Остапова збірка поезій *Слова і мрії*.

1949 5 березня — день нашого з Остапом одруження. Вінчання відбулося в церкві Сестер Уршулінок над рікою Зальцах у Зальцбургу і довершив його католицький український священик о. Юліян Слонський. Свідками вінчання були Остапові колеги по праці — Василь Гіна і Олег Микитей. Присутніми в церкві, крім нас, свідків, священика і дяка, були ще тільки мій батько і брат Андрій. Мати в цей час готувала для нас скромну перекуску. Австрія не визнавала церковних шлюбів за правомірні легальні акти, отже ми, крім церковного шлюбу, в той же день, брали також шлюб цивільний, що відбувся в австрійському Standesamt-і, в історичному замку — Mirabellsschloss. Весілля ми не справляли і для наших друзів і знайомих наше вінчання було несподіванкою. Після вінчання ми поїхали на пару днів у “весільну подорож” в гори до Bad Goisern. Повернувшись, жили короткий час разом з моїми батьками в таборі біженців Lehenerkaserne в Зальцбургу.

Незабаром після нашого одруження ми виїхали, разом з моїми батьками, транспортом переселенців до Бремену, в Німеччині, а звідти американським військовим кораблем “Mercy” до Сполучених Штатів Америки. До порту в Бостоні корабель причалив дня **21 квітня**, напередодні Великодніх свят. З Бостону через Нью Йорк (де пробули в готелі одну ніч), ми поїхали поїздом до Скрантону, в штаті Пенсильванія, де жив спонсор нашого приїзду до Америки, католицький український священик і мамин шкільний товариш, о. Володимир Андрушків. Перші місяці нашого побуту в Америці ми прожили на парафії в отця Андрушкова, де мама почала виконувати функції господині. Потім ми з Остапом випровалися на наше перше окреме самотійне помешкання. Кілька днів після приїзду до Америки, я знайшла працю на фабриці, де шили чоловічі штани (Lackawanna Pants Manufacturing Company). Остап деякий час залишався безробітним, згодом дістав працю в цій же фабриці. Перші мої заробітки в Америці вносили 50 центів за годину праці — мінімальна на той час заробітна платня робітника. Вчуса заочно в Українському Вільному Університеті, виписуючи скрипти і складаючи іспити поштою. Під кінець року — переїзд до Філадельфії.

1950 Обоє з Остапом працюємо на різних випадкових і короткотривалих фабричних роботах. Живемо короткий час у спільному помешканні з Яцкевичами і Чайковськими, потім разом з моїми батьками. Починаю брати активну участь у діяльності старшого пластуна. 1950 року написаний вірш “Аж сюди над залізо й бетон пронеслося”.

1951 Остап починає працювати службовцем у бюро Злученого Українського Американського Допомогового Комітету. Веде активну громадську і журналістичну діяльність. Я працюю спершу на фабриці, потім у бюро Progress Manufacturing Company, підприємства, що виробляє електричні лампи. Вечорами вчуса у Standard Evening High School, беру курси історії США, англійської мови і літератури, тощо. На спілку з Левом і Лесею Яцкевичами купуємо невеличкий будиночок при 4531 Old York Road і

починаємо жити у власній хаті. Перша подорож закордон: ідемо обоє з Остапом на кілька днів у Канаду, до Торонто.

1952 23 січня. Отримую другий, тим разом американський, диплом закінчення середньої школи від Standard Evening High School. Літом проводимо з Остапом короткі вакації на новозакупленій оселі Українського Робітничого Союзу в Glen Spey, N.Y. Я — вагітна. В кінці жовтня перестаю працювати в Progress Manufacturing Company. Появляється друком друга Остапова книжка — вінок сонетів *Життя*. 1952 року написані мої вірші “Едельвайси”, “Ти, мов поет із сонцем у кишені”.

1953 2 січня. Народини першого сина, Марка. Не повертаюся до заробіткової праці поза домом, вряди-годи тільки заробляю дещо, як друкарка-машиністка. Вперше пробую своїх сил в українській прозі: пишу оповідання “Людина в темряві”. Недала спроба відновити систематичні щоденникові записи: збереглися записи датовані 16 травня, 27 травня і 7 червня 1953. Продаємо хату при Old York Road і купуємо в сусідстві меншу, але виключно для власного вжитку при **4626 North 13th Street**. Недалеко, при вулиці Wingohocking купують хату Яцкевичі і до них переходять жити бабуна і дідо Чайковські. 1953 року написаний вірш “Поворот у зелену юність”.

1954 Заохочена батьковою офертою покривати кошти пов'язані з навчанням, спершу беру вечірні курси стенографії в Palmer School, а в травні вношу заяву-аплікацію на вищі студії до Temple University. У вересні починаю навчання в університеті, обмежуючись до вечірніх лекцій, двічі в тиждень. Вдень — вдома із сином Марком. Коли я іду в школу двічі в тиждень — сином опікується Остап. Після деякої творчої перерви, починаю знову писати вірші (1954 року написані, між іншими, “Зальцбург”, “Тобі, що без геройства і без слави”, “Поворот”, “Біла ніч”, “Після дощу”). Початок співпраці з пластовою сторінкою у *Свободі* і з журналом *Наше життя*. Вперше перекладаю коротку англomовну прозу — друкую переклад оповідання Сакі в журналі *Наше життя* під власним прізвищем, вперше не вживаючи псевдоніму.

1955 3 вересня. Народини другого сина, Максима. Коротка перерва у студіях. Нашу ділянку Логан поступово заселяють українці. У близькому сусідстві живуть не тільки добрі старі знайомі (наприклад, товаришка із зальцбургської гімназії Аня Головінська-Максимович з родиною), але і свояки, такі як моя хресна мама, Ярослава Марк з чоловіком Фридрихом, сином Андрієм і мамою Мариною, або мамин кузен Зенон Чайківський з жінкою Людою і синами Юрком і Богданом. Часті родинні і товариські контакти. На запрошення редактора журналу *Наше життя* Лідії Бурачинської стаю членом ред-колегії журналу. Пишу, в рамках університетського курсу композиції, кілька нарисів прозою англійською мовою і друкую деякі з них в *Ukrainian Weekly*, англomовному додатку до *Свободи*, підписуючи їх псевдонімом “Marty”. Пишу також український варіант одного з цих англomовних нарисів, що друкувався згодом під назвою “Herr Oberleutnant”.

1956 Продовжую вечірні студії в університеті. Початок співпраці з *Українською літературною газетою*, де друкую переклад новелі Фолкнера “Троянда для Емілії”. Літом — пару тижнів з дітьми над океаном у Wildwood Crest, N.J. Появляється друком Остапова книжка поезій *Мости*. В місті Дубюк, в штаті Айова, в домі своєї доньки Ольги Наумик, вмирає на 87 році життя бабуня Антоніна Сеньківська (Сенковська) і батько їде на похорон. Похоронена бабуня в Дубюк, на цвинтарі Mount Carmel. Мої контакти з бабунею Антоніною були обмежені до осені 1943 року, коли я жила під її опікою в Тернополі; ні перед тим, ні після цього наші життєві шляхи не перехрещувалися.

5 вересня. Отримую громадянство Сполучених Штатів Америки.

1957 Продовжую вечірні студії в університеті. Організую і веду у Філядельфії Літературно-Мистецький Пластовий Гурток. Вперше друкуюся в літературному журналі *Київ* (переклад новелі “Муха” Катерини Менсфілд). В *Українській літературній газеті* друкую переклади новель Гемінгвея. Початок праці в управі української бібліотеки, що її організатором є гурток старших пластунок “Чортополохи”. Перші дописи до преси: звичайно про пластову діяльність і пластові імпрези. Літні вакації з дітьми над океаном у Wildwood Crest, N.J. Пишу вірші “Мені назустріч над вечірнім морем”, “Memento”, “Дозрівання”. Марко, що йому у вересні тільки чотири з половиною роки життя, починає ходити до суботньої української школи.

1958 Продовжую вечірні студії в університеті. Остап має пропозицію виїхати, як представник ЗУАДКомітету до Німеччини, але від пропозиції відхиляється. Пишу оповідання “Стара історія” (назва потім змінена на “Подарунок”), вірші “Вітер”, “Після дощу”. Літом — вакації з дітьми над океаном. Марко у вересні стає учнем першого класу щоденної народної школи Сестер Василянок при вулиці Ліндлей, на знаючи ще взагалі англійської мови.

1959 Продовжую вечірні студії в університеті. Роблю переклади англійської прози Тербера, Ван Тілбург Кларка і друкую їх в *Українській літературній газеті*. Пишу вірші “Слово про полк ілюзій”, “Сонцерадістю день налито”, “Чи й ти ішов крізь ніч?”, нарис прозою “Мала людина і море”, а також фейлетони, статті англійською та українською мовою для журналу *Наше життя*.

1960 Продовжую вечірні студії в університеті. П'ятилітній Максим починає ходити до суботньої української школи. Зберігся з цього року одноразовий автопсихотерапевтичний запис з датою 30 липня 1960 року. Появляється друком Остапова збірка поезій і поетичних перекладів *Самотнє дерево*. Серед моїх віршів написаних 1960 року — “Автопсихотерапія”, “Прохід”.

1961 Максим стає учнем першого класу народної школи сестер Василянок, куди ходить

вже також його старший брат Марко. Остап починає студії бібліотекознавства в університеті Дрексель, залишаючись частинно на праці в ЗУАДКомітеті. Я починаю працювати банковим службовцем в Українській Щадниці (Ukrainian Savings and Loan Association) і продовжую вечірнє навчання в університеті. Літом Марко вперше перебуває один місяць на пластовому новацькому таборі в East Chatham, N.Y. Це — початок його активного пластування — від тепер аж до закінчення середньої школи він, як і згодом також його брат Максим, кожного літа на пластових таборах.

1962 Останній семестр на Temple University переходжу на цілоденне навчання і в червні здобуваю диплом **Bachelor of Arts** із соціології і антропології *summa cum laude* — з найвищою похвалою. Отримую також нагороду *College Alumni First Prize*, Temple University. В той же час Остап отримує диплом *Master of Science in Library Science*, Drexel University. Остап приймає першу професійну працю бібліотекаря в каталогізаційному відділі *Public Library* в Newark, N.J. Живе в Нуарку в домі наших далеких свояків Наталки Єрегі і Парані Стойко, приїжджаючи додому тільки на суботу/неділю. Влітку я з дітьми і моїми батьками перебуваю на коротких вакаціях в Барнесборо, Пенсильванія, на парафії знайомого священника, о. Мирона Головінського. В 1962 році написані вірші “Запрошення”, “Три відміни”, “Є в мене життерадісне звіря”, “Еротика”, “Вибір”, “На терезах, де справедливість важать”, “Людина вийшла у безмежне море”.

1963 Літом починаю градаційні студії бібліотекознавства в Drexel University (тоді ще Drexel Institute of Technology). Максим вперше на новацькому пластовому таборі в East Chatham, N.Y. (разом із братом Марком). Остап працює в Нуарку і приїжджає тільки на суботу/неділю, а крім того часто пише листи. Пишу оповідання “Туга за красою життя”.

1964 Пишу, в рямцях університетського курсу, самостійну дослідницьку працю: бібліографічний огляд історії української літератури: як вона віддзеркалена в наявних англійських матеріалах. Це — початок серйозного мого зацікавлення цією темою: починаю збирати матеріали до бібліографії, яка згодом прийме назву “Ukrainian Literature in English”. В червні отримує диплом *Master of Science in Library Science* з Drexel University. Від вересня починаю працювати професійним бібліотекарем у каталогізаційному відділі *Free Library of Philadelphia*. Остап отримує працю у Філадельфії, в бібліотеці Temple University. Початок моєї співпраці із журналом *Сучасність*. 1964 року написані вірші: “Хвалю ілюзію”, “Відкриття пам'ятника”.

1965 Початок моєї активності на громадському пості керівника Бібліотеки Пласту і Рідної школи. Дописи в пресі про цю бібліотеку. 1965 року написані вірші “Весна”, “Хвала життю”. Появляється, як окремий відбиток, Остапів есей *Подорож поза відоме*.

1966 Появляється друком Остапова книжка есеїв *Туга за мітом*. Остап працює дев'ять місяців в редакції щоденника *Свобода* в Джерзі Сіті (Jersey City, N.J.), доїжджаючи до роботи кожного дня поїздом з Філадельфії. В жовтні починає працю, як керівник

каталогізаційного відділу в бібліотеці Community College of Philadelphia. В червні Марко закінчує школу Сестер Василянок, а у вересні починає середньошкільне навчання в Central High School. Року 1966 написаний вірш “На справжньому снігу, створеному людиною”.

1967 Подорож автом з Зенком і Людою Чайківськими, їхніми і нашими дітьми, до Монреалу в Канаді. 1 травня я починаю працю на пості бібліотекаря іноземного права (Foreign Law Librarian) в Правничій Бібліотеці Пенсильванського Університету (Biddle Law Library, University of Pennsylvania). Пишу оповідання “Портрет.”

1968 В квітні: Мій перший авторський вечір. Організатором його був курінь Уладу Пластового Сеніорату “Чортополохи”. Доповідь про мою творчість читала Оксана Генгало. Влітку їдемо з Остапом і обома синами Марком і Максимом у трижневу туристичну подорож по західній Європі, що веде через Англію, Голландію, Німеччину, Австрію, Італію, Швейцарію і Францію. Зберігся щоденник цієї подорожі, що позначений датами від 12 липня 1968 до 2 серпня 1968 року. Вчуся, як вільний слухач, на додаткових курсах в Університеті Дрексель і в Правничій Школі Пенсильванського Університету. (“Law librarianship”, Drexel University; “Torts”, University of Pennsylvania Law School). До десятиліття Бібліотеки Пласту і Рідної Школи пишу вертеп-монтаж “Мандрівка з книжкою.” Друкуюся вперше у збірнику Об’єднання Українських Письменників “Слово”.

1969 Марко в травні здає матуру в школі українознавства Рідної Школи. Максим у червні закінчує школу Сестер Василянок, а у вересні починає середню школу Central High School. Беру участь у річній конференції американської асоціації правничих бібліотекарів (American Association of Law Libraries) в Гюстоні (Houston, Texas). Після конференції, їду з колегами-правничими бібліотекарями на кількадечну прогулянку до Мехіко. Зберігся з цієї подорожі записник датований від 29 червня 1969 до 6 липня 1969 року. Вкінці літа відбуваємо з Остапом і Максимом подорож по Канаді, що дає нам змогу оглянути Торонто, Едмонтон, Джаспер, Банф і Вінніпег. Під впливом вражень подорожі пишу вірш “Maligne Lake”. Слухаю курс ісламського права в Правничій Школі Пенсильванського Університету. Появляється друком моя перша самостійна публікація — бібліографічна брошурка *Українська національна революція в поезії, 1917–1967*. Старшопластунський і сеніорський пластові курені “Чортополохи” вибирають мене на почесний пост “Головного Чортополоха”.

1970 Слухаю курсу порівняльного права в Правничій Школі Пенсильванського Університету. В квітні виступаю з лекцією про довідкову роботу бібліотекарів-спеціалістів іноземного права “Foreign law librarianship and legal research” в Колумбійському Університеті в Нью Йорку (Columbia University School of Library Service). Їду влітку на трижневий курс для бібліотекарів-спеціалістів іноземного права (Foreign law librarianship) до Каліфорнійського Університету в Берклі (University of California, Berkeley, CA). Зберігся щоденниковий записник з цього часу, від 5 липня

до 24 липня 1970. Згодом приїжджають до Каліфорнії Остап з Максимом і ми втрьох проводимо додаткові три тижні, подорожуючи від Сан Франціско (де відвідуємо Остапового приятеля Тараса Кульчицького) до Лос Анджелесу, де відвідуємо мою приятельку Лялю Маланчук, а тоді разом з нею їдемо ще до Сан Дієго і до Тіжуана, в Мехіко. Марко в червні закінчує середню школу (Central High School), а у вересні починає студії в Пенсильванському Університеті. Рівночасно підчас академічного року працює вчителем-асистентом в школі українознавства Рідної Школи. 1970 року написані вірші “Das ewig Weibliche”, “На виставці Ван Гога”. Беру участь, як член журі, в літературному конкурсі для пластового юнацтва, що його організує філядельфійська пластова станиця.

1971 Появляється друком Остапова книжка *Брат братові* — історія Злученого Українського Американського Допомогового Комітету. Купуємо дім при **6509 Lawnton Ave.** Остап їде з туристичною прогулянкою на один тиждень до Іспанії. Слухаю курсів в University of Pennsylvania Law School — порівняльного права (вдруге, з іншим професором) і східно-африканського права. Як запрошений викладач-гість, виступаю з лекціями про довідкову роботу в іноземному праві (Foreign law librarianship and legal research) в Колумбійському і Дрексельському університетах (Columbia University School of Library Service — в січні, Drexel University Graduate School of Library Science — в травні). 1971 року написані вірші “Читаючи Лесине листування”, “Залицяння”.

1972 Виходить друком перша книжка моїх поезій *Хвалю ілюзію*. Пишу оповідання “Самотнє місце під сонцем” і “Європейський записник”, вірш “В житті моєму теж був Бабин Яр”, а на замовлення композитора Степана Гумініловича, низку текстів-пісень під його музику. Початок моєї співпраці з *Law Library Journal*. Максим 20 травня здає матуру в школі українознавства Рідної Школи. В грудні Остап переживає перший серйозний серцевий приступ — інфаркт і перебуває три тижні в лікарні.

1973 Важкий рік повільного Остапового повороту до здоров'я. Приїзд з Польщі на довші відвідини його сестри Марії Канської. Активна моя співпраця з журналом *Наше життя*. Отримую нагороду Спілки Українських Журналістів Америки за статтю “Незвичайна книга про незвичайну людину”. Максим закінчує середню школу (Central High School) і осінню починає студії в Пенсильванському Університеті (University of Pennsylvania) у спеціальній програмі для відмінників, як “Benjamin Franklin scholar”. В час академічного року працює також вчителем-асистентом в школі українознавства Рідної Школи. Марко влітку — студентом українознавчих курсів літньої школи Гарвардського Університету. 14 жовтня Ігор Качуровський дає критичний огляд книжки *Хвалю ілюзію* в окремій передачі на хвилях *Радіо Свобода*. 1973 року написаний вірш “Діагноза”.

1974 Літом — перша моя подорож в Україну: відвідую Крим, Львів, Київ, Канів, Полтаву, Харків, а також переїздом — Москву. Пишу вірші “Травелог”, “Землетрус”, “Біржа”, роблю поетичні переклади поезій американської поетки Адрієн Рич (Adrienne

Rich). Початок моєї співпраці з міжнародним журналом *International Journal of Law Libraries* (згодом перезваний на *International Journal of Legal Information*). Поява друком у цьому журналі першого сегменту великої моєї анотованої бібліографії “German treatises on American law” (згодом ця праця продовжується під назвою “German books on American law”). Остап влітку їде до Мюнхену для студій в Українському Вільному Університеті. Отримую третю нагороду Українського Літературного Фонду ім. Івана Франка в Шікаго за книжку *Хвалю ілюзію*. Останній рік моєї громадської праці на пості керівника Бібліотеки Пласту і Рідної Школи. Марко в травні отримує диплом Bachelor of Arts від University of Pennsylvania, а від вересня починає градаційні студії фільму в New York University.

1975 Остап має наукову відпустку (“sabbatical”), проводить значну частину часу в Мюнхені в Українському Вільному Університеті, або вдома, працюючи над дисертацією. Слухаю курс права соціалістичних країн східної Європи (“Socialist law”, University of Pennsylvania Law School). В травні виступаю, як запрошений викладач-гість з лекцією про “Foreign and international legal research” в Drexel University Graduate School of Library Science. Максим проводить літо на українознавчих курсах в літній школі Гарвардського Університету. 24 грудня на 91 році свого життя вмирає дідो Антін Чайковський. Похоронений дідо на українському католицькому цвинтарі у Факс Чейсі, біля Філядельфії. 1975 року написані: перший варіант “Американського триптиха”, вірш “Розмова з філософом по дорозі з Гантеру”, дослідження “Євгенія Ярошинська”. В червні 1975 довідаюся із *Свободи*, що Український Науковий Інститут Гарвардського Університету приділив Мирославі Знаєнко стипендію для праці над бібліографією англійських перекладів з української літератури. Тому, що моя праця над цією темою вже далеко заавансована, щоб не дублювати роботи, нав'язую контакт із Знаєнко і ми домовляємось про співпрацю, що в ній має брати участь також і Наталка Соневицька.

1976 Пишу оповідання “Дилема”. Слухаю курс міжнародного права (“Public international law”, University of Pennsylvania Law School). Появляється окремою брошурою, як відбиток із журналу *Сучасність*, моє дослідження *Євгенія Ярошинська — життя і творчість*. В червні виступаю модератором на організованій мною сесії про впливи цивільного європейського права на розвиток права США в час річного з'їзду Американської Асоціації Правничих Бібліотек у Бостоні. Влітку — Остапова промоція на доктора Українського Вільного Університету; проводжу свої вакації разом з ним у Мюнхені. Початок систематичних записів у щоденнику, що зберігся і продовжується і досі: перший запис позначений датою 25 жовтня 1976 року. Під кінець 2010 року щоденник має вже 3781 переписаних на комп'ютері сторінок. Довідка про мене в *Енциклопедії Українознавства*.

1977 25 лютого, на 87 році життя, вмирає бабуня Михайлина Чайковська. Похоронена бабуня на українському католицькому цвинтарі у Факс Чейсі, біля Філядельфії. В квітні я виступаю в Нью Йорку з доповіддю про легковаження літератури. Доповідь, повторена пару разів у Філядельфії і згодом надрукована у *Свободі*, викликає низку

різноманітних відгуків і широку дискусію в пресі. Виступаю також англійською мовою на форумі алюмнів Temple University з доповіддю “Українська література для американського читача” (“Ukrainian literature for the American reader”). Цю доповідь, передана до статті, я пропоную до друку журналові *Ukrainian Quarterly*, але редактор квартальника Володимир Душник вимагає відокремлення всіх радянських і комуністичних матеріалів в окрему групу з коментарем, і я принципово від таких змін відмовляюся, вимагаю звороту свого машинопису і шлю його до друку в американський літературний квартальник університету Оклахоми *World Literature Today*. В травні Максим отримує перший університетський диплом Bachelor of Arts від University of Pennsylvania, а осінню починає студії в Гарвардському Університеті, у відділі порівняльної літератури. В червні Марко отримує диплом Master of Fine Arts in Film від New York University. Літом я їду на наукову конференцію International Association of Law Libraries до Будапешту. Поїздка на конференцію пов'язана з двотижневою туристичною поїздкою американських правничих бібліотекарів і видавців, що веде через Швейцарію, Австрію, Угорщину. В групі прогульковців знаходиться місце і для Остапа, отже їдемо разом. Цього року — перша довідка про мене в *Who's Who of American Women*. Праця над поетичними перекладами до запланованого циклу “Десять жінок — поетів”.

1978 Взимку — один тиждень на Багамських островах: ми обоє з Остапом в товаристві Зенка і Люди Чайківських і Асі Цісик. В квітні — виїзд Марка до Каліфорнії, до Голівуду. В червні — поїздка з Остапом до Максима до Кембриджу, Массачузетс, і моя участь (з доповіддю) в Постійній Конференції Українських Студій на Гарвардському Університеті (ПКУС). Вперше вибрана заступником голови Біо-Бібліографічної Секції ПКУС. Літом — один тиждень на вакаціях на Cape Cod з Остапом, Максимом, Людою і Зенком Чайківськими. Один тиждень подорожую авто з Мотрею і Тимошем Головінськими по штатах Ровд Айленд, Нью Гемпшир і Вермонт. 1978 року закінчую раніше розпочату поему “Американський триптих”. Квартальник *World Literature Today* друкує мою статтю “Українська література для американського читача” і запрошує до постійної співпраці. Організую, як голова окремого комітету, літературний конкурс для письменників, з нагоди 20-ліття Бібліотеки Пласту і Рідної Школи. Перше знайомство з Миколою Жулинським з Києва. Перший критичний відгук з України на книжку *Хвалю ілюзію* — у листі Віктора Маринчака з Харківського Університету.

1979 В травні — поїздка з Остапом до Максима до Кембриджу, моя участь, з доповіддю, в черговій конференції ПКУС у Гарвардському Університеті і бібліографічна робота в гарвардських бібліотеках. Від 14 червня до 13 липня ми з Остапом у Греції в товаристві молодих пластунів: Мотрі, Яреми і Христі Ракочих та Рені Данилишин. Оглядаємо Атени, Спарту, Міконос, Санторіні, Крету. Пишу щоденник подорожі, який згодом надрукую в журналі *Нові дні*. Появляється друком Остапова книжка оповідань *Камінні ступені*. Осінню Марко перебуває у Філядельфії, працюючи над фільмом “The Ukrainian Christmas Story”. Резигную з членства в редакційній колегії журналу *Наше життя*. 1979 року написаний вірш “У лікарні”.

1980 2 лютого: одруження Марка з Ією Лабунькою. Весілля відбувається у Філядельфії, але молодята під кінець березня переїжджають на постійний побут до Каліфорнії. Від кінця березня до половини червня живе в нас Івась Керницький, який поволі повертається до здоров'я після важкої хвороби. В червні відвідуємо з Остапом Максима в Кембріджі: я беру участь (з доповіддю) в черговій конференції ПКУС в Гарвардському Університеті, працюю над своїми проектами в гарвардських бібліотеках. Вперше вибрана головою Біо-Бібліографічної Секції ПКУС. Влітку — подорож з Остапом з прогулькою Товариства Українських Інженерів до Норвегії, Швеції і Данії. Зустріч у Копенгагені з Максимом, який літо проводить у Франції. Під кінець серпня беру участь, як слухач циклу лекцій Григорія Костюка і Леоніда Плюща, у семінарі Української Вільної Академії Наук у США в Гантері. Виходить друком, як окрема брошура, моя чергова бібліографічна робота: *Остап Тарнавський: бібліографічний покажчик*. У відповідь на мою статтю “Ключі до скарбниці друкованого слова”, надруковану у *Свободі*, д-р Микола Ценко стає фундатором бібліографічних конкурсів, а я стаю головою конкурсної комісії щорічного Бібліографічного Конкурсу при Українському Науковому Інституті Гарвардського Університету. 1980 року написані вірші “The last frontier”, “Geiranger”.

1981 Від 10 до 21 січня я в Каліфорнії, відвідую Марка та Ію, проводжу пару днів з Лялею Маланчук в Glendale і Palm Springs. В лютому — поїздка до Торонто, з доповіддю про англomовну літературну україніку на запрошення літературного клубу “Козуб”. Максим здає усні докторські іспити в Гарвардському Університеті. Моя стаття “Чорна Пантера і чорна пляма на совісті” викликає широку дискусію в пресі про Винниченка. Організую і беру участь з доповіддю в біо-бібліографічній сесії чергового ПКУС у Гарварді, і як звичайно, присвячую трохи часу для праці в гарвардських бібліотеках. В червні беру участь в річній конференції American Association of Law Libraries у Вашингтоні, є зо мною і Остап, і ми разом, після конференції, їдемо на прогулянку на південь до штату Virginia, оглядаємо Williamsburg, Monticello, Richmond. В серпні, разом з Остапом і Максимом, летимо до Сан Франціско, а потім автом з Тарасом Кульчицьким мандруємо по північній Каліфорнії і по штатах Орегон і Вашингтон. В жовтні я вперше, як автоводій, їду сама автом в дальшу подорож — на Союзівку, де відбувається з'їзд колишніх учнів зальцбургської гімназії, а звідти, уже при шоферуванні Лялі Маланчук, їдемо удвох з Лялею на “осінні листя” по штатах Нью Йорк, Вермонт, Нью Гемпшир, Мейн і Массачузетс. Виходить друком друга книжка моїх поезій *Землетрус*. 1981 року написаний вірш “Притягання землі і неба”.

1982 В січні — один тиждень з Остапом на Арубі. В лютому і березні на українській і російській радіопередачах *Радіо Свобода* Ігор Качуровський робить критичний огляд книжки *Землетрус*. **3 квітня** — мій авторський вечір, що його організують колишні актори Львівського Оперного Театру і де доповідь про мою творчість читає Григорій Костюк. В червні — організую (востаннє, як голова біо-бібліографічної секції) і беру участь з доповіддю у черговій конференції ПКУС у Гарвардському Університеті. Опісля подорож автом з Остапом і Максимом на з'їзд Об'єднання Українських Письменників

“Слово” до Торонто. Літом — короткий відпочинок над океаном, а потім у горах, в Гантері. В жовтні — участь у конференції “Українська жінка у двох світах”, в сесії про творчий процес і проблеми сучасної письменниці. В грудні — мій виступ з авторським читанням на запрошення Клубу Російських Письменників в Колумбійському Університеті в Нью Йорку. Перші друковані російські переклади моїх поезій. Пишу “Буденні діалоги на болючі теми”, працюю над бібліотечним посібником. Книжка *Землетрус* згадана серед “відмічених творів” 6. Літературного Конкурсу Українського Літературного Фонду ім. Франка в Чікаго.

1983 В січні Микола Щербак присвячує дві радіопрограми *Радіо Свободи* для обговорення книжки *Землетрус*. В березні велика стаття про мою творчість Є.Дімер в ньюйоркській російській газеті *Новое русское слово*. **29 травня:** одруження Максима з Уляною Пасічник. Вінчання і весілля відбулося в Кембриджі, Массачузетс. Беру участь в черговій конференції ПКУС у Гарвардському Університеті. Подорож до Європи прогулянкою, що в ній беруть участь, крім мене й Остапа, ще Ляля Маланчук та декілька інших знайомих. Відвідуємо Францію, Швейцарію, Австрію, Італію, Югославію, Німеччину. Спільний з Остапом авторський літературний виступ у Мюнхені, із вступним словом про нас Юрія Бойка. Дешевим “домашнім способом” друкую 50 примірників мого посібника *Українська бібліотека в Америці*. 25 жовтня виступаю в рядах семестра письменницьких виступів в Українському Католицькому Університеті у Філядельфії, і Леонід Рудницький переводить зі мною публічне інтерв'ю. 1983 року написаний вірш “Дев'ятнадцятий рік. Тульчин”.

1984 В лютому — смерть Івана Керницького. Читаю доповідь на авторському вечорі Віри Вовк у Філядельфії. Початок червня — моя участь з доповіддю в черговій конференції ПКУС на Гарвардському університеті. В половині червня — Остап дістає другий серцевий приступ — інфаркт і проводить пару тижнів у лікарні. Від катетеризації серця, яка на думку спеціалістів потрібна для встановлення точнішої діагнози, Остап, однак, категорично відмовляється. Відкликаю, в останній хвилині, заплановану спільну подорож на конференцію American Association of Law Libraries до Сан Дієго, в Каліфорнії, а потім з Лялею Маланчук на Гавайські острови. Довідаюсь вперше про те, що Ляля перейшла операцію на рака груди. В серпні їдемо з Остапом, Максимом, Уляною, її мамою і братом Павлом на тиждень відпочинку на Бермуді. Виступаю, як запрошений викладач-гість з лекцією про “Research in international law” перед студентами Правничої Школи Пенсильванського Університету (University of Pennsylvania Law School). Поява друком Остапової книжки *Сотня сонетів*.

1985 В січні — пару днів у Кембриджі: працюю в гарвардській бібліотеці. Офіційний кінець моєї співпраці з Мирославою Знаєнко. Беруся викінчувати сегмент бібліографії англійської літературної україніки, що його опрацьовувала я сама, і починаю переговори з дирекцією Канадського Інституту Українських Студій в справі друку цієї праці. В червні поїздка з Остапом на конференцію до University of Illinois в Urbana/Champaign. Я на конференції — тільки гість: працюю над своїм

бібліографічним проєктом у бібліотеці. Від 21 липня до 4 серпня я на вакаціях в Англії і Шотландії з Лялею Маланчук і її сином Мироном. В серпні — один тиждень з Остапом, Максимом, Уляною, її мамою та братом Романом з родиною на відпочинку на півострові Cape Cod. В жовтні беру участь, як запрошений поет, в симпозиумі сучасної української поезії “Beyond Tradition”, що його організує University of Ottawa в Оттаві. Остап також бере участь у програмі. Виступаю із доповіддю на вечорі Уляни Любович у Філядельфії. В журналі *Comparative Labor Law* появляється вперше регулярна квартальна бібліографія поточних книг і статей про порівняльне й іноземне трудове право, спільна праця моя і моєї асистентки Марії Смолки-Дей. Стаю членом-кореспондентом Української Вільної Академії Наук у США. Вперше купую компютер і починаю вживати його для своєї бібліографічної праці. Симпозиум в Оттаві дає стимул для відновленої поетичної творчости: 1985 року написані вірші: “Макіявелівський полуденок з Архипенком”, “Чорний кіт”, “Веселка”, “Шотландія”, “На смерть Василя Стуса”.

1986 Участь, разом з Остапом, в 48. Міжнародному Конгресі ПЕН у Нью Йорку в січні. В лютому відсилаю до друку працю “Ukrainian Literature in English: Books and Pamphlets, 1890–1965”. Травма пов'язана з нуклеарною катастрофою в Чорнобилі: пишу вірш “Перше травня”. В червні участь, з доповіддю, разом з Остапом, у науковій українознавчій конференції в Урбана/Шампейн в Іллінойському Університеті. Про мою доповідь на цій конференції Надія Світлична звітує в окремій передачі *Радіо Свобода*. Останні два тижні липня — на відвідинах у Марка та Ії в Лос Анджелесі та з Лялею Маланчук в Лос Анджелесі та в Сан Дієго. В серпні — один тиждень з Остапом на Союзівці. Виступаю, як запрошений викладач-гість з лекцією про “Research in foreign and international law” перед студентами University of Pennsylvania Law School. В грудні беру участь, як запрошений поет, в міжнародному “Poetry Reading” на конференції AATSEEL (American Association of Teachers of Slavic and East European Languages) у Нью Йорку. Максим отримує докторат з порівняльної літератури в Гарвардському Університеті.

1987 В січні: один тиждень з Остапом, Максимом, Уляною, Марком та Ією в Лос Анджелесі і на мандрівці винаймленим автомобілем-van-ом до Palm Springs, Indio, Joshua Tree National Monument, 29 Palms. Пару днів з Лялею Маланчук в Лос Анджелесі. В березні виступаю, як запрошений викладач-гість, з лекцією про міжнародні договори і міжнародні суди перед студентами Правничої Школи Пенсильванського університету. Максим отримує і приймає оферту праці у відділі слов'янських мов і літератур Торонтонського університету. 3 квітня: в Максима й Уляни народжується перший син, наш перший внучок, Іванко. 3 травня: до нас до Філядельфії, на відзначення Остапових 70-их уродин, приїжджають Марко та Ія з Лос Анджелесу, Максим, Уляна та новонароджений Іванко з Кембриджу. Велика гостина в нашому домі. Після того, я проводжу тиждень своїх вакацій в Максима й Уляни в Кембриджі, допомагаю з дитиною, “здаю іспит на бабуню”. В червні їдемо з Остапом на градуаційні церемонії в Гарвардському Університеті, з нагоди Максимового

докторату. Потім моя участь в конференції American Association of Law Libraries в Шікаго, куди приїхав зі мною також Остап, а зразу ж звідти подорож до Урбана/Шампейн, на українознавчу конференцію, де обоє з Остапом виступаємо з доповідями. В серпні обоє з Остапом перебуваємо на відпочинку в Гантері: я беру участь, як слухач, в черговому семінарі УВАН, слухаючи низку лекцій Романа Шпорлюка і Бориса Шкандрія. Наш побут у Гантері перериває вістка, що моя мама розбита паралічем і в лікарні. Повертаємося негайно додому до Філядельфії. Мама спаралізована, лежить у лікарні цілий серпень і вересень. Під кінець серпня я один тиждень у Кембриджі, помагаю Максимові й Уляні пакуватися. Під кінець серпня вони вже в Торонто. На початку жовтня забираю маму з лікарні, наймаю для неї і для тата господиню і вони втрюх з господинею продовжують жити у власному домі, в близькому від нас сусідстві. Щоденні клопоти і турботи пов'язані з опікою над батьками. В листопаді маю змогу пару днів провести в Максима й Уляни в Торонто. 1987 року написаний вірш “Кожна зустріч — прощання”.

1988 Хвороба Лялі Маланчук посилюється. Плани відвідати її в січні відкликаю через клопоти з господинями моїх батьків. В лютому виступаю на семінарі для бібліотекарів слов'янського відділу Нью Йоркської Публічної Бібліотеки. В березні таки їду на десять днів до Каліфорнії, щоб відвідати Марка та Ію та побути пару днів із смертельно хворою Лялею. Вміжчасі у Філядельфії настає криза, що про неї мене Остап не інформує, щоб не скорочувати мого побуту в Каліфорнії: мамина опікунка раптом покинула працю. Кризу розв'язує сам Остап, знайшовши для мами іншу опіку. В квітні, в час, коли Уляна їде до Італії на наукову конференцію з нагоди тисячеліття християнства в Україні, я — в Торонто, помагаю Максимові опікуватися малим Іванком. В червні Остап знову пару днів у лікарні. Від катетеризації серця знову рішуче відмовляється. В липні ми з Остапом один тиждень на спільних вакаціях на Кейп Кад з Максимом, Уляною, Іванком і Марусею Пасічник. В липні мій офіційний титул на роботі міняється на “Associate Director for Foreign and International Law”. Появляється друком у видавництві Канадського Інституту Українських Студій моя перша бібліографічна книжка з англomовної літературної україніки, *Ukrainian Literature in English: Books and Pamphlets, 1890–1965*. Резигную з головства і членства в комісії Бібліографічного Конкурсу при УНІГУ. Виступаю знову з лекцією перед студентами Правничої Школи Пенсильванського Університету. **29 липня** вмирає в лікарні у місті Портленд, в штаті Орегон, Ляля Маланчук. В серпні ми з Остапом один тиждень на відпочинку на Союзівці. Стаю вперше членом американської славістичної асоціації (American Association for the Advancement of Slavic Studies, AAASS). **22 жовтня** вмирає на 81 році свого життя, після однорічної недуги і кількох останніх тижнів побуту в лікарні, моя мама. Похорон відбувся **28 жовтня**; похоронена мама на українському цвинтарі у Fox Chase, біля Філядельфії. В листопаді — подорож з Остапом на конференцію AAASS, що відбувається в Гонолюю, на Гавайських островах. (Я їду службово, мою поїздку оплачує Пенсильванський Університет). В конференції бере участь чимало українських науковців, в тому числі і Максим. Після конференції ми з Остапом їдемо ще на пару днів на острови Kauai і Hawaii. В грудні беру участь, як

запрошений поет, в міжнародному поетичному читанні на славістичній конференції AATSEEL у Вашингтоні. Поганий стан здоров'я батька. Неприємності з братом Андрієм, пов'язані з тим, що батько не має виготовленого тестаменту.

1989 Січень: батько в лікарні. 4 січня в Торонто: народини в Максима й Уляни другого сина, Стефанка. В січні я — в Торонто, відвідую внуків. В батьковій хаті в цей час — брат Андрій з жінкою Марійкою. 17 січня, напередодні свого 89-ліття, вмирає у Філядельфії в лікарні батько. Повертаюся додому. Похорони відбулися 27/28 січня. Похоронений батько на українському цвинтарі у Факс Чейсі, де вже лежить похована мама і де вже кілька років стоїть поставлений батьком пам'ятник. Пишу братові Андрієві офіційний лист, зрікаючись будьяких претенсій до батькової хати та рухомого в ній батькового і маминого майна в його користь. Перші контакти з Роксоляною Зорівчак зі Львова. В березні — один тиждень з Остапом на відвідинах Марка та Ії в Лос Анджелесі. Відзначаємо 40-річчя нашого подружжя. В кінці травня Марко, Ія і ми з Остапом на хрестинах Стефанка в Торонто. В серпні ми з Остапом два тижні у Франції: я тут — службово, як учасник міжнародної конференції правничих бібліотекарів. У вересні — двотижнева поїздка з Остапом, Марком та Ією до Ленінграду, Львова і Києва. Перша зустріч із Ростиславом Доценком. Отримую бібліографічну нагороду Ценків при Українському Науковому Інституті Гарвардського Університету (Senko Prize in Ukrainian Bibliography) за підготовлену до друку працю “Ukrainian Literature in English: Articles in Journals and Collections, 1840–1965”. Літом — інтенсивна підготовка лекцій до вперше пропонованого в Правничій Школі Пенсильванського Університету регулярного цілосеместрального курсу про довідковий пошук в іноземному і міжнародному праві (“Research in foreign and international law”). В осінньому семестрі, вчу вперше цей однокредитний курс як лектор (“Lecturer”), разом із своєю професійною асистенткою Марією Смолкою-Дей.

1990 В січні ми з Остапом в Торонто, у Максима й Уляни. Однолітній Стефанко — хворий. Медичні тести виявляють раковий тумор біля нирки. Страшна травма пов'язана з цим відкриттям. Починається складне лікування (з операцією і хемотерапією включно), яке дуже ускладнює життя Максимові й Уляні і приносить великі переживання для всієї родини. В березні у Філядельфії — авторський вечір Остапа, що його організує 43. Відділ Союзу Українок Америки. 28 квітня в Лос Анджелесі в Ії і Марка народжується донечка — Ніна. В кінці травня — ми з Остапом на з'їзді українських письменників у Торонто. Малий Стефанко поволі повертається до здоров'я. В червні я — в Лос Анджелесі, проводжу два тижні з новонародженою внучкою. В липні обоє з Остапом їдемо на світовий конгрес славістів до Harrogate, в Англії. (Я їду службово, на кошт Пенсильванського Університету). Є на конгресі і Максим та й низка інших знайомих. В серпні їду на два тижні до Києва, щоб взяти участь (з доповіддю) в першому конгресі МАУ (Міжнародної Асоціації Україністів). В МАУ бере участь також Максим. В час свого побуту в Києві даю інтерв'ю для київського радіо і, за намовою Ростислава Доценка, роблю магнітофонний запис своїх поезій, що його згодом використовують кількакратно в київських радіопередачах. В

осінньому семестрі, разом з Марією Смолкою-Дей, знову вчу регулярний однокредитний курс у Правничій Школі Пенсильванського Університету. На початку листопада беру участь, з доповіддю про англomовний переклад *Собору*, у конференції присвяченій творчості Олеса Гончара в Університеті Ля Саль (La Salle University) у Філядельфії. В листопаді — велика гостина в нашій хаті з нагоди мого 60-ліття: приїжджають Марко з Ією та Ніною з Каліфорнії, Максим з Уляною, Іванком і Стефанком з Торонто. В той же час у Філядельфії також хрестини малої Ніни. В грудні, на Різдво, ми з Остапом в Максима й Уляни в Торонто. Вперше з'являється довідка про мене в довіднику американських правників *Who's Who in American Law*. 1990 року написаний вірш “Південнокаліфорнійський реквієм”.

1991 В квітні — моя участь (з доповіддю про правничі слов'янські матеріали) в конференції Mid-Atlantic Slavic Conference, що відбувалася в коледжі Bryn Mawr. Виходить друком моя перша книжка прози *Самотнє місце під сонцем*. В травні ми обоє з Остапом у Торонто, відвідуємо внуків. У червні їдемо з Остапом на наукову українознавчу конференцію до Урбана/Шампейн, обоє, як доповідачі. Плянуємо провести тут два тижні, використовуючи час для дослідчої праці в бібліотеці. Остап на другий день конференції дістає нагло важкий серцевий приступ і проводить наступні три тижні в місцевій лікарні на межі життя і смерті. Діагноза: pulmonary edema. Прилітає відвідати батька в лікарні Марко з Лос Анджелесу. Після трьох тижнів перевожу Остапа додому, до Філядельфії. В серпні — проголошення незалежності України, в грудні — всеукраїнський референдум і вибір першого Президента України. Пов'язані з тими історичними подіями радісні переживання. Пишу вірш “Лист до Ріо”. Остап, під лікарською опікою, поволі одужує, починає знову писати статті до преси і до радіо, пише вірші, перекладає сонети Шекспіра. Я — після деякої перерви і опіки над Остапом удома — повертаюся до щоденної праці, але резигную з додаткової праці викладача-лектора. В листопаді відвідують нас Марко з Ією і Ніною, в грудні приїжджають Максим, Уляна, Іванко і Стефанко.

1992 В березні 43. Відділ Союзу Українок Америки влаштовує мені у Філядельфії літературний вечір з нагоди появи моєї книжки *Самотнє місце під сонцем*. З доповідями про мою творчість виступають Леонід Рудницький і Анатолій Погрібний. В квітні беру участь з читанням поезій в міжнародному літературному вечорі, що його організує в Нью Йорку відділ Міжнародного ПЕН-клубу, PEN — Center for Writers in Exile. Мої вірші на цьому вечорі читає в англomовних перекладах Лариса Кукрицька (Laryssa Lauret-Kukrycka). На Остапове 75-ліття 3 травня приїжджають Марко та Ія з Ніною з Каліфорнії, Максим з Уляною, Іванком і Стефанком з Торонто. Ми з Остапом, а також Марко з Ією, беремо участь у величавому бенкеті в честь першого Президента України Леоніда Кравчука. Появляється друком моя друга бібліографічна книжка англomовної літературної україніки: *Ukrainian Literature in English: Articles in Journals and Collections, 1840–1965*. Максим отримує “tenure” — постійну професуру в Торонтонському університеті. 24 серпня. Разом з Остапом беремо участь у відзначуванні першої річниці

проголошення незалежності України. Остап, не зважаючи на слабкий стан здоров'я, читає святкову доповідь.

19 вересня: смерть Остапа. Остап умирає несподівано, вночі, вдома. Я віднаходжу його вранці в суботу неживого, як сидить у своєму кабінеті, при своєму робочому столі, поклавши на руки голову. На похорони, що відбулися 25/26 вересня, з'їжджається вся родина: Максим з дружиною Уляною і синами Іванком і Стефанком з Торонто, Марко — з Києва, куди поїхав у зв'язку з новою пропонованою йому працею, його дружина Ія і донечка Ніна — з Лос Анджелесу. Похоронений Остап на Українському Православному Цвинтарі св. Андрія в South Bound Brook, N.J. Пишу цикл поезій п. н. "Вересень 92" і це допомагає мені віднайти душевну рівновагу. Особливу товариську підтримку в цьому часі і пізніше дають мені давні мої друзі Олекса і Лариса Біланюки, Тит і Софія Геврики, Іван і Наталка Коропецькі, Мирослав і Марія Лабуньки, Віра Лащик, Роман і Анна Максимовичі, Леонід і Ірена Рудницькі, Святослав і Марта Трофименки, Zenon і Людмила Чайківські.

Листопад: Марко починає працю в Києві на пості керівника американського інституту вільних профспілок (Free Trade Union Institute). Появляється друком, підготовлений ще самим Остапом, том його *Зібраних віршів*. Починаю працю на громадському пості голови Ради Бібліотеки, новореорганізованої Української Бібліотеки в Українському Освітньо-Культурному Центрі у Філядельфії. Різдвяний час проводжу з родиною в Торонто.

1993 В лютому — один тиждень в Лос Анджелесі, з внучкою Ніною і її батьками. В березні в рамках програми міжнародних зв'язків Пенсильванського Університету (International Relations Program, University of Pennsylvania) відбувається конференція присвячена Україні. Беру участь як модератор і керівник сесії, що присвячена юридичним аспектам бізнесу в сучасній Україні, і маю честь представляти англomовній академічній аудиторії віцепрем'єра України і міністра економіки Віктора Пинзеника, що є одним із доповідачів у моїй сесії. Два тижні в червні проводжу на українознавчій конференції в Урбана/Шампейн: доповіді не читаю, але працюю інтенсивно над двома бібліографічними проєктами: над продовженням англomовної літературної україніки "Ukrainian Literature in English, 1980–1989" і над розпочатою у зв'язку з березневою конференцією в Пенсильванському Університеті довідковою бібліографією англomовних правничих матеріалів України "Ukraine: Legal Materials in English". В серпні — два тижні вакацій над океаном з внуками Іванком і Стефанком і їхніми батьками. В жовтні роблю історичне рішення: завершити з кінцем біжучого року свою кар'єру в Пенсильванському Університеті на пості "Associate Director for Foreign and International Law", відійти на пенсію і присвятити весь свій час власним українським проєктам і дослідженням. В листопаді: два тижні в Торонто: разом з другою бабою — Марусею Пасічник, опікуюся внуками Іванком і Стефанком, щоб уможливити їхнім батькам, Максимові та Уляні, поїхати на славістичну конференцію на Гаваї. Беру участь, як голова журі, разом з Ларисою Онишкевич і Леонідом Рудницьким, в оцінці

творів надісланих на літературний конкурс “Бабуня нашого часу”. В грудні на Остаповій могилі вмонтовують нагробний камінь-пам'ятник, що його проєкт, згідно з моїм пляном, виконала Оксана Лобачевська. Нагробний камінь цей ідентифікує останнє місце спочинку не тільки для Остапа, але і для мене.

1994 Початок життя на пенсії. Українське Різдво в січні проводжу з родиною в Торонто. Проголошення нагород літературного конкурсу “Бабуня нашого часу” і моя доповідь на вечорі конкурсу. В лютому — два тижні у Вашингтоні: зустріч з Марком (який зупинився там по дорозі з Києва до Лос Анджелесу) і праця у правничому відділі Конгресової Бібліотеки.

В березні адміністрація Правничої Школи і Правничої Бібліотеки Пенсильванського Університету влаштовують для мене прощальне прийняття, що в ньому бере участь 70 осіб: професори права, колеги-бібліотекарі та запрошені українські гості (в тому числі Максим, Уляна, Іванко і Стефанко з Торонто). На цьому прийнятті, що ним проводить директор правничої бібліотеки Elizabeth Slusser Kelly, з короткими промовами про мене і мою працю виступають: декан правничої школи Colin Diver, професори права John Honnold і Noyes Leach, відчитуються письмові привіти, що їх надіслали професори Morris L. Cohen, Clyde Summers і Sir Leon Radzinowicz. Від українських гостей (17 осіб) говорить кілька слів професор Леонід Рудницький, відкриваючи моїм американським колегам зовсім невідомі їм аспекти моєї української літературної діяльності. На кінець з короткою промовою виступаю і я сама. Аудіовізуальний відділ бібліотеки робить із цього прийняття відеозапис і дарує мені його на пам'ятку.

Повертаюся до активної співпраці із щоденником *Свобода*. В квітні — один тиждень з внуками в Торонто і праця в торонтонських бібліотеках. Весною в мене у Філядельфії на 10-денних відвідинах Лев і Леся Яцкевичі. Підписую контракт з видавництвом “Просвіта” у Львові для видання Остапових спогадів “Літературний Львів, 1939–1944”. В травні вперше довідаюся про напружені відносини між Марком та Ією і ця вістка приносить мені болючі переживання. Починаю збирати, ксерокопіювати і пересилати в Україну вибрані Остапові статті, щоб їх колись видати там окремою книжкою. Три тижні в червні/липні в гостях у мене внучка Ніна зі своєю мамою. В липні — я один тиждень на Союзівці, разом з обома своїми синами і їх родинами, що беруть участь в дитячому таборі “Пташат при Пласті”. В серпні — тиждень над океаном з Максимом, Уляною, Іванком і Стефанком. В листопаді — участь у річному славістичному з'їзді American Association for the Advancement of Slavic Studies, що відбувається у Філядельфії. Праця в журі на найкращу книжку року в Американській Асоціації Українських Студій (American Association of Ukrainian Studies) і в цій же асоціації — вибір на голову іншого журі (за найкращий переклад) на наступний рік. Активна праця над бібліографіями англomовної літературної україніки і правничих матеріалів України. Стаю членом Спілки Письменників України і Наукового Товариства ім. Шевченка в Америці, а філядельфійська професійна асоціація правничих бібліотекарів (Greater Philadelphia Law Library Association) іменує мене почесним членом. В грудні — вечір в

пам'ять Остапа у Нью Йорку.

1995 Українське Різдво — з родиною в Торонто. В березні — вечір в пам'ять Остапа у Філядельфії. Організую серію бібліотечних семінарів, щоб зацікавити читачів Українською Бібліотекою у Філядельфії. Беру участь, як голова журі в праці літературного конкурсу на гумор і сатиру (разом з Ларисою Онишкевич і Леонідом Рудницьким). В квітні участь з доповіддю у конференції НТШ-А для відзначення сторіччя Максима Рильського в Нью Йорку [Доповідь повторена пізніше у Львові і у Філядельфії]. В травні і червні: чотири тижні в Україні: відвідини Івано-Франківська, Львова і Києва, а також Яремчі, Коломиї, Косова, Нагуєвич, Водник, Тернополя, Зборова, Бережан. Низка спонтанних (наперед мною незапланованих) виступів з доповідями і читанням поезій в Івано Франківську (на запрошення товариства “Просвіта”), у Львові (в університеті), в Києві (в університеті і вдруге в Будинку Вчителя), в Тернополі (два виступи в Педагогічному Інституті), у Зборові (в “Просвіті”, заходом Союзу Українок). На виступі в Будинку Вчителя в Києві мої поезії читає народна артистка України Галина Яблонська. Відбираю у видавництві “Просвіта” у Львові перші примірники нової Остапової книжки *Літературний Львів, 1939–1944*. Двотижневий побут у сина Марка в Києві. Червень-липень: два тижні в Урбана/Шампейн, участь у конференції, праця в бібліотеці. В серпні — два тижні вакацій з внуками Іванком і Стефанком і їхніми батьками над океаном. На запрошення Українського Освітньо-Культурного Центру починаю у вересні писати літературні коментарі для нової української радіопрограми. Ці коментарі, перередаговані на статті, друкую пізніше в українській пресі. В жовтні викінчую правничу бібліографічну працю “Ukraine: Legal Materials in English, 1992–1993”. В листопаді — участь у славистичній конференції (AAASS) у Вашингтоні. Виступ на Ювілейному вечорі Леоніда Рудницького у Філядельфії. 31 грудня — смерть Лева Яцкевича.

1996 Січень: українське Різдво з родиною в Торонто, куди приїжджають також Марко, Ія та Ніна з Лос Анджелесу. Участь в українознавчій конференції в Урбана/Шампейн; інтенсивна праця в бібліотеці над англomовною літературною українікою. Тиждень з внуками над океаном. В половині року виявляється, що не зважаючи на поворот Марка з Києва до Лос Анджелесу, подружньої гармонії відновити не вдалося і розрив подружжя — неминучий. Пов'язана з цим травма для мене і всієї родини. Викінчую і відсилаю до видавництва Канадського Інституту Українських Студій черговий том своєї літературної бібліографії “Ukrainian Literature in English, 1980–1989”. Видавництво Канадського Інституту Українських Студій “публікує” на компютерній мережі Internet мої дві попередні книжки англomовної літературної україніки. Осінню: двічі в Торонто: в жовтні, щоб заопікуватись внуками в час виїзду їхніх батьків до Едмонтону; в листопаді — на велике прийняття-несподіванку з нагоди Уляниних уродин. В жовтні у Філядельфії — виступ на вечорі в пам'ять Володимира Блавацького. У співпраці з Максимом підготовляю до друку окремою книжкою Остапові переклади Шекспірових сонетів. Праця над авто-бібліографією.

1997 Різдво у Максима й Уляни в Торонто, куди приїхав також Марко з донечкою Ніною. Новозасноване видавництво МОСТИ, що для нього видавничий знак виготовив Олекса Геврик, отримує вперше серію реєстраційних номерів ISBN. Друк Шекспірових сонетів в Остаповому перекладі доручаємо друкарській фірмі Thomson Shore в Dexter, Michigan, пересилаючи їм підготовлену Максимом і зредаговану мною camera ready сору готового до друку тексту. Книжка Шекспірових сонетів появляється під кінець квітня і перша публічна презентація цього видання відбувається у Філядельфії саме в день Остапового 80-ліття — 3 травня 1997 року. *Літературна Україна* друкує інтерв'ю, що його провела зі мною Людмила Тарнашинська. В червні — участь в українознавчій конференції в Іллінойському університеті в Урбані. Інтензивна праця над літературознавчою бібліографією *Ukrainian Literature in English, 1966–1979*. Виступи з радіокоментарями на радіопрограмі Українського Освітньо-Культурного Центру. Статті і рецензії у “Свободі”, “Нових днях”, “World Literature Today”. Публікація на електронній мережі Правничої Школи Пенсильванського Університету моєї правничої бібліографії: *Ukraine: Legal Materials in English, 1992–1993*. Родинні контакти з внуками — у Філядельфії, в Торонто, і на вакаціях над океаном. Звільняюсь, після п'яти років на цьому пості, від обов'язків голови Ради Бібліотеки УОКЦентру, залишаючись далі звичайним членом Ради.

1998 Різдво в Максима й Уляни в Торонто, разом із Марком і Ніною. Інтензивна праця над бібліографією *Ukrainian Literature in English, 1966–1979*. Участь у регіональному комітеті для підготовки Енциклопедії Української Діаспори: праця над вибраними літературними гаслами для цієї енциклопедії. В червні — поява друком у вид-ві Мости моєї книжки *Автобібліографія*. Друкарську роботу виконала фірма BookCrafters, Chelsea, Michigan (з camera-ready сору), комп'ютерний набір робила я сама, Максим робив технічне оформлення сторінок-макетування. Перша презентація книжки відбулася в мене вдома на приватній гостині 20 червня. Участь з доповіддю в українознавчій конференції в Урбана/Шампейн. Однотижневі вакації в серпні з внуками Іванком, Стефанком і Ніною, сином Максимом і невісткою Уляною над Атлантичним океаном. Участь у конференції American Association for the Advancement of Slavic Studies в Boca Raton на Флориді, разом із Максимом та його сім'єю. Під кінець вересня Олександр Кагановський переводить зі мною два інтерв'ю для радіопередач Голосу Америки — одне з нагоди 6-ої річниці Остапової смерті, друге — з нагоди появи моєї книжки *Автобібліографія*. В час святкувань 125-ліття Наукового Товариства ім. Шевченка Ярополк Ласовський виступає з премієрою своєї музичної композиції написаної до теми мого вірша “Читаючи Лесине листування”. Отримую почесну грамоту від Посла України в США Юрія Щербака за “особистий внесок у зміцнення зв'язків між Україною і Сполученими Штатами”. В жовтні отримую офіційне повідомлення про обрання мене дійсним членом УВАН у США. У Львові, у видавництві Місіонер, появляється, видана при моїй допомозі, книжка Зоряни Лановик “Остап Тарнавський”. В листопаді — праця на пості голови журі Літературного конкурсу на коротке оповідання, конкурсу проголошеного Українською Бібліотекою у Філядельфії з нагоди 40-річчя бібліотеки. Домовлення з Романом Корогодським із

видавництва “Час” у Києві в справі видання Остапових статей у серії “Українська модерна література”.

1999 Різдво в Максима й Уляни в Торонто, разом з Марком і всіма трьома внуками. Остаточна підготовка до друку книжки *Тихі розмови з вічністю*. Читання коректи бібліографічного тому *Ukrainian Literature in English, 1980–1989*. Поява цієї праці на інтернеті. Участь (з доповіддю про Олену Пчілку) в українознавчій конференції в Урбана-Шампейн. Доповідь повторюю згодом і в Філядельфії. Виступ з доповіддю “Англомовна літературна україніка на порозі нового тисячоліття” в науковій конференції “новообраних дійсних членів” УВАН у Нью Йорку (24 жовтня). Праця над бібліографічним проєктом *Ukrainian Literature in English, 1966–1979 і 1990–1999*. Під кінець року, в половині грудня, появляються рівночасно: в Києві, у видавництві Час — книжка Остапових статей *Відоме й позавідоме*, у Філядельфії, в нашому видавництві Мости, книжка моїх зібраних поезій *Тихі розмови з вічністю*. Видавництво Мости також випускає в світ англомовну книжку Івана Керницького, в перекладі Максима Тарнавського.

2000 Українське Різдво в Торонто у Максима й Уляни, куди приїздить також Марко та Ніна. Появляється паперова версія моєї третьої бібліографічної книжки *Ukrainian Literature in English, 1980–1989*. [Книжка має дату 1999 року, але перший сигнальний примірник її я отримую від видавництва КІУС в січні 2000 р.]. Видавництво “Мости” реклямується окремою веб-сторінкою на інтернеті. Роман Косаренко в Києві включає тексти моїх поезій із *Тихих розмов з вічністю* в електронну антологію української поезії. Стаю дійсним членом Наукового Товариства ім. Шевченка. Виступаю з доповіддю “Англомовна Шевченкіяна 1980-их і 1990-их років” на Шевченківській конференції НТШ-А в Нью Йорку (11 березня). Приймаю призначення від новообраного голови НТШ-А Лариси Онишкевич на пост голови видавничої комісії НТШ-А (на три-річну каденцію) і від травня починаю діяльність на цьому пості. Участь в наукових конференціях в Едмонтоні (в травні) і в Урбані (в липні, з доповіддю). Підготовка матеріалів для планованої книжки статей “Ключі до царства”. Праця над наступними двома сегментами бібліографії *Ukrainian Literature in English (1966–1979 і 1990–1999)*. Два тижні з внуками і їх батьками в Торонто і на вакаціях на півострові Кейп Кад. Відвідую Мотрю і Андрія Головінських та Лесю Яцкевич у штаті Ровд Айленд. В листопаді приїздить на День Подяки до Філядельфії всі мої діти і внуки з Лос Анджелесу і Торонто, а на день 24 листопада мої сини Марко і Максим влаштовують мені велику ювілейну несподіванку, запрошуючи на гостину в ресторані моїх найближчих приятелів. В цій несподіванці беруть участь навіть Андрій і Мотря Головінські і тета Леся Яцкевич з Роуд Айленду, а з Філядельфії і околиць — Лариса і Олекса Біланюки, Софія і Тит Геврики, Марія і Роналд Деї, Іза Каплан, Оксана і Альберт Кіпи, Віра Лашик, Аня і Роман Максимовичі, Ірена Рудницька, Марта і Святослав Трофименки з дочкою Зоєю і внучкою, Люда і Zenon Чайківські і вся найближча моя родина: Марко з Ніною, Максим з Уляною, Іванком і Стефанком. В журналі *Всесвіт* появляється стаття Людмили Тарнашинської “Два крила спільної долі,

реставровані з книжок та уяви (Марта й Остап Тарнавські)”. Редактори двомовної англо-української антології поезії *Сто років юності* Ольга Лучук і Михайло Найдан включають в антологію чотири мої поезії і їх англomовні авторські переклади. В журналі *Дзвін* з нагоди мого 70-літнього ювілею з'являється стаття Миколи Ільницького і добірка моїх поезій. В довіднику *Українська журналістика в іменах* за підписом Мар'яни Комариці з'являється обширна біо-бібліографічна довідка про мою професійну, наукову, літературну, журналістичну і громадську діяльність.

2001 Два тижні в січні і один тиждень в березні — в Максима й Уляни в Торонто. В час Різдва приїждять туди також Марко з Ніною з Лос Анджелесу. 10 лютого в Нью Йорку — авторський вечір, презентація книжки *Тихі розмови з вічністю* (організатор: Наукове Товариство ім. Шевченка, доповідь Лариси Онишкевич, читання поезій: МТ і Мирослава Знаєнко). Книжка *Тихі розмови з вічністю* отримує четверту премію (500 дол.) на конкурсі Волянників-Швабінських Українського Вільного Університету. В червні — участь в науковій конференції в Урбана/Шампейн (читаю доповідь про електронні джерела української літератури, виступаю з читанням поезій на літературному вечорі, беру участь у круглих столах НТШ і Енциклопедії Української Діаспори). Перша зустріч з Оксаною Пахльовською. Інтерв'ю зі мною для преси Івано Франківська робить Ярослава Василишин, для преси Ужгороду — Юрій Бідзіля, для російської газети “Америка і ми” — Надія Баньчик. Праця над бібліографічним проєктом *Ukrainian Literature in English, 1966–1979*. На прохання професора познанського університету Богуслава Бакули, даю згоду на польський переклад Остапових споминів “Літературний Львів, 1939–1944”. В липні один тиждень над океаном з Максимом, Уляною, Іванком і Стефанком. Одноденні відвідини внучки Ніни у серпні. Для відзначення 10-ої річниці незалежності України з'являється в Києві антологія української поезії в діаспорі “Листок з вирію”, де включено 10 моїх віршів. 11 вересня — терористичний напад на США і пов'язані з цією трагедією переживання. 20 вересня у Києві видавництво Гелікон організує в Музеї літератури першу презентацію моєї книжки статей, досліджень і рецензій “Ключі до царства” — на презентації виступають Роман Корогодський, Людмила Тарнашинська, Валерій Шевчук, Ліна Костенко, Євген Попович, Оксана Пахльовська. В час американського свята “Thanksgiving” їду на пару днів до Мотрі й Андрія Головінських у штат Ровд Айленд. 4 листопада презентація книжки “Ключі до царства” на приватній гостині у Філядельфії. Участь в поетичному вечорі НТШ-А “Ярмарок поезії” (1 грудня, в Нью Йорку).

2002 Три поїздки до Торонто: в січні на різдвяну родинну зустріч (також з Марком і Ніною), в травні на конференцію канадських славістів, у вересні, щоб послухати оповідань про тритижневу поїздку Максима з родиною в Україну. В липні — два тижні з Максимом, Уляною, Іванком і Стефанком — над океаном у Вайлвуд Крест і у Філядельфії. Активність на громадській роботі в НТШ-А на пості голови Видавничої Комісії, і в місцевій Українській Бібліотеці, як доброволець і член Ради Бібліотеки. Організую товариську гостину на прощання моїх приятелів Софійки та Тита Гевриків,

що покидають назавжди Філядельфію. Появляються статті про мене Юрія Бідзілі в газеті “Срібна земля” (Ужгород) і Надежди Банчик в російській газеті “Мы и Америка” (Каліфорнія). В листопаді відвідини Мотрі і Андрія Головінських в штаті Ровд Айленд. Під кінець року виступи з доповідями на презентації книжки “Листи так довго йдуть” у Філядельфії і на конференції з нагоди століття Григорія Костюка в УВАН у Нью Йорку.

2003 Українське Різдво у Торонто з Максимом, Уляною, Іванком, Стефанком, Марком та Ніною. Відзначаємо Маркове 50-ліття родинною поїздкою до зимового канадського курорту Blue Water Acres в північному Онтаріо. В січні — договір з видавництвом “Пульсари” в Києві про видання українського перекладу Максимової книжки про Підмогильного. В лютому приїзд до Філядельфії на кілька днів Максима. Читаю святочну доповідь на Шевченківському концерті у Філядельфії. Напруження у зв'язку з війною в Іраку. Приїзд у березні Лесі Яцкевич, Мотрі і Андрія Головінських у зв'язку з відзначуванням Лесиною 90-ліття. На вечорі СУА з цього приводу читаю спогад про Лесю. Активність на пості голови Видавничої Комісії НТШ-А, регулярні поїздки на засідання до Нью Йорку. Праця над викінчуванням Ukrainian Literature in English 1966–1979. В травні: хвороба: оперізувальний лишай (Herpes zoster). На конференції в Урбана/Шампейн читаю доповідь і беру участь в авторському читанні поезій, разом із Дмитром Павличком, Іваном Драчем і Богданом Рубчаком. Приймаю поновну номінацію (на нову три-річну каденцію) на голову Видавничої Комісії НТШ-А від перебраної на пост голови НТШ-А Лариси Онишкевич. Приїзд на пару днів Марка, який бере участь у конференції у Вашингтоні. Один тиждень вакацій з Максимом, Уляною, Іванком і Стефанком в Канаді над Georgian Bay. Поїздка на Союзівку на товариський з'їзд колишніх учнів Зальцбурзької гімназії. Участь у конференції американської асоціації славістів у Торонто. Приїзд Віри Вовк з Ріо де Жанейро у зв'язку з признанням їй і мені цьогорічної премії Ковалевих; презентація ця відбувається на багатолюдному святі 30 листопада у Філядельфії. Мій виступ на цьому святі присвячений проблемі слабого зацікавлення українською книжкою і літературою української інтелігенції і в Україні і в діаспорі. Смерть (2 грудня) Мирослава Лабуньки: приїзд на похорон Ії та Ніни з Лос Анджелесу. Участь у “Літературному ярмарку” в НТШ-А в Нью Йорку (20 грудня), разом із поетами Василем Махном, Дімою, Марією Шунь і Тамарою Ганенко. Вперше беру передплати на регулярні відвідини двох професійних американських драматичних театрів і на протязі року буваю часто в театрі в товаристві колег із правничої бібліотеки ПЕНН, Роналда і Марії Деїв.

2004 В січні — різдвяна родинна зустріч в Торонто, разом з Марком і Ніною. Отримуємо від видавництва “Пульсари” перші примірники Максимової книжки про Підмогильного. Іванко в березні їде на двотижневу шкільну вимінну подорож до Німеччини. Появляється друком у Познані, за редакцією Богуслава Бакули, польський переклад спогадів ОТ “Літературний Львів, 1939–1944”. В травні найстарший внук Іванко здає матуру в школі українознавства і я беру участь у матуральному святі в Торонто. Віддаю до руку у видавництві КІУСу черговий том моєї бібліографічної серії:

Ukrainian Literature in English, 1966–1979. Регулярні поїздки до Нью Йорку на засідання управи і конференції НТШ-А. На протязі року кількадевні відвідини в моїй хаті Романа Гром'яка, Максима, Софійки Геврик, Миколи Рябчука, Марка, Анатолія Біленка. Появляється друком, у видавництві “Пульсари” в Києві моя книжка “Вибране: Поезія і проза”. Поїздки в гори до Гантеру на відвідини Софійки і Тита Гевриків, та до Провіденсу в Ровд Айленді на відвідини Мотрі і Андрія Головінських та Лесі Яцкевич. Отримую, разом з іншими членами управи НТШ-А, грамоти-нагороди Верховної Ради України. Появляється в інтернеті перший номер англомовного журналу перекладів з української літератури *Ukrainian Literature: a Journal of Translations*. В *Літературній Україні* появляється моя стаття про генезу цього журналу. Звертаюся до видавництва “Пульсари” за кошторисом на повторне видання Остапової збірки оповідань. Починаю підготовку Остапової книжки поетичних перекладів. Марко та Ія отримують офіційне розлучення і Ія в листопаді виходить заміж вдруге за американського кінорежисера Веса Крейвена (Wes Craven). Уляна їде спостерігачем на вибори в Україну (другий тур, в листопаді). Переживання пов'язані з “Помаранчевою Революцією” в Україні і великим відгуком на ці події у світовій пресі. В грудні презентація друкованого варіанту *Ukrainian Literature: a Journal of Translations* в Бостоні, Нью Йорку і Філядельфії. Приїзд Максима й Уляни на ці презентації.

2005 Українське Різдво в Торонто разом з Максимом, Уляною, Іванком, Стефанком і Марком. Ніни, тим разом з нами немає, вона у школі в Choate, Connecticut. Продовжую працю над Остаповими поетичними перекладами і над новим виданням його бібліографічного покажчика. Кількакратні відвідини Софійки Геврик, у зв'язку з її операцією і лікуванням у Філядельфії. Появляється друком у Києві збірка Остапових оповідань під назвою *Крейзи*. Великдень проводжу в Мотрі і Андрія Головінських в Ровд Айленді. В червні — їду на презентацію журналу *Ukrainian Literature* до Торонто і на градуацію моїх внуків — Стефанкову матуру в українській школі і Іванкове закінчення середньої школи. Літом три тижні в Європі: перші два тижні в Берліні, Празі і Відні з Максимом, Уляною, Іванком і Стефанком; останній тиждень в Мондзе, Зальцбурзі і Зальцкамергуті, де до нас прилучується також Марко з Ніною. Показую моїм дітям і внукам місця, де пройшла моя юність. Смерть в Польщі на 85-ому році життя Остапової сестри Марії Канської. У вересні беру участь у вітаннях президента України Віктора Ющенка у зв'язку з його приїздом до Філядельфії. Найстарший мій внук Іванко починає університетські студії в Торонтському університеті. На моє 75-ліття в листопаді приїздять у відвідини до мене Максим з Уляною, Іванком та Стефанком з Торонто і Марко з Лос Анджелесу. На моє прохання Тарас Кульчицький починає писати спогади про свою дружбу з Остапом, від спільної науки в народній школі починаючи.

2006 В січні — українське Різдво в Максима й Уляни в Торонто, куди приїздить також Марко із Лос Анджелесу. В травні закінчую свою другу (і останню) каденцію на пості голови Видавничої Комісії НТШ-А. Підсумки моєї праці на цьому пості за минулих шість років виказують 32 гранти на нові видання в Україні на суму 182,479 дол. в

першій каденції (2000–2003) і 28 грантів на суму 142,000 дол. на видання в Україні та перший випуск журналу *Ukrainian Literature* в другій каденції (2003–2006). Появляється в Києві, у вид-ві Пульсари, підготовлена мною, Остапова книжка *Поетичні переклади*, з мою передмовою і примітками. На протязі року на коротких відвідинах в мене Микола Рябчук, Олександр і Оксана Ірванці, Марко з Ніною, і окремо Максим, Уляна, Іванко і Стефанко. Уляна їде з доповіддю на конференцію до Ялти. Кілька моїх поїздок до Нью Йорку, а також до Гантеру, до Провіденсу і до Гарварду на поминки Омеляна Пріцака. Праця над бібліографічним покажчиком ОТ. Участь в праці журі конкурсу Ковалевих. Довідаюсь вперше, що Олена Каширіна із Севастополя пише про мою творчість дипломну працю. Стресовий тест у березні виказує в мене аритмію і фібриляцію передсердь: початок лікування в кардіолога.

2007 Українське Різдво в Торонто, в Уляни і Максима, разом з Марком. Марко резигнує з праці у своїй профспілці і робить пляни перенестися назад до Філядельфії. В лютому — смерть Святослава Трофименка. Напротязі зими і весни — відвідини в мене Миколи Рябчука, Максима, Уляни. Подорож Стефанка із шкільною прогулянкою до Греції. Пишу довгу статтю-дослідження “Українське літературознавство на сторінках англійських університетських журналів 1990–1999”, а під впливом несподіваного листа від незнайомого читача, роблю нові переклади поезій Емілі Дікінсон. В травні презентація книжки “Поетичні переклади” в Нью Йорку (НТШ-А) і відзначення 90-літнього ювілею ОТ цією презентацією і статтею Михайла Слабошпицького в радіопрограмі Українського Центру у Філядельфії. Максим Кирчанів, викладач історії Воронізького університету в Росії, друкує дві статті про мою творчість. В серпні Марко переїздить на постійний побут у Філядельфії і стає співгосподарем у моїй хаті. В листопаді — їдемо з Марком на родинну зустріч з Максимом і Уляною в домі Андрія і Мотрі Головінських в штаті Ровд Айленд. В грудні — презентація Остапових *Поетичних перекладів* у Філядельфії.

2008 Українське Різдво в Торонто в Максима й Уляни — разом з Марком. З нагоди Дня Соборності 22 січня в указі Президента України Віктора Ющенка “Про відзначення державними нагородами України громадян іноземних держав” присуджено мені орден княгині Ольги III ступеня, “за вагомий особистий внесок у популяризацію історичних та сучасних надбань України у світі, формування її позитивного міжнародного іміджу...” 7/8 червня їдемо з Марком до Конетикат, до школи Choate, на дводенне святкування — церемонії Ніниної градуації із середньої школи. Беру участь, як член журі, у праці Конкурсу Ковалевих. 29 червня Марко, обстригаючи куці на городі, падає з драбини і калічить собі ліве коліно. MRI виявляє порвані лігаменти, потребу хірургії і довготривалої фізичної терапії. 4 вересня Марко проходить операцію на коліно. Появляється в Києві, у видавництві Пульсари, книжка : *Остан Тарнавський: Бібліографічний покажчик, 1917–2007*. Літом один тиждень з Максимом, Уляною, Іванком і Стефанком над океаном. Осінню — відзначення 50-літнього ювілею Української бібліотеки і відновлення співпраці із журналом *Наше життя*.

2009 Українське Різдво в Максима й Уляни в Торонто — разом з Марком. Короткий візит внучки Ніни, яка після закінченого першого року студій в університеті St. Andrew's в Шотландії, приїхала на вакації до Америки.. Участь (з доповіддю) в науковій українській конференції в Урбані. Початок публікації в журналі *Наше життя* уривків із щоденника п.н. “Діти” В англomовному кварталнику *Ukrainian Quarterly* появляється перший сегмент анотованої бібліографії вибраних англomовних статей про українську літературу, які появилися в новому тисячелітті. Четвертий том моєї бібліографії *Ukrainian Literature in English, 1966–1979* появляється інтернетним виданням.

2010 В січні їдемо з Марком автoм до Торонто, де проводимо українське Різдво в Максима й Уляни. Появляється друком четвертий том моєї бібліографії *Ukrainian Literature in English, 1966–1979*, як Research report No. 65 Канадського Інституту Українських Студій. Марко починає працювати як виконавчий директор Українського Освітньо-Культурного Центру у Філадельфії. В червні, на рекомендацію мого кардіолога, встановляють мені електрокардіостимулятор (pacemaker). Іванко отримує диплом бакалавра в Торонтському університеті. Появляється друком у видавництві Пульсари в Києві моя книжечка *Неповторне дитинство*. В листопаді сини влаштовують мені відзначення мого 80-ліття: приїзять з Торонто Максим з Уляною, а на гостині в ресторані крім Марка, Максима, Уляни є ще мої близькі приятелі Софія і Тит Геврики, Лариса й Любомир Онишкевичі, Віра Лащик, Ірена Рудницька, Анна Максимович, Вікторія і Маріяна Вакуловські. З нагоди ювілею отримую грамоту-вітання від управи НТШ-А, а в газеті *Міст* появляється стаття про мене Анатолія Житкевича. Внук Іванко виїжджає з Торонто до Альберти і починає там працювати. *Новини з Академії УВАН* (без підпису) і *Бюлетень НТШ-А* (Лариса Онишкевич) вітають мене з ювілеєм статейками про мою творчість. В *Календарі знаменних і пам'яткових дат*, кварталнику, що його видають Національна парламентська бібліотека України і Книжкова палата України появляється під датою 15 листопада 10-ти сторінкова стаття про мене і мою працю, включно з обширною бібліографією. В Музеї літератури в Києві відзначають мій ювілей виставкою моїх книжок.

Туристична Європа — вперше

Щоденник подорожі по Західній Європі, що її ми відбули всією сім'єю, тобто разом із нашими синами 15-річним тоді Марком та 12-річним Максимом. Це не спогад чи репортаж, тільки автентичний, писаний “на бігу” щоденник і друкується він без більших редакційних змін, із незначними тільки скороченнями.

П'ятниця, 12 липня 1968 р.

Виїхали з дому лімузиною фірми “Salem” після 2-ої год. пополудні. Шофер зробив невеличку краєзнавчу прогульку по Філядельфії, збираючи своїх пасажирів, так що ми свою туристичну ескападу почали з нашого таки міста. На “тернпайку” чималий рух. Наш шофер їде, як справжній таксівкар — його маневри забивають дух пасажирам! Проїхали найбільший у світі міст — імени італійського навігатора Вересано — що звисає, мов фатаморгана, на краю Бруклина — і ось летовище ім. Джана Кеннеді. Моя перша в житті літунська подорож у січні до Бостону — це була маленька увертюра. Летовище у Філядельфії теж тільки передсмак цього великого, справді міжнародного комплексу. Поладнали формальності, віддали валізи, перекусили і чекаємо. Наш літак британської фірми ВОАС мав би відлетіти до Лондону о 10-ій год. вечора. Рух на летовищі такий, що вже заповіли спізнення на пів години. Хлопці проводять час, граючи в карти. Марко взяв у дорогу другий том “Юности Василя Шеремети”. Вже тут на летовищі купив собі ще один “rareback” (— Я остаточно вибрала йому Грема Гріна —), бо каже, що “Шеремети” вистачить йому тільки до Лондону. Максим трохи покашлює. Остап ще вдома страшив мене, мовляв, конче треба іти до лікаря, але покищо є тільки маленький катар, а те, що має чи може бути — цього і лікарєві не передбачити.

11:20. Ми вже в літаку і мотори включені, але капітан перестеріг, що доведеться ще деякий час чекати на нашу чергу до відльоту. Літаків на летовищі багато; тепер саме вакаційний сезон і людьми переповнені були всі почекальні. Хлопці з помітним зацікавленням до всього. Стюардеса запропонувала їм членство в клубі ВОАС і вони із захопленням виповнили членські книжечки, що їх підписує капітан. Я сміюся, що відзначки цього членства обов'язково треба буде причепити до пластового однострою!

- **Північ** чорна, наче вугіль”, а ми все ще на летовищі JFK. Понад 40 літаків чекає на відліт!

- Тепер год. **2-а ночі.** Летимо від 12:30. Гостили нас спершу напоями. Остап замовив собі навіть Dry Martini (а щоб йому не пошкодило, половину випила я!). Подали також довгоочікуваний обід. Не часто доводиться обідати о год. 1:30 ночі! Смачно і гарно подане. Баранина, картопелька “parisienne”, шпарагівка, булочка, сир, салатка, горіхи, кава, тістечко. Остап, наситившись нарешті, уже дримає. Щоб тільки харчування в дорозі було йому відповідне — трохи боюся за нього, хоч останнім часом він дуже добре тримається і від року ніякої дієти не перестерігає. Може й справді головніше всього —

добре психічне наставлення. Літак трохи трясє і писати незручно. Зрештою, пора трохи здрімнутися. В Лондоні повинні бути біля полудня, на лондонський час. Ще нам обіцяють подати на літаку сніданок: menu шумно заповідає croissants!

Субота, 13 липня 1968.

Приїхали до Лондону після приписових шість з половиною годин льоту, але тут, очевидно, застали вже полудень. Переміна часу остаточно забрала нам ніч і ранок. На літаку найкраще з нас усіх спалося Маркові. Решті було часом “трохи завигідно”, як казав колись маленький Максим. Зрештою, коли почало світати, я й сама розбудила Максимка, щоб подивився. Така “едукація” не часто трапляється. На летовищі ждали вже люди з American Express. Елегантним автобусом перевезли нас до готелю Grosvenor, зараз у сусідстві залізничної станції “Вікторія”. Маємо тут дві окремі кімнатки, трохи навіть від себе віддалені. Я просила провідницю групи, щоб у майбутньому нас давали поруч, але тепер не хочу вже їм робити замішання. Хлопці в окремій кімнаті на другому кінці коридору вже, очевидно, встигли посваритися (Дійшло, мабуть, до бійки, бо Максим прийшов до нашої кімнати лютий і червоний на обличчі). Ну, от тобі й маєш. Хотіли було спершу їх розділити, але тепер — після кількох годин — передумали. Нехай знайдуть свій власний *modus vivendi* — бо знайти його мусять. Пополудне провели ми самостійно: зробили прогулянку до British Museum. Ледве не заблудили через невторопного кондуктора, який — виглядало — ніколи про таку інституцію не чув! — але порятувала якась дівчина-студентка в автобусі, що була краще поінформована. В музею прекрасні Elgin marbles, барельєфи з Партенону. Бачили також славетний камінь Rosetta, що допоміг колись розшифрувати гієрогліфи, та й у відділі манускриптів — Magna Charta та рукописи Байрона, Вордсворта, Шеллі, Свіфта. Є гарна виставка інкунабул, хоч ні одного слов’янського. Є, очевидно, на показ всім і перше Шекспірівське фоліо. До головної читальні впускають тільки читачів із виказками-білетами. Портієр не хотів зробити для мене й Остапа винятку, щоб впустити нас до читальні і до каталогів. Є, правда, години, коли туди впроваджують цілу групу туристів, але ми спізналися. Ну що ж, Карл Маркс був, очевидно, власником білета і спокійненько писав собі тут свій “Капітал” — гості-туристи і приїжджі бібліотекарі йому не заважали. Може й тепер там сидить якийсь геній, що плянує зрушити людство? Ну, нехай. Розумію і мушу пробачити. Будинок старий, ніяк не функціональний. Читальня напевно за мала, щоб помістити всіх навіть поважних дослідників. Всетаки жаль, що не має змоги продістатися за куліси та підглянути якісь професійні секрети ВМ.

Обідали в недалекому сусідстві готелю і це була нагода для практичної орієнтації в англійській монетарній системі. Найкраще визнається в ній, очевидно, Максим. Я навіть і не пробую пам’ятати всіх цих дивоглядних непрактичностей. Мені досить знати покищо, що вісім шилінгів — це приблизно один доляр. Добре, що вони вже й самі догадалися до клясичної простори метричної системи і швидко і самі перейдуть на десяткову міру. Коли то вже і наші практичні американці перестануть міряти ліктями і стопами!

Неділя, 14 липня 1968

Вчора увечері нас повезли оглянути два лондонські “pubs” та й взагалі місто вночі. Обидва “pub”-и: Hennekey і Gonzaga — старі і справді оригінальні корчми, зокрема перша з них: вузька, з високою стелею довжелезна кімната, дерев’яні ніші для приватного товариства, дерев’яні сволоки на стелі, що нагадує старий вітрильник, дерев’яні бочки попід стелею із дерев’яним містком на поверсі. Місто вночі гарно виглядає, зокрема Trafalgar Square із пам’ятником Нельсонові і великими двома фонтанами. Тут ми мали пригоду. Наш автобус не зачекав на нас, провідниця, мабуть, не помітила нашої відсутності і ми, захопившись чаром освітлених фонтанів, залишилися о 11 год. вечора на площі Трафальгар. Максима з нами не було — він був втомлений, поклався рано спати, отже залишився в готелю. (Зрештою, оглядини “pubs” не видавалися відповідною програмою для 13-тилітніх!). На щастя, в мене знайшлася мапа Лондону і ми втрійку, під невеличким лондонським дощиком, пішки попри Buckingham Palace, повернулися додому до готелю. Люблю ходити містом пішки — це добра нагода його трохи більше відчутти і пізнати.

Сьогодні вранці збудилися до сльотного ранку і це всім зіпсувало настрої. Але провідниця нас привітала, що це, мовляв, не була б англійська неділя, якби не було дощу, отже, значить, ми повинні бути тому раді. Автобус возив нас по місту цілий ранок. Погода тут справді оригінальна. Зранку виглядало на безпросвітну сльоту, але подорозі прояснилося і хоч у перервах ще кілька разів падав дощ, ми могли навіть фотографуватися біля лондонської Tower, і опісля біля палати Buckingham. Нажаль, велика парадна зміна варти з уваги на непевну погоду не відбулася, хоч подивитися на це видовище приїхали тисячі туристів, що облягли всю площу довкола пам’ятника Вікторії. Здається мені, що відомі із своєї непевної погоди лондонці не повинні дощу трактувати, як якусь “emergency”. Шкода, що парад відкликали, тим більше, що саме в час, коли ми прибули під палату, вияснилося майже зовсім, стало сонячно і дуже навіть тепло.

Неділя, ввечері, 14 липня, год. 10.

Пополудне провели за власним пляном. Вирушили пішки з мапою — тим разом усі четверо — вулицею Вікторії в напрямі Westminster Abbey і парламенту. Подорозі вступили до ресторану на полуденок. Хлопців фасцинують англійські гроші: вони вже в них зовсім добре визнаються і ствердили, що харчі тут порівняно дешеві, але пошта дорога. (Марко весь день був заклопотаний висилкою першого в його житті листа до дівчини: значків не могли спочатку дістати, бо неділя — а в кіосках значків не продають — але врешті знайшли пошту і полагодили справи з висилкою листа і карточок).

Westminster Abbey — дуже стара і дуже цікава. Місцями камінь зовсім над’їджений зубом часу і його штукують денеді новими кусками. Але старизною дише з кожного кутка. Вашингтонська катедра збудована на взір цієї церкви: вона імпазантна своєю величавістю й цікава і точно імітує середовіччя. Всетаки — це тільки імітація — і навіть приходиться на думку, чи потрібно було імітувати — чи не краще було збудувати щось самобутне,

модерне? Тут у Westminster Abbey зовсім особлива атмосфера. Було б приємно прийти сюди тоді, коли у місті немає туристів. На самоті можна краще зіллється із оточенням, вжитися в давні віки. Тут, як і в моєму давньому Зальцбургу — “коли ідеш вузькими вуличками, історією дише кожний камінь”. В Abbey гробівці і нагробні плити не тільки Шекспіра й Вордсворта, Теннісона, Бравнінга, Байрона, Шеллі, навіть старенького Чосера, але й Еліота, що перейшов на католицтво, соціалістів Beatrice і Sidney Webb — ціла незчисленна листа славних імен. Велика нація шанує своїх великих людей і вміє толерувати їх розбіжності. Очевидно, величина постументу чи таблиці не завжди збігається із справжньою величиною. Чосера прізвище тільки вичислене у майже затертому списку інших імен, тоді як поет-лауреат Southey — один із тих, що їх висмівав Байрон — має цілу статую. Осуд сучасників стоїть на осуді історії.

Біля абатства зараз же Big Ben з годинником, що орієнтує про час усіх лондонців, будинки парламенту над Темзою — готик, дрібно-мережаний, розмальований дощем і вітром століть. Цікаво було б заглянути до середини і подивитися, як виглядає House of Commons. Із зовні парламент не має духа демократичної інституції — скорше виглядає на церкву, монастир або княжу палату. А всетаки — це колиска демократії для всього світу.

Понад Темзу пройшлися ми до Tate Gallery, що знайома мені із численних мистецьких видань. Ми вступили на годину оглянути крило модерного мистецтва. Звернули на себе увагу особливо скульптури Giacometti — ціла невеличка кімната видовжених, ніби готичних, портретів. Затямився Сальвадор Далі: красвид пляжу з телефоном. Телефонічна трубка завішена на вішалці — і з дротом, що висить нікуди не причеплений. Комунікуватися ні з ким — телефонна лінія веде в нікуди. Чому пляж? і якщо це пляж? Не люблю його сюрреалістичного гінтерґрунту, але символіка його промовляє. Вона говорить тією ж мовою, що Бекет, що Еліот. Тільки я воліла б цю символіку пов'язати із класичною простотою форми. Була, наприклад, скульптура Noguchi — “Self”. Три перстені тримають розколену видовжену круглу форму. Невже це id, ego і superego? Гладко шліфоване брунатне дерево — як просто і як багатомовно! Модерна колекція багата: тут і Kokoschka, і Braque, і Picasso, і Klee, і Chagall. Є пару Ван Гогів, Гогенів і три картини Утрілльо. Але нічого немає Архипенка, не кажу вже про Грищенка. Із слов'ян запримітила я лише Ларіонова і Гончареву. Є одна картина Марії Lavrencin — я ніяк не можу тепер пригадати собі, які в мене асоціації до цього прізвища. Десь я про неї щось чула. (Моя пам'ять останнім часом просто мене лякає — я повинна б, мабуть, сказати: “не пам'ять”. Я тому й пишу ці записки з подорожі, бо просто не довіряю своєму “комп'юторові” в голові і моїй не надто справній — хоч тільки 37-літній!- системі “information retrieval”. Колись потішала я себе — за Еліотом — мовляв, “where is the knowledge we have lost in information?” але тепер починаю сумніватися, чи воно справді так. Якщо я не пам'ятаю інформації, то чи справді можу затримати знання? І що таке справді оце “knowledge”? Про “wisdom” я вже рішила про себе, що “вся мудрість життєва — маленький досвід: реальне тільки те, що пережите”).

Ходили ми теж на Давнінг стріт, під число 10, подивитися, де мешкає прем'єр. Мешкання

виходить просто на вулицю і пильнують його тільки два уніформовані “bobby”. Палата королевої та цілий її парк не тільки мають сторожу, але й обведені муром з кільчастим дротом. Що ж: традиція, історія. Життя пана прем'єра напевно більше zagrożене, як королевої. Але вона — не просто людина, а символ, інституція, що їх треба пильнувати й берегти.

Були і в парках, де зустріли справжніх автохтонів. (Вони тепер — рідкість, бо місто переповнене туристами, а лондонці або на вакаціях, або поза містом на вікенді). Люди сидять в парку на лежаках, що є, мабуть, міською власністю. Парки мають точні приписи: зами-каються в означені години, не вільно в них грати радіо, про сміття й говорити не доводиться. Написи на вулицях і в парках: за заневищення вулиці собакою власник платить кару 25 фунтів. Це — колосальна кара! Бідні люди не можуть собі дозволити на собаку. Але це справжня основа порядку й чистоти в місті. Місто взагалі цікаве. Не видно голосних кольорових реклям (увечері тільки світляні реклями), а бодай немає їх так на кожному кроці, як в Америці. Авта, всі майже, — малі, європейського виробу, їздять по лівому боці вулиці — і хоч ми всі про це, очевидно, знали давно — то старі звички створюють справжню конфузю і небезпеку. Будинки переважно низькі — 4-5 поверхів. Хмародерів є небагато, та й то не вищі як 35 поверхів (такий, казали нам закон, що вищих будувати не вільно).

Наш готель — великий, старий будинок, з великими мармуровими сходами, що вистелені килимами, як і всі коридори. Кімнати просторі, чисті, із старими меблями. Є умивальня з гарячою і зимною водою в кожній кімнаті, але клозети й лазничка в коридорі. Вода в клозеті спускається із високого збірника угорі — система, як колись, пригадує, у Бабці Лінки у Львові. Взагалі багато дечого нагадує Львів — навіть архітектура деяких будов.

Понеділок, 15 липня 1968

Раннім літаком прилетіли до Амстердаму. В Лондоні, очевидно, була ще мжичка. На континенті трохи прояснилося, хоч теж сьогодні пару разів починав падати дощ. Є холоднаво, зокрема сьогодні вранці у Лондоні (нас побудили о 5 год, ранку) — деякі наші люди порядно змерзли. Я маю на собі сьогодні теплий вовняний костюм — взагалі добре, що привезла відповідну гардеробу і на трохи холодніші дні.

Амстердам — дуже оригінальне й кольорове місто. Перше враження було дуже особливе: кольорове місто на воді! Все місто поперетинане каналами, а на них баржі, туристичні кораблики і просто човни. Є теж багато мешкань на воді, на човнах. Ці водні люди, якщо вірити нашому гідові (— вона називається Гелен Стол і є, мабуть, англійкою, хоч говорить про себе, як про громадянина світу — citizen of the world), творять своє окреме суспільство і не мішаються з людьми, які живуть на суходолі. Палата королеви при головній площі міста — досить нецікавий старий будинок, що виглядає як міська ратуша. Кажуть, королева тут не живе, тільки десь за містом — і це зовсім зрозуміло. Хто хотів би тут мешкати — це не Green Park у Лондоні! Пообідня прогулянка каналами Амстердаму дала

нам змогу побачити більше міста. Воно не робить враження багатого, заможного — хоч і в них теж була своя імперія, (Це — в порівнанні з Лондоном). Багато дуже старих будинків, вузьких, триповерхових, що стоять тісним рядом, немов хотіли б своїми плечима стримати цілий Атлантик; багато тісних вуличок. В місті повно роверів і мотоциклів, де-не-де видно крім європейських теж і американського виробу авта. Вантажних машин майже не видно. Кажуть: вантаж пливе на баржах. Міський рух тут, очевидно, нормальний: керівниця з лівого боку, авта їздять правим боком вулиці. Зате шофери темпераментні. Остап з Марком були свідками сцени, коли шофер, розсердившись на прохожого, що не вступався з вулиці, вийшов із своєї машини і вдарив прохожого в лице. Я жалую, що цього не бачила. Нажаль, пропала нам візита в Rijksmuseum — через всякі спізнення, а то й може через невторопність нашої провідниці. Показалося, що до музею після 4:30 нікого вже не впускають. Зрештою, хлопці воліли подивитися на “фабрику діамантів”. Остап був не в гуморі — десь запроторили йому валізку і ми пів дня не знали, що з нею, чи не пропала. Тепер на самому початку нашої тури — це була б неабияка комплікація. На щастя, перед вечерею все вияснилося: валіза є! До вечері тут не подають нічого пити: пиво, соду чи інше треба замовляти окремо, а каву дають тільки в кав’ярні. Це для моїх “попивайлів” зовсім нове і незвичне. Марко з Максимом вдома до обіду випивають дві літри молока, ну а Остап без кави просто жити не може. Але харч дуже смачний і — на щастя — досить пісний. Зокрема всім нам смакує європейське морозиво!

Цікава деталь: тому, що будинки вузькі і мають тісні сходові клітки, меблі й інше домашнє устаткування втягають до помешкання на довгих шнурах, через вікно. Вікна всі великі, як рідко де. Кожна майже хата має на даху спеціальні — призначені для таких переносин — гаки.

Від сьогодні ми вже маємо постійний автобус — спеціальний, туристичний, із величезними скляними вікнами. Має він теж і охолодження, хоч досі воно було зовсім зайве.

Середа, 17 липня 1968.

Вчора зробили 460 км. від Амстердаму до Візбадену. Зупинялися на полуденок у Кельні. Собор справді величавий і дуже старий. Носить сліди не однієї війни. В останньому бомбардуванні поважно потерпів і деякі частини відбудовані. Органи, наприклад, зовсім нові і не зовсім годяться з цілістю. Потім їхали індустріальною долиною Рур, де одна біля одної хемічні та металургійні фабрики. Контрастом до Руру була подорож берегами Райну. Який прегарний краєвид! Середньовічні замки над рікою, вінниці, що спинаються вгору на високих берегах, чудова ріка з чималим туристичним і вантажним рухом на воді. Мої сподівання — не завели: це вимріяне місце для вакацій. Які цікаві можна тут було б робити прогульки в гори! А теж і по ріці, для тих сто любить спорт на воді. Бачили по дорозі і столицю Бон — гарне, чисте, модерне місто, що колись славилось Бетговеном, а тепер — тінню Аденауера над Бундестагом. До Візбадену прибули пізно: крім романтичної зупинки біля Льорелай, мали ще затримку у великому русі, що несподівано

зловив нас на автостраді. Не було часу не тільки на відвідини фірми Гарасовіца (що з нею наша бібліотека має торговельні зв'язки), але навіть на купівлю сувенірів: приїхали пізно — відіжджаємо раненько.

Четвер, 18 липня 1968

Вчора, по дорозі на Мюнхен, ми зупинилися на полуденок в містечку Ротенбург. Це казкове середьовічне місто, оточене подвійними мурами, з високою вежею ратуші, із Glockenspiel-ем, що не лише грає, але й показує драматичну сцену: бургомастер Ротенбургу випиває кухоль пива (в одному вікні) — шведський генерал приглядається цьому (в другому вікні). Ротенбург колись здобули були шведи, але їхній генерал, кажуть, мав почуття гумору: якщо бургомастер вип'є Stein пива за одним душком — він забере із Ротенбургу своє військо. Очевидно, посадник міста став героєм і легенда живе на гльокеншпілі, на сувенірах, на картинах. Прекрасні старі кольорові домики — всі у знаменитому стані, свіжо відновлені і мешкальні. Тут не вільно взагалі будувати модерних домів. Зате нутро цих кольорових хат подекуди зовсім модерне. Ресторан, в якому ми їли — елегантний, шикovníй, вистелений перськими килимами, із зовсім модерним “п'ямбінгом”.

До Мюнхену прибули під вечір на нічліг у готелі Platzl. Дуже гарні кімнати, хоч тим разом без килимів на підлозі. Маємо приватний туш, але клозет є тільки в коридорі. На вечерю був німецький Braten з картоплею і салатою (це вперше, відколи ми на континенті, нам подали до обіду свіжу городину!) В Ротенбургу їли квасну капусту і Knackwurst, а ніч перед тим, у Візбадені, гостили нас китайськими стравами! Це була несподіванка навіть для нашої провідниці!

В Мюнхені після вечері ми взяли таксі і поїхали відвідати Р. Єндика. Він був хворий, лежав у ліжку. Провів на розмові з нами пару годин.

Гелен Стол навчила всю нашу групу співати дотепну пісеньку:

München liegt nicht am Mississipi,
München liegt vor dem Hofbrähaus,
München liegt nicht am Mississipi.
darum drank keiner den Mississipi aus.

Сьогодні, 18-ого, ми були на полуденок у Зальцбургу. Це покищо — найбільше розчарування нашої подорожі. Зальцбург, як Зальцбург — чарівне, кохане місто. Але пех хотів, що пустилася дощова злива: тумани заступили всю гірську панораму і мої хлопці не мали навіть змоги побачити вперше Альпи. Місто трохи оглянули з автобусу, були на кладовищі Petershof і полуднували в Peterskeller (варена воловина з хроном!) Наша провідниця зробила нам з Остапом несподіванку: в автобусі співали нам “For they are jolly good fellows”, а до обіду ми додатково дістали вино і дві китички квітів! Все це з нагоди

нашого двадцятиліття! (Це вперше святкуємо річницю пів року наперед — але всетаки гарно склалося).

Тепер ми у Відні, в готелі Clima. З усіх приміщень, які ми досі мали, це — найбільш вибагливе. Лазничка з ванною і тушем і клозетом, килими на підлозі, модерне устаткування, радіо (яке чомусь завжди тут грає американську музику, хоч і з німецьким коментарем). Кімната наших хлопців має додатково ще й балкон і гарний вид на місто. Їздили увечері на Пратер. Возилися на Riesenrad-і, хлопці мали ще й інші розваги. Там же і з'їли перший віденський обід (Wiener Schnitzel!) — добрий, хоч і в дешшевенькому ресторані.

П'ятниця, 19 липня 1968

Прекрасне місто — Відень! Моє перше враження, коли ми тільки приїхали, не було ентузіастичне: вразив мене брак дерев на вулицях. Але після кількох поїздок автобусом по місту — я зачарована багатством архітектури та історичних пам'яток. Скільки тут величавих церков! А замків-палат! А пам'ятників! Навіть на зовсім нових будинках, що їх будують тепер, навіть на мешканевих бльоках, що — зразу видно — призначені для менше заможного населення — часто бачимо на фасадах барельєфи, мозаїку, стінопис, а то й скульптуру. Видно всюди велику увагу до естетики. Я тепер шойно розумію, як мусіло розриватися серце віденцям, коли вони дивилися на пожежу збомбардованого міста! Для мене це тоді — в листопаді 1944 року — було незабутнє, моторошне, макабричне видовище, що закарбувалося в пам'яті чотирнадцятьлітньої дівчини. Але для мешканців цього міста? Це ж горіла їхня історія, їхня століттями плекана мистецька архітектура, їхнє улюблене місто!

Їздили ранком оглядати місто: в Шенбруні зупинилися довше й оглядали палату внутрі. (В 1944 році ми з татом були тільки в шенбрунському парку: устаткування палати було тоді вивезене й сховане перед бомбардуванням у якійсь зальцбурзькій соляній копальні!) Головокружне просто багатство. У великій залі ще й досі відбуваються державні прийоми. Це тут, наприклад, наша Жакелін Кеннеді чарувала Микиту Хрущова в час славетної віденської конференції. Уявляю собі, як їй мусіло імпонувати, що місцем прийому і гостини був Шенбрун!

Обідали в Augustinerkeller: їли Brathuehner — віденську спеціальність, яка смакувала навіть дітям, хоч вони курки не люблять. Потім ходили оглянути державну оперу. Взяли окрему туру. Тепер немає сезону і будинок опери показують туристам. Будинок старої опери, а властиво її нутро, були знищені в час війни і тепер крім зовнішніх фасад та деяких частин всередині — опера зовсім нова. Сцена величезна (ми ходили за куліси і бачили вперше деякі сценічні секрети) і дуже модерна із всякими технічними удосконаленнями. Використовують тут гідравлічну силу замість електрики. Органи є на шостому поверсі і тільки при допомозі телевізора контактується органіст із диригентом. Прекрасні й модерні в опері фуае, незвичайно елегантні ложі. Килими не тільки на

підлогах усюди: усі двері також вибивані сукном. У віденській опері раз у рік відбувається оперний бал: забирають крісла з партеру, ставлять поміст над оркестрою і є одна велика танцювальна зала. Вступ на цей бал, кажуть, коштує 300 шилінгів, але винайм ложі в цей час коштує якусь казкову суму. В опері певна кількість стоячих місць і вони дуже дешеві (менше як одного доляра): треба справді дуже любити оперу, що вистояти три-чотири години на “яскулці”.

Ходили теж до елегантного Sacher Hotel-ю на віденську лакоминку — Sacher-Torte. Потім крутилися по місту, шукаючи за сувенірами, за церквою св. Варвари та.. за ножиком до Alexanderwerk Fleischmaschine Nr. 5 (Хотіла перевірити свою німецьку мову, чи вдалось би мені це тут купити?) Все це безуспішно. Щодо ножика, то одна крамниця відсилала мене до другої — але легше купити саму машину, як малу до неї частинку!

Увечері їздили на Grinzing. Зворушила мене до сліз легарівська музика, що її грали скрипка, гармонія та якась подвійна гітара. Люди співали й бавилися, попиваючи молоде вино. Щоб задоволити гостей, музиканти грали також багато американських пісень. Поверталися до готелю з гаморам, піснями і дотепами нашої знаменитої провідниці Гелен Стол (— вона мусіла колись бути кабаревою співачкою і знаменито вміє бавити публіку!)

Субота, 20 липня 1968

- Деталь: віденські трамваї — дво- і три вагонні — нагадують трохи львівські. Дерев’яні сидження попід вікна, а деякі — подинчі, одне напроти одного. “Meine liebe Schafnerin, wohin fährt dein Wagen hin?” — продає і контролює квитки. Задня платформа — відкрита: можна вскочити на бігу. В трамваї напис: Jugendliche! Прошу залишати сидячі місця старшим та уломним! Навіть у трамваї вчать доброго виховання.

- Сьогодні у Філядельфії наш кардинал. Пех хотів, що ми так розминулися: ми до Риму, а він до Америки. Але може після повороту ще його десь побачимо.

- Деталь: тут на Schwarzenberger Platz стоїть советський пам’ятник: соцреалістична статуя вояка з прапором, а перед нею прекрасний водограй, що у вечорі міниться кольорами. Віденці кажуть: це єдиний советський вояк, який у Відні нічого не вкрав: він не міг рушитися з місця! Австрія має договір з ССРСР і, очевидно, мусить шанувати і цей пам’ятник, що його гіді описують як “monstrosity”. Між іншим, у контрасті до Німеччини, де на кожному кроці сліди американців і U.S. Army, тут не видно жодного чужого війська.

- Деталь: в Австрії ціни для старших віком людей знижені до 1/3. Це, очевидно, стосується театру, кіна, і, мабуть інших публічних підприємств. Те саме бачили в Англії.

- Вранці зробили прохід по місту попри будинки музеїв, статую Марії Тереси, будинки Парляменту. Полуднували в Rathauskeller. Пригадую, як 14-літньою дівчинкою їла я тут з

татом якийсь Eintopfessen. Це було, здається, в якісь довгій залі з простим устаткуванням. Сьогодні Rathauskeller — вибагливий ресторан з кількома залями. Наша заля мала чорні дерев'яні стіни із золотими різьбленими орнаментами. Nochelegant! Є ще Rittersaal, що виглядає, як княжа палата. Кельнери, очевидно, у фраках, застава — срібло і порцеляна. Кельнери, в білих рукавичках, приносять їжу на срібних підносах і самі накладають на тарілки, Кожен з нас їв щось інше: хлопці й Остап мали м'ясний обід: свинячий котлет, печеню, Kräuterrostbraten, Kalbfilet. Я взяла собі тільки віденську спеціальність: Marillenknoedel — знамениті наші домашні кнудлі з морелями. Взагалі кухня тут саме така, до якої ми звикли і яку любимо. (Сумніваюся, чи зможемо сказати те саме про Італію). В Rathauskeller на кожному кроці: Gnädige Frau! Danke schön, meine Dame! Маленька бідна країна, але жити хоче по панському! (Між іншим, Остап заплатив за весь обід у Ратгавскеллер 250 австрійських шилінгів, тобто 10 доларів за чотири особи!)

- Деталь: В Theater an der Wien грає "Lustige Witwe" і головну чоловічу роллю має Johannes Heesters. Пан Гестерс має вже хіба із 60 років! Заповідають афіші теж Маріку Рек в оперетці "Hello, Dolly".

- Зупинка в Semmering. Чудесний гірський краєвид. Автобус спинався вгору крутою дорогою, що за висловом нашої провідниці виглядає, як "свіжо зварені спагетті". Гори тут залісені: молоді, мабуть смерекові, ліси. Приязна, приємна природа. Уявляю собі, які тут мусять бути гриби! Сюди віденці приїжджають на вакації. Тут і тепер їх видно. Виходила з автобуса ("to visit Mr. John", каже наша провідниця), але довго не могла бути надворі. Тут неабияка висота, різке гірське повітря і дуже холодно, а я маю на собі літній костюм. (Плащ залишила в автобусі, тому й скоро втекла!)

Неділя, 21 липня 1968 року

Ранній ранок у Грацу: тепер 6-а година. Вчора після вечері зробили великий прохід по місту, шукаючи за політехнікою (Хлопці залишилися у готелю і пішли спати раніше). З трудом, після кількох запитів, ми нарешті техніку знайшли — в досить непоказному місці, сірий, майже касарняний будинок. Сміюся з Остапа, який дивується сам собі, що так призабув орієнтацію в місті. Кажу: нічого дивного, Ти, мабуть, зрідка ходив на лекції та й взагалі, мабуть, ходив по Грацу у не зовсім тверезому стані. Beethovenstrasse 9 таки не знайшли. Чи це тут колись прибувають таблицю з написом: У цьому домі в 1948?-ому році ОТ написав вінок сонетів "Життя" — жартую. Адреса мені знайома: я сюди писала йому листи, але в Грацу я — вперше. Послала карточку татові від його Alma Mater.

- По дорозі з Грацу до Венеції. Минули вже Klagenfurt. Переїхали гірський кряж Доломітів. Прекрасна панорама, круті небезпечні серпентини. По дорозі трапляються написи: Nerve spahren — Bahn fahren. Пані Стол розповідає нам такий анекдот à propos переходу через гори: водій автобуса, що часто їздив через Goddard Pass і священник померли в один час і разом дісталися до неба. Тут водієві автобуса призначили величавий будинок для мешкання, а священни-кові тільки невеличку скромну хату. Священик пішов

до св. Петра жалітися: він, мовляв, все життя служив Богові, грішників наvertsав, нічим не согрішив, чому його нижче оцінили, як шофера? Сказав св. Петро: це правда, ти — праведний чоловік і багато добра вчинив, але цей водій автобуса, що возив людей через Goddard Pass, більше нагнав людям страху перед Богом, як ти.

- Їдемо тепер понад Wertersee — прегарну вакаційну околицю, куди більше їздять австрійці, як чужоземні туристи. З вікон нашого автобуса видно високі шпилі Доломітів. (Між іншим, автобус наш — туристичний, голяндського виробу, цілий осклений, із тоненькими тільки поперечками, так що все прекрасно видно). Від коли ми в дорозі, що кілька годин падає дощ: тепер знову дощить — але ось вже видно крайчик синього неба: зараз же знову буде погода.

Понеділок, 22 липня 1968.

Нажаль не вдалося мені зробити фотографій на тлі Доломітів — а це справді оригінальні, високі, трохи страшні гори. Увечері добилися до Венеції. Була невеличка затримка на кордоні (дуже багато авт) і полуденок уже по італійському боці. Між іншим: смішний полуденок: наперед спагетті, потім телятина із салаткою з паприки, потім овочі подані у мищині з водою (щоб помити). У Венеції ночуємо в готелі Ambasciatori-Mestre. Дуже порядний готель (у лазничках вперше є теж bidet). Це нам нагорода за паршивенький готель у Грацу, де кльозет був у коридорі, plumbing в умивальні не працював, хліба вираховували на снідання по два шматки, а всюди панував якийсь підозрілий задушливий запах. При сніданку ми відчули, що десь поблизу виходить газ. Звернули увагу кельнерові, а він: о, це нічого! Це тільки трошки газу вийшло! — Ми з того мали потіху. Раз перед тим вже був такий смішний випадок: кельнер штовхнув, не хотючи, гостя, а тоді — замість вибачитися — каже: о, das macht nichts!

Увечері вчора ходили на гондолі. Романтична була поїздка. Гондоль було щось вісім чи дев'ять для нашої групи. Крім звичайних гондолієрів, були теж музиканти: один гармоніст та один співак, і вони забавляли нас співом та музикою. Коштувала нас ця романтика 10,000 лір — головокружна сума, що рівняється 20-ти долярам. Але ми у Венеції тільки раз у житті — отже чому б не поїздити на гондолі? Зрештою, Італія єдина в Європі країна, де наше скромне майно можна оцінювати на мільйони (лірів, очевидно!) Отже ми — мільйонери!

Понеділок до полудня провели на оглядинах Венеції. Перший справді теплий і сонячний день, а небо таке синє, як на Дідовому венецькому краєвиді, що висить у нашій вітальні у Філядельфії. Їхали спершу нашим власним автобусом до Piacelle Roma, а звідтам брали міський транспорт, тобто автобус на воді — великий моторовий човен, що має зупинки уздовж Великого Каналу. Оригінальне, кольорове місто. Тоді як Амстердам має, крім каналів, нормальні вулиці для авт і характеристичні вузькі шпичасті гостродахі домики, — Венеція майже вся на воді, доми кольорові, старі, низькі і широкі. Тільки де-не-де є над водою пішоходи — в інших місцях вода підходить під самі двері й вікна будинків. Сходи,

що провадять до каналу, в багатьох місцях вже майже зовсім залиті водою, видно один-два ступені. Кажуть, Венеція западається в море — 4 інчі на кожних сто років. Висідаємо біля палати Дожів. З нашим італійським провідником, який говорить не зовсім чистою англійщиною, але від якого променює гордість патріота, що любить і знає історію свого міста, оглядаємо зверху палату Дожів, цікаве її подвіря всередині, потім базиліку св. Марка — зовсім своєрідну церкву із цікавими візантійськими мозаїками та з мармуровою підлогою, що місцями западається (видно, вода підмиває будову). Потім ще ходили оглядати фабрику скла, де крім цікавого показу справжнього виробу скляних фігурок ітп., було кілька виставових заль із великим багатством різnorodних скляних виробів у різноманітних кольорах. Деякі люди нашої групи купували собі комплекти на каву і на вино. Ми, очевидно, на такі люксуси дозволити собі не можемо. (Між іншим, одна пані з нашої групи дуже здивувалася, почувши, що Остап — бібліотекар. Сказала зовсім отверто: невже ви заробляєте так багато, що можете цілу родину взяти на вакації до Європи? Вона тут з донькою, яка теж є бібліотекаркою, отже добре орієнтується в цінах і заробітках. Трік у тому, що не тільки ми обоє тепер регулярно працюємо, але й у тому, що відмовляємо собі дечого іншого).

Після ситного італійського обіду (знову, ніби на приставку, якісь клюски в помідоровім сосі — велика зупна тарілка! — а потім курка з жареною картоплею, покраяною в кусочки, салата полита оцтом та грушка на десерт) — ми в дорозі на Флоренцію. Їдемо по Autostrada del Sole. Краєвид, покищо, одноманітний: з обох боків рівнина, тільки далеко десь на горизонті бліді зариси Апенін.

Деталь: В місті і по дорозі (зокрема вчора, коли ми їхали від кордону) багато військових станиць з написом: Carabinieri. Самі карабінери, очевидно, без “карабінів”, в оригінальних капелюхах з перами.

Деталь: Реклямні написи: Bevete Coca-Cola! Metti un tigre nel motore! Tutto va meglio con Coca-Cola.

Наближаємося до гір, що перетинають нашу автостраду перпендикулярно. Там нас чекають тунелі. Зліва на горі круглий рожевий замок — монастир. Наближаємося до Bologna. Тут автострада не є обсаджена деревами, як це було біля Венеції. Ми вже в Апенінах. Тунелі тут називають Galleria і кожний має свою колоритну назву. Гори тут невисокі, покриті лісом, полонинами, полями, на яких сушиться в копицях сіно. В час дороги ми запитали вже кілька різних методів складання й сушення сіна: в Німеччині це були трикутні стіжки, уложені на риштуванні із дрючків, так що можна було б залізти до середини й переспатися; в Каринтії складали сіно на патики, що укладені рівно як паркан; тут в Італії будують цілі домики під стріхою із балів пресованого сіна.

Galeria Albagino, Galleria Artificiale (це така, що має стовпи з одного боку і видно краєвид), тунель за тунелем. З тунелів виїжджається на віадук — і так ми їдемо простою дорогою, перетинаючи гори і провалля. Краєвиди в Німеччині й Австрії були повні довгих рядів

топіть, тут часто впадають в око довгі стрункі ряди кипарисів. Каменисті стрімкі береги автостради прикриті в багатьох місцях сіткою, щоб забезпечити перед падаючим камінням. Де-не-де тут і оливкові сади.

Вівторок, 23 липня 1968.

Готель “Леонардо” у Флоренції. Вчора увечері відвідали невеличку фабрику скіряних виробів і купили пару речей на дарунки. Після вечері швидко полягали спати, бо були втомлені. Зрезигнували із Fashion Show-у, що був у програмі для нашої групи. Сьогодні до полудня оглядали місто: катедру, величезну, із червоною (із плиток) банею — вся вона збудована із плит мармору — чорного, білого і червоного. В середині катедра досить простенька, але тут ведуться роботи — розкопки, бо показалося, що під цією катедрою є ще інша, старіша церква. Тут у Флоренції була пару літ тому страхітлива повінь (з ріки Арно) і сліди цієї трагедії видно й досі. Підлога в катедрі теж дуже потерпіла — може це й тому вирішили тепер розпочати розкопки? Напроти катедри — христильня, невеличка церковця, що славиться своїми “дверима в рай”. Деякі золоті панелі -плоскорізьби з цих дверей вода теж була знесла: одна така панель віднайшлася аж на другій вулиці в болоті. Тепер все знову відреставроване. Біля Palaccio Vecchio стоїть копія “Давида” Мікельанджельо та оригінальний “Персей” Челліні. На “Персея” чомусь ніхто із гідів не звертає уваги, а це для всіх, хто читав “Автобіографію” Бенвенуто Челліні — дуже цікава статуя. Та тут стільки цього багатства на кожному кроці, що туристи ходять попри праці Мікельанджельо і Рафаеля, навіть не помічаючи їх. Були в Galleria del Uffizi — чудовий багатий музей, але тепер так переповнений туристами, що насправді нічого не можна добре оглянути. Були і в Академії Мистецтв, де стоять оригінали Мікельанджельо, зокрема його “Давид”, що його копії тут стоять також на площі Мікельанджельо в парку на горі, де є чудовий вид на місто, та в центрі міста перед ратушею, тобто Старим Палацом. Міст — Ponte Vecchio — бачили тільки здалека, проїздом, і туди хочемо піти пообіді. (Маємо вільний час до вечері). У Флоренції, очевидно, не тільки сліди Рафаеля, ДаВінчі, Мікельанджельо і ніже їм числа італійських малярів і скульпторів, але теж Elizabeth Barrett Browning, що похована тут на цвинтарі, та, очевидно, Гемінгвея. Цікаво, чи на Ponte Vecchio і тепер продають жарені каштани? В церкві del Croce гроби Мікельанджельо, Макіявеллі, Галілео, Россіні та інших (теж Челліні, але я не знайшла). На Понте Векіо, кажуть, першу мистецьку майстерню мав Челліні. (Зараз туди підемо, але, покищо, Остап спить!)

Між іншим, після тих обідів, то хіба тільки спати. Не люблюся в італійських стравах і з тугою згадую австрійський, зокрема віденський харч. Навіть булочки до снідання несмачні — тверді, як наші рідні паляниці. Приставки завжди “клюскові”, з надміром помідорів, паприки, а теж часто риба. Жалію, що ми не мяємо вибору щодо меню, зокрема це було б добре для Остапа. Нажаль, ми ще довший час будемо на італійському харчуванні. Щойно в Римі платитимемо за обіди самі — і тоді напевно замовимо собі щось інше.

Марка пообіді боліла голова і хлопці залишилися в готелі спати, а ми пішли самі пішки в місто берегами Арно до Ponte Vecchio, що його я конче хотіла бачити. На мості повно будинків, а в них елегантні ювелірні крамниці та крамниці із шкіряними виробами. На цьому мості — тільки пішоходи. Зробили ще потім довгий прохід містом, купили якісь дві дрібнички (вахляр для Бабці, шкіряну оправу на книжку для Мама). Я двічі мусіла вступати до кав'ярні за туалетною: маю розвільнення шлунка. Найгірше, що Остап теж скаржиться на те саме, а деякі пані з нашої групи, як я випадково довідалася, мають цю саму проблему. Позичили мені каопектат — я маю повну аптечку різних ліків з собою, до пеніциліни включно, але про белядонну і каопектат забула. Маю надію, що з нашими шлунками покращає, бо ж ми маємо перед собою завтра далеку дорогу до Соренто. Хочуть, якщо вдасться, вступити і до Помпеїв. Побачимо!

Середа, 24 липня 1968.

Чистить не тільки мене, але й Марка й Остапа. Що гірше: Остап уночі дістав гарячку — 101 градусів за Фаренгайтом. Я, очевидно, схвилювалася і всю ніч не спала. Вранці, за допомогою пані Стол, покликали лікаря. Прийшов худий, високий, мабуть із сім стіп — зовсім не італійський тип. Говорив досить поправною англійською мовою. Харчі — незвичні для організму — могли спричинити бігунку, сказав, але гарячку мусіла спричинити інфекція. Підозріває вірус, бо каже, що мав уже кілька таких випадків. Записав рецепту. Готелева обслуга на захотіла побігти до аптеки (в цьому “Леонардо” взагалі паршива обслуга, поганий харч, а крім того, зараз у сусідстві — залізниця. Каже пан Rizl, один з наших подорожних: між год. 10-увечері і 6-ою вранці він начислив 472 потяги! А готель реклямують, як “спокійний”!) Лікареві заплатили 12 дол. за візиту, рецепта винесла 4 долари. Добре, що всюди тут приймають американські гроші, бо італійських ми вже майже визбулися. Остап вирішив, що таки поїдемо з групою далі, може це йому перейде. Гарячки, мабуть, не має, але в дорозі вже його раз зірвало на воніти. Я теж мусіла для своєї потреби затримувати в дорозі автобус.

Їдемо до Соренто, як каже наша провідниця, найбільше романтичного міста Італії. Проїздили попри оригінальні італійські села, що в противагу до німецьких чи австрійських, розташовані на горбах, мов твердині. Це не тільки тому, щоб легше їх було боронити, кажуть, але теж і тому, що тут часом вліті дуже гаряче, а на горі більше повітря. В полях де-не-де вози або плуги запряжені волами. Провідниця звернула увагу і на жінок-проституток, що вряди-годи зустрічаються при автострадах. Вона їх назвала італійськими Лорелай, що полюють на водіїв грузовиків і з того живуть. Я сама цього цікавого явища не запримітила. Неаполь, каже пані Стол, найбільше, “slummiest” місто Італії. Біля Везувія є вінниці, виноград з яких називають Lacrimae Christi — сльози Христові. Каже легенда, що Христос аж заплакав, як побачив, як живуть бідні неаполітанці.

Минули Монте Кассіно. Довкола досить високі гори — скелясті, покриті зрідка якимись карликуватими деревами та пучками трави. Ми тепер у дорозі до Помпеїв. При дорозі часом видно, як пасуться осли. Каже пані Стол, що тут вулканічні терени. Деякі поля

лежать зовсім облогом, неурожайні, arid. Ближче дороги подекуди фігові дерева, оливкові сади, городина. Ні сліду ніде ніякої індустрії. Господарства теж виглядають дуже скромні. Навіть в околиці Флоренції і Венеції, де природа видавалась багатшою, за інформаціями пані Стол, земля в руках великих землевласників, і тільки піднаймається на дрібні господарства. При дорозі часто трапляються “Трушівські сосни” (це моя назва, такі малював Труш!) — невисокі дерева з круглою, наче стриженою, короною.

Минаємо Неаполь і Везувій, що виглядає так же непривітно, як і його репутація. З комина якоїсь фабрики йде їдкий жовто-гарячий дим. П-ні Стол собі жартує: дивіться, мовляв, Везувій вибухає! Неаполь — мільйонне індустріальне місто. При дорозі, куди їдемо, багато колоритних “трушівських” сосон і пальм. Зліва Везувій, зправа — море, і десь на ньому острів Капрі, куди завтра поїдемо. Напис на мості: Tenere la destra.

Четвер, 25 липня 1968.

Вчора по дорозі до Соренто вступили оглянути Помпеї. Ми не мали багато часу: може приблизно одну годину і тому не могли всього побачити. Все таки, це дуже інтересні руїни — справжня старина, якої ще не доводилось бачити. Клясичний порядок і простота: дома нумеровані і позначені де-не-де прізвищами власників. Хати тісно одна при одній. Вулиці вистелені плитами, що їх і досі роблять в Неаполі з лави Везувія. На деяких стінах ще останки фресків, що збереглися в кольорах. Є, очевидно, і Fогum (амфітеатру ми не бачили, це було за далеко). В кожному домі — atrium і невеличкі кімнатки, мабуть спальні, зовсім без вікон.

В Соренто ми замешкали у вибагливому готелі Eurora Palace. З трьох боків прекрасний вид на море. Велика півокругла тераса з чудесними південними квітами й пальмами на скалі. Глибоко внизу — море, чистеньке й темне кольором, майже темно синє. Внизу при скалі всякі устаткування для човнів і для плавання. Природного пляжу ніде не видно. З одного вікна нашої кімнати — вид на помаранчевий сад. Деревя зверху прикриті риштуванням-сіткою із патикив, а на них побудовані маленькі, криті стріхою, колибки. Там ховають солом'яні накривала, що ними огортають дерева підчас морозів.

Вечеря в Eurora Palace поправила всім настрої: тут ми маємо вибір: їмо якусь переціджену ришову, сметаною заправлену юшку (смачна і добра на шлунок), маємо також омлет із п'юре (картопляне п'юре їмо в Італії вперше: тут чомусь у моді жарена в олії картопля і взагалі все товсте і з олією). Найважливіше, що можна замовити до вечері чай. За всі напої платити треба окремо, але, наприклад, в готелі у Флоренції кельнер, почувши про чай, робив, звичайно великі очі, якби це був якийсь екзотичний трунок, а врешті, прийнявши замовлення, часто взагалі не приносив. Наші співподорожні, подружжя Боки (його ми називаємо “the mayor of Graz”) привезли зі собою споршковану американську каву і з великим задоволенням зробили собі каву самі із принесеного кельнером кип'ятку. (Це в інших готелях також було майже неможливе). Сьогодні вранці трохи насолоджувалися видом на море, а потім, після першого в Італії смачного сніданку (Остап дістав від Боків

каву!) вирушаємо в подорож до Капрі. Остап почувався майже зовсім добре, Марко також веселіший, мій шлунок також майже нормальний. Маємо добрий настрій і все виглядає в кращому світлі, як вчора ранком. А на додаток, панорама справді чаруюча. Гори Соренто, Везувій, а у віддалі в ранньому тумані гірське побережжя Капрі.

Сідаємо на менші два автобусики і вони нас по карколомних дорогах звозять униз до пристані. Тут сідаємо всі на пароплав. Около година плавби морем до острова. Тут пересідаємо на два великі моторові човни. Вони везуть нас уздовж берегів Капрі до місця Лазурової гроти. (Grotta Azzurra). Тут драматично — на воді, що сягає глибиною 300 стіп — пересідаємо на звичайні маленькі човни з одним веслом. По чотири особи на човен, крім однієї родини-Лонгів, що з них тільки маму, тата і дочку взяв весляр, бо мовляв: *senora grande!* І справді, сенйора нічого собі. Марко якраз напередодні сказав, що не хотів би бути з цією панею в одному човні! Вся група човників спрямовується в напрямі гроти. А тоді по одному човникові проїжджаємо всередину печери. Отвір до печери маленький: мусимо всі покластися у човні, весляр теж, а човен перетягає при допомозі линви. Внутрі єдине світло — це те, що входить із цього невеличкого отвору. Спочатку все здається зовсім темним, але очі поволі привикають і бачимо досить велику печеру, залиту водою. Вода — кольору ясної аквамарини, “лазурова”, і ціла грота сповнена якогось чудесного неземного світла. Враження справді особливе. Занурюєш руку у просвітлену, майже білу, воду — вона непорочно чиста і тепла. З гроти човни виїжджають один за одним тим самим способом і тим самим отвором, що приїхали. Знову акробатика “товстих” і менше товстих сенйор та сенйорів і всі знову безпечні в моторівках. Приємна їзда уздовж берегів Капрі. Ловиш у пригоршю трішки морської води і не віриться, що ти таки й справді на старому, так добре людській історії знаному, Середземному. Ще трохи і ми вже на березі Капрі. Не знайдемо тут сьогодні слідів Коцюбинського, але приємно, що і шматок нашої культури зв’язаний з цим островом. З одного боку острова на другий — з Капрі на Анакапрі — возять нас маленькими автобусами. Фактично тут найкраще було б підійматись ліфтом — адже це майже стрімко вгору по скалі. Дороги, очевидно, ідуть зигзаками понад пропасть, що має прекрасний краєвид, але й запирає дух зі страху пасажиром. Зокрема, коли на вузьких дорогах, на крутих закрутах, де з одного боку — скала, а з другого — пропасть, зустрічаються два автобуси і не можуть розминутися. Між іншим, є якийсь витяг на гору, що тут називається *Funicolar*. Оглядаємо крамниці на Анакапрі, купуємо сувеніри. Тут саморобні вироби з шовку та всякі цікаві дрібнички в елегантному великому магазині. Крім того велика кількість інших крамниць. На полуденок знову перевозять нас на другий кінець острова — на Капрі, щоб ми могли побачити якнайбільше острова. Їмо в елегантному ресторані з першорядною обслугою. Несподівано, після полуденка, починається дощ — і ми по дорозі до автобусиків трохи мокнемо, бо хто бере на Капрі зі собою дощевик чи парасольку? Автобусик везе нас назад у пристань до пароплава. Тим разом ми вже не вертаємося до Соренто, а пливемо просто на Неаполь, де чекає нас власний автобус. Подорож пароплавом довга — понад годину. Спочатку дощ і холодний вітер, але незабаром прояснюється і настає теплий сонячний липневий день, який все висушує і загріває, включно із настроями. Хоч після Капрі всі ми піднесені на дусі і дощ нам цього не всілі відібрати.

Власним автобусом, із нашим знаменитим бельгійцем Рене за водія, оглядаємо ще Неаполь. Цікаві деталі: в бідних дільницях з одного боку кам'яниць до другого боку простягнені шнури і на них сушиться білля. На стовпах подекуди афіші з передвиборчої кампанії: *Vota Communista!* Місто велике, індустріяльне, сповнене активним життям. Має деякі гарні дільниці. З боку на все це немов дивиться старий Везувій, що про нього місцевий провідник каже: від 1940-их років він уже не курить і тепер, хоч ще не завмер, він — у дрімаючому стані. Біля самого вулькана — велика обсерваторія. На гору їде навіть якийсь витяг і люди туди ходять на прогулянки. Тепер уже в кратері немає зверху вогню, видно тільки пісок, але охочі є піти-подивитися. Лява, якщо вулкан вибухає, сунеться, мовляв, поволі і від неї можна втекти. Те, що спричинило трагедію Помпеїв, була не сама лява, а попіл, який засипав місто на 20 стіп і газ, що був у цьому попелі. Але навіть із Помпеїв, каже гід, більшість мешканців урятувалася. Цікава деталь про Геркулянеум: це місто було так присипане, що люди зовсім несвідомо побудували зверху друге місто — і це тепер утруднює розкопки. Відкрили руїни випадково: якийсь власник будував собі криницю. Але ми до Геркулянеум не вступаємо. Недалеко звідси, майже у стіп Везувія, є місцевість *Torre del Greco*, що її вже 14 разів нищив вулканічний вибух. Подивугідна людина своєю незломністю: *Torre* 14 разів назад відбудовували. Тільки ж бо лява довгий час зовсім неурожайна: треба щось 30 чи 40 років, щоб щонебудь почало на ній рости, і тому хліборобством ці люди більше займатися не могли. Вони взялися до мистецьких виробів із морських мушель і коралів і сьогодні славляться на цілий світ своїми фабриками *Sameo*. Ми оглянули одну таку фабрику і бачили робітників при праці. Там, очевидно, є й ціла крамниця розрахована на багатих туристів. Більшість цих ювелірних виробів оправлені в золото чи срібло і, зрозуміло, дуже дорогі. Зрештою, *sameo* не зовсім під мій смак, отже залишаю фабрику без зітхань, і — поки група ще торгує — я іду ще раз подивитися на Везувій. Це вже востаннє, бо зараз же їдемо на Рим.

Знайомою дорогою *Autostrada del Sole* повертаємося попри Монте Кассіно, Фраскані, на північ. В модерному придорожньому заїзді *Motta* (це — своєрідний італійський *Howard Johnson*, тільки трохи елегантніший) їмо смачний а *la carte* обід, включно з чаєм! А ось година 10-та увечері — і ми вже в Римі. Роблять нам ще вечірню туру по освітленому місту і ми кладемося спати у готелі *Sporting* із привидами справді величавого *Coliseum*, прегарних фонтан та пам'ятників. Рим — у першому враженні — зворушує своїми контрастами: величезне, модерне, шикове, рухливе місто, а тут таки посеред цього модерного моря, мов батьківське мemento — свідки такої давньої старини.

Субота, 27 липня 1968 р.

Автобус знову на автостраді, тим разом у напрямі на *Grosseto*, і я в цьому русі пробую писати. Вчора був у нас дуже активний день і для записок не було змоги. Вранці мали туру автобусом по місті. Оглядали Рим у сонячному світлі — велику рухливу сонячну метрополію із колосальним рухом авт на вулицях, з повинню туристичних автобусів, з масами туристів на кожному кроці. Багато людей у кав'ярнях при столиках на свіжому повітрі. Безліч пам'ятників, фонтан, залишків античних руїн. Трапляється, що поруч

модерного, тількищо збудованого будинку, стоїть собі невеличкий фрагмент розваленого античного муру. Таке явище не могло б мати місця в Америці. Адже ще зовсім недавно у Філядельфії поважно дискутувалося питання, чи не розвалити старого нашого City Hall, щоб на його місці побудувати новий функціональний будинок. А це ж одна із цікавіших будов нашого міста. Старі руїни Риму, включно з Колізеєм, це тепер тільки обшарпані цегляні мури: колись вони були криті зверху мармуром. Клясичні руїни потерпіли не тільки через час і дощ і вітер: мармур, брили каміння, а то й цілі колони порозбирали в середьовіччі люди на будову власних домів або церков. Старі святині перетворено на церкви, а подекуди будували церкву із частин зібраних із різних римських забитків. Одну таку церкву ми бачили в місті. Кожна із чотирьох колон при вході була іншого стилю. Оглянули внутрі цікавий Pantheon, що був перетворений на християнську церкву, але затримався як-мога краще. Імпресивний будинок: в середині величезної куполи тут великий круглий отвір, куди проходить не тільки сонячне світло (— вікон немає взагалі), але, очевидно, теж і дощ. Для цього мармурова підлога має діри, щоб відprowadжувати воду. Колізей робить неабияке враження вже хочби своїм розміром. Плятформи, на якій колись виступали глядіатори, тепер немає. Видно клітки для левів: там у них подекуди сидять тепер коти. Марко знайшов одну таку загороду і каже: “О, а тут є ще і лев!” Максим: “Направду? Живий?” — “Живий, тільки трохи схуд!” А там і справді сидить котисько, точнісінько як лев, жовтобрунатний, простягнутий, байдужий до туристів. Цікаво було б вийти на верхні поверхи Колізею, але для цього немає досить часу. Їдемо ще оглянути собор св. Петра. Ззовні, з-під самого собору, не видно зовсім куполи. Це значно применшує враження. Каже гід, що за пляном Мікельанджельо, собор мав бути коротший, але це потім змінили. В середині церква справді величезна: її можна було б оглядати й студіювати цілими тижнями. Тут і “Пієта” Мікельанджельо, і вітвар роботи Берніні, і бронзова статуя св. Петра, що його праву стопу прочани на протязі віків зцілували до половини. Вражає мене те, що тут тепер панує гаряча музейна атмосфера: повно в соборі туристичних груп із своїми гідями, що голосно забавляють своїх слухачів інформаціями, а навіть дотепами. Всі крутяться по церкві вздовж і впоперек, і ні в кого не видно пошани до цього місця, що як-не-як було святим місцем для багатьох тисяч, а може й мільйонів вірних. Дехто навіть дозволяє собі робити фотографії, хоч це тут заборонене. Ну, що ж, в атмосфері туристичного карнавалу зовсім губиться молитовна краса такої величавої святині. Виходячи, питаю нашого римського гіда Антоніо, чи він знає про гріб святого Йосафата? По хвилині надуми він пригадує: ах так, цей “oriental bishop” — так, справді, — його гріб один із новіших, він на правому крилі, ззаду за статуєю св. Петра. Але ми вже їдемо далі і тепер до собору повертатися неможливо. По дорозі виникає невелике quid pro quo: всі хочуть їхати до Ватиканського музею і до Сикстинської каплиці, а Антоніо нас переконує, що цього немає в його пляні. Счиняється маленька буча: у програмі всіх написано, що ми маємо туди їхати. Наша пані Стол заступається за групу: в її пляні теж стоїть Сикстинська каплиця. Але Антоніо впирається, везе нас до бюро American Express, і ціла група пасажирів висідає висловити фірмі своє негодування. Решту автобус відвозить до готелю. Тут ми купуємо собі булки, шинку, сир і мінеральну воду і робимо собі похапцем дешевий полуденок. (В Римі, Відні, Лондоні й Парижі обіди й полуденки платимо самі — додатково — а саме зорієнтувалися, що із нашим грошевим

запасом не надто світло і треба ощаджувати, щоб вистачило до кінця подорожі. Їдемо потім на прохід по місту. Наш готель Sporting досить віддалений від центру — пішки далеко зайти неможливо. Але потрапляємо у цікавий парк і зовсім випадково у незвичайно багатий музей етруської старини. На п'яту годину повертаємося у готель, бо маємо заповіджену прогульку до Tivoli. Цей виїзд — надпрограмовий і він коштує нам по 9 дол. від особи, але подорож 30 кілометрів за місто дуже приємна. Villa d'Este у Tivoli — це літній парк кардинала Іполіта д'Есте, що має безліч оригінальних фонтан. Це щось à la Hellbrunn біля Зальцбургу, тільки на багато більшу скалю. Ця туристична ескапада включає багато ходження і ми щасливі, коли десь по двох годинах завозять нас на вечерю до вибагливого ресторану біля Тіволі. Їмо на терасі з далеким видом на довколишнє підгір'я, у сусідстві святині пророкиці Сибілли. Обід до вибору і дуже смачний, напиваємося досхочу не тільки вина, кока-колі, мінеральної води, але навіть теж чаю і кави. Все це включене в одну ціну. Товариство добре забавляється і опісля веселе, із співами, повертається автобусом у Рим.

Це було вчора. Сьогодні вранці — наслідки інтервенції в American Express. Наш власний таки автобус везе нас під двері Ватиканського музею. Ми пробігаємо цей багатющий музей за годину, зупиняємося на яких 10 хвилин у Сикстинській каплиці (надмір мальовил дуже розпорошує враження, а саме прекрасне Мікельанджелівське сотворення людини губиться серед всіх інших зображень на стелі. Більше враження робило воно на мене, як деталь, окремо, на репродукції). Хочемо ще побігти до св. Петра пошукати за гробом св. Йосафата. Це нам вдається — хоч обійти довкола мури Ватикану в товпі туристів у гарячий день — це справді неабияке зусилля. Знаходимо св. Йосафата. Ну, добре, що є і наші сліди в цій святині. Між іншим, у Ватиканському музею впав нам в око величезний образ на всю стіну. Каже Остап: “А ось і наш Хмельницький!” І справді, на хвилину можна було забутись. Нажаль, це — Яна Матейки Соб'єський під Віднем. Польських слідів тут більше. Перед від'їздом до Grosseto їмо в парку перекуску. Знайшли якийсь невеликий пам'ятник з лавкою. Чия статуя? — Маршалка Пілсудського! Його іменем названа теж ціла паркова алея. А наше де? Нажаль, не маємо часу поїхати подивитися на нашу гімназію в Римі, на будову нового університету, на резиденцію кардинала. Зрештою, кардинал Сліпий тепер в Америці, отже ми його тут і так не могли б побачити.

Деталь: береги Тибру високо підмуровані. На цьому мурі напис вуглем чиеюсь рукою: Vietnam sara vostra tomba. В іншому місці: Marco ti amo. (Це для нашого Марка!)

Приїхали до Гроссето. Мале незамітне італійське містечко. Ми тут тільки на нічліг в Grande Albergo Bastiani. — Тепер вже саме по вечері. Але за годину після приїзду, я з хлопцями вже встигла оглянути пів містечка: стару катедру із 14 століття (зверху з мarmору, на взір флорентійської), головну площу, вузькі вулички, спортивний стадіон і парк. Ще хочу зійти на пів години подивитися на італійську телевізію: цікаво, що тут у них показують?

Неділя, 28 липня 1968.

Цілу ніч невгомні італійські темпераментні балачки під вікном, але вранці будять нас дзвони катедри Гроссето. Тільки сніданок — і ми в дорозі на Пізу. Краєвид тут багатіший: земля видається більш урожайною і краще загосподареною, як у південній Італії. Полуденок у Пізі. На великій зеленій площі, що називається “Чудесною”, три цікаві й оригінальні будівлі. Христильна замітна не лише своєю круглою архітектурою: вона має всередині цікаву акустику, якась незвичайне ехо. За оплатою, місцевий сторож виспіває тони, а вони, мов звуки органів, повторяються у мурах. Друга цікава будова: катедра, щедро всередині обладнана. В катедрі і в христильні казальниці різьблені братами Пізано (характеристичні стовпи поставлені на левах). Між іншим, до катедри Марко не впустили, бо він сьогодні винятково був у коротких штанах. (Максима “прошварцували”, мовляв, “бамбіно!” Але Марко — хлопець під вусом: про нього таке сказати не досить!) Третя будова — це, очевидно, похила вежа, або т.зв. “кампаніле”. Я вище другого поверха не йду: ззовні вежа обставлена тільки колонами, бар'єр немає, а в мене з дитинства якась “глибинна” фобія — адже для мене було проблемою перейти вузьку кладку через річку — що тут говорити про пізанську вежу! Хлопці з Остапом лізуть, очевидно, на саму гору. Це мене спочатку лякає, а їх мій переляк іритує, і вони мені його потім цілу дорогу випомінають. В Пізі є ще Camposanto — кладовище, що до нього десь у 13-ому столітті привезли з Палестини три кораблі “святої землі”. Шкода, що сьогодні нема охочих купувати “святую землю” — могли б ізраїльтяни зробити добрий інтерес.

З Пізи їдемо на Генуу. По дорозі чудесні краєвиди. З ліва — море (Тирренське), зправа — Лігурійські Апеніни. Проїздимо перевал Врассо — кларколомні серпентини, що переводять нас на другий бік Апенін. Дорога для автобуса незвичайно важка — закрути карколомні і чергуються один за одним, без передишки, а дороги вузькі. По дорозі бачимо потовчене розбите авто. Не знаємо, що сталося з водієм — є тільки поліція. Але це лише *me mento mori*. Наш шофер — опанований, вправний Рене — доказує чудес. Всі з запертим віддихом слідкують за кожним закрутом — адже з одного боку стрімка скала, а з другого — прірва! Коли ми вже завертаємо до нової автостради на Genova, за ініціативою Helen Stoll співаємо шоферові: “For he is a jolly good fellow!” Генуа — велике, майже мільйонове, місто, з великою гаванню. В час війни було зовсім зруйноване і тому тут безліч нових модерних будинків. Опера ще не відбудована і не має даху — може це так спеціально, для пригадки? Тут є домок, у якому народився Колюмб, є гарні декоративні клюмби квітів, що зображують три кораблі Колюмба. Ночуємо в готелі Londra-Continental.

Понеділок, 29 липня 1968 р.

Автострада з Geneva до Torino проходить крізь 62 тунелі та безліч віадуків. Чудова панорама гір і моря, сама ж автострада — дійсне чудо модерної техніки. Сама Генуа розташована між горами і морем, у формі півмісяця. Перших кілька тунелів на автостраді ще в самому місті. В Racconigi — зупинка для “містера Джана”, який тут — справжня континентальна едукація! Тут теж купуємо Максимові сонячні окуляри, щоб визбутися решти італійських грошей. Проїздимо Torino — центр фабрики Fiat. Зупинка на полуденок у прекрасному гірському селі Aosta, ще по італійському боці. Тут уже високі гори, пильно

й працювано загосподарені підгір'я. Природа, очевидно, всюди вже гірська: давно зникли з краєвидів пальми й кипариси та південні “трушівські” сосни. Я волю цей краєвид і цей клімат: він нам рідний; нагадує не тільки Карпати, але й Австрію, і в мене до цієї природи більше довіря. Після Aosta знову трудна дорога вгору і в долину, серпентини й слалом униз величезним автобусом, аж нарешті спинаємося до самого перевалу St. Bernard. Це комбінація серпентин, тунелю та пів-тунелю, що має критий дах, закритий один бік та колонаду із другого боку — до краєвиду. Тунель довгий на 6 км, разом із пів-тунелем це виносить 18 км. Теж неабияке технічне досягнення. Перед в'їздом у властивий тунель — кордон. І от ми вже в Швейцарії!

На цьому боці вітає нас величезний собака St. Bernard, швейцарська шоколада і прапор — білий хрест на червоному полі. По дорозі до Lausanne бачимо замок Chillon, що про нього писав Байрон. Тут в околиці живуть всякі знаменитості, передусім Чарлі Чаплін із своєю численною родиною. Мені важливіше, що тут десь є і могила Райнера Марії Рільке — але ми туди, нажаль, не їдемо. Ночуємо у Льозан, над берегом Женевського озера, в готелі Alpha-Palmiers.

Вівторок, 30 липня 1968 р.

Ранок у Льозан — вільний. Блукаємо по місту окремими групами. Я їду оглянути катедру й шато. Ходжу з мапою: місто має круті вулички стрімко вгору й униз. Озеро замрячене. Обіцяної панорами з горою Мон Блян зовсім не видно.

Пообіддя проводимо в Женеві. Там опроводжують нас тільки по Palais des Nations, та ще встигаємо оглянути дещо з вікон автобуса. Висіли в університетському парку подивитись на пам'ятник церковним реформаторам. Решта часу пройшла на закупах. Остап купив собі Омегу за 59 доларів — автоматичний годинник з датівником, позолочуваний (на золотий — грошей не вистачає). Марко втішився, бо одідичив старий Остапів годинник. Купили також шоколадки для працівників обох наших бібліотек. Завтра вранці — далека дорога на Париж. Заповіджений виїзд о год. 7:30. Тут рекляма змінила мову: *Toux va bien mieux avec Coca Cola.*

Четвер, 1 серпня 1968 р.

Вчора цілий день провели в дорозі. Полуденок їли у Dijon — чепурне, досить показне містечко. Обслуга була феноменально швидка: за нецілих півтора години 44 особи були вже після дуже (занадто!) обильного обіду знову в автобусі і на автостраді. Біля 7-ої увечері прибули в Париж. На пропозицію пані Стол, поїхали на спільну вечерю в Quartier Latin. Обслуга була дуже погана й вечеря дуже затягнулася. Це дало привід Остапові зробити мелодраматичну сцену: для нього харч — перша й головна справа. Але шкода, що ми втратили трохи часу. Я, правда, встигла вискочити на пару мінут на Bul-Mich (Boulevard St. Michel), щоб подивитися зблизька, як виглядає Jardin du Luxembourg, в якому Рільке писав свої ранні вірші. Це, мабуть, і позлостило Остапа, бо він потім так і

сказав, що я, мовляв, не припилювала господаря в ресторані, і тому для цілого нашого стола (із 11 осіб) забракло м'яса! (Вечерю замовляла й полагоджувала пані Стол!). Мовляв, непотрібно було виходити на кілька мінут! — Остаточно всі отримали щось з'їсти, для Остапа, на мій “ургенс” знайшовся ще навіть один “стейк”, і нарешті ми могли вирушити автобусом оглянути Париж уночі. Вийшло ще quid pro quo із шофером, якому вручили коверту грошей, як загальний “tip”, а він тим був невдоволений.

Париж уночі зробив прегарне враження. Освітлені фонтани біля палат Шало з вежею Айфля та широкі, із справді імперіальним розмахом запляновані, освітлені бульвари. Сьогодні пів дня оглядали місто вдень. Були всередині Напоелонівського гробівця та катедри Нотр Дам. Решту міста оглядали з вікон автобуса: це не так то вже й погано, бо місто справді величезне.

Пополудні їздили до Версалю. Палата а ля Schönbrunn, тільки, мабуть, багато більша: ми оглянули тільки одну частину (щось 21 заль). Чудові городи з величезним штучним озером посередині, де королі возилися вецецькими гондолями (озеро-канал має півтори милі довжини). Нажаль, знайомі мені з описів та фотографій версальські фонтани, не були в дії. Можна було навіть не догадуватися, що вони там таки є.

Увечері знову quid pro quo: Марко хотів іти на Айфлеву вежу, і я також — але Остап зноровився, і ми нарешті опинилися в готелі, з'ївши в місті якусь перекуску. Була смарката година, десь біля 7-ої увечері, і було жаль, що вимріяна стільки роками моя візита в Парижі кінчиться невеселими годинами в нудному готелі. Ах, “добре бути молодим у теплі дні збирання винограду”!

В Парижі помітила на мурі політичні графіті: Halte au aggression americain! Paix au Vietnam! Les anarchistes sont toujours la!

П'ятниця, 2 серпня 1968.

Ми в літаку в дорозі на Нью Йорк. З Парижа виїхали о 8-ій годині ранку лінією ВЕА до Лондону. На летовищі у Парижі попрощалися із провідницею нашої групи Гелен Стол. Інтригуюча жінка, вона мене особливо зацікавила. Не любила багато говорити про себе — може це така англо-саксонська стриманість? Я вже мала різні підозріння щодо її біографії. Цікаво, наприклад, знати, що саме робила вона в час війни? Але за 22 дні нашої спільної подорожі я збрала хоч дуже неповні, але всетаки цікаві подробиці: пашпорт у неї — британський, але адресу має і в Лондоні, і в Парижі. Володіє прекрасно — не плавно, але справді прекрасно — трьома мовами — англійською, французькою і німецькою; говорить теж по італійському, але — не знаючи мови — трудно мені це її знання оцінювати. Був один випадок, коли вона вжила фразу — не пам'ятаю вже точно, що це було, яка привела мене на думку, що може англійська мова не є її рідною мовою. Мусіла бути в театрі — вміє знаменито бавити публіку, має чималий пісенний репертуар, вміє чудесно свистіти — може співала колись в кабареті, або в якомусь театрі легкого жанру? Має неабияке знання

модерної літератури й зокрема модерного театру. Її імпромпту коментарі включали багато спонтанного, це не були вивчені напам'ять довідки. Після одного її пісенного “виступу”, я при нагоді сказала: ми з чоловіком вирішили, що ви мусли колись професійно співати на сцені! Вона загадково усміхнулася і сказала: “Було колись!” Але з кожним днем стриманість її надщерблювалася. Доїжджаючи до Льозан, запримітила: “Ось тут, в цій місцевості живе моя мати. А то б вона здивувалася, якби я так заїхала під її двері автобусом із 44-ома особами!” Опроваджуючи нас по Женеві, переборюючи труднощі вуличного руху на спілку з шофером, сказала: “Знаю в цьому місті кожну вуличку, я тут колись студіювала — але це були часи, коли я ще була пішоходом і не знаю, як знаходити тут дорогу для величезного автобуса, що ледве вміщається у вузькі однонапрямні вулиці”. Врешті в Парижі, біля палат Шало, уночі, в світлі чарівних фонтан під вежею Айфеля призналася мені: “От у цьому театрі” (мабуть Theatre Populaire, бо хіба ж не National?) я теж виступала”. Коли це було? — питаю. Тому два роки. У п'єсі Гатте про Сако і Ванцетті. Про п'єсу вона говорила зі мною в автобусі, коли ми проїздили місцевість Аоста, де і автор п'єси і обидва анархісти колись жили. (Вона, між іншим, не знала, чи не вірила, коли я їй сказала, що в Америці є ціла величезна література про справу Сако і Ванцетті, часто дуже критична до судового рішення). Вже на летовищі, прощаючись з нами, призналася, що вона вже є бабкою, що в неї чотири дочки і внуки. Призналася також, що це вперше вона провадила туру з компанією American Express (це, мовляв, немов римська імперія!), але вже їздила раніше з фірмою Globus і іншими. Інтелігентна й культурна жінка. Не вірю, що American Express має багато таких провідирів.

В Лондоні ми чекали до 11-ої ранку і тут пересіли на ВОАС до Нью Йорку. Їдемо вже добрих кілька годин. Їли вже смачний обід, встигли вже здріснути. Подорож має тривати 7 годин 10 минут, але тому, що ми випереджуємо сонце на п'ять годин, то приїзд до Нью Йорку заповіджений на 1:30 пополудні. Звідтам ще до поїзду, а тоді назад до Філядельфії. Ми вже, мабуть, понад Новою Фундландією, бо Максим з вікна бачив якусь сушу. Щоб тільки довго не треба було кружляти над летовищем Кеннеді — ця затримка в повітрі прикра і хвилююча.

Цікава, головокружна своєю різноманітністю була ця наша ескапада до Європи. Проїхали автобусом 5,280 кілометрів по європейському континенті, а скільки літаками? Це немов кольоритний фільм показаний у прискішеній скорості. Прекрасна, рідна стара наша Європа! Всетаки, нам, ізгоям, добре почуття знати, що ми можемо і маємо куди повернутися.

Привезла я з цієї подорожі новий популярний тепер німецький “шлягер”, що характеризує добре і нашу ескападу:

Eine Handvoll Glück:
was ist das schon?
Nur ein Augenblick
der Illusion.

25 жовтня 1976

Напередодні виїзду до Німеччини я взялася трохи знову до німецької белетристики, щоб “увійти” наново в розмовну німецьку мову. Читала Дюренматта та Беля — це було не цілих чотири місяці тому, а я не можу нагадати точних заголовків. Що це діється з моєю пам’яттю? — Що я не пізнаю людей і не пов’язую їх із прізвищами — це стара моя хвороба — але авторів з книгами я досі завжди в’язала без найменших труднощів, навіть таких, що їх я по професійній лінії знала тільки із бібліографій. Ну от — ця пригода із Dürrenmatt-ом і Böll-ом остаточно переконала мене в тому, що мені треба знову запровадити записник.

Доведеться, мабуть, так як із моїм шоферуванням, примушувати себе знайти вільну хвилину для записок — але так як із їздою автом — це мусить увійти в рутину, бо воно мені потрібне для майбутнього.

Saul Bellow перед кількома днями отримав Нобелівську премію. Як це добре, що я — на рекомендацію своїх домашніх літературознавців — прочитала минулого місяця *Herzog*-а. Було б соромно, що Нобелівський лавреат, та ще й прозаїк, та ще й американець — зовсім мені незнайомий. *Herzog* мені подобався, хоч він трохи переінтелектуалізований. Найбільше мені довподоби те, що автор його — цього свого героя-інтелектуала, космополіта — так знаменито “уміщевив”, надавши йому реального жидівського етнічного кореня. І зробив це майстерно, без тіні якогось компенсованого чи наявного почуття меншевартости.

Максим відкрив мені теж двох інших сучасних американських прозаїків: я прочитала недавно *The Ballad of the Sad Cafe* та інші оповідання Carson McCullers та повість *Invisible Man* письменника-мурина Ralph-a Ellison-a. Повість Елісона має цікаву етнічну тему і відкриває малознайомий світ негритянського життя. Добрий автор, хоч може і не світової міри. Якби ми мали бодай такого! В збірці Карсон МекКалерс є знаменита невеличка новела “Madame Zilensky and the King of Finland”, що її я радо переклала б — може для Сучасности? Не виключене, що можна б дістати дозвіл на друк такого перекладу, але в мене тепер обмаль часу і не знаю коли та чи взагалі візьмуся за таку справу. На черзі в мене тепер спомини Кедрина (Життя-події-люди) — отримала рецензійний примірник і маю зобов’язання написати про книжку до *Нашого Життя*. Прочитала перших 40 сторін і не дуже захоплена: в Кедрина багато публіцистики, багато загальникових газетних узагальнень, мало конкретних деталей обсервації самого життя. В одному місці згадує про те, що мати була не українка, але бракує йому широти й безпосередности написати, що вона — жидівка. Якщо такий брак широти й конкретизації характеризуватиме решту книги (понад 700 сторін!) — то незавидна доля читача й рецензента! Зобов’язалася я вже

1976 57/3540

теж зробити інтерв'ю для *Н.Ж.* з Лялею, у зв'язку із новим податковим законом та її досить цікавою для загалу наших читачів професією. — Потім мушу зготовити ще хронологію бібліотеки Пласту і Рідної Школи для Збірника Чортополохів. — А ось збоку стоїть ціла гора примірників *Ukrainian Review*, що їх вже пів року тому позичила в Романенчука: мушу послідовно робити свою чи не найважливішу роботу: бібліографічну: анотації англомовних праць з української літератури. Правда, не знаю, як я вийду на своїй співпраці із Знаєнко: вона покищо зі свого боку не вклала жодної праці. А хотілось би мені, щоб справу цю зрушити з місця, бо вона потрібна дослідникам! Може я й зробила помилку, що не видала своєї бібліографії прелімінарним офсетним виданням. Така бібліографія — навіть без анотацій — дуже допомогла б у роботі і нашим гарвардцям і іншим професорам літератури. (Лариса Онишкевич не раз уже зверталася до мене за подібними інформаціями).

26 жовтня 1976

Сьогодні йдемо з Остапом на Belle of Amherst. П'єса має дуже добру пресу, а Julie Harris ми вже мали нагоду подивляти багато разів. Всетаки, життя Emily Dickinson не багате в драматичні ефекти і справді цікаво, як і що автор зробив із такої теми. В театрі цього місяця я була двічі — в Нью Йорку з Лялею та з її мамою. Equus з Anthony Perkins-ом в головній ролі полонив мене надзвичайно — це прекрасна, дуже скомплікована психологічна річ, поставлена з найкращим ансамблем, у фасцинуючий модерний спосіб. Тема? Не легко віддати одним реченням скомпліковану проблематику. Шукання себе самого на скалі між гетеро- і гомосексуальністю? Релігійні обертони підносять тему на ще іншу площину. — Роздягання до нага пари акторів на сцені здалося мені зайвою даниною моді — симульований акт недовершеної копуляції був потрібний для драматичного підкреслення конфлікту, але нагість тіл нічого не додавала до реалізму, навпаки (Скільки статевих актів справді відбувається при наявності повної нагости?) Підемо ще раз на цю річ — тим разом з Остапом — він напевно матиме свої нові для мене ідеї інтерпретації. Шкода лиш, що у Філядельфії обсада буде інша. В Н.Й. не лиш Перкінс, та головна пара були знамениті, але і сам Equus — прекрасний екземпляр молодого чоловіка, що грав чудесно цю дуже вимогливу роль. Другою п'єсою, що її ми з Лялею бачили в Н.Й. — це Брехтова “Three Penny Opera” — яка мене чомусь дуже розчарувала. Можливо, я не була психологічно підготована, а співані (а через те малозрозумілі) тексти з нібито подвійним соціально-наснаженим значенням здавались принаймні банальними. Можливо, якби пішла була з Остапом, може мала б приємність посперечатися за і проти Брехта — і може була б щось з цієї суперечки навчилася, що в свою чергу могло б мені відкрити очі на інші позитивні сторони цієї дуже розхваленої вистави.

27 жовтня 1976

Julie Harris учора була справді на висоті. Того рода п'єсу взагалі не можна було б ставити без такої акторки. Не виключене, що ця річ для неї спеціально написана. Автор — якийсь незнайомий мені William Luce — знаменито розв'язав першу частину — взагалі не

відчувалося, що це монолог. В другій було, на мою думку, трохи за багато патетики і за багато самої рецитації поезій Емілі Дікінсон. Вистава подобалась, мабуть, більше мені, як Остапові. Я подумала собі, яку цікаву драму можна було б зробити із життя Лесі Українки. В неї є деякі подібності з Emily Dickinson — але наскільки драматичнішим було її особисте життя! Не зважаючи на хворобу і часто примусовбе “доматорство”. — Її “афера” з Мержинським, її конфлікт з матір’ю, її роман з Квіткою, а попри це — подорожі закордон, перевезення нелегальної політичної літератури, записування пісень з уст народу... На цьому матеріалі можна було б написати неабияку драму!

Приємний був учора вечір. Купили лямбу до вітальні, їли обід у ресторані Top of Centre Square, де з 41 поверха гарний вид на місто. Потім театр. Справжні буржуа! Що значить добробут побудований на добрих двох професійних платнях. Як гарно, що можемо собі дозволити на такий люксус, не зважаючи на те, що маємо коштовного студента в Нью Йорку (а на другий рік, як доля буде ласкава, то може матимемо і другого на Гарварді).

28 жовтня 1976

Свобода чомусь і досі не надрукувала мого допису про вечір Нижанківського у Філядельфії. Вечір відбувся ще 18-ого вересня, в суботу — у вівторок, тобто 21, я вже послала допис до *Свободи* — а пан Драган і досі не друкує. “Пісню про Зальцбург”, що її я послала в “останній мінуті”, надрукував зараз же — але я розумію: це була присвята з’їздові, що відбувався на Союзівці — отже рекляма власного бізнесу! Та ще й дав цій пісеньці таке промінентне й велике місце — видно, що Кравцева вже нема — кожний римований текст для них тепер однакової вартости поезія.

А ргорос Зальцбурзького з’їзду! Несподівано для самої себе бавилася я на ньому, як ніколи! І подумати тільки, що я цим разом навіть не дуже мала охоту їхати. Перерішила справу Ляля своїм приїздом з Каліфорнії. А потім прийшло мені на думку заохотити до поїздки на Союзівку й Остапа. Він мав їхати до Торонта в цей вікенд, тому спочатку про наш спільний виїзд не було мови. А потім вийшло інакше: виїзд до Канади переложено й Остап, надсподівано, виявив охоту поїхати на Союзівку. (Осінь у горах у жовтні має особливу приману і для нього і для мене). Я була два дні з Лялею в Нью Йорку (взяла собі вакації), а Остап приїхав в суботу просто на Союзівку. — Зальцбуржан з’їхалось чимало: Ляля з Каліфорнії, Оксана Крайківська з Едмонтону, Палієнки з південної Каролайни — а далі наші з Нью Йорку, з Нью Інгленд, з Шікаго. Професор Росткович і досі добре тримається, хоч йому вже більше як 90 років. Я підійшла і, бажаючи допомогти старому, кажу: Пане професоре, не знаю чи Ви собі мене пригадуєте? Я є Марта Сеньківська. А він мені на те: А як там ваші сини, Марко та Максим? Я просто зацікавила: адже старий ніколи їх не бачив і мабуть тільки з розмов запам’ятав їхні імена! — Ну й молодець Росткович — а я от з трудом собі пригадала, що йому на ім’я — Тадей. З професорів були ще Міхняк, Олексишин, Микитей. Не було Жили, хоч обіцював, що тим разом приїде і я навіть привезла йому пару зальцбурзьких фотографій. Добре, що не було Баб’яка — був би нам зіпсував з’їзд своїми претенсіями — і так маємо клопіт з тим альманахом, на кожних

зборах починають дискутувати все спочатку. (Щораз інші люди приїжджають і, як це звичайно у нас буває, не знаючи передісторії, починають все наново від себе). Приємно, що був Павлюс — веселий старий друзяка. Його “Мартусечко” наповняє мене завжди приязним теплом, що в ньому не скривається ні на йоту нічого еротичного чи зальотного. Пригадую собі свою першу розмову з ним у Зальцбурзі в 1945 році, у перший день нашої баракової гімназії. Темою було не що інше, як непорочне зачаття Діви Марії — він євангелик і хотів мене цим спровокувати, але ми на цьому пункті погодилися і цим мабуть і започаткували наше товаришування. Васі Палієнка тим разом не було. Не було теж ні Ліди, ні Ореста з Канади. — Але був Іван Собчук і тим разом мав навіть відвагу привітатися з Остапом і сказати про мене: “а вона, знаєте, була колись моя girlfriend”. Він взагалі потішний: “найбільшу помилку, яку Ти в житті зробила — це те, що Ти не вийшла за мене заміж” — сказав мені, а потім кількакратно повторив це прилюдно. Він не питається мене, чи я так думаю, тільки сам стверджує це авторитетно, ex cathedra. “Твій розум і моя сила” — каже мені, танцюючи, — “ми могли разом далеко зайти”. Хлопчисько має трохи перевернене в голові — йому здається, що він досяг найвищого суспільного щабля тим, що він — в ранзі colonel-а в армії, а крім того є професором військових наук на МІТ. Бідна людська дитина — як він мусить компенсувати своє велике почуття меншевартости. У моїм відношенні до нього завжди була велика доза співчуття, що залишилося й досі, хоч він, очевидно, не здає собі з того справи. Він може і вмовив у себе, що я колись була його “дівчиною” (— курс танців, два-три фільми, пару пластових прогульок і забав —), але він ніколи не був “моїм хлопцем”. Пригадую, навіть, що коли він пробував робити мені визнання в любові, я сказала недвозначно, що кохаю іншого і між нами завжди були відкриті карти. Але він довгий час, видно, надіявся без надії — і ще з Америки писав, згадуючи навіть по імені “пана Сяся”. Остап в свою чергу зробив раз у Зальцбурзі рідкісну сцену ревнощів за Собчука, побачивши його біля нашої кімнати в коридорі. Цим разом на з’їзді Іванова присутність додала перцю і піднесла настрій, мені дала змогу витанцюватися по саме нікуди (— давно вже не давала себе понести таким головокружним полькам і вальсам! — бо останнім часом дуже шаную свого милого та його серце і тому гуляю тільки дуже статечні повільні танці). Взагалі товариство було дуже приємне і сердечне і танцювала я теж з багатьма іншими колегами і очевидно з Остапом — який зробив мені колосальну приємність, бо приїхав у новому костюмі (якого я ще не бачила) — виглядав прегарно, елегантний, із моїм золотим годинником, що нагадував про наше давно уже віджите 25-ліття, був у добрій формі і при доброму здоров’ї, оточував мене теплою увагою (— коли на бенкеті я відійшла від мікрофону після читання моєї поеми “Зальцбург” — встав із місця, щоб поцілувати мене, а очі йому блистіли вологістю — і я була заскочена такою несподіваною чулістю, таким нехарактеристичним для нього публічним виявом зворушення —) взагалі видався мені і тепер безконкурентним у цьому товаристві моїх добрих сердечних знайомих. Не вірилось мені просто, що я знову можу бути такою щасливою! — І це вже цього року вдруге, після прегарних днів у Зальцбургу!

Була на з’їзді і Наталка Томцьо з чоловіком з Оттави. Гарні, культурні люди — шкода, що так далеко від нас. Я рада за Наталку — їй мабуть добре з цим чоловіком. Але він у неї —

третій! Незавидна доля! — Були чутки, що Стецури — розходяться! Їх не було на з'їзді, але вістка правдива, бо від самої Ірени. Проте я не хотіла з ніким навіть про це говорити, відрадила говорити про це Христі і Лялі. Навіщо перерішувати факти? Може ще роздумаються? Сплетні часом можуть ставати self-fulfilling prophesy. Не хочеться додавати від себе до чужого нещастя. На цьому тлі я ще більше ціню свою щасливу долю. Після 31 літ знайомства і майже 28 літ подружжя не лиш жити в гармонії з чоловіком, але й любити його! Правда, мали й ми свої трудні моменти — а зокрема ж незабутній і страшний рік Остапової реконвалесценції, 1973-ий! Але такі землетруси допомагають бачити життя у кращій перспективі, допомагають ще більше цінити щастя, коли воно є, допомагають іти на компроміси, щоб ціною менше важливого купувати те, що істотне. Я тепер увійшла в таку фазу свого життя, коли поволі затихає Sturm und Drang, коли деякі життєві баталії уже порішені — перемогою, поразкою, чи компромісом, і коли реальність приймається такою, як вона є. Я, наприклад, погодилась уже із фактом, що ніколи за посвяту й труд не належить мені сподіватись признання чи нагороди, і що свідомість того, що я даю більше, як отримую в заміну, не повинна наповняти мене гіркотою, а може бути джерелом тихої сатисфакції. З другого боку, думаю, вдалось мені добитись з трудом права бути собою, тобто, потрохи писати і друкуватися, не скриваючись і не оправдуючись. (Перша моя перемога наступила, коли я на новій уже хаті, вирішила купити собі — до спальні! — бюро. Це не була така собі проста справа: спальня, в розумінні мого коханого, це — будуар, але це добре так думати тому, хто має окрему кімнату на свій кабінет. А room of one's own, як сказала б Virginia Woolf — но, а мені було конечно бодай власне бюро, власний кут у спальні. І я свого добилася!) До компромісів нашого життя належить факт, що останнім часом ми рідко сперечаємось про літературні справи і майже ніколи не говоримо зі собою про власну творчість. Знаю, що Остап уміє бути надмірно суворим, саркастичним критиком того, що я пишу (колись, прочитавши машинопис “Хвалю ілюзію”, сказав мені, що в мене немає власного поетичного світа, а коли Костюк переказав по телефону, що мій “Землетрус” — це одна з кращих поезій, що їх він читав останніми роками, то Остапова реакція була, що Костюк, видно, не читає доброї поезії) — але я побачила теж, що мої критичні уваги про Остапові речі теж не допомагають йому, а тільки викликають подразнену реакцію — то ж навчилась стримувати надмірну щирість, а часом навіть і не все читаю. Колись я — навіть проти його волі — усім, що писав, цікавилася і читала. Тепер — не тягне мене ритись у його паперах, а він сам, нажаль, рідко говорить про те, що пише і чи пише. — Шкода! Хтось думав би, що двоє поетів могли б бодай самі собі прочитати час-до-часу свої вірші, — чи дійде в нас колись до такої поетичної щирости і рівноваги сил?

29 жовтня 1976. П'ятниця.

Фраза про “рівновагу сил” в попередньому уступі стосується виключно психологічної рівноваги: рівнорядного партнерства у житті, у розмові. Яка може бути дискусія, коли партнери не поважають один одного, не вважають себе бодай приблизно на одному поземі? Цього я ще не досягла, хоч далі за те змагаюся.

Про “рівновагу сил” в літературному обдаруванні не роблю собі ілюзій. Вірю й досі у великий потенціал ОТ — і зовсім не збираюся ставити себе в ролю конкурента (Хоч надто яскраве подразнення з його боку могло б наводити на думку, що він часом трактує мене як суперника — але я це приписую на конто неусвідомленого почуття меншевартості, браку справжньої певності себе з його боку). Я просто хотіла б тільки бути у тій самій лізі... [Наш подружній анекдот з-перед літ: Він: “Куди тобі пхатися до орлів? Ти — черепаха!” Я: “А чи не вільно мені бути бодай куркою — тобто принаймні з цієї самої породи — птахів?”] Остап міг би бути за відповідних умовин справжнім професійним письменником. Думаю, що цього не можна сказати про мене. Мої літературні спалахи надто спорадичні, навряд, чи їх можна було б ухопити дисципліною послідовної творчості. З мене натомість міг би бути дослідник — наукову роботу я люблю і могла б її присвятитися.

30 жовтня 1976. Субота.

Вчора увечері подорозі з праці додому, сходячи зі сходів до підземки на станції 34-ої вулиці — я впала з останніх двох сходів. Розбила ліве коліно, а права нога в кістці так мене заболіла, що я спершу не могла встати. Якісь люди допомогли мені піднятися, а я із великим здивуванням для самої себе могла тільки сказати: How could this have happened? І справді не знаю: чи це моя розсіяність, чи соняшні окуляри, що їх не скинула з очей, чи може й мої модні черевики, що мають вищі, як звичайно, підошви? Постояла трохи під стіною, біль ущух і я таки добилась додому, навіть пішки пройшовши поволеньки від станції сабвею до хати. Але сьогодні нога спухла і болить, і хоч я зранку трохи таки ходила біля тижневого прання, варення й чищення кухні, то тепер таки лежу і трохи журюся тим, чи не буду мати довшого клопоту з ногою. А в нас у понеділок — професійні збори, отже до праці таки треба буде мені іти — і ще навіть не знаю як. Знайшла старі Маркові милиці і трохи пробую підпиратися.

2 листопада 1976, вівторок.

Вчора я таки ходила до праці. — Максим завіз і потім приїхав по мене автом. В роботі я таки ходила на ходулях — але була на наших зборах і це головне. (Тим разом дискутували справи пов’язані з каталоговим департаментом). — Сьогодні я таки залишилася вдома, хоч з ногою вже краще, спухлина майже зійшла і вже не так болить. — Сьогодні я мала тільки один драматичний вихід із хати — на милиці й автом — їздили голосувати. — Мій голос пішов тим разом на демократичну листу (Картера, а Гріна на сенатора в Пеннсилванії) — бо думаю, що у Вашингтоні треба докорінно людей змінити, головню тому, щоб прочистити атмосферу після Watergate. Не маю стовідсоткової певності щодо кандидатури Картера, але можу сказати, як вичитала в одній редакційній замітці — Jimmy Carter is a risk, but it’s a risk we must take.

Скінчила книгу Кедрина і берусь до рецензійної замітки.

5 листопада 1976.

[Жсерокопія з книжки, з ручною допискою]:

Остап робив хехох-копії різних текстів для Максима, а цей вірш, як каже, “скопював” спеціально для мене.

John Betjeman
Late-Flowering Lust

My head is bald, my breath is bad,
Unshaven is my chin,
I have not now the joys I had
When I was young in sin.

I run my fingers down your dress
With brandy-certain aim
And you respond to my caress
And maybe feel the same.

But I've a picture of my own
On this reunion night,
Wherein two skeletons are shewn
To hold each other tight;

Dark sockets look on emptiness
Which once was loving-eyed,
The mouth that opens for a kiss
Has got no tongue inside.

I cling to you inflamed with fear
As now you cling to me,
I feel how frail you are my dear
And wonder what will be —

A week? or twenty years remain?
And then — what kind of death?
A losing fight with frightful pain
Or a gasping fight for breath?

Too long we let our bodies cling,
We cannot hide disgust
At all the thoughts that in us spring

From this late-flowering lust.

10 листопада 1976, середа.

Починаючи від минулої середи, їздила до праці день-у-день — Максим возив автом, бо до підземки абсолютно не могла б дійти — а в праці уникала як можна ходження й ходила, як не на ходулі, то на палиці. Але вчора Sloane сказав мені: я бачу, що ви свою ногу легковажите, а вона вам не гоїтиметься, як будете на ній ходити. Раджу вам, ідіть додому і не вертайтеся до понеділка. Та ще й взяв і сам відвіз мене додому. Він справді дуже уважливий шеф і добра людина. На це конто я справді вирішила взятися до своєї ноги на поважно. Тато вчора був подивитись на новий, хоч і невеликий опух і сказав, що не можна виключити навіть фрактури, не зробивши рентгену. Отже я сьогодні зорганізувала Віру Лащик (— Максим цілий день був у школі —) і Віра повезла мене до шпиталю на рентген. Виявилося, що зламання справді немає, але Дикий радив на ногу майже не ставати, щоб скоріше загоїлася. Отже я в хаті, лежу з ногою на подушці і збираюсь так лежати до понеділка. Сьогодні увечорі навіть не сходила на низ варити обід. (Максимові доручила приготувати рештки).

Проте, я не дармую. Навпаки, взялася так інтензивно за бібліографічну роботу, аж мені голова тріщить. Ще година-дві і викінчу анотації до всіх матеріалів в *Ukrainian Review*. Нажаль, бачу, що Романенчукова колекція досить неповна і мені доведеться розшукувати за бракуючими числами *U.R.* не знаю в яких колекціях. Цієї бандерівської публікації немає в американських університетських колекціях, принаймні немає на Пенсильванії.

При нагоді бібліографічної роботи завжди трапляється щось цікаве, нове відкриття, нове поширення горизонтів. Цікава стаття Горняткевича про Шевченка-маляра, знаменита стаття Петрова про переслідування літераторів в 30'х роках (пригадую читала колись український оригінал в Літературній Газеті) — от якби так напр. Кедрин у своїй книжці вмів так малювати силуетки людей, як це зробив Петров із Плужником, Косинкою і Хвильовим! Натрапила теж на напастливу рецензію Державина на Грищенкову *L'Ukraine de mes jours bleus* — аж дивно, як такий будь що будь не останній критик міг просякнути до тієї міри донцовським духом, щоб так знецінити цей прекрасний, такий справді кольоритний і “малярський” том мемуарів!

12 листопада 1976, п'ятниця.

Лежу, щоб дати нозі максимальні можливості відпочинку. Вчора і взагалі не сходила надолину: хлопці принесли мені і сніданок і вечерю. Сьогодні пляную під вечір один раз зійти, бо має бути на телевізії друга частина програми про українців в Америці — при цій нагоді вже приготую й обід на сьогодні і на завтра. Остапа, правда, не буде, бо він сьогодні їде до Нью Йорку на літ-вечір Слова та матиме засідання Президії Слова завтра. Тількищо дзвонив: забув удома ключі від Маркового помешкання і Максим поїхав нагло й поспішно виручити його й завезти йому Маркові ключі. Все це в останній мінуті — от

клопіт!

Користаючи з примусового лежання, я прочитала книжку Марії Лівицької “На грані двох епох”. Дуже гарно написані спомини: ядерно, без зайвих повторень, короткими модерними реченнями, з кольоритними й навіть гумористичними епізодами. Добре скомпонована книжка — підозріваю, що мусіла до неї вкласти свою неабияку частку Наталя Лівицька-Холодна.

Встигла теж накреслити чорновик рецензії на англomовну збірочку Лесі Українки “Норе”. Але моє “прив’язання” до ліжка дається мені взнаки вже теж і тим, що не маю доступу до потрібних матеріалів. (*Spirit of Flame*, напр. є аж у пивниці, а переклади Річ доведеться позичити з бібліотеки).

Виготовила теж три нові загадки для Нашого Життя. Ця розвага, на мою думку, дуже оживляє журнал, як теж і гумор. Я мала надію, що розпічну цю рубрику в журналі, а читачі підхоплять її і самі присилатимуть нам разом із розв’язками свої нові проєкти. Але це не сталось — а куток розваги треба продовжувати.

15 листопада 1976, понеділок.

Мені сьогодні 46 років. Трохи страшно це усвідомити. Часом аж не віриться: часто почуваю себе ще молодою. Зокрема останніми місяцями, коли мені якось відрадніше на серці, коли бували дні, що я була екзальтовано щасливою, як за молодих літ... (Який контраст до року моєї великої життєвої проби — 1973-ого, коли бували дні, що їх трудно було перебути до вечора, коли я мусіла себе саму день-у-день переконувати, що жити таки мушу, що треба конче перетривати-переболіти...)

Чи варто проливати крокодилячі сльози над високою цифрою віку? (Читала я раз якусь німецьку автобіографію, з якої нічого більш не пам’ятаю — ні автора навіть, ні назви — тільки це одне, перше в книжці і дуже ефектовне речення: “75 — das ist kein Alter für eine Kathedrale, — aber für eine Frau!”) Чи воліла б я справді бути сьогодні щолиш на порозі життя? Мати, скажімо, не 46, а 23 роки? — Кожен вік виставляє на інші проби і молодість теж повна всяких пресій, турбот і непевности. Sturm und Drang тільки з перспективи пізніших літ набирає рис ностальгії.

Бальянс мого життя сповнений позитивами й навіть успіхами. Подружжя з Остапом — чи не сатисфакція бачити з перспективи майже трьох десятків літ, що воно витримало всі проби, що ще й сьогодні може бути джерелом тихого щастя? — Наші прекрасні діти — що вдалися нам, як не можна краще — здорові, обдаровані і характером й інтелектом, а при тому такі близькі нам і своїм українством, і своєю сердечною, товариською до нас поставою — чи не радість дивитись на них і усвідомлювати, що всі наші труди з ними на протязі двох десятків літ не пішли намарне? — Факт, що мені удалося при Татовій матеріальній допомозі закінчити університет та й здобути не лиш вищий академічний

ступінь, але й фах, що підносить значно наш рівень матеріального побуту. — Чи хотіла б я завернути час? — адже саме ці роки між 23 і 46 роком життя — були роками великого поширення моїх інтелектуальних горизонтів, а навіть не таких уже й незначних успіхів і в професії, і навіть — до певної міри — теж у літературі.

Не можу нарікати на своє минуле. “На терезах, де справедливість важать, відмірили мені надміру щастя”... Вдалося витримати навіть і трудні іспити життєвих проб: навчилася жити з дня-на-день, з мінути на мінуту, надслухуючи Остапового віддиху поруч, віч-ма-віч із смертю, із страшною абсолютною самотністю... Навчилася жити ілюзією, хвалити ілюзію.

Майбутнє завжди мене лякало. Тоді, коли люди люблять вірити, що майбутнє несе їм зміни на краще, я завжди шукала щастя у сьогоденному і боялася, що завтрішній день може мене цього щастя позбавити.

На мої уродини ми плянували з Остапом піти до театру на “Еквуса”, а перед тим на обід до ресторану. Але моя нога наші пляни перекреслила. Правда, до праці я сьогодні таки “пішла” (тобто поїхала автoм із Максимом) — але іти до ресторану, а звідтіл до театру — це був би прохід на добрих кілька кварталів — а я в роботі ледве можу з трудом дійти із мого бюро до лазнички. У висліді Остап з Максимом пішли сьогодні на “Еквуса”, а я лежу в ліжку і даю нозі відпочити.

16 листопада 1976, вівторок.

Сьогодні відважилася перший раз приїхати з праці додому підземкою. Нелегко по всіх тих сходах було мені дібратися на палиці, та ще й у час руху, коли люди поспішають і не мають терпцю для повільних інвалідів. Нога трохи поболує.

На подвір’я уночі приходять до нас звірок, що його Остап охрестив “мацапурою”. Провіривши в бібліотеці у довідниках, вирішив, що це — opossum. Минулого року раз уночі хлопці нас побудили, щоб показати у світлі ліхтаря цілу родину гасоон-ів, що методично добиралась до нашої пушки з відпадками. — Живемо майже як на хуторі — а рівночасно у великій індустріальній метрополії. Білок у нас до несхочу, бувають і зайчики, але що уночі можуть трапитися і такі справді дикі гості — про це ми раніше не знали.

18 листопада 1976, четвер.

Моя спроба повернутись додому підземкою передучора наробила, мабуть, шкоди. Нога болить і знову трішки підпухла. Вчора була в праці — Максимко возив — туди й назад. (Як це добре, що він ще з нами і що ходить на цей же університет, де я працюю — інакше я взагалі не могла б туди дістатися!) Але ми подорозі мали клопіт з автoм — мотор

перегрівся — мусіли ставати подорозі на бензиновій станції набирати воду. Увечорі якимось щасливо добилися додому. Проте сьогодні “Цюп” мусів завезти авто до направи.

У висліді всіх цих тарапат — я знову вдома. Лежу. Мабуть залишусь удома вже знову до понеділка. Sloane і Gay вчора переконували мене, щоб не приходила до роботи цих пару днів. Gay прийшов до мого офісу й каже: “The court has decreed...” Сердечні вони люди, але мене моя нога починає трохи журити.

Мені добре бути сьогодні в ліжку ще й тому, що в мене якраз досить інтензивна менструація і бігати що години до лазнички було б мені справді трудно — від коли нога болить, я не ходжу по сходах, а це значить, що до лазнички мушу їхати вікном з третього поверха на перший і йти на другий кінець будинку... Якби я була сьогодні в праці — то нога моя мусіла б “змахатися” на добре.

Дзвонила двічі Слава Знаєнко і це мене дуже втішило. Вони з Наталкою Соневицькою взялися нарешті за нашу бібліографічну роботу і це мене підняло на дусі. Я за останніх пару тижнів опрацювала досить багато анотацій і вже навіть велику частину їх переписала й поробила копії. Нам конче треба знову втрійку зійтись. Я мусіла відкликати свій виїзд до Нью Йорку на засідання ред-колегії через ногу — плянували, що може Слава з Наталкою приїдуть сюди до мене в неділю, але їм не вийшло. А нам треба обговорити деякі спірні питання. Може вдасться мені поїхати до Н.Й. на річну зустріч “Слова” пов’язану із вшануванням 70-річчя Гординського. Це має бути 19 грудня — ще ніби далеко, але зваживши, як поволі гоїться моя нога, боюся робити пляни на виїзд.

Цієї суботи є в нас Гарвардський вечір-бенефіс. Остапа, правда, не буде, бо він їде в справах Суспільної Служби до Торонто (- це значить пару годин страху для мене, бо всеж — кожен політ літаком — додатковий ризик!) — але я хочу піти з Максимом — тим більше, що нема занадто багато зголошень, а справу треба підтримати не лиш грішми, але й особистим прикладом.

На 27- листопада маємо запрошення до Коропецьких. В них завжди велике цікаве товариство. — Чи дозволить мені нога поїхати туди?

19 листопада 1976, п’ятниця.

Вчора увечорі я таки й справді розжалобилась над своєю ногою — не хотіла показувати по собі, щоб не журити Остапа — але я й справді почала feel sorry for myself — а це поганий знак. Вчора й сьогодні я в ліжку. Вчора цілий день упорядковувала бібліографічні анотації — а сьогодні, розуміючи, що мені треба серйозно чимсь зайнятися, щоб не киснути, я цілий день писала... не що будь, а свою давно-давно задуману новелю про ... аборт. Наважилася нарешті взятися за цю тему. Не знаю, наскільки мені це вдалось. Я думала й передумувала свій плян вже багато разів, але ніколи не наважувалась його здійснювати. Якби не нога, і примусове лежання, і потреба якогось психічного піднесення — новелі далі не було б. А так, ліпше чи гірше, а позбулася нарешті теми, що вже починала

набридати моїй свідомості. Не надумала ще заголовку, — може “Дилема”.
Моя робота дала мені цілоденне зайняття і вдоволення — давно не писала вже прози і, здавалося, що не скоро до неї повернуся. Але з ногою таки не знаю, що робити. Тато піддає думку, що може таки добре було б дати у гіпс. Дикий раніше казав, що непотрібно. Якби я знала, що можу ходити, що це нозі не пошкодить — то ходила б і терпіла б і біль. Але, як мені кажуть, що тільки лежанням я можу прискіпити процес гоєння — то я, очевидно, боюсь на ногу ступати й уникаю ходження.

Остап уже полетів до Торонта, а Максим сьогодні увечорі з дівчиною пішов до театру. Добра дитина, загрів і приніс мені обід. Я увесь день майже сама: були, правда, і Тато і Мама. Мама навіть принесла вареники. Але для розмов у нас спільних тем майже немає. Нажаль.

25 листопада 1976, четвер. Thanksgiving.

Я вдячна своїй добрій долі передусім за те, що Остап так добре тримається. Його відносно добре здоров'я в минулому році було справжнім джерелом радості для мене. Наших чудесних днів у Зальцбурзі й на Союзівці було б і взагалі не було, якби не ця фундаментальна підстава для доброго настрою, для утіхи життям. І сьогодні, в це прекрасне американське свято — прекрасне тим, що люди не просять чогось, а оцінюють те, що мають — я дивлюся з любов'ю на всіх трьох моїх хлопців (- Марко теж приїхав) — і тішуся ними.

Я далі цілий тиждень у ліжку. Вигоєю ногу — і навіть до лазнички ходжу на милиці. Але це ще пару днів — а тоді хай буде що буде, від понеділка пошкуться до праці і почну більш менш нормальне життя. Очевидно, що я жодного святкування не підготувала. Марко, правда, приїхавши вчора, в припливі ентузіазму, хотів було братися за печення індика, але Мама вже пару днів тому дуже настоювала, щоб хлопці прийшли до неї. Отже святковий обід таки матимуть, а ще приїде й Марійка.

Моє маркірування не пройшло зовсім безслідно. Написала за цих пару тижнів три рецензії, оповідання, приготувала інтерв'ю з Лялею і вислала їй питання, зробила велику кількість бібліографічних анотацій, підготувала цілу серію загадок для Нашого Життя, а ще накінець і переклала новелю Карсон МекКалерс “Мадам Зіленська і король Фінляндії”. Все це речі, які я мала в пляні зробити, але не вірила, що знайду на це час. — Тепер передімною ще одна велика і марудна робота, що її мені передучора доручив Остап — виготовити англomовний меморіал до Міжнародного ПЕН з проханням, щоб вісьмох наших репресованих дисидентів — Чорновола, Калинця, Караванського, Осадчого, Шумука, Стуса, Сверстюка і Світличного прийняли в члени ПЕН. Тексти в українській мові вже приготував Маланчук — це дуже велика праця і я жалую, що не дістала її раніше. Це не така приємна й творча робота, як власна новеля або переклад — але я свідомо того, що зробити її я мушу конечно, може справді щось така акція цим нашим письменникам допоможе.

На Гарвардському вечорі в суботу я таки була. Максим підвіз автом, а там на палиці я добралася до крісла при столі і не рухалась. Вечір був культурний і на поземі, як рідко яка імпреза. Програмою провадив Адріян Сливоцький — зворушливо й радісно, що є вже такі молоді українські люди. Я мала нагоду чути його вже раніше — на іншій гарвардській імпрезі навесну ще — і тепер не розчарувалася. Дав собі раду із своєю ролею прекрасно. Навіть доктор Саляк виріс у моїх очах, коли я почула, що він вміє культурно й доречно так виступити. Лабунька представляв Шевченка і зробив це теж надзвичайно гарно — стримано, на академічному поземі, без зайвих дигресій — це був його найліпший виступ, з тих, що їх я бачила. Професор Шевченко, мабуть, заскочив аудиторію, бо мав одногодинну нормальну університетську лекцію про Петра Могили й Могилянську Академію — але я була захоплена і лекцією і самою особистістю професора. Справжній інтелектуал, світового масштабу. На кінець ще був виступ Романа Рудницького — все було на високому поземі і вечір цей незвичайно підніс мене на дусі. Але прикро було, що наш естаблішмент починає якось упереджено ставитись до Гарвардського Інституту. На бенкеті не було ні Стерча (голови УКК), ні Галана, ні багатьох інших видних у філядельфійській громаді людей. А своє меценатство Гарвардського центру (тобто 1,000 доларові деклярації) зголошували такі молоді люди, як Ромко Процик (сам ще студент), Юрко Пазуняк (тількищо пішов на свою першу посаду) та Сливоцький (теж недавній градуант). Виходить, що справу наукового інституту будуть довершувати ті самі, що її почали — студенти. — Але це ж справа, що потребує півтора мільона доларів — як можна таку важливу й трудну акцію так легковажити? Чорти мене беруть за *Свободу* — успіх попередньої збірки напевно у великій мірі можна завдячувати акції преси — а тепер заледве вряди-годи пропустять якусь новинку, а Гарвардську сторінку друкують, як платне оголошення!

29 листопада 1976, понеділок.

Я піднялася з ліжка сьогодні вранці, як звичайно, трішки по 6-й. Вимочила в лазничці ногу — і мала добру інтенцію вдягнутися та зібратися нарешті до праці. А тимчасом на дворі — дощ, а радіо заповідає пониження температури, можливість снігу й ковзаниці. Нога трохи більше боліла — бо я вчора й передучора вставала і сходила до кухні варити обід, а крім того писала пару годин на машині меморіял до PEN — отже сиділа. — І от я — налякалася цієї погоди і вирішила ще один день залишитись удома. Знову лежу. Чи я розлінівіла за останні два тижні? Чи втратила відвагу й завзяття до щоденної боротьби за життя? — Ну, може, трохи. Але надворі таки погано. Наше авто не мало зимових коліс. Міг бути клопіт.

Марко теж один день продовжив собі побут удома. Заложив зимові колеса — отже завтра, якщо не буде льоду, поїду з Максимом. Була теж пару днів Марійка. На день Подяки всі вони ходили до Мама на обід, але я таки лежала. Трохи перелякалася за Тата, бо він щось зранку був погано почувався і навіть зімлів. Але потім перейшло. Каже лікар, що це

мабуть від ліків на відводнення.

Вибиралися ми до Коропецьких у суботу. Я навіть голову помила, на всякий випадок, і цілий день ходила (і.е. лежала) із накрученим волоссям. Дуже запрошували, мовляв, мені тільки до авта, і з авта, а далі буду весь час сидіти. Я намовляла Марійку, а навіть подарувала їй на цю okazji одну свою вечорову суконку. Але вона почала по своєму звичаю відмовлятися, а пересудив усю справу Остап, бо накинувся на мене, що мовляв, це не для неї товариство і на лиха я її підмовляю? Він хотів, щоб ми лиш обоє поїхали. Але мені ніяково було залишати її саму в хаті (— як не як, вона ж гість! —) і я вирішила теж не їхати. Зрештою, щоб не виглядало, що Марійка приїхала з Н.Й. обслуговувати мене, я того дня встала і зварила обід — а це вже було досить руханки для моєї ноги. Скінчилося тим, що Остап поїхав сам, за намовою Лабуньки, який взяв його на авто. Я була ще й підсвідомо сердита на О. — якесь безглузде і смішне змішання почуттів, що в ньому певну роллю напевно відіграла і Рома П. (що виступала тут на концерті в пам'ять А. Рудницького і що на нього мій коханий поспішив — на моє велике здивування — мало що не просто із свого торонтонського літака!) і недоспана ніч, що не принесла заспокоєння і тепла, тільки роздратування. Homo est animal emotionale, доктор Фройд міг би мати цікавий об'єкт для психоаналізи.

Прочитала останніми днями Norman-a Mailer-a “An American Dream”, а сьогодні вранці популярного колись бест-селера *Candy* (Terry Southern & Mason Hoffenberg). Це моя перша зустріч із Мейлером. Не подобався він мені. Надмір machismo, насилля, вбивств, неприємного, бо дуже одностороннього і бруталного сексу. Не зношу письменників — мізантропів. Читаючи таку літературу, починаєш думати, що соц-реалізм має деякі добрі прикмети — бодай цей накинений і часто нещирий гуманізм. А це поганий знак — реакція до скрайности. Все ж Мейлерові не можна відмовити певної майстерности — писати він уміє. *Candy* — весела, але дуже глупенька сатира на секс і на Вольтерового Кандіда — злегка збуджує, як порнографія, але на мою думку, спеціальної літературної вартости не має. Якщо вже говорити про сатиричні порнографічні твори, то напр. *Portnoy's Complaint* Philipp-a Roth-a стоїть безпорівняно вище і має капітальні майстерно написані сторінки, — а *Candy* зраджує якусь таку початківську безпорадність.

9 грудня 1976, четвер.

З ногою трішечки ліпше — хоч далі криваю і ходжу з палицею. Від вівтірка 30 листопада регулярно працюю, але їжджу з Максимом автом — і вранці і ввечері. Це трохи комплікує йому його розклад часу (— він каже, що ніяк не вміє вчитися в бібліотеці!) — Сьогодні, щоб йому упростити справу, я повернулася додому підземкою. Справді, поки ми всі здорові і бігаємо на міцних ногах, не помічаємо, як справді трудно жити в цьому американському темпі людям німечим, старим, калікам. Нема над власний досвід — може краще розумітиму інших! — Сама безліч сходів у підземці — проблема колосального масштабу. Не раз провадила я сліпих по цих сходах, а тепер розумію їх ще ліпше! А найгірше вже з цією товпою людей, що всі женуться із страхітливим поспіхом!

В нас на університеті вже пару місяців роблять делікатний натиск, щоб включити працівників до великої збірки фондів Program for the Eighties. Я вирішила получить це з давнішою моєю ідеєю і запропонувала створити маленький фонд, приходи з якого можна б уживати для розбудови української колекції у Van Pelt. Я запропонувала давати по \$10.00 дол. місячно, аж поки дійде до одної тисячі, а тоді з цієї тисячі проценти мали б іти на купно книжок з української літератури. Колись могла б я, евентуально, цю тисячку поповнити додатковими грішми (— і хто б то думав, що я така оптимістка!), а в разі моєї смерті мої приятелі (зокрема ж американці) могли б цей фонд доповнити. — Все це дуже гарно, але Максим сміється з мене, що при всіх моїх передумовах університет мені гарно подякує і скаже: Знаєте що, пані Гарнавська, затримайте собі свій щедрий дар і не морочте нам голови! — Ну, побачимо! Сьогодні вислала листа з пропозицією. Щось дати мушу — а чому б з цього не мала скористати якась культурна українська справа?

12 грудня 1976, неділя.

Скінчила Bellow-а *Seize the Day* і почала була *Dubliners* Joyce-а (деякі з цих новель я читала вже раніше) — але Остап несподівано приніс дуже цікаву нову критичну біографію Ахматової (автор — Amanda Haight) і я кинула Джойса і читаю про Ахматову. Жалую, що не маю під рукою її творів в оригіналі — це було б цікаве доповнення. — Перша моя зустріч із творчістю Ахматової наступила, пригадую, десь у 1972 році, якраз після виходу в світ моєї книжки. Лариса Онишкевич прийшла до мене до бюро і принесла мені несподівану радісну новинку — свою рецензію на *Хвалю ілюзію*. Це була перша рецензія на книжку, та ще й англійська, — я дуже зраділа, але водночас трохи була спешена, бо в цьому університетському виданні Лариса мене недвозначно ідентифікувала з правничою бібліотекою. На щастя, в нашій школі ніхто славістичних видань не читає, так, що це “відкриття” залишилося, мабуть, непоміченим. Правда, Nancy, а може теж і Sloane, знають, що я пишу, але чи треба мені, щоб всі загально знали, що я — поет? Не знаю, чи на цьому не потерпіла б моя першорядна репутація як “foreign law librarian”... Лариса тоді, обговорюючи свої враження від моєї книжки, запиталася: а чи знаєте ви творчість Ахматової? і я собі обіцяла, що мені обов’язково треба прочитати її вірші. Це довело, пізніше, до моїх кількох перекладів з Ахматової, а згодом до дальших перекладів, що їх сьогодні маю чималу збірку. Дала цю збірку читати Гординському і хотіла б її, евентуально, видати друком. Не знаю, як собі наладнаю справу із copyright — треба буде мабуть написати до всіх видавців чи авторів. От так із Ахматовою зв’язана моя “маленька антологія жінок-поетів”, або, щоб було менше претенсійно, “Десять жінок-поетів” (Жодна з цих назв мені не подобається, але покищо іншої не придумала).

2 січня 1977, неділя.

Маркові сьогодні 24 роки. Його, щоправда, немає вдома: поїхав разом з Ією та Бобом на лещетарський табір. (Вийхали ще в п'ятницю, мають повернутися в понеділок або у вівторок).

Свята відсвяткували ми надсподівано гарно. Марко подбав про ялинку, чим зробив мені велику приємність. (Я, навчена досвідом попередніх літ, навіть нічого тим разом про ялинку не починала говорити, отже це була несподіванка). На свят-вечір були разом з Марійкою у Мама й Тата, приїхав теж Андрій із своєю жінкою та Сонею. Приємно було, що Мама настільки вже міцна і здорова, що хотіла і могла зробити традиційне прийняття. Тато, як звичайно, втяв собі промову, тим разом досить цікаву — хотів відзначити сумну річницю смерті Дзядзя та подякувати Богові за поворот до здоров'я Мама — але промова вийшла досить оригінальна: мовляв, я Тобі, Боже, це, а Ти мені те! Мови не було про якийсь, нехай і умовний, “pluralis maiestaticus”, все було strictly між Татом і Богом. Трохи нагадувало діалог старого жида із Fiddler on the Roof, з меншою дозою гумору.

На саме Різдво запросили нас Люда й Зенко — і то запросили з Марійкою, хлопцями й Ією, а до товариства запросили ще й своїх двох хлопців — Юрка з жінкою та Бобову дівчину. Вони справді люблять і розуміють молодь. Була там теж п-ні Ася Цісик з Н.Й., симпатична й інтелігентна пані, що з нею ми вже нераз у Чайківських бачилися.

Моя нога настільки поліпшилася, що я наважилася на 26-е грудня, в неділю, запросити до себе Маму, Тата, Андрія з родиною та Ію — було нас при столі 13 осіб. Зробила індика й обід вдався знаменито — хоч підготувати я його мусіла день наперед, бо вранці 26-ого ми їздили до Бабці і на панахиду по Дзядзьові на Френклін. Бабця на свій вік (87) тримається дуже добре, всім ще цікавиться, про все можна з нею говорити, але це, очевидно, вже не та непосидюща, повна енергії і динамізму жінка, що була ще кілька літ тому.

Маємо в родині прикру новину, що Андрій Головінський мусів піддатися вже другій операції хребта. Я дзвонила до Мотрі, вона все це героїчно сприймає, але це справа поважна і могла грозити паралічем. Добре розумію Мотрю, бо знаю з власного досвіду, що значить жити роками із турботою про життя і здоров'я чоловіка. Бабця й Леся люблять робити з таких справ істерію й мелодраму, але Мотря спокійна, саме тому, що треба витримати, і треба бути сильною саме в такий критичний час. (Пам'ятаю, коли я вперше по телефону повідомила Тата й Маму, що Остап у шпиталі і мав серцевий атак — вони так перелякались, що почали до мене кричати і я мусіла їх успокоювати, замість того, щоб було навпаки!) Трагічна ситуація потребує мужности, не мелодрами.

Новий Рік провели ми вдома, і то не в дуже доброму настрою. Мали, правда, пригоду, що здавалась загрозливою і викликала гостру перепалку між нами — але в ретроспекті вона досить комічна. Щоб якось таки відзначити Новий Рік, я вирішила випробувати вперше наш ватран у долішній кімнаті (Recreation Room — не хочу називати його просто

пивницею — бо він надто для такої назви за елегантний). День раніше ми з Максимом зробили пробу, щоб перевірити чи комин нормально тягне. Все було гаразд, отже принесла дерева і десь біля 7:30, коли на телевізорі йшло повторення програми *Ukrainians in America*, запалили вогонь. Все було гарно й горіло десь із пів години вже, коли задзвонив телефон. Ляся Старосольська з Нью Йорку, разом із Марійкою Канською, хотіли побажати нам з Новим Роком. Спочатку говорив Остап, потім покликав до телефону мене. За той час, що я говорила з Лясею, він вирішив докласти до ватрана грубе поліно і зробив це так, що заткав рівночасно шубер від комина. За пів міноти ціла пивниця була повна диму. Коли я крикнула, що треба відчинити двері й вікна та відкрити шубер, почав на мене кричати, що, мовляв, я дурна, нічого не знаю, що нічого, мовляв, не трапилось (хоч дим вижирав очі!) Те, що він такий непрактичний, було б тільки комічне, але те, що він такий впертий у своїй безпомильності — це може довести людину до білої злоти! — Щастя, що був ще вдома Максим — він допоміг привести все до порядку, а то невідомо, чи не скінчилось би все це пожегаром (Ну, пожегаром може ні, але зачадитись таки можна було!)

Читаю тепер дві книжки рівночасно: цікаву новою для мене темою, хоч не дуже добре скомпоновану біографію Dagny Przybyszewska-oї (автор — Ewa Kossak) — в польській мові та *Heart is a Lonely Hunter* — повість Carson McCullers. Ця остання — цікава, хоч надто розтягнена, видно по ній неабиякий талант авторки, але пізнати теж, що це один із перших її творів (їй було 22 роки, коли книжка стала сензацією), “Мадам Зіленська і король Фінляндії” — річ значно зріліша і написана куди краще.

21 січня 1977, п’ятниця.

Вчора відбулася у Вашингтоні інавгурація нового президента. Для мене це досить зворушливе свято — якби не було, а вже двісті років в цій країні відбувається така мирна передача влади, без революції, без диктатури, без *coup d’etat*. Остап покпиває собі із Картера, але я покладаю на нього надії на краще, на боротьбу з безробіттям, на поліпшення квалітету життя. Чуда він не зробить — але може виявить якусь нову ініціативу.

Тиждень тому був у нас несподівано Любко Бліхар — із Києва. Вступав по дорозі до Дітройту і опісля вдруге, у поворотній дорозі. Це вже другий раз дозволили йому приїхати на відвідини до Америки. Він уже готується до емеритури і хоче невинною спекуляцією придбати собі трохи речей. Набрав багажу так багато, що мусів надавати додатковим транспортом. Щоб тільки там на місці не відібрали або не “загубили”... Чи не схотів би він залишитися тут, питаю. “Треба реально думати,” каже. “Я вже за старий, щоб починати наново” (йому 56 років). “А крім того, там, всетаки, — рідний край. В Києві, каже він, “не маю друзів, але часто їду до Тернополя, до Львова — а там — свої люди, і я оживаю між ними. Їх — цих наших людей щораз менше, але вони є.” В останній день привіз мені цілу торбу різних “сувенірів” з України. Не хотіла брати, але він настоював, і не хотів вже цих речей забирати назад із собою. Надто вони щедрі — ці наші українські люди — хочуть за

все реваншуватися, ще й з надвишкою.

У нас тримає гостра зима. Мороз пару днів тому доходив до 1° - 2° за Фаренгайтом. Сніг падав двічі і лежить його ще й досі груба верства. Все це значно ускладнює мені щоденний доїзд до праці. Мені взагалі не легко ходити (кажу своїм американцям, що я видумала нову приповідку: *experience is an enemy of courage*) — отже я ходжу зі страхом (і з палицею, щоб намацувати лід, де ховзько). Найгірше, що доводиться довго вистоювати на морозі, чекаючи на автобуси!

Назрівають мені в голові різні пляни, що їх здійснення — якщо таке взагалі колись буде — може прийти за рік-два. (Стільки, приблизно, забрало від першої ідеї “Дилеми” до її остаточного написання). Перше — це продовження моєї “американської мозаїки” — друге відкриття Америки (знову триптих: 1/гідність робітника — *Mfg. Co.* — мільонер, власник фабрики, що працює поруч своїх робітників і відрізняється лиш засмаглою шкірою, бо їздить на зимові вакації на острови, 2/*pursuit of happiness*”, “*plain living and high thinking*”. Третього відкриття Америки ще в деталях не обдумала, але там повинно бути про освіту й англійську мову, що відкриває замки цілої світової цивілізації, про ліберальну інтелігенцію, що вважає себе совістю суспільства, про протести й мораторіум проти війни, і про остаточну не асиміляцію, а інтеграцію — вже не “вони”, а “ми” — співтворці цього суспільства і співвідповідальні за його хиби. Друга ідея — для невеличкої новелі. Казанова-шеф згадує про слов’янську дівчину, що її не вдалося йому здобути.

Холодною водою на мої пляни є факт, що Кошелівець не хоче, мабуть, друкувати мого “Перше відкриття Америки”. Може це справді нічого не варте? Тоді може й не треба продовжувати оцього автобіографічного суспільно-політичного кредо?

7 лютого 1977.

Повернувшись з праці в п’ятницю 28 січня, тобто більше як тиждень тому, я довідалася, що Бабцю забрали вранці до шпиталю. Я цього ж дня вранці телефонувала до неї із праці десь біля 11-ої години, і ніхто не відповідав на телефон. Але я не непокоїлась, бо думала, що вона може вийшла на коридор пройтися, або до сусідки, як це раніше часом траплялося. Тимчасом, вже в цей час вона була в дорозі до шпиталю. Знайшли її непритомною на підлозі — лікар каже, що це був “stroke”. Я була в неділю у Бабці в шпиталі: Боже, що сталося з цією колись такою динамічною, повною життєвої снаги жінкою! Очі, немов засклені, пів-притомні, белькоче щось незрозуміле, клубок маленького, зболілого, немічного людського тіла! — Я повернулася з цієї візити така пригноблена, що цілий день просиділа на самоті, плачучи, а потім ще і в понеділок і у вівторок не могла прийти до себе. Бабця була мені все життя близькою людиною — до неї навіть і тепер часто телефонувала я не з самого лиш обов’язку, але і з приємністю. З нею завжди було цікаво поговорити, і це була справді розмова — діалог, не монолог. Минуло вже більше як тиждень, а Бабця і досі між життям і смертю. Паралічу немає, і лікар дає надію, що вона ще повернеться до здоров’я, але Леся, яка при Бабці день-у-день, не бачить

справжньої поправи. — І не знати, чого справді бажати такій близькій і любій людині — смерть часом буває визволенням від муки. — Часом у думках хочеться посперечатися з Диланом Томасом: чи справді “rage, rage against the dying of the light”? — чи не ліпше часом піддатися всепереможній природній стихії і таки “go gently into that good night”?

18 лютого 1977.

Бабця й далі між життям і смертю. Леся, яка день-у-день при ній у шпиталі, каже, що в неї бувають проблески свідомості і що навіть часто дає директиви у різних побутових справах. Цих пару разів, що я в неї була, одначе, я віднесла враження, що вона майже несвідома, пів-притомна, пробувала щось говорити, але виходило тільки незрозуміле белькотіння. А при тім увесь час стогне, значить терпить. Не знаю, чи вона відчувала, що я при ній. — В неї тепер крім наслідків самого “stroke” — ще й запалення легенів. — Ах, щоб ця мука її скоріше вже закінчилася!

Четвер, 3 березня 1977.

25 лютого Бабця померла. Сьогодні відбули ми похорон. Це — кінець цілої ери в моєму житті. Це теж, мабуть, кінець нашої “родової” традиції — немає вже тих двох осіб, Дзядзя і Бабці, що тримали всіх цих таких різних і не завжди співзвучних собі людей разом.

20 березня 1977, неділя.

Я — страшенне зайнята, “too much for my own good”. погодилася взяти участь в панелю на університеті Temple: маю говорити про українську літературу в рямцях етнічного фестивалю, де окремі панелі будуть присвячені різним етнічним групам. Як алюмна — не хотіла я відмовитись. Це вперше говоритиму по англійськи до американської аудиторії про українську літературу — а підготуватись не дуже маю багато часу і це мене хвилює.

В міжчасі мала я гутірку на запрошення Академічного Об’єднання Українок — це дало стимул до опрацювання теми, яка давно вже мене хвилює: недбайливе ставлення до справ літератури в еміграційному українському суспільстві. Моя гутірка, що її я назвала “Попелюшка, що її запросили на королівський бал”, напевно приспорить мені чимало ворогів і хто зна, чи знайдуться охочі її друкувати. Хіба може “Сучасність” — хоч і їм попалося критичне слово за їх недбале ставлення до літературної критики, а передусім до рецензій. Але я дійшла вже такого віку (— і “стажу”) — що мушу виявити трохи цивільної громадської відваги. — Ростропович написав колись був листа до “Правди” в обороні Солженіцина, щоб, мовляв, історія не сказала колись, що ми, як за сталінських часів, мовчали — тобто є співвинними. З цих самих спонук, думаю, не зашкодить виступити і мені з критичним словом у сторону нашого розполітизованого естаблішменту. Свою “Попелюшку” думаю повторити на вечорі “Руслана” — 3 червня, а теж в Нью Йорку — а тоді пробувати надрукувати. У підвалах “Свободи” вона мала б, мабуть, найбільший вплив, але Свобода і УНС є одним із перших об’єктів моєї критики.

Була в мене Слава Знаєнко: вона хоче ще цього року викінчити нашу бібліографію. Це — нереальна, надто оптимістична думка, але вона і мене підганяє до праці.

В п'ятницю знайшла час, щоб піти з Вірою Лашик (вона, як шофер, дала мені можливість запланувати такий вечірній виїзд) на виставу п'єси "Move over Mrs. Markham", що її ставили студенти La Salle. — Єдина причина, що я мусіла "знайти час" на такий позапляновий вихід у вечір, коли можна було сісти за роботу, — був факт, що головну роллю у цій п'єсі грала Ія Лабунька — но і мені, очевидно, цікаво було побачити ще одне обличчя моєї "майбутньої невістки". І добре, що пішла! Ія була феноменальна в головній і досить трудній ролі Mrs. Markham, і я не могла з подиву вийти, як добре давала вона собі раду не лиш з англійською мовою, але й з британським акцентом. Талановита дівчина!

А понад все маємо нарешті знамениту новину: Максима прийняли на Гарвард на курс порівняльної літератури! Хлопчисько вже останнім часом починав журитися своїм майбутнім і коли отримав перше позитивне запрошення із Шікаго — страшив мене, що поїде туди, замість залишитися на Пенсильванії. Але платити за Шікаго мені не надто усміхалося, ще й за студії англійської літератури, коли те саме можна було мати даром на PENN. Що інше Гарвард! Для цього варто нам посвятитися! Бо це не лиш найкраща школа в Америці, але в свої порівняльні студії Максим зможе включити теж і українську літературу — тобто буде користь і загальній нашій справі і культурі.

[Додане між листками щоденника: фотокопія ручно писаного запрошення, ілюстрованого карикатурою Остапа Тарнавського роботи ЕКО і ліноритом квітів Я. Гніздовського з таким текстом:

“ЛАСКАВО ПРОСИМО прибути до нас на Весінню Товариську Зустріч, в суботу, дня 30 квітня 1977, год. 5. поп. Остап і Марта Тарнавські, 6509 Lawnton Ave, Philadelphia, Pa. 19126. WA4-9147.”

і з допискою: “Запрошення — якого не було — “]

5 травня 1977.

У Філядельфії вже 42 дні триває страйк міського транспорту. Моя щоденна дорога підземкою триває нормально 45 хвилин. Тепер я мушу їхати двома поїздами, це включає багато ходження пішки і дождання в заповнених сотнями людей почекальнях, і моя дорога до праці триває часом півтора, а то й дві години та вичерпує фізичні сили і нерви.

Минулий вікенд провела у Нью Йорку. Мала доповідь про “Попелюшку, що її

запрошують на королівський бал”. Гутірку мою спонсорувала редакція Нашого Життя і на вечір прийшло біля 50 осіб. Вив’язалась цікава дискусія, що в ній забирали участь Кедрин, Костюк, Луців, Барагура, Мілянчич, но і, очевидно, Уляна Старосольська і я. Вшанував мою доповідь своєю присутністю навіть сам Йосиф Гірняк. Але не було на ній тих, до кого насправді була адресована моя мова: людей із Народного Союзу, редакторів Свободи, Сучасности і іншого нашого естаблішменту. Казали мені люди в неділю, що доповідь викликала широкий відгомін у місті. — Я маю повторити її 3 червня на вечорі Руслана у Філядельфії. Потім — хотіла б її десь надрукувати — найкраще було б у підвалах Свободи, бо тоді вона дійшла б до тієї громади, для якої вона призначена. Але Свобода — головний обвинувачений у моєму оскарженні — не вірю, щоб Драган піднявся до вищого позему і забажав надрукувати порядком дискусії таку критику.

Я попала до нового (10.-) видання Who is Who among American Women! — Хоч це, очевидно, не є несподіванкою — я виповнила формуляр, отримавши запрошення, вже пів року тому — то поки не отримала книжки, не вірила просто, що мені таки припаде така честь! Адже є багато видатніших жінок, що туди не потрапили. Цікава я кому завдячую цю рекомендацію?

Сьогодні в нас буде гостем Улас Самчук. Маю повні руки господарської роботи вже кілька днів, а страйк дуже все комплікує.

Остапові 3 травня сповнилося 60 років. Я хотіла з цієї нагоди зробити прийняття, розвідувала серед членів Президії Слова чи зможуть приїхати, навіть виготовила вже на хегох-і запрошення, використавши для цього Остапову карикатуру з “Лиса” і карточку Гніздовського. — Але мій старий запротестував і я запрошень не розіслала. Може й добре, що гостина не відбулася, бо тепер поганий для цього час: Марко “вікінчує” школу у Нью Йорку, робить свій дипломний” фільм і забрав на два тижні авто, а теж і Максима, отже ми немов без рук і ніг. Вийшло так, що ми навіть по старій традиції не пішли ні до театру, ні до ресторану на обід. Я купила своєму Сясі монографію Гніздовського. Другий мій — куди більший і вартісніший дарунок — це велика моя робота — бібліографія друкованих праць ОТ. Вона ще не скінчена, бо я вирішила, що без його участі й допомоги глупо було б таку роботу прискішувати. Хочу, щоб сам він мені зготовив хронологію свого життя і творчости — на взір тих, що їх він робив Еліотові й Тичині у своїй дисертації, та щоб провірив чи доповнив деякі дані. Нажаль, зовсім повною ця бібліографія не буде ніколи. Немає даних про перші його друковані праці — а сам він ноторично неточний і навіть маю цілу колекцію його вирізків, де бракує бібліографічних даних. Але зроблю все, що можна зробити і хочу десь може за рік цю роботу видати (хоч би тільки домашнім — хегох-овим способом).

А propos бібліографії! В N.Y. я мала зустріч ділову із Знаєнко та Соневицькою. Колосальна й марудна це робота, але вона поступає поволі вперед і вже є кілька сотень готових анотацій.

Субота, 21 травня 1977.

Остап грає роллю “ображеного недоціненого генія” та дуже уприкрює мені побут останніх днів. Любович і Костюк дали від Президії Слова привітання Остапові у “Свободі” з нагоди його 60-річчя — а він сприйняв це, як образу. Мовляв, не спромоглися навіть на листа, такого, як це по традиції “Слово” висилає своїм членам з таких нагод — а мусіли аж брати платне оголошення! Мовляв, як хотіли мене вшанувати, могли мені zorganizувати літературний вечір! — Все це, очевидно, скроплюється на мені — щоб у світі не було, а невістка винна. Дійшло до того, що ми на жодну літературну тему говорити не можемо, та коби лиш літературну, а то навіть теми щоденного побуту доводять до суперечки. — От сьогодні чистимо хату: я помила кухню, а спрятаючи в нашому “закутку”, вирішила перенести велике радіо Влаурпункт, яке давно вже не грає, і опоганює гарне вікно, до пивниці, а на то місце поставити рослину у вазонку. Коли я за якийсь час увійшла із городу в хату, дивлюсь, а наш старий Влаурпункт далі на свому старому місці, а Остап, мені на злість, вдруге “мапує” підлогу в кухні.

Це мені нагадало анекдот, як один лікар пояснював молоді поступовий розвиток осіб обидвох статей: *girls grow up and become mothers, boys grow up and become... well, boys will always be boys.*

Кедрин із приводу моєї доповіді в Нью Йорку написав велику статтю “Легковажена література” і Драган надрукував її промінентно на другій сторінці Свободи! Велика радість для мене, що проблему потрактували поважно — Але побачимо чи схочуть надрукувати і саму мою доповідь?

Самчук був у нас від четверга до неділі, 5-8 травня. В четвер я зробила парадний обід і запросила теж др. П. Клюка, голову Літ. Мист. Клубу. — В п’ятницю, щоб дати змогу нашому гостеві зустрітись трохи із людьми, ми взяли його на вечір “Руслана” (де доповідачем, цим разом, був Зиблікевич, що дозволив собі, нажаль, на пропагандивну політичну гетьманську доповідь). В суботу вранці Остап з Клюком і Самчуком їздили до Журби і Струтинської, а я підготувала обід. О 5 год. почався великий вечір Самчука у Тризубі, де Остап мав про нього доповідь, а актори читали уривки з творів. Увечорі, після імпрези, я запросила ціле товариство до нас і ми провели дуже приємний вечір. Були крім Самчука, Клюка і нас домашніх, актори Блавацька, Степова, Левицька, Левицький, обоє Рудакевичі, Лев Рудницький, Лабунька, Шиприкевичі (всі троє), пані Царинник, Татарські. В неділю ми обоє з Остапом та разом із Самчуком поїхали до Нью Йорку, де увечорі у великій залі Народного Дому відбулася надзвичайно успішна, дотепна й багатолюдна імпреза присвячена “Лисові Микиті”. Виступали співробітники цього сатиричного журналу: сам Козак, що з місця рисував карикатури, Остап, Бабай, Гніздовський, Крижанівський, Ікер та Гірняк в ролі Гриця Зазулі, а програмою проводила Уляна Старосольська. Вечір мені дуже сподобався, але моя заввага, що Остапів вступ був за довгий та за поважний та не зовсім до теми (не так про Козака, як про да Вінчі), зіпсувала мені поворот додому. (Я, як видно, ще не зовсім навчилася подружній

дипломатії — і як дурепа вірю, що моя конструктивна критика може йому допомогти — та болить мене, коли чую сторонні голоси, що мають рацію!)

Самчук гостював у нас уже, мабуть, втретє, але вперше на нашій новій хаті. Він ще міцно тримається і має, як справжній письменник, справжнє і щире зацікавлення людьми та їх життям. Цікаво розповідав про свої поїздки по піонерських поселеннях у Канаді.

Моя лектура тепер: закінчила *In my father's court* Ісаак-а Bashevis-а Singer-а (взялася читати його у зв'язку із моєю тезою в Попелюшці). Непоганий автор, але не такого аж масштабу, щоб нашим не можна було рівнятися. Навпаки!

23 травня 1977.

Вчора відбулася градуація Максима. Тішуся, що вдалося йому здобути свій В.А. cum laude, а то були б завжди порівняння з Марковим cum laude — а так мають однаково. Як воно гарно, що вони обидва взаємно себе підтягають. Маркові, наприклад, захотілося здобути свій перший диплом “з почесними” після того, як побачив, що Максима Пенсильванійський університет прийняв як Benjamin Franklin Scholar-а. І хлопчисько мусів для цього добре попрацювати — відізвалася в ньому амбіція і написав додатково надобов'язкову тезу (Cinematography of James Joyce) і ця теза запевнила йому “cum laude”. А Максим тези не писав, його “average” від початку був досить добрий, та й був він у “honors program”.

На градуаційному святі (— були ми з Остапом) промовляв Hubert Humphrey. Деякі речі залишилися з його промови: to lead is not to command, leadership is persuasion, initiative, courage, etc. — песимістів, що не вірять у майбутнє, схарактеризував як таких, що терплять на “intellectual gastritis”, цитував незнану мені досі фразу Джеферсона: you cannot be both ignorant and free... Але назагал промова його була за довга і втомила публіку.

Максим зразу після церемонії подався на літак і поїхав до Кембриджу. Знайшовся якийсь Осінчук, українець-студент із Шікаго, що має від вересня студіювати на Гарварді історію і Максим, мабуть, винайме із ним разом помешкання.

Ми з Остапом поїхали після церемонії до Чайківських. Були Людині уродини і ми вчвірку провели досить приємний вечір.

Читаю знамениті спогади Чикаленка — багато разів чула вже про них, але нарешті вирішила заповнити цю велику прогалину в моїй лектурі. Справді — нарешті! Незвичайно цікава книга! Маю в пляні написати статтю про Чикаленка, меценатство, та пов'язати це з Гарвардським інститутом.

В неділю написала і вже вислала статтю до Н.Ж. про *Who's Who* та нашу участь в біографічних довідниках. Дехто може скаже, що я, мовляв, повідомляю про те, що я туди

попала *urbi et orbi* — але це не була головна моя ціль — я думаю, що такі є громадська проблема із цими всіми нашими “скромними”, що із недбальства не виповняють анкет — а потім всі дивуються, чому так мало наших в довідниках, словниках, енциклопедіях, тощо. Навіть у нашому власному *Ukrainians in North America* немає Бурачинської, Рожанковської, Любович — а навіть таких справді найвизначніших наших людей в Америці як Михась Яримович чи професор Пріцак. Я теж не є особливим поклонником Штогрини і Ко., але розумію, що й редакція такого довідника має непоборні перешкоди і не може як слід вив’язатись із своїх завдань, коли натрапляє на таку обструкцію — з яких би то не було причин.

27 травня 1977. П’ятниця.

Часто, мало не що дня, згадую Бабцю. Що то була за людина! А мені була вона може й найближчою людиною в усій нашій великій родині. Ніхто її не заступить. Ніхто не має такого великого серця, такого живого ума, такого справжнього і щирого зацікавлення іншими людьми.

Була я недавно (6 травня) в доктора Люїса (Герой мого нарису!) “Потішив” мене, що в мене, мовляв, почалася менопауза. Остання менструація — дивним збігом обставин — була в мене саме в день смерти Бабці. (Забобонні люди може зробили б з цього якесь понадприродне явище!) — Але сьогодні в мене початкові симптоми періоду — отже “молодість” таки ще не зовсім хоче відходити. (Це мабуть тому, щоб мені скомплікувати завтрашній день — запросила гостей (Людю з Зенком і п. Асю Цісик) на обід у неділю і матиму ще більше, як звичайно роботи завтра).

Докінчую том спогадів Чикаленка. Справді, найвищий час, щоб я запізналася із цією знаменитою книгою. Хочу написати до *Н.Ж.* про Чикаленка як мецената і пов’язати це з Гарвардом. Але не знаю ще як поставиться до цього ексекютива США. Натякала Ляся, що вони не дуже хочуть реклямувати гарвардську збірку, бо це, мовляв, конкурує із збіркою грошей на музей. Саме це розпорошення фондів може загирити нашу найважливішу справу в Америці. Музей — це ще дрібниця, зрештою я певна, що я гарвардську справу в *Н.Ж.* таки перепру, але наші патріархальники тепер повною парою ведуть рекляму за багатоміліоновий патріарший фонд! А це напевно дуже підриває гарвардську акцію!

Смолій надрукував у “Народній Волі” статтю про Остапа з фотографією та передруком “Молитви за поляглих”. Остап каже: він вітав мене від Роб. Союзу і Народної Волі, де я навіть ніколи не був членом. В Свободі я працював, був делегатом на конвенціях — то там вітають мене платним оголошенням!

В праці у нас багато змін. Тількищо відбулася велика прощальна “party” для Betty Noble, що незабаром відходить на емеритуру. Вона була справжнім контрастом до моєї пані Hinton із Free Library of Philadelphia. Гінтон вела свій величезний каталоговий департамент з німецькою “efficiency” — від неї я багато навчилася, це був справжній професійний

“інтерншип”. Але вона це робила коштом всього людського. Я витримала у FLP повних три роки і навіть авансувала до ЛП — але я була там дуже нещасливою. Betty на перший плян завжди і всюди ставить людей і у кожному бачить тільки добре. Вона — квейкерка, і то практикуюча: їздить на конференції, всякі “retreats”, тощо. Але адміністратор з неї — абиякий і за мало рішучий. Відходять теж дві молоді професійні сили: Cornelia Trubeu, що має три дипломи: з клясики, з бібліотекарства та з права (Harvard Law!) — вона інтелігентна, але примхлива і зразила собі трохи нашого шефа (Sloane висловився про неї так негативно, що аж може несправедливо) — найгірше, що з людьми, особливо підвладними, в неї не надто добра комітива — і тому її не хотіли запевнити авансу з “acquisitions librarian” на “associate librarian” — за пару літ, коли відійде Paul Gay. Тому вона й відходить до Boston Univ. Відійде теж молода каталогерка Mary Ertl — чоловік якої — германіст — отримав першу свою професуру в Iowa Univ.

Sloane недавно кликав мене на розмову. Висловив мені ряд компліментів, похваливши мою роботу, обіцяв підвишку до 19,400 від липня (якщо згодиться адміністрація університету, бо це вище від визначених guidelines) і запитав: “а чи схотіли б ви поїхати до Будапешту?” — В Будапешті в серпні буде конференція Int. Assn. of Law Libraries! Рада душа до раю, але думаю, що з цього нічого не вийде, бо 1/мабуть не буде грошей, 2/ літак уже заповнений (charter) 3/на конференцію треба було вже пів року тому зголоситися. Last but not least: я навіть не є членом ще IALL, хоч друкувалася вже в їхньому журналі. Все таки — праця моя — перша кляса. Приємно почути таку — навіть нереальну обіцянку. — А й пишу я сьогодні ці записки — в роботі, не вдома, в службовий час!

30 травня 1977, понеділок, Memorial Day. 9 PM.

Триденний вікенд провела повністю вдома, але незвичайно активно — тобто як справжня трудяща людина. Цілу суботу господарила в кухні, бо захотілося мені прийняти моїх недільних гостей неабияким меню: борщем, варениками з м’ясом і капустою, з грибами, шпінатом та іншими приставками та пампушками на десерт. Це, очевидно, таке меню, яке вимагає величезної роботи (котлети чи стейки були б без порівняння простіше, та ще якийсь крухий плячок замість пампушків). Довелось сидіти в гарячій кухні увесь день.

Зате гостина в неділю вдалася перша кляса. Крім Люди, Зенка і п. Асі Цісик, приїхав ще Івась з Нью Йорку і було дуже приємно. Мене зокрема теж тішило, що несподівано з’явився в суботу і Марко, так що на обіді був і він з Ією і Максим.

Марко привіз радісну для нас вістку, що він градуватиме 2 червня. Фільм, правда, ще не закінчений, і коштуватиме ще чимало праці і грошей — але до диплому він не обов’язковий. Хочу поїхати на градуацію, хоч Марко навіть не замовив собі ще тоги, бо не вибирався брати участі в церемонії. Але я його переконала.

Хлопці — обидва — отримають від нас королівські презенти з нагоди своїх градуацій — по 1,000 доларів. Для Марка це, нажаль, “крапля в море”, бо йому треба багато грошей на

фільм — но але трудно, від вересня мусить сам якось собі давати раду.

Сьогодні, понеділок, я у несподіваному припливі енергії (сама собі дивуюся, бо маю чималий уплив крові!) взялася з Максимом до великої і важкої роботи в горді: “підстригли” ми наші високі “evergreens”, що вигналися вже по саме нікуди. Втомилася я страшенно, але маю сатисфакцію, бо наслідки нашої праці таки видно.

1 червня 1977, середа.

Тато сьогодні пішов до шпиталю. Тиснення крові йому дуже понизилося, пульс нерівномірний і Славко Яримович вирішив, що в шпиталі легше буде все привести до порядку. Ще вчора почав косити траву — але кінчити мусів уже Максим. Можливо, що все за пару днів унормується, но але він має 77 років і кожна така справа — турбота і страх за життя.

10 червня 1977, п'ятниця.

Календар мій такий активний, що ніколи робити записки. 2 червня їздили ми з Максимом автом на Маркову градацію до Нью Йорку. Там вже була теж Ія — отже вшанували ми це свято втрійку. Церемонія відбулася під відкритим небом у Washington Square Park — найліпше враження на мене зробило випущення білих бальонів — промовляв колишній attorney-general Levy. Розчарувало мене те, що NYU не вважає за відповідне подавати списки градуантів у програмі, отже все мало дуже “depersonalized” характер — не дивуюся, що Марко взагалі не хотів був брати участі в цьому святі. Деякі молодші його колеги із School of the Arts — здається актори із драматичної школи, занадто теж “богемічно” поводитися на самому святі — не лиш попивали, але навіть курили маруану — і то зараз поруч мене. Найгірше, що поводитися так голосно, що я насправді навіть добре не чула промов.

3 червня я мала доповідь про “Попелюшку” в Руслані. Було понад 50 осіб на доповіді й обіді. Сам мій виступ пройшов досить добре (сьогодні отримала листа від Коровицького з гратуляціями за “блискучу доповідь”), але з дискусії я не була задоволена. Трошки вивела мене з рівноваги Оксана Керч своїми намаганнями зводити все до примітивного бандерівського рівня (“жиди опанували українські журнали”, “Томбровіч — відомий гомосексуаліст”, ітд.) — Я була трохи втомлена дуже активним днем на роботі і думаю, що ця моя втома трохи й заважила на тому, що я не надала дискусії відповідного “esprit” (Як це мені, думаю, дуже добре вдалося в Нью Йорку).

В неділю я мала дижур у Пластовій Бібліотеці — разом з Людою. В понеділок увечорі — знову повторення моєї гутірки — тим разом на запрошення 43. відділу СУА. Я тут доповіді не читала, — а тільки у скороченні переказала головні свої тези. Це було добре рішення: дискусія була жвава і навіть хто зна, чи не дасть позитивних наслідків. (Я запропонувала, щоб відділ встановив при “Нашому Житті” літературну щорічну нагороду і

пані дуже позитивно сприйняли цю пропозицію).

В середу 8 червня Остап, Максим і я зустрілися після праці у Wanamaker-а, щоб купити дещо Максимові і нам лямпу до вітальні. Максимові купили тренкот та черевики (тішився хлопець — це йому вже на виїзд, а він починає оцінювати такі видатки на понад 100 дол). Лямпу, яку я вибрала попереднього дня, вже продали (була на випродажі). Це конечно купно, бо воно нам кожного дня потрібне, а до цієї лямпи ми не маємо щастя: вже було раз купили одну, а потім нас повідомили, що фабрика ці лямпи перестала продукувати! — Максим поїхав із закупів додому, а нас з Остапом вислав до кіна (після спільної вечері у Crystal Room). Бачили Sting — гарно зроблений, дотепний фільм, майже пародія.

В четвер, тобто вчора, була робоча збірка для каталогування книжок у хаті Ані Максимович. Не знаю, як вона дасть собі раду із веденням бібліотеки — з усієї нашої управи в неї найменші дані бути каталогером — но але може трохи підівчиться, має добру волю, а це головне.

Тато був у шпиталі лиш пару днів. Бере сильнішу дозу квінідін, але якщо це не pomoже унормувати серце на довшу мету, то — казав Яримович — що треба буде може навіть дати “pacemaker”.

Я почала сьогодні читати “Брати Карамазови”. Як воно не дивно, але я читаю цю річ уперше. Взагалі моє знайомство з російською літературою дуже поверховне і для цього є дві причини. По перше, в оригіналі читати мені трохи труднуvато (пробувала читати Пастернакового *Доктора Живаго* в оригіналі і в половині кинула) — а не хочеться мені братись за англійські переклади, такі далекі від оригіналу. Колись, правда, я читала Гоголя в німецькій мові — але тепер мені такі комбінації не надто приманні. Найкраще було б читати російську белетристику в українських перекладах, а їх я замолоду мало зустрічала. По друге, є в мене якийсь підсвідомий анти-російський шовінізм, що я його раціонально стараюся поборювати. З цієї самої причини я чомусь не можу себе наломити, щоб взяти напр. курс російської мови. Колись можливо мені треба таки буде взятися за магістерку із слявістики — а тоді російської мови мені ніяк обійти. В мене така, мовляв, логіка: стільки українців вже говорить по російськи, чи треба ще й мені? Але після моєї подорожі в Україну я почала думати трохи інакше — може бути, що колись із рідним народом треба буде порозуміватись по російськи.

Достоевського читала досі тільки “Вину і кару”. І це було давно. “Братів Карамазових” тількищо почала. Переклад український Ф. Гавриша і я маю колосальну приємність не тільки від самого автора, який задивляюче модерний, немов би наш сучасник (укр. літературна проза, за малими винятками, ще до цього степеня модернізму не дійшла!) — але теж від занурення в українську мову — що з нею так рідко тепер зустрічаюся, зокрема

у добрій белетристиці. Це немов освіжуюча купіль!

П'ятниця, 17 червня 1977.

Клопіт маю з Татом і Мамою. За звичкою вступаю до них кожного дня по дорозі з роботи, щоб подивитися як тримаються та перекинутися кількома словами. Спільного в нас, правда, дуже небагато, а вони цікавляться передусім тільки самі собою, але все ж таки це мої батьки і я хочу виявити їм трохи тепла й уваги.

Мама, однак, любить коли їй виявляти публічні демонстрації сентиментів і не вміє відрізнити справжнього від гіпокризії. А я не терплю фальшивої мелодрами та не здатна до того, щоб бути успішним гіпокритом.

Пару днів тому, коли я вступила до них, довідалась від мами, що тато якийсь здепримований і розчужений. Хотіла я піти до нього, а вона: “ліпше ні. До нього треба з серцем. А ти...” Я на це не сказала нічого, розмову полюбовно докінчила (Мама, характеристично, була навіть досить весела і розповідала мені про свій shopping) — але мене це глибоко вразило і образило. Кожен, хто безсторонньо міг би спостерігати моє відношення до моїх батьків і хотів би бути справедливим, мусів би визнати, що я виявляю їм значно більше тепла і серця, як вони мені. Правда, вони все життя були дуже щедрі — але це стосувалося завжди тільки грошей, а не серця. Мені навіть часом здається, що вони хотіли своїми грішми компенсувати почуття вини, бо не могли чи не вміли виявити батьківської, а ще більше материнської любови. А я, нажаль, належала все життя до тих невдячних, що ніколи не змішували любов з грішми. Раз у Зборові, коли мені було тринадцять років, тато послав мене за термометром. Я несла термометр, біжучи, впала і термометр розбила. Він не лиш зробив велику сцену при людях (був тоді у нас Крайчик і ще хтось) — але таки фізично побив мене і сказав: “А я волів би, щоб ти собі була ногу зломил!” Того рода фрази, нажаль, запам'ятовуються на все життя. У Радомі ще 10-літньою дитиною, я дуже тужила додому, до Тата і до Мама, бо ж віддали мене на станцію до Лесі й Левка. І був такий інцидент, коли я встала уночі з ліжка і пішла до дверей, напівсонна, плачучи. Коли про це доповіли Мамі — її реакція була, що я певно — сновиди — тобто люнатик! Про це, що дитині може бракувало серця й тепла, ніхто й не подумав. — Коли я завагітніла з Максимом, мамина реакція була: “А скільки ж ви дітей думаєте утримувати на ваших 200 доларів у місяць?” І подумати тільки, що це ж була що лиш друга дитина! Не вміла бути мамою, але не захотіла теж бути бабунею. “Мене ти з дітьми не лишиш і на це не числи,” сказала мені раз, коли я попросила її за “babysitter-а. Ніколи з нашими хлопцями не залишилася. Взагалі була і є страшним контрастом до своєї Мама — вдалась, мабуть, у Дзядзя, що був значно від Бабці холоднішої й егоїстичної натури. Але в нього це менше вражало. В жінки брак почуття і тепла разить куди більше.

Я співчуваю їм: бо вони обоє насправді не вміли жити. Не вміли встановити контакту — справжнього сердечного приятельського — ні з дітьми, ні з внуками. Але не потрапили теж жити самі для себе. Завжди ставили на перший плян — матеріальне.

Найкраще, що я завдячую своїм батькам це

1/ факт, що не противилися моєму подружжю з Остапом,

2/ та що своїми грішми оплатили мої студії.

Інші їхні дари — всякі меблі, футро, etc. я коли й приймала, то нерадо. Часом з цього приводу доходило до суперечок — бо вони вміли своїми грішми накидатися, випомінаючи нам цим нашу убогість.

Зрозуміла річ, що я виявляю їм менше сердечности, як напр. виявляла Бабці (і Мама часто була навіть, думаю, заздрісна) — але Бабця в моєму житті була особливою особою — вона своїм великим серцем мусіла заступити мені і маму і батька.

19 червня 1977

Вчора й сьогодні завершила остаточне редагування своєї “Попелюшки” і думаю завтра послати Драганові. Побачимо, що з того вийде. Змінила заголовок на “Легковаження літератури”, вирішивши, що поетичні метафори тут ні при чому — викинула пару параграфів попереднього закінчення, що нав’язувало до заголовку, а натомість додала півтори сторінки своєрідного резюме, щоб читачі не мали сумніву, що я не лиш критикую, але й ставлю певні конкретні пропозиції.

Пару днів тому написала теж статтю “Про Чикаленка, меценатство та Гарвардський український інститут” і теж завтра пошлю Уляні Старосольській.

Сьогодні гарний день. Максим поїхав над море (в дівочому товаристві!), а ми з Остапом провели тихий день на городі, — він із газетою, я, витинаючи статті із газет до родинного архіву. Були годину на відвідинах в Тата й Мами.

Максим учора дістав листа від професора Шевченка з Гарварду з повідомленням, що йому признали одностисячний “grant” на студії. Це — приємна вістка, бо зменшить трішки наші великі видатки на другий рік. Але лист чомусь був заадресований до Романа Тарнавського — і це Максима спешило. Та це напевно тільки дрібна помилка, вільно ж Ігореві Шевченкові бути “absent minded professor”-ом!

21 червня 1977

Виглядає, що я таки поїду до Будапешту! Сьогодні подзвонив Philip Cohen, головний організатор тури, що якась одна особа відмовилась, і є ще одне вільне місце у групі. Я вже була зрезигнувала цілком, знаючи, що чартер заповнений і хоч дзвонила в цій справі і до Igor-а Kavass-а до Тенесі, і до Liivak- а в Кемден, і до Штепана на Гарварді, то зовсім мені не усміхалося їхати самій, полагоджувати візу, готелі, ресстрацію та все це в останній

хвилині. І думала я собі: шкода, якби знала була раніше, можна було зорганізувати якісь додаткові поїздки (напр. до Чернівців, Ужгороду — або до Польщі) — бо чи варто їхати так далеко на пару днів? А на справжню додаткову подорож в нас цього року не надто щедро з грішми. — Тимчасом, виявляється, що тура чартерована, що на ній несподівано знайшлося місце і для мене, запланована на 10 днів чи навіть на два тижні і включає Цюрих, Інсбрук, ЗАЛЬЦБУРГ! та Відень і Мадярщину. Такій спокусі тяжко встоятись, зокрема коли це мене мало що коштуватиме. Сама тура коштує 800 дол + реєстрація і обіди. — Літаком до Zurich-у, потім автобусом. Sloane сьогодні після конференції з Gay-ом вирішив, що бібліотека може мені дати на ту ціль кругло тисячу доларів. Я ледве стримала свій захват.

Увечорі ходила до міста по окуляри. Думаю про себе: люди повинні б зглядатися на мене, бо я собі їду і сама до себе усміхаюся! Просила я Когена, щоб на випадок, якби було ще оден “cancellation”, зарезервував місце для мого чоловіка. Якщо мої вакації будуть заплачені, то остаточно додаткові гроші за Остапа можна б із каси витягнути. Така нагода не повториться. Але як ні, то поїду сама. Шкода мені, що втрачу семінар у Гантері, що припадає саме в той час: там будуть прелегентами Лисяк-Рудницький і Богдан Рубчак — цікаві і милі для мене люди. Но але, чи може Семінар УВАН конкурувати із поїздкою до Будапешту, а вже особливо із ще одними відвідинами мого Зальбурга?

25 червня 1977, субота.

Добрі, нібито, для мене новини: їду до Будапешту, Драган у вчорашньому числі почав друк моєї доповіді “Легковаження літератури” — а я от сьогодні кручуся увесь день за домашньою роботою і нишком від Остапа — плачу! Потішаю себе, що я учора й сьогодні особливо вразлива й розчулена із чисто фізіологічних причин (знову маю період — діагноза доктора Люїса виявилась передвчасною!) — але попри все я добре теж розумію, що причиною моєї слабости є те, що Максим учора поїхав до літньої школи Гарварду і я свідомо того, що оце ось завершилася ціла ера мого життя. Максим, правда, вернеться ще на серпень перед остаточною виїздом до школи — але нема що себе дурити: обидва хлопці уже будуть постійно поза домом. Марка мені теж довший час бракувало, але був Максим і вмів братову відсутність компенсувати, а тепер то ми вже таки й справді будемо самі. Не легко буде звикнути, тим більше, що Максим — дотепний коханий компаньон, партнер до інтелектуальної розмови, уважливий помічник у господарських справах. (Ще пару днів тому із власної ініціативи направив і помалював вікна у пивниці, купив шлях до городу, тощо). Я вже від тижня ходжу ностальгійно по Пенсильванійському кемпусі і думаю, що ніколи вже більше не почую із другого кінця вулиці несподіваного його оклику: “стара торба!” — або “як ся маєш, стара?”

27 червня 1977, понеділок.

Приїхав увечорі Марко — і мою депресію немов водою змило! Знову маю гумор і повно енергії! Ах, кохані хлопчиська! — Треба буде свідомо, наполегливо, раціонально

поборювати ці “withdrawal symptoms”. І подумати тільки, що я стільки до цього готувалася: створюючи собі безліч додаткових зайнятть і зацікавлень. Що мають робити ці мами, що крім дітей не мають жодного власного світа?

Моя погода духа навіть може не зовсім оправдана: мала трохи неприємну і дразливу розмову по телефону з Лясею Старосольською. Вона дзвонила в справі моєї статті про Чикаленка й Гарвард. Все дуже гарно, стаття дуже сподобалася, але... тепер велика метушня з музеєм СУА, і як тут друкувати таке, де я кажу, що найповажніші дві акції еміграції — це Енциклопедія українознавства і Науковий Інститут на Гарварді? Пропонувала додати одне речення про музей... Дрібниця, що? Але я не думаю себе осмішувати. Ні, кажу. Цього я не додам. А тоді вона в істерику: я, мовляв, її права рука в журналі, і вона числить на мене і цінить мою співпрацю, а тут я їй цієї співпраці відмовляю, бо я надто вразлива. Ні, не вразлива, кажу, тільки принципова. І зовсім своєї співпраці журналові не відмовляю. Якщо стаття про Гарвард не відповідає *Н.Ж.*, то попробую надрукувати її деінде — може в Свободі — це навіть було б корисніше для Гарварду (що 20,000 читачів то не 5,000). Але я зовсім не ображена цим, і далі час-до-часу писатиму. Все таки розмова мала неприємний відтінок, Ляся, зокрема, була дуже роздразнена.

Ну, от. З Гарвардською справою навіть і в *Н.Ж.* не занадто світло. — Може й Драган не захоче надрукувати? Стаття для Свободи повинна бути цікава, біда тільки, що там кілька перегуків із думками висловленими у “Легковаження літератури” — яка саме друкується у підвалах “Свободи”. Отже доцільніше буде може тиждень-два почекати.

7/7/77.

Сьогодні, кажуть по радіо коментатори, вийняток дата, бо можна написати всі оці сімки! То ж нехай маркується таким способом — кажуть “щаслива дата” — блаженні віруючі забобонні!

Мені краще сказати словами Юрка Тарнавського “ось як я видужую”. Марко поїхав, я знову попала трохи в депресію, але беру себе серйозно в руки — сьогодні навіть почуваюся зовсім добре. Передучора говорила з Максимом по телефону — (сховавши в кишеню плаксиві сентименти!) Розмова була, як звичайно, сердечно-приязна, дружня і цікава. Взявся наш малий за переклад “Шаланди в морі” і мав нагоду від мене довідатись, що існують вже два англомовні переклади — один текст я йому навіть післала. Читає на моє поручення “Герострати” Андіївської і дуже йому подобається, більше ніж “Роман про добру людину”, що його він теж уже читав. Виглядає, що наші смаки в цьому випадку сходяться. — Максимко, мабуть, не має досить роботи, коли може так багато читати, але це добре. Я йому послала копію свого Самотнього місця під сонцем. Пропоную 30 дол. за переклад, якщо хотів би за це братися. Одне слово, виховна метода станула на прагматичні рейки!

Їздили ми з Людою і Зенком до Лігайтону на відкриття пам'ятника Ольжичеві. Остап говорив на обіді промову про Ольжича, отже був там офіційна особа. Я мала там цікаву пригоду: забула у туалеті фотоапарат. Коли за 10 хвилин помітила, що його не маю, повернулася, але апарату вже не було. Людей на оселі було щось дві тисячі, отже надію віднайти його не дуже в мене підтримували господарі імпрези. Та ба — пішла я до адміністрації і там якраз одна молода жінка (п-ні Бідяк) віддавала мій Olympus 35. Я страшенне зраділа — не тільки тим, що не понесла втрати (заплатила я за нього понад 100 дол.) — але ще більше тим, що моя віра в людину не захиталася! — Пригадую, що мої домашні сміялися з мене, коли я повернула в касі сабвею знайдений у підземці гарний швейцарський годинник (— і то в час, коли я сама потребувала годинника!) — але от, доля мене нагородила за чесність.

Сьогодні Sloane проголосив нарешті усім у бібліотеці про мій виїзд на конференцію в Будапешті. Бачу, що дехто з моїх колег, зокрема молодий Ronald Day — ледве приховують свою заздрість. He is green with envy — кажу до Nancy. А вона на те: He is so impatient for success!

1 серпня 1977, понеділок.

Давно не робила вже записок. Майже місяць. В міжчасі найважливіша новина: знайшлося місце в турі Oceana Law Library Group і Остап разом зі мною поїде до Будапешту! — Цього року вакацій не плянували і думали, що навряд чи денебудь поїдемо — а виходить, що будемо два тижні в Європі! Маю надію, що кількадечний побут поза залізною заслоною не принесе жодних комплікацій. Остап, правда, сміється з моїх застережень: мовляв, що може статися? але я довіряю до “цих” режимів не маю ніякого, і знаю, що якби їм це було потрібно, то могли б сфабрикувати будь що. Але я вже була і в самій Москві, під мурами Кремля. Кажуть, що Будапешт і Мадярщина мають значно вільнішу атмосферу. Знаю мадярів, що брали участь у революції 1956 року, втекли, живуть в Америці,... і що року їдуть на приємні і відносно дешеві вакації на свою батьківщину... Побачимо!

Свобода надрукувала мою статтю про “Чикаленка, меценатство і УНІГУ” (останнє скорочення — це вже ідея редактора Драгана — в оригіналі було Гарвардський український інститут” — бо думаю, що криптоніми багатьом людям незрозумілі). Тішуся, що і мені вдалося прислужитися якоюсь мірою нашій гарвардській справі. Мала вже багато відгуків на цю статтю, листовних, телефонічних, особистих. Ще більше було в мене відгуків на підвали “Легковаження літератури”. Якби воно не було, а Свободу таки читає багато людей! Розчарувала мене трохи реакція самих письменників: вже і на моїх доповідях і в Нью Йорку і в Філядельфії репрезентанти нашого письменницького світа в особах Григорія Костюка в Н.Й. та Остапа Тарнавського (аякже!) в Ф. виступили із дуже подібними голосами: мовляв, письменники, справжні письменники, писатимуть і дали незалежно від того, чи їх громада й читачі стимулюватимуть до цього чи ні. Я з цим, очевидно, не згідна: могла б дати за приклад свого ж власного чоловіка, цього ж самого О.Т., що новелю пише тільки на конкурс і що зарікся у відповідь на мою пропозицію

видати нарешті “Камінні ступені”, що він, мовляв, власним коштом своєї прози не видаватиме і крапка! Але цього я публічно сказати не можу, як не можу сказати і цього, що СЛОВО, на мою думку, теж повинно активніше стимулювати наше літературне життя — видаванням літературного журналу, конкурсами, тощо. А так то воно перетворюється в товариство взаємної адорації, що його основна робота — писати привітальні ювілейні листи своїм членам та політичні протести в справі переслідуваних в Україні. — Борис Олександрів у відгук на мою статтю написав статтю у “Свободі” — але звів усе до заклику, мовляв, я видаю книжку, і апелую до всіх, хто не “легковажить літератури”, щоб допомогли мені її видати... Так от письменники розуміють поставлену мною проблему! Чапленко написав мені карточку з признанням, а рівночасно закинув мені, що я його у своїй статті не згадала! А якийсь Ковшун із Канади прислав мені на адресу “Свободи” книжку своїх драматичних творів із патетичною присвятою “Оборонниці рідного слова”, чи щось у тому роді... Кожен наш графоман думає, що як його книжка вийде в світ, то проблема з нашою літературою розв’язана!

Найкраще й найрозумніше відгукнувся на мій цикл підвалів Ростик Хом’як. Він прислав мені копію свого листа до “Свободи”, в якому робить конкретну пропозицію, щоб “Свобода” відновила свій літературний додаток, оперши його на фінансових оголошеннях, тощо. Але — такого відгуку пан Драган у газету не пустив.

Зрештою “Свобода” тепер два тижні на вакаціях, тобто зовсім перестала виходити, і то в той же час, коли й “Америка” “пішла на вакації”. Дуже оригінально наші українські журналісти інтерпретують свою професійну службу громаді. *Pereat mundus!* Україна не могла б “вибухнути” — бо українська преса “на вакаціях”! Мишуга певно в гробі перевертається — за його каденції таких вакаційних перебоїв не було — та й за Драгана це, здається, щойно другий рік таке практикується!

Максимко закінчив уже Гарвардську літню школу. Марко їздив по нього автом до Кембридж і після кількох днів мандрівки “по колегах”, обидва хлопці приїхали додому. Максим зустрів на Гарварді цікавих нових людей і повний вражень. Марко закидає йому “інтелектуальний снобізм” і хата повна інтелектуальних суперечок і дискусій.

Вчора ми з Остапом і Максимом їздили над море. Марко не захотів їхати з нами, бо мав зустрітися в понеділок із Миколою Кулішем на телевізійній станції. Але ми й самі увечорі з-над моря повернулися, відповідного помешкання на пару днів не знайшли, отже вирішили не залишатися, тим більше, що Остап і так мусів бути сьогодні, в понеділок, у Галана, щоб полагодити справи зв’язані із Плющем. (Від сьогодні і в Остапа і в мене почалися вакації, так що ми не на праці). Можливо, що завтра виберемося на Союзівку або до Гантеру. Маємо пару днів, що їх можна було б використати. В суботу (6 серпня) мусимо бути вдома. Приїхала до Америки Ліда Канська, Марійчина донька, з якоюсь групою польських студентів. Вона їздить турою по всій Америці, але в суботу буде вже у Вашингтоні і звідтам може вдасться нам на день-два привезти її до нас, а тоді — відвезти до Нью Йорку. 10 серпня ми вже й самі відлітаємо до Європи, а вона повертається 11-ого.

Моя лектура тепер — під аспектом подорожі до Будапешту. Читаю Йокая “Man with the golden arm”. Наперед дала книжку Мамі, бо кінчила свого Достоевського. Мамі страшенно Йокай подобався і вона забажала навіть прочитати інші його твори. (Як добре, що вона може вільно читати по англійськи — я тепер засипаю її книжками — вірю у велику силу бібліотерапії! і тішуся, що маю до диспозиції величезну колекцію Van Pelt з прекрасним вибором навіть української і польської літератури, а що вже говорити про англомовні речі і переклади!) Але мені — після Достоевського — Йокай видався дуже старомодним романтиком, з дуже упрощеним малюнком характерів, без психологічної глибини. Правда, переборовши першу нехоть, і розчитавшись, я переконалася, що Йокай не такий наївний, як мені здавалося спочатку, що в нього помітні впливи і J.J. Rousseau і Волтерового “Кандіда”. Якусь книжку Йокая я вже читала в дитинстві — пам’ятаю тільки, що це був польський переклад, бо ім’я автора було Maurycy Jokaj. — Тепер я взяла з бібліотеки якогось сучасного малярського автора, бо хотіла, щоб дія відбувалася в Будапешті. Хотіла я *Körmöndi Adventure in Budapest* — сам заголовок дуже актуальний для мене — а інформацію знайшла я в книзі *Fodor’s Hungary*, що її, очевидно, теж “студіюю”. Нажаль, Van Pelt цієї книжки не мав і я з “браку ляку” взяла собі якогось Tamas-a Aczel-a “The Ice Age” — книжка видана в Лондоні в 1965 р. Якраз скінчила читати — автор мабуть якийсь екзильний письменник, може бувший “freedom fighter”. Повість написана модерно, із застосуванням потоку свідомості і досить цікава: головна її тема, хоч і не висловлена такими словами, це свого рода “man’s inhumanity to man”, мученики і мучителі, але не як дві окремі категорії, а як два полюси в кожній людині. Подана ціла серія людських характеристик, де кожна особа — від найскромнішого потенційного ворога режиму чи звичайного обивателя аж до секретаря партії чи навіть полковника поліції безпеки — з одного боку завдає страждань іншим, а з другого — дрижить за себе в такому самому страху. Все це разом дає ефектовну й кошмарну картину системи советського стилю... Ну — от тобі й запрошення на подорож до Мадярщини!

“Perhaps we have as much need for tormenting as for caressing... it is almost the same whether we torture or are being tortured.”

“The disgusting part about the hypocrisy of power is not that it preaches utopia while setting up the gallows but that it glorifies the already erected gallows with the pious legend of divine justice... “

Неділя, 7 серпня 1977.

Хлопці — всі три — поїхали до Вашингтону по Ліду Канську, а я залишилася на господарстві. — Ми вчора тількищо повернулися з гір: були один день на Союзівці, один день на Золотій Осені в Коровицьких, один день у Гантері в Лащиків. Зустрічалися з різними знайомими: на Союзівці зустріли паню Ольгу Целевич, що її я вже не бачила багато літ (мабуть більше як 10). Я мала нарешті нагоду розказати їй як то книжка її чоловіка “Нарід, нація, держава”, що попала мені в руки десь на 16-ому або 17-ому році життя, спрямувала мій політичний світогляд в напрям демократичної думки і зробила

мене відпорною на впливи бандерівців і мельниківців. Не пригадую, хто приніс мені цю книжку (може Остап?) — але точно пам'ятаю, як сперечалася зі мною Христя Целевич, що зовсім не поділяла поглядів свого батька! Другу ніч переночували ми в Коровицьких. Івана Івановича не було (він — непосидюча людина і навіть літом просиджує у Бавнд Бруку), але хата була повна: Дарка Якутович, синова пані Льолі, була там на вакаціях з дітьми і з мамою. Незвичайно культурні і симпатичні люди і хоч нас запрошували (нібито) Микола й Ольга Яримовичі (що їх ми відвідали в їхній хаті), то ми воліли скористати із запрошення пані Льолі, як слухати пренудних монологів вуйка Миколи (Максим каже: та він гірший як Грубер!) На Золотій Осені ми склали теж візиту пані Кравців. Приємно було бачити, що вона так добре дає собі раду, але якже прикро, що Богдан Кравців не дочекався жити в цьому прекрасному затишші під лісом, де стільки міг ще зробити добра для нашої культури.

В Гантері зустрічалися коротко з Козаками та Морозом, но і очевидно з цілою родиною Лащиків. Шкода, що не було там ще Бабая і Лясі — вони мали приїхати якраз у п'ятницю, коли ми виїздили. Лясю бачили переїздом у Н.Й. — Вийшло нове число Н.Ж., де не лиш моя стаття про WWofAm.W., але й фотографії з доповіді + портрет! Одне слово: культ особовости! Трохи Ляся перестаралася!

Вівторок, 9 серпня 1977

Марко і Максим з Лідою Канською поїхали над море, а я весь день виварюю: на сьогодні, на завтра, на запас хлопцям, бо завтра вполудне їдемо вже до Нью Йорку і увечорі відлітаємо до Цюріху.

Ліда — симпатична й безпосередня дівчина. Ми легко нав'язали з нею зв'язок, хоч по українськи, нажаль, вона взагалі не говорить. Проте хлопців розуміє вона дуже добре, вони її трішки менше, але порозуміваються все таки знаменито, навіть дотепи собі оповідають. Я, замість вчитися по-мадярськи, практикую свою “припорошену пилом забуття”, але все ще на диво живу і плавну “polszczyzn -у, із мазурським акцентом z-nad Wisły.

Вчора ми з Лідою провели день у крамницях і на оглядинах міста, а увечорі ще їздили з нею до Люди й Зенка. Вдалося мені знайти для Ліди прегарні два одяги — довгу кремову сукню, що її вона вбере до шлюбу (вінчається у вересні з Андрієм Балдисом) — а потім зможе носити на забави, та цеглястого кольору “комбінезон” — дуже оригінальний модний одяг із штанами. Ліда має гарну “фігуру” і все на ній дуже добре лежить, аж радість дивитися. Купили ми теж додатки до довгої сукні — спідню білизну, станичок, рукавички. Ліда була у захваті, а й мені було приємно, що вдалося за пару годин так вдало все полагодити.

Треба мені пакуватися й готувитись у далеку дорогу, але я така втомлена, що мусіла трохи пристати у городі й відпочати.

Ліда післязавтра вже теж відлітає до Польщі. Добре, що Остапові вдалося звільнити її на пару днів із тієї студентської прогульки. Вона з неї не надто задоволена: каже: показують нам самі банки і костели! А була вона вже в Чикаго, і в Сент Люїс, і на Флориді, і в Атланті. Вона, в усякому разі, мала нагоду бачити зовсім іншу Америку, як її мама, що провела весь час в українському середовищі Нью Йорку і Філядельфії. Ліду і її польських колег гостили різні американські групи — вони здебільша ночували у приватних хатах різних американців (і то не польського походження!) Проблемою була мова, бо в їхній групі 40 осіб є тільки 7, що знають англійську мову. А з місцевими поляками вони взагалі не зустрічалися (мабуть, за пляном). Були вони здебільша в середовищі різних релігійних сект — баптистів, адвентистів, тощо. Казала Ліда, що, наприклад, гостили їх такі групи, де не лиш не п'ють алкогольних напитків, але не їдять і м'яса, отже гостили їх пару днів всякими тільки салатками... Я пробую направити це добрими обідами в нас, бо ж знаю, що в Польщі з харчуванням тепер не надто світло, і навіть польську шинку приїжджі з Польщі туристи оглядають з подивом в американських супермаркетах.

Завтра в цей час будемо в Нью Йорку — відвеземо Ліду до її готелю, бо звільнення має до 5-ої пополудні, а тоді на летовище Кеннеді. Відліт наш увечорі, на летовищі маємо бути в 9-ій годині. Це буде напевно томлячий день (а потім ніч у польоті) — Маю надію, що Остап не перетомиться: на щастя, йому легко засинати, може спатиме підчас польоту.

Візьму зі собою пару карток і попробую продовжувати записки і в дорозі, хоч не знаю, як це мені вдасться у товаристві моїх голосних американських колег типу Julius Marke-a, Philip-a Cohen-a, Marion Gallagher... Але це культурні й цікаві люди, фактично — визначні люди, від них багато дечого можна навчитися. А Julius Marke вміє теж бути приємним у товаристві. З американцями взагалі легше нав'язувати контакт — уявляю собі, як дулись би наші русини, якби були на таких становищах, що трясуть цілою нашою професією!

Інсбрук, 11 серпня 1977.

Маємо за собою довгий томлячий день. Виїхали з дому після 1-ої вполудне в середу. В Нью Йорку, в Марковому помешканні ще пообідали, а тоді відставили Ліду до її польської групи і попрощалися. Марко завіз нас на летовище десь біля 8-ої. В 9-ій мала бути збірка усіх, а відліт в 11:40, тобто біля півночі. Тимчасом відліт наш затягнувся, раз, потім знову, і фактично відлетіли щойно в 4-ій над раном. До Zürich-у летіли сім годин, а опісля просто на автобус і через St.Gallen, Arlsberg Pass, Landek до Інсбрука. Приїхали на наш філядельфійський час біля 5-ої год. пополудні — тобто ми більше доби провели в дорозі. На місцевий час — година 10 вечора. Дістали ще добру вечерю, покупалися і лягаємо на давно заслужений спочинок.

Bad Reichenhall, 12 серпня 1977.

Вранці походили ще трохи по Інсбруку. Було холодно й дощово. Гори в тумані. Я мала нагоду перевірити свої минулорічні досвіди: завела Остапа до Hofkirche, щоб оглянув

знамениті скульптури Maximiliansgrab-у. Тішуся, що я могла минулого літа бути тут високо в горах. З Остапом не могла б туди вибратись, зрештою сьогодні для цього навіть і не було змоги. Зате зробили довгий прохід по місту і над рікою. Inn — повновода, бистра ріка зеленкавого кольору — не те, що Зальцах. Але місто — хоч справді гарне й кольоритне, не має такого положення, як наш Зальцбург — мабуть замок посередині міста робить його таким picturesque.

До Зальцбурга поїдемо щойно завтра. Наніч зупинилися тут у Бад Райхенгаль, це всього 9 km. від Зальцбурга, але по німецькому боці. Мабуть наші організатори не знайшли вільного готелю в Зальцбурзі — тепер місяць фестивалів і там напевно повно туристів. У Бад Райхенгалю ми вперше. Готель Bayerischer Hof — новий, люксовий. Маємо кімнату з лазничкою (як зрештою було теж в інсбруцькому готелі Greif) — а вигода в дорозі багато значить. Приїхали сюди під вечір і спочатку був плян зробити додатковий випад до Зальцбурга (кажуть, що нашим автобусом це було б не більше, як 15 хвилин). Проте зайшла якась комплікація з нічлігом (Bayerischer Hof мав зарезервовані приміщення тільки для частини нашої групи (нас всіх 32) і організатори мали з тим мороку, отже зорганізований виїзд нашим автобусом відпав. Bad Reichenhall — дуже гарна курортна місцевість, з масою різних Kurhaus-ів і пансіонів, з прекрасним городом-парком, де головною атракцією для нас були не корзя, квіти, травники й концертні зали, але оригінальна дерев'яна шопа, в центрі якої — стіна зроблена із в'язанок якихось кушів, що з неї скапує якась соляна вода, що робить повітря вологим і солоним. Це велика інсталяція, стіна сама дуже висока, довкола неї курортники проходжуються повільним ходом, вдихаючи це лікувальне повітря, деякі роблять при цьому навіть відповідні вправи! (Gradierwerk або Gradierhaus).

Температура тут 13°C — і дощово. Тому, що вже не поїхали до З. і тому, що сьогодні вполудне в містечку Going в Gasthof-i Stanglwirt ми вже знаменито й дуже обильно пообідали, я вирішила, щоб зїсти десь дешевше і простіше і піти увечорі до кіна на якийсь німецький фільм. Остап трохи крутив носом, але ми таки знайшли скромний Wienerwald Imbiss, де повечеряли зупою, гамбургером (О.) і пивом. Фільм називався Die Blindgänger der 4 Kompanie, був продукції Alemania і кольоровий, але із змісту, гри акторів ітд. можна було б думати, що Hans Moser і Theo Linggen десь ось-ось і появляться, щоб зробити честь і режисерові і продуцентів. Комедія безмежно глупа й “передпотопова”. Хтось міг би думати, що в світі за останніх 100 років нічого не трапилося, що ментальність опереток не перевелась і досьогодні (Pardon, цим я ображую Lehar-a і інших: Lehar і Strauss — у порівнанні із сьогоднішнім фільмом — мають повні психологічної глибини лібретта!) — Але я задоволена: мала посмак баварської провінції, що вже помітила і минулого року в Мюнхені, слухаючи радієвих програм. Ще один цікавий момент: до фільму був документальний додаток американської продукції Art Scene USA — прекрасно, оригінально зроблений перегляд сучасного американського мистецтва від Wyatt-a до Warhol, включаючи й вплітаючи кадри модерного балету. Я подумала собі, що парадокс: треба аж виїхати до Європи, щоб побачити такий цікавий огляд американського мистецтва. Але... раптом, чуємо, на залі починають відзиватися голоси публіки: aufhören!

aufhören! — і то на весь голос, багато разів. Деякі глядачі почали навіть з різних кінців залі обмінюватися голосними коментарями — Aufhören! Geld zurück! — аж вже нам того справді було досить. — Ну й покажуй мистецтво хамам на провінції — каже Остап. Це добре йому так: бо від ранку захоплюється німецьким порядком, який справді взірцевий. Навіть у скромньому Imbiss-i — вибаглива, чистенька лазничка, взагалі всюди взірцева чистота, що зрештою нам давно відоме із наших поїздок до Європи. (Але боляче порівнювати нам наш американський бруд і графітті на всіх усюдах, що за них соромно перед приїжджими).

[На фірмовому папері готелю Bayerischer Hof, 8230 Bad Reichenhall, Bahnhofplatz 14].:

Субота, 13 серпня 1977.

Сьогодні цілий день провели у Зальцбурзі. Погода нам дописала: був гарний сонячний день і місто наше, як звичайно, прекрасне! Правда, ми були з групою, і не в такому піднесеному екзальтованому настрою, як минулого року, так що сприймали все більш реалістично, без надмірної романтики. Автобус повозив нас трохи по місту, розчарувало мене, що не поїхав з нами до Гельбрунського парку, але на це не було ради. Ми встигли походити трохи по Residenzplatz і Getreidegasse, зміняли гроші в American Express (\$100), з чого я змістя майже половину видала в Steiner-а на кришталевий зі сріблом “menage” — сільничку, “перничку” та третій кришталек на виколувачі до зубів. Я вже минулого року бачила цей маленький “комплетик”, але тоді вони вже останній були продали і я мусіла купити інший: теж дуже гарний, модерний, що має більше срібла, але зате не різьблений кристал. Я собі подумала, що я цей, що маю вдома — подарую Sloane-ові, а куплений сьогодні залишу нам. Це дорогий і гарний дарунок, але я хочу йому і Gay-ові якимось зрештою зриватися. Комплет на сіль і перець може виглядає дивно як дарунок для чоловіка — але може нашому Слонові це було б відповідне... (Мовляв, чи він аж такий 100% чоловік? — це такий коментар з жіночої точки бачення — бо він, хоч і гомосексуаліст — в цьому не сумніваюся, мешкає разом із своїм другом Chris-ом Middleton-ом! — то наш Dick є, мабуть, такий тим чоловічим партнером — вистане глянути на його колегу — дуже зрештою симпатичного, мистецьки настроєного хлопця!) Зрештою ще побачу — може куплю щось більш відповідне у Будапешті, тоді обидва комплетики залишу собі (або матиму для когось на весільний дарунок).

Найбільший успіх мого побуту в Зальцбурзі — це факт, що мені вдалося відвідати Івана Петрівського і завести йому дві українські платівки, що їх спеціально для нього ще в Америці купила. Залишила Остапа на Residenzplatz, а сама взяла таксі та поїхала на Ullrich Schreier Strasse 1a. Мала точно одну годину часу, щоб встигнути назад до автобусу, що відїздив до Bad Reichenhall. На щастя застала Петрівського вдома. Мешкає в маленькому studio апартаменті, дуже охайному, в гарній новій дільниці. Помешкання, як потім виявилось з розмови, — його власне. Заплатив за нього 9 років тому щось 230,000 шилінгів і вже має сплачене. Але незабаром плянує перебраться на більше помешкання, в дільниці Eigen: дві спальні з вітальнею, кухнею і лазничкою коштують 1 міль.

шилінгів. Це теперішнє хоче продати за яких 300-400 тисяч. Отже нашому сліпому добре поводитись, слава Богу. Виглядає він добре, хоч як знаю, терпить від цукриці), трохи вилисів, із сивим волоссям по боках. Показував мені фотографії із своєї поїздки до Італії. Елегантно одягнений, засмаглий, в жіночому товаристві. Ніхто не подумав би, що за скельцями темних окулярів — зовсім не має очей, що за фізіономією відносно пристійного чоловіка середнього віку — скривається бідний український хлопець, інвалід, скривджений страшною війною. Під кінець моєї візити з'явилася його жінка. Її я пізнала вже минулого року, коли по цілоденному шуканні по Blindenheim-i, я довідалася, що Іван — жонатий, і з телефонної розмови з ним довідалася, що жінка провадить “трафіку” біля Lehener Kaserne. Тоді я вже не мала змоги відвідати Івана особисто, бо мусіла поспішати до поїзду, але Lehener Kaserne була мені по дорозі і я знайшла трафіку та запізналася з панєю Петрівською. Я була тоді така щаслива, що нашому Іванові життя трохи направило заподіяну кривду. Тепер упевнилася я в тому знову. Жінка приємна, інтелігентна, вона — вдова, має три заміжні дочки, що з них одна — в Америці, в штаті Індіана. Показувала мені фотографії дітей і сказала, що дочка недавно повдовіла. Дивлюсь на знімки і бачу: діти — мурини. *War ihr Schwiegersohn ein Soldat hier in Salzburg?* — питаю. Так, очевидно. *Er war ein anständiger Mensch* — каже вона — такий освічений, читаний, з доброї родини — батько був лікарем — не мала для нього слів. Показувала мені некролог з газети, з фотографією. Називався Marshall. Помер, не маючи ще 50 років на тумор у мозку. Залишив жінці і трьом синам велике забезпечення. Діти вміють говорити по німецьки — один з цих хлопців брав навіть участь у Шекспірівській виставі (ні, не в ролі Отелло, а здається у Сні літньої ночі), ставленої німецькою мовою тут у Зальцбурзі — бо, очевидно, донька з Америки вже була з дітьми на відвідинах у мами. Натомість друга дочка образилась на маму за те, що вона вийшла заміж за Петрівського. *Aber das ist mir ganz egal — wszystko jedno* — каже мені Петрівська.

Неділя вранці (8 год.), 14 серпня. Bad Reichenhall.

Сьогодні перед 9-ою виїжджаємо автобусом до Відня (понад 300 km.). Дощ ішов цілу ніч — тепер далі холодно й дощово. Вчора мали щастя, що була така виїняткова погода для нашої візити Зальцбурга.

Вчора слухали по радіо цікавий коментар якогось публіциста. Критично оцінював свій німецький народ, підкреслюючи його великі успіхи у “Wirtschaft”, а рівночасно звертав увагу на брак спонтанности, обмеженість, що довела до того, що у сфері культури сьогодні Німеччина не займає передових місць. Така самокритика дуже мені сподобалася — видно зараз перспективу не баварської провінції, а можливо “столичного” якогось міста. Прийшло мені на думку, що Німеччині бракує одного великого столичного центру — адже Берлін був колись одним із великих культурних центрів Європи, що притягав людей різних національностей (Strindberg, Munch, Przybyszewski). Сьогодні Німеччина такого міста не має.

14/15 серпня, північ, у Відні. (готель Kummer).

Приїхали вчасніше, як плянували, десь біля 4-ої по полудні. Дорога вела через Salzkammergut — попри Bad Fuschl і St. Wolfgang — знайома дорога не лиш із часів юности й пластових таборів, але й із минулорічної поїздки. А далі уздовж ріки Traun, із обіднім перестанком у Gmunden над Traunsee. Тут була один раз у житті у 1945 році, тобто коли мені було 15 літ. Приїхали ми сюди було цілою групою із Steinerkirchen — Семчишин, Остап, Антохій, Ірка Бліхар, ще хтось, не пригадую вже. Вилазили на якусь гору, що її Остап називає “Когель-Могель”. Мені добре запам’ятався такий момент: стоїмо високо в горах, споглядаючи чудову панораму з якогось шпиля — Остап, Славко Антохій і я. І ось раптом я усвідомлюю собі, що я мушу вибрати одного з них, але в цей ще момент, не знаю кого саме. — Пізніше ночували ми цілою групою в якійсь колибі в одній великій залі. Я на одному ліжку разом з Іркою, чоловіки в другому кінці. Раптом Остап з’являється над нашим ліжком і давай накривати мене своїм плащем чи коцом. Мені це тоді дуже не подобалось: такі публичні вияви чулості, не дуже бажані, були мені не всмак. Остап з цієї прогульки пригадує завжди якийсь інцидент із шницлями — мовляв, я не хотіла поділитися своїми шницлями з ним і Семчишином взаміну за їхню картопляну салату — але я цього не пригадую, навпаки, знаю, що я в дитинстві шницлів не любила, і мені здається, що це було одне із перших виявів взаємного “нерозуміння” себе, а бодай фальшива Остапова інтерпретація моїх бажань.

Автобусик наш їхав теж і околицею Lambach-у, але був на головній дорозі — Autobahn — отже здаля від містечок. Шкода, що не вдалося побачити Steinerkirchen чи Fischlham-у, де ми з Остапом зазналися навесні 1945 року і де літом дозріла була наша любов.

Готель Kummer на Mariahilferstrasse 71a — старий, менше вигідний як Bayerischer Hof в Bad Reihenhall, але маємо на щастя власну лазничку (туш). Я побачила в готелі театральні оголошення і потягнула Остапа на Kammerspiele до театру, де ставили комедію *Rendevous in Wien*. Театрик приємний і gemütlich — але не надто великий. П’єса мала політичні обертони (Австрія як міст між сходом і заходом), але зміст дуже банальний, а манера постановки — старосвітська. Але ми трохи посміялись: було кілька комічних епізодів і смішних хоч часто глупих віців і qui pro quo. Напр. служниця відбирає телефон. Хто говорить? — питає. Що? Bundesministerium? Wie meinen S’ dass, das ganze Bundesministerium? Пізніше в цій же розмові (з міністром): ні, ні, я не потребую вашого прізвища “buchstabieren” (добре слово! Я його раніше не чула!) — от, якби ви називалися Маєр, тоді знаєте треба, ви ж знаєте, один Маєр пише своє прізвище... Акторка-служниця мала взагалі вдячну роллю і добре з неї вив’язалася.

Перекуску з’їли у приємній Vienne Cafe. Я для старого сентименту замовила собі Marillenknödel!

Вівторок, 16 серпня 1977, на Дунаю, ракета Mahert.

Тількищо минули Братиславу. Квадратовий замок на горі, по лівому боці ріки. На одному з будинків на словацькому боці напис: So sovetskim svjazom na vecne casy. Прочитала

скоро, spelling напевно неточний. Дунай, покищо, видається значно вужчий від Дніпра, береги регульовані.

Вчора мали рухливий день. Вранці поїздка по місту й оглядини Schönbrunn-у. (Ми до палацу не входили, а пішли собі на одногодинний прохід до Gloriette). Пополудні виїхали автобусом до Wiener Wald-у, великого лісового терену під містом, що його називають “легенями Відня”. Немає там комерційних будов, де-не-де малі туристичні оселі. Колись це була головна вакаційна околиця — але тепер, коли транспорція змінилася, люди виїжджають далше від Відня. Вступали по дорозі оглядати монастир Heiligenkreuz. Дуже цікава стара будова. Церква на половину в романському, наполовину в готицькому стилі. Старезні мури ще десь із 12 чи 13 століття. Вітражі біля монастирської умивальні в середині будинку — цікаве завваження провідника: автентичне старе вікно, що заціліло від початків має триваліші і яскравіші кольори, як репродуковане вікно-вітраж поруч, вставлене в 18 ст. Наступна зупинка — Meyerling, де Kronprinz Rudolf із своєю коханою поповнили самовбивство (гід каже, що справа не зовсім ясна, чи було це вбивство чи самовбивство). Жаль мені, що немає в живих Бабці і Дзядзя — картка звідтіль мала б для них особливий зміст. (Я теж думала про Бабцю, побачивши між фотокартками одну із портретом цісаря Франца Йосифа). По дорозі деякі жиди з нашої групи почали нарікати, що ми, мовляв, “оглядаємо церкви”. Для мене найцікавіша була реакція до цього таких людей як Cameron Allen чи Mary Oliver. Вони просто дивувалися (і чомусь спеціально прийшли мені це сказати) як можна бути таким нетолерантним. Як хтось їде до католицької країни, то повинен сподіватися, що не можна пізнати ні історії, ні культури народу, не оглянувши теж і церков. — Вечір провели ми у Baden. Там відбулася спільна вечеря, а опісля були ми всі разом на опереті Csardasfürstin Кальмана. (Я мала нагоду вбрати свою довгу суконку — і було мені трохи ніяково, коли побачила, що інші пані собі цей вихід трохи злегковажили. Правда, в самому театрі моя сукня (зрештою зовсім скромна, тільки довга) виявилася дуже на місці. Місцеві дами теж були у довгих сукнях, і тільки туристи не виглядали святково. (Я вже мала нагоду звернути увагу на одяг на Kammerspiele, де теж було значне число жінок у довгих сукнях).

Кальман “не вмився” до Легара, але оперетка була приємна, деякі мелодії добре відомі: “Die Mädel, die Mädel, die Mädel von —“. Я служила своїм сусідам Silver-ам за перекладача. Остап інтерпретував оперетку своїй сусідці Anita Steele та її дочці Лінді. Після другого акту мені здалося, що це вже фінал, бо було добре місце оригінально п’єсу закінчити — в моменті, коли “княжна чардашу” з гордістю покидає дім аристократів. Сьогодні, мабуть, лібретист станув би на цьому більш ефектовному закінченні. Але оперетка, очевидно, мусить кінчатися мелодраматичним happy end-ом, отже була ще і третя дія, на шкоду цілості, хоч із дуже добрими балетними вставками. Поставка була ефектовна, хоч це, очевидно, тільки літній ансамбль, а не столична оперета. Каже О.: оперетку австріяки вміють ставити першорядно (Це так у порівнанні із передучорашньою п’єсою Rendezvous in Wien). Реакція нашої групи на оперетку була різnorodна: китаєць Yen сказав: от такого чогось легкого бракує нам в Америці, а коли я звернула увагу, що адже ж є в Америці музична комедія, то він сказав, що, мовляв у нас все мусить конче

мати якесь social significance чи socially redeeming value. Мені здається, що крапля social significance є і в Кальмана. Ідея, що можна поєднати “принцесу чардашу” зі “справжнім” аристократом сьогодні може видаватись банальною, але колись могла мати в собі елементи революційності. А чого вже варта думка про те, що вся аристократія гнила і треба тільки пошкрябати поверхню, щоб у родоводі графа знайти звичайну танцюристку з кабаре. Інші члени нашої тури на оперетці трохи виспалися, а повертаючись до дому настрій група мала не піднеслий, а радше заспаний. Мені було шкода, що наш шофер не пустив нам трохи кальманівської музики (він має в автобусі музику на тасьмах), але він до цього не був видно приготований.

Дунай з обох боків, по чехословацькому і по малярському боці порослий якимись хащами, отже немає покищо жодних цікавих краєвидів. Це мене потішає, бо я зробила першу, здається, глупу помилку: перепакуючи речі у валізці, всунула туди теж і запасові фільми до фотоапарату, а до підручної торби взяла зміну гардероби, на всякий випадок. (Наш багаж їде окремо автобусом, а ми пливемо ракетною “Mahart”). Я думала, що маю досить фільму в апараті — тимчасом бачу, що я за багато “вицикала” у Відні і залишилося всього може дві знімки, а зміни фільму при собі не маю.

Вранці сьогодні ми були з візитом у правничій бібліотеці віденського університету. Там приймали нас люди, які знали тільки німецьку мову, отже мені довелося послужити за перекладача. Philip Cohen з Осеана не був занадто зацікавлений бібліотекою, але теж інші бібліотекарі з нашої групи, зокрема, коли нам пояснили, що англо-американське право, про яке наші питалися, є частиною іншого відділу — разом із міжнародним правом. Cohen запропонував, щоб Clive Perry, професор з Кембридж, дав нам коротку лекцію, що і сталося. Perry відомий мені як редактор Consolidated Treaty Series, але лекція його була нецікава. На щастя, після цього, як всі з полегшею залишили будинок університету, я мала ще змогу залишитися, поговорити з бібліотекаркою, оглянути їхню колекцію австрійських, німецьких та інших європейських судових рішень та законодавства, — багато книжок знайомих мені, що ми їх маємо теж у “моїй” колекції на Пенсильванії. Я вирішила після цієї візити, що мені конче треба дати собі зробити візитівки. (Мужчина, а ще й європеєць, коли був би на моїй позиції, був би мав такі візитівки вже 10 років тому). Сьогодні вперше відчула, що було мені ніяково, що я мусіла писати своє ім'я й адресу на клаптику паперу, своєю дрижачою нервовою рукою.

[На фірмовому папері: Hotel Gellért. 1111, Budapest, Hungary]:

Вівторок, 16 серпня 1977, 11:30 увечорі, Будапешт.

Ми вже у готелю, розпаковані і після прекрасної вечери з вином і — циганською музикою. Готель — найелегантший із усіх, що в них ми побували досі. Маємо величезну кімнату з дуже елегантними меблями (двома фотелями та канапою зі столиком, потрібною європейською шафою на одяг, двома ліжками з нахкасликами і лямпями, радієм на столику (з короткими навіть хвилями), столиком на рослини (аякже!), бюрком з кріслом і

окремою лямпою, телевізією з холодильником наповненим всякими напінками (авже ж!) (— до напінків долучений цінник!) А головне — є порядна лазничка — і прекрасний вид на місто: на ріку Дунай, на цікавий якоїсь готичної конструкції міст на ріці. Маємо навіть балкон із квітами! Елегантність, що немов зійшла із сцени із якоїсь оперетки Кальмана або Легара. Готель Gellert — старий. У ньому мусіли колись пани добре бавитись.

Четвер, 18 серпня 1977, 7 год. вранці.

Вчора провела ранок на конференції. (Остап їздив у цей час із групою жінок до малярської національної галерії, що приміщена у замку). У конференції бере участь понад 60 учасників, з чого половина із Сполучених Штатів. Репрезентовані теж Австралія, Бельгія, Франція, Голляндія, Ізраїль, Японія, Канада, Велика Британія, Нігерія, Норвегія, Західня Німеччина, Зах. Берлін, Італія, Швайцарія, Венесуела і Польща. У програмі є ще крім цього двох професорів із ССРСР, один із Німецької Дем. Республіки, один із Югославії, ну і очевидно пару малярів. Трохи мене дивує слаба участь соціалістичних країн. Між реєстрантами є одна особа з Польщі і це все (є ще й запрошений викладач з Польщі, Dr. Jadwiga Kołodziejska, що говорила про адміністрацію бібліотек в соціалістичних країнах).

Сесія не зробила на мене занадто позитивного враження. Передусім не подобалася мені сама організація: хоч, очевидно, було точно відомо скільки осіб і хто саме прибуде — “реєстрація” залишала багато до побажання. Щоб отримати програму сесій, я мусіла двічі домагатись цього в організаторів, а врешті домоглася таки, пішовши напрасно до кімнати секретаріату. Листи учасників “забракло”, але я на щастя знайшла десь одну копію. Херохованих матеріалів теж не вистачило, отже я їх усіх не маю. Наша група, правда, запізнилася на конференцію на цілий один день, але якщо у вівторок було так само, то ми небагато втратили. Офіційними мовами конференції є англійська й російська. Маємо наушники, що мають давати рівночасний переклад. Проте мій апаратик добре не працював, але це була б байка (адже обидві мови мені зрозумілі, отже перекладу навіть непотрібно). Проблема була в тому, що викладачі мимрили щось потихенько монотонним монологом, мікрофони працювали слабо, або може й взагалі не діяли, а перекладачів можна було (зокрема у задніх рядах, де ми сиділи) чути навіть не закладаючи слухавок. Все це незвичайно утруднювало сприймання викладів і дуже “ішло на нерви”.

Бачилася на конференції і з Яном Штепаном із Гарварду (дуже здивувався, мене побачивши, бо коли я востаннє говорила з ним по телефону, я ще не знала, що поїду!) Сказав мені: you are a courageous woman! Ну, моя відвага хіба супроти Lajos-a Nagy-a, одного із наших малярських господарів конференції, що був відповідальним за бібліографію соціалістичного права (перший випуск: ССРСР і DDR), що на неї я написала дуже критичну рецензію в Int. Journal of Law Libraries. Але я доктора Надя ще не зустріла особисто. Натомість сказав мені Klaus Menzinger, редактор IJLL, що Надь засадничо згідний із моєю критикою. Menzinger запропонував, щоб я взяла для рецензії ще інші два випуски цієї ж бібліографічної серії. Є на конференції теж George Grossmann з Міннесоти (я довідалась, що він — уродженець Будапешту!) — Він подорожує із сином-підлітком і

мешкає у якихось родичів у Пешті. Є теж Габор Ковач із Кемдену, від якого я колись вперше почула, що навіть учасники зрушення в 50-их роках свобідно приїжджають до Мадярщини на вакації. З моїх знайомих (крім тих, що подорожують разом з нами), зустріла я ще Carl-a Lamers-a з Yale, Arno Liivak-a з Rutgers.

Після обіду вчора ми мали туру автобусом по місту з висіданням та огляданням гірки Gellert, замку, церкви Matthias. Місто занедбане — потребує ґрунтового ремонту і реновації, але воно дуже гарне. Мусіло бути колись справжнім конкурентом Відня! Правда, замок не є на гірці, як це я собі уявляла, але ріка — прекрасна, опоясана оригінальними мостами, що з них найцікавіший Lanchid- ланцюговий міст. Всі мости були знищені в час війни, так що це — не старі оригінали, а репродукції. Взагалі основний закид, що його можна зробити архітектурі міста — це те, що тут панує головно еkleктика стилів та імітація. Прегарний і незвичайно фотогенічний парламент, збудований у готицькому стилі, це будова з останніх літ 19 ст. — в час, коли святкували міленієм своєї державности. Взагалі з цього часу багато пам'ятників і будинків — отже все це відносно нові імітації. Але місто гарно заплановане, має розмах і шик і могло б бути східньо-європейським Парижем.

Вчора увечері був ще виступ фольклорного ансамблю. О. не ходив, бо був втомлений, але нічого не втратив. Куди їм до Вірського чи Мойсєєва. Був, правда, один дуже оригінальний танок пастухів — з якимись елементами чогось може монгольського. Решта хореографії дуже обмежена. Не даром наші народні танці мають таку славу!

Сьогоднішній день знову — до полудня на конференції, потім ланч у готелі та від 2-ої год. до 10- вечір виїзд до закруту Дунаю, тобто до Esztergom. По дорозі вступали до Szentendre, старого міста, в якому знайдено сліди людини кам'яної доби, та де пізніше було велике поселення сербів. Там оглянули прегарний музей сучасної скульптури Margit Kovacs, що деякими своїми речами нагадує Славу Геруляк. В Esztergom були в катедрі (найбільша церква Мадярщини, колись осідок архієпископа) та в цікавому й багатому музею релігійного мистецтва зараз поблизу. Картини старі, з 13,14,15,16 століття — мадярських та деяких чужих мистців (бачила одного Ботічеллі). Вступали до Visegrad-у, де на горі руїни старого замку, а опісля в ресторані DUNA по дорозі цілою групою двох повних автобусів, вечеряли. Вечеря мені смакувала, але вона не була такої якості, як обіди в нашому готелі. Були, очевидно, циганські скрипаки. Грали гостям серенади від мелодій із My fair lady і Fiddler-a для наших американців до Подмосковние вечера для Мельникова із СССР (одного з передучорашніх викладачів). Коли прийшла черга для нас, я попросила Dein ist mein ganzes Herz і, очевидно, як завжди, мелодія мене до сліз зворушила. Кажу до Libby Jessup, що сиділа поруч: I don't know why I should be so carried away: they even play it badly — а вона мені на те: I thought that's why you were crying! Має жінка почуття гумору!

Ще цікавий деталь: Туалети для мужчин і жінок всюди тут позначені образком жіночої або чоловічої голови на дверях. У музеї релігійного мистецтва в Esztergom ці обличчя взяті із якогось славного старого маляра — добрий і оригінальний помисл!

На конференції я сьогодні підступила до Lajos-a Nagy — представилася і почала розмову. Виявилось, що він дуже добре володіє німецькою мовою. Старший пан — типовий мадярський гусар, тільки без довгих вусів (а ходять по вулиці і такі!) Дякував за рецензію!

Підчас прогульки почала я розмову з панею Kołodziejisk-ою з Варшави. Сказала мені: Jak przyjemnie słyszeć taką dobrą polszczyznę! (Ну, я мала недавно практику з Лідією Канською).

Balatonfüred, субота 20 серпня 1977. 3 PM.

Вчора конференція закінчилася. Останній виступ (Karl Becher) із Східньої Німеччини був найліпший з усіх, що їх я чула: це був стисло бібліографічний правничий огляд права Східньої Німеччини і з нього навіть я довідалась трохи нового (напр. що в січні 1978 входить в життя новий кодекс праці, ітп.) Кажу “навіть”, бо з обсервації бачу, що багато наших американських колег мають дуже обмежені уявлення про закордонне право, за винятком, очевидно, кількох foreign law librarians, що були учасниками конференції. Я мала два питання до нашого східньо-німецького колеги, але поставила їх віч-на-віч, а не перед всією аудиторією. Перше стосувалося Arbeitsgesetzbuch-у: чи він уже надрукований; друге відносилось до Volkskammer. Наш колега багато говорив про участь у дискусії про нове законодавство широких мас населення і про вплив із низів на його формування. Я запиталася коротко, нав’язуючи до цієї дискусії: чи бувають випадки, коли Volkskammer відкидає пропонований проект законодавства? Наш колега усміхнувся значуче і сказав: Not yet. Говорив він дуже добре англійською мовою, хоч на початку заскочив мене, бо перше його слово до мікрофону підчас його виступу було “Спасиба” і я була під враженням, що він і доповідь говоритиме по російськи.

Вчорашнє пополудне провели ми (Mary Oliver, Cameron Allen, Frankie Hall, Остап і я) на відвідинах університетської правничої бібліотеки, що їх нам ласкаво запропонувала бібліотекар цієї установи Dr. Agnes Mike. Тут, як зрештою майже всюди в Європі, немає покищо одної центральної правничої бібліотеки, а є ціла серія інститутів і семінарів, де поодинокі професори акумулюють окремі спеціалізовані колекції. Але і вони є на шляху до централізації: закуп книг уже напр. централізований. Агнес виявилася дуже учинною і симпатичною жінкою. Висока, струнка і досить пристійна, середнього віку (замужна за інженером, має вже замужню дочку). Вона провела з нами опісля теж пару годин на закупах у місті та на відвідинах будинку Парляменту. Від неї я багато дечого довідалася. Вона досить свobodно говорить по англійськи, а теж, очевидно, і по німецьки. Дрібні деталі побуту: ідемо повз крамницю, де на виставі машини до прання. Я питаюся: чи маєте ви вдома таку машину? Ні, каже вона, я машини не потребую. Я маю жінку, що веде мені хату і займається пранням! Машина на виставі коштувала щось 6,000 forint-ів. Місячна

платня від 3 до 5 тисяч для професійних бібліотекарів. Хто знає чужу мову, дістає вищу ставку. Робочий тиждень: 44 години. (Я їй сказала, що ми — хоч і не називаємо себе раєм робітників — працюємо тільки 35 годин (В літі навіть менше — 32 год.) На візитівці крім Dr. Mike Agnes стояло Ballo Ivanne і я зацікавилась, хто це такий, що це означає.

Виявляється, що це прізвище її чоловіка, тобто її по чоловікові, а “ne” на кінці означає те саме, що “Mrs.” (По нашому, думаю, Іванова). Цей суфікс можна додавати і до прізвища, тобто Ballone. Взагалі при помочі Agnes — а трохи і мого новозакупленого за 26 forint-ів у Будапешті словника, я починаю поволі розгадувати містерію малярської мови. Страх, як неприємно, коли напис на будинку нічого тобі не говорить, коли не знаєш, чи це ресторан, чи урядовий будинок, університет чи міліція. Кілька слів, а властиво написів, вже навчилась розшифрувати: etterem — ресторан, csemege — делікатесен, nõk — жінки чи жіночий, SZOT — центральні робітничих спілок, etc. Такі слова як allam, jog, tudomány, könyvtar, kiado і ще кілька — знайомі мені ще з дому, чи пак із професійної практики. Але говорити нічого не пробує крім: Köszönöm szépen. Натомість нераз стала у пригоді тут німецька мова.

Увечорі вчора мали ми “gala” обід у ресторані “Citadella” на гірці Gellert. “Gala” стосувалося хіба наших довгих суконь (тим разом більшість пань їх задемонструвала), але сам ресторан — хоч і мав непоганий харч і циганську музику — не такий вже аж “gala”. Це справді “цитаделя” — камінні чи цегляні стіни без вікон, вузькі і невідгдані приміщення, слаба вентиляція — одне слово можна було дістати claustrofobia-ю та набратися болю голови від шуму й гамору.

Прощаючись із Klaus-ом Menzinger-ом, я попала на цікаву для мене інформацію: Я хотів би надрукувати доповідь Sloane-а — сказав він — але її треба трішки “усучаснити” (update). Я цю інформацію додала до свого довгого листа, що його я сьогодні вранці вислала з Будапешту своєму шефові. Як не як, він заслуговує на якийсь “рапорт”, на якийсь вияв уваги з мого боку. Адже міг був зовсім добре приїхати сюди сам! Більшість учасників нашої подорожі — директори бібліотек! Наступна конференція IALL буде в Токіо — я певна, що Sloane схоче на неї поїхати. Але починаю думати, що може варто і за власні гроші прилучитися до такої прогульки. Всетакі цікавіше їхати з якоюсь групою знайомих інтелігентних людей, та ще й мати певні спільні зацікавлення!

Сьогодні 20 серпня велике в Мадярщині свято: Будапешт був увесь у прапорах. Це день конституції, але цікаво, що він припадає за старою традицією на день св. Стефана, що був і давніше малярським національним святом. Вміли пов’язати “майбутнє із традицією”, як висловила місцева газета, що виходить німецькою та англійською мовою. (В готелі в Будапешті можна було теж купити Harald Tribune, але звичайно було лише одне число). Шкода, що ми не залишилися один день довше в Будапешті — там сьогодні великі паради і фаєрверки.

Балатон — величезне озеро. Другий берег ледь-ледь зарисовується на обрії. Вполудне, коли ми обідали, було сонячно й гаряче, але коли ми наготовились до купелі, пішов дощ.

Тепер хмарно, але дощ не падає і я сиджу сама над озером (Остап спить у кімнаті, а решта членів трупи мабуть у барі, або кудись пішли). Сиджу у дуже оригінальному плетеному із дерева кріслі, що має довкола стіни, двері до замикання, а навіть дах — така собі альтанка на дві особи!) Довкола чую голоси дітей і їх мам, що розмовляють німецькою мовою. На озері вітрильники і якісь дитячі іграшки, а здаля видно прогульковий пароплав. Такий відпочинок на самоті добре мені робить — для цього досі фактично не було нагоди.

Мешкаємо у Hotel Marina, великому модерному комплексі над самим озером. Кімната маленька, нагадує американські мотелі при дорогах, але маємо на щастя власну лазничку.

Тут немає зовсім ніякої пляжі. Берег порослий травою, з кльомбами квітів та кутиком для малят. Загороди для дитячих забав бачила вже в Будапешті і дуже вони мені сподобалися: наголос у них на простоті і натуральності: паркани із зрізаних пнів дерев, різної величини, і всякі дерев'яні гойдалки і дрібнички.

Неділя, 21 серпня 1977. Balatonfüred.

Дощ змочив нас сьогодні двічі. Проте в інтервалах ми встигли посидіти і відпочати на гойдалці над озером (принаймні дві години при майже сонячній погоді), встигли оглянути стару частину міста (через помилку, заблудили і попали не туди, де треба, але досить цікава провінція: немов Самбір, каже Остап). О. встиг після обіду поспати, а я вирішила спробувати пройти в інший бік і в цей спосіб відкрила справжнє місто Balatonfüred, з пристанню, корзom, Kurbad-ом, крамницею мистецьких подарунків та монументом у честь Рабіндраната Тагора. (Щодо мистецьких подарунків: я вернулася до готелю і ще раз потягнулася до міста, тим разом з Остапом, щоб йому показати своє відкриття. Шкода, що крамниці вже зачинені: була б купила якусь мистецьку річ в цій крамниці у місті (там були гарні мистецькі вироби із металю), а так довелося обмежитися до чотирьох пляшок токайського вина і малої порцелянової посудини (Herend porcelain), коронкового виробу, що буде нагадувати нам нашу подорож на Мадярщину. Пам'яткою Мадярщини залишиться теж і мадярсько-англійський словник, що його я купила в Будапешті і що в ньому зібрала на пам'ятку автографи всіх співтоваришів подорожі.

Понеділок, 22 серпня 1977, Klagenfurt, Hotel Dermuth. 7PM.

Вранці о 8 год. виїхали з Balatonfüred. Вступали ще до якоїсь “діри”, щоб наші пасажери могли видати решту форинтів, а тоді до кордону. Контроля паспортів забрала щось пів години, але багажу взагалі не переглядали і нічого не питалися. Ну й от ми вже, слава Богу, знову у вільному світі!

Треба признати, що контраст між ССРСР і Мадярщиною — колосальний і що візита Мадярщини не дає правильного уявлення про соціалістичні країни. В крамницях досить різноманітний вибір продуктів, на будинках не видно написів-лозунгів, на весь Будапешт ми бачили один тільки пам'ятник Ленінові (і то у досить добромu смаку, з червоного

граніту — високий постумент, а на його тлі постать людини у нормальній величині). Ніде не видно було портретів Кадара. Прапори, що їх порозвішували з нагоди свята конституції (що припадає на традиційне свято св. Стефана) були двох родів: мадярський — червоно-зелено-білий (без серпа і молота — тобто такий самий, як був колись давніше) і червоний (теж без серпа і молота, тобто інтернаціональний, не советський. Не кажу вже про те, що не видно ніде російських впливів. Є один маркантний вийняток: на гірці Gellert є т.зв. пам'ятник свободи чи пак визволення: жіноча постать з піднесеними вгору руками, що тримають пальмовий листок. Типово советський монумент соц-реалістичного стилю. На ньому в камені виписані кирилицею прізвища солдатів, що згинули, “визволяючи” Будапешт. На Парляменті і на інших офіційних будинках — червоні зірки, але в самому будинку парламента соціалістичного впливу фактично не видно жодного. Інтер'єр є монументом історії Мадярщини і нав'язує до традиції. Одна тільки стіна, що була зруйнована в час війни, не була за старим зразком реставрована і замість традиційних фресків має теперішній державний герб — це в одній із залей. Невелика данина сучасності. — В SZOT Iskola, де відбувалася наша конференція, стояла у фойє при вході двічі більша від природньої величини статуя Маркса. Мені було трохи смішно, бо скульптор зробив його справді на советський стиль і я сміялася, що це — Шаляпін у ролі Бориса Годунова! Було справді щось у цьому пам'ятнику, у його монументальному патетичному стилі, що нагадувало багатирів старої російської історії (так як їх зображують в ССРСР), а не німецького жида-інтелектуала, що його фотопортрет висів в кабінеті одного з урядників Iskola (поруч, здається мені, з Енгельсом, але я не заходила туди і не маю певности, хто був цей другий). Цікаво, що сказав би Карло Маркс, якби побачив цю багатирську постать, з рівно підстриженою бородою, що так контрастує з розчепіреною бородою його на зовсім симпатичних фотографіях... Та він і без цих монументів напевно “в гробі перевертається” від знаменитої реінтерпретації, що її зазнає на кожному кроці.

Заздрю мадярам. Вони таки мають свою державу, нав'язують до своєї власної історії, в пантеоні на площі героїв у Будапешті — мадярські королі, до яких прилучили ще двох національних героїв Ракочі та Косута, — саме реставруються, церкви діють і деякі — свіжо реставровані, всюди на кожному кроці — виключно мадярська мова — міста повні пам'ятників всяким мадярським поетам і мистцям і тільки зрідка видно данину реальності: “Московська площа”, “Бульвар Леніна”. В школах, правда, одним із предметів, як казали нам, є обов'язкова російська мова. Провідниця-гід сказала: “російська мова — обов'язкова, тому ніхто її не хоче вивчати і не знає. Англійська — надобов'язкова і всі хочуть її вчитися. І я так робила, а тепер жалую. Якби знала добре російську мову могла б отримати ліпшу працю!”

Не бачила я ніде в Мадярщині неонових написів на зразок “Слава КПСС” або “Соціалізм — це електрифікація + советська власть”, від яких аж кишить в ССРСР.

Agnes Mike, бібліотекар правничої бібліотеки університету, що посвятила нам ціле пополудне, виявилася дуже щирою особою. Я їй подарувала пару “panty-hose” і ми собі зовсім щиро розмовляли. Вона сказала: в 1950-их роках я так із вами по вулицях

Будапешту не ходила б, але тепер атмосфера куди вільніша. Її чоловік — інженер. Вони мають два типи паспортів — один на виїзд у соціалістичні країни, другий — на виїзд до капіталістичних держав. Часто подорожують і бували вже і на заході і на сході. Чоловік пару разів був навіть урядово в Ulan Bator, в Монголії. Вони мають власне авто. Вона була гарно засмагла, їздила недавно на вакації до Болгарії, над Чорне море. Я, очевидно, сказала їй, що я — українка, що була вже в ССРСР, натякнула і на те, що українці мають зорганізоване життя у США. Вона сама з Трансильванії — їздила, каже, провідати рідню до Румунії, але там, мовляв, мадярів дуже не люблять.

Добре, що ми знову в Австрії. Що це за мила країна. Сьогодні обідали в елегантному ресторані у Грацу — під вечір добилися до Клягенфурту. Томляча подорож автобусом, але по дорозі були деякі прегарні краєвиди: чудові ліси — шпилькові — на невисоких горах — очі відпочивають від цієї краси. Нажаль, нас кілька разів по дорозі захопив дощ, а і тепер дощить, отже нема що вибиратись до міста. Зараз матимемо “прощальну” спільну вечерю. Ми, здається, їмо за всі часи (і вибагливіше як будьколи досі!), але за ці два тижні я певно прибуду 10 фунтів на вазі!

Zürich, 24 August 1977.

Ми ще в літаку на летовищі Цюріху, але вже на головній трасі до вильоту. Відліт до Н.Й. був запланований на 6 год. вечора, тепер вже 6:45; є невеликий, кажуть, slow-down британських літунських контрольорів.

Тількищо піднялися у повітря. Капітан заповів, що політ триватиме 7 годин 40 минут з перестанком по пальне у Бангор. Видно ще з вікна прегарні краєвиди Швейцарії з тонкою стяжкою Райну, але це лиш хвилину. — Ось уже піднялися високо і крізь віконце мало що видно.

Вчора, тобто у вівторок 23 серпня, ми мали довгу й томлячу, але дуже цікаву та кольоритну подорож автобусом із Клягенфурту через Грац, Інсбрук, Ландек, крізь Bremer Pass і Arlberg Pass до Vaduz у Fürstentum Liechtenstein. Bremer Pass, що його я пригадувала з нашої подорожі в 1968 р. і що його згадую, як надзвичайно трудно для шофера дороги, виявився приємною несподіванкою. В міжчасі збудовано нову модерну автостраду з тунелями і височезними мостами, так що для шофера це не була жодна проблема. Arlberg був трудніший, тим більше, що ми його проїздили під вечір, під кінець дороги (тобто, коли наш Франц був уже досить втомлений), та ще й у дощовій погоді. До Ліхтенштайну прибули, коли було вже темно. Ніхто не мав ні охоти, ні сили іти чи їхати до міста (мотель був положений поза межами Вадузу). Вечеря і купіль нас трохи відсвіжили і ми рано полягали спати. Я була тому рада, бо саме дістала період і дорога автобусом від 8 год. рано до майже 8 увечір трохи мене виснажила.

Сьогодні вранці виїхали з мотелю о год. 9 на закупи до Vaduz-у. Погода зранку була хмарна і мокра, але пізніше трохи прояснилося. Гори були у молочному тумані, але з вікон

(чи пак дверей, що відкривались до городу) нашого готелю видно було Райн. Vaduz — невеличке містечко, повне крамниць із сувенірами. Є там і замок принца на горі і, кажуть, дуже вибаглива галерея мистецтва — для цього, однак, ми, очевидно, не мали часу. Купили тільки пару сувенірів (ціни страшенно високі: за одну T-shirt — звичайнісіньку бавовняну з гербом і взором Ліхтенштайну — заплатила я 6.50 дол. тобто 13 ам. доларів за дві підсорочинки!) — Між картками видів Ліхтенштайну багато фотокарток княжої родини — видно, що плекають тут культ особовости! Границь між Швайцарією і Ліхтенштайном не стережуть, немає контролі паспортів. Коли ми в'їздили у Ліхтенштайн із Австрії, урядник був — швайцар, бо згідно з інформаціями, що їх нам подав Франц, Ліхтенштайн користується військом і адміністративними послугами Швайцарії. Гарна маленька країна в долині молодого Райну, між двома ланцюгами швайцарських гір. — Вчора нам часто доводилося міняти кордони — полуденок, наприклад, їли в Італії, в так званому південному Тиролю, що колись належав до Австрії і де досі панівною мовою є німецька. Обідало нас п'ятеро — Кемерон Ален, Мері Олівер, Френкі Гол і ми з Остапом не італійськими спагетті, як решта товариства, а в сусідньому ресторані Wienerschnitzel-ом і Naturschnitzel-ом із вином — і всі нам потім заздрили.

Поруч з нами в літаку сидить Френкі Гол — нажаль, я воліла б когось іншого. Вона одна в цілому нашому товаристві надмірно штивна, типовий “васп” — а говорить якимсь особливим британським акцентом з напівом американського півдня.

До Zürich-у приїхали десь вполудне сьогодні і мали пару годин часу на закупи і оглядини міста. Місто гарне, старе, кольоритне, над Zürcher See — подобалося мені значно більше ніж Женева (хоч є деякі подібності). Я встигла купити собі Омегу, як це й плянувала зробити. Ходили теж до інших крамниць, оглядали скіряні речі (думала: може для Sloane-а замість “menage”), шукали за светерковою камізелькою для О. Цюрих повний елегантних продуктів, є і великий вибір усячини — але ціни страшенно високі. Один з наших колег подорожі (George Strait) купив собі черевики за 60 дол. Чоловіче убрання, яке мені подобалося, було понад 200 дол., а гарні скіряні речі може й дорожчі як в Америці. Отже мій бос мабуть таки дістане мій гарний комплетик на сіль і перець. Светрика не знайшли — зрештою те, що бачили, було продуктом Шотландії. Чи є сенс купувати англійські продукти у Швайцарії?

Філадельфія, четвер 25 серпня 1977. год. 9 РМ.

Сьогодні — вже над раном, десь біля 2-ої ночі — добилися нарешті до хати. Хлопці чекали нас на летовищі — смішні кохані діти в своїх американських джинсах і T-shirt-ах! Марко залишився в Н.Й., а Максим привіз нас ще уночі додому. Могли були переночувати у Марка, але були дуже втомлені дорогою і хотілося вже бути вдома.

Чекали нас тут приємні несподіванки, що їх зготовили хлопці. Наші молоді господарі-майстри збудували нову дерев'яну скринку на квіти, замість старої, що прогнила й розлітається, зробили бетонний виступ у гаражі, щоб стримувати воду, щоб не заливала

гаражу, а Максим сам збудував собі дуже гарне дерев'яне ліжко, щоб взяти до Кембридж. Я сміюся, що ліжко вже заздалегідь подумане на дві особи, але водночас боюсь трохи, чи воно своїм розміром не створюватиме йому проблеми: чи не забере за багато місця в кімнаті?

Але є і прикрі несподіванки. За ці два тижні, що нас не було, згинули (обидва в автомобільних катастрофах) Кобзар із Гантеру та брат Олени Коровицької із Золотої Осені, що їх обох ми бачили безпосередньо перед нашим від'їздом до Європи.

[Дописка в п'ятницю 26 серпня 1977]:

Учасники нашої прогульки:

Cameron Allen, бібліотекар Rutgers Univ. Law Library, симпатичний культурний чоловік, тримався більше товариства Mary Oliver, бібліотекаря Law Library Univ. of North Carolina, приємної і дуже товариської старшої пані. Обоє — не жиди і навіть пару разів висловились, що частина нашого товариства (Cohen, Newman, Marke, Jacobstein, Strait) — дуже приємні кожен зокрема, але часом трудно їх сприймати всіх нараз. І Allen, і Oliver — неодружені, походять, мабуть, із досить давніх американських родин, цікавляться своєю генеалогією. Gene Wyruski, директор [бібліотеки] Hofstra Univ. School of Law з жінкою Marion — польського походження, веселі, товариські, зігране подружжя, мають четверо дітей; George Strait, що тепер є директором U of Iowa Law Library, а був колись заступником MLC на Гарварді — негр з походження, одружений із жидівкою Bonnie. Вона — інтелігентна й цікава жінка, він — вразливий, примхливий, трохи з почуттям меншевартости, але товариський і веселий. Phil Cohen — видавець, що трясє всією професією, симпатичний жидок, знала його вже раніше, був з жінкою Fay, скромною і маломовною. Ed Newman (заступник Cohen-а в Oceana) був нашим провідником — він теж з жінкою (Evaline); Vincent Fiordalisi, Rutgers County Law School, з жінкою Fornanda (що їздила до Москви в час конференції, вона — адвокат); Frankie Hall, стара панна, Southern Methodist Univ., типовий WASP з американського півдня; Myron Jacobstein із Stanford Law Lib., наступний президент AALL, на диво стриманий і маломовний з дуже балакучою жінкою Belle; Libby Jessup з NY Supreme Ct Library, дотепна, товариська, з почуттям гумору, жидівка італійського походження, сестра Вінцента Fiordalisi; Jim Lee, мурин з Connecticut State Library, стриманий, ввічливий, мав клопіт з валізкою і одного разу, коли валіза віднайшлася, впився, чим звернув на себе увагу; Julius Marke з жінкою Sylvia, елегантний, трохи гоштаплеруватий, не такий симпатичний, як я давніше думала, він — з NYU — має репутацію найбільше платного "law librarian" у США; Bill Murphy з фірми Kirkland & Ellis в Шікаго, колишній президент AALL, старий кавалер; Anita Steele з U of Puget Sound, теперішній шеф моєї бывшої колежанки Betty Warner, з дочкою Linda-ою, що виглядає майже як teenager, але є вже де факто практикуючим адвокатом у Вірджинії; Betty Taylor, молода, гарна жінка (дуже подобалася Остапові), директор правничої бібліотеки Univ. of Florida; Howard Walker — смішний, грубий з Connecticut State Library, виглядав на німецького Bauer-а, його б тільки вбрати у Lederhosen! David Yen із Southwestern Univ.

School of Law з Каліфорнії, китаєць, симпатичний компанйон, накупив цілу паку малярської порцеляни Herend, а в додатки ще Paul Silver з жінкою Joan (він — архітект, що будує тюрми, вона — або law librarian, або може працює в Oceana) та дідчата-працівнички фірми Oceana: Yvonne Steenan, Nancy Kisef, Janet Morabiti. Шофер наш — швайцар із Zürich-у, називався Franz Neumaug. Він пускав нам на тасьмі різні німецькі шлягери, що з них найбільше до вподоби припав товариству один із таким рефреном:

München liegt nicht an Mississippi,

München liegt direkt vor dem Hofbräuhaus.

München liegt nicht an Mississippi,

Darum drank keiner den Mississippi aus!

І подумати тільки, що ми навіть і не думали вступати до Мюнхену! Гарна була прогулька, що й казати!

5 вересня 1977. Labor Day. Понеділок.

Хлопці з Ією поїхали на Союзівку, де традиційно на цей вікенд з'їздить вся наша молодь. Виїхали якраз 3-ого, отже Максим зустрічав своє 22-ліття забавою, в доброму — сподіюсь — товаристві. Він уже майже зовсім спакований і після повороту із Союзівки за день-два, мабуть, поїде уже на Гарвард. Не знаю, як він забереться з усіма речами — тим більше, що зробив собі ще ліжко і крісло — мабуть доведеться випозичати “van”. Довів нам, що він — майстер на всі руки — і весь труд і видаток вартий того, щоб таку вмільсть проявити. — Практичніше (і дешевше) одначе було б купити старі уживані меблі на місці або навіть перевезти усю його умебльовану кімнату прямо туди. Но, але він цього не хоче — а в цих справах його рішення найважливіше: нехай сам плянує своє життя.

Передучора ми були в гостині у Люди й Зенка, а вчора з ними і п. Асею Цісик провели день над морем. Було приємно, залишилися до вечора і ми зрewanжувалися їм обідом у ресторані — але я трохи злегковажила собі пізньо-літнє сонце і припекла собі трішки груди.

Від часу нашого повороту з Європи, я встигла вже трохи відпочати й відіспати нашу прогульку, а після кількох днів відпочинку, встигла вже наново дуже втомитися важкою господарською роботою — чистила в цілій хаті килими, замовила робітників підрізати трохи дерева — а потім увесь день складала порізані куски (маю запас для ватрана бодай на дві зими!) — одне слово — добре, що трохи знову відпочала в час вікенду.

Один день присвятила кореспонденції. Душник, якому я послала свій бібліографічний есей “Ukrainian Literature for the American Reader” для Ukrainian Quarterly, написав мені

пропозицію, щоб я відокремила всі радянські видання і дала до них дописку, що це, мовляв, контрольовані урядом ітп., бо, мовляв, можна ще “advertise” Куліша чи Підмогильного (яка великодушність!), але не можна ж “advertise” Корнійчука чи інших советських видань. Я написала йому у відповідь досить гострого листа. Навіть радянські бібліографи здобуваються часом на об’єктивність, поміщуючи позиції “буржуазних націоналістів” — а я у вільному світі “and intend to do no less”. Не можна ж студіювати серйозно радянської української літератури без того, щоб користуватися їхніми виданнями. Не пізнався пан редактор на доброму матеріалі — це перша того рода бібліографія і дуже різним людям потрібна! (Я вже у машинописі мусіла дати її кільком особам). — Попробую використати де-інде, але U.Q. був може для цього типу есею (він популярно публіцистично написаний, бо це був мій виступ на Temple Univ. Ethnic Festival) відповідним журналом. Для Books Abroad він може занадто “популярний” — треба б його переробити! Для Journal of Ukrainian Graduate Studies (дуже гарний новий журнал, що про нього хочу написати нотатку до преси!) — треба було б додати, мабуть, інформацію про Канаду — бо ж Journal виходить у Торонто — а мій talk був для американської аудиторії.

Коровицький написав мені відгук на “Легковаження літератури” — я з його думками не згідна, але запропонувала, щоб він послав до Свободи. Драган, на моє велике здивування, таки надрукував листа Ростика Хом’яка. — Це досі найрозумніший і найкращий, на мою думку, відгук на мою статтю.

Завтра повертаюся вже до праці. Жде мене напевно гора матеріалів на моєму бюрку! Буде добрих кілька тижнів великої томлячої роботи — і після вакаційного пристосування! Але — *nes semper erunt Saturnalia!* Зрештою, я радо повернусь знову до своєї рутини — і як трохи похолоднішає — до своєї інтензивної бібліографічної роботи. Не лиш для Знаєнко і Ко. — але хотіла б таки до травня викінчити (і може на офсеті надрукувати) Остапову бібліографію!

6 вересня 1977, вівторок.

Перший післявакаційний день на роботі. Гори нагромадженого матеріалу: кореспонденцій, журналів, проблем, що дожидають мого рішення... Ввійшовши у гол, я ще й нагадала собі, що жде мене у найближчих днях влаштування виставки *French and German law in BLL!* Мала в додатку досить скомпліковані й цікаві питання, що вимагали імагінативного підходу: *Legislative history of Status of forces NATO agreement* та *Hague conventions — divorce & recognition of foreign judgments in civil & commercial matters — official texts in English & French* та *status of signatories & ratifications*. А до того: візита нового професора Клайна, реляції про конференцію в Будапешті, роздача дарунків — Одне слово, дуже активний день і я повна нового свіжого запалу й енергії.

Максим уже запакувався в авто і завтра вранці разом з Марком їде до Кембридж. Буду хвилюватися увесь день — бо дорога далека, а авто залазоване дошками з ліжка, ровером,

паками — так, що вийняли зовсім задне сидження. Щоб щасливо доїхали.

Сьогодні мали гарний обід з Ією — нібито на прощання Максимові, хоч він, зрозуміла річ, має вже *Reisefieber* і видно трохи нервується.

Був увечорі Славко Трофименко. Він має оферту очолити бюро Дю Понта у Варшаві і мабуть ліквідуватиме все тут та перенесеться разом із Мартою туди. Це цікаво і неабиякий *challenge*, хоч не знаю, чи я напр. хотіла б добровільно жити пару літ у соціалістичній системі — навіть з американським пашпортом на високому і добре платному пості. Але Тамкам це може розв'язати ще й інші проблеми і тому я рада, що вони (радіше він) матимуть таку шансу.

Вівторок, 13 вересня 1977.

За намовою Марка читаю Міченера (James Michener) *The Bridge at Andau* — книжку про мадярське повстання 1956 року. Шкода, що не попала вона мені в руки раніше — перед поїздкою на Мадярщину — мала б була змогу подивитися на деякі замітні будинки та ділянки, де відбулись важні події. Книжка написана надто емоційно і дуже справи всі упрощує — але має зворушливі епізоди і факти — і деякі цікаві, незнані мені досі деталі революції.

Марко був пару днів удома, а тепер знову повернувся до Нью Йорку. Не дуже то він знає, як забиратися до трудної функції — шукання праці.

Максим уже устаткувався — перші дні були досить трудні: помешкання залишили їм брудне і занедбане, колеги не приїхали зразу, отже був сам і мусів ставити чоло життєвим побутовим труднощам і чистити занедбану хату, варити їсти, тощо. Телефонували ми день-у-день, щоб довідатися про поступ і новини дня. Встиг уже придбати собі якесь маленьке бюро (за 35 дол!) — помив вікна: як каже: від цього світ йому прояснів! (бо спочатку був трохи спешений). В неділю приїхав Ромко Коропецький (один із трьох мешканців) — отже Максим має вже бодай одного товариша і може не такий самотній.

Я, натомість, почуваюся досить самотно і тонус мого життя не надто високий. Але я не в депресії — покищо тільки почуваю трохи втому і не надто велику охоту братися до якоїсь додаткової праці. В бібліотеці маю ще досить застарілої роботи, а вже грядуть і нові обов'язки (в цю п'ятницю, напр., зустріч і лекція для *graduate students*, що їх цього року 20 з різних частин світа).

21 вересня 1977. Середа.

Вчора закінчила читати *The Other Side of Midnight* (Sidney Sheldon). Напрошується само собою питання: *What is a serious woman like you doing reading a trash like this?* Книжка попала мені в руки випадково (принесла я цей paperback для Мамаи) — але факт, що я

свідомо почала її читати (і таки дочитала до кінця) — це лиш ще один доказ, у якому я психічному стані: шукаю забуття при допомозі бібліотерапії... Ну, але треба буде здобутись на невелике зусилля, піти до бібліотеки і вибрати собі бібліотерапію трохи вищого рівня.

Максима мені дуже бракує. Стримую себе, щоб не писати покищо листів і не попадати в надмірний сентимент. Думаю про нього день-у-день і дуже відчуваю свою самотність. Від практичних побутових справ (мушу сама їздити автом до Penn Fruit-у, що є для мене своєрідною травмою — пробувала поїхати один раз із Остапом і він довів мене до такого хвилювання, що я зареклася: більше з ним не поїду) — аж до інтелектуальних і літературних диспутів, що їх мені дуже бракує. З Остапом про дискусію не може бути мови: кожне заперечення він сприймає як атаку на власне ego — отже у висліді можливий лиш монолог.

На вікенд була в нас Ляся Старосольська (фактично тільки з неділі на понеділок). Вона була тут з виступом на вечорі Марії Головінської. Але ми з Остапом в цей час були на доповіді Романа Савицького про українські мелодії в світовій музиці (з ілюстраціями на тасьмі). Доповідь, як і можна було сподіватися, була на культурному рівені, як рідко яка. Опісля Савицький, Оранський, Старосольська та Рудакевич були ще в нас годину на коньяку і приємній розмові. Подобалося мені, що Ляся не лише не образилася, що ми не пішли на вечір Головінської, але ще й сама намовляла нас не прогавити виступу Ромка Савицького — вона чула його вже раніше в Нью Йорку.

27 вересня 1977, вівторок.

В суботу й неділю були на Союзівці: там був з'їзд колишніх студентів Грацу й Леобену. Не дуже я мала охоту їхати, бо знайомих моїх там обмаль (— до Грацу я лиш писала любовні листи!) — но, але вирішила “зреванжуватися” Остапові за останній зальцбурзький з'їзд — отже поїхала. Їхали ми в авті Лева й Ірени Кушнірів. На Союзівці зустріли, між іншими, теж Павла й Ірку Джулів — і це була нагода для нечастої “родинної” стрічі. Вони теж цього літа були в Європі (і то навіть у Відні, Зальцбургу та Інсбруку майже в той же час, що і ми). В Зальцбургу зустрічалися вони з Любком Бліхарем, що приїхав на могилу мами (Подумати тільки: це вже втретє дозволили йому виїхати закордон!). На з'їзд організатори роздобули оригінальні пропам'ятні альбоми грацького студентського товариства “Січ”, що існує вже щось 80 років. В цих альбомах під роками 1923/24 я знайшла на спільних фотографіях теж молодого студента медицини — свого тата — і це зробило мені неабияку приємність.

Читаю Ізарського “Полтаву” і хотіла б написати бодай коротку замітку до “Нашого життя”. Прикро, що цей як-не-як “справжній” письменник знаходить так мало відгуку в наших критиків, а читачі ледве здогадуються про його існування. Правда, на це є свої (і може навіть досить поважні) причини. Я люблю його інтелектуалізм, його теплоту до людей, справжній і глибокий гуманізм. Але Ізарського речі стоять на межі між мемуаристикою і белетристикою, а через те, мабуть, не задовольняють критеріїв ні

одного, ні другого жанру.

На з'їзді ми навіть танцювали — хоч дощ ішов без перерви цілий вікенд, а і тепер — погода дощева і невесела. Щось як і в мене на душі.

30 вересня 1977, п'ятниця.

Вчора був у мене дуже своєрідний день. Вранці, замість на Пенсильванію, я поїхала до правничої бібліотеки Ратгерс університету в Кемден, щоб оглянути їхню колекцію — як перший крок до розмов про співпрацю в справі розбудови наших книгозбірень, т.зв. cooperative acquisition. Директором у Кемден є Arno Liivak — уже раніше мені знайомий: він запросив був мене колись оцінити колекцію советського права, що її вони купували в професора Гінсбургса. Вчора мала я нагоду пізнати його трохи краще, бо провела з ним повний день — від 10 зранку до 6-ої вечора. Арно — зовсім ще молода людина, йому, мабуть, не більше як 35 років. Має досить “чаруючу” зовнішність: високий, стрункий, пристійний, з ясным, довгим, на моду 60-их років запущеним волоссям, із стриженою борідкою, із відкритим ясным обличчям, великими синіми очима. Він — естонець, жонатий з естонкою, має троє дітей (імена: Andres, Oscar, Marika) — і, признався, що вдома свідомо й послідовно говорить естонською мовою. В бібліотеці привернуло мою увагу нове, гарне, зі смаком підібране устаткування, мистецькі рисунки на стінах. Опісля я довідалася, що це — не випадково, що Арно сам займається скульптурою à la Brancusi, що в родині у нього теж мистці. (В його кабінеті, напр. висів натюрморт його сестри чи швагерки). Розповідав мені про свою подорож до Естонії (напередодні конференції в Будапешті). Батько його був колись членом естонського уряду, а потім у підпіллі, так що їхав він із змішаними почуттями і каже, що за ним трохи таки слідкували. — Показував мені всю свою бібліотеку сам і присвятив мені стільки часу, що аж я дивувалася. (Був час, що він пропонував мені позицію в своїй бібліотеці, а і тепер, каже, що не втратив надії — хоч у них вже є foreign law librarian — маляр Габор Ковач. Продовжували ми наші розмови на полуденку на Пенсильванії (заповіджений був meeting Арно із Слоном на 2-у год., а загальний збір персоналу на 2:30). Мені подобалося, що коли я сказала: ми тепер на моїй території, отже Ви будете моїм гостем — Арно зовсім не протестував і дозволив мені зафундувати собі скромний ланч. (Одне слово: потракував мене як партнера і колегу, а не як “даму”, що їй мусить “фундувати” мужчина!). На 2:30 Sloane скликав увесь персонал. На моє здивування я побачила, що на це зібрання з'явилися теж декан правничого факультету Louis Pollak, віце-декан Phyllis Beck, професори Горман і Фрідман. Подумала собі: Мабуть буде якесь важливе повідомлення! А коли помітила, що Gau в сусідній кімнаті наливає у склянки шампанське — я собі подумала, що може був якийсь “windfall”, може бібліотека отримала якісь великі фонди на розбудову. — Яке ж було моє велике здивування, коли Sloane вияснив, що нагодою для зборів є промоція і підвищення до ранги “assistant librarian” двох членів професійного staff-у — Nancy Arnold і Марти Тарнавської! Я була так заскочена, здивована, вражена, навіть ... розчарована, що з трудом примушувала себе дякувати за gratulacii! А з gratulacii і подяками за “добру роботу” приступала вся генераліція, а за нею і решта колег та співробітників. Справді, не знаю, що

про все це думати. Sloane залишається для мене й досі справжньою “enigma”-ою, не можу його “розкусити”! Часом маю сумніви, чи справді він задоволений з мене, чи це лиш фальшива поза? А от тимчасом він уже кількакратно виявив мені свою увагу у дуже таки солідній формі. Вже хоч би подорож до Будапешту! Чи зробив би це був для мене Cohen? (Він, правда, посилав мене і до Бостону, і до Гюстону, і до Berkeley!) Але з MLC мені було значно легше порозумітися: I knew what made him tick! І між нами були своєрідні Wahlverwandschaften — навіть абстрагуючи від його залищань і мого щирого подиву та симпатії для нього. (З деякого погляду це справи ускладнювало. Взагалі треба признати, що зі Sloane-ом я маю значно більше свободи, він до нічого не мішається, але він теж і людина значно вужчих горизонтів і часом маю враження, що свою роботу трактує як синекуру і що бракує йому дальшої візії...) MLC був для мене джерелом постійного “excitement” — і він постійно примушував мене вчитися і рости.

Gay з великої радості з нагоди моєї промоції навіть розцілувався зі мною. Nancy теж дуже помітно раділа (нам обоім теж дали підвишку до 20,000 на рік). А от, тимчасом я, усім цим зовсім не захопилася, навпаки. І чому в мене така реакція? Типово жіночий страх перед успіхом? — Сьогодні я сприймаю вже цей факт більш погідно: вчора я, мабуть, трохи перелякалася, чи не кнується, мовляв, якась інтрига, чи не пробують вони покласти мені на плечі якихось адміністративних функцій! Мені зовсім вистачає (і до віку) титул: foreign law librarian і я маю надію, що зможу його затримати. Адміністративна влада не дає мені особливої сатисфакції — для мене більшою радістю є надрукована праця, як “босівство” над персоналом, чи навіть грошева підвишка. Пригадую, як страшенно я зраділа, коли у 1974 році на конференції у Вашингтоні зустріла вперше Klaus-a Menzinger-a, редактора International Journal of Law Libraries, і він вручив мені у руки несподіванку: число журналу із вперше надрукованою моєю анотованою бібліографією! Це був, як-не-як, досить поважний дебют і то на міжнародному форумі і він зробив мені більшу приємність, як вчорашній аванс, що для нього із незрозумілих для мене причин Sloane скликав цілий великий “шиндик”.

Була ще одна смішна обставина. Ми з Остапом ішли вчора до театру на G.B.Shaw-a “Too true to be good” і я з цієї нагоди (а теж через візиту в Liivak-a) була елегантно вдягнута у свою ясну із срібною ниткою сукню. Виглядало щонайменше, якби я була приготована на якусь парад!

Вистава мені не дуже подобалася. Занадто велике багатослів’я — too wordy — автор замість сконцентруватися на якійсь одній темі (як, напр. у Candida або в Pygmalion), пробує розв’язати скалпелем сатири усі соціальні і філософічні проблеми світа. Але я думаю, що Шов не мав вчора щастя до мене: я була втомлена (не спала попередньої ночі, бо Остап щось трохи марудив і це мене журило і хвилювало), трохи теж і голодна (обідала всього лиш канапкою, бо решту часу — між працею і театром — провела в бібліотеці Van Pelt, працюючи над бібліографією), отже, мабуть, не була надто вдячним глядачем.

1 жовтня 1977, субота.

Сьогодні, зовсім несподівано, гостює в нас Тарас Цмайло Кульчицький із Сан Франціско. Вибрався до Риму на якийсь патріархальний “шиндик”, але не вдалось йому дістатися на дешевий літак, просидів пів ночі на летовищі в Нью Йорку, а тоді зрезигнував із польоту та залишився відвідувати товаришів на сході Америки. Тарас — у багатьох речах — є контрастом до Остапа. Може це й було причиною їхньої багатолітньої дружби?

2 жовтня 1977, неділя.

Тарас з Остапом поїхали до Балтимору й Вашингтону відвідати своїх гімназійних товаришів — Марковського та о. Макуха. Я від поїздки викрутилася і трохи відпочиваю на самоті. Зранку їздила трохи автом, бо ж мені конче треба вправлятися: поїхала знайомим маршрутом до Люди й Зенка, але їх не застала вдома. Набрала на станції бензини. Не могла заключити мотору і мусів виручити мене механік. Трохи схвилювалася напередодні виїзду — бо побачила, що в мене немає дійсної “owner’s” карти, ні забезпеченої карти, ні ААА. Все це Остап тримає або при собі, або між документами, хоч сам ніколи автом не їздить. Мовляв, я — власник, отже документи в мене! Це мене трохи позлостило. Я навіть подумала, що може треба буде мені самій купити нове авто на своє власне ім’я — тоді принаймні знатиму, що все в мене. А так то відповідальності на себе взяти не хоче, автом не цікавиться, а мені фактично утруднює справи. Але я таки наважилася поїздити (навіть без документів) — бо шкода дня, цей час був особливо догідний для мене. — Опісля пішла на довгий прохід. Гарний осінній день був надто приманливим, щоб сидіти дома, при бюрку. Думала відвідати Лащиків, але теж не застала їх дома. Була з пів години в Тата й Мама. А потім ще сиділа трохи на городі, in dem Blättertreibe, з томиком Ізарського. Одне слово, на самоті можна часом бути менше самотньою, як серед людей.

10/17/77. Доповнення за час від 3- до 12 жовтня.

В понеділок увечорі (3) оглядали з Кульчицьким його прозирки із поїздок до Австралії та на Тагіті. У вівторок (4) я пішла вдвійку із Цмайлом на обід до Bookbinder-а та до кіна на італійську комедію “We all loved each other very much”. Остап не міг бути з нами, бо мав приїхати Плющ на візиту до ЗУАДК. Скликали ексективу, Падох приїхав аж з Нью Йорку — а тим часом Плющ на збори не з’явився. Остап був дуже незадоволений і, очевидно, коли ми з Тарасом повернулися з кіна, дійшло до гострої виміни думок Я трохи боронила Плюща, теж і тому, що думаю, що всі ці наші Екзекутиви — надто напушені, за поважно себе трактують. — Наступного дня — в середу — Плющ промовляв на Penn. Я думала, що Остап не схоче навіть приїхати, але справи виявилися, Плющ зложив ранком візиту Галанові. Геврики зробили перед вечором маленьке прийняття у себе — були Біланюки, Лащики, Третяк, Ромко Процик, Марко Царинник та Леонід Плющ. Він дуже молодо виглядає, має ногу-каліку, і взагалі видно по ньому пережите — але сам він, майже як хлопець. Дуже багато курить. — Виступ його у Пенн був непоганий, але промовцем особливим він не є — взагалі видно, що він — людина стислих наук, а не політик чи письменник чи адвокат. Марко Царинник, натомість, виявився майже геніальним

перекладачем. — Плющ викликав цілу серію дуже суперечних вражень серед публіки. Оксана Керч (як це переповіла по телефону Галина Журба) назвала його просто советським агентом та ще й жидом. Ну, але до цього бандерезування та примітивізації ми вже звикли. Мене її оцінки вже навіть не іритують.

В тижні ходили ми ще з Остапом на фільм “Stroszek” — після “party” в Community College, що послужила нам замість обіду.

Моя виставка “Law of France & West Germany” — вдалася на славу. Кольорові “posters” — афіші, що їх я роздобула в подорожній агенції та поштові картки з видами німецьких та французьких міст притягають увагу і до правничих джерельних матеріалів. Маю багато відгуків!

Somerville, Mass. 13 жовтня 1977, четвер.

Сьогодні ми у Максима! Я вирішила скористати з того, що Марко покищо “безробітний”, взяла два лишні дні вакаційного і запланувала подорож до Бостону, чи пак Кембридж чи точніше — Somerville, 322 Beacon St. Виїхали ми автом з Марком (— Остап не виявив охоти прилучитися до товариства! —) ще вчора увечері, після праці і після вечері, біля 9-ої. До Нью Йорку прибули біля 11-ої. Переночували в Марковому апартаменті, а сьогодні вранці — накупивши повно ньюйоркського хліба, ковбас, кабаносів, etc. вирушили на Бостон. День вдався хмарний, але дорога дуже гарна — осінь, жовтень і моє бажання бачити їх у повному розквіті були теж аргументом для того, щоб поїздку плянувати тепер, а не пізніше. Мені завжди здається, що я втратила рік життя, коли не маю змоги виїхати осінню в природу! Отже радію осінню і радію зустріччю із моїми обома хлопцями. По дорозі мала нарешті нагоду побути трохи сам на сам із Марком і поговорити, а тепер от нарешті побачила на власні очі, як живе і влаштувався наш Цюп. — Помешкання в досить гарній відносно зеленій дільниці. Будинок старий і занедбаний. Живе він разом з Ромком Коропецьким та Віктором Остапчуком — і в цьому товаристві наш Максим вдався найбільш господарним та педантом. Це багато говорить. Не знаю, чи витримає ця спілка довше як рік. Колеги симпатичні та інтелігентні хлопці — і головне — свої, але вони обидва — нехлюї і Максим мусить за ними прибирати, якщо хоче затримати якийсь modicum чистоти. Я сьогодні тут трохи “закасала рукави” і помила кухню після смачного обіду, що його частинно привезла з дому, частинно зварила вже тут. Але на довшу мету чистоту тут втримати нелегко, тим більше, що у Віктора є ще й собака — дуже зрештою симпатичний вовчур — “Байда”.

Встигла побувати вже сьогодні і на семінарі в УНІГУ. Доповідав гість із Варшави, що є професором-гостем у Гарварді, Alexander Geysztor. Тема: Становище жінки в середньовічній східній Європі. Присутніх було біля 30 осіб, в тому числі Тамара Гутник, що з нею я їздила в Україну, Сисин та Грабович, що їх я запізнала вперше, М. Воскобійник, якого теж раніше не зустрічала. З проф. Прицаком я не мала змоги навіть привітатися. Він після своєї поважної операції серця втратив на вазі, виглядає старо і

втомлено. Але мусимо надіятись, що він ще потриває, хоч трохи, щоб міг завершити розпочате діло з Інститутом, з Історією Руси... Касинець підійшов привітатися, але на семінарі не залишався. Було теж досить різних сторонніх людей: Weintraub, Herlihy, якась панюся, що розмовляла із сусідкою по французькому, одне слово — міжнародне товариство. Доповідь і дискусія були цікаві — варто було б мати тексти. Прийшло мені навіть на думку, що можна було б на цю тему написати навіть статтю для Нашого життя. Та чи варто?

П'ятниця, 14 жовтня 1977, Somerville, Mass.

Максим сьогодні вранці ходив на лекцію (— мав іспит з латини —), а ми з Марком за той час пішли на невеличкі закупи харчів. Я вранці підготувала обід і думала, що на ланч домовлюсь із Когеном, а потім піду на пару годин до бібліотеки шукати за числами *Ukr. Quarterly* і *Ukr. Review*, що їх мені бракує для анотацій. Але довідалась я по телефону, що МЛС — на вакаціях в Європі та Ізраїлі і має повернутися щойно у вівторок. Я, правда, могла була піти до Law School і зустрітись із Jan-ом Stepan-ом, а потім піти до Widener, чи до УНІГУ — але, довідавшись, що Касинець буде тільки після обіду (— що це за такі урядові години!) — я остаточно зрезигнувала. Від ранку йде дощ — і мені відхотілося мокнути. Воліла побути трохи з хлопцями. Їздили ми оглядати килими — о малий волос не купили Максимові уживаного килима до його кімнати. (Тут холодно, кімната не має ogrівання, і килим потрібний для ізоляції, а не лиш для самої краси!) Але були або за дорогі, або невідповідного розміру. Всетаки придбали Максимові бодай калоші, отже не зовсім втратили час.

Вечір випав дуже приємний і зовсім несподівано. В Інституті Ева Сахарук організувала для студентів товариську зустріч. Ми пішли туди. Студентів зібралось чимало — може біля 30-ти! — не лиш із Гарварду, але із МІТ та інших шкіл околиці. Організаторами, виявилось, були обоє Сахаруки — Ева та Сергій та ще панство Стецики, теж мені знайомі. Приємно було знову зустрітись з Евою та Сергієм. Але найбільшою несподіванкою для мене було те, що з'явився на цю зустріч — Іван Собчук! Привів групу українських студентів із МІТ. З'явився, як звичайно, у повній уніформі, з усіма своїми медалями! Ева дуже дискретно зааранжувала зустріч студентам: зорганізувала їм музику, пиво, дрібні закуски — і залишила молодь саму. Старші (Ева, Сергій, я, Іван та обоє Стецики) сиділи окремо в кухні, пили чай, та забавляли себе розмовою. Я запізнала Івана зі своїми хлопцями і просила його, щоб допоміг може Маркові сконтактуватися із якимись фільмарами. Казав, що знає такого одного. Може якраз. — Іван, як завжди, безконечний гадула і дуже себе серйозно трактує. Але нашою зустріччю дуже радів і був дуже сердечний. Пані Стечик повідомила мене, що саме розсилає із промоційною літературою ФКУ — відбитку моєї статті про “Чикаленка, меценатство та УНІГУ”. (Що таке зробили із моєю статтею, я довідалась вже була від Ромка Процика, запитавшись невинно при випадковій зустрічі: “А чи Ви помітили, що у Свободі була така моя стаття на гарвардську близьку Вам тему?” — а він мені от яку сказав несподіванку: мовляв, не лиш помітили, але вже передрукували і сотнями примірників розсилаємо людям!) Ну, от, а я про це була б і

зовсім не знала! Відбитку я собі від п-ні Стецик взяла. — Я маю мати 24 ц.м. гутірку на цю тему в 90. відділі СУА — думала, що статтю у Свободі мало людей читало, але тепер? Може треба буде повести все у формі дискусії?

Понеділок, 17 жовтня 1977. Філядельфія.

В суботу Максимко ходив ще на пікнік департаменту порівняльної літератури, а я провела пару годин в бібліотеці Widener, працюючи над анотаціями з *Ukr. Quarterly* та *Ukr. Review*. (До stacks у бібліотеці дісталася тільки за допомогою Максимової виказки! — чи не комічно? Старий бібліотекар такий як я, позує як студент, щоб користуватись бібліотекою!) Треба було мені піти туди раніше і скорше, була б більше встигла зробити! — Пообідавши, під вечір, ми в трійку, разом із Максимом, поїхали до Головінських, до Providence. (Хлопці не були ще в них ніколи, а мені особливо залежало на тому, щоб Максим нав'язав із ними зв'язок — вони ж так близько!) Вони нас дуже гарно й сердечно приймали. Андрій гостив нас вибагливими винами (Pomard до обіду, Tokai 5 puttonyos-Aszu — після!) Оригінальна атмосфера їхньої хати була напевно для Максима цікавим і приємним урізноманітненням його побуту. Мотря тепер перейшла від своїх сюрреалістичних малюнків до коляжів. Андрій виглядає гарно, хоч видно по ньому, що ще терпить. Не може довго сидіти — і швидше ішов кластися. Але — каже Мотря — що тепер вже справи значно покращали. Це вже рік після чергової його операції хребта. Від листопада до квітня лежав у ліжку, а потім літом знову мусів лежати. Страшенно мені його жаль. І її. Це вже повних 14 років, що він має цю проблему з хребтом. Такий мгнонадійний був молодий науковець. Ну і як він в таких умовинах може робити наукову кар'єру? — Тиміш виріс, він уже на передостанньому році в гай-скул. Дуже маломовний і спокійний. Може аж занадто.

Переночувавши і поснідавши, десь біля 12:30 ми з Марком виїхали з Providence. Максим мав повернутися додому автобусом або потягом. Ми думали ще в Нью Йорку зробити собі сеанс Маркових фільмів. Я ще досі не мала нагоди бачити ні одного — отже плян був приїхати завчасу та піти ще до фільмової школи NYU, позичити нам прожектор. — Не так, однак, воно вийшло. Десь біля 1-ої години на дорозі 95 Interstate авто нам стало. Марко з'їхав на край дороги, пробував сам щось направити, але де там! — Підняли "hood", стоїмо, а радше я сиджу — тисячі авт шмигають мимо нас, і ніхто нічирк. Стояли так цілу годину. Поліції якби взагалі на світі не було. Нарешті якесь приватне авто змилосердилося, зупинилося, взяли Марка до найближчого телефону і він викликав ААА. Добрі люди назад його відвезли до місця на дорозі, де я чекала. А довелося ще з пів години посидіти, поки приїхав ААА. Тимчасом пустився дощ. Хлопець з ААА наладував батарею так, щоб ми могли рушити. Марко заїхав на якусь станцію, велів змінити "пояси", — бо його діагноза була, що це було причиною нашого клопоту — і, фактично, після цієї дрібної направи — ми вже без труду доїхали до Нью Йорку, там повечеряли в ресторані і десь на 11:30 увечорі добилися до Філядельфії. Остап привітав мене новиною, що він, мовляв, дуже погано почував себе в п'ятницю і суботу, що мене затурбувало. В неділю, правда, він почувався вже на стільки добре, що ходив до театру на "ballettrocadero" —

сатиру на клясичний балет, що її і я хотіла бачити (і ми про неї вже говорили) і каже, що вечір (чи пак пополудне) були дуже вдалі і він дуже сміявся з дотепної програми. — Сьогодні була знову погана погода (за час нашого виїзду було тільки пару погідних годин) — і я порадила своєму Сясі лишитись удома, в ліжку і відпочати, що він і зробив. Може це якась простуда. (А може журився нашою відсутністю? Хто його зна? Він страшенно вразливий!)

Завтра в нас на університеті, в правничій школі, буде промовляти колишній президент Форд. Вступ тільки за квитками і на запрошення. Постарала і я собі такий квиток і піду його послухати. Поклонницею його я ніколи не була, голосувала за Картера, але думаю, що Форд виконав свою роль гідно і з честю, у дуже трудну, може навіть критичну для Америки хвилину. За це заслуговує на певну дозу вдячності від усіх громадян (Хоч на кемпусі є й такі, які думають робити протест! Щоб лиш не було якихось неприємних інцидентів!)

11 листопада 1977.

Вчора, сьогодні, завтра гостює в нас Кедрин. Це розбило трохи депресивну монотонію наших днів і я рада гостеві. Учора, несподівано, були в нас на вечері ще й Президент УНР Ливицький та його місцевий господар Луценко. Кедрин, увійшовши з ними в хату, заявив: а за цих гостей я не відповідаю і їх не запрошував. (Вони приїхали разом автом із нарад УНР і Остап запросив їх у хату). Я була приготована з обідом, отже несподіванка не була комплікацією. Навіть виявилось, що Микола Андрійович і його “шофер” були ліпшими аматорами моїх вареників з м’ясом, як сам Кедрин, що захворів недавно на шлунок і м’яса взагалі не може їсти. “Пан Президент”, що його я зустрічала вже давніше, занадто позитивного враження на мене не зробив. Літ тому десять в мене ще може був якийсь сентимент до уряду УНР — але тепер я думаю, що екзильний уряд має глузд тільки тоді, коли він справді уряд, що вийшов ув екзиль. Тобто мало глузд, коли Петлюра, вийшовши на еміграцію, продовжував уряд в екзилі, але уряд вибраний емігрантами? Та ще коби емігрантами — а то ми вже всі — громадяни інших держав!

14 листопада 1977, понеділок.

Тиждень випав рухливий і повен гостей. Кедрин учора під вечір від’їхав. Вийшло так, що крім нього, були в нас на обіді в п’ятницю Віра Лащик з Андрійком, а вчора — обоє Коровицькі. В суботу ми ходили на gala бенкет з нагоди 25-ліття Мистецької Студії. Бенкет відбувався в будинку філядельфійського музею мистецтв. Освітлений рефлекторами будинок, чудовий вид на вечірнє місто — надали атмосфери цілій імпрезі. А теж, очевидно і те, що пані були всі у довгих сукнях, а панове навіть у смокінгах! Сама програма, одначе, виявляла типово українські недоліки. Чомусь вважали конечним збагатити її виступом бандуристів і хорової групи Гурського — учнівським фольклорним ансамблем. Промовляли Андрусів, Дмитренко і Мегик. Андрусів із типовою традиційною вже в нас національно-емігрантською тріскучою бомбастикою забрав під години часу, не

сказавши фактично зовсім нічого ні про Мегика, ні про Студію. Більш до речі говорив Дмитренко, а Мегик бавив публіку анекдотами із життя Студії. Ми сиділи при столику в товаристві Гевриків, Біланюків та Оранського. Олекса розповідав про свою і Лярисину подорож до Китаю.

15 листопада 1977, вівторок.

На столі вдома — по старій традиції — прекрасні великі золоті хризантеми: мені сьогодні 47 років. Щораз більше люблю і ціню ці квіти — теплий вияв Остапової уваги. — Ідемо сьогодні в кіно і на вечерю до ресторану. А покищо — я в праці. — Пригадую, що робила вже один раз записки з нагоди своїх уродин — а це доказ, що мій щоденник” витримав уже понад рік і хоч апатія часто загрожує перервати його остаточно, то я свідомо стараюся її — і цей імпульс — побороти.

За останній час одна цікава й помітна новинка. Ivar Ivask, редактор World Literature Today, не лиш прийняв мій бібліографічний есей до друку, але вже двічі написав мені, похваливши за “even-handed treatment” і запросив на постійного рецензента до WLT! А я у своїй скромності вислала наперед свою роботу Душникові до Ukrainian Quarterly. Очевидно, саме те, що не сподобалося Душникові, вміли оцінити чужі редактори. Ну, що зробиш з нашою провінцією!

18 листопада 1977, п’ятниця.

“За-ізарилась” я по саме нікуди. Після “Полтави” встигла прочитати вже “Київ”, а тепер взяла з пластової бібліотеки теж і раніші частини цього епосу: закінчила “Ранок” — прекрасну річ про дитинство, тепер я в половині “Віктора і Лялі”, а ще чекає мене “Чудо в Мисловицях”. “Саксонську зиму” читала вже давніше. Ізарський справді заслуговує на більшу увагу критики. Хочу написати рецензію на “Полтаву” до Н.Ж. — а теж і до World Literature Today. Але йому справді треба було б солідної аналізи якогось літературознавця. Має він свої манкаменти — в “Києві” і в “Полтаві” трохи вражає надмір “азнайства”, своєрідного “name dropping”, що — коли застановитися глибше — дає занадто поверховну уяву про європеїзацію героя (— і може й автора) — але письменник це серйозний, новочасний, західний — єдиним справжнім конкурентом його на еміграції, мабуть, Емма Андієвська (— і вона його перевищає і глибиною і різноманітністю тематики). Ізарський фактично пише виключно про себе — хоч, коли я поставила йому питання, що спонукало його вибрати жанр повісті, а не мемуарів, він обрушився, мовляв, я — белетрист.

В мене якийсь помітний спад енергії і я не знаю, коли упораюсь із своїми плямами, зокрема з бібліографічною роботою, яка цієї осені в мене досить занедбана. (Але і Знаєнко не дає знати про себе, а це погано!) Після праці й обіду вдома, трохи посиджу з Остапом при музиці — а тоді туш і до ліжка! Це досить ненормально для мене! Колись працювала до пізніх вечорами — а тепер чомусь втомлена і не відчуваю досить сили. Та маю надію, що це хвиливе, тимчасове і пройде. Добре, що Сясь мається гаразд і в гуморі. Він собі, як

звичайно, працює в своєму кабінеті до пізна, а я — сплю!

5 грудня 1977, понеділок.

Мій “щоденник” загрожує перемінитись у “місячник”: не стає часу, енергії, настрою. А новин різних назбиралось чимало. Зреасумую, хоч коротко.

На Thanksgiving були вдома обидва хлопці: Марко кілька днів довше, Максим від середи вечора до неділі рано. Остап у суботу їздив до Нью Йорку на вечір Лободовського, і залишився був до неділі на зустріч із Stanley Kunitzom (наші письменники раптом заворушилися на міжнародному фронті!) Мала їхати і я — але залишилася навмисне, щоб побути із своїми синами. Тепер це трапляється занадто рідко, щоб цим легковажити! Таких хвилин у житті вже може не бути багато! Максим навіть висловив жаль, мовляв: я приїхав, щоб побути з Вами, а тато їде до Нью Йорку! Ну, але Остапові конче треба було поїхати — це неабиякий успіх “Слова”, а без мене могло обійтися (і обійшлося!)

На день подяки були в нас на обіді мама і тато. Я дуже люблю це американське свято — спекла індика з усіми додатками і було б дуже гарно, якби Тато всього не зіпсував. Почав раптом розмову про те, як то він журиться Андрієм, і хто буде виховувати Соню, якби так Андрій помер? Очевидно, найкраще було б, якби виховувала її я, бо тоді з неї виросла б українка! — Єдина справжня проблема, що її має Андрій — це цілковитий брак комунікації з Татом (іншим людям, головню мені, теж із Татом комунікуватися трудно, але Андрій має зовсім подібну до нього вдачу, отже їм обом ще трудніше!) Позатим, ніяких, на щастя, справжніх трагедій немає, Андрій від мене молодший на 9 років, жінка його ще молодша, має зовсім молодшу сестру, що є хресною мамою Соні — не знаю, що раптом Татові прийшло у голову видумувати такі лиха: совість, мабуть, гризе, що сам до виховання своїх дітей крім грошей мало чим причинився, а теж і як дідо не зумів знайти дороги до внуків. Дитина по українському не говорить і це його гризе. Але я сказала, що я посвятилася для своїх дітей і можу посвятитися для своїх внуків і зовсім не передбачаю потреби займатися вихованням Соні. Слово по слові і старий наговорив мені цілу купу дурниць: з типово “чоловічою” логікою вирішив, що я, очевидно, дурна, нічого не знаю, що він дивується, як я можу працювати в правничій бібліотеці, а навіть, коли я попросила маму про перепис на французький торт, заперечив, мовляв, пощо мені давати, я і так не потраплю його спекти! (— Одне слово, до всього дурна і непридатна, але виходить, що для виховання його внучки — єдина кандидатка і ліпша від батьків дитини!) Ще добавив олію до вогню, зачепивши і Бабцю. Вона, мовляв, теж своїх дітей не виховувала, а внуками цікавилася теж тільки, коли можна було щось на цьому скористати. Ну, цього вже мені таки справді було за багато. Нормально Татові ніхто не заперечує, немов трактують його як хвору або ненормальну людину, але цим разом я таки висловила і свій погляд — і думаю, що це остання моя “дискусія” із Татом: коли почне про щонебудь знову говорити, я пригадаю, що я для всіх цих справ “занадто дурна”. — Чому наші чоловіки думають, що вони можуть так безкарно ображувати жінок? А я не дозволю себе ображувати, навіть як цим мужчиною є мій батько, або мій чоловік, або мій син!

Від вівтірка до суботи гостював у нас Józef Łobodowski. Трохи це мене втомило: день-у-день парадний обід у їдальні, із горою посуду до миття, а потім сидіти до пізна, а зранку до вечора — праця! Тим більше, що я не надто міцна цими днями — щось мене трохи поболює в лівому боці — серце? печінка? — У вівторок був його авторський вечір у приміщенні Укр. Католического Університету (аякже, є такий вже і в Філядельфії!). Рудницький (Леонід) приїхав по нас вже пів до сьомої (о шостій я щойно прийшла із роботи) — але якось встигла. Вечір був удалий — зійшлося багато людей. Програму заповнив майже виключно сам Лободовський, читаючи в оригіналі свої вірші, зокрема ті з українською тематикою. В дискусії цікаве питання підняв Лабунька: пануючий народ (польський, російський) мав і міг собі дозволити на українську школу в літературі. Чи могло б статися навпаки? Чи поневолений український народ міг би мати “польську” школу чи “російську” школу у своїй літературі? Чи це приймали б з толерантністю земляки? Було і пару провокаційних питань, але Лободовський своїм політичним виробленням і журналістичним хистом давав собі з ними знаменито раду, а своїм гумором розбрюював і бавив публіку. Я вже давно не бачила, щоб уся зала так спонтанно реготалася!

Остап взяв собі два дні вакацій. Возив гостя на візиту до Журби, до щоденника “Америка”. Журба нашого (— і свого!) гостя образила, назвавши його національним гермафродитом. Розповіла йому про свого батька-поляка, що його українські селяни зарубали в час революції і додала: “так йому і треба”. Каже Остап, що Лободовський всі ці випадки сприймав спокійно, але коли пізніше розповідав при вечері про це мені, то видно було, що був прикро вражений. От тобі й маєш — хотів Остап зробити честь старій, щоб повезти до неї визначного письменника з поклоном! І чи варто бути приятелем українців? — Можна не дивуватися голоті, коли ставить провокаційні питання, але бути українським письменником-сеніором до чогось таки повинно зобов’язувати! Та вживаючи улюбленої фрази самої ж таки Журби, можна сказати, ну, що ж, “roznać rana po cholewach”! Не скоро, мабуть, поїде знову Остап до неї з поклоном! А ще, по традиції, завіз їй пляшку арманьяку!

Łobodowski не має особливо симпатичної зовнішності. Набрякле обличчя, підпухлі очі, неохайний одяг. Безупину п’є і покурює файку. Виглядає старший, як на своїх 67 років. Увечері після виступу були на вині у Коструб’яків (вони знаються з Іспанії). — Цікаво й дотепно вміє розповідати знамениті анекдоти. Напр. розмова простака-поляка, що не знає французької мови, затриманого французьким жандармом: “Тої а мої — non! Мої а тої — Оуї!” або: донощик каже секретареві партії, що люди обмовляють його за те, що він любить вживати чужомовні вирази в невластивий спосіб, не розуміючи їх, а секретар на те: “niech jím ran powie, żeby rosałowali mnie w dupę i vice versa! А вже, пізнавши мене трохи ліпше, Лободовський наважився на “масний кавал”, який не лиш не засоромив моєї цнотливості, але викликав сальву реготу. Матрос плаває по світу, цікавиться і любить різними татуваннями. Кажуть йому: ніде немає таких, як в Одесі. Їде туди. А там йому кажуть: найкращі й найоригінальніші татування можна побачити на “дикому пляжі”. Там усі лежать на піску зовсім нагі. Оглядає наш матрос татуюваних. Ну, звичайно: серця прошиті стрілою, риба, дівчина. У всяких несподіваних місцях. На одному бачить: у

певному місці дві літери “Па”. Що це таке? — питає. Ну от, тепер ти бачиш тільки “П-а”, а коли виросте на повний ріст, то буде ім’я моєї коханої: “Пашенька”! Іде наш матрос далі, а там — лежить на піску справжній колос — і все у нього у відповідних пропорціях. Аж тут — глип — а і в нього у стратегічному місці: “П-а”. Наш матрос значуче, по приятельському, посміхається: “Пашенька”? А на те колос йому: Какая там Пашенька! Это: Привет девушкам усього мира от матросов черноморского флота!

Про виступи Лободовського є широкі відгуки в пресі: не лиш у “Свободі” із двома фотографіями із вечора “Слова”, але теж у польських газетах Dziennik polski і Gwiazda polarna. В суботу він поїхав до Нью Йорку: там робили теж і політичне народне зібрання для обговорення українсько-польських відносин.

Маємо клопіт з авто. В останній день свого побуту вдома Марко запримітив, що вже давно проминув термін піврічної інспекції. Завіз авто до Ервіна, а коли Остап у вечорі поїхав відібрати — сказав йому механік, що треба зробити направ на двісті доларів. Це старе авто такого вкладу грошей не варте і от стоїть, а ми не маємо на ньому наліпки, отже не можемо їздити. Я вже майже рішена на купно нового авта — навіть думаю, що може варто купити його мені на своє ім’я, щоб не було зайвих непорозумінь — (зокрема, якби так не дай Боже, я його десь розбила!) — але іде зима, авто стоятиме на поганій погоді під дощем і снігом, і дуже за місяць-два знищиться при мінімальному вжитку. Може варто підждати із купном до весни. Це і з фінансового погляду було б значно вигідніше. І можна було б поїхати взимку на короткий відпочинок на Багамські острови, або до Антігви! (Є така прогулька фірми Ковбаснюка!).

Мальченко подав мені певні бібліографічні посилання. Я вчора прочитала кілька рецензій на його книги в Сучасності і бачу, що справи із критикою Ізарського не стоять так погано, як здавалося. Він тільки не має реклями в щоденній пресі і загалом читачів його ім’я маловідоме. Але критичні відгуки і то серйозні (Кошелівця, Коровицького, А.Г.Горбач) були і то з великими признаннями під адресою автора. Була б напевно сьогодні увечорі взялася за писання рецензії на “Полтаву” — але маю поганій катар і воліла покластися у ліжку. А на цьому скористав мій записник!

8 грудня 1977, четвер.

Учора залишилася вдома — вилежувати у ліжку катар — і це дало мені змогу написати рецензію на Ізарського. Хочу, щоб чорновик трохи “відлежався” заки перепишу його на машині — з відстані кількох днів легше буде ще раз критично прочитати її та виправити. Ще треба мені написати й англomовну рецензію, але хотіла б спершу перевірити, чи писалося вже щонебудь раніше про Ізарського в Books Abroad?

Почала читати Томаса Манна *Будденброки* (в українському перекладі Євгена Поповича). Завжди маю невеличкі викиди сумління, коли замість читати оригінал, читаю переклад. Але хочеться мені бути трохи в атмосфері рідної мови — хоч цей український текст не

справляє мені такої приємности, як недавно читані Брати Карамазови, чи як знаменитий Дюрренматів “Суддя і його кат”. Може винен перекладач, а може таки трохи й сам Томас Манн. Його коротку прозу я дуже люблю — пригадую його знамениту модерну новелю “Unordnung und frühes Leid” — але водночас пригадую собі, як сердечно занудила мене колись його “Lotte in Weimar”. (Ізарський напевно був би згіршений таким моїм невіглаством!)

19 грудня 1977, понеділок.

Вчора й сьогодні я вже знову у знаменитій формі! — і сама собі дивуюся, бо ще кілька днів тому я ще була у стані такої чорної депресії, аж страшно ставало. Чи є на це якісь фізіологічні причини (— місячний період, чи взагалі якісь переміни в організмі?) — не знаю. Але стан цей може навіть і небезпечний. Пробувала рятувати себе “Буденброками” — розчиталася і книжка була мені частково терапією. Провела навіть одну безсонну ніч, читаючи. Але це, звичайно, ескейпізм. — Недавно померла “darling Clementine”, дружина Вінстона Черчіля. У некролозі (в New York Times) була, між іншим, згадка про те, що Черчіль мав регулярні періоди великої депресії, що її називав “black dog”. — Зі своїм “чорним собакою” я пробую боротися. І так минулої середи ми пішли з Остапом на “Travesties” — дуже цікаву й оригінально поставлену п’єсу Стопарда (п’єса — не п’єса, може б так назвати її анти-п’єсою?) Виступають у ній персонажами James Joyce та Ленін та ще мистець-дадаїст Трістан Цара. Річ дуже складна, відкрита для інтерпретацій на різному рівні, дуже дотепна і знаменито виконана на сцені. Запам’яталися деякі репліки: “The impertinence of being Irish”, або відповідь на питання патріота, мовляв, а що ви робили під час війни: “I wrote Ulysses. And what did you do?” Темою є відношення мистецтва і політики, а власне потреба їх розмежування. — Хоч вистава мені сподобалася, але мене не захопила і не зуміла витягнути мене із чорної депресійної діри. В розмові з Остапом, опісля, я висловилася, що, мовляв, цій речі бракує “substance”, що хоч це на сьогодні — “good theater” — то це не є драма, що залишиться навіки у фонді світової літератури. Просто тому, що це — інтелектуальна забава, для вибраної публіки, щось як напр. софістикована снобівська стаття у New Yorker-і. І як контраст — як серйозні драматичні речі глибшого і більш універсального засягу, я назвала “Seascape” Albee та “Price” Arthur-a Miller-a. На другий день здавалось мені, що я може надто гостро осудила “Травестії”. Але ось у новому New Yorker-і є велика стаття про автора і там про “Travesties” сказано, що це “multi-layered cake, but cake, as Marie Antoinette discovered to her sorrow, is no substitute for bread.” Отже інтуїція мене не підвела. Критик фактично потвердив мою думку.

Підготовляюся до свят. Не маємо до диспозиції авта і через те мої закупи утруднені. Але я маю новий приплив енергії (— я таки якийсь справді manic-depressive type!) — і вже двічі — з візочком — ходила до Penn Fruit-у і за вином. Вчора — у неділю — напрацювалася до упадку — наробила вареників з м’ясом, голубців, спекла дві булки. Це може трохи завчасно — але я весь тиждень працюватиму, а хлопці можуть приїхати раніше — отже хочу, щоб харч був готовий.

На душі підняла мене ще одна річ: у п'ятницю я сіла увечорі і почала писати допис про Бабцю до Нашого Життя. В лютому буде перша річниця смерті і я не можу пропустити її мовчанкою. Посиділа я собі пів ночі у п'ятницю, а потім ще в суботу — і ось стаття готова. Чорновик треба буде ще справити, переписати, може трохи скоротити — але я із своєї роботи вдоволена і праця над нею дала мені особливу приємність. Бабця була незвичайною людиною і про неї цікаво написати. Тішуся, що вдалося мені зробити це тепер — я раптом усвідомила, що найкраще передати ці матеріали Марком зараз після Свят — бо потім може бути запізно.

Взагалі творча робота — це аутопсихотерапія найвищого гатунку. Біда тільки, що коли знаходить справжня депресія, апатія навідає така, що не хочеться не тільки братися за щонебудь, але взагалі — жити!

29 грудня 1977, четвер.

В дуже особливих обставинах починаю сьогодні свої записки: тепер у бібліотеці в нас вакаційний час, більшість персоналу на вакаціях, обоє “reference librarians” — Ronald Day та Nancy Arnold відсутні і я їх заступаю. Взагалі немає нікого, навіть із “начальства” — отже я фактично відповідальна за бібліотеку. Сиджу при бюрку Nancy в самому центрі і мушу бути готова кожної хвилини до довідкової обслуги клієнтелі, — але технічної роботи жодної робити не можу, ані моєї власної праці над чужим і міжнародним правом, каталогування, селекції, тощо, бо для цього я мусіла б бути або в своєму бюрі на 3-ому поверсі, або в каталоговому департаменті надоліні. А мені треба сидіти тут, щоб публіка мала до мене доступ і щоб наглядати за допоміжним персоналом. — Не люблю цього заступства: часом, буває, треба добре набігатися, і коли такі заступства траплялися літом, я часом приходила така виснажена, що навіть не могла їсти. Найгірше, що більшість питань тут — не по моїй властивій спеціальності: вони стосуються переважно американського, та ще й навіть пенсильванійського права, а я з цією ділянкою менше обзнайомена, не маю в ній великої практики і часто питання забирають мені більше, як треба, часу. Але якось даю собі раду. — Зранку цього тижня, звичайно, студентів у бібліотеці мало і от я в антрактах між питаннями взялася робити записки. Фактично, я використовую ці антракти, щоб приготувати дві давно обіцяні рецензії для Menzinger-а до International Journal of Law Libraries — але от я вирішила вкрати трохи свого професійного часу, щоб посунути вперед мій записник, для якого останнім часом мені часто не достає часу, охоти й енергії.

Хлопці приїхали на свята і моя господарська клопітливість не пішла надармо. Був у нас теж два дні Івась Керницький: разом із ним ми були на Свят-Вечорі у Мами й Тата. (Андрій з родиною приїхав щойно вчора до батьків на відвідини, отже на Святому Вечорі з нами не був). На саме Різдво були в нас гістьми на обіді Марта і Славко Трофименки з дочкою Зоєю — вони культурні люди і ми, як звичайно у їхньому товаристві, приємно провели пополудне. Конверзація була на високому рівні (Юнг, психоаналіза, їхні впливи в літературі), молода генерація, тобто Марко і Максим брали активну участь у дискусії

(приємно було слухати, як вони вміють висловитися до теми, та ще й українською мовою!), а мій обід з індиком теж випав на славу і був солідною основою доброго настрою. Опісля — після коньяку й сира — навіть поколядували собі при фортепіановому Славковому акомпанієменті. Жартую собі, мовляв, піяніно можна вже продати, бо Славко їде до Варшави, то хтож на ньому гратиме? — Трофименки сьогодні-завтра відлітають уже до Європи — Три місяці вишколу у Швейцарії, а потім 3-річний контракт зробить Славка директором фірми Du Pont на Польщу. Цікаво, як все це їм припаде до вподоби, зокрема Марті. Я думаю, що якщо все піде добре, то — і це я їм обоєм просто з моста сказала — Польщі треба буде завдячувати, що зведе знову разом їхнє подружжя. Значуче й підтверджуючи, усміхнулися на те.

Остап зіпсував мені трохи свята. В сам день Свят Вечора, коли я, запрацьована, зауважила, що варто було б подбати за ялинку, гостро зареагував, мовляв, як хочеш мати ялинку, то сама собі про неї подбай — але це була б дрібниця — він чомусь використав цю нагоду, щоб піднесеним голосом (немов би подавав це до відома сусідам) наговорити мені купу дурниць за те, що я пару днів раніше переповіла йому деякі завваги сторонніх людей про його задовгі виступи і промови... В своїй наївності думала я, що йому варто знати про те, як люди реагують і взяти це до уваги в майбутньому. Боліло мене, що він починає наслідувати деяких наших еміграційних старичків, що замучують публіку довжелезними виступами і стають “притчею во язицях”. — Нажаль, — і якже сумно мені з цього приводу! — бачу, що ОТ затратив зовсім почуття самокритики, а честолюбство його починає нагадувати мені честолюбство деяких наших еміграційних невизнаних геніїв! — Я вірила колись у свого Сяся, здавалося мені, що в нього є дані бути “великою людиною” — і того роду критичні усвідомлення є для мене болючим ударом, одним із серії життєвих розчарувань.

30 грудня 1977, п’ятниця.

Майже анекдот на тему мого подружнього життя: Казали мені приятелі: добре вам з Остапом, ви маєте стільки спільних зацікавлень: обоє бібліотекарі, обоє літератори. А я на те: насправді є тільки дві речі, два зацікавлення, що нас єднають. Це — 1/ секс і 2/ Остап Тарнавський. А тепер можна було б додати такий Post Scriptum: З бігом літ, в Остапа малітиме зацікавлення сексом, а в мене — зацікавлення темою “Остап Тарнавський”. Ну, якщо я бачу ці справи в анекдотичному світлі, то значить — не є аж так погано!

Вчора увечорі телефонувала Ляся. Після різних біжучих інформацій і тп., почала розмову про останнє число *Н.Ж.* Мовляв, гарний колір обкладинки. Чи я вже отримала число? Спровокувала мене. Я — вірна свої щирості — сказала, що число мені не подобалося, що журнал мало віддзеркалює справжнє сучасне життя, що забагато уваги минулому й етнографії. І пані редактор — образилася! Ну, от — думаю, що таким підходом вона ризикує втратити найліпших співробітників! Не скоро я вискажу якусь критичну щирі думку в майбутньому. Щось як і з Остапом. Хай живе еміграційна кадильниця! І товариства взаємної адорації!

Мені, мабуть, треба більше присвятитися справам бібліографії та англomовних рецензій.
Принаймні матиму сатисфакцію, що роблю потрібну і вартісну роботу, що занадто
кропітка і скромна, щоб до неї рвалися невизнані і безпомильні еміграційні генії!

2 січня 1978.

Маркові сьогодні 25 років — але він у Нью Йорку, виїхав ще перед Новим Роком. — Максим саме десь тепер у повітрі — летить літаком назад до Бостону. Приємно було, що обидва хлопці могли бути вдома на свята, а Максим, як звичайно, своєю присутністю додав мені життєвого розмаху. Сьогодні, напр. я не лиш варила й господарила, але й відгорнула сніг (перший цієї зими!) та й провела ціле пополудне в пивниці, при ватрані, працюючи над Остаповим архівом та бібліографією. Це буде неабияка робота, але я за цих пару днів (субота, неділя і сьогодні — понеділок — свято, бо новий рік був у неділю!) — зробила вже дуже багато і справа виглядає здійсненою. — Зробила деякі рішення — напр. вирішила включити теж ОТ журналістичні дописи, навіть хроніку з місць. Якби не було, журналістичний доробок його — чималий, і моя бібліографія, може, доведе, що його роля як журналіста заслуговує на увагу, якщо не більшу, то принаймні таку ж як і літературна продукція.

Новий Рік провели, як звичайно, вдома. Максим ходив, правда, на забаву з колегою (Ромком Петиком) і до кіна, але забава ця була помітна тим, що там наші парубки кидали на себе по п'яному кріслами! Максим уперше так випадково потрапив на того рода публіку і трохи посміявся над цим своїм досвідом, розповідаючи на другий день вранці. — Випадкова забава, випадкове товариство, біля католицької катедри на Френклін вулиці. Не мав хлопець щастя відсвяткувати Новий Рік у товаристві знайомих дівчат, чи дівчини — сам занятий, а й знайома його з Гарварду (— дуже тішуся, бо пізнав там українську дівчину з Філядельфії — Марійку Когут) — теж не мала часу на більшу новорічну ескападу.

1977 рік почався був дуже прикро — хворобою та смертю Бабці. Але решта року пройшла нам щасливо: як-не-як обидва хлопці успішно закінчили студії, Максима прийняли на Гарвард, ми обоє з Остапом їздили до Будапешту, — я дістала несподівану промоцію — не можемо нарікати! Здоров'я нас обоїх і дітей служило нам гарно. Були навіть і деякі “творчі” успіхи: моя серія доповідей про літературу, друк цієї речі в Свободі, відгуки, тощо. А хоч би й факт, що я попала у Who's Who of American Women! Теж свого рода успіх.

Побажань на майбутній рік я, як звичайно, трохи боюся. Завжди прошу долі, щоб лиш не гірше, як було, — боюсь вимагати за багато. (— “Який ще перстень кинути у море, Яким закляттям заклинати фатум?”)

Якщо можна мені бути прозаїчною, то хочеться побажати нашому найстаршому з нагоди його сьогоднішніх уродин: щоб вдалося йому знайти працю в його новому фаху.

Хлопчисько стоїть на порозі життя — може схоче женитися? — турбуюся трохи тим, що він досі не має праці. — Але це не така аж страшна турбота: добре, що здоровий, має дівчину, скінчив школу! Треба ждати!

5 січня 1978, четвер.

Учора була в нас увечері Віра Лащик. Їй запропонували інтерв'ю у новій філядельфійській щоденній газеті і вона прийшла порадитися, що і як їй говорити. Вона дуже заангажована в різні жидівські акції і дуже хоче висловитися до теми антисемітизму, точніше — до теми, як то американська преса останнім часом почала відгрівати справу антисемітизму серед українців. Я порадила їй більш-менш таку стратегію: почати від людських прав, Америки як остої свободи, що на неї дивляться інші народи. Картера у Польщі на лєтовищі група молоді вітала транспарентами: *America, we count on you. Don't let us down.* Це мене зворушило. Сахаров теж писав до нашого президента, до Америки звертаються за допомогою і жидівські “refusenik”-и, що бажають емігрувати з ССРСР і українські дисиденти, що борються за свої людські права. Усім їм Америка зобов'язана дати моральну підтримку. Але за людські права треба дбати теж і тут, повсякчас, на кожному кроці. А людські права означають атмосферу толерантності, взаємного розуміння і співпраці. Преса і модерні медія взагалі мають величезну відповідальність, бо вони мають силу творити публічну опінію. Преса повинна подавати збалансований, безсторонній рапорт подій, а не йти на сензацію, підсичувати пересуди, викривляти правду. Коли жидівський лікар з України, Михаїл Штерн, говорив на публічних виступах в Америці про те, як українські люди врятували його свідченнями на советському суді — то америкланська преса, за малими вийнятками, про це не звітувала. Не було в американській пресі згадок про те, як український письменник Дзюба мав відвагу публічно в Советському Союзі осудити антисемітизм і вперше, багато вже літ тому, заговорив про трагедію українську й жидівську в Бабиному Яру, але коли відкрили у Бабиному Яру пам'ятник, то америкланська преса, включно із NYTimes і CBS, заговорила не про знущання нацистів чи про советський шовінізм, а про “український антисемітизм”. Так як жиди зовсім слушно реагують на всі прояви антисемітизму, так і українці вважають того рода наставлення американської преси за образливе, несправедливе і гідне осуду! Побачимо, що з того вийде.

A propos антисемітизму. Почала читати Джойсів *Ulysses*. На початку книжки є, між іншим, такий діалог: “Ireland, they say, has the honour of being the only country which never persecuted the Jews... And do you know why? ...Because she never let them in.” Росія не впустила жидів до Петербургу й Москви, а поселила їх на Україні. І сьогодні не чуємо про російський антисемітизм, тільки про український!

Остап має вакаційну перерву, але набрався простуди та й трохи терпить вже пару днів. Я уже пару тижнів воюю з катаром і здавалося, що перемогла — але от від учора мені трохи погіршилося, дрощить і ломить, немов би збиралося на грипу. Багато людей хворіє *Група szaleje v Naprawie*” — сказав би Ялю Курек.

Вчора нарешті написала рецензію для Menzinger-а і сьогодні вже вислала. Писала, очевидно, на роботі, — але вважаю, що це — частина моєї професійної активності, отже не маю жодних викидів совісти — це ж не література, а правниче бібліотекарство! Правда, моя совість тепер зробилась податливою на всякі раціоналізації: коли вряди-годи вкраду трішки часу для своєї англумовної бібліографії української літератури — кажу собі: ну, що

ж, чи ж не може американський університет субсидіювати бодай трішки якусь невелику українську культурну роботу?

13 січня 1978, п'ятниця, увечорі.

Добре, що нарешті — п'ятниця. Нелегкий був тиждень. Зима тримає — мороз, вітер, а сьогодні знову — сніг. А простуда ще не зовсім дала себе перемогти й організм не зовсім міцний. Остап вчора й сьогодні вперше повернувся до праці — сидів дома з катаром. Я працюю весь час, але робота і дорога до праці і назад досить виснажує, так що трохи втомилася і рада тому, що бодай завтра і післязавтра не треба буде вранці зриватися.

Читаю поволі *Ulysses*-а, але, щиро кажучи, без великого ентузіазму. Стиль мене фасцинує (— навіть хочеться трохи й собі його попрактикувати —) але насуваються мені різні думки щодо ефективності задуму й виконання цього Джойсового такого розхваленого твору. Мені значно більше подобалося колись *Portrait of the Artist as a Young Man* і *Dubliners*. В *Ulysses*-і занадто багато дуже льокальних, дуже уміцєвлених деталей, а власне не так деталей, як алюзій до них у Джойсовому потоці свідомости. Подумала я: такий потік асоціацій ефектовний тільки тоді, як він говорить про речі універсальні, зрозумілі читачеві, що з ними він може ідентифікуватися. Коли натяки й алюзії до світа читачеві зовсім незнайомого — то для зрозуміння твору треба було б дуже обширних додаткових студій і пояснень. Кажуть, що Джойс уважав, що читачі мусітимуть присвятити все життя для студій над його Одисеєм. — Я згідна з тим, що так можна, напр. писати поезію — і очевидно *Wasteland* після додаткових студій і коментарів — драматично виграє і робить більше враження. Але чи можна того рода вимоги ставити до роману і до читачів його? Фраза “the impertinence of being Irish” несподівано набрала для мене зовсім нового значення. Занадто вже багато цього “ірландського кольориту”, — що, наприклад, являють собою “сцени” в редакції? Яка роля відірваних фраз із пісеньок чи віршиків, що з ними читач — такий як я — не має жодних асоціацій — Можливо, я не доросла до Джойса — але здається мені, що знаменитий винахід — кінематографічне нашарування різних потоків свідомости — з більшим успіхом практикують деякі його наслідувачі ніж сам майстер.

В *New York Times Book Review* знайшла дуже цікавий матеріал про чеського екзильного письменника — досі зовсім мені незнайомого, Мілана Кундера. Кундера — мій ровесник — покинув Чехословаччину після советської інвазії. Тепер він живе у Франції і, хоч пише далі чеською мовою, книги його друкуються тільки в перекладах. Незвичайно цікаві його думки про сучасний роман:

“Goethe once said to Eckermann that they were witnessing the end of national literature and the birth of a world literature. I am convinced that a literature aimed solely at a national readership has, since Goethe’s time, been an anachronism and fails to fulfill its basic function. To depict human situations in a way which makes it impossible for them to be understood beyond the frontiers of any single country is a disservice to the readers of that country too. By so doing we

prevent them from looking further than their own backyard, we force them into a straightjacket of parochialism. Not to have one's work published in one's own country is a cruel lesson, but I think a useful one. In our times we must consider a book that is unable to become part of the world's literature to be non-existent." (NYTBR, 1/8/78, p.40).

Каже Milan Kundera: Як можна говорити про смерть роману в час, коли творять такі люди, як Garcia Marquez, Thomas Mann, Celine, Pasternak, Gombrowicz, Grass, Böll? Скорше можна було б говорити про смерть музики, або поезії, або театру.

Цікаво, що серед визначних прозаїків Кундера не згадав Дюренмата і Фріша. Невже тільки в моїй приватній opinii ці два швайцарці втішаються такою високою репутацією?

Серед розчарувань останніх днів: я — нарешті — отримала листа від літературного агента Карсон МекКалерс. Нажаль, він зовсім недвозначно відмовляє мені дозволу на друк перекладу новелі “Мадам Зіленська і король Фінляндії”. Я спровокувала його, написавши йому в останньому своєму листі, що — коли не отримаю відповіді, вважатиму, що заперечень із їхнього боку не має... Знудилося мені чекати на відповідь довше року. Але чесність моя тим разом мені не випала на користь — шкода, що моя робота не зможе бути використаною. Теж починаю застановлятися над тим, що буде з моїм пляном видати збіркою “Землетрус” — поезії 1970-их років і переклади (десять жінок-поетів)? Я думала звернутись до всіх власників копірайт з офіційним листом, але тепер починаю думати, чи варто, чи конче треба це робити? Емілі Дікінсон — клясик, Ахматова, Цветаєва, Pawlikowska, Illakowiczowna — не лиш не живуть, але й взагалі питання, хто має справжнє авторське право на їхні твори? Та й взагалі чи ж поетичний переклад не є по суті новим твором, що для нього копірайт належить фактично перекладачеві?

Тепер з авторськими правами взагалі велике замішання. Новий закон робить значні обмеження для бібліотек, для фотокопіювання, що стало проблемою для видавців та авторів. У зв'язку з тим — великий хаос, який доведе напевно до того, що закону не перестерігатимуть. *Leges sine moribus vanae!*

Але з моєю власною проблемою “copyright” фактично не знаю, як упоратися. Радилася раз Когена в цій справі, але він не відповів на моє питання. Ну, от, нібито я — у правничій бібліотеці, а не знаю, як розв'язати простеньку, здавалось би, правну дилему.

14 січня 1978.

Сміюся сама із себе: сублимація сексу вийшла на користь Олексі Ізарському! Пояснення: з уваги на простуду, Остап випровадився до Максимової кімнати і видно добре йому там, бо не спішиться до мого ліжка. А я тим часом затялася і не пробую перша робити ніяких увертюр... Але терплю від того. І хто то видумав, що жінки тільки задовольняють статеві потреби чоловіків, а самі не мають таких органічних потреб? Колись, може, я вбирала б ці речі в романтичні фрази, але сьогодні я розумію, що цей голод в мене такий же

природний, як і спрага чи голод шлунка. Які складні і які прості водночас людські взаємини! Але часто тепер застановляюся і думаю, а що, якби я була зовсім сама? Скільки ж людей — самотніх — мусять жити без регулярного заспокоєння статевих потреб — і яка тут розв'язка? Мастурбація? Сублімація? Чи не сказав би доктор Фройд, що вся наша культура не що інше як сублімація сексу?

Олекса Ізарський — на щастя для старого парубка — далеко звідси і не може стати жертвою моєї тілесної пристрасти. Але вночі мені не спалося, і я взялася писати англomовну рецензію на *Полтаву* до *World Literature Today*. Сьогодні трохи виправила і думаю, може йти. Тішуся, що виконала цей свій плян. Треба мені частіше писати туди — які не були б мої рецензії, а все ж вони інформуватимуть широкий світ про українську літературу. Переглядаючи старі річники *Books Abroad* для англomовної нашої бібліографії, я бачу, що давнішими роками найбільше писав туди Славутич. Він, правда, із притаманною собі самореклямою часто пропихав туди речі зовсім маловажні (якщо не Славутича, то про Славутича), але треба признати, що й така інформативна робота потрібна і добре, що він цю ролю виконував. Шкода тільки, що не було в цьому українському відділі більшої систематичности та більшої уваги до градації вартостей. І так деякі важливі видання не були рецензовані взагалі, тоді як дрібні Славутичеві брошури удостоювались серйозної уваги!

15 січня 1978, неділя.

Як небагато потрібно, щоб привернути мені equilibrium! Не мусить бути навіть повнота задоволення, вистачить трохи звичайного фізичного людського тепла! І я це знаю вже багато літ — висловила я до цієї теми ще у своєму давньому вірші “Є в мене життєрадісне звіря” — що так не подобався рецензентові Луціву!

20 січня 1978, п'ятниця.

Встала я сьогодні, як звичайно, біля 6:30, зійшла тихенько і потемки на долину, щоб не будити Осапа, поснідала, зварила йому теплу кашу і слухаю вісті по радіо — а надворі біло-біло, уночі випала ціла стопа снігу — заметіль, сніговія, як колись у світі мого дитинства. Прогноза погоди по радіо ще гірша — має трішки потепліти, сніг переміниться у дощ — морозний дощ — sleet — і чую: всі школи, інституції, а навіть банки і крамниці — замкнені. Вчора увечорі — ще перед цією сніговією — я ледве добилася додому — навіть впала на льоду два квартали від хати, бо сніг і лід лежать уже довший час. Крім того, вчора знову почали мене боліти плечі і повернувся кашель — отже я, побачивши що в природі діється, вирішила, що в мене немає сили боротися з “елементами” і я — повернулася до Остапа, до ліжка, жаліючи, що сніданок і кава надто розбудили мене, щоб можна було знову заснути. — Моя лінь — і мабуть інтуїція — не завели: радіо проголосило, що й пенсильванійський університет замкнений. Отже ми вдома обоє! І покищо — в ліжку!

Встигла я вже відгорнути сніг — “відгорнути” — слово тут невідповідне: заледве прорубала вузьку стежку. Сніг глибший, як я думала. Засипало, хоч куди! Добре, що в хаті тепло. Мали сьогодні увечорі прийти Люда і Зенко, щоб остаточно заплянувати наш виїзд на Багамські острови, але думаю, що це треба буде відкласти на інший день.

Взяла собі з бібліотеки три книжки Milan-a Kundera-и і вже встигла прочитати одну із них, *The Joke*. Автор — досить цікавий, але не захоплює мене особливо. Як інтерпретувати цю повість? Життєве розчарування покоління ідейних комуністів? Для мене особливо цікавий факт, що навіть у Кундери я відчуваю впливи Чапека. Ця його манера розглядати життя з різних перспектив, як ці самі факти інакше по своєму сприймають різні люди. Це й же підхід, пригадую, був і в іншого чеського письменника Ржезача, що його я читала перед кількома роками. Чапекове *Звичайне життя* хотіла б прочитати знову — якби так можна дістати його десь в українському перекладі. Я читала і *Звичайне життя* і Ржезача — по польськи, але *Війну з саламандрами* читала в нашому перекладі, а бачила десь у бібліографіях, що існує і *Звичайне життя* в українській мові. Ця манера, цей стиль дуже мені подобаються — вона дуже підходила б до теми запланованої моєї новелі: 1. ремінісценції шефа про дівчину і 2. те саме з точки зору дівчини.

Недавно мала насподіванку: прийшов лист від Віктора Маринчака із Харкова з подякою і досить обширним коментарем про мою Євгенію Ярошинську! З листа видно, що Віктор мою роботу докладно прочитав, що це не лиш чемностеві компліменти. — Я послала йому цю брошуру з переконанням, що вона до нього не дійде, але вислала літунською поштою — трохи для “відчипного”, щоб зрештовуватись йому за число *Вісника харківського університету*, що його тоненький, скромненький зошит він мені недавно був прислав. Віктора, молодого професора російської мови, я заізнала в 1974 році у Харкові мабуть тільки тому, що відмовилась їхати на колгосп, а сказала, що хочу піти на університет і до бібліотек Харкова. Пилишенко, лідер нашої групи, заізнав мене з Маринчаком і Віктор провів зі мною цілий день на університеті, в книгарнях, в бібліотеках. Хто він такий і “чим дише” Пилишенко теж не міг сказати. Вчить у харківському університеті російську мову, жонатий з росіяною, але українець, гарно говорить по українському, цікавиться українськими справами. Коли ми з Віктором і з Мірком провели вечір у ресторані, а потім проходжуючись безконечно по харківському бульварі говорили і говорили, він здебільшого допитувався про наше життя в Америці, а я розповідала йому не про американські достатки, а про те, що тут існують українські школи, що я веду велику українську шкільну бібліотеку, що виходять українські газети і журнали, що існують наукові товариства, що є об’яднання письменників, на чолі якого стоїть колишній харківський професор Григорій Костюк... Коли Віктор запитав мене, як це так, що він не чув ніколи про еміграційні видання, що не бачив їх у бібліотеках, я почала говорити про те, що мені відомо, що в радянських бібліотеках існують спецфонди, де такі видання

відокремлюються... Тоді Мірко Пилишенко стиснув мене за лікоть так болісно, — що я опам'яталася і звернула розмову на інші рейки. Потім уночі хвилювалася і не спала, роздумуючи. Так, поки я розповідаю про Америку — то пів біди, але коли я починаю аналізувати порядки в СРСР — то я на небезпечному ґрунті. Мірко П. сказав мені: нічого ближче про нього не знаю: може бути наш чоловік, а може — “на службі”? Віктор цікавиться психолінгвістикою і дав мені цілий бібліографічний список книжок англійською мовою, що їх хотів би мати. Одну з них — Чомського — я йому знайшла була і вислала і він одержав її і дуже дякував. Потім я один раз післала йому у дарунку для жінки — хустку. Чи дістав — не знаю. Але я ось вперше наважилася послати йому українську книжку. В моїй роботі про Ярошинську жодної політики фактично немає, а радянському українцеві може й приємно бачити, як уважно ми тут користуємося з їхніх наукових досліджень. Віршів своїх я йому не посилала. Він навіть і не знає, що я пишу. Але може догадувався, бо брошурою про Ярошинську не був заскочений. Дивна справа ці контакти з Україною — якби так знаття, що вони їм там не пошкодять!

В *Нових днях* появилася стаття якогось (чи якоїсь) М. Гарматенко про Розумовського і Чикаленка. Вся частина, що стосується Чикаленка — відписана живцем із моєї статті у *Свободі*. І нічирк! Жодної тобі згадки про мене, *Свободу*, ФКУ — жодних лапок, цитат чи посилань. А тимчасом перша частина (про Розумовського) покликається на статтю Феденка і цитує його! Виходить, що зроблено це навмисне і хто зна, чи за псевдонімом не криється сам редактор Сварог! І подумати тільки, що я всупереч Остаповій пораді тількищо вислала чергову передплату на *Нові дні*, а навіть застановлялася над тим, чи не послати їм якоїсь своєї речі для друку!

21 січня 1978, субота.

Минулої неділі телефонувала Ляля з Каліфорнії. Говорили ми довго, може 30-40 минут, дорого це їй коштуватиме. Але їй треба було трохи “відвести душу”, а цього в листі ніяк не можна. Жаль мені Лялі і з думки вона мені не сходить. Трудне має життя. Генек вже пару літ регулярно не працює, але це ще було б пів біди, але з розмови вийшло, що фактично є поважні психічні причини цього його безробіття. Мав, каже Ляля, недавно якусь оферту праці за двадцять кілька тисяч і — відмовився. Він з фаху — CPA — certified public accountant — професія, здавалось би, така, що можна навіть “доробитися маєтку”. Може це його й добило. Він, здається, надто добре заробляв на останній своїй роботі (з розмов мені здавалося, що десь між 30 а 40 тисяч річно), може це утруднює йому погодитися на щось менше і скромніше. Мав уже й на роботі якісь труднощі з людьми. В родині постійні конфлікти — з дітьми, з Лялею. Катруся, був час, навіть випровадилась була з дому. А тепер Мирон, що йому всього 18 років, зголосився до війська, до Marines. Генек, каже Ляля, потребує помочі психіатра, але ніяк не можна наклонити його, щоб пішов до лікаря. Тим разом Ляля вперше натякнула на те, що може їм таки справді треба буде розлучитися. — Що можна в такій ситуації радити, як допомогти? Здається мені, що вона й досі любить його, що вистачило б Генкові тільки трохи “взятися в руки”, щоб урятувати родину. Але я мало знаю його — бачили ми його вперше й востаннє в час

нашого одноквіткового гостювання у них в 1970 році. Вже тоді ми з Остапом погодилися в тому, що він — дивна трохи людина і ми ніяк не могли його “розкусити”. Поводився якось інакше, як у його ролі міг би поводитись у відношенні до гостей господар, і ми більшість часу проводили з самою Лялею й Мироном, а Генек, нібито, був зайнятий своєю роботою. Але думалось, може справді, може він такий “big shot”, не має часу, зрештою, вирішили, що може ми йому — нецікаве товариство і не хотіли надто накидатися. Але тепер, думаю, що за цією фасадом могло критися щось інше.

Любов і родинна гармонія в моєму житті — це справжній фундамент усього іншого. Це джерело моєї сили, енергії, життєрадісності, це підстава моїх інших життєвих успіхів. І тому я особливо болюю над Лялею. Як за таких обставин не заломитися, втримати життєву рівновагу? В мене був один такий тяжкий рік, 1973-ий, коли бували дні, що доводили — здавалося — до краю пропасти. Але рятунком мені був тоді Максим. Сама його присутність у хаті додавала мені охоти жити, а його “Як ся маєш, стара?” мало в собі досить сердечного тепла, щоб привертати мені життєву рівновагу. Може Катрусина присутність допоможе Лялі перетривати трудний час. А може й Генек віднайде якось свою життєву рівновагу і все повернеться за якийсь час на нормальні рейки? Дай Боже.

24 січня 1978, вівторок.

Телефонував Марко. Знайшов собі якусь тимчасову роботу: разом із своїм колегою Кутаком робить якийсь промоційний фільм для фабрики електричних каблів у Нью Гейвен. Мусить їздити день-у-день між New Haven і Нью Йорком. В тижні засипало їх так, що мусіли два дні залишитися там — у готелі. Але компанія видатки покриває. Не знаю чи багато заробить на тому — 200-300 дол.

Марко дійшов до висновку, що йому таки треба буде поїхати на захід. І він хоче зробити це вже тепер — поїхати разом з Кутаком десь при кінці лютого. Тобто — зліквідувати все в Нью Йорку, поїхати до Каліфорнії шукати щастя. Я вже раніше думала, що цього нам не уникнути. В його професії без Голівуду і Каліфорнії мабуть таки не обійдеться. Але мене, очевидно, журить і турбує ця перспектива. Щоранку буджуся з думкою: Марко їде до Каліфорнії!

Якби він мав так якусь зачіпку і їхав, напр. на готову роботу — журба не була б така велика. А так — боюсь цієї “авантюри”, але рівночасно зовсім добре розумію, що він мусить це зробити, якщо і справді хоче бути фільмарем.

Багато здоров'я коштуватиме мені це його рішення. Хто зна на як довго ця розлука і що вона принесе? Але я не лиш не можу і не маю права його затримувати — мені треба його захопити і підтримати. Тільки я воліла б, щоб він не їхав узимку, автом, через цілу Америку!

3 лютого 1978, п'ятниця.

Остап поїхав сьогодні до Нью Йорку і я у хаті зовсім сама. Прийшла з роботи дуже втомлена, трохи перекусила, і хоч тепер всього тільки 9-год. вечора — я вже в ліжку. Може на тому скористає мій записник — хоч втома моя така, що я вже навіть дрімала, при згашеному світлі, але подзвонила пані Струтинська і я трохи розбудилася розмовою.

Остап поїхав на зустріч президії “Слова” із генералом Григоренком. Шкода, що цього не можна було зорганізувати у Філядельфії. Для такої зустрічі із радянським дисидентом добра була б атмосфера приватної хати і я радо була б приготувала якесь мале прийняття. Нажаль, тягнути сюди Костюка, Шереха, Лавріненка та решту президії було б неможливе, та ще й при такій холодній погоді. Там доведеться їм зустрічатися в домівці СУА і навіть дрібна перекуска є неабиякою проблемою, бо нема її кому приготувати.

Я теж тількищо була у Нью Йорку. Тиждень тому поїхала в п’ятницю просто з праці, а повернулася прямо на роботу в понеділок уранці. Їхала я передусім на засідання редколегії “Нашого життя”, що відбулось у суботу і забрало майже цілий день, але вдалося мені провести більшу частину часу з Марком і з цього я була дуже задоволена. Були ми тричі в ресторані і двічі в кіні, наговорилися досхочу і я трохи піднялася на душі. Бачу, що хлопець дивиться на справи досить реально, що він зовсім не попадає в депресію, має добрий настрій і позитивне наставлення до життя і пробує штурмом пробитися у світ своєї нової професії. Слухаючи його, я почала вірити, що може йому це і вдасться. Він, наприклад, добився в Нью Йорку на інтерв’ю до чоловіка, який спершу навіть через секретарку говорити з ним не хотів, а після розмови з Марком навіть телефонував до якогось продуцента в Марковій справі. Все таки без виїзду до Каліфорнії, мабуть, таки не обійдеться. Марко тільки не може рішитися, чи їхати йому з Кутаком уже тепер, чи пробувати ще здобути щось у Нью Йорку, а потім, якщо не вдасться, поїхати до Каліфорнії самому.

Два фільми, що їх ми бачили, це — “Goodbye girl” — популярна голівудська комедія із дуже добрим новим актором Дрейфусом у головній ролі. Другий фільм — це Куросави “Dersu Uzala” — дуже розхвалений, зроблений з советськими акторами у сибірській тайзі фільм. Старий актор, що грає “noble savage” Дерзу — дуже вжився у свою роллю і тримає увесь фільм, але решта акторів грає патетично, немов школа Станіславського ще далі панує й обов’язує та й цілий фільм має якийсь неприємний для мене соцреалістичний посмак.

Ми з Марком прийшли до переконання, що із Багряного “Тигроловів” можна було б зробити значно кращий фільм. Взагалі Марко захопився цією ідеєю — написати сценарій і запропонувати його комусь у Голівуді. — За таке могла б взятися хіба якась мультиміліонова фірма. Бо для Тигроловів потрібна була б і справжня тайга, і правдиві тигри! Але є в цій речі всі елементи потрібні для масового успіху — включно із актуальністю політичної ситуації і знаменитою любовною фавулою! — Цікавою новинкою і несподіванкою для мене є те, що Марко починає думати категоріями популярного голівудського фільму на масовий ринок, а не якогось мистецького авангарду.

А може він тільки свідомо хоче переставити себе на практичні рейки, розуміючи, що справжнє мистецтво — це люксус, з якого навряд чи можна здобути хліб щоденний.

Засідання редколегії було досить драматичне, а властиво мелодраматичне. Я до засідання трохи приготувилася, прийшла із цілим списком різних ідей (напр. нових постійних рубрик “для жінок, про жінок, гумору, лікарських порад, градуанток, нових видань, нового калейдоскопу, etc.) — мої ідеї пані редактор припали до вподоби, але я мала остаточну нагоду переконатися, що Ляся має схильність не лиш до хаотичности, але і до істерії. Трохи нагадує Наталю Пазуняк, трохи мою маму. Кожну дрібну увагу (не лиш мою, але й М. Барагури, Люби Волинець, Світляни Луцької) сприймає як особистий напад на себе, чого небудь ображується, вважає себе “діткненою”, апелює постійно до співчуття (мовляв, “мігрень”). Коли я переповіла свою розмову по телефону, коли на запитання про враження від числа, щиро сказала, що мені не подобається надмір етнографії, брак віддзеркалення живого сьгоднішнього життя та легковаження журналу Союзом Українок, Ляся пробувала заперечувати, що вона повісила слухавку, що сказала, що жалує, що дзвонила до мене, що образилася. Вкінці засідання пані редактор — на загальне здивування всіх присутніх — ще й розплакалася. Одне слово, якась зовсім невиправдана істерика. Цим способом можна втратити найкращих співробітників — починаю підозрівати, що може і це є причиною, що так мало активна в журналі тепер Люба Волинець. Напевно і відносини з Екзекутивою СУА були б ліпші, якби редактор була більш ділова і зрівноважена людина. — Ми з Лясею розстались у згоді — я навіть, щоб виявити їй надмір своєї доброї волі, запропонувала, що напишу рецензію на друге видання її книжки і взагалі попрощалася я з усміхом, сказавши, “прости мене моя мила, що ти мене біла” — але факт є, що засідання мене прикро вразило, що я вперше подумала собі, що може я таки перецінювала здібності Лясі як редакторки (а я, мабуть, належала до найбільших її оборонців) — і мабуть не скоро буду готова до конструктивної критики в майбутньому. (Добре написав раз Сварог про Чапленка: “йому потрібні не друзі, а шанувальники і лакузи”).

Скінчила другу повість Мілана Кундери *Life is Elsewhere*. Композиція стрункіша і книжка взагалі мені більше подобалася як *Joke*. Але за сповидною простотою скривається досить складна проблематика. Здається мені, що в автора певний нахил до цинізму. У всякому разі, не відчуваю в нього гуманістичного тепла. Може це така реакція на офіційний програмовий гуманізм накиненого соціалістичного реалізму?

Сварог прислав мені листа, в якому не то що не вибачається, але ще й твердить, мовляв, відписаний Гарматенком текст статті не є справжнім плагіатом, бо в ньому тільки біографічні дані про Чикаленка, що їх і я мусіла чейже взяти з якогось джерела! Ароганція *invincibilis!* Спершу думала відповісти на листа, вияснивши, що коли я, напр. пишу, що Чикаленко був людиною поступових демократичних переконань, а при тому діловою, практичною, громадською, etc.- то це не біографічні дані, а моя опінія на основі враження від його “Спогадів” — ітд., ітд. — а крім того залучити хегох закону Copyright (навіть у рецензіях дозволено цитувати тільки певну кількість рядків — а в Гарматенка моїх 93 рядки, та й взагалі без посилань на мене і цитат). Але вирішила, що не вартий він мого

труду. Чи варто взагалі входити у розмови такого рівня?

Сьогодні полуднувала — на запрошення Paul Gay-а у Faculty Club-і з Гейом та двома панамі професорами: John Honnold, з нашої правничої школи та Peter Savareid з Temple Univ. Savareid, що вчить африканське право, є сином відомого і всім нам знаного із телевізії політичного коментатора CBS Eric-а Savareid-а (який, між іншим, тількищо відійшов на емеритуру!) Peter народився в Парижі, в 1940 році, коли батько його був кореспондентом Harald Tribune. (При столі, очевидно, не було розмови про батька, тільки між рядками!) Honnold, довідалася я, їде незабаром до Гамбурга, на конференцію пленіпотентів, мабуть у зв'язку з UNCITRAL, що його Honnold є одним із творців. — Неабияка честь для мене мати до діла з такими людьми. Цікаво спостерігати, якими глобальними категоріями вони думають. Основне зацікавлення Ганолда, наприклад, це “uniform laws” в ділянці міжнародного комерційного морського права. Молодий Саварейд є редактором журналу африканського права, цікавиться особливо “customary law” та правничою антропологією. — Опісля показувала я йому нашу африканську колекцію та вела розмову про те, що ми хочемо нав'язати з Temple програму “cooperative acquisitions” та передати їм спеціалізацію в африканських правничих матеріалах.

Минулого тижня я теж нарешті відбула свій “мітинг” — представивши шефові і колегам свій “революційний” плян “Foreign & international law acquisitions policy for the 1980's”. Sloane прийняв його “in toto” — але я воліла б більше речевої конструктивної критики. Нажаль, немає нікого, хто розуміється більше на матеріялі і на справах. Шкода, що нема MLC. Він своєю критикою міг би багато допомогти, а так відповідальність спадає тільки на мої плечі. Sloane — незлий адміністратор, але в нього часом бракує академічної перспективи. Занадто помітно, що він вийшов із середовища правничої фірми, а не з університету. Тому він і не досить доцінює науку для науки.

14 лютого 1978, вівторок, увечері.

Від суботи до понеділка гостював у нас генерал Григоренко, Петро Григорович з дружиною Зінаїдою Михайловною та сином Аліком. Сталося це досить несподівано й непередбачено: вікендові пляни пішли шкереберть, мусіла посвятити загальні збори Чортополохів та вислухати з цього приводу негодування Слави Б. та інших (мовляв, “через Тебе перенесли на іншу дату, а тепер ти не приходиш!”) Але я навіть не давала детальних пояснень: маю несподіваних важливих гостей, і крапка. — Що більше, в п'ятницю увечері ми з Остапом вирішили, що Григоренкові до товариства варто запросити ще Коропецьких і Гевриків і ми це зробили. — В п'ятницю і суботу я страшенно напрацювалася, зладивши гарну гостину з українським меню (борщ, вареники з м'ясом, голубці з грибами, сирник). Утрудненням і то неабияким є факт, що ми знову маємо сніг і доставка харчів починає бути проблемою. Крім того, Остап має манію завжди в найбільшому розгарі роботи робити якісь глупі сцени (нам треба хіба другої кухні — бо він, коли робить собі “чайочок” не може толерувати факту, що я маю повну кухню роботи — і не можу щоразу до нього достосовуватися!) Но, але, кінець діло хвалить — хоч втома

була в мене така, що я і вночі не могла спати!

Григоренко приїхав до Філядельфії на запрошення Комітету оборони Мороза. Факт, що заїхав до нас був зовсім випадковий. Коли була зустріч з ним “Слова” в Нью Йорку і Зінкевич згадав про те, що він буде у Ф. та потребуватиме нічлігу, Остап запропонував гостинність нашої хати. Но і вони з цього скористали, бо виявилось, що організатори зустрічі між собою розсварилися і не знали, що з своїм гостем зробити.

Я не була захоплена цією ідеєю — що інше, якби це була зустріч із Президією “Слова” — а до політиків наших я маю упередження і не надто великий респект. Всетаки, Григоренко своєю мужністю і поставою в ССРСР заслужив на те, щоб йому виявити бодай трохи гостинності!

Сам він — людина цікава: високий, худий, лисий як коліно. Хоч я і не мала змоги брати участі у всіх розмовах (бо була заклопотана господарськими справами) — то моє враження від нього — наскрізь позитивне. Має в собі щось із лідера — відчуває, що на ньому “мільйонів стан стоїть” і відповідно до цього поводить ся. Не виявляє якихось особливих особистих амбіцій — але з того, що говорить і як говорить, відчуваєш, що він свідомий своєї ролі, немов другий Сахаров. Такі люди і справді можуть розвалити советську імперію — не даром їх там так переслідують! Але Григоренко — це не будівничий України — це людина імперіяльного засягу. В цьому рівночасно і його сила — і його слабкість для нас. Якби такі лідери стояли на чолі національного руху!

Я маю до нього неабиякий респект і подивляю його відвагу і витривалість. Але рівночасно не можу сказати, що він є для мене особливо цікавою постаттю. Я так і сказала Остапові: Григоренко — герой, дисидент — честь йому й слава. А Олесь Гончар — режимний письменник, член ЦК партії. Але коли б я мала вибір, я воліла б гостити Гончара — це будівничий української культури і через те він для мене цікавіша індивідуальність, з ним більше спільних зацікавлень. (Це був свого роду докір — бо коли був у Філядельфії Гончар, то ОТ не захотів піти із ним на зустріч і я ходила сама. Мушу сказати, що Гончар зробив на мене дуже добре враження — це письменник на висоті, свідомий своєї місії. А факт, що він ще й досі у ласках, на висоті суспільства — тільки підкреслює його трудну роллю. Значно легше сидіти у тюрмі, як пробувати у щоденній повній конфліктних ситуацій і небезпек праці, підносити українську культуру на вищий щабель. Така людина немов біжить по дроту електричному над прірвою — і яка вона самотня — між молотом ворога, що його ціль — знищити все, — і ковадлом рідного примітиву, що з власної дурноти є найліпшим співробітником цього ворога.

Зінаїда Михайловна — сива, худорлява жінка з інтелігентним обличчям. Вона — росіянка. Багато допомагає генералові. Він у неї — другий чоловік. Першого — Єгорова — більшовики знищили після війни. — Алік, син Єгорова, — недоумкуватий, недорозвинений. Виглядає на хлопця, хоч йому вже 42 роки.

18 лютого 1978, субота.

Нарешті дочекалася я суботи! Останні три дні почувалася так втомлено, що двічі вранці, вийшовши вже з хати, верталася, щоб, може, залишитися вдома — але потім передумала і таки примусила себе іти до роботи. — За кілька днів маємо їхати на Багами: кажу своїм колегам на роботі: I hope I can last until my vacation.

Тількищо прочитала Чапеків *Absolute at large* (Заголовок в оригіналі: “Фабрика абсолюту”). Цей жанр літератури дуже мені до вподоби (Волтерів “Кандід”, “Острів пінгвінів” Анатолія Франса завжди були моєю улюбленою лектурою!) Але книжка має чимало манкаментів — перша її частина сяк-так тримається купи, але друга — хроніка світових подій не вкладається як слід у рамки стрункої композиції. “Війна із саламандрами”, що її я читала в українському перекладі, подобалася мені значно більше. Всетаки хочу прочитати ще “Кракатіт” та “RUR”.

Факт, що читаю Чапека тоді, коли я в половині Джойсового “Ulysses”-а свідчить про те, що цей твір мене не притягає. Але я таки примушу себе докінчити його. Хоч взяла вже з бібліотеки іншу книжку — зовсім випадково, вибираючи лектуру для Мама (я їй принесла зібрані твори Ірини Вільде). Натрапила я на якусь повість Миколи Руденка. Візьму із собою на вакації. — Раніше була б нею, мабуть, не зацікавилася, бо сподіюсь, що це — стандартна советська, може і пропагандивна, повість. Але, зваживши на те, що Руденко мав відвагу сказати своє слово проти всесильного режиму, дуже зацікавилася його особою. Саме такі правдиві советські люди, члени партії, комуністи, як Григоренко, Руденко можуть розвалити імперію — хоч і як це нашим націоналістам не подобається.

Рівночасно теж підготовляю рецензію на Harvard Ukrainian Studies. Прочитала з великим інтересом і вдовolenням перші два числа. Журнал справді на рівні — щоб лиш можна його втримати й розбудувати!

В середу були з Остапом на фільмі Бунуеля “That obscure object of desire”. Фільм мені незвичайно подобався — знаменита комедія, давно я не мала такого вдовolenня від фільму — навіть дала понести себе сміхові! Притаманні Бунуелеві сюрреалістичні прийоми — такі помітні у фільмі “Discreet charm of the bourgeoisie” — тут майже не застосовуються. Тема — поспіль традиційна, майже старосвітська. Але сценарій сповнений дотепом і знаменитими непередбаченими гумористичними сценами (капітальна сцена, як герой фільму виливає відро води на голову дівчині, що вийшла до нього до поїзду!) Прекрасна фотографія — чудесні мистецькі види Севілі, Мадриду — вперше в житті захотілося мені поїхати до Іспанії! Дуже добре грають актори, першорядна режисура. Жіночу ролю грає дві акторки — і я помітила це тільки при кінці фільму, та й то тільки після того, як Остап звернув на це мою увагу.

Вже південь, а я ще в ліжку. Відпочиваю. Остап пішов до церкви, на панахиду чи б пак похоронну відправу. Помер Тершаковець, старий його професор з академічної гімназії у

Львові. Було йому щось 93 роки. Була б і я пішла — але після останніх трьох днів думаю, що мені конче треба трохи відпочати. Організм потребує “recuperate”.

Зараз треба буде мені вставати. Пора приготувати дещо до виїзду. В п’ятницю маємо відлітати о годині 8-ій вранці. Отже сьогодні і завтра єдиний час зібратись.

На дворі знову почав падати сніг. Цього року зима, як ніколи. Була надія, що може трохи стопитись старий сніг, але де там. Маємо новий “installment” і не відомо скільки його нападає? Щоб хоч все було гаразд до п’ятниці, щоб могли дістатися на летовище і виїхати! — І відпочити тиждень у сонці!

21 лютого 1978, вівторок.

Маю вже справжній Reisefieber! Безліч дрібних справ до полагодження: гроші і подорожні чеки із банку, підстригти волосся, купити ще деякі потрібні дрібниці. Приплив енергії дозволив мені навіть викінчити рецензію на Harvard Ukrainian Studies. Сьогодні післала до Нашого життя. Ляся скаже: а то вперта. Не дарує свого Гарварду! Ну тепер їй незручно було б відмовитися. Але побачимо!

З рецензією (англомовною) на Ізарського не маю щастя. Субтельний повернув її мені, мовляв Harvard Ukrainian Studies не рецензуватиме белетристичних творів взагалі, тільки наукові. — Не знаю, куди мені її післати — а хочу конче, щоб це був якийсь поважний, а по можності — чужий журнал.

В понеділок мали ми несподіваний переляк. Ія подзвонила, що хоче прийти, поговорити в одній справі. Щось сталося? — питаю. — “Ну, нічого важного, я прийду, то розповім.” Хлопці обидва були на вікенд в Нью Йорку, вона теж. Отже я схвилювалася, не знаючи що сталося. Поки Ія приїхала, мене вже із великого страху за дітей, розболів шлунок, аж мене прочистило. — Тимчасом виявилось ось що: вона з Марком і Раном Кутакком їздила в п’ятницю фільмувати Кутаків фільм. В’їхали вони автом до якоїсь фабрики General Motors і почали знімати. Була субота, людей на роботі було обмаль, і сторожі фабрики пізно їх спостерегли, наробили паніки, закликали поліцію і наших фільмарів — заарештовано! Кутак потелефонував до свого батька-адвоката в Конетікат — той прислав за них “bail” 150 дол. і їх після двох годин звільнено. Мабуть, буде судове доходження за “trespassing”, а може грошева кара за те, що Кутак фільмував без дозволу. — Вони дуже налякалися, і, мабуть, боялися нашої суворої догани. Але я була така щаслива, що вони цілі, здорові, що нічого дітям не сталося (бо боялася я і за Марка, і за Максима), що вся ця пригода видалась мені дрібною справою.

Кохані, наївні, чесні, порядні діти! Скільки то батьків мали вже справжні проблеми з дітьми і з поліцією! І не такі комічні!

Nassau, Bahamas. 25 лютого 1978.

Перші враження були розчаровуючі. Погода хмарна, 69°F з холодним вітром, рослинність нецікава й убога, острів місцями занедбаний, брудний, а наше замовлене помешкання, хоч “адекватне” — в поганому досить місці, в будинку, який фактично ще у стані ремонту, з поганючим видом, здала від моря. Ми всі четверо з Людою і Зенком “спустили носи” — але ми з Зенком пішли до бюро, бо вирішили, що мешкання варто було б змінити на інше. І нам це вдалося! Доплатили по сто доларів і у висліді маємо дуже гарний апартамент, на першому поверсі, з видом на море, і на пальми на маленькому приватному пляжі. Архітектура віллі трохи на еспанський лад, в середині є город із басейном, ростуть пальми й інші південні рослини. Увечорі все це освітлене і робить приємне екзотичне враження. Ми фактично живемо в дільниці Cable Beach — до самого Нассау треба їхати маленьким автобусиком Jitney — майже пів години. (Авта тут їздять по лівому боці — Зенко вже заповів, щоб ми навіть не думали винаймати авта!) Сьогодні вранці ми вже були в Nassau. Багамський мурин, що був шофером jitney, повіз нас не звичайною дорогою над морем, а бічними вулицями і дорогами — і це була справжня краєзнавча тура. Не виключене, що шофер наш зробив це навмисне: хотів може показати, як тут насправді живуть місцеві люди. Багамські халупки без фундаментів не можуть конкурувати своєю нужденністю із страхіттями, що їх я бачила в Мехіко — але вони назавжди розбили в моїй уяві образ фешенебельного Нассау, що має репутацію досить заможного караїбського порту. — Саме місто теж не таке, як я собі чомусь уявляла. Порт, правда, досить рухливий — сьогодні стояв тут закорений великий пароплав Leonardo da Vinci — деякі крамниці багаті європейськими, азійськими та африканськими виробами, є деяка кількість елегантних віл та готелів — але контраст з убогістю надто кидається у вічі і це робить неприємне враження. В нашій егалітарній Америці ми вже від цього відвикли.

Сьогодні приїхала вже теж п-ні Ася Цісик — отже ми в комплеті і маємо всі веселі настрої, не зважаючи на все. (Чудовий вид із нашої вітальні, веранда, пальми, хвилі моря, що розбиваються із шумом об скелю нашого приватного пляжу — мають на це вирішальний вплив). — Двічі їли в ресторані, але вже теж двічі варили в нашій власній кухні, багато часу проводимо довкола стола при чайочку (з румом!) і французькому хлібі з варенням, підтягаємо один одного, розповідаємо анекдоти, регочемо. — Бракує нам дуже радія і музики. Варто було взяти з дому бодай маленький транзистор. — Не знаємо теж, що в світі діється. Сьогодні по радіо в jitney почули уривок вістки про те, що говорять про якусь можливість виміни політичних в’язнів Чіле, Америки, ССРСР. Згадувалось при тому прізвище Щаранського. Ех, як би так випустили когось з наших.

26 лютого 1978, неділя. Cable Beach, Nassau.

Сьогодні уродини Асі Цісик і може з тої нагоди випав прекрасний сонячний теплий день! — Як зараз міняється увесь світ від радості сонця! Море — прозора аквамарина, вся довколишня природа радіє кольорами! Ми на лежаках, під пальмами, слухаємо як розбивається об берег хвиля.

27 лютого 1978, понеділок. Cable Beach, Nassau.

Вчора мали прекрасну вечерю в Cafe de la Mer à conto Асі та її уродин. Filet mignon plus martini + beaujolais та ще й на кінець Bahamian coffee, що її підготовка була справжнім драматичним показом: рум в склянці запалений горить блакитним полум'ям, додають до нього ще якийсь напитек + каву + пінку — міцний гарячий знаменитий напитек! Чи можна дивуватися, що ми в піднесеному настрої?

Сьогодні знову прекрасна погода. Я навіть уже купалася — чудесна, чиста-чиста вода — видно дно крізь прозору аквамаринового кольору воду. Ах, який люксус! — А ще в лютому!

28 лютого 1978, вівторок. Cable Beach, Nassau.

Ночі тут сповнені зір — і то, мабуть, не зовсім такої як наша, констеляції. Великий Віз, здається, на краю неба, з дишлем оберненим у море. Але це ще, мабуть, не те південне небо, на якому має бути південний хрест. Немає між нами нікого, хто розуміється на цьому і міг би вияснити.

Сьогодні знову погідний теплий день. Всі наші вибралися до Nassau, а я залишилася вдома. (Прийняла наніч таблетку на шлунок і не хочеться мені бути здаля від хати. Зрештою — сьогодні я — господиня: треба купити харчів, зварити обід, тощо. Ми — чергуємось. А крім того — мені потрібно пару годин самоти. Взяла із собою матеріали і хотіла б приготувати для Нашого життя обіцяну статтю про Equal Rights Amendment).

Сиджу на нашій веранді і люблюсь чудесним видом на море. Вода — синьо-зеленкавого кольору, гладка-гладка. Перед нами, з правого боку, якийсь невеликий острів. Зліва — безкрайний горизонт. Між морем і будинком невеликий город із пальмами, травою, кущами, невеличкою альтанкою, двома перманентними з пальмового листя зробленими парасолями. Є білі лежаки і shuffle-board для гостей і відкритий туш. Берег тут високий, підмурований — до води можна зійти широкими камінними сходами. Збоку теж чистенький пісковий пляж. Пляж вузенький, але людей тут обмаль. Немає, очевидно, жодних "lifeguard"-ів. Пляж і доступ до моря поділений між приватні вілли-готелі: навряд чи можна було б пройтися берегом довкола острова — але може я помиляюся, не пробувала, не знаю.

Дивує мене, що тут так мало квітів. Цвітуть, правда, де-не-де олеандри, сходи до нашого будинку обвиті якоюсь пнучою екзотичною рослиною, що має великі пахучі квіти, на столі — після щоденного прибирання нашого помешкання готелевою службою (— аякже!) — з'являються у флаконі цвіти, що їх ми наніч мусимо виставляти на веранду — такий в них міцний одурманюючий запах — але в порівнанні з рослинністю, що її ми бачили узимку 1974 року в Miami Beach — все це здається надто скромним. На Флориді тоді ми бачили помаранчеві дерева, що мали овочі і цвіт одночасно, чудесні цвіти, кактуси колосальних розмірів, різних видів пальмові дерева, безліч екзотичних кущів — невже все це було штучно культивоване? Бо чому ж тут цього немає? Адже ж ми далі на південь,

рослинність повинна бути ще буйнішою!

1 березня 1978, середа, Cable Beach, Nassau.

Сьогодні робили прогульку човном — Glass bottom boat — і оглядали риби й коралеві рифи крізь скляне дно у човні. Це було цікаве урізноманітнення, хоч перебільшена рекляма обіщувала щось більше. Насправді, морська фауна і флора тут не такі аж надто багаті. Одне, що я довідалась при цій нагоді — це те, що колір води залежить від того, чи дно покрите білим піском, чи водоростями і травою. Це мене фасцинувало і я запиталася багамця: бож їдемо човном просто з одної полоси — кольору аквамарини — в другу — темно синю. Я ці зміни кольору води давно вже колись запримітила із літака, і щойно сьогодні отримала таке простеньке вияснення.

Їздили теж по дорозі на Paradise Island. Це справді розкішна і культивована ідилія — але там вже тепер є деякі великі готелі, між іншим, Holiday Inn, і пророкують, що незабаром перетвориться цей райський острів у другий Miami Beach.

Встигли повернутися ще завчасу, щоб покупатися на нашому “власному” пляжі. Ця вода — справді безконкурентна. Такої купелі досі не знала. Сьогодні був трішки вітер і були невеличкі хвилі — а часом хвиль і взагалі немає. Luché, calmé et volopté, мовляв Бодлер.

2 березня 1978, четвер, Cable Beach, Nassau.

Сьогодні було хмарно і трішки холодніше. Ми з Остапом провели день в ботанічному саду в Нассау, оглянули виступ флямінгів в Adastra Gardens, а потім купували в Нассау дарунки хлопцям, Ії, Мамі, собі. В ботанічному городі нарешті знайшла цю різноманітну рослинність, що її сподівалася побачити на всьому острові. Всетаки, квітів обмаль, мабуть пора року невідповідна. Флямінгів у Маямі було зо дві сотні — тут їх було всього 18 — але зате ми бачили їх зблизька. Повернулися додому пізнім пополуднем. Ще встигли трохи почитати на лежку (Я читаю Руденка “Вітер в обличчя”, Остап — автобіографію Бенвенутої Челіні. Челіні, між іншим, одна із цікавіших книжок, що їх я колинебудь читала. І знайомство з ним завдячую курсові “Books for the Bookmen” в бібліотекарській школі. Я вибрала тоді собі жанр біографії і вперше читала Плутарха, св. Августина, Руссо, мадам де Севіньє...)

8 год. вранці, субота, 4 березня 1978. Cable Beach, Nassau.

П’ятниця — вчора — був наш останній повний день на острові. Погода була сонячна, але був сильний вітер, на морі вперше за наш побут тут з’явилися білі гриви хвиль на обрії. Вода була тепла, але не така розкішно-чиста, як звичайно. Мабуть далеко на морі десь пройшла буря.

Ми провели цілий день на нашому пляжі, втягаючи в себе рештки південного сонця.

Відпочивали, читали, купалися, а в перервах між тим — їли. (Я жартую, що ми всі прибудемо тут на вазі — а крім того “розп’ємося” — горілка тут значно дешевша, як у нас в Америці — отже до ланчу і до обіду обов’язковий screwdriver- а потім чай з румом!)

Увечорі поїхали до міста, до ресторану Europe на прощальний обід. Це фактично був обід з нагоди нашої з Остапом 29 річниці шлюбу, що припадає завтра — отже ми були “господарями”, тобто “фундували”. Ресторанчик німецький, не такий дорогий як Cafe de la Mer, але з більшим вибором страв. Martini і знамениті hors d’oeuvres зразу підняли нам усім настрої — дуже смачні були жаб’ячі лапки, що їх замовила Люда і ми всі пробували, оригінальні були мої слимачки — escargots, хоч не такі аж надзвичайні у смаку, щоб їх у майбутньому повторяти, добрі дуже і свіжі, як ніде — креветки-шримпси. А для Остапа, Зенка, Люди й Асі був смачний вибір: Wienerschnitzel, телятини Cordon bleu, качки, ще якоїсь телятини. Все це, очевидно, з вином. На десерт поділилися двома колосальними порціями сирника. Вечір нам вдався перша кляса, а настрої піднісся ще більше, коли ми, покликавши таксі, запримітили, що на дворі — зливний дощ! Це лиш підкреслило факт, що ми мали неабияке щастя цілий минулий тиждень.

А зараз встаємо, пакуємось, снідаємо — і на летовище. Погода хмарна, хоч дощ, мабуть, уже перестав. Та тепер нам це вже байдуже. Їдемо додому!

Увечорі в суботу, 4 березня 1978. Філядельфія.

Ну, от ми вже вдома. У Філядельфії вчора впало 7 інчів снігу — так що ми повернулися назад у зиму! Нажаль!

Ждала нас гора пошти і навіть досить цікавих газет. Але і прикра вістка: померла Оксана Генгало. Це нас обоїх з Остапом дуже прикро вразило, тим більше, що похорон відбувся уже сьогодні вранці і нам жаль, що не могли віддати їй бодай цієї останньої скромної шани. Жінка була бойова і завзята, що й казати. Її позитивної постави до життя могли позаздрити навіть молодші за неї. 15 років боролася з хворобою рака і не падала духом, дожила до 70-ки. Культурна й цікава була людина. А до мене ставилась приязно — не забуду її вступного слова на моєму авторському вечорі десь мабуть уже з десять літ тому!

Але мусимо тішитись, що немає жодних гірших новин. Телефонували вже до обох хлопців — все гаразд. Максим трохи простуджений, але нічого серйозного, а Маркову справу з “trespassing” вирішено так, що “пошкодована сторона” відкликала свої претенсії і “charges dismissed”. Я так і думала, що за таку дрібницю не буде консеквенсій. — Всетаки, мали фільмарі життєву науку, яка їм придасться в майбутньому. Мама і Тато теж тримаються, здорові, хоч Мама, як звичайно, дуже розчулена смертю Оксани Генгало.

Між поштою є і лютневе число Н.Ж. з моєю статтею про Бабцю. Знімка вийшла гарно. Ляся послухала моєї ради і дала теж фотокопію автентичного Козакового тексту, що зробило статтю ще живішою.

7 березня 1978, вівторок.

Вчора були з Остапом на фільмі “A special day”. Sophia Loren і Marcello Mastroianni були, як звичайно, на висоті завдання. Остап трохи критикував сам сценарій — мовляв, бракує глибшого психологічного обґрунтування і постаті надто шаблоніві. Але мені фільм подобався. Я інтерпретую його, як образок із життя жінки, яка раптом усвідомлює, що не все у її житті — гаразд, як певний психологічний злам, що для нього Мастройанні є не більше як каталізатором. — Повертались додому автобусом — Остап гдирав і нарікав на невігоди і цим трохи зіпсував мені настрої. — Конче треба буде мені навчитися добре їздити автом, тоді ці справи були б значно облегшені. Але коли це буде, і чи взагалі? За всю зиму я ні разу не їздила. Сніг лежить уже один на одному, повно льоду, небезпечно навіть для добрих шоферів!

Закінчила читати “Вітер в обличчя”. Руденко — вправний, талановитий, професійний письменник — але нічим у цій книзі не вибивається понад советський штамп. Повесть написана, немов за всіма правилами советського соцреалізму. Автор не відступає від схеми ні на йоту. (Цього напр. не можна б сказати ні про Гончарів “Собор”, ні про “Тронку”, ні про “Циклон”!) Цікавий і повчальний у Руденка побут — і цікаво теж як він описує і бачить ролю напр. парторга — що є, можливо, чи не головним героєм твору. В книжці не робиться жодних різниць між національностями — і це дуже вимовний деталь. Його постаті за національностями взагалі не оприділені, з одним-двома винятками. Коли описує бібліотеку, то прізвища Пушкіна і Шевченка згадуються так, немов вони належать до тієї самої літератури. Нажаль, цей опис ближчий, мабуть, до дійсности якою вона тепер там справді є. Одне слово, книга про “радянських людей” і тільки випадково написана українською мовою. Цікаво, що теперішній Руденко думає про цю свою ранню творчість?

Ізарський прислав мені знову дарунок — листування Рільке із Лю Саломе та байку Гессе, фотодрук автографу. Аж дивно — ми з ним майже незнайомі, а як прекрасно, інтуїтивно, вгадав він, що може зробити мені велику приємність! — Трохи мені ніяково: першу книжку — біографічний альбом Гессе — я ще могла вважати за реванш за календар, що його я йому послала (з гарною графікою середньовічних німецьких міст) — але це вже трохи занадто. (Ще трохи й Остап буде заздрісний — він рідко ревнує і напевно заперечив би ревності взагалі. Але моя перша і єдина особиста зустріч і задушевна довга розмова з Ізарським — багато-багато років тому — викликала в нього ревниву реакцію. Мабуть, відчув потенційного конкурента...) Все ж моя переписка з Олексою Григоровичем цікава, приємна: він — найкультурніша людина, з якою я тепер маю контакт. Не хотіла б я цього контакту втратити через якусь безпідставну примху ревливости.

9 березня 1978, четвер.

Підслухана розмова. Передвчора, по дорозі до підземки. За мною двоє. Студенти.

Вона: Ever been to Spain?

Він: Yeh. Barcelona. That's where the river is. Hills like white elephants. D'you know it?

Вона: What?

Він: Short story. Hemingway. About a train ride to Barcelona.

Вона: Oh?

Він: Read it. You'll like it. It's only about two pages.

Вона: Some short story!

Він: A very short short story. We had it once in English lit. It's the most complicated two pages you ever read.

Шкода, що не сказав хлопець дівчині, що це про “trainride”, який вирішує і перерішує життя, що це про рішення дівчини робити аборт чи ні, і натяк на те, що це рішення назавжди змінить її любов до хлопця, що після цього горби уже не здаватимуться білими слонами... Деякі мої знайомі, прочитавши мій переклад в Українській Літературній Газеті (гай, гай, коли це було) теж до цього не додумались.

13 березня 1978, понеділок.

В суботу були з Остапом на “Науковій Шевченківській Конференції”, що її замість “академії” влаштували УКК і місцеве НТШ. Приємно було мені, що Остап тим разом захотів дотримати мені товариства — ми вже досить давно не були разом “на людях”. (Він останнім часом їздив до Н.Й. на вечорі “Слова” сам — а імпрези у Філя., що на них ходила я, напр. вечір Ярославської чи вечір конкурсу СФУЖО були такого рівня, що було б навіть дивно, якби йому хотілося витратити на них час!) Відважився навіть мій Сясь взяти авто і поїхати зі мною. Сніг вже топиться і дороги трохи чистіші. Вступили до книгарні, оглянули деякі книжки — не мали, правда, при собі грошей, ні чека, щоб купити Шевченківський словник” (2 т., кийське видання) або 7-томове видання творів Коцюбинського, що мене дуже зацікавило — але добре, що оглянули ці видання і знаємо, що вони є у продажі.

Сама конференція, нажаль, не була на належній висоті. Правда, самі прізвища доповідачів вже заздалегідь перестерігали, що сподіватися за багато не можна. Все таки, я думала, що сама назва “наукова конференція” до чогось зобов’язує і хотіла дати їм “benefit of doubt”. Програма на папері виглядала не найгірше: три доповіді (Романенчук, Пазуняк, Лужницький) плюс читання Шевченка у виконанні Пінота-Рудакевича і виступ п’яністки Гординської-Каранович. Організатори, видно, хотіли влаштувати щось між “конференцією” і “академією”, і тому, мабуть, не вийшло ні одне, ні друге. Всі три доповіді були на висоті популярної доповіді на Шевченківському святі, музика відпала “з технічних причин”, найліпший був сам Шевченко, хоч у читанні Пінота випали чомусь деякі загально-відомі фрази... Взагалі, всупереч сподіванням, не довідалась я нічого такого про Шевченка, чого не знала раніше.

В суботу увечорі приїхав теж — тільки на неділю — Марко. Його виїзд до Каліфорнії — далі актуальний, тільки відкладений на пізніше — мабуть після Великодня, тобто при кінці березня, може з початком квітня. Ну, що ж. Мусить статися. Як поїде — не скоро,

мабуть, знову побачимося.

Мама знову мала пару днів клопіт із серцем. В неї ці фібрації цієї зими повторялися вже кілька разів. Каже лікар, що треба випробувати якийсь новий лік — Norpace. Турбуюся трохи ними — поки живуть обоє, то ще “яко-тако”, а що буде, як одне з них помре? — Но, але жити треба з дня на день, і тішитись кожним дарованим днем.

І я тішуся. Зокрема ж тому, що між нами з Остапом така тепла, сердечна комітива. Унікаємо того, що нас ділить (тобто гострих суперечок на літературні теми). Наголошуємо те, що нас єднає — і добре нам із тим. Тепла домашня атмосфера тим разом навіть успокоїла мого Сяся до тої міри, що він не хвилюється навіть фактом, що дах таки справді тече — не витримав зими — і треба буде давати новий. Ось так ми вийшли на нашому довір'ї до свого українського майстра!

15 березня, середа, 1978.

Вчора була в нас Віра Лащик. Інтерв'ю з нею помістив і Philadelphia Journal (у скороченій формі) і Jewish Life. Це справжній успіх і я тішуся, що наші зусилля не пішли намарне. Приходила дякувати мені за допомогу. Але цієї справи в жидівських колах ніхто не міг би порушити — тільки вона. Сміюся, мовляв, цей журналіст має рацію, коли каже, що вона все життя присвятила українсько-жидівським стосункам. Ну, кажу, це неабияке зобов'язання на майбутнє! Ледве перемовила я її, що треба цю інформацію подати і до нашої преси — в загально громадському інтересі. Вона трохи боїться надмірної “publicity” між своїми. Потішаю її, найгірше, що може статися, це те, що наші явні і скриті антисеміти почнуть називати її “жидолубкою”. Чи це аж так уже погано?

Почала читати Гуцала “Передчуття радості”. Яка ж у нього багата й жива мова! Постараюся поробити собі виписки — це справжній лінгвістичний семінар. Може щось “всякне” і запам'ятається. Не легко поборювати свою мовну вбогість, живучи й працюючи в чужому оточенні, на далекій від мовознавства професії.

Кілька вечорів присвятила для впорядкування фотографій — не лиш нових із подорожі на Багамські острови, але й тих із літа, з Європи. Ще залишається чимало із давніших років — це неабияка робота!

Аж дивно, що я за це взялася — бо маю цілі гори всякої праці — аж занадто, аж відчуваю неприємну пресю (може й тому взялася до знімок, щоб психічно відпружитись). Передусім маса паперів чекає на моє рішення на роботі — а крім того всякі зобов'язання: кореспонденція (треба відповісти Ізарському, Винареві і ін.), бібліографія — і англійська і Остапова, рецензія на Journal of Ukr. Graduate Studies, інтерв'ю з Квіткою Цісик, анкета для Н.Ж., книжки для каталогів для Пластової Бібліотеки, Чортополохий збірник і 20-ліття бібліотеки та літ. конкурс з тим пов'язаний, рецензії для World Literature Today і на книжку Любович (бо вже обіцяла) — Недавно, в додатку до всього цього, мусіла

переписати Татові допис про роботу Просвіти в Устріках Долішніх, де він був головою в 1930-их раннях роках. Писати він не вміє, а виправляти його — справа ризикозна і коштує чимало нервів. Аби лиш не захотів писати таких еляборатів як постійне габбі!

Марінчак із Харкова зробив мені несподіванку і прислав підручник клясифікації для масових бібліотек, що його я шукаю вже від літ. Будучи в Харкові в 1974 році, я разом з Віктором ходила була по книгарнях і бібліотеках і шукала за цим виданням. Але тоді були ці речі тільки російською мовою — і Марінчакові було прикро, що я не могла знайти українського видання, хоч знала, що такі існують і мала повні бібліографічні інформації. Уважливий він чоловік! — Треба мені буде пошукати ще за якимись виданнями з психолінгвістики, щоб йому зрванжуватися. А крім того не можу наважитись: послати йому свою збірку поезій, чи ні? Чи могла б така невинна і аполітична книжечка пошкодити йому чимнебудь? Що було б йому цікаво її отримати, в цьому не маю сумніву.

26 березня — тобто за десять днів уже — Великдень — і Максим приїде додому на кілька днів вакацій. Буде, мабуть, і Марко — чи не востаннє перед виїздом до Каліфорнії. Отже треба буде підготувати свята. — Одне слово, мені треба думати не про що інше, а про господарські справи. А ще й дах тече — отже є й додатковий клопіт!

16 березня 1978, четвер.

Знову впав сніг — і біло, біло! Аж не віриться: здавалося передучора, що йде весна — це ж половина березня! Ну, доки вже?

21 березня 1978, вівторок.

Весна. Не тільки на календарі, але й справді. Правда, на нашому городі, на північному боці, ще й досі лежать великі клапті брудного снігу — але це вже недовго. Сонце. Тепло. Вулиці вже зовсім чисті (Доведеться мені знову практикувати їзду автом!)

Здавалось би — треба радіти. Проте мені насіла на душу знову якась нудьга, що ние і відбирає охоту до щоденної праці. Пару днів мене гнітила. Вчора прийшла кульмінація. Вранці встала, зібралася до роботи. Шлунок мені трохи не справлявся, але вийшла з дому — і вернулася раз — потім знов вийшла, а тоді вернулася вдруге і з твердим рішенням залишитись удома.

День відпочинку й самотности добре мені зробив: відпружилася, шукаючи чогось, знайшла в Остапових паперах нові його сонети — і факт, що він пише, що наше — трохи може нудне, але унормоване й спокійне життя, дає йому досить стабільности, щоб присвятитися трохи і творчій праці — загрів мене радістю і розвіяв нудьгу. — Взяла себе в руки, написала рецензію на Журнал Вищих Українознавчих Студій до Н.Ж., взялася трохи знову до упорядкування паперів Остапової бібліографії.

Марко випозичив “van” і поїхав завезти Максимові своє бюро з Нью Йорку: ліквідує мешкання перед виїздом до Каліфорнії... Вже говорили вчора по телефону з Максимом: Марко щасливо заїхав, бюро вже у Максимовім помешканні і хлопчисько тішиться — бо це гарний бюровий мебель стандартної величини (— Марко зовсім даром zorganizував собі його у Нью Йорку від якоїсь фірми) — не те, що старий грат, що його наш Цюп закупив десь був у Кембридж за 30 дол.!

29 березня 1978, середа.

Великдень вдався нам надсподівано гарний. Погода, правда, була нікудишня: дощ лив у суботу, і в неділю, і в понеділок. Але хлопці таки приїхали — навіть Марко, який перестерігав мене, що може йому не вдасться прибути. Були ми вже разом у суботу: вони приїхали під вечір, просто на обід: Максим з книжками-дарунками для мене й Остапа, та ще й з букетом нарцизів! — справжній джентельмен! Святкували в п’ятку (з Ією) — у суботу, і двічі в неділю (бо я крім великоднього полуденка зробила ще звичайний гарячий обід із качкою на вечір). Була сердечна атмосфера — добре, що не було нікого стороннього, хто міг би нам її зіпсувати. Не відомо, чи скоро зійдемося знову так у тісному родинному колі: Марко таки їде до Каліфорнії — в цю суботу роблю йому невеличке прощальне “party”. Вже телефонувала я у суботу ввечері до Лялі і вона запросила Марка до себе, разом з Кутаком, на перших кілька днів, поки знайдуть собі якесь помешкання. Не люблю користати з чемностей, але чого не зробиш для дітей? Я навіть вчора вже вдруге написала до Ляни й Михася Яримовичів — Марко їх відвідає, може Михась міг би йому допомогти.

До мами й тата ходили тільки з побажаннями. Приїхав Андрій з Марійкою і Сонею — отже вони не були самі. А я була рада теж, що плоди моєї праці не пішли намарне: наробилася я в п’ятницю і в суботу: не лиш пекла паски, сирник, шинку, приготувляла різні приставки й салатки, але навіть трохи упорядкувала город. Трапився мені цікавий інцидент. Наші нові сусіди — мурини, чоловік і жінка середнього віку, на прізвище Martin. Вже від довгого часу маємо клопіт із листям із їхнього дуба — цілі тони його спадають на наш “driveway” і я маю з тим багато роботи, зокрема осінню. Найгірше, коли сусіди лишають своє листя незібране, бо тоді вітер жене його на наш прочищений вже город і це — сизифова праця. В п’ятницю я, працюючи пополудні на городі, хотіла піти і сказати Мартінам, щоб збрали своє листя, бо вже мене злість брала. Але їх не було вдома. В суботу прийшла мені до голови щаслива думка: я запакувала одну малу пасочку і пішла до сусідів на “friendly call”. Це прості люди, робітники, не дуже навіть грамотні мабуть, ані не “articulate”. Це шкода, бо в нас з ними не багато спільного. Але я не расистка і чорна їхня шкіра мені зовсім не перешкоджає і сусідство з ними зовсім мене не лякає. (Наші земляки часто попадають в паніку, коли в їх околиці появляться чорні мешканці, і негайно продають хату. Але я думаю, що поки чорні не матимуть доступу всюди, поти будуть продовжуватися в Америці соціальні нерівності, яких треба соромитись перед чужинцями. Я думаю, напр., що довоження дітей автобусами до шкіл для вирівнання рас не є найкращою розв’язкою — було б ліпше, якби білі і чорні люди мешкали в тих самих

дільницях — тоді діти їхні могли б разом ходити до школи пішки!) Що інше — клясові різниці. Надмірних розбіжностей, що доводять до революцій, ніхто вже хіба серйозно не пропагує — всетаки, думаю, деякі клясові різниці між людьми завжди були і будуть — і це зумовлене не лиш майном, але освітою, професією, зацікавленнями. І не завжди найкращою розв'язкою є накидати пролетаріятові вартості міщанського характеру — напр. давати змогу людям без грошей ставати власниками хат! Домовласництво вимагає певних дрібноміщанських прикмет: ощадности, дбайливости, чистоти. Богемісти (не лиш пролетарі) на домовласників не надаються.) Але досить дигресії! Мої добросусідські заходи дали чудові наслідки! Мартіни не лиш зібрали власне листя, але й допомогли вичистити гнучу рослину (не знаю назви), що росла на нашому спільному мурі і що її після цієї гострої зими таки треба було до пня вирізати. Отже ми вже таки й справді готові до весни! З землі поволі вилазять мої тюльпани й нарцизи. Крокуси, нажаль, білки повигрібали зараз же після того, як я їх посадила. Ну, що зробиш! Треба буде на це місце посадити щось інше!

3 квітня 1978, понеділок.

Відшуміла Маркова прощальна “party”. Прийшло яких 15 молодих людей, Маркових та Їних товаришів. Ми з Остапом “відтягнулися” нагору, щоб їм на заважати. Бавились вони при голосній музиці до 2 год. ранку. Марко трохи за багато випив і опісля всю ніч був хворий. — Одне слово, ніч пройшла для мене майже без сну — а що підготовка теж забрала два вечорі та й цілий день у суботу — то я таки добре втомлена. Гостина вийшла гарною, молоді були видимо задоволені — але мені, очевидно, невимовно сумно. — Сьогодні вранці Марко ще поїхав до Нью Йорку. Виїдуть, правдоподібно, у середу — вступлять ще додому, тобто до нас, але вже може й навіть не ночуватимуть, а тоді — далекий шлях до Каліфорнії. — Беруть авто в якоїсь фірми, що в цей спосіб організує перевіз авт з одного побережжя на друге — щоб лиш все це відбулося щасливо і без поганих пригод. Щоб Кутак виявився добрим товаришем, взагалі, ох, щоб уся ця ескапада увінчалась успіхом! — Марко потішає мене: як не вдасться — повернуся і піду студіювати право!

На суботу заповіджене засідання редколегії Н.Ж. у Нью Йорку. Любович настоює на тому, щоб я приїхала — має бути теж І. Рожанковська, голова СУА (Лотоцька колись бувала на всіх засіданнях, але І.Р. буває рідко — не знаю, може Любович її не запрошує?) Не знаю, як поїду — я така втомлена — і фізично і душевно, а ще й розбирає мене якась простуда!

5 квітня 1978, середа.

Марко з Кутаком виїхали сьогодні в далеку дорогу. Дістали авто Мерседеса з мотором Дізеля — гарне, вишневого кольору, здається, що зовсім нове. Але у вівторок, отримавши авто, весь день втратили в Н.Й., бо ніяк не могли спакуватися. Врешті купили “rask” на

дах і частину речей повезли на даху... Приїхали з Н.Й. уночі — а виїхали сьогодні зараз після полудня. Не було вже навіть часу добре поговорити. Обійшлося без прощальних сцен. Марко зранку велів мені йти до роботи — були обидва втомлені і хотіли ще пару годин поспати. Говорили ми ще по телефону вполудне — але що вже можна сказати? Мусить їхати — і болу прощання нема що розтягати на довшу муку. Панувала над собою сяк-так цілий день — а тепер от, вдома, по свіжих Маркових слідах ходжу і даю сльозам волю. Але це нишком від Остапа. Хоч і він теж, мабуть, переживає. Почав раптом згадувати, як то він молодим вийшов з дому на еміграцію, щоб уже ніколи не повернутися.

Журюся тим, що вони мають вже 11-ого квітня віддати авто в Сан Дієго — а це не так то вже багато часу на таку далеку подорож... Я напевно була б спокійнішою, якби він полетів літаком — Ну, але я в цих справах не рішала: мушу приймати його рішення і згоджуватись із реальністю, якої не можу змінити.

11 квітня 1978, вівторок, уночі 11:30.

Тількищо телефонував Марко. Тим разом уже з Глендейл, від Лялі. Слава Богу, уже на місці. Тиждень був дуже хвилюючий і було не до записок. Марко дзвонив пару разів з дороги. Найважливіше — біля місцевості Gallup, в штаті New Mexico, мали випадок — колесо трісло в часі їзди, автом закинуло так, що вдарили стовп і скотилися в рів, весь багаж із даху злетів і розбився. На щастя, хлопцям нічого не сталося, але Мерседес пошкоджений і далі не можна було їхати. Потелефонували до фірми до Шікаго — їм дозволили залишити авто в механіка і їхати самим далі. Вони винаймали собі station wagon за 150 дол. на тиждень, перепакували свої речі і поїхали далі через Арізону, до Ляс Вегас і далі до Каліфорнії. — В Ляс Вегас ходили подивитися на рулетку: Марко каже, що виграв 50 дол.! — Потішає нас, що з автом не повинно бути клопоту — blow-up не був виною шофера, тільки видно якимсь дефектом колеса — отже забезпеченева компанія повністю покриє шкоду. Марко думає, що їхній депозит (180 дол.) їм не пропаде. Ну, побачимо. Головне, що заїхали цілі і здорові.

Видно, що до мого смутку потрібно було ще цього величезного напруження і журби. Тепер уже сам факт, що він так далеко, не хвилює мене як передтим: я щаслива, що він уже на місці, що можна буде і нам з ним контактуватися. Потішаю себе, що ця віддаль страшна тільки автом — літаком це справа семи годин — максимально одного дня.

27 квітня 1978, четвер, увечорі.

Марко вже більше як два тижні у Каліфорнії. Я свідомо, що це вже остаточно закінчився найважливіший етап мого життя: діти вирости, стали дорослими самостійними людьми, моя материнська-піклувальна роля уже виповнена. Яке щастя, що це їхнє остаточно дозрівання, цей відхід з дому відбувся так природньо, так поступово, без драматичних конфліктів, із взаємним зрозумінням. І як це добре, що вони обидва добре підготовані до самостійного життя, що наша родинна близькість не криє в собі жодних невротичних

комплексів.

Але в природному порядку речей є і мій смуток і жаль, що ось життя на очах проходить, минає. Бракує мені обох їх — коханих хлоп'ят, що вносили в нашу хату розмах життя і молодість. Я раптом постаріла на пару літ, потьмарилась життєва перспектива. Не сходить мені з думки заголовок книжки жінки Дилана Томаса — “Left-over life to kill”. — І це тепер, коли ж нас ще двоє. А що було б, якби я залишилася самою? Чи могла б я продовжувати жити? І чи варто було б?

На засідання редколегії до Нью Йорку я таки їздила. Було воно більш ділове, як звичайно, може тому, що Ляся сподівалась приходу Рожанковської (— вона не з'явилася —), а може теж і тому, що присутньою була п-ні Бурачинська — людина значно більше ділова й зорганізована, як наша теперішня редакторка. (В Лясі, зате, значно більше спонтанного польоту і ширша перспектива). Пополудне в Нью Йорку я провела в нью йоркській публічній бібліотеці: довідалася, що вони мають комлети “Свободи” на мікрофільмах і вирішила перевірити деякі неідентифіковані витинки для Остапової бібліографії. Це була важлива для мене знахідка, і хоч Ляся намовляла мене провести пополудне із нею, я вирішила використати цих пару годин для бібліотеки. Правда, за пару годин вдалося мені зробити тільки незначну частину потрібної роботи — доведеться їздити до Н.Й. бібліотеки частіше. — Між іншим, я їхала не потягом, а автом, із Геньом Лащиком. Це було значно вигідніше, приємніше, но і дешевше.

Вдалося мені намовити наших “Чортополохів”: з нагоди 20-ліття Бібліотеки будемо влаштовувати Літературний Конкурс для Письменників. Я погодилася очолити комітет під умовою, що курені зразу задекларують якісь відповідні суми: зразу підтримала мене Соня Слободян з молодшого, старшопластунського куреня, заявивши, що вони дадуть не 100 а 200 дол. Це був виклик сеніоркам — бо тепер і наш курінь мусить дати 200. Дасть 200 дол. теж Рідна Школа, а може і Пластова Станиця. Це вистачить, щоб перевести конкурс на новелю з нагородами. Костюк, Лавріненко і Коровицький погодились бути членами журі. (Відмовився Шевельов, бо він на цей час їде до Європи, але Лавріненко на його місце може й краший). — Я вже встигла розіслати 36 листів до преси і 92 до індивідуальних письменників — в Америці, Європі, Австралії, Канаді, Бразилії, Аргентині... Пару днів мала з тим масу роботи — телефони, зіраксування, письма, конверти, пакування й адресування листів... Тепер треба лиш терпеливо чекати: може щось прийде. Якби так хоч один добрий автор написав для конкурсу нову добру річ — то вся ця праця не була б даремною!

Оцей конкурс — не лиш логічний наслідок моєї статті про “Легковаження літератури” — але і приклад решті громади, як такі речі можна робити при невеликих фондах, малому

гурті людей і максимальній добрій волі.

Моя лектура, що її тількищо закінчила — це “USSR vs Dr. Mikhail Stern”. Книжка добре і цікаво скомпонована, дуже читабельна. В кількох місцях трохи мене вразило намагання робити її “літературною” (коментарі упорядника — Августа Штерна, мабуть, — про те напр. з якими мінами сприймали учасники процесу якусь репліку. Думаю, що це зайве. Може навіть трохи підірвати вірогідність документації). З професійного погляду зацікавили мене посилання оборонця на періодичну правничу літературу. А я й не знала, що советська правнича “doctrine” має таке “authority” в судах! Але в книжці найцікавіше — картини советського побуту, дилема лікаря в такому суспільстві: якщо плянова господарка не може подбати про ліки, то чи має право лікар здобувати ліки для пацієнта на чорному ринку? Або — чи має право відмовитись від цих ліків, тому тільки, що вони — не з офіційних аптек, за офіційні ціни? — Саме ці справи були для мене новинкою — бо решта (антисемітські імплікації, оборона української мови Доктором Штерном) — відомі вже давно з преси.

Моя справа із редакцією “Нових днів” взяла цікавий і корисний для мене оборот. В лютневому числі — сенсація: Сварога “зняли” з редактора! Я не така наївна, щоб думати, що на цьому заважила моя справа — мабуть доїхали йому кінця справи пов’язані з єврокомуністами, Плющем ітп., тобто політика. Але ось у березневому числі новий редактор М. Дальний не лиш надрукував мого листа, додавши промовистий заголовок: “Гарматою по Гарматенкові”, але додавши і від себе рішучий і недвозначний коментар із осудом плагіяту. — Так, що маю повну сатисфакцію. Цікаво, які закуліси цієї справи!

1 травня 1978.

“America... What is it? The sweepings of every country including our own...” (p.239)
“Shakespeare is the happy hunting ground of all minds that have lost their balance” (p.248)
(Ulysses).

Повернулася я до свого Джойса. Стиль фасцинуючий, але чи не краще вживати його для короткої прози? Не вірится мені, щоб романістика того роду мала майбутнє.

8 травня 1978, понеділок.

Не відсвяткували ми як слід Остапових уродин. Погано щось почувався мій Сясь — провів і 2-е і 3-е травня вдома. А на самі уродини ходив навіть робити електрокардіограму. Мусить якийсь час знову приймати квінідін. Не знаю, що могло спричинити цю чергову нерівномірність серця. Підозріваю, чи не журиться він хлопцями? — Що робити, це постійна турбота і сумно, що вони далеко від нас. Немає ради — треба звикнути. Navspak cesta nemozna — говорили словаки. Життя — і їхнє, і наше — мусить іти вперед.

І Марко і Максим пам'ятали про Татові уродини — телефонували. Максим, крім того, прислав йому дарунок — біографію Вільяма Карлоса Вільямса з дотепною дедикацією. Прийшла книжка точно на 3-ого — зробила старому велику приємність, бо якраз був удома, лежав.

Я купила йому в дарунку нову машину до писання — бо стара, що має вже щось 28 років — ледве вже служить. (Це був наш перший люксус, що його ми купили в Америці. Везли від Сурмача з Нью Йорку, з пригодами: пригадую: Остапове рам'я з машиною схопили сабвейні двері і я так налякалась, що казала йому кинути машину, щоб рятувати руку. На щастя, не послухав мене — двері знову відчинилися і все було ОК). Мій дарунок, тим разом, випав досить дорогий — ціни підскочили і Оlympra коштувала 185.00 дол. Але матиме з того користь і Максим, бо він одідичить стару татову українську машинку. Це напевно придасться йому час до часу в його порівняльних працях — а може колись і листа на машині напише.

Дзвонила сьогодні (— з праці, на кошт бібліотеки —) до редактора Драгана. О, ви в справі конкурсу? Буде, буде, вже може навіть у завтрашньому числі! — Ви в нас маєте протекцію! Такої ви авантюри наробили своєю статтею — всіх нас зрушили. А нам нікуди вже йти — хіба вгору! — Ну, побачимо. Я йому лиш сказала: як не поспішиться, то інші газети надрукують раніше і буде соромно.

Марко вже знайшов собі тимчасову роботу (в ресторані за bus-boy-a), щоб могли якось втримуватись в час шукання справжньої фахової праці. Це всього пару годин денно — я рада, що це в ресторані, бо маю певність, що бодай не ходитиме голодний. Боюся, що він може ощаджувати гроші на харчах. Ми йому післали 400 дол. на цей місяць на помешкання і за позичення авта — але я розумію, що йому ніяково брати в нас увесь час гроші. (Горда штука — чи не в маму вдався?)

Вичитала я десь в New York Times, що деякі моделі Pinto фабрики Ford мають якийсь поважний дефект, що може бути небезпечний в час колізії. А це якраз авто, що його купив собі Марко. Боже мій, ще одна гризота!

Нічого не пише мені Штогрин. Запросив мене взяти участь в конференції бібліотекарів на Гарварді — дати коментар до його доповіді про індексування. І ні чичирк. Я дала згоду, а тепер хвилююся. Не люблю залишати таких справ до останньої хвилини.

Мушу взятися за інтерв'ю з Квіткою Цісик. Остаточо приспішив термін факт, що ми на суботу запрошені до Люди, а там буде і Ася Цісик. Отже пора мені це зробити — бо як же зможу зустрітись з нею?

Вступала по дорозі з праці, як звичайно, до Мами й Тата. Обоє не дуже міцні. Тато навіть

сказав: а я мабуть до 1979 року вже не дотягну. Він у такі репліки не часто вдається. Це може бути поважно.

11 травня 1978, четвер.

Маму сьогодні повезли амбулянсом до шпиталю. Я телефонувала до них по обіді — не було нікого дома, але надворі дуже гарна погода — сонячна розквітла весна — і я думала, що вони вийшли пройтися. По дорозі з праці, як звичайно, вступила і Тато мені розповів: пульс був дуже слабкий і нерівномірний, він давав ліки, дзвонив до Яримовича, з трудом додзвонився, але за порадою його таки викликав амбулянс і відвіз маму до шпиталю. — Тато дуже був поденервований, нарікав на всіх і все, мовляв, бачить, що Мама мусить вмерти скорше від нього, бо на кого він її залишить, не буде кому нею опікуватися, ніхто не знатиме, як її лікувати — а крім того почав нарікати на Андрія, мовляв, дитина не говорить по українському, він з ним контакту не має, ніхто його не хоче вислухати, ітд, ітд.

Після вечері я поїхала (автом!) до Germantown Hospital. Мама дуже добре виглядає, була в погідному настрою, на екрані видно що пульс живий і рівномірний. Розповідала мені навіть зміст нарисів Ваньковича, що їх я їй принесла була з бібліотеки — це були свого рода гуморески, вона навіть сміялася, жестикулюючи. Але кардіолог пропонує, щоб дати расе-maker, щоб серце могло унормуватися і не створювало таких частих проблем. Вона прийняла цю пораду з апробатою — отже незабаром зроблять, мабуть, цю невеличку операцію і расе-maker таки заінсталюють.

Неділя, 14 травня 1978.

Операцію Мамі зробили вже в п'ятницю пополудні. Я була в неї вчора вранці і знову сьогодні вполудне. Виглядає, що все буде добре. Правда, вона втомлена, апетиту не має і має трохи температуру — але, кажуть, що це хвилеве. “Расе-maker” уже перебрав нормування серця і воно працює більш рівномірно. — Мої поїздки до шпиталю примусили мене практикувати шоферування. Сьогодні навіть їхала з певними “пригодами”: наперед поїхала на вул. Каюга передати Вавою Бачинською печиво і машину для писання для Максима до Бостону. Ішов сильний дощ, на Каюга трудно було поставити авто — а потім, їдучи іншою, як звичайно, дорогою до шпиталю — я заблукала і деякий час кружляла автоматом в околиці довкола Germantown Hospital. — Зате дорога назад відбулася без перепон і я встигла приїхати на час, щоб дати Татові й Остапові обід.

Вчора частину дня провели з Людою, Зенком і Асею Цісик в Atlantic City! Зранку їздила ще до Мама, погода була хмарна і здавалося, що Людина ідея їхати над море — зовсім недоречна. Тим часом, виявилось, що день нам удався: вияснилось, стало навіть сонячно і ми провели приємне пообіддя на чистому повітрі, пополуднували шримпсами в ресторані, оглянули International Resorts Casino (— незабаром відкриються в Atlantic City касина для гри і вже тепер помітно, що це буде велика переміна для економіки цілого цього району)

— повернулися під вечір на смачний обід до Люди і взагалі мали приємний день. Мені це дало конечне відпруження, бо останні дні були дуже виснажливі і прикрі.

21 травня 1978, неділя.

Мама й далі у шпиталі, і далі в Intensive Care. Сьогодні виглядала трішки ліпше і вперше їла, хоч частинно, обід. Маю надію, що це означає зворот на краще. Тиждень був виснажливий, томлячий. Увечорі спішу додому, щоб дати Татові й Остапові обід, потім стараюсь ще — хоч і не кожного дня — поїхати до Мама до шпиталю. Встаю рано — заки вийду до праці, стараюся щось підварити, ну а на роботі досить різної термінової праці — віддала тількищо свій річний рапорт. Повинна підготовлятися до свого виїзду до Гарварду, а Штогрин не прислав і досі своєї доповіді.

Прийшло число World Literature Today — а в ньому мій бібліографічний есей про “Українську літературу для американського читача”.

22 травня, понеділок, увечорі.

Маму взяли сьогодні знов на операційну залю і витягнули расе-maker! В організмі якась інфекція і вона мусить пройти — а тоді даватимуть новий расе-maker. От тобі й на! А ми думали, що вона за пару днів буде вдома. Тепер це напевно потриває якийсь час і щоб хоч не довело до гіршого!

31 травня 1978, середа.

Мама і досі в Cardiac Unit у шпиталі Germantown. Передучора вперше почула я від д-ра Яримовича, що після всіх тестів — підозріння зупинилось на міхурі. Від міхура, мабуть, іде якась інфекція, що спричиняє температуру. Сьогодні вже, мабуть, почали лікувати антибіотиками, бо температура падає і Мама почувається ліпше. Як виясниться справа із інфекцією — закладатимуть расе-maker вдруге.

В міжчасі — клопіт з Татом. Він щодня приходить на обід. Минулого тижня був такий інцидент. Тато мені сказав, що Леся приходила Маму відвідати в шпиталі. А я на це: Но і добре. Нарешті, адже вона — сестра. Чому не мала б піти? (Тимчасом Слава Марк переказала мені, що, мовляв, Тато собі не бажає, бо вони з Яцкевичами не говорять і гніваються) — а Тато висипався: а хіба вона сестра?... тай цілу серію всяких ураз, жалів, ітп. Мені цього було занадто і я не змовчала тим разом, а сказала, що вина завжди по обох боках, що не зашкодило б, якби в родині було менше ненависти, а більше любови й зрозуміння. Слово по слові, старий почав шлякувати всіх і вся, Андрія, мене, мовляв — а хай і вам так колись буде, і вашим дітям... Ми все це з Остапом вислухали, а тоді розмову перевели на якісь наші справи. Тато сидів мовчки до кінця обіду, з’їв його, а тоді встав і сказав: Дякую. Я більше не прийду. — І демонстративно вийшов. — Перший раз у моєму житті я побачила, як за мене образився Остап — але нічого при Татові не сказав, тільки

потім. Мовляв, запроси його на обід, а він тобі — а хай тебе шляк трафить, та й взагалі... Чула я, як говорив з Тарасом Яцкевичем по телефону, кажучи, мовляв, піди до нього і успокій і нарозуми старого. А про мене сказав: вона вже сама бабкою могла б бути, а як він її трактує. — Ну, от, старий потім опам'ятався: застав мене у Мами в шпиталі, а я — якби ніколи нічого не сталося, сказала: пам'ятай, що обід кожного дня в 6-й годині. І він приходить і старається бути “чемним” (так Мама йому наказала, бо він сам їй розповів про свій вибух і каювся). Але це для нього не вперше. Вже 40 років пам'ятаю такі вибухи — ціле дитинство і кожна розмова з татом — це травма. І, нажаль, травма така, що залишає рану у серці.

Але життя мене нагородило за брак любови в батьківському домі — Остапом, хлопцями — жодні “батьківські” прокльони і ненависні вигуки не заберуть мені цього найкращого, що мені вже дало життя. Цікаве, що люди, які найбільш засліплені своїм егоїзмом, які, здається, народилися мізантропами, мають такі претенсії до всіх і вся.

Не зважаючи на те, що через Татову гістерику та Мамину хворобу я маю утруднений щоденний побут, я таки встигла підчас минулого вікенду (три дні) написати коментар до доповіді Штогриня (яка в міжчасі прийшла), і вибираємось післязавтра до Гарварду на 3-ю наукову конференцію ПеКУС.

5 червня 1978, понеділок.

П'ятницю, суботу й неділю провели в Кембридж, з Максимом. Полетіли ми з Остапом у п'ятницю вранці — вже перед полуднем були на місці. Я встигла зустрітись ще з Когеном та Штепаном у правничій школі — знала, що їх опісля не буде, отже пішла туди з візитом зараз же після приїзду. MLC розбив собі лікті (absent-minded professor ішов по кемпусі, читаючи, зашпортався, упав і зломив собі обидва лікті) і тепер мусить піддаватись терапії. На ланч зі мною не міг піти, але зустрів мене дуже сердечно. Потім у неділю дзвонив ще раз, запрошуючи до себе додому на каву, але тоді ми вже були зайняті і не могли іти. Із Штепаном теж трохи погугорила на професійні теми і для тримання контактів. — А тоді вже решту дня присвятила конференції — та Максимові. ПеКУС був різноманітний програмою — я, нажаль, втратила пару літературних доповідей в час, коли ходила до Law School. (Зокрема виступи Кіпи, Онишкевич, Романенчука). Незнайомий мені досі досить ще молодий чоловік Остап Стронецький з Алабамського університету говорив про Гоголя. В суспільно-економічній сесії виступали Марта Богачевська-Хом'як (про Кобринську), Богатюк (про економістів 20-их років), Любомир Коваль (про Туган-Барановського). В нашій бібліографічній сесії основну доповідь говорив Штогрин, а коментарі до неї — я, Верига, Дразньовський та Касинець. Наша сесія випала, думаю, досить цікаво і була жива дискусія. Зі свого виступу я задоволена — підготовка не пішла намарне. Моя оборона радянських бібліографів та деякі цікаві “ревеляції” про радянські і про американські бібліографічні покажчики зробили помітне враження. Прокоп запропонував, щоб я підготувала цей матеріал для “Сучасности”. Вийшла ще комічна “заковика” з термінологією. Я послідовно вживала терміну “бібліографування” ітп.

замість індексування. — Штогрин хотів внести певні корективи, аж тут гульк — а я — приготована на таку евентуальність — витягнула хегох—ові копії з “довідника бібліотекознавства і бібліографії (Харківське видання 1969 р.), де всі ці дефініції з’ясовано. Це дуже всіх зацікавило. Несподівану підтримку дав мені Романенчук, заявивши, що аж тепер зрозумів, про що властиво мова, бо, слухаючи Штогрину, не мав цієї певности. — Але, очевидно, з моїх практичних рекомендацій та нашої дискусії особливих наслідків, навряд чи можна сподіватися. ПеКУС — це тільки конференція, виміна думок — а здійснювання бібліографічної роботи вимагає якогось координаційного тіла. В суботу і неділю були ще сесії присвячені історії, ще дві бібліографічні доповіді (Касинця — дуже цікава про бібліографію в час українізації) та Соколишина про “Федоровича” і 400-ліття друку — взір як не треба доповідати. (Навіть мене спровокував забрати голос у дискусії — для Соколишина головна справа, щоб із Федорова зробити Федоровича, а з Фіоля — нашого лемка, так якби це міняло суть справи. Якби люди типу Соколишина мали владу, то — як і за німців — довелось би перевіряти, чи в жилах наших бабок і прадідів плила арійська кров!) — Досить цікава, на диво, була сесія про політичні акти другої світової війни та 60-ліття укр. державности. Коментатором був Кедрин — а доповідали такі люди як Шандор, Савчук, Прокоп — у другій сесії — Калинович і Трембіцький. В неділю була сесія присвячена мові і зокрема правописові, але ми тільки частинно її чули.

Дотепний інцидент для феміністок (я, зокрема, звернула на нього увагу Марті Хом’як). Каже до мене Кедрин (маючи на увазі Марту Х., мене, Асю Гумецьку): “Ці жінки, що тут приїхали, не лиш розумні, освічені, але й дуже жіночі!” — Очевидно, треба бути “розумною і освіченою жінкою” нашого часу, щоб розуміти, яка вартість цього шовіністичного компліменту. — Адже він квестіонує жіночість освічених жінок “а ргіогі” — як явище, якщо не аномальне взагалі, то бодай досить вииняткове! — Ну, ми трохи над тим посміялися!

На всіх сесіях був присутній Іван Собчук і надскакував мені своїм товариством. — Приємно було бути в товариській атмосфері культурних людей і трохи відпружитись від щоденних турбот останніх тижнів, — але найприємніше було те, що ми всюди були разом з Максимом. Ах, що за хлопець! Зустрів нас уже на летовищі — знаменитим бостонським метро довів нас до себе додому — ходили ми разом і на сесії, і на обіди, і на проходи по кемпусі (зокрема Остапові Цюп показував свій Гарвард), а потім у неділю встигли ще побувати і в музею Fogg. Не було часу показати Остапові сам Бостон (я тут була вже кілька разів, але ОТ тут вперше). Єдине розчарування, — це факт, що Widener Library закрили вже в суботу о 1 год. дня і я не встигла переглянути рідкісної періодики з колекції Кравцева (Назустріч, МИ — журнали з-перед війни для Остапової бібліографії). Але це треба буде зробити наступним разом. А наступний раз буде може й незабаром — по дорозі на Cape Cod улітку. На другий рік теж буде нагода — вибрали мене на заступника голови бібліографічної секції — отже на наступний ПеКУС їхати доведеться ex офісіо.

З Цюпом ходила навіть до книгарні і там на випродажі по дешевій ціні купила йому 6 т.

Коцюбинського, одностомник Кобилянської, Мирного, Довженка. Максимко добре дає собі раду, викінчує свою роботу, шукає іншого помешкання. Був, як звичайно, сердечний, відкритий, приязний і тишився, що вдалося йому намовити до цієї подорожі теж і “Юзя”. — А Сясь теж був помітно задоволений, що переконався на власні очі, як живе і дає собі раду наш синок.

Смішна вийшла історія: на ПеКУСі був і Славутич. Спочатку досить дивно було мені, що він якось так лиш здалеку зі мною вітається. А потім з’ясувалося — не що він ображений за справу з Качуровським і Олександровим у “Слові” — як ми думали, — але що до нього дійшла чутка, що ми, мовляв, розвелися і він не знав, як у такій ситуації поводитись. Я усвідомила собі, що це певно хтось помішав нас із Юрком Тарнавським і Патрицією Килиною (теж — пара “поетів Тарнавських”) — вони і справді розлучилися. — Я запевнила Славутича, що нам з Остапом це не загрожує і справа виявилась на весело.

6 червня 1978, вівторок.

Мамі сьогодні знову зробили операцію і заложили наново “расе-maker”. Я до шпиталю не їздила, отже ще її не бачила після того. Була пополудні тільки Ольга Наумик і казала, що Мама спала. Поїду завтра — це дасть їй змогу відпочити трохи і від відвідувачів.

Я й сама дуже втомлена і потребую відпочинку. Після цілоденної праці й обіду з Татом — добре могли відпочати в горі на самоті з Остапом, або при музиці.

8 червня 1978, четвер.

Недавно вернулася я зі шпиталю. Мама виглядає ліпше, але коли я відходила біля 9-ої вечора — температура була 101°. Аж не віриться мені: при доторку тіла зовсім не відчувалося гарячки. Видно, що інфекція таки в організмі є, а може це така реакція на новий “расemaker”?

Вчора Слон (хотіла написати Словн, тобто Sloane, а вийшов таки наш слон) покликав мене на річну розмову... Підвишка буде до 21,100. Сказав мені, як звичайно, який він задоволений з моєї роботи і як приємно і дружно зі мною працювати. Взаємно. Я з них теж вдоволена — заплатали мені навіть подорож на ПеКУС! — Але праці цими днями маю справді багато і я трохи втомлена.

16 червня 1978, п’ятниця.

В понеділок пізно увечері приїхав Максим — а вчора Мама повернулася зі шпиталю. Мама ще має підгарячковий стан (увечері до 100°) — і сьогодні навіть на рані виступило трохи крові. Але почувається ліпше — навіть уже пробувала вставати. Я вчора її трохи нагодувала — сьогодні вона навіть сама вже трохи їла. (Хоч апетиту не має і за їжу трохи з нами свариться).

Максимко буде тільки тиждень, а потім вертається знов на Гарвард, до літньої школи на проктора. Встиг уже зробити нам дві прислуги — змінив оливу в авті та зрізав живопліт — останнє — робота, яку я вже нераз робила сама, але вона справді трохи понад мої сили. (Живопліт високий, треба стинати стоячи на драбині, а електрична машина-пилка тяжка і трудно її втримати).

Встигли ми з ним теж піти на закупи. В середу я взяла собі пару годин вільного і, домовившись у місті з Максимом, купила йому літнє убрання, а крім того ще й додатково спортову літню блюзу, штани, сорочку. Хлопчицько тепер “у зальотах” — нехай буде елегантний.

Не зважаючи на клопоти, Мамину хворобу, etc. — ми з Остапом побували минулого тижня на двох обідах-імпрезах. “Руслан” організував виступ Ростика Хом’яка (він говорив про Африку). Вечір був удалий і товариство приємне і цікаве (сиділи ми з Хом’яками, Лащиками, Гевриками і Третяками) — це було в п’ятницю. В неділю було в ресторані Dugan святкування 60-ліття Української Щадниці та 40-ліття праці в ній д-ра Галана. На цю імпрезу ішла я тільки “для годиться” — але на диво, обід був смачний, промови не занадто довгі і відносно добрі, сам Галан, хоч виглядав уже як забальсамований труп, говорив ділово і до речі, не зважаючи на свої 85 літ і важку хворобу. Але їхали ми туди з пригодою: я не мала відваги їхати автoм (зрештою: вдягла довгу білу сукню і хотіла раз бути “лейді”!), намовила Остапа на таксі. Чекали ми на таксі 2 год., пропустили коктейл, но і заплатили за їзду майже 8 дол.

20 червня 1978, вівторок.

Вчора Ричард Слон закликав мене, Ненсі і Павла Гея на “meeting” в 9 год. ранку і повідомив нас, що з 1-им січня 1979 року він відійде. — Це нас вдарило, мов грім з ясного неба — бо, здається мені і це зрештою було видно по всіх — що не лиш для мене, але і для Ненсі і для Пола — ця вістка була суцільною несподіванкою, що для неї не було найменших підстав і жодної попередньої підготовки!

Причини для його відходу такі: він, як директор бібліотеки, має повний “faculty status” і тому, не зважаючи на новий федеральний закон, він зобов’язаний буде піти на емеритуру на 65-ому році життя. Йому до емеритури ще потрібно добрих пару років, але він не хоче чекати аж йому буде 65 і тоді мусіти відійти, бо, мовляв, він не має досить фінансового забезпечення, щоб іти на емеритуру, а працю на 65-ому році життя буде йому трудніше знайти. Отже він отримав добру оферту від своєї попередньої фірми в Нью Йорку (Cravath, etc.), контракт на повних 5 років та можливість працювати тільки 3 дні на тиждень. Це дасть йому змогу і час працювати додатково над книжкою (він підготовляє медично-правничий словник). Правда, йому на університеті обіщували продовжити контракт після 65-тки з року на рік, але це справа непевна, зрештою будуть в адміністрації великі зміни, прийдуть нові люди і не відомо, як вони до цих справ ставитимуться в

майбутньому. (Наш декан, Louis Pollak, безпосередній шеф мого шефа, дістав номінацію від президента Картера на федерального суддю, отже не залишиться деканом. Його вище начальство — провост і президент університету — теж у непевній ситуації. Провост (Stellar) уже зрезигнував, а президент (Meerson) — під атакою з усіх сторін (від сенату професорів, від студентів, etc.) — не відомо ще чи він втримається.

Сьогодні вранці Дик Словн прийшов до мого бюро і ні менше ні більше запропонував мені кандидувати на пост директора, що його він незабаром увільнить. — Я прийняла це як ultimate compliment — гарний товариський жест з його боку. Він, правда, запевняв мене, що це зовсім серйозна пропозиція, що третина нашої колекції і так є чуже і міжнародне право, що він говорив уже про мене з Vice Dean Phyllis Beck, ітд. — Але я цього не трактую поважно: навіть якби я і справді хотіла бути директором і мала в цьому напрямі будьякі амбіції (а так не є, і то категорично і без усяких “але”), то думаю, що мої вигляди на цю престижову позицію — мінімальні. — Напевно буде ціла низка кандидатів з трьома дипломами — правничим, бібліотечарським і ВА — та з адміністративним досвідом. Не один теперішній директор малої правничої шкільної бібліотеки залишив би радо свій теперішній пост, щоб стати Biddle Law Librarian — підкреслено скромний титул, що ховає в собі неабияку сноберію ivy league. Перший Arno Liivak з недалекого Кемдену може спокуситися на такий аванс. І це був би може і добрий кандидат: молодий, енергичний, дуже інтелігентний, людина з візією — мабуть ліпший з нього був би директор, як Sloane. Але особисто для мене зміна директора принесе ускладнення, наново треба буде привикати до нової людини, хто б вона не була. Я пережила вже одну таку зміну адміністрації з Cohen-а на Словна. Забрало мені добрих кілька літ, поки я розкусила, хто такий RS і чи за його зовнішніми компліментами не скривається якийсь фальш. — Тепер, коли я нарешті пізнала, що він справді добра людина, і що у його відношенні до мене — справжня і дружня підтримка, а навіть може і повага, — він відійде і треба буде зачинати наново. MLC любив мене і допоміг мені вирости на добру, спеціалізовану професійну силу — але його донжуанство комплікувало справи (хоч і додавало трохи charm-у і excitement-у). RS виявив велике довіря до мене і дав мені вільну руку і багато свободи рухів — чим спровокував мене до збільшеної відповідальності та ініціативи. — Цікаво, що принесе майбутнє? Зміна буде напевно, не знати тільки яка саме.

21 червня 1978, середа.

Вчора в час ланчу Ненсі півтора години пробувала мене переконати, що я таки повинна кандидувати на директора! І це не так зпроста — її напевно підмовив до цього Sloane. Я збула це жартом. А вона: а як би так був petition drive — чи це мене переконало б? Ну, кажу, це звучить зовсім як із нашим мейором Rizzo. Коли йому забагнулося — всупереч чартерові міста — втретє кандидувати на мейора, він взявся організувати “popular petition drive” — і дай Боже, щоб це шарлатанство йому не вдалося!

А під кінець робочого дня учора — ще одна “бомба”. Закликав мене і Ненсі до свого бюро

Paul Gay. І каже раптом: а що ви сказали б на те, якби так на пост директора повернувся до нас Morris Cohen? Gay має якісь підстави думати, що MLC тепер не дуже з Гарварду задоволений і хто зна, чи не захотів би вернутися.

Ми з Ненсі згадували MLC в час ланчу, але погодилися в тому, що “honor” і амбіція не дозволили б MLC на такий поворот. — Щиро кажучи, не знаю, що і думати про таку евентуальність. Як-не-як MLC — приятель, стимулюючий інтелектуаліст — з ним цікаво працювати. Він примушував людей постійно рости і захоплює власним ентузіазмом і поривом. Для бібліотеки це було б дуже добре. Але MLC теж і досить вимагаючий шеф, до всього любить мішатися, а теж має схильність створювати інтриги — зокрема через своє дон-жуанство. Про нього не скажеш, так як можна було б сказати про Sloane-a: *pod twą brwią jak pod strzechą było nam spokojnie...* А крім того, думаю, маємо ще один довг вдячності перед Sloane-ом: він, думаю, подбав про вирівнання платень жінкам — MLC любить жінок як жінок — але чи він справді трактує їх як рівних партнерів? Чи готовий він давати їм повний кредит за їхню працю?

25 червня 1978, неділя.

Повертаючись з роботи в п'ятницю, по дорозі пішком від сабвею, я раптом відчула, що мені щось у потилиці немов “штрикнуло” — заболів карк і з трудом тільки я могла рухати шиєю. До сьогодні трохи мене болить і шия і голова, зокрема вночі не вигідно лежати й обертати головою на подушці. Не знаю, що це за мара — щоб хоч не було з цього якогось поважнішого клопоту. — Крім того, в мене неабиякий вплив крові (період), отже моє самопочування не особливе. — Це так на додаток до неприємних вістей минулого тижня. — Настрій був у мене настільки депресивний, що я вирішила свідомо рятуватися: в середу пішла на закупи і купила собі дві суконки на випродажі, в четвер пішла з Остапом у кіно і на обід до ресторану. — Це було можливе передусім тому, що Мама вже час-до-часу сама варить, що навіть мені заказала не приносити їй харчів і не запрошувати Тата на обід. (Вчора, між іншим, він таки в нас обідав, але це було трохи випадково — нормально він уже від кількох днів не приходить і ми вільні увечорі плянувати свій час, як хочемо). — Але все це небагато допомогло — настрої у мене — собачий.

Моя лектура останнім часом — Франко. Зголосила я вже давно, що напишу рецензію до World Literature Today на нове 50-титомове видання творів Франка, що виходить у Києві. (У WLT часто рецензуються всякі другорядні видання, а про такі великі речі часом не має ні згадки — отже це й було причиною, що я запропонувала таку рецензію). Але, очевидно, такої рецензії не напишеш “на коліні” — і я взялася “зубрити” наново Франка, і то з великою приємністю! Що це за працьовита була людина — і як мені жаль, що він так мусів боротися з мовою! Яке це нещастя для великого таланту мати у своєму розпорядженні такий ще недосконалий інструмент! Якби нам доля дала такого Франка тепер та ще й дала йому змогу свобідної творчості!

10 липня 1978, понеділок.

5 липня помер Володимир Галан. Сьогодні був похорон. Вчора на панахиді було повно людей (між іншими теж Драган зі Свободи, який заповів, що хоче поновити окремі сторінки, в тому числі і літературну, і питався чи ми з Остапом хотіли б її редагувати?) В церкві і на цвинтарі, не зважаючи на робочий день, було понад 200 осіб. Правда, для такого лідера, яким був д-р Галан, це — небагато. Він заслужив на більше. Цікава був людина: діловий, з організаційним хистом, з умінням координувати громадські сили. Остап працював з ним довгі роки, а й сама працювала один рік у Щадниці і мала змогу обсервувати його з дня на день. Цікаво, що в нього не було особливого почуття гумору — трактував усе може й занадто поважно. Не мав теж, думаю, слабости до мистецтва чи літератури, хоч і не знецінював їхньої ролі. Я собі навіть зажартувала на похороні, мовляв, квітки (погребник роздав усім учасникам гарні гвоздики) на домовину я не кладу — д-р Галан квітів не любив. А я візьму зі собою до бюро, вставлю у флякон, і вона до кінця тижня нагадуватиме мені про Галана.

Мамі трішки легше. Вчора виходила вже навіть трохи на двір (хоч на дворі тепер гаряче — вчора була духота, вологість 97%, а температура 86° (тобто 30 на Цельзій — тепер починають вже міряти Цельзієм і тут в Америці — подають обидві цифри рівночасно!) Але сьогодні в Мами поновилися фібриляції. — Тато каже, що це тому, що зменшив давку Нограсе.

Марія Струтинська вже другий місяць спаралізована, лежить у шпиталі. Говорю з нею часом по телефону. Терпіння надало глибини її думкам: вона, така звичайно примхлива, усвідомила, що не має вибору: мусить примиритися з долею. Не можна добровільно навіть вибрати смерті. Я не раз уже над цим думала. Хотіла раз навіть писати статтю на тему “Дозвольте померти з гідністю!” — Дуже хочу її відвідати, але авто не їде. Може зорганізую собі щось на наступний вікенд.

16 липня 1978, неділя.

Вчора встала вранці в депресійному настрої — це мені тепер часто трапляється, зокрема на вікенди. Хвороба Мами, старече товариство, повинь побутових турбот, що ними ніхто крім мене тепер не хоче займатися (— виглядає, що з виїздом Максима хата втратила господаря! —) Лазничка потребує направи, авто не їде, треба замовити муляра, щоб зробив “pointing”, маляра, щоб помалював Остапову кімнату й лазничку, etc.,etc. Остапові дуже трудно зробити будьяке рішення, але він теж і не любить, коли вирішую я. У висліді — параліж усякої акції. Я вже собі не раз думала, що мені просто треба піти і самій на своє ім’я купити нове авто — бо узгіднити цю справу з ним коштуватиме масу нервів! Але знову ж — він прийме такий жест з мого боку, як виклик, як нехтування його першістю в родині. (Ах, ті старосвітські звичаї родинної патріярхії!) Зрештою, ускладнює справи факт, що напр. забезпечення виписане в його ім’я, ітд. Отже знову ж — рішення немає жодного.

У висліді такого настрою я зранку вчора взялася до рішучої активності. Авто на диво

рушило! — і ми вдвійку поїхали за харчами (Остап боявся, що авто вдруге не можна буде включити, тому поїхав зі мною). Купила я теж різні речі до городу (rask на дерево, trimmer до трави) — додаткових видатків на яких 75 дол.! Після обіду взялися ми обоє до праці в городі. Він косив траву, а я скопала і удобрила собі грядку та понасаджувала квітів “impatience”. Скопання землі виявилось значно труднішою роботою, як я передбачала: в тому місці було багато каміння і земля ніколи, мабуть, не була копана. Одне слово: під вечір я була така втомлена, що не могла вже рухатись: болів кожен м’яз, а на руках виступили мозолі: на цьому чимало заважило теж моє воження каміння тачками (треба було підсипати під rask на дерево, щоб забезпечити від термітів. — Але попри величезну фізичну втому, я відчула неабияку психічну полегшу. Фізична праця — це таки найкраща терапія. Добре казав Вольтер: Il faut cultiver son jardin!

В п’ятницю — прямо із праці — поїхала я до шпиталю до Марії Струтинської. Доїзд туди публичним транспортом нелегкий — візита забрала мені цілий вечір: я повернулася додому після 9-ої. Але я рада, що мені вдалося поїхати. Може як авто буде в порядку — виберуся колись ще автом. Струтинська виглядає ліпше, як я припускала: сиділа у кріслі-візочку, вдягнута, говорила не лиш виразно і до речі, але зовсім нормально і навіть цікаво. Вона, як-не-як, інтелігентна жінка, з нею можна говорити і про абстрактне, і про засадничі справи життя і смерті, без надмірної мелодрами та істерики. У всякому разі, мені легше говорити з нею, як напр. із Мамою. З Мамою я не маю досить спільних тем до розмови, хіба дуже щось поверховне, побутове, інформативне. Мама, як зрештою Тато і багато старих людей, любить виголошувати монологи-спогади про своє життя. Струтинська цього не робить ніколи. Навіть як і скаже щось, то малими дозами, нав’язуючи до сучасного, чим і викликає більший інтерес слухача. Ліва нога і ліва рука в неї спаралізовані. Правою володіє добре, але цього за мало не лиш для того, щоб ходити, але навіть щоб самій їздити у візочку. Залежність від других людей — від медсестер і інших — дуже для неї прикра. І я це добре розумію. Якби я так зі своїм міхуром і своїм шлунком мусіла бути залежна від шпитальної обслуги — Боже мій, щоб то було! Чого варте таке життя? І вона не хоче жити калікою. Зовсім отверто про це говорить, що хотіла б могли покінчити з собою. Яке, фактично, нелюдське наше суспільство, що не дає людині права робити такий вибір! Були ми недавно з Остапом на фільмі “Мадам Роза” — чудесний фільм жидівської продукції, де з дотепом, з великою гуманністю, трактуються і справи евтаназії.

Сьогодні пополудні були в Христі Дольницької на родинній “party”. Авто рушило й Остап відважився їхати. (З нього не багато ліпший шофер від мене: ця резерва до авта в нас обох є мабуть найбільшою нашою побутовою проблемою і причиною нашої ізоляції від людей).

23 липня 1978, неділя.

Вже пару днів стоїть спека — температура доходить до 96-97°F, а вологість теж близько 90-100 відсотків. “Heat wave” — потішають нас наші метеорологи. — Вчора вранці я

вирішила присвятити день вікнам — і не зважаючи на гаряч — таки помила вікна у вітальні і в їдальні. Пополудні були ми в Люди й Зенка: там приїхала Ася Цісик, а потім прийшли ще Яцкевичі. В Чайківських хата охолоджена і ми засиділись до 1-ої ночі. Прикро мені (і соромно!), що ми такі гості, яких треба привозити й відвозити автом. Обіцюю Зенкові за кожен раз, що це вже “востаннє” — але щось воно відкладається ad infinitum. Сьогодні навіть ми, що не любимо штучного охолодження, включили уночі наш апарат у спальні, а й тепер сиджу в охолодженій кімнаті. Надворі нелегко витримувати.

Хочу нарешті взятися за рецензію на Франка — а то розчиталася так, немов хотіла б усіх 50 томів прочитати! Деякі речі читаю вперше і роблю цікаві відкриття. Зокрема подобався мені фавстівський вірш у “Зів’ялому листю” (Пан раціоналіст, безбожник — чорта кличе!) Дотепна самоіронія! А Україна мовить — старе й відоме, але тепер сприйняте з перспективи довшого життєвого досвіду й сьогоднішньої політичної ситуації — зворушило мене до сліз!

29 липня 1978, субота.

Вчора вислала нарешті рецензію на Франка до WLT. Вийшло на повні три сторінки, а це для них за довго і я думаю: чи не схоче редактор відіслати рецензії назад? Скорочувати її не варто — навпаки, таке важливе видання варте великої статті з аналітичним обговоренням. Збути його кількома реченнями було б несерйозно. — Подумала я собі, що може варто зладити українську версію чи для Сучасности чи хоч би для Нашого життя. Ще не рішила, чи мені це робити. Може б післати Скорупській англomовну копію із запитанням, чи вони рефлектували б на українську версію? Ще не рішила. Для Н.Ж. треба було б написати трохи більш популярним стилем і це було б легше, але не бачу, щоб Любoвич систематично плекала рубрики рецензій і це мене трохи знеохочує.

Минулими днями — на диво! — “найшло на мене надхнення” і я написала наступні дві частини моєї американської мозаїки. Цікавий цей творчий процес: хоч і був у мене точний плян щодо теми, то я абсолютно не знала наперед — зокрема у другому вірші “Pursuit of happiness” — як саме я проблему розв’яжу. Думала, напр. що цей ліричний відступ варто було б може передати більш традиційним римованим віршем. А вийшло трохи інакше. Ідея з бузком теж прийшла мені у голову досить несподівано. — Наступний на черзі вірш “Plain living and high thinking” — Емерсонівська життєва філософія, що знаменито віддзеркалює мої роки інтелектуального зростання. Ще не знаю, як підйду до цієї теми. А вже зовсім неясно уявляю собі третю і останню частину (знову ж таки із трьох віршів): 1. англійська мова, як ключ до скарбів цивілізації (не взагалі, а для мене), 2. перше знайомство з ліберальною інтелігенцією, що вважає себе совістю суспільства, 3. мораторієм проти війни, співвідповідальність, вже не вони, а ми — інтеграція. Це останнє мені не зовсім ясне і певне: чи не втягнути б туди проблеми, якою я дуже боліла в Україні — фактично в час своєї подорожі до ССРСР я виразно відчула себе громадянином західного світу — думаю, що ціла моя ідея з “Відкриттям Америки” є безпосереднім наслідком моєї подорожі в 1974 році в Україну. — З другого боку можна б використати в

поетичній формі, якщо не в цьому циклі, то в окремому вірші тему “патріотизму”, Франківського трохи типу. — На мене велике враження зробило раз, коли Morris Cohen — який раніше, а може й досі, хто його знає, серйозно застановлявся над тим, чи не покинути всього тут і не перейти на директора правничої бібліотеки десь в Єрусалимі, куди його запрошували. Він сказав в такому приблизно сенсі: тут я — навіть коли я на Гарварді — не маю такого впливу, і не можу зробити такого вкладу в культуру, як там. Там моя праця мала б переломове значення для культурного розвитку молодій державі Ізраїля. Я негайно зробила паралелю для себе: навіть невелика праця для української культури має велике значення — бо це ж така ще незорана цілина!

У п’ятницю їдемо на вакації — з Зенком і Людою — до Cape Cod.

30 липня 1978, неділя.

Гарний, прохолодний день. Добре, що минула гаряч і є трохи передишки. Сиджу в городі. Остап у своєму кабінеті, вистукує, чую, на машинці.

Ще дві творчі ідеї — для коротких двох віршів, шумно сказавши “філософської лірики”...1/ Веселка. Струя води із мого “вужика” (— адже мусить бути якесь українське слово для “шляуха”!!) створює у сонці різнобарвну веселку. Ця веселка — не фікція моєї уяви — вона за всіма законами фізики зовсім не відрізняється від натуральної веселки у природі. Це так до старої моєї теми: хвалю ілюзію. Подібно, як у вірші “На справжньому снігу створеному людиною” (— що був занадто традиційний формою і через те не подобався Нижанківському і не увійшов до збірки. Казав Дуфта: “щось немов з Вороного!”) Може розробити тему й далі: напр. чи Бог створений людиною не такий же реальний, як і цей, що нібито існує поза нею? —

А propos Бога. — Я взялась тепер читати Загребельного. Вибрала трилогію “Під знаком вічності”, “Переходимо до любові”, “Намилена трава”. Все це в одному томі, київське видання 1976 року. Загребельного люблю і високо ціную, здається, що він — поруч Гончара — належить до найкращих сучасних наших письменників, якщо і справді не він — найкращий. Раніше читала його “День для прийдешнього” та “Диво” — речі першорядні і, думаю, непроминальної вартости. Але я люблю прозу модерну, ядерну, сконцентровану і мене часом разить його багатослів’я. Гончар часом потрапить розгорнути тему на всю широчінь (чи ліпше — глибину) на 100–200 сторінках (напр. Циклон). — Загребельний при всій його модерності видається мені романістом старої дати, розмах у нього, як у Толстого — книга, що її читатиму має майже 700 сторін дрібного друку. Але à propos Бога. Загребельний описує цех: “Тут панує шаленство. Тут щось народжується, виформовується, тут відбувається таїнство велике — люди виправляють помилки господа бага, який, кажуть, сотворив світ за шість днів, а вже на сьомий день сів спочивати, забувши про безліч речей, необхідних для нормального функціонування цього світу, і ось тисячі років людина те тільки й робить, що надолужує недогляди й головотяпство цього первісного діяча, будь він неладний. По мені, якби

справді колись існував бог, то слід було б віднести його до числа найзапекліших бракоробів, а не кадити йому ладаном та виспівувати хвалу й славу.” (стор. 33–34).

Я не належу до віруючих, вважаю себе якщо не справжнім атеїстом, то бодай агностиком. Тому в мені не піднімається якесь особливе обурення на того рода “блюзнірство” чи “святотатство”. Але мене безмежно дивує, як такий як-не-як добрий автор може здобути на того рода арогантне зазнайство! Пише книгу під претенсійним заголовком, а дивиться на життя і природу не *sub specie aeternitatis*, а з точки зору зарозумілого советського агітатора. Можна не вірити в Бога, в релігійні догми, в позагробове життя — але чи можна не бути сповненому подиву для природи та її творів, включно із самою людиною? Чи є будьякий твір людини, що може дорівняти красі й гармонії природи? — А ще й стиль цієї фрази — зовсім немов із газетного фейлетона! Отже Загребельний втратив у моїх очах і я починаю більш критично читати і бачу, що багатослів’я і зазнайство в ньому мало що не на кожній сторінці. Прикро. Страх, як хочеться, щоб бодай один-два наші письменники піднялися понад рівень нашої провінційности... А зазнайство нашим таки притаманне: нагадалися мені лінгвістичні дигресії (напр. вивід прізвища Radziwill) в Галини Журби, в її “Далекому світі”. Письменниця, як казав Шерех, “з біса талановита” — але “a little knowledge is a dangerous thing”. Якби нашим авторам дати трохи більше освіти, змогу побувати між людьми і змогу вільно творити при гострій критиці редакторів і видавців — тоді, думаю, визбулись би вони і багатослівної графоманії, і зазнайства. Справді великі люди мають більшу дозу покори — а скільки покори й подиву для природи мали великі вчені-дослідники її — хоч би такі як Дарвін, Ньютон, Айнштайн!

Друга ідея для вірша: старі дерева. Чому я їх люблю. Чи не тому, що вони були вже на світі переді мною і що будуть і після того, як мене вже не буде. Маленька доза нестертності? — Вчора Остап нагадав собі афоризм Леца: “Який є перший крок до нестертності? — Смерть.”

5 серпня 1978, субота, 11 год. увечорі. South Wellfleet, Cape Cod, Mass.

Виїхали з дому біля 6-ої увечорі в п’ятницю. День хмарний, дощевий, як зрештою цілий минулий тиждень: вогко, душно. Але в дорозі дощ майже не падав. Ночували в мотелю в Norwalk, Conn. Пізнім пополуднем прибули на Cape Cod. Краєвиди трохи несподівані. Головна дорога — 6-та — обабіч заросла молодим сосновим лісом і гушавиною — нічого не видно, крім лісу й дороги. З трудом знайшли наші котеджі: на високому зарослому гушавиною пісковому березі океану колонія досить примітивних дерев’яних хаток. До пляжі треба спускатись по примітивних і дуже стрімких дерев’яних східцях, а бар’єром служить натягнутий з гори до низу шнур. Це східці висоти двох-трьох поверхів: щось для мого Остапа! Но, але може завтра знайдемо якийсь простіший доступ до моря. — Найбільша і найприємніша несподіванка: тут ждав нас Максим! Він приїхав кораблем з Бостону до Провінставн, а звідти автобусом до South Wellfleet.

6 серпня 1978, неділя пополудні. South Wellfleet.

Погода холерна! Дощ майже не вщухає, часом навіть громовиця. Над берегом — туман: горизонт часом зовсім зливається з океаном. Сьогодні їздили до Provincetown — невеличке містечко на самому шпилі півострова. По дорозі славетні кейп-кадські дюни, що їх ледь-ледь було видно в дощовому тумані. В містечку багато крамничок, досить багато людей, передусім молоді. В центрі — музей пілігримів, з вежею побудованою в стилі фльорентійського Palazzo Vecchio. Чому англійським протестантським пільгримам ставити пам'ятник в стилі італійських дожів — не можу зрозуміти. — Ми вирядили Максима в поворотну дорогу кораблем до Бостону, а самі покрутилися ще трохи по крамницях, намоклися порядно і тепер сидимо в нашому котеджі. Пробуємо трохи читати — навіть Зенко! — хоч світло тут досить невідповідне. Заповідають і на далі дощову погоду — не дуже вдалися нам вакації — но але ще не тратимо надії, може за день-два проясниться — Люда заповідала, що триматиме діету, але від безділля їмо більше як потрібно. Максимова сорочка мала тут символічну мову: It's better in the Bahamas.

7 серпня 1978, понеділок, ніч. South Wellfleet, Cape Cod.

Дощ лив минулої ночі і сьогодні вдень майже безперестанку. Була може година перерви — і тоді нам вдалося зробити довший прохід берегом океану. Вдалося — тобто не змогли — повернулися якраз вчас, заки почало лити знову. Ну, справжня тобі потопа! Добре, що ми високо на дюнах! — Пополудні їздили автом до Wellfleet — маленька місцина: пара церков, якийсь музей, “фабрика” свічок і середньошкільне хлоп'я в ролі поліциста, що контролює рух автомобілів! Дощ, мокрота така, що навіть з авта вилазити не хочеться. Зробили закупи харчів у супермаркеті та надали карточки на пошті — от і все. Варили обід самі (тобто фактично Люда — моя черга прийде завтра), а потім розважалися пару годин паленням ватрана (що не дуже хотів горіти та напустив нам трохи диму) та грою в покера. Ми з Людою тільки учні, граємо вперше. Покер мені не подобався: це добра гра для гоштаплерів: виграєш не насправді якоюсь розумною чи цікавою комбінацією, а психологічно: не мусиш навіть мати доброї карти, треба лиш вміти надати собі тону, удавати, що ти її маєш та піддурити партнерів доброю міною, блефом. Але ми трохи забавилися і мабуть ще гратимемо: бо і що тут іншого робити? Якби мали другу талію карт може грали б у бріджа, чи принаймні вчилися би грати — Люда і я — від наших чоловіків. Треба ж нам якоїсь спільної товариської розваги — не можемо ж кожен в окремому куточку читати. (Хоч в антрактах таки читаємо, часом навіть на голос — цілі параграфи Загребельного, зокрема з його повісти “Намилена трава” — де він описує свої вражіння з Америки. Трохи ми мали потіхи із його нарікання на “пісний” американський харч!)

8 серпня 1978, вівторок, пізно увечорі. South Wellfleet, Cape Cod.

Сьогодні — несподівано, бо всупереч передбачанням метеорологів — випав прегарний сонячний день! Ця велика новина зразу підняла настрій в нас усіх. День провели на березі — подолавши пару разів наші триповерхові сходи, що ведуть із нашої високої дюни вниз на пляж. Трохи навіть спеклися, забувши з великої радості, що над морем сонце треба

приймати малими дозами. Увечорі ходили на додатковий довгий прохід дорогою, ледве добралися в темноті до нашої халупки. Нікуди сьогодні не їздили: це був день відпочинку. Харчувалися вдома (моя черга варити). — Океан дуже тут холодний: купатись у ньому не тягне і мало хто й купається. До берега несе хвиля не мушлі, як у Вайлдвуді, але каміння і це каміння боляче вдаряє у ноги — трохи нагадало мені купіль у Чорному морі, в Ялті — але тут немає такої дрібної ріни і такої дивної чарівної музики.

Під кінець дня Остап несподівано зловив на нашому радіо-транзисторі українську передачу “Голосу Америк”. Приємно було послухати свіжих і незнайомих нам іще вістей рідною, навіть добірною, мовою! — Вчора коротко вдалося йому схопити Київ — але передачу було погано чути, зрештою новин із неї жодних довідатись не можна: самі завчені, оклепані, пропагандивні фрази.

9 серпня 1978, середа. South Wellfleet, Cape Cod.

Знову гарний сонячний день. Вранці їздили оглядати дюни під Провінстаун. Полуднували вдома. Пополудні провели на березі, відпочиваючи. Під вечір поїхали до Yarmouth Port до рекомендованого нам грецького ресторану Myconos. Околиці Orleans, Brewster, Dennis, Yarmouth — приємні, цивілізовані, не такі дикі, як наші — але від океану вони трохи віддалені. — Я сьогодні досить втомилася, бо вже в 7-ій годині ранку зірвалася на далеченький самотній прохід пляжем, ще поки решта товариства пробудилося.

11 серпня 1978, п'ятниця, 7 год. вранці. South Wellfleet.

Сьогодні збираємось зробити прогульку на острів Nantucket. Для цього треба нам автом поїхати до Hyannis — приблизно одна година їзди звідти. Я зірвалася раніше і тому маю ще пару хвилин. Вчора (знову був гарний сонячний день — а сьогодні то навіть без краплі туману — прекрасний вид з вікна на залитий сонцем океан!) вранці їздили автом до близького від нас центру Marconi — пляж плюс залишки першої трансокеанічної станції для радіо-висилання. Це тепер державний парк — височина дюн поросла мохом, травами та карликуватими соснами — все дуже гарно упорядковане, з будиночками убиралень, стежками, стоянками для авт, широкими сходами, що ведуть з високого берега на пляж. — Там, де колись була радіовисильня, залишки веж надавчих та пам'ятник — голова Марконі на постументі — дуже, між іншим, оригінальна скульптура голови роботи якогось Фіцджералда.

11 серпня 1978. 11 год. увечорі.

День вдався нам першорядний. Передусім: погода, як ніколи досі: промінно-сонячна, видно далеко, горизонт зарисований чітко: вперше видно, де кінчиться море і починається небо. — Подорож на острів (кораблем) тривала понад дві години. Nantucket — оригінальне, цікаве поселення. Містечко колоритне, головна вулиця (Main Street) вистелена камінними кругляками, багато малих крамничок з різnorodним крамом.

Атмосфера майже європейська. Були ми з Остапом у незвичайно цікавому музею китоловства. Зробив він на мене помітне враження — із справжнім зацікавленням, навіть із зворушенням, слухала я лекції гіда. Здавалось би, все це речі давно знані з книжок, з фільмів. *Moby Dick* бачила кілька разів, а читала принаймні один раз. Але тут все автентичне, в природному розмірі. І дивитись на драматичний кадр у фільмі зовсім не те, що стояти поруч велитенської зубатої шоки кита та тримати в руці важкий гарпун. Між іншим, оця шока немало мене здивувала. Вона починається ширшою підковою, але опісля видовжується у вузьку, довгу, зубату пилку — клацнувши нею, можна фактично переломити невеличкий човен китоловів на двоє. — Мелвіл мусів дуже докладно простудіювати цей китобійний промисл. Була там одна габльотка і для автора *Moby Dick* — виходить, Мелвіл користувався теж друкованим спогадом про загибель справжнього якогось китобійного корабля. — Але вся решта музею — не література, а зафіксоване в усій своїй драматичності історичній — саме життя. Сьогодні, коли китів вбивають гарпунами вистреленими з гарматок — справи ці ми бачимо в іншій перспективі, але колись: якою маленькою була людина на своєму човні, полюючи на цього левіятана. І якою одчайдушно відважною!

13 серпня 1978, неділя, пізно увечері. Providence, R.I.

Суботу, тобто вчора, провели в повільній дорозі з Кейп Кад до Провіденс. Дорогу вибрали умисне довшу: вступали до Plymouth — місця, де 1620 року причалили перші пілігрими, оглянули репліку корабля *Mayflower* (— тобто *Mayflower II*, що — збудований в Англії — переплив океан відносно недавно, яких 20 років тому) та відвідали *Plimoth Plantation* — реставрація старого селища пілігримів, подібне — хоч може на меншу скалю як *Sturbridge*, що його я бачила пару літ тому. Поселення з двох десятків дерев'яних хат, огорожене частоколом, з охоронною “баштою” та канонами не лиш на башті, зверненими назовні, але й посередині селища проти можливих заворушень, як висловився один із гідів. Гіди, перебрані у строї сімнадцятого століття, походжають вулицею, або зайняті всякими роботами внутрі хат, виповняють свої ролі знаменито, не дають себе збити з пантелику, говорять діалектом Англії сімнадцятого століття. Інтелігентно подумана цікава лекція історії.

До Мотрі приїхали під вечір. Погода була не особлива, часом навіть падав дощ, але подорож відбулася без особливих перешкод і навіть знайшли Мотрину хату без телефону та конвою. Мотря прийняла всіх нас незвичайно смачною вечерею — з горівками, винами, приставками. Андрія нема, він у *Woods Hole* на *Cape Cod* в *Marine Biological Research Center*. Є тільки Мотря і Тиміш. Сьогодні, в неділю, Остап і Люда з Зенком поїхали далі до Філядельфії, а я — як було домовлено — залишилася тут, щоб з Мотрею і Тимішем провести кілька днів в *New Hampshire* і може *Vermont*-і. Ми плянували таку подорож вже минулого літа, але тоді пляни змінилися у зв'язку з моїм несподіваним виїздом до Будапешту. — До Нью Гемпшир виїжджаємо завтра вранці. Мотря і Тиміш — обоє водії авта, а я — тільки пасажир. Тому я, дивлячись на мапу, скорочую Мотрині експанзивні пляни, що здаються мені занадто амбітними. Але ще побачимо. Покищо маємо ціль:

Mount Washington і Dartmouth College в Hanover — а далі побачимо.

Сьогодні по обіді возили мене до Newport, R.I., до літньої резиденції родини Vanderbilt “The Breakers”. Це немов невеличкий Hellbrunn Schloss над морем, в чудовій околиці. Італійський мармор, алябастер, стелі із мозаїки, величезні магоньові різьблені двері, лазнички, де крім гарячої і холодної води, є ще й окремий курок для солоної води із моря, канделябри, люстра, гобелени. Є теж і старовинні меблі, але вони “зворушують” мене менше. Найбільше враження роблять просторі кімнати на два поверхи, на взір європейських chateaux. Здається мені, що тут менше kitsch-у, як в замку Герста San Simon у Каліфорнії. Принаймні тут маєш враження, що це справді мешкальний дім, для вигоди власників. Прийшло мені на думку таке: до палат європейських князів ми маємо більше сентименту й респекту і взагалі, мовляв, князі — аристократія, а якийсь Vanderbilt — звичайний доробкевич. Але чи основоположник роду, перший князь, не здобував свого становища в подібний спосіб? тобто силою, розбоєм, перемогою над іншими, слабшими і менш щасливими? Чи є справді якась істотна різниця? В середніх віках барон здобував свою силу розбоєм, грабунком, політичною грою. В 19 ст. капітани індустрії здобували те саме іншою тільки зброєю.

14 серпня 1978, понеділок, пізно ввечері. Franconia, New Hampshire.

Мотря і Тиміш уже сплять, а я ще сіла писати картки і ці записки. Дорога з Providence сюди тривала нецілих 5 годин. Їхали головною дорогою 93 — мішані ліси обабіч дороги напевно прекрасні у жовтні. Варто б приїхати тоді. Але й тепер тут дуже гарно. Свіже гірське повітря, прекрасні краєвиди. Гори заокруглені, порослі густим лісом. Сьогодні оглядали Old Man of the Mountains, природну “скульптуру” гори, що виглядає мов профіль людини — і що її увів у літературу Hawthorne. Були теж у Flume Gorge, що дуже нагадала мені славетний Lichtensteinklamm в Австрії, хоч трохи на меншу скалю. Водоспад у граніті! Прогалина між гранітними стінами, що на ній залишили свої сліди льодовики і вулканічна лява, прекрасна чиста (і холодна) вода, що подекуди спадає каскадами. Прогулька до Flume — пішки около 3 милі — була незвичайно приємним прохолодним двогодинним проходом. Соснові ліси (або мішані) своєю привітністю і атмосферою нагадують мені карпатські ліси мого дитинства. Я відпочила трохи душею після останніх кількох днів. (Не розумію чому, але Остап останнім часом відноситься до мене не то що неухважливо, але неначе навмисне неприязно, нечемно, образливо. — Я думала, що йому щось долягало, але ні, обсервувала його з намаганням бути якомога об’єктивною, і помітила, що він у відношенні до інших цього не виявляє, а мене пробує шпигоннути навіть тоді, коли — здавалось би — має добрий настрій. Це, здається мені, помітили навіть Люда і Зенко, хоч з делікатности, очевидно, нічого не казали. Раз тільки Люда при нагоді якоїсь іншої справи, значуче якось сказала “mówi się trudno i kocha się dalej”. — Воно, мабуть, і справді так в моім випадку, але на серці боляче. Можливо, що у майбутньому ми повинні брати вакації окремо — щоб не набридати одне одному).

Зупинилися ми в motelі Notchway Motel при дорозі #3. (Зачинаю висловлюватися як

шофер! Це добрий знак!) Тут теж уже двічі їли. Кімната (одна на нас троє) — першорядна, з видом на гори. Харч теж знаменитий.

Але була в нас нині і хвилююча пригода. Під вечір уже, їдучи на вечерю, запримітили, що не маємо майже зовсім бензини. Скрутили з головної дороги, шукаючи за бензиновою станцією. Тимчасом дорога SR18 виявилась високою горою з неабияким спадом униз. Остаточо Мотря дала собі раду, перейшовши на інший біг у своєму Volkswagen stationwagen-і — і ми подолали серпентину вниз без пригод (фактично не серпентину — серпентина була б може й легша, бо зменшувала б стрімкість!) — але було кілька дуже напружених хвилин і ми всі троє перелякалися не на жарт. — Мотря їздить дуже добре, але трохи так як Левко — розсіяно, багато говорить — а я знаю із власного досвіду, як небагато треба, щоб розбити авто. Наші два випадки з Остапом сталися в зовсім неправдоподібних ситуаціях і при невеличкій швидкості, а скільки вони завдали шкоди — на щастя тільки матеріальної. А що може статися при такій обстановці, як сьогодні — не хочеться і думати. Не смерть страшна, але каліцтво! — Але життя без ризику теж нічого не варте: ліпше жити повніше і коротше, як животіти тільки до пізньої старости!

15 серпня 1978, вівторок. Stowe, Vermont.

Сьогодні день повен великих вражень. Зранку до майже 3-ої години пополудні провели на ескападі на Mount Washington. Їхали на гору Cog Railway — тобто гірською залізничкою, із старосвітським паровозом, що димив, сопів паром та притрушував нас сажею. Поїздка на гору в один бік тривала майже півтора години. Шпиль 6288 стіп — найвищий в штаті Нью Гемпшир. Прекрасна панорама гір! Гори завжди наповняють мене великою екзальтацією — а день вдався нам сонячний, теплий, і хоч Мотря перестерігала мене, що на шпилі буває дуже холодно і я була на це приготована — виявилось, що було приємно-тепло. Невеличкий туман оповивав дальні кряжі гір — не знаю чи вийдуть вони на знімках. Сама гора і залізничка на ній дуже нагадують Schafberg. Хотілось би в товаристві добрих друзів-альпіністів помандрувати на гору пішки — або бодай із гори. Це не так то вже й трудно — але чи в мої роки я це потрапила б — не знаю.

Біля третьої пополудні ми вирушили в напрямі Вермонту. І ось ми тут — околиці прекрасні, гори нижчі як у Нью Гемпшир, зелені — їх так і називають: Green Mountains. Прекрасні ліси — переважають, здається, шпилькові: сосни, смереки, ялиці. Багато подібностей із Карпатами — наші люди тут напевно почувались би добре, але їх тут, здається, дуже мало. Брак індустрії на велику скалю чи може нехить до імігрантів? Зупинилися ми наніч в елегантному Towne & Country Motor Lodge. Ми з Тимошем скупалися навіть у басейні, а потім, купувшись ще в туші, передягнувшись, поїхали на вечерю до ресторану Hob Knob Inn. — Мотря любить вибирати гарні заїзди і добрі ресторани і знається на них. Вона бувала вже в тих околицях раніше. Вечеря була першорядна (salmon, гарячий домашній хліб, Mateus Rose — салати, etc.) Одне слово почувуюся як Queen for a Day!

16 серпня 1978, середа. Stowe, Vermont, вранці.

Я пробудилася перша — Мотря і Тиміш іще сплять. Не хочу їх будити, одягаючись, отже лежу ще у ліжку і маю пару хвилин для рефлексій. Дуже я рада, що вдалось мені здійснити цю подорож: віддавна мріяла побачити ці два штати — думала: підмовлю когось, хто добре вміє і любить їздити автом і приїду сюди осінню — бо осінь тут найкраща. Я уже кілька літ тому плянувала таку поїздку з Лялею — але не вийшло. Ляля рідко буває на сході, це занадто скомпліковано. Минулого року Мотря, знаючи про мої зацікавлення цими штатами, сама потелефонувала з пропозицією, чи не поїхати нам удвійку — або навіть у трійку з Евою Сахарук на таку прогульку. Тоді це було неактуальне через мою подорож до Будапешту. Отже цього року ініціатива вийшла від мене. І як гарно, що це вдалося здійснити! А то я вже боялася, що мої цьогорічні вакації будуть обмежені до одного лиш тижня на Cape Cod. — Перший мій плян: пов'язати один тиждень на Cape Cod із тижнем семінара УВАН в Гантері (цього року там — Пріцак і Царинник) — провалився, бо помешкання на Cape Cod ми дістали тільки на тиждень від 5 до 12, саме тоді, коли був семінар. (Семінара мені трохи шкода — якби так можна було його включити ще як третій додатковий тиждень — була б знаменита вакаційна комбінація!)

Наша поїздка має ще й додатковий бонус: ми маємо нагоду ближче пізнати себе, поговорити. З Мотрею в нас контакт був завжди добрий, від дитинства. Відколи вона живе в New England, я вже кілька разів їх відвідувала: починаючи від моєї подорожі до Бостону в 1968 (здається) році, коли Андрій ще був на Гарварді. В Providence я теж уже двічі в них була — раз навіть з хлопцями — минулого року, отже недавно. Остап, Люда і Зенко були в Головінських уперше. (Цікаво, яке враження зробила на них мистецька обстановка дуже оригінальної Мотриної хати). Люда мала про них зовсім хибне, думаю, уявлення на основі частих бідкань Лесі, мовляв, яка її доня бідна, а я не люблю і може навіть не маю особливого дару до обмови других людей — не пам'ятаю деталей, а крім того концентруюся на тому, що в людях добре, унікальне, цікаве — не стараюся нікого переробляти на свій кшталт — отже я ніколи не спростовувала, мовляв, самі побачите. Сказала тільки, коли Люда запропонувала в додатку до дарунків купити ще пляшку горілки: “для них, якщо купувати горілку, то хіба тільки коньяк і то Martell.”

Мотря — цікавий компаньйон подорожі. Тоді, коли з Людою розмови всі обмежені до справ родинного характеру: любов, діти, плюс справи США та вряди-годи обмови знайомих (— я тільки слухаю, і часто настільки неуважно, що навіть не вмію повторити чи пригадати, навіть як потрібно!) — то з Мотрею розмови на зовсім іншому рівні. Вона вчить в одній із ексклюзивних приватних середніх шкіл цього району, багато читає, цікавиться — і то не лиш мистецтвом, що є її професією — але й історією, літературою (— читає в час подорожі книжку про життя і часи Чосера —), а при тому має елоквентність притаманну викладачам. У висліді: багато цікавих тем. Тиміш теж дуже освічений та інтелігентний хлопець і теж час-до-часу бере участь в розмові. Правда, не надто часто, хоч я його до цього пробую спонукати. Мотря, як мама, є трошки, думаю, “overbearing”, вона йому не часто дає прийти до слова. Взагалі, здається мені, що

Тиміш веде занадто “sheltered life” і може має надмір жіночої опіки і впливу. На цьому може заважив факт, що Андрій вже стільки літ терпить від своєї хвороби хребта — така справа мусить відбитися в родині. Але теж і надмірна данина сноберії, “аристократичним” манерам, бажанням достосуватися до способу життя тих, кого Мотря називає “the other half”. — Це не “половина” — кажу я Мотрі, це тільки пару відсотків усього населення Америки. Ivy League та американська upper middle class району New England, хоч і має величезні впливи в нашій країні, для решти Америки зовсім не типова, вона Америки не репрезентує. Боюсь за Тимоша: за його першу зустріч із справжнім життям, із справжніми звичайними людьми. Він і фізично не надто міцний, хоч і їздив на пластові табори. Українською мовою говорить досить добре, хоч часом трішки з американським акцентом і має обмежений словник. Йому тепер 17 років — іде на останній рік гайскул-у і подається вже до різних каледжів — отже за рік буде, мабуть, поза хатою. — Люблю, як він провадить авто (вчора шоферував цілий день). Це, мабуть, єдиний час, коли йому можна проявитися як дорослому чоловіку.

Питалася я за Еву. Було б ще цікавіше, якби і вона була з нами. До Еви, каже Мотря, на ціле літо приїхала її мама, а теж і хворий на недугу Паркінсона брат із Бельгії. У висліді там ускладнена родинна ситуація. Мотря бачила недавно Ніну і Петра Сахаруків. Ніна на студіях у Монтреалі і дуже задоволена із культурної атмосфери, яка там панує. Петро теж туди вибирається. Ева й Сергій мають ще молодшого сина Гриця, у віці Тимоша.

Мотря саме пробудилася. Пора і мені збиратися.

16 серпня 1978, 11 год. увечері. Middlebury, Vermont.

Ранок провели у Stowe, оглядаючи посілість родини von Trapp. Baron von Trapp та його родина, як бачу, зробили знаменитий business не лиш на фільмі Sound of Music, але і на туристичнім підприємстві, що має неабиякі розміри. Посілість прекрасна. Панорама досить високих гір на овиді, поле з коровами, тобто господарство чинне, та серія австрійських шалетів з кольоровими скриньками квітів — а до того крамниця з подарунками — вибагливий крам імпортований з різних країн, і пані Von Trapp в австрійському Dirndl-kleid-i, що підписує-автографує покупцям власні книги. (Є їх тут ціла серія: про втечу Trappів, про фільм Sound of Music, про resort Family Trapp і так без кінця...) Після дуже смачного brunch-у у Трапів, поїхали до Shelburne. По дорозі “rolling hills” Вермонту, з силосами фарм, з коровами, вівцями та балями спрасованого сіна... Shelburne Museum — це на зразок Pilgrim чи радше Plimoth Plantation та Sturbridge — живий музей, що складається із серії будинків-музеїв. Shelburne має кілька будинків з 18 століття, решта з 19 і пізніше. Родина Webb-ів має тут (чи власне не має, а подарувала громаді) будинок, нутро якого — стіни, меблі, картини, ціле устаткування — перенесене з їхнього помешкання в Нью Йорку. На стінах цього будинку два оригінальні Рембрандти, кілька Degas-ів, Claude Monet та інших. Прекрасні скульптури, здається теж роботи Дега. Один будиночок в Shelburn-і присвячений виключно старим (тобто давнім, 18-19 ст) дитячим іграшкам. Посередині цього живого музею-містечка стоїть автентичний пароплав

Тікандерога з усім устаткуванням всередині та поїзд випосажений для президентів — апартаменти в ньому вибагливі — стіни з магоньового дерева, салони з добрими меблями, вигідні, просторі (як на потяг) спальні, лазнички, їдальня, кухня, переділ для служби. Є в Shelburn-і будинки з килимами і тапетами, з кароцями, з фермерськими машинами того часу, є і кузня, що в ній я вперше побачила дерев'яну раму, в яку вставляли коня, підковуючи його. Це була для мене новинка. Я бачила в дитинстві як підковують коней, але ніколи не бачила, щоб уживали такої рами!

Шелбурн закрили о 5 год. дня. Нам треба було подбати про нічліг. Із рекомендацій AAA (— додається моя туристична книжечка і це теж нове для мене відкриття і досвід для майбутнього — *Podróże kształcą!*) — вибрали два мотелі в Middlebury, бо поблизу музею не було жодних рекомендованих. Це дало нам теж змогу “зробити” собі трохи дороги — бонус на завтра. Остаточно зупинилися ми в Middlebury Inn — в самому центрі містечка Middlebury, що є осідком каледжу і має в місті кемпус. Наша гостинниця — старосвітська, (існує від 1827 р.), на 3 поверхи. Маємо дві кімнати з лазничкою, що в ній є ванна, але немає тушу і що в ній вода спливає темпом не нашого швидкого часу. На обід, чи пак вечерю, мусіли чекати півтора години — скінчили їсти десь біля 10:30. Але що то була за вечеря! Buffet: десяток різних салат і приставок до вибору, індик, sea perch, з додатками і вареною городиною (знов, до вибору) — вкінці десерт — знаменитий Carrot cake — а все те за 6 дол. на особу і — “пишне”. Ціни, мабуть, теж з 19-ого століття!

17 серпня 1978, 11 год. увечорі. Norwich, Vermont.

Сьогодні вранці вирушили до форту Ticonderoga, що є вже на території штату Нью Йорк. Переправились поромом через озеро Шамплейн — це перший того рода досвід для мене. Сам форт, що має за собою трохи історії (побудований французами, відбитий британцями, здобутий в час революції американцями) має стратегічне положення, бо контролював водний транспорт через озера Шамплейн та Джордж — кольоритний, цікавий, з музеєм всередині, з дефілядою перебраних в традиційні уніформи соплікарів та барабанщиків, з гідами в кольорових уніформах колоніальної ери, з показовим вистрілом із канони. Довкола — дуже мальовничий краєвид — протоки обох озер довкола форту, а на горизонті зелені гори Вермонту.

Потім вступали ще до робітні мармору — де у крамниці я спокусилася на 25-доляровий “сувенір” — марморову підставку на сир — гарну, елегантну пам’ятку цієї подорожі — але боюся, що буде вона мені зайвим тягарем по дорозі додому — а їхати назад мусітиму потягом і маю вже одну валізу та окремо на вішаку — плащ і дві суконки!

Вступали теж до Wilson Castle біля Rutland — зараз таки біля мармурової “фабрики”. Якийсь жонатий з британською аристократкою американець побудував для неї резиденцію в стилі англійського замку. Потім вони розійшлися, а замок перейшов у руки полковника Вільсона. Тут надмір всячини: половину варто було б викинути взагалі. Зацікавило мене там лиш одне: пан Вільсон — який і досі живе з родиною в цій резиденції, має около 80

років і говорив із відвідувачами — на питання, що спонукало його купити цей замок — сказав таке: він, працюючи в генеральному штабі, знав про недалеку війну з Німеччиною (це десь в 1936 чи 1937 році) і тому бажав виїхати з Нью Йорку та перенести родину й майно до Вермонту. — Видно, сподівались, що німці можуть досягнути навіть Америки!

18 серпня 1978, після 11-ої увечір. Providence, R.I.

Сьогодні були цілий день в дорозі назад додому, з тим, що по дорозі ми мали цікаві дві зупинки і зовсім іншого, як досі, характеру: відвідали два університетські кемпуси: Dartmouth в Hanover, N.H. і Amherst в Amherst, Mass. Dartmouth — традиційний кемпус з будинками на взір Гарварду, у стилі, що його Мотря називає “федеральним”. (Я запримітила цікавий деталь: вікна в цих будинках на другому поверсі менші як на першому, а на третьому ще менші — майже на половину менші від нижніх — вікна з рамами за 9 шибок, з дерев’яними віконницями, мальованими на чорно або зелено). Наші відвідини тут мали і чисто практичну сторону: Тиміш подався і до цих двох шкіл і хотів бачити, як вони виглядають. Тиміш на обох кемпусах брав орієнтаційну туру з провідником — і я прилучилася теж: люблю щось нове навчитися. Мотрі всі ці речі добре відомі і вона з нами не ходила. Опісля я ще пішла на чверть години до бібліотеки подивитися у каталог. З україніки основні речі англійською мовою були, хоч і не в надто великому виборі. Полуднували в ГанOVER, в студентському симпатичному bistro — Peter Christian’s. Amherst — місто Емілі Дікінсон. Каледж дуже гарно положений, з прекрасним видом на гори. Взяла і тут туру з Тимошем — довідалась деякі цікаві деталі студентського життя. Архітектура тут мішана — кілька будинків зовсім модерних. В бібліотеці україніка теж є, очевидно в поміркованій кількості.

До Провіденс добилися під вечір. Застали Андрія вдома, що повернувся вже пару днів тому із Woods Hole. Він прибрав на вазі і видно, що хребет йому і досі дошкуляє. Не може довго стояти, ні сидіти. Ах, така гарна людина, а скільки випадає терпіння на його долю! — Казав, що в середу телефонував Остап: Марійка Чайківська дістала “stroke” і є в шпиталі. — Одне слово: реальне життя, повне болю, терпінь і прикростей, дає знати про себе. Завтра вранці потягом повертаюся до Філядельфії. Журить мене мій багаж — побільшений ще сувенірами нашої гарної ескапади.

20 серпня 1978, неділя, пізно увечорі, Філядельфія.

Я встигла вже — після вчорашнього повороту з вакацій — втомитися до упадку хатньою роботою та тяжкою працею в городі (трохи підстригла наші “evergreens” — а це треба робити спеціальним довгим приладом, стоячи на драбині!) М’язи болять так, що варто було б — замість іти до роботи завтра — ще один день відпочати!

Найважливіша з новин: Марко мав якийсь випадок з автoм і хоч нікому нічого не сталося, він матиме клопіт, бо всупереч нашим радам, не подбав завчасу про обезпечення. Він сьогодні мав перенестися на іншу адресу, не має ще телефону і не можу з ним сама

поговорити. Але пробую себе потішити: він — доросла людина, я нічим не можу йому допомогти (крім грошей) — моя журба не буде корисною ні йому, ні мені, тому пробую не думати, не хвилюватися. — Максим теж на новому помешканні не має ще чинного телефону. Отже оба хлопці є *incomunicado*.

21 серпня 1978, понеділок.

Перший день на роботі після двохтижневої відпустки. Сьогодні вранці по дорозі до автобусу здалося мені, що чую запах акацій. (Тепер? — під кінець літа? — ботаніка ніколи не була моїм форте!) Із самокритичною іронією прийшло мені на думку: “не без рації цвітуть акації — скінчились мої вакації...” Не є так зле, коли в мене ще стільки гумору. А побутових прикростей повно: лазничка і досі не направлена, стеля осипається у вітальні, малювати треба і бодай одну кімнату нагорі — в час моєї відсутності Остапові вломилися двері від другого холодильника в пивниці — отже треба буде купувати новий — а сьогодні *to top it all* — довідалася, що сусіди Cohen-и — мають намір продавати свою хату. — Це ще одна додаткова заохота Остапові докучати мені, що, мовляв, і нам треба буде переноситися. Він за кожний раз, коли доводиться в хаті щось робити, бідкається і нарікає. А я хотіла б нарешті трохи стабільності. Такої просторої гарної хати, як ця — ми вже не будемо мати ніколи. Sloane колись на прийнятті в нас назвав її “*dream-house*”-ом, і я її люблю.

10 вересня 1978, неділя, увечері.

Майже три тижні не робила записок. Зреасумую найважливіше: Перший післявакаційний тиждень в роботі був дуже втомлюючий: почався вже академічний рік, Nancy ще була в Європі, а Ron Day, що став цього року теж і студентом першого року права, мав усякі орієнтаційні сесії і не був у службі. Одне слово, на моїй голові була вся довідкова робота бібліотеки — а мої власні два бюрка поростали вміжчасі горами паперів моєї власної праці, що до неї я не мала часу братися.

Зате вдалося нам остаточне завершення літа: Labor Day weekend провели з Людою і Zenком у Wildwood Crest. Погода була прекрасна — вже трішки з посмаком недалекої осені — ми мали добрі настрої і приємно відпружились. Несподіванкою для мене була зустріч над морем з Евою та Сергієм Сахаруками! Ми приємно провели разом кілька годин — і на пляжі і на полуденку в нашому помешканні (“Artemis”) і я рада була, що зустрілася з добрими старими друзями. Трохи ми посміялися. Каже до мене Ева на пляжі і з ледь відчутним тоном немов би здивування, чи що: “Ти дуже добре, гарно виглядаєш”. А я до неї: що Ти цим хочеш сказати? Що я, мовляв, на свій вік добре ще виглядаю? Ти теж гарно виглядаєш — а ми ж однолітки! Чи тому, що в мене старший чоловік, то Ти вже й мене до старшої рахуєш генерації?” — Але все це сердечно, з гумором, без тіні злосливости. Я обоїх їх дуже люблю — а з Сергієм то ми завжди були дуже добрі приятелі. Це був єдиний колега в клясі, що я його справді поважала — був трішки старший від нас усіх, серйозніший, більш досвідчений. Але між нами ніколи не було ні

тіні якогось навіть натяку на “романтику”. Зрештою, я була по вуха закохана в Остапові — мої колеги мало цікавили мене, як об’єкти любови. — Сергій був зовсім самотній на чужині і він, мабуть, відчував у мені приязну рідну душу. Навіть радився зі мною напередодні свого подружжя з Евою. — Сьогодні він мужчина в силі віку, гарно збудований, добре виглядає.

Після Labor Day все поволі почало входити знову в нормальну рутину. Всі повернулися з вакацій. Nancy знову на своєму пості, так що і я увійшла у звичний триб праці. Цікаві події останнього часу в бібліотеці й на університеті. В нас, у правничій школі, відбулася офіційна передача адміністрації Louis-ом Pollak-ом новому деканові, чи власне тільки виконуючому обов’язки декана — емеритованому нашому професорові, бувшому амбасадорові США до Колюмбії, Covey Oliver-ові. Церемонія відбулася з великою дозою неформальности та доброго гумору. Один із промовців, нав’язуючи до теми, розповів такий анекдот: у президентських виборах 1948 року Дюї такий був певний своєї перемоги, що не чекав на кінцеві рапорти і лягаючи спати, сказав жінці: завтра ти спатимеш із президентом США. На другий день виявилось, що переміг таки Трумен. І питається пані Дюї чоловіка: слухай, чи Гаррі приїде сюди до Нью Йорку, чи я маю їхати до Вашингтону?

Відбулася теж парадна інсталяція Pollak-а федеральним суддею третього дистрикту Пенсильванії. Ця церемонія відбулася в місті, в будинку U.S. Court House, в парадній церемоніальній судовій залі, у присутності цілого ряду визначних осіб із правничого світа. Здивувала мене і тут велика неформальність, намагання відпружити патос легкістю, уміння пов’язати повагу хвилини із невимушеною простотою. Зворушливий, наприклад, момент, коли після присяги Pollak-а, суддівську тогу надягає на нього... не якась офіційна особа суду — а власна жінка! І це видно стара традиція, бо ж і президент держави складає в Америці присягу з рукою на родинній біблії, що її тримає в руках його дружина! — Ну, от — ці події, ці церемонії — це ще один досвід, ще одне, чергове моє “відкриття Америки”.

Проте найважливішою подією минулого тижня було нове й цікаве наше знайомство з Миколою Григоровичем Жулинським з Києва. Почалося з того, що в середу подзвонив мені до праці Коропецький: мовляв, чи можемо з Остапом приїхати до них увечорі на обід, що є, мовляв, гість з Києва, не хто будь, а заступник директора інституту літератури ім. Шевченка. Вдалося на скору руку все це зорганізувати. В Коропецьких були крім нас і Жулинського ще Лабуньки, включно з їхніми молодими — Ія, Олесь, Іко та Ромко Процик. Після цієї першої зустрічі і вечері — я на швидку руку зорганізувала в п’ятницю невеличке прийняття в нас — запросила Левка Рудницького з жінкою та Віру й Геня Лащиків, щоб дати змогу Жулинському завітатися ще з іншими людьми нашої філядельфійської інтелігенції. А в суботу Микола прибув до нас ще на кілька годин сам — так, що ми мали змогу поговорити трохи більше і ліпше завітатися.

Микола має 38 років — отже людина він відносно молода, на десять років молодша від

мене (він точно із 1940 року). До Америки приїхав він приватно: відвідати старого батька. Цікава, між іншим, історія. Батька забрали в час війни німці — Миколі було тоді щось два чи три роки. Батько був у німецькому концтраку, а потім опинився в Америці. Оженився тут вдруге і контакту з родиною в Україні не держав. Але пізніше, коли померла йому жінка і він залишився сам, він почав шукати першої своєї родини в Україні. Знайшовши своїх синів (мати вже була померла), обіцяв собі, що кожного з них спровадить на візиту до Америки. Микола вже третій син, що приїхав відвідати батька.

Жулинський має цілу низку друкованих літературознавчих праць і навіть дві книжки. Людина він скромна, симпатична і “своя”. Говорить досить відверто, слухає про наші турботи і жалі, дивується трохи, що ми так послідовно зводимо “українську проблему до проблеми мови”, каже, що найважливіше підносити літературу на вищий рівень, щоб вона могла дорівнювати іншим — але рівночасно визнає, що “злиття націй” — процес, що його всі ми, що були в Україні запримітили і над яким так боліємо — зайшов уже так далеко, що його важко зупинити чи завернути. Він, правда, дуже підкреслював погану економічну побутову сторону — мовляв, коли людям буде краще жити, тоді вони почнуть думати і про свою історію, і про мову — і потішав нас своєю вірою, що мовляв і наші незабаром підуть слідом вірменів, грузинів і почнуть обстоювати своє. Видно з усього, що і його і інших літераторів в Україні, ситуація дуже турбує. Всі вони, однак, стероризовані, бояться, непевні, що несе їм майбутнє. Жулинський сам — член партії — про дисидентів він знає, але вважає, що цього рода спротив жодного впливу на решту населення не має і користи нашій культурі не приносить.

Я питалася про його опінію про сучасних радянських письменників і критиків. Хто тепер між критиками новий Білецький? — питав Остап. Такого як Білецький немає. Передовим тепер між критиками — Новиченко. Гончара й Загребельного цінить високо, але в Загребельного погана часом композиція, він розгублюється. Дуже поручав Василя Земляка, автора книг “Зелені млини” та “Лебедина згряя”, а теж Володимира Дрозда “Ірій” та “Катастрофа”. В Україні величезний голод на книжку. Люди стоять в черзі від п’ятої-шостої ранку, щоб підписатись на передплату кількатомика Гончара, що має незабаром появитися. Каже, що малі тиражі зумовлені браком паперу... Він уже тут купив собі якісь радянські видання, бо там їх уже дістати неможливо. З великим зацікавленням переглядав наші колекції. Вже в Лабуньків запізнався із всякою публіцистикою еміграції, а в нас з великим подивом оглянув видання “На горі” та Нью Йоркської групи. “Езра Павнд — українською мовою! Георге! — аж не віриться!” — тішився. Сам він частинно здобував освіту заочним шляхом, не знає жодної чужої мови, крім російської. Сам дуже критично висловився про це: мовляв, що це за освіта! — Але він і знає багато, і цікаво, по справжньому, можна із ним розмовляти. Приїхав він до нас в одній сорочці і нічого не хотів брати, навіть образився спершу, як я першого дня дала йому 30 дол. (не мала більше в хаті готівки і було мені самій на себе досадно). Але в суботу, ми його остаточно перемовили. Вийшов від нас в Остаповій блюзі й камізельці, з пальтом-дошовиком на рамені та з дарунками від мене для його дружини, що працює десь інженером на заводі. В них ще й дитина — 4-літня дівчинка. — Гарна з нього людина, щоб хоч не попався за

грати! Дали ми йому і деякі наші книжки — казав, що пошле на Інститут, бо так ліпше.

Сьогодні ми були на обіді в Лесі і Левка. Були там теж Люда з Зенком, Тарас Яцкевич та нові знайомі Лесині — Кавки. Товариство було досить нецікаве й розмова надумана, банальна, штучно підтримувана насилу пригадуваними анекдотами. Одне слово — великий контраст до гостини в Коропецьких, до гостини в нас, до цікавих зустрічей і розмов. В сьогоднішньому товаристві ми навіть не згадували про те, який цікавий і повний товариського життя був у нас тиждень! — Інші люди, інші теми.

А про Жулинського не дуже й варто кому небудь публічно і згадувати. “Щоб хоч з дуру хто не наважився та й ляпнути чогонебудь про мене — у Сучасності, чи де там ще” — турбувався! — От і жий у такій системі!

А жити їм треба — ці люди — єдина надія України!

20 вересня 1978, середа, увечері.

Минулих пару тижнів багато часу, уваги й енергії присвятила я справі... — купна авта! Начиталась я всякої літератури — Consumer Reports — відбула пару візит і кілька телефонічних розмов із автопродавцями, зробила рішення — розвідала в банках про справи позички, ще не зовсім рішила справу обезпечення — але ось я вже стою перед остаточним рішенням і в п'ятницю, мабуть, дам завдаток і підпишу замовлення.

Рішилась я на Malibu Classic 1979 року, після того, як остаточно переконалася, що авто з 1978 року, як я це спершу плянувала, коштувало б мені стільки ж, бо мало б різні коштовні, а мені непотрібні “options”, а навпаки не мало б того, що хочу і взагалі не було б великого вибору. Всі ті “рештки” 1978 року, що їх я бачила, мали охолодження (додатковий кошт 544 дол.) та були переважно на 8 циліндрові мотори. Не кажу вже про кольори та інші дані. — Отже я фактично замовляю зовсім нове авто і повинно бути таке, як я вибрала: мотор 6V-циліндровий на 3.3 літри, з автоматичною трансмісією, power steering, steel belted radial tires, 50/50 bench seat, tilted steering wheel, rear window defogger, central door lock (бо замовила 4 дверей, отже потрібно для безпеки!), ще кілька додаткових дрібниць (маю цілий готовий список, що з ним я ходила до dealer-a! — а понад все ще додатковий, несподіваний люксус, що на нього рішилась фактично тільки недавно: стереофонічне радіо AM/FM with cassette player! — Радилася я про це телефоном із хлопцями і обидва мене підтримали: як вже видається пару тисяч, то чи варто заощадити на радіо сотню-півтори? — Отже таки буде. Хочу мати теж і свою музику. Награю собі на тейпи і наших українських пісень — наперед уже цим тішуся. Кольор вибрала темно-вишневий, з вишневим вінільним внутрішнім устаткуванням. Все це коштуватиме кругло 6,000 дол. — візьму позичку в Самопомочі. Одне слово, вчуся жити “the American way”, тобто на кредит... Остап, бачу, задоволений із моєї раптової рішучости, поінформованости й активности. Коли пробую втягати його в ці справи, не виявляє до них великої охоти, і не хоче цим займатися. — Отже я роблю не лиш фінансове зобов'язання, але великий commitment не лиш бути “власником” авта, але — їздити! Navigare necesse est, vivere non!

Аж тепер римська пословиця набрала для мене справжнього життєвого глузду! Я мушу їздити автом — від цього залежить моя незалежність, мій контакт із людьми, — може навіть моя психічна рівновага. Це може бути вибір між животінням, вегетуванням — і активним життям. І для цього варто взяти себе в руки, примусити себе бути відважною, не боятися ризику. Сама собі дивуюся, яка з мене цими днями стала *femme des affaires*! Вже двічі вдалось мені збити ціну — а сьогодні ще телефоном домоглась, що продавець погодився знизити ще на 61 дол. до рівно 6,000 (з податком і всіми іншими платежами). В п'ятницю ще попробую “вженити” нашого “dealer”-а з нашим старим автом. Але за нього більше як 100 дол. не дістанемо. Геньо Лащик хоче нам дати за нього сотку, але я його трохи відмовляю, бо не знаю чи наш старий Шевролет вартий стільки. А Геньо — приятель, не хотіла б я, щоб колись жалував свого кроку. Ще побачимо.

Всетаки — мої зусилля не всі по лінії автомобільній. Елла Карпинич-Адамс, що вчить курс української літератури на університеті Temple, запросила мене виступити перед її студентами з лекцією (про англomовні джерела до української літератури) і я готуюсь до цієї лекції, що має бути у вівторок, 26 вересня.

А вмiжчасі — цього вікенду — їдемо на Союзівку, де має бути з'їзд колишніх львівських гімназистів. Їду фактично до товариства Остапові — хоч може і самій приємно буде зустріти якихось знайомих. Їдемо з Зенком і Людою — буде там теж Ася Цісик. Ася повинна бути задоволена — якраз сьогодні прийшло число Нашого життя із моїм інтерв'ю з Квіткою. Львівські знайомі Цісиків напевно звернуть увагу.

В антрактах займаюся теж справами літературного конкурсу. Вже прийшло 22 “твори” (деякі навіть справжні твори, кандидати на нагороди!). Вже запросила акторів: Блавацьку, Рудакевича і Карп'як, щоб читали ці нагороджені твори на вечорі 18 листопада. Просила я спершу теж Лізу Чепіль — вона погодилася, хоч має клопіт з очима, але потім на другий день подзвонила мені, що пробувала читати — і не може. Жаль мені Лізи — вона добра акторка і серйозно ставиться до своїх завдань. Поезії Дуфти на його вечорі тут читала прекрасно!

1 жовтня 1978, неділя.

Знову десяток днів пройшов без записок. А дні були повні подій, вражень, емоцій!

Напередодні виїзду на Союзівку — на з'їзд академічної гімназії та взагалі цілого Львова” — я таки пішла до Ервіна, дала завдаток і замовила авто. Буде за п'ять-шість тижнів. Жартую собі, що це я справлю собі такий коштовний подарунок на уродини — бо авта сподіюсь десь із початком листопада. Геньо Лащик таки хоче купити наше старе, щоб забрати його до Гантеру. Він його випробував, авто має всього 75,000 миль, хоч у трохи занедбаному стані. Геньо Лащик розуміється на механіці і він напевно доведе його до порядку і матиме з нього користь. Але я не хотіла, щоб він давав нам за нього 100 дол. — але теж не хотіла, як пропонував Остап, щоб, мовляв, авто Лащикам подарувати зовсім

безкоштовно. Мені здається, що це ускладнює справу: бо тоді виглядає, що ми робимо йому велику ласку і це його в'язатиме. Я запропонувала, щоб Лащик поїхав з нами до “dealer”-а і почув ціну, що її запропонує Ервін. Ервін запропонував 50 дол. і на цьому стало. В найближчих тижнях треба буде провести цю трансакцію, а теж полагодити справи асекурації ітп.

23-24 — суботу й неділю — провели на львівському з'їзді, на Союзівці. Поїхали з Людою і Зенком, мешкали в мотелю під Союзівкою разом з Асею Цісик (на Союзівці не було вже місця!) Організація не була надзвичайна: програма сесій, бенкету, церковних відправ нас не цікавила і ми її щасливо уникнули (крім бенкету, що на нього прийшло щось 500 осіб і що тривав від 7 до 10 год. (обід) плюс ще з годину-півтори на програму!). Але з'їхалася сила-силенна людей, ми в нашому гурті мали добрий, піднеслий настрій. Остап і Зенко зустріли багато своїх гімназійних товаришів. Я з шибеничним гумором надавала собі тону — часом навіть трохи ексцентричного — (щоб нібито “шокувати” львівських обивателів!) Це, мабуть, було до вподоби Остапові, був у доброму настрої, по давньому сердечний і коханий — і ми “шаліли” — не лиш після бенкету, на забаві, танцюючи до пізна, але взагалі... Давно не були ми обоє в такому доброму гуморі, щасливі, як колись на зальцбурзькому моєму з'їзді, чи навіть як тоді у Зальцбургу. — Погода була по осінньому збуджуюча, прекрасна, сонячна. Одне слово: пробували “recapture the rapture”, як звикла говорити Віра Лащик.

В минулому тижні після з'їзду гостював у нас один день Тарас Кульчицький — перед своїм поворотом до Сан Франціско. Він знову приїхав на з'їзд сам, без жінки. Питалися мене Остапові й Тарасові знайомі: чи це правда, що Кульчицька — колись така велика красуня, не приїжджає на люди, бо їй соромно, що вона така стала огрядна? Но, але я мала настільки глузду, щоб на такі питання не відповідати. Відколи я побачила Тараса в його власному родинному мільє у них вдома, я зрозуміла, що його використовують і що він фактично добряча людина, хоч ховається за фасадом сноба і скнири. Пані Кульчицька зробила на мене досить дивне враження — не так тому, що вона абсолютно нічим удома не займається, що Тарас варить собі і їй, що коли він не помиє посуду, то посуд чекатиме на нього поки він повернеться з роботи — як фактично тим, що в неї немає жодного власного зацікавлення поза домом, ні професії, ні кар'єри, ні навіть якогось габбі (якщо за габбі не вважати читання фільмових журналів!) — але ці помічення важні для мене тільки тим, щоб ліпше розуміти Тараса, близького Остапового приятеля — але не тому, щоб їх висловлювати стороннім людям, та ще й друзям і знайомим обоїх Кульчицьких!

На Союзівці, зовсім випадково, ми ще раз зустрілися з Миколою Жулинським. Він приїхав із своїм батьком. Ми мали нагоду ще перекинутися кількома реченнями та навіть сфотографуватися. Микола мав апарат Polaroid, тішився і бавився своїм американським здобутком та фотографував мазепинський пам'ятник під віллою “Київ”... Прощаючись, я сказала йому: Вважайте на себе, будьте обережні. А він на те: знаєте, в нас ніколи не відомо. Все залежить від людей. Міняються люди і тоді різно буває.

Вчора — в суботу — їздили до Нью Йорку на літературний вечір з нагоди появи першого тому творів Миколи Хвильового. Вечір організували “Слово” і “Смолоскип”, фактично все підготував Зінкевич. Імпреза випала надивовижу успішною: публіка була добірна, як це тільки в Нью Йорку буває, програма була не лиш на високому культурному рівні, але навіть глибоко-зворушлива — ну й сама подія ця — історичної ваги. Це був один із тих культурних вечорів, які наповняють радістю і вірою в майбутнє. Відкрив програму Остап, поставивши 1933 рік в перспективу світових подій — і я думаю, що це добре, що конче треба бачити наші справи з ширшої перспективи. Зінкевич говорив про видання творів та вів усю програму. Зворушливе своїм глибоким трагізмом та драматичністю теми було слово Йосифа Гірняка. Старий ледве ходить, не бачить добре вже, але зумів ще дуже ефективно виступити. Авдиторія після виступу зробила йому спонтанну овацію. Ах, як сумно, що ця прекрасна людина уже майже на відході. Гірняк для мене — це не лише великий актор (— не забуду, як колись цілувала я йому руки зі зворушення після вистави Народного Малахія!) — він теж вдумливий, талановитий мемуарист, а при тому людина шляхетно кристального характеру. Костюк говорив про свої перші зустрічі з Хвильовим. Його спогад мав чимало цікавих деталей, але він блід у порівнанні з виступом Гірняка. Все таки Костюк може мати сатисфакцію: він є редактором творів Хвильового та автором вступної статті в першому томі. Це видання — подія великої ваги. Як добре, що таки перемогли здоровий глузд і розум: ще двадцять років тому таке видання було б, мабуть, немислиме. Та й тепер може будуть протести, критика, напади — але яке щастя, що примітивам рідної емігрантщини не вдалося запобігти цьому важливому ділу! — Твори Хвильового читали Лисняк і Кукрицька та дикторка Голосу Америки Марта Гарасовська. Ця остання — молода зовсім дівчина — зробила на публіку велике враження. Зворушливо було, що і Гарасовська і серед публіки та організаторів було деяке число “молодої молоді” — студентів, а теж і вже оформленої молоді нашої інтелігенції. Навела мене ця імпреза на оптимістичні думки: як нас небагато, а все таки нашому культурному роду таки нема переводу. Шкода мені, що Жулинський уже від’їхав. Це була б для нього імпреза на все життя! — Тішуся, що вдалося і мені бути її учасником. До Н.Й. їздили автотом з др. Ключом — туди й назад. Це нас врятувало — бо публичним транспортом навряд чи вдалось би нам це було зробити. Остап до 3:30 був зайнятий дирекційними зборами ЗУАДК, отже треба було виїхати досить пізно, а знову ж повертатися треба було б вже в 10-ій (останній потяг з Н.Й.!), та ще й невідомо, як потім добиратися опівночі зі станції додому. Раніше, коли Марко був у Н.Й. ми могли там переночувати, але тепер ці справи дещо ускладнені.

Не було на вечорі Ікера. Сказали мені, що він — хворий і я дзвонила телефоном. Виявляється, що остання лікарська перевірка кинула підозріння, що в Івана, можливо, був недавно якийсь легкий серцевий удар і лікар наказав йому тиждень відлежатись. Ми тільки недавно бачились з Івасем на Союзівці — виглядав він не дуже добре, але не нарікав на ніщо, крім астми. Я вже раніше пропонувала йому, щоб приїхав до нас відпочити на тиждень-два. Він же ж там зовсім самотній і без опіки. Але досі він відмовлявся, а коли приїздив то лиш на день-два. По-перше, він хоче бути активний, а для цього йому потрібний Н. Йорк. По-друге, його основна проблема — не так астма, чи серце — як алкоголь, а ми — побачивши в чому справа — почали останнім часом трохи

обмежувати горілку. Колись — пригадую — коли Івась, гостюючи в нас, приходив на снідання і я питалася: що Тобі дати, Івасю: каву, чай, молоко? — а він казав: “якщо тобі не робить різниці — я волів би коньяк” — то ми сердечно сміялися і таки ставили коньяк до сніданку. Але тепер, коли бачимо, що справа серйозна — і що наша щедрість тут непожана і шкідлива — стараємось трохи Івася відмовляти від алкоголю — але це не легко, зрештою справа делікатна.

Сьогодні півтора години провели на телефонічній розмові із Марком. Прикро мені, що він так далеко, що ми так давно вже з ним не бачилися. Телефонічна розмова зустрічі заступити не зможе. Може приїде він на свята. Тоді, мабуть, схочуть наші молодята проголосити свої “заручини”. Про це вже ми говорили з ним раніше — ще десь у серпні, коли ще Ія була в нього в Лос Анджелес. Тоді, коли я по телефону запиталася: ну, маєш ще якісь новини, що у вас ще чувати, чи не маєш нічого до сказання? А він на те: так, маю. Будемо робити весілля! А я зажартувала: та невже? А я думала, що ви може схочете просто “elope”! — Ні, каже. Ми приїдемо до Філядельфії, щоб старий Лабунька мусів влаштувати весілля! — Це була приємна новина, хоч і не якась несподіванка. Знаються ж вони з Ією вже кілька літ. Любов їх уже випробувана часом і прогнози на їхнє подружнє щастя виглядають дуже добрі. Ія мені вже стала зовсім близька та рідна — я вже від деякого часу вважаю її майже за члена родини. Але з притаманною мені резервою я все ж таки зверталася до неї на “Ви”, як це зрештою роблю до всіх молодих людей — бо вважаю, що тільки тоді я трактую їх як дорослих і рівних собі. Наша сучасна вихована в Америці молодь не завжди розуміє нюанси звороту на “Ти” і “Ви” — але я пригадую власну молодість і випадок, коли ми — гімназистки домагалися від професорів, щоб перестали нам “тикати”... Все таки — недавно Ія була в нас на обіді: я запросила її, щоб поговорити про Марка і довідатись щось більше й докладніше — і я остаточно заявила їй, що починаю їй “тикати” і що не мала б нічого проти того, якби і вона — за модерним звичаєм — зверталась на “ти” і до мене. Але це напевно їй буде трудніше і я це розумію. У всякому разі, як все добре піде, десь під кінець року (тобто академічного року, тобто в червні чи липні) може женитимемо нашого старшого сина! Але покищо я цього не розголошую — нехай ініціатива вийде від молодят!

На конкурс наспіло вже 30 творів. Частину вже передала раніше Коровицькому. Вчора особисто передала пакет творів Костюкові. Лавріненко був хворий, не прийшов на вечір. Йому завтра перешлю твори поштою. — У всякому разі, маю сатисфакцію, що відгук серед письменників був. Геніяльних, свіжих речей, правда, немає, але є кілька зовсім літературно грамотних коротких оповідань, що їх можна вирізнити й нагородити. Маю надію, що й журі буде такої думки.

4 жовтня 1978.

Вчора в лондонському Times Literary Supplement у рецензії на книгу “Sex law” — під промовистим заголовком “Love-making and law breaking” — знайшла таку цитату з китайської газети People’s Daily, що виходить у Пекіні: “Love between man and woman...

consumes energy and wastes time. On the other hand, love of the party and of the chairman Mao Tse-tung takes no time at all and is in itself a powerful tonic.” — Одною із найгірших прикмет комуністичних систем — їхній абсолютний брак почуття гумору.

Читаю Володимира Дрозда. Це наслідок візити Миколи Жулинського! Автор він справді цікавий. Перше оповідання “Відповідальність” навело мене на думку, що так міг би написати Гемінгвей, якби в нього замовили новелю на таку соц-реалістичну тему. Багато в Дрозда від Коцюбинського. “Халеп’янські краєвиди” — щось між Інтермеццо та Довженковими записними книгами. Це цікавий матеріал для дослідів творчої лабораторії Дрозда, але — думаю — до збірки оповідань не надається. Пару цитат:

“За широким венеціанським вікном — парашутиться перший сніг. Білі лапаті сніжини — на жовтому каштановому листі. Я в кімнаті не сам: книги, картини, програвач з платівками, тиша. Сніг сіється повільно, наче вві сні. Розум підказує: це і є щастя. Мить внутрішнього осяяння невловима, вона тече крізь тебе, як вода крізь пальці, як сніг крізь прямокутник вікна, вона була і вже її нема, лишився тільки спогад.” (Ірій, с.58, “Халеп’янські краєвиди”).

“Письменник нагадує бджолу, яка, літаючи від квітки до квітки, бере пилок та нектар, щоб наповнити свої паперові стільники.” (с.70)

“Навігадували казок і самі ж у них віримо.” (“Ніжність”, с.46)

Мовні знахідки:

“погодники”, “навдивовижу”, “по натурі неговіркий, він зараз лускав веселими нісенітницями, наче горішками”, “Людина — таки автомат, запрограмований одним і тим же конструктором. А кожному з нас здається, що ми, і тільки ми, започатковуємо світ” (с.40, “Ніжність”).

5 жовтня 1978.

В Дрозда, на диво, надібую деякі галичанські вислови:

“передпокій твого справжнього буття” (Ірій, с.109)

“я ледь завважив те погойдування” (навіть останнє з одним н)

“позаяк”

В нього мова цікава й багата. Може й трохи індивідуалізована. Але мені зокрема подобаються деякі зовсім простенькі вислови нашої мови, що їх варто було б засвоїти і мені, відсвіживши й збагативши свій збіднілий, замериканізований словник:

“жаб...було...достобіса...” (Ірій, 120)

“я заповзявся...”

“навіть подумки я вже не повернуся”

“невсипуше виспівують”

притьма побіг

побігла навперейми

“обличчя випромінювало сумнувату, але щасливу зреченість”

в безпам'ятті помирав
навздогінці фронту
прийшов до тьми
давно не дощило
щовесни і щоосені
люди в селі пліткували
розбризкуючи увсібіч
кинулися врозтіч
я ледве спромігся кермувати
витанцьовував край дороги навприсядки
всівся в сідло
кінщик (!) привозить щотижня нові кінофільми
назирці ходив за нею
обіруч ледве втримував
шкільний першодень

Телефонував мені до праці Остап: Ісаак Башевіс Сінгер дістав нобелівську премію з літератури! Я рада, що звернула на нього увагу в своїй статті про Легковаження літератури і що читала його хоч трохи. Письменник він добрий, хоч не “великий” — але добре, що вирізнили в його особі “малу” літературу писану мовою їдиш. Це дає надії і для нас. Тільки ж, що при нобелівських нагородах політична кон'юнктура завжди грає чи не найважливішу роль!

Неділя, 8 жовтня 1978.

“Позаяк” і “передпокій” знайшла і в Білодідовому словнику. Безпідставна моя думка про те, що Дрозд впроваджує “галичанізми”. От, як звичайно: “a little knowledge is a dangerous thing”!

“Ірій” — знаменитий. Цілі сторінки читаю Остапові вголос. Ця Дроздова втеча в фантазію, здається мені, нав'язує до традицій народної небилиці й гумору. Але, на мою думку, він вживає це лиш як своєрідний стилістичний засіб, як свого рода поетичну метафору. По суті, його нібито фантазійна розповідь ближча до реального життя, як не один стандартний соцреалістичний твір. Приклади цього стилю:

“...дядько схоплювався на ноги, хлюпався, мов горобець, у ложці води та вибігав на вулицю. Частенько його сірий фетровий капелюх біг слідом і наздоганяв дядька уже біля автобуса.” (с.151).

“Тітка Дора метнулася з кімнати на кухню і стрибнула у відро з водою. Плавати не вміла, тож каменем пішла на цинкове дно.”

“Вибухнувши, тітка Дора розлетілася сотні на три маленьких, мов гумові ляльки, тіток Дор, що повсідалися на підвіконнях, дивані, етажерці... і три сотні тіток заволали, зарепетували, загримали до мене та дядька...” (с.139)

Написала сьогодні довгого листа хлопцям, а рівночасно теж новинку до преси про конкурс, текст оголошення, листа до членів журі. Сьогодні такий день, як у Рільке: “wachen, lesen, lange Briefe schreiben” — хочеться теж вийти, щоб “in Alleen hin und her unruhig wandern in dem Blättertreibe...”

Середа, 11 жовтня 1978.

Їду до Максима! Не подумки, не *in spre* — а в найбільш дослівному сенсі — тепер год. 8 увечорі і потяг недавно залишив станцію New Haven. — Мое рішення наступило досить несподівано. Я, правда, давно вже заповідалася, що у жовтні приїду — як і минулого року з Марком — на прекрасну осінь Нової Англії. Але останнім часом виглядало, що з моїх заповіджених відвідин нічого не вийде. Ще в понеділок не була певна, чи вдасться мені здійснити свій плян. Думала, що може приїде до нас Івась і тоді, очевидно, я не могла б поїхати. Але з телефонічної розмови з Івасем я побачила, що йому ще треба перейти деякі медичні перевірки і для цього він напевно ще тиждень-два мусітиме бути близько свого лікаря у Н.Й. — Подивившись на свій календар, я побачила, що пізніше мені навряд чи вдасться зробити таку ескападу: 20-ого приїздить Кубійович і ми маємо запрошення до Коропецьких. Потім — весілля Стефанишин, а в листопаді завершення літературного конкурсу, конкурсний вечір ітд. Одне слово, рішила їхати вже — і то на цілий тиждень. На щастя, маю ще досить вакаційних днів — і добре, що ситуація в праці така, що моя відсутність тепер надто не комплікуватиме справ. Резигную із цілоденних святкувань пов’язаних із “Robert’s lecture” (резигную навіть з приємністю — дуже вже мені не хотілося іти на пізній обід цього вечора, що значно комплікував би мені поворот додому). На щастя, советська делегація, що мала відвідати бібліотеку 16-ого теж в останній хвилині свій приїзд відкликала. Отже: я сьогодні працювала до 3-ої пополудні і прямо з праці сіла на потяг о год. 3:20. В Бостоні, якщо не буде спізнення, повинна бути перед 10-ою. Максим вийде зустрічати. — Подорож довга, але мені це не вперше. Читаю велику статтю Грабовича в Harvard Ukrainian Studies — критика Чижевського. Все було б гаразд, якби не те, що є якийсь клопіт із світлом — недостача електричного струму чи що — і значну частину дороги їхали в кромішній темряві.

Четвер, 12 жовтня 1978. Cambridge, Mass.

Активний, повний свіжих вражень день! Вранці — в час, коли Максим ходив на лекцію французької літератури, — я пішла до крамниці за харчами і зварила обід. На четверту годину — після обіду — ми ходили разом на семінар в УНІГУ. Доповідав John Barnstead на тему з українського мовознавства: “The relative clause in nineteenth century Ukrainian”. Доповідач — як сам він це підкреслив — не є “native speaker” — хоч натякнув на те, що бабка його була україркою. На диво, це не лиш не послабило інтересу до його викладу, а

навпаки — підсилило його. Темою він володів знаменито — він пише на цю тему свою докторську дисертацію на Гарварді, а покищо є викладачем російської мови в Далгасі, в Канаді. Людина він зовсім ще молода і повна ентузіазму, що передається і слухачам. Дослідив він уживання відносних речень в десяти українських письменників 19 ст. — Цитати українською мовою читав досить поправно. Зворушило мене: ось, мовляв плоди праці і візії професора Прицака. Чужинці починають серйозно досліджувати українську наукову проблематику! І то з яким запалом і ентузіазмом! На семінарі були Прицак, Грабович, Сисин, Струмінський, Ільницький, Пилип'юк, славіст із Фльоренції *Angiolo Danti*, професор з Єйль Піккіо, гість з УРСР Олексій Путро, ще дві-три особи мені незнайомі, Касинець, Андрій Масюк, Максим і я. Потім ми в товаристві Касинця, Масюка, Пилипюк та Ільницького пішли на перекуску до ресторану. Касинець хоче zorganizувати якусь велику бібліографічну сесію на три дні (1 – історія української бібліографії, 2– історія книгодруку, 3– сучасні проблеми каталогування і класифікації україніки) і радився у цій справі зі мною. Я думаю, що такий *workshop* варто зробити, але не в липні, як пропонував Касинець, а може в жовтні (щоб не було конфлікту з бібліографічною секцією ПеКУС-у), і то не більше як два дні (Я пропонувала один день присвятити історичній проблематиці бібліографії і друку, а другий залишити на огляд поточної бібліографічної роботи та для проблем, що їх пропонував Едвард).

Потім ми ще з Максимом ходили до крамниці SEARS. Оглядали канапи — одна навіть дуже відповідна за 250 дол. — мабуть купимо завтра. Це така, що сполучена з ліжком. Може вдасться мені купити Максимові ще й лампу до його вітальні. Покищо купила лиш ринку, що в ній завтра вранці думаю варити голубці.

Максимове помешкання дуже простірне: я жартую, що тут сміло міг би мешкати і хтось другий. Але наш студент набідувався трохи із своїми колегами та їхніми суб'юкаторами і тепер хоче бути сам. Нехай. Адже жити йому тут напевно ще добрих кілька літ до докторату, а може й опісля.

Неділя, 15 жовтня 1978. Cambridge, Mass.

П'ятницю (ранок) я посвятила для куховарення. Зварила борщ, голубці, печеню — щоб було на кілька днів для нас обоїх та ще лишилося Максимові. Пополудні, після того, як Максим повернувся з викладів і ми пообідали, ми пішли до міста на закупи. Наперед купили лампу (стоячу, до “вітальні” за 35 дол.) і зараз же принесли її додому. Опісля пішли до різних крамниць із меблями, за канапою. І остаточно купили — кращу і дорожчу, як цю, що її раніше оглядали в Sears-a. Це *sofa-sleeper*, *queen size*, брунатна з якимсь індіанським взором і подушками. Виторгувала я її за 339 дол. Доставлять її в понеділок після полудня, отже ще встигну побачити, як виглядає на місці, в кімнаті. Ще по дорозі купили чайник та риночку на молоде парубоцьке господарство. В суботу Цюп зранку мав лекцію. Я перейшлася сама до Widener і зробила деякі виписки з каталогу. На полудне вернулася додому, щоб зустрітись з Максимом і пообідати. Цілий день ішов порядний дощ і обоє ми досить змокли. Пообіддя провела я знову в бібліотеці. Тим разом

Максим завів мене до кімнати українського семінаря і приніс мені потрібні матеріяли, так що я мала вигоду. Є тут одне число журналу “Дажбог” та три числа журналу “Ми”. Єдина моя знахідка — Остапів вірш “Античне”, друкований в “Ми” в 1939 році. Знайшла я теж якийсь Ленинградський альманах і думала, що це може тут були друковані Прокофєва переклади Остапових віршів. Але хоч в цьому альманаху і є якісь вірші Прокофєва, то матеріялів присвячених “визволенню Західної України” в числі за 1941 рік немає. А наступне число датоване вже 1948 роком! — Решту часу провела над річниками International literature, шукаючи за матеріялами до своєї англomовної бібліографії. І таки знайшла кілька нових позицій.

Ще в п’ятницю порозумілася я телефонічно з Мотрею, Сахаруками, Собчуком. З Мотрею говорила я вже двічі від часу мого побуту тут. Думала, що вдасться якось привезти від неї цей килим, що його вона хоче подарувати Максимові. Але не хотіла я, щоб вона задля цього лиш сюди їхала. Отже привезуть колись при нагоді. Я радила, щоб зробив це Тиміш — йому було б цікаво й корисно нав’язати контакт із Максимом. Міг би часом і переночувати в нього. Еви й Сергія, нажаль, немає вдома. Поїхали до Нью Йорку і на Союзівку, казав їх син Гриць. Це шкода! Я мала скриту надію, що мені вдасться їх тим разом відвідати. До Собчука подзвонила на домашню адресу — Івана не було вдома, я залишила свій (тобто Максимів) телефон. І от Іван задзвонив у суботу вполудне і ми з ним домовились зустрітися після 5-ої пополудні, після того, як замкнуть уже бібліотеку. — Отже суботній вечір я провела в Івановому товаристві. Пішли ми на обід до ресторану IGO і наговорилися, як ніколи — я повернулася додому вже після 10-ої. Іван зробив улітку докторат — я знала, що він до цього змагає, але несподіванкою було, що він зробив цей докторат — на УВУ! Дисертацію писав (англійською мовою) на тему британської політики відносно української державности в 1917-22 роках. Він за рік хоче іти на емеритуру (хоч йому щойно 50 років!), бо має вже вислужений стаж в армії і запевнену пенсію. Хотів би піти десь вчити і думає, що для цього допоміжним буде йому і військовий стаж вислуженого полковника, і докторат, нехай тільки від УВУ. Я трохи боюсь, що при теперішній кон’юктурі в академічній професії йому може бути не легко зачіпитися — УВУ йому не даватиме потрібної переваги над іншими кандидатами, а в світі цивілістів військова ранга може не мати такої ваги, як цього він сподіється. Але я цього не казала. Зрештою, в нього буде фінансова незалежність і платня чи гроші не гратимуть важливої ролі. — Ми вперше за все життя досить багато й обширно й щиро поговорили і я довідалася про Івана чимало нового, що кидає нове світло на різні справи та допомагає мені ліпше його розуміти. Іванів батько Лев був петлюрівцем, а опісля його вибрали послом на Волині (здається, від соціал-демократичної партії). За більшовиків він загинув. Іван хлопцем ще попав у підпілля, в УПУ, був ранений в якійсь сутичці і попав у полон. Єдиним рятунком вирватися було зголошення до Дивізії — і так він туди попав. Решта мені відома. — Бачу, що в Івана після багатьох літ заговорила потреба духового повороту до батьківського кореня і бажання зробити щось і для українства, можливо для заспокоєння совісті. Жінка його (Нона), хоч українського роду — то вихована в англо-саксонській родині (як адоптована дитина) і — догадуюсь з різних натяків і недосказань — не має зрозуміння для Іванових українських сентиментів, а може навіть і погорджує

ними. Це — здається — стало тепер проблемою його життя — раніше, мабуть, і сам він не відчував потреби своє українство особливо демонструвати чи плекати. Навіть діти їхні — Віра (старша) і Маргарита — по українському зовсім говорити не вміють, та й може взагалі не відчують якоїнебудь своєї приналежності до українства. Він, правда, виглядає, пробував послати одну із них на табір на Союзівку, але це була жертва доньки для тата і закінчилася повним фіяском. Утруднює його ситуацію ще й те, що він вважає, що не може виявити їм усіх подробиць своєї біографії, напр. своєї служби в дивізії. — Ось так самому можна створити собі невеличке заворожене коло! Здається мені, що Іван ці всі справи може бере занадто драматично і сам собі тим утруднює життя. Але я не знаю всіх подробиць, може й справді засекречена військова кар'єра і вимагала такої посвяти? Хоч він ішов — як каже — по оперативній лінії і не пішов у розвідку, що було б значно більшим ускладненням. Нема то як бути цивілістом!

Сьогодні випогодилося, але дуже холодно (між 40 і 55). Я мала тиху надію, що вдасться може здійснити задушевну мрію і поїхати на “foliage” до New Hampshire. Але довелось зрезигнувати. Встали пізно (Максим багато вчиться і недосипляє, і я подумала, що йому добре зробіть — трохи виспатися). Вполудне поїхали підземкою до Бостону, до Faneuil Hall — міського базару із різномірними крамничками (і великим товпищем людей). Повернувшись додому і пообідавши, я взялася до великої роботи: вишорувала (зовсім по традиційному: щіткою, на колінах!) велику підлогу Максимової вітальні — куди завтра повинні привезти канапу. Чуда із старої підлоги не зробимо, але напевно буде світлішою — но і чистою. Тепер уже 12:40 уночі — я в ліжку і чую кожен м'яз (після роботи), але ще не сплю. — Остап вже три рази за час мого побуту тут телефонував. Перший раз, щоб довідатися, що я щасливо приїхала. Другий раз, щоб повідомити про лист Коровицького в справі конкурсу, а втретє, щоб повідомити про те, — що авто уже готове до відібрання! — От тобі й маєш! Казали, що буде в половині листопада, я тому й виїхала тепер, а не пізніше! Ну — трудно. Буду мусіти поспіхом полагоджувати справи, як приїду. Вирішила скоротити свій побут тут на один день. Повернусь вже у вівторок, а не в середу, як плянувала. Зрештою, мені вже немає потреби залишатися довше. Гарвардська бібліотека, нажаль, не має мікрофільму Свободи (а я плянувала працювати трохи над ідентифікацією деяких Остапових матеріалів і привезла їх із собою). — Завтра ще проведу день у бібліотеці — може зайду на часок до MLC і Stepan-а до Law School — і якщо все це вдасться, то всі мої місії будуть завершені і буду готова в далеку поворотню дорогу.

Вівторок, 17 жовтня 1978. год.8:15 вранці.

Я уже знову в поїзді, в дорозі додому. Максим провів мене до станції, поніс мою валізку. Це заощадило мені зайвих хвилювань і втоми — бо носити валізу — навіть таку невелику як моя — на такі віддалі, пішки, — це всетаки чимале зусилля. Все ж живе наш Цюп досить близько самого центру. Cambridge-Harvard Yard від нього не більше як 15–20 хвилин пішки. А звідти — яких 10 мін. підземкою до South Station. Отже комунікація вигідна. Тепер, коли я вже зорієнтувалася в терені, я зможу колись приїхати сама — (купивши колісця до валізки!) і не мусітиму взагалі клопотати Максима. Якби не довга

дорога (виїхала 7:40 — у Філядельфії маю бути 2:45 — отже повних сім годин, якщо не буде спізнення!) то можна б дозволити собі на такі відвідини частіше.

От, шкода, що Марко так страшенно далеко. Я вже за ним стужилася і дуже хотіла б його побачити. Якби не величезний кошт, хто зна, чи не сіла б на літак і не полетіла б у Каліфорнію з такою ж, як і тут, материнською місією. Ще й прикро мені, що він там такий самотній. Бож Максим, як не як, має інтелектуальне українське середовище — хоч і не багато їх тут, але товариство добірне.

Знову вчора дзвонив Остап. Пильнує мене! Хоч — часами здається мені, що я для нього тільки “sounding board” — він дзвонить не тому, щоб довідатись щось від мене чи про мене, а щоб розповісти мені про себе. Це зрештою я помітила вже давно. Навіть коли повернулася я з України — мусіла наперед вислухати все те, що діялось з ним, що він робив, що їв, кого бачив — а тоді тільки прийшла черга на питання про мою подорож. Мені це не шкодить — бо для мене, очевидно, цікавіше слухати про те, що мені нове й цікаве, як переповідати власне, вже пережите (— чи справді?! —) але часом такий егоцентризм дивує, зокрема коли він надто інтензивний.

Головна причина вчорашнього телефону, думаю, — це сензація, що сьогодні є головним “headline” у пресі: новим папою римським вибрали поляка, кардинала Войтилу! Папа Іван Павло I. помер раніше заки я встигла почати ним цікавитися — Ватикан, фактично, ніколи не був у центрі моїх особистих зацікавлень. Але коли папою вибирають поляка — то це подія досить великого значення. По-перше тому, що не італієць (вперше за 400 років), а по-друге тому, що це людина не лиш із східної Європи, тобто з нашої частини світа, але ще й до того з комуністичної країни! Не знати, яке це матиме значення для української патріархальної політики: здається мені, що встановляти патріархат для церкви, яка не має тепер фактично жодної власної території, а існує тільки на територіях різних держав, де поруч діють звичайні римо-католицькі єпархії — не є в інтересі далекоїдучої ватиканської політики — без уваги на те, хто буде папою, вигляди для українського патріархату, думаю, мінімальні. Хіба, якби була агресивно-місійна настанова щодо Москви — а це, думаю, в теперішній кон'юнктурі малоправдоподібно. Ну, побачимо! У всякому разі, поляки можуть мати сатисфакцію. Зрештою, вони на те заслужили. В сьогоднішньому світі — Польща чи не найбільш католицька країна в світі. І католицтво для поляків — це більше як релігія — це їхня національна самооборона.

Беруся знову до статті Грабовича. Я завезла Максимові всі чотири числа Harvard Ukrainian Studies, але відвідуючи УНІГУ, пішла привітатися з Богданом Тарнавським, а він зразу пізнав мене, і з великої вдячності за мою рецензію на HUS (“рідко буває, що ми отримуємо такі спонтанні позитивні відгуки! — сказав) вручив мені у дарунку останнє 4-е число. Я цим дуже зраділа. Хоч ми вже вдома зробили фотокопію цієї статті, щоб собі затримати, то власне число тепер дасть мені змогу докінчити цю статтю в поїзді. Це фактично капітальна праця: я читала її не лиш із зацікавленням, не лиш як певне відкриття і розширення горизонтів, не лиш із величезним вдоволенням, але навіть із зворушенням. І

хто б то думав, що такий молодий, фактично “новоспечений” літературознавець набув уже таке величезне знання, але і це найдивніше, що він стане на таких, я сказала б, органічно національних позиціях! Мій респект до Грабовича зріс до висот! Його попередня стаття про Тичину була добра і на висоті, але ця праця про Чижевського — це *magnum opus*, це завдаток — надія, що він візьметься і має дані взятися! — за першу справжню англomовну історію української літератури. Дай Боже, щоб став він нашим Мілошем, щоб йому це вдалося. Це теж величезний успіх і Пріцака, і Гарварду. *habemus* — не *parat* — *profesorem*! Буде кому обняти катедру! Грабовича бачила лиш на семінарі. Він мені лиш махнув головою, а потім скоро вийшов. Боюсь, що він може має до мене якесь упередження — чи не прислужився тут мені Леонід Рудницький, пошивши мене у “великі” поети? (Рудницький виступав раз як ко-референт Грабовича на якомусь семінарі з літератури і у противагу Грабовичеві, який пропагував модерністів і Нью Йоркську Групу, поставив тезу, що, мовляв, новий напрям у поезії — це синтеза між модернізмом і традицією і поставив за приклад — мене! Ну, що ж: кожному авторові приємно, коли на нього звернуть увагу. Але я так серйозно сама своєї творчості не трактую. Уявляю собі, що буде, коли цей матеріал появиться друком. Я так і сказала Рудницькому: “з такими друзями, то й ворогів не треба!” — Жартома, очевидно, але в цьому є певна доза правди. Рудницький — не такий критик, щоб я надто високо цінила його опінію — від його похвали мені в голові не перевернеться, може і навпаки: трохи мені соромно перед Грабовичем. Він може думає, що я такий собі типовий еміграційний графоман з великими претенсіями! Але *habent sua fata libelli*: кожен критик має право говорити про книжку, що хоче — він не потребує ні згоди, ні апробати автора! Грабовичеві я навіть не мала змоги сказати про те, що читаю його статтю із захопленням. Зате сказала я це професорові Пріцакові, який після семінара таки, мабуть, пізнав мене, бо прийшов спеціально привітатися (Я надто його шаную, щоб самій накидати йому своє товариство!)

Чую від різних людей (Касинця, Гарнавського), що УНІГУ тепер знову під обстрілом різних примітивів і що це може заважити на завершенні збірки грошей і на дальшій долі інституту. Прийшла мені думка, що я могла б написати популярну статтю до Свободи саме про Грабовича і останнє число — очевидно, праця Грабовича заслуговує на фахову аналізу якогось бодай Шевельова — (і маю надію, що Шевельов таки зареагує) — і не знаю, чи сноб Грабович був би прихильний такій моїй ідеї зробити йому і Гарвардові таку чисто журналістичну рекламу? Але для ФКУ і для Інституту це була б добра прислуга!

Поїзд трохи трясє і писати трудно. За вікнами — хоч і не гори New Hampshire, а всетаки чудесні краєвиди: Mystic, New London. Цвіте багатою палітрою осінь — і це мені рекомпензата за нездійснену ескападу у Білі Гори.

Середа, 18 жовтня 1978.

Ще кілька виписок із Дроздового Ирїю:
тітка лежала лежма

обидно стало

Мені було в пам'ятку, як це.
стала сріблясто-сизою, буцім вдяглася
здаля годі достоту роздивитися
попліч із Андрієм
мені щасливо сльозилися очі
не було анікогісінько
політи, короткий, мов фотоспалах
щохвилинно

Чекаю на....

9 PM.

Виписки із Дрозда робила, чекаючи на Віру Лащик. Я сьогодні полагоджувала справи, зв'язані з купном авта. З обезпеченовою агенцією GEICO порозумілася наперед телефоном. Але мені залежало на тому, щоб документ дістати на письмі і я просила Віру, щоб вона завезла мене автом до Jenkintown, де є бюро GEICO. Віра — дуже учинна і, очевидно, зробила мені цю послугу. Опісля я ще ходила (чи власне їздила автобусом) до Самопомочі, щоб полагодити справу позички. Взяла 4,800 дол. — решту заплачу власною готівкою. Завтра ще виберу з банку чек — тоді ще треба, щоб Остап перевів трансакцію старого авта на Геня Лащика — і тоді в суботу я піду відбирати нове авто. Добре, що вдалося мені справу обезпечення і справу позички полагодити нині — бо інакше був би втрачений день (це був ще мій вакаційний день, отже я не ходила до праці).

В Cambridge на якійсь унітаріянській церкві бачила такий багатомовний напис: We never learn how we came to be, nor why we must leave. — Пригадала цю фразу у зв'язку із телефонічною розмовою із Марією Струтинською.

Неділя, 22 жовтня 1978

В четвер — перший день на роботі — зустріли мене дві новини. Перша — приємна. Sloane зустрів мене в елеваторі, запросив до себе до бюро і повідомив, що університет погодився піти йому на руку, продовжити час до примусової емеритури — отже: він залишається! Виходить, що всі наші хвилювання минулих місяців були зайві! Для мене це добра розв'язка і я цьому рада. Подумала тільки: як добре, що я зразу відмовилася від того, щоб ставити моє ім'я в кандидати на директора! Як воно тепер виглядало б? Вся ця справа була добрим іспитом лояльності професійних колег. Думаю, що Ненсі і я здали цей іспит блискуче, Ron Day трохи себе скомпромітував і це може шкодити йому в майбутньому.

Друга вістка — болюча, потрясаюча. Потелефонували мені з медичної школи, із лабораторії, де працює Дана Вонторська, що чоловік її нагло в час праці, у вівторок 17 жовтня — помер на атак серця! З обоїми Вонторськими ми бачилися на львівському з'їзді. Юрій — виглядало — був зовсім здоровий і веселий. Дуже приємний і культурний був чоловік. Хоч був він правником по професії, а працював в якійсь інженерній фірмі — то мав у собі щось із естета, цікавився малярством і поезією, мав трохи навіть нахил до романтики. Така нагла смерть для того, хто вмирає, може навіть благословенна, але для близьких! Страшенно мені жаль Дани. Я живу вже довгі роки у постійному страху за Остапове життя і тому моє співчуття для неї — це не просто поверховний конвенанс, це глибоко відчутий біль. — Вчора ми провели майже весь день на похоронах. Все відбулося дуже гідно, без фальшивої патетики, і без істерії. Видно було, що для цього гурту людей (деякі їх приятелі приїхали дуже здалека!) — це була близька людина і що смерть її прикро вдарила всіх. Але всі без вийнятку пробували стримувати надмірні вияви емоції. Панував тільки справжній відчутний щирий смуток.

Пізно пополудні вчора відібрали вже авто. Вже навіть раз пробувала його — довкола близьких кварталів. Сьогодні поїду до крамниць за орудками, а може, як встигну з усім, і на концерт в честь Лесі Українки, в 4-ій пополудні.

Четвер, 26 жовтня 1978

В час похоронів Юрія Вонторського — не так на цвинтарі, як у перегрітому авті — захопила я якусь простуду і от мучить вона мене вже пару днів. Вчора вранці горло розболіло так, що я не пішла до роботи, залишилася в ліжку. Сьогодні теж. Тепер — під вечір — з горлом мені ніби легше (— може тому, що почала годувати себе пеніциліною!) — але натомість почався катар — пчихаю безперестанку і з носа почало мені литися. Одне слово, мабуть доведеться ще й завтра залишитися вдома. Все це мене не радує. На мене жде сила-силенна хатньої роботи (— господарство, як не як, можна занедбувати тільки до часу —), а крім того, біля хати стоїть нове авто — і вимагає, щоб ним хоч трохи їздити. Між іншим, поки мене розібрала на добре простуда, тобто в понеділок і в вівторок увечорі я таки трохи їздила — жаль було, що мушу робити це, коли темно і не можу любоватися осінньою природою. Мої колеги в праці може й підозрівають, що я маркірую, не хворію, саме на те, щоб мати змогу випробувати нове авто, бо я навіть жартувала собі, що мені, мовляв, потрібно нових ваканцій — для авта. Така можливість, таке підозріння сердить мене ще більше.

Всетаки, щоб хоч трохи використати свій побут удома, в ліжку, я спромоглася бодай накреслити хронологію праці бібліотеки, що її пляную долучити до програмки Вечора Літературного Конкурсу, а сьогодні ще й написала рецензію на Окаянні роки Костюка до World Literature Today. Правда, не мала досить сили, щоб встати й переписати на машині — зроблю це завтра, або пізніше, але я рада, що позбудуся цього зобов'язання — що виконаю його на час.

Справи Літ. Конкурсу тепер у повному розгарі. Жюрі має різні ідеї, що їх не легко буде узгодити. А до тижня треба буде мати вже якийсь рішення, бо мушу дати тексти акторам, щоб підготувались із читанням.

8 листопада 1978

Ze znużenia, ze znużenia
Pusto, sennie, mdło.
Neurocholia, melanstenia?
Diabli wiedzą co!

Ці рядки з Юліана Тувіма зовсім не віддзеркалюють моїх настроїв цими днями. Я така зайнята конкурсом, підготовкою до Вечора Літературного Конкурсу 18 листопада та гостини, що її пляную зробити після імпрези, що часу не має не лиш на neurosteni-ю чи меланхолію, але навіть для цих записок. — Пригадала я Тувіма тільки тому, що між книжками, що їх регулярно ношу Мамі (вона читає 2-3 томи тижнево і це їй добре робить!) було і пару польських книжок, в тому числі і томик — “Diabli wiedzą co” — антологія всячини про чортів, дотепна збірка гуморесок і романтичних “чортівських” віршів і оповідань, що починалася саме цим віршем Тувіма.

Моя знахідка цими днями — це журнал “Всесвіт”. Отримала певну кількість примірників у дарунку від Біланюків, переглянула їх — і настроїв в мене піднявся! Це невеличке чудо, що в зрусифікованій Україні може появлятися такий журнал присвячений закордонній літературі. Логічно було б сказати, що адже ж радянський читач всі ці твори міг би читати російською мовою! Видно, не так погано ще стоять наші справи. Журнал віддає досить невеличку дань політиці. Переклади часом могли б бути ліпші — але я знайшла у ньому такі речі як вибір із Бодлера, як цілий Джойсів роман “Портрет митця замолоду” (гарний заголовок по українському!), як переклад новелі Ф. Скат Фіцджералда “Babylon Revisited” — цієї новелі, що її 15 років тому (а може й 20 вже) переклала і я, але з уваги на “copyright” не надрукувала досі ніде. Думаю, чи не пошкодить “Всесвітові” новий договір про авторські права, що його підписав СРСР? Адже тепер для всіх цих речей треба буде мати дозвіл — а це, очевидно, коштуватиме гроші. Замовила я собі Всесвіт на 1979 рік (передплата \$15.60), через бібліотеку. Треба його підтримати, щоб бачили, що є відгук закордоном. Якби не політична ситуація, то фактично співробітниками такого українського журналу повинні б бути письменники, що живуть закордоном, знають чужі мови й літератури.

22 листопада 1978. 10 год. увечері.

Завтра — День Подяки. Зараз десь має приїхати Максим. Мав виїхати з Кембридж десь біля 3-ої пополудні з Масюком, автом. Щоб лиш щасливо! Це далека томляча дорога, а в штатах Нової Англії, кажуть, випав учора сніг.

Ми тількищо з Остапом мали неприємну пригоду з автом. Поїхали по молоко до крамниці. Вів авто Остап і запаркував на Cheltenham avenue, напроти бензинової станції ARCO. Але, паркуючи, зачепив “curb” — дрібна, здавалось би, справа. Та ба, “curb” у цьому місці був увесь обведений залізом і залізо це пробило нам гуму колеса. Я висіла по молоко, зовсім не помітивши, що колесо “сіло” — але повернувшись, побачила спешеного й сконстернованого Остапа... Довелося викликати ААА, щоб замінити колесо запасовим. Чорти мене беруть — не тільки тому, що це шкода на яких 70 дол. — але передусім тому, що це сталося напередодні Максимового приїзду. Я так хотіла, щоб він завтра мав змогу поїздити трохи новим автом!

Від часу моїх останніх записок: безліч подій і вражень. На столі, по традиції, чудесні хризантеми з нагоди мого 48-ліття... В цей день я почувалася досить депресивно, і зайнята справами конкурсу ітп. нікуди навіть не плянувала іти. Навіть полуденок їла самотою, в університетському ботанічному садку... Було мені сумно і я пополудні змінила думку: потелефонувала до Остапа, що мене, мовляв, конче треба взяти на коктейл — і щоб спробував дістати квитки до театру... На диво дивне, цей в останній мінуті запланований вечір вдався нам першорядно. Сясь білети дістав (і то навіть дуже добрі!), п'єса “The Gin Game” була знаменита, а пара акторів Jessica Tandy та Hume Cronyn (чоловік і жінка) були на вершинах акторського мистецтва!

Вечір Літературного Конкурсу — кульмінація моєї восьмимісячної праці — випав незле, але був рішуче за довгий — в чому може і була певна доза моєї вини. Занадто вже я пошанувала авторські тексти нагороджених оповідань, за мало їх скоротила. Якби їх було три — все було б вийшло добре, але журі признало п'ять нагород і всі ці твори були читані. Вечір відкрила і вела ним я — мабуть непогано, бо чула компліменти з різних сторін, а Левко навіть вирішив у своїй великодушності, що саме я повинна в майбутньому проводити вечорами “Руслана”! Нагороджені твори читали Степова-Карп'як, Блавацька та Пінот-Рудакевич. Опісля ми зробили голосування на залі, щоб почути оцінку публіки. Костюк мав тільки прочитати ухвалу журі, але вирішив дати і коментар до нагороджених творів, цікавий — бож він — індивідуальність і має що сказати — але не підготувавши тексту заздалегідь — говорив за довго. Опісля говорив ще Коровицький — його коментар і аналіза мали насправді бути єдиною критичною короткою доповіддю. Ці два літературознавчі виступи були для мене найцікавішими, хоч від публіки були і деякі незадоволені голоси.

В день конкурсу (імпреза була в 5-ій пополудні) — в 2-ій годині в нас вдома відбулося спільне засідання журі та комітету і тоді у присутності всіх я відкрила коверти і ми розшифрували псевдоніми. Великою несподіванкою для журі і для мене був факт, що між нагородженими є зовсім невідомі автори, а в число тільки відзначених попало багато “славних” прізвищ! Нагороди дістали Ганна Черінь, Світлана Кузьменко та Микола Ковшун, а крім того зовсім мені невідомі люди: Микола Погідний Угорчак та Валентина Юрченко. А між відзначеними: Анатоль Галан, Івась Керницький, Михайло Островерха, Іванна Савицька, Кузьмович-Головінська, В. Барагура, Ол. Зозуля. Боднарчук навіть попав

у категорію тих, кого навіть не відзначили. — Все це завдяки тому, що конкурс був справді чесний і анонімний, без всяких шахрайок і hanky-panky, як це, думаю, не раз буває... (але не в мене: навіть якби так Юрій Косач був автором якогось нагородженого твору — то я напевно подбала б про те, щоб він нагороду дістав! —) Нажаль, не тільки Косач, але жоден справді добрий письменник не взяв участі в нашому конкурсі — якби прислали були щонебудь Андіївська, Ізарський, Качуровський, чи навіть той же Косач — увесь наш конкурс станув би на вищій рівень і я мала б сатисфакцію, що зробила щось позитивне для нашої літератури. А так — думаю собі — чи справді вартий він був тієї величезної праці, що я в нього вклала?

Після вечора я ще запросила додому на коктейл повну хату гостей: Костюк, Коровицькі, Щиприкевичі, Блавацька, Степова, Рудакевичі, Лащики, Лабуньки, Коропецькі, Софійка Геврик, Максимовичі. Частина гостей сиділа до пізньої ночі — а я сама мила посуд десь до 5 год. ранку. — На другий день біля полудня Остап з Костюком і Лабуньками поїхав до Нью Йорку на вечір Кравцева і пізно увечорі Лабуньки ще вступили до нас на каву (Це вперше, що ми з нашими “сватами” мали такий товариський tête à tête).

Я щаслива, що ця імпреза вже за мною. Ще мушу полагодити решту конкурсних справ — комунікат до преси, листи і нагороди учасникам — а тоді — ліквідаційне засідання — і спокій голові. Не скоро візьмуся до подібної громадської роботи! Хоч на нашому вечорі підступив до мене з гратуляціями др. Білик і сказав: мені це дуже сподобалося, я подбаю, щоб Щадниця дала гроші — організуйте такий конкурс знову, на другий рік! — Це було приємно почути — такої реакції від громади я й сподівалася й бажала — але нехай до організації беруться в майбутньому за моїм прикладом і інші люди. Тепер я вже хочу бути не організатором, а може — учасником конкурсу!

В найгірший для мене час — коли на моїй голові стояло непосильно багато всяких завдань — з’явилася була додаткова комплікація. Несподівано приїхав проф. Бойко з Мюнхену. Подзвонив до Остапа Гайвас, щоб Бойка відібрати із станції в п’ятницю увечорі. Я пожертвувала своїм полуденком, щоб могли раніше вийти з праці і зустріти професора на станції. Він приїхав пізнішим потягом і ми мало що не розминулися. Але головне: по дорозі додому він сказав мені таке: він насправді приїхав до Філядельфії у партійно мельниківських справах — десь має бути незабаром якийсь з’їзд і його якась група ставить на провідника ОУН. Отже він дозволив собі запросити до нашої хати різних людей на розмови у цій справі, завтра, тобто в суботу... Я остовпіла! І налякалася не на жарт! Завтра — кажу професорові — в нас буде повна хата людей, починаючи від конкурсного засідання вполудне — не знаю, чи матимете в нас потрібну “privacy” для таких організаційних розмов! — А жартом, при обіді, додала ще, що ми, мовляв, дуже нейтральний терен, і цікаво чи партійні діячі не дивляться на нас з-під лоба — так щось як ми на них? — Треба було виявити максимальну дозу гостинності і робити добру міну — але мушу щиро сказати, що мене чорти брали: поперше, що це дуже комплікувало мені і без того трудний і скомплікований день, по-друге, що я мало співчуваю діяльності націоналістів і зовсім не мала бажання посвячуватися для чийхсь вождівських амбіцій! На

щастя, визволив нас п. Стратієнко агресивною українською гостинністю, забравши Бойка до себе на другий день.

Thanksgiving, 23 листопада 1978. 9:30 PM

Максимко не лиш приїхав, але й привіз радісну вістку: він отримав стипендію на біжучий рік — оплату всіх коштів школи, а крім того ще майже три тисячі доларів на прожиток! Повідомив нас про це з добрим відчуттям драми: привітавшись учора ввечері, вручив мені дарунок: платівку Чайковського і “тейп” барокової музики до авта, “а це — каже — дарунок для Тата” — і вручив Остапові лист-письмо від університету з повідомленням про стипендію!

Сьогодні були на обіді мама і тато, так що ми відсвяткували День Подяки разом — нас п’ятеро. З Марком довго говорили по телефону — всі троє рівночасно. Він був, видно, у доброму настрою. Жаль мені, що немає його тут сьогодні, але каже, що купив уже квиток на літак 18 грудня і приїде на місяць на свята. — Максим тепер взяв авто і поїхав з Ією та ще з якоюсь товаришкою до кіна.

П’ятниця, 1 грудня 1978.

Від Дня Подяки гостює в нас Марта Трофименко, а в середу, тобто передучора, прилетів із Варшави теж Славко. Їхня візита, нажаль, не зумовлена виключно товариськими причинами. Вони мають дуже поважний клопіт із своєю донею. Зоя від шести тижнів відмовляється абсолютно від їжі — вона у шпиталі і то на критичній листі. Лікарі поставили діагнозу: *anorexia nervosa*. Хвороба, очевидно, психосоматична і потребує психіатричного підходу. Дитина, виглядає, впала жертвою родинної нестабільності, а може були і якісь травматичні переживання. Вона була деякий час у швейцарській гімназії, в час, коли Славко із Мартою були у Варшаві. Але і перед тим: Мартин виїзд до Торонто, загроза розбиття родинного ітд. напевно теж немало причинилося. Не знати теж наскільки стабільне і сповнене родинної уваги й теплоти було її раннє дитинство. — Але про все це я, очевидно, не говорю, не питаюся. Вони й самі, бачу, розуміють свою ролю в цій трагічній історії. Жаль мені обоїх, бо щоб не сталося — ця справа матиме далекойдучий вплив на все їхнє майбутнє життя. Комплікує справи і те, що вони фактично зліквідували свій дім у Делавар (не продали, але винаймали) — так що насправді не мають тут навіть пристановища. Тому я й запропонувала на якийсь час гостинність нашого дому. Просто дала їм ключ — і “будьте як у себе”. — Не знаю, як вони розв’яжуть свої проблеми і чи повернеться Славко до Варшави. Якщо ні — то Славкові доведеться зрезигнувати із кар’єри і доброго становища — бути директором фірми Du Pont на Польщу — це як не як поважна позиція. Якщо вирішать залишитись в Делавар — то чи всидить на місці Марта — із своїми амбіціями, із своїм снобізмом? Чи потрапила б вона бути тільки або бодай передусім — мамою? І чи не запізно на таку батьківську увагу тепер, коли дівчинці вже 15 років? Я на 15-ому році життя уже пізнала Остапа — і кохання нагородило мені всі емоційні недостачі мого дитинства. Чи у випадку Зої — любов не була б найкращим

рятунком?

5 грудня 1978, вівторок.

Остап вчора полетів до Лос Анджелес, до Марка. Заплянував він цю свою подорож досить несподівано, хоч уже мабуть місяць тому. Подзвонив був мені до праці: мовляв, що я на те: він має ще певну кількість вакаційних днів, отже замовив собі літак і поїде на тиждень до Марка? Мушу признатися, що це мене трохи заскочило. Але коли він, подумавши трохи, запропонував: хочеш поїхати зі мною? Ще не запізно: можу купити квиток і для тебе! — Я трохи опритомніла від несподіванки (— і заздрости!) і вирішила, що фактично, нехай їде сам. По-перше, в нього напевне було таке — може і підсвідоме бажання: поїхати самому. Якби дуже був хотів їхати зі мною, був би інакше цю справу плянував. Нічого в цьому поганого немає: я теж часом потребую трохи “Lebensraum”-у і розумію, що потребує цього і Сясь. — По-друге, Марко може примістити без труду одну особу, але з двома мав би напевно клопіт. З погляду родинної доцільності напевно було ліпше поїхати раніше — бо незабаром Марко і так приїде додому на свята, отже живе вже своїм виїздом до Філядельфії і напевно вже через те менше відчуває свою самотність. Но, але Остап не кермується якимись терапевтичними мотивами чи материнськими інстинктами, як це було б зі мною, коли б їхала я. (Якби так я підозривала, що наш родинний бюджет може витримати таку додаткову “витівку” — я, мабуть, уже давно була б поїхала до Марка, бо дуже вже за ним стужилася. А так, то я тільки вибралася була до Максима, і то поїздом, за дешеві гроші. Але тепер, за прикладом голови родини, не буду оглядатися на видатки і думаю, що замість кудись на острови, поїду сама до Марка, може десь в лютому. Та це ще залежатиме від того, як довго він буде вдома на Різдво і коли мій приїзд був би для нього найзручніший).

Добре, що Марта і Славко тепер у нас. Не мушу бути вдома зовсім сама. Не зважаючи на трагічний ґінтерґрунт їхньої візити — ми провели з ними приємний вікенд, я мала нагоду зробити гарну гостину, а Славко бавив нас грою на фортепіяні. Якби я була знала, що прийдеш — кажу йому — була б бодай дала фортепіян настроїти!

Thoughts unexpressed can sometimes fall back dead,
but God himself can't kill them once they're said. (Carleton)

Сьогодні полуднувала з Ненсі у Faculty Club і розмова була про всячину, але і про поезію. Зокрема ця цитата була на порядку обговорення. Ненсі розповіла про свого діда (William Carlisle Arnold), що був адвокатом і членом Congress-у, але що в нього після його смерти знайшли грубу папку всяких витинків із поезії англійських поетів.

13 грудня 1978, середа.

Ждала я Остапа з тугою і ніжністю. Повернувся в понеділок увечері, але встиг уже

“вилити відро холодної води” на мої романтичні сентименти. Передусім зажурив мене трохи тим, що висловився досить негативно-песимістично про Маркові можливості у Каліфорнії. Остап взагалі не схвалював ніколи Маркового вибору професії і не вірив, що Марко може у ній здобути успіх. Він уже деякий час намовляє Марка, щоб він “перекваліфікувався”, може й пішов знову до школи. Мовляв, ми навіть згодні заплатити йому за школу — шкода тратити молоді літа! — Остапові ідеї, щоб Марко пішов на рік на бібліотекарство і тп. — зовсім Марка не захоплюють — в нього вищі, більші амбіції. Жаль мені хлопця. Навіть якби він рішився піти студіювати право — що означає дуже велику працю і посвяту повних трьох літ — не можна мати стовідсоткової певности, що він знайде вдоволення й успіх у цій професії. — А хлопець і женитися хоче (— і думаю, добре було б, якби вженився — це дало б йому фундамент життєвого вдоволення, стабільности, і було б поштовхом-стимулом до дальших змагань — з Ією йому було б, думаю, легше — тим більше, що вона — не якась типова міщанська дівчина, що ставила б фінансовий успіх на перший плян — а рідна мистецька душа, що напевно його розуміє). Остап, правда, за старою традицією вважає, що наперед треба мати забезпечення працею. Забув уже, як сам починав, і які були його власні вигляди тридцять років тому. — Друга справа, що нею зробив мені прикрість: в Нових днях є стаття з нагоди 60-ліття Ігоря Качуровського. Побачивши її, я зразу знала, що це викличе серію гіркотних Остапових рефлексій. Мовляв, ось як гарно вшанували людину, не так, як зробили зі мною. Я, мабуть, усе життя слухатиму тих нарікань. Але це під адресою президії “Слова” — мовляв, могли подбати про літературний вечір, про статтю чи огляд творчості, а вони не спромоглися навіть на звичайне в таких випадках письмо, а взяли й дали оголошення до газети! — Не бороню нікого: може й правда, що недоцінили, недоглянули. Не має, видно, справжніх спонтанних шанувальників. Боюсь, що він на старість справді “згіркне” і зробиться “невизнаним генієм”! — Всі ці жалі вилив мені по телефону, коли я задзвонила з праці, щоб довідатись, як відпочиває після подорожі. Я на потіху йому сказала, що треба переболіти і перейти до порядку дня над цим і дала приклад: Ну, от, я теж могла б мати наприклад жаль: інших жінок вшановують з нагоди 25-ліття подружжя і роблять їм пам’ятні дарунки — а в нас вийшло навпаки! Дарунок зробила тільки я! Але я цю прикрість уже “переболіла” і не роблю з цього постійної проблеми. А він на те: що ти порівнюєш якесь гівно (дослівно!) до того, про що я говорю! — Я змовчала, але настрої у мене впав, і замість любовної романтики прийшла реальна свідомість: це не вперше. Чоловічий егоцентризм буває застрашувачий! Не дарма я колись скомпонувала такий злободенний віршик:

Заліз у шкаралущу егоїзму
і відміняєш: я, мені, моє...
Теплом не платиш за тепло, що візьмеш —
невже воно і справді в тебе є?

Але це не лиш злободенно, але й злобно. Для мого життєвого equilibrium значно важливіші інші рядки — із мого “Треносу мелодраматичного” — “Будь вірною собі і мрії власній, і в храмі серця хай вогонь не гасне.”

Коли я вже при поезії, мушу віднотувати, що пару днів тому написала перший вірш з

третьої частини свого американського триптиху. Це — пеан англійській мові, не знаю: вдалося мені чи ні. Заголовок — “П’яна балада” може ще зміню. Трохи незручно вийшло змішання двох різних метафор — скрині із скарбами у підвалі, та бочки вин у цьому ж підвалі. Дуже потрібно було б мені якоїсь критичної ради — але нема кому прочитати, порадитись. Якби так ми з Остапом могли говорити про літературу і про власну творчість — але це тема, яка нас найбільше роз’єднує і для добра подружньої гармонії — я мушу її уникати. Як викінчу цілий триптих (треба ще двох віршів), як він уже відлежить трохи і я сама у відступах часу пару разів критично його прочитаю — тоді і тільки тоді я попрошу може Бабая або Гординського або ще когось про їхню опінію. А може це доведеться відкласти аж до часу, коли ціла збірка буде готова. Фактично, після скінченого триптиху я матиму цілу книжку і вже навіть маю докладний плян, а навіть заголовок: Землетрус: поезії 1970-их років і переклади. Колись думала переклади видати окремо, а тепер вирішила, що їх краще інкорпорувати у збірку власних віршів. Не знаю ще, що зроблю із авторськими правами на переклади — ах, фактично, цитуючи Остапа, “ради і поради ні від кого”.

На закінчення нинішніх записок ще одна поетична цитата з нагоди дуже прозаїчної справи. В час вікенду я — у зв’язку із закупом дарунків для моїх коханих трьох хлопців (а особливо у зв’язку з купном пухової ковдри для Остапа — тобто для нас обоїх на подружнє ложе — ковдри, яку можна було дістати — і то за 159 дол.! — аж у Bloomingdale’s в Jenkintown!) — я мала нагоду спрактикувати своє шоферування — при поганій погоді, із трудним паркуванням ітд., включно із тим, що заблудила, повертаючись додому, в незнайомих дільницях міста! — і нагадалися мені рядки з Тичини:

“Ви — сила, і з вас ще буде комуніст!”

Я мала велику сатисфакцію, що ескапада до Jenkintown мені вдалася. В наступний день поїхала відвідати Марію Струтинську. Отже: з мене ще буде шофер!

Сьогодні увечорі має бути бенефіс для Надії Світличної. Ми вже зустрічалися з нею в Гевриків: вона симпатична і скромна жінка. Малому Яремі Остап купив калькулятор (Софійка Геврик казала, що на другий день мала проблему: Ярема малим Геврикам розв’язував арифметичні задачі на калькуляторі!). Надійці теж зробили 100 дол. дарунок. — Може сьогодні вдасться зорганізувати від людей додаткові фонди для неї.

17 грудня 1978, неділя.

Пару днів тому Марта й Славко Трофименки випроводились вже на своє помешкання у Вільмінгтоні. Як воно не дивно, але мені їх трохи бракує. Звикла вже до їхньої присутності в хаті, хоч, правду кажучи, вони більше приїздили наніч, бо в день були зайняті своїми справами та й Зоєю. Вони культурні люди і я рада, що ми могли стати їм у пригоді.

Поволі приготуюся до приїзду хлопців, тобто — варю на запас. Марко має прилетіти до Нью Йорку у вівторок, а потім потягом сюди. У нас сьогодні страшенно вітряний день, а на заході заповідають зимову бурю. Додаткова для мене журба — а я і без того досить погано чомусь себе почуваю — відчуваю дивний тиск у грудях — і боюсь, щоб це не було предзвісником чогось поважнішого. А може я просто хвилююся? Ще не зовсім прийшла до порядку дня від Остапової образи, вчора отримала імпертинентного хамського листа від Лавренка — такого собі графомана, що у зв'язку з конкурсом написав мені вже цілу серію образливих листів! — а крім того я трохи може перепрацювалася фізично. (Вчора така була втомлена, що довго вночі не могла заснути!)

Максим мав у четвер перший поважний виступ у гарвардському семінарі: доповідав про метрику ранніх поезій Шевченка і Костомарова. Ми дзвонили увечері, щоб довідатися, як пішло (— я навіть мала охоту поїхати на цей семінар до Кембрідж, але Цюп відмовив мене, мовляв, це було б для нього зайвим додатковим хвилюванням!) — Максим був задоволений, що дав собі з цим добре раду — професори брали участь в дискусії, Струмінський приловив його навіть на якійсь метричній помилці, а Грабович пропонував приготувати доповідь до друку. З Максимом виступала ще молода магістрантка Ольга Андрієвська. ФКУ поспішив похвалитися своїм молодим нарібком і про цей семінар була навіть вістка у “Свободі” — з Ольжиною та Максимовою фотографіями.

20 грудня 1978, середа.

Марко вчора приїхав! Виглядає досить добре, трохи навіть прибув на вазі. Має, правда, якийсь клопіт з руками — шкіра на руках в нього червона й дуже суха і не допомагають креми й вазеліна — треба буде піти йому до дерматолога. Але це проблема не нова — вже давніше в нього це було і ми тоді думали, що це може реакція на кваси вживані при викликанні фотографій. Побачимо. Тішуся, що він удома. Вчора була на обіді теж Ія, отже в хаті був знову рух і молодечий гомін. Сподіюсь, що і Максим незабаром приїде — може сьогодні-завтра. На свята має приїхати теж Івась — отже святкуватимемо!

Мені, правда, не зовсім ще відлягло — але я про це нікому не говорю. В грудях, правда, уже не тисне, але зате поболіє в ямці та під лівим ребром. Чорт його знає, що це. Але хіба пройде за день-два. Щоб хоч не зіпсуло дітям свят — мушу триматися!

Вчора закінчила теж уже свій американський триптих — тобто останню третю частину останнього третього циклу. Не можу сказати, щоб було в мене з цього приводу велике творче піднесення, якась екзальтована сатисфакція, як це часом буває після закінчення якогось творчого процесу. Мучать мене безконечні сумніви: чи ця неримована, навіть не метрична проза — часом навіть публіцистичного характеру — може мати претенсії бути — поезією? Не знаю. І не маю кого порадитись! Можливо, на мені тяготіють ще старі пересуди — нахил до клясичної форми, до правильної метрики — часом навіть маю охоту переробити цілу річ на метрично правильну! (Але не римовану!) Клясичну форму люблю

— але в міру. Лавріненко ворожив мені колись, що я почну ще писати сонети, але я думаю, що він помилився. Я — дитина свого часу — і сонет сьогодні здається мені таким же анахронізмом, як елегантний аристократичний дім з меблями Людвига XIV-ого!

Четвер, 21 грудня 1978 (в роботі).

Побачила вранці у дзеркалі свої іскристі усміхнені очі і подумала: зразу видно, що обидва мої сини-соколи вже вдома! — Максим приїхав вчора пізно увечорі. Ах, яке щастя мати таких синів! Розповідав про те, як ходив по книгарнях у Нью Йорку, скуповуючи книжки для своєї майбутньої колекції. Я його стримую, жартома, мовляв: май милість для свого студентського бюджету! — А він на те: Ти знаєш, я колись як дістану якусь роботу — то напевно десь на глухій провінції, де не буде доброї бібліотеки. І тому я мушу мати власну добру колекцію. Зрештою, українські книги — як не купиш сьогодні, то завтра їх може й не буде. — Всі вчителі українознавства з усієї Америки не могли б придумати методи, як виховувати дітей, щоб із них вирости так закорінені в українську культуру люди. Зворушливо! Марко вчора наладнав уже мені справу з апаратом на касети в авті, який не діяв. Я сама просто не мала часу повезти авто до спеціаліста від радія, щоб цей недогляд направити. Зрештою для мене — це велика проблема, а для моїх молодих шоферів — звичайна дрібниця. Радилась мої автомеханіки, оцінюючи наше (моє!) нове авто. Вони думають, що “carburator” потребує “adjustment” і це нагадало мені фейлетон Тувіма про слюсаря, що висловлюється спеціалізованим жаргоном, незрозумілим для ляківів... Треба буде перевірити цю аматорську діагнозу з опінією справжніх спеціалістів.

Четвер, 27 грудня 1978

Свята пройшли гарно: в п'ятницю я взяла вакаційний день, щоб трохи погосподарити, зробила великі закупи харчів, наварила на запас. Марко купив густу гарну ялинку (цього року неймовірні ціни: наше мале деревце коштувало 20 дол.!) Остап з Максимом прибрали її. В суботу приїхав з Нью Йорку Івась — і в хаті вже був святочний настрій. В неділю — на Свят Вечір ходили всі до Мама і Тата. Велика радість, що Мама так вже прийшла до здоров'я, що сама — без жодної моєї допомоги — підготувала святвечірні страви, а навіть спекла для мене торт! Я тільки подавала до столу та й помила посуд. Прикро було, що Андрій цього року таки не приїхав — написав тільки побажання — але тему цю болючу для Тата й Мама уникали. Обійшлося і без плаксивих промов і взагалі без надміру фальшивої патетики, а через те і настрій був приємніший і більш природний. В понеділок, у день Різдва, мама з татом та вся сім'я Лабуньків, но і очевидно Івась та ми четверо мали святочну гостину в нас. До столу засіло 11 осіб. Я мала багато роботи, але все вдалося добре, Тато не домінував над розмовою і товариством, а Лабунька зробив незвичайну прислугу всьому нашому бібліотекарському світові, оповівши Татові про свої деякі пригоди на пості медичного бібліотекаря на Колумбії. Думаю, що це вперше мій Тато мав нагоду почути про працю нашої професії з іншої точки зору — і в такій формі, яка напевно мусіла зробити на нього враження. Лабунька — знаменитий оповідач і багато знає — в цьому випадку довів, що навіть про медицину цікавіше часом може говорити

бібліотекар, як лікар!

Мої святочні дарунки вдалися мені всі за винятком фотоапарата, що його я купила Маркові. Він казав його віддати, що я вже сьогодні й зробила. Каже, що воліє купити собі уживаний, але дуже добрий і значно складніший. Хлопці дуже були задоволені шляфроками, Максим ще й залізком, Остап бонжуркою та калькулятором та, очевидно, — ковдрою! Я від дітей дістала платівки та касети — тобто музику, що її вони теж люблять і потребують. Остап, як звичайно, поставив мене у своїй щедрості на рівні із своїми секретарками та урядничками, тобто, як і їм, купив мені пачку помадок! Івасеві ми купили добрий светер — для Її я знайшла маленьку брошку “kabuki” — хоч сходила ціле місто, щоб знайти символ театру — маску комедії і трагедії в сріблі.

Наші молоді мене заскочили, бо жодних своїх плянів не проголосили ні не виявили. Я дала Маркові для Її малий брильянтовий перстень на випадок, якби він хотів зробити на форумі Різдва “заручини”, але хоч він Її його запропонував, вона не захотіла такої формальности і сказала, що візьме перстень хіба в день шлюбу, а тепер не треба. Отже фактично не знаю ще, що вони плянують і як.

Сьогодні увечорі була я з хлопцями в місті. Маркові — з нагоди уродин — купила убрання, сорочку, краватку, а Максим при тій нагоді дістав пару порядних штанів. Все це на суму 250 дол. — Що то буде, як почнемо платити всі ті рахунки! — Я плянувала купити собі якісь блюзки, спідницю, а головне — черевики, торбу і чоботи — а після всіх цих святочних витрат боюсь про це навіть і думати.

Новий Рік — Понеділок, 1 січня 1979.

Вперше пишу змінене число дати! Сидимо вдома — всі троє — Остап, я і Максим — на дворі занадто тепло, як на цю пору року (50°–60°), падає дощ — настрої зовсім не святочний. Марко пару днів тому поїхав з товариством (Я, Бобо із своєю дівчиною, Юрко Чайківський з жінкою, Цюк з жінкою, ще якісь молоді люди) кудись у гори на лещета. Сьогодні, мабуть, повернуться. Ми нікуди на Новий Рік не ходили — навіть Максим сидів удома. Зате день раніше, в суботу 30 грудня, ми провели цілий день у Нью Йорку. Увечорі “Слово” влаштувало кінцецьрічну зустріч сполучену із вшануванням Барчиного 70-ліття. В другій після полудня Остап мав засідання президії “Слова” — отже ми вибралися з дому біля 11-ої вранці, автом, користаючи із охоти нашого молодого шофера-Максима поїхати з нами. Я пішла просто до NY Public Library працювати над мікрофільмами “Свободи” (для Остапової бібліографії), Остап провів пополудне на засіданні Президії, Максим поїхав відвідати свого товариша David Martin-а, що студіює право на Колюмбії. А увечорі ми знову зійшлися в Інституті Америки на імпрезі “Слова”. Про творчість Барки говорив доповідь спеціально для цієї цілі запрошений із Шікаго Богдан Рубчак. Говорив точно 50 минут і це був університетський виклад на високому рівені — трохи може занадто сухий і спеціалізований для загальної публіки. Хоч публіка, власне, була справді вибаглива, як це тільки можна побачити в українській громаді Нью Йорку. На доповіді людей, правда, було обмаль (понад 50) — (пізніше на перекуску з’явилося ще може із 20 осіб більше) — але що це були за люди — ну справжнє тобі українське Who is Who: Шевельов, Костюк з жінкою, Гірняк, Гніздовський з жінкою, Гуцалюк з жінкою, Прокоп, Лиман, Цимбалістий, Чолган, Грабович, Богдан Бойчук, Фізер, Гординський, Крушельницька, Ікер, Любович...Крушельницька читала кілька віршів Барки. Більше нічого не було в офіційній програмі — і це добре. Товариська вечірка мала незвичайно приємну й культурну атмосферу. Мені особливо було радісно, що був із нами в цьому товаристві і Максим. Я жартувала собі, представляючи його Богданові Бойчукові: мовляв, робіть добре враження, бо цей молодий чоловік може за 40 років писатиме мемуари і згадає про свою зустріч з українськими письменниками... Заскочило мене, що в Інституті висить ціла серія “Володарі України” Дядинюка. А я думала, що це Левко Яцкевич є власником оригіналів! — Шкода, що не приїхав на свій вечір сам Василь Барка. Написав Остапові, що йому шкодять на очі “світла великого міста”!

2 січня 1979

Сьогодні уродини нашого Марка — йому 26 років. З лещет вернувся вчора під вечір. “Party” з нагоди уродин не хотів, але запросив Олесья Лабуньку (но і очевидно Ію!) на обід. Обід був справді знаменитий (хвалю сама себе!): до коктейлю зробила я “свій” сир з горішками, а в меню були: борщ, телячі котлети, риж на дико, гриби і гогодзи та зелена шпарагівка плюс Cabernet Sauvignon. А на десерт: нугат і “Kuchen” з маком. Я тільки недавно покінчила мити посуд — хоч вже десята! — і дуже втомлена. Втомлена не лиш сьогоднішнім обідом, але взагалі своїм куховаренням за останніх пару тижнів. Наварилася

я за всі часи! Максим каже, що прибуде, мабуть, із 10 фунтів на вазі за час цих різдвяних вакацій! Але завтра він уже їде назад до Cambridge. Марко обіцяв завезти його автом — поїде з ними теж Ія, а може й Остап. (В нього, як звичайно, рішення відкладається до останньої хвилини!) У всякому разі, я наготовила їм уже повно харчів — печеню, решту вареників з м'ясом і котлетів, бігос, булку, медяник, “Kuchen”-маківник, сир з горішками. — Мама дала ще цвібак — одне слово, Максим їде обладований. Крім того везе повно книжок (— адже будує собі бібліотеку!) і ще дістав від Мама невеликий сет тарілок, що їх він дуже потребує. (Я хотіла купити, але Мама знайшла якийсь старий кухонний сервіс ще від Бабці, що стояв без ужитку — отже справа розв'язана!) Щоб тільки завтра погода не наробила клопоту — сьогодні увесь день їде дощ і було дуже тепло (майже 60° F) — але вночі температура має дуже впасти і може все (не дай Боже) закінчитися снігом і льодовицею. Але — навіщо себе лякати? Побачимо!

3 січня 1979. 8 PM.

Хлопці виїхали з дому біля 2-ої, бо ще вранці мусіли полагодити деякі справи. (Максим — відібрати з крамниці новокуплені штани, Марко — піти на засідання з Рудницьким і клубом у Ля Саль, що хоче отримати державний “grant” на едукційний фільм про українців). Снігу немає, але температура впала на яких 40 ступнів — сьогодні страшенно вітряно й морозно, а у місцях, де не висохла вода вчорашнього дощу — лід. Погано в такий час бути в дорозі. Небезпека не лиш від можливого випадку — якби так авто стануло, можна замерзнути. Не матиму спокою, поки не доїдуть до Кембридж і не подзвонять.

4 січня 1979. 10 AM (в роботі).

Хлоп'ята доїхали щасливо десь біля 10-ої. Я хвилювалася весь час, поглядаючи на годинник, і щоб відвернути думку і журбу — дивилася на якийсь фільм на телевізії. — Коли я сиджу при телевізії — це звичайно доказ якоїсь депресії чи апатії — роблю це рідко, на щастя. (Найбільше надивилася я на телевізійні програми пам'ятного — злопам'ятного — 1973 року!)

Вийшла смішна заковика. Дочекавшись 11-ої години, я із трепетом серця дзвоню до Кембридж (ануж, думаю, ніхто телефону не відбере — доказ, що вони ще не доїхали?) Піднімає трубку Максим: я аж відітхнула з полегшею. А він: “А ти що? Та ж Тато дзвонив уже годину тому! І нічого тобі не сказав? Ну, добра між вами комунікація!” І справді, комунікація паршива! Вчора за весь день обмінялися може одним-двома реченнями. Я трохи ображена його поведінкою. Марко ніби жартома випіснув йому, що він, мовляв, мамі на Різдво купив тільки помадки, як і своїм секретаркам, а він на те: я тількищо мамі купив дарунок на уродини за 250 дол.! — І ця його грошева вирахованість прикро мене

вразила. Дарунки міряні грішми втрачають багато на вартості. Він не розуміє, що дарунок може бути дуже скромний, але коли він індивідуалізований, вибраний з увагою для смаків і потреб особи, що їй він призначений — то його вартість жодними грішми не зміриш. Ну, що ж: щедрістю сердечности він не грішив ніколи — а найбільший комплімент, що його я колинебудь від нього чула, це: “ти не така вже погана, як дехто каже”. Зате про себе і свою красу думає багато. Залюбки розповідав колись, як австріячка-господиня говорила про нього “der hübsche”... Можливо, всі жінки “розвозили” його від дитинства — від мами починаючи, і на адоруючій смаркатій жінці закінчивши. Цим, може бути, і “перевернули йому в голову” на все життя. Mea maxima culpa — так мені добре, що добре мені так!

Мушу братись до роботи: щойно був телефон: якийсь адвокат з бюро attorney-general у Wilmington-і потребує цивільного права Гаїани. Треба іти шукати за матеріялами!

Температура сьогодні вночі має впасти до 12°F. Ущипливий мороз, вітер дух забиває. Ходжу обматулена шаликом. Транспортиція теж працює погано: доводиться вистоювати й вичікувати автобусів і потягів метро. Маю вже два дні клопіт із міхуром і шлунком — зокрема вранці. І вчора і сьогодні ледве доїхала до центру міста і заки пересісти на другий потяг мусіла вступити до туалети. З шлунком і міхуром маю проблеми вже мабуть від дитинства — це, часом, буває справжнім прокляттям. Ну, але треба вміти жити з своїми слабостями і — по-змові — опанувати їх.

6 січня 1979. 10 PM.

Природа таки сприяє старому календареві: вчора вночі впав перший цього року сніг: біло-біло. Мають наші патріархальники біле Різдво. Марко, на щастя, повернувся додому вже вчора вночі — разом із снігом — попередню добу він пробув не в Бостоні, а вже в Нью Йорку. Вступали з Ією до товаришки, Оленки Хемич. Тепер він у Лабуньків, на Святій Вечері. Святкує вдруге. Тішився дуже новим убранням, що його сьогодні вранці відібрав із крамниці. Я навіть нашому елегантові зробила в новому костюмі фотографію!

Комунікація з Остапом встановилася наново, як звичайно, за посередництвом фізичної любови. На старші літа він нарешті навчився ліпше задовольняти мої потреби, як колись: зрозумів, мабуть, що досягнення оргазму не є виключним привілеєм чоловіків. І це мусить бути мені рекомпензатою за все інше!

9 січня 1979. 11:30 PM

Вечір провела, слухаючи ораторію Гайдна “Die Schöpfung”. (Едукують мене мої хлопці своїми дарунками! відкрили мені цілий новий прекрасний світ клясичної музики!) Лібретто базоване на Біблії та на Paradise Lost — текст рівнорядно в німецькій і в англійській мовах — хоч виконання на платівках — німецькою мовою. Добре, що є

залучений і друкований текст — добра, немов модерна, поезія лібретто допомагає мені розуміти й музику. Це не молитва, бо ж молитва, мабуть, включає якийсь елемент прохання — а тут один радісний взнеслий гимн-пеан — життю, природі, Богам!

18 січня 1979. 11:10 РМ

Марко мав сьогодні відлетіти назад до Каліфорнії, але зайшла комплікація і він мусів відкласти свій відліт до понеділка. Комплікація такого порядку: він залишив негатив свого фільму в лябораторії в Нью Йорку (ще поки був виїхав до Голівуду). Тепер хотів відібрати. Пробував полагодити справу телефоном. Спочатку не могли знайти, а потім виявилось, що приватний Марковий фільм (тенативно назаваний Wet Shoes) помилково вислали до фірми Rockbestos в Нью Гейвен разом із індустріальним фільмом. що його для цієї фірми робили Марко і Ран Кутак. Якась секретарка в Rockbestos обіцяла Маркові, що фільм вишлють поштою, але коли він подзвонив на другий день, сказали йому, що негатив “Wet Shoes” помішаний разом з негативом їхнього фільму і що вони не мають часу займатися сортуванням. Негатив фільму — це наче єдиний манускрипт великого твору і я розумію, що це для Марка справа першого пріоритету. Отже він відклав свій відліт, поїхав сьогодні автотом до Нью Гейвен, щоб особисто самому ці справи полагодити. Ще не вернувся, але вже маю вістку, що є в НЬУ Йорку, у своїх знайомих Керудів. Погода досить погана (мороз і вітер) і було б мабуть ліпше, якби він у них переночував, але виглядає, що він плянує ще сьогодні їхати назад додому.

Вчора ми мали “прощальний” обід з качкою і вином. Жаль мені, що Марка знову довго не бачитиму. Він рішений залишитись на завжди в Каліфорнії — хоч під сучасну пору взагалі не має ще жодної праці. Вже навіть запакував деякі свої речі, щоб вислати поштою додатково. — Я думала, що я переболіла вже цю розлуку минулого року, але бачу, що маю наново деякі “withdrawal symptoms”.

Саме закінчила читати цікаву книжку: The Dispossessed. Автор: Ursula K. LeGuin. Це рід лектури, який нормально не попадає мені в руки: science fiction — жанр мало мені цікавий. Але мені сказав колега на праці, що цю книжку вживають на курсі соціології, як додаткову лектуру, і що це — утопія, з цікавими соціополітичними міркуваннями. Утопії — зокрема соціальні утопії — завжди були в сфері моїх заінтересувань. І Бейкон, і Томас Мор були авторами утопій, а теж і Вольтерів “Кандід” близький до цього жанру. На диво, Ursula LeGuin виявилась автором не лиш талановитим, але із великою дозою літературної вправности, філософської глибини, освічености, інтелігенції, розуміння суспільної проблематики. Прочитала цю річ за пару днів (понад 300 ст.) з великим задоволенням. В цій нібито science fiction менше дешевої сензаційности (взагалі її немає!) — як у творі напр. голосного в американській літературі Мейлера!

Цитата із Dispossessed:

“...as surely as the future becomes the past, the past becomes the future. To deny is not to achieve. The Odonians who left Urras had been wrong, wrong in their desperate courage, to deny

their history, to forgo the possibility of return. The explorer who will not come back or send back his ships to tell his tale is not an explorer, only an adventurer, and his sons are born in exile.” (p.72).

23 січня 1979

Марко вже знову в Голівуді! Відлетів вчора з Нью Йорку нічним польотом. Коли ми дзвонили в 5-й ранку — був уже вдома. Приємний був цей місяць його побуту тут. Відновилися, відсвіжилися контакти теплоти і сердечности. Зворушливо, що вже не лиш ми турбуємося хлопцями, але що вже і вони виявляють вряди-годи турботу нами. Гарні вдалися нам ці свята — *nes semper erunt Saturnalia!*

27 січня 1979, субота, вранці.

Вчора — після ціломісячної перерви — я нарешті знову сіла за кермо авта. Їхала, очевидно, тільки до Penn Fruit-у, по харчі. Коли хлопці приїхали були на свята — на одометрі авта було понад 500 миль — тепер на ньому 2386 миль! Ото розумію шофери! За пару тижнів наїздили більше, як я за пів року. Тішуся, що мали до диспозиції добре, нове авто і добре, що його трохи “розрухали” на дорогах. — А *propos* Penn Fruit-у. Вже пару місяців тому була вістка, що фірма Food Fair, що є власником цілої низки супермаркетів, проголосила банкрутство. Тепер виявляється, що це не лиш банкрутство для “реорганізації”, як це часом буває, але що фактично вся мережа супермаркетів Penn Fruit-Pantry Pride — щось біля сотні крамниць у самій Філядельфії і околиці — буде закрита. Сьогодні останній торговий день. Буде нам невігода — хоч напевно на цьому місці відкриють згодом якусь іншу харчову крамницю. Гірше становище самих працівників — щось біля 5,000 людей — які втратять працю.

28 січня 1979, неділя, увечорі.

Минулого тижня всю мою фізичну й умову енергію забрав бібліографічний “проєкт” професора Ганолда, що звалився на мене зовсім несподівано. Подзвонив мені John Honnold (— “please call me John, otherwise how can I call you Marta?”) одного дня, що він, мовляв, редагує симпозіум про “UNCITRAL” та “Unification of Trade Law” для American Journal of Comparative Law і хоче до цього міжнародного симпозіуму включити велику різномовну бібліографію найновіших матеріалів до цієї теми, що він, мовляв, має вже все готове, але хотів, щоб я критично переглянула їх і дала йому деякі вказівки і поради. Приніс мені плік бібліографічних карток і свої вступні та бібліографічні статті. Я переглянула ці речі і вжахнулася: у футноті професор згадує мене і висловлює мені подяку — а сама бібліографія — пожалься Боже — зібрана різними людьми, з різних джерел, повна неповних і неправильних бібліографічних даних, без якогось однородного бібліографічного стилю! Футнот професора — зобов’язуючий: він може принести мені честь, але міг би принести й компромітацію! І от я — відклала всю свою роботу — і взялась переробляти й доповнювати Ганольдову бібліографію! Мої колеги кажуть, що

мене взагалі не бачать (бо майже не буваю на долині в каталоговому департаменті) — а я така запрацьована, як ніколи. Найгірше, що ця робота — під пресією, що “очевидно”, частина матеріялу вже друкується, отже треба поспішати “to meet the deadline”, но і теж факт, що моя власна робота накопичується цілими “горами” на обох моїх бюрках, що в міжчасі треба, звичайна річ, обслуговувати клієнтів — адвокатів, суддів, інших наших професорів (Leech, напр. готується до гостинного виступу у французькому університеті і потребував матеріялів про корпораційне право Америки французькою мовою!), но і, очевидно, студентів... Все це доводило мене минулими днями до повного вичерпання — але маю надію, що завтра цей “project” доведу вже до успішного завершення.

Може тому я і спрагнена спокою і відпочинку цього вікенду. Нічого фактично не роблю: слухаю музику, упорядкувала Маркову кімнату і перенесла туди свої папери (і ось тут при Марковому бюрку пишу). Це значить, що матиму і вдома тепер два бюрка! — Головне, що в спальні можна буде затримати порядок і не треба буде розкладатися з паперами.

Не встигла я віднотувати в записнику деяких цікавих моментів із минулих тижнів. Попробую зробити резюме, поки вони ще не зовсім вивітрилися з пам’яті.

13 січня ми були на прощальній гостині в наших сусідів Когенів, що продали хату і спочатком березня перейдуть жити в апартамент. Когени, очевидно, — жида (Sigismund & Adele Cohen, його кличуть Charles), вони — гарні сусіди, жаль, що випроваджуються. Коли ми вперше спровадилися сюди, п-ні Коген — на моє велике здивування — з’явилась наступного дня — з теплим ще, свіжо для нас спеченим тортом: це була для мене чи не перша лекція добросусідських американських відносин! Опісля не раз ще вона пекла для нас печиво, і я часто носила їм всякі наші лакоминки (хоч спеціально для них таки не пекла!) — але ми ніколи досі не бували у себе в хаті у гостях. І от Когени вирішили “попрощатись” із сусідами і запросили і нас. Спершу навіть плянували робити це 6-ого січня. Я трохи скривилася, що це, мовляв, незручна для нас дата з уваги на традиційний Свят-Вечір — і вона через нас переклала гостину тиждень пізніше. Було всіх 13 осіб, наші найближчі сусіди, всі, крім нас з Остапом, — жида. Більшість з них — знайомі мені тільки з обличчя, декого і взагалі ніколи раніше не бачила. Єдиний тільки Philip Werner — старий адвокат, що живе напроти в одному із найкращих “ranch-hous”-ів нашої вулиці — це мій добрий знайомий, бо їздимо часом вранці у підземці. Він має приватну адвокатську канцелярію в місті, є алюмом нашої правничої школи (був адвокатом уже тоді, коли я ще була маленькою дитиною в Устріках!). Це людина надзвичайно інтелігентна, дуже поступових ліберальних поглядів, багато читає і подорожує, має живий інтерес до справ культури і суспільних проблем. На гостині я вперше запізналася з його жінкою. Дистингована пані, з живим інтелектом, запрошувала мене до їхнього дискусійного клубу книголюбоів. Подобалася мені. Сусіди з рогу 65 і Lawnton на нашому боці — Leonard Sterling з жінкою — знайомі мені поверховно. Він — колишній полковник армії — тепер має, мабуть, якийсь власний бізнес. Завжди засипає мене компліментами за наших хлопців. Він людина практичного світу, учинний, симпатичний, але — це не Вернер, з ним у нас не багато спільних тем. Жінка його робить на мене враження поверховної ляльки —

мусіла бути колись “гарною”, в примітивному сенсі цього слова, отака, мабуть, типова жінка офіцера. Була там ще Mrs. Gordon — сусідка наша vis-a-vis. Це — вдова по лікареві, що був, як виявилось, з Литви, а студіював на німецькому університеті в Празі. Сама вона була колись мед-сестрою. Тепер живе із сином. З обсервації знаємо, що син цей — мабуть — недорозвинений, дорослий вже, але мабуть ніде не працює. Вона теж вдома. Мусять жити з маєтку або з пенсії. (Але про це — очевидно — не було мови, отже це лиш здогади). Молода пара людей — Steve і Debbie Ominsky — це сусіди з 10-ої вулиці (поруч із Sterling-ом). Її бачила вперше. В ньому пізнала знайомого нам із обличчя молодого “jogger”-а, що бігає кожного дня у спортовому виряді попри нашу хату. Обоє Олінські працюють в системі “welfare” — вона, як “social worker”, він як “trainee supervisor”. Jack Segal і жінка (мабуть Carol) живуть у “rancher”-і напроти. Остап називає його “будівничим” — і він, мабуть, таким і є. Обоє вони говорять англійською мовою із помітним акцентом і виглядають мені, як типові східньо-європейські жиди та ще й з нахилом до ортодоксальності. Варто було прислухатися до розмови (мало що не суперечки) Сігала з Вернером. Сігал говорив щось про Ізраїль, про мешканеві труднощі там, про Бен Гуріона, про якісь актуальні справи їхньої синагоги. На Сігалову критику Бен Гуріона, Вернер просто сказав “I think he was the right man at the right time”, а щодо релігії запитався Сігала: “how many believers do you think you have got among the members of your synagogue? 50%? 80%?” Коли я вмішалася в розмову, бажаючи щось довідатись і запиталася, чи вони обидва належать то тієї самої синагоги, Вернер сказав: I am not a member of any synagogue. Я подумала собі: такий же самий поділ, як і в нас. Консервативні елементи vs. ліберали, що є, звичайно, в меншості. Гостина, що на неї йшли з чемностевого лиш обов’язку, виявилася цікавою і приємною. Засиділись там від 8-ої до 1-ої вночі.

Читала недавно книжку Олександра Семененка “Харків, Харків”. Книжка має, на мою думку, певні композиційні недоліки, але це на нашому убогому еміграційному ринку — незвичайна, свіжа поява. Автор — людина величезної особистої культури, широкої освіти, глибокої думки. Неначе сучасний нам новий Чикаленко. А при тому він — неабиякий стиліст! Лаконічними, ядерними фразами малює цілу картину.

“Завжди, як переїздив я Дніпро, щось струшує, будить оспалого пасажира — встань і дивись. Правобережжя-Лівобережжя, не просто собі два береги — тут історія, тут душа наша.” (с.5).

“Людина нашої землі завжди з легким презирством ставилась до самозвеличування. Поки хвалько нахвалиться, будько набудеться — так кажуть наші тверезі люди.” (с.11)

Про “самозвеличування” в книжці Семененка: авторська скромність доведена майже до абсурду: про нього самого з книжки мало що можна довідатись, а шкода! Для мене це

фактично один із недоліків: я воліла б, щоб це були справжні і більш особисті мемуарти! Тим більше, що автор — юрист і міг цікаво розказати і про своє особисте і про своє професійне життя!

Не мала досі нагоди й часу віднотувати важливу подію: після кількالكітньої (аякже!) надуми, я післала була при кінці серпня примірник “Хвалю ілюзію” Вікторові Марінчакові, у Харків. Побачила я, що він таки хоче і шукає контактів зі мною і подумала: спробую. Зрештою, це йому теж і свого роду пересторога: мовляв, варто тобі знати з ким листуєшся. Листа, правда, написала ділового, подаючи йому інформації з його ділянки. Але водночас — летунською поштою, з листом послала і вірші. Марінчак ще десь у вересні чи в листопаді написав мені великого листа, “таку собі недруковану статтю” — захоплений відгук на “Ілюзію”, та ще й збештав мене, мовляв, “шкодую, що так пізно — через 6 років після друку трапила до мене ця збірка”. Це не такий собі звичайний відгук прихильного читача — це глибокопродумана критична аналіза доброго літературознавця. Очевидно, “передав куті меду”, вважаючи мою збірку “чималим вкладом у літературу” й “вийнятковим явищем” — але це зумовлене його ізоляцією від літератури заходу, від нашої еміграційної літератури. Мені дуже цікавим в листах Марінчака є його нахил до екзистенціалізму, його сучасний камюсівський спосіб думання і сприймання світу. В цьому віднаходжу із ним певні духові *Wahlverwandschaften*, щось подібне, як з Олексою Ізарським. (Віктор і Олекса — це мабуть найцікавіші, найінтелігентіші мої кореспонденти). Я не зразу Вікторові відповіла (невдячниця! — трапив його лист на дуже гарячий час моєї активності, коли не було хвилинки спокою, щоб написати листа!) — він думав, що його лист загубився і написав знову. Це вже мене засоромило. Я відповіла сердечним листом, а до тижня купила в книгарні дві книжки з психолінгвістики і послала їх йому (із ще одним листом) летунською поштою. (Видаток вийшов на щось із 25 дол. — але він вартий і не такого реваншу!) Сподіюсь, що це йому не пошкодить. Хочу свідомо тримати балянс між стисло науковою літературою, яка йому потрібна до наукової роботи і напевно не має в собі жодних політичних імплікацій та чисто українськими літературними справами, які нам обоім, мабуть, ближчі, але в яких може бути й небезпека для нього. Ах, якби знаття! Може й варто час-до-часу ризикувати, щоб визбутися провінційности, ізолюваности від світа, щоб доводити своє право на зв’язок із закордоном! Не знаю, чи криється у Вікторові справжній патріот, і чи можна вірити у щирість того, що пише. Але хотілось би мені, щоб і Віктор, і інші молоді науковці з України (навіть якщо вони комуністи, або “не-самостійники”, а скажімо “федералісти”!) — могли рости інтелектуально, поширювати свої горизонти, мати наукові контакти з цілим світом. Надавно читала в газеті, що університет Rutgers підписав умову із київським університетом про виміну професорів і студентів. Це добра вістка. Може нарешті приїде і хтось з наших. Якби так вдалося колись на таку виміну приїхати і Марінчакові!

Говорила сьогодні по телефону з Журбою. Їй минуло недавно 90 років. Звучить бадьоро і добре тримається, хоч має повно всяких недомагань (angina pectoris, etc.) “Ціла велич життя в тому, що воно неповторне” — сказала. Розповіла мені про Людмилу Коваленко. Почалось з того, що сказала, що в другому томі “Тодора Соко́ра” пише про Чикаленка, що треба, мовляв, щоб віддзеркалити цю постать і добу в літературі, etc. При цій нагоді я згадала “Живу воду” Людмили Коваленко, як приклад такої “пізнавальної” белетристики. Галина Журба признала, що творчість Коваленко знає мало, що все життя мала до неї своєрідне упередження. Івченко, вернувшись з заслання, застав Людмилу з коханцем. І швидко після цього — помер. (Про це чула я теж від Костюка). Коли загинула трагічно Леся Івченко, Людмила Коваленко сказала Журбі, що це мабуть кара за її гріх перед Івченком! — Трагічна історія, варта пера доброго белетриста! — Але Людмила Коваленко, на мою думку, належала до найбільш освічених та інтелігентних письменників еміграції. Якби їй до її освіченості й інтелігенції додати ще й обдарованості й таланту такої, скажімо, Журби! Ото був би автор!

18 лютого 1979, неділя. 8:30 вранці.

На дворі тепер 0° — за Фаренгайтом! Рекордова температура — такої суворої зими ми ще в Америці не бачили. Місяць цей справді — лютий. Вже пару тижнів держить холод — вже кілька разів був сніг — так, що довкола нас — немов Сибір. Я встала зранку, бо їду з Людою на джур до пластової бібліотеки, хоч не вірю, щоб при такій температурі наші клієнти вибиралися до бібліотеки — але служба є служба — бібліотека мусить бути відчинена.

10-ого, в суботу, були ми обоє з Остапом у Нью Йорку. Я виїхала окремо вже вранці, бо мала ще засідання редколегії Нашого життя, а після засідання хотіла провести ще пару годин у Public Library, працюючи над мікрофільмами Свободи до Остапової бібліографії. ОТ виїхав пополудні — бо навщо йому мучитись — тимбільше, що мороз і сніг. Причиною цього виїзду був вечір Руденка, що його влаштувало “Слово” до спілки із “Смолоскипом”. Вечір випав надзвичайно вдалим. Інститут Джуса був заповнений по береги, не зважаючи на погоду і на те, що деякі старші регулярні болільники Слова (напр. Гірняк, Костюк, Лавріненко) — люди старі і хворі — не змогли прибути. Вечором вів Зінкевич і в його руках була вся організація. А він організатор добрий: вечір був записаний на тасьму на радіопересилання в Україну, книжка віршів Руденка “Прозріння” була готова до продажу, молоді люди із Смолоскипа сиділи при касі і при виставці оригінальних самвидавних документів — навіть перекуску зорганізував без участі “Президії” Слова — хоч на цю неформальну частину ми, нажаль, не могли залишитися, бо мусіли встигнути на останній потяг, що відходив вже десь після 10-ої. Остап мав центральну доповідь, зробивши порівняння між Руденком і Паскалем — я про Руденка знаю мало, крім “Вітру в обличчя” і двох-трьох віршів, нічого не читала, отже слухала доповідь свого милого з увагою і зацікавленням. (Напередодні я його перестерігала, щоб не розмахувався за довго і він, хоч сварився, трохи мене послухав — хоч при всіх скороченнях говорив більше як пів години). Говорила теж Світлична і молодий

“правозахисник” Віктор Боровський. Цей останній зробив на мене дуже добре враження: хлопець 21 років, пристійний, добре вже по американському одягнутий, чудовою українською мовою розповідав про Руденка, що з ним разом він був у Гельсінській групі. В кількох моментах голос йому заломився майже від зворушення, але опанував себе і здержався від надмірного сентименту й патетики. Найбільше враження зробив чисто театральний, добре зааранжований ефект. На великому екрані висвітлені прозирки — фото Руденка, його жінки, внуків, etc., а на тасьмі записаний голос самого Руденка — телефонічна розмова з Києвом пару літ тому. — Одне слово: враження будуюче! Їдучи додому я розважала над тим, що такої імпрези ще 15–20 років тому не можна було б зробити — мовляв: комуніст, орденоносець. А сьогодні навіть мабуть бандерівська преса не наважилась би осудити таку імпрезу. Хоч Остап у своїй доповіді не промовчував факту, що Руденко і сьогодні комуніст, в цьому ідейному первісному значенні.

19 лютого 1979. Понеділок. Пополудні.

Вночі і вранці сьогодні була метелиця, хоч куди! Випало щось 16 інчів снігу! Я вранці збиралася іти до роботи, але почула по радіо, що між інституціями, що замкнені з уваги на сніг, є і школа ч.102, тобто Пенсильванійський університет (Числові коди вживають, щоб заощадити час на радіо). Отже лишилась удома, Остап теж. Буря ущухла після полудня і коли я вийшла відгортати сніг було вже навіть соняшно й дуже гарно. Але снігу!

Факт, що ми обоє вдома, дуже на часі. Роблю коректу до Остапової книжки “Камінні ступені”, що друкується в Середяка, в Аргентині. Ця збірка оповідань повинна була вийти друком 15 років тому, але Остап цю справу занедбав. Я ще тоді давно, мабуть вже 20 років тому, всі ці речі переписала на чисто на машинці. Був час, що Драган обіцявав надрукувати її черговим випуском після книжки Смолія у “Свободі”. Потім я написала була до Мельничука, зв’язала його з Остапом, і виглядало, що книгарня в Едмонтоні видасть книжку. Зуєвський мав робити мовну редакцію, довго тримав у себе машинопис, аж друкар роздумався. Тепер нарешті Остап рішився друкувати на свій кошт (думаю: частинний кошт, бо Середяк бере 1000 долярів і за те дає, здається, 200 примірників, а решту розпродує сам). Я недавно скінчила читати тексти — Остап, як це часто в нього буває, вдоволяється тим, щоб було “абияк” — у висліді на збірці дуже помітно брак не лиш мовного, але й літературного редактора. Тепер уже запізно вносити якісь далекойдучі зміни, але це звичайне недбальство. Повинен був сісти й переробити ґрунтовно кожне оповідання, а потім дати до мовної редакції. Допомогло б, якби дав був книжку перед друком прочитати комусь критичному (хоч би Дуфті). — Сьогодні, після 20- літ, я прочитала її більш критично, з перспективи свого збагаченого досвіду, із більшою, як колись об’єктивністю — і я — розчарована. Є в збірці чимало цікавого, талановитого, зокрема в таких речах як Зрада, Крейзі і Вихід у призначення, але є в ній і типове еміграції зазнайство, плитке псевдо-філософування, і — що може й найбільше вражає — галічменський газетярський стиль. Я висловились щиро, звернувши увагу на деякі речі, що їх ще можна справити, але не хочу робити з цього, як кажуть американці “a federal case” — хвилювати Остапа і псувати нашу дружню і приємну родинну, чи радше подружню

гармонію.

В неділю 11-ого лютого ми були в гостині у Коропецьких. Тим разом гостина була запланована довкола Надії Світличної — були крім нас і Лащиків, Геврики, Лабуньки, Фізери, Петришини, Бойчуки, Федішини. В цьому товаристві найменше мені знайомі ці останні, хоч я і зустрічалась з ними вже не раз, головно в Коропецьких. Іван і Наталка вмюють творити товариське мілье — якби їх тут не було, була б справді велика порожнеча. Скільки ми цікавих людей зустрічали вже в їхньому домі! — Починаючи ще з того давнього часу, коли в громаді панувала психоза на тлі “контактів”, коли “естаблішмент” захлистувався від страху перед “новим радянофільством” (і пробував — немов у часи Д.Р. таборів — поборювати його терором і остракізмом!) — а Коропецький мав відвагу тоді запрошувати в товариство навіть такого члена місії при ООН як Хміль. Пам’ятаю свою розмову з його дружиною. Якби так Україна була такою бодай незалежною і окремою від Росії, як Польща — сказала я. А вона на те: та що Ви! Польща і Росія — це ж зовсім інші країни, інші народи — а ми ж із Росією, мов сестри! — Якби я знала, що це завчена пропагандивна фраза — а то, нажаль, здавалось, що це може і зовсім щире переконання. Не далеко із таким почуттям національної гідности можна заїхати!

Їхали до Коропецьких нашим автом, але їхав Геньо Лащик, бо я не такий герой, щоб їхати аж до Moorestown, та ще й взимку, коли лід і сніг. Може й недобре зробила, що не наважилась їхати сама. Геньо (— такий добрий і вправний шофер! —) забув витягнути ручний гамулець і ми на залученому гальмі доїхали аж на місце. Там щойно помітили, що колесо димить і чути гуною. Можливо, що через цю неухагу доведеться раніше направляти або й давати нові гамульці. Покищо авто стоїть накрите снігом і тільки вряди-годи включаємо мотор. В найближчу неділю маємо запрошення на “party” до нового декана нашої правничої школи Фрідмена, а він живе аж на Wissahickon. Мені конечно випадає там піти з Остапом, і вже тепер турбуюся тим, як ми туди поїдемо?

23 березня 1979, п’ятниця (пополудні, в праці).

Більше місяця пройшло від часу, коли я востаннє писала в записнику. Добре бодай, що не назвала його щоденником! Але — не дам йому померти, так як це сталося з давнішими моїми записниками. Вже тепер бачу, яка надзвичайна його вартість для мене — багато чого було б пішло в непам’ять, якби не було занотоване!

З важніших справ минулого місяця: 5 березня — нашу тридцятую річницю подружжя відзначили виходом до театру (“Chorus Line”) та вечерею в Ristorante Gaetano. Вечеря була куди ліпша, як цей чомусь дуже широко реклямований “musical”. Цим разом я, навчена досвідом, не купувала свому коханому нічого — а він мені теж ні. Зате мама з татом шарпнулися і подарували нам на господарство великий господарський “mixer”. Найприємнішою і дуже зворушливою несподіванкою був кіш 16-ти прекрасних ледь-розквітлих рож — що про них — за посередництва Ії — подбали наші кохані хлопці. Уявляю собі скільки труду і грошей мусіли в це вкласти — бо напевно ініціатива вийшла

від Максима — отже телефон із Кембидж до Лос Анджелес, а потім з Л.А. до Філядельфії, до її. Квіти витримали лиш кілька днів — але це був прекрасний, незабутній жест!

Минулої суботи гостили ми в себе Гевриків із Світличною та зовсім несподівано теж Ростика й Марту Хом'яків. Я була дуже рада такій добрій комбінації товариства, але, нажаль, розмова чомусь зійшла на манівці, бо Софійка з Мартою чепились якоїсь патріархальної дискусії — і не було нагоди погугорити більше з Ростиком і Світличною на інші теми, чого мені дуже бажалося. Обід вдався мені дуже смачним (знаменита яринова зупа, телячі котлети, грибки, салата, вино, сирник), так що, думаю, господарська сторінка не завела, хоч була вміру скромною. (Їжа, на мою думку, повинна бути солідною базою товариської атмосфери, а не головним центром уваги — як це часто, наприклад, бувало в Мами, чи в інших знайомих мені господиць. Коли всі розмови про їжу — я вважаю, що гостина невдала й нецікава).

23 березня (увечері).

Сьогодні Остап був на конференції PALINET, що відбувалася в приміщеннях Drexel University. Тому, що був так близько, я запросила його, разом з його колежанкою з Community College Aimee Weiss, та мого колегу-шефа Paul-a Gay-a на полуденок до Faculty Club. Lunch був такий обильний /buffet-style та ще й з горілкою/, що ми з Остапом вирішили увечері не йти додому “на обід”, а піти в кіно, і то на ранній сеанс, зразу після праці. Бачили прекрасний фільм “Days of Heaven” — річ високомистецьку, надзвичайно гарно сфотографовану — справжнє мистецьке пережиття! Я рада, що ми його не прогавили, спасибі Марковій рекомендації. Це справді один із найбільш оригінальних фільмів, що їх мені будьколи довелося бачити. Люблю, коли режисер вміє використати як слід свій новий кінематографічний медіум — фільм — не література, і не театр, хоч є в ньому спорідненість і з літературою, і з театром, і з малярством, і з музикою. Деякі навіть славні фільмари часом, здається мені, не використовують синтезуючої цієї і дуже своєрідної властивості свого медіуму. Наприклад — Бергман. Деякі його фільми — чиста літературщина, неначе людина розминулася з покликанням. От бачили недавно новий Бергманів фільм “Осіння соната”. Фільм цікавий — із двома знаменитими акторками — моєю улюбленою Інгридою Бергман та Лів Ульман в головних ролях. Але в цьому фільмі на першому пляні — діалог — ба, що гірше — монолог! Без тексту цього фільму взагалі уявити неможливо — психологічна драма à la Ібсен. Слова! Слова! — Це зокрема помітно, коли фільм іде незрозумілою шведською мовою і треба читати написи у перекладах на англійську. — Цього не можна було б сказати, напр. про фільм Антоніоні “Пасажир”. Там головні ефекти — візуального порядку і не слова, а передусім образи передають і атмосферу й мистецьку розповідь фільму. “Days of Heaven” має реалістичну тему і зроблений реалістично з ледь помітними нотками екзистенціальної філософії. Дуже оригінально /не “красиво” тільки/ сфотографована природа. Деякі прийоми запозичені з документального фільму (напр. побільшені кадри, як саранча з’їдає колос пшениці). Остап звернув увагу, що в цьому фільмі є щось із Довженка — і я з цим згідна (атмосфера, підхід до теми). Тільки Довженко тому 50 років не мав до розпорядження таких технічних

можливостей. Але слід майстра залишився — навіть у далекій Америці. Каже Сясь: от якби нашому Маркові попасти в товариство таких фільмарів, таких мистців!

Ми взагалі останнім часом розважаємось, хоч куди! Немов хочемо надолужити ці тижні, коли сиділи вдома. Були недавно теж у театрі на музичній п'есі “I remember mama” — з живою Лів Ульман у головній ролі. Річ непогана — але надміру сентиментальна і солодка. Дуже старосвітська і “wholesome” — могла б бути ідеальною річчю для українського глядача (якби так український глядач ходив колись до театру! — зустріти когось із наших у театрі — справжня рідкість. На цій п'есі ми випадково зустрілись із Мартою Шиприкевич, але Шиприкевичі — єдині, що їх ми часом бачимо на якихось виставах).

Була я теж одного пополудня /в будний день, взяла собі пів дня “вакаційного”/ в кіні і на обіді в ресторані з Даною Вонторською. Я зустрічаюся з нею завжди на ланч, бодай один раз у тиждень і часто говорю з нею по телефону. Хочу хоч трішки товариською увагою і теплотою розрядити її самотність, її горе. Вона тримається дуже добре — думаю, що я так не потрапила б (Мені взагалі часом здається, що я без Остапа не могла б жити, що втратила б ґрунт під ногами і що все втратило б глузд). Але Дана — не така романтична натура (— Юрій скоріше мав нахил до романтики, вона — реалістка!) З Даною бачили фільм “Dear Hunter” — теж цікавий, але потрясаючий своєю жорстокістю. Близька нам тема В'єтнамської війни, що її і вона і я — матері синів, що їм ця війна безпосередньо загрожувала — пережили власним життєвим досвідом. Фільм цей цікавий теж тим, що вперше дає атмосферу етнічної групи — немов наші люди десь на провінції у Пенсильванії, включно із православним обрядом у церкві і російською мовою. Грає у Deer Hunter-і українець — актор George Dzundra — і це теж посилює наше зацікавлення фільмом.

Надворі теплі прегарні сонячні дні. Весна!

Вівторок, 3 квітня 1979. Вранці, на роботі.

Минулий вікенд провела на Союзівці: шоста Велика Рада Чортополохів. Їхала нерадо, бо пех хотів, що Максимові якраз на цей вікенд ФКУ доручив поїхати до Філядельфії з гарвардськими матеріялами на так званий Український Форум на Temple University. Вийшло так, що ми і взагалі не зустрілися: він приїхав до Філя., коли я вже була в дорозі на Союзівку і виїхав назад заки я повернулася. Справді: пех! Але наша Рада була запланована далеко наперед і моя роля Головного Чортополоха примусила мене поставити тим разом материнський сентимент на другий плян. Наварила й напекла своєму синкові — але сама таки поїхала! Можливо, що на другий раз, коли я вже не мусітиму провадити Великою Радою, я зробила б інший вибір — але тепер почуття громадського обов'язку перемогло. На Раду приїхало 14 сеніорок і 27 старших пластунок. Народи пройшли справно, моя кількалітня стратегія увінчалася успіхом: відбувся вперше в історії ЧП вибір Головного Чортополоха (мене фактично зробили Гол. ЧП шляхом аклямації і хотіли спочатку, щоб це було досмертно!) і на моє місце вибрали Аню Максимович.

Найцікавішою частиною Ради був панель і дискусія на тему двомовности у Пласті. Панелем вели молоді старші пластунки Люба Мазяр, Соня Слободян та Надя Забігач. Треба було чути і бачити, як ці молоді люди висловлювались до цієї теми і якою живою і багатою була дискусія! Аж серце радується, коли дивитися на цю молоду молодь, вже тут на чужій землі народжену й виховану, а таку ще докорінно просякнуту українським духом! Справді, “цвіт України і краса”!

Повертаючись додому, мали пригоду: зіпсувалося авто. Мусіли нас стягати із N.J. turnpike з дороги “tow-truck”-ом, а потім телефони додому, і нарешті Остап з Юрієм Оранським нашим автом приїхали нас забрати, бо авто Оранських, що ним ми їхали (Слава Ор., Марійка Леськів і я) треба було залишити у гаражі для направи. Добре, що не стався нам нещасливий випадок! Слава дуже спокійна й опанована людина і все це пройшло навіть без зайвих хвилювань. Але матимуть видаток і клопіт з автом!

5 квітня 1979, четвер.

Рідко сняться мені сні — принаймні не пам’ятаю. Але сьогодні вранці пробудилася під враженням такого маріння: Десь нібито Colleen Raker (наша молода каталогерка) і я ходили якимись безлюдними заулками увечорі і десь нібито “напав” нас якийсь мужчина. Потягнув за собою Калін (імплікація — гвалтувати!), а я нібито вирвалася та й біжу, шукаючи...телефону, щоб покликати поліцію. І от я блукаю схвильована і ніяк не можу знайти телефону чи покликати поміч. Наголос в усьому інциденті не на загрозі гвалту, а на почутті вини з мого боку, що я, мовляв, безсильна допомогти. Не знати, що сказав би доктор Фройд — але проблема чи радше дилема пасивного потурання злочинності переслідує мою камюсівську совість не лиш у снах. Пригадую інцидент у підземці, власне не один, а два. Перший: якийсь ненормальний чолов’яга (з поведінки видно було, що хворий психічно) несподівано і без всякої провокації чи попередження вдарив сусіда, що близько до нього стояв — в обличчя. Це був якийсь студент, хлопець, що, очевидно, бачив, що має до діла із божевільним. Він просто тільки відсунувся. Тоді божевільний вдарив його знову. Сцену бачили всі пасажири вагона, видно було схвильований переляк на обличчях, але ніхто ніяк не zareагував. Студент на наступній станції висів, а хворий ще далі їхав, вимахував руками, але люди тримались від нього здалека. Що можна, що треба зробити в такій ситуації? Другий випадок: чекаю на станції на підземку. Бачу: біжить якийсь хлопчисько, а за ним другий. Бігають один за одним по станції. Раптом — блиснув ніж у руках того, хто здоганяв. Я налякалася, повернулася на сходи з думкою, що треба когось покликати. Тимчасом, обидва хлопці сіли на потяг і поїхали. Здається навіть — сміялися. Дурний жарт, чи справжній злочин? Чи не причетні до того рода злочинности і всі ми, що пасивно її спостерігаємо? І де є така золота середина, що дала б справедливу розв’язку — між двома екстремами: американським “mind your own business” — аж до пересади — чи советського типу вігілантством, що робить поліцистами й донощиками увесь народ?

Понеділок, 9 квітня 1979, пополудні.

В суботу я цілий день — працювала! Це вперше за мої 12 років праці в Biddle Law Library довелось у суботу бути на службі. І то “добровільно-примусово” — за найліпшою соціалістичною традицією! Справа в тому, що від часу нашої інспекції Sloane пробує трохи “закрутити шрубку” і дбає про “image” бібліотеки. В першу чергу це стосується допоміжного персоналу, що фактично досі дозволяв собі за багато / напр. регулярно слухали музики чи програм радієвих підчас роботи — і ми ледве були домоглися, щоб вживали слухальця, щоб не перешкоджати іншим! Але з юнійним персоналом мусить бути все в рукавичках — директор свої побажання, щоб люди перестали розважатися радієм та читати газети в час роботи, висловив у такій лагідній формі, немов прохання: мовляв, люди добрі, дбаймо про нашу опінію! — Проблема професійної довідкової служби вечорами та в час вікендів існує у нас віддавна. Досі було так, що хоч бібліотека була відкрита до півночі кожного дня — то після 5-ої, а теж у суботу й неділю не було на службі жодного професійного бібліотекаря — взагалі в бібліотеці було на службі тільки дві особи допоміжного персоналу — одна на “circulation desk” і один “stack attendant”. Отже вийшов заклик, мовляв, треба добровольців. Вийшло так, що треба було зголоситися. Я не хотіла працювати вечорами — бо їзда підземкою із західної Філядельфії на північ поночі — справа таки ризикозна і неприємна. Отже я зголосилася працювати часом у суботу. Маю надію, що це не буде занадто часто, бо наше з Остапом життя таки концентрується довкола вікендів і було б великим ускладненням якби я мусіла часто бути в суботу поза домом. Sloane приділив мені тільки одну суботу тепер, а після літа, мабуть, будуть вже регулярні джури. Але це не так вже й погано: за суботню службу належатиметься день і пів компензати. Отже наkonto минулої суботи — я сьогодні вдома. Замовила робітника до телефону (хочу для вигоди ще один “jack”, щоб не мусіти бігати на другий кінець хати із вітальні). Ця інсталяція забрала понад годину часу — потім я їздила на пошту надати пачку уживаного одягу для Марійки до Польщі — тоді поїхала купити колесо та змінити снігові опони — і нарешті — завезла авто до Ервіна на першу перевірку, зміну оливи і так званий “preventive maintenance”. Одне слово, я сьогодні у ролі шофера! Найгірше, що цілий день паршива погода і падає дощ — а це всі ці справи утруднює.

9 квітня 1979, увечері.

Пізно пополудні була серія телефонів — від Слави Куліш і д-ра Яримовича: померла Галина Журба! Куліші знайшли її мертвою сьогодні в її помешканні. Ще вчора мала гостей і увечері телефонувала до Вови: вмираю, мовляв, дуже втомили мене мої відвідувачі! А воно, цим разом, і справді! Гарний прожила вік — 90 років — і до кінця затримала свій *elan vital*, свій незалежний вільнодумний дух.

Остап, як один із трьох виконавців останньої її волі, матиме додатковий клопіт: треба буде розв’язати справу з її похороном, що ускладнена ще й її бажанням, щоб її не ховали “попики” — до кінця життя Журба залишилась воюючою атеїсткою!

15 квітня 1979, неділя, увечері.

Великдень ніби, але невеселий. Хлопців нема, отже яке без них свято? Були ми на полуденку в Мами і Тата і так вчвірку відсвяткували. Потім я на пару годин поїхала до Марії Струтинської, завезти їй паску і побути з нею. Поїздки до неї до “Nursing Home” примушують мене практикувати моє шоферування!

Вчора увесь день провели на цвинтарі в Бавнд Бруку. Ховали Галину Журбу — не точно за її бажанням — мовляв, віддати тіло шпиталеві чи кому там і не давати “попам” заробити на похороні. Хто хоче таких екстраваганцій мусить уміти подбати про їх практичне виконання. Заповіту на письмі не знайдено (ану ж змінила думку в останній хвилині?), адреси шпиталю не записала. А тіло поховати треба і то зараз же! І хто ж це має робити, як не люди, що цим професійно займаються — тобто погребники і священники? Отже похорон був таки із попом — але врахували бажання Галини і промов таки не було. Біляїв тільки прочитав вірш написаний на її смерть, а Остап прочитав вірш самої Журби, що немов спеціально для такої нагоди був написаний.

Клопоти з похороном Журби навели мене на думку, що нам з Остапом таки треба купити собі на Бавнд Бруку місце, щоб полегшити дітям клопоти в майбутньому.

Погода в суботу була паршива: ішов безперестанку дощ і було досить холодно. Нам довелось відбути там ще й другий похорон: Надії Яківни Іщук, матері Наталі Пазуняк. Були теж і на тризні. Повертались автом з д-ром Пушкарем і його дружиною та Лідією Бурачинською. Пані Пушкар цікаво розповідала про свої подорожі до Америки (ще перед війною, на студії), про свою поїздку з кооператорами до Києва в 1930 чи 1931 році. Недаром Пушкарева й Бурачинська вибилися в Америці на лідерів українського жіноцтва. Це справді цікаві індивідуальності — таких в нас, нажаль, немає багато.

21 квітня 1979, субота.

В природі один за одним катаклізми — нещодавно щасливо уникнули нуклірної катастрофи в Гарісбургу — на півдні Америки недавно торнадо зруйнувало ціле містечко, тепер — великі простори залиті вже або загрожені повінню... На одному з караїбських островів був недавно вибух вулькану, а в Мейн сейсмологи зареєстрували невеличкий землетрус (4 на шкалі Ріхтера). На щастя все це не зачіпає нас безпосередньо. — Найбільше боюсь і журюся землетрусом, що його пророкують сейсмологи для Каліфорнії в найближчих п'яти роках.

А тим часом мій власний “Землетрус” поволі збираю, переписую, фотокопіюю... Хотіла б дати прочитати кільком “рецензентам” — Рубчаківі, Гординському, Качуровському — ну і звичайно, Нижанківському. Якби так вони згодилися прочитати машинопис і дати свої зауваження — це дозволило б мені виправити текст і приготувати до друку... Звернулася вже навіть з проханням до Гніздовського, щоб зробив обкладинку — але тим разом — відмовився. Не дивуюся: з його оком він і взагалі повинен перестати робити дереворізи й обкладинки. Але шкода! Попробую написати до Баляса — я, правда, не знаю його

особисто, але його лінорити дуже мені подобалися, а його орач, що над ним нависають всі сили космосу і що висить в нашій їдальні, має щось із екзистенціалістичного світовідчування і така філософія могла б бути відповідною і для мого “Землетрусу”.

Ще à proros повені в південних штатах. Сьогодні на вістях в телевізії: повинь залила місто, спричинила величезні шкоди. Посадник міста виступив з критикою урядових чинників, мовляв, не було достатніх і вчасних пересторог, передбачання були неточні й назадовільні. А ще такий епізод, що міг би бути темою для доброго літературного твору чи кіносценарію: в околиці є великий резервуар води. Рівень води в резервуарі міняють відповідно до кліматичних умовин і потреб. Інженер, що був одним із пляновиків цього резервуару, висловив думку, що рішення піднести рівень резервуару на одну чи дві стопи, могло врятувати людські поселення від великих матеріальних шкод! В нашу технологічну добу людина справді бере на свої плечі величезну відповідальність — одна помилка працівника нуклірної інсталяції може затроїти довкілля радіацією на кілька десятиліть в майбутнє — помилка інженера на резервуарі може перерішити долю сотень людей... Одне слово: така собі забава в богів!

В четвер я взяла собі пів дня вакаційного (решту рекомпензати за відпрацьовану суботу — за засадою, що права можуть пропасти, якщо з них не користати!) — вдалось мені в останній хвилині роздобути останній квиток на пополудневу виставу *Albee meets Albee*, в нас таки на університеті. Ставили дві одно-актові п’єси: “*The American dream*” та “*Zoo story*”. Ансамбль професійних акторів був на висоті, Albee в ролі режисера теж добре вив’язався, хоч, здається мені, що ліпше, коли режисером не є сам автор — тоді можлива ще одна додаткова перспектива й інтерпретація твору. Обидві речі — театр абсурду з притаманними Албі темами відчуження людини від людини, життєвої порожнечі, та намагання заповнити її якимсь новим гуманізмом. Можна прослідити певні подібності тем і думок, а бодай їхніх зародків напр. між “*American dream*” та “*Who’s afraid of Virginia Woolf*” або між “*Zoo story*” та “*Seascape*”. Але Албі складний драматург і мені не під силу бути його інтерпретатором.

22 квітня 1979, неділя (український Великдень за старим стилем)

Наші хлопці сьогодні, мабуть, таки святкують: Максим запрошений до Головінських, а Марко до Маланчуків. А в нас — зовсім немов будень — до церкви не ходимо, крамниці відчинені і в неділю, отже часом полагоджуємо харчеві закупи — після обіду трохи працювали в городі — а тепер — пополудні, година 5-та — я скупалася і трішки відпочиваю, бо втомилася своїм городничим зусиллям. Мушу трохи відсапнути — а тоді хочу взятися за рецензію на Руденкове “Прозріння” до *World Literature Today*. Прочитала цю велику збірку поезій (а теж Хрест і Я — вільний) з великою увагою, насолодою, зворушенням. Така поява на українському літературному горизонті — це справді подія. Руденко — це не поет для поетів, як скажімо Калинець, це не поет традиції Антонича — це бард народній по лінії Шевченка. Не даром так налякалися власть імущі! Поезія Руденка сповняє великою вірою в невмірущість нашого народу. З великою покорою

підходжу до свого завдання — не таких як я “критиків” треба такому поетові — але навіть і такі “кололітературні” люди як я можуть зробити прислугу нашій культурі інформуючи про нашу літературу ширший світ. Не можна допустити, щоб занідів український відділ у WLT. Які не були б рецензії Славутича, Онишкевич, чи навіть Пазуняк, але треба, щоб українські книги — зокрема ті справжні важливі появи — були відмічені (не тільки Славутича і про Славутича!)

Виглядає, що ми таки поїдемо цього року до Греції! Може й сповниться моя давня мрія! Кого я вже не намовляла на цю поїздку! І Лялю, і Мотрю, і Еву, і Максима! Але виходить, що ми з Остапом прилучимося до пластової прогульки, що її організує плем'я Перші Стежі — Мандрівні Стежки Культури. Прогулька від 13 червня до 10 липня. Я вже навіть послала завдаток, хоч насправді ніяких подробиць цієї подорожі ще не маю — крім того, що прогулькою проводить старша пластунка Мотря Ракоча, студентка архітектури в Купер Юніон і що прогулька включає кількадечний “cruise” кораблем на острови (включно з Кретою, про це я запиталася!) Отже до певної міри — купуємо “кота в мішку”. Але хочеться їхати не самій, чи вдвійку, а в якомусь власному товаристві, а молоді люди в групі можуть додати трохи життя і верви. Щоб тільки все це було під силу Остапові, і щоб не було занадто великих невігод. (Ціна всієї ескапади: 1100 дол. від особи — це дуже помірковано, якщо порівняти з проспектами туристичних ліній — але не знати ще, що саме за ці гроші дістанемо!)

25 квітня 1979, середа — на роботі.

Весна у повному розцвіті: черешні, яблінки, груші — навіть і догвуд — ціла симфонія пастелевих кольорів. Приємно іти вранці до підземки (— автобуса не хочу брати, навіть якщо це значить, що спізнюся до праці на п'ять чи десять мінут!) — але овочеві дерева — молодесенькі, тількищо насаджені — цвітуть теж навіть на нашому університетському кемпусі.

Не зважаючи на цю красу — сумно. Передусім тому, що довкола прикрі новини. Геньо Лащик пішов на перевірку до шпиталю (— він уже від кількох місяців почувався слабо, млів пару разів, тощо — думали: може початки цукриці або що). Виявляється, що в нього або thrombocytosis (надмір числа тромбоцитів у крові) або polycythemia vera (надмір червоних тілець), або одне і друге. Це — кажуть лікарі — не левкемія, але всеж — хвороба серйозна, навіть невилічальна, і мусить бути контрольована хемотерапією. Перевірку робили тут — в нашому університетському шпиталі — і я вже тричі підчас полуденкової перерви ходила його провідати. Проби шпіку із хребетного стовпа викликали в нього дуже болісну реакцію і гематому — так що він не лиш журиться діагнозом своєї хвороби, але й страждає від болю. Для Геня в мене завжди була велика симпатія — раз навіть потішала Остапа, щоб не ревнував, мовляв, я волію бути “молодою жінкою старого Тарнавського”, як “старою коханкою молодого Лащика”. Але — жарти набік: хлопчисько молодий, в силі віку, з малими дітьми, з жінкою. Бідна Віра — я ще недавно посперечалася з нею за Пласт і вона сказала: а от Геньо був пластуном і що це йому дало? А я їй на те: Може тому в мене

з Геньом більше спільного, як із тобою! — Діагноза нова, не дуже ще нам усім зрозуміла. Треба вичекати, може вдасться привести все під контроль і Геньо зможе як і раніше активно жити й працювати? Жаль мені його дуже — сьогодні знову піду його вполудне провідати.

28 квітня 1979, субота.

Повертаючись у п'ятницю з роботи, я — як звичайно — вступила на пару слів до Мама і Тата. Каже Мама: слухай, я тількищо мала телефон: кажуть: випустили Мороза! Обняла мене — і в плач! З радости, із зворушення. Ну, я скептик: не повірю, доки сама не почую з достовірного джерела. Побігла додому, щоб встигнути на вісті CBS. І справді: державний департамент виміняв двох советських шпівнів на п'ять советських дисидентів-в'язнів, в тому числі і Валентина Мороза! Справу повели засекречено до останньої мінути, так що вчора пополудні Мороз був уже в Нью Йорку. Вістку реферували кореспонденти Білого Дому — Леслі Стал та Марвін Кальб — і вони, очевидно, називали всіх п'ять — Кузнецова, Гінсбурга, Вінса, Димшіца і “українського націоналіста Валентина Мороза”. Справа, очевидно, пов'язана із недалеким проголошенням нового стратегічного договору SALT II — СССР робить жести доброї волі. Ну, заробив собі наш Президент голоси українців в наступних виборах, а пан Бжезінські — нашу особливу вдячність! — Сьогодні мала бути у Філадельфії традиційна демонстрація Комітету оборони Мороза, як і минулими роками. Демонстрація перетворилася в маніфестацію радости! І прибав на неї сам Валентин Мороз — ще вчора — в'язень!

8 травня 1979, вівторок — на роботі.

Хата повна книжок про Грецію, а я читаю... твори Хвильового. Вирішила, що заки візьмуся за “приємність”, треба наперед виконати зобов'язання — тобто написати рецензію на Хвильового до World Literature Today. І от я сьогодні вже готова — і від завтра можу спокійно взятися за мою “грецьку” “літературу”. Справді, не зашкодило б взятися за справжню літературу — Плутарха, Софокла, Арістофана — але для цього тепер вже не буде часу — доведеться обмежитися до інформаційних матеріалів, а теж дуже маю охоту на біографічний роман про Сократа, що тількищо у перекладі з чеської мови надрукований у “Всесвіті”.

Остапові уродини відсвяткували вечерею у Bookbinder-а (не особлива! Bookbinder в центрі міста не такий добрий ресторан, як цей на 2-ій вулиці!) — і шекспірівською виставою Richard III із актором Al Pacino в головній ролі. П'єса нам обоїм надзвичайно подобалася — просто неймовірно, як можна майже 400 років жити і постійно оновлюватися такому творові на сцені! Мого захоплення, одначе, не поділяли деякі американські колеги, що з ними я говорила про це опісля. Їм не подобалося, напр., що мова не була достосована до британської старої шекспірівської мови, а була сьогоднішньою американською кольоквіальною мовою, але я з тим не згідна. Велич Шекспіра не у вимові і манеризмах 16 століття — ми ж бачили і подивлялися його навіть у перекладах на зовсім чужі мови!

Натомість усучаснення мови допомагає донести твір до глядача — і треба було бачити який був рапорт (rapport) між сценою і публікою! — А публіка поголовно — молода, не так як на музичних комедіях, де переважають старші громадяни. Повно студентів — аж дивно, бо квитки дуже дорогі (по 16 дол.!) — Al Pacino грав Ричарда з іронією, трохи може з екзистенціалістичною інтерпретацією — не як зовсім чорного типа, злосливого злочинця — а трохи із саркастичною усмішкою, може навіть із підсвідомою думкою про “банальність зла”?

Пам’ятні фрази з Хвильового:

“Ей, ви, хохли! Чого завили. Буде панахидити — і так сумно.” (“Кіт у чоботях”)

“З’їли сукини сини революцію.” (“На глухім шляху”)

14 травня 1979, понеділок увечері.

Вікенд був повний хвилюючих подій, але тепер, коли все вже заспокоїлося і прогуло, можна дозволити собі на emotion recollected in tranquility — тільки вийде не поезія за рецептою Wordsworth-a, а реальний і діловий рапорт.

Справа в тому, що вчора стався в нас нещасливий автомобільний випадок і моє нове авто сьогодні вже в гаражі — жде на направу вартості яких дві тисячі доларів. На щастя — і це головне! — нікому нічого не сталося — всі цілі і здорові, хоч трішки потрясені! А було нас — кандидатів на смерть чи каліцтво цілий десяток!

А тепер почну із початку. В суботу відбувався в Нью Йорку виступ Юрія Стефаніка з Едмонтону і Остап туди поїхав, щоб відбути при тій нагоді ще й засідання Президії Слова. Тимчасом я готовилась до гостини — (а після обіду встигла ще побувати на авторському вечорі Ганни Черінь, про це згодом) — в неділю вранці виїхала я по Остапа, Івася і Стефаніка до поїзду на станцію North Philadelphia. Щасливо заїхала при акомпаньяменті фортепіянового концерту Чайковського — музика мене заспокоює і мені ліпше їдеться! — гості приїхали, я — як звичайно, передала кермо Остапові і додому авто провадив він. Обід випав гарно: були ще в нас обоє Яцкевичі — приятелі Стефаніка з часів війни. Мої кількадевні приготування українського обіду з борщем, варениками, грибами, браклі і сирником не були даремні — і гостям (і мені!) смакували. В четвертій мав бути виступ Стефаніка про Телігу в приміщенні УКУ в Елькінс Парку. Сіли ми в авто всі четверо — Івась, Стефанік, я і Остап при кермі. За нами своїм авто їхали Леся з Левком. На перехресті Old York Road і Melrose Park Ave Остап зробив зворот уліво — на зелене світло, але в час, коли з протилежного кінця Old York Road гналися назустріч авта, що за всіма правилами, мали право їзди — right of way. Зудар був фактично неминучий: голубий кадиляк, що в ньому сиділо шестеро осіб і що ним провадив уніформований шофер-мурин (аякже! з панамі діло!) вдарив у правий бік нашого авта. Я сиділа ззаду за Остапом, а поруч мене бев Юрій Васильович. Щастя, що йому нічого не сталося — він, мабуть, був найбільше загрожений! Двері — передні і задні зовсім зігнуті, шиби вилетіли, передня шибка тріснула! Але мотор не пошкоджений і авто їде! — Очевидно, всі перелякалися і

схвилювалися. А я не лиш за авто, але і за Остапа, щоб не надто перейнявся, щоб не заплатив ціною здоров'я! Левко взяв Івася і Стефаника на авто, щоб можна було відбутися імпрезу, а ми з Остапом мусіли залишитись, щоб списати поліцейний протокол. Остап дістав “citation” за те, що “failed to yield right of way” і це, мабуть, коштуватиме нам не лиш 25 дол. кари, але небажані точки на Остаповому конті, що спричинить значне підвищення нашого забезпечення. — Вчора після літературного вечора (ми встигли лиш на читання поезій Теліги: читала Клявдія Кемпе-Гош і читала страх, як неграмотно — умудрилась ставити фальшиві наголоси навіть там, де для цього треба було міняти метрику!) Остап ще на кінець сказав кілька слів про Стефаника (і говорив навіть дуже добре, хоч трохи тихо, не знаю чи всі його чули!) Увечорі кілька осіб ще прийшло до нас на коньяк і розмову із Стефаніком. Сиділи до пізна на приємній і цікавій розмові: Івась, Стефанік, обоє Пушкарі, др. Клюк (голова Літ. Клубу), Лабуньки — Мирослав, Марія та Ія.

Сьогодні я не пішла до праці. Остап теж залишився, щоб трохи прийти до себе. А я здаю іспити: зразу після випадку перебрала ініціативу в свої руки: переконала Остапа, що йому таки не варто їздити (адже це вже третій випадок!) і що хоч не хоч мусітиме мати більше довіря до мене: Я хоч і початкуючий шофер, але їду куди уважніше, не так легковажно, і здається ліпше розумію свої обмеження (чи тільки в шоферуванні?)

Отже я вже від місця випадку їхала тільки сама. А сьогодні була вже в Jenkintown — возила авто на оцінку шкоди (нарахував щось понад 1600 дол., але казав, що будуть ще додаткові видатки) — все крім 100 дол. deductible повинно покрити GEICO. Після цього, я вже завезла авто до Ервіна до направи. Падає від учора дощ і до розбитого авта просочується вода — отже немає потреби відкладати направу, щоб не було ще більшої шкоди. Боялась я, що мама з татом попадуть в істерику, і що тим схвилюють Остапа — але якось прийняли це спокійно, раді, що ми всі цілі й здорові.

Залишаючи в Ервіна авто, помітила, що на ньому повно пелюсток з нашого квітучого “догвуду” — картина романтично-сентиментальна, але хоч мені жаль мого гарного Шевролета (всього 2819 миль проїхали!) — то мушу ствердити, що я — на диво спокійна і зовсім не розжалоблена. Щоб тільки Стефанікові й Івасеві не наступила якась “delayed reaction” — струс не був аж такий великий, але людський організм — делікатна річ!

Стефанікові, напередодні відїзду, я передала для наступного збірника Слова — відгукуючись на його запрошення до участі — “Дилему” та “Американський триптих”. Я вияснила, що ці речі є в теці Сучасності і що я воліла б надрукувати їх там. Але якщо Шевельов їх відкине, то я радо дам до Збірника “Слова”. Юрій Васильович обіцяв розвідати в Шевельова — може приспішить рішення.

19 травня 1979, субота.

Авто в направі, але ми всі здорові, Остап надто не перейнявся (хоч на другий день казав схвилювано: подумай тільки, якби так щось сталось було Стефанікові!) — поволі переходимо до порядку дня. Жартуючи кажу Остапові: інші чоловіки жінкам розбивають життя, ну а Ти — розбив мені тільки авто!

Вже навіть ходили в кіно. Фільм: French detective — має може трохи політичний підтекст і добре технічно виконаний, але це — жодне мистецьке пережиття. От собі добрий розваговий фільм.

Читаю роман про Сократа Йозефа Томана і Мирослави Томанової (жінка?) у Всесвіті. “Купаюсь у рідній мові” — і вже в цьому велика приємність. А книга написана майстерно, зворушливо впроваджує мене в побут старої Греції. Чи не задумана ця річ як політична алегорія до наших часів? Занадто бо вже суперництво Атен із Спартою нагадують мені сучасну “коекзистенцію”.

Софросюне — відчуття міри, поміркованість — першооснова всіх інших чеснот.

Ти бачиш ці руїни? Вони страшні, правда ж? Та ще страшніші руїни в людських душах.
(с.40)

Афіни ще не одне століття будуть державою великого духу, а ця войовнича бездушна Спарта залишить у пам'яті людей хіба що погану згадку. (с. 40)

...біль і радість не виключають один одного. Серйозність і веселість — дві половини серця. Без серйозності людина стає легковажною, порожньою. А без веселості — злостивою, інертною, не вірить у життя... нести вічний вогонь із віків у віки може тільки той, хто має в серці рівновагу. (с.101)

Greece. Edited by Doré Ogrizek. New York, McGraw-Hill, 1955. (The World in color):

... on the Acropolis, whichever way one turns, there is an impression of perfect harmony: harmony between the crest of the hills and their contours, harmony in the architectural blocks, harmony in the alignment of columns... p.138.

On leaving Athens for the “Isle of Pelops”, one enters another world. That severe beauty, that superior order, that intimately harmonious communion of the earth, mankind and the heavens, that “nothing superfluous” is the apanage of Athena’s tiny kingdom, Attica. The Peloponnese is an extremely ancient, chaotic, disorderly land, rife with legends and fables; a pandemonium in which innumerable centuries of history are inextricably entangled. p.273

Crete is the heart of Greece, outlined in red and black — using heart in the anatomical sense of the word.

Crete is a network of evident mysteries, averted dangers, and lifted hoodoos — a thorny enigma. p.337.

Mycenae and Eleusis are steeped in tragedy or mystery. Crete bathes in gilded drama... In Mycenae there are phantoms. In Knossos, beneath fuming debris, there are men who are not quite dead. p.338.

З моєї “грецької” лектури останніх днів: Helen Vlachos: House Arrest (Boston, 1970) — цікаво, добре скомпоновані спогади видавця газети “Катімеріні” — що стримала в 1967 році видання газети на знак протесту проти диктатури полковників. Образи й атмосфера модерної Греції, а крім того взагалі цікаві рефлексії цієї інтелігентної жінки, що має не лиш неабиякий талант журналіста, але й гумор, почуття скромности й міри.

“They will never let you see the real Russia!” How often have I heard this, as if prisons and concentration camps were the only reality.

“New York is not America” the statement which pursues you throughout the United States, is most inaccurate. The truth is that only New York is America. You can imagine all the other cities, full of memories and imitations of the old world... but in New York, in Manhattan, in the magical tower city, you are confronted by a new form of breathtaking beauty that nothing can make you visualize in advance. p.136.

It is incredible that there are people in Greece who precisely through fear of dangers imaginary or otherwise crave to live under the rule of tyranny. To speak of semi-dictatorship, or a temporary dictatorship, or a benevolent dictatorship of the right, is just nonsense. There is only one man who approaches happiness: a free man. There is only one country that offers it: a free country. p.17.

“Сократ сказав:

— Ви озброїлися законами. Ви, що живете й хочете жити — він глянув на Платона — не маєте права повставати проти них. Я теж не повставатиму. Але сама моя смерть примусить, по-перше, змінити їх, а по-друге, не зловживати ними надалі. Я стояв перед судом присяжних, найвищим апеляційним судом, тож не маю більше куди звертатися... І лише тоді, коли вирок буде виконано, судді й знавці права під тиском громадської думки наново переглянуть ці закони і, якщо знайдуть у них вади, винесуть на народні збори пропозицію вдосконалити їх.” Томан: Сократ (с.97)

Купила невеличкий довідник-словничок і ... вчуся греки! Не роблю собі ілюзій, що зможу щонебудь сказати — в мене неабияка резерва говорити — навіть мовами, що їх знаю досить добре. Все ж хочеться, щоб мати хоч яку орієнтацію, розуміти хоч деякі написи, вислови... І от роблю відкриття одне за одним, приємні, ревелюційні. Не даром у туристичних довідниках потішають американців, що мовляв Greece is not China. А я вже й тепер можу сказати про грецьку мову: не тільки не Китай, але навіть і не Мадярщина.

Вгадати, що значить якесь мадярське слово було майже неможливо без словника, а по грецькому, звикнувши трохи до новин азбуки, можна, прочитавши слово, додуматись часто до його значення. Недаром же Еллада є колицкою нашої цивілізації.

βιβλίо (бібліо) книжка, σχολείо (схолійо) школа, δώματιо (доматіо) кімната, δεκα (дека) десять, Ευχαρίστο (ефхарісто) дякую, γραμμα (грама) листи, εφημερίδες (ефімерідес) газети, εικόνες (іконес) картини, πραγματί (прагматі) справді, кіρία (кірія) пані, φίλοξενία (філоксенія) гостинність (на знайому мені із соціологічної теорії спартанську ксенелазію ще не натрапила!) Одного лиш ніяк не можу второпати, яким це чудом греки кажуть ναί (не) на “так”, а οχί (охі) на “ні”? Вгадуючи, напевно сказала б у цьому випадку навпаки!

27 травня 1979, неділя. 10:30 увечорі. Cambridge, Mass.

Сьогодні закінчилася конференція “ПеКУС”. Прилетіли ми з Остапом в п’ятницю вполудне і ось ми вже три дні у Максима. Конференція випала ліпше, як цього можна було сподіватися. Їхала я з певним невдоволенням, бо організаційна підготовка була досить недбала, і навіть я — нібито “заступниця голови бібліографічної секції” — жодного уявлення про програму конференції не мала: в пресі було тільки загальне повідомлення без детальної програми, жодних особистих запрошень чи повідомлень не було. Ми прилетіли літаком — політ був на годину спізнений, але ми ще встигли на домовлений ланч з Морисом Когеном — в Максимовому помешканні. Я навезла із собою харчів — печеню, котлети, вареники, булки, цвібаки, etc. Жартувала, що мовляв, більше багажу взяли на три дні до Бостону, ніж збираємось взяти на місяць до Греції. Я рада, що MLC прийшов на зустріч, хоч не знаю чи дуже йому заімпонували українські лакоминки — тим більше, що я не визнаюся на кошерних дієтичних приписах. Кілька речей я в час ланчу таки довідалась: що MLC бажав би перейти із Гарварду на якусь менш відповідальну позицію, що в нього у наступному році буде “sabbatical” і він їде до Англії та до Женеви (до Женеви у зв’язку із клясифікацією для World Health Organization, а решту часу присвятить своїй бібліографічній роботі — з інших професійних сплетень довідалась я, що Cornelia Trubeu отримала погані референції з Penn, а через те втратила шансу очолити бібліотеку в Boston College і це її огірчило; що в Гарварді буде вільне місце головного каталогера; що позиція директора в Temple Law досі ще не має серйозного кандидата. Добре, що MLC прийшов — теж і тому, що я хотіла, щоб Максим був з ним у контакті. Він все ж і приятель, і впливова людина — таке знайомство може колись стати Максимові у пригоді.

4. Постійна Конференція Українських Студій почалася вже в п’ятницю вранці, так що ми кілька перших доповідей пропустили. Пополудні в п’ятницю були в бібліографічній секції доповіді Павла Магочі про бібліографа Івана Левицького (— я була здивована, як добре Магочі володіє українською мовою! — і думаю, що цей його виступ розброїть опозицію і був розумним “стратегічним” рішенням!) — Соколишин говорив (довго, нудно, і без найменшого польоту!) про бібліографічні праці Наукового Т-ва ім. Шевченка (якби хоч тримався визначеної теми, а не мішав туди всячини — напр. монографій Луцева, які нічого спільного не мають з бібліографією) — Христина Юзич з Wayne State University

говорила про сучасну українську жіночу пресу в діаспорі. Ця тема мене цікавила і я сподівалась почути щось нове і свіже — нажаль, дуже розчарувалася. Доповідь була на рівні гімназійної задачі — просто перелік назв, без глибокої аналізи і навіть без повної інформації. Опісля в розмові виявилось, що п-на? Юзич напр. нічого не знала про симпозіум Нашого Життя друкований у Сучасності, ні про статтю Люби Волинець про українську жіночу пресу в Америці — тобто не поцікавилася навіть літературою до своєї теми. Члени бібліографічної секції мали спільний обід у гарвардському Faculty Club і там відбулись увечері ще дві доповіді Богдана Струмінського про мазепіяну в гарвардській бібліотеці та Касинця про некаталогізовані колекції у Манітобі (Св. Андрія та Мондер). Ці дві доповіді були справді цікаві й інформативні. Романенчук теж виступив із проектом стандардизації бібліографічного опису — але це одна з українських “past time” — з породи суперечок на такі теми як порядок кольорів у прапорі, спосіб писання США, ЗСА чи ЗДА (була сьогодні навіть окрема доповідь до цієї теми!) — тобто з породи несуттєвих тем, що вміють поглинути масу енергії і не дати позитивних наслідків. Романенчукові не до вподоби стандартний американський спосіб бібліографування — він нібито хоче нав’язувати до “українського” стандарту, але рівночасно не тримається цього українського (радянського) зразка, а виправляє його за своїм уподобанням. Одне слово: що бібліограф, то окремий стандарт, на зразок того, що діється в мовознавстві: що мовознавець — то окремий правопис. Голоували в бібліографічній секції у п’ятницю на зміну Касинець, Романенчук і Соколишин. Штогрин не приїхав. Він дзвонив до мене напередодні Пекусу (один день перед нашим виїздом) і пропонував, щоб я головувала на сесії — але я відмовилась: мовляв, не брала участі в підготовці програми, то не хотіла б брати за неї відповідальності. На самому гонорі мені не залежить. Отже все добре вийшло і без мене зовсім добре обійшлося.

В суботу вранці було кілька доповідей — деякі відбувалися паралельно. Я слухала виступ Володимира Жили (мій рецензент із Books Abroad — вперше я його тут побачила, запізнала і мала нагоду подякувати за рецензію!) Жила говорив — дуже цікаво і культурно про літературознавця Олександра Білецького. Мала бути доповідь Наталі Пазунок про новознайдені листи Лесі Українки (— це ті листи, що я їх допомогла знайти в колекціях архівів Hoover Institution!) — але Пазунок не приїхала. Доповідь про імпресіонізм Коцюбинського і Шніцлера читала Елла Карпинич-Адамс з Temple University. На мою думку, поправно і досить цікаво — (але Остапові не подобалось, тоді як доповіддю Жили він був захоплений!) Після полуденка я вибрала не літературну секцію, а суспільних наук, бо воліла слухати Перфецького і Рудницького, як Анну Бойцун і Чорнія. І добре на тому рішенні вийшла. Юрія Перфецького ніколи досі не чула і мені було цікаво побачити, що цей молодий професор із La Salle собою уявляє. Його доповідь була про хроніку Биковця, зокрема пару сторінок у цій хроніці, що базовані на Галицько-волинському літописі. Перфецький на основі лінгвістичної аналізи пробував ставити далекойдучі гіпотези. В дискусії Струмінський і Прицак висловили дуже критичні думки до гіпотези Перфецького, що, мовляв, не можна на основі двох сторін тексту ставити такі твердження, коли є інші історичні джерела та документи, що цю гіпотезу заперечують. Вив’язалась велика дискусія, ба полеміка. Раптом суха наукова тема ожила і стала сенсаційною контроверсією

для слухачів. Але Перфецький почав дуже подразнено реагувати і боронитися, так майже, якби критика його тези була персональною атакою на його особу. Це мені в нього дуже не сподобалося, тим більше, що він потім почав нав'язуватись публіці (навіть такій як я, що нічого в темі цій не розуміється!) із своїми аргументами проти Прицака й Струмінського. — Лисяк-Рудницький говорив на свою улюблену тему — розвиток української політичної думки (Костомаров, Драгоманов, Донцов, Панейко). Рудницький виступав надпрограмово, бо не приїхали якісь інші заповіджені в програмі доповідачі, отже він приготувався уже в останній хвилині, але виступ його був, як звичайно, на висоті, з польотом, з притаманним йому “esprit”. Івана Рудницького я люблю і високо ціную — це один із найкращих умів еміграції і повинен бути ідеологом політичного руху. Він — здається мені — в першу чергу публіцист. На історика-дослідника в нього, мабуть, замало чи то самодисципліни, чи просто *sitzfleisch*-у: досі, напр. не спромігся на жодну солідну наукову працю. Але промовець з нього блискучий і фасцинуючий. Волю його від Шлемкевича. Шлемкевич, що його я слухала колись у молоді роки, вмів зачарувати слухачів ефектовністю свого виступу, поетичністю своєї мови. Але вийшовши з його доповіді, часом трудно було зреасумувати, що саме він сказав. Він більше промовляв до емоції, як до інтелекту. “Іванко” аналізує тему скальпелем раціонального інтелекту — і це мені більш до вподоби. Змішування поезії з політикою і політики з поезією не виходить на користь ні одній, ні другій.

Після обіду в суботу я покинула сесію суспільних наук, бо не хотіла пропустити доповіді Грабовича про Шевченка. Це був для мене справжній *highlight* конференції. Доповідь була на високому академічному рівні і вносила справді нові ідеї в українське шевченкознавство. Грабович шукає підсвідомого елемента в поезії Шевченка, піддає всю його творчість “структуральній” (фактично психоаналітичній) аналізі, знаходить величезні різниці між російськомовною та українською його творчістю. Признався пізніше у приватній розмові, що пише книжку на цю тему. Звичайно ж — англійською мовою. — Дай Боже! Радісна вістка. Давно пора виводити нашу літературу у світ серйозними науковими працями, а не пропагандивними брошурами типу Смаль Стоцького!

Увечері в суботу була мемуаристична сесія. Це сталося наслідком пропозиції Остапа (на минулорічному ПЕКУСі), щоб використати і запрошувати визначних наших культурних діячів і з поза університетських кругів. Отже Ася Гумецька, голова конференції, запросила цим разом Гуменну, Шевельова, Гірняка, Костюка, Кислицю та свою маму Татьяну Кардиналовську. Тема була зорганізована довкола мемуарів Минка та Смолича, що вийшли недавно в Україні. Гірняк, Костюк і Шевельов не приїхали, і вже виглядало, що сесія ця виявиться фіяском. Але ні. Виступ Докії Гуменної, щоправда, не був дуже вдалий: вона просто прочитала свою рецензію на спогади Минка, але вже виступ Кислиці додав до теми багато нового і свіжого, навіть і гумору (Скрипник про членів ВУСП — “вуспупівці”; Довженко, знімаючи “Щорса” кричав у трубу “Ні к чорту!” (Кислиця був червоноармійцем тоді і йому доручили орудувати рефлексором при зніманні кадрів) — “написав нову романовину”, “І Гнат не винуват і Килина не винна, тільки хата винувата, що пустила

наніч Гната”). Короною всього був виступ Тетяни Кардиналовської, жінки Сергія Пилипенка, матері Асі Гумецької та Міртали Бентов-Кардиналовської. Між іншим, така важлива, трагічна деталь. Вночі з п’ятниці на суботу сталася страшна літунська катастрофа — загинуло понад 200 осіб. Виявилось, що в цій катастрофі загинув теж чоловік Міртали — Бентов. І от за таких обставин і Ася і її мати беруть участь у ПЕКУСі. Тетяна Кардиналовська — стара сива жінка із дистинкцією та огладою західного світа, з великим почуттям міри, навіть гумору, спокійно, опановано, дуже цікаво і без всяких старечих дигресій! говорила про Пилипенка, про Смолича, про речі не вчитані чи почуті від когось, а тільки про справді пережите, конкретні кольоритні деталі, без всяких узагальнень, бомбастики чи мелодрами. Першим її чоловіком був Голубович, що був міністром в уряді УНР. Голубовича арештували і засудили. Її теж. В цьому ж часі у тюрмі був і Пилипенко. Обидва мої чоловіки в той же час були зі мною у в’язниці, сказала з іронією. Тетяні було щось 19 років. Голубович у в’язниці. Її звільнили, бо почала голодівку на знак протесту. Вийшла на волю. Ні друзів, ні засобів до життя. Але зустріла Блакитного, що разом працював з Голубовичем. І він прийняв її та вистарав працю в газеті, де редактором був Пилипенко. Епізод: Андрій Головка убив жінку й дитину. Пилипенко з Тетяною їдуть як свідки для психіатричної експертизи над Головком. Він сам їм розповідає, як це сталося. Головка дуже любив жінку й донечку. Терпів від того, що не може забезпечити їм ліпшого життя. А теж записав у щоденнику, що, мовляв, він мусить їх убити, бо вони заважають йому віддатися літературній праці. Жінка випадково знайшла цей запис, прочитала. Переконала чоловіка, що адже ж вони йому не заважатимуть і нічого від нього не вимагатимуть. (Жінка працювала вчителькою і жила з дитиною в іншій місцевості). Все ж приїхала раз дружина на відвідини до чоловіка з дитиною. Пішли на прогулянку в ліс. Головка послав дитину збирати квіти. Жінка лягла на траву. Він закрив їй лице червоною хустиною (аякже!), витягнув з кишені револьвер і через хустину — застрелив жінку. Дитину повів у друге село і там повторив цю ж сцену із дитиною (Червона хустина — і стріл у голову!) Інший епізод: Пилипенко арештований, у в’язниці. У будинку “Слово” майже всіх жителів репресовано. Жінкам ув’язнених забрали пашпорти і до трьох днів наказують виселитись. І от Кардиналовська їде до Горкого, щоб шукати його заступництва. Горкій читає листа із з’ясуванням становища жінок репресованих. Дає Кардиналовській письмо до Вишинського, прокурора республіки. Вона їде туди, добивається побачення з Вишинським, з’ясовує справу. Вишинський телефонувє до прокурора, що веде справу — і пашпорти жінкам репресованих повертають. Але прокурор пам’ятає Кардиналовській цю свою компромітацію перед Вишинським і мститься. Він повідомляє її, що Пилипенка засудили до розстрілу і вирок виконали. Пізніше виявляється, що Пилипенко, разом із групою інших “розстріляних” живе на каторзі.

Год.1 ночі. Я дуже вже втомлена. Кінчитиму завтра. Пора спати!

28 травня 1979, понеділок. Memorial Day. Cambridge, Mass.

Остапа з Максимом послала оглядати Бостон — а сама залишилася. Помила собі голову, варю обід і маю нагоду для спочинку і цих записок.

Субота закінчилася спільною вечерею в ресторані. Промовцем на цьому бенкеті мав бути Валентин Мороз, але він не з'явився: затримали його десь чи то в нашій громаді в Пітсбургу, чи то в губернатора Пенсильванії. Щоб заповнити програму Пріцак доручив молодому Ільницькому зробити доповідь на тему своєї докторської дисертації — про футуризм і Михайла Семенка. Олег Ільницький дуже добре із свого завдання вив'язався: говорити українською мовою без попередньої довшої підготовки на тему дисертації, що її пишеться по-англійському — справа нелегка, тим більше для молодої людини освіченої вже в Америці. Може мати сатисфакцію професор Пріцак: вже видно наслідки його візії, його праці. Олегова сама тема дуже цікава й свіжа: я раніше не усвідомлювала собі, що журнал *Нова генерація* проіснував так довго. (Вони мають його тут на Гарварді — треба буде колись прочитати в бібліотеці!) — Ми ще після вечері пішли з Ільницьким, Наталкою Пилипюк та Струмінським на пиво і допізна гуторили. Олег таки прийняв пропонувану йому посаду у Вінніпегу. Вони з Наталкою за пару тижнів вінчаються, а тоді вона залишиться докінчувати свою докторську роботу тут, а він їде в Канаду на працю, рівночасно викінчуючи дисертацію. Цікавий побутовий деталь: в Кембридж вони вже пару років разом живуть (Максим жартома називає їх: Пилипницькі) — а шлюб вирішили брати тепер, коли доля судила їм розлучитися. — Здивував мене трохи Струмінський: він дише якимось ультранаціоналістичним духом: засуджує, наприклад, з ідеологічних позицій, усе так зване наше “розстріляне відродження” — Хвильового ітд. Ми трохи з ним на ці теми посперечалися. Літературу — на мою думку — треба оцінювати на основі її мистецької якості, а не її ідеологічного спрямування. В іншому випадку маємо “соцреалізм” — а “нацреалізм” нічим для мене не ліпший.

В неділю були історичні доповіді Франка Сисина про договори Хмельницького та Зенона Когута про Гайдамаччину. На доповідь Сисина ми спізналися, чули вже лиш закінчення. В нього дуже погана українська мова — але я пізніш від Максима довідалась, що він — з третьої вже генерації і що донедавна говорив значно гірше. Цікавий був реферат Когута. Гайдамаки стали в моїй уяві у нову перспективу (напр. цікавий деталь: Залізник, здобуваючи місто, піднімав прапор цариці Катерини і нібито в її імені робив повстання, тобто шукав легітимности, покликаючись навіть на якусь — як згодом виявилось — фальшиву — грамоту). Деталь про панщину: щоб заселювати нові землі, польські магнати давали людям спочатку різні пільги, звільняли їх від праці на панщині, приймали на землю “з чужими жінками і чужими волами”, тобто не досліджуючи особистого минулого ітд.

На полуденок — замість іти до ресторану — ми запросили до Максимового помешкання Лисяка-Рудницького, Лабуньку та Данка і я мала нагоду позбутися привезених з Філядельфії закусок, ковбаси, вареників та цвібака. Добре, що це вдалося — бо часу не було багато. Іванко виглядає знаменито (трохи “за-добре”, тобто прибув на вазі), але сива шевелюра надає йому ще більшої дистингованости. Данко — що його я раніше знала лиш із прізвища — цікава, інтелігентна людина. Но, а наш Лабунька своїм вмінням розповідати і своїм гумором вмів прекрасно бавити товариство.

Пополудні були два неособливі виступи: Вовка про “США, ЗСА, ЗДА” etc. — тема, що більше заслугове на гумористичний фейлетон у “Лисі” як на наукове трактування, та Перфецького реферування справи русифікаційної політики в Україні та конкретних заходів у справах протесту — тема важлива, болюча, що заслугове на дуже серйозне трактування і добру організацію протиакції — але нажаль Перфецький — своєю загонистістю, браком такту, образливістю та невмінням вести людей у політичній дії — не викликає довіря, як провідник, що може здобути цій справі успіх. Взагалі він у моїх очах багато на цій конференції утратив. Шкода. Я думала, що це — серйозний молодий науковець, що з нього будуть значні користі нашій культурі. А тут я переконалася, що і в такої молодой людини як він, можуть бути віддзеркалені найгірші риси представників нашого старого покоління — оцих перечулених амбіціонерів нашого естаблішменту.

Під кінець недільної програми говорив Пріцак. Він повторив свою доповідь про “вбивство у замкненій кімнаті”, тобто про причини упадку Галицько-Волинської держави — де найбільшою ревелаяцією для мене було те, що останні десятиліття цієї держави не віддзеркалені в жодних історичних документах, що літопис обривається кількадесять років перед упадком державности, що панує, як каже Пріцак, “кімерійський мрак” для цього кінцевого періоду. Але цю доповідь я уже чула: з нею виступав Пріцак пару місяців тому в Руслані, у Філядельфії. Тим разом він фактично виповнив час — час чекати на Валентина Мороза!

І Мороз таки з’явився. Худий, блідий, але вже із підрослим трохи волоссям і вусами, робить симпатичне і молодече враження. Прихід його привітали присутні овацією — але вже наперед рішили, що Пріцак свою доповідь повинен таки докінчити, і що варто дати Морозові нагоду його теж, хоч і коротко, послухати. Це рішення Гумецької дуже мені сподобалося: думаю, що робити довкола Мороза “культ особи” — шкідливо, зокрема ж на академічному форумі. Пріцак, правда, говорив вже дуже коротко і сконденсовано — я чула його першу версію, отже бачила, як він скоротив і обірвав тему, щоб дати виступ Морозові.

Виступ Мороза потвердив мої сподівання. Бандерівці матимуть з ним клопіт у майбутньому, бо не зважаючи на перші їхні пресові інтерпретації — він таки не такий старої дати націоналіст, яким вони хотіли б його бачити. Виправдував, напр. марксівську методу деяких членів руху опору, як єдину систему знайому дисидентам і як таку, що дає бажані наслідки — я думаю, що колись може виявитися, що між Плющем і Морозом менші ідеологічні розбіжності, як між Морозом і бандерівцями. Цікаві деталі: в Західній Україні залишилось багато приватних бібліотек. Мороз і його друзі, напр. мали доступ до таких речей, як Літературно-Науковий Вістник, читали і Липу і Кравцева і Донцова. — Підчас обшуку раз забрали в нього ЛНВ. Коли він протестував, сказали, що це через писання Донцова. Тоді він сказав, щоб залишили йому тільки числа, де нема матеріялів Донцова і вони це зробили. (effісієнсу руського чи навіть українського КГБ не така як німецька effісієнсу GESTAPO — але це вже моя заввага, не Морозова. — Пригадую, як сказав мені один німець про Східню Німеччину: не знаєте нас, німців? Ми все доводимо

до перфекції. Тому й режим у Східній Німеччині гірший, як у Росії!) Агенти КГБ залишили теж і всі донцовські статті підписані Д.Д., бо не доглюпались хто їх автор. — Мороз повідомив про протест проти конфіскації його написаних у в'язниці творів (має книжку про Стефаніка, наприклад, щось на понад 200 сторін). ПеКУС має вислати в цій справі телеграму до Добриніна. — Все ж Морозові вдалося вивезти з в'язниці рукопис однієї повісті і якихось оповідань. Не казав як. Закликав їхати в Україну, зокрема молодь. (Це напевно доведе до конфлікту з бандерівцями!) На питання про свої історичні зацікавлення відповів, що цікавиться темою українського месіанізму від найдавніших часів до сучасних, зав'язки цього месіанізму бачить він уже в Іларіоновому Слові о законі і благодаті. Особливою увагою його втішаються не якийсь період історії, а наука історіографії. — В Мороза є певні дози зарозумілості і его його помітно сильне. Вsetаки в нього досить покори, щоб бачити, що йому треба багато вчитися, що роки в тюрмі — це не підготовка до наукової праці, ітд. Трохи ще виявляє наївність в оцінці реальностей життя заходу, але це зрозуміле. Принаймні не загнався ще із критикою заходу так, як це зробив Солженіцин. Але він ще занадто, мабуть, оточений гурра-патріотами, щоб усвідомити, що українська громада в Америці — це не політична еміграція, що в час зміни політичного стану “залишить по собі тільки амбасаду” (кольоритний вислів Мороза) — але що це перманентне українське поселення на новій землі, що бореться за те, щоб якнайдовше зберегти свою етнічну ідентичність.

3 червня 1979, неділя. Філядельфія

За десять днів уже маємо відлітати до Греції! Поволі збираю потрібні речі, приготуюся, пакую чи пак готуюся-пляную свій виряд — а в антрактах вчуса деяких грецьких слів, читаю туристичний довідник Fodor's Greece. Виїзд має бути із летовища в Неварку, а не Нью Йорку. Не знаю ще, як туди доберемося з нашим багажем, мушу розвідати чи так як до JF Kennedy Airport до NY їде лімузина просто з Філядельфії, чи ні? Найкраще було б, якби нас хтось захотів завезти автoм — якби так хлопці були вдома, це не було б проблемою, але просити сторонніх не хочеться.

Завтра у Філядельфії має бути увечері бенефіс для Мороза — така собі вечірка по 50 дол. на особу. Остап спершу не дуже мав охоту іти, але я переконала його, що це потрібно не лиш для допомоги Морозові (бо остаточно можна було б післати тільки чек) — але теж для демонстрації української солідарності.

Пишучи про ПеКУС, я забула згадати, що ми там запізнали дуже цікавого історика з Польщі Торжецького (Ryszard Torzecki), дослідника українських справ. Він не лиш був присутній на доповідях, але і ставив дуже доречні питання деяким доповідачам. Були ми з ним разом і на вечері у Faculty Club. Страшний з нього гадула — це навіть аж дивно: приїхав із соціалістичної Польщі на запрошення УНІГУ, нас бачив перший раз у житті, а говорив так отверто, аж дивно!

А propos Польщі. Вчора й сьогодні у Польщі на відвідинах папа. Зворушлива картина на

телевізійних вістях: сотні тисяч поляків демонструють свою відданість церкві і папі — але передусім свою відданість Польщі! Щасливі люди! Незломний нарід. Їх і Москва не здолає. А нас?

Авто далі в напрямі: ждуть на частини. Боюсь, що буде готове саме тоді, коли нам треба буде їхати. Краще вже якби затримали його в гаражі до нашого повороту!

10 червня 1979. Неділя.

Маю вже справжній *Reisefieber* — за три дні відлітаємо до Греції. Фактично досі не маю точного пляну нашої подорожі — організаторка наша щось не дуже все організує “по пластовому”. Але це вже не буде пластова прогулька, бо зголосилися щось лиш дві пластунки — отже це вже не “Стежки Культури”, а звичайна приватна прогулька. Має нас усіх бути шестеро. Справи польоту організує фірма Ковбаснюк, а справи готелів у Греції фірма “Score”. Все це полагоджує Мотря Ракоча — маю надію, що все буде гаразд, що матимемо дах над головою в Греції, що замовлення всі зроблені, як слід. Журба трохи щодо самого польоту. Після катастрофи літака DC10 у травні, що на ньому згинуло 273 особи, тепер взялись дуже строго контролювати всі ці машини. Під сучасну пору всі літаки цього типу є “grounded”, тобто вони примусово стримані. У висліді інші лінії переповнені і часом доводиться туристам довго чекати. Ми маємо відлетіти з летовища в Newark, в середу о год. 8 вечора, чартеровим літаком *Varjet tours*.

Бенефіс для Валентина Мороза був багатолюдною і досить гарно зорганізованою імпрезою, що збрала для нього 16 тисяч доларів. Мороз уже починає говорити тоном народного лідера. Політик, думаю, був би з нього ефективний — він добре вміє використовувати засоби демагогії. Але не бачу в ньому темпераменту і способу думання науковця. Моя єдина турбота щодо Мороза — а власне не одна, а дві: 1/ щоб він своїми виступами, зокрема перед міжнародною пресою, не компромітував українського Гарварду і 2/ щоб у висліді його виступів не поглиблювалась нехоть і недовіря “галічменів” до “східняків” — і навпаки.

14 червня 1979, год. 11:30 увечорі, місцевого часу. Атени, Греція.

Після деяких комплікацій із нашим льотом (— заплянований наш літак, виявилось, був машиною типу DC10, отже, згідно з урядовими зарядженнями і контролею всіх цих машин, не міг летіти — ми мусіли доплатити 600 дол. і таким чином дісталися на великий літак 747 *Swiss Air* до Женеви, а там пересіли на інший — до Атен. Ну і от ми щасливо на місці — трохи ще відпочиваємо і приходимо до себе по довгому польоті. Перші враження — не найкращі. Атени не роблять враження заможної, елегантної західної столиці —

навпаки. Насовуються порівняння з Будапештом, тільки Будапешт має краще положення над рікою. Місто досить неохайне, страшенно рухливе — зокрема в околиці площі Омонія, де положений наш дуже скромний готель Asty. Акрополь бачили покищо тільки з таксівки, по дорозі з летовища. Вид зворушливий, але не так може самою красою краєвиду, як свідомістю, що це — як-не-як — не якась театральна декорація, а справжній автентичний Партедон... Завтреа почнемо справжні оглядини.

На летовищі JFK у Нью Йорку шестеро осіб нашої групи вперше зустрілися й заізнались. Мотря Ракоча, організатор нашої поїздки (фірма Kobasniuk, переписуючи нас на дорожчий літак, назвала нашу туру на документах: “Pershi Stezhi — the expensive way”) — молода ефектовна жінка, з довгим блонд волоссям au naturel, з блиском вже деякої “sophistication” в очах, зробила на мене надзвичайно позитивне враження. Її чоловік Ярема — пристійний молодий чоловік, його сестра Христя Ракоча, молода студентка з Філядельфії — справжня українська красавиця, що могла б змагатись за титул “Miss Україна”, та Реня Данилишин з Шікаго, симпатичне гарне молоде дівча — теж. Прекрасна ця наша молодь — аж любо дивитися. Я рада, що вони нас — старих — схотіли взяти до товариства. Маю надію, що ансамбль наш буде відносно зіграний. Зрештою, ми матимемо напевно велику дозу самостійного руху й свободи — прогулька не така запрограмована, щоб учасників надто зв’язувала. — Найбільша моя журба — що зрештою було до передбачення — це харч. Не мені — бо я можу їсти будьщо, а було б навіть добре, якби трохи втратила на вазі, але Остап мусить досить регулярно харчуватися і то відносно пісним харчем. Найгірше, що йому трохи бракує простого здорового глузду і він хапається за всячину, яка може йому пошкодити. А це могло б зіпсувати вакації і йому, і мені.

15 червня 1979. Атени.

Сиджу на балконі нашої кімнати на 5-ому поверсі готелю Asty. Година 7-ома вечора. Остап трохи поклався відпочити, бо ми тількищо повернулися з пополудневої тури автобусом по місту. Внизу під мною площа Омонія, в центрі якої фонтан, а довкола колесо вуличного руху — traffic circle — кудюю проїздить, мабуть, увесь автовий рух міста Атен. Такого гамірного руху авт не бачили ми ні в Америці, ні в Римі! І цей рух — безконечний, увесь день, усю ніч. А при тому водії трублять, продавці газет вигукують, мотори шумлять — крик і гамір, що до нього трудно звикнути вдень, а що доперва вночі! Можна було б зачинити двері — вікна на балкон, але температура доходить, мабуть, до 30 ступнів за Цельзієм, охолодження в кімнаті немає, отже треба випустити трохи повітря. А воно не лиш гамірне, але й страшенно занечищене. Сліди цього занечищення ми бачили сьогодні теж і у Партедоні. На білому мармурі появилися чорні плями, що їх, кажуть, не було ще 5 років тому.

год. 11:30 увечорі.

Акрополіс робить неабияке враження — імпозантністю своїх руїн, своїм домінантним положенням: його видно здалеку з різних частин міста. З близька він ще й має особливу атмосферу: самі розміри мармурових колон витягають людину вгору, до неба, створюють майже молитовний настрій — не до Атени, Зевеса, чи якогось іншого бога, а до цих людей, що тут перед двома тисячами років здобулися на такий вимовний пеан людському духові. Партедон будували дев'ять років, мрамор для нього привозили з гір віддалених понад 20 кілометрів. Але найдивніше, що все це створено в час демократичного ладу, в добу Перікла. Не штука диктаторам і цісарям споруджувати коштовні замки і святині — але коли це робить демократичний лідер — Уявляю собі, скільки мусіло бути протестів і невдоволення усіх тих островів, що їх коштом збагачувались Атени. І не сходить мені з думки вчитане десь у довідниках, мовляв, як довго і скільки людей здобули працю і хліб насущний, будуючи Партедон, — це справді могла бути підстава цілої державної економіки. — Ось так у мене сьогодні замість мистецьких такі соціологічні асоціації. — Партедон сьогодні вже можна тільки обходити — увійти в середину, між колони цієї святині, вже не дозволяють. Інші частини Акрополя вже теж не такі доступні, як колись. Карягид, наприклад, ми і взагалі зблизька не бачили. Цілий будинок у рихтуванні — є думка забрати карягиди до музею, а тут на місці побудувати імітації з пластики. На Акрополі є ще й цікавий маленький музей, де багато оригінальних скульптур та барельєфів із Партедону. Проте, якщо мене пам'ять не милить, здається мені, що найкраще, мабуть, збереглися “Elgin marbles”, частини Партедонського “frieze”, що їх ми в 1968 році оглядали в Бритійському музею. Ось така іронія долі: на чужині краще збереглося, як удома. Цікаве, чи залишились ще десь і ці 300 скульптур, що їх — кажуть — вивіз колись до Риму Нерон? — Взагалі виглядає, що найбільше шкоди завдали Партедону італійці: тобто спершу римляни, а потім венеційські завойовники, що бомбили турків, які зробили собі в Партедоні арсенал зброї.

Сьогодні вранці ми ходили трохи вуличками старого міста “Пляка” — в товаристві Рені та Христі, в пошукуванні Flea Market-у — це дало трохи нагоду для ближчого знайомства і з старими Атенами, і з нашими товаришками подорожі. Разом із ними теж обідали в нашому готелі (зупа, курка, помідори — невибагливо і не надто смачно, але не товсто і задовільно). Опісля цілою групою їздили разом автобусовою турою по місту і були на Акрополі і на сусідньому горбі, біля пам'ятника Філопапоса, звідки гарний вид на Акрополь. Довідалась я від Рені і Христі цікаву деталь — інформацію про Мотрю та Ярему Ракочих. Вони шойно три роки одружені — вінчалися в Гантерській церкві — і він старший від неї на цілих 13 років. (Різниця така, як в нас з Остапом). Але мене це заскочило: Ярема дуже молодо виглядає і для мене було великою несподіванкою почути, що йому вже 37 років!

Увечорі молодь пішла на Пляку — мовляв, потанцювати десь у таверні. Ми з Остапом перекусили собі чаєм і хлібом з сиром у кафетерії нашого готелю, а потім пішли до парку, де була прохолода, ліпше повітря, та ревія на свіжому повітрі при склянці мінеральної води. (Тут помітно, що до кожного замовлення додають склянку чистої звичайної води — навіть тоді, коли замовляємо соду: приносять пляшку соди і дві склянки — в одній вже є

звичайна вода!). Отже пили одну і другу воду (за нас двоє разом — 120 драхм, отже не цілих 4 доляри!) і слухали ревієвого співу кількох напереміну співачок — кожна наступна була гірша від попередньої, а закінчилось все виступом якоїсь росіянки із співом Катюші, Подмосковних вечора, Калінка моя і ще там чогось. Виконання було жалюгідно-провінційне: якби я була росіянкою — було б мені соромно і досадно. А так, то я лиш здивувалася, що адже ж Атени — столиця, і навіть у парку на вільному повітрі можна було б чекати якогось більш професійного ансамблю... Крім того подумала: чи справді тут і досі покутує русофільство? Чи справді грецькій публіці так у смак оті “московські катюші”? Між іншим: на мурах міста видно чимало червоних плякатів із серпом і молотом, якісь афіші комуністичної партії, а на дахах міських автобусів красується напис МЕΓΑΛΗ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΙΑ — невже реклама на Большую Советськую Енциклопедію?

16 червня 1979. Атени.

Вранці після сніданку ходили до Археологічного музею. Неймовірне багатство скульптур і ваз і нагробників, в хронологічному порядку — від ахайської доби (курор-юнак, з довгим волоссям, статична висока фігура, мало деталізовані анатомічні риси, майже плоский тулуб, руки близько тулуба і причеплені до нього), через клясичну добу — золотий вік Перікла (Позейдон, а може Зевес, із бронзи, динамічний, розпростерті рамена, рух немов збирається кинути тризуб — видно не лиш кожен м'яз прекрасного мужеського тіла, але і вени під шкірою), аж до римської доби (портрет голови чоловіка, з індивідуалізованим виразом обличчя, немов живий). Звернула я увагу на те, що в музею майже немає жіночих актів і почала я думати про те, як дуже мужеською була вся ця грецька культура. Навіть репродуктивну функцію хотіли привласнити чоловікам: Атена родилася не від Гери, а з голови самого Зевеса. Панове Сократи, Періклі, Фідії політикували, будували Партедон, бавилися філософією і театром, тоді як жінки і раби несли на плечах увесь тягар щоденного життя.

Полуднували вдвійку на терасі готелю Dorian Inn, де з 12-ого поверху, із даху, на якому є і бар і басейн, є прекрасний вид на місто. Мала я там пригоду. Замовили пиво і канапки, Остап приніс пиво і пішов за канапками, а я взялася пересувати столик так, щоб, сидячи, бачити Акрополь. Пляшка з пивом перекинулася, пиво полилося на стіл і на підлогу, склянка упала й розбилась... Пішла я вибачатись до кельнера: мовляв, заплачу, коли треба, за склянку і пояснюю, що я, мовляв, хотіла мати гарний вид на Акрополь. Ну так, каже він, звичайно: всьому винен Акрополь! Говорили ми, звичайна річ, по англійському. По грецьки говорити не пробую — нічого голови не тримається. Купувала сьогодні овочі на ринку, але здебільша “на міги”.

Обідали в доброму ресторані Ideal — і це була знахідка, бо тут строго дотримуються годин (полуденок можна з'їсти тільки до 2:15, а вечерю не раніше як о 7-ій) і це часом ускладнює справи, зокрема коли є якась додаткова програма. В Ideal ми дістали вечерю вже в 6:30 і це було важне, бо 7:30 ми вже ішли на туру Sound & Light — драматичне

зображення історії Акрополя світлом і читаним текстом (на свіжпому повітрі, під Акрополем). Потім ще була дуже вдала фольклорна імпреза — показ народних танців різних частин Греції.

Неділя, 17 червня 1979. Атени.

Сьогодні вранці відвідали пару церков. В одній були свідками грецьких христин. Бородатих попів було аж два. Повна церква родичів. Дитину до христу тримав видно хресний батько. В половині ритуалу дитину жінки беруть на бік і роздягають до нага. Хресний батько скидає піджак. Дитину загортають білою плахтою і дають на руки хресному батькові. А тоді священник бере голу дитину на руки і занурює її пару разів цілу у басейн із водою. Мале, зрозуміла річ, кричить на цілу церкву! Атмосфера грецьких церков мене не зворушує: волю відкриті до сонця будови старої Еллади, як візантійські містерійні темні інтер'єри. Можливо, я заражена вже духом заходу, але ця візантійщина, що повинна бути мені по традиції майже рідною, здається мені справжнім мрякобіссям. У строгості готичних соборів, що пнуться у небо, навіть агностик може сповнитись молитовним настроєм. Такого почуття не викликає в мене темний, до пересади розмальований інтер'єр грецької церкви.

Неділя, 11:20 увечорі.

Пізно пополудні біля 5-ої взяли з Остапом таксі і поїхали на гору Lykabettos (ΛΥΚΑΒΗΤΤΟΣ). Це гора з капличкою святого Юрія, що її видно з вікон нашого готелю. Наші дівчата вже туди ходили і перестерігали, що до фунікуляру дійти трудно, бо треба довго спинатися вгору по стрімких сходах. Отже, щоб не наражувати Остапового серця, взяли таксі, а потім витяг на гору, що на місцевій мові називається ТЕЛЕФЕРІК. На горі гарний ресторан і чудовий вид на місто. Акрополь виглядає маленький, як іграшка. Атени — величезне, розлоге місто між горами. Повітря занечищене, отже панорама трохи замрячена, але видно море і порт. На Ліковітос ми випили лиш по одній склянці (я — чай з льодом, Остап — соду), поговорили з якимись двома студентками з Мюнхена та з парою жидів з Америки (Вони живуть у вибагливому готелю, мають басейн на даху, охолоджену кімнату та ще й рефриджерейтор у кімнаті!) Були б ми теж і повечеряли на горі — бо ресторан виглядав солідний і мав прегарну панораму згори. Але не були певні, як виглядатиме дорога додому і боялися вертатися потемки. Отже ми від витягу тим разом вже не брали таксівки, а зійшли сходами вниз аж на долину міста. Ці сходи — це цілі вузькі вулички — вони там замість звичайної дороги. Але тому і сама дорога видалась наполовину коротша ніж окружна дорога автом туди. Подорозі вступили до ресторану Флоса, що його мій “Fodor’s Greece” рекомендував як “first class”. І справді: обід був смачний, з добрим вином Rhodos, без hors d’ouvres і десеру, зате з двома карафками води з льодом, і коштував — разом з напивком — 700 драхм, тобто около 20 дол.

Понеділок, 18 червня 1979. Атени. Год. 9 вранці.

Ночі в нашому готелі — справжня мука! Гаряч сполучена із жахливим гуркотом з площі Омонія роблять сон майже неможливим. Факт, що кімната примітивна, що лазничка тісна, що у зливів вода не сходить правильно, що обслуга не міняє постелі і рушників і не доставляє туалетного паперу і мила, можна було б стерпіти, але брак відпочинку вночі терпіти трудніше. А ми тут маємо запланований побут ще й під кінець нашої тури — після повороту із островів та клясичної тури Греції! І то щось на цілих 10 днів! — Сама думка про це — нестерпна! Щось треба буде зробити, щоб перемінити пляни. Ще не вирішили, але є кілька можливостей. Одна з них: повернутись додому не 13 липня, як спершу було заплановано, а вже 4-ого. Тоді вертається вже і Ярема Ракочий, отже ми могли б полетіти разом. Друга можливість: полетіти на кілька останніх днів до Дубровніка в Югославії, а звідтіль уже до Женеві і до Америки. Третя: залишитись на кілька останніх днів на якомусь грецькому острові і там собі відпочати, а тоді з рештою дівчат відлетіти до Нью Йорку запланованим польотом через Женеву. Друга і третя альтернатива пов'язані, очевидно, з додатковими коштами, но і з чималими трудами полагождення.

Вівторк, 19 червня 1979. Атени. год. 7:30 увечері.

Вчора — понеділок — провели цілий день над морем! Поїхали міським автобусом на пляжу Vouliagmenis, менше як година їзди. Пляж — платний — вступ 25 драхми від особи, але все дуже гарно упорядковане. Кабінки для передягання, туалети, помислові, практичні і кольоритні туші (стаєш на решітку і тоді на голову падає дощик) — кабінки за додатковою оплатою можна навіть винаймати, замкнути і залишити там свої речі, але передусім — зелений парк і гористий терен довкола, отже мальовничий краєвид і море — спокійне, синє, без хвиль. Ми купалися, відпочивали і це нам було рекомпензатою за недоспану ніч над зварійованою площею, що її Остап називає не Омонія, а Гомонія! День над морем, у відпружуючій атмосфері природи, стимулював мене написати такий собі злободенний віршик:

На березі грецького моря

На атенському пляжі, де ждуть вже гопліти
грецьким сонцем засмаглі, палкі, кароокі,
розтаборились поруч Позейдона діти —
Реня, Христя і Мокі.

Заякорені ждуть мандрівні каравели,
щоб забрати русалок на води широкі...
Не даються спокусі дівчата веселі —
Реня, Христя і Мокі.

Діонісій на стіл вже поставив бокали,
збоку Сатир присів: на дівчат скалить око...
А дівчата? — Нічого, лежать, як лежали —

Реня, Христя і Мокі.

Мов сирени, співають атенські цикади,
ходить Хронос повільним, притишеним кроком...
Про що мріють під небом старої Геллади
Реня, Христя і Мокі?

Мокі, мабуть, плянує дорогу на Спарту,
і на Крету, де ждуть вже рюїни і мури
на Ярему, Остапа, Реню, Христю і Марту —
перші стежі культури.

Реня журиється тим, як всіх в ліжку покласти,
щоб з балкону, безсонні, не скочили з дуру
на Гомонії прощу з крикливого АСТУ —
перші стежі культури.

Христя мріє про грецьке муссака сьогодні,
баранину, і узо, і смажені кури —
Партеноном самим справді жити не годні
навіть стежі культури.

Мов сирени, співають атенські цикади,
ходить Хронос повільним, притишеним кроком,
ось що мріють під небом старої Геллади
Реня, Христя і Мокі.

Сьогоднішню ніч ми таки переспали — не зважаючи на горяч і на гуркіт верескливої площі. Взалися на спосіб: спимо зовсім нагі під простирадлом (аж тепер розумію, яким практичним був стрій старих греків) — наші широкі двері на ганок залишаємо відчиненими, спускаючи до половини дерев'яну віконницю венецького стилю. Може це допомогло, а може ми вже трохи привикли. Правда, найважливіша тут — температура: якби було холодніше, можна б напевно спати, навіть при цьому гуркоті.

Ходили сьогодні до візантійського музею (мали в пляні теж музей Бенакі, але там було зачинено). Візантійський музей має багато старих ікон, нагробників із стародавніх християнських цвинтарів, фресків з церковних стін. Все це гарно розміщене в елегантній віллі, резиденції якоїсь княжни 19 століття. Нажаль, написи на експонатах залишають чимало до побажання, і тому музей не сповняє як слід своєї едукативної функції. Щкода, що інші музеї не беруть собі прикладу із старої мюнхенської Пінакотекки, де в кожній залі є до диспозиції відвідувачів тексти — і то на різних мовах — що пояснюють та аналізують

всі експонати. Тут у візантійському музею часто і взагалі немає жодного підпису, не то що якихось пояснень чи навіть лекцій про візантійське мистецтво.

Обідали всі разом у місті на Пляка, в кафе на дворі. Їли муссаку, попиваючи її пивом. Після полуденку ходили на Агору і до святині Гефеста — зворушливе місце під самим Акрополем. Stoa реставрована коштом американської школи клясичних студій і дає приємну прохолоду та ілюзію, як колись могло справді виглядати життя старинних греків.

На Пляка в одній із крамниць ми знайшли скульптуру Позейдона, що її я хочу купити. Я вже бачила таку на площі Синтаґма: там за неї хотіли 3000 драхм, а я навіть уже запропонувала 2000. На Пляка торг почався від 2000, а Реня (що має бизнесову голову, хоч вчиться на медсестру) виторгувала ціну до 1500, і я вже навіть дала 100 драхм завдатку. Пізніше, в іншій крамниці на Пляка, бачила я цю річ і перша ціна — перед торгом — була 1350! Знаменита лекція грецької торгівлі!

Завтра вранці їдемо кораблем до Міконос. Це початок нашої п'ятиденної прогульки по островах. Сьогодні довідувались в туристичній агенції про можливості виїзду до Дубровніка або на Санторіні, після повороту з нашої другої тури, так званої клясичної Греції (Спарта, Коринт, ітд). Подорож до Дубровніка коштувала б около 160 дол за літак від особи та по 25 дол. за побут у готелі. Мусіли б ми повернутись назад літаком до Атен, а щойно звідти летіти до Женеви і Нью Йорку. Це трохи комплікує справи. Якщо вдасться дістати побут на Санторіні на кілька додаткових днів, то це була б краща розв'язка. Тим більше, що виходить, що не лиш ми двоє, але все наше товариство (крім Яреми, який мусить вертатися раніше) було б зацікавлене. Навіть до Дубровніка не мусіли б ми їхати самі, бо Реня виявила охоту прилучитися до нас. Але Санторіні було б, мабуть, ліпшою розв'язкою, не вимагало б додаткового польоту туди й назад до Дубровніка, но і може не означало б аж так багато додаткових коштів.

20 червня 1979, год. 8:30 вранці — на морі, по дорозі до Міконос.

Сидимо на верхній палубі корабля NAÏΑΣ, такого собі пролетарського пасажирського пароплава, щасливі, що знайшли місце і влаштували багаж (хоч не зовсім певні, чи безпечно залишити так валізи без опіки). Напхано тут людей, як сардинок. Ось що значить подорожувати як звичайні люди, а не як багаті туристи на “cruise”. В порті в Пірею стояло кілька заякорених кораблів, між ними й радянський Беларусія. Довкола гарні краєвиди. Спершу був мальовничий порт з кораблями і атенські гори на овиді. Тепер, після одногодинної вже майже плавби, видно — зокрема ліворуч — гористі острови, і поблизу, і у віддалі.

Сусід має англмовну якусь газету і в ній випадково побачила я заголовок “Папа вимагає від советів визнання церкви в Україні”. Треба буде попросити, позичити, щоб прочитати цю вістку. — Цікаво, що в світі діється. З міжнародної преси (International Harald Tribune, Süddeutsche Zeitung) знаємо, що конференція на вершинах закінчилася, і що американська

сторона пред'явила радянській листу дисидентів, що їх звільнення було б побажане. Цікаво, скільки наших на цьому списку. Від'їжджаючи, ми вислали телеграму до президента Картера, щоб домагався від советських лідерів звільнення Руденка. Теж написали листа до Скамеля, секретаря Міжнародного ПЕН. Лист до Скамеля, що його я писала Остапові в останні дні на праці, навів мене на думку, що конче треба вислати телеграму в справі Руденка до Картера. Руденко — після прочитання його “Прозріння” — це мій “favourite dissident”— я не лиш радо написала рецензію до World Literature Today, щоб звернути на нього ще більше уваги чужого світу — бо він на цю увагу заслуговує, як мало хто, але це людина, що їй я радо відкрила б двері нашої хати і дала притулок хоч би й на рік, якби його тільки випустили.

Маю надію, що з хлопцями все гаразд, що Мама й Тато тримаються, що Ія пильнує нам хати й авта. Просила я, щоб Максим написав мені записку на готель ASTY — бо ми ж туди маємо повернутися перед клясичною турою Греції. Сподіюсь, що це зробить.

22 червня 1979, п'ятниця. ΜΥΚΟΝΟΣ, але вже на палубі ΑΓ. ΜΑΡΙΝΑ. год.9:30 вранці.

Провели чудові, повні вражень, два дні на острові Міконос. Мешкали в готелі ΑΝΟ ΜΕΡΑ, з повним комфортом. Що правда, без штучного охолодження, але в цьому — на щастя — не було потреби. Дуже тепло — зокрема вполудне — але з моря повіває свіжий вітерець, а в тіні завжди є прохолода. Повітря тут не лиш свіже, але іскристе, променююче. Краєвиди Міконосу мальовничі і дуже оригінальні. Перше враження було інше, як я сподівалася — гористий терен здаля виглядає немов би був зовсім без зелені. Горби помережані камінними межами, мабуть загороджують власники кордони своїх піль, а може це для кіз, що їх тут час до часу можна побачити? На цих брунатного кольору горбах сліпуче білі квадратні або прямокутні будиночки, партерові або одноповерхові коробочки. Саме містечко — концентрація таких білосніжних домиків, з вузькими гористими вуличками вистеленими мармуром, з безконечною кількістю маленьких присадкуватих церков і капличок, з кількома круглими теж трохи присадкуватими білими вітряками. Все тут камінне і все біле. Тільки круглі дахи церков і вітряків чорні або червоні. В місті багато крамничок, зокрема ювелірних (ΖΟΛΟΤΑΣ!) — деякі навіть дуже елегантні. Готель наш був положений далеко за властивим містом, в іншому кінці острова. Але між готелем і містом, готелем і пляжем встановлено дуже ефективний транспорт: готелевий автобусик, що курсує за встановленим розкладом їзди, пляном, що дає можливість всім жителям готелю їздити кілька разів удень чи до міста, чи на пляж. В Міконос, зараз після прибуття, ми мали несподівану комплікацію: виявилось, що корабель, яким ми мали їхати наступного дня на острів Родос (де ждав нас уже замовлений і заплачений готель) відходить тільки три рази на тиждень і найближчий мав би бути аж у суботу. Тут, виявляється, правильну інформацію здобути не легко — в Атенах не завжди орієнтуються, що діється на островах, а ми сьогодні вранці переконалися (і мали хвилину перестрашу!), бо місцева поліція нічого не знала про відхід корабля ΑΓ. ΜΑΡΙΝΑ, і давала нам невірну інформацію — і це ось чверть кілометра,

просто перед носом поліційної станиці!) Ми мусіли змінити плян: це, думаю, вийшло нам на користь. Мокі мала з тим багато мороки: телефонувала до Атен до Concept Tour, туристичної агенції, що допомагає нам в організації нашої прогульки, відмовила готель у Родос, вирішила залишитися ще один день у Міконос (на щастя, були вільні кімнати в нашому готелі!), а тоді замість на Родос поплисти на острів Санторіні, а звідтіль наступного дня на Крету. Вдалося дістати нічліг на Санторіні і ми саме сьогодні туди пливемо.

(Корабель трохи хитає, море бризкає піною і мені не легко писати. Сиджу на верхній палубі. Віє холодний вітер, добре, що взяла на себе сьогодні вітрівку — одяг дуже відповідний до обставин. Остап біля мене на лавці спить. Мокі робить записки, як і я, наша наймолодша Христя розкошується вітром (— дівча з власної кишені додало тих додаткових триста долярів на літак — що було несподіванкою для нас усіх — щоб тільки поїхати до Греції — не кажучи нічого про ці додаткові кошти своїм батькам!) Ярема і Реня пішли в нутро корабля, Ярема — спати, Реня — передягнутися, бо після нашого досвіду на першому кораблі з Атен (Пірею) до Міконос, де нас кілька годин палило сонце, була приготована на гарячу погоду. Цей наш корабель — Аг. Маріна (Св. Марина) — значно менший від Наіас, море трішки більш вітряне сьогодні і вже не можна сказати, що “пливемо як по маслі” — трохи навіть гойдає. Але ніхто з наших покищо не терпить на морську недугу, хоч Остап і Реня перед кожним кораблем заживають про всяк випадок драмамину. Зате наш кораблик майже порожній і значно вигідніший і приютніший. Жартую собі, що Мокі, мовляв, замовила нам приватний яхт! Атмосфера приємна, море темно-темно синє з білими бурунами хвиль, на небесній блакиті де-не-де білі хмаринки і майже весь час на обрії якийсь острів. Тепер ми пливемо між островами Порос і Наксос (“Ariadne auf Naxos”) — великі гористі смуги землі.

Несподівана затримка на Міконос мала кілька дуже позитивних наслідків. Передусім ми всі відпружились і духом відпочали (Спершу думали, що буде нагода виспатись після наших мук в атенському ASTY. Але нам було не до сну: обидва дні були повні цікавої активності, нових вражень, доброго настрою в товаристві).

Передусім це дало нам змогу зробити прогульку кораблем до Делос. Мокі, побачивши, що я розчарована трохи, що в первісному пляні прогульки не було цього острова (ані Санторіні), змінила маршрут, використавши несподівану кризу (брак корабля на Родос). Делос від Міконосу дуже недалеко. Ми плили туди не більше, мабуть, як годину. Це священний острів старинних греків, на якому залишилися дуже цікаві руїни. В 5-ому столітті перед Христом — каже мій FODOR — Делос був центром конфедерації грецьких держав проти Персії і тут зберігалася каса — скарбниця союзу. Пізніше цю скарбницю перенесли до Атен (в 454 до Хр.) Опісля Делос був комерційним центром, особливо за римських часів. Цей маленький острів (3 милі довжини, одна миля ширини) в році 88 до Хр. мав біля 20,000 населення і всіх їх вирізано на наказ короля Мітрідата.

23 червня 1979, субота. Санторіні.

Вчора мусіла перервати записки. Почало мене трохи “піднуджувати” і я покинула записник і пішла на ніс корабля, на вітер. Це допомогло. Ми з Остапом залишилися на верхній палубі навіть тоді, як решта нашого товариства зійшла вниз, до кабіни під дахом. Мене там дусило, бо й бензиною було чути й повітря обмалъ. Але на борті за деякий час плавби вода почала хляпати і заливати не лиш боки корабля, але і нас на сидженні. Два хлопці з корабельної обслуги перевели мене, Остапа і ще три особи, що були на носі, на задню частину верхньої палуби, де менше заливало водою. Кораблем нашим кидало так, що без помочі перейти було б неможливо. Море стало більш збуреним і були досить великі хвилі. (Не такі “гори”, щоправда, як колись на Атлантийському океані в дорозі до Америки!) Але наш кораблик Свята Марія — фактично не більший від деяких приватних яхтів — і йому долати цю стихію було нелегко. Остап поклався на лавці, бо в горизонтальній позиції легше було зносити це невпинне гойдання. Я сиділа поруч, тримаючи його голову на колінах. Подорож була дуже довга — 7 годин — і чим ближче до Санторіні, тим бурхливіша. Врешті мого Сяся зірвало на вертання, раз, другий, третій. Не мав навіть сили встати, щоб дійти до борту. “Зажигав” себе, трохи мене, долівку, лорнетку.... Я трималася довше, але й мій організм тим разом не витримав, але в мене було ще досить сили й притомности ума, щоб дійти до борту — раз, другий, третій. Це не багато помагало, бо вітер віяв у противний бік, отже теж занечистився і корабель і я сама. Так ми перемучилися до самого острова. Сиділи ослаблені, тримаючися разом, Остап — блідий і холодний, з головою на моїх колінах. Думалось мені про те, якими фактично відважними мусіли бути перші мореплавці, який нездоланний цей людський дух, що вже тоді в давнину — без відповідного знання і техніки ставив чоло всепереможній стихії природи. І не даром мореплаводство зродилося саме тут — впливали трохи і вже ось на обрії якась інша земля, якийсь інший острів.

Десь на морі є острів співучих сирен,
де не ждуть мандрівця світлосяйні оселі,
де з води гостроверхі підносяться скелі,
що моряк їм не дав ще і жодних імен.

Неоклясики наші багато писали на грецькі теми, але доля не дозволила їм побувати у цих краях. Якби так Клен-Бурггардт був колись тут і бачив це власними очима, чи написав би він “гостроверхі” скелі? Острови, хоч і гористі, але мають переважно заокруглену форму. Сам під’їзд до Санторіні тривав досить довго. Мені нудота перейшла і я вже могла встати, щоб зробити пару фотографій ΘНРА (Thira) — офіційна грецька назва цього острова — явища справді оригінального, унікального. Остап ослаблений лежав на лавці і навіть не мав бажання дивитися на це незвичайне видовище. Височезний стрімкий берег мертвої вульканічної скали чорного майже або брунатного кольору робить майже макабричне враження. Високо на горі малесенькі, ледь помітні для ока — мов контраст до неживої скали — білі будиночки, церкви, місто ΘНРА. Але дістатись туди можна з берега тільки... на ослах. Я знала про це від людей і ще вдома застановлялася, чи не матиму клопоту з Остапом. Він мене тоді потішав, мовляв, хто схоче поїде, а він же ж не мусітиме лізти на гору, як і всі. — Тепер, коли ми врешті зійшли із корабля, коли він був такий ослаблений,

я була б певно воліла теж якусь іншу розв'язку. Але на березі — крім поганячів ослів та якогось примітивного ресторанчика, нічого не було. Почала я питатися, чи не можна б з цього острова дістатися на Крету літаком, щоб не наражувати себе на другу неприємну морську подорож. Але виявляється, що єдина сполука — море. Крім того — місто на горі — жодної точнішої інформації на березі отримати не можна і нема від кого. Під'їхав якийсь корабель-cruiser. З нього люди човнами припливали до берега, щоб ослами поїхати до міста. Я зачіпила їх: говорять по англійському, американці. Я думала, може cruiser їде на Крету і я зможу собі й Остапові знайти місце — бо може таким більшим кораблем було б легше. Але cruiser повертався до Атен. Правда, коли я сказала, що чоловік нездужає — запропонували мені лікарську допомогу, якщо треба. На щастя, в цьому потреби не було. Я вирішила заждати, щоб Остап трохи відпочав (ослаблений міг би впасти з осла!), а молодь переконала, щоб вони таки не чекали, а їхали на гору до готелю. Вони трохи з нами перечекали (дуже гарні, товариські молоді люди, сердечні, по пластовому дружні!), але потім таки помандрували на гору. А незабаром за ними зробили це і ми. На одному ослі я, на другому Остап, на третьому — валізи і погонич. Вгору по серпентині на висоту 1200 стіп між вулканічною масою, що пахне ще й досі спаленизою. А ззаду за нами прекрасна панорама моря — тільки дивитись туди не хочеться, щоб у голові не крутилося! Досвід на все життя! Я взяла свою торбинку на шию, щоб мати вільні руки і — мушу щиро сказати, що ця їзда не була такою невивідною і страшною, як це мені розповідали. Осли тільки раз-у-раз за близько підходили до муру і загрожувало тим, що зідруть мені шкіру з ніг, але я могла завжди одною рукою трохи відштовхнутися, отже не було аж так зле. Фактично, я помилилася — це не осли, а мули. Витяг на гору коштував по 100 драхм від мула (90 + tip), нагорі треба було ще заплатити носія, щоб доніс вуличками Тіри (чи Фіри) до автобусної зупинки. Я думала, що наш готель ось-ось на горі, але виявилось, що до нього ще треба їхати шмат дороги. Взяли таксі (на горі зустрілися з нашими молодими, які дуже нами зраділи) і поїхали вглиб острова до готелю Камарі. Готель навіть досить елегантний, з басейном солоної води, і над самим морем. Острів взагалі з цього боку зовсім інший: багато зелених дерев, кипарисів, зелені вінниці, білі церковці й будиночки рідко розкинені по краєвиді, терен навіть досить плоский, хоч поруч готелю досить високий горб, майже без рослинності.

Помилися, відсвіжилися, перебралися. Засіли до смачної вечері. Наша молодь хотіла ще увечері їхати автобусом до міста, але потім змінили думку і ми разом з ними ще перейшлися по побережжі, і при столику, при Метаксі і узо і грецькій каві, розповідаючи дотепи, просиділи до ночі. — Сьогодні вполудне їдемо до міста. (Тепер доходить 12-а: я пишу це над басейном під оригінальною з комишів зробленою парасолею). Там пробудемо до вечора, а тоді на ослах або пішки (думаю, що дамо тільки багаж на мулів) доберемось до берега до корабля на Крету. Дай Боже, щоб подорож була спокійніша, бо це знову добрих 6-7 годин плавби. Але нема ради. З Крети, одначе, ми вже рішуче постановили, що до Атен повернемося літаком.

7 год. увечері. Санторіні.

Сидимо з Остапом на лавці на горі з видом на незвичайну панораму. Перед нами острів з

вулканічним кратером. Прямо униз прірва із серпентиною, по якій знову пнуться вгору туристи на віслюках, бо приїхав і на половині між островом-кратером і Санторіні стоїть закорений cruiser. Ми сьогодні від полудня тут у місті. З'їли вже дуже смачний полуденок у ресторані з цим же надзвичайним видом (сувлякі з пивом Henninger, баклава і грецька кава), походили по крамницях, хоч нічого крім маленького сувеніру звідти везти не збираюся. Гарні текстильні вироби, кераміка з різних частин Греції, чудове золото. Я із безличним шиком торгувала навіть чудесний браслет з грецькими меандрами — не браслет, а справжній “investment” — щось за 750 дол. і то готівкою! Думаю — якщо залишаться якісь гроші — піти в Атенах на Пляку і купити собі скромненький золотий перстінчик з меандрами за яких 15 дол. — але це мусіла б я зробити в товаристві Рені — вона має бизнесову голову і вміє торгуватися, а я цього не вмію і мене легко ошукати. Маємо ще годину часу. До порту — виявляється — їдемо цим разом автобусом! Тобто є і якийсь інший порт, куди можна дістатися інакше, як на віслюках!

Хотіла б я докінчити свої враження з Делос. Враження від цього святого острова, його руїн, його левів, його залишків від старих римських поселень — можна рівняти із враженням від Акрополісу в Атенах. Передусім мабуть через те, що на острові фактично нічого більше немає і тому там панує особлива атмосфера і легше піддатись тому, що Coleridge назвав “a suspension of disbelief”

Повернувшись з Делосу до нашого готелю в Міконос, ми вдвійку з Остапом встигли ще зловити автобусик готелевий і поїхати на пляж. Наша молодь залишилась на закупах у містечку і ми були тільки двоє. І це було добре, бо на пляжі чекала нас неабияка несподіванка. Людей було небагато, але коли ми підійшли ближче і розтаборились, ми помітили, що всі сонцепоклонники — зовсім нагі! На пляжі нудистів я ще ніколи досі не була і це був новий для мене досвід. Але ждала мене ще одна несподіванка. Мій Сясьо — який навіть удома, одягаючись, відвертається і засланяє свої “wdzięki” сорочинкою — раптом скинув штанця і йде купатися. І ще каже мені: це дуже добра ідея, не треба буде в мокрих штанцях сидіти і мерзнути. А коли я пробувала лізти у воду у своєму американському повному костюмі, що закриває весь тулуб, він накинувся на мене з криком: не будь дурна, роздягайся, не бачиш — адже всі голі! Не будеш у мокрому сидіти! — Я думала, що лопну із сміху, але ... таки роздягнулася і ми собі не лиш покупалися, і полежали на сонці au naturel, але й сфотографували це видовище, як corpus delicti! Найцікавішим був факт, що ця купіль — і морська і сонячна — була такою природною, що атмосфера на цій пляжі була так натуральною, що люди лежали від себе досить здаля і давали собі значну дозу “privacy” — взагалі все було в дуже добром тоні, з великою делікатністю. Коли вставали за водою до недалекого ресторану, прикривалися рушниками або строями. Збагачена новим досвідом, я думала про те, якою гіпокритичною є міщанська моральність, що соромиться наготи людського тіла, але толерує безсоромність поведінки в темних заулках. — Але найбільше сподобався мені мій Сясь — своєю несподіваною відвагою — і показав себе з нового для мене боку. Стільки літ ми вже любимося і знаємось, але я такої його реакції ніяк була б не передбачила!

24 червня 1979, неділя. Іракліон, Крета, готель EL GRECO.

Виїхали із Санторіні пізно по 11-ій — в кромішній темряві. Наш корабель — пором ЕЛАН — виявився відносно великим і вигіднішим, як два наші попередні. Але тим разом я, щоб як лиш можна полегшити дорогу Остапові, заплатила майже подвійно, щоб їхати в першій класі. Кабін, щоправда, не було, але всетаки на лавках у їдальні можна було простягнутися і трохи навіть спати. Молоді залишились в туристичній класі і спали покотом на долівці. Тим разом зажила драматину навіть я. На Крету прибули біля сьомої години вранці. Подорозі море було досить бурхливе, кораблем гойдало, але в горизонтальній позиції, в замкненому приміщенні в центрі корабля, було зовсім можливо: до вертання не дійшло. Мене навіть взагалі не нудило. Не дуже то я добре спала, бо не було надто вигідно і час-до-часу чути було якісь голоси, що швидко говорили незрозумілою грецькою мовою і здавались мені схвильованими. Тоді зараз всяке на думку приходить... Вранці виявилось, що один з пасажирів по другому боці корабля захворів на серце. Жінка настоювала на тому, щоб покликати лікаря (і то, казала, британського!), але лікаря не було. Коли причалили до порту АΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ — йому стало ще гірше. Ми вже були в автобусі, щоб їхати до Іракліону, до готелю, коли раптом шофер із тури закликав: чи є хтось, хто знає CPR — і Ярема і Реня побігли на поміч. Хворому зупинилося серце. Нагла поміч не допомогла, британець таки тут на березі помер. Казали про нього, що він 6 тижнів тому мав серцевий удар і що лікар порадив йому поїхати на відпочинок... Пригадалися рядки із Рільке:

Und das ist Leben. Bis aus einem Gestern
die einsamste von allen Stunden steigt
und anders lächelnd als die andern Schwestern
dem Ewigen entgegenschweigt.

Тіло лежало на ношах, прикрите білим простирадлом, з якоїсь недалекої грецької церкви дзвонив дзвін (For whom the bell tolls — it tolls for thee...), а я любовно дивлячись на свого милого, подумала знову: Wir sind noch einmal davongekommen.

25 червня 1979, понеділок. Іракліон, Крета (КРНТН).

Вчора до полудня відсиплялися, а о 1-ій годині дня поїхали автобусом оглянути Кносос. Руїни старої міноської цивілізації, що датується 2000 роками перед Христом — найстаріші на терені Європи. Палата короля Міноса — лабіринт вузьких камінних коридорчиків, королівських кімнат із залишками кольорових фресків на стінах, із червоно-чорними колюмнами, із кількопверховим нашаруванням — зовсім інша від бачених досі архітектурних об'єктів. Фрески зображують жінок, чоловіків і биків — звертають на себе увагу зокрема три жінки на синьому тлі, що про них якийсь французький дослідник, побачивши вперше, вигукнув у подиві: “Des Parisiennes!” — своїми “пуфами” рукавів і делікатною елегантністю могли йому справді нагадувати парижанок, принц з лілеями, та зображення якоїсь спортивної гри з биком: хлопець (червоний силует) перескакує бика, а дівчата (білі силуети) із двох кінців: одна тримає бика за роги, друга стоїть із витягнутими раменами, немов би мала ловити хлопця в обійми після скоку. Руїни Кнососу положені в

дуже привітному парку між горами. Гарні краєвиди, свіже повітря із запахом довколишньої зелені (тут не так сухо, як на інших островах, зелень справді зелена!) — а в мурах Кнососу, навіть коли ззовні пече сонце — приємна освіжуюча прохолода.

Сьогодні пів дня провели в археологічному музею, де велике багатство знайдених у Кнососі та інших місцях Крети ваз, статуєток, саркофагів, знярядь, фресків. Із фресків оригінальними звичайно є лиш фрагменти, решта додана реставраторами. Дуже мала б я охоту купити якусь копію цих речей (напр. копію однієї із ваз, бика, або фрески) — але порядні копії — досить дорогі, а на дешевизну і грошей шкода. Зрештою не хочеться з усім цим крамом возитися — а ми ж ще маємо перед собою туру клясичної Греції. Сьогодні вже купили квитки на завтрішній політ до Атен. Навіть нашим молодим товаришам подорожі відхотілося вже подорожувати морем, хоч це і дешевше. Тішуся, що їдемо разом: це не лиш упрощує всякі організаційні справи, але і приємніше. — Пополудні ми поїхали — (звичайним міським автобусом) — на морську пляжу й скупалися. Це вже третя наша купіль у Середземному морю. — Були тут у неділю в дуже гарно розмальованій грецькій катедрі. Звернула я увагу — крім факту, що всі стіни по східному звичаю — розмальовані — на написи: ΘΕΣΕΙΣ ΓΥΝΑΙΚΟΝ і ΘΕΣΕΙΣ ΑΝΔΡΟΝ: ліворуч для жінок, праворуч для чоловіків. Стара традиція, підсилена навіть писаною директивою, не то що!

26 червня 1979, 11 год. увечорі. Атени.

Вечірнім польотом прибули до Атен і ми знову вже в нашому паршивенькому готелі ASTY. Сьогодні мали дуже активний і цікавий день на Креті. Раннім ранком звичайним автобусом поїхали до Фестос і на берег Матала, на другий бік острова. Це нам дало змогу не лиш оглянути руїни ще одної княжої палати династії Міноса (руїни не так добре збережені, як у Кносос, зате мають прекрасне положення і гарну панораму гір і долини Массара), цікаву пляжу Матала із печерами в березі, та в поворотній дорозі — римські залишки з 5 ст. до Хр. із славними таблицями законодавства у Гортіс — але теж дало нам змогу побачити і цікаву топографію острова і приглянутись трохи людям і їхньому способу життя. Я й не сподівалася, що гори Крети такі високі! Острів увесь порізаний геометричними узорами культивованих піль. Найбільше тут оливкових садів, але є й виноградники, поля з городиною, кавунами, із картоплею, кукурудзою, якимсь збіжжям. Є тут багато овочів і казав нам гід із Фестос (який, виявилось, є по справжній професії фермером і який частував нас смачним кавуном), що урожай тут збирають тричі в рік. Видно, що є вдосталь води — хоч ми не бачили ні одної ріки, ні одного більшого потоку. На Креті, і то якраз у Фестос, ми вперше бачили, крім кіз і ослів, теж корови і вперше — відколи в Греції! — їли коров'яче, а не козяче масло до хліба. Між іншим, із харчем не є аж так погано, як я боялася — але харч справді дуже простий, невибагливий, м'ясо досить підлого гатунку — сир фета з козячого молока — смачний, але ж не їсти його день-у-день! Країна взагалі досить бідна — вся Греція, не Крета — люди видаються гостинними і сердечними. Недостача води позначається не лиш на рослинності — місто на понад 80,000 населення не виявляє ні трохи якогось естетичного шикку, а вже малі містечка, що їх ми

бачили подорозі — рівняти можна б хіба лиш із нужденним Мехіко!

28 червня 1979, четвер, готель Вікторія, ΝΑΥΠΑΛΙΟΝ (Nauplia).

Вчора відбули вже перший активний день нашої тури по Пелопонезі. Вирушили з Атен автобусом, в 9-ій годині вранці. Перша зупинка була на Коринтському каналі (дуже-дуже вузький, навіть середній cruiser, думаю, туди не пролізе, а що вже говорити про якийсь “tanker”!) Опісля сам Коринт — цікаві руїни, зокрема святиня Аполлона, що з неї залишились дуже фотогенічні колони. Ця будова — старша від Партенону, але з каменя, не з мармуру. Тут ми маємо гіда (Nicholas), що пояснює все спершу в англійській мові, потім у французькій мові. Люблю слухати мелодію його французької мови, здається мені, що він французькою мовою володіє ще ліпше, як англійською. В Коринті на руїнах старого грецького міста римляни побудували своє. Отже руїни — римські. Крім святині Аполлона, що її римляни теж уживали. Гід звернув нашу увагу на публичні римські клозети (аякже!), на статуї без голови (мовляв, робили статую спеціально без голови: державні мужі мінялися і можна було міняти голови, не міняючи цілої статуї. — Ось такі скульптури повинні запровадити в Советському Союзі!).

На полуденок зупинились у Микинеях. Пообідавши, поїхали оглянути руїни, що їх відкрив Шліман, повіривши у реляції Гомера. В горі відкрито ціле поселення — руїни замку, стіну циклопів, браму камінну із двома левами, все це великої давнини — сучасне міноської культури. Недалеко від самого замку в горі — немов величезний вулик — “гріб Агамемнона”. Величезне камінне склепіння у формі конуса. Славлять цю будову, як другу після єгипетських пірамід. Знайшов там Шліман великий скарб золота, що сьогодні в музеях. В ΜΥΚΗΝΑΙ (Микіне) Остап вирвався драпатись на саму досить височеньку гору і цим зіпсував мені день. Гаряче полудне, після обіду + хворе серце — драпання по горах якраз на часі.

В дорозі до Спарти. год.10:00.

Немає часу робити записок. В автобусі писати трудно. Ось коротка зупинка. З Нафплії виїхали о 8-ій. Подорозі чудова панорама гір. Серпентини. Гори круглі, порослі кущами і якимись низькими деревами. Тут теж не видно ніде рік, навіть потоків. Деся там мусить бути вода, є сліди, що їх вона вирила. Може взимку тут повноводно. Між горами — долини: зелені, фертильні. Овочеві сади, априкоси, персики, виноград, оливкові дерева. Долини заможніші, взагалі Пелопонез більше загосподарений, багатший, чистіший. Нарешті видно, що тут є інші підстави для життя, крім туризму і моря. Деталь: каплички при дорогах у горах на згадку і в подяку за щасливе врятування від автомобільного випадку.

Вчора остання зупинка перед нічлігом: театр Епідавра. Місце справді драматичне, з прекрасною панорамою гір, з чудовою акустикою. Тут ще й тепер ставлять Софокла, Есхіла, а навіть двічі виступала Марія Каллас! Зібрала я підписи всіх учасників і послала

карточку Гірнякові. Недалеко від театру руїни святині Ескулапа і місце старинної грецької лікарні. Місце тут справді прекрасне, свіже повітря, запашна рослинність, прохолода, навіть пташки співають. Такої приємної природи ніде досі в Греції не бачила. Місцевість Нафплія — приємний курорт над морем, з чудовою панорамою гір, з великою візантійською фортецею з 17 ст. на горі, з вузькими вуличками з червоно-цеглясто-брунатною дахівкою, з турецькою фортецею-в'язницею на маленькому острівці. Дуже колоритна відпочинкова місцевість.

Год.3:00 пополудні. Містра.

Зі старої Спарти нічого не залишилося. В сьогоднішній Спарті — малому незамітному містечку — стоїть тільки на пам'ятку статуя Леоніда і теж Лікурга. Зате у поблизькому Містра є дуже цікаві і колоритні руїни із часів візантійського середньовіччя. На горі — руїни замку цісаря, подорозі до замку кілька церков, із старими візантійськими фресками. В одній з них коронувався на цісаря Константинополя останній цісар династії. На горі нижче замку є теж діючий жіночий монастир. Доступ до замку досить трудний — Остап видрапався на гору з усіма аж на висоту монастиря, але дав себе переконати, щоб не лізти вище. Із княжої палати чудовий вид, але це ще не найвищий шпиль. На шпилі є ще фортеця, але для оглядин її і щоб видряпатись на “бург” потрібно було б пів дня. Пробую писати в автобусі підчас їзди, але це не так легко. Деталь: 1/ кипариси бувають роду чоловічого (стрункі, замкнені, круглі) і жіночого (з відкритим, розпростертим галуззям), 2/ оливкові дерева можуть жити понад 3000 років (і.е. деякі з цих дерев можуть ще пам'ятати вік Перікла. Є навіть біля Атен якесь таке дерево, що його називають деревом Платона).

Ніколи не думала я, що Спарта в такій гористій околиці! Панорама гір чудова, але маневрувати нашим автобусом по тих серпентинах не така проста справа. — Тут довкола багата і різноманітна рослинність. Подекуди пасіки з мальованими на синьо коробочками вуликів. Цвітуть між зеленню на горах якісь жовті квіти (може той самий “дрок”, що його я бачила в Криму?) — Ми високо в горах — вперше за весь наш побут у Греції захмарилось, блиснуло і скропило трішки дощем. Але ось минуло 15 хвилин і вже знову погода. Внизу пливе якийсь дуже мілкий потічок. Але зимою мусять цими ж руслами плисти справжні ріки, і на горах цих лежить узимку сніг. Видно по рослинності, що вологості тут вдосталь. Але це вперше я бачу високі гори, що з них не пливуть униз рвучкі потоки і не падають водоспади, так як це є напр. в Альпах, в Карпатах, навіть в горах Нью Гемпшир. — Переїхали гори і ось видно вже місто Калямата і море — ще трохи і будемо на другому березі Греції.

8 год. увечорі (20:00 за європейським стилем!) Олімпія. Готель Амалія.

Сьогодні зробили чималий шмат дороги. Зате завтра весь день в Олімпії. Ночуємо тут дві ночі. Готель новий, ще навіть не зовсім скінчений (басейн і landscaping ще не готові) — люксовий і величезний, але трохи занадто на американський смак. Грецького в ньому обмаль. Своїми великими коридорами нагадує трохи летовище. Подорозі — вперше від

коли в Греції — бачили ріку — повноводу, широку.

Вечеря була незвичайно смачна: приставка з риби, Wienerschnitzel з “French fried potatoes” і “zucchini” та всюди й завжди присутньою в Греції салаткою з огірків і помідорів (политою оливою, нажаль!) — до того ми собі замовили вино, а на десерт було ще якесь тістечко. Такого обіду ми ще тут не їли. Взагалі за час нашої тури (5 днів) ми (а принаймні я) прибудемо на вазі знову тих пару фунтів, що їх напевно втратили після першого тижня побуту в Греції. На цій нашій турі, що заплачена згори, дають їсти регулярно тричі в день. Це ідеально для Остапа, але для мене трохи за багатпо. Скромне студентське харчування (feta сир+хліб+пиво) давало мені змогу тримати діету і це було, мабуть, здоровіше. А тепер їмо трохи занадто обильно, хоч і не завжди так смачно, як сьогодні.

29 червня 1979. Олімпія, готель Амалія, год.2:00 поп. (14:00)

Сьогодні до полудня провели в музеях Олімпії. Є їх тут два. Старий, що в ньому з автентичних речей залишилась лиш статуя перемоги та два “”метопи”, що зображують сцени з життя Геракла. (4 інші метопи забрали колись давно французи і вони тепер у Люврі). Попід двома головними стінами стоять “pediment-и: імпресивні сцени: одна — боротьба кентаврів з ляпідами, посередині з постаттю Аполона, друга — в пам’ять перегонів на колісницях Пелопа із постаттю Зевеса в центрі. Ці педіменти, що їх ми бачили в старому музею, це копії. Оригінали в новому музеї, але ще не готові до виставлення. Натомість цей новий музей — багатючий всякими скарбами, а найбільше враження робить постать Гермеса із маленьким Діонісом на руках — робота Праксітеля. Прекрасна скульптура в мармурі з часу золотого віку Перікла. Знайдено її в святині Гери на Олімпійських руїнах. З інших цікавих експонатів: шолом Мілтіяда (що має напис: мовляв, це Мілтіяд дарує Зевесові), скульптурна постать Зевеса з уведеним Ганімедом, з початку клясичного віку, автентична посудина на вино, що належала Фідієві (Фідій був скульптуром незвичайної статуї Зевеса, що була зроблена із золота і слоневої кістки і стояла у святині Зевеса. Її потім вивезено звідти, але вона не збереглась). Камінні тягарі, що їх атлети вживали для скоків, безліч офірних статуеток з різних часів ітд.

29 червня 1979, п’ятниця, готель Амалія, Олімпія, 20:00.

Провели дуже приємне пополудне на руїнах старої Олімпії. Тут на священному місці старинних олімпіяд лежать уже долі повалені землетрусом колони, а колись тут був цілий осередок: святиня Зевеса, що в ній стояв золотий Зевес роботи Фідія (пардон, не стояв, а сидів, згідно із записками Павзанія із 2 чи 3 ст. нашої ери!), святиня Гери (в ній знайдено Праксітелевого Гермеса), будинки для атлетів — окремий для бігунів, окремий для боксерів і дужальників, працівня Фідія, на руїнах якої поставлено опісля візантійську базиліку (сьогодні теж уже в руїнах) і де знайдено його посудину, що є нині в музею, — найбільший у старину готель — мешкальне приміщення для тих, хто міг собі на те дозволити, їдальня, що в ній безкоштовно харчувалися чемпіони, та сам стадіон — неначе футбольне поле між немов амфітеатрально задуманими схилами, що сьогодні тільки порослі травою і де — кажуть — і в старину не було жодних трибун. Олімпія робить

своєрідне враження, бо крім самих руїн — тут приємний парк різноманітних дерев, що надають і кольориту і прохолоди. В олімпійських ігрищах у старину могли брати участь лиш греки, вільні громадяни, не раби, не чужинці, і не злочинці. Жінкам доступ був заборонений, навіть як глядачам. Атлети виступали зовсім нагі, намащені оливковою олією. Чемпіони були у великій пошані по всій Греції. А головне — олімпійські ігрища купували старинним грекам два місяці примусового перемиря у війнах між поодинокими містами-державами!

30 червня 1979, субота. В автобусі.

Ми в дорозі на Піргос-Патрас, в напрямі на Дельфі. Зліва видно вряди-годи замрячене Йонське море, зправа побережжя з буйною і різноманітною рослинністю. Крім кипарисів і оливкових дерев, тут і сосни, і пальми і різні овочеві сади, і кілька родів кактусів. Взагалі на Пелопонезі, напр. в околицях Спарти, дуже багата і зелена рослинність. Було подорозі й чимало квітів і цвітучих дерев: олеандри — білі, червоні, рожеві і прекрасного цегляного кольору, hibiscus — червоні, трохи до троянд подібні квіти на вулицях Каламати, а крім того подекуди соняшники, мальви і всякі дикі квіти на горах.

Вчора після смачної вечері і окремого “засідання” при чайку і каві (тут чай чи кава до обіду не належать, їх треба замовляти окремо і пити звичайно в іншому приміщенні), зробили в Яреми й Мокі ще третє засідання при вині і грецькій Metaxa. Трохи присмодно погугорили і вже були готові розходитися наніч, як раптом у двері постукали гості: із пляшкою горілки, содою і Samragi прийшли до нас в гості дві пари: старше подружжя з Австралії та актор Еліот Свіфт з Нью Йорку із своєю дівчиною, мабуть французженкою. Товариство було вже трохи під гумором і досить голосне. Австралійка дуже хвалила нашу молодь за те, що вони, хоч народжені вже в Америці, знають мову батьків і тримаються свого. (Ми трохи звертаємо на себе увагу тим фактом, що ми шестеро — ніби американці, а говоримо українською мовою. Нашого гіда — Нікола — що трішки залицяється до Христі — Реня і Мокі навчили кілька фраз і він часом на потіху нам усім, і напевно на здивування решти пасажирів, між свої англійські та французькі пояснення вставить якусь українську фразу, напр. “ти маєш чудові очі” або “я тебе кохаю”). Говорили найбільше австралійці — про свою ізоляцію від решти світа, про те, що ось вони вже в Європі два тижні, читають європейську пресу і ніде жодної вістки про Австралію, що не мають жодного контакту з родиною. Я їх потішила, що теж відчуваю брак контакту з дітьми і батьками, хоч до Америки ніби ближче. Я, між іншим, хотіла телефонувати з Атен до Мама і Тата, але пізно увечері, коли я це хотіла зробити, бюро телефонів і телеграфів вже було замкнене, а з готелю телефонувати не було можна. Актор Еліот — молодий мужчина з чаруючою фізіономією (що на нього я давно вже звернула увагу — сидів з нами пару разів при столі) — спробував розважити товариство співом, жартами і гримасами, але трохи перестарався, шаржував, “tried too hard” і через те не зробив на мене особливого враження. Натомість австралієць почав читати... вірші австралійських поетів! Було справді цікаво і приємно. Почали напереміну співати — почали від марсельєзи, а закінчили дуєтом Христі і Рені української пісні. Але була пізня година, в готелі інші гості вже

спали, ми мали виїздити в дорогу о год. 7:30, треба було розходитися і йти спати.

11:00 Переправились поромом через Коринтську затоку і ось ми на грецькому суходолі. Пелопонез залишився за нами, як милий спогад. Їдемо над морем. Море тепер з правого боку. Тут була колись велика морська битва 1571 Лепанто, між турецькою та європейською флотою. Минаємо Нафпактос.

13:00 Скупалися в Коринтській затоці. Зупинка була всього 45 min. пляж дуже каменистий, але вода чиста й освіжуюче приємна. На дворі тепло, в сонці навіть гаряче, але повітря сухе й приємне. Автобус наш охолоджений, так що ми і взагалі не відчуваємо сухости й горячі. Зрештою, погода дуже поміркована, не те, що було на початку в Атенах. Природа довкола тут уже суха й убога. На жовто-брунатних горбах ледь-ледь якісь ріденькі кущики. Об'їздимо порт Ітеа, напроти видно гору Парнас — десь там під Парнасом — Дельфі. В цій околиці добувають з гір боксит, конечний складник алюмінію, що його експортує Греція. На морі стояло пару танкерів. Поряд з дорогою насип якогось червоного піску — може це і є боксит. Вся земля довкола тут червоніє.

31 червня 1 липня 1979. Неділя. Дельфі.

Почала писати вранці в готелі, перед сніданком, але не встигла, отже пишу вже в автобусі, в поворотній дорозі до Атен. Вчора увечері і сьогодні вранці відвідували музей і руїни священного місця Дельфі. Музей не дуже великий, але має багато дуже цінних речей — скульптури з архаїчної, клясичної та римської доби. Найцікавіші тут речі: “Charioteer”, погонич колісниць, з бронзи, в довгій туніці, з очима з “опух”-у (із самої колісниць нічого не залишилося) — гарна робота, зокрема голова, стопи) — але він мені занадто не подобався (волю типові грецькі акти — і то в більш динамічних позах, а charioteer досить статичний. Друга дуже цікава річ — автентичний сфінкс, що стояв колись на дорозі до святині Аполлона. Крім того незвичайно цікаві й багаті фризи, що зображують напр. троянську війну або подвиги Геракла.

Саме місце священних Дельфі, де на основі маячінь Пітії, жерці пророкували майбутнє, відвідували сьогодні вранці. Це місце імпозантне вже своїм природним положенням: довкола панорама високих гір, внизу вузька долина (фактично, перевал між гірськими кряжами), здаля видно навіть шматочок синьої води — порт Дельфі-Ітеа, з кораблями на морі, а високо, десь в половині гори Парнас, на схилах цієї гори — руїни: святиня Атени — знизу, скарбниця різних районів Греції, де ахайці, атенці, хіосці, аргосці склали свої дари Аполлонові, та врешті сама святиня Аполлона, де сиділа колись Пітія, а далі ще вище в горі — театр (реставрований за римських часів) і ще вище спортивний стадіон. Звідусіль захоплюючий вид на довколишню панораму. Коли сісти на високих східцях театру — видовище на горі таке, що і жодної додаткової вистави на сцені непотрібно. — Вихід на гору до Аполлона, а зокрема аж до самого стадіону стежками-серпентинами й Остап ішов разом з усіма. Добре це перебув (я тих грецьких лажень по горах дуже боялася, навіть думала над тим, чи не їхати мені самій!) Це мене тішить: серце, мабуть, добре вже загоїлося. Маю надію, що драпатися на жодні гори вже не будемо.

15:30. Ми зупинилися на годину в монастирі Осіос Лукас (Святого Луки?) Дуже мальовниче і фотогенічне місце. Церква (фактично навіть дві — велика “католікон” (тобто катедра) та зараз же біля неї окремо мала з 11 століття, з оригінальними мозаїками (що трохи нагадують мозаїки київської Софії), з цікавими старими фресками, із старою криптою. І католікон і крипта дуже багато розмальовані. Мозаїки виглядають свіжо відчищені, ясні, їх і фресків дуже тут багато, хоч не всі вони ще відчищені і реставровані. Сам будинок церкви теж дуже мальовничий, критий червоно-цеглястою дахівкою. Але найбільше враження робить краєвид. Монастир на горі (під’їхали автобусом!), а довкола — чудесна панорама заокруглених гір і між монастирем і горами розлога долина оливкових дерев та різних піль. Тоді, коли в Дельфі долина була вузька і гори здавались стрімкішими, більш скалистими — тут панорама має якийсь теплий, людський характер. Зажартувала собі одна наша товаришка подорожі (студентка клясики, норвезького походження, але з вигляду — типова українська чорнявка, але з синіми очима): Як я відвідаю ще один монастир, то через ті їхні прекрасні види, пошиюся хіба в монахині!

17:00. Ми вже на головній автостраді і десь за годину будемо вже назад в Атенах. Гори залишилися десь на овиді, а ми на рівнині. Дорога висаджена рожевими олеандрами, обабіч поля із стернею, оливкові сади та вінниці, але рослинність не така вже буйна, як була на Пелопонезі чи навіть у горах. Наша прогулька автобусом добігає кінця. Добре, що ми мали змогу включити цю туру в наші грецькі вакації. Це було подорожування в комфорті, з обильним харчем і вигідними готелями. Дало нам можливість відпочати, підживитися, порядно покупатися в люксових лазничках (чого в “студентському” нашому “itinerary” нам дуже часто бракує). Головне те, що ми мали змогу побачити трохи іншу Грецію, від тієї, з якою ми вже трохи заізналися в Атенах і на островах. Зелену, заможнішу, більш загосподарену — а вже короною всього були Дельфі — маєстатичне, справді божеське місце. Наша подорож однак дала теж деяку перспективу на наше дотеперішнє “студентське” подорожування. Оця наша студентська чи пластова самостійність, сполучена з невигодами і пригодами та часто куди більш утяжлива — дала нам змогу бачити справжнє життя місцевих людей і жити так як вони (майже) і з ними. Натомість тура автобусом із вишколеним гідом групу туристів від місцевого населення дуже ізолює: зупинки в призначених місцях, що не обов’язково є “типовими”, нічліги у готелях, що з них деякі (напр. “Амалія” в Олімпії, і “Амалія” в Дельфі) нові і вигідні, побудовані на американський кшталт, не лиш не мають жодної грецької атмосфери, але часом і віддалені від міста, ізолювані.

20:45. Атени.

Ми знову у своєму гомінливому Asty. Але є добрі новини: обидва хлопці написали листи! Дотепні, сердечні, з добрими вістками. В хаті все ОК, Марко, мабуть, робитиме фільм про українців в Америці, що його заплянував Лев Рудницький, бо дістали державний “грент”, Ія мешкає в нашій хаті, відібрала авто, вибирається до Марка. Максим пильно викінчує свою роботу і готується до літньої школи, в Свободі Марко прочитав Остапову статтю про Рудка... Максим зворушив мене одним реченням: “купіть мені у дарунку клаптик пляжі з

морем”. — Хотіла б я конечно намовити його на вакації і відпочинок! Бодай на тиждень!

2 липня 1979. Атени, готель ASTY, понеділок.

Спала погано: гаряче і невпинний гуркіт із площі Омонія, що від них я вже за останніх кілька днів відвикла. Але Остапові, видно, спалося добре. Я встала раненько і вже снідала. Він тількищо пробудився (о 9-ій) і саме пішов снідати. Сьогодні вранці підемо полагоджувати всякі побутові справи і узгіднювати дальші пляни в туристичному бюро і міняти гроші в American Express, а пополудні маємо заплановану туру на шпиль Соуніон. Якщо там буде гарно і якби можна було замовити готель — варто було б нам там кілька днів відпочити перед поворотом додому. Побачимо!

23:00. Вранці я встигла виміняти 200 дол. на драхми в American Express і піти до музею Бенакі. Там зібрана всячина з різних епох і місць: найцікавіша збірка народних строїв з усіх районів Греції. Крім того — кілька старих ікон, багато різних тканин, експонати з історії Греції, меморабілія лорда Байрона, грамота й медаля Нобелівської премії Сеферіса (це було б зокрема цікаво Остапові — він із книгою поезій Сеферіса — в грецькій мові і в англійському перекладі — приїхав аж з Америки!) — але я в музей ходила сама, Остап залишився в готелі (встав пізно, а потім взявся прати штани, а я не хотіла втратити половини дня!) Була в Бенакі — за додатковою оплатою 20 драхм теж кімната Ель Греко. Я, очевидно, пішла, але там всього дві великі картини — в тому одна позичена в Національній Галерії Вашингтону.

Пополудні їздили автобусною прогулькою до Соуніон. Чудові краєвиди морського побережжя з гористими островами в недалекому віддаленню. На кейпі — святиня Посейдона на горбі, дуже фотогенічно! Там стоїть ще 12 колон, так що святиня робить враження. У стіп горба із святинею Посейдона — модерний готель Aegean з власною пляжею, а довкола великий простір мало заселений. Попробую розвідати, чи не можна було б там дістати на пару днів приміщення. Кажуть, що це готель кляси А, тобто дорогий, але побачимо. Якщо буде вільне місце і якщо можна було б заплатити кредитовою картою VISA — спокуса була б велика.

3 липня 1979, вівторок. Пароплав Meltemi II.

Ми на відкритому морі в дорозі до острова Ідра (Hydra). Це наша перша зупинка. Потім буде ще Порос і Егіна. Одноденна тура кораблем: виїзд вранці, поворот до Атен увечері. Тепер год. 9:00. Море на овиді замрячене, тепер довкола нічого не видно, тільки позаду нас ще пару кораблів. Маю надію, що туман “спалиться” на сонці до полудня і що можна буде бачити острови і суходіл. Корабель наш невеликий, але на покладі стоять (неприкріплені до долівки!) столи і кріселка — це доказ, що подорож повинна бути спокійна. Море гладке, без хвиль, я маю до розпорядження стіл, отже обстановка сприйнятлива для записок.

Кілька загальних помічень: Атени від раннього ранку до пізньої ночі переповнені людьми. Тисячі людей на вулицях! І в будень, і в свято, хіба підчас пообідньої сіести їх менше. Що вони всі роблять? Адже це не можуть бути туристи. Невже ці люди не працюють, що їх так усюди повно? Кав'ярні — і в Атенах, і на провінції, завжди мають гостей. Сидять годинами при узо і склянці води або при пиві. І то, звичайно, самі чоловіки.

Наші співтовариші подорожі: Реня (Ірена) Данилишин: висока чорнявка із коротко стриженим волоссям. Студентка останнього курсу “nursing”. Батько — ветеринар. З Шікаго. Каже, що вона — татова доня, кличе його, коли чогось від нього потребує “Яруню!” Дівчина з бізнесовою головою, торгується з греками першорядно і з успіхом. Приїхала з величезною валізою і купує в Греції різні речі. Бистра, дотепна, кокетлива. Вперлася, щоб Остапа називати “пан доктор” і ніяк не дала себе переконати, щоб перейти на “пане Остапе”. Я жартую собі, що вона вже тепер готується мати постійне діло з “докторами”. Мама її з родини Бурачинських. Ліда Бурачинська приходиться нашій Рені тіткою. Вона часто жартує собі і “підтягає” Остапа і це допомагає тримати добрий настрій в товаристві. Він їй теж трохи “надскакує” — і взагалі старається тримати фасон і гумор між дівчатами — і я рада тому, що ми не здані виключно на власне товариство. Мотря Ракоча (Мокі), з дому Ходновська, на рік старша від Рені, думаю, що їй не більше 25 років, саме скінчила в Купер Юніон архітектуру. Простоволоса блондинка з синіми очима, зовсім не нагадує нашої української раси людей. Я їй це сказала і виявилось, що її прабабуня була англійкою, хоч жила у Празі. Мокі — маломовна, флегматична, опанована. На відміну від Рені Данилишин, яка говорить українською мовою з помітним американським акцентом та із досить обмеженим словником — Мотрина українська мова — багата й бездоганна. Це, мабуть, наслідки української школи і пластування. Мокі тепер курінна старшопластунського куреня “Перші Стежі”. Любить тварин — зачіпається з котами й собаками, що уночі панують на Агорі, вдома залишила теж котів. Хто ними піклується? питаю. Батько спровадився до нашої хати і пильнує. Дуже задоволений, бо посварився з мамою і хотів десь забратися з дому! Ярема Ракочий виглядає значно молодший як 37 років, що їх йому приписують. Темне гладке волосся, плекана і стрижена борідка. Пристійний, стрункий. Жартуючи, можна б сказати: як грецький бог. Маломовний, як і його Мокі, але вміє бути дотепним і приємним у товаристві. Услужливий, але з певною британською стриманістю, без надмірної перенаголошеної романського типу уважливості, що звертає на себе увагу. Мусить походити із малярського роду — саме прізвище про це виразно говорить. З фаху він, здається, інженер-електронік, а може salesman? Христя — його сестра, молоде дівча, яке тількищо починає студії. Хочє бути оптометристом. Українська красуня. Гарно говорить по українському, аж дивно. Видно добре виховання української родини — скромна, стримана, трохи ще наївна. Таке собі наше гарне, порядне, добре виховане дівча. Інша з її вродою виявляла б неабиякі претенсії!

19:00 На морі. В поворотній дорозі до Пірею.

Плавба була дуже приємна і відпружуюча. Наперед поїхали на Ідру (Hydra) — найдалше

віддалений із наших трьох островів. Острів сам довгий, не дуже мальовничий. Але раптом корабель завертає в сторону порту і на високому березі острова виростає кольоритне місто на горбах. У пристані на мурах — гармати, вгорі для кольориту вітряк — трішки може дечим нагадує Міконос. Ідра — місто малярів: воно дуже фотогенічне, колись це була купецька венецька колонія. Тепер — цікаві мистецькі крамнички — і то не лиш для туристів з інших країн. Берег високий і скалистий. Пробувала купатися — але тільки замочилася, бо вода при березі була глибока: тримаючися драбинки, не чула під ногами дна. Не на мої це плавацькі здібності! Не скидаючи купелевого строю, ми повернулися на корабель. Тут нам подали смачний ланч, що його ми з'їли при столиках, на свіжому повітрі, підчас плавби до наступного острова — Порос. Порос цікавіший топографією — горбики, острівці — але саме місто менше мальовниче. Ходили по крамничках. Хотіла хлопцям купити T-shirts і нарешті знайшла такі як хочу — тільки з грецьким написом ΕΛΛΑΣ і з рисунком скопійованим з автентичної грецької вази. Але торг мені не вийшов. Хотіли по 225 драхм від сорочки, а я давала 300 за дві! Ну, була б може додала ще 50 і купила, але Остап спішив назад до корабля. Остання зупинка була на Егіна і тут ми мали пригоду. На острові є руїни святині Αρφαία — дуже добре збережені, і за додатковою оплатою по 120 драхм від особи можна було поїхати їх оглянути. Хто не хотів, міг провести дві години на пляжі. Остап квитки купив і ми вирішили зрезигнувати з купелі. Я, правда, мала під суконкою купелевий стрій, бо від Ідри опалювалася на кораблі. Наш корабель до Егіни не причалував. Станув здаля від берега, а нас човном доставили до острова. Наші молоді вирішили залишитися на пляжі. На березі вийшло замішання. Люди не були певні, куди йти. Більшість подалася вліво. Остап за ними. Я за ним. Виявилось, що вони йшли на пляж! Ніхто не міг нам точно сказати, де саме є автобус, що мав нас повезти до святині. І от, коли ми нарешті пішли в другому напрямі, догадалися, що автобус, мабуть, без нас відїхав! Трохи завинив Остап, бо він цю справу полагоджував, і був встеклий. — У висліді, я лишила його з його гдиранням, а сама пішла шукати нашу молодь. Знайшла їх і приємно скупалася. Вода не така чиста, як на Багамах, але дно було піскове, і купіль приємно освіжуюча. Остап сердитий повернувся на корабель, пішов сваритися з організаторами. І диво-див — гроші йому повернули!

4 липня 1979, середа. Атени.

Оце вже втретє відзначаю день американської незалежності поза межами США! В 1974 — році в Ялті, в 1976 — у Мюнхені! Сьогодні минає рівно три тижні наших вакацій. Ярема вже повертається додому. Вчора з цієї нагоди ми запросили всіх до ресторану Ідеал (INTEAL) на прощальний обід.

5 липня 1979, четвер. Атени.

Ми з Остапом учора пів дня провели вдвійку у місті. Як звичайно, коли треба щось полагодити і потрібне якесь рішення, посперечалися. Я подумала собі, яке щастя, що ми на цих вакаціях не зовсім самі, а в товаристві, так ще такому молодому й гарному! Остаточо, покрутившись трохи по церквах, що були на диво відкриті (в неділю після

полудня все було зачинене!) — і що викликали в мене зовсім не побожну і навіть не позитивно-мистецько-сприймальну реакцію (справжнє тобі візантійське мрякобісся!) — ми пішли до туристичного бюро Concept Tours і замовили собі на три дні готель в Суніон. В нашому Asty грошей за заплачену кімнату нам не повернуть, але ми таки хочемо ще трохи відпочати над морем, перед поворотом додому. До Asty (і мабуть до Атен!) ми вже трохи звикли і навіть навчилися потрохи спати при гуркоті і відчинених дверях, але нашого перебування тут справжнім відпочинком назвати не можна. — Після полагодження справ, пройшлися ще королівським парком (що в ньому є, між іншим, і малесеньке зоо з птахами, антелопами, оленями), а потім пішли оглянути римські руїни Атен біля арки Гадріяна. Тут стоїть ще кілька імпозантних височезних колон із святині Юпітера, що мала — кажуть — всіх колон щось 120! Місце справді гарне — з одного боку видно Акропіль, з другого — гору Ликавітос із церквою св. Георгія і рестораном, з третього — гору Іметос (Hymettus) — “the grandeur that was Rome” — римляни мали розмах! Є там і сліди якогось поселення.

В 3-ій годині, як домовлено, ми зустрілись з Ренею і Христею на Пляка, в ресторані на відкритому повітрі “Аполлон”. (Ледве його знайшли, бо Остап не любить нікого нічого питатися, удаючи, що все знає, і домовляючись з дівчатами, не запитався на якій це вулиці. Ми, правда, уже раз там їли, але по самій інтуїції шукати чогось значно трудніше! — Це, очевидно, теж його позлостило!) Но, але кінець діло хвалить. Аполлона знайшли, пообідали (я — піццою і кавуном!), дівчата вкортці з’явилися і ми з ними пішли на Пляку на закупи. У висліді я купила собі срібний грецький браслет з меандрами, керамічну тарілку — копію музейного експонату з геометричної доби, хлопцям грецькі T-shirts, та ще кілька дрібниць. Між іншим, з T-shirts мала я цілу заковіку. Я вперлася, що не куплю такої, що має англомовні написи: Greece, Athens, чи щось у тому роді, тим більше, що вони мені із інших причин не подобалися. На Порос уперше побачила я сорочки із взором, який був мені до вподоби (виглядав, як копія із старої вази!) і мав тільки напис ΕΛΛΑΣ. Але мій торг там не вдався, я мусіла спішитися і думала, зрештою, що все це можна купити в Атенах. Тимчасом ніде на Пляка такої сорочки я знайти не могла (Мокі купила собі таку на Порос і це ще більше мене сердило, що я — роззява — не добила тоді торгу!) Нарешті знайшла я крамницю, де були інші сорочки: два написи: ΑΧΙΛΛΕΥΣ та ΕΛΛΑΣ, із білим взором Ахілла на колісниці на темно-синьому тлі. Сорочки купила, хоч мусіла заплатити визначену ціну (по 220 др.), без опусту. Але пару вуличок далі натрапила на якусь крамничку, що в ній знайшла такі сорочки, як були на Порос (та ще й по 200 драхм!). Купила і ті, отже у висліді хлопці дістануть по дві сорочки. З Посейдона довелося зрезигнувати, хоч Реня спеціально для тої цілі взяла з дому свої колісця від валізки (Ця скульптура — тяжка і досить велика і нести її пішки додому з Пляка було б трудно). Приглянувшись до свого Позейдона, я побачила, що він може й не дуже вартий тих 1500 драхм, що я мала за нього заплатити (около 45 дол.) Виконання досить тандитне, Христя ще й помітила, що малий палець в одній руці відломаний. Були й інші копії, але не такі гладкі. Остапа при торгу не було, але з попередніх його реакцій знаю, що він був проти цього купна. (Крім всього іншого — ще й комплікації з воженням такого додаткового багажу). Скульптура мені подобалася, але я хотіла б добру мистецьку копію

оригіналу, щоб можна було поставити навіть поруч нашого Крука. Може треба буде за цим пошукати в Америці. Я воліла б дати двічі більше і мати гарну річ, як якусь дешевизну. Я вже була дала 100 драхм завдатку, але таки зрезигнувала. Тим більше, що купець мені не подобався і видався нечесним. Я, правда, купила в нього одну річ, щоб використати своїх 100 драхм, але я певна, що він цю сотку добив до нормальної ціни. Тут у кожній крамниці інші ціни на ті самі продукти і легко можна дати себе ошукати! Хочу купити собі (— і теж у дарунку для Ії) золотий перстінчик з меандрами. Вже навіть вибрала і сьогодні-завтра маю відібрати. (Не мав мого розміру). Але цей ювелір виглядає на солідного купця!

Деталь з Атен: біля церков на стовпах і стінах наліплені клепсидри. Єдиний раз у моєму житті, що я бачила клепсидри на стінах у місті — було у Львові, давно, ще в дитинстві. Але — якщо пам'ять мене не милить — ці львівські клепсидри були більших розмірів, а ці тут — розміру звичайного машинописного аркуша. Зрештою, може це залежить від позиції і важності і грошей померлого. Може і у Львові були малі клепсидри для бідніших, але запам'яталися тільки великі?

6 липня 1979, п'ятниця. Атени.

Вчора весь день провели на пляжі у Вулягмені. Ми вже там раз були на початку нашого побуту в Греції — пляж дуже гарний і відносно добрий пісок, дуже чиста вода, широкий простір неглибокого моря для плавання (на цьому морі без хвиль і припливів навіть такий пливак, як я, може плавати!), гарний довкола краєвид — горбів і мальовничого міста, а понад усе — пляж платний, має не лиш убиральні, помислові туші, крамничку із сандвічами, пивом, содою, бальдахими на прямокутних стовпах для тіні і просторий простір під дахом із тростини — але теж і прегарний парк із плеканою зеленню і квітами. Але доїзд до Вулягмені міським автобусом ч.90 — дуже томлячий. Сама їзда триває понад 45 min. Автобус відходить із перестанку біля Заппіон — тобто яких 30 min. ходу від нашого готелю. Якщо до цього додати факт, що автобус звичайно переповнений і треба цілу дорогу стояти, та ще й з торбами — то у висліді виходить, що відпочинок на цій пляжі здобувається коштом неабиякого зусилля. Вчора повернулися дуже втомлені. А на вечір мали запланований вихід на балет ΒΑΣΙΛΙΚΟ ΜΠΑΛΛΕΤΟ ΦΛΑΝΔΡΑΣ в театрі ΛΥΚΑΒΗΤΤΟΥ, тобто королівський балет Фляндрії в театрі Лікавітос. Встигли ще покупатися, трохи здрімнутися і з'їсти щось в нашому знаменитому ресторанчику Ідеал, де можна замовити собі a la carte одну-дві страви і то в різний час. (В інших ресторанах — напр. у нашому готелі — їсти можна тільки в певні години і треба брати цілий обід! — А я вчора в Ідеалі обідала тільки зупою і кавуном — і це мені зовсім вистачило!) До театру вивіз нас спеціальний автобус. Театр на горі Лікавітос (Lycabettus) — з видом на місто. (Ті греки завжди пхаються на гору — каже Остап). Балет був добрий, хоч і не блискучий. Професійний рівень, мабуть, на рівні нашого Пенсильванського балету, але не вище. Найліпше їм вийшли — як на мій смак — дві модерні інтерпретації “Смерть Орфея” до музики Шенберга і “Inner rage” до музики Руссо. Були ще інші дві речі — одна до музики із 16 ст. — інспірована флямандським малярством — ідея цікава — але виконання занадто

статичне і це була серія не пов'язаних зі собою образків; друга — до музики Дебюссі “затоплена катедра”. Можливо, що ця остання річ була б зробила ліпше враження, якби була жива повна орхестра. А то балет танцювали до музики, записаної на стерео і це, зрозуміла річ, не робило такого враження. — Сьогодні мали ми знову іти на пляж, але після вчорашнього досвіду, вирішили трохи відпочати. Забула важний деталь: після вистави виявилось, що автобуса на поворотню дорогу не буде! Справжня грецька організація! І ми мусіли іти пішки згори до міста, наперед серпентинами, що ними з'їздили сотні авт від театру вниз, потім ховзькими сходами, а то й стрімкими камінними схилами темних атенських вуличок, що для мене було чималим зусиллям, не лиш тому, що я була надміру втомлена, але і тому, що вдягнулася до театру і мала на ногах ховзькі тоненькі сандалі... Коли врешті щасливі добралися опівночі до знайомого центру міста, вирішили вступити ще до Ідеалу на чайок. Як добре, що ми разом з дівчатами: вони ліпше орієнтуються, виявляють ініціативу, і вкінці є з ким посміятися з дурної пригоди при чайочку!

17:30. Чудо-чуд: вчора, коли ми були на пляжу, температура в тіні була 96°F. Сьогодні — вперше від коли ми в Греції — небо затягнулось хмарами і віс вітер. Термометра не маю, але прохолода така, що Остап сьогодні ходить у блюзі, а й мені зовсім не гаряче в суконці з довгими рукавами. Сидячи тепер на балконі, подумала, що здалось би накинути на плечі шаль або светер — не даром же тут часто жінки продають домашньої роботи шалі! — Але сталося і чудо номер два: я пішла з Остапом до ювеліра, де мала відібрати собі перстінці — простенька гладка обручка з меандрами — одна мені, одна на дарунок для Ії. Мокі вже раніше купила такий перстинець собі, виторгувавши його за 12 дол. Мені він подобався і я вирішила піти її слідом. Але візита в ювеліра дала зовсім непередбачені наслідки. Я спробувала в нього кілька нашійників і — мабуть здивувавши своєю рішучістю Остапа — раптом вирішила, що фактично варто золотий нашійник собі тут купити — по перше — він мені давно потрібний, по-друге — в Америці така річ була б значно дорожча, по-третє: в час інфляції добре купувати золото. І от я — несподівано для себе самої — купила за 350 дол. нашійник, виторгувавши його так, що до цієї ціни ювелір включив ще три перстінчики з меандрами (Я побачила, що собі мусітиму залишити два — щоб носити їх з обручкою — тоді вони добре виглядають — но а один потребую на дарунок для Ії!) — Купном своїм я зраділа — але тепер уже наперед журюся, чи не матиму якогось клопоту із митом на кордоні. Я, очевидно, не мала стільки готівки, зокрема тому, що їдемо ще на пару днів до Суніон і що і на дорогу до Америки треба залишити бодай сотню долярів на лімузину, таксі, і дрібні видатки. Отже взяла я це золото на карту VISA — купець волів був готівку, бо за кредит VISA він мусить втратити 7% — але мені і це вдалося виторгувати (хотів був додати 7% до ціни, коли я сказала, що платитиму VISA-ою!)

Остап після закупів і проходу (тим разом ходили оглянути стадіон та гарну дільницю між парком і вулицею амбасад — включно із советською!) пішов до музею Бенакі, а я тимчасом повернулася додому.

Сьогодні знову дістали листа від Максима. Закінчив уже і віддав Грабовичеві свою працю про Підмогильного. В літній гарвардській школі є 60 студентів. Крім Максима, проктором є ще й Оля Андрієвська. Почав читати Плюща — Карнавал історії — дуже йому видно подобається. Каже: “яка колосальна різниця між живим Плющем і завмерлим Морозом”. — Не знайшов собі Мороз багато прихильників серед ліберальної нашої молоді. Його дуже ортодоксальний націоналізм занадто нагадує нашим молодим фашизм. Але Мороз ще себе не зовсім виявив. Побачимо, може наші молоді помиляються.

23:00. Сензація: падає дощ! Справжній дощ, що зливає вулиці Атен, змиває акумульований тижнями пил, прочищує занечищене автовидами газами повітря! Температура значно понизилася. Ходили з Ренею і Христею на чайок і кавуна, мусіли навіть одягнути жакети. Тепер в кімнаті прохолода. Дерев'яну венецьку завісу опустили зовсім, хто зна, чи вночі не доведеться замикати двері зовсім. В кожному разі спатимемо сьогодні — Остап у піжамі, я в сорочці, і крім простирадла, витягнула я вже із шафи теж покривало. Приємна зміна. Але маю надію, що коли поїдемо до Суніон буде сонячно і тепло.

7 липня 1979, субота. Атени.

9:00. Після дощу стало свіжіше — спалося дуже добре. Ранішній гуркіт і сонце розбудили мене і я вже ходила снідати, коли Остап ще спав. (Хотіла поснідати якнайраніш, щоб кава трохи зрушила мені шлунок, бо так як перші два тижні тут мене трішки чистило, так тепер останній тиждень маю чомусь обструкцію, хоч кавуна їм мало не кожного дня...) Небо без хмар і надворі тепло, але ще не припікає.

Деталь: Написи: на сусідньому готелі: ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ (тобто: Олександр Великий); на будинку напроти: рекляма на горілку: “απο...ταμπελα μας στην καβα φας ΚΑΜΠΑΣ ΑΠΟ ΤΟ 1882 ΙΜΗΤΤΟΣ (Останнє слово: назва гори Імітос=Hymettus).

В готелі Олександр Великий два дні тому були якісь збори. Ми вгадували, що це може бути. В Греції уряд Караманліса має критичний час. У світі взагалі велика енергетична криза, а Греція тепер стала членом Європейської Спільноти і зобов'язана впровадити деяку реорганізацію та всякі обмеження. У зв'язку із тим від двох днів тут страйкують банкові працівники і банки майже всі — замкнені. Я напів-жартом страшила своїх співтоваришів подорожі, що, мовляв, ану ж у цілій Греції проголосять тотальний страйк, так як це було колись у Франції? В цьому відношенні брак знання мови — дуже дошкульний. Є, правда, англійські газети, такі як Athens News, але, читаючи їх, маємо враження, що лаконічні вісті подані скупо і препаровані для туристів. У грецьких газетах — великі заголовки: не знаєш, чи справді щось поважне, чи якась брукова сензація? Передучора, коли їхали на пляж, бачили в порті Пірею воєнну флоту і я зажартувала собі, що це, мовляв, — турецька інвазія! У зв'язку з тим нагадалася мені книжка Гелени Влаху. Побачила вона одного дня на вулицях Атен танки і каже до чоловіка: Що це за танки? Чиї? — А він: Та чий ж ще? Наші! Грецькі! Так починалася тоді диктатура полковників...

На стінах деяких будинків розліплені відозви і повідомлення. Дуже мені цікаво було б їх прочитати. Не знаючи мови, турист тільки дуже поверховно може спостерігати зовнішні прояви місцевого життя.

Деталь: Чимало чоловіків носять на рукавах чорні опаски на знак жалоби, так як колись, пригадую, бачила дитиною в Галичині.

Атени мають три з половиною мільйона мешканців. (Ходячи по вулицях, можна мати враження, що всі ці мільйони в любую пору дня — на вулиці). Авт тут — тисячі і їздять вони так, що треба дивуватися, що немає трагічних випадків кожних пів години. Я й сама мало не попала під авто вже два рази.

21:00. Сьогодні вранці міським автобусом їздили з Ренею і Христею до Дафні. (Мокі поїхала провідати якихось знайомих греків на село). Дафні — нібито — монастир, хоч фактично жодного діючого монастиря ми там не бачили. Але є стара церква з 11 ст. з прекрасними мозаїками на стінах. В церкві немає вже престола, половина стін — гола, кілька фресків тут і там, що на них позначився дух часу — але мозаїки повні світлих кольорів — рожеве, зелене, синє на золотому тлі — і майже всі дуже добре збережені. Мозаїки зображують сцени з життя Христа і Богоматері, пророків, архангелів і святих. Над усім царює в куполі портрет Христа Пантократора, що суворим поглядом пронизує усіх, хто підніме до нього очі. З усіх бачених досі візантійських церков Дафні зробила на мене найбільше враження.

Після полуденка в ресторані Ідеал разом із дівчатами, ми вирішили сісти на атенську підземку на Омонії і поїхати подивитися, як виглядає остання зупинка — Кіфазія. Квитки на підземку купується при касі, а при виході на станціях ще один контроль — квитки треба віддати. Вагони метро чисті і досить порядні — ні одного графіті ніде не бачила. Метро виходить на поверхню зараз же після кількох станцій. Кіфазія — заможне передмістя з багатою зеленню (сосни, пальми, кактуси, розквітлі олеандри, клемми з червоними канами, якимись квітами подібними до роменів ітд. Тут стоять добре утримані у плеканих городах окремі вілли, при головній вулиці кілька елегантних крамниць, біля парку їздять фіякри... Але вулиці ще не зовсім викінчені і, здається, не всюди ще закладена каналізація.

Повернулись на вечерю до ASTY (маємо право з'їсти тут три вечері в заміну за те, що звільнило кімнату на три дні, виїжджаючи до Суніон), а після вечері пішли з дівчатами до Green Park-у на ревію. Замовили собі чотири кока-колі і заплатили за них 700 драхм! Ну, але ревія була досить добра, не те, що бачили колись у Запніон. Співи, танці, магичні штуки з ножами і шаблями, скечі і конференс. Шкода дуже, що ми нічого не розуміли. Була якась пародія на Гамлета (якась, здається, гра слів Шекспір — sex пір) і якась політична сатира, що в ній пару разів згадувалось прізвище прем'єра Караманліса. Якби так знали грецьку мову, могли були багато довідатися про настрої населення і внутрішню грецьку політику. Публіка вдячно реагувала на сатиру — доказ, що в аудиторії були

поголовно греки, а не туристи. Нажаль, стало настільки холодно, що нам було неприємно сидіти без светрів на відкритому повітрі, отже ми тількищо повернулися до готелю, не чекаючи кінця програми. — Тепер саме північ — ідемо спати.

8 липня 1979, неділя. Атени.

Дівчата — Реня і Христя (Моки ще нема) — ходили вранці до церкви, а ми з Остапом пішли ще раз до Археологічного музею. Багатство цього музею — імпонуюче. І подумати тільки, що все це до однієї теми, що все це — грецька культура! Деякі музеї в Америці теж дуже багаті, але тоді коли, напр. Метрополітальний музей в Нью Йорку пробує охопити мистецтво всіх країн і всіх епох — тут концентрація на одній країні і на давніх епохах — від, скажімо, двох тисяч років перед Христом до перших століть нашої ери. Неможливо всього абсорбувати: болять не лиш ноги, але й шия після кількох годин! Сьогодні я переконалася, що моє перше захоплення Позейдоном не було тільки хвилиною екзальтацією. Статуя справді прекрасна! Жодна з тих копій, що їх я торгувала, не віддає краси оригіналу! Ходила я до музейної крамниці, де можна замовити мистецькі відливи і знайшла в каталозі, що відлив мого Позейдона, тобто точна копія оригіналу, мав би около 2 метри висоти, важив би 120 kg. і коштував би 43,800 грецьких драхм!

Повернувшись з музею, я подорозі купила собі “тіропіта” — гарячий пиріг в якомусь чи то французькому чи струдлевому тісті із сиром фета всередині — дуже мені це смакувало і коштувало всього 15 драхм. До того я з’їла два персики. Остап не дався намовити на такий простий полуденок і пішов до готелевої кафетерії на чай і булку із сиром.

Сьогодні купили *Süddeutsche Zeitung*. Є фото Мороза, з жінкою і сином на летовищі в Нью Йорку. Ну, слава Богу! Добре, що їх нарешті випустили. Софійка Геврик розповідала, що Раїса Мороз — дуже гарна людина. Буде набуток для нашої еміграції. Крім того, може вона матиме позитивний вплив і на свого чоловіка.

9 липня 1979, понеділок. Суніон. Green Coast Bungalows.

Добралися сюди опівдні пролетарським автобусом набитим людьми, що виїхав з Атен в 11-ій, а прибув сюди перед 2-ою. Сопів, теліпався по дорозі і часто зупинявся. Це не була кольоритна дорога понад морем через Вулягмені, а якась інша, якою ми досі не їздили. Подорозі була якась місцевість Лявріон — невеличке індустріяльне місто з металургійними, здається, заводами. В Атенах, туристичний поліцист, що його я пішла порадитися, властиво впевнитися, чи автобус, в якому ми вже сиділи, справді їде на Суніон і чи зупиняється біля Green Coast, порадив мені пересісти на інший, що його нібито остання зупинка мала бути Green Coast. Хоч ми кондуктора просили, щоб нас повідомив, коли буде Green Coast, то насправді ми самі з вікна побачили напис-назву нашого готелю при дорозі і щойно, коли наробили крику, шофер зупинив автобус — яких 500 м. далі. Ми мусіли з нашими торбами вертатися. На щастя, не брали з собою валіз. — Наш готель, не зважаючи на свою англомовну назву, — грецький і має повно грецьких

гостей. Положений він на узбіччі — поверхові будиночки, що в них у кожному по десять кімнат знизу, десять нагорі — всі з верандами, що мають вид на Егейське море. Морське побережжя скалисте і пляж нашого готелю теж. Дуже все це мальовниче. Будиночки, а їх тут кілька, бо готель має понад 100 кімнат, сполучені зі собою каменистими доріжками-сходами; довкола різноманітна рослинність, є тут місце забав для дітей, пінг-понг, ресторан з терасою і окремо на вищому поверсі — бар. Кімнати на два ліжка, з лазничкою (туш — але вперше в Греції — із завісою!) Гарно тут. Сьогодні відпочивали, опалюючись на камені, а потім перенеслись на дощану плятформу, бо там було вигідніше. Вода досить глибока і дно каменисте — зате дуже-дуже чиста — прозора, кожен камінчик видно. Але купіль для тих, хто не плаває добре — трохи трудна. Море не таке тут спокійне, як деінде. Хвилі розбиваються об берег і підходять навіть високо. Є на чому спинити око, але купіль була приємнішою у Вулягмені. Затем маємо шум моря, якого давно не чули.

10 липня 1979. Суніон, вівторок.

Ранок. Год.8:30. Сиджу на лежку на нашій веранді. Зправа росте набита шишками сосна (грецької “карликуватої” породи!) і вона заступає майже половину веранди та дає велику дозу “privacy”. Зліва вниз вид на пляж — з його на жовто помальованими дощаними плятформами, сходами, кабінками для переодягання. На пляжу теж різнокольорові крісла та парасолі. Збоку є тільки трішки піску — вся решта або гладкий цемент або природний камінь. Море сьогодні видається спокійніше, як вчора увечорі. Вsetаки хвилі голосно хлюпають об камінний високий берег. На овиді якесь гористе побережжя і не знаю, чи це виступ нашого ж таки суходолу (Аттики), чи може острів Макроніссос. Далеко на горизонті видно ще інші смуги гір — можливо, це острів Кеа... Ми тут ще не зовсім зорієнтовані — ніяк не можу усвідомити, де саме є ця святиня Позейдона, що до неї ми їздили раніше. На овиді ніде не видно такого горба. Вчора пробували трохи пройтися в бік від нашого готелю, але ходити незручно, бо дороги вузькі і кручені, два авта з трудом розминаються, а проходим часто немає де сховатися... Ми тут на “half board”, тобто маємо замовлене снідання і ще один харч — обід або вечерю. Вчора в нашому готелі обідали (досить смачно, хоч для Остапа може трохи за товсто), а вечеряли на проході в недалекому від нас ресторанчику. На свіжому повітрі мені дуже смакувала наша простенька перекуска: сири фета і гравера, грецька салата (помідори, оливки, цибуля), хліб, пиво і кавун. Остап ледве дав себе переконати, щоб не їсти ще одного повного обіду із м'ясом. Тим разом навіть і він замовив кавуна. Мабуть під моїм впливом, бо я страшенно захвалюю грецькі кавуни — вони мені тут найбільше смакують. Спалося добре — не лиш під простирадлом і накривалом, але і під вовняним коцом! Та ще й при зачинених дверях!

12:20. Знайшли святиню Позейдона! Зробили собі сьогодні після сніданку довгий прохід у протилежний бік. Яких три кілометри від нашого Green Coast є розгалуження доріг: одна з них веде до Атен — дорогою понад берег моря, друга — на гірку із святинею Позейдона. Внизу є знаний нам Aegean Hotel, що про нього ми думали, вибираючись до Суніон. Між іншим, цей готель положений у тихому заливі і має широкий рівний пісковий пляж. Але

сам готель значно менше кольоритний, як наші Bungalows. Зрештою, ми не мали вибору.

19:00. Реня, Христя і Мокі приїхали сьогодні опівдні нас відвідати. Встигли ми пообідати в нашому ресторані, аж тут гульк: пустився дощ. За пів години, одначе, прояснилось і ми з дівчатами просиділи — Реня з нами на дощаній плятформі, Христя з Мокі романтично на скалах — у сонці. День був дуже гарний, але після дощу в морі появились медузи — і у висліді ніхто не купався. Дуже мені жаль, бо дівчата — добрі пливачки і їм глибша вода не була б перешкодою, як мені. Мокі повернулася до Атен раніше, а Христя з Ренею тількищо пішли до автобусу. Ми їх намовляли, щоб вони дві залишилися на ніч і переспалися разом на одному ліжку, а ми з Остапом на другому, але вони на незаплянований нічліг не були приготовані і не хотіли залишатися.

В минулу неділю пополудні хотіли піти попрощатися з Акрополем. Але коли ми вже “видряпалися” під браму, виявилось, що в неділю замикають о 16:30, отже ми запізнилися. Не знаю, чи повернувшись до Атен у четвер, матимемо ще змогу туди піти. А хотіла б. Напевно вже ніколи в житті вдруге тут не будемо.

В неділю увечері з Ренею і Христею пішли — за їхнім проводом — до таверни Roof Garden, на Пляку, під Акрополь. На даху двоповерхового будинку (старого, занедбаного і брудного à la mode grecque!) під звисаючими рослинами — столики і крісла та бузукі оркестра із кількома співаками, що забавляли публіку якимись грецькими шлягерами. Все це з великою дозою простоти і безпосередности. Співаки були вдягнуті в робочі T-shirts та джінси або звичайні штани, виглядали як пролетарі. Виявилось, що і програма була “пролетарська”. Поки співали по грецьки, ми не розуміли тексту — передавалася тільки атмосфера, настрої. Зрештою дуже приємний. Але коли заспівали якусь пісню по італійському і ми почули слова про “бандера росса” — подумали собі, що це, мабуть, щось про-комуністичне. Дівчата, які на другий вечір ходили туди знову, підтвердили факт, що провідник групи музикантів — комуністам прихильний і навіть запевняв їх у розмові, що грецький комунізм буде інший, не московського і не китайського зразка. Я в цьому Roof Garden випила багато вина і дівчата мене натягали, що я, мовляв, собі “випила”!

11 липня 1979, середа. Суніон.

7:30. Вчора після смачної вечері з вином (Santa Laura), я на годинку здрімнулася, але потім ще таки встала, бо дуже вже був романтичний вечір — місяць у повні стелив на морі срібlistу дорогу і ми з Остапом просиділи на найвищій терасі нашого готелю біля бару, де грала різнонаціональна музика з “ніколодеону”, аж до 1-ої години ночі, попиваючи Метакса і грецьку каву. З’явилося у нашому готелі якесь нове молоде німецьке товариство — ми з ніким тут жодних зв’язків не маємо і з ніким не розмовляли, але вчора чула я, як дівчина з німецької групи розмовляла з якимсь старшим паном по англійському: ось так до місяця: розмова про життя, смерть, і щастя. Простими словами, без високої філософії.

Така собі буденна розмова між малознайомими людьми, але яка в ній глибока суть!

Тут багато сосон. Вчора від Христі довідалась я цікаву деталь (ботаніка завжди була для мене terra incognita, тому прості інформації з природознавства часом бувають для мене цілою ревеляцією!) Шишки на соснах, мовляв, потребують три роки для дозрівання. Перший рік — вони ще свіжі, зеленкаво-жовті, замкнені. В другому році вони відкриваються для запилення. І щойно на третій рік насіння дозріває і випадає з брунатних відкритих шишок. На дереві, що росте біля нашого ганку, всі ці три періоди документально ілюстровані. Прекрасне повітря довкола нас і в цьому вирішальну роль грає не лиш море, але й ці сосни. Крім сосон, на плеканих “терасах” між доріжками нашого готелю ростуть ще якісь квіти, що їх назви не знаю, а теж кілька родів кактусів, якась рослина, що пнеться по землі замість трави, ітд. Тут не так сухо, як було в Атенах — першої ночі я навіть відчула, що мене “ломить у костях” від вологости, але Остап каже, що він цього не відчуває, а його ревматизм є добрим для цього мірилом. Доказом, що тут у повітрі є більша вологість є не лиш факт, що мокрі речі після прання довго сохнуть, але і комарі (а може навіть один тільки комар!) що з ним ми уночі мали потіху — і накривалися з головою простиралом, щоб заховатися від нього!

19:30. Вранці після сніданку зробили довшу мандрівку дорогою у бік протилежний від “Позейдона”. Думали, що там буде якесь містечко. Фактично, містечка не знайшли, хоч пройшли кілька кілометрів. Є різні вілли, два кемпінги, дві таверни, і одна харчева крамниця, що в ній можна купити вино, свіжо печений хліб, яйця, йогурт і ще дещо. Цікаво, що ніде не зустріли якогось осередку, якогось торгового центру. Вилазили навіть на невеличкий горб, що з нього видно здаля і святиню Позейдона. Повернулись до нашого Green Coast порядно втомлені, але задоволені довгим проходом. Ходити дорогою, правда, незручно: за кожен раз, що наїздить авто треба майже притискатись до муру, бо дороги вузькі, багато небезпечних закрутів і двом автам розминутися трудно. Але повітря запашне, свіже, чомусь нагадує мені альпійське, хоч це ж не так аж високо понад поземом моря? І тиха сільська відпружуюча атмосфера. — Обідали в нашому ж таки готелю — вполудне їли загальне “menu”(без вибору, заплачене вже з кімнатою), зараз увечері їстимемо à la carte. Пополудне провели, лежачи на сонці (Остап передтим ще трохи переспався в кімнаті, щоб відпочити від проходу). Не купалися. Спершу тому, що здавалося, у морі знову були якісь медузи, пізніше просто тому, що вже трішки похолодніло і не хотілося лізти у воду. Завтра вранці вже їдемо до Атен і мабуть (не мабуть, а зовсім певно) не буде вже нагоди до купелі. Але сонячна купіль була приємна. Кінчаться вже наші вакації. Ще один день в Атенах, може ще якісь закупи дарунків в останній хвилині, може ще останні відвідини Акрополя, якщо вдасться, і прощальна вечеря в ресторані Ідеал, на яку нас запросили наші дівчата (— хочуть зрванжуватися за те, що ми пару разів їм фондували обіди), а тоді остання ніч у гамірливому ASTY і в п’ятницю ранком відліт додому — далека дорога через Женеву, а потім Нью Йорк — аж до Філядельфії. Маємо надію, що не скомплікує нам повороту заповіджений упадок SKYLAB, що має впасти в атмосферу десь сьогодні-завтра. Якщо це станеться у п’ятницю, то є можливість, що літунські польоти будуть стримані. Не знаємо, що діється в світі, бо

кілька днів взагалі не бачили газет, а радіо не чули вже точно місяць. Через те, що не знаємо грецької мови, не можемо розшифрувати місцевої преси. А шкода!

13 липня 1979, п'ятниця. Атени.

Вже на летовищі. Здали багаж і чекаємо на літак до Женеви. Остап встиг уже зробити маленьке “goof” — купив три пляшки МЕТАХА у звичайній крамниці на летовищі, тобто заплатив непотрібно високу ціну (Повинен був купити в т.зв. Duty free shop). Трудно. Пропало.

Вчора, приїхавши вполудне із Суніон, встигли ще піти востаннє на Акрополіс, попрощатись із Партеноном. Потім на Пляка купили ще одну тарілку (копія з геометричного періоду) — може на дарунок для Люди і Остап купив собі скульптуру бика, за якою шукав ще від Дельфі. Вечерю фундували нам дівчата, а я до вечері замовила дві пляшки вина Santa Helena. Вино було знамените і допомогло заснути. Все таки надранком уже десь в 5й годині нашої славної Гомонії не дав мені спати.

Ще кілька помічених тут деталей: в крамницях авт часто зустрічається реклама на FIAT POLSKI. Один раз бачила грецькими літерами рекламу на Волгу і Москвича. — Hot dog à la mode grecque: подовгаста булочка застромлюється на довгий круглий металевий “патик” — що є крім того гарячий — він робить у середині булочки круглу дірку. В цю дірку наливають спершу ложкою помідорового соку, в якому гріються ковбаски, а тоді встромлюють і саму ковбаску.

13 липня. Женева, місцевого часу 13:35.

Прилетіли з Атен і маємо двогодинну передишку перед літаком до Нью Йорку. Я десь у Суніон застудилася і мене розбирає катар. Це робить подорож — і без того довгу і томлячу — ще трохи неприємною. Летовище в Женеві віддзеркалює багатство, добробут, і упорядкованість Швейцарії. Надворі дуже хмарно. Гори ледь-ледь видно. Погана погода для льоту.

15 липня 1979. Філядельфія.

Вчора пізно увечері добились нарешті додому. Подорож була довга і втомлююча, тим більше, що я простуджена. Застали страхітливо вогку погоду — туман стояв, хоч ножем ріж. Сьогодні теж. Душно. Парно. В сухій Греції ми вже від вогкості відвикли. В хаті все гаразд. Всі здорові. Ія добре припилувала нам хату й авто. А в сусідстві таки були якісь вломи, крадежі. Маємо щастя. Навіть траву Ія покосила перед від'їздом до Марка. Говорили вже з обома хлопцями телефоном. Все добре.

Реасумуючи нашу грецьку подорож: вдалася вона нам надсподівано добре. Не були це вакації в повному комфорті й відпочинку, але були надзвичайно цікаві, повні драматичних

моментів і пригод, багаті різноманітною програмою, з величезним пізнавальним досвідом. Товариства кращого не могли б ми собі підшукати, навіть якби пробували були вибирати осіб з нашого ближчого круга знайомих. Нове близьке знайомство з нашими співтоваришами подорожі — це теж один із дивідендів нашої грецької ескапади. За всі 31 днів нашої подорожі не було ні одного випадку якогось персонального непорозуміння між нами, якихось квасів, суперечок, інтриг. Перед виїздом я чула думку від молодшої знайомої Ракочих, що, мовляв, Мотря і Ярема — не дуже цікаві в товаристві. Думаю, що ці знайомі мали передусім на думці їхню маломовність, стриманість, флегму. В подорожі, та ще й для таких людей, як ми, що самі потребуємо досить простору для власної “privacy” — ці прикмети показали позитивними. Ніхто нам надто не нав’язувався, не абсорбував собою і нам із тим було добре.

Неділя, 22 липня 1979.

Минув тиждень, відколи ми вже вдома. Навал роботи в бібліотеці + моя простуда + перестановка з вакаційного режиму на робочу рутину + jet lag і післявакаційна втома + гаряч і дуже вогка погода викликали в мене таке вичерпання, що я кожного дня, повернувшись із праці, пообідавши і помивши посуд, ішла до ліжка вже о 8 год. вечора і... спала до ранку. З ніким не зустрічалася (крім тих, кого бачила підчас дня), до нікого не телефонувала. Але цей тиждень зробив своє і я поволі повертаюся до звичайної рутини. Вчора вже добре напрацювалася на господарстві та — вперше — їздила автoм на закупи. (Перші закупи харчів минулого тижня після приїзду я зробила в Коженювського-Пазуняка, тобто з доставою додому!) — В п’ятницю вже відібрала і зразу упорядкувала фотографії із наших грецьких вакацій — дві з половиною сотні штук — коштом понад сто доларів!

Повернувшись, застали велику й багату пошту. Шевельов написав мені листа з критичним осудом моїх “Дилеми” та “Американського триптиха” — “Сучасність їх не друкуватиме. Ну, що ж. Жаль і прикро. Але я рада, що він, нарешті, здобувся на відвагу отверто написати. Це завдячую напевно інтервенції Ю. Стефаніка. Стефанік просив мене про матеріали для 8. збірника “Слова”. Я дала йому Дилему і Триптих, повідомивши рівночасно, що ці речі є вже в теці Сучасности і що я дала б їх до “Слова” лиш тоді, якщо Сучасність не друкуватиме. Отже Стефанік говорив про ці мої речі з Шевельовом і Шевельов обіцяв йому їх прочитати і справу приспішено вирішити. — Нові дні надрукували мій вибір перекладів із Ахматової. Пару днів тому прийшла від World Literature Today відбитка моєї рецензії на книжечку Костюка “Окаянні роки”. — Ще одна приємна новина і несподіванка: в гасловій Енциклопедії Українознавства, в новому томі, який тількищо появився, є гасло не лиш про Остапа, але навіть і про мене! Трохи, може, незаслужене вирізнення — тим більше, що пропущено деяких осіб, які більше заслуговують на інформативну нотатку в енциклопедії (— чомусь, напр. немає Юрка Тарнавського!) — но, але кому не приємно, коли на нього хтось несподівано зверне увагу? Homo sum, humani nihil a me alienum puto!

25 липня 1979, середа.

16 липня цього року сповнилося 50 років від часу, коли Мама і Тато побралися. Ми з Остапом вирішили відзначити цю річницю датком 500 дол. на Гарвардський Український Інститут та проголошенням цього у Свободі. Мама й Тато не є громадські діячі, що їм можна з такої нагоди робити бенкет, багато приятелів вони не мають, отже і гостини на велику скалю робити не було варто, а взяти їх кудись до ресторану на обід чи до театру — не зробило б їм особливої приємності. Оголошення в газеті, ми сподівалися, спровокує деяких їхніх знайомих їм написати, зробить їм радісну несподіванку, а при тому буде добрим жестом для Гарварду. Вийшла з тим смішна заковика. Газета з нашим оголошенням прийшла в суботу. Тато звичайно приходив вполудне за Свободою — тим разом не прийшов. Прийшов аж у неділю. Газету взяв — і до вечора — нічирк. Не дзвонять, не приходять, не реагують. “Як у рот води набрали”, каже Остап. В понеділок ми вже були “вирішили”, що їм наш жест, мабуть, не подобався, що вони невдоволені. Але виявилось пізніше, що просто не помітили оголошення (хоч воно аж надто велике, як на свій зміст — і в дуже промітному місці на третій сторінці!) Щойно, коли сторонні люди почали їм телефонувати й гратулювати, звернули вони увагу на газету! І дуже зраділи та дякували нам. Я кажу Татові, що ми вже думали, що він незадоволений з нашого жесту, а він на те: “як не задоволений, то хіба тому, що тепер Мама каже: ну, а тепер і Тобі треба дати 500 дол. на Гарвард!” — Тато при всіх своїх слабостях і мінусах, має велике зрозуміння меценатства та дуже високо цінить Гарвард. Якби мав великі гроші — напевно міг би створити якийсь фонд при Гарварді. — Мушу ствердити, що вплинув частинно і на мене, бо саме Тато звернув мою увагу на книжку Пріцака про Гарвардські катедри. А ця книжка — хоч і не найкраще зредагована і має багато повторень і взагалі є збором Пріцакових виступів до однієї теми — це рідкісна візія майбутнього української науки і ролі, що її може відіграти наукова інституція поза межами України. Ця книжка мала на мене величезний вплив і здобула собі в моїй особі великого прихильника для гарвардської справи.

26 липня 1979, четвер.

Були вчора з Остапом на французькому фільмі “La sage aux folles” Давно вже так не сміялася! Комедія справді дотепна, та ще й із незвичайною оригінальною темою — місцями перетягнена, перешаржована, але для розваги і відпруження — дуже добре видовище. Тема, очевидно, *gisqué*, та ще із особливим дотепом та іронією *à la mode française*. “Подружжя” двох гомосексуалістів. Один з них має сина, і син цей раптом бажає одружитися з дівчиною, що її батько є секретарем товариства моральності чи чогось у тому роді. Візита батьків дівчини до “батьків” хлопця є серією всяких *quid pro quo*. У фільмі багато сатири на моральний естаблішмент, включно з релігією. Актори добре грають — хоч, очевидно, шаржують більше, як треба. Знаменитий і несподіваний початок, що дуже добре розгортає фабулу — друга половина фільму слабша, з непотрібним розтягненням, повторенням, перетягненнями. — Цікаво, як на такий фільм реагують

справжні гомосексуалісти? Не маю відваги запитатися, напр. Слона. Занадто вже ховзька тема!

21 серпня 1979, вівторок.

Видно по моїх записках, що я вже не на вакаціях. В Греції це був щоденник, а тепер це вже знову “місячник”! Не стає часу, сили, а часом і охоти на регулярні, систематичні записки.

З важливіших справ за минулий місяць:

Викінчила, перезіракувала і вислала вже Рубчаківі й Качуровському машинописи свого “Землетрусу”. Домовилася я з ними ще перед вакаціями, що пошлю збірку в половині серпня. Обіцяли критично переглянути. В останньому своєму листі Рубчак виявив радість, що я “не лиш читаю, але й перекладаю” Ельзе Ляскер-Шюллер. Він про неї, мовляв, писав колись навіть аспірантську роботу. Ляскер-Шюллер була в мене репрезентована всього трьома малими віршами. Лист Рубчака спровокував мене: я переклала ще дві поезії (Mein Kind і Frühling) і додала до колекції. Машинопис “Землетрусу” має 83 сторінки. Стільки ж приблизно вийде, мабуть, і друкованих сторін, якщо не більше. Друкувати, думаю, варто поряд: один вірш за одним, а тільки переклади відокремити додатковою титульною сторінкою. — Потерпаю, що скажуть мої два критики.

Стефанік у листі до Остапа написав про мої речі “Американський триптих” та “Дилему”: “Триптих таки дуже добрий, ціла історія поселення нашого в США, я не знаю, чого химерний Шевельов хоче від цієї поеми. Новеля слабша, але...непогана!” Пізніше, в іншому листі, вже до мене написав, що мова триптиху “дещо прозаїчно-галицька, але поема д.добра!” Якщо до цього додати, що “химерний Шевельов” у моєму “Триптиху” запримітив “інтерес до композиції та опанування її” — то це не так уже погано. Головний закид Шевельова, це “елементарність провідної ідеї”. І я розумію, що він хоче сказати, коли пише що “ідея цінності життя, ідея переваги демократії”... ”саме через те, що вони мало не загально-прийнятні, вони вимагали б у мистецькому творі більшої, сказати б, прихованості”. Щодо “загально-прийнятності” — я не згідна, навпаки, ці теми досить контроверсійні, та ще в нашому консервативному суспільстві. Але оця “прихованість”, що змушує читача наново “вилушувати їх (ідеї), наново відкривати їх” — це мистецький ідеал, що його мені не вдалося досягнути. Розумію осуд Шевельова — він зовсім не здається мені химерним. Він тільки ставить суворі вимоги, може занадто суворі. І чи ставить він такі ж високі вимоги до інших авторів, що друкуються тепер у “Сучасності”? Навряд. Вже за його редагування були там друковані деякі зовсім слабкі речі (напр. Гуменної, Любович) — але, можливо, що в цих випадках входили в гру ще інші якісь критерії.

В бібліотеці тепер вакаційний час, а це значить, що замість трьох бібліотекарів для “публічної служби” є тільки двоє, бо хтось один — на вакаціях. Сьогодні я й взагалі була

сама, бо Ron Day взяв собі вільний день. Не зважаючи на ці вакаційні комплікації, я встигла вже підготувати і викінчити виставку радянського права. Чотири столи-габльотки законодавства, періодики і монографій, дві габльотки в стіні для дисидентської літератури та окремо два столи на другому поверсі для радянських монографій про американське право. Виставки, на мою думку, повинні бути едукативними, і моя виставка теж подумана, як свого роду лекція. Ілюстровані правничі матеріали схемами, мапами, судовими сценами та кольоровими поштівками з Москви і Києва. Коментарі вибрала з кількох цікавих джерел — сама при тій нагоді дечого навчилася. В дисидентській літературі надмірна може перевага українського елемента (не лиш Плющ, Григоренко, Мороз, Фермент в Україні, але навіть і Каменецький — Націоналізм і людські права та Борис Левицький про секретну поліцію!) Для габльоток нагорі про американське право використала я свою друковану в Int. Journal of Law Libraries анотовану бібліографію. Добре, що позбулася цього завдання — матиму спокій з виставками на цілий рік.

14 серпня мала я несподіваного гостя. Сиджу в своєму бюро, заваленому матеріалами для виставки. Дзвонять мені знизу: “Клієнт, гість з ССРСР, хотів би матеріалів про міжнародне право”. Кажу: прошу прислати його до мого бюро, нагору. Приходить відносно молодий чоловік, середнього росту, говорить стримано, але відносно поправно англійською мовою. Моє перше враження було, що це, мабуть, якийсь новоприбулий жид-емігрант. Але з розмови виявляється — ні. Це справді гість з ССРСР, член групи радянських науковців. Ну, це мені не вперше. В нас були вже і Хальфіна, і Нікіфоров з Москви. Але от виявляється: мій гість — професор права київського університету. Говорите по українському? — питаю, переходячи на українську мову. “Звичайно ж”, каже мені. Це Володимир Григорович Буткевич. Прізвище чомусь мені трохи знайоме: веду я його до каталогу, щоб перевірити, чи не маємо якихось його праць. І, очевидно, є. Ще навіть не каталогована, зовсім нова книжка “Советское право и международный договор”, видання “Вищої школи” в Києві. Моя стратегія купувати якомога більше книжок, що їх авторами є українці — дає несподівано приємну дивіденду. Я рада, що нарешті і нашим дають змогу вирватись за кордон. І мені зовсім не головне, яка в нього політична ідеологія. Хочеться тільки, щоб це був серйозний науковець, а не якийсь запрограмований пропагандист. — Буткевич має бути тут до кінця місяця. Він живе в International House. Вже два тижні у Філядельфії, але хворів і провів тиждень у лічниці. Казав, що нерадо їхав за кордон. “От мама моя любить подорожувати, а я не дуже.” (Мати в нього — Касіяненко, дослідниця рака, буває на міжнародних медичних з’їздах). Жонатий, скучає за домом. Нарікав на їжу. Перший день провів пару годин у бібліотеці, а потім приходив ще пару разів. Дала йому з десяток дуплікатів з міжнародного права, а теж власну книжечку “Хвалю ілюзію та “Ярошинську”. Показала йому теж “Карнавал історії”, що його саме читаю. “Чи відоме вам це прізвище?” — питаюся, вказуючи на заголовну сторінку Плющевої книжки. “Так. Чув.” Нічого більше. Sapienti sat. Бачив, що підготувала радянську виставку і не міг не помітити товстих томів “Архіпелагу Гулагу” та портрету Солженіцина. — Між іншим, в моїй дисидентській габльотці аж два “Плющики” — book jacket з англійського видання “Карнавалу” та гарний кольоровий портрет на французькому виданні.

28 серпня 1979, понеділок.

В четвер увечері приїхав Максим і наше життя зразу набрало іншого темпа. Суботу й неділю провели над океаном, у Wildwood Crest. Без труду знайшли нічліг у Lantern Lane, погода — на диво, була сонячна й тепла, а дощ випав уночі, нікому не зіпсувавши дня. (Літо цього року вогке й дощеве і рідко бувають соняшні вікенди). Обідали двічі морськими стравами у вайлдвудських ресторанах. Відпочивали. Загоряли. І, маючи доброго молодого шофера, не мусіли журитися дорогою.

Зустріла я на пляжі пані Лощенко, маму Нелі Винярської. Очевидно, не я її, а вона мене пізнала. Вона живе з Винярськими в Клівленді. Нелі з Сергієм на Флориду не переїхали, як я було вже думала. Він працює на державній посаді ветеринарем, вона — вдома: малює, займається громадською роботою в Союзі Українок. (Видали, між іншим, якусь куховарську книжку англійською мовою, обіцяла прислати). Найстарший син, Андрій, закінчив pre-med і пішов до війська, де й залишився. Середній Юрко закінчив інженерію, тепер робить Master degree, і працює. Наймолодший Данилко ще живе вдома, але вже почав теж студії.

Сьогодні — звичайний робочий день. Але, прийшовши з праці й пообідавши, ми — на пропозицію Максима — вирішили піти до кіна. Бачили фільм Вуді Елена “Мангеттен” — софістикована нью-йоркська комедія жидівського інтелектуального milieu à la “New Yorker”. Оригінальний, інтелігентний фільм, з прегарними чорно-білими кадрами міста Нью Йорку. Ми на “Мангеттен” вибиралися вже були йти раніше — я навіть їздила тиждень тому до Дженкінтавн подивитись, яка дорога до кіна “Hiway”. Але я на пробу їздила вдень, а до кіна треба їхати увечорі, а потемки я погано бачу і не люблю поночі їхати автотом. Максим хотів зробити нам прислугу і приємність (бо сам він уже раз бачив Manhattan). Він з Татом у дуже добрій комітиві — часом навіть моїм коштом. Одне слово: солідарний фронт мужеськості! Але нехай! Тішуся — адже ці мости між Татом і синами будовані моїми ж власними руками — це діло багатьох, багатьох літ! Остап, правда, коли чує за собою молоду силу, любить часом ставати “male chauvinist pig” — ну, але він — дитина свого часу і свого міліє — на це нема ради. Зрештою — це дрібниця.

5 вересня 1979, середа.

Довгий вікенд Дня Праці провели над океаном з Максимом. Там теж 3 вересня “відсвяткували” Максимові 24 уродини добрим обідом у Ugies, напередодні повороту до Філядельфії. Я довідалась, що Оріон десь дістав повний комплет Білодідового Словника і запропонувала Максимові купити його на дарунок. (Цюп за кожен раз, що приїде додому, зідхає до нашого Словника, мовляв, а чи не могли б Ви мені його подарувати? — Ну, нашого власного Словника з хати позбутись не можемо — він у нас у постійному вживанні, але фактично добре, щоб у Максима він був теж.) Наш докторант дуже зрадів і ми за не цілу сотню долярів стали власниками другого комплету 9-ти томів. Ще, очевидно, треба буде докупити останні чи останній том, але це вже не буде трудно. (Щоб лиш

вийшов!) А от перших томів уже дістати не можна навіть в Едмонтоні. Приємно мати сина, що вміє оцінити такий саме дарунок — не багато в його генерації молодих людей вибрали б собі на подарунок Словник української мови!

Помешкання мали ми з Людою і Zenком в Artemis, у Нікоровичів. Колись, коли діти були малі, нас з Zenком і Людою багато чого в'язало — Zenко — клясичний приклад ідеального пластового виховника-скаутмастра. Він любить хлопців, і вмів з ентузіазмом віддати молоді багато своєї енергії, свого труду, зацікавити її театром, прогульками, таборуванням. Обоє вони з Людою багато посвятили дітям, і то не лиш власним, але й чужим. Їхнє зацікавлення виховними справами, щоправда, вивітрило зовсім, як лиш власні їх діти доросли — доказ, що в центрі цього зацікавлення були егоїстичні мотиви, але чи ж не більшість людських починань має того рода суб'єктивні спонуки? Тепер, одначе, наша “комітива” з Людою і Zenком не така, як раніше. Спільних зацікавлень у нас обмаль, а їхні інтелектуальні горизонти дуже обмежені. В мене завжди було досить живе зацікавлення різними людьми — часом прості селяни чи робітники бувають незвичайно цікавими об'єктами обсервації — але втрачати години часу на нецікаві розмови чи злосливі сплетні про інших людей, чи сперечатися на примітивному рівні про еміграційну політику — мені не хочеться. Волю читати чи слухати музику. Можливо, я з віком стаю менше толерантною до Людиних намагань накидати другим свою думку. (Вона тепер частіше вдається в дидактику, сама цього, очевидно, не помічає, але дуже “авторитетно” повчає мене, що таке дружба, або як треба виховувати діти — пригадую собі ще з минулих літ, як вона картала мене, мовляв, треба виховувати дітей так, щоб вони були “такі, як всі”, щоб не вважали себе якимись “понадпересічними” —). Обурилась на мене за те, що я відмовилася підтримати грішми видання книжечки для дітей Ганни Черінь, що її вона зі своїми союзницями видає. Мовляв, що люди скажуть, що мене нема між жертводавцями? Я їй вияснила, що мені зовсім не залежить на тому, “що люди скажуть”, що я маю право підтримувати фінансово речі, що їх вважаю важнішими, що дитяча книжечка Черінь напевно знайде сотні інших спозорів і без мене, а от видавничі проекти Слова, Нью Йоркської групи ітп. мають менше громадської підтримки і там мої гроші більше потрібні. Мовляв, я не відмовляю їй права пропонувати ближчу їй справу, але резервую своє право вибору. Наприклад, я дуже ціню акцію молоді купувати спортовий стадіон для Тризуба і думаю, що це непогана ідея, але грішми цієї акції не підтримаю — бо думаю, що для мене важніше дати ці гроші напр. на Гарвард. Люда зачепила мене, мовляв, я на Гарвард даю, тому, що Максим пов'язаний з Гарвардом. Це мене образило: ми давали на Гарвард ще тоді, коли і не заносилося на те, що Максим там студіюватиме і наші хлопці обидва були у літній школі Гарварду ще тоді, коли за це треба було заплатити по півтори тисячі доларів без всяких стипендій... Ну, що ж. Люда дивиться на життя крізь вузькі рамці особистих інтересів і думає, що так само думають і всі інші люди.

8 вересня 1979, субота.

Вчора прийшли летунською поштою з Аргентини два перші примірники “Камінних ступенів”. Велика несподіванка: книжка має присвяту: “Дружині Марті, що стала

приятелем і колегою”. Кажу Остапові: “На таку присвяту варто було заждати двадцять років”. Я зворушена. Тішуся не лиш самим фактом присвяти, але і її змістом і стилем. Він багато говорить. Було б менше приємно, якби присвята була у формі якоїсь банальної красної фрази.

Сьогодні на сходинах “Чортополохів” я мала гутірку про мемуари Плюща. Повідомили мене десь не цілих два тижні тому, мовляв, мені найлегше щось підготовити і намовляли мене, щоб я щось сказала про свою подорож до Греції. Але кому цікаво слухати травелогів? Хіба тим, що самі там уже були, або туди вибираються. Тимчасом я недавно із великим вдовolenням прочитала “History’s Carnival” і повна збільшеної поваги та інтересу до автора. Тепер серед наших людей почалася справжня дурійка з Морозом: всі розмови крутяться довкола нього. Мороз своїми виступами проти Гарварду, ЗУАДКу, УНСоюзу, Пласту зразив собі чимало людей — виглядає, якби він спеціально хотів віддячитись поганим за добре, зокрема тим, що причинилися до його визволення та тим, хто давав йому матеріальну поміч. Написав він відкритого листа і проти Уляни Мазуркевич з “Комітету Мороза”, а з власною жінкою, кажуть, навіть разом при столі сидіти не хоче. Люди хвилюються, сперечаються, тим більше, що Мороз пристав до табору Визвольного Фронту, бо бандерівці йому ідеологічно найближчі. В газетах полеміка. Свобода помістила репортаж голови УНСоюзу Флиса про перші дні з Морозом та про те, як він перейшов під опіку бандерівського табору. Надрукувала теж “Свобода” з магнітофонного запису промову Мороза в Елленвіл, на сумівській оселі, де він нападає на різні установи і осуджує і Плюща і Григоренка. До цієї промови Свобода дала відважну — бо першу того тону — редакційну статтю, зайнявши становище до цієї промови Мороза, і на цьому стало: Свобода про Мороза тепер майже не пише взагалі. Зате інші газети, зокрема ж демократичні “Українські вісті” (тепер в Дітройті) та “Українське життя” з Шікаго. У “Вістях” появилася пару тижнів тому знаменита стаття М. Воскобійника, що була відповіддю на домагання Мороза, щоб, мовляв, УРДП відреклася Леоніда Плюща, etc. Воскобійник поставив справи у відповідну перспективу: мовляв, і Григоренко і Плющ і Мороз репрезентують певну думку і сферу України і не траба нікого із них відрікатися. Живемо у плюралістичному суспільстві і можемо і повинні толерувати різні думки і погляди. Мені подобалося те, що він не дав себе спровокувати, не станув до полеміки з Морозом, не почав його атакувати, а просто провчив, що таке демократія. Маю надію, що Воскобійникова стаття трохи людей опам’ятає: вже бачу навіть Гайвас написав в “Америці” статтю у примирливішому тоні, мовляв, треба толерувати всіх дисидентів і не доводити до розбиття громади.

І от у такому кліматі, де стільки уваги присвячується Морозові — за і проти — я вирішила зробити гутірку на тему нової книжки Плюща. Це був неабиякий для мене “challenge” — бо мала всього пару днів, щоб цю рецензію написати і ще навіть сьогодні вранці дописувала останню сторінку. Я вже — читаючи книгу Плюща — думала над тим, щоб про неї написати може до “Нашого життя”. Тепер гутірка примусила мене цю справу приспішити, але рецензія розрослась до таких розмірів і прибрала такого характеру, що її може треба буде післати до “Свободи”. Мушу додати ще пару речень (зокрема про відношення Плюща до релігії — така тема виринула в дискусії після моєї гутірки!) і

переписати на машинці, а тоді вислати до редакції. Добре, якби надрукувала саме “Свобода”. Треба громадську увагу відтягати від примітивної полеміки і спрямовувати на більш конструктивні рейки.

Сходи “Чортополохів” — сполучені з “вінкоплетинами” для Катрусі Оранської (що в суботу виходить заміж за Ромка Петика) — відбувалися в домі Максимовичів у Willow Grove. Я їздила туди сама автом — і це найдовша моя самотійна шоферська виправа дотепер. Щасливо заїхала, спершу трохи поблудивши, щасливо, ще за дня, повернулася!

17 вересня 1979, понеділок (в роботі).

Моя лектура після Плюща — чистий ескейпізм! — Зацікавила мене книжка “Full disclosure”, що її автором є відомий мені із сторін New York Times-у журналіст William Safire. Зацікавила мене тому, що я випадково, взявши цей “paperback” в руки в нашому Staff-room-і, побачила, що перший розділ книжки — має опис краєвидів Ялти! Зокрема взяло мене за серце місце, де автор пише про “Spanish broom” — жовтий квіт, що росте рясно на кримських узбіччях. — Це ж отой жовтогарячий дрок, що попав і в мій вірш “Прощання”. Зразу видно, що автор там був і справді. (Може навіть і 1974 року — тоді, коли і я там була! — бож Сафайр був “speech writer”-ом для Ніксона). — У всякому разі, книжку прочитала з великим інтересом. Інтелігентно написана — видно, що автор добре знає вашингтонське міліе й американську політику. Багато пізнавального фактажу — напр. процес як підготовляють президента до пресових конференцій, ітд. Нагадала я собі — зі смутком — як наш Осьмачка пробував у “Ротонді душолюбців” зобразити засідання Політбюро і як слабо і непереконаливо це в нього вийшло. А тут зразу видно, що автор знає середовище з власного досвіду.

Тепер читаю “Антологію української лірики”, зредаговану Зілинським. Прислали мені цю книжку для рецензії із World Literature Today, та ще й хочуть рецензію до 1 жовтня. Отже часу мало. Я не спеціаліст і не вважаю себе компетентною писати справжню критику на таку річ. Але якщо не напишу до визначеного терміну, то це мабуть означатиме, що ця як-не-як поважна публікація не матиме згадки й реклами у WLT. І тому хочу вив’язатись із зобов’язання. Мої рецензії — це рецензії бібліотекаря, а не критичні праці, але вони теж мають свою важливу функцію. Зрештою у WLT трапляються рецензії значно гірші від моїх, нажаль. Зокрема в українському відділі. Напр. “самого” Ярослава Рудницького, що вміє часом зовсім собі справу злегковажити. (Вистачить порівняти його рецензію на “Полтаву” Ізарського в WLT з моєю у Canadian Slavonic Papers!)

Написав мені листа Богдан Рубчак. З трепетом серця відкривала я цей лист: адже міг сказати, що збірка нікудишня і він не матиме часу й охоти її докладніше читати. Навпаки. Уже прочитав мій Землетрус — “зрівноваженість, спокій, глибока філософська думка” — каже. “Und das ist viel!” — сказав би Рільке! Переноситься на іншу адресу і просить ще трохи довшого терміну для докладного читання “з олівцем”.

Написав теж Шевельов! Хоче оригінали віршів Plath, щоб порівняти деякі місця моїх перекладів. І плянує таки надрукувати їх в “Сучасності” — Хоч він нічого про це не пише, я думаю, що йому може подобалось те, що я його засудом “Дилеми” й “Американського триптиха” не образилась, що не пробувала переконувати його, а просто перейшла над цією справою до порядку дня. Серед наших письменників-амбіціонерів це напевно явище не щоденного порядку. Нажаль. Як може редактор надати журналові власного обличчя, якщо не має права вибрати матеріал і відкинути? Навіть і помилитися, може, в оцінці? Якщо є якийсь справді вартісний літературний матеріал, а редактор не пізнався на ньому, то про це скаже колись історія літератури — адже таких прикладів є чимало. Саме тому і нелегко бути редактором серйозного літературного журналу. Добрим редактором, що не пропустить туди макулятури, але й не відкине якогось потенційного “шедедру”.

Дзвонила Марта Трофименко. Переноситься із Зоєю до Торонто, так, що не скоро побачимося. Славко досі у Варшаві. Справи з Зоєю ніби на дорозі до кращого. Нарікала на лікарів-психіатрів, що, мовляв, поганою методою пошкодили лікуванню Зої. Мені здається, що однією із важливіших їхніх проблем — почуття меншевартости свого суспільного статусу — Марта занадто багато виявляє симптомів типових для social climber-ів — і думаю, що таке її наставлення робить і її і дитину — нещасливими. Шкода: інтелігентні, гарні люди. І чому б їм не бути собою?

25 вересня 1979, вівторок (у роботі).

В неділю пізно увечері приїхав Марко. З ним разом приїхав і його партнер-фільмар Ronald Cutack (не знаю навіть чи це правильна форма написання його прізвища). Житимуть у нас якийсь час, працюючи над фільмом про українців у Філядельфії, що на нього Левко Рудницький отримав урядовий “grant”. Вікенд присвятила я підготовці до цього їхнього приїзду. В суботу пекла, в неділю спрятала-приготовляла їм кімнати. Це не була така проста справа, бо я вже на добре задомовилася була з моїми паперами в Марковій кімнаті. Ну й от, хлопці вже тут і хата повна гомону. Мушу ствердити, що я уже “переболіла”, мабуть, свою розлуку з синами, процес “weaning”, здається, довершений. Я вже опанувала свій первісний біль і свою тугу і тепер готова вже боронити не лиш права на їхню молоду самостійність, але і на свою власну!

30 вересня 1979, неділя.

Мала кілька днів неприємного фізичного напруження. Пов’язувала я це зі незвичною новою обстановкою, рухом у хаті, від якого вже встигли відвикнути, фізичною втомою від збільшених господарських обов’язків. Але сьогодні збудилася десь майже біля полудня і — як сказав би Тичина: “всі шляхи в крові”! Сама не знаю, що думати: період це, чи може кровотеча? Менструації в мене не було вже п’ять місяців і я думала, що тим разом менопауза почалася вже й насправді. Почуваюся не надто добре, хоч болісне напруження грудей, що звертало на себе увагу останніх кілька днів, уступило.

Минулого тижня встигла не лиш написати й вислати рецензію на “Лірику” Зілінського до WLT, але теж написати рецензію на бібліографію дисидентського самвидаву, що її зготовили Лібер і Мостович. Цю рецензію я повинна була написати вже дуже давно — книжку взяла ще на ПЕКУС-і 1978 року. Але пропозицію мою WLT відкинуло (— вони бібліографіями не надто зацікавлені) і справа відтягнулася, і лежала мені довго на совісті. Нарешті позбулася цього зобов’язання. Послала рецензію до Int Journal of Law Libraries, побачу чи надрукують. Спершу мала амбітну думку поспробувати, може, якийсь Law Review, або навіть Am. Journal of Comparative Law — але опам’яталася: за високі пороги і справа знову відтягнеться. Свобода надрукувала мою статтю “Мемуари Леоніда Плюща” — у трьох числах. Мала я вже навіть деякі відгуки.

Моя лектура тепер: Габріель Гарсія Маркез, в англійському перекладі: *One hundred years of solitude*. Колись давно Віра Вовк, на моє питання, що варто прочитати з південно-американської літератури, дуже цей твір рекомендувала. Нарешті я взялася за цю повість. Перші розділи “зачарували” мене своєю незвичною екзотикою, але після півтори сотні сторін книжка трохи втратила для мене свій чар і починає мене трохи нудити.

Понеділок, 15 жовтня 1979. Нью Йорк.

Приїхала з Остапом у суботу передполуднем прямо до NYPublic Library. Замовила собі цілу “гору” мікрофільмів, тим разом не лиш “Свободи”, але теж і “Діла”. Почала, очевидна річ, від “Діла” — ціле радісне відкриття! Заставила й Остапа прочитати щось із два “teels”. Знайшли до спілки пару нарисів “Тараса Кульчицького” з 1937 і 1938. Із Свободи встигла ідентифікувати тільки три-чотири статті. Марудна довга це робота — багато забирає часу. В суботу я могла бути в бібліотеці тільки до 3:30 — О 4-ій починався в Інституті вечір у честь Антоненка-Давидовича. Остап поїхав з бібліотеки вже раніше, бо мав ще засідання Президії “Слова”. Вечір випав гарно. Зійшлося надсподівано багато людей: сиділи чи стояли не лиш у фойє, але й на сходах! Напочатку говорив Остап (я трішки спізнилася і чула тільки кінець його вступного слова). Вечором провадив Зінкевич. Доповідь робив Костюк. Особисто виступала Світлична і дружина Плужника. Григоренка привіт читали з магнітофонного запису. Плюща, очевидно, не було. Уривки з творів читали Гірняк і Марта Гарасовська. Була ефектовна виставка автографів і фото Антоненка-Давидовича. Записували вечір на тасьму для передачі радіо на Україну. Привіти так і зверталися безпосередньо: “Дорогий Борисе Дмитровичу...” Було щось зворушливе в цій безпосередності. Подумати тільки, що старий 80-літній А-Д, самітній, майже сліпий, у далекому Києві сидітиме може біля радіо і почує... Приємно було побачити Костюків (була теж і Рая), Гірняка, що був у досить добрій ще формі, Лавріненка, що виглядає напрочуд молодо й елегантно. Івась обдарував мене цукорками. З Лясею я дуже тепло й сердечно привіталася й розмовляла, але наприкінці вечора таки передала їй свого дипломатично-сердечного листа про свою резигнацію із ред-колегії *Нашого Життя*. Я підрахувала, що я є членом редколегії вже повних 25 років і вирішила, що це добра нагода завершити такий заокруглений етап. Від пам’ятної сцени, коли Ляся істерикою зареагувала на мою конструктивну критику, я втратила охоту ангажуватись так глибоко в

плянування *Нашого життя*, як це було раніше. Я зрозуміла це, як своєрідну лекцію для себе: адже кожен редактор має свій стиль праці. Для деякого редколегія це лиш вивіска, фірма. Для іншого редактора — колегія співвідповідальна за журнал. Я, можливо, занадто поважно взяла свою роллю в журналі: хотіла всіми силами його поліпшити, зробити з нього універсальний загально-громадський місячник, адже писала навіть у цій справі отвертого листа до попередньої конвенції СУА. — Я не лиш активно сама писала до журналу — статті, рецензії, інтерв'ю — але збирала витинки з газет, щоб піддавати ідеї іншим співробітникам (Рубрики “Калейдоскоп”, “Для жінок, про жінок” — це мої ідеї), а теж хрестиківки, що їх більшість сама й уклала, анекдоти, тощо. Багато свого часу вклала я в журнал — боронила його публічно (лист до Кузика) і безпосередньо перед читачами, що мали більш відваги передавати критику мені, як редакторці. Деякі мої ідеї і досі залишились невикористаними, але багато чого таки й увійшло в журнал, хоч і не завжди в такій формі, як це мені хотілося.

В неділю вранці (Остап повернувся в суботу ввечері додому автом із д-ром Ключком), а я, за пляном, залишилася на кілька днів у Нью Йорку в п-ні Аделі Мірошниченко, щоб зустрітися з Лялею. Ляля приїхала на З’їзд Зальцбуржан, що саме в суботу відбувався на Союзівці, а я через вечір Антоненка-Давидовича вирішила зрезигнувати із З’їзду, а натомість взяти вакації, зустрітися з Лялею, а крім того, скориставшись гостинністю пані Аделі, відбути в Н.Й. редколегію та попрацювати трохи в NY Public Library. Отже в неділю вранці я приїхала від пані Аделі з Вудсайд нью йоркськими підземками й автобусами (збагачення досвіду — це для мене новинка!) на засідання Редколегії “Н.Ж.” Були крім мене й Лясі С. ще пані Рожанковська, Бурачинська й Барагура. Не прийшла ні Люба Волинець, ні Світляна Андрушків. (Зокрема жаль, що не було Світляни, бо я писала до неї напередодні про матеріали NY Public). Ляся взяла мене на бік перед засіданням. Мовляв, прочитавши мого листа (про резигнацію) цілу ніч не спала! І щоб я, мовляв, нічого про це на колегії не говорила. Я її запевнила, що до кінця року залишусь у колегії, що це не нагале імпульсивне рішення, а передумана децизія, що вийде на користь журналові. Засідання випало для мене дуже корисно. Присутність голови СУА Рожанковської дала мені змогу висловити в дискусії своє *ceteram senso*: що, мовляв, від головного й далекойдучого рішення Екзекутиви СУА про профіль журналу (“загально-громадський місячник” чи “бюлетень організації”?) залежить все: зміст журналу, співробітники його і читачі. Була навіть нагода нав’язати до справи музею (самі піднесли, не я) і я зробила заввагу в справі пріоритетів. (Мовляв, якби журналові присвячено стільки уваги, що музеєві, то справи виглядали б зовсім інакше). Бурачинська зробила висновок, що СУА не може собі дозволити рівночасно на два дарунки громаді: музей і загально-громадський журнал. В дискусії я мала теж нагоду з великим признанням висловитись про редакційну статтю Лясі, що з великим тактом і без персональних натяків нав’язала до “справи Мороза”. Стаття ця прикрашена ще й знаменитим віршем Франка “Якби ти знав, як много важить слово”. Така собі дидактична лекція блудному синові.... Мій комплімент зробив Лясі велику приємність. — Отже я із засідання вдоволена: моя принципова постава в справі характеру журналу буде дуже добрим підготовчим виясненням до моєї резигнації, а мої компліменти редакторці підкреслили тільки, що мій відхід не базується на персональних непорозуміннях. Добре, що все це сталося в присутності голови СУА. Щоб

там Ляся не думала, я сподіюсь, що це було моє останнє засідання редколегії — бо ж напевно цього року до грудня другого засідання вже не скличуть, а в наступному 1980 році моя резигнація ввійде в силу і я на цьому настоюватиму.

16 жовтня 1979, вівторок. Нью Йорк.

Після ред-колегії передучора я ще з Лясею пішла на “церковні вареники” під св. Юра (така собі парафіяльна нью-йоркська традиція), а потім оглянула дві виставки: Ярослава Стадника в домі Українського Визвольного Фронту та виставку дитячих малюнків в Українському Музею. Дім Визв. Фронту робить на мене завжди дуже неприємне враження — не тільки з уваги на ідеологію, що її він репрезентує, але теж з уваги на повний брак доброго смаку та ординарну остентаційність самого напису на будинку, що за нього просто соромно перед культурними чужинцями. Стадник — маляр такого типу, що навіть коли б мені подарували його картину, я не знаю, чи схотіла б я її в хаті повісити. Я — не знавець мистецтва, але коли вірити самій тільки інтуїції — то малюнки його здаються мені просто кічами. [Натомість в час редколегії я оглянула нову книжку Віри Вовк “Меандри” з репродукціями картин Зої Лісовської. Малюнки Лісовської такі, що з виставки — якби така була — трудно було б вийти, не купивши — навіть з позичені гроші — бодай одного. Книжка прекрасна і я сказала паням, що вона вартує ліпшого від мене рецензента — я запропонувала Бойчука — але якщо хтось інший не напише, то я таки подам інформативну замітку]. Дитяча виставка у музею — дуже цікава. Мала теж вперше нагоду побачити відео дитячої програми з Торонто “У тітки Квітки”, що її веде наша Чортополошка Зеня Хабурська. Габльотки народних строїв у музею дуже гарно й фахово показані, не зважаючи на мале приміщення, роблять враження великої простірности — краще, як у Бенакі в Атенах.

Гостюю в пані Аделі. Тут панує особлива атмосфера: на стінах фото й портрет не лиш Петлюри, але й Андрія Лівницького. П-ні Аделя лояльна до УНР навіть і в сьогоднішній кризі: ще й досі дає підтримку президентові Миколі Лівницькому. Цікаві фото родини: Адольфа Гінейка, залізничного службовця з Конотопу (литовського походження) в оточенні великої родини, Олександра Гінейка, сина, що пішов по батьковій лінії і був батьком пані Аделі, одружився з чешкою. В Аделі ще була сестра Маруся, що вийшла була заміж за Харченка, була якийсь час із ним на “петлюрівській” еміграції, а потім повернулася на Україну і померла десь на засланні. Є теж і брат, Станислав Гінейко, що сьогодні живе в Лондоні і що вважає себе поляком. *Ojciec polak, matka chinka, a ja czysta ukrainka* — каже пані Аделя і це характерично й вимовно для всього нашого народу.

Вівторок, год. 1 ночі.

Були сьогодні втрійку на World Trade Tower — на обсерваторії на 107 поверсі будинку номер два (чудесний вид на місто — повно всякої міжнародної публіки: *regardez le pont de Brooklyn!* — потім на обіді у вибагливому ресторані на 107 поверсі в будинку номер один (*i wzięk i urok i szyk!*)), а закінчили вечір у театрі на цікавій, хоч трохи старосвітській і

сентиментальній п'єсі ірландського автора "Da". — Завтра думаю розпрощатися з Лялею і її мамою і поїхати на цілий день до NY Public Library. Увечері Марко має відібрати мене з бібліотеки автотранспортом — бо він тут теж у Нью Йорку.

30 жовтня 1979, вівторок, на роботі (Філядельфія).

Дні переповнені активністю і трудно знайти час на записки. А треба віднотувати бодай найважливіше. Мій кількадедний побут у Нью Йорку вдався мені якнайкраще. Я боялася, що може Ляля — напередодні подружньої розлуки — буде в психологічній кризі, в депресивному стані. Навпаки. Вона сьогодні — після рішення й обосторонньої згоди щодо розводу з Генком — спокійніше й розважніше про ці справи говорить, як два роки тому. "Так добре маєшся, що я підозріватиму, що Ти маєш якусь аферу", кажу їй, жартуючи. І справді. Вона з Катрусею була на корабельній прогульці (Туреччина, Єгипет) улітку і здобула собі увагу якогось поклонника. Вона серйозно його не трактує, але розуміє, що це, очевидно, помагає їй душевній рівновазі. — Тепер Маланчуки в тракці продавання своєї хати (ринкова її вартість тепер — понад 200 тисяч — це мене трохи заскочило!) Після продажі хочуть поділитися майном, а тоді щойно розпочати розводову справу. Інакше багато грошей пропало б на адвокатів, ітп. — Нема, як люди з бизнесовим know-how. Ну, дай їм Боже якнайліпше. Психологічна травма буде мабуть найгіршою в час остаточного ліквідування хати. Катруся житиме з Лялею на апартаменті, Мирон у війську на Окінаві. Не знаю, як даватиме собі раду Генек.

Крім дружнього контакту з Лялею і її мамою, крім приємного дня проведеного у World Trade Towers і вечора в театрі, я ще мала дуже продуктивний повний день у NY Public Library. Світляна Андрушків допомогла мені знайти ще *Краківські вісті*, *Радянський Львів*, а головне *Література і Мистецтво*. Разом із *Ділом* — я знайшла 19 нових позицій до Остапової бібліографії, включно із віршем "Лист комсомолки", що починається знаменно: "Товаришу Сталін..." Вірш типово советський, пропагандивний, але є в ньому і зовсім щирі автобіографічні нотки. Прочитавши його, в мене зовсім не виникло якоесь почуття сорому за Остапа.

Додому поверталася я з Марком і Раном Кутаком — автотранспортом, бо вони саме були тоді у своїх справах у Нью Йорку. "Їхні справи" — тобто фільм, що його вони робитимуть — зрушили докорінно плесо нашого тихого життя. І не лиш тому, що нас тепер четверо і що в мене, у зв'язку з тим, дуже збільшені господарські обов'язки (Я, очевидно, прийняла Рана майже як члена родини — тобто він живе і харчується в нас зовсім безкоштовно). Але рух у нашому домі пов'язаний із самою їхньою роботою. На оголошення, що його вони дали в нью йоркській професійній пресі — оголошення за акторами до фільму — прийшло понад 900 (дев'ятьсот!) зголошень — великих друкованих резюме із великими фотографіями кандидатів. Яке страшне мусить бути безробіття між акторами, коли за таку невелику шансу, таку малоплатну оферту (щось 25 дол. на день!) хапається так багато людей. І то деякі з них мають неабиякий професійний стаж! Листар мусів візком привозити пошту! Все ж таки вони далі шукають ще трое акторів, бо хотіли б, щоб це були по змозі українці,

що досить плавно розмовляють англійською мовою. Зорганізували собі наші фільмари авто у Полатайка, і це трохи відтяжило вжиток нашого. Все таки, боюсь, що цей фільм коштуватиме нам чимало не лиш додаткових видатків, але й труду і нервів. Но, але, маймо надію, що це не триватиме занадто довго. — Кутак — хлопчисько симпатичний з вигляду, але досить незрілий, трохи поверховний у своїх поглядах, як на його вік — майже під тридцятку — він часом робить на мене враження збунтованого підлітка, що досі себе не знайшов. Їдун з нього вередливий (курки ані риби до уст не бере!), зате дуже любить українські вареники та ковбасу! В кімнаті — нехлюй, ліжка його як ведмежий барліг — але я кімнат, ні їхньої спільної лазнички і не думаю чистити за ними. Вистачить, що треба прибирати всюди інде, щоб хата виглядала якомсь прилично. До справ їхнього фільму не мішаюся взагалі — хоч мала нагоду зробити їм уже професійну прислугу: приходили до мене до бібліотеки за формами для контракту ітп. Сценарій прочитала я щойно пару днів тому, на виразне прохання Марка, що хотів почути мою критичну думку. Сценарій має занадто поверховну і спрощену фабулу, без специфічних деталей і глибшої психологізації конфлікту, але, можливо, що на його базі можна зробити фільм. Це у белетристичній формі — конфлікт між батьком і сином, що символізує конфлікт між старшою генерацією, що живе в українському гетто і молодшою, що з цього гетто відірвалося. Специфічні деталі можуть зробити сценарій більш “українським” та допомогти його уміщевити й спрецизувати. Це я Маркові сказала і він вирішив, що з усіх критик, що їх він чув — моя найвлучніша! Дорадників в нього досить — адже фільм робить цілий комітет, на чолі з Леонідом Рудницьким. Отже я не хочу ускладнювати йому справ — і не мішаюся.

В п'ятницю 26 жовтня ми були вчвірку (Остап, я, Марко, Ія) в кіні (Ми — Life of Brian, вони — La sage aux folles), а потім в ресторані у Мазуркевичів на обіді. І тут Марко повідомив нас офіційно, що вони з Ією вирішили одружитися — десь, мабуть, у січні. День перед тим про ці справи була вже розмова з Лабуньками. — Ну, новина добра і сподівана. Я навіть недавно говорила про його особисті справи з Марком і висловила думку, що варто якомсь ці справи оформити й злегалізувати, бо після закінчення школи Ія мала б їхати до нього в Каліфорнію, тим разом на постійне. Лабуньки — при всій своїй патріархальній побожності — виявилися досі досить толерантними (хоч, кажуть, Ія нераз мала на цьому тлі конфлікт з батьками) — бо все ж таки Ія їздила вже до Марка на час вакацій. Тим разом навіть я починала вже трохи думати, що продовжувати такий неоформлений стан на довше може викликати сумніви щодо їхніх справжніх інтенцій і занадто воно виглядає, як використання жіночого партнера. Тепер, правда, нешлюбні пари стали особливо модними (недавно вийшла навіть правнича книга під промовистим заголовком *Unmarried couples and the law*). Ця мода поширилася і серед українців. Івась Бережницький, кажуть, вже щось років із вісім живе із панною Прокоп, а Наталка Пилип'юк і Олег Ільницький побралися щойно тепер, коли Олегові довелося виїздити на роботу до Вінніпегу, а вона мусіла залишитися ще в Гарварді. Максим завжди називав Іх — “Пилипницькі”. В мене нема якихось принципових застережень релігійного чи “морального” порядку (мораль тут ні при чому — деякі неоформлені “подружжя” більш моральні і чесні, як деякі освячені церквою!) — але все ж є певна суспільна логіка в тому, що подружжя повинно себе офіційно, перед людьми, оформити як пара, що має супроти

себе певні зобов'язання. Не кажу вже про те, що того роду легалізація конечна, коли думати про діти, родину. — Ну, от: не мусимо бути “in limbo” — бо наші діти дійшли видно по подібних висновків. Отже будуть вінчатися і, мабуть, буде навіть весілля. Це ще мусимо узгіднити в деталях із Лабуньками.

31 жовтня 1979, середа, в роботі.

Вчора зовсім несподівано я дістала квитки на театр пантоміми з Варшави, що мав одноразовий виступ учора ввечері в нашому університетському театрі Анненберга. Зорганізувала “в останній хвилині” Остапа і ми провели вдвійку приємний вечір: обід у Faculty Club був відносно смачний і приємний: я мала сатисфакцію, що моє членство у Faculty Club (вперше цього року дозволила собі на цей надпрограмовий люксус!) — дало змогу погостити Остапа в елегантній культурній атмосфері. Знаю, що він це любить. Чи маємо собі відмовляти приємності тепер “на старості літ”? Не знати, як довго ще матимемо таку можливість. Вистава була першорядна. Справді поляки можуть бути горді на свій культурний авангард. Це культура світового масштабу — і вносить щось нове, чого ще немає на заході. Театр пантоміми творить п'ять осіб — дві жінки, трьох чоловіків. Це щось як синтеза балету, поезії, театру абсурду à la Бекет — на тлі атональної музики. Їхня візія життя занадто може трагічна, екзистенціалістична — тим вони помітно відрізняються, наприклад, від Марселя Марсо — але можливо, що у повному їхньому репертуарі є місце і на сатиру і на гротеск.

7 листопада 1979, середа, увечері.

Суботу 3 листопада провели на приємній гостині в Гевриків. Прийняття нав'язувало до річниці приїзду Надійки Світличної і вона там була теж із своїм малим Івасиком, що за рік з немічного немовляти підріс на товстеньке американське “baby”. Була теж між гістьми Раїса Мороз — це вперше зустрічала я її в приватному товаристві. Вона освічена, інтелігентна людина, а при тому досить ефектовна, як жінка — з темпераментом, із секс-апілем — дурницю зробив Валентин, що позбавив себе такої дружини! Але вона про нього нічого не говорила і це мені теж подобалось. Як-не-як болюча тема — навіщо її зачіпати? Я вже раніше мала змогу чути її прилюдний виступ і мала враження, що ідеологічно вона споріднена з Валентином, як на мій смак, занадто. Але це — її справа! В товаристві у Гевриків були ще: Олекса Біланюк (без Ляриса — вона на якійсь науковій конференції в Сінгапурі!), Рената Голод з чоловіком і мамою (старшу паню Голод — що між іншим пише непогані модерні вірші — я зустрічала тут вперше), обоє Коропецькі (пізніше прийшла ще і їхня дочка, Софійка), Марія та Ія Лабуньки (Мирослав саме поїхав на якусь нараду до Пріцака до Гарварду), Віра і Геньо Лашики, Гасюки та молода вдова Горбачевська, що їх зустрічала теж вперше. Гостина була елегантна й симпатична. — Софійка й Тит вміють створити культурну атмосферу.

Весільні пляни поволі набирають конкретних форм. Я теж включилась активно в підготовку. Ходила навіть на переговори до нашого Faculty Club, на випадок якби не

вдалося дістати іншої залі. Але на щастя є вільна дата у Cedar Brook Hill Country Club — я там була на двох весіллях і думаю, що там і простірніше, й атмосфера більш сприйнятлива, як де-інде, а головне теж і те, що клуб цей недалеко і не буде труднощів ні з транспортом, ні з паркуванням авт. Спершу була навіть думка, щоб робити весілля на Союзівці, але від цього відмовив нас сам господар Союзівки Квас. Мовляв, зима — і робити там в цей час весілля справа занадто ризикозна.

Отже дата встановлена: 2 лютого. Ще не маємо замовленої оркестри і ще невідомо, в якій церкві буде вінчання. Сьогодні були з Остапом на обіді в Лабуньків і обговорювали різні пов'язані із весіллям справи. Гостей буде, мабуть, понад 200 і кошти, мабуть, винесуть між 6 і 7 тисяч доларів — все це, розуміється, ділитимемо наполовину.

Марко з Кутаком були кілька разів у Нью Йорку і це дало трохи відпруження нам і нашій хаті. Всі ці справи пов'язані з Марковим фільмом викликають багато комплікацій у нашому щоденному побуті — рух, телефони, постійні комплікації з акторами, з продуцентами — все це велика бизнесова машина, що мусить бути координована — і воно коштує мені чимало нервів.

11 листопада 1979, неділя.

Вчора в Нью Йорку “Сучасність” влаштувала виступ Івана Кошелівця та Емми Андієвської. Спочатку виглядало, що може вдасться нам обоїм поїхати автотом із Коропецькими — про це навіть була мова на гостині в Гевриків. Але Коропецькі вирішили з поїздки зрезигнувати: вони тепер саме в розгарі переносин на нову хату. Скінчилося тим, що Остап поїхав сам — поїздом, замовивши собі і нічліг в Інституті, бо вечір був заповіджений на 7 год., а тепер із вечірнім та нічним транспортом до Філядельфії справи погані. Я дуже хотіла їхати теж — передусім тому, що я ніколи досі не бачила ще Емми — а дуже високо ціню її як прозаїка. Но, але не склалося, і то з цілої низки причин. Передусім господарські зобов'язання: в суботу я звичайно варю і печу на кілька днів наперед; сьогодні, напр. мала на обіді четверо молодих людей: Марко, Ран, Ія і Майк Словіс, “асистент продуцента”. Безумовно, я могла б собі поїхати і цими речами не турбуватися, але хотіла б якось бодай господарською стабільністю допомогти Маркові у його трудній і нервовій роботі. А фільмування в повному вже розгарі і не все йде, як цього бажалось би молодому режисерові. Трудний це фах — може досвід із цим фільмом перерішить Маркову кар'єру — one way or another!

Крім того я цими днями не в найліпшій фізичній формі. Передусім від кількох тижнів уже маю якийсь клопіт з ногою. Болить права стопа — раніш це була вистаюча кістка, потім zdeформований другий палець, тепер біль десь між пальцями знизу. Чорт його знає, що це таке? Може артритизм? В мене теж і в руках бувають заогнення суглобів, пухлина і біль, а й кінці ліктів бувають болісні. Я звикла ці речі ігнорувати, мовляв, на артритизм і так ліку немає. Часом приймаю аспірину, та й все. Але минулого тижня я мала прикрий досвід уночі. Раптом розбудилася з болем — немов би з лівої руки тягнув хтось жилу — біль був

настільки інтензивний, що я не могла спати і налякалася не на жарт, бо пригадала собі свою велику втому останніми днями (зокрема після збирання листя в горді минулого тижня!), тиск у плечах і грудях — і мигнула думка: ану ж серце? Хто його знає, п'ятдесятка вже не за горами, може я перецінюю свої фізичні сили? Все ж я опанувала свій страх, і навіть зіщулившись із своїм болем не розбудила Остапа, що спав поруч, нічого не підозріваючи. Бо навіщо лякати ще і його? Але було тим більше страшно, що помочі нізвідки не можна сподіватися. Він у такому випадку напевно втратив би голову і може не вмів би навіть закликати амбулянсу! — До ранку якось перейшло. Може все це було лиш нервово — потішаю себе. Але пішовши на другий день до праці пів дня думала над тим чи не замовити собі візиту в лікаря... Не замовила. Пополудні стало легше і я справу відклала. Але ось тепер — хоч година ще рання — я вже поклася в ліжку, бо знову чую втому і щось шпигає біля серця. Може таки треба буде піти до Дикого — хоч би для душевного спокою. Але тепер абсолютно не час мені хворіти. *Who has the leisure to be sick?* — мовляв Шекспір.

Вийшла нарешті з друку в гарвардській серії книжка *Ukrainian Experience in the United States* — матеріали симпозіуму, що відбувся на Гарварді в 1976 році з нагоди “bicentennial”, в якому є знаменний коментар Леоніда Рудницького до виступу Григорія Грабовича. Надрукований він повністю, разом очевидно з його заключним пасусом про мою поетичну творчість. Я трохи боялася, що така надмірна увага з боку Леоніда Рудницького може мене скомпромітувати в очах серйозних літературознавців — але прочитавши виступ Грабовича і коментар, і побачивши решту матеріалів цього симпозіуму — бачу, що мої побоювання — не на місці. Видання серйозне, і соромитися його немає потреби, навпаки. Вільно Рудницькому цінити й перецінювати мене, як поета — вільно йому й помилятися в його прогнозах — вільно й іншим заперечувати його погляди, якщо хочуть. Але висловлені критичні погляди в пристойній академічній формі і не є жодним панегіриком у мою сторону. Фактично, могу бути горда, що мене так серйозно трактують у такій серйозній публікації!

Ігор Качуровський уже повернув мені машинопис “Землетрусу” із заввагами й коментарями. Фактично, завваг цих не так вже багато — і я боюсь, чи справді точно й уважно читав він мій текст? Чи запримітив усі неправильні наголоси? Деякі його уваги дуже влучні — доведеться тексти в неодному місці переробити й поправити. Але я ще підожду на поправки і завваги Рубчака й Нижанківського. Качуровський не такий уважливий редактор, як наприклад Гординський. Гординський — справжній учитель, *Maitre*, з великої літери. Він не лише вказує на неправильність, але й вияснює чому це погано і як можна замінити на краще. Крім того Качуровський трохи примхливий у власних неоклясичних уподобаннях: на перекладах з Мерієн Мор, напр. написав: “що за графоманка! Цього я й читати не міг”, забуваючи, що його роля — оцінити й справити мій переклад, а не ролю Мерієн Мор у літературі. Дуже я хотіла б, щоб Гординський прочитав цілий мій Землетрус. Але він такий зайнятий, що це навряд чи зможе статися. Хоч — по правді — значну частину манускрипту він вже таки мав нагоду відредаговувати, зокрема переклади з Дікінсон, Ахматової (за винятком одного), Цветаєвої, Павліковської. — А

ще тепер — для 8-ого збірника “Слово” напевно редагує мій “Американський триптих”. Отже залишається не так то багато. Але саме тому, що він такий солідний редактор — накинути йому таку працю якось незручно. Покищо — чекаю терпляче на відгук від Рубчака і Дуфти — тоді почну справляти й готувати остаточну редакцію.

Баляс дотримав обіцянку: прислав проект обкладинки до Землетрусу. Моє перше враження не було захопленням: занадто вже я мабуть привикла до простоти ліній Гніздовського, а в Баляса вразило мене надмірне накопичення, перевантаження рисунку. Але тепер, коли я вже звикла до проекту, починаю бачити в ньому деякі типові Балясівські риси, що нагадують мені лінорит Пługатаря, що висить у їдальні: малий людський силует над плугом і над ним чорні клуби хмар ворожого космосу, застрашаючого своєю величчю і силою. Подібна тема і в Землетрусі: мала жіноча постать, що за словами вірша плекає у землі тремтячими руками свіжі парості життя, а над нею — космос, тим разом у формі сейсмографічних ліній... Екзистенціалістична ідея вірша добре передана графічним способом. Цікаво, як воно виглядатиме на книжці? Баляс, як єдиний гонорар, просив прислати один примірник книжки: було б ліпше, якби по діловому, як це робить Гніздовський, щиро поставив ціну. Я вчора послала йому чек на сто доларів — стільки ж, що й Остап послав Гуцалюкові за обкладинку до “Камінних ступенів”. Гуцалюк теж не хотів гонорару і в реванші прислав ще свій дереворіз. Цікаво як zareaguє Баляс?

Наш контакт із Жулинським дав несподівану дивіденду. Микола Григорович не забув про моє й Остапове прохання: потрудився, знайшов число журналу Ленинград з 1940 року і прислав фотокопію перекладу Остапового вірша, перекладу на російську мову Прокофєва. Немов відчув Микола, що я саме в кінцевій стадії Остапової бібліографії!

Хотіла б я і справді викінчити вже цю бібліографічну роботу. Стримує мене думка: ану ж можна знайти десь Дажбога, Обрії, Назустріч? Що це за бібліографія, що в ній не буде першодруків молодого автора?

Поїхала я сьогодні вранці до пластової бібліотеки віддати деякі книжки, що їх позичала для Мама. Не мала наміру нічого нового позичати, але ось бачу з'явилась між новозакаталогізованими книжками давно рекомендована мною книга листів Назарука до Липинського, що її зредагував Іван Лисяк-Рудницький. Мене ця річ віддавна цікавить, але дома її не маємо. І от я не встоялася спокусі — книжку таки позичила і вже сьогодні встигла прочитати 100-сторінковий есей Іванка про Назарука і його стосунки з Липинським. Есей витриманий в об'єктивному тоні дослідника, написаний із притаманною Іванові Рудницькому ерудицією (Стиль — подекуди залишає дещо до побажання, зокрема ж в англomовному вступі!) Незвичайно цікава тема: яскраві постаті і Назарука й Липинського, до болю близькі проблеми української політики, американсько-українського побуту... Листування й біографії — для мене чи не найцікавіша лектура: ось почала я читати рекомендованого Жулинським радянського прозаїка Земляка. Але хоч автор він справді талановитий і свіжий, белетристика з сільсько-господарського міліє та ще й з епічним розмахом романіста з 19-ого століття à la Толстой мене “не тягне”. І от я

Земляка завтра поверну бібліотеці недочитаним, а Назарука таки читатиму.

15 листопада 1979, четвер (у праці).

Гарний сонячний день, осінь в останніх спалахах краси, я трішки ліпше чуюся і подорозі до підземки (— приємний вранці прохід на 15 min. — якщо нога не болить! —) я нагадала таку собі пісеньку, що її склала на 21-ому році свого життя:

Прийшла моя осінь до вікон, мов гість,
і ось: двадцять перший стрункий падолист.
І радісним щастям озався мій спів
до днів, що минули і завтрішніх днів.

Бо небо блакитне, бо сонце ясне,
бо в серці розквітло життя молоде —
вже кличуть обрії у дальний похід —
на стрічу нових нопокорених літ.

Цей варіант був реакцією на мій ще юнацький песимізм пару літ перед тим, що починався: “Прийшла моя осінь до вікон дощем, сумним привітанням, понурим кличем...”

Ну, от. Минуло від мого 21-ого падолиста 28 років. Сьогодні мені 49 — критична остання цифра сорокалітніх. Напередодні, якщо доживу, п’ятдесятка, пізня зрілість і справжня старість недалеко. Ну, що ж. Цікаве й щасливе було в мене життя, і я цього була свідома вже на 21-році, чого доказом — ця пісенька. “One could do worse than be a swinger of birches”, мовляв Robert Frost.

Ідемо з Остапом до театру на якийсь “musical” і до ресторану на обід. Тимчасом сьогодні приїхала Кутакова жінка Judy. Я дозволила їй побути в нас пару днів, але Остап тому нерадий і не хотів би, щоб вони задомовилися в нас обоє на довше. Має приїхати Максим (на Thanksgiving), а теж маляр десь незабаром має почати велику роботу малювання хати. Сторонні люди всі ці речі ускладнюють. Але я тим сьогодні не думаю перейматись. Не буду ж міняти всіх наших родинних плянів — зокрема ж заплянованого Остапом виходу до театру, тому тільки, що приїхала несподівана “гостя”. Холодільник повний їжі — хай гостяться сьогодні самі.

16 листопада 1979, п’ятниця.

Вчорашня музична комедія називалася “The best little whorehouse in Texas” і була несподіванкою. Я тепер не дуже радо ходжу на “musicals” і коли б квитки купувала я, то ми навряд чи вибрали б цю виставу — отже я не сподівалася багато. Волю часом слабшу п’есу-комедію, як розрекламований і розкричаний “musical”. Але вчорашня постановка була приємною несподіванкою — сама тема незвичайна: хто б то думав, що про дім розпусти можна зробити модерну комедію-сатиру, і то саме в такий спосіб? Хореографія

була капітальна і дуже помислова режисура, відважна еротика мала сатиричне забарвлення, була до речі і на місці і не переходила в порнографію. Сентиментальні вставки були слабші і може не зовсім доцільні (— ще трохи і можна б думати, що автори дійдуть до апотеози проституції!), але сатира на громадську гіпокрізію і провінційну американську політику була дуже добра. Взагалі це — “Americana” par excellence — жодний, мабуть, нарід не вміє бачити себе в такому критичному дзеркалі. І це мені подобається. Самокритика є основою справжньої душевної сили Америки. І це помітно і в театрі. Пригадую, яке велике враження зробила на мене колись вистава “Teahouse of the August Moon” з її політично-соціальними обертонами.

24 листопада 1979, субота.

Сьогодні йдемо на Ювілейний бенкет Петра Мегика. Рівночасно відбувається його виставка картин в домі студії. Відкриття було тиждень тому — в суботу, але я тоді працювала (— і ще як! Прийшла додому втомлена, як ніколи!) Мегика дуже ціню й люблю — Нотатки з мистецтва — це великий культурний подвиг еміграції — а без Мегика вони не існували б взагалі. Але малює він мало, продає ще менше і живе неспівмірно бідно. Добре бодай, що друзі вшанують його із 80-літтям.

Тиждень тому — уночі з суботи на неділю — Остап дістав якісь дуже сильні болі в крижах чи в плечах — виглядало на якийсь “slipped disk” — казав, що ще вдень у суботу нахилився щось підняти на городі і “щось йому в плечах стрикнуло”. Біль уночі був такий, що він каже, що аж зімлів! — (видно тільки на пару секунд у лазничці, бо коли я встала до нього, вже сидів і стогнав). — Дала я йому Darvon і це допомогло, але ніч мали ми дуже напружену. А що я й сама не надто міцна — артритизм дошкуляє, ледве на ногах держусь, а ще й у руках болить — (та ще й після томлячого шостого дня праці в бібліотеці!) — то прийшов мені на думку вірш Лесі Українки “Хотіла б я тебе як плющ обняти” — одна руїна підтримує другу — (це, до речі, чи не найкращий любовний вірш у Зілинського Антології української лірики!)

В неділю Остапові було легше, але лежав. Я мусіла сама поїхати на прийняття до декана Фрідмена — була там менше, як годину, і то тільки “для годиться” — В понеділок обоє ми були вдома: Остап взяв собі “sick day”, а мені належався день за суботу, і хоч були деякі натяки (напр. Nancy), що мовляв, вона тепер не відбирає свого “comp. time”, але відкладає на пізніше, то я вирішила, що я принципово мушу відбирати час зараз (і то повний — за суботу нам належить день і пів!), по-перше тому, що я маю повні руки роботи вдома і не думаю працювати більше, як п’ять днів у тижні, навіть якби за це була додаткова платня!, а по-друге тому, що права й привілеї, що з них ми не користуємо регулярно, мають часом тенденцію зникати, атрофуватися. Остап у вівторок вернувся вже до праці, а я у вівторок і в середу працювала коротше, як у звичайні дні, відбираючи свій зароблений час.

Це було потрібне, бо на середу увечері я запросила на обід Роналда Кутака з жінкою Judy (— Вони таки випроводилися до готелю на пару днів!) — Мали ще бути Ія та Максим, але

Ія була допізна зайнята на телевізійній станції (вона кінчить на La Salle Communications і має на кредити internship на телевізійному каналі 10), а Максим довго їхав з Бостону автом і приїхав аж по вечері. Але вечеря чи пак обід були по українському вибагливі. Роналд дуже любить вареники, отже я зробила традиційний обід, що вимагав дуже багато праці: борщ, холодець, і три роди вареників: з м'ясом, капустою та з картоплею і сиром. Все це моїм гостям дуже смакувало. І до того солодке. Judy вже вдруге в нас обідала (Перший раз прийшла несподівано, і я частувала їх старим бігосом, що їм — на диво — смакував більше, як я цього могла сподіватися!). Вона цікава, інтелігентна дівчина. Скрипаль. Навіть працює доривочно, граючи в симфонічних оркестрах. Але крім того регулярно працює в якійсь забезпеченій компанії і це є підставою регулярної їхньої екзистенції. Вона з жидівської родини, що можливо навіть прибула десь з українських земель. Є в ній — у вигляді — щось слов'янське. Якби не семітський ніс, можна було б навіть сказати — “типова українська дівчина”. До Рана має видно велику дозу ніжності й любови (вони одружені щойно рік, він — удруге!), але сказала про нього, що “he is difficult to live with”, що зрештою і ми запримітили. (Нехлюй, страшний егоїст, і все бере “for granted”). — Думаю, що його вплив на Марка дає погані наслідки. Часом думаю про них двох — Марка і Роналда — що вони нагадують мені двох анархістів із п'єси Макса Фріша “Biedermann und die Brandstifter”. Два типи спрваджуються до міщанського ліберального дому і зовсім не скривають своєї погорди до господарів і своїх намірів висадити динамітом пів міста і їхню хату. — Знаменита комедія, дивуюся, що її не ставлять тепер театри.

На Thanksgiving були в нас на обіді Мама і Тато, Марко з Ією і Максим. Дала я спровокувати себе до дурної дискусії і жалую, бо понизилася до “українського мужеського способу розмови”, що її залюбки вживають Тато й Остап, і в певному моменті сказала Татові: “на дурне питання — дурна відповідь”. Жалую. Часом ліпше програти в дискусії аргумент, а мати почуття моральної переваги, зокрема коли тебе, як жінку, наші доморослі “male chauvinist pigs” ставлять на “твоє місце” аргументом, мовляв “ти дурна, нічого не знаєш”, що трапляється мені регулярно в родинному товаристві вже сорок літ! Не варто понижувати себе до такого рівня. Можна тільки співчувати нашим мужчинам, що не вміють підвестись до рівня проблем, а завжди вдаються до аргументу ad personam.

В антрактах читаю Назарукові листи до Липинського — з великим задоволенням. Аргументи його проти демократії зовсім мене не переконують — в самій його книжці можна знайти багато контраргументів і епізодів, що вказують на потребу демократичної опозиції — але побутові деталі незвичайно цікаві, а інтелектуальні горизонти Назарука — широкі.

Епізод, описаний Назаруком: Диктатор Петрушевич і його кузен Селезінка (мабуть, член уряду) підписували чеки з фондів і Назарук запропонував, щоб на квитках не було підписів двох кузенів. Петрушевич обурився і крикнув на засіданні уповноважених на Назарука: “То я краду?” — і не міг зрозуміти аргументації Назарука, що “Публика обурюється на таке. Пощо її дражнити?” (Шкода, що Назарук не знав такого англосаксонського кредо, яке каже, що мусить бути в громадській роботі не лиш “propriety”, але теж “appearance of

propriety”!)

“Тете сказав: колись забудуться всі навіть найкращі твори — бо прийдуть нові часи і нові люди: остануться вічно живими тільки особисті спомини, бо з них говоритиме завжди жива людина — про себе” (стор.58 — добра думка, варто перевірити як це справді сказано в Гете).

“...мені вбилося в тямку колись давно ще в студ. часах читана психологічна студія якогось німецького вченого (в берлінському тижневику “Die Zukunft”, але автора й титул забув), в якій він доказує, що творчість людей свободних народів і кляс різниться основно від творчости людей поневолених народів тим, що останні вживають суперлятивів: невольник привик, що йому не вірять і тому намагає суперлятивами.” (стор.57).

28 листопада 1979, середа.

В понеділок, пів дня учора і сьогодні я вдома. Беру т.зв. “comp. time”, що їх нам прислуговує чотири дні в році (це перший рік, що нас Словн повідомив про це офіційно). Справа в тому, що я нарешті знайшла маляра, що малює хату (різні роботи в кількох кімнатах разом на суму майже 800 дол.!) Малярем тим є Юрій Царинник, брат Марка. Натрапила я на нього випадково. Їхала раз підземкою з його мамою Галиною. Говорила про всячину, про Марка. І я запиталася, а що робить ваш молодший син, цей, що друкував колись англійські вірші в журналіку Central High, а потім поїхав кудись до Каліфорнії? Пані Галина каже: знаєте що робить? Хати людям малює! Я на її подив дуже цією вісткою зраділа, бо від деякого часу шукала маляра. Ну й от. Малюємо. Юрій Вікторович має ще помічника, робить досить солідно, хоч трохи нехлюбно. Але я рада, що знайшла нашого “майстра”. Він симпатичний хлопець, вчора при каві спровокувала його прочитати мені два свої нові вірші, à la Ogden Nash, з проблеском іронії, римовані. Виглядає, що молодь повертається до традиції.

Кликала я вже й “plumber”-а, щоб вставив нову інсталяцію тушу для нашої лазнички — бо якщо малюємо вітальню, то треба впевнитися, щоб не затекло. У висліді маємо вибиту стіну у спальні. Обіцяв Царинник направити. Ще один господарський клопіт: зіпсувалася мені піч. Саме сьогодні ждала на майстра, і через те не могла піти до роботи. А майстер-електрик прийшов щойно в 4-ій пополудні, і то ще не направив, бо мусить замовити якісь додаткові частини. Направа коштуватиме 115 дол. Видатків маса! Але хату треба привести трохи до порядку — давно пора.

Маємо поважну, дуже прикру новину. Івась захворів — тим разом так серйозно, що мусіли відставити амбулянсом до шпиталю. Я передучора телефонувала до доктора Гноя і він мене зажурих: який насправді його стан, питаю. — Критичний! — Гной має різку гостру манеру розмовляти. — Чи можна було б чимсь пацієнтові допомогти? — Треба дати нове серце й нові легені! — Лежить він в intensive care у St. Vincent шпиталі в Нью Йорку. Тепер занадто хворий, навіть для відвідувачів. Як трохи поправиться, поїду може відвідати.

Щоранку встаю і перша думка: Івась! Все життя хворів від коли його пам'ятаю, але тепер це вже справжня боротьба за життя!

2 грудня 1979, неділя.

В п'ятницю Царинник роботу закінчив і тепер з великим фізичним зусиллям приводжу хату знову до ладу. Всюди брудно — бо ще й плямбер розбивав стіну, отже хата повна порохи. Кожен листок наших рослин треба було витерти шматинкою. Вчора цілий день працювали в хаті разом з Остапом (— хоч він завжди чомусь, коли є велика фізична праця — і коли я особливо перевантажена роботою — любить комплікувати справи, показуючи якісь “фохи”, або примхи, і комплікуючи мені і без того трудні години!) — трохи поміг і Марко. (Фільмування уже закінчене, Кутак на пару днів поїхав до Нью Йорку і Марко почав знову поводитись нормально, як син!) Ледве перемовила я Остапа, щоб не брав старої канапи, що її я вирішила викинути з нашої малої кімнатки, а на це місце поставити фотелики, які є тепер у хлоп'ячих спальнях — отже, щоб не брав цього дрантя до своєї свіжо помальованої кімнати. Ліжко, яке там стоїть, прикрите гарною югославською капою, значно краще. Я хотіла купити до нього дошку, щоб було твердше, але він почав суперечку і я з цієї ідеї зрезигнувала. Може колись в майбутньому намовлю старого купити канапу до розкладання — або навіть куплю сама з нагоди якихось уродин чи що. Всі такі зміни в нашого консервативного Сясі натрапляють на чималий спротив! І розмови на побутові теми часом коштують чимало нервів.

Сьогодні Остап поїхав до Нью Йорку. Я до 2-ої ночі працювала. Сьогодні встала вранці, наварила на завтра обід, сама за весь день їла тільки яєшню (Марко з Ією поїхав до Атлантик Ситі, отже я була сама в хаті). Решту дня присвятила величезній роботі: помила стіни у нашому входовому голі — на драбині, включно із стелею. Праця дуже тяжка, але дала добрі наслідки. Не мусітиму кликати “paperhanger”-а, як я це думала зробити. Хата дуже свіжа і чисто виглядає, ще тільки треба розвісити картини, випрасувати й повісити фіранки. — 16 грудня буде авторський вечір Остапа (влаштовує Літ.Мист. Клуб, тобто д-р Клюк і його управа). Я хочу з цієї нагоди зробити маленьке прийняття. Тішуся, що справи ремонту вдалося зробити на час.

В п'ятницю увечері просто з роботи поїхали ми на обід до ресторану Yorktown Inn, разом з Біланюками, Лащиками і Гевриками. Головним гостем і причиною цього обіду був режисер Шехтман, що приїхав недавно з України і вже встиг не лиш поставити Гоголеве “Одружіння” в Лексингтонському літньому театрі, але й отримати працю викладача в драматичній школі Соні Мур у Нью Йорку. Лев Шехтман, очевидно, жид, людина зовсім ще молода, симпатична, здібна. Походить із Чернівець, закінчив драматичну школу в Ленінграді. Після вечері він мав виступ під спільною фірмою Руслана і УВАН у приміщенні Укр.Кат. Університету, отже недалеко від Yorktown Inn. Вдала й успішна це була імпреза, хоч людей не було багато. Сам він говорив коротко, але виявив себе найцікавіше, відповідаючи на ставлені питання. Має почуття гумору і фактично подав багато цікавих інформацій і помічень. Напр. те, що найбільше інформацій про релігію

можна дістати на курсі атеїзму — бож щоб поборювати релігію, треба щось знати про неї. Або що заповіджена програма курсу охоплює скажімо історію нового радянського театру, а викладач концентрує всю увагу на 20-их роках, а решту каже студентам проробити самостійно. Зробив цікаве порівняння радянських і американських акторів (там — це професія із запевненим заробітком!), розповів про режисерів із стажем, що спочиваючи на лаврах ставлять одну-дві п'єси, побираючи регулярну платню і дивляться згори на активних режисерів на провінції, що ставлять багато, без великого успіху; про гієрархію артистів і пов'язану з тим сноберію, про успіх у масового глядача, як вирішальний чинник, про політичні заборони репертуару, ітп.

З Лясею Старосольською говоримо майже щодня телефоном. Івасеві трішечки краще — криза, здається, минула. Отже є надія, що буде жити. Думаю про нього увесь час. Остап сьогодні його відвідував, як приїде, розкаже про враження. [Він у Нью Йорку на засіданні Слова у зв'язку з якимсь самвидавним матеріалом театру Березіль]. — В шпиталі теж Левко Яцкевич — хрястка в хребетному стовпі натискає на нерв — але йому вже краще, зате Андрій Головінський знову має страшні болі, двічі цієї осені був у лікарні, кажуть йому іти вже на третю операцію хребта. Я дзвонила сьогодні до них — Боже, як мені жаль і його і Мотрі!

3 грудня 1979, понеділок, увечері.

Вже 30 днів триває “іранська криза”. Іслямські студенти захопили американську амбасаду в Тегерані і держать закладників. Спочатку було їх 60 — опісля жінок і муринів звільнили — лишилося 49. Аятоля Хомейні, релігійний провідник революції, що повалила режим шаха, підтримує, навіть підюджує своїх студентів-революціонерів та викликає анти-американські настрої в юрби. Це чи не вперше в історії, що уряд якоїсь держави отверто й свідомо нехтує дипломатичними привілеями та традиціями міжнародного права. Хомейні вимагає видачі шаха (який тепер на лікуванні в Америці). Одне слово: шантаж! — Справа дуже поважна, ускладнена додатковими фактами, такими як стратегічне положення Ірану, сильна зорганізована марксівська ліва опозиція в Ірані, що чекає на упадок Хомейні, іранська нафта, та спілкування Америки з цілим іслямським світом. Фактично, за все моє доросле життя, виглядає, що тепер чи не найбільша загроза для війни.

В Америці були деякі демонстрації — зокрема проти іранських студентів, яких тут багато і які часто демонстрували давніше і демонструють далі проти шаха. Але назагал — панує досить велика однозгідність, контролю емоцій. Зокрема президент Картер виявив дотепер велике опанування й рівновагу духа. Мені це подобається, але Остап, наприклад (і багато наших українських політиків, напевно!) іритується, що мовляв Америка повинна збомбити Іран і показати свою силу. Розмови про політику доводять нас до суперечок. Бо мені імпонує англо-саксонська холоднокровність. Думаю, що з кожним днем моральний капітал Хомейні і його фанатиків падає, і що спроба Америка поладнати справу дипломатичним шляхом вказує на нашу моральну вищість. А при тому нашому урядові зовсім не бракує рішучості. Президент заявив, що повну відповідальність за долю

закладників несе іранський уряд Хомейні, зарядив заборону імпортування іранської нафти, заморозив іранські вклади в американських банках, загрозив депортацією студентам, що їм вигасли студентські візи... Не знати, що з цього вийде. Найгірше, що і в інших ісламських країнах проти-американські настрої. Доки Америка не схоче обмежити свого комфорту і змінити свого життєвого вигідного стандарту — так довго будуть шантажувати її всі продуценти нафти.

13 грудня 1979, четвер, на роботі.

У вівторок 11-ого, раннім пополуднем, Марко з Раном виїхали назад до Каліфорнії. Як і два роки тому — взяли авто у фірмі, що дає його безкоштовно, щоб доставити його на другий кінець Америки для покупця. Тим разом це був новий віз BMW — я його не бачила, але Тато казав, що дуже гарне й добре збудоване і що напевно коштує до 20 тисяч. Ну, щоб лиш щасливо доїхали. Це триватиме яких 9 днів — отже буде досить часу для непевності й хвилювання. Жаль мені, що не буде Марка на Різдво — це мабуть вперше, що родина наша не буде в комплеті — хоч, ні, в 1972 році Остап був у шпиталі і Різдво було дуже сумне, а й давнішими роками бувало зараз же після Свят Вечора хлопці часом їхали на лещетарський табір. Ну, от, не будемо вдаватись у надмірний сентимент. Тим більше, що мушу щиро признатися, що я рада, що наші фільмарі таки вже поїхали. Це були місяці великого нервового напруження і в хаті панувала незвична натягнена атмосфера. Навіть наші з Остапом взаємини не були такі доброзичливі і приємні, як звичайно. Не кажу вже про масу додаткової роботи, що впала на мої не такі вже сильні, як колись, плечі. — Отже тепер поволі все повертається до нормальної рутини.

Останніх кілька днів я працювала над статтею про бібліографування періодики, що її вже давно плянувала написати. Назвала я її “Ключі до скарбниць друкованого слова” і шлю сьогодні до “Свободи”.

Вчора Остап був у Вашингтоні — зустрічати Ніну Строкату і Святослава Караванського. Збільшується наша колонія дисидентів! Добре, що їх випустили. Не лиш із чисто людського боку, але теж і тому, що нашій еміграції в Америці конечно треба допливу свіжої української крові.

Хата після малювання поволі вертається до нормального. Гарно і чисто, дещо перемінила обстановку в малій кімнатці надоліні. Гарно виглядає. Вдалось мені все це зробити завчасу, в цю неділю буде авторський вечір Остапа, приїде Костюк, а я хочу ще після вечора запросити гостей додому — на коктейл з приставками і солодке. Саме думаю над тим, як все це зорганізувати й підготувати.

Понеділок, 17 грудня 1979.

Вчора відбувся авторський вечір Остапа. Костюк приїхав уже в суботу увечері — привіз його автом із Рутерфорду д-р Петро Клюк, голова Літературно-Мистецького Клубу і

справжній спрчинник та організатор вечора. В суботу Клюк із Костюком були в нас на вечері (зелений борщ + телятина в паприковому сосі + клюски + бурячки + огірки в сметані і сирник з кавою на десерт). Теж і в неділю були вони на обіді (качка, риж на дико, броколі, гогодзи, яринова зупа і десерт). Вечір почався в Тризубі в 4-ій годині пополудні. Я мала ще час поприбирати й зібратися і перемінитися в шофера, фотографа та й рекордера. Записала увесь вечір на магнітофонну стрічку — ще не пробувала, не знаю чи мені це вдалося. Здається мені, що тасьма скінчилася мені саме в драматичному місці, коли вже при кінці Остап читав нові свої іронічні вірші, включно із адресованим мені “Об’єкте довгого мого кохання”! Ну, але побачимо. Книжки, нажаль не прийшли ще і публіка мала змогу оглядати один лиш примірник. Костюк зробив досить обширну доповідь про Остапову творчість — видно було, що прочитав матеріяли, що не злегковажив теми, що присвятив Остапові чимало свого відірваного від інших завдань часу. Говорив “на поземі”, чим зразу поставив вечір на серйозну площину. Висловив Остапові чимало признань — зокрема ж за есеї. Думаю, що філядельфійській публіці варто було почути, що Остапа цінять високо поважні люди — *nemo propheta in patria sua*. Виступ Костюка був наскрізь позитивний — критичної аналізи з балянсуванням сил і слабостей він не пробував робити. Для такого шанувального вечора — це було дуже підходяще, зокрема для нашої філядельфійської публіки, що звикла до кадила і не відомо, чи поважну критику не сприйняла б як напасть. Але Костюкове слово не було кадильним панегіриком, воно було втримане в культурному тоні, без надміру суперлятивів. Якби цю доповідь надрукувати, то може треба було б додати кілька критичних уваг для балянсу й перспективи. Публіки було досить багато, понад 80 осіб. Заля Тризуба була майже повна. Все ж таки помітна була відсутність людей бандерівського середовища. Не було не лиш Шанковського з Америки, ані Білика, але навіть Романенчука, Слави та Вови Кулішів. — Твори читали актори Марія Степова-Карп’як, Віра Левицька та Євген Левицький — поезію (самі вибирали з друкованих речей у збірках — не завжди найбільш ефектовні чи найкращі з мистецького погляду речі). Прозу (оповідання Театралка) читав Володимир Шашаровський. Легка розповідь, тема й трохи гумору в оповіданні були дуже відповідні й вдячні Шашаровському для читання. Публіка реагувала живо й сміхом. Поезію читали актори з притаманною їм галицькою манерою старосвітського театру, із надмірною дозою мелодраматизму. Наша публіка, правда, звикла до цього і реагувала добре — тексти були донесені до слухачів. Мене трохи іритувало, що всі вони вміють чомусь наголосити у вірші зовсім не те слово, що треба. Думаю, що це діється просто тому, що вони не зовсім добре розуміють зміст. (Мені дуже подобається, як читає вірші Костенко Надія Світлична — без зайвого патосу, з великим зрозумінням, із зворушливою простотою!) Но, але це справа смаку — *de gustibus non est disputandum*. Накінці читав Остап кілька недрукованих іронічних сонетів. Читав краще від акторів (це навіть люди з публіки мені говорили!), виглядав дуже гарно у своєму елегантному темному костюмі (Цей же костюм, що його купив колись напередодні нашого Зальбурзького з’їзду). Після вечора Клюб зорганізував ще сир, вино, тістечка, а я запросила додому досить велику кількість людей, що були на вечорі, но і всіх виконавців. Горілка, приставки (холодець, капустачки, гарячі кабаноси, зелена городина із мачанкою, сири, ітп + солодке) зробили своє: гості бавилися у знаменитому настрою до пізньої ночі, і як рідко буває — співали, аж канделябри дзвеніли.

Може тому, що між гістьми були обоє Оранські та Шашаровські (Володимир і Юльця): Юльця, зокрема, пописувалась співом всяких дотепних “частушок” — найбільше бойківських. Були Костюк, Клюк, обоє Левицькі, Степова-Карп’як, Блавацька, Люда і Zenko Чайківські, Дана Вонторська (навіть залишилась в нас ночувати, бо дуже великий впав уночі туман!), обоє Бандери, Лащики, Лабунька. Мали бути ще Геврики (були на вечорі, але Софійка дістала гарячку і поїхала додому), Шиприкевичі, Коропецькі (не знаю, чому не з’явилися), Мама, Ія та Марія Лабуньки. Біланюків на вечорі не було, а я нікого наперед не просила — вирішила, хто буде присутній, з тих виберу. Не запросила я (свідомо) Климовського, а він, як виявляється, має написати допис до преси... Хіба не помститься, коли довідається, як гарно й довго забавлялися його колеги?

Я — смертельно втомлена, але рада, що все вдалося гарно. Остапові, думаю, повинно бути приємно. Сьогодні я в праці (пишу підчас обідньої перерви). Завтра їду до Нью Йорку, відвідати у шпиталі Івася.

20 грудня 1979, четвер.

Вчора випав у Філядельфії досить великий сніг. Біло-біло, зимова романтика — і звичайні труднощі з транспортом... Добре, що мій виїзд до Нью Йорку не був запланований на середу, бо сніг дуже міг скомплікувати мені всі справи. А так, то принаймні погода мені дописала, хоч холодно. Виїхала у вівторок раненько, на 10 — була вже в Нью Йоркській Публічній Бібліотеці. Читала до 1:30 мікрофільми Свободи і знайшла ще деякі дані для Остапової бібліографії. Але річників 1958-59 їм бракує... Домовилася я з Лясею С. біля шпиталю на 3-ту — і була вже там чверть години раніше. Візита в Івася зробила на мене потрясаюче враження. Він, кажуть мені, тепер у значно кращій формі, як тиждень чи два тому. Рурку, що допроваджувала кисень до легенів, вже витягнули. Все ж таки він дихає киснем через маску. Говорити не може, але притомний: чує і розуміє все. Порозумівається, пишучи кілька слів на папері. Просив відкрити пошту, забрати й здепонувати в банку чеки. Серце б’ється дуже нерівномірно, живіт здутий і болючий. Руки в нього худі і мабуть взагалі багато втратив на вазі. Він все ще в спеціальному відділі “intensive care” — візита дозволена двом особам на пів години. Коли ми з Лясею вже вийшли, я ще вернулася глянути на електрокардіо-граф, що в коридорі. І тут ждала мене потрясаюча несподіванка. Івасів кардіограф писав рівну горизонтальну лінію — а це ж означає зник пульсу і я дуже схвилювалася, бо думала, що йому зупинилося серце. Але побачила мене медсестра, підійшла і потішила: не хвилюйтеся, ми тількищо відлучили від нього електроди, цей запис нічого не значить.

Я думала вертатися негайно додому, бо Остап увечорі мав виступ в УКУ і я хотіла туди піти. (Не поінформував мене про це завчасу — я могла була запланувати виїзд до Н.Й. на інший день, але в останній хвилині міняти було запізно!) Після візиту в Івася, одначе, я не мала ні сили, ні охоти поспішати, щоб встигнути на 7 годину до Elkins Park-у. Замість того я взяла Лясю на обід до французького ресторанчику. Трохи собі поговорили — про Івася, і про інші справи. Намовляла я її, щоб таки надрукувала мого резигнаційного листа в

“Нашому житті”. Думаю, що я їй можу більш прислужитися, не будучи членом ред-колегії. Коли я буду зовсім незалежна, зможу часом написати листа до редакції, або навіть до Екзекутиви СУА — я думаю, що СУА за мало уваги присвячує журналові і його ростові — вся увага для етнографії, для музею. Не будучи членом колегії, не вважатиму своїм обов’язком висловлювати критичного огляду числа: Ляся на критику супер-вразлива і я не хочу бути в такій ролі, щоб мусіти робити їй прикрість. А людина вона шляхетна й добра і я хотіла б затримати з нею приятельські, теплі стосунки. — Вертаючись увечері поїздом до Філядельфії, зворушена візитою в Івася, пробувала розрядити своє власне емоційне напруження композицією вірша. І це допомогло. Вдома докінчила і ще навіть потелефонувала Лясі та прочитала їй вірш по телефону — імпульз для мене рідкісний і незвичний. Свіжих віршів, звичайно, нікому не показую.

Потім прийшов Остап та ще й з гістьми: Рудницьким та Бирдом (професор Квінс Каледжу, не-українець, але докладав на УКУ про український дисидентський рух). Симпатичні інтелігентні гості були може з годину, гуторячи при коньяку. — Була й радісна вістка по телефону: дзвонив Марко, вже із дому, з Лос Анджелес!

Середа, 26 грудня 1979.

Активний був мій минулий тиждень, хоч куди! Втомилася настільки, що була вельми рада, коли Мама запросила не лиш на Свят Вечір, але й на обід на Різдво. Значить, я фактично свят цього року не підготовляла взагалі. Правда, спекла булку і сирник, бо приїхав Максим, але тим разом навіть про ялинку не подбала (а не було Марка, щоб взяв ту ініціативу на себе). Отже святкували з Мамою і Татом, зрештою дуже приємно. Тато, тим разом, свою свят-вечірню промову скоротив до мінімум — сказав просто, що йому в Америці добре ведеться і що він вдячний за те Богіві. Максим уміє з дідом говорити і не загострює розмов — отже вечеря пройшла в приємній атмосфері. Згадували зі смутком Івася, що минулими роками часто був з нами в цю пору, но і звичайно, Марка. Він зробив мені велику приємність, бо подзвонив телефоном саме тоді, коли ми закінчили вечерю. (Сам він їхав до Мотруків, до Сан Дієго — отже теж святкував в рідному оточенні). — На різдвяний обід приїхав ще Андрій з Марійкою і Сонею — я давно вже їх не бачила. Між Татом і Андрієм часті конфлікти й Андрій тепер рідше буває в Мами й Тата. Довго я з ними не сиділа, лишила там Остапа з Максимом, а сама поїхала відвідати Марію Струтинську. Завезла їй трохи солодкого, почитала їй трохи із “Малого Принца” Сент Екзюпері (що про нього вона досі і взагалі не чула). Дуже вона мною зраділа, а мені було відрадно, що зробила добре діло. Це замість того, щоб іти до церкви!

Моя активність, одначе, була пов’язана ще з іншими — передсвяточ-ними справами. Працювала весь тиждень (за винятком вівтірка, коли їздила до Івася) — багато було праці, може тому, що нас було лиш двоє в довідковій роботі, а люди раптом перед святами заметушились. В суботу забрала нам половину дня Оля Чмух, що приїхала робити інтерв’ю з Остапом і зі мною (!) для Голосу Америки. Остап говорив щось про “Слово” і про свою творчість і читав вірші. Я залишила їх самих, щоб не заважати. Від мене вона

спершу теж хотіла віршів та інформацій про пластову бібліотеку, але я її перемовила і говорила імпромпту про справи бібліографування періодики, тобто зреферувала свою статтю “Ключі до скарбниць друкованого слова”. Побачимо, що з цього вийде. Оля Чмух замовила собі для інтерв’ю Леоніда Рудницького (в нашій хаті!), під вечір цього ж дня приїхав Максим — отже був рух!

В неділю, знову ж, мали ми на обіді цікавого гостя. Подзвонив він ще в п’ятницю увечері (а може в четвер). Два місяці тому приїхав до Америки — жид, але на диво — український письменник зі Львова. Він познайомився тут із Валентиною Сінкевич, моєю знайомою, що працює в Union Catalog, походить з Києва, але вважає себе росіяночку і пише вірші російською мовою. Валя — почувши, що він писав і друкувався українською мовою і що хотів би знайти контакт з українцями, дала йому мій телефон. Ну і от, нав’язалось нове знайомство. Я запросила його в неділю на обід. Називається він Іза Каплан, а пише під псевдонімом Ігор Михалевич. Років йому 35. Непоказний на вигляд, трохи може семітський тип, зизоокій. Приїхав до Америки цілою родиною, мають вже й давніше осілих родичів тут. Покищо живуть на кошт Jewish Family Service — і вчать мови. Мають забезпечене утримання на пів року. (Оце — розумію — суспільна допомога!) Людина він цікава. Працював у Спілці Письменників. Писав новелі — спершу російською, потім українською мовою. Власних книжок ще не має, хоч дві були вже у видавничому пляні на 1980 і 1981 роки. Знає добре молодих львівських письменників, приніс на показ нам і щоб ми почитали книги Кудлика, Яворівського з теплими йому присвятами. Розповідав теж про Мигалю і інших Остапових знайомих. Ніде, каже, не довелося йому зазнати якогось антисемітизму і не тому він виїхав. Просто — віддавна в ньому пробудилась єврейська національна свідомість (знає навіть мову їдіш) і хотів виїхати до Ізраїля. Тепер скористав з нагоди. Америка зробила на нього ліпше враження, як він сподівався. Думав, наприклад, що тут все буде завалене порнографією, а виявилось зовсім не те. Все — каже — дуже помірковане.

Субота, 29 грудня 1979.

Максим сьогодні опівночі виїжджає уже до Бостону. Наварила я йому ще сьогодні вареників з м’ясом, запакувала булку, свіже печиво з маком, що його вчора спеціально для нього пекла, ковбасу, кабанос — і наш синок поїхав обладований, та ще й із новою валізкою, що її дістав у дарунку на свята. Він же ж нам, як звичайно, направив пару речей на господарстві, зробив напр. Остапові новий електричний контакт, купив і заінсталиував у пивниці новий шубер ітп. В четвер — зараз після праці — приїхав по Остапа й по мене і завіз нас у гостину до Біланюків до Свартмор. Якби не Максим, хто зна чи могли б ми були скористати з такого запрошення. Їхати далеко, та ще в будний день, підчас найбільшого руху. А гостина виявилась незвичайно приємна. Крім нас були там ще пара китайців із Шанхаю (він — професор-фізик, колега по фаху Олекси, приїхав на Swarthmore college, вона — медсестра, обоє були вже в Америці раніше, навіть студіювали тут) та професор-германіст Франц Маунтен, родом із Австрії. Їжа була знаменита, починаючи від гарячих креветок до горілки, а кінчаючи на смачному й легкому торті-

десерти і каві й лікері. Харчі, зрозуміла річ, підготувала пані Зубаль, але Ляриса грала ролю господині дуже добре! Олекса з Лярисою за пару днів відлітають до Парижа. Будуть там точно пів року — беруть із собою обох своїх дівчаток — діти навіть ходитимуть там до школи. Я собі жартую, що мовляв і пані Зубаль матиме нарешті “sabbatical”. Олекса зробив велику приємність Остапові, бо — коли китайці й германіст уже пішли — витягнув раптом із полиці “Мости” і прочитав “свій улюблений вірш”... Ми посиділи з Біланюками й Зубалями десь до 11-ої — показували нам свою мистецьку колекцію — крім картин, що на стінах, мають ще цікаві речі Галини Севрук і Марчука — дисидентів, що їх вони привезли з України. В культурній і дуже сердечній атмосфері приємно було посидіти й поговорити. Дівчатка теж були весь час з товариством і зробили на всіх нас дуже позитивне враження. Резолютні, розумні і добре виховані діти. Дуже подобалися Максимові — взагалі всі ми мали приємний вечір — шкода лиш, що був будний день, серед тижня, і треба було поспішати додому.

1 січня 1980 року, Новий Рік, вівторок.

Починаємо не лиш новий рік, а ціле нове десятиліття. Що принесуть нам вісімдесяти роки? В світі витворюється загрозлива ситуація — революція в Ірані та американські закладники, що їх і досі не випустили ісламські революціонери-студенти — це тільки дрібна зачіпка, але так, як колись постріл у Сараєво — може дати стимул великій війні. Справжня розгра може бути за нафту на Середньому Сході — ось совети послали військо до Афганістану на підтримку марксівського уряду. Економіка, не ідеологія є рушійним чинником у політиці. Америка могла придивлятися безчинно, хоч із співчуттям, советській інвазії Мадярщини, Чехословаччини — але чи зможе не діяти, коли Москва посується до джерел нафти на Середньому Сході? Боюся. Економічна ситуація теж може впливати небезпечно. Американська залежність від арабської нафти, зв'язана із тим інфляція і прогнози господарської кризи, можуть сприяти воєнній політиці. Може дехто із наших і радіє тим, що наближається конфронтація США-СССР, може хтось і пов'язує з тим якісь надії для України. Я однак по суті — пацифістка, війна — страхіття, що позбавляє людину всього людського, це — найбільше зло, практиковане на масову скалю. Навряд чи могла б я виправдати його якоюсь ідеологією. Я бачила трохи війни в дитинстві і все життя боялася і тремтіла, щоб не мусіли жити у війні мої діти... Не дай Боже, щоб майбутнє несло молодим поколінням таку страхітливую пробу.

Новий Рік зустрічали ми з Генем і Вірою Лащиками. Наперед пообідали в китайському ресторані, потім поїхали до кіна Вгун Мауґ на новий німецький фільм режисера Fussbinder-а “The marriage of Maria Braun” (дуже цікавий фільм з політичним символічним підтекстом!), північ зустрічали в нашій хаті при коньяку і канапках.

Але поки дійшло до “приємного”, я порядно наробилася. Користаючи з того, що в мене був вільний від праці день — понеділок — я почала в неділю увечері величезну роботу — малювати стіни, двері, вікно у кухні. Досягла свого — коштом великого фізичного зусилля — але сьогодні кухня вже свіжа, чиста — картини й фіранки вже знову на своїм місці і я маю велику сатисфакцію.

П'ятниця, 4 січня 1980 (в роботі).

Маркові сповнилося 27 років. Стоїть хлопець на порозі великої переміни в своєму житті. Дай Боже, щасливо!

Вдалося мені намовити Остапа, щоб прочитав і записав на магнітофонну стрічку вибір своїх поезій. Навчила його орудувати рекордером, він мав два дні вакацій і сидів удома — і ось маю у висліді одногодинний запис. Слухаючи Остапового голосу передучора, глибоко, до сліз зворушилася. Не лиш самою поезією, але й думкою, що якби так сталося те найстрашніше, чого стільки літ боюся, — якби помер — то єдине, що мені залишилось би живим — був би цей голос на стрічці.

Вчора довго — по телефону — говорила з Марією Лабунькою, бо справи пов'язані із весіллям назрівають і починають хвилювати й мене. Лабуньки хочуть впровадити всякі традиційні весільні ритуали — біда в тому, що крім Марії Лабуньки і ще може кількох осіб, ніхто добре цих традицій не знає. Тим більш, що вона пам'ятає не якісь собі, а гуцульські звичаї свого рідного Печеніжина. Є щось зворушливе в тому, як люди хочуть нав'язувати до старих традицій, хоч рівночасно й парадокс: українська людина кінця 20-го століття в індустріальній урбаністичній Америці відгріває звичаї карпатського села з 19-ого століття.

Набрала я на себе всякі обов'язки, а що весільні справи вимагають і моєї участі, уваги й хвилювання, то починаю відчувати трохи денервуючу пресію. Дзвонив Adolf Sprudz із проханням, щоб я написала “Memorial” про Фединського та рецензію на новий довідник східно-європейського права до International Journal of Law Libraries. Крім того, я вже зголосила рецензії до WLT (і дістала апробату редакції) на Меандри Віри Вовк і Зої Лісовської і на збірку Плужника (що її обіцяла Качуровс ькому) та на ще два англomовні австра-лійські видання. Робить натиск теж і Ляся, щоб я дала якісь речі для Нашого життя. Все це справи термінові, зокрема ж WLT і IJLL визначає “deadline”, що його мені треба дотримати.

В міжчасі Іза Каплан-Михалевич приніс-позичив три книжки львівських письменників — власні-підписані йому копії, що про них вже питався телефоном. Отже хоч я викінчую свого Назарука (товстий том, читаю тільки перед сном, бо возити його в підземці трохи незручно), я встигла вже прочитати збірку поезій Романа Кудлика та повість Романа Іваничука “Місто” — і один і другий автор має, здається мені, деякі спільні прикмети з галицькими письменниками-емігрантами! Сьогодні взяла до підземки роман Володимира Яворівського “Ланцюгова реакція” — тількищо прочитала перший розділ. Отже як воно не дивно, при всіх важливіших своїх навантаженнях — читаю белетристику!

Кухня помальована — чисто й свіжо. Але ще жде мене три великі господарські роботи, що їх мушу зробити в найближчих тижнях: малювання лазнички нагорі, шурування підлоги в голю і кухні (треба здерти віск — отже велика робота, на колінах!) і вкінці — почистити килими, щоб було справді чисто й відновлено.

Мушу теж нарешті вибратись до міста, щоб купити собі весільну сукню. Не знаю, коли це зроблю. Думала вступити сьогодні після праці до Ванамейкера — але — заповідають сніг! Це може скомплікувати дуже справи вікенду, бо не зможу рушитися ніде автом! Хотіла з Ією поїхати до Loehmann-a: давно обіцяла купити їй суконку чи костюм, ще як уродиновий дарунок! Але як впаде сніг, все це мабуть доведеться знову відкласти на пізніше. Тоді може доведеться вікенд присвятити господарським роботам!

6 січня 1980, неділя, увечері.

В п'ятницю впав сніг. You know, why it's snowing? — сказала я, відходячи з роботи —

Because it's Ukrainian Christmas. Я — за звичаєм — взяла собі на 7-ого вільний день, але ми фактично не святкуємо. Вистане святкувати один раз. Все ж не працюю звичайно в день українського Різдва — просто як вияв солідарності з усіма тими, що сьогодні єднаються думкою, що це — традиційний Свят-Вечір, а завтра Різдво -

В п'ятницю, пообідавши, я залишила Остапа надоліні, при газетах і радіо — а сама взялася... малювати лазничку біля спальні! Коли Остап десь біля півночі прийшов і застав мене в розгарі роботи — почав гдирати: мовляв, “ти собі добру видумала роботу наніч” та “як ще довго ми будемо нюхати сморід лякеру”. Я останнім часом стала більше відпорною на того роду реакцію і розумію, що на апробату ждати годі. Отже сказала тільки: хата порожня, маєш до вибору три інші кімнати, три інші ліжка (і очевидно, іншу лазничку), отже не бачу жодної причини нарікати. Спочатку я думала, що розложу роботу на два дні, але виявилось, що я в п'ятницю не була надто втомлена (Остап пригрів обід і помив посуд — отже я встигла відсапнути) — і розмахнулася так, що працювала до 2-ої години ночі і закінчила роботу перед сном. Вранці, коли все підсохло, лазничка після прибрання покривал і приборів виглядала справді чисто й гарно, і я бачила, що й Остап з цього задоволений. (Взагалі, думаю, що гдирав так із звички, для годиться, бо навіть не ішов спати до іншої кімнати, а ждав на мене, працюючи в своїй робітні до пізньої ночі). — Отже ще одна велика господарська робота за мною.

В суботу їздила я з Лабуньками до Cedarbrook Country Club полагоджувати справи із весільним прийняттям. Вибрали меню, домовились щодо всяких дрібних деталей. — Завтра не працюю, а що це як-не-як традиційне українське Різдво, не хочу братися до якоїсь тяжкої праці. Отже поїду до міста шукати за весільною сукнею для себе. Маю надію, що знайду щось відповідне.

Не маю потрібних даних про Фединського. Була б сьогодні вже пробувала написати кілька речень In memoriam для IJLL. Це їм потрібне перед 15 лютого — а я потім не зможу про всі ці речі думати. Ще й рецензію на Віру Вовк мушу написати і до WLT і до Нашого життя.

Вчора пошта доручила пакуночок. Адресат Lord & Taylor, Chicago. Думаю: може Заплітна прислала якийсь весільний дарунок (дзвонила недавно, що не приїде, і тому я про неї подумала). Відчиняю, а в середині друга, менша коробка, а там — маленька карточка заадресована: “Подруга Марта і Пан Доктор”. Стало мені дуже тепло й радісно від цього симпатичного жесту: це Реня Данилишин прислала нам Цяцю — прикрасу на ялинку з різдвяним привітом!

7 січня 1980, понеділок, українське традиційне Різдво.

Сьогодні пошта принесла прегарний різдвяний подарунок: нове число Журналу Вищих Українознавчих Студій, а в ньому на першому місці дуже промінентно надрукований Максимів літературознавчий дебют — “Nevtomnyi honets v maibutnie — An existential

reading of Valerian Pidmohylny's *Misto*". Я так зраділа, як рідко радію власними друкованими речами. У захопленні зараз же побігла до телефону — хоч була година 11-ранку, для решти американців — робочий день і ціни за телефонні розмови в цей бизнесовий час значно вищі. Не хотіла ждати до вечора. Застала Максима вдома, фактично збудила його, бо був учора на Свят-Вечорі у гостині і пізно повернувся додому. Ще не отримав Журналу і не бачив своєї надрукованої праці. Отже мій телефон приніс йому добру вістку, що число готове і вже розсилається. Максимова праця про Підмогильного не була, очевидно, для мене несподіванкою. Знала я теж, що Журнал прийняв її до друку. Але самої роботи не читала — щойно тепер. Є в ній поважна доза молодечої бравури, трохи може навіть "зазнайства" — але це робота серйозна, відважна, з оригінальною думкою. Виступ на наукову арену молодого дослідника, що напевно принесе радісне вдовolenня всім зацікавленим українською культурою і її дальшим розвитком людям, а не лиш гордій мамі молодого автора. Несподіванкою, одначе, було, що Журнал — два числа — прийшов заадресований до "д-р О.Т.". Журнал передплачую я, отже я здивувалася. Та ще й — чому два числа? Перегортаючи зміст, швидко додумалась до причини. В числі надрукована теж рецензійна нотатка-коментар Остапа до перекладів із Стенлі Куніца. Отже виходить — це авторські примірники. Максим не був захоплений фактом, що в цьому самому числі є й Остапів матеріал, але я бачу, що старому приємно, що в одному числі є і син і батько! Взагалі цей журнал дуже цікавий — сповняє радістю і гордістю за нашу молоду генерацію. Я рада, що від часу моїх перших захоплених вражень, що їх я висловила колись у рецензії на перші числа цього видання в "Нашому жутті" — журнал далі добре розвивається і росте!

Вполудне поїхала до міста, до Ванамейкера. Не могла знайти жодної відповідної сукні у відділі суконь, де звичайно купую, отже пішла я на третій поверх, де дорожчі і більш вибагливі речі. Було там кілька суконь — навіть на випродажі. Ціни — феноменальні! Аж вірити трудно! Я пробувала кілька суконь, що були знижені із 500, 400 доларів на 350. Обслуговував мене елегантний мужчина і пробувала я ці речі (як ніколи досі в житті!) в елегантно умебльованому окремому будуарі, з кількома люстрами на стінах. (Одне слово: бавлюся в паню!) Я була б напевно купила сукню за 350 дол. — але виявилось, що не лежала на мені так добре, як інша — трохи скромніша і дешевша. Отже я купила довгу сукню, синього кольору з візерунком, з тонкого якогось матеріалу, з довгими рукавами і малим декольте за 160 дол. (Ціна перед знижкою була 240!). Задоволена, що мені це вдалося, і що я не видала на неї вдвічі більше, я (- ну, хто б по мені того сподівався?) — у своїй жіночій екстравагантності пішла ще на другий поверх і купила собі на випродажі дві звичайні короткі суконки (разом за 80 дол.) Потім ще находилася трохи, щоб до весільної сукні докупити черевики і торбинку. Розв'язала врешті справу так, що купила білі льняні черевики і таку ж торбинку і дала їх пофарбувати на колір моєї сукні! Думаю, що це буде найкраща розв'язка тієї дилеми!

14 січня 1980, понеділок.

Свобода надрукувала мою статтю "Ключі до скарбниць друкованого слова". Бачила вже

першу — і третю частину, газета із підвалом No.2 ще до нас не доїхала! Але і цього досить для першого враження: надруковане погано, недбало, із поважною кількістю друкарських помилок. Мають мовного редактора, що виправляє із правильного на неправильне. Чорт з ним — не протестуватиму, що міняє “радянський” на “советський”, “жодний” на “жадний” і “статей” на “статтей” — cuius regio, eius religio. Але коли міняє назву “Літопис статей” на “Літопис статтей” — це гірше, бо цю помилку читач припише мені. Не кажу вже про назви американських індексів — хіба вони мають чужинців-друкарів, що не знають американського spelling-у? Доведеться спростовувати. Зібрала вже теж нарешті деякі інформації про Фединського і от сьогодні написала вже некролог — на дві сторінки машинопису. Завтра перепишу, прочитавши і виправивши ще раз, і пошлю до JLL.

Встигла я зробити поступ і в своїй господарській роботі: підлоги і в фуає і в кухні вже пошуровані, віск знятий — ще ніколи, мабуть, не були такими чистими. Але їх перед наступним воскуванням ще треба буде пару разів помити звичайним способом — та це вже не буде страшна робота на колінах, із щіткою, дротяним м'ячком, а навіть ножем!

В суботу я нарешті мала змогу виконати і давню заплановану поїздку з Ією до Loehmann's. Купила я їй светрову суконку, жакетик, спідничку, светрик і блюзочку — все це на суму 121 дол. Дівча дуже тішилося і мені було приємно. Скромна дитина, ледве я її переконала, що і не думаю купувати дарунка за менше як 100 дол.! Я думала, що може буде там якийсь вовняний костюм, подібний до того, що його там пару місяців тому купила собі я. Але тим разом таких костюмів не було. Але може це й краще. Ця “гардероба”, що ми її вибрали може й матиме більш практичне застосування — зрештою — вона різноманітніша!

17 січня 1980, четвер.

Я сьогодні вдома. Намовив мене Остап, щоб я сама не чистила килимів у вітальні й їдальні, але замовила до цієї роботи комерційну фірму Атляс. Сьогодні взяла належний мені вакаційний день (ще маю два в резерві з часів Різдва!) — і от килими вже почищені і сохнуть. Взяли за цю роботу 70 доларів! — Двох мужчин працювало около 3 години. Не знаю, чи наслідки їхньої роботи будуть кращі, як були б після мого чищення — но, але я не мусіла тяжко напрацюватися. Зрештою треба буде ще почистити килими на сходах та канапи — вистачить роботи для мене, нема страху. Вільний день дав мені нагоду полагодити листування (спростування до Свободи, листи до Бабая та Івася), а теж почитати трохи нове число Сучасности, що повне різних цікавих матеріалів, оживлена (хоч і зовсім непотрібна!) дискусія довкола альбому “Нездоланний дух” (він не вартий такої великої уваги!), знамениті “Калямбури песиміста”, що їх автором може бути хіба Бабай, але законспірований під псевдонімом!

19 січня 1980, субота.

Хвилює мене дуже політична ситуація в світі. Кожен ранок встаю із неспокойним почуттям: чи не гряде на нас гльобальна катастрофа? Радянська армія окупувала

Афганістан, в Ірані — суцільний хаос (американські закладники дали ще в амбасаді обсадженої терористами). Крім того — Тіто поважно хворий, може кожної хвилини померти. Вже ширяться поголоски про можливий натиск ССРСР на Югославію. Наш президент стримав продаж збіжжя та технічних устаткувань більшовикам та грозить бойкотом олімпіади, що має відбутися в Москві. Секретар оборони їздив на переговори з комуністичним Китаєм, на океанах підозрілі рухи і американської і радянської флоти. Крім того, а це може й головне: економічна ситуація непевна, доляр падає, золото гарячково підвищується на ціні (вже є понад 800 дол. за унцію!), фантастично зросли ціни на пальне. Американська залежність від нафти на Близькому сході може перерішити все наше майбутнє. Бож індустріялізація ССРСР сприятиме їхньому рухові туди ж — до нафти — і конфлікт неминучий. Боюсь, щоб у цей виборчий рік наш Картер не пробував доводити виборцям, що він теж потрапить бути строгий і рішучий — і щоб не завів нас у велику війну. Хоч і сама вважаю, що рішучість тут конечна і що не можна дозволити на безконечну безкарну експанзію російської імперії. Фактично, єдина надія на самих советів: щоб спам'яталися, поки не запізно. Так як було у випадку із Хрущовим, із Кубою — бо й тоді могла бути війна. Та не маю великої надії, щоб вони схотіли вицофатись із Афганістану. Скорше, думаю, можуть створити таку атмосферу — з Іраном, з Югославією — налякають усіх, а тоді світ готов полегшено відітхнути, що вони не почали інвазії в Ірані і Югославії і... пробачити їм окупацію Афганістану... Може на це і числять. Але їм це може дорого коштувати. Вже тепер платять високу ціну пропагандивного характеру — в Об'єднаних Націях резолюція асамблеї голосами багатьох неутральних досі держав осудила ССРСР. А й сама інвазія Афганістану коштовна — вже, кажуть, загинуло понад 1000 советських вояків (- напевно є між ними і наші українські хлопці! -) Дай Боже, щоб Афганістан став кісткою в горлі імперії!

6 лютого 1980, середа.

Весілля вдалося нам дуже гарно! Це було справжнє весілля — радісне, зворушливе. Погода нам сприяла — в суботу, 2-ого лютого, був хоч і дуже холодний, але яскраво сонячний день — ми боялись можливого снігу, але він — на щастя — минув нас зовсім. Церемоніял почався вже в хаті. Біля першої години приїхали Марко з Ією та друзями і дружками — ми з Остапом вітали їх на порозі вином — всі уже вдягнуті й урочисті. В хаті були вже Тато з Мамою і Єреги, які саме були приїхали з Ірвінгтону, і Ляся, й Дуфта. Після молодих приїхали свати — Марія й Мирослав із старостою нашого весілля Василем Маркусем. В нашій хаті стояло вже заінстальоване (в круглому хлібі) Лабунькою вже попереднього дня весільне деревце, що його в час дівич вечора кілька днів перед тим подруги її прибрали білими пір'їнками і кольоровими стьожками. Нас четверо батьків сіли на канапу поруч себе із круглими колачами на колінах. Староста і Ляся-старостина провели ритуал обрядового благословення, що включав в обрядовому тексті Маркуся теж і слова про “прохання вибачення у батьків”. Остап зробив нам несподіванку, бо сказав пару слів — після благословення, що було сердечно-зворушливе — про те, що, мовляв, наш син ніколи не завдав нам жодних прикростей і не мусить перед нами вибачатися. Після нас молоді церемоніяльно звернулися за благословенням до Діда й Баби. Маркусь і Ляся гарно

це повели і старий обряд не видався ані смішним, ані анахронічним. Навпаки. вніс теплоту й сердечність, що протяглася і на решту дня. З нашої хати поїхали ми автами до катедри на Френклин — окремо молода з дружками, окремо молодий з дружбами. Ми поїхали з Лащиками — бо нашим автом поїхала молода. В церкві було багато людей. Відправа — згідно з бажанням молодят — була в церковнослов'янській мові, без богослужби, без хору, без червоного килима — але гарна простора катедра була виповнена сонцем (це була 3 год. пополудні) — пастелеві кольори та вітражі на вікнах підносили мій вже і без того піднесений і радісний настрій. Вітав молоду пару о. Роберт Москаль — сам ще молодий священник, який пішов їм назустріч, не цитуючи старомодного обіту про послух жінки ітп. Ія була у вишиваній блюзці і в довгому синьому “жупані” (напевно є якась інша назва для цього одягу, що нагадує мені козацькі строї старшинської верстви) — на голові мала віночок з волошок — Марко був у чорному смокінгу. Дружби теж, а дружки — подібно як Ія — у сукнях із біло-синьої комбінації — тільки в них це були короткі сині камізошки на білих сукнях, а не навпаки. За молодим ішла увесь час світилка із засвіченою свічкою — теж одягнута, як і дружки. Цю роллю виконувала Соня — це була ідея Марії Лабуньки і вона дала дуже позитивні наслідки. Соня була горда у своїй ролі, а Андрій і Марійка були дуже задоволені, не кажу вже про Маму і Тата, які взагалі були видимо зворушені і щасливі, що вся родина була разом. Прийняття в Cedarbrook Hill Country Club мало приємну атмосферу — весь будинок клубу був до нашої диспозиції. Гостей було точно 215, в тому числі принаймні одна третина — молоді — друзів Марка та Ії. Приставки були смачні — я пробувала всього кілька, але люди собі їх хвалили. Обід був добрий (prime roast, з додатками, etc.) — не щось вибагливе, ані не екзотичне, але сприйнятливим для великого числа людей. Родина й гості нанесли щось біля 20 тортів — отже десерт був у власному заряді, пізно увечері. Наш староста — Василь Маркусь — проводив усією імпрезою з великою дозою такту і майже англосаксонським “understatement”, що мені подобалося — хоч не знаю, чи подобалося це всім нашим гостям. Напр. не було загального представлювання всіх гостей і улюбленої галичанами титуломанії — а на залі, як висловився і сам Маркусь, було невеличке українське Who is Who, бо між гістьми були не лиш “визначні” доктори, професори, інженери й банкіри (напр. Джулі, Яримовичі, Шусті, Рудницькі, Лащики, Геврики, Коропецькі, Шиприкевичі, Кушнірі), але й такі на правду славні люди як Надійка Світлична чи Богдан Нижанківський. Маркусь представив тільки найближчу родину — батьків, діда й бабу, вуйків, і хресних батьків молодят. Ляся сказала пару слів про весільний обряд, староста прочитав телеграму старих Лабуньків з України і привіт-телеграму! від Миколи Жулинського з Києва! Остап і тим разом зробив несподіванку. Ми домовилися, що не буде промов, а він тимчасом зголосився до слова. Я боялася, що почне промову, а за ним і інші, але він тільки, підійшовши до мікрофону, прочитав написаний з нагоди весілля сонет. Зворушливо і на рівні! Ляся сказала теж пару слів про Івася — Маркового хресного батька.

7 лютого 1980, четвер.

Продовжую весільний рапорт: Жаль, що Івася не було з нами, але ми були щасливі, що він перебув уже кризу, що вже не в шпиталі. Якби так не дай Боже помер — а був дуже

близький смерті! — весілля може й треба було б відкликати! — Культурне товариство, інтелігентні старости, що не перетягали струни і надали всій імпрезі не дрібноміщанського, а справді культурного тону, відносна смачна вечеря, добра оркестра та велике число молоді — зробили наше весілля справді приємною, сердечною товариською імпрезою. Здається мені, що наші гості бавилися добре і були задоволені. Всі ми — найближчі — були у радісному піднесенні і в знаменитій комітиві, без найменшої тіні якогось непорозуміння.

Був один вийняток — одна неприємність, але вона в остаточній аналізі вийшла може і на користь нашому весіллю і не зіпсувала нам його. Марійка Лабунька, що була головним пляновиком обрядової сторони нашого весілля, вважала, що головна ролія на весіллі належить старості, але що крім нього є ще не одна старостина, а згідно з традицією її рідного Печеніжина — дві або й більше свах. Вирішили отже запросити дві свахи: Лясю і Люду, з думкою, що Ляся займеться справами традиційного ритуалу, а Люда буде господинею весілля. Я навіть точно не знаю, як Лабунькова думала ці ролі поділити, бо до справ обряду і до традицій не мішалася. День перед вінчанням, увечері, коли в нас були уже Дуфта і Ляся, телефонує мені Марійка Лабунька, що Люда, мовляв, ображена на мене і відмовляється бути свахою на весіллі. Мене це дуже заскочило: я з Людою пару днів перед тим говорила по телефону і здавалось мені, що розмова була сердечна і тепла. Говорили ми про весілля: вона питалася, чи потрібно якоїсь помочі, щось спекти — а що вона вже раніше пропонувала спекти торт, то я сказала, що будемо вдячні, якщо вона це зробить, але що більше нічого пекти не треба. Навіть радилась я їй чи капуснячки (що їх я сама пекла) додавати до весільних *hors d'oeuvres*, чи затримати вдома для гостей, що їх сподівалася у неділю. Не підозривала я, що вся ця розмова була підступом з її боку. Коли я після розмови з Лабунькою подзвонила до Люди, щоб в'яснити в чому власне річ, вона мені вичислила цілий каталог моїх провин: що я, мовляв, у попередній розмові з нею не сказала, що мені, мовляв “приємно, що вона буде свахою”, що взагалі ідея про дві свахи — помилкова і що такого звичаю “ніде немає”, що коли я була старостиною на весіллі Юрка то вони зі мною “возилися”, виявляли мені велику увагу, а Люді ніхто такої уваги не виявив — а тоді давай відгрівати всякі інші жалі й “образи” з минулого: як то я, мовляв, коли ми були на Фльориді (в 1974!) сказала потім, що другий тиждень я мала кращий, як перший, тобто коли вони вже поїхали (справа в тому, що Остап мав страшний біль зуба-абсцес і зіпсував мені пару днів — і тільки коли дентист випустив ропу і біль уступив — ми могли по справжньому відпочати!), а Зенко, мовляв, так посвятився, їздив автoм і намучився, а що ми, мовляв, цього не оцінили (Автo позичили ми спільним коштом, а що Зенко найкращий з нас шофер — то провадив очевидно він, але я думала, що приємність була взаємна!), а що я десь раз в якомусь товаристві сказала, що волю мати сусідом чорного суддю, як білого дрефтсмена ітд, ітп. [Сумніваюся, чи сказала я таке в Зенковій присутності, але засаднича думка, що волю мати до діла з інтелігентним мурином, як з білим хамом — не є мені чужа і від неї не відпираюся!] Одне слово — ураза, хвороблива амбіція, получена із великим підсвідомим почуттям меншевартости. Проте найбільше всього образливою була для мене страшенна Людина злосливість і дуже гидкий для мене фальш. Правда, це не було суцільною несподіванкою: про Людину злобу й фальш

найкраще може свідчити її постійна обмова Максимовичів. Аня теж любить займатися сплетнями, але в неї на першому місці — інформація, сама вістка, тоді як Люда завжди додає злобну аналізу. Від Ані я за все життя ніколи не чула нічого поганого про Люду, але від Люди про Аню — безконечний перелік всячини. В кожному разі наша розмова з Людою і Зенком по телефону 1 лютого — напередодні вінчання — не скоро забудеться і матиме наслідки. Я не злопам'ятна, але фальшивих людей трудно вважати справжніми приятелями. В церкві Люда й Зенко підійшли до нас з гратуляціями — Люда тільки холодно подала мені руку. Пізніше Зенко підійшов ще раз і запитався: чи після вчорашньої розмови, ми ще є “welcome” на весіллі? Очевидно, ми ж на вас чекаємо, сказала я. На самому весіллі Люда двічі підступала до мене — раз у раптовому захопленні нашими молодими, вдруге, щоб давати “поради”, як мовляв, розділити торти, але свахою вона не була, ми з Лабуньками в останній хвилині пересадили їх в інше товариство — і це напевно вийшло на користь нашому весіллю. І мені і Марійці Лабуньці було прикро після цього Людиного інциденту, але ми перейшли над ним до порядку дня, при чому я вперше мала нагоду побачити, що Марія Лабунька є досить level headed woman, не втрачає голови і не впадає в істеріку, як це на її місці могла зробити якась інша жінка. Люда, думаю, втратила на цьому всьому більше, як ми. Ну, що ж: наше спілкування з ними було і росло на базі дружби наших синів — тепер, коли хлопці вже дорослі, в нас з ними занадто мало спільного, щоб можна було продовжувати таку близькість у майбутньому. Але я не думаю плекати якихось образ — за старими куркульськими традиціями — напевно зроблю все, щоб наші відносини були коректні і добросусідські — але в них уже ніколи не буде такого довір'я і тепла, як колись.

8 лютого 1980, п'ятниця.

На кемпусі, на асфальті Locust Walk, впоперек цілої дороги напис: WHATEVER THE QUESTION WAR IS NOT THE ANSWER. Я з тим вповні згідна. Є в мене одне тільки “але”. Позиція слабости заохочує, провокує до агресії. Не даром старі римляни казали: Si vis pacem, para bellum. Мілітарна потуга Америки дала нам повні три декади миру. І тому гостріша політика тепер, можливий бойкот Олімпіади в Москві, ембарго збіжжя, доктрина Картера в Перській затоці та збільшений оборонний бюджет можуть бути запорукою — миру, не війни.

10 лютого 1980, неділя.

Паки й паки про весілля: Великою радістю для мене було, що приїхав Дуфта. Вийшла з тим трохи смішна історія: в понеділок перед весіллям — побачивши, що він не відповів на запрошення — дзвоню я до нього до Дітройту. Ну, питаю, — приїжджаєте? Вияснює мені, що він, мовляв, зайнятий підготовкою шевченківського свята, яке має бути 2-ого. Та хіба ж не лютого, а березня? Кажу. Ще час. А весілля наше вже в суботу. А Дуфта: як? в цю суботу? Він взявся писати якусь прозу для “Сучасности” і зовсім загубив орієнтацію в часі. “О — як так, я зараз завтра йду замовити літак.” — Щиро кажучи, я не знала, чи він це говорить серйозно, чи просто жартує. Коли я переповіла розмову Лясі, вона теж не

вірила, що він приїде. Літак звичайно треба замовляти бодай сім днів наперед — тоді квиток дешевший. А так в останній хвилині? — Але, диво-див! В п'ятницю Дуфта вже був у нас. Приїхала вже й Ляся. Обоє були до понеділка і дуже добре розважалися, просиджуючи з Остапом, зі мною, а то й просто вдвійку цілі ночі при коньяку і дотепній сердечній розмові. Сказала мені потім Ляся, що давно вже не мала такого відпруження й відпочинку! Обоє мали ще й клопіт із ногами: Ляся десь недавно впала і звихнула собі ногу в кістці, Дуфті дуже дошкуляє ревматизм. Каже Ляся, несучи щось для Дуфти: “Бабай послав мене це принести, він каже, що мене нога болить уже довше, то я — привикла”. Дотепні, культурні сердечні люди. Я рада, що розв'язалася так по дружньому із колегією “Нашого життя”. Не відчуватиму обов'язку критикувати журнал і не мусітиму вражати Лясиної сензитивності, а це допоможе затримати наші особисті сердечні приятельські стосунки.

Ляся теж дуже в виrozumінням поставилася до дурної проблеми з Людою. Правду сказавши, як мав хтось ображуватись, то могла образитись вона: адже не зробили їй особливого гонору, поставивши поруч із Людою. Але вона була готова бути і другою свахою, а коли Люда впала в істерику, то Ляся увійшла спонтанно у свою трішки змінену роль, не перенаголошувала її, достосувалася до Маркуся і допомогла втримати наше весілля на культурному рівні, без дрібноміщанської напушености й фальшивої помпи. Безпосередність, радісна збудженість, сердечність були домінантними його атрибутами.

Було чимало гостей із далека: з Дітройту, крім Дуфти, були ще Джулі — Ірина з Павлом, а теж Андрій із Христею. Андрій — свіжоспечений лікар — приїхав відбувати у Філядельфії резидентуру на Temple Hospital — це була несподіванка. З Шікаго був Маркус і ще якісь знайомі Лабуньків. З Бостону приїхали Сахаруки з сином Петром. Мотря і Тиміш прибули з Провіденс (Андрій стоїть на порозі третьої важкої операції хребта і я боялась, що й Мотря може не приїхати — але таки була і це було радісно!) З Конетікат приїхав Осип Данко, а теж Ромко Процик. Було чимало гостей з Нью Йорку, Ірвінгтону і ближчих околиць. Жаль мені, що не приїхав ніхто з Каліфорнії (до останньої мінuti я думала, що зробить несподіванку Цмайло. — Ляля радо була б приїхала, якби це не був найгірший для неї на праці час). Шкода, що не приїхала з Польщі Марійка. До сьогодні дивуюся, що сталося. Я давно написала їй листа, пропонувала заплатити за подорож. Потім ще післали офіційне запрошення. І — ні чичирк! Ні листа, ні побажань, ні телеграми. Це мене дивує. Воно не в її стилі. Я думала, що вона не відписує тому, що хоче приїхати — знаючи, що кошти будуть повернуті. Не знаю, що сталося. Не приїхали теж з Шікаго Заплітні, хоч Ромко був зателефонував і ми собі трохи поговорили. Виглядало, що він може й мав охоту приїхати і зустрітись з родиною, якої стільки літ вже не бачив. (Я кажу йому: чи ти знаєш, коли ми зустрічалися востаннє? Певне із 15 літ тому! А він: о, я добре пригадую. Я був у вас, коли повертався з корейської війни! — І як тобі не соромно, кажу — від того часу вже були й інші війни, не чекай на наступну!) В їхньої замужньої доні народилася недавно дитина і Ромкова жінка мусіла замкнути свій офіс на пару тижнів, щоб поїхати й допомогти доньці. Це, мабуть, і було причиною, що не приїхали, хоч я думала, що бодай Ромко сам приїде (її та їхніх дітей я й взагалі не знаю).

11 лютого 1980, понеділок. 7:30 вранці.

Вчора й сьогодні гостює в нас Віра Вовк. Учора відбувся тут її літературний вечір — трохи дивний своєю програмою і на мою думку не надто успішний, хоч прийшло багато людей. Віра читала кілька віршів із “Меандрів”, три прозові нариси та доповідь про пріоритет культури. Все це одне за одним, без павзи, читала сама вона і воно вийшло занадто накопичено й непов’язано. Доповідь була цікава й могла викликати ширшу дискусію — хоч і виявляла деяку Вірину наївність, що зумовлена, може, її відірванням від центрів діаспори. Нажаль, організатори вбили всі можливості дискусії, бо Наталка Даниленко зараз же після останнього Віриного слова почала розповідати про те, як то вона вперше сконтактувалася з Вірою телефоном у справі вечора ітп. Відкривала вечір Люда, взявши на себе обов’язок інформації про авторку. Було б ще пів біди, якби вона подала лиш біографічні інформації, але вона взялася чомусь цитувати... Емерсона і Гете, щось à la Климовський! Це вийшло дуже смішно — не лиш тому, що вона навряд чи й взагалі знає хто були Емерсон і Гете, але що цитати ніякого не мали відношення до теми. Таке собі name-dropping! — Фактично, трохи досадно, що такий як-не-як серйозний автор як Віра Вовк знаходить таке примітивне трактування. Проте Віра сама завинила. Вона всюди виступає під фірмою СУА, дуже захвалює організаторів — отже віддається безкритично в руки проводів окружних рад на місцях. В Н. Йорку виступ її спонзорувало теж “Слово” і “Наше життя” та проводила ним Любович — там, чую, була цікава дискусія. Але тут наші пані вирішили, що вони й самі можуть все зробити і зробили — на своєму рівні!

Увечері в нас зібралось товариство — був Іза Каплан, Геврики, Лащики, Лабуньки, Софійка Лада, Віра Вовк (вона в нас ночує) і Даниленки, що привезли Віру із дому СУА (там теж було невеличке прийняття, але ми туди не ходили). Було цікаво. Іза всіх зацікавив і навіть читав свою новелю із “Жовтня”. Віра прочитала кілька поезій із “Чорних акацій”. — Вона трохи змінилася від часу останньої нашої зустрічі — посивіла, потовстішала. Змінилася напевно в її очах і я. — Час тікає.

12 лютого 1980, вівторок.

Сьогодні — довідалася я від наших молодих — день народження нашої свахи, Марійки Лабуньки. Вона — виявляється — із 1924 року, тобто повних 6 літ старша від мене. Це було несподіванкою. Вона молодо виглядає і взагалі досить гарна жінка. Маю надію, що й моя невістка буде подібна до своєї мами.

Я не мала ще змоги й нагоди віднотувати важливу досить і неприємну подію, що сталася в понеділок після весілля, тобто ще 4-ого лютого. Ще в нас були Ляся із Дуфтою. Остап взяв собі вільний день, щоб побути із ними, а я мусіла іти до праці, бо мав цього дня приїхати президент університету Париж II для підписання умови про виміну із Пенсильванією і Sloane просив, щоб я була на місці й показала йому нашу французьку колекцію. Їхала я до праці нерано, втомлена, після паругодинного сну. Вирішила завезти своїм співробітникам

торт, що залишився з весілля. Пакунок був досить великий, треба було дуже вважати, щоб не роздусився у стиску підземки і я всю увагу присвятила подорожі тортів. В бібліотеці ще перед полуднем запримітила, що немає в мене гаманця. Я подзвонила додому — була певна, що залишила його в іншій торбинці. Остап, зайнятий гістьми, не мав часу цього перевірити, але я не дуже цим турбувалася. Навіть про це не думала, аж десь увечері, після вечері, вже вдома, нагадала собі, що треба приготувати торбинку на наступний день і тоді остаточно переконалася, що мого гаманця таки немає. Виходить: хтось мусів мені його вкрасти, мабуть ще вранці, у підземці, подорожі на роботу. В гаманці не було багато грошей — щось біля 15 дол., бо я вранці — пригадую — витягнула 100 дол. готівки, що її мала при собі в час весілля — але в цьому гаманці були не лиш мої документи на авто — license і registration — але теж і цілий збір кредитних карт: Master Charge, Visa, Wanamaker, Sears, Strawbridge, — теж моя картка Social Security, мій Appointments Calendar, адресар, бібліографічні нотатки, ID з Пенсильванії, тощо. Це, очевидно, порядно мене схвилювало. Ще зараз увечері потелефонувала на поліцію — і поліцист зараз сам прийшов додому. Тоді я почала телефонувати до всіх кредитових установ. Ще цього ж вечора додзвонилась до VISA — сказали мені, що цього ж дня хтось вибрав на мою картку якихось продуктів на суму 1241 дол.! Аж моторошно подумати! Втрата для нас буде тільки 50 дол. — за решту ми не відпоовідаємо. Але якби так довелось на кожній карті втратити по 50 дол. — то це була б чимала сума грошей! І неприємно, що якийсь злодій має і вживає мої речі.

З цієї нагоди я подумала, що варто дати в хаті нові замки — це вже давно і так треба було зробити. Марко зробив нам несподіванку: замовив замкаря і заінстлював три нові замки на дверях (що для їх відкриття треба вживати ключа навіть із середини) — Це робота коштом понад 150 дол. — Марко вирішив, що це буде їхній дарунок мені й Остапові — наші молоді дуже розщедрилися. Із вдячності за гарне весілля вирішили і нам і Лабунькам зробити дарунки. Лабунькам купили кольорову телевізію, на спілку з Олесем. Я спочатку протестувала, але врешті Остап переконав мене, щоб таки прийняти такий жест — отже замки на двері дістали ми в дарунку від молодят! Я їм кажу, що їм ще належитья весільний дарунок від нас — я пропонувала заплатити пошлюбну подорож, але вони з моєї оферти не скористали і нікуди не поїхали — воліють, кажуть, щоб може пізніше використати це в інший спосіб. Ну, хай. Ще не знати, де вони житимуть. Мали негайно їхати до Каліфорнії, але вийшла затримка, бо Ія мала невеличку надію отримати у Філядельфії працю. Марко, бачу, починає серйозно думати, чи не перенестися йому назад на схід, може до Нью Йорку. З цього я була б дуже рада — але не стараюся і не пробую впливати на їхнє рішення. Побачимо. Покищо сидять у нас, у Марковій кімнаті, мають до диспозиції цілу хату і авто (я вже автом пару тижнів не їздила!) — упорядковують дарунки, полагаджують додаткові закупи... Дарунки дістали гарні — найбільше грішми, щось біля восьми тисяч долярів — в тому княжий дар Тата й Мами у сумі 2-ох тисяч! Крім того є й такі, що залишаться гарною пам'яткою на майбутнє: дереворізи Гніздовського, Божемського, Мадая, кілька гарних кристалів, посріблених тац, скульптури Капшученка, вишивки... Кошт весілля, що його поділили ми пополовині з Лабуньками, виніс менше як сім тисяч долярів, отже менше, як ми сподівалися. Це головно тому, що це — лютий, пора,

коли весіль і бенкетів менше, як літом, тому й дали нам опуст.

Понеділок, 25 лютого 1980, увечорі.

Наші діти ще далі з нами і нам з цим добре. В хаті панує погідна приязна атмосфера. Марко знайшов собі зайняття: записує на тасьми музику з різних позичених платівок. Він купив нам і привіз з Лос Анджелес — як різдвяний дарунок — ще один додатковий апарат до нашого стерео — cassette player & recorder. Я ще буду мусіти навчитися ним справно орудувати, але саме на цьому апараті Марко награве собі улюблену музику — при тому деякі тасьми награв уже і для мене (Напр. дуже ефектовну платівку Софії Ротару — співачки, що є справді українською Едіт Піяф!) Він такий сам рекордер, як нам, купив і для себе і має в Л.А. — а від Максима й Олеся дістали у весільному дарунку стереофонічний апарат, що його будуть перевозити в Каліфорнію. Отже матимуть на чому грати свої касети.

Марко мав у хаті пригоду — розбив у лазничці скляну ширму від тушу — має тепер господарський клопіт, бо щоб це направити — не лиш треба буде зробити зайвий видаток грішми, але скільки треба нахлопотатися й знаходитися! Ну, але він розуміє, що мусить шкоду направити. Будемо мусіти теж нарешті направити деякі електричні сполуки. Я вже замовила електрика — отже ще буде один видаток. (Між іншим, мусіли теж направити і наше стерео — Марко возив до направи, бо один із голосників чомусь не діяв — підозріваю, що може мої робітники, коли чистили килими, щось десь порушили в делікатній апаратурі — ця направа коштувала щось 70 дол.!) З електрикою справи перерішило те, що в час, коли ми всі четверо дивились на телевізії на закінчення зимової олімпіади в Лейк Пласід (аякже, навіть я!) — раптом спалились дві електричні стопки. Це знак, що десь щось не гаразд. В нашій хаті електрика досить нерівномірно розгалужена — деякі лінії непотрібно переладовані.

Вміжчасі я вже трохи попрацювала: написала рецензію на “Меандри” і до World Literature Today — і теж українською мовою для Нашого Життя. Тим разом відважилась навіть на деяку аналізу — не знаю, чи вдало, чи справді є у Віриній поезії те, що я там побачила? Вона — складний автор, не легко її розуміти. Таку книгу треба рецензувати Рубчакові чи якомусь справжньому літературознавцеві, не мені. Але жаль було б, якби таке видання залишилось непоміченим — зрештою для Н.Ж. писала я під натиском Лясі. — Зробила теж рецензійні дві замітки (для WLT і Н.Ж.) про Red Kerchief Головка. Позатим — починають назрівати справи ПЕКУС-у і треба організувати бібліографічні доповіді для нашої сесії.

10 березня 1980.

Читаю The Devil's Alternative Frederick -a Forsyth-a. Книжка написана без особливого

літературного хисту, без претенсій на глибшу філософію життя, із значною дозою фактичних помилок — але із дуже добрим нюхом для сенсації, із неабиякою здатністю ступенювати напруження. Одне слово: *spellbinding thriller*. Напевно матиме (або й вже має) чималий успіх у читача, може навіть зроблять колись із неї фільм. — Чому я читаю такий популярний бестселлер? — Не випадково, і не виключно лиш для відпруження. Сенсацією книжки для нас є ще й факт, що між героями є українські націоналісти, що беруть участь як партнери великої міжнародної розгри між США і СРСР. Українці виступають у ролі терористів, що роблять атентат на шефа КГБ, а потім беруть у заложники нафтовий танкер! Не вся авторова інформація про українців правильна (напр. каже в одному місці, що українці всі — католики і вживають у письмі латинки!) — все ж загальне його розуміння української проблеми базоване видно на українських емігрантських джерелах і йде по лінії мало що не Валентина Мороза!

Це, однак, не єдина моя лектура: Читала наново Шлях невідомого і вже навіть написала до WLT рецензію на анломовне видання цієї книжки. Переклад — поганий, але Качуровський — справжній майстер прози і його книжка — якби була вийшла в доброму американському видавництві і була широко розрекламована, могла б стати справжнім літературним бестселлером, а бодай звернути на себе увагу критики. — Читаю теж анломовний переклад Фата-моргани, бо хочу і про це видання зробити замітку. До WLT вже запізно, бо книжка видана ще 1976 року, але напишу до Нашого життя. Наші кияни роблять добру роботу, випускаючи в світ анломовні переклади нашої клясики, і приємно відмітити, що роблять це значно ліпше, як московське видавництво Прогресс. Тому й варто, щоб закордоном ці видання мали відгук, бо тоді їм легше буде домагатися права на продовження цієї роботи.

Нашу 31 річницю шлюбу відсвяткували обідом у Faculty Club та виставою *Enemy of the people* Ібзена, в постановці театру Goodman-а з Шікаго. Цю п'єсу я віддавна хотіла бачити. Вона й досі актуальна. Артур Міллер усучаснив трохи Ібзенову мову — але актуальність самої теми і ставлення проблеми — це справді пророчий геній старого клясика. Гра була на висоті. Ансамбль був інтегрований в расовому розумінні — ролі лікаря, посадника і редактора газети виконували чорні актори. Ходили ми вчвірку — з Марком та Ією — і мали приємний вечір.

Коропецькі 29 березня влаштовують у себе на новій хаті прийняття для відзначення 70-ліття “небуденної людини” — Миколи Лебеда — та ще й організують купно якоїсь картини на спільний дарунок. Запрошення, що його ми дістали, викликало і в мене і в Остапа — трохи констернацію, трохи несмак. Коропецькі — наші приятелі і ми радо в них буваємо. Але тим разом — вся ця імпреза занадто подумана як “чолобитня” і досить незручно як така вже на запрошеннях заповіджена. Лебеда особисто я взагалі майже не знаю (зустрічала раз один саме в домі Коропецьких — Остап знає його трохи ліпше, але теж не дуже). Не належу до тих, що конче хочуть ставити його під суд і годжуся із думками Івана Лисяка-Рудницького, який шанує його як “професійного революціонера” і обстоює його право на ревізію поглядів, шаную його і ціню за добру роботу, що її робить

видавництво “Пролог” — але це не значить, що я готова будувати йому педестал і що хотіла б бачити своє ім’я між особливими його звеличниками. Революціонери, терористи і працівники розвідок виконують потрібну роботу — але вони повинні скромно стояти в тіні і на боці. Одним із кандидатів на президента з республіканської партії є Буш — бувший голова СІА. І цей факт дуже йому шкодить! Подібно з М.Л. Націоналізм зробив у нашій історії потрібну роботу — але теж і багато непотрібного братовбивства, під’юджування своїх проти своїх, поборювання вільної думки, підривання усього, що виростало понад рівень маси... Бандерівці сьогодні роблять мабуть більше шкоди, як користи і серед них напевно чимало советських агентів. Менше шкідливі — мельниківці, а т.зв. “двійкарі” із Прологу, фактично перейшли на зовсім демократичні рейки і роблять дуже багато позитивного. Все ж таки до всіх тоталітаристів націоналістичного середовища я ставлюся з резервою і скептицизмом, і я далека від того, щоб робити із них “ікони”.

Виникла дилема: не хотіла я робити афронту Коропецьким, але не хотіла теж включитись у “чолобитню”. Їх справа — і їхнє право — вшанувати Л., якщо вони його звеличники, але я волю не брати в цьому участі. Обоє ми з Остапом у цьому згодні. Я знайшла дипломатичний вихід із дилеми. Вже більше як рік пляную запросити своїх американців — Слона, Геїв, Ненсі... Завжди було щось на перешкоді: то хата непомальована, то інші пріоритети забирали мій час і увагу. Хотіла я, було, як давніше, zorganizувати велике “party” і запросити всіх — але для цього я не маю сили. Тепер після весілля дуже відповідний час вив’язатися із товариських зобов’язань — тимбільше, що прикро було, що я не могла запросити нікого з моїх співробітників на весілля. Отже — 29 березня в нас буде невеличке dinner party на вісім осіб: Sloan, Gay з жінкою, Nancy, Aimee Weiss з чоловіком і ми двоє. Марка та Ії вже не буде — їдуть до Каліфорнії. Може приїде Максим — тоді нас буде дев’ятеро. — Моя відмова Коропецьким отже натуральна й правдива — “nothing but truth”, хоч не “the whole truth”. Ндмірна щирість у цьому випадку, думаю, недоцільна. Не маю наміру робити прикрість Коропецьким, ані навіть самому “ювілятові”. Дай йому Боже здоров’я!

20 березня 1980. 9PM.

Вчора раннім пополуднем — десь після 1-ої години — Марко з Ією виїхали в далеку дорогу до Каліфорнії. Як і попереднім разом, Марко взяв т.зв. “drive-away” авто у фірмі — тобто має комусь привезти авто і доставити його в Лос Анджелес. Попала йому невелика Toyota-Corolla. Мав до вибору теж Кадиляка — і я була б воліла, з уваги на безпеку — якби вони їхали більшим автoм. Але кошти бензини тепер дуже великі, а крім того кадиляк мав уже заладований багажник. Нашим же молодятaм залежало на тому, щоб взяти зі собою якнайбільше речей. Позичили собі на дах невеликий “U-Haul — заладували і його і задне сидження, і багажник. Взяти деякі дарунки, весь одяг, а найважніше — стерео, що вимагає багато місця — самі голосники — це вже два великі “меблі”. Щоб тільки щасливо доїхали. Ія була трохи простуджена і це мене журить. Бо ж і вона мусить частину дороги бути шофером. Буде тиждень неспокою і журби, але така вже доля матерів. А молодь мусить мати відвагу іти в життя і не конечно найпростішим шляхом.

День перед від'їздом, прощаючись у думках з молодятами, я скомпонувала вірш з англомовним заголовком “The Last Frontier” — в цьому вислові криється цілий соціологічний і психологічний комплекс, що його не можна передати у перекладі “останній кордон”. Підчас обіду, коли Остап пішов дивитись на вісті на телевізії, я залишилась з молодими і прочитала їм свій “опус”. Марко жартував собі: це має бути про нас? І про вас, і про нас, і взагалі про людей і їх дерзання, кажу. Не знаю на скільки це мені вдалося. — Мусить трохи відлежатись. Тоді ще раз прочитаю, виправлю, звіривши із словником, і вишлю до друку. Може до “Нових днів”?

Сьогодні має приїхати Максим. Добре, що я встигла виспрятати йому кімнату, перенісши свої папери й машини до Маркової кімнати. Максим має приїхати потягом біля півночі й Остап домовився з ним по телефону, що його треба відібрати на станції. Домовився — але виконання, очевидна річ, мало впасти на мене. Я не лиш — поганий шофер, що хвилюється їздою, а поночі добре не бачить, але ще й утомлена цілоденною працею та й болить мені нога, бо кістка в пальці знову вискочила-здеформувалася (і не знаю, що з тим робити? чи не треба буде звернутись до лікаря?) — Сталося так, що сьогодні вдень подзвонив мені до праці Мирослав Лабунька (-сват!), щоб поінформувати, що їде в суботу до Нью Йорку і, мовляв, може хтось з нас хоче з ним поїхати? І я йому сказала про Максима. Він відразу запропонував, що або Олесь або він сам радо поїде на станцію по Максима. Я радо погодилась (хоч і не зараз, бо було мені ніяково, що з мене такий невідважний водій!) — і навіть зворушена тим, що маю в особі свата — доброго опікуна! Нас тепер єднає спільна журба за дітей.

Приємно було, що молоді побули з нами півтора місяця. За весь цей час не було навіть натяку на якесь непорозуміння! Добрі діти — не діти, а молоді друзі! — На прощання я старалася стримувати емоції, але тепер мені трудно втриматись від сліз. Все ж тепер їх там буде двоє і Марко не буде самотній.

Четвер, 27 березня 1980. 8:30 АМ.

Я вдома. Сильний катар примусив мене вже вчора пополудні раніше вийти з роботи. Проспала вчора все пополудне — і це мені добре зробило. Сьогодні теж лежу. Але увечері вчора таки встала — в суботу ж маю гостину — отже підготовляла... фарш для вареників. Незручно мені цього тижня хворіти — мої гості, дивлячись на мою простуду, думають, чи не відкличу я суботнього обіду? Аж так погано не є, гарячки не маю, якось дам собі раду. Вони може теж підозрівають, що я залишилася вдома, щоб щось приготувати? — в Цьому, нажаль, тільки мала краплина правди. Тобто — мені конче треба трохи полежати. Якщо день перемучу в роботі, тоді мусіла б зразу по праці йти в ліжку. А так пролежу день, а увечері можу щось підготувати.

Вчора пізно увечері дзвонив Марко — вже з Лос Анджелес. Щасливо доїхали! День перед тим телефонував із Las Vegas — один телефон за всю дорогу — було трохи хвилювання за цих кілька днів. — Далеко вони дуже і контакт по телефону ніяк не може заступити

особистого віч-на-віч. Але добре, що вже на місці. Відпічнуть, розпакуються і — пічнуть справжнє власне життя. Може й добре, що і одні, і другі батьки далеко — ніхто не буде вмішуватись. Щоб лиш доля була їм ласкавою.

Максим ходив з нами на вечір Кубійовича і взагалі гостює вже кілька днів, були вже теж разом у кіні на “Being there”. Але вчора, сьогодні й завтра — він у Нью Йорку. Поїхав відвідати свого товариша Давида, що студіює право на Колюмбії.

Були ми з Остапом на доповіді Воскобійника, що була задумана як оборона Григоренка перед бандерівцями. Воскобійник — розумна людина і з думками його я майже повністю згідна, але ефективним лідером партії він не є і політичний промовець з нього не особливий. Добре було б, якби демократичний табір мав якогось ударного, блискучого лідера. що міг би змобілізувати довкола себе всю демократично думаючу громаду. Все таки виступ Краєвої Ради УККА із засудом Григоренка може виявитись для бандерівців справжнім бумерангом. Апатична громада трохи зрушилася і починає реагувати проти бандерівського цькування. Преса теж відважно боронить і Григоренка і Кубійовича, що на нього теж почало середовище Визвольного Фронту нагінку. Тобто — не бандерівська преса, але в тому числі “Свобода”, “Народна воля” і знаменитий Козаківський “Лис Микита”, що не раз уже допоміг нашій громаді віднайти здоровий політичний глузд.

1 квітня 1980, вівторок, 11:15 увечорі.

Вчора мали ми справжній Prima Aprilis! Увесь день була паршива погода — дощ ішов від раннього ранку. Коли поверталася я з праці, помітила, вийшовши із підземки, що дощ починає мінятись — у сніг. Пару годин пізніше, після вечері, виглянула з вікна — і аж ахнула: “замаяні снігом дерева — і ніч, як день”. За вечір і ніч насніжило цілих 6 інчів — мокрий лапатий сніг виглядав чудесно, але наробив денедє трохи шкоди — маю надію, що не пошкодив моїм нарцисам, що вже наполовину повилазили і ростуть собі, думаючи, що це — весна... Сьогодні вранці треба було ще потапати в чоботах в купах мокрого снігу, а в полудне в місті все уже висохло, сонце пригріло і ось весна таки, здається, іде.

В суботу мої американські гості дуже собі хвалили моє українське меню: борщ і вареники (з м'ясом, з капустою, з сиром) були для них цікавою новинкою і несподіванкою. Добре, що був із нами теж Максим — було кому бавити й розважати гостей розмовою. Вайсам так подобалося, що сиділи в нас до півночі.

Чула я від Віри Лащик і від Лабуньки, що гостина в Коропецьких була дуже гарна і зібрала велике й цікаве товариство. Були там теж Хом'яки з Вашингтону, і Шевельов з Нью Йорку, і навіть Осип Данко з Конетикат. А крім того Світлична з чоловіком, Геврики, Лащики, Фізери, Петришини і інші наші знайомі. В центрі, очевидно, Микола Лебедь з жінкою. Коропецький своє привітальне слово не говорив, а читав! — казала Віра. Вона теж сказала мені, що я, мовляв, могла була відмовити своїх американських гостей або перенести прийняття на іншу дату, щоб мати змогу поїхати до Коропецьких! Якби так

вона знала, що моя гостина була не перешкодою, а реакцією на запрошення!

В неділю Максим повіз Остапа до Нью Йорку на зустріч “Слова” із Святославом Караванським. Поїхали автом, бо другою і важнішою причиною було забрати з Нью Йорку і привезти до нас Івася. Все пішло по пляну. Я залишилася вдома і підготувала Івасеві Максимову кімнату — почистивши все та випорожнивши шуфляди й шафу. Під вечір вони приїхали з Івасем. Він виглядає непогано, зіщуплів, але на обличчі виглядає навіть досить молодо. Говорить слабим хрипким голосом, ще не дуже міцний на ногах, але досить бадьорий. Понеділок був дощовий і йому, мабуть, мусіло бути це відчутне. Сьогодні сухіше, сонячно, то й дихати, мабуть, легше. Як потепліє і почнеться справжня весна, зможе ходити на проходи і матиме довкола приємну розквітлу природу. Покищо проходжується тільки по хаті, трохи собі лежить і відпочиває. Вранці, сказав, воліє встати на снідання, ще поки я вийду з дому — і це добре, бо може з Остапом разом їсти гарячу свіжу кашку. На полудне я залишаю йому зупу, щоб собі підігрів. А обідаємо вже всі разом, коли прийду із праці. Отже має регулярний свіжий і теплий домашній харч тричі в день. А зрештою сам поволі почне давати собі раду — може пізніше піти часом до Мама на полуденок — буде мати урізноманітнення. Йому може в нас буде трохи нудно, але на початок він видно навіть радий, що може відпочити трохи від надмірної кількості людей — а далі — побачимо. Почав, каже, поволі знову писати. Це добре.

Максим ще в неділю опівночі повернувся потягом до Бостону. Трохи хлопець цього дня намучився — але зробив добре діло. Без нього трудно було б полагодити справу з транспортом. Не знаю, чи зможе він бути з нами на Великдень. Вакації вже скінчилися, на свята буде тільки день-два вільного, отже мусів би зразу їхати назад. Це далека дорога. Не знаю ще взагалі, що робитимемо на Великдень. Маємо йти до Мама, бо приїде теж Андрій. Але Мама сьогодні дуже простуджена і лежить. Я думаю пекти паску в п’ятницю, бо тоді не працюю. Мама має вже торт і замовлену шинку. Щоб лиш здорова була — великодні страви вже майже готові. Побачимо. Хлопців не буде і мені на святах не залежить. Але є Івась, отже святкувати конечно треба.

13 квітня 1980. Неділя. 8 РМ.

Від часу моїх останніх нотаток пройшло два тижні. І ось весна в повному розмаху: мої нарциси виструнчилися рядом попід камінним муром — і повно їх взагалі в околиці: “a crowd of golden yellow daffodils”, мовляв Wordsworth. Цвітуть і пахнуть магнолії, довкола жовті кущі форситії. Все це радує не лиш мене, але передусім Івася, що чи не вперше має змогу зустрічати весну не між нью йоркськими мурами, а майже як на хуторі. Сьогодні був прекрасний теплий весняний день і ми з Івасем вийшли трохи пройтися. Ходить він ще поволеньки, з паличкою, голос в нього ще слабенький, але він і виглядає і почувається значно ліпше, як тоді, коли до нас приїхав. Бачу навіть, що — як дотепер — обов’язкова доза самоти і спокою йому не надоїла — поволеньки собі щось пише, а крім того веде широку кореспонденцію, слухає залюбки моїх переписаних на касети платівок, відпочиває й відживляється свіжим, добрим і — стараюся! — різноманітним домашнім харчем. Він

вдячний і непередливий харчувальник — все йому смакує і має добрий апетит. Фактично приємно для нього варити, він вміє це оцінити. Вранці встає ще заки я вийду на роботу і я варю йому і Остапові кашку (кожного дня іншу — грисік, платки, Whitena, риж або мішану, але завжди свіжу й гарячу) — крім того, він майже кожного дня дістає яєшню чи варене яєчко. На полудне, звичайно, залишаю приготовану зупу і ще щось, що він сам собі підгріває. Вечерю їмо разом — свіжу зупу, городину, м'ясо, десерт. Жартую собі, що мушу навчити Івася їсти різні свіжі салати, бо він до цього не звик. Одне, що я зразу заповіла: горілки не дозволю ні краплі! Йому треба лікуватись не лиш від хвороб серця й легенів, але й від алкоголізму. І він, думаю, сам це розуміє. Щоб лиш витримав!

На Великдень ходили з Івасем до Мами й Тата. Приїхав Андрій з Марійкою і Сонею. Але не було моїх синів — отже що це мені за свята? — От, щоб перебути. Замість до церкви, поїхала я з паскою і великодніми стравами до Марії Струтинської. Вона таки поставила на своєму всупереч порадам лікаря, пані Бурачинської і навіть моїм — покинула свій старечий притулок, знайшла собі якусь жінку з Польщі, що буде біля неї ходити — і повернулася до свого старого помешкання у Вознесінні! Зрозуміла річ, що їй найприємніше бути у власному помешканні і я не дивуюся її бажанню туди повернутися. Боюся тільки, що було б, якби так жінка, що тепер біля неї, відмовилася від праці. Таку особу не легко знайти — оплата не така вже велика (хоч Остап від допомогового фонду “Слова” обіцяв давати по 50 дол. місячно, а інші теж додають до скромних фондів на ту ціль самої Струтинської). Сама пані Марія вміє бути часом досить прикрою і не всі можуть з нею довго витримувати. А вона ж тепер не може бути без опіки ні одного дня. Це й було причиною, що я відмовляла їй від того кроку — бо назад дістатися до цього дуже порядного притулку (хоч, як і кожний притулок для старців — депремуючого й невеселого) може потім бути й неможливо.

Не цілих два тижні тому довідалась я, що Роман Максимович дістав невеликий “stroke” — говорила я вже двічі з Анею телефоном, а сьогодні із самим Романом. Має змінений голос і говорить з трудом, не може добре ходити, але параліч легкий і є надія, що він повернеться до нормального. Це — великий життєвий удар, один із тих землетрусів, що є вододілом у житті.

Субота, 18 квітня 1980. 10 увечері.

Пишу в ліжку. Втомилася я цілоденною працею, тому й лягла раніше. Правда, сьогодні субота, отже не треба було зранку зриватися. Як звичайно, відпочивали в ліжку довше, снідали щойно десь біля 10-ої. Але від сніданку — майже дотепер — я весь день була на ногах. Варила, як звичайно в суботу, на цілий тиждень, крім того їздила відібрати ліки для Івася, що їх передали з Нью Йорку до Пазуняка та купувати харчі, а під вечір встигла ще помити авто і покосити перед хатою траву. Це все, очевидно, в додатку до обіду і вечері (і сніданку), що включає, зрозуміла річ, і миття посуду. Трохи допоміг Остап, бо зайнявся пранням. Але він — як бачу — пише щось на машинці, отже до спрятання хати не брався, і це, мабуть, доведеться завтра зробити мені.

Сьогодні в Бавнд Бруку похорон Ізидори Косач Борисової. З Філядельфії їхав навіть спеціальний автобус. Пазуняк здивувався, побачивши мене в крамниці. О, ви не поїхали на похорон? питає. Я зажартувала собі: знаєте, це так як із тим жартом про похорон тещі: — наперед обов'язок, потім приємність! Якби так я поїхала, мої чоловіки не обідали б не лиш сьогодні, але й цілий наступний тиждень!

Теж сьогодні, і то на місці у Філядельфії, цікава конференція інженерів із серією доповідей на різні теми. Нажаль, робота сама не зробиться, отже не можу забратися з дому на пів дня, а то й більше. — Тим разом мушу собі відмовити цієї приємності. На другий тиждень, одначе, господарські справи треба буде влаштувати якось так, щоб могли ми з Остапом піти на бенкет (і баль!) з нагоди 30-ліття Рідної Школи. Крім того в суботу й неділю буде Винниченківська конференція в УВАН-і в Нью Йорку. Здається Геню Лашик поїде в суботу автом — дуже хотіла б я присістися. Не знаю, як влаштую справи з Івасем. Може попрошу Маму, щоб запросила його на обід? Ще побачимо!

Моя підготовка бібліографічної сесії ПЕКУС-у не дає бажаних наслідків. Не вдалося мені намовити до доповідей Винаря, Коровицького і Данка. Кожен з них зайнятий в цей час іншими справами. Шкода. Зорганізувала я вправді Світлянну Андрушків, що говоритиме про українську періодику на мікрофільмах і інші українознавчі матеріали Нью Йоркської Публічної Бібліотеки. Зголосився теж телефоном якийсь незнайомий мені Добчанський з Вашингтону. Доповідатимуть теж Штогрин і Касинець. Я запропонувала Знаєнко, щоб ми разом з нею зробили доповідь про нашу спільну бібліографічну працю. — Передучора ще раз говорила з Мирославою телефоном. Їй відмовили в університеті “tenure”. Вона має ще рік часу на можливу апеляцію, але — зрозуміла річ — спешена цим неуспіхом. В наступному тижні має вирішитись, чу буде вона продовжувати бібліографічну роботу, чи ні. Якщо ні, то й на ПЕКУС-і вона не виступатиме, очевидно. Тоді доповідь підготую тільки я. Фактично, не знаю сама, чого я собі повинна бажати — позитивної чи негативної її відповіді. Мій дотеперішній досвід із Знаєнко навчив мене дечого. Вона — інтелігентна, цікава людина і я рада, що бібліографічна справа довела до нашого знайомства. Однак дотеперішня наша співпраця показала мені, що в неї навряд чи є відповідний для бібліографічної праці темперамент, конечно для цієї справи увага для деталей, своєрідна педантерія, кропітка організація матеріялу, і вперта й послідовна працьовитість. Допоміжним партнером мала бути для нас ще й Наталка Соневицька. До неї належало опрацювати гасла з енциклопедій і ще дещо. Коли я побачила тих кілька карток, що їх вона підготувала, я налякалася не на жарт. В мене є збір бібліографічних даних про ці ж позиції і я, провіривши, побачила велику кількість помилок і неточностей. Знаєнко в цій роботі значно точніша від Наталки, але вона, як досі, мало що зробила, хіба що поробила заходи в справі видання бібліографії друком. Вона думає, що за два-три місяці праці літом вона могла б викінчити свій період — тобто останніх 15 літ (від 1965 до 1980 року). Мені здається, що вона надто оптимістично розцінює ці можливості. Моя робота, що покриває сто років друку, включає пару сот позицій з готовими анотаціями, але я теж уже два роки до цієї праці не заглядала, чекаючи на рішення Мирослави. — Тепер я їй отверто заявила, що — на випадок, коли вона зрезигнує з нашого проекту, я не лиш не залишу його, але

викінчу свою частину і переберу на себе теж і її період. — Отже все вернеться назад до первісного стану, коли я ще нічого не знала про Знаєнко. Може, якби не Мирослава, моя бібліографія вже була б надрукована (бодай на хегох-і) і нею користувались би вже дослідники. Але Знаєнко і моя з нею співпраця перерішила факт, що моя бібліографія буде анотованою, що включатиме і переклади і рецензії, отже буде ширшою, ліпшою, багатшою. Все ж не забуду, яким шоком для мене було вичитати в Свободі, що якась Знаєнко отримала від Гарварду тисячу доларів стипендії на опрацювання бібліографії англomовних праць з української літератури — теми, що над нею я від років працюю! Щоб така несподіванка знову не трапилася, треба буде подбати про друк — нехай і прелімінарний — готової вже роботи, а тоді продовжувати і поширювати її.

Коли мова про бібліографічну роботу, мушу відмітити два споріднені факти. Перше: затримка із працею Знаєнко довела до того, що я минулі два роки присвятила Остаповій бібліографії. Треба мені ще уточнень до кількох статей у Свободі, друкованих 1958 і 1959 року (цих річників бракувало в НІЙ публичній бібліотеці). — Як роздобуду ці речі — бібліографія буде готова до друку. Бо ж мріяти про те, щоб доповнити її першими передвоєнними друками — це значить — відкласти все “na świętego Nigdy”. Друге: я тепер у робочий час повною парою викінчую анотації до наступної сотні позицій для мого “German treaties on American law”. Написала я до Library of Congress, до Sipkov-а, щоб з’ясувати, що означає новинка про те, що LC плянує якусь бібліографію про американське право чужими мовами (знову ж історія як із Знаєнко!) Сіпков потішив мене, що їхній проєкт моєї роботи не дуплікує і це додало мені охоти продовжувати справу. Я, правда, вирішила обмежитись тільки до німецькомовних книг, але в майбутньому може поширити це і поза засяг Пенсильванійської колекції. Можна б і видати колись окремою книжечкою.

Середа, 23 квітня 1980. біля півночі.

Іза Каплан позичив нам нову збірку Ліни Костенко “Над берегами вічної ріки”. Книжку видав “Радянський письменник” ще 1977 року, але я її ще не бачила. Прочитала її тепер всю, від “дошки до дошки”. Немає тут ні одного вірша, що за нього авторці треба було б червоніти, або вибачатися. Навпаки. Є чимало такого, що дивуєшся прямо, що ж думав цензор, пускаючи такі речі у друк. І пригадалося мені вичитане десь колись: як то, мовляв, цензура в Росії завжди сприяла розвиткові літератури, бо примушувала авторів вдаватись до алегорій та різних підступів. Вірш “Климена” про жінку Прометея здається мені, наприклад, віршем про жінок сьгоднішніх дисидентів. Подвійне дно із болючими актуальними асоціаціями у таких пів-офіційних віршах як “Пам’яті Парейра Севака”, “Софія Перовська” (дуже цікаве: камюсівська моральна проблема!), вірш про вигнанця Данте (“Під вечір виходить на вулицю він”), “Іма Сумак”, “Балада про парик Єкатери́ни”. Неприховано, глибоко національний, навіть націоналістичний! прегарний вірш про діда Карпенка, що ходить у степ шукати закопані гетьманські скарби. Він починається від рядків: “У селі одному на Поділлі” і має знаменні рядки: “Є скарби, допоки їх шукають”. Здається мені, що форте Ліни — громадська лірика з універсальним філософським підтекстом. Частина збірки — особиста, інтимна лірика. Є тут деякі прегарні рядки, але

трапляються і альбомні вірші, що їм бракує справжньої глибини. Збірку замовила собі в Камкіна, може вдасться дістати. Конче хочу мати власний примірник — а то доведеться хегох-увати цілу книжку, як це ми вже раніше робили з деякими іншими збірками Ліни Костенко.

Деякі рядки й фрази, що особливо мені подобалися й запам'яталися:

Ще слів нема. Поезія вже є. (с.10)

При майстрах яюсь легше. Вони — як Атланти.
Держать небо на плечах. Тому і є висота. (с.22)

Це називалось — творчі семінари.
Шукання іскри золота в піску. (24)

Сосновий ліс перебирає струни
над берегами вічної ріки... (35)

І молодик над смужкою лісів
поставить позолочений апостроф. (50)

Віч-на-віч з собою. В глибинах гармонії
болять дисонанси. Вслухаюся. Жду.
Будую мовчання, як зал філармонії.
Руки на клавіші слова кладу. (52)

Валізу віршів привезти з собою
з цього притулку тиші й самоти. (53)

І сміються люди вже у вічі:
треба ж так от збутися ума,
щоб оце в двадцятому сторіччі
та шукати те, чого нема!
Смійтесь, люди. А діди зникають.
Сивий сон у вічність однесе...
Є скарби, допоки їх шукають.
Перестануть — от тоді вже все. (59)

Приходить час боятися газет,
щоб не зніміти у раптовій тузі.
Це вже не ікс, не ігрек, і не зет -
оце вже можуть бути твої друзі. (86)

Якщо за коня — півцарства,
то що ж тоді за любов?! (98)

Такий чужий
і раптом, — неминучий (111)

А то живу між радістю “добридня”
і тихою печаллю “до побачення” (116)

Любов відкрити важче, ніж Америку (117)

Яка між нами райдуга стояла!
Яка між нами прірва пролягла! (122)

Вечір дуже турецький.
Півмісяць, і зірка, і млосно. (139)

А скільки коштує квітка?
Не знаю. Спитайте у сонця. (139)

У цьому черствому скрипучому світі
тільки любити — тепер екзотика (144)

Шаліє любові тропічна злива -
землі і неба шалений шлюб. (152)

Понеділок, 28 квітня 1980.

Суботу — зранку до вечора — присвятила господарським справам (закупи харчів, обід, варення й печення на тиждень наперед та прибирання кухні) — але після всього під вечір встигла переодянутися із “служниці” на “паню” і, вдягнувши на себе довгу сукню (- було холодно й дощово, отже моя кремова плісована сукня була якраз відповідною!), забрала на авто Остапа (що теж був дуже елегантний в улюбленому мною костюмі) і поїхала з ним на бенкет і забаву з нагоди 30-ліття Рідної Школи. Оце вперше шоферувала я вдягнута в довгу сукню — якось дала собі раду, хоч їдучи туди трохи зблудила, що зараз же викликало між нами суперечку й зіпсувало настрої. Обід був паршивий — я навіть залишила майже недоторканою тарілку, хоч була голодна (дома своїм мужчинам дала обідати вполудне, але сама майже не їла, бо йдучи на 25-доляровий бенкет увечері не хотіла переїдатися!) Товариство мали ми приємне — при столі сиділи Геврики, Коропецькі, Лащики і Олег Тритяк. Але імпреза була назагал невдатною, а шкода. Передусім було замало людей і буде поважний дефіцит. Сват Лабунька був головою організаційного комітету і буде напевно мати ще клопіт. Заля була гарно прибрана, 15 чи 16 табльо матурантів, пані були елегантно вдягнуті і надавали тону імпрезі, та й сама

нагода — 30-ліття школи, що з нею зв'язані спогади про наших дітей і про нашу власну вкладену в цю інституцію працю — все це повинно було зробити імпрезу особливою. Але так не сталося. Бандерівці, як звичайно, Рідну Школу бойкотували, а може й подбали про те, що в той же час приїхав до Філядельфії з Торонто на гастролях театр із постановкою “Суєти”. Висока ціна квитків теж, мабуть, заважила на тому, що багато колишніх батьків, учнів і прихильників Рідної Школи не з'явилося. Програмою проводив Ігор Шуст — розтягнуто, нецікаво і з помилками. (В одному місці, згадуючи померлих, згадав “д-ра Петра Стерча” — замість Ісаєва — а що Стерчо, як голова УКК складав привіт — тобто говорив промову (- і теж тому, що він не втішається особливою пошаною і популярністю -) — ця репліка викликала усмішку... Головну промову говорив Ромко Процик. Це було приємно: недавній учень, потім учитель РШ, тепер доктор біохемії і активний громадський діяч. Ліпшої реклами РШ не треба, як кілька таких вихованців, як Ромко. Шкода, що не було Максима, та й інших видатних випускників. Про них була згадка, бо ж варто РШ ними похвалитися, але нажаль віддаль і кошт виключали можливість особистої присутності. — На забаву прийшло трохи молоді і ми теж кілька разів потанцювали. Десь біля 2-ої ночі вернулися додому. — Івасеві хотіла я зорганізувати вихід до театру, але він вирішив, що він не витерпить сидіти дві чи три години на виставі і не хотів іти. Волів раніше покластися в ліжку.

В неділю ми його тим разом таки залишили самого. Поїхали разом з Остапом на Винниченківську конференцію УВАН до Нью Йорку. Домовились так: вранці, о год. 8:30 приїхав Геньо Лащик до нас. Тоді нашим автотранспортом (шоферував, очевидно, Геньо!) поїхали до Мурставн, до Коропецьких. Там ждав уже професор Ярослав Білинський, що приїхав з Вільмінгтону. Великим автотранспортом Білинського нас п'ятеро — Коропецький, Лащик, Білинський і ми з Остапом поїхали на цілий день до Нью Йорку. Білинський з Коропецьким мали ще якесь засідання УВАН в 11 год. ранку. Ми з Геньом за цей час пішли оглянути виставку Христі Оленської в Українському Інституті Америки. Незнана мені досі зовсім, як мистець, ця сестра Арки Оленської-Петришин саме недавно померла на 38 році життя. В неї дуже цікава і дуже трагічна візія життя — олії нагадують трохи Ван Гога, але особливо оригінальні коляжі і скульптури пап'є-маше. Все це — один болючий крик — закривавлене тіло, викривлені гримасами обличчя, деформоване ембріо, атрофія старечого тіла. В Арки теж немає життєвої радості — але в її творчості неабиякий контраст до Христі: в неї домінує почуття відчуження і стерильності. І одна і друга сестра, видно, не надто в житті щасливі, обидві — зовсім інші, і справжні добрі мистці.

Неділя була вже другим днем Винниченківської конференції. Попереднього дня виступали з доповідями Лисяк-Рудницький, Ільницький, Данило Струк, Володимир Смирнів і Петро Одарченко. Геньо Лащик їздив і в суботу і записав на тасьму їхні виступи. Іванкову доповідь ми вже навіть встигли прослухати, вертаючись потім додому, в авті. (Як добре мати в авті таке мале чудо техніки!) Решту ще маю намір пізніше прослухати. А самі в неділю чули Тараса Гунчака, що говорив про ставлення Винниченка до Петлюри (- на основі Винниченкового щоденника, розцінюючи Винниченка досить критично -), Григора Лужницького (- що виголосив гімназійного або принаймні журналістичного рівня

доповідь про драми Винниченка на сцені театру Загарова -), Богдана Рубчака (- про впливи Винниченка на пізніше “розстріляне відродження”, зокрема перевівши паралелю між драмою “Між двох сил” і Кулішевою “Патетичною сонатою” — блискуча лекція, найкращий виступ цілоденної конференції!), Леоніда Рудницького (- цікавий інформативний огляд про Винниченкові драми на німецькій сцені — “Брехня” ішла щось 60 разів в різних театрах — а з “Чорної пантери” був зроблений навіть фільм, хоч рецензії були майже однотайно негативні!). Професор каледжу Ля Саль Domenico Di Marco говорив англійською мовою про італійську акторку Емму Граматіку і про її ролі і постановки драм Винниченка. Валеріян Ревуцький зробив аналогію між Винниченком і Сомерсетом Момом (всіх випадкові подібності, зовсім нічим не пов’язані). Накінці говорив ще Костюк, реасумуючи успіхи конференції. Він не був задоволений політичними доповідями (зокрема виступом Івана Лисяка-Рудницького, який оцінив Винниченка дуже критично, як одного із представників “російської інтелігенції” тих часів, що захоплювалась утопіями і не розуміла духа західної ліберальної демократії і навіть поставив його поруч Донцова, провівши деякі паралелі — а це, мабуть, найбільше Костюка розчарувало!) Все ж доповідь Іванка, що її ми потім слухали в авті, дуже цікава і мені прийшло на думку, що реакція на неї Костюка зумовлена може теж тим, що і сам Костюк належить до тієї східньо-європейської інтелігенції, що їй не зовсім зрозумілий і близький лібералізм західного зразка. Іванко — мій улюблений український інтелектуал — я не у всьому поділяю його погляди — але він переконує своїм апелем до спокійної аналізи й раціональної та прагматичної оцінки ідеологій. Треба признати, що Костюкові вдалося зробити маленьке чудо: всупереч правим і лівим силам — націоналістам з одного боку і комуністам із другого — він зумів не лиш врятувати Винниченка для нашої історії і культури, але й створити цілу нову дисципліну Винниченкознавства. Виховав уже ціле покоління нових молодих дослідників, що продовжуватимуть дослідження архіву. А що вже й говорити про те, що саме Костюк урятував і перевіз до Америки цей Винниченківський архів! Факт, що доповіді були критичні (Гунчак), а навіть гостро-критичні (Лисяк-Рудницький) — на мене впливає дуже позитивно. Коли з нагоди 100-ліття народин на конференції доповіді мають науково-критичний характер — а не кадильно-ювілейний, то це вже свідчить про ріст нашої культурної зрілості.

В Нью Йорку зустріла різних людей і навіть мала кілька ділових розмов. — З Рубчаком (обіцяв вже таки “до тижня” переглянути й відіслати машинопис “Землетрусу”), із Олею Чмух (- інтерв’ю, що вона його робила зі мною для Голосу Америки з нагоди моєї статті “Ключі до скарбниць друкованого слова” таки було вже передаване по радіо, а я і не знала!), з Мирославою Знаєнко (- вона таки вирішила продовжувати бібліографічну роботу, отже наша співпраця триватиме і виступатимемо на ПЕКУСі разом), з п. Дражевською, що передала для Івася від Лясі різні речі, з Романом Маланчуком, що повідомив про те, що в Івасевому помешканні знову були злодії.

В будинку Академії була рівночасно дуже цікава виставка книжок, фотографій і картин Винниченка. Довідалась я, що Микола Глущенко був з ним колись у близьких стосунках і малював Винниченкові портрет. (Шкода, що я цього не знала, була б Глущенкові

розповіла щось про Винниченківський архів на Колумбії, коли відвідувала його в Києві!)

Побут між цікавими людьми, в культурній атмосфері, підніс мене на дусі, дав справжнє вдоволення. Такий один день дає наснагу жити і працювати цілий наступний місяць!

Четвер, 1 травня 1980

Heute ist der erste Mai,
alle Kinder sind schon frei:
nach Hause gekommen,
zwei Semmel bekommen,
zwei Semmel gegessen
und alles vergessen.

Цю частушку залюбки повторяла колись Бабця і я її пригадую із зміною дати кожного року. — Це замість політичних першотравневих асоціацій робітничої солідарності. В Америці — день робітника — Labor Day. Перше травня тут вшановують часом тільки деякі соціалістичні групи — якимись небагатолюдними маршами, що не привертають загальної уваги.

Дві приємні вістки сьогодні: подзвонив мені з Нью Йорку Francis Gates, директор правничої бібліотеки Колумбійського університету, що на наступну каденцію вибраний президентом American Association of Law Libraries. Запропонував — не менше, не більше, а щоб я погодилася взяти на себе обов'язки chairman-a Index to Foreign Legal Periodicals Committee! Я є членом цієї комісії вже кілька літ, але досі один лиш раз мала змогу брати участь у засіданні на конвенції в Бостоні в 1976 році. Всю роботу досі виконувала кореспонденційним шляхом. Через те, що я зрідка їжджу тепер на конвенції AALL і не буду на наступній у St. Louis (що має бути за місяць), а теж через інші свої зобов'язання та пляни я, очевидно, відмовилася. Але це неабияка честь — така пропозиція! Хтось “на вершинах” видно високо про мене думає. Index to Foreign Legal Periodicals — поважна публікація світового значення. Друкується він в Європі і має цілий штаб працівників, і, очевидно, власний окремий бюджет. Адміністрацією індексу комісія AALL не займається, але напрямні його редагування й директиви редакторів дає і фактично відповідає за результати. Отже відповідальність досить серйозна!

Друга новинка — куди важливіша й радісніша: знайшла випадково в бібліотеці Van Pelt книжку Лева Гольденберга “Бібліографічні джерела українського літературознавства”. Книжку видала “Вища школа” в Києві ще 1977 року. Не виключене, що Van Pelt купив її за мою рекомендацією — бо я регулярно шлю їм позначені каталоги, списки і просто листи з рекомендаціями для української колекції і вони часто вдоволяють мої бажання й сугестії. Але я про цю річ забула — і досі книжки не бачила. Боже, що за знахідка! Така праця варта більше, як десять літ безперервного видавання “Визвольного шляху”! Це вже вдруге зустрічаю серйозну бібліографічну роботу цього дослідника. Оце справжні

будівничі культури! Як добре, що крім нашої еміграції існує ще десь цілий народ, з академіями наук, бібліотеками та науковими робітниками!

Неділя, 4 травня 1980.

Остапові уродини вчора провели на гостині в Коропецьких. Тим разом гостина була довкола особи Івана Лисяка-Рудницького. Були ще обоє Лабуньки (— ми їхали з ними автом —), д-р Цимбалістий, Володимир Бандера з жінкою Ніною, і новоприбулий з України (приїхав 8 місяців тому!) економіст-математик Кушнірський з жінкою Світлоною та двома малими хлопчиками. Цього останнього Коропецький і Бандера втягнули на університет Temple і він вже там працює. В Києві він не був на університеті, а працював у Держплані і мав діло із всякими секретними економічними статистиками. /Каже, між іншим, що статистикою можна б довести, як використовують економічно Україну!/ Івась до Коропецьких з нами не їздив — боявся, що може за довго і що занадто втомиться. Я не дуже намовляла — не знаю, чи це товариство для Івася. Сьогодні натомість я від ранку возила Івася автом — наперед до Струтинської з візитом — і щоб при цій нагоді Івась подивився на мешкання у Вознесінню, — в міжчасі пеклася в печі печеня нам на обід. Вполудне ми повернулися, пообідали, годинку відпочали, а тоді поїхали на концерт хору “Прометей” — bon voyage концерт перед від’їздом до Європи. Концерт був дуже слабкий — з таким хором треба мати відвагу їхати до Вилкес Бери — не то що в Європу. Я вже навіть і Прометея чула в ліпшому складі і в ліпшій формі. Співаки здебільшого старші люди, із здертими голосами, немов би терпіли на якийсь колективний лярингіт! — але й мистецький їхній провідник (Длябога) намагає криком-форте, без всяких тонкощів музичної інтерпретації творів.

З концерту, що відбувався в Melrose Academy, я ще повезла моїх мужчин (Остап був на концерті з нами) — на виставку Стадника й Геруляк до Академії Сестер Василянок на Факс Чейсі. Отже день вдався нам на диво активний, зокрема ж для Івася.

Вівторок, 6 травня 1980.

Моє господарювання забирає тепер значно більше часу, як звичайно, і мені трудно вкрасти трохи часу для себе. Все ж мушу — бо маю деякі зобов’язання. І от учора ввечері посиділа майже до другої години ночі в своїй кімнаті (я тепер “окупувала” Маркову кімнату, розклалася там із своїми паперами і маю “a room of one’s own”, мовляла Вірджинія Вулф!) — і написала давно заплановану і зголошену рецензію на “Три збірки” Плужника до WLT. Плужника знала досі лиш з антологій, а от тепер прочитала собі весь його поетичний доробок в обох виданнях — еміграційному (1979) і київському (1966), та й цікаві статті про Плужника Новиченка і Державина. Поет він справді добрий і цікавий — хоч порівняння з Рільке, що ним часом обдаровують Плужника деякі критики, здається мені молодецьким зазнайством. Варто віднотувати для пам’яті деякі рядки:

Торгуємо усім, чим тільки можна, —
Словами, дровами, життям. сукном... (33)

Все більше спогадів і менше сподівань
І на чолі утрат сліди глибокі...
Як непомітно ближчає та грань,
Що жде за нею прикінцевий спокій.

Так гірко відати, що юність відцвіла!
Та нарікань і розпачу немає,-
Така відміна зрештою мала:
Колишні мрії досвід заступає.

Так дерева, відцвівши навесні,
тільки на те годують соком віти,
щоб в дні серпневі, теплі та ясні,
упав на землю овоч соковитий. (106)

... справді вища нагорода
за пристрасть тіла — тихий супокій! (107)

На сторінках чужого твору
Правду свою шукати! (116)

Мудрости не вивчитись чужої,
треба помилятися самим. (122)

Знаю, як мало людині треба.
Спогадів трохи, тютюн, кімната...
Інколи краєчок неба.
...Симфонія дев'ята... (130)

Цвітуть думки і на слова скупіше...
Росту. (153)

Тож не пакуй валізок! Мап не руш!
Умій закрити очі і чекати, —
Може й твоя з тих багатющих душ,
що вміють всесвіт слухати з кімнати. (159)

Кімната... який необмежений простір! (167)

Що висловиш? Чужої голови

Про людське серце домисли готові?
Сум світовий
В масштабі повітовім? (177)

П'ятниця, 9 травня 1980 року.

Перечитую старі записи у щоденнику. Фасцинуюча лектура — оце “занурення у теплу ванну спогадів” (вживаючи метафору Віри Ке, що її я колись вичитала в “Новому шляху”). Яка справді недосконала людська пам'ять, як багато вже зовсім забулося, хоч — здавалось би — сталося зовсім недавно! І як добре, що тоді — в жовтні 1976 року — я рішилася запровадити записник і що продовжую його до сьогодні. Шкода, що не зробила цього раніше. Правда, були спорадичні спроби — але ніколи ще не втримався щоденник так довго, як цей. Мабуть, на старші роки в мене більша самодисципліна, а може тільки більше зрозуміння для потреби таких записок? А може більший егоцентризм? А може резигнація із спроб знайти повне зрозуміння й увагу для власних думок і проблем у других веде до більшої інтроспекції і до бажання впорядкувати ці думки і виявити? Щоденники і листування взагалі були і є для мене найцікавішою з усіх лектурою — в них більше безпосередності, спонтанності, щирости, а через те і більше віддзеркалення справжнього життя — з усією його драматичністю. А що вже й казати, коли щоденник — твій власний, коли він віддзеркалює твоє власне життя і твої власні роздуми! Подумала я собі, що була б велика шкода, якби він десь затратився. Якби напр. не дай Боже згоріла хата, то мені найбільше було б жаль фотографій, щоденника і нашого родинного архіву! Бо це частина власного життя, що не повернеться і що її втрата була б незаступимою і невідкличною. Такі роздуми навели мене на думку, що варто, може, ці записки фотокопіювати, а може й переписати на машинці і передати копію на збереження може Максимові. Колись, по моїй смерті, навіть хлопцям може буде цікаво прочитати ці записки. Що я дала б сьогодні за те, якби мала в руках, наприклад, якийсь такий записник із життя Бабці!

Прийшло березневе число “Нашого життя”. В ньому Ляся надрукувала нарешті мого резигнаційного листа (з жовтня!) — та ще і як! Зробила мені цілий “ювілей”: замовила статтю про мене в Ліди Бурачинської (на цілу сторінку!), сама написала кілька рядків від редакції та ще й прикрасила все це двома фотографіями — одною із засідання колегії в 1958 р., де я сиджу (молоденька, але дуже штучна і штивна!) із самою старою гвардією: Лотоцькою, Юркевич, Бурачинською, Гардецькою і Пазуняк — і другу — шкіц роботи Гуцалюка. Бурачинська написала дуже тепло про ті часи, коли ми були разом — хоч фактично я була ще тоді дуже зелена і не дуже ангажувалася в журналі. Єдиний пам'ятний для мене випадок, коли моя присутність у колегії заважила на політиці журналу, трапився тоді, коли я запротестувала проти вміщення редакційної статті з осудом так званої “бригади Колосової” — і Бурачинська послухала моєї ради, не зважаючи на присутність у колегії таких пань як Грабовенська і Пеленська, що звичайно сприяли бандерівській лінії. Фактичним і активним членом колегії я стала вже за редагування Любович, але про це Бурачинська знає мало, бо вона тоді майже зовсім участі в колегії не брала. І вона і не

здогадується про те, що я до своїх успіхів у колеґії зачисляю напр. “Калейдоскоп жіночого життя”, що був моєю ідеєю і є одною із цікавіших сторінок та єдиним вікном в Україну і що його вміло провадить Світляна Луцька-Андрушків, а теж загадки-хрестиківки, що їх робила я сама для журналу, дотепи (що їх навіть хотіла колись зробити постійною рубрикою “Жарти пані Марти”), афоризми, карикатури. Не все мені вдалося: за окрему рубрику листування боролась я пару літ безуспішно, а теж за лікарський та городничий куток. Але для цього не легко знайти добрих і регулярних співробітників. З моїх власних дописів — з погляду редакційної політики — найцікавішими для журналу були не мої вірші, чи принагідні статті на загальні теми (для цього вистачить бути співробітником, а не конче членом колеґії), але серія інтерв’ю з видатними жіночими постатями і рецензії на нові видання. Моя ідея рубрики “Для жінок, про жінок теж дала деякі наслідки, хоч статті О-КИ пішли трохи по іншій лінії, як це я передбачала. Журналістика мене тягне і досі, я люблю журналістичну роботу. Тягнуть мене всякі ідеї (напр. зробити інтерв’ю з Оксаною Драган про Голос Америки), але стримую себе свідомо. Що буде з бібліографією, із Землетрусом, із рецензіями для WLT, як я буду бавитися журналістикою? “Рух заощаджуй і час економ,” мовляв Плужник.

П’ятниця, 16 травня 1980 р.

Я думала, що “справа Лебеда” вичерпається моєю хитрою дипломатією, але де там! Коропецький взявся організувати підписи громадян, щоб привітати Лебеда публічно в пресі і звернувся з тим і до Остапа і до мене. Ініціаторами є теж Мирослав Лабунька та Іван Лисяк-Рудницький. Дуже їх трьох шаную і люблю, але не можу зрозуміти чому й навіщо почали вони таку акцію для прослави цього партійного лідера? Ну, що ж. Вольному воля. Але тепер доведеться “покласти карти на стіл”. Остап вже пару днів тому написав листа. Сьогодні шлю листа і я. Відмовного, очевидно. Сподіюсь, що наші ліберали матимуть розуміння і толерантність для іншої думки.

В середу ходили з Остапом у кіно. Надмірна регулярність нашого теперішнього побуту, що концентрується довкола Івася, та пов’язані з тим збільшені господарські обов’язки, починають даватися взнаки: я вже не пам’ятаю, коли мала змогу подивитися на програму вістей на телевізії — що раніше робили ми регулярно кожного дня. Walter Cronkite — це єдиних 1/2 години телебачення, що було нашою регулярною рутинною. Тепер телевізійний апарат не чинний в нас взагалі. Івась не дивиться теж (хіба може вдень, як нас немає вдома). Колись запляную вихід в кіно з Івасем — може як у нашій околиці гратиме Kramer v. Kramer. Але на довший вихід з дому, та ще й у місті — він ще не готовий і не має охоти. Отже ми з Остапом пішли самі. Івасеві зорганізувала я обід у Мама, щоб мав урізноманітнення, вигоду і товариство. Ми пообідали у Ванамейкера, я при тій нагоді замовила собі теж фризiera і підстриглася. На фільм ходили (пішки) до Ritz на 2-вул. Мали гарний прохід (двічі — бо потім ще ішли в поспіху від 2-ої до 12-ої вулиці, щоб не спізнитись на потяг!) Але фільм (“Nijinsky”) був для мене великим розчаруванням. Колись, пригадую, читала я книгу Тамари Карсавіни про Ніжинського і була захоплена! Довго перебувала в полоні творчої атмосфери балету Дягілева. А тут режисер поставив у

центрі не мистецтво, а гомосексуалізм, та ще й зробив із прекрасної теми звичайну мелодраму. Спартачив і спримітизував чудовий матеріал. І то в час, коли живуть і творять такі танцюристи як Баришніков і Нуреєв.

Неділя, 18 травня 1980.

Не встигла досі віднотувати важливої і радісної для мене новини: прочитавши мою статтю “Ключі до скарбниць друкованого слова”, др. Микола Ценко — що перебував тоді на вакаціях на Флориді і мав видно багато вільного часу — написав мені довжелезного листа. Я на ці підвали мала багато відгуків, а що була тоді дуже зайнята, то й проглянула листа тільки побіжно, думаючи, що це лиш чемностевий лист. Пізніше, сіла відписувати на нього, і ще раз уважно прочитавши, побачила, що д-р Ценко... пропонує дати 1,000 дол. на нагороди, якщо я зорганізую конкурс на бібліографічні праці! — Одне слово, реакція на мою статтю саме така, якої я бажала! З цього виникла з д-ром Ценком кореспонденція, він остаточно потвердив свою пропозицію в другому листі (я просила, щоб написав формальний лист-зобов’язання і він це зробив, хоч дивуюся, як може правник так не по правничому і діловому писати такого листа!) В кожному разі — маю фундатора. Вже написала в цій справі до Касинця, Коровицького і Прицака — бо я Ценкові запропонувала, щоб такий конкурс встановити при УНІГУ і щоб до комісії увійшли крім мене Касинець і Коровицький та щоб перше проголошення цього конкурсу мало місце на ПЕКУСі. Він погодився. Мала вже теж відгук від Касинця і Прицака. Позитивний. Про формальності ще треба буде домовитись на ПЕКУСі. Коровицький ще не відписав.

З ПЕКУС-ом, тобто з моєю бібліографічною секцією, справи стоять так, що доповідатимуть Світляна Андрушків, Юрій Добчанський, Богдан Струмінський, Богдан Ясінський, Мирослава Знаєнко і я, а Едвард Касинець зробить огляд радянських праць з бібліографії та перегляд того, хто над чим працює тут на заході — але він хоче зробити це в час вечері.

Вчора надсподівано були ми з Остапом знову в Нью Йорку і знову на імпрезі влаштуваній УВАН-ом. Тим разом це було 30-ліття УВАН у США. Їхав автом Мирослав Лабунька і взяв мене з Остапом та Геня Лащика. Припадково попав у наше товариство теж Улас Самчук. Він приїхав до Філядельфії на якісь наради УНРади. (Тепер коли президент Лівіцький проголосив себе досмертним президентом і УНРада втратила рештки респекту й підтримки серед громади, Самчук дав себе заманити до УНРади почестями й титулами і не бачить того, що вони використовують його ім’я для своїх цілей!) Подзвонив до нас у п’ятницю, щоб домовитись на відвідини в суботу — а тут і несподіванка — ми їдемо до Н.Й. Він — почувши що це — ювілей УВАН — дуже просився, щоб ми взяли його зі собою. І от ми пробули дорогу туди і назад у дуже цікавому й інтелектуально стимулюючому товаристві. Розмова туди — центрувалася довкола теми, що таке ідеологія (Не лиш система ідей, але й апарат для переведення їх у життя, відповіді для всіх життєвих питань, так як релігія). Була навіть жива суперечка, бо Геньо не погоджувався із такою дефініцією. Була нагода і для гумору й анекдот. Мирослав мав на собі нову синю

блюзу і взагалі був “на синьо”. Каже він у відповідь на моє завваження про його “синяву” — “Blau ist keine Farbe, Blau ist ein Zustand”! Імпреза УВАН-у була на висоті і зібрала півтора сотні дуже добірної публіки. Були три доповіді: Пріцак говорив на тему, що таке історія України? (Народ не є предметом історії, тільки етнографії, історія має лінійний прогрес, не циклічні повторення обрядовості, історія України — це історія всіх держав на українській території, включно з кримським ханатом і половцями — одне слово: свіжа перспектива, стимулююча нова думка). Шевельов говорив про Сковороду. Сковорода, мовляв, не визнавав історії, світ ловив його, але не спіймав, історичні події в нього всі перемішані в одній часовій площині. Все ж сама творчість Сковороди доводить, що він зазнав певної еволюції думки й розвитку, отже не міг уникнути історії. Третя доповідь — Ярослава Білинського про Гельсінську Групу значно різнилася своїм рівнем від Пріцака і Шевельова: вона не ставила жодних тез, ні нових перспектив, а просто давала огляд відомих фактів. В мистецькій програмі було мистецьке читання поетичних творів Шевченка, Ліни Костенко і Симоненка. Деклямувала новоприбула з України Евеліна Белютз — колишня акторка театру в Чернівцях — викликала досить різноманітні враження в глядачів: дехто був очарований драматичною експресивністю виконання, декому (напр. Самчукові) дуже не подобався її трохи мелодраматичний стиль. Все таки, це нова поява на нашому горизонті і то поява професійна, мистецька. Варто було послухати. Теж виступ піяністки Осінчук був дуже добрий. Я чула її вперше, але зразу мала враження, що грає певний себе першорядний піяніст. (Грала Лисенка, Ліста і власну композицію з елементами народної музики). Між гістьми, підчас перекуски, зустріла я Гірняка, Падоха, Кедрина, Костюка, Аделю Мирошниченко, Л. Волянську. Мала нагоду поговорити про проєкт Ценка з професором Пріцаком. Перекинулася кількома реченнями із Знаєнко. З’явився на вечорі навіть Собчук — внизу ждала його жінка і дочка і я мала нагоду з ними заізнатися. Був там навіть Славутич. Приїхав зі Скрентону Іван Смолій. Була й Докія Гуменна. А було й чимало знайомих, що з ними не було змоги навіть поговорити (напр. ОКА Кузьмович, Коропецькі обоє, Петришини, д-р Зарицький і ін.) — Подорозі додому розмова оберталася довкола доповідей Пріцака і Шевельова — тобто історія і Сковорода.

Сьогодні я надробляла свою господарську повинність. Їздила на закуп харчів, варила на тиждень, поїхала до Sears-а, купила квіти і добре напрацювалася в городі, насаджуючи розсаду квітів. — Тепер втомлена в ліжку і чую, що болить спина і м’язи рук.

Час тікає, а я доповіді ще й не думала писати. Журить мене Знаєнко і моя з нею співпраця. Лабунька висловився дуже критично про неї, як про людину несолідну й несерйозну. Правда, сам факт, що вона дістала з Гарварду тисячу доларів стипендії на цю працю і досі нічого не зробила, не свідчить на її користь. В її інтересі є використати мою роботу і співпраця наша, можливо, нерівномірна. Але побачимо — за пару місяців справи напевно з’ясуються, бо саме тепер вона мусить взятися до роботи.

Середа, 28 травня 1980.

Не маю часу робити записки, а треба конче занотувати найважливіше. Не так події, як

рішення. Перше і головне: завтра, в четвер, просто з роботи їду на летовище і літаком до Бостону, на ПКУС. Остап прибуде теж літаком, але один день пізніше — тобто в п'ятницю увечорі. Він буде тільки на ПКУС і повертається в неділю, а я взяла собі тиждень вакацій і залишусь у Максима до п'ятниці. Заважили на моїм рішенні різні моменти — передусім факт, що Максим цього вікенду їде (теж літаком!) на весілля свого приятеля David-а Martin-а до Easton, Pa., отже в час ПКУС-у ми з ним не зможемо бачитися, хоч будемо в його помешканні в Кембридж. Знову ж літом цього року Максим буде у Франції (“total immersion” у французькій мові і культурі!) і навряд чи матиме час і змогу приїхати ще додому перед відлетом до Європи. Отже я хотіла трохи з ним побути, бо довго не зможемо бачитися, ані навіть говорити по телефону. Крім того, поїздка на ПКУС — це рідкісна нагода попрацювати трохи в Гарвардських бібліотеках, отже хочу використати свій побут у Кембридж. А при всіх цих мотивах, є ще невеличка задня думка: мій виїзд з дому на тиждень — це своєрідна декларація незалежності. Хочу дати до розуміння моїм двом мужчинам, а передусім нашому гостеві, Івасеві, що моєї щоденної господарської посвяти “around the clock” не можна “take for granted”, а зокрема, що у випадку Івася, це не може бути перманентною розв'язкою його побуту. — Івась, між іншим, мається дуже добре, гарно виглядає, трохи ще захриплий, але навіть і голос вже йому трішки, думаю, поправився. Видно, що він із побуту в нас задоволений, досить багато пише, навіть не дуже рветься “на люди”... Минулий довгий вікенд, щоправда, я возила його з Остапом на літературний вечір Яра Славутича (в суботу), на фільм Kramer v. Kramer (в неділю) та на закупи до Sears-а (в понеділок) — отже було чимало активності. Славутич був у нас на обіді в неділю. Я не є особливою його поклонницею — поет він дуже посередній, як науковець — він на рівні середньошкільного вчителя, а як характер — не викликає особливого довір'я, зокрема через свій нахил до самореклями. Все ж таки є в ньому і деякі добрі прикмети: неабияка життєва зарадність, працьовитість, ударність получена з великою дозою національної свідомости, хоч може трохи примітивного рівня. А крім того — бувший сусід з Філядельфії, старий знайомий. Ну й приймали вони нас в Едмонтоні гостинно “зеленим борщем”, що спеціально запам'ятався. Отже треба було зрewanжуватися. Але ночував він деінде. В Сірса купили Івасеві в дарунку убрання, а крім того він за власні вже гроші справив собі штанці, короткі штани, черевики і ремінець — отже купно вдалося! А коли додати, що і фільм був дуже добрий — то цілий вікенд випав дуже активно і приніс задоволення. Очевидно, праці я мала з тим теж досить. А все це, розуміється, в додатку до недоспаних ночей, бо мусіла в міжчасі підготувати свій виступ на ПКУС. (Подзвонила я — для годиться — до Дани Вонторської, що має зломану руку і сидить вдома, і коли я сказала їй, що я дуже зайнята, вона здивувалася: а що ж Ви такого робите? Ну, що ж — є люди, що сидять цілими днями на телефоні і не розуміють, що можна бути так зайнятим, що на товариські сплетні і телефони не має ні хвилини!)

Для свого виступу знайшла одну добру родзинку. Бажаючи говорити про перші англомовні друки про українську літературу, я перевірила, що Кравців не знав про статтю Стівенса, а приписував першенство Діккенсові, що не знав про це пов'язання (Стівенса і) Діккенса з Дюраном, та що зовсім видно не усвідомлював, що Діккенс — це не автор “Піквіка”, а його син! І цю ж помилку зробив у Ukrainian Quarterly Володимир

Кисілевський! Ну й знахідка! Я раптом усвідомила одної ночі, що варто подивитись теж у Шевченківський словник київського видання. Ану ж і вони цього не знають? Ото була б ревелюція! Але ні. Наші кияни ретельно віднотували: Діккенс Молодший, і є і про Стівенса, і про Дюрана. Це було приємно: що академія, то не якісь емігрантські аматори!

Ще одне важливе рішення: їдемо з Остапом на вакації до Скандинавії! З прогулькою українців, що її організують українські інженери! На два тижні — в самій середині літа! — Стягнемось із останків наших фондів, але таки поїдемо. Завтра може: хвороба, смерть, каліцтво — треба жити, поки можна — якнайповніше!

Четвер, 29 травня 1980. год.4:05.

Я на летовищі. Здала багаж і чекаю на літак, що має відлетіти до Бостону о 4:39. Отже маю пів години для записок. З праці вийшла вже в 2й і приїхала сюди автобусом. — Ранок був повний хвилювань. Остап вранці — коли я, нагодувавши Івася, як звичайно після снідання, прийшла нагору вбиратися — повідомив мене, що він погано почувається, що йому крутиться голова і нудить. Збадала я пульс — виглядав може трішки повільніший, але відносно непоганий. Порадила взяти квінідін — на всякий випадок — і залишитися вдома, не йти до праці. Але, очевидно, настрої у мене впав. Я маю їхати — а тут тобі така комплікація. І ніколи не знаю, чи це справді поважна загроза, чи черговий вияв Остапової перебільшеної вразливості. І завжди в таких випадках виринає питання: що мені робити? Не йти до праці? Відкликати виїзд на ПКУС? Відмовити літак? З Остапом справа комплікується теж і тим, що в нього багато симптомів на нервовому тлі і мені часом спеціально, щоб підтримати його, треба робити добру міну і вдавати, що я не хвилююся. — Отже я таки зібралася, і з валізою поїхала до праці. Продуктивним цей ранок не був — провела його більше на телефоні — до Мама (щоб заглянула вона і зокрема Тато до Остапа вполудне і сказали мені, який його стан), до Остапа, до Лабуньків, до... Ії. Бо маємо ще одну вістку — сензацію: наша невістка вчора несподівано прилетіла до Філядельфії. Виявляється, що La Salle стримує її градацію, бо квестіонує кредити якогось одного предмету. І вона приїхала цю справу полагодити — якщо переконає їх, то може вернеться додому вже за тиждень, але якщо ні, то їй доведеться взяти один курс додатково і тоді залишиться у Філядельфії на пару тижнів.

4:45 — вже в літаку. Зараз життя моє буде в руках і Бога і пілота!

Вчора встигла полагодити ще деякі конкурсні справи. Коровицький відмовився, мовляв, Льоля має охоту брати участь у конкурсі! Але це можливо і краще. Я на його місце запросила Осипа Данка з Єйл. Дзвонила вчора і до професора Пріцака і до Данка. Пріцак дав свою апробату і в справі подробиць конкурсу. Я буду з ним ще сьогодні говорити. Теж і з Касинцем, бо Данка на ПКУСі не буде — він має якісь наради ALA в справі нового каталогізаційного кодексу AACR2 і їде до Нью Йорку. Я думаю, що в п'ятницю треба буде на бібліографічній сесії проголосити цікаву новинку-сензацію про меценатство Ценка і заплянований бібліографічний конкурс. Добре, що є вже склад комісії: Касинець,

Данко, я — а подробиці треба буде опрацювати і проголосити пізніше. (Вимоги, критерії оцінки, нагороди). Я вже вчора написала коротку новинку до преси, що її зараз же в п'ятницю вишлю до Свободи, Америки, Укр. Вістей, Народної Волі, узгіднивши наперед текст із Прицаком і Касинцем. — Отже як мені було не їхати? — Сама маю доповідь, веду бібліографічною сесією та ще й маю полагодити справи конкурсу. — Остап має мати доповідь про шестидесятників у літературознавчій сесії в суботу. Він має замовлений літак на завтра увечері. Якщо не буде почуватися ліпше — не приїде — а тоді і я після ПКУС-у повернуся, виповнивши всі зобов'язання. А як все буде добре — залишуся в Максима до п'ятниці, як було заплановано.

Понеділок, 2 червня 1980, год. 8:24 вранці. Cambridge, Mass.

Остап уже в дорозі на летовище — біля 9-ої має поворотний літак до Філядельфії. Максим ще спить, а я — готова вже іти до бібліотеки Widener, але маю ще трохи часу для записок. ПКУС вчора під вечір закінчився. Остап таки приїхав — можливо це була лиш якась шлункова недиспозиція, а може якийсь поновлений клопіт із жовчю чи з печінкою. Треба буде йому наново почати обережніше харчування. ПКУС тривав три дні і мав понад 40 доповідей у трьох секціях: біо-бібліографічній, мовно-літературній та історико-соціологічній. Новиною цього року був факт, що так звана “Krawciw Memorial Lecture” відбулася зараз же перед ПКУС-ом, в п'ятницю вранці і я (та багато учасників ПКУС-у) мала змогу її вислухати. Для мене це був “highlight” всього мого побуту тут. Ця імпреза дала прекрасний початок. Відбувалася вона в англійській мові (тоді як ПКУС виключно україномовний) і в ній брали участь майже виключно не-українці.

год.8:00 увечері

Відкрив програму директор Houghton Library і професор бібліографії Гарвардського університету, William Bond. Професор Ася Гумецька українською та англійською мовою прочитала один вірш Кравцева із збірки “Зимозелень” (Зворушливо! прекрасно! із академічною простотою!) Потім Бонд представив першого промовця, що його прізвище — Peter Gomes, що його титул — “Professor of Christian Morals and Minister of Memorial Church” і що був — мурином! Його тема: “Christianization, the Ecumenical Tradition, and the Ostrih Bible”. Доповідь давала досить широку панораму релігійних течій 16 століття, хоч і не відзначалася якоюсь особливою глибиною. Зате наступний промовець, фактично головний промовець — бо це саме його лекція була т.зв. Четвертою річною “Bohdan Krawciw Memorial Lecture” — був справді надзвичайний. Це був Robert Mathiesen, Associate Professor, Department of Slavic Languages, Brown University. Тема його доповіді була “The Making of the Ostrih Bible” і я собі подумала нишком, цікаво що цей професор славістики скаже про Острозьку Біблію? Та ба! Славіст виявився першорядним бібліографом та істориком, а при тому знаменитим промовцем, із дуже симпатичною молодю зовнішністю (комічний деталь: його борідка починалася трішки може зависоко на нижній губі і через те, коли він говорив, маленький клаптик борідки — гострий довгий клинок-сторчак волосся — комічно рухався!) Доповідь виявила таке глибоке знання і

самої нашої Біблії і обставин, в яких вона постала і була передана на такому рівні, що я не лиш вислухала всю доповідь із запертим віддихом (цілу годину! а може й довше), але й була в стані екзальтованого піднесення. Це був справжній coming of age of Ukrainian studies і я була горда і щаслива, що нарешті наша культура знаходить таке серйозне трактування. Добрій атмосфері сприяла теж обстановка Houghton Library, де відбувалася вся імпреза і де в габльотках була виставка українських рідкісних книг, в тому числі рідкісного (здається єдиного в світі) примірника Букваря Івана Федорова з 1574 і самої Острозької Біблії, що її 400-ліття саме і відзначаevano цією лекцією і цією виставкою. З нагоди цієї імпрези була надрукована не лиш програмка “Bohdan Jurij Krawciw — a remembrance” (What a splendid way to be remembered!), але теж і елегантно виданий каталог виставки “The Ostrih Bible 1580/81-1980/81 — A quadricentennial exhibition” — з репродукціями деяких сторінок із виставлених інкунабул.

В цьому ж приміщенні Houghton Library відбулося теж відкриття ПКУС-у і наша перша біо-бібліографічна сесія. Можливо, що до успіху нашої сесії причинилася і обстановка бібліотеки і ранішня наукова лекція на нашу ж бібліографічну тему. У всякому разі наша сесія випала — на мою думку — незвичайно добре і я була дуже вдоволена. Хоч ми у час трьох годин (від 1:30 до 4:30) мусіли вкласти 6 доповідей, а в додатку ще й привітальне слово професора Пріцака, відкриття Штогрин та мої вступні уваги, то мені вдалося не лиш точно втриматись у часі, але й дозволити на досить жваву дискусію. До цього, очевидно, причинилися всі “мої” доповідачі, що взяли собі до серця мою пересторогу: ніхто не говорив довше як 20 мін. і всі фактично мали щось нове і цікаве до сказання. Світляна Андрушків (в досить вже заавансованому стані вагітності!) говорила перша про українські журнали та газети в колекціях Нью Йоркської Публічної Бібліотеки; Юрій Добчанський, що на велику і приємну несподіванку мені виявився дуже молодим хлопцем (ще й досить пристійним!) говорив доброю українською мовою про American Bibliography of Slavic and East European Studies як джерело для українознавчих дослідів, Богдан Струмінський говорив про українські стародруки, що їх він відкрив у колекції карпаторуського єпископа в Пассейку, Богдан Ясінський говорив про свою працю над індексуванням *Літературно-Наукового Вістника*, а ми з Мирославою Знаєнко доповідали по черзі про наш спільний проект “англомовні праці з української літератури” — я говорила про матеріали до 1965 року, а вона про останніх 15 років. Молодий Добчанський здобувся на критичну увагу в мою сторону: мовляв, Am. Biblio. of Slavic & East Europ. Studies така мало відома, що навіть М.Т. у своїй статті “Ключі до скарбниць ітд” її не згадує зовсім. (Він потім, прощаючись, вибачався, що “насміввся мене критикувати”!) Але я — навпаки — страшенно цією увагою зраділа: поперше, приємно, що він мою статтю уважно і вдумливо читав, але подруге — і це саме головне — я хотіла посередині нашої програми зробити проголошення нашого Бібліо-Конкурсу уфундованого Ценком і мені треба було конче згадати цю свою статтю у Свободі. Добчанський зовсім несвідомо дуже мені в цьому допоміг. Отже я зробила проголошення “моєї” сенсації, нав’язавши до завваження Добчанського. На залі було около 30 присутніх: в дискусії брали участь такі люди як Жила, Семчишин, Романенчук, Ганна Черінь, Караванська, Штогрин, Славутич і всі доповідачі. Була на залі теж Олександра Копач (з чоловіком). Сказала мені: “мені дуже

подобалася Ваша американська поема”. Я спершу не зрозуміла про що мова. А вона: ну, цей Ваш триптих, чи як Ви його називаєте. Я кажу: А де ви його бачили? Звідки знаєте про нього? Вияснилося, що вона після смерті Олександрова займається друком 8-ого збірника “Слово”! Ще один цікавий епізод з п’ятниці: просто з летовища (Максим вийшов зустрічати і ніс валізку) я вступила на пару мінут до УНІГУ, щоб побачитися з Пріцаком і узгіднити ще деякі справи бібліо-конкурсу. (Хотіла дати до преси зараз же після проголошення в п’ятницю, привезла зі собою готовий помножений на зіраксі текст та заадресовані коверти — але щоб потім не було якихось непорозумінь хотіла, щоб Пріцак прочитав і апробував цей текст). Це було фактично ще в четвер увечір: моя ділова розмова з професором тривала не більше 5-ти мінут, на ходу, по дорозі до авта, бо вони (ціла група) їхали на обід із Караванськими, але це вистачило. Зате в п’ятницю між лекцією про Біблію і нашою бібліографічною сесією ми пішли цілою групою на перекуску до ресторану. Я сіла з Касинцем окремо, щоб у час ланчу полагодити ділові справи пов’язані з конкурсом (Едвард зробив кілька дуже влучних зауважень — він вміє критично думати, розумний і дуже бистрий хлопець!). — Сидимо при столику недалеко входових дверей і ось я раптом бачу, що вулицю переходить і прямує до нашого ресторану в товаристві якоїсь молодой жінки (очевидно!) не хто, а Morris L. Cohen! Я дуже зраділа і коли він увійшов усередину, ми сердечно обнялися й привітались — і — домовилися на ланч на понеділок. Отже п’ятниця була ділова і багата в події. Пізнім пополуднем в Інституті були ще доповіді Оксани Ашер про поетичну мову Драй-Хмари та Бориса Білокура про навчання чужих мов альтернативною методою. Бібліографічна сесія мала ще ефектовне закінчення на спільній вечері у Faculty Club, де Касинець говорив про те, хто над чим працює тут за кордоном — і там в Україні. Я під кінець звернулася до присутнього на вечері Марка Царинника з пропозицією, щоб *Journal of Ukrainian Graduate Studies* запровадив регулярну рубрику — *Bibliography of bibliographies and Research in progress*. Він сказав, що журнал напевно радо на це погодиться, якщо знайдуться співробітники, що зможуть таку рубрику регулярно провадити. Доведеться, мабуть, мені з Касинцем за це взятися.

В п’ятницю увечері були ще доповіді Чорнія (про національний аспект драм Куліша), Копач (про згадки про Україну в античній літературі — Анакреон писав про те, що скити п’ють вино не розводнене, як греки, але чисте, т.зн. “пити по скитськи” і “по-грецьки”). Славутич говорив про поезію Світличного, а Жила про “Свинську конституцію” Франка. Додому верталася я із Знаєнко, я запросила її переночувати в Максимовім помешканні. Сам Максим на ПКУСі взагалі не був — в п’ятницю вже поїхав на весілля Давида Мартина до Істон. В хаті двері відкрив нам Остап — отже приїхав і я цим дуже зраділа. Цілий день була дуже зайнята і не мала часу журитися, але вже під вечір весь час думала: приїде, чи хворий? В суботу були доповіді Черінь про Ліну Костенко і нову її книжку Маруся Чурай. (Черінь привезла один примірник показати і я цілу книжку прочитала 187 сторін! Феноменальна книжка — це одна із найважливіших появ нашого десятиліття! І куди дивляться ті советські цензори — адже це справжня контрреволюція! За відповідального редактора підписав книжку Підсуха і я подумала: часом і такий Підсуха потрібний, щоб випустити в світ таке чудо! Романенчук говорив про Шевченкову

естетику, Остап про письменників шестидесятників і дисидентів, Наталя Пазуняк про Ніобу Лесі Українки. День перед тим говорила Войчишин з Оттави про стиль Євгена Маланюка.

П'ятниця, 6 червня 1980. 1:10 PM на летовищі в Бостоні.

Знову трохи часу для записок в час дозидання літака. Максим провів мене на летовище і це облегло справи: ніс валізку і провадив від підземки (Red line-Green line-Blue line) до автобусика на летовище (добра, швидка і дешева транспорція, не так як у нашій Філядельфії!) — отже я не мусіла ні втомитися, ні хвилюватися. Але він уже поїхав назад — не має сенсу, щоб тратив час, чекаючи тут зі мною. І так уже моя присутність тут забрала йому трохи часу, передусім вечорі — у вівторок увечорі обід у Максима — варила я, а Максим запросив товариша — Юрка Мигайчука, в середу — обід у Сахаруків, в четвер — разом з Мігайчуком поїхали на вечерю і кіно (Tin Drum) до Бостону — отже три вечорі підряд були присвячені розвазі.

В літаку. год.3:00 пополудні.

Тількищо поживилась сендвічом і кавою. Це було дуже до речі, бо снідала сьогодні двома маленькими шматочками хліба з кавою о 7й годині ранку і, сідаючи на літак, така була голодна, аж крутилася мені голова! — Я взагалі, мабуть, за цей тиждень мусіла втратити трохи на вазі. Понеділок, вівторок і середу від 9 ранку до 5-ої пополудні провела в підземеллі “stacks” бібліотеки Widener, працюючи над своєю бібліографією англомовних праць з укр. літератури. В понеділок вполудне вийшла з бібліотеки на ланч із Морисом Когеном у Faculty Club, але всі інші дні я так запалено працювала, що — перебивши голод шматком шоколаду — виходила з підземелля (ні неправда, це лиш stack 1, але carrel був при вікні і ще понад землею!) тільки тоді, коли перед 5-ою пополудні замикали бібліотеку і виганяли всіх з будинку. В четвер тут на Гарварді була градуація.

Субота, 7 червня 1980. Філядельфія. 4:30 год.

Довелося обірвати речення. Літак почав уже приземлюватися. Це короткий около 50 мін. літ: не досить часу, щоб і полуднувати, і переглянути газету (Boston Globe) і ще й робити записки... В тій хвилині сиджу в городі, “на сонці” — вирішила трохи відпочати після вранішніх господарських справ: їздила вже за харчами до крамниці, наварила на пару днів, дала обом моїм панам обід — тобто пообідала з ними, помила посуд, поїхала відібрати годинник до годинникаря і купити собі пасочок до другого годинника — і втомилася всім тим, тимбільше, що сьогодні у Філядельфії дуже тепло (я роздягнулася до шортів!) і це великий контраст до минулого холодного тижня в Кембридж. Жде мене ще досить велике спрятання хати — треба привести до ладу і до чистоти і кухню і лазничку (всі три!) — але я вирішила відкласти це до вечора. Я давно не була на дворі і стужилася трохи до природи, а що Остап вранці покосив траву і наш городець дуже привітний і запашний, сіла, чи радше поклалася тут.

Треба доповнити недосказане: На Гарварді в четвер була градація, і це — несподівано — створило мені маленьку комплікацію. Церемонії там відбуваються напроти бібліотеки Вайднер — надворі. Вже два дні наперед приготувляли сотні крісел, сцену, риштування для телевізії і преси, тощо. (Дивлячись на всі ці приготування, я подумала: дай Боже, щоб ми дочекалися тієї щасливої хвилини: бути гістьми на такому святі, коли Максим отримуватиме гарвардський докторат!) Мені сказали: нікого без перепустки сюди в четвер не пускатимуть, отже ж не мала певности чи зможу дістатися до бібліотеки. Остаточо — після пертракцій з Касинцем, Оксаною Процик (вона працює тут у каталоговому відділі) та навіть М.Л.С. — я врешті знайшла найпростішу розв'язку: вибрала кілька потрібних мені томів, Максим їх випозичив на своє ім'я і я цілий день у четвер працювала вдома, тобто в Максима. Мій тиждень випав дуже продуктивний: самих анотацій написала щось понад 60 — а крім того низка нових позицій: переклади, рецензії. Зраділа дуже, що знайшла нарешті томик перекладів із Шевченка Войнич із 1911 року — одна із двох найстарших англійських публікацій (окремих книжок) з української літератури. І було відрадно, що це серйозне гарне видання, у серії, де виходили такі поети як Бодлер — отже дебют на висоті. Має книжечка теж дуже цікаву і детальну біографію Шевченка. Варто колись написати про неї цілу статтю. Не має Гарвард, нажаль, другої з цього ж 1911 року книжечки про Шевченка — Расторгуєва. І це було для мене поважним розчаруванням. Буду мусіти десь за нею пошукати... З журнальних статей цікавою знахідкою була стаття Клена в журналі Trident з 1940 року про українську літературу Галичини перед війною в Польщі. Подумати тільки: в час, коли у Львові — більшовики, американський журналик друкує статтю німця-Клена, що десь на ворожій території — найцікавіше, що в цій статті цілий абзац присвячений творчості... Івана Керницького! І то між такими прозаїками, як Самчук, Журба, Косач, Вільде... Такий тоді ще був молодий, а вже знаходив таку добру критику.

Ще кілька слів про ПКУС. Виступали там ще з доповідями такі люди як Іван Головінський, архітект Калинич, Мирослав Семчишин (аякже!), Богдан Чопик, Юрій Рибак. Професор Бандера був модератором дуже успішного, на мою думку, панелю про українські поселення (виходить такий довідник) — у панелю брали участь Любомир Гайда, Ігор Зелик та Ярослав Падох. І це єдина сесія, що була ділова, із живою дискусією, “майже” така цікава й ділова, як наша біо-бібліографічна. Решта ПКУС-у була цього року, думаю, значно слабша, як минулими роками (з тих, що я брала в них участь!) Були ще доповіді Святослава Караванського (про словник рим) та Ніни Строкатої-Караванської (про словник мікро-біології). Приємною несподіванкою було, що вони обоє доповідали не про політику, а на цікаві наукові теми — і обоє вони в моїх очах від цього значно вирости. Були ще економічна сесія з доповідями Богатюка, Коваля та Сенькова (останній — найцікавіший для мене — про демографічні тенденції в Україні із цікавою тезою про брак інтегральности українських міст). На історичну сесію я не ходила (там говорив Домбровський, що був мені нецікавий: прочитала кілька його напастливих статей на Гарвард ітп. і маю низьку опінію про нього, як науковця). Зрештою дві історичні доповіді чула — Пріцака про рік 1320 (дуже цікаво — він мабуть тепер саме концентрується на тій добі, бо це своєрідне доповнення до його іншої доповіді, що її я вже чула раніше — із

сензаційною назвою “Вбивство в замкненій кімнаті”!) та Воскобійника (досить поверховну про не-російські народи імперії в 1905 році). В мемуарній сесії виступили Кедрин і Романенчук. Це мали бути спогади про журналістів і літераторів Львова. Вийшло інакше. Романенчук говорив про Академічний Дім і студентів, що били палицями польських корпорантів, а Кедрин досить дотепно, але з багатьма дигресіями, говорив трохи про журналістів Львова, а більше про свої погляди на ролю преси і політики, про Львів, як “діру”, що не могла рівнятися з Києвом, Віднем, Варшавою — містами, де він жив і які мали гарне положення над ріками. Розповів, між іншим, такий анекдот: У Відні, якийсь підприємливий тип організує і проголошує, що відбудеться Sprung über die Donau. Зійшлася товпа людей, хтось з капелюхом збирає гроші. Спортсмен розганяється до ріки раз, другий, третій. І тільки — до берега. Нарешті обертається до публіки: Meine Herrschaften, dass ist ja unmöglich! Мені це дуже сподобалося — добре віддзеркалює психіку австріяків. До дотепних моментів ПКУС-у належало і те, що присутня в п’ятницю і суботу Ганна Черінь до кожної майже доповіді написала віршем коментар. Показала мені і за мою намовою пару разів при спільному полуденку в ресторані прочитала ті віршики цілій групі — на загальну втіху. Я намовила її, щоб вона послала ці речі до “Лиса”. Еко не хоче мене друкувати, сказала. Я їм раз щось послала — навіть не відповіли. Ну, я обіцяла передати через Ікера — і вона перед від’їздом таки дала мені ці вірші для Лиса. Дуже добрий для гумористичного журналу матеріял. Але вона його (і себе) за поважно трактує. Я її запитала на вечері бібліотекарів, чи вона займається якоюсь бібліографічною роботою (бо збираю потрохи інформації про research in progress), а вона мені: ні, бо це шкодило б моїй поезії. Я усміхнулася: чому ж? — я теж трохи пишу, але й працюю над бібліографією. А вона на те: ну й видно по Вашій поезії! Чи може сказала “І це шкодить Вашій поезії! Я не образилась — люблю щирість. Але відбилася: знаєте, є всяка поезія. Є й така сконцентрована, як і бібліографія, така, як наприклад в Еліота.

А оце ось один із віршиків Ганни Черінь написаний після першого для ПеКУСу.
Підозріваю, що Прокрустом тут виступаю — я!
[Текст вірша, написаний рукою Ганни Черінь, вліплений на сторінку щоденника].

Ганна Черінь

Цур тобі, ПеКУС!

Конференція щорічна,
Їй межа — пора північна.

Рефератний марафон,
Урожай бібліогрон.

Стільки чули рефератів,
Що лічбу вже кожен втратив.

Кожний має півгодини
(хоч покинь із середини)
Бо Прокруст виймає ніж,
Каже “сам себе заріж!”

Реферати, реферати, —
Як усі думки зібрати?

Я від них так помудріла,
Що ще трохи — то б здуріла.

5/30/80

10 червня 1980 р. 10:00 АМ.

Роблю сьогоднішні записки в досить своєрідній обстановці. Вперше в житті покликали мене на Jury duty, отже сповняю свою громадянську повинність. Простора заля ч.633 в City Hall була вщерть виповнена людьми вже о 8:30 ранку. Показали нам пояснювальний фільм, а тепер викликали вже пару груп (panels), отже заля спорожніла. Виклик (summons) обіцявав, що це тільки “One day or one trial”. Маю надію, що все це не довго триватиме. Говорили мені знайомі ще раніше, що людей пов’язаних з правом, звичайно відкидають, отже підозріваю, що після переслухання суддею чи адвокатом, мене, мабуть, відішлють, тобто звільнять і мені не доведеться брати участь у процесі. Це, правда, міг би бути цікавий для мене, новий досвід. Але було б гірше, якби я так попала на якийсь довготривалий процес. Це могло б скомплікувати мені життя. Вчора — після однотижневих вакацій — застала в праці гору справ до полагодження, а сьогодні я вже знову поза своїм бюро. Треба буде потім надробити втрачений час. Хоч час цей не зовсім втрачений, передусім тому, що це мені вперше. Вже навчилася дечого: напр. термін *voir dire* — досі зовсім був мені незнайомий. Це стосується самої процедури вибору лави присяглих. Подумала я у зв’язку з тим терміном: як стара англійська традиція з часів норманської епохи стоїть на перешкоді для зрозуміння судочинства сьогоднішнім пересічним американським громадянином! А все ж при всій прагматичності й модерності американського життя, тримаються цієї традиційної (та ще й французької!) судової мови!

Повернувшись із Кембридж, я застала посилку від Рубчака. Дотримав слова, проглянув уважно мій Землетрус. На кожній сторінці багато завваг. Деякі — дотепні, посміялася я трохи сама із себе. Але є і серйозні закиди, що їх нелегко буде виправити. Тим більше, що Рубчак — не Гординський, він не подає пропозицій як виправити. Правда, його загальна опінія про збірку — наскрізь позитивна, він вважає, що навіть якби я не робила жодних сугерованих ним змін — видати варто. Але його коментарі ведуть часом до поважної застанови: моє перше враження, побіжно проглянувши коментарі Рубчака до “Американського триптиху”, було: не треба було мені спішитися із друком цієї речі в черговому збірнику “Слова”. Ну, пропало. “Віршики твої стають на чати твою неславу

вічно берегти”, мовляв Коротич. Зрештою, мені треба трохи охолонути від першого враження Рубчакової критики: чи справді має він в усьому рацію? Він каже, напр.: “або білий вірш, або вільний” — мішати, мовляв, не можна. Чому? Чи не відзивається в Рубчакові клясицист? Йому дуже сподобалися деякі переклади, але хоч спеціально дякував мені за Else Lasker-Schüler (думав, каже, що ніхто крім нього серед українців про існування цієї поетки не знає), то не помітив мого промаху із “Herbstzeitlose”, що його зауважив Качуровський (я не знала, що це — назва квітки, і видно не знає цього і Рубчак!) — Мені треба, у всякому разі, якнайшвидше Рубчакові написати листа і подякувати, щоб не подумав, бува, що я образилася його критикою. — А я вчора, після першого дня в роботі і після звичайної господарської рутини-кухварення — була вже настільки втомлена, що пішла до ліжка біля 10-ої, проглянувши побіжно газети і послухавши музику. (Ця граматична конструкція для мене і досі неясна — колись я не сумнівалася в тому, що має бути “музики”, але тепер під різними впливами, мої сумніви ростуть і творять мовний хаос і непевність!)

Одне, що мені вдалося полагодити від часу мого повороту додому, це телефонічна розмова із Данком з Нью Гейвен в справі деяких деталей нашого конкурсу, а теж переконати його, щоб погодився стати моїм заступником в біо-бібліографічній секції ПеКУСу (Мене вибрали головою на два роки з правом кооптувати заступника). Він зробив одне застереження: не хоче бути наступним головою! Но, але це ще далеко попереду і зрештою залежатиме від вибору. Тоді взагалі найліпше буде передати справу в руки зовсім інших людей, я теж не хотіла б очолювати цю секцію (— знову ж граматика: колись я написала б “цієї секції” — і досі не маю певности! — треба б назад до школи!) більше як два роки. В громадському житті добре, як міняються люди в проводі — тоді завжди є шанса якоїсь свіжої думки, нової ініціативи, нової енергії і нового підходу до справ. Може тому в нас є такий застій в українському житті, що в організаціях сидять-засиджуються самі “гонорові”: а треба було б нових, ділових людей.

Доходить 12 год. вполудне. Із двох сот осіб залишилось щось із 20. Всі інші пішли вже вибрані “на панелі” — і дехто з них може вже й бере участь у процесі — а дехто може вже і пішов додому. Мого прізвища ще не викликали, але тепер уже й перерва на полуденок!

12 червня 1980. 10:40 PM. четвер

Івась вчора поїхав уже до Нью Йорку. Приїхали по нього автом Пастушенко і Крижанівський. Він буде в Н.Й. тільки день-два, щоб провірити помешкання, якого вже не бачив пів року, відбути візиту в лікаря і ще якісь полагодити справи, а тоді в суботу, тобто після завтра, він їде на два тижні на Союзівку, а потім до Гантеру. — Отже побув він у нас майже два з половиною місяці. Прийшов до себе, добре виглядає і набрався трохи віри у власні сили. Маю надію, що залишиться абстинентом від алкоголю — хоч не маю стовідсоткової певности, що вистачить в нього сильної волі, щоб встоятись спокусі і запрошенням “добрих друзів”. Я рада, що за весь час його побуту в нас не було жодних

непорозумінь, ані прикрих інцидентів. Івась справді добряча і приємна людина, а при тому має справді добре почуття гумору, а це у щоденних стосунках між людьми дуже важливе. Все таки між нами чимало розбіжностей — поглядів, темпераменту, скалі вартостей — і хто знає, чи не дійшло б до непорозумінь, якби він побут свій тут протягнув *ad infinitum*. Напр. був такий випадок: послала я Івасеві — ще до шпиталю в Н.Й. свій присвячений йому вірш. Це було ще десь, мабуть, у січні. І от одного дня напочатку травня Івась показує мені листа від Ю. Стефаніка, в якому Стефанік пише, що, мовляв, мого вірша “У лікарні” в 8-ому збірнику “Слова” він умістити не може, бо збірник уже майже надрукований, але радо затримає його до 9-ого! — Це для мене був грім з ясного неба! Вірш я послала уже була до друку в Нових днях, разом із другим віршем “The last frontier” і не мала найменшого наміру друкувати його в збірнику “Слова”. (У 8-ому і так моїх матеріалів є багато, може і за багато! — чого Івась, очевидно, не знає!) Факт, що Івась послав Стефанікові без мого відома мій власний вірш — дуже неприємно мене вразив. Він, очевидно, не бажав мені зла, навпаки, думав, може, що допоможе своєю “протекцією” чи що, і тому він навіть певно і не здогадується, як це мені образливо. Я зараз же написала Стефанікові листа із виясненням, але Івасю від гострої догани з мого боку врятувала лише його добрячість і його стан реконвалесцента і гостя. Коли б зробив це хтось інший — я напевно наговорила б йому дурниць. — Інші підстави до потенційних непорозумінь — це власні Івасеві фейлетони, що в них він називає по імені і мене і Остапа, очевидно з найліпшими інтенціями, навіть і висловами вдячності. Він фактично думає, що це — велика слава і рекляма бути згаданому в його фейлетоні і не догадується, що декому це може бути навіть неприємно. Я навіть раз пробувала жартом дати це йому до зрозуміння: “Івасю, перестань нас згадувати у газеті, якщо не хочеш втратити даху над головою!”. — Взагалі було б ліпше, якби перестав писати не лиш про нас, але і про себе, а взявся за якусь актуальну тематику. Щоб спонукати його до цього, я приносила йому вирізки фейлетонів Baker-a з New York Times-у, піддавала думку, щоб написав на тему книжки Форсайта *Devil's Alternative*. Це однак не дало досі бажаних наслідків. Но, але це його справа.

Моя “jury duty” тривала у вівторок увесь день. На полуденок я, правда, пішла до Остапа, до Community College, і ми пішли на ланч у двійку. Але повернувшись, я таки попала у панель-групу 30 осіб, що з них у суді Common Pleas мали вибрати лаву присяглих із 12 осіб. Суддя був Marutani, адвокатами були O'Neil для позиваючої сторони (plaintiff) та Silverman і Lowenstein для “defendant”. Справа була цивільна — автомобільний випадок, claim for damages, personal injury & death. До години 4:30 всіх 30 потенційних присяглих плюс трьох адвокатів плюс урядники суду, а частинно і сам суддя були зайняті вибором “jury”. Адвокати ставили питання про професію (присяглого та її чи його чоловіка чи жінки), про можливі упередження ітд. Дехто із потенційних присяглих пробував викрутитися — мами, що мають малих дітей, бизнесмени, що мали ділові справи, студенти, що мали іспити ітп. Суддя дав нам поучення, що це, мовляв, громадянський обов'язок, так як військова служба ітд. Я вже думала, що і справді доведеться мені провести тиждень на процесі. Але ні. В остаточній елімінації (Peremptory challenges) мене таки звільнили (Я у відповідях двічі підкреслила, що працюю із правниками і правничими

матеріалами). Думаю, що застосування лави присяглих у цивільних справах вимагає дальшої реформи. Занадто коштовний це процес. Багато дечого можна б упростити. Адвокат, напр. повинен був мати інформацію про професії присяглих на “computer printout”, бо на це питання всі ми вже відповідали, виконуючи пів року тому квестіонар. За день служби дають винагороду — 9 дол. мінус податок. Добре людям на посаді, таким як я — гонорар я віддаю університетові, бо ж від платні мені того втраченого дня не відтягають. Але, якби я була робітником на будові, мулярем? Йому платять за години праці — не з’явився — не заробляє! А заробляє він певно з 10-15 дол. на годину. 9 дол. не є для нього жодною компенсатою. Ну, добре — обов’язок, посвята. Але виходить, що цей обов’язок несуть на плечах саме ті, що найменше можуть собі на це дозволити!

25 червня 1980, середа, год.10:30 увечорі.

Максим саме тепер десь, мабуть, над океаном — в дорозі до Парижа. Маю надію, що щасливо прибуде і що знайде дах над головою на перших пару днів. Від 1 липня він має заповнене помешкання в гуртожитку, але раніше не могли гарантувати, що буде місце. Це мене трохи журило. Я розвідала адресу Біланюків і написала їм десь два тижні тому, чи не могли б дати Максимові притулку на пару ночей в разі потреби. Не була я, однак, певна чи будуть вони ще тоді у Парижі. Але от дзвонить мені пару днів тому Максим: дістав телеграму від Олекси: Welcome anytime — і телефон та інформацію як їхати до них міським транспортом. Таке дружнє і сердечне виrozumіння зворушило мене: гарні вони люди. І тішуся, що Максимові перші кроки в чужій країні може не будуть такими самотніми.

Я теж завтра відлітає — у протилежному напрямі, до Каліфорнії. Бачила я її тільки раз — була в нас пару годин в неділю. Дуже була зайнята своїм курсом. Ще завтра вранці має іспит, а увечорі — літак із Нью Йорку.

Ми з Остапом сьогодні теж мали сходи з інж. Захарчуком у справі нашої прогульки до Скандинавії. Були на цих сходах Шиприкевичі, Кушнірі, Цегелики, Оксана Панасюк, пні Льницька, Макаренко. Є ще якісь інші люди з Філядельфії і кілька осіб з Нью Йорку. Отримали ми вже сьогодні квитки на літак і подорожні торби та проспекти. Відліт — 25 липня — отже за місяць.

Останнім часом я багато працюю над своїми трьома бібліографіями. Навіть може трохи перестаралася: навала роботи викликає часом неприємну пресію. Кожного дня стараюся переписати на машині кілька карток своєї правничої бібліографії (German treatises on American law. Supplement 1). Хотіла б викінчити і перед від’їздом на вакації послати до друку в Int. J of Law Libraries. Знову ж за тиждень інтензивної праці в Гарвардській бібліотеці я здобула велику кількість (не рахувала ще, але мабуть більше як 80!) нових позицій і анотацій до моєї бібліографії англійських праць з української літератури. Ці речі теж поволі систематично переписую на машинці, картки хехох-ую для Знаєнко і упорядковую картотеку. Маю вже для Слави цілу пачку карток, бо треба було навести

порядок теж із деякими закінченими матеріалами, що їх я відклала, чекаючи на яесь поживлення активності з її боку... Третя моя бібліографія — Остапова — фактично закінчена. Але її треба було б переписати і дати десь надрукувати. Це, можливо, треба буде відкласти до вересня. Не думаю, що могла б встигнути раніше.

З інших завдань, що тяжать наді мною і викликають деяку пресію: справи бібліографічного конкурсу, що його треба остаточно оформити, остаточне завершення ПеКУСу — (треба зібрати від усіх доповідачів резюме їхніх доповідей — отже додаткова кореспонденція), дві рецензії до WLT, що їх реченець — 1 вересня, мій “Землетрус”, що над ним варто було б почати працювати.

В неділю — щоб трохи вирватися між люди і щоб примусити себе до їзди автотом — я взяла Остапа і поїхала на пікнік Чортополохів, що відбувався на фармі Черників у Швенксквіл. Пропонували мені місце в авті Філінські, але я вирішила поїхати сама і взяти ще й Остапа. Це вперше я відважилася на таку дорогу. Зваживши на те, що ми двічі по дорозі зблудили, я зробила того дня автотом понад 70 миль. І це була добра і потрібна проба моєї шоферської витривалості. Здала іспит! Може відважуся цього літа вибратися і над океан!

Був на пікніку і Роман Максимович. Виглядає, як старик, але може нормально і ходити і говорити. Може, дай Бог, час поволі загоїть наслідки “stroke”-у і він поволі прийде до себе.

4 липня 1980. Карпатія. Lexington-Hunter, N.Y. п’ятниця.

День Незалежності святкуємо цього року таки в Америці! І то не вдома, самі, а зробили собі довгий вікенд — короткі вакації в Гантері. Приїхали сюди нашим власним автотом... але з Лащиками, і провадив автотом Геньо, не я. Для мене це ще таки за далека дорога. Віра їхала їхнім Мерцедесом із Софійкою та Уляною Мазуркевич, ми з Остапом, Геньо і Андрійко — в нашому авті... Лащики завтра везуть своїх дітей на пластовий табір до Іст Четгем, отже повно теж і багажу — навіть на даху Мерцедеса. Виїхали пізно (десь перед 11-ою), зупинялися по дорозі двічі (на обід і на закуп якихось антиків), так що добилися сюди вже під вечір. Погода сьогодні прегарна — сонячно, а в горах і не гаряче і немає духоти такої як у Філядельфії — так що навіть їзда була досить приємна. Гантерські краєвиди діють відпружуюче. Добре трохи вирватися з міста. Ми встигли повечеряти варениками і — і це найбільша радість і несподіванка — бути на виставі п’єси *Of mice and men* в театрі у Лексінгтоні (офіційна його назва: Lexington Conservatory Theatre — таки з англійським spelling-ом!) Я тут була вже на одній виставі пару років тому (*A Funny Thing Happened on the Way to the Forum*) і знаю обстановку — заля на взір величезної стодоли, але актори професійні і постановка і тоді перший раз і сьогодні — помислова, оригінальна, цікава. Стайнбекова проза дуже вдало перероблена на драматичний твір.

6 липня 1980, неділя вранці. Карпатія. Lexington-Hunter.

Вчора я вперше сіла в своє авто, випробовувати гантерські дороги. Очевидно, їхала тільки 2-3 милі по бензину, а потім знову пару миль до Кобзаря, відвідати Івася. Івась мається добре, гарно виглядає, навіть голос вже майже нормальний. Ми привезли йому решту його речей, що їх він у нас залишив, а теж дарунок на ім'янини — стодолярний чек. Івасеві господиня Кобзарівки відступила гарну кімнату в motelі на ціле літо — щедрий жест, бо така кімната коштує певно із 25 дол. на особу за день (Такі приблизно ціни в Карпатії!) Цього вікенду тут багато людей, дехто тільки на вікенд, інші на вакаціях. Приїхавши перед полуднем на відвідини до Івася, ми зустріли Лясю Старосольську, Ека з “Мамою”, Кедрина, та всяких менше знайомих людей, таких як др. Мороз (приятель мого Тата), др. Саєвич, пп. Рогожа, Ставничий ітп. На обід ми вернулися до Карпатії, потім Остап поклався трохи подрімати, а я вдяглася у купелевий костюм і пішла “на річку”. Доступ до річки трудний, стрімкі східці, каміння, викорінені дерева — і вдосталь води, що залила зовсім перехід з цього берега на “камінний пляж” потойбіч. Я була сама, не хотіла ризикувати і переходити річку вброд (каміння в річці поросле мохом і дуже ховзьке) — подумала, як впаду у воду, загублю клунок з рушником, суконкою, полотняними черевиками, — а що головне — замочу годинник. Отже знайшла собі великий камінь на цьому боці і поклася на нього. Сонця майже не було, але свіже повітря і головне — прекрасний шум ріки — це чудодійні ліки. Потім прийшов ще на годину Остап.

Увечорі я забавилася в “амбасадора” — повела гостю “Карпатії”, Mrs. Miller з Нью Йорку, американську жидівку, на український концерт у гражді. Концерт був неособливий — молода студентка співачка Магун і два молоді хлопці-бандуристи, але церква і гражда — цікавий український центр і варто, щоб ним поцікавилися і не-українці. Пізніше була велика імпреза в Ксені: відкриття виставки Козаків і традиційний вечір відкриття сезону. Не зважаючи на зливний дощ, з'їхалося звідусіль дуже багато людей і програма була ліпша, як цього я могла сподіватися. Вела імпрезу Ляся; виступали Кедрин, Ляся, Ікер (що за нього читав Крижанівський), сам Едвард Козак в ролі Гриця Зазулі, співав Титла та дві бандуристки-Клюфасівни. Найліпший був виступ Козака — це єдиний справжній сатирик нашої еміграції і сумно буде, коли його не стане. Дуже добрий був виступ Лясі — читала сатиричний фейлетон, що висмівав “пискатих” міщанських сплетнярок. Подобався мені теж дует бандуристок — грали одну досить сучасну композицію Китастого і дуже добре виконали якусь мабуть думу (про пана Каньовського). Решта програми була слабша, хоч Кедрин говорив з притаманним йому легким інтелігентним дотепом, але тему мав не дуже вдячну: sales talk про Козакову виставку. А виставка, нажаль, показує ЕКА із ненайкращої його сторони: як маляра, що поставив своє мистецтво на рівень мистецьких смаків широкої нашої публіки. Фейлетон Івася бив “нарцисівський”, тобто про себе самого, як то він переїздив із Союзівки до Кобзарівки. Трохи прикро, що він не хоче бачити того, що такий автор як він повинен мати якусь тему, а не вічно писати про себе. Не помагають фейлетони Бейкера та інші матеріали, що їх я йому підсуваю. Найгірший у програмі був співак — Титла. За нього просто соромно.

Між людьми, що їх ми тут зустріли і що з ними мали змогу поговорити довше були Михайло Мороз (до нього треба нам таки колись поїхати, завжди запрошує, а я вже

віддавна пляную купити якийсь Морозів краєвид. Він, правда, занадто мене завжди засипає компліментами і то не лише як жінку, але і як автора “Хвалю ілюзію”! і як “мистецьку душу”, ітп. Каже мені: я хочу зробити з Вами свого рода інтерв’ю на тему філософії мистецтва. А я йому: що Вам каже думати, маестро, що я знаю щонебудь про філософію мистецтва? Лідія Крушельницька, Наталка Соневицька (з нею я говорила про нашу бібліографію і про Знаєнко), та її мама — п-ні Палідвор (вона пам’ятає мене і нашу родину з Мушини!), Надійка Світлична (я просила її приготувати бібліографічну доповідь на наступний ПКУС), Богдан Певний — він чомусь дуже щиро і довго зі мною говорив і то дуже цікаво, на цікаву для мене тему: — коли нам було по 20 років, каже Певний, ми насміхалися із старих, виступали проти них, критикували їх — але всетаки вони прийняли нас до Об’єднання Мистців і давали нам форум для виступу. А от тепер нашої генерації по 50 років — і що ми даємо молодим? Те саме в літературі — коли нью йоркська група виступила на арену, Лавріненкові було, мабуть, десь понад 50 і як він їх підтримав! А от Бойчукові сьогодні стільки ж років, а яке в нього наставлення до молоді! — Цікаве дозрівання цієї “нашої” генерації. Раптом народжується свідомість, що тепер тягар відповідальності падає уже і на наші плечі, що ми відповідальні громадяни суспільства. Є щось спільне в цьому його способі думання і в цьому, напр. факті, що я взялася писати такі статті, як “Легковаження літератури” або “Ключі до скарбниць друкованого слова”. Чи не намагання старатися своїм впливом зробити щось для громади, щось більше, як власне я. — Між іншим, зустріла я тут і др. Ценка і говорила з ним про конкурс і про наші заходи і підготовчу роботу. Ценко мені пару тижнів тому потелефонував, зворушений новинкою у Свободі, що він фінансуватиме бібліографічний конкурс не лиш цього року, але і принаймні на наступних п’ять літ! Тоді я просила його подумати ще над цим жестом, бо людина тепер переживає свою трагедію і може не надто чесно користати з її слабости. Але бачу, що він таки послідовно, свідомо, раціонально хоче роздати майно громаді в пам’ять дружини і це дуже похвально. Виріс він у моїх очах дуже цим своїм жестом. Щоб лиш не думав витратити всього на якісь дрібниці, або на Марійську Дружину чи парафію. Тому стараюся плянувати справи конкурсу “to keep the fire burning”. Приємно мені, маю сатисфакцію, що вдалося мені зробити таку прислугу Гарвардові й українській науці. Дай Боже тільки, щоб з цього була справжня користь, щоб добре нам всі ці конкурсні справи пішли. Касинець пропонує, щоб зробити конкурс все-американський, щось у роді Senko Prize in Ukrainian Bibliography і щоб давати одну лиш нагороду 1000 доларів. Не знаю, що скаже на цю пропозицію Данко і чи сам фундатор буде задоволений таким оборотом справи. Тоді нагорода може попасти якомусь не-українцеві і може бути крик у громаді, як у випадку з Магочі, що дістав посаду в університеті Торонто. Але це була б величезна для українців рекляма і справжній вихід на широкі води.

8 липня 1980, вівторок.

Написав із Парижа Максим: вчора одну карточку дістали, сьогодні другу. Ми обоє з Остапом вже були трохи неспокійні — жодного контакту, жодної вістки. І дуже були розчаровані, коли, повернувшись з Гантеру, не застали були листа. Не знали навіть чи доїхав, і як. Ну, дає собі наш синок раду. Був один день у Біланюків (“прийняв мене як

рідного”, пише). Це напевно дало Максимові психологічний “booster” — моральну підтримку в чужому світі, теплий дружній контакт. Тепер він уже в гуртожитку — записався аж на два курси. Але встиг уже побувати в українській церкві, зустрітися з ректором Яневом та деякими іншими українцями. Тішуся, що він у Парижі. Колись про це можна було лиш мріяти. Так ось виглядає справжнє здобування освіти. Хотіла б я зорганізувати нам з Максимом зустріч у Копенгагені. Побачив би хлопець Данію — а ми — його. Не знаю, чи це нам вдасться.

Вівторок, 15 липня 1980.

Вчора вислала до JLL Supplement I своєї анотованої бібліографії German treatises on American Law — назбиралося точно 100 нових позицій! Сьогодні вранці кинула в поштову скриньку рецензію на Gegen den Strom до WLT. Ці речі тяжіли наді мною і я рада, що їх позбулася. Можу нарешті спокійно взятися за подорожній довідник — Fodor’s Scandinavia — бо вже ось-ось і наші вакації!

В неділю були в нас із візитою 6-місяців тому прибулі з України Іван та Богдана Качураки. Вони з Бурштина, з Галичини. Обоє мають закінчені технікуми — гарно говорять по українському, до технічних термінів включно. Сконтактував їх з нами Іза Каплан: мовляв, є тут така пара українців і вони чужо почуваються серед наших євреїв... Качураки — не жиди. Приїхали після 9-річних старань, бо він — по матері — американський громадянин. Мати тут від 1973 року. Трудно їм звикати до Америки. Ще ніде не працюють, але мама вистарала їм Welfare. В них дві дівчинки. Десь довідались про них сумівці і намовили послати старшу дівчинку на табір до Ellenville. Почали американські діти розпитувати новоприбулу, як вони жили вдома, а коли та розповіла, закричали: а це все неправда! Дитина в плач та давай дзвонити до батьків, щоб забрали з табору! — Ми радили їм використати всі можливості — і вчитися! Головне: вивчати мову, брати курси, потім продовжувати далі — може в Community College. І вони вчаться.

Неділя, 20 липня 1980.

В середу приїхав до нас Тарас Кульчицький із Сан Франціско. Він знову організує якийсь з’їзд Остапової кляси з академічної гімназії! Ця середа випала дуже драматичною, і то зовсім не з нагоди Цмайлового приїзду. Погода вже більше як тиждень нестерпно гаряча (сьогодні температура, мабуть, понад 90, може дійшло і до 100, а при тому велика вогкість!) В середу 16-ого було теж дуже прикро. Охолодження в бібліотеці не працювало як слід і Sloane та Gau вирішили пустити всіх додому на пів години раніше. (З цим окрема проблема, що вимагає, щоб її віднотувати, отже дозволю собі на дигресію. Наш унійний персонал має у робочому контракті клявзулю такого змісту: Якщо температура понад 82° довше як дві години — вони мають право залишити працю і йти додому. В понеділок акліматизація зранку не працювала — бо підчас вікенду в літі бібліотека зачинена, отже по двох годинах допоміжний персонал зник. Але пішла теж із своїми працівниками з acquisitions dept. і наша професійна колежанка Merle Slyhoff. —

Залишилися в бібліотеці тільки ми з Ненсі і сам Словн. Решта була на вакаціях. За тричотири години температура унормувалася і було навіть зовсім приємно працювати. Sloane був дуже незадоволений, що Merle дозволила собі на такий вчинок. Не подобалося це теж і мені і Ненсі — хоч може не із тих самих причин. Вона вважала, що це свого роду несубординація. Я думала, що Merle повинна була залишитися просто як вияв солідарності зі мною і з Ненсі. Але ми про це не говорили взагалі, тільки Sloane кілька разів підійшов до мене і сказав: приємно чути звук друкарської машинки, знак, що бодай хтось працює! На другий день, однак, я випадково була зранку в каталоговому відділі і чула, що Sloane закликав Merle на якусь розмову і долетіла до мене його трохи піднесена репліка: I happen to have a different view on this matter... В міжчасі я мала нагоду ще від попереднього дня подумати над цілою справою і дійшла до такого висновку: фактично, справжнє безглуздя, що адміністрація допустила до такої клявзулі в контракті. З одного боку закликають народ до трохи більшої жертвенности, а тут дозволяють на такий легкий і безвідповідальний вихід із положення, де треба потерпіти тільки невеликий брак вигоди. (Коли я працювала у Free Library of Phila. охолодження взагалі не було і ніхто і не думав зупинити роботу при 85 ступнях!) З другого боку, однак, є щось деморалізуюче в тому, що вже кілька літ відколи цей параграф контракту має силу, наш допоміжний персонал користує з тих пільг — іде додому не лиш влітку, але часом осінню і навесну, коли акліматизація правильно не працює, коли не встигають напр. переключити апаратури із ogrівання на охолодження і ми у висліді маємо т.зв. “heat days” — деморалізуюче тому, що бібліотеки працюють тоді обслуговувані професійними бібліотекарями. І це вже триває кілька літ і ніхто і не думає протестувати. Sloane, після розмови з Merle, проходячи повз мене, зауважив, що тількищо мав неприємну розмову і ми почали говорити про ці справи. Напевно здивувався, коли почув мою думку: думаю, що працювати при 82° — не є великий hardship, і безглуздя є, коли після двох годин температура унормована — а персоналу немає, але факт, що адміністрація не трактує однаково всіх працівників... Якщо справді “hardship” — то хіба ми не такі ж люди, як і вони? Може для того, щоб адміністрація вміла виграти пільгу в контракті потрібно аж, щоб професійні сили відмовились працювати? Якщо є справді неможлива ситуація — тобі взагалі треба закрити бібліотеки — а так, то це звичайний паразитизм, експлуатація одних людей другими. І це несправедливо. Why don't you organize a movement? — спитав Слон, трохи може із сарказмом. А я на те: Somebody else will have to do it. I am a proor organizer! — засміялася я.

І от у висліді таких розмов, ми в середу всі пішли додому трішки раніше. Погода була справді нестерпна. Я була рада, що матиму пів години довше, бо треба було поїхати ще на закупи — адже буде гість! Подорозі, як звичайно, вступила ще до мами й тата, але вже тоді побачила, що йде буря. Ледве встигла добігти до хати — хлюнув дощ (я ледве встигла позачиняти вікна!), страшна громовиця. Нікуди, очевидно, не можна їхати, але я почала готувати обід. Подзвонив Остап: потяги не їдуть, електрика перервана. У метро — страшна навала людей. Дзвонить знову: поїде на станцію по Тараса, а тоді може вже буде електричний струм на Редінг. Тарас приїхав на 30 вул. — звідти вони доїхали із таксі до Reading Terminal, сіли на потяг і — доїзд, який нормально триває 15-20 хвилин забрав їм півтори години. Бракло струму і потяг щораз то зупинявся. В міжчасі я поїхала купити

харчі. В пекарні встигла ще купити хліб, але Shop'n Bag мені перед носом замкнули: Power Failure. По дорозі ніде не було світел, а через дорогу в одному місці впало дерево. Одне слово — буря, хоч куди. Вдалося мені купити городину й молоко у Farmer Joe's на 5-ій вул. — там ще було електричне світло. Цього дня ми обідали десь перед 10-ою вечір!

Цмайло дивувався: як це так, що ми, мовляв, і досі не запросили до себе і не були в церкві в о. Макуха? Ну і я, щоб позбутися цієї справи, вирішила використати візиту Цмайла і казала Остапові запросити Макуха на обід у четвер. Мала я заморожені телячі котлети ще давніше куплені (тепер телятина понад 7 дол. за фунт і ми її рідко їмо, але час до часу таки ще купуємо!) — зробила до них і гриби і баклажани і гогодзи і картоплю і борщ — Остап купив у пекарні тістечка. Гости́на була вдала: обід був дуже смачний. Але гість! Священиків любила я тільки в дитинстві (напр. Збира, Ганаса), — в товариських стосунках були ми вже в Америці з о. Андрушковим, що був нашим спонзором, з о. Мироном Головінським, що до нього їздили раз на вакації. о. Василь Макух — Остапів товариш з молодих літ і Сясь відвідував його у Вашингтоні (з Цмайлом, очевидно), як ще Макух був ректором семінарії. Я його знала тільки з вигляду. До церкви не ходила, отже факт, що він тепер перенесений на пароха до Melrose Park, в наше сусідство — не мав для нас такого істотного аж значення. Отже — думаю, що упередження в мене до священиків немає, хоч і особливих симпатій теж ні. Все ж думала: як-не-як — ректор семінарії, отець-доктор, колись завжди говорили, що був у гімназії “куйон”. Думаю: вчений, розумний чоловік. — Дуже я, нажаль, розчарувалася. Він таки й справді робить враження “куйона” — такого, що не пропускає титли ніже коми, але це людина, здається мені, дуже обмежених інтелектуальних горизонтів, а при тому — карієрист і самолюб, що не має справжнього зацікавлення людьми... Може найбільше вразила мене його претенсія до громади, що мовляв, не розуміють, що священик потребує господині, і всякої помочі ітд., бо ж, мовляв, він сам не може робити канцелярійної роботи, бо йому ж треба “почитати” ітд. — Остап розповів про те, яку гарну резиденцію має о. парох, з городом, що його управляють парафіяни, з гарними меблями ітд. Сам один і єдиний його обов'язок — богослужба і часом — весілля, похорони, хрестини. Я подумала, скільки наших людей (навіть мій Остап) роблять громадську роботу такого ж майже навантаження — і все це даром, після нормальної заробіткової праці. А тут священикові платять за кожную його послугу, має даром помешкання і забезпечену платню і ще нарікає. Бо йому, мовляв, не личить самому зготовити собі зупу! — Думаю, що протестанти ці справи розв'язали ліпше: священики повинні працювати, як і всі інші люди, а свої обов'язки пасторів виконувати, як додатковий добровільний громадський обов'язок. Тоді такий священик теж ліпше розуміє людей і життя взагалі і не є пасожитом, що експлуатує праці інших.

Зустріч Остапових товаришів, що її заплянував Цмайло, була в Кліфтоні, в Мігоцьких. Остап дуже хотів, щоб я поїхала і я це для нього зробила. Трохи жалую. Давно не мала я такого прикрого і такого негативного почуття — день безповоротньо втрачений. Хоч — можливо — цей досвід був мені і потрібний.

Доктор Мігоцький (Маркіян, жінка Янка) — лікар, має досить показну і заможну хату. На

цій зустрічі були господар з господинею, їхня старша дочка (незамужня, працює freelance як commercial artist) та молодша дочка з чоловіком (Івасиків) — обоє ще студенти, Цмайло, Остап. о. Макух і я (ми разом приїхали нашим автoм, але їхав Тарас!) та Роман Галькевич. Під самий кінець, коли ми вже від'їздили, з'явилася ще жінка Галькевича та його дочка з Вінніпегу з двома малими хлопцями Маркіяном і Жданом. В цьому товаристві найприємніші для мене люди — Галькевич і їхня родина. — Гостина була погана: дешевий простенький буфет складався з курятини, готових двох куплених салаток і готової шинки. Єдине, що мені там смакувало — була вуджена ковбаса — як приставка до горілки. Але харч не мусить бути в центрі уваги, як є добре товариство. Нажаль, в мене з цими людьми абсолютно нічого спільного немає і в цьому причиною є не лиш поважна різниця віку (Вони — Остапові однолітки, очевидно). Хата Мігоцьких досить добре характеризує господарів: є багато картин, в тому деякі добрі і гарні, навіть Грищенко, а теж Гніздовський, Мороз, Гуцалюк, але поруч висять і літографії, а найдивніше, що є і такий собі домашній іконостас: у великій рамі серія кольорових фотографій: пані дому у різних позах у купелевому костюмі... Є в хаті і книжки — дві окремі габльотки, що з них одна — українська, друга — польська. (Пані дому, здається, з польської родини). Але книжки майже всі — повісті, романи. Крашевський, Домбровска, Сенкевіч, Реймонт, Жеромський. А з наших теж подібний вибір, але повістей. Не бачила я на полицях жодної поезії, антології чи літературознавчої якоїсь праці. Видно, що все це — “читання до подушки” — хоч фактично, по книжках видно, що вони не стоять лиш на показ у палітурках. Мігоцькі зробили на мене враження людей поверховних, без глибших зацікавлень, а коли до цього додати ще о. Василя і решту товариства, то вузькість галицької провінційності просто депремуюча! А ще коли я почула, що ці люди думають напр. про Пріцака, Григоренка ітд. — то мала їх досить. Хоч розмови фактично до таких “високих” тем майже не доходили: більшість була про часи школярських витівок в академічній гімназії. Я фактично сиділа збоку, нудилася і думала: якою я була б нещасливою, якби мусіла жити з Остапом у Львові у такому міщанському середовищі!

25 липня 1980 р. 19:20 в літаку. SAS

От ми вже в дорозі до Осло. Піднялися в повітря біля 7-ої вечора, тобто з одноденним спізненням. Політ має тривати 6 год і 40 хвилин. — До Нью Йорку на летовище їхали лімузиною — вона теж на годину спізнилася. В нашій групі є із Філядельфії обоє Захарчуки, троє Шиприкевичів, Ліда Макаренко, Воскобійники, Ільницька, Кушнірі, Оксана Панасюк, якась американська приятелька Марти Шиприкевич — в Нью Йорку долучилися Галина Воскобійник, жінка Михайла, П'ясецька, сестра п-ні Шиприкевич (прізвища не знаю), п-ні Карпевич. В літаку сидимо в різних місцях, може я когось пропустила. Побачимо на місці. Маю надію, що товариство взаємно толеруватиме себе і що буде гармонія і приємна атмосфера.

26 липня 1980. Субота, год.23:00 місцевого часу. Осльо, Норвегія.

Прилетіли до Осльо о 8-ій годині ранку місцевого часу. Тому, що наш літак — великан

типу Boeing 747 — він міг приземлитись тут лиш на спеціальному військовому летовищі, одну годину їзди автобусом до міста. По дорозі приємні краєвиди: багато ліса й землі, наша немов під-карпатська природа. Заможні чи відносно заможні господарства. Нас примістили в готелі Stefan, в центрі міста. (Це не той, що був позначений у пляні. Маю надію, що таке не станеться в Копенгагені, де це нам комплікувало б зустріч із Максимом). В нашій групі є 23 особи. Крім названих уже є ще інж. Онишкевич (тесть Лариси), п-ні Гошовська з Н.Й., Гена Дика, жінка нашого лікаря, і Підгородецька, власниця Орхідеї. Сьогодні день без колективного пляну, призначений передусім на відпочинок. Трохи ходили вдвійку з Остапом по місту, трохи відсипляли недоспану ніч. Погода сьогодні — гарна: сонячно, тепло, температура в полудне була понад 70°F. День був довгий — сонце зайшло аж після 9-ої години вечора. Місто не робить особливого враження. Архітектура не надто цікава, і трохи атмосфера має закраску провінційности. Мешканців тут трохи більше, як пів мільона. Але коли ми вдень ходили біля урядових будинків, поза головною вулицею, — майже не зустрічали людей. Під вечір, коли ми, переспавшись, вийшли на місто знову, побачили багато людей, майже поголовно молодих хлопців і дівчат, що заповнили головну магістралу міста — вулицю Karl Johansgate. Що кілька кроків на вулиці експромпту якась “імпреза”: музиканти, портретисти, штукарі збирають біля себе гурт цікавих. Вся ця молодь — в більшості, думаю, місцеві молоді біляві хлопці й дівчата, в джінсах або — частіше — в білих полотняних штанях (теж джінси, тільки іншого кольору і стилю?) Між людьми, зокрема старшими, є чимало туристів, часом чуємо німецьку мову. Ціни на виставлених товарах у крамницях — високі, вищі як в Америці. Були ми сьогодні на обіді в ресторані — вибрали Grand Cafe при Karl Johansgate. Заплатили 120 корон за відносно смачний, хоч і невибагливий обід на дві особи (котлети із фльондри + картопля і городина, теляча печінка + картопля і городина, одна зупа, два пива, одна кава) — отже приблизно 26 дол. — Сьогодні були може з годину в національній галереї — найцікавіші там кімнати праць Едварда Мунка. Але Мунк має тут і окремий музей — може вдасться його відвідати перед від’їздом із Осльо.

27 липня 1980. Неділя. Осльо.

Цілу ніч не спала і провела її чомусь неспокійно. Заснула десь над ранком, коли треба було вже вставати. Будильник наставила на 6:30 і ледве піднялася з ліжка. Але опісля втома мені перейшла. Після сніданку в нашому готелі — я фактично з’їла лиш яйце і дві булочки із знаменитим варенням та, очевидно, сок і каву, але були до вибору теж всяка риба — здивували мене трохи коробки сардинок та іншої консервованої риби — а крім того сири, вудженина та йогурт — що їх я запримітила за пізно, щоб з них скористати. Від 9-ої до 12 год. вранці мали туру автобусом по місту, що включала Frogner park із скульптурами Вігелянда (Vigeland), музей варязьких човнів та музей кон-тікі. Gustav Vigeland залишив усі свої праці для міста, з тим, що місто перейняло опіку над ним, дало йому субсидію та збудувало прегарний парк-музей для його півтора сотні скульптур. Тематика його глибоко гуманістична, la condition humaine: дитинство, юність, зрілість, старість, смерть. Виключно людські постаті, самотою і групами, в різних фазах життя. Оригінали скульптор виконував у глині, масивні копії в камені (центральний стовп-

обеліск, що складається із сотні людських тіл, що спинаються вгору — зроблений з одного кусня) робили помічники. Візія в мистця досить трагічна (за рецептою Галини Журби: “тільки ідіот може бути не-песимістом”), але теплота до людини в нього незаперечна. Музей вікінгів має цікаві автентичні варязькі човни із 9-ого-10-ого століть. Їх знайшли у землі недалеко фйорду Осльо. Вони були обліплені синьою місцевою глиною і це допомогло дереву зберегтися. В цих човнах були поховані разом із всяким добром варязькі король і королева. Цікаво, що ідентифікацію короля проведено на основі аналізу збереженого кістяка: кости вказували на артретичні зміни в нозі. В історії знову ж записано, що якийсь там Оляф чи як його, король варягів з цієї околиці, що панував у цьому ж часі, хромав на ногу ітп. Так ось артретизм може прокласти шлях до нескортності! Музей Кон-Тікі має автентичну “дарабу” Тора Гайердаля та його збудований із комишів човен (“reedboat”) “Ra II”, що ним він проплив Атлантійський океан в 1970 році. Я, нажаль, не мала досі нагоду прочитати ні одної, ні другої книги Thor-a Heyerdahl-a про ці цікаві експедиції. На “Ra”, між іншим, була міжнародна залага із восьми осіб, в тому числі і Юрій Сенкевич із СССР. Після повороту з ранішньої тури я ще пішла оглянути нутро модерної ратуші (цікаві стінописи, що зображують історію Норвегії — одна ціла стіна присвячена окупації і протинімецькому резистансові в час минулої війни), а потім зовсім сама побігла ще подивитись на Akershus Castle, але вже до середини замку не мала часу заходити. На 2-у годину мали ми заповіджену зустріч і візиту в українця-лікаря, що живе в Осльо, др. Миколи Радейка. Він приїхав до нас до готелю автом — взяв кілька осіб сам, а решта поїхала трамваем (в тому числі і ми з Остапом). Не всі члени нашої прогульки поїхали на ці відвідини до доктора Радейка, що живе у власній хаті, на передмістях Осльо, в місцевості Holtot. Не поїхали туди Кушнірі, Марта Шиприкевич, Дзвінка Захарчук — і вони справді багато втратили. Це була справжня несподіванка сьгоднішнього дня. Микола Радейко, людина може років із 55, колишній вояк УПА, що попав до Норвегії десь по війні, мабуть у 1948 році. Тут уже кінчив медицину — на університеті запізнався із своєю майбутньою жінкою. Вона — теж лікар, норвежка. Мають троє дітей — старший хлопець, Богдан, саме вже теж закінчив медицину. Молодша донька була вдома і навіть грала нам українських пісень на фортепіяні. Рангільда — жінка Миколи — розуміє трохи по українському, їздила навіть з дітьми на Україну. Це справді дуже цікаві і культурні люди і це видно вже по їхній хаті, що повна мистецтва і книжок. Та ще якого мистецтва! Є тут і стара картина Боровиковського, і дві прекрасні олії Олекси Грищенка, і один Хмелюк, і оригінальний Шагаль. В бібліотеці книжки про мистецтво, довідкові матеріяли, напр. кілкатомовий словник мистців і скульпторів французького видання, але зокрема приємно, що є тут і Енциклопедія Українознавства, і УРЕ, і Історія Українського Мистецтва. Тимчасом господар з гордістю витягнув нам показати оригінальний документ Мазепи, рідкісне видання про Київ, що появилoся за редакцією Михайла Грушевського в 1926 році (“Київ та його околиця в історії і пам’ятках”. Під ред. Мих. Грушевського. Держвидав України, 1926), журнал Дніпро із ранніх 60'х років із друкoваними матеріялами Світличного. Все це щось говорить про інтелектуальний рівень і культурні зацікавлення господаря. А коли в розмові він випадково сказав, що “Плющ, як тут був, то...” — я пригадала собі, як у Карнавалі історії Плющ пише про свій побут на норвезьких фйордах, що допомогли йому

віднайти душевну рівновагу і написати цю надзвичайно цікаву книгу... Радейко читає майже всю українську пресу, в нього, виявляється, бували вже не лиш Плющ, але й обое Григоренки, а навіть і не-українці-дисиденти, напр. Некрасов, Горбаневская і ін. Цікава він людина, а коли почав з нами до фортепіянового супроводу доньки співати українських пісень, я зворушилася до сліз. Радейко хотів цілу групу залишити в себе до вечора, гостили нас там і винами і рибою і шинкою і кавою і тістечками — але ми вирішили залишити лиш кілька осіб (Остап, Воскобійники, П'ясецька) — а всі решта поїхали трамваєм додому, щоб дотримати приречення нашому гідові (що називається Per Akers), що поїдемо до Holmenkollen на одногодинну поїздку, що включала оглядини лещетарської скочні. Після цього частину нашої групи — в тому і мене — шофер випустив з автобуса біля музею Едварда Мунка. Я цей музей дуже хотіла бачити і рада, що вдалося туди зайти. Інж. Шиприкевич, правда, критикував, що мовляв музеї показують те, чого люди не хочуть тримати в себе в хатах, що спровокувало мене до малої дискусії з ним на тему, чи мистецтво має бути тільки ескейпізмом, як свого рода — valium? Мені Мунк подобався: він менше понурий і трагічний, як я припускала. В нього — знову ж як і в скульптора Вігелянда, всюди домінує людина. Багато жінок і дітей. Невинність і гріх, розпач (Skrik, тобто “крик”?), самотність, злочин, пристрасть виявлена найчастіше кольорами і символами, прекрасні великі портрети, в тому один і Дагни Йоель-Пшибишевської.

В автобусі, 28 липня 1980, в дорозі на Gol-Sognefjord-Balestrand.

Виїхали з Осльо — після дуже обильного сніданку — о 8 год. ранку. Погода сонячна й тепло, хоч в автобусі мусіли причинити горішні вікна, бо віяло. Минули містечко Nønefoss — їдемо на північ. По дорозі лагідні красиви — “rolling hills”, невисокі заокруглені гори, криті лісом, між ними поля, фарми. Деревя — сосни і смереки, може ялиці (pines & spruce), а між ними білокорі берези. Сільська ідилля заможного цивілізованого світа. Ліси — каже гід — доступні всім. Ніде немає написів No trespassing. Червонаві дикі квіти при дорогах — це fireweed. Хати всі дерев'яні, мальовані на червоно або брунато, з білими рамами вікон і дверей. Вікна звичайно без віконниць і це мене дивує. Адже тут строга і довга зима. По дорозі немає жодних реклямних написів, комерційність не порушує рисунку природи. Де-не-де при дорозі дерево-подібні кущі із червоними ягодами, невже — калина? Шопи чи стодоли з одного боку підмуровані до половини цеглою — там стайня для худоби. Друга частина зовсім дерев'яна — там сіно. Ще одна деталь архітектури. Кольоритні малі хатинки, де верхній поверх під дахом значно ширший від підставової бази. Шкода, що з мене нікудишній рисівник, варто було б нарисувати. Спробую знайти якийсь такий цікавий об'єкт для фотографії. Каже гід: лінія лісу тут у горах — біля 2,500 стіп височини. Покищо їдемо між горами, що зовсім покриті лісом. Були по дорозі вже і фйорди, довгі заливи в долинах гір, що їх залишила льодовикова доба. Лісисті гори віддзеркалені в плесі води. Людей обмаль. Часом десь білявий високий хлопець на ровері. Де-не-де над водою простенькі дерев'яні кабіни-колиби. Бачили підчас зупинки, що ліжка в колибі поверхові. По спартанському невибагливо, але функціонально. — З дрібних пояснень гіда: Akvavit роблять із картоплі. Пити його треба дуже холодним. Його спосіб: поставити пляшку у картон з молока, налити водою і заморозити. Потім

картон розрізати — буде пляшка у льоді. Так сервувати. Варто попробувати. Аквавiт маємо вдома, пили вже нераз. Дiстали навіть від Яцкевичів колись давно спеціальні келишки до аквавіту. Але ми його ніколи не пили таким зимним, або з льодом. Тут навряд чи будемо дуже дозволяти собі. Горілка — як нас ще на літаку інформував зустрічний швед — дуже в Скандинавії дорога. Пляшка приблизно 30 дол.

Зупинились на полуденок у Gol і я — замість полуденка — пішла і ... купила собі — светер! За 75 дол.! Зовсім, як типова американська туристка! Ну, ні. Не зовсім. За жакетом-светром я шукаю вже мабуть із п'ять років. І вже наперед плянувала, що може куплю у Норвегії. В Осльо бачила на виставі, але були дуже сорокати і не подобалися мені. А тут випадково спробувала, подобався і, не довго думаючи, купила. Буде і сувенір із цієї гарної країни, і практична потрібна мені річ.

Ми вже у високих горах. Обабіч дороги вже лиш кущі і косодеревина. На горах подекуди клапті снігу і льоду. Гори круглі і зеленкаві. Було вже кілька високих тонких водопадів і швидких гірських річок. Паркани на сніг, електричні та телефонні стовпи та зрідка колиби, що на їх дахах росте трава. Позатим дико: каміння між гірською травою і мохами, тут і там малі озерця.

29 липня 1980, вранці. Leikanger Hotel над Sognefjord, раннім ранком.

Вчора, з'їхавши вниз по крутих дорогах, відвідали по дорозі Borgund Stavekirke — дерев'яна церковця, трохи подібна до наших карпатських, але з різьбами поганських варязьких символів і головне — стара-старезна, із 12-ого ще століття. Не віриться, що це дерево витримало понад 800 років! — Потім переправились поромом через фйорд Sogne і ось ми в Leikanger. Готель на самому березі фйорда між високими горами. На одній горі білі плями льодовика і клапті снігу. Пишу ці записки на веранді з видом, що трішки нагадує обстановку Königsee — масив води замкнений звідусіль горами, тільки гори тут — круглі, зелені — ці ближчі нас — порослі лісом, не такі високі, і не такі скелясті як там у Баварії. Фйорд чути морем — увечорі вчора дуже чути було рибою. У фйордах вода солона, — хоч довідник ніби каже, що відсоток солі значно менший в інтер'єрі. Вчора тут палили ватру, з нагоди якогось традиційного фестивалю, на зразок нашого Івана Купала. Зібралось трохи людей, не відомо: місцеві чи туристи. Де-не-де чути було німецьку мову. Програми не було, здається, жодної, але грала стереофонічна музика. Багаття було збудоване із старих човнів — і це напевно якась стара символіка. Палити човни тут в цьому ізольованому закутку могло значити: рішення залишитися, поселитись, зректись мандрів, парубоцтва, авантюриництва? Ці фйорди напевно заважили на психіці народу, і на його історії. Це була дорога у світ, що манила, такий спокусі трудно було встоятись.

В дорозі на Geiranger. Трудна дорога гірськими серпентинами. Масивні гори, із тонкими стрімкими водопадами, білопінні потоки, на деяких горах — льодовики. Прекрасні краєвиди, що їх незмога схопити на плівку фотоапарату. Де-не-де у долині над озером кілька хат і тоді в озері віддзеркалений весь краєвид, як міраж. Часом по дорозі: вівці,

корови, кози.

Geiranger — Meroks Fjord Hotel.

В Hellesylt сіли на корабель-пором і після одноденної плавби фйордом прибули до Geiranger. Звідусіль стрімкі скелясті гори, а між ними — фйорд. З гір спадають високі вузькі водопади, в одному місці є їх сім і їх називають Seven Sisters — На скелі потойбіч водоспад назвали “suiter” або “lover” (це в перекладі на англійську. Гід пояснення давав у норвезькій, англійській, німецькій і французькій мові і можна було зробити дотепне порівняння тексту: в німецькому тексті цього “жениха” чи “любовника” названо “Freier”-ом, у французькому — “pretendent”-ом!) Природа справді прекрасна. Ми мали велике щастя, що погода сонячна й тепла. Дощ міг був нам зіпсувати цей найбагатший у враження день. Geiranger трохи нагадує Maligne Lake у скелястих канадських горах. Але там — треба признати — природа могутніша, більше awesome, майже незаторкнена людиною. Над озером Малінь гори дуже високі, з льодовиками, їхня дика краса має в собі щось божеське й макабричне водночас. Там нікому, мабуть, не впало б на думку закладати господарство, вирощувати помідори й априкози, випасати кози і вівці на клаптиках землі завішених, здавалось би, в половині скелі — як це в кількох місцях донедавна було над цим мальовничим фйордом. Тепер уже тут жодних “фармерів” немає, але залишилися ще їхні господарські будинки, як свідки відважного людського духа, що несе цивілізацію навіть у такі, здавалось би, зовсім недоступні місця. Наш готель — над самим фйордом. Вікна нашої кімнати виходять на фйорд і на прекрасну панораму гір. П’ять хвилин ходу поза готель у протилежний бік — прекрасний білопінний багатоводий водоспад. Завтра вранці мушу спробувати сфотографувати. Крім двох великих готелів тут на березі фйорда є і великий кемпінг, а на ньому кольорові шатра повні туристів, здебільша німців і голяндців.

30 липня 1980, середа, знову в автобусі.

Піднімаємось вгору серпентинами. На нашій височині вже сніги, трішки вище між скалами — льодовик — на ньому сліди від літніх лещетарів. Краєвиди тут — захоплюючі. Зокрема панорама Гайрангер із висоти — безконкурентна. Маю надію, що ця краса знайде хоч часткове віддзеркалення у фотографіях.

Зупинка в Grotli. Остап із деякими іншими людьми з нашого товариства їсть зупу в ресторані. Я купую собі тільки содову воду (що коштує майже 2 дол.!) і їм потім в автобусі канапку, що її зробила із дуже обильного норвезького сніданку. Але в Гротлі купую ще один сувенір із норвезького pewter-а (олива?) — ніж до сира. В Гайрангер купила вже була хохлю до зупи. Ці речі мені і так потрібні, отже буде функціональний сувенір. Тут дуже все дороге. Хотіла б купити якісь дарунки: мамі і татові, Маркові та Ії, може й Максимові

(хоч йому найкраще купити щось, що він сам собі вибере в Копенгагені. Зрештою — найкращим дарунком для нього — сама подорож до Данії!) Не знаю, як вийдемо з грішми, бо хочемо ще йому залишити трохи готівки.

Анекдот: два шведи, два норвежці, два данці — двоє на безлюдному острові. Два данці змістя закладають кооперативу. Норвежці — б'ються зі собою. Шведи не можуть спілкуватися взагалі, бо немає нікого, щоб міг їх формально запізнати.

Per Aхен — провідник нашої групи — швед. Високий, стрункий, темний блондин, пристійний мужчина років може 40-45. Він може не здогадується, що і в нього деякі національні характеристики. Зорганізований, точний, добрий організатор часу, але трохи штивний формаліст.

Норвежці, каже гід, не вимовляють англійського w. Зустрілись два чужинці на Гаваях і говорять англійською мовою. Як правильно вимовляти: Гауаї чи Гаваї? питає один другого. Каже цей другий: Гаваї. А тоді, відповідаючи на подяку, каже: юр велкам! Це норвежець.

Ще анекдот: в Calais, француз і англієць пробують порозумітися у ресторані. Гість читає, не розуміючи, французьке меню, а біля нього garçon. По меню ходить муха. Англієць зрадив: le mouche — каже, показуючи муху. Non, monsieur — поправляє garçon: la mouche. O, what eyesight! каже англієць.

Ще дві старі церкви: у Lom, і у Vaga. Обидві згадані в літописах з 13 століття, обидві діючі церкви. Але вони були пізніше реставровані. Загалом церков — звичайних, діючих церков — тут відносно мало. У цьому відношенні це великий контраст до таких країн як Греція чи Італія.

Тепер ми в околиці, що природою трохи нагадує Гантер. Тільки тут значно гарніше. Дорога над повноводою рікою зеленкавого кольору, прекрасні шпилькові ліси.

Гід говорить про економіку. Мінімальна заробітна платня 6 до 7 дол. на годину — двічі більша, як в Америці. Він досить критично оцінює соціалістичну господарку. Новинкою для мене є те, що високі податки спричинили паралельну приватну економіку — чорний ринок.

31 липня 1980, в дорозі із Vinstra до Rattvik.

Нічліг був у Vinstra. Готель вигідний, з лазничкою, але замість захоплюючого виду, що його мали в Geiranger — залізничні рейки. Щось так, як у пісеньці: “Some people live in the front of the house, some people live in the back, but no one lives in the middle of the house, 'cause that's the railroad track”. Перший потяг пролетів із таким гуркотом, що я зацікавилася з подиву. Що більше: заки заїхав потяг, замикали на вуличному переході рампу і це

супроводилося остерігаючим дзвоником. Одне слово: будять пару минут перед приходом потяга. Я зажартувала: це на те, щоб не впасти з ліжка, коли над'їде потяг. Не зважаючи на те, я спала ліпше, як перші дві ночі нашої подорожі.

У Vinstra зустрілися ми знову з Радейками. Вони мають тут вакаційну хату і приїхали на пару днів відпочинку. Знали, де ми зупинилися наніч і прийшли нас відвідати. Ми провели з ними присмний і цікавий вечір, разом вечеряли. Воскобійники витягнули великий слоїк чорного кав'яру (що його привезли із собою з Америки!), Захарчук мав свою пляшку горілки, решта товариства (в тому числі і я) пила місцеве пиво. У Вінстра працює бібліотекарем знайомий п-ні Рангільди Радейко — Magne Hangland. Він прийшов на домовлену з Радейками зустріч, ми запізналися, запросили його на обід, а потім разом із панею Радейко, Дзвінкою Захарчук, Галиною Воскобійник (жінкою Олексія), Лідією Макаренко, Мартою Шиприкевич і її подругою Wonnie, пішли увечері оглянути його бібліотеку. Вінстра має біля 6 тисяч населення, є тут і гімназія, це відпочинкова і лещтарська місцевість. Бібліотека має 20 тисяч томів, в тому числі 60% белетристики. Більшість книжок, очевидно, норвезькою мовою, хоч є і англійські видання. Маленька країна — всіх норвежців є щось 4 мільйони — а як вони плекають свою мову! Маса перекладів із світової літератури, навіть дуже нові видання вже є на ринку — напр. мемуари Шостаковіча. В норвезьких енциклопедичних виданнях знайшли гасла про Україну, Франка, Шевченка, Лесю Українку. Цікавий деталь, що на нього ми звернули увагу п-ні Радейко: в цьому самому енциклопедичному словнику про Франка і Лесю Українку сказано, що це українські письменники, а про Шевченка, що він — малорос. Бібліотекар — молодий хлопець, досить добре говорить по англійськи. Освіта бібліотекаря: рік університету по матурі і 3-річні бібліотекарські курси. Я питалася Магне, чи він щось пише і він показував мені друковані у щоденній пресі Осльо статті про Гамсуна і якогось недавнопомерлого норвезького поета.

Обабіч дороги тепер ліс. Тут ліси вже мішані. Загальний терен — rolling hills — але в більшості лісистий і малозалюднений. Наближаємося до кордону Швеції. Норвегія була прекрасна. Жаль тільки, як каже Оксана Панасюк, що не було змоги і часу бодай пів дня походити й подихати чудесними гірськими шпильковими лісами. Мабуть не буде вже на нашій дорозі таких чудесних краєвидів. Тепер ніхто вже не клацає фотоапаратами.

Довідалася я вчора цікаві два деталі, важливі для характеристики наших нових знайомих.

1/ Пані Радейко сиділа біля мене при обіді і ми багато розмовляли (англійською мовою, звичайно): про суспільні справи, алкоголізм, економіку, релігію, про книжки (вона захоплена книжкою *Atlas Shrugged* Ayn Rand, але я її не читала). Говорили і про дітей. Вона розповідала про сина і я зауважила: Ви говорили: мій син, а ми знаємо, що у Вас двох синів? В мене один власний син, а один прибраний — пояснила. Микола мав переді мною іншу жінку і вона залишила його, забравши однорічного сина (Саме цей його син — лікар, але прізвище в нього інше, бо жінка вийшла заміж удруге і другий батько адоптував дитину). Я запиталася, чи родина Рангільди дуже була проти її подружжя з чужинцем. Батько вже не жив, мама не була дуже щаслива моїм вибором, але потім жила з нами

понад 10 літ і дуже Миколу любила. А моєму життю подружжя з Миколою дало новий і цікавий “dimension”.

2/ Галина Воскобійник теж є другою жінкою Олексія. Але вони теж і старе вже подружжя, мають дорослих дітей. Один їх син трагічно загинув — хотіли зберегти його від військового побору, жив десь у Нью Йорку, попав у товариство наркоманів, в трансі LSD вискочив чи впав із вікна і забився. І хто б то подумав, що ці наші українські мільонери, що виглядають і поводяться так, здавалось би, безжурно й по-молодечому — мають у своєму життєвому досвіді таку жахливу трагедію!

Ми вже у Швеції. Довкола далі ліси. Тут — каже гід — big brother, тобто уряд, зарядив, що авта мають їхати із засвіченими світлами день і ніч. (Наш Per не любить соціалістів і вряди-годи пускає шпильку в сторону правління). — Тут донедавна їздили лівим боком дороги, як в Англії, але тепер переіменували це урядовим декретом.

Rättvik — Hotel Lerdalshöjden.

Містечко над озером Siljan. Досить колоритне. На озері довгий вузький місток до невеликого острівця, куди заїздять кораблики. Ходили туди двічі — перед і після вечері. Біля 10-ої години вечора — щойно починався сумерк — зробила ще на мості знімку Остапа з Олексієм Воскобійником. Bonnie теж зробила фото всій групі, що вийшла на прохід. Побачимо, чи вийде щось із цього експерименту. Околиця зветься Dalarna — вона славиться фольклором і має чудові лещетарські терени. Як дотепер — красвиди Швеції — це ліси і озера. Гори залишились в Норвегії. Сьогодні подорозі до Rättvik вступали до невеличкої фабрики, де роблять дерев'яних коників — символ цього району. Дехто купував сувеніри.

1 серпня 1980. Sala — по дорозі на Стокгольм.

Ходила оглянути DOMUS — велику харчеву крамницю, що має і інші продукти, свого рода Supermarket-Department Store, комбінація Asme із Sears. Справжнє багатство усячини. Містечко феноменально чисте й багате: така собі Америка — тільки без графіті, без бруду і без муринської бідноти. Уявляю собі, яке це враження мусить робити на гостей з СССР — а такі ж напевно, хоч і не часто, є і тут! А ще й якщо зважити, що тут довго соціалістичний уряд і розв'язані соціальні проблеми! Прийшло мені на думку, що між Норвегією і Швецією для поверховного ока туриста — різниця подібна, як між Австрією і Німеччиною. В Швеції — як і в Німеччині — більше багатство, педантична упорядкованість, чистота. Можливо, що є і подібні різниці у людях. Нашого гіда, напр. зовсім легко можна було б уявити собі в уніформі Obersturmführer-a SS. Формаліст, не терпить найменшого вияву спонтанности. Два інциденти, два дні тому: пустив на тасьмі музику — американську. Після 15 минут я підійшла до нього і сказала: чи могли б Ви пустити нам якусь норвезьку або шведську музику? — На все прийде свій час: буде і норвезька і шведська. Досі не грав, але я не обзиваюся: sapienti sat. Сьогодні: треба було зробити для мене і ще для одної пані “emergency stop”. Прошу його: станьте на хвилинку

під лісом — так приємно було б увійти на 5 минут в запашний шведський ліс. Де там! Зробив з цього велике issue, замість дискретно зупинитися. Назверх він нібито коректний джентельмен, але насправді ж без справжньої людської теплоти і зрозуміння для потреб інших людей, без гнучкості й імагінації. Це не те, що наша прекрасна Helen Stoll — унікальна жінка з широкими власними інтелектуальними горизонтами, із мистецькою душею, з незвичайною жіночою теплотою й винахідливістю. Але тоді — в 1968 році — ми мали вийняткове щастя. Таких туристичних провідників мабуть обмаль у світі.

1 серпня, пізно увечері — Стокгольм.

Зупинка на “ланч” була в Uppsala. Оглянули варязькі написи, церкву, і королівські кургани в старій Упсала (Gamla Uppsala), а потім мали півтори години на полуденок і оглядини міста. Звичайно, смішно мало. Отже не лиш я, але й Остап, зрезигнували із їжі в ресторані (не така велика посвята — я мала хліб із сиром, що залишився мені від сніданку!) — половину часу пробули в університетській бібліотеці, що славна на весь світ своїми унікальними скарбами. Тут є так звана Срібна Біблія — т.зв. Codex argenteus, манускрипт писаний готикою із 6 ст., опрацьований у срібло, і багато інших цікавих рукописів. Не було, нажаль, часу робити точні записки. Звернули мою увагу на себе оригінал книги, що в ній вперше знайдено “Едду”, університетський підручник із 15 чи 16 ст. з текстом і коментарями, книга великого розміру переписувана польськими монахами із Познаня — Summa Raimundi (summa de casibus) — найбільш у свій час поширена книга канонічного права із року ca.1300 та — на стіні — найстарша мапа Швеції, що її виконав архієпископ Упсали десь на переломі 15/16 ст. На цій мапі позначені теж довколишні краї і є там і Russia alba, і Russia rubra, і Moscovia. Думала я, що зможу десь у кіоску купити карточку-відбитку цієї мапи, але не знайшла. Хотіла б дуже купити собі репродукцію. І Остап і я ходили теж до читальних заль бібліотеки. Я навіть говорила з якоюсь бібліотекаркою. Каталоги в них два: поазбучний і систематизований. До систематизованого є індекс (у формі книжки), що дає предметний ключ до чисел класифікації. Українська мова була позначена в індексі, література — ні. Я не мала часу цю справу досліджувати. В поазбучному каталогі глянула під Sevchenko і знайшла досить добрий вибір серйозної літератури. Теж під прізвищем Sevelov ціла низка праць. Бібліотека велика, робить дуже добре враження — зразу видно, що це дуже серйозна наукова книгозбірня.

В Стокгольм прибули після 3-ої. Фактично готель наш не у самому Стокгольмі, а на його передмістях. Місцевість називається Älsvö. Пополудні поїхали до музею Wasa (Wasa). Справді унікальна річ: в 1961 році витягнули з моря після довголітніх розшуків, дослідів і заходів у цій справі, великий воєнний шведський корабель, що затонув був у водах біля Стокгольму 333 роки раніше. В музею показали нам фільм про цю “salvage operation”, потім з гідом оглядали ми сам корабель (побудовано окреме приміщення, і корабель держать у постійній вогкості, щоб не допустити до надто швидкого сушення і тріскання дерева — температура там така як... у Філядельфії!) Потім ще було трохи часу на оглядини габльоток про життя на кораблі, etc. Цікава, едукаційна річ. Опісля ми мали спільну вечерю в ресторані в Стокгольмі. За це ми окремо платили, вона — ця вечеря — була

одною із “options”. Частина нашої групи поїхала назад до готелю, але більшість ходила ще дві години вулицями старого міста (Gamla Sta). Стокгольм — велике, багате й гарне місто. Видно по ньому, що це колись було серце імперії. Місто положене на островах і це надає своєрідного кольориту. Архітектура досить особлива. Трохи нагадує північну Німеччину, але тут домінує функціональна простота — так принаймні мені здається. В моїй думці чомусь характер міста тісно в’яжеється з протестантизмом. Не знаю, може я помиляюся. Вечорі тут ясні — я робила пару знімок біля 9-ої год. Сьогодні знову був теплий сонячний день. (Бачила на годиннику, що показував температуру — в Упсаля 26°C, в Стокгольмі — 24°C.)

Дотепний деталь: ходимо групою по старому місту. Чує пані Шиприкевич, як двоє людей, що сидять у кав’ярні на площі, розмовляють зі собою про нас — по польському: *Przyjechał pewno jakiś okręt z Rosji* — каже вона. А він: *Co? Zwarjowałaś? Nie widzisz jak są ubrani?*

2 серпня 1980, субота, Стокгольм.

Програма сьогоднішнього дня: спали довше, снідали перед 10-ою, до Стокгольму поїхали потягом удвійку коло 11-ої. Пішли (тобто поїхали трамваєм) до Skansen. Це такий музей під відкритим небом, щось таке як Sturbridge в Massachusetts, тільки на меншу скалю, та ще й із тією різницею, що будинки тут автентичні, перенесені з різних місць Швеції. Здається мені, що Шевченківський гай, що його я бачила у Львові — це теж буде музей цього типу. І хоч дехто із наших протестує, що мовляв, забирають із сіл старі церкви й доми, то я думаю, що це добра ідея, яка може і зберегти ці речі для майбутнього і рівночасно використати в цілях едукативних і туристичних. О год. 1:30 вся група мала зустрітись біля залізничної станції. Тут ждав нас провідник і автобус. Слідувала 3-год. тура по місту автобусом, а потім одногодина прогулянка кораблем. З автобусу ми висідали оглядати королівський палац (тут і досі живе королівська шведська родина) і незвичайно цікавий будинок міської ратуші. Чи є десь ще такий нібито простий, а рівночасно такий вибагливий City Hall? Осьло теж має показний Rådhuset, але стокгольмська ратуша збудована в 1923 році скоріше нагадує королівський палац достосований до модерних вимог, смаків і стилів. Прегарна зала нарад побудована в стилі, що має нібито нагадувати старі будови варягів. Надмірна своїм перепихом, як на мій смак, “Золота зала”, де золотом вибивана мозаїка покриває високі стіни і на її тлі символічні у мозаїці картини. Тут в одній із залів відбуваються обіди і балі після презентації нобелівських премій (сама церемонія має місце в концертній залі у місті). — Поїздка кораблем дала нам уявлення про положення стратегічних будов у місті і показала панораму цілоти. Я ще встигла зробити швидко знімку на тлі короля Карла XII — і ми повернулися до готелю на вечерю.

Рекляма на таксівах у Стокгольмі: “Someone awaits a postcard from you” або на іншому авті: “Jemand erwartet eine Ansichtskarte von Ihnen”, або іншою якоюсь мовою (пізнала фінську...)

3 серпня 1980, неділя, в дорозі на Göteborg.

Автобус їде дорогою Е4 — це найдовша із загально-європейських шосе, від Португалії до Фінляндії. Дорога в деяких місцях розділена на 3 лінії, де-не-де і окремі дороги для роверів. Обабіч поля і фарми чергуються з лісом. Хати під червоною черепицею, в містечках — квадратні бльоки європейської міської архітектури — такі ж будинки — тинковані різними кольорами — бачила я в Мюнхені і в Стокгольмі. Функціональний стандарт міського житлового будинку нашого століття. Квадратні вікна з одною неподільною шибою, що відчиняються знизу, або вікна розділені по середині, що з них кожна половина відчиняється вбік, або велике вікно, що має ще й зверху додаткову шибу.

4 серпня 1980, понеділок, в дорозі. Данія.

Ночували в Göteborg — що його назву наш швед вимовляє майже як Йотеборі. Це величезний порт і суднобудівельний центр. Переплава через Kattegat кораблем-поромом Stena line тривала три години. На берег тут зійшли у Frederickshavn — теж досить великий порт. І от ми знову в автобусі. Обабіч дороги фарми і поля-поля. Вперше за всю дорогу попали в повільний “traffic” — хтось їде поволі спереду і стримує цілу валку авт. Терен — рівнина. Хати переважно муровані — більші — під дахівкою, але вже не червоною, як у Швеції. Данці — каже наш гід — знамениті купці. Шведський продукт, норвезький корабель і данський екіпаж — найкраща комбінація. Данія має щось понад 5 міль населення, але агрикультура тут така інтензивна, що Данія може вижити 20 міль або й більше. Данські продукти, як ми це знаємо, продаються і в Америці. Трапляються де-не-де хати під стріхою — часом з соломи, але більше з тростини. Нагадують українські. Гостинниці називають KRO. На полях часто видно коней. Кінь породи Jutland стоїть як пам’ятник у центрі міста Randers (Кольоритне, живе і досить показне місто — щось на 70,000 населення, з бузьковим гніздом в центрі міста на даху дому святого Духа).

5 серпня 1980, вівторок, в автобусі — дорога на Odense.

Ночували в Herning. Готель мотелевого типу — новий, вигідний, із новим модерним устаткуванням. Але здаля від міста, і навіть без власної крамнички. Для мене це сьогодні — ускладнення. Дістала несподівано після кількомісячної перерви менструацію, а взяла зі собою — на всякий випадок — одну лиш підкладку та пару тампонів. Купити ніде, але може якось витримаю до Копенгагену. Вчора увечорі і сьогодні вперше за всю подорож — дощ. Данська погода, каже гід. Цього року в Європі взагалі дуже дощове літо — і холод. Шкода мені Максима. Має пеха з погодою. Якби бодай завтра прояснилося і після завтра. Маю надію, що він завтра приїде і що ми після завтра поїдемо разом на 5-ти годинну прогульку в терен.

Данія — якщо можна генералізувати на основі побіжних і поверхових вражень одного дня — упорядкована, заможна, добре загосподарена країна, значно веселіша й приємніша, як Швеція. Хати більш різноманітні, різнокольорова цегла, помислова орнаментация. Фіранки у вікнах викінчені коронкою із трикутним розрізом для квітів.

Зупинка в Legoland. Такий собі Дісніленд у мініатюрі. Моделі цілих міст, з палацами, церквами, портами і залізничними станціями. В портах їздять на воді кораблі, працюють двигуни й наладовують карго. Електричні потяги їздять і зупиняються на станціях і на семафорах, etc. Все це побудоване з кольорових плястикових “кльоцків”. Найцікавіше те, що видно намагання по мистецькому зобразити справжні будови — є тут, напр., норвезьке містечко із моделлю боргундської “stave kirke”, є Amalienborg — королівська палата в Копенгагені, є Goslar з-над Райну, і тирольське містечко, і Cape Kennedy, і модель летовища. Між тим усім росте справжня жива рослинність — сосни і дуби мініатюрного розміру.

В Herning після вечері вчора вийшли на прохід. Мотель наш, виглядає, був на окраїнах міста. Дві-три вулиці, що ми ними пройшлися, виглядали як дуже багата “residential area” американського міста. Муровані з червоної цегли окремі невеличкі будиночки під червоною дахівкою, з гаражами і прегарно плеканими городами. Олексій Воскобійник, що вийшов сьогодні вранці знову на прохід, розповідав, що бачив, як із одного будинку вийшов уранці чоловік на роботу, вдягнутий в робочий одяг, робочі черевики — видно, що робітник фізичної праці. Діти стояли в дверях, прощаючи батька і видно було вибагливе нутро хати. В гаражі стояло авто, але робітник сів на ровер і поїхав. — Напроти наших вікон були два більші, але одноповерхові будинки — в одному була якась фабрика меблів, в другому малювали авта. Чепурні будиночки і — поряд з напевно дуже дорогими мешкальними будинками на сусідній вулиці.

Обабіч дороги — поля, розділені зеленими рядами дерев, що хоронять від вітру. Зелені межі висаджені кущами, де-не-де яри, невеликі ліски. Пасуться корови, коні. (Коней досить багато — давно стільки не бачила — видно, що вживають їх ще у господарстві). На полях — пшениця, жито, овес. Жовто. Зеленіє картопля, буряки. А ось на свіжо зорану ріллю насіла ціла хмара білих птахів — здаля виглядають, як голуби, але це, мабуть, — мєви. Казав гід, що тут багато barley (ячменю?), його вживають тут для виробу пива, що його данці випивають дуже багато. Головні два броварі — Tuborg і Carsberg.

Тількищо була зупинка в Odense. В домі Ганса Хрістіяна Андерсена — музей. Нутро оригінального будинку з малими кімнатками використали в такий спосіб, що стіни обвішані документами й фотографіями, з поясненням. Було багато людей, тісно, задушно — я з цього лябіринту вийшла, не оглянувши і четвертини експонатів. Там треба бути самій і мати принаймні пів дня часу. Натомість в іншій частині музею з цікавістю дивилася на показувані на екрані оригінальні фотографії Андерсена — в різних позах, з різними мінами. Теж оглянула колекцію видань Андерсена різними мовами, і приємно було ствердити, що є тут і кілька українських видань, правильно поставлених в поазбучному порядку під “U”, а не помішаних з російськими. Стара частина Odense, де є хата Андерсена, дуже колоритна. Старі хатинки всідаються у землю, довкола них червоні й рожеві мальви, вулички вузькі і дуже “фотогенічні”. З цього простого й колоритного середовища вийшов цей справді хіба Богом наділений природній геній. Андерсена високо ціню. Думаю, що в одній його простенькій нібито казці більше глибини і поезії, як у

неодному великому серйозному літературному творі.

По дорозі тут чимало хат під стріхою — господарських хат із стодолами й обійстями — не якихось штучно поставлених на показ туристам.

Понад “Малий Белт” переїхали мостом, а через “Великий Белт” плили поромом 50 хвилин. І ось наш автобус на шосе в напрямі на Копенгаген. Це, мабуть, кінець нашої автобусної тури. Ще буде невеличка прогулянка в четвер, але це вже extra — з іншим шофером, іншим автобусом.

Шкода, що не вмію малювати. Тут інша архітектура церков. Прямокутна вежа білого будинку плюс подовгастий “хребет” головного будинку. Все це крите червоною дахівкою. Bageri — пекарня. В деяких вікнах оригінальне й дуже декоративне випукле скло. Будиночки різноманітні, муровані, деякі під стріхою, побілені, інші з червоної цегли, багато з них мають виписані окремі назви, напр. Caritas, etc. Деякі хатки в стилі Tudor з мальованими деревляними поперечками. Можна б зужити не один фільм, щоб віддзеркалити цю таку приємну для ока естетику місцевого побуту. Як у казці, або на декорації. В Herning я жартувала собі: це, мовляв, таке собі потьомкінське поселення, щоб робити враження на туристів. Якщо Данія робить таке враження на приїжджих гостей з Америки, то що тоді казати про гостей із соціалістичних країн східньої Європи?

Ого! Пригода! Щось в автобусі зіпсувалося і ми уже із чверть години стоїмо на дорозі якихось, мабуть, 40 km від Копенгагену. Знак на дорозі показує напрям на Ringste — це, мабуть, десь в околиці цього міста. Зірвався, здається, “fan belt” — шофер із Олексієм Воскобійником пробували щось направити, але видно не допомгло. Наш молоденький шофер саме сів на якесь авто, що його затримав, і поїхав по поміч, а може за якоюсь частиною. Про цього шофера я зробила пару днів тому зауваження, що цей хлопець не лиш гарний, але теж — у протывагу до нашого Obersturmführer-a — має секс-апіль! — Пані П’ясецька, почувши це, аж ахнула: пані Марто! Та що ви: я мушу написати Вашій мамці! (Вона — мамина товаришка з василіянської гімназії!)

Ну, ми вже знову їдемо. І теж і сонце вийшло з-поза хмар.

Цікавий деталь: Їдемо. Обабіч поля. А час-до-часу при дорозі невеличкий чепурний домок. Праворуч на білій табличці — жіночий силует, ліворуч — чоловічий. Туалета серед піль? А може це для зупинки, такий собі rest-stop? Проста і цивілізована розв’язка без зайвої комерційности і прудерії.

Копенгаген, 6 серпня 1980.

Ми в готелі Bel Air на краю міста. Тут немає ні “bel air”, ні “belle vue”. Кімната маленька, лазничка така, що обернутися не можна — але є і свій туш. Два вузькі ліжка — як на пластовому таборі. Але є окремий вхід із надвору, як у мотелі. Може якось примістимо тут

“зайцем” і Максима — хоч вигідно нам не буде. Остап саме поїхав по нього на станцію. Має приїхати потягом із Парижа о 9:09 год. вранці, о 9:30 відходить автобус на оглядини міста — я поїду. Може десь по дорозі — в Амалієнборгу ми домовилися — зустрінемося.

Вчора увечері ходили цілою групою до міста. Їхати треба автобусом #34 або 35 до ратуші — яких 15 хвилин. Походили трохи вулицями — центр міста досить своєрідний і має свою унікальну атмосферу. Будинок ратуші — як і в Осльо, як і в Стокгольмі — велика споруда з цегли. Тут інший design будинку, золоті скульптури, etc. Потім пішли до Tivoli. Це не просто amusement park, як Prater. Тут елегантні ресторани, концертні зали, театри, багато квітів. Стало темно і весь парк заблестів різноколіровими світлами — деякі лампони зроблені в інтимному дуже симпатичному тоні. Є якась висока орієнтальна пагода, що гарно виглядає освітлена звідусіль кольоровими жарівками. Левкові Кушніреві хтось подарував один квиток на концерт камерної музики (грав Іцак Перлман). Концерт уже був у половині, але шкода було не використати. Пішов Захарчук. А решта товариства: Кушнірі, Оксана Панасюк, п-ні Підгородецька, Гошовська, Дзвінка Захарчук, Гена Дика і ми пішли на вечерю до ресторану Divan I. Це добрий дорогий ресторан і ми смачно пообідали в елегантній атмосфері. В час, коли ми їли, пустився зливний дощ і ми були раді, що не вибрали столика на терасі, а їли із шиком усередині.

7 серпня 1980, четвер, Копенгаген.

Максим таки приїхав! Наш плян таки вдався. Вчора вранці я поїхала на туру оглядин міста, а Остап поїхав на залізничу станцію зустрічати Максима. Думала я, що вони обидва зі станції підуть до Amalienborg-у і там прилучаться до нашої тури. З цим не вийшло. Остап до потягу спізнився. Максима на станції не знайшов. Сів на автобус ч.35, щоб повернутись назад у готель — і lo and behold! — в автобусі вже зустрів Максима. Я повернулася з тури (єдина, що не залишилася в місті з рештою нашого товариства) — в готелі вже застала обох і зараз же з ними автом гіда повернулася до центру. День був хмарний. Ходили ми трохи по місту, потім пішли до Magasin du Nord.

8 серпня 1980, п'ятниця, Копенгаген, але вже в літаку на Нью Йорк.

Останні два дні — від приїзду Максима — були активні — не було часу робити записки. Отже продовжую резюме: В Magasin du Nord — що є величезним department store-ом на кілька поверхів і не знаю чому має французьку назву — купили ми Максимові елегантний попелятий светер-жакет “made in Denmark” і такого ж виробу чорний — капітанський кашкет — буде мати елкегантну і корисну пам'ятку своєї подорожі на зустріч із нами. Купили теж скатерть на стіл — дарунок для Марка та Пі та чотири дуже гарні серветки — place mats. Всі ці речі — дуже дорогі — взяли все це на візу (VISA) — майже двісті доларів за ці чотири дарунки.

Середу вечір провели в Tivoli. Зустріли там більшість нашого товариства. Пообідали в добром ресторані — наш студент давно вже не їв такого доброго обіду! Потім довго ще

ходили парком Tivoli. Бачили в дуже доброму виконанні театр пантоміми — автентичну італійську commedia del arte — з арлекіном, колюмбіною і кловром. Дуже мені подобалося, хоч мусіли весь час стояти і погода була холодно-дощева та ще й з вітром. (Вітер навіть довів до того, що наступну виставу пантоміми — що на неї ми хотіли знову піти, щоб побачити початок — мусіли через погану погоду відкликати: вистава, правда, відбувається на сцені в будиночку, але вся публіка — надворі, під голим небом). Потім ще слухали концерту дутої оркестри.

В четвер разом із Максимом поїхали на 5-годинну туру автобусом (по 20 дол. від особи додатково). Тура включала відвідини замку Фредеріксборг і окремо замку Кронберг, що його зробив славним Шекспір, усадовивши тут свого Гамлета. Пополудні, повернувшись з тури, полуднували разом із частиною нашого товариства в якомусь італійському ресторані піццою і спагетті, потім із Шиприкевичами, Онишкевичем, Ржепецькою взяли собі одногодинну прогульку човном по каналах Копенгагену. Радо були б пішли до музею — зокрема до Glyptotek, де має бути цікава колекція скульптури і найбільша поза Францією збірка французьких імпресіоністів. Нажаль, музей вже в 3-ій годині замикають. Находились трохи вулицями міста — зокрема пішоходною вулицею Strøget, що до 5:30 була виповнена морем людей (Всюди в Копенгагені почалися випродажі і люди посунули до крамниць!) У двох антикварнях питалася я за репродукціями старих мап, але сказали, що не мають репродукцій, тільки оригінали. В Скандинавії, а зокрема в Швеції, можна було б купити якісь рідкісні книжки — але для цього треба б мати гроші. Антикваріатів і в Швеції і в Данії справді багато. Вступили по дорозі у якусь міську дільницеву бібліотеку. Була повна людей — великий рух. Цікаво було спостерігати. Бібліотека має термінали і читачі шукали матеріалів, читаючи екрани. Був теж і каталог. Не знаю, чи це для давніших матеріалів, чи може тільки авторський каталог, а для предметів — компютер? Лежали теж книжкові індекси до децимальної класифікації, на зразок того, що його я вже бачила в Норвегії, у Vinstra. — Потім пішли до парку, що простягається довкола Roseborg замку — в парку є теж дуже приємний і плеканий город з трояндами та іншими квітами. Там на лавках сиділи різні люди, включно із одною парою старичків, що сиділи собі, гріючись до сонця (вряди-годи виходило зза хмар) і читаючи — кожен собі окремо — книжку. Під вечір пообідали в трохи дешевшому ресторані біля залізничної станції знаменитими данськими шницлями — Frikadellen з червоною капустою — і ця льокальна страва смакувала мені більше, як більш вибагливі страви, що їх ми їли попереднього дня. Шницлі такі, як Бабця колись робила! Дуже втомлені повернулись автобусом до готелю. По дорозі зустріли ще Галину Воскобійник (Михайлову жінку: дуже гарна, чорнявка, кінчила німецьку гімназію в Passau) — вона їздила на відвідини Олексія і Галини, що випровадилились були до іншого готелю в центрі міста і платили по 150 дол. за ніч.

Сьогодні вранці Максим вирядив нас у дорогу. Він залишився ще в Копенгаген до 5-ої пополудні, а ми вже в 10-ій виїхали на летовище. Може матиме нагоду відвідати Гліптотеку. Його їзда до Парижа — далека дорога, щось около 16 годин їзди через Köln і Hamburg. Не надто він захоплений своїм побутом у Парижі. Товариства немає, французи — арогантні і шовіністичні, курси не на висоті, а студентський гуртожиток не має таких

комфортів, як його помешкання в Кембридж.

Ми вже в половині дороги. Пообідали досить смачно. Олексій Воскобійник почастивав нас коньяком. Тепер дивимось на фільм Kramer v. Kramer. Всі вже досить потомлені і не жалують того, що треба вертатися.

12 серпня 1980, вівторок. Філядельфія, в роботі.

Від п'ятниці вечора — вдома. Із холодного вітряного Копенгагену — попереднього дня увечорі я ще мала на собі вовняний костюм і дощовик! — прямо у субтропічну вогку температуру понад 95 °F. Три ночі підряд лягаю рано спати — 8-9 год. — і відсипляю нашу подорож і jet lag. Маю теж якийсь клопіт із ногою — спершу думала, що це просто нагніт — від надмірних походеньок у Копенгагені, та ще й може у надто “шиковних” черевиках — але тепер здається мені, що це може артретичне — болить і стопа, і підбиття, і — здавалось би — кожна кісточка. Ледве ходжу. Вчора мочила ноги годину в Epsom Salt, уночі кілька разів масувала Ven-Gau, а крім того взяла вже кілька разів по дві аспірини. Може пройде. Невже мені на старість загрожує артретичне каліцтво?

Наша прогулька до Європи була цікава, але не було в мене особливого піднесення чи екзальтації. До цього у великій мірі причинилась якась незрозуміла мені примхливість Остапової поведінки — якась така навмисна неприязна невічливість. Майже так, як колись у час нашого побуту з Людою і Зенком на Cape Cod. Фактично, зіпсував мені настрій і я не мала такої приємності від нашої прогульки, як сподівалася. Навіть подумала собі, що нам може не варто завжди разом їздити на вакації. І фактично не знаю, що було тому причиною. Він такий скритий і замкнутий у собі, і так мало в ньому безпосередности і спонтанности, що не можна просто по-щирому запитатися, а то гавкне: або що? чого тобі треба? чого ти мене чіпляєшся? — Може йому щось долягало? Не легко вгадувати! До інших людей, здавалося, був зовсім приємний. А теж, повернувшись додому — чи радше від нашої зустрічі із Максимом — все, здається, вернулося до нормального?

На другий тиждень їду на семінар УВАН до Гантеру. Добре, що їду сама. Ця однотижнева розлука напевно обоїм нам добре зробить.

Вчора, вимочуючи ногу, взялася читати “На той бік”. На семінарі Костюк говоритиме про Винниченка, а Плющ про націонал-комунізм. Маю надію, що буде цікаво!

15 серпня 1980, п'ятниця.

Нога розболілася мені на добре. Вчора нарешті рішилася звернутися до якогось подіятра за порадою. Пізнувато. Треба було пробувати вже в понеділок-вівторок. Вчора

телефонувала до 5-ти різних подіятрів у нашій околиці, щоб близько. Жоден не міг мене прийняти зразу. Врешті мама порекомендувала мені якогось свого хіроподиста і замовила в нього візиту на 9 год. сьогодні вранці. Найгірше, що його канцелярія на 5-ій та Erie, в дуже поганій дільниці і далеко від нас. Впросилася я до авта Віри Лащик — бо це їй по дорозі на роботу. Приїхала через пів години раніше і мусіла чекати на вулиці. Це була справжня соціологічна лекція — а вже зокрема потім, коли я автобусом #47 їхала від Erie до Market, до підземки. Боже, що діється з тим нашим містом! Всіх політиків цілої Америки треба возити у ці великоміські слами! Як страшно виростати у такому довкіллі! І це справа не самої тільки убогости — найгірша ота страхітлива, деморалізуюча безнадія, і абсолютний брак будьякої естетики! Хоч би деревина, якийсь парк для дітей, чи що? — Мій подіятр ствердив у мене “бурсайтіс”, дав інекцію якогось препарату подібного до кортизону (здається Celestol чи щось таке) і казав, що треба ще двох додаткових застриків... А ми з мамою потішали себе, що це може тільки якийсь особливо глибокий нагніт! Ну, от. Це мабуть на артретичному тлі і треба буде мені піти з цим до якогось може спеціаліста. Покищо спробую курацію мого подіятра — може pomoже. Вичитала вчора випадково у листуванні O.W.Holmes-Laski таку фразу Голмса: It is disgusting, but necessary to recognize old age.

16 серпня 1980. Субота. Lexington-Hunter. “Карпатія”.

Приїхала із Вірою й Геньом Лащиками. Завтра увечорі має бути офіційне відкриття семінаря УВАН. А сьогодні я вже встигла тут повечеряти (в товаристві Дори Горбачевської та п-ні Масюк — пізніше приїхала ще п-ні Голод та Оріся Гарас з Торонто) та була на доповіді про Архипенка у гражді. Доповідь мав др. Ярослав Лешко, професор Smith коледжу, мистецтвознавець. Читав трохи за тихо, але показував теж прозирки. Деякі речі були для мене нові і цікаві. Доповідь зібрала досить багато публіки. Заля була виповнена (60-70 осіб?). На таку доповідь добре якби стільки людей можна було зібрати у Філядельфії, не то що тут! Не було ні Івася, ні Лясі. Бачила здалека Плюща (значить приїхав уже на семінар! — виглядав досить утомлено й опущено) — обох Рожанковських, говорила коротко з Михайлом Морозом і Богданом Певним і Наталкою Соневицькою. — Сьогодні гарна сонячна погода і — холодно. Увечорі я навіть мусіла одягнути — вперше тут — свій новонабутий норвезький светр! Жаль, що не зможу багато ходити — нога трохи поболює. Всежтаки, тут ця моя нога матиме змогу трохи відпочати. Це не те, що щоденна мука доїзду до праці і сама праця — де я шкутильгаю по всіх бібліотечних поверхах! — а потім вдома. Тиждень вакацій мені таки потрібний.

17 серпня 1980, неділя. Гантер.

Ніч була холодна: норвезька перина дуже була б тут до речі! Свіжий соняшний день між горами. Тепер — полудне і тепло. Можна б навіть у сонці полежати — але зараз буде обід, а потім я домовилася з Орисею піти на пополудневу Шекспірівську виставу *Сну літньої ночі* до Lexington. Поїхала була до церкви — фактично, під церкву. Сьогодні — Спаса,

святити овочі. Зустріла Лясю, Гевриків, п-ню Копач з Торонто. Потім прийшов Івась. Добре виглядає і почувається. Ще має бути тут тиждень, потім їде до знайомих, що мають хату у Pont Eddy. Квас обіцяв взяти його знову трохи на Союзівку, у вересні. “Не хочеться мені вертатись ще додому”, сказав. Ну, звичайно. З гір, з вакацій, з відпочинку, з-під повної опіки інших людей. Але ж — *nes semper erunt Saturnalia*. Треба ж вертатися йому до реального життя.

Зробив мені несподіванку, бо приніс 8 збірник “Слова”. (Вже готовий і п-ні Копач привезла пару примірників із Торонта!) Є там і мій Американський триптих, і Дилема, і Остапові сонети, що з них деякі — зовсім мені незнайомі. “Триптих” надрукований трохи недбало, з помилками. Зробили кілька нібито мовних коректур, ігноруючи зовсім ритміку. Видно по всьому, що не Гординський редагував. Шкода. Маю вже три версії критичного читання: Рубчака, Качуровського й Нижанківського. На основі їхніх уваг перероблятиму текст для книжки. Думала, що добра якась редакція в Збірнику теж допоможе справити деякі промахи, але при побіжному читанні здається мені, що це не сталося.

Тількищо повернулися із *Mid-Summer Night's Dream*. Було нас троє: Оприся, М. Голод (мама Ренати) і я. Вистава була оригінальна: наголос покладено на ... еротику. (Щось à la Ніжинський в *Après midi d'un faun...*) Декорації і строї зведені до мінімум. Друга половина була трохи розтягнута, втратила темпо і мій “willing suspension of disbelief”. Чи варто такому театрові ставити таку п'єсу і в такий спосіб? *Сон літньої ночі*, здається мені, не витримує проби часу у такій мірі, як інші речі Шекспіра. Еротика мене не “шокувала”, навпаки, це було цікаве усучаснення, все ж таки п'єса не зробила на мене такого доброго враження, як недавно бачена в цьому ж театрі постановка “Of mice and men”.

Північ. Після вечері сьогодні відбулося святочне відкриття семінару. Зійшлась на цю імпрезу сила-силенна людей: аж повірити трудно скільки в цьому Гантері української публіки! Самих зареєстрованих учасників семінару є понад 45, а на відкриття — тобто на вино, сир і закуски прийшли крім учасників і гості. Була і Ляся, і Івась. Між іншим, комічні два інциденти. Коли надійшли Ляся з Івасем, я сиділа на гойдалці з таким паном Волчуком, заабсорбована і гойданням і цікавою розмовою з цим малознайомим, але дуже культурним інженером. Мої “шаперони”, виглядало, були здивовані, що я була в чоловічому товаристві, а Івась, після півгодинної розмови, запитався: Ти дзвонила? — Куди? — питаю. До Остапа? — Я аж сміхом вибухнула — от тобі й опікун! Та я ж його тільки вчора бачила! Вечір був надсподівано приємний. Багато людей мені або зовсім незнайомих, або таких, що їхні прізвища ще мені не сидять добре у пам'яті. Цікава молода Кознарська-Казанова, вона працює тепер у редакції *Ukrainian Weekly* і робила недавно інтерв'ю із Плющем. Приїхала теж Ліда Палій. Є вже, очевидно, і Плющ і Костюк. Рая, нажаль, не приїхала. Є значний відсоток людей старших віком: обоє Демиденки, п-ні Гриневич-Витанович, ще якісь. Була навіть п-ні Ніна П'ясецька, недавня моя товаришка подорожі по Скандинавії. Але крім них — молоді і середнього віку жінки й чоловіки, от

хоч би перелічити мені вже знайомих: Кіпи, Геврики, Лащики, Соневицькі, Ярина Турко, Оріся Гарас, Роман Трач з жінкою, Віра Андрушків з чоловіком, Уляна Мазуркевич, Надійка Світлична. Всіх було щось із півтори сотні людей! На початку вечора була теж велика громада (може із 20) дуже гарних дітей. Під кінець вечора Андрушків, Фіцалович і Соневицький почали грати на гітарі, мандоліні і фортепіяні і ціла їдальня розспівалася, хоч куди. Давно вже не чула такого нашого приємного товариського співу. Дійшло і до коломийок. Перед вела М. Голод — що знає багато текстів і має гумор і темперамент бавити товариство.

18 серпня 1980. Гантер. Понеділок.

Вранці при сніданні — при столі із Романом Трачем, Плющем, панею Демиденко — пізнала ще дві цікаві особи: п-ні Олександра Ковальська (працює в СКВУ у Торонто, займається справами людських прав ітд. — не є автором книжки про Зальцбург) та її донька Христя Ковальська, що була шість літ у Парижі, робить на Сорбоні докторат із психології та зустрічала там перед виїздом до Канади у червні цього року нашого Максима!

Роман Трач, між іншим, теж психолог. Викладає у каледжі в Рачестер. Він відомий мені, як автор статей на теми із шкільництва, що їх я бачила в пресі. Звернула на них увагу через прізвище. Подумала: чи це випадком не той Ромко Трач, що його я знала в Тернополі, у дитинстві ще, старший від мене на рік-два, брат Ніни, що була тоді вже у 8ій класі і що з нею ходив мій кузен Ромко Заплітний? Тепер аж тут дізналася: ні, не той.

год. 11:30 увечорі.

Перший день семінара пройшов дуже цікаво. Перед обідом було дві доповіді. Костюк зробив вступ до своєї теми: дав тло української літератури 19 століття, появи нової течії, що її Леся Українка називала неоромантизмом, виступу Миколи Вороного, відповіді Франка — тла, що на ньому виріс-заблис новий талант Володимира Винниченка. Костюк знає добре свій матеріал і вміє цікаво його подати, але він не зовсім добре панує над часом і над структурою-організацією лекції, часом збивається на дигресії. Після короткої перерви говорив Плющ. Загальна тема його: націонал-більшовизм. Раніше я думала, що він говоритиме про “тітоїзми” і націонал-комуністичні рухи, але сьогодні з’ясувалося, що його тема зарисовується трохи інакше. Сьогодні він говорив про конценції Генадія Шиманова і Олександра Янова, про течію православних націонал-більшовиків, про своєрідний “циклічний детермінізм” російської історії, де спалахи терору, “смутні часи”, ресталінізація чергувалися циклами, де завжди існувала ліберальна опозиція, але ніколи не могла запропонувати урядові якоїсь стратегії для виходу із кризи. Шиманов твердить, що радянська влада ось-ось породить теократію; вона знаряддя побудови “тисячелітнього царства на землі” — тоді православна партія замінить КПРС. Православна теократія — ідеальна держава. Соц-реалізм — підготовка до нового теократичного мистецтва. Кафка та його подібні — це, у визначенні Шиманова, — “жидівські ідоли”. Автор живе у

Москві, видає самвидавний Московський збірник. Янов — що про нього була стаття у новому числі Сучасности — професор університету Сан Франціско. Його концепція базована на Шиманову, з тим, що він розглядає її критично і пропонує Америці політику, яка підтримує свідомо ліберальніші сили й тенденції в ССРСР, щоб не допустити до Шиманових ідеалів. Плющ дуже цікавий бистротою і глибиною свого інтелекту, але в нього погана організація матеріалу: він не враховує того, що публіка назагал зовсім із темою не обзнайомлена і добра композиція лекції допомогла б донести цей складний досить матеріал до слухачів. Трохи хаотичне накопичування концепцій утруднює розуміння самої теми. Часом трудно теж розмежувати, де думки Шиманова, де Янова, де Плюща.

Пополудне провела, читаючи критичну статтю Лесі Українки про Винниченка — на траві, здаля від товариства. Потім, коли похолодніло і почав навіть накрапати дощ, сіла на ганку. Мала дуже цікаву розмову з Ільком Демиденком про ... вічність. Реферував розмову з іншими людьми на цю тему і це привело до цікавого обміну думок: про віру в позагробове життя, релігію взагалі, й етику. Він назвав себе агностиком і мені цікаво було знайти у наших поглядах так багато спільного. Потім прийшла і пані Люся, його дружина. Це — внучка Михайла Драгоманова, дочка Святодара Драгоманова. Розповідала про Першу трудову школу ім. Шевченка в Києві і про те, як більшість її вчителів цієї школи станула на суд у процесі СВУ — це був спогад à propos Гелія Снегірова, Нові дні і інші споріднені теми. (А Снегірова — що ним так захоплюється Остап — я й досі ще не мала можності прочитати. Ждала, коли ж нарешті закінчать друкувати уривки і буде цілість!)

При вечері запізналася я із молоденькою 25-літньою студенткою історії з Оксфордського університету з Англії. Вона називається Надя Дюк, є членом редакційної колегії студентського видання “Вітраж”, приїхала за намовою Франка Сисина на літні курси в Гарварді, цікавиться постаттю Михайла Драгоманова і мала навіть рекомендації Пріцака поїхати до Рачестеру на зустріч із панею Демиденко. Дуже гарно говорить українською мовою — взагалі цікава, розумна молода українська людина — і це зворушливо!

Прийшов до мене п. Гава — бібліотекар з Торонто. Він активний діяч Козубу і запрошував приїхати в найближчому році із доповіддю до Торонто. Він пов’язаний теж із *Новими днями*. Його жінка має повновласті від Волиняка щодо журналу — не знаю, як це розуміти — ніби журнал був приватною Волиняковою власністю? Може це лиш взяте добровільно на себе зобов’язання продовжувати роботу і напрям журналу? Гава не знав, що я — Остапова дружина. Остап або вже дістав, або має отримати запрошення від Козубу для себе. Може й варто було б поїхати й виступити перед новою публікою? Я сказала, що тем “на замовлення” я не опрацьовую, але на власну якусь тему, напр. про “легковаження літератури” або про англомовні переклади могла б говорити.

19 серпня 1980. Вівторок. Гангер.

Лежу на рушнику між горами на траві Карпатії — горілиць до сонця, мов цей

Винниченківський дядько на возі, їдучи степом — не поспішаючи, ні про що не думаючи. Давно такого в мене не було. З неба, із гір, з довколишніх лісів, з тишини, що дзвенить бджолами, сходять у душу спокій і відпочинок. Товариство дуже цікаве і приємне, але добре теж мати годину-дві для себе, для самоти.

Ранішні лекції, як і вчора, були дуже цікаві. Не знала я, що “Чесність з собою” почали друкувати в *Літературно-Науковому Вістнику* за редакцією М. Грушевського і що мусіли друк припинити через протести читачів! Подібне трапилося із *Перекинчиками* Ярошинської, але це, думалось, глуха буковинська провінція. А тут престижевий для всієї України журнал, та ще з таким редактором. Невже справді не можна було встоятись громадському натискові? Чи не є це ще один може український приклад на Profile in...lack of courage?

Плющ малює кошмарну картину. Всі оці крайне праві історіософічні теорії і політичні програми російських великодержавників здаються мені страхітливим зворотом до майже середньовічного мрякобісся. Супроти них — сучасна радянська система виглядає ще досить раціональною і модерною, а наші рідні бандерівські тоталітаристи — теж нормальні діти 20-ого сторіччя. Не знаю, наскільки поширені ці ідеї серед росіян, — але страшно робиться, роздумуючи над цими справами. Чи має, чи матиме колинебудь у майбутньому, демократична ліберальна думка будьякі вигляди і можливості в Україні? Адже цей російський ідеологічний світ — це теж і світ нашого народу, нажаль. Відзиви поодиноких наших людей до таких справ як “гнилий захід”, “лібералізм”, приписування богзна якої ролі “світовому жидівству”, “масонерії” — чи не є все це наслідком перебирання ідей з Москви, з Петрограду, зі сходу. Ex oriente lux! — Ах, чи треба ж було аж стати вигнанцем безбатьченком, щоб зрозуміти трохи цю знаменну західню ліберальну ментальність, що є запорукою свободи?

20 серпня 1980, середа. Гантер.

Довідалась я вчора випадково від Плюща (сиділа біля нього при обіді), що він не читав, не бачив і не знає про мою рецензію на “Карнавал історії” у Свободі. Це була несподіванка. Вона цікава ще й тим, що говорить щось про особовість Плюща. Інший автор збирав би із увагою всі відзиви про свою творчість. Він, здається, не прикладає до цього такої великої ваги. Сказав тільки: не читав ще ні одної доброї української рецензії! Чи вважатиме мою за “добру” — не знаю. Мала випадково із собою фотокопію, що її привезла із собою разом із “Карнавалом”, щоб відсвіжити собі все це у пам’яті — дала йому. Може прочитає. Але досі нічого не казав. Вчора співав із нами увечорі до пізна — безпосередній і симпатичний він хлопець. Першого дня був ще, здається трішки напружений, може хвилювався, не знаючи аудиторії. Вчора і сьогодні помітно відпружився, а теж поголився і трохи охайніше виглядає.

Моя нова знайома Олександра Ковальська з Торонто сказала мені сьогодні: “Віддавна читаю Вас і сліdkую за Вами в пресі і ніколи не думала, що Ви така приступна людина.

Цікаво, що ті люди, які справді щось знають, такі скромні і приступні люди, а інші такі обмежені і так випихаються.” Видно, що з моїх “писань” люди виробляють собі про мене враження, як про людину “неприсутню”. Це цікаво. Вже й раніше траплялося, що товаришки вважали мене зарозумілою. Чи справді я така?

Маю нагоду стати ще більш “зарозумілою”: крім Ковальської, теж і незнайома мені досі Стефа Гурко з Торонта підійшла до мене, щоб сказати мені, що читала вже мій “Американський триптих” — це, мовляв, “щось інше”, “такого ще в нас не було”, — а при обіді сьогодні сиділа поруч Христини Сохоцької (з Пітсбурга), що на несподіванку мені виявилась колишнім докторантом порівняльної літератури. Вона теж говорила про мої вірші, зокрема про вірш “Великий Ра, я теж тобі молюсь”, який їй дуже подобався і виявила бажання прочитати і інші речі. Одне слово, слава може мені вдарити до голови!

Гурко, між іншим, бере дуже активну участь у дискусіях і виявляє неабияку обізнаність і величезний “тупет”. Подивляю часом людей, що вміють до речі і навіть елоквентно у більшому гурті забирати формально голос. Мені це вдається тільки з великим трудом. Тут грає роллю і якийсь психологічний “бльо́к” забирати слово при більшій аудиторії і може брак справжнього солідного знання, брак “комп’ютерської” пам’яті для деталей і фактів... Саме тому мені треба продовжувати ось цей записник: він помагає реєструвати факти, приучує звертати увагу на вибрані конкретні деталі. Where is the knowledge we have lost in information? — потішаю себе, але це свого рода самообман: я ж розумію, що без знання фактів не можна робити аналізи, а без уміння всі ці факти в потрібний мент пригадати і висловити не можна вступати в диспут і вигравати аргументи у дискусії.

Сьогодні були в мене “у гостях” теж панство П’ясецькі і — трішки пізніше — Івась Керницький та Ляся. Вони приходили головним чином, щоб оглянути фотографії з нашої європейської подорожі.

21 серпня 1980. Четвер. Гантер.

Довга розмова сьогодні із Михайлом Гавою: про *Нові дні*, Козуб, ліберальну думку, толеранцію в журналі. Я передала йому те, що хотіла колись написати у листі Дальному: деякі ідеї про конкурс, як його поліпшити, похвальні слова під адресою есею Лисяка-Рудницького в обороні Лебеда, що його вважаю найкращим зразком культурної полеміки в українській еміграційній публіцистиці, критичні уваги про літературну вартість деяких літературних творів у журналі, зокрема поезій. Гава — колишній в’язень німецького концтабору, здається, колишній бандерівець. Дружина його покінчила курси медичної технології і працює десь у лабораторії. В них двоє дітей: старший хлопець десь тому 15 років забився в автовій катастрофі — було йому тоді 20 чи 21 років. Бачила родинні фотографії. Аж подумати страшно. Дочка ще незамужна, студіює вже на другому факультеті — років щось із 28, здається. Гава — бібліотекар по професії, але працює в шкільній системі, в якійсь audio-visual, здається, програмі, що дає йому змогу в час довгих літніх вакацій багато подорожувати по світу та ще й на кошт установи для освітніх цілей

робить прозирки й фільми. Питалася я про Дального. Справжнє його прізвище — Горгота. Дружина Ада — з польсько-української родини, син Юрій працює журналістом у великому концерні Мекміллена. Працює бібліотекарем в університеті в Гельф, трохи на відлюдді. Спокійний, повільний, флегматик — “трудно з нього слово видусити”, каже Гава. Гави й Горготи часто разом подорожують. Дружина Гави — Неоніля (Ніля).

Із Леонідових анекдотів:

Вірменський: Чи можна побудувати соціалізм у Вірменії? Можна. Але краще вже хай у Грузії. А в Ізраїлі? Можна, але хто ж битиме жидів? А в Канаді? Можна, але де купуватимемо хліб? А в Люксембургу? Можна, але навіщо такій маленькій країні таке велике лихо? А в Америці? Можна. Але куди тоді тікатимемо?

“Абстрактні” анекдоти: Розподіляє сержант (чи хто там) новоприбулих солдатів по частинам. Що вмієш робити? — Я музикант. — Добре, тебе — в самодіяльний гурток. — Я малюю. — Добре, робитимеш стінгазету. Третій каже: я вмію робити гілюльки. — Що це таке? — От дайте мені деревину, цвяхи, молоток — побачите! — Добре, роби гілюльки. Має прийти на перевірку праці баталйону генерал. Каже сержант: не відомо, дозволені гілюльки, чи ні? Краще про всяк випадок заховати перед генералом. Заховали. А генерал в час контролі просто туди. Відкрив двері: ах, яка у вас гарна гілюлька!

Дірвався грошей советский человек, поїхав у Париж. Що його купувати? Можна б їжу. Тут краща, але ж — шкода. В нас же їжа теж є. Це — неканешно. Можна б одяг. Звичайно, тут кращій, але — чи це таке особливе? В нас же якийсь одяг теж є. А от — бордель, такого в нас немає. Пішов. Заплатив. Дівчина питається: ти хочеш — як? А він: тобто що? А вона — може диліжанс? А що це таке диліжанс? Дівчина розсердилася і прогнала: бач, який дикун, не знає, що таке диліжанс і до мене пхається. Вернувся додому. Каже уночі жінці: давай, попробуємо диліжанс. А вона: от, паскуда, так це ти так по Парижі ходив? Пішов до бабуні розвідати, що воно таке. Бабуня була старенька, пам’ятала часи з-перед революції. Але хвора-хвора. Лежить. Бабуню, скажіть: що таке — диліжанс? А бабуня відкрила очі, солодко усміхнулася і зітхнула: ах... диліжанс — та й так із усміхом і померла.

В дитсадках завжди вивчають вірші про Леніна. Плющ розповідав про російський дитячий вірш про новонароджених котиків. Конкурс у садочку на віршик з нагоди свята, і дитина у відомому віршику про сліпих котиків заміняє слово, мовляв, “два у партію хотять”. А вчителька каже, ну а третій? “Третій уже прозрів”. Але віршика російською мовою я не запам’ятала. [З боку дописки: А у нас сєводня кошка привела троїх котят; котята вирости немношка: два у партію хотять]. До цієї ж теми правдивий анекдот з життя. Плющів Лесик ходить до садочку. Вдома батько: Ходи, Лесику, розкажу казку. — Про Леніна? Та ні, не треба!

Остап прислав листа: хегох Максимової картки після повороту до Парижа та другий хегох

статті із “Неделі” (додаток до Известий), що її прислав Качуровський. У цій статті, що спрямована проти Радіо Свободи є “лобова” атака проти Качуровського — і сензація: пустили в обіг плітку, що мовляв Качуровський є полюбовником Емми Андіївської! Боже, яка справді висока політика великої імперії, що трясє світом? І що їм не соромно? Я вже і вчора Плющеві сказала, що одне із найбільших страхіть совєтської системи — це їхній абсолютний брак почуття гумору. Я хотіла від нього розвідати деталі про нову витівку, що про неї писала преса: про спеціальний номер гумористичної “Правди” сфабрикованої на заході і перекиненої в ССРСР. Там між редакторами згадувався Плющ, а що мені ця ідея дуже сподобалася і я вважаю, що це може один із найбільш ефективних родів зброї проти режиму, я хотіла його в цьому підтримати. Дав мені почитати номер газети *Новий американець*, де є інформації про це та репродукції тексту цієї “Правди”. Про газету *Новий американець* я чула вже від Ізи Каплана, але самої газети досі не мала нагоди бачити. В номері всіх сторін не було — частину, що в ній були передруки з гумористичної Правди хтось був “украє”, але решта цього тижневика зробила на мене дуже добре враження. Це справді серйозна конкуренція для *Нового русського слова*: читала тільки пару статей, але вони — цікаво написані, на доброму рівні. Але сам зміст цікавий і притягає: зразу видно добрих фахових журналістів: тут є і огляд фільмів (як у *New Yorker-i*, вибір де що грає), і програма телебачення, і кросворд, і гумор. Ще раніше була в мене розмова з Ільком Микитовичем Демиденком на тему преси. Я пробувала вплинути на нього, щоб у свою чергу впливав на редакторів і видавців, щоб розбудовували Українські вісті по такій лінії, щоб з них зробити загальнопоширену, цікаву українську газету, що могла б завжди вигравати в конкуренції зі *Свободою* чи іншими, а тоді демократичний табір матиме більший вплив на формування громадської думки. Від Олекси Воскобійника в час скандинавської подорожі довідалась, що *УВ* друкуються накладом не цілих 1500. Це смішно мало. Радила я, щоб розсилати велику кількість показових примірників газети, щоб зацікавити читачів.

22 серпня 1980. П’ятниця. Гантер.

Фактично вже субота, 23-ого. Тепер година 1:30 ночі — я в ліжку, але хочеться ще віднотувати деякі речі поки вони вивітрять із пам’яті.

Вчора приїхали до Гантеру Лабуньки. Мирослав з Іком були вчора на дискусії, а сьогодні з’явилися на короткий час на прощальну вечірку. Розповів мені Мирослав таку знаменну історію про Радейка. (Я запропонувала, що може Марійка схотіла б оглянути фотографії з поїздки, зокрема ті, де є Радейко...)

Микола Радейко був провідником “Закерзоння” чи якоїсь там іншої округи УПА. Він застрелив якогось підлеглого собі чоловіка і над ним відбувся в УПА суд. Марійка Лабунька має до нього особливий жаль і нехить, бо він, будучи її зверхником, доручив їй виїхати на *ziemie odzyskane* і робити там підривну роботу серед переселенців. Дав їй нібито на дорогу перстень, що його продажа мала оплатити їй побут. Перстень виявився безвартісним і Марійка в дуже трудних умовах ледве пережила це доручення: люди її

викидали з хат, Різдво того року перебула у розбитому танку на полі, бо не мала іншого притулку. Врешті знайшла місце в якоїсь місцевої повії, за якийсь час зголосилась на поліції і швидко після цього прийшов жандарм її арештувати. Підпільної літератури не знайшов, але фальшивим документам не повірив. Мав везти її до Ярослава на очну ставку. По дорозі жандарм купував жінці порцеляну, забракло йому грошей і Марійка йому позичила. Їхали разом у потязі, в окремому купе. На станції в Лодзі була зупинка чи пересідка. Жандарм замовив собі (тільки собі) обід, а що був дуже втомлений дорогою ітд. на хвилину здрімнувся. Цього було досить, щоб Марійка встала і вийшла. (Кайданів на руки він їй не закладав). Вона пішки, в одній суконці, ішла до Ярослава. Подорозі дістала запалення легенів ітд. Коли прибула в Ярослав, ноги мусіли їй підвісити, бо такі були напухлі і хворі. МЛ твердить, що, мовляв, Радейко міг доступні фонди взяти собі, підкупити моряків у Гдині і таким чином дістатися на норвезький корабель. А ще й там у невияснених обставинах знайдено тіло якогось його співробітника. Колись я запитала була МЛ, розповідаючи про Норвегію і Радейка: цікаво, що криється за тою незвичайною людиною? А він на те: те, що звичайно в таких випадках: бистрий ум і темний характер. І ось сьогодні Мирослав дав фактичне вияснення до цієї майже приповідки.

Субота, 23 серпня 1980. Полудне.

Семинар закінчився. Весь ранок пройшов на прощаннях — ніяк не могли роз'їхатись. Ще залишилась М. Голод і ще пару менше цікавих мені осіб. Вчорашня прощальна вечірка мала навіть “мистецьку розвагову програму” — і то дуже добру. Ліда Палій написала “інтерв'ю із паном Шараваренком” — дуже добру сатиру на примітивізм патріотів-тоталітаристів, трохи в дусі Вишневих “Чухраїнців”, але з безпосереднім пов'язанням обох тем семінара: найцікавіше для мене було відкриття в Ліди неабиякого акторського таланту: “Інтерв'ю” проводила Віра Андрушків, а Ліда мала роль Шараваренка, лідера й ідеолога партії “правдивих українських націоналістів”, не лиш з повною серйозністю зуміла викласти приготовані відповіді про програму й ідеологію, що нав'язувала до ідей Шиманова й Скуратова, що про них говорив Плющ — тобто говорила про імперіальний розмах, расову чистоту, містику нації, гниль Винниченка ітп, але теж відповідала ефективно й інтелігентно в тому ж дусі на спонтанні запити із залі. Інтелігентний гумор інтелігентних людей. Давно я так не сміялася. Цікаво було й те, що цей зібраний гурт, за винятком може одної-двох осіб, видається, зовсім поза сферою впливів нашого “визвольного фронту”. (Семинарі УВАН, мабуть, почнуть викликати затривоження в бандерівському таборі. Гурт демократичної інтелігенції не лиш не піддається теророві конформізму, але ще й міцніє і росте. І сміється. А сміх — велика й небезпечна зброя!) Другу точку підготувала Сохоцька. Вона мене трохи спершу перелякала: сиділа біля мене при столі із 8. збірником Слова. І встаючи до свого читання, сказала: “маю надію, що пані Марта мені вибачить.” Мигнуло мені у свідомості: чи не плянує вона випадком читати якісь мої речі із Збірника? — А це в контексті цього прощального вечора, де настанова була на гумор та ще й актуальний, пов'язаний із семінаром, дуже було б не на місці. Я відітхнула з полегшею, коли почула, що Христина почала читати власну віршовану інтерпретацію обох тем семінара — влучно, інтелігентно, дотепно і в досить грамотній

віршовій формі. Дуже добре схопила суть і Костюкових і Плющевих лекцій, мовляв, Костюк розповідав нам романи Винниченка, бо знав, що ми цих речей не читали, про націонал-більшовизм перед Плющем ми і не чули, але думали, що знаємо, що таке фашизм — а тепер і це нам не ясно. Виступала теж із злободенним віршиком на теми семінаря п-ні “Рися” Голод. Сама вона визнала, що ця її річ була таким собі лиш поверховим гумором, без претенсій на глибшу інтерпретацію. Але перші дві спроби були рідкісним у нас тепер проявом інтелігентної політичної сатири.

Неділя, 24 серпня 1980. Гантер.

Вчора приїхав Остап. День був гарний — сонячний і я трохи полежала собі у сонці (в купелевому “строю”, на траві). Пополудні поїхали до Гантерської церкви, бо — сензація: Богдан Винар з Колорадо, відомий мені більше з кореспонденції, як з особистого знайомства женився! Для мене це була велика несподіванка: я знала, що жінка Винара, Христина, була головним мотором, а може й головним адміністратором видавництва, що вона, хоч і не українка, а почала активну українську бібліографічну роботу (напр. Index до Ukrainian Weekly), писала про українську дитячу літературу до американського журналу ітд. І ось раптом довідалась: Винар розвівся з Христиною і ось жениться з молодшою за себе щось на 25 років україною Татяною Гаєцькою. Це вже втретє. Був такий комічний інцидент: я стояла в церкві ззаду, сперта на двері (нога далі болить!). За мною у дверях стояв якийсь “підстаркуватий” чоловічок. Коли Винар за священником повторив слова присяги “... і не залишу тебе аж до смерті”, він — півголосом, так що його було чути усім довкола — сказав: “О-го, you never know! Приватні справи пана Винара мене не обходять, але мені цікаво, яка дальша доля видавництва та індексу до Weekly.

Із семінара я дуже задоволена. Заповіла вже Вірі й Генюві, що на другий рік хочу приїхати теж — без уваги на тему й програму. Інтелектуально стимулюючі лекції, незвичайно цікаве інтелігентне товариство і відпружуюча вакаційна атмосфера дають у сумі щось справді унікальне, будуюче, відсвіжуюче. Винниченківська тема була ближча моїм зацікавленням, але я воліла б трохи глибшу літературознавчу аналізу. Але Костюка рятувало те, що по-перше він говорив про письменника забороненого і бойкотованого і тут і там, що його найпопулярніші навіть колись твори сьогодні знані тільки небагатьом, а по друге, він говорив теж і на основі неопублікованого архіву і щоденника, що для всіх крім самого Костюка є справжньою ревелюцією. Плющева тема цікавила мене менше, передусім тому, що вона була обмежена до світу російської націонал-більшовицької ментальности, з її шовінізмом, містицизмом, православним мрякобіссям, анти-ліберальним і анти-семітським наставленням ітд. Перша лекція була фасцинуюча своєю абсолютною новістю для мене, але саме через те, що я ніколи спеціально не цікавилася ні проблемами російської історіографії, ні навіть проблемами російської літератури (англійську, німецьку і французьку літератури я знаю напевно багато краще за російську — і вони мені ближчі!) — мені дуже бракувало ширшої перспективи і хотілось, щоб Плющ ставив обговорювані проблеми у контексті цілоти. Леонід розуміє свою слабкість як вчителя: “професора з мене не получится!” — В нього суцільний хаос, брак логічної

побудови лекцій. Він говорить до аудиторії ляків, кидаючи прізвищами і концепціями так, якби він розмову у вузькому колі спеціалістів, отже говорить понад голови своїх слухачів. Але який з нього фасцинуючий аналітик! Яке величезне й глибоке в нього знання, який допитливий і вникливий це ум. Маю надію, що коли він напише книжку на цю свою тему, вона напевно матиме міжнародний розголос. Те, що було мінусом на семінарі — брак елементарного вступу, ширшого контексту — в книжці не матиме значення. Бо книжка матиме обзнайомлену з предметом аудиторію. Крім того, Леонід цікава, багатогранна особовість. В нього немає жодної пихи ані штучности — безпосередній, дуже товариський, молодий духом чоловік, що з ним легко спілкуватися. Ні сліду якоїсь пози чи пристосуванства. Такий, як і в своєму “Карнавалі історії”... Вчора Остап — проти моєї волі майже — потягнув мене на забаву у “Ксені”. Я, очевидно, не танцювала, тільки сиділа при столі, але зате приємно було спостерігати, як добре бавився, як витанцьовував із молодичками Плющ. Це була несподіванка: я не знала, що з його ногою-калікою таке можливе! Ляся розповідала, що якісь там пані були згіршені, коли бачили, як він танцював часом із запаленою цигаркою в устах, але для мене було великою радістю спостерігати, який він був відпружений і по молодечому радісний і темпераментний. Я з екзальтацією подумала: а все ж таки, у цьому страхітливому двобою з підлістю, із всесильністю Зла, переможною вийшла не всемогуча система, а людина — чесна, свобідна, думаюча. Man will prevail, мовляв Faulkner.

Jose Casanova присівся до мене на забаві (— як галянтний джентельмен прийшов просити до танцю, а довідавшись, що танцювати не можу, почав розмову —). Я довідалась, що він студіював в Інсбруку теологію і там зустрів Іку Кознарську, яка приїхала на студії з Америки. Тепер він кінчить докторські студії із соціології, пише на тему організації Opus Dei, проводячи кореляцію між католицизмом і технократією, на зразок того як Вебер виводив капіталізм від протестантської етики. Хозе вчився української мови на гарвардських курсах і в Шевельова і вдома з жінкою вони розмовляють українською мовою! А який з нього співак!

Субота, 29 серпня 1980. Філядельфія.

Ледве перемучила тиждень у роботі. Нога далі болить і утруднює щоденний побут. В праці в мене тільки рідко трапляється, що я можу годину-дві сидіти при бюрку. Довідкова робота тримає мене здебільша на ногах: матеріали розкидані по всіх поверхах нашої бібліотеки. Двічі була вже в подіятра (Himles). Він думає, що це — bursitis і я вже дістала дві інекції Celestol-у. В цьому препараті є кортизон і більше трьох доз мій подіятр не поручає. Але я бачу, що мені доведеться взагалі зробити лікарську перевірку. Минулий тиждень була така втомлена, що ішла спати зараз же після вечері. Навіть листування не могла полагодити. (А справи конкурсу назрівають і їх не можна відкладати! — Маю надію, що в час цього вікенду зможу трохи відпочати і матиму силу і для деякої — бодай найконечнішої господарської роботи і для кореспонденції). Крім того в мене вчора і сьогодні знову менструація. І не знаю: нормально це, чи ні. Dr. Lewis на останній візиті висловив думку, що може мені треба буде зробити D&C. А з ногою, думаю, доведеться

піти до спеціаліста. Підозріваю, що все це — симптоми артриту. Треба, мабуть, розпочати якесь загальне лікування, якщо таке можливе. Одне слово: п'ятдесятиліття, що ось-ось наді мною, дає знати про себе!

WLT в числі за літо 1980 надрукував три мої рецензії: на *Меандри* Віри Вовк, на англomовний *Шлях невідомого* Качуровського і на *Red kerchief* Головка. Мушу послати копії Вірі і Качуровському, а це значить — теж і листи.

День-у-день слідкую за подіями в Польщі. Робітничі страйки спаралізували цілу країну. Контакт, що його мають робітничі провідники Гданська із західною пресою — справді подивугідний. А з їхніх домагань видно, яка тісна співпраця між цими робітниками та інтелектуалами-дисидентами. Напр. 1 точка їхніх вимог: вільні профспілки, такі як передбачені в договорах Міжнародної Організації Праці — тобто домовлення міжнародного характеру, що їх підписала і Польща. Розумний аргумент — самі робітники до цього не додумались би. Нарешті. Самі поети не доведуть до еволюції режиму. Аж дивно: вчать їх марксизму і революційного думання і постійно говорять про визиск робітника капіталістами — невже цього не досить, щоб і собі вимагати належних прав? Найбільший парадокс нашого часу — це страхітливий визиск робітника в т.зв. робітничих країнах. Революція в Росії напевно причинилася до добробуту робітництва у західньому світі — щоб запобігти революції тут, капіталізм пішов на уступки. Тимчасом там, де мав постати рай для робітників, наступило нове поневолення. Є ціла “нова кляса” в СРСР і соціалістичних республіках — всі оті апаратчики, бюрократи, “інженери людських душ” — поети, мистці, актори — що їм може ліпше там, як було б на заході. Але вони — паразити цього суспільства, що вирости в піря на кривді робітника. І треба якогось нового Леніна, щоб зрушив цю народню масу. Дай Боже, щоб поляки започаткували нову добу в історії! Щоб зрушили з місця еволюційний якийсь процес, що довів би до поступових змін — і не тільки в Польщі.

6 вересня 1980, субота // 7 вересня 1980, неділя.

Дана Вонторська — по телефону — дуже намовляла мене, щоб я пішла до лікаря-інтерніста на Пенсильванійському університеті (тобто в шпиталі HUP), що є і її лікарем. Це жінка, д-р Chigiso (Кіріко). Я подумала собі, що може і справді варто було б нав'язати мені контакт із лікарями Пенсильванії — це може придатися в майбутньому. Порадившись ще із Ларисою Біланюк (на випадок, якби мені треба було лікарського спрямування), я таки потелефонувала, щоб замовити візиту в д-р Кіріко. Секретарка “облила мене” зразу “холодною водою” — перестерегла, що оплата за візиту може бути високою — до 95 дол! — а крім того, тому що я — нова пацієнтка — лікарка зможе прийняти мене не раніше, як під кінець жовтня! Все ж таки, візиту я замовила. Подумала собі: як до них так трудно дістатися, тим більше треба нав'язати контакт. Якби була якась нагла і поважна справа чи в мене чи в Остапа — треба мати нам когось крім Дикого, що міг би порадити і допомогти. Пенсильванійський шпиталь — найліпший шпиталь Філядельфії, має найкраще технічне обладнання і найліпших спеціалістів. Він, правда, теж

і найдорожчий, а крім того це — науковий шпиталь і там часом більше уваги для феномену недуги, як для пацієнта-людини. Тому я певна, що для більшості дрібних недомогань і моїх і Остапових домашній лікар, такий як наш Дикий, може бути не лиш вистачальним, але навіть кращим. Все ж для вірної діагнози у поважніших випадках варто мати в запасі лікарів НУР.

Покищо свою ногу “лікую” домашнім способом. Натираю кожного вечора “Ben-Gay”-ом і від цього, здається, є незначна поправа. Але все ще шкутильгаю, і вага тіла на правій стопі спричиняє мені біль. Все це, очевидно, докорінно змінило мій щоденний стиль життя: мало ходжу. Мої довгі одногодні проходи по кемпусі підчас полуденка стали вже тільки спомином... До підземки вранці теж не їду пішки, а їду автобусом, і повертаюся іншою дорогою, щоб менше іти. Все це значить, що в мене мало руху, а це в свою чергу має два небажані наслідки: моя вага ще перед від’їздом до Європи піднялася до 140 ф. — і я боюсь, що тепер можу ще більше прибути, а по друге — брак фізичного руху депремуюче впливає на психіку. Отже після такої раціональної аналізи, я “взяла себе в руки” і запровадила собі новий режим: обмежений харч і щоденну вечірню руханку перед тушом. Моя дієта покищо не надто строга: їм менше, уникаю десертів і улюблених моїх “croissants” та хліба з варенням після обіду... Побачимо, які будуть наслідки. Хотіла б привести свою вагу назад до 135 ф. — і на цьому затриматися.

Прочитала дуже цікаву книжку сучасного американського антрополога Marvin-a Harris-a п.н. *Cows, Pigs, Wars and Witches: the riddles of culture* (Vintage Books, paperback, 1975). Аж дивно: того рода книжки повинні фактично бути моєю настільною лектурою: культурна антропология здавалась мені завжди — ще від моїх студентських літ — найбільш фасцинуючою та інтелектуально стимулюючою з усіх дисциплін. Якби я так студіювала була не на Temple, а на Пенсильванії, хто знає, яким шляхом була б пішла моя “карієра”. На Temple весь наголос клали на соціологію. З антропологии в мене було лиш два звичайні курси і один — graduate — за спеціальним дозволом професора Gruber-a. На Пенсильванії антропология стоїть високо. Тут довгі роки професором був Loren Eiseley — автор *Darwin’s Century* — книги, що її Грубер уживав як підручника в курсі фізичної антропологии. І тут багато курсів з антропологии, навіть на undergraduate level. — Ну от, як далеко я від цих зацікавлень відбилася. Навіть книжка попала мені в руки зовсім випадково, як наслідок розмови про харчеві “табу” із одною нашою бібліотечною працівницею.

Harris порушує цікаві проблеми і ставить свіжі тези. Хочу їх коротко зреасумувати, щоб не забути:

Harris вибирає “bizarre and controversial cases that seem like insoluble riddles” і намагається роз’яснити “variations in human lifestyles” за допомогою розуму й науки, доводячи, що ці феномени культури впливають із практичних матеріальних обставин, спонук і потреб. Один есей присвячений святим коровам Індії. Як це так, що голодуючі селяни Індії відмовляються їсти яловичину і толерують 30 мільонів непродуктивних корів? Гарріс

доводить, що індійська любов до корів не лиш не є наслідком ірраціональних гіндуських доктрин, але є зумовлена логікою індійської еко-системи і дає у висліді дуже раціональне й ефективне використання худоби. В рільництві Індії землю орють волами. І є недостача волів. Рільник, що є власником корови, має “фабрику для продукції волів”. Це раз. Друге, що корова дає молоко, а теж угноєння для піль. Коров’ячий гній вживають селяни теж як опал, etc. Табу проти різання корів у сухі і непродуктивні роки (коли корови не дають молока і не родять) забезпечує фермерів худобою в майбутньому. Зрештою, навіть якби не було таких табу, Індія не могла б перейти на загальне харчування м’ясом. Тварини з’їдають більше калорій, як віддають у м’ясі. Щоб забезпечити калорійне мінімум населенню Індії — доцільніше, щоб це населення здобувало ці калорії від рослин. Продукція м’яса на більшу скалю довела б до вищих цін на харчі і ще більше пониження життєвого стандарту бідного населення.

Другий есей; Pig lovers and pig haters. Жиди й магометани мають заборону свинини. Мовляв, “нечиста тварина” і “шкідлива для здоров’я” (Moses Maimonides, 12. ст.). Гаррісове вияснення: “the Bible and the Koran condemned the pig because pig farming was a threat to the integrity of the basic cultural and natural ecosystems of the Middle East”. “The nomadic Israelites could not raise pigs in their arid habitats, while for the semi-sedentary and village farming populations, pigs were more of a threat than an asset” (за коштовні, щоб їх вигодувати, ітд.) Знову ж плем’я Maring, що живе в горах Нової Гвінеї, віддає свиням усю свою увагу й любов. В інтервалах приблизно що 12 літ відбуваються фестивалі “каіко”, коли вбивають вирощених свинь, влаштовують розподіл м’яса між союзниками і після цілорічного розкошування цим добром вступають у збройний конфлікт із ворожим плем’ям, після якого наступає знову інтервал миру (і вирощування нових свиней) аж до наступного “каіко”. Гарріс подає практичні вияснення: недостача протейну в дієті Марінгів, що вияснює їхню жадобу м’яса, сприйнятливі екологічні умовини для вирощування свиней, потреба контролі приросту свиней, що з часом загрожували б людині (виживлення однієї свині зуживає стільки ж енергії, часу ітд., що виживлення одної людини, etc.) Війни Марінгів Гарріс розглядає як регулюючий чинник приросту населення, не безпосередньо через воєнні втрати, а посередньо через втрати землі (городів, що їх культивують жінки, щоб вирощувати свиней, і що їх залишають облогом після війни) і через жіночий інфантизм (практикований матерями!) (проспект племені на вижиття залежить від кількості вояків — отже всі і чоловіки і жінки більше цінять хлопців!) Жіночий інфантизм поширений теж серед невідомого мені досі зовсім племені Уапотато, що живе на кордоні Бразилії і Венесуелі. Це — дике і кровожадне плем’я, з високорозвиненим чоловічим шовінізмом, що є одним із найбільш войовничих і агресивних племен світу. Жінок трактують дуже брутально і з погордою. Все ж таки, Гарріс доводить, що саме жінки є причиною частих воєн. Не зважаючи на те, що четвертина мужчин гине у битвах, відношення чоловіків до жінок є 120 до 100. Крім того, верховоди племені мають по дві або й кілька жінок, отже велике число молодих мужчин залишається без жінок взагалі. Дивно, що за таких умовин, недостачу жінок культивують ще й інфантизмом. Гаррісове пояснення: Яномамо живуть передусім на бананах і плантанах (plantains? що воно таке?) — цього є подостатком. Але є величезна недостача

протеїнів. Колись цей брак заповняли полюванням на диких звірів. Тепер цих звірів — обмаль. Номади Яномамо мусять іти щораз дальше і глибше в ліс, щоб мати успіх у полюванні. Мисливцями є лиш чоловіки, що їх від дитинства тренують в агресивності і брутальності. Отже жінки-матері у власному інтересі — тобто в інтересі забезпечення цілого суспільства — активно беруть участь в контролі приросту, занедбуючи, а то й свідомо вбиваючи дівчат-немовляток.

Potlatch індіанського племені Kwakiutl, що живе на острові Ванкувер, відомий мені з антропологічних підручників та з книжки *Patterns of Culture* Ruth Benedict. Але Гарріс кидає на інституцію потлач нове світло і ставить її в зовсім свіжу перспективу. Враження від попередніх авторів було справді, що потлач це — “bizarre instance of status seeking”, що це “a maniacal form of conspicuous consumption and conspicuous waste”, що “the object of potlatch was to give away or destroy more wealth than one’s rival”. Гарріс доводить, що “potlatch was not the result of maniacal whims, but of definite economic and ecological conditions”. Села Kwakiutl положені над фйордами Ванкуверу займалися риболов-ством, мисливством і щоб стимулювати контакти і торгівлю будували свої поселення на видних місцях і значили їх високими тотемами. Ватажки що якийсь час влаштовували потлач, запрошуючи інших ватажків та їхніх прихильників. Гості бенкетували й забавлялися, а потім їх щедро обдаровували. Після повороту з такої гостини, гості почували себе приниженими аж поки в свою чергу не справили і свій потлач для своїх суперників. Каже Harris: “...potlatch is a competitive feast, a nearly universal mechanism for assuring the production and distribution of wealth among people who have not yet fully acquired a ruling class.” Potlatch, що його описує Ruth Benedict, коли індіанці Kwakiutl масово нищили накривала, доводячи цим свою вищість — це вже були практики вмираючої культури: після контактів з російськими, англійськими, канадськими та американськими купцями, плем’я Kwakiutl заразилося різними епідеміями і почало вимирати. В заміну за шкіру диких звірів купці давали їм коци-накривала. І швидко цих накривал було більше, як їх могло зужити невеличке населення Kwakiutl. Як контраст до Kwakiutl Гарріс описує егалітаріанський стиль життя бушменів в околиці пустелі Калагарі. Там панує “reciprocal exchange among egalitarian hunters and gatherers” і “the highest prestige falls to the quietly dependable hunter who never boasts about his achievements and who avoids any hint that he is giving a gift when he divides up an animal he has killed.” І для цього в Гарріса таке ж просте матеріялістичне вяснення: “Primitive hunters and gatherers work less than we do... because their ecosystems cannot tolerate weeks and months of intensive extra effort. Among the Bushmen, Stakhanovite personalities who would run about getting friends and relatives to work harder by promising them a big feast would constitute a definite menace to society.” Теж ескімоси бояться і не люблять щедрих хвальків: “Gifts make slaves just as whips make dogs”, каже їхня приповідка. Гарріс веде це ще дальше: “In evolutionary perspective, the gift givers at first gave gifts that came from their own extra work; soon people found themselves working harder to reciprocate and to make it possible for the gift-givers to give them more gifts, eventually the gift-givers became very powerful, and they no longer needed to obey the rules of reciprocity. They could force people to pay taxes and to work for them without actually redistributing what was in their storehouses and palaces. Of course, as assorted modern big men

and politicians occasionally recognize, it is still easier to get “slaves” to work for you, if you give them an occasional big feast instead of whipping them all the time.” Essay про “Phantom cargo” описує леговище в горах джунглів Нової Гвінеї, де тубильці чекають на літак їхніх предків, що має привезти карго всякого модерного багатства. Про це мітичне карго я вже читала раніше. Гарріс додає різні невідомі мені факти з історії племен на побережжі Madang (там у 19 ст. побував наш земляк Миклуха-Маклай і його першим актом була роздача дарунків тубильцям: сталеві сокири, тканини, etc. Міт про карго Гарріс розглядає, як вияв антиколоніалізму і “hint” про потребу розподілу багатств між колоніальними імперіями і колоніями.

Дуже цікавий розділ про месій. В часи Ісуса Христа в Палестині було багато різних месій. Культ мстивого месії виріс у практичній боротьбі жидів проти римського колоніалізму. Знахідки “Dead Sea Scrolls” вказують на те, що Іван Хреститель був одним із лідерів у цій мілітаристсько-месіаністичній традиції, що пророкувала близьку і переможну війну за визволення з-під римського панування. Гарріс твердить, що теж Ісус був одним із жидівських лідерів-зелотів і що перетворення його в універсального “принца миру” наступило пізніше, коли після упадку Єрусалиму і жидівської програї, меншина жидівських християн у Римі бажала доводити свою непричетність до націоналістів-зелотів і коли писалися перші євангелії. Я вже раніше зустрічала в антропологічній літературі ревеляції про те, що напр. Варавва був більшим націоналістом від Ісуса і що це нібито тому товпа вибрала його, а не Ісуса, для звільнення. Але про це Гарріс нічого не згадує. Натомість подає цікаві вибрані цитати з євангелії, що собі суперечать тоном і духом. Хоч євангелії базувались на народних переданнях про Христа і вибирали самі мирні аспекти його філософії, всежтаки туди попали і деякі моменти типові для старождівської воєнно-месіаністичної ментальності. Дотепна Гаррісова заувага про “Віддай кесареві, що кесаря, і Богові, що боже”. Він ставить її в історичний контекст. Жидам, що брали участь у податковій революції відомі були слова Юди Галилейського, що “все в Палестині належить Богові” — і тому вони зовсім недвозначно розуміли Ісусів заклик, але пізніше автентичний контекст забувся і заклик видавався компромісовим поєднаним жестом в сторону Риму.

Фасцинуючий для мене Гаррісовий розділ “Broomsticks and Sabbats” про середньовічну боротьбу з відьмами. Про ці справи я знала досі відносно мало. Самі факти навіть були мені мало відомі — знаю лиш з правничої літератури про “карний процес” базований на вимушених під тортурами зізнаннях. Але я не підозривала розмаху статистичних даних: 500,000 людей спалено за відьомство і пакт із чортом від 15 до 17 століття! А в актах такі оскарження як “journeys through the air over vast distances mounted on broomsticks; unlawful assembly at sabbats, worship of the Devil; kissing the Devil under the tail; copulation with incubi, male devils equipped with ice-cold penises; copulation with succubi, female devils.” Деякі історики думають, що все це літання у повітрі було винаходом самих інквізиторів. Гарріс, однак, думає, що дехто із тзв. “відьом” під впливом “hallucinogenic ointments” і справді мав враження, що літає у повітрі і бере участь у приємних заборонених оргіях. Так принаймні зародилася віра у відьом. Спочатку ставлення церкви до цих справ було

толерантне. Біля 1000 AD офіційне становище базувалося на т.зв. Canon Episcopi. Польоти відьом — це ілюзія, навіть якщо люди вірять, що вони літають, то це їм так лиш здається, насправді ж вони зовсім не літають. Але ось після року 1480 не вірити в реальність відьом стало небезпечною ерессю. В році 1484 папа уповажив інквізиторів Heinrich-а Institor-а та Jakob-а Sprenger-а вжити проти відьом усю силу Інквізиції. Інстітор і Шпренгер виклали свої аргументи в книзі Hammer of the Witches (? Молоток відьом? якийсь неправдоподібний заголовок! Цікаво як в оригіналі?) Чому це сталося? І ось типова для Гарріса матеріалістична (може й марксівська?) інтерпретація історії. Це був час збройних місяністичних протестів проти соціальної та економічної несправедливості. Перехід із феудалізму у сильні національні монархії супроводився великим напруженням. Поширювалася віра в другий прихід Христа, місяністичні революції флягелянтів (напр. 300 флягелянтів спалено в Тюрингії підчас одного дня в 1416 році святою Інквізицією), селянські повстання вимагали нового розподілу майна ітд. Боротьба Інквізиції із відьмами — каже Гарріс — складала вину за всякі соціальні лиха на конкретних “scapegoats” (це мій термін, Гарріс його не вживає! [А ні, таки знайшла! вживає!], відвертала увагу мас від справжніх причин біди та ще й створювала враження, що ось, мовляв, церковна гієрархія активно бореться із тим злом — на захист народу.

Закінчує книжку розділ “Return of the witch” про сучасну “counter culture”, в якій нібито панівним мають бути не інтелект, наука, логіка й об’єктивність, а почуття, спонтанність, імагінація, і де ідеалом є осягнення “революції свідомості” (Consciousness III).

Галюсіногенні чинники, очевидно, грають тут першорядну роль. Гарріс розглядає тут книгу Carlos-а Castaneda про містерійного мудреця Yaqui індіян, що його він називає Don Juan-ом. Я про це читала десь колись у New York Times — але я завжди дуже скептично ставилася до всіх того рода понадприродних явищ і вся ця історія не розбудила в мене особливого інтересу. Гарріс, очевидно, вважає, що counter-culture (=“lifestyle of alienated middle-class college-educated youths”) — це втеча від об’єктивності, аморальний релятивізм. “Doctrines that prevent people from understanding the causes of their social existence have great social value. In a society dominated by inequitable modes of production and exchange, lifestyle studies that obscure and distort the nature of the social system are far more common and more highly valued than the mythological ‘objective’ studies dreaded by the counter culture...”

Здається мені, що паралеля між середньовічним творенням відьом Інквізицією та інтересом естаблішменту у творенні культів проти-культури трохи натягнена. Тут треба більшої відстані і перспективи часу. Але інтерпретація “загадок культури”, що їх уже можна вкласти в готовий історичний контекст — фасцинуюча!

14 вересня 1980, неділя.

З ногою я далі — каліка. Одного дня у минулому тижні було так погано, що я трохи перелякалася. Подзвонила знову до Лярисі Біланюк з проханням допомогти мені дістатись раніше до якогось спеціаліста-ортопеда на Пенсильванії. Візита в д-р Кіріко на

жовтень замовлена, але з ногою справа вимагає уваги вже тепер. За протекцією Лярисы я маю замовлену візиту в найближчу середу. Спеціаліст-ортопед (Associate professor of orthopedic surgery) Marvin Steinberg — за посередництвом Лярисы дав мені вже і певні вказівки: не ходити, мочити ногу в гарячій воді чотири рази на день і приймати денно вісім таблеток Bufferin-у. Почала я застосовувати його поради — з деякими модифікаціями. По-перше: ходити мушу, бо працюю. Але стараюся обмежуватися до кінцевого мінімум. Ному мочу не чотири, а три рази в день — тобто тоді, коли я вдома. Аспірин чи бофарин уже кілька днів беру у визначених дозах. І чую: справді. Є певна полегша. Були вже навіть випадки, що я станула на ногу — і не відчула болю! Отже є в мене надія, що запальний стан швидко пройде. Все ж таки, з ногою в мене вже й раніше були проблеми. Напевно треба просвітлити і поставити якийсь точніший діагноз.

Вчора з Вірою Лащик поїхали увечорі до Allentown. Альберт Кіпа організував у своєму каледжі лекцію-речиталь присвячену радянській українській музиці 20- століття — тобто вечір Вірка Балея та Євгена Гратовіча. Була з нами і Марія Лабунька. Програма не була для мене такою несподіванкою, як для більшості, мабуть, аудиторії. Максим привіз колись у дарунку платівку Балея і Гратовіча із модерною авангардною музикою, отже я знала більш-менш чого сподіватися. Модерна аудиторія в елегантному будинку, панове Балея і Гратовіч у смокінгах, бездоганне володіння темою Вірка Балея (справжній і ефектовний з нього професор) і віртуозне виконання продукованих композицій — все це разом дало імпрезу висококультурного рівня. Публіки було около сто людей, в тому лиш може два десятки українців, решта, мабуть, студенти Мюлленберзького каледжу. Частина аудиторії покинула залю після перерви, почувши яка ця модерна музика. Для мене це була цікава лекція про зовсім нові і незнайомі мені речі. Балея говорив головню про Бориса Лятошинського і про його учнів Валентина Сильвестрова та Леоніда Грабовського, що були активні головню в 1960-их роках та про Мирослава Скорика, Валентина Бібіка і Євгена Станковича, активних у 1970-і роки. Сильвестров, між іншим, написав був одну композицію на замовлення американської фундації Кусевітського (“Eschatophony”) — це була справжня ревелация. Скорик є автором музики до фільму “Тіні забутих предків”. З усіх модерних речей, що їх я почула на цьому концерті, найбільш сприйнятною для мене була Містерія для флейти (for alto flute & 6 percussion groups) Валентина Сильвестрова. З мене взагалі нікудишній слухач модерної музики. Я навіть подумала собі, що мої смаки в музиці значно дальші від модернізму, як мої смаки в мистецтві і літературі. І це цікаве і не зовсім мені зрозуміле психологічне явище. Я із значно більшою приємністю слухаю напр. Чайковського, Бетговена, а навіть Моцарта, Брамса чи Гайдна, ніж, скажімо, Стравінського чи Шостаковіча! Що більше: мій перший імпульс у випадку модерної музики — виключити радіо! Чи це може тому, що музика для мене — своєрідний ескейпізм, що я вживаю її як терапію?

Для мене вечір Балея мав ще одну, може й цікавішу сторону. Подумати тільки: українська розполітикована збандеризована громада в Америці будує на ліво і право всякі додаткові залізні занавіси, щоб, мовляв, не допустити до “контактів” і до можливостей заразитися новим “радянським фільством”. Скільки істерики було з приводу приїзду всяких мистців з

України! Тимчасом вже певно із десяток років молодий професор-музикант в якомусь каледжі у Las Vegas студіює партитури модерних композиторів України, встановлює з ними особисті контакти, досліджує їхню творчість. І ось у висліді — авангардна музика України є предметом серйозних виступів на форумах високих шкіл Америки і про неї зацікавлені модерною музикою американці знатимуть більше, як наші вчителі й учні емігрантських музичних інститутів. Як багато може зробити одна розумна і культурна людина, що має відвагу самостійно думати і ходити власними, а не втертими шляхами!

24 вересня 1980, середа. (вранці, на роботі).

Діагноза доктора Стайнберга (що в нього я була тиждень тому) — metatarsalgia. Потішив мене: це не так поважно, пройде так, що й наступної візити в нього замовляти не треба. Лікування: якнайменше ходити, 4 рази денно по дві таблетки Bufferin-у, мочити в гарячій воді і дати зробити спеціальні ортопедичні підкладки до черевиків. Дав рецепту — черевики ще не готові, але решту його порад застосовую і — помагає. Тепер навіть буває, що можу зробити кілька кроків, не шкутильгаючи. Але коли ходити більше, нога швидко втомлюється і починає боліти. З черевиками трохи клопіт — покищо можу носити тільки капці і “снікси” на м’якій підшві. Це комплікує справи. Зокрема ж, як треба кудись “вийти між люди”. Я вже двічі була в капцях (такі собі виступці, що мають тільки смужку шкіри впоперек пальців!) на публичних імпрезах — востаннє, в суботу, на Винниченківській конференції, що її організували на спілку УВАН, Слово і Т-во Інженерів у Філядельфії. Приїхали Костюк та Ільницький з Нью Йорку, Ляріса Онишкевич з Трентону, а з місцевих виступали Геньо Лащик, Левко Рудницький. Програмою вів Остап. Я дивувалася йому, що під натиском інженерів погодився на виступ бандуристів — хоч сам цей виступ був досить удалим. Все ж я воліла б була втримати конференцію в більш академічному тоні. Цьому не сприяла теж за велика зала. Публіки було обмаль — може 70 осіб.

В нас у суботу гостювали Костюк та Ільницький. Костюк теж ночував. Моя суботня гостина не була особливо ефективною — я не була певна, коли обідатимемо: приготувала і качку і печеню. Гості приїхали пізно, спішилися, я подала печеню і вийшов досить буденний обід та ще й в поспіху. Я мусіла бути теж нашим панам-прелегентам за шофера, а це все разом занадто велике ускладнення для мене, зваживши на те, що я мушу ошаджувати кожний зайвий крок. Напередодні зробила була і бігос і сир і думала навіть, що після конференції попрошу кілька осіб до нас. Передумала. Побачила, що для цього в мене не стане сили: в хаті залишився непомитий посуд і треба було б добре набігатися, щоб можна було обслужити гостей — нехай тільки горілкою і закусками. Прийшов тільки Геньо і ми з Костюком і з Геньом приємно просиділи до пізна при столі і бігосі. Геньові, між іншим, я мусіла присвятити два вечорі, щоб допомогти йому виправити його україномовний виступ на конференції про Винниченковий “конкордизм”. Не могла йому відмовити допомоги. Приятель. Зрештою, дуже тішуся, що і молодша генерація дослідників горнеться до української проблематики. Говорила з Костюком про те, що варто було б з нагоди сторіччя намовити когось із літературознавців, щоб написали статтю

про Винниченка до англомовного літературознавчого якогось журналу. Бідкався, що цього нема кому зробити. Добре, якби був якийсь справжній туз, кажу. Може Шевельов? — Шерех цього не зробить, він творчости Винниченка недолюблює. — Може Грабович? — Він займається іншою тематикою і ВВ ще не відкрив. Костюк каже: зробіть ви. Але це не те саме, навіть якби я і взялася колись за таке.

Костюк, між іншим, уволив мої давні прохання і привіз-позичив пару книжок Винниченка, деякі з них — фотокопії. Отже цей рік буде в мене під знаком Винниченківської лектури, тим більше, що — маю надію — вийде незабаром із друку теж і *Щоденник*. Тимчасом, однак, моя лектура — Антоненко-Давидович, про переклад *За ширмою (Behind the Curtain)* маю зголошену рецензію до WLT. Оригінал зробив колись на мене ліпше враження. У перекладі недоліки твору більш помітні (напр. занадто вже однобічно негативно змальована постать жінки героя). Теж і сам переклад залишає чимало до побажання. Готуюся до рецензії — збрала всі доступні мені видання АД і статті про нього. Жду ще на книжку *На довгій ниві*, яку читала раніше, але тепер хтось позичив із Пл. Бібліотеки і мушу заждати, аж поверне. Тоді щойно писатиму рецензію.

В міжчасі читаю Самчукову *Плянету Ді-Пі* — дуже цікаві мемуари на тлі записника. Зокрема цікаві автентичні листи. Я воліла б, якби це був повний щоденник і листи. Самчук редагує з точки зору сьогоденного дня і хто його знає, який матеріал він відсіває і чому, і чи не вносить значних змін та інтерпретацій — не лиш стилю, але й світогляду, опіній, вражень? Сумно читати про всі ці персональні непорозуміння в МУР-і. Бачу, що непорозуміння в “Слові”, такі як Журба-Дончук, чи тепер уже, за Остапової каденції, Качуровський-Олександрів-Славутич et al. вирости на родючому ґрунті старої традиції! Та куди їм до МУРівських непорозумінь. Там усе було в грандіозних пропорціях. Якщо письменники не вміють піднятися до рівня якоїсь більшої толерантності, якщо вони не розуміють потребу спільної дії, що вимагає часом свідомого переосмислення чисто персональних амбіцій і непорозумінь — то чого можна надіятися від політиків?

В останньому числі WLT є три мої рецензії: на Качуровського, Віру Вовк і Головка. Є там теж — і це була несподіванка — рецензія Ляриса Онишкевич на Остапові *Камінні ступені*. Рецензія із певними критичними нотками, але — на мою думку — добре написана. Ядерно, коротко. Вона — в рубриці тільки “Noted”, тобто там, де limit — 150 слів. Ляриса, правда, казала, що це limit встановлений редакцією, але я — теж співробітник WLT і знаю, що від рецензента залежить чи книжка дістає 300 слів чи 150. Мій Головка теж попав у “Noted” і це — не випадково, а свідомо. Думаю, що рішення Ляриса писати до рубрики “Noted” може мати інші причини. Там підпис рецензента — тільки прізвище, без “university affiliation”. Донедавна Ляриса була на Ратгерс, але вона працю викладача втратила і тепер не є вже на університеті. (Має, між іншим, цікаву роботу в штабі президентського радника Джорджа Бола!) Для когось іншого це могла б бути несуттєва дрібниця, але може для Ляриса вона має значення.

В цю суботу — весілля Боба Чайківського з Мартою Возною. І на це весілля приїдуть

Марко та Ія (бо ж Остап шарпнувся і по гоштаплерському післав їм чека на дорогу!) — буде теж і Максим. Отже тішуся, що зможу їх побачити і поволі готую якісь додаткові харчі. Нажаль, будуть вони дуже коротко — первісний плян був взагалі тільки на вікенд! Ми з Остапом на весілля теж зголосилися іти (аякже, адже Бобо ріс із нашими хлопцями і дуже їм близький!) Проте із Людою в мене ближчих контактів немає ще від часу Маркового весілля. Ми, правда, зустрічались пару разів і говорили з собою на громадських імпрезах, але не буваємо в себе вдома і не розмовляємо по телефону, як це бувало раніше. Одне слово: відносини коректні, але не приятельські. Очевидно, нікому я про наше непорозуміння не розповідала ні словом, навіть Мама про це, здається, мало що знає. З весіллям будуть, очевидно, пов'язані клопоти з черевиками! Навіть не мала ще часу спробувати свою сукню (думаю вдягнути довгу, цю саму, що її мала на Марковому шлюбі!) Може якось дам собі раду. Принаймні сидітиму і матиму насолоду дивитись на наших дітей, як вони танцюватимуть.

Понеділок, 6 жовтня 1980.

27 вересня відбулося Бобове весілля. Діти наші приїхали і зараз таки відїхали. Максим був тільки в суботу, а ранком в неділю мусів уже відлетіти. Марко полетів назад у понеділок, — Ія залишилася ще пару днів тут, відвідувала товаришок, їздила автом на прогулянку в осінню природу — а в суботу до полудня встигли ми ще з нею поїхати до Loemann'a — в неї 29 жовтня день народження і з цієї нагоди я хотіла купити їй щось із одягу. Хлопці гарно виглядали. Зокрема приємно було мені бачити, що Марко видимо відпружений і задоволений. Добре, що вони там удвійку — чого більш у світі потреба молодій закоханій парі? З роботою теж справи не такі вже погані. Хоч і не має якоїсь постійної праці, то все ж на доривочній — але вже таки фільмовій роботі — може вже заробити, щоб вижити. Молодь на весіллі добре бавилася. Нам з Остапом було нудно, бо хоч і гостей було щось понад 250 осіб, цікавого товариства було обмаль. Найцікавішою для мене була Мотря, але ми, нажаль, не сиділи при одному столі.

Моя нога витримала пробу досить добре: я зуміла навіть вдягнути парадні мешти до сукні і майже не шкутильгати! Очевидно, якби була танцювала, не була б так нудилася на весіллі! Але треба бути вдячній долі за те, що є. — Я вже й перед весіллям виставила свою ногу на трудний іспит: ходила одного вечора на т.зв. Roberts Memorial Lecture, що пов'язана із коктейлем і парадним обідом в університетському музею. Це я зробила із чисто професійних спонук: наша бібліотека була в центрі розгляду нашого Board-у of Overseers, що їх фінансова підтримка матиме величезне значення для нашого майбутнього. Треба було піти і робити добре враження на “можних світу цього”. Але це справді було для мене величезним зусиллям!

Понеділок, 20 жовтня 1980.

Ого — щоденник мій у небезпеці! Повних два тижні пройшло без жодних записок! Чим виправдати таке недбальство?

Нога трохи вже підлікована, але ще не зовсім перестала боліти. Спокусилася я раз чи двічі пройтися ранком аж до підземки — і потім жалувала. Швидше втомлююся і не маю такого припливу енергії, як колись. Після цілоденної праці не багато сили залишається на щось інше. У висліді багато чого занедбується, не лиш щоденник. Роблю все повільніше і не встигаю бути такою продуктивною, як колись. Є ще й друга причина. Костюк привіз мені кілька речей Винниченка і я потонула в белетристиці. Прочитала вже *Заповіт батьків* — роман про проституцію, *Рівновага* — роман з життя емігрантів, та діалогію *По-свій і Божки* — кожен з цих романів по своєму інший і цікавий. Речі ці здаються мені цікавішими й ліпше написаними, як пізніші його твори, що їх я читала давно. Але може я вже трохи забула. Взагалі одна хиба Винниченкових романів — факт, що вони читаються за скоро, бо фасцинують читача! Маю справжню насолоду. Майстер. Без всяких знижок для публіки, без крапок над і, без дигресій. Авторська філософія вплетена в композицію твору, в дію, в діалоги. Яке тонке розуміння психології людей. І яка ощадна модерна манера стилю і композиції! Справді — і звідки ти такий у нас взявся — хочеться повторити за Франком — а за Дзюбою — друге, куди важливіше і яке ж болюче питання: як бути українській літературі без Винниченка?! Одного туза мали і того виреклися.

27 жовтня 1980, понеділок.

Я здобулася на відвагу й запропонувала журналові WLT зробити на основі і з нагоди появи *Щоденника* довшу статтю (review-article) про життя і творчість Винниченка. Це було ще 12 жовтня. Під кінець минулого тижня отримала відповідь — відмовну! Радо зарезервують мені і пришлють для рецензії том *Щоденника* коли він появиться, але для довшої праці не можуть дати місця на сторінках WLT. Тепер, після того як вони присвятили стільки вже уваги слов'янським літературам — в 1978 році ціле одне число було присвячене Мілошеві, що дістав був тоді Neustadt-ову нагороду (— “I hope you share our delight and gratification in the selection of Milosz as the 1980 Nobel laureate..” пише мені William Riggan, один з редакторів WLT — очевидно, це вирізнення не лиш слов'янина, поляка, але теж і екзильного письменника, отже всім екзильним літараторам комплімент і заохота! Цього року Neustadt-а дають чехові — Josef Skvorecky буде центром уваги в наступному числі WLT — отже знову слов'янин. Я послала Костюкові фотокопію листа від редакції з допискою: “Самої моєї відваги і доброї волі не досить. У великому світі українські справи мусять конкурувати з іншими і — зрозуміла річ — не всім здаються вони такими важливими, як нам самим.” Остап — коли я дала йому прочитати листа від WLT, вирішив, що, мовляв, “до українців мають упередження” — але я з цим не згідна, я розумію становище редакції і хто зна, чи будучи на їхньому місці, не зробила б те саме. В конкуренції за місце в журналі з якимсь Мілошем, Кундерою чи Скворецким Винниченко не може встоятись — не тому, що він гірший від них письменник, і навіть не тому, що він — українець, але тому, що він належить уже до історії, а журнал наголошує сучасність навіть у назві — світова література сьогодні.

В суботу їздили на весілля Ромка Коропецького на Союзівку. Тішилася я цією поїздкою далеко наперед — мовляв, жовтень у горах! Нажаль, субота була з раннього ранку до

пізньої ночі — одна суцільна слота. На милування природою не було ні можливості, ні охоти. Добре, що щасливо і без випадку добилися на час на Союзівку. Їхали із сватами-Лабуньками. Дощ лив безперервно і ми добре змокли. Встигли ще перед шлюбом і це було важне, бо Максим — що приїхав раніше із Кембридж — був дружною, а ми везли йому з дому смокінг. На весілля з'їхалось велике і дуже добірне товариство — понад 250 осіб. Було багато людей з Канади (з Торонто приїхав окремий чартерований автобус). Старостою був Ярослав Розумний, професор з Вінніпегу. Ми сиділи при столі з Цимбалістими, Данком, Процюками і Федишиними — мені зокрема приємно і цікаво було поговорити з Данком і панею Федишин, що її дотепер знала більше здалека, хоч зустрічалися вже не раз на прийняттях у Коропецьких. З наших філядельфійських друзів були ще Лащики й Геврики, а крім того всякі інші цікаві люди — Грабович з жінкою, Богдан і Аня Бойчуки, Гунчак, Коровицькі.

Був між гістьми теж Микола Лебець. Я з ним ледве знайома, отже це не мало б особливого значення, щоб аж відготовувати в записнику. Але... В неділю вранці під час сніданку-поправин Іван Коропецький раптом “розкрохмалився” (може у наслідок випивки попереднього дня?) і давай пригадувати мені мій лист... про Лебець! Я трохи здивувалася, бо справа є вже така давна і ми вже з Коропецьким стільки разів бачилися і говорили і особисто, і по телефону, і він ніколи не робив з цього листа якоїсь справи, аж ось тепер... Досить навіть почав мене “збирати”, Ви, мовляв, лібералізму не відкрили ітд., а ще мовляв, є певний час для патріотичної солідарности, etc.,etc. Одне слово, утотожнив український патріотизм із чолобитнею Лебедеві. Мене це трохи обурило, але я, зрозуміла річ, не мала наміру зачинати з цього приводу якусь гостру суперечку, та ще й на весіллі його сина! Але я собі подумала: як справді мало толерантності до іншої думки в цих наших людей, що вийшли із середовища ОУН, навіть і в тих, що називають себе ліберальними демократами!

З моєю ногою справи значно кращі. На весіллі я не лиш була в “нормальних” елегантних черевиках на середньої висоти закаблуках, але навіть поспробувала — один лиш раз! — закрутитися у повільному танці з Остапом. Що важливіше, однак, в неділю вранці, коли надворі прояснилося, я пішла на одногодинний прохід над річку, щоб хоч трохи помилуватись осінньою природою! І це була розкіш — не зважаючи на те, що віяв холодний вітер, що в ньому чути було вже подих зими.

5 листопада 1980, середа.

Вчора в президентських виборах переміг Роналд Реган, колишній голівудський актор, політик правого, щоб не сказати реакційного крила республіканської партії. І то переміг надсподівано великою більшістю голосів, що потягнуло за собою теж і республіканську перемогу в сенаті. Ліберальні сенатори, такі як Church, Bayh і McGovern — визначні лідери, що змагалися навіть за президентуру — перепали зовсім і не повернуться вже до сенату. Знаменний зворот на право — побачимо, що з цього буде. Картер розчарував навіть багатьох своїх поклонників, але добила його, мабуть, таки економічна ситуація:

значне безробіття, зокрема в автомобільній індустрії — плюс інфляція. Міжнародні невдачі — зокрема справа заложників, що їх уже повний рік держать терористи за згодою іранського уряду — напевно теж чимало причинилася до загального невдоволення. Признаю Картерові кілька поважних плюсів: зберіг нас від війни, звернув увагу на людські права, визволив Мороза і Вінса, довів до замирення Єгипту з Ізраїлем, встановив стосунки з червоним Китаєм. Але лідер з нього — абиякий. Персональної каризми в нього нема, промовець з нього нікудишній: часом і доброго тексту не вміє ефективно прочитати. Постійно оглядався на публічну опінію, робив враження опортуніста. Прийшов до Вашингтону як outsider і хвалився тим, але це йому, мабуть, і шкодило. Не зумів провести свої програми через конгрес — дивний спектакль: конфлікт демократичної більшості конгресу з демократичним президентом! Ці вибори вперше викликали в мене застанову: я досі завжди дуже цінила американські checks and balances, але тепер думаю, що континентальний і англійський парламентарний звичай, де уряд твориться із самих членів парламенту, має багато добрих прикмет. Пані Thatcher в Англії мала довгий досвід парламентариста, а потім лідера партії заки стала прем'єром. А в нас хваляться, що вони, мовляв, outsiders. Що змінять Вашингтон! Те саме говорить і Реган. Ні один, ні другий не були моїми кандидатами. Добре каже наш професор Балцел (автор книги про Puritan Boston and Quaker Philadelphia): факт, що такі люди можуть бути кандидатами на президента говорить щось про нашу скалю вартостей і ціле суспільство! Я голосувала за незалежного кандидата Anderson-а, хоч, очевидно, відомо було, що він не може виграти. Але треба було довести до відома партіям, що не все гаразд із їхньою селекцією кандидатів.

В бібліотеці і вдома така навала роботи, аж страшно. Відчуваю неприємний натиск вже від деякого часу. Вирішила якось рятуватись, щоб не загнати себе в якусь хворобу. Заплянувала взяти собі два дні хворобового — вже тиждень тому, але все мусіла відкласти через важливі справи, що вимагали моєї присутності й рішень. Аж нарешті знайшла відповідний час і ось я вчора і сьогодні — вдома. Це зовсім не значить, що я відпочиваю. Навпаки. Гарую так, що вчора сиділа над роботою до 4-ої години ранку. Що роблю? — Викінчую редакційну роботу і переписую на чисто на машині Остапову бібліографію для друку офсетним способом. Домовилася із V&V Printing — якщо буде около 30 сторін, коштуватиме 250-300 доларів. Ще не знаю, як воно вийде. Величезна це праця — але це справді a labor of love і я хочу це скінчити в найближчих тижнях, бо в Нью Йорку на початку грудня готують Остапові авторський вечір. Добре, якби до цього часу бібліографія була готова. Стараюся, але робота повільна, пинява, марудна. Добре, якби я так із тиждень-два могла посидіти в хаті. За мало одного життя для всіх цих моїх плянів. — Хата вже пару тижнів не спрятана і мені це теж діє на нерви, але як тут братись за домашнє господарство, як життя спішить, мов вода витікає з-під рук?

Не встигла ще відповісти Гаві на запрошення Козуба. Треба викінчити редакцію Землетрусу та написати до друкарень. Ще справи старого ПКУС — і швидко підготовка до нового. І доповідь для Козубу. І англломовна бібліографія, etc., etc. А я ще й носилася з думкою написати “робітничє” оповідання з України — на канві досвіду своєї подорожі в

1974 році плюс дещо з актуального досвіду польських робітників.

13 листопада 1980, четвер.

Треба віднотувати бодай важливіше:

Мама була два дні у шпиталі, але сьогодні вже вдома. Справа в тому, що тести Cardiacare (таке собі модерне електронічне чудо: пацієнта та його апарат-pacemaker бадають на віддаль по телефону!) виявили певну ненормальність, кардіологи перевірили і вирішили, що дротик з електродом, який пересилає імпульси до серця, треба пересунути в інше місце. Для цього, зрозуміла річ, треба було зробити невеличку операцію. Були два дні напруження, але все гаразд, мама вже вдома і хоч ранка трішки скимлить, вона почувається добре і добре виглядає. Ми тількищо з Остапом ходили їх обоїх відвідати. При тій нагоді мала я неабияку несподіванку: під кінець нашої візити, Мама витягнула із шухляди пакунок і передала мені — це так напередодні моїх уродин. Відкривши, я зацікавилася: вишивана сервета з трьома малими — прегарний комплет — праця напевно місяців, а може й літ — а до того ще й золота брансолетка — старий антик ще з молодих маминих літ та скляне намисто, що його я позичала колись до моєї синьої суконки! Одне слово — ціла крамниця подарунків! Я пробувала перемовити Маму, щоб частину цього залишила на другий рік, на наступні мої уродини, але вона не дала себе переконати. Треба роздавати своє добро теплою рукою вже тепер, сказала. Це мало свою вимову. Пригадую (ніколи, мабуть, не забуду) як була я раз у Бабці разом з Андрієвою Марійкою. Бабця витягнула із шухляди довгий шнур польських бурштинів, розірвала руками на двоє і — на! — дала одну половину мені, другу Марійці. Жест був драматичний, сердечний і незабутній! Справді — дарунок “теплою рукою” куди цінніший, як якась нехай і велика посмертна спадщина!

Дві літературні події минулих днів.

6 листопада виступав у нас в університеті Milan Kundera з доповіддю про Франца Кафку. Хоч і як я зайнята — не могла встоятись спокусі і пішла послухати. Kundera- високий, худорлявий, досить ще молодий (45?), але вже сивий. Одягнений був у темний якийсь спортивного крою костюм, з червоною сорочкою, без краватки. Читав поправно англійською мовою (це казали — був перший його виступ англійською мовою). В дискусії говорив по чеському і його відповіді перекладали. Вечором проводив і вступне слово говорив...Skvorecky. Це прізвище я почула вперше від редактора WLT в листі про Винниченка. Skvorecky дістав нагороду Neustadt-a і йому має бути присвячене нове число WLT. Він зробив на мене дуже добре враження. Є професором десь у Торонто, володіє англійською мовою бездоганно (мало що не ліпше від нашого колишнього провоста Gregorian-a, який відкривав цей виступ чеських письменників!) — Говорив з гумором і апльомбом. Лекція про Кафку навела мене на цілу низку рефлексій: про абсурдний гумор чи може гумор абсурду, що є чи не останнім криком моди в літературі (я це думаю в позитивному сенсі, не в іронічному!), про Чехію, а зокрема Прагу, як культурне місьє, що з нього вирости такі величини як Кафка, як Чапек, як теперішні Кундера, Шкворецкі — а теж чейже і Рільке! Цікаво, що чех Кундера говорив про празького письменника Кафку,

який писав чейже німецькою мовою! Кундера на наших очах росте на світового письменника — ми готові ще дочекатися, що він може дістати колись і Нобеля. Але мушу прочитати щось і Шкворецького — досі він мені як автор зовсім незнайомий.

11 листопада виступав у La Salle каледжі Роман Іваничук, український письменник зі Львова, член редакції Жовтня, а тепер член дипломатичної місії УРСР при ОН. Виступав він у рябцях семінару Леоніда Рудницького. Лабунька і Рудницький запросили на цей виступ кілька сторонніх людей, в тому числі і мене з Остапом. На цьому форумі я вже бачила раніше Драча і Павличка та Олесья Гончара. Іваничук на рік від мене старший, невисокого росту, худорлявий, із сивою шевелюрою та такою ж сивою стриженою в квадрат борідкою. Виступ його не був надто ефектовний — говорив дуже загально й інформативно про сучасних письменників України — перелік відомих прізвищ, без якоїсь аналізи чи ставлення літературної проблематики. На питання, що мали якесь зерно політичної пікантності, не зумів по-діловому й резолютно відповісти, робив враження трохи переляканого. (Був, очевидна річ, в товаристві двох товаришів -“дипломатів”). — Але, з нагоди цього його виступу, я знайшла вдома нове його видання Черлене вино, що включає теж другу його річ “Манускрипт із вулиці Руської”. І от я душком — за два дні — роман цей прочитала і від цього мій інтерес до автора зріс. “Манускрипт” — історичний роман про Львів 16 століття, про братство, унію, єзуїтів і львівських міщан. Не знаю наскільки віддзеркалена в романі історична правда, але мистецька правда твору переконлива, на рівні, без зайвої данини советській примітивізації. Є в книзі стільки любови до рідного міста та його історії та всякої алегоричної мови, що звучить майже як сучасна контрреволюція. Добре колись хтось казав, що цензура в Росії завжди сприяла розвиткові літератури, бо примушувала письменників шукати всяких способів, щоб її обійти.

17 листопада 1980, понеділок, на роботі.

Два дні тому сповнилось мені 50 років. Признаюсь: вперше в житті уродинава цифра зробила мені справжню прикрість. Це уже таки й справді двері у старість. В Америці, щоправда, середній вік рахують до шестидесяти... В найкращому разі передімною ще може десяток років активного життя — якщо буде життя і здоров'я, якщо, якщо... Нелегкі це будуть роки — аж страшно подумати: Остап уже справді старший пан, на порозі емеритури. А мама й тато вже люди дуже пізнього похилого віку. Перспектива навіть для найбільших оптимістів — мінорна. Але жити треба день-у-день, радіти кожною дарованою хвилиною і активною працею заповняти ще творчі роки. Il faut cultiver son jardin. А 50-літній білянс прожитого — не такий вже незначний. Щасливі роки з Остапом, прекрасні сини, радість творчости, професійне вдоволення. Можна хіба в покорі подякувати щасливій долі.

Цього року я сама заплянувала вихід до театру (напередодні своїх уродин, 14-ого, хоч нікому про це не говорила). Зорганізувала ціле товариство наших “молодих” друзів, що на щастя не будують між нами мурів базованих на різниці віку — тобто Олексу й Ларису Біланюків (-Олекса навіть старший пару років від мене, а я рахую його до молодих!-),

Софійку і Тита Гевриків, Ренату й Олега Третяків та Віру й Геня Лащиків. Вистава була в нашому Annenberg Center: приїжджий театр (McCarter Co.) ставив п'єсу Orson Welles: Moby Dick Rehearsed. Як і можна було сподіватися від теми — п'єса була філософсько стимулююча, а і постановка теж була на висоті. Перед виставою ходили до китайського ресторану на обід, а після театру — ще на каву й горілку до Третяків. Приємне культурне товариство, відсвіжуючі інтелектуально розмови, щира атмосфера.

В суботу (15) в мінорному настрою поїхала я з Остапом на невеликі закупи — передусім хотіла купити Мамі на дарунок радіо на короткі хвили, щоб могла слухати Голосу Америки (Я вже мала для неї приготований інший дарунок — касету з награною музикою старих галицьких пісень — цікава рідкісна платівка — виконання москвичів! — але після її королівських дарунків мені, я вирішила додати ще і радіо!) Короткометражні радія чомусь трудно знайти. Sears перестав продукувати такі, як я купила минулого року Остапові — отже треба було трохи поїздити. Був страшений рух (субота), я була неприємно напружена, та ще й спішилася — це мабуть було й причиною, що закручуючи на парковиську зачепила бляху “фендера”. Звук був такий, що мені здавалося ніби я подряпала цілий бік авта! Але на щастя тільки бляха трохи загнула, навіть не дуже помітно! Добре, що не трапився нам якийсь справжній випадок. Якраз було б відзначення і пам'ятка мого 50-ліття.

Я вирішила забутися в роботі. Я в розпалі праці над Остаповою бібліографією — вже є понад 40 сторін. Буде коштувати певно вдвічі більше, як я передбачала, але тепер уже не відступлю від пляну — це праця цілого життя — і мого й Остапового. Треба її остаточно завершити.

15-ого був у Філядельфії “Баль Преси”. Ми, очевидно, на ці імпрези ніколи не ходимо і ними мало цікавимося, але Ляся Старосольська була в журі, а 16-ого в неділю мала тут свій авторський вечір. Обидві імпрези організувала Люда і настоювала на тому, щоб Ляся в неї і ночувала. Так і сталось в ніч із 15 на 16-е, але вчора після свого вечора Ляся таки прийшла до нас. Ми собі посиділи втрійку, трохи поговорили, відпружились. Вона привезла мені в дарунку чудесне видання Слово о полку! Авторський вечір не був особливо ефектовним, хоч зібрав майже півтора сотні людей. Вступне слово говорив Романенчук (більше про родину, як про Лясю і більше наголошуючи журналістику). Ляся читала кілька споминів, що з них деякі вже були друковані і мені знайомі. Мені найбільше подобалися Бусьо Кудрик і нарис про першу подорож поїздом у дитинстві. Люда надала кадильного тону — спершу це звучало як сердечність, потім як фальш. Дуже погано співала Юлія Шашаровська. Два вірші Лясі читала молода Чорпіта (передраMATизовано). Шкода, що Ляся не прочитала якогось гумористичного фейлетону — була б трохи забавила публіку. В неї рідкісне почуття гумору і вона повинна його плекати.

24 листопада 1980, понеділок, увечорі.

Довершила великого діла: здала вже сьогодні Бак-Бойчукові бібліографічний покажчик

Остапової творчості. Вийшло аж 84 сторінки! Сам покажчик заголовків забрав чимало місця — а скільки мого часу, праці і нервів! Взяла ще два додаткові вакаційні дні і працювала і днями і ночами — аж страшно мені ставало від нервового напруження і поспіху. Машинопис вийшов педантичний і — маю надію, що фотодрук його мене не розчарує. Очевидно, є в бібліографії деякі недотягнення, напр. щойно виготовляючи покажчик заголовків, я перевірила, що деякі матеріали неправильно категоризовані, трапляються бодай двічі такі курйози: одна версія статті — в категорії А, друга версія цієї ж статті — в категорії Б. Це можна було справити, якби не факт, що я робила покажчик заголовків уже після того, як машинопис був готовий. Проте цього ніхто, крім мене, не помітить. Зрештою, може й не багато осіб користуватиметься цим покажчиком. Але він корисний буде і самому Остапові, і мені, і колись в майбутньому — нашим дітям чи внукам. Якби так хтось колись хотів поцікавитися творчістю Остапа — без цього покажчика не зможе обійтись. Зрештою, за браком покажчиків до нашої преси — цей мій може бути корисний теж для інших цілей: наприклад, на його основі можна зробити деякі висновки про життя української Філядельфії в 1950-1960 роках. Тішусь теж, що нарешті вдалося мені примусити Остапа зробити нарис хронології свого життя і творчості. Я, правда, з цього матеріалу тільки вибрала короткі дані і переробила їх на інший — лаконічний — стиль, але мій натиск привів до того, що Остап нагадав собі свої перші друковані вірші та й взагалі допоміг встановити біографічну канву. Це придасться в майбутньому. Зрештою, для мене — лаконічні факти людських біографій завжди цікаві й вимовні. Читаю залюбки навіть сухі біографічні дані, що їх долучують докторанти права до своїх дисертацій (а наша бібліотека має щось із 20 тисяч старих докторських дисертацій з Німеччини та Швейцарії і я пробую використати студентів, щоб зробити бодай упрощений опис цієї колекції, тобто її каталог) — між сухими фактами біографій — велика пульсуюча драма людського життя.

7 грудня 1980, неділя. Вранці, 8 год.

Маю сьогодні джур у пластовій бібліотеці — тому й встала рано. Є трохи часу зробити записки і користаю з цього, бо щоденник мій, бачу, — занедбаний, занедбаний. Вчора відібрала в V&V Printing готовий бібліографічний покажчик — тобто решту накладу: 106 штук. В четвер Бак-Бойчук дав був вже мені перших 28 примірників — бо ми так з ним домовилися. В п'ятницю ми з Остапом мали їхати до Нью Йорку на його авторський вечір, що був уже двічі проголошений в Свободі. Цей вечір — що на ньому я мала намір вперше показати й роздати цей покажчик — і був фактичним стимулом і причиною поспіху з цією роботою. Тимчасом сталося так, що вечір взагалі не відбувся: в останній хвилині його відкликали, бо помер у Нью Йорку бувший голова Літературно-Мистецького Клубу Жуковський і в п'ятницю увечорі була заповіджена панахида. Очевидно, що ми були трохи розчаровані. Хоч, щиро сказавши, сам виїзд був пов'язаний з деякими побутовими дрібними труднощами (треба було таскатися до поїзду з важкими пакунками, бо хотіли привезти і трохи Камінних ступенів на продаж, і мою бібліографію, но і я хотіла взяти із собою і тейп рекордер і фотоапарат — крім, очевидно, білля, шляфрока, туалетних приборів на нічліг!) — і в мене десь на дні душі відізналася полегша,

що всі ці труднощі не треба було переборювати.

Книжечка-покажчик — як на бібліографію — презентується добре. Має друковану обкладинку і титульну сторінку та додаткові заголовки усіх підвідділів. Машинопис відносно читкий і чистий — погано тільки вийшли англомовні записи, бо наша стара бюрозна машинка має дуже дрібний шрифт та й не мала доброї тасьми. — Ну, от: вечір, якого не було, примусив мене викінчити й видати цю працю багатьох літ. Якби не було поспіху — може було б обійшлося без “Додатку” і деяких курйозів — але хто знає, чи і коли ця робота була б побачила світ. А так — позбулась я одного свого проєкту! Коштувала робота точно 400 доларів.

Остапів покажчик може мати ще й інші наслідки. Мій контакт із Бак-Бойчуком хто зна чи не доведе до того, що він друкуватиме мій “Землетрус”. Бачила вже кілька книжок його роботи і вони виглядають не найгірше. Не так правда, як деякі видання з торонтонської друкарні “Київ” (напр. збірки Олександрова, що є чи не найелегантнішими книжечками еміграції). Я написала до Торонто, до “Києва”, і побачу, які їхні умовини. Тимчасом хочу дістати кошторис теж від V&V. Друкувати книжку тут на місці було б для мене величезною вигодою, тимбільше, що V&V — всього 5 мін. їзди автом від нас і я могла б часто навідуватися і припильнувати роботу на місці. Полагоджувати справи на віддаль — не було б легко і хто знає, чи я могла б мати такий вплив на рід друку, вибір паперу і якість роботи, як його напевно могла б мати тут у V&V.

День Подяки випав сумніший як давнішими роками: не було хлопців — а без них, яке мені свято? Але я пробувала уприємнити час моїм батькам і запросила їх до нас у гостину на індика. Не просила нікого більше, було нас тільки четверо. Може й варто було мати ще когось до товариства — але я не дуже цими днями відчуваю силу не лиш приготувати всі страви, але й прибирати всю хату!

Були теж двічі в кіні. Раз на “Кагемуша” — японський фільм із 16 століття Акіри Куросави (надто стилізований, формальний, розтягнутий, без живої об’єднуючої фабули — такий собі “Війна і мир” a la mode japonaise. Куросавині самураї, що їх ми бачили мабуть із 10 літ тому — це був незабутній геніяльний твір з універсальною ідеєю, а Кагемуша — цікавий і кольоритний спектакль, але не більше. — Вдруге ходили в п’ятницю — замість їхати до НЙ (бо обоє вже взяли вакаційне пополудне — пів дня вільного від праці і хотіли це використати). Фільм був французький (англійський заголовок: Everyman for himself) — Ми сподівалися легкої комедії для розваги і були дуже розчаровані. Це — своєрідний statement про alienation сучасної людини, повний цинізму, понурої бруталності, порнографії. Залишив тільки несмак.

14 грудня 1980. неділя. Cambridge, Mass.

В п’ятницю відбулася тут урочистість вручення Festschrift-у професорові Прицакові. Ми приїхали автом із Мирославом Лабунькою та Іваном Коропецьким. Convocation мало

місце в каплиці, а опісля вечеря в одній із заль Harvard Divinity School. З'їхалося чимало людей — може 80-90, Крім гарвардців, були гості з Канади та інших міст Америки. Несподівано зустріла тут і стару свою знайому — Валю Гурську, що приїхала разом з Яковом. Був, очевидно, теж Іван Собчук — він же ж тут на місці. З Філядельфії, крім нас з Остапом, Коропецького та Лабуньки, були ще Олекса та Лариса Біланюки, а потім на короткий час з'явилася і Рената Голод.

год.10- увечорі — вже удома в Філядельфії.

Програма самої конвокації виглядала так: проводив цілою імпрезою Ігор Шевченко. Першим коротко промовляв декан Faculty of Arts and Sciences Henry Rosovsky. Гарвардський студентський хор (може з десятків хористів, не більше) відспівали Gaudeamus igitur. Гриць Грабович та Sinasi Tekin виголосили короткі “tributes” під адресою Пріцака. Потім Шевченко вручив Пріцакові на підносі двотомовий Festschrift, Пріцак виголосив промову, хор заспівав многа літа і все це разом тривало кругло одну годину. Шевченко надавав всій цій імпрезі підкреслено легкого тону і гумору, рівень був академічний, “кадила” було обмаль — але, як на мій смак, варто було може надати всій імпрезі трохи більше урочистості. Наприклад — було б не зашкодило, якби всі учасники програми були в академічних тогах та якби вони увійшли до каплиці і потім на сцену з церемоніальною парадною академічною процесією. Крім того: акустика каплиці — погана, а промовці говорили без мікрофонів. Промови були, очевидно, англійською мовою, з тим, що Грабович частинно говорив по українському, цитуючи Eucharisterion Петра Могили, а лектор турецької мови Текін читав якийсь оригінальний на довгому сувої написаний привіт нібито від султана — по турецькому. На вечорі промовляли Edward Keenan, dean, graduate school of arts and sciences, професор іранської мови Richard Frye та Oscar Handlin, що носить титул “Pforzheimer University Professor”.

Була теж в кулуарах виставка праць Пріцака. Трохи мене здивували дві речі: 1/ більшість виставлених праць — це невеликого розміру статті друковані в журналах — жодної більшої праці, ні одної книжки я там не бачила. 2/ майже всі ці речі були на теми з туркології — філологія радше як історія. Це мене трохи розчарувало. Знаю, що запланований і вже, мабуть у друку, перший том — великий 6-титомовий magnum opus Пріцака — Origins of Rus — маю надію, що і він і ми дочекаємося появи цієї великої праці і що вона утвердить Пріцакове ім'я в науці.

В суботу був прощальний ланч з нагоди відходу від Гарвардського Інституту Едварда Касинця. Теж було багато людей — аж дивно, може тому, що це пов'язали із зустріччю меценатів округи Нью Інгленду (— нас з Остапом теж вирізнили між гістьми, як меценатів: навіть трохи смішно, бо пані Стецик привітала мене з уродинами: в листопаді Остап з нагоди мого п'ятидесятиріччя склав 500 дол. на УНІГУ і я з цієї нагоди отримала привітання від ФКУ! — на щастя, привітання п-ні Стецик було приватне, при столі, в чотири очі! — а меценатами ми вже від кількох літ і стаж наш з кожним датком росте!)

Був на цих імпрезах теж Шевельов. Я давно його не бачила: він виглядає дуже старий,

опущений і занедбаний. Між іншим, привітавшись зі мною, пригадав собі Силвію Плат — і цікавився, чи в мене є ще інші переклади. Виглядало мені, що і він “культивує співробітника Сучасності” — не знаю, чи щиро. Може пошлю йому Неллі Захс або теж Мерієн Мор — хоч ця остання в течці Сучасності повинна була бути вже давніше.

Моя розмова з Касинцем в справах нашого конкурсу бібліографії — не дуже мене задоволити. Англомовного тексту він не полагодив. Писав його довго і коли я побачила остаточний його варіант, мусіла з жалем ствердити, що цей текст треба мені переробити, що в такій формі до друку він іти не може. Якби була знала, що Касинець так справи ці занедбає, була б сама зробила ще осінню. Хотіла дати йому змогу теж чимсь причинитися до конкурсу. А він, бачу, має амбіції брати деякі речі на себе, брати кредит, може навіть і керувати — але роботу може й треба робити комусь іншому. Його відхід з УНІГУ ускладнює чисто бюрократичні справи нашого конкурсу — бо матеріали мають приходити туди, на адресу УНІГУ. З цим буде тепер трохи клопіт.

28 грудня 1980. Північ.

Свята були із снігом і морозом. Рекордова навіть температура — на саме Різдво було мінус 17 за Цельзієм. Марко з Ією не скористали із нашої оферти — оплатити їм дорогу — і не приїхали. Вони тепер обоє працюють і вирішили, що витратити так багато грошей на два тільки дні побуту з нами — не варто. Але приїхав Максим і був з нами кілька днів. На Святий Вечір ходили до Мами і Тата — було нас тільки п'ятеро, бо Андрій з родиною не приїхав. Мама зіпсувала мені настрій, бо виявилось, що вона запросила собі гостей на Різдво, зігнувавши моє запрошення — а я спеціально приготувала гостину для них і сватів-Лабуньків, накупивши повно харчів, великого індика ітд. та ще й взявши для підготовки вільний вакаційний день. Остаточне Мамине рішення вийшло нам на користь, бо ми мали дуже приємний обід з Мирославом та Марійкою Лабуньками і просиділи з ними до пізна на цікавій розмові.

Сьогодні на телевізійному каналі ч. 6 був перший прилюдний показ Маркового фільму “A Ukrainian Christmas Story”. Я вже бачила “rough cut” раніше і знала чого сподіватися, але ця остаточна зредагована версія зробила на мене ліпше враження — деякі занадто маркантні хиби, зокрема ж погану гру головного актора, вдалося трохи Маркові змодифікувати. Остаточна версія — не найгірша. Рудницький і Лабунька зорганізували панель — перед і після фільму. У панелі взяла участь ще Слава Оранська та професор La Salle — Blumenthal (що виглядав більше на українця, ніж Рудницький чи Лабунька!) (Запрошували до цього панелю мене, але я відмовилася!) Модератором була муринка. Зваживши на те, що все це було приготоване ad hoc — на коліні — думаю, що пішло їм незле. Цікаво, яка справді була реакція нашої публіки. Центральну роллю в фільмі — de facto центральну, не головну за сценарієм, має малий Іко Лабунька і він фактично в цьому фільмі — найліпший! Йому вже дзвонили знайомі з гратуляціями. Такі глядачі, як моя мама — зворушені. Але як реагують інші? А особливо, як реагують Маркові колеги по фаху, напр. Зязьо Куліш? Цікаво було б знати.

4 січня 1981, неділя.

Останніх кілька днів — зокрема свої вакаційні (— минулої п'ятниці і в п'ятницю після Різдва бібліотека була зачинена!) присвятила я підготовці до друку свого “Щоденника грецької подорожі”. Думала я над цим уже давніше, але тепер вирішила це здійснити. Вчора закінчила переписувати на машинці. Вийшло 44 сторінки машинопису і в мене зародився сумнів: чи справді схоче надрукувати це Ляся? Можливо, воно ліпше підходило б до “Нових днів”. А може і взагалі ніхто не захоче друкувати? Може й не варто було втратити кілька днів на цю роботу? Інтимні й безпосередні записи щоденників для мене (а мабуть і для широкого кола читачів) — цікава лектура, але як дивитимуться на це наші редактори?

Є багато відгуків на Марковий фільм. Ті критичні відгуки, що дійшли і до мене — досить смішні і не стосуються справжніх хиб фільму. Напр. “батько непотрібно такий суворий”, “в нас таких конфліктів не буває, пощо таке показувати”, “чому така бідна хата”, “вареники видно що куплені — треба було показати, як їх роблять”, “чому перед святою вечерею діляться кутею і то з одної миски? — це не типовий звичай”, “за коротко показана богослужба”. Новий редактор “Америки” Мстислав Дольницький помістив на першій сторінці довшу і можа аж занадто похвальну новинку, а в англійській “Америці” є досить велика стаття з двома фотографіями, що дає інформацію про продукцію цього фільму і що про неї подбав Леонід Рудницький. Думаю, що ця досить велика рекляма може викликати теж і протилежну реакцію. Вже, кажуть, був один інцидент. Ігнат Білинський — бандерівський комісар “Америки” (а після злочасного 13-ого конгресу УККА — взагалі претендент на загально-українського вождя!) заявив, що фільм “Ukrainian Christmas” -це пропаганда денаціоналізації і був проти поміщення статті в “Америці”. Дольницький, нібито, мав заявити, що він — редактор і вирішує що друкувати, а що ні і що це — принципова справа. Не знаю, скільки в цьому правди.

Назрівають справи нового ПКУС-у. Дістала вже першого листа від теперішнього голови — Богатюка. Сьогодні хочу написати кілька листів — до Данка, Маланчука, Савицького, Світличної, Коровицького, Винаря — щоб заохотити їх до участі в ПКУС-і. Данко і Світлична вже мені обіцяли раніше. Маланчук добре якби погодився сказати щось про бібліографію Винниченка — але не знаю, чи вдасться мені його до цього намовити.

До Гави до Торонто написала. Подала йому інформації про кошти мого приїзду літаком (около 120 дол.) з пропозицією, щоб може ще роздумалися. Це фактично дуже дорого для клубу — адже вони мусять заплатити ще й оголошення. Але сама я платити і не думаю і не пропоную. Щиро сказавши, навіть і не дуже мені хочеться їхати узимку до Торонто. Може ще роздумаються. Якщо доповіді не відкличуть, то я в перших тижнях лютого мусітиму її підготувати — буде новий велитенський натиск роботи — щоб лиш не перебила якась хвороба чи родинна якась комплікація. Доповідь про “англійську літературну україніку”, що її я запропонувала Гаві, хочу підготувати солідно і потім надрукувати може у “Сучасності”. — Роки ідуть, дослідникам бібліографічна інформація

потрібна і недоступна, а Знаєнко справи нашої бібліографічної роботи занедбує. Мій есей заповнить бодай частинно ту прогалину.

Вміжчасі я...їду до Каліфорнії! Маю вже квитки на літак. Не прийшов Магомет до гори, треба щоб гора прийшла до Магомета. Їду, щоб подивитись, як живуть наші діти. За мало мені самого контакту телефоном, хоч і частого. Взяла собі два тижні вакацій — зібравши до купи всі вільні дні, що мені ще належалися. Не їду як туристка і не сподіюся, що мене возитимуть по Каліфорнії — хоч Ляля — врадувана моїм приїздом — заповіла вже вчора телефоном, що візьме собі день-два вільного, щоб ми могли кудись собі поїхати. Головне для мене: посилення контакту з Марком, з Ією, з Лялею. Хочу теж при нагоді відвідати Михася і Ляну Яримовичів. А крім того — купити щось нашим молодяткам — може якусь канапу, або іншу мебель, — вони ж незабаром святкуватимуть уже першу свою річницю. А й Маркові належиться уродиновий дарунок — 2 січня сповнилося йому 28 років.

Особистий баянс минулого 1980 року — непоганий: Марко щасливо вжився, Максим провів літо у Франції, ми мали цікаву поїздку до Скандинавії, я зробила нові знайомства і провела цікавий тиждень на семінарі УВАН в Гантері, мали ми кілька стимулюючих виїздів на наукові конференції — до Нью Йорку і до Кембридж, а наприкінці року — видала друком Остапову бібліографію... Але становище в світі — трудне, важка економічна й політична ситуація, американські заложники — далі в Ірані, совети і даліше тримають армію в Афганістані, польські робітничі заворушення тримають увесь світ у напруженні. Незабаром буде зміна уряду в США — не відомо, що вона нам принесе. Крім того, довкола неприємна у місті атмосфера: зріст злочинності вселяє в людей страх: мама завжди має для мене цілий каталог прикрих таких інформацій: на вулицях часто трапляються грабункові напади: недавно у ясний день, недалеко крамниці “Космос”, напали на Лялю і Зенка Шпонів — і то з ножем приставленим до шиї! Остап — під Маминим впливом — почав виходити до мене до автобусу, коли я в темноті повертаюся з праці. У висліді — рідко виходимо з дому, зокрема вечорами. Того роду атмосфера погано впливає на квалітет життя в місті. Справі злочинності починають присвячувати вже багато уваги і в пресі і в радіо, але покищо не видно конкретних заходів успішної боротьби. Найгірше, чого я боюсь — брак контролю над злочинністю поміркованих державних чинників може викликати реакцію скрайніх правих кіл і спробу самооборони на зразок якогось Ку Клуks Клану. А наслідки цього можуть бути гіршими від самої злочинності. Така реакція може промостити дорогу тоталітаризмові, поліційній системі... Хочу вірити, що здорова ліберальна думка переможе, але часом закрадається сумнів: чи можливий підхід раціональний і ліберальний до кримінального елемента, що підриває всі основи нашого життя? і до реакційних елементів, що розуміють тільки брутальне насилля?

7 січня 1981, середа вранці, вдома.

На дворі — традиційна українська різдвяна декорація: вночі впало щось із 4 інчі грубого лапатоного снігу і ось маємо справжню “Зимову казку” — “Замаяні снігом дерева”. Я

сьогодні взяла собі вакаційний день, як вияв солідарности з усіма тими, що сьогодні десь може святкують українське Різдво.

Можливо, виберусь до міста. Треба мені купити собі деякі речі з одягу на виїзд до Каліфорнії. А їду ж уже — за три дні, в суботу! Заповіджений ще один сніг і це може скомплікувати політ і доїзд до летовища. Є ще інші важливіші комплікації: Мама знову пішла до шпиталю — Cardioscare виявив, що “pacemaker” знову треба поправити — мають це зробити сьогодні. Дай Боже, щоб ця невеличка операція не виявилась складнішою, як попередня, і щоб мама до суботи вже була вдома. Друга прикрість: дзвонила вчора на Свят Вечір до Лабуньків Ія і переказали мені новину, що Марко вже два дні хворий на грипу, не ходить до праці.

10 січня 1981, субота, в літаку в дорозі до Лос Анджелес.

Год.6:15. Тількищо піднялися в повітря. Політ #37 TWA має тривати около 5 з половиною годин, але зі зміною часу приїздить до LA 8:32. Надворі зовсім темно. Видно здаля освітлену панораму якогось невеликого міста. — Але є на небі місяць-молодик — якраз у моєму вікні. Мирослав з Остапом відвезли мене на летовище автом. Це дуже упростило справу, бо в мене, крім досить тяжкої валізи (не так мій одяг, як її і Маркові книжки, videotape телевізійної передачі з Марковим фільмом, чотири платівки-дарунки), є ще й гітара (!) та ручний багаж. Величезний літак виглядає майже порожній — виповнений він, здається мені, не більше як 25-30%. У Філядельфії сьогодні вранці температура була 17°F. У Лос Анджелес — заповіла стюардеса — було 70°F. Трохи втечу від дошкульної зими, а в лютому поїде на теплі вакації і Остап.

Мамі кардіологи уже поправили електрод і вона вчора вже прийшла додому. Була я в неї і в Тата попрощатись перед відлетом. Був там тоді теж і Славко Яримович. Він окпікується Мамою і Татом *above and beyond the call of duty*. Сам навіть власним автом завіз і привіз її зі шпиталю. Доктор і шофер в одній особі — фактично ставиться дуже по родинному. Марко — казала передучора Ія — теж повернувся вже до праці. Остап, який у четвер не почувався добре і не ходив до праці, теж вже здоров, отже маю надію, що все буде гаразд.

Факт, що Остап залишився в четвер удома відпочати і виспатися пов'язаний з інцидентом, що його варто переповісти. В середу ввечері — після 11-ої — потелефонував Максим. Ми досить часто говоримо з ним по телефону, а після 11-ої ввечері телефонічні розмови дешевші, отже нічого в тому незвичайного не було. Розповів, що був з Уляною Пасічник на Свят-Вечорі 6 січня в Тамари Гутник (що вийшла замуж за якогось лікаря-неукраїнця і має 2-місячну дитину), про свою гостину в молодих Коропецьких, про свою роботу над *Vlechtrommel Günther-a Grass-a*, про свій плянований приїзд до Філядельфії на весілля колишньої своєї дівчини Люїзи Граур, а при кінці сказав ще таке: “Маю трохи неприємну новину. Був до нашої кам'яниці, до сусіда, що живе на партері, влом. Злодії забрали йому телевізю, стерео і інші речі, і цей сусід — молодий мужчина — трохи цим перейнявся і боїться, що злодії прийдуть знову. Він уночі працює і просив мене, щоб я посидів сьогодні

в його помешканні від 1-ої до 2-ої вночі, як його не буде вдома.” Я, почувши це, трохи Максима відраджувала: може не дуже безпечно, якби й справді прийшли злодії — і чи не ліпше пильнувати власної хати, etc. Але Цюп мене висміяв: та й переконував, що варто сусідові зробити послугу. Я прийняла це до відома і більше про цю справу не думаючи, пішла спати. Буджуся: год.3 ночі. Бачу, Остап щось встав і крутиться по хаті. Тобі щось долягає? питаюся. Не можеш спати? — Так, щось не спиться мені, каже він. Візьми собі valium, кажу. Може ти чимсь хвилюєшся? — А він на те: Так, я неспокійний. Пробудився десь 2:30 і думаю собі: ану, подзвоню до Максима, чи він повернувся вже від сусіда. І подумай собі: його і досі немає. Може щось сталося? — Ну, після того, вже й мені сон відійшов. Давай я і собі дзвонити кожних п’ять-десять мінут: ніхто не піднімає слухавку. Пробую потішити й заспокоїти Остапа: мовляв, може він міцно спить і не чує, може другий телефон, що його він має біля ліжка не дзвонить (так як і наш додатковий телефон у кухні) — а між його спальнею і робочою кімнатою, де він має головний телефон — двоє дверей, що їх Максим на ніч напевно зачиняє ітд. Остап трохи заспокоївся: може й справді так, каже. Але я далі пробую дзвонити. Думаю собі — а що якби і справді якийсь foul play? Сьогодні так багато всякої злочинності... І вже починаю уявляти собі, що Максим, а може і його сусід, сидять із закнебльованими устами, прив’язані до крісла. Чи можна б у такому випадку щось допомогти на віддаль? Хіба дзвонити на поліцію до Кембридж. І що тоді? Поліція приїде — скажімо — розбудить усіх жителів кам’яниці і виявиться, що... Максим кріпко спить нагорі... В 4-ій годині ранку Максим підняв слухавку. Він тількищо повернувся від сусіда: посидів трохи із ним, попиваючи гарячу шоколаду, і не був свідомий того, як уже пізно: адже в сусіда злодії вкрали всі годинники! Ну, ми трохи посміялися, щасливі, що все добре скінчилося. Але Остап був уранці втомлений і невиспаний.

Капітан заповів: ми на висоті 35,000 стіп, видно світла St. Louis. (Ніколи я ще там не була — хоч недавно була там конвенція AALL).

Прийшов сьогодні з Києва листик: дві карточки з новорічними поздоровленнями від Миколи Жулинського. Кілька речень всього, але написаних з такою теплотою і сердечністю! — а вже коли я дійшла до кінцевого речення: “Приїздіть до нас, бо закон життя — безперебійний рух: вся радість в будуванні, не в споруді” — здавило мене за горло так, що я мало що вголос не розплакалася від зворушення. Цитата із мого вірша — та ще й із самого серця України! І то не від когонебудь — а від критика, літературознавця, автора *Пафосу життєствердження* та інших книг!

11 січня 1981, Los Angeles, год.8 вранці місцевого часу.

Марко та Ія страшили мене, мовляв, сьогодні в 10-ій ранку — футбольний матч (грають наші філадельфійські Eagles за чемпіонат) і Марко хоче дивитися на нього на телевізію, а це значить, що мене збудять, не дадуть виспатись! Але бачу ось сталося навпаки: не дуже я цієї ночі спала взагалі, а тепер то я взагалі готова вставати. Але Ія й Марко ще сплять і я тихцем лиш засвітила світло і роблю ці нотатки.

Марко вчора працював від 11-ої години вранці до 1-ої ночі. Прийшов додому біля 2-ої. На філядельфійський годинник мого організму була вже 5. година ранку. Але ми з Ією не спали, дожидаючи його, а потім ще із ним посиділи трохи при чайочку. Важка і нерегулярна це праця і при тому навіть трохи небезпечна (вчора, напр. розбивали скло і Марко навіть трохи скалічив собі ногу). Вона і не дуже добре платна — та й то не за години, а за дні, а доводиться працювати шість днів у тиждень. Якщо додати, що адже ця робота — контрактна, пов'язана з одним лиш фільмом — тобто не постійна, і що вона, очевидно, на непрофесійному, а підрядному рівні — то, зрозуміла річ, захоплення вона не викликає навіть і в Марка. Сказав вчора з цього приводу такий анекдот: в цирку працює чоловік, що його головне завдання — робити левативу слонам. Кажуть йому приятелі: та покинь же цю паршиву, обридливу роботу! А він на те: щоб я взяв та покинув show business? Ніколи!” Ось так, каже він, виглядає наша “glamorous profession”. Всеж таки ця його праця — не те що раніше праця в ресторані — вона дає не лиш скромні підстави для прожитку, але й широкий досвід та контакти у вибраній ним професії. Наступна робота — може — буде на вищому щаблі, і так поволі, поволі.

Мешкання мають наші діти маленьке, фактично складається воно із двох кімнат і лазнички. Перша досить велика кімната розділена так, що є тут і вітальня, і їдальня, і кухня. Друга — мала кімнатка служить за спальню. Помешкання на третьому поверсі в будинку, що побудований на еспанський лад і нагадує деякі туристичні надморські мотелі (sans glamour): центр — від подвіря — вільний, а довкола три поверхи кружганків. Вхід до помешкання від середини, з кружганку. Вікна спальні виходять до вулиці. Якби у центрі був більший простір плеканого городу або басейн, було б може навіть гарно. Але цей центр — тісний прямокутник, що замикає собою відкритий гараж на авта. Саме помешкання урядили собі наші молодята дуже симпатично, хоч, очевидна річ, із всякими дарованими, знайденими чи дешево купленими вживаними меблями. Мають кухонний стіл з чотирьома кріслами, стару якусь канапу, що я на ній сплю, два бюрка, подвійне ліжко у спальні, дрібні якісь столики й підставки. Але хата має дуже приємну уютну атмосферу, Gemütlichkeit, і видно по ній дотепність і веселий погляд на життя молодих господарів. Зі стелі звисає кілька гарних рослин, стоїть ще від Різдва маленька — скривлена набакир, але дуже декоративна, ялинка. На стінах кілька картин, що їх вони дістали на весілля, а теж пара кольорових оригінальних плякатів. На одній стіні висить гуцульський килим, в одному куті — кольоровий паяц-страхополох, в другому — сніп якихось екзотичних високих комишів. Знайшов тут приміщення на стіні і маленький килимчик з ослом, що його я колись привезла Маркові з Мехіко. В спальні на ліжку кілька плюшевих тварин: ведмедик, білочка, смішний і по мистецькому зроблений випханий моржик, etc. Зразу видно, що в цьому домі живуть не бухгалтери чи дрефтсмени, а молоді люди з мистецькою душею... Із нових вартісних речей, що є в їхньому посіданні (і не дай Бог, могли б спокусити злодіїв!) є лиш стереофонічна апаратура — дарунок Максима й Олеся, та кольоровий телевізор, що його купили вже вживаного.

Хочу за час свого побуту тут купити їм у дарунку нову канапу — таку із ліжком до розкладання, як колись я купила Максимові. Це я вже давно собі заплянувала зробити — а

тепер гряде особлива для цього нагода: незабаром — бо за пару тижнів — буде вже перша річниця їхнього шлюбу. Теж і до господарства хочу їм щось купити —, Навмисне не везла із собою, бо хотіла подивитися сама чого саме їм найбільше потрібно. Думала напр. про рушники — але бачу, що рушників і то дуже порядних, вони мають більше ніж я на своїм господарстві, отже щастя, що не купувала наперед. Хочу купити теж і Маркові — як дарунок на день народження, що проминув 2 січня — щось із одягу: може нове убрання, якщо схоче. Трудність буде напевно в тому, щоб нам усім трьом вибратись разом до міста. Але праця Марка має десь на початку тижня закінчитися, то може зробимо це тоді.

Год. 12 вполудне. Philadelphia Eagles vs. Dallas Cowboys у повному розгарі. Прийшли дивитися на меч теж і молоді друзі Марка та Ії — Аскольд Бук і Павло Гурський (обидва — музики, мають свій “band” і грають у клубах, хоч Гурський теж магістр фізики і має добру працю). Я тількищо повернулася із проходу. Зробила собі півторагодинну краєзнавчу прогульку найближчої околиці. Виявляється, що їхня вулиця La Mirada — всього 5 міських кварталів від Sunset Boulevard. Околиця тут не надто заможна, але всеж досить гарна. Низькі дво-три поверхові апартаментові будиночки на взір туристичних мотелів, багато одно-родинних домів — невибагливих архітектурою, де-не-де навіть помітно бідних, але в приватних городах і досить різноманітних. Біля хат різні гатунки пальм, кипариси, довгошпилькові сосни, фікуси, що ростуть до другого або третього поверху, бананові дерева. Бачила подорозі в кількох садках дерева дослівно обліплені малими помаранчами (а може це були мандаринки) та цитринами. Є кілька родів квітучих кущів — всяка різнокольорова екзотика, що їй я не вмю знайти імен. Оригінальний квіт, що виглядає трохи як голова модерного стилізованого півня, каже Ія, називається Bird of paradise.

12 січня 1981, ніч, понеділок / фактично вже година 1 ночі, отже вівторок.

Вчора Марко відпочивав — єдиний його день відпочинку, бо працює не лиш довгі години, але і по суботам — увесь день провів удома, дивлячись на два футбольні мечі на телевізорі. Тільки увечері вийшли ми втрійку з хати — до китайського ресторану на вечерю. В час другої футбольної гри я з Ією їздила до супермаркету за харчами — позатим сиділи вдома. Сьогодні до полудня я пекла булку, а біля другої ми з Ією поїхали до крамниць оглядати канапи. Були в чотирьох різних крамницях меблів у Глендейл (одну із них поручила нам Ляля), а потім ще у других чотирьох тут поблизу, в Голівуді. Є кілька можливих об'єктів до вибору, але треба було б, щоб подивився на них і Марко, а він такий зайнятий тепер, що навіть думати про це не хоче. Крім того, Ія має кузена — Мотрука, у поблизькому Whittier — він працює у фірмі, що продукує софи і міг би дістати таку канапу по гуртовій ціні — тільки тоді треба було б подбати про доставку із Whittier. Під вечір ходили ми з Ією в кіно: *Ordinary people* — досить добра психологічна родинна драма та *Hopscotch* — що його я бачила вдруге — симпатична й дотепна комедія із картинками із нашого Зальцбурга.

13 січня 1981, вівторок.

9:00 AM. Спала погано: уночі дуже гавкали собаки і може з годину кружляв над нашою, здавалося, хатою поліційний гелікоптер із рефлекторами. Все це мене трохи схвилювало — а крім того турбота за Марка, що видимо втомлений, а може й незадоволений з роботи і майже не хоче зі мною говорити. Але з Ією, бачу, комітива в них сердечна — яке щастя, що він тут з нею!

14 січня 1981, середа.

До полудня вчора провела з Лялею. Вона приїхала по мене і ми поїхали собі на снідання до кафетерії та проговорили при столику кілька годин. Сердечна розмова від душі — добре час до часу поновити такий особистий контакт. По телефону цього ніяк не можна, та ще й на таку віддаль. В неї справи устabilізувалися, і можливо справи подружнього розриву відкладуться на майбутнє, якщо і взагалі до цього дійде. Живуть вони в одній хаті і у поверховно товариських стосунках, але — здається мені — обоє мабуть леліють надію, що може вдасться їм ще колись поновити й емоційний контакт. Думаю, що в Лялі залишилася ще чимала доза любови до чоловіка і що в неї підсвідомий страх перед розлукою, тяга до родинної стабільности, що виросла може на протилежному життєвому досвіді із дитинства. Заховувати життєву рівновагу допомагає їй Филип, що з ним вона зустрічається лиш удень. Дочка, Катруся, що їй тепер 21 років, виходить улітку замуж за якогось теж 21-літнього хлопця із Вискансин. Він називається Dennis, походить з якоїсь голяндської родини, має два роки каледжу, а тепер заробляє на життя як truck driver. Катруся поїхала до його родини до Вискансин. Там, розповідає, такі родинні умови, що молодь харчується поза хатою, на свій кошт, бо мама дуже рахується із коштами харчування. Мирон далі у війську, тепер десь біля Сан Дієго, дуже задоволений і зробився великий bon-vivant.

Пообіді вчора їздила я з Ією до парку Griffith, а теж ходили до Planetarium. З парку гарний вид на місто, і сам парк дуже цікавий — гористий терен із сухою південною рослинністю. В планетаріум показували автентичні фотографії Сатурна і його кругів — чого та людська техніка вже доказує!

Марко повернувся із праці вже десь біля 8-ої і ми втрійку провели вечір удома. Посиділи собі при телевізії, відпочиваючи й гуторячи. Сьогодні вранці Марко несподівано запропонував взяти мене на set фільму, що на ньому він працює. І я швиденько зібралася і ми на 9-ту поїхали до студію, де фільмують Hell Night. Я вже колись — десять років тому — оглядала фільмові сети Universal studios, отже знала чого більш-менш сподіватися. Фільм *Hell Night* робиться на малому бюджеті, із неунійним персоналом. Це один із тих таких популярних тепер horror film-ів і має відповідні до теми атрибути: пивницю з людськими кістками, темні тунелі, сходи у підвал замкової вежі, засновані павутинням стіни, ітд.

Пополудне ми провели в Яримовичів, тобто Ія і я. Palos Verdes понад годину їзди від нас із Голівуду. Це вибаглива околиця над океаном із прегарними красвидами. Хата Яримовичів

— заможна й елегантна, як і пристало на віцепрезидента фірми Раквел. Міська не було — він у службовій поїздки до Швеції. Старша донька Таня — в каледжі в Сан Дієго, на першому році студій. Молодший Коля був удома (він на передостанньому році гайскул) — але він мав грипу, спав у своїй кімнаті і ми з ним не бачилися. Натомість були — крім Ляни — ще тітла Оля Яримовичева, п-ні Захарясевич, старша пані Перецька, що приїхала із Дітройту до дочки Ірени замужної за лікарем Шалапутою. Отже було на полуденку в Ляни — 7 жінок, з господинею включно. Розмова була про всячину і хоч зачалася досить нецікаво від кулінарних справ, стала вкінці досить жвавою, зокрема коли старша пані Перецька почала говорити про статус жінки в давній Україні, що, на її думку, вищий ніж в інших краях Європи. В розмові дуже активну участь брала Ія — одна молода жінка в товаристві старих і підстаркуватих пань — і робила це із непідробним зацікавленням, дуже до речі й ефективно й елоквентно дуже гарною українською мовою. Було мені справді радісно і я була горда за свою невістку. Дівчина хоч куди: і розумна, й освічена, і добре вихована, а при тому ще й оригінальна своєю зовнішністю: сьогодні, наприклад, вдягла на себе штани — overalls із коричневого corduroy, розпустила довге просте волосся — не знаю, яке враження це робило на пань у товаристві, але мені вона дуже подобалася. — Крім того ми і підчас довгої їзди і взагалі підчас нашого вже кількаденного перебування разом маємо нагоду багато зі собою говорити. І мені дуже приємно, що я маю із нею такий контакт. Діапазон наших розмов дуже широкий: він виходить далеко поза межі побутових і суто родинних справ. А тон цих розмов дуже приятельський і сердечний. — Марко сьогодні ще не вернувся і вже пізня ніч — доходить перша (тобто вже почався четвер). Ми з Ією тількищо вирішили іти вже спати і не чекати довше. Але донедавна ще сиділи разом, слухаючи музику (вона багато знає про музику — відкрила мені нову зовсім досі незнану річ St. Cecilia Mass Gounot).

17 січня 1981, субота, Palm Springs, California.

Вчора приїхали сюди з Лялею. Ми винаймали кімнату в готелі Sands і вчора вже ціле пополудне вигрівалися у маленькому басейні з гарячою водою, де, включивши мотор, викликаєш високого тиску струю води, що робить знаменитий масаж тіла. Це називають тут jacuzzi або therapeutic whirl pool — терапія справді приємна і відпружуюча. Купалися теж у звичайному басейні, але день був хмарний і було трохи холодно. Довкола тут високі каменисті гори, а саме містечко висаджене пальмами, кипарисами, кактусами, якимись деревами подібними до акацій. Є тут гарні готелі (досить різноманітної архітектури, але низькі, мотелевого типу), деякі дуже вибагливі і дорогі. Palm Springs Spa цінить за кімнати по 130 дол. за ніч. В Hilton Riviera, де ми пішли оглянути, було по 80–90 дол., а ми в нашому Sands, що має два гарні басейни, кольоритну рослинність та чудовий вид на гори, ми платимо 53 дол. — Увечорі вчора поїхали на вечерю до ресторану Sorrentino. Провели в ньому приємний вечір при добрій вечері (Surf & turf, тобто Filet mignon + Lobster), потрійній порції алькогольних напиків (я випила два Мартіні та ще на кінець якийсь Лялею рекомендований, але як на мій смак за солодкий лікер) і задушевній приятельській розмові. Одне слово: Queen for a day!

18 січня 1981. Glendale, неділя.

День сонячний і теплий сьогодні, найтепліший за час мого побуту в Каліфорнії. Добре, що сьогодні я в Лялі — тепер полудне і я ось вже у купальному костюмі, над Лялиним басейном вигріваюся до сонця на лежку. В ногах у мене — маленький Лялин ямник, Otto. Над басейном два цитринові дерева і я незабаром зриватиму собі на дорогу додому торбу цитрин.

Вчора у Palm Springs встигли ще походити по місту (купила я Максимові на пам'ятку пляжеву сорочинку, а Маркові та Гі — купелевий рушник), а потім ще купались і в jacuzzi і в басейні, хоч із кімнати мусіли випровадитись уже в 12-ій і через те довелося нам пізніше передягатись вже в авті. В поворотній дорозі вступали ще до придорожної великої крамниці Hadley Farm, де купували горіхи, мед, сушені каліфорнійські овочі на дарунки. Другий день у Palm Springs був погідний і гори показалися мені у всій своїй красі. Правда, в мене вони не викликали таких сентиментів, як викликають скалисті Альпи, канадські Rockies чи гори Норвегії. Ці каліфорнійські гори — неприступні, непривітні, пустельні — хоч каже Ляля, що вище в горах є озера й шпилькові ліси. Знизу цього не видно. Буває тут на горах сніг — але цього року загальна посуха, мало опадів, і гори голі й брунатні. Нижчі пагорби нагадують навіть фотографії поверхні місяця.

Ляля багато знає з ботаніки. По дорозі звернула мою увагу на ряди придорожніх евкалиптів — ці дерева — не автохтони тут, їх спровадили сюди із Австралії, але вони добре закліматизувалися на каліфорнійській землі і їх тут багато. Евкалипти, мовляв Ветухів, ростуть теж у Криму і їх там називають безстидницями, через те, що з них повсякчас облязять кора. При дорогах ростуть теж кущі перцю (Peperetree), а квіти, що на них я звернула увагу вже раніше і в Голівуді і в Palm Springs — це і справді є hibiscus — ті самі, що з ними я вперше заізналася в Греції. Взагалі тут рослинність дуже подібна до грецької: і кипариси, й оливкові дерева, й олеандри й кактуси.

В Glendale ждала на нас з обідом Катруся, що її я бачила один лиш раз у житті, коли їй було всього пару рочків. Сьогодні Катрусі 21 років, висока, струнка красуня із синіми очима і кучерявим ясним волоссям. Її вінчання з Dennis-ом має відбутися 11 липня. Dennis був теж із нами на обіді — бородатий молодий чоловік (I am partial to bearded men — сказала я йому на привітання — і це правда, я рада, що обидва мої хлопці — бородаті, я колись пробувала переконати й Остапа, щоб запустив собі коротку стрижену борідку). Був з нами при обіді теж і Геньо. По дорозі я купила для нього пляшку Remy Martin і сказала йому при нагоді, що завжди тепло згадую їхню гостинність і допомогу Маркові на початках його приїзду до Каліфорнії. (Лялі, між іншим, я купила при нагоді Grand Marnier- лікер, що з ним зв'язані деякі приємні сентименти). — Бачу, що вона залюбки слухає на тасьмі переписані українські пісні, що їх прислала їй з Оксфорд, Огайо сестра Татяна. В Лялі 9 квітня день народження — постараюся їй переписати зі своєї тасьми або із платівки Олеся Лабиньки Софію Ротару — це буде гарний бачу для неї подарунок. Добре, що я привезла платівку Квітки Цісик — якби була знала, була б привезла Квітку на

тасьмі.

19 січня 1981, понеділок, назад у Голівуді.

Марко та Ія ще сплять, але я, маючи власний ключ до їхньої хати, приїхала вже раненько назад. Ляля доставила мене під двері — з усім моїм багажем (крім вішака з одягом і подорожньої торби, в мене тепер теж торба із медом, сухими овочами etc. з Hadley Orchards, а крім того запакована вже на виїзд до Філядельфії пачка цитрин із Лялиного дерева!) Ми з Лялею вже розпрощалися і вона повернулася до праці. Вона тепер District manager у фірмі H.R. Block і працює сім днів у тиждень. Шоб могли поїхати зі мною до Palm Springs мусіла взяти собі три дні вільного. Я рада, що мала нагоду туди поїхати. Каліфорнію я бачила вже десять років тому, але в Palm Springs довелося бути вперше тепер. Ніколи раніше не бачила теж каліфорнійської пустелі, що нею довелося проїздити. Це рівнина поросла якимись сухими кущиками, де-не-де видно трохи піску. Palm Springs — гарна оаза серед гір і повітря там чисте й запашне. По дорозі вступали до Claremont і Ляля показувала мені місце, де колись вони жили зараз же після свого приїзду до Америки. Клермонт — гарне університетське місто із кількома каледжами, спокійними широкими вулицями, старими високими деревами. Напевно приємніше тут жити, як у деяких інших місцях Каліфорнії. Glendale я собі затимила із першої візити десять років тому, як досить ексклюзивну резиденційну місцину із вулицями висадженими пальмами. Тепер побачила, що дільниця, що в ній живе Ляля, багата всякої зелені, а високі старі дерева, що ними висаджена вулиця Bruce — це камфора. Каже Ляля, коли доводиться на вулиці зрізати дерево — то повітря навколо довго пахне камфорою. Я пішла вчора пополудні на прохід пару кварталів довкола хати Маланчуків — заможна дільниця приватних садиб у містах, досить різноманітної архітектури. Маланчуки, був час, хотіли продати свою хату — ставили ціну щось понад 200,000 доларів. Їхня хата досить гарна, із високою стелею і дерев'яними сволоками у вітальні, з трьома спальнями, двома лазничками, басейном ітд. — але це фактично не аж таке велике цабе — і навіть напевно досить уже стара. Але ціни говорять щось і про дільницю і взагалі про аспекти real estate у Каліфорнії. Хата, між іншим, може теж має якийсь вплив на те, що вони стримали розводу справу. Продати хату тепер не легко, бо дуже високі відсотки на гіпотеках, отже вони по якомусь часі — каже Ляля — просто зняли хату з ринку. Їхній спосіб життя досить дивний і дивна людина сам Генко Маланчук. Він тепер, правда, регулярно працює, але поза працею немає в нього жодних габбі, жодних особливих зацікавлень. Зробив жест і взяв мене і Лялю на вечерю до ресторану Castaway — на горі, з прегарним видом з одного боку на місто Burbank і Glendale, з другого — на гори. Ляля каже, що вони досить часто ходять разом до ресторану, до кіна, — а теж бачу, що він веде родинні фінанси. Але поза тим — нічого. Alienation of affections. Уникання навіть найменшого фізичного контакту. В розмові він — нецікавий, і робить враження досить інтелектуально обмеженого чоловіка. Виглядає на автократа і висловлює реакційні погляди на політичні і соціальні проблеми. (Його розв'язка для злочинців, що підпалили парк — прив'язати кулю до ніг і кинути в море. — Коли Регана питають журналісти про справу закладників і він не хоче відповідати на питання, Маланчук каже: якби так докучали мені, я взяв би

такий собі two by four і по голові його! — тобто допитливого журналіста. Я засміялася: це міг би бути Ваш перший і останній державний акт! — Але, очевидно, я і не пробувала вести із ним якусь серйозну розмову. — Його реакція і до Лялі і до дочки та її нареченого теж не то що без теплоти, але навіть із певною дозою злостивості. Напр., заки ми пішли на обід до ресторану, Ляля спершу плянувала варити вдома. А він на те: о, а що це нині — national holiday? Таким тоном, якби він жалуввся мені, що вона не варить йому регулярних обідів. А потім каже: виходить, що обід мусітиму варити я, а коли варю я — ми йдемо out! А потім ще похвалив сам себе, мовляв, як я варю, то гарантований і вибір і квалітет. Між іншим, обід мені особливо не смакував, але завинила я сама: взяла собі шримпси, що не були смажені, як я люблю — треба було вибрати м'ясо, але я не хотіла бути екстравагантною і вибирати найдорожчу страву. Не знаю, чи бачить Маланчукові обмеження Ляля. Я сказала з чемности: як гарно, що він запросив нас на обід, а вона на те: о так, він уміє бути приємним у товаристві, ми з ним нераз мали гуд тайм. Приємним товариством я його назвати не могла б, навпаки. Навіть його відношення до обслуги мені не подобалось. І надмірна увага грошам. Але можливо, що в них з Лялею є і певні спільні риси. Праві консервативні погляди, грошева вирахованість, уміння жити в стані гіпокризії. Я жити так не могла б і добробут не міг би бути мені заплавою за брак щирости, людської теплоти і приязні, і в остаточному сенсі навіть чесності із собою.

20 січня 1981, вівторок, Hollywood.

Тепер 11 год. вранці. Я сьогодні від 7-ої дивлюся на телевізію — побиваю, мабуть, усі свої телевізійні рекорди! Це вперше я так багато часу присвячую інавгурації нового президента. У Вашингтоні церемонія почалася в 10-ій, але на місцевий час це була 7-ома вранці. Я — відколи сюди приїхала, буджуся досвіта, отже мала виїняткову нагоду, тим більше, що на кольоровій Марковій телевізії та при сонячній погоді у Вашингтоні, передача досить ефектовна й гарно виглядає. Додає драми сьогоднішній церемонії напруження пов'язане із звільненням американських заложників в Ірані. Walter Cronkite тримав усіх in suspense, бо вранці виглядало, що може Картер в останній хвилині зможе ще із східців Білого Дому проголосити офіційно, що заложники вже вилетіли із Тегерану, але це не сталося. Іранці може й навмисне справу протягнули, щоб не дати йому цієї остаточної сатисфакції. Але в цій хвилині — кажуть — літак із заложниками вже поза територією Ірану — по дорозі до Альжиру, звідки мають перевезти їх до Wiesbaden, до військового американського шпиталю. Заповіли, що Картер поїде туди привітати їх — вже не як президент, а як спеціальний репрезентант нового президента. Нарешті. Сьогодні 444 день їхнього полону!

Церемонія передачі влади у Вашингтоні — зворушлива — бо як це дуже до речі нагадав народові у своїй промові Реган — це фактично унікальна 200-річна традиція, що її завидують Америці інші країни. Інавгураційна промова була виразом консервативних поглядів нового президента, пропонувала обмеження прерогативів федерального уряду, апелювала до середньої верстви американців, до їхнього патріотизму й індивідуалізму і була у стилю загально зрозумілих загальників.

21 січня 1981, середа. Hollywood.

Год. 9:30 вранці. Я встигла вже поснідати, подивитись на вісті на телевізії та зварити помідорову зупу — свого рода going away present. Марко та Ія ще сплять, але незабаром доведеться їм збиратися, бо треба буде відвезти мене на летовище.

Вчора пополудні поїхали втрійку полагоджувати справи. Поїхали до Whittier і там в одній із крамниць я купила Маркові його уродиновий ще дарунок: купно, думаю, вдалося нам добре, була випродажа і знижені ціни так, що ми з цього скористали. Спочатку Марка треба було переконувати, але потім виглядав помітно задоволений. Купила я йому вітрівку, штани, ясну спортову блюзу-кордурой, сорочку та кілька пар скарпеток — все це на суму около 140 доларів. Він тут — казав мені — купує собі робочі сорочки уживані вже — ну що ж, на його заробітки треба собі неодного відмовити. Але дисципліна обмежених ресурсів на початку самостійного життя має, думаю, і деякі позитиви. І я з цього не роблю трагедії. Опісля ми поїхали на фабрику що виробляє канапи і де працює Іін кузин Юрко Мотрук. Це молодий пристійний чоловік (з бороною!) — зробив на мене дуже приємне враження. Цікаво було теж подивитись на фабрику — в ній працює щось із 400 робітників. Мої молодята досить довго вибирали собі канапу, але нарешті таки рішилися на стиль і матеріял. Я трішки була заскочена ціною, бо вийшло понад 400 доларів, що їх треба було заплатити готівкою. Про готівку ми знали і були приготовані, але думали, що коли в крамницях коштують канапи, що їх ми оглядали, 350-400, то через протекцію Мотрука на фабриці можна буде дістати дешевше. Я, правда, присвятила на цю ціль 400 дол., але думала, що заощадивши на канапі, зможу може за ці гроші купити їм ще і столик. Так воно не вийшло, бо канапа, що її мої молоді вибрали, дорожча і солідніша, як ця, що її ми раніше оглядали в крамницях. Може воно й добре. Мебель солідний, буде їм вже на довгі роки і довкола нього можна буде плянувати і решту устаткування. Отже замовили і заплатили згори, але софа буде готова щойно за 6 тижнів і ще й буде додатковий клопіт із доставою — бо треба її буде самому забрати із фабрики. Аскольд Бук має van і, каже Марко, що це не буде великою проблемою. Шкода мені, що не побачу, як виглядатиме канапа в їхньому помешканні — напевно не скоро виберуся сюди знову — але це напевно буде центральна річ у їхній вітальні і буде не лиш практичною розв'язкою для них самих і для їхніх гостей (бо ця канапа із ліжком queen size!) — але й надасть кімнаті привітну атмосферу.

Год. 1:15 в літаку, якраз понад горами Palm Springs.

Mission accomplished: з усіх речей, що їх я заплянувала, не вдалося здійснити лиш однієї: video-tape із телевізійної програми з Марковим фільмом, що його я привезла із Філядельфії і везу назад, не виконавши свого завдання, бо не знайшлося відповідної апаратури, щоб його показати. Молодий Мотрук недавно купив video-attachment до своєї телевізії, але виявилось, що наш tape якогось іншого розміру. Конекцій із місцевими телевізійними студіями наші молодята не мають, отже не могли на нього подивитися. Трохи розчарована цим Ія, але Маркові, бачу, зовсім байдуже. Він і не дуже виявляє

бажання дивитися на програму і на фільм, аж дивно. Але з інших моїх завдань я вив'язалася задовільно: передусім побачила на власні очі, як вони собі живуть і дають раду. *Wer den Dichter will verstehen, muss in Dichter's Lande gehen*, чи як там. Цього ніяк не можна зробити ні листовно, ні по телефону, ні навіть особистою зустріччю у Філядельфії. Приємно мені було впевнитися в тому, що вони дуже добре дібралися, розуміють себе знаменито і мають всі підстави бути разом щасливими. А це в житті — головне, все інше — праця, гроші, добробут — другорядні справи. В побутових справах вони, очевидна річ, мусять жити скромно, щоб вкластися в свій обмежений бюджет, але я мала нагоду переконатися, що вони не відмовляють собі у харчах, часом навіть, бачу, купують делікатеси *goûmet*, напр. дорогі сири, шоколаду, пиво, горілку, і навіть приймають гостей (В час футбольної передачі, коли були в гостях Аскольд Бук і Павло Гурський, Я частувала всіх знаменитим сиром із кексами, шоколадовою лакоминкою, а хлопці принесли вино — цілий пир!) Бачу теж, що вони не мають підстав нарікати на брак товариства: не лиш Аскольд і Павло, але й молоді Мотруки, якийсь молодий лікар-інтерн Куріца та й ціле гроно американських професійних колег. Телефон дзвонив часто, а що вони мають на телефоні рекордер, що записує телефони в час їхньої відсутності, то є незаперечні докази цього телефонічного контакту із людьми. Бачу теж, що в них уже є чимало і професійних контактів і маю надію, що це даватиме дивіденди в майбутньому. Одне слово, я вдоволена із своїх вражень і напевно менше буду ними журитися в майбутньому. — Запляноване купно вдалося зробити: канапа збагатить їхню бідну хату і буде початком справжнього умеблювання. Марко поповнив свою гардеробу і це йому дасть деяке почуття відсвіження. Я пару разів була з Ією в харчевій крамниці, докупила їм пару дрібниць до кухні, з Palm Springs привезла їм доброго меду й варення, а навіть мала нагоду трохи покухарити: спекла булку, зробила вареники, наварила їм доброго бігосу на кілька обідів, тричі зварила добру свіжу зупу. Запляновані відвідини Яримовичів і Мотруків вдалося здійснити. Старші Мотруки — батьки Юрка і двох дівчат Сяні і Дарки — гостили нас обідом учора ввечері. Іван Мотрук є двоюрідним братом Марійки Лабуньки і походить з Печеніжина. Він, здається, інженер, має якісь власні винаходи і патенти. Мусить добре заробляти, бо хата надзвичайно заможна, гарно обладнана, з чудовими городом і басейном. Не на таку скалю, як напр. Яримовичів, але симпатичніша і значно багатша і цікавіша як Маланчуків, хоч розміром, мабуть, трохи менша і на однім поверсі, нова, модерна. Ліда Мотрук є дочкою актора Білоуса, вона займається керамікою і хата повна керамічних ваз, лямп, тарілок різних українських стилів, від сарматської доби починаючи. Вона дає вдома лекції керамічного виробу і мала навіть виставки своїх робіт. В хаті велика кількість українських книжок, деякі до спеціалізованої теми — українського керамічного мистецтва. Знайшла я тут і цікаву для себе книжку: історію драматичного українського театру видану в Києві Академією наук у 1959 році — є в ній фотографії постановок Курбаса і театрові Березіль присвячено щось дві сторінки. Але про Гірняка жодної згадки. Хата дуже багато декорована, але тоді, коли в Яримовичів на стінах великий вибір дереворізів Гніздовського, вибагливі картини Грищенка, Хмелюка, Кричевського — в Мотруків панує прикладне мистецтво, часом аматорського рівня. Мотруки ще належать до нашого покоління людей: українськими справами дорожать і цікавляться. Я вдячна їм за підтримку й допомогу нашим молодтям. — Мій побут з

Лялею та наша поїздка до Palm Springs були фактично єдиною моєю розривкою — добре, що це вдалося вставити посередині мого побуту тут — дало потрібне відпруження. Моя подорож коштувала мені чимало грошей (понад 1000 дол.) і два тижні моїх вакацій. Час, зокрема, доведеться надробляти: якби я була зужила його для праці над доповіддю і над своїм Землетрусом, не мусіла б тепер спішити і хвилюватися: найближчі тижні будуть напевно Sturm und Drang — а я крім всього ще й втомлена і невиспана. Але я дуже рада, що поїхала — паки й паки: Mission accomplished! Але тепер я рада, що вже знов їду додому. На телефонічному рекордері вчора був запис телефону від Остапа, що дзвонив у час нашої відсутності. Мій Сясь із притаманним йому гумором сказав до рекордера одне лиш речення: А що сталося із старою Тарнавською? Ну от — стара Тарнавська вже в дорозі — до чоловіка, до хати, до суворої філядельфійської зими!

27 січня 1981, вівторок. 9:15 РМ. Філядельфія.

У фляконі з водою стоїть товсте зелене стебло із загостреним трикутним кінцем, що з нього зверху стирчать угору, немов кольорові якісь пера, жовто-цеглясті й брунатні, штивні, вузькі і довгі пелюстки квіта — це Bird of Paradise, що його для мене зірвали-вкрали мої діти у Голівуді. Моя літературна тека збагатилася одним віршем (я назвала його: Притягання землі і неба), що його написала в Лос Анджелес під впливом свого нічного польоту туди. Сьогодні вже теж відібрала готові викликані вже фотографії — документ мого десятиденного перебування в Каліфорнії. Це все — плюс спогад. Я вже знову повною парою тягну свої робочі обов'язки, рада, що сніг стопився і не утруднює мені щоденного життя. Щойно по кількох днях у Філядельфії помітила одну недоцінену прикмету Каліфорнії — почали мене знову боліти плечі, руки, ноги — артритизм, після короткого відпочинку в сухому кліматі Лос Анджелесу — дає знову знати про себе.

В п'ятницю 23-ого був авторський вечір Остапа у Нью Йорку. Це вечір, що запланований був ще на 5 грудня, дав був основний стимул для викінчення і друку Остапової бібліографії. Я, очевидна річ, плянувала на нього поїхати, навіть свій поворот із Каліфорнії достосувала до цієї дати. Але сталося так, що я із поїздки зрезигнувала. Заповів свій приїзд на весілля колишньої своєї дівчини Люїзи Граур наш Максим. І то приїзд із своєю приятелькою Уляною Пасічник. Спочатку я думала, що мені вдасться сполучити і виїзд до Н.Й. на два дні (п'ятниця + засідання "Слова" в суботу пополудні) і побут вдома з Максимом та Уляною. Почала в четвер господарити: закупила харчі і почала велике "варення-печення" — булку, вареники з м'ясом і з сиром — не лиш, щоб їх прийняти чимсь, чого самі вони собі не готують, але теж, щоб дати Максимові додому. Остап, як звичайно, коли в мене багато томлячої фізичної праці, не лиш не допомагає, але й ускладнює справи. А головне: гдири і знецінювання моєї праці, мовляв, мені ця твоя робота "до лямпочки", все це, мовляв, зовсім нікому не потрібне. Мене це трохи позлостило: одне, що справді непотрібне, це моя присутність на вечорі в Н.Й. Справді, чого я маю собі комплікувати життя! І от я не поїхала. Материнські імпульси взяли верх. — Зорганізувала свата, що поїхав зі мною пізнім вечором у п'ятницю на летовище і це упростило справи Максимові. (Я хотіла їхати сама автом, але сват, почувши це, вирішив

мене виручити — опікується мною, як ніхто!)

В суботу Лабунька їхав автом на якесь засідання КПС до Нью Йорку. Я вирішила скористати з нагоди: поїхала з ним і була присутньою на засіданні “Слова” (що зробило на мене погане враження: маленька групка старих людей, що не мають уже жодної ініціативи і жодної свіжої думки. Якби не те, що я не можу співпрацювати з Остапом, я пробувала б виявити у “Слові” більшу активність і трохи зрушити з місця це завмерле плесо. Якби був інший голова, я могла б взяти на себе навіть якусь функцію в управі, якби мене вибрали. Але тепер це виглядало б на “родинну імпрезу” і воно не в моїм стилі).

Найприємніше в суботу було те, що ми з Остапом удвійку пішли відвідати Гірняка й Добровольську. Я обоїх їх дуже люблю і шаную і радісно було бачити, що вони ще обоє відносно добре тримаються, хоч Йосип Йосипович віддавна вже говорить, що Добровольська терпить від завансованої склерози. В час нашої візити цього не було помітно. Навіть гостила нас пані Олімпія коньяком і канапками. Обоє вони дуже-дуже маленькі. Каже про Гірняка Наталка Коропецька, що він колись не умре, а просто зникне, бо він, мовляв, щораз менший і менший. Сказав нам велику й радісну новину: закінчив манускрипт своїх спогадів про Курбаса й Березіль — щось на 600 сторінок! Вже в редакційній стадії, видаватиме Пролог. Велику заслугу в цьому має Богдан Бойчук — він пильнував його і робив постійний натиск і приходив що тижня забирати написані сторінки. Гірняк читав нам теж листа із Москви від українця-режисера Леся Танюка — довгий, цікавий і зовсім отвертий лист — та ще й пересланий офіційно поштою і заадресований на відоме советським цензорам ім’я: Йосип Гірняк. Відвага, а може свідомий визов?

Максим з Уляною добре бавилися на весіллі, а потім ще на балю інженерів. Уляну я вже знала раніше, але лиш із вигляду і репутації (про неї каже Лабунька, що вона — першорядний редактор наукових статей, що їх вона має обов’язок готувати до друку в Harvard Ukrainian Studies). Уляна походить десь із околиць Клівленду, де батько її працює бартендером, чи навіть має власну коршму. Українською мовою говорить вона значно гірше від наших дітей і мабуть не жила в українському оточенні і не ходила до “Рідної школи”. Вона має магістерку з історії і колись навіть думала готуватися до докторату, але залишила це. Максимове знайомство з нею, здається, досить близьке (часто чую, що він в гостях в Уляні). Вона дуже стримана й маломовна, зрештою наш балакучий малий професор рідко допускає її до голосу. Уляна старша від Максима, можливо що навіть на яких вісім років. Не знаю, наскільки серйозне це знайомство: чи це бальзаківський альянс, “in praise of older women”? У всякому разі наш синок — не самотній, має інтелігентне жіноче товариство, і то українське.

11 лютого 1981, середа. 10:00 PM.

Доповідь для Козубу — готова. Але щоб із цієї доповіді зробити статтю для “Сучасности” треба ще трохи попрацювати: перевірити деякі бібліографічні дані, переписати все на

машинці, зладити додатково “Вибір рекомендованої літератури”. Я навмисне взялася знову за “англомовну літературну україніку” — хочу утвердити своє “авторське” право на цю мою спеціалізацію — в обличчі легковажного ставлення до нашого нібито спільного бібліографічного проєкту Славою Знаєнко. Вона зовсім не присилає мені жодних своїх карток і фактично не знаю: робить щонебудь чи ні. Якби я мала від неї інформації про найновіші видання, було б мені легше і доповідь готувати. Я, правда, регулярно поповнюю свою картотеку — теж із Славиного періоду, хоч, очевидна річ, не роблю цього систематично. Теж і рецензії вряди-годи пишу на нові англомовні видання і це тримає мене “au courant”. З Мирославою, мабуть, треба буде і зовсім розв’язатися. Непотрібно дала я їй усі свої картки — ще готова мати клопіт заки їх відберу. (В мене є, правда, копії, але оригінали вигідніші для фотокопіювання ітд.)

Розписала листи до різних потенційних доповідачів для біо-бібліографічної сесії ПКУС — і тепер трохи хвилююся, що з цього вийде. Маланчук певно відмовиться, Світлична, що погодилася ще минулого року, тепер нічого не відповідає, не пише і не дзвонить мій заступник — Данко, Савицький напів-обіцяв, але ще не певний, позитивно відгукнувся Коровицький. Касинець залишив записку, що зробить доповідь на ПКУСі — але досі із Berkeley не написав і навіть не маю його адреси. Можливо, що й Лабунька схоче виступити із якоюсь старою своєю темою про русифікацію медичної літератури в Україні. Не маю відгуку від Винара. Можливо доведеться і мені самій підготувати виступ, як не буде досить доповідачів. Я думала б взяти собі за тему дві піонерські бібліографії літературознавства — Гольдельмана та Словник письменників — проаналізувати їх критично і нав’язуючи до них зробити проєкт біо-бібліографічного словника письменників-емігрантів. Така тема мала б два позитивні аспекти: звертала б увагу на працю бібліографів в Україні і подавала б нову ініціативу для бібліографів тут. Це, однак, значило б на практиці, що мені самій треба було б зробити далекойдучі рішення, що я маю бажання і реальний плян братись за таку (— ще одну!) велику бібліографічну роботу. Але це можна б робити поступово, і час-до-часу друкувати поодинокі біо-бібліографічні силуети у збірниках “Слово”.

В суботу був у La Salle прилюдний показ Маркового фільму, з коментарями Рудницького, Мстислава Дольницького (тепер — редактора “Америки”) та Лабуньки. Людей було небагато, але вив’язалась досить жива дискусія “за” і “проти”. П-ні Ваньчицька дуже фільм критикувала, інші боронили. Трохи смішно, що критика вся крутиться довкола таких справ, як те, чи добре показувати американцям такий конфлікт сина із батьком, або чому не показано більше вишивок, чому нема пояснень до показаних у фільмі об’єктів (напр. що це — католицька катедра, а це — православна), чому під час святої вечері їдять кутю з одної миски, чому всі не вдягнуті у вишивані одяги, тощо. Фільм “A Ukrainian Christmas Story” не лиш можна, але й треба критикувати, але в усій цій дискусії ніхто не звернув увагу на справжні недоліки фільму (конфлікту в ньому не — як думають, “за багато”, але за мало, і його треба було показати на ділі, а не на словах — взагалі за багато говорення, за мало акції, нема наростаючого конфлікту — бо сценарій слабкий, bland, без глибшого розуміння і трактування проблеми). Записала я всю цю дискусію на тасьму і

переслала Маркові.

В неділю їздили в гості до Ізи Каплана. Там пізнали його жінку Ріту, 11-літнього сина Сашу. Були ще двоє росіян, що їх прізвищ не запам'ятала, перекладачка Ізи — Ірина Волф (Irina Wolf) та Валентіна Сінкевіч. Іза спровокував навіть цілий українсько-російський літературний вечір — Валентіна прочитала гумореску, Іза — оповідання, Остап — сонет про останній поїзд, а я свій вірш “Притягання землі і неба”. Каплани живуть дуже далеко на Норт Іст — готуючись до дороги і шукаючи Остапової допомоги в орієнтації на мапі — я трохи схвилювалася: Остап у таких випадках не лиш не здібний допомогти, але особливо любить “їздити на нервах”. Ми порядно перемовились і чуть-чуть не скінчилося тим, що я була б поїхала сама. Але остаточно все закінчилося гаразд: добре, що ми таки поїхали.

Завтра ідемо з Титом, Софійкою Гевриками і Олексою Біланюком до театру на *Eminent Domain*. Доведеться мені взяти вранці до праці авто, щоб потім ним повернутися.

2 березня 1981.

Майже три тижні не робила записок. А треба було. Головні дві події: нагло помер Франц Наумик і ми мали несподіваний родинний похорон. Нюньо був у неділю 15 лютого на якомусь бенкеті з донькою, а вночі цього ж дня, перепаркувавши десь біля півночі авто, повернувся додому з болем і заявив: я вмираю. Викликали амбулянс, але санітарі вже не могли зрушити серця. Похорон був у п'ятницю і я взяла собі відпустку від роботи, щоб поїхати на цвинтар. Була теж і стипа в Schwarzwald Inn, так що це зайняло цілий день. Не знати, як даватимуть собі раду Ольга з Марійкою. Не дуже добре подбав він про їхнє майбутнє. Навіть гроші були записані тільки на нього і забезпечення медичного жодного дівчині не оплачував. Нещасні люди — але свою і без того трудну життєву ситуацію утруднювали ще й самі.

26-ого в четвер увечорі я полетіла до Торонто. Мало не спізнала літака, бо Лабунька, який зробив мені послугу і завіз мене на летовище, прогавив виїзд і ми вже були в дорозі на Честер... Потім, коли нарешті знайшли можливість повернутися назад — було вже дуже пізно: я мусіла з валізкою бігти на другий кінець летовища. Остап підбігав зі мною і — потім, вже в Торонто, я не могла вночі спати і журилася чи ця біганина йому не пошкодила. В Торонто зустрів мене Гава і повіз до себе додому. В п'ятницю вранці я поїхала до друкарні “Київ” на вулиці Дандес і Блур (їздила всюди сама трамваями і підземкою і переконалася наскільки міський транспорт міста Торонто справніший і приємніший від філядельфійського!) Друкар — Федак зробив на мене дуже добре враження. Це розумна і ділова людина. Друкарня має два лінотипи, а теж і офсетні машини. Я обговорила з Федаком справу видання мого “Землетрусу” — в подробицях. Привезла зі собою машинопис збірки і обкладинку Баляса. Федак обіцяв прислати мені точний кошторис. Це буде напевно досить коштовна справа — мабуть із півтори тисячі доларів, якщо не більше. Але я рішена таки дати цю роботу друкарні “Київ” — матиму

певність, що робота буде солідна. Платити треба буде трьома ратами і робота забере около 6 місяців від моменту, коли друкарня отримає машинопис. Я хотіла б, щоб книжка вийшла в 1981 році, але манускрипт ще фактично не готовий. Зайнята іншими справами, я не мала часу зробити справлену редакцію. Думаю тепер трохи присісти і викінчити, щоб справи не тягнути. Пополудні, прямо з друкарні, я поїхала на університет до Люби Пендзей, що є головою Union Catalogue Section в Robarts Research Library. Це найбільша академічна бібліотека Канади, колекція понад 6 мільйонів томів, і самих професійних бібліотекарів щось 170. Відома ця бібліотека з професійних журналів, бо вони перші впровадили on-line catalogue і замкнули картковий каталог взагалі. Люба присвятила мені багато часу, а найважливіше, що допомогла мені зробити візити: в Богдана Будуровича, Юрія Луцького та Василя Вериги. Будурович зробив на мене враження засушеного старого педанта і від участі в ПКУС-і відмовився. Дуже гарно і сердечно прийняв мене Луцький, що його я раніше знала лиш із творчости. Навіть подарував мені найновішу книжку — *Shevchenko and the Critics 1861–1980* — і то в твердій оправі (я виявила бажання її купити, але скінчилося тим, що обіцяла зрештовуватися рецензією до WLT). Від Луцького я довідалася багато добрих вісток: щоденник Винниченка ось-ось вийде з друку, теж і другий том Хвильового, праця над англomовною гасловою *EU* в повному розгарі, в 1982 році перший том має вже бути в друкарні, тепер у Сарселі помагає Кубійовичеві Данило Струк. Літом їде туди на 2 роки Василь Маркус. Навіть — каже Луцький — стан здоров'я Кубійовича покращав, виглядає, що виликували його із пістряка! Ще одна добра вістка: *Тіні забутих предків* теж уже майже готові і мають — каже Луцький — знаменитий есей Рубчака. Переклад робив Царинник. Луцький видно знав хто я, бо навіть згадав мою рецензію на Зілинського у WLT — Це було приємно. Він гарно презентується (з борідкою!) і виглядає молодо. Запізналася я теж із Сенькусем — редактором Журналу. — Верига після короткої “ділової” розмови погодився приїхати з доповіддю на ПКУС.

Мій виступ у “Козубі” цього ж дня увечорі був досить ефектовний: доповідь тривала не цілу годину, але потім була ще одногодинна дискусія, що в ній забирали слово щось із два десятки людей. Але публіки не було більше як 40–45 осіб і це було трохи розчаровуюче. Імпреза була для Козуб-у дефіцитною, бо приходу було щось около \$100 дол., а сам мій літак коштував 117. — Вони, правда, не мають інших додаткових коштів, бо не платять за приміщення, ні за рекляму. Але я принципово не хотіла піддатися спокусі і зрезигнувати із звороту коштів (хоч мигнула мені така думка). — Я не належу до тих, що рвуться виступати — а наші люди (та чи й тільки наші) не цінять того, що можна мати даром, а лиш те, що коштує гроші. — Були на доповіді всякі знайомі і незнайомі люди: Ліда Палій і Марко Царинник навіть запрошували мене на вино після доповіді і були дружні і сердечні. Нажаль, не могла я піти з ними, бо Гава робив у себе вдома невеличке прийняття (я, редактор Нових днів Мар'ян Дальний (Горгота) з жінкою Адою, Стефа Гурко та Гави). Крім них на доповіді були і в дискусії приймали участь Верига, Роїк, Манастирський, Богдан Пендзей, Марія Голод, Віра Ворскло, голова Козубу п-ні Черняк і ін. Були, але голосу не забирали, Омелян Тарнавський, Леся Ковальська, Дальний з жінкою, що приїхали на доповідь аж із Guelph. Виглядало, що люди були задоволені і багато мені про це говорили. Крім того купили щось 12 моїх книжок *Хвалю ілюзію* та пару брошур про

Ярошинську (Якась жінка навіть прийшла мені спеціально сказати, що вона — землячка Ярошинської з Буковини!) — Дальний — великий мовчун, абсолютно нічого не говорить — досить таємничий чоловік. Я передала йому Щоденник грецької подорожі — цікаво, чи схоче друкувати? А теж дала вірш Притягання землі і неба. Він мені вже давніше писав, що хотів би передрукувати із збірника “Слово” частину мого “Американського триптиха” і взагалі хотів би більше моїх поезій. Редактор він добрий — таких розумних редакційних статей я не читала в жодному еміграційному виданні — але багато доброго матеріалу він не має.

Поворотна дорога була теж із пригодами: Гава прогавив виїзд на летовище так же само як і Лабунька і я знову ледве встигла — вже навіть сказали мені, що запізно, але потім подзвонили ще до пілота і виявилось, що він на мене 2 мінути зажде! Ніколи я ще так не літала — занадто велике це було хвилювання — в поспіху навіть митну контролю пропустила — гнала з тяжкою валізкою (повною книжок, бо крім Луцького, дістала ще “Думи” та переклад з Єнджеєвіча, та ще дві книжки Віри Ворскло, і повно всяких паперів) — і така викінчена вскочила врешті до літака, що думала, що дістану якийсь серцевий приступ. What seat do you have? — питає мене при вході сюрдеса, а я їй на те, ледве хватаючи віддих: any seat will do! — щаслива, що таки ще встигла на літак!

11 березня 1981.

Нашу річницю шлюбу — 5-ого — природа відзначила прекрасним лапатим снігом, таким як був і тоді 32 роки тому — а Нью Йорк Таймс, немов спеціально для нас з Остапом, надрукував дуже цікаву статтю про подружжя — не так про подружжя взагалі, як про довготривалі подружжя професійних партнерів. Автор статті — Carolyn G. Heilbrun. Кілька цитат:

“... combination of sexual desire and philia, affection based upon mutual interests, values, and shared experiences which is the securest basis for a happy marriage.” (W.H. Auden)

“Those in a marriage should not become, in the words of ancient law, one person, but rather a multiplicity of persons”

“... the married professional woman is either married to a remarkable man or chooses to see him that way.”

“...men who remain in long marriages to professional women are exceptional... They are willing to envision marriage more as a fiction they are creating than as an institution they have enrolled in...”

Не ходили ні до ресторану, ні до кіно. Трохи через погоду, що утруднювала транспорт, а трохи і тому, що я і зайнята дуже і втомлена.

Програма ПКУС-у готова. Трохи мала з цим мороки: Ромко Савицький відмовився, а в останній хвилині відкликав свою участь і Коровицький, бо мусить бути в цей час у Бавнд Бруку. Отже доповідатимуть: Данко, Верига, Світлична, Касинець, Лабунька і я. Ще не отримала від нікого абстрактів, хоч термін уже минув. З ПКУС-ом пов’язане і листування і телефони. А крім того назрівають справи нашого Бібліографічного Конкурсу. Прийшло 5

праць, але жодна з них не є такого калібру, щоб заслуговувала на поважну 1000 долярову нагороду. Нажаль Струмінський не послухав моєї ради і надрукував два свої каталоги стародруків (колекції єпископа Дидика та Фекули). Це був би найповажніший кандидат, а так то він і кандидатом не є взагалі. Шкода. Мусітиму в справах конкурсу писати до Данка і Касинця, а дуже мені тепер бракує і часу і енергії.

Час хотіла б присвятити передусім своєму “Землетрусові”. Федак подав уже кошторис — м’яка оправа, 500 штук — півтора тисячі долярів, тверда оправа — понад 2200. Якщо ціни в канадських долярах — буде на 18% дешевше. Написала я знов до Федака за в’ясненням і обіцяла, що пришлю машинопис 1 травня. Чи встигну?

В неділю мала я гутірку в 43 відділі СУА — про Шевченка англійською мовою. Не могла відмовитись — вже тричі раніше відпекалася була від доповіді, а я ж там членом. Гутірка пішла мені знаменито, мала дуже добрий відзвук і дискусію, але навіть до такої популярної і знаної мені теми я мусіла готуватися, щоб могли ефективно і відповідно до аудиторії виступити, а це, очевидно, забирає час. В цю суботу знову ж маю джур у пластовій бібліотеці. Теж не можу (і не хочу!) відмовлятися. Це моя громадська служба і повинність. Бібліотека тепер у приміщенні Культурного Центру і я рада, маю справжню сатисфакцію, що мені вдалося передати цю мою “громадську дитину” в інші руки і що ця інституція не завалилася після мого відходу!

Понеділок, 16 березня 1981.

Додаткове ускладнення: Філядельфія — вкотре вже? — переживає страйк міського транспорту. Сьогодні я їхала до міста поїздом Reading до 12-ої і Market, а звідтам аж до 34-ої і Chestnut — ішла пішки! Падав неприємний холодний дощ і я на працю прийшла втомлена і мокра, хоч майже точно, 9:10 вранці. Пополудні Sloane вирішив підвезти мене до станції авто — і то вже перед 4-ою. Товпи народу! Все це втомлює і хвилює, займає час, увагу й енергію.

Середа, 25 березня 1981.

Вечорі і навіть часом цілі дні проводжу “в затишші радісної праці” (як сказав би Гординський). Закінчила вже — надсподівано швидко — редакційну роботу над “Землетрусом” — тепер лиш переписую, фотокопіюю і готую тексти для друкарні і другий — для пізнішої коректи. Сподіюсь, що зможу переслати до друку вже із початком квітня, тобто раніше визначеного собі терміну. Написала знов до Федака, щоб поспішився із додатковими відповідями на мої питання. Хочу ще зробити фотографію — вже й раніше плянувала “відмітити” своє 50-ліття, зафіксувавши себе на знімці, а тепер подумала, що варто дати знімку до книжки. Маю надію тільки, що не буде якимось страхіттям. Раніше я думала, що використаю рисунок Гуцалюка, але придивившись уважніше, побачила, що він і справді віддзеркалює обставини, коли він був зроблений: випадково, на виставці, таки на програмці виставки, в час розмови, та ще й у трохи підхмеленому настрої... Сам Гуцалюк

міг би запротестувати, якби я цей рисунок використала. Якби я звернулась до нього за дозволом, думаю, що міг би відмовити, або запропонувати зробити мені справжній портрет — а це ускладнило б справи... Я сподівалася, що праця над текстом книжки буде хвилююча і неприємна. Вийшло навпаки. Добре, що минуло вже досить часу, від коли ці речі написані — є вже певна відстань і змога дивитись об'єктивніше. Коментарі Качуровського і особливо Рубчака — це не лиш допомога, це — ціла едукація. Перескочити саму себе, очевидно, не зможу і досконалості сподіватися було б наївно. Все ж таки, думаю, деякі мої поправки вийдуть книжці на користь. Рубчак поєднує в собі і тонкий смак поета, і знання літературознавця, і підхід справжнього професора. Зразком його конкретної допомоги може свідчити таке: у перекладі з Неллі Захс у вірші “Хор урятованих” в мене були рядки “годинники часу наповнюються краплями нашої крові”. Рубчак написав на сторінці лаконічно: “Stundenuhr = клеписидра”. Я, очевидно, перевірила “клеписидру” у словнику і на своє здивування довідалася (вперше!!!) що клеписидра — це не оголошення про смерть, як це я думала раніше, а водяний годинник, що був колись конкурентом соняшного годинника! І якже це важливо для поетичного образу: краплі крові вимагають в цьому контексті саме клеписидри! — А яке в Рубчака знання і відчуття української мови! Аж дивно!

26 березня 1981, четвер.

Транспортний страйк SEPTA, що почався 15 березня — триває. Це, очевидно, ускладнює дуже щоденний побут, але є і деякі непередбачені й несподівані наслідки. Sloane запропонував, що ждатиме на мене вранці на розі 13th і Spruce і я у висліді їду до центру міста поїздом із Fern Rock в годині 8:07, потім їду пару кварталів, де жде мене авто мого директора і приїжджаю до роботи на 9-ту годину, точніше як звичайно. Подорож поїздом — приємна, вигідна, хоч і значно дорожча від їзди підземкою. Назад до станції Reading Terminal пару разів возив мене Sloane — і то часом на 1 1/2 години раніше — а кілька разів їздила я із нашим працівником Harvey Sudler-ом, хлопцем-мурином, що є студентом в Комюніті Коледж та пару разів у тиждень їде туди перед 5-ою на лекції. Отже я мала кілька днів не додаткових комплікацій, а зовсім несподівано — відпруження, вигоди і коротшого робочого дня. Але — *pec semper erunt Saturnalia* — в четвер пополудні Sloane їде, звичайно, до Нью Йорку, отже не вертається до міста, а в п'ятницю він взагалі не приходить до роботи. Минулого тижня в п'ятницю було ще й додаткове ускладнення, бо профспілкові пікети стримали рух поїздів Reading — того дня вранці я і без того не добре почувалася і, почувши по радіо цю новину, вирішила, що в мене немає сили з усім цим боротися — і лишилася вдома, взявши собі хворобове. Завтра, в п'ятницю, знову можуть бути комплікації — ще не знаю, що зроблю.

Сьогодні є ще й друга подібного типу новина, яка одначе може мати для нас куди серйозніші наслідки. Професура і працівники Community College of Philadelphia проголосували вчора ввечері страйк і Остап сьогодні — вдома. Пару днів відпочинку йому не пошкодить — щоб тільки надто тим не переймався — але якщо це потриває довше, то ми втратимо на цьому страйку поважну суму грошей.

30 березня 1981, понеділок.

Сьогодні пополудні у Вашингтоні зроблено атентат на президента Регана. Президент живе, але поранений і пройшов операцію — витягали кулю з легень. Важко поранений пресовий секретар Білого Дому та один із агентів охорони. Новину цю приніс хтось нам на роботі — Harvey Sudler мав при собі радіоапарат — зараз же включив його і ми мали змогу переконатися в тому, що вістка — нажаль — правдива. Реган не втішається особливою популярністю на нашому ліберальному кемпусі — але видно було загальну стурбованість. Хоч, мушу признати, що холоднокрровна опанованість моїх американських співгромадян — подивугідна. Велике, мабуть, мають довіря до самої системи — не видно особливого хвилювання, що напр. смерть президента могла б захитати стабільність уряду і безпеку цілої країни... Маю надію, що Реган видужає. Але хотілось би мені, щоб ця вже друга вдала спроба на життя президента, дала якісь позитивні бічні наслідки, напр. збільшену контролю пальної зброї, збільшене поборювання злочинности взагалі.

Мама сьогодні знову у шпиталі. Почувалася зовсім добре, але проба Cardioscare виявила, що pacemaker і взагалі не працює, отже кардіологи вирішили витягнути його взагалі. Жаль мені, що стільки нервів і прикростей з приводу цих може і зайвих медичних заходів — оце вже втретє. Може і взагалі не треба було інстальовати цього механізму? Чи справді він їй щонебудь допоміг? — Післязавтра вона вже повинна бути вдома, якщо все буде добре. Щоб хоч не надто хвилювалася замахом на життя президента!

Не знаючи зранку, що це буде такий історичний день, я пішла до фотостудії і зробила собі знімку — передусім для викорисатання в Землетрусі — але теж і взагалі — бо ж треба мати фото і на майбутнє — не буду ж так, як Остап, вживати гімназійних “портретів” з-перед десятків літ, коли треба задокументувати себе принайменше раз і в зрілому віці!

8 квітня 1981.

ТРЕНОС

О.Т.

Чи можна жити в світі без любови,
без ніжности, без людського тепла,
без дружньої і щирої розмови?

Скрізь розцвіли зрадливі квіти зла:
чеснотою вже стало хамування,
підлота павутиння розплела.

Sic transit gloria ілюзія кохання.
Намарне ждати за любов і труд
на добре слово вдячности, признання.

Заплямить чисту душу лайки бруд,
брехня все заплює, що найдорожче...
Що лишиться з ясних моїх споруд?

Чи це такий фінал моєї прощі?
Чи вже нема рятунку для душі,
щоб у житті лишитись переможцем?

Життя — не торг. Не жди на бариші!
Твоя любов вже тим була прекрасна,
що це твого життя палкий рушій.

Будь вірною собі і мрії власній
і в храмі серця хай вогонь не гасне.

Остап “пізнав” у вірші себе і додав цю присвяту! Вірш переписав на машині сам, мабуть із копії “Землетрусу”, що її читав Рубчак, бо вживає його сугестію “ілюзія кохання” а не ілюзії кохання, як є в моєму власному варіанті, но і пропустив знаки наведення, що вказують на це, що це — діалог між двома особами. Зробив мені діввацьку сцену, що це, мовляв, “пасквіль” — У висліді я вирішила вірш із збірки виключити. Шкода. Казав Рубчак: “добре опанована форма терцин”!

І хто б то подумав, що вірш з-перед 8 років може викликати таку реакцію! Остап тепер на страйку, сидить у хаті, має багато часу шпирати. Пішов до моєї кімнати, де на столі лежить готовий до висилки до друкарні машинопис мого “Землетрусу” і прочитав. Це мусіло бути вже вчора, бо я помітила увечері якусь посоловілу міну і питалася: чи сталося щось? Чи хтось дзвонив? Але не признався. Сьогодні я потелефонувала до нього з праці перед 3-ою, бо хотіла пригадати, що йду на CPR training (4 години неприємних медичних вправ — роблю це тільки задля нього і певна, що він такої жертви не зробив би для мого добра!) і що буду трішки пізніше вдома. А він на мене висипався: “не сподівався, щось подібного, такий пасквіль, тільки присвяти бракує”. Я його заспокоювала, але не хотів слухати. Теж і прийшовши додому, хотіла з ним до серця поговорити — адже вірш написаний у найважчу, мабуть, пору мого життя, у час справжнього “землетрусу”, що потряс цілою моєю істотою, в час, коли навіть смерть видавалася одним із можливих виходів. Вірш допоміг розрядити трохи страшну депресію, він колись мав довший заголовок: “Тренос мелодраматичний; з циклу віршів, що служать замість візити до психіатра” — і зрештою, сьогодні, на зимно, можна, думаю, сказати, що у цьому вірші може пізнати себе тисячі інших жінок, і що його зовсім не треба приймати так особисто. Але він говорити не хоче. Одне слово: демонструє правду мого вірша ще й сьогодні. Ну, що ж. Не хочу робити йому прикрости. Вірш виключила. Була б дала йому вже раніше прочитати машинопис (думаю, зрештою, що і сам вже раніше повинен був виявити зацікавлення — адже не тримаю цього в секреті). Але проситись не буду — пробувала раз давно дати йому прочитати манускрипт попередньої збірки. Наперед сказав: Нецікаво! А

потім, коли я таки просила дати якісь критичні коментарі і поради, прочитав і заявив: в тебе немає власного поетичного світа! Це не була критика — це звичайна злоба. Поетичний свій світ має кожний найгірший навіть графоман, а то й взагалі кожна людина і ніхто не сміє відбирати другому право на цей власний світик, подобається він комусь, чи ні. — В молоді роки я дуже переживала злосливу Остапову критику — був час, зараз після нашого одруження, коли перестала писати взагалі. Щойно після народин Марка, в перші місяці після-породової депресії, коли Остап не виявляв мені ні тепла, ні уваги, ні зрозуміння, я почала знову шукати аутопсихотерапії у своїх літературних спробах. І це помагало. Сьогодні я не така вже емоційно залежна від нього, від його усмішки й апробати, як колись, Починаю розуміти глибше можливі мотиви його поведінки (тоді — у 50-і роки це могла напр. бути заздрість за дитину — адже ж вперше в нашому подружньому житті він був відсутній на другий плян — це й було, мабуть, причиною навмисного недбайливого ставлення до мене — а тепер може є теж якісь елементи заздрости, тим разом, може, за Землетрус?) Ну, чиста тобі Винниченківська для мене проблема, немов із постановки “Чорної Пантери й Білого Ведмеда”, що її я — вперше в житті, очевидно, — бачила в суботу у виконанні студійців Крушельницької! “Тренос” я можу подарувати за якийсь modicum подружньої гармонії, але цілого “Землетрусу” таки не відречусь! Я вже набула, нажаль, такого віку і стажу, що коли виречусь поезії — то чим житиму далі?

7 травня 1981.

Місяць проминув без записок. Тим разом мовчанка, частково, була навмисною. Укусив мене “чорний черчілівський собака” — минулий місяць пройшов для мене під знаком глибокої депресії. Давно вже в мене такого не було: безсонні ночі, плач і самогубні рефлексії, коли Thanatos бере перевагу над Egos-ом і життя починає втрачати свій смак і глуд... Кризу викликав інцидент з Остапом і “Треносом”. Раптом я усвідомила, що моє змагання за право бути собою — це не виграна битва, як це вже мені здавалося, а щоденна боротьба, яка продовжується і раз-у-раз вимагає від мене болючих компромісів. Остап може і не здогадується, але його реакція на “Тренос” відновила забутий і загоєний біль, вона яскраво нагадала про те, якою ціною я купую ілюзію любови і щастя, що без них я не можу жити... Що більше, його реакція довела теж, що у “Треносі” — не лиш велика доза глибоко пережитої життєвої правди, але, мабуть, і певна частка мистецької правди.

До психічної кризи причинилися, мабуть, і якісь фізіологічні впливи. 22 квітня в мене несподівано почалося кривавлення — а періоду вже понад пів року в мене не було. Можливо, це ще одна менструація — після кількох днів все унормувалося. Треба буде порадитися д-ра Люїса при наступній візиті. — Фізичні причини могли поглибити й ускладнити психічну кризу.

23 квітня були ми разом з Остапом на парадному обіді в Downtown Club — з нагоди відходу на емеритуру одного із моїх шефів — Павла Гея. На обіді було понад 70 осіб — з Морисом Когеном включно. Ми сиділи при столі із старими професорами-емеритами

Брутоном та Морисом і їх жінками. З MLC я мала змогу лише перекинутися кількома реченнями — він сидів деінде. Імпреза, на мою думку, не була надто вдалою. Sloane дав непотрібно довге слово самому Геєві — замість того, щоб сказати щось про нього.

2 травня ми мали прекрасний день у Нью Йорку — і цей день допоміг мені віднайти життєву рівновагу і приніс радість, що направила минулий біль. В Нью Йорку відбулася Шевченківська конференція, що її влаштовували спільно УВАН, НТШ і УНІГУ. З доповідями виступали Фізер, Рубчак і три гарвардські докторанти: наш Максим, Ромко Коропецький і Гітін. Вів програму — Грабович, відкривав конференцію Шевельов, закривав Падох. Це був перший науковий дебют Максима на українському форумі і випав він — блискуче! Та ще й у такому товаристві! Максим виглядав гарно, говорив доброю українською мовою і доповідь його була на висоті (“Іронічний рай у Шевченка”) — я була щаслива і зворушена. Вся конференція була на високому рівні. Найкраща, на мою думку, була доповідь Богдана Рубчака (про “центр” і “периферію”) в Шевченка. Розчарував мене дуже Фізер — аж дивно, як можна високопарною фразеологією закрити порожнечу думки. Ромко Коропецький випав значно слабше від Максима, сама доповідь була менше цікава (про Псалми Давидові), читав він не найкраще та ще й із мовними труднощами, хоч він — нібито — славіст! — та й вдягнувся трохи легковажно для української аудиторії. Все таки, якби він виступав тільки сам один — публіка була б вдячна, бо поява молодого науковця з українською тематикою — це вже само по собі — для всієї громади радісне свято. Але Максим на цьому контрасті виграв, бо зробив більше враження.

Ми з Остапом їздили до Н.Й. автом з Лабунькою, мали приємне товариство, зустріли багато цікавих людей, полагодили різні справи, вернулися додому разом із Максимом (який відлетів із Філядельфії на другий день) — все це дуже піднесло тонус нашого життя і дало запас нової психічної наснаги.

2 червня 1981. Вівторок.

Знову пройшло пару тижнів без запису в щоденнику. Причина, тим разом, була зовсім інша. Це був час гарячкової активності пов’язаної із:

- 1/ готуванням моєї доповіді на ПКУС
- 2/ листуванням у зв’язку із Бібліографічним Конкурсом
- 3/ господарськими справами.

Настрій, тим разом, був не депресивний, а навпаки — піднесений, радісний і завершився він справді радісним святом — в тижні між 18 і 22 травня Максим здавав докторські іспити і 22-ого повідомив нас про те, що останній усний іспит у п’ятницю перед тричленною комісією (професори від англійської, французької та української літератури) пройшов успішно. Велике досягнення! Боявся він цього іспиту, навіть думав над тим, чи не відкласти його на пів року! Ну, має вже це за собою. Тепер лиш тільки — дисертація — і це, очевидно, потриває ще пару років. Хотіла б я це якось відзначити — може вдасться мені намовити його приїхати додому на тиждень-два. Можна було б влаштувати гостину. Не знаю, чи схоче. Наші пляни на літо трохи ще нез’ясовані. Думали, що поїдемо з

Максимом “по Америці”, навіть виникла (в нього) ідея їхати автом до Каліфорнії, але все це тепер у завішенні, бо він прийняв працю у літній школі і буде зайнятий. Не зможе навіть поїхати з нами до Вашингтону, де я буду на конвенції AALL і матиму заплачений готель, отже думала, що з цього могли б скористати і Остап і Максим.

На ПКУС їхали ми автом уже в четвер 28 травня. Провадив авто Лабунька. Четвер ми провели на кемпусі Yale, бо Лабунька мав якісь зустрічі там із якимись професорами у своїх справах, а я радо погодилася взяти додатковий вакаційний день, бо давно вже хотіла оглянути славний Yale і його бібліотеки. Нагода була вийнятка: ми в Нью Гейвен і так вступали по Данка. Він виявив нам з Остапом багато уваги, посвятив пів дня, опроваджуючи нас по Сйлському кемпусі. Найбільше враження зробила на мене бібліотека рідкісних книг, уфундована родиною Weineke. Це оригінальний модерний будинок із вермонтського мармору, без вікон. Внутрі, осклений, на кілька поверхів, ефективно освітлений “stack” — замкнений склом, хоч робить враження відкритого. Дуже цікава і функціональна розв’язка, оригінально і по-мистецьки запроєктована. Не сумніваюся в тому, що це мусить бути єдина цього роду і такого багатства інституція в світі. (Очевидно, я не мала змоги перевірити, що саме являють собою holdings цієї колекції — отже враження мої — поверховні). Загальна бібліотека — будинок старої готицького стилю архітектури, має дуже своєрідну атмосферу. Каталог мене розчарував: Расторгуєва не мають, Остапові книжки є лиш дві, а моєї, очевидно, немає взагалі. Правнична бібліотека не зробила на мене такого враження, як цього я сподівалася від реляцій Jescheck-а та інших. Ходила до бюро професора Дамаски, але не застала його. Випадково в коридорі центральної бібліотеки зустріли Микитея, позатим ні з ким не зустрічалися.

ПКУС пройшов досить успішно. Наша бібліографічна сесія була поділена між п’ятницю і суботу. Всі доповідачі (в п’ятницю: Данко, Касинець і Верига; в суботу: Лабунька, Світлична і я) — були, на мою думку, на висоті завдання. Верига, правда, не приїхав, але доповідь прислав і я її — у скороченні — прочитала. Була досить жвава дискусія. Інші сесії ПКУСу не були, на мою думку, такі одностайно квалітетні, як наша: були деякі блискучі і цікаві виступи, але були і компромітуючі. До особливо цікавих належали виступи гарвардців: Грабовича, Гайди, Прицака, Шевченка; дуже добрі і цікаві були доповіді Мацькова та Смирнова до теми українсько-жидівських відносин; дуже цікаво й ефективно говорила Ася Гумецька. Виступ молодого Остапчука не був особливо вдалий, але приємно було, що і молода генерація починає виступати по українському. Скомпромітував себе, на мою думку, Іван Головінський, який мав говорити про психологію в Києво-Могилянській академії, але виявив досить слабе знання не лиш властивої теми, але й взагалі (Декарта називав Дескартесом і цитував в англійській мові, ітд.) Деякі сесії ми пропустили — більшість свідомо, з вибору (напр. доповіді Романенчука, Пазуняка, Славутича, Богатюка, Вовка, Бойцун і компанії, отже не можу нічого про них сказати). Лекція Кравцева, зараз же перед ПКУС-ом, не була цього року така ефектовна, як попереднього: доповідач Руан із Лондону мав добру тему і велике знання, але говорив трохи за тихо і за довго. Його доповідь зробить ліпше враження, як буде надрукована.

Найбільше нервів коштував мені наш Бібліографічний Конкурс. В п'ятницю в 9-ій вранці ми мали засідання комісії в Інституті, в 11-йй була лекція Кравцева, в 1:30 мала початися наша сесія, де я була керівником і хотіла проголосити нагороду. Боялася я, що може Едвард спізниться, або що знайдуть якісь комплікації із рішенням, бо була така можливість, хоч було тентативне погодження шляхом листування. Я підготувала до засідання всі папери, комунікати, навіть заадресовані конверти. На щастя, все пішло добре. Я мала нагоду переконатися, який добрий я зробила вибір, запросивши до комісії саме Данка і Касинця. Люди розумні, незалежної думки, на висоті завдання, а при тому “reasonable”, що вміють прийняти і іншу думку, і поступитися, коли треба. Отже все це нам вдалося полагодити. Нагороду, як і було погоджено раніше, поділили. 500 дол. залишили на наступний рік, 500 дол. дали в нагороду — Лучечкові. Спізнені матеріали Славутича і Магочі відклали до наступного конкурсу, обом авторам виписавши листи. Славутичеві я письмо таки того самого дня вручила і думала, що буде неприємність. Він прийшов, правда, висловити мені своє невдоволення, але остаточно з рішенням погодився і був до кінця дуже культурний і товариський. (Данко потім заявив мені, що Славутич після цього у його очах значно виріс!) Фактично найбільшою проблемою на засіданні була ідея Едварда поширити обсяг і на друковані бібліографії. Він, можливо, мав у цьому і скриту думку, бо коли ми остаточно погодилися в тому, що можна, коли буде такий випадок, розглядати і galley proofs — за умовою, що твір ще не надрукований і не поширюваний, він погодився не міняти засадничого профілю конкурсу.

Неприємність на ПКУСі виникла із непередбаченої сторони. Богатюк спізнився на відкриття на цілих 45 мін. Я мала бути керівником першої сесії, що включала три доповіді і мала визначений час. Люди нетерпеливилися, закликали мене починати без Богатюка і це мене схвилювало. Богатюк, виявилось, пішов передягати штани... Коли я на діловому засіданні в суботу висловила критичну думку про спізнення, він накинувся на мене з ординарною істерикою. Сам факт спізнення зблід в обличчі його подразненої реакції. Лабунька потім сказав, що має “Schadenfreude”, бо коли він говорив мені негативно про Богатюка, я боронила його, як ділову людину і доброго організатора. А цим своїм виступом він, як дехто заявив, остаточно “викінчився”. На щастя — і це для мене була несподіванка — ротаційним шляхом головодство ПКУСу перейшло тепер на В. Жилу і це добре. Було б мені трудно співпрацювати ще один рік із Богатюком після цього образливого його виступу.

Ще пару слів про господарські справи. Знайшли доброго, солідного і дешевого робітника Олексу, що недавно приїхав з Польщі і дуже потребує роботи. У висліді — ми дали йому заробити і самі скористали. Помалював хату із зовні, направив зігниле дерево, ринву, помалював залізне поруччя, направив цемент, помалював наново стелю у вітальні, бо після Царинникового малювання почало було відставати. — Одне слово, хата відсвіжена. Купили ми з Остапом теж нові меблі на ганок і новий холодильник до кухні, подарувавши старі меблі і старий ще діючий холодильник Олексі.

Понеділок, 22 червня 1981.

В суботу 20-ого була в нас велика гостина. Були Іван і Наталка Коропецькі, Тит і Софійка Геврики, Мирослав та Марія Лабуньки, Любомир і Ляриса Онишкевичі, Юрій та Слава Оранські, Дана Вонторська, Лев Кушнір, Геньо Лащик, Олег Тритяк, Іза Каплан, професор з Yale, знайомий Лабуньки соціолог-поляк, Gros — і ми троє — Остап, Максим і я. Не було, нажаль, “центрального” нашого гостя, Івана Лисяка-Рудницького, що мав бути у Філядельфії, але, як виявилось в останній хвилині, мусів залишитися до понеділка в Нью Йорку. (Він про моє запрошення і плянування, очевидно, не знав — довідався щойно в п’ятницю увечері, коли я знайшла його увечері в сина в Нью Йорку — але вже було запізно йому міняти свої пляни). Шкода, але ми з “Іванком” будемо бачитися в найближчу суботу в Коропецьких, зрештою обіцяв нас відвідати ще й раніше. Із запрошених наших гостей не було ще Біланюків (поїхали до Європи), Ренати Тритяк (полетіла до Парижа на засідання свого ага-ханського борду — з одномісячною дитиною!), Віри Лащик (повезла сина на спортовий табір на Союзівку), Ріти Каплан та Ірини Кушнір, що не почувалися добре. Гостина коштувала мені цілотижневих приготувань і багато нервів, але випала добре, гості — виглядало — були вдоволені, хоч я сама не мала змоги поговорити досхочу з усіми, бо — очевидно — мусіла займатися господарськими справами. Причиною гостини, якщо треба шукати якихсь вияснень, був приїзд Максима. Він був удома цілий тиждень і багато допоміг. Трохи нагодою до свята була радість із його докторського іспиту, але заохотою було і те, що хата відмальована і відсвіжена і що досить давно вже не було в нас прийняття.

Вчора весь день відпочивала по трудах — фізичне зусилля далось трохи “взнаки” — тим більше, що Максима вранці треба було відвезти до поїзду — тобто не було часу відсипляти недоспану ніч.

28 червня 1981, в поїзді до Вашингтону.

Їду — тимразом разом з Остапом — на конвенцію AALL. Дістала на цю подорож 350 дол., отже готель буде заплачений. Остап має цього літа досить багато вакаційного часу, отже їде зі мною. Маю надію, що не буде нудитись в час, коли я буду зайнята конвенцією. Вашингтон — цікаве місто, є що оглядати, є куди піти. Після конвенції плянуємо взяти собі тридневу прогулянку автобусом до Вільямсбургу у Вірджинії. Раніше я плянувала цей наш виїзд трохи інакше: думала, що буде з нами Максим і що поїдемо автoм. Але це не вдалося, бо Максимові запропонували вчити цього літа в Гарвардській літній школі і він матиме всього два тижні вакацій, під кінець серпня. Шкода. Максимові було б цікаво, Остап мав би товариство, но і подорож була б не тільки приємніша, але й дешевша.

Вчора увечері були в гостині у Коропецьких — Іванові сповнилося 60 років. Були там Марта і Ростик Хом’яки, Лебеді, Лабуньки, Лащики, Геврики, Артимишини, Скіри, сестра Коропецької — Цегельська з чоловіком, Петришини, Демянчук з панною Черник, Іван Лисяк-Рудницький, обоє Фізери. Марта Хом’як розповідала про свою працю в архівах і бібліотеках України і я запросила її приготувати таку тему на наступний ПКУС. Коропецькі, між іншим, теж тількищо повернулися з подорожі в Україну — мусіли вернутися раніше як плянували, бо Іван захворів на шлунок, дістав високу температуру і

власті заявили, що в готелі він не може хворіти, а мусить іти до лікарні. Наталка вибрала іншу альтернативу — виїхала до Гельсінкі. Отже побут їхній в Україні значно їм скоротився.

Іван Лисяк-Рудницький був у нас на обіді в четвер і ми провели з ним приємний вечір, а вчора бачилися вдруге вже. Він приїхав сам, без Лесі. Дуже був симпатичний і сердечний, видно по ньому, що він спрагнений культурного українського товариства. Син його Петро є викладачем порівняльної літератури на Колюмбії в Н.Й. — спеціалізується в англійській літературі доби ренесансу. Дочка — медсестра, замужем за якогось терапевта, живе в Spokane, Wash. і має маленьку дитину. Лесині діти — дочка замужем за архітектора-будівничого, має дворічного хлопчика, Андрійка, тількищо повернулася з довшого побуту у Франції [От так собі: не мав чоловік хвилино роботи і вирішив використати пару місяців на побут з родиною в Європі, винайнявши, здається, trailer...] Лесин син теж одружений, вчителює. Всі ці молоді люди одружені з не-українцями.

Моя стаття “Чорна Пантера і чорна пляма на совісті” ще далі провокує відгуки і є в центрі розмов. У Свободі вже були надруковані 3 відгуки проти Винниченка (Кузьми, Ванчицької та Кушніренка) і одна — за (Соловій). Костюк і Маланчук дуже намовляли мене, щоб я “відповіла” критикам — і Костюк і Маланчук виписали мені своєрідні “amicus curiae” — листи з аргументами, що їх я могла б ужити в дискусії. Але я не маю для цього найменшої охоти, і навіть часу. Маю багато різних зобов’язань — кілька рецензій до WLT, що їх треба послати якнайскоріше, бо через ПКУС і Біблію. Конкурс я мусіла їх відкласти, а остаточний термін гряде. Я рада, що Винниченко знову в центрі уваги — навіть якщо увага ця критична чи негативна — це значно краще як промовчування. Було б добре, якби самі апологети Винниченка (напр. Маланчук, Качуровський, чи хтось інший) написали до преси. А я замість “дискусії” з людьми типу Ванчицької волю написати рецензію на Винниченків Щоденник і Костюка книжку про Винниченка.

Понеділок, 29 червня 1981. Вашингтон, готель Гілтон.

Сиджу над басейном в купелевому одязі, хоч і не купаюся. Година вже майже 6- під вечір, але конвенція вже мені трохи надоїла. Вчора мала активний день: цікаве засідання комісії, що її я є членом (Index to Foreign Legal Periodicals). Там уперше заізналася із новим головою комісії Bob-ом Berring-ом, що донедавна був заступником MLC в Гарварді, але тепер іде до Univ. of Washington на директора. Симпатичний молодий чоловік, високий, бородатий. Добре вів засідання, що на ньому розглянено багато важливих справ, хоч і не зроблено жодних рішень. Був присутній Willi Steiner з Лондону, редактор індексу, новий гарвардський Law Librarian Terry Martin, мої давні знайомі Stepan, Christian Wiktor, Carl Lamers, Ivan Sipkov — а теж, і це було мені цікаво Caddon — один із кандидатів на позицію Paul Gay-a. Він — чілієць і я сьогодні вранці спеціально зачепила його на розмову. Одна із важливіших моїх місій на цій конвенції — зустрічі та інтерв’ю з кандидатами на цю позицію. Про кожного з них доведеться Слонові давати рапорт на письмі і сьогодні вранці ми всі громадно (нас тут з Пенсильванії — шестеро) мали таку

розмову ще з одним кандидатом (Bruce Johnson з університету Michigan: динамічний молодий лідер, хоч трохи надто може “overpowering”). Двох таких кандидатів приїздили вже до нас до бібліотеки минулого тижня — Michael Whipple і Nicholas Triffin. Не легко дати опінію про людину на основі чвертьгодинної чи півгодинної навіть з нею розмови. Тим більше, що ця людина буде не підвладна нам, а фактично буде нашим шефом! Цікавий процес. Рішення, очевидно, робитиме Слон, але опінія професійних колег може вплинути на його вибір. Наші молоді каталогерки та Merle — acquisitions librarian — свої осуди, часто негативні, висловлюють часто без довшої, здавалось би, надуми, але мені це не дається так легко. Знаю, що перші враження можуть бути фальшиві й помилкові, а вибір людини на цю позицію матиме важливий вплив на наше майбутнє.

Washington Hilton — один із кращих готелів столиці, але це така величезна гангара з безконечними вузькими коридорами, без всякої атмосфери, із гурмою людей на кожному кроці. Наша конвенція теж занадто багатолюдна — є щось понад 1600 учасників. Знайомих трохи приїхало, хоч нікого немає з українців. Програма, як дотепер, не надто цікава. Багато уваги приділено компютерам та електроніці. Мені шкода, що немає якихось панелів у моїй сфері зацікавлення: на теми міжнародного, порівняльного чи домашнього чужого права. Підчас полуденка сьогодні (офіційний luncheon з доброю дуже промовою якогось професора права, що в останній хвилині заступив заповідженого в програмі промовця, але був напевно ліпший — я заповідженого вже слухала і знаю, що він може дати із себе) — говорив він (Younger з Georgetown Univ.) в обороні простоти і ясности в праві із знаменитими аналогіями до літератури, мистецтва, музики, науки) я сіла поруч Philip-а Cohen-а з Oceana (організатора нашої прогульки до Будапешту) і він запізнав мене з якоюсь бібліотекаркою з Нігерії, що — як виявилось — називається на ім'я Надія, є росіянкою з Москви, що вийшла заміж за лікаря з Нігерії і там із ним живе. (Nadia Akindele, Nigerian Law Reform Commission, Lagos, Nigeria). На мою репліку, чи Надія, випадково не українське ім'я — зареагувала трохи негативно. Взагалі зробила на мене не надто особливе враження: або зацькованої совєтської людини, що трохи може боїтись закордонних спонтанних контактів, або скритої кагебістки, або просто може упередженої росіянки, що відчула в мені “буржуазну націоналістку” українку, хоч про це в нас і не було з нею мови і говорили ми, очевидно, по англійському!

2 липня 1981. В автобусі, в дорозі до Вільямсбурга.

Таки їдемо, хоч Остап має вже пару днів якусь простуду і затигнуло його хрипкою — вранці застановлялися ми, чи не відкликати нашої прогульки. Але подорож уже заплачена, коштує чотири з половиною сотні доларів, і хто зна скільки і коли нам ці гроші повернули б. Та й шкода не поїхати — це не якась поважна “emergency”, а просто прикристь.

Автобус дуже оригінальний — умебльований як вітальня: канапи, фотелі, столики, телевізор, кухонка з кавою. Є теж і туалета. Але Остапові було б легше і вигідніше дрімати на звичайному автобусі з “reclining seats” та підпорою для голови! Робили зупинку в парку, серед піль, де відбулася битва Manassas — перша битва громадянської війни 21

липня 1861 року. Наш шофер є одночасно гідом і дає цікаві історичні пояснення, з кольоритними деталями (напр. армія унії складалася з добровольців, що зголосились на 3 місяці, кожен батальйон мав власні уніформи, кольорові і різноманітні — подібна ситуація була і по боці конфедератів і це створювало колосальні проблеми ідентифікації — хто свій, хто ворог (добра символічна тема, цікаво чи використана десь в американській літературі?) В нашому автобусі всього 17 осіб, в тому числі одна родина із чотирьома дітьми-підлітками (що — на диво — дуже культурно і спокійно поведуться!) Краєвиди тут дуже приємні — від самого Вашингтону не бачила досі жодної індустрії: переважно поля і фарми.

З'їли полуденок в оригінальній обстановці традиційної таверни Мікі (Michie Tavern, Charlottesville, Virginia). Таверна називається The Ordinary і приміщена у log cabin, що була колись приміщенням в якому жили невільники. Menu теж з 18 століття і подане на металевих тарілках з бляшаними горнятками. Невибagliво, але досить смачно. Є теж поруч і музей — будинок заїзду — з оригінальною обстановкою з-перед революції (hoor для криноліни і відповідна величиною коробка, dulcimer — рідкісний музичний інструмент того часу). Старий гід у музею — в одязі 18 століття — після короткого вступу залишає групу в кімнаті і включає вмонтований тейп-тапе з поясненнями експонатів. Вдало використана модерна технологія.

Зупинка і оглядини садиби Джеферсона — Монтічельо. Сам проектував архітектуру, матеріали для будови були локальні (тут довкола земля дуже червона — з цієї глини Джеферсон випалював цеглу, навіть цвяхи були роблені таки тут на місці невільниками. Monticello має чудове положення високо на горі (“мала гора”), з незвичайно милою панорамою rolling hills і піль довкруги. Хата повна всяких оригінальних як на той час винаходів: двері, що автоматично відчиняються, годинник-календар, що показує час і день тижня, витяги для вина з пивниці просто до їдальні ітд., але немає лазнички — що мене трохи здивувало, не так брак туалету (the necessary, як ця інституція називалася в Мікі Таверні, була очевидно на дворі), як брак купальні чи басейну. Садиба оточена великим парком, гарно утриманим, з альтанами, прибудівками ітд. Нажаль, ми мали пеха, бо пустився досить зливний дощ і ми не могли добре всього оглянути. Трохи змокли, бо доїзд до посілости — це шматок дороги маленьким локальним автобусиком від паркувальної площі. Якби була гарна погода, були б мали гарний прохід, а так довелось обмежитися оглядинами будинку.

3 липня 1981, Williamsburg, Virginia. год.10:00 увечорі

Ночуємо другу вже ніч у Motor House. Це півтори милі від історичного району Вільямсбурга, але курсує спеціальний автобус, зрештою ми сьогодні їздили туди двічі нашим туристичним автобусом. Williamsburg має своєрідну оригінальну атмосферу — реставровані будиночки з 18-ого століття, будинок губернатора колонії, House of Burgesses — перший виборчий “парлямент”, де колоністи Вірджинії вперше вправлялись в самоурядуванні, робітні шевців, кравців, боднарів, таверни-гостинниці, городи з

капустою, морквою, огорожені дерев'яними парканами, широкі вулиці, що з них головна — Duke of Gloucester Street. У Wren House — найстаршому будинку каледжу (1695) William & Mary, що є другим після Гарварду найстаршим університетом Америки, звернула я увагу у голю на пам'ятні таблиці поляглих, в тому числі одна із прізвиськами професорів і студентів W & M, які загинули в обороні конфедерації в час громадянської війни.

Остап уночі досить кашляв, я хвилювалася і мало спала. Вранці принесла йому з ресторану гарячий чай і залишила його відпочивати до полудня. Сама пішла на фільм і першу частину ходячої тури по Вільямсбургу, навіть не поснідавши. Дуже втомилась — не так ходженням, як надмірним стоянням і чеканням на гідів — рада була, що не тягла за собою ще й Остапа. Він прийшов на домовлений груповий ланч і був на другій частині тури по Вільямсбургу. Потім ми ще вдвійку ходили по місту, оглянули старі будинки каледжу, а під кінець вдалося нам ще смачно повечеряти — навіть без попередньої резервації місць- в King's Arms Tavern.

Мали ми по дорозі навіть пригоду, що могла закінчитися досить прикро. Сиділи ми на лавці в городі палацу губернатора. Несподівано напоролись на пару наших знайомих — Gene Wyruski з жінкою, що їх ми бачили пару днів тому на конвенції у Вашингтоні. Вони були разом із нами в Будапешті, отже Остап знає їх теж. У великому excitement-і зустрічі я не помітила, що виходячи з городу, забула на лавці торбинку. (Аякже! Таке мені ще ніколи в житті не траплялося!) Я мала в руці дві інші речі — парасольку (бо час до часу падав дощ) і фотоапарат. Вийшовши з городу, я побачила фотогенічний колодязь і попросила Остапа зробити мені знімку. Станула я до фотографії — і тоді він запримітив, що в мене немає торбинки. Я бігом повернулася до городу. На лавці сиділи вже інші люди. Але я ще натрапила на молодого чоловіка, який сказав, що так, він справді знайшов мою торбинку і відніс її до будинку губернатора. Є ще на світі чесні люди! Торбинку мені віддали. А в моїй торбинці тим разом не лиш понад сотня доларів, всі документи і карта VISA, але і мій золотий грецький нашійник, що з ним я парадувала на бенкеті нашої конвенції!

4 липня 1981, в автобусі.

Настрій зовсім не святочний, а погода “під псом”. В цю мить дощ лиє так, що за вікнами нічого не видно. Вранці першою зупинкою був Jamestown. Це місце, на якому в 1607 році вперше на цьому континенті засновано постійне поселення англійськими колоністами. Є тут цікавий трикутний форт, що трішки нагадує Plymouth Plantation, з тим, що тут будиночки ліплені з глини. На воді на James River стоять репліки трьох кораблів, що ними сюди прибуло 104 чоловіків і хлопців: Discovery, Godspeed і Susan Constant. Нажаль, падав дощ і ми більше часу провели в павільйонах-музею, де досить ефективно зображені воскові фігури короля Генрика VIII, Єлисавети I, їхніх колонізаторів, життя Англії того часу, тощо. Друга зупинка — Yorktown. Тут відбулася вирішальна битва революційної війни, тут Вашингтон і його французькі союзники остаточно перемогли Cornwallis-ову

армію. Відвідували будиночок, що в ньому англійці підписали капітуляцію, Moore House (досить цікавий play acting — актор перебраний в одяг англійського офіцера, зустрічає туристів і розповідає їм своє невдоволення від програної битви. Крім того є там невеличкий музей, бункри-фортифікації, але не більше. Якби ліпша погода, можна було б походити собі по парку.

Остап уночі знову дуже кашляв. Йому добре було б взяти курацію пеніциліни, але я, нажаль, тим разом не взяла з собою. Купила тільки сиропи, дуже добрі цукорки, і маю пару таблеток ornade. Це помагає і вдень він тримається добре. Але наніч йому добре було б випити глечик гарячого чаю і добре випрїти, а це в готелевих обставинах трудно. Добре, що сьогодні вже їдемо додому. Тепер ми в дорозі на Фредеріксбург — там їстимемо полуденок. Погода справді зварйована: дощ ушух і раптом стало сонячно, але половина неба ще захмарена і невідомо чи сонце втримається.

Зупинка на ланч на плянтації Stratford Hall. Це садиба старої родини Lee, що з неї вийшло кілька видатних діячів Америки, в тому числі і генерал конфедеративної армії Роберт Лі. Вперше бачу південну плянтацію: панський будинок, господарські будинки — кухня, пральня, стайні, ітд., розлогі поля з кукурудзою, тютюном, реanuts, коноплями, пасовища з коровами, кіньми, вівцями, домики для служби — чорних невільників... Всюди тут у Вірджинії, а на цій плянтації зокрема, — відпружуючий спокій для ока, для вуха, для душі — serendipity із млосним запахом магнолій у повітрі... Друга зупинка була у Wakefield — це родинне місце Джорджа Вашингтона. Хоч існує вже лиш здогадна реставрація будинку де він народився, на цьому місці утримують величенький парк, теж своєрідне господарство: загороди з гусьми, індіками, льоха з поросятами у болоті (давно вже не бачила!), а довкола знову ж багато простору і спокою... Приємно було б приїхати сюди просто для відпочинку, на пікнік, з дітьми (а може з внуками?). Село і серце одпочине... Цілий цей південь, вся ця наша ескапада — це ще одна і фактично трохи інша Америка — великий контраст до нашої переіндустріялізованої нью-йорксько-пенсильванської країни постійного поспіху і напруження.

Год. 9:40 увечорі. Union Station, Washington, DC.

Потяг плянували взяти о год.8:30, але не довелося. По дорозі з Fredericksburg-у до Вашингтону стався на шосе випадок: своєрідна ланцюгова реакція: не знаю точно, як воно трапилося, але з оповідань інших пасажирів можна таку приблизно уявити картину: автострада поділена, три лінії в один бік. Авто А в середній лінії раптом гальмує, авто Б зараз же за ним, чи щоб не вдарити скручує вправо, чи раптом, гальмуючи, втрачає контролю і звертає на право, вдаряючи авто В, що є у правій лінії. Наш автобус зараз за авто В. Шофер раптово звертає на право на рам'я автостради із металевою загородою, щоб не вдарити авто В, гальмуючи одночасно (слід від коліс, казали, залишився на яких 40 стіп). На щастя, нікому нічого не трапилося, а навіть, як потім виявилось, наш автобус був тільки трішки здрапаний із боку. Потерпіло авто В — його мусіли відтягнути машиною. Головне те, що саме в цьому авті були дві жінки з маленькими дітьми (шоферував якийсь

мужчина). Жінки добре видно перелякалися, бо перше, що я побачила з вікна, була така сцена: з авта В вискочила молода жінка, відкрила двері до авта Б і вдарила в лице молодого чоловіка, що сидів, попиваючи з бляшанки, пиво. (Це нагадало мені сцену в Амстердамі на вулиці в 1968 році, коли шофер якогось авта підчас вуличної затримки вискочив з авта і вдарив хлопця-ровериста, що крутився на ровері поперед нього!) Правда, в цьому випадку, хлопець з пивом був тільки пасажиром — авто Б провадила дівчина, що дуже випадком схвилювалася і признала вину за собою. Якби воно не було, аварія викликала одногодинну затримку на дорозі — поки приїхала поліція, поки списали протокол, поки з'явився tow truck... Потяг наш ми, очевидно, спізнили. А наступний, нажаль, відходить щойно в год.10:30 і приїздить до Філядельфії о нечуваній годині 1:33 ночі — якщо не буде спізнення... Казав Лабунька, щоб дати йому знати, що він або Олесь можуть по нас виїхати — отже я таки потелефонувала до Філядельфії і дала їм знати. Але прикро мені, що це така година — не люблю надуживати людської чемности.

Вашинггтон тепер під вечір повний людей, зокрема в околиці пам'ятника Лінкольнові: таборують на траві, сидять у човнах на Потوماку, обсіли дерева і монументи довкола: ждуть на феєрверки з нагоди національного свята: може щось з того побачимо з вікна поїзду, від'їжджаючи.

16 липня 1981, вівторок.

В неділю, у розмові по телефону з Марком, довідались прикру новину: Ія — хвора, і невідомо, що це за хвороба. Шлунок не приймає їжі — після кожної страви дістає болі. Була вже в лікаря і вчора вранці проходила рентгенічні просвітлення. Може пити тільки бульйон та “jello”. І це вже так цілий тиждень. Її батьки ще навіть нічого не знають: мама її — сама хворіє, і Ія просила, щоб ще заждати, щоб її непотрібно не журити. А журба справді неабияка. Вчора увечорі я знову телефонувала до Каліфорнії, але ще жодних певних вислідів не було. Радіолог, правда, твердив, що просвітлення нічого не виявили, але невідомо ще яка буде інтерпретація лікаря. Не виключене, що це може бути шлункова виразка — улькус, або алергічна якась реакція. У всякому разі — поважний клопіт. І навіть, якщо акутна стадія пройде, то того роду симптоми не є доброю прогнозою на майбутнє. Марія Лабунька теж має якісь серйозні шлункові недомагання — і навіть не хоче лікуватися. Можливо є якась родинне пов'язання — не так може спадкове, як схильність до психосоматичних недуг. Любе бідне дівча. І таке ще молоде, а вже з такими проблемами. Не виглядає вона на надто нервову, але саме таке зовнішнє панування над нервами може й сприяє їх інтерналізації. Шкода мені і Марка. Щоб не повторився йому мій клопіт із Остапом і його шлунково-печінковими недомаганнями: цілі роки на діті, і цілі роки намагання берегти його від надміру хвилювань. В нашій родині — сильнішою мусіла завжди бути я; чи не випаде ця доля Маркові? Та щоб хоч не гірше, щоб хоч минула вже ця акутна стадія. Бо якже довго можна жити без їжі? Пропонувала я їм, щоб приїхали до нас, бо і так саме тепер не є зв'язані працею. Або щоб хоч приїхала сама Ія — підлікуватися. Тут вона мала б може більше опіки, но і лікарі знайомі, легше зарадити лихові. Але вчора не хотіли ще про це говорити.

Стараюся топити свою журбу посиленою активністю на роботі. Але засинаю і буджуся з думкою про Ію. Близька вона мені, як рідна донька, ліпшої невістки не могла б я собі бажати. За всі роки нашого знайомства (а Марко ходив з нею чотири роки перед шлюбом) не було між нами навіть натяку на якесь непорозуміння.

28 липня 1981.

Sir Leon Radzinowicz їде таксівою до опери. Таксівар каже йому на прощання: “Have a good evening, Sir.” “I hope so,” каже Sir Leon. “If I don’t, how do I get back in touch with you?” Забрав мені славний кримінолог півтора години часу і завдав мені ще й на завтра додаткової роботи, але він такий шармантний, дотепний і високої культури європейський джентельмен, що вміє полонити своєю холерно симпатичною особовістю.

Анекдота і факт, що роблю спробу повернутись до щоденника, вказують на те, що в мене поліпшився настрій. Останнім часом знову напала мене депресія (— хоч з Каліфорнії вісті помітно поправилися, Ія прийшла вже знову до здоров’я, ліки допомогли, харчується майже нормально! —) Не помагало навіть те, що ми кілька разів ходили в кіно — самі, і з Лащиками (Бачили тим разом два російські фільми радянської продукції: “Москва сльозам не вірить” і “Обломов” та польський фільм “Людина з мармору”). З цих трьох — найкращий, на мою думку, “Обломов” — мистецьке виконання, цікава інтерпретація доброго клясика — що його я, на сором, ніколи не читала! “Москва” — мелодраматична “soap opera” a la mode russe, а “Людина з мармуру” здається мені більше політичною заявою, як мистецьким фільмом.

Не розв’язані справи-пляни наших вакацій. Остап дуже нерішучий: має охоту поїхати до Кульчицького до Сан Франціско, а з ним до Ванкуверу, але якось не дуже плянує цю поїздку (а вакації починає вже 1 серпня!). Мені якось незручно їхати знову до Сан Ф., зокрема через паню Кульчицьку і в’язати увесь плян із Тарасом. Зручніше, мабуть, як поїде сам Остап. Зрештою нам сепаратні вакації може і добре зроблять цього року. Я поїду на тиждень до Гантеру на семінар. А крім того треба мені відважитися поїхати автом на Союзівку, над море. Їздила з Остапом недавно до New Hope — це була перша моя трішки довша подорож (1 1/2 год. їзди в один бік). Navigare necesse est. Але мене це хвилює!

Субота, 15 серпня 1981.

Від понеділка я — на вакаціях, тобто не працюю. Вчора й передучора відбулася знаменна подія: я поїхала автом до Wildwood Crest — в четвер туди, в п’ятницю — назад. Це дорога майже 200 миль — отже перша моя більша самостійна подорож. Хотіла їхати вже на початку тижня — але наперед заповідали бурю, а потім і справді ішов дощ, так що поїздка відкладалася. Остап мабуть трохи боявся, бо відмовляв мене від їзди і було трохи нервового напруження напередодні. Але потім таки зі мною поїхав. Я вибрала найпростішу дорогу: #73, Atlantic City Expressway та NJ State Parkway, бо воліла заплатити мито, але мати широку поділену автостраду, де, коли треба, інші шофери можуть мене

минути і де я, їдучи повільніше, не мусіла стримувати руху. Подорож відбулася без комплікацій, в поворотній дорозі я навіть ні разу не зупинялася. Комплікації виникли із нічлігом, бо ми не мали резервацій, в українських заїздах, де ми буваємо, було зайнято, до інших наших гостинниць (таких як “Одеса” чи “Крим”) Остап навіть не хотів довідуватись, отже ми врешті взяли кімнату в мотелі близько океану, заплатили понад 60 дол за нічліг, і не було б жаль, якби кімната була гарна — а то дали нам якусь нішу з видом на... внутрішній гараж! І це трохи зіпсувало настрої. Погода, щоправда, була досить гарна. Зустріли над океаном Біласів, Галіїв, Денисенків (Марка товариш — фільмар, має вже двоє маленьких дітей Олексу і Оленку) — а найцікавіше було зустріти Всеволода (Баха) Ісаєва з жінкою та обох Бандерів. Бандери розповідали про свій цьогорічний побут у Римі (він там із рамени Temple Univ. вів курси економіки), а Баха я розпитувала про його соціологічні проекти (він має тепер два — дослідча студія процесу асиміляції кількох етнічних груп, та спроба нового якогось погляду на питання націоналізму — обіцяв прислати відбитки праць, як будуть надруковані).

Ще важливіша подія — це зміна вакаційних плянів. Я замовила вже й задаткувала семінар у Гантері і помешкання в “Карпатії”, а Остап вже два тижні тому купив квиток на літак до Сан Франціско. Окремо купив квиток і Максим з Бостону до С.Ф. Тимчасом в Америці профспілка контролерів повітряного руху проголосила загальний страйк. Що більше, дійшло до поважної конфронтації з урядом, бо контролери — державні службовці, вони при вступі на працю підписують заяву, що зобов’язує їх не страйкувати. Президент Реган використав ситуацію, щоб показати свою рішучість і бажання визначити ліміт для робітничих вимог. Переговори з профспілкою зірвано, уряд проголосив, що всі хто страйкуватиме, будуть безповоротно звільнені з праці. Так воно і сталося. Ні одна, ні друга сторона не поступилася. Понад 10,000 працівників звільнено. Але заступити їх так а la minute — неможливо. У висліді — на пості контролерів працюють їх адміністративні наставники, частинно теж військові спеціалісти, прискішують вишкіл нових працівників, набирають нові кадри. Але — величезна літунська індустрія працює лиш на 75% відсотків і дехто каже (зокрема ж спілка професійних контролерів — РАТСО — Professional Air Traffic Controllers), що літати тепер — небезпечно. Все це, очевидно, хвилює. І я подумала собі, що мені чимало журби і нервів коштуватиме політ Остапа і Максима на західне побережжя Америки. Тому й раптом вирішила — летіти разом із ними! Тим більше, що Остапів плян — поїхати з Тарасом понад побережжям від Сан Франціско на північ, в сторону Ванкуверу — може й справді — непоганий. Адже там — прекрасні гори й ліси Орегону й Вашингтону, що напевно нагадують канадські скелясті гори. Ще одне: жаль втратити нагоду побути в подорожі разом із Максимом цілих 10 днів. Зміна плянів не була така проста і легка. Спершу виглядало, що треба буде доплатити до мого квитка 300-400 доларів понад знижену ціну вакаційного літунського квитка, що його треба купити 14 днів наперед. Остап мав квиток на лінію United, політ через Denver, і вони вимагали від мене доплати. Тоді я пішла з Остапом до агенції подорожнього бюро ASTRO — і там мені розвідали про інші можливості. Вдалося дістати літак до S.F. за 338 дол. від особи (Остапів первісний квиток коштував 358!), лінією TWA, безпосередньо до S.F., але не з Філядельфії, а з Нью Йорку. Поїдемо туди лімиузиною, що буде коштувати нам ще по 25

дол. додатково. Але летимо разом з Остапом — Максим цього ж дня літаком з Бостону через Dallas теж полетить до SF. Щоб лиш щасливо! Як усе піде по пляну, прибудемо до S.F. 19 серпня уночі, в середу. А в четвер вирушимо автом із Тарасом у подорож на північ. Поворот наш запланований на 28 серпня — обоє з Остапом маємо бути на роботі вже 31. — Максим, тим часом, поїде із S.F. до Los Angeles і буде в Марка та Ії до 6 вересня.

Неділя, 16 серпня 1981.

В Канаді більше як місяць уже страйкує пошта. Напередодні цього страйку я встигла ще зробити першу коректу свого “Землетрусу”, але дальша комунікація із друкарнею ускладнена. Минулого тижня Лашики їхали на весілля Святослава Кіпи до Детройту — і їхали через Торонто. Я вирішила скористати з нагоди і просила їх привезти мені із друкарні “другу коректу”. Думала, що саме тепер в час вакацій, напередодні свого виїзду на захід, зможу зробити другу коректу і, користаючи з побуту тут Риси Голод, передати матеріал знову до Торонто. Тимчасом, Геньо, хоч і привіз матеріал для мене із друкарні, — забув його, залишивши разом із течкою своїх матеріалів у Гантері. Йому, очевидно, неприємно, що так сталося, а мені — досадно. Але немає ради. Мусить справа відклястися бодай на два тижні, аж поки ми не повернемось із заходу. Тоді вже треба буде повернутися на працю і не буде багато вільного часу, но але може канадська пошта вже бодай працюватиме. Маю надію, що друк моєї книжки не надто спізниться через всі ці комплікації. Книжка датована 1981 роком і погано, якщо появиться вона пізніше як у жовтні. Тим більше, що тут плянують зробити мені вечір, а це мало б глузд тільки тоді, якби була готова до продажі книжка.

Ідея із цим нібито моїм вечором виникла дуже несподівано і теж із зовсім непередбаченого джерела. Вправляючи їзду автом, поїхала я десь місяць тому з Остапом на якийсь пікнік т.зв. михайлівської парафії. (Це така нова католицька парафія “патріархальників”, що має гарну посілість на Факс Чейсі і що до неї належать різні наші знайомі з Лабуньками, Гевриками і Лашиками включно). На цьому недільному пікніку підступили до нас обоє Шашаровські і давай засипати мене компліментами за мою відвагу ітд. — у зв’язку із статтею “Чорна Пантера і чорна пляма на совісті”. А потім Юлія Шашаровська, показуючи мені церкву та інші будинки, раптом запропонувала, що вона із Шашаровським силами молодих студійців хотіла б влаштувати вечір моєї поезії. Мене це трохи заскочило — я звела розмову на жарт, мовляв, над цим ще треба подумати. Але пройшло пару тижнів і Шашаровська дзвонить до мене телефоном. Ну, як? Чи я згідна на такий почин? Я сказала їй, що мені незручно, щоб така імпреза виходила з ініціативи парафіяльного комітету. Але Шашаровська за пару днів знов подзвонила: вони, мовляв, приготують програму із студійцями, а фірмуватиме імпрезу жіночий відділ ОМУС-у. Я подумала собі, що фактично варто може й скористати із такого запрошення, передусім тому, що була б нагода зарепрезентувати і продати книжку. Отже я погодилася дати їм

матеріяли. Побачимо, що з цього вийде. Я, очевидно, воліла б, щоб такий авторський вечір влаштували якісь серйозні люди з якоїсь мистецької чи академічної організації, але я не буду нікому піддавати таких ідей. Для такого автора як я — велика честь, що є такий спонтанний відрух і єдине, що я маю до вибору — скористати із запрошення або відмовитись. Якщо програму виконуватимуть студенти з театральної студії — то навіть якби вони не виконали її як слід, буде успіх, що молоді люди прочитають і запізнаються з якимись моїми текстами. Це не кожному авторові трапляється, зокрема ж на еміграції.

Пару днів вакацій дали мені трохи відпруження і на цьому користає мій записник. Останні тижні на роботі були досить напружені й активні. Передусім тому, що це — літо, і доводиться завжди когось одного заступати. Студентів у нас літом нема, бо літньої школи Law School Пенсильванії не веде, але решту клієнтелі — правників із міста, професорів, що пишуть праці, приїжджих дослідників — треба обслужити при зменшеному через вакації персоналі. Отже літо в бібліотеці не таке вже спокійне, як дехто думає. Цього року, крім всього іншого, в нас багато новин: будуть зміни і ще невідомо, що вони нам принесуть. З кандидатів на місце Гея, що їх ми розглядали на конвенції у Вашингтоні і пізніше, вибрали жінку, молоду (32-літню) бібліотекарку, що має теж і правничий диплом. Вона називається Cynthia Arkin, була бібліотекарем правничої бібліотеки АТТ в Нью Йорку, а раніше працювала в університеті Джорджтаун у Вашингтоні. Вона — незамужня, виглядає досить симпатична і безпретенсійна, але в час інтерв'ю виявила і досить велике знання і багато здорового глузду і певні нотки рішучості, що на цій позиції будуть конечні. Вона має почати працю в наступний понеділок.

Друга новина і то поважна: відходить від нас Colleen Raker, бо чоловік її прийняв працю в Omaha, Nebraska. Це справи значно ускладнює. Саме завдяки Colleen вдалося переконати декана, щоб заінсталювати для бібліотеки компютерську систему RILIN. Термінали вже почали діяти, ми саме пройшли перший елементарний тренінг і вже робимо “searching” на компютері, а від вересня почнемо нову систему компютерської каталогізації. Це докорінно змінить потік праці каталогізаційного відділу і факт, що саме в цей час відділ цей втрачає шефа, що цю зміну заініціював, є дуже не на часі. Є в додатку ще й інші персональні пересунення — а на додаток, декан нашої правничої школи James Freedman прийняв посаду президента університету Iowa! Він був бібліотеці дуже прихильний і розумів наші фінансові клопоти. Хто буде його наступником і як він трактуватиме бібліотеку — невідомо.

Минулого тижня, в час, коли Лабуньки були на вакаціях у Гантері, стався у їхній хаті влом і грабіжники забрали їм срібні монети, золоті пам'яткові годинники, перстінці, тощо. Страшенно мені їх жаль — пам'яткові речі не повернуться, а вони і взагалі не такі вже заможні, щоб могли скоро надробити втрачене. Взагалі аж страшно подумати: ось і ми вибираємось на 10 днів на вакації. В якому стані зустрінемо хату, повернувшись? Мама і Тато приходять день-у-день, забирають пошту, підливають квіти, але ж Лабунькам теж сусіди нібито пильнували хату!

Я позбулася двох своїх зобов'язань, що тяжіли над моєю совістю довший час: написала нарешті рецензії для WLT на “Shevchenko and the critics” і на другий том Хвильового. Вже й раніше написала і вже появилася в Нашому житті моя рецензія на “Українські думи” — отже зобов'язання своє перед торонтонцями, передусім перед проф. Луцьким, я виконала.

Тепер читаю Костюкову збірку статей “Винниченко і його доба”. Шкода, що це лиш зібрані статті, а не дефінітивна монографія. Не знаю, чи писати про цю книжку до WLT? Дата видання — 1980 — отже я мусіла б вислати рецензію ще перед 1 вересня — останній реченець на видання попереднього року. Книжка фактично появилася щойно в половині 1981 року, але на титульній сторінці стоїть — 1980. Я Костюкової книжки не зголошувала, не знаю чи прийняли б рецензію. Може треба буде написати до української преси. Винниченків “Щоденник” до мене ще не дійшов — хоч є уже в продажі. Але в мене чекають на чергу ще теж “Тіні забутих предків”, що їх я отримала від Винара і що їх уже зголосила до WLT. Вони, правда, видані 1981 року, отже не мушу спішитися.

Страйк канадійської пошти ускладнює теж доставку пошти і нам. Останні два числа “Нових днів” до нас, правда, дійшли. В них — у цілості — надрукований мій “Американський триптих”, що так подобався редакторові Дальному. Не знаю, коли друкуватиме він мій “Щоденник грецької подорожі”. Про своє позитивне рішення він мені вже давніше писав і просив зробити скорочення. Я це й зробила, та ще й погодилася на додаткові скорочення, якщо будуть потрібні. Це було ще задовго перед страйком, отже хто зна: може він, цей щоденник, уже й друкується?

Один із дуже вдалих фільмів, що їх ми бачили цього літа, був документальний репортаж “From Mao to Mozart”, про поїздку скрипаля-віртуоза Ісаака Стерна до Китаю. Є там одна знаменита маркантна сцена: Стерн, спостерігаючи із захопленням вправи китайських акробатів, стоїть хвилину у мовчазному подиві, а тоді каже: “On the other hand, they can't play Mozart!”

В Польщі далі напруження і тяжка економічна ситуація. Від січня майже щомісяця посилаю Марійці харчеві пакунки, але не знаю, чи отримує вона їх, чи ні. Чомусь нічого не пише.

19 серпня 1981. Oakland, California

Щасливо всі троє добилися до Сан Франціско. Заплянований наш політ лінією TWA був, щоправда, “cancelled”, але нас перенесли на інший політ, лінії American. Тарас чекав нас уже на летовищі із своїм каділяком. Повіз нас по вечірньому Сан Франціско, а потім ми ще вдруге повернулися на летовище, по Максима. Вилетіли ми 18-ого увечорі, прибули сюди уночі. Коли доїхали до хати Кульчицьких, на наш філядельфійський час була вже 6-вранці. Отже трохи досипляли недоспану ніч. Решта дня пройшла на розмовах — з панею Іреною, з Тарасом, з їхнім сином Богданом, що разом з жінкою Kate та немовлятком (Marissa) прийшли привітатися. Вполудне поїхали з Тарасом до Berkeley, і в час, коли

Тарас полагоджував свої справи, ми пішли до бібліотеки і знайшли Едварда Касинця в його бюро. Ні ми, ні він, не мали часу говорити тоді довше, але домовились, що зустрінемось увечері. Після обильного обіду (cocque au vin, “pavlova” і дуже добре вино Gewürztramin [sic] марки Souverain), що його приготував Тарас, ми поїхали на помешкання Едварда при 142 Alvarado. Я думала, що ми будемо там не більше як годину, але розмова була така цікава, що ми сиділи від 8 до 11-ої. Едвард дуже цікавий і стимулюючий хлопець і має велике знання — з ним цікаво розмовляти і від нього багато можна довідатися. З інтересних його інформацій: про архів Петрушевича в інституції Гувера, про невідомий досі лист Пантелеймона Куліша до цензора Капніста, що його знайшов він у якомусь російському архіві і що його тепер готує для публікації Струмінський, про справи пов’язані із українським Гарвардом та з Канадським інститутом для українських студій, etc. Між іншим, Едвард досить песимістично розглядає сучасний стан і УНІГУ і КІУС. Мені, однак, здається, що це трохи теж і тому, що він сам відійшов від Інституту і що може не має тепер такого там впливу, як раніше. Все таки, я рада, що він і далі цікавиться справами української науки і бібліографії, хоч бачу, що він щойно тут починає розуміти, скільки ще треба зробити, щоб науковий світ дізнався взагалі про існування навіть таких серйозних починів, як HUKr.Studies.

21 серпня 1981, п’ятниця.

Вчора цілий день були в дорозі. Виїхали дорогою 101 із Сан Франціско. По дорозі виявилось, що Остап забув приготувати до дороги мапи. Отже вирішили у Santa Rosa вступити до ААА. Дістали цілу серію додаткових мап Каліфорнії, Орегону, Вашингтону. Трохи було нерішучості, бо наші організатори — тобто Остап і Тарас — як виявилось — не мали жодного пляну подорожі. Ми вже в дорозі вирішили з’їхати з головної автостради на Scenic Route 1. Дорога була чудова — серпентинами через гори до моря і тоді далі гірськими серпентинами уздовж мальовничого каліфорнійського берега. Але дорога була дуже трудна для шоферування і хвилююча. Зупинилися у Fort Ross. Тут у 1812 році росіяни побудували найдалі на південь висунену колонію із православною церквою включно. Тут тепер реставрують ціле поселення. Дерев’яна церква (не оригінальна, відбудована) має оригінальний дзвін вилитий у Санкт Петербурзі із написом кирилицею.

Mendocino, що його реклямують як мистецьку колонію, виявився нецікавою “дірою”. Обідали у Fort Bragg, а потім уже потемки в’їхали із дуже крутої і небезпечної для шоферування дороги #1 у значно ширшу і менше кручену автостраду #101. Шоферував від Fort Ross Максим і я хвилювалася: шофер з нього знаменитий і їде він ліпше від Тараса, але авто йому зовсім незнайоме — це досить великий Cadillac — тяжкий і вигідний на великій дорозі, але трудний для маневрування по гірських серпентинах. Однак Цюп здав цей трудний іспит — блускуче. Вже була ніч і ми в’їхали у чорний ліс, але на щастя, під самим Garberville натрапили на мотель Singing Trees¹ і там, потомлені, знайшли вигідний

¹2061 US-101, Garberville, California 95542

відпочинок, а вранці збудилися серед височезних секвой, в дикій гущавині, з гірським потоком удолині.

Сьогодні зробили шмат дороги на північ — автострадою #101 від Garberville до Crescent City. Пару разів з'їздили вбік — зокрема на те, щоб їхати прекрасним лісом секвой — Avenue of the Giants — і оглядати чудеса природи: дерева, що крізь їхню середину може проїхати авто, парк Trees of Mystery, що його можна назвати своєрідним музеєм живих дерев — фактично це ботанічний сад секвой — особливих і оригінальних: повалений тисячелітній гігант, що далі живе і що на ньому повиростали вже інші столітні дерева, група секвой, що творить немов готичну вежу собору і де і справді відбуваються часом вінчання молодих пар. Є у парку теж The Trail of Tall Tales, де bas-relief-и розповідають історію про Paul-a Bunyan-a і які дечим нагадують Країну Казок, що її я бачила в Криму. Правда, Trees of Mystery трохи може занадто скомерціалізовані: вступ до парку коштує 3.50 дол., біля кожного цікавого експонату — запис на тасьмі дає пояснення, ітд., а сам в'їзд у цей парк робить трохи фальшиве враження — Остап і Тарас взагалі не входили до середини, бо виглядало, що може все це якийсь великий “hoax”. Ми з Максимом пішли — і не жалували. Взагалі з усього, що ми досі бачили на цій прогульці, “California Redwoods” — найкращі. Ночуємо в Орегоні, у місцевості Grants Pass, у принагідному мотелі. Обідали в китайському ресторані — дуже смачно і дуже обильно.

22 серпня 1981. Субота.

Тількищо виїхали із Crater Lake, Oregon. Найглибше в Америці (1932 feet) озеро утворилося після того, як вулканічна гора Mazama запалася і утворився кратер десь приблизно 6600 років тому. Озеро відкрив випадково у 1853 John Hillman, що був проспектором-шукачем золота і шукав за якоюсь “Lost Cabin Mine”. Озеро має незвичайну панораму гір, деякі нагадують вулканічні скали Санторіні. Вода в озері незвичайно синя і дуже чиста. Мальовничий, фотогенічний краєвид. А доїзд до цього чуда природи — пахучими сосновими лісами.

23 серпня 1981, неділя.

Зупинка на нічліг у Madras, Oregon. Місцина нічим не замінна. Громада хат обабіч рівної, як стріла, дороги на орегонській рівнині, із зарисом невисоких гір на горизонті. Пригадався limerick: There was a young lass from Madras who had a remarkable ass. Not rounded and pink, as you might think: it was grey, had long ears, and ate grass. Їдемо в сторону гір дорогою #26. По дорозі на орегонському плято цікава топографія: вирите, мабуть річкою, провалля — gorge. А далі в'їхали у сосновий ліс, що тягнувся аж до Mount Hood — найвищий шпиль Орегону (11,245 ft.) — гострий шпиль покритий льодовиками. Найцікавіше для мене те, що цей шпиль — єдиний серед панорами значно нижчих, заокруглених і покритих здебільшого лісами, гір. Дорога довкола шпиля дозволила нам під'їхати дуже близько — прекрасні види гори-велетня, що раптом з'являється посередині дороги, не можна було, нажаль, схопити на плівку фотоапарата, бо дороги круті і

небезпечні і зупинитись неможливо. Робили ми знімки тільки з віддалі.

Наступною нашою атракцією сьогодні була ріка Columbia. Дорога #84, хоч і вигідна, велика автострада, — незвичайно мальовнича. Обабіч ріки — гори, а посередині могутня ріка. Вдалося нам доїхати до Cascade Locks на час, щоб встигнути на 1 год. дня, коли починалася прогулька кораблем по ріці. 2 1/2 години ми провели на ріці Columbia, серед прегарної природи. Опісля ще ходили оглядати шлюзу Bonneville dam, де можна бачити крізь шиби рибу, що пливе горі рікою. З'їхали на короткий час із головної дороги, щоб оглянути серію високих водоспадів. Вирішили не вступати до Портленд — найбільшого міста Орегону, а поїхали на другий берег Колумбії, до штату Вашингтон, дорогою #5 — прямо на північ. Вже в авті рішили поїхати в сторону парку Mt. Rainier. Отже скрутили на дорогу 12 і зупинилися у першому зустрічному мотелі на ніч, з думкою, щоб завтра вранці їхати звідтіль оглядати найбільшу гору північного заходу — Mt. Rainier. Мотелі тут досить рідко і ми були щасливі, що знайшли щось, — а воно виявилось навіть краще як попередня наша зупинка на нічліг. Правда, в околиці не було жодного ресторану і вийшла ціла заковика: ми маємо у мотелі кухню і холодильник і Тарас раптом забажав приготувати цілий обід: спагетті з вином та з десером. А до того ми мали ще зупу, що її я зварила у своїй електричній риночці. Все було б не лиш смачно, але й дотепно (бо, виявилось, що нема вилок і ложок), але, нажаль, попередила обід сцена з істерикою перед крамницею із харчами. Тарас заявив, що хтось один тільки піде купувати харчі і почав виходити з авта. Я не мала нічого проти того, але пригадала, що хотіла вже раніше купити reaches-и, але їх не було в попередній крамниці і сказала: а може я піду теж і куплю собі овочі. Тарас на це: мовляв, як ти ідеш, то я не йду, а Остап у крик: мовляв, не бачиш, що він хоче іти, чого мішаєшся. Повірити трудно, що два дорослі панове з “Академічної гімназії” можуть у концерті витворити таку сцену. Очевидно тому, що були голодні і втомлені. Зрештою, я подумала із жалем і великою дозою співчуття для Тараса: він дуже нагадує мені мою маму. Їжа в нього — ще й із професійних спонук — є у самому центрі життєвої уваги: не лиш як заспокоєння голоду, але як тема розмов і творчих ідей. З нього — першорядний “шеф” — і то не лиш із вимушеної життєвої практики, але із покликання. Але я спостерігаю його тепер підчас нашої прогульки, і починаю думати, що він матиме з тим клопіт. Бачу, що він повинен втратити щонайменше 20 фунтів ваги. А це значить: менше їсти і менше думати про їжу.

24 серпня 1981, понеділок.

Вчора увечорі вже було захмарено, а метеорологи на телевізії заповідали 50% можливості дощу. Ми пробудилися сьогодні до захмареного, замряченого дня. Не знали, що робити: їхати до Mt. Rainier National Park чи ні. Альтернатива була — вертатися до головної автостради. Врешті рішили поїхати далі дорогою #12 до Morton. Якщо почне іти дощ — повернемось, як виясниться — поїдемо далі. Дощу не було і ми поїхали. На першій зупинці всередині парку — вже досить високо в горах — довколишню панораму залісених гір видно було лиш частково, а про існування десь поблизу гори-велетня можна було лиш здогадуватися. Ми поїхали далі. Ліси прекрасні — височезні смереки і ялиці, серпентини,

що ведуть то вгору, то вниз, і щораз то відкривають мальовничі краєвиди. Я сиділа ззаду і дивилась крізь заднє вікно: раптом бачу із-за хмар на небі, мов привид, зарисовуються обриси величезного масиву. Ми зраділи: ось вона — гора Rainier. Щастя нам сприяло — почало прояснюватись і ось незабаром гора (14,410 стіп височини, із шістьма льодовиками) показала нам у всій своїй маєстатичній величі. Трудна дорога довкола гори виплатилася. З парку Mt. Rainier ми поїхали на схід, попри столицю штату Вашингтон — Олімпію, на побережжя Тихого океану. І ось ми тепер зупинились на нічліг у мотелю Sunset View, кілька миль від вакаційного ресорту Long Beach. Вікно нашої студіо-кімнати (що включає кухню і лазничку) виходить на балькон і на океан. На самому березі перед пісковим пляжем ростуть сосни і якісь низькі кущі. Є тут теж загорода із тваринами: олень, три сарни та коза. Сам мотель зовсім новий і навіть досить оригінальної архітектури. Є в кімнаті і камін.

25 серпня 1981, вівторок.

Навчена досвідом попереднього дня, я вчора увечорі залишила кулінарні справи “шефові”, а в час, коли він поїхав за харчами, я пішла собі на прохід на пляж і на довколишню вуличку біля нашого мотелю в Ocean Park. Повернувшись, зголосила свою допомогу як “підкухонна сила” — почистила картоплю, часник, etc. Ми мали на обід шницлі з грибами, мороженою городиною, ітд,ітд. (Смачно, хоч для мене, а особливо для Остапа занадто товсто і пікантно). Я засипала “шефа” компліментами і “вчилася” деяких його секретів, хоч, очевидно, не маю наміру всіх їх застосовувати у власній практиці (напр. до картопляного п’юре додавати перець і сіль разом із запареним молоком!) У всякому разі мені було весело (сама собі під “усом” посміхнулася) коли, миючи посуд після обіду, нарахувала 9 ринок! Це називається скромний обід на чотири особи у випадковому мотелі на побережжі моря.

Сьогодні вранці ще ходили на прохід на пляж. Виїхали десь перед полуднем дорогою #101. По дорозі зупинилися в Astoria, Oregon оглянути репліку форту Клетсон (Fort Clatsop), де експедиція Lewis-a і Clark-a вперше відкрила це побережжя для білих американців (бо червоні вже були на місці). Цікава візія президента Джеферсона, а піонерський дух перших відважних дослідників завжди викликали в мене подив. Зупинились теж у Newport, Oregon оглянути Undersea Gardens — у великому акваріумі, що займає кілька кімнат, морська фльора і фауна. Дівчина-нурок демонструвала нам деяких жителів моря — від невеличких “зірок” та крабів починаючи, до великого “wolf eel” та “octorus”-а включно. Після цього я кажу Тарасові: може я від тепер буду краще купатися в басейні?

Вийшла знову заковика із харчем. Попереднього дня наш “шеф” накупив таку кількість харчів, що довелося частину залишити (1/2 gal. молока, морозиво), частину викинути (сметану, якусь морожену картоплю, тощо). Сьогодні я пропонувала, щоб ми зупинилися на обід у Newport, де багато рибних ресторанів. Тарасові там не подобалось, мовляв, смердить рибою. Тоді, коли ми були вже в дорозі і почав надходити вечір, всі погодилися,

що добре було б знайти мотель з рестораном. Їхали гарним побережжям, сонце схилялося до заходу, по дорозі де-не-де мотелі. Нарешті знайшли один, що виглядав гарно і мав теж ресторан. Зупинилися. Остап пішов замовляти. Була вільна кімната, хоч і досить дорого (щось понад 50 дол.) Тарас подивився і вирішив, що кімната не має виду на море і що нам треба їхати далі. Так і сталося. Виявилось, однак, що по дорозі або відповідних мотелів не було взагалі, або не було ресторанів, або не було “vacancy”. (Або часом шофер-Тарас за швидко проїздив мимо і не мав бажання вертатися). Остаточно ми так доїхали аж до Reedsport, Ore. Я підозривала зразу, що так станеться, бо це виповнить нашу “норму” денного мільяжу — 250 миль — і мені здавалося, що наш автоводій саме до цього і змагає. І от ми на нічлігу у випадковому придорожньому мотелі, де немає ні виду жодного (моря взагалі тут немає), ні ресторану. Вечеряли в дуже паршивенькому, ніби “китайському” ресторані — вперше побачила я, яка може бути різниця між китайськими ресторанами. Остап, думаю, був лютий, але всю злість складав на мене — хоч тим разом я остенційно вмиваю руки від всякої відповідальності і рішень і навіть не стараюся на них впливати. Отже претенсії міг би мати до мене хіба за те, що я не зробила якоїсь сцени, щоб поставити на своєму (тобто в його — Остапову — користь).

26 серпня 1981. середа.

На дорогах в усіх трьох штатах часто зустрічаються logging trucks — грузовики, навантажені колодами дерев: в Каліфорнії — це були секвої-redwoods, в Орегоні і Вашингтоні — сосни, смереки, ялиці. В Орегоні красвид позначений багатьма зрубамі, що часом виглядають як рани на тілі землі. Експлуатацію лісів переводить фірма Weyerhaeuser, що її таблички позначають багато лісових полос. Кажуть, є такий закон: на кожне зрізане дерево треба посадити два нові.

Год.4 пополудні. Ми вже назад у Каліфорнії. Зупинились в Eureka купити salmon. Сьогодні майже не зупинялися по дорозі — хоч робили, спеціально для Остапа — 45 мін. зупинку на полуденок у Gold Beach і пару коротких перестанків для фотографій мальовничого побережжя Орегону, де високі залісені береги з одного боку і високі камені, що виступають із води з другого.

Зупинилися на ніч у знайомому вже нам із першого нічлігу мотелю Singing Trees. Тим разом ми їхали від 9 год. ранку до 5 вечора, отже зупинилися ще за дня. Залишивши Остапа з Тарасом у мотелі, я пішла на річку, а Максим навіть помандрував лісовою доріжкою на гору. Над річкою серед повної самоти між гористими лісами я посиділа собі може із годину, слухаючи тиші і шуму лісу і річки. Вода у річці досить тепла, якби не вечір — можна було б навіть скупатися. Як не буде мряки, спробую зробити це завтра вранці. Погоду мали ми знамениту за весь час нашої подорожі — один лиш раз — тоді у Mt. Rainier National Park — грозив нам справжній дощ, але і це, як виявилось пізніше, був фальшивий алярм. В Орегоні, кажуть, вже два місяці не було жодних опадів — посуха. Між іншим, ще заки ми сюди приїхали, я чула про те, що в цих околицях (а зокрема теж у British Columbia), горіли недавно ліси. Це теж, очевидно, зв'язане з посухою. Коли ми

їхали на північ з Орегону до штату Вашингтон дорогою #5 — широкою автострадою, що веде із Портленд до Сіетл, трапився нам такий інцидент: Максим провадив авто і я для відміни, сиділа поруч нього, тобто спереду. Раптом бачу далеко перед нами на горизонті, понад смугою гористого ліса — дим. А крім того, якісь ніби блиски. Я злякалась і кажу до Максима: невже це ліс горить? Він теж трохи захвилювався: My God, це справді виглядає на пожежу ліса! Не було це лиш теоретичне твердження — ми саме їхали в цьому напрямі і за пару годин мали залишитися на ніч. Але пів години пізніше, коли ми автострадною швидкістю пригналися ближче до цього “диму”, виявилося, що це — комин нуклірної фабрики! Світла-блиски давали пересторогу літакам, а “дим” був, мабуть, парою. Таких величезних нуклірних коминів ми бачили у штаті Вашингтон три — останні два десь в околиці Олімпії ще, здається, у стадії конструкції.

Завтра ми вже повертаємось до Сан Франціско, а після завтра вранці маємо літак назад до Нью Йорку. Максим рівночасно поїде до Los Angeles відвідати Марка та Ію і має повернутися до Cambridge 6 вересня. Купила я деякі сувеніри: дерев’яні місцеві вироби з каліфорнійського redwood, орегонський сир Tillamook, вуджену якусь орегонську ковбасу, варення з диких ягід, а сьогодні навіть спокусилася на іграшку — дерев’яний модель грузовика із колодами дерева — такий типовий для всіх трьох штатів нашої прогульки символ.

Labor Day, 7 вересня 1981, Філядельфія

Довгий вікенд дуже мені на часі: страшенно втомилась я першим після-вакаційним тижнем на роботі і рада, що маю три дні відпочинку. Нікуди не поїхали, нічого особливого не робимо: я намагаюся трохи відіспатися й відпочати — крім купна харчів та куховарення, навіть жодної хатньої роботи не роблю.

Вчора були на бенкеті ОМУС-у, що був пов’язаний теж із мистецькою програмою. Надсподівано у програмі були деякі справді добрі на мистецькому рівні виступи, зокрема в Ростислава Василенка з Монтреалю, що знаменито виконав дуже добрі (і зовсім мені невідомі досі!) тексти: Шевченкову поему “Петрусь” та “Наші діди і баби” — гумореску Остапа Вишні. Виступи Ірини Лаврівської, Юрія Лаврівського, Довгалока та Магмета та співачок Кононів і Калин (самі “заграничні”, тобто немісцеві) були слабші, хоч для звичайної недільної розваги — зовсім задовільні, навіть у випадках, коли виглядали на імітацію провінційної польської ревії. Дуже вимовною була відповідна до свята репліка Довгалока в ролі Гриця Зозулі: Я, мовляв, прийшов “поклонитися живим мошам українського театру”. Програмову промову говорив Лужницький (досить цікаві деталі про пенсійні фонди для акторів українського театру перед Першою Світовою війною в Австрії). Із “живих мошей” бракувало досить багато: не лиш таких славних як обоє Гірняки (вони, здається, і взагалі не належать до ОМУС-у), але нікого взагалі із Нью Йорку.

Сьогодні вранці подзвонив нам Максим — уже з дому, з Кембридж. Щасливо повернувся

з Каліфорнії, провівши там кілька днів із Марком та Ією. (На день Максимових уродин — уже 26-их — ходили утрьох до Disneyland і звідтіль телефонували до нас — всі троє рівночасно із спеціальної інсталяції Bell Telephone Co.) А 4-ого вересня був у південній Каліфорнії — десь поблизу кордону із Мехіко — землетрус, що його відчули трішки теж і наші діти в Лос Анджелес.

19 вересня 1981, субота.

Я повинна б закінчувати Костюкового Винниченка та готувати рецензію — але замість того взялась несподівано читати белетристику. Мало в мене цими днями енергії і дуже відчуваю потребу відпочити й відпружитись. Принесла була Мамі на час вакацій “кupu” книжок і з того дві зацікавили мене і я залишила їх і собі. Перша з них — Мілошева “Dolina Issy”. Я вже раніше читала його “Zdobycie władzy” та деякі поезії давніше друковані в Культурі. Dolina Issy — це своєрідна “автобіографічна розповідь”, що трохи навіть нагадує “Далекий світ” Журби. Мілош від Журби значно глибший, але бракує йому цього зворушливого тепла, що променює з книжки Журби. Є в нього щось спільне із світовідчуттям такого, скажімо, Günther-a Grass-a із “Blechtrommel” або “Katz und Maus”. Чи старий ліберальний гуманізм відступає і дає місце новому розумінню людини, що в ній крім добра живе і зло? І в Мілоша і в Граса є, здається мені, певні нотки садизму, може й мізантропії. Друга книжка — “Клятва” Раїси Іванченко (Радянський письменник, 1971). Це, нібито, “роман-хроніка”, але насправді — досить популярно написана біографія Михайла Драгоманова. Твір має чимало недоліків композиційного характеру, але своїм фактажем незвичайно цікавий, а своїм патріотично-українським наставленням не лиш зворушливий, але просто ревелюційний. Сказати б з точки зору советського цензора: ну, чистісінька тобі контрреволюція! буржуазний націоналізм! гниль лібералізму! Факти напевно трохи натягнуті і причесані, але скільки там аналогій до сучасного стану справ! — І ще одна, зовсім таки несподівана, надпрограмова лектура: приніс учора Остап з бібліотеки “Memoirs of a dutiful daughter”. Сімону de Beauvoir я вже давно хотіла була читати, зокрема ж збиралася взятися за її трактат “Second sex”, але так і не дійшло до нашої з нею “зустрічі”. Відпочиваючи після обіду при музиці, я взялася переглядати на швидкоруч Бувуарині мемуари. От так собі, читаючи два-три речення на кожній сторінці, щоб зорієнтуватися, що власне уявляє із себе ця її книжка. Читати її докладно не матиму тепер часу, та й не мала я такого наміру. Ну і от раптом, несподівано — сензація: на стор. 278 Simone de Beauvoir зустрічає нове знайомство: “польську” студентку, що є в час літа гувернанткою в домі її приятельки (Zaza Mabille) і яка, виявляється із дальшого тексту, є україркою зі Львова і називається Стефа Авдикович (Stépha Avdicovitch). Стефа стає близькою приятелькою Сімони і про неї неоднократно мова на наступних сторінках книжки. Мусіла бути красунею і робити враження і на жінок-товаришок і на мужчин. Сімона описує її як “charming” “had pretty blonde hair, blue eyes that were both languorous and gay, a broad, full mouth and a quite exceptional attractiveness... sex-appeal. Her gauzy dress revealed a pair of deliciously rounded shoulders; in the evenings she would sit down at the piano and sing Ukrainian love-songs with a coquetry that enchanted Zaza and me, but which scandalized everybody else.” Батько Стефи мав фабрику цукорків у Львові. “...while studying

at the university, she had taken part in the struggle for Ukrainian independence and had spent a few days in prison. She had left home to complete her studies, first in Berlin, where she had spent two or three years, then in Paris; she was attending lectures at the Sorbonne and receiving an allowance from her parents. She had wanted to use the holidays to advantage by going to live with a French family: the experience had flabbergasted her”. Стефа — “graceful and feminine” “would amuse herself by telling everybody’s fortune with cards, including Xavier du Moulin’s; without the regard to the dignity of his cloth, she flirted discreetly with him: he appeared to be not indifferent to her advances... She... foretold that he would very soon meet the queen of hearts. The mothers and elder sisters were outraged: behind her back, Madame Mabilie accused Stépha of not keeping her place. ‘Besides, I’m sure she’s no lady, she said. She blamed Zaza for being too friendly with this foreigner”. До портрету Стефи треба додати ще, що вона розмовляє із Сімоною про філософську систему Ляйбніца, ходить у Національну Бібліотеку читати Гете і Ніцше. “With her roving eye and ready smile, she was too attractive to men and they were too much interested in her for her to be able to get much work done. She would have barely taken her place beside me when she would put her coat over her shoulders and go outside to have a chat with one of her boy friends: the teacher studying German, the Prussian student, the Romanian doctor...” Стефа жила у готелі при вулиці Saint Sulpice, у голубій кімнаті обвішаній репродукціями Сезана, Ренуара і Ель Греко. “She preferred intellectual conversations and comradeship to these flirtations; once a week she would argue for hours at the Closerie des lilas with a group of Ukrainians who were journalists or engaged on vague studies in Paris.” Вона мала приятеля — еспанця, маляра на ім’я Фернандо, що був із одної із тих жидівських родин, що їх чотири століття раніше прогнала з Іспанії Інквізиція. Фернандо жив у цьому ж готелі, що й Стефа. Народився він у Константинополі, вчився у Берліні. Був інтернаціоналістом і пацифістом і Стефа поділяла його погляди. Про Стефу і Фернанда Бувар пише: “...never had I seen such complete understanding between a man and a woman: they corresponded exactly to my idea of the ideal couple”. Стефа остаточно рішається на подружжя із Фернандо і плянує виїхати з ним до Мадриду. “Our friendship” — заключає Бувар — “which later was to find a new lease on life — survived mainly on memories.” Інтригуюча історія! Потелефонувала я зараз же до Любович: чи знає вона про цю справу? Ляся пригадувала, що читала колись цю книжку Бувар, але не пам’ятала, чи був там такий епізод.

20 вересня 1981

Учора були ми на святочному бенкеті з нагоди відкриття Українського Культурно-Освітнього Центру. Наша демократична громада виграла баталію за цей центр із бандерівцями, що хочуть перебирати абсолютно все українське життя і всі інституції у свої руки — і от у Центрі тепер і Рідна Школа, і Пласт, і Бібліотека. На бенкеті, що його бандерівці бойкотували, було понад 250 осіб. Ми мали дуже дібране і приємне товариство наших близьких друзів — Лащиків, Лабуньків, Біланюків, Кіпів, Гевриків, Третьяків і було дуже приємно. Я навіть трохи танцювала, хоч нога час до часу себе нагадувала.

Була на бенкеті і Ліда Бурачинська і я зразу розповіла їй про Стефу Авдиківич і Сімону де

Бувар. Виявляється, що п-ні Ліда ходила із Стефою до гімназії у Відні — потім не мала з нею контакту. Але знає, що Стефа Авдикович живе десь у штаті Конетикат, здаля від українців, що родина її (дочка і син брата Стефи) десь у Нью Йорку чи Нью Джерзі, що вони не радо говорять про свою родичку і що вона, мовляв, “лівих поглядів”. — Ну, справжня знахідка. Якби я мала час, може й сама взялась би за прослідження цієї справи. А так то поспробую підмовити когось — може Іку Кознарську з Ukrainian Weekly — це молода, освічена й талановита жінка, що є тепер чи не найбільш творчим і стимулюючим духом серед наших журналістів. — Стефу А. варто віднайти і зробити з нею інтерв’ю для української преси!

2 жовтня 1981

Переді мною — великий іспит. І відповідно до того, я вже тиждень хвилююся, як перед матурою. Справа в тому, що я завтра вранці вибираюся — сама, автом — на Союзівку, де завтра і після завтра відбудеться з’їзд зальцбурзької гімназії. Ляля вже приїхала до Нью Йорку. Ми з нею вже раніше домовились зробити собі однотижневі вакації — прогульку в осінню природу Нової Англії, зокрема ж до штатів Вермонт і Нью Гемпшир. Раніше я думала, що може вдасться мені намовити до цієї прогульки теж Ію. Вона і справді приїхала кілька днів тому на схід, на раду пластового племені Верховинки. Але вона тепер у Гантері, я і взагалі з нею не бачилася, бо вона до Філядельфії має приїхати пізніше. Ія не виявляє охоти їхати з нами. Думала я теж, що на Зальцбурзький з’їзд поїду з Остапом і що він повернеться із Союзівки з кимсь іншим, а ми з Лялею поїдемо далі на прогульку. Не так воно склалося. Остап має надсподівано у Нью Йорку зустріч президії “Слова” з п-нею Голинською, кузинкою Лясі, що є викладачем української літератури у Варшаві і приїхала на короткі відвідини. Отже — їду сама. Могла я, правда, запросити до авта когось до товариства — бо зальцбуржан їде на Союзівку чимало — але я не такий шофер, щоб брати на себе відповідальність за якусь зовсім сторонню особу. Крім того, це мене зв’язувало б. Головна моя дилема — вибір дороги. Чи їхати меншими дорогами (611, потім 209) чи головними автострадами — тернпайками? І одне і друге мають свої плюси і мінуси, але я схилиюся до першої альтернативи. Приятелі-шофери радять одні так, другі інакше. І нерішучість трохи мене хвилює.

Понеділок, 5 жовтня 1981. Гантер.

Першу зупинку нашої з Лялею прогульки зробили в Карпатії. Виїхали із Союзівки пізно пополудні і не хотіли занадто далеко запускатися в дорогу на північ.

Зальцбурзький з’їзд пройшов незвичайно успішно і приємно. Прибуло багато таких людей, що ми їх уже й справді давно не бачили. Найцікавіше: приїхав із Зальцбурга — Жила! Софійка Мельник-Бура, що її я багато літ не бачила і що з нею після трагедії з її сином контакт мій мій був урвався (останній мій лист був після випадку з Мироном, а вона пізніше не писала, чому я й не дивуюся!) Була — на мою радість — і Наталка Томцьо. На кожному кроці — нагода до розмов. Зворушливо: таку групу приятних людей

не часто можна спостерігати й відчути серцем: Ляля, Наталка Т., Собчук, Валя Гурська, Сахаруки.

Год. 10:30 увечорі. Brown Derby Motel & Restaurant, Montpelier, Vermont

Мусіла вранці записки перервати. Найважливіше зреасумую: Моя перша самотійна подорож авто на Союзівку дала мені чимало сатисфакцію: я вибрала дорогу, що її мені порадив Мирослав Лабунька: 611 до 202, далі до 206 на північ до 209 — а не головні швидкі автостради-turnpike-и. Це було, як виявилось, дуже добре рішення. Дороги ці дуже добрі, місцями навіть поділені. А все ж, коли треба, я могла чи зупинитися, чи сповільнити і не мусіла у напруженні слідкувати за з'їздами і виїздами із одного “тернпайку” на другий. Виїхала з Ф. о год. 9:30, на Союзівку прибула десь біля першої. Зупинялася тричі — до лазнички, у лісок, та й на коротку перекуску в авті — вже на дорозі 209. — Але все ж таки моя подорож пов'язана із досить дотепною пригодою, що напевно довго залишиться в пам'яті. У великому піднесенні і хвилюванні мого першого шоферського “вичину”, я забула на вішаку в шафі приготувану на з'їзд гардеробу: сукню на забаву, що її я спеціально ходила до Ванамейкера купувати минулого тижня, вовняну суконку і костюм, та ще й плащ із підпінкою — бо ж осінь, а я ще й вибираюся на прогульку! В авті була вже запакована валізка, пачка з книжками для Максима і інші речі, але “шафу” з суконками я думала витягнути в останній хвилині. Їхала я зааферована дорогою, слухала для заспокоєння прекрасного фортепіянового концерту Чайковського із своєї улюбленої тасьми — і щойно десь після чотирьох годин подорожі усвідомила собі свою помилку. Спершу схвилювалася. Якби так було ближче до Філядельфії, може була б і вернулася. Але було запізно. Коли пройшло перше приголомшення і я усвідомила собі повністю, що справді трапилося, — напав мене сміх — от тобі й “поетеса”! Я почала плянувати й шукати розв'язки для своєї дилеми, потішаючи себе, що — якби не було — ліпше посвятити елегантністю, але без випадку доїхати до Союзівки, як навпаки. — У валізці в мене була спортова спідниця, черевики, светер, білизна, біжутерія, а навіть накидка із лиса. Суконку я позичила в Лялі, прикрила її своїм лисом, прикрасила намистом із каменя Kognelian, що його купив мені Остап — теж із цієї ж нагоди, до новокупленої суконки... Хоч і не була я занадто елегантною на нашому з'їзді, настрої мала знаменитий, нічого собі з цього не робила, бавилася знаменито, навіть дуже багато танцювала.

Сьогодні виїхали понад 9:год. вранці із Карпатії. Їхали трохи з пригодами, бо збилися трохи із дороги, але остаточно добилися до прекрасного Lake George, де над сценічною дорогою 9N є багато чудових мотелів, куди варто приїхати на вакації (хоч улітку тут не так гарно, бо нема цієї палітри кольорів!) Погода, правда, трохи замрячена і без сонця кольори трохи матові. Зупинилися ми коротко у Fort Ticonderoga, де я була вже раз із Мотрею, але де Ляля — вперше, далі поїхали до Burlington, а тоді спокусилися надробити ще трохи дороги і подались до Montpelier. Тут плянували вечерю і нічліг. Тимчасом виявилось, що жодних місць у готелях немає вільних, не лиш тут, але й ніде в околиці. Ми дуже “спустили носи”. Ляля всю дорогу їхала сама, отже була вже трохи втомлена, а тут

зависла над нами загроза, що треба буде повертатись назад до Burlington. Ми однак вирішили, що воно не було б — треба з'їсти в нашому готелі вечерю, а відпочивши при обіді, подумати над можливою розв'язкою. Вечеря була дуже смачна (buffet — до вибору), ми відпружилися і почали паки й паки допитуватися в кельнерів за інформацією про приватні доми в околиці та інші можливості нічлігу. Під кінець з'явилась господиня заїзду з доброю новиною: знайшли нам кімнату таки у цьому ж готелі. З великої радості ми випили собі по горілці — а дівчині-кельнерці дали додатково високого “типа”!!

Середа, 7 жовтня. Portland, Maine.

Вчора зранку на горах стояв туман. Було мокро і заповіджений метеорологами дощ на цілий день. Все ж таки, до полудня ми мали змогу полюбуватись прекрасними кольорами лісів Вермонту — було хмарно, але дощ не ішов. Сказала я Лялі: яка краса! Якби так було ще сонце, ми хіба шаліли б від екстази! Осінь у горах New Hampshire виявилась ще багатшою, як у Вермонті — прекрасні палітри лісів на тлі чудесних гірських краєвидів. Зупинилися у Franconia Notch і виїхали на гору Cannon Mountain витягом Aerial Tramway. На горі було дуже вітряно і холодно (дуже придався плащ Валі Гурської, що його я позичила в неї на дорогу). Але панорама гір була замрячена і почав падати дощ. Коли ми повернулися на низ, дощ пустився таки на добре і ми зрезигнували із оглядин Flume (Я там уже була, але Лялі було б цікаво: це щось на зразок знаного нам з Австрії Liechtensteinklamm-у. Погода перерішила, що ми не залишилися у New Hampshire на ніч (а теж і переповнені мотелі, про що ми знали) — отже доїхали аж до Мейн і ночуємо в Holliday Inn. (Теж, кажуть, дали нам останню вільну кімнату!) Нічліг був вигідний, але — хоч як тут ніби комфортабельно і дорого — вчора мусіла я скупатися холодним тушем, бо забракло гарячої води!

Четвер, 8 жовтня 1981. Wenham, Mass. В хаті Сахаруків. 8 год. вранці.

Примандрували ми сюди із Портленду — спершу побережжями Мейн (дорога #1), потім шляхом на Concord, Mass., щоб побачити ще трохи багатого нью-гемпширського “foliage”. Зранку було сонячно і ми думали, що вдасться може зробити кілька фотографій із яскравої осінньої природи. Полуднували ще в Мейн, в околиці York Harbor. Конче мусіли знову спробувати New England clam chowder — їли його вже увечорі день раніше в Holiday Inn, але там він нам не смакував зовсім і ми вирішили з Лялею їсти “chowder” так довго аж поки не знайдемо той справдішній, що його я їла вже не один раз у Бостоні. Після наших двох спроб у Maine, вирішили, що мейнський варіант — на подобу картопляної зупи, що в ній плавають де-не-де шматочки “clams”. Ляля конче хотіла знайти рибальські поселення на побережжях Maine, але ми, мабуть, були таки занадто ще на півдні цього штату. Знаємо, що є далі вище на північ славний Acadia Park, але їхати нам туди було б за далеко. Те, що ми бачили із Мейн — це місто Портленд — невелике старе портове місто, із старими будинками “суворої” архітектури — переважно із червоної або брунатної цегли, великі кам'яниці, що були колись, а може є й досі, магазинами, де розвантажують кораблі. Побережжя, що ним ми їхали і де пару разів виходили на берег океану, нагадувало мені

краєвиди над морем у Нью Джерзі — рівнина, мочари, із дерев'яними халупками для полювань, гладкий пісковий пляж... Скалистого побережжя ми тут не бачили. Біля Concord, N.H. знову була багата палітра осінніх дерев, хоч і не така розкішна, як раніше у горах. Одначе знову захмарилося і знов час-до-часу почав накрапати дощ. Із Concord ми подалися на південь головною автострадою I93 ("Foliage" навіть при цій головній дорозі незвичайно багатий). По дорозі вирішили: станемо десь і потелефонуємо: якщо є вдома Сахаруки — заїдемо до них. Якщо ні, поїдемо до Максима. Мусіли зовсім з'їхати з дороги, щоб дістатись до телефону, бо ніде не було таких вигідних заїздів, як це буває на наших дорогах у Пенсильванії чи Нью Йорку. Дороги розгалужувались — отже треба було зробити рішення: їхати далі на Бостон, чи ні. Зупинилися в гарному містечку Reading, Mass. (навіть вступили до місцевої публічної бібліотеки — "попісяти", очевидно, не за книжками!) У Сахаруків нікого не було вдома і ми вже вирішили їхати до Cambridge та дали знати Максимові. Але потім спробували ще раз подзвонити до Сахаруків: Ева була вдома і ми перемінили наші пляни. Сергій тепер у службовій поїзді, Ева вдома зовсім сама у їхньому великому домі. Ми пішли з нею на вечерю до ресторану — і мали дуже приємний вечір: атмосфера була дуже оригінальна, їжа першорядна (знову, очевидно, починали від chowder-у!), обслуга культурна й симпатична, як це рідко можна зустріти. Опісля вдома ще просиділи до пізна при ватрані на сердечній розмові, що зміцнює і відсвіжує стару дружбу... Сьогодні Ева вже о 7-й поїхала до праці, а ми з Лялею тепер у чужій хаті самі на господарстві.

П'ятниця, 9 жовтня 1981. Cambridge, Mass.

Ми у Максима. Вчора половину дня провели в Salem, Mass. Дуже цікаве старе мальовниче містечко повне історії, добре утриманих відреставрованих домів, з особливою атмосферою і гарним положенням над морем. Були в музею Essex House, елегантній старій резиденції, де тепер збірка старих портретів (між письменниками і мистцями — Hawthorne; між визначними місцевими діячами — Daniel Webster, Story), memorabilia пов'язані із відьомськими процесами 17. століття, меблі, зброя старої пуританської Нової Англії, цікаві і деякі дуже вибагливі домики для ляльок... Один такий домок, збудований із солідно викінченого дерева, розміру великої шафи, на кілька поверхів, з умебльованими до подробиць кімнатами, напевно коштував більше, як не одна скромна хата бідної родини у ті часи... Зараз поруч Essex House, у городі, 300-літній дерев'яний будинок John-a Ward-a, що був кожум'якою — там серед суворой простоти хатнього устаткування і кухонних приборів можна відчуту духа старої пуританської Америки. Пішли ми теж подивитись на House of the Seven Gables і на місце народження Готорна. До самого будинку не ходили, бо було багато людей і треба було брати туру — але там гарний город, фотогенічні види і крамничка з подарунками, що в ній я купила собі аж три маленькі відьми — дві із кусочків кольорового скла на вікна і маленьку шпильку із "pewter" (олива?) Кажу Лялі: якби я жила в тих часах, певно теж була б відьмою.

Із Salem ми щасливо добилися на час (точно! десять мінут перед початком) до УНІГУ на четверговий семінар. Доповідав соціолог Воловина. Він реферував досить цікаву

демографічну статистику, на основі перепису населення 1970 р., порівнюючи українську етнічну групу із кількома іншими (росіянами, поляками, чехо-словаками ітд.) Максим, що його ми зустріли в УНІГУ за попереднім домовленням, каже, що, мовляв, таку аналізу із готових даних census-у кожен може зробити, але я маю більше респекту до соціологічної статистики і думаю, що підставові роботи такого типу конечні для будь яких серйозних висновків про нашу етнічну групу і для ставлення дальших гіпотез. І знаю, що робота ця нелегка, а навіть часом неможлива. Навіть у випадку Воловини: його групи по дефініції вирізнені за мовою, якою говорили батьки, і сам дослідник свідомий того, що в російськомовній та в угорськомовній групі напевно багато жидів, що в них дома російська чи угорська, а не їдїш чи гебраїська, була матірною мовою.

На вечерю поїхали з Максимом і Уляною до Бостону. Їли у дуже елегантному й доброму ресторані Seaside у Faneuil Hall — мали незвичайно приємний вечір. Вечірній Бостон і зокрема Faneuil Hall мають дуже своєрідну атмосферу — ліхтарні, живий базар, велика кількість різного роду крамничок, багато досить навіть елегантно вдягнутих людей... Приємно було ще раз поновити ближче знайомство з Уляною — розумна й цікава дівчина і видно, що в них з Максимом теплі взаємини.

В УНІГУ побігла я на пару хвилин запізнатися і поговорити з Mrs. Trolle. І добре зробила! Виявилось, що вона й досі не розіслала комунікатів нашого Бібліографічного Конкурсу на адреси, що їх я подала їй ще в червні!

12 жовтня 1981, понеділок. Філядельфія.

Перший після-вакаційний день на праці втомив мене — щойно минула десята, а я вже готова йти в ліжку... Все ж таки, після гарячого тушу, вісвіжилася настільки, що відчуваю ще досить енергії, щоб зробити пару записок.

Ляля вчора вранці уже відлетіла до Каліфорнії. Ми з Остапом відвезли її на летовище в Філядельфії — я замовила їй літак до нью-йоркського летовища, бо це — виявилось — найкраща сполука з її польотом до Лос Анджелес. Маю надію, що вона вже доїхала без пригод — не лиш додому, але й на регіональний “meeting” своєї фірми H.R. Block у Santa Barbara. — В неї грядуть великі життєві переміни: хату пощастило їм нарешті продати (знайшли покупця, що дав 190,000 дол.) — і це перерішило справи остаточно. Після розподілу майна, вони з Геніком остаточно рішили розійтись. Ляля навіть винайняла вже собі окрему хату. Можливо, що переїде до неї і її мама з Нью Йорку.

Наша поїздка була дуже вдала. Погода могла бути краща, зокрема ж у горах Нью Гемпшир, де така чудесна природа, — але в загальному я дуже задоволена. Ми з Лялею добре себе доповнюємо — і такі спільні вакації на кілька днів утверджують і поглиблюють нашу дружбу. Це нагода “відвести душу”, наговоритися, звіритись із тягарів, що налягли на серце, а то й помовчати спільно, слухаючи музику... Конечне для психічної рівноваги відпруження, немов цілюща купіль.

Субота, 24 жовтня 1981. 9 год. ранку.

Я вже скупалася в туші, помила голову, поснідала. Остап ще спить. Це досить незвичайно, якщо зважити, що сьогодні — субота, коли я теж, звичайно, висипляюся до пізна. Але я вчора швидко після вечері, десь біля 8-ої, пішла нагору з думкою прилягти “на хвилину”, а потім встати та й взятися за записки, листування, тощо. Боліла мені голова, та й взагалі була я надміру втомлена. Як заснула — прокинулась тільки в 11-ій та й тоді, замість вставати, вирішила таки доспати ніч... Отже відпочала: від 8-ої до 8-ої!

Не знаю, чи це хвилева слабкість, чи моя п'ятдесятка починає ставити певні межі. — В мене значно менше сили й енергії для всіх моїх проєктів. Останніх пару тижнів дошкуляє мені артритизм — тим разом не так у нозі, як у клубі — прокидаюся серед ночі із тупим болем, немов хтось вертить свердлом у моїх костях... Дві таблетки Bufferin на ніч та електрична подушка не завжди допомагають. Часом прошибає мене страшна думка: невже мені на старість грозить каліцтво? — Не виключене теж, що в мене вже й остаточно почалася справжня менопауза. Менструації вже добрих 3 місяці не було, і я час-до-часу починаю відчувати припливи гарячі.

У висліді всіх цих фізичних факторів моя продуктивність зводиться тепер до моєї професійної роботи в бібліотеці. Після цілоденної праці — далекого доїзду, що забирає чимало зусиль і часу — не багато залишається сили для додаткових бібліографій, рецензій, а навіть для читання. Господарським справам присвячую те мінімум, що без нього не можна обійтись — купівля харчів, готування страв і найконецніше прибирання кухні і лазничок. Остапові залишаю прибирання кімнат, що тепер — коли ми тільки двоє на всю хату — можна справді робити раз у місяць.

Все ж таки, хоч і сповільненим темпом, я не зовсім занедбую свої добровільно і з охотою взяті зобов'язання. Читаю Костюкові статті про Винниченка і вже жде на мене перший том Щоденника. Вдалося мені переконати редактора WLT, що книжка вийшла фактично аж у 1981 році (хоч і позначена 1980-им роком) і він погодився прийняти рецензію ще в 1982 році. Окремо чекає на моїм бюрку переклад “Тіней забутих предків”. Але цю рецензію писатиму хіба для “Нашого життя”. У WLT вже хтось інший зарезервував собі цю книжку. Чекаю із нетерпінням на нове число “Сучасности” — сподіюсь, що в ньому може вже буде моя стаття про “Англомовну літературну україніку”. Це для мене особливо важне, бо воно приспішить рішення про дальшу долю моєї співпраці із Славою Знаєнко, а разом із тим і мою дальшу працю над цією бібліографією. Жду теж із цікавістю на наступні випуски “Нових днів”. Друкуватиме Дальний мій грецький щоденник, чи ні? В останньому числі “Н.Д.” надрукована стаття Костюка про Остапову творчість. — До свого виступу на авторських вечорах Костюк додав кілька критичних зауважень про недбалу мову книжки — і добре зробив, бо це робить і цілий його огляд серйознішим і вартіснішим. Про те, що книжка недбало зредагована, я вже відготувала, читаючи її коректу — але мій коханий, у своїй зарозумілості, — не має найменшого бажання

сприймати мою конструктивну критику. Він взагалі любить робити все “абияк”. Розповідав мені колись про друкаря у Львові, коли працював у редакції і пішов звернути увагу друкареві на друкарські помилки в тексті. “Пане,” сказав молодому редакторові друкар, “що ся так денервуєте? З того сі не стріляє!” Остап цю засаду перебрав як своє кредо, часто любить говорити “З того ся не стріляє!” — А я думаю навпаки. Франкове “кожний думай, що на тобі мільйонів стан стоїть” не викликає в мене іронічної посмішки, з якою часто цитує цю фразу Остап. Німецька запопадливість і точність окремого робітника — байдуже: на фабриці чи в науці — дають у сумі доброякісний продукт і синтезу, що є фундаментом солідної будови, а ментальність нашого друкаря дає наслідки для всієї історії нашого народу.

Епізод з друкарем нагадав мені інший інцидент, що його варто занотувати. Час до часу відбуваю дижури в нашій пластовій бібліотеці. Членська картотека, очевидно, за прізвищами, отже треба знати прізвище клієнта, щоб його полагодити. А це моє чи не найслабше місце. Пам’ятаю знайомі обличчя, і пам’ятаю прізвища, але звести їх до купи часом буває для мене незвичайно трудно. Зокрема у випадках людей, яких бачу рідко і мало знаю. Часто трапляється, що бачу знайоме обличчя і не можу усвідомити собі: хто це? А коли нагадаю прізвище, то тоді з’являються і інші з ним пов’язані асоціації. Отже: приходить до бібліотеки клієнт. Буває він там часто, отже сподіється, що його пам’ятають. “Вибачте мені,” кажу, я не пригадую вашого прізвища”. А він: “Я — Бобинський”. Як тільки назвав себе, я пригадала: 1/ що я вже раз таки у бібліотеці, десь рік раніше, питалася його за прізвище, як і сьогодні, 2/ що він якийсь родич Василя Бобинського, поета, що його знищили більшовики, 3/ що він якийсь брат чи небіж колишнього мешканця в домі моєї Мами на Френклін вулиці. Почала я виправдуватися і вияснювати свій клопіт із прізвищами, а він на те: “Знаєте, пані Марто, читаю часто Ваші статті у пресі і ніколи не думав би, що у Вас такий зник пам’яті!”

Коли я опісля розповідала це друзям, казали мені: “нечемний! злосливий!” — але я, навпаки, думаю, що сказав він це із великою дозою доброзичливого гумору і мені це дуже сподобалось. Пам’ять у мене справді нікудишня — тому я й завела цей записник. Читаючи часом записки з перед двох літ, я теж нераз дивуюся: який у мене “зник пам’яті”! Треба рятуватися нотатками, а то навіть спогади на старість не залишаться!

25 жовтня 1981, неділя.

Вчора у клубі “Руслан” Мотря Головінська мала доповідь про “українську еміграцію і англосаксонський світ”. Зійшлося велике число людей — велике, як на “Руслан” — біля 75 осіб. Я Мотрю люблю і дівчина вона розумна й освічена. Тим більше було мені прикро, що вона взялася за соціологічну тему, яка їй не під силу, а при тому, у цьому своєму першому виступі перед українською публікою вона виявила неприємні для мене манеризми зазнайства (безапеляційні узагальнення, або та її манера казати: “Я вам хочу сказати, що...”) Невже це — наслідки довгого учителювання в середній школі? Чи може успадковане типowo українське зазнайство? Тема — цікава, навіть Мотря могла була

підготувати цю тему інакше, впровадивши публіку у проблему за допомогою короткого історично-соціологічного нарису, та скромніше, з меншими претенсіями, вивчивши свій власний невеличкий досвід з англо-саксонською верхівкою, що нібито дає їй підстави взагалі на цю тему говорити. Для Мотриної репутації, думаю, напевно було б корисніше, якби вона була говорила про мистецтво, а навіть якби тільки інтерпретувала свої власні малярські роботи.

Сьогодні ми мали запрошення на обід до Коропецьких. Я від ранку ходила з болем голови, мала неприємний тиск повного шлунка і, щиро кажучи, зовсім не мала охоти кудинебудь їхати. Тимбільше, що їхати — тобто вести авто — треба було таки мені. Перерішив справу факт, що я ніде не могла знайти мапки, як туди їхати — розсердилася на весь світ, коли почала ритися у своїх паперах — цілі гори записок, вирізків з газет, бібліографічних нотаток, цитат — аж мені голова розболілася на добре. Почала я трохи викидати, щоб прочистити й упорядкувати ці бездонні й безконечні архіви, що для них хіба треба було б найняти платного секретаря або архівара! — Візиту в Коропецьких відмовила — увесь день не виходила з хати. Навіть з Вірою Лащик не мала охоти говорити і залишила її з Остапом, коли вона вступила до нас на годину. Потім прийшов ще Мирослав Лабунька — отже пополудне не було продуктивне. Але я під вечір трохи ліпше чуюся і (тепер 7:30 вечора) може ще встигну трохи попрацювати над бібліографією.

29 жовтня 1981. Четвер.

Сьогодні Ія має день народження — 25 років. Але лежить дівчатисько хворе, зболіле, слабе — вчора зробили їй операцію на 3 “impacted” зуби “мудрости” та при тій нагоді вирвали ще один додатковий зіпсутий зуб. Робили їй цей забіг у шпиталі Chestnut Hill — там, де колись і Максимові. З тим, одначе, що Ію цього ж дня відпустили додому. Вона — в хаті своїх батьків. Після операції і наркози вчора пополудні, вночі і ще сьогодні до полудня дуже звертала, шлунок нічого не приймав, навіть таблетки на біль не брала, бо боялася, що вертатиме. Я її ще не бачила, але Марійка Лабунька каже, що вся напухла. Хотіла я туди поїхати, але передумала: їй тепер найбільше треба спокою, відпочинку, тиші. Візита тещі не дуже на часі.

Вполудне сьогодні ходила я на ланч із Марією Смолькою. Це молода викладачка права із Люблинського університету, що є тепер на Пенсильванії в ролі “graduate student”. Взяла я її на порядний обід до Faculty Club — seafood newburg з горілкою (screwdriver) — смачно й елегантно. (Цього місяця я вже вдруге маю гостю в Alumni Hall — недавно гостила там Аню!) Говорили ми про сучасну ситуацію в Польщі, про справи пов’язані з виїздом (це тепер для нас зокрема актуальне: Ванда, Остапова сестрінка, хотіла приїхати до Америки, польські власті дали вже їй навіть пашпорт, але в останній хвилині американський консул відмовив візу, мовляв, самотня, ніщо її з Польщею не зв’язує, чи не плянує, бува, залишитися в Америці?) А теж розповідала мені п-ні Смолка про свій побут на тритижневому курсі в Зальцбурзі, про контакти, що їх вона там нав’язала і що пізніше довели до того, що отримала стипендію на один рік побуту на PENN. Вона народжена біля

Кракова, незамужня, батьки вже теж не живуть. Була вже раніше в Америці на стипендію Польонії (а теж їздила з прогулькою до ССРСР, зокрема ж до Узбекистану і цікаво про це розповідала). Молода, симпатична жінка. Їй теж консул при першому її виїзді ставив питання: чи не хоче вона, мовляв, вийти заміж в Америці? Жарт-жартом, а я таки маю враження, що вона може й рада була б такій можливості залишитися тут?

31 жовтня 1981, субота.

Несподівано гостює в нас сьогодні Улас Самчук. Приїхав на якісь збори УНРади, що має будинок недалеко, в нашій таки дільниці. Потелефонував до нас і Остап запропонував йому нічліг. Мене в цей час не було вдома: сьогодні я від раннього ранку не так “на ногах”, як в авті: надавала пачку до Польщі, полагоджувала грошові справи в Українській Щадниці (перенесла своїх тринадцять соток із звичайного конта на звільнений від податку All Saver’s Certificate), їздила — безуспішно — за частиною до фотоапарату, вкладками до фотоальбому ітп., а від 12-ої мала дижур із Славою Оранською в пластовій бібліотеці. На бігу лиш захопила канячку — навіть чаю не було коли випити. Повернулася додому після 3-ої. Взлася до прибирання кімнати та лазничок, навіть не було змоги поїхати до крамниці за харчами. На щастя, сподіваючись активного дня, я вже вчора увечері спекла печеню і зварила зупу. Завдяки несподіваному гостеві ми мали добрий обід — бо інакше були б може не обідали сьогодні взагалі — а так я зробила ще дикий риж, подала домашні гогоди та “ікру”, що її робила ще минулого тижня — до того ще й вино і кусок маминого пляцка — і було дуже смачно.

Самчук трохи постарівся — на праве око майже не бачить, часто приймає ліки на артрит. Говорив досить цікаво, хоч бачу тепер в нього більше догматизму, менше толерантності. “Козуб” назвав советофільським клубом, а Гаву малошчо не визнав як більшовицького агента. Коли я сказала йому, що такі поважні закиди не можна робити без доказів, що це теж саме, що раніше робили бандерівці, закидаючи всім хто зустрічався із людьми з України — радянофільство, заявив, що він не проти зустрічей і приватно не раз зустрічався з людьми з України, навіть із Підсухою, але це не те саме, що пропагувати такі зустрічі. Ми не переконали один одного і змінили тему. Про Телігу згадував — вона мала брата, Сергія Шовгеніва, що став російським поетом. Сама “Леночка” теж спершу сповнена була російського духа, хоч батько був визначний українець. До переходу її на українство причинився такий інцидент: була Леночка з якимись денікінськими офіцерами в ресторані. Тема розмови раптом зійшла чомусь на “малоруский язык” — почались кпини й насмішки. І це Леночку обурило. Встала, вдарила кулаком о стіл і сказала: Це — мова моїх батьків і це — моя мова. І з вами я більше зустрічатися не буду.

Самчук працює тепер над третім томом ОСТ-у. Машинопис має вже щось 500 сторінок. Хвилюється роботою. Переробляє. Незадоволений вислідом. Виправляє. Ще раз переписує. Каже, що в книзі “Слідами піонерів” є згадка про наш дід і цитати з Остапових поезій. Соромно, але ми й досі книжки не бачили.

“Я — син волинського села, це в моїй крові. Я не можу писати так, якби був парижанином. Це мені чуже. Це був би фальш. Кажуть, я, мовляв, не модерніст. Не важно — головне, щоб твір був мистецький.” Я мала охоту не лиш слухати Самчука, але може навіть зробити магнітофонний запис. Не наважилась — це треба було б хіба зробити так, щоб він не помітив. А чи це чесно? Зрештою, дуже важко бути водночас і господинею, і послугачкою, і куховаркою, і служницею і вкінці ще й — інтелектуалісткою! Мої обидва панове весь час тримались мене у кухні — а мені ж треба було і посуд мити, і — опісля — почистити всю кухню, включно із долівкою... Трохи це мені йшло на нерви. І думаю, що цієї проблеми наші старші панове не всілі зрозуміти!

Вчора увечері їздила я теж до її. Напухле, зболіле, бідне моє дівчатисько! Але — здається мені — іде вже до ліпшого. Мала я враження, що вона рада була моїй візиті. Але я не хотіла втомлювати її розмовою — вона ж і зовсім не може ще говорити. Трохи поговорила я з її батьками. Намовляла Лабуньку, щоб поїхав 7 листопада до Нью Йорку — заповіджений на цей день виступ Емми Андієвської та Кошелівця. Я ще ніколи Емми навіть не бачила на очі, а думаю, що вона виросла на першого прозаїка еміграції і дуже ціню її, зокрема за “Герострати” і оповідання. Цікаво, що сказав би Самчук, якби знав про це?

В п’ятницю на роботу потелефонував мені Коропецький. О, кажу йому, я сподівалася, що Ви прийдете в середу, як ми домовились. Це нічого, зате я Вас сьогодні беру на ланч — каже мені — а при цій нагоді зможете продемонструвати мені ваші професійні бібліотечарські здібності, бо мені треба російського біографічного словаря та книжок з історії польської економіки. — Не вмю передати цього словами, але є в його тоні і способі вислову така доза арогантности, що аж часом не віриться. Ще й до того чотири рази в розмові сказав мені “пані Тарнавська”. Вже мені цього було трохи занадто. Передусім, кажу йому, на ланч сьогодні я з Вами не піду, бо маю “prior commitment” (це була правда, я домовилася вже раніше з Даною). По друге, якщо Ви будете мене кликати “пані Тарнавська”, я почну звертатись до Вас “Пане Коропецький” (Я думала, що ми — приятелі, з жінкою його — Наталкою — я навіть на “ти”!) — досі він завжди казав мені “пані Марто”, а я йому по східньо-українському звичаю — “Іване Володимировичу”. По третє, я зовсім не відчуваю потреби хвастатись своїми професійними здібностями — його питання не є навіть в ділянці моєї спеціалізації — отже не він мені дає змогу “практикувати мою професію”, а я можу зробити йому ласку і чемність, і посвятити час, щоб допомогти — у чужій бібліотеці — знайти потрібні йому матеріали! Ми домовились на полуденок на другий тиждень. Але під кінець ІК не втерпів, щоб не згадати знову Лебеда. *Arogantia invincibilis!* Знаєте, кажу йому, мені здається, що в мене більше пошани до Лебеда, як у Вас. Ви ним усі кути вимітаєте! — І, кажу на кінець, — ще одне слово про Лебеда, і наш ланч треба буде відкликати. Все це ніби жартом! Але фактично думаю собі: Чи тому лиш, що він пристійний і досить ефектовний із зовнішнього вигляду (без бороди не був би такий! вистачить порівняти його з його власним братом!) — він думає, що він для жінок “irresistible”, чи що? Справжній тобі *God’s gift to mankind!* Не знаю, як Наталка з ним витримує!

1 листопада 1981, неділя.

Перше видання “Волині” вийшло в католицькому видавництві “Дзвін”. Надрукували препогано — каже Самчук — рукопис мав багато помилок і потребував редактора, а видавництво його не мало. До того дійшли ще друкарські помилки. Але книжка вийшла накладом 1,000 примірників. Не вірили видавці, що зможе розійтись. І от несподівано швидко книжку розкупили. В-во запропонувало другий наклад. І тоді Самчук запропонував зробити коректу і вже наступних 2,000 примірників вийшли у кращому виконанні. Польська сенаторка із Волині зробила була переклад польською мовою і послала до видавництва “Rój”. Але переклад був поганий. Проте видавцям книжка подобалась. І от Самчук дістав листа від Tadeusza Hollendera: мовляв, йому вид-во Rój доручило перекласти “Волинь” І так вийшов цей польський переклад “Волині”, що його я читала в дитинстві. Голендер і Самчук за перший том отримали по 500 злотих гонорару, потім знову 500 за другий том. Ksawery Pruszyński написав передмову до книжки, а після її появи зробив репортаж, приїхавши на “Самчуківські” місця Волині. Приїхав робити інтерв’ю і до батьків Уласа Олексійовича. Там злякалися його: думали — поліція! Самчукова дружина Тат’яна була у Довженковій кіностудії (Прахова) Запізнались вони в Рівному, в час війни, за німців. Обоє були одружені (це я знала вже із Самчукових мемуарів), але не знала, що в Тані було вже двоє дітей — 16-тилітній син та 3-4 літня дочка. Син десь у час війни пропав, а дівчинку забрала родина, евакуувавшись на Кавказ, і вона сьогодні в Україні.

Були ми з Мамою і Самчуком на Листопадовому святі. Виступав хор Думка з Нью Йорку. Молодий диригент Семен Комірний зробив на мене дуже добре враження, програма хору і співака Фабрики була добре дібрана (Людкевич, Лисенко, Данкевич, Гайворонський, Ніщинський) і концерт був би залишив дуже приємне враження, якби не зіпсував його своїми виступами професор Стерчо (вазелінярське підлизування всім присутнім на залі церковним достойникам, подяки перед і після виступів — великі вступи порожніх фальшивих слів — ніби якийсь професор університету, а не вмє коротко і культурно відкрити свята. Нібито свято з нагоди 1 листопада, але він, відкриваючи, назвав всі інші можливі листопадові дати (забув тільки, кажу Мамі, згадати Твої і мої уродини!) І це називається вшанування 1 листопада! Головну промову говорив Флис, голова УНС. Промова була добра, до речі (мабуть — написав Драган?!), але Флис недавно мав “stroke”, він частинно спаралізований і це робить прикре і сумне враження.

Цими днями в мене піднявся настрій. І причиною цього: Винниченко. Читаю “Щоденник”. Поява цієї книги — це справді неабияка подія. Здається мені, що від часу появи “Хронології” Лесі Українки — не було на еміграції такої водночас важливої та незвичайно цікавої для читача публікації. Насувається мені на думку питання: як це так, що не зважаючи на всі митарства Винниченкового життя, всю політичну конспірацію, втечі, переходи кордону, тощо — ці записники таки збереглися? Невже він їх возив із собою? Чи десь захоував? До цього я ще не дочиталася. В записах — велика доза інтимності, де-не-де досить законспірованої, до символів і скорочень і закодованих термінів включно.

Виникло в мене таке підозріння: чи не терпів Винниченко на якусь венеричну недугу? Є деякі підстави для такого підозріння. І його спроба періодично стримувати себе від статевого життя зумовлена може якимись обмеженнями диктованими хворобою. Якщо ні, то яким цілям мав служити цей нібито самоконтроль? Такі обіцянки собі як “До 31.XII. не ч.” (стор.138) ітд? Частина щоденника — справжня письменницька лабораторія. Готові чернетки картин з життя, характеристик, епізодів. Знаменитий (і глибоко зворушливий) опис, як жінки на пероні провозають солдатів, що відходять на фронт — всім хто забув, яке жакіття — війна — варто прочитати і відчутти серцем цю болючу картину! (с.74-75). Дуже цікавий опис судового процесу — з нього можна зробити навіть певні правничо-порівняльні помічення про судочинство в старій російській імперії (с.166-167). А скільки знаменитих сцен і характерів списаних прямо із життя! Деякі — справжні психологічні студії, живі діалоги, навіть гумор. (“Він мене матушкою називає...” с.83) І багато цікавих думок, глибоких помічень, самоаналізи:

“Я рішив, як не щодня, то якомога частіше вести щоденник. Це сприяє самоаналізі й самоорганізації, примушує зупинитись над собою і перевіряти. Крім того, це є та увага, те зупиняння над життям, якого так треба для щастя. Розум, здатний зупинити себе й усю істоту над ментами життя, прислухатись до них, вслухуватись, освітлювати їх, як з ручного електричного ліхтаря, пучком світла — такий розум є великий помічник щастя.” (с.118-119).

“Ідеалістично-релігійний погляд на людей підриває з дитинства у нас ґрунт під ногами. Цей погляд вчить нас таких речей, які не можуть існувати в природі... Я думаю, що людина (принаймні більшість людей) хороша з тими, хто з нею хороший. Інтерес керує людиною. Від кого вона має, того любить і шанує. Чи духово, чи матеріально — закон один... [мізантропи] вважають, що люди — мерзотні, злі, нечесні, ітд. Це показує, що люди були з ними такі. А з ними вони такими були через те, що мізантропи з людьми були не дуже милі, вони їм мало давали.” (с.174).

2 листопада 1981.

Розмова із Самчуком вранці по дорозі до поїзду. Жарти з приводу його капелюха. В нього Harris Tweed із шкотської вовни, що дуже пасує до мого Harris Tweed костюма. Кажу: пильнуйте Вашого капелюха, щоб я його Вам не вкрала! А він: а може й справді я повинен Вам його подарувати? Розповідатимете колись, що це — капелюх, що його носив Самчук... Та що Ви! — кажу. А потім, жартом: Хіба колись схочете його залишити мені, як спадщину... А знаєте — каже він — у мене і до сьогодні є балева сукня Теліги, її пудерничка, її любовні листи до Михайла... Є в Торонто курінь пластунок ім. Олени Теліги. Я їм розповідав про неї і показував ці речі. — Чи не можна б надрукувати цих листів? — питаюся. Щоб не пропали? — Ну, це інтимне листування, наша публіка такого не прийме. — Ніхто нашій публіці такого не пропонує, тому вона й читає цікаві щирі мемуари і щоденники тільки у світовій літературі. От, Винниченків щоденник — чи не перша того роду в нас книжка (— саме тепер читаю!). — Каже Самчук, що Костюк таки

пропустив деякі драстичні речі із щоденника. (Це зрештою раз у розмові зі мною, коли я закликала до того, щоб не цензурувати Винниченка, признав і сам Костюк). — Самчук, прощаючись, дякував за гостину, розмови і ... суперечки. Ми з ним не однозгідні у багатьох справах (він каже: я теж був колись лібералом!); не вірив мені, коли я зауважила у відповідь на одну його теорію, що агрикультура з'явилася не відразу, отже не може бути органічно людині притаманною — в нього потяг людини до хліборобства інтерпретується мало що не як якийсь біологічний інстинкт! І пам'ятає він добре моє критичне зауваження під його адресою, що він дозволив використати своє ім'я несерйозним людям, які створили під покровом УНРади ще одну “могилянську” академію наук на еміграції і цим тільки компромітують українське ім'я. Я говорила це йому ще тоді, коли ми разом їздили на вечір УВАН до Нью Йорку десь рік тому чи більше. Подумала я тоді, що це йому треба почути від приятних людей, критично хоч і доброзичливо, без злосливості. Його справа ця, мабуть, муляє, бо він репліку мою згадує, а про УНР-івську “академію”, взагалі про УНР, мало говорить.

Ще про Самчука. Одне із наших непогоджень: його віра в сліпий біологічний детермінізм. Навіть у такому анекдотичному сенсі: Смачно варите — каже мені комплімент. — От Таня, як не старається, як не пробує — в неї це не виходить. А от у вас воно є. (Якби знав, яка господиня моя Мама — мав би додатковий аргумент!). Але я кажу: знаєте, як тільки ми одружилися з Остапом, я і взагалі варити не вміла. А от життя навчило. Не більше, як досвід. Зрештою, кулінарний мій репертуар дуже обмежений. Але Самчук настоює, що в мене спадкова здатність організації, практичного змислу, включно із вмінням смачно приготувати страву. А от звідки у Вас — поезія? Знаєте, Ваша перша книжка мене і справді заскочила! — На це я йому цитую Гете: *Vom Vater hab' ich die Statur das Leben ernst zu führen, vom Mütterchen die Frohnatur und Lust zum fabulieren...* В цьому, я певна, є певна доза правди... Але не вся правда.

3 листопада 1981

Самчук про Винниченка: “Це єдиний письменник, що його я колись пробував наслідувати.”

4 листопада 1981

Полуднувала вчора з Даною В. Їй теж дуже не подобався Стерчо в час Листопадового свята. Вона ще гіршими словами засуджує його, як я. Але коли я сказала, що не потрібно взагалі вирізнявати окремо священиків ітд. — накинулася на мене мокрим рядом. — Це наша традиція, так мусить бути! — Це хіба традиція галицького села, кажу. А державне свято повинно бути хіба святом всіх громадян: і католиків, і православних, і не віруючих. Не переконала я її. Мала безапеляційний, осудливий тон. Я опісля подумала собі: така нетолерантність по відношенні до своїх — українців. Якже ж трудно перебороти такі пересуди по відношенні до громадян іншої національності? А українська держава хотіла б бути демократичною державою, не якоюсь теократією. І громадянами її мусіли бути не

лише католики і православні, але й жиди, поляки... Треба було людини горизонтів Винниченка, щоб розуміти, що Універсал повинен звертатися “Народе України”, а не лиш “український народ”.

6 листопада 1981, п’ятниця.

Сьогодні пошта принесла мені вже рахунок із друкарні “Київ” — але книжки я ще не бачила! Друк коштував 2048 канадських доларів — на американські це вийде значно менше, але зате треба буде додати ще кошти доставки книжок із Торонта.

В середу увечері ми з Остапом були запрошені на обід до Лабуньків. Ія має ще трохи напухлу і болючу щоку, але виглядає вже краще. Їсти може лиш небагато й обережно, але це, мабуть, не від зубної операції чи анестезії, а від давнішого її клопоту із шлунком. Приємно було побути разом. Остап — з власної ініціативи — купив її дарунок — гарну дерев’яну касету на біжутерію. А наша невістка заскочила Остапа тим, що багато говорила про статтю Хейфеса про Стуса в новому числі “Сучасности” — з великим захопленням і зацікавленням. Мені знову ж сказала, що воліла б замість поїздки до Loehmann-а, щоб я на дарунок їй (— з нагоди її уродин 29 жовтня я запропонувала купити їй щось з одягу! —) отже замість того, вона воліла б — передплату “Сучасности”! От тобі ще одна ідеалістка в родині, та ще й з українською душею! — Радісно і зворушливо. До Loehmann-а, очевидно, поїдемо при найближчій нагоді, але “Сучасність” дістане теж — щоб лиш читати схотіла!

Між іншим, в цьому числі “Сучасности”, що на нього я ждала нетерпляче і що дуже чомусь запізнилося, немає моєї статті про англomовну україніку. Немає теж перекладів із Неллі Захс. Але мені на перекладах не залежить, а от від друку бібліографічного мого есею залежатиме рішення про дальшу співпрацю із Знаенко і дальшу долю моєї роботи. Про те, що стаття прийнята до друку, знаю від редактора (Скорупської), що була в редакційній роботі — чула я від Світличної. Десь хтось із редакції говорив про неї навіть Генюві Лащикові, бо він сказав мені десь місяць тому: Я чув, що в Сучасності буде якась твоя стаття? — Ну, мушу бути терпелива: може буде в наступному числі.

Maria Smolka розповідала мені сьогодні про антагонізм між “Солідарністю”, а інтелігенцією в Польщі. Інтелігенція має зв’язки і через те деякі привілеї, хоч заробітки інтелектуалістів часто менші, як фахових робітників. От напр. вона, що є адюнктом на правничому факультеті заробляє 9,000 злотих у місяць, а її кузин, що працює на фабриці якимсь слюсарем чи техніком заробляє 19,000. Все ж таки, вона мала змогу, ошаджуючи кілька літ, купити собі власну автомашину (щось 65,000 злотих, okazійно, за таку, що нормально коштує тепер 130,000), а теж була пару разів за кордоном. Це викликає заздрість. Крім того, робітники багато п’ють і дуже значний відсоток родинного бюджету витрачають на алкоголь.

В середу був у мене вполудне Коропецький. Я прийняла його підкреслено-чемно, повела до бібліотеки Van Pelt, показала як шукати потрібних йому матеріалів, знайшла йому на

комп'ютері, які його книжки в яких бібліотеках, а під кінець не тільки не дала йому себе запросити на ланч, але взяла його на свій кошт на полуденок до Faculty Club. Ще й називала його “паном професором”... Він страх як закоханий в себе самого і дуже бракує йому почуття гумору й легкості... Але хоч товариство його не належить до найбільше приємних, виходить, що доведеться нам бути разом ще і завтра. — Справа в тому, що завтра, в суботу, буде в Нью Йорку літературний вечір Емми Андієвської та Івана Кошелівця. І я дуже хотіла б поїхати на цю імпрезу. Емми я і взагалі ніколи в житті не бачила, а дуже ціню її як прозаїка і дуже цікава на неї бодай подивитися. Кошелівця я вже раз чула і знаю, що він не вміє ефективно виступити — але критик він першорядний: його ліпше читати, як слухати. Коропецький — єдиний із наших знайомих, який їде автом на цей вечір. І от я думаю скористати з цього. Поїду до них до Moorestown, а звідтіль з Іваном та Наталкою — їхнім автом — поїдемо на Кошелівців!

8 листопада 1981, неділя.

Емма: чорний капелюшок, як фез, дуже чорне фарбоване волосся, чорна mascara для підкреслення чорних очей, біла блузка з довгими рукавами обгорнута чорним оксамитом суконки-безрукавки, чорні замшеві чобітки. Значно стрункіша, як цього я сподівалася. Багато й живо говорить, жестикулюючи. Акцентом і манерою мови нагадує трохи Валю Гурську — тільки ж Валя — справжня красуня, тоді як Емма просто ефектовна й оригінальна жінка. Читала із Роману про людське призначення — суцільний потік асоціацій, одне речення, що розтягається на пів години. Читала із незвичайною експресією, наголошуючи центральні слова, підкреслюючи іронію, жестикулюючи — виразно, з павзами й модуляціями — ефектовний з неї читець, таке не часто між письменниками трапляється. Нагадався мені Кам'ю: фрагмент із L'Etranger у виконанні самого автора я слухала колись із платівки. Він читав знамениту сцену вбивства на пляжі і читав незвичайно, драматично, прискіплюючи перед пуантою, але водночас — зовсім просто. Його спосіб читання допомагав читачам розуміти твір і що в ньому головне. Таке можна сказати і про Андієвську.

Вечір спонзорувала Сучасність і вела його Скорупська. Коротку доповідь про творчість Андієвської сказав Данило Струк, проаналізувавши кілька її поезій. Поезія Емми до мене не доходить, я не сприймаю і не розумію її. Струк говорив цікаво і мав добрий ефектовний виступ, але навряд чи після цього поезія Емми стане мені більш доступною: це — для мене — ребуси, словогра, приватна закодована мова, що не є засобом комунікації... Інша зовсім справа із її прозою: мова тут стисла, ясна, часом навмисне оголена, розповідь драматична, сюжетна, буває навіть із посмаком сензації, а все це у Джойсівському потоці вільних асоціацій, з повтореннями фраз, іронічною дистанцією автора і — головне — із стрижнем глибокої, гуманістичною філософією наснаженої, теми. “Герострати” її зовсім мене зачарували. Можна було б парафразувати Франка і сказати про Емму: відкіля взялася вона в нас?

Кошелівець говорив про роман і анти-роман. Говорив він останній, після довшого виступу

Скорупської, яка читала ще й Лавріненкову рецензію на Кошелівцеву книжку про Довженка. Можливо, що я вже була втомлена, але для мене це вже був anti-climax і я навіть не могла уже уважно слухати довгої — надто довгої його доповіді. Тим більше, що він починав ab ovo, ще від римської літератури, й говорив поголовно про французьких романістів, майже не торкаючи інших літератур.

Познайомила мене з Еммою Старосольська. Емма не знала, хто я така: спершу навіть думала, що вгадала: Ви, мовляв, та, що читала мої поезії у Гельсінкі. Нажаль — кажу — ніколи я в Гельсінкі не була і ваших поезій не читала. Маю на совісті лиш невеличку замітку про Ваші “Герострати”. Я сказала їй, що я — Остапова дружина і думаю, що вона пізніше мусіла нагадати собі про мене (хіба що пам’ять її така нікудишня, як і моя). — Качуровський колись давно, коли прислав мені свою рецензію на “Хвалю ілюзію”, що її читав по радіо, віднотував на маргінесі, що Емма підчас його читання кидала Zwischenruf-и, мовляв: графоманія! Але Качуровський потішив мене, що в Емми, мовляв, список графоманів починається від Достоевського, отже товариство — непогане! Але це зовсім неістотне: без уваги на те, що Емма думає про мене і мою “творчість”, я ціню її дуже високо за її прозу, подивляю її талант і працьовитість (адже працює вона на цілоденній роботі в радіо і ще має силу й час писати 600 сторінкові романи). Сказала мені: мушу — бо без цього чи ж варто жити? Я розповіла їй про Максима, про його зацікавлення “Геростратами” і про те, що він хотів навіть братись за переклад цього колосального роману на англійську мову.

В Нью Йорку зустріла цікавих людей і багато довідалась цікавого. Крушельницька готує виставу Господиня заїзду, а потім хоче братися за Патетичну сонату. Гірняк розповів мені під секретом про поважні клопоти в УВАН — головному секретареві Омельченкові закидають, що через нього пропали вартісні документи з архіву (напр. лист Грушевського до Винниченка); Старосольська передала мені, що мовляв, Слава Знаєнко почуває вину переді мною і не має відваги до мене написати, але що вона, мовляв, кожної середи працює над бібліографією... Дві якісь незнайомі пані підступили до мене, щоб мені сказати, що вони радо читають те, що я пишу... Були ще на вечорі Прокоп, Ільницький, Лебедь, Маланчук, Іка Кознарська і Хозе Казанова, Шерех, П’ясецька — наша товаришка подорожі по Скандинавії... На залі було не більше 70 осіб. Їхали ми з Коропецькими. Може вплинула на це присутність Наталки, але Іван Коропецький тим разом був значно приємніший у товаристві: в авті було нас четверо. До Moorestown їхали ми з пригодами, бо я трохи блудила, а Остапова допомога в орієнтації не дуже допомагала. Але якось дала я собі раду. Повернулися додому біля 1-ої години ночі [Це перша правдива дивіденда моєї їзди автотом!]

Сьогодні в 11-ій годині ранку я була запрошена на “brunch” до Cynthia Arkin — але не пішла. (Я напередодні заявила їй, що їду до Н.Й. і мабуть не зможу прийти). Замість того вранці трохи погосподарила, наварила на пару днів, а потім разом з Остапом пакувала мішки осіннім листям — добра руханка на свіжому повітрі!

В четвертій пополудні поїхала я сама на авторський вечір Л. Коленської, що його влаштував 43. відділ СУА, тобто Люда. Єдина розумна людина в програмі була Ольга Кузьмович — але на її доповідь я запізнилася. Ті речі Коленської, що їх читала сама авторка і Віра Кліш, були на рівні гімназійних задач “на вільну тему” — і то дуже не найкращого зразка. Найбільше дивує мене не те, що вона пише і що пише саме так — free country, кожний може собі робити і писати що хоче і як хоче — але коли таке писання такого автора загально громадське видавництво видає за громадські гроші — то щось, мабуть, не гаразд із нашими критеріями, смаками і почуттям громадської доцільности!

11 листопада 1981

Причепилась мене якась ніби-грипа. Вчора на праці я ще день якось перемучила, але сьогодні таки залишилася вдома. Лежу. Випиваю велику кількість гарячого чаю з медом і цитриною. Відпочиваю — лікуюся. Хвороба не дуже мені на часі. (Who has the leisure to be sick? — мовляв Шекспір). — Десь цього тижня повинні доставити мені “Землетрус” — жду телефону від перевозової агенції, що їй цю справу доручила друкарня “Київ”. В день, коли буде доставка, мені конечно треба буде залишитися вдома. Думала “дипломатично захворіти”. А от довелось захворіти справді, і то раніше як треба. Якби так можна було синхронізувати доставку з моїм перебуванням удома! Взагалі є справи, що їх полагодити трудно, коли ми з Остапом кожний день на праці поза хатою. Є напр. різні електричні роботи, що завжди відкладаються, бо не виходить так, щоб і ми і електрик були у той самий час вільні.

Телефонувала я вчора вранці до Торонто, до друкарні. Федак запевнив мене, що вислав не лиш рахунок, але і пару книжок першою клясою. [Рахунок прийшов уже 6-ого, але книжки я і досі ще не бачила!] І повідомив мене, що весь наклад забрала вже перевозова агенція, ще лиш якісь папери треба виповнити для митної контролі. Отже: чекаю з нетерпінням!

На вечорі Коленської підступив до мене Шашаровський: “Моя жінка чекає на телефон від Вас!” Я пішла вяснити і йому і його жінці, що книжка вже надрукована, тільки ще не доставлена — бо вони чекають на книжку, щоб проголосити запланований мій авторський вечір. (Я їм сказала вже раніше, що робити такий вечір без книжки не було б жодного глузду).

Можливо, що вислані першою клясою примірники, дійшли б до мене вже сьогодні — але, нажаль, сьогодні — федеральне свято і пошта не працює. Маю надію, що книжка з’явиться перед 15-им, мов дарунок на уродини, і що я не буду нею розчарована!

Жде мене ще одна радість: приїде Марко і будемо мати свято. Я вже готую велику гостину на Thanksgiving — цього року будемо разом, бо приїде теж і Максим!

А от сьогодні, щоб не зовсім тратити час, я в антрактах між сном докінчила “Щоденник” і може зберуся написати рецензію до WLT.

Тимчасом деякі Винниченкові родзинки:

“Пишу ‘Кирпатого Мефістофеля’. Часом обхоплює нудьга, огида і страшенна, злісна на себе, туга: для чого пишу? Як треба писати? Чи варто витратити сили на нікому непотрібне, ні в якому відношенні не корисне писання?...” (с.212).

“Колись я дуже дивувався, читаючи про те, що Гоголь радив письменникам... не випускати швидко в світ своїх творів і жалкував, що не попалив своїх... Тепер я вже розумію Гоголя... Три чверті з написаного мною я з щирою радістю згодився б знищити, але знищити цілком, не тільки з ринку, з бібліотек, але й з пам’яті тих, хто читав ті писання. Часом маю приємність по п’ятнадцятьох роках літературної діяльності... завдавати собі питання чи маю я право займатися літературою, чи варте чогонебудь те, що я пишу... У мене настирливо говорить інстинкт громадський...” (с.214).

“Молитва, як автогіпноз заспокоюючий. Шкідлива сторона та, що прибиває інстинкт громадянський, який виявляється в муках сумління. Молитва, покаяння і прощення дають вихід цим мукам способом некорисним для людей.” (с.218).

“ — У вас пшоно є?

— А вам яке діло?

— Отго! Та я ж купити хочу.

— Ну, то так і кажіть. Скільки вам? “ (с.220). [Капітальне!]

“...от-от хвиля життя винесе мене на самий високий гребінь України. От-от треба брати скарб, до якого тяглася душа довгих поколінь. Розбито двері страшних, хмарних льохів. У тих льохах віками ховалось наше золото. Можна брати його, можна виносити на світ і роздавати окраденим. Цілі купи його лежать під нашими ногами. Бери, скільки хочеш. Але... Чи є ж у нас стільки сили, щоб зразу піднести усе те добро? Чи є стільки рук, щоб поставити їх біля тої тяжкої роботи? Серце стискується тривогою, сумом і страхом: а що як не піднесем? Як не зможемо взяти того, що доля так несподівано, химерно сипнула нам під ноги? Який сором, який біль буде і як надовго після цього сховається знову наш скарб.” (270).

“І маю бути першим міністром України. І смішно, і дивно, і радісно. І знов та сама тривога поколює душу. Чи не осоромлю ж я собою все діло? Чи вистачить сил, нервів, терпіння? Чи довго горітиме той вогонь, який досі тримає на ногах?” (270).

“Яке щастя мати в душі такий альбом!” (272 — про спогади).

“Не смерть страшна, а страшно кидати те, чого ще не зазнав. Я благословляю життя, я побожно цілую руки його, я стаю навколішки перед ним і через те приймаю все, що є в ньому. Смерть є тільки необхідна частина життя.” (272).

“О, Господи, яка то страшна, тяжка річ відродження національної державности. Як вона в історичній перспективі буде уявлятися легкою, само собою зрозумілою, природною, і як трудно, з якими надлюдськими зусиллями, хитрощами, з яким часом одчаєм, люттям й сміхом доводиться тягати те каміння державности й складати його в той будинок, в якому будуть так зручно жити наші нащадки.” (274).

“Читати українську історію треба з бромом... Ні, ні української історії, ні українських газет читати без брому, валеріанки, або без доброї дози філософського застереження не можна.” (285)

“Старе знайоме явище: поки писав, здавалось цікавим, потрібним. Як кінчав, була навіть трохи звичайна гарячка, настрої був веселий, піднятий. А як прочитав Косі, так усе й зникло. Оповідання стало здаватися нудним, нікчемним, нікому непотрібним. А на душі стало погано, нудно, наче я гидко, без потреби, набрехав. Ах, якби я міг викинути три чверти того, що я написав!” (285).

“На безлюдді і Хома дворянин, — і Грушевський геній, і Олесь, і Коцюбинський. Та й мене часом так обзивають. Сумно, коли порівняти цих геніїв із справжніми світовими геніями. Ми — гній майбутніх геніїв нашої нації. І це наші генії повинні признати без усякого гонору, чесно й одверто.” (286).

“... спокійна мудрість змінює хвилювання, і туга за невідомим, за вічним, за тим, що дужче за тебе, за владикою твоїм знову обгортає душу. Слава? Я пройшов ступені її в різних напрямках, я вийшов на саму гору її. І нема ні гордості, ні насолоди, ні піднесення, ні навіть простого обивательського вдоволення... (313).

“...вони за це заплатять ревматизмом совісти.” (317)

“Є й неба трохи. Блакитного, чистого, ваблячого до вічного. Але що ж є вічне? Все є вічне і все є хвилеве. Ніщо є вічність. Ні, навіть це поняття тільки наше, людське, доступне тільки нашому розумові.” (323).

“О, мудрий був той, хто склав легенду про древо пізнання добра і зла. Велика правда в тій легенді, яка за те пізнання виганяє з раю дитинства. Невже в цьому є вся рація людського існування?” (324).

“Кохання — це зойк крові, це бездумний, непереможний голод тіла... Любов — це вростання, це просякнення до найтемніших куточків одної істоти другою... Кохання є цвіт, з якого виростає рідкий овоч — любов.” (334)

“У Відні є маленька калюжа, в яку неодмінно попадаєш, коли приїжджаєш сюди. Це — українська еміграція.” (372).

“В основі всякої альтруїстичної моралі лежить егоїзм людей — їхня користь чи шкода.” (387).

П'ятниця, 13 листопада 1981

Я ще далі вдома. Простуда залягла мені на груди. Лежу.

Вчорашня пошта “Землетрусу” мені не принесла. Але прийшла книжка від Максима — дарунок мені на уродини — поезії Силвії Плат із лаконічною зворушливою присвятою “Дорогенька Старенька...” Натомість Мама отримала вчора поштою “Нові дні” і телефонувала мені, що посміялася трохи над моїми пригодами на нудистській пляжі. Значить таки друкується мій Щоденник грецької подорожі.

Вчора я присвятила день для рецензії до WLT на Щоденник Винниченка і Костюкову книжку. Скінчила і вже навіть увечері встигла переписати на машині. Було б мабуть добре — за свіжої пам'яті — написати теж українську версію, щоб зробити трохи рекляму книжці, щоб показати Костюкові, що його праця знаходить признання, врешті, хоч би на й на те, щоб не дозволити примітивам ігнорувати й обезцінювати Винниченка.

Субота, 14 листопада 1981

Маю сатисфакцію. Тількищо закінчила переписувати на машині українськомовну 5-ти сторінкову статтю-рецензію про Винниченків “Щоденник”. В понеділок пошлю рівночасно — англomовну до WLT, українську — до Свободи, а крім того зроблю фотокопії та пошлю Костюкові. Моє триднівне лежання з простудою не пішло намарне. Чуюся ліпше (очевидно, після “творчого” зусилля!) Навіть сьогодні увечері їду з Остапом і Славою Оранською до театру в New Hope — Bucks County Playhouse, де Катруся Оранська виступає в оперетці Grease.

Пошта і досі не принесла мого “Землетрусу”. Шкода, думала я, що встигне прийти до 15-ого цей коштовний уродиновий дарунок, що його я зробила сама собі!

Вівторок, 17 листопада 1981.

Вчора — нарешті — прийшли поштою перші чотири примірники “Землетрусу”. Перше враження — не найкраще: я трохи розчарована оформленням. Поменшена репродукція Балясового рисунку та ще й брунатним кольором на білому — не надто ефектовна. Ідея Федака репродукувати її теж на твердій обгортці не занадто щаслива, зокрема ж тому, що на колір твердої оправы він вибрав чомусь — темно бронзовий. Немає теж напису на хребті. Було б значно ліпше, якби був тримався мого первісного пляну: я вибрала ясне

полотно для твердої оправи і пропонувала рисунок Баляса дати лиш як сторінку в книжці. Пропало. Цього вже не змінити. З Гніздовського кульбабою навіть рівняти не можна. Пригадую, як я зраділа була від несподіванки, побачивши вперше гарне оформлення “Хвалю ілюзію”. Зате, мушу признати, сама друкарська робота зроблена солідно, чисто, без помилок. Це навіть дивує, якщо зважити, що текст включає і чужомовні вставки. Теж і шрифт кращий як у першій моїй книжці — я тут, щоправда, сама вибирала розмір і якість шрифтів — навчена попереднім досвідом. (Хоч, очевидно, мусіла брати до уваги обмежені можливості друкарні).

Неділя, 22 листопада 1981.

Жду на Віру Лащик. Їду з нею на доповідь Гніздовського про Екс лібрис. Зорганізувала собі Віру до товариства, бо дуже хочу бути на доповіді, побачити теж фільм *Sheep in Wood* — а не маю авта, бо дала її до Нью Йорку. Марко вже приїхав і вони обоє вже пару днів відвідують нью-йоркських товаришів, а сьогодні ввечері мають приїхати вже й до Філядельфії. Марка я вже майже рік не бачила. Тішуся, що буде з нами. — Остапа теж нема. Поїхав у п'ятницю до Торонто — сьогодні має повернутися. Їхав на наради у зв'язку з наступним з'їздом “Слова”, але при тій нагоді влаштували йому там авторський вечір. Я мала самотній і дуже виповнений працею вікенд — фізичною, господарською працею. Трохи наварила (бігос, два роди вареників), трохи приборала хату.

Ніч після Thanksgiving, год.2. 26/27 листопада 1981.

Не спиться мені. Може занадто втомилася господарською роботою, а може якась інша причина. Я — в “Марковій” кімнаті — отже можу засвітити світло, нікому не заваджаючи. Нашу спальню ми відступили тим разом молодцям, бо це — єдине подвійне ліжко в нашій хаті. (Я пару місяців тому хотіла була купити подвійну складану софу до Остапового кабінету — це була б і прикраса кімнати вдень і вигода для гостей — але до купна не дійшло, бо Остап не міг рішитися). Крім того, Марко та Ія мають повно пакунків і їм потрібна більша кімната. Максим приїхав сьогодні вранці — отже хата заповнена: нас у ній п'ятеро.

Гостина дня Подяки випала гарно. Було нас при столі 11 осіб. Були ще Мама з Татом та Лабуньки — Мирослав, Марійка, Олесь, Іко. Родина в комплеті. Не часто тепер трапляється така нагода. Невідомо, чи повториться ще колинебудь... Робила кілька знімок, щоб залишилась пам'ятка. Молоді ще цього не розуміють і я завжди мушу переборювати опозицію — але фотографії — єдине, що залишається з життя. Menu було обильне і досить смачне, хоч сам індик міг бути (і нераз бував уже) ліпший. Але крім нього були приставки — моєї роботи сир, Мамина паста з селедців, гарячий кабанос на приставку до горілки, а до обіду — зупа із broccoli, риж на дико, крім індіка ще два роди котлетів, східно-українська “ікра” — тобто баклажани, кабачки, etc., гогодзи, мариновані сливки, малі помідорчики, грибовий сос + вино. А на десерт до кави і чаю (що кому) знаменитий наполеонівський торт Мама та мої нугат, хруст і кокосовий пляцок, а ще на

додаток Ія зробила бішкоптову лакоминку.

Радість святочної зустрічі мусітиме вистачити і за Різдво і за Великдень. Бо скоро знову роз'їдемося і не швидко будемо знову разом.

Напередодні Thanksgiving, одначе, я мала на роботі неприємність, що зіпсувала мені настрої і затьмарила мою особисту втіху недалекої родинної зустрічі. Інцидент був дрібний, але залишив у мене прикрий посмак. У четвер — біля 5-ої пополудні, коли я вже була вдягнута в пальто і готова іти додому, перестрів мене Sloane: “You got a minute?” На таке питання шефа може бути одна тільки відповідь: очевидно! Ходіть до stacks, я зловив Leech-а, нехай він подивиться на “UN materials”. Справа в тому, що вже три роки тому я запропонувала Слонові — для рятування бюджету бібліотеки — відмовити передплату трьох серійних документальних видань Об'єднаних Націй: Official records of the General Assembly, Off. rec. of Security Council і Off. Records of Economic and Social Council. Ці три речі коштують нас на рік біля тисячу доларів, вимагають багато праці сортування й оправа та займають багато місця. Найважніше, що все це є теж у бібліотеці Van Pelt — центральній бібліотеці Пенсильванійського університету, що є офіційною “depository” для документів ООН. Ми, очевидно, маємо ще чимало іншого такого дублювання, напр. UN Treaty series — але це матеріали стисло правничі і без них наша бібліотека не може обійтись. А от без політичних диспутів асамблеї ООН — може. Тим більше, що в разі потреби — треба тільки перейти один бльок, щоб дістати їх на нашому ж власному кемпусі. В час коли я зробила свою пропозицію, я зробила опитування і між кількома професорами: думки були поділені. Leech був одним із тих, що висловився проти, бо він хоче мати ці речі таки тут на місці, бо це вигода. Sloane отже не міг рішитися. Тимчасом, матеріали акумулюються, кошти ростуть. Протоколи Генеральної Асамблеї друкуються тепер дешевшим мімеографічним способом — купа паперів складена на столі і наш персонал не знає: сортувати це чи викинути. Отже я недавно пригадала Sloane-ові, що “decision is still pending” і що треба щось з цим зробити. Слон любить часом робити випадкові рішення без підготовки — саме тому, що він у найтяжчі фінансові часи потрапив часом пропонувати “cancellation” найповажніших наукових журналів чи законодавства, вибираючи єдиним критерієм ціну (напр. як раптом підскочила ціна на Rabels Zeitschrift — давай, мовляв, відмовимо — або канадські “Law reports” ітд.) — я почала була систематичне скорочування за наперед продуманим пляном, елімінуючи речі менш важливі, щоб рятувати найважніше ядро наукової колекції. Слон схвалював мій плян і мою ініціативу і давав завжди свою апробату. Але він нерадо займається бібліотечними справами взагалі — найрадше писав би статті до New York Law Journal — саме має вийти його книжка — відбитка цих статей із правничого журналу. Посаду директора він трактує як свого роду синекуру — не так, як MLC, що був творчим як бібліотекар і мав певні візії для розбудови колекції. — Ну, от. Не знаю навіщо Слон викликав професора Ліча до матеріалів, знаючи заздалегідь яке його наставлення. Ліч належить до найбільш арогантних професорів нашої школи. Я вже з ним мала дрібний інцидент давніше раз — по телефону — де на мою зовсім невинну репліку: “please, return this index to us after use, it's the only copy we have” — кинувся піднесеним голосом: “I don't

need to be told like a schoolboy to return books to the library”. Отже я була трохи насторожена і, здавалось мені, досить обережна. Коли я на 5-ому поверсі в stacks застала Sloane-а і Leech-а при матеріялах ОН, Ліч перекидав Official records Генеральної Асамблеї з коментарем, “О, цього мені зовсім непотрібно, в цьому я — незаінтересований, але це мені затримайте, це я потребую, ітд.” До мене звернувся піднесеним голосом: “ I don’t see why a law school like ours cannot afford to have these materials.” На це я сказала одне лиш речення: “Well, it’s a matter of choices...” Тоді він: “Then I chose to have it!” — Здавалось мені, що це було арогантно по відношенні до директора бібліотеки, бо не хто, а Sloane повинен робити тут рішення. Але я на це не сказала нічого. Моя справа: зробити рекомендацію. Рішення має зробити директор. Але я мусітиму перевести його в життя. А тут, бачу, що він якісь частини рекордів хоче лишити, а інші викинути. Не була я певна, що і як саме, і сказала: “I would like to have it in writing” — з думкою, що мені потрібно точної директиви про цей досить складний матеріял, що включає plenary meetings, committee records, supplements, annexes, resolutions, etc., etc. Можливо, вибір фрази був невідповідний, може треба було сказати: “Could you please write us a memo” або щось в тому роді. У всякому разі, професор зрозумів це як якусь імпертиненцію з мого боку і — не зараз, а на наступний день — висловив негодування на мене мому шефові, що це, мовляв, “is no way to talk to a law professor”. Такий оборот справи мене заскочив. Пан Ліч (номен-омен: Leech — п’явка!) говорив таким імпертинентним і піднесеним тоном, що я думала, що він переді мною повинен би вибачатися, а не навпаки. І я сказала про це Слонові. Що не почуваюся до жодної вини, що все це — непорозуміння, що можливо професор має якісь інші проблеми, що впливають на його брак доброго гумору і він свою злість несправедливо зганяє на мені... Одне слово — неприємний інцидент. За всі роки моєї праці в BLL — це трапилося мені вперше. Не подобалось мені теж, що мій шеф не заступився за мене, навпаки, хоч насправді завинив він сам: замість мою пропозицію спокійно передумати, засягнути різних опіній, і зробити таке чи інше рішення, він чомусь уважав за потрібне — а може скорше — по інерції непродуманого імпульсу — довів непотрібно до конфронтації із професором.

Год.12:454 уночі. 9 грудня 1981.

Мій щоденник, виглядає, живиться тепер тільки безсонними ночами! Знову не сплю — і вирішила використати час для записок. Інакше знову пройде тиждень-два без сліду у щоденнику.

7 грудня нарешті доставили мені повний тираж “Землетрусу” (500 примірників у м’якій + 100 у твердій оправі — разом 600). Кажу: нарешті — бо з доставою була трохи заковика і досить довге чекання. Подзвонили мені на працю в понеділок 30 листопада, що мовляв, завтра, у вівторок 1 грудня треба, щоб хтось був удома відібрати посилку від друкарні “Київ”. Я взяла собі так званий “персональний день”, сиджу у вівторок цілий день удома і

чекаю. Не знала точно навіть назви фірми, бо Федак мене про це не інформував. Правда, коли до мене подзвонили, я запитала про їхнє ім'я: сказали щось на взір “Мейслін”. Коли у вівторок посилки не доставили, я почала шукати у телефонічній книзі за різними транспортними компаніями. В Yellow pages не знайшла нічого, але остаточно таки натрапила у звичайній книжці на Maislin Transport. Коли я нарешті додзвонилася і виявилось, що саме вони мають мої речі, встановлено нову дату доставки — п'ятницю. Я тим разом не могла вже звільнитися з праці, залишила тільки записку і гроші у Мами, заповідаючи Мамі і Татові, щоб цілий день не виходили з хати. І знову надаремне. Аж нарешті після ще кількох телефонів, книжки таки доставили в понеділок і тато їх в моім імені відібрав.

Вчора і сьогодні я з автора перетворилася у видавця. Розсилаю рецензійні і бібліотечні примірники, написала до Свободи в справі реклями і послала їм 15 примірників на продаж. Яких 40 примірників уже розіслала, завтра піде наступна рунда. Пошта тепер дорога — пересилка коштує 63 центи, без уваги на те, чи в коверті одна книжка чи дві (до 1 ф. ваги). Треба буде якимсь чином книжки до Нью Йорку передати або завезти, щоб уникнути цих індивідуальних висилок. Те саме з Філядельфією.

Марко та Ія вже в Лос Анджелес. Саме розмова з ними вибила мене зі сну: через зміну часу, до них треба дзвонити пізно — бо ж є тригодинна різниця. Отже ми телефонуємо звичайно після півночі — а хвилювання і збудження телефонічної розмови часто вистачають, щоб розвіяти мені сон. Говорили теж із Максимом. У Бостоні в неділю впав великий сніг — рекордово, більше як дві стопи.

В “Українському житті” з Чікаго прочитала вчора статтю Чапленка, в якій він розправляє із моїми Винниченківськими опонентами за їхні листи до Свободи у відгук на мою статтю “Чорна Пантера і чорна пляма на совісті”. Як добре, що я сама не вступала в полеміку з Кузьмою і Ванчицькою — Чапленко любить у того рода полеміці. Але з його статті я дізналася вперше, що він десь давно у Вільному слові надрукував був теж якийсь відгук на мою статтю — очевидно, із претенсіями, що я його не згадала. Треба буде десь пошукати за цим.

Костюк зворушений і задоволений моїми рецензіями на Винниченків “Щоденник” — а ще більш здивований фактом, що “Свобода” так швидко цю рецензію надрукувала. “Або вони Вас так шанують, або так Вас бояться” — сказав мені по телефону.

13 грудня 1981, неділя. Год. 10:00 увечері.

Сьогодні відбувся у Філядельфії концерт Володимира Денисенка, баса-баритона Варшавської опери. Концерт був широко реклямований і до залі Українського Освітньо-Культурного Центру зійшлася сила-силенна людей. Співак він непоганий, але мені здавалося, що голос його занадто “дерев'яний”, що в нього мало відчуття і погана інтерпретація. Остапові подобався він ще менше, але деякі люди з публіки були зовсім

задоволені. Заля Центру, щоправда, неакустична і напевно не сприяла співакові. Я використала це величезне зборище, щоб передати декому задалегідь приготовану книжку.

Снилик помістив новинку про “Землетрус” на першій сторінці “Свободи” — отже є вже і певна рекляма. Вчора я завезла книжки в коміс двом книгарням — Оріонові та Дорі. Дуцилович зробив жест, і приймаючи книжки до продажу — сам купив примірник Землетрусу в твердій оправі, зразу заплативши за нього 7.00 дол — отже став першим покупцем.

Остап у п’ятницю їздив до Нью Йорку на вечір присвячений поезії Василя Стуса. Вечір організувала Світлична. Вона, телефонуючи до нас, мала спершу намір намовити до виступу мене, але я відмовилася (нічого про Стуса не знаю і мало його читала) — пропонуючи Остапа. Отже він підготувався — виступив там разом із Світличною і незанимаю мені декляматором Народненським, ночував у Нью Йорку в Івася, і під вечір у суботу повернувся додому. Я дуже мала охоту поїхати з ним разом — і то з практичних мотивів: щоб завезти до Н.Й. трохи своїх книжок. Якби було авто, напевно була б поїхала. Але потягом їхати — надто коштовно (тепер дорога туди і назад виносить 30 дол.), а крім того, мені не було там де ночувати. Отже я лиш передала пару книжок Остапом для Івася, Лясі і Гірняка та 5 примірників на продаж для “Арки”.

В суботу вранці подзвонив мені Гірняк. Зворушений моєю присвятою (“Не лиш великому акторові, але й першорядному письменникові”) розповів мені і про вечір Стуса, що був на його думку надзвичайно удатним. Говорили ми досить довго (“Не журіться — я багатий здому” — запевняв мене) — і про “Ліпу”, яка цілу ніч читала мою збірку і дуже хвалила. Зокрема за ‘добру мову’, і про Ревуцького, що пише тепер монографію про Гірняка, і про Бойчука, що сидів на вечорі Стуса поруч з Гірняком і дуже цікавився моєю книжкою, і про Бабцю, що її Гірняк тепло згадує і що йому чимось, мабуть, нагадувала Катерину Рубчакову, що про неї Гірняк збирається писати статтю з нагоди її століття (“колосальний масштаб”, “неймовірна інтуїція”, “велика актриса не тільки української сцени”, “феномен з широким діапазоном” — Заньковецька супроти Рубчакової — це акторка “вужького масштабу”) Навіть під кінець згадав, що, мовляв, добре, що ви надрукували цей свій “щоденник грецької подорожі”.

З цим щоденником (покищо в двох числах Нових днів, має ще бути закінчення) — трохи комедія. Каже Остап, що кілька людей в Нью Йорку перестріло його реплікою: “А, ми читали, як то ви купалися у Греції!” Дальний, редагуючи, скоротив ще більше — через те випали деякі досить цікаві, на мою думку, речі, напр. коментар про неоклясиків, реакція на смерть з відкликом до Рільке, та дотепні українські репліки грецького гіда. Через те щоденник подекуди читається, як реєстр фактів і не такий ефектовний.

17 грудня 1981

Вчора впало 6 інчів снігу. Пробудились до чудесної панорами за вікном і до клопоту. Я

встигла ще вранці відчистити вузьку стежину, заки вийшла до роботи (неабияке зусилля — та ще в поспіху!) — боялась, щоб за це не взявся Остап. Спершу було мокро, сьогодні взяв мороз. Ходити трудно, транспорція сповільнена. Не легко жити узимку. І мені й Остапові докучає артрит: вранці часом така штивність у тілі, що трудно зійти по сходах на долину. А й серед ночі часом буджуся із болем у клубі. Почала робити 10-хвилинну руханку увечері перед тушем, бо бачу, що це трохи помагає.

Зробили ми з Остапом рішення: їдемо на тиждень на вакації. Go South in Winter, мовляв T.S. Eliot. Сясь має вакації у першому тижні січня і до цього ми достосували наші пляни. Astro Travel знайшла нам на цей час дві можливості: American Virgin Islands або Aruba. Вибрали Арубу! — Вже полагодили формальності і навіть заплатили (вийде около 1400 дол.). Вчора, переглядаючи промоційну літературу, дізналася я вперше, що Аруба має дуже сухий клімат і кам'янистий ґрунт, на якому мало що росте. Є там, на диво, велика рафінерія нафти і, кажуть, населення має високий життєвий стандарт. Побачимо. Їдемо 3 січня. Українське Різдво, тим разом, проведемо на тропічному острові!

В Польщі проголошено війнятковий стан. Комунікація зірвана — не знати точно, що там діється. Кажуть: арештовано тисячі людей. Wałęsa теж під арештом. Але покищо немає жодних вісток про будьякі радянські війська у Польщі. Невже вдасться Москві задусити польський рух спротиву самими таки польськими руками?

Висилала я за останній рік посилену допомогу Марійці. Кожного місяця харчева пачка через Фриштацкого, пакунок уживаного одягу, мила, миляного порошку звичайною поштою та гроші в листах. Відповіді були спорадичні, але пару разів написала, що посилки доходили. Маю трохи неприємне почуття: останнього листа я написала по українському і тепер боюсь, щоб це їм не пошкодило. Раніше ми взагалі кореспондували українською мовою, але Марійка останнім часом чомусь знову перейшла на польську і я пару разів по польськи їй відповіла.

Два дні тому знову телефонував Гірняк. Я здивувалася, піднісни слухальце, а коли він почав: “Маю у хаті клопіт...”, я злякалась, бо думала що сталося щось Добровольській. Тим часом, виявляється, клопіт у тому, що мовляв, “вириваємо один одному з рук Вашу книжку”, захоплені, і мовою, і змістом, чудесні переклади, рятую, мовляв, добре ім'я української літератури ітд, ітд. “Не передавайте кути меду”, кажу йому. І реванжуюся компліментом: один читач такий як Ви більше вартий для мене, як сотня інших. І справді. Екзальтація, очевидно, зумовлена і запальним темпераментом і особистою симпатією, все ж таки — приємно. Може і в книжці є трохи справжньої поезії. Зрештою, я не така вже скромна, щоб не бачити, що на нашому убогому літературному полі мій “Землетрус” напевно вартісніший від цілого ряду слабших видань (от недавно напр. вийшла з друку збірка віршів Світлани Кузьменко — слабина, не рівня вона Борисові Олександрову — а шкода, проза її ліпша, я сподівалася більшого).

Маю тепер багато ділового листування із організацією наступного ПКУС-у. Жила

погодився на пропонований мною панель: Праця західного дослідника в архівах і бібліотеках східної Європи. До панелю запросила Сисина, Марту Хом'як, Касинця, Лабуньку і Світличну. (Що буде з моїм панелем, як поради підуть інвазією на Польщу і запуснуть над східною Європою нову залізну заслону?) Для другої сесії треба мені трьох доповідачів. Думаю звернутись до Коровицького, Винаря, може до Будуровича або до Зенка Когута. Треба буде думати теж над новим головою Бібліографічної секції, що автоматично повинен стати головою цілого наступного ПКУС-у. Намовляла я до цього Лабуньку. Я сама рішена не дати себе перевибрати, а добре, щоб ПКУС знову не попав у руки “нашим рідним тоталітаристам”.

18 грудня 1981, п'ятниця.

Сьогодні вночі померла Слава Марк. Ще вчора вранці була в Мами, приносила булку. Увечері амбулянс завіз до шпиталю — там ще вдалося реактивізувати серце, почала знову дихати... А вночі — другий атак і кінець. Мені сьогодні подзвонив до праці Остап — Мама не могла поговорити зі мною, бо був зайнятий телефон і подзвонила йому. Жаль страшенно. Добра була людина і ще могла жити. Гарну пам'ять залишила по собі. Мені була хресною мамою і все життя дуже була мені приязною. Навіть Марка держала на руках при хрищенні, в заступстві неприсутньої Ірки Джуль. А як любила своїх двох внучок, як гарно про них розповідала! Боюся за Маму — Славка була їй напевно найближчою приятелькою, ближчою мабуть від рідної сестри.

Голос Америки вчора увечері передавав — за Свободою — новинку про появу нової моєї книжки.

19 грудня 1981, субота.

Я мала дижур у пластовій бібліотеці. Повернулася біля 3-ої. Дивлюсь: на столі, у вазі — тузин червоних рож. З карточкою: “Congratulations on your beautiful new book and thanks for the first poem. Lala.” Чудесний букет, зворушливий жест. До сліз зворушливий. Я вже телефонувала до Каліфорнії. До Лялі приїхали Катруся й Мирон на свята. Вона закліматизувалася вже на новому помешканні, і в новій своїй ролі. Почувається добре, не відчуває самотності. Найгірше вже переболіла. З Ґеником держать товариський контакт, але — на віддаль.

22 грудня 1981, вівторок.

Сьогодні похоронили Тету Славку. Добре, що приїхав Максим: зрушив авто, поїхав до гаражу заложити снігові колеса, так що я з ним могла нашим авто поїхати на цвинтар. Вчора на парастас ми з Остапом їхали потягом з міста, а назад чужими автоми! На похорон приїхала і Мотря.

Неділя, 27 грудня 1981.

Святкували з Мамою і Татом. Були в них з Максимом і на Свят-Вечір і на перший день Різдва. Андрій не приїхав. В них з Татом і Мамою взагалі ненайкращі відносини — навіть по телефону контакт у них — спорадичний. Мовляв, навіщо псувати собі нерви? Я потелефонувала до Марійки, щоб повідомити їх про смерть Славки — бо побачила, що ні Мама, ні Тато цього не зроблять. І щойно тоді довідалась, що вони і взагалі не мають наміру приїздити на свята... Ну, що ж. З нашими батьками не легко бути у товариських стосунках — занадто вони накидають свою волю дітям і занадто вони егоїстичні — все життя, а зокрема з нагоди свят, тато (а теж і мама) люблять виголошувати довжелезні монологи про себе, своє життя, свої спогади — ніколи не використовують нагоди, щоб довідатись щось про своїх дітей, щоб не говорити самому, а — слухати... Але я з цього приводу їх не осуджую, тільки їм співчуваю. За пізно когось поучувати чи переробляти. Пропало. Втратили нагоду встановити контакти з дітьми, будувати мости порозуміння. Життя пройшло, цього вже не направити. Але сьогодні — наша черга, мусимо виявити їм хоч трохи уваги, вони — старі, не довго вже будуть із нами. Сказала я це Марійці. Мабуть допомогло, бо Андрій потелефонував на Свят Вечір і довго з Мамою і Татом говорив — після того, як ми вже повернулися від них додому.

Довідалися сьогодні, що в п'ятницю нагло помер на серце др. Мигоцький, товариш Остапа з Академічної гімназії. Користаючи з того, що Максим удома, Остап поїхав разом з ним автом до Кліфону на парастас.

Чапленко — крім статті в Укр. житті, де розправляється з моїми опонентами Кузьмою і Ванчицькою — надрукував в Українському голосі з Вінніпегу довжелезну статтю — на три числа газети — відсіч Миколі Кушніренкові за його проти-Винниченківську статтю у Свободі. Але ж бо й має відгук моя “Чорна пантера і чорна пляма на совісті”!

Українська книгарня з Warren, Mich. замовила в мене 40 примірників “Землетрусу” до продажі (20 у твердій, 20 в м'якій оправі). Умова: 40% опусту і пересилка на мій кошт. Я вирахувала, що мене кожний примірник книжки в твердій оправі коштує около 5.24 кан. доларів, а в м'якій — около \$3.05. Книгарня, якби продала книжку, дасть мені 4.20 за оправлений примірник і 3.00 за неоправлений (не враховуючи коштів пересилки). Знаменитий бізнес! Чи варто взагалі продавати книжки в книгарнях?

3 січня 1982

Добігає година 4-а пополудні. За пляном — ми саме повинні приземлюватись на Арубі. Але насправді ми ще у Філядельфії, і то вдома. Повідомили нас сьогодні серед ночі, що відліт “delayed several hours”. Замість о год. 11 вранці, мав бути о 8 вечора. А вмідчасі вже був додатковий телефон — не о 8-ій, а біля півночі. Наш літак їде десь з Ілліной, а там — велика сніговія. Це і є, кажуть, причиною всіх цих комплікацій.

Сьогодні вранці відвезли ми Максима до поїзду на Бостон. Шкода, що він не міг разом із нами полетіти на пару днів вакацій на тропічному острові — було б нам приємно бути з ним, а і йому було б цікаво. Та Максимові вакації вже скінчились, а Остап своїх не міг взяти раніше. Зрештою були свята — треба було побути з Мамою і Татом.

Мирослав Лабунька повернувся на новий рік з короткого побуту в Марка та Ії — з тої нагоди ми були з Максимом в Лабуньків, щоб вислухати “рапорт”: все гаразд з нашими молодими, хоч під цю пору ні одне, ні друге не має праці. Нам передали Мирославом різдвяні подарунки — мені й Остапові купили наші молодята чудесний альбом імпресіоністів.

Максим за час свого вакаційного побуту вдома допоміг поладнати деякі господарські справи, купив напр. скло на нічні столики, що за ним я давно вже побивалася, а теж нарешті вдалося закликати електрика і вставити деякі нові втички. Правда, відбув хлопець аж два похорони — Славки та д-ра Мігоцького. Пару днів тому помер теж Петро Андрусів, а сьогодні вранці був телефон про смерть Сиротюка, Людиного батька (фактично — вітчима, але вона все життя трактувала його, як рідного!) На Андрусєва похорон (у Баунд Бруку) ми не їздили, а Сиротюка ховатимуть, як будемо на Арубі. Я поговорила лиш по телефону з Людою, висловлюючи їй співчуття. Це не така прикра смерть, як Славчина — фактично добре, що помер, бо грозило йому каліцтво після строк-у і взагалі він був уже зовсім викінчена людина.

Тількищо подзвонив Остап до Івася і до Лясі. Виявляється — у Лясі сьогодні — ім’янини. Саме в неї знайшов Остап і Івася. Просила передати трохи книжок — Землетрусу. Це й добре складається, бо нагадало мені, що Лабуньки вибираються до Нью Йорку на українське Різдво. Буде нагода передати книжки пачкою, щоб не мусіти возити їх особисто або слати поштою, бо це тепер дуже коштовно.

Погода сьогодні у Філядельфії дуже погана. Дощить, темно і сумно. А ще й взагалі атмосфера якась депремуюча. Новий Рік зустрічали ми, як звичайно, вдома, в ліжку. Я навіть поклалася спати досить рано і якби не те, що Остап біля 12-тої потелефонував до Лос Анджелес і що ми побажали собі взаємно і поговорили з дітьми, то ми і взагалі не відчували б якогось “свята”. Максим ходив на Новорічну забаву “Прометєя”, але не зустрів там цікавого дівочого товариства і не був занадто захоплений. Хоч із хлопців було там його товаришів чимало: Василь Бурка, Юрко Масюк, Андрій Бойко, Ромко Петик.

Іду — спакую книжки до Нью Йорку, а ще може напишу листа-два у справах ПКУС-у та Бібліографічного Конкурсу. Сподіюсь, що наступний мій запис у щоденнику буде таки на Арубі. Дай Боже!

5 січня 1982. Аруба.

Сидимо на лежачках над берегом Караїбського моря, під пальмами. Пляж має сліпучо-білий пісок, вода у морі зеленкавого кольору. Не така чиста-прозора, як була вчора. Але вчора — наш перший день на цьому тропічному острові — зустріла нас неабияка несподіванка — тричі падав зливний дощ і небо часто — хоч і не весь час — було захмарене. Сьогодні вранці небо було зовсім чисте, але тут безперервно віють прохолодні вітри (“trade winds”) і вони, мабуть, і наганяють і розганяють хмари, і тепер уже з’явилися на овиді хмарки. На морі — крім малих кольоритних човнів при березі, стоять у далині великі червоно-чорні танкери — мабуть тому, що на другому кінці Аруби існують десь рафінерії нафти, що її привозять сюди з Венесуелі. До берега Венесуелі, кажуть, всього 35 миль. Цю близькість до латинської Америки помітно, наприклад, і по тому, що телевізія передає майже виключно еспансько-мовні програми, а між гістьми часто панівною мовою — еспанська. Голяндського тут мало, но але ми, щоправда, не були ще у властивому місті — Oranjestaad — до нього треба їхати автобусом.

Вчорашній — перший день нашого побуту тут був трохи прикрий. Літак виїхав із Філядельфії о 1 год. ночі (а мав виїхати в 11-ій вранці). На Арубу прибули ми до Holiday Inn над раном, на місцевий час (є одна година різниці +) десь по 6-ій, невиспані, втомлені, а кімнати ще не готові! (Тобто, очевидна річ, винайняли наші кімнати комусь іншому — добрий бізнес, треба буде вимагати звороту коштів за один день!) Коли нарешті ми отримали кімнату, виявилось, що вона не лиш без виду на море, але ще й зараз над кухнею і парковиськом. Сьогодні вранці був такий рух, що Остап сам пішов до адміністрації вимагати зміни. Все це разом плюс дощ вплинуло негативно на настрій. Увечері, правда, пішли на добру і дорогу вечерю в найліпшому ресторані нашого готелю (їх тут є щось три чи чотири!) — але вибрали цей, що мав музику і співака. Крім того вступили на годину до касина — нам тут, для заохоти, включили “бонус” по п’ять долярів для гри в казино — отже ми побавилися трохи, поки не програли цього бонусу. Власними грішми ризикувати — зовсім не тягне. Не маю особливого потягу до азартної гри. Не вірю у того роду “виграші”, ніколи не купую навіть лотерійних квитків. Раптове збагачення наслідком якогось виграшу ніколи не було моєю мрією. Аж дивно. Остап часом жартома любить говорити, що я зробив би, мовляв, якби мені хтось подарував мільон долярів? Але відповідь в його жарті теж симптоматична: мовляв, якби хтось позичив мені, не подарував, мільон, щоб я міг жити із проценту того капіталу! От тобі і “gambler”!

Сьогодні снідали ми “домашнім способом”. Я привезла зі собою електричну риночку, каву і готову кашку Остапові і — на диво — він був зовсім задоволений. А мені вистачила кава. Вполудне вдалося нам добитись зміни кімнати. Ми тепер на 5-ому поверсі і навіть видно море! Погода гарна, отже і настрої піднявся!

Вода на острові — дистильована із морської води. Її можна пити, але вона — через те, що іде рурами понад землею — тепла. В готелі, на кожному поверсі, є машини, що роблять лід і де можна купити і содову воду у пляшках.

Ходили вчора на прохід. Тут один біля одного готелі. Крім нашого Holiday Inn, є ще Americana, Sheraton, Casino Hotel, Damian. Всі вони у гарно побудованих оазах з пальмами, олеандрами, hibiscus-ами, ще якимсь деревом, що мені знайоме і має круглі досить грубі листки, а la magnolia, але я не певна, що це таке. Але довкола цих оаз — сама природа острова — суха, пустельна, багато всяких кактусів. Бачили вчора здалека якихось птахів, мабуть флямінго, що походжали, немов бузьки, між високими комишами.

Взяла з собою для легкого читання “Gorky Park” — голосний бестселлер, що в ньому має бути щось і про українців. Почала вчора читати і дивуюся чим же цей автор (Martin Cruz Smith) нажив собі такої слави і популярності. Стиль досить безпорадний, фабула дуже надумана. Цікавий тільки советський побут, що видно, цьому письменникові добре знайомий. Може ще дочитаюсь до чогось цікавого, але літературою цього назвати не можна. Навіть “Devil’s Alternative” було ліпше — це був бодай “spellbinder”. Добре, що взяла зі собою теж Тіні забутих предків — не лиш переклад, але й для порівняння — оригінал із статтею Крушельницького — може знайду трохи часу почитати і попрацювати над статтею.

6 січня 1982, середа. Аруба.

Більшість дня провели сьогодні в Oranjestad і в San Nicolas. San Nicolas — місцевість на другому кінці острова помітна тим, що там є Lago Refinery — єдина, крім туризму, основа економіки Аруби. В Oranjestad є пару церков, кілька крамниць, ресторанів, порт. Місто маленьке, “shabby”, нічим особливим незамітне. Значно менше цікаве, як Nassau на Багамах, і не має таких елегантних крамниць. Зрештою вся Аруба — маленький острів — 20 миль на 6 миль, із 64,000 населення (приблизно стільки є українців у Філядельфії!). Ми їхали звичайним міжміським автобусом, що на ньому від Oranjestad до San Nicolas їхало теж чимало місцевого населення. Якось мішана раса, мабуть із значною домішкою індіанської крові. Острів майже зовсім рівнинний, із вершком Yamanota, що має всього 617 стіп і виглядає здаля як штучно насипаний кіпець. Наші готелі положені в оазах із штучно плеканими пальмами, олеандрами, травою. Справжня природа острова — зовсім інша. Типовим для Аруби є дерево divi-divi, що завжди похилене від вітру в напрямі на південний захід; звертають на себе увагу кактуси — цілі гаї високих струнких кактусових дерев. Денеде паркани із кактусів. Небагато тут хат, що гарно утримані із квітами і пальмами. Більшість — одноповерхові халупи, із обдертим тинком, занедбані. Найгірше для нас, що сьогодні знову — дощ. І то кілька разів. Повернувшись з міста, ми ще встигли посидіти трохи на пляжі, але увечорі знов — дощ. От тобі й суха Аруба! Уночі ця вогкість далася мені взнаки — артрит у клубі знову давав про себе знати. Сьогодні — український свят-вечір. Вечеряли в Salon Internacional — я їла оригінальну страву — Scampi Jamaica — креветки з ананасом на солодко!

7 січня 1982, четвер. Аруба.

День починався в мінорному ключі — небо зтягнене хмарами, вогко, сіро. Не хотілося вставати. Спали до пізна. Я ще в ліжку трохи читала, спостерігаючи погоду крізь вікно. Коли пробудився Остап, ми ще трохи полежали, потім поснідали в кімнаті власною кавою, учора купленими кексами. Вміжчасі трохи прояснилося. Пішли на пляж. На диво, день випав соняшний, гарний. Пополудні навіть був час, коли небо було майже без хмар — дуже-дуже синьо. Ми кілька разів купалися. Загоряли на сонці — може й занадто, бо боялися чи знову не схоче падати дощ?

Передвчора зачепив нас на пляжі якийсь чоловік: якою мовою ми говоримо, чи не українською? Виявилось: він з Ходорова, і пізнав, прислухаючись, що ми говоримо не по російськи і не по польськи, а по українськи! Сьогодні ми з ним знову зустрілися і провели трохи часу разом. Він з Нью Йорку, є менеджером (а може і власником) готелю Cavalier на Мангетені. Називається Zen Stitler, жінка його — Джін. Zen (Зенек або Женя) має цікаву біографію: народжений в Ходорові, мама мала “bławatny sklep”. Коли прийшли більшовики, мобілізували його в армію. Був старшиною. Пару разів був ранений в час війни. Потім зголосився до польських частин, що їх організувала Ванда Васілевська! Був з армією, що “визволяла” Краків. Жінку свою пізнав у Ряшеві — вона з Лодзі. Потім були обоє в Австрії, в Грацу, Леобен, а опісля в Італії. В них двох синів: один — нуклірний фізик, що його жінка є корпораційним адвокатом, і другий син, що працює на пошті. — Коли прийшов із советською армією до Галичини, випросився на кілька днів до Ходорова. Нікого вже там не застав із родини. Потрясений, вернувся до частини. Там — сказали йому — дві жидівочки шукали між советськими солдатами хлопців-жидів. Одною з них — була його теперішня жінка. Про українських своїх приятелів у Ходорові висловлювався з симпатією — пропонували йому навіть, що його заховають, щоб залишився. Але тоді він не скористав з цього, пішов з советською армією на схід, оминув німецьку окупацію.

Субота, 9 січня 1982. Аруба. Вранці, ще в ліжку.

Вчора мали прегарний, погідний день. Зранку пішли пройтись і зробили пару знімок. Зокрема з кактусами в городі готелю Аруба Карібієн-Дам'ян, де ми вже були раніше. По дорозі — стадо кіз. Полуднували у Fisherman's Terrace в готелі Aruba Caribbean. Пополудне провели на пляжі. Я зробила довгий прохід берегом у пошуках за мушлями. Таких цікавих, великих, круглих мушель ніколи не бачила на пляжах у Вайлдвуді... Вечір провели при столику з нашими новими знайомими на Barbecue в нашому ж таки Holiday Inn — дуже романтично: над басейном, під місяцем, довкола пальми, із караїбською музикою каліпсо та кольоритним показом караїбського карнавалу..

Спробувала вчора шматочок свіжого кокосового горіха та кокосового молока. Хлопці на пляжі розбили пару горіхів і давали гостям пробувати. Оригінальний овоч: зверху ніби гладкий, а в середині — волохата шкаралупа. Смак білого м'якуша ледве-ледве нагадує препаратований кокосовий горіх, що його я купую до тістечок.

Закінчую читати Gorky Park. Цікаво, що цей поліцейний “thriller” такий фактично далекий від політики... Дисиденти десь там на окраїнах, на першому місці — корупція, спекуляція. Побут відтворений з великою автентичністю. Не виключене, що в цьому бестселері советське життя віддзеркалене може навіть із більшою вникливістю, як у багатьох інших книгах більшої літературної вартости. Найбільше сподобалися мені два анекдоти, що їх хочу тут переписати — це напевно автентичні — з уст народу, так би мовити, записані речі:

“A peasant goes to Paris... and when he comes back all his friends get together to welcome him home. ‘Boris’ — they say — tell us about your trip! Boris shakes his head and says, “Oh, the Louvre, the paintings, fuck your mother! ‘The Eiffel Tower?’ — somebody asks. Boris stretches his hand as high as it can go and says, ‘Fuck your mother!’ ‘And Notre Dame?’ somebody else asks. Boris bursts into tears remembering such beauty and says, ‘Fuck your mother!’ Ah, Boris, everybody sighs, ‘what wonderful memories you have’.” (p.132-133).

“We’re born dead... You know what the ‘Siberian dilemma’ is? No. It’s a choice between two ways of freezing. We were out on a lake fishing through the ice when a teacher of ours fell through. He didn’t go far, just down to his neck, but we knew what was happening. If he stayed in the water, he would freeze to death in thirty or forty seconds. If he got out he would freeze to death at once — he would be ice, actually. He taught gymnastics, I remember. He was an Evenki, the only native on the teaching staff, young, everyone liked him. We all stood about in a circle around the hole holding our poles and fish. It was about minus forty degrees, bright and sunny. He had a wife, a dentist; she wasn’t along. He looked up at us; I’ll never forget that look. He couldn’t have been in the water for more than five seconds when he pulled himself out.” “And?” “He was dead before he stood up. But he got out, that was the important thing. He didn’t just wait to die.” (p.214).

Сьогодні наш останній повний день на Арубі. Вночі був дощ, але тепер — сонячно, тепло, із теплим вітерцем. Температура тут, мабуть, весь час біля 80°F. Вечорами чуть-чуть холодніше. На пляжі вполудне, мабуть, гарячіше. Але “trade winds” не дають відчутти горячі. Зате дуже холодно в деяких охолоджених ресторанах.

Сьогодні вночі чомусь мені не спалося. Кава? Reisefieber? А може вибилася зі сну, читаючи до пізна? Але заснувши, мала якийсь сон: один епізод: ніби Максим каже: дивись, хто тут є, несподіванка! І от входить стара цьотка Вольська (навіть прізвища не пригадую, це родина Дзядзя Туся — я її бачила може раз або два у дитинстві). Пробудившись, я чомусь схвилювалася: подумала про Маму. Чи все вдома гаразд? В четвер увечорі пробували телефонувати — довго нам не давали сполуки. Коли вже минула північ (у Ф. — 11 год.) я відмовила телефон. Не буду ж будити старих серед ночі на те лиш, щоб сказати “hello”. Сьогодні вже нема сенсу дзвонити. Завтра побачимося.

Понеділок, 11 січня 1982. Філядельфія. На роботі.

Сьогодні у Філядельфії — тріскучий мороз. Рекордова температура: +2 F. На землі, зокрема на траві біля нашого дому — білий сніг. Ще вчора були ми в Арубі, де температура була між 80 і 90 F. і можна було ходити по пляжу в купелевому костюмі, а от сьогодні я надягнула на своє спечене тіло теплу спідну білизну, вовняні штани з блюзою і своє чорне футро. 15 хвилин ходу до підземки вистачило, щоб зашпори зайшли в руки, аж треба їх було розтирати.

Останні дні на Арубі були прегарні. Знайшли після довгого проходу по пляжу місце, майже дике, де море викидає багато мушель. Назбирали і привезли цілу колекцію. Були там і зграї пеліканів, що сиділи, мов бородаті діди, на човнах. В суботу увечорі пішли на парадний обід до готелю Americana — я мала нагоду вперше вдягнути свою нову суконку, що її купила ще на Зальцбургський з'їзд... Була там дуже добра джазова оркестра, а опісля ще й ціла досить ефектовна ревія. Ми з Остапом навіть затанцювали. Одне слово: recapture the rapture, як каже Віра Лащик. Остап ще пару днів тому підслухав розмову між двома молодими (стояли разом з ним у черзі за Barbecue); вона: ти мене тепер заспокоюєш? Почекай до неділі, коли треба буде від'їздити з Аруби. Побачиш. I will be hysterical! — Це стало нашим анекдотом. Ми повторяли це один одному при різних нагодах і добре насміялися.

12 січня 1982, вівторок.

Серед пошти, що назбиралася за тиждень: у Свободі появилася рецензія Іван Кедрина на мій “Землетрус”. Це не була цілковита несподіванка, бо Кедрин десь два тижні тому телефонував, щоб подякувати за книжку і питався, чи я “маю щось проти того”, щоб він написав рецензію? Що мала я сказати? Що я воліла б, щоб рецензії на мою збірку писали літературні критики? Книжка є “in public domain”, кожен може писати про неї що хоче і як хоче і дозволу автора на це не потребує. Кедрин виявив мені багато прихильності, статті він пише до преси дуже часто і то за гроші, отже потребує свіжої теми. Стаття його називається “Вірші сповнені оптимізму” і надрукована промієнтно на 2. сторінці. За багато компліментів, за мало критичної аналізи. Трохи дивуюся, що він хоче своє як-не-як славне прізвище підписувати під того роду рецензіями, майже à la Климовський. На літературі він не надто розуміється. Трохи дивуюся, що не підійшов він до мого “Землетрусу” з журналістичного боку, трактуючи тільки напр. тематику таких соціо-політичних віршів як Бабин яр і Американський триптих. Це було б і цікавіше, і якраз по лінії його експертизи. Но, але це його справа. Книжці зробив рекламу, до мене виявив максимальну прихильність. Було б тільки шкода, якби через статтю Кедрина, “Свобода” відкинула якусь може іншу, більш аналітично-критичну рецензію якогось літератора пізніше.

Ще одна несподіванка: теж у Свободі. В різдвяному числі передрукували з моєї першої книжки різдвяний віршик “Біла ніч”. Це, мушу признати, була для мене неприємність. Ніде не сказано, що це із “Хвалю ілюзію” і хтось може думати, що це з нової книжки. А вірш цей — з юнацьких років — написаний, коли мені було 24 роки.

14 січня 1982.

Сніг. Мороз. Зима — як рідко коли. Щоденний побут став боротьбою за існування. День у день. Транспорт утруднений, дійти до підземки вимагає великого зусилля. Остап учора дуже втомився, щоб добитись з потягу додому, хоч це і недалеко. Журюся ним. Все моє життя — одна велика турбота за його життя. Що супроти трагічного фатуму звичайна жіноча ніжність і любов? Але людина живе надією, що минеться, що виживемо. Як це я залюбки повторюю за повоєнною німецькою п'есою, що йшла колись в зальцбурзькому театрі: wir sind noch einmal davongekommen! Дай Боже!

17 січня 1982, неділя.

Сьогодні вранці зарекордували — -6F (мінус шість градусів) — вперше в історії Філядельфії такий холод у січні. В хаті тепло і приємно — тим більше, що вчора трохи часу присвятили ми обоє для прибирання — помили лазнички, кухню, почистили килими — я навіть зранку випрала фіранки в кухні. Навіть коли в хаті живуть такі два педанти як Остап і я — вряди-годи треба бодай порохи відкурити... Остап в четвер і п'ятницю не пішов до праці. Відпочав, чується добре. Я в п'ятницю увечорі трохи змерзла, чекаючи на автобус і добре втомилася трудною дорогою додому. Навала людей, стиск і довге чекання на морозі... Але в нас у Філядельфії ще порівняно легше: коли дивитись на телевізійні вісті — аж страшно робиться від цієї погоди. Морози і сніги в усій північній полосі США, сьогодні десь у Норт Дакоті було -45 F. Подібно в Шікаго, St.Paul, St. Lewis, Boulder — а сніг і мороз посунулися навіть на південь — аж до Флориди. Є значні шкоди — померзли помаранчі й городина... В Європі теж дошкульна зима, а в Польщі — до всіх їх страхітливих клопотів долучилася ще повінь.

24 січня 1982, неділя.

Зима триває. Нелегкий був минулий тиждень. Виглядало: маємо до вибору: або гострий мороз, або свіжий сніг. Доводилось мало не щодня зранку перед виходом до праці, відгортати сніг, пробиваючи стежку на вулиці та довкола хати... Від надмірної руханки від ранку вже боліли крижі, а до цього ще зусилля робочого дня плюс утруднена подорож автобусами та підземкою... Вчора — в суботу — одначе, прилучилася ще одна відміна: раптом трішки потепліло і пустився дощ. З приморозком. Затягнуло все мрякою, потопа і слизько! А сьогодні все це на добре замерзло і під ногами — лід!

Від п'ятниці гостює в нас Славко Трофименко. Він відвозив свою дочку до школи в Конетікат і в поворотній дорозі до Паркерсбургу у Вест Вірджинії вступив до нас. Мав бути лиш одну ніч і один день, але вийшла йому невеличка комплікація з автoм. Десь по дорозі, коли брав на станції оливу, загубив закрутку від збірника оливи. Не помітив цього, аж тут на місці. Гаряча олива забризкала мотор. Їздив у суботу у суботу до автових крамниць, але виявилось — його авто Honda — японське і докупити цю закрутку можна тільки в представника фірми Гонда. Отже мусів залишитися до понеділка — завтра вранці

поїде до “dealer”-а.

Погода утруднює побут. Нашого авта я вже давно не рухала. Харчі докупую по трошки, приношу часом аж з другого кінця Філядельфії, із крамниці в околиці університету. При цих обмеженнях навіть сама дивуюсь, що обидва обіди вдалось мені зорганізувати досить різноманітні й обильні. Вчора увечері — не зважаючи на неприємну (— і небезпечну!) погоду, прийшов увечері теж Геньо Лашик і ми до пізна сиділи і гуторили. Покищо Славко з Мартою ще далі живуть нарізно — вона більшість часу у Торонто, а він у Паркерсбургу. Часто їздять туди й назад, а тепер плянують ліквідувати помешкання в Торонто взагалі, і вона має переїхати до нього. Марта взяла свою стару маму з дому ім. Франка і тепер мусить нею опікуватись. Зоя почала другий семестр у Веслеєн. Здоров’я її поправилось — ніби все гаразд. По протекції сенатора вдалося Славкові здобути для Марти назад американське громадянство — тепер вона має два — канадське й американське.

Сьогодні в нас було січневе свято. Я дуже мала охоту піти — промову говорив Юрій Старосольський, а програму мав виповнити хор Прометей. Але погода така, що просто небезпечно рухатись з хати, коли не мусиш. І ми не пішли. Мої панове дивились на футбольний матч на телевізії, а я — як звичайно при нагоді гостей — виконувала ролю служниці.

“Тіні забутих предків” відкладаються ад інфінітум. Навіть прочитати ще не вспіла, не то що писати статтю. Рубчакова розвідка вимагає концентрації уважного читання. Це не для підземки. Зрештою тепер така навала людей, що читати не доводиться — добре, якщо взагалі можна захопити сидяче місце.

Минулого тижня я трохи часу присвятила, щоб написати листи до MLC і Adrienne Rich та послати їм “Землетрус”. Морис був у бібліотеці тоді, коли я була на вакаціях на Арубі. Тоді у Філядельфії була пів-річна зустріч American Association of Law Schools — приїхало багато наших професійних колег. Ron Day і Cynthia Arkin робили з цієї нагоди приватні “parties”. Все це я, очевидно, прогавила, бо була на Арубі. Морис залишив мені у дарунку томик віршів Adrienne Rich — немов відчуваючи, що я і йому і їй збираюся писати. Зробила я нашвидкоруч англomовний текст із двох віршів — “Синтези” із Триптиха, що стосується Мориса персонально, і Бабиного яру, що йому як жидові напевно буде особливо цікаве. Для Андрієн переклала я тих кілька параграфів біо-бібліографічної інформації, що подані про неї в “Землетрусі”. Цікава я, яка буде їхня реакція. Коли вперше друкувала я переклади з Рич у “Сучасності”, я зверталася була до неї за дозволом, але тепер для книжки я після довгої надуми рішила заризикувати і зігнорувати справу “copyright”-у. Хто має авторське право до творів Ахматової, Цветаєвої, Павліковскої ітд.? А Гюз мені написав, що у випадку “комерційного” видання перекладів із Sylvi-ii Plath — треба нових пертракцій. А що таке комерційне видання? Хіба мою книжку, видану за власні гроші, що у більшості буде роздана даром бібліотекам, письменникам, приятелям — можна вважати комерційним виданням?

30 січня 1982, субота.

Температура сьогодні вдень піднялася понад 32°. Лід трішки починає топитися. Це добре — бо наша вулиця така забита льодом, а хідники в багатьох місцях так занедбані, що навіть від автобусу один тільки квартал додому — було важко дійти! Просто мука. Люди якби були більше дбайливі і відчистили кожен біля свого дому як слід — не було б проблеми, бо головні вулиці для авт вже серединою прочищені. Погода плюс щоденне зусилля плюс якесь депресивне почуття паралізують всякі спроби робити щось додаткове, власне — крім щоденної рутини в бібліотеці й в хатньому господарстві.

4 лютого 1982, четвер. 10:00 РМ

Пару днів підвищеної температури — і вулиці чисті! Від понеділка я знову пішки іду вранці до підземки і цей 15-хвилинний прохід — щоденна рання руханка на свіжому повітрі — зразу піднесли тонус мого життя. Більший приплив енергії і життєвої верви. Настрій піднявся.

Послала Лясі для друку в березневому числі НЖ свою шевченківську гутірку — трохи скорочену і доповнену бібліографічним списком. Трохи мала з тим мороки: вже раніше обіцяла послати цей матеріал Лясі — бо хочу вряди-годи підкреслити своє дальше співробітництво в журналі, хай тільки спорадичного характеру. Гутірку мала я ще з минулого року — бо ж писала її для 43 відділу СУА — але... ніде не могла її знайти в своїх паперах! У висліді моїх шукань — я мусіла посвятити цілий один вечір, щоб упорядкувати трохи свої машинописи — назбиралось їх уже чимало! Текст гутірки знайшла, папери посортувала — трохи всяких дуплікатів викинула. В майбутньому, може, не так легко буде закинути чи помішати потрібні тексти. Треба мені буде теж перезіраксувати свою бібліографію, щоб зробити поазбучний каталог заголовків — так як це я зробила Остапові. З мене “виріс” такий “prolific writer”, що я вже сама розгублююсь серед хронологічно складених карток моєї бібліографічної шухляди.

Телефонувала мені Юлія Шашаровська. Хочуть встановити дату мого авторського вечора на 3 або 4 квітня — щоб перерекати зиму. Спонзором має бути Театр у П'ятницю і участь братимуть актори Шашаровського. Вечір хочуть робити у великій залі Освітньо-Культурного Центру. Чи не занадто це?

6 лютого 1982, субота.

Вчора я мусіла залишитися вдома. Sosdorf (plumber) знайшов нарешті час, щоб прийти й перевірити лазничку. Адже стелю у вітальні треба буде направити — затекло щось і зруйнувало недавнє наше малювання! Виявляється: шкоду спричинило повільне просочування води від туалети на горі, через нещільну ізоляцію між трубою і порцеляною мушлею. Направа відносно невелика, але тепер треба буде ждати пару тижнів, щоб добре висохла стеля, поки можна буде братися до направи. — Маємо теж

другий господарський клопіт. Гостра зима, мабуть, спричинилася до того, що в Остаповій робочій кімнаті капає зі стелі, коли йде дощ — тобто мусить бути десь щілина в даху.

Використала я п'ятницю теж і на те, щоб зробити запис на тасьму для Sight Center у Клівленді. Є там така українка, Мирослава Оришкевич, що робить добру роботу: збирає на тасьмах українську лектуру для сліпих. З послуг цієї колекції вже мала змогу скористати Марія Струтинська. Блавацька зробила була на своїй радіопрограмі рекламу проєктові пані Оришкевич. Мені ця ідея дуже сподобалася — я ж іще від юнацьких років цікавилася цією проблемою, доказом чого і Петрівський і “Людина в темряві”. Я написала листа п-ні Оришкевич і послала 10 дол. датку на українську колекцію Центру. А ось тепер вона у листі пише мені, що читала у Свободі про появу моєї нової книжки і чи не схотіла б я зробити з неї запис? Лист Оришкевич лежав уже пару місяців — ніколи було за це взятися. Аж тепер мала вільний час (і спокій). Записала вибір оригінальних поезій (Землетрус, Травелог, Триптих, Бабин яр, Розмову з філософом, Last frontier, та Найкращий сон Павліковської і Дякую Боже Цветаєвої. З готової тасьми зробила копію і для себе.

Сьогодні вперше від кількох тижнів рушила авто. Накупили харчів на 150 дол.! (Ану ж знову сніг впаде). Був у нас сьогодні Іза Каплан. Обідав разом з нами. Нарешті (як це він каже) мав нагоду дістати від мене “Землетрус”, що про нього вже чув із “Голосу Америки”. Приніс мені у дарунку дерев'яне гуцульське намисто. Забрав цілу гору призбираних для нього старих українських газет. Ми — єдиний його український контакт в Америці. Іза добре дає собі раду. Працює на фабриці, вчиться в Community College-і електроніки, і готує для перекладу на англійську мову книжку своїх нарисів (що їх пише російською мовою).

12 лютого 1982, п'ятниця (в роботі).

Вчора пошта принесла мені велику радість: Качуровський прислав скрипт свого виступу по радіо в рямах російської передачі “Радіо Свобода”. Говорив він про мої переклади з Ахматової і Цветаєвої, а при тому і про мій “Землетрус” взагалі. Найбільшою радістю і несподіванкою був факт, що він до свого виступу включив власний російський переклад мого вірша “В житті моєму теж був Бабин Яр”... Це другий чужомовний переклад з моїх поезій (колись давно Віра Вовк переклала була “Memento” на португальську) — якщо не рахувати моїх власних спроб на англійську. Переклад — це найвищої кляси комплімент і я від нього в душі аж засяяла (немов проковтнула зірку!) — хоч у виступі Качуровського є багато похвал взагалі, напр. МТ “... оказалась вдумчивой, немногословной, четко шлифующей каждый стих поэтессой”... “в отдельных местах голос Ахматовой в интерпретации Марты Тарнавской несколько приглушен, зато Цветаева звучит настолько полнозвучно и природно, что кажется: это сама Марина вдруг решила писать по-украински...” Далі Качуровський говорить про те, що “Бабин Яр” і “Замлетрус” витримані в тоні “трагічного оптимізму” і накінець з легкої руки ставить мене в перший ряд українських поетів еміграції.

Ну, ну.

Радість свою проковтнула і не маю навіть з ким поділитись нею. Остап цими днями ходить якийсь роздрознений і надутий і не знаю чому. Може йому щось долягає, може має якісь прикросці на роботі. Він такий замкнений в собі, що треба часом кілька днів, щоб довідатись, що його справді гнете. Недавно мав неприємність із шефом — але мені сказав про це пару днів пізніше, коли треба було на письмі відповісти на шефове меморандум і — очевидно — без мене не можна було обійтись. Шеф його — Sidney August — страхітливий бюрократ і педант, що веде бібліотеку немов батальйон війська — його не терплять всі працівники бібліотеки Community College. На щастя, в них є профспілка, що заступається за їхні інтереси — отже Остапова праця не є під загрозою, але щоденний побут може такий шеф дуже уприкрити. Я переробила Остапову реакцію на memo August-а так, що не лиш він сам, але інші його колеги подивлялися цей лист і питалися чи його, бува, не писав якийсь адвокат? August прийшов був навіть вибачатися до Остапа і Остап був дуже задоволений із своєї перемоги. Але це було пару тижнів тому. Може тепер знову щось зайшло? Поводиться мій Сясь взагалі досить дивно. Був такий інцидент пару днів тому: приходжу увечорі додому з праці. Остап при дверях хати, не може відчинити замка ключем. “Я вже тут пів години так мучуся,” каже. Пробую я — замок не дається. В нашій хаті багато дверей (5), але всі так міцно замкнені на кілька замків, що дістатися навіть із ключем неможливо, якщо один замок зіпсований. (Може це і причина, чому нас ще досі ні разу не обікрали!) Пішла я до мами, телефоную по слюсаря. Ми один раз мали вже подібну історію і слюсар приходив відчинити замок. Тим разом справа була складніша. Робітника трудно знайти, зокрема у вечірніх годинах. Довелося ждати аж до 10-ої вечора поки могли ввійти в хату. За цей час я — полагоджувала справи по телефону і сиділа в Мами, яка була рада такій несподіваній візиті і частувала мене борщем. Тимчасом Остап вперся, що він буде сидіти біля хати, в авті. Не прийшов на борщ навіть тоді, коли Тато вийшов його спеціально ще раз просити. Не розумію такої дівчацької поведінки — тимбільше, що він же ж з моїми батьками в дуже добрій комітиві. А при тому впертий який! Я вирішила, щоб кухонні двері замикає на один лиш замок, щоб на випадок майбутнього повторення клопоту можна було відчинити двері ключем знадвору. Категорично заперечив. Зразу все знову позамикав. Але коли буде якийнебудь клопіт, то — очевидно — виправити його треба буде мені — а він тільки сяде, похнюпиться, і давай гдирати.

Отже не знаю, що з ним і що причина такого його настрою. Навіть вчора прийшло мені на думку, що може він — поки я прийшла додому — відкрив і прочитав текст Качуровського... Я вже давно помітила, що Остап заздрісний за мої успіхи — і тому волію не дразнити його ними. Про рецензії на “Хвалю ілюзію” він довідався, мабуть, тільки із відгуків у “Землетрусі” і тому, думаю, зробив був мені цю “славну” сцену за “Тренос”.

14 лютого 1982. Valentine’s Day. Неділя.

Вчора в Нью Йорку відбулося радісне культурне свято: вручення Василеві Барці нагороди

фундації Антоновичів. Подія історичного значення: це вперше на таку скалю і на такому рівні культурна громада вшановує творця літератури. Не знаю, чи панство Антоновичі читали мою статтю про “Легковаження літератури” — але саме того рода реакція була моїм великим бажанням. Їздили ми до Нью Йорку автом Петра Степановича Клюка, в товаристві дуже симпатичної молодой жінки Тетяни Констянтинівни Котляр, що два роки тому приїхала з Києва, весела, зальотна молода жінка, що чудовою українською мовою розповідала про Україну і про свої перші клопоти в чужому оточенні... На вечір в Нью Йорку прибуло біля сотні добірної публіки (вступ був за запрошеннями!) Відкриття зробив сам Омелян Антонович — коротко, культурно, і з подивугідною простотою (“Я називаюся Омелян Антонович...”). Шевельов говорив про Барку і його твір — із притаманним йому еспрі, дотепно, кількома мазками характеристики. Довго, як звичайно, із детальною вичерпністю говорив Рубчак, мовляв, ось чому я голосував “за”. А при головному столі сидів і третій член журі — Гриць Грабович, який — хоч і не говорив нічого — всі знали: голосував “проти”. І це мені теж подобалося. Подобалося і те, що Грабович мав відвагу сказати “ні”, і те, що — не зважаючи на цю свою негативну поставу — приїхав і був присутній. “Єдинодумсьє” тут, на мою думку, зайве і шкідливе. Буде корисно й цікаво, якщо довкола цієї нагороди і Барчиного “Свідка” — цієї, як казав Костюк, “чотиридомної строфічної абракадабри”, розгорнеться справжня літературна дискусія. Зіпсував трохи вечір не хто, а сам лавреат. Замість піднятись до висоти хвилини і з нагоди такої як-не-як небуденної події сказати промову à la Фолкнерове “man will prevail”, він впав у тон євангельського проповідника і майже годину спасав душі притчами і поученнями, що за браком зрозумілого композиційного пов’язання здавались часом, немов маячіння божевільного.

При нагоді побуту в Н.Й. я передала дарові примірники “Землетрусу” Данкові, Маланчукові, Фізерові — відважилася дати книжку теж Шевельову та Грабовичеві. А теж вирішила зробити жест в сторону Лебеда: написала йому: “з подякою і признання за Вашу увагу для справ культури.” За це я його і шаную — а не за те революційне минуле, що його так підкреслює Коропецький. (Його, між іншим, не було).

Сьогодні ввечері телефонував Іза Каплан. Мій “Землетрус” так йому сподобався, що взявся перекладати деякі вірші на російську. Читав мені навіть по телефону перший переклад — ні, не Бабиного яру, а “Бурі” — вірша про Львів, місто, що для нього Іза має особливий сентимент!

Костюк сказав мені: знаєте, я прочитав не лиш Ваш “Землетрус”, але взявся ще раз і за Вашу попередню книжку, і навіть читав “Ярошинську”... От треба мені ще Вашої статті про легковаження літератури... Може щось з цього і зліплю...” “Чи не шкода Вашого часу” — кажу. Але це була б для мене справді неабияка честь. І успіх. Може й справді напише?

18 лютого 1982. Вранці перед відходом на роботу.

Читаю *Тіні забутих предків*. Тим разом — в оригіналі. Рубчак відкрив мені нового

Коцюбинського — і от я відкриваю наново “Тіні”. Знайшла у Van Pelt томик виданий в 1929 році — із великою дослідною статтею Антона Крушельницького, із прегарними своєю простотою і вникливістю рисунками Олени Кульчицької. Поволі готуюся до рецензії — але я чомусь дуже втомлена цими днями: вечорами дуже рано лягаю спати, не маю сили братися за будьяку додаткову роботу. Читаю теж тільки у підземці, вранці, по дорозі до праці.

14 березня 1982, неділя.

Пройшло місяць майже від останніх записок у “Щоденнику”. Апатія, депресія, втома — великі його вороги. Але були й інші причини, конструктивного, не патологічного порядку. Попробую зробити коротке резюме.

Апатія і депресія мають може і якісь фізіологічні підстави. Менопавза? Клімактеріум? Стараюся аналізувати свої почуття і симптоми та боротися з ними. Уночі дошкуляє артрит — буджуся часто із болем у клубі, а вранці все тіло штивне, навіть зійти по сходах униз вимагає зусилля. Одне слово — п’ятдесятка (фактично 51!) дає себе знаки. Крім того — припливи гарячі, втома, депресивні думки. Підозріваю, що це — просто природний процес старіння. Не хочу поборювати природи якимись штучними засобами — додатковими гормонами, що продовжують молодість, чи ще якимись там ліками... Але рятувати себе якось мушу, щоб не втратити сенсу і смаку життя. Отже я вирішила “взяти себе в руки”: стараюся кожного вечора (а принаймні пару разів у тижні) робити руханку: простелюю на підлозі у спальні простирadlo, заслоняю вікна і, роздягнувшись до гола, роблю 15 хвилин інтензивні вправи. (Спочатку навіть 10 хвилин було трудно!) Після того зразу іду під гарячий туш, а тоді — якщо не надто втомлена — сідаю у своїй “робочій кімнаті” за листування, чи інші справи. Після двох тижнів такого режиму запримітила я значну поправу: відчуваюся ліпше і фізично і психічно. Стараюся теж трішки менше їсти, щоб тримати свою вагу на 135 фунтах (останнім часом моя вага піднялася між 137 і 140 — і я думаю, що треба запобігти зростанню ваги, поки не запізно). З іронією скажу: от, якби ще мені молодого любовника! — і тіло було б знову у доброму звичному тонусі! — Навряд! Менопавза напевно впливає негативно і в цьому напрямі. Зрештою Остап ще вряди-годи вміє і може задовольнити мої потреби, а крім того є ще ж така прекрасна річ, як Фройдівська сублимація.

А ргорос: нарешті написала статтю-рецензію на “Тіні забутих предків”. Розрослася ця річ до просто “рубчаківських розмірів”... Послала до “Свободи”. Хоч газета тепер редагована погано, і жаль і досада бере, що найбільший і найстарший український щоденник у світі не може мати ліпшого редактора, як Снулик! В нього абсолютно немає журналістичної жилки: не вміє відрізнити істотного від тривіального, не має амбіції подати вістку швидше від інших часописів, не має оригінальної ініціативи, щоб стимулювати якісь нові цікаві почини — репортажі, інтерв’ю, тощо. Навіть не має досить уважливості для акуратності і точності — мало не в кожному числі спростування якогось промаху, що з них деякі — просто комічні — от недавно десь назвали через помилку командира військ Варшавського

пакту — командиром... НАТО! А що вже говорити про мову газети! Галицько-американський воляпюк! — Все ж таки — Свобода — найпочитніша українська газета поза межами України. І деякі матеріали — на висоті. Добре, щоб їх було більше. Крім всього іншого — УНС і Свобода — тепер під натиском бандерівців. Б'ють Флиса за його відвагу протиставитись бандерівському теророві в УККА. А гряде незабаром конвенція УНС і бандерівці готуються “перебирати” (тобто руйнувати!). Отже тепер не час вдаряти по “Свободі”. Але шкода, що її не редагує якийсь ліпший журналіст, напр. Іван Смолій.

Назрівають справи бібліографічного конкурсу. Виникла комплікація: є тільки дві праці — Славутича і Магочого, ще із попереднього року. Але справа не в кількості — квалітет праць ліпший, як минулого року — отже хтось із них, думаю, нагороду дістане — може навіть обидва. Ускладнення виникло в чому іншому. Виявилось, що Едвард Касинець був консультантом для роботи Магочого. Це зразу насторожило Данка і він звернув на це мою увагу. На щастя, поки я рішила, як мені вийти із дилеми, Едвард сам написав листа і підніс цю справу. Отже ми втрійку вирішили, що і для конкурсу і навіть для самого Касинця буде ліпше, як він у праці цьогорічного журі участі не братиме. Ми з Данком запропонували на його місце Коровицького або Когута і ЕК погодився на Коровицького. На моє щастя, Коровицький дав свою згоду — і от я цю першу комплікацію переборола, вчора передала вже свій примірник Магочого Коровицькому, разом із офіційними матеріалами. Листи до Прицака, Коровицького, копії Данкові, Касинцеві, Ценкові. — Маса роботи. Ще мушу написати листи до Славутича і Магочого — просто потвердження відбору матеріалів і пригадка, що вони підписали вимагану заяву (що праця не була надрукованою). І ще лист до третього автора надісланої на конкурс праці — праці, що спізнилася на кілька днів і не може бути взята до уваги цього року.

Крім того — ПКУС. Теж ціла гора кореспонденції. Добре, що це — востанне. Організувала три рази бібліографічні сесії — в майбутньому нехай це робить хтось інший. Намовляю Лабуньку, щоб погодився бути кандидатом на голову Бібліографічної Секції. На другий рік був би головою цілого ПКУС-у. Йому це напевно більше потрібне і більш імпонує, як мені. Зрештою фактично добре, щоб ПКУС очолював якийсь “професор доктор”, та ще й з іменем. З панелем “Праця західного дослідника в бібліотеках східної Європи” я майже готова. Сисин, Марта Хом’як, Лабунька, Касинець і Світлична погодилися вже і братимуть участь. В останній хвилині я звернулася теж до Грабовича, може він матиме охоту взяти участь. Це може бути дуже цікава виміна думок, маю надію, що матимемо з цим успіх, хоч, очевидно, нашим бандерівцям напевно осоружною буде сама ідея і вони можуть навіть гостро зареагувати у пресі (нехай! не боюсь: не переконає мене ніхто в тому, що може бути “українознавство” без... України!)

Більше клопоту маю із доповідачами. Хоч потрібно їх мені тільки три. Коровицький погодився говорити про рідкісні видання Баунд Бруку, але відмовили мені Зенко Когут і Богдан Винар, і Будурович із Торонта. Я запропонувала після того Славутичеві, щоб говорив про справу бібліографії MLA. Це дуже важлива річ і вона не сміє занідіти — а Славутич має намір роботу цю залишити. Ще не маю від нього відповіді. Маю в резерві

Данка — погодився зробити доповідь, якщо не буде когось іншого. Але я воліла б, щоб Данко був предсідником сесії, а щоб із доповіддю виступив хтось новий, хто ще не брав участі в наших сесіях. Пробувала знову намовити Маланчука, щоб говорив про свою, майже закінчену, бібліографію Винниченка. Не вдалось. Хотіла знову пробувати намовити Ромка Савицького — але от подзвонив до мене Штогрин (він намовляв мене до участі в іншій конференції, що її сам організує, а крім того хоче втягнути мене до управи ТУБА) — і мені з чемности випадало запитатися, чи не схоче він приїхати на ПКУС з доповіддю? Має завтра відповісти. Штогрин, хоч і бандерівець, людина ділова і розумна. Крім того, саме він втягнув мене у справи ПКУС-у — і мені може випадає “зрewanжуватися” запрошенням. Не маю до нього жодних упереджень, але не можу забути йому брошури “Світла і тіні українського Гарварду”, що дуже — у свій час — пошкодила “гарвардській справі”, сполітизувала цю найрозумнішу акцію американських українців, наставила проти нашого інтелектуального центру патріотичні націоналістичні маси, підірвала збірку фондів, що і до сьогодні незакінчена.

В “Америці” в календарці імпрез на 3-квітня заповіджений вже мій літературний вечір. Телефоную мені передучора Юлія Шашаровська: виникла несподівана комплікація. Ляриса Онишкевич, що її я запропонувала на доповідача, і що погодилася підготувати вступне слово і вже раніше взяла всі потрібні для цього матеріали, дала раптом знати організаторам, що несподівано виїжджає на цей час до Європи і не зможе взяти участь у вечорі. Що робити? радиться Шашаровська. Мене це теж спешило. Я, правда, зразу подала організаторам дві кандидатури: Онишкевич і Рудницького — але знала з інших джерел, що Рудницький бере участь у Шевченківській конференції в Нью Йорку в той же день, отже не зможе бути на вечорі. І от я кажу Юлі Шашаровській: знаєте, я недавно бачилась з Костюком і він признався, що читає всі мої речі і має намір щось написати... Але це для мене — за високі пороги, мені навіть ніяково до нього щоб звертатися. А вона на те: ану, попробую! — І зовсім несподівано, криза обернулася в мою користь. Костюк погодився сказати щось про мою поезію! Видно, що в мене таки справді більше щастя, як розуму! Я, очевидно, Костюка волю і від Ляриса, і від Рудницького. Це фактично буде перший серйозний голос літературознавця про мою поезію (якщо, очевидно, не рахувати приватних відгуків, напр. аналізи Рубчака, Качуровського, Маринчака...) Отже вечір заповідається добре. Вірші читатимуть актори: Шашаровський, Чепіль, Блавацька, Пінот-Рудакевич, Левицька. Ще здається хтось. Боюся тільки, щоб Юлі Шашаровська не схотіла прикрасити вечора своїм співом... Але я до програми не мішаюся. Спонзорами вечора будуть Театр у П’ятницю і Літературно-Мистецький Клуб — і це мені приємно, бо для філадельфійського українського автора — це справді добра культурна фірма. І подумати тільки, що все це почалося від ідеї влаштувати мені авторський вечір у патріархальній парафії, де Ю.Ш. є якимсь референтом — вечір, що від нього я відмовилась.

Недавно пошта принесла мені приємну несподіванку: Неля Винярска — під враженням мого “Землетрусу” — намалювала акварельку до теми “Цвіте бузок — не в’яне в серці травень”. Зворушив мене дуже цей дарунок — і приятельське тепло нашої давньої, хоч і не надто активної в останній час, дружби.

Минулого тижня бачила вперше фільм кіностудії Довженка “Білий птах з чорною ознакою”. Фільм ішов у серії “Exploratory cinema” в нас в університеті, я звернула увагу на оголошення і намовила ціле товариство: Віру Лащик з дітьми, Гевриків, Біланюків, Марію Лабуньку. Фільм цікавий — може навіть більш з ідеологічного боку, як з мистецького. Багато в ньому потенційної “контрреволюції” — герой-партизан, що каже про гори: тут я пан, що бореться за свою свободу і від росіян і від німців, зайда-москаль, що його не приймають як свого гуцули, ряд годинників-будильників, що з них кожен ходить на інший час — румунський, московський і тд. — і “наш”, ітд. Не вдалося получить виходу в кіно із товаришським обідом десь у ресторані. Остап був удома на міжсеместральних вакаціях, Біланюки теж могли приїхати тільки прямо до кінотеатру... В кіно я пішла прямо з роботи, навіть не вечерявши. (Залишилася в своїм бюро і почала працювати над власною правничою бібліографією, але “відкрив мене” один студент, який потребував моєї допомоги з чужим правом — отже на тому мій приватний “research” і закінчився).

В п’ятницю була в кіні вдруге: ішли в місті, на університеті Temple “Тіні забутих предків” — і от я під свіжим враженням Коцюбинського вирішила подивитися ще раз, іншими новими очима. Фільм тим разом подобався мені трохи менше: немає в ньому того, що Рубчак вважає центральним у творі: ролі Івана як мистця, що його надхненником є демонологічний і пантеїстичний світ гуцулів. У фільмі занадто багато елементів християнства, що їх нема в творі і темпо трохи розтягнуте. Але загальне враження — дуже позитивне і багато сцен — майстерні, прекрасні. В Параджанова дуже мало діалогів — і це не лиш добре у загальному, але воно зокрема добре по відношенні до Коцюбинського. Не сходить мені цими днями із думки рядок із Олеся: “Мовчить гуцул, мов уст не має, і далі вище в гори йде.”

23 березня 1982

З ПКУС-ом справи розв’язалися так, що доповіді доведеться готувати Данкові і ... мені самій. Надоїло мені вже — всі оці далекобіжні коштовні телефони, кореспонденція, вижидання відповідей — час наглить, мусіла вже дати Жилі готову програму. І вже сьогодні вислала решту доповнень — резюме Данка. Я говоритиму про “Українську бібліотеку в Америці” — вже від деякого часу ношуся з думкою опрацювати підручну книгу для організаторів і працівників українських бібліотек — на основі свого 10-літнього досвіду з бібліотекою “Чортополохів”. (Перші скористали б із цього підручника саме наші власні добровольці з Бібліотеки Пласту і Рідної Школи). ПКУС примусить мене розпочати в цьому напрямі роботу — і прискішить справи. Ще один проект!

Від участі в управі ТУБА — що до неї запрошував Штогрин, новий голова-елект — я таки відмовилася. Саме тому, що всі ці мої проекти треба поступово здійснювати, а це вимагатиме великої праці. Всякі громадські обов’язки відтягають людину від наукової роботи. От хоч би моя англомовна бібліографія — ПКУС і Бібл. конкурс напевно причиняються до того, що я її останньо зовсім занедбала. Але головна причина, фактично, Знаєнко. “Сучасність”, що в ній має бути надрукована моя велика бібліографічна стаття

про англомовну україніку і досі до нас не дійшла. Журнал дуже спізнений — не легко, видно, Скорупській давати собі раду. Але вона запевняла мене, зустрівшись на вечорі Барки, що стаття вже надрукована.

16 березня були цілим товариством (Біланюки, Геврики, Лащики і ми) на незвичайно цікавій постановці *Iphigenia at Aulis* Еврипіда в нашому університетському театрі Анненберга. Ставив п'єсу ансамбль McCarter Theatre Company, а режисера спровадили аж із Греції. Ім'я його справді варто запам'ятати: Spyros Evangelatos. Гра акторів була на висоті, але найбільше подобався мені грецький хор — не якась статична групова деклямація — а повний динамізму й експресії театральний ансамбль незвичайно “зіграний” музично й хореографічно. На задній стіні сцени, високо над головами ансамблю, був довгий вузький екран. Я думала спершу, що на ньому прожектором насвітлюватимуть якісь картини, але режисер це використав інакше. Час до часу проходили — немов перед вікном — силуети модерного часу: вояки в уніформах сучасного грецького війська, балерина, студент, робітник, діти, врешті під кінець — знову вояки, із ношами, раненими. Деякі з цих постатей робили враження, немов зійшли із картин Сальвадора Далі. П'єса мала пацифістичну закраску, зокрема ж підкреслену інтерпретацією режисера. Перед виставою Олекса, Лариса, Тит, Софійка і ми з Остапом вечеряли дуже смачно і приємно в La Terrace. Правда, я випила собі може трохи за багато вина і тому перші монологи Агамемнона не могли втримати моєї повної концентрації, але потім голова трохи провітрилася, а хор остаточно зачарував мене й полонив мою увагу.

В неділю був авторський вечір Івана Смолія. Влаштували гуртки книголюбів, вечір вела Люда Чайківська, вступне слово про автора мала Ока Кузьмович. Все — із вступом і текстами автора включно — мало підкреслено галицький провінційний характер. Я була трохи розчарована: творчість Смолія знаю мало: здавалось мені, що з нього ліпший автор. Шашаровський читав уривок з книжки “Кордони пануть” (заголовок — характеристичний для мови автора і всіх виконавців!) — твір мало що не на рівні Коленської. Значно ліпше написаний був уривок із нової його книжки “Неспокійна осінь”, що його досить ефективно прочитала Віся Блавацька. Але “великою літературою” цього назвати не можна.

29 березня 1982, понеділок

Вчора — неділя, година 8 вранці. Ми ще обоє в ліжку. Остап спав, я вже прокинулася. Телефон. Думала я: може щось трапилось? або може хтось із Чортополохів — бо в 12й мала бути Мала Рада? Та ні. Гірняк. З гратуляціями, вітаннями. “Що б ми робили без вас? Ви тепер тон даєте нашому культурному життю!” — Виявляється, це реакція не так на мою статтю про Коцюбинського в “Свободі”, як на роботу в “Сучасності”. Як звичайно, перша вістка з Нью Йорку, від Гірняка. Отже вже таки надрукований цей мій бібліографічний есей, що на нього я з нетерпінням чекаю вже стільки місяців. Нарешті. Цікаво, як надрукували — чи наробили помилок у бібліографії? Така річ вимагає великої і точної уваги — я їм пропонувала, що допоможу з коректою. Не скористали.

На Малу Раду Чортополохів курінна — Слава Оранська — просила мене зробити гутірку. Мовляв, в тебе завжди щось знайдеться. Думала я використати свою рецензію про Коцюбинського, але Снилик зробив мені несподіванку і дуже швидко надрукував. Не хотіла я читати статті з газети. Хто цікавий — може прочитати сам. В останній хвилині вирішила випробувати на цій авдиторії тему, над якою віддавна думаю, але якої досі не опрацювала і напевно не скоро опрацюю — про антиінтелектуалізм, апотеозу примітиву. З прикладами Лясоти з козацькими двома колами, з думою про смерть Хмельницького та з сучасними прикладами: 1/ бойкоту університету у Львові, 2/ бойкоту енциклопедії Кубійовича, 3/напастей на Прицака за “київський правопис”, 4/ напастей на HUS за “the Ukraine”, 5/ напастей на Григоренка за концепцію партократії, 6/ дискусію довкола зустрічей і “нового радянофільства”, 7/ запрошення київських письменників на відкриття пам’ятника Шевченкові. Гутірка пішла добре, була жива дискусія. Може колись і справді зроблю із цього велику статтю. Але для цього мусіла б я ще прочитати книжку “Puritan Boston & Quaker Philadelphia” — думаю, що це допомогло б мені знайти цікаві паралелі і поставити справу в ширшій перспективі.

Сьогодні увечері йдемо з Ларисою і Олексою в кіно і на вечерю до ресторану.

31 березня 1982

Вчора приїхав Максим. Я рада подвійно: міжсеместральна перерва саме у цей час — велика і приємна для мене несподіванка. Буде він і на вечорі, pomoже зареєструвати програму, допоможе і з гістьми, бо хочу зробити після програми невеличкий в дома коктейль для близьких друзів і виконавців вечора.

Але диво-див. Хоч маю повні руки роботи — господарської, підготовчої (бо ж і Костюк приїде з Расю, і Максим буде цілий тиждень) — найшла на мене несподівано... гарячка “творчості”! Фактично: одержимість графоманська! І почалось, як звичайно, від ... психотерапії. Десь зо два тижні тому, була я мало що не в стані черчілівської депресії. Емоції все ще й досі панують над моїм психічним життям, а вони й досі часто пов’язані з настроями та тонусом життя Остапового. Його мінорний настрій скроплюється” на мені, а це в свою чергу веде до депресії в мене. Добра комітива між нами завжди давала тверду основу для радості мого життя. Якенебудь ускладнення чи погіршення наших відносин, зразу підриває мою душевну рівновагу. Жодної сварки нібито й не було, але в мовчанці відчувалася настороженість — і цього було досить. Ото ж в такому то настрою мої думки почали повертатися назад до мого “славетного” Треносу — вірша, що не погано схоплює саме такий душевний стан. І от, раптом у висліді цих контемплаций, я почала цілий новий цикл — кілька днів переслідував мене, сьогодні закінчила. Тобто маю вже цілість — перший чорновик, що його доведеться ще не раз виправляти. Назвала я це: Буденні діалоги на болючі теми, або Чотири буденні діалоги на болючі теми. Все — терцинами, і жіночий тренос буде інкорпорований, як один з діалогів. Три інші мають за тему: емігранта, поета, і сенс життя. Вже перший вірш, що постав пару днів тому, приніс величезний “tension release”. Ах, як добре відчуті, що джерело творчого стимулу ще живе і пульсує!

Понеділок, 5 квітня 1982. Вранці перед виходом на роботу.

Хата повна квітів — це залишки мого літературного вечора, що відбувся в суботу 3 квітня. Костюки — обоє — приїхали вже в п'ятницю. Їх привіз автом Петро Клюк і вони всі троє були в п'ятницю в нас на обіді. Відїхали Костюки в неділю пополудні. Так що в нас від п'ятниці — гості — три гостинні обіди, а після вечора Cocktail party — з досить багатим буфетом на приблизно 40 осіб: гамірно, рухливо, шумно — і повні руки господарської роботи.

Вечір мав одну дуже поважну комплікацію — погоду. Тобто не погоду, а негоду. Violent weather across the nation — рапортують метеорологи. У Філядельфії ішла така злива, що ріки плили вулицями, заливаючи мотори — самі ми з трудом добралися до Освітньо-Культурного Центру. Все ж таки, на вечорі було присутніх 62 особи. Але імпреза була у великій залі (мабуть тому, що актори хотіли мати для виступу сцену!) й організатори числили на аудиторію принаймні вдвічі більшу. Жаль, що так сталося, бо імпреза досить коштовна: заля, оголошення — будуть мати дефіцит.

Зіркою програми був, очевидно, Костюк. Він теми не злегковажив: потракував мене дуже серйозно, говорив довго і сказав багато для мене цікавого й радісного. Наголос поклав на філософічність моєї поезії, знайшов несподівані подібності між ранніми моїми віршами і поезією Ахматової, зробив кілька присмних для мене зауваг, напр. про те, що я “люблю робочий люд, але обожнюю інтелект”, що мені “ніщо людське — не чуже”, що патріотизм мій франківського типу — надсподівано правдиво зобразив моє духове обличчя, мою філософію життя. Прийняв може надто похвальний тон і зробив кілька дрібних помилок — але це найповажніший огляд моєї поетичної творчості. Одне слово, Костюк “пошив мене в поети”!

Вівторок, 6 квітня 1982. Вранці перед виходом на роботу.

Падає сніг! Це немов мemento, що погода в день мого Літ-вечора могла бути ще гіршою, як була!

Програму відкрив В. Шашаровський, а проводила нею Юлія Шашаровська. На початку вона сама продеклямувала мій вірш “Запрошення” — а тоді попросила до слова Костюка. Після доповіді поезії читали: Ліза Чепіль (“Поворот”, “Вибір”, “Діагноза”), Євген Левицький (“Людина вийшла”, “Відкриття пам'ятника”, “Розмова з філософом”), Віра Левицька (“Тобі, що без геройства”, “Вітер”, “Залицяння”), Ярослав Пінот-Рудакевич (“Перше відкриття Америки”, “Читаючи Лесине листування”), Євдокія Дичко-Блавацька (“Над рікою”, “Мені назустріч” і уривок з поеми “Зальцбург”), Володимир Шашаровський (переклади Дікінсон, Іллаковичувна, Цветаєва, Захс, Рич, Павліковська, Ляскер-Шюллер). В програмі був теж спів Юлії Шашаровської (дві пісні “Верба” Фоменка і “Надії” Лопатинського”). Акомпаніювала Галя Сагата-Поритко. На кінець дали слово мені. Я сказала кілька слів подяки виконавцям, а тоді, поінформувавши слухачів про “розголос,

що його здобув собі один із віршів із книжки Землетрус”, прочитала “В житті моєму теж був Бабин яр” і вірш Качуровського у відповідь. Мала я в течці свої новонаписані “Діалоги” та “Geiranger” і “Притягання землі і неба”, але встоялась спокусі — і зразу після “Бабиного яру” зійшла зі сцени, щоб утримати драматичний ефект і не продовжувати програми. Організатори були трохи заскочені, бо хотіли обдарувати мене квітами на сцені, а довелося їм це зробити вже на залі. Закрив імпрезу голова Літ.-Клубу, Петро Клюк. Програма була непогана, актори, мабуть, бояться мене і трохи таки підготувались. Гарно всі були вдягнуті, ефективно виглядали. Все ж таки, перескочити самих себе не могли. Мені найбільше подобалося читання В.Шашаровського і Блавацької. Шашаровський, щоправда, вибрав непотрібно трудні і малозрозумілі речі (напр. “Хто кличе” Захс, або “Кінець світу” Ляскер-Шюллер чи “Відкриття” Рич) замість взяти такий ефектовний для драматичного читання вірш, як “Найкращий сон” Павліковської!) Але читав він ці речі досить цікаво. Добре читала теж Ліза Чепіль. Левицька малодраматизувала все до пересади. Левицький стріляв моїми словами, якби це були якісь націоналістичні лозунги, а Рудакевич помилився в тексті і пропустив два цілі рядки. Зрештою, навіть я сама читала гірше, ніж напр. на тасьмі, що її робила для центру сліпих. Але назагал програма була вдала і виглядало, що подобалась публіці. Самі ж організатори, не зважаючи на дефіцит, були в піднесенні і заявили, що хочуть повторити імпрезу і в Нью Йорку. Для мене успіхом найбільшим було, що вечір спонукав Г. Костюка до серйозної аналізи моєї поетичної творчості — ах, яку прислугу зробила мені Ляриса Онишкевич тим, що виїхала несподівано до Європи! — Мені спочатку було трохи ніяково: подумала собі: Костюк з чемности не міг відмовитись, а може й думає, що я на те й писала про нього у зв’язку з Винниченком ітд., щоб “підлабузнитись” і потім використати... Ця думка була мені так неприємною, що — як мені тепер здається — саме вона мусіла спричинити цю фізіологічну реакцію, що від неї я страждала останні два тижні (Страшні шлункові кваси — мусіла годувати себе содою, Малох-ами ітд. — думала вже, що дістаю якийсь улькус або що!) А ось від неділі почуваюся зовсім нормально! Пройшло! І — здається мені — пройшло тому, що я побачила, що помилилася. Костюк видно і справді досить високо цінить мою роботу — якби це був чемностевий виступ, він міг би виглядати зовсім інакше. Коли я сказала йому, що він “пошив мене в поети”, процитував якісь рядки із Пушкіна, мовляв, як то Державін, напередодні своєї смерти, помітив Пушкіна... Мушу десь за тим пошукати! Маю надію, що Григорій Олександрович ще житиме і неодне ще встигне зробити в житті, але він і справді дуже вже у похилому віці (гряде 80!), а найгірше те, що я вперше довідалася від Раї, що в нього — Glaucoma! — що одне око — зопероване — зовсім уже сліпе, а друге теж zagrożене! Це була страшна вістка — через неї я пів ночі не спала. Як мені його жаль! Сліпота — гірша, як параліч, та ще й для вченого. Але вістка ця, саме тому, що вона така страшна, вплинула теж на мою думку про “чемностевий” приїзд Костюка. Мені було жаль і неприємно, що для такої справи, як мій вечір, відривають його від праці над Хвильовим, над Винниченком. Тепер моя совість спокійніша. Наукова редакційна праця над Щоденником — може вже і не під силу старенькому і напів-сліпому Григорію Ол. Доведеться її викінчувати молодшим. От прочитати пару моїх віршів, а тоді подумати над поетичним світом, що вони його зображують — це фактично майже відпочинок. Та ще я побачила, як відпружились обоє з

Раєю в нашому домі, як добре себе тут почували, в якому доброму настрою був Григ. Ол. підчас багатолюдної гостини в нашому домі після вечора, — із яким зацікавленням розмовляв з Ізою Капланом та іншими гістьми — і мені відлягло від серця!

На вечорі було точно 62 особи. А книжок продано на суму 97 доларів.

9 квітня 1982

Сьогодні — Велика П'ятниця, свято — і я вдома. Дуже це добре, бо мене починає розбирати якась ніби грипа — і от я вирішила провести день у ліжку. Остап сьогодні працює — і я в хаті сама. На дворі падає сніг, але, видно, тепліше, бо не акумулюється на землі. Пару днів тому, зокрема ж передучора, був не лише великий сніг і мороз, але і сильний вітер. Остап був два дні вдома через погоду, щоб не наражувати себе непотрібно, а я може саме на цьому вітрі і застудилася? Жаль квітів, що почали вже цвисти: три нарцизи врятувала я з-під снігу, взяла до свого бюра і вони несли мені запаморочливий запах весни.

Прийшла нарешті “Сучасність”. Есей надрукували добре, проглядно, чітко, майже без помилок. Правда, у вибраному змісті на обгортці мого прізвища немає — редакція, видно, не дуже високо оцінила мій бібліографічний матеріал — але це не має особливого значення. Трохи мене вразили дві редакційні зміни: транслітерацію Chyzhevs'kyi замінили на Čizevskyi Dmitrij, а пагінацію у бібліографії подали в українському варіанті, “стор.” замість “р.” Це трохи смішно, якщо зважити, що вся решта бібліографічного опису — англійською мовою! (Отже є “v.” а не “том”, “parallel texts”, а не “паралельні тексти”, ітд.) — Але це — невелика ціна за привілей друку в “Сучасності”. — Зробили також дуже точну мовну редакцію самого тексту. Я перевірила надрукований есей із своїм машинописом — не тільки на те, щоб виловити евентуальні фактичні помилки, що їх треба було б виправляти (таких помітила лише дві: 1976 замість 1973 для Мілоша Selected Poems, Fiction Collective, замість Fiction Collection для видавця книжки Юрка Тарнавського) — але, щоб вчитися мови. І от бачу: всі мої “теж” міняють на “також”, а “лиш” на “лише”. На майбутнє вистерігатимусь старих звичок. Але не знаю, чи справді “сторіччя” замість “століття”, “з’явилася” замість “появилася”, “представлені” замість “заступлені” ітд. — це суттєві речі, що їх варто засвоїти? Деякі зміни не дуже щасливі: “модерністів” змінили в одному місці на “сучасних” — а це не те саме. Але назагал я вдоволена. Не знаю лише, чи Скорупська пам’ятала про моє прохання зробити 100 відбиток із статті? Мабуть, забула. А шкода. Бо це різним людям — студентам, викладачам — дуже потрібний матеріал.

Мав приїхати на Великдень Івась, але з уваги на несподіване продовження зими, відклав свій приїзд до нас на пізніше. Ми з Остапом підемо на Великодній обід до мами й тата, отже я нічого навіть не підготовляю. В мене тоді свято, кажу всім, коли з нами наші сини. А Максим був недавно, і ми навіть дуже шумно відсвяткували, хоч і не з нагоди Воскресіння.

Несподівано обізвався знову Славутич — таки хоче зробити на ПКУС доповідь про MLA бібліографію. Негайно даю знати Жилі, щоб вставив у програму доповідь Славутича замість моєї. Маю надію, що ще не запізно для такої зміни.

Добре, що я сьогодні вдома і що не маю обов'язків великодньої підготовки. Присвячу день для розгляду манускриптів Славутича й Магочого — кандидатів на нагороду бібліографічного конкурсу. Очевидно, цей конкурс займе мені не день, а місяць — в останньому тижні квітня всі три члени комісії рівночасно мусять надіслати один одному своє рішення. Я вже побіжно переглянула обидва манускрипти, але тепер почну детальну критичну аналізу з олівцем. Є над чим посидіти — манускрипт Магочого має около 500 сторін, а Славутича понад 200.

17 квітня 1982, субота год. 10 увечорі

Я вже у ліжку. Втоплена така — всі м'язи болять! Не лиш прибирала хату, але помила частину вікон, випрала і випрасувала фіранки. Остап також цілий день помагав — напевно також трохи втомився, хоч і мав перерву на пообідний відпочинок-сон. Хата по весняному свіжа — і завтра матимемо український Великдень. Святкували ми, правда, з мамою і татом минулої неділі (сумно, бо було нас тільки четверо) — але я в понеділок вирішила, що мені не варто відкладатти гостини для моїх американських приятелів — пізніше будуть інші справи й ускладнення. І от я запросила щось біля 20 осіб на завтра — хоч і працювала регулярні години увесь минулий тиждень — встигла спекти паску, зварити шинку, з попередньої недавньої моєї гостини залишилися мені ще м'ясачки, паштет, нугат, селезцева паста. Я зробила свіжий сир і спекла свіжий кокосовий пляцок, а мама зробила мені салатку, тістечка, і цвिकлі. Гостина хоч куди, маю надію, що вистане. Але я ще й наварила велику ринку бігосу! Горілка, пиво, вино, сода. Є всього бо я передбачаючи таку можливість наказала Максимові купити всього на запас.

25 квітня 1982, субота

Тількищо вернулася із вечора присвяченоо Шашаровському. Не могли не піти, хоч можна було передбачити, що імпреза не буде особливого рівня. Організував 43 відділ СУА, тобто Люда. Фактично, вечір вийшов ще гірше, як цього я сподівалася. Промову говорив ... Я. Климовський, і то найбільше про Електру. (Мовляв, дві успішні постановки Шашаровського Одержима і Електра, тобто — Леся Українка і Ярослав Климовський!) Програма була дуже довга і дуже нудна. Найліпше вийшов малий Лесь Геврик, що прочитав пару речень привіту, як наймолодший член студії, і незле співала дві незнайомі мені свіжі пісні Слава Оранська. Сам Шашаровський — актор непоганий, коли йому дати в руки текст. Виступ його самого був би може й ефектовніший, якби він мав що сказати. Злегковажили собі організатори публіку!

На моєму прийнятті тиждень тому були: Paul Gay, Kay Gay, Pat Callaghan, Cynthia Arkin, Young Chou, Ron Day, Merle Slyhoff, Fred Slyhoff, Lucy Cox, Roger Cox, Maria Smolka, Alan

LeCoff, Chris Lecoff, Nancy Arnold. Були ще запрошені, але з різних причин не прийшли: мій головний шеф Richard Sloane та його приятель Chris Middleton, директор правничої бібліотеки в Ратгерс/Кемден Arno Liivak з жінкою, та наш сусід-адвокат Philip Werner з жінкою. Гостина мала великий успіх — український Великдень зробив на моїх американців відповідне враження, а Марія Смолка з Люблина зворушилася і ділилася зі мною по традиції “Wielkanocnym jajkiem”. Шкода, що не було Arno і Wenera — вони обидва дуже цікаві і культурні люди. Симпатичний чоловік Merle Slyhoff, Fred, що є “automobile dealer” — має представництво японської фірми “Toyota”. Чоловік Lucy Cox, Roger — молодий адвокат, працює в якійсь філіяльній фірмі. Довідалась я, що наш сусід з-за стіни, Alan LeCoff, що донедавна був викладачем кримінології в університеті Temple — вже не є професором, а взявся до бізнесу (мабуть, не отримав tenure).

Я тепер в половині манускрипту Магочого. Славутича вже “прозубрила”.

30 квітня 1982. Субота, 11 год. увечорі.

Закінчила нарешті свої оцінки манускриптів Магочого і Славутича і сьогодні вже послала чотири сторінки детальних “рецензій” Данкові та Коровицькому. Коштувало це мені багато праці: щоб утриматись у визначеному реченці, передучора так запрацювала, що просиділа над “Славутичем” цілу ніч: лягла спати о 4:30, а в 6:30 вже була на ногах, щоб іти до роботи. Праця Магочого зробила на мене дуже добре враження. Вона — хоч і має певні прогалини і не є вичерпною — є справді солідною, на доброму науковому рівні роботою, і я запропонувала дати їй повну одностисячну нагороду. Вартість праці Славутича в тому, що вона дає точний бібліографічний опис досить великої кількості канадських видань — але вона має багато рис аматорщини, зорганізована хаотично, із суб’єктивними анотаціями сповненими зазнайства й упередженості. Я запропонувала дати мале вирізнення у формі невеликої премії з додаткових фондів. Побачимо, що з цього вийде. Якщо не буде погодження між членами Комісії — наш конкурс у наступних тижнях може коштувати мені ще чимало нервів.

Минулої неділі — тиждень після українського Великодня — їздили на “проводи” до Бавнд Бруку. Їхали нашим автом, але шоферував Клюк. Була прекрасна весняна погода і ми провели приємний день на — як каже Богдан Бойчук — “веселому цвинтарі”. Такої маси українських людей укупі я вже давно не бачила! Зустрілась коротко з Бойчуком, Гуменною, Дімою, Ромою Приймою, Сильвестром Мартюком, В. Лисняком, Михайлом Морозом, Романом Маланчуком, Коровицькими, маляркою Федішин, що запросила мене до участі у “workshop” підчас жіночої конференції осінню на Союзівці. Здалека бачила і віталася з Лярисою Онишкевич, Біланюком. Говорила кілька хвилин з Надійкою Світличною. З Філядельфії теж було чимало людей, включно з Левком і Лесею Яцкевичами. Левко сказав: “я оглянув усі ці пам’ятники і мавзолеї і підрахував, що тут вкладено яких 50 мільонів долярів капіталу. За ці гроші можна вже було б встановити не один Гарвард.” Справді, цвинтар росте із застрашаючою швидкістю. Побудували там також досить гарний “Дім Культури”, з величезною залєю та бібліотекою, що її організує

Коровицький.

Сьогодні британська фльота встановила бльокаду Фалькляндських островів і США, які дотепер пробували бути неутральними і полагодити мирно спір між Аргентиною й Англією, заявили себе по стороні Великої Британії. Невже і справді із-за такої дрібної справи може виникнути війна? Острови ці може й справді повинні в майбутньому перейти під суверенність Аргентини, але як може цивілізований світ дозволити на те, щоб такі зміни переводились шляхом авантурницьких інвазій?! Аргентина має поважні економічні клопоти і от хунта генералів, на те мабуть, щоб відвернути увагу населення від справжніх життєвих проблем, раптом ні сіло, ні впало висилає військо здобувати Фалькляндські острови, що понад півтори сотні літ належать Англії і мають всього біля двох тисяч британських мешканців (і — як кажуть — 300,000 баранів!) Пані Течер, у відповідь на те, гоноровим жестом посилає фльоту на південь... Триває це вже кілька тижнів, бо фльота пливе собі поволеньки, острови далеко, а секретар США Гег пробує свого дипломатичного хисту... Ну, сьогодні на дипломатію, мабуть, уже запізно. Добре було б, щоб в Аргентині повалили цей уряд (— якби там була демократія, це сталось би вже давно) — бо це єдина надія полагодити спір без проливу крові. Було б досадно і жаль, якби за дурноту безвідповідальних авантюристів мусіли заплатити життям молоді хлопці обох народів! І то за суверенність островів, що їх можна здобути дипломатичним шляхом при розумній політиці за пару десятків літ так чи інакше. От, майже рівночасно з подіями на Фалькляндах, Канада офіційно проголосила нову конституцію, остаточно розірвавши з Англією — і то зробили парадно, святково, та ще й у присутності британської королеви!

4 травня 1982, вівторок.

Вчора Остапові сповнилося 65 років. Важлива, межева річниця: від тепер, якщо схоче, зможе перейти на емеритуру. В суботу почувався погано: не знаю, чи під враженням грядучих роковин, чи справді? а може просто тому, що я була не дуже міцна, ледве примушувала себе до виконання господарських обов'язків, а він хотів бути в центрі уваги? Поїхали до АСМЕ за харчами, але в половині закупів Остап каже: знаєш, я не добре відчуваюся, піду, сяду до авта! Ну, цього вистачило, щоб я залишила візок із харчами, побігла за ним до авта і відвезла додому. Але вдома побачила, що не є так погано: він поклався трохи відпочити, а я повернулася за харчами. Цього ж дня їздила ще на закупі до Сірса, і навіть під вечір посадила ще квіти. Але на заповіджену “party” до Синтії Аркін уже не мала ні сили, ні охоти їхати, хоч може й “випадало”. В неділю Остап почувався вже досить добре. Я поїхала купити йому дарунок: у фірмі Maloumian — орієнтальний килим Бухара, пакістанського виробу, за 250 дол. Буде пам'ятка. Це килим — невеликий, на стіну в нашій спальні. Мама вже в неділю принесла велику китицю бузку — а наш власний бузок цього року теж гарно розцвівся і саме в час! В понеділок, 3-ого, не знала я чи можна плянувати вихід на вечір — хотіла впевнитися, що він матиме для цього охоту й силу. Але по полудні подзвонив: все добре, отже пішли в кіно і мали намір піти на вечерю до ресторану, але наш Magic Pan, куди ми вибиралися, раптом “зник” — мабуть збанкрутував! — а до якогось дорожчого і більш вибагливого треба було мати замовлення

наперед. Вирішили поїхати додому. Я мала на морозі порцію вареників з м'ясом і обід вийшов на славу, з коньяком і лікером! Фільм був приємний — Victor Victoria — з Julie Andrews в головній ролі жінки, що прикидається мужчиною, який грає жінку. Комедія про гомосексуалістів (не така оригінальна як *Cage aux folles* — але зате з дуже ефектними ревієвими вставками!)

Обидва хлопці телефонували. Максим написав теж карточку, а Марко з Ією замовили квіти, але квітів цих не доставили, тобто принесли тоді, як нас не було вдома і чомусь не залишили. Я попереднього дня натякнула Лабуньковій, що Остапові сповняється 65 — і ми застали на порозі хати пляшку коньяку і пампушки — сердечний жест, що зробив Остапові велику приємність. — Бачу, що мій старий заразився трохи моїм “трагічним оптимізмом” (мовляв Качуровський) і починає практикувати *power of positive thinking*. Говорив про те, яке все таки мав у житті щастя, і що сам дивується, що при всіх своїх фізичних слабостях дожив до 65. 5x13 — а тринадцятка в нього, мовляв, щаслива. От, якби ще одну 13 прожити! Дай Боже. Я живу з дня на день і боюся думати так далеко наперед.

Сьогодні мала ланч з Валентиною Сінкевич. Їй Ігор, тобто Іза Каплан, передав свій переклад мого вірша про Бабин Яр. Переклад Валентина розглянула критично і вирішила, що його треба переробити. У висліді, взяла й сама зробила власний переклад. Запропонувала Ізі, щоб він прийняв цю версію за власну, але він відмовився підписувати роботу Валентини. — Мені, правда, дзвонив: мовляв, маю радісну вістку: є ще один російський переклад Вашого вірша — вже третій! — Ну, от, сьогодні я від В.С. отримала і її текст, і текст Каплана. Іза занадто багато додав від себе і навіть має в трьох місцях зовсім протилежну інтерпретацію мого оригіналу. Переклад Сінкевич — робота доброго поета, хоч ритмічно не зовсім витриманий. Вона запропонувала, що надрукує цей переклад у своєму журналі поезії “Перекрестки”. Чи я згідна? Ну, ще й як. Це справжній успіх! Тим більше, що Валентина теж має вже своє ім'я — вона і автор двох книжок, і редактор літературного журналу, і досить відома журналістка. Це не те саме, що приятельськи зроблений переклад старшим колегою-поетом українцем! Хоч з погляду версифікації переклад Качуровського може й ліпший (тільки ж він знову пропустив два рядки, що є центральними для вірша — про гідність!)

Субота, 15 травня 1982. год.5:00 пополудні.

Чудесна погода. Сонячно, тепло, повітря чисте і досить сухе, голубе безхмарне небо. Лежу на шезлонгу, в городі, у купальному костюмі. Гріюся в сонці, відпочиваю. Вдома я зовсім сама. Остап учора полетів до Торонто і повернеться аж в понеділок. Вчора там був вечір з нагоди появи третього тому творів Хвильового. Зінкевич робить цілу серію таких вечорів, в різних містах, всюди з іншим доповідачем. До Торонто з доповіддю запросив Остапа — навіть дорогу заплатив. Користаючи з нагоди, Остап робить там організаційні наради “Слова”, напередодні з'їзду.

Минулі два тижні пройшли для мене під знаком Бібліографічного конкурсу. Телефони, листи і трохи нервового напруження. Але остаточно компромісове рішення вже готове. (Вже навіть друге: бо перше, що ділило нагороду 500 Магочому, 250 Славутичеві і решту — 250 — до наступного року — і що його я, будучи в меншості, погодилася остаточно прийняти і навіть написала вже готовий комунікат — Данко, передумавши, запропонував наблизити трохи до моєї пропозиції. Коровицький погодився і от маємо компроміс: 700 дол. Магочому, 300 Славутичеві). — Приємно працювати з розумними раціональними людьми. Факт, що комунікат уже готовий, заощадить мені нервового напруження в час ПКУС. Минулого року перший день ПКУС, що почався раннім засіданням Бібліографічного конкурсу, був для мене великою нервовою пробою.

Не знаю ще як буде із ПКУС-ом. Славутич має нібито підготувати доповідь і приїхати, але я довідалася, що в нього має бути якась операція на очі і може статися так, що він не приїде взагалі. Обіцяв доповідь прислати. Але додав: “на всякий випадок, готуйте доповідь і Ви”. І от я взялася поволі за таблиці класифікації... Робота ця не пропаде: саму доповідь, якщо не використаю цього року — можу зголосити пізніше, хоч я воліла б виступити з нею аж тоді, коли матиму готовий посібник-підручну книгу для українських бібліотек.

Все ж таки, в підземці, по дорозі до роботи, концентрую свою думку на чому іншому. Читаю вдруге Грабовичеву роботу “*Toward a history of Ukrainian literature*” — отримала її від WLT і зобов’язана написати рецензію.

А от у наступному тижні (22 травня) буде в Нью Йорку презентація “Споминів” Гірняка. Книжка вийшла вже з друку. Я ще її не бачила, а думаю, що це — неабияка подія! І, очевидно, хочемо обоє з Остапом поїхати на цей вечір до Нью Йорку. Ще не знаємо як: добре було б поїхати з кимсь авто: намовляли Клюка, щоб їхав нашим авто — не може, має в цей день іншу імпрезу, а крім того, в неділю 23-ого є тут літературний вечір Стуса, що його організує Літ. Клуб, тобто Клюк, і де головну доповідь робитиме Остап. Лабунька також не може їхати. Може намовимо Лащиків.

З невіднотованих “подій” минулих тижнів: Жила запрошував мене зробити доповідь у літературній сесії ПКУС. Відмовилася. Тоді він запропонував, щоб я була головою одної із літературних сесій. Подякувала і за те. Не хочу бути керівником сесії, що її я не організую і що за неї не відповідаю. Зрештою, хочу справді обмежитися до бібліографічної науки: вважаю, що доповіді ПКУС-у повинні давати якийсь новий внесок у науку — в бібліографії я можу це зробити, це як-не-як мій фах, я маю для цього певну професійну підготову. В літературознавстві я — аматор, дилетант, в кращому разі добрий популяризатор. Але нового напевно нічого не відкрию. Правда, міг би сказати хтось сторонній, що я могла б виступити з цікавішою, оригінальнішою і більш ефективною доповіддю, як ціла плеяда літературознавців, що рік-річно там виступають, і що такі люди як Пазуняк, Романенчук, Жила, Славутич і ін. також нічого нового не відкривають, а здебільша тільки інформують. Tant pis! Саме такі виступи відстрашують слухачів і

знецінюють саму конференцію. Я рівняюся не на них, а на власні стандарти й вимоги!

Прийняли мене в члени International PEN — Centre for Writers in Exile, American Branch. Спочатку не дуже я рвалася туди, бо не люблю належати там, де не можу бути активною, але Остап та інші намовляли: мовляв, треба нашим українцям бути там членами. Я передумала: поки є в президії Лесич, може й справді треба подати заяву. Як і можна було сподіватися, відповідь була позитивною. Коштувало це мені \$10 дол. вписового і \$20 дол. річної вкладки.

Конфлікт між Англією і Аргентиною за Фалькляндські острови триває. Є вже чимало жертв і великі матеріальні втрати. Англійці затопили великий аргентинський корабель, де було біля тисячі залози (не виключено, що біля двох сотень вояків загинуло!) Аргентинці знову ж зрewanжувалися: затопили військовий корабель Великої Британії. Бомблять летовища на островах, знищено вже кілька літаків по обох боках, британці готують інвазію, хоч рівночасно ведуться на терені Об'єднаних Націй переговори для налагодження конфлікту. Напевно дуже радіють із цього приводу в Радянському Союзі: нема то, як дві капіталістичні держави ведуть зі собою війну!

16 травня 1982. 9:30 вранці, неділя.

Я вже встигла не лише поснідати, але й спекти кокосовий пляцок для Тата, бо сьогодні його ім'янини. — Мала я надію, що вікенд на самоті дасть мені змогу попрацювати над доповіддю на ПКУС, полагодити листування конкурсу ітд. Як досі — не можу похвалитися великою продуктивністю. В п'ятницю і вчора увечорі не могла пізно сидіти, була втомлена і швидко лягла спати — десь біля 11-ої. Правда, вдалося мені полагодити кілька господарських справ. В п'ятницю вступила до крамниці по дорозі з роботи і купила вагу до лазнички. (Хочу нашу стару завезти Максимові, як поїдемо, бо йому потрібна — а нам і так треба було купити синю, щоб підходила кольором до кафель). Вчора в суботу завезла до направи нашу машину до кошення трави — Остап вже кілька тижнів нарікав і твердив, що полагодити цю справу, знайти хто направляє ітд. буде дуже трудно. Я довела протилежне, хоч і намучилась трохи, бо машина тяжка і ледве влізла мені у багажник. За два тижні буде готова. По дорозі додому вступила до пекарні по хліб і — несподівано — в крамниці поруч купила три пари літніх полотняних еспадрилів — дешева і довго не витримає, але мені тепер через мої артретичні ноги дуже трудно взагалі купити якісь черевики. Взимку ходжу в тяжких спортових Trotters, на низьких закаблуках, а треба ж мати щось легше на літо. Мабуть безповоротньо минулися для мене ті часи, коли я могла тішитись зграбними делікатними жіночими мештками. Найбільший маю клопіт тоді, коли треба елегантно вдягнутися — маю лиш одну чи дві пари черевиків, що їх можу взути. Но, але трудно. Це не така вже велика ціна за те, щоб могли ходити. (А ходжу я тепер досить багато: навіть у п'ятницю по роботі ішла пішки аж до центру міста — тобто 21 міських кварталів!)

Факт, що я призналася Марійці Лабуньці, що Остапові сповнилося 65 років, мав ще один

непередбачений наслідок. (Крім того, що самі Лабуньки поздоровили і залишили подарунок). Мирослав сказав Леонідові Рудницькому, а Рудницький, що є великим Остапа поклонником, використав цю нагоду і дав на своїй радіопрограмі в неділю 9-ого цілий “ювілейний коментар”. Зробив це інтелігентно, культурно, проілюструвавши кількома параграфами з есею “Людина хоче вірити”. Було приємно Остапові і мені. Я жалувала лише, що не знала про це заздалегідь. Була б записала на тасьму. Жартувала я собі, що мовляв Рудницький зробив з Остапа мало що не “ідеолога патріархального руху” (бо розумно і вдало використав релігійний момент есею!) Вітаючи Остапа з річницею, Рудницький сказав, мовляв, “хочемо прилучитися до тих установ і осіб, що поздоровили О.Т. з ювілеєм!” Я сміюся, що “установою” була хіба я — так по аналогії, я, як і моя Бабця, стаю на старість “інституцією”! — Бо, очевидно, про якісь привіти від “установ” ані не снилося нікому!

#####

Знаю вже точну цитату з Пушкіна, що до неї нав’язував Костюк. Це із 8 розділу “Євгена Онегіна” і звучать ці рядки так:

И свет ее улыбкой встретил; [її, тобто його музу]
Успех нас первый окрылил;
Старик Державин нас заметил
И, в гроб сходя, благословил.

Знайшла мені це — при допомозі знайомих з російського департаменту на Пенсилвенії — Наталя Пазуняк. З нею вийшла в мене довша “історія”. Недавно в Свободі появилася рецензія Коровицького на зредагований Романенчуком том з нагоди річниці Лесі Українки. Там є між іншим теж і Романенчукова бібліографія різних матеріалів про Лесю Українку за недавноминулі роки, і в цій бібліографії немає ні Остапових двох великих рецензій на “Камінного Господаря” (в Свободі, і в Сучасності), ні моєї статті-рецензії про Хронологію. Таке виключення трохи дивує: Остапова рецензія в Свободі була настільки важливою, що Лисняк переробив цілу постановку вистави — що велика стаття-рецензія в Сучасності — ілюстрована документальними фотографіями — відмічувала. Моя статтейка в Нашому житті — менше важлива, але все ж таки вона отримала була нагороду на журналістичному конкурсі. А в Романенчуковій бібліографії повно дрібніших і менш важливих позицій. Книжка вийшла вже давно, і хоч мене це трохи сердило, я на це ніяк не реагувала. Але після рецензії Коровицького, де бібліографію названо “вичерпною”, Остап не втерпів і написав листа до ік з копіями для Романенчука і Пазуняк, яка була в комітеті (бо там теж пропущено прізвище ОТ як жертводавця). Ну й от, Наталя Пазуняк давай виправдуватися і вибачатися. Це мені нарешті дало нагоду бути щирою і виявити моє справжнє негодування — не за пропуски в бібліографії, а за те, що редакція не вважала за потрібне зробити якийсь жест подяки в мій бік за те, що я допомогла їм здобути з архіву Гувера недруковані листи Лесі Українки, що є прикрасою і найбільшою вартістю цього видання! Мені у футнотах висловлюють подяку професори нашої правничої школи, хоч за мою допомогу їм я отримую платню і хоч це мій звичайний професійний обов’язок — сказала я Наталі — а для цієї справи я посвятила чимало свого часу, поза своїми

обов'язками, і редактори могли із простої ввічливості це відзначити. Завинила в цьому, очевидно, сама Наталя Пазуняк і вона, зрозумівши це, забажала чимсь мене задобрити. Отже цитата з Пушкіна — це перша дивіденда. Другою буде, мабуть, допис про мій Літ.Вечір, що вона його вислала до “Свободи” (Якщо надрукують!)

Пару днів тому телефонувала до мене Аня Бойчук з Н.Й. Запрошують мене взяти участь і бути модератором панелю “Вплив двомовності на творчий процес”, в час української жіночої конференції на Союзівці 2 жовтня 1982. На участь в панелі я погодилася, але модератором не хочу бути. Зокрема тепер, коли маю на голові панель ПКУСу, не хочу (і не можу) думати й організувати ще одну таку “аферу”.

2 червня 1982, перед виходом на роботу, вранці.

В суботу 22 травня відбувся в Нью Йорку вечір Йосипа Гірняка з нагоди появи його книжки “Спомини”. Подія знаменна — книжка напевно матиме відгук у театральних колах ССРСР. Як добре, що старий, 87-літній Гірняк дочекався цієї публікації, ще ліпше, що Богдан Бойчук припилював, щоб Гірняк спомини ці закінчив. Ми їздили на імпрезу з Титом і Софійкою Гевриками і мали гарне товариство. У “Вечорі” брали участь Лисняк і Кукрицька, Бойчук, Валеріян Ревуцький, що приїхав спеціально з Ванкуверу, Лавріненко, що хоч і був присутній, не міг уже сам читати свою доповідь та недавно прибулий з України письменник В. Сокіл. Вечором проводила Марта Скорупська від видавництва “Сучасність”. Зворушливим був виступ самого Йосипа Гірняка: він на кінець, замість шаблонної подяки, прочитав вірш Шевченка “Чи не покинуть нам, небого” — немов на прощання перед смертю. Сльози були не лише на моїх очах! Привезені на вечір книжки всі розійшлися (я сама купила 5 — для Мама, Лабуньків ітд.!).

4 червня 1982. Cambridge. 10:30 увечері.

Перший день ПКУС і лекція ім. Кравцева уже за нами. Приїхали вчора пізно увечері автом з Мирославом Лабунькою. Лабунька — цьогорічний доповідач бібліографічної лекції ім. Кравцева. Дуже це переживав — не хотів навіть ночувати у Максима, а пішов до готелю, щоб бути на самоті і ще вголос свою лекцію прочитати з годинником. Це видно не дуже допомогло, бо лекцію протягнув понад годину і тим фактом зіпсував ефект. Говорив про долю рукописних книг старої Русі — *Habent sua fata libelli*. Ця лекція — англійською мовою — відбувалася, як звичайно, в Houghton Library. Тим разом не було читання поезій Кравцева — але була присутня Неоніля Кравців із трьома — майже дорослими вже — своїми внучками.

Перша бібліографічна сесія пройшла досить живо. Я відкрила панель коротким вступом про різниці між настановою бібліотек і бібліотекарів на заході і на сході. Опісля коротко говорили про свою працю в архівах і бібліотеках східної Європи Франк Сисин, Марта Хом'як, Надія Світлична і Мирослав Лабунька. Едвард Касинець, що мав теж брати участь у панелі, не приїхав. Але він вчора телефонував, і вислав деякі ремарки. що їх я сьогодні

інкорпувала в коментарі. Були голоси з аудиторії, запитання, дискусія. Приємно було бачити в аудиторії гарвардські світила — Пріцака, Шевченка, Грабовича — всі три брали активну участь. — Сесія літератури почалася доповіддю Володимира Жили про поему “Моя доба” Славутича — wart pałac Pasa, a Pas pałaca! Романенчук мав тему цікавішу — про погляди Франка на літературну критику — але говорив довго і хаотично. Замість заповідженого в програмі Славутича, що мав говорити про Караванського, дали сьогодні місце Грабовичеві. Це була стимулююча, інтригуюча, контроверсійна доповідь про українсько-російські літературні взаємини і двомовність в літературі. Стара, важлива і досі нерозв’язана тема: чи можемо і чи доцільно обмежувати поняття української літератури виключно до літератури писаної українською мовою? І як нам тоді бути не лише з Гоголем, чи, скажімо, літературою Київської Руси, але із Щоденником Шевченка, ітд? Увечорі встигли ще прослухати доповідь Ігоря Шевченка про новознайдени ффрагменти старих рукописів з 10 чи 11 ст. писаних глаголицею, що зберігаються в Синайському монастирі. Цікава езотерична демонстрація наукової методи з прозірками документів і оригінальними гіпотезами.

Але... мене несподівано “затягнуло” — підчас панелю ще зовсім добре володіла своїм голосом, а тепер горло мені розболілося, ледве говорю. Завтра, якщо не приїде Славутич, я мала б говорити доповідь. Але підійшла до мене Оксана Процик, що вона, мовляв, на бажання Пріцака підготувала доповідь і хотіла б взяти участь в бібліографічній сесії. Я їй вияснила, що запрошені доповідачі мали зголосити резюме до 1 березня, і що програма — готова. Але якщо не приїде Славутич, я відступлю їй своє місце — хоч репутація її як доповідача не надто світла. Все ж молодих людей треба трохи витягати на денне світло. Але якщо приїде Славутич, то Оксані доведеться відкласти свою доповідь на наступний ПКУС (як зрештою і мені!)

Неділя, 6 червня 1982. 10:09 увечорі

ПКУС закінчився сьогодні вранці доповідями Пазуняк і Миколаєвича (про регіональні збірники — він, про подружні конфлікти в драмах Лесі Українки — вона). Вчора цілий день був виповнений ПКУСівською програмою. Вранці наша бібліографічна сесія: Данко: про експедиції російських археографічних комісій в Україну, Коровицький — про цікавіші експонати в бібліотеці Баунд Бруку і Оксана Процик про початки української бібліографії в 19 столітті. Першорядна була доповідь Данка. Пріцак навіть запропонував, щоб перекласти її на англійську мову і підготувати до друку в Harvard Ukrainian Studies. Керівником бібліографічної сесії, згідно з моїм пляном, був Лабунька. Так, що я не мусіла говорити. Це дуже добре й важливо, бо маю якийсь ляринггіт чи що: мову мені відійняло. Крім того — страхітлива погода: лиє дощ безперестанку і холодно. Вчора мусіла пропустити пару доповідей, які були мені цікаві, напр. Гумецької про методику викладання мов — не чула теж решти мовознавчої сесії — Струмінського і Вовка. Зате з цікавістю прослухала виступів Пріцака про слов’ян і аварів, Гаєцького — про початки старшинської верстви за гетьманату, і Альберта Кіпи — про батька Вадима Кіпу. Увечорі відбулося ділове засідання ПКУС із виборами нових голов секцій. Моя підготовка дала

добрі наслідки, хоч в останній мінуті Мирослав почав трохи протестувати і відмовлятися. Я вже злякалася, що він втече до історичної секції. Але вийшло по пляну: Лабунька — голова бібліографічної секції і автоматично — голова цілого ПКУС на наступний рік. Данко погодився залишитися заступником, а Надія Світлична стала секретарем секції. Несподіванкою було, що в літературній секції головою став — Грабович! а історичну очолив тим разом — Воскобійник, який, мабуть, із таким розрахунком вперше вчора тут з'явився — приїхав саме на ділове засідання. Потім відбувся ще дуже гарний фортепіяновий концерт Юліани Осінчук і вечеря. Промову після вечері говорив Жила — про Франка і Гете — дуже поверховно. Невеличку сензацію викликав цього року Прицак, бо в дискусії над доповіддю Дражньовського, дав йому недвозначно до зрозуміння, що він у науці — аматор, і трохи покпив собі з ненаукової методи. Це образило не так Дражньовського, як Жилу — який опісля, від'їжджаючи вже, ображено випітнув Прицакові його нетакт і заявив, що більше до Гарварду не приїде!

Журиць мене моя простуда — говорити не можу, на ліве вухо не чую. А нам же треба поволі буде вибиратися до Торонто! — Максим поїхав відвезти Лабуньку на летовище. Телефон не діє — мабуть через погоду — і я трохи неспокійна, чому Максима ще немає назад. Може трапилося щось, а він не може з нами порозумітися?

Понеділок, 7 червня 1982. Cambridge.

День провели в Максимовім помешканні, де тепло й затишно. Я частину дня пролежала в ліжку. Надворі далі дощ. — Увечорі запросили на обід Уляну Пасічник і провели вечір на інтелектуальній дискусії, що крутилася довкола доповіді Грабовича та справ УНІГУ. Обідали бігосом, що його я привезла з Філядельфії (вчора з'їли привезені вареники) — тобто з мінімальним заходом. Мій лярингіт не уступає і на вухо далі ледве чую. Почала сьогодні брати антибіотики. Завтра, мабуть, виїдемо в напрямі Торонто. В антрактах почала сьогодні читати *A distant mirror / Barbara Tuchman*. Я давно вже хотіла позичити це в Максима. Безконечна кількість цікавих фактів з побуту середньовіччя. Напр. одяг був справою правних регулямінів — хто яку міг носити гардеробу. Були навіть поліційні рейди, що провіряли, які хто має в шафі костюми!

Середа, 9 червня 1982. Alexandria Bay, Thousand Islands.

Виїхали вчора вранці — гарний, теплий, сонячний день. Подорозі вступали до Old Sturbridge Village, де я була вже тричі, але ні Остап, ні Максим не були там раніше. Пізно пополудні прибули до Saratoga Springs. Сезон ще не почався і все світить пусткою, але видно з усього, який це великий і гарний об'єкт, розрахований на тисячі купальників і туристів. Великий модерний театр, де виступають літом New York City Ballet Co. і Philadelphia Orchestra — тепер ще зовсім порожний, порожний і величезний парк із кількома корпусами червоних цегляних будинків і кружганків — мабуть, купальних заль, приміщень для ресторанів, бальних заль, може лікувальних якихось приміщень. Не думаю, щоб тут у цих будинках жили люди, що приїзять на купелі, але хто знає... Тепер

анікогісінько. Ночували в доброму рекомендованому AAA заїзді Best Western, вечеряли в першорядному ресторані Country Gentleman. Сьогодні зробили чималий шмат дороги на північ і от ми за ріці св. Лаврентія під самою канадською границею, в прегарній околиці одної тисячі островів. Вибрали знову рекомендований AAA заїзд The Edgewood, і то взяли навіть найдорожчу кімнату, щоб мати вид прямо на прекрасну панораму величезної, мов озеро, ріки, що на ній тут і там порослі деревами острівці, а прямо перед нами невеличкий замок на острові — Boldt Castle — куди маємо в пляні поїхати завтра вранці кораблем. Вечеряли тут на місці, в елегантному ресторані нашого ж таки готелю.

П'ятниця, 11 червня 1982. Торонто.

Сьогодні вранці приїхали до Інституту св. Володимира. За сьогоднішній день встигли вже зареєструватися на з'їзд "Слова", зустрітися з багатьма знайомими, а я з Максимом побувала навіть пару годин в університетській бібліотеці, що тут поблизу. Тим разом, хоч не було моїх знайомих бібліотекарів — ні Люби Пендзей, ні Вериги — я вперше мала змогу дістати доступ до stacks і з подивом оглянула їхню багату і цікаву колекцію україніки (напр. майже повний комплект журналу "Дукля", що його я раніше ніколи не бачила, фотокопії кількох книжок (аякже!) М. Семенка (я й не знала, що він так багато написав!), тощо. Максим знайшов одного Підмогильного, передрук 1943 Укр. Вид. у Львові, що його раніше не бачив.

Обідали з Іваном Лисяком-Рудницьким, Лесею Черненко та молодим Петром Рудницьким, що його я знала ще дитиною, але який сьогодні — молодий здібний професор порівняльної літератури на Колюмбії. — Вечеряли з Маряною і Богданом Рубчаками. Отже — справді добірне товариство. Бачились і коротко говорили, крім того, з Самчуками, Костюками, Зуєвськими, Славутичем, Світланою Кузьменко, Лясею Старосольською, Юрієм Бойком-Блохіним (Цей останній сказав мені таке: запропонував він "Сучасності" рецензію на мою книжку, а вони, мовляв, не схотіли друкувати...) Підійшов до мене молодий симпатичний хлопець, білявий, з бородою і каже — а я — Юрій Ткач! Ну, кажу, Ви — той, кого я пару разів скритикувала, кажу. І от ми симпатично собі поговорили. Він тепер постійно в Канаді, працює перекладачем. Але тепер я маю редактора! — сказав. Критика, видно, допомгла! Є теж і Нитченко з Австралії, але я з ним незнайома і ще не говорила.

Вчора, в час нашої їзди дорогою 401 з Thousand Islands до Торонта схопив нас великий дощ. Двічі мусіли з'їхати з дороги, а врешті таки заночували під самим Торонтом, в містечку Whitby, за Ошавою.

12 червня 1982, субота, Торонто.

Цікавий, активний день, повний вражень і зустрічей. Ранішня сесія, що зібрала майже повну залю учасників з'їзду і гостей, складалася головним чином із вступного звітодавнього слова голови світового об'єднання, тобто Остапа, та із доповіді Богдана

Рубчака. Рубчакова доповідь була про еміграційну українську літературу, але це була проблемна доповідь, не критичний огляд. Він розглядав і аналізував емігрантську літературу як певне явище, як герметично замкнутий світ, що творить і живе мітом минулого, що відірваний від батьківщини не тільки простором, але і часом. Давав цікаві порівняльні паралелі. Напр. сказав таке: еспанська еміграційна група літераторів після смерті Франко і зміни уряду повернулася в Іспанію. Виявилося, що вони не змогли вже інтегруватися в літературне життя, і батьківщина — яка була вже зовсім іншою — не прийняла їх і більшість повернулася назад до місць своєї еміграції. Рубчак дав характеристику кількох поколінь української еміграції — від поетів празької школи починаючи — аж до молодих поетів (К. Горбач, Бабовала, Ірини Макарик) — але прізвиська згадував тільки для ілюстрації. Наголос був на проблемі — не часте явище у доповідача на таких з'їздах. Мені — і мабуть великій частині аудиторії — доповідь дуже сподобалася: були довготривалі оплески, що навіть дивувало, зваживши на академічний рівень і складність самої проблематики. Але трапився і неприємний інцидент. Коли Остап заповів, що після доповіді дискусії не буде, а будуть привіти від організацій, резолюції до Об'єднаних Націй в справі переслідуваних письменників, тощо — а дискусія перенесена на недільні ділові збори самих письменників, Віра Ворскло підняла крик, що вона, мовляв, хоч і чула тільки частину доповіді, бо спізнилася, то те, що чула, їй не подобалося, і вона вимагає дискусії і то зараз. Ледве вдалося її втихомирити, та й то не зовсім. Бо коли пізніше Юрій Бойко говорив привіт від європейського “Слова” і щось сказав про заходи для “оборони української літератури”, Віра Ворскло кинула на всю залю Zwischenruf: “а якої літератури? російської?” (Виявилося пізніше, що вона читала якусь працю Бойка російською мовою і мала якісь до нього претенсії!)

На 2 год. дня Максим і я мали заповіджену візиту в проф. Луцького. Це — людина високої культури і півтори години в нього дало мені більше, як вся решта дня. Максим багато говорив з Луцьким про Підмогильного і Куліша, дістав навіть для ксерографування якийсь рідкісний літературний диспут із 1925 року, що в ньому брав участь і Підмогильний. Щодо Куліша, то виявляється, що Луцький не тільки видає монографію про Куліша англійською мовою в колорадській серії Колумбійського університету (має вийти навесну), але також хотів би перевидати твори Куліша, листування його і деякі інші речі, які є в його посіданні. Довідалась я також, що Луцький — від радянських літературознавців з якими мав контакт — знає, що десь у київських спецфондах існує друга частина Вальдшнепів, що були люди, які читали її з архівів. Луцький навіть висловив думку, отим радянським літературознавцям, що от, мовляв, добре було б дістати цей матеріал для повного видання творів Хвильового! За таку річ варто було б поторгуватися! В справі Підмогильного радив Максимові написати до Дзевєріна. — Я ще й хотіла розвідати в Луцького чи *Журнал українознавчих студій* був би зацікавлений друком — нехай тільки частинним — моєї англійської літературної бібліографії. Виявляється, що журналові тепер дуже потрібно свіжого матеріалу і що може це вдасться здійснити. Я, очевидно, потребувала розвідати про це, — бо хочу остаточно поставити ясно справу із Знаєнко — друк мого есею в “Сучасності” був першим до цього кроком, а розмова з Луцьким — другим. Сам матеріал не скоро ще зможе бути готовий для журналу,

але плянувати треба наперед.

Святочний обід провели ми при столі з Рубчаками, Струками, Царинниками та панею Штуль із Франції. В час обіду був один тільки виступ — гумориста Шпильки (не такий добрий, як деякі його фейлетони в Українських вістях!) Опісля був літературний вечір. До виступу голосились самі автори, що бажали виступити. Не було якогось журі, щоб зробити селекцію і це дало наслідки, що їх можна було передбачити. Єдиний автор, що читав справді вартісний літературний твір — це був Олег Зуєвський, що прочитав дуже гарний переклад довшої поеми Поля Валері. (Зуєвський, між іншим, дуже гарно виглядає і подібний на Шевченка — на молодого Шевченка, притрушеного сивизною!) Решта програми — це було свідоцтво убожества й аматорства емігрантської літератури в гіршій мірі, як ця література є насправді. Бо ж не брали участі у вечорі навіть і ті добрі письменники, що були присутні (напр. Бабай-Нижанківський, Богдан Рубчак, Самчук), а що вже говорити про неprisутніх (Андієвська, Ізарський, Віра Вовк, Богдан Бойчук, Ігор Качуровський, і ін.)

Були сьогодні тут, крім інших людей і prisутніх літераторів, також Валя і Яків Гурські, а на літ-вечір прийшла Марта Трофименко!

Понеділок, год. 7 вранці, 14 червня 1982. Торонто.

За годину маємо вже їхати в далеку поворотню дорогу. Я вже готова: поснідала і спакувалася. Максим саме купається, Остап ще досипляє — втомився вчорашнім днем. Весь день учора провели на нарадах, а вечеряли в недалекому ресторані в добірному і цікавому товаристві: Богдана і Маряни Рубчаків, Олега і Людмили Зуєвських та Петра Одарченка.

Зборами проводила президія в складі: Юрій Бойко, Юрій Стефаник і Світлана Кузьменко в ролі секретаря. Були звіти, дискусія, вибір нової президії. Мені особисто збори ці не подобалися. Передусім невдоволена я своїм Остапом. Він написав і десь тижнів два тому надрукував у Свободі огляд праці “Слова” і вважав, що це вистарчає. Коли на залі виявилось, що багато хто цього звіту не читав і не бачив, він взявся нібито реасумувати ad hoc — робив це не лише із видимим браком підготовки, але мляво, слабим голосом, тихо, і його заля не чула. (Коли передучора подала я йому записку із двох слів: “до мікрофону!” — зігнував це, і тому я більше не мішалася). Такий звіт голови відразу зіпсував для мене наради. Якби я не була Остаповою жінкою, напевно була б забрала голос в дискусії — критичний голос, і, очевидно, критичний і до звітів, і до самої діяльності організації. Не було також звіту з Допомогового Фонду — бо Костюк, що мав це зробити, замість того сказав загальне слово до зборів — доречне зрештою і навіть зворушливе — він хоч і літературознавець вужчих горизонтів, ніж люди типу Луцького, Шевельова чи Рубчака — все ж таки розуміє свою провідну роллю і вміє бути лідером — чого, на жаль, не можу сказати про Остапа. Коли сім років тому його вибрали вперше головою світового “Слова” — я була горда і тішилася, що йому випала така честь і відповідальність, і мала надію, що

йому вдається внести в організацію новий дух. Але коли вчора номінаційна комісія знову поставила його на голову і стару президію перевибрано з невеликими тільки персональними змінами — я прийняла це без ілюзій. Остап, на великий жаль, не вмів підняти себе до своєї ролі — не доріс до високого посту, а фактично знизив пост цей до свого рівня. Останнім часом я більш критично почала дивитися на ці справи і бачу, що провідницьких прикмет в мого чоловіка обмаль — з нього був першорядний секретар Слова, але поганий голова. Не має в нього досить ініціативи, свіжої думки, вміння вести за собою інших, надавати тон — не зарозумілістю, пихою чи помпою, а повагою до самого себе, до загальної справи. Моїм кредо — виконувати кожне навіть малозначне завдання в міру найкращих моїх сил і вмілостей і таланту. Коли мені не вдається, це віддзеркалює мій обмежений потенціал. Остапів потенціал значно більший, як його фактичне досягнення. Бо мені здається, що його кредо — робити не maximum, а minimum того, що потрібно. “З того сі не стріляє” — казав йому у Львові друкар — і він, виглядає, повірив. І це відбивається не лише на праці “Слова” — я тепер бачу, що Остап не міг би бути головою ЗУАДК, що факт, що “Листи до Приятелів” не втрималися, можна частково покласти на його сумління, бо виникло leadership vacuum і не було кому заповнити його, ітд.

В дискусії критично до звітів голови і інших поставився Славутич — але в дуже делікатній формі — я зробила б це значно гостріше. Стефаник — хоч ніби якийсь адвокат — проводив зборами погано і хаотично, а Бойко більшість часу провів поза столом президії. Забули надати абсолюторію уступаючій управі (ніхто не помітив), не було ясно визначеного порядку нарад, після голосування (якщо це взагалі можна назвати формальним голосуванням!) — не поцікавилися напр. тим, хто стримався (а стрималася принаймні одна особа — я!). Нова президія має в своєму складі Зінкевича в ролі секретаря, а також — і це найбільше відрядне — в ролі нових членів президії — Рубчака і Данила Струка. Мене — без порозуміння зі мною — пропонували для зовнішніх зв’язків — але я відмовилася — і через те, що для цього я мало надаюся, але головню тому, що я не можу співпрацювати з Остапом. Це створювало б постійні в родині конфлікти.

15 червня 1982, вівторок, вранці. Van Etten, N.Y.

Ми в Андрія й Марійки. Добилися сюди пізно увечері вчора, після довгої подорожі з Торонта, що включала пару годин зупинки в музею Колянківських у Наягара Фолс та над самим водоспадом. Остап і Максим не були ніколи ще в цьому музею, а Максим також ніколи раніше не бачив самої Ніягари.

Колянківські прийняли нас не лише як відвідувачів музею, а як особистих гостей, почастивавши навіть дуже смачним полуденком. Вони обоє цікаві й культурні люди, а факт, що тримають живий зв’язок з Україною — що і досі спричиняється до часткового остракізму їх в емігрантській громаді — вважаю не негативним, а позитивним явищем. Не вірю в це, що Колянківський “співпрацює із советами” — у такому сенсі, як це твердять бандерівці — думаю, що його співпраця комерційного характеру — як от напр. колись Яремка, але що Колянківські — знавці і любителі мистецтва (а він ще й письменник!) —

то оцей “бизнес” веде до справжніх — і рідкісних — зв’язків на полі культури, є фактично малим вікном в Україну еміграції і навпаки — невеличким отвором на захід наших мистців в Україні. — Куреликові страсті не надто подобалися мені, коли була я в музею вперше багато років тому з Людою і Зенком, але зате його великі чотири стінописи з життя піонерів — що їх я бачила вже у фільмі і на репродукціях — це надзвичайно цікаві картини, сповнені якоїсь екзистенціальної філософії життя: велитенське поле — море — і маленька людина перед цим страшним і могутнім космосом. Купила я книжку *Ukrainian Pioneer*, де є репродукції цих великих полотен — але книжка коштує 20 дол. і я купила її в дарунку Андрієві і Марійці — а треба було може придбати другу копію і для себе. Але я витратилася вже занадто і на другу копію — не стало. Справа в тому, що я вже наперед вирішила купити в Колянківських якусь картину — і от купила два лінорити чи дереворізи Кузьменка (один у дарунку Максимові), один дереворіз якогось невідомого мистця, що підписаний ініціалами СК (Колянківські не пригадували, хто це) і вже на відхідному побачила оправлений образ — замок у Кам’янці Подільському Масика і — проти волі Остапа — долучила і його до купна. Разом все це вийшло на понад 200 доларів. Буде гарна пам’ятка нашої подорожі. Якби я бачила якесь зацікавлення мистецтвом у свого брата й братової, може б залишила їм одну із цих картин у дарунку. Але думаю, що вони цієї графіки не оцінять, може навіть і пожаліли б грошей на оправу, отже лишу собі — хіба, якщо київський фунікуляр сподобається Маркові або Ії — оправлю і подарую їм. Побачимо.

Андрій і Марійка живуть немов на фермі — далеко від людських скупчень. Довкола гориста, залісена панорама. Тихо і відлюдно. Хата досить велика: є в ній місце і для майбутньої дентистичної канцелярії. Покищо його “офіс” в іншому містечку — *Spencer, N.Y.* Андрій любить у всяких “gadgets”: має не лише *video tape recorder* для кольорової телевізії і колекцію власних фільмів, що з них один — смішну комедію “*Fatso*” — ми вчора оглядали — але і такі речі, як електронічні шахи, електронічного робота, що ходить по хаті, ітд. Не говорячи вже про те, що є окрема шафа для мисливської зброї, а в окремому акваріумі в кухні — спеціально куплена у Філядельфії тарантула, що для неї він ловить живих комах.

17 червня 1982, Філядельфія, четвер.

Додому приїхали у вівторок під вечір. В середу відвезли Максима на летовище — він спішився назад до Бостону, бо їде на конференцію до Урбана-Шампейн і мусить готувати доповідь. — Серед пошти, що назбиралася за нашу відсутність, застали і письмо від Остапового шефа. Мовляв, вакації не були затверджені і тому Остапові обіцяють стягнути з платні час відсутности. Пан *August* має щось “на пеньку” з Остапом — він також нагадує мені божевільного капітана з фільму *Caine Mutiny Court Martial*. Але я думаю, що Остап шкодить сам своїй власній справі своєю арогантністю. Шеф є шеф. Я люблю англосаксонський стиль: у рукавичках. Думаю, що він (Остап) повинен із шефом бути тактовним і чемним, а рівночасно через унію почати проти нього *grievance*. Але Остап воліє український стиль розв’язування конфліктів: раз, напр. закликав президента

коледжу, щоб той подивився, як пан August, на злість Остапові, попереставляв йому меблі у бюрі. Для мене це межує з доносом: я такого не зробила б, хоч у моєму випадку — де немає профспілки — це було б більше виправдане. — Поіритувало мене сьогодні те, що Остап у телефонічній розмові з Марком, висловився, що я, мовляв, не хочу, щоб він ішов на пенсію. Тому, що я ніколи такої думки не висловлювала, навпаки, жодної думки взагалі в справі пенсії не висловлювала саме тому, щоб не було такого мені закиду — мене це безмежно обурює. Підступна, підла брехня! І за нею криється звичайне боягузтво: боїться сам зробити рішення, хотів би, щоб я за нього рішила. — Ах, наші українські чоловіки! Тількищо повернулися від Андрія — цей знову має комплекс: за нього рішав батько і він до сьогодні не має відваги вирішувати про своє життя сам.

Дуже болить мені горло. Це почалося ще в Бостоні, але я думала, що пройде. Тимчасом, хоч приймаю знову антибіотики, полощу горло сіллю, беру аспірину, смокчу цукерки від кашлю — не помагає.

19 червня 1982, субота.

Вчора був останній день моїх вакацій. Пощастило мені: нарешті вдалося мені стягнути на цей день електрика — Абея Пасічника. Він працював із помічником пів дня і заінстальював нам дві нові електричні лінії, та направив втичку в контакт — цю роботу ми роками вже відкладали — і я боялася вживати літом охолоджувачі з уваги на перевантаження електрики. Сьогодні, хоч я і мала день зайнятий джуром у бібліотеці, поїхала до Сірса і купила дарунки на день Батька: Татові (сорочку) і Остапові (електричний запарювач кави), а при тому, ніби на додаток до цих дрібних закупів — охолоджувач до своєї робочої кімнати — за 350 дол.! Все це навіть не повідомивши про це заздалегідь Остапа! Мусів бути здивований, коли в телефонічній розмові з Максимом — Максим дзвонив, щоб привітати його і ми собі трохи поговорили, а було це зараз же після мого повороту з крамниці — я сказала, що от маю в багажнику привезений з крамниці “air conditioner” і не знаю тільки, хто допоможе мені його витягнути з авта і заінстальювати? — Але мені і далі щастило: прийшов сусід Allan LeCoff. Він дає собі новий дах і прийшов про це з нами поговорити. При тій нагоді, слово по слові, я сказала йому, що купила новий охолоджувач, але не хочу, щоб мій чоловік пробував цю важку машину підносити. І він сам запропонував, що витягне з авта, та винесе на гору. Навіть не хотів, щоб ми робили це удвох. Сильний, молодий хлопець. Потім, коли ми частували його коньяком, прийшла ще його жінка Chris на коньяк і каву. Довідалася я, що вона із 1947 року народження, а він — із 1950! Могли б фактично бути нашими дітьми — ну, може не вона, але він від Марка старший всього на три роки! Симпатичні молоді люди. І дуже він став мені у пригоді. Охолоджувач заінстальований вже у вікні. Це може значити, що я і серед літа зможу продовжувати свою роботу — бібліографію, тощо.

4 липня 1982, Гантер.

День Незалежности проводимо з Остапом у “Карпатії”. Приїхали вчора з Вірою Лащик і її

дітьми — встигли побути на відкритті виставки Е. Козака вчора ввечері, тобто на розваговій імпрезі для відкриття виставки і сезону, що вже тут стала традиційною, а ще перед тим і повечеряти знаменитою кулінарією, що нею славиться “Карпатія”. Сьогодні — наперекір усім передбачанням — прекрасна погода, ми з Остапом пішки ходили з “Карпатії” до церкви і назад, і тепер — втомлені, відпочиваємо після обіду на городі. — Відпруження це — як цілющий лік: минулі два тижні були сповнені втомою, виснаженням щоденної праці. Я повернулася з нашої поїздки з лярингітом, мусіла навіть консультуватися у Славка Яримовича і перейти якусь сильну курацію антибіотиками. Досі відчуваю ще деяку слабкість, дошкуляє трохи артрит і алергія — але поволі повертаюся до нормального. Єдине завдання поза щоденною працею, що його я мала силу викінчити — це рецензія на працю Гриця Грабовича *Toward a history of Ukrainian literature* для WLT. Гантер, отже, дуже до речі і дуже на часі. Гори, спокій, зустрічі з людьми. Ляся, Еко, Івась, Кедрини, Надійка Світлична, Андрушкові (Віра й Богдан), а також Світляна, Наталка Соневицька... З Філядельфії тут бачили Яримовичів, Шиприкевичів, Клішів. Є Мирон Левицький з Торонто, вперше мала змогу трохи з ним поговорити. У гражді є також загальна виставка — деякі картини дуже мені сподобалися — Якби не ціни, можна б щось і купити. [Водоспад Михайла Мороза, що припав мені до вподоби коштує 800 доларів, а шкiц актора Менцінського роботи покійного Бутовича — 400 дол.!]]

Почала — нарешті — читати Спомини Йосипа Гірняка. Минулого тижня — це була не просто присмність, але й бібліотерапія. Зголосила я рецензію до WLT — якщо приймуть мою пропозицію — то це буде чергове моє завдання.

11 липня 1982

У Філядельфії відбувається річний з’їзд American Library Association. З цієї нагоди також і українські бібліотекарі — ТУБА — відбувають загальні збори. Вчора в Balch Institute-і була конференція з доповідями Штогрин і Мартинюка про “індексування української періодики — загальні збори сьогодні ввечері. Ходила на конференцію і я. Людей всіх було не більше 15-ти, в тому числі бодай половина не-бібліотекарів (Романенчук, Ценко, Бурачинська, Онуферко...) Штогрин показав мені цікаві дві фотографії з 1943 року: виявляється, що його жінка, Стаха, ходила разом зі мною до народної школи в Зборові! На знімках ми дві, а з нами ще одна якась наша товаришка! Мені навіть за допомогою знімки не легко пригадати обставини цих знімок і самих дівчат! Пам’ять нікудишня! Розмови з колегами-бібліотекарями впевнили мене, що мені таки й справді треба “засукати рукави” і викінчити мій цьогорічний плян: посібник для українських бібліотек в Америці. Бачу, що це потрібне!

Минулих кілька днів присвятила господарським справам. Після повороту з вакацій ждала мене на роботі несподіванка. Ron Day і Maria Smolka вирішили одружитися! Фактично, повідомили нас про це post factum — взяли шлюб ще 4 червня, але ждали на мій поворот із вакацій, щоб зробити офіційне проголошення. Ми їм у бібліотеці ще цього ж самого дня зробили impromptu party — з шампанським і спеціальним гратуляційним тортом. А от

завтра, в понеділок після роботи, я запросила Рана і Марію на обід — що його частинами поступово підготовляю вже пару днів (вареники з м'ясом!) Купила вже їм також весільний дарунок (срібну тацу), що її теж думаю завтра їм вручити! Молодята мають повно клопотів іміграційного порядку, комплікацій з польськими й американськими властями — їдуть навіть у наступному тижні на спеціальне побачення з сенаторами у Вашингтоні.

14 липня 1982, середа.

Вчора, повертаючись до дому, в моменті, коли всідала до підземки, вдарило мене щось в око, а може й впало в око. Дуже заболіло, і хоч око сльозило весь час, не можна було позбутися того чогось із ока, навіть і тоді, коли я — вдома вже — промивала око краплями. Кололо і боліло мені увесь вечір. Я швидко поклалася в ліжко: коли примкнути повіки, боліло менше. Сьогодні вранці, замість на роботу, пішла до очної клініки, тут недалеко від нас, в оптометричній школі. Лікарка перевірила око, закропила його трьома родами крапель і ... заліпила мені око, щоб його не вживати, і щоб було заплющене 24 години. Отже ліва сторона лица в мене заліплена! До праці, очевидно, вже не пішла взагалі — завтра вранці перев'язку мають зняти — отже також напевно не зможу бути вранці на час у праці. Завтра в нас важливий професійний “meeting” о 10 год. ранку — я телефонувала і просила, щоб його перенесли на 11- год. Інакше, мабуть, не встигну. — З одним оком не легко жити і — очевидно — ніяк не можна використати день для читання чи бібліографічної роботи! Але я скористала з нагоди, що сьогодні Яримович приймає пацієнтів і пішла ще раз перевірити своє горло. Знову почало мені боліти і хоч не маю підвищеної температури, почувуюся втомлена і не дуже здорова і міцна. Дав знову рецепту на антибіотики, але каже, що горло не виглядає обложено, і що мигдалки зовсім не побільшені. Потішив мене, що це нічого поважного, що за якийсь час само пройде. Ну, побачимо. Болить мене у лівому боці горла, як ковтаю, язик зранку завжди білий, а часом виглядає напучнявілий, залози на шії побільшені.

В неділю були загальні збори ТУБА. Просив мене голова Мартинюк секретарювати в президії зборів. Не могла відмовитись і тепер маю додаткову роботу — зобов'язання, бо треба буде написати протокол. Збори мені дуже не подобалися. Передусім: на залі було 18 осіб, а в тому членів ТУБА із правом голосувати тільки 9. Всіх членів є щось понад 80 — то що це за кворум? Мартинюк-Кравчук, уступаючий голова — людина мало ділова, над міру балакуча, без демократичного громадського вироблення. Гонори важніші для нього, як праця. ТУБА має вже 7 почесних членів, пропонував додати ще 3-ох! На зборах були присутні дві особи з LC, одна була навіть офіційно, щоб вислухати жалів, що їх мають українці до українських subject headings. Знаменита нагода висловити наші “grievances” — але, нажаль, до цієї теми наші не були добре підготовані, ніхто, мабуть, не сподівався, що про ці справи буде мова на зборах. На щастя, був на залі Верига, який вже кількакратно писав про це в професійних журналах, отже він, Лабунька, Любомир Винар, Штогрин, Ясінський пробували з'ясувати деякі проблеми. Остаточо рішено, що в цій справі буде підготовлений “brief” до LC. Факт присутності представника LC вважаю одним із двох позитивних моментів зборів — як-не-як з українцями починають рахуватися! Другий

позитив: присутність на залі молодих колег — Юрка Добчанського та В. Скоп, що приїхали делегатами на конференцію ALA. (Я їх обох запросила до себе на ланч, завтра до Penn Faculty Club. Наступним головою буде Штогрин. Може за його каденції ТУБА матиме якийсь більш діловий характер. Але так як досі, то ця організація не притягає, а відстрашує молодих професіоналістів. Надмір політики (більшість дотеперішніх управ в руках бандерівців!), примітивні професійні горизонти, чого наявним доказом є видавання Романенчукової “Української книги” — замість того, щоб взятися за якийсь солідний професійний журнал, гонористе товариство взаємної адорації, що ставить на п’єдестал “почесних членів”, людей таких як Соколишин! В такій атмосфері і з такими людьми трудно робити якусь професійну роботу.

20 липня 1982

У Філядельфії вже кілька днів страхітлива гаряч. Температура вчора дійшла до 97°F, а вологість також понад 90% Витримати трудно! Це справжня боротьба за існування. Вночі вживаємо охолодження, доїзд до праці — мука. Повітря скрізь погане — гаряче, вологе, занечищене.

22 липня 1982

Погода поправилася. Зранку буває біля 60°, вдень — 85°, а при тому менша вологість. З тієї нагоди ми вчора зробили собі вихідне: пішли після праці в кіно. Бачили німецький фільм “Das Boot”. На перший погляд нібито пригодницький воєнний фільм про підводний човен і його залогу. Але водночас — це екзистенціальна сага, що має багато спільного з Гемінгвеївським старим рибалкою, із Мельвілським білим китом. Фільм напружений, драматичний, з трагічною візією життя. Майже повна відсутність політики, патріотичної героїки. Жорстокий реалізм фільму можна б хіба вважати пропагандою пацифізму... Це вже другий добрий фільм німецькою мовою, що його ми бачили в Ritz останнім часом. Перший називався “Mephisto”. Його темою була кар’єра актора в час передвоєнної гітлерівської Німеччини; заангажоване мистецтво, компроміси з режимом задля того, щоб бути мистцем — теми дуже нам близькі й актуальні. Цілість дуже добре скомпонована, знаменито заграана. Були й зворушливі моменти: актор вирішає повертатися на батьківщину, не зважаючи на режим і вияснюючи це, каже: Ich brauche die deutsche Sprache! Або на закінчення, коли він уже став знаряддям у руках Герінга: що ви хочете від мене? Ich bin nur ein Schauspieler! Є у фільмі теж кадр із прекрасним читанням із “Фауста”. Сама ідея Мефістофеля — мовляв, у кожному німцеві живе не лише Фауст, але й Мефістофель... Несподіванкою для мене було, що фільм цей фактично не німецької, але угорської продукції! Чи не використали угорські фільмарі німецьку тему, як алегорію? Занадто вже бо близьке це й актуальне сьогодні в соціалістичних країнах! На “Мефістофеля” вдалося нам намовити Лабуньків, так що ми мали навіть товариство.

26 липня 1982, понеділок, вранці перед виходом на працю.

Вікенд провели вдома. Пів дня в суботу присвятила я кухні: наварила на два тижні наперед! Але решту часу зужила я ... не на спомини Гірняка, що їх читаю із приємністю в антрактах! — а на працю над моїм бібліотечним посібником. Маю вже 25 сторін машинопису (що їх навіть поступово “зіраксую”) — таблиці клясифікації і частина методичних вказівок до клясифікації. Я подумала, що конче треба додати словничок термінів — і от вчора закінчила українську сторону картотеки — на основі радянського довідника. При тій нагоді, прочитуючи всі гасла за порядком, відкрила деякі ревелаяції: shelflist — те, що ми в Пластовій бібліотеці називаємо “поличною картотекою”, насправді має назву “топографічний каталог”, а наліпку називають ярликом! Я стою на становищі, що треба всюди, де це можливо, приймати стандартні визначення, які вживаються в Україні, а не творити свої власні. І от бачу, що деякі готові вже сторінки мого машинопису методичних вказівок деведеться переписати, щоб замінити “копія” на “примірник”, “наліпка” на “ярлик” — на щастя, до інших частин посібника — де термінологія матиме більшу роллю — я ще не дійшла. Боюсь, що моя книга матиме 100 сторінок, або й більше. Думаю, що вона дуже потрібна (шкода, що не було такої, коли ми у Філядельфії 25 років тому засновували бібліотеку!) — але не вірю, що знайдеться хтонебудь охочий її видати. А я сама не маю наміру оплатити таке коштовне видання: думаю тільки домашнім “зіраксовим” способом надрукувати може із 50 штук, доробивши, евентуально, друковану обкладинку. Побачимо. У всякому разі, крім вказівок для організації бібліотек, каталогізації, технічної обробки, предметизації, мусить бути в посібнику словник термінів, покажчик до клясифікації, список предметних рубрик і покажчик до цілоти. Сам словничок матиме вже певну вартість, хоч, очевидно, не всім він буде до вподоби. Але може дехто з колег (напр. Штогрин), що постійно говорять про “індексування журналів”, зрозуміють, що “індексація” — це насправді — клясифікація, а журнали треба “розписувати” або бібліографувати! — Моя робота вже принесла деякі позитивні наслідки для мене самої: багато я вже навчилася!

Вчора, в неділю, говорили ми довго з нашими обома хлопцями. Марко — в Лос Анджелес — готується до курсу редагування “відео”, що буде в серпні. Обое — він і я — без праці. Але в доброму гуморі і кажуть, що гроші мають і помочи їм не потрібно. Максим біля Клівленду, у родини Уляни Пасічник. Жартуємо собі: мовляв, поїхав “на оглядини”. А воно може й не жарт! Побачимо!

Неділя, 1 серпня 1982. 9:30 вечора. Wildwood Crest.

Приїхали вчора з Остапом, а сьогодні о 6 год. Остап поїхав назад до Філядельфії. Він не міг цього тижня взяти собі вакацій, а пізніше в серпні, коли вакації матиме він, я мусітиму бути на роботі, бо і Ненсі і Ран будуть на відпустці. Не могла б я і поїхати на семінар у Гантері — з цієї самої причини. Ця друга половина серпня взагалі не буде, мабуть, мені легкою. Кінець вакацій, напередодні нового академічного року, а вся довідкова робота бібліотеки буде на моїй голові! А моя власна зростатиме на обох моїх бюрках копицями паперу! Це викликає навіть трохи неприємну пресію. Маю часом враження, що мое навантаження в бібліотеці більше, як деяких моїх колег. До мене ж за пляном належить і

селекція книг чужого, порівняльного й міжнародного права, і довідкова робота в цих ділянках, і каталогізація чужомовних книг, і всі оці заступства! В міру того, як зростає кількість довідкових питань — зменшується, очевидно, моя спроможність віддавати час каталогізації — тим більше, що у зв'язку з переходом на компютерську систему RLIN і на нововпроваджені засади нового кодексу AACR2, є багато проблем і новостей, які вимагають додаткового часу. Я стараюся втримувати певну рівновагу і навіть регулярно, що два-три дні, стараюся присвятити годину-дві своїй правничій бібліографії. Це дає певну сатисфакцію якоїсь власної “творчої” роботи і не дозволяє звичайній робочій рутині поглинути мене всю і загрозувати мому душевному equilibrium. Два тижні тому, одначе, в час, коли довготривала спека виціджувала з мене, здавалося, останні соки, я раптом вирішила, що мені конче треба, поки це можливо, взяти собі тиждень-два відпочинку. Примхи пана Огуста вирішили, що нам цього року трудно було запланувати щось спільне з Остапом — отже я знайшла собі кімнату на тиждень у Care House-Дністрі Лецишинів і приїхала сюди трохи відпружитись. Крім того, подумала я, що конче треба примусити себе рушитись трохи автом. І от ми вчора приїхали сюди. Це вже друга моя самостійна подорож автом над море. Їхалося добре, хоч і досить довго (щось 3 години), бо був досить великий рух і перед кожною рогачкою доводилось сунутися у черзі авт. — Кімнату в Care House маю з лазничкою, але без уживання кухні. Це може й добре, бо примусить мене до поміркованої дієти. Поки був Остап — обідали в ресторані. Зрештою я маю свою електричну риночку — отже можу заварити воду і зробити собі каву або чай. — Вчора день був хмарний і досить холодний. Сьогодні було сонячно й тепло. Ніч була досить прикра: вологість дошкуляла і Остапові і мені, наш будинок при рухливій вулиці Pacific — і всю ніч був великий рух. Маю надію, що в будні дні підчас тижня буде спокійніше. — Я собі привезла повну валізку книжок: не тільки Руденкову “Орлову балку” і Barbar-и Tuchman Distant mirror, але й Довідник бібліотекаря, Таблиці клясифікації, тощо. Хочу трохи попрацювати над своїм посібником. Маю п'ять днів і хочу пару годин кожного дня присвятити своїй роботі. А тоді для відпочинку й урізноманітнення — лектура. Є, правда, тут над морем досить багато різних знайомих (Сьогодні, коли Остап уже від'їхав — йому трапилась нагода повернутись додому із Стадниченком — я пішла на недільне українське богослуження і підрахувала, що було на ньому не менше як 250 українських людей!) В “Артемис” є Люда, Зенко і Біласи. Ми з ними вже вранці бачилися і говорили. Але я тим разом з приємністю побуду трохи на самоті, хіба, що дійсно з'явився б хтось близький і цікавий (напр. минулими роками я тут пару разів зустріла Еву з Сергієм, або Валю і Якова Гурських). Отже не шукатиму товариства і маю надію, що не прогайную часу на міщанські сплетні, а зможу використати його для любої роботи.

Гірняка я вже закінчила. Моє враження від книжки назкрізь позитивне. Це важлива публікація. Детальні описи Курбасівських постановок будуть документом для всіх майбутніх істориків театру. І написана книга живо, з великим хистом, з драматичною напругою. Немає в ній дигресій в сьогодення — не знаю, чи це заслуга самого Гірняка, чи його редактора. Але пропустив Бойчук одне faux pas — і то, на мою думку, досить серйозне. На одній сторінці розказує Гірняк, як то він випадково зустрів Рильського і розповів йому про листа Вишні, що його він мав передати, але знищив. Пару сторінок далі

пише Гірняк, як то він після розмови з Максимом Тадеєвичем знищив письмо Вишні. Це не така вже маловажна річ: вона підриває довіря до достовірності пам'яті і щирості автора. Друге, що мене вразило: Гірняк з великою теплотою написав про своє перше знайомство з Добровольською, але в дальшому про Добровольську майже немає згадок. От хіба про те, що Олімпія передала до тюрми передачу, або що приїхала до Чіб'ю, або що вони разом у батьків Добровольської в Черкасах. Якби Олімпія Добровольська була собі звичайна жінка — цього було б напевно зовсім досить. Але Добровольська — це ж колега по фаху, професійний партнер — співтворець і акторка “Березоля”. З книжки Гірняка читач не дізнається, які ролі виконувала Олімпія, в яких п'єсах брала участь, як дивилася на мистецькі проблеми, як реагувала на успіхи свого Юзи. І це мене застановляє. Трудно повірити в те, щоб це був просто звичайний брак уваги для жінки самолюбного чоловіка. В цьому, мабуть, скривається якась професійна заздрість. І це підозріння кидає якусь хмаринку на — здавалось досі мені — гармонійне акторське подружжя Гірняків. А може Олімпія і сама написала книжку спогадів і тому такі прогалини в “Споминах” Гірняка? Але це — думаю — його не оправдує.

Я зголосила була рецензію до WLT — але, нажаль, хтось мені вже перебив (чи не Ляриса Онишкевич?) Але написати треба буде — може українською мовою? До Свободи? або до Нашого Життя?

Понеділок, 2 серпня 1982. 7 PM. Wildwood Crest.

Спала не дуже добре: шум авт і вогкість, що пронизує кості. Але день випав сонячний і гарний. До полудня просиділа над басейном, працюючи над паралельним словничком бібліотечних термінів. Не така це проста справа, як міг би хтось думати. За три години зробила тільки частину — український текст вже привезла готовий на картках — це ще вдома забрало мені кілька вечорів роботи. Може завтра вдасться завершити. Хотіла б закінчити також методичні вказівки до клясифікації, а може і деякі інші частини посібника.

Вполудне пішла до АСМЕ купити собі овочів. Увесь день харчуюся у власному заряді: вранці кава без молока і готова суха кашка з овочем. Вполудне — холодна кава і хліб із сиром та варенням + овоч. Тількищо пообідала зупою з порошку і хлібом з рештками сири. (Хліб і сир купили ми ще в неділю з Остапом — я тут не маю холодильник, отже треба з'їсти, щоб не змарнувалося! Господиня, правда, пропонувала мені поставити щось у свій холодильник — я один раз скористала, але це дуже зв'язує — отже більш не буду нав'язуватись).

На пляжі сиділа від 2-ої до 6-ої. З ніким не розмовляла, бачила здалеку тільки Перфецьких і Мартиновича. Може десь далі були Біласи і Чайківські, але я за ними не шукала. — Прочитала чималий шмат “Орлової балки”. Руденко цікавий передусім своєю філософією, своїм гуманізмом, пантеїзмом і глибоким українством. Але це не є стихійний талант якогось “Богом помазаного” генія — як це наприклад можна було б сказати про Дрозда,

прочитавши його надзвичайний “Ірїй”.

Вівторок, 3 серпня 1982. 10 PM. Wildwood Crest.

Гарний день приніс відпружений відпочинок. Вночі тим разом трохи нарешті виспалася — вечір був прохолодний і я зачинила вікна, отже було тихіше. Зранку сиділа за своєю роботою над басейном. Правда, присілася до мене на годину Марійка Комоновська-Захаріясевич, що живе в цьому ж домі. Я трохи пригадую її із ранніх літ філядельфійського старшопластунського осередку, але ближче ніколи ми не зналися. Довідалась я, що чоловік її — ветеринар (Євген) — помер два роки тому на рака. Він мав власну практику, десь поблизу Swarthmore. Вона залишилася з сином Адріаном. Вчителює в середній школі. Говорила я теж коротко з братом п-ні Швед, на прізвище, здається, Лозинський (Володимир) — він приїхав, як гість, із Польщі, і назад туди повертається. Це колишній дивізійник, що був у бою під Бродами, а потім в советському полоні. — Не зважаючи на ці розмови, я таки зробила чимало роботи — фактично, дійшла вже до “ярлика” — але є деяка кількість термінів, що їх треба буде перевірити у підручниках, бо мій ALA словник виявився не досить повним. На пляжі була також кілька годин, хоч вийшла щойно біля третьої. Бачила Біласів. Чайківські, виявляється, були тут лиш на вікенд. — Найменше часу присвячую їжі. Сьогодні нічого навіть не купувала. Доїла рештки хліба з зупою та вчора закуплені фрукти. Голоду не відчуваю взагалі, але це, мабуть, тому що в мене недиспозиція шлунка. Вчора на ніч з’їла собі щось із 12 сушених слив — і трохи полегшало. Телефонувала до Остапа. Тато мав якийсь невеликий випадок з автoм. Нічого не сталося ні йому, ні Мамі, але авто трохи пошкоджене, в напpаві. Було б лїпше, якби Тато вже перестав їздити автoм. 82 роки роблять своє. Тим бїльше, що бистротою оpїєнтації він і за молоду не грїшив. Автo — небезпечна рїч — і не тїльки для нього самого. Але воно дає трохи ілюзію свободи. Максимко вже щасливо повернувся з Клівленду. В суботу їде на Cape Cod — там родина Уляни винаймила хату над морем. Мій старий господарить собі на приготованому “вікті” — яринова зупа і вареники з м’ясом, наварені на кілька днів, можуть навіть набриднути!

4 серпня 1982, середа, 10:30 PM. Wildwood Crest.

Вертаючись з пляжі додому, я подумала: як добре, що я сюди приїхала! Спокій, відпочинок, відпруження — і навіть певна доза самоти (не самотности!) оновили мене трохи і фізично і психічно. Безмежжя океану під безхмарним сонячним небом добре діють на нерви. Нікуди не поспішаю, часто навіть ходжу без годинника. От хїба що вранці — замість далекого проходу, сідаю над басейном до своєї роботи над посїбником. А пополудні на пляжі і ввечері в ліжку читаю. Вже докінчую Руденка.

Сьогодні ввечері прийшли мене відвідати три старші пані: мати Нелі Виняpської, Ніна Лощенко, в товаристві пань Гевко та Бондаренко. Нєлину маму я вже зустрїла була в церкві і потїм ходила її відвідати на її помешканні в “Тамари”, але не застала вдома. Але Бернардиновїй залишила для п-ні Лощенко “message”, щoб знала, мовляв, що я

приходила. І от у висліді сьогоднішня несподівана візита. З цими жінками мені було навіть приємно поговорити — про Київ, Україну, Винниченка, Руденка. Потім в час проходу довідалась ще цікавий деталь з життя п-ні Бондаренко. В час війни загубили вони в оточенні 9-тилітнього сина і тільки нещодавно довідалися, що він живе в Україні. Ах, які страшні рани на душі залишає війна!

П'ятниця, 6 серпня 1982, вранці. Wildwood Crest.

Вчора день був хмарний, прохолодний, але приємний. Вранці я пішла на довгий-довгий прохід уздовж пляжу — аж до станції Coast Guard. Здивувало мене, як багато людей можна там зустріти між 7 і 8 ранку. Ходять, бігають. Двадцять років тому люди в цю пору на березі океану були рідкістю. Зустріла по дорозі Біласів. Вертаючись з ними, подорозі напоролися на Марійку Захаріясевиц з хлопцями. Хлопці побігли, а Марійка зупинилася на розмову з Біласами. Вони, видно, добре знайомі. І от раптом Слава каже до Марійки: “Не гарно, що ти забрала собі чужих дітей, а мама їх ходить і жалується людям.” З цієї репліки, очевидно, виникла ціла дискусія. Я несподівано довідалась про цікаву справу — життєву людську драму, що могла б служити матеріалом для доброго письменника. Брат Марійки, Михайло, одружився з дочкою проф. Остап'яка, Даркою. Мав з нею двоє дітей, хлопця і дівчинку. Дітей здебільша виховували баба й дідо. Коли вони померли, Михайло покинув жінку, а дітей дав на виховання сестрі. Це факти. Інтерпретація, зрозуміла річ, різна — залежно від того, хто говорить. Марійка твердить, що Дарка — людина незрівноважена, психічно хвора, що з нею Михайло не міг жити, і яка взагалі не вміла і не хотіла виховувати дітей. Діти її не люблять і хоч ходять на регулярні зустрічі з нею, роблять це під натиском Марійки. Слава признає, що Дарка — людина не зовсім нормальна, що батьки виховували її так, щоб вона нічого не робила і не брала на себе жодної відповідальності, що вони віддали її заміж за Михайла на те тільки, щоб вона мала якусь опіку після їх смерти. Але Слава осуджує Михайла за те, що покинув жінку в найтрудніший для неї час — після смерти її батьків, і що Марійка допомагає ізолювати жінку-маму від рідних її дітей. Я цих людей зовсім не знаю, але драма — живого трагічного життя — мене зацікавила. Також зацікавило мене те, що Марійка, з якою я живу в одному домі вже кілька днів і що з нею мала я вже неодну розмову, не розповіла мені про це досі сама. Я тепер зрозуміла, що другий хлопець, що є тут з нею, крім її сина-Адріяна, це братів син, що його вона прийняла до родини. (Між цими хлопцями є чимала різниця віку: Адріянові десь, мабуть, 16, великий парубок, а Андрійкові хіба 11-12). Історія ця відкрила мені ще один розмір Марійчиного життя. Вона досить цікава жінка: інтелігентна, освічена (має магістерку і вчителює в середній школі), і має почуття гумору та іронії. Коли я ішла телефонувати увечері до Остапа, відірвавшись на кілька хвилин від вечірнього проходу з нею, сказала: “іди, іди — я от можу телефонувати хіба клякнувши біля ліжка увечері...” І це без якоїсь патетичної пози, майже з усмішкою.

Праця над словничком поступає, але вона ще не скоро буде закінчена. Систематично проходжу тепер ALA Glossary. Український Довідник бібліотекаря вже пройшла раніше. Вдома доведеться всі картки переписати і зробити ксерокопію, щоб мати азбуковий

порядок українською та англійською мовою. Тоді щойно можна буде виправити непослідовності. А ще є багато карток із лякунами, що для них я не маю ще відповідників. Доведеться консультиватись у Білодіда. Жаль, що Надійка Світлична за мало знає англійську мову й англломовну бібліотечарську термінологію — вона могла б допомогти мені порадою. А крім неї — думаю — нема нікого, кому можна було б дати цей словничок для перегляду. Але ж бо й розростається моя праця над цим довідником. Він, мабуть, виросте до яких 150 сторінок! Самих таблиць клясифікації вже є 25! За нормальних умовин для такої роботи можна було б отримати рік наукової відпустки — sabbatical, а потім ще й добру оферту від видавництва. Треба бути справді Дон Кіхотом, щоб братися за таку річ без нічиєї заохоти та без виглядів на її друк!

Для відпруженнця й відпочинку — на пляжі та перед сном — читаю. Руденка вчора закінчила, а сьогодні я вже до половини прочитала Гемінгвея “A moveable feast”. A delightful book! Барбару Тухман залишу собі на Гантер — Гемінгвея позичила і мушу в понеділок віддати.

Купила собі вчора тут на випродажі за 20 дол. черевики-виступці, що мені потрібні до праці. (Капці, що їх я досі носила день-у-день на роботі — я привезла із собою сюди, бо це моє найвигідніше взуття — вони вже так зношені, що треба заступити новими. Трапилася нагода і я скористрала. Тепер — з моїми артретичними ногами — купити черевики для мене справа не легка!)

Неділя, 8 серпня 1982. Філядельфія.

Приїхала вчора вранці додому — щасливо, без пригод, не зупиняючись ніде. Виїхала раненько о год. 8:15, а коли переїхала міст Tacony Palmyra була 10:15 — точно дві години, своєрідний рекорд! Я умисне приїхала вранці, ще поки Остап почне журитися моєю їздою — щоб заощадити йому непотрібного хвилювання, — а також і тому, щоб уникнути великого руху і застою на дорогах, що було неминуче у пізніших годинах.

Вчора трохи посиділа в Мами і Тата. Від Тата трудно було дізнатися щось ближче про їхній випадок — з ним взагалі тяжко говорити, але вигляд Мами мене спочатку дуже перелякав: половина обличчя довкола очей — один налитий кров'ю підскірний синяк. Страшно виглядає! Але після майже одногодинної розмови я зрозуміла, що з Мамою нічого серйозного не сталося, що це мабуть невелика гематома від удару і що це пройде. Мама спочатку виглядала трохи розжалена — болять її також “крижі”, але потім розговорилася про всячину, включно із книжками, що їх вона читає (Я перед виїздом запасла її щось 10-ма томами!) і була навіть весела.

Сьогодні ми з Остапом ходили... — до церкви! Була особлива нагода: поминальне богослуження за Тету Славку. Приємно було зустрітись знову з Фридиком і рештою родини. Він вибирається на кілька тижнів до Німеччини. Після богослужби Леся Яцкевич запросила до себе на перекуску і ми провели приємних пару годин в їхній ефектній й

естетично обладнаній хаті, в товаристві Андрія і Ніни Марків та Богдана Тодорова з жінкою. Мені було цікаво зокрема поговорити з Ніною і Андрієм. Андрій робить неабияку кар'єру — хоч він скромний і трудно від нього щось витягнути. Працює на державній роботі над ядерною зброєю (аякже!) і тепер саме вирішує, чи прийняти пропозицію нової посади — в Пентагоні? Має також і низку друкованих наукових праць. Багато працює — не менше 16 годин у день — але роботу свою любить і дуже з неї задоволений. Ніна також почала вже працювати — бо дівчаткам їхнім уже по 12 років (Вони тепер на танцювальному таборі Роми Прийми у Glen Spey). З Тодоровими ми мало знайомі і не маємо багато спільного, тим більше, що він — бандерівець (а принаймні директор бандерівської школи). Але приємно, що ці безглузді політичні різниці не стоять на першоді до нормального товариського спілкування між людьми!

П'ятниця, 13 серпня 1982. Гантер, Карпатія.

Остап почав свої вакації в середу. Щоб уможливити йому виїзд в гори, я запланувала теж і один тиждень вакацій для себе — але в наступну середу мушу вже знову бути на праці. Приїхали ми сюди — Остап, як схоче, зможе залишитися довше, але я мусітиму вернутися. Планували ми їхати вже в середу. Вийшло так, що Геньо Лащик не поїхав з Вірою і дітьми, бо пише статтю про філософію 20 століття для Енциклопедії Українознавства, і ми запропонували, що візьмемо його з собою. Стаття затягнулася — і ми один день вирішили почекати на Геня. Отже приїхали вчора нашим автом. Половину дороги їхала я, половину Лащик. Це далека дорога і я не знаю, чи зможу сама подолати її за один раз. Застановляюся над тим, чи не поїхати мені на Союзівку, або до Коровицьких, переночувати там, а тоді їхати далі до Філядельфії. Може так і зроблю. Тільки тоді довелося би виїхати звідсіль уже в понеділок.

Тут гарно, трохи холодно сьогодні, але сонячно. І спокій. Людей мало. Привезла зі собою валізку із роботою і маю намір трохи попрацювати над своїм посібником. Увечері вчора почала також читати Ізарського “Літо над озером”.

Сьогодні з Філядельфії Гануся Стадниченко летить до Лос Анджелес у службових справах. Марко просив, щоб харчів не передавати, але передати пару книжок. І от я впала на думку, що йому варто при цій нагоді зробити дарунок: казала Остапові купити течку —, бо бачила, що таку течку-валізочку він уживав щодня, коли виходив на працю. Остап купив на випродажі дуже порядну таку валізочку за 50 дол., ми виповнили її книжками (деякі старі Маркові книжки плюс один річник “Сучасності”, плюс наш примірник “Орлової балки” — бо думаю, що їм обоїм книжка ця напевно сподобається, а ми купимо собі другу). Сподіюсь, що це буде гарна несподіванка!

Неділя, 15 серпня 1982. Гантер — Карпатія.

Лащики вчора везли дітей на Іст Четгем і ми скористали з нагоди, щоб відвідати пластову оселю. Вчора там почалася Ювілейна Пластова Зустріч ЮМПЗ 1982. Сотні юнацтва,

новацтва і старшого пластуна розпочали таборування. Приїхали пластуни з різних кінців Америки й Канади, а також з Європи, зокрема з Англії. Не відомо ще скільки має бути учасників, але хтось вчора згадував цифру 1600. Радісно було дивитися, як метушилися хлопці, розбиваючи шатра у березовому лісі — нагадалися минулі роки, коли ми возили своїх пластунів рік-річно на Вовчу Тропу. Було чимало батьків і можна було перекинутись кількома бодай словами з багатьома людьми. Тільки Прасіцький привіз готову книгу 30-ліття філядельфійської станиці (де є і мій допис про літ.мист. гурток) — книга, на диво, гарно оформлена, хоч трохи недбало зредагована. Поговорила я трохи з Танею Терлецькою-Тершаковець (— наше знайомство з нею дуже поверховне — разом бавилися дітьми на вакаціях у Гребенові, мені завжди тоді більше подобався Нестор, її брат — чи не перший хлопець, що на нього я звернула була увагу! — на 9-ому році життя!!? а може навіть на 8-ому?!), теж з Олькою Кузьмович, з Ларисою Онишкевич. Від Наталки Соневицької довідалась я про деякі подробиці смерти Василя Знаєнка, від Софійки Геврик — про неприємності, що їх пережила Мушка Одежинська. Боже, скільки нещастя ходить по людях! Найважливіша розмова моя була із Вірою Датон. Я дуже рада, що зустріла її саме на таборі. Віддавна вже хотіла я виявити їй трохи тепла у цей такий трудний для неї час. Але ми не були ніколи в надто близькому контакті і мені трудно було ось так просто підняти за слухальце телефону, щоб сказати, що вже, мовляв, і до мене дійшла сплетня про її розрив із Бабом. Прикро і боляче. Віра розповіла мені багато інтимних деталей: знаменита тема для письменника типу Стефана Цвайга або Винниченка. Вона любить Баба і хотіла б, щоб він повернувся. Та чи це станеться? Віра висловлювалася про нього дуже позитивно, вона бачить, що завинила. Але чи не запізно це каяття?

З Іст Четгему поїхали на Союзівку, бо Лащики хотіли потанцювати. Були на концерті, де серед самодіяльних аматорів виступила також пара добрих професійних танцюристів: Нуся Мартинюк і Картер МекАдамс. Поверталися до Гантеру серед ночі. Лащик був втомлений, ледве провадив авто. А ще й їхали великим чужим автом — Андрушкових, бо ні в наше, ні в Лащиків, не могли спакувати всього пластового виряду, що його діти везли були на табір. На щастя доїхали додому без пригод, десь між 3 і 4 годиною ранку.

Сьогодні поїхала я власним автом до церкви на відправу. Авто під церквою залишили, коли пішли провідати Лясю в Кобзарівці — за той час хтось із наших зачепив мені авто і відірвав гуму на “fender”-і. Остапа це дуже позлостило — почав гдирати, зіпсував мені настрій. Шкода невелика, щоб на цьому скінчилося! Я цим не перейнялася — адже передо мною ще перша на правду довга дорога автом — додому. Хто знає, чи не доведеться їхати взагалі самій, якщо Остап схоче тут залишитися довше. Це мене більше хвилює — ще не знаю, чи і як доїду додому ціла і непошкоджена — що тут хвилюватись якимсь куском гуми, що її направа не коштуватиме хіба більше як 20 до.!

Середа, 18 серпня 1982, Філядельфія (Вранці перед виходом на роботу).

Повернулися вчора пополудні. Далеку дорогу з Гантеру — мою першу справді довгу

самостійну подорож автом — розділила я на дві частини. Виїхали з “Карпатії” в понеділок по полудні дорогою 214 до 28 до 209 і заїхали до Коровицьких. З ними перебули вечір (вечеряли на Союзівці, на терасі із видом на гори, в товаристві Коровицьких, їхніх родичів та Івася Керницького). Ночували на “Золотій осені” в Коровицьких, а вранці біля 10-ої у вівторок поїхали додому (дорогами 209-206-202-263-611) Єдину зупинку зробили аж в New Hope. Там пообідали собі в ресторані Mother’s — де були вже раз давніше — трохи відпочили і відпружилися. Додому встигли ще перед початком буденного руху. Їхалося мені добре, без особливого напруження і без зайвого поспіху. Не вдалося тільки купити по дорозі овочів. Ми повинні були це зробити десь на 206 — там таких стендів фермерських було чимало. Відкладали на пізніше, а потім виявилось, що ближче до Філядельфії фермерів уже не було!

23 серпня 1982, понеділок. 8 год. увечері.

Вчора опівночі — телефон. Ми вже збиралися спати і то окремо — в своїх “робітнях” — бо приїхали несподівано Коровицькі і ми їм відступили нашу спальню. На щастя, забрали із спальні телефонічний апарат — наші гості раніше нас поклалися відпочивати. Остап був у лазничці — поки я добігла до його кімнати до телефону — дзвінок ущух. Але за пару мінут задзвонив знову: Максим. Ми до нього вже кілька днів пробували добитися, ніколи не могли застати дома. Отже дзвонить він від Уляни з офіційним повідомленням: заручилися! Ну, це була несподіванка, якої ми сподівалися. Після всіх цих поїздок у Клівленд і на Кейп Кад — це лиш логічний крок уперед. Щоб лиш щасливо! Поговорили ми сердечно із ним та з Уляною — дай Боже їм любови й здоров’я на все життя!

28 серпня 1982, субота.

Сьогодні їздили на Бавнд Брук: хоронили Вадима Лесича. Дуже втомлена тижневою роботою, я мала надію, що в час вікенду зможу взятися за підготовку рецензії Гірняка. Отже смерть Лесича була мені не вчасі — але чи ж не завжди смерть застає нас зненацька і невчасно? А Лесич, як-не-як, поет з певною критичною репутацією — треба було віддати йому останню шану. Спочатку думали, що присядемось до чиегось авта, але не їхав з Філядельфії ніхто, отже довелося їхати мені. Ніколи раніше я туди сама не їздила, а не хотіла їхати дорогою, що нею нас віз др. Клюк, коли ми були в Бавнд Бруку востаннє. Вибрала власний шлях — подібно, як на Союзівку — по 202 і 28 і 527, і хоч у самому Б.Б. ми на пару хвилин збилися з дороги (бо там дуже погано позначені номери доріг) — і то двічі (теж у поворотній дорозі) — то все ж таки ми щасливо і на час туди добилися. День був сонячний, з легким посмаком осені. Людей на похоронах було около 70 — з Нью Йорку був автобус. Остап над відкритою могилою сказав коротку і дуже добру промову — а на стипі прочитав ще вірш Лесича — своєрідну розмову блудного сина з Богом. Були і інші виступи: Базарка, Барагури, Коровицького — але Остапові виступи надали культурного тону всій цій імпрезі і я була рада, що його туди повезла.

2 вересня 1982, четвер, вранці.

Ніяк не можу взятися за рецензію на Гірнякові “Спомини”. Мабуть тому, що давно нічого “творчого” не писала! Тяжить це наді мною: вже говорила про це з Лясею, бо хочу послати до Нашого життя, но і сам Гірняк напевно чекає на мій відгук! Перечитую книжку вдруге, побіжно, щоб пригадати і ще раз — на холодно — перевірити свої враження.

Останньою моєю лектурою було “Літо над озером” Ізарського. Подобалось мені менше, як інші книжки з цієї ж серії, рецензії не збираюся писати — читала виключно для приємности, без зобов’язання. Напевно воліла б справжній автентичний щоденник Ізарського — він мав би не лише літературну, а й пізнавальну вартість і був би справжнім документом доби.

Остап на вакаціях — від повороту з Гантеру до свого повороту до праці передучора — запустив собі був бороду! На похоронах Лесича виступав з бородою вже і різні знайомі засипали його критичними окликами: Та зголіть це! Навіщо вам пристарюватись! І Діма, і Докія Гуменна і Льоля Коровицька. Експеримент цей виник із власної Остапової ініціативи, але він ішов по лінії давніх моїх побажань — ще з часів, коли Остап був студентом політехніки в Грацу... Ну, що ж: борода справді сива і він справді виглядає старший із бородою. Шкода — але тепер уже запізно. Повертаючись до праці з вакацій — бороду “зрізав” — навіть фотографії на пам’ятку не зробили, навіть наші ближчі приятелі — Лашики, Лабуньки — не встигли його побачити.

Між іншим: Лашики вже зо два тижні не приходять і не телефонують. Чи бува Геньо не образився на мене? Напередодні свого виїзду до Гантеру на семінар, прийшов був до нас під вечір із проханням, щоб переписати йому на машині додатки (бібліографію ітд) до його статті про філософію для ЕУ. Цього дня я така страшенно втомлена повернулася з праці, що не тільки не мала сили зібратися, щоб поїхати з Остапом на український фестиваль у Рабін Гуд Дел, але навіть не відсиділа до кінця вістей на телевізії. Сіла на ганку трохи відпружитися — і саме тоді приїхав Геньо. — І от, чи не вперше в житті, я відмовила приятелеві послугу. Було мені прикро це робити, але я просто не могла так ось à la minute на його заклик братися до роботи. Сам Генік досить незорганізований — повинен був зробити це сам і то раніше. Він як професор взагалі має вільне літо: має час і на розвагу, і на теніс, і на відпочинок. Не розуміє, що я після цілоденної праці не можу знову впрягати себе на його заклик у нову роботу якраз тоді, як це йому вигідно. — Фізична втома не дозволяє мені присвятитися власній роботі так, як цього я хотіла б, не то що бути комусь секретаркою-машиністкою!

4 вересня 1982. Субота.

Вчора Максимові сповнилося 27 років життя. А його Улянці десь, здається, у листопаді буде 36! Різниця більша, як я думала, і це мене трохи журить. Як схочуть мати діти, то це не можна буде відкладати “на пізніше”. Вже і так може трохи пізно і може навіть ризиковно?

11 вересня 1982. Субота.

Три дні тому Остап почав жалітися, що його, мовляв, знову щось “тисне”, що мабуть щось йому пошкодило на печінку. Але я подумала: ні, це мабуть журба за Максима, “stress”, тобто певно не печінка, а серце. І усвідомила, що журбою про майбутнє нічого Максимові не поможемо, а навпаки. І свідомо вирішила переставити себе на “мажорний тон”, як сказав би Микола Хвильовий (саме тепер читаю “Івана Івановича” — вже мабуть втретє — бо підготовляю рецензію до WLT на 3. том).

Про Гірнякові “Спомини” вже написала і вислала Лясі. Минулий тиждень був для мене під знаком помітного зросту енергії і продуктивності. Новий академічний рік? Свіжа осіння погода? (Вчора і сьогодні, щоправда, по літньому душно і вогко!) У всякому разі: взялася до своєї занедбаної кореспонденції, помалювала меблі на ганку, почистила трохи хату, поїхала навіть у середу (з Остапом) до міста на закупи і купила для нашої спальні порядні нові простирадла і рушники — добрі і дуже дорогі! — а також срібну тацу на дарунок весільний Лесі Максимович. В бібліотеці також дуже багато праці, а ще я виявила нову ініціативу: проект реорганізації цілого 5-ого поверху, де є, мабуть, із 70,000 томів моєї колекції чужого права. Вже кілька днів думаю і підготовляю пляни — нелегко направити акумуляцію випадкових рішень наших “адміністраторів”, що роками не брали до уваги логіку класифікації та ігнорували (або й не шукали) моїх порад. Матиму на довший час працівника-студента, що працюватиме виключно на цьому проекті.

24 вересня 1982.

Страшенно зайнята. I am earning my keep at Penn. Реорганізація 5-ого поверху поступає вперед — пляни опрацьовані до деталей. If all of us were as competent as you are, сказав мій шеф, прочитавши мій кількаторінковий меморандум. — Але тепер я зайнята іншим. Запросили мене студенти з International Law Society дати їм лекцію з чужого і міжнародного права. І от я готуюся. Крім того, 2 жовтня на Союзівці буде українська жіноча конференція і я маю брати участь у панелі. Лариса Онишкевич буде модератором.

25 вересня 1982. Субота.

Подія: пошта принесла сьогодні листа. Адресат — Eugenia Dimer — особа мені невідома. Виявляється — це запрошення від “Клубу Російських Письменників” виступити із читанням своїх поезій на їхньому наступному “засіданні”, 8 жовтня, в Колюмбійському університеті. Їм, мовляв, розповідала про мене Валентина Сінкевіч і читала їм у своєму перекладі мій вірш. Пропонують мені 45-ти хвилинний виступ, із перекладачем, та ще й секретар клубу — Євгенія Дімер — запрошує мене до себе в гості після виступу. Валентина вже раніше згадувала мені про цей клуб і питалася, чи не схотіла б я там виступити? Але я думала, що це тільки — куртуазія, а не справжнє зацікавлення моєю творчістю. Сьогоднішнє запрошення викликало в мене змішані почуття — радість від такої несподіваної уваги; свідомість того, що обов’язково із такого запрошення виступити

на чужому форумі я мусітиму скористати не лише з особистих, але і з національних мотивів — і водночас: констернація. На п'ятницю 8 жовтня, та ще й на 6:30 годину вечора — я ніяк не зможу поїхати. На цей вікенд має приїхати Максим з Уляною — саме в п'ятницю. А навіть якби я п'ятницю вечір хотіла посв'ятити — якраз 8-ого, не зможу вийти з роботи раніше, або взяти вільний день, бо тоді не буде Ненсі і їй доведеться мені заступати. Одне слово: комплікація. Я вже потелефонувала до пані Дімер: мовляв, радо приїду, але на інший день, пізніше. І покищо на тому стало.

29 вересня, середа.

Моя лекція про бібліографічні джерела чужого й міжнародного права, що відбулася сьогодні і зібрала около 35 слухачів, пішла мені добре. Почула я кілька признань, що напевно не були тільки чемностевими. “Ви повинні вчити тут регулярно,” сказала одна. “Це мав би бути required course для всіх”, а Стевен Сміт, що належить до групи, яка минулого року здобула нагороду у всеамериканських змаганнях з міжнародного права, сказав з жалем: “Ах, чому ми не запросили вас уже минулого року!? Як це нам допомгло б!”

10/8/82 На роботі.

Від понеділка — запрацьована по вуха. Наварила, напекла, щоб не лише прийняти Максима й Уляню, але й забезпечити їх харчем. Приїдуть тим разом автом, отже шкода було б не скористати з нагоди, бо ж багаж не гратиме ролі. Остапа причіпилася якась легка грипа і він лежить. Це мені ускладнило справи: не тільки не можу полягати на його допомогу у прибиранні хати, але навпаки, ще маю і з ним самим журбу й мороку. Вчора покликала Яримовича. Виявляється, справи не такі погані, як можна було б думати з реакцій самого пацієнта. Гарячки нема, легені чисті. От трохи заступило трахею. Бере антибіотики й сироп і лежить.

Вікенд на Союзівці був досить цікавий і приємний. Погода була прекрасна — осінь ще правда не надто завансована, але вже різноманітна й кольоритна. З'їхалося понад 400 людей, переважно молодих жінок. Панелів було аж за багато — як контраст до з'їзду “Слова” — тут трудно було з кимось зустрітися і поготорити, бо весь час був виповнений програмою по вінця. Панель Лариси Онишкевич притягнув понад 150 осіб, хоч це було в суботу вранці о 10-ій, а конференцію офіційно відкривали щойно після полудня. Крім мене, в панелі брала участь ще Діма — а попередили сам панель доповіді Лариси про письменниць на заході і Надійки Світличної про жінок у літературі України. Панель був своєрідним інтерв'ю Лариси з Дімою і зі мною. Це вийшло оригінально і дуже живо. Маю все записане на тасьму і вже навіть вдома прослухала із зацікавленням і приємністю. Була і спонтанна жива реакція аудиторії і дискусія. Такою живістю, нажаль, не відзначалися інші ніби панелі, що їх я опісля відвідала — звичайно це були окремі, хоч і не надто довгі доповіді і тільки де-не-де — дискусія. Приїхали на цю конференцію Марта і Славко Трофименки, приємно було їх зустріти. Ми ночували у Коровицьких. П'ятниця і неділя

пополудні присвячені були подорожі. Трохи втомилася я шоферуванням, але хвилююся вже значно менше. Навіть відчувала деяку приємність. Аякже!

10/8/82 вдома, пізно увечері.

Чекаємо Максима з Уляною. Я вже встигла сьогодні після обіду посприятати решту хати і ось взяла туш і можу трохи сісти (не на довго, ще треба полюкрувати пляцок!)

Хочу відмітити одну незначну ніби, але приємну “подію” сьогоднішнього дня. Передусім тло: Ненсі сьогодні на вакаціях. Вчора увечері телефонує до мене Ран: мовляв, він мусить іти з жінкою до дентиста і прийде до роботи не раніше 10:30. Отже я мушу бути сама одна на довідковій роботі при бюрку Ненсі. Ну, що порадиш. Прийшла раненько. Ще не встигла дверей відкрити, як посипалися питання. До полудня (Ран прийшов не о 10:30, а щойно о 12й!) назбиралося їх щось із 18 — ! (Веду статистику, отже знаю рахунок!) І ось раптом — двоє, хлопець і дівчина, підходять до мене (я якраз стояла при каталозі, в центрі бібліотеки, з іншим клієнтом). Думала я, із новими запитаннями. А от, виявляється, — ні. З квітами. З вазонком свіжої синенької розквітлої рослини — “a token of our appreciation”. Делегація від International Law Society з подякою за мою лекцію. Зворушили мене такою уважливістю. Вже не один із “моїх” студентів приходив до мене після лекції із висловами задоволення. Одна дівчина сказала була мені: “I am impressed with the breadth of your knowledge” — а потім додала: “you have a very interesting job”. Не заперечую. З усіх можливих правничих професій, я таки волю свою власну. Але ... не правом єдиним людина живе.

Між іншим, студентка Marie Anne Adamo, що перша була ініціатором моєї лекції і у зв'язку з тим приходила до мене кілька разів, виявилась досить цікавою особою. Тепер вона вже на третьому році, цікавиться правом Середнього Сходу, їздила літом на працю до Кувейту і збирається працювати в Савдійській Арабії. З походження сициліянка (батьки приїхали із Сицилії, вона роджена вже в Америці). Виявляється, що вона — заки рішилася на право — хотіла бути письменницею, написала навіть повість про дозрівання молодої людини в конфлікті двох культур. Знає добре італійську мову, хоч каже, що сицилійська мова — відмінна. На книжку свою не знайшла видавця. Все що Америка знає про Sicilian experience — це Mafia, каже з гіркою усмішкою. Можете видати книжку і самі, кажу. Зокрема, як заробите купу грошей в Saudi Arabi-ї. “Моя книжка — надто брутальна, надто щира. Не знаю, як прийняли б її наші сицилійці. Наша традиція не дуже толерує такі інтимні зв'язання”, каже. — Вона, очевидно, і не догадується про мої літературні зацікавлення і про те, якою близькою для мене є ця “не-правнича” її тема.

12 жовтня 1982.

Максим та Уляна приїхали в п'ятницю увечері і вчора вполудне від'їхали. Я взяла собі вакаційний день у понеділок, Остап теж вдома (він вдома вже більше як тиждень, має щось в роді грипи, приходив навіть лікар — але запевнив, що це нічого серйозного,

гарячки нема, серце в порядку, легені чисті — але простуда на трахеї чи бронхах і він кашляє). Погостила я моїх молодят, ще й заладувала їх харчами на запас. В суботу поїхала з Уляною до крамниці і купила їй уродиновий дарунок (уродини в неї 24 листопада) — тепло курточку-жакет і вовняну спідничку — разом на суму 159 дол. Такий жест зробила я була її напередодні вінчання і хотіла виявити таке ж тепло й Улянці. Плянувала я подарувати їй також бурштинові коралі, що їх мені Марійка привезла з Польщі — але потім передумала, щоб не виглядало, що занадто засипаю її дарунками. Дістане їх колись пізніше. Зробили молоді також офіційну візиту в Діда і Баби, і Мама обдарувала їх гарними вишиваними серветками. — Уляна, як це я помітила вже раніше, спокійна, маломовна, флегматична. Максим видається мені дуже домінуючим — може він і потребує саме такої жінки? В неї двох братів — Роман, що жонатий із словінкою і є бухгалтером і Павло, що йому тільки 19 років. Вчилася Уляна в початковій школі у Клівленді, потім ходила до гайскул у якомусь малому містечку Огайо, де батько провадив таверну, потім студіювала у Bowling Green, а закінчивши, почала докторську програму з історії у Стенфорді. Перервала ці студії (хоч магістерку таки отримала), рік вчителювала в середній школі в Огайо. До Гарварду приїхала спершу до літньої школи і прийняла оферту Пріцака на працю в секретаріаті УНІГУ. Опісля брала ще додаткові курси “publishing” на Раткліф і після того стала працювати в Harvard Ukrainian Studies. Говорили ми і про деякі справи зв’язані з весіллям — дата встановлена на неділю 29 травня (Memorial Day weekend) у православній церкві св. Володимира в Клівленді. (Батько Уляни — Іван Пасічник — волиняк з-під Рівного, йому тепер 59 років. Мати — Марія — з-під Любачева, їй 57). Уляна ходила вісім років до української школи в Клівленді, але українська її мова не така досконала, як наших хлопців. Видно, що не часто вона її вживає. (Та й з Максимом говорять найчастіше по-англійському — що зрештою є притамане майже всім молодим людям їхнього покоління).

22 жовтня 1982, п’ятниця, в роботі.

Минулі тижні — під знаком Остапової простуди. Гарячки не було, пульс нормальний, але пацієнт поводить ся, якби мав якусь дуже поважну хворобу ... і кашляє. Двічі кликала я Яримовича, щоб впевнитися, що немає чогось серйозного. Потішив нас, що це просто вірус, записав на один тиждень антибіотики і сироп з кодеїною. Остап тиждень був удома, потім повернувся до праці, але каже, що чується слабо і вночі кашляє. Був і такий час, коли він поведився немов його хвороба — моя вина, зганяв злість на мені. Трохи в цьому напевно і гопохондрії, трохи, може, “розпещеності паничика” — але від свідомості цього мені не багато полегші. В нього самого часто не досить здорового глузду, common sense, — а коли має претенсії до світа, що йому, мовляв, діється кривда і злий за те на мене, і не слухається моїх порад — робить собі гірше, не ліпше. Але я думаю, що криза вже за нами. Передучора і вчора вночі кашляв менше, ще його трохи нудить від сиропу, але це пройде. Так що і мені веселіше. (Хоч я, назагал, чуюся добре і менше переймаюся його хворобою, як раніше бувало, бо знаю, що це — нічого серйозного).

Вчора увесь день і вечір провела в університеті. Була тут щорічна Roberts lecture нашої

школи із парадним обідом в університетському музею. Я спершу не плянувала була іти, але мій шеф дав мені зрозуміти, що було б побажане, щоб бібліотека була добре репрезентована, і я змінила думку. (Law School робить жест в нашу сторону і присилає безкоштовно 30-доларові квитки на цей обід!) Я мусіла, очевидно, приїхати вранці автoм — бо інакше увечорі біля 10-ої мала б труднощі з транспортом додому. Доповідав Mishkin, колишній наш професор, тепер у Берклі, на досить цікаву тему: the uses of ambivalence in U.S. Supreme Court decisions. Прикладом взяв справу Bakke і питання reverse discrimination, але фактично наголос був покладений на користі для суспільства від певних двозначностей рішення, одне слово: правнича софістика, як інструмент соціальної контролі — це вже така моя власна, трохи може іронічна, інтерпретація.

25 жовтня 1982

В найновішому числі “Лиса Микити” надрукований віршик “Слово про “Слово”” — з підписом МАГ. Є там такі два рядки:

Перша пара — шустку варта — пан Остап і пані Марта.
До головства він привик, Марта — гостра на язык.

Ого! Не легко буде позбутися такої репутації після такої крилатої фрази! І то в найбільш почитному сатиричному журналі.

Я сьогодні взяла й написала карточку такого змісту:

Марта — гостра на язык,
але МАГ куди гостріша:
як пришпилить, як розпише —
хто до кпин таких не звик,
буде бідний чоловік,
бо дошкульна її шпилька,
майже як Олекса Шпилька!
На сатиру справжній голод:
пишіть далі, пані Голод!
Не ображуюсь за жарти!
Щирий Вам привіт від Марти.

Були вчора в Інституті Липинського (імпозантний будиночок на вулиці Флямінго — панська резиденція з добрими старими меблями і картинами!) З нагоди сторіччя з дня народження Липинського була в Гарварді наукова конференція з доповідями Пріцака, Біласа, Івана Рудницького, Коровицького, Пеленського та польських науковців. Дві з цих доповідей — Пріцака й Біласа — були вчора повторені у Філядельфії. Пріцак говорив не про Липинського, а про тло, на якому варто розглядати вклад Липинського в нашу інтелектуальну історію. Цікаві стимулюючі думки про Історію Русов, добу просвічення і добу романтизму, роль провідної верстви і хлопоманство, Києво-Могилянську академію та харківський університет. Білас опрокидував тезу про еволюцію поглядів Липинського

від поступового демократизму до консерватизму. В Інституті на доповідях було 35 осіб. Тим разом в ролі автоводія виступила я, повізши туди й назад не лиш Остапа, але й Мирослава та Марію Лабуньків. Мирослав був трохи хворий (вони попередньої ночі повернулися з якогось весілля в Нью Йорку). Тому й не мав охоти провадити авто, а тільки був за навігатора. У висліді ми трохи блудили — але на щастя відбулося все без особливих припадків. Була я вчора (напередодні конференції) також на зібранні Освітньо-Культурного Центру. Там вибирали третину дирекційної ради, а що ми маємо два уділи, я поїхала, щоб зареєструватися і використати наші голоси для підтримки демократичних (тобто не-бандерівських) кандидатів. Була на зборах коротко, бо спішилася на конференцію — а голоси (бальоти) передала Олексі Біланюкові.

10 листопада 1982. (В роботі).

Апатія, депресія, хвороба (нарешті я заразилася Остаповим вірусом, була два дні вдома і далі кашляю) — і першою жертвою пониженого тонуся життя — щоденник. Але не дозволю йому померти! Аж до того ще не дійшло! Життя має свої лікувальні засоби постійної регенерації і кілька днів погіднішого настрою може направити шкоду кількох поганих тижнів.

В суботу їздили до Нью Йорку — не зважаючи на те, що ні Остап, ні я не чуємося ще досить сильними і “у формі”. Але імпреза була така, що на ній конче треба було нам бути. УВАН — при співучасті СЛОВА — вшановували окремою науковою конференцією 80-ліття Григорія Костюка. Щоб полегшити собі виїзд до Н.Й. (комунікація поїздом тепер не тільки дорога, але і дуже невідповідна — немає добрих сполучень, щоб можна вночі повернутись додому, а підземкою поночі їздити небезпечно!) — вдалося нам зорганізувати д-ра Клюка на ролю шофера нашого авта. Він радо погодився, бо й сам хотів бути на імпрезі, а шофер з нього першорядний. (Про те, щоб я сама відважилася поїхати автом до Нью Йорку, навіть і мови бути не може — це найгірша з усіх доріг, а вже місто саме і рух у ньому — справжнє божевілля!) Я не лише хотіла поїхати на цю конференцію, але вирішила зробити Костюкові подарунок: купити звукозаписувач з тасьмами і батареями і, записавши усю конференцію, передати все це Костюкові. Він тепер має клопіт з очима і я думаю, що такий дарунок буде корисний і практичний. Не знаю, чи добре вдалося записати всі виступи — обставини для рекордування були невідповідні (апарат стояв на підлозі, близько до електричного контакту, а промовці не говорили до мікрофону і стояли досить високо на естраді біля лектерну). Конференцією вів Ю.Шевельов, а виступали по 25 хвилин: П. Голубенкло, Д. Струк, І. Фізер, Б. Рубчак і М. Воскобійник. Голубенко приїхав з Флориди, Струк — з Торонто, Рубчак — з Чікаго, Воскобійник — з Конетікат — отже конференція мала “всесоюзний” характер. Мені найбільше сподобалася доповідь Рубчака — не панегірик, а серйозна, навіть критична, оцінка Костюка, як Винниченкознавця. Звернув увагу на те, що до Костюка завертають і цитують його молоді літературознавці (може мав на увазі і нашого Максима?), тоді коли такі модні і популярні колись критики, як Ігор Костецький не викликають сьогодні інтересу. Цікаві були теж виступи Струка і Голубенка, які додали дещо нове до моїх відомостей про Костюка.

Найгірше, на мою думку, випав Фізер — і не лиш тому, що 13 разів назвав Костюка Олександром Григоровичем! (замість Григорієм Олександровичем!) Великі пишні слова — за якими не бачиш глибшого змісту. Воскобійник мав говорити про Костюка, як політика чи діяча УРДП — тема малоцікава, та й не підготував її як слід (Повинен був розглянути його політичну публіцистику — це було б цікаво!)

11 листопада 1982.

Помер Брежнев. У зв'язку з цим нагадався старий анекдот з-перед багатьох літ. Стара жінка приходив щодня переглядати газети. Питається продавець газет: за чим так шукаєте, тітко? — За некрологом. — О, то вам треба дивитися на останню сторінку: там друкують оповіщення про смерть. Не турбуйтеся, некролог, що на нього я жду, буде на першій сторінці. Пригадую, цей анекдот використав був Остап після смерті Сталіна у статті, що так і називалася: Некролог на першій сторінці.

Що буде далі? Чи наступить якась зміна політики? Чи використають лідери Кремля цю нагоду, щоб забрати військо з Афганістану? Або може — щоб повести танки на Польщу? І хто будуть ці лідери? Андропов? Черненко? Так чи інакше, не видно, щоб була якась надія на користь для України.

19 листопада 1982.

Мамі сьогодні 75 років. Пішли вчора з Остапом увечері з візитою і дарунком. Назагал маються старушки добре — дають собі раду з усім, всі їх фізичні недомогання — під контролем і не надто дошкульні. Звикли вже навіть до факту, що муситимуть жити без авта. Часом я кудись повезу, часом сусіди. Зрештою, вряди-годи, можна користати з міського транспорту — тим більше, що для сеніорів підчас дня він зовсім безкоштовний.

Мої дні (не дні, а вечори) виповнені працею над методичним посібником “Українська бібліотека в Америці” (саме переписую і фотокопіюю словник бібліотечних термінів). Це велика робота (буде, мабуть, понад 100 сторінок!) — я поставила собі “строк” — до наступного ПКУС-у. І це значить: виготовити не лише саму підготовку тексту, але і технічно “домашнім способом” (тобто ксерокопіями) виготовити бодай 10 примірників. Було б чудесно, якби можна видати такий підручник друком — але в наших обставинах на це не заноситься, хоч Бібліотечне Т-во або навіть НТШ повинно бути зацікавлене такими речами.

Мої власні уродини пройшли в мінорному настрою. Нікуди навіть не пішли. Я правда сугерувала Остапові, щоб запросив Лабуньків на вечерю до ресторану й на кіно, але нічого з цього пляну не вийшло. Що гірше — це зобов'язало Лабуньків і вони прислали мені квіти. Були ми, щоправда, напередодні на виставі “The Country Wife” старого англійського драматурга Wycherley з 17 століття (випадково дістали в дарунку квитки від Марилі Смолки, яка працює usher-ом в нашому театрі Анненберга). Постановка була першорядна,

професійна, але п'еса мені не сподобалася, comedy of manners могла у свій час бути ревеляцією і новинкою на тлі англійського пуританізму, але вона занадто поверховна, щоб витримати пробу часу.

Дві погані новини: написала Марійка з Польщі. Їх найстарший син, Андрій, що був військовим лікарем і що йому було 37 років, згинув в автомобільній катастрофі 30 вересня. Марійка в розпачі, написала всього пару речень і то до Мама, а не до нас, бо боялася вразити вісткою Остапа. Найгірше, як гинуть молоді люди, бо в цьому щось абсолютно протиприродне (і страшне). Залишилося двоє малих дітей і молода жінка. Друга вістка пов'язана з моїм директором, Слоном. Дістав пару тижнів тому серцевий удар. Вже вийшов з лікарні і є вдома, але до праці повернеться аж у лютому. Правда, його відсутність не відчувається надто дошкульно, бо ж він щоденним керуванням бібліотекою майже зовсім не займається. Все ж таки, жаль чоловіка. Крім того, це може спричинити його прискорений перехід на емеритуру і пов'язані з тим зміни у провіді нашої бібліотеки.

На роботі також інтензивно працюю пару годин кожного дня, щоб викінчити наступний додаток до моєї анотованої бібліографії “German Books on American Law”.

Наближається День Подяки і плянований приїзд до Філядельфії не лише Максима з Уляною, але також і її батьків. Готую гостину на 8 осіб. У зв'язку з тим виникло несподіване рішення: подарувати нашу стару телевізію Максимові, щоб забрав собі до Кембридж і купити нам нову. І хоч ми рідко дивимося на програми, скористали з випродажі в Петришина і купили дуже дорогий (800 дол.+) кольоровий телевізор, найкращої (кажуть) фірми: Міцубіші. Це так на запас: як Остап піде на емеритуру, таких коштовних люксусів не купуватимемо більше!

29 листопада 1982

Моя гостина на День Подяки і перша зустріч з Пасічниками випали дуже добре. Максим з Уляною приїхали вже в середу — автом, разом з Андрієм Масюком. Іван і Марія Пасічники прибули з Клівленду в четвер пополудні. Прийшли на обід також Мама з Татом. Я підготувала повно всяких приставок — мій знаменитий сир з горішками, паштет, ковбаса, шинка, пиріжки з м'ясом, городина з “мачанкою” — це ніби замість полуденка, бо обід (зупа з городини, індик, риж на дико, шпарагівка з мигдалами, салата, журавлина, прекрасне вино Pinot Chardonaу французького виробу — а на десерт — Мамин наполеонський, справді королівський торт. Пасічники також — по господарському українському звичаю — навезли домашнього печива (дві булки та великий крухий пляцок), цілу скринку яблук із власного саду, та пляшку горілки із власної бари, що її недавно продали. Пасічник виглядає на симпатичну, добрячу людину, з почуттям гумору. Це людина, що тяжкою працею своїх рук і кмітливою до бізнесу головою доробився в Америці невеликого майна: має 96 акрів землі, що включає ферму, яку винаймає, мешкальні будинки та — донедавна — будинок з корчмою “Gables”, де він і його жінка з

посвятою багато літ працюювали. На посілості Пасічників відкрили джерело нафти — і вони мають також невеликий дохід із цієї нафти та газу. Йому десь під 60, вона пару літ молодша. В них, крім Уляни, є ще двох синів: Роман та Павло, оба від Уляни молодші. Роман уже жонатий, Павлові тільки 19 років. Наша зустріч з Пасічниками пройшла в сердечній родинній атмосфері, без жодних неприємних інцидентів. Ми відступили їм свою спальню, а самі примістилися в Остаповому кабінеті (Я спала на підлозі на матраці, але спалося мені дуже добре!) До пізна в четвер увечорі — після того, як Мама з Татом пішли додому — обговорювали справи весілля. Вирішили запросити на старосту Мирослава Лабуньку і вдалося зробити так, що Мирослав був вільний і міг прийти до нас на обід у п'ятницю. Обід випав ще смачніший, як попереднього дня (індика не люблю і думаю, що більше не пектиму!) П'ятничеве меню: зелений борщ (дуже всім смакував — я мала трохи замороженого свіжого кваску, що його літом привезла з Гантеру!), телячі і свинячі котлети, картопляне п'юре, кабачки запікані з сиром і сметаною, грибки і дуже добре вино Pinot Noir — та знову ж Мамин торт і теж дуже смачний плячок Пасічникової. Пополудні в п'ятницю Пасічники поїхали додому — тим разом також і з Уляною. Максим залишився ще на суботу й неділю, встиг запросити на першого дружбу свого приятеля Василя Бурку. Сьогодні вранці вирядила я його з Андрієм Масюком назад до Кембридж. Скористала з нагоди, що їхав автом і наладувала його харчами: варениками з м'ясом, бігосом, тортом, булкою, etc. Не взяв він тільки нашого чорно-білого телевізора. Сказала Уляна: Як буде телевізор, Максим не напише дисертації! Ого, аргумент переконливий, хоч куди! І от у висліді, в нашому підвалі тепер не один, а два телевізори. Ситуація майже комічна, якщо зважити як рідко ми дотепер дивилися на програми. Але в суботу і в неділю я трохи часу таки провела, любуючись гарними кольорами нашого нового апарату. Відбір добрий, навіть можна бачити досі недоступні нам канали. Дивились ми з Остапом на знаменитий документальний фільм з життя диких тварин в Африці, в долині Серенгеті. Може й добре час до часу відпружитися. Останніми тижнями я так загналася своїми бібліографічними проектами, підготовкою гостини, прибиранням хати (як добре, що приїзд гостей примушує вряди-годи робити ґрунтовніші порядки!) — аж часом страшно ставало! — від напруження, від втоми, від азарту, що його викликає бажання приспішити якусь працю (напр. мій бібліографічний правничий додаток, що його хочу послати до друку, і мій методичний посібник, що вимагає такої величезної праці!)

Неділя вранці, 5 грудня 1982.

Вчора у Філядельфії відбувся “вечір української літератури” із проголошенням нагород 6. Літературного Конкурсу ім. Франка, що його постійним осідком є Чікаго. Відзначили, на першому нібито місці, мій “Землетрус”, але нагороди я не отримала. Остапові “Камінні ступені” також отримали тільки відзначення. Першу нагороду дали Смолієві за “Неспокійну осінь”, другу — Коленській за “Дзеркала”, третю — Ткачукові з Румунії. За поезію нагородили Славутича за “Зібрані твори”, Віру Вовк за “Меандри” та Черінь за “Слова”. Дали також — і це було мені особливо приємно — нагороду Богданові Рубчакові за есей про “Тіні забутих предків” в категорії англомовних творів. Нагороди тепер — досить солідні. Перша нагорода, що її дістав Смолій, виносить 1700 доларів! Я рада, що

Віра Вовк дістала нагороду — книжка її варта того, це — без сумніву — справжня поезія, а грошей вона потребує більше, як хтонебудь інший. Розумію теж, що трудно було поминути Славутича — тим більше, що його том — це “Зібрані твори”. Не знаю, чи справді заслужила на нагороду Черінь, а вже зовсім не вірю в те, що варті нагороди твори Смолія і Коленської. Напевно більше заслуговують на неї “Камінні ступені”, хоч проза наша, загалом, слаба. Цікавішим напевно буде наступний конкурс, що включатиме і 1982 рік — отже контестантами будуть і Гірняк і Грабович. Найбільше застереження викликає в мене факт, що в ділянці дитячої літератури признали нагороду Барагурі за збірку “Меч і книга”. Оповідання ці мають свою вартість — але книжка ця не нова, це перевидання, отже не літературна новинка, а передрук. Очевидно, що було б мені приємно, якби мін “Землетрус” отримав був хоч третю нагороду! Казала мені Наталка Пазуняк, що вона голосувала за “Землетрус”, те саме говорив Рудницький. І я їм вірю, бо з рецензійних їх виступів знаю про їх прихильність. Може ще хтось і був за “Землетрусом” (членів журі було сім). (Голова Фонду ім. Франка Адам Антонович, промовляючи на вечорі, вніс навіть деяке замішання, бо сказав під кінець, що Тарнавська, мовляв, “майже” дістала третю нагороду, але без грошей!) — але в голосуванні моя кандидатура перепала.

В наступну п’ятницю — 10 грудня — їду до Нью Йорку на виступ у Клубі Російських Письменників при Колюмбійському університеті. Вони своє запрошення таки повторили і я його, очевидно, прийняла. Вже мала обмін листами з Євгенією Дімер і два телефони від неї. Вирішила я не скористати з її особистого запрошення на нічліг у Вест Орендж — піду після виступу переночувати до Слави Знаєнко, яка живе там поблизу. Це дасть мені нагоду обговорити нарешті справи нашого бібліографічного проекту і обміняти свої картки. (Хочу забрати в неї оригінали, а замінити їх копіями — бо з оригіналів зможу зробити ксерокопії і підготувати частинний друк готового матеріалу, про що я говорила вже з Луцьким у Торонто. Гріх тримати такий матеріал у шуфляді в час, як його потребують студенти і дослідники!)

Виступ перед російською аудиторією мене, очевидно, хвилює. Російської мови не знаю, російську літературу знаю менше, як англійську, американську, німецьку, французьку. Аудиторія мені зовсім чужа: ні одної особи не знаю особисто. Але: “не святі горшки ліплять”, “якось то воно буде”, “до відважних світ належить”. Запросила я на полуденок Валентіну Сінкевіч і позичила в неї книжку поезій Євгенії Дімер “С девятого вала”, щоб познайомитись із творчістю бодай її одної. (В бібліотеці Penn її книжок нема взагалі!) Збірку прочитала. Дімер не має якогось великого оригінального таланту, але це поет певної культури слова, на рівні, не якийсь графоман. Я навіть вибрала два віршики і переклала на українську мову — може цим зроблю їй приємність. Письменники цього клубу — переважно євреї з нової еміграції. Дімер, здається, тільки частинно єврейка, а може і взагалі ні, може лиш по чоловікові. Мати її була українкою, вчилася вона в українських школах, говорить і пише прекрасно по українському.

В п’ятницю завершила один важливий етап. Вислала готовий машинопис “Supplement 2: German Books on American Law” (50 сторінок!) до Арно Лівака, що є тепер головним

редактором журналу International Journal of Legal Information (змінили назву!)

Понеділок, 13 грудня 1982, вдома.

Від суботи затягнуло мене так, що взагалі не можу говорити. Лярингіт? Вже вдруге цього року! Про те, щоб я ішла до праці навіть не можна було думати. Лежу в ліжку, вигріваюся, п'ю гарячий чай з медом, навіть ... молоко з маслом. Але почала брати й антибіотики. Покищо вся моя простуда сконцентрована на горлі — захрипла зовсім і зрідка покашлюю, але позатим почуваюся непогано, хоч трохи поболює горло. Сьогодні добре бути вдома: вночі із суботи на неділю впав сніг і надворі справжня зима: біло-біло і мороз. Закінчились Остапові вільні понеділки і він сьогодні, на пех, мусів іти до роботи. А там — чую — не тільки холодно, але і слизько!

Моя зустріч із російськими письменниками в п'ятницю увечорі випала, думаю, досить добре. На щастя, я ще сяк-так володіла своїм голосом і могла виконати свою частину програми. Зустріч відбулася у семінарійній кімнаті International Building Колумбійського університету, на 15-ому поверсі. З великих вікон видно було панораму освітленого Нью Йорку, що надавало приємну атмосферу обстановці. Присутніх було 20 осіб — всі сиділи довкола столів, складених у чотирикутник, немов учасники конференції. Вся “імпреза” мала дуже неформальний характер, було багато безпосередності і спонтанності. Видно було, що це зійшлися люди зацікавлені літературою, а не аудиторія, що слухає виступів із чемности. У висліді, вечір затягнувся до пізна — думаю, що тривав він від 7-ої до 10:30. Проводив програмою Женя Любин, голова цього клубу, молодий і симпатичний на вигляд чоловік. Він, кажуть, “поет и писатель”, але я жодних його книжок у бібліотеці не знайшла і не знаю що і як він пише. Євгенія Дімер — жінка приблизно мого віку, пристійна й елегантно вдягнута блондина, з помальованими нігтями, що з нею я вже листувалася і говорила пару разів по телефону — одразу надала безпосередній тон нашій першій із нею зустрічі: Ви, мабуть, Марта? Українська її мова — бездоганна. Вона вчилася в українських школах, мати її — Бойко — українка. Пробувала писати по українському. Випадок вирішив, каже, що вона пише по російському. Послала була багато літ тому якийсь допис до “Свободи” — не надрукували. А послала допис до Нового Русского Слова — прийняли і від того почалася її співпраця з газетою. Серед присутніх був письменник Золотой — старий і сліпий уже чоловік, який теж дуже добре знає українську мову. Критик і поет Вячеслав Завалішін, десь під 70-тку, робив враження старого богеміста — своїм зовнішнім виглядом (непоголений, неохайно одягнутий) — до нього всі там звертались із великим респектом і всі його ремарки були цікаві і додавали щось нове. Ніна Синявська, висока, струнка, дистингована дама, зробила на мене негативне враження: мені здалося, що я відчула якусь може тінь неприхильності і прийняла це на конто факту, що я не говорила по російському. Синявська вчить у російському департаменті Колумбії — і прийшла передусім задля виступу Robert-a Belknap-a. [У запрошенні було написано: “Професор Р. Белнап сделает доклад о теории рассказа”]. Я

привезла зі собою магнітофон і хотіла всю програму записати на тасьму. Звернулася я до Дімер за дозволом — бо ж хіба чемність цього вимагала. Дімер не мала застережень, але пані Синявська запротестувала: Мовляв, проф. Белнап так погано володіє російською мовою, що це був би скандал! Не хотіла я сперечатися, отже запис почала я після доповіді Белнапа — і мала пеха, бо гудзик не відскочив, коли скінчилася тасьма і я у висліді не маю записаної цілоти програми, зокрема жаль мені, що я втратила цікаві ремарки після мого читання поезій. (Зокрема, коли Завалишин, нав'язуючи до мого вірша “В житті моєму теж був Бабин яр” згадав справжній Бабин яр і Олену Телігу, що там згинула). Були на вечорі ще “Игорь Синявин, писатель и художник”, “поэтесса Инна Богачинская” (блондина, про її поезію, каже Дімер, добре висловився Вознесенський!), поет Борис Ветров, художник (добрий) і письменник (не дуже добрий) — Анатолій Туровський (це характеристика не моя, а Дімер — я тільки запримітила, що він подібний до Леніна!) Но і очевидно, Виктор Урин, що поруч Белнапа і мене, брав участь у програмі вечора. Robert Belknap, високий, худий, середнього віку, сивавий — може скандинавського походження? Трохи заїкувався, і це утруднювало йому говорити недосконалою вивченою російською мовою. Але тему мав цікаву (про композицію від першої особи і труднощі з тим пов'язані, на прикладах з англійської і російської прози) і навіть була потім серія запитань. Потім Дімер сказала кілька слів про мене, на основі матеріалів, що я їй була вислала раніше. А тоді я прочитала кілька віршів: Запрошення, Хвалю ілюзію, Das ewig Weibliche, Вітер із *Хвалю ілюзію* та Землетрус, Буря, Молитва, Синтеза, В житті моєму теж був Бабин яр та переклади з Ахматової і Цветаєвої. Перед кожним віршем Дімер давала по російському коротку інтерпретацію, а Бабин яр і вірші Ахматової і Цветаєвої читали в цілості у російських варіантах. Я на кінець додала ще один вірш Дімер. Відгук, здавалось мені, був дуже позитивний: я мала відчуття, що мене потрактували серйозно, як колегу. Після мене мав виступити Виктор Урин. У програмці було, що “Поэт Виктор Урин ознакомит нас со своими выступлениями на Международных Ассамблеях Поэтов в Париже и Мадриде в 1982 году”. Я мала враження, що це буде репортаж із міжнародних конгресів, але Урін зробив із цього естрадний виступ із рецитаціями поезій переплітаних інтерпретаціями. Урінову одну книжку, видану ще в Москві 1972 року (Гвоздики под ливнями) я знайшла у бібліотеці і прочитала, щоб мати уявлення про те, хто він такий. Це автор понад 20-ти збірок, але “Гвоздики” видалися мені типовою соц-реалістичною поезією, без проблесків особливої глибини думки, такий собі радянський шаблон. Урін — уже з вигляду робить трохи враження “сумашедшого”: дуже худий, в робочих джинсах і картатій, не першої свіжості сорочці, не поголений і, мабуть, довго не купаний, сів біля мене при столі, висипав з течки купу різних різного кольору і формату паперів і давай ножицями обрізувати краї, складати їх до купи, потім знову розкидати ітд. Робив він враження великого позера (хоч сам в час програми бавився своїми паперами, то коли виступав він і хтось пробував перекинутися словом із своїм сусідом — Урін зупинявся і чекав поки всі присутні не затихнуть і не дадуть йому всієї своєї уваги). Але поезії, що їх він читав на вечорі, видались мені цікавішими, модернішими і більш оригінальними, як ті, що я їх бачила в книжці. Я подумала, що ця людина мусіла багато пережити. Нічого про нього не знаю: може сидів у психушці? В його виступі була якась хвороблива інтензивність. Папери на столі, як виявилось, це, мовляв, його нові збірки: кожного року хоче видати

нову збірку віршів: сам їх на машинці переписує, ілюструє і розмножує на хероx-і і як це щиро признався — розсилає ці свої видання до всіх бібліотек світу!

Перед своїм виступом на Колюмбії я пішла до Знаєнко. Застала її вдома, залишила там деякі свої речі, а потім повернулася до неї наніч. Мирослава прийшла по мене до International Building — вона, виявляється, знає особисто і Belknap-а і Синявську — але на виступі моєму вона не була. Можливо, що вона взагалі про мене, як про поета, нічого не знала, — виявилось, наприклад, що не бачила раніше моїх книжок. (Це дало мені нагоду залишити їй в дарунку свої видання). Більшість ночі ми проговорили, обмінюючи мої бібліографічні картки. Мирослава як бібліограф не дуже добре зорганізована і її підхід до нашого спільного проекту мене трохи журить. Але вона погодилася на те, щоб я частинами готову працю пробувала опублікувати в журналі Канадського інституту, а також, щоб я перебрала на себе бібліографію після 1980 року. Відчула я, що вона не хоче ще зовсім виректись тієї роботи. Коли донька її Зіна піде до каледжу на другий рік, Мирослава матиме більше часу для бібліографічної роботи. Побачимо! Як людина, однак, Мирослава мені подобається — з нею легко спілкуватися. Безпосередньо, сердечно, без пози і напушеності. Пережила страшний удар долі — і то зовсім недавно — але і смерть чоловіка, і клопоти із старенькою мамою і тіткою в Конетікат, і турботи за дочку — загартували її: ні сліду істерії, мелодрами. Тільки натяк на те, що приятелі у такий трудний час не повинні залишати людини в повній самотності.

Минулого тижня у вівторок прилетіла до Нью Йорку Ія і — побувши пару днів із товаришками в Н.Й. — приїхала у суботу до Філядельфії. Фактично ми приїхали разом автом, з Олесем та його дівчиною Любою. Я знала про приїзд її заздалегідь: ми так і домовилися про спільний поворот до Філядельфії, так що я навіть не купувала залізничного квитка назад. Ія гарно виглядає і я дуже зраділа, її побачивши. Двогодинна подорож в авті дала нам змогу трохи собі поговорити. Вона тепер саме має передишку між працями і тому вирішила скористати із знижених цін на польоти і приїхати сюди на схід на короткий час.

14 грудня 1982, вівторок.

Вчора майже весь день пролежала в ліжку. Це дало мені змогу прочитати автобіографію Russell-а Baker-а Growing up. Люблю читати його фейлетони в New York Times — ніколи не підозривала, що цей високоосвічений і вникливий колюмніст міг мати таке трудне дитинство. Син простого неосвіченого робітника, що в молодому віці помер на діабет, Russell багато завдячує своїй матері-вчительці, що її амбіцією було примусити сина “To make something of himself”. Надзвичайно цікава панорама Америки в час депресії, прекрасні портрети людей — простих завзятих робочих людей, що переборювали непосильні труднощі. Все це скомпоноване в окремих розділах, що є немов самостійними новелями, з великою теплотою і гумором. Добре написана книжка, що залишиться у фонді літератури навіть і тоді, коли його зібрані в окремі збірки фейлетони забудуться і втратять актуальність.

Четвер, 23 грудня 1982. 10:30 PM

У вівторок приїхав Максим і в хаті з'явився перед-святочний настрій: на дверях вінок із свіжої ялиці, під пальмою у вітальні багатокольорові коробки різдвяних подарунків. Я кажу, що наші хлопці в час Різдва завжди щедро нас обдаровують, часом щедріше, як ми їх! Я не люблю перед-різдвяних закупів і загальної психози, що тоді панує по крамницях. Крім того, в моїй пам'яті живе ще наше старе нескommerціалізоване Різдво. Американську традицію дарунків ми вводили в нашу родинну традицію дуже поступово, і не на велику скалю: звичайно це були речі більш практичного характеру: светри, сорочки, валізи — і тільки зрідка якась іграшка. Більші коштовніші дарунки я завжди воліла робити з інших нагод, напр. з нагоди уродин. Але наші діти, як бачу, воліють робити дарунки в час Різдва.

Шкода, що Максим розминувся з Ією. Вона саме у вівторок відлетіла з Нью Йорку до Лос Анджелес. У Філядельфії була кілька днів. Мешкала в нас — і це було мені особливо приємно. (Телефонувала в якійсь справі Слава Оранська і каже: бачила я в Центрі Твою невістку... Ти, очевидно, знаєш, що вона приїхала? Чи Ти вже бачила її — гарно виглядає! А я на те: та ж вона у нас і живе! Як? У вас, а не в своїй мами? — Це справді неабиякий комплімент для свекрухи!) Її в нас було, очевидно, вигідніше. Хата простора — і порожня, окрема лазничка, і авто до повного користування! Очевидно, що перебувала вона багато у своїх батьків, відвідувала товаришок, так що я бачила її і говорила з нею тільки зрідка. Все ж таки була нагода відновити наше спілкування. Я була чотири дні вдома, лежала в ліжку, так що ми часом мали змогу поговорити собі серед дня. Любе дівча — уважливе, сердечне, добре виховане, інтелігентне. Виглядає з усього, що щасливо собі з Марком живуть. І задоволені. Мене журить те, що вони такі бідні, що мають такі непевні, фізично й емоційно виснажливі професії — але їм, молодим, море по коліна!

Прийшло грудневе число “Нових днів”, а в ньому велика Костюкова стаття “Поетичний світ Марти Тарнавської”. Він згадував про те, що написав про мене і я знала, що має бути щось у грудневому числі — все ж таки сама стаття мене дуже приємно здивувала. Я думала, що він вибере із своєї доповіді кілька уривків — а він тимчасом опрацював велике солідне дослідження всієї моєї поетичної творчості. Стаття не тільки довга і дуже позитивна, але і надрукована промінентно, як зразок Костюкової критичної методи, в числі журналу, що присвячене його 80-літтю! Я написала Костюкові листа з подякою і заявила, що його стаття варта для мене більше, ніж будьяка нагорода на чикагському конкурсі! І я так насправді і думаю! Такого поважного трактування я не мала досі ні від кого! Чи варта моя поезія такої уваги? Костюк відчув, мабуть, якесь світоглядове споріднення: підкреслив деякі аспекти моєї життєвої філософії, що притаманні, на мою думку, і йому самому: глибокий гуманізм, любов до робочого люду — але водночас і обожнювання інтелекту, патріотизм франківського типу, фавстівську допитливість, і теплоту глибоколюдських почуттів. Можливо, що занадто поспішив він зачислити мене до кола “найкращих поетів українського закордоння.” Але мені приємно, що нарешті знайшовся критик, що звернув увагу на світ ідей і зрозумів, що вони пов'язані у чітко окресленому світогляді, що дає основу всій моїй — більше чи менше вдалій — поезії.

Середа, 29 грудня 1982.

Максим передучора відлетів до Шікаго і вчора мав доповідь (про Підмогильного і Мопасана) на річному з'їзді AATSEL. Сьогодні увечері має полетіти до Клівленду і решту вакацій проведе з Уляною та її родиною. — Остап після Нового Року вибирається до Каліфорнії — буде з Марком 2 січня, в день 30-ої річниці його народження. Але опісля поїде, мабуть, до Тараса, до Овкленду, бо і Марко, і Ія працюватимуть від ранку до пізнього вечора і не зможуть бути з ним і возити його по Л.А.

Середа, 29 грудня, увечорі.

Дуже інтензивно працюю вечорами над своїм бібліотечним посібником. Словник бібліотечних термінів готовий вже давно: я його тепер потрохи переписую на машинці і кожного майже дня стараюся зробити в бібліотеці по 10 копій із двох сторінок. На сьогоднішній день маю вже 10 примірників по 61 сторінок. Цілість дійде може навіть і до 200 сторінок! Почала я вже працювати над списком предметних рубрик, що буде водночас і покажчиком до таблиць класифікації. Переписування цього забере також багато часу і труду. А ще ж треба написати основний текст посібника: вказівки для організації бібліотеки й бібліотечної роботи. Це величезна робота і я поспішаю: все це мусить бути готове до наступного ПКУС-у — а я мушу з тим бути готова вже раніше, бо опісля нагрянуть справи чергового бібліографічного конкурсу, а потім і весілля.

1 січня 1983 року, субота.

Ми, як звичайно, не плянували під новий рік жодних святкувань. Все ж таки, мали невеличку розвагу: запросила нас Леся Яцкевич на обід — не так з нагоди нового року, як просто тому, щоб дати нам нагоду зустрітись з Мотрею і Андрієм. Вони разом з Тимішем приїхали на відвідини до Філядельфії. — Тиміш, нажаль, мусів раніше відїхати і ми його не мали змоги зустріти. (Шкода, я давно його не бачила — він уже на четвертому році на Brown U., а я востаннє бачила його ще заки почав каледж! — на нашій спільній прогульці по Вермонт і Нью Гемпшир! — а може ні, може на Марковому весіллі — але це вже теж три роки тому!) Трохи ми собі погугорили, але особливого настрою чомусь не було: або тому, що було нас тільки шестеро, або тому, що я мала їхати назад автом і через те не могла пити алькоголю, або просто тому, що ми — просто старіємось і втрачаємо “zest of life”. Навіть не залишилися ми з ними до півночі, щоб разом зустріти 1983 рік! І це таки через мене і мою їзду: їхати поночі не люблю, добре не бачу і воліла повернутися додому ще заки всі святкувальники по-п’яному висипляться на автостради з балевих заль, ресторанів і приватних домів. Так що на 12-ту ми вже були вдома.

Сьогодні о год. 8:30 вечора Остап відлітає до Лос Анджелес. Сват — Мирослав обіцяв завезти його на летовище і за це я дуже вдячна, бо сьогодні з нагоди новорічної паради вулиця Брод замкнена, а це — єдина знайома мені дорога до летовища. (Він їхатиме експресом, отже це йому не перешкодить!). Телефонували саме Лащики і запрошували мене в кіно. Але я відмовилася, бо хочу вирядити Остапа в дорогу.

2 січня 1983, неділя, вранці.

Я в хаті зовсім сама. Остап уже, мабуть, досипляє недоспану ніч у Лос Анджелес. Сьогодні Маркові сповняється 30 років життя. Важлива дата. Остап хотів бути з ним у цей день. Згадував напередодні свого виїзду, як то в 1947 році, коли йому було 30 років, до поїзду в Грацу (— їхав до мене, до Зальцбурга), вийшли попрощати його й привітати з уродинами його друзі: Єндики, Славко і Ростик, Терлецький, ще хтось, з горілкою, з китицями бузку... Каже, що ніколи цього не забуде. Напевно переживав свою тридцятку — адже залишився вірш, що є документом: “ще не жив — а юність вже відходить”. Ну, Марко, у трохи іншій ситуації: і освіту здобув солідну, і жонатий уже три роки. Все таки: юність відходить, цього ніяк не заперечиш. Плянують вони там якусь гостину і я напевно буду з ними в телефонному контакті — десь під вечір, коли в них буде пополудні.

Бальянс минулого 1982 року досить цікавий. Найважливіша подія: Максимове рішення женитися з Уляною! Але було чимало і моїх власних творчих успіхів: літературний вечір у квітні, Костюкова стаття про мою творчість у *Нових днях*, переклади на російську (перший чужомовний переклад, що появився друком — не враховуючи моїх власних англомовних спроб у *Нашому житті* — це мій “Бабин яр” у перекладі Сінкевіч в журналі “Перекрестки” — число вже вийшло з друку, але я ще його не бачила), виступ на форумі Російського Клубу Письменників на Колумбії. Важливою для мене подією був теж друк

моєї праці “Англомовна літературна україніка” в *Сучасності*, — а попри ці найважливіші здобутки, була ціла низка менших: рецензії на *Землетрус* (Кедрин, Климовський, Жила, Онишкевич, Качуровський — зокрема ж Качуровського і Жили! — гарний був теж допис Наталі Пазунок про мій Літ-Вечір! — Мої власні статті і рецензії у *Свободі* (про Коцюбинського) і WLT. З творчої лябораторії також є про що звітувати: “Буденні діалоги на болючі теми” — в ділянці поезії, і моя велика праця над бібліотечним посібником. (Коли я сказала про цю роботу Левкові Яцкевичеві, він zareагував реплікою: Кому це потрібне? Але мене це не зражує: я давно таку реакцію передбачала!)

Отже: to sum it up: quite a year! Не можна нарікати! Майбутнє завжди непевне, але цього, що людина вже пережила і досягла — ніхто відібрати не може. Це така потіха для всіх, хто розпачає над тим, що час безповоротно тікає і що ми старіємось. Те, що прожите — це стаж, досягнення! Те саме й скажу Маркові: треба дякувати долі: не кожний може у 30 років входити із таким балянсом. І я радію тим, що дочекала до того, щоб бачити (хоч у сьогоднішній день тільки Остаповими очима!) нашого первородного дорослим мужчиною, а ще у доброму здоров’ї, з любою жінкою, щасливого! Матеріальні успіхи не найважніші, вони зрештою, також можуть ще прийти у майбутньому.

7 січня 1983, п’ятниця, українське Різдво.

Сьогодні, по традиції, я вдома. Мало що не вийшло так, що я мусіла б сьогодні бути на праці в бібліотеці. Справа в тому, що весь цей тиждень — понеділок, вівторок, середа, четвер — мені доводилось бути єдиним бібліотекарем на довідковій роботі: Ненсі захворіла, а Ран узяв собі різдвяні вакації. Що більше: Синтія полетіла в середу до Сінсінатті на річні збори Am. Ass. of Law Schools (навіть забувши мене про це попередити!) і я в останні дні була фактично відвічальна за всю бібліотеку, навіть у четвер ходила за чеками для нашого персоналу! Отже не лише довідкова загальна робота, але й адміністрація! Я вже давно заповіла, що 7 січня в мене свято і якби Ненсі не була хвора, проблеми не було б. Ран п’ятницю “додав” до своїх вакацій в останній хвилині, отже ще поки Синтія від’їхала, вдалося відкликати Рана з вакацій на п’ятницю (“We’ll never hear the end of this”, засміялася я, знаючи якої важності це надасть нашому колезі!) У висліді я сьогодні вдома, а довідкову роботу робить Ronald Day. Тиждень цей був для мене дуже томлячий: клієнтів досить багато (переважно поза-місцеві студенти і адвокатські фірми з міста, але було і кілька телефонів з віддалених місць, напр. Univ. of Maryland, etc.) багато біганини, руху, хвилювання.

Валентина вже прислала мені “Перекрестки”. Журналик гарно презентується: сама лише поезія і репродукції мистецьких творів — як колись “Нові поезії” нашої Нью Йоркської Групи. Підпис під віршем подали як “Марта Тарновская”, в інформації про авторів “Тарнавская” — і це мені не подобається. Я, побачивши Валентину вдруге, звернула їй на це увагу, сказавши теж, що в інформації після заголовків моїх книжок “Хвалю иллюзію”, “Землетрус” не сказано, що це “на украинском языке” і така мішанина мов дивно виглядає. Але це дрібниці, що на них увагу звертає тільки такий автор як я, що є водночас

бібліографом. Я просила, щоб друкуючи другий переклад (“Буря”) та текст “Бабиного Яру”, що має бути повторений в якомусь виданні Колюмбійського російського клубу, прізвище виправити і вона обіцяла це зробити. Злої волі тут немає — у нас також “українізують” слов’янські прізвища: наші газети всі пишуть “Ярузельський”, а не “Ярузельскі”. А коли в “слові” друкувались мої переклади, то авторку теж редактори “справили” на Павліковська-Ясножевська, і тільки в моїй книжці вона — Павліковська-Ясножевська.

Вийшов смішний інцидент: Телефонує мені на працю Віра Лащик (— вона запросила мене на Свят-Вечір і хотіла впевнитися, чи прийду) і починає розмову від фрази “В моєй судьбе бил тоже Бабий Яр...” Що таке? Ти звідки знаєш? — здивувалася я, бо ж сама щойно дістала число журналу. Виявляється, Віра має якісь контакти з художником Шаталовим, а він є членом редакційної колегії журналу “Перекрестки”. Справді, який малий емігрантський світик! Засміялася я з Віри: (і зі себе): треба було аж російського перекладу, щоб Ти прочитала мій вірш!

На Свят-Вечір до Лащиків я таки пішла. Взяла із собою магнітофон і тасьму з колядками і почала “колядувати” під вікном. Приємно було бути гостем і серед людей, бо я тепер день-у-день (радіше увечорі і вночі) зовсім сама і це, очевидно, вже сприкрилось. Але я забула, що там будуть також Кіпи з дітьми і це мене спешило, бо я принесла дарунки тільки для старших Лащиків і малих Лащиків. (Сьогодні я це направила і вранці по дорозі на заступи харчів, підкинула “від Миколая” дві українські книжечки для Марка і Дмитрика Кіпів.

Сьогодні, замість святкувати Різдво, я дуже напрацювалася: поїхала до АСМЕ за харчами для нас і для Мами, а привізши їх, зварила бігос і спекла корж із маком — все це для Максима. (В середу до пізньої ночі робила вареники з м’ясом). Справа в тому, що сват — Лабунька їде в справах ПКУС-у ітд. до Гарварду і я запропонувала, що дам йому на цю подорож своє авто. Це, очевидно, дає нагоду передати всячину Максимові і є причиною цієї моєї господарської активності. В понеділок цього тижня я дала також авто до механіка на tune-ур. Маю сатисфакцію, що воно добре їде — а то вже мене лякали, що треба нову батарею, тощо. Tune-ур коштував около 120 дол., але це давно треба було зробити.

Маю клопіт, бо зіпсувалася мені машинка до писання. Маємо, правда, ще одну, стару, — але для посібника треба нової!

21 січня 1983, субота.

Год.9:30 вранці, субота, — Остап ще спить — а я не лиш уже вдягнута до виходу, але вже встигла поспідати, зварити зупу на обід і Остапові кашку на снідання. Дали мені вчора знати, щоб я сьогодні пішла на дижур до пластової бібліотеки і хоч як це мені незручно — я погодилася. Думала, спершу, що встану вранці і поїду на заступи харчів, а тоді вже й на дижур — тому і поспішилася. Тепер, однак, бачу, що не встигну, що це коштувало б мені

надмір хвилювань і нервів, бо дижур уже від 11-ої год. Отже вирішила не їхати на закупи і маю годину вільного часу.

Засмикалася я по саме нікуди своєю роботою над бібліотечним посібником. Тепер саме опрацьовую вже може місяць або й довше картотеку предметних рубрик, що є рівночасно показчиком до таблиць клясифікації. Це досить скомплікована справа і вимагає дуже багато часу: всі оці перехресні посилання (“х” “хх” “див.т.”), що їх треба постійно перевіряти, а до того проблеми української термінології. От, якби я так мала доступ до якоїсь такої картотеки з України! Не знаю навіть, чи існують якісь такі друковані списки, на взір LC subject heading authority file. Російські напевно є, але про українські не бачила ніде жодної згадки. Може вони існують тільки на картках у бібліотеках?

Моя лектура останнім часом це Антон Антонов-Овсеєнко: *The time of Stalin* — книга страшного обвинувачення, à la *Gulag Archipelago* Солженіцина. Всі ці злочини Сталіна відомі мені, очевидно, з інших джерел (хоч би з книги Костюка *Stalinist rule in the Ukraine* і ін.) — але тут подані деякі цікаві деталі (напр. про вбивство Кірова) і для мене цікаво було почути про ці справи з російської перспективи. Автор може трохи надуживає пристрасною інвективною та іронією — самі факти вистачають і повинні говорити за себе. Маю трохи підозріння — на основі кількох речень тут і там, що автор хотів би — може підсвідомо — приписати Сталінову жорстокість фактові, що він був ... грузином. Бо інакше навіщо згадувати про якісь там жорстокості грузинської історії ітп. Так якби не вистачала сама традиція, що променювала цілими століттями із московського Кремля чи то із Санкт-Петербурга!

Поволі — по дві-три сторінки — вечорами читаю далі *Distant Mirror* Barbar-и Tuchman. Це для мене — ціла едукація. Фактів надто багато, щоб їх моя пам'ять могла засвоїти, але аналіза історичних подій, інтерпретація їх — дуже стимулююча. Такий хоч би деталь, як французький февдал звільняє своїх кріпаків — і дає їм свободу із чисто економічних спонук — і це 14 століття (а Росія ждала аж до 19-ого!)

Прочитала вже теж перші три частини “Жанни Батальйонерки”, що друкуються в “Сучасності”. Про Гео Шкурупія знала я досі тільки те, що він був поет-футурист. Нічого його не читала. Повість здивувала мене своїм реалізмом, традиційною композицією та українським духом.

3 лютого 1983, четвер. 12:30 уночі, фактично 4.П., п'ятниця.

Поганий мій психічний стан цими днями: життя мені набридло, депресія хоч куди, і трудно мені з нею боротись. Але пробую. Зрештою, розумію причини: передусім: грядуть справи весілля. Я помітила вже раніше, що Остап не захоплений Максимовим вибором, а вже зовсім незадоволений із факту, що весілля відбудеться у Клівленді. Коли я починаю розмову про те, що треба було б порозумітися з Пасічниками в справі весільних коштів, він підносить голос: чому, мовляв, він мав би платити за “селепківське весілля” в

Клівленді, що на нього мало хто з наших гостей зможе прибути? Йому очевидно не подобається, що весілля плянують у церковній залі православної парафії, а не в елегантному готелі. І на цьому тлі в нас непорозуміння. Бо чому він не висловив більш рішуче своєї думки тоді, коли приймали це рішення? Правда, Остапова рада була робити весілля в Бостоні. Но але молоді, чи власне Уляна, хотіла мати весілля в Клівленді, в церкві, що до неї вона має сентимент. Не можна ж їм накидати своєї думки — адже це їхнє вінчання і вони повинні хіба мати рішальний голос. Я теж воліла б, якби ця імпреза відбулася десь на сході — але я пробую достосуватись до ситуації і допомогти, а не утруднювати в справах організації. Ось уже два тижні видзвонюю до різних оркестр і бачу, яка це складна справа. Добрі оркестри або зайняті, або дуже дорогі. “Зелене жито”, що його ведуть знайомі Марка і Максима сестри Штині, може приїхати на 29 травня, але, враховуючи далеку дорогу до Клівленду, зацінили собі 1200 доларів за виступ. Максим уже переговорював з якоюсь місцевою оркестрою — вони можуть грати щось за 400 дол. — але молодим не подобався їхній спів.

Неабияку психічну пресію приносить і моя робота над бібліотечним посібником. Це фактично робота для цілої комісії людей і то на рік-два-три. А я пробую її прискіпити — і це викликає неприємний тиск.

Наступний тиждень хочу взяти собі вільний. Мені ще від Різдва належаться вакації — треба їх вибрати, щоб не пропали або щоб не “забулися”. Але це буде “working vacation” — не відпочинок — може трохи посуну свою роботу вперед.

По ночах мені не спиться: випровадилася я із подружньої спальні до своєї робітні, щоб могли світити світло і читати. Барбара Тухман добра “на сон”. Вдень, у підземці, моя теперішня лектура досить несподівана: “QBVIII” — давній бестселер голосного колись автора Леона Уріса. Приніс мені книжку мій працівник-студент, Стівен Мартіно. Зацікавив він мене подвійно: QV це — Queen’s Bench — отже судова розправа в англійському суді (Стівен пригадав собі цю повість, як переносив сотні томів нашої KB і QV з полиці на полицю!) — але друге цікаве: справа ця — libel suit польського лікаря, що його жидівський автор-американець оскаржує у злочинах довершених у концентраційних німецьких таборах у час війни!

11 лютого 1983, п’ятниця.

Я від понеділка вдома — взяла собі належні мені “різдвяні” вакації. Але до щоденника досі не заглядала: така запрацьована! Переписую на машині Абетковий покажчик предметних рубрик — це така велика робота, що для неї потрібно щонайменше п’ять днів — від ранку до вечора. Сьогодні скінчу. Тоді буду по дві-три сторінки робити ксерокопії, а рівночасно працюватиму вечорами над основним текстом посібника.

Мої вакації — справді немов Різдво. Цей тиждень вийняtkово зимова погода, а сьогодні то й справді різдвяний снігопад! Досі виходила з дому тільки один раз на день, щоб

пройтися, відсвіжити голову і занести Мамі і Татові газети.

Психічне напруження і депресія недавніх днів — зникли. І я знаю чому. Замість пасивного сидіння, я вирішила активно поставитися до справ і поспробувати розв'язати дилеми, що мене мучили. В суботу взяла я та й потелефонувала до Пасічників, до Клівленду. Коштувало це мене досить нервів, як кожен життєвий іспит. Але розмова вийшла сердечна, в міру дипломатична і щира. Після всяких прелімінариїв, я сказала: ми з Остапом хотіли б заплатити Максимові й Уляні подорож на Україну і тому хотіли б знати, чи ми будемо мати (і які) фінансові зобов'язання щодо весілля? Сказав Іван Пасічник: Ви тим не журіться, все буде поладжене. Отже я розумію це так, що кошти весілля покриватимуть вони. Пошлюбна подорож винесе також біля 5-ти тисяч доларів — на такий дарунок нас стати і ми це радо зробимо. — Після цієї розмови мені відлягло від серця і зникло неприємне напруження між мною і Остапом.

12 лютого 1983, субота.

Вчорашній снігопад виявився рекордовим. Впало 21 інчів снігу. Сьогодні до полудня я відгортала сніг — вузьку доріжку, щоб можна пройти по вулиці і до хати. Велика це робота і я добре втомилася, але приємно було бути на дворі: сьогодні сонячний день, чисте промінне небо, а довкола — біла зимова романтика.

Закінчила вчора переписувати Показчик предметних рубрик — вийшло точно 60 сторін. Отже 135 сторін посібника вже готові. Не знаю, який довгий вийде основний текст — його треба ще написати.

Телефонувала мені в тижні Валентина Сінкевіч. Зажартувала собі, мовляв, був колись Євтушенко із своїм Бабим Яром, а тепер ось Тарнавська із своїм. Ціла вийшла веремія із моїм Бабином Яром. Євгенія Дімер написала про мене статтю і понесла до *Нового Русского Слова*. Із двома перекладами Сінкевіч: Бабиного Яру і Бурі. Але хотіла Седиху — редакторові Н.Р.С. (що його справжнє прізвище щось à la цвібак”), дати до друку тільки “Бурю”, бо Бабин Яр уже зарезервував собі Любин до Літературного Вісника, що його має видати Рос. Клуб Письменників. Хто така Тарнавська — запитав Седих — і чому про неї конче треба писати в Н.Р.С.? Тоді йому дали прочитати “Бабин Яр”. Це справу перерішило. Але сказав: без цього вірша статті не надрукує. Тимчасом Любин має якусь уразу до Н.Р.С. і настоював на тому, що саме він, а не Седих друкуватиме Бабин Яр. — Конфлікт, каже Валя, наладнали так, що НРС друкуватиме статтю Дімер і Бабин Яр, а Сінкевіч зробить ще один переклад спеціально для Любіна — із “Синтези”, бо там теж єврейська тематика. — Ось який рух довкола Ваших віршів, каже Валентина. — А що вже буде, як появляться ці речі в *Новому Русскому Слові* — кажу я — і як мої земляки за мене візьмуться!

16 лютого 1983, середа.

Вчора були з Ларисою і Олексою Біланюками в театрі на оперетці *Zorba*. В головних ролях були Anthony Quinn та Lila Kedrova. Режисерував Михайло Сасоуанніс. Вистава була дуже добра, зокрема ж перша дія. Знаменитого героя повісті Казанцакіса ми вже бачили у дуже доброму фільмі *Zorba, the Greek* із тим же самим Антоні Квіном у головній ролі. Але тоді він був на 20 років молодший, та й співати не потребував. А співак з нього нікудишній і це псує ефект. Прекрасною була у своїй ролі Ліля Кедрова, ліпша від Квіна. Були ми перед виставою на вечері в доброму (і дорогому!) ресторані La Samarque — зараз же напроти театру. Вечір був дуже приємний. Шкода, що такий люксус настільки тепер коштовний, що його не часто можна повторювати. (Самі квитки були по 33 дол. від особи!)

23 лютого 1983

“Why is life so tragic; so like a little strip of pavement over an abyss. ... Melancholy diminishes as I write.”

цитата із Щоденника Вірджинії Вулф (*The Diary*, v.2, p.72).

Позичила книжку від Nancy Arnold, що є справжнім поклонником цілої групи Bloomsbury. Не читаю від дошки до дошки, але, переглядаючи, знаходжу різні цікаві рідзинки.

28 лютого 1983, понеділок, вранці перед виходом з хати.

В п'ятницю 25-ого трапилася мені прикра пригода. Ішла я пішки від підземки, як і кожного дня, 10-ою вулицею. Але було вже темно, бо я вступала до Ванамейкера в місті, щоб купити Татові дарунок на уродини і забарилася на 1/2 години, може годину, не більше. Ішли переді мною три хлопці-мурини, одному з них було не більше як 12-13 років. Я не хотіла їх минати, ішла поміркованим кроком. В певний момент вони звернули з хідника, і пішли — здавалося мені — по сходах до якоїсь хати. Я пішла далі. Раптом чую: біжать за мною. Один з лівого, один з правого боку. Шарпнув за торбинку, що її я несла в лівій руці. Торбинка була міцно загнuzдана на руку і він не міг її легко скинути. Почалася “суматоха”. Котрийсь із них вдарив мене у щоку, я впала на вулицю, гримнула головою до цементу. Торбинку вирвав — і побігли. Татів дарунок і течка з паперами лежали побіч мене на вулиці. Я позбирала їх, піднявшись, і пішла додому. На вулиці не було нікого, хоч я кричала, коли на мене напали. Хотіла була подзвонити на поліцію з недалекої крамниці, але крамниця була замкнена. Потелефонувала з дому: до кількох мінут приїхав поліцист додому робити протокол, інші поліцисти рівночасно почали обшук околиці. За годину десь привезли двох хлопців для ідентифікації. (Привезли під нашу хату! Теж цікавий метод боротьби із злочинністю!) Я переконана, що це були вони — два із трьох. 12-13 літній хлопець був серед цих двох, і в кишені в нього знайшли жовту шапку, таку як здається мав і мій напасник. Але... Чи можу я бути певна на 100% Адже облич їхніх я не бачила і спостережливість моя не особлива: іду і думаю про своє, описати докільля чи людей — не моє форте: навряд чи знайомих і рідних могла б описати. Щоб на такій основі

перерішувати долю чужих дітей? А що, як це не вони? Зрештою, яка з того користь? Справжній злочинець був напевно цей третій, а дітей підставив, бо їм була б менша кара.

Грошей в торбинці не було, бо якраз перед полуднем того дня я витягнула десятку, як ішла на прохід, щоб купити собі морозиво. Але — і це безпорівняно гірше — були в торбинці: гаманець із кредитовими картами VISA і John Wanamaker, право на їзду автом, карта власності авта, Keystone AAA insurance, U of P ID, appointments book, маленький адресар, значки, всякі дрібні записки і візитівки та головне — окремо в торбі — ключі і окуляри. Ключі й адреси з документами в руках злодіїв — небезпечна комбінація! Губа мені напухла, голова і м'язи болять досі.

Вікенд пройшов на розшуках: знайшла тільки загублену шапку, а в неділю потелефонував мені якийсь чоловік (що живе на 11 вул. нижче Nedro, теж чорний), що знайшов, ідучи із собакою на прохід, мій Driver's license і Penn ID. Це два документи, що мають фото, отже злодіям абсолютно не придатні. Добре і це. VISA і картку Ванамейкера зголосила негайно телефоном, щоб зупинити кредит. Але скільки буде ще іншого клопоту! В суботу покликала Олексу, щоб змінив три замки в хаті — це коштувало 100 доларів! (Приказка crime does not pay правдива тільки хіба у відношенні до бідних злодіїв — вони навряд чи скористають щонебудь, але зароблять на цьому окуліст, евентуально дентист і ті, хто виробляє ключі і замки ітд.)

Чула недавно на радіо приказку, що повинна дуже бути до вподоби всім феміністкам:

“Lead, follow or get out of the way!”

16 березня 1983

“I should be reading Ulysses, & fabricating my case for & against. I have read 200 pages so far — not a third —; & have been amused, stimulated, charmed, interested by the first 2 or 3 chapters — to the end of the Cemetery scene; & then puzzled, bored, irritated, & disillusioned as by a queasy undergraduate scratching his pimples. And Tom, great Tom, thinks this on a par with War & Peace! An illiterate, underbred book it seems to me: the book of a self taught working man, & we all know how distressing they are, how egotistic, insistent, raw, striking, & ultimately nauseating. When one can have the cooked flesh, why have the raw? But I think if you are anaemic, as Tom is, there is glory in blood. Being fairly normal myself I am soon ready for the classics again. I may revise this later.”

Virginia Woolf, Aug. 1922. Diary, v.2, pp.188-189.

Бачу, що я не одинока у своїй реакції на Джойса. Але реакція ВВ може має й додаткові мотиви. Заздрість? Аристократична вищість? Неприємно вражає мене оце: “self taught

working man”! Вирджінія сама теж була “self taught”. А може тут: “the impertinence of being Irish”?

Щоденник мій терпить із різних причин. Спершу — це була серйозна депресія (ще перед злочинним нападом на мене, отже з ним непов’язана!) Опісля — посилена активність: трохи часу забрало повернутися до стану “ante” — наладнати справи з документами, ключами, окулярами (кошти — понад 400 дол.!) Найбільше часу, очевидно, забирає моя робота над посібником. Перша редакція тексту вже готова, ще вношу деякі зміни і поправки і доповнюю приклади. Крім того, маємо на розгляд конкурсу чотири бібліографічні праці: Одарченка, Андрусяка, Марти Хом’як і Патриції Грімстед. Роботу Грімстед міряти треба не сторінками, а фунтами — прийшла у великій пачці — колосальний манускрипт! Отже є що читати й оцінювати!

25 березня 1983, п’ятниця.

Вчора увечері подзвонив Максим: прикра комплікація: Іван Пасічник дістав серцевий приступ і є в шпиталі. Прогноза, нібито, добра, але справа, очевидно, поважна. Є ще й додаткове ускладнення: виявляється, що Пасічник не має під цю пору медичного забезпечення! Аж не віриться: такий, здавалось би, практичний чоловік! Злегковажив собі, чи що? Чи з ошадності? Ну, ця ошадність дорого може йому обійтися, тим більше, що він людина не бідна, отже мови нема про якусь суспільну опіку, а й “медікер” йому ще мабуть не належить, бо він — хоч і на емеритурі вже — то віком відносно молодий (думаю, що і 60 ще може не має).

Я вчора турбувалася Мамою, бо вона щось погано почувалася, і говорили ми з нею про те, а вона: “от щоб діждати Великодня”, а я: “Великдень — байка, але весілля!” На те Мама сказала: “Навіть якби я померла, весілля треба відбутися.”

Но, маю надію, що все це налагодиться, що житимуть і вихрапаються хоч трохи із хвороб і Мама і Пасічник. Але — все в божих руках — як сказав би... Рільке. (Точну цитату не можу в цій хвилині пригадати!)

Викінчую переписувати свій Посібник. Аж тепер розумію, що значить така одна велика робота, як вона тягне, і як лежить тягарем на душі. Все інше відкладається *ad infinitum*. Не мала навіть часу віднотувати дрібні, але важливі вістки. *Літературний Вестник* (що, виявляється, є прилогою до *Новая газета*) таки надрукував переклад Сінкевич Бабиного яру, і біо-бібліографічну інформацію про мене разом із фото — промінентно на першій сторінці! А в WLT вчора прочитала вперше рецензію Славутича на мій Землетрус (що, мовляв, не викликав землетрусу в укр. емігр. літературі!) В цьому ж числі — зараз же поруч — надрукували і мою рецензію на Грабовичів есей *Toward a history of Ukrainian literature*.

28 березня 1983. Понеділок.

“Новое русское слово” в числі за 25 березня помістило статтю Дімер і два переклади “Бабиного Яру” та “Бурі”. Стаття велика — разом із віршами займає половину сторінки великого газетного формату і має промовистий заголовок: “Поэтесса Марта Тарнавская”. Написана стаття живим популярним журналістичним стилем, із максимальною прихильністю та теплотою. Зворушили мене рядки:

“Несмотря на то, что она дитя своего народа, она перешагнула все границы и рогатки, созданные людьми и разделяющие их. Ей чужды предрассудки и предубеждения. Она прежде всего представительница человечества — всех землян.”

Приємно таке почути! — Нових якихнебудь критично-літературознавчих відкриттів у статті немає, але немає і будьяких серйозних помилок чи перекручень фактів.

Із цією статтею вийшла смішна історія. Остап пішов на виступ Валентина Мороза (я не хотіла йти, а тепер жалую, бо каже, що було цікаво!) Там зустрів Івана Коропецького і він йому сказав, що в НРС є стаття про мене. Довідавшись, що ми про це не знаємо, Коропецькі другого дня вранці — по дорозі на летовище по свого сина — о 8-ій годині, коли ми ще були в ліжку, підіхали під нашу хату, щоб передати нам число газети. Сусідський собака наробив гавкоти і я виглянула з вікна подивитися, що діється. Чую голос Наталки: “Це напевно тут, ось Марта з вікна заглядає!”

Я на цю статтю ждала, бо хотіла послати до *Нових днів* кілька перекладів із Сінкевіч і Дімер, але не хотіла робити цього раніше, щоб не виглядало, що вони пишуть про мене тому, що я їх перекладаю. Тепер вийде навпаки, і це згідне із правдою.

Остап, здається мені, заздрисний за мій успіх. Газета лежала якийсь час у вітальні — не знаю, чи читав. Потім я забрала її. Нічого на цю тему не говорив. Але я вже до такої реакції звикла. Був час навіть, що ховала від нього рецензії, щоб його не дразнити. Тепер тільки переходимо над цим до денного порядку. Про свою творчу роботу не говоримо; він зокрема дуже “засекречений”. Але це не значить, що комітива між нами погана. Навпаки. Вчора, наприклад, провели приємне пополудне вдома. Остап після обіду при столі взявся читати мені вірші Голобородька. — Про чужу творчість говорити легше! Така була добра атмосфера між нами, з поезією Голобородька і класичною музикою, що вирішили навіть не йти на імпрезу, що її організувала Люда і 43. відділ СУА, де виступали Караванський із своїми сатиричними творами, Романенчук із доповіддю про Караванського та — що мені було найцікавіше — Катря Оранська, як естрадна співачка. Трохи справу перерішила й погода — весняна сльота, та ще й холодно й мрячно. В хаті був затишок, і поетичний настрій.

Марко з Ією пробули один тиждень на Гаваях. Вчора повернулися, дуже задоволені. Я рада, що нарешті і вони мали змогу зробити собі короткі вакації і розважитись.

Телефонувала я до Огайо. Пасічник, виявляється, вже раніше мав деякі симптоми, але не хотів йти до лікаря. Його стан стабільний, але ще за вчасно ставити якісь певні прогнози.

У всякому разі, весільні пляни не міняються — маємо надію, що до цього часу все буде добре. Відкладати вінчання — сказала я Максимові — можна хіба тоді, як щось непевне між самою молодого парою, тоді і відкликати взагалі варто. Але якби щось сталося в родині, то можна хіба — і то навіть в останній хвилині — відкликати саму весільну гостину, а з плянами вінчання і пошлюбної подорожі не робити ніяких змін. За багато загроз для кожного з нас — всіх життя висить на волоську і ніколи не буде певне. Молодим треба плянувати своє власне життя — відкладати на “потім” не варто, ану ж “потім” не буде й не прийде?

7 квітня 1983

Потелефонувала з Кембридж Уляна: сьогодні нагло помер її батько! Це великий удар долі — не лиш для неї, але для нас усіх, зокрема ж для Максима. І поважна комплікація! Весільні запрошення вже розіслані, але гостину, мабуть, доведеться відкликати. Рішення, очевидно, муситимуть зробити самі молоді на спілку з Пасічникомовою — але я думаю, що вінчання відбудеться, як заплановано, а також не радила я відкладати чи відкликати пошлюбну подорож. Але гостину, якщо б робити взагалі, то на скромну скалю і, очевидно, без музики.

Жаль мені Пасічника. Подобався він мені і кілька днів тому — після його повороту із шпиталю — мала я ще з ним досить довгу розмову телефоном. Звучав досить добре, але розповів мені такий деталь: пішов він із внучкою на прохід над озеро (це вже після 9-тиденного побуту в лікарні). Повертаючись, підняв її, як звичайно, на руки, але був гострий вітер і він відчув, що йому тяжко йти і що не зможе нести дитину. Я пробувала усвідомити його, що йому треба вистерігатися всяких таких зусиль, але ця інформація мене зажурила, бо я побачила, що Іван Пасічник несвідомий того, що йому небезпечно брати того рода ризик. І я про це сказала пізніше Максимові й Уляні, щоб уся родина стримувала його і допомагала переключитися йому на інший спосіб життя. Але активним енергійним людям, та ще таким що все життя звикли бути сильними і тяжко працювати — не легко мінятися. Реконвалесценція після серцевого атак була нелегка і для Остапа — в пам’ятному 73-ому році. Пасічникові, видно, була вона взагалі не під силу. — Уляна вже сьогодні полетіла до Клівленду. Максим полетить завтра після ранішніх лекцій.

17 квітня 1983

Похорони Івана Пасічника відбулися у вівторок, 12 квітня, на цвинтарі в Bound Brook. Ми з Остапом поїхали туди також, звільнившись на цей день з праці. Похорон був сумний: мала горстка людей: жінка, дочка, два сини, невістка, наш Максим, ми і ще пару осіб, знайомі Пасічників. Максим дуже тепло нас привітав, мовляв, як добре, що ми живі і здорові. Публічні похорони і стипа відбулися вже раніше в Клівленді. Родина Пасічників і Максим прилетіли з Клівленду літаком, тіло також доставили літаком. Літаком всі вони — разом із Максимом — зараз же після похорону і повернулися до Клівленду. А ми поїхали автом додому. Дорога мене трохи втомила — на щастя не було дощу — а тепер дощі в нас

ідуть майже кожного дня.

Про справи весілля не можна було багато говорити. Але зроблено засадниче рішення: весілля в Клівленді відкликати взагалі. Натомість відбути вінчання і може якусь невелику гостину для найближчих в той же самий день, але в Бостоні. Родина Пасічників не хотіла зразу ж після похоронних гостин тих же самих гостей в цій же церкві зустрічати на весілля, бо це, мовляв, було б надто прикро.

Жаль мені, що Максимові доведеться самому займатися цими справами (не самому, разом з Уляною — але не так, як звичайно буває, що справами займаються батьки!) Не багато можу допомогти на таку віддаль.

19 квітня 1983, вівторок

Сьогодні в нашій Law School так званий День алюмінів, з парадним обідом, панелем, виставою “Patience”. Я зголосилася, що залишуся на вечерю і думала поїхати вранці автoм, щоб могли увечері вернутися власним транспортом. Але зранку заповіли метеорологи — сніг! Я налякалася і змінила пляни. Не залишилася, вернулаь додому підземкою в нормальний час. І добре зробила! Тепер пів на першу ночі — а за вікнами справжня зима! Аж не віриться! Мої нарцизи вже давно цвітуть, довкола дерева починають зеленіти, сади цвітуть, магнолії почали вже навіть опадати — а тут ось яка несподіванка! Біло-біло, буде, мабуть, пару інчів накопичення!

22 квітня 1983

Вчора був у нас гостем на обіді (— і залишився на нічліг) Олександр Вороняк з Вашингтону. Ніколи раніше я його не зустрічала, але Остап знає його з Академічної гімназії. Сьогодні він — професор економії і керівник економічного відділу в Католицькому університеті Америки. Виступає теж в ролі економічного дорадника федерального уряду. Дуже певний себе, високо себе цінить. Зрештою робить враження людини високоінтелегентної і обутої в світі. Має і про що розповідати. Особисто знає багато визначних людей (з колишнім німецьким канцлером Шмідтом був разом у якомусь економічному інституті — обидва в ролі викладачів — ще поки Шмідт став канцлером), був на розмові з президентом Реганом, багато їздить по світі на різні конференції, тощо. Спеціальність його: transfer of technology, зокрема ж із розвинених до недорозвинених країн. Має на цю тему книжку, а крім того інші публікації. З українських людей, що мають справжній вплив на політику Америки назвав трьох: Нестора Терлецького (Нестор! моя дитяча “любов” з Гребенова!), Михайла Борецького і себе. Я запиталася про Гаврилишина (— колись я думала, що це наш зальцбурзький колега Богдан). Виявляється, що Гаврилишин (Олі, або Олександр) приїхав до США з Аргентини. Дехто з американців і досі вважає його за аргентинця. Вороняк приїздив до Остапа в справі спадщини Василя

Пачовського, що був батьком його дружини. Привіз кілька альбомів машинописів, ксерокопій книжок поезій і драм, що їх — за його реляцією — ніде уже в бібліотеках немає. Вороняки не мають дітей і жінка (як каже мені Остап) хвора на рака. Вона-бібліотекар, але через хворобу, пішла вже на пенсію. Сам Вороняк нічого про неї не говорив. Маю враження, що виданням спадщини Пачовського він хоче може зробити своєрідний пам'ятник дружині, але може я помиляюся. Гарний жест. Про Пачовського знаю не надто багато. Його вірші адресовані до панян по дорозі на баль ніколи мені не подобалися, але є в нього, можливо, щось із Гайне, навіть манера писання. Вчора натрапила на рядок “Ми всі сиділи при чаю” і це мені нагадало: “Sie sassen alle am Teetisch und sprachen von Liebe viel, die Herren die waren aesthetisch, die Damen — von zartem Gefühl.”

Мій посібник “Українська бібліотека в Америці” уже готовий. Маю вже навіть повних 10 примірників і тепер поступово — по кілька сторін кожного дня — ксерокопіюю наступних п'ять примірників. Але це велика робота, бо посібник вийшов на 205 сторін. Говорила вже з друкарем Дарком Стефанишином і він за около 50 дол. зробить друковану титульну сторінку і обгортку. Довідувалася я про кошти ксерокопіювання: 8 ц. від сторінки. Отже я не можу обмежити ціни посібника до 10 дол, як я спочатку думала. З поштовою пересилкою мусить бути принаймні 15. — І то якби я дала справді друкувати цілий тираж (50 примірників) по 8 ц. від сторінки, то мене саму коштував би кожний примірник 17 дол.! Отже я пляную зробити “на ліво” цих 15 штук, що вже є в роботі, а решту “друкувати” тільки на замовлення. (Якщо сама схочу зайнятися ксерокопіюванням, то можна знайти дешевші ціни).

Моя основна лектура тепер — величезний машинопис Грімстед. Вже прочитала щось 650 сторін, а це лиш половина! Але праця ця справді надзвичайна, не тільки своїм розміром. Думаю, що вона робить честь Бібліографічному Конкурсові і маю надію, що мої колеги з журі будуть такої ж думки. І тема (архіви України) і якість виконання на такій висоті, що можуть служити за взір і приклад іншим бібліографам! Фактично маю сатисфакцію, що праця такої кляси попала між кандидатів на нагороду Ценка. Ця робота має бути видана Принстонським університетом (десь за пів року) — і напевно стане необхідним ключем для всіх серйозних дослідників — не тільки закордоном, але навіть і в самій Україні (хоч праця, очевидно, англійською мовою і подумана для дослідників із закордону).

28 квітня, ніч, год.12:30

Я вже була заснула, але Остап (— що сьогодні вранці добре не почувався, не пішов до праці і пів дня проспав — отже відпочив собі добре і був у доброму настрої —) потелефонував до Максима і розбудив мене. Розмова з хлопцями завжди мене трохи хвилює — а тепер, напередодні весілля, коли хвилюватися є чим, тим більше. У висліді — Остап давно уже спить, а я маю розбиту ніч — спати не можу, хоч кілька днів уже недосипляла, втомлена і не надто добре почувуюся.

Я тепер дуже під натиском: до 1-ого травня мушу написати чотири рецензії-оцінки конкурсних творів — бо така в нас умова: всі троє мусимо в один час вислати поштою один одному свої опінії, щоб у такий спосіб зберегти повну незалежність рішень. — Далі: гряде ПКУС, мушу приготувати певну кількість примірників свого посібника (— вчора відібрала в Стефанишина надруковану обгортку —), підготувати півгодинну доповідь про цю роботу, написати автореферати англійською та українською мовою. Крім того: фірма “Score” повідомила, що прогулька до Зальцбурга і Югославії, що на неї ми — разом з Лялею Маланчук — зголосилися вже давно — мабуть буде відкликана взагалі, бо не має достатньої скількості зголошень. Це справи ускладнює і то в поганий для мене час. Вакації вже усталені і не можна їх пересунути, а я тепер ніяк не маю часу починати організацію якоїсь самостійної поїздки *ab ovo*. Максим з Уляною їдуть у пошлюбну подорож на Україну і це також вимагає підготовки: треба приготувати-закупити дарунки для Юрка Ч. і його родини та для Любка Бліхара, його другої дружини з хлопцем. А вже найбільше хвилювання — це весілля, що не є справжнім весіллям і через те, ще більш клопітливе. Тому, що були розіслані запрошення на весілля в Клівленді, треба було розіслати всім повідомлення про смерть батька Уляни і про те, що весілля не відбудеться, як заплановано. Вінчання буде в православній церкві у Бостоні, але для гостей, що прийдуть і для місцевих приятелів хочемо зробити обід — гостину в якомусь ресторані чи готелю. Це полагоджує Максим. Проблемою не є кошт — бо батько Пасічник залишив на це зарезервовану суму грошей. Але не легко встановити скільки буде тих гостей і на яку кількість осіб замовляти обід. Якщо заля буде на 100 осіб, а прийде 130? Або навпаки: якщо буде лиш половина? На письмові зголошення вже немає часу. Телефонем пробуємо це робити, але є небезпека, що знову може не варто занадто заохочувати, бо місця на залі обмежені. Напевно будуть і такі, що образяться з цього приводу. І це, очевидно, хвилює мене, тимбільше, що засадничою організацією мусить займатися сам Максим, а він же в день вінчання не зможе думати про жодні організаційні справи. — Остап справи ускладнює, бо до всього мішається, але жодної функції на себе взяти не хоче. А він такий непрактичний і так легковажно всі справи трактує, що було б ліпше, якби взагалі не висловлював в цій справі своїх “порад” і “опіній”. (Коли організувалося Маркове весілля, він навіть не ходив на переговори до клубу і не виявляв зацікавлення організаційною підготовкою — отже не набув досвіду).

Минулий тиждень був у нас на диво рухливий. Це було добре і потрібне, бо розбило монотонію та ізоляцію нашого життя, яка вже давалася взнаки. Передусім гостювала в нас із суботи на неділю Ляся Старосольська. Вона мала виступ на “Гуцульському вечорі”, де говорила досить цікаво, навіть зворушливо, про свого діда Шухевича, дослідника Гуцульщини, і про те, яке враження роблять на людей в Україні фотографії емігрантських дітей в гуцульських одягах... День пізніше, в неділю, відбувся в залі нового музею Port of History в центрі міста величавий концерт з нагоди 30-ліття Українського Музичного Інституту. Співав Плішка, виступала піяністка Ліда Артимів — а це мистці світової марки. Давно не мала я такого зворушення від музики (ще хіба у Львові, на концерті хору Трембіта в 1974 році!) Після концерту було ще дуже елегантне буфетне прийняття (Це був бенефіс УМІ і квитки з прийняттям були по 25 дол.) Елегантна імпреза залишила

незабутнє враження. Слабшими її місцями було невдале відкриття п. Котович і не надто ефектне, хоч цікаве своїм фактажем, слово Ромка Савицького. На концерт і на Гуцульський вечір возила я також і Маму.

11 травня 1983

Преса нещодавно мала сенсацію із віднайденим, нібито, щоденником Гітлера, що його закупив і почав друкувати німецький журнал “Штерн”. Щоденник виявився фальшивкою, але згадую я про нього ось через що: одним із аргументів проти автентичности цього матеріалу було твердження, що Гітлер, мовляв, був у цей час такий зайнятий, що не мав просто часу провадити щоденник!

Це, очевидно, стосується у значній мірі і до моїх останніх тижнів: викінчення і “виробництво” посібника, кінцевий етап Бібліографічного конкурсу, справи недалекого вже вінчання, доповідь (ненаписана ще!) на ПКУС, виїзд Максима в Україну і наш до Європи та пов’язані з тим закупи ітд. — а крім того кілька імпрез, що на них ми обоє мусіли бути (вечір на пошану Левка Яцкевича, потім концерт на пошану Іванни Приймової, “retirement dinner” в честь Nancy Arnold — і прийняття з нагоди відходу на пенсію президента Community College Bonnell-a). До цього ще треба додати кінець академічного року, писання річного звіту (статистичні дані якого дали мені зрозуміти, чому я почувуюся втомленою: довідкових самих питань за минулий рік я полагодила понад 1400! — рекордове число!)

Остапові на уродини купила я ... телефон! Він так часто телефонує, що дарунок, думаю, до речі. Правда, офіційних телефонів у нашій хаті є вже кілька, але цей новий має нову електронічну систему “touch tone” і це дасть нам змогу робити далекобіжні телефони на системі MCI, що — як реклямують — має бути значно дешевша.

Давно не були вже в кіні і давно не читала я доброї книжки для відпруження. А ще хотіла б мати змогу просто виспатися!

14 травня 1983, субота.

Свобода (— число яке до нас прийшло тільки сьогодні —) надрукувала на першій сторінці новинку про мій посібник для бібліотек. Новинку, очевидна річ, написала я сама і послала до “Свободи” один примірник. Спочатку думала заждати до ПКУС-у, але передумала. Хтось мені давніше згадував, що Гой, чи хтось інший із наших колег-бібліотекарів почав опрацьовувати словник термінів, що його — нібито — мав би видавати Романенчук. Отже — на всякий випадок, щоб мене хтось не випередив — я вирішила таки розголосити справу своєї готової роботи. Снилик, видно, прихильно до мене настроений, бо це як-не-як майже як комерційне оголошення і не мусів би друкувати такого повідомлення “pro bono publico”. Але редактор з нього нікудишній. Моя новинка мала назву “Українська бібліотека в Америці”, а тоді в першому рядку було: “такий заголовок має методичний

посібник для практичної організації українських громадських бібліотек, що його опрацювала Марта Тарнавська”. Пан редактор змінили “heading” на “Появилася “Українська бібліотека М. Тарнавської”, а далі текст, як у мене. Вийшов чистий нонсенс! Біда з пів-грамотними людьми, що не читають самі того, що написали! — Але я можу хіба бути вдячна, що помістили взагалі. Вже були наслідки: сьогодні вранці телефонувала Діма, що вона потребує один примірник (вона працює тепер у бібліотеці УВАН) — а пополудні, коли я з Мамою їздила на закупи, телефонував із Нью Гейвену... Василь Гіна — він уже на пенсії і береться закладати при парафії українську бібліотеку... (Остап при тій нагоді мав змогу поговорити собі із своїм колишнім зудаківським шефом!) Якщо до цього додати Юрка Добчанського, що вже раніше хотів позичити в мене частини клясифікації — і нашу місцеву Бібліотеку Пласту і Рідної Школи та її працівників — то принаймні 4 примірники вже стануть комусь у пригоді. А Левко каже: А кому це потрібне?

Завтра їдемо до Бавнд Бруку. Це не лиш Провідна Неділя, але і відзначення річниці (50-ої) Великого Голоду.

27 травня 1983, п'ятниця.

Я сьогодні — вдома. Взяла вакаційний день, щоб завершити приготування до весілля. День присвятила передусім господарським справам: спекла булку і м'ясячки-капуснячки, повезла Маму на закупи харчів, помила авто, і вже спакувалася. Завтра вранці між 7-ою і 8-ою приїде Мирослав і — їдемо. Вступаємо по дорозі до Нью Йорку, бо мусимо забрати Олеся Лабуньку. Але їхатиме всю дорогу Мирослав, не я. Буде дві зупинки — крім Нью Йорку, ще й Нью Гейвен — треба підібрати Олеся дівчину, чи фактично залишити Олеся з нею. Маю надію, що все це вдасться зробити і ми ще завчасу приїдемо до Кембридж. На 7-му Максим замовив обід на 18 осіб з друзями і дружками. А в неділю, 29-ого — вінчання, і опісля гостина в Howard Johnson Motor Inn — замовлено на 135 осіб. Маю надію, що відбудеться все без комплікацій, хоч, очевидно, хвилююся всім цим не від нині. Маю велику кількість багажу — не знаю, як ми все це запакуємо: крім одягів, наших валізок, є ще валізка, що її я купила спеціально для Юрка Чайківського у Львові та ще й випакувала дарунками для Бліхаря у Києві. Максим не дуже захоплений перспектом додаткового багажу, але ж не можна використати подорожі на Україну, щоб не передати людям деяких речей. — Крім того, в мене тека паперів — кілька примірників мого посібника для ілюстрації моєї доповіді на ПКУС, папери пов'язані з конкурсом, тощо. Хвилювання останніх днів пов'язане було також із писанням доповіді, комунікатів конкурсу, тощо. Але все це готове. Я думаю залишитись до ПКУС в Кембридж після весілля і працювати трохи в бібліотеці Вайднер над англomовною українкою. Знаєнко — мабуть прочитавши в Свободі, що мій посібник уже готовий, потелефонувала мені вчора з пропозицією, щоб я, не вона, була першим автором і керівником нашої спільної праці. Але вона не знає, що з нашою співпрацею взагалі справи непевні — бо ж нічого не робить. Я не дала остаточної відповіді — тепер інші справи в мене на першому пляні.

Максимко вже сьогодні має гостей — Василь Бурка і ще хтось в нього ночують. Завтра

будемо в нього ми і — маю надію — Марко з Ією. Марко, між іншим, хотів останніми днями говорити про купівлю хати в Лос Анджелес: є якась хата недалеко від його приятеля Кутака, що її саме продають на ліцитації. Не знаю, наскільки це серйозно. Може й добре було б їм купити собі хату, щоб не втрачати грошей на оплату апартаменту, та й вигоду мали б більшу, але хата — це вже поважне зобов'язання до стабільного осілого життя — а він же ж ще зовсім недавно говорив чи не про драстичну зміну професійних плянів? Жаль, що буде він з нами так коротко — в понеділок мусить уже вертатися до праці — не буде навіть часу поговорити.

Іду спати — вже пів на 12, а завтра вранці треба вставати, щоб спакувати все до авта.

З Богом у велику дорогу — нам до Бостону — а потім Максимові — у справді велику дорогу спільного життя з Уляною — хай доля буде їм ласкавою!

Понеділок, 30 травня 1983. Cambridge, Mass.

Вінчання Максима з Уляною відбулося вчора у православної церкви св. Андрія в Бостоні. Церква досить гарна і світла, обряд вінчання гарною українською мовою, хор і виповнена святково вдягненими приязними людьми церква — отже настрої був урочистий і зворушливий. Погода, що правда, випала не найкраща — коли ми їхали туди, накрапав дощ, і увесь день було хмарно. На щастя, у момент, коли молоді вийшли із церкви і приймали вітання — дощ не падав і можна було бути на дворі усім.

Весільне прийняття — без оркестри і музики — відбулося у готелі Howard Johnson Motor Lodge. Заля була елегантна, із великими вікнами зверненими на ріку Charles — якби була сонячна погода, вид був би ще кращий. Гостей було біля 135 осіб — добірне вибагливе товариство: професор Ігор Шевченко на вінчанні в церкві був із жінкою Ненсі, але на гостині був сам, бо дитина захворіла і Ненсі мусіла піти додому. Пріцак і Грабович саме тепер в Європі, отже їх не було, але пані Пріцакова була і в церкві і на коктейлі, а Грабовичева була на всій гостині. Франк Сисин, що має бути наступником Пріцака в УНІГУ, був другим дружбою, а між гістьми був і Гайда, і Когут, і Струмінський. Взагалі гарвардська група була, мабуть, у комплекті. З ФКУ і Богдан Тарнавський, і Стецики, з УНІГУ співробітники Уляни і навіть Kisia Trolle, що з нею я маю спільні справи пов'язані з бібліографічним конкурсом. З нашої родини були Марко з Ією, Леся і Левко Яцкевичі, Мотря, Андрій і Тиміш Головінські, Андрій Марк з жінкою і обома дівчатками, Бобо Чайківський з Мартою, но і свати Мирослав і Марія Лабуньки, Олесь Лабунька із своєю нареченою Любою Гіною. Не було на весільній гостині, очевидно, ні Мами з Татом, ні, нажаль, Андрія з родиною. Андрій, нібито, хотів приїхати, але має проблеми із переносинами своєї дентистичної канцелярії, бо його викидає із приміщення і судить його "landlord". Але кожний інший на його місці родинний обов'язок поставив би як перший пріоритет — він повинен був не лиш приїхати сам із родиною, але допомогти приїхати також Мамі, а може й Татові. Вони потребували б постійної опіки, але якби він привіз їх сюди автом і якби вони разом були в готелі — це можна було здійснити. Я цього зробити не могла — в мене були інші обов'язки — я не могла опікуватися весь час своїми

батьками. Це був прикрий дисонанс — повинні були приїхати. Написати, телефонувати, дати щедрий дарунок — це ще не все. Но, але трудно. Андрій завжди був трохи дикий і асоціальний. Не буду йому накидатися. Думаю, що втрата більша для нього, бо гостина випала незвичайно тепла, і навіть досить симпатична і цікава. Лабунька добре провадив у двох мовах (між гістьми були і професори й колеги Максима не-українці), промовляв коротко і дотепно Шевченко і Богдан Тарнавський, Мирослав прочитав привіти від Мами й Тата, Андрія, від Любка і Жулинського з Кисва, від Канських з Польщі, Остап прочитав написаний з цієї нагоди сонет (—я зажартувала: як добре, що Ти пишеш сонети, а не епопеї! Коротко й ефективно!) Франк Сисин впровадив обрядову новинку: викрадення і викуп молоді. Франк і Максим виконали цю сценку з апльомбом при мікрофоні, як пара тренуваних акторів (дивлячися на Максима, як упевнено й доброю мовою — фактично навіть двома мовами — спонтанно міг вкластися у цю роль, я подумала, що не даром пройшли його роки в пластовому драматичному гуртку Зенка Чайківського! Був навіть непоганий виступ якогось місцевого співака-хориста Мороза. Незвичайно гарно — несподівано — промовили коротко до гостей самі наші молоді — Уляна по англійському, Максим — по нашому — з подякою. Не часто можна почути такі виступи молоді пари — але це теж і не типова пересічна молода пара, а фактично молоді люди високої культури, з доброю освітою і оглядою, обуті в академічному світі, що вільно почуваються в обох світах: українському й американському і не терплять на комплекс меншеартості. Мені було б приємно почути такі промови молодих, навіть якби це були мені зовсім сторонні люди — бо це явище досить вийняткове і радісне для всієї громади.

Вівторок, 31 травня 1983. Cambridge.

Сьогоднішній день я провела в підвалах Widener Library, працюючи над англомовною українікою. Після 5-ої, коли вже зачинили Widener, я ще пішла до правничої бібліотеки, шукаючи за даними про Расторгуєва, автора першої англомовної брошури про Шевченка. Мушу зробити цілий “research”, щоб здобути інформації про цього російського правника, що жив за кордоном, виступав з доповіддю на терені Grotius Society вже після першої світової війни, а в 1911 році написав і видав есей про Шевченка.

Тепер я в Максима й Уляни, поживилась чаєм і канапкою (бо цілий день нічого не їла!). Молодята вдень користали з нашого авта, а тепер ще далі перевозять речі з помешкання Уляни сюди. Трохи буде їм тісно, тим більше, що отримали чимало різних дарунків.

Продовжую рапорт про весільні справи. Вінчання довершував о. Микола Невмержицький (на гостині його не було, бо мусів відбутися якийсь похорон). З наших приятелів були Геньо і Віра Лащики, Іван і Наталка Коропецькі, Сергій та Ева Сахаруки. Найбільше, очевидно, було друзів самих молодят і не тільки місцевих людей: Ромко Процик із жінкою приїхав з Нью Йорку, Василь Бурка, Максима приятель і перший друг — з Філядельфії, Катруся і Ромко Петики також з Філядельфії, хоч Ромко Петик одною ногою вже місцевий, бо вирішив іти студювати право на Бостонському ун-ті. Наші молодята мають тут на місці гарне молоде товариство нової нашої інтелігенції: Сливоцькі (Адріян і Христя),

Мігайчуки (Юрко і Ніна), Коропецькі (Ромко і Володимира), деякі ще неодружені: Оля Андрієвська (дружка) і Вава Бачинська, Юрій Гаєцький, Андрій Масюк, Андрій Бойко. Є серед цих приятелів і деякі мішані подружжя: Тамара Гутнік (що з нею я разом їздила в Україну) замужем за лікарем, що називається Tom Nagy. Ярини Турко чоловік — це Phil Bodrosk, який дуже культурно вміє сказати кілька речень по українському і видно розуміє трохи нашу мову.

В день нашого приїзду у суботу (ми їхали автом з Мирославом, вступали до Нью Йорку по Олесю, потім вступали до його нареченої Люби і там його залишили — і він з Любою і мамою, що в міжчасі приїхала з Лашиками, приїхав на вінчання у неділю) — отже в суботу перед днем вінчання була заповіджена спільна вечеря в ресторані Seaside у Faneuil Hall у Бостоні — вечеря, що за неї платив батько молодого (тобто ми) і що на неї згідно з традицією (американською) запрошені були батьки, староста, дружби і дружки, і найближча родина. Було нас всіх 18 осіб. Обід був вибагливий — кожний вибирав, що сам хотів, а ресторан цей — першорядний. (Харч на весільній гостині в неділю навіть не можна порівнювати із цим у Seaside!) Настрій був добрий. Остап — дуже до речі, коротко, тепло і тактовно сказав кілька слів про померлого батька Уляни Івана Пасічника, а Франк Сисин сказав дуже дотепну промову про те, як то він уперше усвідомив собі, що мовляв, цей “смаркач Максим украв нам нашу Уляну!”

Після весільного прийняття, коли Максим з Уляною ночували в готелі, в помешканні Максимовім до пізна сиділи ми з Остапом, Марко та Ія, Мирослав і Марія Лабуньки, Олесь з Любою та Бобо з Мартою. Це був справді незабутній сердечний вечір. Наша молодь почала згадувати витівки і пригоди свого дитинства, різні дрібні конфлікти й анекдоти (Олесь розповідав, напр., як то він Ікові завжди говорив, мовляв, Іко — адоптований син; Марко згадував свої пригоди з Максимом, як то Максим раз кинув у нього крісло і розбив стіну ітп.) Всі ми батьки були зворушені і приємно було нам бути разом. Особливо з Марком та Ією — бо це таке рідкісне і скоропроминальне щастя. І Марко і Ія — гарно виглядали, зокрема ж після весілля, в елегантних одягах — і приємно було на них дивитися і їх слухати. Ночували вони, нажаль, у готелі разом з Бобом і Мартою, отже на довгі розмови не було досить часу. В Максимовім помешканні ночували разом із нами Олесь і Люба, а Мирослав з Марією ходили на нічліг до п-ства Турків.

В понеділок Марко, Ія, Бобо та Марта вже вранці від’їхали. Марко поспішав до літака до Лос Анджелес, Ія ще на кілька днів поїхала до Нью Йорку і Філядельфії, а потім також вертається до Каліфорнії. Наші молоді фільмарі поважно думають над тим, щоб купити хату — трапляється якийсь об’єкт, на ліцитації, okazійно, зараз у сусідстві Кутаків і вони дуже зацікавлені, хоч ще не зовсім певні, що робити. Я сама не знаю, що їм радити: очевидно, що замість платити чинш, можна поволі сплачувати моргедж і хоч вони не мають досить грошей, ми могли б їм трохи допомогти. Але з другого боку: з їхньою непевністю праці, чи варто зв’язувати себе хатою? Та й взагалі, чи варто вкладати гроші в реальність у Каліфорнії? Це тільки підкреслює перманентність нашої з ними розлуки і тому воно трохи і прикре.

Остап і Лабунькова також у понеділок поїхали назад до Філядельфії з Лашиками, а ми з Мирославом залишилися тут до ПКУС-у — він в УНІГУ, я в Максима й Уляни. Остап мабуть приїде на ПКУС також — але цього тижня він працює, отже мусів повернутись. Я навмисне взяла собі вакаційні дні, бо плянувала вже наперед попрацювати трохи в гарвардських бібліотеках.

Пополудні вчора, після від'їзду всіх наших філядельфійців і каліфорнійців і нью-йоркчан — ще тут у Максима були гості-колеги: три американці-студенти з департаменту порівняльної літератури, Ярина Турко з чоловіком, Франк Сисин і Вава Бачинська, Мігайчуки, Галя Дуда. Гостилися, розпаковували деякі дарунки. Придалися мої капуснячки-м'ясачки, сир і бігос, і мамин французький пляцок!

6 червня 1983, понеділок. Філядельфія. 11:15 PM.

Сьогодні я вже відбула один день праці після тижневих вакацій. Повідомив мене мій шеф, що в новому бюджетовому році, який почнеться в липні, моя платня виноситиме 30,850 дол. Крім того, розпитавши про весілля і мою зустріч із моїми синами і знаючи, що я рідко бачу Марка, сам із власної ініціативи обіцяв мені, що на конвенцію AALL в Сан Дієго вишле не когось іншого, а мене. Ну, це ще побачимо! Я лиш зажартувала, сказавши, що поїду, навіть якби сама мусіла платити половину коштів дороги!

Повернулась я вчора автом з Мирославом (а ще й привезли зі собою при нагоді і Тита Геврика). Остап на ПКУС не приїхав (але кожного вечора телефонував). Сама конференція була значно менше чисельна, як минулими роками. Давніше нарікали, що доповідей за багато. Але коли доповідей мало, то слухачів ще менше. Організація теж була не найкраща: фактично багато справ наладнувалось в останні щойно дні. Книги авторефератів, очевидно, не було — навіть програма була готова щойно в останній мінуті. Грабович, що був цього року головою мовно-літературної секції, виїхав до Польщі і фактично сесій не підготував, хоч відгрозився, нібито, як це він поставить ПКУС на вищий рівень! В бібліографічній сесії виступали Осип Кравченко, я, Михайло Бошно, Осип Данко і Юрій Гаєцький. Кравченко говорив про стан української біо-бібліографії — мав деякі цікаві ідеї і матеріали, але трохи вразило мене його зазнайство і “відкривання уже відкритих Америк”; Бошно говорив про свою працю в картографічному відділі Конгресової Бібліотеки. Данко дав цікаву інформацію про єврейські “регіональні збірники” — з громад, що жили в Україні. Гаєцький коротко описав працю Грімстед про архіви. Я запрезентувала свій посібник і дала його загальну характеристику. В дискусії Струмінський закинув мені, що я тримаюся русифікованої термінології з України, “накиненої під дулом револьвера КГБ”. Але я таку реакцію передбачала і навіть у своїй доповіді висловила думку, що мова і правопис завжди були улюбленими темами еміграційних полемік і що мій словник напевно викличе заперечення і контроверсію. В моїй обороні виступив проф. Пріцак, заявивши, що він вповні погоджується зі мною, що треба вживати стандартну фахову мову, а не творити нову, і навів порівняльні паралелі з інших мов, напр. з турецької фахової термінології.

Цього ж дня увечері була сесія філософії, де виступали Лащик, Андрій Круцький (про Чижевського нариси з укр. філософії) та Біланюк. Геньо говорив про Винниченкову філософію щастя і конкордизм — я спізналася, була тільки на дискусії. Олекса мав трудну, але фасцинуючу тему: про вплив фізики на філософію та ідеологію в ССРСР і, як звичайно, умів донести до лаїка трудні концепції (реальність залежить від того, хто її спостерігає і міряє — отже сучасна дефініція матерії зовсім інша, як колись і не виключає змін у матеріялістичній концепції світу, що на ній побудована комуністична ідеологія). В суботу були дві мовознавчі доповіді (Перфецького та Струмінського), що цікавили мене мало, та досить елементарна доповідь Альберта Кіпи про Гайне на Україні, що з неї я нічого нового не довідалась. Дуже цікавою і стимулюючою була сесія історії, головню тому, що в ній виступали два аси: Пріцак і Шевченко. Пріцак говорив про місце осідку першого митрополита в Україні (я не знала, що це таке непевне, що невідоме навіть його ім'я, що Київ за часів Володимира був меншим містом як Переяслав ітд., ітп.) Шевченко говорив про життя імператора Візантії Василя, що в ньому є згадка про місію русів (в справі приймання християнства). Лабунька дав цікавий причинок — вияснення ритуалу *officium stratoris*, що потрібне для правильного розуміння тексту літопису, де говориться про князя Данила, що має брати участь у коронації угорського короля і провадить його коня у поході. Юрій Гасцький дуже цікаво говорив про освіту і шкільництво в гетьманській Україні, а Василь Калинович пробував визначити соціологічною аналізою суспільний стан провідників УПА (як на мій смак — не дуже переконливо, базуючи свої висновки на випадкових і виключно еміграційних даних). Дуже слабкий був виступ економіста Білона — загально відомі з преси інформації про економіку ССРСР, та ще й дуже слабою українською мовою. Знаменита була доповідь Тита Геврика про перебудову Києва в 1930-их роках і руйнування історичних пам'яток — з ревеляційними автентичними прозірками. Останньою в неділю була доповідь Василя Гришка — я багато довідалась цікавого і нового для мене про погляди Енгельса-Маркса на малі “неісторичні” народи, але Гришкова доповідь була рішуче за довга і занадто публіцистична. На спільній вечері я мала нагоду сидіти між Гришком і Шевченком і довідалась дві цікаві і приємні для мене речі. Гришко розповідав щось про Полтаву в час війни і я запиталася за вуйка Ромка. Виявляється, що вони були добре знайомі і Гришко навіть вдячний Романові за якийсь документ, що його потім рятував у час окупації. Знову ж Шевченка запитала я про родину Савицьких у Варшаві і він пригадав собі і Лялю і Тамару і їхню маму!

12 червня 1983, неділя.

Вчора, зовсім несподівано, ми мали приємний вечір розваги. Намовили нас Геврики на презентацію і баль випускників Рідної Школи. Я не дуже рвалася іти — настрої в мене цими днями досить мінорні, майже депресивні. Але Остап зразу погодився і ми були вже до певної міри зобов'язані. Імпрези “Рідної Школи” ми зрештою часто патрунували і в минулому, навіть і після того, як наші особисті пов'язання з Р.Ш. відійшли вже до історії. Вчорашній вечір — бенкет, презентація матурантів і забава до пізньої ночі — відбувся в елегантній і приємній (хоч і не охолодженій) залі La Salle College. Вечеря була дуже смачна, гарно і зі смаком подана. Оркестр “Червона Калина” мав не лиш добрих

музикантів, але і співаків (та ще й з дуже доброю українською дикцією!) — приємно було їх слухати. А понад все — ми були у гарному інтелігентному товаристві (при нашому столі: Геврики, Коропецькі і Тритяки — пру сусідньому Лащики; з Лабуньками, що сиділи трохи дальше, був також Осип Данко, що приїхав на градуацію Іка і був захоплений імпрезою, мовляв: в такій малій громаді, як Нью Гейвен, такого не побачиш! Серед випускників цього року — Софійка Лащик, отже їхня родина була в комплекті. Ми бавилися до пізна — навіть танцювали!

Минулого тижня були ми в театрі на виставі “Amadeus”. Я ждала на цю річ пару років і можливо, що мої сподівання були за високі. Вистава мене не захопила — трохи може пошкодило те, що я рік тому прочитала саму п’єсу, отже головна тема: проблема посередності і генія — не була для мене несподіванкою. Зрештою, я може із більшим спочуттям потрактувала б образ Салієрі: це могло б поглибити драму. Щоб міг народитися геній Моцарта потрібно не одного Салієрі — цю думку я висловила вже колись, пишучи про Ярошинську: “велика література потребує і малих письменників”. І, очевидно, музика. Епізод із маршем Салієрі, що його Моцарт переробляє на свій власний для “Весілля Фігара” міг би послужити для ілюстрації моєї думки — автор використав його в іншому пляні.

Я вже розіслала 20 замовлених примірників мого посібника. Три замовлення з грішми чекають, бо я не встигаю із продукцією. Крім того з книгарні в Едмонтоні прийшло замовлення (— без грошей) на 25 примірників. — Це фактично вичерпало б цілий наклад першого видання. Не знаю ще, як вирішу справу з Едмонтоном: може пошлю їм тільки 2 примірники? Соколишин, Пазуняк, бібліотека УВАН звернулись за “рецензійними” чи даровими примірниками — але я відмовилась. Просто не маю готових, а щоб їх виготовити мушу платити по 8 ц. за сторінку! Бізнес, хоч куди! Крім того, мали ми бібліотечну збірку в пластовій бібліотеці для каталогізації нових матеріалів — я, очевидно, “Бібліотеці Пласту і Рідної Школи” подарувала один із перших примірників, але їм, очевидно, добре було б мати більше — з рук собі виривають. — А Левко казав: а кому це потрібне?

Одне із розчарувань недавніх днів: чотири фільми кольорових знімків, що їх я робила підчас вінчання в церкві і на гостині — зовсім... чисті! подекуди тільки сліди якогось висвітлення! Таке мені ще ніколи не трапилося! Була б я у розпачі, якби не те, що вже бачила досить гарні світлини, що їх робили Максимові приятелі — отже буде і пам’ятка і документ. Але моїх шкода! Що гірше: маємо їхати до Європи і я вже накупила повно фільмів! Понесла фотоапарат до направи — ще не знаю, яка буде діагноза. Може доведеться купити новий? Це був би і зайвий видаток і зайвий клопіт!

16 червня 1983

Максим з Уляною відлітають сьогодні на Україну! Телефонували вже з аеродрому в Нью Йорку. В п’ятницю — завтра 17 червня, о год. 7:40 увечорі місцевого часу мають бути в

Києві! Щоб лиш щасливо!

19 червня 1983, неділя.

Максим ще сьогодні мав бути в Києві. А може вдалося їм зробити випад до Чернігова, як плянував і пропонував провідник прогульки Гельб'ік? З Києва мають їхати поїздом до Тернополя, потім до Львова — а тоді, також поїздом до Відня і назад до Америки. Маю надію, що кордон переїхали без особливих комплікацій: “контрабанди” жодної не везли, ані книжок, але мали додаткові валізи з одягом — дарунки для родини в Україні, в тому числі напр. нова зимова куртка для хлопця Любка Бліхара — і за це, можливо, могли вимагати в них мита чи якоїсь іншої додаткової оплати. Найгірше, що Максим дуже нервовий і — чесний (вдався в мене!) — він так хвилюється при контролі, що виглядає підозрілим навіть тоді, коли ні в чому не винен. Його навіть після повороту з Франції до Америки наша власна американська митна сторожа брала на окремі “оглядини”... Не матиму певности, ні спокою, аж поки не повернуться у “вільний світ”.

Коли вони приїдуть до Відня, ми з Остапом повинні бути в Зальцбургу — вони кінчатимуть свою подорож, а ми будемо в початковій стадії нашої прогульки (відлітаємо з Нью Йорку 23-ого, тобто в четвер). І от, як все піде добре, ми заплянували зустрітися 30 червня з Максимом і Уляною в Зальцбургу — маємо адресу їхнього готелю у Відні, а вони нашого в Зальцбургу, і маю надію, що вдасться нам скомунікуватися телефоном і зорганізувати їх приїзд на один день до Зальцбургу.

Ждатиму нетерпляче на цю зустріч і на їхній рапорт про враження з України.

25 червня 1983, субота. Париж (аякже, Париж, і то вже другий день!)

Вчора, в п'ятницю, прибули сюди вранці. Політ чартеровим літаком Trans Air — дуже тісно, набито людьми, як сардинками: не вигідно, та ще й не дали виспатися: обід (о 3-ій год. ночі!), фільм, гамір, світло... Но, але щасливо долетіли! (Було замішання на літаку, бо нам приділили ряд 13, що — як виявилось — взагалі не існував! — старосвітські забобони, що скомплікували життя стюардесам, які теж вперше летіли цією машиною!)

До готелю добилися щойно вполудне — довго ждали на багаж. Маємо до розпорядження автобусик із шофером і провідником Hugh Johnson-ом. Керівник нашої групи, Ярема Ракочий, знайомий нам із прогульки по Греції. (Він тут із новою своєю жінкою — Тересою; з Мокі вони розійшлися). Нас зустрів тут др. Жуковський і ми провели пополудне, звідуючи могилу Петлюри, українську католицьку церкву, St. Germain de Pres, пам'ятник Шевченкові, вид-во “Українського Слова”. Не вистачило часу на заплановану поїздку до Сарсель і це нас трохи огірчило! Цілий день ждали на це, не їли, не відпочили, щоб поїхати туди, а потім виявилось, що шофер о 6-ій год. мусить відійти. А ми ж

додатково заплатили по 18 дол., щоб звідати українські установи! Погана організація! Після вечері Ярема з жінкою, Ляля, Вестони і ми з Остапом поїхали паризьким метро до пристані і з трудом достались на прогульку корабликом по Сені. Прегарно освітлене місто! Повернулися сконані до готелю після півночі!

Пробувала вчора перед вечерою купити Максимові книжки, що він їх замовив: “Maupassant. Edition Pleiade”. Була в чотирьох книгарнях. Цікавий досвід. Але покищо без успіху.

Субота, 25-ого, год. 6 увечері.

Вранці — тура автобусом по головних туристичних місцях цієї напевно найгарнішої в світі метрополії! Я вже майже забула, яке це гарне місто! Унікальна атмосфера, прегарна архітектура, імперіяльний розмах! І чистота — як на таке велике місто — справді подивугідна! Погода сьогодні хмарна, покравав дощ; вчора було сонячно і гаряче. Відлучившись вполудне від автобусу, пішли до Лювру. По дорозі вступила я до двох книгарень: Eureka! — знайшла в одній два томи Мопасана. Купила їх, навіть не сказавши одного слова по англійському! Дуже просто: avez vous Maupassant, edition Pleiade? Qui. Combien l’escoute? щось понад 400 франків — отже майже 60 долярів за два томи. Acceptes-vous VISA? — Може і не зовсім правильно, але порозумілися sans anglais. — Написи майже всі розумію і це не лиш приємно, але й корисно. Лювр переповнений багатствами, як і можна було сподіватися. Ми залишилися там найдовше — решта товариства повернулася до готелю. Вдалося мені намовити Остапа, щоб опісля піти пішки до Jardin du Luxembourg. Колосальний томлячий прохід пару годин вулицями лівобережного Парижу, де ходили і творили Гемінгвей, Фіцджералд, Gertrude Stein — не говорячи вже про такі величини, як Baudelaire, Apollinaire (— вчора в час подорожі по ріці нагадалися мені рядки: Sous le pont Mirabeau roule la Seine... — мушу знайти собі і ще раз прочитати, як приїду додому — вже забула!) Люксембурзький Парк був — на моє щастя — відкритий. Сповнилася моя мрія пройтися тими алеями і подивитись на деякі з тих скульптур, що їх описував Райнер Марія Рільке.

Сьогодні після вечері маємо в пляні піти з товариством до Moulin Rouge.

год. 11 вечір

З випадку до кабaretу нічого не вийшло. Виявилось, що на 10 год. квитків уже не було. Були на програму опівночі і Ляля, Ярема з Тересою та ще хтось (чи не Вестони) вирішили піти. Запрошували і нас, але ми відмовилися. Надто пізно, а завтра вранці їдемо до Швайцарії — хочу бути відпочата, щоб насолоджуватись краєвидами. За Moulin Rouge жалую менше, а от за те, що не вдалося поїхати до Сарсель — досадно. Сьогодні ми були в околиці St. Germain de Pres і бачимо, що все те, за що ми вчора заплатили по 18 дол. можна було без труду побачити навіть пішки, вийшовши з готелю. А от до Сарселю самому поїхати не легко: це далеко, дороги не знаємо, таксі в один бік сьогодні в суботу

увечорі коштувало б щось біля 300 франків. Зрештою проф. Кубійович поважно хворий — напевно швидко лягає спати. Треба було вчора вдень, як було заплановане (і заплачене!) Пропало! Напевно більше сюди не приїдемо та й Сарсель хто зна як довго ще буде осередком і осідком енциклопедії.

Учасниками прогулянки — крім нас і Лялі — є Мирон Бучак із Скенектеді (сидів у німецькому концтраку — “не за Україну”, як сам каже, випадково, “за гру в карти” — після звільнення був важко хворий на плямистий тиф у Відні, вийшов із шпиталю в час радянської окупації — цікаво розповідав, як радянські вояки годували його і рятували від голодової смерті); лікар — старший пан — Константин Кебало з Н. Йорку; пані Ощудляк, що є мамою двох молодих Чортополошок і — на диво — виявилася добрим знавцем мистецтва, бо вчилася його колись (теорія про те, чому “Мона Ліза” не має брів: чи була така мода, чи може при чищенню картини просто змилися?); Галина Підлуська (колишня жінка Богдана, з недорозвиненою дочкою Діяною); Ярема з Тересою Ракочі; Дарка Княжинська-Семеґен з чоловіком Володимиром; п-ні Ніна Турчик із сином Павлом (дорослим, але також із виглядом трохи може дитинячим) та доктор Віхтинський (Stanley Weston) з жінкою Катериною із Клермонту, Каліфорнія.

26 червня 1983, неділя, в автобусі.

Туман такий, що нічого не видно. Зрештою їдемо автострадою, обабіч дороги — молодий мішаний ліс. Каже нам Гю: в час першої французької революції місцеві громади перебрали на власність ліси — і це залишилося так до сьогодні. Ліси належать до локальних комун і громади сіл і містечок мають із них чималий дохід, що його інвестують для загального добра жителів. — Добра система!

Кілька побутових помічень із Парижа:

1/ На вулицях — скринки-автомати, де можна купити квиток на паркування авта. Квиток виставляють за шибою, щоб його було видно із зовні. Жодних стовпів для вкидання туди монет немає. Американці могли б дечого навчитися: французька система напевно заощаджує чимало витрат: не треба інстальовати стовпів, не треба збирати грошей із безконечного числа стовпів, а тільки з кількох автоматів.

2/ Старі паризькі пісуари заступлено модерними клозетами, що виглядають як герметично замкнені коробки з алюмінію, дуже прилично розмальовані на біло-синій колори — двері відчиняються автоматично після вкинення однофранкової монети. Не мала нагоди вживати, а варто було спробувати, чи внутрішній вигляд такий санітарний, як назовні. (Напис каже, що туалета чиститься автоматично — цікаво, як саме?)

Год. 3. пополудні, на швейцарському кордоні.

Частина дороги була автострадою, але потім з’їхав з головної дороги на бічні і відкрилась

прегарна панорама французької провінції. Туман піднявся — частинно сонячно, більше хмарно. Дуже колоритне по дорозі місто Besançon — всюди на цій землі повно історії — навіть якби обмежитись до Барбари Тухман і її 14 століття! Не один раз кропили цю землю своєю кров'ю армії різних прапорів!

Кантон Neuchatel бачимо вперше. Швайцарський добробут й упорядкованість звертають на себе увагу. Більшість дороги — відносно по рівному, проїздили невеличкі гори Юра, — але аж тепер близько Люсерн з'явилися на обрії високі снігом покриті шпилі Альп.

27 червня 1983, понеділок вранці, Luzern.

Місто Люсерн (чи за німецькою вимовою — Люцерн) виявилось надсподівано гарним. Озеро, панорама високих гір на овиді, середньовічна архітектура старого міста — з баштою, критим дерев'яним мостом в центрі озера-ріки, з елегантним новим комерційним осередком: вибагливі крамниці ювелірів і годинників та банки домінують над усіма іншими. Напроти нашого готелю церква із дзвіницею (нова архітектура нічим особливим незамітна — але... дзвони! Справжні дзвони, що їх і добре видно і добре — ах, як приємно! — слухати. Ця частина Швайцарії — німецькомовна, але hochdeutsch не завжди домінує: в одній крамниці бачила вчора увечорі рекламу з написом: Sie mached de Schnitt! Друкований напис повторявся багато разів, отже це не могла бути помилка!

Вчора пополудні повітря було прозоре і панорама гір незвичайно виразна. Сьогодні вночі падав зливний дощ. Тепер сонячно, але половина неба зовсім ще у хмарах. Заплановано прогульку на гору Mt. Pilatus — не знаю чи будемо мати далекий вид на околицю — ліпше було б може зробити це пополудні, як вясниться. Остап виявив охоту їхати також і навіть гостро мене вилаяв, коли я виявила сумнів, чи добре йому підніматися на 7000 стіп. Зусилля це можливо не вимагатиме ніякого — виїзд каблевою залізничкою і витягом, але висота! Тиснення буде інше і кисню менше. Журить це мене.

Понеділок, 9 год. увечорі.

Прогулька на гору Пилата відбулася з одною тільки комплікацією: стояв такий туман, що жодної панорами не було видно, тільки — подекуди деякі схили зблизька. В поворотній дорозі зловив нас навіть дощ (— і триває цілий день!) Але я рада, що Остапові понад одногодинний побут на горі не пошкодив. Їхали ми наперед досить довго кораблем по озері Люцерн. Потім витяг на саму гору (2132 м. або 7000 стіп) дуже стрімкою зубчастою залізничкою (не з паровозом, що димив як той на Шафбергу або на Mt. Washington — але електричною!) На самій горі кілька будинків з ресторанами. Там ми полуднували — тим разом у товаристві Яреми й Тереси Ракочих. Якби була гарна погода, можна було б вилізти на шпиль і взагалі любоватися панорамою та природою диких гір. Але довкола — немов молоко, видно не більше як кілька метрів. Отже головна атракція нам пропала. Коли їхали вниз маленьким вагончиком зубчастої залізнички, туман трішки піднявся, але спершу ми спускалися у більшому вагончику з дівчиною-провідником і тоді ще стояв

досить густий туман. Остап крізь щілину в мряці запримітив великі клапті снігу. Schnee — каже до дівчини. А вона: nein, dass ist der Nebel. Внизу ждав нас уже автобус. Відвіз наперед до готелю (дехто вступав по дощевики або парасолі), а потім завіз і залишив нас у центрі міста на закупи. Ми хоч і не робили особливих плянів — мені дуже треба годинника, але я попеклася на своїй Омезі, що її в 1977 році купила в Zürich-у і думаю, що куплю собі якийсь кварцовий SEIKO в Америці колись пізніше. Але нам у крамниці дерев'яних виробів дуже сподобалася одна дерев'яна різьба — ми думали спершу, що це постать професора із фоліантом під пахою, але потім придивилися і побачили, що це не професор, а мистець. Коштувало це 75 дол. — Купили. Гарна мистецька річ, не якась дешевизна. Потім ще пару годин крутилися по місту, шукаючи чорної вуальки на капелюх, що її дуже просила Мама. Ну, це справа нелегка. Вуальки не в моді і їх ніде нема. Але дало це мені трохи досвіду порозуміння із швейцарськими продавцями. Schwarze Voile? Sie meinen einen Schleier? Може вдасться мені знайти щось таке в Зальцбургу. Але при нагоді, шукаючи за вуалькою — нас послали до великого магазину Nordemann — ми знайшли інші речі, що нам самим потрібні. Передусім шкіряний несесер для Остапа. (Я купила йому на Різдво модерний легкий Tote Bag, а він не хоче його, бо звук до старого і вже подертого свого приборника, що його я купила йому як один із перших подарунків — десь 30 років тому! — Отже tote bag одідичила я — навіть взяла його в цю подорож і дуже з нього задоволена). Necessaire Остапові купили за 35 дол., а за 40 дол. мені елегантний приборник до манікюру. (Старий шкіряний теж десь 30 років тому куплений Остапів дарунок розлетівся вже і зовсім непридатний і я вже пів року не маю чим вирізати собі шкірку на нігтях) — Крім того побачила дешеvu за 5 дол. течку-папку, яка мені потрібна на кожний день. За подібну, але гіршу, заплатив Остап в Америці 16 дол. (це очевидно з дешевої пластмаси). В додатку, вже на знаменитому дерев'яному мості Люцерн купили в крамниці два складані ножики — славні складані ножі швейцарського війська — один нам для подорожей (має ніжик, коркотяг, шрубокрут і відкривач до пляшок, а при тому зграбний і маленький) — другий такий сам як дарунок Маркові. Це по 10 дол. — Все це очевидно на карту VISA, бо грошей так багато не маємо.

Наше товариство — принаймні більшість — пішли на фольклорний виступ, але ми з Остапом вирішили трохи відпочити, покупатися, поробити записки, почитати трохи. Завтра жде нас далека дорога — через гори, на Зальцбург.

28 червня, вівторок.

Починаю писати на кордоні Liechtenstein / Österreich. Ліворуч вже була таблиця: Voralberg. Моя парасолька дуже придається, нажаль. Дощ. Хмарно. Мрячно. Гір майже не видно. В Ліхтенштайні ми вже один раз були — отже сувенірів не купуємо. Щоб хоч наш побут у Зальцбургу був без дощу — зокрема в день, коли мав би приїхати Максим. Десь мабуть сьогодні, а може завтра вранці вони проїздитимуть кордон — назад у вільний світ. Щоб щасливо!

Північ, Зальцбург, 28 червня.

Я п'яна — не лиш вином, що ним у Peterskeller частував нас Іван Жила, наш колишній професор, а пізніше член парламенту у Відні і президент зальцбурзького ляндтагу — але й самим містом! Готель наш — Kasererhof на Alpenstr.6 — елегантний і вигідний, хоч і трохи віддалений від центру. Після доброго обіду — з вином і коктейлем! — прохід до Петерскеллер вулицями вечірнього міста — у товаристві Жили, Лялі, Вестонів і Семеренів. Great was it in that time to be alive, but to be young was heaven, мовляв Wordsworth. Прекрасний Зальцбург — і на кожному кроці спогади, асоціації. “Ich aber bin der Tod” — і з вежі поруч же — “Jedermann! Jedermann!” Жила придбав нам квитки на концерт до Residenz на завтра (я про це писала йому заздалегідь!), а крім того запропонував повезти нас і поза місто.

30 червня, вранці. Зальцбург.

Максим з Уляною вже у Відні. Говорила вчора з Максимом по телефону: не приїдуть до Зальцбурга — дуже втомлені поїздкою в Україну і мають доволі їзди поїздом — а до Зальцбурга дорога в один бік 3 1/2 години. Нам до Відня також не варто їхати, отже не зустрінемося. Але я щаслива, що вони вже знову у вільному світі. Були в Чернігові і в Рівному (крім Києва, Тернополя і Львова), але мали так багато зустрічей із родиною (навіть їздили десь на село), що у висліді не мали досить часу, щоб побачити як слід Львів, або поїхати до Канева.

Ми вчора мали незабутній день. Жила приїхав вранці власним автобусиком (із шофером!) і повіз семеро нас (я, Остап, Ляля, Дарка Семерен з чоловіком і обоє Вестони) на всі пам'ятні для колишніх D.P. місця, де були переселенчі табори, гімназія, ітд. Потім взяв нас на королівський обід до Cafe Winkler (новий будинок, величезна скляна стіна із панорамою міста: мені стиснулося горло і сльози виступили на очі, як я побачила цю красу!) По обіді поїхали до Salzkammergut — аж до Bad Ischl-у, а увечорі ще пішло нас п'ятеро на концерт камерної музики до Residenz. Грав Bartók-Quartet із Будапешту і в програмі були Streichquartet a Moll Брамса та Streichquartet C-Dur (Dem Fürsten Rasumowsky dewidmet) Бетговена. Я зажартувала, що квартал Розумовського попав у програму спеціально для нас (Мушу десь знайти Косачеву новелю “Вечір у Розумовських” — це саме про Розумовського і Бетговена, колись читала, але вже призабулося!) Бетговен подобався мені більше як Брамс. Сиділа я на концерті в першому ряді і дивилася прямо на вежу Glockenspiele (вікна, очевидно, були зачинені — цікаво, як би вплелася гра дзвонів у музику квартету!)

30 червня, четвер увечорі, Зальцбург.

Більшість із нашої прогульки їздили сьогодні на Chiemsee, але ми залишилися в нашому Зальцбурзі. Ходили вранці з Лялею і Вестонами на замок, потім просто із Festung на Mönchsberg і до Вінклера. Пообідали там елегантно (тим разом на власний кошт! — отже значно скромніше, але не скупю!) — натішилися красою нашого міста згори (—день знову випав на наше щастя сонячний і гарний). Пополудне провели на Getreidegasse: нарешті

після довгих походеньок по крамницях спрямували мене на крамниці Феміна на Universitätsplatz, напроти церкви, і там нарешті знайшлась гарна вуалька для Мама. Правда, це не було точно те, чого я хотіла: Мама казала купити “зо три метри”, щоб було і для неї, і для Лесі — але єдина така річ, яку мали сьогодні була елегантна чорна вуалька викінчена маленькими чорними кутасиками, що коштувала 15 долярів. Завтра — сказала мені продавщиця — буде і дешевша вуалька, без таких прикрас. Но, але завтра нас уже тут не буде. І я, очевидно, купила її і маю надію, що Мама не буде розчарована. Купила я собі також дві магнітофонні тасьми із зальбурзькою музикою. О 5-ій годині зустрілися всі на Stadtsbrücke і побігли до Mirabellgarten, щоб зробити трохи знімок. (У Mirabellschloss вінчалися не лише ми з Остапом, але й Вестони!)

Вечеряли з цілою групою в нашому готелі Kaserer. Прийшли до нас на розмову місцеві два українці: католицький священник о. Дашковський та др. Сушко. о. Дашковський, людина біля 60 років, студював теологію в Інсбруці зараз після війни (але не знав ні Фединського, ні Вонторського, не бачив жодної вистави Гірняка, не знав нічого ні про Клена, ні про Мосендза — “я мусів вчитися тоді” — виправдувався). Він має в Зальбурзі і околиці щось 150 парафіян — каже, що тяжко працює “56 годин”, бо бути священником — це “найтрудніша і найприємніша професія”. Почав він знайомство із нашою групою досить неfortunно, бо звернувся до Дарки Семенген із питанням: “а ви за патріярхат, чи проти”, а потім повторив це ж питання Лялі і Вестонам. “Ми, панотче, всі троє — православні” — сказала йому Ляля і я собі уявляю, що в нього, мабуть, трохи “зрідла міна”, бо зі мною і Остапом уже про патріярхат не говорив. — Др. Сушко — старший пан, понад 70 років, має давній докторат з права, а тепер взявся за новий факультет — політичних наук і збирається писати чи то дисертацію, чи то габілітаційну працю. В час війни він працював в німецькій установі Ukrainische Vertraustelle в Берліні, що діяла з ласки і під наглядом генерала Канаріса (Остап каже, що це славний шеф Гестапо чи розвідки). Сушко — уродженець Австрії, говорить по українському значно слабше від Жили. Але людина це бистра, виспортована (ще й досі їздить на лецетах і видно по ньому, що в нього добра фізична кондиція). Почувши про його пов’язання з університетом, я просила, щоб передав для університетської бібліотеки мої книжки. Дала йому тільки *Хвалю ілюзію* і Остапову бібліографію, бо виявилось, що в мене залишилася ще тільки одна копія Землетрусу (один примірник я подарувала Жилі!) Ми з Остапом, після закупів на Getreidegasse, вступили до університетської бібліотеки і перевірили предметний каталог. Є може сотня карток про Україну — німецькі, англійські, деякі навіть українські праці. Приємно було б мені, якби схотіли включити у свої фонди теж і мою скромну книжечку, що має таке глибоке пов’язання із Зальцбургом. Казав Сушко, що є на зальцбургському університеті якийсь славіст Vieber чи Bieder, що працює над порівняльним дослідженням української та середньовічної німецької мови 14 століття і що має велику колекцію власних привезених з України книжок українською мовою!

1 липня 1983, п’ятниця, 7:30 вранці. Зальбург.

За пів години від’їжджаємо в напрямі на Венецію. Ми справді мали вийняткове щастя:

приїхали з дощем і з дощем від'їжджаємо, але вмiжчасі мали два дні прекрасної сонячної погоди! Salzburg був і залишився ласкавий для нас і прощаємось знову із вдячністю і теплим спогадом у серці. Шкода, що Максим з Уляною не змогли побачити цього прекрасного міста. Але вони молоді, якщо доля буде їм ласкава, зможуть ще сюди колись приїхати.

Зупинка в Gmünd. Тут має бути десь кладовище, на якому поховані українські вояки російської армії, що були інтерновані як воєнно-полонені в час першої світової війни і що їх багато померло тут із голоду (Гітлер видно не перший морив полонених голодом!) Недалеко, кажуть, є десь і Tallerhof, що був осідком табору, де Австро-Угорська монархія інтернувала в час війни людей, що їх підозрювали у москвофільстві — в тому числі і багато видатних українців. — Ці інформації маю від д-ра Кебала. Ярема Ракочий, провідник нашої групи, не виявляє найменших провідницьких здібностей, до подорожі не підготувався, часом навіть він і його вимоглива молода дружина бувають навіть проблематичними пасажирами (спізняються, тощо).

Погода покращала: хмарно, але частково й сонячно, але панорама гір у мряці — ледве видно зариси високих шпилів.

Ще про Зальцбург і особливо про Жилу. Він прийняв нас як справжній зальцбурзький принц — елегантно і щедро. Каже про нього о. Дашковський: “це — найбідніший українець в Європі” — з іронією, очевидно. Виявляється, що Жила не першим нам робить такі королівські жести (не дозволив нам заплатити навіть за замовлені квитки на концерт!) Гостював колись у Зальцбурзі жіночий хор Веснівка із Канади — 45 осіб. Жила всіх їх гостив безкоштовно три дні у своєму готелі. Він тепер вже політик у відставці, але є президентом величезного будівельного підприємства [на візитівці стоїть: Hans Zyla, Landtagspräsident i.R., Geschäftsführender Gesellschafter der Unternehmensgruppe WOHNUNGSEIGENTUM-BAUTREUHAND Gesellschaft m.b.H.]. Для мене може і найважливіше, що його щедрі жести сполучені із великим тактом і скромністю, і безпосередністю. Своім багатством не накидається і його не підкреслює і, як видно по його поведінці, має приязнь і пошану до інших людей і сентимент до свого українського походження. Він ще хлопцем вибрався був пішки з Відня у мандрівку до Галичини, не знаючи навіть добре української мови. (Тепер його мова ліпша, як була після війни, коли він був у нас професором — видно, що читає щось українською мовою, а крім того, як сам раніше згадував, він має часом урядові або торговельні контакти з українцями з СРСР. Має він кілька власних готелів (у самому Зальцбурзі три: Winkler (не Cafe Winkler), Novica і Cottage. Також у Bad Gaskin (куди варто було б поїхати на відпочинок!), і в інших місцях.

1 липня (продовження) — 6:20 увечорі, Венеція.

Прибули сюди таксівою по воді, тобто човном, до готелю Principe, на Divieto di affissione 148, недалеко від залізничної станції. Мені це місто не подобалося тоді, коли бачила його вперше в 1968 році — але тоді ми жили в готелі у Mestre, не у справжній старій Венеції

над каналом. Тепер подобається мені ще менше, принаймні перші враження від околиці нашого готелю. Будинки роблять патетичне враження: є на них сліди давніх кольорів і можна собі уявити, що все місто могло бути колись дуже мальовниче. Сьогодні стіни обшарпані, будинки в занепаді і в околиці кількох кварталів ні однієї свіжомальованої чи реставрованої хати. Я подумала: не “Смерть у Венеції”, а смерть Венеції... Найгірше одначе: тіснота, брак простору і вонюче повітря. Не хотіла б, справді не могла б я тут жити. А були ж люди, що спеціально любувалися цим містом і часто приїздили сюди. Навіть Гемінгвей, Езра Паунд. Розумію, що воно — вдячний модель для якогось напр. Кричевського, навіть сьогодні, навіть як патетична руїна. Але інші? Навіть Nancy Arnold згадує свій побут у Венеції із великим сентиментом і задоволенням!

2 липня, вранці. Венеція.

Вчорашня подорож на гондолях виявилась того року ще більшим фіяском, як тоді в 1968 році. Але тоді це було вперше. Дати себе натягнути другий раз (по 17 дол. від особи!) — треба бути дурним конформістом або наївним мрійником. Навіть претенсій на якусь романтику немає: зганяють кілька гондоль до купи і один тільки чоловік співає (та ще й погано!) і то при акомпанієменті акордеону!

Тут вчора під вечір з'явився ще один “зальцбуржанин” — Левко Гайдучок, брат Богдана. Він в Італії службово, якийсь “export-import”. Я собі його з гімназії не пригадую.

2 липня, вранці, Венеція.

Від ранку були на походеньках по Венеції. Пару годин провели з організованою турою, решту самі. Хоч ми у Венеції вдруге, самостійні проходи вузькими лабіринтами старого міста — для нас новий досвід — і цікавий. В центрі багаті й елегантні крамниці і кілька будинків, що або вже реставровані, або саме тепер у ремонті. Але не загал — це патетична картина гнилі і занепаду. Всередині будинків неповторні цінності: Tintoretto, Tiepolo, прекрасні візантійські мозаїки, що тепер — після досвіду в Україні — нагадують мозаїки Софійського собору. Що буде з цією культурою? Чи можна Венецію врятувати — і чи варто? Колись це мусіло бути незвичайне й оригінальне місто — хоч і тоді життя в ньому було напевно не легке. — Обідали в місті. Я їла смачні креветки — Scampi —, а вчора на вечерю була дуже добра риба (після, очевидно, приставки — тарілки спагетті!). Не така товста кухня, як була в Австрії — це добре, зокрема для Остапа. Води не п'ю, навчена попереднім досвідом в Італії. Але вчора на базарі не встоялась спокусі купити кілограм reaches-ів — такий був гарний запах свіжих фруктів! — Сьогодні з'їла дві, помивши наперед і скинувши шкіру. Хочу вірити, що в цьому немає небезпеки, навіть для американських туристів. Обережність, однак, не зашкодить.

Понеділок, 4 липня, вранці. Zadar, Югославія.

З вікна — вид на Адриатик з гористим побережжям якогось острова на овиді. Готель називається “Zagreb”. Уздовж берега — широка камінна променада на пару кілометрів. День сонячний, але другий гористий берег у мряці. Море спокійне, без хвиль, на ньому з’являються час-до-часу моторові човни і невеликі кораблі.

Прибули сюди вчора десь біля 6-ої вечора, після довгої і томлячої дороги автобусом із Венеції, попри Trieste, почерез Rijeka (колишнє Fiume, де жила колись Mary Pauk, що працювала зі мною у Biddle.) Перехід кордону був відносно простий: переглядали тільки пашпорти. Правда, югославський пограничник увійшов до автобуса, переглянув усі пашпорти і кілька забрав з собою до канцелярії для окремої перевірки (в тому числі Вестонів і Остапа) — тоді як на інших європейських кордонах ритуал обмежений до коротенької візити нашого провідника Гю Джансона із списком подорожних, без контролю пашпортів. Но, але це як-не-як — соціалістичний світ, а не країна Європейської Спільноти. Їхали побережжям моря, крутою дорогою серед диких вапнякових скал Далматії, порослих де-не-де кущами й малими деревами. Красивий оригінальний, не бачений досі ніде — трохи, може, нагадує побережжя Каліфорнії (південної) — хоч там гарніше. Каміння, прірви, кілька кущів — дико, сухо, неприступно. І так кілометр за кілометром. Не легко було у цих горах вести партизанську боротьбу. Вода мусить бути взимку або навесну, бо є вириті русла рік, що тепер сухі, але мусять же бути колись заповнені водою. Дуже рідко серед цієї пустелі можна побачити камінну хату — і тільки, коли вже з’їхали на низ, ближче Задару, починаються поселення людей, городи, сади, поля із збіжжям, картоплею, тощо. (Поля, між іншим, маленькими клаптями — я вчитала вчора у Фодора, що приватні господарства були колись обмежені до 5-ти гектарів, а тепер можуть доходити до 10-ти). Свіже повітря від моря приємно освіжує — після гнилі Венеції це можна оцінити подвійно. Вчора довго ходили по набережній. У порті досить багато кораблів. Між ними великий радянський танкер Семен Морозов.

Сьогодні в Югославії свято — не наш 4th of July — але їхній власний день Партизана. Розвішені прапори: червоний, що на ньому написано “пролетарі всіх країн єднайтеся” (по сербо-хорватському, очевидно, але не хочу робити помилок у spelling-у), на ньому є лиш зірка і літери S.K.J. — мабуть прапор комуністичної партії. Крім нього є червоно-біло-сині прапори з червоною зіркою посередині.

Перед нами сьогодні знову далека подорож автобусом до Дубровніка.

В автобусі:

Мова сербо-хорватська близька нам і можна багато дечого вгадати; бувають і несподіванки: ulaz — вхід, izlaz — вихід, hvala — дякую, прошу — molim. Ми в Хорватії — написи тут всюди латинкою.

Обабіч дороги близько Задару — дикі червоні маки, вінниці, капуста, кукурудза, оливкові дерева, олеандри, де-не-де кипариси. На набережній алеї у Задарі росли пальми і якість

пахуче дерево, що нагадує липу своїм запахом. Будинки тут — стандартні п'ямокутні коробки з цементових блоків криті червоною дахівкою — дуже рідко трапляються якісь трохи охайніші, більше упорядковані. Квіти у вазонках — до яких ми звикли у Швейцарії та Австрії — тут справжня рідкість. Естетика взагалі, мабуть, не грає великої ролі. Тут недалеко рафінерії нафти. В одному місці великі і повні трубопроводи перерізують навпіл гору і псують краєвид на багато кілометрів.

Сьогоднішня наша дорога значно гарніша від вчорашньої. Їдемо берегом моря на південь. Обабіч дороги оливкові дерава на дикому терені серед каміння, часом клаптики культивованої землі окружені стінами з камінних масивів — своєрідними межами. Оливкові дерева тут старі, деякі саджені між цим камінням ще сучасниками Одисея — греками. Каміння і камінних мурів тут найбільше — цілі візерунки на довколишніх краєвидах. Минали досить показне індустриальне місто Šibenik. Казав Hugh, що деякі із цих теренів занедбані тому, що колись головним житилицем цих околиць була риболовля. Тепер у морі риби майже немає, а самих оливкових дерев не досить, щоб вижити.

Makarska Riviera справді гарна. Зупинка в Split. Тут старі римські мури — фортеця Діоклетіяна, що в її межах побудовано ціле поселення. Стоїть там і скульптура Мештровіча — статуя єпископа Григорія з Нін, що в 10 ст. заступався за право правити літургію по-слов'янському перед латинським Римом.

Краєвиди дуже гарні, але дорога вузька, дуже крута, і наш провідник не хоче (а то й справді не може) зупиняти автобус для фотографій.

Обідали в Makarska. Смачно, але дешево. З вином і пивом, зупою, двома салатами, телячий медальйон і теляча печінка — около 10 дол. (за нас двох). Обідали в товаристві Лялі і Вестонів.

5 липня, вівторок. Дубровнік, вранці.

Найкращий доїзд до Дубровніка — кажуть — літаком. Це ми мали нагоду переконалися: подорож нашим автобусом по крученій гірській дорозі була довга й томляча. Трясло нашим Mercedes-ом і нами в ньому немилосерно (дорога відносно нова, але не такого квалітету, як дороги в Австрії чи Італії), та ще й кидало на закрутах так, що треба було триматися, щоб не вилетіти із сидження. “Перлина” Адріатицького моря, чи побережжя, має справді чудове положення: довкола гори, а внизу спокійний голубий адриятський фйорд. Наш готель поза містом — Tìrena, частина комплексу “Dubrava” в околиці, що називається Babin Kuk. Це трохи жаль, бо самого міста ми ще навіть не бачили. Але готель цей категорії А, першорядний. Кімната відносно простора й вигідна, з доброю лазничкою — і що найважніше: із прекрасним видом. (Я вже зробила з вікна три знімки!) Все це нове і досить гарне, хоч не надто солідної будови. Для мене найбільшою несподіванкою і приємністю є те, що тут є чимало добрих модерних мистецьких картин і кілька скульптур сучасних югославських мистців. В нашій кімнаті, напр. висить кольоровий лінорит

якогось Josip Generalić-a (позначений 109/160), що зображує у трохи майже сюрреалістичному пляні дівчинку з відкритими грудьми, що стоїть по пояс у морі, а в руці тримає рибу. — Між іншим, відкриті груди не є рідкістю і над басейном — вчора бачила тричі!

6 липня, середа, в автобусі.

Ми вже в Боснії-Герцоговині. Зупинка в місті Mostar на каву. В місті кілька мечетей і мінаретів, деякі зовсім нові. Бачили по дорозі ісламський цвинтар. Дорога вела понад ріку Неретву, серед високих гір, досить диких, скупі порослих кущами, де-не-де зеленіші полоси лісів. Тут не так сухо і непривітно, як на побережжі моря в Дальматії, але гори значно вищі. Тут десь над рікою Неретвою була рішальна битва партизанів Тіта із німцями. З гір плывуть потоки і рослинність тут соковита й зелена.

Їдемо дорогою, що позначена Sretan Put. Це мала вузька серпентина, що спинається вгору. Нам треба на другий бік гори. Цікаво, що тут, між горами, трапляються господарства, клапти управленої землі навіть на стрімких схилах гір. Тут справді знаменита база для партизанки.

В Дубровніку мали вчора прекрасний день. Не було часу на записки — треба було написати низку карток-поздоровлень.

Дубровнік має стару історію, що сягає до 6-ого століття. Було там римське поселення і слов'янське, що опісля об'єдналися. Твердиня з товстими мурами окружає все старе місто, мов підкова відкрита тільки до моря. Є лиш дві брами із звідними мостами. Всередині місто вузьких вуличок, вистелених каменем і мармуром, церков, музеїв, крамниць, ресторанів. Все це дуже добре утримане і має дуже своєрідну атмосферу. Дубровнік був незалежним містом-республікою, що ніколи не була здобута й окупована ворогом. Запорукою свободи була не лише фортеця, але й опортуністична дипломатія. Приймали завжди протекторат сильних потуг, міняючи його залежно від кон'юнктури. Були залежні від Венеції, а тоді піддалися під покров турецького султана, аж поки турецька сила не підупала — тоді вони вибрали собі опіку Габсбургів. Республікою керувала велика рада шляхти, що вибирала керівника (Rewctor, knez), але тільки на один місяць урядування. Влада його була більш номінальна, як справжня, він був під контролем шляхти і великої ради та виконавчого тіла — малої ради. Ректор — в час свого урядування — жив у палаці і був ізольований від родини. Напис на дверях нагадує про потребу забути особисте і дбати про громадське добро: Obliti privatorum, publica curate. Дубровнік мав і свою літературу (поет і вчений 17 ст. Ivan Gundulić, напр.) і своє мистецтво. Були ці давні слов'яни прогресивні і в соціальних справах: тут, кажуть, засновано перший в Європі притулок для старих і перший дитбудинок для бездомних дітей. Довкола старого міста виріс великий модерний ресорт і в ньому тепер тисячі різноманітних туристів. Ми їздили ливовою залізничкою на гору Srdj, звідкіля є гарний вид на довколишню панораму. Думали, що з'їмо там полуденок, але ресторану там не було. Були увечорі на виступі

народного ансамблю Далматії — народна музика й танці. Трохи часу провели на закупах дарунків (блюзки, коралі), походили трохи і по величезному комплексу готелів “Dubrava”, де була і наша Tіrena — цей комплекс, крім будинків, торгового центру, басейну, включає ще й великий парк і доступ до морського пляжу. Ми з Лялею побігли туди вчора під вечір, щоб хоч замочити ноги в Адріятицькому морі. (Пляж кам’янистий, купатися трохи трудно, але вода тиха і прозора — камінці можна збирати, що й зробили!)

Сюди можна знову приїхати колись на відпочинок (літаком, очевидно!) Єдиний мінус: музика до пізньої ночі — і то дуже голосний американський “rock” — я вчора заснула аж по 3-ій!

Зупинка на ланч в горах Боснії дала нам новий цікавий досвід. Їли жареного на рожні барана (дуже смачний!), з добрим хлібом і турецькою кавою! Баран жарився на дворі, в своєрідній алюмінієвій чи залізній великій коробці-печі, що стояла на ніжках, була повна жару й закрита, а рожен обертався за помисловим хоч і простим принципом: рожен назовні був причеплений до великого колеса з горнятками. Вода з крану скапувала до рухомих горняток — наповнене горнятко тягнуло колесо вниз, виливалося, а тоді наступне, і так далі.

Їдемо околицею прекрасних краєвидів — гори, немов Карпати. Хати тут помітно чепурніші, заможніші, з бальконами і квітами часом, хоч далі будовані із готових брил цементу і звичайно стандартної форми. Червона дахівка на всіх і на тлі зелені це гарно виглядає. Tito to smo mi — напис на горі. Взагалі ім’я Тіта часто можна бачити у різних місцях, усюди також його портрети. Дорога вузька і дуже крута. Часто бувають і короткі тунелі. По дорозі минали більше місто Јајсе, були і якісь фабрики (одна, здавалося, сталеварна, де видно було, як горить у печах вогонь!)

7 липня 1983, четвер, в дорозі з Баня Лука на Загреб.

Баня Лука — сіре, індустріяльне, запорошене місто. Туристів тут немає, це не курорт. І тому може й вірніше віддзеркалює це місто правдиве життя усієї країни. Пішли подивитися до великої департаментової крамниці: повно всякого краму, але виробі виключно місцеві. Імпортованих продуктів на бачила. Югославія, мабуть, свідомо плекає економічну незалежність: навіть ліфти у готелях власної продукції (Єдиний тільки витяг на гору — “Seilbahn” у Дубровніку — це виріб якоїсь австрійської фірми із Вельсу — є напис). Є в Баня Луці — недалеко нашого готелю — і мошея з мінаретом. Увечері верх мінарету був освітлений. Ходили подивитися. Мошея була закрита, але поруч була якась капличка і крізь вікна видно було дві трумни чи то саркофаги, що закінчувались немов чоловічими погруддями з фезами на голові. Все це огорнене якимись килимами і тканинами, включно з трумнами. Тут же зараз був іслямський цвинтар. Нагробники, що стояли поруч себе, мали таку форму, що я вирішила, що це мусить бути пара — один для чоловіка, другий для жінки. Таких пар було кілька, і хоч не всі вони були однакові, то можна було догадуватися, що один пам’ятник для особи чоловічого роду (часом

закінчений ніби фезом) і інший пам'ятник — часом простенький камінь — але навіть без великого зусилля можна було уявити собі, що це символізує жінку в чалмі. Фотографій, нажаль, не зробила — ми ходили туди увечорі, як було темно. Сьогодні вранці пішла зробити кілька знімок різних цікавих написів: на пам'ятнику напис кирилицею і латинкою, де говориться про “наші народи” (а не один народ, як це звичайно буває в ССРСР!), інші написи — лозунги, що з них один, догадуюсь, означає “Клянемося тобі, друже Тіто, що не звернемо з твого шляху”, ітп.

Вчора увечорі, проходжуючись по місту, запитали священника в якійсь принагідній церкві, чи він не знає, де тут є українська церква. Виявилось, що справді є, і то недалеко від нашого готелю. Пішли туди. Це на вулиці Martića 16. (78000 Vanja Luka). Це звичайний будинок, де в одній із кімнат правляться богослужби. Священик називається Зиновій Шагадин ((o.Zinovij Šagadin), жінка його — Ануся. Вчора говорили тільки з “їмостою”, або, як Ляля назвала її гарно по-православному, пані-маткою. Сьогодні вранці пішли туди цілою групою на богослужбу. (Сьогодні святого Івана, отже ніби свято). Крім нас у церкві було може із 20 місцевих людей — в тому числі кілька хлопців і дівчат. Вміють говорити по українському. Відправа — за новим звичаєм — українською мовою. По людях і по капличці видно, яка тут убогість. Вчитель заробляє пересічно 11,000 динарів у місяць, інженер пару сот більше, звичайний робітник — 8,000. [Виміна доляра тепер виносить 88.33 динарів]. За вчорашню баранину в горах, із салатою, одним пивом і двома турецькими кавами на дві особи заплатили ми майже 1,000 динарів!) Міський автобус у Дубровніку коштував 20 динарів, поштові карточки продаються по 7 динарів, склянка мінеральної води — 30. Що можна вимагати від людей, які живуть у такій біді, каже священик. Він сам працює ще й годинникарем, хоч парафія нараховує 500 душ з Банялівки (так тут називають) і околиці. Колись на місці, де тепер подвіря парафії, стояла церква. В час війни її зруйнували бомби. Тепер не можуть дістати дозволу на будову нової церкви в цьому самому місці. Я розвідувала про Девятник. Це не так то звідти далеко і я пропонувала поїхати туди. Ярема Ракочий провів голосування і моя пропозиція перепала. Отже не їдемо, нажаль. Школа, що її побудовано за кошти ЗУАДК в Девятині вживається тепер тільки для забав та імпрез. Самої школи немає, бо немає дітей. (Молоді люди покидають села, сказали мені, і переносяться до міст). Але там у Девятині й околиці є ще багато наших людей і кілька церков.

Ми тепер на автостраді. Бачили по дорозі бузьків — не тільки в полі, але і на гніздах, на дахах! Пару разів були великі заорані простори піль — це колективні господарства, що постали на сконфіскованих полях великих землевласників, або добровільно засновані колективи. Примусової колективізації тут не було. І видно багато малих господарств і невеличкі клапти землі — з кукурудзою, картоплею, збіжжям. Люди косять косами, возять снопи кіньми на возах, що мають гумові колеса. Було по дорозі серед піль і кілька нафтових шибів.

П'ятниця, 8 липня, готель Intercontinental Zagreb, вранці.

Загреб трохи нагадує Львів: трамваї на рейках, стара австрійська архітектура, опера, що є копією віденської, жовтий кольор Марії Тереси на деяких будинках. Всетаки, Львів — гарніший. Загреб досить занедбаний, дуже мало будинків відреставрованих ззовні. І досить брудно — сміття на вулицях, як у Нью Йорку. Ми прибули сюди вполудне вчора і за короткий вчорашній день встигли оглянути місто автобусом, походити по ньому пішки, з'їсти дуже смачно полуденок і вечерю в нашому люксовому як на югославські відносини готелю, що має не лиш гарно обладнані кімнати з видом на місто, з повними лазничками з бідетами, з радіом і телевізією (хоч вона і не грає!), з холодильником повним різних напоїв, але й вибагливий ресторан на 17 поверсі із казино, та басейн, крамниці ітп. — а крім того ми з Остапом побували... в опері!!! Як ми лиш приїхали і побачили, що оперний театр недалеко від нашого готелю, я побігла подивитися, що грає і чи взагалі сезон ще не закінчили. На вчорашній день стояло в програмі KRABULJNI PLES — фраза, яку трудно було розгадати, але поруч стояло: Verdi. Отже було ясно, що це опера [театр має і драму і балет]. Каса була зачинена, але з інформації виходило, що відчиняється о 18-ій. Я ще двічі бігала туди і врешті здобула два квитки... за 360 динарів. Комплікація була в тому, що вечеря була заповіджена на 7:00 вечора, а вистава починалася о 7:30. Я заявила, що піду до театру, навіть якби мала зовсім зрезигнутати із заплаченої вечері, але інші (Ляля, а навіть Остап) мали сумніви, чи варто йти. Стало на тому, що я дала окремих білет Остапові в руки, ми пішли перед 7-ою до ресторану і просили кельнера, щоб нас обслужив перших. Він пішов нам на руку. Я похапцем з'їла головну страву і вийшла, не чекаючи на решту. Остап казав, що прийде на другу дію, бо, мовляв, нераз уже бачив “Масковий бал” — ми не були певні, але вирішили, що це певно саме ця опера, хоч Верді написав їх багато і могла бути інша. Театр також як у Львові, елегантний, свіжо відновлений золотом і червоними килимами, з льожами, бальконами. Я не була певна, що за квитки у нас, а виявилось, що це — перший ряд у партері. Сама обстановка мене зворушила до сліз, а вже коли вдарили перші акорди музики і було ясно, що це повний і першорядний оркестр, я була в стані екзальтації. Остап встиг ще перед початком. Першу дію слухали ми ще без програмки, бо в поспіху не встигли її ще купити, але виявилось, що це справді “Масковий бал”. В головних ролях були Krunoslav Cigoj, Ferdinand Radovan, Ljiljana Molnar-Talajić (що виглядає як Литвиненко-Вольгемут і була найкраща, мабуть, голосово). Вистава була на висоті: знаменитий оркестр і хор, оригінальне сценічне оформлення, дуже добра постановка і гра співаків-акторів, гарні костюми. Обсада, мабуть, повністю югославська — самі прізвища про це говорять. Був між виконавцями у ролі графа Рівінга, генерала, якийсь Jurij Zinovenko — може якийсь наш? (глибокий гарний бас).

В автобусі, по дорозі до Lienz.

Починаю ще в Загребі. Ще про оперу: мені дуже подобалася постановка одної сцени: сопрано (Molnar) і баритон (Radovan) мають дует: подружній конфлікт — вона зрадила його, чоловіка, з королем і мова, очевидно, про короля. Він не присутній, але на правому крилі висить його портрет — у повний зріст (гарний олійний портрет співака Cigoj-a). Radovan обернений спиною до публіки і символіка композиції підкреслює, що домінує

над усім король. Тенор, баритон і сопрано співали італійською мовою (*te perduta bella patria* якась така фраза мені запам'яталася) — решта всі співали по сербо-хорватському. Баритон в половині опери переходить теж на хорватську — і я думаю, що це спеціально, щоб підкреслити, що він перейшов на бік змовників.

Ми тепер у Словенії, невисоке підгір'я. Ліски, поля з кукурудзою, городи — шпарагівка, огірки, гарбузи — овочеві сади, господарства, кури, вівці. Хати далі з червоними дахами, але вже не такі стандартні бльоки, як були по дорозі до Дубровніка, часто на балконах — квіти. Прегарний пасторальний краєвид — з громадками хатин і церквою на горбочку. Церкви тут досить часто: ось дві недалеко одна від одної через дорогу, навіть подібні до себе і напевно обидві католицькі. (Мінарети й мошеї були лиш у Боснії, тут їх ніде не видно).

Ще про вчорашній день: після вистави ми ще пішли нагору до нашого готелевого ресторану на 17 поверсі звідкіль є чудова панорама цілого Загребу. Ми там просиділи до 1 ночі, слухаючи музику. Замовили собі дуже смачний студель із вишнями та двічі місцевий лікер із грушок, що його порекомендувала нам Ляля (вони з цілим нашим товариством бавилися в ресторані при музиці і випробовували цей лікер в час, коли ми були в опері). У висліді сьогодні вранці ходили купувати цей знаменитий *Kruškovac*, що виявилось коштує всього 119 динарів за літрову пляшку! Цікавий коментар про життя тут можна показати цінами: білети до опери на двох — 360 дин., *Kruškovac* — 119, а вчорашня наша музика і лікер із струдлем — 800! (Елегантний готель для чужинців — місцеві люди напевно мало з нього користають!) (В готелі, між іншим, була і група російськомовних туристів з СРСР!)

Купуючи картки, я запримітила, що коли я пробувала говорити їхніми словами з домішкою української мови — мене збували будь чим, а коли я перейшла на англійську — були привітніші. Мабуть думають, що ми — радянські люди! А до росіян тут — упередження! Це мене переконало: коли я пішла за квитками до театру — говорила всюди лиш по англійському. Може це й допомогло, що дали мені такі добрі місця!

Деталь: Світової слави ансамбль камерної музики, що його в Америці називають чомусь *Solisti di Zagreb* називається насправді *Zagrebacke solisti*!

Зупинка на полуденок у Bled. Гарно положений курорт над озером, з панорамою високих гір довкола. Маршал Тіто приїздив сюди відпочивати. Полуднували рештками югославських динарів: дві зупи, телячий котлет, салата, мінеральна вода — за нецілих 500 динарів. Ще й вишень купили на дорогу.

Ми вже в Австрії. Дорогокази, між іншим, показують і на Зальбург. Дороги першорядні і автобусом менше трясє.

Наша перша зустріч з Югославією була цікава, повчальна і приємна. А крім того,

порівняно з іншими країнами — дешева. Дарка Семенен розвідувала у Bled, в готелі, про ціни і каже, що один день побуту в першорядному готелі Golf коштує 39 дол. на особу — із харчем!! Зразу ціле товариство почало роздумувати про те, що варто було б приїхати сюди на відпочинок. Контролі на переході кордону не було ніякої. Тільки на австрійському боці була затримка, бо вони вимагають спеціальної оплати від туристичних автобусів.

П'ятниця, 8 липня, увечері. Lienz, Südtirol, Austria

Мале містечко серед високих Альп. Тирольська колоритність хат, замок, вежі з годинниками, церкви. Після Югославії добробут капіталістичного світа зразу кидається ввічі. Все упорядковане, відновлене, чисте. Нові будови уважно проєктовані, щоб не псувати гармонії довколишнього краєвиду. Після вечері хотіли піти на проголошений на дверях нашого готелю концерт органів в євангелицькій церкві, але дали нам неточні інформації і ми церкви не знайшли, хоч пішли (Остап, Ляля і п. Леся Ощудляк) досить далеко: знайшли дві інші церкви і великий цвинтар за мостом на річці, що її повноводний шум був нам замість концерту.

Помітна зміна клімату. Дощ. Холодно. — В готелі знову австрійські перини, замість накривал.

Субота, 9 липня, вранці, в автобусі.

Тількищо виїхали з Лієнцу. Погідний сонячний день. Прекрасні краєвиди Тиролю. Кілька полос гір. Підгір'я з полонинами чи радше галявинами, де ще є хатки і церкви. За ними — гори покриті шпильковими лісами — темна, “сочиста” зелень. А ззаду тих залісених гір виглядають інші смуги гір — високі скелясті шпилі, що на них де-не-де видніє сніг. “Красою очі виповнені вщерт” — або, як каже Ляля, — “ходити й усміхатися”. Хатки всі у квітах, вимальовані, чистенькі: білі стіни, прибрані коричневим, часто різьбленим деревом, дахи із темної дахівки.

Їдемо в сторону Felber Tauern Tunnel. Внизу річка Drau. На узбіччях косарі косами косять траву. Покошені узбіччя, немов декоративний “landscaping”, немов з любов'ю зроблений манікюр краєвиду. З гір спадають вузькі стяжки водоспадів. А серединою долини річки Drau на електричних стовпах вливається в цей природний краєвид модерна цивілізація.

Деталь: вежечки — дерев'яні, різьблені, — а в них дзвони — на багатьох хатах. Звичай був колись дзвонити, щоб відігнати бурю і град. Це довго вважалося за пересуд-забобон, але тепер перевірили, що воно й справді може мати вплив: дзвони викликають вібрацію, яка може відігнати хмару. Нагадалися Тіні забутих предків і Юра, що закликає хмару.

Реклям на дорогах нема. Але в містах є. На одному плякаті-рекламі цигарет — напис: Denken. Erleben. Fein rauchen. — Поетичний інтелектуалізм у звичайній дурній рекламі. Сказав би Рільке: und das sind Wünsche.

Субота, майже північ, Мюнхен.

Прибули сюди пополудні. Вже встигли повечеряти й походити по місту. Місто — бачене вже багато разів — ратуша ще кілька літ тому була свіжо відчищена — тепер на ній сліди занечищеного повітря: камінь почорнів і вже знов почали наново відчищувати. В місті видно німецьку упорядкованість і добробут. Але “ich hab’ mein Herz in Salzburg (nicht in Heidelberg oder München) verloren)”. До Німеччини в мене особливого сентименту немає. Це не те саме, що екзальтована усмішка до теплих, майже рідних, австрійських краєвидів.

Телефонував проф. Бойко. На завтра, на 12:30 годину дня, вони заповіли прилюдну нашу (Остапову й мою) зустріч із громадянством Мюнхена, тобто літературний вечір. Це не є суцільною несподіванкою, очевидно, але я чомусь думала, що це буде зустріч в малому гурті знайомих в домі Бойків, а не велика імпреза на громадській залі. Побачимо, чи хтось прийде в цей вакаційний час. Це вперше доведеться мені виступати разом з Остапом.

10 липня 1983, неділя. 11:30 увечорі. Мюнхен.

Наш виступ відбувся о 12 год. дня в гарній модерній залі при католицькій церкві на Schönstrasse 55. Присутніх було, мабуть, між 80 і 90 людей, в тому числі і кілька осіб з нашої групи подорожніх. Бойко коротко привітав нас, кількома реченнями схарактеризував Остапову і мою творчість. Тоді я прочитала кілька віршів (Зальцбург, Три відміни, Людина вийшла, Розмова з філософом, Травелог і Last frontier — разом на 20-25 хвилин) Решту програми виповнив Остап, читаючи вибір своїх старих і нових поезій. Відгук публіки був, здається мені, добрий: кілька осіб говорило мені про те, що я добре читала (висловлюючи при цьому делікатну критику в бік Остапа — але я йому цього, навчена досвідом, не переповідала. — Він справді читав тихо і мляво, відхилився від мікрофону і часом робив враження, що його й самого нудить таке читання. Жаль. Мав вдячний матеріал — свої нові іронічні сонети — замість покласти головний наголос на них і ефективно їх прочитати, читав стару (і не дуже добру) поему “Недільний вечір”. — Він чомусь дуже любить цей твір і часто його читає, а це — один із слабших його творів, на мою думку.)

Мені було дуже приємно, що прийшли на цю імпрезу і обоє Качуровські, і обоє Кошелівці, і ректор Янів, і скульптор Крук. Був там між гістьми і “пан президент УНР”, Микола Лівницький, і всякі інші більше і менше знайомі люди. Але Качуровськими і Кошелівцями я справді зраділа. Дуже я рада, що вияснилось, що Качуровський не писав просто тому, що не мав часу (і як я опісля довідалася через всякі особисті клопоти), а не тому, що образився чи що (Хоч я й не почувала за собою жодної вини, певности не могла мати, бо він дуже вразливий і образливий!) Після наших виступів, пані Бойко

зорганізувала ще спільний обід для письменників. Качуровських на ньому не було, нажаль, бо Ліді стало погано і вони раніше мусіли відійти додому — вона і сама, вітаючись, казала мені, що хворіє. Але була Емочка та Іван Кошелівці, Янів, Крук, Бойки, Майстренко, якийсь професор чи редактор Ковальський та ... Мирослав Антохій із своєю жінкою-німкою.

Антохія я не бачила ще від 1945 року і спеціально просила пані Бойко: як побачите десь Антохія — покажіть мені його, бо я його певно не впізнаю! І справді, я вже зовсім забула, як він виглядав. Приємно було зустрітись. “Я знав, що з Вас будуть люди” — сказав мені — “ще тоді, як ви цитували мені вірші Клена — але ж ви тоді були ще майже дитина.” Ну, так. Він заглядав за дорослими жінками, це я добре пригадую, бо ревнувала.

Сиділа я при обіді поруч із Кошелівцем і vis-a-vis з Емою. І це мені було особливо приємно. Високо ціную обох і тішуся, що розмова наша була безпосередня й сердечна. Кошелівець сказав, що мої терцини вже надруковані в “Сучасності” — але число ще не готове. [Я не питалася, боялася зачіпати цю тему, бо думала: ану ж відкинув і ніяково йому про це говорити?]. Добра вістка: успіх! Як добре, що я не поспішила надрукувати це десь інде. Був на обіді також Морис Фішбейн, що знайомий мені досі тільки із преси. Це молодий пристійний хлопець, із великою шевелюрою майже “афро”, із густими бровами, трохи може нагадує молодого Шевченка. Кошелівець в розмові про “Сучасність” підкреслив, що він погодився редагувати журнал тільки один рік. Ну, це погано. Бо що далі?

Після обіду і розмови-наради про справи “Слова”, нас забрали до себе Бойки. Пані Сулима-Бойко конче хотіла нас ще раз погостити у власному домі, і хоч я воліла б була вже не їсти, з чемности треба було поступитися. З професором Бойком ми мали довшу розмову, що мене остаточно переконала в тому, як мало в мене з ним спільного. Він — старий націоналіст-мельниківець, і ще й досі не визбувся націоналістичного способу думання — всюди мішає політику і міряє речі ідеологічним мірилом, осуджуючи всіх інакодумуючих, хоч і чваниться своєю толерантністю. Проти Григоренка надрукував статтю в бандерівському *Шляху Перемоги!* Коли я висловила думку, що цю його статтю бандерівці використали для власних цілей, щоб вдарити Григоренка, і що я не думаю, що варто друкуватися і співпрацювати з таким партійним органом, він мабуть не був задоволений із моїх незалежних думок та ще й так свobodно висловлених. Мусіла я також боронити перед Бойком Грабовича за його критику Чижевського. — Одне слово, якби не те, що треба було виявити максимальну чемність і вдячність організаторам нашого виступу і нашої зустрічі з мюнхенцями, можна було б таки й добре посперечатися. Прийняли вони нас гарно й сердечно, але великої однозгідности в мене з ними немає.

12 липня 1983, вівторок, вранці. Філядельфія.

Повернулися додому вчора пізно увечорі. З аеродрому JFK в Нью Йорку лімузиною до Sears на Roosevelt Blvd, а звідти таксівою. Втомлені, але задоволені, що поїздка нам

вдалася і що тут на місці — з дітьми, батьками й хатою — все гаразд. Ляля ще мала перед собою далеку дорогу до Лос Анджелес — і мабуть не встигла на пляновану сполуку до літака о год. 7:30, бо мала всього 10 хвилин: ми трохи запізнилися: була одногодина зупинка в Bangor, Maine і митний контроль там же. Приємно було побути з нею три тижні, відсвіжити нашу дружбу, наговоритися. Снували пляни про те, щоб і в майбутньому разом плянувати вакації — Дубровнік? Badgastein? Вона може тільки в червні і липні, це мушу зтямити. Побачимо. Тимчасом: *nes semper erunt Saturnalia*: треба повертатися до реальності буднів. Я ще цього тижня взяла кілька днів вакацій, отже поволі приводитиму себе і хату до норми. Вчора говорили вже по телефону з хлопцями. Максим виявив бажання приїхати з Уляною, щоб розповісти про свою подорож в Україну. Отже десь назабаром побачимося.

13 липня 1983, середа, пополудні.

Нарешті трохи виспалася. Добре, що маю ще пару днів вакацій. Вчора їздили на закупи харчів — з Остапом і з Мамою. Добре, що Остап ще був удома, допоміг мені. Бо тих закупів на дві родини було справді повне авто. Сьогодні возила Маму до фризієрки. — Цікаве психологічне явище: від часу нашого приїзду Мама ні одним словом не поцікавилася запитатися будь що про нашу подорож. Але рада, що ми вже вдома і розповідає — суцільним потоком монологу — про все, що діялося тут і що стосується її самої і Тата: що, мовляв, зіпсувалося їм одного дня центральне охолодження і як собі закликали майстра, про те, що мабуть доведеться їм купити новий — тим разом кольоровий — телевізор, про те, що переслали Андрієві дві тисячі доларів, бо він тепер не приймає пацієнтів, бо переносини, ітп. — Тато, видно, більш зацікавлений, бо запитався принаймні: як там у Югославії — коли ми передали йому пляшку югославського лікеру.

11 липня в Мюнхені — заки ми виїхали вполудне на аеродром — ми втрійку з Лялею поїхали на УВУ таксівою, щоб зустрітися там із Качуровським. Ігор Васильович мав там уранці лекцію, а Ліда працює в УВУ перекладачем. Качуровські взяли нас своїм автом (— автоводієм є тільки Ліда!) до свого помешкання на Preziosastrasse. В цьому новому їхньому помешканні ми ще не були. Воно в тихій зеленій дільниці майже за містом: високий мешкальний бльок, але поруч — зелений простір із горбком, що на ньому взимку діти можуть їздити на санках чи лещетах і з сусіднім полем, де паслася ... ціла отара овець! (аякже, в межах міста Мюнхена!) Помешкання Качуровських — кілька дуже чепурних і оригінально прибраних невеличких кімнаток — немов маленький музей: стіни обвішані картинами батьків Ліди — Бориса Крюкова і Гурської, а двоє дверей у помешканні — це багатоколірові вітражі — роботи самої Ліди: на одних дверях — князь Святослав. Помешкання є власністю Качуровських — заплатили вони за нього кілька літ тому 150,000 марок. Ліда К. терпить вже від кількох місяців на гострі головні болі і не може спати по ночах. Видно, що й Ігоря це хвилює. Має іти на днях на лікарську перевірку. Леонардо саме повернувся зі школи, як ми в них були. Дуже він схожий на маму. Йому десь років 12 — дитина ще. Погано вчиться — мусить цього року повторяти клясу. Сулима-Бойко натякала, що Качуровські взагалі мають із ним клопіт, що Ліда — дуже

хвора, що Ігор має клопоти на роботі. Але я думаю, що все це перебільшені сплетні. І хочу вірити, що лікарська перевірка не виявить в Ліди чогось серйозного, що все це минеться. Качуровські — милі і культурні люди, ми провели з ними цікаву і приємну годину. Ігор навіть прочитав нам дві дотепні епіграми — на Фішбейна (що має манію телефонувати до всіх і вся) і на самозакоханого у власний геній Славутича. Я рада була, що з нами була і Ляля — Сашко Дмитрів, Лялин друг і наш спільний знайомий із Glendale, CA, є давнім приятелем Ігоря ще з Аргентини.

14 липня, четвер.

Ще далі відсипляю jet lag і подорожню втому. Кладусь у ліжко вже о 8-ій годині вечора. А ще: болить мені горло і ніс повен флегми — думаю, що це не простуда, а алергія. Наш любий філядельфійський клімат! Температура цими днями доходить до 95°F! Усвідомила, що в час подорожі ні разу не робила руханки і не приймала аспірину — і артрит не давався взнаки! Навіть Остап каже, що обходився весь час без аспірину!

Субота, 16 липня 1983.

Вчора і сьогодні гостював у нас Славко Єндик з Едмонтону. Моє знайомство з ним дуже обмежене: бачила я його не більше як кілька разів у житті: ще майже дитиною у Фішльгамі, а потім один раз в час нашого побуту в Едмонтоні, як прийшов — непрактичний романтик — провозити нас із букетом квітів, коли ми від'їздили потягом у гори! (Квіти, пригадую, викликали тоді констернацію: що з ними робити? — і я передала їх для дружини Юри Стефаніка, що саме була в лікарні — все таки, жест запам'ятався!) Славко — давній знайомий, навіть приятель Остапа. У зв'язку з його візитою, я вчора трохи напрацювалася: наробила вареників, прибрала хату, а ще мусіла вранці поїхати з Мамою до крамниці — температура була рекордова — 97°F з високою вологістю, а ще й моя чи то простуда, чи алергія — отже випав дуже томлячий день. Гість наш відносно молодо виглядає — йому понад 70, а шевелюра зовсім без сивизни. Трохи нагадує Івася Керницького. Але говорить він переважно монологом — щось як моя Мама — тільки про себе, свою родину і своїх знайомих з Едмонтону — і то дуже тихим монотонним голосом, що його трудно слухати. Ширших зацікавлень не виявив і не зробив на мене враження якоїсь глибшої індивідуальності. Навпаки. Я подумала собі: який справді контраст між двома чоловіками Лесі Черненко: витончений інтелектуаліст Іванко і оцей нудний і нецікавий, хоч може і добрячий, Славко?

Горяч далі держить. Наш гість поїхав до своїх друзів Романців, а я вирішила трохи відпружитися й відпочати. Сіла в городі і читала ціле пополудне книжку Василя Софронова Левицького “Республіка за дротами”. Це щоденник з Ді-Пі табору в Інгольштадті з 1945/46. Знамениті портрети людей, з літературним хистом змальовані епізоди таборового життя, драматично відображені настрої й непевність у зв'язку із репатріацією. Остап кілька днів тому казав: може й непотрібно це було видавати, а тепер бачить моє велике зацікавлення тим матеріалом і, мабуть, міняє думку.

Ніч, субота/неділя. 23/24 липня 1983.

Не зважаючи на велику втому, хочу віднотувати деякі речі, щоб не забулися. Вчора (в п'ятницю пізно ввечері) приїхали Максим з Уляною: пів ночі проговорили — слухали їхньої розповіді про Україну. Сьогодні в нас відбулася родинна гостина, що на неї я запросила Люду й Зенка Чайківських, Юрка з Іркою та Боба з Мартою Чайківських (до роду Чайківських треба зачислити теж півторарічного Андрійка, Юркового сина), Зенка та Христю Дольницьких, Лялю Шпон, що випадково перебуває у Філядельфії та Маму з Татом. Були запрошені ще Леся з Левком Яцкевичі, але вони виїхали на вакації над море, та всі Лабуньки, що з них з'явився трохи пізніше тільки Олесь. Одне слово — сама тільки родина — бо це мав бути звіт про родинні справи, Максимові зустрічі у Львові, в Києві і Тернополі. Підготування гостини було для мене неабияким зусиллям — передусім через те, що минулі два тижні в Філядельфії була жахлива жаряч — день-у-день 95-97°F, із великим відсотком вологості. Але якось упоралась: городина з “мачанкою”, піріжки з м'ясом і капустою, вірменський сир та мій власний сир з горішками, бігос, кокосовий пляцок, морозиво плюс, очевидно, напої, коктейл, овочі. Трохи може скромніше, як колись давно, але зовсім задовільно. Крім Боба й Марти, що були на весіллі, но і Мама з Татом, ніхто з них раніше не бачив Уляни — отже була нагода для родинного знайомства.

Максим показував слайди і звичайні знімки з Києва, Чернігова, Тернополя, Львова. Їздили і до Рівного і на село, де живе родина Пасічників. Ці знімки, між іншим, були для мене особливо цікаві: село виглядає відносно заможне, кидаються ввічі нові муровані хати, криті бляхою або дахівкою та загосподарені присадибні ділянки. Розмови потверджують те, що видно на знімках. Люди живуть відносно добре, хтось з родини звичайно працює в колгоспі або на якійсь іншій роботі (напр. шофером, що доставляє харчі до місцевої тюрми). Решта дбає про присадибне господарство. Зокрема добре влаштовуються ті, що живуть поблизу міст. Родичі на волинському селі говорять українською мовою, хоч і в трохи зросійщеному варіанті. На знімках із цвинтаря всюди хрести і гарні написи українською мовою. Максимові в Києві зокрема дуже сподобався Андріївський собор, який тепер дуже гарно відновлений — всередині і ззовні. Гарні знімки кам'яниць із Андріївського спуску, що веде на Поділ (— там, нажаль, я не була!) — і будинку колишньої Києво-Могилянської академії, де тепер філіял бібліотеки Академії наук. Максим не їздив до Канева — замість того вирішив походити по Києву, зокрема піти на Володимирську гірку — шляхами героя Підмогильного “Міста”... Жулинського, нажаль, не зустрів і не бачив та й до Інституту Літератури не довелося піти. Але їздив до Бліхарів, но і мав нагоду відвідати Чернігів. Любка дуже задоволений із теперішнього свого життя і жінка його, Марта, зробила дуже добре враження на наших молодят. В Тернополі зустрічалися з Даркою і Павлом Курилами, що виявляли щире зацікавлення життям українців в Америці. (Вони мають сина Юрка, студента політехніки) У Львові з великим трудом вдалося Максимові відшукати вул. Морозенка, де живе Ольга Бігун, теща Юрка Чайківського, а за тим і самого Юрка, що живе тепер на вулиці Першого Травня ч. 37 (колишній Городецькій). Юрка десь зо два роки тому тяжко побили якісь хулігани в Красному, куди він їздив провадити хор. Це залишило наслідки — фізичні і психічні. Руки

йому трясуться, дуже нервовий і переляканий. Молодша його дочка Дарка уже замужня, чоловік її, Михайло Бардин, в них маленький синок. Олеся, старша дочка, дуже здібна п'яністка, але перепала в школі з важливого предмету: марксизму-ленінізму і це, кажуть, перекреслило її кар'єру. У Львові є теж численна родина Уляни: тітка Ірина Паробій, що є вчителькою математики в середній школі, її син Орест, ок. 30 років, автомеханік, що є ударним хлопцем, який вмів використати систему на свою користь і який дуже сподобався Максимові, її дочка Галя з чоловіком Миколою (прізвища Уляна не запам'ятала).

Продовжую в неділю 24 липня:

Є у Львові також сестра Уляниної мами Оля з чоловіком Анатолієм Левенцем, що мають дві доні: Любу і Тамару (ця остання вчиться на танцюристку). Брат Уляниної мами — Роман Паробій має жінку Світлану — також живуть у Львові. Крім того, в селі Пустомити біля Львова, є ще одна сестра Пасічникової — Катерина Шемечко — з численним родом. На Волині, в рідному селі Івана Пасічника, Городище, 8 км від Рівного, є численна його родина. Стефа Пасічник, вдова по Івановому братові Миколі та Марія, вдова по Антонові Пасічникові.

Зустрічі з усіма цими родичами забрали нашим молодятм багато часу і, очевидно, причинилися до того, що їх багаж туди розрісся до чотирьох валіз (— одну я спеціально купила для Юрка Чайківського у Львові). Максим навіть по телефону в одній із перших розмов пожалівся: мовляв, через усіх тих родичів та шукання за адресою Юрка Ч. навіть і Львова добре не оглянув! Але після розмови з ними я бачу, що саме ця численна родина створила нашим молодятм унікальну нагоду: зустріч із рідним народом! — Цього не могла б сказати я про свою поїздку в 1974 році: моя зустріч була більш із землею, архітектурою, атмосферою міст. А з родини зустрічалась тільки з Бліхарами та Чайківськими — і очевидно, не була на жодному селі. Максим з Уляною побували не лиш у Городищі на Волині, але і в Пустомитах біля Львова. — Між іншим: присадибну ділянку можуть мати тільки колгоспники! Тому добре, коли один член родини є в колгоспі, бо це дає можливість мати невеличке власне господарство. А добре, якщо інші члени родини працюють на заводах в недалеких містах, або на якихось технічних роботах: шоферами, автомеханіками. Таким людям поводитьсь ліпше, як іншим. З побутових їхніх помічень: чоловіки багато п'ють, є досить велике число розведених. Найгірше людям незарадним — таким як Юрко Ч., що не вмів сам собі направити телевізора, і не має ні технічного know-how, ні бизнесового сприту. Юрко, між іншим, виявив охоту приїхати до Америки, коли вже буде на пенсії — бо, мовляв, пенсій нікому не відбирають. Але покищо він заляканий так, що безпосереднього контакту не хоче — просив, щоб Zenko писав йому на прізвище тещі Бігун, на згадуєчи прізвища Чайківських.

Уляна з Максимом від'їхали сьогодні після 3-ої пополудні. Встигли ще вранці переглянути решту фотографій з України (між іншим, не надто доброго квалітету! — не такі добрі, як тількищо викликані мої власні з нашої європейської подорожі!) — і теж вибрати знімки з весілля для копій. Це мусіла я робити в поспіху і під великим тиском, бо

часу було обмаль.

Уляна — своїм флегматичним спокоєм, своєю добросердечністю і приязним відношенням до людей — здобуває собі тепле місце в наших серцях — не лиш моєму й Остаповому, але і в Маминому і Татовому. Сказала Мама мені сьогодні по телефону: ліпшої жінки Максим не міг собі вибрати! Не надто вона балакуча, але коли займає голос, робить цікаві й розумні спостереження. Маю надію, що вона матиме позитивний вплив і на Максима і що буде йому не лиш коханою жінкою (— а закоханий він хоч куди!) — але й партнером і помічником в інтелектуальній роботі. Покищо справи виглядають так, що Уляна працює в “Тусці” (Harvard Ukrainian Studies), а Максим тепер літом удома куховарить і господарює. В новому академічному році проф. Пріцак запропонував йому часткову роботу — part time — у зв’язку з публікаціями УНІГУ та семінаром. — Але його головне завдання: почати писати дисертацію — і на це я сьогодні в розмові клала особливий натиск — тим разом повністю і всеціло підтримана Остапом. Ну, дай Боже. Уляна не тільки розуміє це наше бажання, але й зовсім однозгідна з тим, що всі інші справи мусять відійти на дальший плян, що Максимові з повною самодисципліною і посвятою треба взятися за дисертацію.

Вони тепер ще в дорозі на Бостон — жду телефону: щоб лиш щасливо добилися додому!

28 липня 1983, четвер.

Були вчора на прекрасному французькому фільмі “The return of Martin Guerre”. Дія відбувається у 16 столітті у Франції. Молодий селянин Мартин Гер повертається після 9-ти літньої відсутності до свого села Artigat, до родини, до господарства. Вся рідня приймає його за свого, включно із молодією дружиною, Bertrande de Rols. Після деякого часу, однак, починається конфлікт між Мартеном та його дядьком за майно, а водночас виринають сумніви, чи недавноприбулий є справжнім Мартеном Гером. Справа йде до суду і значна частина фільму розглядає судові докозання, процес, апеляцію до Parlement de Toulouse. У фільмі знамениті “реалія” — побут відтворений з історичною точністю, до найменших подробиць. У фільмі багато скритої сенсуальности — бо ж фільм цей насправді про любов — але без дешевих ефектів еротики, що часто межують з порнографією — як це буває у голівудських фільмах. Навіть сцени брутальности відтворені без надмірного наголошування кошмару, як це напр. залюбки робить Бергман. Режисер Мартена Гера, Daniel Vigne, консультувався з істориком-спеціалістом доби Наталією Zemon Davis — вона написала на цю тему книжку, що має появитися друком. Щойно після фільму, прочитавши програмку, я усвідомила, що сценарій написаний на основі справжнього процесу із 16 століття. — Поворотець до села Артігат виявився шарлатаном; з’являється під кінець справжній Мартен Гер, а фальшивий гине на шибениці. Тільки ж бо цей “шарлатан-претендент” здобуває собі серце і симпатію не лиш Бертранди, але і глядачів фільму. В головних ролях грають Gerard Depardieu та Nathalie Baye. Обоє дуже добрі, а вона справді чаруюча, не лиш своєю фізичною красою, але своїм майстерним відображенням своєї свідомої боротьби за клаптик щастя — в обличчі серйозної моральної дилеми.

Прийшовши сьогодні вранці до роботи, я вирішила зробити маленький research — як-не-як, а це справді лежить у компетенції foreign law librarian-a, моєї спеціальності! And lo and behold! — я знайшла у першому томі Pitaval-a “Causes célèbres et intéressantes avec les jugemens qui les ont décidées” — видання 1772 року, що його ми маємо в бібліотеці між раритетами — справу “Martin Guerre”. Jean de Coras, “rapporteur” — тобто суддя, що реферував-записав справу, має поважну роллю і в фільмі. Він, виявляється, є автором двотомового фоліанту, що реферує безліч судових процесів. — Є кілька дрібних деталей, що додають факти, які допомагають розуміти й фільм. (Напр. те, що подружжя було спершу заклопочене, коли Мартен і Берtrand були ще дітьми — Мартенові було біля 11 років, згідно з Пітавалем. Отже це вяснює справу несконсумованого подружжя ітд.)

На фільм ходила з нами Віра Лащик. Вона тепер сама вдома і я запросила її до товариства. Тим більше, що цими днями від самої Віри довідалася я про поважну родинну кризу, що вони її переживають — і хотіла трохи Віру розважити. Вона звірилась під секретом: Геньо ще в квітні заявив, що хоче сепарації — і вся родина — її і його — є в стані психологічного шоку. Щойно тепер починаю розуміти деякі натяки і недосказання, що мали місце раніше. Роллю свою “перед людьми” (і перед власними дітьми!) грають видно настільки добре, що навіть я нічого особливого не помітила. (Крім обошльного незадоволення, яке, здається, триває вже кілька років). — До цих клопотів прилучився ще клопіт з Андрієм, що його викинули з пластового табору, бо знайшли в нього зілля маруани. — Віра думає, що Геньо переживає різні невдачі — особисті і професійні (а ще крім того він не надто здоровий!) — і що все це скроплюється на ній. Бачу, що вона справді стурбована, але живе надією, що все це минеться, загоїться. Покищо він із хлопцем у Гантері, мають приїхати завтра-післязавтра. Геньо їздив недавно на конференцію до Зальцбурга і після того навіть довго розповідав мені про свою подорож по телефону. Я відчула, що в нього якийсь смуток чи втома, але я думала, що це наслідком jet lag і фізичної втоми. Був дуже розжалений, що не припилював зробити на час коректу прийнятої до друку статті — і через те прогавив термін і праця його не буде у збірнику надрукована! — Ну, це, нажаль, для Геня досить типове — дисципліна праці, раціональний розподіл часу, упорядкованість — йому чужі — чую, напр. що досі не зробив ще податкового звіту, а це ж терміново треба до 15 квітня! Жаль мені їх — але чи можна в такому пізному віці направити життєві звички, що їх належало б засвоювати ще в дитинстві?

6 серпня 1983, субота.

Лежить мені на серці справа Лащиків. Минулого тижня Віра телефонувала день-у-день і за кожним разом цілу годину тримала мене на телефоні. Не багато можу допомогти, хіба тільки й те, щоб дати їй виговоритися. Біда також у тому, що вона зобов'язала мене до мовчанки і я навіть з Остапом не можу поділитися цією турботою. Зрештою секретність нічого не допоможе: мала я полуденок недавно із Коропецьким (спеціально приїхав до мене в університет і запросив на обід до La Terrasse!) — і він у розмові сказав, між іншим: скажіть якісь новини, чув я, що з Лащиками щось недобре? — Я викрутилася, мовляв,

знаю, що був якийсь клопіт на таборі із хлопцем (— бо про це знають пластуни і я сама вперше почула не від Віри, а від Іка Лабуньки, що був у булаві табору — отже це не секрет) — а про інші справи не хотіла говорити, щоб він не мав можливості тягнути мене за язик! — Отже видно, що інші люди знають про це може більше, як ми з Остапом. Віра мене повідомила, що Геньо, повернувшись з Гантеру, прийшов додому, забрав свої речі і випровадився! Отже справа, мабуть, більше серйозна, як це можна було спершу думати. В четвер Віра, здається поїхала до Гантеру відбирати з пластового табору свою дочку — отже її покищо нема. Вся їхня родина — в розпачі! А тут ще в “Карпатії” Геньової мами незабаром має відбутися черговий семінар УВАН (тим разом доповідатимуть Фізер та Нагайло з Лондону). Господарська сторінка “Карпатії” в час семінара спочиває на плечах багатьох членів Віриної родини — від знаменитої кухарки — акторки Карп’як-Бенцалевої — починаючи. Розрив цього подружжя матиме далекосяглі наслідки — теж і для нас з Остапом, бо ж обоє вони — і Віра, і Геньо — наші давні і добрі друзі.

“Les livres ne contiennent pas la vie; ils n’en contiennent que la cendre”.

цитата із книжки Alexis ou le vain combat Маргарети Юрсенар.

Цитую із рецензії в Times Literary Supplement. Самої Marguerite Yourcenar — першої жінки, що стала членом Французької Академії — ніколи досі, нажаль, не читала. Може колись заповню цю лякуну. Але цитата — першорядна і дуже мені “по душі”.

Спека далі триває. Часом година-дві невеличкий провів, а тоді знову понад 90°F температури і висока вологість. Нікуди не хочеться їхати — всюди гаряче. Навіть на горі сидіти не можна. Добре, що можна вряди-годи включити охолоджувач у кімнаті — а то навіть думок докупити зібрати годі!

Ходили в п’ятницю з Остапом в кіно — тим разом на La Traviat-у, фільм Франка Зефіреллі з Placido Domingo та Teresa Stratas в головних ролях. Прекрасна знайома музика і прегарні картини. Навіть зворушуюче!

Повернувшись додому, застали під дверима слоїк із повидлами із запискою від Люди. Як за давніх часів! Приємний жест. Я, очевидно, подзвонила подякувати і за час одногодинної розмови (я більше слухала!) довідалась безконечну кількість сплетень-новин: про Квітку Цісик, що розійшлася з чоловіком (прикро почути!), про Віру Датон, що втратила працю і вже знайшла другу, etc.,etc. Під кінець я вже мала досить на довший час. — Самотність і відлюддя докучають так довго, аж поки одна довга сплетнярська реляція не зробить їх знову жаданими і приємними.

А Марко таки купує хату — при нашій допомозі. Банк признав позичку-гіпотечку на 47,200 дол. на 12 1/2 %. Крім Марка та її мусіли підписати і ми з Остапом — бо, очевидно, самі вони такого кредиту не дістали б. Дуже вони обоє цього хотіли, отже треба було їм допомогти. Як вони даватимуть собі раду з дальшими фінансовими зобов’язаннями? Марко каже, що це в межах їхніх можливостей. покищо дали ми їм \$5,000 дол., бо хата коштує 59,000. Треба буде напевно додати ще на закуп деяких кінцевих речей з устаткування:

напр. холодильника, тощо. А щомісячна рата виноситиме около 500 дол. — тепер і за помешкання доводиться платити небагато менше. (Їхне за тісне і погане мешкання коштує 300 дол.)

Ще одна важлива новина останніх днів: Sloane зібрав у четвер увесь персонал і повідомив, що від січня він бере “leave of absence” на цілий семестр, а при кінці цієї відпустки, тобто від 1 липня 1984 року — він іде перманентно на пенсію! Я знала, очевидно, що його відхід на пенсію неминучий, але думала, що це станеться за два-три роки. Виходить, що зміна буде раніше. Декан мав йому сказати, що він бажав би собі мати бібліотекаря на повну ставку праці (“six days per week” — зажартував собі Sloane), а не чотири дні, як це він має в своїй умові. Для бібліотеки і для школи це повинно вийти на користь — очевидно, якщо знайдуть когось підходящого. Sloane зробив собі з посади синекуру, займався своїми справами — статтями до NYLaw Journal, працею над медично-юридичним словником — а керівництво бібліотеки на цьому терпіло. Факт, що бібліотека непогано функціонувала і навіть робила деякий поступ (напр. компютеризація каталогізаційного процесу RLIN, довідкова робота, ітд.) треба завдячувати професійному персоналові, “middle management”, тобто нам — мені, Ненсі, Ранові, Мерл, Пет і від недавна, Синтії. Але функція Слона — добувати фонди була завжди трохи занедбана і на цьому дуже потерпіла розбудова колекції. За минулих 10 літ наша книгозбірня втратила своє місце серед 10-ти найбільших правничих бібліотек Америки: конкуренція велика, “you have to run to stay in the same place”. Sloane, одначе, людяний і виrozumілий шеф, і до мене особисто також дуже добре ставився. Не відомо, що принесе майбутнє: чи зміна директора не ускладнить і моєї власної позиції? І не відомо, які шанси в цій грі матиме Синтія? Кваліфікації в неї першорядні: диплом права, диплом бібліотекаря, а крім того магістерка з історії мистецтва. Інтелігентна, освічена, молода. Але — вона дуже говірлива і дуже за пані-брата з нашим персоналом — а це їй напевно буде шкодити, бо її можуть не брати поважно як кандидата на директора... Но і не має вона друкованих праць, не займається науковою роботою. Це мінус. — Знову ж, якщо директором зроблять когось іншого, не її — то чи схоче вона з нами залишитися? Було б жаль, якби відійшла. Вона товариська, приємна людина — та ще й з мистецькими зацікавленнями. А скільки вона знає про музику! — Якби тільки була більш ділова і не засипала людей безконечним потоком слів!

Багато часу забирає мені “продукція” мого бібліотечного посібника. Щоб не платити по 8 ц. за сторінку, тільки по 6 ц., я сама вживаю машину-Херох у друкарні, що недалеко від нашої бібліотеки. Треба більше, як годину часу, щоб зробити два примірники 201 сторінкового машинопису. Досі виготовила я 32 примірники — в тому числі 6 для Української книгарні в Едмонтоні (а вони замовили 25 штук). Добре, що я обмежила наклад до 50. Інакше це був би “full time job” — втрачаю свої години полуденку і відпочинку — і буду рада, коли це вже скінчиться, бо воно вже мені набридло. Кілька примірників вдалося мені виготовити безкоштовно — на роботі — але машинопис надто великий і я не можу і не смію надуживати своїх привілеїв.

Майже дума.

То не Фюрстерцбішоф фон Лодрон товариство до себе скликає,
щоб у тіні дерев Мірабель відпочити від клопотів замку —
то модерного Зальбургу князь — Ганс Ціля або Іван Жила,
славний Австрії син — чоловік українського серця —
пригощає туристів з-за моря — сім колишніх залцбурзьких діпістів.

А він їх пригощає, і вином напуває, і по Зальцбурзі возить
і словами промовляє:

А чи пам'ятаєте ви, панове товариство, як ви тут давним-давно поворот миру
зустрічали,
у Легенер казарне, в Гельбруні, в Лексенфельді проживали,
по втраченій батьківщині плакали-ридали,
рани гоїли і страшенну війну забували,
в таборівій гімназії освіти здобували
і в альпійських горах біля Зальбургу пластували?

І кажуть йому туристи з-за моря, колишні Ді-Пі гімназисти:

Не забули ми й не забудемо, як ви нас у гімназії вчили,
як ми розуму тут набиралися, життєвої снаги і сили,
як ми молодими ногами понад Зальцах кохались ходили,
як уперше прекрасне це місто пізнали і полюбили.

А він їх вином у Петерскелер напуває, і в Кафе Вінклер пригощає,
і Ціля-мішунг їм у келихи наливає,
і в гори Зальцкамергуту попри Фушль і Санкт Вольфганг
аж до Бад Ішлю проводить.

І туристи з-за моря, колишні залцбурзькі діпісти,
добре дбають,
Ціля-мішунг випивають,
із залцбурзьким повітрям спогади про молодість вдихають,
красою серця виповняють,
сп'янілі назад до Америки вирушають
і тут вигадки про Зальцбург розповідають:
що там і досі князі-архієпископи гостей в Мірабель пригощають.

31 липня 1983

— Такий текст написала я на картці для Жили, що йому ми в реванш вирішили купити за
140 дол. два томи англомовної енциклопедії українознавства. Купном і висилкою
займається Дарка Семенен, а я написала цей текст, що його всі ми семеро повинні

1983 587/3540

підписати, і вислала Лялі і Вестонам до підпису.

10 серпня 1983.

Справа Лащиків далі журить і хвилює. Криза, можливо, навіть поглиблюється. Віра, напр. думає, що Геньо “має когось”, що він навіть у товаристві якоїсь дами (вона навіть називає прізвище і знає, хто це такий) їздив недавно до Європи. — Пару днів тому мала я на роботі три довгі приватні телефони: від Віри, від самого Геня та від Софійки Геврик — всі про одне і те саме. Геньо просто почав розмову від знаменної фрази: “Я лишив Віру”. Мовляв, життя разом далі було неможливе, вічні непорозуміння, сварки, ітд. — Я не усвідомлювала його про те, що знаю про це вже від Віри. У своїй реакції наголошувала я його відповідальність за дітей, зокрема тепер, коли клопіт з Андрійком, і старалася впливати поєднуюче — мовляв, треба спокійно передумати, піти на певні компроміси. Не хотіла б я замикати йому контакту до себе — це може допомогти йому повернутися додому. Отже я просила, щоб тримав контакт, щоб приїхав колись на ланч поговорити особисто. — Телефони на роботі вже мені трохи надоїли — приватні довгі розмови українською мовою починають звертати на себе увагу — і то в час, коли ми нерадо толеруємо приватні розмови нашого допоміжного персоналу, що вже аж занадто собі на них дозволяє.

Цікава й дотепна фраза в некролозі фільмаря Бунуеля: Дякую Богові, що я — атеїст!

14 серпня 1983.

Цитата із статті в NYTimes про Конгресову Бібліотеку і її керівника. Сказав Daniel J. Boorstin (історик, автор численних книг, нагороджений премією Пуліцера — але не “професійний бібліотекар” у вузькому розумінні цього слова): “The fog of information can drive out knowledge”. Майже як з Еліота: “where is the wisdom we have lost in information?”

23 серпня 1983, вівторок.

Я вдома сама. Остап у неділю поїхав до Гантеру — в нього ще один тиждень вакацій. Був би поїхав може кілька днів раніше, якби мав був транспорт. Але я вакаційного часу тепер саме не можу взяти (хоч належить мені ще 11 днів за цей рік) — хоч радо була б поїхала і сама і завезла його. Довелося йому підождати на Віру Лащик: вона їхала з мамою, але відкладала свій виїзд аж на неділю — чекала аж скінчиться у Карпатіі семінар УВАН, що ним проводив Геньо... (Про справу Лащиків знає вже чимало людей — від Віри, від Геня. Я уникала нагод говорити з будьким на цю тему — навіть Мама нічого не знає, хоч я день-у-день з нею бачуся, вожу її до крамниці, на цвинтар, тощо. Була в мене якась підсвідома надія, що може-може справи наладнаються — і тому вважаю, що ліпше про це не говорити, надто воно болюче для усіх нас. Але самі Лащики вже справу свою розголосили — зрештою, якщо розрив справжній і остаточний, то в секреті його не затримати!

Кілька днів тому прийшло нове число “Сучасности” Кошелівець надрукував мої “Діялоги” на першому місці — видно, що він доброї про них думки. Мені від цього зовсім в голові не перевертається: деякі речі в “Діялогах” мені самій не подобаються (всякі оці “любий брате” ітп), занадто вони декларативні, а може й занадто прозаїчні. Але щось у них хіба таки є: поставлення проблеми, “трагічний оптимізм”, як сказав би може Качуровський... Коли я прийшла з праці додому кілька днів тому, застала на столі “Сучасність”, а на журналі у кришталевому фляконі одну зірвану з нашого городу жовту троянду... “Чи Ти помітила, що я привітав Тебе за Твої вірші квіткою?” — це Остап. Ще б пак! Це мене зворушило. — Таке трапилось вперше: не кпини, не мовчанка, а сердечний товариський відрух! Невже я справді виборола собі право бути партнером-колегою не лиш у житті, але і в літературі?

25 серпня 1983, четвер.

Вчора прийшло до бібліотеки нове число журналу International Journal of Legal Information. В ньому понад 30 сторінок займає моя анотована бібліографія German Books on American Law, тобто черговий її “Supplement” — тим разом #2. Arno Liivak, що є тепер головним редактором, не має звичаю листуватися в справі матеріалів — я послала машинопис ще в грудні і фактично не знала, коли він буде надрукований (хоч і не сумнівалася в тому, що до друку приймуть, як зрештою і попередні сегменти цієї ж бібліографії). Отже — радісна несподіванка. Та ще й тим разом на обгортці дали промінентно прізвища всіх авторів — в тому і моє. (Думаю, що роблять це непотрібно — занадто воно претенсійно, як на бібліографічний журнал, де т.зв. “автори” є часто тільки авторами рецензій! Якби це був журнал поезії або взагалі мистецький журнал — такий “культ” особистостей можна б плекати, але в бібліографічному журналі це разить). Я показала журнал Sloane-ові, Синтії, Ненсі — “боси” радили послати число деканові (як отримаю власні числа, дам Слонові, щоб сам це зробив — мені воно якось не личить). Професійний успіх має значення і для моєї посади, отже “скромничати” тут зайво: треба, щоб про це знали всі ті “to whom it may concern”. Зрештою, бібліографія — практична річ. Є цього семестра в нашій школі професор з Франкфурту Fritz Kübler — він уже десь довідався про існування такої бібліографії і завтра прийде переглянути її для власних цілей (Він сам пише працю про американське право — отже колись і його книжка попаде в мою бібліографію, як доживемо). Він не перший. Було вже кілька німецьких дослідників, що користувались цим матеріалом — я знаю, що він потрібний зацікавленим темою людям.

Надрукована робота відносно охайно — але є пару друкарських помилок: в одному місці випали зовсім вихідні дані і кількісна характеристика, тобто imprint і collation. Це для бібліографії — фатальний промах. Я вже написала Лівакові, щоб може надрукувати вклейку із справленим текстом. Є ще й інші помилки: “translation” замість “transplantation”, “conversation” замість “conservation” ітп. Цікаво, що в німецькому тексті помилок майже немає — але очевидно склали люди, що зовсім німецької мови не знають і всюди де є переділене слово (а що бібліографія моя на картках і з них репродукований мій манускрипт, то поділ слів трапляється часто!) друкарі затримали

рису, що виглядає трохи комічно, а крім того самі, коли ділять слова, роблять це зовсім арбітрарно, не по складах і за логікою німецьких словосполучень, як було б треба. Но, але це разить, мабуть, тільки мене — бо люблю точний і педантичний друк. Ще одне мале розчарування: склад зробили інший, як у попередньому сегменті бібліографії — отже мій плян використати готовий склад усіх частин колись у майбутньому, щоб зліпити з них книжку — напевно не можна буде здійснити.

Їду завтра з Софійкою Геврик до Гантеру — зараз після праці — буду там цілий день у суботу, а в неділю, разом з Остапом, повернемося з Софійкою додому.

Кілька минулих днів я посвятила для упорядкування своєї автобібліографії — навчилася на Остаповій бібліографії, а тепер хочу примінити цей досвід для охоплення і своїх друкованих матеріалів. А є їх сотні! Основні картки я мала вже віддавна — але тепер доповнюю заголовки, покажчики, тощо. Як доживу, то може і собі випущу за 60-ліття такий бібліографічний звіт. (Ще треба добре попрацювати, щоб було про що звітувати!)

Усвідомила три дні тому, що до 1 вересня мушу написати рецензію на Poet as Mythmaker. Книжка Грабовича видана в 1982 році — отже це остаточний реченець! “На гвалт” взялася читати — може в Гантері в суботу напишу?!

1 вересня 1983

Вікенд у Гантері випав досить приємно. Посиділи собі вдвійку з Остапом на сонці і над річкою, відвідали нову літню садибу Гевриків (високо положена з прегарним видом на гори!), вперше відвідала я мистецьку галерею Погребінської (в оригінальній хаті, що є історичною пам'яткою, бо має вже 200 років), бачились коротко з Титлами і Певними і їхніми дітьми в Гевриків, також із Скорупською і її чоловіком Геруляком. Ікера, Лясі і Козака вже не було — від'їхали раніше. — Я встигла прочитати до кінця Грабовичевого Шевченка і, повернувшись з Гантеру, в понеділок 29 написала і вислала рецензію.

Вчора були на обіді в Лабуньків, а в суботу їдемо разом з ними до Глен Спей — вони на упівський з'їзд, а ми — відвідати Єрегів. Давно вже хотіла я поїхати туди, але сама не наважувалася: там трудна для шоферування серпентина, не під силу мені самій. А тепер добра нагода: Лабунька не має порядного авта — і я запропонувала своє. Він буде провадити і користь буде обостороння.

Телефонував сьогодні Іза Каплан. Показував якомусь знайомому мої вірші — зокрема Бабин яр і свої переклади моїх “Бурі” та “Автопсихотерапії” — і цей чоловік виявляє бажання написати ціле дослідження про мою творчість. Це журналіст чи навіть критик на прізвище Юпп Таранов і пише він до журналу “Время и ми”, що виходить в Ізраїлі, а друкується в Америці. Ну, Іза — справжній імпресаріо, що “організує” мої міжнародні виступи. Питався, чи може дати Таранову мій телефон, щоб домовитись на інтерв'ю. Ну, чому б ні — але не зараз, кажу. В мене цілий цей місяць дуже буде зайнятий. Ось 12-ого

вже маю замовлену лекцію про “foreign and international law research” для 15-ти студентів-редакторів наукового журналу нашої школи “Journal of Comparative Securities and Capital Markets Law”. Починається академічний рік — а Nancy Arnold, починаючи із сьогоднішнім днем, — уже на пенсії і Ron Day (щасливо повернувшись з Польщі) перебрав її посаду.

7 вересня 1983.

Вікенд у Глен Сей випав дуже приємний. Погода була гарна, дорогою я не мусіла журитися, бо авто провадив Мирослав, Єрегі прийняли нас дуже сердечно, а факт, що я на місці мала до диспозиції власне авто, дозволив нам поїхати навіть на “Озеряни”, де живуть у власних літніх садибах Бойчуки, Гунчаки, Цимбалісті. В церковному будинку на Верховині було відкриття виставки Гуцалюка — і це дало нам змогу побачити, крім вище названих, ще декілька інших знайомих, включно з Баркою (Він — справжній автохтон Верховини — живе у місцевій вежі, але додому до себе не запрошував). Що більше, на терені Верховини ми зовсім випадково зустрілись з Остапом Олесницьким і його жінкою, що приїхали в товаристві Люби Лапичак. Олесницькі нещодавно повернулися на постійний побут до Америки із Савді Арабії — ми їх давно не бачили. (Син їхній — Мирон — почав студії права в нашій школі на Penn — отже є надія, що ми матимемо нагоду гостити Олесницьких у себе в Філядельфії).

Єрегі мають нову, заможну і солідно збудовану хату під лісом, здаля від людей. Естетичного там обмаль — архітектура будинку мені не подобалася, довкола вирубили дерева без пляну для якогось “landscaping”, внутрішнє обладнання дуже міщанське — зокрема разили мене гарно оправлені, але без мистецького смаку вибрані репродукції картин — але помешкання дуже комфортабельне, і довкруги — тиша, що увечері виповнилася ляцанням цикад. Там справді можна відпочати — і якби можна було побути на самоті — можна б навіть писати. Хотіла б я поїхати туди осінню — довколишній ліс напевно тоді найкращий!

Капланів знайомий таки потелефонував. Називається він Михайл Євсєєвіч Таранов, а Юпп — його псевдонім. Домовились ми, що він подзвонить у жовтні, щоб прийти на розмову. В телефонічній розмові сказав мені, що йому понад 45 років, що він не жонатий, живе з матір'ю-пенсіонеркою, не працює, але пише до Континенту, Время и ми, Нового русского слова, Літературного кур'єра. Учився в Ленінграді в Академії Мистецтв — має власні публікації про староруські ікони. В Москві був знайомий і дружив з Осадчим, перекладав Вінграновського, Драча. Із Союзу вивіз чималу бібліотеку — щось із 2,500 книг. Англійської мови тільки що вчиться, але “ругається на всіх язиках”. Він наполовину єврей, здається по матері. — Після розмови з Капланом, я знайшла в бібліотеці журнал “Врем'я і ми”. Це серйозний товстий журнал — між його співробітниками знайшла я прізвище Хейвеса, що писав про Стуса в “Сучасності”. Мушу ще пошукати за матеріалами самого Таранова.

Марко та Ія перепровадилися в час вікенду на свою хату. Остап тільки сам з ними розмовляв і казав, що виглядають задоволені. (Я дуже цими днями виснажена — простуда чи алергія, сама не знаю — отже швидко лягаю спати — бо ще ж і горяч страшна, хоч літо нібито вже й минуло!)

Маємо неабияку політичну сензацію! Совети зістрілили (очевидно, помилково!) пасажирський літак корейської лінії, що на ньому їхало 269 цивільних пасажирів. Літак попав чомусь в советську зону, совети вислали військовий літак і цей розгромив корейського 747 одним стрільном! Реген навчився від більшовиків, як треба робити й використовувати пропаганду і збиває — зовсім несподівано — великий з цілого світа анти-советський моральний капітал! ССРСР спершу зовсім заперечував, а тепер тільки погрожує, що кордони непорушні і безкарно не вільно їх нехтувати. Америка має — як доказ — підслуханий і записаний на магнітофонній стрічці діалог між советським пілотом і командуванням, що з нього видно, що пасажирський літак не отримав жодної перестороги. Справа, очевидно, не аж така важлива (269 невинних жертв — куди менша трагедія, як інвазія Афганістану, Чехословаччини, Угорщини, як голодова облога України ітд,ітд.) — але вона дала заходів нагоду переїхатися по советському “гуманізмі”, що про нього вони так голосно і повсякчас деклямують.

11 вересня 1983, неділя.

Сьогодні рекордова температура — на летовищі було 98°F, а в місті — понад 100°F. І це називається, що літо вже минуло і почалася осінь! Остап десь вичитав, що цьогорічне літо принесло нам 40 днів із температурою понад 90 ступенів! Сиділи вдома, не хотілося в таку горяч нікуди їхати. На дворі було сьогодні гарячіше, як у хаті. Під вечір охолодили кімнату — я приготую на завтра лекцію, отже нічим більше не можу займатися.

Субота, 24 вересня 1983.

Минулий туждень під знаком господарських справ. Наш Олекса, майстер на всі руки, тепер саме без роботи і ми, користаючи з того, вирішили помалювати вітальню, кухню і фуає — і сьогодні все це вже готове, чистеньке, картини назад на своїх місцях — ще тільки треба випрати й випрасувати фіранки і докінчити миття вікон, що його почала сьогодні вранці (вітальню закінчила, але ще треба вікна в ідальні й кухні). Сьогоднішній день обоє з Остапом (— у рідкісно гармонійній співпраці і з доброю дозою гумору —) добре напружувалися: миття вікон, кошення трави, купівля харчів, варення обіду, миття посуду, — а в міжчасі поїздка до пластової бібліотеки для праці узгіднювання предметних рубрик (— це велика робота, що триватиме мабуть цілий рік, але я добровільно зголосилася, бо це конче треба зробити, а ніхто цього крім мене не може виконати) — і поїздка за квитками на автобус і на концерт на 2-ого жовтня до Вашингтону, де відбудеться велика українська демонстрація в 50-ліття страшного голоду. Активність, хоч куди. Я втомлена, але задоволена з активного дня, із прекрасної осінньої прохолодної погоди і з ... погоди в душі і товариської комітиви з Остапом.

Пару вечорів мусіла я присвятити ще роботі Grimstead. Вона двічі писала і один раз потелефонувала, бо конче хоче знати всі критичні завваги до своєї праці, щоб виправити її перед друком. Грімстед має репутацію настирливої прикрої особи, але мені ця її серйозна й солідна увага до деталей, ця “meticulousness” подобається. Отже хотіла і зі свого боку виявити максимум доброї волі і допомогти — причинитися до повноцінності цієї фактично незвичайної праці.

Господарські справи з малюванням ще будуть продовжуватись. Нагорі треба конечно помалювати Остапову кімнату, нашу спальню та Максимову кімнату — зокрема через шкоди, що їх спричинив зіпсований дах минулої зими. Але ми зголосили це до забезпеченої компанії — може повернуть нам хоч частину коштів — отже чекаємо на інспектора — покищо не можемо нічого починати. Маю надію, що це скоро вирішиться і що Олекса відновить і відсвіжить нам нашу хату.

3 жовтня 1983.

Вчора у Вашингтоні відбулася велика українська маніфестація для вшанування жертв великого голоду тридцятих років. З Філядельфії поїхало десять автобусів, а крім того чимало людей приватними автами та іншими засобами транспорту. Приїхали наші люди з різних міст — не тільки з Нью Йорку, Нью Джерзі, Рачестеру, Бостону, Дітройту, але навіть із Каліфорнії та інших віддалених міст. Під обеліском Вашингтонського монументу відбулася головна демонстрація — з промовами американських політиків та чужонаціональних представників — опісля відбувся похід із транспарентами вулицями міста аж до радянської амбасад. Людей було тисячі — побачимо на яку цифру оцінить цю народну масу американська преса. Очевидно, здвиг не був такий велелюдний, як двадцять років тому з нагоди відкриття пам'ятника Шевченкові — але, думаю, не було хіба менше як 15-20 тисяч. Пополудні, в Кеннеді центрі, відбувся концерт з участю симфонічної оркестри Fairfax, хору бандуристів Китастого, хору Думка та місцевого вашингтонського хору і солістів — Ренати Бабак та Андрія Добрянського. Програма була вдало складена — чудові речі Гнатишина, Лисенка, добре підібрані арії з Аїди, *Il forza del destino* — виступи були ефектовні і на рівні, а такого зворушливого і могутнього виконання обох гімнів — американського й українського — з'єднаними хорами і з повною оркестрою — не чула я ще ніколи. Концертна зала центру Кеннеді (що в ній я була вперше) була заповнена по береги — значна кількість осіб не могла вже закупити квитків, бо всі були випродані. Одне слово: великий душевний підйом: такого *esprit de corps*, такого контакту з народом не було ще від 1964 року, від посвячення пам'ятника Шевченкові.

Ми їхали автобусом з-під церкви на Melrose — виїхали вранці о 6-ій, повернулися біля 10-ої. Їхала з нами теж Данка Вонторська — я запропонувала їй нічліг перед і після поїздки, щоб облегшити їй справу транспорту, і вона з цього запрошення скористала. В самому Вашингтоні після демонстрації Остап пішов на полуденок з Вороняком, який хотів з ним спеціально зустрітися. Данка з Вороняком не хотіла йти (— хоч знаються ще зі Львова), а

я таки вирішила піти у поході з усіма демонстрантами. Вонторська не мала наміру йти, та ще й в останній хвилині десь у масі загубилася — отже сама таксівкою потім приїхала на концерт. Може й не була з цього задоволена, але я не мала наміру прогавити таку незвичайну в житті емігранта нагоду бути з народом і зовсім цим не переймалася. Знайомих було безліч — а ще більш, очевидно, незнайомих. Добре було відчутти себе членом колективу, що його все ж таки єднає якась національна ідея.

Очевидно, були і всякі манкаменти. Передусім усе це свято ігнорували (а може й бойкотували!) бандерівці. Якби вони були теж — демонстрація була б ще більш велелюдною. (З другого боку — це теж своєрідний плюс: демократичний табір вимовно довів, що народні маси — не монополь табору тоталітарних націоналістів.) Республіканська адміністрація, тобто уряд президента Регена, була репрезентована на концерті директором Голосу Америки. Мені це не подобалося — я воліла б якщо не самого міністра, то принаймні якогось високого урядовця міністерства закордонних справ! Не люблю я також виступів проф. Стерча, що був, нажаль, головою Громадського Комітету і, очевидно, в такій ролі мусів відкривати програму (на щастя, зробив це коротко й стисло).

3 жовтня, увечері.

Костюк написав мені, що мої “діялоги варті цілої статті”, що це для мене — “великий крок уперед”, “поетичне відкриття”, що він “щасливий, що дожив і є свідком цього”. Чи не занадто це? Але “діялоги”, видно, справді знаходять свого читача: я мала вже чимало відгуків: Рудницький, Стадниченко, Стратієнко, Падох, Михайлюки, Віра Кліш, Сінкевіч, Бойчук — всіх не перелічити. Зокрема приємно відмітити так званих звичайних читачів — не літераторів, що самі пишуть — приємно, що Сучасність читає не лише вузьке коло наших “діячів культури”, але й пересічний інтелігент — щоб лиш таких було більше!

В “Америці”, в числі за 28 вересня — радісна несподіванка: Штогрин написав велику, серйозну і дуже похвальну рецензію на мій бібліотечний посібник. Я була б рада і вдячна за будьякий відгук на цю мою роботу такого поважного критика (серед наших бібліотекарів єдиний хіба ще Турчин міг би написати серйозну критику) — на реклямі мені не залежало, бо вже і так замовлень маю більше, як буде накладу. Соколишинові і Бойкові, що просили прислати “рецензійні примірники” — я відмовила! Фактично, я сподівалася, що Штогрин протестуватиме за термінологію (мовляв, іду за русифікаційним курсом в Україні!) — але він цього не зробив у рецензії, а навпаки, вважає, що моя робота повинна бути стандартом. Аж не віриться! Він напевно матиме конкретні критичні уваги, що їх у друкованій рецензії не було, але які я постараюся від нього витягнути листовно. Рецензія Штогринна для мене дуже важлива — не лиш тому, що це напевно буде єдиний критичний відгук на цю працю, але передусім тому, що я зможу використати її, як своєрідну рекомендацію, коли шукатиму за видавцем для другого виправленого і поширеного “справжнього” друкованого видання. (Не за власні гроші).

Читаю памфлети Хвильового — четвертий том “Творів”. Роблю це передусім тому, що зобов’язана написати рецензійну нотатку до WLT — але для мене це ціла едукація!

Не зважаючи на активність останніх днів, в мене тепер помітний спад енергії і сили. Звичайний трудовдень виснажує мене настільки, що після вечері найрадше пішла б до ліжка — навіть до листування трудно себе примусити. От треба мені написати й подякувати за рецензію Штогринові, відповісти Мальченкові (— о, я забула, він теж відгукнувся був на мої “Діялпоги”) — ждуть листи ділового характеру (у зв’язку з бібліографічним конкурсом ітд.)

Дзвонила передучора Софійка Геврик, що, мовляв, рятуйте, бо потрібно вчителя української мови для Рідної Школи. Намовляла мене, або Остапа. Я їй заявила, що я сама ще хочу вчитися мови і, очевидно, від вчителювання відмовилася, тим більше, що є люди більш компетентні, що могли б це робити напр. Наталка Пазунок або Петро Клюк, тим більше, що обоє вони без праці і може їм залежало б на додатковому заробітку. Але Софійка не хоче ні Клюка, ні Пазунок, бо вони, мовляв, не дадуть собі ради з учнями 12-ої класи і не зможуть втримати дисципліну. Отже вона намовляє Остапа, не знаю, що він рішить, але я воліла б, щоб відповідь його була негативна, бо це мені теж скомплікуне життя: адже він сам тепер автом не їздить — отже хіба довелось би мені його возити? І то в суботу, коли я тепер мушу регулярно возити на закупи харчів Маму?

За місяць буде вінчання Олеся Лабуньки з Любою Гіною. Приїдуть на весілля і наші діти — Максим з Уляною і Марко з Ією. Остап, нажаль, бере участь в цей день (5 листопада) у конференції про DP у Торонто — отже не зможе бути. — Тішуся, що побачуся з хлопцями. До весілля теж треба підготовки: замовити нічліг, купити дарунок, сукню ітп.

12 жовтня 1983.

Хата “малюється” — коридор і три спальні на горі — у зв’язку з тим великий розгардіяш і невигода і напруження і багато праці — підготовки перед — і порядкування після.

Минулого тижня мали невелику сензацію. Моя братова Марійка прислала вирізок з газети Star Gazette за 1 жовтня п.н. “Old yellow truck just refused to roll”. Виявляється — це новинка про працю над фільмом “On the line” — і в цій новинці кілька разів цитується “production manager Mark Tarnawsky” ... І подумати тільки, що провінційна газета біля Ельмайри передруковує таку вістку Garnett News Service! В розмові з Ією довідалась я, що на цю тему була і довша статтейка ілюстрована знімками в якійсь голівудській газеті. Не прислали нам, бо не хотіли нас журити: газета, мовляв, описала інцидент як небезпечний, з певною дозою сензацій... Ну, мене під цю пору більше журить факт, що Марко довго і багато працює, і рідко буває вечером у хаті.

Леонід Рудницький запланував на УКУ кілька-тижневий семінар з виступами екзильних українських письменників — приходив запросити мене й Остапа і порадитися в

організаційних справах. Я радила йому, щоб робити це у формі розмови з автором і розповіла йому про таке своєрідне інтерв'ю, що його Лариса Онишкевич провела на жіночій конференції рік тому. Перша така зустріч із студентами УКУ відбудеться у вівторок, 18-ого жовтня: приїде на неї з Дітройту Бабай. (Маю надію, що хата до цього часу буде помальована, бо він у нас ночуватиме). 25 жовтня мала б виступати я, а 2 листопада — Діма.

24 жовтня 1983, понеділок.

Я сьогодні вдома. Не тому, що завтра в мене “виступ” на УКУ — бо до нього навряд чи можна підготуватись: адже це буде своєрідне інтерв'ю... Я просто взяла собі два дні вакацій, бо дуже втомлена і потребую трохи відпочинку. В нас і досі ще немає “documents librarian”: один за одним приходять кандидати на цю посаду, ми відбуваємо з ними інтерв'ю, зроблено вже навіть дві оферти — але покищо без успіху. Цю адміністративну, як-не-як, функцію наш директор у дуже демократичний спосіб ділить із членами професійного персоналу і я вперше переконуюся в тому (— і вчуся!) яка це велика і трудна відповідальність вибирати й оцінювати людей, кадри працівників. Ці справи забирають теж і багато часу — а в мене гори власної роботи, заступства у загальній довідковій роботі, та ще й всеамериканський облік колекцій чужого права, що вимагає детальних характеристик для кожної окремої юрисдикції... Мені фактично належить за біжучий рік ще 11 днів вакацій і я плянувала взяти їх у жовтні. У виду обставин у бібліотеці не маю серця відходити тепер на цілі два тижні — але два дні таки вирішила взяти, бо конечно потрібна мені передишка.

Минулий тиждень був у нас під знаком літератури. У вівторок 18-ого приїхав Бабай (фактично він приїхав у понеділок і побув собі в нас до четверга). Богдан добре виглядає, дотепний і сердечний, як завжди. Приємно було почути, що в нього плян сісти за якусь велику прозу цієї зими — виношує видно якусь нову повість. Бабаєву поезію я дуже ціную, це — справді Богом обдарований поет, “ще день — і був би геніяльний...” Але книжка його остання “Марципани і витребеньки” — слабша за попередні, погано підібрана, включає багато маловартісних речей. Виступ його на УКУ мав успіх в аудиторії — бо Бабай наголошував жартівливий тон і збував питання жартами, але я особисто була б воліла, якби він потрактував був справи серйозніше. Зрештою, Бабай — поет з божої ласки, але він людина невеликої освіти і без особливих нахилів до інтелектуальної дискусії.

В суботу 22-ого Літ.Мистецький Клуб влаштував літературний вечір Богдана Бойчука. Остап говорив про творчість Бойчука і виявив, що це вперше за 25 років член Нью Йоркської Групи виступає у Філядельфії. Публіка, на великий жаль, “не дописала” — прийшло всього 30 людей і Клуб — що мав великі видатки: оголошення в газетах, друковані афіші і програмки, буфет ітд. — мав поважні грошові втрати. Дуже жаль, бо вечір цей був справді на висоті. Крім Остапа і самого автора, виступила група молоді під керівництвом Шашаровського із читанням короткої п'єси Бойчука. Студійці — на велике

диво — виконали цю річ не лиш поправно, але й дуже ефективно і видно було — із зрозумінням для модерної теми. Я сказала Бойчукові: присутність цих молодих людей (їх було 7) на вечорі і їх активна участь у програмі варту 100 слухачів в аудиторії! Я мала від цього читання поезій справжню мистецьку насолоду, зворушливе пережиття. Пригадала собі, якою подією в моєму житті була присутність на виставі Лиснякового театру багато літ тому на драмі Бойчука “Голод”. Нема кому поставити цю річ тепер. Я сказала про це Шашаровському. Виявляється, він справді дуже цінить Бойчука (“якби був у нас театр, Бойчук міг би бути другий Куліш”) — але після Лисняка за поставу “Голоду” не має відваги братися. Для нашої літератури Богдан Бойчук — високоталановитий і культурний автор. Справді великим поетом, однак, заважає йому стати його надмірна податливість на чужі впливи. П’єса, що її читали студійці, наприклад, занадто вже нагадує “Чекаючи на Году” Бекета та “Фізиків” Дюренмата. За мало в нього власного, унікального. До Миколи Куліша йому далеко.

Вчора, в неділю, в Нью Йорку “Пролог” і “Сучасність” влаштували вечір (фактично, пополудне, бо початок був о 2-ій годині дня) з нагоди виходу в світ книги статей (Шерех каже: “статтів”) Григорія Костюка. Книгу “В світі ідей і образів” ми отримали вже давніше — всієї ще точно не встигли прочитати. Немає в ній, нажаль, статей про Остапову і мою творчість — це був би для нас великий успіх. Дуже було нам не вигідно їхати в неділю до Нью Йорку — тим більше, що не вдалося знайти нікого, хто поїхав би з нами автом. Я сама на таку ескападу по автострадах (— це напевно найгірша для шофера їзда по багатолінійних тернпайках, попід довгий тунель Лінкольна, по страхітливих вулицях незнайомого добре величезного міста — ні, це не на мої нерви. Але на вечір Костюка конче треба було нам поїхати. Ціню його щораз більше — таких гуманістів, як Костюк, що вміє і у ворогові бачити позитивні людські риси, що наголошує все, що добре (чим заслужив собі від Журби визначення як “Сахар Мйодович”) в нас справді обмаль. Він не є критик в’їдливого сарказму, або широкого інтелектуального засягу, що включає надбання усього цивілізованого людства — Костюкові уявлення про західню літературу — поверховні й обмежені. Але в межах українського літературного процесу — Костюк — відповідальний і дуже заслужений для нашої культури літературознавець. Без нього не було б сьогодні еміграційного Винниченкознавства, не було б творів Хвильового. І він вміє виховувати літературну молодь, зокрема молодих літературознавців. Крім всіх оцих мотивів — ще й вдячність особистого характеру. Не забуду я Григорієві Олександровичу того, що він стільки уваги присвятив моїй поезії. — Зібрались з Остапом у дощовий холодний день і, відправивши Бойчука (що ночував у нас, але потім поїхав відвідати якогось американського скульптора на Penn) — поїхали автобусом до Нью Йорку.

На вечорі було всього горстка людей — може із 30 осіб. Григорій Ол. виглядав не дуже добре (подався дуже, погано бачить і не дочуває, а при тому трохи, мабуть, і схуд). Якби не Рая, очевидно, не міг би був приїхати. Але — на диво — говорив дуже добре, майже без записок, згадуючи своїх вчителів — навіть ідеологічного ворога Коряка — дуже характеристично для Костюка — і — знову ж характеристично — з оптимізмом про майбутніх наших літературознавців за кордоном, про кілька поколінь молодших за себе

дослідників. В цьому контексті згадав і нашого Максима. В програмі був і Шевельов, що сказав коротко про нову книжку Гр. Олександровича.

28 жовтня 1983, п'ятниця.

Вечір в УКУ, у вівторок 25-ого, випав добре: живо і цікаво. Рудницький був видимо задоволений. Людей було понад 40 — якщо зважити, що це фактично майже “закрита” імпреза — то зовсім задовільне число. Спровокував мене Рудницький до деяких “звірень” приватного характеру (про початки творчості ітд). Я при тій нагоді розповіла про критичну поставу до моїх віршів Остапа, що навчило мене бути вимогливою і самокритичною до своїх писань. І виявляючи автопсихотерапічний характер багатьох моїх поезій, я назвала, як приклади Last frontier і Землетрус. Остап був присутній на залі, але, думаю, що його реакція була також позитивною. Читала я, очевидно, тільки кілька вибраних поезій, на 20 мін. читання (Слово про полк ілюзій, уривок із поеми “Зальцбург”, Хвалю ілюзію, Das Ewig Weibliche, Землетрус, Буря, Молитва, The Last frontier, Притягання землі і неба і Де твій читач, поете-емігранте). Рудницький дав короткий огляд, реасумуючи те, що писав раніше. Всю програму маю записану на магнітофонній стрічці (крім відповідей на питання слухачів із залі — бо скінчилася тасьма).

Сьогодні знову “малюється” хата — тим разом їдальня і біля їдальні. Завтра, маю надію, Олекса це закінчить — в неділю має бути в нас на обіді Михайл Євсеевіч Таранов — отже ледве встигнемо їдальню прибрати й картини повісити! А ще й фарбу чути! Але зате чисто!

30 жовтня 1983, неділя.

Все пополудне сьогодні провели з Юппом-Тарановим. Домовились, що прийде на обід о першій. Телефонус десь після 2-ої, що мовляв, був уже в дорозі, але мусів вернутися, бо автобуси в неділю не їздять! (!!)

Я поїхала по нього автом — виявилось, що це на Castor і Vorbeck — не так аж страшно далеко. Через ці комплікації обідали пізньо і засиділись до 9-ої вечора. Михайл Євсеевіч — чорнявий, пристійний мужчина з борідкою, в чорному светрі і джинсах, з виглядом художника. Страшенно балакучий, сам себе називає “ходячою енциклопедією” (“скромність”, як у нашого свата!), з великим апльомбом читав (з пам'яті) низку своїх віршів — в нього неабиякі акторські здібності. Українську мову розуміє, але знає тільки кілька фраз та народніх пісень. Цікавився і моїми й Остаповими поезіями, хоче зробити кілька перекладів, просив, щоб прочитати йому дещо вголос, щоб він міг почути ритміку і мелодіку мови. Зробив мені зауваження, що в терцинах останній рядок повинен бути повторенням першого. Але ми взялися це перевірити і не знайшли потвердження для його теорії ні в “Строфіці” Качуровського, ні в Божественній Комедії.... Таранов чотири роки тому виїхав з СРСР — два роки був з матір'ю у Відні, а в Америці всього два роки. Живе на “welfare”, не працює (молодий, міцної будови, здоровий чоловік!) Горілку п'є по советському — чарка за чаркою, попиваючи окремо тоніком! “Чи Ви помітили, що після четвертої чарки я тверезішаю?” — сказав і це, мабуть, таки правда!

Я, нажаль, мусіла двічі бути шофером, отже не могла навіть випити однієї чарки до товариства і дивилась на це пияцтво тверезо і з великою дозою скептицизму.

1 листопада, вівторок.

Сьогодні в нас гостем — Діма. Вечір її на УКУ пройшов гарно, розмова із Рудницьким випала спонтанно й цікаво. Читала вона — на моє велике здивування — досить погано, передусім за скоро, без відповідних павз і модуляцій, і через те деякі її дуже добрі ліричні вірші не випали так ефективно, як могли б. Але загальне враження дуже добре. Крім того, Діма — безпосередня, сердечна людина, з великим почуттям гумору.

Зустріла я її на станції після праці, привезла додому підземкою, нагодувала обідом і повезла автом туди й назад до УКУ. Тепер заходить північ. Сьогодні мала я томлячий день на роботі (Ран захворів і вся довідкова робота звалилася на мої плечі!) — а ще й такий активний вечір!

12:30 ночі. 2/3 листопада

Приїхала Ія! І ночуватиме в нас — сьогодні і завтра! А тоді — на Союзівку, на весілля! Щойно пару годин вона в нас — а вже встигли трохи поговорити. Кохане дівча — близька, рідна мені, дитина!

Ніч, 4/5 листопада 1983, Союзівка.

Приїхали десь біля півночі. Їхали з пригодами і трохи блудили. Мирослав і пані Ріпецька з Шікаго приїхали моїм автом по мене після третьої пополудні на рік 34-ої і Честнат. Тобто — я відбула майже повний день праці. Остап у Торонто на конференції про “D.P.”, Ія з мамою та Іком вже раніше поїхали автом Лабуньків просто на Союзівку. Ми з Мирославом мали складніше завдання: відібрати Марка з летовища Кеннеді в Нью Йорку і тоді разом із ним приїхати на Союзівку. Мирослав не знав добре дороги — блудив, починаючи вже від самої Філядельфії. Ми, очевидно, спізнилися, бо Марка літак прилетів вже 5:30, а ми приїхали десь біля 7-ої. По дорозі пробували потелефонувати на летовище і залишити “message” — але це не вдалося (як ми потім довідалися). Хвилювань усіх цих можна було обминути, якби Ія і Мирослав уже вчора передали Маркові точний плян — тобто, щоб знав, що їдемо після праці і що доведеться йому трохи заждати. Мені було жаль, що Марко мабуть сидить на аеродромі і не знає, що сталося — а ще й могло трапитися, що він міг вирішити від’їхати на Союзівку якимсь іншим способом... На щастя, все обернулося на добре — при допомозі мегафону Марка знайшли, і ось ми всі уже разом тут. Марко виглядає добре — і помітно задоволений з того, що став власником хати. Хотів би тільки мати трохи більше часу, щоб можна було зайнятись ремонтом, малюванням. Ія також розповідала ще передучора мені й Остапові про те, як у них на городі цвітуть квіти Birds of paradise, як відкрили, що дерево має овочі—avocado, як Марко косить траву косаркою, як за ним усюди ходить кіт, що його вони придбали разом з хатою — одне

слово: тиха міщанська ідилія... Остап подзвонив мені перед відлетом до Торонто до праці і зворушив мене дуже: бачиш, мовляв, яку радість приносять дрібні речі, як добре, що ми допомогли їм купити цю хату, я бачив, як дуже вони обоє цього прагнули. Добряча він людина, цей мій старий. І щодо цього купування хати, виявив справді leadership. В мене було безліч сумнівів — можливо на емоційній базі — бо це ж уже перерішено, що вони постійно житимуть у Каліфорнії. Але в Остапа сумнівів не було — був готовий підписати їм мортгедж, навіть якби мав це був зробити без мене. Я — пригадуючи, як він колись аж захворів від турбот про нашу стару і непродану хату, боялася, щоб новий мортгедж не став йому психічним тягарем — воліла б була дати більшу суму грошей, як брати борг-зобов'язання. Але тим разом його рішуча постава переконала й мене. Ну, дай Боже, щоб це нашим дітям вийшло на добро і щастя.

5 листопада, субота.

Сонячний холодний день. Це вже пізня осінь і дерева вже осипаються. Die Blätter fallen, fallen wie von Weit... Ходила сьогодні вранці на довгий самотній прохід в осінню природу. Потік біля Союзівки, що літом зовсім сухий, тепер повноводий і шумить — в ньому, мов червоні й золоті рибки, осінні листя. Я подумала: моє життя тепер у такій фазі, як і ця осінь: ще трохи краси яскравих кольорів і вже чимало оголених дерев.

Мала смішну пригоду. Ніде ні живої душі і я іду собі дорогою поза Союзівку, поза церкву. Раптом з недалекої садиби женуться з гавкотом два здоровенні собаки. Я злякалася, але подумала: на дорогу хіба не вибіжать! Все ж таки один пес почав бігти за мною. Я іду далі, але на всякий випадок, підняла дручок... Пес зупинився, і я пішла далі. Але ж треба мені буде вертатися тією ж самою дорогою назад. Надїхало авто. Ортинські з Філядельфії. Зупинилися привітатися. І от я їм кажу: перевезіть мене попри тих собак! Мовляв, як у цьому анекдоті: кавалерія переїде й артилерія перейде, але піхота пройти не може!

О 2 год. були благословення, о 3 — шлюб Люби й Олеся.

6 листопада, неділя, вранці.

Я уже вдягнута до виходу, але в будинку ще сплять. Є кілька причин, чому я встала так рано; одна з них — комічна. В моїй кімнаті — що дуже елегантна, з новим килимом на підлозі, новими меблями, двома великими ліжками і софою до розкладання на дві особи (нерозумне господарювання приділювати таку кімнату одній людині!) — не працює добре туалета! Я вже звернула на це увагу вчора, зголосила в канцелярії, щось ніби поправили, але я бачу, що вода ледве відходить... Отже ж вдягнулася і пішла вниз біля їдальні вжити загальну вбиральню. Пан Пилипець, що є тепер господарем Союзівки на місце Кваса, і що його велике фото, немов голівудського актора, висить при вході до нашого головного будинку, видно не дуже ще вправно дає собі з усім раду. Брак Кваса помітили й гості на вчорашньому весіллі у великій залі над басейном. Не легко було обслужити всіх цих гостей, що їх зібралося понад двісті. Я сиділа при столі з Коропецькими, Гевриками та

Перфецькими — трохи спізнено приїхав ще проф. Прицак. Наших хлопців з жінками посадили в молодому товаристві, при окремих, нажаль, столах. Я була свахою на весіллі і мала офіційні функції. Було гарне весільне деревце, на кожному столі по два ритуальні хліби (колачі? короваї?), гарно виглядав головний коровай з пташками — я на всьому цьому обряді не визнаюся, навіть назв не знаю. Була вчора якась американка, що — казали — пише книжку про весільні звичаї — вона всі ці церемонії спостерігала й фотографувала. А церемоній було вдосталь — крім народних, ще пластові, бо молодий Олесь — пластун-хрестоносець, а молода Люба — Чорноморська хвиля.

Марко з Ією танцювали і приємно було на них дивитися. В чорному смокінгу Маркові особливо до лиця. Танцювала і я і то навіть досить багато: з Мирославом, з Данком, з Перфецьким, і — о диво-див, з Омеляном Прицаком, який виявився знаменитим танцюристом, що з ним легко й добре було танцювати. Він тількищо приїхав із ювілейних святкувань НТШ в Нью Йорку, де мав виступ про історичну ролю і сучасну місію цієї наукової інституції. Цікаво буде довідатись, як спійняли його слухачі там. Прицак знаний із отвертої критичної думки і конкретних плянів праці на майбутнє. Він думає, що НТШ повинно концентруватися на працях українською мовою, на розбудові україномовної колекції з наголосом на ефемерні матеріяли українською мовою, що їх не збирають інші бібліотеки.

Максим і Уляна не танцювали, бо вона ще затримує жалобу по батькові. Вони приїхали вчора автом з Любком Гайдою, а сьогодні вранці вже мають від'їхати разом з Прицаком — і Прицак саме і є той, хто наглиць. Максим, бачу, радо був би ще залишився до пополудня, щоб зі мною, з Марком та Ією побути й поговорити. В нього значно більше родинного почуття, як у Марка. Думаю, що Марко має з нами менше спільного, а Максим трактує мене й Остапа не лиш як батьків, але як і старших колег. “Шкода, що Юзя нема” — каже. “З Марком довго нема про що говорити”. Але я бачу, що йому жаль, що на довшу зустріч — безпосереднє відновлення контакту у відпруженій атмосфері, без поспіху, формальностей і сторонніх людей — тут немає ні місця, ні часу, ні відповідних обставин. Шкода — ці зустрічі братів такі тепер рідкі і короткі. Ми бодай можемо часто по телефону говорити з ними — але це коштовна річ, що на неї тільки зрідка можуть собі дозволити наші молоді.

10 листопада 1983, четвер.

Перед мною нелегкий, хвилюючий іспит. Search Committee нашої Law School — що його завданням є знайти нового директора для нашої бібліотеки і що до нього входять, крім декана Mundheim-а, ще професори Honnold, Watson, Summers і ще дехто — запросили мене прийти на їхнє засідання завтра вранці (— в годині 8:30 рано!!) Не знаю, чи буде присутній там Sloane — він є фактичним членом комісії. Але про нього напевно буде мова і про проблеми бібліотеки взагалі. Критикувати шефа — справа нелегка. Давати опінію про другого шефа — Синтію Аркін, що є одним із кандидатів на директора — теж проблематична річ — як це зробити, щоб було близьке до правди, а водночас — з тактом?

І, очевидно, від мого виступу там залежатиме і їхня опінія про мене саму.

20 листопада 1983, неділя.

Сtereo виповняє хату симфоніями Бетговена, а я сіла в самотньому затишші під лямпою до щоденника. Байдикую! На горі жде мене листування, бібліографія, четвертий том Хвильового — не хочеться братися до жодної роботи! Маю добрий викрут: мою робочу кімнату випорожнила (—тобто перенесла папери, машини ітд. до спальні, на інше бюро), бо наш Олекса має помалювати ще й цю останню кімнату — отже відкладаю всі роботи на пізніше, коли вже все знову буде на звичному місці.

Мій виступ перед комісією, що шукає нового директора, випав, думаю, добре. Фактично, говорила майже весь час я — яких 40 минут! — відповідаючи на загальне питання про основні пекучі проблеми бібліотеки. Я до цього трохи підготувилася, бо підозривала, що можуть про таке запитатися і вичислила по пунктам: про потребу підвищення фондів на розбудову колекції, про шкоду, що її завдали скорочення і фінансові труднощі останніх літ, про конечність довгореченцевого плянування школи і бібліотеки, про брак забезпечення і погане регулювання температури, про потребу довідкової служби вечорами і по-суботам. Говорила я навіть досить елоквентно, з прикладами, навіть з анекдотами. Панове з комісії голосно реготали, коли я сказала, що між працівниками бібліотеки шириться жарт, що, мовляв, на 5-ому поверсі буде колись буря, що її викличуть різниці в температурі між північним і південним крилом... Наші унійні працівники мають забезпечене в контракті: коли температура стоїть понад 85° дві години або більше, вони мають право піти додому. А книжки? — кажу. Вони такого вибору не мають. А це ж унікальні колекції — і є на 5-ому поверсі навіть відділ рідкісних книг, що не має окремої акліматизації... А ми ж маємо відповідальність за ці речі не лиш перед сучасниками, але й перед майбутніми поколіннями... Але було і пару критичних, навіть антагоністичних питань. Чому, мовляв, дирекція бібліотеки не предявила точного пляну-кошторису для забезпечення колекції перед крадіжжю? — Таке питання — чисто провокативного характеру. Я — не дирекція і за адміністрацію не відповідаю. Чи вони, може, хотіли спровокувати мене до критики Ричарда Слона? Я на такий підступ не далася. Сказала, що про це ми часто, від років, в бібліотеці говоримо, що я певна, що і наш директор підносив цю проблему нераз, але забезпечення вимагатиме, очевидно, поважних додаткових коштів. Я, говорячи про проблеми бібліотеки, відмітила, як найбільше досягнення минулої декади, компютеризацію каталогізаційного процесу — це так, мовляв, якби прямо із 19-ого століття проскочити у 21-е! — думаю, що сам Sloane не здає собі справи з того, що ця модерна технологія (що її великим поклонником він не є) буде записана як може найбільший успіх його керівництва.

Слона на це засідання не запросили, щоб я могла вільніше говорити. Після мене, на розмову з комісією вже ждав у почекальні Richard De Gennaro — головний директор усіх університетських бібліотек. — Я негайно після зустрічі з комісією пішла до Слона і до Синтії, щоб здати їм звіт. Думаю, що такий вияв лояльності з мого боку був потрібний і

побажаний.

На п'ятницю 18-ого я запросила на обід Рана, Синтію і Патрицію Келеген. Приїхала разом з ними підземкою після роботи. Вже вранці накриває стіл і приготувала все, щоб було готове. Українське меню — яринова зупа, вареники з м'ясом, гриби, кабачки з сиром і добре каліфорнійське вино Cabernet Sauvignon втішалися великим успіхом у моїх гостей. Сиділи до пізна, оглядаючи Ранові фотографії з Польщі. Я розважалася разом з гістьми, тобто пила вино, коньяк, etc. і було ясно, що не зможу відвезти гостей автом додому. Спочатку, плянували, що поїдуть автобусом і підземкою. Але надійшла північ і вирішили покликати таксі. Але... таксі мало приїхати за пів години: ми ждали, розмовляючи. Минула година. Дзвонили знову за таксі. Знову чекали. І так кілька разів. О 3-ій ночі я запропонувала, щоб вони переночували. Так і сталося. Вранці ще снідали, закінчували оглядати фотографії, а тоді я сіла в авто відвезти їх до підземки. — Фінал цієї ескапади, нажаль, випав у мінорному тоні: у надмірному ентузіазмі я, виїжджаючи задом із нашої їзди, не запримітила запаркованого на вулиці авта і задом зачепила чуже авто. — Шкода невелика — трохи зігнула бляху, але прикрість велика: треба було мені пошукати за власником і очевидно заявити про свою відповідальність. Напевно буде це мене коштувати якусь сотню доларів — тепер кожна така дрібничка дуже коштовна.

В серії вівтірків на УКУ минулого тижня виступав Богдан Бойчук. Ночував у нас. Я намовила Ізу Каплана і він теж був присутній на цьому вечорі, навіть почав з Бойчуком цілу дискусію про літературу тут і в Україні. (Бойчук, загалом, трохи негативно ставиться до радянських письменників, їм, мовляв, багато можна було б навчитися “від нас” — і це Капланові не сподобалося!) Після УКУ в нашій хаті до пізна гуторили при коньяку Бойчук, Каплан, Рудницький. Сказав на другий день вранці Бойчук, коли я давала йому снідання: Але ж коротка була ніч!

Я таких коротких ночей мала в минулому тижні кілька. Ходили теж в кіно: бачили фільм “Danton” польського режисера Вайди. Думаю, що він використав тему французької революції як алегорію для сучасної Польщі і здається мені, що в портреті Робесп'єра він хоче змалювати Ярузельського.

Марко прислав мені уродинові побажання на картці, де зображений молодий актор Ronald Reagan в ролі ковбоя, а наш ліберал в середині картки дав від себе пояснення, це мовляв, президент говорить: “Вчора Гранада — завтра Канада!”

Політична ситуація в світі непевна. Може інвазія Гранади врятує від інвазії Нікарагву — бо я думаю, що це було подумане, як пересторога. Смерть двох сотень американських вояків у терористичному нападі в Бейруті, громадянська війна в Ливані, погрози Ірану, підтримка Сирії Радянським Союзом — все це ускладнює і без того складну ситуацію. А ще сензація: на святкуванні жовтневої революції 7 листопада — на подіумі на Червоній площі не було Андропова — і взагалі від довгого часу він ніде публічно не показується. Хворий? Втрачає владу?

22 листопада 1983, вівторок.

Непорозуміння з Остапом. Вчора увечері ввійшла до його кабінету, щоб взяти чек із чекової книжки. Він сидить біля машинки і щось пише. Кажу до мене: “Мушу переписати. Такий прислала нечіткий текст.” Хто? — питаю. А він зразу підносить голос: “Кажу ж, що та прислала текст і мушу його переписати.” Я абсолютно не розумію про що мова, а він зараз у злість — і замовк. Це не перший цього тижня інцидент. Недавно при обіді починає розмову: “...ницький критикує Кузьмович, що вона як голова Спілки Журналістів не повинна бути активна в політиці...” Я перепитую: хто? Ільницький? (недочула, бо промимрив невиразно — зрештою може я трохи стала глухувата!) А він зразу ж підносить голос: який там Ільницький! — І далі без пояснень, розмова скінчена. Мовляв, я повинна була догадатися, що мова про Дольницького й про “Америку”. — Остап любить бути засекаченим, ніколи не говорить про те, що робить, що пише — але звук, що я, наперекір йому, всім цікавилася, на льоту вгадувала його думки. Тепер я менше “au courant” в усіх цих справах. Українські газети читаю рідко, дуже селективно і звичайно місяць пізніше, коли витинаю вирізки для архіву. Кожний день тільки переглядаю заголовки і читаю деякі новини. Немає сил, ні охоти усім цікавитись. От хотіла б мати змогу бодай час-до-часу прочитати якусь захоплюючу книжку — так собі, для розваги — без того, щоб мусіти рецензувати. Може якась добра белетристика піднесла б психічний тонус мого життя. Malancholia? Neurastenia? Djabli wiedzą co! — сказав би Тувім. Але справи, мабуть, глибші і поважніші. Навіть не звичайна депресія — скоріше смуток і апатія ранньої старости — зник еросу, втрата елан віталю... Whither is fled that visionary gleam, where is it now, the glory and the dream?²

23 листопада, середа, вранці.

Ночував у нас, зовсім несподівано, Юрко Тарнавський. Приїхав на свій виступ на УКУ — але я заздалегідь його не запрошувала: знаю його мало: от може бачилися два-три рази. Виступ його був досить цікавий, зокрема те, що розповів про себе і свою творчість. Була навіть досить жива виміна думок між автором і слухачами. Був присутній — уже вдруге — Іза Каплан. Брав живу участь, ставив запитання. Юрій Т. почав замолоду писати німецькою мовою, прозу. Потім перейшов на українську. Дуже йому не подобалося редакторське втручання до його першої повісти “Шляхи”, що вийшла в “Сучасності”. Поезію він пише теж і англійською мовою, а взагалі головна його увага тепер на англійській прозі. Крім *Meningitis*, в нього є три (здається) готові, але ще недруковані романи англійською мовою. Багато переробляє, переписує. Поет він досить оригінальний — талант більш самобутній, індивідуальний, як Бойчук. Цікаво, що серед улюблених українських поетів він назвав — Миколу Зерова. Добре зауважив Рудницький: чи не тому, що Зеров — такий контраст, такий антипод?

Юрій приїхав на вечір після роботи — дорога дуже далека, десь аж під Конетікат. Хотів

²“Ode: Intimations of Immortality from Recollections of Early Childhood.” William Wordsworth

потім же їхати назад — але видно було, що був дуже втомлений. Тому я й запропонувала нічліг.

Виглядає він дуже молодо — хоч йому вже недалеко до 50-ки. Але він недавно одружився (Килина залишила його кілька літ тому і він жонатий тепер із дочкою Мар'яни Рубчак!) — і в них маленька дитина. Про донечку-немовля згадував із сентиментом, але про інші родинні справи мови не було. Він по професії інженер-електронік, що спеціалізується в лінгвістиці. Має навіть докторат (чого я раніше не знала) і наукові праці з ділянки машинового перекладу (про що я знала із бібліографій). Поїхав додому вранці десь після 6-ої.

Субота, 3 грудня 1983.

Хотіла була занотувати кілька речей вчора на роботі. Та де! Навала праці така, що я ледве жива і з болем голови повернулася увечорі додому. Тепер у нас взагалі напружена ситуація: неповний склад персоналу (на давню Ранову позицію documents librarian ми вже прийняли заступство: Karen Bragy, що має і бібліотечарський і правничий диплом — але вона почне працюю щойно від січня!), візити кандидатів на директора, що з ними ми робимо інтерв'ю і що про них треба на письмі давати комісії опінію (було досі два кандидати: Margaret Leary і Wes Daniels), новий правничий комп'ютер Westlaw, що на ньому ми мусимо тільки ще вчитися, інтензивний детальний огляд колекцій чужого права, де для кожної юрисдикції треба зробити звіт на цілу сторінку, ітд. Опінії про кандидатів коштують мені чимало нервів: це вимагає неабиякого дипломатичного хисту — адже кандидат може стати шефом! І взагалі: що можна сказати про людину після першої в житті пів-годинної зустрічі? Позлостило мене теж недавно тренування на Westlaw, бо я переконалася, як я відстала вже від модерної цієї технології: мої колеги Ран, Слон уживають часто Lexis, наш другий комп'ютер для права, і мають, очевидно, практику. Я пройшла колись кілька сесій на Lexis і кілька самостійних вправ: навіть, пригадую собі, побавилася трохи, відшукавши при допомозі комп'ютера всі судові рішення в справі українських професорів, українських церков та т.зв. “воєнних злочинців”. Але це було кілька літ тому і я зовсім забула вже всі подробиці. Я раптом усвідомила собі, що це діється тому, що я більше навантажена працею: коли напр. Ран не має довідкових питань, він може сісти собі за комп'ютер. Коли я не маю клієнтів, я сідаю за каталогізаційний стіл, де ждуть мене полиці навантажені новими чужомовними книгами. А що довідкові питання дуже зросли — я справді відчуваю певну пресію, надмірне обтяження. У висліді, я вирішила взяти собі один “персональний” день — просто для відпочинку. Тим більше, що Ран заявив, що бере day off у п'ятницю. Отже я в четвер була вдома. І це добре, — бо п'ятниця була дуже тяжка.

В четвер я передусім довго спала. Потім поїхала до крамниць і полагодила деякі справи: дала до кравця скоротити спідницю із нового костюму, купила хліб і деякі інші харчі, купила собі нову теплу куртку, що про неї вже давно думала, а потім ще поїхала до Sears-a, щоб купити деякі різдвяні подарунки. У висліді привезла електричний кавник для

Максима й Уляни, флянелеву сорочку для Тата, і... гімнастичний ровер для себе!! Це не було раптове рішення — я вже оглядала це раніше, навіть показувала Остапові, мовляв, мені таке потрібне. Але тим разом я таки рішилася: руханку роблю кожного дня, а коли матиму такий стаціонарний ровер, примушу себе зробити час-до-часу кілька миль, дивлячись на програму на телевізії! Ну, побачимо. Інвестиція — 100 дол. Ще треба буде ровер цей скласти, бо я привезла його в пачці — може почекаю, аж приїде на свята Максим.

Неприємність з Татом. В четвер, коли я була вдома, прийшов за поштою. Я була в доброму настрої, відпочата, а ще зокрема добре успокійлена до Тата: думала про нього останніми днями і в середу саме викінчила першу редакцію вірша, що його тентативно назвала “розповідь старого усусуса” (перший від довгого часу вірш!) Про це, очевидно, мови не було. Але я витягнула тількищо упорядковані фотографії із Максимового весілля, щоб йому показати. Це, очевидно, вимагало коментарів про людей на фотографіях: хто, що ітд. Є там і дотепна знімка Люби Гіни на милицях. Кажу: “це наречена Олеся Лабуньки, вона мала зломану ногу”. А Тато: “а де саме зломану, в котрому місці?” “Я цього не знаю”. “О, це дуже важне!” “Я не лікар і деталями не цікавилася”. “А бачиш! Це саме різниця між тобою і мамою. Мама би це знала! А ти нічого не знаєш!” Антагоністичний тон мене прикро вразив і схвилював. — “Якби Ти і Мама хоч трохи цікавилися своїми дітьми і внуками! Адже Ти зовсім нічого не знаєш і не хочеш знати про те, що думають і чим живуть Твої власні діти і внуки, що вони думають, що їх болить? Це не те саме, що цікавитись сплетнями про сторонніх людей! З тобою ні я, ні Андрій за все наше життя не мали ні однієї справжньої розмови. Завжди говорив Ти, а ми лише слухали. Монолог! Кожних свят, при кожній зустрічі — промови! Про себе! — Коли до нас приїздять наші діти, ми хочемо почути щось від них, а не говорити весь час про себе.” Я схвилювалася — і досі спокійно про це не можу думати (видно по почерку, як я знову хвилююся!) Це напевно була моя остання спроба справжньої розмови з батьком. Надалі буде, як і досі було: чемно, часом навіть сердечно, але дуже коротко — бо після 10 мін. з ним є завжди потенціал авантури. (І то хамської: сказав мені на кінець: поцілуй мене в с—!) В Тата якийсь підсвідомий антагонізм і не розумію, звідки він береться! Він завжди мене атакує: мовляв, “в Тебе немає *Merkwürdigkeit*”, а про Любину зламаною ногу, що спровокувала таку мою реакцію, ще сказав: “а видиш. Ти цього не знаєш. А це є власне життя”. Але про Максима, про нас, про саме весілля, що на нього вони з Мамою повинні були поїхати — жодних майже коментарів.

Ще про розмову з Татом. Оглядає фото Уляни. “Ну, гарна вона не є”, каже. “Краса — справа релятивна. Максимові подобається, для нього вона дуже гарна і це найважливіше.” “А що вона робить,” питає. Про працю Уляни була мова багато разів, ще поки Максим одружився. Але думаю, старий, забув. Принесла я число *Harvard Ukrainian Studies*, показую, вияснюю, говорю про те, що Уляна — найкращий редактор наукових англомовних текстів, про те, як її цінують. Не знаю, слухав чи ні. Взяв у руки число журналу. Є там стаття Франка Сисина. “А чому тут нема написано хто він — професор? доктор?” Я вияснюю, що в американських наукових журналах титулів біля прізвищ

авторів не ставлять, є лиш звичайно інформація про те у футнотах або при кінці тому. “Так, але от такий читач, як я, не знає хто той Сисин, чи читати його чи ні.” “Ну, кажу, журнал цей подуманий як науковий і мусить достосовуватися до наукового світа”. А він підносить голос: “а ви всі такі — ігнорувати народ, мати народ ні за що!”

Чи не в тому й собака зарита? Почуття меншевартости? Заздрість? Тато проблеми має (і мав усе життя) не лиш у комунікації зі мною. Він не може говорити ні з Андрієм, ні з Яцкевичами — єдині люди з якими він сяк-так спілкується це Олекса, робітник з Польщі, і наш сусід Борис. З так званими “простими” людьми Татові легше — для них він “пан доктор” і тому мабуть він певніший себе. До рівних собі, до інтелігенції, Тато все життя ставився з недовірям, з антагонізмом. А що вже говорити про “панів зі Львова”! Але досить про це! Є чимало цікавіших і приємніших справ.

Тиждень був дуже активний. В день подяки були в нас на обіді тільки Мама й Тато. Тим разом замість індика я спекла дві качки. Під вечір прийшли ще Лабуньки і ми собі трохи посиділи. В п’ятницю поїхали з Марійкою Лабунькою, Іком і Мирославом нашим автом до Нью Йорку на вечір Емми Андієвської. (Лабуньки мали ще інші справи, везли речі Олеся, а що не мають тепер доброго власного авта, були раді, що могли поїхати нашим). Шоферував, очевидно, Мирослав. Емма читала самі тільки поезії (що їх я не є великим поклонником!) — але читала дуже добре, як рідко хто уміє. Говорив про неї Костюк — поверховно, нецікаво. Не знаю, чому запросили його — для Андієвської він — непідходящий критик, сумніваюся, чи він справді цінить і розуміє її поезію. І не розумію чому він погодився про неї говорити. (Він взагалі тепер часто виступає, що при його стані очей і здоров’я є просто задивляюче! — Лебедина пісня? Хвороблива гарячкова активність, щоб самого себе переконати, що це ще можливе?) На вечорі Андієвської було досить багато добірної публіки (що друге обличчя — визначна якась особистість! — таке можливе тільки в Нью Йорку!) Були і приїжджі — напр. Осип Данко і Василь Рудко з Нью Гейвен.

В суботу — несподівано — запросила нас до себе Люда: мовляв, приїхали з Ірі Шпони і вона хоче зібрати в себе нашу родинну молодь. Ми пішли на цю гостину — по-перше, я хочу, щоб поволі затиралися наші давні непорозуміння — сама недавно зробила перший крок в цьому напрямі, тоді як Максим з Уляною повернулися з України. Люда хотіла, мабуть, зреванжуватися — отже я не хотіла цього запрошення злегковажити. А зрештою: я і справді хотіла побачитися з молодими кузенами. Були там Христя і Zenko Дольницькі з Анею, що виросла вже на дорослу паннянку, Ляля і Zenko Шпони з обома своїми донечками, Віра Датон із своїми хлопцями, Юрко та Ірка Чайківські з маленьким Андрійком, Бобо з Мартою та сестра Ірки, Христина із своїм чоловіком-американцем, Білом. Остап мене зворушив, бо дуже сердечно і довго бавився з Юрковим півторарічним кучерявим хлопчиком — з нього був би добрий дідусь, якби мав внуків!

В неділю ми обоє знову поїхали до Нью Йорку — на ювілей Івася Керницького. Якби ці дві імпрези були день за днем, ми могли б були в Нью Йорку переночувати після вечора

Андієвської. А так мусіли їхати вдруге і тим разом — поїздом. (Авто є, але шофера не було: дорога ця не для мене!) Трохи помучились і витратилися на квитки і таксі, а найгірше, що не могли навіть добре поговорити з людьми, бо спішилися до поїзду. Імпреза була б ліпша, якби були прочитали кілька добрих Іванових речей, а то вибрали якісь старі початківські ще нариси. Говорили Остап, Драган, Кузьмович, читав Крижанівський, вечором вела Любович. З усього мені найбільше подобалися музичні точки: добре співала Марта Кокольська і дуже добре виступила п'яністка Каранович-Гординська.

У вівторок знову ж на УКУ був черговий вечір зустрічей з поетами. Тим разом виступав Богдан Рубчак і виступ його випав блискуче — це був напевно найбільш удалий з усіх вечорів цієї серії. Сам Богдан — дуже цікава особистість і першорядний поет. Крім того, він поєднує в собі традиційне й модерне, всесвітнє й українське. Писати почав ще дитиною, захоочуваний до цього батьками, зокрема мамою. Деклямував перед гістьми. Рано почав дописувати до преси. Друкувався під різними псевдонімами (не хотів їх виявити!) в пластових і інших журналах. Сьогодні він у щасливішому положенні від своїх колег з Нью Йоркської Групи, бо він — літературознавець, не інженер, як Бойчук чи Юрко Тарнавський — і література в центрі його життя. Поезію пише тепер рідко, але пише. Навіть вийшла його нова книжка в “Сучасності” — нажаль, не була ще готова і ми її не бачили. Була досить жива дискусія, зокрема ж довкола теми, чи молодь буде ще колись писати по українському і чи варто її до цього захоочувати? На залі було кілька студентів, був теж Іза Каплан, і вони брали живу участь в дискусії. Після вечора, Богдан, Рудницький і Каплан сиділи в нас при коньяку до пізньої ночі — спати пішли біля 3-ої, а вранці о 6-ій я вже була на ногах, бо ж це звичайний будень і треба було йти до праці. — Це й була одна з причин, що я наступний день, четвер, взяла собі вільний, щоб відпочити, бо знала, що в п'ятницю чекає мене тяжкий день на роботі (бо Ран заповів свою відсутність наперед).

З Рубчаком напочатку тільки вийшла маленька комплікація. Я знала, що він у нас ночуватиме, але не сподівалася, що він буде в нас на обіді, перед вечором. Була проблема з транспортом — зіпсувалася підземка — і я годину пізніше повернулася з праці (тобто десь перед сьомою — а о 7:30 вже виступ на УКУ). Застала вже Богдана й Остапа при столі в кухні. Я трохи розгубилася, але врятували мене заморожені вареники з м'яса. Тільки, що все це було дуже імпровізоване, і в поспіху. На щастя, пізніший вечір, а радше ніч, були повні відпруження, сердечних розмов і приємної атмосфери — отже маю надію, що в Богдановій пам'яті збережеться це пізніше (а не перше!) враження із гостювання в нашому домі.

Між іншим, Рубчак звірився мені й Остапові із свого великого жалю до нашого Гарварду за те, як вони його потрактували у зв'язку із затвердженням Грабовича на повного професора. Відділ порівняльної літератури Гарварду запросив Рубчака з доповіддю і він поїхав. Не знав, що це його просять як конкурента Гриця Грабовича і що з тієї точки зору критикуватимуть його виступ. Після його доповіді частували його прецями і горішками

та й взагалі група УНГУ трималася осторонь. Десь пізніше в час обговорення Рубчакової доповіді, Пріцак мав назвати його “журналістом”. Про це Рубчакові донесли його американські колеги, що були там присутні. Крім того, до Рубчака вже раніше зверталися за опінією про Грабовича і він висловився критично: мовляв, Грабович малопродуктивний і має тільки дві праці — не досить для отримання звання повного професора на інших університетах. Цей лист — каже Рубчак — хоч і був “конфіденціальним”, чомусь попав у руки Грабовича. У висліді — відносини між ними напружені. І бачу, що це Богданові прикро, що він може хотів би ці відносини направити.

З Рудницьким у нього теж було деяке напруження, бо Рубчак свого часу написав був дуже гостру рецензію на компендіум Рудницького в книзі Ungar-a. Остап зустрів був Рубчака в Торонто на конференції про D.P. — і там розповів йому про вечорі УКУ і запитав, чи Богдан приїхав би до Філядельфії. Рубчак не вірив, що Рудницький його запросить. Але Левко — не злопам’ятний, давно уразу забув уже і пробачив — радо Рубчака запросив, повернувши йому кошти подорожі. Остапове посередництво причинилося до замирення на цьому фронті. Так нас мало на полі працівників рідної культури — а ще всі оці особисті ворожнечі та упередження, замість взаємної толеранції і співпраці!

З хроніки надмірної нашої активності останніх днів забула я згадати, що в середу, в день після Рубчакового вечора і недоспаної ночі — ми ходили з Іваном і Наталкою Коропецькими до театру на виставу “Member of the Wedding”. Зацікавила мене ця п’єса з уваги на автора: Carson McCullers, що її новелю “Мадам Зіленська і король Фінляндії” я пару літ тому переклала. Квитки були куплені давно, отже мусіли піти, хоч були трохи втомлені. Вечеря в La Terrasse була значно ліпша, як п’єса!

Четвер, 8 грудня 1983.

Тількищо повернулися з УКУ: там сьогодні був вечір Барки, але без Барки. Хоч це може не зовсім точно: Барка був — тобто голос його на тасьмі — і це було ефектовніше, як я сподівалася. Передусім — прекрасна мова! Після всіх галічменських наголосів, приємно було послухати нормативну літературну мову: мов свіжа купіль. Барчиної поезії я не люблю — але є в ній якийсь чар, якась магія слова.

Фактично, семестр на УКУ закінчився у вівторок виступом Остапа. Дехто говорив йому компліменти — не знаю, чи щиро. Мені особисто виступ його не подобався. Може тому, що я ставлю до нього високі вимоги і що знаю, що він міг би вийти краще, якби не легковажив собі свого виступу і публіки. Передусім читав мляво, за тихо, проковтуючи закінчення складів, нерівномірно, за скоро, недбало, без ентузіазму. Складалось враження, що самого автора нудить це читання. По друге: не підготував собі програми, не позначив віршів, шукав за ними у книжках, чим створював непотрібні паузи. По-третє: сам вибір не показав найкращих і найбільш ефектовних його речей. Читав кілька початкуючих ранніх віршів, де фальшива патетика і неправильні наголоси дуже разили вухо. А зовсім поминув свою особисту лірику і навіть з нових сонетів не вибрав цих найдотепніших, що їх так

добре сприймає публіка, а чомусь самі мінорні, немов хотів проілюструвати тезу доктора Віхтинського, який прослухавши його виступ у Мюнхені, сказав, що в нього, мовляв, хвороблива obsesія темою смерті. Не подобалось мені теж його інтерв'ю, тобто відповіді Рудницькому, зокрема якщо зважити, що це говорив не лиш поет, але й голова письменницького об'єднання та літературний критик. Поезію назвав — хворобою і взагалі робив враження, якби в нього не було ні власної філософії творчості, ні власної думки про ролі літератури в суспільстві, про доцільність її на еміграції ітп. І це мене боліло, бо ж він сам на цю тему написав уже десятки статей. Як можна погодити автора есею “Поезія — це правда” із людиною, яка твердить, що поезія — просто хвороба?

П'ятниця, 23 грудня 1983.

Від вітвірка я — вдома. Взяла собі пару “персональних днів”, щоб варити, пекти, готуватись до Свят. А ще виникла комплікація: померла Ольга Наумик. В середу був похорон. Смерть її не була несподіванкою: вже пів року мучилася важкою хворобою — м'язи переставали діяти. Останнім часом була у піклувальному домі. Трагічне мала життя. Але є більш житєздатні люди, які ці самі проблеми вміють розв'язувати. Наумики, навпаки, утруднили собі вже й до того складну ситуацію. Понад 30 років тримали вдома старшу дочку, що була фактично шматком несвідомого людського м'яса — замість віддати її якійсь медичній установі. Це, очевидно, негативно вплинуло на всю родину: обоє Наумики були нещасливі, концентрували всю увагу на цій дочці, соромилися цієї трагедії перед людьми, а головне — занедбали другу дочку, Марійку, що також трохи недорозвинена. Замість послати Марійку до спеціальних шкіл, навчити якогось фаху та й взагалі підготувати до самостійного життя — тримались осторонь від людей і родини і дитині, крім звичайної школи, що її вона якось таки закінчила, нічого більше не дали. Залишив Франц, правда, якісь гроші, що з них вона, кажуть, зможе вижити — але був настільки непрактичний і недбалий, що не подбав навіть про медичне забезпечення. І сирота тепер тільки після хвороби мами почала від сторонніх людей вчитися варити, прибирати хату, бо звикла, що все це робили за неї — а їй вже щось 27 років!

Наша хата готова до свят: свіжо відмальована, відновлена. Дала я оправити ще кілька картин: три невеличкі Крюкова, що їх Остап дістав від Ліди Качуровської з подякою за статтю, та один краєвид Діда Туся. У висліді — в малих двох кімнатах, колишніх Марка і Максима, а тепер — мого “кабінету” та гостинної — тепер декораційна зміна: трохи оновлення. Купили малу ялинку — Остап тим разом не нарікав, а навпаки, в найбільшій однозгідності і гармонії зі мною, помагав готуватись до Різдва і приїзду Максима: приготував вінок на двері, що я його купила свіжим, допоміг поставити і прибрати ялинку, і навіть вдалось йому дуже ефективно розвісити на дереві перед хатою (шпилькове, evergreen, але не справжня ялиця) наші делікатні світелка. Деревце це виросло вже досить високе і мій господар придумав новий спосіб: вішав світелка при допомозі довгих патиків — бо самої драбини для цього не досить.

Вчора під вечір все вже було готове і саме впору: Пізно, десь біля одинадцятої, приїхали

Максим з Уляною — отже свята в мене вже почалися. — Якби так був ще з нами Марко! Але Остап їде туди до них, до Лос Анджелес. Зараз перед новим роком. Подорож, правда, коштує тепер дорого — сам літак вийде з 500 доларів. Тому і я вирішила не їхати — хай поїде сам, а я вже почекаю до літа — обіцяв мені Sloane, що вишле мене на конвенцію AALL до Сан Дієго.

Марко, між іншим, скалічив собі руку електричним сверликом. Він каже, що це — нічого поважного, але був у лікаря, отже видно, що це не така вже дрібниця! Це мене журить: він тепер не працює на фільмі і взявся до ремонту хати. А досвіду в цій роботі в нього — обмаль!

26 грудня, понеділок.

Свята пройшли живо й приємно. На Свят-Вечір, у суботу, були в нас Мама і Тато, Максим з Уляною і ... Марійка Наумик. Я, порадившись з Остапом, вирішила її запросити, щоб вона не була у цей вечір самотньою. Встигла ще напередодні купити їй светр на різдвятий дарунок. Вечеря була тим разом у нашій хаті, не в гостях у Мама, як це досі бувало. Це й дало мені змогу запросити Марійку. (Мама сприйняла цю мою думку без ентузіазму: вона з Марійкою в частому телефонічному контакті, але особистих зустрічей, як бачу, уникає, до себе не запрошує. Тато, знову ж, хоч є Марійці близьким родичем, дядьком, — взагалі до родинних контактів не надається: коли я з ним і з Марійкою їхала на цвинтар авто похоронника Насевича, ні разу до Марійки не обізвався, хоч сидів поруч і хоч їзда на цвинтар тривала не менше як 25-30 хвилин!)

Ритуальні страви свят-вечора готували ми з Мамою до спілки. Я зробила 140 вареників, сирник, тістечка, грибовий сос, узвар — Мама — рибу, борщ, ушка та французький коржик, що його всі ми так любимо. Не люблю Свят-Вечора: в нашій родині він завжди нагадує сумні події — а крім того, це нагода Татові домінувати над всім товариством, виголошуючи монолог егоцентричних спогадів, нікого більш не допускаючи до голосу. І це повторється з року в рік.

Після вечері прийшов Василь Бурка з своєю дівчиною і це було мені приємно: люблю нашу молодь і завжди мала я сентимент до Маркових і Максимових товаришів, зокрема ж до Василя, Святослава Макаренка, Жені Криволапа... Тато з Мамою пішли додому, Марійка Наумик у нас ночувала і тільки на другий день вранці Максим відвіз її додому. [Важлива деталь, що стосується погоди: на Свят-Вечір випав — вперше цього року — малий сніжок — отже ми мали “white Christmas”, теж і температура рекордова — сьогодні вночі було 3°: у висліді авто не хотіло рушити і щоб відвезти Марійку додому, треба було викликати AAA!)

День Різдва був у нас радісний і повний людей. Обідали, щоправда, тільки у чотирьох: ми з Остапом і Максим з Уляною. Не лиш товариство було добірне, але і їжа: телячі котлети, дикий риж, кабачки запікані з сиром, добре вино Mouton-Cadet. Я була рада, що нарешті

могли собі при столі поговорити з нашими дітьми, тобто, послухати щось від них і довідатись про їхнє життя. Добре, що не було з нами Тата і Мама, бо тоді не було б можливости на ніяку розмову!

Пополудні прийшли до нас Лабуньки: Мирослав, Марійка, Іко, Олесь з Любою, а трохи згодом також Левко і Леся Яцкевичі, та Мотря, Андрій і Тиміш Головінські. Їжі було поддостатком, товариство було цікаве, настрій товариський і сердечний.

Сьогодні наші молодята винаймали авто і поїхали: я їх вирядила з пачкою харчів, користаючи з нагоди, що було місце. Вже ми з ними говорили по телефону — щасливо добилися додому. — Завтра знов до роботи! Та ще й на цей мороз! Не дуже хочеться іти!

30 грудня 1983, п'ятниця. 10 год. вечора.

Остап сьогодні вранці полетів до Лос Анджелес. Я взяла собі вільний від праці день, щоб його вирядити — і день цей був повний пригод. Сват-Лабунька обіцяв виручити мене і завезти Остапа на летовище, щоб я не мусіла провадити авто по Expressway. Але я наставилась їхати також, щоб допомогти з багажем (Остап мав тільки маленьку валізку для себе, але, щоб використати рідкісну нагоду, я купила Маркові та Лі велику валізу (“все життя купую я валізи — дітям, чоловікові, собі. Чи це — дань мандрівницькій добі? Чи потрібно психоаналізи?” — це так із деяким сарказмом, “nebenbei”). Валізу випхала дарунками, річником “Сучасности”, та деякими їхніми речами, що й досі лежали в нас. Крім того, Марійка Лабунька дала цілу окрему пачку харчів — отже були три пакунки, щоб надати на багаж. Домовились ми з Мирославом на 7 год, вранці. Приїхав. Тимчасом Остап вже раніше пробував включити мотор у нашому авті — не йде. На дворі мороз, батерея слаба. Мені вже Максим радив дати авто до перевірки і я хотіла зробити це в середу увечорі. Але Остап мене відмовив: мовляв, він мотор без труду включає і нема потреби турбуватися. Що більш — всупереч моему плянові залишити авто на вулиці, як радив Максим, вїхав ним на наш driveway — а це значно утруднює справи, як треба давати до батереї “jump” (чудова мова, як у Тувіма — з фейлетону про слюсаря!) Треба було знову викликати AAA — на щастя, швидко приїхали, авто застартувало і ми ще встигли на час на аеродром. Опісля ми з Мирославом поїхали до бібліотеки Van Pelt — він мав свої справи, а я попрацювала собі пару годин над новою англомовною українкою. Коли повернулися пополудні до авта — знову не хотіло стартувати. Але після півгодинного хвилювання, вдалося його таки зрушити. Тим разом, одначе, я попросила Мирослава, щоб поїхав зі мною купити нову батерею. Купівля та інсталяція забрала пару годин часу і коштувала майже 70 дол., але авто стартує тепер добре. Після всіх цих пригод Лабуньки ще мене погостили обідом. Коли нарешті Мирослав відвіз мене назад додому, щоб відібрати залишене під нашою хатою власне авто — прийшла черга і на нього. Тим разом не міг рушити він — і треба було з нової моєї батереї давати “jump” моторові Лабуньки!

Маю запрошення завтра до Синтії Аркін на зустріч Нового Року, до Гантеру з Вірою Лащик — і до Леоніда Рудницького. З приємністю піду до Рудницьких. Думала, фактично, що буду сидіти вдома: до Синтії радо пішла б іншим разом — не хочу їздити по місті уночі разом із всіма новорічними п'яницями. Знову ж їхати аж до Гантеру на три дні мені не хочеться: раз, що мені і тут зимно, зовсім не тужу за снігом (— а його там повно! і жити треба було б десь у мотелі!) — а по друге, що я нарешті хотіла б трохи зайнятись якоюсь своєю роботою, тобто бути вдома і на самоті.

Щоденник дуже допомагає робити баянс під кінець року. Важніші події 1983 року: Максимове весілля, наша подорож до Європи, Маркова купівля хати, Максимова подорож в Україну, моя зустріч із обома хлопцями і їх жінками на Союзівці. З інших подій зокрема виділяються три прикрі, що нас заторкнули посередньо: смерть Івана Пасічника і розрив Лащиків та безпосередньо: злочинський напад на мене. З моїх особистих успіхів минулого року треба відмітити появу мого посібника Українська бібліотека в Америці та рецензії на нього Штогриня, друк у “Сучасності” моїх “Діялогів на болючі теми” та German Books on American Law в Int. Journal of Legal Information (Suppl.2), літературний вечір у Мюнхені та авторський виступ на УКУ та last but not least, великий міжнародний розголос, що його принесла мені стаття Дімер у газеті Новое русское слово.

Особливо творчим цей рік не був: правда, до квітня я ще працювала над посібником — а потім багато часу забрало його виробництво. Написала один лиш вірш (цей про Тата), пару перекладів — з Сінкевіч і Дімер, і пару рецензій. Маю надію, що це не тривалий зник творчої наснаги. Але факт є, що постаріла я за цей рік більше, мабуть, як за минулі попередні роки. Може варто було спокуситися на гормонове лікування, щоб стримувати чи сповільнювати цей процес?

Ніч, 7/8 січня 1984.

Провела самотній Свят-Вечір і самотнє Різдво. Сподівалась, що може Лабуньки запросять — не запросили. Але це — дрібниця. Я вже готуюся до повороту Остапа — прибираю хату, викинула вже навіть ялинку, бо знаю, як не любить він цієї роботи. Крім того, вечорі минулого тижня присвятила була трохи бібліографічній роботі — все було б добре, але.

Маю великий клопіт — і то сталося це на самий вечір 6 січня: знову в Остаповій робочій кімнаті затік дах! — А там же свіжо помальовано — і ціла хата відновлена, помальована! — Я так страшенно схвилювалася — та ще напередодні його приїзду! Зразу потелефонувала до Райхнера — нещасного нашого дахаря: мала з ним і його жінкою гостру розмову — не так гостру, як розпачливу! Вона мене потішала: не переймайтеся так, бо захворієте! Мала може рацію. Сьогодні я спокійніша, хоч боюсь враження, яке ця вістка зробить на Остапа. Дахар вранці був на даху — там мокро і лід — нічого не може зробити, поки погода не поправиться. Говорила я вже теж з нашим Олексою. Він передбачив цю біду — бо хоч дах зовсім новий, Олекса бачив його і висловив припущення, що взимку може бути клопіт. Олекса каже, що треба взагалі піднести дах — добудувати дерев'яні підпори, щоб вода не могла затримуватись на поверхні. Це робота — на півтори тисячі долярів, або й більше. Крім того, Олекса — не дахар, не має фірми, не зможе дати гарантії. А ще боюсь, чи дасть він з такою роботою раду? Та чи й не мусіли б ми відповідати за його безпеку? Не знаю ще, що зробимо навесну. Тепер єдине, що можна зробити — підліпити там, де тече і надіятись, що в інших місцях дах не потріскав.

Навечеря Нового Року зустрічала я таки в Рудницьких. Були там Лабуньки, Головчаки, якась пані Лиценяк, мама Рудницького і повна хата дітей. Надзвичайного настрою на було, розмова крутилася довкола української політики.

В день Нового Року я була на обіді, що на нього запросила Андрієва Марійка — в домі Мама і Тата. Вони всі троє — Андрій, Марійка і Соня приїхали 31-ого і побули тут кілька днів. Андрій вдачею зовсім удався в Тата: говорить безконечним монологом, із великою дозою зневаги до співрозмовника. Коли я пробувала оборонитися, або опонувати — образився і вийшов з кімнати. Я не зразу зрозуміла, що він справді вийшов — бо розмова була ніби нормальна, без піднесеного голосу і ображуватись не було чого — одною із тем була “професія” — я мала “необережність” додати від себе до його монологу про те, як дентисти самі під собою копають яму, заохочуючи до флоридації води ітд, я додала, що одною із прикмет професії є — служба громаді, яку треба ставити вущє заробітку — і це викликало в нього реакцію (хоч все це було в абстракті, жодного натяку ad personam не було!) — Ну, він справді дикий, асоціальний чоловік, що відвик від спілкування з людьми. Я запросила до себе Марійку і Соню і ми пішли до нас. Марійка звірилась мені з різних проблем, що їх вона має з Андрієм. Нещасні вони люди! І це не якесь справжнє лихо, а біда, що її самі створюють. Заворожене коло: вона разом із ним працює, як асистентка дентиста — вони безперерійно разом. Це ще більше справи ускладнює. Жодних приятелів не мають. Два місяці вже не працюють, бо переносили практику до власної хати і Андрій

сам мусів робити багато столярської та будівельної роботи. Має він і різні конфлікти з людьми, а мав теж дисциплінарну справу за приписування собі недозволених ліків. (Тато дав йому колись якийсь лік на втрату ваги і Valium, а це тепер кваліфікують як наркотик). Він ще сам собі шкодить, бо з усіма (адвокатами, суддями, вчителями, домовласниками) входить у довгі дискусії і пише безконечні листи. А ще й в хаті — тиран! Жаль мені Соні!

9 січня 1984, вранці.

Вчора увечері повернувся мій коханий — задоволений з поїздки, в доброму настрої. Я вже по телефону перестерегла його про наш новий клопіт з дахом — і бачу, добре зробила — бо несподіванка була б зробила гірше враження. А так — він перейшов над цим до порядку дня. (Нарікати буде пізніше, як дах тектиме і капатиме до миски: в цей момент усе замерзло, так що є лише велика пляма). На летовище по нього я боялася сама їхати — а Лабунька виїхав до УНІГУ. Віри Лащик теж не було у Філядельфії. Але допомогла мені Софійка Геврик. Я поїхала автом до Гевриків — а від них є всього 20 хвилин до аеродрому. Вона поїхала зі мною — бо там хтось мусить сидіти в авті, а друга особа може вийти зустрічати. Нажаль, літак спізнився на годину і треба було ждати. При тій нагоді мали ми нагоду для короткої візити в Тита й Софійки. Дуже люблю їх — культурна і вийняtkово українська це родина. Їхні хлопці — взагалі унікати: це чи не єдині тепер діти цього віку, що не лиш поправно говорять українською мовою (це, на щастя ще досить поширене), але залюбки читають українські книжки! (Я захопила для них з хати якусь наукову фантастику Бережного і зразу помітила їхнє непідроблене зацікавлення!)

10 січня 1984, вранці, вівторок.

(Я взяла собі належні мені різдвяні вакації і чотири дні цього тижня буду вдома!)

Вчора був у нас гостем на обіді Степан (Васильович) Ткачук, український письменник з Румунії. Він — автор трьох збірок поезій (Посміх світу, 1977; Кочівницька душа, 1980; Подорож у вічність, 1982) та одного роману (Нічия пора, 1979). Все це надруковане в офіційному видавництві Критеріон у Бухаресті, тобто за державні гроші, та ще й з гонораром. Але він не живе з літератури; він — професійний інженер і працює на державній залізниці. Колись був асистентом на політехніці, але втратив академічну посаду через те, що батько не захотів стати членом колгоспу — отже сина за те покарали. Але він із своєї роботи на залізниці дуже задоволений, має багато свободи рухів і вільне користування поїздами. Як член спілки письменників, він має право на додаткову 3-місячну (платну!) відпустку кожного року, отже на практиці має 4 місяці вакацій — отже може писати. Ткачук — дебелий чолов'яга, виглядає на майстра дужання або на боксера тяжкої ваги. Він — одружений, має 13-літню доньку — а йому самому десь, мабуть, біля 45 років. Дуже багато (і швидко!) говорить. В Румунії, каже, є десь, мабуть, із 800,000 українців (туди попала і частина української Буковини). Мають свої церкви, школи, газету, видавництво. Уряд толерує меншини, хоч офіційно, в переписах, применшує

статистику. Економічна ситуація — досить погана, недостаток з харчами, м'ясом ітп. Дуже поширене хабарництво (— це, мабуть, не наслідки тільки соціалізму, а національна риса — пригадую, що розповідав Дідо Тусьо про румунські порядки ще перед першою світовою війною), — а економічне звітування в централізованій економіці часто оперте на неіснуючих даних. (напр. звітують про виробничі здобутки підприємства, яке взагалі не існує, ітп.) Туризм дуже підупала, бо погана і злодійська обслуга в готелях, брак нічного життя в ресортах ітд. відстрашує закордонних-західних туристів, які воліють їхати до Болгарії. Ткачук часто їздить на Україну, має контакт з багатьома письменниками. Кілька цікавих деталей: Їздив, як делегат, на Шевченківські святкування до Києва і був єдиним промовцем, що говорив українською мовою! Потім, каже, люди з аудиторії приходили йому дякувати за це! Або: ідуть вони з Павличком вулицею Києва і Павличко починає говорити до нього російською мовою. Ткачук каже йому: Ти що? Чому говориш по російськи? А Павличко: та це вже так з привички. Ми тут звикли... Все ж таки Ткачук думає, що там є деякий зворот — відродження українства. І люди, такі як Гончар, починають робити обрахунок совісті: Гончар був у Ткачука у Бухаресті і значно вільніше там говорив і почувався, як вдома. Сказав навіть, що хотів би, щоб нецензурований примірник “Собору” попав десь закордон і зберігся для майбутнього. Ліна Костенко написала якийсь новий роман у віршах про Хмельницького, але цензура його відкинула. Теж і “Маруся Чурай” дуже цензурою “виправлена”. Ліна тепер втретє замужна за якимсь інвалідом без ноги, що працює директором у кінематографії (по технічному виробництву). Він заробляє щось 350 карб. і з цього вони живуть, бо Ліна не є членом Спілки Письменників (її колись виключили, а тепер вимагають нової заяви, що її вона не хоче подати), і мало, а то й зовсім не друкується. В неї дочка, що ходить із сином Василя Симоненка і, мабуть, з ним одружиться. Ліна мала нелегке життя і має проблему з алкоголізмом. Багато Ліні та іншим допомагає Борис Олійник, що є тепер головою Спілки і впливовою людиною в партії.

11 січня 1984, середа.

Використовую свої вакаційні дні, як звичайно, для своєї роботи. Вчора й передучора, щоправда, мусіла присвятити громадській праці: виправляла предметні рубрики каталогу пластової бібліотеки. Величезна це робота, але ніхто крім мене цього зробити не може. Є в тому і бонус для мене самої: це пристосування в практиці пропонованих мною предметних рубрик із мого посібника — додатки пригодяться, якщо колись виготовлятиму нову редакцію, нове видання. Сьогодні, натомість, я сіла до рецензії на 4-ий том Хвильового до WLT — рецензії, що тяжить на моїм сумлінні вже кілька місяців. Написала і завтра вишлю. А вже в міжчасі прийшла і книга “Перший вінок”. Рожанковська спеціально дзвонила до мене, щоб написати про це перевидання до “Свободи” — не могла я відмовитись. Але це ще справа майбутнього. Наперед треба прочитати й зробити розшук-дослідження.

Тим часом, я останніми тижнями мала нагоду прочитати дві книжки — і то випадково. Принесла для Мамаї, але потім залишила собі і прочитала. Перша з них — повість Олеся

Лупія “Грань” — перевидана в Торонто ще 1969 року. Зацікавили мене досить відважні і нешаблонні картини сучасного підрадянського побуту, а не якісь літературні особливості. Друга діч — це справді цікава документальна біографія-дослідження життя Панаса Мирного, що її автором є В.М. Черкаський. Книжка вийшла в Києві ще 1973 року. — Коли я була в Полтаві 1974 року — садиба Мирного була чи не найбільш зворушливо-українським місцем і від того часу я завжди мала бажання прочитати щось більше про його життя. Дуже цікава панорама тогочасної України. В домі Рудченків, як свідчить Олена Пчілка, панувала українська мова, але щоденник Мирного ведений російською мовою і жінка його — з німецького роду, отже мова в його родині напевно теж була російська. Но і очевидно, служба в офіційній російській бюрократії, на високому становищі. Чи українство завжди було для нашої інтелігенції тільки приватним hobby? Plus ça change, plus c'est la même chose.

25 січня 1984, на роботі.

В неділю була ще рекордова температура: minus 7 на скалі Фаренгайта. Сніг лежить ще й досі товстим покривом. Вчора й сьогодні відлига — топиться, мокро, мрячно. Дах, очевидно, далі протікає, шкода поширюється. Нічого не порадимо. Погода утруднює побут. Я вже тижнів два не рухала авта — живемо на харчевих запасах, докуповуючи тільки дрібні речі: молоко, хліб. Те саме й Мама. Але і їм, і нам треба вже буде незабаром докупити харчів: жду, щоб трохи прочистилася наша вулиця. (На інших вулицях дороги були солені, сніг відгортали — але в нас ще передучора було, немов на Сибірі!)

18-ого, на Щедрий Вечір, запросила нас до себе Віра Лазик. Поїхали автом Третяків, які взяли нас з Остапом по дорозі. Фактично були лиш Олег, пані Голод з Торонто, мала Мар’янка, Віра з Софійкою і ми з Остапом. Мали бути ще Кіпи з дітьми, але через сніг не приїхали. Ми були запрошені прийти з Вірою Вовк, яка саме в той день прибула до Філядельфії. Вона, однак, погано почувалася (кількаденні головні болі-мігрень) і навіть не могла прийти до нас на нічліг, а залишилася бути в Чубатих. Віра Вовк була в нас лиш на обіді в четвер. Несподівано приїхав і ночував у нас Славко Трофименко — отже було приємно побути з гістьми. Віра мала вечір на УКУ — згідно із встановленим форматом. Зустрічню провадив Остап, заступаючи відсутнього Рудницького. Виступ Віри був цікавий, зокрема коли почала відповідати на питання публіки. Романенчук хотів її спровокувати питанням: що вона скористала з своїх чотирьох поїздок в Україну? І це дало їй змогу дуже ефективно відповісти.

Я тепер увесь свій вільний час присвячую підготовці до друку першого сегменту бібліографії *Ukrainian Literature in English: Books and Pamphlets, 1911–1965*. Маю надію, що *Journal of Ukrainian Studies* схоче це надрукувати і зробити далекойдуче зобов’язання друкувати пізніше і доповнення. З Луцьким я говорила про це, коли була ще на з’їзді “Слова” в Торонто — він був дуже зацікавлений — але там тепер зміна редакції, хто зна, яка буде їх реакція: чи доцінять цю велику й важливу роботу? Чи схочуть дати їй так багато місця в журналі? Коштує ця робота мені безконечно багато праці і нервів — ще й

тепер роблю зміни, поправки, а покажчик предметів і прізвищ буде ще мені тяжити на голові кілька вечорів. Запрацьована така, аж спати не можу — за пізно лягаю, а о 6-й я вже знову на ногах. Цю рутину перервемо в суботу, бо —о!о!о! — ідемо на баль інженерів! Намовили нас приятелі — Біланюки, Геврики, а трохи теж хочемо підтримати на душі Віру Лащик, бо її Софійка деб'ютує. (Невідомо ще, чи Геньо не схоче зробити якоїсь сцени, прийшовши на баль і собі!)

В суботу Чортополохи зробили святкові сходи з нагоди 25-річчя нашої пластової бібліотеки. Зробили мені несподіванку — дарунок і квіти, з подякою за мою працю. Дарунки дістали теж Аня і Мушка та Туся Данилів. Гарний жест — але, хоч я прийняла його з подякою, думаю, що ювілеї інституції треба вшановувати починами корисними для громади, а не жєстами особистого характеру.

Мені набридла була трохи моя коротенька стрижена зачіска і я зробила собі “тривалу”. Ходжу тепер кучерява і — більше видно сивизну. Але кажу своїм друзям: інші жінки міняють чоловіків, працю, хату — а я тільки змінила зачіску!

5 лютого 1984, неділя.

Вчора вранці ходила на пошту полагодити кілька важливих висилок: 1/ останні два примірники бібліотечного посібника до книгарні в Едмонтоні (— аж відітхнула з полегшею: вже вся ця виробнича морока, що забрала мені стільки часу — минулася, наклад вичерпаний!) 2/ 80-ти сторінковий манускрипт *Ukrainian Literature in English* до торонтонського журналу *Journal of Ukrainian Studies*. Цей сегмент моєї бібліографії включає 51 анотованих позицій з детальним покажчиком — книги і брошури 1911–1965 років. Після деяких вагань, зробила кілька конкретних рішень: напр. те, щоб включати виключно речі, що їх я на власні очі бачила і перевірила (і так мусіла, напр. відкласти на пізніше відбитку статті Луцького *Battle for literature* — бо хоч саму статтю бачила в *Harvard Slavic Studies*, то відбитки в руках таки не мала і не можу мати певности, чи не було яких змін або додатків. Моя Ярошинська, напр. має додану бібліографію, якої не було в журнальній статті!) Маю надію, що редакція *JUS* погодиться на мій плян поступового друку цієї великої праці — бо якщо їх відповідь була б негативною, то це був би величезний удар усьому цьому проєктові — і ведро льодової води на мою голову! Сподіюсь, що це не станеться! 3/ послала я теж до Свободи рецензію на *Перший вінок* — пані Рожанковська не буде захоплена: я висловилася критично, бо думаю, що СУА повинен був заплянувати новий альманах жіночої творчости, а не збувати 100-ліття з легкої руки факсимільним передруком “Першого вінка”. Мені, щоправда, передрук цей дав змогу запізнатися вперше із зразками творчости Кобринської та Олени Пчілки — дуже цікаво! — І повчально! — І передрук цей був би дуже позитивним явищем, якби це було одне із серії видань СУА — а не єдине видання!

На Балю ми таки були. Приємно було бачити багато молоді. Товариство було добірне — з Мартою Хом'як я мала нагоду цікаво поговорити про справи пов'язані з *Першим вінком* і

Кобринською. Розповіла мені про деякі документи, що кидають нове світло на відносини Франка і Рошкевич. А позатим — бенкет був “паршивий”, оркестр поганий. Марійка Лабунька працювала в буфеті і це дуже сердило Мирослава, який на злість їй не хотів танцювати з ніким іншим. Лащик прийшов у товаристві своєї сестри, яка спеціально приїхала з Шікаго — вони сиділи окремо від Віри і її родини.

Вчора ми були запрошені на обід до Оранських. Приїхав з Каліфорнії брат Слави, Богдан Маланяк. Він розважав товариство аматорськими фільмами власної продукції, що їх показував на video на телевізорі. Цікавий був монтаж з життя DP в таборі в Регенсбургу, зроблений на основі документального “footage” канадського працівника UNRRA.

Остап простудився і сьогодні увесь день лежить у ліжку. А я неділю провела, працюючи від раннього ранку: наперед прала, потім їздила з Мамою на закупи харчів, варила обід, мила посуд — коротко приймала ще молодих Лащиків та Мирослава, що вступили на “пару мінут” — а тепер байдикую, втомилася.

Господарські новини — погані. Дах тече — стеля пошкоджена не лиш в Остаповому кабінеті, але і в Максимовій кімнаті, і в лазничці. Найгірше, що погода — немов сприялась проти нас — дощ напереміну зі снігом — дахар ніяк не може взятися за роботу, щоб направили.

З Лос Анджелес теж господарські новини — погані. В Марковій хаті відкрила інспекція — термітів! І щоб їх позбутися, треба буде витратити додаткових 800 доларів!

Четвер, 9 лютого 1984.

Сьогодні увечері — телефон. З Оттави. Незнайома жінка. Представилася: Оксана П’ясецька, бібліотекарка. Була в неї тількищо Віра Вовк. (Я думала, справа якась пов’язана з В.В. — бо мене запросив 90. відділ СУА сказати “вступне слово” на авторському вечорі Віри, що відбудеться у Філядельфії 26 лютого). Виявляється: Оксана П’ясецька зголосила як тему своєї магістерської тези ... бібліографію перекладів і критичних праць з української літератури!! — І від Віри Вовк довідалась про те, що я працюю над цією ж темою!! Каже, що в справі своєї теми вона радилася Будуровича, Штогрини і вони її заохочували! — Вона, нібито, бачила мою статтю в Нашому житті — а потім, коли я звернула їй увагу на свою статтю у “Сучасності”, казала, що, “здається”, бачила і її. І Ви не звернули уваги на футнот, де говориться про те, що бібліографія цієї теми є в завансованій стадії опрацювання? — питаю. Дивний підхід до наукової роботи! Такий ніби маленький світик українознавчих студій і така непоінформованість про research in progress! Конче треба було б завести рубрику “хто над чим працює”! А то при всій “рекламі” моєї роботи — на ПКУС-і, серед колег, і в пресі, зацікавлені люди таки про

неї не знають. Дивує мене Штогрин — адже я інформувала його не раз і він повинен був про це пам'ятати. Якби П'ясецька була консультувалася в Луцького, він був би її перестеріг. Ну, що ж — це удар більше для неї, як для мене. Вона плянувала обмежитися до періоду 1950-1980. Я їй порадила, щоб вона порозумілася із Знаєнко — може Мирослава схоче відступити їй свою роботу — бо, як з усього видно, не дуже до неї прикладається. Якби це сталося, П'ясецька могла б перебрати роки 1965-1980 замість Мирослави. Цілість бібліографії — це проєкт грандіозних розмірів і може справді не під силу одній людині. Хто його знає, може П'ясецька виявиться соліднішим і працьовитішим бібліографом від Мирослави і дасть поштовх для швидшого опрацювання теми? (Трагічний оптимізм, сказав би на це Качуровський...)

Середа, 15 лютого 1984.

Нагло помер Івась. Сьогодні вночі, о 1-ій годині, в шпиталі. До лікарні пішов учора, щось нібито, сталося йому в носі, якийсь боляк, чи щось таке. Дзвонила Ляся: здається, сціп крові. Тепер полудне, я вдома — бо вже три дні хворію, простуджена. Остап ще не знає і я вагаюся, чи казати йому по телефону, чи заждати, як повернеться увечері з праці? На нього ця вістка зробить напевно потрясаюче враження. Це ж близький приятель від дуже давніх літ. Остап останнім часом дуже часто телефонував Івасеві. Остання з Івасем розмова була навіть досить смішна. Тим разом потелефонував він, з Нью Йорку. Година десь біля 8-ої вечора. Каже Івась Остапові: я телефоную, щоб сказати, що я тепер іду брати купіль — отже щоб Ти в цей час до мене не дзвонив! Це було передучора: вчора пішов до шпиталю, а сьогодні його вже немає. А ми вже були домовились, що приїде навесну до нас і Люда на 7-ого квітня заплянувала його ювілейний вечір. Не хотів приїздити взимку, волів ждати до весни. Завжди згадував із сентиментом цих кілька весняних місяців, що їх пробув у нас в час своєї реконвалесценції.

Я використала два дні лежання в ліжку, щоб написати статтю про Пантелеймона Куліша — на основі англійської книги Луцького та статті про Кулішеве листування Шевельова. Книжку Луцького хотіла я рецензувати для WLT — вийшла ціла справа: книжку мені замовили, але коли вона прийшла від видавця і вони побачили, що це про письменника з 19-ого століття — книжку видавцеві повернули і мене про це повідомили! — Ну, на цьому воно не закінчиться. Чекаю поки надрукують мою рецензію на Грабовичевого Шевченка, а тоді вимагатиму вияснення від редакції. Там мабуть ліва рука не знає, що робить права: адже книжку Грабовича прислали вони мені з власної ініціативи! А ще я перевірю інші матеріали журналу: напевно знайду якісь монографії про Міцкевича, Пушкіна і ін. Свою статтю писала для української преси (думаю, пошлю до Свободи), а книжку позичила від Рудницького.

Середа, 22 лютого 1984.

Похоронили Івася в суботу на Бавнд Бруку. Ми поїхали нашим автoм, взяли ще Віру Лащик та паню Шиприкевич. Я рада була, що Віра могла поїхати — вона допомогла мені,

шоферуючи в поворотній дорозі, коли вже було темно. Обоє ми з Остапом після грипи і через те вирішили не їхати в п'ятницю на панахиду до Нью Йорку — подорож туди поїздом після праці, поворот уночі, а потім знову на Бавнд Брук — я боялася наражувати Остапа на таке велике зусилля. На похорон з'їхалось багато людей, на поминках було 150 осіб, а на цвинтарі може вдвоє більше. Над могилою промовляв Остап і Михайло Мороз, а потім у час стипи, що нею проводила Ольга Кузьмович, говорили ще Барагура, Драган, Ляся Любович і ще кілька осіб (Навроцька, Остап, хтось від т-ва Бойківщина). Сумно. Громада людей пера маліє так, що скоро і слова не буде до кого промовити. А з Івасем в'язало нас більше, ніж з багатьма членами близької родини. Спогади про нього на кожному кроці. Стримую себе — і стараюсь не роз'ятрювати болючої рани. Остапові, особливо, в ці дні стараюся теплом і сердечністю полегшити велику втрату.

Четвер, 23 лютого 1984.

В неділю, день після похорону, каже мені Остап: “Дзвонив я до Івася. Ніхто не відповідає. А я думав: піднесе слухавку і скаже: ти чого дзвониш, дурню? Не знаєш, що я помер?” Трагічний гумор. Кажу: “А ти подзвони до Дуфти і йому це скажи!” Бабай від себе додав: “Та бо Ти дзвониш за скоро! Йому ще телефону не залучили!”

Ніхто Івася не заступить. І Остап напевно болюче відчуватиме, що не зможе до нього потелефонувати і довідатись про нові літературні новини. А мені вже ніхто не присилатиме вирізків з преси, що про них мені треба знати. Остання Івасева посилка — вирізка з бандерівського Вісника, де є злослива нападсть на мене з приводу статті в Новому Русському Слові (чи не Оксани Керч? її стиль!)

27 лютого 1984.

Сьогодні Татові сповнилося 84 роки. Ми тількищо прийшли від них. Виглядає незле, був навіть у доброму настрою. Прийшов теж відвідати його д-р Слюзар з Вільмінгтону, що йому я передучора сказала про Татові уродини. Знаю, що Тато Слюзара любить і вдячний йому за допомогу в минулому (вони разом працювали) і я знала, що буде йому приємно, як Слюзар потелефонує. А він ще й особисто приїхав. Телефонував до Діда теж і Максим.

Вчора відбулася в УОКЦентрі імпреза 90 відділу СУА — тобто авторський вечір Віри Вовк — з моєю вступною доповіддю. Крім мене і Віри не було жодної іншої програми і вечір цей мав досить “академічний” характер. На диво, прийшло на цю імпрезу понад 80 осіб (їдучи туди, ми з Остапом жартували: він: я думаю, що може бути лиш 4 особи! — Ні, кажу я: мусить бути принаймні 5: голова відділу, тобто організаторка, Віра Вовк, я і ти, а ще й Марія Лабунька, що мене запросила виступити! Наш скептицизм мав поважні підстави: рівночасно відбувався ювілейний концерт в честь Патріярха-Сліпого, а крім того Віра Вовк пару тижнів тому вже у Філядельфії раз виступала. Та й взагалі, кого цікавить модерна поезія? Ну, от, приємно, що ми помилилися. Я рада, що моя однотижнева праця над доповіддю не пішла намарне. Віра була задоволена, а чимало осіб з авдиторії

висловлювали мені компліменти. — Віра, нажаль, мусіла зараз же від'їздити до Нью Йорку, бо завтра відлітає вже до Ріо. Але ми продовжили собі вечір у нас вдома при чайочку, в товаристві Івана і Льолі Коровицьких, (Іван Іванович погано виглядає і це мене турбує, він помітно ослаб), Володимира й Олени Шиприкевичів, Мирослава й Марії Лабуньків, Софійки Геврик та панства Михайлюків.

В п'ятницю 24 лютого ми обоє були в гостині у Синтії Аркін. Крім нас там був Ран Дей з Марією, Баб — приятель Синтії та її подруга Наомі з чоловіком і Пет Келеген. Баб є куратором Port of History Museum у Філядельфії, а чоловік Наомі, Фред, є архіварем університету Temple та співавтором цікавої, недавно виданої книги про історію Філядельфії. Цікаве явище: ця молода американська інтелігенція живе надмірно скромно, щоб не сказати бідно — хоч видно з розмов, напр. що майже кожного року їздять до Європи чи взагалі подорожують. Обід був, як на наш смак, неособливий: холодна картопляна зупа і холодна якась мішанина з куркою і помаранчами. (Ледве, з чемности з'їли, але, можливо, що іншим гостям це смакувало!) — Я не брала до роботи авта і ми повернулися додому таксівою, заплативши за неї майже 15 доларів!

29 лютого 1984.

Рідкісна дата: уродини Марійки Канської.

Сьогодні в підземці — по дорозі до роботи — читала з неабияким зворушенням Іванову книжку “Будні і неділя” Готується його вечір на 7 квітня і я переглядала матеріали, що їх він сам ще пропонував для читання на цьому вечорі, що мав бути ювілейним!

4 березня 1984, неділя.

Сьогодні в приміщенні конференційної залі публічної філядельфійської бібліотеки при вулиці Cottman відбувся т.зв. “Праздник поезии” — творча зустріч авторів журналу *Встречи* (Перекрестки) з читачами. До участі в цьому авторському виступі поетів запросила Валентина Сінкевич і мене. В програмі, крім Валентини, приймали участь російські поети: Нона Белавина, Евгений Любин, Инна Богачинская, Владимир Шаталов, Александр Рязановский, Игорь Михалевич-Каплан, Евгения Димер, Виктор Урин. Разом зі мною — 10 поетів. Кожен читав 10-15 мін. Валя дала короткий вступ про характер журналу *Перекрестки*, що тепер перейменованний на “Встречи”. Відмітила також і те, що в журналі друкуються не лише російські поети, але і переклади з інших мов на російську, згадавши тут, в числі цих іншонаціональних поетів і мене та моє “прекрасное стихотворение Бабин яр.” — Я виступала після перерви. Прочитала Бабин яр в оригіналі, Валентина зразу ж прочитала і свій переклад. А тоді я прочитала “Буденні діалоги на болючі теми”. Аудиторія — 60-70 осіб — реагувала дуже добре — опісля були ще й прихильні відзиви. Я читала голосно, поволі і — очевидно — українською мовою. [Говорити російською мовою не вмю і не пробую, а своїм росіянам кажу, що в мене є reading knowledge of Russian and of French — дві мови, що ними я відносно легко читаю,

але що їх у розмовному варіанті не зовсім розумію, а говорити самій навіть не пробую]. На цю імпрезу поїхала зі мною Віра Лащик. I was proud of you — сказала мені по англійському, після виступу. Остап їхати не захотів... (Мовляв, “ніхто мене не запрошував” — сказав Ізі Капланові, коли цей вранці потелефонував). Серед аудиторії були, крім Віри, ще дві українки (що їх я бачу часом і на наших імпрезах). З виступаючих поетів знайомі мені Дімер, Любін і Урін, що з ними я виступала в Нью Йорку (Дімер — автор великої статті про мене в *Новому Руському Слові!*) Александр Рязановський — це професор історії нашого університету, великий show man — я бувала кілька разів на його лекціях. Пише він свої поезії англійською мовою, а потім перекладає на російську. Шаталов — відомий як мистець: що він теж пише поезії — цього я не знала. Одне слово: імпреза, що може дати нову тему для злосливого коментаря Оксані Керч чи якомусь іншому співробітникові бандерівської преси. Оголошення про Свято Поезії були в російській пресі і там згадувалось і моє прізвище. А ще може й будуть якісь звіти з імпрези в цих же газетах — отже хто схоче — зможе про цей мій виступ довідатися. Я трохи застановлялася, чи прийняти запрошення — але потім вирішила, що варто таку нагоду використати. Користь, думаю, навіть із загально громадського боку. Та й мій вибір віршів мав певну може навіть “політичну” ціль: “Бабин яр” — щоб серед цієї єврейсько-російської аудиторії поборювати упередження до українців і міт про український антисемітизм. А мої Болючі діалоги це — 1/ тема близька всім емігрантам і 2/ особливий виклик росіянам! адже там є рядки про “бажання імператорський декрет”, що хоче усмертити нашу мову — мову, яка уже не може вмерти, поки живе один хоча поет. Одне слово: ви собі можете повторяти скільки хочете — свідомо чи несвідомо чи півсвідомо: не било, нег і бить не может — але ось сама моя присутність тут — це доказ, що наша мова живе і житиме! Під моїм впливом, мабуть, Іза Каплан, що читав свої вірші російською мовою (в тому і два переклади з моїх поезій: “Автопсихотерапія” і “Буря”), прочитав під кінець пару віршів українською мовою — і це було мені особливо приємно.

11 березня 1984, неділя.

Сьогодні відбулося у Філядельфії велелюдне (і об’єднане!) свято Шевченка. Програма заповідалася дуже добре: хор Думка з Нью Йорку, рецитація Кириченко-Шуган, сольоспів тенора Іванка. Від промовця (Івана Головінського) я не багато сподівалася. Поїхали ми з Остапом. Заля УОКЦентру — дуже неакустична і музичні точки випали гірше, як цього я очікувала. Першорядною було тільки читання Кириченко. Та ще й несподіванка: вона вибрала для свого виступу ... “Утоплена”. Оригінально! (Якби організатори знали були заздалегідь, може були б запротестували!) Нарешті раз заговорив на своїм святі сам Шевченко! Варто було б зробити колись цілу імпрезу без всяких додатків — Кириченко-Шуган читає Шевченка! Мені б це зовсім вистачило!

Наше 35-ліття відсвяткували добрим французьким фільмом (Entre nous) — а потім з Вірою Лащик ходили на обід до китайського ресторану. Остап хлопцям з тої нагоди послав по 100 дол., мовляв, так немов би ми разом пішли на вечерю. Максим і Уляна прислали нам

тузин прекрасних троянд. Марко тим разом... забув! І потім, отримавши Остапового чека, дзвонив, бо було йому прикро!

17 березня 1984, субота.

Остап поїхав з д-ром Клюком до Нью Йорку забрати деякі речі Івася і полагодити Івасеві справи. Клюк йому погодився бути за шофера. Я залишилася вдома — трохи вранці погосподарила, а зараз думаю засісти за підготовку гутірки про Хвильового для Української Студентської Громади Пенсильванійського університету. Цими днями я дуже втомлена — дошкуляють мені головні болі, очі напружені, чую неприємний тиск. Треба, думаю, поїхати мені до очного лікаря. Муха Стефанишин, наша чортополошка, має практику офтальмології і я в неї замовлю собі візиту. Біда тільки, що вона за містом — і це мені не вигідно. Попробую поїхати може разом з Вірою Лащик і її сестрою Оксаною — вони також вибираються.

Неприємність маю і на праці: вперше за моїх 18 років на Пенсильванії маю клопіт адміністративного характеру. Студентка (undergraduate, work-study student), що робить допоміжну роботу для мене — переважно filing всяких loose-leaf services чужого й міжнародного права, виявилась особою безвідповідальною та ще й до того патологічним брехуном, із незвичайною дозою безличності й ароганції. Я завжди маю клопіт погодитися з фактом, що бувають такі люди, що в людях крім добра живе і зло — і не вмю ефективно керувати такими типами. Вона не лиш записує собі години праці, коли її взагалі немає в бібліотеці, але й забирає матеріали, нібито для filing — а потім їх або ховає десь або викидає, думаючи, що ми цього не можемо перевірити. Досі всі мої працівники втішались повною автономією праці і контролю над ними була мінімальна. Але досі завжди можна було на цих людях полягати і їм вірити. Бували недотягнення, помилки в роботі — але це були звичайні людські дрібниці. З таким нахабством, як у цієї — зустрічаюся вперше. Коли вперше прийшла на працю пару місяців тому, я тепло її прийняла, навіть довідавшись, що вона колись хоче студіювати право, знайшла і порекомендувала їй деякі елементарні книги для pre-law reading і всіляко її заохочувала. В неї досить добра фізична зовнішність, а що вона жінка, та ще й чорна, то шанси її дістатись до правничої школи при наявності інтелектуальних даних виглядали досить добрі. Ну, я дістала від долі життєву лекцію. Наївна я із своїм гуманізмом. Тепер тільки боюсь, щоб вона не наробила ще більшої шкоди для колекції. Написала я Синтії Аркін рапорт, документуючи кожен крок моєї працівниці за останній тиждень — на основі щоденних нотаток роблених спеціально для тієї цілі. Матиму, очевидно, ворога — та ще й із злочинною ментальністю. Небезпечно бути адміністратором! Наша Синтія Аркін мала нещодавно куди гіршу і поважнішу справу. Виявилось, що наша недавноприйнята на працю колежанка по фаху Karen Bragg — алкоголік! І студенти, і члени нашого персоналу, приловили її на тому, що пила скач із паперової чашки підчас роботи! Вже й раніше були нарікання, що вона несумлінна, спізняється, не виконує всіх своїх функцій — але алкоголізм у новоприйнятого працівника, що перебуває ще на probation — це вже занадто. Синтія поставила їй альтернативу: пиши листа резигнації, або будеш звільнена. У

висліді ми знову в неповному складі: Ron Day бере правничі курси і кілька годин кожного тижня хтось мусить його заступати, нема documents librarian, нема директора — отже на плечах тих, що залишаються і працюють — подвійний тягар, накопичення роботи, переобтяження. Сподіюся, що ці справи унормуються, коли почне працювати новий наш директор — Elizabeth Slusser Kelly. Вже двічі була у Філядельфії, знайшла вже собі помешкання і від липня почне урядувати. Sloane працює над своїм правничо-медичним словником у своєму бюро, але офіційно він — на sabbatical — і всіми справами тепер керує Синтія Аркін. Якою виявиться п-ні Kelly в ролі директора? Тільки час і досвід зможуть це виявити.

25 березня 1984, неділя.

Вчора їздили автом до Нью Йорку на ювілей Докії Гуменної (їй — 80 років). Авто вів д-р Клюк. Приїхали завчасу. Обідали разом із Лясею Старосольською в “Орхідеї” (Цей ресторан, між іншим, загрожений і ліквідується: нові якісь власники будинку піднесли місячну рату за винайм із 800 дол. на 5000!) Ляся сказала, побачивши мене: “Ого, що скаже Рожанковська, коли побачить вас на вечорі Гуменної!” Нібито, Рожанковська дуже переживає мою статтю про “Перший вінок”. — Ну, з Рожанковською я не мала приємности говорити і її не бачила, але зате мала кілька можливостей переконатися, якою хворобливо перечуленою є сама Ляся: просто говорити з нею не можна. Щастя, що я не мушу з нею співпрацювати. (Тепер, між іншим, коли вона зголосила вже остаточно свою резигнацію із посту редактора “Нашого життя”, посаду цю Союз Українок оголошує вже навіть і в пресі. Не знаю, чи знайдуть кандидата і кого. Казала мені раз у приступі щирости Оляка Кузьмович: прийняти цю працю — значить зробити собі ворога з Лясі на все життя!)

Вечір Гуменної відбувався в залі СУА. Заля була виповнена по береги. Остап тільки привітав ювілятку від “Слова”, а доповідь говорив Костюк. Григорій Олександрович дуже подався і постарів — він майже зовсім сліпий, і слух у нього поганий. Говорив з пам’яті і кілька разів розгубився, забувши заголовки творів Гуменної, цитату з Шевченка ітп. Але це були дрібниці — думка його, назагал, працює ще дуже бисто і фактично його промова про Гуменну була цікава, змістовна, і повна всяких анекдотичних ревеляцій (напр. про те, як Бажан приїжджому із заходу гостеві-українцеві показував “Велике цабе”). Костюк визначив саме цю популяризацію мітології трипільської доби як форте творчості Гуменної. (Я мала з цього сатисфакцію, бо недавно сперечаючись за Гуменну з Остапом, теж висловила подібну думку). Ліда Крушельницька читала якийсь фейлетон газетного типу, а Андрій Шуль — молодий адвокат з Філядельфії, який думає чомусь, що йому варто виступати рецитатором, мелодраматизував етюд про часи голоду.

Клюк нашим автом погодився відвезти ще Костюків до Rutherford-у, хоч це було нам не по дорозі. Але ж не можна було допустити, щоб Рая і Гр. Ол. їхали додому автобусом. Ми зупинилися на годину в Костюків (так що додому, опісля, добилися щойно пізно вночі). Дуже люблю Костюка і страшенно мені жаль дивитися, як він страждає. Щоб ще хоч устиг

написати свої мемуари! Розповідав мені про нововідкриті ревелюції біографії Хвильового. Виявляється, Фітільов був двічі одружений і Юлія Уманець — це вже була друга його жінка. Після появи першого тому, знайшлась, здається в Австралії, якась сестра чи родичка першої жінки Хвильового і написала до Костюка. І от у п'ятому томі будуть нові документи і поправки до біографії. Добре, що я це довідалась. Моя гутірка про Хвильового для Української Студентської Громади в четвер увечір збрала всього 10 осіб — я, правда, не сподівалася більше, як 15. Виявили охоту прийти і прийшли Віра Лащик та Софійка Геврик. Серед студентів був і наш правник — Мирон Олесницький, і це було мені особливо приємно. Але досадно було, що не прийшла Рената Голод, яка є дорадником клубу і яка мене фактично запросила. Гутірку я готувала так, щоб її потім надрукувати — отже тепер — після Костюкових ревелюцій — затримаюся трохи із друком — почекаю на 5-ий том, бо треба буде внести деякі корективи.

Ще а про Рос Ренати Голод. Вона недавно (у вівторок) виступала на УКУ в серії “Професори і наука”. Досі в цій серії виступали Лабунька, Рудницький і вона. Можна сказати, що в наших професорів ego більше, як у наших поетів — і це помічення зробила навіть не я, а Софійка Геврик. Поки прийшла Рената — яка спізнилася на цілу годину — говорив Рудницький і встиг мене (та Софійку, а може ще декого) трохи поіритувати. Поклясифікував наших професорів на три групи (Перша, мовляв, просто від дженіторської мітли пішла на катедру, говорила з акцентом, зробила чимало шкоди для науки. Друга — це ніби його генерація, що стоїть ще одною ногою в українському світі, а третя — молода група, що для неї наука понад все і що вже не має української душі. В цьому контексті згадав Грабовича і те, що мовляв, тільки людина з цього нового покоління могла не завагатися назвати Шевченка гомосексуалістом... Нажаль, в цей час появилася Рената, отже не можна було розвинути над цією темою дискусії. Рената говорила про себе і трохи про свою працю і виявила, що амбіцією її життя є ... стати деканом! Говорила з притаманною їй дозою зарозумілості й зазнайства, не виявляючи при тому якоїсь глибшої уваги до справ пов'язаних з Україною, або бажання зробити якийсь вклад в українознавство. — Після всього цього я не виявила навіть бажання залишитися в УКУ на чай і думаю, що на наступні виступи цієї серії не поїду взагалі (хіба може з чемности на виступ Альберта Кіпи).

Але заповідається виступ на УКУ — не в рямцях професорської серії — Емми Андіївської та Юрія Шевельова — і це напевно буде цікаво.

Ще про візиту в Костюків: Ми вже в їхньому домі були раніше, багато років тому, але вже забулося. Тепер дуже враження на мене зробив автопортрет Винниченка. На білому тлі — саме лиш обличчя: є у ньому щось фасцинуюче, може й мефістофельське. Я напевно бачила вже цей портрет на виставці у Нью Йорку (а може й ні? Там домінував був портрет Винниченка роботи Глуценка!) — але у вітальні Костюків цей Винниченко робить особливе враження.

3 квітня 1984.

Міно́рний на́стрій, невдово́лення з життя, з до́вкілля, із себе. Заник *joie de vivre*, брак охоти до творчої терапевтичної праці. От і занедбую щоденник. Але сьогодні чуюся трохи ліпше і хочу відмітити хоч коротко (в поспіху, на роботі) дві важливі події минулих днів.

В четвер 29 березня виступала на УКУ Емма Андiєвська. Приїхала разом з Кошелівцем, щоб у Нью Йорку (на вечорі, що відбувся пару днів тому, але без нашої участі) відібрати нагороду Антоновичів. З цієї рідкісної нагоди Рудницький запросив їх до Філядельфії. Стихійна буря в цей день мало що не довела до відкликання виступу, але під вечір трохи успокоїлося і біля 20 осіб таки прибуло. Емма читала свої сонети і одну казку, Остап сказав вступне слово про сонети. Найцікавіша була неформальна частина, коли Емма відповідала на запитання Рудницького і слухачів. Вона — значно складніша, глибша індивідуальність, як цього можна було б сподіватися! А це багато значить — бо вже і в творах її видно вдумливість, схильність до філософського осмислення речей, до містики. Шкода, що я зразу не занотувала її деяких думок, напр. про творчий процес (“вулик, де шумить рій”, блискавки ітд. — тепер уже не відтворю точно з пам’яті). Я дуже рада, що саме їй признали нагороду — і то за прозу.

В неділю 1 квітня їздили ми до Нью Йорку, до Carnegie Hall, на великий концерт української симфонічної музики — з нагоди 90-ліття Укр.Нар. Союзу. Це була культурна подія великої ваги і на високому рівні. Програма складалася тільки із трьох речей: Увертюри (Фіяли, перше виконання твору), слов’янського концерту Лятошинського та кантати “Кавказ” Людкевича. Оркестр був місцевий — American Symphony Orchestra, хор — з Канади (Укр. Оперний Хор), піаністкою з оркестром виступала Ліда Артимв. Диригував Володимир Колесник. З’їхалась на це свято сила-силенна людей. Навіть з Оттави, навіть з Чикаго (Богдан і Мар’яна Рубчаки!) Приємно, що на таку вибагливу імпрезу можна зібрати публіку! Ми їздили автом з Лабуньками. Були й автобуси.

8 квітня 1984.

Вчора була річниця смерті Івана Пасічника. З цієї нагоди Уляна з Максимом і Пасічником з Клівленду їздили на цвинтар у Бавнд Бруку. Максим з Уляною приїхали в п’ятницю до нас автом, переночували, і в суботу пополудні поїхали на цвинтар. Опісля повернулися знову до нас, переночували знову і сьогодні після обіду повернуться до Кембридж. Приємно трохи з ними побути. Максим перестав курити — і це велике досягнення! (Напевно заслуга Уляни!) В розмові багато часу уділяє він УНІГУ, дивиться на все дуже критично і журиться майбутнім Інституту. Але ми з Остапом, паки й паки, *ceterum senso*, наголошуємо, що йому перш за все треба скінчити дисертацію, здобути докторський ступінь... Пріцак волів би затримати його довше в Гарварді, і тому може хотів би зволікати з дисертацією, мовляв, і так праць немає... Можливо, що Максим і сам уже схиляється до нашої позиції. Привіз готовий англomовний переклад оповідання Підмогильного “Ваня”. Переклад дуже добрий — хоч саме оповідання — несамошите. Максимові потрібне воно для ілюстрації певних тез дисертації. — Наші молодята за гроші покійного Пасічника купили-замовили собі нове авто — буде готове щойно десь у травні

(вони приїхали позиченим). Це гарний і коштовний дарунок (около 10,000 дол.!) Він, щоправда, коштуватиме їх і в майбутньому — забезпечення, гараж — буде щомісячний додатковий видаток — не знаю, як він укладеться в їхній бюджет. Але навіть я вже тепер схилилась до думки, що цей дарунок старого Пасічника треба було таки здійснити — коли відкласти це на рік-два — може забутися і пропасти. А так матимуть першу справді вартісну і потрібну інвестицію.

Вчора відбувся у Філядельфії вечір у пам'ять Івася Керницького. Мав бути “ювілейним” вечором, що в його підготовці брав ще участь сам Івась — він хотів приїхати на цей вечір і опісля залишитись у нас довше — зустрічати весну у Філядельфії. Не довелося. Вечір організувала Люда. Промову говорив Остап. Читали Анна Максимович, Слава Оранська, Ірина Райнер, Шашаровський та його студійці. Співав Чаплинський та хор дівчат “Русалка”, що його зорганізувала Гарасимович. Був добірний і багатий буфет (чи не найкраща точка програми!) Людей було щось із півтори сотні.

Дальний надрукував у березневому числі “Нових днів” мій вірш “Дев'ятнадцятий рік”. Мала вже кілька спонтанних відгуків від читачів (навіть телефоном, навіть листом! но і на вечорі Івася).

Остап дістав уже перші два примірники своєї нової книжки “Сотня сонетів”, але решта накладу ще не прийшла. Книжка порядно надрукована (як добре, що я прикладом показала шлях до доброї друкарні!) Шкода, на мою думку, що немає мистецької обкладинки, або бодай мистецького напису на твердій оправі. Мені не подобалося, що ОТ зібрав сонети різного характеру, з різних часів — бо поруч нових іронічних, надруковані старі, написані в іншому стилі — і мене це разить. Але він моєї ради не питався і зауваг моїх на цю тему не слухав (книжку читала я ще в підготовчій стадії, але фактично вже в час друку, допомагаючи з коректою!) Боюся, що критика — якби були такі відважні й охочі — могла б його трохи “потріпати” — а він дуже вразливий на критику!

15 квітня 1984, неділя.

В нас від четверга гостює Тарас Кульчицький. В п'ятницю Остап поїхав з ним до Балтімору відвідати їхнього колегу Марковського. Вчора вони обидва ходили на святкування 10-річчя Св. Софії (— на це свято патріархальників Тарас спеціально прилетів із Сан Франціско). Сьогодні підемо разом на доповідь Шевельова про Шевченка.

Остап завжди в присутності Тараса пописується своїм мужеським шовінізмом, а це мені йде на нерви. Чомусь наші панове старої дати думають, що вони обов'язково підносять свій статус, коли понижують або ображають жінок. Та ще й хочуть (бо звикли! наша — жінок — вина в цьому!) щоб їх за це ставити на п'єдестал! З Остапом у нас взагалі відносини тепер не найкращі. Дрібні побутові справи іритують мене більше, як раніше: сам повної відповідальності за ніщо взяти не хоче, але ходить по кухні і поправляє все те, що роблю я. Ну, просто хвороба якась. Але є й поважніші непорозуміння. Коли їхали на

вечір Гуменної до Н.Й., так мене позлостив у кухні дрібними притичками, що я заявила йому, що до Нью Йорку не поїду. Коли з'явився Клюк і вони мали вже їхати, він сказав до Клюка, що я мовляв не їду, бо якби це був виступ якихось російських письменників, то мовляв інша справа, а це мовляв — тільки Гуменна... Я просто не вірила своїм вухам! — Але тоді я ще по доброму zareагувала: подумала: йому видно дуже залежить на тому, щоб я поїхала, коли вдається аж до таких підступів. І таки поїхала з ними. Але підлий удар не так легко забути. Тим більше, що це казав не тільки рідний чоловік, але й голова письменницького об'єднання, та ще й при сторонньому гостеві. Мені було не лиш досадно, але й соромно за нього і боляче, що він так компромітується.

Можливо, що він ніяк не може перетравити моїх невеличких успіхів. І не лиш запрошення до росіян і похвали Ізи Каплана, що їх він чує регулярно, але й напр. відгуки читачів на мої статті (напр. Гірняк учора тішився дуже моєю статтею про Пантелеймона Куліша, що саме друкується у підвалах “Свободи”)

Ну, що мені з ним робити? Замолоду я й взагалі перестала була писати, концентрувалася тільки на його творчості, на його досягненнях, тішилась кожною новою його книжкою — пригадую, в час, коли діти були малі, коли нам важко було з грішми, я склала з дрібних ошадностей сотню долярів на видання Остапової книжки... Але й вдячності ніякої не заслужила — навіть за бібліографію його творчості, що коштувала мені 20 літ кропіткої праці. Навпаки. Тішився злосливо і сміявся мефістофельським сміхом, коли знайшов десь між паперами статтю, яку сам заховав і що її я не включила була в бібліографію! (Мусіла робити “додаток” і таки включила!) Виглядає, чим більше я працюю, чим більше даю із себе, чим більше надскакую — тим менше мені за те вдячності і пошани. І це не лиш у творчій роботі. От недавно “відсвяткував” наше подружнє 35-ліття тим, що зробив обом хлопцям дарунки по 100 дол — мовляв: підіть собі на святочний обід з цієї нагоди. Про дарунок мені — йому навіть у голову не прийшло. Все життя — не він, а я була щедрою, а з нагоди нашого 25-ліття (коли інші чоловіки купують жінкам ювелірні всякі пам'ятки-біжутерію) я купила йому прекрасний золотий годинник з ланцюжком — за понад 500 дол — і напис на ньому пригадуватиме ще і нашим нащадкам про цю нашу дату. (Цей годинник, щоправда, як зрештою і все наше золото, із страху перед грабіжниками, лежить тепер у банківській схованці і не часто маємо змогу ним милуватися). Все це були б дрібниці, якби не ароганція, кпини, і якась навмисна злосливість, що утруднює щоденний побут.

23 квітня 1984, “Обливаний Понеділок” (тобто: дощ!)

У Велику П'ятницю приїхали Марко та Ія — і от ми мали вчора Великдень, а я навіть з нашими молодими ходила до Михайлівської церкви святити паску! Вчора пополудні була в нас гостина на 12 осіб: Мама з Татом, Марко, Ія, Мирослав і Марійка, Олесь з Любою, Іко — отже родина Лабуньків у повному комплекті, та ще Осип Данко, но і нас двоє. Мали бути ще Андрій, Марійка і Соня, бо вони — зовсім несподівано приїхали — але вони пішли святкувати з Марійчиними батьками (Марійка і Соня вступили на пару хвилин, Андрій взагалі не приходив). Приємно було дивитися на нашу молодь — трохи влили

свіжого духу в застоєне плесо нашого старечого життя. Марко — дуже гарний чоловік, стрункий, відносно високий, з чорнявою, дуже коротко стриженою борідкою, з коротеньким (тільки трішки порідлим) волоссям. Я теж гарно виглядає — добірна з них пара. Дуже мені жаль, що не було Максима з Уляною — вони поїхали святкувати до Клівленду і тільки телефонували. Шкода, брати не часто тепер мають нагоду зустрічатися, але плян приїзду наших каліфорнійців зроблений був в останніх двох тижнях, а Максим обіцяв уже давно Пасічниковій, що приїде до них.

Марко привіз новину: він — відколи почав регулярно працювати для профспілки фільмарів, побачив, яка важлива роля правників і вирішив зробити пляни, податися до школи і почати студіювати право вечорами. Я вже раніше завжди думала, що з нього міг би бути добрий адвокат і нераз заохочувала і давала інформації — але він не дуже був цікавий, а я не хотіла робити жодного натиску. Тепер сам дійшов до переконання, що він не хоче повертатися до роботи в продукції і давати себе використовувати, як невільника. В робітничій спілці він бачить, що міг би зробити багато доброго і корисного для людей — а він — ідеаліст, яких мало. Щоб хоч не розчарувався правом — в цій професії багато людей безоглядних і неетичних. Фінансова ситуація наших дітей цього року гірша як будьколи досі. За минулий рік обоє заробили щось понад 30 тисяч, а це — каже Лабунька — більше як заробляє він сам. Про нас з Остапом цього не скажеш: у нас заробітки понад 75,000 — дві добре платні професійні пенсії, зокрема ж Остап тепер заробляє понад 45,000 (тому й на пенсію не дуже йому хочеться йти). З хати також дуже задоволені — хоч вона потребує ще великого ремонту і вони тільки частинно можуть її уживати.

Сьогодні вже відлітають назад до Лос Анджелес.

27 квітня 1984.

В Едмонтоні нагло на серце помер Іван Лисяк-Рудницький. Це дуже болюча вістка. До Іванка в мене завжди було багато особистої симпатії, але крім того я вважала його одним із може п'яти найрозумніших умів еміграції — це був блискучий інтелект, його ніхто не заступить. Великий жаль і втрата для всієї нашої громади. А мав тільки 65 років життя і міг був почати якусь велику роботу, відійшовши з університету на пенсію... Це — немов символ трагедії нашого народу — великий потенціал, великі надії — і брак завершення, обірвані струни.

29 квітня 1984. Провідна неділя.

Їздили сьогодні на цвинтар у Баунд Бруку. Гарний сонячний день, свіжа весняна природа. Завезли крашанки двом Іванам — Керницькому та Пасічникові. Зустріли чимало знайомих — серед них Пасічникову та її старшого сина Романа, та — що для мене було особливо приємно — Наталку Томцьо та Віру Савойку. Наталка, що її я давно вже не бачила,

приїхала спеціально аж з Оттави. Син її, Андрій, працює тепер інженером у Вашингтоні. Їздили ми з Остапом автом Віри Лащик, разом з її дітьми.

4 травня 1984, п'ятниця.

Вчора з нагоди Остапових уродин зорганізувала я вихід до театру і на вечерю у Faculty Club — спочатку думала, що підемо вчвірку з Титом і Софійкою Гевриками, але Тит — виявилося опісля — не зміг піти з нами, і я на його місце запросила ще Віру Лащик та Івана й Наталку Коропецьких. Обстановка в клубі елегантна, товариство було приємне, п'єса — Стріндбегів “Батько” — стимулююча, хоч і не надто добрими силами поставлена (Phila. Drama Guild!) — але не можу широко сказати, щоб мені було радісно і легко на душі. Навпаки! Старіємось. Близькі люди відходять на той світ. Остапові теж сповнилося вже 67 (!) років і він це переживає... Мама й Тато також ледве тримаються. Я тількищо їздила з Мамою на щотижневі харчеві закупи — жалілася, що в неї сьогодні боліло серце зранку, що Тато докучливий... Мені докучають недомагання міхура, артрит і загально мінорний психічний тон. Почуваю себе самотньою і втратила свій *joie de vivre*.

Завтра їду (своїм автом, тобто шоферуватиму я!) на Союзівку, на Велику Раду Чортополохів. Буде нас в авті п'ять — Слава Оранська, Віра Пак, Марійка Леськів і Марта Куземська. Може трохи “забудуся” між пластовою молоддю — хоч є і поважні справи, зокрема журить мене майбутнє пластової бібліотеки.

7 травня 1984.

Восьма Велика Рада Чортополохів була для мене справді мов відсвіжуюча купіль. Було нас понад 30 — в тому числі більшість — старші пластунки. Серед них багато з покінченою вищою освітою, а всі — із задовільним знанням української мови. Це фактично *creme de la creme* еміграційної молоді, що її ніколи не зустрінеш на наших еміграційних імпрезах. В дискусії про справи Бібліотеки мені вдалося спровокувати кілька осіб до жвавої виміни думок, до викликання зацікавлення справами бібліотеки також серед нашого молодшого куреня. Мушка Одежинська погодилася очолити нову управу і це добре, бо вона має більші здібності бути лідером, як Аня — хоч Аня і здобула диплом фахового бібліотекаря, а Мушка по професії — вчителька. Мушка, взагалі, серед сеніорів вибивається своїм вмінням бачити справи глибше і ширше. Це розумна людина, і я ціную її думку. Бібліотекарем ЧП вона вже раз була і має деяку практику. Тепер, коли є мій підручник, думаю, що він допоможе їй перемогти деякі труднощі бібліотечної техніки. Але головне: надати бібліотеці більшої динаміки, вміти краще розділяти й координувати роботу багатьох людей. Аня цього не вміла робити — організатор з неї поганий і багато справ занедбала. Мушка довгі роки була директором “Рідної Школи” і розуміє відповідальність керівництва. На Раді була жива дискусія і панель на тему англomовних експериментальних таборів і майбутнього Пласту. Приріст новацтва дуже зменшився по всій Америці і одна з причин є, що Пласт вимагає доброго знання української мови. Є пропозиції, щоб творити *quasi*-пластові табори, що були б підготовчими і вчили мови.

Цікаво і відрадно, що ніхто не ставить справ так, щоб напр. зробити Пласт англomовним, чи навіть дво-мовним!

Повернувшись додому, дізналась я вчора, що померла Марія Струтинська. В цьому випадку можна без викидів сумління сказати: Нарешті! Слава Богу. Давно хотіла померти, щоб не мучитись і прикро було, що довкола молодші і відносно здорові люди падали, мов на фронті (Ікер, Лисяк-Рудницький) — а їй доля присудила довге безрадiсне животіння.

9 травня 1984

Вчора увечері їздили на панахиду. Трішки запізнилися, бо була страхітлива буря і треба було трохи перечекати — а панахида була аж на Френклін вулиці, біля катедри. Остап дуже гарно сказав коротку промову про Марію Струтинську, попросивши її від “Слова”. Такі безпосередні виступи вдаються йому часом краще, як читані доповіді. Підкреслив священничий рід, працю Струтинської як редактора *Наших днів*, її салон у Львові, що був центром для приїжджих зі сходу письменників... На панахиду, не зважаючи на несприятливу погоду, зійшлося біля 30 осіб. Сьогодні я не пішла до праці і поїхала на цвинтар. Похоронили Марію Струтинську на цвинтарі Факс Чейс. Там уже більше знайомих, як можна б знайти в цілій Філядельфії.

13 травня 1984, неділя. День Матері.

Вчора була в УОКЦентрі велика вистава мистецьких картин і скульптур, пов’язана з багатим буфетом і ... балем. Імпреза була елегантна, хоч не всі ми бачили доцільність у пов’язуванні виставки із танцями. Поїхали ми з Остапом, а взяли із собою і Маму, щоб дати їй можливість трохи розважитись у товаристві. Мама була досить вдоволена, бо знайшла кілька пань до розмови, ми з Остапом пару разів потанцювали — але фактично товариства цікавого не було — єдині Коровицькі хіба, що приїхали спеціально на цю імпрезу. Було досить багато молоді та трохи навіть т.зв. “старих імігрантів” і навіть не-українців. Але бракувало багато видних громадян, не було навіть Яцкевичів, Яримовичів, Гевриків, Коропецьких, Лабуньків і багатьох інших наших добрих знайомих. (Може відстрашила багатьох 15 дол. ціна за квиток вступу?)

Вранці сьогодні ходила я до Мама (купила їй мосяжну паличку на дарунок плюс кілька дрібниць!), а пополудне присвятила для Снегірьова. Пишу статтю-рецензію для Сучасности — обіцяла Ларисі. Книжку прочитала вже давніше — і не думала писати, читала просто для приємності й самоосвіти. Остап читав був Снегірьова ще в *Нових днях* і дуже мені рекомендував, але я тоді не мала для цього часу і рішила ждати на книжку. Прочитала і — жахнулася! Це — потрясаючий документ і про неї не то що говорити — кричати треба! Тому я запропонувала Ларисі і зголосила до WLT. Правда, можуть виникнути ще ускладнення. Снегірьов розвінчує СВУ — і я, провіривши давніші числа

“Сучасности”, побачила, що вони друкували частину “Ненько, моя ненько” з коментарем про контроверсійність цього матеріалу. “Смолоскип” теж вагався надрукувати — і так Снегірьов, всупереч волі автора, появився вперше не українською, а російською мовою. Одне слово: чи не самі ми допомагаємо русифікувати українську культуру? Навіть я раніше думала, що Снегірьов якусь російський письменник, що друкувався в “Новому мире”, а потім у “Континенті”. Боже мій, невже все, що маємо вартісне, дістаємо за посередництвом старшого брата? Кілька людей з-поміж росіян більше зробили для нас, як самі наші хахли. (Починаючи від визволення з кріпацтва Шевченка!)

А пропос! Готуюся теж писати про Расторгуєва і Войніч — думаю зробити про них коротку доповідь на ПКУС (9 червня) і в зв'язку з цією темою (що її я давно пляную — а тим разом таки обіцяла Ларисі до *Сучасности*) читаю роман Миколи Олійника “Пролог (Рад. письменник, 1975). Роман позичила на Inter Library Loan — в ньому має бути щось про Войніч — може кине нове світло на те, як Войніч натрапила на Шевченка. Книжка досить цікава — в її центрі постать революціонера Сергія Кравчинського-Степняка, що перебував закордоном, зустрічався із Драгомановим, Подолинським і ін.

22 травня 1984

Вчора послала я вже готову статтю-рецензію на Снегірьова до “Сучасности” — побачимо, чи надрукують. Назвала я цю річ “Мужність і непокора духа” — позичивши фразу у Надійки Світличної, що назвала тюремний щоденник Снегірьова “апотеозом мужности і непокори духа”. — З мого боку тут теж трохи відваги і непокори духа — по перше, хто зна, чи цією статтею не замкну собі назавжди можливості їхати в Україну... Але — чи не соромно нам так думати? Снегірьов, Руденко і всі вони караються за спробу казати правду в їхніх обставинах, а ми тут у вільному світі будемо оглядатися на всякі, може й вигадані, загрози? Почали тут недавно, напр., з рамени патріархальників, надавати радіопосилання в Україну. Редагує їх Леонід Рудницький, а дикторами є там Кіпа, Карпинич, Оранська, ще хтось. І ось вони виступають у радіо... під псевдонімами! І закликають слухачів з України писати відгуки на вигадані прізвища (Віктор Козаченко, чи щось подібне). І коли я висловила про це критично Рудницькому, він сказав: вони хочуть колись ще поїхати в Україну і участь в радіо може їм пошкодити. Знаменита самоцензура! І то в Америці! Але відвага не тільки в тому, що і книга Снегірьова і моя стаття про неї — це велике оскарження радянської системи. Я даю статтю до *Сучасности*, а рівночасно критикую *Сучасність* за те, що не наважились надрукувати цілого тексту “Ненько моя, ненько”. Не знаю, чи приймуть вони цю критику, чи надрукують. Якщо ні — пошлю до “Свободи” — хоч і “Свобода” може визнати тему за “контроверсійну”... Побачимо.

Активно пляную вакації. Наперед — вже 16 червня — до Лос Анджелес. Звідтам на один тиждень з Лялею — на Гаваї. Потім конвенція AALL в Сан Дієго. Після повороту, під кінець першого тижня в липні, повернуся на працю. Останні два тижні серпня знову візьму вакації — і один із цих тижнів хочу провести з Максимом і Уляною... на Бермуді. Це буде наш дарунок їм на першу річницю шлюбу. Остап поїде також і то не лише на

Бермуду, але і на Гаваї, і до Сан Дієго!

29 травня 1984. Memorial Day, понеділок.

Трохи відпружилася за час цього довгого вікенду — хоч і не зробила багато (а може саме тому!). В суботу поїхала на закупа до Ванамейкера в Jenkintown, разом з Остапом. Їдемо ж незабаром на вакації — треба було докупити дещо з одягу і мені, і йому. Надсподівано швидко накупила різних речей: три суконки, дві пари літніх сандаль, торбинку, дарунок весільний для Нестора Максимовича (— жениться якраз коли буду на ПКУС, отже на весілля не їду!), сет кухонних ножів на випродажі, покривало на матрац до нашого ліжка — а Остап, крім того, купив собі штани, шорти, вітрівку, кашкет і купелівки. Видали за одне пополудне силу грошей — але ми це не часто робимо, зрештою, чому маємо собі жалувати? Повертаючись, вступили “на пиво” до Рудницьких. В неділю я трохи варила на запас, а пополудне присвятила комунікатам Бібліографічного Конкурсу. (Мали ми фактично лише дві праці — Андрусяка і Бойка. Ні одна, ні друга на нагороду не заслужили, але Бойко міг був дістати якусь невелику дотацію із вимогою редакційної переробки і з критичним застереженням. Після кількох телефонів ми остаточно дійшли до висновку, що йому небезпечно давати щонебудь — нагороду із застереженням, чи дотацію, бо він це перекрутить і цитуватиме *urbi et orbi*, що дістав нагороду Ценків і тим компромітуватиме і нас троє і Гарвардський інститут. Отже нагороди, цим разом, не присудили ми нікому і це перший того рода прецедент). У вечорі приходив Мирослав і ми трохи поговорили при коньяку і чайочку. Сьогодні возила Маму до фризієрки і хочу нарешті почати писати доповідь на ПКУС. Трохи ще мене хвилюють і стримують справи нашого конкурсу. Можливо, що наступний конкурс буде останнім. Ценко взяв зобов’язання тільки на п’ять літ і щось натякав, щоб, мовляв, може хтось інший взявся фундувати нагороди в майбутньому? Не можу з ним тепер скомунікуватися — він оженився знову і живе трохи у Ф., трохи в Нью Йорку. Так, що я ще не маю готових комунікатів і навіть не знаю, які вони будуть. А це справи ускладнює. Зараз же після ПКУСу їдемо до Каліфорнії, а не хотіла б відкладати. Вислід 4. конкурсу і проголошення 5-ого повинні разом бути вислані своєчасно — цю висилку має зробити п-ні Троле, але їй треба дати тексти якнайскорше.

В Нью Йорку саме закінчилася конвенція Союзу Українок. Я не є активна союзниця, отже не їздила. А шкода — можна було багато знайомих зустріти. А якби я була вчасно і добре заплянувала, хто зна, може й засідання конкурсу можна було відбутися. Бо чую від Віри Лацки, що був там і Данко, і Ценко!

11 червня 1984, понеділок. На роботі.

Вчора під вечір повернулася з Кембридж. Їздила я з Лабунькою, моїм автотом. Остап не захотів їхати — трохи тому, що треба було йому звільнитися із праці в п’ятницю, а трохи, мабуть, із честолюбства: на конференцію ПКУС він запрошений не був як учасник, а гостем бути, як видно, не захотів. Гостей було обмаль, доповідей теж не було багато і

через те загальне число присутніх осіб на доповідях вагалося між 15 а 25. Експеримент Воскобійника, Лабуньки і Грабовича (трьох голів секцій) обмежити число доповідачів довів до того, що на діловому кінцевому засіданні не було з кого вибрати нових голів секцій, зокрема ж нашої, бібліографічної. Кравченко і Данко відмовилися, а я, навчена своїм трирічним досвідом, також не погодилася. ПКУС і його правильник — це дитина Прицака — а я фактично не знаю і не розумію, чи він та УНІГУ справді бажають собі продовження цієї конференції — а як так, то чому так легковажно до неї ставляться? Тут справа елітарності й гарвардського снобівства у безпосередньому конфлікті із бажанням УНІГУ робити ПКУС містком до наукової і коло-наукової української спільноти. Одне слово: вибір як у Хвильового: Європа чи Просвіта. Яке б не було рішення, ПКУС вимагає ліпшої структури, бюджету і постійного секретаріату на місці. Без того навряд чи зможе існувати він у майбутньому — зокрема ж через те, що тепер велику конкуренцію робить Штогрин своїми велелюдними конференціями (дво-мовними) в Урбана-Шампейн. Деякі з доповідей цьогорічного ПКУСу були цікаві, деякі слабші. Не думаю так, як Лабунька, що мовляв квалітет значно вищий, як у минулі роки. Бібліографічна доповідь Кравченюка про німецькомовні переклади з української літератури (споріднена тема з моєю англійською) була непогана, хоч без якоїсь концепції — але вона ме може рівнятися із напр. доповіддю Данка про археографічні комісії — за моєї каденції, пару років тому. Сам Лабунька говорив дуже добре і цікаво про літературу про Юрія Дрогобича-Котермака — це вдалося йому ліпше, як попередня його доповідь про медичні журнали — але і вона була тоді зовсім доброю. Я говорила про Войнич і Расторгуєва — трохи може за довго — але тема цікава і досі не досліджена. В інших секціях особливо вдалими були виступи Прицака про Грушевського, Грабовича про Шевченка, Льницького про футуризм і нашого Максима про Підмогильного. Виступи Сисина і Андрієвської були менше ефективні. Брав участь у ПКУС вперше молодий вчений Володимир Мезенцев, який недавно утік з України. Він говорив про ріст княжого Чернігова, на основі історичних і археологічних даних. В час обіду запросили говорити Мейса. Він — ефективний і розумний промовець, але я вважаю, що це запрошення було подвійною помилкою. По-перше: Мейс говорив англійською мовою і цим зломив традицію ПКУС. По-друге: говорити про страшну трагедію голоду 33 року при обіді — нетактовно, несмачно — і це мені не подобалося. В час обіду я вперше познайомила з Патрицією Грімстед — минулорічною лавреаткою нашого конкурсу. Цього року Данко, Касинець і я вирішили не дати нагороди взагалі, тобто не приділити її ні Бойкові, ні Андрусякові — щоб зберегти себе від компромітації. Робота Бойка має деякі практичні плюси, але він зіпсував усе своїми вступними неграмотними матеріалами. Можна було йому дати невелику дотацію за частину, що є покажчиком, але він напевно реклямував би це всюди як нагороду за цілість праці. З цього нашого рішення напевно будуть ще неприємності: сам Бойко один раз уже писав доноси і до Ценка і до преси, як ми на першому конкурсі нагородили Лучечка, а не його. Тепер коли нагороди не признали нікому, він напевно не зустрине цього рішення мовчанкою.

Приємно було побути трохи з Максимом і Уляною. Бачила я напис на книжці, що її Максим подарував Улянці в день першої річниці: “May all our years together be as happy as the first one”. Трохи заскочила мене англійська мова цієї дедикації — але приємно відчутти,

що він щасливий і задоволений із свого рішення.

Я ночувала дві ночі в них — Лабунька був одну ніч у готелі, одну в Масюка. Виїхали ми з Філядельфії в четвер біля 5-ої (після праці) і ночували в Мілфорд в Олеся і Люби Лабуньків. До Кембридж встигли в п'ятницю на 11 год. рано, на лекцію ім. Кравцева. Тим разом мав її сам Пріцак — говорив понад годину і погана його англійська вимова дуже утруднювала концентруватись на доповіді (про повість временних літ). Присутніми були Неоніля Кравців з дочкою, внучкою і сином Юрком. П-ні Кравців дуже сердечно віталася зі мною, була навіть помітно зворушена фактом нашої зустрічі і говорила мені про те (це вже не вперше!), що Богдан Кравців клав на мене великі надії і хвалив мої поезії... (Ну, я знала про його прихильність — і навіть йому першому послала була для критичного огляду манускрипт збірки — але цього він не зробив, і якби не Нижанківський, то хто зна, чи мала б я відвагу випустити свою першу книжку!)

Страхітлива горяч останніх кількох днів дуже все утруднювала. Подорож неохолодженим автом не була легкою. Мирослав — добрий і витривалий шофер — вив'язався знаменито із свого завдання. Приїхали ще навіть за дня — але тут також температура понад 90°. Остап зустрів мене новиною, що він не почувається добре і залишився сьогодні вдома. (В час вікенду, щоправда, ходив навіть на Баль Рідної Школи і на обід до Віри з Кіпами і Казановами).

15 червня 1984.

Остап у лікарні — і всі наші вакаційні пляни у завішенні! Справа — маю надію — не є надто серйозною і загрозливою, але електрокардіограма, що її зробив учора в своїй канцелярії Яримович, виявила підозріння на недостатній доплив крові до серця — cardiac ischemia — і він вирішив послати пацієнта на кілька днів у шпиталь, щоб зробити перевірку. Вчора я зразу ж і повезла його туди і весь вечір пробула в Germantown Hospital. Intern Dr. Alfino після бадання і чергових електрокардіограм був доброї думки — навіть радив подождати із відкликанням усіх вакаційних плянів. Але ми мали їхати вже завтра вранці до Л.А., а в середу на Гаваї. Я рішена все відкликати і сьогодні після розмови з кардіологом (Dr. Hellwig) почну ділові справи з цим пов'язані. Можливо, що доведеться втратити значну суму грошей — але що значать гроші, коли на вазі є життя і здоров'я. Остап учора почувався добре, жартував, жаль було йому, що все життя завдавав мені стільки клопотів своїм здоров'ям, і навіть намовляв, щоб я їхала сама (тобто з Лялею) — так як це первісно було заплановане. Але що це мені за вакації, коли я думкою і журбою буду весь час біля нього? Шкода мені Лялі — ще не дзвонила до неї. Вона буде розчарована і просто трудно буде їй цю вістку сказати!

Субота, 16 червня 1984. 11 год. вечір.

Діагноз кардіолога: в Остапа був таки, як це назвав Dr. Hellwig, “a mild heart attack”— електрокардіограми та проби крові вказують на деяке пошкодження серця. Ці приступи,

мабуть, сталися двічі: в неділю, коли я була ще в Бостоні, Остап каже, що зловив його наглий біль у грудях, що тривав приблизно 15 мін. Потім це пройшло і він ще навіть ходив на візиту до Віри, Кіпів і Казанови (Кіпа приїздив по нього автом). Віра розповідала мені, що він не виглядав добре, і вона навіть пропонувала, що повезе його до лікаря, або на кардіограму до лікарні — але він відмовився. (Віра працює вже пару літ як social worker, має неабияку практику в цих справах). Другий приступ стався вночі із середи на четвер, 13/14. В середу був у нас на обіді Іза Каплан (Він розійшовся з дружиною, дуже це переживає, і я хотіла виявити йому трохи теплої уваги перед нашим виїздом на вакації). Вечір з Ізою був приємний, Остап — виглядало — почувався незле і був у доброму настрою і навіть хвалив мене за дуже смачний обід — телячі “бітки”, які йому дуже смакували (що важніше — хвалив дискретно, тільки мені до вуха, не на показ Ізі!) — але температура була щось біля 90-ти градусів і в хаті були пущені в рух усі вітряки. Я втомилася і, коли Іза пішов, поклатася раніше спати. Остап ще читав у своїй кімнаті. Збудив мене голос його по телефону: “Уважай, щоб ти не попав у якусь халепу!” — виглядало, що хвилювався. Потім прийшов до ліжка, поклався. Але чую, щось стогне. Я засвітила світло, питаюся: тобі щось недобре? — А так, болить-пече мене в ямці! Я взяла його за пульс — і налякалася: рука була млява, спітніла і пульсу ледве чутно. Я дала йому напитися кока-колі, зажив дві таблетки квінідіну і валіум — пульс в короткому часі поправився, він зразу повеселішав, заспокоївся, заснув. Вранці я потелефонувала до Яримовича — але Остап заспокоїв мене, що почувается вже добре і що полежить собі, — а щоб я ішла до праці. Я так і зробила. Вміжчасі порозумілися ми з Яримовичем і домовились, що я привезу Остапа пополудні до його бюро, щоб зробити електрокардіограму. Я вийшла з роботи раніше, і ми автом поїхали до канцелярії. Після прочитання кардіограми, Яримович сказав: ну, я з такою кардіограмою на Гаваї не їхав би! Мовляв, навпаки, треба піти у шпиталь на точніше бадання. Домовились ми з Яримовичем, що краще Остапові залишитися пацієнтом Дикого, як і давніше, щоб він, мовляв, не образився. Отже з Диким говорив і Славко Яримович і я по телефону і Дикий замовив ліжку у лікарні.

Розмова по телефону була, як я зразу догадалася, з Марком, але Остап не хотів про це говорити, а я не настоювала. Пізніше, вже від самого Марка, я довідалася, що мова була про справу Івася Керницького і грошей, що їх він записав на Марка. Справа в тому, що українська кредитівка в Н.Й. — тобто її директор — дуже не по -діловому веде ці справи і досі Марка не повідомив, які ж це суми і в якій формі. З цих грошей треба буде заплатити кошти похорону, поставити пам’ятник, може видати книжку — і Марко відчуває певну відповідальність і хотів би мати належну йому інформацію. (Про те, щоб ці гроші затримувати собі, він навіть не думає!) Справа, фактично, блага і не є підставою до хвилювань (Я вже думала, що Марко може й справді попав у якусь халепу із своєю унією!)

Але коли я подзвонила вчора до Community College, щоб повідомити їх, що Остап у шпиталі і не прийде на працю, я довідалась від Емі Вайс, що там панують тепер нестерпні відносини, що директор Огуст особливо Остапа чіпається, що відібрав йому відповідальність за каталогізацію, що Остап ходив скаржитись на нього до провоста, ітд.

Я знала, що в них з Огустом погані відносини, але не була поінформована про всі подробиці. Тепер бачу, що ці неприємності на праці довели Остапа до хвороби і ще більше дивуюся, що він не пішов уже раніше на пенсію. Невже це тільки задля грошей? Може хотів також показати своєму шефові, що він виграє з ним справу — бо, як чую, — вніс протест проти harassment через унію. Ну, але чи варто все це такої посвяти?

В кожному разі — тепер він почувається досить добре і лікарська прогноза — оптимістична. Але доведеться йому побути у лікарні може і зо два тижні. Дають йому якісь нові ліки — дай Боже, щоб це допомогло і щоб могло унормувати його здоров'я у майбутньому. Я намовляю його, щоб взяв собі тепер довше хворобове і вакаційне, а від вересня, щоб пішов на пенсію. Таким чином не мусів би повертатися до Community College взагалі. Ще не знаю, чи послухає моєї поради.

Я уже пару ночей майже не сплю і дуже втомлена. Адреналіна достачає мені нервової енергії. Телефони, поїздки до шпиталю, полагоджування ділових справ не дозволяють навіть на їжу (це добре — трохи схудну!) Завтра запишу ще одну важливу новину — а тепер може засну — бо вранці треба знов у шпиталь!

Неділя, 17 червня 1984.

Від 9:30 до 1-ої була в Остапа. Бачилася і з д-р Helwig-ом і з д-ром Диким. (Вранці, перед моїм приходом, коротко відвідав Остапа і Славко Яримович). Лікарі — доброї думки і завтра перенесуть пацієнта із Cardiac Care Unit до звичайної кімнати загального шпиталю. Проте я помітила на моніторі, що пульс його сьогодні помітно обнизився (вчора був 58-62, сьогодні 47-50). Дикий потвердив моє спостереження і сказав, що це від ліків. Йому тепер крім Quinidin, дають ще Diltiazem (Cardiazem) та Timalol (Blocadren). Саме цей останній, думають, спричинив зниження тиску крові і обнижений пульс — і тому сьогодні цей лік зупинили. При обниженому пульсі Остап, очевидно, ослаблений. Йому треба більше спокою і відпочинку — а як воно не дивно — в лікарні для цього мало нагоди. Увесь день всякі медичні заходи, що кілька мінут якісь справи, відвідувачів чомусь не обмежують (крім мене, були вже в нього і обоє Лабуньки і Віра Лашик з Андрійком), уночі на коридорі яскраве світло і гамір санітарного персоналу. (Якби в нашій бібліотеці нагорі серед стеляжів книг хтось почав так голосно говорити — зараз були б протести студентів! Я вже мала нераз такі випадки із своїми відвідувачами!) Я зробила вчора делікатне зауваження медсестрі — каже Остап, що світло погасили. Потішаю себе, що все буде добре, що він швидко повернеться до здоров'я, що може не треба буде відкликати поїздки на Бермуду.

Гаваї Ляля вже відкликала. Вона також не поїде. Є надія, що гроші — бодай частину, повернуть. (За літак до Лос Анджелес фірма Astro Travel обіцяла повний зворот коштів). Побачимо.

З Лялею я говорила вже двічі. Перший раз уночі з п'ятниці на суботу, другий раз у суботу

пополудні. Нічна наша розмова була дуже довга — мабуть із годину, а то й більше. І довідалась я потрясаючу вістку: в травні у Лялі знайшли на груді злоякісний тумор, вирізали його і вона тепер приймає радіацію. Спочатку взагалі не хотіла про це говорити і я довідалась щойно після пів-годинної розмови, спровокувавши її питанням про здоров'я її мами. “Мамине здоров'я краще, як моє” — сказала — і я “потягнула її за язик”. Це великий удар — рак — застрашаюча хвороба. Вона ще досі не звикла до факту своєї хвороби. Правда, їй вирізали тільки тумор — грудь залишилася. Я потішала її, що прогнози бувають в таких випадках досить добрі. Є ж жінки, що живуть довго після таких операцій. Але вдарила ця вістка і мене. Ляля — дуже близька мені людина. Її переживання зачіпають і мене за живе. Розповідала, як переживає цю травму її дочка Катруся, і каже Ляля — побачила, що це недобре, що дитині треба трохи більше відстані, незалежності. Ляля — розумна, речева людина — в неї немає нахилу до мелодрами і плаксивого сентименту. Тим більше зворушливо було з нею поговорити. Обмінялися ми, нажаль, травмами. Я тільки випімнула їй делікатно, що вона зразу не повідомила мене про це своє нещастя. Думаю про неї часто і при різних нагодах, але говоримо зі собою по телефону не частіше як раз у місяць. Жаль, що вона так далеко. По телефону всього не скажеш!

Телефони не вгавають. Від коли я прийшла із лікарні, дзвонили вже (тобто за останні дві години): Іза Каплан, Марко, Мама, Остап. Остап трохи спав, як я пішла. Чується ліпше. Пульс піднісся. І в час, коли він був на телефоні, принесли йому квіти — на День Батька — від Марка та Її. Я зворушилась до сліз. З Максимом й Уляною він сьогодні також вже говорив — і дзвонив ще перед тим і до Марка. (В нього такий телефон при ліжку, що можна дзвонити назовні — але пацієнт телефонів приймати не може). Кохані хлопці — люблять старого, добре його знають, це не лише батько їм, але і приятель. Не про кожного батька таке скажеш.

Під вечір поїду знову в лікарню. Але завтра — замість вакацій — повернуся до праці. Після роботи і так зможу його кожний день відвідати — а вакації треба мені буде взяти пізніше, коли він потребуватиме моєї опіки і присутності вдома.

Середа, 27 червня 1984

В суботу 23-ого я привезла вже свого коханого додому. На щастя, погода останніх кілька днів дуже приємна — сонячно, але не занадто тепло, температура около 75° і вологість не дуже висока. Остап чується добре — хоч пульс його завжди около 50 — мабуть у висліді ліків, що їх приймає. Покищо режим у нас такий: зранку він нагорі, вполудне сходить на обід і зостається до вечора на долині. Таким чином, тільки один раз у день виходить по сходах нагору. Настрій у нього добрий: читає (між іншим: 2-ий том Винниченкового щоденника!), полагоджує листування. В неділю приходили відвідати нас Коропецькі. Були вже також Мама, Тато, Віра Лащик з дітьми. Але назагал — вдома більше спокою, тиші й відпочинку, як у лікарні.

Я, розуміється, взяла собі два тижні вакацій. Це, зрештою, було як і пляновано, отже

комплікацій для бібліотеки не створює. Я, щоправда, втрачаю не лише можливість відвідати — на кошт університету — Марка та Ію і побачити їх хату, і не лише можливість пробути з Лялею тиждень на Гаваях, але і конвенцію в Сан Дієго, що крім гарного міста та його атракцій, дала б мені можливість спостерігати нашого нового шефа, довідатись щось про неї від MLC і інших, а головне — втрачаю цілий тиждень вакацій — бо конвенційний тиждень зарахували б мені як службовий час!) Добре, що мої умовини праці настільки гнучкі і люди досить виrozumілі і приязні, що я могла минулого тижня, коли Остап був у лікарні і коли за пляном, я повинна була бути на вакаціях — повернутися до праці — бо інакше втратила б ще один тиждень. Це — між іншим — було не легко. Зразу ж після праці їхала до шпиталю. Їла на бігу, спала коротко, бо телефони не вгавали і вибивали мене зо сну, та й взагалі почувалася погано. Були дні, що й сама думала, піду в лікарню. Але, хочу вірити, іде до кращого. Останні дві ночі навіть виспалась. Трохи відпочила й відпружилась. Прочитала дві повісті Войнич: *Jack Raymond* і *Put off thy shoes*.

Неділя, 1 липня 1984.

Вчора прийшли у відвідини Іван та Льоля Коровицькі із Шиприкевичем. Іван Іванович і сам мав цього року два серцеві припадки і теж на ліках) (Один із них — Cardiazem — цей же самий, що і в Остапа).

Минулого тижня мали один день переляку: пульс уночі був слабкий і нерівномірний і я подзвонила вранці до Дикого. Прийшов. Виявилось, що Остап через помилку заживав Vlocadren тричі в день, замість двічі. Від цього падає пульс. Дозу, казав Дикий, можна зменшити взагалі, якщо пульс буде низький. Покищо тримає встановлену дозу — двічі в день, по 1/2 таблетки. Пульс вранці був 57. Почувається добре і настрої має добрий. Сніданок виношу йому до ліжка, а потім він одягається, ходить по хаті нагорі, навіть трохи працює за машинкою (пише про Довженка). На 1 год. я готую обід і тоді він сходить на низ. Після обіду, кладеться на канапу відпочити. Потім, коли погода, іде посидіти на город. Читає. І тільки після вечері іде на гору. В хаті, коли нема відвідувачів і телефонів — затишшя, спокій, відпружена атмосфера. Маю надію, що все це добре впливає. Хочу вірити, що і цим разом *Wir sind noch einmal davongekommen*.

Сьогодні вранці був телефон до мене із Сан Дієго. MLC і Синтія. Добрі приязні люди! Думають про мене, турбуються, жаль їм, що я не з ними. Конвенція тільки що починається. Вони якраз готувалися іти на перше засідання. В них була година 8 вранці. Як там, питаюся. “Beautiful country”, казав MLC.

Моя увага передусім на куховаренні — щоб було смачно й різноманітно. Але в міжчасі я встигла теж виготовити чорновик рецензій — англomовної на Снегірьова до WLT і української на переклади Скрипник для *Сучасности*. Читаю Винниченків Щоденник, т.2.

П'ятниця, 6 липня 1984. год. 5 вранці.

Всю ніч не спала. Тим разом, одначе, не з причини Остапа — слава Богу. Не знаю, що це таке і чому. Надмір адреналіни? Велике збудження? Перевтома? А може переповнений шлунок, що на нього не діють вже пару днів подвійні дози Cascara sagrada? Збудження і фізична перевтома пояснюються просто і навіть радісно: Від вівтірка працював у нас Олекса і ще передучора у двох кімнатах були діри в стелі — аж до даху (новий зовсім, нарешті! Зривали всі попередні дахи — повний вагон надгнилої і смердючої папи! Це було ще пару тижнів тому. Робив наш підприємець — Батицький — і коштувало це нам близько до двох тисяч доларів! — а може не тільки гроші! бо в суботу, коли я була в Кембридж і коли температура була понад 100° — мій коханий взявся замітати подвіря — після роботи дахарів — і хто зна, чи перевтома цією роботою не викликала болю в грудях і серцевого припадку день пізніше, в неділю? Отже Олекса працював, щоб направити шкоди унутрі, що їх спричинила минула зима. І — о, чудо! — ще вчора виглядали кімнати на горі, мов часткова руїна — а сьогодні все вже направлене і підмальоване. Добрий і акуратний з Олекси майстер, дуже чисто все робить. Все ж таки, треба було все якось прибрати і то в поспіху — бо під вечір учора мали приїхати (і приїхали!) Максим з Уляною. А ще я, у зв'язку з їхнім приїздом, наробила вранці вареників з м'яса і сира з картоплею, прала, прасувала, їздила по пиво. Сама собі не вірила, звідки в мене на все це взялася сила. Тому й кажу: адреналін! Тепер Максим з Уляною в нашій спальні (це єдине подвійне ліжко в хаті — та й мені так найвигідніше, бо тоді для гостей тільки одну кімнату й одну лазничку треба докладніше поспрятати!) Я у Марковій кімнаті (тобто у своєму “кабінеті”), Остап у своїй свіжо помальованій робочій кімнаті. Чується він, думаю, значно ліпше. Перестав брати Vlocadren і пульс піднісся до 70!

Читаю другий том Винниченкового щоденника. Спочатку трохи був нудний. Оце вічне повторювання погоди, температури, кількості проспаних годин, і банальних фліртів, що за ними не скривається жодне глибше почуття. Замало конкретних описів тла — життя Берліну, а навіть і політичного життя еміграції, що в ньому нібито ВВ бере активну участь. Коментарі до цих зовнішніх справ такі скупі і криптичні, що — видається — вони його мало цікавили. Але я розчиталася вже більше і далше, і раптом усвідомила, що за цими банальностями скривається велика драма: підозріваю, що ВВ крив у собі (і не дуже крив!) сексуальну трагедію. Чи не імпотенцію? З якою все життя боровся? Всі оці “перевірки” з випадковими жінками — що були не лиш толеровані, але навіть — виглядає — підсилювані дружиною-Кохою? А Коха була не лиш жінкою, але й лікарем? В Берліні ВВ проходив якусь операцію, що мала нібито поправити “конституцію” — і про це немає точніших даних. Нібито — щирість, і нібито — нова мораль, що насміхається над старими пережитками — але все ж старі забобони не дозволяють бути зовсім щирим і отвертим у записках — навіть перед самим собою? Раптом стало мені жаль Винниченка — може це й була трагедія його життя? Особливо цікавою постаттю виростає перед моїми очима Розалія Яківна — це мусіла бути незвичайна людина. Жаль, що вона не залишила по собі якихось записок!

Неділя, 8 липня 1984, увечері.

Максим з Уляною вже назад у себе вдома — тількищо щасливо заїхали, обладовані варениками, котлетами, сирами, булкою. Я — втомлена украй — мені треба було б тиждень відпочинку, а я завтра іду вже до праці.

13 липня 1984, п'ятниця.

Новий наш директор урядуює вже повний тиждень. Будуть напевно великі зміни і багато праці. Put on your running shoes — казали моїм колегам на конвенції люди, що добре знають нашу пані Келлі. Побачимо. Я мала завжди повні руки роботи — не думаю, що можу набирати на себе багато додаткових завдань. Але вона натякає на те, що я можу дістати додаткову поміч — асистента, одного чи двох студентів-інтернів, вчити їх і координувати їх працю. Все це в майбутньому. Наразі маю багато роботи, щоб наздігнати два тижні моєї неприсутності — а вже переді мною спішний проєкт — кошторис на 50,000 дол. для британської колекції (є можливість, що Анненберг схоче дати гроші на таку ціль) та підготовка двох лекцій для студентів професора Singer-a. (Це вперше отримала я таке запрошення від члена факультету — раніше ініціатива виходила від самих студентів). Лекцію мусітиму приготувати незабаром, бо останні два тижні серпня буду на вакаціях, а перший мій виступ перед студентами мав би бути 4 вересня, саме в день мого повороту до праці. (Це трохи зіпсує мені вакації — не зможу займатися своїми українськими проєктами — або, як плянувала колись, сісти й написати своє “робітничє” оповідання!)

Остап мається незле. Були в Дикого. Електрокардіограма виявляє поправу — серце гоїться. Blocadren, мабуть, доведеться зупинити взагалі. Коли його не брати — пульс нормальний. Покищо експериментуємо із маленькою дозою — 1/4 таблетки, один раз у день. Дикий думає, що зможемо поїхати на Бермуду в серпні — але від Гантеру відраджував. Я дала себе також збадати і віддала пробку крові до лабораторії. Трохи втомлена — може треба брати щось на підсилення організму. — Та й новини довкола погані і застрашаючі. Дана Вонторська перейшла операцію груди — mammography виявила підозріння, а біопсія потвердила діагнозу: рак! Жаль мені її страшенно: удар за ударом: смерть чоловіка, поважні проблеми на роботі, stroke, тепер рак. Боже мій, яке страшне і трагічне людське життя! Як треба за нього боротися!

26 липня, середа, вранці перед виходом на роботу.

Минулого тижня я двічі дивилася на телевізійні фільми (*Chariots of fire* і *Shogun*) — а це доказ, що зі мною не все гаразд, що я втомлена — фізично і психічно. Закінчила читати 2-ий том Винниченкового “Щоденника” і хочу написати і до WLT і довшу українську версію до *Сучасности* або до *Свободи* — але ніяк не можу зібратися. Після праці — втома, та й бажання побути з Остапом — бо ж він увесь день вдома й на самоті — отже для вечірньої праці не залишається часу й енергії. Знову ж на вікенд — накопичення всього іншого: з Мамою на закупи, варення на цілий тиждень, прибирання хати й городу, всякі орудки — часом візити: Віри Л., Мами, Ізи, Лабуньки.

На праці — англійський проєкт уже зготовила. Тепер хочу трохи наздігнати час і елімінувати гори паперів, що назбиралися на бюрку — а тоді візьмуся за підготовку лекції, що має бути 11 вересня. Мушу зробити це скоро, бо 19 серпня — маю надію — поїдемо на Бермуду. Це буде, мабуть, єдиний тиждень відпочинку для мене за цілий минулий рік.

2 серпня, вранці, перед виходом на роботу.

Дзвонила Ляля. Приїде на З'їзд Зальцбуржан, що має відбутися на Верховині 29-30 вересня. Вона приїде вже у четвер 27 і побуде до середини 3 жовтня. Хочу заплянувати так, щоб ми разом поїхали на Верховину — і може вдасться мені взяти цих додаткових пару днів вакаційного, щоб побути з нею. Навчена прикрим досвідом, боюсь плянувати занадто наперед. Нас уже раніше запрошували Єрегі — так, що маємо навіть запевнене приміщення — хоч на сам З'їзд може вигідніше було б бути таки на самій оселі. Ще подумаю.

Неділя, 5 серпня.

В п'ятницю прийшов лист від Марійки з Польщі. Помер Збих — ще в травні. А й сама Марійка хворіла на серце і була пару тижнів у лікарні. Прикра новина. Недавно загинув син, тепер чоловік. І сама вона, як видно з листів, у поганому психічному стані. Щоб хоч поборолася, переболіла ці удари. Стараюсь відтягати Остапову думку від цих прикрих справ, теплою і ніжністю лагодити біль. — Але я і сама не надто добре почуваюся — щось млоїть біля серця і страшно подумати, що сталось би, якби так ще і я захворіла?! Не багато в мене сили й охоти на якісь додаткові справи: навіть листа написати не можу зібратися. Багато дивимось з Остапом на телепередачі з Олімпіади в Лос Анджелес. Ніколи ще стільки уваги не присвячувала я спортові! Американці здобувають велику кількість медалей — трохи теж і тому, що олімпіаду бойкотує увесь комуністичний бльок — за виїнятком Румунії — но і Югославії та Китаю.

9 серпня, перед виходом на роботу.

Вологі гарячі дні. Остап не любить залучати в кімнаті охолодження, але у вологій температурі йому гірше. Коли були на проході, мусів час до часу зупинитися і відпочити. Але вчора вогкість була тільки 47% і він почувався добре і бадьоро. Сьогодні знову понад 80%. Я поволі підготовляю лекцію і матеріяли для роздачі студентам. Наша пані Келлі взяла собі вакації — але в міжчасі бібліотека за її директивами у великому зрушенні (дослівно): переносять тисячі томів, стеляжі, меблі. Бюро нової директорки буде тепер на 3. поверсі — по другий бік від мого. (Навряд чи вийде мені це сусідство на користь — але добре, що не забрала мені моєї окремої кімнати, бо наприклад унизу — до бюро, що було колись Ненсі, а тепер Ранове — впакують ще одну особу!) Бюро пані Келлі — просторе (з двох кімнат). Каже Синтія: воно більше від того, що його має декан нашої Law School!

Неділя, 12 серпня 1984

Від сьогодні за тиждень маємо летіти на Бермуду. Дай Боже, щоб це вдалося без комплікацій. Це будуть єдині вакації цього року для нас обох. Остап мається добре. Вологість, щоправда, тримає, та ще й часті дощі. Але принаймні немає стільки страхотливої гарячі, що була в червні. — Поволі підготовляю речі на виїзд — завжди цей самий клопіт: все крутиться довкола черевиків! Для моїх артретичних ніг це тепер постійна проблема: щоб були вигідні, а водночас і гарні і кольором відповідні до решти гардероби. Отже мушу взяти кілька пар! — Приїдуть до нас напередодні і Максим з Уляною, і Пасічникова з сином Павлом. Треба і хату приготувати, і їсти зварити — нажаль, не можна цього зробити вже сьогодні, коли є час, а треба в наступних чотирьох вечорах — після роботи. А ще маємо у вівторок візиту в Дикого, а в середу я замовила собі фризійерку — отже лишається тільки понеділок і четвер увечері. Дай Боже, щоб погода у ці дні була стерпна і щоб я не була увечері занадто втомлена.

На вікенд трохи відпочала, сьогодні до пізна спала. Зараз підемо з Остапом до кіна — тільки нас двоє — трохи розважимося. Я найрадше сіла б до якоїсь своєї роботи або хоч до листування, але розумію, що він — цілий тиждень сам і йому треба було б кудись вийти з дому.

19 серпня 1984, неділя.

За пляном, ми повинні вже бути пару годин на Бермуді — але де факто ми у Філядельфії — та не вдома! а в готелі Holiday Inn. Наш чартерований літак мав якусь механічну проблему і наш відліт відклали до завтра. Sounds familiar? Aruba revisited? Ну, що ж — хто їздить дешевими чартерованими польотами, наражується на всякі несподіванки.

Комплікації почалися вже пару днів тому. Були ми тиждень тому в Дикого, щоб впевнитися, що Остап може їхати на Бермуду. Місяць тому він запевняв, що це не викликає в нього застережень, але тиждень тому забажав ще однієї opinii — кардіолога-спеціаліста. Ходили ми в п'ятницю на перевірку до д-ра Гаймана в Germantown Hospital (Heiman). Після бадань і електрокардіограми, Гайман запевнив мене, що немає жодної перешкоди для нашого виїзду на однотижневий відпочинок на Бермуду. В суботу були ще раз у Дикого, як було заздалегідь заплановано. Отже все, нібито, під контролем — можемо їхати. Настрій зразу піднявся — і в мене, і в Остапа — бо можливість, що доведеться втратити і ці вакації — а головне: втратити можливість побуту з Максимом та Уляною у відпруженій вакаційній атмосфері — дуже негативно й депремуюче подіяла на нас обох.

Максим з Уляною приїхали вже в п'ятницю. В суботу прилетіли літаком Марія Пасічник з Павлом. Уляна й Максим, забираючи їх з летовища, завезли туди на переховання наші три валізи (знаючи наперед, що наступного дня навряд чи зможемо поміститися в авті з усім багажем!) З летовища вони поїхали прямо до Савт Бавнд Бруку — як і було заплановано — щоб подивитися на вже поставлений хрест-пам'ятник на могилі Івана Пасічника та полагодити зв'язані з тим справи. До нас приїхали десь біля 8-ої вечора, на обід. Але тут раптом виявилось, що Максим загубив ключик від схованки наших валізок на аеродромі.

Дуже цим перейнявся, сердитий був на себе. Нам треба було бути на аеродромі в неділю вже о 6-ій ранку — літак мав відлетіти 7:30 — отже не було певности, чи вдасться визволити наш багаж при допомозі поліції та іншого персоналу. Вирішили, що Максим, Уляна й Павло поїдуть після обіду на аеродром, і так і зробили. Втратили пару годин і трохи нервів, але скритку нарешті їм відчинили і вони перенесли валізи до іншої — захопивши другий ключ.

Ніч була для всіх нас дуже коротка: мусіли встати о 4-ій, щоб виїхати о 5-ій, щоб бути на аеродромі о 6-ій. На аеродромі, звичайний у таких випадках, ритуал: подбати про постій авта на цілий тиждень, віддати багаж і ... чекати. Минула 7:30, а ми далі чекаємо. Тоді дали пояснення: щось зіпсувалося в літаку (охолодження чи щось інше), направляють, поїдемо, мабуть, не скорше 10:30. — Знову довге чекання — сніданок на кошт Apple Tours — а потім нова об'ява: літак не полетить сьогодні взагалі. Треба ждати до завтра. Велика констернація: бермудські туристи (а є їх, мабуть, більше як сотня) — невдоволені, дехто обурений, дехто з місця касує цілу подорож (можна було отримати повний зворот коштів!) Представниця фірми не легке мала завдання успокоювати і інформувати публіку. Ми вирішили не їхати додому, а скористати з оферти і переночувати на кошт Apple Tours в недалекому Holiday Inn (Esslington). Вже смачно пообідали і виспались, а десь незабаром будемо ще й вечеряти. — Маю надію, що дальша частина нашої прогульки відбудеться без перешкод.

20 серпня 1984. Hamilton, Bermuda. Princess Hotel.

Приїхали з кількогодинним запізненням. Поки дібралися з аеродрому до готелю (спеціальним автобусиком) і дістали ключі до кімнат, була десь 3-а година пополудні місцевого часу (Між Бермудою і Філядельфією є одна година різниці). На місті полуднували — нас шестеро разом — потім ми з Остапом повернулися до готелю, а решта товариства пішла собі shopping чи пак window shopping. Я залишила Остапа, щоб переспався, а сама — замовивши місце на вечерю та зарезервувавши стіл у ресторані — пішла на довгий-довгий самотній прохід по місту. Думала, що зустріну наших — але вони, мабуть, були тоді у якихось крамницях. Гамільтон — містечко колоритне (дослівно: будинки пофарбовані в пастелеві кольори — багато, напр. рожевого). Терен горбкуватий і місто своїм положенням нагадало мені трохи Oakland в Каліфорнії. Багато різноманітної рослинності: пальми, банани, розквітлі олеандри, калемати, кактуси та безліч інших, що їх назви мені невідомі. Квітучі кущі на кожному кроці, а є і плекані кльомби чорнобривців та інших квітів. Впадає в око загальна чистота й охайність. В центрі декілька великих будинків (тобто 4-5 поверхових модерних кам'яниць — банків та магазинів), старий будинок парламенту, велика англійська катедра, оригінальна ратуша із “вітроміром” на вежі. В порту стоїть велитенський пасажирський корабель Atlantic, що своїми широкими грудьми — здавалось би — може безпечно протистояти грізній стихії океану. На воді багато малих моторових човнів та вітрильників. Готель Принцес — старий, великий, елегантний, з трьома ресторанами, нічним клубом, великою кількістю різноманітних крамниць. Наші кімнати на партері у Pool Wing — тобто з видом на залив, недалеко

басейну. Біда тільки, що сьогодні кілька разів ішов зливний дощ і дуже було вогко і парно. Тепер пізно ввечері на дворі вітер завиває і гуде — не знаю, як нам буде спатися при такому “виттю”.

21 серпня, вівторок.

Вчорашнє “виття” уночі виявилось — за аналізою Максима — наслідком щілини у засувних скляних дверях від городу, а не наслідком стихійної бурі назовні. Навпаки: небо було засипане зорями і дощ невідомо чи падав уночі. Зате в день тут — як дотеперішній наш досвід показує — майже що години кропить дощик — 2-3 хвилини, часом навіть тоді, коли світить сонце.

Після королівського сніданку сьогодні вранці, поїхали до Southhampton Princess, що є на іншому місці острова і має доступ до приватного пляжу. Наш гамільтонський Princess — над заливом і, хоч є тут два окремі басейни — із солодкою, або із солоною морською водою, то насправді піщого пляжу немає. Подорож до цього другого готелю — поромом, потім автобусиком аж до пляжу. Все це включене в ціну нашого побуту — як і снідання, як і вечеря. Харчування обильне, вибагливе, і з неабияким вибором. На снідання буфет, що включає не лише овочеві соки, фрукти, готові кашки, croissants, але і гарячі страви: яєшню, бекон, ковбаски, жарену картоплю, налисники, шинку. На обід ціле французьке menu із кількома до вибору hors d'ouvres, зупами, м'ясивами, рибами, салатами, городиною та десертами. Не включене лиш додаткове замовлення алкогольних напитків... Southhampton Princess має гарне високе положення. Пляж чудесний: чистий білий пісок, прозора зеленкава вода, велике каміння посеред моря недалеко від берега нагадує побережжя північної Каліфорнії та Орегону. Парасольки з пальмового листя, як на Арубі. А крім всієї цієї фотогенічної краси, комфортабельні устаткування: кабіни для переодягання, теплі душі і навіть по одному рушникові на особу — без додаткової оплати для гостей готелю Princess.

23 серпня, четвер.

Вчора їздили спеціальною прогулькою кораблем до St. George's. Прогулька коштувала нас по 28 дол. від особи, тривала 6 год. і включала короткий постій, купіль і ланч на острівці Hawkins, оглядини старого історичного містечка St. George's — колишньої столиці — де вузькі стародавні вулички, кілька цікавих історичних будинків і церков — пояснення гіда і розвагу на кораблі та Rum-swizzle — особливий бермудський коктейль з руму, помаранчевого соку, ginger ale, grenadine, та інших приправ — дуже смачний відсвіжуючий напитек, що всіх нас підхмелив. Остап з нами не їздив, щоб не наражувати себе на додаткове зусилля. Вчора цілий день була сонячна погода, без хмар — ні разу не падав дощ. А сьогодні вже перелетні хмаринки і час до часу накрапає (Це видно навіть на цій картці — де краплі дощу замазали мені сторінку!)

Вчора в St. George's мали “історичну” розвагу для туристів: town crier, перебраний в

історичний костюм, проголошує вирок: жінку за непослух і сплетні покарати кількакратним зануренням у воду на спеціальному дерев'яному кріслі — дотепна, повчальна і цікаво зроблена інсценізація!

Типовий для цих островів птах Longtail— ніби мала чайка з довгим хвостом — живе тут улітку: в зимі він літає над Атлантиком і відпочиває тільки на хвилях океану!

24 серпня, п'ятниця.

Вчора пополудні Уляна, Маруся Пасічник і я вибралися автобусом в напрямі Somerset — там, сказали нам, живе більшість місцевого населення, а ми хотіли бачити, як живуть справжні бермудці. Мали пригоду: автобус довів нас до Sonesta Beach Hotel і заявив, що далі не їде. Отже ми висіли і почали шукати поворотної дороги назад до Гамільтону. Це виявилось складнішою справою, як виглядало на перший погляд. Поворотний автобус мав бути на іншій дорозі і ми взялися її шукати, всяким способом “скорочуючи” собі дорогу і “вгадуючи” напрям. Закінчилося тим, що якась “місцева” жінка взяла нас на авто і підвезла — досить далеко — до автобусної зупинки. Вона дивувалася нам, що ми під вечір вибираємося до Somerset — адже всі крамниці вже о 5-ій зачинені. — Не знаю, встигнемо ми туди поїхати, чи ні. Максим з Уляною поїхали сьогодні на пляж — а ми з Остапом сіли на автобус і подалися на другий кінець островів до St. George's. Встигли якраз на черговий сеанс “Dunking Stool” — так, що і він мав змогу це побачити. Полуднували зупою в одному з ресторанів St. George's — я купила пару дерев'яних виробів з бермудського кедра на подарунки — і ми на 4-ту повернулись до нашого Princess. Саме в час: бо затягло небо хмарами і заповідають на вечір справжній шторм.

Ніч. Понеділок/вівторок, 27/28 серпня. Філядельфія.

Прибули в неділю біля півночі на аеродром у Філядельфії — спати пішли біля 2-ої. Павло залишився на аеродромі, бо вранці о 7-ій мав літак на Пітсбург. Маруся Пасічник з нами приїхала додому, а переночувавши, поїхала в понеділок вполудне до Клівленду. Максим з Уляною відвезли маму до літака, а біля 4-ої вирушили автом до Кембридж. Щасливо вже й доїхали. Отже наша ескапада на Бермуду завершилась успішно, без комплікацій.

Поворот літаком був ускладнений спізненням: замість о 4-ій, виїхали з готелю по 7-ій, а потім ще пару годин дожидали на аеродромі в Бермуді. Без офіційних вияснень і запевнень, при наявності сплетень, що ширили паніку між подорожніми. Мовляв, літак фірми Jet America привіз був уранці групу туристів з Америки і мав труднощі приземлитися, бо не працював як слід “landing gear” — довший час кружляв над летовищем, потім таки приземлився, але пасажири трохи перелякалися. Після цього, казали, вислали літак для ремонту назад до Америки і тепер, нібито, чекаємо на його поворот. — Летовище в Бермуді мале: в час нашого чекання там, не приземлювався ні один літак. Було темно; ніч. Коли з'явився нарешті наш джет і почав осідати — мені нагадався полінезійський міт про бога, що має прилетіти з неба літаком і що на нього жде

віруюче плем'я.

Бермуда не має ні річок, ні джерел — єдиним засобом здобути солодку воду — дощівка. Дахи мають особливу будову — рівчаки стримують дощову воду, спрямовують її у ринви, що ведуть у спеціальні збірники — звичайно під будинками. У великих готелях солодку воду добувають із морської води “де-салінізацією”. Дахи всі білі — помальовані вапном — це, кажуть, допомагає очищувати дощівку від занечищень, зокрема ж добре воно тим, що анулює т.зв, кислотний дощ.

В неділю ходили ми з Уляною і Пасічником до церкви. У великій англіканській катедрі — не більше 30 осіб. Будова аж занадто величава, як на мале місто Гамільтон. Звернув увагу на себе напис: утримання цього собору коштує 202 дол. денно (табеля давала статистику: цифри на рік, на місяць, на день, на хвилину — заклик до жертвенности!) Ми опісля пішли ще до католицької церкви. Будова значно скромніша, але на відправі було може з 200 осіб! Місцевого чорного населення не більше як 15-20% З автобуса бачила я що на острові є і малі баптистські церкви, одна, здається, була методистська. Отже старий англіканський естаблішмент напевно тут в меншості і мабуть репрезентує — минуле!

В час нашого побуту на Бермуді не діяли там телевізійні станції взагалі. В наших кімнатах телебачення не було — а там, де були апарати — не було жодного відбору. Перед самим від'їздом бачила я, що приймач діяв і була якась передача з Америки. Газети з Америки були, але дорогі — недільний Нью Йорк Таймс коштував 4.50 дол.

В неділю увесь Гамільтон порожній. Всі крамниці зачинені — навіть ресторани діють тільки увечері. Ніде навіть води купити чи морозива! — А газети бермудські б'ють на слолох, що, мовляв, туристика підупадає з року на рік і бізнесу за мало — а це ж головне джерело доходів — продукти всі Бермуда мусить імпортувати, агрикультури майже немає! навіть “бермудську цибулю” імпортують з Тексасу!

Ніч, уже п'ятниця, 31 серпня, год. 1-а ночі.

Цей тиждень я ще на вакаціях. Здавалось би — ідеальний час для відпочинку, для творчої праці — та ще після однотижневого люксового відпочинку на Бермуді. Але всупереч всьому цьому — в мене чорна депресія. Справді жалію, що я вдома. Може ліпше було б бути на роботі — забути у рутині щоденної праці.

Депресія має свій корінь частинно у напруженні, пов'язаному із Остаповим здоров'ям, із хвилюванням подорожі на Бермуду (Віра Лащик отверто відмовляла мене від цієї подорожі, вважаючи її ризиковною!) — але теж і може особливо в Остаповому, немов навмисне образливому, відношенню до мене — так, немов би кожне його недомагання, його страх перед хворобою і смертю, можна було облегшити злістю на мене... Все це, здавалось би, дрібниці і то не нові, а здавна відомі вже й не раз пережиті, — але вони йдуть на нерви і підривають мою життєву рівновагу. Комплікуює справи його замкнутість у собі

— якби був більше безпосередній і сердечний — можна б легше зрозуміти, що йому долягає і можна б легше зарадити лихові. А так не знаю: чи це страх, пов'язаний із хворобою? Чи журба, пов'язана з налагодженням справ переходу на пенсію (він, замість вийти із ситуації з гонором і отверто написати про своє рішення адміністрації Community College, навмисне затягає справу, щоб витягнути від них можливо більше грошей — додатковий sick leave чи disability, а ця непевність напевно ще й хвилює його самого). Радити йому важко, бо зразу впадає в образливий тон, мовляв, він сам знає, як краще зробити. (Вже досвід життя показав, як не вміє він зійти із сцени, затримуючи гідність і перевагу моральної вищости — для мене ці речі були б важливіші, ніж гроші! — а він і від ЗУАДК відійшов із уразою, і боюсь, що це може повторитися і тепер!)

Трохи розряджую свою депресію фізичною працею. Вчора, напр., помила у вітальні і в їдальні вікна й випрала фіранки — речі, що їх заплянувала вже раніше. Крім того, мушу служити за шофера: Маму возила в середу і везиму завтра до дентиста, в середу з Мамою і Остапом їздила по харчі, завтра везу Остапа до бюро Social Security.

На Бермуді вже почала читати *Shore of Love* — переклад Гончаревої повісти. Обіцяла Ларисі критичну замітку до *Сучасності*. Переклад дуже поганий, але і твір слабкий, повний соцреалістичного патосу, сентиментальної солодкавости, мелодрами. Соромно за нашу літературу. З чим тут показуватись широкому світові?

Псує мої вакації теж свідомість, що мені негайно після повороту до праці доведеться двічі виступати з англomовними лекціями перед студентами. Англomовні виступи завжди коштують мені трохи нервів, а ще мені здається, що моя англійська мова завжди гірша після вакаційної перерви, коли я поголовно читаю й пишу й говорю майже виключно українською мовою... З цих мабуть спонук взялась я за англomовний переклад Гончара, замість того, щоб написати рецензію на другий том Винниченкового щоденника.

Найбільший успіх нашої бермудської ескапади — це факт, що нам вдалося побути один тиждень разом з Максимом і Уляною. Уляна подобається нам щораз більше: тепла і добра з неї людина, опанована, стримана, з великим тактом. Не накидається і не домінує — хоч не треба довгого дослідження, щоб спостерегти, що це жінка неабиякого розуму і характеру. Шкода лиш, що вона не молодша. По собі бачу, що після менопаузи — молодечий порив і ерос таки втрачають свою силу — а хотілось би, щоб Максим міг зазнати з Уляною ще багато літ щастя!

З Пасічниками — мамою і сином — комітива також була дуже добра. Маруся П. — людина теж добросердечна і хоч вона ще не зовсім прийшла до себе після втрати чоловіка, і спочатку не дуже навіть хотіла їхати — я думаю, що буде задоволена з цих вакацій і що їй це добре зробило. Уляна й Максим були дуже задоволені і вдячні — а ще й тішилися, що вдалося погодити такі два різні світи, як ми і Пасічники... Вони, видно, не мали певності і боялися, може, якихось конфліктів. Але все було гаразд: мені часто легше знаходити спільну мову з простими людьми, як з деякими нашими пів-інтелігентами!

6 вересня 1984, вранці перед виходом на роботу.

Літо минуло — і я тому рада. Останній тиждень депресія і безсонність мучили мене, аж поки я одної ночі не вирішила взятися за якусь “свою”, “конкретну” роботу. Переглянула два щоденники подорожі і переписала, з малими скороченнями, щоденник нашої минулорічної подорожі з Лялею до Зальцбурга і Дубровніка. Дальний писав, що воліє Югославію і взагалі недавні записки, ніж ті з 1968 року, що їх я йому пропонувала.

В бібліотеці — навала праці і хоч я працювала покищо тільки два дні — уже вчора увечорі відчувала втому. А треба було ще й на закупи харчів їхати з Остапом і Мамою, тобто бути на ногах, носити велику кількість пакунків до авта, з авта, — ну й, очевидно, шоферувати.

Сьогодні має приїхати до нас Тарас Кульчицький. Буде Остап мати товариство, а може кудись і поїдуть, тобто Тарас зможе бути Остапові не лиш за компаньйона, але й за шофера... А я радо дам авто, щоб лиш сама не мусіла з ними їхати.

Моя лекція — 11-ого. Передучора мала тільки короткий виступ 15 хвилин перед аудиторією студентів професора Сінгера (Michael Singer). Разом зі мною виступали з інформаціями про свої курси професори Leech (persona odiosa), Singer і Soltysinski.

Максимові 3-ого сповнилося 29 років. Нині уродини Андрія.

11 вересня 1984, вівторок.

Моя лекція, що коштувала мені стільки часу і нервів — уже за мною. Почуваюся, як після матури: втомлена і порожня. Я трохи перечислилася: думала, що лекція триває 1 год. — отже залишила не цілих 10 мін. на питання. Тимчасом виявилось, що студенти звикли до 50 мін. лекцій і тому через поспіх в клясі питань не ставили. Правда, кілька осіб залишилося, щоб поговорити зі мною, а один — Мирон Олесницький — перший українець-студент нашої Law School, що зразу мене був знайшов і нав’язав ще минулого року контакт — заявив мені, що багато скористав з моєї лекції, що вона допомогла йому вирішити підбір теми для коментаря, ітп. Були на лекції, крім студентів, проф. Singer і Maria Smolka-Day, що вважається тепер ніби моїм асистентом (на добровільній базі, безплатно, бо хоче трохи привчитись і практикувати foreign law librarianship, одночасно будучи студенткою бібліотекарської школи). (Хтось інший на моїм місці міг би може боятися такої потенційної конкуренції — як-не-як, вона має докторат з права і була професором у Любліні!). Побачимо, що з того вийде. Вона ще молода — може підожде і обійме мою позицію, коли я вже піду на пенсію?

7-ого помер у Римі Кардинал Сліпий. Чимало наших людей їдуть на похорони, що мають відбутися у четвер (Рудницький, Пріцак).

Тарас Кульчицький сьогодні вранці відлетів додому. Він знову прилетить на схід до

Вашингтону, на демонстрацію 16-ого, — бо в нього спеціальний квиток літунський, що йому нічого не коштує (Заплатив 1,500 дол., а виїздив, каже, вже на 30,000!) Були ми з ним в Михайлівській церкві в неділю, а потім на гостині в Лесі і Левка Яцкевичів.

Четвер, 13 вересня 1984.

Маю клопіт з Остапом. Здоров'я його — стабільне, прогнози — добрі, отже немає якихось поважних об'єктивних підстав для журби. Але справи ускладнює — як і тоді, в 1973 році, хоч не у такій самій мірі — його надмірна егоцентричність, гіпохондрія та абсолютний брак практичного здорового глузду. Вряди-годи це пов'язане із дразливо-прикрим трактуванням інших осіб — починаючи (але не обмежуючись до) мене. Неначе заздрість, злість на увесь світ — що, мовляв, є ще якісь люди здоровші і молодші, а ось я старий і хворий. Про те, що я ледве тягну всі свої надмірні обов'язки, що мені також часом біль і нервозне напруження відбирають сон, йому, мабуть, і на думку не приходить. Стараюсь розуміти й вибачати. Здається мені, що його надмірна увага мами в дитинстві розпестила і привчила до іншого трактування, що його не мали інші діти в сім'ї. Про це знаю від Марійки. І це, думаю, зробило його “паничком”: йому здається, що йому все належиться і що від нього самого ледве що можна вимагати. Навіть те, що стосується його самого і його здоров'я, він, начебто, уважає не своїм, а моїм обов'язком. Бачу, що мені треба, як дитину, привчати його поволі до більшої самостійності. І тому я вже пару разів примусила його самому телефонувати у своїй справі до лікаря, замовляти візиту, тощо. А то досі я не тільки робила це завжди сама, але завжди і асистую в час візиту-бадання, щоб допомогти з описом симптомів та почути коментарі і поради лікаря. Може поволі привчиться бодай дбати про те, щоб брати ліки, спостерігати і вміти описати свої симптоми, покликати лікаря, коли треба. — Факт, що він рішився іти на пенсію також впливає психічно: він — людина, що потребує накиненої згори рутини. Адже навіть пише тільки на чись замовлення, потребує постійної стимуляції.

Вівторок, 19 вересня 1984.

Приїхала Ія! Ми тількищо посиділи собі дві години на розмові із нею — ночувати повернулася до своїх батьків, бо ще мами навіть не бачила. За день-два перенесеться до нас. Розповідає, що Марко дуже зацікавлений своїми правничими студіями — багато вчиться, добре йому це йде і подобається. З Кутаком цілими днями дискутує про право — в школі, по телефону, вдома. Програма Southwestern запланована на 4 роки — велике навантаження, бо це в додатку до цілоденної праці. Не легкі це будуть роки. — Ія працювала безперервно 9 місяців на фільмі *Legend* — великій продукції, що її роблять в Англії і тільки частково в Голівуді, і що її бюджет около 40 мільйонів доларів. Ія була “production coordinator” — тепер вирішила зробити собі короткі вакації, приїхала сюди на схід — на осінню природу, вибирається до Гантеру. Вона має теж плян на наступну весну поїхати з прогулькою на Україну.

Має дівчина в собі щось мистецьке — не даром же вона була колись у театрі!

Середа, 20 вересня 1984.

Моя професійна праця забирає увесь мій час і всю мою силу. Правда, виступи перед студентами вже за мною, але тепер ось підготовляю виставку (U.S. Treaties and How to Find Them), клієнти приходять безперервно, а я ще й почала ходити регулярно на курс проф. Singer-a Public International Law! — Про каталогізаційну роботу навіть не думаю — до відділу каталогізації взагалі не показуюсь і там зростає поступово накопичення чужомовних матеріалів. Це стане незабаром проблемою — бо ж починаю вести більш агресивну політику комплектування фондів, роблю нові замовлення кодексів і коментарів, і монографій — отже наплив нових книг зростатиме! Марія Смолка приходиться пару годин на тиждень і покищо робить допоміжну непрофесійну роботу. Може колись пізніше вона могла б привчитися каталогізації?

Хоч я і втомлена і не дуже здібна до якогось творчого зусилля, читаю поволі різні матеріали до своєї теми про Войнич і Расторгуєва. В справі останнього написала кілька листів — треба мені буде переглянути пару літ журналу *Free Russia*, що виходив у Лондоні. За мікрофільмом цього видання доведеться їхати або до NY Public або до Гарварду. Багато матеріалів маю про Войнич — навіть знайшла і позичила з Library of Congress книжку-біографію, що її написала Євгенія Таратута. Ця ж сама Таратута є автором біографії про Степняка-Кравчинського. Маю теж статті і листування самого Степняка. Все це по російському — і я вперше в житті з великим зацікавленням читаю російською мовою цілі довгі трактати! І без великого труду! Всеж таки, моя властива тема, як вона попала на Шевченка і як дійшло до видання 1911 року — тільки частково роз'яснена. Шевченко — у всіх цих революційних активностях російських емігрантів — і навіть у житті і діяльності самої Войнич — тільки на периферіях, а російські дослідники, очевидна річ, тільки коротко і побіжно про нього згадують. А мені хочеться часом читати і між рядками... Напр. факт, що немає ніде даних про те, хто дає Войнич ідею видати збірку перекладів з нагоди 50-ліття Шевченка може мати кілька пояснень: 1/ що таких даних не знайдено, 2/ що їх російські дослідники злегковажили, 3/ що ці дані для советських дослідників може неблагонадійні і тому може не варті згадки? — Але, якщо це так, то для мене це, очевидно, було в особливо важливо і цікаво!

Неділя, 23 вересня 1984.

Осточортіло, набридло мені життя! Глибока депресія, посилена абсолютною самотністю. Очевидно, довкола мене ніби близькі мені люди: Остап, Мама, Тато. Але для них я — тільки sounding board для їхніх монологів — мною, моїм внутрішнім світом, вони ні трохи не зацікавлені. (Може це й добре для щоденника — бо чи треба було б на самоті записувати думки, якби їх можна було висловити в розмові з приязною душею?)

Вся моя надія на Лялю — її приїзд і пару днів із нею на Верховині на зальцбурзькому з'їзді, маю надію, дадуть мені відпруження і допоможуть віднайти душевну рівновагу.

Єдина радість мого життя тепер — це творча праця, але для неї в мене не залишається часу і сил. Фізична моя кондиція (артрит, біль у крижах, запалений жиляк під правим коліном) не дає мені змоги виконувати мої хатні обов'язки після цілоденної праці з такою ж блискавичною швидкістю і невсипущою енергією, як це було минулими роками, а це значить, що все роблю повільніше, тобто, що ця сама робота займає мені більше часу. І тому час для моєї улюбленої роботи — що для неї і минулими роками завжди було обмаль часу — зведений до абсолютного мінімум. Ждуть на мою увагу, можливість концентрації думки, і Щоденник т.2 Винниченка (ще трохи і забуду все, що хотіла про нього написати!) і *Shore of Love* (ditto!) — поволі тільки прироби матеріяли до великої статті про Войнич і Расторгуєва — чи зможу це велике завдання виконати? І коли?

Сучасність надрукувала мою рецензію на Снегір'ова. Разом із критичним параграфом під адресою власного видавництва. Слава Богу. Вміння сприймати критику завжди підносить людей в моїх очах. Те, чого я найбільше боялася — не сталося! (тобто, що могли нібито порядком скорочення елімінувати увесь цей критичний абзац!) Я перестерігала Лярису, що волю, щоб не друкували взагалі, якщо не зможуть проковтнути цієї критики. Ну, добре — здобули собі в мені співробітника. Постараюся частіше прислужитися чимнебудь журналові, щоб лиш була охота жити, творити й боротися за кожний день! А ця боротьба з кожним роком важча і безнадійніша!

28 вересня 1984. Glen Spey.

Ми з Лялею щасливо добилися до Єрегів. Їхали без поспіху “моєю” дорогою — провадила авто я, отже навіть не думала поспішати turnpike-ами! Виїхали о 2 год. дня, приїхали після 6-ої, ще за дня. Зранку трішки накрапав дощ — увесь день було хмарно і холодно — але в природі вже позначилася осінь — і це для мене велика радість! Зелень, очевидно, ще домінує, але вже є значні домішки червоного й жовтого, а на придорожніх стендах — гори жовтих гарбузів!

Вчора у Філядельфії разом з Остапом і Вірою Лащик ходили на виставу *Ma Rainey's Black Bottom*, що її ставив у нашому Annenberg Center приїжджий Yale Repertory Theater. Тема п'єси мене не приманювала, а назва її навіть лякала. Якби була в цей день інша вистава, або ще ліпше виступ Pennsylvania Ballet — ми напевно були б Ma Rainey і не бачили. Тимчасом п'єса виявилась дуже доброю, чорні актори були першорядними виконавцями своїх роль, а проблема культурної самотності, бажання себе виявити та дискримінація пануючою групою близькі і нам-українцям.

30 вересня 1984, неділя. Glen Spey.

В суботу вранці ми випроводилися від Єрегів і перейшли на Верховину, заповівши, що повернемося в неділю увечорі. І от ми вже знову у них. Василь і Наталя дуже гостинні і привітні, тета Параня, як завжди, доброзичлива, усміхнена і все ще відносно здорова, хоч старша від мого Тата, а хата їхня — нова, комфортабельна, з усіма модерними вигодами.

Це не те, що примітивний нічліг у занедбаному і зовсім не опалюваному катеджі оселі на т.зв. Запоріжжі. Але ми не жаліємо, що перейшли туди на час нашого гімназійного з'їзду: Єрегам дали два дні відпочинку від нашої гостини, а собі здобули повну свободу рухів і повсякчасну близькість любого нам товариства. Погода була добра і в суботу, і в неділю — трішки по осінньому холоднано.

Прибуло на з'їзд може яких 70-80 гімназистів, деякі з родинами. На вчорашній вечері було, здається, 120 осіб. З близьких мені людей були, крім Лялі, Ева й Сергій Сахаруки, Ірка Сквіртнянська-Стецура, Христя Кушнір (була тільки пару годин), Іван Собчук, Наталя Томцьо. З інших замітніших колег були Любко Гузар (о. архимандрит!), Мирон Гнатейко, Богдан Гайдучок, Геньо Змий, Влодко Стойко, Іван Головінський, Ірена Гомотюк-Зелик, Ліда Стеткевич-Андрусинин, Валя Данченко-Сталовір, Аня Максимович, Сяня Гораєцька, Ігор Пак, Наталка Книш-Дума, Надя Луцька-Цегельська, Ліда Юрків-Белендюк, Дота Кульчицька-Богатюк, Доля Казієвич-Федак, Богдан Гамерський, Любко Курилко, Юрко Юрків, Юрко Бліхар. З професорів був єдиний лиш Олексинин (Міхняк і Росткович недавно померли, а Шандровський лежить паралізований). Грала оркестра Гірняка із сольоспівом Ігоря Раковського. Забава — тобто танці — були відкликані з уваги на жалобу по патріархові, але оркестра грала до обіду й опісля — і то майже виключно старі австрійські шлягери з наших гімназійних часів. Тим разом організатори подбали, щоб до тексту моєї “Пісні про Зальцбург” Няко Гірняк написав музику. І дуже вміло вплели цю новинку у програму — тобто радше виповнили цією новинкою програму — вся заля вчилася співати Пісню про Зальцбург, що була кількакратно повторена. Було мені приємно. Рада, що нарешті текст, написаний на замовлення Павлюса багато років тому, дочекався свого музичного оформлення. Після вчорашньої вечері, о. Гузар говорив про справи, пов'язані із смертю Сліпого й проблемами патріархату — я сиділа із своїми православними колегами й не ходила слухати цієї гутірки. Вона тривала трохи за довго, відбувалася в їдальні, і викликала в декого з наших товаришів деяке невдоволення. Все ж таки, настрої вдалося врятувати пізніше. Невелика група нас залишилася при барі до пізна — співали, розважали себе анекдотами — до години 4-ої вранці! Очевидно, при чарці і доброму гуморі. Я була, тим разом, більше у жіночому товаристві: Ляля, Ірка, Ева, і нам так було добре реготатися з власних витівок, що хлопці, думаю, може нам і заздрили!

Сьогодні на зборах після богослужби й обіду, вирішили влаштувати черговий з'їзд з нагоди 40-ліття гімназії вже наступного року (аякже!). Мені вдалося проголосити збірку в пам'ять Марійки Бакай (на Гарвард, очевидно!) (буде щось із 200 дол.!) — а теж вдалося мені не прийняти пропонованих обов'язків (голови комітету, редколегії, тощо). — При всіх моїх сентиментах до Зальцбурга і гімназії, я думаю, що я вже досить написала на ці теми і досить праці вклала в ці справи минулими роками. Мені треба щадити час на інші, важливіші справи — а для зальцбурзьких товариських з'їздів знайдуться інші люди. (Трагедії теж не було б, якби з'їзди робити рідше!)

Жаль, що не було тих, кого дуже хотілось би побачити, хто ніколи не приїздить, або приїздить рідко. Ліда Гумінілович не була ще ні разу — про деяких колег і слід пропав

(Киньо, Мішалов). Палієнків давно вже не бачила, теж і Мацька Підлуського, Ореста Чуйка... Шкода.

Довідалася кілька цікавих для мене деталей. Напр. що брат Валі Данченко — це Микола Герус із славнозвісного Радіо Свобода! Що Валя добре знає Качуровських, що Ліда має погану опінію, що вона була вже раніше замужем і що домінує над Ігорем, а навіть публічно часом його ображує. (Це сплетні і я приймаю їх із величезною дозою недовіря — я про Ліду завжди була позитивної думки, думаю, що це розумна людина і що Ігор завдячує їй дуже багато). Ще з породи сплетень, що можуть виявитись правдою (на дай Боже!). Богдан Підлуський, кажуть, погано живе з другою своєю жінкою, втратив працю, розпився... Жаль! *We were never promised a rose garden*, як сказав мені недавно Едвард Касинець.

З Остапом я двічі говорила по телефону. Дикий казав йому більше лежати й давати теплі оклади на жиляк. — Завтра повертаємось додому.

Середа, 3 жовтня 1984.

Сьогодні пополудні одвезла Лялю на аеродром. Кінець моїм коротким вакаціям — завтра повертаюся до роботи. З Glen Sprey повернулися в понеділок під вечір — вечеряли вже вдома, разом з Остапом (Добре мати заморожені наперед підготовлені харчі). Вівторок провели вранці у Мегика (Ляля знає його з дитинства у Варшаві і завжди мала бажання його відвідати. Наша візита закінчилася несподіваним філантропічним імпульсом з мого боку — я купила картину за 375 дол. — і то не так тому, що картина мені сподобалася — Мегик малює мало і фактично нема з чого вибирати — але я давно мала бажання підтримати його фінансово — він своєю великою культурною роботою абсолютно на це заслуговує! Ляля пішла за моїм прикладом і також купила дві маленькі картинки за 100 дол, та ще й дістала третю в дарунку! Від Мегика пішли до Музею Мистецтва (велике розчарування: більшість галерій замкнені!) Звідтіль поїхали до міста, запаркували в гаражі авто, пішли удвох на знаменитий обід до Bookbinder's. Увечорі зустрілись з Ією в Academy of Music — бо я мала три квитки на концерт філядельфійського оркестру (Ricardo Muti, — у програмі Ліст і Берліоз). Сьогодні мали час тільки відвідати Маму й Тата, пообідати — і на аеродром!

Побут з Лялею — немов відсвіжуюча купіль. *Ach, nach dem Bade sein!* — мовляв Рільке. Наша дружба міцніє з кожним роком. Ляля дуже гарно виглядає — і вже зовсім на холодно і врівноважено сприймає трагічну лікарську діагнозу. Медичні прогнози — добрі, і я хочу вірити, що організм переборє хворобу, що пістряк не займатиме інших додаткових клітин, що його повністю вирізали!

Сьогодні в нас на нічлігу — Ія. Завтра має приїхати Тарас Кульчицький. Одне слово: виключно каліфорнійські гості!

6 жовтня 1984, субота.

Від ранку я в авті. На 9-ту возила Тараса на Симпозіум (перше із серії тисячеліття християнства в Україні) в La Salle College. Залишивши нашого гостя там, повернулася додому, відібрала готові вже фотографії із зальцбурзького з'їзду, повезла Остапа на візиту до др. Дикого (як я і думала, нічого особливо загрозливого — звичайний запалений і болючий жиляк — але мій гіпохондрик робить із цього справу таких розмірів, якби крім нього ніхто в світі не терпів на болісні жиляки! Діагноза зараз же допомгла — бо пополудні виявив навіть охоту поїхати на Симпозіум! Боюся, що Остап зробить із себе посміховище і навіть лікарі не трактуватимуть серйозно його хвороб — а колись може бути щось поважне — як із тим пастухом, що страшив усіх вовком, а тоді, коли й справді вовк прийшов, ніхто уже йому не вірив! Встигла ще перед полуднем поїхати з Мамою до крамниці за харчами, а тоді на 1 год. дня поїхала (сама, очевидно!) на виставку Трьох Ровесниць — Христі Зелінської, Роксоляни Лучаковської-Армстронг та Мотрі Головінської, виставку, що її влаштував 43. відділ Союзу Українок. Виставка зібрала багато людей — приємно було зустрітися з Андрієм, Тимошем і Мотрею, поговорити з Рідом Армстронгом і Роксоляною, привітатися з її мамою, що її я давно вже не бачила. Були там з нашої родини не лише Левко і Леся, Люда і Zenko, Христя Дольницька і Віра Датон, але навіть Юрко Чайківський з жінкою і малим Андрійком та вуйко Фридзьо Марк, що має незабаром виїхати з Філядельфії до сина під Вашингтон і вибрав цю нагоду, щоб попрощатися з Мотрею та іншими членами родини. Була на виставці і Мама (тим разом їхала з Фридзьом, щоб йому дотримати товариства). Картини не зробили на мене якогось великого враження, найбільше ще подобалася мені Мотрина “Андромаха з устрицями”. На 4 год. я успіла ще підібрати з хати Остапа і поїхати на симпозіум до Ля Саль — якраз на виступ професора Ярослава Пелікана, що про нього нераз уже читала і чула. Говорив він цікаво, дотепно, хоч на досить скомпліковану тему — про католицизм і православ'я, що доповнюють себе в одне ціле. Повернулися додому о 6-й, а на 7-ому я вже зготовила досить смачну (мені смакувала!) вечерю з рибою, грибками, зупою із браклі і вином. Тістечко, очевидно, купила в пекарні!

Помила вже посуд і така вже втомлена, що хочу йти вже до ліжка. Завтра мушу Тараса завезти до церкви на Френкфорд, бо він там хоче зустрітися із своїм якимсь колегом. — Нелегко бути господинею і шофером! Добре тим жінкам, де ролю шофера принаймні сповняють чоловіки! В нас все звалилося на мене — і чим більше я ношу на плечах тягарів, тим менше це знаходить оцінку й одобрення. Колись, знаю, були родини, де жінка була на п'єдесталі — їй надскакували, робили дарунки, приносили квіти, наймали службу, щоб вона не мусіла нічого робити — оточували звідусіль увагою — а вона могла бути тільки гарною — або удавати гарну — примхливою, впадати в істерику й гіпохондрию... Тепер ролі помінялися.

Про те, щоб я могла сісти, почитати щось, чи — боронь боже — взятися за якусь справжню роботу — дослідчу, творчу — навіть мови не може бути!

Понеділок, 15 жовтня 1984.

Остап учора погано почувався, нікуди не хотів іти, лежав ціле пополудне на канапі. Я — дуже втомлена — поклалася до ліжка раніше. Остапові під вечір покращало, вночі його не тиснуло в грудях, але я всю ніч не спала і, зібравшись уранці, вирішила сама подзвонити до Дикого і замовити візиту й електрокардіограму. Зловила його о 8-ій год. в Germantown Hospital. Він обіцяв, що замовить Hellwig-a і це вдалося зробити. Кардіолог прийняв нас о 9:30 вранці, зробив кардіограму і — вирішив залишити Остапа на пару днів у лікарні!

Тепер година друга пополудні — я тількищо повернулася з Germantown. В нас сьогодні — вперше — Олексина мама прийшла чистити хату — якби не те, я була б поїхала до роботи — а так мушу вже почекати, поки вона скінчить. Це вперше я вирішила взяти собі поміч до господарства — бодай один раз у місяць. Не стає вже в мене фізичної сили ганяти собою з одної роботи на другу, а артрит всі ці зусилля робить особливо ускладненими й болісними. Колись наші пані сиділи вдома і мали по дві служниці — а ми, “визволені” жінки здобули освіту і право рівності — коштом величезної праці і посвяти!

Готувалася я їхати в п’ятницю з Лабуньками до Кембридж на презентацію “Фестшрифту” професорові Шевченкові. Взяла собі в п’ятницю вільне, вислала чек і зголошення. В суботу мала намір цілий день провести в бібліотеці Вайднер, читаючи унікальний сет “Free Russia” — із надією знайти ключ до загадки про Войнич, Расторгуєва і Шевченка. Повертатися мала я аж в неділю. — Всі ці пляни доведеться відкликати! Вчора ще про все це говорила й плянувала з Максимом — а тепер доведеться повідомити його й Уляну, що не приїду.

17 жовтня, середа.

Учора чотири рази говорила з Остапом по телефону, а ввечорі, після праці, поїхала до нього і посиділа там півтори години. Телефонувати може тільки він до мене — а не навпаки, бо до Cardiac Care дзвонити не можна. Перша його ніч у лікарні була, казав, майже без сну. Трохи тиснуло його в грудях (але не кликав допомоги, бо, мовляв, ніч, навіщо турбувати?!!!) — а крім того, що дві години бадають тиск крові, дають ліки, ітп. — отже відпочити трудно. Але коли я прийшла відвідати, виглядало, що почувався ліпше, а навіть вручив мені вірш, що його написав на 75-ліття Дуфти, щоб я переписала і негайно вислала Козакові для “Лиса”. Це добрий знак і я цим особливо зраділа. Маю надію, що сьогодні швидко потелефонує: я дуже хотіла б знати, як пройшла йому ця друга ніч. З бібліотеки подзвоню до др.Hellwig-a, може роздобуду якісь інформації про статус мого пацієнта. Hellwig міняє йому ліки — казав, що зупинить зовсім Blocadren і дасть щось інше. Боюсь лиш, що ці випробовування нових ліків може й спричинюють деякі Остапові симптоми.

Північ, 17/18 середа/четвер.

Розмова з д-ром Гельвігом виявилась більш драматичною, ніж я сподівалась. Він пропонує зробити Остапові катетеризацію серця. Ця процедура, мовляв, дозволить устійнити точнішу діагнозу і тоді можна з більшою певністю вирішити, що робити далі: чи продовжувати лікування ліками, чи робити хірургічні заходи... Катетеризація зв'язана з певним ризиком для пацієнта — але, каже Hellwig, — як її не робити, є ще більший ризик повторного серцевого удару... Я запиталася, чи можна було б мати в цій справі ще другу опінію іншого кардіолога. Hellwig сказав, що це навіть належить до рутини вимагати перед катетеризацією другої опінії. Сама процедура мусіла б бути зроблена не в Germantown, а в одному з університетських шпиталів — він поручав Temple, бо казав, що туди скорше тепер можна дістатися, але я зразу на це заявила, що якби треба було робити такий вибір, то я рішуче воліла б Пенсильванію — це не лиш найкращий у нашому місті шпиталь — але я тут знаю деяких лікарів і взагалі було б ще й вигідніше. Єдина добра вістка, що її сказав Hellwig — це факт, що бадання крові не виявило підвищення ензимів, тобто, що не має якогось нового пошкодження серця — а це доказ, що те, що було Остапові в неділю, не було черговим серцевим ударом... Я сказала Гельвігові, що Остап — вийняtkово сензитивний і емоціональний пацієнт і що я боюсь, що катетеризація йому може більш пошкодити, як допомогти... Як сприйняв цю вістку сам пацієнт? Гельвіг мусів дати йому таблетку нітрогліцирину, бо виглядало, що зімліє із переляку.

Пізніше потелефонував сам Остап. Був уже спокійний. Я його потішила, що діагностичну процедуру він не мусить робити, як не хоче — але радила, що варто скористати з нагоди, щоб дати себе збадати другому кардіологові на Penn.

Коли я увечері з Вірою Лашик поїхала відвідати Остапа у шпиталі — він був у доброму настрою, казав, що добре почувається, а монітор серця показував пульс 72-73! Казав, що крім квінідіни, дають йому тепер тільки один якийсь новий лік — а попередні зліквідували. Висловився рішуче проти катетеризації. Вдень був у нього Дикий і потішив його, що це рішення не мусить бути зроблене ще зараз. Завтра мають перенести його з Cardiac Care Unit на звичайну кімнату. — Сердився на мене, як я йому сказала, що сьогодні в Свободі є стаття д-ра Сочинського про серцеві хвороби, що її він повинен прочитати — але зате з охотою говорив про біографію Марка Вовчка, що її я йому вчора принесла і що її він уже встиг із зацікавленням прочитати. Крім того, читає томик нобелівського лавреата Сайферта.

Сьогодні прийшов лист від Сенкуся із *Journal of Ukrainian Studies* з Торонто. Це запізнена на 9 місяців відповідь на мого листа і машинопис з бібліографією. Дуже вибачається редактор, ще й має претенсії, що я не написала і не пригадала йому про себе... Рішення, нажаль, негативне: манускрипту мого і цілого мого пляну редакція прийняти не може. Це праця занадто велика, щоб її можна було частинами друкувати в такому тонкому журналі. Хоч я і розчарована — думаю, що він має рацію. Пропонує мені звернутись до Canadian Institute of Ukrainian Studies, щоб вони видали мою працю окремою публікацією... (Ба — до книжкового видання праця ще не скоро буде готова!) Але Сенкусь зацікавлений одною із моїх пропозицій: друкувати поточну і не анотовану бібліографію англомовної

літературної україніки!

20 жовтня 1984, субота.

Вчора — після делікатної і дипломатичної розмови з д-ром Hellwig-ом (— щоб це виглядало на його власну сугестію, а не на афронт чи недовіря з мого боку!) — я замовила Остапові візиту в доктора Langer-a, професора-кардіолога на Пенсильванії. Візита щойно на 26 листопада, але Остапова реакція була: чому так скоро? навіщо спішитися? Він тепер уже не на серцевому відділі, а в звичайній кімнаті, і можна до нього телефонувати. Це я вчора робила не менше, як 6 разів. Але на відвідини увечері не поїхала — замість того поїхала з Мамою на тижневі закупи харчів (для неї, бо мені нічого не потрібно — я, тому що сама, мало що їм і нічого не варю!) Одне і друге зробити було неможливо. Я і так занадто собою ганяю — мушу поставити певні обмеження, бо ще й сама доведу себе до хвороби — а мною опікуватись справді нема кому. У висліді того, що не ходила до лікарні і не було увечері телефонів, я — вперше за цілий тиждень — виспалася і трохи відпочила.

Вчора був день, коли я мала їхати з Лабуньками на презентацію Шевченкового фестшріфту до Гарварду, а сьогодні я мала весь день провести у бібліотеці, читаючи мікрофільм “Free Russia” і шукаючи за інформаціями про Расторгуєва.

21 жовтня 1984, неділя.

Привезла сьогодні свого чоловіка додому. Маю надію, що нові ліки допоможуть устabilізувати його серце.

23 жовтня, вівторок, 11 РМ.

Остап мається значно краще і настрої йому поправився. Серед книг, що їх я нанесла йому й Мамі була одна, що її я взяла передусім через її заголовок: “Aleksander Fredro jest w złym humorze”. Вона особливо Остапові сподобалася — мовляв, Фредро своїм характером подібний до нього, Остапа: мав щасливе життя, а був завжди незадоволений, втікав від людей у самоту, замикався у собі і тп. Забажав навіть написати щось про цього письменника-львів'янина, що був дідом нашого митрополита Шептицького. Отже я принесла йому ще пару книжок про Фредра.

Сама якраз закінчила читати “Вибрані листи Пантелеймона Куліша”. Читала похапцем — один-два на день — бо ніколи. Ця лектура — виключно для приємности, без зобов'язань — бо ж про Куліша я вже писала статтю з приводу монографії Луцького.

Є деякі знамениті “родзинки”:

до Шевченка: “Слава твоя писательська тепер у зеніті, то вже треба оглашати себе голосним ділом, а не абияким... Щиро кохаю твою музу і не пожалую часу переписать,

щоб вона тобі внушила [?] — нехай не виходить між люди розхристана й простоволоса, циганкою; нехай явиться мирові гарною дівчиною, отецькою дочкою, щоб знати було по дочці і батька.” (с. 124).

“Не хапайся, братику, друкувати московських повістей. Ні грошей, ні слави за них не добудеш.” (с. 128).

“... вони придержують гроші про чорний твій день, думаючи, що хоть повну кишеню тобі насип, то зараз і проциндриш. Чи, правда, бак сьому, що ти такий запорожець?” (с. 129)

“Пошануй, брате, громаду і себе самого перед громадою. Лучче дещо придерж у себе пушкінським звичаєм, аніж брать нижчим ладом од себе самого.” (с. 136).

до Хильчевського з Венеції: “А що вже небо, так і Господи! Умочив Господь здоровенного квача в самий чистий блакить та за одним махом і вимазав його все, не покинувши й маленької пляминки.” (с. 199)

до Коницького: “Не з чого ж бо, як із народного неписьменного слова взяли українські поети взір свого слова письменного, та й діти їх, чи літературна молодіж, мусять, як греки до Гомера, прислухатись по всі роки до народної речі.” (с. 223)

до Барвінського: “Усього півтора чоловіка нації, і ті живуть у незгоді.” (с. 240).

29 жовтня, понеділок, в роботі.

Купила я Остапові електронічний прилад, що міряє тиснення крові і пульс. Підчас вікенду практикували і вже ось обоє вміємо приладом користуватися. Тато, що раніше приходив раз у день змірити Остапові тиснення, був спочатку скептичний, але потім ствердив, що модерна машинка показує точно те, що і його інструменти. Для мене важливо, щоб Остап сам міг перевірити собі тиснення і пульс — і він це робить. Вчора помітив, що пульс піднявся до 90! І у висліді прийняв пів таблетки Vlocadren — під вечір вже було 69-70! Почувається він, здається мені, досить добре — настрої має відносно погідний, вчора ходив на прохід довкола хати. Трохи його розсердило, що ЗУАДК, який саме відсвяткував своє 40-річчя, не прислав йому особистого запрошення на це святкування, але потім телефонували до нього Микитей і Гіна з Нью Гейвен: Гіна, виявляється, навіть без запрошення приїхав до Філядельфії в суботу на зудаківський бенкет, але там не знайшли для нього місця і він — обурений — поїхав назад додому! А ще виявилось, що запрошення не послали навіть для адвоката Смука! Одне слово, наші бандерівці, коли переберуть якусь установу, починають всю історію від себе! Я всі ці справи стараюся применшувати, бо не хочу, щоб Остап хвилювався.

В суботу приніс квітяр вазонку жовтих хризантем. Я здивувалася: від кого? На карточці вимовний напис: Кеер your chin up! Much love. Lala. — Це реакція на мій недавній лист. Я

посилала їй фотографії і сповістила водночас, що Остап у лікарні. Мовляв, яке ми мали щастя, що могли тоді поїхати і побути разом. Тепер уже було б неможливо! — Я зворушилася до сліз. Доброта людська завжди мене зворушує. Говорили ми вже опісля по телефону. Плекаю надію, що може взимку зможемо поїхати до Каліфорнії. Остапові взагалі добре було б уникнути філядельфійську зиму. Але чи це можливе?

4 листопада, неділя.

Між книжками, що їх я пару тижнів тому принесла Мамі й Остапові, була теж “Про Марка Вовчка; сторінки до біографії письменниці”, що вийшла в Києві 1979 року. Книжка зацікавила і мене — і я недавно також її прочитала. Автор — Борис Борисович Лобач-Жученко — внук письменниці. Він — людина технічної освіти, військовик і пілот, але, відійшовши у відставку, посвятився всеціло дослідженню творчості Марка Вовчка. В 1969 році ще вийшов у Києві в українському перекладі (пардон! тількищо глянула на книжку і бачу, що це, мабуть, український оригінал! Перекладом з російської мови була книга “Про Марка Вовчка”) “Літопис життя і творчості Марка Вовчка”, що його зладив цей же автор. Я так зацікавилася, що взяла собі з бібліотеки і читаю тепер і “Літопис” — не звичайну хронологію, а прецікаву документацію, поширену уривками з листів!

Марія Олександрівна Вілінська-Маркович мала цікаве й колоритне життя. Не була українського роду. Народилася в Орловській області, батько був майором, потім підполковником. За батькові заслуги брат Марії Валеріян отримав дворянство — отже родина була “майже” аристократична. Маша вчилася у Харкові у приватному пансіоні, потім вийшла заміж за Опанаса Марковича, випускника Київського університету, українського діяча, кирило-методіївця, Шевченкового приятеля. З ним вона жила в Україні, збирала український фольклор і тут почала писати українською мовою оповідання з народного побуту. Була жінкою неабиякого чару і в ній кохалося багато чоловіків, в тому числі і Панько Куліш, а може й Шевченко. Частина життя провела закордоном — передусім у Парижі, але також їздила по Італії і Німеччині. В неї були інтимні стосунки з Тургенєвим, а Олександр Пассек став її другим чоловіком (Маркович повернувся в Росію). Пассек помер на туберкульозу. Він був, мабуть, пенологом, бо писав для російських видань праці про в’язниці Франції. Марія Ол. жила якийсь час з Дмитром Писарєвим, російським літературним критиком. Він утопився в морі, в час, коли вони жили разом у Дуббельні, біля Риги. Остання її любовна афера була з молодшим за неї на 17 років Михайлом Дем’яновичем Лобач-Жученком, що став її офіційним “другим” чоловіком, і що з ним прожила М.В. до самої своєї смерті в 1907 році (тобто яких 36 літ знайомства і подружжя). Народила Марія Ол. троє дітей: донька Опанаса Марковича померла зараз по народженні, син Марковича Богдан (молодший від свого вітчима Михайла Лобача-Жученка на три роки!) виховувався і жив разом з матір’ю за кордоном, а потім у Росії, та Борис Лобач-Жученко, молодший син, народився, коли Марії було 42 роки. Була все життя людиною незвичайно працьовитою — крім оригінальних творів українською та російською, займалася перекладами — із самого тільки Жюль Верна переклала 14 романів на російську мову!

Характеристика Опанаса Марковича в листі Тургенєва до Герцена з 1860 року:

“Чоловік її людина не лиха і навіть чесна — та гірша від будь-якого лиходія своїм дрібним, дразливим, самозакоханим і нестерпно тяжким егоїзмом”. (Літопис, с. 92)
Цікава характеристика! І чи тільки Опанаса Марковича?

6 листопада 1984, вівторок, увечері.

Вчора, 5-ого, я взяла собі вільний день (“personal day”) — бо Richard Sloane запросив мене й Остапа на обід до ресторану і на концерт до Academy of Music. Це був перший більший вихід з дому для Остапа (досі один лиш раз були в кіно на *Amadeus* з Вірою!) Щоб полегшити йому доїзд до міста, я залишилася вдома, щоб разом з Остапом поїхати на 6 год. автoм і потім автoм повернутися. Вечеря була добра, концерт флейтиста James-a Galway-а оригінальний і дуже відпружуючий (мені найбільше подобався у програмі Шуберт і перерібка для флейти “Кармен”).

Сьогодні в Америці — президентські вибори. Ще немає повного рахунку голосів, але немає сумніву, що вийде знову Ronald Reagan. Тим разом, навіть я — демократка — на нього голосувала. В цьому вирішальною була його гостра постава до більшовиків — про те, що це “імперія зла” ми знаємо не з пропагандивної реторики, але з гіркого досвіду цілого народу.

12 листопада, вранці перед виходом на роботу (понеділок).

Вікенд пройшов у нас під знаком двох драматичних подій:

1/ в суботу вранці возила я свого коханого рвати зуба — до спеціаліста, бо д-р Цісик вагалася зробити це сама. Все пішло швидко, без додаткових ускладнень. Що більше: другий зуб — що його наша пані Тат’яна спершу казала вирвати, а потім рекомендувала “root canal treatment”, коли Остап запротестував, що, мовляв, хоче зберегти зуб — на думку дентиста-оператора взагалі цього забігу не потребує! Ну, гарна історія! А що якби пацієнт не заперечував і зуба (другого) йому були вирвали? Ну, й довіряй лікарям!

Друга подія: закликали Олексу, бо знову щось у кутку стелі у вітальні накапало. А він каже: знаєте, нічого не будемо знати, аж поки не розіб’ємо стелі. Це й зробив! Виявилось, що тече рура, що відводить воду від тушу в лазничці біля спальні, але в тракті роботи виявилися ще інші комплікації. Основна відходова рура (стара залізна ще з тих часів, коли будували нашу стару вже хату!) теж уже перержавіла і має дірку. — У висліді, стеля на половину кімнати розбита, рури вже відтяти, кілька ведер грузу уже винесено... Сьогодні Олекса має вставити нові рури... Робітник він — подивугідний: все вміє зробити сам, творчо комбінує можливі розв’язки і має відвагу братися за роботу, яка не одного перелякала б! Маю надію, що йому все це вдасться закінчити — на День Подяки мають приїхати Максим з Уляною — а після слюсарських робіт, ще буде велика робота направи

стелі і, очевидно, малювання кімнати!

15 листопада 1984, четвер.

Вчора і сьогодні я вдома: вигріваю простуду. Відпочинок у ліжку добре мені зробив: сьогодні могла була навіть вже повернутися до праці, але: по-перше: мої уродини; по-друге: захотілося мені написати статтю про Марка Вовчка.

Прийшли замовлені у квітьєра квіти — від Остапа, від Максима й Уляни. Телефонував Марко, а вже справжню несподіванку зробив мені Іза: Остап знайшов сьогодні вранці причеплений до прапорця над входом до хати великий напис такого змісту: “Поздоровляю! Бажаю Вам поезії, подорожей, здоров’я! Хай обминає Вас і Ваш дім (під три чорти...) дурна біда. Завжди будьте такою ж славною, жіночою, гостинною, якою я Вас знаю. Хай прибуде для української літератури Ваша славетна і віддана праця! З любов’ю і пошаною, завжди Ваш — Ігор.” — зворушливий, сердечний жест романтика старого стилю! Адже мусів для цієї витівки їхати спеціально вранці перед роботою в нашу дільницю! Напевно мусів встати для цього одну годину раніше! Такий жест більше варт, як не один коштовний дарунок! (Дарунки, щоправда, отримала лиш від Мама і Тата: янтарне намисто від Мама, шеррі і шоколаду від Тата!)

В хаті — поруч квітів — страшний розгاردіяш: Олекса закінчив сьогодні слюсарську роботу: водопроводи вже діють — але стелю ще треба направити й помалювати, а скільки буде чищення і прибирання!

23 листопада 1984, п’ятниця.

Вчора відсвяткували традиційний американський Thanksgiving. Приїхав Максим з Уляною, прийшли Мама з Татом. Тим разом я зробила обід з телячими котлетами і варениками з м’ясом — дві улюблені Максимові страви — всім нам смакувало більше, як індик. Хоч індик був теж — навіть готовий, спечений, але його не їли — відклали на інший день.

Не знати, чи буде ще багато таких спільних нагод: Мамаї саме сповнилось 77, Татові 84 добігає кінця. Я використала нагоду гостини, щоб записати на тасьму розмову при столі — голоси Тата і Мама і нас усіх — залишиться пам’ятка.

Марко телефонував: він вирішив залишити правничу школу, не вибувши до кінця навіть першого семестра. Не подобалося йому і не бачить світлого майбутнього для себе в цій професії. Але основне, напевне, те, що Кутак зробив таке ж рішення, а Марко дуже під його впливом. Через Кутака записався, через Кутака й покинув. Ну, це його рішення, його майбутнє. Не дуже й дивуюся. Я саме беру курс публічного міжнародного права — і також мені не подобається. А я тільки — вільний слухач. Матеріал сам цікавий, але метода викладання, підхід до справ — не викликають особливої поваги, ні тимбільше захоплення.

Завтра Уляні сповняється 38 років. Я пішла з нею з цієї нагоди до Ельдорадо — думала спершу купити кульчики, але вибрала золоте намисто за понад 300 дол — буде мати гарну пам'ятку. При цій нагоді я й собі купила золотий ланцюжок — так що видаток зробила на 500 дол.

Олекса впорався з хатою і всюди чисто й направлено у вітальні. Але щось не зовсім добре зробив у своїй кухонній слюсарській роботі: вчора почала текти тепла вода і мусіли воду взагалі замкнути. Завтра він і так має прийти, щоб закласти курок у пивниці — то мусітиме направити і кран у кухні.

28 листопада, середа.

Візита у професора Penn, кардіолога Terry Langner-а, як і можна було сподіватися, потвердила діагнозу Hellwig-а. Теж і Langner думає, що добре було б зробити катетеризацію серця — можливо як перший крок до операції bypass — якщо б катетеризація виявила заблоковані артерії. А Langner підозріває, що вона таки виявила б такі обструкції. Він виявив здогад, що Остапів серцевий приступ 1972 року дав у наслідку частинно, або й зовсім заблоковану одну артерію, що другий бік перебрав на себе її функції — але тепер і цей бік пошкоджений. Одне слово: є небезпека, що серцевий приступ може повторитися... Т.зв. "bypass" — каже Langner — може продовжити життя, хоч і цей хірургічний забіг не має прогноз на довше, як 10 років... Оттакі невеселі вісті. Остап рішений катетеризації не робити, але чи справді це рішення раціональне? Чи не оперте воно тільки на страху? — Чимало знайомих після операції почуваються добре і ведуть активне життя (от хоч би Пріцак, Кушнір, Люба...) Остап такий перечулений, що з ним про ці речі взагалі говорити не можна. А тепер він і взагалі дуже вразливий: зразу — з будьякої тривіальної причини, підносить голос. Щоб його не дразнити, уникаю розмов на хвилюючі теми. Може час зробить своє. Електрокардіограма виявила поправу від часу попередніх, що їх роблено у лікарні. Нові ліки йому, мабуть, роблять добре і, здається мені, що він почувається значно ліпше. Щось собі поволеньки пише — написав статтю про Зейферта, найновішого нобелівського лавреата, переклав кілька його віршів, а також написав про Александра Фредра — це на основі книжок, що їх я принесла була ще до лікарні. Крім того, підозріваю, що пише спогади, але він такий замкнутий у собі і "засекречений", що нічого про ці справи мені не говорять ~~на~~настоюю і не вриваюся в душу.

Улянині уродини 24 листопада відзначили вчвірку вечерею в La Terrase та драмою *The Power and the Glory* — за Грагамом Гріном (конфлікт між християнством і комунізмом? між католицьким священиком і антиклерикальними революціонерами в Мехіко). Приємно було побути а нашими молодими. А вони може приїдуть ще і на Свята?

Читаю "Втечу від себе" — завершення Самчуківської трилогії ОСТ. Для мене це справді бібліотерапія, втеча від себе самої, своїх турбот про Остапа, про майбутнє.

9 грудня 1984.

Діагноза д-ра Лянґнера дала — як досі — один позитивний наслідок. Я потелефонувала до Марка і запропонувала, що заплачу дорогу, щоб конче приїхав на час Різдва. Він не дуже був захоплений моїм пляном: мовляв, тепер не надто добрий для цього час та й вакацій у нього немає, але вчора дзвонив: квитки замовлені, приїдуть, і то обоє з Ією, в сам день Святого Вечора і будуть тиждень до Нового Року. Тішуся, що родина буде разом, бо приїде і Максим з Уляною. — Нема що відкладати цих зустрічей на пізніше — “пізніше” хто зна чи буде.

Остап досі почувався добре — їздив вчора зі мною на перед-різдвяний базар до УОКЦентру, щоб вийти трохи “між люди” — але ось сьогодні щось після обіду йому, мабуть, почало тиснути, бо поклався і лежить. Я збиралася їхати до Центру на доповідь д-ра Цимбалістого, але передумала. Може краще, щоб я була вдома.

12 грудня 1984, вранці.

Маю сьогодні цілоденний LEXIS-NEXIS training. Починається сесія 9:30 в центрі міста — отже маю кілька мінут більше часу перед виходом з дому.

Отримала я пару днів тому запрошення на симпозіум Contemporary Ukrainian Poetry — в Оттаві, в жовтні 1985 р. Запрошення від Ірини Макарик, що є професором на Оттавському університеті (Вона також поет, друкувалася в *Сучасності*, має бодай одну власну збірку). Запрошення прийшло тільки мені — але Остап тепер усю пошту відкриває, отже бачив, хоч нічогосінько про це не сказав. Не знаю, чому не прислали і йому. Є там долучений частковий список запрошених: здебільша Нью Йоркська група плюс активні літературознавці. Не знаю як і чому я туди попала, хто мене порекомендував? Написала я Ірині Макарик, що я не професор-літературознавець і наукової доповіді про поезію підготувати не зможу (і не маю бажання), хіба, що це була б доповідь бібліографічного характеру з ділянки моїх зацікавлень — напр. про англійські переклади української поезії. Але я радо поїхала б до Оттави на такий симпозіум, щоб взяти участь в дискусіях, читаннях поезії та взагалі побути в цікавому товаристві і послухати доповідей... Давно я не писала поезій і поезія взагалі тепер дуже від мене далеко... А таке запрошення — раптовий стимул — варто було б повернутися у поетичну стихію, хоч би перекладами.

23 грудня 1984.

Вчора приїхали Максим з Уляною. Сьогодні прибирали ялинку в хаті і світло на великому дереві “evergreen” перед хатою. Отже настрої святочний. Минулий тиждень я дуже напружувалася, підготовляючи їстівне: холодець, паштет, пиріжки (тобто капустачки з м’ясом і капустою), кілька родів вареників, нугат, тістечка. Мама робила рибу, борщ, ушка і торт. Маю надію, що Свят-Вечір пройде гарно, що Марко з Ією щасливо і не занадто пізно приїдуть. Не буде Андрія з Марійкою і Сонею. З ними взагалі ціла справа — не

нова, чомусь завжди оживає надія, що і вони могли б почати поводитись, як нормальні люди, але... Коротко зреасумую: Андрій написав до Мама й Тата листа, що в ньому бриніли нотки великого невдоволення із свого життя та між рядками — претенсії, що, мовляв, ніхто не хоче йому поради, що напр. я не відповіла на листа Соні ітп. Мама мені цей лист показала. Я вирішила написати Андрієві листа, щоб виявити йому трохи добросердечної теплоти, щоб показати, що він — якби тільки бажав — міг би мати у нас якунебудь піддержку. Соні я написала вже раніше — хоч це правда, що за клопотами з Остаповою хворобою, я не відповідаю зразу, як мені цього хотілося. Реакція на мій лист: Андрій ображений, що Мама показала мені листа, який не був для мене призначений. Про це я довідалася від Марійки. Ну, нічого. Запросила я їх на Свят-Вечір — мовляв, будуть наші хлопці з жінками, було б гарно, якби приїхали і вони. Марійка мені на це: Андрієві треба окреме запрошення, інакше він не приїде. Ну, нехай. Взяла й написала я короткого листа, що прошу їх на Свят Вечір, що прошу, щоб привіз із собою фотоапарат і зробив трохи знімок (це так, щоб йому сказати комплімент — мовляв, його знімки найкращі з усіх ітд.) — На цей лист я отримала від нього не відповідь, а довгий лист (англійською мовою) повний дивних претенсій, жалю за те, що я читала листа адресованого Мамі ітп. — дрібниці, піднесені до космічних пропорцій. Ніже слова про моє запрошення — але з натяками, що, мовляв, їх родина соромиться ітп. Фактично бачу, що з Андрієм недобре — він потребує, мабуть, психіатричного лікування. Практика йому не йде добре, пацієнтів має мало, з ніким ближче не тримає зв'язків, наробив собі повно ворогів — у висліді: незадоволення з себе, з жінки, з цілого світа. В нього брак рішучості і самостійності — і притаманний багатьом у родині Сеньковських анти-соціальний комплекс. Тато теж з людьми не вмів жити і навіть з найближчою родиною завжди мав конфлікти — а з його сестрами та їх нащадками — хоч як я старалася — дружнього контакту затримати було трудно. От хоч би Ірка Джуль — ще найбільш може товариська з усієї цієї родини. Запросила я її на хресну маму Марка — і за всі ці роки як же мало ініціативи для контакту виходило з її боку. Добре, що бодай була на Марковому весіллі — і це напевно сталося випадково, бо її син саме тоді приїздив робити резидентуру в філядельфійському шпиталі і Павло з Іреною приїхали його тут відвідати. (А молоді Джулі жили тут чи не три роки і ні разу навіть не потелефонували!). Не кажу вже про Заплітних — хоч як пробувала їх я намовити, щоб приїхали на весілля — спершу Марка, потім Максима! Отже Андрій на свята не приїде — я сьогодні ще раз потелефонувала, щоб упевнитися. Говорила Марійка: він, мовляв, простуджений, не може приїхати. Я запросила Марійку з Сонею, може приїдуть перед Новим Роком. Жаль мені їх — зокрема Соні. Але — хоч ця справа залишає прикрий посмак — я не дозволю, щоб вона зіпсувала мені настрій приємної зустрічі з моїми дітьми. Можу тільки ще раз сказати сама собі: найгірші роки мого життя — це були роки дитинства і ранньої юності, проведені в тіні постійних істеричних вибухів мого батька, що мав такі ж, як і Андрій, анти-соціальні тенденції, претенсії до усіх, і тероризував усю родину — жінку, дітей, а навіть інших членів сім'ї. Яке велике щастя для мене, що Остап вирвав мене з цього нестерпного оточення і відкрив мені двері у ясний світ повний сердечності, любові й радості. Все добре, що було в моєму житті почалося від нього — і тому навіть сьогодні, коли він буває примхливий, різкий і несправедливий до мене — я стараюся приймати це з терпеливістю, вирозумілістю і вибачливістю, тримаючи

на оці те справді цінне і світле, що без нього моє життя було б кошмаром по традиції Сеньковських!

Ще мушу додати: Андрій не приїде, думаю, передусім тому, що мусів би жити у Мама й Тата, а він із ними не може навіть спокійно говорити по телефону! (В нас місця для них тепер нема, бо ж буде нас у хаті шестеро — вже навіть молоде подружжя мусіли розділити, бо не маємо другого подвійного ліжка!)

26 грудня 1984, майже північ.

Приїхали наші каліфорнійці саме в добрий час на Свят-Вечір, 24-ого — гарні, сердечні, радісні, дотепні. Причепили собі на голови червоні кокарди, мовляв, ось ми — Ваш різдвяний подарунок! Марко — красунь, стрункий, зовсім не погруб і не полисів — як часом “страшить” мене по телефону — обоє в доброму настрої, відпружені, в незвичайно добрій комітиві — дібрана з них пара, видно, що люблять себе і розуміють себе взаємно.

Свят-Вечір пройшов у приємній атмосфері: з Мамою і Татом було нас восьмеро — ідеальне з господарського погляду число — стіл і застava на 8 осіб — повний комплект крісел, серветок, тарілок, etc. — і стола навіть розсувати не треба. Тато, очевидно, як завжди, провадив свій монолог, але тим разом вибрав собі одну жертву — Уляну і вона — добра душа — дала змогу решті товариства провадити вільно розмови.

Наступний день, на Різдво, були в нас Мирослав і Марія Лабуньки, Олесь з Любою та Левко й Леся Яцкевичі. На короткий час прийшла також Мама. Моє буфетове прийняття було задовільне — під кінець влаштували ще розподіл дарунків з-під ялинки — отже мали цілу програму. Повна хата молодих коханих людей — чи треба ще більшої радості? Я, правда, досить напружувалася і від перевтоми опісля пів ночі не могла заснути, але це варто. (Сама собі дивуюся, що я ще мала силу все це підготувати й довести до успішного завершення — може це моє last hurrah? — адреналіна діє!)

Сьогодні провели ми пополудне в Лабуньків. Марійка зробила смачний обід — не було вже Люби, бо мусіла повернутися до праці — але Олесь і Іко доповнювали дві пари молодих Тарнавських. Прекрасна ця наша молода молодь — така наша, така нам рідна і близька. Не всі батьки можуть тішитись такою радістю. І це я думаю не лиш про своїх синів, але і про своїх невісток. Зовсім вони інші: Ія — запальна, темпераментна, “з перчиком”, з жартівливим сміхом; Уляна — поважна, флегматична, зрівноважена, доброзичлива й щедра. Любі і близькі мені ці дівчата — більше може, ніж були б власні дочки — бо ж мами завжди мають до власних дітей всякі претенсії — а я можу лиш радіти, що мої хлопці знайшли собі таких жінок. Щоб лиш доля була їм ласкава!

Уляна вже під вечір пізнім літаком полетіла назад до Бостону, бо завтра мусить бути на праці. Поїхала разом з Уляною Бачинською, але мене журить, що це так пізно. Саме десь за годину будемо телефонувати, щоб упевнитися, що вона вже вдома. Максим залишився

ще на пару днів, щоб побути з Марком та Ією. (Вони більше як рік не бачилися).

Наробила я пару фільмів знімок — маю надію, що вийдуть добре і буде пам'ятка. Тим разом, наша молодь більш вибачлива — не протестує, щоб їх фотографувати, навіть самі клацають фотоапаратами і залюбки оглядають старі фотографії в моєму альбомі... Вже і наші діти, мабуть, усвідомили, яке ж бо скоропроминаюче наше людське життя, яке невловне.

Jak się miało szczęście, które się nie trafia,
a została tylko fotografia — як справді мало!

1 січня 1985. Перший день нового року.

Сьогодні вранці відвезли ми з Мирославом Лабунькою наших каліфорнійців на аеродром — уже телефонували, що щасливо доїхали. Максим повернувся додому ще раніше, щоб могли разом з Уляною зустрічати Новий Рік у Кембридж. Нам досить несподівано вдалось зустріти Новий Рік дуже приємно і в товаристві у власній хаті. Марко та Ія були запрошені до Боба і Марти, але Марта несподівано захворіла і новорічну “party” у себе мусіла відкликати. Вміжчасі приїхав Андрій з Марійкою і Сонею. Я запросила їх на обід 31-ого вполудне — а вийшло так, що вони залишилися до 2-ої ночі, прийшли ще Лабуньки і ми зустрічали Новий Рік спільно. — Одне слово: цілий тиждень активних святкувань: гості не переводились, здебільша молоді. Я мала повні руки роботи — моя підготовка харчів дуже пригодилася — заморожені вареники пару разів ставали у пригоді, не кажу вже про паштет, шинку, холодець, котлети, печеню і моєї роботи сири, що їх я робила не раз, а двічі... Радість зустрічі з дітьми окрилила мене вийнятовою силою і витривалістю.

Сьогодні вже тихо — і ми знову тільки самі з Остапом. Але маємо емоційну наснагу тепла, любови і ніжності на довший час — є чим жити на найближче майбутнє. Кохані діти! Вони також дуже були видимо задоволені з того, що приїхали — мені з трудом вдалося переконати Марка, щоб прийняв від нас зворот коштів подорожі. Завтра в нього річниця народження — домовились ми з ним, що на дарунок купить собі тренкот — не хотів тратити часу на закупи у Філядельфії.

Завтра Мирослав їде до Гарварду на якісь ділові розмови з Пріцаком і Шевченком. Хоч я трохи простуджена, і хоч Максим з Уляною післязавтра відлітають на українські свята до Пасічників до Огайо, я вирішила — після довшої застанови і нарад з Остапом і Мирославом — скористати з нагоди і поїхати до Гарвардської бібліотеки. Я вже давно зобов'язалася підготувати до *Сучасности* розвідку про Войнич і Расторгуєва — через хворобу Остапа не поїхала до Гарварду в жовтні, а мені конче треба переглянути комплект журналу “Free Russia”. Пробувала позичити мікрофільм через Inter Library Loan — не вдалося. Остап мається добре, і я вирішила використати свої “азбестові вакації” і поїхати на пару днів і попрацювати в бібліотеці. Наш будинок до 7.І. зачинений, бо знімають небезпечний для здоров'я азбест (що ним я дихаю уже 18 років!) — і всі ми маємо примусові вакації. А це, очевидно, значить, що після повороту до праці не буде довший час змоги взяти вільний день для напр. читання мікрофільму. Отже єдина моя нагода (— та ще й майже безкоштовна — бо й транспорт і побут там не пов'язаний з більшими видатками) — поїхати тепер. Трохи я застановлялася, чи лишати мені Остапа самого: але таким страхом можемо обоє зробити себе гіпохондриками й каліками. Може навіть і навпаки: може пару днів розлуки добре нам зробить і додасть сили, відваги й довір'я до дальшого життя? Бостон не так уже далеко — в разі потреби можу за пару годин прилетіти літаком — та й зрештою, вибираюся на короткий час: Мирослав 6-ого мусить бути назад, бо святкуватиме український Свят-Вечір — мабуть повернеться вже 5-ого, отже будемо максимум 2-3-4 — три до чотири дні.

3 січня 1985, вранці. Cambridge.

Я ще в Максимовому помешканні — за пару хвилин іду вже до бібліотеки. Максим та Уляна тількищо вийшли до праці — вони сьогодні зразу після роботи відлітають до Пасічників до Огайо, на українські свята. — Ми прибули з Мирославом вчора — десь перед 2-ою. Дорогою ішов зливний дощ, але Лабунька — дуже добрий і витривалий шофер. Він залишився в Інституті, там і ночує — але вчора був у нас, тобто в Уляни, на обіді. Я вже учора встигла посидіти пару годин у підземеллях Widener (впустила мене до stacks Оксана Процик) — але бібліотеку вже о 5-ій замкнули. Все ж таки я встигла дещо зробити і підготувати на сьогодні. Зараз збираюся і йду, бо шкода дорогого часу. візьму зі собою (нелегально) якусь канапку або шоколаду, щоб не виходити увесь день з бібліотеки.

Остап вчора телефонував: чується добре і має добрий настрій.

3 січня 1985, увечері.

Я в Максимовому помешканні сама. Уляна й Максим уже полетіли до Огайо — я бачила їх ще лиш уранці (хоч полетіли вони вже після праці, десь біля 6-ої). Увесь день я сьогодні провела в підземеллях Widener Library. Впустила мене до stacks десь після 9-ої вранці Ярина Турко і я сиділа там майже до 7:30 — не виходячи назовні взагалі. З'їла собі (нелегально й похапцем, очевидно) канапку, щоб утриматись на силі і не тратити часу. Переглянула 5 років журналу *Free Russia* — є там деякі “українські” матеріали, але не те, що мені треба. Решту доведеться читати на мікрофільмі. Крім того зробила серію бібліографічних виписок з *Ukrainian Review* і *Ukrainian Quarterly*, написала пару анотацій, знайшла два “білі круки” до моєї основної бібліографії книг з-перед 1965 року. Бібліотека фактично надзвичайна: чого тут тільки немає! Відкрила теж відділ Current periodicals, де треба мені теж буде зупинитися на пару годин. Мають навіть популярний радянський журнал *Ukraine*, що його мені треба буде переглянути.

Остап дзвонив десь біля 9-ої. Все гаразд.

5 січня, субота. Cambridge. 10 вранці.

Я сама в Максимовому помешканні — чекаю на Лабуньку, щоб їхати додому. На дворі сьогодні випав маленький сніг — не знати, чи не матимемо клопоту на дорогах. Вчора цілий довгий день від 9-ої вранці до 9-ої вечора провела в бібліотеці. Вийшла з будинку тільки один раз: пролунав пожежний алярм і будинок мусіли евакуювати. (Я спершу вибігла без пальта, але, опам'ятавшись, ще вернулася, заризикуювавши нібито: надворі мороз — за народньою мудрістю: через дурне вішання, був бим ся втопив! — отже через дурну пожежу (якої не було) можна було добре простудитися!) Алярм скомплікував мені трохи справи: адже я офіційного доступу до stacks не маю: впустила мене туди вчора Ярина Турко-Бодрок, а, вийшовши назовні, я вже не мала повороту цим же заднім виходом. Ні Оксани Процик, ні Ярини не було в їхніх бюрах — отже я просто пішла до головного входу до stacks, сказала хлопцеві при дверях, що я через пожежний алярм всі

свої речі й документи залишила у stacks (що було майже повна правда) і він дозволив мені увійти назад у лябіринти Вайденер.

Їсти не виходила — з'їла таблетку шоколаду і це мені вистачило. Під вечір знайшов мене у stacks Лабунька (він має картку доступу до бібліотеки, хоч ніякої тут роботи не робить, а полагоджує справи конференції тисячеліття хрищення з Прицаком і Шевченком). Намовляв мене іти з ним на вечерю, але я відмовилася. Шкода часу. Зробила багато бібліографічної роботи — маю кілька зовсім нових знахідок. Мікрофільму “Free Russia”, щоправда, не було. Чому? Вислали його на Interlibrary Loan до University of Penn Law School, тобто для мене! Я їм казала стриматись з цим до першого тижня в січні — видно погано мене зрозуміли. Щоб лиш не пропав десь у навалі нашої бібліотечної пошти. Треба мені буде робити цю роботу в час вікенду, бо ж вакацій вже взяти не зможу. Але добре, що я приготувала собі іншу бібліографічну роботу — англomовну літературну україніку. Знайшла також *Proceedings of Anglo Russian Literary Society* з Лондону — переглянула всі, думаючи, що знайду там між членами прізвище Расторгуєва або якийсь його матеріал, чи може відгук-рецензію на його брошуру про Шевченка. No such luck! Правда, там було дві рецензії на інші видання україніки, переклади з Шевченка і стаття про нього, та й у хроніці інших видань згадка про статтю мого Расторгуєва в *Jewish review* про жидів у Росії. Отже є знак, що був уже на овиді в Лондоні і діяв. Чи був він жид? Гірше, якщо я не знайду про нього нічого у “Free Russia” — а така можливість існує. Anglo-Russian Society була офіційним тілом англо-руського співробітництва, членство очолював, як почесний голова, цар Росії. Знову ж “Free Russia” — це нігілісти з-під стягу Кравчинського, революціонери. Расторгуєв, можливо, стояв десь по середині політично: з його правничих статей маю враження, що він був ліберал. Дуже хотіла б знайти більше біографічних даних про нього. Статтю для *Сучасности*, одначе, треба буде написати вже незабаром, не відкладаючи всіх цих справ ad infinitum.

Остап телефонував учора ввечері. Чується добре, ходив на прохід. Віра запросила нас на український Свят-Вечір.

Прицак хворий. Кажуть, що має ніби якийсь абсцес у зубі, але терпнуть йому руки й ноги, і він у лікарні. З його серцевою історією — справа може бути поважна. Пригадую, що казав Лянґнер: операція by-pass не більше як на 10 років. У випадку Прицака десять років ще не минуло, але хто його зна? Хвороба лідера, очевидно, ускладнює працю Інституту. Хоч знаю від інших людей, що Прицак — поганий адміністратор, навіть тоді, коли він енергійний і здоровий.

7 січня, понеділок.

Я вдома — святкую українське Різдво. Була навіть коротко на богослужбі у православній церкві. Трохи рідної традиції — з великою домішкою англійської мови, — але всеж не аж так, як було минулого року на Melrose — там не було взагалі жодного українського настрою і я по 20 мінутах вийшла.

Були вчора з Остапом у Віри на Святій Вечері — були Кіпи з дітьми і пані Смулка. Остап чується добре і має добрий настрій. Вони ще їздили “колядувати” до Тритяків. Я радо була б поїхала, але було пізно і не хотіла надуживати Остапових сил.

Завтра повертаюся до праці і нормальної рутини.

18 січня 1985, п’ятниця, в роботі.

Свята залишилися в пам’яті і на фотографіях — за мною вже два тижні виснажливої робочої рутини. Праці багато, але на щастя, нема вже того натиску і нервового напруження, які панували в перші місяці нашої нової адміністрації. Але є вже одна “жертва” нової дирекції. Jean Williams подала заяву про свою резигнацію з кінцем січня. Це — велика сенсація. Джін була роками найбільшою проблемою бібліотеки — вона, хоч і не професійна сила, займала професійну посаду начальника відділу видачі книг (circulation), здобула собі на всю школу погану репутацію, бо була страшним бюрократом, що не допускав жодних вийнятків для професорів чи студентів і вони робили на неї постійні зажалення, займалася на виду у всіх своїми приватними справами — більшість дня проводила на телефоні і полагоджуючи справи своєї конгрегації (бо вона теж “minister” у своїй церкві), не дбала про речі, які повинні були належати до неї (напр. читання полиць, розшук за загубленими книгами, тощо). Але звільнити її було неможливо, бо вона — чорна! З усього робила расову проблему — навіть раз листа написала до газети (коли була голосна справа tenure одного із наших чорних професорів), оскаржуючи Law School і навіть нашу бібліотеку в расизмі, дискримінації ітд. Sloane багато був би дав за те, щоб її позбутися, а от пані Келлі мала більше щастя (а може й умілості): вона переорганізувала Circulation Dept., забрала з-під керівництва Джін троє stack attendants, залишаючи під нею тільки тих, що обслуговують circulation desk, а саму Джін перевела із бюрка при головному вході, де вона була на виду у всіх, до окремої кімнати, біля мікрофільмів, з думкою, що Джін перебере відповідальність за мікро-матеріяли. Інший хтось може був би радий такій зміні, але Джін, видно, гонор був важніший. Зрештою, не знаю всіх закуліс.

Наша директорка агресивно організує гроші і хоче купувати цілі старі колекції. У зв’язку з тим, маю пильний проєкт, що мусить бути скінчений за два тижні: перевірити понад 15,000 титулів у каталогі книжок, що є на продаж. Цієї роботи, очевидно, не можемо робити своїми нормальними силами, отже наша директорка дала апробату, щоб найняти на цю роботу одного чи двох студентів. Я скористала з нагоди і запропонувала це Ікові Лабунці — нехай собі заробить трохи грошей. Він дуже зрадів і от уже 4 години вчора працював у нас на цьому проєкті.

Грудень був лагідний, але січень пригадав нам, що це — зима. Зимно і сніг. Вчора увечері я годину або й більше напрацювалася, щоб відгорнути сніг довкола хати — це вже цього року вдруге. Я рада, що в середу — почувши, що має впасти знову сніг — поїхала з Мамою на закупи харчів — поки дороги були ще чисті. Тепер житимемо запасами, аж поки не стопиться. Нікуди автом у таку погоду не збираюся їхати.

Мікрофільм з Гарварду і досі не прийшов. Сили і часу не знаходжу, щоб написати щось. Чекають вже віддавна Гончар і Винниченко на зголошені до *Сучасності* рецензії... Всетаки, використовую вільні хвилини (навіть часто ланч!), щоб працювати над своєю бібліографією. Це праця, яка може заповнити усе життя — щоб лиш вдалося її надрукувати! (Редактор *JUS* погодився давати частинами біжучу і неанотовану бібліографію матеріалів після 1980 — а свою основну велику роботу хочу запропонувати Канадському Інституту — може схочуть видати першу частину, а я потім викінчу решту?)

Остап чується добре, хоч, очевидно, в таку погоду весь час мусить проводити в хаті. Щось там пише. Навіть вірші!

Неділя, 20 січня 1985. 7:30 PM.

Надворі страшна зима: сніг, мороз, температура впала до 5°F, ще й вітер. Виходила я з хати сьогодні тільки, щоб відгорнути сніг і пустити в рух мотор авта. З вікна — гарний зимовий краєвид — та ще й світелка на дереві перед хатою, що їх я не мала ще змоги зняти (Максим завісив їх напередодні Різдва — а дерево високе, аж до другого поверха, отже зняти їх не буде легко!)

Вчора ще було відносно тепло — вполудне сніг навіть почав трохи топитися. Я намовила Віру Лашик, щоб поїхала з нами до міста в кіно. Вона завжди рада таким ескападам, а Остапові конче треба було вийти трохи із хати, та й собі хотіла я зробити якусь приємність. Вибрала я фільм *A Sunday in the Country*, що про нього чула багато суперлятивів. Фільм французької продукції (із приємною — і часто зрозумілою! французькою мовою), із глибокою і цікавою для мене темою, подобався мені надзвичайно. Старий мистець-маляр, що доживає віку у своїй хаті на провінції, має двоє дорослих дітей, що приїздять його відвідувати: сина, що має жінку і троє дітей та молодшу незаміжну дочку. Фільм не має якоїсь акції чи виразного сюжету: проблема — тема — зображена символічно. Син, вся його родина — педантична міщанська родина — grim and grorer — без глибшої думки, фантазії та особливо без глибшого почуття, пристрасі. Дочка, навпаки, повна живої емоції, пристрасного темпераменту. Вона ухарактеризована, немов би зійшла із картини Ренуара: довга ясна сукня на стрункій постаті з широким капелюхом і вуалькою. Візуальні ефекти взагалі підроблені під картини французьких імпресіоністів: двоє дівчаток à la Degas, сільська забава, як у Ренуара, краєвиди, немов списані із Моне. Актор, що грає старого маляра, трохи нагадує нашого Гірняка і добре грає. Моя інтерпретація теми: він не став великим мистцем, бо йому забракло відваги висловити глибину своїх емоцій — дочка є уосібленням його мистецької мрії і тому він її більше любить, але насправді він такий, як і його середнього віку син — доброзичливий, але обмежений у своїй пересічності.

Не зробила я “творчого звіту” за 1984 рік — і цей факт має свою вимову. Про що звітувати? Ні одного нового вірша, ні нарису — жодного нового літературного твору. Всього кілька статей і рецензій і початок більшого дослідження про Войніч і Расторгуєва. І досить багато бібліографічної роботи. Може це знаменний зворот?

Рік взагалі був досить мінорний. В центрі усього — Остапова хвороба — вона перерішила і перекреслила чимало плянів! А ще: смерть Івася, смерть Іванка Лисяка-Рудницького, ревеліяція про те, що в Лялі — рак, в Польщі — смерть Збиха Канського... Але були і гарні хвилини: тиждень на Бермуді, зальцбурзький з'їзд і пару днів з Лялею, приїзд дітей на Різдво... Треба радіти кожній гарній хвилині: “молися проминаючій красі”!

Субота, 26 січня.

Вчора я могла — разом із тисячами американських робітників — сказати: Thank god, it's Friday! Втомилася я цілотижневою працею — спати вчора лягла перед 9-ою і спала до 7-ої. Завалена паперами і книжками моя кімната в BLL свідчить про те, яка я зайнята. Між справами минулого тижня: виставка на тему міжнародного договору в справі купівлі-продажу і ролі в цьому договорі нашого професора Ганолда (Я мала до використання дві габльотки і вирішила розділити їх тематично, назвавши виставку “The Convention... —... and THE Commentary”, а теж “заверниголова” із текстом рішення міжнародного суду в Газі у справі Нікарагуа проти США. Тексту потребував Leech (nomen-omen, persona odiosa), я сподівалася, що текст рішення ось-ось надійде безпосередньо від International Court of Justice — бо ж дістаємо навіть пресові комунікати — але хоч рішення мало місце 25 листопада — досі нічого не прийшло. Я подзвонила до Гарвардської правничої бібліотеки і виявилось, що вони також офіційного тексту не мають, але один із гарвардських професорів був дорадником на суді і привіз з Гаги власну копію — щось понад 200 сторінок рішення, сепаратних опіній, тощо. Зробили нам фотокопію і прислали спішною поштою — отже, маю надію, Leech задоволений. (Вже, між іншим, маю двох інших клієнтів, які потребують цього матеріалу також).

З Ганолдовою виставкою вийшла цікава заковика. Ось я викінчую другу габльотку — і одною з речей на виставці є “піратський” фотопередрук коментаря Ганолда, що його зробили в Південній Кореї. Книжку цю отримав Ганолд від одного нашого аспіранта з Кореї і сам дав мені із поясненням, що це “pirated edition”. Я зраділа такій пікантній родзинці. Але ось підступає до мене наш корейський студент: “а звідки у Вас ця книжка?” “Це”, кажу, “приватний примірник професора Ганолда”. “Це я йому подарував”, каже мені корєсець, “і я не бажаю собі, щоб її виставляли”. Я пробувала його переконати, що це ж — не унікальний примірник, що ніяких легальних консеквенцій для піратського видавництва з цього не буде ітд., що можемо не писати, що це з Кореї і всі будуть думати, що це надруковано на Тайвані (там фактичний центр таких видавництв, що успішно й нелегально ігнорують міжнародний copyright) — але після розмови з Ганолдом (я думала, може Ганолд його переконає!) — я піратську родзинку з виставки таки зняла (OK, let us respect his feelings сказав Honnold — besides, it is illegal to import these books into the US — may be he is afraid that he broke the immigration laws!)

Вчора мала нагоду послухати виступу прибулого з Польщі адвоката, що про нього вже читала пару разів у пресі. Це Siła-Nowicki, оборонець політичних в'язнів і дорадник Lech-a Wałęs-и. Говорив Новіцкі польською мовою, перекладав його Солтисінський. Варто було розуміти оригінальний текст, бо Soltysiński перекладав згущено, із чималими пропусками.

Новіцкі наголошував унікальний альянс інтелігенції з робітництвом і факт, що все ж таки в Польщі більше свободи, як у будь якій іншій країні східнього бльоку. Також про ролі церкви: на одному з процесів у Гданську з'явився з цілою екіпою єпископів кардинал Glemp. Мусіли зробити перерву, щоб його привітати, а двох міліціантів пішло навіть поцілувати перстень... Про теперішній процес проти вбивників ксьондза Попелюшка Новіцкій думає, що це не є звичайний "show trial", і що це не лиш на показ, pro bono західної преси. Радше, цей процес подуманий, щоб заспокоїти внутрішню польську публічну опінію і він показує, що з цією опінією уряд мусить рахуватися. Новіцкому понад 70 років (він уже на емеритурі), подібний з вигляду трохи до генерала Григоренка, тільки Григоренко має щось більше симпатичне у своїй фізіономії.

Середа, 6 лютого 1985.

У *Свободі* з 2 лютого — жалобне повідомлення: помер Степан Гумінілович. З Лідою в мене давно не було контакту — адреса і телефон, що їх я записала з телефонічної книги Торонта, коли була там пару років тому на з'їзді "Слова", виявились недійсними. Але при допомозі оператора — телефонічної централі — мені таки пощастило сконтактуватися з Лідою. Вчора вночі я говорила з нею точно півтори години по телефону. Степан помер 27 січня після важкої три-місячної хвороби. Мав дуже заавансований діабет, дуже був прибув на вазі — лікарі ствердили цукрицю, брав застрики інзуліни. У шпиталі ще й крім того впав, щось йому сталося у хребті, не міг ходити, лежав навznak, вкінці дістав ще запалення легень, серце підупало, останній тиждень був непритомний, тримали його на морфіні. Прожив 67 років. Ліда говорила про нього з великим теплом і сентиментом. Жила, мовляв, тільки його життям, його приятелями, його музикою — зовсім затратила контакт із своїми товаришами. В них трьох жонатих уже синів: найстарший Андрій має 36 років: в нього і його жінки Марусі двох хлопчиків, Стефко і Марко. Андрій працює в банку, як assistant manager. Живуть у St. Catherine's — 70 миль від Торонто. Юрко є urban planner, працює в Hydro, має жінку Ірину. Наймолодший Марко (34 роки) студював психологію, працює в public relations. Він жонатий з не-українкою, Еглелі — обоє малюють. Сама Ліда далі працює з психіатричними пацієнтами, як медсестра в реабілітаційному центрі. Орест Чуйко живе в Ошаві, працює ляборантом, його жінка також медсестра. В них двоє дітей — Орест, що тепер у Ванкувері, та Тамара, що є студенткою на університеті в Торонто. Міра Клименко дуже пережила смерть свого чоловіка Богдана три роки тому (— на рака печінки) — вона була два роки в психіатричному лікуванні. Ліда багато пережила за час Степанової хвороби (— а може й раніше, у зв'язку з його алкоголізмом, але про це вона нічого не говорила!), втратила 15 kg ваги, нічого не може й досі їсти, але свідомо того, що мусить взяти себе в руки і пробувати жити далі. — Добре, що я її віднайшла, може тепер контакт між нами наладнається і буде одним із таких потрібних в нашому віці конечних стимулів до життя.

Неділя, 10 лютого

Несподівано і випадково були вчора в театрі на п'єсі Harold-a Pinter-a "Betrayal". Ініціатива вийшла від Віри Лашик — п'єса йшла у малому театрику в Cheltenham. Віра

взагалі єдиний “контакт із світом”, бо я авта навіть не рухаю — на нашій вулиці сніг, ожеледь, і я ані не думаю ризикувати. Навіть харчі доношу поволі що треба з міста, а більшу доставку і мені і Мамі робив недавно український крамар Жук. Отже вихід до театру був дуже — зокрема для Остапа — потрібним урізноманітненням. П’єса про подружній трикутник і про те, як близькі люди живуть у взаємному обріхуванні і фальші. Цікаво, що автор побудував свою драму у зворотному хронологічному потоці подій: тобто, розв’язка із самого початку, а тоді ідуть кадри, немов спомини про минуле. Був із нами також Андрійко Лащик, але дуже неохоче.

Увесь вільний час працюю над бібліографією. Написала до Канадського Інституту Українських Студій, до Б. Кравченка, з пляном видання “1. серії у п’яти частинах”. Побачимо, яка буде реакція.

Максим 14-ого має виступ у рямцях гарвардських семінарів: *Pidmohylnyi's Vania* — a closer look — його тема. Думаю про нього безперестанку. Це важливий виступ і — дай Боже — початок справжньої серйозної праці над дисертацією.

18-ого, понеділок, увечері

Вчора був у Центрі доклад демографа Воловини про українців в Америці на основі аналізу перепису населення 1970 і 1980 років. Опісля в домі Віри Лащик Ніна Бандера зорганізувала прийняття для невеликого гурта осіб. Запросили ще Перфецьких, Кіпу, був, очевидно, Влодко Бандера і його син-славист, що їде на посаду куратора до українського музею у Вінніпегу. Добре було вийти трохи з дому та побути між культурними людьми. Остап був теж — хоч, коли я вперше, прочитавши оголошення про доповідь Воловини, запиталася, чи піде, буркнув мені: а хто такий Воловина? Демограф, кажу, соціолог. Щось я про нього не чув ніде! Та чому, кажу я, про нього вже були згадки в газетах, а я навіть мала змогу слухати його на семінарі в Гарварді. — Але навіть на таку благу тему розмова з ним тепер неможлива. Кожну заувагу інтерпретує, як атаку на свою особу. Я сказала лагідно: ну, може ти не цікавився цією темою і тому не помітив — а він на це зразу, дефензивно: та певно, бо ти мене маєш за дурня, ітп. — Просто небезпечно починати розмову на будьяку тему. Сьогодні запиталася по обіді: а чи Ти їв нині якісь овочі? — і це теж довело до піднесеного тону сварки. (Знову ж: дефензива — бо овочів він не любить, їсть мало городини і фруктів, а волів би їсти кілька разів у день м’ясо, що, очевидно, нездорово і непотрібно). Одне слово: мушу уникати розмов: за увесь день перекинемось тільки кількома реченнями і то здебільшого по телефону. Взагалі Остап хворіє на телефонітіс: він найкраще порозумівається з людьми по телефону і десятки разів на тиждень телефонує до всіх і вся, від Каліфорнії і Бостону починаючи, а на Вірі Лащик закінчуючи.

Сніг, на щастя, уже стопився. Їздили в суботу і на закупи харчів і до *Wanamaker*-а.

Середа, 20-ого, увечері.

Дотеп Мушки Одежинської про “віки чоловіка” (вчора підчас робочої збірки в Пластовій Бібліотеці):

triweekly
try weekly
try weakly
try

Порожнечу життя виповняю одержимістю бібліографічної роботи. Давно вже не читала NYTimes-у, бо полуденкову перерву проводжу на роботі в бібліотеці Van Pelt. Вечорі вдома — знову ж за бібліографічною працею. Одне слово — бібліографія в мене як наркотик.

Нарешті маю добру вістку з Канади. Прийшов лист від Богдана Кравченка у відповідь на моє письмо з пропозицією і плянами видання моєї бібліографії “Ukrainian Literature in English”. Якщо пришло — як пропонувала — свій манускрипт весною або раннім літом, то осінню зможе вже вийти перша частина: books and pamphlets як Research report Канадського Інституту. Кравченко, правда, сугерує, щоб додати і пізніші видання, включно з тими, що їх я готую для JUS — але це непорозуміння: він, мабуть, не уявляє собі, що роки 1965-1985 принаймні такі ж багаті, як все з-перед 1965 і що це працю подвоїло б (та й відклало б її ще на кілька літ!). Цей другий період (1965-79) я пляную для другої серії — і це пісня далекого майбутнього (хіба, що Мирослава Знаєнко хотіла б за це взятися — але вона ніякого зацікавлення цими справами не виявляє!)

Вчора по телефону з Максимом та Уляною виникла пропозиція, щоб ми провели разом із ними і родиною Пасічників тиждень на Cape Cod — при кінці серпня. Ініціатива вийшла від Уляни й Максима і це мені приємно. Очевидно, радо поїду — бути з ними на вакаціях — нехай тільки тиждень — це для мене велика цінність. Дай Боже, щоб це вдалося нам здійснити.

23 лютого, ніч (фактично вже 24-ого).

Максим прислав магнітофоний запис свого виступу в рямах гарвардських семінарів і надруковану на власному комп’ютері доповідь. Слухали досить докладно обоє з Остапом, хоч запис технічно недосконалий, перериваний, з гамором, і його слухати тяжко. Гарвардська ерудиція молодого нашого вченого зворушує і тішить. Маю надію, що цей виступ приспішить працю над самою дисертацією.

Сьогодні в УОКЦентрі величавий бенкет з нагоди 5-ти років його існування. Ми не пішли — але зате доповнили наш даток на цю громадську устанovu — до одної тисячі доларів!

Вчора були на відкритті виставки Вікторії Варварів. На диво, зібралось дуже багато

людей, так що це дало змогу побачитись із багатьма знайомими, яких давно не бачили. Мистець із Вікторії, як на мій смак, дуже пересічний — хоч має вона навіть докторат із мистецтвознавства із Сорбони... Сама вона — приємна молода гарна блондинка. Це — дочка дипломата Константина Варварова, що недавно помер.

Сьогодні поїхали з Вірою до міста з наміром піти в кіно. Але в Ritz всі квитки були випродані, і ми повернулися додому. В суботу місто повне людей, зокрема молодих, а Ritz має вже свою славу доброго кінотеатру, де завжди добрі і цікаві фільми.

Я купила собі сьогодні на випродажі чорний костюм, і спідницю — але спідницю доведеться давати скорочувати.

2 березня 1985, субота.

Починається шум, крутанина, нервування і праця, пов'язані з Бібліографічним Конкурсом. Досі з Гарварду прислали дві праці Власенко-Бойцун (автобібліографію та бібліографію Самчука), автобібліографію Войценко, бібліографію “наукових видань діаспори” Леська. Вчора на мою університетську адресу прийшли два колосальні пакети через Federal Express — overnight delivery від Магочого. Він уже двічі перед тим телефонував, отже я знала, що мене чекає. Виявляється, Магочий, замість послати чотири примірники своєї праці (це — каталог україніки Торонтонського університету) до Гарварду — прислав усе це мені. Я була досить сердита, коли в розмові по телефону довідалась, що йде така посылка і сказала йому, що це як-не-як “quite an imposition”, що члени комісії виконують свої функції як “public service”, не дістають рекомпензати за пошту і телефони, не кажучи вже про труд, і що накладати на мене додатковий обов'язок носити його матеріали на пошту і розсилати їх — те, що повинен робити секретаріят УНІГУ — це трохи занадто. Коли матеріал прийшов, я упевнилася в тому, яка це буде проблема. Манускрипт — один примірник — важить так багато, що мені трудно його підняти. Ще не знаю, як поладнаю з поштовою висилкою. Може треба буде розділити на два-три менші пакети. Крім того, є ще кілька інших проблем. У вступі є подяка за допомогу Касинцеві — отже знову ж таки конфлікт інтересів, як і першого разу. Я вже говорила сьогодні з Данком: він думає, що доведеться нам знову звертатися до Коровицького — отже маю черговий клопіт — телефони до Касинця, Коровицького. Маю надію, що і Едвард і Іван Іванович погодяться. Далі: мав прислати свою Винниченківську бібліографію Маланчук. Чи встиг на час? В понеділок подзвоню до Кісі Троле і довідаюсь, чи були ще якісь праці. Є ще одна мала комплікація: написав Місіло з Варшави. Він свою бібліографію викінчив, але жде на офіційний дозвіл вислати її на конкурс і боїться, що не встигне на визначений реченець. Ну, порадилися ми з Данком і вирішили, що в цьому випадку треба зробити виняток і подождати трохи довше. Маю надію, однак, що праця ця таки прийде.

Сьогодні пополудні поїхали ми з Остапом і Мамою до Wanamaker-a — треба було відібрати готові, раніше куплені, Остапові штани. Натрапили на великий випродаж і значку знижку цін (25%). У висліді Мама купила дві блюзки, Остап ще одні штани, а я п'ять блюзок, спідничку і нічну сорочку!

10 березня 1985

4-ого були з Вірою і Софійкою Лащик в кіні. Фільм — *The Killing Fields* — неначе документальний фільм про трагедію Камбоджі, трагічний фільм про війну, рішуче невідповідний для Остапа. Мені він приніс силу асоціацій про дитинство у війні і трагедію нашого народу.

5-ого — в нашу 36 річницю — пішли на обід до ресторану, запросивши до товариства Віру Л. і Ізу Каплана. (Я сказала при Вірі — ну, добре, Віра для товариства Тобі, а я теж хочу мати з ким поговорити!) Іза — інтелігентний хлопець, від нього ще й досі пахне свіжістю України — хоч він тут уже 5 років. Я так і знала, що коли з нами буде Іза — розмова буде про літературу, без нього — Віра вестиме монолог і то здебільша про свої особисті справи. Обід був знаменитий, розмова цікава й стимулююча. Правда, Іза зробив закид Остапові, що Слово нічого не робить, щоб плекати й заохочувати молодих та ширити свої контакти і навів повно прикладів із єврейського життя. Остап критику сприйняв без протесту (я до цієї теми голосу не займала і рада була, що це сказав хтось сторонній, не я!)

Справи з конкурсом наладнуються. Коровицький, щоправда, відмовився: в нього незабаром якісь дві операції (не серця!), а крім того вичислив мені всі свої зобов'язання: до Енциклопедії, Інституту Липинського, конференції Тисячоліття Християнства в Україні, тощо. Отже знову телефони — до Данка, до Касинця. Данко запропонував Турчина, але Касинець одразу ж зареагував негативно: *absolutely not!* Він “політично заангажований” і має, мовляв, погану репутацію серед професорів свого університету і серед слов'янських бібліотекарів. Це для мене — новина. Я Турчина особисто не знаю, але завжди була про нього доброї думки, на основі його виступів в українській пресі. Теж і тепер не приймаю цих негативних характеристик за повністю вірогідні, але з вибором заступника в комісії мусимо рахуватися з опінією Касинця. Він запропонував Ільницького. На те Данко: Ільницький не поставиться до справи конкурсу поважно і дасть опінію на основі поверхових вражень. Може ліпше Світлану Андрушків? Про Світлану я доброї думки, але вона не має тепер престижевої адреси, яка була б добра для репутації нашого Конкурсу в чужому світі. Едвард запропонував Ольгу Де ля Кава — бібліотекарку Columbia School of Library Service, що має докторат із славістики і солідну репутацію. Данко її зустрічав, я — ні, але ми погодились на цій кандидатурі і наша кандидатка прийняла пропозицію “з приємністю”, хоч призналася, що про наш конкурс нічого не знає! Це жінка сорокових років, отже вже з цього погляду ліпша від старого пенсіонованого вже Турчина. Маю надію, що співпраця з нею не принесе комплікацій.

Маланчук прислав свій *magnum opus* — і я дуже цьому рада. Це безсумнівний кандидат на повну нагороду — праця виконана з подивугідною педантичною прецизністю! Є три томи машинопису — я вже в половині першого — і дуже задоволена його роботою. Воліла б, правда, якби він у вступній статті зайняв був строго об'єктивний тон і не вдавався в полеміку. На щастя в анотаціях цього нема і матеріяли включені без уваги на те, чи вони позитивні чи негативні. Ця річ — справжній здобуток для нашої культури і мені приємно,

1985 679/3540

що наш конкурс може притягнути таку працю!

Клопіт з каталогом-манускриптом Magosci розв'язала так, що вислала пакети для Данка і Деллія Кава університетською поштою, а решту частинами ношу додому. Примірник для УНІГУ передам Максимом, коли він приїде на свята. Каталог Магочого має свою практичну вартість — зокрема, щоб вказати на лякуни Торонтонської україніки. На його основі, маю надію, постане колись звідний каталог україніки в канадських і американських бібліотеках. Але чи є це новий вклад в українське книгознавство? Сама організація матеріалу також не зовсім задовільна, а колосальний манускрипт (тобто ксерокопії каталожних карток!) не має взагалі пагінації! Робота Місіла ще не прийшла — і хто зна чи приїде. Але трохи почекаємо тим разом — якщо спізниться, буде кандидатом у наступному, 6. конкурсі. З інших праць цього року на деяку увагу заслуговує бібліографія творчості Самчука — на жаль, зроблена вона не надто фахово і навряд чи здобуде якусь нагороду. Зрештою побачимо. Треба всі ці речі солідно простудіювати, написати рецензію-оцінку — тільки тоді зможу знати, яка буде моя власна рекомендація, а щойно в травні довідаюся про думку інших членів комісії.

11 березня

Помер у Москві Черненко. Вже вчора увечорі було відомо, що сталося щось поважне: радянське радіо переключилось на поважну клясичну музику, а радянську делегацію, що гостює у США і що її очолює Щербицький (про нього NYTimes пише “Ukrainian leader”...) два дні раніше відкликали додому. Чи можна мріяти, що зміна у Кремлі принесе позитивні наслідки? Мріяти завжди можна — але навряд чи є для цього якісь тверді реальні основи. Коли мінялися царі — бувала часом амнесія — чи не міг би якийсь Горбачов, чи інший хто перейме владу, звільнити, скажімо, Руденка, Стуса, Чорновола — міг би, очевидно, але чи зробить це? Навряд.

Ніч, 11/12 березня

Розпачливий, самовбивчий в мене настрій, аж страшно. Відчуваю абсолютну ізоляцію від усього — на роботі, і вдома. “Огорнула мене самота, як те море безкрає...” Колись рятунком у таких випадках була поезія — а тепер: кому це потрібне? Ні, не зовсім точно і правдиво. Воно потрібне мені, але немає іскри, запалу, охоти. Найбільше чого мені бракує — це, мабуть, дружби, щирої душі. Говорила вчора з Лялею — але по телефону розмова не дає цього. Остап замкнутий у собі, неширий, від років завжди будував мури довкола себе, з ним душі не відведеш... З Мамою в мене ніколи надто близьких стосунків не було — їй не цікаво, що діється зі мною — в наших розмовах я — лиш слухаю її монологу... Найприємніше мені чути голос Максима чи Марка, але не можу і не хочу вішати їм на голову своїх проблем — їх треба мені розв'язувати самій.

17 березня

Свідоме поборювання депресії (— передусім поновнюванням чисто людських контактів

—) дало позитивні наслідки. Чуюся ліпше, а минулий вікенд був навіть на диво активний: в п'ятницю було у музею Port of History відкриття виставки писанок. Писанки не є в центрі моїх зацікавлень (хоч цікавить мене їхня до-історична первісна роля, оце, як сказав би Bronislaw Malinowski — Magic, science and religion!) — але виставку, спроваджену з українського музею в Нью Йорку, влаштувала Софійка Геврик, та й репрезентативне місце, що є нашим виходом у світ — запрошені американські гості ітп. — а найбільше моє бажання бути між людьми, вирішили, що на відкриття ми пішли. Остап приїхав автом із Вірою та Софійкою Лащиками, я пішла просто з роботи — і то пішки від 34-ої вул. до ріки, тобто до 0 — 34 квартали! Прохід добре поділав на мої нерви, хоч ноги боліли увесь вечір (бо ж треба було стояти!) Імпреза зібрала чимало добірної публіки, в тому числі і деяке число не-українців. Відділ СУА, що його очолює Софійка Геврик, приготував елегантний буфет, музей зі свого боку дав бартендера і на 700 дол.! алкогольних напоїв. Не брали жодних вступів, не робили ніяких збірок грошей — була, щоправда, продаж писанок, афіш ітп. Атмосфера була приємна — можна було зустрітися і поговорити з людьми — хоч, як опісля з'ясувалося, вступ був виключно тільки за запрошеннями, що їх отримали члени музею (— в тому числі і ми), голови відділів СУА ітп. Через те бракувало чимало видних громадян. Мені було цікаво поговорити коротко з Еліотом Мосманом, головою слов'янського відділу на Пен — а тепер ще й головою новозаснованого слов'янського центру. З ним я досі не була особисто знайома, хоч виявилось, що він мене знає. Я дуже хотіла нав'язати з ним контакт — була навіть минулого тижня на лекції про СРСР, що її спонсорував Слов'янський центр — отже була рада, що трапилася для цього така товариська нагода. В час відкриття пані Фаріон і Кліш, з рамени Окружної Ради СУА, запросили мене виступити 5 травня на вечорі Уляни Любович, що його вони тут у Філядельфії влаштовують. Хоч в мене тепер робота з конкурсом і термінове викінчення манускрипту бібліографії для друку — я погодилася. Різні для цього спонуки. Одною з них є моє бажання задемонструвати своє позитивне відношення до Лясі, бо здається мені, що щодо цього кружляють серед союзнок якісь не зовсім ясні уявлення (тому, що я відійшла з редколегії). Зрештою, її нариси про Казахстан варті того, щоб про них сказати кілька слів.

В суботу — вчора — були з Вірою і її дітьми на дуже доброму фільмі “The Witness” — прегарні кадри з життя Pennsylvania Dutch — ностальгія за менш скомплікованим і морально чистішим світом минулого.

Сьогодні наші Чортополохи зробили прийняття для працівників Бібліотеки Пласту і Рідної Школи — отже я не тільки провела ціле пополудне між старими знайомими, що з ними вже 25 років працюю в цій нашій установі — але теж значну частину вчорашнього і сьогоднішнього дня мусіла присвятити для господарської роботи — замовили в мене господині нинішньої гостини капуснячки — і я ніяк не могла від цього обов'язку відмовитися!

Четвер, 21 березня, вранці.

Були вчора з Іваном і Наталкою Коропецькими в театрі на п'єсі Міллера “The Price”, а теж

на обіді в ресторані Casa Vecchia. П'єсу ми з Остапом раз уже бачили — багато літ тому, перед її сезоном на Бродвеї. Тоді — пригадую — був присутній на залі і сам Артур Міллер. (Можливо, робив ще останні виправлення у драмі і її постановці перед її виходом у широкий світ). Ця перша, перед-бродвейна, вистава була ліпша — вчора грали актори філядельфійського Drama Guild. Центральну ролью жида-торгівця старими меблями — що на ньому оперта вся сценічність цієї речі, грав добрий актор Da Silva — решта були слабші. Сама тема майже призабулася, так що я сприймала текст наново і майже на свіжо. Міллера переслідуює тема конфлікту між братами, між синами і батьком: цікаво, чи має це автобіографічне підложжя? Адже ця ж тема є також у *Death of a Salesman*. *The Price* можна зреасумувати коротко й упрощено в такому абзаці. Два брати, один — “успішний” лікар, другий — поліцай, — відчужені, що роками не мали контакту між собою, зустрічаються в час ліквідації майна — старих меблів — померлого батька. Віктор (поліцай), виявляється, посвятив своє життя батькові, що втратив велике майно в час депресії. Волтер (лікар) залишив батька і брата напризволяще, зробивши успішну кар'єру. Віктор має все життя жаль і претенсії до Волтера, що той не допоміг йому і батькові. Волтер виявляє бажання допомогти Вікторові тепер — але виявляє також подробиці з життя родини, доводячи, що батько був егоїст, мав заховані гроші і використав Віктора, не допомігши йому закінчити студії. Волтер ставить тезу, що Віктор мав вибір і що його власним вибором була ця посвята. Все в житті має свою ціну: Віктор за своє рішення заплатив втратою можливості здобути освіту і зробити кар'єру, Волтер втратив повагу до себе і свою родину. Торговець старими меблями, що йому вже під 90 років, купує за виторговану ціну ілюзію, що він ще далі, як колись, може продовжувати своє давнє активне життя. Симпатії автора, думаю, по стороні Віктора — він не приймає грошової оферти брата, залишається вірним собі, і здобуває цим наново майже втрачену пошану своєї жінки.

30 березня 1985, субота.

Запрацьована така, що від утоми вже дві ночі мало що спала. Великдень? Конкурс? Праця в бібліотеці? Підготовка до вечора Лясі? — Фактично, ні — хоч все це доривочно роблю також, а на роботі теж пресія неабияка. Але головна моя увага — підготовка манускрипту моєї власної бібліографічної роботи, що її я обіцяла вислати Кравченкові у травні. З мене тепер куди ліпший бібліограф як був на початку, коли я починала цю працю. З деяких давніше написаних анотацій я не зовсім задоволена, але неможливо тепер все це переробляти. Маю клопіт з деякими виданнями, що їх я хотіла б включити, але що їх ніде не можу знайти. Найбільше клопоту завдала мені Соколишинова *Shevchenkology in English*. Писала вже до автора, до LC, до НТШ, до Романенчука ітд. — ніде нема. І хоч я маю опис цього видання, не можу включити його, не бачивши і не перевіривши *de visu*. Без уваги на вартість цієї брошури, я мушу її включити (і навіть згадати у вступі), бо це точно до моєї теми. Відсутність цієї роботи була б мінусом моєї власної. — Але головна моя запрацьованість пов'язана із покажчиком. Головний текст ще не готовий, нумерація не встановлена, але працю над покажчиком я вже почала, бо вирішила включити в нього ідентифікацію всіх перекладів — тобто точні українські назви всіх перекладених поезій, оповідань, драм, повістей. Це — колосальна праця! Дещо треба вгадувати — де-не-де треба знову дістати матеріал, щоб порівняти тексти! В п'ятницю не пішла до роботи —

взяла собі хворобовий день! Обложилася творами Шевченка і день і ніч провела над його поезією. При тій нагоді ще раз усвідомила: Воїстину, великий поет — більшого за нього ми таки не маємо! Робота була головокружна — але я робила її з приємністю і любов'ю... Справжній labor of love.

1 квітня 1985.

Вчора, несподівано, подзвонив Володимир Біляїв. Він, виявляється, працює тепер для “Голосу Америки”. Готує серію інтерв'ю з жінками-професіоналістками і на доручення свого шефа, Оксани Драган, хоче включити в цю серію і мене. Чи я згідна? Ну, чому ні. Прийде він увечорі 8 квітня на розмову.

Вчора багато часу присвятила господарським справам — робила паштет. В п'ятницю прийдуть Максим з Уляною, будуть також на Великдень Андрій з Марійкою і Сонею. Отже треба підготувати свята. Маю трохи поміч і хати не мушу чистити — її сьогодні прибрала трохи Ольга Купіха (— приходиться тепер регулярно раз у місяць). Паски теж не пектиму, а куплю (колись я любила пекти на Великдень — не лиш дітям, але навіть сусідам — але ті часи минулися! Не буду починати собі клопоту!)

13 квітня 1985, субота.

Не було часу віднотувати у щоденнику ні гостину у Каплана — тобто виходу в екзотичний для нас світ російсько-єврейської нової еміграції, ні приїзду Максима й Уляни, ні святкового Великодня з Мамою, Татом, Максимом, Уляною, Андрієм, Марійкою та Сонею (а теж на пару годин пізніше з Мирославом та Марійкою Лабуньками та Вірою Лашик і її дітьми), ні інтерв'ю для “Голосу Америки” з Біляєвим, ні моєї справді головокружної роботи над викінчуванням манускрипту бібліографії для висилки Кравченко[ві] (мої розшуки по всіх місцях дали деякі наслідки — в бібліотеках НТШ і УВАН знайшли мені дві додаткові брошури, на Inter-library Loan прийшов Франко Cundy з 1938 року, NYPublic має дві брошури: переклад Слова о полку (Crath, 1947) та Trommer про Aldridge-а і Шевченка, але хоче за фотокопію 75+33 дол.! Тобто 108 дол. за не більше, мабуть, як 20 сторінок! Ну, це занадто. Тепер не включу — з цим можна почекати до Addenda — поїду колись і огляну на місці. Гірше, що Соколишин піде і ніхто не зможе мені знайти!

Брак записок у щоденнику вже сьогодні вічула. В Каплана читала вірші молода дівчина, що працює у Wistar Institute, і що її я вже двічі зустріла у підземці. Не записала зразу її прізвища і от тепер не можу вже пригадати!

28 квітня, неділя.

Щоденник у небезпеці, але не дам йому загинути. Маю не більше як пів години часу, але хоч на бігу дещо віднотую. Вчора були з Остапом і Мирославом у Нью Йорку: в УВАН була конференція присвячена пам'яті Івана Лисяка-Рудницького і в ній брав участь, поруч

з Коропецьким, Прицаком, Лабунькою і Шевельовим та in absentia Надією Дюк, також Остап. Це був його перший виступ від червня минулого року. Тримався добре, говорив чітко і голосно, хоч абсолютно за довго. Я використала наш виїзд до Н.Й. (нашим автом, але їхав, очевидно, Лабунька!) щоб відбути засідання з Данком і Касинцем у справі правильника Бібліографічного Конкурсу та при тій нагоді перевірила і написала анотації до двох брошур — Тромер і Крата — що їх має NYPublic Library. Сьогодні в нас гостює Ляся Старосольська і зараз разом з нею їдемо на вечір присвячений Горбаневі.

В Н.Й. бачила я Знаєнко. У відповідь на моє питання, чи вона продовжує працювати над бібліографією, сказала: знаєш що? може б я все це переслала й передала тобі? Такою реакцією — тим разом — я навіть зраділа: значить, матиму вільну руку продовжувати працю сама. Цього я і так сподівалася, бо досвід показав, що вона до цього не має потрібної витримки. Але я довідалася, що в неї вже був колись навіть однорічний і недійсний вже контракт із видавцем! Нічого мені про це раніше не говорила!

Був на УВАН і Ромко Коропецькїй. Поінформував мене, що бачив уже тезу Оксани П'ясецької — я про це чула вже від Штогрини і знаю, що це робота на около 300 сторінок. Від Ромка довідалася, що вона включає також франкомовні видання. Між іншим, ця сама Оксана П. працює в університетській бібліотеці Оттави, де є єдиний примірник бібліографії Соколишина. Я вже до неї телефонувала і вона має прислати мені фотокопію!

Макарик прислала афішу симпозіюму *Beyond tradition: a symposium on contemporary Ukrainian poetry*. Включили і мене і Остапа у програму — разом з Андіївською, Баланом (?), Бойчуком, Царинником, Фізером, Грабовичем, Караванським, Павлишином, Розумним, Рубчаком, Вірою Вовк, Струком, Сукнаським (?), Свободою, Юрком Тарнавським та Зуєвським. Я рада, що Макарик (мабуть завдяки моїй пресії) включила і Остапа. Він трохи здивований, бо особистого запрошення не дістав. Але мені це справи полегшує — маю надію, що зможемо поїхати. Є, правда, комплікація. Симпозіум в Оттаві в той же час, що й Зальбурзький з'їзд на Союзівці, що на нього приїде Ляля. Але нема ради — мусітиму зрезигнувати із з'їзду — симпозій поезії — імпреза небувала — once in a lifetime — навіть кошти обіцяють повернути. Такої уваги до літератури, та ще й до поезії, давно не було! Може воно навіть вплинути на мій поворот до творчої праці в літературі? Бо покищо я всеціло потонула в бібліографії. На днях мушу вислати опінію-рецензію на надіслані твори на конкурс, опрацьований і узгіднений вчора правильник, а до кількох тижнів вислати Кравченкові манускрипт I. частини для друку. Навряд чи буде час робити записки у щоденнику. Також запланований наш виїзд на конференцію Штогрини в Урбані пов'язаний для мене з бібліографією: Остап там матиме доповідь, але я їду передусім, щоб використати їхню бібліотеку.

4 травня

Гостює в нас Цмайло-Кульчицький — приїхав на якийсь патріархальний з'їзд. Вчора навіть ходив з нами і Вірою Лащик на обід до ресторану з нагоди Остапових уродин.

Мали пригоду з автом — їхала я, і раптом на Cheltenham Ave згас мені мотор (у їзді). Остап зразу накинувся на мене, що, мовляв, нема бензини! (І хоч бензини справді було мало, це не була причина!) Віра допомогла: треба, мовляв, устроити патичок або шруботяг у карбуратор — це допоможе! І справді! Авто рушило. Доїхали до станції, набрали бензини — і знову не стартує. Тим разом Остап пописався: сів за керму і йому вдалося застартувати. Пізніше вже клопоту не було. Але сьогодні вранці я везла Тараса на засідання і знову те саме повторилося, та ще й на вузькій дорозі. Тарас при допомозі патичка знову пустив мотор. Пізніше я цілий день їздила автом (заховавши до багажника, на всякий випадок, різні прибори) — але клопоту, на щастя, не було. Увесь майже день була в авті: з Мамою по харчі, по пиво, по горілку, по ковбасу, по квіти — 5 різних поїздок. Квіти посадила, обід зварила, помила посуд — і так усім цим втомилася, що думала: впаду від втоми і болю в плечах. Але посиділа — перейшло.

Гірше те, що почала з Остапом розмову — от так — for the sake of conversation— адже цілий день майже не бачилися. Темою була контрверсійна справа Ререна, що поїхав на економічну зустріч на вершинах у Німеччині і викликав великі протести серед жидів своїм пляном скласти вінок на цвинтарі, де поховані німецькі вояки, в тому і вояки СС. На цю справу в нас трохи відмінні думки, бо я думаю, що можна було знайти якийсь інший символ для демонстрації приязні з нинішньою Німеччиною, хоч сама ідея такої демонстрації не викликає в мене застережень. Але Остап почав розмову про Стефаника, що про його “достойні похорони” в Едмонтоні принесла вістку сьогоднішня “Свобода”. Я газети ще не читала і цікаво було мені довідатися, що Юрій Ст. наказав себе спалити і попів повезти на Україну. Вийшла з цієї розмови велика суперечка. Не тому, щоб наші думки були поділені чи суперечні, але просто тому, що з Остапом тепер взагалі жодної розмови провадити не можна. Коли я висловлюю якусь свою думку, він завжди інтерпретує це, що я, мовляв, “дуже розумна”, або що я “хочу зробити з нього дурня”. Фактично жаль, що цього не може чути збоку якась безстороння особа. Бог мені свідком, що я просто висловила, здавалося мені, зовсім невинну думку: мовляв, може Юрій С. залишив таку волю синам і вони її пробуватимуть здійснити. Остап твердив, що мовляв, Юрій мусів домовитись про це напередодні з советським урядом. — Зрештою, тема не така вже важлива, щоб про неї сперечатися. Важне щось інше: Остапове майже патологічне злосливе наставлення до мене: не гребує навіть брехнею, приписуючи мені речі, що їх я ніколи не лиш не сказала, а й не подумала. Напр. сказав у злості, що я, мовляв, йому колись випомінала “з якої підлої він родини”. Ну, це вже просто хамство! — Навіть Віра знає (і жартує собі), який задивлений у “роди” є мій Остап і як він завжди, при кожній нагоді, говорить про те, хто з якої родини, та як любить хвалитися всякими асоціаціями, навіть називає його Віра Графом Потоцьким. Я — навпаки — жодними родами ніколи не цікавилася, шляхта ніколи мені не імпонувала, і навіть — може за прикладом свого тата, куркульського сина — завжди мала може й трохи упередження до “панів зі Львова”. Думаю, що тут може якесь підсвідоме почуття меншевартості з його боку: йому видно “пани” імпонують і він переживає факт, що він сам не з якоїсь “панської” родини. — Але є й інші аспекти його злосливості: стараюся розуміти: він старий уже й хворий, має жаль до всього світа, і заздрість, і злість, коли бачить, як я працюю, що ще маю стільки сили й енергії (сама собі дивуюся, часом, здається, “порю

носом” — адреналіна пливе — якась в мене цими днями нервова енергія — так, якби я завтра мала померти — спішуся, хочу зробити ще щось — а при моїх обов’язках — це вимагає колосальних зусиль).

Жаль мені Остапа: в моїй любові до нього завжди була якась доза жалю і співчуття — а цього року вже 40ліття нашої любови. Він був єдиною і великою любов’ю мого життя і мені прикро, що він цього великого почуття ніколи не вмів оцінити.

15 травня 1985, вівторок.

Пишу в підземці — по дорозі на роботу! Щоденник знов у небезпеці — і я хочу рятувати його! А це моя єдина тепер можливість. Викінчую бібліографію — Part I. Books and Pamphlets — щоб, як обіцяла Кравченкові, вислати машинопис ще при кінці цього місяця. Кожна хвилина мені дорога. А ще ж завершуються справи з конкурсом. Рішення маємо: адже кандидата такого як Стельмашенкова анотована бібліографія Винниченка можна рівняти хіба із твором Грімстед. Це знаменита робота і я горда, що вона отримає нагороду. Приємно, що є така праця українською мовою — задля цього варто було пару літ працювати над конкурсом! Але, очевидно, з конкурсом пов’язане термінове листування і для нього я мушу знаходити час.

Вчора були з Остапом на “вечорі Енциклопедії”, що його зорганізувала Софійка Геврик. Приїхав Данило Струк з Торонто і голова фундації Сташук з Ванкуверу, щоб інформувати (і продавати!) перший том. *Encyclopedia of Ukraine* ми, очевидно, вже маємо давно. (Я вже навіть зробила півсотні виписів до бібліографії). Має цей том вже і Максим, і Тато. Але треба було піти. Видання енциклопедії — подія така, як встановлення катедри українознавства. Для мене — ці дві справи — важливіші від усіх. Єдино на потребу. Вся інша метушня не залишить по собі сліду — а це — справи історичної ваги, що двигують вперед нашу культуру. На зустрічі-вечорі енциклопедії в час запитів і дискусії забрав слово теж Левко Яцкевич. Мовляв, ми вже пересичені енциклопедіями, і чи справді потрібно ще одної? І що хто вже є українцем, то й не стане більше свідомим від енциклопедії! І що така енциклопедія потрібна тільки для американців, а не, щоб продавати її для української публіки. Я не люблю виступати на зборах і рідко це роблю, але тим разом — дорогий вуйко, але дорожча правда! — я таки мусіла під кінець сказати свою думку, заперечуючи Яцкевича. Не знаю, яка буде його на це реакція — вийшов раніше — не було змоги пізніше з ним говорити. Може образився. Ну, що ж. Мені дуже болить, коли я бачу, як ставиться до справ науки і культури наша інтелігенція. Нібито люди мають університетську освіту, а виглядає, що книга (і то підручна довідкова книга, як словник чи енциклопедія) не є їхньою щоденною потребою. Приємно було мені зустріти серед досить нечисленної публіки Грицишина з сином, колись сусіда, сина старої емігрантки — отже друге і третє покоління з наших перших поселенців-робітників. Присутність цих двох людей була найкращим запереченням думок Левка.

Понеділок, 20 травня 1985, в підземці.

Їздили в суботу з Остапом до Нью Йорку: в нього в один день були два виступи, дві доповіді! В УВАН був т.зв. “Львівський вечір”, де виступали із споминами про літературний Львів Остап і Дуфта, а пізніше, увечорі, Лікарське Товариство влаштуувало концерт в честь Юрія Липи і на ньому святкову промову-доповідь говорив Остап. Їхали ми до Нью Йорку поїздом, поверталися нашим автом з Лабунькою. (Я дала йому авто, але він не міг уже вранці поїхати з нами, отже вийшла така комбінація транспорту). Людей на обох імпрезах в Нью Йорку було обмаль — по 40-50. Пополудне в УВАН було цікавіше: Остапа виступ був один із ліпших його виступів: говорив він про речі, які знав з власного досвіду і що були цікаві для публіки. Я дуже рада, що він пише спомини. Це що читав — був лиш один фрагмент, про літературне життя Львова в час першої радянської окупації. Коли я запиталася, чи читатиме в Н.Й. те саме, що в Урбані (мовляв, чи я два рази слухатиму цю саму доповідь?) повідомив, що в Урбані читатиме іншу частину: про Львів за німецької окупації. На концерті Липи виступала також піяністка Л. Крупа і д-р Сочинський із спогадом про Липу. (Несподіванкою для мене було, що Сочинський відбув ув’язнення в Саксенгавзенському концтраку). Остапів виступ був добрий і відносно цікавий — але було в ньому за багато повторень і цитат, був за довгий для такої аудиторії.

Тримався мій чоловік на диво добре — витримав цей день блискуче, хоч повернулися ми щойно вночі і навіть я була втомлена. Взагалі в Остапа помітно поправився настрій. Змога працювати і виступати перед людьми напевно є добрим ліком.

28 травня 1985, вівторок після Memorial Day.

Знову пишу в підземці — єдиний спосіб рятувати щоденник!

Мали надсподівано приємний вікенд. Уляна запланувала з’їзд своєї родини з нагоди посвячення пам’ятника на могилі батька. До нас приїхали Максим та Уляна в суботу пополудні. Разом пішли ми на бенкет з нагоди 75-ліття Укр. Братського Союзу. На цій імпрезі виступав Павло Плішка — це був блискучий і зворушливий виступ. Плішку ми чули вже не раз — але тим разом він мав спеціально підібрану українську програму: Ой поля, ви поля; Минають дні. Хоч він і не знає української мови, дикція його — бездоганна, а добір репертуару напевно зроблений за порадою і допомогою якогось знавця. Прекрасні, серйозні і дуже “українські” це були речі — їх можна було б виконувати точно так само на якомусь великому державному українському святі. Неабияке піднесення духа і зворушення. Взагалі сам факт, що Плішка — син українського гірника з Пенсилвенії — погодився прибути на таке свято — зворушливий і вимовний. А ще, кажуть, відмовився від гонорару! Тим більше дивно, що в цій же програмі виступала кабаретова співачка з Ляс Вегас Джой Бріттен (навіть одягнута в українську народну ношу!) Фактично помітні були тільки два виступи: Плішки і голови УБСоюзу Олексина, який сказав цікаву і змістовну промову про історію постання й розвиток свого Союзу. Проводив імпрезою наш сват Лабунька: дуже-дуже невдало: жаль було його і навіть трохи соромно за нього. Криком і сваркою пробував встановити “дисципліну” і тишу, представляв усіх pleno titulo до пересадки і в час, коли треба було дати людям спокійно пообідати, ітп. Якби був менше говорив, було б значно

ліпше. Біда, коли люди не розуміють своєї ролі і за всяку ціну хочуть звертати увагу на себе.

В неділю ми поїхали з Уляною і Максимом до Бавнд Брук. Там уже зібралася вся родина Пасічників та їх приятелі. Прилетіли з Клівленду Роман з родиною та Павло, Маруся приїхала день раніше автом із Мойсеями з Торонто та Макарем. Після посвячення пам'ятника, була гарна гостина в мотелі, замовлена заздалегідь Уляною. Уляна прочитала коротенький віршик Вави Бачинської написаний на смерть Івана Пасічника. Дуже влучний і добрий: про життєрадісність і любов до землі.

З неділі на понеділок ночували в нас не лише Уляна й Максим, але й Пасічникова й Макар. Отже була товариська перерва серед мого бібліографічного заклопотання і навантаження.

Понеділок, 3 червня 1985. Urbana-Champaign

Прилетіли ми з Остапом літунською лінією Ozark, з пересідкою в St. Louis. Мало що не спізнали другого літака, бо перший через бурю вилетів з Філядельфії спізнено. Приміщення маємо дуже вигідне, в т.зв. Hendricks house при вул. Green і Lincoln. В кафетерії пообідали і ... зустріли Богдана і Мар'яну Рубчаків. На щастя, наші панове перейшли до порядку дня над своїм недавнім обміном образливими сатирами в Лісі Микиті. Слава Богу, що це не зіпсує наших товариських відносин! Бачили вже Гунчака, Штогрин і його жінку Стаху (вона відкрила в мені свою товаришку з народної школи в Зборові 1943 року!), Жилу і його жінку (він і досі має жаль до Прицака!), Чопика, Федішина, Турчина. Конференція "Ukraine during World War II", що є частиною т.зв. Summer Research Laboratory of the Russian and East European Center, University of Illinois at Urbana-Champaign почнеться завтра вранці. Я привезла зі собою повну теку матеріалів і хотіла б скористати з їхніх бібліотечних колекцій. Остап у четвер пополудні говоритиме про літературний Львів у час війни. Будемо тут до неділі.

Вівторок, 4 червня

Вранці було відкриття конференції. Говорив Штогрин (по англійському говорить він на диво погано, з сильним акцентом), канцлер університету Thomas Everhart, Ralph Fischer — дуректор Центру та Marianna Tax Choldin, директор Summer Research Laboratory. Першу доповідь я прослухала: говорив Wolfdieter Bihl з віденського університету про українців у німецьких збройних силах. Але після нього я вийшла, щоб здобути собі реєстраційну картку, яка дає доступ до бібліотеки. Остап пішов зі мною. Бюрократична процедура забрала нам досить часу, поки дістали ID's. Тоді пішли до бібліотеки, посиділи над IBM-PC комп'ютерами, що на них тепер цілий on-line catalog — вчилися його вживати, а тоді пішли до слов'янського відділу. Штогрин вже раніше згадав, що має річники *Назустрічі*. Його не було, але *Назустріч* нам знайшли і ми собі удвох з Остапом посиділи пару годин, переглядаючи цей справді цікавий львівський літературний журнал. Знайшла я кілька Остапових віршів — що їх бракує в моїй бібліографії! Річники ці — справжня рідкість —

вони походять (і мають печатку) бібліотеки Кочанів з Jolliet, Ill! Мамині знайомі, мало що не спосори нашого приїзду до Америки!

Четвер, 6 червня, вранці

Вчора від 9 до 3 провела в бібліотеці. Працювала над річниками місячника *Ukraine* (1980, 1982, 1983) для поточної бібліографії до *Journal of Ukrainian Studies*. Полуденка не їла — купила собі шоколадку, щоб перебити голод. Потім пішла на сесію: слухала, як Жуковський читав надісланий нарис-спогад Кубійовича про трьох діячів Райху, що з ними він співпрацював (Франка, Бауера та Бізанца), Оксану Соловей про Харків у час німецької окупації, та Янева про творення Укр. Національного Комітету в Кракові напередодні німецько-совєтської війни. Всі ці виступи були українською мовою — бо тут — у протигагу до ПКУС — панівною мовою є таки англійська. Янів, між іншим, сказав цікаву новину: його відхід від політики й ОУН був спричинений реакцією на вбивство Сціборського.

На обід ми з Остапом, Яневі, Гунчак, Богатюк та ще кілька осіб, що їх я не знала раніше і що з них запам'ятала одне лиш прізвище Анастас (син маляра Анастасієвського, що є професором права у St.Paul) — були запрошені до Штогринів. Домінував над товариством Тарас Гунчак — дотепний і симпатичний і має про що сказати. Хоч ревеляції його не надто приємні. Він — історик другої світової війни, має величезну збірку документів, що за ними їздив по всьому світі, передусім по німецьких архівах. Каже, що є докази на те, що і Мельник і Лівіцький з УНРади діставали регулярні грошеві фонди від німецької розвідки.

Вівторок, 12 червня 1985 [у] Філядельфії.

Тиждень в Урбана був виповнений по береги працею в бібліотеці, сесіями, зустрічами — не було часу для записок. Перше — і найважніше: Остап добре перебув і подорож і побут там, без комплікацій. *Wir sind noch einmal davongekommen!* Один із учасників конференції — Степан Голяш — дістав серцеву атаку і пішов до шпиталю! Маємо щастя, що це не трапилося нам!

Із сесій конференції, що на них я була (а слухала я тільки небагато доповідей, бо більшість часу проводила в бібліотеці!) подобалися мені виступи Ярослава Розумного, що говорив про воєнну тематику в поезії шестидесятників і нью йоркської групи, Богдана Кравченка, що говорив про центральну і східну Україну в час війни та зокрема подобався мені заключний панель, що в ньому брали участь Гунчак, Ronald Pietsch (німець із Stuttgart-у, що вміє трохи по українському), Всеволод Ісаїв, Орест Субтельний, Любомир Винар та Edward D. Wynot із Флориди. Панель розглядав плюси і мінуси конференції і мені подобалося, що організатори вміють і хочуть бачити себе в критичній перспективі без кадила.

Більшість запланованого вдалося мені здійснити. Передусім познайомилась я особисто з

Богданом Кравченком і передала йому машинопис *Ukrainian Literature in English, series one, part 1* — покищо без індексу — тобто покажчика, що його я обіцяла зробити до кінця червня. Кравченко — молодий, симпатичний хлопець, розумна й ділова людина, зробив на мене дуже позитивне враження. Не знаю ще, чи прийме він мій повний плян — йому не дуже доподобило, що це *Series One, Part I*, бо мовляв, їхні *Research Reports* — кожен — самостійна річ, сама в собі. Я радила йому уважно прочитати мій вступ і подумати та й написати мені свою реакцію. Він був помітно задоволений (і трохи здивований) що я мала вже готовий манускрипт. Щодо серійності, коли я запевняла його, що я зобов'язуюся продовжувати це діло і доставити терміново наступні чотири серії, він сказав: так, але Вас може завтра забити авто! Хтось інший міг би образитися, але мені це — навпаки — подобалося. Люблю людей, що думають про діло, інституцію, твір — і знають, що будувати все тільки на особах — справа ризикозна. Побачимо, що напише. Сказав мені, що якась Франко звернулась до них із пропозицією зробити бібліографію англійської літературної україніки (чи перекладів, щось у цьому роді) і він повідомив її, що така праця вже у підготовці до друку.

Штогрин позичив мені (навіть додому, до Філядельфії) магістерську роботу Оксани П'ясецької. Я вже в Урбана її досить докладно переглянула. Бібліографія ця досить велика (понад 300 сторінок computer print-out) — без анотацій, включає переклади і критику англійською та французькою мовами від 1950 до 1983. Робота має деякі поважні недоліки: англ. і фр. матеріяли змішані разом, покажчика ніякого немає, категорії *Kyivan period, pre-Soviet, Soviet & Diaspora* не дуже щасливі і не дуже послідовно застосовані, організація матеріялу не надто практична і через те є чимало повторень, що збільшують об'єм роботи, не збільшуючи самої інформації, є деякі поважні помилки (напр. Дівчина з Вінниці попала чомусь під прізвище Стефановича!). Але праця включає чимало вартісної інформації і зовсім для магістерської тези вистачальна. Я рада, що за винятком кількох книжок, в цій роботі немає повторення того, що є у моїй роботі *Part I* — отже навіть у випадку, якби праця П'ясецької мала бути друкована — це не буде великою трагедією, ні конкуренцією для мене.

Позичила я в бібліотеці Урбана *Сонячну машину* і також привезла додому і читаю. Сказала навіть Штогрінові, що дивуюсь їхній ліберальній настанові позичати матеріяли додому. В самій бібліотеці я зробила чимало ідентифікацій українських заголовків для свого покажчика, переглянула і зробила виписки з *Ukrainian Review, Problems of Communism, etc.*, переглянула “Кобзар” Семенка на мікрофільмі, написала кілька анотацій. Одне слово: успішно попрацювала!

Говорила зі Штогрином також про свій довідник “Українська бібліотека в Америці”. Розмову повела так, що сам він висловився позитивно, що мовляв, Укр. Бібліотечне Т-во могло б видати цей довідник другим справжнім і трохи поширеним виданням, як цього хотіла б я. Побачимо, може щось з того вийде. Нажаль, одною з речей, що їх я не встигла і забула зробити, була плянована перевірка критичних ремарків Штогрин на його примірникові мого довідника. Але це може вдасться зробити при наступній візиті — думаю, що може за рік знову поїду до Урбани, бо конференція мені подобалася.

Штогрини на закінчення робили в себе малу гостину для всіх учасників. Була змога поговорити й побути в цікавому інтелегентному товаристві.

З уваги на тему конференції, говоримо про війну: Клейнер, Ференцевич і я. Я кажу про свій пацифізм, про те, як боялась я, щоб мої діти не мали воєнного дитинства, про свій переляк, коли Кеннеді почав був блокаду Куби ітд. — Як реакцію на це, Клейнер розповів два анекдоти “вірменського радіо”:

1/ Що робити, коли почнеться ядерна війна?

— Загорнутися у простирadlo і йти поволі до найближчого цвинтаря.

— Чому поволі?

— Щоб не ширити паніку.

2/ Чи буде Третя Світова Війна?

— Війни не буде, але буде така боротьба за мир, що не лишиться камінь на камені.

Після повороту до Філядельфії застала приємну новину: успіх! Моя стратегія дала добрі наслідки. Напередодні виїзду до Урбани, я розіслала комунікати конкурсу і написала довшого листа до Ценка, залучивши рівночасно копії вирізків з преси для його архіву, тощо. І от мій фундатор передумав свою недавню постанову і вирішив відновити своє зобов’язання не на один рік, як сказав мені раніше, а на наступних п’ять років! Отже це запевнить конкурсіві УНІГУ ще 5,000 доларів і нашому конкурсіві принаймні 5 літ існування! Правильник Комісії, що його на мою вимогу ми з Данком і Касинцем опрацювали, вже готовий. Треба ще, щоб одобрив його Пріцак. І, згідно з правильником, щоб номінував нову комісію — тобто, ми згідні всі троє ще одну каденцію (три роки) попрацювати, але дано і список інших осіб, як рекомендації чи тепер чи на майбутнє. Одне слово: будуюмо інституцію з думкою, щоб вона перетривала нас самих.

17 червня, понеділок

В нас гостює Тарас Цмайло — приїхав, щоб разом з Остапом поїхати в п’ятницю на Союзівку, на з’їзд їхньої гімназії. Але Остап не дуже добре почувався минулого тижня і вийшло так, що Тарас поїхав на Союзівку в суботу сам, тобто винаймив собі авто і поїхав, забравши з Трентону до товариства о. Макуха. Я цим разом навіть не вибиралася з ними їхати — сподівалася, що матиму спокійний вікенд і зможу собі попрацювати. Зрештою, навіть не працювати, але відпочити! — зокрема ж тому, що мені дуже останніми днями дошкуляв артрит — ледве ходила, шкутильгаючи. Вийшло, одначе, так, що вчора в неділю ми з Лабуньками поїхали до Нью Йорку на 90-ліття Гірняка та презентацію книжки Ревуцького “Нескорені березільці”. Програма була довжелезна — промови-промови, та ще й прозирки — цікаві, але дуже погано показані! Але був сам Йосиф Гірняк — напевно

останній такий його прилюдний виступ! Остап брав участь у вечорі, тому й залежало йому на тому, щоб поїхати — і досить добре це відбув — виглядало навіть, що це піднесло тонус його самопочуття.

Читаю “Сонячну машину”, що її позичила в Урбані. З приємністю, але без захоплення. Соціалістична казочка — з несподівано великою дозою наївності. *Скляні дома* Жеромського були витримані в межах міту — Винниченко був би виграв на тому, якби був зробив те саме з *Сонячною машиною*.

З Маланчукової прецікавої бібліографії довідалась, що Михайло Рудницький назвав *Сонячну машину* “пренаївною соціальною утопійкою”. Таке враження робить вона і на мене.

23 червня 1985

Покажчик до моєї бібліографії забирає в мене всю силу і кожен вільну хвилину! Розрослася ця робота до таких розмірів, що якби була знала наперед, була б не відважилася ставити реченець! Я обіцяла на кінець червня — якщо встигну до половини липня буде добре! (А до цього часу мушу встигнути — бо адже ж хочу їхати з Лялею до Англії!) Кімната завалена книжками й паперами, праця над покажчиком кропітка, марудна робота. Я вже втомилася нею — скільки то вже недоспаних ночей! Але мушу витримати! Потішаю себе, що вже не довго!

7 липня, неділя

Добігає північ, а я завтра мушу раненько встати, щоб встигнути на 8:05 поїзд до Нью Йорку — їду на три дні: понеділок, вівторок, середа — на конвенцію American Association of Law Libraries. Це повинність, не розвага і не відпочинок! Програма завалена по береги — у вівторок маю одне засідання о год. 7:30 вранці! — а крім того сесії, панелі і інтерв'ю з потенційними кандидатами на ще одну вільну позицію reference librarian (Марію Смолку-Дей уже прийняли на мого асистента і вона почне працюю у серпні).

Хочу обов'язково відмітити важливу подію: в п'ятницю — тобто 5 липня — я вислала вже Кравченкові покажчик до своєї бібліографії. Цілість вийшла на 264 сторінок — чи не злякається він розмірів цієї праці та довгореченцевого зобов'язання? У всякому разі, моя робота виконана на час і я можу трохи спокійніше відітхнути.

Понеділок, 8 липня 1985. Готель New York Hilton.

Приїхала вранці поїздом і ось я на конвенції AALL. Не маю окремої кімнати — фактично маю тільки ліжко на дві ночі — разом з Синтією, Сузан і Джуді. Навіть насправді не знаю, скільки нас тут буде ночувати. В цій хвилині минула північ (тобто вже 9, вівторок) — в кімнаті я лиш одна. Десь наша молодь бавиться! Але я теж тому тут сама, що я раптом вирішила скористати з побуту в Н.Й. і замість однієї вечірньої сесії — (і замість вечері!)

пішла до MET на виставу японського театру Кабукі. Дуже хотіла це побачити і рада, що вдалося отримати квиток, хоч жаль, що не мала товариства. Кабукі — ціла едукація — але я трохи розчарована. Знала я, що це буде статичне і стилізоване, але не сподівалася такої повені монологів! Багато повторень, довжелезні перерви між поодинокими п'єсами — трохи воно публіку втимило. Дехто в другій частині покинув залю. Атмосфера Лінкольн Сентер дуже стимулююча і приємна — я вже там була один раз на опері — але це було добрих кілька літ тому. Кабукі варто бачити, але тільки один раз!

Вівторок, 9 липня

Година 7 вранці, а я вже у кімнаті но. 510 жду на заповіджений “meeting” комісії чужого й міжнародного права, що її я є членом. Зварйована година — і недоспана ніч! Засідання заповіджене на 7:30 і нікого ще тут немає. Я встала раніше, бо думала, що огляну виставу продуктів і книг (де зранку частують також безкоштовно кавою і солодким), але виявилось, що там відкривають також щойно 7:30. Перед засіданням деінде поснідати вже не встигну — отже жду. У кімнаті спало нас три: Susan, Judy і я. Завтра замість Judy буде Синтія. Вчора була я на двох сесіях: Fee or Free, де обговорювано нову, досить уже поширену (і пляновану і для нашої бібліотеки!) систему оплати за послуги для клієнтів з-поза університету. Відносно цікаво — люди діляться своїм досвідом і проблемами, що їх зустріли, включно з небезпекою ламання приписів нового законодавства про copyright. Друга сесія — про канадську правну систему — дуже мене розчарувала. Нічого нового я не навчилася!

Заключне засідання Foreign & International Law Committee — останнє, бо комісія перетворюється в SIS — Special interest section — було дуже коротке і нічим не замінне, але дало мені змогу познайомитись з новим Foreign & International Law Librarian Гарвардської правничої колекції Яковом Кореваром. Я вже раніше говорила з ним один раз по телефону, але особисто зустріла щойно сьогодні. Дуже симпатичний з вигляду чоловік, невисокого росту, середнього віку, з сивою шевелюрою. Голянець — довгі роки був у системі UN і працював у Женеві. До Америки приїхав на постійний побут з жінкою і 20-літньою дочкою, що є ще ученицею гайскул, бо надробляє втрачене. Довідавшись, що я українка народжена у Львові, Korevaar розповів про свою подорож з Відня через Львів до Москви — поїздом!

Ранішня сесія про Law of the Sea, а зокрема про UNCLOS III, була надзвичайно цікава і на висоті — як рідко який панель. Виступали професори Simmonds з Лондону і Biblowit з St. John's University, а теж “rear-admiral” Sidney Wallace та Blanka Kudej, що є тепер в NYU бібліотекарем для спеціальних колекцій. Зокрема вдалі були перші дві доповіді — Сіммондса і Бібловіта. Я, очевидно, знала про UNCLOS III і про факт, що США не підписали цього договору, але я не мала уявлення про далекосяглі імплікації цього факту. І то не лише по лінії індустріальних західних країн по одному — і решти світу по другому боці. Це було ясно з самого початку. Факти виглядають так, що становище США навряд чи зміниться, навіть коли до влади прийде інший ліберальніший уряд — отже шанси на

ратифікацію договору зі сторони Америк — мінімальні. З другого боку є ціла низка справ, що не відносяться до deep sea mining — найбільш контроверсійної із секцій договору — де тексти схваленого, хоч ще не ратифікованого і не діючого UNCLOS III є нормативними для інших рішень та інших морських договорів. В організації ІМО (Int. Maritime Organization) великий голос мають США і беруть активну участь в праці цієї організації — а водночас договори ІМО покликаються на тексти UNCLOS, що їх Америка не признає. Крім того, США, Англія, Німеччина у противагу до UNCLOS мають низку reciprocal agreements, зокрема в справі добування ресурсів. Всі ці комплікації легального характеру, на думку наших доповідачів, доведуть до того, що і взагалі всяке deep sea mining буде припинене, а принаймні підупадатиме, бо буде з правного боку ризикове і надто коштовне.

Blanka Kudej — середнього віку, сивава — чешка, була 19 років професором, здається у Празі. По англійському говорить вона незле, але із дуже твердим акцентом та поганою вимовою. Вона живе біля Філядельфії і коли почула, що в нас є вільна позиція на Foreign Law Librarian, думала, що я відходжу і дуже була зацікавлена зайняти моє місце! Тепер — довідаюсь — переноситься вона таки до Нью Йорку. Я підступила до неї перша, представилася і разом з тим представила і мого нового асистента — Марію Смолку, що почне працю від 12 серпня.

Не бачила ще ніде Мориса Когена, хоч, кажуть, що він на конференції є. Зі знайомих мені людей бачилася з Рейнолдсом (він тепер головний редактор Index-y to Foreign Law Periodicals, що його нове число, між іншим, реклямується одною великою як афіша пробною сторінкою, де моє око зразу впало на кілька записів... українською мовою і рубрику: USSR — Ukraine! Ліпшої реклями і я не могла б придумати! (А це напевно випадок, що вони вибрали саме цю сторінку — мушу Томові подякувати, а бодай виявити своє задоволення), з Карлом Ламерсом з Єйл, з Cornelia Trubey, Maxine Grosshans, Philip Verwick, Рутою Галібей, Eric Low.

Неділя, 14 липня 1985

Записи із конвенції перервала в половині речення — ніколи було! Із замітніших подій мого триденного побуту в Нью Йорку була ще приємна (і безкоштовна, бо спонзорована фірмою Disclosure) поїздка кораблем довкола вечірнього Мангеттену — в товаристві моїх колег, з музикою magiachi і смачними закусками. Сама конвенція мала цікавий (і повчальний для мене!) business meeting, що на ньому схвалили політичну резолюцію в справі нуклірної зброї — збори були ведені із рідкісною для американців некомпетентністю, вони були прикладом того, як дуже багато залежить у демократичному процесі від вмільости панування над парламентарною процедурою, що її, нажаль, не знала достатньо передсідниця конвенції. — Були в Нью Йорку і два інтерв'ю з кандидатами на пост ще одного reference librarian для нашої бібліотеки — інтерв'ю цікаві не так тим, що вони виявили про кандидатів, як тим, що вони говорять про саму нашу директорку і її стиль праці. (Я маю мандат — каже вона — підняти бібліотеку із упадку і зробити з неї першорядну інституцію із всеамериканською і міжнародною репутацією). Всюди

наголошує також про кваліфікації професійного персоналу, підкреслюючи, що багато мають і бібліотекарські і правничі дипломи. — Чи це створюватиме комплікації для мене в майбутньому? Чи штовхне мене може до роблення магістерки з права на УВУ? Не знаю, чи варто. Американського права, у всякому разі, студіювати не збираюся. Скорше заманила б мене славістика — точніше, україністика.

Повернувшись на працю в четвер, я пожаліла, що їхала до Нью Йорку. Моїх шестеро працівників, що переносять книги, нарobili трохи помилок і треба було їх направляти. Працюю під пресією і трохи мене хвилює ця реорганізація матеріалів. Місця не досить і маневрувати тисячами томів не так легко. Маю надію, що мій плян не заведе! Цього тижня мусять закінчити, бо я в неділю 21 їду до Англії і п'ятниця 19-ого буде мій останній день на праці. Дай Боже, щоб все пішло без комплікацій.

Сьогодні мала намір підготовляти собі гардеробу до виїзду — але в нас літо в повному ході — температура була 90°F — трудно щонебудь робити. Сиділа пару годин на городі з Остапом, мочила ноги в Epsom Salt і ... читала Fodor-а про Велику Британію.

17 липня 1985

Повідомила мене моя директорка, що моя платня на наступний рік (тобто від 1 липня) буде 34,400. Підвишка не цілих п'ять відсотків (до 5% бракує яких 200 дол.). Liz, видно, маневрує фондами, щоб вирівняти нерівності і мабуть комусь одному (може Pat Callahan — бо вона має значно поширені і збільшені обов'язки!) попало більше як 5%! Егалітаріянського підходу вона не практикує — будуть, може, незадоволені — але я розумію — хто зна, чи на її місці не робила б я те саме.

Мої працівники ("the army" — називає їх Синтія) зробили великий прогрес — до п'ятниці основна робота напевно буде закінчена і я тепер спокійніша.

Взяла сьогодні в банку англійських фунтів на суму 500 дол. Виміна 1.49 дол. на фунт.

Вчора ходила увечорі на сходини Чортополохів. Мушка Одежинська не може собі дати ради з бібліотекою, зокрема ж тому, що бібліотека тепер в центрі уваги Черника і УОКЦентру і вони роблять натиск, вимагають збільшеної активності, хочуть "привласнити" собі бібліотеку, діставати для неї гренти ітп. — Справа не легка до розв'язання — може й треба буде переорганізувати бібліотеку, створити Бібліотечну Раду, щоб забезпечити майбутній ріст цій поважній вже інституції. Але для цього треба мати мандат Великої Ради Чортополохів і Товариства Рідна Школа. Криза виникає передусім через вудсутність доброго проводу — якби в Мушки був більший адміністративний хист не було б жодної кризи. На кожному кроці брак відповідних людей! Я, нажаль, (на жаль Чортополохів, не мій) бібліотеки тепер уже не переберу. Десять літ я її будувала, вчила їх, як її провадити, навіть підручник написала. Тепер мені треба займатись іншими справами. А Чортополохи мають уже і кілька професійних бібліотекарів: Аня Максимович, Туся Данилів — є ще і серед молодшого куреня... Нема таких дурних як я, що хотіли б так

тяжко і багато напрацюватися! Тепер це мусіла б бути хіба платна посада, щоб заманути когось до праці — та й тоді навряд чи працюватиме хто із такою посвятою і пильністю й ініціативністю, як цього потрібно для росту і доброї слави інституції.

21 липня 1985. год.9:30 увечері, аеродром у Філядельфії.

Привезли мене сюди Віра, Остап і Тарас — я казала їм їхати назад додому, бо мій літак щойно в год. 11-й. Мала сьогодні ще активний господарський день: варила на пару днів, щоб залишити трохи готових харчів для Остапа й Тараса: котлети, голубці, пальчики, зупу; запросила теж Віру Лащик на обід і вона пізніше своїм автотом завезла нас на летовище. Сьогодні у Філядельфії гаряче й вогко. Вчора ще їздила на закупаи з Мамою, щоб і в неї на господарстві були запаси, а також купила собі ще на дорогу дві додаткові блюзочки. Тарас приїхав поїздом перед одинадцятотою і ми їхали автотом по нього на станцію. Я рада, що він приїхав — це чимало справ розв'язує. Хлопці — обидва, разом із своїми жінками — телефонували і ми ще встигли собі трохи поговорити. Ія, зокрема, готується їхати в Україну і розмова трималася цієї теми. З Уляною і Максимом сподіємось бути тиждень на вакаціях у серпні.

Хотіла купити New York Times, але немає. Забула взяти собі пару овочів — дуже тепер здались би. В почекальні щораз більше людей. Якась мала дитина дошкульно плаче — маю надію, що вона не зіпсує нам цілої ночі на літаку.

Год.12:05. Ми вже над Атлантиком. Літак Boeing 747 — багато вільних місць. Біля мене два вільні і я вже простягнулася до сну на всіх трьох. Непотрібно тільки дала себе спровокувати на їжу: лакізмство! І навіть не надто смачне! Ліпше було пробувати спати. Заповідають якийсь фільм, але я воліла б відпочати і виспатися. Завтра — перший день у Лондоні — ідемо ввечері до театру. Добре було б бути відпочатою!

Вівторок, год.12:45 уночі

Ляля з Мироном зустріли мене на летовищі Heathrow. До готелю нас довели автотобусом. Довгий прохід по місту в час, коли кімната не була ще готова, виявив нам, як багато тут тепер індійських та арабських бізнесів, головно ресторанів. Пополудні трохи спали. Вистава *No sex, please, we're British* іде вже в театрі Garrick повних 15 років — the longest running comedy in the world. П'єса досить глупенька, але незвичайно добре заграана. Купили також квитки на наступний наш побут у Лондоні — після повороту з тури по Шотландії.

23 липня 1985. В автотобусі, дорога на York.

Гарний сонячний день. Ні хмаринки на небі. Зупинка була в Cambridge. Старе містечко. Коледжі розкидані окремо, не творять одного якогось кемпусу. King's College має незвичайну каплицю з 15-століття, що робить враження королівської коронаційної залі.

Довгий прямокутник, посередині органи. Стеля різьблений готик, недавно відчищений ясний камінь. Нави з чорного дерева для хористів обабіч. Всюди різьба в дереві й каменю, вікна — кольорові вітражі.

По дорозі — пасторальні краєвиди. Замість меж — живоплоти. Чим більше різноманітних кущів у живоплоті — тим він старший, каже наша провідниця. Деякі сягають ще римських часів. На пасовиськах корови, вівці. Серед збіжжя — маки, волошки. Хатки в містечках дуже чепурні, здебільша під червоною черепицею, усі з городами. Belvoir Castle — довголітня резиденція роду Rutland (Duke of) — гарно положений “вікторіанський готик”. Вживають цей замок для фільмування *Little Lord Fountainloy*, а також працював тут Spielberg. Атмосферу має середньовічну, хоч всередині збиранина всячини: портрети, старі меблі, лицарські панцири, зброя і то не конче з одної якоїсь доби. Частини замку (стелі з різьбленим дерев’яним орнаментом у золоті й сріблі) свіжо реставровані. Замок ще досі вживається як приватний мешкальний дім власників. Земля довкола має багаті поклади вугілля і є небезпека, що всю цю гарну околицю перетворять у майбутньому у велику копальню.

24 липня — в автобусі, дорога з York на Edinburgh

York — середньовічне місто з вузькими вуличками, великим готичьким собором та муром із п’ятьома вхідними воротами. Shambles — стара вузька вуличка різників нагадує зальцбурзьку Getreidegasse. York Minster — дуже потребує реставрації — і ззовні, і внутрі. Церква величезна — сьогодні напевно не має такого функціонального примінення, бо ж York — місто відносно невелике. Ночували в новому готелі Viking — над річкою. Вперше їла вчора Yorkshire pudding (Йоркшир), своєрідний пампух до м’яса. Але цього з мене вистачить. В Лондоні пробувала fish & chips — теж вперше і востаннє. Ще маю намір попробувати локальні спеціальності “shepherd’s pie”, “kidney pie” ітд. — але вже бачу, що британська кухня неособлива.

Їдемо, очевидно, лівим боком автостради. В Лондоні навіть на вулицях, на перехрестях, на асфальті великі білі написи: “look right” “look left” — видно, що в місті багато туристів і взагалі чужинців.

Теплий день, частинно сонячно. Поля з пшеницею, картоплею, шпінатом; хати всі з городами; багато квітів. Вперше бачила пшеничне поле, що дослівно червоніло від диких маків! Хатки часто мають по кілька коминів — це, мовляв, тому, що кожна кімната, що має свій ватран, потребує і власний комин. Сіно на полях збите у круглі балі, що виглядають, як жовті бочки. Білі барани з чорними головами, як на дереворізах Гніздовського (він міг би продавати тут ці свої дереворізи, як сувеніри локального кольориту!). Дорога A1 забита вантажними возами й автомобілями. Саме попали в Traffic jam і ледве сунемося.

Зупинка для “loo” в Ньюкасел. Центр вугільної індустрії. Недавно був в Англії диспут в справі копалень вугілля і загальний страйк, що про нього писали і в нас газети. Каже наша

Caroline, що країна поділилася на двоє — половина копалень працювала, друга — ні. Ньюкасел має около 300,000 мешканців і кілька “хмародерів”. High-rises are very unpopular — каже Caroline — nobody wants to live in them. Саме місто — індустріальне, з великою фабрикою, що продукує танки для Савдійської Арабії! Одноповерхові хатки під черепицею — не окремі, а цілі шаблонні бльоки. Все ж таки, ззаду міньютюрні городці, а бодай кілька кущів троянд.

Їдемо до Hadrian's wall — колись оборонна лінія римської імперії перед шкотами. Колись була, кажуть, 15 стіп висока. Перетривала 2000 років, abandoned in 303 AD.

Ми близько шкотського кордону. Краєвид змінився. Підгір'я і ліс — навіть шпильковий — суцільний простір молодого соснового лісу — це вперше від коли ми на острові. На півдні дерев було обмаль — де-не-де тільки кілька насаджень рідких листкових дерев. Типовий тут пейзаж: безлюдні пасовища з цятками білих баранів. Де-не-де тоненька річка. Тепер ідемо вже довгий час простором, де взагалі не видно ні людей, ні їхніх поселень. Полонини з баранами.

Jetburgh Abbey — колоритні руїни абатства, зруйнованого ще в 16 столітті. Вимовляють це Джетбура. Ми вже в Шотландії. На замряченому кордоні — камінь, що позначає кордон. Біля нього шкотський bag-piper вітає туристів у своїй країні. Атмосфера краєвиду і шкотської пісні нагадала несподівано Норвегію і Гріга.

12:09 PM отже вже 25 липня, четвер

Ночуємо несподівано в Glasgow. Наша фірма Globus не знайшла вільного готелю в Edinburgh на дві ночі і у висліді ми попали на одну ніч до цього найбільшого міста Шотландії, що має щось із півтори мільона мешканців і що не особливо приманливе для туристів. В рекомпензату зафундувала нам фірма Globus дармовий обід, що не був передбачений у пляні. Я правда воліла б побути два дні в Единборо — щоденна рутина пакування валізки трохи втомлює — і очевидно щоденне вставання о 6-ій годині і потреба поспішати... По дорозі вступали на полуденок до Melrose, де я купила пару шкотських краваток і шаликів на дарунки. Там є руїни старого якогось монастиря. Потім оглянули хату Sir Walter-a Scott-a — що, виявляється, був (чи радше став був) бароном і жив — збудував собі маленький замочок у великому парку з видом на гору і річку, із великою їдальнею, колосальною бібліотекою (7 тисяч томів у двох спеціально обладнаних кімнатах), величезною колекцією всякої зброї, objects d'art і різних bric-a-brac. Стиль життя, як на письменника, трохи претенсійний. Скат був сином адвоката і сам був правником. Номінацію на барона дістав за свої літературні заслуги. Під кінець життя збанкрутував і щоб рятувати хату для родини, зобов'язався літературною працею сплатити борги. Працював по 20 годин денно, пишучи — вкінці здолала його хвороба. Помер десь, маючи 60+ років. Був жонатий, залишив потомство — у домі й досі живуть його нащадки. В Glasgow, між іншим, в центрі міста, на височезному обеліску є пам'ятник Скатові — видно, що він тут в особливій пошані.

25 липня, увечорі.

Вранці поїхали до Единборо. Посередині міста на горбі досить великий середньовічний замок. Їздили його оглядати. Брукований підхід вгору, залізні гармати, суворі залі обвішані привезеними з континенту гобелінами. Біля самого замку на горі побудовані трибуни для глядачів — там відбуваються т.зв. “military tattoo” — військові вправи й паради. Ми цього не бачили — там щойно будують ці приміщення — фестиваль, видно, матиме місце в серпні. Але самі риштування і трибуни псують атмосферу старого замку і шпетять його навіть із зовні. Крім замку є новіший палац Holywoodhouse, що вживається ще й сьогодні як королівська резиденція. Там залишилися ще сліди Марії Стюарт, а в одній із залів, серед галерії королівських шкотських портретів є і портрет Роберта Брюса, чи точніше, як його тут називають, Robert de Bruce. Його подобищу бачила я також на одному із банкнотів, що їх видає Bank of Scotland. Единборо має старої архітектури будинки сірого кольору, більшість досить понурого занечищеного вигляду. Дуже потрібно ґрунтовної реставрації і “sandblasting” — економіка країни мабуть не може собі дозволити на такий люксус. Місто мене трохи розчарувало — рівняти його із Зальбургом ніяк не можна — ні гір, ні ріки, і положення замку не таке драматичне. В центрі міста велика вежа — пам’ятник Скатові. Увечорі ходили ми на “Jamie’s” — вечір шкотської музики і танців, разом з обідом. Розвага була професійно подана — добрі три танцюристи, очевидно, не якісь аматори народних танців, а мабуть члени corps de ballet-у класичного типу, що показували народний танок у стилізованому виді, в балетниках — хоч, одночасно, в шкотських народних костюмах (kilts), добрий співак одягнутий у kilt, знаменитий конферансієр, що вмів забавити публіку і втягнути її у загальний спів і гумор. Обід був дуже невибагливий, але з вином — і лакоминкою було шкотське “haggis”. При цій нагоді був рецитований вірш Бернса про “haggis” (Рабі Бернс) і я раптом усвідомила собі, що саме відрізняє Ската від Бернса. Адже Бернс писав галійською, шкотською мовою, а Скат — англійською. Чи може тут така ситуація, як у нас із Гоголем і Шевченком? Не видно культу Бернса — тоді як Скат на кожному кроці. Чи може це символ перемоги асиміляції? Варто цю думку перевірити — наскільки правильна моя інтуїція.

26 липня, п’ятниця, в автобусі. Дорога М90 на північ.

Досі мали ми добру погоду, сьогодні мряка, дощ і холодно. Їдемо в гори і буде жаль, якщо не побачимо краєвиду. Тепер туман обабіч дороги, не видно більш як 10 метрів. Murky Scotch mist — каже наша провідниця. Минула ніч замість того, щоб принести бажаний відпочинок (сьогодні виїздили з готелю 8:30 — отже пів години пізніше як звичайно) — принесла мені безсоння. Вже і попередньої ночі добре не спала, а цієї ночі спала фактично тільки кілька годин. Не хотіла світити, щоб не будити Лялі, отже не могла ні писати, ні читати. Хвилювання за Остапа? Відірваність від дому? Занадто реґляментована рутинна подорожі? Несправно функціонуючий шлунок? Може всі ці причини, може інші.

Туман трохи піднявся. Їдемо горами — круглі гори покриті вересом, що тепер виглядає як брунатний мох, але навіть тут часто білі плями баранів і овець. Безлюддя. Верес по англійському heather. Grout — птахи, що живляться тим вересом і є одною з приман цієї

мисливської околиці. Денеде висипані з каміння межі. В одному місці були лещатарські витяги, але назагал це moors, i to desolate and lonely.

Зупинка на полуденок в Braemar. Потім у Balmoral Castle — літня резиденція королівської родини. Спокійні приємні краєвиди довколишніх заокруглених гір, порослих вересом. Замок пристосований до полювання: довколишні будиночки вживаються як магазини для впольованої дичини. Часом, кажуть, за один сезон буває там 2000 штук різної дичини. Є також одна відкрита для відвідувачів зала, де всі мистецькі експонати — картини, скульптура, зброя пов'язані з полюванням. Верес на горах, коли він перецвіте і висохне, часом спалюють — це допомагає рости на тому місці траві, отже стає пашею для овець.

Зупинка в Glenlivet Whisky Distillery. Горілка — найбільший експорт Шотландії, поруч з вовною. Роблять її з barley і зокрема захвалюють т.зв. unblended malt whisky. Купила шість малих пляшинок на дарунки.

Тут відносно часто трапляються по дорозі поля для гри в гольфа — навіть у місцях, де на перший погляд здається, що нема жодних людських поселень. Хати в Шотландії здебільшого камінні, або з цементових брил, викінчені сірим такко. Тільки тепер — вперше за час нашої подорожі — в'їхали в полосу, де є трохи лісу. Бачили по дорозі кілька дерев'яних хат.

Тепер ми під'їздимо під Culloden — місце останньої кривавої битви на цій землі. Bonnie Prince Charlie — претендент на короля Шотландії та Англії — програв цю битву 1746 року і з цього часу Англія взяла верх.

27 липня, субота.

Зупинка на нічліг в Inverness. Місто — одне з гарніших у Шотландії, має велику ріку з кількома мальовничими мостами, замок у місті і різноманітні цікавої архітектури мешкальні будиночки. Нажаль, приїхали з дощем. Ще перед вечерею вчора пішли на місто — мали не більше як півтори-дві години. Не мали змоги фактично оглянути це місто — і жаль. Пішли до крамниці Kiltmaker і я купила там шкотську накидку-свєтер, маленький шкотський кристал на квіти і для її — випханого і покритого шкотським тартаном монстра із озера Льох Нес. (Тартан, між іншим, картата шкотська тканина, кожен clan має свій окремий взір і кольор — клани з'їздяться вряди-годи на святкові “gatherings”).

Озеро (льох) Нес тягнеться милями, в деяких місцях відносно вузьке, але — кажуть — дуже-дуже глибоке. Тут живе легендарна потвора Loch Ness monster або Nessie — що її якби не створила легенда, повинно було б створити міністерство туризму чи економіки Шотландії, якби таке існувало. Ми тепер на дорозі #87 (Fox Gloves) в напрямі острова Скай. Тут високі гори — кам'яністі, заокруглені брили порослі вересом, травою, мохом. З гір спадають тоненькі стяжки водоспадів. Дико, безлюдно. Навіть баранів ніде вже не видно.

Ближче до острова Скай (Skye) — прекрасні краєвиди і початок[?] туристичних, відпочинкових будинків. Довкола Kyle=Strait (Norwegian origin) — вода і гори, маленький замочок — все разом дуже мальовниче. Дощ не падає, але хмарно, трохи замрячено. Бачимо, очевидно, тільки частинно красу цього краю. На острові — торфовища, але головною індустрією тут — туризм. Все ж таки, багато їх тут не видно. Самотній острів, каже Кароліна. Автобус до Інвернес їде лиш двічі в тиждень. Відлюддя. Скай — означає misty isle. Написи тут двомовні — Gaelic and English. Найвищі шпильки тут тільки понад 3,000 стіп.

Зупинка на полуденок у Portree (Портрі), тепер їдемо до Dunvegan — McLeod (Меклойд) clan мав тут свій осідок — це було найстарше поселення в Шотландії — шкоти первісно прийшли з Ірландії.

На острів і з острова їхали поромом через Кайл. Дощ час до часу угаває, можна навіть фотографувати. (Побачимо, що з того вийде!) — Обідали вчорку — з Лялею, Мироном і молодим якимсь співтоваришем подорожі в маленькому родинному ресторанчику над самим “кайл”, в містечку.

З нами подорожує кілька осіб із Австралії, в тому числі дві молоді дівчини-машиністки, що разом з кількома іншими молодими особами доповнюють молоде товариство Мирона. Вони забавляються дотепами, втягають у різні жарти Caroline — нашу провідницю групи і часто лунає молодечий сміх. Це приємно. Але ця сама молодь (і не тільки вона!) запротестувала, коли Каролайн пустила на тасьмі оперову музику. Шкода. Chacun a son gout! Є серед наших подорожних одна жидівська пара з Лос Анджелес, яка звертає на себе загальну увагу. Вони сидять перед нами і це часом не дуже приємно. Це не подружжя: мають інші прізвиська і окремі кімнати. Але перемовляються часто з ущипливістю і злобою старого гдираючого і незіграного подружжя. Зокрема вона дається взнаки іншим своєю безконечною балакучістю. Він, однак, не є лиш мовчазна жертва: часто доливає оливи до вогню, провокуючи її на черговий потік слів, нарікань, висловів незадоволення, якихось грошевих розрахунків. Це ще один мінус таких групових поїздок — різні смаки й зацікавлення людей та “чорні вівці”, що завжди трапляються в кожній групі. (Найбільший мінус, це очевидно, регламентація: щоденне вставання о 6-ій год. ранку, пакування валізки, ітд.)

Вчора біля півночі — щоб не хвилюватися Остапом і не провести ще одної майже безсонної ночі — я потелефонувала з Інвернес додому. Мій коханий звучав дуже бадьоро, був у помітно добром настрої: розповів, що були з Тарасом на обіді у Віри Лащик, а день пізніше Тарас приготував шримпси і запросив на обід Маму з Татом. Сьогодні, в суботу, мають їхати на відвідини Дани Вонторської. Отже він має поживлене товариське життя і я цьому рада. З хлопцями також все гаразд.

Їдемо в напрямі Fort William. Дикі заокруглені гори, денеді із шпильковим лісом. Багато потічків і малих водоспадів.

Говорила я з Кароліною про Бернса і Скота. В основному вона потвердила мою гіпотезу. Для справжніх шкотів, каже вона, Бернс є найбільшим автором. Волтер Скот романтизував шотландський край для англійців, але це автор популярних романсів — порівняла його навіть з якимсь сучасним англійським письменником, що пише популярні бестселери.

Коли мова про літературу — мушу сказати, що примусовий відпочинок від бібліографії і читання вже мені трохи набрид. Хоч спокійні краєвиди Шотландії і сумно-тужлива шкотська музика відпружуюче діють на нерви. *Dolce far niente* — може саме такий відпочинок, пов'язаний із поширенням горизонтів краєзнавчою прогулькою та відновленням дружніх контактів з Лялею, мені саме тепер і був потрібний.

29 липня, неділя — ні, справді 28 липня.

Fort William — гарна відпочинкова місцевість: озеро серед гір. Приїхали вчора з дощем. Гори були у мряці, але сьогодні вранці прояснилося і можна було коротенько полюбуватися краєвидом. Вечір провели із Grand Marnier, слухаючи шкотських балад у виконанні молодого гітариста, в нашому таки готелі. Ішов дощ і жодних проходів не можна було запланувати (хоч сумерк тут пізній і в год.10 ще відносно ясно). Вранці їхали чудовою околицею з відносно високими горами. Плянована поїздка човном на Loch Lomond не відбулася — виникло якесь непорозуміння і човен на означений час не приїхав.

Неділя, 11:30 увечорі.

Дощ зіпсував нам день. Зокрема прикро було, коли в'їхали у прегарну природу Lake District, що виглядає немов англійський *Salzkammergut*, тільки без колоритних австрійських шалетів і з горами à la Карпати, замість Альп. Гори тут досить високі, майже такі як у Гантері, порослі лісом, травою, вересом. Культивовані підгірські поля, огорожені камінними межами, внизу серія озер, приємні вілли і відпочинкові заїзди у городах. З усіх досі бачених британських краєвидів — цей напевно найкращий. Не даром Wordsworth любив так цю околицю і не даром надхнула вона його на романтичну поезію. Grasmere — місцевість, де Вордсворт жив замолоду, була черговим розчаруванням для мене. Дощ ішов без перестанку і Caroline запропонувала голосувати: ставати автобусові в Grasmere на зупинку, чи ні. Були два голоси за — мій і однієї симпатичної старшої пані з Австралії (що про неї я знаю тільки, що вона вела міжнародну книгарню в Мельборні). Я була розчарована і сердита — подумала собі навіть, що навряд чи виберусь колись знову в таку регламентовану подорож з товариством, що їх єднає тільки pop-culture американського фільму і телевізії. На щастя, однак, на вечір була запланована додатково заплачена програма: відвідини садиби Вордсворта у Mount Rydal. Цей вечір виявився надзвичайно вдалим. Дощ, щоправда, не дозволив нам походити по багатому садку Вордсвортів, що був запланований самим Вільямом і включав кілька акрів землі, але садиба поета, що тепер є в посіданні його нащадків, подружжя, що є її кураторами, та вдало запланована програма в культурній мистецькій атмосфері цього дому дала величезне задоволення. Куратори частували нас вином і кексами та мистецьким читанням

вибраних поезій і розповідали про життя поета. Я довідалася деякі додаткові деталі про життя Вордсворта — не знала, напр., або може забула вже, що в нього було п'ятеро дітей, з чого тільки двоє синів пережило батьків. Про сестру Дороті, що жила з поетом, писала щоденник, а потім збожеволіла і ще довгі роки жила разом з родиною — я, пригадую, знала ще з тих часів, коли читала Вордсворта та його біографію. Не знала я, що в нього була посада stamp keeper, що займався він архітектурними проектами і городництвом. На стіні вітальні висить фотографія портрета Вордсворта роботи маляра Інгмана, що його оригінал висить... у бібліотеці Пенсильванського університету!! Це була неабияка несподіванка! На фото, крім портрету, видно ще кілька осіб, і в одній із них я пізнала колегу-бібліотекаря із відділу рідкісних книг бібліотеки Van Pelt Lyman-a Riley! Лайман офіційно вже на емеритурі, але ще приходиться до бібліотеки на працю над якимись спеціальними проектами і я його часом зустрічаю. Мусітиму доповісти йому про те, що бачила його фото в Mount Rydal!

Понеділок, останній день подорожі.

Сьогодні вранці у Windermere встали з Лялею о 5:30, швиденько зібралися і пішли оглядати прегарний курорт — з озером, лебедями, оригінальними віллями. Сьогодні перша зупинка була в Chester. Прекрасне старинне місто, засноване ще римлянами. Вузькі вулички, архітектура старих хат стилю Тудор, старий собор, мур довкола міста. Друга зупинка: Stratford над Авоном, місце народження Шекспіра. Дуже мені це містечко подобалося, хоч воно кишить від туристів так, що рухатись у ньому нелегко. Приємно бачити таке шанування письменника. Очевидно, у випадку Шекспіра не надто багато тут автентичного. Але будиночок дуже ефективно перетворений у музей, вибір інформацій зроблений розумно і помірковано — він відвідувача не приголомшує надмірним багатством. Справді місце паломництва. Довідалася я деякі цікаві подробиці: є автентичний запис-реєстр народження, подружжя, купна хати; програмка з вистави п'єси Джансона, що в ній Шекспір виступав в якійсь акторській ролі. — Тепер виїздимо від хатини Anne Hathaway, жінки Шекспіра (йому було 18, їй 26 років). Вона колоритна, бо крита спірою (але стріха під сіткою). В околиці є також хата Agatha Christie, теж під стріхою.

Четвер, 1 серпня 1985, в автобусі, у дорозі до Plymouth.

Від понеділка вечора до сьогодні вранці були в готелі Novotel у Лондоні. Трохи відпочивали після тури автобусом, багато часу провели, полагоджуючи справи (і переконалися як це не просто!) — з Лялею їздила я до Harrod's — найбільшої мабуть у світі департаментової крамниці. (Ляля купувала своїй дочці Катрусі порцеляну Wedgewood, я купила Миронові дарунок — шкіряний портфель). В Harrod's — товпи народу, ніколи ніде не бачила такого товпища людей на закупи! Дуже втомлююче. (Я зрештою не люблю таких експедицій навіть вдома — shopping ніколи не було моєю пасією). Але досвід цікавий. В Harrod's є також величезний відділ харчів — пахне здалека сирами і ковбасами! І фруктами! Я навіть купила два імпортовані з Франції персики! З Harrod's пішли ми туди, куди хотіла іти я: до Inns of Court і до Middle Temple. Мали навіть

нагоду посидіти з 15 мін. у судовій залі в часі якогось, мабуть, переслухання. На процес це не виглядало. Двох суддів (у тогах і білих перуках) сиділи високо на підвищенні, внизу під ними на окремій платформі були дві жінки, що з них одна була в тозі і перуці. Лицем до суду стояв barrister у перуці і тозі і з'ясував якусь кримінальну справу. Крім них ще збоку сиділи дві жінки, одна, мабуть, записувала. На “трибуні” було кілька осіб публіки. Здається мені, що цей що говорив був прокуратор, а жінка в тозі — оборонець. Але підсудного на залі не було. Архітектура Inns of Court нагадує наву готичного собору. Цікаво було спостерігати, як виходили і входили молоді люди в тогах і перуках. Взагалі, навіть у місті, серед товпи дуже по простому одягнутих людей, що з них значний відсоток становлять молоді хлопці і дівчата — новочасні стилияги моди “punk”, із стоячим просто вгору і фарбованим на різні кольори волоссям, у джинсах і шкіряних куртках, у чоботях прикрашених срібними браслетами й ланцюжками, або просто в різнокольорових шматах. Серед цієї публіки час до часу у місті видно молодих мужчин, що спішать, очевидячки, на роботу, в гарних костюмах, а то навіть у фраках. Лондон переповнений людьми і має більш міжнародний характер, ніж будь яке інше місто, що його я досі бачила. Повно арабських, індійських, пакістанських, китайських бізнесів на кожному кроці — ресторани, банки, крамниці з меблями, килимами. Багато міжнародної публіки на вулицях — і то не туристів, а жителів UK. Увечорі пішли на Leicester Square і там, випадково, дістали дешеві квитки до театру Apollo на п'єсу *Fighting Chance*. Квитки були по пів ціни — 5 фунтів від особи, внизу на партері. Це була драма, навіть з трагічними обертонами. Дія відбувається в реабілітаційному центрі і всі дієві особи — пацієнти і терапевти. Знаменита гра акторів — чогось такого я ще ніколи не бачила! А ролі дуже вимогливі: головна акторка — пацієнтка з пошкодженим мозком, що вчиться наново говорити; головний актор — має покручені ноги і наново вчиться ходити, інший актор має спаралізовану руку, ітд. Дуже добрий текст і знаменита постановка — сцени терапевтичної гімнастики, щоденної рутини, ітд. Трагікомічні репліки, чорний гумор — все це разом зробило незабутнє враження. День пізніше (вчора) ми були в театрі Duke of York на виставі *Stepping Out*. Це був контраст до попередньої. Дуже нагадувало *Chorus Line*, тільки без співу. Головною атракцією тут був — “step-dancing” — поданий в ефектній формі і вплетений у фабулу — гра була добра — і то всіх без винятку, але я була втомлена і ледве втримувала відкриті очі. До цього може причинився теж обід у ресторані Maxine (гарний французький ресторанчик з репродукціями імпресіоністів на стінах) — на цей обід ми мали товариство молоді з нашого автобусу — нових знайомих Мирона. Вони також ходили по театрах, бо ж Лондон — світова столиця театру і театр тут значно дешевший як напр, у Нью Йорку. Між іншим, театральні приміщення, що ми в них були (— а всі вони в одній околиці Leicester square) — елегантні, старої архітектури, з трьома поверхами льож і бальконів, з канделябрами і різьбленим позолочуваним орнаментом — а при тому відносно невеликі, з інтимною атмосферою — одне слово все *comme il faut*. В перерві можна замовити напитки. Мирон замовив ще перед початком п'єси три напитки і заплатив за них наперед. В час перерви ці три склянки стояли на столику, просто на картці з прізвищем. І таких замовлень було кілька! (Навряд чи можна було б зробити таке в Нью Йорку).

Вчора ходили по місту — під палатою Buckingham, що її облягала стотисячна, здавалося,

товпа. В St. James-парку, де птахи їдять просто з рук і сідають на руку, і де грала якась уніформована оркестра — було багато і місцевого населення з малими дітьми, з кошиками харчів. Потім сіли на кораблик і зробили собі маленьку прогульку по Темзі, бо день випав напрочуд сонячний. Крім London Tower і Tower Bridge нічого помітного з ріки не можна бачити — хіба, що понурий вигляд занедбаних доків і фабричних руїн, що виглядають денече, як Bronx, вважати за красзнавче й едукативне досвідчення.

Їдемо до Лялиної кузинки Маріти Ньютон, що живе у Плимут з чоловіком Міком та дочкою Ребекою. Він, каже Ляля, по професії — автомеханік. Мав якісь клопоти з роботою, тепер, здається, працює поза домом. Ляля ще їх ніколи не зустрічала — отже поїде нас троє на скромне помешкання незнайомих людей. Побачити, як живуть справді місцеві люди буде для мене новим досвідом. Привезла з собою для дівчинки, що їй 11 років, сорочинку з ПЕН, а тут уже купила пляшку доброго французького коньяку на дарунок. Маріта є дочкою вуйка Лялі, Стена Гінейка, що живе у Лансінг і що до нього поїдемо пізніше. Стен є братом пані Аделі, вважає себе за поляка, бив жонатий у Польщі із Станіславою, яка і досі живе у Варшаві і має двох від нього синів. У Варшаві він працював як інженер водопроводів. В Англії одружився вдруге з англійкою (Елла). Тут він керував якоюсь фабрикою шкіряних виробів, багато літ працював на Мальті і саме там Маріта познайомилась із своїм чоловіком, що був там у війську.

2 серпня 1985, п'ятниця.

В хаті Newton-ів. Приїхали вчора пополудні. Маріта з донечкою Бекою виїхали автом на автобусну станцію, щоб нас зустріти. Все таки, ми мусіли взяти таксі. Авто старе й мале — до нього ми всі з багажем були б не вмістилися. 10-літня Веску (Ребека) — гарне синьооке дівчатко, з довгим розпущеним по спині ясним волоссям. Мала на собі синеньку суконочку (вшиту мамою) і робила чаруюче враження при першій зустрічі. Мама її — Маріта — навпаки: чорне просте волосся, гострі вилиці, худа і з худим обличчям, підмальовані очі, в устах папіроска. Говорить майже какні — а може це якийсь інший варіант акценту — але досить далекий від “stage English”. Живуть вони на передмісті, в кварталі, що напевно був спеціально побудований для робітників. Помешкання мале — кухня і кімната внизу, дві спальні на поверсі. Це — flat, що його вони винаймають, не їх власне приміщення. Спереду маленький городець на рожі, ззаду більший город і мала “shed — халупа на всякі прибори, машини, тощо. Помешкання вистелене килимами і прибране сувенірами з Ізраїлю, де якийсь час Мік працював і куди їздила відвідувати його Маріта. Висить також тарілка з польським орлом. Є кілька стандартних меблів, повно дитячих іграшок. Але скромність і неможливість їхнього побуту (у порівнанні з тим, як живе американський робітник) — очевидна. Маріта прийняла нас чаєм. Я зробила їм усім кілька родинних фотографій, потім пішла на довжелезний прохід по Плимуті. Місто розположене на горбах, має великий морський порт. Над морем дільниця Barbican, де затримались ще деякі хати і вузькі вулички з 16 століття. Є там і великий стінопис роботи Robert-a Linkiewicz-a, що зображує пілігримів 16 століття у реалістично-сюрреалістичній композиції — портрети може із 40 облич, списані з місцевих громадян, але вдягнутих в костюми Елізабетської доби. Це місцевий маляр (польського, видно, походження) і

стінопис зроблений пару літ тому. На Барбікен є вмурована таблиця в пам'ять пілігримів, що виїхали звідси 1620 року на Mayflower до Америки.

4 серпня 1985, неділя, на літаку.

British Airways #273 ще на аеродромі в Лондоні. Я тількищо сіла на своє місце. Ще є 20 хвилин до відльоту. Не так порожньо, як було на літаку, що їхав сюди — я мала там три місця для себе і могла навіть простягнутися і спати. Тут вже маю одного сусіда. А може ще прийде і третя особа. Сиджу при вікні — але, нажаль, недалеко від туалети. Та це дрібниця. Хочеться вже додому. Тричі телефонувала до Остапа (коштуватиме це добрі гроші!) і знаю, що Тарас поїхав уже додому. За останніх пару днів не знаю, що там діється і як мається мій коханий — отже радо їду назад. Прогулька, одначе, добре мені зробила: знову поширила трохи мої життєві горизонти. Ми з Лялею добре доповняємо себе вдачами і між нами немає жодних конфліктів. Щоправда, зацікавлення наші дуже різні і якби побули разом кілька місяців, напевне мали б себе досить. Але на короткий час це дуже добре. Сама я такої прогульки зробити не наважилась би — двічі поверталися з театру біля півночі підземкою — цього я сама напевно не пробувала б, хоч цікаво й едукативно. Лондонський “underground” (не subway, бо subway — це перехід-тунель для пішоходів з одної вулиці на другу), або як вони його ще називають “tube” — переповнений людьми, навіть пізно увечорі — дуже швидкий, чистий, без жодних графіті на стінах, з добрими орієнтаційними знаками і мапами. Квитки купується в машинах (залежно від віддалі ціна міняється! 40р, 60р, ітд.) — тоді цей куплений квиток устромлюється в автомат, для валідації, перейшовши рогачку автомата квиток треба взяти з собою, бо його при кінці подорожі на станції відбирають. Транспорт взагалі добрий і ефективний. Поверхові автобуси — не тільки в Лондоні, але і в інших містах. На деяких шофер виконує також ролю кондуктора-білетера, як в Америці, але на інших є окремий кондуктор, що збирає чи продає квитки. Автобус, що ми ним їхали чотири години до Plymouth, мав крім шофера стюардесу, що продавала чай і канапки, та, очевидно, туалету. В поворотній дорозі мали ми поверховий автобус, з великими вікнами і кількома телевізійними екранами, що на них показували фільм (“Escape to victory”, щось à la слабша версія теми “Bridge on the River Kwai” — колаборації полонених вояків з ворогом — тим разом — коляборація у формі футбольного матчу).

— Летимо. Трохи чекали в черзі (англійці кажуть queue — “кю”, “кювінг”, не standing in line), поки піднялися — це значить, що буде спізнення!

До Lansing їхали поїздом першої класи із станції Вікторія. Це була подорож приблизно двох годин, в окремому компартаменті. Зі станції взяли таксі і поїхали до Гінейків. Старому Гінейкові — понад 80 років, але він ще добре тримається. Старий, лисавий пан, із коротко стриженими сивими вусами. В камізьелці, краватці. Презентується добре, як британський джентельмен — але мова його англійська не тільки що дуже твердо акцентована, але взагалі досить обмежена і не дуже граматична, так якби він приїхав недавно з Польщі. Насправді він прибув до Англії в час війни з польською армією. Був офіцером, мав вишкіл “podchorążówki”. Перед війною, закінчивши промислову школу на

млинарському відділі, працював у млинарському промислі. В Англії, на спілку з якимись іншими поляками, займався кушнірством, мав невеличку фабрику черевиків (зокрема спеціалізувався у шкотських plumes — черевиках до народних танців). Фірма називалася Stanmar (Stan — це він, а Mar — Martin, його партнер). Ella походить з Кент і пізнала Стена, коли він ще був польським офіцером. Вона мусіла бути колись гарною жінкою, ще нині, після 70 — в неї є своєрідний чар і дистинкція. Цікаво було з нею поговорити. Інтелігенцією, думаю, вона переростає свого чоловіка. Між іншим, Стен має родину в Польщі — жінку і двох синів. Невідомо (ні Лялі, ні навіть дочці Маріті), чи мали Стен і Елла офіційне вінчання, чи тільки просто жили разом “на віру”. Це є своєрідна травма в цій родині — дочка Маріта цю справу дуже переживає. Про це, очевидно, мови не було — тільки довірочно між Лялею і Марітою. Гінейки мають власну хату, що її купили пару літ тому, після того, як померла сестра Елли і залишила їй якийсь спадок. Хата невеличка, але дуже охайна, зі смаком обладнана, з чудовим городцем ззаду і маленьким на переді. Спали ми з Лялею на матрацах на підлозі, обідали двічі разом з Гінейками в ресторанах, так що господарі частували нас тільки сніданком. Взагалі дуже помітна англійська стриманість і ощадність. Нічого зайвого й люксового. Елла Гінейко — як контраст до своєї дочки — говорить мовою освічених британців. Але при цій нагоді варто зробити кілька мовних помічень. Не лиш словник і акцент, але навіть інтонація мови інша, як в Америці. Ар ю ол райт? — здавалось би, точна, ідентична фраза — звучить в Англії зовсім інакше, як в Америці. Дрібні різниці, такі як напр. engaged (амер. = occupied), way out (амер. exit), ask your chemist (амер. pharmacist, druggist). Автобус між містами це — coach, тільки локальний міський автобус називається bus. Left luggage — це сховок для переховування багажу, а не як дехто думав, згублені валізи. No trolleys, напр. стосується до візочків, що ними возять на станціях валізки. Бритійські реклями мають часто велике почуття гумору. Бачила на таксівіці напис: Where do you think you're going sunshine — рекляма на подорож до Ямайки, або Enough to make you leave the country — рекляма на duty-free shops на аеродромі. Вимова, очевидно, залежить від освіти і суспільної кляси. Серед людей, що їх ми зустрічали, вимова часом утруднює порозуміння. Маріта, зокрема, мала вимову, що звучала мені як “какні” з *My fair lady* — а що вже говорити про таксіварів та кельнерів. Плайс (place), quid (pounds), ітп.

6 серпня 1985, вранці, перед виходом на роботу.

Повернулася щасливо в неділю — сьогодні вівторок. На летовищі зустрів мене Остап з Іком Лабунькою. (Свати поїхали на вакації, отже Іко заступав свого батька!) Понеділок провела на харчевих закупах з мамою, а також запросила Іка на обід — отже трохи куховарила (також на запас, на решту тижня). Мій коханий почувається добре, все гаразд в родині, і я рада, що моя ескапада відбулася без комплікацій. Хлопці обидва телефонували, щоб впевнитися, що я вже вдома.

Повертаюся до робочої рутини — але переді мною ще надія на один тиждень з Максимом і Уляною (вже незабаром, бо від 20-ого). Нажаль, виглядає, що розминемося з Ією. Вона їде на Україну і до Самарканду і буде 20-ого увечорі в Нью Йорку. Ну, трудно. Побачимо її після повороту з ССРСР — тоді вона буде кілька днів у Філядельфії.

19 серпня 1985, понеділок. South Yarmouth, Cape Cod.

Прибули сюди автом у суботу пополудні. Максим спеціально прилетів у п'ятницю до Філядельфії, щоб нас привезти. Маємо бути тут тиждень. Але плянуємо виїхати вже в п'ятницю, ночувати десь по дорозі, бо Максим у наступну суботу має бути у Філядельфії на весіллі Василя Бурки.

Живемо ми тут на Кейп Кад у типовій для цієї околиці “cottage”. Дерев'яна хатина: дві спальні, кухня, вітальня і лазничка. В середині стіни і підлоги викінчені гарно ясним варнішованим сукатим деревом. Кухня має все потрібне устаткування — не лише відносно нове електричне приладдя, піч, холодильник, але і такі дрібні речі, як електричний відкривач до консерв! Не кажу вже про шафу з посудом, естетичні дерев'яні меблі. У вітальні є фотелики, канапа, кольорова телевізія... і навіть бібліотека, що нараховує пару десятків книг — популярних бестселерів і детективних романів! В нашому катеджі ми з Остапом в одній спальні, Максим з Уляною — у другій. За рогом, на другій вулиці — у подібній хаті (тільки більшій, бо їх cottage — це duplex, що включає два окремі помешкання) живуть Улянина мама, Маруся Пасічник, брат Уляни, Роман з жінкою Джен і двома маленькими дітьми Катрусею та Іваном, та приятелі родини — пані Турко (мама Ярини) та Макар Ужвій. Має ще приїхати Павло Пасічник у вівторок, літаком до Hyannis.

В суботу і вчора була гарна сонячна погода (в суботу навіть за тепло!) Останніх кілька днів у Філядельфії була страшена горяч!) Вчора провели частину дня на пляжі. Море тут спокійне і не має таких драматичних припливів і відпливів, як на побережжі Нью Джерсі. Пляж поділений на приватний і публічний — вузькі полоси піску — де-не-де камінні насипи. Берег — і сама місцевість South Yarmouth, що виглядає, як велике селище — зарослі сосновими деревами — і ця соснина, разом із свіжим морським повітрям, творять запащну атмосферу відпруженого курорту. Сьогодні (тепер 9 год. ранку і всі ще сплять!) пустився великий дощ. Очевидно, про вихід на пляж сьогодні — не буде мови. Але в нас два авта — Максимове і наше. Може кудись поїдемо — до крамниць, кіна чи ресторану. Вчора і передучора вечерю варили “у Пасічників” — в суботу Маруся П., вчора — Уляна — і їли на дворі цілим кланом 12 осіб. Там є великі столи і більша можливість робити таке прийняття. Я воліла б всіх запросити до ресторану. Побачимо.

Для мене найважливіша прикмета цих вакацій — це побут з Уляною і Максимом. Тим більше приємно, що ініціатива для таких спільних вакацій вийшла від них самих! Таке періодичне поновлення родинного контакту надзвичайно важливе. Мені жаль, що цього не вдається зробити з Марком та Ією — Марко, взагалі, виглядає, за останніх пару літ не мав жодних справжніх вакацій!

Одне, що мене трохи турбує тут у нашому побуті — це факт, що ми таки трохи відірвані “від світа” — тобто, що при всіх цивілізаційних комфортах, наш катедж не має телефону. В найближчому сусідстві — тільки такі самі катеджі (може в деяких живуть постійні власники і мають телефонічне сполучення?) — найбільший комерційний центр — може з милію звідси, там і крамниці і публічні телефони. Якби я була тут сама з Остапом, ця

обставина завдавала б мені більше турбот. Але присутність Максима й Уляни мене заспокоює. Нуанніс, місто, що в ньому є і летовище і шпиталь, зовсім — кажуть — від нас недалеко.

Я привезла із собою кілька чисел “Сучасности”. Читаю друкований в журналі від жовтня 1984 року роман футуриста 1920'х років Леоніда Скрипника “Інтелігент”, а при тій нагоді читаю і інші матеріяли цих чисел журналу — наздоганяю втрачене.

26 серпня 1985, понеділок.

Перший день на роботі після повороту з вакацій. Моя нова асистентка доповідала мені про новини, що мали місце минулого тижня, а пополудні була в мене сесія з директоркою. Це було подумане, як “performance review” і плянування майбутньої праці. Висловила мені признання за мою роботу, заявивши, що я — один із найцінніших працівників бібліотеки і що їй залежить на мені. Вияснила, що два найвище платні бібліотекарі — Синтія і я — отримали менше як 5% підвишки тому, що було конечне деяке вирівнання “на низах” і це був єдиний спосіб. (Я так зрештою і підозрівала!) Розмова була довга — від 3-ої до 5-ої! Liz має охоту передати в мої руки організацію і ведення платної довідкової служби для правничої професії — вона хотіла б, щоб я заряджувала не тільки службою порівняльного, чужого й міжнародного права, але взагалі. Не знаю ще як це воно буде. Я не є переконана в доцільності такої іновачії — зокрема після вислухання панелю на цю тему на конвенції! Ми погодилися в тому, щоб справу цю не вирішувати зараз — щоб простудіювати звукозапис панелю з конвенції та інші матеріяли, поки виготовляти пляни. І я зовсім не певна того, що саме я надаюся на менеджера такого “бизнесу” — бо це вже справді буде бизнес — довідкова служба за гроші! Воліла б я уникнути цієї відповідальности. — Тим більше, що наступні тижні будуть для бібліотеки дуже важкі: за багато революційних змін зараз — напевно з початком академічного року будуть великі нарікання професорів і студентів: матеріяли переорганізовані за клясифікацією LC (але покищо без позначення шифрів у каталозі та без ярликів на книжках) — ніхто точно не знає, де що є, навіть ми самі. Це стосується передусім матеріялів загально-американського права — головного поверху бібліотеки. А ще від вересня працюватимуть столярі, переробляючи ґрунтовно входу до залу! Буде хаос — і я боюся, як ми перебудемо найближчі тижні. Моя власна колекція — на 5, 6 і частинно 3 і 4 поверхах — відносно логічно й послідовно орнанізована — з нею клопоту не буде — але з рештою матеріялів! Найгірше, що вияснювати й боронити ці зміни доведеться саме нам — middle management — професійним бібліотекарям! Хоч основна відповідальність за ці переміни лежить, очевидно, на їх імператорові — Liz Kelly. Наша директорка трохи може зажурилася, почувши про мої побоювання і перестороги. Я радила приготувати персонал заздалегідь до негодувань і потенційної критики професорів і студентів, щоб вміти відбити ефективно можливу негативну реакцію. Проблем — гори! Люди не витримують пресії — втрачаємо персонал! А крім того — на моїм 5-ім поверсі тече дах і пошкодив мені пару полиць нових книг!

Кілька слів про відбуті вакації. Добре було побути з Максимом і Уляною, але товариство

всієї родини Пасічників і Макара Ужвія — добре тільки на обмежений час. Я радо проміняла б була його на якесь більш стимулююче товариство. Конфліктів проте не було жодних. Багато (— за багато!) часу провели на різних закупах, спільних обідах, ітп. Уляна любить купувати всякі дарунки — щедра дівчина й добра, але чи потрапила б вона вижити із скромної професорської платні? Їздили один день до Orleans відвідувати Тамару Гутник-Nary (dr.Nary — лікар, має власну хату в Orleans — там гарний пляж, що є на протилежному березі Cape Cod. Вони мають двох маленьких синів, Марка і Олександра — діти трохи розуміють по українському. Були там і батьки Тамари — Гутніки з Клівленду. — Їздили і до Provincetown, на сам шпиль Кейп Каду, там вечеряли. Я за цей тиждень наїлася досита раками (Lobster Newburg, Lobster salad, etc.) і клем чавдером. Один раз Уляна варила раки вдома і це був для мене новий цікавий досвід.

Остап не був надто приємний і в нас з ним мало було розмов — часта мовчанка. Але з Максимом останніх пару днів була змога поговорити сердечно й отверто — зокрема в час подорожі додому, та опісля вже вдома у Філядельфії — і це було великою рекомпензатою. Ці розмови поправили тонус мого життя і трохи витягнули мене з депресії, яка дуже давалася мені взнаки останніми тижнями. Максимові незабаром сповниться 30 років життя — з цієї нагоди Остап (в порозумінні зі мною) виписав йому чек на 5,000 доларів — мовляв — буде на хату — так як дали були Маркові!

2 вересня 1985, понеділок, Labor Day.

Ранок провела на праці в городі: покосила траву, підстригла живопліт і форситію: досить багато фізично томлячої роботи. Якщо зважити, що я цими днями ледве піднімаюся з ліжка — вся штивна і після нічних болів у клубі від посиленого артрити — то це неабияке досягнення! Але примушую себе до щоденної руханки і вона мені помагає! Тепер відпочиваю в городі, любуючись наслідками своєї роботи.

Вчора їздила на пікнік до д-ра і Alice Lonsdorf, що живуть у Narbreth, біля Філядельфії і де кожного року роблять зустріч для наших аспірантів — LLM's. Я запропонувала своє авто і взяла Рана та Марію, а ще й нашу директорку Liz з її чоловіком (Matthew, він — професор філософії). З центру міста до Нарбрет (так вимовляють!) дала провадити авто Ранові — він уже був там раніше і знав дорогу. Взагалі Ран і Марія мають чимало контактів і це напевно допомагає їм у професійній кар'єрі. Наш український нахил до гетто і до відрубності напевно усім нам шкодить. (Я бодай свідомо час до часу цю нехить перемагаю — як от вчора — але напр. Остап, чи навіть такі наші друзі як Мирослав Лабунька напевно мали б були ліпші умовини праці, якби не ігнорували нагод для товариського життя з американськими колегами).

Я дозволила собі на пару тижнів літнього байдикування (за винятком одної статті до *Свободи* — про конкурс та шотландського віршика, що ще навіть не викінчений, нічого творчого не робила. Бібліографічну роботу — після висилки манускрипту Кравченкові — свідомо відставила на бік. Треба було трохи передишки. Але від завтра починаємо новий академічний рік. Крім щоденної праці, чекає мене велика стаття про Войнич і Расторгуєва

до “Сучасності” (Бойчук вже двічі пригадував!), новий “installment” бібліографії до *JUS* (чекаю на число, що в ньому має бути надрукований перший “installment”). Як почую від Кравченка реакцію на мій манускрипт — візьмуся за 2-гу частину першої серії.

Неділя, 8 вересня 1985.

Черчлівський чорний собака — душевна депресія — дуже останнім часом дається мені взнаки. Невдоволення з усього: особистого життя, праці, всяких моїх навантажень — чи варті вони чогонебудь? Але — маю надію — що криза вже за мною. Найкращий лікар — час. Треба перетривати. Стримати себе, щоб не зробити якоїсь дурниці. А тоді *elan vital* знову приходить до голосу і все повертається в раціональне унормоване русло.

Вчора провела пів дня, малюючи (запускаючи фарбою) червоне дерево наших меблів на ганку. Це треба повторно робити — найкраще кожного року — а я вже пару літ пропустила і це було видно. Колись така робота не була великим зусиллям, але тепер не так воно й легко.

Сьогодні приїхала з України Ія. Я запропонувала своє авто, щоб відібрати її та Іка з летовища JFK в Нью Йорку, але під умовою, що поїду з Мирославом і Марійкою і я також. Я знала наперед, що це буде неповторна нагода послухати перші свіжі враження з подорожі підчас поворотньої тригодинної дороги автом до Філядельфії.

Були вони у Львові і Києві, а крім того в Ялті, Ташкенті, Самарканді і Москві. Крім наших, було ще кілька осіб знайомої нам молоді — Ганнуся Стадниченко, Тереня Жмуркевич, Лучанко і ін. Звертали на себе увагу тим, що всі добре говорять українською мовою, хоч народжені вже в Америці. Перше речення при зустрічі: ах, як добре, що ми знову вдома, в Америці! (Знайома реакція — побувши три тижні в замкненому світі поза залізною заслоною, людина має бажання цілувати хоч чужий, але вільний ґрунт західної Європи чи Америки). Ія зустрічала у Львові родичів батька і матері (ще живе 86 [-літній] батько Мирослава, що його Ія побачила вперше), а в Києві — Миколу Жулинського, що його двічі відвідувала і де пізнала письменника Чендея, що їй дуже сподобався.

Вона буде ще пару днів у Філядельфії — заки повернеться додому до Лос Анджелес. Завтра буде в нас на обіді.

Максим з Уляною, тимчасом, — уже два дні у Парижі!

11 вересня, середа, у підземці, вранці.

Передучора на обіді в нас Ія та Іко розповідали про Україну і Самарканд, про родину батьків, що їх зустрічали у Львові, про Жулинських, що в них вони двічі були в Києві. Про те, що вони будуть у Києві, Мирослав написав Жулинському вже місяць тому. Але лист прийшов запізно. Ія мала телефон Миколи до Інституту — там його не було (був хворий і тиждень сидів удома). Ія — через інформацію! — довідалася домашній телефон і

подзвонила йому додому. Був дуже заскочений. Цього вечора відвідали вони Жулинських вперше. Ія була здивована, як гарно вони влаштовані. Помешкання у будинку письменників гарно обладнане: велика бібліотека, кольорова телевізія ітд. Дуже сподобалась Іі Миколина дружина Галя. Є в них і 10-літня донечка Леся, що вчиться і англійської мови. День пізніше Жулинські влаштували для них обід, де присутніми були також закарпатський письменник Чендей і літературознавець Сивокінь. Чендей сказав Іі — в час, коли нікого іншого не було в кімнаті — що його 9 літ не друкували і що йому тоді було важко — родина була на утриманні заробітків жінки. Жулинський передав нам не тільки привіти, а й дарунки — для мене — нову збірку поезій М. Семенка! (— Цікаво, чи знає про неї Ільницький? — Шкода, що Ія не знала про те, що в Гантері саме відбувся семінар УВАН, де Ільницький тиждень цілий доповідав про Семенка і футуристів! Це була б для Миколи цікава вістка!) Мені ця книжка була б заощадила чимало часу і труду, якби я мала її була раніше! (Шукати за ідентифікаціями Семенкових перекладів мусіла я в Урбана-Шампейн на мікрофільмі). На кордоні — ні туди, ні назад, ні Іі, ні Іка, не перевіряли — хоч інші члени їхньої групи зазнали точної — навіть прикрої контролі. Ія мала щастя, бо везла туди досить велику колекцію всяких ліків для родини (пеніцилін, нітрогліцерін, валіум) — з тим міг бути клопіт. Крім того, навезла вона щось із десятка калькуляторів, звукозаписувач, джінси, хустки, навіть матеріал на костюм, що його Марійка Лабунька обшила френзлями, мовляв, ніби це коц на ноги! При виїзді з Москви (а тоді наші молоді мали вже лиш по одній валізці!) запитався контролер: як то? Жодних дарунків не дали вам рідні на дорогу? Ія на це сказала: я маю тільки 86-літнього діда — в нього тільки і є, що корова, яку він пасе. Корови він мені не міг дати! — Вона була вражена контрастом між тим, як живуть (і виглядають) їхні родичі із села і тим, як живуть Жулинські і яке згірдливе їх наставлення до села і селян. — От тобі й безклясове суспільство!

Вчора я взяла Ію до Ельдорадо і купила їй дарунок на уродини, що будуть у жовтні — золотий нашійник за 265 дол. (ціни в Ельдорадо значно нижчі — це коштувало б значно більше деінде!)

12 вересня 1985. Четвер, вранці у підземці.

Ія була вчора попрощатися. Вона ще затримає до сьогодні пополудні моє авто (це їй дає свободу рухів і змогу відвідати давніх товаришок), але ми вже її бачити не будемо: їде сьогодні під вечір до Нью Йорку, а звідти за пару днів додому, до Лос Анджелес. Випитували ми її про Марка. Запрацьований, нервовий, багато курить. Давно вже потрібно йому вакацій, не мав справжнього відпочинку. Має тепер у своїй профспілці — на новій посаді — багато відповідальності і разом із своїм другом Кутаком пробують направити те, що їх попередники за останніх 20 років занедбали. Працює любить, поважно до неї ставиться і працює більше, як цього нормально вимагається. Ія намовляла його, щоб їхав з нею на Україну, або принаймні на тиждень пізніше до Греції чи десь інде в Європі — не може, мовляв, на новій роботі брати вакацій, а давню посаду залишив якраз перед тим, коли йому вакації належалися. Вечорами ходить на курси Labor relations ітп., щоб підвищити своє знання і кваліфікації для нової роботи.

Ія відійшла — і на мене знову напала хвиля чорного смутку. Знову пару безсонних годин. Невиспана їду до праці. Але — маю надію — гарна осіння погода поправить мій настрій. Соняшно і свіжо. Величезна зміна, бо ще два дні тому тримала нас у своїх обіймах рекордова гаряча й волога температура — понад 90° F.

13 вересня 1985, п'ятниця — метро.

Знайшла я спосіб рятувати життя щоденникові: пишу знов у підземці, по дорозі до праці. Добра вигадка — рухомі листки, що їх можна возити із собою. Щоденник рятую, але чи врятую себе саму? Знову вечір мовчазної депресії, ніч на-половину безсонна, з артритичним дошкульним болем у клубі. Життя втратило свій чар. Пробую розуміти, які для цього причини. Можливо артрит і менопауза є основним ґрунтом, що на ньому росте все інше. Не полегшує ситуації факт, що Остап — старий не лише тілом, але й духом, що він хворий, що він — страшений еґоїст, який цікавиться майже виключно тільки самим собою, що він не вмiє і не хоче бути мені партнером у розмові, бо кожну іншу думку інтерпретує, як напад на своє еґо. У висліді немає з ким поділитися думками, настроями, турботами. Він воліє години проводити на телефоні з іншими людьми — Вірою, Лясею, Вороняком — як говорити зі мною. Закоркований, замкнутий в собі — ніколи не ділиться своїми творчими плянами, працею чи шуканнями. Колись замолоду я шукала за цими його творчими слідами в його паперах і була поінформована, навіть без його ініціативи. Виглядає, що цього він сподіється від мене і тепер: щоб, мовляв, я знала все без того, щоб він сам мені про це розказав. А це неможливо. Вже хоч би тому, що він завжди вдома, а я на роботі. Нажаль, занадто в житті я центрувала свою увагу на ньому і в мене за мало “supporting systems”, із зовні. Є Ляля, але вона далеко. На місці тут друзів мало. Треба буде мені плекати ближче і наново відновляти старі контакти. Але біда в тому, що товариське життя майже завжди включає пари — а така compatibility à quatre — значно трудніша. За мало в мене звичайної розваги: на телевізію не дивлюся (крім вістей), белетристику читаю дуже рідко. Більшість відпочинку проводжу на бібліографічній роботі — а це знову ж таки праця, а не розвага. Останнім часом болять мене очі — не знаю, чи від окулярів, чи від сухости зумовленої може віком, може артритом. Це справи ускладнює. Приходжу з роботи втомлена, очі болять, апатія — і не залишається нічого більше, як рано лягати до ліжка — на те тільки, щоб будитися з болем і перемучувати ніч до ранку.

16 вересня 1985, понеділок, знову ж у підземці.

Прийшов довгоочікуваний лист від Канадського Інституту Українських Студій. Тим разом не від Кравченка, а від самого Лупула. Є в ньому ціла низка критичних уваг до моєї бібліографії. Найважливіше: як і можна було передбачати, їм не подобається довгореченцевий мій плян і далеке майбутнє зобов'язання. Але є і дрібні критичні думки про бібліографічну форму (мовляв, я непотрібно прийняла повну каталогізаційну форму, що для бібліографії, мовляв, зайве; всякі дрібні ремарки про моє вживання пунктуації ітп. Одне слово, вимагають, щоб манускрипт переписати на чисто. Є правда і кілька захоплюючих речень, мовляв, вони радо працю видадуть друком і вже навіть відмовили якійсь особі, що пропонувала взятись за подібний проєкт. Лист трохи сухий — за мало в

ньому уваги до справжньої суті моєї роботи і за багато до дрібних механічних справ. Працю переглядала якась група неназваних бібліотекарів Альбертського університету (— це мені подобається — серйозно трактують видавничі справи!) — але можливо професійна заздрість не дозволила їм звернути увагу на справжню вартість моєї роботи, на опис рідкісних матеріалів, на об'єктивну відстань, на критичні анотації, що є часом наслідками довгих пошуків. Я знаю слабости своєї роботи може й краще від них — але не вважаю їх застережень суттєвими. Саме й тому, очевидно, піду на компроміс. Добре, нехай цей сегмент появиться, як незалежний Research report, без далекойдучих зобов'язань на майбутнє. Для добра науки мій первісний плян напевно був би доцільніший, але скромніший проєкт звільнить мене від пресії термінової роботи, від великої праці над кумулятивними показниками. Баба з воза — коням легше! Недобре, однак, що видання праці відтягнеться. Якщо я маю сама переписувати її на Word Processor — то це забере кілька місяців. Ще досі не вирішила, який домашній комп'ютер — IBM чи McIntosh — мені купувати — а ще ж треба буде його вивчити і вправитись! Та й працювати зможу хіба що по ночах і на вікенди! Чи матиму досить снаги? І як тоді буде з іншою роботою?

17 вересня 1985 (Метро).

Professor Martin Tucker з Long Island University отримає від мене відмовну відповідь. Не зможу написати йому гасел для його плянованої енциклопедії екзильних письменників 20 століття. Хоч як хотіла б. Оце моє бажання братися за дію понад мої сили і практичні спроможності і є частинно джерелом моєї депресії. Так багато ще хочеться зробити! Але я лиш маленька шрубка в машині і при найбільшому зусиллі і добрій волі в моїх обставинах не можу зробити багато більше, як вже роблю. Написала йому листа з рекомендаціями, кого з українських письменників обов'язково треба включити (добре, якби знайшлося місце бодай для кількох репрезентантів) — подала також адреси Онишкевич, Рудницького й Кіпи — переговоривши з ними про це заздалегідь. Може проєкт Такера відкладеться і тоді ще буде змога включити й українську літературу.

19 вересня (четвер). Метро.

Шлю сьогодні листа до Лупула. Побачимо, яка буде відповідь. Я воліла б не переписувати усього тексту, але як треба буде — не матиму вибору.

Наближається конференція Beyond Tradition. Признаюся: думаю про неї з трепетом душі: цими днями я дуже скептично настроєна щодо поезії, зокрема своєї власної. Маю трему: адже там будуть і добрі, визначні, поети. Що можу прочитати я? — Чи не ліпше було відмовитися від оттавської поїздки взагалі — і поїхати з Лялею на зальцбурзький з'їзд? — Але така конференція — унікальна нагода зустріти цікавих людей, що на правду цікавляться літературою. Дорогу й готель оплачують — такого ще не було й не буде... Така увага для поезії “надхнула” мене на пару “лінивих” віршів — “Чорний кіт”, “Веселка” — віддзеркалюють мої песимістичні настрої. Цього року взагалі у мене більший творчий доробок, як попереднього. Покищо пропорція: 0:4=400% “росту”. Покпиваю собі сама з себе, очевидно. Але факт, що минулого року я думала, що назавжди перестала

писати вірші. А цього року — потягло знову: “Макіявелівський полуденок з Архипенком”, “Шотландія” — та чи це — справжня поезія? Чи має вона будьяку вартість?

22 вересня, неділя.

Вчора увесь день їздила автом. Вранці — з Остапом і Мамою до крамниці по харчі, по горілку — потім з Татом до УОКЦентру (і з Остапом) — їхала спеціально до книгарні, щоб відібрати т.2 і т.3 Антології української поезії, а при тій нагоді купила інших книжок на 58 дол.! Потім поїхала (сама) до Бурачинської, до Вознесіння, щоб відібрати архів-папери Марії Струтинської (хочу передати до архіву УВАН). З Френклін поїхала до Гевриків, щоб подивитися, як діє їхній комп’ютор McIntosh, а вже біля 8-ої — до моєї директорки Liz Kelly на “party”. Саме через це нібито прийняття, я вирішила полагодити “за одним махом” по дорозі і дві попередні, давно заплановані, справи. Побут поза хатою добре мені зробив — Остап показує якісь фохи, не прийшов зі мною з’їсти полуденок. Образився, бо він, довідавшись з радіо про плянований ювілей Оранського, зачав собі покпивати. а я взяла в оборону Юрія Оранського і мала необережність висловитися, що адже сам Остап своїми привітани від Слова закликає громаду до ювілейної активності, що треба бути послідовним. Все життя він уважає себе за щось інше, всякий натяк на порівняння вважає образою. Мовляв, що ти мене порівнюєш з якимсь дурнем? Це справа не нова. Пам’ятаю, як двадцять кілька літ тому попав в істерію, коли мова зайшла про Романа Максимовича, що якраз тоді кінчив студії докторатом і був фактично добрим прикладом до наслідування. (Остап тоді ще працював у канцелярії ЗУАДК і навіть не думав іти на студії). Сьогодні ми разом пообідали, але перекинулися тільки кількома реченнями. Жодна справжня розмова з ним неможлива. Можна тільки слухати монолог. Жодної іншої думки не терпить — що б воно не було — навіть коли це міжнародна політика.

В Мехіко — великі два землетруси — 7.8 і 7.3 на шкалі Ріхтера. Вже знайшли 2,000 убитих, а сподіються, що число дійде до 10,000. Найгірше бути присипаним — вже ліпше на місці загинути. Я, очевидно, зараз же потелефонувала до дітей. У них спокійно, хоч була пересторога, про можливість “Tidal wave” на океані. Марко з Ією були після її повороту два дні у Санта Барбара — і дуже були задоволені.

В бібліотеці в нас — великі перебудови: центральну частину докорінно міняють: будують нове бюро для заступника директора (Синтії), що має бути перенесене до центральної частини, де буде circulation, каталог, та новий довідковий відділ. Марія Смолка-Дей, що є офіційним уже моїм асистентом, покищо не має окремого бюро. Інші наші колеги — включно з новими недавно заангажованими на працю — не всі навіть мають стіл для праці. Покищо — в таких обставинах — я вирішила ділитися з Марією своїм бюро — тобто ми чергуємося — одна з нас пів дня каталогізує, друга в цей час сидить в нашій кімнаті, полагоджує сторони, відбирає телефони. Не виключене, що воно так і залишиться на майбутнє. З Марії — добрий солідний працівник і в нас із нею добра комітива. Якби не те, що навала праці зросла на 200%, а її поміч — це тільки половина того — то я могла б спокійніше відітхнути. “Pressure” і “stress” — часті терміни в розмовах наших колег, а Liz

має творчу фантазію — видумує що раз нові для нас функції і зобов'язання. Треба активно й свідомо створювати собі можливість для відпруження. Liz, напр. часом робить ділові засідання в час полуденка, мовляв, їсти можна, обговорюючи одночасно справи. Ну, мені це не подобається. Я потребую не так їсти, як відпружитися і полуденки використовую часто для довгих проходів по кемпусі і бодай побіжного перегляду New York Times. Бачу, що молодий наш колега, David Battista, і його жінка Emily, теж бібліотекарка, обоє хворіють — і я думаю, що це наслідки нервового напруження на праці. Свідомо треба влаштовуватись так, щоб не дати поглинути себе машині. Тепер уже мови нема про те, щоб можна було в робочий час зробити якісь нотатки для приватного вжитку або полагодити якісь особисті справи. Ось навіть не мала я можливості спробувати комп'ютер IBM, що їх маємо два — а мені конче треба з цим моделем заізнатися, щоб могли вирішити, що мені купувати: McIntosh чи IBM. Це буде велика сума грошей — точно ще не знаю, але понад 2,000 напевно. McIntosh має свої прикмети і мабуть дешевший. Але незаперечний факт, що добре було б мати вдома такий самий комп'ютер, як на роботі. Ця “compatibility” могла б не раз стати у пригоді. Напр. можна б у праці вжити колись “printer”, щоб надрукувати готовий текст, і взагалі можна було б нераз ужити чи позичити бібліотечний “software”. Поволі інформую себе — треба буде незабаром рішитися і полагодити цю справу.

25 вересня, середа. Метро.

Хвилювання по цей і по той бік океану у зв'язку з недалеким тусячеліттям хрищення України. Не належу до практикуючих чи фанатичних християн, але не можна ж заперечити величезного значення християнства для розвитку західної цивілізації, в тому і нашої української культури. Релігія взагалі, як це я вперше збагнула на курсі соціології релігії — після періоду свого молодечого анти-релігійного бунту — це органічна потреба людини, що заспокоює її основні питання про суть життя — і тому вона універсальна. Навіть коли вона — “опіум для народу” — то опіум теж важливий і потрібний лік. Навіть там, де заперечують значення релігії — в ССРСР — створили власну: з обіцянкою комуністичного раю, із святими книгами марксизму-ленінізму, з обрядовими парадними й атрибутами. Але я про конкретне. В еміграційній пресі — полеміка. Магочий хоче zorganizувати в Торонто міжнародну конференцію і, кажуть, запросити на неї навіть представників офіційного советського православ'я. Це викликало гостру реакцію Пріцака, відповідь з виясненнями Магочого, нову статтю Пріцака, а тепер ось ще статтю Петра Яцика, не інтелектуала, а бизнесмена, людини великого здорового глузду, що дав на обидві катедри — в Гарварді і в Торонто — тисячі своїх грошей. Яцик виступив в обороні Магочого. Не знаю всіх закуліс цієї справи. Здається мені, що непотрібно боятися міжнародних контактів — та ще й під фірмою катедри українських студій! Але тут мабуть справа у грошах і в конкуренції. Адже ж на Гарварді плянується вже здавна наукова конференція у зв'язку з 1000-літтям і на неї кардинал Сліпий, як мені відомо, дав уже 30,000 дол. Тепер мабуть боротьба за додаткові фонди з Ватиканських джерел, но і за примат своєї конференції. Мені особливо прикро і боляче, бо Пріцака високо шаную і вважаю одним із найрозумніших українців в Америці. Чому він вважав за доцільне іти з такою справою на сторінки української преси? Чи щоб приподобатись масам еміграції? Адже ж це проти власних його засад. А ще й потім

частково відкликав свої закиди — одне слово: непотрібно компромітується. Все це треба було полагоджувати дипломатичним шляхом, за кулісами — не апелювати до інстинктів товпи. Магочий — особа серед наших дуже непопулярна, але чи варто було Прицакові виступити публічно проти свого студента і протезе? Ах, як мусять радіти в Києві: добрий спектакль: боротьба між двома катедрами українських студій!

27 вересня 1985, п'ятниця. Метро.

Іде на нас гураган Gloria. У Філядельфії заповідають “тільки” великий дощ, із штормовими вітрами. Покищо мали ми вже кількома наворотами періоди зливної дощу. Деякі дороги вже позаливало. Школи закриті — навіть деякі підприємства проголосили по радіо, щоб працівники залишилися вдома. Нам видно пошкодило десь дах — почало трохи капати в Остаповій кімнаті — в іншому, як бувало досі, місці — може якась плитка відірвалася? (Це називається, що у нас новий дах, тількищо — рік тому — заінстальований!) Теж у пивниці трошки затекло. Щоб лиш не більше. Я до підземки прийшла з перемоклим дощовиком — а це ж тільки що починається! Щоб лиш не було клопоту з поворотом додому пополудні!

В неділю має приїхати Ляля. Вона побуде в нас до четверга, а тоді ми — до Оттави, вона — на з'їзд на Союзівку. Я запропонувала їй авто, щоб мала свободу рухів.

Не можу заплянувати жодної розваги. Хотіла знайти якусь театральну виставу — є тільки одна річ у середу — “Mowgli” — musical зроблений з Кіплінга, але це в малому студійному театрі і квитків уже нема. Великі театри починають працю пізніше. В понеділок або у вівторок, як буде добра погода, поїдемо до Бавнд Бруку — там вже готовий пам'ятник на Івасевій могилі — треба його побачити і сфотографувати для родини. А Ляля також виявила бажання туди поїхати — там похована її бабуня, чоловік її мами, та повно знайомих. Я взяла собі останній належний мені вакаційний день та три персональні дні. Два дні буду з Лялею, два дні потребую додатково на Оттаву. Отже в наступному тижні у праці пляную бути тільки в середу і четвер. Моя асистентка, нажаль, має якусь невелику гінекологічну операцію і її тепер немає. Але, маю надію, що в понеділок вона вже повернеться — бо тоді і мене не буде. Бібліотеку перебудовують — ніщо не є на власному місці, а наша пані директорка взяла собі вакації до 21 жовтня! Має, видно, колосальне довіря до своїх — підлеглих їй — професійних колег!

Post Scriptum.

Я вже в бюрі — плечі й рукави суконки перемокли через дощовик, але це байка — висохнуть. Не можу встоятись спокусі, щоб посміятися з себе: роблю записки у метро — і ось чую остання зупинка! Висідати! Думала, щось трапилося у зв'язку з бурею. Виходжу — станція Walnut-Locust! І я зрозуміла: сіла на експрес, не на звичайний потяг — і це остання його станція! Ну, добре, що він не їхав до кінця лінії! Задумалася. Небезпека писання щоденника в час подорожі метро. Але успіла ще навіть не спізнившись!

Середа, 2 жовтня 1985. Метро.

Ляля приїхала в неділю вранці. Тим разом я не мусіла їхати по неї аж на аеродром, а тільки до поїзду на 30-ій вулиці — вже діє залізничне сполучення між аеродромом і центром міста, а в неї тільки ручний багаж — проблема невелика. В неділю ще я пішла з нею під православну церкву, де владика Мстислав посвячував нову мозаїку і Ляля встигла ще привітатися з митрополитом (— вони знаються ще з Варшави). Імпрез особливих в неділю не було — єдине хіба політичне віче проти знеславлювання українського імени (у зв'язку з популярними тепер судовими процесами проти т.зв. воєнних злочинців, що їх оскаржують у приналежності до поліції, в акціях проти жидів ітп.). На віче ні Ляля, ні ми з Остапом не мали охоти йти. Зате повела Лялю на два пікніки-фестини: на “Михайлівську гірку” та на “Тризубівку” до Horsham, щоб показати їй гарні дві українські посілости. Увечорі запросили ще Віру Лащик на обід — приємно посидіти при Grand Marnier і Лялиному Whisky Sour (скомбінованому à la minute із скачу, bitter lemon, maraschino cherry і льоду). У понеділок — знову гарна під-осіння погода — поїхали до S. Bound Brook, на цвинтар. Ляля хотіла провідати й оглянути могилку своєї бабуні і другого чоловіка мами, а ми з Остапом хотіли подивитися на новопоставлений нагробник на могилі Івася та й зробити з нього фотографії для родини в Україні. В поворотній дорозі зупинилися на обід у ресторані Mother's в New Hope.

Вчора — у вівторок — трохи сиділи на городі, возили маму до- і від- фриз'єра, вступили на пів години до крамниці, а пообідавши, поїхали увечорі до Academy of Music на концерт. Остап з нами не їхав, бо замовлені по телефону квитки були на третьому балконі і він не захотів йти. Нам у касі вдалося наші квитки проміняти за інші і ми мали добрі місця. Диригував Ricardo Muti, у програмі були виключно твори Бетговена: увертюра з Fidelio, скрипковий концерт в D-minor та П'ята симфонія. В скрипковому концерті солістом був якийсь молодий скрипаль з Риги, Kremer. Концерт був прекрасний. Muti — повний енергії й ентузіязму, знаменито панує над оркестрою, а його ентузіязм передається і публіці. Була стояча овація, але для наддатків спровокувати маестра було неможливо. Музиці цій не малят колисати, землю вона трясє — як сказав Коротич.

Середа, 2 жовтня. Північ.

Пакуюся. Прийшли з Лялею й Остапом з кіна. Ходили з Іваном і Наталкою Коропецькими на обід до City Tavern і на фільм *Péril* — французький “thriller” — досить цікаво зроблений фільм, але залишив він понуре враження про підлість, простацтво, експлуатацію людини людиною.

Неділя, 6 жовтня 1985. Оттава.

Сьогодні конференція закінчилася. Саме тепер — уже після 10 год. вечора — у нашій готелевій кімнаті ще є Володимир Біляїв, який записував для Голосу Америки інтерв'ю зі мною про Бібліографічний конкурс, а тепер записує розмову з Остапом про справи “Слова”.

Сама конференція залишила по собі дуже позитивне враження. Сам факт її організації — це своєрідне чудо. Зуміти зорганізувати засоби й фонди на те, щоб зібрати разом українських поетів і літературознавців, заплатити їм подорож до Оттави і побут тут у готелях — це вимагає неабиякого хисту і очевидно сприятливих умовин і щедрості фундаторів. Конференція відбувалася в гарно устаткованій університетській залі, зі сценою, лектерном, мікрофонами, амфітеатральною аудиторією на яких 200 осіб та навіть з рефлекторами та обладнанням для показу фільмів. (Рефлекторів не вживали, але прожектор і екран були використані для прозірок в час, коли Світлична читала вірші Василя Стуса). Великою і радісною несподіванкою конференції було значне число молодих людей! Були молоді люди і серед виконавців програми, навіть знайшлося кілька молодих поетів! Щодо рівня доповідей і поетичних виступів, то вони, очевидно, були різні: на одному кінці спектру Грабович, Рубчак, Фізер — на другому — молоді Шкандрій і Василюк, і серед поетів — з одного боку Рубчак, Юрко Тарнавський, Зуєвський — з другого — надпрограмові виступи Чопика. Решта, на мою думку, вкладалася в золоту середину: серед поетів: Віра Вовк, ми з Остапом, Славутич, Царинник, надпрограмова ніби-модерністка Демус. Серед літературознавців: Царинник і його дружина Марта Горбань-Царинник, молодий Павлишин з Австралії, Віктор Свобода з Лондону, Данило Струк, Бойчук, Юрко Тарнавський та Зуєвський про переклади і двомовність, Віра Вовк про українські теми в бразилійській поезії, Чопик про сонети, Лариса Онишкевич та Струк і Балан. Цікаві були англomовні поети Suknaski і Yars Balan, менш цікавою здалася франкомовна молода поетка Фрасуза Якимів. Радісним був виступ поетів Марії Ревакович (молода дівчина, надало з Польщі, та молодого хлопця, що його імені, нажаль, не дочула (У програмі його не було).

Деяких виступів не мала змоги чути: в тому числі Шнайдера про Костенко, що її дуже хотіла почути. Дехто не приїхав: не тільки Андієвська і Барка (шкода, це було б цікаво!), але й літературознавці Роздольська (нагло помер чоловік її), Mark Rudman (жінка народила дитину) та Штогрин (не знаю, яка причина). Чимало людей заздрісних: їх не запросили. Серед гостей в аудиторії було чимало поетів — всі вони напевно були незадоволені, що вони — поза програмою. Дехто виразно про це й говорив (напр. Леся Черненко). Інші були більш дискретні, але поетів було певно з пів залі: Голод, Гурко, Біляїв, Кузьменко, Струк, Палій. Жаль, що не запросили справді доброго поета — Бабая. Я збрала підписи для нього від Нью Йоркської групи, щоб Дуфті послати бодай привітання. А взагалі я збрала пару десятків автографів від учасників на пам'ятку.

7 жовтня, вранці. (На листовному папері: Université d'Ottawa = University of Ottawa. Langues et littératures modernes=Modern Languages and Literatures).

Остап ще спить. Я встала раніше і поки піду полагодити готель та замовити таксі, маю ще пів години для записок. У програмі конференції був також бенкет — не що будь, а елегантний обід у конфедеративній залі Парляменту. З сенатором Юзиком за товстмастера! Таке можливе тільки в такій “малій” країні як Канада, де українці мають великий голос. В Америці навряд чи конференція американських поетів могла б діждатися такої уваги. Бенкет відкривав ректор оттавського університету, а головну промову мав

Florian Smieja, професор університету Західного Онтаріо, поляк. Взагалі треба признати, що були серед учасників і не-українці. Андрій Donskow з оттавського університету, наприклад, був передсідником сесії читання поезій, що в ній виступали Остап, я, Юрко Тарнавський, Богдан Бойчук та Богдан Рубчак і Віра Вовк. Предсідниками інших сесій були такі люди, як Frank Tierney (Ottawa) та Harvey Goldblatt. У відкритті конференції брав участь Pierre Laberge, Dean of Graduate Studies. Буфетове прийняття в понеділок було щедрим жестом Dean of Arts. Запізналася я коротко — за посередництвом Віри Вовк — з полькою, що називається Jadwiga Holenderska, сама трохи пише, але — здається — славістка.

Мінусом бенкету — на мою думку — був виступ молодих бандуристів із сольоспівом якоїсь молодшої дівчини. Думаю, що могло обійтись без фольклору. Якщо конче хотіли точку для розваги, могли запросити п'яніста. (Радослав і Люба Жуки були напр. гістьми й слухачами останніх сесій в неділю — могли їх запросити з виступом). В Канаді дає вже знати про себе група молодих українців, що недавно прибула з Польщі. Після читання віршів поетів з України (майстерний виступ Надійки Світличної — вона сама — це “one woman show”) — група молодих хлопців поставила пантоміму з музикою на тему смерті Василя Стуса. Не всім це сподобалося, але було видно впливи польського авангарду.

На аеродромі в Торонто.

Летіли з Оттави в товаристві Богдана Чопика та молодого і досі мені ближче незнайомого Марка Павлишина з Австралії. (Monash U.) Марко зробив на мене дуже добре враження своєю доповіддю про австралійських поетів — тему мав слабу, але вмів показати її в критичному контексті. Він — народженець Brisbane, говорить бездоганною українською мовою. Вчить українську мову й літературу (має, казав, 30 студентів), хоч за підготовкою він — германіст. Я запрошувала його до Філядельфії і дала йому свою книжку.

В літаку подорозі до Філядельфії.

Сьогодні перед від'їздом на летовище я побігла вранці подивитися ще раз на центр міста і парламент. Три будинки парламенту старої архітектури, що нагадує Лондон, із вежами à la Big Ben, з оригінальними зеленими дахами, контрастують із модерним містом, що росте довкола. Я переконана, що тут виросте колись неабияка метрополія, а сьогодні це гарне мале місто. Крім Оттавського університету, є ще Carlton, чого я не була раніше свідома. Також не усвідомлювала факту, що за рікою є друге місто — Hull, уже в Квебеку.

Хочу віднотувати дрібний нібито факт, що був мені милим і зворушливим. Як тільки ми прилетіли до Торонто, я пішла була запитатися про оттавський університет. На інформаційному бюрку був напис: “говоримо по...” і серед трьох названих мов стояло: “по-українському”. Я запиталася дівчини: а ви й справді знаєте українську мову? І приємно було почути відповідь молодшої канадської українки.

Мали ми і кілька пригод, не особливо приємних. Перша трапилася ще в Філядельфії, по

дорозі до аеродрому. Віз нас Іко Лабунька (Остапа з багажем взяв з дому, по мене вступили на роботу). Перед в'їздом на 95-ку, Іко несподівано в'їхав у велику калабаню і раптом авто зупинилося, мотор згас. Замокло. Ніяк мотору не міг запалити. А нам час дорогий. І от я вийшла і давай зупиняти проїжджі авта. Перша була якась старша жінка, навіть говорити зі мною не хотіла. Але під'їхав якийсь молодий хлопець і я напрасно впросилася йому в авто, разом з Остапом і валізками. Хлопець, виявилось, живе недалеко від летовища, а працює для Phyllies, на спортовому стадіоні. Зробив нам неабияку прислугу. Від грошей відмовлявся, але я всетаки залишила йому в авті п'ятку. Віддаль була невелика, але час був критичний і без нього ми могли не поспіти. Іка залишили ми з автом на дорозі, але я певна, що підождавши трохи, він напевно не мав труднощів повернутися додому. Друга пригода: холодна ніч у готелю і страхітливий артретичний біль у клубі! — в майбутньому варто возити з собою електричну подушку! Третє: в п'ятницю вранці саме перед виходом на початок конференції — пустилася Остапові кров з носа. На щастя це сталося ще в готелі. Він, очевидно, налякався, але я його заспокоїла, дала льоду, казала трохи прилягти й відпочати, а навіть на доказ, що нічого справді поважного не трапилось, пішла сама на відкриття, залишивши його в готелю. Правда, я після двох доповідей вернулася по нього (втративши через те пару виступів — зокрема жаль мені, що не чула Шнайдера доповіді про Ліну Костенко). На цьому, на щастя, стало: кровотеча не повторилася — можливо, що це взагалі була дрібниця.

Вдома. Увечорі.

Мали щастя: на аеродромі зустріла нас Оленка Бережницька, що тим же літаком поверталася з Торонто. Запропонувала взяти нас на авто — вона живе в нашому сусідстві. Отже ми мали вигоду і без клопоту добилися додому.

Ще в Торонто, чекаючи на сполучення до Філядельфії, я потелефонувала до Ліди Гумінілович. Досить довго з нею говорила. Очевидно, про зальцбурзький з'їзд. Жаль мені, що я не мала змоги з нею зустрітися. З'їзд, каже Ліда, випав дуже гарно і вона рішила, що приїздитиме в майбутньому частіше. Вдома застала я записку від Лялі: вона думає, що з'їзд був кращий від всіх попередніх — ну, може, вона мала більше відпруження після всіх своїх переживань у минулому — то ж може й бавилася цього року ліпше, як колись. Ліда про саму програму висловлювалась без захоплення, а про Лялю сказала, що вона була в центрі уваги двох кавалерів — Ореста й Павлюса. Ну, отже, зрозуміло, чому Ляля захоплена з'їздом! Завтра матиму нагоду почути щось більше від Ані на робочій збірці бібліотеки.

А пропос! — Замість кількох ланчів, я провела в Оттаві кілька годин у бібліотеці, працюючи над річниками *Ukrainian Canadian*. Це, виявилось, "veritable goldmine" перекладів з літератури (Mary Skrupnyk є редактором цього комуністичного видання, що його я досі не бачила в жодній бібліотеці). Я встигла зробити тільки два річники 1980 і 1981. Журнал виходить вже 34 роки — отже мені треба було б знайти pre-1965 — але де мені їх взяти. В Оттаві не було, та й тут немає. Треба буде пошукати. Українські комуністи може й мають у своїх бібліотеках, але я не спішуся до контактів із ними.

В бібліотеці Оттавського університету П'ясецька підготувала гарну виставку українських поетів — не лиш книжки, але й фотографії, манускрипти, тощо — з великою дозою доброго смаку. Правда, я помітила там зразу дві помилки: вірш Юрка приписали Остапові, а *Камінні ступені* з'явилися як репрезентанти Остапової поезії. Я звернула на це увагу П'ясецькій і вона недогляд направила. В національній бібліотеці Канади була теж сесія автографування книг канадських авторів і виставка їхньої творчости. Канадці до пересадки наголошують все канадське — в тому є певна зрозуміла і цілеспрямована державна настанова, але часом це означає концентрацію на друго- і третєрядному, тільки тому, що воно — канадське. Ну, те саме можна сказати і про українську літературу в контексті світової.

Вівторок, 8 жовтня. Метро.

Поворот до рутини. Вчора говорили з Максимом і Уляною. Йому жаль, що не поїхав до Оттави, але треба ошаджувати час, щоб написати нарешті дисертацію. Журиться він своїм майбутнім. У Вінніпегу буде відкрита посада і шукають на неї кандидатів. Може й міг би дістати її (хоч канадцям, очевидно, дають першенство) — але їхати до Вінніпегу, далекої провінції у трудний зимовий клімат Канади — із гарвардського центру, де — як-не-як кипить і наукове і товариське життя — це майже так, як заслання у Сибір. Та ще й невідомо, що буде з Уляною, з її працею. Вона, очевидно, не дуже рветься залишати своє засиджене місце для канадських прерій. Ну, я була б за те, щоб вони їхали обоє, якщо їхати взагалі. Максимові було б легше достосуватися до нових обставин, якби мав її з собою — а для їхнього подружжя взагалі, а з уваги на Улянині роки зокрема, небезпечно, думаю, плянувати нехай тільки однорічну розлуку. Я теж, очевидно, воліла б, щоб вони були десь ближче нас. Близький контакт з ними — одна із нечисленних радостей мого життя. Але треба ж Максимові і почати академічну кар'єру — а на Гарварді навряд чи знайдеться для нього місце. Теперішню його роботу — що її він виконує part-time, пропонують перетворити на повну ставку, але пропонують на неї якогось молодого хлопця Балана з Канади (Бориса Балана, брата поета Yars-a, що виступав в Оттаві), що вирішив не закінчувати студій докторатом. Максима, думаю, хочуть трохи підштовхнути, щоб таки йшов на шлях професури, а не наукового співробітника. Побачимо.

9 жовтня 1985. Метро.

Ще про враження з Оттави. Факт, що мене запросили виступити разом з такими “рибами” як Рубчак, Бойчук, Юрко Т. і Віра Вовк, вважаю неабияким вирізненням. Цікаво було б знати, чому саме (і кому) завдячую це запрошення. Жаль, що не були у програмі (і мабуть не були запрошені) Бабай і Качуровський — їхня присутність була б на користь конференції. Жаль великий, що не приїхали Емма Андіївська і Барка — вони були у програмі “on tape” — але, звичайно, для магнітофону місця не було у виступах — а от якби вони були особисто присутні — це підняло б конференцію на ще вищий рівень. Я свідомо обмежила себе до дуже короткого виступу. Що більше: я так наставилась на “короткість” свого читання, що в поспіху забула прочитати один вірш, що його я плянувала читати. Прочитала я два вірші із “Хвалю ілюзію” — Maligne Lake (написаний в

Канаді і тому я хотіла звернути на нього увагу) та *Das ewig Weibliche*. Із “Землетрусу” хотіла прочитати теж два: “Бабин Яр” та “Last frontier” — але про цей останній — забула. На кінець прочитала коротенькі два недруковані нові віршики: “Чорний кіт” і “Шотландія.” І це все. Виступ мій тривав всього 10 минут і цьому дуже радий був Юрко Тарнавський, який на конто мого часу читав замість приписових 15 хв. — 25. (Мав, між іншим, може найбільший успіх у публіки — якщо міряти аплявзом — доказ, що в аудиторії було багато молоді!) “Бабин Яр” читала я з розмислом — це напевно саме тепер дуже непопулярна тема, у зв’язку з нагінкою Візенталя на т.зв. воєнних злочинців і зв’язану з тим істерією по обох боках — нашому й жидівському. — Грабович підступив опісля до мене і сказав мені, що йому подобаються мої вірші більш ніж Остапові (О. читав вінок сонетів). Зокрема, мовляв, ці “автобіографічні”. Думаю, що мав на увазі саме “Бабин Яр”. Чи щиро? Бог його знає.

10 жовтня 1985. Метро.

Попрацювала два дні — і вже втомилася! Телефони до Максима вночі (після 11-ої — дешевше!) не шкодять Остапові, бо він висипляється до полудня, але я встаю о 6-тій вранці! Вчора говорили з Максимом до 1-ої ночі! Крім інших засадничих справ пов’язаних з його дисертацією і його майбутнім — раджуся з ним у справі купівлі домашнього комп’ютера. Підготовляюся до цього рішення вже із пів року — і ось треба справу остаточно полагодити. Вчора вполудне (замість їсти ланч!), я пішла до нашого університетського Computer Shack, взяла цінники, говорила з продавцем. Кожна розмова того рода додає щось трішки до мого знання про нову технологію. Мусітиму взяти MacIntosh, бо це даватиме — без додаткових поважних витрат — можливість вживати і латинку і кирилицю, бачити і одне і друге на екрані, та вибирати різні роди шрифтів. Коштуватиме це мене понад 2500 дол, якщо не 3000. Тому й рішення нелегке! А ще треба буде довгого часу, поки я навчуся користуватися своїм Меком.

Віра Вовк хоче знову виступити у Філядельфії. Вона буде в Нью Йорку до 28 жовтня, отже організація такої “імпрези” мусіла б бути “блискавичною”. Не маю часу, сили й навіть охоти пробувати організувати щось на власну руку. Але щось їй треба допомогти: бодай розвідати в Клюка (голови Літ. Клубу), Рудницького, або наших студентів на Penn (там у Громаді активна тепер молода Гевка) — чи щось таке було б можливе.

В Оттаві в парку бачила чорні білки. Зовсім чорні, з пухнастими хвостами. Чи “білка” може бути чорна? Чи може тоді вона стає “вивіркою”? Ха-ха.

В нашій бібліотеці — страшний розгардіяш. Все завалене книжками й паперами, навіть моя кіната стала вже виглядати, як склад. Мушу ділитися кімнатою з моєю асистенткою і це мене трохи в’яже.

11 жовтня, п’ятниця. Метро.

Шлю сьогодні до *Свободи* вірш “На смерть Василя Стуса”. Вірш написаний ще 20 вересня

— довго я вагалася. Поважні сумніви щодо його мистецької вартості не дозволили мені послати його де-ін-де, або читати в Оттаві. Це — немов газетна стаття, лист до редакції. Єдиний у ньому поетичний рядок, це “міст на Делаварі, що виріс із листків трави...” Але, водночас, цей вірш — зброя, як зброєю є серія статей про Стуса, пам’ятні збори йому присвячені, тощо. Може це допоможе творити публічну опінію, яка — дав би Бог — запобігала б того рода репресіям у майбутньому. Совети напевно читають еміграційну пресу — у моєму вірші — не інвектива, а іронія і може це матиме якийсь маленький відзвук у якогось цензора чи кагебіста.

Вечір вчора провела на телефонах у справі Віриного виступу. Вона й сама вже вчора телефонувала і я рада, що раніше говорила вже з Рудницьким. Він страшенно зайнятий, УКУ має вже виповнену програму, але — якщо не знайдеться інша якась можливість, погодився дати їй форум колись у четвер та й асигнувати з фондів УКУ невеличкий гонорар. Всі ці справи забирають в мене рештки часу і сил. Вся надія на вікенд, а тоді — закупи харчів з мамою, господарські справи, порядок у городі, куховарення на тиждень, евентуально якась візита, кіно чи інша розвага. І коли мені знайти час для статті до *Сучасности*, що жде вже із пів року? Для рецензій до WLT? Для бібліографічної безконечної роботи? Для каталогізації чужомовних книг пластової бібліотеки і вівтіркових збірок у цій же бібліотеці? — Пані Ільницька намовляла мене, щоб я виступила з доповіддю про Кошелівця (він видав книжку мемуарів і приїздить з Еммою до Н.Й. в листопаді). — Я відмовилася — доповідь робитиме Остап. (Пані Ільницька поступила дуже недипломатично, звернувшись наперед до мене (хоч Остап відбирав телефон). Але якось він не образився і доповідь готує. Професор Tucker написав мені листа-відповідь: реченець відсунутий до січня, він дякує за рекомендації Рудницького, Онишкевич, Кіпи і звернеться до них, але просить і мене про співпрацю. — Пресія з усіх боків, а я маю враження, що я цими днями не спроможна навіть для мінімум зусилля. От треба полагодити справи з GEICO (після гурагану Gloria нам знову затік дах — зовсім новий дах, побудований таким великим коштом!), з купном комп’ютера, із автом, що для нього заповіли черговий “recall” у зв’язку з якимись потенційними дефектами. І навіть, щоб це полагодити, трудно серед дня знайти хвилину часу на телефони в приватних справах.

14 жовтня, понеділок. Метро.

Субота пройшла на закупах харчів із мамою і на праці в городі. Була гарна осіння днина і кортіло побути на дворі, у природі. Траву тим разом косив Іко — треба дати молодому студентові заробити — але я поїхала до Sears-a, купила бульбочки нарцизів і додаткові прибори до городової праці та й потім досить ще напрацювалася, щоб посадити нарцизи, вирівняти травники, тощо. Мала ще і серію телефонів у справі Віриного вечора (Лариса Онишкевич від’їжджає до Мехіко і не зможе бути прелегентом, отже Клюк, що мав уже залю і був готовий влаштувати Вірин вечір — відмовився від імпрези, із-за браку прелегента. Стало на тому, що вечір відбудеться 26 жовтня в УКУ, Рудницький скаже кілька вступних уваг, а Віра прочитає пару своїх нарисів. Це субота — може воно і вдасться на малу скалю — багато людей напевно не прийде, бо у наступний день — 27 —

готують великий вечір у пам'ять Б. Лепкого — вечір, що в ньому виступає десяток осіб з Філядельфії, Шікаго, Нью Йорку — включно з піяністкою Каранович-Гординською.

В неділю Остап виявив бажання піти на виставку маляра Зенона Онишкевича (відкриття відбулося в п'ятницю, але Остап тоді бажання не виявляв, а я була втомлена після праці і не рвалася кудинебудь виїздити). Маляр з Онишкевича непоганий, зокрема добре відчуває він гірські пейзажі. Дуже традиційно-класичний. Виставка, думаю, не показала його повністю: знаємо, що він робить політичні карикатури для New York Times, що малює портрети. На виставі були самі лише пейзажі, квіти й натюрморти — переважно олії або акварелі.

Пополудні була конференція НТШ присвячена Василеві Стусові. Були три доповіді: Романенчука, Рудницького і Валентина Мороза. Програма й фірма не така, щоб дуже захочувала, але не можна було не піти. Зібрала ця імпреза 80 осіб — не погано, зваживши на характер імпрези. Замітне, що прийшли видні бандерівці — давно вже я їх не бачила, напр. Петро Мірчук, Куліші, сам Романенчук... Мороз робить помітне враження на нашу публіку: він вмів добре говорити, переплітаючи виступ анекдотами. На мене, однак, він робить враження політичного демагога — за відповідних умов міг би вирости з нього маленький український Гітлер. Дивуюся бандерівцям, що не побачили в ньому потенційного лідера: молодий, з доброю зовнішністю, з авреолею мученика. Погляди його їм повинні були бути близькі: фанатичний націоналізм, з наголосом на героїчному. Мені його ідеологія — чужа. Нам треба не так героїв (— їх у нас повні концентраки!) як політичного розуму. Доповідь Мороза мала популярно-політичний характер. Найкраще з трьох доповідей вийшов Леонід Рудницький. Він говорив про Стусові зацікавлення німецькою літературою і про німецькі впливи на його творчість. Цитував якийсь Стусів лист до німецької знайомої писаний німецькою мовою, неначе під безпосереднім впливом прочитаного вірша Рільке.

Четвер, 17 жовтня 1985. Метро.

Їду від дентистки — вступала по дорозі до праці. Треба мені буде міняти місток — отже це перша із серії майбутніх візит.

Вчора прийшов лист від Лупула. Пропонує заплатити по \$1.50 від сторінки за переписання на комп'ютері мого манускрипту. Мовляв, варто дати комусь переписати. Важне в його листі і те, що він пише про ІВМ-РС, що є стандартним устаткуванням Канадського Інституту — а я вже наставилася і майже рішена купувати MacIntosh. Зібрала вже багато інформацій, сьогодні орієнтуюся в цій технології значно краще, як пів року тому. Телефонувала до Максима за черговою порадою: чи не купити мені також ІВМ-РС? — Рішуче відмовляв мене: це дуже складна машина і я — каже він — матиму з нею значно більше клопоту. Мушу ще раз написати до Лупула: Максим думає, що існує технологічна можливість "переписати" електронічно текст з диску MacIntosh на ІВМ. Найближчі тижні мусітиму присвятити цій справі, відклавши все інше. На друкованій бібліографії залежить мені тепер найбільше.

Щоденні записки у метро терплять на тому, що вряди-годи замість записувати — читаю. Останніх пару днів — нове число “Сучасности”. Молодий Марко Павлишин з Австралії, що його я запізнала в Оттаві, має в цьому числі цікаву статтю про новий роман Загребельного “Я — Богдан”. Справжній набуток для нашої культури — я маю на увазі Марка, не книжку (хоч і книжка виглядає нешаблоновою і мабуть вносить щось нове у нашу прозу).

18 червня, п’ятниця. Метро.

Вчора нарешті мала змогу піти в час полуденка до бібліотеки Van Pelt і зробити ксерокопію із рецензії-статті на книжку Грабовича, що поміщена в найновішому числі “Радянського літературознавства”. Два автори — Білий і Бородин, стаття не лише велика обсягом (щось із 10 сторінок), але й серйозна своїм науковим тоном. Чому завдячує Гриць таку увагу на найвищих щаблях від своїх земляків у Києві? Своїй участі в недавньому конгресі славистів і особистим контактам? Позитивній настанові до політики детанту й відпруження, що йде від напрямних Горбачова? Пов’язаний з тим атмосфері радянсько-американських спроб діалогу, напередодні зустрічі на вершинах? А може також бажанню використати еміграційну примітивну нагінку на Грабовича, щоб вбивати дальший клин розбрату, похваливши автора саме за те, за що його б’ють на еміграції? Стаття, очевидно, має критичний тон — ні структуральна антропологія, ні фрейдизм соцреалістам не до душі — але ж які вони раді, що Грабович вдаряє і по Донцову, і по Смаль Стоцькому! — На мою думку, ця рецензія — явище позитивне. Як-не-як, чи не вперше взагалі, науковий діалог без ординарної примітивної політичної інвективи. Те, що їм не на руку, дипломатично промовчують. В бібліографічній інформації не подають видавця — УНІГУ. Гарвардський університет не згадується взагалі, а Грабовича всюди називають “американським літературознавцем” і Джорджем. Але всеж таки розумний читач багато із статті довідається! І може навіть буде гордий і за Грабовича і за Шевченка!

Понеділок, 21 жовтня 1985. Метро.

Неділю провели разом із Вірою Лашик у Трофименків. Святослав і Марта “повернулися на батьківщину” — як ми собі жартуємо — і це була наша перша зустріч від кількох літ. Вони тепер у Вільмінгтоні, в штаті Делавар, недалеко від Славкової фірми Du Pont. Купили собі хату, вже влаштувалися, і от вирішили запросити гостей. З ними живе Мартина мама, п-ні Бабич. Крім нас у гості приїхали др. Олег Слюзар із старенькою своєю мамою та пізніше ще др. Зенон Рудавський з жінкою Аллою. Всіх цих людей зустрічала я вже раніше, але Рудавських знала більше з оповідань Віри. (Це — дуже багаті люди. Він — гінеколог з великою практикою. Алла — росіянка, первісно з Франції. Позналились вони в Іспанії, де він студіював. У них троє дітей. Найстарший, що живе в Парижі, це — здається мені — син Алли з першого подружжя, отже не син Рудавського). Марта дуже гарно (— і надто обильно) гостила нас і полуденком, і обідом. Хату мають досить велику і вигідну. Виглядають обоє дуже гарно — Славко трохи посивів і його кучерява, майже хлоп’яча, шевелюра світить сріблом. Читав нам частину своєї доповіді “An American businessman in Poland”, що її читатиме на запрошення якогось клубу в Аллентавні. З

сентиментом згадують обоє свій побут у Варшаві, і своє “життя на селі” в гористій гарній околиці Parkersburg, W. Virginia. Я страшенно рада за них, що вони перебороли серйозну кризу свого життя, що їх родина не розбилася, і що вони знову близько нас. Марта, виглядає, заспокоїлася: може життя навчило, а може просто минається Sturm und Drang... Вона помітно “keeps a lower profile”, дуже була зайнята господарством... Багато маємо спільних спогадів. Є солідна база для відновлення давньої дружби.

Вівторок, 22 жовтня. Метро.

Жду на відповідь Лупула. Я написала йому, що збираюся купувати MacIntosh і хотіла б на цьому комп'ютері, не IBM, переписувати свою бібліографію. Побачимо, яка буде реакція. Вміжчасі перередаговую свій манускрипт. Добре і Максимові і Лупулові сугерувати, щоб манускрипт дати переписати якійсь машиністці. Якби вони зробили це там в Едмонтоні — інша справа. Але коли це має бути зроблене тут, то я, очевидно, мушу скористати з нагоди, щоб дещо поправити, поліпшити, доповнити. Справа не лиш у бібліографічній формі, як думає Лупул. Я вже додала одну додаткову позицію (інше видання Тигроловів, що його несподівано знайшла в книгарні). Це потягнуло за собою зміну нумерації цілого манускрипту. Передмову змінила ґрунтовно, і не тільки тому, що треба було переробити плян із серії на індивідуальні “звіти про пошук” (research reports — цікаво які відповідники вживають в Україні?) Хочу додати до цілоти хронологічний покажчик та додати перші рядки поезій всюди там, де їх тепер бракує. (Деякі картки багатолітньої давности — тоді я не підозривала ще, що перші рядки потрібно давати взагалі!) Це — скаже напевно дехто — непотрібна педантерія — але вона, як я вже встигла переконатися на досвіді — допомагає ідентифікувати переклади! Деякі анотації змінюю, доповнюю. Найбільша трудність у тому, що в багатьох випадках потрібно наново мати в руках книжки і брошури — а деякі з них я позичала на Inter Library Loan, а то й навіть брала з джерел, що їх вже не пам'ятаю. Дрібні напр. дві брошури Безушка потребують інших анотацій, але щоб їх змінити, треба знову знайти ці брошури. Також матиму трудність з антологією Іваха “Ukrainian Songs and Lyrics”.

П'ятниця, 25 жовтня 1985. Метро.

Маю клопіт із зубами. Вчора була в д-р Цісик. Я думала, що мені просто “протерлося” чи “проїлося” золото на містку — не боліло, але видно було дірку. Тимчасом, каже моя дентистка, це справа значно складніша. Зіпсувався зуб, що на ньому держався місток. Корінь ще є і кусок зуба, що його можна надбудувати — але містка такий фундамент тримати не може. Одна альтернатива — поставити місток на сусідньому зубі, але місток довгий, зуб-клик малий, а головне — цей мій зуб — здоровий, добрий, жаль нищити його, щоб ішов під місток. Інша альтернатива: поставити замість містка — протезу, тим більше, що з другого боку в мене бракує віддавна два зуби. Ну, перспектива неособлива. До протези доведеться звикати — це вже не те, що перманентні містки. Старість! Каже

Цісікова: ліпше тепер, як пізніше. Легше буде звикнути. Може. Мене трохи журить, що я в квітні не змінила свого дентистичного забезпечення на Репп. Думаю, що зроблю це наступного року. Вже віддавна я не зовсім задоволена з д-р Цісик. Про її фахову роботу не можу нічого сказати, бо на цьому не розуміюся (— хоч багато пацієнтів на неї нарікає, зокрема ті, що мають опінії пізніших, інших дентистів) — але мене разить її поведінка з пацієнтом: багато говорить, курить, витрачає значно більше часу, як цього потрібно для даного дентистичного забігу. Я розумію, що для неї це може — одна з невеликих можливостей товариського контакту, але для мене час дорогий і крім того волю, щоб лікар чи дентист концентрувався на головній фаховій проблемі, а не розсівав свою увагу іншими справами. Місток мені скинула і я тепер — без горішніх зубів з правого боку. Не знаю, як довго триватиме вся робота. Мусить бути апробата забезпечення, а це потриває пару тижнів. Тимчасом у мене 17 листопада доповідь на вечорі Любович у Філядельфії.

Завтра приїздить Віра Вовк. Зустріч з нею відбудеться в Рудницького, на УКУ. Я мушу зранку відібрати її із станції, привезти додому, погостити обідом. Комплікація вийшла із прибиранням хати. Ольга Купіха приходить один раз у місяць і справи з нею звичайно полагоджує Остап. (Він вдома день-у-день, отже її прихід на роботу пов'язаний з ним безпосередньо — тому я й залишила ці справи до полагодження йому). Тимчасом, він любить відкладати — і так вийшло, що Ольга не може прийти в п'ятницю — так, як заплянував він, тільки найскорше в суботу — а це день, коли приїде Віра, отже мені дуже незручно. Не роблю з цього великого “issue”, але трохи це мене сердить: передусім дивуюся самому принципіві: як можна трактувати робітника так, щоб він (чи в цьому випадку — вона) достосовувались до всякої примхи хлібодавця? Чому не узгіднити пляну заздалегідь, щоб обидві сторони знали що і коли їм належить сподіватися? Не люблю такого патронізуючого ставлення до працівників. Я теж робітник, хоч й умовий, і думаю, що люди повинні мати певні контрактіві права, навіть і без писаних контрактів. Остап думає може, що робить ласку Ользі і що вона прийде на кожний поклик. А мені на ній залежить — бо сама я вже таки не хочу займатися регулярним прибиранням хати, коли нас стати на часткову бодай допомогу в господарстві. Невже мусітиму сама взятися за “адміністрування” і цими справами?

27 жовтня 1985. Неділя, полудне.

Відвезла Віру Вовк на станцію — вона поїхала до Нью Йорку, а у вівторок повертається до Ріо. Виступ її на УКУ зібрав 20-членну аудиторію — могло бути ще гірше. Рудницький сказав про неї кілька слів, з апльомбом, як звичайно, використавши мою статтю і книжки Вірині, що їх я йому привезла напередодні. Зробив кілька помилок, які вказують на те, що він тільки поверховно обзнайомлений з темою — але в нього є велика доза гумору, такту і акторського вміння і це рятує ситуацію. Дав їй зворот коштів подорожі з Нью Йорку, купив примірник Святого Гаю за 20 дол., я купила два примірники на дарунки, а два продала — отже Віра мала якусь фінансову користь і була задоволена. Крім того, після її виступу (а читала вона кілька коротких оповідань, в тому числі два, що їх читала вже рік тому у Філядельфії!) — я запросила до нас кілька осіб, щоб провели вечір на товариській розмові при коньяку, сирі і чаю. Були в нас Славко і Марта Трофименки з мамою, Софійка

й Тит Геврики, Марійка Лабунька, Мушка Одежинська, потім ще прийшли Рудницький з Головчаком. Інтелігентне українське товариство трапляється Вірі тільки в час її подорожей на північ — отже я думаю, що їй було приємно. А ми були раді, що мали нагоду зустрітися і побути пару годин на культурній виміні думок про літературу, мову, проблеми еміграції і краю, Нью Йоркську Групу поетів. Віра — вже в нас удома — прочитала ще нарис Сузір'я — саме до цієї останньої теми. Приїзди Вірині дають змогу ближче заізнатися з нею. Вона у Ріо живе у повній ізоляції від українського світу — не має змоги ні з ким говорити українською мовою. Живе разом з якоюсь бразилійською приятелькою Тересією (Між іншим, буде переноситися незабаром на інше помешкання — отже буде зміна адреси!) Вона — нібито — задоволена із свого побуту в Бразилії, не жалує, що туди поїхала (бо хто тоді робив би ці переклади на португальську?) Піонерська Вірина праця на бразилійському терені має безсумнівне значення для нашої культури — але факт, що вона поїхала туди, перерішив багато в її життю, фактично всю її долю. Можливо, що вибравши іншу країну, США чи Канаду, напр., вона може не була б такою самотньою. Може вийшла б була заміж, мала родину, може була б активною в громаді. Вона, правда, сьогодні вважає, що все це менше важне, як її праця там. І це зрозуміло: людина завжди шукає виправдання для свідомих рішень. Мені, однак, приходить на думку також інша думка: Віра далека від життя, людського й українського. Вона — не буди ніколи дружиною й матір'ю, не зазнавши життєвих потрясень з цим пов'язаних, а головне — не зазнавши глибокої самовідданої любови — до чоловіка, до дітей — не має своїй творчості цієї емоціональної глибини, що їй дають великі переживання. В творах її багато штучної надуманости і декларативности, а там, де пробивається почуття — воно межує часом з сентименталізмом. І це шкода. Бо у Віри чималий талант, велике обдарування, і вона чимало дала для нашої культури — при всіх життєвих обмеженнях — а при іншій долі — могла б була дати ще більше, бути великим поетом. Та хто його зна? Доля химерна — може була б перестала писати взагалі?

Везу маму сьогодні на вечір на пошану Богдана Лепкого (Мама вчора була на виступі Віри також, але додому до нас пізніше вже не мала охоти йти). Вечір Лепкого запланований на велику скалю, самих виконавців щось із 10 осіб і відбудеться він у великій залі Центру. Напевно збере чимало публіки. Рекляма велика по радіо і в пресі, зрештою Лепкий промовляє саме до цієї старшої генерації, що є основною аудиторією наших імпрез. Та ще й галицької старшої генерації! Я й сама в дитинстві колись захоплювалась “Мотрею” і навіть у перших нарисах прозою наслідувала “Казку мого життя” — ще дитиною в Зборові. (Всі ці мої спроби пропали в дорозі на Словаччину, разом з іншими пам'ятками з дитинства).

28 жовтня. Метро.

Вечір Лепкого відбувся при переповненій залі (понад 250 осіб) — мусіли доставляти крісла. Програма була рішуче за довга і дуже нерівна: Блискучий був виступ Каранович-Гординської (зокрема її майстерно виконаний Шопен). Варто б почути її в концертній залі, без цієї нашої публіки, що заважає слухати. Вона — майже одноліток моєї мами — а як ще добре тримається! А грає чи не ліпше, як колись (— а може я тепер більше вдячний

за музику слухач?) Добрі були виступи Бурачинської (відкриття), д-ра Смика (промова) та Француженка (мистецьке читання творів). Решти ліпше якби не було взагалі, зокрема ж виступів співачки Мацюк та декляматорки Кавки, що тільки непотрібно компромітують самих виконавців. “Короною” всього, як тепер звичайно водиться в УОКЦентрі був... буфет! Різні бувають естафети, міщани міщанам передають буфети — Ліна Костенко навіть не догадується, що її буфети-меблі можна з успіхом застосувати до цих емігрантських звичаїв. Коли я сказала кільком особам (зокрема Лесі, що близько до цих справ), що Центр надто багато уваги прикладає харчуванню, і що енергію цих жінок, що підготовляють буфет можна б спрямувати на інші рейки — це викликало обурення і нагінку на мене. Дуже цікавим і вартісним доповненням імпрези була виставка книжок і документів з родинного архіву — задля самої цієї виставки варто було піти на цю імпрезу.

29 жовтня. Метро.

Вчора майже весь день присвятила розглядові PBS (Professional Bibliographic System) на комп'ютерах IBM та MacIntosh. Разом з Марією Смолкою, моєю асистенткою, бо це для бібліотеки критичний перегляд напередодні за купу “software”. Ці справи збігаються з моїми особистими зацікавленнями і потребами і я з великою охотою включилася в цю акцію. PBS на комп'ютерах IBM має чимало недомогань та ускладнень: головне для мене те, що готового сформованого опису не можна бачити на екрані, і тільки коли він надрукований можна побачити накинений комп'ютером формат. Але все ж таки навіть IBM дозволяє на вибір основного формату: ANSI (American National Standards Institute), MLA (Modern Languages Ass'n), та ще інші, включно із власним по-своєму визначеним форматом. Раз це встановлено — всі оці крапки і коми і відступи автоматично і послідовно вирішує для кожного бібліографічного опису сам комп'ютер. MacIntosh дозволяє бачити сформований опис на екрані, а крім того він дає можливість графічно оформити тексти для друку (напр. автори — товстим шрифтом, анотації — курсивою). Це мені дуже подобається. Інформація, що я її здобула за один день заощадить мені пару сот доларів. Передусім довідалась я, що PBS для MacIntosh, що реклямується за 395 дол. (— коли я подзвонила до продуцента в Ann Arbor, довідалась, що ціна вже тільки 295 дол.) — буде незабаром одним із “supported” продуктів нашого університету і що його можна буде купити за пів ціни — щось около 150 дол. По-друге, наш Computer Shack буде тепер пропонувати “Bundle” за 2300 дол. — за три речі, що мені конче потрібні і що їх я згідно з їхнім цінником виторгувала на 2700. (Навіть ходила до продавців з Гарвардським цінником-рахунком Максимовим, щоб їх переконати, що вони продають дорожче від Гарварду — може це мало якийсь вплив на зниження ціни?) Видно, що мій брак поспіху вийде мені на користь. Нетерпляче жду на лист від Лупула — бо далі відкладати не хочу!

29 — увечері, в автобусі.

Темно — час перемінили. У висліді я не можу з метро іти пішки додому, як звичайно. Мушу брати автобус — но і доводиться ждати. Сиджу — покищо сама одна в автобусі.

Водій чекає на визначений час і на пасажирів, що приїдуть напевно наступним поїздом метро. Велика втрата часу. Мушу почати возити з собою щось цікаве до читання. Маю в течці для мами повість Sieroszewsk-ого “Bieniowski”, але це мене не цікавить. От у новому числі Жовтня почали друкувати роман-есе про Марію Башкірцеву — щось для мене.

Відібрала сьогодні нові окуляри — здається, добрі. Тим разом не ходила до окуліста-оптальмолога, пішла просто до крамниці і дала очі змірити їхньому оптометристові. Може будуть ліпші наслідки, а покищо вже є інші практичні позитиви: за візиту оптометриста не мусіла платити, бо купувала окуляри — за стару пару повернули мені 20 дол. Отже нові окуляри коштували мене 112 дол., а не як можна було передбачати 150.

Іду сьогодні на тижневу бібліотечну збірку до Центру, хоч фактично воліла б трохи відпочати. Праця в бібліотеці тепер — навала паперу і натиск з усіх боків. Зробила мене наша директорка головою комісії, що має опрацювати проєкт “Collection development policy”. На 1 грудня має бути готовий. Сьогодні зробив мені візиту проф. Summers. він буде редактором журналу Comparative Labor Law Journal і просить бібліографічної допомоги. Бюро завалене книжками і паперами.

30 жовтня 1985, середа. Метро.

Вчора на бібліотечній робочій збірці — несподіванка. Уляна Мазуркевич, Оріся Гевка та інші жінки з Комітету оборони людських прав в Україні були також у залі бібліотеки: підготовляли демонстрацію з протестом проти видалення із США советського матроса Мстислава Медведя, що вискочив із советського торговельного корабля заякореного на Міссіссіпі, переплив ріку, але попавши до американців, не умів в'яснити чого він хоче. “Наші” доставили його назад на корабель, хлопець вдруге кинувся у воду і поплив до берега, а наші американці знову віддали його советам. Потім тільки прийшли до голови по розум, затримали корабель, домоглися поновної розмови з утікачем і він, нібито, добровільно підписав заяву, що він насправді не думав утікати і бажає повернутися додому. Ну, з такими приятелями, то й ворогів не треба! Я переконана, як і наші пані з Комітету, що наш хлопець — таки втікач, і що наші власні урядники справу загирили, як це сталося вже один раз із литовцем Кудіркою. Уляна й Оріся вміють робити діло і мають потрібні контакти: вчора в бібліотеці були також журналісти з CBS і на вечірніх вістях дві години пізніше була вже обширна інформація про українців невдоволених акцією видачі Медведя советам.

Середа, увечорі, вдома.

Замовила комп'ютер! В суботу маю відібрати. Замовила також PBS для MacIntosh — і на це доведеться, мабуть, трохи почекати. Треба буде інтензивно взятися за практикування, щоб вивчити систему, заки візьмуся за свою бібліографію.

31 жовтня, четвер. Метро.

Почала читати роман-есе “Марія Башкірцева”. Автор — Михайло Слабошпицький. У висліді — тонус мого життя помітно піднісся: яка розкіш від прекрасної української мови культурного рівня! Яке збагачення словника — часом асимільованими чужомовними виразами, пуристи може сказали б — за посередництвом російських зразків? Може — але для мене це не таке важливе. Головне — багата сочиста мова не села, а міської інтелігенції, що нею все можна висловити.

3 листопада 1985. Неділя, 9:30 РМ.

Вчора вранці їздила відбирати комп’ютер. Університетський “Computer Shack” відкривали о 10-ій і я швидко після відкриття вже там була. Трансакція вийшла досить скомплікована, бо хлопець, що полагоджував справу продажу заступав когось іншого і не вмів собі ради дати з касою — взагалі персоналу було обмаль і я сама мусіла винести всі пачки (а їх був повний багажник!) — але дала собі якось раду, запакувалася, щасливо довезла додому та й винесла пакунки на гору. Коштував мені цей набуток поважні гроші: McIntosh system, Image printer, External drive, Computer case, папір, коробка на диски і 10 додаткових дисків та Mouse pad вийшло разом на \$2507.65. Коштовна забавка!

Після обіду вчора (— а обід я варила вранці, поки поїхала по комп’ютер!) поїхали ми з д-ром Клюком та Марійкою Лабунькою до Нью Йорку на вечір Кошелівців. Остап мав доповідь, отже виїзд треба було зорганізувати заздалегідь. Мирослава не було, бо саме у Вашингтоні відбувається конференція AAASS, де він бере участь — отже запросили у ролі автоводія д-ра Клюка. Вечір відбувався в домі НТШ і це дало мені змогу завезти туди архів Марії Струтинської, а також попрацювати годину перед вечором у бібліотеці. Остапів виступ був дуже добрий, сам Кошелівець прочитав уривки з книжки мемуарів (перелік родинних жертв у час голоду робив потрясаюче враження!), на кінець Емма прочитала кілька поезій і уривок нового роману. Зібрала ця імпреза не більше як 60 осіб — але зала НТШ мала, отже виглядала повна.

Довідалися ми в Нью Йорку про смерть у Парижі проф. Кубійовича. Це — один із Атлантів нашої еміграції. Міг мати сатисфакцію, бо діло його перейшло в молоді руки, набрало розмаху і воно не пропаде. Без Кубійовича воно може навіть піде вперед більшим темпом і модернішими методами. Справжній живий пам’ятник, вічна пам’ять, що не пропаде ніколи.

Справа Медведя набрала великого розголосу. Dan Rather і телевізійний канал 10 (CBS) — вперше, мабуть, в історії, приніс у п’ятницю на головних вечірніх вістях кадри з української демонстрації в Нью Йорку, а радіо в суботу кількакратно говорило про українських адвокатів, що судовим шляхом хочуть затримати советський корабель, який покищо є ще в американських водах, щоб дати змогу американським чинникам ще один раз переслухати українського моряка. Наш хлопець впав, мабуть, жертвою підготовки до зустрічі “на вершинах” Регена з Горбачовом — хочуть може уникати неприємних інцидентів і не загострювати конфліктів. Не вірю, щоб Медведя вдалося ще врятувати, але він своєю жертвою уже причинився до популяризації української справи.

До всіх моїх обов'язків на праці прийшов ще один. Професор Clyde Summers став головним редактором поважного міжнародного журналу Comparative Labor Law і запросив мене вести у цьому кварталнику постійну бібліографію нових книг і статей з порівняльного трудового права. Я переговорила цю справу із своєю асистенткою, а також, очевидно, з директоркою — і вирішила пропозицію прийняти. Запросила до співпраці Марію Смолку — це буде наша перша колеборація. Роботи з тим буде досить багато, але це тип роботи, який робить честь і бібліотеці і нам самим.

6 листопада. Метро, по дорозі додому.

Вчора — неділю — провела вдома між кухнею і комп'ютером. Розпакувала моє “яблучко”, заінстальовала все як слід (сама та інсталяція вимагає неабиякої уваги!) і — viola! McIntosh діє! Один із залучених дисків має початкову лекцію: A guided tour — як вживати комп'ютер — і я слухала тасьму і дивилася на пояснення на екрані. Не так воно легко і просто — забере трохи часу, щоб зорієнтуватися і навчитися. Одне, що вже трохи ліпше володію мишкою. Але прослухавши лекцію, я взялася застосовувати у практиці те, що чула і бачила — тобто вибрала Let me use my McIntosh рубрику і давай за зразком переставляти речі. Думала я, що ця практична лекція зовсім незалежна від запрограмованої решти. І от я “викинула в “Trash” одну рубрику, що мала означення “empty folder”. “Empty folder” зник із екрану, як цього я й сподівалася. Але коли я хотіла його віднайти у “Trash” — це виявилось неможливим. Тоді я повернулася до запрограмованої частини. На екрані з'явився напис, мовляв, бракує однієї частини і тому “guided tour” не може відбуватись. Я зрозуміла, що вимазала своєю невмілою практикою частину програми, чим фактично знищила цей навчальний диск. От тобі й справжня лекція! Я понесла сьогодні диск до Computer Shack і вони мені на нього знову скопіювали навчальну програму. Я так і думала, що зроблять це і тому не дуже журилася, але добре, що моя інтуїція й обережність підказали мені не братися покищо за McWrite чи McPaint чи за мою кирилицю, що її закупила за 5-ку у Wayne State. McWrite коштує щось півтора сотні доларів — як його змазати, можна наробити собі шкоди.

8 листопада, вранці. Метро.

Не писала в щоденнику кілька днів: возилася в метро із посібником McIntosh-а, стараючись дещо зрозуміти. Кожного дня вчуся щось нове: вчора увечері, наприклад, вперше вдалося мені зробити копію диска, а тоді, працюючи на власній копії, написала перший довший лист до Максима і надрукувала його на друкарці. Imagewriter, випробуваний вперше, діє нормально. Окрилена успіхом, написала я ще одного листа — до Лялі.

Але на цьому не кінець успіхів! Кілька днів тому на нашому професійному засіданні обговорювали, між іншими справами, PBS. Марія дуже не має охоти переписувати нашу першу бібліографію для Comparative Labor Law на IBM — боїться комплікацій. А система PBS, яку ми маємо в бібліотеці, саме для IBM. Питання виникло, чи чекати на удішення PBS для IBM, чи купити програму так як вона є. Була мова також про нашу з Марією

візиту до Susan Mallet, консультанта по комп'ютерам, яка демонструвала нам PBS на Мекінтоші і говорила про перевагу цієї програми. Я в кінці засідання запиталася: “Has any thought been given to the library’s buying of a McIntosh?” Мекінтоша дуже бажав собі Дейвід для внутрішнього вжитку бібліотеки, всяких летючок, тощо. І ось Liz каже: добре, завтра замовимо! І замовили, і купили, і привезли! А вчора каже до мене її секретарка: чи не хотіли б ви, щоб Мекінтош стояв у вашому офісі? — Мені пропозиція подобалася. Правда, інші люди приходитимуть вживати “мій” комп'ютер, але вигода мати один у бюро, один у хаті — колосальна! І я дуже задоволена!

Вчора був у Філядельфії Павлусь Палієнко. Прийшов до мене на ланч у Faculty Club. Каже, що задоволений своїм життям. У нього шестеро дітей. Одна недорозвинена в інституції. Двоє близнят — студенти. Один син — архітект, тепер взявся до фільму. Дочка робить докторат з французької літ-ри — вона розведена.

11 листопада, понеділок. Метро.

Прикра новина: помер Яків Гніздовський. Кажуть: stroke, удар мозку. Великий жаль і велика втрата. Міг жити ще бодай 10 років і скільки міг ще зробити!

Моряка Медведя таки не вдалося нашим затримати. Корабель “Маршал Конєв” уже в дорозі до СРСР. Хлопця напевно покарають, може й суворо. Впав жертвою конференції на вершинах, а може й капіталістичних інтересів торгівців збіжжям. Але жертва його — марна. Такого розголосу українці в Америці не мали ще від часу звільнення Валентина Мороза. І я дивлюсь на справи з позитивної точки бачення. Афера з Медведем довела, що українська громада — живе, що молодше покоління навчилося як знаходити шлях до великої преси, до конгресу, до людей, що мають владу і впливи, і нарешті почали думати й діяти “the American way”. Тому й мали успіх. Радіо про справу Медведя інформувало кожної години, завжди добре поінформоване, що це “Ukrainian sailor” і що “Ukrainian-Americans” роблять всі заходи, щоб його відібрати від советів. Телевізія не лиш давала репортажі з українських демонстрацій (жовто-сині прапори, транспаренти Free Ukraine), але й дискусійні панелі з конгресменами, правниками, журналістами. Справа пішла аж до Найвищого Суду. Конгрес видав “subpoena”, щоб корабель затримати, ітд. Очевидно, зачепило за живе і цю справу не один раз ще пригадають: утікач, якому відмовляють притулку і насильно віддають людям, що від них він тікає — це вдаряє по самих основах образу Америки, як прибіжища для шукачів свободи.

Ходили вчора з Остапом на фільм “Harvest of Despair”. Славко Новицький добре вив'язався з трудної теми. Цей фільм — вимовне й ефектне обвинувачення. Він багато зробить для освідомлення західного світу про голод 1933 р.

Моя практика з комп'ютером поступає вперед. Щораз роблю нові відкриття. Але є ще і загадки, що їх ніяк сама не вмію розв'язати. Одною з них є диск кирилиці, що його я дістала з Wayne State University. Мусить бути якийсь спеціальний спосіб його “відкрити”. Все те, що я пробувала робити, дає мені відповідь “no application is available to open this

file.” Без сторонньої допомоги навряд чи знайду розв’язку.

Найближчими днями напевно не зможу вести щоденника. Почала підготовку до Collection Development Policy (Liz зробила мене головою цієї комісії). Зробила всім фотокопії цілої гори матеріялів — policy statements інших бібліотек, тощо. Все це треба до наступної п’ятниці критично переглянути, а в час роботи абсолютно немає на це часу.

Увечорі, по дорозі додому.

Марія і я страх зайняті підготовкою бібліографії до Comparative Labor Law. Під кінець тижня мусимо віддати. Так була зааферована весь день цією роботою, що забула взяти зі собою “policy statements”, щоб їх читати по дорозі додому. На цьому виграє щоденник — але я жалую, що забула, бо час тікає і до п’ятниці мені треба критично переглянути цілу гору матеріялів. Вікенд, що надходить, має на моєму календарі подвійне позначення: в суботу запрошені на гостину до Коропецьких (і мусітиму їхати сама, бо Лабуньків чомусь на запросили!) — в неділю — вечір Любович, що на ньому я маю говорити доповідь (Готова ще від весни!)

Дала помалювати авто. Коштувало це 925 дол. (з деякими дрібними напрямками включно), але виглядає, як нове!

19 листопада, вівторок. Метро.

Коротке резюме останніх днів: 15-ого, з нагоди мого 55-річчя, ходили з Вірою та Софійкою Лащик на обід до ресторану і на фільм Kiss of the Spider Woman (Остап сказав: шміра! але мені фільм навіть подобався: тема мені близька: роля мрії і фантазії в житті, похвала ілюзії потрактована досить оригінально і в зовсім незвичній обстановці — в тюремній келії, де сидять разом два зовсім протилежні типи: затятий герой-підпільник і гомосексуаліст-донощик). В суботу 16-ого мали ми їхати в гостину до Коропецьких, разом з Лясею. Але вийшло так, що саме в суботу ховали Якова Гніздовського (спалений попіл вмурували в крипту в соборі St. John the Divine — що багатьом нашим традиціоналістам не подобалося!) Ляся залишилася в Нью Йорку на похороні і приїхала аж увечорі разом з Гевриками. Від візиту в Коропецьких ми мусіли відмовитись: Іван був огірчений і ображено-образливим тоном сказав мені, що це, мовляв, не перший раз ми відмовляємось до них приїхати! Жаль, що не говорила я з Наталкою — вона напевно так не zareагувала б, тим більше, що при первісному запрошенні я зразу сказала, що в нас буде гостя і ми не зможемо прибути і вона тоді запросила привезти і Уляну. Ну, трудно. Але Коропецький має неприємну вдачу — і сказавши його ж словами — “не вперше” я в цьому переконаюся. Отже я не лиш не була у гостині сама, але ще й мала сама гостей на обіді в суботу і в неділю. В суботу були Ляся і Тит та Софійка Геврики, в неділю Ляся і Славця Оранська. Я порядно напрацювалася і була досить втомлена. А в неділю о 4 год. пополудні був наш з Лясею виступ на її авторському вечорі. Прийшло 50 осіб. Я доповідь свою трохи скоротила, елімінувавши останню сторінку загальних рефлексій про своє ceterum censeo — більшу увагу для ролі друкованого слова, etc. — використаю при іншій

нагоді. Лясі доповідь моя подобалася, була зворушена, казала, що про неї ніхто так ще не писав. Ну, я її не хвалила, навіть є в моїй тезі деякі критичні нотки. Але книжка її має безсумнівну вартість — передусім як документ про людське в нелюдському світі.

По дорозі додому. Метро.

Першу добірку бібліографії чужого і порівняльного трудового права переписала я на Мекінтоші (бібліотечному, очевидно) і ми віддали її професорові-редакторів минулого тижня. Спеціально взяла я з собою Марію — адже це наша спільна праця — щоб зробити першу “святочну” презентацію, день перед встановленим терміном. Професор був задоволений. Є щоправда чимало додаткових статей, навіть деякі його власні, що не попали в цей сегмент бібліографії — але вона і так може довша, як він сподівався — на це число вистачить.

Ще добре не закінчила бібліографії, як розпочала працю Collection Development Policy. Зібрала кілька таких програм комплектування з інших бібліотек, зробила фотокопії двом іншим членам комісії і директорці, а в п’ятницю підготувала і відбула першу більшу нараду в цій справі, поставила плян, нарада була точно підготовлена, вона відбулась у моєму бюро, і хоч була присутня Liz і брала активну участь, нарадою вела я і думаю, що своєю зорганізованістю і підготовкою я мусіла зробити добре враження на директорку. Але скільки праці це коштує і нервів!

Завтра вранці о год. 8-ій буде в бібліотеці сніданок для Ради Наглядачів (Overseers). Чи зможу я прибути? — клопоталася Liz. Мушу. Такого запрошення не можна злегковажити. Вже о 7-ій мушу виїхати з дому. А ще завтра (пополудні) замовила собі візиту в д-р Кіріко. Стан мого здоров’я назагал непоганий, тільки дуже докучає артрит.

20 листопада 1985

Год. 7:15 вранці — і я вже в метро! Їду на запрошене снідання. Забула вчора свої ключі в бібліотеці — мусітиму позичити ключ до своєї кімнати, щоб їх знайти. За багато справ на голові! Вчора були ще Мамині уродини, вступала до них і дзвонила перед тим (дякую своїй і їхній долі, що вони ще обоє живі, дають собі раду і хоч здоров’я їх не таке вже міцне, то все ж таки, воно — ненайгірше). Вступала також до сусідки маминої Ельзи Кац, що її чоловік помер минулого тижня. Але я таки втомилася і тому вчора й передучора лягла спати десь біля 9-ої вечора, щоб трохи підсилити організм. До комп’ютера вже кілька днів не заглядала. Максим прислав мені на дарунок книжку про McIntosh — додаткова допомога у розв’язці проблем. 15-ого, на самі мої уродини, послала до Лупула переписану на Мекінтоші передмову та пробки бібліографії — тепер чекаю на його відповідь — а тоді візьмуся переписувати увесь манускрипт. Не добре, що тепер саме святочний час — часу для цієї роботи не буде багато, а я хотіла б її приспішити, щоб Research report був готовий і надрукований десь у березні-квітні.

Четвер, 21 листопада. Метро. Увечері.

Вчорашня візита в д-р Кіріко: докладне бадання, проба крові і мочі, PEP test, а також рентгени обох рук і клуба — на артрит. Рекомендувала приймати не 250 mg кальцію у формі OS-CAL, а двічі по 500 mg! Хоче говорити зі мною за тиждень, коли будуть готові тести, а потім бачити мене знову за місяць, 20-ого грудня.

Сьогодні добра новина: на день подяки приїде не лише Марко (він буде тут уже післязавтра, в суботу 23-ого!) але також Ія! (Вона прилетить пізніше!) Дуже жаль, що не буде Максима — він цей святковий час взагалі проведе на самоті — Уляна поїде до Клівленду — але Максим хоче сконцентруватися на дисертації — перші два розділи вже написав.

У Женеві відбулася конференція на вершинах між президентом Регеном і Горбачовом, прем'єром СРСР і секретарем партії. Сьогодні президент матиме звіт у конгресі — треба буде послухати його виступу. Було б добре, якби у висліді цього наближення наступили якісь полегші для наших політичних в'язнів, для діячів культури в Україні, добре, якби відкрили в Києві консулят, якби дозволили на ширший обмін працівниками культури й науки.

Понеділок, 25-ого, вранці. Метро.

Марко прилетів у суботу пополудні. Давно його не бачила: майже забула вже який він гарний — стрункий, високий. В нашій родині він — напевно найпристійніший!

В суботу від раннього ранку я була на ногах: автoм по вино для Мами і Лабуньків, автoм з мамою на 5-ту вул. до крамниці по ковбасу, потім маму до фриз'єра, потім великі закупи харчів у Shop Rite разом з Остапом, потім — в час, коли Остап поїхав з Іком по Марка на лeтoвищe — я гoтoвила голубці, бігoс — а щe мусіла відвезти Маму на концерт на пошану Юрія Оранського (— я й сама хотіла була іти, але приїзд Марка в цьому перешкодив). Так поспішала, що врізала собі палець, шаткуючи ножем капусту... Під вечір пішли ми всі на обід до Лабуньків (вони будуть у нас на День Подяки, отже Марійка запросила нас тепер, тим більше, що були також Олесь і Люба). В Лабуньків я трохи відпружилася і відпочала. Марко мав молоде товариство, а ми з Остапом мали ще додаткову приємність зустрітися і послухати проф. Маркуся, що був також частинно і на обіді. Він хоч приїхав пізно і вмiжчасі їздив на якесь ділове засідання, дуже оживив наше товариство цікавою розмовою про справи енциклопедії, Сарсель, можливість свого переїзду до Європи та очолення європейського центру енциклопедії, ітд. З'ясував теж коротко непорозуміння між центром у Серсель та Канадською редакцією англomовної енциклопедії. Я дуже ціную і шаную Маркуся і думаю, що він багато міг би зробити, будучи в Сарсель — для закінчення української енциклопедії, для новозап'янованої енциклопедії української діаспори — але мене зажурила вістка про конфлікти — вже існуючі і потенційні — між ним, а Струком і Лупулом. Здавалося мені — на основі звітів у пресі — що майбутнє англomовної енциклопедії забезпечене, що воно повністю в руках КІУС. Виходить, що навіть після смерті Кубійовича стара гвардія не схоче випустити з рук контролю над енциклопедією. Мовляв, “молоді” не орієнтуються у схемі вартостей, вони деякі гасла готові перебрати

без застережень із радянських джерел, їм бракує перспективи на цілість ітд, ітп. — Підозріваю, що за тим криється якась політика. Може з переходом англ. енциклопедії до Канади, яке політичне українське середовище втратить свої впливи на Сарсель? Якщо такі є? — Маю надію, що конфлікти ці налагодяться в ім'я загального добра!

Для характеристики наших синів: я подумала собі, якби тут був Максим, він не відступив би від столу і брав би живу участь у розмові про таку переважливу справу. Марко, тимчасом, преспокійно грав собі в карти з Іком, Олесем і Любою — їх, а зокрема нашого Марка, справи енциклопедії мало цікавлять.

Це й же день, по дорозі додому. (Метро).

З Канадського Інституту прийшов лист у суботу, підписаний прізвищем Matilainen. Лупул доручив видно технічну проблему MacIntosh-IBM спеціалістові від комп'ютерів. Вийшло невеличке непорозуміння: він думав, що частина мого манускрипту буде писана кирилицею, а це створювало б трудні до переборення проблеми. Я воліла б — тепер коли текст і так наново треба переписати — щоб друкували прямо з моїх готових дисків — бо боюся, що у переході на машини IBM можуть затратитися всі специфічні шрифти, підкреслення, товстий друк, тощо. І це зовсім погано виглядатиме! Але я за мало знаюся на цих технічних справах, щоб настоювати на своєму. Мусітиму мати довіря до них і надіятися, що зроблять добру роботу. Покищо чекаю на остаточне Go ahead від Лупула — його реакція на мою перероблену передмову та на пропонуваній формат самої бібліографії конечно, щоб можна було почати роботу. А мені тепер починає бути вже спішно: хочу, щоб у березні, а найдалі в квітні, мій перший research report був уже на книгарському ринку. Є в мене для цього ще й додаткова скрита причина: П'ясецька може прислати свою бібліографічну роботу на наш конкурс. З уваги на тему — може виникнути конфлікт інтересів. А вже зовсім було б для мене незручно, якби моє “право на тему” не було вже раніше задокументоване друкованим виданням.

Середа вранці, метро. 27 листопада.

Марко вчора поїхав до Нью Йорку відвідати Олеся й Любу та інших знайомих. Спочатку думав, що може йому вдасться на день-два скочити до Максима й Уляни, але це далеко й коштовно і сама дорога в один бік займає понад 7 годин. Отже тим разом таки не зустрінуться. Марко, зрозуміла річ, хотів чимсь причинитися до нашого домашнього господарства. Намовив мене купити і сам заінстальював додаткові поліпшення до тушу в головній лазничці, а також купив нові лампи, бо старі були вже іржаві і брудні. З лампами справа виявилася складніша, як ми думали напочатку: відповідні нові лампи важко було знайти — купили нарешті такі самі, як були раніше, але, хоч лампи вже висять на стіні і світять, треба буде закликати Олексу, щоб направив стіну, бо відпало трохи плястєру.

В нашій бібліотеці на протязі наступних кількох днів — великий ремонт. Усі шуфляди каталога винесені і замкнені в кімнаті директорки, сам каталог буде перебудований і перенесений на інше місце. Покищо — одна руїна! Маю надію, що незабаром справи

установлюються, бо в таких обставинах усім нам працювати не легко — зокрема ж моїм колегам у центральному довідковому відділі.

2 грудня 1985, понеділок вранці. Метро.

Марко та Ія вже щасливо повернулися додому: вона ще в суботу, літаком через Гюстон (-була проблема — зіпсувався літак, з трудом знайшла місце на іншому!) — він — учора під вечір — вночі телефонував уже з Лос Анджелес. Такі подорожі коштовні не лише грошми, вони вимагають посвяти часу і нервів, і пов'язані, очевидно, з ризиком. Але я дуже рада, що вони приїхали — а, здавалося мені, вони також були задоволені.

На День Подяки були в нас на обіді Мама і Тато, Мирослав, Марія та Іко Лабуньки, но і нас четверо з Марком і Ією. Тобто всіх 9 при столі — для господині ідеальне число. Великий індик був досить смачний — начинку, тим разом, я видумала оригінальну: з диким рижом, замість булки. Мама спекла сирник і торт — рештки сьогодні несуть своїм колегам до бібліотеки. Марко за час свого побуту в нас поліпшив туш у лазничці, купив і вставив лампи, переглянув і викинув трохи своїх старих книжок і паперів, забрав зі собою ще одну їхню вазу — останню річ із весільних дарунків. Від Лялі привіз мені в дарунку дві пачки комп'ютерського паперу і surge supressor — в них після короткого експерименту з комп'ютерами, фірма комп'ютери зліквідувала і залишилися всякі — непотрібні вже тепер — додатки: папір, електричні сполучувачі, тощо.

В суботу тут у Центрі відбувся концерт у десяту річницю смерті Антона Рудницького. Програма була переповнена — виключно самі твори Рудницького. Але брали участь у програмі також першорядні виконавці, такі як Роман Рудницький (фортепіано), Доріян Рудницький (віольончеля), Марта Кокольська (сопран) і молоденька скрипачка Купчинська. Інструменталісти випали найкраще. Взагалі увесь концерт зовсім добре могли бути виконати сини композитора! “Додатки” були слабкі — від промови Лужницького починаючи (ніби-товариш із шкільної лавки, а нічого особистого не сказав), Ясінська-Мурована, Сузанна Рудницька, мали ще бути Крупа та Чаплінський, але вони відпали через фізичну неспроможність виступити. Марко приїхав з нами до Центру, оглянув будинок і табльд Рідної Школи, що висять у коридорах (на одному знайшов і себе!) — але не виявив бажання залишитися на концерті. (Цього ж вечора треба було відвозити Ію на аеродром).

9 грудня 1985, вранці перед виходом на роботу. Понеділок.

В суботу їздили ми з Лабуньками до Holiday Inn біля Sommerville на дорозі #22 (яких півтори години від Філядельфії) на святкування 75-ліття Юрія Шевельова. Зібрала ця імпреза біля 100 осіб дуже добірної публіки. Я собі зажартувала, що якби більшовики підклали бомбу, могли б за одним помахом позбавити українську діаспору всього культурного активу. Були там люди не тільки Нью Йорку, Філядельфії й околиці, але із більших віддалень таких як Торонто, Шікаго та Міннеаполіс. Зустріч з багатьма знайомими була радісним аспектом цього свята. З Філядельфії і околиць, крім нас і

Лабуньків, були Біланюки, Геврики, Коропецькі, Даниленки; з Делавар: Білінські; з Шікаго — Богдан Рубчак (без Мар'яни), з Торонто — Данило Струк, з Міннеаполіс — Оксана Соловей, з Нью Гейвен — Осип Данко і Василь Рудко, з Сиракюз — Валя та Яків Гурські. З Нью Йорку й околиці, очевидно, найбільше: люди близькі до УВАН: Дражевська, Несіна, Радиш, Старосольська, Чолган, Цимбалісті, Рожанковська, Крушельницька, Осінчук, Падохи. З Вашингтону — Француженко (Голос Америки); з Баунд Бруку — Коровицькі і митрополит Мстислав, Фізери, Петришини.

Продовжую у метро:

Святкування мало за ціль відзначити і появу нового тому Анналів УВАН — Festschrift-у на честь Шевельова, що в цілості присвячений українському мовознавству і що його зредагував Яків Гурський. Том (англійською мовою, як і всі інші Аннали) презентується дуже добре — участь в ньому взяла значна кількість мовознавців, в тому числі і не-українці.

Але були і деякі негативні аспекти цього ювілею. Особистих запрошень не було — тільки кілька оголошень у “Свободі”. Мій жарт — про увесь культурний актив — очевидно, перебільшений. Звертала на себе увагу повна відсутність гарвардського середовища. А також учнів Шевельова — чи справді підховав він новий нарібок мовознавців? І де вони? В програмі, крім Фізера й Гурського, виступали з короткими вітаннями Падох від НТШ, Остап від “Слова” (надали Шевельову почесне членство!), Рубчак від Іллінойського університету, Струк від Енциклопедії, Лабунька (від себе, як колишнього слухача лекцій Шевельова, що записав цю лекцію з 1946 року дуже точно, захоплений професором). Все було б уміру і до речі, якби не сам Шевельов. Він, як і треба було, виступив із заключним словом і — на диво — замість притаманного йому esprit, іронії та погляду згори — виявив якийсь дивний жаль ображеної амбіції, претенсії невизнаного генія. Прочитав Шевченків вірш, як то він, мовляв, дав людям Кобзаря і ніхто не обзивається. Нав'язуючи до Шевченка, Шевельов висловив жаль, що його книгу про українську мову ніхто не прочитав, навіть закип собі із двох своїх рецензентів, заявивши, що один з них книжки не прочитав взагалі, а другий прочитав хіба один розділ. Ця його промова — та ще й на кінець свята — прозвучала прикрим дисонансом. Прощаючись із Шевельовим, я сказала йому, що так як і Шевченко, так і він сам не творить тільки для сучасників, що його книга — для майбутніх поколінь, що зрештою і сучасники цінять його і шанують, чого доказом уже другий ювілей і другий фестшріфт. А він на те: але мене вже тоді не буде. — І мені це дуже-дуже не сподобалося. Шевельов — людина примхлива і я не мала до нього ніколи такої симпатії, як маю до людей таких як Костюк, Гірняк, чи навіть, в іншому пляні — Прицак. Але я завжди вважала Шевельова за великого вченого, людину європейського рівня. І мені боляче і прикро бачити, як він не вмів витримати у цій ролі до кінця.

По дорозі з роботи, метро.

На святі Шевельова Олена Несіна підійшла до мене, щоб запізнатися, і сказала: тільки її і мене прийняли в члени-кореспонденти Академії — одноголосно; до інших були

застереження. Ну, я не дуже цікава на сплетні і закуліси. Жду на офіційне повідомлення, що мене прийняли. А це прохання я внесла за намовою Костюка, він конче хотів мене втягнути у працю винниченківської комісії. Від комісії я відмовилась, але от книгознавчу секцію може й погодилась би відновити, якби було з ким. До мене, видно, ставляться вже, як до члена: Білінський, Коропецький, Дражевська зробили собі якесь засідання і покликали й мене. Є якийсь жертводавець-фундатор, що має охоту дати гроші на конференцію і на видання матеріалів такої конференції літературознавчого характеру (Українська тематика в чужих літературах і ще якісь теми). Я вияснила, що не вважаю себе літературознавцем і воліла б активізуватися по бібліографічній лінії, не літературознавчій. Але якби додати ще якісь бібліографічні теми і запросити ще когось для координування літературознавчих матеріалів, то я не відмовляюся докласти і свого труду, щоб допомогти здійснити цей задум.

Жду на відповідь Лупула, а покищо переписую на компютері наступний сегмент поточної бібліографії для *Journal of Ukrainian Studies* (Articles in journals & collections — вийшло дуже багато — двадцятькілька сторінок, чи не злякається Сенькусь?) Журнал спізнився на пару місяців — жду коли прийде число, де початок моєї бібліографії.

12 грудня 1985, четвер. Метро.

Вівторок і середу я була вдома. Взяла собі хворобові дні, хоч, на щастя, почувуюся зовсім непогано. Рідко це роблю, а інші люди, як бачу, використовують те, що їм належить. У нас призначено 12 хворобових днів на рік. Вони не кумулюються, тільки пропадають, якщо їх не вибрати в календарному році. За минулий рік я ні разу не була навіть простуджена, Остап також, слава Богу, не хворів, отже я вибрала тільки окремі години для візит у лікарів і дентистів. Бували дні, коли була перевтомлена, коли дуже дошкуляв артрит, коли варто було залишитися на день вдома і відпочити, або просто, як каже мій колега David Battista, взяти собі “mental health day”, щоб відпружитись від надмірної пресії. Цього я досі не робила — завжди були якісь поважні перешкоди — треба було бути на роботі. Але ось гряде грудень, а в мене стільки приватної роботи! Заплянувала я взяти собі два дні в час, коли це і бібліотеці і мені буде вигідно. Думала, переписуватиму бібліографію для Лупула на комп’ютері. Але відповіді на мій останній лист до Едмонтону досі нема, а без нього я не хочу починати, щоб потім не мусіти переписувати наново. В міжчасі я уже переписала на компютер свій черговий “installment” поточної бібліографії до *J of Ukr. Studies*, і тепер тільки чекаю, коли нарешті прийде спізнене число журналу, з першою частиною — початком цієї моєї роботи. (Сенькусь може злякається: бібліографія знайдених досі статей від 1980 року вийшла на около 25 сторінок компютерського друку з інтерлініями!) Відкладати далі задуманого не могла, бо ось незабаром Різдво — а тоді незручно удавати хвору, бо всі знають, що господиням перед святами потрібний додатковий час. Взяла отже два дні вже тепер — і щоб не марнувати часу, взялася наново за Войнич і Расторгуєва. Вже давно обіцяла Бойчукові до Сучасності. Мою доповідь на ПКУС доводиться перетворити з інформативного доповіді на обширне дослідження. Бракує мені ще деяких матеріалів, що з них деякі постараюся ще роздобути. Але є кілька українських матеріалів, що їх напевно не зможу дістати — а вони може кинули б світло на цей найважливіший — український

аспект моєї теми. Що робити. Варто було б мати доступ до радянських архівів і бібліотек.

П'ятниця, 13 грудня 1985. Метро.

Марті та Бобові Чайківським народився син. Хлопчик буде називатися Марко, що приємно зворушило нашого Марка. Він — хто-зна — чи не буде запрошений на хресного батька. Обоє Марта й Бобо — великі приятелі Марка та Ії — і вістку отримали ми з Каліфорнії. Пробувала вже двічі телефонувати увечорі до Боба і до Люди, але їх мабуть немає вдома, сидять певно у шпиталі — отже я написала карточку з привітаннями. Дитина народилася дуже велика — 10 1/2 фунта — і треба було робити “цісарський розтин”.

Вчора в час чергового четвергового засідання усього довідкового персоналу, наша директорка висловила затурбованість: почалися нарікання студентів, що в бібліотеці багато гамору і трудно вчитися, а тепер іспити. Гамір найбільше спричиняють робітники, що перебудовують і чистять бібліотеку: столярі, електрики, прибиральники, чистильники вікон. Щиро кажучи, дивуюся, що ці нарікання приходять аж тепер: людям, видно, увірвався терпець. Дивуюся відвазі нашої Ліз, що задумала і заплянувала таку велику перебудову в часі академічного року. Вона, нібито, каже, що робітники і підприємці не дотримують термінів — але це можна було передбачити. Заохочувала нас, щоб висловлювати конструктивну критику. Я скористала з нагоди і висловила турботу, що бібліотека часто не дає жодної довідкової обслуги клієнтам, в час, коли всі ми ... на засіданнях і що може треба знайти якусь розв'язку, щоб або хтось залишався з публікою, щоб були встановлені машини для відбирання телефонів, тощо. Я висловилася добросеречно і Liz навіть дякувала, що я порушила цю тему. Але побачимо, яка буде реакція пізніше.

16 грудня 1985. 7:30 вранці, перед виходом на роботу.

Вчора з рамени НТШ, Відділу у Філядельфії, відбулася “наукова доповідь” для відзначення 10-ліття смерті Богдана Кравцева. Доповідь говорив Остап — добре й цікаво. Публіки — на диво — зійшлося понад 70 осіб. Троє молодих людей читали вірші Кравцева — це була слаба сторона програми — мова в молодих Кнігницького, Долинай, Левицької була відносно поправна, але наголоси, ритміка вірша і наголошення невластивих слів у контексті вказували на те, що цих молодих людей треба було підготувати і навчити. Може й ліпше було б, якби у програмі була сама тільки доповідь.

Я собі вчора сама з себе пожартувала, що я, мовляв, як Попелюшка: пів години перед виходом з хати я ще була в кухні, на брудній роботі: кінчила варити холодець, пекти коржики, мити посуд після обіду та — що найгірше — чистити піч! А це ж майже таке брудне, як вигортати попіл! А тоді швиденько помилася, вдяглася в нову суконку, накинула на себе кримське футро і — перетворилася в паню! (Правда, в модерну даму, що є рівночасно і шофером!) Їздила з нами на доповідь і мама, яка мала там нагоду зустрітися з різними людьми.

24 грудня 1985. Вранці. Метро. Вівторок.

Вчора взяла собі вільний різдвяний день, але сьогодні мушу бути в роботі, бо Марії не буде. Треба нам чергуватися. Свята Вечеря готова, вареники заморожені, рибу і борщ і торт привезе Мама — я не мушу бути вдома удень. Максим з Уляною приїхали ще в суботу. За цих пару днів з ними ми встигли поставити і прибрати ялинку, оглянути слайди з їхнього побуту в Парижі, бути в кіні на знаменитому фільмі *Out of Africa* (разом з Вірою Лащик), провести кілька годин при комп'ютері, зробити великі закупи харчів для нас і для мами (користаючи з допомоги Максима і для безпеки перед можливим черговим снігом). Вдалося мені також взяти і Маму і Уляну до крамниці і купити їм по дві блюзки на різдвяний дарунок (- ще так у додатку до інших дарунків). (Жартую собі в думці: ось як я розкидаю Остаповими грішми!)

Один сніг вже був минулого тижня — вчора потепліло, стопився.

В п'ятницю прийшов лист від Лупула і я вже п'ятницю увечері та суботу вранці провела, переписуючи свій "манускрипт". Маю вже двадцять кілька сторінок на компютері — і надрукованих на папері. Виглядає незле, але це вийде велика робота! Трохи боюся комплікацій з комп'ютером — напр. як буде кінчитися диск. Крім того, обов'язково мушу зробити другу запасну копію, щоб на випадок якоїсь аварії не втратити цілої роботи. Дуже хотіла б переписати і відіслати цю роботу якнайскоріше — не матиму спокою, поки цього не зроблю. В мене буде ще пару святочних днів і я їх використаю, а може ще й візьму якісь додаткові вакаційні.

25 грудня — пізно увечері.

Максим з Уляною виїхали сьогодні біля 3-ої — вже щасливо добилися додому. Добре, що снігу нема — але дуже холодно (нижче 20°F). Свят-Вечірня гостина і сьогоднішній обід були смачні — було нас тільки шестеро — з Мамою і Татом. Мама зробила знамениту рибу, борщ, ушка та торт, я — вареники на вчора та дуже смачний обід сьогодні з качкою і телятиною у вині (вперше робила! з куховарської книжки). Лабуньки прийшли вчора нібито "заколядувати". Пополудне провела на комп'ютері — але сталося щось і маю клопіт — думала спершу, що може проблема виникла через експериментування з іншими програмами (Максим привіз у дарунку мені кілька дисків скопійованого software — Microsoft і ін. — і пробував всякі штуки з Мекінтошем, переставляючи шрифти ітд.) Написала я сьогодні 10 сторінок і хотіла їх надрукувати. Мій Imagewriter друкував тільки числа: 22, 23, 24 ітд. — а тоді чиста сторінка! Я злякалася, що зіпсувався printer! Втратила увесь вечір, пробуючи розгадати загадку. Нарешті, думаю, знаю вже в чому може бути справа. Побачила я, що останню мою сторінку 32 — машина надрукувала як слід. І я усвідомила, що мій текст від 22 до 31 сторінки, мабуть, пропав. Може не досить часто вживала Save. Дивує мене тільки, що текст на екрані можна бачити. — Мусітиму ще перевірити. Щоб запобігти аварії в майбутньому мушу зрозуміти, що справді трапилося і чому.

26 грудня, вранці. Метро.

Різдво втомило мене і я рада, що свята вже минули. Тим більше, що Остап має звичай — в час, коли в мене найбільше господарської роботи — оточувати мене якоюсь хмарою зумисної ароганції. Не знаю, що це таке. На самоті зі мною він завжди чемніший, ніж тоді, коли приїздять хлопці. Сліди такої ароганції помітні теж часом (— у значно меншій мірі, на щастя!) також і в хлопців, не кажу вже про Тата і Андрія. Чи це таке, як каже Гуменна, “хамування” притаманне чоловікам взагалі? Чи для їхнього доброго самопочуття обов’язково треба когось понизити — рабів, “простих людей”, менш успішних чи обдарованих колег, а особливо — жінок? Власна жінка є для цього найлегшою жертвою! Він часто, сам цього напевно не розуміючи, псує мені святочний настрій. — Це нагадає мені його ж власний нарис-спогад про Різдво в їхній родині, коли батько — соціаліст і безбожник, співає з родиною коляди для піднесення святочного настрою. Може є щось сховане в цій родинній історії з дитинства, що впливає і до сьогодні на його поведінку в час Різдва? А теж трохи дивно: і діти, і я, завжди засипаємо його дарунками. Мені він дарунків не купує — уважає, що я можу сама купити собі, що забажаю (Не тільки на Різдво, але й на уродини). Це, очевидно, не те саме. Дрібничка якась могла б зробити приємність. З дарунками дуже щедри — аж занадто — Максим та Уляна. І мені, і Остапові, і Мамі, і Татові. Я крім тих речей, що їх купила раніше (намисто з золота і опух та такі ж кульчики для Уляни, светер Татові, сорочки Максимові, млинок до кави та спеціально зроблені візитові картки Остапові), пішла ще з Мамою і Уляною до Coat Gallery і купила їм по дві блюзки.

З візитовими картками вийшла ціла історія. На них тільки ім’я і прізвище та титул голови “Слова” — я думаю, що вони придадуться Остапові на конгрес PEN, що буде за два тижні в Нью Йорку. Остап нічого не сказав, навіть не подякував, а Тато, побачивши візитну картку, сказав: “а чому Ти встидаєшся свого докторату з УВУ?” Ну, я не хотіла на сам Свят-Вечір входити з Татом у дебати про українську титуломанію. Але було мені прикро. Максим, правда, пробував боронити і вияснювати, що в Америці інші звичаї з титулами, але нашу стару генерацію не переконаєш. Тато навіть на гробівці має написане, що він — доктор медицини!

30 січня [sic] 1985. Метро, увечері, по дорозі додому. (Понеділок).

Минулий вікенд провела майже безперестанку при комп’ютері. В суботу навіть не одягалася — по харчі не треба було їхати, бо накупили перед Різдвом усього поддостатком: сиділа й писала, аж мені плечі боліли. Досі не знаю, що було причиною моїх клопотів кілька днів тому: може документ був за довгий і пам’ять машини не працює так добре, як при короткому? На всякий випадок, я вирішила ділити працю на частини; якби вона мала розділи, було б простіше. Доводиться робити арбітрарні перерви після певних бібліографічних записів. Маю надію, що це пізніше моїм канадцям не викличе якихось комплікацій. Але там є люди, які на правду розуміються на комп’ютерах і напевно дадуть собі раду. У всякому разі маю вже понад 60 сторінок тексту. Деякі анотації переробляю і доповнюю зміст першими рядками віршів.

Вчора пополудні — гарний і відносно нехолодний день на дворі спровокував мене перервати роботу і поїхати з Мамою й Остапом на дві години до Wanamaker-а у Jenkintown. Я купила собі шляфрок (на випадок хвороби і шпиталю треба мати якусь порядну накидку, а не ті зношені, що їх вживаю щодня!) — а Остап, зовсім несподівано, купив собі, крім сорочки, що була на випродажі, також гарну спортову зимову куртку за 200 дол. Він вагався з уваги на ціну, але я, побачивши, що йому куртка подобалася, таки його переконала, щоб купити. І чому мав би собі жалувати? Пенсія іде — і то не справжня ще пенсія, а disability — гроші є, якби я була побожна, могла б сказати, що мама вимолила йому на старість такий добробут. Але я не побожна! Це батько — робітник-соціаліст, що все життя працював за права робітників. Йому і таким як він Остап завдячує те, що має: якби не сильні плечі його профспілки — цього не було б.

За цей добробут напередодні Нового Року треба подякувати долі, але ще більше за рік життя — у відносно стабільному здоров'ї! Остап на своїх ліках, при спокійнішому стилі життя, тримається досить добре. Мені докучає артрит, але поки я ще можу виявляти таку велику працездатність — було б гріхом нарікати. З дітьми теж все гаразд — здорові й задоволені з життя, а це — головне. Щастя також велике, що Тато й Мама ще покищо не зовсім безпомічні: багато справ самі собі полагоджують і потребують тільки мінімальну допомогу із мого боку. Тато, щоправда, мусітиме перейти операцію на катаракт, але тепер, кажуть, нова технологія цю операцію значно упростила і є надія, що все обійдеться без більших ускладнень.

Із замітних подій минулого року в пам'яті зринають дві: моя подорож з Лялею до Англії і Шотландії та наша з Остапом подорож до Оттави на симпозіум поезії. Успішні хоч і протягнені пертрактації з КІУС про видання моєї бібліографії забрали мені значну частину року — маю надію, що наступний рік принесе успішне завершення цієї справи. Кілька нових віршиків — спровокованих поїздкою до Оттави — довели, що в мене ще не зовсім вигасли творчі джерела. І це невеличка радість, яка дає і надію.

31 грудня, метро, по дорозі додому.

Втомилася я працею сьогодні, хоч було тихо, не було ні клієнтів, ні багатьох колег. Я вирішила використати день на weeding — викинула, переглянувши, кілька кошів паперу — застарілого листування, видавничих каталогів, брошур вертикального зберігання. Найвищий час було це зробити — але завжди ніколи, завжди пресія інших пильних зайнять. А ось тепер напередодні Нового Року — нагода, і я її використала. А то вже дійшло до того, що тяжко було щонебудь знайти. Марилі сьогодні не було — вона взяла собі вакаційний день, а я зберігаю належні мені три дні різдвяних вакацій для 7 січня і на два дні Конгресу PEN у Нью Йорку.

Сьогодні на зустріч Нового Року мали ми два запрошення: до Синтії Аркін (вона, по традиції, запрошує весь персонал з чоловіками й жінками) та до Жмуркевичів, що в них досі не були ще ніколи і що з ними ми не утримуємо якихось ближчих стосунків. Обидва ці запрошення ми відхилили і думали, що проведемо вечір вдома, як це зрештою бувало

вже нераз. Але два дні тому задзвонив до Остапа Левко Рудницький, запрошуючи до них. Я бачу, що Остап має охоту піти — отже підемо! Я не дуже рвалася, бо думала провести вечір і завітний день при комп'ютері. Але може й ліпше так. Трохи відпичну і відпружуся.

Вчора Мирослав приніс нам від Ії і Марка святочний дарунок — Sony Walkman — маленьке радіо AM-FM stereo, що має також recorder і cassette player. Я давно хотіла таке купити і навіть говорила про це з Ією. І саме вона радила цей модель і обіцяла купити його в Нью Йорку, бо там дешевше. (Вона такий завезла і лишила на Україні!) — Ну, це гарний і дорогий дарунок (около 100 дол., може трохи більше). Але їх тепер на таку щедрість стати: Марко на постійній роботі, а теж Ія дістала добру посаду assistant production manager на понад 35,000 в рік!

2 січня 1986. Вранці. Метро.

Маркові сьогодні 33 роки. Дарунок від нас купив собі сам: video recorder для телевізії, що за його допомогою можна висвітлювати на телевізійному екрані позичені або куплені фільми. Я запропонувала, щоб сам він вибрав собі дарунок і це був його вибір. Не мусіла ходити, вибирати, думати — а потім ще може й міняти. Вистачить тільки повернути йому гроші (400 дол.!) — З іншим дарунком для них — Марка та Ії на Різдво, вийшла ціла заковика. Я замовила телефоном комплект ринок і горшків фірми Revere через Wapamaker-a. Вчора, дякуючи за надіслані і передані нам щедрі подарунки (крім Sony Walkman для мене, Остап отримав ще ... телефон! дуже “fancy” — такий, що його слухальце можна носити без сполучення дротом — по хаті, а то й по дворі!), я запиталася, чи прийшов різдвяний подарунок від нас. Виявляється, прийшла тільки пательня, без пояснень, без привітань, і то не точно така, як я вибрала. Тому, що це була несподіванка, Ія думала, що це вже все, хоч і догадалася, що це певно від нас. Ну, з цим я тепер матиму трохи мороки, зокрема тому, що десь закинувся каталог, що з нього я робила це замовлення і не маю нічого на письмі.

Новий Рік зустрічали в Рудницьких. Було, однак, досить нецікаво, зокрема ж тому, що не прийшли ні Віра Лащик, ні Лабуньки, ні навіть Галя Головчак, що їй нагло захворіла дитина. Були тільки ми двоє, Головчак, господарі та їхні майже дорослі вже діти.

Трохи писала на комп'ютері, але не встигла зробити багато. Довше спала, готовила обід, а крім того була низка новорічних телефонів — від нас і до нас. (Мама, Леся, Лабуньки, Віра, Костюк, Самчук, Марко, Максим). Потім ще приїхав Мирослав з Іком: привезли від Марійки новорічні пампушки!

Марко з Ією Свят Вечір провели в Яримовичів, а Новий Рік вдома, щоб не бути на дорогах — небезпечно! Максим з Уляною зустрічали Новий Рік на вулиці в Бостоні, серед товпи святочної публіки після концерту Моцартівської музики в якійсь церкві і додаткових розваг-вистав у Faneuil Hall. Мають вони добірне культурне (— і українське) молоде гарвардське товариство — цього їм колись бракуватиме. Але між цими товариськими розвагами, поїздками до родини у Філядельфії і в Клівленді, Максимові замало часу залишається для писання дисертації.

8 січня 1986.

Український Свят-Вечір провели в досить приємній різдвяній атмосфері — з колядками, ялинкою і смачною традиційною вечерею — як запрошені гості у Віри Лащик, з її дітьми, мамою, сестрою, швагром та їхніми дітьми. Повернулися додому пізно. Але поки ще поклалися спати — задзвонив телефон. Максим і Уляна з Клівленду. Дві важливі новини: Маруся Пасічник дістала вилив крові — малий stroke і є в лікарні. Якраз напередодні свят, 5-ого. На щастя, нема паралічу — говорить і рухається нормально, але, очевидно, мусітиме перейти тести-провірку. Переляк неабиякий і, очевидно, діти мають зіпсовані свята. — А крім того, друга новина. І то неабияка. Уляна — вагітна! Це щолиш 6 тижнів,

але вже робила на клініці перевірку — pregnancy test і вона виявилась позитивною! Радість з журбою водночас — щоб все було добре. Побутові справи з Максимовою працею, грішми ітд. журять мене менше — якось то воно уложиться, зрештою і ми фінансово можемо їм допомогти. Більша журба за Уляну, здоров'я її та дитини. Бо це вже таки пізній вік і більший ризик. Але тепер, кажуть, при модерній медичній опіці — прогнози добрі — отже будемо доброї думки. Відкладати не можна на потім — отже дай Боже! Покищо просили нікому ще не говорити. Підождемо з вісткою.

Понеділок, 13 січня 1986. (Вранці, перед виходом на роботу).

[Записи наступних кількох сторінок зроблені на фірмовому папері, де зверху надруковано: 48EME CONGRES INTERNATIONAL DU PEN • THE 48TH INTERNATIONAL PEN CONGRESS • NEW YORK CITY 1986].

Вчора провели в Нью Йорку на святочному відкритті 48 Конгресу PEN. Поїхали нашим автом — тим разом з Леонідом Рудницьким, який за нашою намовою став членом Writers in Exile, отже є повноправним делегатом Конгресу. Левко взяв також і свою жінку. Ми зареєструвалися, довідались про подробиці програми на решту тижня і взяли участь у дуже багатолюдному відкритті, що відбулося у приміщеннях NY Public Library. Там же опісля було теж частування напоями та закусками. Відкриття викликало також контроверсію і протести. Norman Mailer — голова American PEN Center і відповідальний за організацію конгресу — запросив на промовця секретаря закордонних справ Шульца. Це викликало гостру статтю напередодні конгресу в New York Times Doctorow-a, а під будинком бібліотеки були нашвидкоруч зроблені пікети, що роздавали летючки проти участі державного міністра у конгресі письменників. Також і підчас самої промови Шульца були на залі вигуки. Пізніше Mailer вибачався перед міністром за “bad manners” аудиторії. Відкриття відбулося у великій читальняній залі NY Public — можна було сидіти при довгих бібліотечних столах із лампами, в старосвітській атмосфері старої бібліотеки. На бальконах видно було цивільних охоронців порядку, що їх присутність була зумовлена виступом державного міністра. Серед сотень людей, що виповнили залю, в безпосередньому нашому сусідстві сидів при столі переді мною Arthur Miller, при столі ззаду розпізнала я Чеслава Мілоша. Промовляли на відкритті Per Wästberg, президент Міжнародного PEN, Galbraith, що є тепер президентом American Academy of Arts and Sciences, мій давній знайомий з Пенсильванського університету Vartan Gregorian (ex officio: він же — голова NY Public Library), но і очевидно головні промовці: Shultz та Mailer. Була нагода при вході до бібліотеки, на самій залі і підчас коктейлю, роздати деяким людям летючки “Слова” на захист Руденка, зокрема добре робив це Леонід Рудницький, нав’язуючи при цьому контакти. Окремо і він, і я, в різний час підступили до Артура Міллера, щоб подякувати йому за його виступи в обороні ув’язнених в СССР письменників. Остап підступив був до Мілоша, а потім також до Мейлера, в час коктейлю. З українців зареєстрованими учасниками конгресу є, крім нас з Остапом і Рудницького, ще Уляна Любович, Василь Сокіл та Лариса Онишкевич (все це нові члени, що їх я недавно zorganizувала!) Лариси вчора не бачила.

Ми приїхали автом додому, залишивши в готелі валізу. Завтра поїдемо поїздом — маємо замовлену кімнату в готелю St. Moritz до п'ятниці. Коштовна це справа — по 90 дол. за ніч — но але таке буває один лиш раз у житті. Я ще не знаю, чи зможу залишитися на четвер і п'ятницю — взяла собі тільки два дні вакацій (святочних), тобто вівторок і середу.

Продовжую в Метро:

Після відкриття ждала нас у готелі Ольга Чмух, що хотіла отримати інформації про конгрес для Голосу Америки. Цікаво, що її не допустили до відкриття, там, здається, була тільки обмежена кількість акредитованих представників преси. Інтерв'ю, що вона його зробила з Остапом, здавалося мені, було добре. Це не легко робити: в поспіху, на бігу, та ще й після двох чарок gin and tonic (це в моїм випадку!) Я також сказала кілька речень — не знаю, як воно вийшло і чи щось з того використають для радіо. — Мінусом конгресу, на мою думку, є те, що його бойкотують письменники СРСР. Шкода. Цікаво й корисно було б зустрітися на такому неутральному міжнародному форумі з письменниками України.

Максим з Уляною повернулися вже (нарешті, кілька днів спізнено!) додому. Виявляється, що в Марії Пасічник був не удар мозку, а якийсь проминальний шок, спричинений, мабуть, раптовим withdrawal валіюму, а може й комбінацією валіюму з алкоголем. Це ще не зовсім ясно, але справа не така поважна, як виглядала спершу. Пасічникова, думаю, занадто звикла жити під опікою — чи то чоловіка, чи Уляни. Вона має трохи комплекс залежності — Уляна все полагоджує, спеціально їздить в тих цілях до Клівленду. Маю надію, що ситуація поправиться тепер, коли П. купила собі малу хатину в самому місті і може знайде собі якесь зайняття при церкві, зачне бувати серед людей, тощо.

Понеділок. Вдома, увечорі.

Домовилися з Іком, що він “замешкає” в нашій хаті на час нашого побуту в Н.Й. — це так, щоб запобігати грабежі. З Рудницьким домовились, що він приїде нашим автом у п'ятницю. Так що ми їдемо поїздом завтра і будемо до пізна в п'ятницю — підемо також і на кінцевий бенкет, а тоді автом із Левком — додому.

Говорили тількищо з Марком і з Максимом. Її розбив сусід авто, вдаривши запарковане на їхньому ж подвір'ї їхнє авто. Також не дійшло до погодження в справі її нової праці — було непорозуміння щодо платні і Ія зрезигнувала. Уляні натомість украли сьогодні в ресторані торбинку — потім знайшла поліція все, крім грошей — около 40 дол. От, непотрібний клопіт і хвилювання.

Вівторок, 14 січня 1986. Нью Йорк, готель St. Moritz, 50 Central Park South.

Прибули потягом після полудня. Якраз встигли на асамблею PEN, де у програмі був детальний звіт голови комісії Writers in Prison Michael-a Scammel-a. Звіт цей включає застрашаюче число ув'язнених письменників — щось біля 500 з різних країн світу. Підхід їх досить об'єктивний — була мова навіть про арабських письменників, що їх нібито переслідують в Ізраїлі, про якусь акцію американського ФВІ серед інтелектуальних кол Порт-Ріко, але найбільше мови було про Польщу, СРСР, Іран і В'єтнам. Приємною несподіванкою для нас було, що Скемел вирізнув у своєму звіті теж українців: Руденка, Стуса і Бадзя. В справі Руденка (частинно як наслідок акції “Слова” і нашого осередка Writers in Exile) запропоновано резолюцію — вимогу звільнити з уваги на стан здоров'я Gintautas-a Iesmantas-a, Nizamet-din-a Akhmetov-a та Миколу Руденка. Про Стуса Скемел сказав, що це “gifted Ukrainian poet”, висловив жаль з приводу його смерті та повідомив, що нагорода присуджена Стусові в Роттердамі пару літ тому, буде зужита для видання його книжки. Okремо була резолюція-вимога звільнити Бадзя. Резолюції були голосовані на залі: за Руденка було 32 голоси за, 1 проти, 2 стрималися, решта присутніх на залі (в тому числі і ми) не голосували, бо голос мають тільки повноправні делегати від осередків PEN. За резолюцією про Бадзя було 34 голоси. В президії сиділи Pär Westberg, президент Міжнародного PEN, Alexandre Blokh, секретар Міжнародного PEN, Michael Scammell та ще якісь незнайомі мені особи. На залі людей було менше як сто осіб: рівночасно відбувалися літературні сесії (Ляся Старосольська, між іншим, була на одній із них).

О годині 5-ій президентка нашого осередку Writers in Exile, Clara Gyorgyey, влаштувала зустріч при вині і сирі. На цю зустріч пішли ми разом з Лясею Старосольською та Василем Соколом. Перша особа, що на неї ми з місця напоролися був ... Чеслав Мілош! Симпатичний і безпосередній в особистій зустрічі. Я взяла зі собою кілька своїх “Землетрусів” і ось першу книжку мала нагоду подарувати Мілошеві. Напис зробила польською мовою: “Międzynarodową sławą Czesława Miłosza cieszą się nie tylko Polacy” — але з великого зворушення рука мені дрижала, ледве написала пару слів. Інші нові знайомі і контакти: Clara Gyorgyey (середнього віку, досить ефектовна жінка, мадярка, трохи екзальтована, була серед революціонерів 1956 року — про себе в Contemporary Authors написала: “consistently anti-Communist”, вчить англійської мови і займається театром — тільки в Америці, каже вона, можна вчити англійську мову з угорським акцентом!); Dorothea Tsung Weissman, китайка, що пише китайською мовою до китайських публікацій, виглядає дуже молодо, але, признається, не така вже молода — вона виконує обов'язки скарбника нашого центру; Kazysz Almenas, литовець, років 35, симпатичний бородатий хлопець, прозаїк, сказав, що якби втрималася була Україна то і Литва була б сьогодні незалежна (йому я також дала книжку); Anna Frajlich Zajac — польська поетка, авторка трьох збірок поезій з оригінальними назвами — обіцяла прислати найновішу свою книжку в заміну за мою (вона працює викладачем в Колумбійському університеті), молода, чорнява, мабуть жидівка; Henryk Grynberg, поляк, працює в Голосі Америки, пише до “Культури” — дуже симпатичний молодий хлопець. Розповідав, як недавно приїхала до Вашингтону радянська група вчителів англійської мови і серед них був один українець зі Львова, який говорив дуже добре польською мовою. Гринберг цій групі розповідав про Шевченка і поінформував їх про пам'ятник Шевченкові у Вашингтоні — вони цього не знали і це викликало велике здивування.

(Гринбергові я також дала книжку, і дала книжку також В. Соколові).

Була на зустрічі також Євгенія Дімер — моя давніша знайома, що писала про мене до Нового Русского Слова, Несподіванкою для мене було, що вона називає себе українкою, і то чистокровною. Мати її називалася Бойко. Євгенія ходила до української десятирічки, говорить дуже добре українською мовою. (Хоч мати, українка, говорила тільки по російському!) Женья вийшла заміж в Америці за жида-дентиста. Має одну доньку. Видно добре їм поводитися, бо — казала — будують собі тепер нову хату, хоч чоловік пішов уже на пенсію. Вона запиталася мене: чи не схотіла б я знову приїхати до Русского Клубу в Н.Й. із виступом. Я їй сказала: нецікаво буде вашим членам слухати повторно цього ж самого автора, може не варто?

Увечорі в аудиторії Соорет Union був вечір читання поезії. Ця “імпреза”, у протипагу до всіх інших, що доступні тільки членам PEN, була відкрита для широкої публіки. Заля була виповнена щільно великою масою (800-1000) молодих студентів. Ми трохи спізнилися (вступали по дорозі на обід до ресторану разом з Лясею), але чули виступи Maxine Kumin (уродженка Філядельфії), Czesław-a Miłosz-a, Vasko Popa (з Югославії), Derek-a Walcott-a та Adam-a Zagajewsk-ого. Чужі поети читали і чужими мовами, включно з Мілошем. Загаєвський народжений у Львові і навіть читав вірш про Львів, але в англійському перекладі (щось à la поворот до Львова, до дитинства, Львів — як абстрактна утопія, без політики — хоч треба було б точніше самому прочитати. Політика вже є у самій імплікації — польський поет тужить за втраченим Львовом, і про Україну тут анічичирк — треба буде підійти до нього завтра і поговорити. Я сьогодні спеціально ходила до Скемела, щоб йому подякувати за його працю для оборони ув’язнених. Остап говорив також із Блохом і каже, що саме йому завдячує друк своєї новелі в бюлетені PEN International.

Четвер, 16 січня 1986. Вранці.

Вчора вранці була на сесії “Problems of national identity”. Захопила тільки половину — виступи канадського письменника [Robertson Davies з великою сивою бородою, мов патріарх, закликав: go back to your ivory towers — solitude encourages creativity], німця [Peter Schneider], що промовляв німецькою мовою (з перекладом, очевидно) і наголошував подібність всіх режимів та потребу творчій одиниці стояти відсепарованою від них і незалежною, та китайця з Китайської Народної Республіки, тобто з комуністичного Китаю, що знаменитою аналогією про закриті коробки (відкривати дарунки при гостях, чи ні) говорив про різниці культур і підходу до тих самих явищ. Були й запитання від аудиторії, чимало їх були спрямовані саме до Lu Wenfu, китайця. В справі трактування теми любови в китайській літературі була дотепна репліка, що це, мовляв, коробка, що її відкривають, коли гості пішли вже додому.

Була потім в полудне пресова конференція присвячена справі ув’язнених і переслідування. Scammell реасумував свій звіт і резолюції для преси, в тому числі і ті, що нам близькі. Була вчора на сесіях і на цій прес-конференції також Лариса Онишкевич. Вона взяла навіть слово при мікрофоні. Як перекладач поезії Стуса, виявила радість, що вийдуть

друком його вірші за гроші признаної йому в Роттердамі премії, а також — нав'язавши до сесії про національну ідентичність, звернула увагу на факт, що українські письменники в СРСР страждають подвійно: і за вияв вільної думки і за будь який відважніший вияв національної ідентичності. Питання було поставлене до речі, в поміркованому тоні. Дуже добре — так і треба. Потім Лариса ще підступила говорити в цій справі з Артуром Міллером і навіть Guisburg-ом. Цьому останньому Лариса закинула, що він говорить про “Russian” poets, маючи на увазі не тільки росіян, і цим робить кривду не-російським письменникам. A force of habit, вибачався, але може в майбутньому пам'ятатиме, що це не те саме.

Значну частину попудня забрала мені, Ларисі, Остапові, Ольга Чмух, яка робить “на бігу” інтервю для Голосу Америки. Вчора вранці дзвонила до готелю також Ольга Кузьмович, від “Свободи”.

Дуже хотіла я бути на сесії про “Censorship in the USA”, але через Чмух дуже запізнилася, чула тільки кінець та пресову конференцію. Там багато уваги присвячено справі McCarran-Walter act, на основі якого США не дають візи комуністичним письменникам західних країн (хоч, парадоксально, це не стосується до країн соціалістичного бльоку).

Вміння американців критикувати самих себе завжди мені імпонувало. В цьому й сила американської демократії. Часом, очевидно, це дає змогу виступити і таким голосам, що можуть вносити замішання, підривати серйозність теми, звертати увагу преси на нетипове і не основне, а на якусь екстраваганцію й ексцентричність. На пресовій конференції про ув'язнення був напр. виступ якогось порнографіста, що був, здається, коротко ув'язнений, який твердив, що ось, мовляв, PEN заступається за ув'язнених письменників всюди тільки не в США. Був також виступ якогось молодого автора, що говорив про економічне переслідування, на сесії про цензуру були виступи феміністок проти порнографії і один “порнографічний” виступ якогось молодика, що хотів забавити публіку питанням “will a 6-foot penis find a home in New York some day?”

Увечері вчора була “party” в Metropolitan Museum of Art. Це був справді незабутній вечір з незвичайною атмосферою. Відбувалося прийняття у прегарно освітленій залі єгипетського крила, де саме світло — скероване на великі архітектурні споруди, що відбивали ясністю у півтемрямі решти залі — створювало дуже особливу атмосферу. Мушу піти колись за дня до цієї залі, щоб розвідати, що саме являють собою ці споруди — мабуть гробівці, і то напевно автентичні, привезені з Єгипту. Є в залі і менші гробові плити, є великий басейн, по боках — столики. Була і жива музика, яесь тріо музикантів у смокінгах. Людей було багато. З наших були Старосольська та Сокіл і ми з Остапом. Я від них відірвалася, щоб могли нав'язувати контакти з чужими — почала від знайомих із центру Writers in Exile, при горілці і закусках познайомила, розмовляла й збирала підписи для привітань нашим ув'язненим (— це була ідея Надійки Світличної) від цілої низки осіб. Серед них були: Anna Frajlich-Zajac (поетка, пише по польськи, жидівка, остання збірка: Który las), Євгенія Дімер та Євген Любін, мої давні знайомі з Клубу Російських Письменників (Женя і Женя знову запрошували мене приїхати до них з виступом, але я намовляла Любіна, щоб запросив Сокола, познайомила їх, і думаю, що Сокіл добре там нас репрезентуватиме, тим

більше, що й книжка його вже й вийшла в російському варіанті!); Linda G. Howard — муринка, що — виявилось — є правником і першу свою працю надрукувала в University of Pennsylvania Law Review; Валерія Філіп та її сестра Зоя Юрієв — перша лінгвіст, друга — перекладач, обидві професори-славісти; білоруський автор М. Седнов, що знає досконало українську літературу, процитував мені напам'ять вірш Лесі Українки і дуже хотів отримати мою книжку (треба буде послати — вже, здається, не маю ні одного примірника!); Elizabeth Rajes з Чехословаччини, пише німецькою мовою, автор книжки про Кафку — з нею ми розмовляли про Рільке; Clara Gyorgyey з чоловіком, в оточенні групи мадярів (We are everywhere!- сказала сама в Contemporary Authors); Dorothea Tsung Weissman, китайка; Jerzy Kosinski, що — на диво- зовсім приступний і дуже добре говорить по польському.

Четвер, 16 січня 1986. 10:30 увечорі.

Звіт із сьогоднішнього дня: вранці панель на тему In opposition. Серед панелістів заповіджений був Claude Simon, нобелівський лавреат, але його нажаль не було. Участь брали: Adonis з Ливану, Isabel Allende з Чиле, Kenji Nakagami з Японії, Siphon Sepalma із Совето — Південної Африки, Grace Paley та Ishmael Reed із США. Adonis говорив гарною французькою мовою, виразно, повільно, немов спеціально для мене, щоб я могла розуміти. Allende: “need to write is an overwhelming passion”, “exile places special demands on a writer’s imagination”. Sepalma: “freedom now, education later”; він не вважає себе письменником, бо пише англ. мовою, тоді коли його справжня аудиторія цією мовою не читає. Японець Nakagami говорив (по японському) про свою опозицію до в'єтнамської війни, до консервативної партії і до комуністів, та й до літературного естаблішменту взагалі. Жидівка Paley сказала у відповідь якомусь східньо-європейському письменникові, що квестіонував потребу опозиційної акції, бо письменники в США мають, мовляв, First Amendment — First Amendment на те і є, щоб з нього користати! Мені найцікавіше було послухати виступу Ishmael-a Reed-a. Це чорний чоловік 30-40 років, з Каліфорнії. Він говорив про те, що Civil Rights Movement у США викликав посилений інтерес до етнічних літератур США, що не знаходять місця і належного відображення в літературі естаблішменту. Існує спеціальна фундація “Before Columbus”, що допомагає нагородами і підтримкою. Reed говорив дуже критично. Американська делегація до Китаю не включала ні одного китайсько-американського письменника і ніхто не вмів назвати ні одного азійського письменника США — тимчасом була недавно триденна конференція, що її виповнили виступи азійських письменників — отже вони існують, тільки естаблішмент ними не цікавиться і їх не знає.

Вполудне ходила я до церкви Св. Петра (дуже оригінальна нова модерна лютеранська церква при 54 і Lexington) слухати авторських читань. Виступали три східньо-європейські прозаїки — Василій Аксіонов, Данило Кіс та Юрій Конрад. Всі три — молоді (30–40?) [Побачила на програмці дати народження і бачу, що вони тільки пару років молодші від мене — здалека молодо виглядають.] люди, росіянин, югослов'янин (здається, серб?) та угорець — їхні книжки виходять вже в перекладах на англійську у великих американських видавництвах. Зацікавив мене зокрема Конрад (“people do not defeat empires, they survive

them”) — треба буде пошукати за його творами.

З’ївши по дорозі тільки два банани, побігла на літературну сесію: Utopian Imagination. Захопила тільки частину. Там брали участь Czesław Milosz, Vasco Popa, Susan Sonntag, Tomas Venclova. Sonntag говорила про community of literature, як про утопію, що включає серйозних письменників, де б вони не були, включно з тими, що вже не живуть. Цитувала Oscar-a Wilde-a: “A map of the world that does not include utopia is not worth glancing at”. Мілош твердив, що утопії стають песимістичні. В дискусії був заклик читати наново Moor-a і Кампанеллу, була різниця думок про утопії, як явище позитивне і негативне, про ліві і праві утопії ітп.

Пресова конференція дала змогу почути питання журналістів і відповіді різних письменників у різних справах. Мілош, наприклад, говорив про те, що Captive Mind, книжка написана понад 30 років тому, тяжить йому як албатрос, всі завжди про неї питаються, хоч вона не є найбільш типовим для нього твором. Venclova твердив, що під сучасну пору литовська література дуже високого квалітету, без сліду соц-реалізму. Міллер розповідав про свою поїздку до СРСР, Tavernier (президент французького ПЕН Клубу) — про десять ув’язнених письменників (в тому числі Руденка), що їх адоптували вони, як почесних членів. Я підступила після конференції до Таверніє, подякувати йому за підтримку для Руденка та просити, щоб не називав його російським письменником. Вибачався, казав, що дуже добре знає, що Руденко — український письменник, говорив і про Стуса. Про Стуса говорила я з Міллером, питаючи, як можна б видістати від КГБ манускрипти Стусових поезій? (Не мав для цього розв’язки — питайте Аксіонова, може він знає — казав).

Решту дня провели на інтерв’ю з Олею Чмух для Голосу Америки. Навіть на “party” не встигли піти. Обідали пізно. Остап втомився і не хотів іти вже нікуди.

П’ятниця, 17 січня 1986.

Записки роблю в час сесії. Велика зала саме заповнюється. Тема сесії: “The statesman’s view of the imagination of the state”. У ній мають виступати Bruno Kreisky, Pierre Elliott Trudeau, а з боку письменників Frances Fitzgerald та Kurt Vonnegut. Керівником сесії буде Arthur Schlesinger. (Воннегут і Шлесінджер вже є на залі, знаю їх з вигляду). Тут кожний другий — знана особистість, треба тільки вміти пов’язати обличчя з прізвищами. Це взагалі нелегко, як не знаєш людей з обличчя, але зокрема нелегко це мені. Преса вже тут — три телевізійні камери заінстальовані, фотограф також уже заінстальював фотоапарат звернений на аудиторію. (Сьогодні вранці я ходила до бюро PEN подивитись на фотографії, що їх можна купити. Одна — побільшена — реклямує цю справу і на ній — на першому пляні Артур Міллер, а за ним... обоє Рудницькі і мій профіль! Замовила цю знімку (8 дол.) і була б може замовила кілька інших, але нажаль були тільки маленькі негативи, що їх важко було розпізнавати). Бачу, що до подіюму іде George McGovern (братиме, очевидно, участь у програмі). Еліот Трудо сидить вже теж за президіяльним столом. Шлесінджер: сорочка в червоні паски, з білим ковнірцем і з темно-синім

метеликом.

Schlesinger: цитує Торо, Емерсона, Розвелта, Солженіцина, Кеннеді. national government as protector of the powerless; writer can check excesses of the state — where power corrupts poetry cleanses (Kennedy про Фроста)

Trudeau: not whether state has imagination, but how PEN imagines the state's imagination — individuals have imagination — what one imagines the state to be — belief in adversary relationship between writer and state — why — symptom of powerlessness, paranoia? [з'явилися додаткові телевізійні апарати] — disagrees with Miłosz who does not believe in the necessity of being in conflict with state — Plato: price we pay for not being involved in government is that we are governed by people less worthy than ourselves.

Frances Fitzgerald: Fire in the lake, study of high school textbooks — Esthetics of state — In dictatorships — USSR — many grand esthetic equations — Moscow — cemetery — people half out of stone, half with us in their ideology — many spies to the imagination — Iran under the Shah — precise location of power, democratic state — less obvious, Watergate came close, something in us demands public drama and spectacle, alternatives — sports, religion.

George McGovern: “real historian” — imagination — power forming a mental image — also defined as empty fanciful assumption — State manifests all Webster's definitions — public imagination serves the state badly at times — 5 dangerous ways of state imagination of superpowers 1/ accumulation of weaponry 2/other side gaining momentarily 3/other — key factor that moves 3 world events 4/minor irritants (Afganistan, Libya) threat to superpower's power 5/fearful search for security by both Wash. & Moscow leads to imitation of one by the other.

Vargos Llosa: [пристійний, високий, довге овальне обличчя, гладке сиваве волосся, 40–50 років — середземно-морський латинський тип, раса трохи à la OT]. Countries in which state and government are the same, and those that are not — writers have different positions: totalitarian country — writer obedient servant of state, privileged position for writers who fulfill this role — promote literary and artistic activities — if writer does not fulfill this role — he becomes a dissident, a pariah, can be sent to a Gulag, no neutrality. When government and state are separate, democratic: writers — ornamental prestige — they are courted by the govt — problem: how not to become ambassador, senator, but you can refuse to collaborate, to become a courtesan. Other dem. countries that do not pay any attention to writers, considered just entertainers — in some cases this is true — great tragedy: real literature is supplanted by pop-lit — only happens in free society — bad for literature and bad for society — where freedom does exist lit. can flow and flourish — lit. is there to express everything that is limited or suppressed — to make social life possible — function is accomplished in spite of political or social views of writers — differentiate where writer acts as writer, and where he acts as citizen — great writers are not always lucid in political matters — I do not dare to say that I speak for my country or Latin America — too many different views — majority of writers may not be in favor of democratic solutions, for example — some great writers have accepted totalitarian solutions — we must be cautious when asking writers about their political views — controlled lit. is always

mediocre.

[Довгі аплявзи всієї аудиторії! Я зворушена до сліз його виступом! — Мушу прочитати його книжки!]

Bruno Kreisky: Marx and Lenin opposed institution of state as we know it — IRA terror is bound to continue until solutions for Ireland are found — Palestine — Began was a terrorist — Kenyatta was a leader of a terrorist group — European terror groups — present day Palestinian terror — giving public attention to suppressed groups — counterterror never in history has eliminated terror — close allies of US involved in Libya [все це дуже гарно, в чому може і має рацію, але що це має спільного з літературою? Говорив довго, а тепер каже:] and now to the topic of today: welfare state — social democratic philosophy of our time — free access to universities and higher learning — Einstein: Imagination more important than knowledge. Poets have given us the strength to stay in politics. Deep dark vein of tragedy in American humor — no one since Twain uses it as well as.

Kurt Vonnegut: [corporal in US army & prisoner of war in Dresden] unequal division of bread in camp — due to imagination of the state — sick leave — if unequal — imag. of the state — trade food for cigarettes — imag. of the state.

Дискусія: Mario Soldati, італійський прозаїк: A writer must have some imagination of real life — Europeans in America preserve the most ancient and noble art of Europe — those of us in Europe are allowing ourselves to become corrupted — Americans still believe in things we no longer believe in — virtue, honesty, have hope that we have lost. Italy still lives in Magnia Roma, in America a holly silliness, a holy innocence.

Гостра реакція на виступ Крайського. Можна було передбачити, що жиди протестуватимуть. Але шкода, що дискусія відбігає від літератури. Рудницький зголосився до голосу — чекає черги. Цікаво, що скаже. Vargas Llosa: for me democracy is not an academic question, replacing dictatorship with totalitarianism is not a solution, replacing apartheid with Gulag will not solve anything, it will be worse — impressed with Garcia Marquez... Rudnytsky: Writers on the fringe, not yet dissidents, but not full courtesans.

17, п'ятниця, пополудні — загальні збори.

Провадить зборами Mailer. Читає протест проти американської підтримки для контраст в Нікарагуа, що його підписало велике число письменників (саме читає прізвища). Друга петиція проти депортування Margaret Randal — 250 підписів. 20 мін. присвячених жінкам. Grace Paley: women perplexed and stunned that many panels included men only, occasional female voice only — protest underrepresentation of women — demand a public explanation — also missed “dark colors” — blacks, Hispanics, etc. Sonntag quoted by Gordimer: Literature is not an equal opportunity employer — Do not make sex or color a condition to judge writing — responsibility of membership. Mailer: guests of honor chosen by 3 committees — list of women invited who did not come — dialectic between justice and excellence. Erica John: why do you see and not see? (women in lit.) Mailer: disappointment with panels — theme not opened — few

people dealt with it — imagination of the state exists and is negative — its function — to dispossess us, to alienate us — alienation, the handmaiden of narcissism — deterioration of quality of life — too much plastic — manners of the world are getting worse. Nadine Gordimer: S. Afr. delegation objected to Shultz's presence (one man, one woman, one black). Susan Sonntag — висока, чорне густе волосся із срібною смугою з правого боку. Konrad — про смерть двох письменників у Румунії. Enzensberger: political and ideological quarrels are not what we are here for — our obsession with America and its role in the world — media has simplified this to gibberish — putting yourself in someone else's ideological shoes — advises to distinguish non-American views from anti-American views — цитує Danilo Kis — letter from Poland stamped "Not censored". Mailer: imagination of the state creates alienation. Gordimer: intrusion into private life stifles imagination — state has no imagination. Mailer: censorship sometimes inspires our wits. Enzensberger: whether state has imagination — a matter of language — state phantasies are unlimited — our argument cannot be summarized... Delegate of East Germany: we are not one foot in the Gulag, lots of writers in our country are critical and publish both in East and West Germany.

** stories — borderline between reality and imagination. Imagination=possibilities of truth — as long as stories are told there will be possibilities

** Congress has generated light and heat

** Morrissey from N. Zeland: too many silent people on the panels — burnt out male intellectuals are boring

** we learned a lot this week, we could have learned more

** utopia panel — stimulating philosophers, not writers — whole afternoon — no mention of any utopian novels — did not get to analyzing utopian novels.

** civil war within a language — writers of political speeches are writers too

** not acceptable definition of writer

** last war: between good and mediocre writers

** recommendation for international book distribution center, also a translator center

** religion and its impact on writers not discussed

** more solidarity needed among writers

** Milton Kessler, Binghamton, NY: increasing amount of slavery, free states and slave states, many ways people can become enslaved.

** West German writer from West Berlin: sick for apologizing for being a German

** multinational state- nations struggling for their identity not addressed at Congress

** Marx is dead — only in America is Marx still discussed

** what do we have for the 3d millenium — this is the role of the intellectual, of the writer.

Загальні збори:

Alexandre Blokh: коротке резюме активності по французькому.

Pär Westberg [outgoing president PEN International]: breakdown in communication — real threat to peace — slow corruption of language everywhere — task to give young people a language — literature is freedom said Heinrich Böll — literature — a process without an end — every work of art liberates — writer is the politician's complement — lack of freedom in many countries affects PEN — literature is on collision course with the authorities — one task for

literature is to make people realize they are not powerless — censorship creates facade of anonymity — art — reservoir of freedom — crisis of freedom sooner or later will reach everywhere — increasing pressure for conformity — persecution of writers in any country is a disgrace for all nations.

Frances King [incoming president]: 1/ PEN in its charter — non-political organization — president of PEN should not allow his personal political views to guide him when presiding; 2/ oppression of writers not confined to countries of extreme left and right. There is also seduction. Westberg described as a good writer, a good man, a great idealist — vanity of authors — Pär is free of it.

Aquino [журналіст з Еквадору]: Congress was like a Mailer novel.

19 січня. Йордан, Філядельфія.

Приїхали додому пізно вночі після бенкету — автом, з Левком Рудницьким. Бенкет був свого рода “misnomer” — відбувався він у кількох залах рівночасно, без будьякої програми. Просто люди сідали за столики й обідали, немов у ресторані. При нашому столі, де сиділи ми з Остапом, Рудницький і Любович (я була думки, щоб не сидіти разом, тільки присісти до інших людей, щоб нав’язувати контакти, але Любович конче настоювала, щоб бути разом) — був ще шведський письменник Caj Lundgren та американець Robert Rosenblum. Пізніше присіли до стола ще три особи, вони не мали “name tags”, коротко ніби представилися, але трималися в розмові тільки самих себе. При сусідньому столі сидів Чеслав Мілош і мені було жаль, що він не попав у наше товариство. Після розмови з нами, швед вніс був тост за Мазепу (що треба було вияснювати іншим гостям) — він журиться майбутньою долею Швеції — думає, що Москва її поглине. Сам він з Упсали. Я сказала йому, що я бачила в їхній бібліотеці мапу, за копією якої і досі шукаю. Rosenblum є автором популярних книг, що їх пише під різними псевдонімами. (Ви напевно таких книжок не читаєте, сказав мені). Але признався до одної, що називається *The Religion* і що підписана прізвиськом Congé. Я обіцяла йому подивитися на комп’ютері, чи ця книжка є у великих бібліотеках Америки. Це його зацікавило: дав мені свою адресу. Він жив довго в Англії, жінка його лікувалася і мала операцію якусь у нашому університетському шпиталі (Univ. of Pennsylvania) — і він дуже його хвалив. Швед є автором повістей, що доступні також в англійських перекладах. Доведеться пошукати. У висліді цього Конгресу я мабуть у наступному році повернуся знову до читання белетристики. Зацікавили мене письменники, що їх я раніше не читала: на першому місці Vargas Llosa. Про нього я чула давно, але якось до читання книг не дійшло — знаю їх тільки з рецензій. Konrad — угорський письменник, також дуже мене зацікавив: пошукаю за його перекладеними на англійську мову книгами. Susan Sonntag і її популярні бестселери ніколи в мене не викликали особливої пошани, тепер, коли я побачила, що це цікава й розумна жінка, моє зацікавлення до її книжок зросло — треба буде прочитати бодай одну. Цікаво також подивитися, що пишуть такі офіційні люди з PEN, як Westberg, King, Scammell, Tavernier, Blokh. Мої враження від конгресу — дуже позитивні. Було незвичайно цікаво і я не жалію, що посвятила для нього чотири дні вакацій (і поважні кошти за готель ітд.) Думаю, що дуже потрібно, щоб на кожному такому конгресі було бодай пару українців, щоб не було, як це знаменито висловила Віра Вовк : “сміхун водить пальцем по глобусі, а нас там

нема”. І то не тільки тоді, коли треба протестувати, коли потрібна політична акція на захист ув’язнених і переслідуваних. Треба, щоб були наші просто учасниками, щоб займали голос, робили міжнародні знайомства. І це не мусять обов’язково бути самі літературні тузи. З одного боку ми занадто зарозумілі, — з другого ми занадто скромні. Є серед членів PEN чимало есеїстів, редакторів, перекладачів — не тільки самі світової слави белетристи. Мені жаль, що на конгрес не з’явився навіть на годину Богдан Бойчук — він давній член, найбільш серед українців кваліфікований кандидат для міжнародних літературних контактів; жаль, що мені не вдалося втягнути до PEN Богдана Рубчака — в його випадку напевно гроші вирішили, що він не став членом і не приїхав. Справа це коштовна, а наші або напавду за бідні, щоб собі на це дозволити, або скупі, або просто не доцінюють справу контактів. Не жалую, що втягнула я до PEN Рудницького й Онишкевич. Були вони, щоправда, не на цілому конгресі, але і Лариса і Левко забирали голос у дискусії, нав’язували контакти, говорили з різними людьми. Левко, наприклад, своєю знаменитою німецькою мовою легко нав’язав контакт з Günter-ом Grass-ом, який добре орієнтується в українсько-російських різницях — хоч у політичних справах він — наївний лівак, що тепер почав навіть, здається, підтримувати Кубу. Коли запитала преса Мілоша, що він думає про один політичний коментар Граса на конгресі (де Grass сказав, що немає різниці між комуністичною і капіталістичною утопією), Мілош розповів анекдот, як один із його студентів в Каліфорнії запитався: what is the difference between life in a concentration camp and life in Sacramento?

Як на мій смак, політики на конгресі було забагато. Не розумію, навіщо запрошувати на конгрес таких людей як Trudeau, McGovern і Kreisky — якби це бодай були державні мужі, які мають візію, що держава могла б, повинна б (чи не повинна б) робити для літератури, а то вони просто використали форум для власних цілей. — Тема конгресу не була ясно поставлена і давала нагоду відходити зовсім від справ літератури й мистецтва у суспільно-політичну проблематику.

Деякі рефлексії у зв’язку з конгресом PEN:

Серед різних “центрів” PEN є, крім держав, ще такі осередки як “Catalan”, “Estonian”, “German-speaking writers abroad”, “Guangzhon Chinese”, “Latvian”, “Vietnamese writers abroad”, а в час конгресу прийнято ще турецький осередок поза Туреччиною, де під урядовим натиском мусів бути зліквідований PEN Club. Приходить на думку, що можна було б почати заходи для створення групи “Ukrainian Writers Abroad”. Це напевно було б не легко. Може бути опозиція із боку самого PEN, але ще трудніша перешкода була б напевне апатія наших власних людей. Членство в PEN вимагало б довгореченцевих грошевих зобов’язань і може якоїсь посиленої активності — чи можна було б наших до цього спровокувати? Коли Остап працював в редакції “Свободи” — двадцять років тому — і був у Нью Йорку конгрес PEN, що на нього він пішов разом з Костюком, Лесичем, Керницьким — то Драган відраджував, мовляв, це — ліва, про-комуністична організація! Таке саме колись говорили про Amnesty International! — І тому нас “немає на глобусі” — сидимо у власному гетто, ігноруємо світ — і чи дивно, коли він ігнорує нас?

Друга рефлексія: попала на конгресі в мої руки брошура про фундацію для стимулювання чужомовних перекладів з голяндської літератури. Це фундація за якою стоїть не тільки низка організацій, але і якесь державне міністерство — але мені прийшло на думку: а що якби так створити таку фундацію для перекладів з української літератури? Збираючи бібліографію цієї теми, я більш свідомо може, як хтонебудь інший, що за останніх кілька літ — більшість перекладів — радянського походження, що на еміграції давно вже не вийшла якась антологія укр. літ-ри англ. мовою — що не вистачає те, що зрідка-вряди-годи робить Юрко Ткач в Австралії, чи Винар в Ukrainian Academic Press. Це підприємство вимагає субсидій і то регулярно, а фундація — якби така заіснувала — могла б дати фінансову підтримку і стимулювати того рода діяльність.

Ну, от. *Nec semper erunt Saturnalia*. Треба мені повертатися до реального життя, до господарства, до комп'ютера і моєї бібліографії, а завтра — до праці. Завтра — перше всеамериканське свято в честь Мартина Лютера Кінга. Члени нашої профспілки мають вихідний день, але професійні бібліотекарі — ні. Шкода! А я ж дала була колись свій підпис на петиції, щоб вшанувати Кінга таким святом!

23 січня 1986. Метро.

Помер Дуфта. У своєму помешканні в Дітройті, пару днів тому — не знаємо точно коли. Знайомі, стурбовані тим, що не відповідає на телефон, ввізвали поліцію. Знайшли вже неживого. Дочка його тепер у Мехіко (розійшлася з чоловіком, живе в Мехіко з дитиною і там працює) — має приїхати і вирішити справи похорону. Жаль великий. Був не тільки добрий поет, яких мало; був — приятель, близька нам людина. Остап, очевидно, знав його добре ще з молодих літ у Львові. Для мене Бабай був першим редактором, що допоміг вийти у світ моєї першої збірці. Болюча це втрата. Така болюча, що стараюся її не наголошувати, щоб не ярити рану. Зокрема не хочу додавати жалю Остапові. Дуфта напередодні нашого виїзду на конгрес PEN говорив ще з ним. З Лясею теж був у контакті. Він також — член PEN клубу — жалував, що не їде на конгрес. І сказав Лясі, що його “щось тисне”. Думав, може якась шлункова недиспозиція. А то було мабуть серце!

24 січня 1986, четвер, вдома, год. 11:00 увечері

Я знову під натиском з усіх сторін. Кожного вечора пишу на комп'ютері — поспішаю, хотіла б послати Лупулові якнайскоріше. Вже маю 170 сторінок. Але це марудна робота, точна, вимагає різних шрифтів ітд. — повільно йде переписування покажчика. Дійшла сьогодні до Н — Nonchar. Більше як десять сторінок на один вечір не можу зробити. — На роботі також Sturm und Drang. Моя комісія Collection Development Policy забирає багато часу, бібліографія Labor Law — також, а на 11 лютого мушу підготувати лекцію про International Law Research. Це в рямцях лекцій нашої директорки. “An offer I could not refuse”. Давно вже не заглядала до відділу каталогізації. Перегляд нових книг і журналів (нова і добре подумана ініціатива!) займає також чимало часу. А ще й гряде новий термін для Питань і відповідей до *Law Library Journal*. А під кінець лютого буде інспекція і знову приїде Igor Kavass... Одне слово, дай Боже витримати! Трохи за багато набрала наша пані

Келлі на плечі своїх бібліотекарів — на цьому страждає нормальна рутинна бібліотеки. Деяких людей з допоміжного персоналу втрачаємо, і це в свою чергу створює комплікації. Затримка надходячих матеріалів, затримка із списком нових книг — маю надію, що це тимчасове. А ще занадто часті засідання професійного персоналу, що забирають дорогий час та спричиняють відсутність довідкового персоналу для обслуги клієнтів.

1 лютого буде весілля Богдана Пазуняка із Софійкою Коропецькою. Приїде Максим з Уляною — разом підемо. Ще не вирішила, як мені вдягнутися. Якби так можна піти в довгій сукні — можна було б використати стару гардеробу — але може це занадто, адже це — не наше, родинне весілля. Добре може було б купити якусь нову суконку — але не дуже маю на це час.

29 січня 1986, середа, вранці, метро.

Вчора сталася велика катастрофа. Вибух у повітрі — негайно після вильоту з Cape Canaveral космічний корабель Challenger. Семеро астронавтів — в тому числі і молода жінка-вчителька середньої школи — згинув на місці. Сталося це на очах тисячей людей, що спостерігали польот у Cape Canaveral та мільйонів людей — в тому числі шкільних дітей — що дивилися на lift-off на телевізії. Як у грецькій трагедії — каже Марія — боги заздрісні за поступ людства. Справді, треба дивуватися, що таке не трапилося раніше — стільки літ успіхів призвичаїли публіку до космічних польотів, як до звичайної рутини. Тому й почали запрошувати до участі звичайних цивільних людей. На попередньому кораблі, напр. їхав один конгресмен, а тепер ця молода вчителька, що мала передати для дітей всієї Америки лекцію, як воно насправді в цьому космосі. Всенаціональна травма. Матиме воно наслідки і на майбутнє, економічні і політичні. Але інша молода вчителька, що була також кандидатом на виліт у космос (має, між іншим слов'янське прізвище, може — українка?) сказала журналістам, що не зважаючи на те, що сталося, вона готова зголоситись на наступний політ з астронавтами!

Моя марудна робота на комп'ютері поволі добігає до кінця: маю вже понад 250 сторінок — кінчу саме Шевченка. Не знаю, чи вистачить місця на одному диску — може доведеться переносити частину на другий диск. Ліпше, якби обійшлося без другого, але побачимо. Телефонувала я до Софійки Бурої, щоб довідатись від неї точний заголовок і перший рядок вірша Миколи Мельника, що його переклад включений в торонтонську антологію. Мала трохи клопіт, щоб це додати до надрукованого тексту, бо комп'ютер заявив: *this document will have too many paragraphs*. Але знайшла розв'язку. — Крім того, зробила Софійці послугу: знайшла для неї з Літ.Наук. Вістника з 1927 року довгу Мельникову поему, що за нею вона давно вже шукала.

Після теплого, як весна, початку січня, маємо сніг і мороз. Це ускладнює щоденний доїзд до роботи і — боюся — ускладнить Максимові та Уляні приїзд на весілля в суботу.

Наталка Пазуняк уже приїхала з Австралії. Була в мене в бюрі, не застала мене, але

лишила мені дарунок — прегарно видану книжку — повну збірку віршів Емілі Дікінсон. Не знаю, чому вона бажала зробити мені такий дарунок, але книжкою я дуже зраділа. Вже давно хотіла сугерувати Максимові, що вірші Емілі Дікінсон були б для мене добрим різдвяним подарунком. (Хотіла б колись перекласти ще додатково якісь вірші і добре, щоб збірка була під рукою),

Метро — увечорі, по дорозі додому.

Пополудні знову сніжило. Мабуть зима нас таки здоганяє. Колись я плянувала, що взимку поїду до Каліфорнії, думала, що Остап взагалі поїде туди на кілька тижнів, щоб оминати зиму. Ляля увесь час допитується, коли приїду. Перешкодою першою був конгрес PEN, тепер — весілля у Коропецьких. А лютий для мене дуже невігідний для виїзду місяць — 11-ого беру участь у лекції Liz Kelly, а 26 починається в нас акредитаційна інспекція. Але на один тиждень, десь між цими датами я могла б вирватися. Остап боїться невігоди — мовляв, Марко та Ія не закінчили ще ремонту хати і не мають окремої кімнати. Ляля, щоправда, запрошує до себе, але чи випадає нам мешкати в неї замість в Марка? Залишила я справу виїзду до вирішення Остапові, а йому, як завжди, рішення дається дуже трудно. При його скритості справді не маю певности, чи хоче він на правду їхати? Отже не настоюю — але і не форсую плянів сама, а тому — застій. Квитки треба купувати наперед — може вже й запізно, щоб їхати після 11-ого лютого.

Остап хвилюється тепер дуже тим, що *Свобода* і *Ukrainian Weekly* легковажно поставились до конгресу PEN. Казанова, щоправда, на основі переданих телефоном інформацій (збудила мене одного ранку в готелі!) написала інформативну статтю, помилившись щодо участі в конгресі Рудницького, Сокола й Онишкевич (назвала тільки нас з Остапом і Любович). *Ukr. Weekly* послав на пресову конференцію Боцюркова і він написав три репортажі на різні теми далекі від літератури, не помітивши взагалі, що була якась делегація укр. письменників., *Єдина Америка*, що для неї написав репортаж сам делегат конгресу Леонід Рудницький принесла обширні репортажі з фотографіями. Знимки, між іншим, робила Ляся і вони рятують мене від комплетного браку фотографічної документації (Мої не вийшли, тільки пару загальних) Є одна знімка Остапа з Мілошем, яка справді дуже добре вийшла. Хотіла б я зробити з неї побільшення.

Вже 30 січня, але в мене ще не закінчилась середа, 29-ого.

Тепер година 1:20 вночі, а я ще біля свого комп'ютера, зовсім твереза і сон мене не бере. (Вчора була дуже втомлена, раніше лягла — і виспалася). Навчилася я сьогодні кілька нових речей на своїм Мекінтоші — дійшла до кінця диску, почалися певні комплікації і треба було шукати розв'язки. Перенесла я увесь покажчик на інший, другий диск — і зробила собі копії. Сьогодні закінчила вже не лише Шевченка, але й Славутича! Ще є около 30 сторінок машинопису та й додатковий хронологічний покажчик, що не забере багато місця. Хочу скінчити це до суботи, щоб на другий тиждень зробити коректу відбиток і вислати обидва диски + print-out Лупулові. Він фактично не вимагав паперової копії, але я хочу, щоб вони бачили, як добре виглядає мій оригінал — із усіма різновидами

шрифтів, тощо. Це буде їм пересторога, щоб не зіпсували доброякісного продукту, переводячи його на IBM!

Пару слів про мою лектуру останніх тижнів (Аякже, навіть читаю трохи — але здебільшого тільки в метро). Серед “маминих” книг (від Марилі Смолки) був польський переклад “Bitwa milczenia”, що її автором є Vercors. Чула про нього, але ніколи не читала. Це — спогади про те, як він писав своє прославлене в час війни “Мовчання моря” — про німецьку окупацію Франції. Дуже цікаво. Крім того, в “Жовтні” — знаменита розвідка про співака Олександра Мишугу (автор: Михайло Присяжний). Що за люди! І Мишуга, і автор, і взагалі хлопці із “Жовтня”. Між рядками, серед обов’язкового шаблону і пропаганди — скільки справжнього патріотизму і доброї культурної роботи на європейську мірку!

[Між сторінками щоденника включена фотокопія листа на фірмовому папері International PEN, Writers in Prison Committee. На фірмовому папері подана низка прізвищ офіційних осіб: President: Per Wästberg, Vice Presidents [16 осіб, в тому числі такі як Heinrich Böll, Nadine Gordimer, Arthur Miller, Sir Victor Pritchett, René Tavernier, Mario Vargas Llosa]; Chairman of the Committee: Michael Scammell; WiPC Secretary: K. Simson]. Лист підписаний секретарем, панею Сімсон, здається Cathleen?, адресований Остапові і має дату 24.1. 1986]:

Dear Mr Tarnawsky:
re: Mykola Rudenko.

I wonder if you remember that many years ago it was you who wrote to us suggesting that some of the national centres might invite their imprisoned Soviet colleagues to become members of their centres? Do you remember? I think you might like to know that this idea was taken up and there are now world-wide prisoner/members I think at the last count over 70 of them! I do believe it has made a difference to them, in spite of continued incarceration, to know that colleagues did not forget them in countries far away — at any rate many who were freed have written and told us so. In the first instance it was your idea! Are you pleased? I hope so.

At last week’s New York 48th Congress I know that your appeal was circulated, and I wondered if meanwhile you had had any news personally from Mr Rudenko? He must be hoping that his wife will soon be allowed to join him in internal exile — I doubt if the powers that be will remit any part of either of their sentences and to be together would be at least a small alleviation. His case was taken up by a large number of centres: French, Japanese, Australian etc., and they were willing to support him largely because he had written to International PEN several months before his arrest, and we knew quite a lot about him. By the time the letter reached London he had been tried, sentenced and was already in prison (the letter took more than a year on the way) but then we had news of him from one freed prisoner, and another, and Grigorenko. Our experience is that the more the national centres know about a prisoner — and that is mostly what we are able to tell them — the more willing they are to work for him and make appeals on his behalf. So, I’d be very glad to know if you have any fresh news? A few PEN parcels have reached him sent by our

German helper, Frau Christa Bremer. I doubt if he knows they came from PEN, but the main thing is that he got them. Hoping to hear from you if you have a moment to spare!

Very sincerely yours
K. Simson for WiPC

31 січня, ніч.

Залучений лист від п-ні Сімсон говорить сам за себе. Думаю, що Остап може мати велику сатисфакцію — таке признання від сторонньої чужої людини, заангажованої на такому пості, значить куди більше, як компліменти у пресі знайомих і взагалі своїх, українців. А вже зовсім певно такий лист є компенсацією за всі недогляди чи непризнання виконаної праці, або не-помічання, ігнорування молодого журналіста з *Ukrainian Weekly*, що не запримітив навіть присутності на конгресі делегації українських письменників. Взагалі приємно почути, що секретаріят Writers in Prison Committee так поважно трактує надслані йому сугестії та що так послідовно виявляє увагу політичним в'язням. Факт, що вони навіть посилають анонімні посилки через приватних посередників — зворушливий. А добре почути, що й Руденко написав до них безпосередньо (Хоч це, нажаль, було вже давно і нових вістей немає).

Приїхали Максим та Уляна. Я рада, що вони вже тут, бо завтра заповідають можливість снігу.

3 лютого 1986, метро, вранці (понеділок)

Весілля Коропецької з Пазуняком відбулося в суботу, при сухій погоді, без снігу — і поворот Максима та Уляни до Кембрідж відбувся без комплікацій. Вінчання було в катедрі при вул. Френкліна — і мені нагадало вінчання Марка та Ії, в цьому ж храмі точно 6 років тому. Остап на шлюб не їздив, і ми верталися автотом, щоб забрати його на весілля. Гостина була в готелі Hilton — Mt. Laurel, в Нью Джерзі, недалеко від хати Коропецьких. Зібрала вона чимало цікавих гостей — з Нью Йорку, Нью Гейвен, з Торонто, з Оттави — не кажучи вже про саму маму молодого, Наталку Пазуняк, що теж приїхала з Австралії. Максим мав нагоду зустрітися й поговорити з різними “академічними” людьми — вперше, напр. познайомився з Фізером, що його досі знав тільки з ділових стосунків. Були Ромко Коропецький з жінкою, Субтельний з жінкою, Ромко Процик — і ціла плеяда Максимових та Маркових товаришів з Філяделфії: Пазуняки, Скіра, Клос, Лабуньки ітд. Мені було приємно зокрема зустрітися з Осипом Данком. Між гістьми були очевидно майже всі наші добрі знайомі: Геврики, Рудницькі, Лабуньки, Лариса Онишкевич, Віра Лащик. Не було, нажаль (для мене), багато інших (може не були запрошені: напр. Біланюки, Третяки, Бандери). Приємно було знову зустрітися і поговорити з Гунчаками (він дуже запрошував до посиленої співпраці в *Сучасності*), вона — Оля, я довідалася вперше, є “director of admissions” в Rutgers/Newark Law School.

Я добре чулася, збирала компліменти “на право, і на ліво”, навіть трохи танцювала. Після весілля до Мама дійшла сплетня, що, мовляв, я була “найелегантніше вдягнута” на цьому весіллі.” Ну, над цим я трохи застановлялася: купила спеціально дві візитові суконки на випродажі, а потім, дослівно в останній мінуті, вирішила вдягнути свою стару-стару довгу кремову сукню з плісованою спідницею, що її купила була вперше на весілля Юрка Чайківського — скільки то вже років тому? — і де я була свахою. Суконка не була занадто дорога, а ще вона також дуже практична, бо її можна прати (і я це вже не раз робила) Навіть на Юрковому весіллі, коли нехотючи, Бабця вилила щось і заплямила була мою сукню — і я її успокоїла, що мовляв, нема чим перейматися, бо зараз у лазничці заперу і висохне — що і сталося). Отже я робила парад у старій сукні, прикрасивши її золотими намистами.

4 лютого 1986, метро, вранці.

Приготовляю свою лекцію про міжнародне право (тобто про Research in international law, як знаходити міжнародні договори, судові рішення й документи ОН, Європейської Спільноти ітд.) Це має бути 11 — від сьогодні за тиждень. Поболоє мене зуб — минулого тижня була в Цісикової, вона спилила ще один зуб під корону — і саме він і болить від часу, коли вона його спилувала. Дуже реагує на все холодне і тепле — тяжко їсти.

Бібліографія для КІУС вже в цілості на комп’ютерському диску (точніше на двох — окремо покажчик). Саме тепер роблю коректу надрукованого тексту, щоб внести ще конечні поправки. Аж свербить мені, щоб нарешті вислати — і позбутися! Але стримую себе — треба уважно прочитати — і добре було б справді ще дещо звірити — але навряд чи вистачить в мене терпцю і часу. Я ж хотіла, щоб навесну була вже готова книжка — не можу надто протягати!

Радіо принесло вістку про можливість виміни радянських шпигунів Німеччини на дисидентів. Згадують прізвище Щаранського. О, якби так між ними були і якісь наші!

7 лютого 1986, п’ятниця, вранці, метро.

Вночі напало повно снігу. Їду до роботи трохи спізнено: мусіла відгорнути сніг, автобуси не ходять, навіть іти не легко — загрузаєш у свіжий пухкий високий сніг. Добре мати доїзд вигідним підземним транспортом! Інакше треба було б, мабуть, залишитися вдома. Сьогодні це не була б приємність: мушу скінчити писати свою лекцію на вівторок, принести додому текст і підготувитись до його ефективно виголошення (не читання, очевидно).

Вчора — треба відмітити для документації — сталися дві “події”: 1/ Я нарешті занесла на пошту і вислала реєстрованою посилкою до Едмонтону свою бібліографію — як я її називаю для комп’ютера — ULE65B. Рівночасно послала Сенькусеві для *Journal of Ukrainian Studies* перший випуск поточної ULE80A — тобто статті в журналах і колекціях. Нажаль, останнє число журналу за літо 85 не принесло початку тієї моєї поточної

бібліографії ULE80B & ULE80T. Не знаю чому, може йому забракло місця. Але це не добрий знак. Тієї бібліографії назбиралося вже дуже багато, боюсь, що Сенькусь може знову перелякатися її розмірів. А я хочу, щоб вона була якнайповніша і думаю навіть включити всі літературні статті з першого тому *Encyclopedia of Ukraine*. У всякому разі, ця робота не даремна і вона не пропаде, навіть якби Журнал не друкував її взагалі, або друкував селективно. Як доживемо у доброму здоров'ї до 90-их років, то можна і треба буде видати ULE80 окремим research report-ом в CIUS.

Друга подія також “бібліографічного порядку”. Biddle Law Library святкує в 1986 році своє сторіччя. Буде з цієї нагоди бенкет і, очевидно, збірка фондів. Я запропонувала вчора Liz, що може так бібліотека схотіла б видати книжкою мою бібліографію “German Books on American Law?” Мені бракує ще тільки 30 книжок, щоб було рівне число — 500. Я над тим так чи інакше працюю, щоб вислати наступний сегмент до *International Journal of Legal Information*, де друкувались попередні частини цієї праці. Останнім часом, щоправда, при навалі і тиску іншої роботи, я мусіла цей люксус занедбати, — але, якби я мала для цього зрозуміння і підтримку Liz, можна б деякі інші речі відсунути на задній плян. Вона прийняла мою пропозицію із зацікавленням, обіцяла поговорити в тій справі з видавцями, допитувалась про моє становище щодо “royalties” (я перестерегла її, що це напевно не буде джерелом великого заробітку, але якби такий був — я відступлю його для бібліотеки!) Liz навіть має вже візію: U of P Law Library Publications Series, no.1. — Я так і думала, що до неї можна з такою ідеєю підступити — для цього вона має більше ентузіазму, як для щоденної кропіткої адміністрації.

9 лютого 1986, неділя.

New York Times у числі із 6 лютого помістив статтю “CIA said to have let Nazi into US” — і це про ... Миколу Лебедя! Називають його німецьким коляборантом та воєнним злочинцем, лідером українських терористів ОУН-Б, що його — в нагороду за вартісні для них інформації — СІА нелегально перевело через процес іміграції та натуралізації у США. Неприємна справа! Що Лебедь — терорист і лідер ОУН — це правда, але називати його Nazi і німецьким коляборантом — тоді, коли він був активним лідером проти-німецького підпілля — трохи занадто. Ця справа, очевидно, пов'язана з проти-українською нагінкою останніх літ, що її руками всяких Візенталів та інших жидів переводять — не сумніваюся в тому — більшовики, щоб компромітувати і залякувати українську еміграцію. Не виключене, що серед низки українців, таких як Ковальчук, Демянюк, Федоренко і інші, може є і такі, що справді мають на совісті вбивства жидів у час війни — але спосіб у який ведеться акція проти них і зокрема злонамірена анти-українська істерія в пресі вказують, що ціль тут не покарати якогось одного злочинця, але викликати проти-українську реакцію взагалі. Анти-семітизм для мене осоружний і я його завжди поборюю — навіть ціною втрати популярності в товаристві — але анти-українська настанова жидів — це тільки друга сторона цієї ж самої ідеології і вона мені не менше образлива й болюча.

Говорили по телефону з Уляною і Максимом. Уляна почала трохи кривавити і це мене зажурило. Це 10 тиждень вагітності. Не знаю, чи це бува не якась поважна комплікація?

Щоб не втратила дитини... Жаль мені їх. “Життя є повне непорозумінь і тихого смутку”, мовляв Брановський. Такі ще молоді, а журба і клопоти комплікують життя. Треба кілька днів спокійно виждати — може в тому нема поважної загрози. Мама сказала мені сьогодні, що вона — коли була вагітною з Андрієм — також на початку кровавила.

Крім підготовки лекцій на вівторок, мушу трохи взятися за залеглу кореспонденцію. Ціла низка листів жде на полагодження. УВАН прийняла мене як члена-кореспондента, мушу послати завтра членський внесок. Славутич просить про рецензію на свою бібліографію. Демиденко пише в справі спадщини Драгоманова. *Harvard Ukrainian Studies* запрошує рецензувати другий том Щоденника Винниченка, ітд, ітд. Є ще листи від Палій, Clara Gyorgyeu, Оксани Радиш, Ласло-Куцюк з Румунії, Місіла з Польщі — навіть такий знайомий Мама й Тата із Зальцбурга, Ренер, що на старші роки взявся як аматор досліджувати доісторичну добу — і той написав мені довжелезного листа, що на нього з чемности бодай кілька слів треба буде відповісти.

Місіло, між іншим, повідомив, що вислав до УНІГУ свою бібліографію на конкурс — і це для мене радість. Буде серйозний кандидат. (Досі вже прийшла на конкурс одна праця — від Буряківця — але це не бібліографія, а якесь оповідання, чи щось таке — ще не читала!)

Помер пару днів тому Антін Драган, колишній редактор “Свободи” — вже його й поховали.

“Свобода” надрукувала нарешті моє слово про Уляну Любович. Я про це довідалася від Гірняка, що в суботу вранці потелефонував з гратуляціями. Я подумала: як він помре, не буде кому навіть відгукнутися на статті в українській пресі. Але може це й неправда — бо потім задзвонила також Віра, що читала і їй подобалось (На вечорі Любович вона не була, отже раніше не чула!) Мені на друкові цієї статті не залежало — але Ляся хвилювалася, що Снилик, мовляв, відтягає із друком і навіть телефонувала до редакції і говорила про мою статтю із Кузьмович.

11 лютого 1986, метро, увечорі.

Їду додому після своєї лекції. Пішло мені, думаю, добре — я задоволена із себе. Студентів було до 90-ти. Були й запитання. Присутня була, очевидно, Liz, а також моя асистентка, Марія. Записували лекцію на тасьму — побачимо, яке вона зробить на мене враження, коли слухатиму її пізніше, на зимно. Але покищо — велика полегша. Це перший мій виступ у присутності мого шефа і тому він для мене досить важний. Сьогодні впав досить великий сніг і тому я скористала з нагоди, що Liz після мого виступу відпустила мене додому. (Вона другу годину має говорити про задачі, що їх вона давала раніше студентам — бо це — нормальний курс, на кредити].

Телефонувала я вчора знову до Уляни й Максима, щоб довідатися, як вона маєтсья. Новина недобра. Була в лікаря, зробили пробу ультра-звуком і виявили, що плоду немає. Тобто — Улянине кривавлення — це справді було поронення. Жаль і журба, бо хто зна, чи

легко їй буде знову завагітніти і чи знову не повториться miscarriage? А часу на експериментування не залишається багато — їй уже 39 років. Було б жаль, якби доля прирекла їх на бездіття. Жаль не мені, що не буду бабкою, але жаль Уляни, яка любить діти, і Максима, який напевно колись пізніше мав би жаль, що в нього не було дітей. Та й бездітність, в додатку до всього іншого, може мати психологічні наслідки для їхнього подружжя. Ну, але цей песимізм — передвчасний. Надія ще жива. А тепер можна хіба дякувати долі, що це сталося тепер на 10 тижні вагітності, а не пізніше, і що Уляна здорова і мається нормально. Бідний Максимко: молодий такий ще, а скільки клопоту!

14 лютого 1986. Метро, вранці.

Зима триває і творить комплікації. Мороз. А сьогодні знову заповідають свіжий сніг. Вже три тижні не їздила на закупи харчів — для себе і для Мама. Живемо на запасах і час-до-часу докупуємо хліб, молоко, овочі. Але запаси вичерпуються. А я таки не поїду автотом сама. Наша вулиця — утовчений і замерзлий сніг, ховзко. Головні дороги здебільша прочищені, принаймні серединою дороги. (Цього я також боюся — бо уступаючись з дороги іншим автам, доводиться з'їздити на лід і сніг!) Можливо, я — занадто обережна, може і треба було б відважитись. Але, чи варто ризикувати? Авто свіжопомальоване і відновлене — чи треба мені клопоту? Не залежить мені на тому, щоб доводити *urbī et orbī* який з мене шофер! Вже говорила з Вірою, поїду на закупи з ними — вони відважні і досвідчені шофери, що вміють узимку їздити.

Читаю автобіографію російської співачки Галіни Вішневської, жінки челіста Ростроповіча, що тепер закордоном. Ростроповіч колись, пригадую, написав був листа до “Правди” в обороні Солженіцина, щоб, мовляв, історія не осудила його, Ростроповіча, за мовчанку і потурання несправедливості. Це мені тоді дуже подобалося, цікаво чи пише про це Галина? Покищо я прочитала третину книжки. Дуже цікаво: трагічне дитинство, а потім — кар'єра у Большому театрі, звання народної артистки СРСР, залицяння Булганіна. Знамениті побутові деталі і дуже відчутне почуття гумору. Переклад занадто американізований, але дуже читабельний. Книжка — товста, її возити в метро було б не вигідно. Позичила її для Мама Марійка Лабунька — і це за її рекомендацією я взялася читати “Galina”. Теж назва! Але має добре фото на обкладинці, що ілюструє бажання співачки віддавати в оперному співі: *majesty and simplicity*.

18 лютого 1986, вівторок, метро.

В суботу надійшла з Гарварду посилка для Бібліографічного Конкурсу: Місіло. Я дуже зраділа: маємо поважного кандидата! Може будуть ще інші — термін до 1 березня, але ці останні дні завжди трохи хвилюючі: бо що як не надійдуть праці, або як прийдуть такі, що їх не можна навіть трактувати поважно. От ми вже маємо один манускрипт — Буряківець надіслав якесь своє оповідання. Хіба він думає, що це — літературний конкурс? Тільки зайва кореспонденція і клопіт.

Переглядаючи побіжно Місіла, я запримітила у покажчику прізвище — “Тарнавський, Давид”. І ось в бібліографії знайшла “Голос праці” — одноднівку, видану у Львові в

жовтні 1934 року, що її редактором був Остапів батько! Каже Остап, що за цю одноднівку батько його відсидів три роки в тюрмі, родина опинилася без засобів до життя... Ну, й знахідка! Але ніде не позначено, де саме, в якому архіві чи бібліотеці можна цю річ знайти. Треба буде написати до Місіла, може зможе відшукати її і прислати фотокопію.

23 лютого 1986. Неділя.

Вчора були на родинній імпрезі: були христини Марка Чайківського, Бобового синка. Зробила цю імпрезу, очевидно, Люда — і то на досить велику скалю — було між 80 і 100 осіб. Залю винаймали в Михайлівській церкві на Факс Чейс. Вийшла маленька констернація, бо чомусь не запросили на це не тільки мою Маму, але навіть Лесю і Левка Яцкевичів. Леся цим образилася, бо була раніше вже послала дитині якийсь дарунок та й сподівалася запрошення. Ну, я до цього не мішаюся, а то і я не могла б була прибути. До церкви не ходила — щось почуваюся цими днями втомленою і боюся, чи серце моє не має вже досить оцього Sturm und Drang моїх днів? В роботі пресія хоч куди: в наступному тижні має бути інспекція — треба привести сьяк-так бібліотеку до ладу, а це нелегко, бо в нас розгардіяш, спричинений занадто багатьома змінами в короткому часі та великим переобтяженням персоналу. Наша перша бібліографія “Selected current bibliography” порівняльного трудового права уже появилася друком. Минулого тижня віддали другий installment. Те саме з рубрикою Questions and Answers. Перша вже надрукована, термін для наступного сегменту вже прийшов. Я віддала Синтії свою роботу (тим разом про Hague conventions) минулого тижня, але Марія та Еллен мусіли піти до бібліотеки в суботу, щоб опрацювати свої “питання і відповідь”. — Гора незакаталогізованих книг росте — бо, очевидно, коли я роблю одне, не можу робити друге.

Вчора увечорі скінчила переписувати на комп’ютері рецензію до *Сучасності* на бібліографію Купали й Коласа, що її прислав мені Гунчак. Завтра вишлю — одне зобов’язання менше. Хотіла б трохи привести до ладу свої папери і взятися за Войнич і Расторгуєва.

Довго вчора говорили по телефону з Марком та Ією. Вона їде на пару місяців до Атланти — там буде продукуватися фільм, що в ньому вона має високе становище production manager. Марко хоче конче за залишені Ікером гроші видати йому книжку, щоб звільнитись від морального зобов’язання. Приємно, що він у цій справі такий ідеаліст. Спадщина Ікерова подумана була Івасем як дарунок Маркові, без жодних зобов’язань. Він про це говорив ще за свого життя. Але Марко не хоче тих грошей. Ми домовились, що якщо Остап до пів року цієї справи не зрушить з місця — то я сама за це візьмуся. Моя ідея — видати книжку Івасєвих оповідань в англійському перекладі.

27 лютого 1986, четвер, метро.

Сьогоднішня дата вказує на дві події: 86 уродини Тата — та інспекція акредитаційної комісії в Penn Law School. Татові я вже купила і занесла дарунок (курточку) передучора — а вже на початку тижня спекла і послала Остапом пляцок з кокосовим горіхом, що його

він дуже любить. Сьогодні Остап піде до нього з пляшкою Metaxa — купили її задалегідь, ще в суботу.

На інспекцію до бібліотеки прибуде Igor Kavass. Він уже раз в нас був, ще за Слона. Гарячкова підготовка останніх днів — нові написи, трохи порядкування (тобто викидання непотрібу!) дали деякі наслідки, хоч вони помітні тільки тим, хто бачив попередній балаган. Але наша Liz, що керує стилем “administration by crisis”, вчора нагло забажала пропозицій нових закупів книг на високі фонди, що нібито можуть звідкіль з’явитися (надія на 100,000 дол.) — і це значило, що я мусіла кинути все інше. Пару днів тому дала мені на критичний розгляд плян розбудови бібліотеки на наступних кілька літ. В ньому велика увага для технології і для перерібки бібліографічних даних на комп’ютери, а на задньому пляні розбудова колекції. Також є в пляні cost-recovery на 20,000 дол. річно, що означатиме службу адвокатським фірмам за оплатою (досі це робили ми безкоштовно, як публичну службу). Я у відповідь написала меморандум з критичними завваженнями. Дала, однак, наперед прочитати Марії Смолці, Pat Callaghan і Остапові, і після консультації з ними, вирішила свого письма директорці не давати. Натомість всі ці думки висловила усно, коли вона прийшла послухати моєї opinii. Боюся, що вона не здає собі справи з того, які ми перевантажені і як на цьому терпить щодення рутини. Те, що повинно бути основним нашим завданням — служба клієнтелі, закупівля й каталогізація нових матеріалів, відсувається на задній плян.

Приватно також сипляться на мене всякі нові пропозиції і запрошення, що бажали б абсорбувати мій час і мою енергію. Штогрин дзвонив учора: запрошував до участі в конференції в Urbana від 10-14 червня. Він хотів би, щоб я взяла участь в сесії про цензуру в сучасній Україні, а Остап щоб говорив про літературу. Рожанковська телефонувала, щоб запросити мене до журі конкурсу Ковалевих (на історичне оповідання, чи повість). Костюк уже втретє просить, щоб я очолила Винниченківську комісію УВАН. Люда хоче влаштувати вечір філядельфійських письменниць і запрошує мене до участі (разом з Гармаш та Керч — невелика приємність!) *Harvard Ukrainian Studies* просить рецензію на другий том Винниченкового щоденника. Бойчук терпеливо чекає на мою велику роботу про Войнич і Расторгуєва... А де мої нормальні щоденні зобов’язання: бібліографічний конкурс? Черговий сегмент *Ukrainian Literature in English*? Поточна бібліографія ОТ і МТ? Листування, що жде своєї черги? Підготовка манускрипту оповідань, що їх хочу запропонувати Середякові?

28 лютого 1986, вранці, метро.

До всіх запрошень і претенсій на мій час забула я додати ще натиск Орісі Гевки, щоб я взяла участь у програмі поезії, що в рямцях американського тижня поезії у Філядельфії має відбутися в Independence Mall десь у березні. Вона вже раніше консультувалася зі мною, чи прийняти ініціативу (яка вийшла від американців!) і яку запропонувати їм програму. Я піддала їй думку получить Стуса й Руденка й обіцяла допомогти, але мені не дуже хочеться виступати, підготовляти доповідь, та ще й для американської публіки, по англійському. Я запропонувала їй запросити Рудницького або Онишкевич. Побачимо.

Минулого тижня сталася важлива політична подія, що її треба відмітити. На Філіпінах відбулися вибори — президент Фердинанд Маркос підступством, хабарями і шахруванням довів до нібито своєї перемоги — але різниця голосів була мала і не було сумніву, що ця перемога була “вкраденою”. Конгрес США вислав був своїх обсерваторів і вони ствердили, що вибори були нечесні. Америка, очевидно, від довшого часу бажала собі зміни уряду у Філіпінах. Маркос був при владі 20 років, останнім часом за допомогою вийняткового стану, отже був фактично диктатором. США мають на Філіпінах дві великі військові бази, острови мають величезної ваги стратегічне положення. Є там також комуністичне підпілля, що його Маркос тримав під контролем. Отже була справжня дилема: як повернути Філіпінам демократію, не втративши впливів і не кинувши їх в обійми комуністів? Опозицію очолював Aquino і його після повороту на Філіпіни на аеродромі застрелили, очевидно, “невияснені вбивці”. Але філіпінці об’єдналися довкола вдови застреленого, Corazon Aquino, і вона очолила партію опозиції при виборах. Після виборів і одна і друга сторона заприсягла президента держави. По кількох днях, однак, під очевидним натиском Америки, Маркос залишив президентуру, виїхав разом з великим ентуражем на Гаваї і тепер президентом Філіпін стала вже *de iure* і *de facto* Corazon Aquino. Неабиякий успіх закордонної політики США, тим більше, що була також короткотривала нагода для СРСР скомпромітуватися: побачивши, що Америка проти Маркоса, вони раптом вирішили стати на його захист! (В пресі тільки, очевидно). Цікаво, як ці заяви сприйняли комуністичні філіпінські партизани?

5 березня 1986, вдома.

Я вже третій день вдома — з грипою. З носа тече, з очей тече, стан підгярячковий, кашель. Навіть фактично не можу використати побуту вдома, щоб щось зробити. От хіба що взялася трохи читати — прочитала книжку “The Religion” (Nicholas Conde), а тепер взялася за Кошелівцеві “Розмови в дорозі до себе”.

Nicholas Conde — це один із псевдонімів Роберта Розенблюма, що його ми зустріли на конгресі PEN. Я сподівалася якогось дурнувато “thriller”-а, а може й порнографії — але бачу, що автор справді занадто скромний. Книжка написана популярно (напевно була бестселлером, Аня знайшла мені якийсь старий paperback) — вона має сенсаційну тему, але написана для інтелігентного читача і навіть має глибшу думку: бажання людини вірити, її страх перед майбутнім і зв’язана з тим страхом, потреба заклинати богів — жервою, магією, молитвою. Нагадалися мені рядки власного вірша: “який ще перстень кинути у море, яким закляттям заклинати фатум”... Героєм роману є антрополог, який береться досліджувати серед порторіканських дільниць Нью Йорку релігію “вуду”, відкриває, що існує серед віруючих культ жертвоприношення малих дітей, втрачає на деякий час наукову перспективу і сам стає поклонником цієї віри, в остаточній розгрі опам’ятовується і не приносить у жертву власного сина, і це — у заключенні — приносить світові нуклірну загладу. Тільки тепер, написавши слова “приносить в жертву власного сина”, я усвідомила собі, що Conde не використав фактично християнського міту, самої центральної теми розп’яття Христа за людей... А може боявся, що це занадто близько зачепить мільйони читачів — хоч, очевидно, інші натяки на жертвоприношення є (від Біблії

починаючи). Є в книжці персонаж жінки-антрополога Kate, що її точно списав автор із Маргарети Mead, включно до її подружжя з колегою-антропологом. Видно, що Роберта Розенблюма антропологія спеціально цікавить і що він, можливо, колись її вивчав.

Сьогодні наша 37 річниця шлюбу. Остап вчора купив гарні квіти і помадки, а сьогодні вранці прийшов букет від Марка та Ії, а пополудні жовті хризантеми у вазонку від Уляни й Максима (Ці останні напевно будуть триматися найдовше).

10 березня 1986, метро.

Цілий тиждень була я вдома з грипою. Сьогодні вперше повертаюся до роботи. Надоїло мені сидіти вдома — тим більше, що я ізолювала себе в малій кімнатці, щоб поменшувати можливість передачі грипового вірусу. Самотність дається взнаки — Остап ніякий компанйон, з ним трудно говорити взагалі. Про суттєве і цікаве він ніколи не говорить (мабуть не гідна я того, щоб він ділився зі мною чимсь творчим чи інтимним!), в контроверсійних справах — тільки підносить голос, виголошуючи безапеляційний монолог, а інші розмови — про дітей, побут чи знайомих — обмежуються найчастіше до одної-двох інформаційних реплік. Інформує, очевидно, він, бо більшість вечора проводить на телефонах. Коли я піднесла телефон в час його розмови з Максимом, сказав: ого, контролю! Це, правда, не вперше. Але тим разом я образилася. Одне слово, хоч закладай другу телефонічну лінію!

Я не тільки лежала. Трохи попрацювала над темою Войнич/Расторгуєв і вже майже маю її готову. Хотіла б нарешті позбутися і віддати до бібліотеки книжки, що з них деякі в мене вже два роки.

Ляля двічі минулого тижня телефонувала. Я повідомила їй, що йду на мамографію і вона раптом злякалася: може я не сказала їй усієї правди? Ну, я ще й сама не знаю. Тест доведеться перенести на завтра, через грип. Маю надію, що не виявить він нічого злякисного.

11 березня 1986

Позлостила мене редакційна стаття в Свободі, де з нагоди Шевченкової річниці знову переїхалися по Грабовичу. Боже мій, що за народ! І чи варто для такого народу працювати, посвячуватися? Примітив наступає з усіх сторін — чи справді нам ніколи не суджено вийти в люди? Сьогодні замість робити свою роботу, я сіла й написала листа до редакції. Адже треба відмежувати себе від цієї громадської психози!

Була сьогодні на тесті — мамографії. Вислід знатиму щойно в четвер.

Орися Гевка знайшла вже людей до програми вечора Стуса й Руденка — Лариса Онишкевич скаже вступну доповідь, Володимир Карпинич буде керівником програми, авангардний театр з Торонто поставить свій реквієм для Стуса. Але є біда, бо на цей же

самий день заповіджена в Філядельфії вистава ансамблю Крушельницької “Слуга двох панів”.

П’ятниця, вранці — метро.

Загрожує страйк SEPTA і я стою перед можливістю, що від понеділка не матиму як доїхати до праці. Треба буде, очевидно, їхати автом, але це — перспектива дуже нерадісна. По перше: на дорогах тепер і без страйку величезний рух, бо направляють “Expressway” і весь автомобільний рух спрямований на звичайні міські вулиці, тобто на вулиці, що ними їжджу я. По друге: буде проблема з паркуванням авта. Не тільки воно коштовніше ніж доїзд міським транспортом, але в час страйку напевно трудно буде знайти місце для постою взагалі. Не кажу вже про те, що, очевидно, постраждає і мій щоденник.

Сьогодні має телефонувати Штогрин і я маю дати йому відповідь щодо нашого приїзду в червні до Урбана-Шампейн. Говорили ми про це з Остапом і відповідь — тентативно — буде позитивна. Але це значить, що тим разом і мені доведеться підготувати доповідь: Штогрин обіцяв прислати якісь бібліографічні матеріали з України, щоб я зробила критично-інформативний огляд. Тема мене зацікавила більше, як пропонована ним раніше — цензура. Бо тут я принаймні навчуся чогось нового в ділянці, що є фактично моєю спеціальністю і що я її повинна і хочу вивчати.

Не знаю, як влаштуюся з часом. Саме докінчую Войнич і Расторгу-єва — хоч цю тему можна було б доповняти й поліпшувати *ad infinitum*. Але, виглядає, що я за пару днів, чи за тиждень — позбудуся цієї теми і пошлю її нарешті до “Сучасності”. Тоді на черзі справи конкурсу. Є три праці: Місіла, Божика і Савицького — отже є потенційний кандидат чи кандидати. Є ще і робота Буряківця, але це не бібліографія, але якийсь літературний твір. Матиму приємність написати йому листа, який напевне викличе з його боку неприємну реакцію. Бачу, що він справді якийсь ненормальний чоловік: вчора написав листа Остапові, щоб Слово відзначило його день народження (і то, мовляв, кожного року, як всенаціональне свято). Лист повний напастей на модерністів, Шевельова, Грабовича. Якби не те, що він напевно подуманий зовсім серйозно, можна б уважати його за текст чергового фейлетону О. Шпильки!

16 березня, неділя.

А страйк таки буде! Виглядало вчора, що погодяться і вже була надія, що минеться. Та ні. Вже пікетують і на завтра вже зупинені потяги метро, автобуси, трамваї. Доведеться мені вранці їхати автом. Думаю поїхати дуже рано, щоб не мати проблеми з місцем постою. А вертатись думаю пізно — щоб оминати найгірший рух. Може таким способом зароблю собі додаткові години і зможу взяти один день зовсім вільний.

Розряджуючи свідомо депресію, взялася я за поновлення контактів з людьми: вчора телефонувала до Лялі і до Ліди, була вчора на фільмі Новицького “За стерном долі”, а сьогодні на Святі Героїнь, де промовляла Світлична і співала Оранська (дві цікаві точки,

решта не варте згадки). Возила всюди і Маму, бо їй також треба трохи розрадити. — Помогло! Чуюся ліпше!

24 березня 1986, понеділок, метро.

Страйк був і тривав п'ять днів. Швидко його закінчення було несподіванкою — я вже наставилася на добрих кілька тижнів... Перших два дні я їздила до праці автотом. Щоб запевнити собі місце паркування біля бібліотеки (на паркувальній площі, очевидно, за 3.50 дол за день!) — а також, щоб по змозі оминати найгірший рух — я виїздила дуже рано (перед 7-ою) і залишалася на праці до 6-ої вечора. Такі довгі години праці дуже мене втомили (хоч, а може саме й тому, оба ці дні на роботі виявилися дуже продуктивними!) Але я заробила собі додаткові години і наперед заповіла, що на конто цього надробленого часу і з уваги на візиту в дентиста — п'ятницю беру вільну! В середу і четвер їздила я до праці поїздом. Вперше випробувала такий доїзд — тепер у центрі міста побудований тунель і ці підміські поїзди їдуть аж до головної станції на 30-ій вулиці. Це для мене дуже вигідно, вигідніше, ніж метро, але зате на 150% дорожче! Максим, щоправда, сказав мені по телефону: Тато їздив стільки літ і не жалував собі вигоди — можеш це зробити і Ти. — Хоч я і купила зразу 10 квитків на поїзд і думаю їх у найближчому часі таки використати, то сьогодні я повернулася до метро і навіть купила на запас 20 токенів, бо буде і тут підвишка цін!

Побут удома в п'ятницю дозволив мені полагодити кілька справ: візиту в дентиста, колеса в авті (скинути зимові, тимбільше, що я запримітила, що одне із моїх старих зимових коліс не тримає добре повітря і я мала з ним трохи клопіт у понеділок!). Їздила по харчі з Мамою, возила її ще за іншими закупамі, а окремо ще взяла Тата, щоб трохи “переїхався” та щоб купити йому до городу землю, насіння, добриво.

В суботу увечері була цікава й оригінальна імпреза. Хлопці з Авангардного театру з Торонто (що приїхали на запрошення Орисі Гевки, щоб виступити на вечорі поезії Руденка й Стуса в неділю) дали в УОКЦентрі одноактову п'єсу Мрожека “На морі”. П'єса — оригінальна політична сатира в алегоричній формі, молоді люди (що з них більшість приїхала недавно з Польщі), давно небачений молодечий ентузіазм для літератури, мистецтва, театру (Вони також видали перше число люксового літ.-мист. журналу *Термінус*) — підняли мене дуже на дусі. Очевидно, є багато недоліків: передусім мова їх українська далека від нормативної, літературної — їм ще багато треба вчитися. І маю надію, що молодецьке зазнайство не стане цьому на перешкоді.

Імпреза Руденка й Стуса — перший український виступ на американському форумі Poetry Week у Visitor's Center біля Independence Hall — була зворушлива і на висоті. Не зібрала, нажаль, досить молоді і чужонаціональної публіки, що для неї була призначена. Але зала була заповнена (переважно старими емеритами!)

Вівторок, 25 березня (В поїзді).

Пробую вперше доїзд поїздом на нормальний час. У час страйку, очевидно, все було спізнене, переповнене і нетипове, а сьогодні пробую звичайну рутину. Виїхала із станції Fern Rock о год.8:17 (з дому вийшла десь 8:08-10). На 30- вул. має поїзд прибути 8:45. Це дасть мені якраз досить часу, щоб дійти на 9-ту до бібліотеки. Побачимо!

Сьогодні висилаю до *Сучасності* свою дослідчу роботу про Войнич і Расторгуєва. З примітками вийшло на 32 сторінки (без приміток — 25).

Тепер на черзі — справи Бібліографічного Конкурсу. Вже написала до Данка і Касинця. Тепер жде мене листування з кандидатами і читання та оцінка надісланих манускриптів. Є їх фактично три: Місіла про пресу, Божика про видання ДіПі і Савицького про Голубця. Жодна з них не є того калібру, що Грімстед чи Стельмашенко, але це покищо тільки поверховні враження.

Турбує мене, що немає жодних вісток з Едмонтону. Не знаю, що це має значити: може просто поставили на чергу. А вони ж мені мають і повернути кошти переписування!

Поїзд, бачу, трясє більше як метро — тяжко писати!

Велика П'ятниця, 28 березня 1986, метро.

Вранці цього тижня їздила поїздом, а поверталася підземкою. Але сьогодні запізнилася: здаля бачила, як поїзд заїхав на станцію, отже пішла далі, до станції метро. Добре, що це по дорозі. Записок не робила, не тільки тому, що поїзд більше трясє, як підземка, але також тому, що читаю інтензивно конкурсні праці. Савицький прислав бібліографію творчості Голубця і вона тепер у мене є предметом критичного розгляду. А потім придуть на чергу Місіло і Божик.

Остапові грипа пройшла, але в нього якісь, мабуть, недомагання з простатою. Тяжко довідатися, що йому точно є. Доведеться іти до лікаря. От вже мабуть вирішив, що тут без операції простати не обійдеться і боїться вже наперед. Очевидно, перспектива нерадісна. Жаль мені його — але передусім через те, що він сам собі (— і мені) уприкрює життя своєю замкнутістю і злосливістю. Чи всі хворі люди такі злосливі? Чи хвороби тільки витягають на зовні справжні риси характеру?

Були в середу на п'єсі Олбі "The Delicate Balance". Постановка Drama Guild була на доброму рівні (вони значно вирости за останніх кілька літ). Драма має темою екзистенціальний Angst: пара приятелів спроваджуються родині до хати, бо вони бояться бути уночі вдома самі. Edward Albee — 1928 року народження. Я чомусь думала, що він старший. Швидко досяг світової слави! І пише з надзвичайною вникливістю про проблеми середнього і старшого віку. Були ми в театрі з Софійкою Геврик і Вірою Лашик. Я перед тим обідала з обоїма Гевриками у Faculty Club, а Остап приїхав автом з Вірою.

Віра має знову проблему із своїм хлопцем. Андрійко заявив, що їде на тиждень до Мехіко

— і поїхав! Типовий Геньо! Но, але Віра з цим погодилася, але журиться, чи він, мовляв, не почав знову брати маруану і яке він тримає товариство. Ах, яке ми мали щастя з нашими дітьми!

2 квітня 1986, метро.

Вже квітень, а Снилик і досі не надрукував мого листа в справі Грабовича. Остап думає, що він не надрукує: зрештою недавно і він мав такий досвід. О-КА написала щось, протестуючи проти Н.Й. Таймсу, де була чи стаття чи лист до редакції, де була згадка про нахил до пиянства ще князя Володимира (Може це було у зв'язку з анти-алькогольною кампанією в ССРСР Горбачова) — я не читала ні одного, ні другого. Остап написав в обороні автора, який просто цитував літопис, мовляв, Руси єсть веселіє пити, чи як воно там. І Свобода листа ОТ зігнорувала.

Ну, я справу Грабовича вважаю принциповою і не попушу. Якщо не надрукують, навряд чи друкуватиму щонебудь у Свободі в майбутньому, а самого листа постараюся опублікувати деінде (невідомо лиш де, бо анти-Грабовичівська психоза охопила всю пресу!) — а принаймні пошлю копію до Гарварду, щоб знали, що не вся громада однозгідна в своєму осуді. — Але, але... Я вирішила справу перевірити, щоб, мовляв, не сказали колись, що листа не отримали або що він загубився. Потелефонувала я вчора до редакції. І — несподіванка! Пан Снилик заявив, що листа мого надрукує, що він просто чекає своєї черги. Хоч перестерігав мене, що цей лист напевно викличе спротив. Я йому подякувала за демократичну поставу і заявила, що конечно треба дати голос і другій стороні, а не лиш тим, що нападають на Грабовича і його книжку.

Вчора після праці наша директорка робила “party” для персоналу бібліотеки. Дехто з наших запрошення зігнорував, але я уважала, що це “an invitation you can't refuse” і пішла. (Взяла вранці авто, щоб мати незалежний транспорт!) Хоч було заповіджено, що буде “food enough to call it dinner” — були тільки дві-три (і не дуже смачні!) приставки, пиво, вино і сода. Я спекла пляцок з кокосового горіха — це було єдине солодке. Подивляю людей, що можуть відважитись на того рода прийняття. Але це нагода для приватної виміни думок і ближчого знайомства. Я довідалась деякі подробиці з родинного життя Liz (від неї самої!) Чоловік її Matthew шукає праці десь тут на сході, але це йому не дає бажаних успіхів. Він — професор філософії, біля 51 років, “lateral move” в його віці і на його рівені зробити тяжко. Для того, щоб він міг дістатися на PENN немає жодної надії, каже Liz. “Resking order”, каже вона, тут дивляться найбільше на те, щоб бути з елітарних шкіл ітд. — Дочка її саме покінчила каледж, вона має проблему із здоров'ям: дістає періодично “anxiety attacks”, що спричиняють нерегулярність серця ітд. Син живе з батьком і ще вчиться, хоч йому вже більше як 25. Мав якісь проблеми в часі студій і на пару літ перервав їх. Дочка з батьком “do not get along”. Отже не можуть разом мешкати. Вона, мабуть, приїде сюди до матері. Liz уже 28 років замужна. Важко жити так розділено, кажу, я знаю це з власного досвіду. А вона на те: це добре для нашого подружжя всупереч прогнозам знайомих. Але самотність часом дошкульна. От минулого вікенду вона раптом вирішила поїхати до родини до Іліной — і поїхала, не зважаючи на кошти.

3 квітня 1986, метро.

Їду від Цісикової. Маю першу в житті протезу зубів — доведеться звикати. Це, очевидно, не повна протеза, а всього чотири зуби — два з одного боку, два — з другого — але клямра на піднебінні заважає і знімати її буде мені нелегко. Що робити — трудно. Містки тут не були б доброю і довготривалою розв'язкою — занадто мусіли б бути довгі, а крім того для них треба було б посвятити зовсім добрі зуби, а їх — цих добрих і моїх власних не так уже й багато, щоб ними варто було б жертвувати. Так чи інакше, на старість доведеться носити протезу і, каже моя дентистка, тепер мені легше буде звикнути, як пізніше.

Гарні весняні дні. Температура вранці 50-60, в день — 70-75. Саме добре, свіжо і сонячно. Нажаль, у самому будинку бібліотеки цей час викликає найгірші ускладнення із контролем температури. Вчора на 5-ому поверсі книжки грілися при температурі 95°F. Охолодження ще не діє, вікон нема. І це вже так роками. Колекція коштує грубі тисячі кожного року, але як довго вона може зберегтися для майбутніх поколінь у таких кліматичних умовах? Кажуть мені деякі мої дослідники, що регулярно працюють і в нас і в бібліотеках Бритійській, Оксфордській, Кембриджській — що ті самі книги і журнали там в Англії у значно ліпшому фізичному стані.

Понеділок, 7 квітня 1986. В поїзді.

Суботу провела на господарських закупах і в городі. Привезла собі землю і гній і приготвила грядку та посудини на квіти.

В п'ятницю несподівано приїхали Андрій, Марійка і Соня (до Мамаї, очевидно). Соня ходила оглядати кемпус La Salle. Її там прийняли і дали повну 4-річну стипендію — отже можливість, що вона ходитиме до цього каледжу — дуже висока. Але прийняли її ще інші школи і вона ще жде на їхні пропозиції щодо стипендій. В п'ятницю Соня з Марійкою були в нас на обіді. Ми обмінялися дарунками: Марійка й Соня принесли мені писанку Андрієвої роботи, квіт у вазонку, смажену рожу та оправлені (аж дві) Сонині фотографії. Я дала Соні куплений у Шотландії оригінальний светр-накидку із шкотського тартану, трикутної форми — дуже їй у цьому до лиця. Хочу ще з ними піти до ресторану (може сьогодні, як вдасться їх зорганізувати), і дати Соні сотню долярів, як дарунок на уродини. Запропонувала я вже давніше, що Соня зможе жити в нас, дамо їй кімнату, але не цей перший рік, їй, думаю, треба конче побути трохи в гуртожитку, в товаристві ровесників, здаля від родини.

Неділю провела вдома при комп'ютері. Переводжу на диск свої чергові "installments" ULE80. Сенькус написав, вибачаючись, що в попередньому числі не почався друк мого ULE80 — але запевнив, що в наступному вже буде. Цього матеріалу дуже багато, боюся чи не злякаються його редактори JUS?

Вівторок, 8 квітня 1986. Метро.

Молодих Сеньковських на обід до ресторану зорганізувати не вдалося. Андрій не забажав іти, а Марійка вирішила з ним солідаризуватися. Остап, взагалі, ображений. “Що цей “тівняр” собі думає? Повинен був прийти бодай привітатися!” Дикун, антисоціяльний тип. Ну, що можна з такими робити? Шкода тільки, що Марійка не має більше власної індивідуальності. Доведеться Соні дарунок послати поштою. Вона, виглядає, здібна дівчина і маю надію, що не успадкувала батькових тенденцій. Трохи в ній може забагато провінційного зазнайства і самохвальби. Але я це беру на конто наших рідких зустрічей: хоче за коротку візиту сказати про себе все, що може, про всі свої успіхи в школі ітп. Побачимо, яка вона буде в каледжі. Здаля від батьківських впливів.

Телефонував учора з Вінніпегу Максим. Розумний гарно їх там приймав і видно з усього, що він Максимові прихильний. Але місто й університет — провінція, тількищо стопився сніг і температура 10°C. Вулиці повні піску, що його сиплять узимку разом із сіллю і що його тепер будуть відчищувати. Університетська бібліотека, каже Максим, бідна навіть на англомовні матеріяли. Українська колекція, пропорційно до решти, непогана, але бюджет обмежений і щоб замовити якийсь новий журнал, треба відмовити якийсь інший. В славістичному департаменті повно всякої внутрішньої політики, непорозумінь, міжусобиць. Нелегке буде рішення. Сьогодні вони вже повертаються до Кембридж.

Вчора приходив до мене на полуденок Іван Коропецький. (Тим разом я дала йому змогу зреванжуватися і заплатити теж і за мою зупу в La Terrace!) Основна його ціль була: віддати в бібліотеці книжку і позичити (на мою картку) нову. Говорили ми про справи енциклопедії (Маркус, виявляється, таки повністю програв свою ставку), про Кошелівця та його нову книжку, про наших дітей та інших молодих українських науковців.

Щодо Кошелівця. Прочитала я його “Розмови в дорозі до себе”. Есеїст він першорядний — про Первомайського, Бажана, Кисельова, Ореста, Державина — написав блискучі статті. Але мемуарист він — поганий: без щирости, безпосередности, з великою дозою злосливості.

Середа, 9 квітня 1986. Вдома, 7:30 вранці, перед виходом на роботу.

Вчора Штогрин прислав кілька чисел збірника “Бібліотекознавство та бібліографія”. На основі цього матеріялу плюс деякі, що їх маю у своїй колекції професійної літератури, писатиму доповідь на конференцію в Урбана-Шампейн. Наступні тижні мусітиму виповнити цією підготовкою, рішенням конкурсу Ценків, а сьогодні ще хочу попрацювати над переглядом Максимової бібліографії до дисертації — просив, щоб я дала свої зауваги. (Вони вже вернулися і телефонували вчора вже з Кембридж). Все це значить, що щоденник мусітиму відійти на дальший плян. Сьогодні в метро беру замість карток до щоденника, Максимову бібліографію.

14 квітня 1986, понеділок, в поїзді.

Остап їздив в суботу до Н.Й. НТШ запросило його із доповіддю про Кравцева. Я рада, що нарешті рушився з місця. Кожен день, кожен вечір ми разом і трохи ідемо собі на нерви. Коли виїздив, я, знаючи, що повернеться поїздом, сказала, прощаючись: пам'ятай, що вихід з головної станції, де під'їжджається автом, є там, де заїздять таксі, на схід, не на захід — від міста, не від університету. Віра зголосилася по нього поїхати о 11 год. вечора, але я вирішила, що це була б експлуатація чужих людей, і що нечесно було б мені так Віру використовувати, отже я поїхала сама. Чекаю в авті, не паркуючи. Нема. Вийшла на станцію подивитися за ним — нема. Далі чекаю. Думаю: може спізнив поїзд і приїде наступним опівночі. Але вийшла знову на станцію — дивлюсь: іде від протилежної сторони, із заходу. Там також є таксі. Ну, я повинна була передбачити. За все наше життя ми ще ні разу не зустрілись точно на умовленому місці, від перших rendez-vous у Зальцбургу починаючи.

Вчора знову присвятила трохи часу бібліографії Місіла. Провірила деякі заголовки з іншими бібліографіями, зробила деякі помічення. Робота ця може й ліпша, як я на перший погляд думала. Може й заслуговує вона на повну однотисячну нагороду?

Говорили вчора довго з Марком по телефоні. Йому вже надоїла самота — тужить за Ією. Але вона вже незабаром кінчить працю в Атланті і вертається додому. Говорили найбільше про Максима і його дилему із працею: їхати до Вінніпегу, чи ні.

15 квітня 1986, метро.

Вчора американські літаки збомбардували військові інсталяції Лівії. Момар Кадафі, що його наш президент називає “скаженим собакою Середнього Сходу”, здавна провокував Америку своєю офіційною та неофіційною підтримкою міжнародного тероризму. Американський удар — це, мовляв, відплата за недавній тероризм у Берліні і пересторога на майбутнє. Чи воно допоможе, чи пошкодить — побачимо. На щастя, совети забрали передвчасно свої кораблі з лівійських портів і, мабуть, підтримуватимуть Лівію тільки пропагандою, а не активним мілітарним заангажуванням. Якби воно не було, “сумно в цьому світі, панове”. Бандитизм і тероризм поширені по всьому світу (часто в ім'я національно-визвольних ідеалів), а ось тепер Америка, слідом за Ізраїлем, береться поборювати малий тероризм великодержавним тероризмом. Might makes right. Завжди так було. Розвіялись короткотривалі наївні мрії, що порядок у світі можна встановити шляхом міжнародних порозумінь на терені Об'єднаних Націй. Завжди тільки сила вирішувала. І навіть мир — це ніщо інше, як накинута силою Pax Romana, Pax Britannica, Pax Americana, чи Pax Sovietica. В такій констеляції чи є якісь можливості для міжнародної справедливості, для права малих народів жити самостійно, поза імперіями?

21 квітня 1986, в поїзді (понеділок вранці).

В суботу їздила я на запрошення Костюка на засідання комісії Винниченківської УВАН. Це було подумане, як свого рода прощальне засідання, бо Григорій Олександрович переноситься із Рутерфорду, Н.Дж. до Силвер Спрінг, Мериленд, де живе його син з

родиною. Був запрошений і Остап, але відмовився їхати — мовляв, він — не член комісії. Коли я обережно натякнула, що адже ж він — голова “Слова” і зацікавлення архівом Винниченка міг би виявити хоч би тільки із цього становища, накинувся на мене з криком, мовляв, є важніші справи. Ну, трудно. Я розумію, що тут ні при чому Винниченко, що йому досадно, що я туди їду як запрошений член і новоприйнятий член-кореспондент УВАН. Він тепер став дуже вразливий і жадний на “гонори”. Їздив недавно з доповіддю до НТШ (про Кравцева). Падох дуже хотів, щоб він взяв участь у вечорі неоклясиків. Я запитала: а в члени НТШ вони Тебе прийняли вже? А він на те: запропонували, щоб я виповнив анкету і став членом-кореспондентом. Теж мені гонор! Якщо не зроблять мене дійсним членом, то я і взагалі членом не хочу бути! — Ну, це його справа.

Я рада, що мала привілей побути пару годин у товаристві цікавих і культурних людей. Засідання мало дуже діловий характер і хоч Костюкові висловили подяку і добрі побажання на дорогу — це було без панегіриків і панікадила. Зрештою Гр. Ол. — хоч наполовину глухий і сліпий, і зігнутий, як дуга — триматиме далі кермо у своїх руках. Подивляти його життєву снагу: плянів у нього безліч, з далеким прицілом. Дальші томи Щоденника, том “Сучасники про Винниченка”, повна збірка творів, листування з Шаповалом, малярські праці Винниченка, ітд. В касі є щось 20,000 дол — залишилася якась спадщина около 30,000, що її ще треба буде судовим шляхом виборювати. А “Закуток” у Мужен — що є тепер у руках малярки Винників і що для нього бракує правного документу (хоч Розалія Яківна залишила його теж для УВАН) — вартий тепер величезну суму грошей, бо ця частина Рівієри стала туристичною атракцією.

Їздила я своїм автом із... Геньом Лащиком за шофера. Це мені було вигідніше ніж поїздом і очевидно дешевше. Про його особисті справи ми майже не говорили, я їх навмисне виминала.

21 квітня. 11:30 увечорі.

Була в нас сьогодні дві години Ія. Кохане дівча, повне темпераменту й живого зацікавлення українськими справами. Вона тепер саме відлітає до Л.А. В Атланті працювала як “production manager” на фільмі Friday the 13th Part VI: Jason Lives. Це була дуже відповідальна і добре платна позиція, тому вона й посвятилася бути поза домом цих два місяці. Але вже радо вертається до Марка і — каже — не скоро прийме нову оферту поза хатою. Фільм ще будуть пару тижнів викінчувати у Голівуді.

Понеділок, 28 квітня 1986. Метро.

Вікенд провела на Союзівці. Там була 9-та Велика Рада Чортополохів. У четвер почувалася так погано (величезна втома і тиснення у плечах), що злякалася і думала, що не поїду. Але пройшло. На мене числили, бо 1/ потрібне було моє авто (нас їхало 4 в моїм авті, а інші з Анею Максимович), 2/ на порядку нарад було майбутнє бібліотеки та її реорганізація і треба було конче, щоб саме я допомогла з’ясувати справи на Раді. — Примусова перерва у моєму теперішньому навантаженні може й добре мені зробила. На

Раду з'їхалось щось біля 40-50 осіб — переважала наша молодь і приємно було бачити наслідки нашої багатолітньої праці. Є кому передати естафету. Між молодими є багато дівчат з вищою освітою (навіть маємо 4 лікарки, і одну студентку медицини, що ось-ось закінчить студію!). Естафета, фактично, вже передана. Курінною нашого сеніорського куреня є вже цілу каденцію молода сеніорка Соня Слободян, що недавно ще була старшою пластункою. Правильник ЧП, що його я опрацювала багато літ тому, діє досить справно. Ось уже вдруге вибираємо Головного Чортополоха — і трохи нестандартна моя ідея, щоб замість номінаційної комісії, Рада закритими балотами ставила кандидатури, піддавала їх голосуванню, а тоді з двох найпопулярніших у другому голосуванні вибирала Гол.ЧП — діє справно. Думка була, щоб оперти цей церемоніальний пост на “голосі народу”, тобто вибирати дійсно особу, що втішається популярністю і повагою загалу членства. Вибрали Славу Оранську — це була несподіванка навіть для мене. Я думала, що Гол.ЧП стане хтось із молодших, але видно, що молоді хочуть когось із старших сеніорок. Механізм виборів такий, що не забирає багато часу. Перевибір нового проводу бібліотеки був добре підготовлений і не зайняв більше як десять хвилин. Було досить часу на дискусію про майбутнє бібліотеки, що була жива і цікава. Надя Нинка зробила цікаву аналогію між нашою ситуацією та ситуацією СУА з Українським Музеєм в Нью Йорку. Бібліотека переросла Чортополохів і її треба буде поставити на ширші громадські фундаменти, щоб забезпечити їй майбутнє. Вибрали комісію, що до неї ввійшли з уряду Головний Чортополох (Оранська) та бібліотекар (Одежинська), а крім того я, Аня Максимович і Марійка Леськів. Доведеться виготовити плян реорганізації, переговорити з Рідною Школою, Пластовою Станицею і УОКЦентром — тоді представити плян до затвердження наступній Великій Раді ЧП або надзвичайній великій раді, скликаній для цієї справи.

29 квітня, вранці, перед виходом на роботу.

Вчора в Україні, 100 миль на північ від Києва, сталася якась нуклірна катастрофа. Melt-down in a nuclear power station — догадуються американські репортери. Про катастрофу сповістило радянське радіо і телевізія (це вперше, кажуть, признаються до нуклірної катастрофи — хоч були такі вже й раніше, на Уралі!) Підвищена радіація була занотована у Фінляндії та Скандинавії. Справа, мабуть, поважніша, ніж була тут на Three Mile Island. Подобиць жодних не відомо і хто зна скільки правди взагалі буде виявлено?

30 квітня 1986, вранці, метро.

Про ядерний вибух біля міста Чорнобиль відомості далі скупі і неперевірені. Офіційно совети подають, що загинули дві особи — неофіційно з Києва інформують, що число вбитих понад 2,000. Ще важливіше те, що пожежа ще не є під контролем і радіація не ущухає, а посилюється. СРСР звернувся за медичною і технічною допомогою до Зах. Німеччини і до Швеції — американську оферту допомоги покищо ігнорують. Сьогодні вранці була вістка по радіо, щоб громадяни Британії і США виїхали з Києва! Преса, радіо і телевізія заговорили про Україну! Навіть шукають за опінією українців і при тій нагоді подають інформації напр. про український центр в Abington, що, мовляв, є квартирою 50 різних організацій, роблять інтерв'ю з різними представниками громади (Черником,

Рудницьким, о. Біланичем, працівниками суспільної служби ітд.) Випадок у Чорнобилі часто характеризують як Ukrainian disaster і Київ, нарешті, називають столицею України! Боже, яку страшну ціну треба буде заплатити за цю “publicity”. Є побоювання, що вода може бути затроєна радіоактивністю, що околиця стане пустирем на десятиліття, що радіація спричинить хвороби рака в майбутньому ітд.ітд. Засекречення СРСР тим разом може обернутися справжнім бумерангом проти режиму. Є підозріння, що вибух стався вже в п’ятницю або в суботу — але це затримано в таємниці. Польща проголосила пересторогу для населення, щоб вагітні жінки і діти не пили молока і не їли свіжої городини в околицях понад які пройшла радіаційна хмара. Кажуть, що на східних кордонах Польщі радіація дуже підвищена, а це значить, що мабуть великий шмат України захоплений цим нещастям. В Америці також будуть наслідки, зокрема політичного характеру, бо ядерний вибух у Чорнобилі завдав величезний моральний удар ядерній індустрії взагалі — він підсилив аргументи проти-ядерного руху в усьому світі, а в Америці зокрема. Тому й такий великий розголос для цієї справи. Америка має біля 100 ядерних реакторів, СРСР, здається, щось із 50-ти. Вчора ми увесь вечір провели біля телевізора, слухаючи спеціальних рапортів.

1 травня 1986, вранці.

Остання думка перед сном і перша після пробудження: Чорнобиль! Совети вперто твердять, що є лиш двоє вбитих і около 200 в шпиталі, що пожежа загашена і безпеки від радіації в Києві і за кордонами СРСР немає. І вперше хочеться, щоб саме советська версія була ближчою правди! Бо західна версія — нажаль, напевно правдивіша! — застрашаюча. Кажуть — на основі фото із сателітів, що почався melt-down у другому реакторі, а це значить, що справи не лиш не є під контролем, але можуть значно погіршитися. Дослідники радіації ставлять застрашаючі прогнози — затроєння води і рослинності радіацією, далекойдучі генетичні зміни і хвороби в людей ітд. Американські спекулянти commodity market вже роблять ставку заробити на нещасті України грубі міліони, бо мовляв СРСР мусітиме довгі роки закуповувати збіжжя і харчеві продукти. Українська громада далі в центрі уваги преси й телевізії. Протести і молебні в церквах роблять пропаганду українському імені — але що вони можуть помогти у такій страшній катастрофі?

Перше травня

Радіоактивна хмара над Києвом,
а на Хрещатику — парад.

Твоє свято, робочий люде,
радій, гуляй!
Гордо звучить: людина!
І влада ж — рад.

Вибух реактор в Чорнобилі,

горить земля.
Трупів з ядерними відпадками закопують.

А в Києві, на Хрещатику,
заквітчані, у корсетках, дівчата
гопака хороводять.

Європа на ласці вітру.
Зловіщо ворожать гейгери.
Вода у Дніпрі затроєна.

А Київ — увесь червоний,
кияни усі на вулицях —
перше травня!

В Польщі йодом дітей напувають,
румунам кажуть не виходити з хат.

Радіоактивна хмара над Києвом,
а на Хрещатику — парад.

У повітрі плутоній і стронцій
і Чорнобиль стає Гірошімою.

А Київ — мов цирк, “благоденствує”,
бо там на Хрещатику нині
першотравневий парад.

Лікарі безпорадні вчаться
новим досвідом радіологів.
Шпиталі вікокремлюють жертви.

А оркестр у бадьорому марші
несвідомим, мов п'яним, киянам,
відкриває дорогу у пекло.

Батьківщину старого Чорнобиля
тисячі вже бездомних покинуло.
Не побачать вже Прип'яті жителі.

А у Києві, мов збожеволіли:
танок смерти ошуканих, зраджених —
танок смерти робочого люду —
першотравневий парад.

4 травня 1986.

Вірш газетний — його ще треба буде переробляти, але він уже частково свою роль виконав: допоміг розрядити напруження, біль останніх днів. Картина першотравневого параду в час такої трагедії переслідуватиме мене все життя. Ритуал важливіший як суть, поза на показ на першому пляні. Чи тільки в ССРСР? Вчора була на великодній утрени в Михайлівській церкві. Хотіла в цей болючий час відчутти себе членом колективу. Парадна богослужба із співами, о. Злочовський у мітрі, чотирьох хлопчиків служить біля престолу. Замість проповіді — послання Любачівського написане в березні в час латинського Великодня і вже друковане в газеті. І ні же слова про Україну, навіть молитви за потерпілих не провів. Американська телевізія прислала фоторепортера — римський папа говорить про трагедію, а український піп читає відірваний від життя і неактуальний з-перед двох місяців богословський трактат! Коли під кінець замість молитви за Україну, почали співати многолітствіє “патріярхові” — я вийшла, обурена: сказала Лабуцьці, що така відправа нагадує мені першотравневий парад у Києві і що я не скоро знову прийду до церкви. Він пробував виправдуватися: мовляв, були вже молебні! Так немов би одним молебнем справу налагодили і досить. Скажу за Ніцше: коли я дивлюся, як поводяться християни, я рада, що я не одна з них! З прекрасної релігії любови й всепрощення перетворилися в бездушних манекенів, що їм любов ближнього і не в гадці.

На Остапові уродини купила я квитки до театру — ходили вдвійку тільки, бо великодня субота. Вистава — трагікомедія *Hot L Baltimore* — мені досить подобалася, Остапові менше. (Бракує зв'язку, немов ревія, казав). На дарунок отримав печатку з адресою і ... левика — чудесне випхане симпатичне звіря, що за ним заглядала вже від пів року, але вагалася купити з уваги на ціну (42 дол.).

6 травня, метро.

Великий катаклізм всенациональних масштабів не виключає особистих катаклізмів. Плянували ми з Лялею вакації разом. Хотілось мені поїхати до Франції — не лиш Париж, але і Прованс, і *Mont St. Michel*, і *Chartres*. Є в світі десь співучий Лянгедок, мовляв Рильський. Хвиля міжнародного тероризму, американський напад на Лівію, пляни ці перекреслив. Діти Лялині запротестували, щоб вона в цей непевний час їхала до Європи. Вона раніше висловлювала бажання побачити рибальські селища в *Maine* — і от я почала робити пляни й пошуки. Нав'язала контакт із Сахаруками (вони мають навіть літню хату у горах *Maine* і дуже запрошували). І от дзвоню до Лялі в суботу, щоб поділитися цими плянами. І нагло, новий удар: Ляля була на шокквартирній перевірці і виявилось, що рак відновився! Збоку на грудній клітці — не можна ні оперувати, ні навіть лікувати радіацією. (Вона, як я зрозуміла, максимальну дозу радіації вже одержала раніше!) Залишається хіба хемотерапія, з усіма її наслідками. Ще мама її не знає, ні сестра — тільки діти і я. Розпач. Треба плянувати життя на місяці, не на роки — сказала їй медсестра. Я зразу рішила, що поїду до Каліфорнії і проведемо тиждень-два разом десь над морем. Думала я про це нераз — боялася, що можу її втратити. Після дітей, Остапа, батьків — вона тепер найближча мені людина. Це буде травма з далекойдучими

наслідками. А ще скільки попереду страждання!

23 травня 1986, п'ятниця вранці, метро.

Давно не робила записок. Кожну вільну хвилину (дослівно) використовувала для підготовки матеріалів до доповіді в Урбані. Через Максима в Гарварді отримала копії додаткових примірників збірника “Бібліотекознавство і бібліографія” — разом з тими від Штогрини маю їх 14 — по 120-150 сторінок кожен. Прочитала я цей матеріал основно, зробила помічення і робочий покажчик і ось я шойно тепер, обдумавши плян і головні тези моєї доповіді, починаю її писати. Але ця підготовка, ксерокопіювання всіх збірників (Це — багатюща скарбниця, що може послужити джерелом не одної статті чи доповіді в майбутньому!) забрали мені дуже багато часу: навіть взяла собі два хворобові дні, не спала ночами, працювала і в метро і в полудневу годину відпочинку. Навіть лякало мене це надмірне напруження: чи витримаю цей Sturm und Drang? Тепер я спокійніша, бо хоч доповіді ще не маю, вже знаю що саме хочу сказати. Остап теж пише свою доповідь про “Жовтень 1985 року”. В нього тепер додаткова проблема з оком і йому важко читати. Муха Стефанишин поставила діагнозу, що це щось із м'язом і що воно само повинно направитися. Він має другу візиту десь незабаром. Дуже йому в цьому співчуваю. Очі в нашому житті — найважливіше. Без праці з книгами навряд чи варто було б жити!

Вийняток у моєму потоці праці над Б&Б зробила я тільки для сходин Бібліотечної комісії Чортополохів, і цього тижня — для Леоніда Плюща. Плющ давав дві доповіді про шаманізм у Шевченковій поезії — у вівторок і четвер — і не можна було не піти. Що більше, Льоні треба було виявити трохи теплоти й уваги, і от я запросила його на обід у середу. Провели вечір на цікавій розмові, при коньяку. (Льоня сам без особливого труду подолав цілу пляшку — Остап не може пити через ліки, а я тому, що мусіла автом відвозити Плюща до УКУ). Доповіді його цікаві і сміливі. Я рада, що він також взявся підходити до Шевченка із таких неортодоксальних позицій — це допомагає, між іншим, також розрядити негативну реакцію на книжку Грабовича. Дискусії після доповіді, питання й відповіді, були інтелектуально відсвіжуючі і стимулюючі. Сам Льоня трохи — здається мені — змінився. З лівого ліберала він перемінився на мало не правого консерватиста, з атеїста — на богошукача. Разить мене трохи його упередження до різних людей, цей, мовляв, — “жулік”, а цей — “ідіот”.

Віра Лашик — від часу, коли я їздила з Геньом на засідання Винниченківської комісії УВАН — вирішила нас остракізувати: не телефонує, не приходить. Жаль мені, що Остап втратив з нею контакт, це його розважало. Але втрата і Вірина і я їй дивуюся. Себе тероризувати не дозволю і зовсім не думаю, що я повинна остракізувати її колишнього чоловіка тому тільки, що вона хоче ізолювати його від всіх знайомих. Я Геня вчинок засудила зразу і він це знає, знає він, що в його конфлікті з Вірою — я по боці Віри і дітей. Але це зовсім не значить, що я не можу говорити з ним про громадські справи, Винниченка, чи справи Гарварду, УВАН і Канадського Інституту.

30 травня, метро.

Були вчора з Мушкою Одежинською та її мамою на виставі Пенсильванійського балету. Мушка мала два додаткові квитки і ми з Остапом скористали з нагоди і товариства. Включена у програму коротких “pas de deux” і “pas de trois” була і більша річ “Ромео і Джулієта” — не відомий балет до музики Прокофєва, а нова якась хореографія (Paul Mejia) до музики Чайковського, що мала премієру в Шікаго 1981 року. Ставили її в двох частинах: перша — дуже ефектовна — corps de ballet — усі на чорно, Ромео і Джулієта в білому — знаменитою символікою танцю передана драма Капулетів і Монтегу. Друга частина — своєрідне піднесення в небо на хмари пари любовників, нібито любов їхня — вічна і не вмирає, здавалася мені досить дешевим трюком, який не зовсім підходив до першої, втриманої в трагічному Шекспірівському тоні, картини.

В середу — подія: потелефонувала до мене на працю — Віра Лащик. Перепрошувала! Пробувала себе оправдувати, ні разу не зробила якогось обвинувачення в мій бік, що я може не повинна була їхати з Геньом! Ну, добре, що вона сама це зрозуміла, без пояснень. Я зацитувала їй Тичину, що мовляв, наш ворог — наше серце.

Доповідь моя — так як читатиму її 25 хвилин в Урбані — вже готова, випробована на час, перевірена з наголосами. Але ширша версія, що її думаю послати до друку в *Сучасності*, ще потребує доповнень примітками.

Остап знову ходив до Мухи Стефанишин із оком. Є деякі показники поправи. Він і сам каже, що бачить ліпше. Але Муха сказала йому, що якщо воно само не поправиться, треба буде робити catscan, щоб виключити можливість тумора на мозку! — Не знаю, чи Остап розуміє можливі імплікації — і я його не думаю журити — але мене це злякало, хоч не показую того по собі.

30 червня 1986

Ron і Maryla щасливо повернулися з Польщі. Сто долярів, що їх я передала для Марійки Канської і по одному примірникові “Землетрус”у та “Сотні сонетів” без проблем перевезли через кордон. Марійка ще по них не зголосилася, але як я і просила, ці речі залишені до відбору в брата Марилі, у Любліні. Це буде несподіванка не тільки для Марійки, але і для Остапа, бо я зробила це без його відома й апробати.

Для мене, очевидно, важне, що говорять в Польщі про Чорнобиль. По-перше, шириться думка, що, мовляв, українське чорнобиль — те саме, що польське ріоїун (тобто полин) — а про цю рослину є пророцтво в Апокаліпсі від св. Івана, мовляв, будуть затроєні ріки ітд. По друге: поляки дуже сердиті, що їхнім спортсменам наказали брати участь у змагу 1 травня — і всі вони мусіли поїхати до Києва! По третє: є пересторога не їсти городини і не випасати корів на пасовиськах. Мариля сама бачила, як на селах люди зривають траву, щоб занести коровам до стайні...! По четвєрте: макарічні дотепи: 1/ Як роблять москалі рентгенівське просвітлення? — Ставлять одного москаля посередині між двома

українцями з Києва. 2/ Що це таке: чевоне, гаряче і радіює? — Barszcz ukraiński!

Середа, 4 червня 1986. Метро.

Цікаве помічення: в час, коли Віра Лащик нас “бойкотувала”, атмосфера між мною і Остапом була повна тепла і приязної сердечності. Тепер, коли Віра знову приходить і телефонує, почалося наново “собаче гавкання” (Напр. Телефоную вполудне: як чуєшся? — відповідь: або що? — Питання: гарна погода сьогодні, чи був ти на проході? — Відповідь: А ти що, не знаєш, що я кожного дня їду на проході?) Чи тут тільки випадковий збіг обставин, чи інші якісь підсвідомі може мотиви?

В нас у бібліотеці — чергова криза. Тим разом справжня і поважна: декан обрізав бюджет на 200,000 доларів! Фактично, як тепер виявляється, основний бюджет навіть трохи зріс, але додаткових грошей не можна сподіватися, а цими додатковими фондами досі латали всі діри, тобто платили передплати на журнали і видання, що продовжуються. Передплати — це довгореченцеве зобов’язання і воно збільшається з року в рік. Наша бібліотека вже кілька років на такому дефіцитному плянуванні. У висліді — зміна віх на усьому фронті. Ще пару місяців тому ми всю енергію зуживали на нові замовлення, на ріст. Тепер головне завдання — відмовити половину майже наших регулярних надходжень! Болісна операція! Ми мали заплановане засідання з директоркою, щоб домогтися деяких поліпшень у способі її керівництва людьми і працею. В час її відсутності мали ми навіть двоє сходи персоналу, де обговорювали стратегію цієї як-не-як конфронтації з директором. David Battista дуже гостро поставив справу, перелякав інших. Тоді я запропонувала, щоб говорити не лише про невдачі, але і про успіхи, і то в поміркованому тоні. Це подобалося моїм колегам і за тим моїм пляном мали відбутися 2 червня сходи з Liz. Але тепер в обличчі фінансової кризи — наші сходи вирішили відкласти на пізніше. Liz кілька разів говорила зі мною про ці клопоти, радилась. Я їй сказала, що мене найбільше вражає брак послідовного перспективного пляну — школа повинна знати, чого вона сподіється від бібліотеки. Стара дилема. Колись, пригадую, я цитувала Twining-a статтю Pericles and the plumber. Тепер я просто сказала Liz: a library cannot be run like a grocery store. Вона цю фразу запам’ятала і навіть цитувала мене на зборах персоналу. Але тут ідеться не тільки про престиж бібліотеки, але і про репутацію самої Liz. Мабуть вона здає собі з цього справу, бо в приступі щирості сказала: I might get fired and lose my job over this. Поганий з неї менеджер і це тепер усім буде видно. Розкидала грішми увесь рік і ми думали, що вона має запевнений бюджет і обіцяні додаткові фонди. Тепер буде видно, що це була, як кажуть німці, “polnische Wirtschaft” (є у словнику такий вислів!). Бібліотека перебуває цю кризу, як перебула не одну раніше. Жаль тільки, що все це коштує так багато людської праці і нервів. На раніше пляновані сходи я пропонувала наголошувати, що це, мовляв, stress that comes with success. Але тепер, чи можна буде говорити про якісь справжні успіхи в обличчі цієї поважної кризи? Буде напевно велике невдоволення професорів з початком нового академічного року.

9 червня 1986. Urbana, Ill.

Прибули сюди пополудні. Вже в час польоту і пересідки на літак у Dayton, Ohio зустрілися з Геніком Лащиком, Юрком Добчанським, Вороніними, Надійкою Світличною. Запізнали досі незнайомого Андрія Білика з Вашингтону та Людмилу Алексєєву, яка також бере участь у нашій конференції.

Кімнату маємо 407 — не таку вигідну, як попереднього року. Тоді в нас була кімната на три особи (нібито), а фактично цілий suite з власною лазничкою. Тепер маємо вузьку одну кімнатку з двома вузькими спартанськими студентськими ліжками, але головна невигода — кімната не має власної лазнички. Що більше: лазничка між двома кімнатами, де в кожній по дві особи і двері не мають замків — отже жодної privacy! Не знаю, як це нам вийде — побачимо!

Використала я пополудне, щоб піти до правничої бібліотеки. Дуже це звідсіль далеко і я втомилася проходом. Timothy Kearley — мій колега по спеціальності — “left for the day” (була 4 год. пополудні!) — але я колекцію оглянула сама. Зробила на мене величезне враження! Це значно більша колекція, як наша; багато південної Америки, але навіть Франція репрезентована багатше, як у нас. Книги разом з журналами упорядковані за юрисдикцією, в просторому світлому приміщенні, в дуже доброму фізичному стані. Знайшла я між матеріялами бібліотеки і велику радісну несподіванку: Праці Комісії для виучування західно-руського та українського права (т.1-3,5-6), видання київської Академії Наук 1925-27, 1928-29.

10 червня 1986

Вчора увечері було тільки відкриття, а опісля фільм кіностудії Довженка “Захар Беркут”. Фільм поганий, деклямація руських багатирів, Максим з Тухлі виглядає як Ілля Муромець! Відкриття було цікавіше: при вині і сирі цікаві розмови з цікавими людьми. Присівся до мене Шевельов і говорили ми про спогади Кошелівця і Гірняка. Він і одне і друге розцінює дуже критично. Мовляв, Гірняк був добрий актор тільки тоді, коли працював під рукою Курбаса, Маряненко, на його думку, був талановитіший. Щодо Кошелівця: от мовляв я вчився, хоч членом партії не став! Правда, я його спровокувала, мовляв, мені спогади Кошелівця не подобалися, бо в них мало щирості. Питалася я його, чи він сам пише спогади. Пише, але не друкуватиме, бо вони занадто непричесані.

Сьогодні був активний день — від ранку до вечора провела в Illini Union на сесіях та на фільмі “Камінний хрест”. Відкривали конференцію Штогрин, віце-канцлер університету, Marianne Tax Choldin, Рубчак. Першу доповідь говорив надпрограмово запрошений інженер нуклеарної фізики, др. Jones про катастрофу в Чорнобилі. Це був технічний рапорт, що небагато нового додавав до інформацій друківаних у пресі. Пізніше почалася регулярна програма конференції. В першій сесії виступали Олег Федішин про homo sovieticus українського зразка (національні особливості радянських українців — досить поверховно і наївно!), Ілля Земцов з Єрусалиму говорив про Україну під Горбачовом (цікаво, дуже під смак українським патріотам і говорив ефективно, по російському!) і Леонід Плющ про русифікацію. Друга сесія була присвячена дисидентському рухові:

виступали Надійка Світлична, Богдан Нагайло, Людмила Алексеева, Ярослав Білоцеркович, а потім був ще панель про російсько-українські взаємини між дисидентами, що в ньому брали участь Алексеева, Білоцеркович, Нагайло, Світлична, Плющ і Ніна Караванська. Алексеева в сесії говорила англійською мовою — згідно з бажанням публіки — а що по англійському говорить вона ще досить погано, то це вийшло слабо. Думаю, що було трохи нетактовно і нерозумно дозволити говорити російською мовою євреєві Земцову, який дуже добре володіє також англійською мовою (він продемонстрував це сам, сказавши короткий вступ англійською мовою!) — а не дозволити говорити рідною мовою росіяниці, яка недавно приїхала! Нагайло робить особливо добре враження — молодий, бистрий, прегарно володіє й українською й англійською мовою, діловий і тактовний, добре вміє вести сесію і дискусію. Керівником однієї сесії була Христина Ісаїв — бачу її тут вперше. Загальні висновки із сьогоднішніх політичних виступів і дискусій: Ера Горбачова, нажаль, не багато добра обіцяє Україні. Навпаки. Русифікацію посилили, вплив українського елемента в партії зменшується. Серед опозиції українські справи також дуже далекі від поля зору російських дисидентів. Треба більше контактів. Світлична підкреслювала потребу видавати політичні матеріяли для росіян російською мовою.

Людей сьогодні приїхало ще більше. Є тут багато гостей, що не беруть участі у програмі. Напр. є з Торонто Рися Голод і Ліда Палій, з Шікаго — п-ні Мудра, з Дітройту — Віра Андрушків. А з тих, що виступали є вже Кравченко (ще не мала нагоди поговорити!), Славутич, Черненко, Сусленський, Мейс, Ярослав Розумний, Ревуцький, Онишкевич, Багрій-Пікулик (з нею мала я цікаву розмову вчора!)

П'ятниця, 13 червня, вранці.

Конференція незвичайно цікава — нема часу робити записки. Ані працювати в бібліотеці. Хоч для цього останнього я вкрала вчора пів дня, пропустивши сесію фольклору.

Мій виступ відбувся в середу 11-ого. В нашій сесії Штогрин говорив про книгознавство, а Юрко Добчанський про класифікацію ЛС історії України ітп. Мій виступ людям, видно, подобався — багато осіб мені приходили висловити своє признание. Я одинока говорила українською мовою — вони два говорили по англійськи. Мені було приємно, що в дискусії до моєї теми забрали голос Світлична, Плющ і Славутич — а на другий день цитату про “ленінські читання” взяв за приклад у своєму виступі Шевельов (доказ, що був присутній на залі й уважно слухав!) Найбільше запитів і дискусії, однак, — хоч фактично від одного тільки Мартинюка-Кравчука викликала доповідь Юрка — чомусь наші люди думають, що від класифікації України в ЛС залежить політичний статус нашої батьківщини! Я особисто воліла б, щоб Юрко говорив про справи пов'язані з сучасною, тобто радянською Україною — адже це, а не що інше було і є темою цієї конференції.

Цікаві люди або цікаві теми: Ernst Lüdemann з Гайдельбергу, що говорив українською мовою про історіографію останніх літ, є сином німця і матері-українки. Сухий і штивний, з вигляду — типовий німець, але мова його українська — зовсім добра. Дуже цікавий, повний темпераменту і великого знання Роман Солчаник. Він тепер працює у Голосі Радіо

Свобода — але має докторат і видно солідні наукові підстави, як і в Нагайла. Блистів, як звичайно, у своїй доповіді James Mace — він реферував радянські натяки і мовчанку про голод 1933 року. Незвичайно цікавий був виступ Богдана Кравченка — його соціо-демографічний аналіз сьогоденної України був для мене ревелюцією. (Високий відсоток населення із закінченою середньою освітою, дуже низький відсоток із вищою освітою — УРСР на останньому місці серед республік СРСР — аж не віриться! Наслідком цього є надзвичайно високий відсоток людей середньої освіти серед робітництва і це на думку Кравченка потенційно експлозивна ситуація). Сусленський читав досить нецікаво “рецензію” на збірку статей *Ukraine after Shelest* і саме це викликало дискусію. Плющ і Караванська виступили проти того, щоб прибільшувати значення Шелеста, що він, мовляв, був “сатрап” ітд. Незвичайно — фактично треба було б сказати, як звичайно — був виступ Шевельова про стан української мови. Вперше чула я його англійською мовою. Йому зробили овацію і дозволили говорити не 25 минут, а 40. Незлий був виступ Лашика. Дуже вдалі були вечори поезії: в середу доповідь про Стуса (Рубчак і Плющ) та читання його вішів. — Учора поезія шестидесятників в дуже ефектовному виконанні Театру Живого Слова з Дітройту.

[Наступні сторінки, замість щоденникових записок, мають нотатки з сесій, лаконічні фрази мовою доповідей]:

Шевельов:

Stages in dictionaries:

I. Russian: “живопис” Ukrainian: “малярство”

II. “ — ”; “ малярство, живопис”

III. “ — ”; “живопис, малярство”

IV. “ — ”; “живопис, малярство (обл.)”

V. “ — ”; “живопис”

Nowadays dictionaries are more conservative in language preservation. Media leads the way in Russifying the language.

опанувати — оволодіти now only оволодіти in both meanings

чужі мови — іноземне вино — now both іноземні

innovations: some are acceptable: відвертість, жодний — historically отвертість, жадний, acceptable, even if against history.

Not acceptable:

глиб, кір [?], розпач — now all masculine

tendency to eliminate fem. subs. ending in consonants

миш — миша

how foreign words are adopted

фальш, магістраль

historical tendencies радість, радості justified,

replacing of роля by роль — not justified historically

Extinction of many tendencies and phenomena:

кінь — коня now завод, доход не завід, дохід — no more productive

gradual extinction of vocative — not violence to language, natural dying out tendencies, but in some cases death is accelerated artificially

кіно etc. no longer declined
foreign words entering Russian — automatically enter Ukrainian;
no foreign words enter Ukrainian directly
language is a dialect supported by army and navy
Франко: діалект чи самостійна мова
now USSR treating Ukrainian as a dialect
lack of generally accepted scientific terminology
absence of Ukrainian slang
slangs survive the languages
Ukrainian slang practically does not exist
de-Westernization of Ukrainian language
instead of slang we have суржик
slang — basically urban, суржик — essentially a rural phenomenon
leads to Russification of the language
today in a state of limbo — between language and dialect

June 13, Friday

Bohdan Rubchak:

Iurii Mushketyk — not because outstanding, but because typical —
20 books, several on intellectuals, Біла тінь, Крапля крові —
brooding intellectual as in Camus or Graham Greene —
hierarchy strictly observed — infantilization of adult relationships —
love scenes incredible — greed, desire for self advancement, illicit sexual lust
portraits of bureaucrats — good caricatures
plots — duplicity — game playing in human relationships
talk of daily work turn to talk of Labor
language becomes abstract and rhetorical, poetic — bad poetry
peasants out of 19 cent. sentimentalist prose
proletarians from 1920's prose
workers and peasants never come alive — sheer stylization
man with a capital M — на кожній сторінці
dissolve one's self — розчинитися — mushy —
анонімні листи, fear of gossip
false poetry + lying — “збреше, оком не кине, і так тонко”
images of duplicity lead to mistrust of language as such
direct theology — doubt — віра через сумнів
Division between language or realistic description & false poetry
Cyclic mythical agricultural calendar
Mythical collective — person dissolves in nature
good writer in spite of this
fails in realm of ideology — language is split in its doubt

Irene Horajsky:

Implied reader in recent Soviet Ukrainian fiction

Була з нами на вечері вчора — буде писати дисертацію про Бергсона і його вплив на укр. письменників. Подалася на посаду до Австралії і каже, що радо поїхала б туди на три роки, щоб написати дисертацію. Говорить дуже теоретично. “Професор Жупанський” — typical socialist realist novel; From the point of view of eternity / Zahrebelnyi — typical of hundreds of Soviet novels; Іваничук: Четвертий вимір — Гулак / Костомаров. Гулак reluctant to stir old wounds — implied reader part of structure, not the real reader — mere mechanical shifting in a pre-arranged scheme / Загребельний — text formulates transformation — Іваничук: language represents becoming — takes reader below surface — various possibilities left to reader

Halyna Hryn (іде до Манітоби)

Fesko Andyber / Іван Сенченко — first in Літ. Ярмарок, reappeared after 40 yrs, changed, rewritten 1970 — rewriting of a short story from 1920's — Подорож до Червонограда..

Вчора в бібліотеці зустріла і мала розмову з Данилом Струком про Максима. Справи з імміграційними канадськими властями не є формальністю: вони вимагають, щоб приймати на посади канадців. Отже позиція, що її він запропонував Максимові на один рік в університеті Торонто, мусить бути проголошена і відкрита для інших кандидатів. Зголосив своє зацікавлення цією роботою Сірка з Німеччини, а він, виявляється, має landed immigrant status в Канаді. Це поважна загроза! Оцінюють кандидатів по їхніх характеристиках на папері — отже Гарвард може не значити більше, як інший університет. Струк, виглядає, Максимові прихильний, може навіть на пізнішу tenure-track посаду, що вимагатиме спеціалізації в 19 столітті (Він каже, що від прози Підмогильного до прози 19 ст. крок не такий далекий і Максим міг би достосуватися), але чи це вдасться? Каже, що факт, що Максим вчитиме мову в літній школі — важливий, бо кандидат мусить мати досвід викладання мови.

В бібліотеці знайшла я для Максима Декляматор *Сяйво*, що вийшов за редакцією Зерова чи не 1929 року. Там, казав Чуб, нібито включені поезії Підмогильного. Це було б для Максима ревелюцією, бо він твердить, що Підмогильний поезій не писав. Я переглянула цю хрестоматію на мікрофільмі: поезій Підмогильного там немає, є тільки уривок з “Міста”. Можливо, що він помішав його з Поліщуком!

Для себе знайшла я цікаву статтю про “списування” книг у журналі “Соціалістична культура”. Цей журнал взагалі варто було б проглянути: там, як я дізналась з “Бібліотекознавства і бібліографії” друкується чимало статей з бібліотекознавства — теорії і практики. Нажаль, немає тут в Урбані журналу *Ukrainian Canadian*! Сказала про це Штогринові, бо думаю, що він може з політичних причин не хотів його включити в колекцію. Виявляється, що він про цей журнал ніколи не чув!

Струк говорить про поезію 1984 року в трьох журналах: *Дніпро*, *Жовтень*, *Вітчизна*. Те саме, що читав в Оттаві, те саме, що вже надруковане в “Сучасності”. Розумний говорить

укр. мовою про кіно-поему Вінграновського “Золоті ворота”: Пачовський і Довженко писали також про цей символ. Ця доповідь також була вже читана в Оттаві! — хоч каже, нібито, що він доповідь переробив.

В сесії бере участь також Романа Багрій-Пікулик. Молода гарна чорнявка — велике довге кучеряве волосся, дуже симпатична і жіноча. Вона має троє дітей — найменшому 5 років. Вчора разом у групі вечеряли і я багато довідалася про обставини в Торонто. Романа вчить в університеті Йорк, не в U of T, але знає, очевидно, багато деталей. Каже, що там все опановане англо-саксонами, що не є надто прихильні українським справам. В самому славістичному департаменті між російським та українським відділом немає особливо добрих взаємин, а в самому українському відділі є очевидно відомий конфлікт між Магочим і Струком, між Струком і Луцьким. Луцький, каже Романа, голосував проти надання tenure Струкові і з цього почався конфлікт. Луцький ще раніше підтримував кандидатуру Субтельного, не Магочого, і цим заслужив серед англосаксонів названня українським націоналістом. В York, каже Рома, більшу роллю грають євреї, а з ними легше, як з англосаксонами. В Канаді, взагалі, становище євреїв і українців більш збалансоване, як у США. А ргороє євреїв. Вчора Сусленський мав додатковий свого рода семінар про українсько-єврейські відносини. Такий же подібний нічний семінар надпрограмово мав також Плющ: про антропософію у Хвильового, впливи антропософа Штайнера.

Romana Bahrij-Pikulyk:

Existentialism in *Bil'mo* / Osadchyi

Kafka in Ukrainian in 1960, Camus also,

Shevchuk *Набережна* (1969, Молодь)

interest of the public in existentialist works

official view of Kafka and Camus — negative

Bil'mo — factual, not fictional — uses stream of consciousness

Naberezhna — references to confiscation of private property, Jewish shops, famine, Stalin references, baptist service

absent party or komsomol descriptions

existentialist elements — Camus-like feeling of absurdity

швець in *Набережна*, alcoholic, meaninglessness of life, loss of values

search for absolute values, for religion

feeling of anxiety, anguish, nausea

Рома читає українські цитати з легким акцентом і не зовсім правильними наголосами.

Ірина Горайська мала цю саму проблему із ще більшими труднощами. З цих трьох дівчат найліпше українською мовою володіє Галина Гринь — ця, що дістала посаду у Вінніпегу — не зовсім розумію, чи це ця сама посада, що була пропонована Максимові? Мабуть, ні.

Мабуть це — тимчасово. Приємно бачити, що є молоді люди освічені в українській літературній проблематиці — жаль тільки, що так мало місць для цієї молоді, і що вона буде у конкуренції зі собою за цих кілька посад.

14 сесія: Черненко-Рудницька:

New spiritual awareness in Ukrainian dissident poetry

обіцувала, що її доповідь розіб'є загальний песимістичний тон конференції. Камю —

бунт, проблема свідомого чоловіка, що бореться за свої права — цитує Світличного, Руденка і Еліота у перекладі ОТ — і багато Стуса — нема ненависти, проклону, каяття — усвідомлене пізнання макрокосмосу в душі мікрокосмосу — головна тема Стуса — Калинець найбільш характеристичний: опудало — образ сьогоднішньої людини — впливи Сквороди — став бездомним Сквородою, знайшов самого себе.

Оксана Роздольська — докторантка Альбертського університету — вона буде говорити про *Вертеп* Ігоря Калинця. Вона пригадала мені, що ми з нею мешкали колись разом у віллі Ренесанс у Криниці, в гуртожитку гімназії. Ми пробули там два місяці, доповнюючи перерване воєнними подіями гімназійне навчання. Я її не пригадую. Дівоче прізвище її — Кучковська. Що робити? Пам'ять моя не вперше робить мені такі фокуси. Іронія в Калинця, його *Вертеп* — це пародія, занепад традиції.

Сильвестров, Губа, Скорик, Станкевич (*Цвіт напороті*), Колодуб — це прізвища композиторів сучасної України, що про них говорив Вірко Балеї в одній із кінцевих сесій конференції. Зворушлива прекрасна лекція ілюстрована зразками модерної музики — один із більш оптимістичних моментів дуже цікавої назагал, але песимістично настроєної конференції.

Були, щоправда, і менш песимістичні висновки. До тих бадьоріших належали доповіді Ревуцького про театр, в якому навіть на основі самих тільки рецензій у пресі можна запримітити спроби експериментування і Остапова доповідь про “Жовтень”, де він наголошував те, що було минулого року найцікавіше (романи-есе про Башкірцеву, Мишугу, Поділля і ін.)

19 червня, вранці, перед виходом на роботу.

Сьогодні четвер — за тих кілька днів я вже встигла втомитися і тільки вчора увечорі зібралася з силами, щоб написати Кравченкові листа. Я говорила з ним в Урбані, він не пригадував точно, чи мій репорт уже друкується, чи ні, просив написати йому для пригадки. Вони повинні прислати мені 435 дол. звороту коштів переписування, як обіцяв Лупул. А взагалі мені хочеться, щоб цей перший випуск нарешті вийшов у світ.

Читаю листи Антоненка-Давидовича до Чуба. Незвичайно цікаво! Це напевно найвартісніша книжка, що появилася заходами наших українців в Австралії. Хоч може й ліпше було б, якби її видали в нас або в Канаді, бо відредагована вона погано, багато помилок друкарських та інших, посилання неточні, неправильно надруковані, а то й відсутні саме там, де їх потрібно ітд. Листи А-Д читаю у метро (і тому не роблю записок у щоденнику) — а також перечитую найцікавіші місця увечорі Остапові, щоб заощаджувати його очі. (Хоч зір йому поправився і він потрохи працює, і не мав труднощів читати свою доповідь в Урбана, слава Богу!)

Штогрин запросив мене повторити свою доповідь на зборах Українського Бібліотечного Товариства Америки, в Нью Йорку, 29 червня.

Листи А-Д навели мене на думку, що може всетаки варто мені встановити діловий контакт із Роксоляною Зорівчак у Львові. З нею в мене багато спільних зацікавлень — а моя дотеперішня резерва, страх, щоб не наражувати людей в Україні, у світлі листів А-Д до Чуба здається помилковою настановою. Виглядає, що вони прагнуть контактів зі світом і чи не злочинно з нашого боку, коли ми від цих контактів відмовляємось? Чи не добре, що були такі люди, як Чуб, що тримали живий контакт з А-Д? (Хоч, із другого боку, може саме тому КГБ зробило трус і забрало машинопис мемуарів А-Д і вони навіки втрачені? Може якби старий старався “to keep a low profile” — ми могли б отримати безцінні спогади з часів, коли він був репресований?) Чорт його зна, із поліційною системою СРСР. Все таки може варто спробувати написати до Зорівчак — може нехай вона сама вирішує: листуватися їй зі мною, чи ні. От, наприклад, Жулинський вже двічі не відповів на мого листа і не знаю, чи навіть одержав його. (Я, дякуючи йому за передану Ією збірку Семенка, написала в листі чимало інформацій про те, як Семенком і футуризмом займаються тут (про семінар в Гантері, дисертацію Ільницького, переклади в антології, тощо).

23 червня 1986, метро, увечері.

Вчора був у Філядельфії професор Бойко. Мав доповідь на УКУ про Шевченка. З чемности треба було нам піти, взяли ще з собою Маму (Татові після операції ока вже ліпше і вона знову може рушитися з хати). Доповідь була про Шевченка-революціонера і його анти-московський патріотизм. Питання Левка Рудницького дало змогу Бойкові сказати, що Плющ — не літературознавець і тому не компетентний говорити про Шевченка, а Грабович не має рації — правда, признався, що англійської мови не знає, але Грабовича йому перекладали... Ну, погляди Бойка мені відомі. Але факт, що вони обоє з жінкою гарно приймали нас у Мюнхені, зорганізували нам були літературний вечір, а ще й потім Сулима написала про це до преси — зобов'язував нас до певного вияву уваги з нашого боку. На щастя, ночував Бойко у своїх однодумців і співробітників по справам УНРади — Царинник і Нікіш — але я запросила його вчора на обід (а до товариства прийшла також Віра Лащик). Бойко нудний своєю помпезністю та своїм егоцентризмом — у нас з ним мало тем, що в них ми були б однозгідними..

Листи Антоненка-Давидовича, що їх я читала вголос собі й Остапові, примушують до застанови над багатьма справами. Відредаговані вони недбало і не по-академічному, але матеріал цей дуже цікавий і цінний своєю автентичністю. Тепер їх читатиме Мама.

24 червня, метро, вранці.

Бойчук прислав мою статтю про Войнич і Расторгуєва для одобрення змін мовного редактора. Від редакторів мови я, звичайно, вчуса — отже завжди з цікавістю читаю їхні поправки (навіть часто після друку, звіряючи з текстом). Не зовсім розумію, чому він систематично скорочує “року” на “р.”, або викреслюючи перші імена, ітп., а також не знаю, чи справді “з’явилися” правильніше ніж “появилися”? Засадничо поправки в тексті дрібні і несуттєві. В примітках, однаке, мовний редактор робить зміни, що викликають

мій спротив. Я вживаю систему MLA — найновіші їхні стандарти, де напр. 5.3 (1985): 16-25 означає том 5, но.3, 16-25 сторінки. Цього мовний редактор не розуміє: всюди подавав “стор.” (навіть у випадках, де це не сторінки, а числа!), а підзаголовні дані у посиланнях перекладає з англійської на українську, чим руйнує їхню бібліографічно-документальну вартість. Але переловив мою одну фактичну помилку — прізвище у двох варіантах і прискипливистю своєю примусив мене передумати три інші посилання (Я дала їх як у бібліографії, де заголовок-автор інший як на титульній сторінці і тому в підзаголовних даних прізвище повторяється в іншому — приджерельному варіанті — може справді це непотрібне?) Вчора провела вечір при комп’ютері, komponуючи відповідь Бойчукові.

30 червня 1986. Метро, вранці.

Вчора мусіла їздити до Нью Йорку на конференцію УБГА у зв’язку з річним з’їздом ALA. Штогрин запросив мене повторити свою доповідь про Бібліотекознавство і бібліографію в сучасній Україні. Крім мене доповідали ще Штогрин, Добчанський і Ясінський. Перші два повторили (як і я) те, що говорили в Урбані, Ясінський говорив про свою роботу над покажчиком до *ЛНВісника*. Дуже не хотілося мені їхати: гаряч, духота — і нікого немає, щоб міг поїхати автом. Поїхала з Ф. також Христина Турченко, але їхали ми дуже скомпліковано. До підземки нас підвезли, підземкою до Greyhound (хотіли їхати автобусом, бо дешевше). Купили квиток і чекаємо. Тимчасом наш автобус, що мав їхати о 11 год. — відкликали взагалі! А нам же треба бути на 2.год. дня в Нью Йорку. Взяли таксі, поїхали на 30 вул. на станцію. Поїздом до Н.Й. Знову таксі до будинку НТШ. Прибули ще перед початком. Назад знову ж таксі, поїзд, а тоді головна проблема: вечір, темно, небезпечно ходити вулицями, чи їхати підземкою. Христина залишила своє авто на станції Elkins Park — ми думали взяти підміський поїзд. Але поїзд на Elkins Park їхав тільки за півтора години! Натомість трапився поїзд до Melrose Park-у. довелося просити людей, щоб підвезли з одної станції на другу — це близько, якби так вдень, можна було б пройти пішки! — Одне слово, морока, і зайвий кошт. Доведеться мені ще походити, щоб віддали гроші за невикористаний квиток автобусу.

Конференція зібрала около 25 осіб. Були деякі молоді і незнайомі люди, напр. Макух з Аризони і пару молодих дівчат — а крім того Верига з Торонто, Борковський, Перейма, Данко, Гой, Світлана Андрушків. Світлана знайшла в бібліотеці НТША два числа журналу *Бібліотекознавство і бібліографія* з 1928 і 1929 р. — Я в дискусії сказала про звою знахідку на PENN одного числа цього журналу з 1930 р. і зробила додаткову ксерокопію для Урбани. Оце знахідка! Домовилася, що зроблю копію для НТША — взаміну за фотокопії їхніх чисел. Це така рідкість — треба подбати, щоб було більше копій, щоб зібрати якнайповніший комплект, змікрофільмувати, зберегти. Обмін думок між колегами був цікавий і повчальний. Ясінський розповів, як у розмові з одним приїжджим до LC чоловіком згадав, що йому бракує одного числа *ЛНВ*. Гість з України обіцяв: неодмінно пришлю, я — член партії, маю доступ до цих матеріалів. І вислав і не доходило. Аж одного разу дістає Ясінський посилку із Об’єднаних Націй, а в ній мікрофільм потрібного йому числа *ЛНВ*. Привезли хлопці дипломатичною поштою! Оце, розумію, добрий

культурний контакт!

6 липня 1986, в поїзді на Вашингтон.

Нарешті допалася вигідного місця, висадила нагору свою валізку, підклала подушечку під крижі — їду. Потяг спізнений на 15 мін. Мені о 1-ій год. треба бути на зборах SIS (Special Interest Section, Foreign and International Law). Чи встигну? Із станції візьму таксі, але треба мені ще дістатися до готелевої кімнати, віддати валізку. Я в кімнаті ще з двома дівчатами — Merle Slyhoff і Nancy Whitmer. Вони поїхали вже раніше. Остап зробив сьогодні жест — встав уранці, щоб допомогти мені завезти до підміського поїзду валізку. Тобто: валізку і його завезла я автoм, потім повернулася відвезти автo додому і пішла до станції пішки, а він тимчасом пильнував валізку. Добре, що не виявив бажання відвозити автo — я була б неспокійна, чи не розбився десь по дорозі додому. Факт, що він не їздить автoм, очевидно, утруднює мені трохи життя, бо не можу, як інші жінки, сподіватися, що мене відвезуть, або що по мене приїдуть. Але трудно. З його досвідом шоферування не варто напошуватися на клопіт.

На конвенції AALL є тільки кілька сесій, що мені є цікаві, тому я маю намір кілька годин провести в Конгресовій Бібліотеці і також відвідати Костюків. Маю вже одне розчарування: знайшла на комп'ютері RILIN бібліографічний запис для *Ukrainian Canadian* і думала, що проведу кілька продуктивних годин, працюючи над цим журналом. Але подзвонила до Юрка Добчанського — думала, може він витягне мені кілька томів із stacks, щоб заощадити мій час. Юрко перевірів і повідомив мене, що LC журналу не має, що є тільки біблію. запис на основі комплекту Ottawa University. От тобі й маєш! Не думала я, що з тим журналом канадських комуністів матиму стільки мороки. А як я переконалася в Оттаві, в цьому журналі є багатство перекладів і статей з української літератури. Доведеться мені написати до Марії Скрипник і встановити з нею безпосередній зв'язок. Нову адресу Костюків ми мали, але телефону — ні. Довелося розшукувати за телефоном по людях (мав Маланчук). Я вже порозумілася з Григорієм Олександровичем і поїду до них, мабуть завтра вранці.

Цього року дуже парадно і з великою дозою ентузіазму й патріотизму зустрічала Америка своє свято незалежності. Особливою причиною було століття Статуї Свободи, що її — після ґрунтового ремонту — наново відкрили в Нью-Йоркському порті. Кілька днів тривали святкування: промови, концерти, дефіляда фльотилі “tall ships”, медалі-відзначення визначним громадянам, велика увага для імігрантів та історії іміграції. Навіть ми з Остапом провели частину дня 4 липня при телевізорі, дивлячись на це видовище. Був на цих святкуваннях не тільки наш президент Реган із своєю Ненсі, але також президент Франції Мітеран з дружиною. У фльотиллі білих фрегат (не знаю чи правильна назва!) брали участь кораблі інших країн. Чілійський вітрильний корабель “Esmeralda” навіть викликав контрoверсію, бо він, кажуть, був колись уживаний для інтернування чілійських політичних в'язнів. Назва tall ships стосується технічно кораблів, що не можуть проплисти

попід бруклінський міст, з уваги на висоту своїх маштів³. Але впровадив, кажуть, цю назву в ужиток поет Мейсфілд — журналісти не точно подають знайому мені цитату, що вказує як мало знають і читають і вивчають сьогодні поетів. Я нагадала собі, як молоденькою студенткою Standard Evening High School я вибрала — замість писання рапорту — рецитацію віршів і — тоді, незабаром після нашого приїзду до Америки — мала відвагу і безличність вийти перед клясу і своєю акцентованою і неправильною англійщиною рецитувати:

I must go down to the sea again,
to the lonely sea and the sky,
and all I ask is a tall ship
and a star to steer her by.

Решту відпочинкового дня — 4-ого — провела я — не при комп'ютері! — а відпочиваючи на лежку на городі і докінчуючи книжку дуже відповідну своєю темою до настроїв святочних днів.

Серед польських книжок, що їх для Мамаи позичила Марія Смолка, була одна, що особливо зацікавила і мене. Danuta Mostwin: *Ameruko, Ameruko*, видання Pax 1981 року. Зацікавила з кількох причин: прізвище авторки бачила вже не раз у “Культурі” і знаю від Марилі, що вона живе в Baltimore — факт, що польська письменниця пише повість про життя імігрантів тут і друкує її у Варшаві, вже сам собою цікавий і привертає увагу. Книжка не є якимсь художнім шедевром, але написана поправно, інтелігентно, без зайвих крапок над і, стилем, що наголошує лаконізм і весь побудований на живих гемінгвеївського типу діалогах, з гумором, добрим знанням психології імігрантів, вірним реалістичним відображенням життя і проблем новоприбулих до Америки людей. Заздрість бере за поляків — такої книжки про українських імігрантів ніхто не написав. Ярославська, Дончук і їм подібні не можуть рівнятись до Моствін. Для мене ще й пізнавальне значення має картина американської Poloni-ї: які вони і їх проблеми подібні до наших. І все таки є різниці — передовсім у тому, що вони таки мають батьківщину, а ми? Mostwin характеризує Польонію, як малоосвічених патріотів, що від них віддаляється інтелігенція і молодь. Чи не нагадує це ситуацію і в нас? Danuta Mostwin колись студіювала медицину, але в Америці перекинулася на суспільні науки і здобула, здається, докторат із соціології. Цікаво, що хоч книжки її друкуються в Польщі, казала Марилія, яка знає її особисто, що вже двічі польський уряд відмовив Моствін візу на відвідини Польщі. За те, мовляв, що вона підписала якийсь протест “Солідарности” чи щось подібне.

Понеділок, 7 липня 1986, пополудні.

Думала сьогодні поїхати до Костюків, але відклала на завтра з уваги на програму сьогоднішнього дня. Вранці пішла на сесію Living and working in another country — зокрема зацікавив мене досвід такої виміни на один місяць Jeanette Yackle з International

³Дуже сумнівне пояснення.

Legal Studies Гарварду, яка працювала один місяць в Max-Planck інституті в Гайдельбергу. Я вже давніше колись думала, що якби я зробила заходи в цій справі, того рода “робоча поїздка” могла б бути здійснима і для мене. Може колись... Сесія трішки затягнулася і через те я прийшла на Opening luncheon вже після того, як більшість столів були заповнені. Не могла сісти в товаристві моїх колег з SIS Foreign & Int. Law, як ми домовились були вчора на зборах, а мусіла сісти, де було місце. При тій нагоді познайомилась з Technical Processes Librarian з McGill (Louise Robertson), Susan Watson з Library of Congress (молоденька гарна чорнявка) та ще молодшою початкуючою бібліотекаркою з Univ. of Virginia (Katherine Malmquist). При моїй слабій пам'яті до пов'язування облич і прізвищ, навряд чи я впізнаю їх знову, коли зустріну вдруге — хіба, що вони підійдуть перші. Ланч був безкоштовний, смачний, не такий вибагливий як вчорашня Opening Reception, але так само багатолюдний (понад 1600 осіб!). На відкритті вчора багато говорила з Adolf-ом Sprudz-ом — він тепер став несподівано президентом Int. Assn. Law Libraries — бо несподівано помер Klaus Menzinger (— шкода, пам'ятаю мою зустріч з ним у 1974 році — після того, як він вперше надрукував мою бібліографію *German Treatises on American Law* в *Int. J. of Law Libraries*). Sprudz — латвієць. Ми заздriamo балтійцям, що в них так процвітає національна свідомість, а вони заздрять нам, що нас — мільони. Бояться, каже Sprudz, що посиленна колонізація Латвії росіянами швидко доведе до того, що їх буде більшість в країні, а тоді... можуть прилучити Латвію як автономну республіку до РСФСР. На зборах SIS пізнала Tim Kearley з Urbana (молодий бльондин, має щось із ковбоя, але бистрий інтелігентний хлопець) та Frank-а Charman-а з Гарварду, що його знала тільки з кількох розмов по телефону. Це дуже молодий чоловік, стрункий, чорнявий, їде тепер на рік до Tübingen студіювати на MLA право. Tim підніс на зборах думку, що стара генерація спеціалістів for. & int. law відмирає або відходить і що конче треба вишколювати нових спеціалістів (Саме помер Charles Szladits — один із тих, що made a difference в нашій професії, до них належать ще балтійці Sprudz і Kavass, але таких щораз менше серед активних людей). Tim і Frank це creme de la creme молодих американців, що пішли спеціалізуватися в foreign law librarianship, таких як вони — обмаль. Прогалину, мабуть, заповнять люди такі як моя асистентка Марія, або з нової єврейської еміграції з ССРСР. Іду на сесію про африканське право.

8 липня 1986, в автобусі із Leisure World, Silver Spring до станції метро Silver Spring.

Провела більшість дня у Костюків. Думала спочатку, що приїду тільки на пару годин і повернуся на сесію про клясифікацію LC о 4 год. дня. Не вийшло. Передусім тому, що це дуже далеко. Подорож метро до Silver Spring і потім автобусом до Костюків тривала понад півтора години. По-друге: з Костюками, особливо з Григорієм Олександровичом, цікаво і приємно говорити — дуже люблю і ціную таких людей. А Григорій Олександрович — старенький, ледве бачить одним оком, недочуває — хто знає, чи побачу його ще і коли? Залишилася до вечора, тобто до 6:30, бо хочу ще перед сумерком повернутися до готелю. Цікаві розмови на всякі теми. Критикував дуже книжку свого приятеля Лавріненка “Чорна пурга” за цілу низку неточностей (напр. журнал “Критика”, що за Лавріненком був передовим київським журналом, а згідно з Костюком виходив у Харкові і називався чи то Марксистська критика чи Журнал марксистської критики (Вже забула, хоч Костюк

говорив про це тільки годину тому — моя пам'ять, нажаль, не така як у цього бистрого й солідного старого дослідника!) ІНО Лавріненко називає університетом, про початкову школу пише, що була на рівні гімназії і взагалі має тенденції прибільшування і трохи самохвальби. Про книжку Лавріненка Лебідь висловився, що це, мовляв, переповіджені у формі спогадів *Тигролови* Багряного... Ну, я ще не встигла прочитати Лавріненкову книжку, отже не маю власної думки. Але книжка отримала 5,000 нагороду Антоновичів, отже одне журі визнало її за вартісний твір. А може це був тільки вияв співчуття Лавріненкові? Він же старий, хворий, паралізований.

Світляна Андрушків упорядковує бібліографію Костюка. Він хотів би прискіпити цю справу, просив, щоб я переглянула її роботу, як буде готова. Я порадила йому інакше: нехай Світляна приśle свою працю на наш бібліографічний конкурс — тоді переглянуть її всі члени комісії і якщо вона добра — може навіть дістати нагороду. А після того, якщо буде потрібно, можна використати критичні уваги комісії, щоб остаточно підготувити бібліографію до друку.

Спогади Костюка — перші два томи — складені вже на комп'ютері. Довів він їх до свого виїзду зі Львова на еміграцію, але стримав друк, бо думає, що в теперішній атмосфері нагінки на українців за т.зв. коляборацію з німцями, може не варто друкувати спогадів про часи німецької окупації України, де хоч-не-хоч чимало місця треба буде відвести людям, що такою чи іншою мірою співпрацювали з адміністрацією, редагували газети, працювали в шкільництві. Не знаю, чи не перебільшує Костюк небезпеки, що його спогади можуть дати в руки більшовикам матеріал для обвинувачення всяких людей. (А може і його самого?) У всякому разі, я радила продовжувати писати щиро і повну правду — так як він її бачив чи бачить — без уваги на те, чи цілість спогадів буде надрукована тепер чи пізніше, писати для майбутнього не сьогоднішнього читача і не оглядатися на змінну публічну опінію чи моду. Думаю, що він це добре знає і без мене. Спогади Костюка будуть великою ревеляцією і для читачів закордоном і для тих в Україні. Вони можуть стати також цікавою і почитною лектурою для нашого покоління. Костюк вміє добре, цікаво і читабельно писати, а доброзичливий його характер і гуманістичний світогляд напевно здобудуть собі прихильність читача — вірю, що і сьогоднішнього і завтрашнього.

Костюки купили собі town house за 85,000 дол. — помешкання невелике — всього три кімнати з кухнею, трьома (!) туалетами, пральною ітд. в дуже вибагливому окремому поселенні Leisure World. В Silver Spring, яких 25 хвилин автом від них, живе Тодя, їх син з дружиною і, очевидно, молодим Костюкам залежало на тому, щоб спровадити батьків ближче себе — і добре зробили. Тут, правда, не буде вже того зв'язку з громадою, що його Григорій Ол. мав у Нью Йорку — УВАНу, Літ.Клюбу, імпрез "Слова" — але з Рутерфорду Костюкові і так уже було важко доїздити і цей контакт був більше ілюзією, як дійсністю. Рая погостила мене обідом — я привезла зі собою пляшку доброго коньяку Martell — але не хотіла пити нічого крім кави і трішки домашнього вишнячку. Подорож вашингтонським метро була справжньою пригодою і новим досвідом. Метро — модерне склепіння релефного бетону в суворо клясичному стилі, всюди дуже чисто — вагони нові, чистенькі, з м'якими сидженнями і килимами на долівці. Але... ескалатори вглиб землі

страшенно стрімкі і високі — якраз добра проба для моєї фобії. Я вже вчора приходила на станцію метро перевірити як мені їхати і як купувати квитки (в машині, відповідно до віддалі, автоматично квиток машина приймає і віддає, при відході знову потрібно вкласти квиток у машину — подібно як у Парижі). Налякалася я височезних ескалаторів — тим більше, що людей було обмаль. Чекаючи, щоб хтось надійшов, щоб я не мусіла бути сама на високому ескалаторі, я раптом відкрила... вінду! Це всі мої тривоги розвіяло і я сьогодні вже не мала жодних проблем!

Саме зателефонував Остап. (Я кожного вечора телефонувала до нього і вчора, нарешті, дала йому номер телефону сюди — бо це дешевше). Налякав мене новиною: сьогодні вранці в Палм Біч у Каліфорнії був землетрус! Він уже телефонував до наших в Л.А. і говорив з Ією — все в порядку, збиралися до праці. Але я журюся, чи на цьому кінець? Адже загроза ця висить над Каліфорнією, над її недалеким, кажуть, майбутнім... Також новина про те, що помер Стецько — але це мене не зворушує... Вчора, казав Остап, була якась авантюра між Андрієм, який приїхав з Сонею і Марійкою, а батьком і мамою. Після того Андрій зі своїми прийшов до Остапа, пару годин посидів і заявив, що ніколи більше до Тата і Мами не приїде, що вони, мовляв, викинули його з хати, ітд. Боже мій, як трудно налагодити ці справи — занадто подібні вони до себе характерами, не можуть себе стерпіти і як уприкрюють собі життя! І яке прикре життя мала б і я, якби завчасу не пізнала була Остапа!

Казав мій Сясь також, що прийшов лист від Кравченка, де він potwierджує зобов'язання КІУС щодо моєї бібліографії.

9 липня 1986, середа. 11:45 уночі, після бенкету.

Молодь бавиться при музиці, але я вже в кімнаті нагорі. Майже спакувала валізку, вранці додам тільки нічну сорочку і туалетні прибори і їду. Хочеться вже додому.

Тількищо подзвонила до Остапа. Взагалі говорили ми зі собою кожного вечора по телефону. Це не буде можливе, як поїду до Каліфорнії — а їхати я маю вже в суботу.

Сьогодні провела пару годин в Library of Congress. Юрко Добчанський — що до нього потелефонувала я заздалегідь — приготував мені оправлений том тррьох річників *Ukrainian Life* і я — замість іти з ним і Рутою Галібей на ланч — працювала в його бюрі над бібліографією — знайшла чимало нових незнаних мені досі перекладів і статей.

Помічення і інформації про людей, щоб не забути, бо це моє слабе місце. Молодий Тодьо Костюк працює в NASA. Дітей вони не мають. Marie Louise Bernal з Library of Congress Law Library — не французенка, а шведка. Чоловік її — еспанець. В них двоє дітей. Він працює у Foreign Service. Вони жили кілька літ у Бейруті. Діти — хлопець і дівчинка, 12-14 років. Їдуть на вакації цілою родиною до Швеції. Марс Lineman тепер очолює

університетську правничу бібліотеку в Мельборні, Австралія. Я пропонувала йому виміну матеріалами. Susan English, що з нею сиділи ми разом при бенкеті, на моє питання “do you feel accepted in the South?”, розповіла мені про те, що не зважаючи на південну гостинність, вони майже не мають приятелів серед місцевого населення, що майже всі їхні друзі — єнки приїжджі з півночі. Зовсім як імігранти. Cornelia Trubeu далі в тій самій бостонській фірмі, колектує порцеляну і має пару дереворізів Гніздовського. Morris Cohen розпитував багато про Марка і Максима. З власними дітьми мав він трохи клопоту. Дівчина Гаві жила якийсь час у комуні, потім на віру з якимсь хлопцем, тепер кинула й поїхала на Гаваї —

10 липня, четвер, в поїзді на Філядельфію.

Продовжую перерване речення: Гаві на Гаваях працює кельнеркою. Тримає спорадичний контакт із батьками. Морис більше тепер журиться сином. Він на Brandeis, студіює історію, пише дисертацію докторську на тему криміналістики — якесь історико-бібліографічне дослідження. Дисертація не дуже добре йому йде — він живе сам, неодружений, без активного товариського контакту з людьми, має всякі емоційні проблеми, що доводять навіть до фізичних симптомів. Сам Морис мається добре — я з ним мала односторонню розмову після бенкету. Розпитував про наших дітей і Остапа, дивувався, як це так, що я отримала професійну асистентку в час, коли немає досить грошей на інші речі? Я йому подякувала за те, що зробив з мене “a law librarian”, взяв певний ризик, втягаючи мене молоду і зелену в цю таку далеку від моїх ранніх зацікавлень професію. Завдячуючи Когенові з мене виріс за 18 років компетентний спеціаліст і не зважаючи на те, що в мене нема і не буде правничого диплому, я чуюся в цій професії добре, багато навчилася і вчуся увесь час, кожного дня, а на конвенціях AALL зокрема! і маю діло з цікавими й інтелектуальними людьми, які в бібліотекарській професії належать до найбільш престижної і впливової групи, саме тому, що пов’язані з правом і правничою професією. А “foreign law librarians” серед загалу “law librarians” також мають трохи особливий статус, бо є малою групою спеціалістів, що мають спеціалізоване знання, яке потрібне практикуючим правникам та вчителям права, що мають міжнародні справи. А планета наша немов корчиться — чужі країни і міжнародні їх стосунки є щоденною побутовою проблемою, що хоч-не-хоч мусить бути в сфері зацікавлень великого числа людей, що подорожують, торгують, інвестують, судяться, а то й воюють зі собою.

Цікава була сесія про африканське право. Виступали професори — спеціалісти теми, автори численних публікацій. Gamal Badr говорив про вплив єгипетського цивільного кодексу в країнах Середнього Сходу і північної Африки. Сирія, Лівія, Ірак, Кувейт, Альжир прийняли єгипетський кодекс *in toto*. Судан прийняв його, а потім відкликав і повернувся до чистого ісламського права. В Тунісі і Марокко ісламське право закорінене глибше. Jeswald Salacuse доповідав про франкомовну Африку, а Robert Seidman говорив про соціалістичне право Африки. Його висновок: жодного соціалістичного права в Африці немає. Є поодинокі ухвали, що їх можна вважати quasi-соціалістичними — і це все.

У Філядельфії, але ще на станції.

Чекаю на підміський поїзд, бо не хочу тащитись із валізкою до підземки. Доведеться чекати ще 35 минут. Немає ради. В останніх кількох минутах на поїзді з Вашингтону — коли я вже стягнула валізку, готуючись висідати і щоб мені було легше, пересілася на інше місце — зустріла бібліотекарку з Yale, що побачивши мою конвенційну торбу, почала зі мною розмову. Вона працює в бібліотеці Когена і ми обмінялися кількома реченнями.

Думала я раніше, що приїхавши до Філядельфії, піду сьогодні до праці. Але передумала. Я досить втомлена, невиспана (вчора до 2-ої ночі говорили ми з Pat Callaghan про справи нашої бібліотеки, про нашу директорку і її стиль управління ітд.) — з валізкою було б трудно, а крім того відчула я, що мої колеги не були задоволені, що я, мовляв, маю намір іти до роботи. Належитьсь день для подорожі, казали. Отже це певний вияв солідарности. Дехто з наших ще залишився у Вашингтоні, є ще пару “workshops”, а Мариля і Ран поїхали до якихсь своїх польських знайомих. Liz Kelly за весь час тривання конвенції я не бачила взагалі. Останні два дні вона була, бо інші її бачили. Коген був з нею навіть на полуденку спільному для “Gang of 9” — репрезентанти-директори вибраних Ivy League шкіл: Гарварду, Єйл, Пен і ін. Отже вона була напевно, але я з нею не зустрічалася. Бачила вчора Синтію — гарно була вдягнена (дуже консервативно, “my sailor suit”, гранатово-білий з шовковою якоїсь матерії одяг), молодо й гарно виглядала. Ну, для неї це добра нагода когось зустріти.

Завтра мушу за один день викінчити свій річний звіт — бо ж у суботу їду до Каліфорнії — маю надію, що не матиму клієнтів, щоб перешкоджали і що Liz також мені не поспробує заважати.

12 липня 1986. 9 год. вранці, на літаку United.

О 9:15 запланований відліт до Лос Анджелес. Я мала куплений місяць тому (за дешевшу ціну 218 дол. туди й назад) квиток, тому й місце маю ближче і вже сиджу — літак поволі заповнюється пасажирами. На летовище привіз мене Іко. Остап також встав рано, щоб мене вирядити. І добре, бо допоміг з багажем. В мене самої речей не так багато: пів валізки і ручна торба. Але я виповнила валізку трьома річниками “Сучасності” для Марка та Ії, а окремо, як додатковий багаж, везу також орієнтальний килимок, що його їм купила в дарунку ще тоді як їздили до Малюміяна з Уляною і Максимом. Дорога на летовище була трошки хвилююча, на Schuykill Expressway, який тепер у ремонті і навіть за найліпших умов є проблематичною дорогою, сталася якась додаткова затримка, здається зіпсувалося комусь авто — і ми сунулися довгий час у потоці авт, а то й зовсім стояли. На щастя виїхали о 7:30 і це дало нам трошки резервового часу, отже встигли.

В четвер, повернувшись з Вашингтону, я приїхала просто додому, попраля собі білля, наварила Остапові на кілька днів, поїхала для Остапа і для Мама на закупи харчів. В п’ятницю пішла до праці з думкою, щоб цілий день присвятити писанню свого річного звіту. Ледве відкрила двері — телефон. Liz. Маємо гостя з Єрусалиму, Eugenio Cuomo,

директора правничої бібліотеки Hebrew University, і треба ним зайнятися. Пропала мені більше як половина дня. Гість симпатичний, років може 45. Народжений, як показує прізвище, в Італії, студіював у Болоньї. Показувала я йому бібліотеку, говорили про всячину. В їхній бібліотеці більшість матеріялів — чуже і міжнародне право, колекція около чверть мільона, але матеріялів з-перед 1920 року в них нема взагалі, хіба турецьке право Mejlle, що до сьогодні грає вирішальну роль, зокрема у спорах за землю. (В Туреччині його заступили вже модерними кодексами, але старе турецьке Mejlle ще діє в Ізраїлі). Побачивши в моєму бюрі залучений Macintosh, почав говорити про комп'ютери. Вони вживають термінал Мекінтоша для системи LEXIS (з Лондону) — я не знала, що таке щось можливе. Наші термінали для Lexis — зовсім окремі, їх ми до нічого іншого вживати не можемо. З гістьми з Ізраїлю завжди говорю також про справи мови. Подивляю жидів, як вони зуміли відродити майже завмерлу книжну мову і достосувати її до модерного життя. Ще десять літ тому казали мені, що викладовою мовою в університетах часто буває англійська. Тепер, каже Суото, всі виклади в їхньому університеті — гебрейською мовою. Нове покоління часто знає тільки гебрейську. Всі вчаться мови посилено і вона всюди у вжитку. Є групи німецьких жидів, що вперто тримаються німецької мови, навіть після багатьох років життя в Ізраїлі. Новоприбулі, очевидно, часто на початках тримаються своєї мови, напр. російської. Але назагал гебрейська мова процвітає й розвивається. — Я рада цьому, бо така ситуація додає надії на відродження в майбутньому і нашої мови, яка чейже живе ще, хоч і занепадає!

Пілоти — flight crew — спізналися до роботи! Маємо вже 15 хвилинне спізнення.

Д-р Суото (я зажартувала, чи він, мовляв, не родич нью йоркського губернатора?) хоч і забрав мені багато часу, не перешкодив мені викінчити і віддати (дослівно в останній мінуті!) мій річний звіт. Відмовилася я від запрошення на ланч, гарячково попрацювала пополудні, залишилася не цілих пів години довше в праці — і встигла. Маю сатисфакцію — хоч дуже це був томлячий і напружений день. Належаться мені вакації і відпочинок! Їду!

13 липня, неділя, вранці.

Марко зустрів мене на летовищі — молодий, стрункий, гарний — не виглядає на свої 33 роки, майже як хлопчик. Заки завезти мене додому, повіз мене по дорозі до Santa Monica де, каже — якби в них колись були діти (!) — варто було б їм перенестися жити, бо там добрі школи, добра біла дільниця. Кутак там купив собі хату за 200,000 дол. Бачила я її ззовні. Непогана, але нічого особливого. Будиночки тісно один близько одного, старі, деякі помітно занедбані. Напроти спортивний майдан, а на ньому сотня хлопчаків-бейзболістів. Гамірно. Не дуже мені сподобалося. Вулиця, де тепер живуть Марко й Ія багато гарніша з вигляду: партерові малі охайні будиночки в невеличких городах з квітами, пальмами, кипарисами. Простірно і спокійно. Людей не дуже то й видно, але дільниця заселена головно чорними, тому тут і дешевше. На мою репліку, що мовляв такий спокій, Марко розповів мені, що бувають неприємні випадки злочинності — кілька хат від них жінка застрелила уночі чоловіка, а вночі поблизу чути часом стрілянину

авантюризм-підлітків. Хата наших молодих невеличка і ще в ремонті, але те, що вже викінчене має стиль і характер і віддзеркалює добрий смак господарів. У вітальні дерев'яні сволоки викінчені в темно-брунатних кольорах натурального дерева — взагалі дерева багато — вікна, вбудовані шафки, двері, перегородки, лава із скринєю — подібно як було в першій нашій хаті на Old York Road у Філядельфії. Їдальня також уже відремонтована. Дерево виповняє половину стін. І це все дерево, що тепер так гарно виглядає, було — коли вони купили хату — залякероване якоюсь селідиновою фарбою! Треба було знімати фарби і відреставрувати до стану натурального дерева. Одна спальня також уже відновлена. Тут усе дерево помальоване на біло і підлога теж! А стіни — темно зелені! Металева подвійне ліжко також біле — і все це разом гарно, свіжо і весело виглядає. Лазничка також уже доведена до нормального стану: кафлі тут — біле з червоним. Ліжко і постіль купила Ія... від фільму за дуже низьку ціну (ліжко разом із першорядним матрацом сто дол., постіль — вибаглива: з ковдрою, подушками, декоративними подушечками — щось 150. — єдиний ужиток цих речей був під час фільмування і вже вони продаються як не нові! Не даром продукція фільмів така коштовна — щоразу купують новий реквізит! Зверху на ковдрі і між подушечками — стара ведмедиця з цілим гроном ведмежат і інших випханих звірів — дотепна декорація. Цю спальню відступили мені і спалося мені знаменито — не тільки тому, що добре ліжко і що я втомлена була подорожжю і зміною часу, але також після двох знаменитих “Margaritas” — напій, що його я вперше колись пила вже була в Мехіко. Ходили по пляжі в Санта Моніка, а на вечерю пішли до рибного ресторану. Було багато людей і треба було цілу годину чекати. Отже ми сіли за столик бари, випили по чарці, закусили, а потім ще замовили собі дуже смачний Boston clam chowder — і це нам вистарчило.

Спалося добре, але надранком я чую: немов у сусідстві переїхав вантажний потяг, або немов у сусідній кімнаті молоде подружжя почало ритмічний статевий акт за гемінгвеївським принципом, щоб земля рушилася... Це була моя перша думка, а друга: невже землетрус? Пів години пізніше заглянув до моєї спальні Марко: Ти чула? Трясення землі! Потім з радіо довідалися: справді! епіцентр біля Сан Дієго, понад 5 на скалі Ріхтера! Але на щастя жодної більшої шкоди немає. Бачу, що Ія трохи хвилюється цими землетрусами. За кожним разом — каже вона — я думаю: чи це the big one? Ця загроза висить над Каліфорнією, як меч Дамокля.

Сьогодні ходили втрійку на виставу до театру. “Tango Argentino” — не п'єса, а фактично танцювальний виступ. На сцені оркестр: 4 акордеони, 4 скрипки, чельо, бас і фортепіан. Кілька солістів, що співали еспанською мовою якісь мені невідомі аргентинські шлягери і кілька пар танцюристів, що з фігурами, всякими дотепними вставками, танцювали до знайомої музики танго. Одягнені всі на чорно-біло, чоловіки часом у сірих штаних, подекуди у смокінгах і чорних капелюхах, жінки з великими декольте та оголеними частинно ногами. Нагадалися мені юнацькі роки — ще й тоді популярне було на забавах танго, хоч золота його доба була, мабуть, одне покоління раніше.

Після вистави пішли до свіжо-відновленого ресторану у готелі Hollywood Roosevelt. Оглянули там виставку фотографій з історії Голівуду, але на вечерю не залишилися, бо

саме відбувалося там якесь весілля, готель був повний весільних гостей і було дуже гамірно. Отже ми поїхали до японського ресторану Yamashiro, що має прекрасне положення на горах Голівуду з широкою панорамою міста Лос Анджелес унизу. Їла я вперше у житті сиру рибу Sushi (дуже смачний салмон, не менше смачна туна на рижі), пила тепле вино Sake, їла гарячу страву з городини і яловичини сукіякі. Експеримент вартий був проби, але навряд чи я схочу його повторювати знов і знов. Щиро сказавши, волю напій маргаріту і бостонський чавдер!

Під вечір завезли мене Марко та Ія до Лялі і я тепер тут у неї. Маю окрему кімнату з лазничкою і тому — хоч тепер уже перша година ночі — можу світити і писати. Ляля мається добре й отверто говорить про свій досвід у Мехіко, у клініці, де лікують рака Laetrile-ем та дієтою. Laetrile, що його складником є cyanide, давали їй інекцією через три тижні — тепер вона має приймати його у таблетках, а теж цілу низку вітамін та ензимів. Вживають теж психологічних впливів на пацієнтів — напередодні операцій, наприклад, увесь медичний персонал оточує колом пацієнта і всі разом — моляться! Я далека від того, щоб покпивати собі з такого підходу, як це роблять деякі американські лікарі. Автосугестія в лікуванні може бути часом важливіша як хемотерапія. І взагалі в обличчі трагічної людської долі не завадило б лікарям мати трохи більше покори — адже усіми нами кермують якісь вищі сили природи, що їх ми ніколи повністю опанувати не зможемо.

Понеділок, 14 липня 1986. Canoga Park.

Ляля пішла сьогодні вранці до праці — три тижні її не було, бо ж їздила до Мехіко, мусить заглянути на пару днів. Я зробила “краєзнавчий” прохід по околиці. Зараз на другій вулиці звідти є великий супермаркет з харчами, зовсім недалеко Sears, взагалі довкола близько крамниці, харчівні. Після першого проходу (вступила до крамниці купити собі зубну пасту і складану щіточку до зубів, а своїм господарям Philadelphia cream cheese, бо бачу, що вони їдять тільки солоне масло). На другий довгий прохід узяла я з собою ямника Otto. Околиця тут видимо заможніша як у Марковій дільниці, мешканці, очевидно, білі. Недалеко є школа і парк для дітей. Будиночки охайні, але нецікаві своєю архітектурою. Партерові коробочки покриті дахівкою, з гаражами і городами. Кипариси і пальми, а також на деяких вулицях в околиці — розквітлі червоні або фіолетні дерева, що їх квіти нагадують бузок. Гарна вулиця Kittridge. Пополудні приїздили відвідати пра-бабу Аделю Тат’янині діти, високий, стрункий і вусатий Андрій Кохан, що є лікарем у Лос Анджелес, та його сестра Христина Wilcox з двоїма своїми маленькими дітьми — немовлятком Петрусем та 3-літнім Данилком. Старший хлопчик дуже гарний і цікавий, я з ним трохи побавилася. Молода мама їде завтра літаком з обома синами до своїх батьків у Сінсінатті — подивляю її відвагу.

Привезла я зі собою три річники “Сучасності”. Це фактично для її — але в них тепер ремонт, нема де з тим подітися, а ще й Марко висловився, що це, мовляв, непотрібно ітд. — отже я вирішила ці річники наперед позичити пані Аделі, щоб мала що читати. Сьогодні мала вже і я з того користь. Адже підчас робочого року рідко коли маю нагоду

все в журналі читати. І от сьогодні прочитала цікавий спогад Хейфеца про Миколу Руденка, що був друкований ще в квітні 1984 року.

Вівторок, 15 липня.

Замість сидіти в хаті і читати, я вирішила сьогодні поїхати міським транспортом до UCLA. Це дуже далеко і транспорт дуже повільний — забрало мені майже дві години в одну сторону. Але варто було поїхати. Це — як досі — найкраще для мене місце в усьому Лос Анджелес. Кемпус має прегарне положення на горах — широко запланований, з модерними рожевої цегли будинками, багато дерев, широкі алеї, травники, скульптури. Наперед пішла я до School of Law і до Law Library. Велика читальня із триптихом-стінописом на всю центральну стіну à la Diego Rivera. В бібліотеці взагалі на стінах картини. Сама колекція не зробила на мене надто позитивного враження: може тому, що класифікація й упорядкування книг видалося мені хаотичним. Дві дрібні речі помітила я, що їх може варто перещепити і на наш ґрунт: на UST всюди додано на корінцях томів номери TIAS (ручно, білою фарбою), а британський Chronological Table і Index to Statutes чомусь затримують — навіть старі видання — стоїть їх там ціла полиця. З ніким не зустрічалася і не говорила. Забула я хто там тепер головою бібліотеки і хто foreign law librarian — напевно знаю їх з облич, з конвенцій, але прізвищ в цій хвилині не пригадую. Потім пішла до University Research Library. Зразу до каталогів. Під рубриками Ukraine, Ukrainian, Ukrainians — повні дві шуфляди карток! (В Law Library не було ні одної картки під Ukraine!) Видно дбайливе комплектування — зокрема багата мовознавча колекція. Є тут і кілька періодичних видань, що мені потрібні для бібліографії, в тому числі *Ukrainian Review* і *Digest of the Soviet Ukrainian Press*. Цього останнього є тут від першого тому до 1966 року — мабуть цілість. Я попрацювала над першими трьома томами. Матеріалу багато, зокрема якщо включати і короткі абстракти. Я не була приготована на таку кількість бібліографічних записів — не мала досить паперу. Довелося деякі бібліо-записи робити на принесених з лазнички паперових рушниках. З жалем покидала бібліотеку о 5-ій годині, щоб встигнути на вечерю і не журити Лялі. Дві години поворотної дороги, а ще й година піку! Може вдасться мені поїхати туди знову й попрацювати над цим матеріалом. На PENN також є *Digest*, але немає повного комплекту. Настрій мені піднісся — ця праця дає мені справжню насолоду — почуваюся, як мисливець, що вертається додому з добочкою.

Самостійна подорож дала мені ліпше уявлення про Лос Анджелес і околицю. Одноманітні партерові будиночки тягнуться милями. Shopping center є звичайно чи не єдиним урізноманітненням. Страшенно широко розкинуте все на рівнині — де-не-де тільки пальми, трохи кущів і зелені. Тільки в дуже дорогих вибагливих дільницях буйна і квітуча південня рослинність. Чи могла б я тут жити? Навряд. Хіба на кемпусі UCLA, близько доброї бібліотеки! (Між іншим, ні Остапових, ні моїх книжок тут немає — може варто подарувати?)

Прибула додому саме вчас. Сьогодні увечорі був з нами Лялі приятель Philip — симпатичний сицилієць з товстеньким пузом, що є тренером перегонових коней і що його

Ляля запізнала в час своєї подорожі на Середній Схід. Обідали вчвірку з пані Аделею в китайському ресторані. Обід мені дуже смакував, тим більше, що я сьогодні не їла полуденку, бо не хотіла даром тратити часу.

Середа, 16 липня 1986. 11:30 увечорі.

Сьогодні їздила оглядати Лялине бюро (H&R Block на Sherman Way в Canoga Park). Вона є менеджером централі на цю околицю, в податковім сезоні заряджує 15 різними бюроми. Тепер вони замкнені на літо, діє тільки централія з двома урядниками. В розмові виявилось, що номінально пенсія її щось 29 тисяч, але бувають різні бонуси до 75% платні. Вона журиться тим, що не могла б оплатити забезпечення на здоров'я на іншій роботі (якби треба її було міняти) або якби з уваги на хворобу пішла на "disability". Співробітники не знають про те, що в неї — рак. Підчас гарячої пори податкових звітів, зокрема ж між січнем і 15 квітня кожного року Ляля працює 16-20 годин денно, під неабияким натиском. Але працю свою і становище видно любить, бо в іншому випадку навряд чи витримувала б? Кімнатка її мала і зовсім без вікон, бюро складається з великої кімнати до вулиці, в якій є пару бюрок і повно "file-cabinets", конференційної кімнатки, та великої задньої робочої кімнати, із бюрками та складом всяких паперів. Устаткування всього приміщення функціональне, але без будь якої уваги для естетики, і створює атмосферу transience, якоїсь тимчасовості. Може тому, що це до певної міри сезонова праця. Я питалася Лялі, чи податкова реформа, що ось-ось стане законом, не загрожуватиме їхній фірмі і їм подібним. Бо якщо упростять податкові звіти — то чи треба буде так багато спеціалістів, що допомагають ці звіти виповняти? Вона не вірить в те, що новий закон аж так справи упростить, зрештою люди бояться всяких змін, нових формулярів, тощо.

Полуднували ми сьогодні в вегетаріанському ресторані — Ляля мусить триматися точної дієти — без м'яса, без товщів, без набілу, без препаративаних харчів — багато овочів, городини, можна їсти курку і рибу, не дозволяються цукор, алкогольні напої, содові води, кава, чай, білий хліб... Крім того приймає laetrile, ензими, вітаміни — в різних відступах часу — перед і після їжі — треба їй звикнути буде до нелегкої регламентації.

Розквітлі дерева з бузкоподібними квітами називаються старе myrtle. Рослина-кущ, що пнеться вгору і рясно цвіте — це бугенвілія. Біля Лялиної хати — дві високі сосни, а зараз у сусідстві, немов висока на два поверхи стіна — живопліт 14 височезних струнких кипарисів.

Перші дні і перші враження тут — промінне, іскристе сонячне небо півдня. Сьогодні і вчора трохи захмарено, але через те і трішки холодніше. Два дні тому температура вдень була 92°F. Тут у Canoga Park звичайно на 10-15 ступнів тепліше (літом) або холодніше (зимою) як у Голівуді. Але вологість значно менша як у Філядельфії (метеорологи вчора подавали 49%). І головне, вечорами тут прохолода, температура помітно падає.

Телефонував Остап. Приємно було з ним трохи погуторити (навіть довго — дорого

коштуватиме!) Лабунька вже повернувся щасливо з своєї наукової поїздки до СРСР — мав змогу, крім Ленінграду і Москви, побути в Києві, у Львові, навіть у Бережанах, де в шпиталі лежав його старий батько. Мирослав дуже пригноблений ситуацією в Україні, каже Остап. В Ленінграді і Москві атмосфера значно вільніша. Остап завтра має іти до дентиста до міста на root canal treatment. Маю надію, що це не буде його надто хвилювати. Може примусить теж поїхати час до часу до центру міста і тим дасть певне урізноманітнення.

Четвер, 17 липня 1986. San Diego, Hotel Catamaran, 11:19 PM.

Велика кімната на 9-ому поверсі з прекрасним видом на залив і океан і широку панораму San Diego. Вікно на всю широчінь стіни і балкон. Крім лазнички є ще кухонка з холодильником і зливом.

П'ятниця, 18 липня 1986, вранці.

Ляля ще спить, а я — на балконі. На заливі вже є пару вітрильників і водних лещетарів причеплених до моторових човнів. Океан — по правому боці, видно білі гребені хвиль. Прямо, далеко за водою заливу, височіють у ранній мряці, немов привиди фатаморгани, хмародери центру Сан Дієго. Кімната ця, що є насправді цілим апартаментом і що має додаткову канапу до розкладання на дві особи, стіл з двома кріслами, телевізію, тощо. коштує нас 95 дол. за добу. Ми запропонували Маркові та Ії, щоб приїхали сюди на вікенд — я йому ще вчора звідси телефонувала, що кімната справді велика і приміщення для них є — але не знаю, чи приїдуть. Ремонт хати ускладнює їм життя. Сказав навіть Марко, що в майбутньому ніколи не пробував би робити ґрунтового ремонту хати в час, коли в цій хаті треба мешкати.

Вчора, по дорозі до Сан Дієго, вступали в Лос Анджелес на православну парафію св. Володимира, де зупинились гості з Австралії — Богдан Соловій з жінкою Лялею. Богдан — давній з дитинства у Варшаві Лялі знайомий, що його вона вже понад 40 років не бачила. Соловії приїхали на 3 місяці до Америки, купили тут van і об'їхали вже всі штати. Двічі, кажуть, були і в Філядельфії. Тепер вони вже напередодні відїзду. Батько Богдана Сильвестр був православним єпископом в Австралії. Мати його згинула трагічно в час війни, вбита поляками у Варшаві. Молодшого сина Соловіїв, Славка, після трагічної смерті матері, Лялина мама прийняла була на якийсь час до себе.

Ляля вчора напередодні нашого виїзду ходила на чергову лікарську перевірку — вперше після повороту з Мехіко. Білі тільця крові, що є основою імунної системи, знизились в неї драматично на 2100 і лікар не знає, що є причиною такого наглого спаду. Коли вона була в Мехіко — білі тільця стояли на 3500. Нормально у здорової людини повинно бути 4,000 – 11,000. Така вістка, очевидно, зажурила її і підірвала довіря до мекіканського лікування laetrile-ем. Але може за скоро робити такі висновки. Візити в онколога пов'язані з візитами в психіатра. Це, каже вона, спеціалісти для пацієнтів, що мають “catastrophic illnesses” — нелегко жити нормальним збалансованим життям в обличчі катастрофи, що

наближається. Покищо почувається вона добре, жодних болів не має, виглядає сильна і здорова, ніхто не вгадав би, що криється під поверхнею.

19 липня, субота.

Вчора провели день в San Diego Zoo. Мені давно хотілося побачити цей найбільший у світі славний зоопарк, отже Ляля “повезла” мене туди. Це справді досить далеко від нашого готелю, а також від самого центру міста. Треба їхати добрий шмат дороги автострадами. Тутешні “freeways” — справжнє випробування нервів. Майже кожна така дорога — чотири-п’ять рядів руху в один бік, переповнена автами, що біжать перегонною швидкістю. Я не могла б тут бути шофером! А це рівнозначне з тим, що не могла б тут жити.

В зоо-парку найбільше сподобався мені сам парк. Багата плекана південна рослинність, повно екзотичних дерев і квітів. Вступ до Zoo — 11 дол. від особи — включав 40-хвилинну туру автобусом та поїздку понад парк ливовою залізничкою. Є там теж хлопці, що запрягнувши себе у ровери-рікша, довозять гостей з величезної паркувальної площі до входу. На парковищі місця позначені не літерами чи номерами, а “портретами” тварин, напр. наше авто було під знаком “koala” (Вже тут я дізналася, що коаля — ніякий “koala bear”, як його часто називають, а належить до роду “marsupials”, не багато спільного має з ведмедами!) В зоо є багато тварин, що дуже вже рідкісні — досить численні нові набутки з Китаю. Щоб це оцінити, треба більших знань із зоології — в мене вони недостатні. Особливе враження зробили на мене новонароджені малята — гіпопотам завбільшки в малу свинку, мавп’ятко, що його кормили пляшкою, та зокрема тигриятко не довше як 20-25 см., що ледве піднімалося на ноги — в дитячому ліжечку, поруч великої випханої штучної іграшки — тигра. Чому відділили цих малят від матерів, до nursery у дитячому відділі? Мабуть є на це поважні причини, може вони народилися передвчасно?

Повернулися втомлені і хоч був уже вечір (6:30) Ляля намовила мене на jacusi — гарячий басейн, що в ньому постійно вирує вода. Це дуже відсвіжує. Вечеряли тим разом дуже скромно — в готелевому кафе, Ляля — рибою, а я тим разом спокусилася на печінку — не дуже була смачна. О 9-ій вечора поїхали на одноденну плавбу кораблем по нашому заливі. Кораблик триповерховий, з барою і танцювальною площадкою і музикою. Ми сіли собі на верхній палубі під зоряним небом — світив майже повний місяць, довкола панорама освітлених готелів і катедр, мостів і каруселі — roller-coaster — дуже романтично. А ще під кінець були на небі й фаєрверки — немов спеціально для мене!

Дрібні спостереження:

Bottle-brush — червона квітка (росте на кущі), що справді нагадує щіточку до пляшки. Hollywood twisters — покручені, дуже декоративні, кипариси. Над океаном у Сан Дієго, де-не-де на піщовому пляжі — багаття. Є спеціальні призначені для цього круглі ватрани — люди самі приносять паливо. Дівчата й хлопці до пізна сидять і лежать біля цих багать на піску. На парковиськах часто видно накриті покривалами авта. На моє питання Ляля

пояснила, що навіть, коли ставлять авта на один день, а то й на пару годин, часто покривають їх від сонця. Я ще в Л.А. запримітила, що є також auto shade, картонові-паперові заслони на переднє вікно, що були вставлені в деякі запарковані авта. Очевидно, також охорона від сонця. В LA також бачила я машину-автомат Aqua-vend, де продають питну воду, 35 с. за галлон. Є два роди цієї води на продаж — дистильована і звичайна, що тільки пройшла процес відчищення, тобто фільтрування (carbon filtration, de-ionization & ultra violet treatment).

Кохани мають троє дітей: крім Христини і Андрія, що їх я мала змогу пізнати, є ще Марко, проблематичний син, що має проблему з наркотиками і що йому треба було б психіатричної допомоги, але батьки ніяк цього не хочуть признати й усвідомити. Взагалі з дітьми в них комітива не особлива. Андрій-лікар, займається магією, автомеханікою, городом — кажуть про нього — дивак, а батьки мають претенсії, що не жениться. Христина вийшла за не-українця, значно старшого від себе Давида, що не має вищої освіти і певного фаху — і це також стало проблемою — хоч тепер, коли в неї є малі діти, справи з батьками наладнюються.

20 липня 1986, неділя.

Вчора вдень Ляля відпочивала (їй недобре бути на сонці, отже залишилася на нашому балконі), а я зробила дво-годинний “краєзнавчий” прохід понад заливом, до готелю Bahia і назад містом та понад океаном. Однородинні будиночки понад заливом охайні і привітні. На заливі повно вітрильників і дуже колоритно, але рибальських човнів тут немає взагалі і рибою не пахне. По дорозі на півострові спеціальний порт для вітрильників і школа для тих, що ними плавають. Готель Bahia не такий високий як Catamagan, довкола нього оригінальний landscaping з пальмами, кактусами, квітами та басейн, що в ньому плавають чотири вусаті чорні з білими плямками тюлені. Але близько Bahia — велике роздоріжжя, повне руху авт, публічний пляж повний людей та — ближче океану — каруселя, що тепер у ремонті, але звичайно напевне дуже гамірна. Місто і будинки над океаном нагадують Вайлдвуд (навіть не Wildwood Crest!) — дерев’яні халупи, тісно одна біля одної. На плажах — і над заливом і над океаном — бетонопві круглі острівці для розкладання вогнів.

Пополудні їздили на Point Loma — вузький півострів (мис?) між затокою і Тихим океаном. Там на самому кінчику на горі є Cabrillo monument, маяк, ще з 19 століття — невеличкий туристичний центр з крамницею, аудиторією ітд. Горби зарослі дикими кущами, прекрасний вид звідусіль — океан, затока, порт з військовими кораблями, вдалі місто Сан Дієго і передмістя — прекрасне свіже повітря. (Повітря тут у Сан Дієго взагалі дуже приємне, вологості трішки більше як у Лос Анджелес (адже довкола вода!), але не так як у Філядельфії. Але на Point Loma повітря взагалі особливе, хоч для Лялі було трішки за вітряно! По дорозі на півострові військові інсталяції, це взагалі Fort Rosecranz Military Reservation і тільки дорога на сам Point Loma відкрита для туристів.

Вечеряли вчора в Old Town — мекіканському осередку Сан Дієго, де багато крамниць і

ресторанів. Вечеряли у мексиканському ресторані, на терасі в городі, при музиці маріячі, серед екзотичних рослин освітлених ліхтарями.

Неділя пополудні, над басейном.

Їздили сьогодні вранці до церкви. Православна парафія Покрови в дільниці заселеній мексиканцями на University Avenue. Ледве знайшли — мали тільки інформації загального характеру від О. Скопа, що з ним вчора скотактувалися телефонічно. На церкву купили б чи 7 літ тому приміщення в комерційному будинку і з двох кімнат призначених на бюро чи крамницю зробили церкву. Кілька ікон, примітивний іконостас, трохи крісел. Людей в церкві було не більше 20-ти, разом з нами і молодим хлопцем з Торонто Петром і родиною Скопів — Вірою, знайомою мені бібліотекаркою, що працює і живе в Торонто і приїхала на вакації до батьків. Священик Годований, колишній католик, відносно молодий, мова його не надто добра. Скоп видно грає головну скрипку в парафії — до нього отець казав звертатися в справах пікніку, фільму, книжок на продаж — також казав йому заповісти за кого буде панахида! Скоп заповів: панахида за Ярослава Стецька і героїв, що полягли у війні, зокрема в битві під Бродами. Проповідь була шаблонова, про Стецька не було жодної згадки ні в проповіді, ні пізніше. Як хтось не знав, що він був “головою правління” — міг думати, що це якийсь колишній член парафії, або що.

Скопи запросили нас до себе. Живуть вони в дільниці La Mesa, фактично яких 10 миль від San Diego. Околиця там горбкувата, щедро поросла плеканою екзотичною гостинністю, хати вибагливі, здаля одна від одної. Скопи живуть немов на хуторі — садок, вулик, ярина в городі, екзотичні півні, що кукурікають і водять рій курочок, басейн, помаранчеві й цитринові дерева, яблінка, дерева авокадо, пальми, шпилькові дерева, квіти. Хата багата, з добрими меблями і картинами, багато книжок. Олексій Скоп і його жінка (здається Софія) — люди приблизно мого віку. Він — дуже симпатичний і безпосередній, обоє щиро зацікавлені українськими справами. Спонзорують пару українських дітей у Бразилії (30 дол. місячно, каже Скоп, може заплатити за навчання в гімназії і утримання учня). Обоє хочуть поїхати туди в жовтні з якоюсь групою, що її організує Ковбаснюк. Скоп мав якесь підприємство викінчування меблів, доробився видно майна, бо вже не працює. “Живете як мільонери, і зрештою, ви мабуть і є мільонери,” — напів жартом сказала я. Скоп займається тепер підготовкою видання про злочин у Винниці (сам він походить з тих сторін і підозріває, що батько його там загинув). Показував фотокопію великої німецької книги документів виданої 1944 року.

Вівторок, 22 липня, раннім ранком.

Вчора весь день провели на “відвідинах”. Вполудне поїхали до готелю Coronado (Hotel del Coronado, на півострові Coronado) відвідати Гевриків. Я знала, що вони тут мають бути і порозумілася телефоном — забула точну дату їхнього приїзду: у висліді задзвонила о 9-ій ранку — всього кілька годин після приїзду Софійки з Лесиком! Тит був уже скорше, він тут на конвенції Society of College Planners). Коронадо, що його так захвалювали Марко та Ія, дивуючись, чому ми, мовляв, замовили приміщення в якомусь іншому готелі, старий і

дуже великий наново відремонтований готель. Будинки дерев'яні, старосвітської архітектури, із своєрідною круглою критою червоним дахом “баштою”. Всередині дуже елегантно, плюшеві старі меблі, килими, картини — в готелі ряд елегантних крамниць і ресторанів, гарно запланований пляж над океаном, довкола квіти, тенісові корти, тощо. Були в кімнаті Гевриків: мала старомодна кімнатка, без якогось особливого виду з вікна. І коштує вона Тита — із конвенційною знижкою — 135 дол. на добу. Ціна була головною причиною, чому ми туди не поїхали (Ляля казала, що там пересічно ціна від кімнати — 250 дол.), але тепер, коли я цей готель оглянула, думаю, що навіть при однакових цінах — я воліла б наш Catamaran. Наше приміщення вигідніше, з кухнею і холодильником, а наш вид з вікна на всю стіну — безконкурсний! Після полуденку, що ним гостила нас Софійка (я хотіла заплатити, але вона вперлася, що ні) — приїхали вони обоє сюди і їм також у нас сподобалося. Також — тут значно більше спокою, менше людей. Там одночасно відбувається кілька конвенцій і атмосфера не надто відпочинкова.

Вчора довго гуторили з Лялею — хочу занотувати деякі деталі, поки зовсім забуду:

Мати Славка і Богдана Соловійів згинула від польської кулі випадково, не у власному домі. Пішла із Славком (що йому тоді було щось 8 років) до української централі у Варшаві і була там саме в час, коли на централю напала польська боївка, що їх цілком було вбити голову централі Поготовка [?] (він — каже Ляля провокував поляків ще й тим, що остентаційно ходив у німецькому мундурі). Побачивши жінку з дитиною, боїварі казали сховатися їй під сходи — але куля відбилася від стіни, поранила її в шию і вона у шпиталі померла. Це було в час німецької окупації Варшави. — Коли наблизився фронт, Аделя Савицька з доньками виїхали — перейшли Штрасгоф із жахливими блошицями. З табору у Штрасгофі “визволив” їх Петро Савицький, що був оберштурмфюрером дивізії “Галичина” і з’явився одного дня з групою офіцерів у Штрасгофі. Він забрав їх до військового готелю у Відні і вони короткий час жили там майже як туристи (нічого не знаючи про те, що Петро вже раніше подбав про розвід і оженився вдруге — з Аделиною приятелькою Ольгою). Потім вони пішли до табору в Гунтрамсдорфі. Тат’яна мала якусь працю у Відні, п-ні Аделя працювала на фабриці літаків у Wiener Neustadt — разом із в’язнями концентраційного табору. Щодня підчас налетів і бомбардування фабрику (що була схована під землею) замикали і Лялина мати бігла додому, а Ляля стояла під деревом, чекаючи її і дивилася, чи добіжить... Стара пані Гінейко з ними не поїхала — не хотіла кидати хати, думала, що фронт знову посунеться на схід і що вони повернуться. В час польського повстання у Варшаві мало не загинула тому, що українка. Але врятувала її фотографія сина, що був у польській армії (Цей же самий Стен Гінейко, що його ми відвідували в Англії). Після повстання, її евакуювали і пізніше Аделя маму відшукала в одному з таборів. Бабуня, каже Ляля, дуже її любила і була їй ближча, ніж мати. Тат’яна старша від Лялі на 7 років, дуже любила батька і коли він покинув родину, вона обвинувачувала в тому маму й бабуню, що мовляв, довели його до цього вчинку. Це як-не-як позначилося якоюсь мірою на ставленні бабуні до старшої внучки — вона беззастережно фаворизувала Лялю. Бабуня все життя господарила й вела для них хату — мама працювала й заробляла на життя. П-ні Аделя закінчила студії в Празі і потім якийсь час вчителювала на Волині. Ляля народилася в Дубні. Петро був якийсь час асистентом чи

доцентом у Празі на Карловому університеті, не хотів був їхати до Варшави, куди після втрати праці у Дубні, повернулася Аделя з дітьми. Потім його таки стягнули, але він ніде не міг отримати праці і був, очевидно, з такого життя незадоволений. Покинувши родину, він пізніше одружився з Ольгою і жив з нею десь у Галичині. Його допомога дітям і їх матері тоді у Відні в 1944 році була одним із ясніших спогадів про батька у Лялі. Ще такий деталь: вже у таборі в Гунтрамсдорфі, коли батько був у Празі, доньки писали до нього і раз, бажаючи похвалитися, що вони вчать англійської мови, вжили кілька англійських фраз. Листи, очевидно, проходили цензуру — і батько мав поважні неприємності з цього приводу.

Сьогодні вибираємося до Мехіко разом із Софійкою і Лесиком Гевриками. Виїдемо вже спаквані, з усім багажем, бо до готелю вже не повернемося, а прямо з Мехіко вертаємось до Лос Анджелес.

Вівторок на середу, 22/23 липня, вночі, Canoga Park.

До кордону їхали двома автами. Там залишили авта на паркувальній площі (оригінальна система: місця нумеровані, в центрі площі велике табльд з номерами та щілінками куди треба вкинути 6 дол. — все це без будь якої людської обслуги — одне слово автоматизація без механізації!), довгий-довгий прохід своєрідними лябірінтами і пограничним мостом і ми вже в Тігуані. Я вже тут була чи не 1970 року — з Лялею, Остапом і Максимом, але тоді ми їхали автом аж до міста, отже досвід переходу кордону був інший. Тепер — кажуть — брати авто до Мехіко небезпечно без окремого забезпечення. А винаймане авто (напр. Гевриків) абсолютно не дозволяють перевозити через кордон. Стенди з мекіканськими килимами, шкіряними виробами, суконками, блюзками, сріблом, виробами з дерева, опух-у, тощо, починаються вже близько кордону. Мекіканська біда, жебрацтво й неохайність тим разом не вражали мене так, як тоді в час мого першого тут побуту. Зрештою в Мехіко я вже втретє, якщо рахувати головну мою подорож 1969 року до Mexico City після конвенції AALL в Houston, Texas. Мекіканські контрасти тоді зробили на мене величезне враження — перепих і елегантність, багатство з одного боку і крайня нужда — з другого, антиклерикалізм президентського палацу — і середньовічний фанатичний католицизм повзучих на колінах на вулиці віруючих до храму Богоматері з Гваделюпи, ітд. — В Тігуані цих контрастів не видно — багатих і елегантних людей тут може і немає, але і халуп з картонових пачок також не бачила. Накупила я гору всячини — на дарунки і просто собі — мабуть на яких 120-140 дол., в тому числі і деякі непотрібні, але оригінальні речі, напр. панталони й блюзку вишневого кольору, що їх зможу вдягнути хіба як запрошу гостей на party (Ляля має такий одяг білого кольору). Крім того: три блюзки, торбинка, 3 портфелі, три малі гаманці, светр для мами, пляшку лікеру Kalua для Марка. Приїхали десь біля 9-ої вечора. По дорозі зловив нас дощ — сензація в Каліфорнії літом! Я боялась, щоб Ляля не перетомилася, але вона витривала, дуже добре тримається, авто любить провадити. Але віддалі тут — чималі. До Canoga Park з мекіканського кордону 170 миль!

Середа, 23 липня, Canoga Park.

Ляля пішла до праці і полагоджувати різні свої справи. Я вранці випрала в Лялиній машині своє білля, потім з п-ні Аделею пішла купити деякі харчі до поблизької крамниці, а 12:30 я вже була в автобусі в дорозі до UCLA. Майже дві години. По дорозі помічення: люди тут ввічливіші, молоді чоловіки часто роблять місце жінкам та старшим, водії автобусів здебільша приязні й охочі допомогти, люди-співпасажири часом починають розмову. Їхав напр. зі мною молодий якийсь чоловік, почав розмову, думав, що я може німка (чув, як я говорила з водієм автобусу). Думала я — студент. Ні. Виявляється, він у військовій службі, тількищо повернувся з Берліна. Із західного, очевидно. I do not know why we are there and what we are doing there, сказав. Well, Russians have no business being there, either, сказала я. — Yes, but they are all around us there, millions of them — це він. Perhaps we need to prove a point, сказала я. Але розмова не перейшла в полеміку. Походить з мішаної американсько-німецької родини, трішки знає німецьку мову.

UCLA — прекрасний кемпус! Хоч як спішилася до бібліотеки, бодай пів години часу присвятила, щоб подивитись на деякі скульптури — цілий музей у парку (Lipschitz, Moore, Zuniga та інші). Кілька годин попрацювала над *Digest of Soviet Ukrainian Press*. Таке багатство матеріалів, що навряд чи зможу зробити за пару днів увесь комплект (Бо це ж до 1965 року — отже з анотаціями. Аж рука розболіла в мене від швидкого писання!) Працюю над 1959 роком і ностальгію викликають ці сміливі статті в обороні української мови й літератури!

Домовились ми з Лялею, що вона приїде мене забрати о 6:30. Поїхали ми не одразу додому, а по Sunset Boulevard аж до океану, а тоді Malibu Canyon drive to Canoga Park. Подорозі дуже вибагливі садиби у квітучих садках — найкраща з дільниць Лос Анджелес, що їх я бачила — Bel Air, недалеко від UCLA, в гористій околиці. Вступали на вечерю до Malibu Sea Lion — дорогий добрий ресторан з вікнами прямо в море — хвилі розбиваються об камінний насип, часом бризки падають аж до вікон. Великі вікна і великий простір безмежного океану. Обідали знову рибою (sea bass, тим разом). Ляля каже, що я після цих вакацій перестану мабуть їсти рибу — так матиму її досить. Вона тримає діету, пов'язану з курацією лаєтрілем — харч точно визначений і є частиною лікування — отже їсть рибу кожного дня, а я часто дотримую її товариства. Поверталися, коли вже стемніло, і їхали кенйонем між горами вже за темна. Не знала я, що так близько метрополітального центру є така дика природа!

25 на 26 липня, п'ятниця на суботу, ніч.

Я у Марка та Ії. Тим разом я в іншій кімнаті — саме в цій, що її ремонт тількищо закінчили і що стіни має темносинього кольору з білим деревом вікон, дверей, карнизів і підлоги. Чути ще свіжою фарбою — але стоїть уже канапа до розкладання і я на ній сплю. Марко та Ія у своїй спальні. Кухня у ремонті, стіни і стеля в напрямі — має коштувати сама кухня 4500 доларів. Холодильник тимчасом у їдальні. Їдальня й вітальня взагалі завалені кухонним та всяким барахлом. Ія уважна до дрібниць — хоче мати хату з характером, у стилі, що нагадував би первісний її стан, коли була новою. Коли всі роботи будуть скінчені — це буде приємне помешкання. В “моїй” кімнаті є також телевізія (вони

тут хочуть зробити не так спальню, як sitting room). Бачу, що Іа поставила мені на телевізю свіжу розквітлу троянду... Тепла сердечна уважність для естетики.

Вчора я увесь день провела в бібліотеці UCLA. Ляля вранці повезла мене туди (після візиту в свого психолога), а увечорі приїхала по мене авто о 7 год. вечора. Від 11-ої до 7-ої сиділа я безперервно над своєю роботою — закінчила 1959 і 1960 роки. Виходила тільки на 15 минут з'їсти кромку пісного хліба із смачним і величезним каліфорнійським персиком (peach). Біля 7-ої вже була така втомлена, що рука мені на добре розболілася, не могла далі писати. Подумала собі: такий прекрасний кемпус довкола, така чудова погода, а я — мов навіжена, мов божевільна — сиджу увесь день над роботою в бібліотеці! Коли чекала на Лялю, підійшов до мене чоловік і я впізнала в ньому знайомого — хоч і не зразу нагадала прізвище. Це був Суото з Єрусалиму, що недавно був гостем у Філядельфії! Видно подорожує по Америці!

Вечеряли ми вчора вдома, тобто у Лялі — зупою і канапками. Гуторили собі до пізна, розуміючи, що це останній наш вечір. Сьогодні вранці Ляля знову завезла мене до UCLA — але тим разом із усім багажем. Ми домовилися, що Ія теж приїде туди авто на 11-ту і ми перенесемо багаж з одного авта в друге. Її та Маркові ближче до UCLA як до Canoga Park. Отже я сьогодні знову попрацювала в бібліотеці. Зробила частину 1965 року — 1,2,3,4 число і початок 5-ого (що за цікавий час! Яке зрушення, які події! Дзюба, Драч, Сверстюк, Рильський, Симоненко — які цікаві справді були ті їх виступи! Фактично цікавіше читати ці самі виступи, як про них в еміграційній пресі!

Але сьогодні я вирішила, що треба таки вийти на годину, щоб походити по кемпусі. Він не тільки гарно виглядає, він пахне! Чудова рослинність — деякі дерева навіть позначені візитівками, напр. австралійський фікус — високе розлоге дерево, як дуб — а це мабуть така сама порода, як ці у вазонку, що ростуть карликами в нашій хаті. Купила я пару карточок і кольорову брошуру про UCLA. Університет цей заснували в 1919 році — такий молодий і так уже визначився в науковому світі. А наукова бібліотека (university research library) — бо є тут ще “college library”, “Law School library”, “architecture library”, etc. — має феноменальну колекцію — бачила стеляжі повні напр. угорських матеріалів, польських, католицької церковної історії — є й окрема орієнтальна колекція — просторо, упорядковано, з різними автоматизованими системами. Але несподіванка: бібліотеку мені закрили не о 7-ій, як я сподівалася, а о 5-ій. Це не дало мені змоги докінчити бодай 1965 річник — ну, що ж — адже і так треба опрацювати ще 1961, 1962, 1963, 1964.

Чекаючи на Марка на розі вулиць Hilgard і Wyton, мала цікаву зустріч. Стара пані — голова загорнена газовою хустинкою під шию, а в руці парасолька з фальбанками. Сіла біля мене і також чекає. Почала розмову. Багато находилася сьогодні, втомлена. А що я читаю? (Я мала в руках брошуру про UCLA і переглядала її). Я вияснила, що я приїхала з PENN і що мені UCLA дуже подобається. А, з PENN? О, Martin Meyerson — мій добрий приятель! Ми там маємо школу... Школу? Яку? — перепитала я. Ну, Annenberg School of Communications... Виявляється, стара пані — це Lita Annenberg. Живе тут на Bel Air, сама у великій хаті — тільки служниця є і городник. Прикро так самій жити, каже. Чоловік

хворіє, йому тут недобре, він живе у Вірджинії... Він може жити у двох кімнатах, любить читати. I am the outdoor type. Походить вона з Мілвокі і тому — каже — знає німецьку мову. Коли я сказала під кінець розмови, що я — українка, чи здавалося мені, чи справді якась хмаринка пройшла по її обличчі? Але попрощалася приязно, коли приїхав по неї шофер мерседесом.

З Марком поїхали ми на обід на Willshire Blvd, до ресторану, де напроти стоїть дуже ефектовна скульптура John-a Wayne-а в ролі ковбоя на коні. Там долучилася до нас Ія. Потім ми разом пішли до Motion Picture Academy на screening — безплатний показ фільму для членів Editors' Guild і їх гостей. Фільм був немов пародія на комедію — накопичення шаржу (Back to School).

27 липня, неділя.

Я вже на літаку, але ще на летовищі Л.А. Тількищо пригадала, що забула кинути поштову картку до Максима й Уляни — від мене, Марка та Ії — побігла і ще встигла дати її стюардесі з United. Марко та Ія провели мене на летовище. Навчилася я одну практичну річ, якої раніше не знала, хоч стільки разів літала вже літаками. Багаж можна віддати портеріві, який сам завезе його аж до надання на літак — це не звичайний портер, а урядник United і він дає офіційні білети на багаж. Треба, очевидно дати йому за це додатково доляра, але це справи значно упрощує — передусім не треба стояти в черзі, щоб віддати валізку. (В мене сюди були два багажі — валізка і перський килимок на дарунок, а назад знову два, бо везу собі від Лялі пачку computer-paper).

Вчора провели день на оглядинах Лос Анджелес. University of Southern California недалеко від Марка та Ії — школа, як кажуть мені, більш селективна ніж UCLA і дорога, тоді коли UCLA — державна, тому дешевша. Кемпус USC також гарно запланований і досить великий, хоч має більш міський характер і не такий розлогий, як UCLA, що робить враження окремого поселення в прекрасному ботанічному саду. Дільниця Watts з вежею-скульптурою — роботою якогось аматора, що з випадків зробив цікаву конструкцію. Watts — чорна дільниця, що в ній багато літ тому були расові заворушення, не виглядає так страшно як дільниці чорного гетто в Філядельфії — але є там і гарні добре утримані вулиці, з дімками у квітах і садках. Щоправда таких гарних домів, як є у West Oak Lane ніде я там не бачила. Увечорі ходили обідати до китайського ресторану в дільниці Chinatown. Я була вже в 1970 році у Chinatown у Сан Франціско і фактично не знала, що і Л.А. має таку велику і цікаву китайську дільницю.

Був вчора у Paramount офіційний перший screening фільму, що на ньому Ія була “production manager” і задля якого пару місяців мусіла провести в Atlanta, Georgia. Фільм називається “Friday the 13th, part VI”. Screening тільки для людей, що працювали на фільмі і запрошених гостей. Я мала охоту піти, але Ія відмовилася не тільки взяти мене, але і сама не хотіла піти. “Це жахливий фільм, повний насильства, страхів, жорстокостей всякого рода — він напевно матиме фінансовий успіх серед американських підлітків, але мені просто соромно, що я працювала на ньому” [і навіть добре їй за це платили!] “і не хочу

взагалі більше бачити цих людей, що з ними довелося мені співпрацювати” — сказала мені. Ну, я не мала вибору. Мені було б цікаво побачити і фільм і людей, що з ними вона працювала, і саму атмосферу screening. Но, але не могла я вператися. Співробітників-фільмарів Марко та Ія зустрічають тут на кожному кроці — навіть у китайському ресторані напорилися на якихсь знайомих.

Марко із своєї праці дуже вдоволений. Приклади його недавніх унійних справ, що їх полагодження належить до нього, включають напр. такий випадок: Програма Entertainment Tonight (навіть ми з Остапом час-до-часу оглядаємо її на телевізії) — це одна із продукцій Paramount Pictures. Працює на ній шість редакторів, що є членами Editors’ Guild. Три особи працюють на денній, три на нічній шихті. Управління вирішило зліквідувати нічну шихту (бо ці люди діставали додатковий бонус) і перевести всіх на денну. Працівники нічної шихти — невдоволені. Дзвонять до Марка. Він порозумівається з усіма членами Editors’ Guild, що затрудені в цій програмі. Виявляється — три з денної шихти задоволені зі змін, що їх запровадило management. Отже голоси поділені: 3 на 3. Все що я можу зробити в цій справі, каже Марко, є звернути увагу Paramount, щоб у майбутньому завжди перед таким рішенням консультувалися з працівниками, але управління має право визначувати шихти і працівники в цьому випадку (тим більше, що голоси поділені) жодного grievance внести не мають права. Більшість підприємств — каже Марко — з профспілками співпрацюють і уникають конфронтацій — часто радяться наперед з Марком перед важливими рішеннями, щоб уникати непорозумінь і запобігати їм. Атмосфера для конфліктів несприятлива і для робітництва — зокрема тепер. Один якийсь штрайк недавно програли: продуценти нібито дали підвишку працівникам, але кадри скоротили на половину, отже певна кількість людей втратила працю.

Приємно і цікаво було мені побути з дітьми і з Лялею і я задоволена із свого двотижневого побуту в Каліфорнії. Єдина виміна думок, яка була близька до суперечки, мала місце вчора в час проходу (саме оглядали місце останньої олімпіади в Лос Анджелес). Мені трохи болить спостерігати, як мало наші люди в Каліфорнії цікавляться українськими справами, зокрема прикро мені, що Марко такий далекий тепер від будьякого зацікавлення Україною та українською культурою. Навіть мова його помітно зіпсувалася, словник у нього незадовільний, видно, що не читає нічого українською мовою. Він — сказав мені — вважає себе за американця, українські справи його мало цікавлять і він не бачить причини, чому він, напр. мав би читати чи підтримувати *Сучасність* або якусь іншу подібну публікацію (*Свобода* і *Лис Микита* і *Нові дні* до них приходять, бо ми їх їм передплачуємо, але я довідалася, що старі непрочитані числа *Нових днів* він викинув!) Ляля, очевидна річ, також не читає укр. видань, хіба те, на що зверне їй увагу її мама, або як я пришлю якусь свою статтю, чи под. Навіть Яримовичі (— я потелефонувала, Міська не було, тільки Роксоляна і я довго говорила з нею по телефону —) почали щойно недавно передплачувати *Сучасність*, бо приїхав був сюди Гунчак, вони організували йому виступ перед громадою в Л.А. і тоді з чемности до нього передплатили журнал! І як з такою інтелігенцією можна плекати якусь культуру! В останніх днях моєї праці над *Digest of Soviet Ukrainian Press* в UCLA я знайшла кілька статей про труднощі з “book distribution” і в самій Україні. Мовляв, книгарні не замовляють, бо коли на укр. клясику

нема попиту, книжки віддають на макулятуру (дослівно: to be shredded!) — і хоч автори статей (1960-і роки!!) доводять, що це наслідок некомпетентності й незацікавлення книгопродавців (в академічній книгарні Києва, напр., і Книга поштою не встигають із замовленнями, такий великий попит!) Всетаки, підозріння велике, що може і справді попит на українську книжку порівняно невеликий і там. Бо якби справді цей наш 40- чи 50-ти мільоновий народ в своїй масі хотів плекати рідну мову, і якби інтелігенція цього народу — багатомільонова інтелігенція! — справді відчувала потребу читати, вчитися і плекати українську культуру — чи справді можна було б так легко її русифікувати і нищити?

Зупинка в Dulles International Airport у Вашингтоні була запланована на 45 хвилин. Я вийшла з літака, щоб трохи пройтися, піти до лазнички, потелефонувати до Остапа. Він, виявляється, zorganizував Софійку Лащик, щоб виїхала з ним автом по мене на летовище. Повернулася я до літака. Чекаємо. Моє місце поруч 38-літньої жінки, що їздила до Каліфорнії до нареченого, який працює в NBC. Вона — розведена, мати трьох дітей і видно — перед остаточним рішенням: виходити замуж чи ні. Живе тепер у Чері Гил в Нью Джерзі. Говоримо. Але ось: прикра несподіванка. Літак має механічну проблему. Направляють. Знову чекаємо. Нарешті заповідають: проблема настільки поважна, що машина не може далі летіти. Виходимо всі з літака, з ручним багажем. Замість о 9-ій, відлітаємо — іншим літаком — о 10-ій годині. Летимо. Буде принаймні одногодинне спізнення. Жаль мені Остапа й Софійки, що чекають і хвилюються. Що зробити. Добре, що машина не зіпсувалася в час польоту над континентом!

Понеділок, 28 липня, вранці, перед виходом на роботу.

В Філядельфії сьогодні 97% humidity! Але поза тим — все гаразд. Іду до праці — втомлена і невиспана. Вологість дошкульна, прикра.

4 серпня 1986, увечері, вже в ліжку. Понеділок.

Тиждень минув без записів у щоденнику. Спочатку — велика вологість і гаряч — і велика втома! Але під кінець тижня погода поправилася після дощу, вологість помітно понизилася. В суботу поїхала я з Мамою й Остапом на закупи харчів, а пополудні до John-a Wanamaker-a в Jenkintown-i, з наміром купити фіранки. Була велика випродаж — знижені ціни на всьому — і у висліді ми в короткому часі полагодили купівлю речей, що їх давно плянували купити і що за ними шукали.

Отже купівля неабияка і на поважну суму грошей: 1/ новий матрац до гостинної кімнати (Остап сперечався, що не потрібно, але я — переспавшись одної ночі в цій кімнаті для гостей — вирішила, що старий матрац — нікудишній і що його треба заступити новим і твердим матрацом); 2/ отоманка-столик на ноги до вітальні (щоб я могла відпочивати, мушу підняти й випростувати ноги — давно шукаємо вже такого відповідного мебля, щоб пасував до нашої вітальні! 3/ фіранки (до їдальні купили без труда, до кухні вибрали, але їх не було на складі в Jenkintown-i! 4/ два фотелі-recliners до нашого “recreation room” у пивниці (вибрали найменші розміром, щоб лиш влізли крізь двері! Доставлять ці речі 25

серпня — маю надію, що ці фотелі змістяться, що їх можна буде внести і тоді нарешті зможемо позбутися старих наших подертих фотелів, що від років вже є “камением преткновения” і що досі ще нам служать тільки тому, що Остап переконав мене в тому, що подвійні канапи (sofa sleeper) туди ніяким чином не вдасться внести з уваги на вузькі проходи — і той згори, і той з-заду пивниці. 5/ спідна білизна — мені і спортова сорочка — Остапові.

Фіранки купувала я з розмислом і за пляном, бо надумала посвятити неділю на миття вікон і прання фіранок. Роблю це, мабуть, не частіше, як один раз у році, але вже дуже треба було — просто дивитися не могла! Остап домог — навряд чи дала б я раду цій роботі сама! Тривало цілий день — але на вечір скінчили і ще встигли з Вірою і Софійкою Ладчик поїхати в кіно на *Heartburn* (сценарій трохи млявий, але тема незла: жіноча доля в модерній версії, і добрі актори Streep і Nicholson). В суботу я також добре напрацювалася, приводячи до ладу кухню. — Отже вікенд в мене цього разу — під знаком домашнього господарства. (Не зважаючи на те, що в моїй кімнаті нагорі — гора неполагодженої кореспонденції і пару розпочатих речей, що чекають-чекають на мою увагу...)

Вчора потелефонував Максим — тобто обоє Максим і Уляна. Я зразу подумала, що мусить бути важна новина — бо ж тількищо день перед тим дзвонив до них Остап. — Справді: Уляна знову вагітна. Весь день сьогодні про це думаю. І напевно весь час буду за неї неспокійна. Щоб лиш щасливо і щоб дитина була здорова. Відкладати, зрозуміла річ, в її віці — не можна, а після попереднього поронення ризик, мабуть, збільшився. Комплікації будуть і побутового характеру: Максим кінчить дисертацію і думає, що може в листопаді отримає диплом (дай Боже!) — від вересня він мав би іти на однорічну працю до Торонта — ще не має остаточної відповіді. Отже грозить їм розлука і не відомо, де саме плянувати прихід на світ дитини — в Кембридж, в Торонто — а може у Філядельфії чи в Клівленді? Всі ці хвилювання додаються до головного: щоб мати і дитина були здорові, щоб все пройшло впорядку і без комплікацій!

11 серпня 1986, понеділок, метро.

В час вікенду пробувала рятувати свою велику втому останніх днів. В п'ятницю о 9-ій вечора прийняла таблетку Dalmane і спала до 9-ої вранці. Наступну ніч — уже без насонного — також добре виспалася. І це допомогло й підсилило організм. Але вже ось минулої ночі знову спала тільки 3-4 години. Мабуть за пізно лягаю спати, і то в азарті розпочатої праці. А тоді — починаються спросоння всякі турботи: Уляна, Ляля... Треба мені трохи прикоротити свої години вечірньої праці і лягати раніше, більш відпруженою.

Минулі два вікенди присвятила хатньому господарству — і видно наслідки! Нові фіранки, відчищена й освіжена деякою реорганізацією кухня. А ще як прийдуть замовлені фотелі, матрац, отоманки!

Принесла із Van Pelt пару річників *Digest of Soviet Ukrainian Press* (А якже, позичили додому!) Вчора, сидячи в горді на шезлонгу — поруч з Остапом, якому принесла з

бібліотеки нову сатиричну книжку Черногуза — закінчила опрацювання тому за 1965 рік, що його розпочала ще в UCLA. Інші два томи візьму із собою на Союзівку, на другий тиждень. Отже знову ж, крім відпочинку, матиму зайняття (*Workalcoholic!* Відзивається в мені німецька кров моїх прабабунь Schick-ів і Hoffman-ів). Ляля, почувши, що я маю *Digest* тут на місці і то навіть вдома, сказала із щирістю: А псякрев, холера! Бо думала, що примірники в UCLA може унікальні і можуть знову заманити мене до L.A. — Вона, між іншим, тепер пару днів у дочки Катрусі в Portland, Oregon. Телефонувала, щоб подякувати мені за 50 знімок, що їй я їй вислала і що з них деякі — дуже гарні. Взагалі я вже пару разів посилала їй — то записку, то фейлетони Шпильки, то газети. Замість довгих листів — на які нема часу — телефонуємо до себе, але хочу додатково підтримувати її на дусі дрібними записками й контактами! Між іншим, має вона додатковий клопіт. В п'ятницю увечорі (в нас вже була 1:30 ночі — я телефонувала до Лялі, застала тільки п-ні Аделю, бо Ляля вже поїхала була до Портленду). В суботу вранці — каже Ляля — п-ні Аделю забрав Андрій Кохан до шпиталю. Вона й сама казала мені

12 серпня, вівторок, метро

(продовжую перерване) що чувається погано. Клопіт. І сама хвора, і хвора мама під опікою. Правда, Лялі хвороба — це покищо психологічний шок від свідомости наближення смерти, а може й страждань попереду — фізично вона ще сильна. Якби не сказали їй лікарі, що її чекає — могла б втішатися радістю прожитого дня. Чи правда така конче потрібна, в усій її наготі і жорстокості? Чи ілюзія не допомогла б жити? Як у “Брехні Винниченка? Як “mendacity” в *Cat on a Hot Tin Roof* Tennessee Williams-a?

Читаю потрохи “Чорну пургу”. Костюк має рацію, що книжка повна неточностей і перебільшень. Від себе скажу: науковець із Лавріненка — нікудишній. І мемуарист з нього поганий: історії на основі його свідчень писати не можна. Дивуюся, як це він міг бути бібліографом — невже ця його праця про комунізм така ж несолідна і не достовірна? Але мушу признати, що в Лавріненка неабиякий белетристичний талант і стиліст він — першорядний. Книжка скомпонована з кількох раніше друкованих речей і як така, на мою думку, на нагороду Антоновичів не заслуговувала, але поодинокі частини її дуже цікаві, зокрема для тих, хто не читав цих матеріалів раніше у “Сучасності”. Перша частина “Чорна пурга” — про двох завзятих утікачів з концлагеру — нібито оперта на фактах, але читається як белетристика — могла б стати сценарієм для великого голівудського фільму. Есеї про Білецького, Каразіна, Тичину — зовсім іншого характеру — але вони захоплюють своїм стилем і композицією.

13 серпня 1986, середа, метро.

Говорив Остап з Максимом (коли я вже спала, передучора) і каже, що дзвонив до нього декан з Торонто — в справі посади. Прийняли не Максима, а якусь молоду канадійську жінку, яка крім всього іншого ще є вагітною. Декан, мовляв, сказав, що вона могла б була справу подати в суд, якби її були не прийняли... Що робити? Це може повторитися і в майбутньому: канадцям зобов'язані давати першенство! А ще жінкам, а ще й вагітним!

Хоч Струк напевно волів був Максима і думаю, що був йому прихильний не лиш на цю тимчасову посаду, але і на цю перманентну, що може відкриється там у недалекому майбутньому. Шкода. Торонто було б найкращим з усіх виборів — не так вже далеко від американських центрів і зрештою і сам центр для культури канадських українців. — Стараюся, одначе, бачити і позитивну сторону цієї невдачі: тепер, коли Уляна вагітна, може й ліпше, щоб вони обоє були на місці і разом. Побачимо, що буде далі. Прицак, мабуть, знайде Максимові якесь тимчасове зайняття. Крім того зможе використати час для перекладів — Підмогильного, Винниченка, а навіть Івася Керницького, що його англomовне видання Марко готовий оплатити з Іванової спадщини.

По дорозі додому увечері, метро.

Liz на вакаціях, а Синтія цього тижня також взяла собі вакації. Сьогодні прийшов до мене Harvey Sudler, що він, мовляв, хоче з трьома іншими членами персоналу зустрітися зі мною, бо я, мовляв, in charge, як найвищий рангою член професійного керівництва. Справа: офіційне оскарження клієнта бібліотеки в аrogантній поведінці, образливій для персоналу бібліотеки. Цим клієнтом є студентка другого року, що є асистентом одного із професорів і у зв'язку з цією своєю роботою щоденно користується послугами бібліотеки. Я цієї студентки не знаю, але опінія моїх професійних колег про неї — негативна. Не люблю адміністративних справ і не маю досвіду в їх розв'язуванні. Сказала я нашим працівникам, що приймаю їх зажалення як офіційне і напишу в цій справі офіційне мемо директорці (щоб було зареєстроване на письмі). Крім того, якщо студентка ця знову прийде до бібліотеки, я прошу повідомити мене про це телефоном і послати її до мого бюро на розмову. Це — у випадку, якщо вона прийде завтра, або післязавтра. Якщо пізніше, то треба послати її на розмову з Liz (я буду на вакаціях). Маю надію, що наша студентка не схоче завтра вже з'явитися в мене і виставити на пробу мої “управлінські таланти”!

15 серпня 1986, п'ятниця.

Завтра їдемо на Союзівку. Поволі приготавляю речі, щоб їх в останній хвилині не забути. Але більшість часу посвячую, щоб трохи упорядкувати гори паперів, що назбиралися в моїй робочій кімнаті. Зокрема моя увага на залеглій кореспонденції. Прогавила строк відповіді на анкету до *World's Who's Who of Women* — знала про реченець, але просто не встигла, бо це треба було вислати ще перед виїздом до Каліфорнії. Також не встигла переписати й вислати Сниликові до календаря УНС щоденник “Туристична Європа — вперше”, що його почала вже раніше переписувати на комп'ютері. Реченець матеріялів до альманаху був до 21 липня. У випадку цього матеріялу маю, думаю, до вибору — заждати рік до наступного альманаху, або може послати до *Нашого Життя?* (Журнал мені далі посилають gratis, але я новій редакторці досі нічим не реванжувалася. Зрештою, не знаю, чи взагалі хтось схоче це друкувати — а я хотіла б, нашим хлопцям було б цікаво пригадати собі цю подорож, а трaвелоги взагалі цікаві широкому колу читачів. Але деякі речі я таки полагодила — вже тепер, після повороту з Каліфорнії. Написала до п. Філіп з подякою за запрошення виступити з читанням поезій (10 мін.) на AATSEEL в грудні в

Нью Йорку. Це нарешті приспішить моє членство в цій організації, що я зрештою давно хотіла зробити. Це запрошення, мабуть, наслідок особистої зустрічі на конгресі PEN, на party в Metropolitan Museum of Art? (Жаль, що фільм моїх фотографій не вийшов — я забула вже як ця росіянка виглядає!) Написала також листа до незнайомої мені Мирослави Мирошниченко, що прислала вірш про Чорнобиль з проханням про opinie і пораду. Вірш нікудишній — але я, пригадуючи молоді свої роки і мої власні такі листи (напр. до Кравцева, Костюка, Бабая, Рубчака, Качуровського, Гординського), вирішила, що зігнорувати його не можна, що навпаки, варто потрактувати серйозно і відповісти. (Лист був адресований нам обом “Вельмишановне Панство” і Остап думав просто його зігнорувати). Написала і вислала Стусові переклади Христині Сохоцькій до Пітсбурга. Вона зверталася до мене за дозволом перекласти на англійську мій вірш “Перше травня” для якогось поетичного вечора для американської публіки. Я порадила їй зорганізувати вечір поезії Стуса, на зразок того, що відбувся у Філядельфії. Найважливіше, однак, що я полагодила всі справи у зв’язку з проголошенням нового 7-ого вже Бібліографічного Конкурсу (листи до Юрка Мигайчука, що перебрав функцію п-ні Тролле), до Секретаріату ФКУ, до Данка і Касинця, до Ценка і до нового мого знайомого Макуха, що є тепер відповідальний за вісті в *Coll. & Res.Lib. News*. Переписані тексти комунікатів тепер уже на комп’ютері, отже в майбутньому легше буде їх “пристосовувати” до наступних конкурсів.

16 серпня, субота, Союзівка (ніч, фактично вже неділя).

Виїхали з дому не поспішаючи (ще чекали на пошту) десь о 11:15. На Союзівку прибули десь перед четвертою. Подорозі зупинялися на півгодинний полуденок. Я трохи втомилася довгою дорогою (бо давно вже так далеко не їздила), але приїхали без клопоту, при добрій музиці — спершу Гнатюк, потім Бетговен.

Ми тут у новому будинку, що побудований для пенсіонерів, але ще покищо уживається цього літа для звичайних гостей — бо пенсіонерів всього двоє (один із них наш старий знайомий Мартюк, колись мешканець Філядельфії). Зустріли в час обіду Павла Маляра. Він тут веде якийсь курс для вчителів Рідної Школи. Є на цьому ж курсі і Богдан Кокорудз — недавно прибулий з України, що його я вперше пізнала в Урбані. З Малярем мали досить цікаву розмову... про марксизм і діалектику. Увечорі був концерт Прометей і співачки Волянської. Перед входом до залі — приємна несподіванка: Христя і Юра Кушнірі! Отже концерт прослухали ми в їх товаристві, а потім ще допізна з Христею, Юрою і Влодком Крілем (що приїхав з хором) сиділи на балконі Веселки, під темним, але зоряним небом. Під кінець, прощаючись уже, я призналася Христі, що Ляля має рака — вона знала, що щось негаразд, але не знала всієї правди. Думаю, що нам, що були такими собі близькими, треба про це знати. Я просила її, щоб не переповідала цього покищо іншим, бо не знаю, чи Ляля собі цього бажає, але сама Христя, думаю, повинна про це знати. Може зробити якийсь сердечний відрух в сторону Лялі, якусь невеличку їй приємність.

17 серпня 1986, неділя пополудні.

Вранці під церквою (дослівно: в їдальні в церковному будинку!) цікаві розмови й зустрічі: з Любою Волинець, з Любком Гайдою, з Гасцьким. Гарвардці тут у зв'язку з учительським семінаром. Люба також. Вона вчить тепер у Стемфордській семінарії українську мову й літературу. Доїздить туди з Н.Й. тричі в тиждень. Займається теж частково упорядкуванням архіву, що в ньому є чимало унікальних матеріалів, зокрема галицькі довоєнні видання. Каже, що Лужницький давно вже був “відкрив” стемфордські багатства і чимало речей забрав до своєї приватної колекції! Говорили ми про різні речі, в тому числі і про конфлікт між Любачівським і Мстиславом, що

Перервала мої записки несподівана візита — Остап привів у кімнату Падоха і нашого сусіда Мартюка. (Я сиділа в кімнаті, бо на дворі громовиця і дощ — пустила собі привезений з дому концерт клясичної музики на тейпекордері і взялася до записок, а ще думала почати бібліографічну роботу над томом *Digest of Soviet Ukrainian Press*). Пропали мої пляни. Пару годин просиділи у розмові про Грабовича, справи НТША, і то здебільшого говорив Падох — нібито оправдуючись переді мною, що, мовляв, він не проти книжки Грабовича, але що Грабович трудний до співпраці ітд. — Дійшло навіть до трохи різкої виміни думок. Я сказала: лишіть Грабовича у спокої, а подбайте, щоб були інші книжки про Шевченка. Розпишіть конкурс на працю — адже маєте гроші. Чому досі того не зробили? Запевнив мене, що переклад Зайцева вже готовий, має дві позитивні і одну негативну рецензію і буде надрукований. Це треба було зробити вже 30 років тому, кажу йому. Готову книжку перекласти менша трудність, як написати нову. Треба заохотити авторів-дослідників солідними стипендіями, щоб були нові праці. Громада тільки пам'ятники будує Шевченкові, а єдину книжку англomовну про Шевченка взялася цькувати.

Ну, от. Не люблю дурної полеміки. Воліла б була провести пополудне насамоті, на власній конструктивній праці. Досить нотаток. Беруся до бібліографії. Може ще встигну щось зробити.

Понеділок увечері, год.10:30.

Вчора при вечері присівся до нас Федоренко. Він тепер працює викладачем російської мови для працівників Justice Dept. На Союзівці він у зв'язку з курсами для вчителів Рідної Школи. Пізніше я залишила Остапа в товаристві Федоренка, Маляра та інших чоловіків, а сама пішла до кімнати і до пізна ще працювала над бібліографією при добрій музиці.

Сьогодні після сніданку пішли вдвох на прохід у ліс, потім вернулися, щоб взяти собі — Остап книжку, я — том *Digest*-у, щоб на галявині біля каміння потоку, здаля від публіки, в тиші почитати чи попрацювати. Але не дійшли, бо по дорозі напоролися на Лабуньків, які повертаючись із весілля в Сиракюзях прийшли нас відвідати. Показала я Марійці фотографії з Каліфорнії (що їх маю із собою щоб показати Уляні й Максимові). Лабуньки скоро поїхали, але з'явилися тут обоє Рудницькі. Він тількищо повернувся з Риму і Мюнхену. Він тут також у зв'язку з Рідною Школою. Пополудне провели таки на вибраному місці серед природи — наперед пішла я сама, потім прийшов і Остап. Я

встигла за пару годин досить багато зробити: опрацювую річник 1964 — а це рік 150-ої річниці Шевченка, рік відкриття пам'ятника у Вашингтоні — повно матеріалів про Шевченка і полеміки.

Вечір провели на cocktail party і обіді із стейком жареним на дворі перед “Веселкою” в товаристві Левка та Ірени Рудницьких.

19 серпня, вівторок, після 11-ої увечері.

Дні на Союзівці міряються сніданками, полуденками, обідами (— замість втратити на вазі, прибуду, мабуть, пару фунтів). Отже: після сніданку я була сьогодні над басейном (гарний сонячний день — вперше!) — скупалася, сиділа й лежала на лежку — але без великого бажання опалюватись-загоряти. Читала недавно в Каліфорнії статтю із висновком: *there is no such thing as a healthy suntan!* (Остап взагалі на басейн не приходив). В полудне, в їдальні — зустріч і розмова з Гунчаком. І мені, і ще більше Остапові, треба було в'яснити, що значить відхід з редколегії *Сучасности* Богдана Бойчука і які це матиме наслідки на наші матеріали, які вже в руках редакції. Про те, що Богдана “видворили” з редколегії, ми знаємо вже від самого Бойчука. Тепер довідалися, що на його місце запросили Юрія Луцького. Гунчак досить делікатно висловлювався про Бойчука, але підкреслив трудність співпраці з ним та його повну негачію літератури в Україні. Про Остапові матеріали він навіть добре не був поінформований.

Після полудня я знову посиділа собі на самоті на галявині, працюючи над анотаціями із *Digest of Sov. Ukr. Press*. Белетристики, що її привезла зі собою, не читаю взагалі, але бібліографічна робота поступає вперед.

По обіді, тобто під вечір, приїхала Христя (Вона тут в околиці на вакаціях). Я їй показувала знімки з Каліфорнії, говорили ми про Лялю, написали ми до неї і до Ліди карточки з поздоровленням. Потім разом пішли на показ фільму *Chorus line à la Suzie-Q* — audio — off-off, образ видовжений, як скульптура Giacometti, плівка пару разів була зірвана і викликала перерви.

Четвер, 21 серпня.

Вчора був соняшний день. Користаючи з нагоди, я провела більшість часу біля басейну — не купалася і навіть не пробувала опалюватися — але сиділа лицем до панорами гір і працювала над бібліографією. Увечері приїхала Христя і ми з нею пішли на вечір самодіяльності (не з моєї ініціативи!), а потім довго ще говорили на терасі, де грала музика до танців. Говорили про Лялю і дітей. Христя має клопіт з мамою: п-ні Целевич має вже 92 роки, живе з трошки молодшою від себе сестрою, дуже хоче ще всім диктувати і трудна до співжиття. Діти Христі — Андрій (23 роки) — студент Купер Юніон, студіює інженерію, цікавиться біо-інженерією; Рома (їй десь 18-19) скінчила перший рік на Колумбії, добре вчиться, навіть із змагань плавання за чемпіонат сходу зрезигнувала, коли були іспити.

Сьогодні увесь день хмарно, а ціле пополудне і вечір — дощ! Вранці я пішла самотою в ліс “на гриби” (але не знайшла ні одного правдивого! Гущина, дуби, ліщина і подушчинки зеленого моху на каменях, і папороть — зелена папороть, не цвіт папороті — одне слово — символічна тема для вірша — але на темі й стало!) По обіді сиділа в кімнаті, слухаючи свою привезену з дому музику і працюючи над бібліографією. Скінчила 1964 рік — а це багато!

В час вечері були сьогодні виступи союзівкової обслуги з досить добре підготованими піснями. Дівчата, що співали в гуцульських одягах, зараз же після програми почали подавати вечерю. Це мені не дуже подобалося. Експлуатація робітника! Їм повинен був належатися відпочинок за виступ — трохи за великі вимоги до кельнерок Союзівки. А ще й взялися до своєї не надто чистої роботи в гарних гуцульських костюмах, що в них доведеться їм виступати і в наступний четвер!

Біля 9-ої приїхали Максим та Уляна! Ми мали запрошення до Падоха і хоч я не дуже мала охоту йти — Остап настоював і ми всі туди поїхали. Отже були там ми з нашими молодятами, Леонід та Ірена Рудницькі і Федоренко. Я боялася, що Падох занудить нас своїми монологами, але фактично розважав ціле товариство Левко Рудницький своїми розповідями про Рим, візиту в Андреоті з Пеліканом і Любачівським та про УВУ — бо він тількищо повернувся з Європи. Після коньяку, чаю і доброго пішінгеру, вернулися на Союзівку десь біля 11-ої. Тут ждала нас несподіванка. Я провела Максима й Улянку до замовленої кімнати, а там — виявляється — вже чийсь речі у шафі! Добре, що ми ще зловили Кваса і він заміняв їм кімнату на сьогоднішню ніч! (Вони остаточно могли б переночувати і в нашій кімнаті, але ми хотіли, щоб вони мали повну вигоду і чулися свobodно).

25 серпня 1986. Понеділок. Метро.

Перший робочий день після повороту з вакацій. П’ятницю і частину суботи провели на Союзівці в товаристві Максима й Уляни. Максим привіз 6-ий (і.е. останній) розділ своєї дисертації, і я його там же прочитала. Дав своїй роботі назву: *Valerjan Pidmohylnyj, Guy de Maupassant and the Magic of the Night*. Ефектовна назва для книжки — бо фактично треба буде докласти всіх потрібних зусиль, щоб ця праця появилася книжкою. Яка я рада, що він це закінчив! Серед acknowledgements наш докторант дякує різним людям, в тому числі також і нам з Остапом! Зворушливо. Праця дуже цікава. Про Підмогильного ще такої не було, та й взагалі небагато такого квалітету англомовних праць з української літератури! Але вона на такому рівні, що справді тільки літературознавці зможуть належно її оцінити й піддати критиці.

Уляна виглядає добре і чується непогано, хоч каже, що її трохи нудить і більше втомлюється. Коротка зустріч з ними була повна теплої радості — а ще й на щастя і в п’ятницю і в суботу випав гарний сонячний день (в четвер увесь день ішов дощ). Трохи часу провели над (і у) басейні, в суботу ходили оглянути докладніше іконостас Гніздовського, що викликає такі суперечливі реакції. Мені він подобається, хоч (а може

навіть і тому, що) традиційного в ньому обмаль. Я зрештою приймаю малярство таким як воно є — ніколи не мала охоти “поправляти” мистця на свій смак. Напр. Далі або Пікассо. Стараюся їх розгадувати-зрозуміти з їхньої точки погляду — зовсім не думаю, що вони могли б віддзеркалювати мій власний світ чи моє світовідчуття. Якщо йде про любов або захоплення — то воно в мене викликають майже виключно імпресіоністи, інших сприймаю інтелектом радше ніж серцем. Так і з іконостасом Гніздовського. Застановляє мене факт, як мало в нього модерного! Іконостас нагадує західньо-європейське малярство з-перед ренесансу!

Приїхали додому під вечір у суботу — без пригод, якщо не рахувати дрібниці: хлопець на бензиновій станції не міг відкрутити моєї закрутки від бензини — я мусіла їхати на іншу станцію, де механік дав собі з тим раду, але мусітиму змінити закрутку, щоб не мати клопоту в майбутньому.

По дорозі додому, увечорі. Метро.

Лабунька був вчора у нас на обіді (Марійка поїхала до Гантеру, отже я його запросила), а також з нами і з Мамою на фестині УНСоюзу на Тризубівці. Приніс мені фотокопію статті “Паразитизм” з бандерівської Національної Трибуни з 6 липня (автор підписався: В.П. Залізник). Стаття проти Грабовича. До статті від редакції додано P.S., де є інформація, що “п-ні Марта Тарнавська” виступила на захист згаданого професора, дає цитату з мого листа до редакції “Свободи” і закінчує такими словами: “дякувати за очорнювання ЧЕСТИ УКРАЇНИ можуть тільки вороги українського народу”. Чи треба більших “ворогів українського народу” як наш рідний примітив? Москва завжди нищила найкращих людей України руками своїх же донощиків і примітивів!

26 серпня. Метро, додому.

Другий день на роботі після повороту з вакацій. Наближається новий академічний рік, а з ним нові проблеми, новий натиск. Ось сьогодні новий професор міжнародного права представив довгий список книжок і всяких побажань (до кількогадинного вжитку комп’ютера IBM включно), що з них тільки деякі можемо задовольнити. Правда, liason з цим професором упав на мою асистентку — отже вона всю цю мороку мусить полагоджувати. Я ще його особисто не зустрічала, хоч мала вже з ним раніше листування. Вчора був черговий meeting професійного персоналу з директором. Вона значну кількість справ перерішує на свій лад. Дуже фаворизує комп’ютери — коштом книжок. Це викликає протест — і то найбільше зі сторони Давида Батісти, що хоч дуже цікавиться комп’ютерами (зокрема часто вживає Мекінтош, що стоїть у моїй кімнаті) — дає змістя цілий список багатотомних комплектів, що — на його думку — більше потрібні, як нові машини... І що тут говорити про чуже і міжнародне право? З одного боку — брак розуміння для потреби значних коштів для моїх “екзотичних” колекцій — з другого боку — високі вимоги професора, що йому, очевидно, ці матеріали потрібні... А ще новий професор — поліглот, йому потрібні і матеріали чужими мовами. — Це аргумент, що мені допомагає у переконуванні директорки і декана, але — новий наш професор — гість з

Англії, приїхав — від'їде, його вплив на здобуття фондів не буде такий сильний, як усіх цих інших професорів, що не мають розуміння для потреб міжнародної колекції.

28 серпня, четвер. Метро додому.

Вполудне сьогодні мала зустріч з Едвардом Касинцем. Не ділову — чисто товариську. Він приїздить на PENN як консультант у справах слов'янських колекцій і хоче час-до-часу зустрітися, щоб розвідати про новини в українському світі. Був недавно в Німеччині, службово, закупаючи матеріали для NYU. Вибирається до Москви і до Тули (на Ясну Полян) у зв'язку з якоюсь роботою про Толстого. Поінформував мене, на мій запит про можливість відновлення позиції слов'янського бібліографа на PENN, що не скоро ще буде така ситуація, щоб це було потрібне. PENN втратив кілька людей зацікавлених сходом Європи і це негативно впливає, але колекція поволі розбудовується — ось купили за 20,000 дол. до-революційну російську періодику на мікрофільмах... Дуже хвалив собі слов'янські збірки Бритійської бібліотеки — знає особисто Батлера, що є не лиш дослідником права, але й слов'янських стародруків. Я сказала йому про негативну критику на нову Батлерову книгу про радянське право та про правознавців-радянологів Osakwe, Maggs-a, Йофе. Він про них не знав. Цікавився підготовкою до міленію християнства, не знав нічого про конфлікт між Мстиславом і Любачівським (Церковні діячі завжди заострювали конфлікти між віровизнаннями, бо це в їхньому інтересі, сказав). Московського Філарета він зустрічав багато літ тому, коли був студентом у Москві. Був на його літургії в Лондоні. Каже: робила дуже коректне враження. Радянські діячі релігії — каже він — часто бувають дослідниками історії церкви, старини, книг — здебільшого сидять у бібліотеках. Очевидно, що провід співпрацює з владою, але ж влада — безбожна, воюючий атеїзм на кожному кроці, не варто перебільшувати ролі, що її можуть зіграти там Філарет і його церковники.

2 вересня 1986, вівторок, метро.

Вчора був Labor Day — отже довгий вікенд. Можна було кудись поїхати — не хотілося. В суботу трохи працювала на городі (траву косив і замітав Іко), потім гостила Іка обідом. В неділю значну частину дня просиділа в городі, опрацьовуючи *Digest of Sov. Ukrainian Press* за 1963 рік (капітальні деякі статті, зокрема ж Дзюби!), а після вечері засідала до комп'ютера, написала пару листів (нарешті!) та й далі переписувала щоденник подорожі 1968 р. — “Туристична Європа вперше”, що його хотіла була послати Сниликові до Календаря Свободи, але запізнилася, бо термін минув під кінець липня. Ну, може буде на другий рік. В азарті цієї роботи застала мене ніч і коли я по 2-ій поклатася до ліжка — заснути ніяк не могла. Не допомогли дві аспірини, ані гаряче молоко. Десь після 3-ої я вирішила прийняти таблетку Dalmane — і спала до полудня! Пополудні повезла Остапа до УКУ робити фотокопії із його машинопису спогадів, що їх — уже після мовної редакції! — повернув Бойчук, бо він відійшов від редакції *Сучасності* (“видворили мене”, написав); потім поїхали до Wanamaker, бо там була знову заповіджена велика випродаж, а опісля пішли в кіно — по дорозі, в Дженкінтавні, на фільм “My beautiful launderette” — дивний фільм із життя пакістанців у Лондоні, песимістичний, понурий образ життя, де єдиний

ясний момент життєвої теплоти, пов'язаний з гомосексуальною любов'ю між двома хлопцями! — На мої настрої цих днів добре був би зробив якийсь погідний фільм з іншою тематикою. Скучно. Депресія мене бере. Остап зі своєю замкнутістю на справжнього компаньйона не надається. А при його мегаломанії, розмова часто загрожує переходити в суперечку. Не хочеться мені цього. І тому між нами часто — мовчанка. Нудно й самотньо. Єдина розрада — робота. А надмір праці дає свої наслідки у безсонності, втомі, депресії.

3 вересня 1986, метро, вранці.

Передучора і вчора лягла рано спати (перед 10-ою!) і добре виспалася. Може ще є в організмі якісь залишки *dalmane*? Організм підкріплений сном і відпочинком, але це значить, що два вечори нічого не робила. Після обіду, вістей на TV і ще півгодинної програми *Entertainment Tonight*, що на неї любить дивитися Остап, після перегляду пошти й газет — до ліжка. Мабуть є люди, що для них такий розклад дня — щоденна рутинна. Але мені цього мало! Треба більше часу для своєї роботи — і ось я починаю рахувати вже роки, коли мені можна буде піти на пенсію. Цього року в листопаді сповниться мені 56, а на пенсію найскорше могла б піти після 62-ого року життя. До 65-ого чекати не буду напевно! Щоб лиш діждати у доброму здоров'ї і могли ще для себе попрацювати! Скільки ще того життя залишилося? Не варто відкладати.

Максимові сьогодні 31 років. Побажати б йому якогось несподівано щасливого звороту в напрямі наукової кар'єри! Перспекти мінімальні. Але має хлопець вже незаперечні життєві досягнення: закінчив дисертацію, скоро отримає гарвардський докторський диплом, добре вжився, щасливий, незабаром буде батьком. Людина щаслива, коли не вимагає за багато від життя — вичитала я в автобіографії Артура Рубінштайна, що її принесла Мамі від Марилі в польському перекладі. Є в цій думці краплина правди: все в житті релятивне.

4 вересня 1986, метро, вранці.

Повертаючись додому вчора, бачила наслідки аварії на перехресті 34 вул. і Market St. Зудар, як мені сказали свідки, був між двома автами й мотоциклом. Коли я підійшла, вже була на місці поліція. Хлопець-мотоцикліст лежав на землі нерухомо. Мабуть, неживий. Жодних заходів рятувати його не бачила. Можливо, ствердили смерть, ще поки я надійшла. Прикре враження. Насуває безконечну низку рефлексій. Як добре, що наші хлопці втрималися якимось від захоплення мотоциклами. Колись я цим дуже турбувалася, бо Бобо і Юрко Чайківський їздили на мотоциклах, а вони, зокрема ж Бобо, часто викликали наслідування з боку Марка. Якимось обійшлося щасливо. Я подумала: радійте, матері, що це не ваш син лежить на дорозі. А потім: ні, не радійте, це ж і є ваш син, це може бути ваш син... Прислухалася до вістей по радіо, але не чула, щоб згадували про цей випадок.

Якась жінка, що сидить біля мене в метро, раптом заговорила... про мій почерк! І запиталася: це по російському? Ну, подумаєш. Сидить поруч, ще й пробує читати, що я пишу. Очевидно, це викликало коротку розмову. Була нагода освідомити її про різниці

між українською та російською мовами. Але подумати тільки, як люди бувають нетактовні! Досі мені це не траплялося.

Понеділок, 8 вересня 1986, метро, вранці.

Вчора завезла я свого старенького на футбольний матч на площі Тризуба. Як звичайно, Пруфрок мій дуже був нерішучий: а може буде дощ? — А може не буде? — перепитала я. Знаю, що любить футбол, навіть часом дивиться на міжнародні матчі на телевізії. (Це буває рідко, бо soccer не втішається такою увагою американської телевізії, як інші спорти). Погода була гарна, частинно хмарно, можливість перелетного дощу була заповіджена, але обійшлося без нього. “Нашого” товариства, щоправда не зустріли, єдиний Лев Кушнір з’явився і з ним коротко поговорили (Мотря і Зязьо Куліші сподіються другої дитини і це має бути дівчинка — уже їх лікарі повідомили!) Був правда на Тризубівці рівночасно пікнік, з буфетом, музикою, танцями і досить великою участю публіки. Приємно було побути на свіжому повітрі, серед природи. (Тризуб має три великі грища, дуже добре утримані, з густою коротко стриженою травою) — і дивитися на молодих спортсменів — регулярну дружину і ще молодших юніорів... Молоді і дітей на інших українських імпрезах тепер майже не буває. Кажуть мені, щоправда, що серед футболістів уже значна частина не-українців. В хлоп’ячій дружині бачила я навіть одного чорного хлопця в уніформі “Ukrainian Nationals”. Пригадала собі, як наші хлопці бавилися у футбол із сусідськими дітьми і як раз чула я крик: Mike Doyle сварився з Марком, що він, мовляв, хоче також бути “Ukrainian Nationals”!

Вчора увечері телефонувала Ія. Вже з Філядельфії. Приїхала на кілька днів вакацій. Мали їхати з Марком до Мехіко, але Марко не міг взяти тепер вільного від праці часу. Ія вирішила, що їй самій їхати до Мехіко не варто і приїхала сюди. Вона у своїх батьків, але я запропонувала їй авто (і кімнату, якщо б їй було вигідно) і вона сьогодні прийде — вдень до Остапа і за автом, а увечері, щоб привітатися і зі мною. Фірма Кока-Кола погодилася інвестувати щось із 20 мільйонів у їхній проєкт відео-журналу — каже Ія — а це значить, що вона матиме запевнену постійну працю.

12 вересня, п’ятниця, перед виходом на роботу. 7 год.

“Не спалося. А ніч, як море”, мовляв Шевченко. Передучора вже не спалося. Лягла після 12-ої, заснула біля 3-ої, встала о 6-ій до роботи. Підозріваю, що причиною — нестравність шлунка, яка докучає мені вже пару днів. Замість приймати щось на прочищення, в таких випадках я їм сушені сливки — 15 до 20 штук — і це мені допомагає, та ще й звичайно так, що не комплікує раннього виходу на роботу. Зробила я це і в середу увечері, бо хотіла бути у добрій формі на четвер: увечері ми з Ією, Марійкою, Мирославом та Іком плянували разом піти на обід до ресторану (Хотіли піти також до театру, але ніде нічого доброго не знайшли — ще не почався сезон!) Але після безсонної ночі, сливки вранці полегші не принесли, а може й навпаки: з неприємним у шлунку почуттям пішла на роботу. День випав повний всяких дрібних проблем: мала навіть невеличку перемовку з Pat Callaghan в справі клясифікації (вона не може собі дати ради з двома департаментами,

занедбує основні справи далекосяглих policy, проблеми розв'язуються ad hoc і доводять до нових проблем, а вона складає вину за все на директорку, яка, мовляв, робить рішення без уваги на консеквенції. Я сказала Пет: що ми є middle management і мусимо брати відповідальність за рішення — мовляв, принцип нюрнберзького процесу — не єдиний Гітлер був винний! Директорку треба усвідомлювати, якщо ми не згодні з її рішеннями, а не тільки потакувати. Ці рішення — це напрям на далеке майбутнє, а директорка може завтра відійти. Liz Kelly саме поїхала на чергове інтерв'ю. Десь до Огайо. Сказала мені, що хотіла б бути ближче чоловіка. Він — професор філософії і вони думали, що йому вдасться знайти посаду десь тут на сході, але це — виглядає — в його випадку неможливе. Отже можливість, що Liz Kelly від нас відійде — зовсім реальна. Думаю, що багато (може й всі) наші співпрацівники бажали б собі її відходу. Щодо мене, то я не дуже була б рада наново переходити травму зміни директора. Liz — дуже вимагаюча, це — правда. Але я вже в неї виробила собі опінію, думаю, що вона має до мене певний навіть респект (може тому, що не належу до “yes-men”-ів?) Зрештою вона має певний чисто людський, жіночий чар і тепло. Це не Francis Hinton! Я знаю з досвіду, які можуть бути шефи! Але Liz Kelly — на мою думку — не вміє раціонально господарити грішми, а це для адміністратора бібліотеки досить поважний недолік!

Після такого дня (а ще й погода випала надміру тепла й волога!) я втомлена, спітніла і не в найліпшому настрою прийшла додому, без найменшої охоти їсти і кудись іти. Підвезла мене додому Віра, яка була на кемпусі у дентиста — отже я приїхала трішки раніше додому. Бачу: Остап одягнений, у свіжій білій сорочці, готовий іти: це він, господар, запросив усіх до ресторану Charaqua в Germantown — ресторану, куди ходив на обід з Вірою в час, коли я була в Каліфорнії. (Я про це довідалася майже випадково, подивившись на рахунок VISA і звернувши увагу на незнайому назву. Очевидно, я нічого не маю проти такого його обіду з Вірою — ані тіні заздрости чи застереження. Навпаки, я рада, що виявив якусь ініціативу (хоч може ініціатива вийшла від Віри?) У всякому разі це дало мені привід натягати його і жартувати з цього приводу).

Побачивши Остапа в піднесеному настрою святково вдягненого та й усвідомивши, що це — єдина нагода побути нам пору годин з Ією (вона взяла авто, їздить ним відвідувати своїх приятелів, але мешкає тим разом у батьків), я взяла собі купіль, відсвіжилася, одягнулася у парадну суконку, ще й взяла до неї шаль — саме цей, що його в день шлюбу з Марком подарувала мені Ія (за якоюсь народною традицією) — одне слово, перетворилася на даму і вирішила за всяку ціну внести добрий у товариство настрій. Ресторан виявився справді елегантний і з приємною атмосферою. Я свідомо й навмисне замовила собі gin & tonic, а потім до обіду ще випила собі дві склянки доброго вина (Mondavi Cabernet Sauvignon, каліфорнійське). Харч всі хвалили — Марійці я порекомендувала рака, Ія їла лянгіні, Остап — салмон, Мирослав — телятину. Моя страва мені не смакувала (креветки) і залишила по собі неприємне почуття в шлунку — але в тому напевно вина мого шлунка, не ресторану. Але найважливіший був настрій, розмова. Атмосфера була така сердечна, така піднесла — зокрема для мене — що цей вечір хотіла б залишити в пам'яті на все життя. І причиною для цього — Ія. Що за дівчина! Сиділи ми напроти себе і розмова була про всячину: і про Київ і Жулинського (це у зв'язку з

недавнім поворотом Мирослава з СРСР і теперішньою черговою кризою американсько-радянських стосунків у зв'язку з арештом американського журналіста Данілова кілька днів тому у Москві) і, очевидно, найбільше про її роботу і Марка. В справах своєї нової роботи Ія навіть тут вже із Філядельфії мусіла консультиватися телефоном: уклали бюджет на наступних шість місяців — отже має запевнену працю і то за головокружну платню — 80,000 дол. — upper management, сміється вона. Сама дивується своєму успіхові і взагалі своєму життєвому щастю. З усього видно, як дуже вони любляться з Марком — говорила про нього з захопленою любов'ю, яка нагадувала мені мою власну молодечу любовну екзальтацію.

Трохи п'яна і від вина і від захоплення своєю невісткою, щаслива за Марка, що має таку жінку, поклалася я спати. І була б, мабуть, виспалась і відпочала (хоч мене трохи нудило і я на всякий випадок поклалася не в спальні, а в робочій своїй кімнаті) — але ось о год. 3:30 раптом — телефон! Остап підняв слухальце: не було вже нікого. Але обоє ми зірвалися з ліжка, мені серце билося так сказано, що я налякалася. Що більше: не могла вже заснути. Коли побачила, що не спатиму більше, встала, засвітила світло, замкнувши двері, щоб не будити Остапа — і сіла за комп'ютер!

14 вересня 1986, неділя.

Вчора була в Яцкевичів — і то — о диво див! з Мамою і з Татом! Історична подія! Тато, мабуть, не був у них в гостині добрих кілька літ, та й взагалі нікуди не ходить. Це нібито були Лесині ім'янини. Колись давно були з цієї нагоди великі в них прийняття і завжди чомусь випадала гаряча погода. Вчора навпаки: погода була гарна, по осінньому свіжа, всіх гостей було 7: Романці, п-ні Стася та нас четверо. Я цю гостину прийняла, як виконання обов'язку: возити автом маму й тата на таку родинну зустріч — це не приємність, а обов'язок, добре діло. Товариство — старече і нецікаве, але якісь людські контакти треба плекати. На щастя обійшлося без якихось неприємностей, що само по собі вже можна вважати успіхом.

Сьогодні поїхала з Остапом на пікнік, що його робила православна парафія св. Покрови на посілости католицької парафії патріархальників, тобто на т.зв. Михайлівській гірці. Прегарний вересневий день — хотілося вийти у природу. А ще й хотіли заманіфестувати своє вдоволення з такого екуменізму — зокрема тепер, у час, коли наш високий церковний провід — кардинал Любачівський та митрополит Мстислав — у стані особистих образ... З'їли на пікніку голубці і це нам було замість обіду. Знайомих багато там не було, але із трьома особами мали цікаву розмову.

Ліда Ковальчук розповіла мені, що син її Сергій жениться в наступну суботу з Наталкою Гончаренко з Нью Йорку: він кінчить Rutgers, а потім ще буде докінчувати православну богословію. Сама ж Ліда, очевидно, дуже переживає справу свого чоловіка. (Він тепер на волі за кавцією 5,000 дол.) Адвокат радив їм шукати за країною, куди він міг би виїхати, якщо б його хотіли депортувати. Дочка Ліди їздила до Південної Америки і говорила вже з офіційними чинниками Парагваю. Є можливість, що вони могли б туди виїхати. Але

тільки легальна, каже Ліда, щоб не казали, що, мовляв, втік, бо винен. Справа справді трудна: занадто багато замішано тут політики і радянської, і жидівської. Чорт його знає, де правда. Чи можна вірити, що американське судівництво не засудить невинного? А Сакко і Ванцетті? Прецедентів повно. Зрештою, чи справді Ковальчук — невинний? І що взагалі — вина? Це Камюсівське питання, моральна дилема. Совети хочуть застрашити буржуазних націоналістів процесами проти т.зв. воєнних злочинців. Чому вони ждали 40 років? Чому не робили цього раніше? І чи не хоче Ізраїль виторгувати собі ще кілька тисяч емігрантів з СРСР коштом кількох засуджених українців?

Євсевський сказав мені, що завжди радо читає мене в пресі, хоч не завжди погоджується з моїми поглядами. Я не допитувалася, що саме викликає його спротив, тільки подякувала за комплімент. Має ж чоловік право на іншу думку в кожній справі.

Найцікавіша була розмова з Капшученком. Говорив фактично він. Розповідав про те, як за німецької окупації почали ставити пам'ятник Шевченкові в Нікополі і як цю роботу німці під кінець припинили. Розповідав і про свого товариша-скульптора Василя Бородая, що є сьогодні ректором Художнього інституту в Києві і що робить цікаві мистецькі праці. І про скульптора-емігранта Голодика, що тепер працює з Гординським, розмальовуючи церкви і що недавно був на візиті в папи. Цей Голодик був першим чоловіком теперішньої Ліди Качуровської. Качуровський, Крюкови, Голодик, Капшученко — всі вони знаються з Аргентини. Між іншими, дочка Капшученків має докторат (здається з еспанської мови), вчить десь у каледжі, друкує праці про аргентинську літературу.

18 вересня, четвер. Метро.

Вже четвер — а я ще нічого того тижня не зробила! Тобто: підчас дня я — активна, енергійна, продуктивна. Але вдома, після вечері, не маю досить сили, щоб братися за якусь роботу. Рано лягаю спати і — у висліді — вже кілька ночей підряд добре виспалася. Але робота стоїть. Взяла з бібліотеки *Digest of Soviet Ukr. Press* за 1961 — це вже останній том, що його мені треба проробити. Стоїть (а це книга позичена по протекції, журнали звичайно не видаються додому, отже треба було б том повернути вже). Хвильовий (т.5) жде на рецензію (ще не читала навіть). Славутичеві також обіцяла написати про його бібліографію... А ще справи Бібліотеки Пласту і Рідної Школи (створення Ради, з правильником ітд.), англomовний правильник конкурсу УНІГУ, тощо.

З дня-на-день чекаю вісток з Едмонтону. Ця найважливіша праця мого життя має справді трудні народини! А ще навіть *Journal of Ukr. Studies* — спізнений. Моя бібліографія в ньому навіть ще не побачила світа! Дуже мені на цьому матеріалі залежить — хотіла б встигнути ще за свого життя зробити бодай якусь закінчену частку цього величезного проекту! Найцікавіша буде мабуть частина ULE: Articles in journals & collections – 1965. Зокрема через обширні анотації.

Четвер, метро, увечері.

Liz Kelly дала мені прочитати рапорт акредитаційної комісії American Bar Association / Association of American Law Schools — Evaluation Report, що стосується бібліотеки. Це ще з дати липня 1986 — про інспекцію, що відбулася ще в лютому і що її провів Igor Kovass. В цьому рапорті-оцінці бібліотеки, в частині, що стосується персоналу бібліотеки, є такі рядки:

“international and foreign legal collection division under the supervision of Marta Tarnawsky, one of the most knowledgeable and experienced foreign and international law bibliographers in the United States who has been on the staff of the library since 1967.”

Well, well, well! Такий комплімент — та ще й у рапорті, де крім директора, ніхто не названий по імені взагалі! має свою вимову. І свою вартість, яку можна навіть міряти ... грішми. Напевно такий комплімент у мій бік має вплив на відношення Liz до мене, а може і на підвишку платні, тощо.

Я сказала Liz, що мені приємно, що він так мене вирізнив, тимбільше, що це — суцільна несподіванка. По перше: ми з Кавасом мало знайомі, отже не можна підозрівати, що це — приятельський жест. По друге: моє знайомство з ним почалося навіть з негативної нотки: він робив був огляд колекцій чужого права в Америці, збирав інформації шляхом квестіонара, а потім висновки послав усім для перегляду перед друком. На ці його прелімінарні висновки, я написала йому гостру критику: радила навіть огляду не друкувати. На диво, Kovass не лише не образився, але взяв деякі мої думки до уваги, коли друкував цей огляд у журналі. По-третє: попереднім інспектором кілька літ тому був також Kavass — і хоч я цього звіту не читала — казали мені, що він був дуже критичний до нашої бібліотеки і Слона. Тому й боялися його всі в ролі поновного інспектора.

22 вересня, метро, вранці, понеділок.

В суботу плянувала їхати з Мирославом до Нью Йорку — хотіла піти на доповідь Осипа Данка про Володимира Дорошенка. Так і заповіла Лабуньці — якби він їхав автом, поїду з ним. В Мирослава було якесь засідання в Н.Й. і він повідомив мене, що можемо їхати. (Моє авто, його шоферування). Але тиждень випав томлячий — кожного вечора рано лягала спати — отже нічого не встигла зробити для себе. Крім того, Мама виявила охоту піти на відкриття сезону в Центрі, щоб трохи вийти з дому. І я передумала. Дала знати Мирославі, що не поїду і він на своє засідання поїхав поїздом. Суботу провела, відпочиваючи вранці довше в ліжку (рідкісна нагода для хвиливого відродження еротики!) — опісля пару годин праці над бібліографією — тоді поїздка з Мамою і Остапом по харчі, готування обіду, миття посуду, і знову пару годин при бібліографії. А на 8-му вечора поїхали втрійку з Мамою до Центру. Вечір був подуманий, як бенефіс, вступи були по 20 дол. від особи, був гарний буфет, чудесні квіти, що ними була прибрана зала і програма, що включала розважальний виступ Теофіля Старуха (на рівні пластового табору, але з нагодою для поблажливої усмішки) та дуже добрий виступ молодого, але вже досвідченого скрипаля Олександрюка (і де вони його знайшли?) Серед гостей на вечорі був Геньо Лащик (сказав мені, що Винниченківська комісія отримала спадок — 40,000 дол.), Іван і Льоля Коровицькі (Іван Іванович турбується долею приватних архівів, що

пропадають після смерти власників. Розповідав про один такий випадок). Зібрала ця імпреза може з 200 осіб.

Неділю провели вдома. Косила траву, чистила город, варила, підготувала м'ясо до вареників (17-18-19 жовтня буде у Ф. вечір Хвильового і ми матимемо подвійних гостей: приїдуть Костюки, а також будуть в нас у цей час Максим та Уляна, переїздом на весілля Давида Мартина (вже вдруге!) у Вашингтоні).

Приємно було посидіти в городі, працюючи над бібліографією. Остап був поруч, читав Літературну Україну (Іван Коропецький недавно привіз йому нові числа) — і час-до-часу читав якийсь уривок і мені. Я йому визбирую родзинки з рад. преси 1960-их років — *Digest* дає змогу подивитися ще раз на прецікаву панораму літературного життя тих років). В такій *Gemüthlichkeit* провели день і я рада була, що нікуди не їздили. Поки ми разом і в добрій комітиві — зовнішній світ лиш десь на периферіях і не відчувається браку людей і товариства.

В суботу я провела з годину на телефонічній розмові з Костюками (запрошувала на нічліг 17-18-19 жовтня). Від Костюка завжди можна щось цікаве довідатися. Чи можливе, питаюся, щоб правдою було те, що казав Дзевєрін Луцькому, що мовляв в архівах КГБ зберігся десь примірник 2-тому “Вальдшнепів”? Можливо, каже, бо напевно мали копії Сенченко та Айзеншток, могло зберегтися серед їхніх паперів... Розповідав також про Мигулівну, галицьку письменницю радянофільського напрямку, що поїхала була в 30-их роках на Україну, була арештована, відбула заслання, повернулася до Львова. В радянських довідниках позначено, що вона померла 1944 року, а от Костюк каже, що зустрів її після війни в Регенсбургу.

Говорила я довго по телефону також з Лялею. Ми в частому контакті, крім телефонів бодай раз на тиждень, висилаю їй якусь записку — от хочби якісь дотепи з *Жовтня* чи з *Всесвіту*, або вирізки з наших газет. Щоб знала, що думаю про неї. Найновіші новини: на легенях появилися ще два малі тумори. Не добре. Хвороба поступає. Але покищо лікар не рекомендує хемотерапії. Мабуть за великі наші надії на *Laetrile*... Але чується добре. Якби не знала, що попереду — могла б безтурботно жити... Ну, не зовсім. От мама її повернулася зі шпиталю, не могла ходити, навіть до лазнички треба було її водити. А Ляля не має сили в правій руці — на боці, де була операція. І не може старої піднести. А тепер ще має їхати на конференції пов'язані з працею. Спроварила сестру — ледве її переконала, щоб приїхала. А потім сказала Тет'яні, щоб забрала на якийсь час маму до себе. Каже Ляля: це відбулося з авантюрою. Тетяна — вигідна пані, не працює, але мами не хотіла брати до себе. Ну, тим разом Ляля виграла один місяць часу, а потім?

Tue, 23 Sept. — дата з годинника! Метро.

Вчора після вечері, замість сісти за якусь свою роботу, я взялася до *Літературної України*, що її приніс Коропецький. Прочитала пару фейлетонів, інформацій, порад у зв'язку з Чорнобилем. Між рядками можна дещо довідатися, але загальне враження —

ірирація! Нібито наукові поради (що робити) заховані за таку сиромудру фразеологію, так мало в них конкретного й речевого, що не дивно, що ширяться всякі чутки, що люди рятуються від радіації вином і горілкою... Про горілку й алькоголізм пишеться багато і зразу видно: за згори встановленим пляном. Навіть і в цьому випадку замість речевої інформації — пропаганда. А може радянські журналісти так уже звикли, що не вміють інакше писати? Знайшла я і згадки про Жулинського, але щонайважливіше, відкрила я статтю, що на неї і Остап не звернув уваги. Стаття має заголовок: “Не відкладаючи на потім: критичний роздум”, надрукована вона в числі за 4 вересня 1986 і автором її є Наталя Костенко. Авторка полемізує з критиком М. Ільницьким, що у своїй статті “Перегук через покоління” (надрукованій у журналі “Київ” #4, 1986, а також у російськомовному “Вопросы литературы” #5) говорить про нове покоління українських поетів, що, мовляв, перебрали естафету... шестидесятників! Він називає прізвища: Ю. Буряк, С. Короненко, І. Римарук, В. Герасимюк, І. Малкович, Л. Таран, М. Воробйов, В. Кордун, Ю. Андрухович — це, мовляв, найкращі молоді поети України. Наталя Костенко твердить, що їм далеко до поетів-шестидесятників, згадує із захопленням “актуальний і сьогодні” “Ніж у сонці” Драча, вимагає більшої уваги критики до Ліни Костенко (“чому нема жодної аналітичної роботи” про її творчість?) Виявляє з осудом, що якийсь новий драматичний твір Ліни вилежується у редакції “Вітчизни” і не друкується. Щось таки діється в Україні! Треба слідкувати уважніше!

24 вересня, середа.

Сьогодні на руслі PBS, у програмі Firing Line буде — вперше на телебаченні — фільм “Harvest of Despair”, про голод в Україні. Комерційні телевізійні станції відмовилися показувати фільм, не зважаючи на те, що він дістав кілька міжнародних нагород. За контроверсійний, мовляв. (Український голокост — контроверсійна справа, не то що голокост жидівський, етіопський, іранський — справді, звідки береться ота анти-українська змова?) PBS вирішив показати фільм з одногодинним коментарем, щоб нібито показати різні боки цієї справи. Побачимо. У всякому разі, є вже деяка позитивна реклама. У сьогоднішньому числі Нью Йорк Таймс є досить довга стаття у дуже позитивному тоні. Автор John Corry. Він критикує ідею, що фільм потребував політичного балансу-рівноваги позицій. “This suggests that the famine is a political issue. It is not; it is a matter of history”. Нажаль, історія України все ще контроверсійна політика. “The very existence of Ukrainians is a political problem”, як сказала я раз, коли мене перестерігали, щоб виставка ucrainica, що її я організувала, трималася здаля від політики!

Тількищо закінчився *Harvest of Despair* і дискусія на Firing Line. Вів програму William F. Buckley, Jr., а в дискусії брали участь Robert Conquest, Harrison Salisbury та Christopher Hitchens. Конквест — спеціаліст теми, автор тількищо випущеної книги про голод. Салісбури — колишній московський кореспондент Нью Йорк Таймсу, Гіченс — вашингтонський колюмніст журналу *Nation*. Конквест ліпше пише, як говорить. Багато знає, але виступ його не надто ефектовний. Салісбури мішав термінологію і говорив про

Україну, як про частину Росії — але він досить поінформований про советські справи і дуже articulate, добре на телевізії виходить. Молодий Гатченс знає мало про часи голоду, а видно спеціалізується в сучасних нагінках на т.зв. українських воєнних злочинців і німецьких колаборантів — тому старався розмову відтягнути від справи голоду до українських про-німецьких симпатій ітд. Навіть договорився до того, що мовляв, жидів у Бабиному Яру вбивали передусім українці, а не німці! Але — назагал — враження — позитивне. Фільм є великим оскарженням і важливим документом. Дискусія показала всім неупередженим глядачам, як трудно пробиватися в світі т.зв. “українській правді”.

25 вересня 1986

Вчора вночі — зразу після програми — написала я листа до пана Баклі. По-перше, треба, щоб був якнайширший відгук, по-друге, треба обов’язково висловити протест проти виступу Гаченса, щоб не ширив баламутства. Жиди тому такі сильні і тому їх бояться, що вони реагують на всі прояви антисемітизму. Треба і нам учитися в них і протестувати проти безпідставних або перебільшених обвинувачень.

Написала карточку Соня. Вона вже три тижні на La Salle, але щойно вчора я з трудом викликала її до телефону. Запросила я її на вікенд до нас і поїду по неї в суботу.

Понеділок, 2[9] вересня 1986, метро.

Вікенд провели з Сонею. В суботу поїхали ми по неї разом з Остапом. Падав зливний дощ, але щасливо добралися додому. З’їли заздалегідь приготовану зупу, трохи перечекали зливу, а тоді разом з Мамою поїхали на купівлю харчів до Shop Rite і пекарні. Я казала Соні вибрати собі, що їй потрібне (овочі, cereal, панчохи, якийсь cleaner, тощо) і очевидно заплатила за це. Розладувавши харчі, повезла Соню до Українського Центру, показала їй будинок, кляси, табльо градуантів Рідної Школи (де у різних клясах знайшла вона фотографії Марка, Максима, Ії, Іка), бібліотеку, крамницю Дора... Крамниця була головною причиною нашої поїздки. Я купила Соні два квитки на концерт хору “Журавлі”, що приїжджає з Польщі і має виступ у Філядельфії 11 жовтня. Раніше я думала взяти Соню з нами на концерт. Але в нас квитки вже є і ми мусіли б їх міняти. Отже я передумала, що зроблю жест — куплю їй два квитки і хай запросить якогось хлопця собі до товариства. (Може Іка? Вони — давні знайомі, зрештою вона запізнала вже чимало інших українських товаришів). Потім я послала її на короткі відвідини Мама й Тата (біля одної години — при короткій зустрічі менше нагоди для конфліктів!) Стратегія дала добрі наслідки: I’ve had a very good visit! — сказала. Пообідавши, ми поїхали з Сонею в кіно. Все ішло за пляном, але фільм у кіні Niway в Jenkintown — хоч і першорядний, не був відповідний до нагоди. Я сама з себе засміялася: тітка бере молоду студентку-братаницю на фільм про англійську проституцію! Ну, нічого. Вона — доросла людина, а “Mona Lisa” хоч і має дразливу тему, не включає занадто яскравих порнографічних сцен, як це напевно було б у випадку подібного голівудського фільму. В неділю я запропонувала вибір: чи хоче їхати до церкви? Вибрала комп’ютер. Я їй показала, як вживати Macintosh і вона з великим задоволенням провела значну частину дня при комп’ютері, навіть написала собі

якусь задачу. Обід у неділю був першорядний (Соня казала: gourmet!) — а під вечір ми її відвезли до гуртожитку. Ще треба додати, що в суботу Соня від нас телефонувала до батьків і провела годину на розмові з Андрієм і Марійкою, а вчора Марійка задзвонила і вони знову довго собі порозмовляли. Отже наш жест вдався дуже добре і я задоволена, що був вільний вікенд і можна було його для тієї цілі посвятити. Соня задоволена з La Salle, із професорів, товаришів. Бере п'ять курсів — зголосилася також до участі в драматичному гуртку.

3 жовтня 1986 [Вранці, починаю на станції, чекаючи на метро].

Щоденні записки потерпіли, бо замість записок у метро — читаю. *Жовтень* но.6 за червень цього року приніс “повість-есе” “Десять слів поета”. Автор — Ніна Бічуя. Два розділи. З такими вимовними заголовками: “Спроба перетворення 1: Микола Куліш”, “Спроба перетворення 2: Лесь Курбас.” Та ще й ілюстрований цей матеріал документальними фотографіями! Навіть з вистав “Березоля”! І на деяких фотографіях, хоч і без підписів — Гірняк і Добровольська! Сама ж документальна повість — самі натяки. Фрагмент про Куліша — нарис, що центрується на прем'єрі “Патетичної сонати” в Москві. Запит: коли буде в Києві? — залишає авторка відкритим. Нарис про Курбаса — довкола його і Березоля виступів у Грузії. Говорила я вже про цей матеріал Костюкові, треба буде подзвонити до Гірняка.

Прийшов *Journal of Ukrainian Studies* (Winter 1985). В ньому Максимів переклад “Вані” Підмогильного і перший сегмент моєї бібліографії *Ukrainian Literature in English published since 1980*. Велике розчарування, навіть обурення. Редактор Сенькусь дозволив собі на такі зміни, що просто виставляють мене на посміховисько. Переробив прізвища авторів з LC на їхню транслітерацію, подає авторів (main entry) як у книжці (отже Gutsalo, Gonchar ітп.), Іanovsky в нього Yanovsky, але в поазбучному порядку після Н, зліквідував нумерацію... Боже ж мій, а чуж має бути початок цілої регулярної серії! Мушу добре передумати, як мені zareaguвати. Думаю, що конечно треба написати і до нового редактора журналу (Marples в Едмонтоні) і навіть до Кравченка. Страх мене бере: а що як такий “editorial tempering” застосують і до моїх research reports? Серемудрі редактори! Ніколи мені таке не траплялося ні в *Current Labor Law*, ні в *International Journal of Legal Information*, ні в *Law Library Journal*. Тільки наші українські редактори дозволяють собі такі вольності. Якби це були поправки стилю, мови, граматики в анотаціях — я їх тільки вітала б, але такі кардинальні зміни у форматі бібліографії, яка має обдуману структуру, визначені критерії і є частиною великої роботи запланованої на роки... !?

5 жовтня, неділя.

Цей вікенд відбувалася в Нью Джерсі 2-а жіноча конференція. Але я не поїхала, хоч мала нагоду прилучитися до Віри Лащик (Віра мала там навіть доповідь). Я усвідомила, що цей вікенд — єдина нагода мені трохи впорядкувати свої справи, написати листи, тощо. Так і сталося. Написала до Скопа, Дального, Коровицького, Маланчука, Воловодюка, Жулинського... Шукаючи для Влодка Воловодюка за матеріалами до альманаху

зальцбурзької гімназії, відкрила стару валізку пам'яткових речей і знайшла в ній прецікаві *memorabilia*, що про їх існування я вже навіть забула! Вилетіла мені з пам'яті, напр. така цікава річ, як те, що в мене збереглися мої юнацькі щоденники з 1946, 1947 і з 1948-ого років! — при чому два перші — від січня до грудня, отже повні два роки. Приємна знахідка, несподіване відсвіження пам'яті! І цікавий для мене портрет молодої доростаючої по вуха закоханої дівчини! А ще ж у моїй валізі — ціла пачка листів від Остапа! Справжній скарб! Листи і щоденники взагалі найцікавіші, бо вони куди ліпше, куди вірніше ніж спогади чи белетристика віддзеркалюють правдиве життя і характери. Коли я вже при темі щоденників, мушу відзначити, що цього місяця сповняється десять років регулярних записок мого теперішнього щоденника! Тим разом я таки витримала у послідовності, бо попередні всі мої записники дуже короткотривалі. Бракує їм тяглости. Між 1948 і 1976 роком були тільки доривочні нотатки тут і там, а шкода.

Бібліографію в *Journal of Ukrainian Studies* простудіювала я з олівцем, рядок за рядком — і трохи заспокоїлася. Навіть дійшла до висновку, що може не варто мені робити з цього велику справу. Є там, щоправда, і кілька фактичних помилок (фальшиві вихідні дані в одному місці, пропущений запис у другому). Але хоч Сенькусь справді перемінив в кількох місцях транслітерацію і формат бібліографії і мій основний плян — то все таки зробив це досить послідовно, з певною дозою уважливості. І зібрана інформація при всіх недомоганнях, що мене спочатку так зіритували, таки має свою вартість і соромитись її не маю потреби... Від наступного числа буде інший редактор, може він не робитиме таких “поправок” і поліпшить *typography* і *layout*.

Понеділок, 6 жовтня, метро, увечері.

Liz прийшла сьогодні до мого бюро поговорити приватно про те, що вона серйозно застановляється над тим, чи прийняти оферту від Ohio State. Огайо Стейт у Колумбус — тільки 7 годин їзди автотом від Carbondale, де живе і працює її чоловік, Матвій. Йому 52 роки — далеко-о ще до пенсії, а дістати академічну посаду професора філософії в нашій околиці — дуже трудно. Виглядає, що Ліз невдоволена зі свого життя тут — не має товариства, занадто зв'язана з містом, не має авта, часто почувається ізольованою, немов ув'язненою. Я сказала їй, що вона може почувалась би ліпше, якби мешкала поза містом, серед природи, Але, очевидно, жити відокремлено від чоловіка і в нових незвичних для неї урбаністичних умовах — справа не проста. Але це ж можна було передбачити. За мало знаю її, щоб розшифрувати, що за тим криється. Чому вона хотіла взагалі перенестися сюди? Амбіція робити кар'єру? Можливо, тепер коли вона довела, що може бути директором правничої бібліотеки в Ivy League — вона не мусить уже доводити своїх здібностей — і тому може завернутися до менше престижевої школи? А може вона — “вічний революціонер” — зрушила нас до основ і тепер, коли треба було б вже стабілізуватися, упорядковувати — вона хоче їхати робити нову революцію деінде? Застановив мене факт її драматичної дієти (тепер, думаю, вона знову прибула на вазі!) — що говорить він про її особистість, характер? Чи справді рішення її прийти на PENN було подиктоване надіями на перенесення родини сюди? А може вона мала бажання (бодай підсвідоме) залишити, хоч на деякий час і чоловіка, і своє провінційне життя в

Карбондейл? А тепер може жалує, може хоче повертатися до status quo ante?

Вівторок, 7 жовтня, метро, вранці.

Були вчора на вечорі поезії Чеслава Мілоша. Остап вичитав у газеті, що буде такий виступ і ми пішли, зорганізувавши ще й Віру — що, на моє щастя, поїхала своїм автом, отже звільнила мене від обов'язку шоферування. Виступ був у церкві на 4-ій і Pine — було мабуть із 350 осіб. Вступи були по 5 дол. Читав Мілош майже виключно англійською мовою — тільки пару віршів прочитав для ілюстрації польською. Читав з акцентом і це не робило доброго враження і не було ефектне. Взагалі читець з нього не надто добрий. Shestak, філядельфійський адвокат, активіст людських прав і поет, давав коротку характеристику Мілошевої поезії, звернув увагу на три головні, нібито, теми: reality, morality and hope. Я була занадто втомлена, щоб бути вдячним слухачем. Навіть не пішла з Остапом привітатися з Мілошем. Була на вечорі і Марія (я їй сказала, що буде такий вечір) і ми опісля відвезли її автом додому.

Маю клопіт з ногою. Скінчилося літо і треба вдягати звичайні черевики — а мої кісточки у правій нозі ще більш “повилазили”, як звичайно і боляче, коли нога в черевіці. Доведеться, мабуть, удатися з тим до хірурга. Замовила я собі на 30-ого візиту в д-р Кіріко. Це моя звичайна річна перевірка, але при тій нагоді мушу порадитися, що робити з ногою і також, що робити з вухами (думаю, що мені треба — як це колись давно робив Тато — виполоскати віск, що сидить десь у слухових проводах і час-до-часу мені дошкуляє, зокрема коли було гаряче, почуття немов у вусі — вода!) Кіріко напевно в обох справах пошле мене до спеціалістів — хоч було б добре, якби напр. справу з вухом полагодила сама.

10 жовтня, п'ятниця. Метро.

“Занурююсь у теплу ванну спогадів” — як сказала б Віра Ке. Справа в тому, що замість робити записки, читаю в метро... старий щоденник з перед двох років. Вирішила продовжувати фотокопіювання оригіналу, щоб допомогти зберегти цей документ десяти років мого життя: отже вожу зі собою по 5 карток денно і роблю помаленьку фотокопії. А — користаючи з нагоди — читаю ці записки. При моїй поганій пам'яті — це немов ревеліяція, дуже цікаво — отже я в полоні спогадів, і відсвіжую призабуте.

Вчора їздила до роботи автом, бо лишалася на вечерю і на чергову Roberts Lecture. Лекцію тим разом давав Louis Schwartz, наш колишній професор, тепер нібито емерит, але дуже активний, навіть продовжує вчити в Hastings у Сан Франціско. Тема його: “Justice, expediency and beauty” була багатообіцяюча. Шворца я довго знала як людину ренесансових зацікавлень і тому радо пішла, сподіваючись почути щось нове й оригінальне. Шворц говорив цікаво, навіть дотепно, але тема, на мою думку, не була чітко розроблена і не досить глибоко досліджена. Я трохи була розчарована — а взагалі обід у музею, в єгипетській і японській залах не викликає в мене вже такого піднесення, як колись, коли це було для мене нове — обстановка і середовище всіх цих суддів і адвокатів

— *creme de la creme* — філядельфійської еліти. Тепер мене це вже нудить і навряд чи наступного року я схочу знову посвятити увесь свій день, щоб піти на чергову Roberts Lecture. Нехай молодші репрезентують бібліотеку — я вже свою повинність виконала.

Понеділок, 13 жовтня 1986. Метро, додому.

Метро майже порожнє: сьогодні подвійне свято: день Колюмба і жидівський Йом Кіпур. Але наш університет діє, а на працю в бібліотеці прийшла навіть Ellen Brondfield — одна із тих наших жидівок, що про неї я думала, що святкуватиме Судний День. Отже, звичайний день праці. Провела його, роблячи остаточні поправки до чергового сегменту нашої бібліографії чужого і порівняльного трудового права (В середу маємо віддати).

Вчора вполудне Остап виявив охоту поїхати на пікнік до Михайлівської парафії. Я не мала охоти, і якби він міг сам провадити авто, радо була б залишилася вдома, використовуючи неділю для якоїсь своєї роботи. Але жаль мені стало і я вирішила посвятити пару годин і бути йому за шофера. Цікавого там, очевидно, не було нікого і нічого, але посілість гарна, та приємна осіння природа. Повернувшись, взялась я за велику господарську роботу: зробила голубці, сир, обід для нас — а голубці й сир на запас. В п'ятницю приїде Костюк з Раєю, Зінкевич з Гарасовською, та окремо Максим з Уляною. Костюки і наші діти ночуватимуть у нас і будуть на обіді принаймні двічі. В п'ятницю є вечір Хвильового, з нагоди появи останнього, 5-ого, тому. Максим знову ж їде в неділю до Вашингтону на весілля свого колеги Мартина. В суботу буде відкриття виставки Кричевських (Василя й Миколи) і я на цю імпрезу повезу й Костюків. Остапа в суботу не буде — має виступ (про літературний Львів) у Нью Йорку. Завтра він виступає з цією ж темою тут на УКУ. Активний заповідається тиждень!

Середа, 15 жовтня 1986. Метро.

Заспала сьогодні. Встала годину пізніше, як звичайно. Але ось я уже в метро, майже точно, як кожного дня — отже на роботу не спізнюся. Зате не робила щоденної гімнастики, не їла сніданку, похапцем збиралася.

Вчора Остап читав свою лекцію в УКУ. Ходила з нами Мама, прийшов Іза. (З Ізою давно вже не бачились, а знаючи, що він — великий патріот Львова, дали йому по телефону знати про цикл львівських вечорів в УКУ). Остап говорив понад годину — про літературні пам'ятки старого Львова — від княжих часів до Австро-Угорської доби, на широкому фоні історії. Як на мій смак, історії і всяких не-літературних дугресій було за багато, композиції лекції бракувало потрібної ясності, було за багато накопичених фактів: прізвищ і дат — через те слухати було не легко. Зібрав він багато цікавого і маловідомого матеріялу — отже це буде цікава й потрібна стаття, але для ефектовнішого читання варто було її значно скоротити. Іза критикував його за те, що він, мовляв, говорив багато про історію, але нічого не сказав про споріднені з літературою ділянки культури — архітектуру, мистецтво.

Іза купив собі нове авто Honda. Коли я його оглядала, помітила, що збоку воно вже пошкоджене. Виявляється, 17-літній син Ізи вже їздив і мав малий випадок... З сином у нього є клопіт, але Іза жаліється, що хлопець дуже зматеріялізований, що в нього немає глибших зацікавлень, “духовости”... Забрав від мене торбу приготовлених старих українських газет. Каже, що давно вже не говорив українською мовою. Стужився, мовляв. Я завжди нагадую про запланований і ніби розпочатий його твір про Олдріджа і Шевченка. Каже, що нібито поволі пише.

16 жовтня 1986. Метро, вранці.

Всю ніч сьогодні не спала, але йду до праці бадьора й повна енергії. Не турботи чи депресія вибили мене зі сну, а азарт праці. Вчора після обіду — телефон. Богдан Певний, від ред.колегії “Сучасности”. Мовляв, жовтнєве число, що ось друкується, включає і мою статтю і треба їм кілька рядків біо-бібліографічної інформації про автора. Я зраділа, бо саме цими днями думала, що мені робити: телефонувати до Бойчука чи до Гунчака, щоб довідатися чи є моя стаття (вже зредагована) в течці редакції. Справа в тому, що пару місяців тому Богдан Бойчук покинув хату і жінку і випровадився на власне помешкання, а швидко після того було якесь непорозуміння в редакції і його “випросили”. Він написав був до всіх співробітників ображеного листа. Коли Остап довідувався про долю своїх літературних спогадів, Бойчук повернув йому його машинопис і Остап окремо переслав його Гунчаківі. Але моєї праці про Войнич і Расторгуєва я від Бойчука не дістала, а Гунчак не пригадував собі такого матеріялу в течці *Сучасности*. Отже я не була певна про долю цієї статті, а незручно було мені телефонувати до Бойчука, тим більше, що він тепер повернувся, кажуть, додому, бо жінка його, Аня, захворіла на серце. (Дуже їй співчуваю і хотіла б їй це якось виявити, але не знаю як!) Ну, я дуже рада, що ця праця, що забрала мені пару років труду, таки друкується! Біо-нотатка, очевидно, забрала мені всього півгодини (мусіла переглянути нотатки про авторів у *Сучасности*, щоб вкласти у їхній стиль!) — але я взялася викінчувати-виправляти текст переписаного вже на комп’ютері щоденника подорожі 1968 року, що його назвала “Туристична Європа — вперше” і хочу сьогодні послати Сниликові для евентуального використання в календарі *Свободи* (мабуть аж на 1988 рік, бо термін до цього річного вже минув, не встигла!) Вийшло 40 сторінок, хоч я зробила вже деякі скорочення (пропустила, напр. характеристику Єндика). Для власних цілей зробила собі копію диску — і додала всі ці пропуски. Взагалі бачу, що нова техніка дає добрі можливості зберігання таких речей, як щоденники і вибрані листи, треба тільки переписати (колосальна робота!) Колись може варто зібрати такий матеріял, я навіть придумала тентативну назву: “Замість автобіографії: вибрані листи і щоденники”. Чи для друку? Не виключаю і такої можливості, але це не є головна причина. Передусім для себе, а ще і для Марка й Максима (особливо Максима, не знаю наскільки це було б цікаве Маркові — хіба, що з бігом літ і в нього оживе зацікавлення українським життям і минулим).

19 жовтня 1986. Неділя пополудні.

Я в хаті — сама. Остап ще в Нью Йорку, гості мої ще до обіду роз’їхалися хто куди. Я

тількищо повернулася з довгого-довгого проходу: на дворі прекрасний осінній день і я пішки пішла аж до хати Лащиків у Melrose Park. Нікого в них не застала, так що навіть без відпочинку зразу повернулася назад. Тепер ноги виставила на отоману і відпочиваю.

В п'ятницю я взяла собі вільний від праці день, як і запланувала. Вранці ще поїхала з Мамою за харчами, бо знала, що не зможу цього зробити, як звичайно роблю, в суботу. Встигла і з купівлею і з готуванням обіду та навіть приставок. Десь перед 3-ою приїхали Зінкевичі з Костюками і Мартою Гарасовською. Всі ці гості були в нас на обіді. Я вже раніше приготувала голубці, грибовий сос, печеню, салатку з огірків, etc. — за приставку тим разом використала гарячі канапки (пармезан, цибулька, майонез) на французькому хлібі, які всім (і мені) незвичайно смакували і не вимагали надто великої праці (це припис Віри Лащик, а я його ще й трохи змінила, додала Cheddar cheese, щоб надати їм більшої пікантності). Свій сир з горішками приготувала я давно, були також шматки гарячої ковбаси. Мама допомогла мені, приготувавши знаменитий горіховий торт. Я рада, що могла ще раз гостити в нашому домі Костюків. Григорій Олександрович так і сказав, мовляв, скільки вже відбулося в нашій вітальні зустрічей, яке це “історичне” місце... Чи буде ще колись можливість повторити таку зустріч у нас? Костюк уже справді старий, майже не бачить, треба провадити його, щоб не впав, сам собі навіть чаю не може налити... Але пам'ять у нього дуже добра — і коли говорити з ним на самоті, або в малому гурті (коли більше осіб і ведуться паралельні розмови, він помітно розгублюється, бо добре не чує!) дуже цікаво розповідає. Марта Гарасовська при столі, зблизька, видалася мені ще гарнішою, як вона виглядає на сцені. Золотисте волосся, прегарні сині очі, висока, струнка, їй років мабуть під тридцять. Розкішна молода жінка!

Вечір з нагоди появи 5-ого і останнього тому творів Хвильового почався в УОКЦентрі о год. 7:30 вечора в п'ятницю. Відкривав Черник. Потім говорили по черзі: Остап, Зінкевич, Костюк. Марта Гарасовська рецитувала “Я”, “Арабески” і новелю про старого газетаря; грала на фортепіяні Ірина Пелех Ревуцького та Ліста. Програма була вдало складена і дуже добре виконана. Вечір залишив незабутнє враження на присутніх — це була імпреза на високому культурному рівні. Остап говорив до теми “геть від Москви”, про потребу орієнтації на захід — Хвильовий був у цій темі тільки вихідним пунктом, але це дало певний ширший фон. Зінкевич говорив про історію видання творів, про співпрацю з Костюком, про труднощі, успіхи і невдачі. Костюк (— без записок, без конспекту, просто з голови — не тільки Рая, але і я хвилювалися, чи не забудеться він, чи не загубить думку?) дав резюме, що являють собою “Твори” (зібрано все, за винятком того, що можливо існує десь в архівах КГБ — і він дав точний перелік, що саме не вдалося віднайти: драму “Коммольці”, роман “Іраїду”, другий том “Вальдшнепів”...) і якими саме темами дослідження Хвильового повинні і можуть на основі виданих тепер творів займатися молоді дослідники в майбутньому... Костюк говорив, як завжди, речево, з точними навіть посиланнями на джерела, ні разу не забувся — може говорив трохи довше, як цього було потрібно, але мав вдячну аудиторію, публіка була зворушена, зробили йому стоячу овацію і це мені було приємно. (Людей на залі було понад сто — бандерівці імпрезу бойкотували, газета “Америка” не помістила навіть Остапового реклямного допису про вечір). — Марта Гарасовська читала (це в умовному значенні, бо вона

фактично рецитувала з пам'яті, дивлячись на публіку, хоч мала перед собою текст і навіть перегортала сторінки!) Її мистецька інтерпретація викликала захоплення навіть у колишніх акторів театру (але ж вона читає! сказала мені Ліза Чепіль із захопленням!) — і вона справді допомагає зрозуміти Хвильового. Очевидно, можна інтерпретувати автора також інакше — кожен мистець слова має свій стиль — але таких інтелігентних виконавців як Гарасовська в нас надто мало. Зінкевич представив її як докторантку Альбертського університету, але я не мала змоги більше про неї довідатися. Знаю тільки, що родина її з Шікаго, що приїхала до Америки під кінець 1950-их років маленькою дитиною, що тепер працює в “Голосі Америки” (що вияснює її досконалу українську мову...)

Коли ми повернулися з вечора (дуже пізно, біля півночі!) вдома чекали вже Максим з Уляною. Їх привіз з аеродрому не Іко Лабунька (як було домовлено), але сам Мирослав, бо Іко поїхав святкувати свої 21-і уродини до Нью Йорку. Я не була рада такій розв'язці — була б інакше запланувала, якби знала була наперед. Але при всіх своїх господарських обов'язках, не мала вже часу протестувати й шукати іншої розв'язки — отже була вдячна Мирославу за допомогу. Не хотіла я, щоб Уляна мусіла десь поїздами увечері добиратися додому (вона вже в четвертому місяці, мається добре, хоч трохи більше втомлюється). Гарно виглядає — хоч вагітності ще майже не видно. Я нагадала собі, як мені Генгало сказав, коли я була вагітна з Максимом: Ви такі гарні, просто хочеться, щоб Ви завжди були в цьому стані! Я тоді засміялася і сказала: Як це добре, пане Петре, що це не від Вас залежить! Уляна справді цвіте — мала новий светрик з кольоровими смужками, дуже було їй до лиця.

В суботу Остап поїхав до Нью Йорку — там був запланований в НТША його реферат про початки літератури у Львові — те саме, що читав тут в УКУ минулого тижня. Максим завіз його на станцію — він поїхав поїздом, ночував у готелі і сьогодні поїздом після вечора Хвильового в Нью Йорку має повернутися.

Костюки провели день з нами — обідали у п'ятьох: Костюки, Максим з Уляною і я. Обід був смачніший як попереднього дня — вареники з м'ясом, свіжа яринова зупа. На 6-у вечора поїхали ми знову до УОКЦентру, до тієї ж самої зали: було відкриття виставки Василя і Миколи Кричевських. Виставку дбайливо і культурно підготувала Софійка Геврик. У програмі були Петро Холодний і Любов Дражевська. Холодний говорив про обох малярів, Дражевська — про родину Павловських, що зберегли рештки спадщини Василя Григоровича Кричевського, яка тепер у музею в Нью Йорку. Справді цікава та наша стара інтелігенція із східної України — це справді інтелігенція, старі роди, де діди і прадіди вже були освічені й культурні люди — таких серед галицької інтелігенції — обмаль. Там на сході — генерали, професори університету, поміщики. Тут в Галичині — священничі родини і професори гімназії... Тільки ж цих людей старої України”, що були не тільки інтелігентами, але й українськими патріотами — маленька горстка! Холодний і Костюк — однолітки, але Холодний додає собі до прізвища “мол.” Костюк жартує, мовляв, ти — молодший, я — старший. А чи бачиш ти мене, Петре? — каже. Та чого ж? Бачу, звичайно. — Ну, а от я тебе — ні! Патетична сцена. Але Костюк і трохи додає собі

сам жалю із своєю сліпотою. Коли ми вже вдома говорили про виставку і програму, запитався: хто була та пані, що перша говорила і відкривала програму? Софійка Геврик, кажу, і пояснюю, що, мовляв, вона — голова відділу Союзу Українок, що займається музеєм ітд. Костюк на те: невже це Титова дружина? Та я не впізнав — вона така повненька... ! Ну, старий ніби сліпий, а запримітив, що Софійка змінилася трохи й прибула на вазі...(вона має проблему з thyroïd-альною залозою і справді трохи поповніла...)

На вечорі-виставці була присутня і Наталя Лівницька-Холодна. Я скористала з нагоди, купила в “Дорі” нове видання її поезій і дала їй підписати. Приємно мені, що стара пані Натуся змісця пізнала мене і знала хто я така, навіть те, що я — приятелька Лялі (вони з Аделею Мірошниченко у великій дружбі ще з Варшави). На книжці мені написала: “Дорогий Марті Тарнавській з проханням позичити мені своїх ілюзій”. Ну, це теплий комплімент. Але позичати можна б хіба мені: збірку я тільки злегка проглянула, але зразу видно, що вона — першорядний поет! Я навіть подумала, чи не варто було б мені “реабілітувати” Союз Українок і написати рецензію, щоб похвалити їх за це видання? Може й зроблю це (але в мене ще два невиконані зобов’язання: 5-ий том Хвильового і Славутичева бібліографія...) Я розповіла пані Наталі — покпивши собі з моєї пам’яті-непам’яті, як це я колись у Нью Йорку на якійсь імпрезі Слова стояла поруч Бабая і кажу: а ви знаєте Наталю Лівницьку-Холодну? Ні, каже, але дуже хотів би познайомитись особисто. І от я веду Бабая до маленької гарної сивої пані, а вона приязно простягає йому руку й каже: Витанович! Пані Наталя посміялася разом зі мною і сказала, що не я одна мішала її з панею Гриневич-Витанович! (Між іншим, для Холодної це навіть комплімент — п-ні Витанович з вигляду пристійніша!)

Маю поважний господарський клопіт: зіпсувалася мені кухня. Перестав діяти електричний пальник, який був досі найсильніший і найкращий. Три інші спіралі діють тільки наполовину. Останній раз зміна спіраль коштувала 200 дол. — це було відносно недавно — пару років тому. Тим разом я вирішиула купити нову кухню і мабуть доведеться перемодельювати шафки ітд. Завтра почну заходи в цій справі, щоб до половини листопада робота була готова.

Четвер, 23 жовтня 1986. Метро.

У вівторок після роботи ходила до Софійки Геврик... вибирати дереворити Гніздовського. В п’ятницю буде відкриття великої посмертної виставки і я хотіла вибрати і купити собі і на дарунки хлопцям пару дереворитів. Намовила й Остапа, щоб приїхав вибирати. Вранці я приїхала до роботи автом, щоб мати забезпечений вечірній транспорт додому. (Страшений рух і площу для постою знайшла аж на 38-ій і Маркет — п’ять кварталів від моєї бібліотеки!) Картини гарні і їх досить багато, але найкращі з них — дуже дорогі або не продаються. (В числі тих, що не продаються є і *Constructor*, що його я купила від Гніздовського з десять років тому за 65 дол.!) Треба було ті речі купувати, коли вони були по 100 дол. і менше. Тепер деякі з них коштують по 700 дол. — і це за дереворити, не олію! Але я боюсь, що скоро цих речей не буде в продажі взагалі. Вибрали ми чотири

картини, дві з них оправлені: “Corn” (400 дол.), “Day Lilies” (225) і неоправлені *Fighting rams* (150) та один із варіантів баранів (не ці славні, і не ті капітальні “смішні” і делікатні овечки, що є може і найкращим із усіх дереворізів Гніздовського!) — 175. Одне слово — понад тисяча доларів. Дві неоправлені картини ми одразу ж і взяли. Оправлені візьмемо після виставки. Велика спокуса купити ще щось менше — але може ж треба мати міру!

Вчора увечері, в час, коли ми дивилися на програму вістей на телебаченні — телефон. Остап підняв слухальце: до Тебе, по англійськи. Я думала: якась рекляма або опитування і нерадо, втомлена, піднялась із фотелю. А це тимчасом — несподіванка. Peter Matilainen з Едмонтону! В справі моєї бібліографії для наступного числа *Journal of Ukrainian Studies*. Хочє диск, бо із диском їм легше і скорше працювати. При тій нагоді я довідалася, що inter-facing на IBM мого research report-у вже успішно завершений, що робота тепер проходить остаточну коректу і швидко буде надрукована. Довідалася я також, що новим редактором журналу буде Мирослав Юркевич (не David Marples, як це казали в Торонто Максимові!) Я переповіла Петрові своє незадоволення з редакційної обробки бібліографії в останньому числі журналу і радила обмежувати “editorial tampering” до мінімум. Телефон цей підняв мене на дусі. Куди ділася моя втома! Сиділа до 2-ої ночі, виправляючи і копіюючи диск, пишучи листи до Матілайнена і до Юркевича, щоб могли все це сьогодні вислати Special Delivery, як і обіцяла вчора Петрові по телефону.

В понеділок їздила я купувати кухню і замовила порученого мені Лесею Яцкевич німецького підприємця Otto Faulhaber-а, який прийде домовитися про перебудову й інсталяцію. (Я міняю електричну кухню на газову, хочу дати вітряк ітд.)

Понеділок 27 жовтня 1986. Метро.

Неділю провели з Раном і Марією Деями. Обіцяла я їм, що повезу їх до Ченстохови у Дойлставн (вони не мають авта, отже не можуть поїхати самі) — а собі обіцяла не так оглядини цього польського католицького місця паломників, як виїзд у красу осінньої природи. Пех хотів, що після прегарної осінньої погоди останніх двох тижнів, в неділю почалася слота і, очевидно, пляни треба було змінити. Я погостила своїх гостей парадним обідом, а потім повезла їх по нашій околиці, щоб показати їм як тут гарно і заохотити до купівлі дому радше тут, ніж у західній Філядельфії, біля університету. Вони хотіли б купити хату, але не мають досить готівки і тому застановляються над тим, чи не купити щось в університетській околиці, бо там PENN гарантує мортгедж і не треба великого вкладу початкового капіталу. Але хати біля PENN дуже дорогі, часто в дуже поганому стані (ті трохи дешевші), та й дільниця там густо заселена і має високу порівняльно злочинність. За ті самі гроші — кажу їм — можна мати гарнішу і вигіднішу хату в нашій околиці. На нашій власній вулиці продається наріжна хата (колишня Вернерів), але за неї ставлять ціну 139,000 дол. і треба мати понад 23,000 готівки — отже мої колеги не хотіли навіть домовитись на її оглядини всередині. Повезла я їх і до Віри Лазик і до Мама, щоб мали уявлення, як тут люди влаштовуються. До Ченстохови поїдемо може на другу неділю, як буде гарна погода.

Понеділок, по дорозі додому. Метро.

Увесь робочий день присвятила писанню рецензії на німецьке видання — своєрідний зведений каталог законодавчих газет із зазначенням стану посідання німецьких бібліотек. Обіцянку написати цю рецензію виманила в мене Malo Bernal з Library of Congress, а листопад — строк, що його вона визначила. Ну, я впоралася сьогодні з чорновиком і навіть почала переписувати на комп'ютері. Завтра докінчу. Рецензія вийшла досить критична, бо знайшла я чимало непослідовностей, помилок.

Sipkov, тепер головний редактор *International Journal of Legal Information*, телефонував ще минулого тижня, що бібліографію “German Books on American Law” Suppl. 3 незабаром друкуватиме і що моя ідея подати при тій нагоді Errata до попереднього сегменту — добра. Отже треба мені не забути зробити і це. Наша (моя і Мариліна) бібліографія порівняльного трудового права — уже четверта з черги — вже надрукована. Ще не отримала приватного числа журналу, але бібліотечне число вже прийшло.

В неділю змінили час і от у висліді сьогодні, коли їду додому, вже темно і мені треба буде їхати від метро додому автобусом. Це не тільки коштує мене 25 центів більше, але — що важніше — довше триває, бо треба чекати на получение та ще й відбирає мені приємність і здорову руханку 15-хвилинного проходу.

Померла Марія Кузьмович Головінська. В середу буде панахида. Треба буде піти.

5 листопада 1986. Метро.

Вчора фірма Faulhaber заінстальовала нам нову кухню. Газову. Та ще й вентилятор угорі, що вітрить кухню назовні. Гарно зроблено і я задоволена. Коштувала ця робота понад 1200 дол.

Остап, правда, зіпсував мені мою радість. Він, мовляв, “наробився” увесь день, а я собі, мовляв, відпочивала на праці! Ну й подумаєш! Аж кров буриться! Його “робота” полягала в тому, що треба було раніше встати і давати директиви й пояснення робітникам! Випорожнювала шафи я сама день перед роботою — а складала все наново теж я, вчора увечорі.

5 листопада 1986. Метро, увечорі.

Втомлена я цілоденною біганиною. Але не є так погано, як часом, коли нічого не хочеться, тільки притулити голову до стіни або шиби підземки і здрімнутися. (Небезпечно! Так і замордувати можуть! А принаймні обікрасти!) Все ж таки я чимраз частіше починаю думати про те, що за 6 літ я таки піду на пенсію. Не буду чекати до 65-ого року життя — піду вже на 62-ому. Ну, цього року — за десять днів — сповниться мені 56. Тягар робочих літ наліг мені на плечі... Дошкуляє нога. Фактично — нога як нога, не боліла б, якби не черевики. Кісточки hammertoes заважають у правій нозі. Поки було літо,

ходила в сандалах, в роботі ношу виступці, які дають повну волю моїм артретичним кісточкам, що “виросли” і zdeформували мені два пальці. Була я недавно в д-р Кіріко на перевірці (і ще іду у п’ятницю) — вона дала телефон до ортопеда, мовляв, можна зробити операцію. Кажуть мені знайомі (а теж вчитала вчора в книжці про артрит — що того рода операції не завжди успішні, а дехто каже, що вони дуже болючі і довго-довго триває реконвалесценція... Може й не варто робити? Сьогодні погана погода, дощ, зимно (пронизливий холод). Я мусіла одіти не лише мешти, але й калоші. З трудом.

Ходила сьогодні вполудне до Східньо-Європейського Центру, де Мосман доповідав про “гласность” в літературі СРСР. Він — спеціаліст від Пастернака і пов’язав свою тему з виступами на конгресі в Москві в справі перетворення дому Пастернака на музей. Більшість того, що говорив, була мені відома з преси, але деякі речі були нові. На конгресі письменників у Москві група московських письменників виявила негодування з приводу того, що вони не досить чисельно репрезентовані, мовляв, провінція, тобто республіки, мають по такому то числі представників і Москва також, тоді як у Москві і поблизу велика концентрація письменників, і то нібито, не тільки росіян.

7 листопада, п’ятниця. Метро.

Вчора вранці — після недоспаної ночі — збудилася з болем горла і дрижаками і вирішила: what the heck! Не пішла до праці! Трохи відпочала, трохи попрацювала на комп’ютері, переписуючи ULE65A — тобто наступну мою бібліографічну книжку (забере напевно зо два роки, як не довше), пополудні поїхала з Остапом до Бульби до Ельдорадо подивитися на замовлений для Максима золотий годинник. (А я вже за ним досить багато находилася — була в кількох ювелірів — але нарешті поінформована вже трохи про ціни і можливості, вирішила віддати справу в руки Бульби. Отже знайшов і годинник буде! Ще треба ланцюжок, батарею, напис — і дарунок готовий!) Сьогодні їду до праці, хоч горло далі болить і не чуюся занадто добре. Все ж таки — відпочала від щоденної робочої пресії. (Мій молодий колега David Battista бере собі час до часу т.зв. mental health day — треба і мені почати практикувати таке максимальне використання належних мені хворобових днів. (Маю їх у році 12 і ніколи повністю не використовую, а вони не акумулюються!) Я й сьогодні була б лишилася вдома, але маю візиту в д-р Кіріко.

Серед новин останніх днів я, мабуть, не занотувала: Марко знайшов купця і продав хату на 29th Place — передучора я вислала йому (виписавши з Form book) уповноваження — Power of attorney — щоб міг у нашому імені полагоджувати справи. (Адже ми — номінально — співвласники цієї проданої хати!) Крім того, замовила і заплатила вже літак до Л.А. на 30 грудня. Остап не задоволений, бо літак раненько і треба буде вставати досвіта. Але нема великого вибору, зокрема як не хочемо пересідати в Денвері (Пересідка з літака на літак — не лише зайве хвилювання і біганина, але і можливість спізнення і поважних клопотів із сполученням). Як Марко буде переноситися, то де ми всі четверо (з Максимом і Уляною — вони є ті, що вирішили їхати, а нас хочуть до товариства і ми цьому раді!) примістимось? Маю в резерві запрошення для нас усіх від Лялі. (Вона йде на disability! Перестає працювати!)

11 листопада. Метро, подорозі додому.

Сьогодні вівторок. На п'ятницю вечір маємо запрошення до Коропецьких. Прийняття подумане, як зустріч з Миколою Вінграновським, що є в складі представництва УРСР до ОН, отже перебуває в Америці. Він має прибути в товаристві Батюка та ще одного чи двох ангелів-хоронителів. З цієї нагоди я вчора переглянула томик "Сто поезій". Поет він досить цікавий і оригінальний, але треба мені прочитати ще новіші поезії, щоб мати ліпше про нього уявлення. Про нього була мова закордоном не один раз, він був одним із шестидесятників. Цікаво було б з ним зустрітися особисто — але ще невідомо, чи зустріч справді відбудеться, бо щось сьогодні дзвонив Лабунька Остапові, що делегати не отримали дозволу на виїзд до Moorestown... Це, очевидно, у зв'язку з американськими новими приписами, що обмежують свободу рухів радянських "дипломатів".

15 листопада 1986. Субота.

Хата повна квітів і половину дня провела я при телефоні: дзвонили обидва хлопці і Ляля. Потішаю себе: від тепер рахуватиму: один рік ближче до пенсії! Ляля — крім того що дзвонила, прислала дотепну картку: На одному боці напис: Remember, you might be older than you've ever been before — а в середині продовження з пуантою:...but you're also younger than you'll ever be again! Мама тим разом — забула. Аж після того як я їздила з нею по закупи харчів, нагадала собі, що сьогодні — 15-ого! Марійка Лабунька прислала Іка з карточкою (двома! він хотів ще окремо від себе), і зі слоїком вдома тількищо заквашеної капусти! Мама потім прислала ще Тата з побажаннями і вишиваною серветкою!

Вчора — 14-ого, в п'ятницю — були на відкритті виставки олій Гуцалюка (гостину в Коропецьких відкликали!) Була з нами і Соня, з товаришем (John McKinley) — я обох погостила ще бігосом і післала Соню до баби й діда на коротку візиту. (Короткі, але частіші візити можуть бути найкращим способом для відновлення контактів). Мої зв'язки з Сонею видно дають наслідки: Андрій і Марійка прислали мені картку з уродинами! І Соня також принесла картку. Була в нас випадково на обіді також Марта Трофименко — і на виставці також. Картини Гуцалюка гарні, на деякі можна було навіть спокуситися і купити. Але я тількищо надто витратилася на Гніздовського, а тут треба було б дати мінімум 500 дол. за картину.

Увесь вечір сьогодні провела каталогізуючи для Пластової Бібліотеки *Mitteilungen i Jahrbuch der Ukrainekunde*. Мушка нанесла мені повну паку книжок для каталогізації. Трохи за багато дрібної кропіткої роботи — бібліографія, каталогізація — ошаліти можна! Але я цього тижня більше буду зайнята господарськими справами: близько вже до Дня Подяки, приїдуть і Марко і Максим з Уляною — треба готувати харчі. Частиною тих приготувань вже і є бігос, що ним я гостила Соню і Марту... А сьогодні вже почала варити м'ясо на м'ясачки, хочу також приготувати холодець.

В понеділок іду до суду на Jury duty (щоб лиш мене не захотіли вибрати!), в суботу є

Людин вечір філадельфійських письменниць, що включає і мій 12-хвилинний виступ.

17 листопада 1986. Метро.

Їду до суду з надією, що звільнять мене від служби на лаві присяглих. День — у всякому разі — втрачений, але дай Боже, щоб лиш один день. На офіційному визові позначено: one week. І я не знаю, що це має значити. Раніше було: one day or one trial. Тепер такого твердження нема. Взяла з собою Umberto Eco: *The Name of the Rose*. Вже почала читати. Книжка призначена для освічених читачів, з великою дозою інтелектуального та високопарного дотепу та іронії. Переплетена латинськими фразами, алюзіями до історії церкви 14 ст. — аж дивно, що така книжка могла стати популярною в сьогоднішній час, в Америці! Навіть фільм з неї зробили! (Ще не бачила). Може недоцінюємо читача? Адже високу освіту мають тепер мільйони людей і певна частина їх напевно цікавиться гуманістикою та історією?

“... often inquisitors create heretics. And not only in the sense that they imagine heretics where these do not exist, but also that inquisitors repress the heretical putrefaction so vehemently that many are driven to share in it, in their hatred for the judges.” (p.52)

U.S. Court House. Судова кімната B4, Judge O’Neill.

30 людей вибраних на панель чекає у трьох рядах судової кімнати. Год. 11:00. Крім годинника на стіні, державної емблеми в центрі, прапора на стояку та двох портретів (олії) — стіни голі. Встають.

US v. Philip Brooks. Expected to be a short trial. Council: ... Ed Sitlow, assistant US atty.

Indictment: June 14, 1986, Chester, def. distributed heroin; June 15, 1986 (ditto).

Суддя завдавав серію прелімінарних запитань. Хто має фізичні недомагання? Хто служив уже на лаві присяглих? Хто мав будьяку кримінальну справу? Хто знає особисто підсудного, адвокатів? Хто має якісь упередження в справі наркотиків? Тепер адвокати обидва переглядають список, що з нього мають вибрати 14 осіб. Підсудний — молодий високий стрункий чорний хлопець: стрижена голова з перманентним розділом лівіше центру голови навскіс — з вусиками, в чорному светрі. Оборонець його — прізвища не встигла записати — людина яких може 40 років, з сивою шевелюрою, в окулярах, семітський трохи тип. Прокуратор — молодий високий хлопець, йому мабуть немає ще і тридцяти років. Суддя O.Neill з прилизаною кількома шматками волосся лисиною. Сидять ще два урядники: дівчина і хлопець, вона, мабуть, стенографує. — Не знаю, чи бажати собі звільнення, чи навпаки. Звільнення означатиме поворот до кімнати присяглих і новий вибір. Виглядає, що тиждень часу доведеться таки посвятити, щоб лиш не довше. Може й ліпше було б залишитися на цьому процесі — він хіба не потриває довго, а тоді може легше буде звільнитися? Хто його зна.

Не взяли мене. Я вже знову в судовій залі — інший суддя, інші адвокати, інша заля. Нас тепер менше — мабуть буде якась цивільна справа, де не вживають так багато challenges. Тут з адвокатами є інші люди, мабуть, plaintiff і defendant. Всі білі. Заля ідентично така

сама, тільки портрет інший (дуже якийсь старосвітський і темний, молодий мужчина в одязі 18 століття). Clerk суду — жінка, молода ще, хоч сива, але горбата. Гарна з обличчя, прикре каліцтво, тимбільше, що таке помітне. Виглядає мені, що підсудний має двох адвокатів (один з них виглядає на араба або іранця). Ого, щоб лиш не була якась велика корпораційна розправа — це може тривати довго! Комічно, як адвокати розглядають нас — немов ми — невірники на продаж! Вже год.12:15 — десь незабаром повинні розпустити нас на полуденок. Судді ще нема. В тиші тільки правники шарудять своїми паперами.

Universal Service Agency, plaintiff. Ft. Washington. Writing insurance policies; began 1984. Universal alleges it was assured it would not be terminated. Прокуратор (plaintiff-a) довго почав описувати справу — перебив йому адвокат (defendant-a) — вийшли на конференцію. Справа може затягнутися поза Thanksgiving — о Боже, шкода, що мене відкинули з попередньої лави присяглих.

Я використала хвилину, коли адвокати мали приватні конференції в справах принципових, і пішла сказати, що не зможу служити на процесі довше, як тиждень. Тепер заявила ще додатково, що як бібліотекар маю діла з фірмою Saul, Ewing. Може це допоможе. Конче хотіла щось зробити, щоб мати шансу бути вирізненою і звільненою. Але нагод для цього мало і не відомо, чи моя стратегія щось допоможе. Maryland Casualty Co. Rudi Garcia, адвокат (мені видався іранцем, а він певно тільки латино-американець). Суддя Raymond Broderick (не було на залі).

Вибрали 8 осіб на лаву присяглих, а решту відпустили — в тому числі і мене. Ну, слава Богу. Перерва на полуденок почалася щойно о 2-ій. Я з'їла принесену з дому канапку і пішла на прохід довкола Independence Hall. Тепер я вже знову на загальній залі. Бачу, що матиму щастя, якщо обійдеться одним тижнем. А я думала, може звільнять мене після одного дня. Навіть ходила питатися, що сталося з принципом one day or one trial. Це — сказали мені — в стейтових судах, а тут, мовляв, US District Court — отже вимагають однотижневої служби. Я не була цього свідомо раніше (фактично було написано на summons, але я помітила це щойно в п'ятницю!) — в тижні маю один загальний мітинг (meeting, не мітинг!) з Liz Kelly, одне засідання в справі PL480 матеріалів з Індії і Пакістану з Kanta Bhatia, Librarians' Assembly, де виступатиме, мабуть востаннє, Richard De Gennaro (він покидає керівництво бібліотеками PENN і йде на якогось research director-а до NY Public Library), врешті, в п'ятницю я маю йти на Ultrasound — пересвітлення, яке має встановити статус моїх фіброїдів. Jury duty все це мені комплікує, але якби так мене вибрали на процес, що триватиме довше, то це була б фактична проблема. Адже в суботу приїжджає Марко, в тижні приїдуть Максим з Уляною, треба підготувати велике родинне свято... Що більше, існує навіть можливість, що можуть призначити до суду в Reading або Allentown — тоді щойно було б! Но, але може не треба наперед хвилюватися!

18 листопада, вранці, метро.

Вчора перед 4-ою розпустили нас додому. Я використала нагоду побуту в центрі міста, пішла на Reading Terminal Market і купила три свіжі коропи — Мама конче хоче зладити

рибу в галяреті, з уваги на приїзд Марка, що дуже цю різдвяну — традиційну в нашій родині — страву любить. За рибою ми вже шукали в жидівських крамницях на Bustleton (телефоном, очевидно), але без успіху. От я й вирішила поспробувати Reading Terminal. Отже Мама зраділа і вже поволі береться до роботи. Я знову ж заплянувала м'ясачки-капуснячки, холодець, вареники з м'яса, сир — а крім того, очевидно, індик, телячі котлети. Одне слово, святкуємо Різдво і День Подяки — а особливо не часту тепер родинну зустріч і відзначення Максимового докторату. А *propos!* Годинник уже готовий, заплачений, вдома. Вчора привезли. Має монограм назовні, а всередині на конверті “Maxim. PhD 1986. Harvard”. Коштувало 1,250.00 дол. та ще й готівкою, отже я, щоб не носитися з великими сумами, вибирала ці гроші частками.

Ось я вже в суді, в Juror Room. Селекція ще не почалася. Чекаємо. Я принесла зі собою Umberto Eco. Читатиму.

Дотепний і цікавий опис середньовічного Scriptorium і бібліотеки.
“... only the librarian is allowed access to the library. It is therefore right and sufficient that only the librarian know how to decipher these things.” (про клясифікацію).

Знову в судовій залі. Judge Scirica's chambers. Судді ще немає. Ліворуч двох мужчин і жінка, праворуч — один мужчина, ззаду три клерки. Два ряди — 24 особи — до вибору для лави присяглих. А може суддя буде — жінка? На високому столі судді стоїть, здається, жіноча торбинка? А може ця моя дедукція навіяна книжкою Umberto Eco? Counsel: Frank Baker; позивач-plaintiff: Mrs Holliday з чоловіком; atty Kelly; defendant: Ritz Cameras. Адвокат ставить питання і одне такого змісту: чи хтось вважає за *improper or immoral*, коли чоловік і жінка в приватному домі для приватного вжитку фотографуються роздягнені до нага? Ого, справа може мати порнографічний посмак, а це теж може значити, що вона встановлятиме якісь прецеденти, може бути тяжка до розв'язання, тобто — довга?

Подружжя Галідей скаржить Ріц компанії за несовісне використання зроблених для приватного вжитку фотографій. Процес — каже counsel — повинен тривати зо два дні, не більше. Ну, побачимо. Може й варто було б попасти на цей процес. До четверга він повинен закінчитися. І справа тільки в грошовому відшкодуванні — ні життя нічیه не zagrożене, і до тюрми нікого посилати не доведеться. Я обізвалася тільки один раз: чи є хтось, хто не знає, що таке *smut*? Я сказала: I do not know how you define it. Люди сидять тихо, за вийнятком кількох осіб, що мали до діла з фірмою Ріц і про це заявили. Цікаво, які критерії адвокати вживатимуть для елімінації кандидатів — адже нас тут, мабуть, удвоє більше, як потрібно. Виступ молодого адвоката був ліпший, як вчорашніх його попередників — він представив справу безсторонньо, спокійно, навіть досить дискретно. Оборонець тільки додав пару речень від себе, мовляв, корпораціям прислуговує таке ж право, як і поодиноким громадянам і і пригадав, що корпорації відповідають за вчинки своїх працівників.

Рубікон перейдено: вибрали мене!

Є нас восьмеро. 7 жінок, один хлопець. Серед вибраних є і молода жінка, що вчора звернула на себе мою увагу, здається на прізвище Коген, жінка багатого адвоката, що має..

19 листопада 1986. Метро, вранці, по дорозі до суду.

Перервала записки на половині речення. Роздали нам нотатники для записок у час процесу, але їх мусимо залишати на кріслі, коли покидаємо судову залю. Розправа вчора тривала до 5-ої, з перервами для приватних конференцій судді та адвокатів. Почався процес вступним словом судді. Scirica таки виявився мужчиною — відносно молодий, між 40 і 50, лисавий (те, що мені здалося жіночою торбинкою, була фактично карафка на воду!) Потім по черзі прокурор і адвокат (ага, питання: чи в цивільній справі представник позивача називається прокурором?), потім позивачка Mrs. Holliday (дуже гарна жінка, мати двох дітей, тепер домашня господиня, але зробила магістерку з психології — була дуже articulate, говорила переконливо, хоч і досить стримано). Чому вона позиває фірму? Step-daughter тепер студіює право. Може її підмовила? Може бажання витягнути від фірми велике відшкодування? А може й справді також бажання припинити та покарати практику використання приватних знімків для сторонніх цілей? Свідок, чорний працівник-продавець з крамниці Ritz Camera, є фактичним спричинником справи. Він поклав фотографії нагої пані Н. в оправлену книгу “Smutbook”, де були зібрані всякі порнографічні знімки. Каже, що не тільки порнографічні. Книга ця була, нібито, для приватного користування персоналом. Застановила мене його репліка, що це, мовляв, common practice on East and West coast. Фірма його не звільнила з роботи — він каже, що розійшлися за обопільною згодою. Другий свідок — з вигляду здавався трохи мені підозрілий — білий молодий хлопець; чомусь прийшло мені на думку, що ініціатива збирання порнографічних фотографій могла вийти від нього. Але зізнавав переконливо, і я думку змінила. Сказав навіть таке, що він сам — фотограф, дає свою печатку на своїх фотографіях і вважає, що він має на них авторське право. Це мені сподобалось — навряд чи він відважився б використовувати чужі фотографії. Але побачимо. The plot thickens, як сказала одна з моїх колег. Виглядає мені, що головне питання тут буде, чи фірма відповідає за вчинки своїх працівників і зокрема, чому вони не були звільнені або покарані. (Це цікава наука для адміністрування персоналом — надмірна поблажливість може довести до судової відповідальности).

Метро, по дорозі додому, год. 3:45.

Вранці зізнавали ще раз Mrs. Н., Mr. Н. та менеджер фотографічної крамниці Price Derpler. З його зізнань і перехресних переслухань адвокатів виходило, що це саме він поставив напис на альбомі “Smutbook”, що він казав підписати працівникам точні звіти з перебігу справи, але вищому свому начальству цього до відома не подав, а книжку з компромітуючими фотографіями — викинув.

Перед 12-ою суддя заповів двогодинну перерву на полуденок. Я скористала з нагоди і пішла до Wanamaker-а купити для Уляни якусь суконку maternity. Хочу зробити їй дарунок, як приїде. Вдалося мені знайти гранатовий jumper з кордирой, а до того купила

довгу блюзу з рукавами, що її напевно можна носити поверх штанів або спідниць. Буде мати урізноманітнення гардероби — щоб лиш їй сподобалось і щоб розміром були ці речі відповідні. Повернулася до суду, з'їла канапку, почитала свого Umberto Eco, написала картки до Лялі і Nancy Arnold. О год. 3-ій закликали нас на судову залу. Суддя перервав справу — case dismissed! Не досить правних підстав, щоб судити фото-компанію. Нас послали додому. Завтра не мусимо приходити, але треба задзвонити пополудні, щоб знати чи треба прийти у п'ятницю.

24 листопада 1986. Метро. Понеділок.

В п'ятницю не мусіла вже йти до суду. Звільнили мене від громадського обов'язку, слава Богу. Отже минулого тижня два дні я провела на роботі.

В суботу пополудні приїхав Марко. Стрункий, високий, гарно одягнений, з цигарою в кишені піджака. Побув з нами пару годин і в неділю поїхав (поїздом) до Нью Йорку. Маю надію, що він не тільки відвідає товаришів, але що піде до Гуцалюка і вибере собі картину — я запропонувала йому такий дарунок на уродини.

В суботу відбувся теж Людин вечір, тобто “зустріч” з письменницями й поетками Філядельфії. Доповідь говорила Лариса Онишкевич — не про тих, що виступали, а про жінок у літературі взагалі. Автори виступали за абеткою: Міра Гармаш, Оксана Керч, Аня Максимович і я. Про кожну інформативну довідку робила Люда. Програма мала дилетантський характер. Оксана Керч — найбільш завансований в цій групі автор — замість якогось ефективного уривку з якогось із своїх “романів”, читала переповіджений з чужих уст репортаж про заполярні поселення в ССРСР. Я не сподівалася багато від так заплянованого вечора і нерадо погодилася взяти участь в цьому товаристві, але переконала себе, що зробити це треба. Ну, от. Я і цього виступу собі не злегковажила, підготувала точно на 12 хвилин, щоб не перетягнути ні мінуту! (Гармаш читала бодай 20 мінут!) і вірші добрала до аудиторії (“Притягання землі і неба,” “Чорний кіт,” “Веселка,” “Макіявелівський полуденок з Архипенком,” “19 рік” і “Перше травня”). Великі і довгі аплявзи та ціла черга зворушених слухачів, що прийшли потім гратулювати, підтвердили те, що я і без них була б відчула: свою безконкурентну перевагу на цьому вечорі (Віся Блавацька шепнула мені на вухо: Вам тут не місце!) Я добре почувалася, а ще й була елегантно одягнена (новий білий вовняний костюм, прибраний золотим грецьким намистом) — добрий одяг дає психологічну певність себе — це я вже знаю із практики.

Метро. По дорозі додому.

Що я виглядала добре, підтвердив і Остап. Коли я повернулася з вечора, уже був вдома Марко і коли я з радістю повітала його, Остап сказав: а Ти подивися добре, як Твоя мама виглядає! — Остап на вечорі не був — мав добрий викрут: їздив з Іком на летовище по Марка. Не була на вечорі і Мама — але без такого доброго alibi. Їздила зі мною перед полуднем на закупи і знаю, що цього дня не почувалася погано. Але не захотіла, хоч я двічі дзвонила впевнитися, вступити по неї, чи ні. Не було на імпрезі також багатьох інших моїх друзів чи знайомих: Віри Лашик, Гевриків, Коропецьких, Лабуньків. Не було

також Климівського (хоч для нього спеціально читала я вірш “Притягання землі і неба,” щоб довести, що він таки не знає, хто такий Антуан де Екзюпері), ані Клюка, що є нібито головою літ-клубу, ні Шашаровських, що мені колись організували вечір авторського читання... Були, одначе, Яцкевичі, Дана Вонторська, Ліза Чепіль і Блавацька з акторів, Романенчук, а навіть — на диво — Олекса Біланюк! Союз Українок публіку вміє організувати: в аудиторії було 100-130 осіб. Після мого повороту додому, Мама дзвонила довідатися “як там було” — але я порадила, щоб запиталася Лесі. Факт, що Мама не була ще на жодному моєму вечорі в Філядельфії (ні на авторському, що його організували актори театру, ні на зустрічі в УКУ, що її в своїй літературній серії влаштував Рудницький) — трохи застановляє. *Nemo poeta in familia sua!*

Моя латина трохи під впливом Umberto Eco. Розчиталася я в *Name of the rose* і читаю з великою приємністю. Минулого тижня весь свій час розподілила між господарськими роботами (варила, пекла, адже приїжджають найлюбіші в світі гості — мої діти!) і книжкою. Трималася здаля від свого комп’ютера і бібліографічної роботи. Відставила на пізніше т.5 Хвильового і Бібліографію Славутича, що на них треба мені написати рецензії. А ще й Костюк прислав мені теку своїх матеріалів — бібліографію його творчості, що її нібито зладила Світлана Андрушків і що з неї він незадоволений. Я переглянула побіжно і бачу, що не тільки треба ґрунтовної реорганізації цих даних, єдиної якоїсь послідовної системи, але й виключення дуже значного відсотка всяких записів, що на мою думку, зовсім зайві (всякі дедикації та статті, де згадується Костюк у футнотах чи інших посиланнях, або в тексті ітп.)

Середа, 26 листопада 1986, в ліжку, увечорі.

Марко неділю і частину понеділка провів у Нью Йорку. Таки пішов у понеділок до Гуцалюка і купив за 300 дол. маленьку картину — міст над Марною. Була ця картина і на виставці тут і я її вже бачила раніше, але забула, що в ній так багато зеленого кольору! Ну, добре — буде мати пам’ятку своєї поїздки, а я не мушу шукати за уродиновим для нього дарунком. Гуцалюк також на лету зробив йому малий шкіц-портретик і я ще раз мала нагоду переконатися, як малярі інакше бачать людей і часом знаходять в них те, чого найближчі люди не закримічують. (Пригадую, що щойно з портрету Остапового, що його робив Гуцалюк, я побачила, що в нього є деякі монгольські риси!)

Максим з Уляною приїхали вчора увечері автoм. Максим привіз свою оправлену дисертацію. (Про дарунок йому — золотий годинник — він ще не знає. Вручення цієї пам’ятки відбудеться завтра, в час гостини Thanksgiving — справжній день подяки!) Натомість Уляна дістала вже свої дарунки — *Fighting Rams* Гніздовського — прегарно оправлений дереворит, якраз сьогодні Остап відібрав від студії, та цілу гардеробу maternity: дві суконки, штани, блюзу (мою первісну купівлю треба було виміняти, бо jumper і блюзка були за великі — Уляни розмір 10, не 12, як я думала). Це вийшло на користь, бо ми поїхали до міста разом і вона могла сама вибирати і міряти речі, а через те можна було купити дещо більше.

Сьогодні я вже втомилася (хоч взяла собі personal day і до роботи не ходила, щоб бути з дітьми) — робила свіжі вареники з м'ясом нам на обід! Тепер і Марко і Максим з Уляною поїхали до Боба і Марти Чайківських.

Thanksgiving, вранці.

Год. 10 — всі ще сплять, але я вже встигла добре напрацюватися. Індик печеться, сніданок готовий. Але на хвилину прилягла відпочати (плечі болять!). отже нотую, лежачи, кілька цитат із Umberto Eco.

“...learning does not consist only of knowing what we must or we can do, but also of knowing what we could do and perhaps should not do.” (p.110).

Північ, після гостини.

Мирослав та Іко були в нас на гостині, але Мама й Тата не було. Тато вранці чувся дуже слабо: пульс впав до 40+, низьке тиснення. Славко Яримович був вранці, потім приходив ще увечері. Якщо до завтра вранці не поправиться — забере Тата до шпиталю. Є можливість, що причиною є надмір ліків — треба виждати.

Перед обідом випили шампанське за Максимів докторат і вручили йому золотий годинник. Буде гарна пам'ятка.

П'ятниця / ніч 1:30. Фактично вже субота.

Вранці я сьогодні була в Мама й Тата. Пульс у Тата слабкий, але Гельвіг радив Яримовичеві не брати його на вікенд до шпиталю, а почекати до понеділка. Казав, щоб трохи ходив по хаті, але обережно. Годину пізніше, коли я привезла Мамі з крамниці хліб, Мама розповіла мені, що Тато вийшов на двір... збирати листя! Мама налякалася: адже може впасти й потовкtidся, але Тато впертий і не легко його переконати. але вона пішла на хитрощі: кличе Тата і кажеш: Гельвіг на телефоні! Тато прийшов до дому і питає, ну, що він казав? А Мама: щоб тебе покликати і щоб ти не виходив на двір! Це допомогло. Сміялася, коли мені це розповідала. А мені це в Тата подобається: він — тип Лепкового Скреготи. Пополудні післала я до старих свою молодь. Посиділи в них пару годин і прийшли на диво задоволені, із сентиментом переповідаючи свої розмови. Тато чувся значно ліпше, мав добрий настрій, розпитував Марка про життя в Каліфорнії, про Михася Яримовича та його родину, а з Максимом говорив про його докторат, а впевнившись, що Максим таки дістав уже диплом, розщедрився, дав йому чек на 500 дол. — та ще й у рубриці нотатки на чеку написав латинськими літерами Slava Bohu! Має старий гумор!

Їздили сьогодні всі п'ятеро до ІКЕА — були б купили цілу низку меблів — шафи на книжки до пивниці та тапчан до Остапової кімнати, але деяких частин не було на складі, отже ми мусіли з тапчана та двох етажерок зрезигнувати. Все ж таки купили дві книжкові

шафи, що їх мають завтра доставити. Це шафи з окремих полиць — їх шойно треба буде монтувати. Марко обіцяв, що це зробить. (Максим з Уляною завтра вже відіжджають!)

Пізно увечорі поїхали до кіна — *Peggy Sue got married* — фільм режисури Coppola — сентиментальний, ностальгійний поворот у молодість. Мені подобався, хоч не можу сказати, щоб мене захопив.

До пізна сиділи при закусках.

В мене настрої не особливий. Традиційний східньо-європейський мужеський шовінізм в Остапа завжди найсильніший тоді, як він має довкола себе інших мужчин. А бачу, що і хлопці одідичили малу дозу цього ж шовінізму, зокрема Марко! Найгірше, що вони роблять це зовсім не свідомо!

Фрази з Umberto Eco:

Deo gratias

this palimpsest is badly scraped and perhaps we will read nothing interesting on it (p.119)

omnis mundi creatura, quasi liber et scriptura (120)

Salva me ab ore leonis (178)

Hunc mundum tipice labyrinthus denotat ille. Intransi largus, redeunti sed nimis artus (181)

aqua fons vitae (183)

Graecum est, non legitur (192)

Requiescant a laboribus suis (202) May they rest from their labors.

This plan of forbidden knowledge is guarded by many and most cunning devices. Knowledge is used to conceal, rather than to enlighten. I don't like it. A perverse mind presides over the holy defence of the library (203)

...young people seem to need sleep more than the old, who have already slept so much and are preparing to sleep for all eternity (212) — дуже à propos! година 2:30 ночі, не сплю, а роблю ці записки!

For these men devoted to writing, the library was at once the celestial Jerusalem and the underground world on the border between terra incognita and Hades (214)

... disputation ... the quodlibetical conceit that would subject every mystery and every greatness to the scrutiny of the sic et non (215)

Books are not made to be believed, but to be subjected to inquiry. When we consider a book, we mustn't ask ourselves what it says but what it means...(380)

Заголовок книжки Umberto Eco "The name of the rose" залишається для мене загадкою.

Останнє речення в книжці повинно давати розв'язку, але я його фактично не зовсім розумію:

I have this manuscript, I do not know for whom; I no longer know what it is about: stat rosa pristina nomine, nomina nuda tenemus (611).

3 грудня 1986.

Вчора Татові заклали “расemaker” — сьогодні він добре почувався і був бадьорий, а завтра — кажуть — буде вже вдома. Тобто разом 4 дні у шпиталі. Модерна технологія продовжить йому життя — маю надію, що зможе ще прожити пару літ у відносному спокою і поміркованому здоров’ю.

Марко щасливо добився вже додому, а його теща вже повернулася назад до Філядельфії.

Максим з Уляною повернулися додому в суботу, бо був заповіджений приїзд гостей з Київської Академії Наук на конференцію, що її влаштовує Грабович і що присвячена літературі Київської Русі. Конференція закрита — тільки за запрошеннями і Грабович взагалі боїться її розголошувати, щоб не викликати негативної реакції з боку нашої еміграції. Але дехто вже про неї довідався, навіть старий Костюк телефонував, щоб впевнитися, чи це правда і чи ми туди може їдемо? — Ну, ми й самі багато про це не знаємо — те тільки, що Максим має допомогти зайнятися гістьми, коли вони приїдуть, показати їм Кембридж, тощо. Покищо, одначе, візиту цю відклали — гості не приїхали на заповіджений час.

Сучасність надрукувала мою статтю “Бібліотекознавство і бібліографія в сучасній Україні.” Тематичної аналізи змісту, що зайняла б бодай одну додаткову сторінку, не дали. Зробили смішну помилку в інформації про мене (“Темпланський університет Дрексель”) А вони і гонорари платять! (70 дол.)

5 грудня 1986, п’ятниця.

Тількищо повернулися з УКУ. Сьогодні там Анна Галя Горбач мала доповідь про релігійні аспекти дисидентського руху в Україні. Гостя з Європи зібрала аудиторію близько 40 осіб, не зважаючи на те, що сьогодні була також прогулька автобусом до Вашингтону на виставку Архипенка (з нагоди століття його народження) і багато людей туди поїхало.

А. Г. Горбач я знала досі тільки з преси. Вперше довідалася, що вона має докторат з Мюнхенського університету, що працювала лектором румунської мови ітп. Сама вона з Буковини, гімназію кінчила в Чернівцях. Виступ її був на дуже доброму рівні — хоч читала трохи монотонно, що після цілоденного робочого дня утруднювало сприймання доповіді. Найцікавіші були її репліки у відповідях на запитання. Говорила про свої контакти з німецькими релігійними колами, висловила критичну думку про те, що український клер замало цікавиться релігійними дисидентами в Україні, що чужі люди — протестанти, німецькі католики, навіть масони більше роблять в цій справі, допомагаючи друкувати й поширювати відповідну літературу, тощо. Мовляв, провідники ведуть переговори з московською патріархією, а на низах кипить робота підтримки для переслідуваної церкви. Про Бердника висловилася критично, він, мовляв, “нещирий”, його в західному світі не сприймають. Мала вона і деякі книги свої і свого чоловіка, мене зокрема зацікавили деякі фотопередруки, що їх зробив Олекса Горбач. Я навіть купила за 45 дол. два томи Лейтеса і Яшека! — хоч маю вдома ксерокопію оригінального видання з

гарвардської бібліотеки!

7 грудня, неділя.

Вчора, в суботу, ходили з Остапом на виставу студентського театру La Salle “The Masque”, на п’єсу “The Tavern”, що в ній одну із роль виконувала Соня Сеньковська. Трохи посміялися з молодечої бравури й аматорщини — п’єса сама непогана, автор — George M. Cohan, а Соня грала роллю Віолети, “the woman”, може й ліпше від своїх колег. Вона навіть на знала, що ми були в аудиторії. Хотіли пізніше піти за куліси, але актори мали сесію фотографування і ми, почекавши 15 минут, вирішили іти додому.

Сьогодні пополудне провела я, викінчуючи рецензію на 5. том Хвильового до WLT — а увечорі пішли з Вірою Лащик у кіно на фільм *The children of the lesser god* — про школу глухонімих, досить цікавий і оригінальний фільм, хоч Остап уважав, що він надто сентиментальний.

Віра має клопіт із своїм Андрійком, а ще більше з його приятелями, що зробили собі прибіжище з її хати. Не легко виховувати діти — я вдячна своїй долі, що наші хлопці вирости на таких гарних дорослих людей, без того, щоб завдавати травму батькам і самим собі.

П’ятниця, 12 грудня 1986. Метро.

Вчора вранці возила авто до інспекції — до M & W Auto Body Shop на 5-ій вул., а через те їхала до праці не підземкою, а 47-ою. Автобус іде старими занедбаними дільницями міста, де живуть бідні мурина і порториканці. Прикро дивитися. А все це — на мою думку — наслідки расизму: білі попадають у паніку, випродують хати і переносяться, як кочовики, з місця на місце. Якби населення жило більш стабільно і вимішано, міста, думаю, не зазнавали б такої систематичної руйнації.

Але я хочу не про це. Всів до автобусу на одній із зупинок цікавий персонаж — хочу його описати. Чорний мужчина років може 30, великий, дужий. На голові білий шматяний брудний кашкет, на ногах великі робочі черевики, до половини незашнуровані. Одягнений у сірий флянелевий руханковий одяг (work-out outfit, sweat-shirt, sweat-pants) — сорочка на рукавах подерта, а з-під неї вистає ще якась інша підсорочинка, светер чи T-shirt. В руках велика паперова торба, два складані металеві крісла і дерев’яна коробка із щітками, шматами і пастами до чищення взуття. Щоб заплатити за автобус, зігнувся і витягнув гроші із скарпетки на носі. Найцікавіше, що на вухах в нього — слухальця від радія — отже десь у кишені і саме радіо. Живий герой для якогось О’Генрі або навіть для Івася Керницького. Мені подобалося, що ось чоловік вранці їде до міста — на працю. Сам створив собі варстат праці — а міг же бути, як тисячі інших, просто на Welfare, або лежати бездомним бомом десь на вулиці (а таких, нажаль, часто можна зустріти в місті, навіть взимку).

17 грудня 1986. Метро.

Говорила вчора по телефону з Марком та Ією, щоб усталити наші каліфорнійські пляни. Новина: Я тимчасово без праці! Її працедавець вичерпався із фондів і хоч свого проєкту не вирікся — розпустив працівників до половини квітня, бо не має чим їм платити! От тобі й маєш! Така посада (80,000 на рік — головокружна сума!), стільки надій і така прикра несподіванка!

18 грудня 1986. Метро додому.

Їду після Christmas party — загальної, всіх Пенсильванійських бібліотек, що по традиції відбувається на 6-ому поверсі Van Pelt Library, у відділі рідкісних книг, в елегантній атмосфері приміщення, де стіни прикрашені дерев'яним різьбленим “paneling”, що привезене з якогось європейського замку, в ґаблотках за склом — стародруки, на стінах — портрети, підлога — дубовий паркет з орієнтальними килимами, а прийняття — з вином, закусками, десером обслуговують наймлені кельнери. Тим разом прийняття було рівночасно прощанням директора бібліотек Ришарда Ді Дженаро, що несподівано вирішив покинути PENN і прийняв посаду Director of Research в New York Public Library. Було кілька промов — всі в легкому тоні, напів жартом, без зайвих панегіриків і кадила. De G. був на PENN 16 років. Перевів фактично революцію — змінив старосвітську, хоч і досить велику бібліотеку на модерний центр сучасної наукової інформації з компютеризованими системами комплектування, каталогізації, книговидачі. Останній його здобуток PennLin — пов'язання всіх пенсильванійських бібліотек одним компютерським каталогом. Взагалі Dick DeGennaro — один із найвизначніших провідників нашої професії в Америці — людина неабиякої відваги й рішучості в управлінні і творчої візії на майбутнє. Особливо популярним він не був: консолідація менших бібліотек означала ліквідацію деяких посад, що вело до перенесення людей на інші ділянки праці — це, очевидно, для багатьох було прикре. У правничій школі він взагалі був persona non grata: вів боротьбу проти автономії нашої бібліотеки, хотів перебрати її під свій централізований заряд. Це йому не вдалося. Наш директор не підлягає йому, тільки деканові Law School, і в нас окремий бюджет, окрема система каталогізації, інші засади праці. Пов'язує нас тільки профспілка допоміжного персоналу, яка є загальною для всіх бібліотек університету. Я сказала DeG., що жалую, що він відходить, бо я думала, що він буде директором, коли я піду на пенсію і що зможу через нього числити на протекцію і привілеї.

19 грудня. Метро.

Вчора в час Christmas party говорила з Dennis-ом Hyde-ом — передусім про розбудову української колекції Van Pelt. Я посилаю йому постійно сугестії, і він саме реагував на мої рекомендації *Studia Ucrainica* та *Harvest of Despair*. На днях пошлю йому фотокопії сторінок Нові книги України 1987, де заповідають деякі цікаві видання (Напр. дві книжки про Василя Мисика!) Я йому також клала на серце, щоб конче купили Лейтеса і Яшека та взагалі всі передруки О. Горбача — список яких я послала йому після виступу пані Горбач на УКУ. При постійному моєму натиску українська колекція Van Pelt поволеньки росте.

22 грудня, понеділок. Метро.

Занедбую щоденник. Але зате трохи читаю. Після Umberto Eco, прочитала Іваничукові “Шрами на скалі” — роман-есе про Франка, надрукований у двох числах “Жовтня”. Надзвичайне у цьому творі — не так його літературна форма (хоч і вона оригінальна) і навіть не цікаві портрети Франкових сучасників та самого Франка — а величезне наснаження цього твору українським патріотизмом — дуже вдало вплетеними у твір аналогіями, що стосуються нібито минулого, але вдумливому читачеві говорять про сучасне. Напр. про Адама Коцка і боротьбу за український університет у Львові, або нібито задумана Франком повість про князя Данила і поета Митусу — де повно розважань про ролі поета на службі володаря, або хоч би постійне наголошування зв’язку із заходом і повна відсутність чолобитні (чи навіть звичайних фактологічних алюзій) у бік Росії. Боюся, що Роман Іваничук — при зміні політичного вітру — може заплатити дорого за таку відвагу. Але добре, що пробує. Самоцензура може бути ще більш небезпечна для нашої літератури, як накинена режимом цензура.

Серед книг, що їх принесла Мамі з бібліотеки — тим разом біографії акторів Cary Grant-а, Марлени Дітріх, принесла я також *My early years* Чарлі Чапліна. Мама каже, що Чапліна не любить і книжкою не зацікавлена, але я принесла додому і подорозі в підземці почала читати. Ця автобіографічна розповідь про дитинство полонила мене так, що я не могла відірватися від книжки і всю її прочитала! Чаплін має літературний хист, щось à la наш Гірняк. І я щойно тепер, довідавшись уперше про його походження і початки успіхів, зрозуміла яка трагічна глибина життєвого досвіду криється за маскою цього великого трагікомічного актора. Нужденне дитинство, що його він описує з великим талантом — це соціальний документ в стилі Дікенса. А портрет мами — колишньої акторки водевілю, що в крайній нужді пробує виховати двох синів — зворушливий, болюче-прекрасний!

22 грудня, метро увечорі, подорозі додому.

Сьогодні в нас відбулася остання з черги Christmas party — для всієї Law School. Я мала на календарі чомусь 2:30, а парті почалася о 1-ій, отже я спізнилася, бо пішла до бібліотеки і на прохід, замість полуденка. Прогавила візиту Nancy Arnold і Sloane-а і двох-трьох професорів, що прийшли точно і швидко відійшли. Але було ще повно всякої публіки і харчів і пізніше, і можна було по товариськи поговорити собі з людьми у відпруженій атмосфері.

Терплю трохи на безсонність і нерегулярність шлунка, отже читаю потрохи і ніччю. Але вчора й передвчора навіть у день (вікенд), замість сісти на довгу сесію з комп’ютером — сіла з книжкою, слухаючи різдвяну музику. Нікуди навіть іти не хотілося. Якби хтось витягнув з хати — була б пішла. Але самій з Остапом їхати в кіно без товариства не було охоти.

Юркевич з Едмонтону написав, що згідний з моїми аргументами щодо “integrity” всього проєкту ULE і не вноситиме редакційних змін у майбутні сегменти моєї бібліографії в

JUS. Також повідомив, що мій research report ULE65 — друкується. Нарешті. Жду нетерпляче і з тривогою, як виглядатиме ця публікація після редакційної обробки і computer-interfacing з MacIntosh на IBM.

26 грудня 1986, п'ятниця.

Свят-Вечір і Різдво відсвяткували у Мама й Тата — тільки нас четверо. Мама тим разом зовсім сама все приготувала, без моєї помочі. Риба, борщ, ушка, торт та куплені вареники й голубці, а ще й на різдвяний обід — шинка. Дуже все було смачне. Тато — бадьорий, добре чується — модерна медицина довершила чуда. Це всім нам піднесло настрій і хоч було сумно, що не було наших хлопців і досадно, що не приїхав Андрій — то наші старенькі були помітно задоволені, що не мусіли бути самі, що ми були з ними.

Сьогодні я вдома (до праці повертаюся щойно 9 січня!). Цілий день ходжу в шляфроку. Зате написала рецензію на анотовану бібліографію української літератури в Канаді Славутича — до *Сучасности*. Остап буде бачити Гунчака в неділю на вечорі на пошану Святослава Гординського в Нью Йорку — то передасть йому особисто. Я на вечорі Гординського не зможу бути — саме в цей час буде мій і Бойчука виступ на міжнародному Poetry Reading на конвенції AATSEEL. До Нью Йорку поїдемо разом — але там будемо окремо, на двох різних імпрезах. Вибирається до Н.Й. в той же день і Мирослав — отже ми, мабуть, поїдемо автом — це була б добра розв'язка і неабияка вигода для мене. Я рада, що позбулася нарешті зобов'язання щодо обіцяної рецензії. Але написала досить критично і не знаю, яка буде реакція Славутича?

Максим та Уляна святкують у Клівленді. Ми говорили з ними, а також з Ією та Марком по телефону. Плянємо нашу поїздку до Каліфорнії. Поволі треба буде підготувити собі якусь гардеробу і спакуватися. Не буде нам там занадто вигідно (6 осіб — одна лазничка, і дехто муситиме спати на підлозі, але будемо разом! Щоб лиш щасливо доїхали, і не захворіли якоюсь грипою чи що!)

30 грудня 1986, аеродром Dulles, Washington.

Ми в дорозі до Лос Анджелес. У Вашингтоні — зупинка. Набирають додаткових пасажирів.

В неділю 28-ого мали дуже активний день. Поїхали до Нью Йорку нашим автом разом з Мирославом та Марійкою Лабуньками. Шоферував, очевидно, Мирослав. Лабуньків з автом залишили на українському давнтавні — вони ішли до церкви Юра та на зустріч із своїми знайомими, що приїхали на конвенцію MLA та AATSEEL, Остап пішов на полуденок з Лясею Старосольською, а потім на вечір С. Гординського до Українського Інституту Америки, а я взяла таксі і поїхала до готелю Roosevelt на 45 і Madison, де відбувалася конвенція AATSEEL. Встигла я на сесію, що починалась о 1-ій годині і вибрала доповіді про поему, як жанр, в російській літературі. Вибрала я цю сесію через першого доповідача — Omre Ronen, що вчив колись українську літературу в літній школі

Гарварду. Марко був тоді його студентом і дуже був захоплений, казав: “я не знав, що українська література така цікава!” Omge Ronen — молодий, кучерявий, чорнявий, невеликого росту, говорить з дуже помітним акцентом. Його огляд мав досить загальний характер — крім нього в сесії виступали три жінки — одна говорила про Волошина, дві про Цвєтаєву — одна з них про Поєму кінця і відношення Цвєтаєви до Пастернака і до Рільке. На AATSEEL, як видно з програми, домінують русисти. Українських сесій було, здається, тільки дві: одна присвячена драмі відбулася в неділю о 8:30 ранку — там було всього 5 присутніх. Виступала там Лариса Онишкевич. Я, очевидно, на таку ранню сесію не могла приїхати. Друга — мовознавча — мала бути в понеділок. З не-російських тем звернула мою увагу на себе сесія з трьох доповідей про Мілоша. Лариса була присутня і на доповідях про жанр поеми, де було біля 30 присутніх, і на “Poetry Reading”, де виступала я, і де було понад 40 осіб. Несподіванкою для мене було, що серед гостей поетичного вечора з’явилися Марта й Святослав Трофименки! Вони та Лариса були єдиними українцями серед слухачів. Богдан Бойчук, хоч був заповіджений у програмі, не з’явився, отже українську поезію довелося репрезентувати тільки мені. Я прочитала “Хвалю ілюзію”, “Last Frontier”, “Бабин яр”, 4-ий вірш з циклу “Буденні діалоги на болючі теми”, “Чорний кіт” та “Притягання землі і неба” — 10-11 минут, як і було визначено. Крім мене, участь у програмі брали: один білорус (Masej Sednew), одна чешка (Bronislava Volek), двоє поляків (Stanisław Barańczak та Anna Freilich-Zajac), четверо росіян (Igor Chinnov, Oleg Puynski, Bakhyt Kenzhiiev, Інна Богачинская) — та я — одна українка. Читали всі в оригіналах, часом з одним-двома реченнями коментаря англійською мовою. Вела програму Valerie Filipp, але фактично нікого не представляла, якщо хтось не знав, хто такий Baranczak, то від неї, фактично, не довідався. Бараньчак, між іншим, молодий хлопець, може 30-35 років, бородатий шатен, симпатичний з вигляду, але читав мляво, тихо і навіть я — за президіальним столом — не дуже його виразно чула, а що вже казати про аудиторію. Значно ліпше читала Фрайліх, і читала гарні ліричні вірші — батьки її зі Львова, вона народилася в час війни, десь у Кіргізії. Вона, між іншим, була єдина знайома особа, яка зустріла мене, як тільки я прийшла до готелю і мала вже для мене готову підписану свою збірку — *Który las* — реванш за мій *Землетрус*, що його я подарувала їй в час останнього конгресу PEN. Заповіджений у програмі Іван Елагін захворів і не виступав, замість нього читала свої вірші Інна Богачинская — її я, здається, зустрічала десь у Філядельфії, або в Ізи, або на вечорі Сінкевич.

Чому не прийшов Богдан Бойчук — не маю поняття. Маю надію, що не тому, що у програмі виступала і я!? (Не маю фактично підстав для таких підозрінь — з Богданом ми у зовсім добрих відносинах, а виступали вже один раз разом на одному форумі — в Оттаві. Підозріння тільки тому приходять на думку, що в поетів — зокрема ж наших — дуже велике ego...) Бойчук тепер найповажніший наш репрезентант в англомовних міжнародного засягу літературних журналах — його переклади зроблені добрими поетами, такими як Mark Rudman, друкувалися в таких поважних виданнях як 2 Plus 2 та інших — про це я знаю з інформацій, що їх він мені присилає для моєї бібліографії. Може бути, що він уважав, що форум AATSEEL — невелика для нього честь, а може не заплатив вкладки до AATSEEL, а може захворів, а може просто — забув? Він тепер, кажуть, покинув жінку, випровадився на апартамент до Нью Йорку, живе з якоюсь дівчиною —

може подався на богемічний стиль життя та ігнорує establishment взагалі?

Після Poetry Reading я не залишалася: нічого особливо цікавого не було ввечері, а від 5-ої до 7-ої і так була перерва на обід. Я взяла таксі і поїхала до Інституту. Хотіла конче, щоб Святослав Гординський бачив, що і я була на його ювілею. Встигла ще на частину програми, але кілька осіб (зокрема з родини Гординських) таки запримітили, що я прийшла пізніше. Святкування мало кілька спонзорів: УІА, Слово, Сучасність, НТША — але фактично всю імпрезу підготували самі Гординські, тобто фактично Дунько Гординський, його жінка і доньки. Сам Святослав, каже Остап, перед початком імпрези ще розвішував свої картини на стіни (Ці картини дуже надали атмосфери всій імпрезі). Був досить багатий буфет — дуже для мене до речі, бо я прийшла голодна! Я чула тільки привіти: Падоха від НТША, лист від Костюка, що його прочитав Остап, привітання від УКУ з Риму ітп. Доповіді Остапа про Свят. Гординського як поета і Б. Певного — про Гординського-маляра були на початку, бо ж імпреза ця починалася 3:30, так як і наш Poetry Reading. Ну, шкода. У двох місцях нараз не можна було бути. С. Гординський дуже добре виглядає і хоч святкували його 80-річчя — признався мені у розмові, що чується молодо, якби йому було 18! Видно, що й справді повен ще енергії, до недавня лазив на риштовання і малював церкву в Римі! Тепер тільки робить рисунок, а на риштовання виконувати плян вилазить замість нього Голодик. Гординський — симпатичний і уважливий, як звичайно. Турбувався, що жінка напередодні його ювілею поважно захворіла на серце, її не було — вона в лікарні. Порозуміватися з Гординським нелегко — але можна, трохи при допомозі записок. Пам'ять має досконалу. Прощаючись сказав: дуже добрі Ваші терцини! — Як справді треба любити поезію і цікавитись нею, щоб пам'ятати терцини такого автора як я, надруковані в *Сучасності* пару років тому! Ще якби це було в якомусь виданні, що його він сам редагував, а то в журналі, де в літературі тоді тон надавав Бойчук, який з Гординським — наскільки мені відомо — не має контакту і навіть не розмовляє, ще з часів їхнього розриву після спільного редагування “Творів” Антонича!

Після імпрези Гординського поїхали ми з Остапом до помешкання Олеся й Люби Лабуньків, де відбувалося прийняття для приятелів Мирослава: Ярослава Розумного, що приїхав на конвенцію MLA з Вінніпегу з жінкою Оксаною, Раків та Нагірного, що прибули з Нью Джерсі, Чопика, що приїхав з Utah. Подобалася мені Оксана Розумна: гарна жінка, має якусь своєрідну дистинкцію. Я дякувала їй (і йому), що вони гарно приймали Максима та Уляну. Вона сказала: шкода, що Максим не хоче іти до Вінніпегу, там багато можна зробити, а студентів на самій українстиці щось 130. Славко хотів би підготувати когось на своє місце. Але з розмови виразно було видно, яка це далека, Богом забута, провінція. До Торонто далеко, до Едмонтону — далеко, на південь до Америки — також. Театри, оркестри, виставки не включають Вінніпегу в свої турне. Це має і добре наслідки, каже Оксана, примушує плекати локальну культуру: є, каже вона, добрий місцевий театр, симфонічний оркестр, ітд. Вона — уродженка Канади, щойно другий раз у житті в Нью Йорку. На другий рік літом вибираються до Європи. З розмов Коропецького (ще вдома) і Лабуньки виходить, що Максимові шанси на позицію в Торонто підросли, бо Льницький відмовився від цієї посади (він отримує більшу платню в Едмонтоні) — а він був найповажніший його суперник. Боюсь навіть мріяти, але це була б ідеальна розв'язка.

Навіть Уляна там напевно могла б знайти працю при Енциклопедії. А Торонто і канадський і український центр!

Приїхали додому після 1-ої год. вночі. Мирослав під'їхав під свою хату — вони виладувалися, а я нашим автoм поїхала з Остапом додому. Тут чекала нас несподіванка: затявся замок і ніяк не можемо відчинити дверей до хати! Ніч, холодно. Нікого навіть на поміч закликати! Остап у кухонних дверях від подвіря роздер сітку, відкрив заціпку, а тоді ключем на щастя вдалося відкрити кухонні двері (там також є два замки — один-новий не створює проблем, але старий відмикається іншим ключем і не раз затаився вже). Ну, слава Богу — ввійшли в хату. З утіхи ще собі посиділи при чайочку понад годину. Понеділок трохи довше спали, а тоді давай пакуватися до дороги. Іко завіз нас сьогодні на летовище — дуже рано. Літак відходив уже 7:15. Тепер ми десь понад Оклагомою або Канзасом: поля внизу засніжені.

1 січня 1987. Los Angeles (вранці, всі ще сплять).

Новий Рік зустрічали всі шестеро — Максим і Уляна, Марко та Ія і ми з Остапом — вдома у Марка та Ії, у їхній гарно відреставрованої хаті на 29th Pl. із прегарною свіжою ялинкою, при горючому ватрані. Трохи дивилися на старий чорно-білий фільм із Jimmy Stewart-ом (фільм записаний на video і відтворений на VCR), трохи розважалися виміною дарунків. Марко та Ія зробили Улянї й Максимові несподіванку — під ялинку поставили пакуночок, що в ньому була, нібито, торба на пелюшки, але коли її відкрили, виявилось, що це тільки частина від великого дарунку — дитячого возика, дуже порядного й дорогого, що може служити багато літ і то неодній дитині! Велика пака, що її доведеться везти нашим молодим наперед до Клівленду (бо вони туди ще на пару днів повертаються), а потім до Кембридж. Ми фактично своїм різдвяним подарунком для дітей вважаємо нашу вакаційну поїздку до Palm Springs (сьогодні виїжджаємо на пару днів) — але, крім того, я в останній хвилині взяла з дому малий перський килимок і невелику дідову картину — Кенізе — отже можна було вручити вчора і ці дарунки.

Приїхали до Л.А. згідно з пляном і без пригод. Максим з Уляною приїхали годину раніше і вже на нас чекали. Ія — яка тепер не працює — чекала вже на нас. Смішне було її привітання з Уляною. Показуючи пальцем на її виповнений животик, Ія вигукнула: You're pregnant! Це, очевидно, нікому з нас не новина — але це вже дуже помітно і звертає увагу — росте нове життя! Двічі мусіла Ія їхати і завозити нас з багажем додому. Великий van, що його ми тут винаймали, щоб їхати усім разом, ще на 30-ого вполудне не був готовий. Решту дня провели ми в хаті, любуючись гарним її виглядом. Того вечора обідали вдома після того, як Марко повернувся з праці. До пізної сиділи при столі і було приємно, що ми всі разом. Говорили досхочу про домашні справи і пляни, про Марка та Ії спільне святкування Свят-Вечора 24 грудня у Михася і Ляни Яримовичів, про Маркову суперечку з Ольгою Яримович, яка сказала, що мовляв ліпше, якби війну були виграла німці замість більшовиків. До цієї теми і в нас вив'язалася політична дискусія. Я пробувала вив'язувати Маркові, чому Ольга може так думати і які настрої були серед галичан в час війни. Марко не може розуміти, як українці могли взагалі покладати будь які надії на німців, чи ж вони не бачили, що наперед нищать жидів, а потім візьмуться і за них? І чому, мовляв, не станули одностайним фронтом проти, так як це сталося, нібито, у Голандії? Ну, справа ця дуже складна і не тільки українська. Адже Франція, напр. мала навіть уряд Петена, Норвегія коляборувала з Гітлером ітд. — а становище України було значно складніше, між молотом і ковадлом, і адже ж була навіть УПА, що боролася на два боки, без жодної підтримки із зовні. Але коли мова про спротив злу й акцію населення в обороні інших, то взагалі треба мати на увазі, сказала я, інстинкт людського егоїзму і самозбереження: от, наприклад, в наш час, нікому за те не загрожує жодна кара — а чи є якась загальна акція з боку ситого добробутом населення, щоб допомогти тисячам бездомних, що сплять на вулицях американських міст? І часто сплять на вулицях, як наслідок урядової політики скорочень субсидій на психіатричні лікарні, суспільну допомогу, тощо? Допомога цим людям є, але вона спорадична і незадовільна, як спорадичною і незадовільною була у набагато складніших умовах допомога переслідуваним жидам — адже були люди, що навіть життям власних родин ризикували для такої гуманітарної акції! Ось такі були в нас

розмови при столі, 30-ого. 31-ого Марко працював половину дня. Ми довше спали, а потім винаймленим уже van-ом поїхали до Santa Monica, оглядати новозакуплену хату наших каліфорнійських dinc-ів (double income no children)... Між іншим, ми турбувалися, як усі тут помістимось і як спатимемо, але все дуже добре розв'язалося. Свою спальню — на мою рекомендацію — віддали Марко та Ія — Максимові та Улянці. Наша вагітна “mother to be” повинна мати більше вигоди. В другій спальні, що також має доступ до лазнички, сплять Марко та Ія на розстеленому на підлозі матраці. Мені й Остапові дали канапу, що розкладається у вітальні. На щастя, є ще один клозет біля кухні і ми не мусимо ходити через спальню до лазнички. Ця хата не має доброго ogrівання. Є якась газова пічка, але вживати її нелегально, бо вона не має відповідної вентиляції. Все таки, Ія пару разів її пускала, щоб нагріти їдальню. У вітальні звечора горить ватран і він трохи нагріває кімнату. Ночі тут холодні — температура мабуть біля 50°. Але справу рятують накривала, а їх вони мають поддостатком. Молоді сплять під ковдрами і коцями, а нам дали електричний коц, під яким дуже добре, вигідно і тепло спиться.

Новозакуплена хата в Санта Моніка не зробила на мене доброго враження. Я, мабуть, не проміняла б хати на 29th Pl. на цю в Санта Моніка навіть якби кошт їх був однаковий! А це ж реальність, що коштує 2 з половиною рази більше! Для цього, очевидно, є поважні причини, що з них найголовніші — дві: місце та факт, що там є два помешкання, що з них одне винаймається. Отже це фактично інвестиція в околиці, де ціни спрашенно високі, де всі пхаються жити, де всього кілька кварталів до моря! Саме помешкання Ії та Марка буде трішки менше як тут, не таке оригінальне (хоч і там робітники тепер роблять ремонт, отже буде все свіжо мальоване) і має навіть деякі переваги над хатою тут (тут, напр. злив у кухні та в лазничці — за низький, може тому, що хата осілася, а долівку зробили вищу як було колись). Отже помешкання незле і жити в ньому буде їм вигідно. Але мені дуже не подобалася надмірна густота населення. Це майже так, як жити десь у великому місті. Дільниця тільки частинно резиденційна. Зараз поруч велика рухлива вулиця з крамницями, пральнями, автогаражами, ресторанами. Великий рух, повно людей (переважно білих, але в такому натовпі, очевидно, значна домішка мекіканців, чорних і навіть різної масти “бомів”). Хата їхньої власности, що піднаймається за 700 дол. у місяць — це маленька халупа, що в ній я не хотіла б жити! Оточена вся ця “посілість” високим дерев'яним парканом, що дає змогу відокремитись від сусідства, але водночас створює враження стислості, замкнутості! Подивляти треба каліфорнійців, що за таку посілість цінять чверть мільона долярів! — Яке справді все в житті релятивне! Але рішення вони вже зробили, це їхнє рішення і я не хочу їх пешити. Боюсь, що Марко занадто наслідує Кутака. За ці гроші можна б було мати вже прекрасну хату десь, як тут кажуть, “в долині” (San Fernando valley) — але вони — молоді сноби — не хочуть мешкати там, напр. де Ляля, в Canoga Park, хоч мені, напр. там подобалося більше, бо це типове передмістя, спокійне, висаджене розквітливими деревами, просторе. Зрештою, мені подобається їхня теперішня хата. Сусіди — чорні, але вулиця простора, людей обмаль, спокійно. Правда, кілька бльоків звідси — вулиці погані, бизниси занедбані, тоді як у Санта Моніка, ще ближче до моря — заможні будиночки, дорогі кондомініюми та апартаментові комплекси. Рішення вже за ними і не час додавати їм зайвої журби. Тим більше, що мають уже дві проблеми: перша: купець їхньої хати, молодий білий самотній мужчина, колишній

ветеран, хоче купити їхню хату на mortgage і йому признали 13,000 меншу позичку, як ціна хати. Отже не можна в час провести нормальну продаж. Одна можлива розв'язка, що її пропонують: щоб він винаймив хату і перших 6 місяців платив Маркові рент, а тоді наново старався про позичку. Не знаю ще, як це розв'яжеться. Було б ліпше, якби можна продати хату зразу, позбутися клопоту і мати гроші на руках. Друга комплікація — з працею її. “Overview” — відео журнал, де Ія мала знаменитий контракт на 80,000 річно — втратив фінансову піддержку, яку мав і не відомо ще, чи проєкт цей взагалі відновлять. Під цю пору всіх працівників — звільнили. Ія вже прийняла іншу працю на 3 місяці від половини лютого, як assistant-producer і production manager фільму для “public television” — фільм про вчителя-мехіканця, що посвятою гімназійній молоді робить зразкових студентів із занедбаної групи латино-американських молодих людей десь тут на півдні Каліфорнії. Робота виглядає цікаво, але вона не так добре оплачувана і не така вигідна, як “Overview”. Треба буде працювати довші години, під більшим натиском, но і зрештою — це контракт короткочасний.

Отже мають молодята клопіт — якби не почали собі утруднювати життя купівлею нової хати і пожили тут на старому місці бодай ще пару років — мали б спокій, вигоду і не мусіли б жити під такою пресією. Але я про це можу сказати тільки натяком — не хочу мішатися до їхнього життя. Номінально в хаті цій, де ми тепер — на 29th Pl. — ми з Остапом фігуруємо, як співвласники, але хата ця їхня, рішення — їхні. Хай роблять, як знають — може їхня відвага й розмах принесуть їм у майбутньому більшу користь, ніж наша надмірна може обережність і резерва.

Говорила я вже з Лялею, як тільки приїхала. Вона свята провела разом з мамою в Катрусі у Portland, Oregon. Переповіла мені таке: каже Катрусю Лялі по телефону: я маю для тебе різдвяну несподіванку! Ну, що таке? А приїдеш, побачиш! Щось таке 2 фути на шість! Ну якже я з таким пакунком буду возитися? Чи треба було купувати щось таке велике? — Ну, не журися. Побачимо. Приїхала, а — зять каже: прошу зараз відкрити Ваш дарунок, бо я мушу зараз їхати до роботи, а хочу бачити Ваше враження. Відкриває Ляля величезний картон, а з нього вилазить — Мирон! Він не мав бути присутній і приїзд його з Гаваїв на свята був для Лялі суцільною несподіванкою!

2 січня 1987. Indian Palms Hotel. Indio, California.

Вже другу ніч ночуємо в цій оазі серед пустелі. Наш готель — це комплекс побудований довкола голфого грища — великий country club, де є не лише кімнати на винайм, але і кондомініюми, де живуть постійно мешканці цього комплексу. Є кілька басейнів і jacuzzi, тенісові корти, великий гарно улажений простір з малими будиночками еспанської архітектури. Через дорогу — гай дактилевих пальм та помаранчевий (а властиво грейпфрутовий) сад. Це для мене було дуже цікаво — я ще вранці, коли всі спали, ходила на перший довгий прохід. Ніколи раніше не бачила пальмового гаю. На цих пальмах, на кожному дереві угорі — невеличка драбинка, що допомагає збирати урожай дактилів. Між рядами пальм — широкі рови, що їх, як я дізналася пізніше від мексиканця-робітника, кожного дня наливають водою. Помаранчеві і грейпфрутові дерева також мають рівці з

водою. Тут кругом пустеля — без штучного наводнення нічого не росте. Все це швидко зростаюче поселення довкола Palm Springs залежить від модерної цивілізації і технології. Я була вже тут з Лялею кілька років тому, здається мені, що від того часу густота населення дуже помітно зросла.

До Palm Springs прибули ми вчора під вечір. Встигли ще за дня виїхати під високу гору, куди іде ливовий витяг — але на сам шпиль не їздили. Гори ці зблизька — дикі сухі скелі, неприступні і неприємні, брунатного якогось кольору, мов насипи каміння. Може вони вулканічного походження?

Indio добрих кілька миль поза Palm Springs. Приїхали сюди вже вночі і щойно вранці побачили, що являє собою наш ресорт. Займаємо тут три окремі кімнати — дуже просторі і вигідні, кожна з лазничкою, двома подвійними ліжками, телевізією (кольоровою), кухонкою, холодильником. Шкода, що не знали, що тут є кухонки — могли б були привезти зі собою якийсь харч на сніданки — чай, каву — бо з ресторанами тут не зовсім гаразд, та й дорого. Ранок сьогодні провели на проходах, потім над басейном і в jacuzzi. Сонячно й тепло — дуже чисте гарне повітря. Вечеряли вчора в мекіканському якомусь ресторані, куди мусіли їхати нашим van-ом. Харч був поганий. Сьогодні святкували Маркові 34 уродини, поїхали на пополудне і вечір до Palm Springs, вибрали на вечерю дорогий ресторан з розваговою програмою — харч був неособливий, а коміки мені зовсім не подобалися — примітивний гумор довкола сексу, без будьякої політичної чи соціальної сатири, без справжнього дотепу. Молоді також критикували програму, але були більш вибачливими для виконавців, як я. Мені сьогодні найбільше подобалася наша купіль в jacuzzi, година, що її провели, спостерігаючи гру в Polo (вперше в житті бачила, як виглядає цей панський спорт у живій практиці) — а взагалі найбільша для мене радість — спостерігати наших хлопців та їх жінок — тішитися, що вони так добре підібралися і що так любляться (а Ія з Марком вже близько знаються цілих 13 років, в тому 7 років подружнього життя) — і радіти з того, що вдалося нам з'їхатися разом і поновити родинні контакти, зокрема я рада, що Максим з Уляною також не тільки з нами, але і з Марком та Ією. — Цих пару днів відпочинку в оазі серед пустелі — це наш з Остапом дарунок їм на Різдво — справа це, очевидно, дуже коштовна, бо тут все дуже дорого — але таке не часто у житті трапляється і бути разом з ними цілою родиною вкупі — цінність, що її ніякими грішми не зміряти!

Palm Springs — заможний ресорт, повен елегантних і дорогих крамниць і вибраної снобівської публіки. Багатство довкола. На вулицях запарковані ягуари, ферарі, мерседеси. Тепер різдвяно-новорічний час — пальми прибрані гірляндами електричних світелок, червоних стяжок, смерекових перевесел. Денедє на рогах вулиць прибрані ялинки. Будинки крамниць також святково прибрані лямпочками. Тут усюди переважає еспанського стилю архітектура — низькі домики, криті червоною дахівкою, майже завжди оточені мурами або високими парканами.

3 січня 1987. Субота.

Вполудне, після обильного пізнього сніданку в недалекому Denny's, виїхали з Indio в напрямі Joshua Tree National Monument. По дорозі вступили на “дактилеву ферму”, де я купила дві пачки дактилів на дарунки. Головною атракцією, одначе, там був цілий ліс дактилевих пальм, де нарешті побачила я на дереві загорнуті своєрідними паперовими тутками грона чи то в'язки дактилів. Всю решту дня провели в дорозі серед надзвичайної природи каліфорнійських пустель. Свідомо говорю про пустелю у множині — різноманітність природи тут — задивляюча. Напочатку була околиця диких піскових скал без жодної рослинності — панорама немов десь на місяці — суворі гори жовто-бурого каміння, кряж за кряжем. Дуже цікаві краєвиди з вікна — варто було б мати якісь добрі фахові фотографії цієї природи. Пізніше в'їхали в пустелю різного роду кактусів — дики простори зарослі всякими низькими кущами, бурянами, кактусами, інші полоси зарослі одним якимсь видом кактуса, напр. цілий ліс оригінального кактуса Cholla, дуже декоративного і дуже колючого. Деякі з тих Cholla кактусів виглядають як симпатичні ведмедики і навіть називаються Teddy Bear Cactus — але це небезпечна колюча рослина, що її не можна доторкнутися. (Маркові, між іншим, заїздили в палець дві колючки і Я з трудом витягнула їх пінсеткою — болюче й прикре!) Цікава рослина Ocotillo — довгі вузькі патики, що ростуть просто вгору і тепер виглядають, якби були зовсім сухі, але навесну після дощу оживають, зеленіють, цвітуть. Цілі полоси пустелі зарослі цими окотіло. А потім знову ж Joshua tree — дерево, немов модерна скульптура — мусить бути якимсь родичем пальми, бо корона кожної галузі, що здалека виглядає, як великі шпилькові шапки, має насправді вузькі листочки — гострі, пальмоподібні, колючі. Дерева Joshua ростуть найбільше на пустелі Mohave, що положена на висоті 2,000 до 6,000 стіп, тоді як сусідня з нею пустеля Колорадо доходить найвище до 2,000 стіп — там переважають Pencil Cholla, і зокрема Jumping Cholla, що поколола нашого Марка. Ми були сьогодні на обох цих пустелях — на Mohave desert було досить холодно і вітряно — кажуть, що там узимку часом буває сніг і мороз. З Keys view — надзвичайний вид на довколишню гірську панораму. Там зустрічали ми захід сонця. Ночуємо у місцевості, що 200 літ тому була оазою індіанців — “29 Palms”. Приїхали тут вже за темна, щойно вранці побачили околицю. Але небо! Чорна величезна баня засіяна зорями!

4 січня 1987, вранці — ще в ліжку.

Мотелик наш тим разом досить примітивний. Ми в окремих будиночках, що виглядають, як ліплянки з жовтої глини, кожна на тутешній стиль загороджена муром, що створює невеличкий квадратний клаптик землі, немов в'язничне подвір'я. Внутрі халупи — одна маленька кімната, з одним подвійним ліжком, клозетом і тушем, двома фотеликами, столиком, шафами. З вікна видно рівнину оточену горами довкола — де-не-де якийсь кущ, або пальма, і подібні до нашої халупки-будиночки. Але, зваживши, що ми приїхали з дикої пустелі, де ночі дуже холодні, дах над головою, гаряча вода до купелі, пічка, що ogrіває кімнату — це великий комфорт. В нашій кімнатці на долівці є навіть килим, а на столику стоїть маленький чорно-білий телевізійний апарат — зв'язок із світом. На стіні висить репродукція картини з досить цікавою (зокрема для цього терену) апокаліптичною темою: рівнина піску і каміння, праворуч — гори, а в центрі рівнини уздовж — чорна щілина — земля розколена землетрусом. (Між іншим, коли ми були в Palm Springs, Уляна

чула по радіо, що двічі був землетрус, щось понад 3 на шкалі Ріхтера — але ми його не відчували).

В Joshua Tree заповіднику, зокрема в тій частині, що ближча до 29 Palms, величезні камінні брили — гори, що виглядають як жовте гладке тісто розставлене купами на рівнині-стілїниці якоюсь вищою силою (може нанесені льодовиками? мушу десь прочитати!) На ці гігантні брили часом вилазять альпіністи — і ми бачили такі дві пари альпіністів, що спускалися вниз на шнурах. Назагал, у пустелі тепер відвідувачів обмаль, хоч десь в околиці має навіть бути якийсь campsite. І хоч життя тваринного не видно — воно є. Нам трапилося навіть побачити при дорозі великого козла! — а є також миші, зайці, койоти, не кажучи вже про гадюк і ящірок і термітів. Дерево Joshua має біблійну назву — мормони вважали його деревом молитви — з уваги на простягнуті вгору рамена. В околиці — на терені заповідника — є також залишки колишніх копалень золота — але ми туди не їздили.

5 січня, понеділок.

Максим з Уляною поїхали до Disneyland. Марко пішов до праці, Ія також має сьогодні якусь ділову зустріч. Ми з Остапом чекаємо на Лялю, що має прийхати і забрати нас до себе.

Вчора подорозі із 29 Palms вступали до Максимового товариша Василя (Томи) Бурки, що живе недалеко від пустелі в Apple Valley. Назва ніяк не віддзеркалює околиці. Не тільки яблучаних, але взагалі жодних садів там немає, де-не-де тільки Joshua tree, краєвид рівнинний, півпустинний, малозаселений. Але Том і Debbie мають прекрасну простору люксусову хату і вона оточена зеленню кущів, трави, квітів, басейну, навіть малої саджавки. Всю цю садибу, гарно обладнану, купили Бурки за нецілих 100,000 дол. — якщо порівняти до цін в Лос Анджелес — смішно мало! Том і Debbie гарно нас погостили. Він працює в околиці на добре платній роботі менеджера якогось підприємства, що закладає каблеву телевізію. Вона також знайшла собі працю в якійсь фірмі, що підприємствам підготовляє computer payroll. Вона їде до праці майже годину автом. Том каже, що від них до Лос Анджелес можна доїхати за нецілих дві години — але при швидкості 75 миль на годину! Отже, де факто, мабуть удвічі довше. Їздить він у гори на лещета — також нібито відносно недалеко. Вони там живуть не довше, як пів року — обоє вони з Філядельфії і вся родина обох — на сході.

Верталися ми при зливному дощі. Це вперше я бачила у Каліфорнії таку дощову погоду. Але сьогодні вже знову сонце — хоч вранці зовсім ще не тепло — тягне холодком.

Деталі з 29 Palms напис (друкована наліпка) на авті: Where the hell is 29 Palms? Напис у городі нашого заїзду: Help a toad across the road. Там біля природної оази було ціле господарство: кури, гуси, качки на ставку і великі два Сан Бернарди.

7 січня 1987, пізно увечорі, в хаті Марка та Ії.

Саме роз'їхалися гості: Ляна Яримович, Ольга Яримович і Таня Яримович, Лариса Абрамюк, дочка наймолодшого брата Ляни, молода студентка та Ляля. Ія влаштувала прийняття на 11 осіб — неабияка відвага для молодої господині та ще в час, коли багато речей уже запакованих і не легко знайти де тарілки, де підноси... Але все пішло гарно. Я нічого їй у цьому не допомогла, бо ми з Остапом від понеділка були в Лялі і тільки сьогодні приїхали просто на це прийняття — разом уже з багажем.

Ляля приїхала по нас у понеділок вполудне. Виглядає вона дуже добре і чується добре — і це було мені радісно бачити. Поїхали ми на полуденок до вибагливого ресторану Malibu Sea Lions, де хвилі океану вдаряють, здавалось би, об самі шиби великих вікон. Опісля поїхали мальовничим кенйоном між горами до Canoga Park. Ляля відступила нам свою спальню, отже в її хаті було нам комфортабельно і тепло — це було дуже на часі, бо Остап простудився і йому добре зробило пару днів вигоди й відпочинку. Взагалі Лялина хата тим разом мені подобалася ще більше, як літом, бо як-не-як вона і більша, і вигідніша, і дешевша від новозакупленої хати наших дітей... Пані Аделя маєтея тепер гірше, як пів року тому. Вона має біль у спині, ходить з “walker”-ом, вимагає і потребує більше уваги. Це мене трохи журить — бо Ляля тепер вдома, не працює і претенсії на її час і допомогу напевно зі сторони мами будуть збільшені. А їй добре було б бути трохи поза домом, щоб не попасти в депресію... Вона досить уважна дочка і мамою опікується і не хоче віддавати її кудись до інституції (що зрештою дуже коштовне). Тат'яна ж — сестра — нерадо бере маму до себе. В понеділок вечеряли ми вдома з панею Аделею. У вівторок ми з Лялею поїхали до музею — Los Angeles County Art Museum — Остап залишився вигрівати свій катар і трохи поговорити із Аделею. В музею оглянули ми три спеціальні виставки: Sketchbooks of Picasso, малі бронзові скульптури майстрів Ренесансу, що прибули сюди з колекції Kunsthistorisches Museum у Відні та The spiritual in art — абстрактне малярство (Kandinsky, Малевич, Купка, Hadler, Mondrian, et al.) з теософською проблематикою і символікою. Прослухала цікаві дві лекції гідів. Але коли вийшли з музею — зловив нас зливний холодний дощ. Добігли до авта у мокрих жакетах. На щастя в авті мали накидки, отже скинули те, що було мокре і могли прикритися сухим. (Температура тут около 50° — отже не надто тепло!)

В хаті передягнулися і тим разом з Остапом поїхали на святу вечерю до православної парафії св. Андрія. Ніколи раніше не була я на такій комунальній вечері і хотіла побачити, як тут спільно наша громада святкує. Намовила всіх наших — Марка, Ію, Максима й Уляну — отже ми там з ними зустрілися. Зустрілися також з Вестонами — Славком та Катею, і познайомилися з Анною Наконечною, Лялиною доброю знайомою і кумою, та панею Олексіюк і її сином-лікарем. Вечеря мене трохи розчарувала: я сподівалася більш урочистого настрою і родинного тепла. Церковна заля, де відбувалася вечеря, має прекрасне положення — високо на горі: після дощу, серед чистого повітря, був прекрасний вид на місто.

Сьогодні їздили з Лялею та Остапом до Pasadena до Huntington Library. Це справді незвичайна інституція. Бібліотека начисляє біля 4 мільйони томів, в тому числі такі раритети як Біблія Гутенберга та ілюмінований манускрипт Чосерових Canterbury Tales. Багато раритетів дуже ефективно виставлені у виставовій залі. До research library вступ

закритий. Там — доступ тільки серйозним дослідникам. Крім бібліотеки, Huntington має окремих будинок з мистецькою галереєю (переважно англійське малярство (Joshua Reynolds, Gainsborough, Constable, Turner, Lawrence)). Найбільше мене враження на випадкових відвідувачів, таких як ми сьогодні, що прийшли тільки на пару годин, робить прекрасне положення цілого комплексу і чудесні ботанічні городи — зокрема ж сад кактусів і пальм. Можна було б думати, що після нашої подорожі по пустелі, я вже надивилася на кактуси — нічого подібного. Ці кактуси, видно, спеціально плекані, привезені з різних кінців світа, великих розмірів і деякі з них покриті цвітом! Чудесна екзотика!

8 січня 1987.

В літаку. Вилетіли точно о год. 12:30 пополудні. На аеродром приїхали ще випозиченим van-ом — з Ією, тобто нас п'ятеро. (Марко в роботі — з ним розпрощалися ми ще вранці). Максим і Уляна мають літак годину пізніше, з ними прощались ми вже на летовищі. Вранці пробували ще поїхати і завірити нотаріально power of attorney для Марка для продажу чи винайму хати. Я вже з Філядельфії прислала йому раніше такий документ, але адвокат хоче, щоб це було на офіційній надрукованій формі. Отже ми знайшли нотаря і пробували це полагодити сьогодні вранці. Не вийшло. Треба було довго чекати і я боялася, що спізнимося на летовище. Отже ми зрезигнували. Мусітиму полагодити це у Філядельфії.

Доходить година 3 пополудні. Ми на аеродромі LAX, в літаку. Мусіли повернутися з дороги. Щось у машині зіпсувалося і пілот повідомив, що мусимо повернутися на emergency landing до летовища Лос Анджелес, з якого так точно за пляном були виїхали. Хвилююча обстановка: стюардеси з пасажирами практикують “protective positions”, дають поновні інформації про “emergency exits”, тощо. Поворот у такому напруженні тривав понад годину. Всяке приходить на думку. Адже може бути пожежа — і це лякає найбільше. Я подумала: смерті не боюся, тільки дуже боюся каліцтва. Життя мала цікаве і щасливе, колись воно мусить обірватися — але бути калікою — це гірше смерті. Переживала за Остапа. Щоб не налякався занадто, щоб не схвилювався. Адже переляк може викликати серцевий приступ. Але Сясь, виглядає, перебув це хвилювання незле. Бодай на зовні не видно було в нього якихось симптомів паніки. І я дуже рада цьому — ну, просто — герой. Жартую собі. Виходили з літака потелефонувати до Ії, щоб дала знати до Філядельфії, що приїзд наш буде дуже спізнений (Іко має виїхати по нас на летовище).

Будучи в Лялі, взялась я читати книжку *Recalled by life*, що її автором є філядельфійський лікар Anthony Sattilaro, що мав термінального рака простати і після кількох драстичних операцій (метастази були вже на костях, в легенях ітд.) вирішив рятувати себе системою, що називається “macrobiotic” і побудована передусім на строгій дієті та орієнтальній філософії життя. Ляля зацікавилася тим і просила, щоб я розвідала про нього у Філядельфії. Її дієта не така сувора, але вона її далі тримається — покищо тумори в легенях у неї не ростуть. Чи є надія, що вони взагалі можуть зникнути? Dr. Sattilaro твердить, що він вилікував себе з пістряка цією метою, і що його оздоровлення

потвердили конвенціональні медичні тести. З уваги на Лялю, я вирішила книжку прочитати, щоб ліпше.

Год.11:10 — в літаку. Тількищо вилетіли з Лос Анджелес. Цей політ #98 мав вилетіти о год 10-ій. Чекали кілька годин на летовищі — бо іншого получення з Філядельфією не було, а наш первісний літак, що на ньому ми вже були вилетіли і мусіли повернутися — виявився непридатним до польоту і пішов до ремонту. Політ #54 взагалі відкликали. Я дала знати Її і вона пропонувала, що приїде забрати нас додому. Але ми вирішили, що це їм зайвий клопіт — вони мали полагодити увечорі якісь свої справи і ми не хотіли комплікувати їм дня. Отже ждали на летовищі. Подзвонила я і до Лялі: о, ви вже приїхали? Так скоро? — Ні, кажу, я дзвоню ще з летовища у Лос Анджелес — і розповіла їй нашу пригоду. Фірма Юнайтед оплатила нам полуденок і перекуску в ресторані. За довгі години чекання прочитала я також кілька цікавих статей у сьогоднішньому *Los Angeles Times*. Одна з них про збільшену свободу для фільмарів в ССРСР — починають показувати фільми, що донедавна були заборонені, закликають до отвертої критики, нових прийомів, відходу від шаблону. В Союзі дуже впала популярність фільмів радянської продукції, а дуже зросло зацікавлення закордонними фільмами. Кіна порожні, коли дають радянські фільми, і переповнені, коли ідуть фільми польські, французькі, американські. Тепер почали навіть отверто говорити про те, що треба брати до уваги смак публіки і що фільми, на які немає попиту, треба стягати з програми, а то й узалежнювати бюджети (і заробітки фільмарів) від успіху фільму у глядача. Стаття дає також цікаву гіпотезу, що, мовляв Горбачов хоче здобути на свій бік творчу інтелігенцію, яка може допомогти йому в його боротьбі з бюрократичним естаблішментом, що є головною перешкодою для економічних реформ.

Десь біля 8-ої з'явилися несподівано Марко та Ія. Прийшли нас відвідати! І привезли з собою готові фотографії з нашої поїздки до Palm Springs і на пустелю Joshua Tree National Monument. Прекрасні фахові знімки Марка зроблені добрим апаратом залишаться свідком і документом нашої родинної ескапади.

Розпрощались ми з ними, сідаючи на літак перед 10-ою. Але lo and behold — в машині виникла знову якась проблема. Щось з електрикою було не гаразд — не можна було закрити шафи з одягом. Поки направили — пройшла ціла година. Летимо. Дай Боже, щоб без дальших комплікацій добилися щасливо додому.

Може візьмуся читати Лялину книжку — вона допоможе мені розуміти і її душевний стан. Але я втомлена, болить трохи голова. Зрештою треба б трохи спати. Адже я повинна за пару годин бути в роботі! Плянувала в п'ятницю підготувати свою зустріч із студентами проф. Ганолда, що за пляном має відбутися в понеділок і у вівторок.

9 січня 1987, п'ятниця, метро.

Приїхали щасливо десь по шостій. Іко привіз нас додому. Я встигла скупатися, помити й висушити волосся, передягнутися, з'їсти снідання — і ось 9 год. і я їду на роботу. Трохи спізнюсь, але це дрібниця. Зрештою я подзвонила, щоб знали, що я таки буду в роботі, хоч і пізніше.

По дорозі бачила під Татовою хатою Андрієве авто. Значить таки приїхав на Новий Рік. Добре, що старенькі не самі — може й за харчами для Мама їздили? (Не знаю, чи це було потрібне, адже зробили ми запасів досить наперед). У Філядельфії холодно і сіро. На завтра заповідають можливість снігу.

13 січня 1987. Вівторок. Метро.

Перша семінарійна зустріч із студентами Ганолда вже за мною. Ще сьогодні має бути повторення. Я сконцентрувалася на трьох аспектах: книги, статті в журналах, і міжнародні договори: як їх шукати і знаходити за допомогою каталогів, індексів, комп'ютерів. А приклади всі давала сполучені з віденською торговельною конвенцією, що її співавтором і першим коментатором є наш Ганолд, і що — ратифікована недавно американським сенатом — починає входити в силу.

Вчора увечері прийшли Андрій, Марійка і Соня. Вони вже від двох тижнів тут і завтра їдуть додому. В розмові по телефону з Мамою я довідалась, що вони, мовляв, не вибираються до нас, бо тількищо приїхали з крамниць, а завтра їдуть, але, мовляв, привезли мені в дарунку кактус і смажену рожу. Я виявила невдоволення і здивування і сказала, що не хочу їхніх дарунків, якщо вони нас не хочуть навіть відвідати. Що за дивна родина! Ми з Остапом тисячі доларів витрачаємо на те, щоб побути з нашими дітьми і їм самим допомогти зустрітися зі собою — а тут брат не хоче відвідати сестру, що її не бачивб уже, мабуть, зо два роки? (Останньо, здається, приходила тільки Марійка з Сонєю?) Ну, видно помогло, бо таки прийшли на пару годин. Я хотіла дещо довідатися про їхнє життя. Осінню Андрій ходить на полювання (близько своєї хати). Цього року ходила з ним і Марійка. Забили дві сарни. Також мають багато крілів — годують їх, потім убивають, і їдять багато дичини. Різник навіть робить їм ковбаси з дичини. Андрій, видно, любить полювання і має, мабуть, підсвідомий потяг до романтики. (Хоч назовні він гіпер прозаїчний). З професійного життя він, виглядає, невдоволений, має гіркість, притаманну життєвим невдахам. Претенсії до всіх: федерального уряду, дентистичної асоціації, ітд. Чи залишаться вони там на провінції? Мабуть ні, але думають про переносини до Бінгемптон, а не до Філядельфії.

13 січня, під вечір, в автобусі.

Пізно вийшла з роботи, бо лекція моя затягнулася, а я не хотіла приспішувати своїх студентів. Вчора було їх 5, сьогодні прийшло 11 — ледве помістилися в моїм бюрі. Пішло мені, думаю, незле, маю надію, що мої студенти скористають із моїх практичних інформацій. Все це graduate students, всі вони мають бодай один правничий диплом, а роблять магістерку. В семінарі Ганолда кожен з них має написати самостійну працю,

пов'язану з віденською торговельною конвенцією.

Автобуси ідуть рідко — зокрема після години піку. А що надворі темно — не відважуюся іти додому пішки. (Адже вже один раз мене напали пару літ тому!) Якби так Остап їздив автом — міг би по мене виїхати (як виїздила колись по нього я!) Але — мушу бути здана на власні сили. Отже сиджу, приїхавши до останньої станції підземки, і чекаю, аж рушить автобус. Все таки в автобусі безпечніше, як на вулиці.

Філядельфійська погода дається взнаки — хоч ніби сонячно й гарно, кости болять. Вранці встаю штивна, немов поламана. Не те, що в Каліфорнії!

19 січня 1987. Метро.

Подвійне свято: Йордан та офіційне відзначення дня народин Мартина Лютера Кінга — але я до праці мушу йти. Нічого. Добре, що вчорашня ожеледь стопилася і тільки йде дощ.

Вікенд виявився дуже продуктивним. В суботу тільки вполудне возила Маму на купівлю харчів (їй і нам, очевидно). Крім цього одного виїзду — суботу й неділю просиділи вдома. Я значну частину цього часу при комп'ютері, переписуючи ULE65A. Велика, марудна це робота. Багато вже зроблено — а скільки ще попереду! Забере мені, мабуть, рік або й більше інтензивної праці. В суботу під вечір прийшов Олесь Лабунька — мав якусь гру на Мекінтош і хотів її випробувати. Отже я відступила йому комп'ютер, а сама, щоб не тратити часу, взялася робити виписки з першого тому *Encyclopedia of Ukraine* для ULE80A. (Частину вже зробила була раніше — але мова про сотні записів, отже це теж довга і пинява робота. Вечорами і ночами читаю Josef-a Skvorecky-ого *Engineer of human souls* — том за великий, щоб його возити з собою в підземці. В метро читаю *Duel* Антоненка-Давидовича, тобто “Смерть” у перекладі Юрка Ткача. Переклад поганий, а і сам твір не такий добрий, як його репутація.

20 січня 1987. Метро.

Вчора увечорі на PENN виступав з доповіддю про Чорнобиль David Marples. Спонзорувала його українська студентська громада та Східньо-Європейський Центр. Публіки було понад 60 осіб. Я вранці ще не знала, що це відбудеться і не взяла авта. Але при допомозі Коропецького, а потім Віри Лащик, забезпечила собі поворотний транспорт додому і лишилася після праці на PENN. Попрацювала собі півтори години над *Great Soviet Encyclopedia* для моєї ULE80A. Перемовивши Віру, щоб пішла послухати Marples-a, приїхав також і Остап. (Погода дуже погана, їхати публічним транспортом йому — та й мені — було б трудно і могло б виключити можливість бути на доповіді). Marples — напакowana багатством фактів голова. Видно як точно слідкує за радянською пресою. Доповідь була незвичайно цікава: він говорив про політичні, соціальні й економічні наслідки катастрофи. Деталі конкретної боротьби з цим нещастям — болючі і тривожні. Очевидно, нещастя такого типу могло (і може ще!) статися і деінде, але надмірна централізація, некомпетентність і брак ініціативи на місці, розрив між політичним

керівництвом і технологічним, забріханість традиційна влади справи погіршили й утруднили. Але це вже мої міркування, не Marples-ові. Marples — англієць, жонатий з китайкою. Коропецький колись порекомендував його на асистента Іванові Лисякові-Рудницькому і так він всяк в україністику і повязання з КІУС.

Четвер, 22 січня 1987. 11:30 увечорі.

Я сьогодні вдома вже від 4-ої. Впав великий сніг. Понад 10 інчів. Цілий день — метелиця. В місті багато установ сьогодні розпустили працівників додому раніше — були поважні клопоти з транспортом. Але я добилася додому без пригод. Відгорнула сама трохи сніг — велика робота!

25 січня 1987. Неділя, вранці.

За вікнами — велика зима: сніг і мороз. Шибки затягнуло морозом. Добре бути в хаті: тепло, приютно. Взагалі люблю нашу хату: просторо, світло, чисто — добрі картини на стінах, вигідне й естетичне влаштування, навіть вид із вікон зусібч дає естетичне вдоволення. І все це за порівняно невеликі гроші. Марка та Ії нова хата коштує 5 разів стільки, але я не проміняла б її за нашу! Зокрема приємність роблять мені картини, що їх я за пляном повісила над сходами: сама графіка: дереворізи Гніздовського, Кузьменка, Колесара, Гуцалюка, ще якогось невідомого мистця з України. А над сходами вгорі повісила я велике побільшення карикатури Козака, що зображує Івася Керницького та Йосипа Гірняка. Вся ця чорно-біла графіка творить дуже добру цілість. І то в переході, над сходами! У вітальні знову ж олійні картини: Труш, Крюков, Грищенко, Козак, Ментух, Гуцалюк, Трофіменко. В їдальні і в малій кімнатці — вибрані олії Дзядзя Туся та його портрет роботи Байбарака, в Остаповій робочій кімнаті — серія оправлених карикатур Козака (карикатури з різних часів, де зображений Остап), його портрети та краєвиди Львова (дідові), в т.зв. Максимовій кімнаті — портрет Івася роботи Мороза, малі картини Крюкова, Діда, Яреми Козака, в спальні — велика картина Мегика (цегла, Остап її не любить!), мій портрет роботи Лісікевича (аматорський!), малі картини Дзядзя — в моїй робочій кімнаті — олії Дзядзя і Козака, аквареля Нелі Винярської, дереворіз Мисика, фотографії наших дітей ітд. Хочу тут повісити ще (дала вже оправити, але ще не відібрала — обкладинки для *Хвалю ілюзію* і *Землетрусу* роботи Гніздовського і Баляса. При вході до хати висить великий дереворит Баляса і два менші — Сороки і Гніздовського. Ну, справжній музей. І я люблюся цими речами — навіть дрібниці приносять приємність. От я тепер у ліжку: в книжковій шафі переді мною відбивається засніжений сусідський дах і силует дерева, понад дахом стелиться дим, а все це в рамі вікна, декоративного старомодного вікна з 12 шибками, де в центрі висить куплена у Salem, Mass. маленька цеглястого кольору скляна декорація — відьма на мітлі! (В мене такі дві і вони з “вітражного” скла — дуже прикрашують вікно). Навіть у кухні стіни прикрашені за моїм пляном — оправленими репродукціями акварель Feisinger-а — види Зальцбурга. А в туалеті надоліні — куплені в Греції декоративні кольорові кафлі — з Крети, Санторіні і Міконос. Не кажу вже про всякі bric-a-brac, що стоять у їдальні та вітальні — скульптура Крука (жіночий акт), пару скульптур Капшученка, дерев’яні скульптури привезені в різні

часи з Іспанії, Німеччини, Швейцарії, бронзовий бик з Крети, сувеніри з України, Шотландії, Канади, Бермуди — в пивниці, на чорній формайці довгого буфету стоять власноручно зібрані (і підписані датою) різноманітні мушлі з Аруби. — Скільки в цих речах закодованої радості особистих асоціацій!

27 січня 1987. Вівторок. (Метро).

Вчора не пішла на роботу. Новий сніг — метелиця зранку — школи замкнені, федеральні установи не працюють, університет Джеферсон відкликав лекції... але виявилось, що наша бібліотека була відкрита і багато осіб прийшло до праці. Я виявила трохи брак відваги (боялася, що транспорт додому може бути утруднений, а також, що працівників швидко розпустять додому, як це сталося в четвер, у час першої заметілі (тоді — навіщо добиватися вранці туди з таким трудом?) — а трохи було в мене бажання посидіти собі над своєю роботою на комп'ютері. Вікенд плюс понеділок виявилися дуже продуктивними — зробила також для Максима прелімінарний список книжок і перекладів 1966-1979. Він — перший професор літератури, що йому вже потрібна моя робота — і якби вона була зовсім готова — мав би велику поміч. (Він вчитиме курс української літератури в англ. перекладах у Гарвардській літній школі). А крім нього, знаю, чекають на таку роботу інші дослідники, вчителі, студенти. І це мене підганяє і додає мені витривалости до цієї величезної і кропіткої праці.

Віра Лащик казала мені по телефону, що в четвер їхала з праці додому шість годин — потім купила ланцюги і з ланцюгами поїхала в п'ятницю до Аллентавну. Ланцюг по дорозі тріс, знищив колесо і ще щось — направа коштуватиме 250 дол.! Аня Максимович також казала мені, що їхала від Manor Junior College до Willow Grove від год.2 пополудні до 8 вечора. Я авта навіть не думаю рухати. Живемо запасами. Ходжу пішки до метро — а метро, на щастя, функціонує, хоч і є спізнення.

29 січня 1987. Метро.

Сніг і мороз тримають. Нема великої надії на поліпшення, навпаки: на завтра заповідають новий сніг, тим разом, кажуть, з ледяним дощем — отже буде гірше.

Вчора до пізна друкувала для Максима свої ULE80B і ULE80T — сегменти, що їх готую для *JUS*. Ще хотіла б додати дві англомовні книжки Земляка, що недавно появилися, та памфлети Хвильового — але ніде покищо цих книжок не можу дістати. Зрештою і так мушу почекати, аж отримаю нове число *JUS*, щоб переконатися, чи дотримає Юркевич слова: не міняти мого бібліографічного запису, залишити нумерацію, тощо. Від цього, наприклад, буде залежати, чи я продовжуватиму нумерацію, чи ні. Отже маю ще трохи часу. Добре було б також, щоб вийшов нарешті мій Research Report — до нього в поточній бібліографії також є посилання.

З приємністю читаю Рубчакову статтю про еміграційну поезію в New Soil — Old Roots. І дуже мені приємно, що там згадано і моє ім'я — у коротенькому списку вирізнених

поетів. Стаття цікава саме своєю селективністю і характеристиками. І зокрема цікаво те, яких саме поетів ставить Рубчак вище від інших і за що. Несподіванкою для мене, напр. є його не надто висока оцінка Осьмачки і серйозна увага таким поетам як Карпенко-Криниця та навіть Леонід Лиман.

Перед сном читаю потрохи Шкворецького “Інженер людських душ”, в англ. перекладі. Композиція роману — оригінальна: дія відбувається паралельно: тепер в Канаді та в час війни у Чехословаччині; авторська розповідь переплетена вставками листів, що доповнюють розповідь. Роман, очевидно, автобіографічний, і дуже-дуже чеський. Раз автор вийшов на світовий ринок, він може дозволити собі на таку “екзотику” — чеські проблеми на батьківщині і навіть на еміграції.

4 лютого 1987. Увечері, вдома.

Цитати із Шкворецького:

“The Czechs are a strange people... they're like hay fever, suppressed by a decongestant. As soon as you stop taking the pill, the hay fever comes back full strength.” (p.322).

Шкворецький цитує Гемінґвея:

“Look, if you can't write, why don't you learn to write criticism? Then you can always write. You won't ever have to worry about it not coming nor being mute and silent. People will read it and respect it...” (p. 298).

Але я читаю не лиш Шкворецького. “Інженер людських душ” — товстий том, що його не хочеться возити в метро — читаю в ліжку перед сном. А в метро читаю том поезій Ливицької-Холодної. Покищо я в половині вступної Рубчакової статті. Велика насолода!

5 лютого, вранці, перед виходом на роботу.

Вчора був до мене телефон з Австралії! Дзвонила незнайома мені Галя Кошарська, що є “Tutor”-ом на університеті Макворті. Вона довідалася від Юрка Ткача, що я займаюся бібліографією англосовітської літературної україніки, і хотіла інформацій про те, де була друкована моя праця на цю тему. Мовляв, вона переглянула *Сучасність* за 1985 рік і не знайшла. (Очевидно, бо стаття була ще в грудневому числі 1981 року). — Ще один доказ, що ця моя робота людям потрібна. — За поезією з Австралії телефонувати не будуть!

5 лютого, увечері.

В метро читаю Ливицьку-Холодну, отже щоденник на тому терпить.

Сьогодні цілий вечір провела на телефоні: до Віри, до Лабуньків, до Гевриків, до Коропецьких. Організую спільний вихід до театру на комедію *The foreigner* (автор — Larry Shue), що її ставить Drama Guild в нашому Annenberg Center. Завтра маю іти купити квитки. Давно вже не були в театрі, навіть і в кіні. Треба трохи рушитися. Не можна ж увесь час проводити перед комп'ютером! Та й хочу Остапа витягнути трохи з хати і до міста, щоб розважився і мав трохи зміну обстановки.

Дзвонила сьогодні також Люда. Хотіла мене намовити, щоб я зробила доповідь про Діму — вона організує їй авторський вечір під кінець березня. Я Діму досить ціную, але запрошення не прийняла. Не хочу за багато обов'язків брати на себе, бо це викликає зайву пресю. Зрештою, я належу до людей inner-directed, що воліють самі проєктувати свій час, отже хочу діяти за власним пляном. От я тепер у полоні Лівницької-Холодної і про неї напевно не відмовилась би говорити — бо ж так чи інакше підготовляю зголошену вже рецензію до WLT — отже могла б ширше написати на цю ж тему і по українськи. Намовляла я Люду, щоб влаштувала вечір Холодній — не тому, щоб напрошуватися на доповідача — про неї говорила на її вечорі в Glen Spey Старосольська і вона радо повторила б це і у Філядельфії. Програма готова, і Люда вже навіть говорила з кимсь про такий вечір. Але чомусь відклала на пізніше. Холодна стара уже жінка, не варто відкладати. Але такому доброму поетові як вона варто було б виступити під якоюсь ліпшою фірмою як Людин відділ — і в серйознішій, мистецькій атмосфері.

10 лютого 1987, увечері.

До театру не ходили. Велику групу зорганізувати не легко — якби мали іти тільки ми з Остапом, могли бути піти в п'ятницю, або в суботу на матіне. На вечірню суботню виставу (— як було домовлено з Лабуньками, Гевриками, Коропецькими, Вірою) квитків не можна було дістати і це справу перерішило. Але в суботу увечері нам таки вдалося піти бодай в кіно. Бачили дуже гарний фільм “The Mission” — про єзуїтів, що в 1750 році в Південній Америці ведуть місійну роботу серед місцевих індіан і стають жертвою політичної гри між Іспанією та Португалією. Прекрасні краєвиди, добра композиція фільму, добра гра головних акторів та автентичних індіан-статистів. Ходили в кіно з Марійкою, Мирославом та Вірою і потім ще до пізньої ночі сиділи при вині в нашій кухні. (Ніяк мої гості не хотіли бути у вітальні! Воліли домашню атмосферу кухні!)

В неділю всі ми поїхали до Maloumian — крамницю ліквідують, є великий випродаж і, скориставши з нього, ми купили собі два невеличкі орієнтальні килими — до спальні бохару за 550 дол. і до вітальні менший гефіз за 300 дол. Сензацію викликали Лабуньки, бо купили собі великий килим до вітальні щось за 1500!

В суботу вранці я їздила з Мамою на купівлю харчів — закупили щось на понад 200 дол., бо боялися, що може знову впасти сніг (під кінець тижня було дуже потепліло, сніг на дорогах стопився і це дало мені змогу рушити авто!) І справді добре, що зробили такі запаси і що саме в суботу був гарний майже весняний день, коли це можна було зробити. В понеділок вранці наше передбачення здійснилося: метелиця була така, що очі сліпило і я ледве вранці добралася до роботи. Сьогодні сонячно, але дороги замерзлі, ховзько, трудно ходити. Трохи вже набридає ця зима! І втомлює! Вечорами швидко лягаю спати, бо день безперервної роботи таки дається взнаки (навіть підчас полуденка ходжу до бібліотеки Van Pelt і працюю годину над своєю власною бібліографією. Вчора й сьогодні ходила перевіряти неповні записи з *Digest of Sov. Ukr. Press*).

Понеділок, метро, 16 лютого 1987.

Зима тримає. Температура впала до “one digits” — тобто 8-9 F. Тепер, здається, 12°. Дороги, на щастя, майже зовсім чисті, але подекуди — великі полоси льоду, а на берегах — купи замерзлого снігу. Сніг знову заповідають. Минулий вікенд я не поїхала за харчами — біля нашої хати ожеледь — не хотіла ризикувати. Але в суботу поїхали з Вірою, Віриним автом, на фільм Woody Allen-а *Radio days*. Симпатичні, дотепні вінетки спогадів з дитинства, зроблені дуже інтелігентно, з мистецьким смаком, з великим почуттям гумору. Багато етнічних жидівських моментів, уміло й доречно вплетених у цю автобіографічну, очевидно, розповідь. Приємно розважились, ще потім посиділи з Вірою при чайочку, тим разом у її хаті. Це нам вистачило — якщо мова про вихід з дому. В хаті приємно, тепло, сердечна атмосфера, прекрасна музика — і... люба робота. Остап у своєму кабінеті (пише якусь біографічну статтю про любовні справи Шевченка), я — у своїй кімнаті при комп'ютері, закінчила сегмент ULE65 — *Digest of Soviet Ukrainian Press* і вирішила надрукувати його (тобто зробити print-out) і послати Максимові. Це творить своєрідну цілість і може йому придатися. Потім, коли почну на диск додавати інші статті, вже цього робити не варто. Крім того, це дасть мені змогу зробити першу коректу тексту. Крім того працювала трохи над ULE80A і ULE80R.

Зголосилася я на конференцію в Урбана-Шампейн. Поїдуть також Остап і Максим — побути утрюх в цікавому товаристві, та ще й зі змогою попрацювати трохи в їхній знаменитій бібліотеці — спокуса, що їй тяжко встоятись. Зголосила я й доповідь: “Західна орієнтація бібліотекознавчої періодики в Україні 1920-1930 рр.” Маю вдома зіракси двох чисел *Журналу бібліотекознавства і бібліографії* та одного числа Бібліотечного збірника.

Вівторок, 17 лютого. Метро.

Закінчую розпочату думку; *Журнал бібліотекознавства і бібліографії* — по одному числі — зіраксують мені Максим у Гарварді, і Світляна Андрушків з примірника, що є в колекції НТШ. Едвард Касинець обіцяв мені позичити “Бібліологічні вісті”. Все це — білі круки — я готова відкласти на якийсь час мою бібліографічну роботу і поринути у бібліотекознавчу проблематику 20-их років. Ще один семестр самоосвіти!

Цього року Остапові сповниться 70 років життя. Подивилася я на календар — 3 травня випадає на неділю. Хотіла б я якось відзначити цю дату — думаю, може, запланувати велелюдну гостину (хоч давно вже не робила таких прийнять і боюся, чи дам собі з усім сама раду?) Хочу йому також зробити друге видання бібліографії, але це буде аж на початку 1988 року — щоб можна включити цілий рік 1987-ий. — Було б добре, якби Слово чи якась інша громадська організація влаштували Остапові авторський вечір, але я воліла б, щоб ініціатива вийшла спонтанно від них самих. Тільки, чи знають вони про те, що Остапові сповниться 70 років?

П'ятниця, 20 лютого 1987. Метро.

Вчора пополудні Liz показала мені листа до адміністрації, що його вона написала в моїй справі. Мою позицію треба переключити, щоб я могла у наступному році дістати

підвишку платні, бо я вже досягла максимум у своїй категорії. Вона пропонує надати мені титул Associate director for foreign and international law і виписала на дві сторінки всяких признань і компліментів на мою адресу. А мені доручила написати резюме. Все це у великому поспіху, в останній мінуті. Не люблю такої недбалої похапливості. Резюме мусіла віддати ще вчора і через те не могла, напр. включити до моєї бібліографії тільки-що надруковану рецензію на Gesetz- u. Amtsblätter in deutschen Bibliotheken, бо забрала своє число *JLLI* додому, а бібліотечного примірника не було під рукою. — Стільки заходу за те, щоб я могла отримати 40,000 — не така вже велика платня! Остап без публікацій і великих відповідальностей, завдяки сильним плечам унії, має значно більше — і то навіть тепер, коли він уже на disability і не працює! (Це, очевидно, скінчиться, коли йому сповниться 70 років — отже вже незабаром!) До свого резюме і до бібліографії включила я тільки праці пов'язані з правом. Може варто було згадати одним реченням і про інші мої публікації? Але тоді вийде більше як три сторінки, а я старалася дати тільки головне, щоб було коротше. Нічого, напр., не згадала про своє знання чужих мов, а це ж має безпосереднє відношення до моєї здібності виконувати свої обов'язки... Натиск Liz дав поштовх мені записати резюме на комп'ютері, а це значить, що в майбутньому легко буде робити зміни й доповнення.

23 лютого 1987. Понеділок. Вдома.

Вчора Леся зробила святкове відзначення десятої річниці смерти Бабці — запросила нас, Маму з Татом і Шиприкевичів на обід, вранці була богослужба, а в суботу на радіо Блавацької було оголошення та ще й прикрашене читанням мого вірша. Я рада, що ми всі могли поїхати до Лесі (навіть Тато!) — давно нікуди не виходили з дому, зокрема Мама з Татом. Дороги були вже зовсім чисті — тільки на берегах вулиць і на хідниках ще купи замерзлого снігу. В час вікенду полагодили купівлю харчів та деякі дрібніші орудки, но і були в Лесі. — А уночі — несподіванка: велика снігова буря! Впало щось около 18 інчів свіжого снігу! Вид із вікон уночі був прекрасний, але тепер дороги непрохідні, школи замкнені, транспорція утруднена, а місцями прорвана електрика і це створює додаткові проблеми. Сніг дуже мокрий — тягарем навис на деревах і дротах. Температура не надто низька — 32-34° — отже буде топитися. Але до вечора знову має замерзнути. Я ще до бібліотеки не дзвонила, але лишилася вдома.

Понеділок. 11:30 увечорі.

Я таки думала вполудне піти до праці — на щастя перед тим потелефонувала і довідалася, що бібліотека офіційно закрита і тільки пару осіб обслуговує circulation desk! Отже я день провела вдома і використала час, щоб написати до WLT рецензію на книжку Лівицької-Холодної. Ще не висилатиму — пожду, аж пришлють мені книжку — але рецензія вже готова.

В п'ятницю маю лекцію для студентів кляси Liz Kelly — про treaty research, тобто повторення моєї минулорічної лекції. Все ж таки, треба буде трохи підготувитися — це було давно і я вже забула.

1 березня 1987, неділя, увечорі.

В п'ятницю відбулася моя лекція. Пішло мені добре, зокрема тому що Liz, замість заповіджених 45 хвилин, дала мені цілу годину, отже я не мусіла спішитися. Навчена досвідом, не напакувала лекцію надміром інформацій — обмежилася тільки до *International treaties & International courts*. Завжди коли мушу готувати лекцію — багато сама вчуся нового. Тим разом трохи докладніше прочитала собі про публікацію *United Nations Treaty Series* і проблеми з тим пов'язані, та про сам американський процес *Treaty-making*. Але на майбутнє треба мені ліпше обзайомитись з проблемою, як шукати договорів на комп'ютерах *Lexis* і *Westlaw* і чи можна *Shepardize* рішення міжнародних судів — відчула я, що це моє слабе місце: мушу ці справи простудіювати (ось тільки часу для всього не вистачає!)

Вчора, в суботу, були в гостині у Третьяків. Приїхала Рися Голод з Торонто і Рената запросила нас, Гевриків, Кіпів, Віру Лащик та Бережницьких. Приємне було товариство, трохи собі погуторили.

Багато хто отримав вже січневе число *Сучасности*. Там надрукована моя робота про Войнич і Расторгуєва. Отримала вже навіть відгук від Оксани Радиш, говорив про цю річ вже мені Левко Яцкевич, а вчора — Софійка Геврик і Кіпа. А ось до нас журнал ще не дійшов і я своєї праці ще не читала і не знаю, чи дуже постраждала вона від редакторських коректив?

Трохи ми з Остапом простуджені. А Мама сьогодні вночі мала високу гарячку і не відомо з чого. На дворі дощ і тепло. Сніг топиться і парує.

6 березня 1987, п'ятниця. 9:00 PM

Телефонував Максим. Сьогодні отримав телефон від декана Бедфорда з Торонтонського університету. Рішення комісії — позитивне! Отже Максимові пропонують позицію в Торонто! І він її, очевидно, прийме! Ах, які ми раді! Це найліпша розв'язка з усіх можливих. Я вже кілька днів не нотувала у щоденнику і не записала, що Максим їздив недавно до Торонто на інтерв'ю, давав дві лекції (одну про Підмогильного, одну — лекцію мови), два дні пробув в товаристві членів комісії — і хоч був трохи простуджений, повернувся з добрим почуттям, задоволений своїми виступами і прихильним наставленням до себе. Це було 3-4 березня. Отже прогноза зразу виглядала добре. Остаточне рішення мусить запасти десь біля чи після 20 березня (бо конкурс на позицію ще відкритий) — і ми не сподівалися такої вчасної оферти. Але Струк цими днями кудись виїздить, а з канадськими кандидатами вони переговорювали раніше і безуспішно. Канадці мають першенство і якби Олег Ільницький чи Шкандрій хотіли були прийняти цю позицію, Максим не мав би цієї шанси. Але вони, на наше велике щастя, мали більші вимоги щодо грошей, бо там платять щось тільки 30,000 канадських доларів, то це вийде на двадцять-кілька американських, а і Шкандрій і Олег Ільницький вже більш заавансовані і вже тепер в Оттаві та Едмонтоні на своїх посадах мають більше. Інші

кандидати, що були зацікавлені (напр. Пилип'юк), не мають готових дисертацій, отже не є на цьому самому рівні, що Максим. Будуть напевно і заздрісні. Хоч би Ромко Коропецький. Він уже був на посаді в Оттаві, але посаду втратив, а дисертації ще не написав. Кажу Максимові: поцілуй від нас Уляну — це її натискові і впливові завдячуємо, що Максим вчасно закінчив свій докторат. І саме впору! — Тепер важливий іспит перед Уляною: я тим трохи хвилююся: лікарів обчислення передбачає народина дитини десь під кінець цього місяця. Щоб лиш щасливо! Щоб дитина була здорова і мама! Я саме послала їм у дарунку snugli-торбу, що в ній на плечах або на грудях можна носити дитину (практичний винахід — в “мої часи” такого не було!) — та ще й наплечник на різні речі для дитини. А ще й обіцяла Улянці, що візьму собі тиждень вакацій і коли їй треба буде допомоги — приїду.

Покищо, однак, я загрузла у бібліографії. Юркевич таки дотримав слова. Нове число *Journal of Ukrainian Studies* має наступну (другу) частину моєї бібліографії — тим разом без редакційного втручання у бібліографічний стиль позицій. Отже я приготувала йому новий диск повний матеріалу на наступні два-три числа. І була б сьогодні вже й вислала, але хочу послати також і print-out (зробивши собі фотокопію), а в нас, як на зло, сьогодні не працювала як слід “моя” копіювальна машина. 15 сторінок я таки зробила на іншій, але з рештою мушу почекати.

Також збираю матеріали для доповіді в Урбана. Едвард Касинець позичив мені пару рідкісних книжок із 1920-их років та кілька чисел “Бібліологічних вістей”. Їх я також буду мусіти ксерокопіювати — але не можу аж так надуживати своєї бібліотеки. Отже роблю ці копії в час полуденка, в комерційному підприємстві, по 6 центів за сторінку — не тільки буде солідний видаток, але і досить багато треба витратити часу і роботи, але це — безцінні матеріали — багатюща криниця і для інших досліджень у майбутньому. Світляна Андрушків прислала мені копію #3 (1929) *Журналу бібліотекознавства і бібліографії* — за неї я заплатила \$17.40. Максим робить мені копію з #1 цього журналу, ## 2 і 4 я вже маю. Все це треба буде простудіювати.

А ще маю на голові бібліографічний конкурс. Дзвонила я до Гарварду, щоб розвідати, чи щось надійшло. Каже Юрій Мігайчук, що прийшла одна тільки праця... Магочого! Ну, той нас пильнує! Але що зробиш, що інші наші бібліографи не вміють скористати з нагоди! От Ясінський зробив індекс до *Лит.Наук, Вістника*, але не прислав на конкурс, тільки друкує!

Нашу 38 річницю шлюбу не відзначували ніяк. Остап, щоправда, купив гвоздики, Максим та Уляна також прислали квіти і картку, Мама передала Татом пішінгер, Марко тим разом — забув, а ми хоч і хотіли піти до ресторану на обід — залишилися вдома і то... без обіду. (Я мусіла позичити авто Лабуньці, щоб він міг відвезти Іка на аеродром — Іко поїхав до Лос Анджелес — через те спізнилися з обідом, тобто з виходом до ресторану — Остап з досади щось собі перекусив, а я пізніше, відвезши Мирослава додому і побачивши, що з виходу до ресторану нічого не вийде, з'їла подвійну порцію заздалегідь звареної домашньої зупи.

4 і 5 я трохи маркірувала. Взяла собі хворобові дні і присвятила їх своїй бібліографічній роботі, готуючи матеріал для *JUS* та переписуючи на комп'ютер ULE65A. Це буде величезна праця — крім готових, написаних уже анотацій, потрібна ще буде ціла низка доповнень, а деякі речі ще вимагатимуть розшуків і перевірки. Я думала, що може вдасться мені дещо зробити в Урбані, але боюся, що не встигну і не зможу приготувати вибрані проблеми для перевірки — бо ж треба буде мою ULE відкласти взагалі на деякий час і взятися за періопдику 20-их років і доповідь для конференції.

А треба буде також вчитися наново доглядати немовлятко! Не думаю іти слідами своєї Мами! При всіх своїх зайняттях і зацікавленнях — знайду час бути і бабунею!

Понеділок, 9 березня 1987. Метро.

Вчора пополудні докінчила читати / з олівцем! / #2 *Журналу бібліотекознавства і бібліографії* і — хто б повірив? — зворушилася до сліз! Боже мій, що то був за розмах, які то були люди! І як низько ми впали за останніх 50 років! 1920-і роки в Україні — прекрасна ілюстрація для Емерсонівського “plain living and high thinking”. Подивитися тільки на фотографії цих бідно зодягнених хлопців у пролетарських кашкетах. Не даром же Хвильовий творив “академію” “пролетарської” літератури. А вже Меженко, Сагарда, Балака і інші — це вже таки справжня академія. Високо думали й великого бажали. Свідомі були недостатків, недорозвинености бібліографічної справи в Україні, тяглися до заходу вчитись від Європи й Америки, але не мали почуття меншевартости, з усього видно — простягали руку світові і хотіли бути рівнорядним партнером. Творили наукову базу молодій державі і не оглядалися на нікого. В цьому числі не знайшла я жодної політики і ніякої чолобитні Росії чи російській культурі. І контакт із заходом — з усього видно — безпосередній, спертий на першоджерелах, на англо-американських і німецьких матеріалах мовами оригіналу, не за посередництвом російських чи інших коментаторів.

Не буде часу для записок у щоденнику. Вполудне ксерокопіюватиму Бібліологічні вісті (маю покищо три числа), а в метро від тепер читатиму всі ці матеріали.

18 березня.

Занедбую щоденник: багато іншої праці і втома. Часом рано лягаю спати. А от сьогодні — ніч, не спиться — (мабуть головне через шлунок — наїлася сливок, щоб зрушити кишки: маю хронічний клопіт, може через calcium, що його приймаю у досить великих дозах — 1000 mg на день?)

Вікенди проводжу при комп'ютері, бо такі хочу переписати ULE65A, щоб знати точно, що вже в мене готове, а тоді зорієнтуватися, які матеріали можна буде перевірити в Урбані. Але це лиш одна із праць, що їх мені треба виконати терміново. На черзі бібліографічний конкурс (праця Магочого про карпато-руські видання), доповідь до Урбани, плянування й підготовка гостини на 3-ого травня, і тиждень у Кембридж з Уляною, не знаю ще точно коли... А ще й дрібніші справи, напр. статут і правильник для

Бібліотечної Ради, що її хочемо створити, реорганізуючи Бібліотеку Чортополохів. Вже було в цій справі одне засідання з управою Рідної Школи, на якому я від імені комісії ЧП представила справу і наш проєкт. Дискусія була дуже продуктивна і деякі нові ідеї треба буде включити в первісний проєкт статуту.

Не відноувала я і важливих подій на світовому горизонті. У США — затьміння зірки президента Регана у зв'язку з т.зв. іранською аферою (контакти з Іраном, продаж Іранові зброї, що мала нібито допомогти звільнити американських порваних терористами закладників у Ливані і передача грошей з цього торгу на підтримку “контрас” — протирежимних партизанів у Нікарагуа, що воюють з про-комуністичним режимом). Ще одна лекція демократії: окрема комісія справу досліджувала, президент публічно визнав за собою вину. Але справи ще не закінчені.

В Єрусалимі відбувається процес проти Івана Дем'янюка, що його депортували до Ізраїлю з Америки як воєнного злочинця. Закидають йому, що він “Іван Грозний” — садист, наглядяч із концентраційного табору в Треблінці, винен у смерті тисячей жидів. Оборона твердить, що це випадок помилкового утотожнювання, що Дем'янюк — зовсім інша особа і в Треблінці не був. Процес має великий розголос у світі, а в Ізраїлі зробили з нього едукційну виставу про голокост, як лекцію для молоді. Зайва і шкідлива нагода для погіршення українсько-жидівських відносин!

Вівторок, 31 березня 1987.

26-ого минув визначений термін — а розв'язання ще немає. Чекаємо, потиху хвилюючись, на вістку. Говорили ми з ними по телефону день-у-день. Вчора переконала я Остапа, щоб не дзвонити і їх не хвилювати. Треба спокійно виждати.

Запросила я вже повно гостей на 3-ого травня. Марко приїде, а хто зна, може й Максим з Уляною і дитиною? Я на них не числила, але вони самі запропонували, що приїдуть, як все буде добре. Модерні батьки! Дитина ще не народилася, а вже заплановані її подорожі до Філядельфії, Клівленду, Торонта! Я в наступному тижні мушу полагодити справу з купівлею ксерокопіювальної машини — дарунок Остапові на 70-ліття. Вже збрала деякі інформації і адреси — більш-менш знаю, який хочу модель. Великі розбіжності в цінах! Може доведеться купити в Нью Йорку — різниця в ціні понад 100 дол.!

П'ятниця, 3 квітня 1987. Північ.

Сьогодні о 5+ год. пополудні народився Івась Пасічник Тарнавський. Народився при допомі цісарського розтину, важить 7.14 фунта. Уляна пішла до шпиталю вже вчора вночі. Процес природний довелось стимулювати ліками, породові болі почалися, але процес не поступав досить швидко і лікарі вирішили, що безпечніше для дитини зробити цісарський розтин. І мама, і дитина, як кажуть, маються добре. Уляна й Максим готувалися до природних родів, ходили навіть на лекції (“як родити дитину”, казав Максим) і тому були трохи розчаровані, що не вдалося, щоб все пішло природним способом. Але головне, що і

мама і дитина живі і здорові. Уляна мала знечулення spinal, Максим був присутній при народинах. Дитину, заки ще її вимили, дали зразу на руки мамі, потім татові. Малий спочатку дуже кричав, а потім, коли його вже скупали, спокійно заснув. Медсестра після народин зауважила, як то мовляв, діти цісарського розтину мають рівні круглі головки! Щоб лиш здоровий був, щоб доля йому була ласкава. Хай живе Івась — названий на честь помершого діда, хай нашому роду не буде переводу!

Перша вістка про народини нашого внука прийшла не з Кембридж, а з Санта Моніка! Справа в тому, що Остап, як звичайно, увесь вечір на телефоні: Максим не міг до нас додзвонитися і потелефонував до Марка. Марко був на роботі (— навіть дзвонив з праці до нас, щоб довідатись, що чувати в Максима, бо його, мовляв, цілий день нема вдома —) але в нього машина відбирає телефони і рекордус. Повернувшись з праці, Марко вдруге потелефонував до нас — уже з дому — і передав нам записаний на тасьмі Максимів голос!

Марко, між іншим, полагодив уже всі справи з продажем хати в Лос Анджелес — позбувся клопоту. Це розв'язання звільнило також і нас, бо ми номінально були співвласниками цієї хати! Хата в Санта Моніка записана вже тільки на них — виглядає, що дадуть собі раду із своїми фінансовими зобов'язаннями. Казав Марко, що обрахунки до податків довели, що за минулий рік у них було біля 100,000 дол. доходу!

Я сьогодні вдома — розібрала мене трохи грипа, вже вчора трохи перемучила на роботі, а вранці вирішила не форсувати своїми силами і відпочити в ліжку. Докучає мені також шлунок — я почала брати Metamucil, щоб унормувати працю кишок, але це лікування, що забере напевно досить часу. Добре, як обійдеться без лікарської візити. Хоч я і не надто добре почуваюся, почала вже сьогодні писати доповідь для Урбани — підготовча робота вже зроблена, плян більш-менш готовий у голові — а вільний день у ліжку — добра нагода взятися за таку роботу. Як звичайно, готуватиму не лише доповідь, але зразу і статтю до *Сучасности*. Ще треба мені буде подивитися на один-два річники *Library Trends*, *Library Quarterly* і *Zentrallblatt für Bibliothekswesen*. Маю надію, що знайду їх у Van Pelt.

Завтра ідемо з Остапом і Мамою на бенкет-бенефіс Тисячеліття Християнства. Головну промову говоритиме Пріцак. Вступ для двох осіб виносить 150 дол — бо це ж нагода зібрати фонди на Гарвардський проєкт. (Я дала вже на цю ціль 200 дол. раніше, в пам'ять Бабці, з нагоди 10 річниці її смерті). Але, хоч я і не зовсім здорова, на бенкет мусітиму піти: тут конечна демонстрація підтримки цього проєкту.

5/6 квітня, ніч.

Уляна й дитина маютья добре. А Максим каже, що американські його колеги кажуть: добре, що ти не граєш на лотереї — твоє щастя могло б довести штат Масачузетс до банкрутства! Бо й справді: одного року і докторат, і посада, і син! А ми з Остапом свідомі того, що все це він завдячує Улянці. Її натиск напевно вплинув на те, що він закінчив дисертацію — а без докторату і посади не було б. А що вже говорити про дитину — факт,

що Уляні вже сорок років і що вона хотіла мати дитину перерішив справу. Максим — якби це від нього тільки залежало, напевно не поспішав би ще з потомством.

Вчора були на бенкеті тисячеліття. Бенкет-бенефіс зібрав щось 180,000 дол. на Гарвардський проєкт — отже був успішний. Але мав він чимало недотягнень, що з них багато дечого можна було уникнути. Головою комітету була Стефанія Бережницька. Людей поприділювала до столів арбітрарно, нікого не питаючись і не здаючись на спонтанність — у висліді ми сиділи кілька годин при столі з мамою, Яцкевичами, Кавками, Сендзіками — в товаристві, яке нам мало цікаве, тоді як при інших столах були наші приятелі, також з людьми, що їм були невідповідні. Отже було з цього приводу невдоволення. Бенкет з коктейлем тривав від год.6- до 11-ої — за довго, втомилися всі. Програмою вів Альберт Кіпа — він має чимало прикмет і деякий досвід у веденні таких імпрез, але зробив одну засадничу помилку: головного промовця — Пріцака — дав під кінець, після обіду (а наперед ще був довгий концерт Крупи на фортепіано і флейтиста Шлейфера — годину, або й довше!) Пріцак говорив, на мою думку, дуже добре і дуже до речі — про тяглість між поколіннями, що творить історичну націю, про те, що не треба хвилюватися тим, що росіяни також хочуть відзначувати наше тисячеліття, але треба ділом довести і задокументувати, що воно наше. Публіка, нажаль, не прийняла цієї промови так тепло, як повинна була це зробити. При нашому столі тільки я одна прийняла цю промову довгим аплявзом! Може трохи завинив і Кіпа, бо він представив Пріцака як особу контроверсійну і, хоч зробив це з добрим наміром, думаю, що для нашої публіки це не була добра стратегія. Мене чорти брали, що наша інтелігенція й бизнесмени, які потраплять із снобівських спонук показати себе і сипнути грішми на Гарвардський проєкт, не вміють оцінити самого автора цього проєкту і його далекосяглої візії! Наш сват Лабунька, між іншим, також виступив із промовою після Пріцака — як на мій смак, досить неfortunно: почав передусім від себе (*nemo propheta in patria sua*, були його перші слова!) — шарпнувся по гохштаплерськи, задеклярувавши 1,000 дол. на фонд проєкту, — а ще й впав чомусь у стиль бандерівського вічевого промовця, вигукуючи порожні лозунги та вистукуючи кулаком для підкреслення своїх аргументів — що, очевидно, мікрофон передавав для всієї залі з подвійною силою! Жаль мені, що він себе компромітує, що амбіція його прибирає часом нотки хворобливості. Здібна й розумна він людина. Для гарвардського проєкту напевно прислужився б більше, якби взяв на себе опрацювання якогось одного тому — грошей він не має, навіть авта, яке йому конечно потрібне, купити собі не може — в такому контексті його одностисячна жертва не викликає в мене ні схвалення, ні захоплення. Але Мирославові легше дати гроші, як примусити себе до дисципліни наукової праці. Може й амбіція його така перебільшена тому, що він не має досить справжніх наукових успіхів? А міг би їх мати. Ось мав видавця — *Philosophical Library* — що був зацікавлений видати друком його велику дисертацію. Треба було тільки зробити нову редакцію. Почав — і кинув. Немає в нього вміння щадити й організувати час, доводити до кінця розпочате... А шкода від цього — не лиш йому одному, але втрата нас усіх, нашої науки. Ах, скільки в нас такої недовершеної, невикористаної потенції!

20 квітня 1987. Понеділок. Метро.

Великдень вчора провели в Мама й Тата. Приїхав Андрій з Марійкою, прийшла Соня. Було — на диво — навіть досить приємно. Мама зварила шинку, зробила французьку салатку, спекла торт. Паску ми купили на парафіяльному базарі — ще одну, і ліпшу, принесла Марійка від своєї мами. Марійка після гостини сама помила посуду — так що тим разом я була тільки в ролі гостя! Соня гарно виглядає, коли не бачу її якийсь час, забуваю, яка вона струнка і висока! Вона таки поїде до літньої гарвардської школи — я вже давніше запропонувала, що ми з Остапом заплатимо за її побут. Це вийде на близько півтори тисячі доларів і вони вагаються прийняти такий дарунок. Але я потішаю їх, що це — раз у житті, що воно неповторне! І що оферта важна тільки для цієї одної цілі, не для іншої. Хочу причинитися до її “української освіти”, якщо вже не до повного опанування мови, то бодай до обзнайомлення з українознавчою проблематикою і то на гарвардському рівні.

З Андрієм розмова була про речі, які його цікавлять: справа жидівських напастей на українців і у зв'язку з тим — воєнні роки, німці, дивізія. Говорили ми з ним здебільша... по англійському. Я бачу, що йому трудно висловитися у розмові — а конче хотіла встановити комунікацію. З ним це не легко. Але тим разом обійшлося без конфліктів. Тато вже участі в розмовах не бере, а ще Андрій і Марійка привезли забавку — VCR - фільмовий апарат та щонайцікавіше — тасьми із записами зробленими із советської телевізії. Це нас з Остапом зацікавило, і ми просиділи з ними кілька годин, дивлячись на візиту Горбачова в Латвії, московську передачу вістей “Время”, руханку і дитячі фільми, документальні фільми з природи. Вони мають того дві тасьми — по 6 годин кожна. Врешті ми мали досить — і пішли на прохід і додому.

Щоденник останньо в занедбанні — треба буде наново відновити привичку нотувати життя на бігу, щоб не помер передвчасно! Але зате доповідь моя до Урбани вже готова — і не тільки доповідь, але і вдвічі довша стаття до “Сучасности”. Фактично написала я наперед статтю — з усім бібліографічним апаратом, цитатами, посиланнями. А потім з цього усього матеріялу вибрала тексту на 30 минут читання. Комп'ютер дуже при такій операції помічний!

Понеділок, 27 квітня 1987. Метро.

Як дотепер, іде все добре, за пляном. В суботу закупила пиво, горілку, шинку — купила за 50 дол. квітів і посадила в городі. (Потерпаю за них — і видаток великий і праця колосальна! — щоб не змерзли. Сьогодні на ніч прикривала, бо температура впала нижче 40°). Вчора їздила з Остапом на Проводи до Бавнд Бруку. Запрошувала я ще Марійку Лабуньку і Віру Лащик, але вони не захотіли і ми їздили самі. Може й добре. Погода була прекрасна — сонячно і не надто тепло — якраз добре для вовняного костюму з малим светриком! — природа по весняному свіжа й розквітла, атмосфера між нами погідна — їхали з музикою — моя вибрана еміграційна естрада — Квітка Цісик, Андрій Добрянський і Зарицька — народна музика, добра поезія у фаховому виконанні. На проводах, як звичайно, багато зустрічей, нехай тільки коротко, на бігу: Андрій Марк з своїми 17-літніми вже донями, Коровицькі, Старосольська, Радиш, Діма, Лариса Онишкевич (я їй

дякувала за цікаву інформативну статтю в Свободі про *Термінус #2* — вона виявила деякі додаткові пікантні новинки пов'язані з цим числом), Ромко Процик, Софійка Геврик із своїми хлопцями, ну й особливо Маруся Пасічник, що з нею я пробула майже годину. Вона мені трохи розповіла про нашого спільного внука і про Макара Ужвія, що мучиться після важких операцій на рака відходової кишки. Завезли ми мальовані яйця на могилки Івася Керницького, Івана Пасічника, Журби, Лятуринської, Понеділка.

28 квітня, вівторок. Метро.

Вчора вечір провела готуючи холодець і сир. Прийшов також робітник і помалював малу туалетну на партері — свіжо й чисто! Я рада, що це вдалося зробити перед гостинією. Сьогодні господарством не буду займатися, бо ввечері Остап має лекцію на УКУ (про любовні пригоди й нагоди Шевченка). Погода погана: дощ та й холодно. Щоб лиш квіти мої не потерпіли! Маю надію, що виясниться за день-два: Уляна й Максим з дитиною хочуть приїхати — це має бути Остапові несподіванка, добре, щоб їм для дороги випав теплий погідний день. Має приїхати також Марко — мабуть у суботу, але точно не знаю, бо як говоримо по телефону — то всі троє, а це — несподіванка, і не хочемо, щоб Остап знав про це наперед. Приїде також Ляся і треба буде її переночувати. Спочатку я думала, щоб може вона ночувала в Мами, але не хочу робити їй клопоту — якось помістимося. Нічого не відповіли Олесницькі, Трофименки, Коропецькі та й різні інші гості і я не знаю, чи не треба їм пригадати? Дехто повідомив, що не зможе бути: Кіпи, Бережницькі. Тарас Цмайло тепер в Австралії, отже нема надії на його приїзд. Побачимо.

2 травня 1987. Субота.

Несподіванка щасливо здійснюється: одна по одній. Вчора, в п'ятницю (я взяла собі вакаційний день за Good Friday — floating holiday, та й взагалі взяла собі вакації на наступні два тижні — зразу відпружилася! І в п'ятницю могла полагодити всі свої нормальні суботні закупи!) Увечері в п'ятницю Остап пішов відкривати двері на дзвінок і аж скрикнув: Марта! Ходи подивитися хто приїхав! — Несподіванка вдалась! Нікому я про приїзд Максима з Уляною і дитиною нічого не казала — турбувалася за їхню подорож увесь день — тихцем, як Остап відпочивав на канапі у вітальні — перебрала постіль на ліжку, але свіжих рушників не вішала, щоб випадком не зрадити секрету! Не сподівався — був радісно заскочений. А сьогодні вранці — Марко! Також несподіванка. А третє: мені вдалося в четвер по телефону замовити в квітарні білі бози — це велика рідкість, бузок імпортований з Голяндії, нерозквітлі ще пучки — коштувало це щоправда 35 дол. — але я така була рада, що це мені вдалося. В хаті щоправда є звичайні бози, навіть Тато вчора приніс, маємо бузок і на городі. Але ці наші звичайні вже відцвітають і не такі гарні. А Остап навіть недавно казав, що не бачив в Америці білих бозів! Ще одна несподіванка чекає в шафі — після обіду сьогодні думаю вручити йому цей величезний пакет, що стільки приспорив мені клопоту: ксерокопіювальна машина, що її я купила в Нью Йорку. Фірма доставила на мамину адресу, а підчас вікенду, коли Остап робив доповідь про Шлемкевича й Керницького, і був два дні в Нью Йорку, я цей великий пакет привезла від Мами автом додому і сама витатила на гору, щоб заховати у своїй шафі. Це могло погано

скінчитися: я взяла візок-підойму, щоб було мені легше витягнути пакунок по сходах, і під самим верхом застрягла — ні вниз, ні вверх — навіть пустити не можна, щоб покликати поміч по телефону. Могла я це переплатити здоров'ям, а машина могла впасти й розбитися. Я трохи налякалася, схвилювалася, але потім заспокоїла себе, сіла — тримаючи пачку — перепочити й зловити віддих, а потім таки витягнула щасливо на поверх. І ось сьогодні попробую її пополудні запрезентувати — в асисті Максима, Марка, Уляни й Іванка.

Іванко тепер спить, а я вперше виконую ролью “baby-sitter”-а: Максим з Уляною поїхали до “Дори”, до Центру, купити якийсь український дарунок своїй лікарці. Марко також спить. Іванко вчора вчора трохи плакав, але вночі спав. Максим каже: будемо міняти ім'я на Сосило Цицоліз Пеленка Стогнальський. Смішненьке мацьопство, ще мабуть не бачить, не знаю, чи чує? Трохи я його вже вчора і сьогодні вранці потримала на руках, відкриває малий дзьобик, як пташатко, приссався сьогодні до мого рамени, як до циці. Максим каже, що він плаче, бо певне має корчі, а я думаю, що йому, мабуть, не досить їжі. Хоч Уляна молока має вдосталь і лікарка твердить, що він прибуває одну унцію на день, і що цього досить, що не треба частіше кормити. Ну, але природу вкласти в такий цивілізований регулямін не так то просто й легко. Має трішки червоні плямки-родимки під носиком і на обличчі — але це байка, щоб лиш був здоровий і нормальний, щоб бачив і чув, щоб нормально розвивався.

5 травня 1987, вівторок вранці.

Покищо всі ще сплять, але сьогодні — десь мабуть за дві години — їду з Максимом, Уляною і Іванком до них до Кембридж.

Запляноване вдалося мені здійснити. Дарунок — ксерокопіювальна машина — був гарною несподіванкою і викликав вдовolenня. Відкриваючи його, Остап казав: тільки, щоб не валізка! Мені не потрібно ще одної валізки! — а відкривши, був видимо заскочений. Очевидно, його вдача така, що він — скупий на вияви вдячності чи емоції, але не тільки я, але й діти, добре його знаємо і хлопці самі мені казали: дарунок Тобі вдався! — Гостина випала надзвичайно добре — за винятком Бережницьких, які поїхали до Європи, Цмайла, що тепер в Австралії, та Кіпів, що були перешкоджені, всі мої гості прийшли: Лабуньки, Яцкевичі, Віра Лащик, Геврики, Третяки, Коропецькі, Остап Олесницький (вона не могла бути, бо мали родинну імпрезу!), Старосольська, Іза Каплан, Онишкевичі, Рудницькі, Вонторська, Біланюки, Трофименки, Чайківські, Максимовичі, Яримовичі. Прийшла на пів години навіть Славця Оранська, хоч Юрій, нажаль, у шпиталі, після серцевої атаки. Буфет мій — холодний і гарячий — був може аж занадто обильний. Столи були заставлені всякими приставками та харчами. Віра принесла дві салатки, Мама зробила торт і пішінгер, Лабунькова зробила рогалики — це за попереднім домовленням. А крім того, несподівано, Леся принесла ще свої рогалики, а Марта Трофименко принесла наполеонський торт, куплений у пекарні, але дуже добрий. — На обіді для дітей я мала місяць тому зроблені і заморожені вареники з м'ясом — отже господарська справа була забезпечена заздалегідь. Мінусом моєї гостини був факт, що я, очевидно, мусіла весь час

пильнувати всіх господарських справ і не могла взагалі поговорити із своїми гістьми, а було всіх разом з нами 37. Я навіть зажартувала, що повинна вийти з таблицею: Unfair to Labor, бо коли я нарешті була готова сісти й поговорити, гості почали вже розходитися додому. Отримав Остап багато всяких подарунків та різні привіти: телефонували Марія Голод та Олександра Копач з Торонто, Крижанівський та Івасівка з Нью Йорку. Едвард Козак прислав телеграму. Було б цих привітів, очевидно, більше, якби я це була розголосила urbi et orbi. Але це була приватна гостина, і привіти були від запрошених гостей, або тих, хто від цих гостей про Остапові уродини довідався. До Козака я дзвонила, бо саме є його виставка у Ф. і я думала, що він може приїде, Івасівка і Крижанівський довідалися від Лясі, Марія Голод була запрошена, бо була можливість, що вона приїде до Третяків на цей час — від неї, очевидно, довідалася п-ні Копач. Костюкам, Гірнякові та іншим, які напевно були б відгукнулися, я повідомлень не посилала, бо не хотіла їх зобов'язувати. Трохи мене дивує, що не здобувся на якийсь жест — хоч би телеграму чи уродинову картку — Тарас. Запрошення дістав був давно і не міг удавати, що не знає. А телеграму можна прислати навіть з Австралії. Між іншим, прийшла телефоном телеграма з привітом від ... Наталі Пазуняк. Це була справжня несподіванка. Запрошена вона не була (а може вважала, що повинна була бути?!) — отже це нас заскочило. Довідалася певно від своїх сватів Коропецьких, або через їхніх спільних дітей. Трохи незручно, але трудно: не можна було всіх запросити, а наше знайомство з ними не таке вже близьке. Трохи також було мені ніяково, бо Старосольську підвезла автом до нас Мушка Одежинська — що її я також не просила. Ну що ж. Одежинські також нас ніколи на свої гостини не запрошують — хоч я рада була б ближче з ними спілкуватися

Nec semper erunt Saturnalia. Свята 70-ліття — закінчені. Марко вже вчора полетів назад до Los Angeles — ще встигла я лиш погостити обідом Соню та Іка вчора пополудні — а сьогодні — чую вже починається рух — треба збиратися в дорогу.

6 травня, середа. Cambridge, MA.

Я сама з дитиною. Уляна випомпувала пляшину свого грудного молока і я вже маленького нагодувала маминим молочком з пляшки. Тепер він спокійний, але вночі дався їм добре взнаки, та й сьогодні з ранку треба було носити на руках, щоб заспокоївся. Вчора, коли я його увечорі носила притуленого до грудей, а його мабуть болів животик, або щось докучало, зворушив мене до сліз. Чи є щось у житті важливіше, як збереження цього крихітного людського життя? Тепленьке тільце, що тулиться і шукає циці і смокче мое рама'я або свій кулачок, таке покищо безпомічне і залежне від материнського тепла і материнського корму — а вже в ньому запрограмований homo sapiens? Маленьке чудо, людська дитина. Щось плаче, треба мені йти!

9 травня, субота. Cambridge, MA

Максим з Уляною та ще з одною парою своїх знайомих пішли в кіно — це перший їх спільний вихід — night out. Дитина звчора трохи плакала, але тепер заспокоїлася і спить. Тим разом навіть у власному “ліжечку”, а не в баби на грудях, як це було вчора й

передучора. Цікаво, що дитина реагує на спів і мову — заспокоюється, коли йому співати, коли довго примовляти до нього. Не даром же поставали всі колисанки! Гойдання — чи на кріслі, чи на руках також дуже допомагає — втихомирює. Колиски старомодні були розумніше подумані, як модерні ліжка, а англійська колиска, що висить на сволоку — також непогана вигадка (тільки може не зовсім безпечна). Я дуже рада, що приїхала. Маю почуття, що справді я їм потрібна і що можу допомогти і з дитиною і на господарстві. Бабою легше бути, як мамою. Уляні не легко переставитися на новий стиль життя. Обое з Максимом вони величезні педанти — помешкання їх маленьке, але дуже упорядковане: кожна річ має призначене місце і тому багато цих речей можна в помешканні цім помістити. В них не лиш привички довшого самостійного життя, безлічі інтелектуальних зацікавлень, але й дуже активне товариське життя — телефони, візити. Я маю враження, що дитині потрібно трохи більше спокою. Легко сказати: хай звикає до руху й гамору. Коли дитинча не спить, воно ще більш розстроєне, а це в свою чергу веде до недоспаних ночей для мами, поганого корму для дитини і знову ж таки — неспокійна дитина і напружені нерви в батьків. Треба їм буде щось трохи обмежити: може навіть і вилучити телефон, щоб був більший спокій. Це може дати дивіденди і для них і для дитини.

Мотря купила Максимові з нагоди градуації академічні регалії — вчора прийшло поштою — виглядає наш доктор дуже імпазантно в гарвардських кольорах. А що він професор, регалії придадуться кожного року.

Вівторок, 12 травня 1987. Cambridge.

Іванко не дозволив докінчити речення і взагалі можливостей для нотаток обмаль. Тепер спить наш маленький, Максим у праці (він заступає Уляну в редакції *Harvard Ukrainian Studies*), а Уляна поїхала до міста купити собі якусь суконку — дарунок від мене на Mother's Day. Сам день матері провели ми у Old Sturbridge Village — я воліла б була простенький пікнік у недалекому парку, але молоді настоювали, щоб поїхати десь далше. Атмосфера в Old Sturbridge Village справді унікальна, я була там уже тричі — з Мотрею, з Лялею, і тепер. Колись, як Іванко підросте, варто знову туди поїхати — це 19-е століття дуже виховне, зокрема ж для українських дітей, щоб дати їм змогу побачити коваля і кузню, боднара, гончара, воли на полі з плугом чи бороною etc. Тепер Іванчикові всього того непотрібно, але і у візочку і в авті був спокійний. Максим і Уляна трохи в Sturbridge відпружилися, але я думаю, що їм ще треба вчитися, що можна відпружитись і розважитись простіше і дешевшим коштом (Вступ до Old Sturbridge — 9 дол. від особи!) Повертаючись додому, була ще мова про те, щоб вступити в гості до Тамари Гутнік; я від себе сказала, що дитині мабуть досить цих кількох годин поза домом (перевивання немовлятка в публичних лазничках мене не захоплює, але модерні батьки нічого собі з цього не роблять). Уляна приїхала додому трохи розстроєна, але потім усе унормувалося, хоч втихомирення Іванка вдома забрало пару годин.

Вчора Іванко мав дуже гарний день — мало плакав, мама була в доброму настрої, навіть затанцювала з Іванком вальса до музики (я помітила, що йому треба часом трішки підкрутити музику голосніше і це його заспокоює). Пополудні я пішла з Іванком на дві

години проходу по Cambridge з візочком, а маму залишила полагоджувати справи пов'язані з христинами, що їх вони запланували на Memorial Day Weekend. Хочуть зробити прийняття для 50 осіб — передусім товаришів і знайомих з Гарварду і найближчої родини — це буде своєрідне їхнє прощання з Гарвардським середовищем, а мають вони тут дуже цікаве товариство, не тільки українське. Коштуватиме це їм около 1000 дол. — видаток фактично непотрібний у час, коли грошей в них не припливає надто багато, а треба щадити на купівлю хати в Канаді. Але вони у значно ліпшій фінансовій ситуації, як більшість їхніх колег — мають трохи грошей в банку, одна і друга родина допомагають, от і я тепер, приїхавши, привезла від Остапа з дому чек на одну тисячу доларів для Іванка, а відколи я тут, видала вже понад 100 дол. на харчі, тощо. (Адже і я їм — зрештою варю і пляную меню, тому й купівля харчів в моїм засягу). Взагалі бачу, що я дуже їм тепер багато можу допомогти — не тільки з дитиною, але з кухнею, пранням, ітд. Я вже трохи втомлена, але маю сатисфакцію, що приїхала. З усього видно, що і вони високо оцінюють мою допомогу. Максим, думаю, навіть здивований, що я так легко увійшла в ролі баби, що в мене більше спокою і терпеливості до дитини, як у них самих. Уляна почала мене наслідувати і бачу також приговорює тепер до дитини і співає йому, бо бачить, що сама тільки стократ повторена фраза Іванку — Іва-анку — говорена або співана до музики Іванку, Іванку, купи ми рум'янку — допомагає дитину втихомирювати. Вчора звечора спав — аж мені було дивно, чому він раптом такий спокійний (мовляв радник: журюся, нічого мені не бракує, а це не є мій нормальний стан!) Отже я не могла заснути і надслухувала. Нарешті Іванко серед ночі розкричався — і мама не хотіла дати дитину мені, мовляв, нехай привикає спати у своєму ліжечку-кошичку — у висліді всі ми не спали.

Трохи вимучить їх дитина. Я від'їжджаю в п'ятницю вранці поїздом. До цього часу хочу ще приготувати їм трохи харчів, і хочу, щоб вони ще один раз пішли собі вдвійку до кіна — бо це не скоро буде знову для них можливе.

Четвер, 14 травня. Cambridge.

Уляна пішла на перевірку до лікаря. Іванко трохи плакав, тепер заснув. Вчора пополудні я послала Уляну до міста купити собі суконку (— мій дарунок їй на День Матері), потім коли вона повернулася, я взяла дитину на прохід у візочку, а ввечері, після обіду (що його я підготувала вранці), Максим з Уляною пішли в кіно (дуже були вдоволені з фільму: *Gardens of Stone*, Coppola). Іванко трохи дався мені взнаки — навіть налякав мене. Коли я міняла йому пелюшку, він виплюв трохи води, захлиснувся цією водою, на мить не міг зловити віддиху, налякався сам і налякав мене! Я схопила його зі столу, щоб у вертикальній позиції було йому легше — з голою дупцею, без пелюшки — була добра нагода бабу обпісяти, але Іванко не скористав з неї. Інстинкт і запрограмовані рефлексії рятують маленьку людину від загибелі. Справжнє божеське чудо ця маленька істота!

Уляна мене вчора зворушила: дивлюсь: а вона вранці лежить біля Іванка і ... читає йому книжечку, Рукавичку! Кажу їй і Максимові: перейшла мене! В такому віці я ще малятам книжок не читала! А це непогана думка! Пошукаю для неї трохи дитячих книжечок —

зокрема віршованих. Мелодія і ритміка мови і втихомирює, і встановлює контакт і — Боже ж мій, яке щастя для нас, що це буде — як видно з усього — наша рідна українська мова. Сьогодні я Уляні зачитувала з пам'яті На панщині пшеницю жала... Виявляється, вона ніколи цього вірша не чула (Уляна не ходила до Рідної Школи і хоч мова її засадничо поправна, з деяким волинським забарвленням винесеним з дому, то очевидно, що досвід її з українською підставовою освітою — мінімальний. Помітивши її зацікавлення, я радила, щоб вона читала малому Кобзарю. Сама при тій нагоді відкрис для себе Шевченка, а мелодійність мови буде Іванкові приємною материнською музикою.

Сьогодні плян такий: обід я вже зварила — і то на кілька днів. Після того, як повернуся, піду з дитиною на пару годин на прохід. Це дасть Уляні змогу попрацювати над викінченням якоїсь редакційної роботи. А малятко на проходах спокійно спить у візочку — рух гойдання та свіже повітря вистачають, щоб втихомирити його.

Завтра вранці вже їду. Дорога далека — 7 годин їзди потягом. А в наступну суботу (за тиждень) приїдемо знову сюди — разом з Остапом — на христини. Та це вже буде тільки на два дні. Виглядає, що туди й назад мусітимемо їхати поїздом (Літак коштував би 216 дол. від особи!). Записок у поїзді не пляную робити: позичила в Максима Булгакова: *The Master & Margarita* і вже почала читати. До бібліотеки — за весь свій побут тут у Кембридж — заглянула раз один тільки увечорі — тільки перевірила в каталозі, що вони не мають *Ukrainian Canadian*. Уляна давала мені свою “Officer” картку і заохочувала піти, але я бачу, що я дуже їм потрібна як бабуня і господиня. Бібліографія — тим разом — мусітиме почекаати!

Вівторок, 19 травня 1987. Філядельфія.

Від п'ятниці пополудні — я вдома. Їхала потягом 7 годин — трохи спала, трохи читала. Ніхто по мене не виїздив. Сама із своєю валізкою добилася підземкою і автобусами додому. У час вікенду встигла вже знову напрацюватися: купівля харчів з Мамою (без Остапової помочі) — тобто пакування і ношення наладованих харчами (для Мама — на два тижні) торб. Пополудні в суботу поїхали до Wanamaker-а з Остапом — я купила дві суконки (одну — жовту — що подобалася більше Остапові, як мені), чайник і сковороду нам до кухні, нейлонові майточки для Іванка, решітку до риночки для Уляни (я там господарила і знаю, чого немає). В неділю вранці втопилася страшенно, зрізуючи електричною машиною куц — машина тяжка, дрижить у руках, а рамена треба тримати догори, бо куц вищий за мене. До сьогодні болять руки і плечі — не скоро візьмуся за таку чоловічу роботу знову. Передусім тому, що я, позбиравши граблями все сміття до бляшаної пушки, замість подяки, напоролася на гдирання й критику “графа Потоцького”, який взявся пересипати сміття з бляшаної пушки до плястикових мішків — мовляв, ось як треба працювати. Не дам стероризувати себе хворобливій і зайвій педантерії — не думаю, що це потрібно, і навпаки, вважаю, що було б доцільніше, якби замість “поправляти” мою роботу, виявив якийсь мінімум ініціативи на господарстві сам, роботи всюди досить. Я також маю схильність бути педанткою — в бібліографічній роботі, навіть у кухні, але моя педантерія не є обсецією — надто багато в мене справжньої роботи, щоб видумувати

зайву, додаткову. Остап натомість — педант тільки у хатніх, жіночих справах (маміні впливи, батько, видно, не давав прикладу до наслідування). В паперах своїх він педантерії не знає і в архіві своїм зовсім не орієнтується.

Вчора — перший день на роботі. Повно всяких новин. Еллен відійшла на працю до Найвищого Суду у Вашингтоні, втратили ми також одну урядничку — і швидко буде також зміна на пості секретарки директора, яка їде на рік до Ізраїлю (вчитися гебрейської мови, служити три місяці в армії — є і такі справжні патріоти!) Директорка на засіданні вчора говорила про низку літніх проектів — хоче, мабуть, запевнитися, щоб не було в нас жодної передишки!

П'ятниця, 22 травня. Метро.

Готуюся до виїзду на христини до Бостону. Виникла комплікація: виявляється, що Остап у суботу пополудні має брати участь у Шевченківській конференції НТШ у Нью Йорку. Це сталося у висліді непорозуміння — пересунули дату, не повідомивши доповідача. Вже було навіть оголошення в газеті. Винен тут Левко Рудницький, який забув Остапові сказати про це рішення НТША. Він дуже кається і навіть пропонує вести Остапа після виступу автом до Бостону. Була б добра нагода використати авто — бо багажу стільки, що не знаю ще, як розв'яжемо цей клопіт. Але я думаю, що розв'язка ця — погана. Рудницький хоче зразу ж повертатись додому — навіть хоче спеціально взяти з собою сина, щоб міг допомогти йому в шоферуванні. Дорога до Бостону — 7 годин в один бік. Робити таку дорогу двічі, та ще й в поспіху — річ ризикозна. На місці Остапа — я б взагалі відмовилася від імпрези — вони ним крутять, і це була б для них научка на майбутнє. Там, зрештою, і без нього є дві інші доповіді. В кожному разі, я поїду до Бостону поїздом в суботу вранці. Валізку мушу випакувати кабаносом, коньяком, пішінгером, рогаликами — з одягу беру тільки дві нові суконки. Але треба завезти ще картину Козака та книжки для Іванка і Максима. Якби Остап їхав зі мною, могли б взяти навіть на поїзд. Але сама я не дам ради з додатковим багажем.

П'ятниця, 22 травня, метро, в дорозі додому. 1 РМ.

Нагла зміна плянів. Довідалася я, що Stephanie Edwards, наша бібліотечна співробітниця, сьогодні під вечір їде до Бостону винаймленим автом відвідати хворого батька. Слово по слову, і ми домовилися: поїдемо разом, моїм автом, вона шоферуватиме. Взаїмна користь. Але я через те мушу поїхати додому раніше — спакуватися, і поїхати по неї до центру міста, щоб ми могли десь ооколо 6-6:30 виїхати в дорогу. Я вже, очевидно, телефонувала до Cambridge — готель замовлений щойно від завтра, отже мусітиму заночувати в Максима й Уляни — там є вже Пасічникова, і я запропонувала, що можу переночувати з нею на одному ліжку. Найгірше, що приїду серед ночі і їх розбуджу. Уляна каже: якраз на Іванкове кормлення десь біля 2-ої! Можливо, що й так. Це дуже облегшить справу з багажем — зможу забрати все, що потрібно — навіть вино й коньяк.

Субота, 23 травня 1987. Cambridge, в Максима.

Добилася я сюди серед ночі. Stephanie виладувала мене і багаж і поїхала моїм авто до Newton, де живуть її батьки. Щофер з неї першорядний, і цікавий товариш подорожі. Вона працює в нас як бібліографічний помічник у відділі комплектування — найвища уряднича посада, але не професійна. Але освіту вона має першорядну — тількищо отримала докторат із клясичних студій, написала працю про римського поета Ювенала. Знає, очевидно, латину і греку. Їй тепер 30 років. Вона два роки замужна за молодим чоловіком (9 років старший від неї) — він (Van Edwards, з якоїсь бельгійської родини) також працює над докторатом — із середньовічної історії — тепер він на праці на повну ставку в бібліотеці Van Pelt, у відділі рідкісних книг. Stephanie походить з ірландсько-шкотської родини, батько є лікарем-хірургом, спеціалістом від дитячої хірургії. Він недавно мав серцевий напад — пару тижнів після інфаркту приїздив сам авто з Newton-у на градацію дочки — і опинився в U of P hospital! Стефанія має чотири сестри — дві, замужні за англійців і живуть в Англії. Дві є тут в околиці Бостону — одна з них любить займатися водним спортом — їздить вітрильником по ріці Шарлс. Стефанія ходила до шкіл в Колорадо та в Массачузетс, докторат робила на Bryn Mawr.

Я тепер сама з Іванком. Максим, Уляна та Маруся Пасічник поїхали полагоджувати справи зв'язані із завтрішніми христинами. Пополудні піду до готелю, де маємо замовлений нічліг. Остап має приїхати пізно ввечері літаком з Newark-у (Рудницький завезе його після імпрези НТША на летовище). Марко з Ією також приїдуть десь біля 9-ої. Із Стефанією я домовилася, що вона привезе авто сьогодні о 6-ій до Harvard Motor Inn.

Вівторок, 26 травня 1987. Метро. Філядельфія.

Христини відбулися гарно, за добре подуманим Уляниним пляном, в неділю 24-ого травня, у православної церкві у Бостоні. Церемонія, що її довершив о. Невмержицький, була рішуче за довга — около півтори години. Це було занадто не лише численно зібраній добірній публіці (понад 70 осіб!) — але, тимбільше, малому Іванкові, який до певного часу лежав тихенько на руках хресної мами — її, а потім як почав плакати, то трудно було його втихомирити. Та ще й коли у холодній церкві розбирають з панчішок і черевичків (аякже, Уляна купила і черевички!) і дитині холодно. Але якось витримали ми всі до кінця, включно з хресними батьками — Романом Пасічником та Ією, що мали нелегке завдання втихомирювати розхвильоване малятко. Прийняття відбулося в привітних нових приміщеннях гарвардської Divinity School. Був холодний, але багатий і обильний буфет, вино й горілка, кілька різних тортів, кава, чай. До цього харчу і я додала деякі привезені з Філядельфії лакоминки: кабанос (10 фунтів!), мариновані грибки, пішінгер, рогаики. Якби знала була, що їхатиму авто, могла була взяти більше — навіть Мама пропонувала спекти торт. Але не було потрібно. Основні речі — включно з деякими приставками — підготували Catering Service; домашнє печиво і деякі інші речі були тільки додатками. На прийнятті були всі гості, що були в церкві і ще дехто. Це була дуже добірна гарвардська публіка — що з них принаймні половину становили не-українці. Все це наукові співробітники, професори, докторанти. Я мала нагоду довше поговорити з професором Прицаком та — вперше — поговорити трохи з його дружиною Ніною. Вона — росіянка, жінка цікава, розгорнена, і як видно з усього, дуже віддана своєму чоловікові та його

справі. Пріцак, очевидно, журиться тим, що УНІГУ втрачає Уляну (відхід Максима — закономірний і це можна навіть рахувати і за загальний гарвардський успіх, що він буде професором, але Уляна — якби.

Вівторок, 26 — метро, по дорозі додому.

[продовжую перерване речення] — якби не була жінкою Максима, напевно ще далі працювала б для *HUS*. Її відхід створить лякуну, що її УНІГУ не легко буде заповнити. Тим журяться також співробітники УНІГУ — напр. Юрко Мигайчук, який довго зі мною говорив і висловив побоювання, що може сам Пріцак не здає собі як слід справи з поваги ситуації. Та не в самій Улянці справа — Пріцак за два роки (кажуть) мусітиме відійти від УНІГУ і невідомо ще, що буде з його наслідником, чи точніше, хто саме стане директором УНІГУ? Це мусить бути “тенюрований” гарвардський професор. Підготовляють до цієї ролі Сисина, але він, покищо, не має ще *tenure*. Тимчасово може стати директором на пару літ Шевченко, мав би таку можливість також Грабович, але він має репутацію поганого адміністратора. Всі бояться Магочого, який напевно був би зацікавлений, але не відомо, які його шанси.

Приємно було поговорити з Мотрею та Андрієм. На другий день і після гостини ще мали змогу побути трохи з нашими дітьми. В понеділок вполудне Марко відлетів до Лос Анджелес, біля 4-ої пополудні ми з Остапом від'їхали нашим автом до Філядельфії із Стефанією Едвардс за шофера і компаньона подорожі. Я залишилася ще в Кембридж — там мають зустріти її Олесь та Люба і вони разом поїдуть на кілька днів до Maine. Потім вона приїде на один день до Філядельфії. Марко за нею стужився, бо вона працювала довгі години і рідко бувала вдома, а тепер ще кілька днів розлуки, бо він там, а вона тут. Не легка це професія — за багато посвяти вимагає. Але вона матиме передишку, поки візьметься до нової якоїсь праці.

1 червня 1987. Метро — вранці і пополудні.

Сьогодні вже 1 червня, але в нас досі немає погодження щодо цьогорічної нагороди Ценків. Передусім, очевидно, тому, що Едвард, як звичайно, спізнився із своєю оцінкою. Але справа утруднена ще й тим, що вже існує засаднича розбіжність поглядів між Данком і мною. Данко рішуче проти всякої нагороди, я за тим, щоб дати якусь часткову премію, отже доведеться вирішувати більшістю голосів, а не, як це досі було, одногосно. Боюсь, що тут входять у гру деякі упередження до Магочого, но і сама його тема: карпато-русини — напевно викличе контрверсію. І конкурс Ценків і персонально я знову, мабуть, будемо під обстрілом, як дамо нагороду Магочому. Тим більше, що він тепер знову зразив собі нашу громаду, бо надрукував негативну рецензію на книжку Конквеста — і це спровокувало статті в “Свободі” ітп. Навіть Ценко, який недавно телефонував, щоб довідатися, чи є якісь надіслані праці, сказав мені ніби мимоходом: а Ви знаєте, наш нагороджений премією Ценків Магочий написав проти Конквеста? Ценко, очевидно, не знає, що автором єдиної надісланої на конкурс цього року праці є знову цей же Магочий і що він мабуть знову дістане часткову нагороду! Мені особисто Магочий — особа не дуже

симпатична. Разить мене передусім його арогантність і “pushiness”. Один раз по телефону (тоді, як надіслав свою Ucrainic-у — всі чотири примірники на мою адресу на PENN) я навіть мала нагоду його трохи збештати (“This is quite an imposition!” — сказала я йому тоді). Але я не маю упереджень і думаю, що кожную працю треба оцінювати саму по собі, без уваги на особу автора і вже зовсім певно без уваги на особисті симпатії чи антипатії. Праця не може ніяк претендувати на повну премію — вона не рівня Грімстед, Стельмашенкова, Місіло! Але вона не гірша від роботи Славутича чи навіть Лучечка. Зібрав він досить багато цікавої інформації — з різних ідеологічно протилежних джерел — і хоч дехто із наших патріотів напевно вважатиме це негативом, то для мене — навпаки — для людей української орієнтації робота Магочого може відкрити очі на малознайомі нам і дуже численні публіцистичні і дослідчі роботи тих карпато-русинів, що не вважають себе українцями. Факт, однак, що в бібліографії переважають матеріали українською мовою та української орієнтації і взагалі надання премії на конкурсі української бібліографії, має свою позитивну вимову — навіть з чисто політичної точки зору. Так що я за тим, щоб якусь невелику премію таки дати — може 300 дол.? Ще мушу побачити на письмі рекомендацію Едварда. По телефону ми вже майже дійшли до згоди. Ще завтра подзвоню вдруге до Данка — якби він пристав на 300 дол. премію було б односторонньо — але якщо ні, то доведеться нам його переголосувати. Як голові комісії, мені також залежить на тому, щоб якісь нагороди таки були. Був уже раз випадок, що хоч було двох кандидатів, ми нагороди не признали нікому. Але це були праці, що не були навіть серйозними кандидатами на розгляд. Цього разу праця має підстави, щоб її трактувати поважно, хоч за браком показника і деякими лякунами в охопленні теми, на повну премію ніяк претендувати не може.

2 червня 1987. Метро. Вівторок.

Минулих кілька днів, а зокрема минулий вікенд, читала я книжку “Oni”, що її принесла мені Марія. Автор: Teresa Torańska. Видана книжка в Лондоні. Це збірка інтерв’ю із визначними комуністичними лідерами Польщі сталінських і після-сталінських часів, таких як Ochab, Werfel, Berman, Julia Minc, Klosiewicz, і ін. Надзвичайно цікава книга, не даром її переклали вже на англійську (недавно була рецензія в New York Times), не даром подобалась вона дуже й Остапові (— Він прочитав її перший і такий був зацікавлений, що виявляв навіть бажання її купити!) Для мене цікаве зокрема те, що всі ці люди — відповідальні у великій мірі за ситуацію в після-воєнній Польщі — все таки мали якусь ширшу візію про роль Польщі в сучасному укладі політичних сил. Їх залежність від ССРСР очевидна і вона мене дивує менше, як факт, що все таки була можливість на деякі автономні рішення: напр. факт, що не було процесу проти Гомулки. Не знала я, що був час, коли ставлено пропозицію зробити з Польщі — республіку ССРСР. Для поляків — це було б фатально, але для України напевно було б добре — не тільки із злорадності, що ось і на Польщу прийшов кінець, але — що для мене куди важніше — із надії, що якби Польща була в складі ССРСР — то вона була б напевно розсадником націоналізму і могла б приспішити упадок імперії. Можливо, що цього саме і боявся Сталін, бо видається мені на основі прочитаного, що це він вирішив проти республіканського статусу Польщі в складі ССРСР, а не лідери польських комуністів. Зрештою, тоді ще мали голос і вплив аліанти, а

може й Лондонський екзильний уряд?

3 червня 1987. Вранці. Метро.

Іванкові сьогодні два місяці. Максим з Уляною та дитиною поїхали на кілька днів на Cape Cod — вчора телефонував. Але погода нагло змінилася. Минулий тиждень і в нас, і в Бостоні було звичайно біля 90°F — а тепер температура понизилася, а сьогодні по радіо я чула, що в Бостоні ледве понад 50°. На Кейп Кад напевно ще холодніше. Дитина якраз дістала перше щеплення: проти дифтерії, тетанусу, etc.

Передучора та вчора коротко була в нас Ія. Після кількох днів у Мейн з братом і братовою, вступила до Філядельфії та Нью Йорку перед своїм відлетом до Лос Анджелес. Привезла мені цікаві інформації про Acadia Nat. Park — tape з поясненнями, мапи, книжку про старі “inns”, а на додаток ще слоїчок із варенням. Маю надію, що використаємо ці інформації в жовтні — плянуємо поїхати до Мейн з Лялею, після зальцбургського з’їзду на Союзівці. Ляля повернулася вже з Гаваїв, куди їздила з дочкою, зятем і внучкою відвідати Мирона та відбути спільні вакації. Після значного піднесення надій після першої курації ліком Новицького УКРАЇН — кількість білих тілець у крові знову загрозливо понизилася, можливо тому, що наступила довша ніж передбачено перерва між серіями інекцій. УКРАЇН в Америці, покищо, офіційно не апробований, треба його діставати від Новицького з Відня і то не поштою, а за посередництвом туристів. Але Ляля вже має цілу серію — 120 інекцій (по 42. дол. кожна!) і готова її прийняти. — Говорила я з нею в суботу. Маму Аделю вона вирішила таки перенести до старечого дому в Portland, біля Катрусі. Тепер Ляля буде сама. — Ія вчора вночі полетіла додому, до Марка

Понеділок, 8 червня 1987. Метро. Год.7:20 вранці.

Їду сьогодні з моєю директоркою до Нью Йорку. Eine kleine Dienstreise. Правнича фірма Curtis, Mallet-Prevost, Colt & Mosle пропонує подарувати нам свою колекцію латинсько-американських матеріалів, щось понад 10,000 томів. Чому вибрали саме нашу бібліотеку? Один із партнерів фірми — Angulo — відходить на пенсію і житиме поблизу Філядельфії, у Вілліанові. Він хоче і далі займатися справами Південної Америки і йому вигідно було б мати цю колекцію десь під боком. Ну, це “an offer you cannot refuse”. Латинська Америка — найслабше розвинута частина наших чужих колекцій: маємо щоправда тисячі томів, навіть досить рідкісних, але все це історичної вартости, перестаріле для правничого вжитку. Отже подарунок сучасного права країн Південної Америки дуже підсилив би нашу колекцію. Але Timeo Danaos et dona ferentes — подарунок таких розмірів створить для нас величезні проблеми: немає взагалі місця, а колекцію треба буде зробити доступною, тобто провести через каталогізацію, інтегрувати з рештою матеріалів — а не, як було б найлегше — відправити на довший час на сховок до магазину. Побачимо, що являє собою ця колекція і наскільки вся ця справа — реальна.

Пополудні. Метро.

Службова поїздка до Curtis, Mallet-Prevost etc. була цікава й повчальна. Деякі її аспекти нагадали мені кадри з фільму, що його ми бачили вчора з Остапом і Вірою: *The Secret of My Success*. Футуристичний будинок в центрі Нью Йорку — при 101 Park Ave — дише капіталістичною могутністю. Фірма займає три поверхи 48-поверхового будинку. Бібліотека на 35-ому поверсі має кількадесят тисяч томів, в тому числі досить велику колекцію південно-американського права: gazetas, кодекси, коментарії до кодексів та монографії. Бібліотекар Janet Tidwell, однак, зразу в розмові нам вияснила, що справа не така проста, як спершу виглядало. Є дві протилежні фракції: одна, в тому числі і Janet, хотіла б звільнити дороге місце в бібліотеці, подарувавши нам значну частину латиноамериканської збірки. Інша партія, зокрема Orietta Fraenkel, стоїть на тому, що можна подарувати тільки деякі старі комплекти, але більшість колекції треба затримати у фірмі. Оріетта виготовляє для Martindale-Hubbell Law Digests конспекти права для всіх держав Південної Америки і саме для цієї роботи вона потребує мати матеріали в колекції на місці. (Для мене її робота була справжньою ревеляцією: я думала, що ці незвичайно потрібні і часто вживані конспекти виготовляє саме видавництво Martindale-Hubbell, ангажуючи для цієї роботи спеціалістів у кожній країні. Виявляється, що фірма Curtis, Mallet-Prevost дає цю працю як свою public service для професії — приймаючи в заплату тільки рекламу та надію на клієнтелю в цій ділянці). Отже між цими двома групами дійшло до зудару, у висліді чого Janet — бібліотекарка не була запрошена навіть на ланч.

Вівторок, 9 червня. Метро.

(Продовжую). Curtin, Mallet-Prevost, як видно, має багато ділових справ з південною Америкою. Senior partner, Manuel Angulo, іде на semi-retirement і буде жити (фактично вже живе) на передмістях Філадельфії у Rosemont. Саме це спричинило їхній вибір нашої бібліотеки — бо Angulo хотів би мати матеріали колекції до диспозиції. Angulo — низького росту старший пан — оточений величезною увагою своїх молодших співробітників. Фактично це котерія “yes-man” -ів (хоч є серед них і одна жінка). Дисципліна, як в армії. Коли Angulo-генерал говорить, всі мовчки побожно слухають. Навіть смішно — зовсім як в цій комедії — *The secret of my success*. З кожного слова і м’язя пана Angulo видно, що він звик до влади, до керування людьми і, очевидно, величезними грішми. Запросив нас на полуденок до клубового ресторану в будинку при 101 Park Ave — Liz обрахувала, що ланч цей на 6 осіб мусів коштувати яких 450 дол. Цікаве, що Angulo — адвокат з Венесуелі, його молодший партнер — мекіканець. Багато людей в їхньому оточенні — секретарки, урядники — еспаномовні. Все це, очевидно, не випадково. Приходить на думку питання: чи після відходу Angulo, фірма далі буде так ангажуватися у ділові справи Латинської Америки? Чи далі субсидіюватиме працю Оріетти Френкель для Martindale-Hubbell? Якби вони передали всю латино-американську колекцію нам, як це мабуть було в первісному їхньому пляні, люди такі як Оріетта напевно втратили б унікальну на всю Америку і напевно високооплачувану посаду. Не виключене, що у фірмі є розходження і конфлікт між англосаксонськими та латинськими елементами.

Вівторок, 9, метро, пополудні.

Провірила я в Martindale-Hubbel і бачу, що помилилася. Пан Ангульо може і має якесь пов'язання з Венезуелею, може походить із венезуельської родини навіть (походження він напевно латино-американського, про це немає сумніву), але народжений він у Нью Йорку і має найліпшу американську освіту: Yale і Harvard. З решти товариства партнером у фірмі є ще тільки Kalat. Мехіканський адвокат Diez і Orietta Fraenkel не є навіть на списку “associates”, отже вони десь нижче у фірмовій гієрархії, або може нові зовсім люди. Diez є членом адвокатської палати і в NY і в Мехіко. Фірма має бюро в Мехіко й Парижі. Orietta M. Fraenkel на візитівці має: “Attorney at law. Admitted in Costa Rica” — отже значить, не має права практики в Америці і є видно тільки на становищі “researcher”-а. Помірила я полиці і бачу, що навіть тих 140 полиць матеріалів, що їх хочуть нам подарувати, створить поважні проблеми. Місце в нас страшенно обмежене і треба буде неабиякої штукатерії, щоб могли ці матеріали зінтегрувати.

Завтра увечорі — після праці — їдемо поїздом до Бостону. Післязавтра — Максимова гарвардська градуація. Мирослав обіцяв завезти Остапа авто на станцію, а це значить, що я залишу їм свою валізку, щоб не мусіти тягнутись з нею вранці до роботи, а потім на станцію.

12 червня 1987, в поїзді. П'ятниця.

Вчора був день гарвардського “commencement”. Ніколи я не припускала, що це річне гарвардське свято збирає такі товпи народу. Вступ за квитками і кожен градуант отримує їх у дуже обмеженій кількості — Максим для мене й Остапа роздобув квитки від колеги, отже мав тільки для Уляни (й Іванка!). Я думала, отже, що організатори градуації враховують реальні можливості примістити всіх у парку на площі між Widener Library і Memorial Chapel. Фасад бібліотеки був прикрашений трьома гарвардськими “гобеленами” VERITAS, дерева були завішені кольоровими “хоругвами” гарвардських коледжів і шкіл. Майстри церемонії у фраках і циліндрах, градуанти у чорних і помаранчевих тогах, залежно від дипломів і шкіл. Крісел на площі було тисячі — і всі вони були зайняті. Ми прийшли із дитиною у візочку, попали у людську гущу — і навіть згубили себе! Я пропхалася до сходів бібліотеки, бо думала, що там можна буде нам сісти — але де там, кожен клаптик був зайнятий. Я пробувала пропхатися назад до Уляни — де там, згубила її в товпі — і потім, хвилюючись, десь щойно за годину віднайшла Остапа. Уляну з дитиною ми зустріли знову аж пізніше, після церемонії в Sanders theater, де Graduate School of Arts and Sciences вручала дипломи своїм випускникам. Погана організація, товпа народу і зокрема факт, що ми з Уляною розлучилися, зіпсували мені настрої і не дозволили концентруватися на програмі. Все таки було і кілька для мене зворушливих моментів, зокрема тоді, коли нових гарвардських докторів промовець вітав “to the ancient and universal company of scholars”. Подобалася мені і запам'яталася ця фраза: за нею криється багато, слова “ancient” і “universal” — це не порожні звуки дібрані для милозвучності стилю — наука переступає межі не лиш національні, але і межі часу — і мені радісно, що членом цієї communitas буде і наш Максим. У програмі ранішньої церемонії на площі були

тільки промови студентів — один із них говорив “oratio” по латині. І я тут же знову мала нагоду переконатися, що нас учили іншої латини (Остап вже пару разів зі мною сперечався, мовляв, “нас учили так як треба”, а решта всі не знають правильної латини!) Вже мій професор Watson, спеціаліст від римського права, заскочив мене, коли я почула на першій його лекції, що він говорить про Корпус юріс ківіліс (а не цивіліс, як думала я і як мене вчили в гімназії). Тепер я почула цю вимову у гарвардській oratio: академікі, не академіці — і очевидно послідовне застосування цього “к” — я уважно прислухалася. Роздача дипломів була у театрі Sanders і хоч тут були тільки магістри і доктори Arts & Sciences — все ж таки амфітеатральне приміщення було заповнене по береги. На сцені сиділи професори — представники шкіл, що роздавали дипломи. Між ними і один наш: Любомир Гайда (професор Гаджа! — представляли його). Він роздавав дипломи випускникам Regional Studies on the Soviet Union, серед них був і Богдан Радейко, син лікаря Радейка, що його ми пізнали в Осльо. Максим, очевидно, отримував диплом (фактично тільки порожню коверту, бо диплом отримав уже в листопаді і він висить у нього вже оправлений на стіні!) від декана порівняльної літератури. Був спільний полуденок із шампанським під розбитими шатрами на одному із кемпусів (біля будинку Біологічного відділу), серед дерев, на дерев’яних лавках. Таке відбувалося в той же час у різних місцях Гарварду, отже багатотисячна маса людей була поділена на менші групи і вже не було такого товпища і хаосу, як вранці. Пополудні повернулися ми на центральну площу біля бібліотеки Widener — тепер тут було багато вільних місць. В пополудневій програмі, що її вів президент Гарварду Бок, виступав із головною промовою президент Німеччини Вайцекер (von Weizsaecker). Нав’язуючи до виголошеної 40 літ тому промови Маршала, що дала початок плянові Маршала для відбудови повоєнної Європи, німецький президент пропонував своєрідне поширення пляну відбудови й розбудови для третього світу і для об’єднаної Європи, західної і соціалістичної. Говорив він трохи за довго (Маршал говорив 12 минут, а промова його та ідея перемінили світ) — надзвичайно доброю англійською мовою (Він студіював в Оксфорді). Німці, бачу вже не від тепер, конче хочуть бути мостом між заходом і сходом; чи бува не схочуть об’єднувати Німеччину ціною політичної неутральности, своєрідний, наново підігрітий “Pfleiderer-Plan”? Не думаю, щоб об’єднання Німеччини було в нашому українському інтересі. Вони і поділені являють собою неабияку силу. А як почнуть відбирати Польщі Шлеськ і Щецін — поляки посунуть на Львів. Чи нам потрібний ще один німецький Drang nach Osten? Мали одну шансу в історії — не використали її; мільйони наших людей, що поклали на них надії, заплатили за їхню глупоту й арогантність своїм життям. А ще — війну програли, але живуть у більших достатках (навіть у східній Німеччині), як наші бідні люди, що на радянському боці належали нібито до переможців! Поділ Німеччини — єдина кара історії за те, що вони довели до руїни всю Європу!

Пополудні із площі пішли додому. Були б може повечеряли святково в ресторані — але, по перше, для Іванка це, мабуть, було б уже занадто. По друге, всі ресторани в Кембрідж — переповнені. Отже Уляна запропонувала, щоб ми повечеряли вдома. Вступили по дорозі до крамниці, купили телячі котлети, креветки ітд. — і хоч я була втомлена вже цілим днем, знайшла ще в собі досить енергії, щоб зварити добрий обід. Пізно увечері прийшли ще Юрко та Ніна Мигайчуки і трохи посиділи. Я після цілоденної втоми, вина й

горілки, була страшенно спляча і не могла навіть брати, як слід, участі у розмовах.

Приємно було бачити Максима видимо вдоволеного. Ходив у своїй малиновій тозі, з Іванком на руках, по кемпусі — гордий батько, щасливий новоспечений доктор. Каже: люди підходили до нього, усміхалися і gratулювали. Видимий для усіх успіх: докторська тога — і двомісячне немовлятко на руках!

Один дрібний, але прикрий інцидент: Уляна загубила contact lense і до того, не хотючи, причинилася я: вона загорнула необережно лензу в паперову серветку — я цією серветкою витерла вилите дитиною молоко — і ми щойно пізніше зорієнтувалися, що сталося. Одну лензу знайшли, друга десь заподілася. Вона має, на щастя, запасові, але буде непотрібний видаток і клопіт. Ну щож: мені прикро, але Уляна більше завинила, як я: там, де потрібно було педантерії, її не було. Такі дрібні і цінні речі, як лензи до очей, можна тримати тільки у призначених для цього коробках, а не серед паперових серветок!

Доїжджаємо вже до Нью Йорку. Виїхали 10:20; у Філядельфії будемо біля 5-ої.

Максим з Уляною їдуть завтра літаком до Клівленду, а звідтам із “старою” Пасічнковою автом до Торонто. Зупиняться там в Уляниної кузинки і шукатимуть за хатою для себе на осінь. Максима ми ще будемо бачити в Урбана-Шампейн, вже незабаром, 21 червня. Я недавно довідалася, що з аеропорту в Шікаго не має автобусу до Шампейн, як мене інформували — буду мусіти шукати якоїсь іншої розв’язки.

Я взяла зі собою в дорогу драму Пшибишевського *Gody życia*. Ніколи цього автора не читала і хотіла переконатися, на скільки він міг вплинути на Винниченка. Тематика Винниченківська (*kochanek albo dziecko*, з трагічним закінченням — самовбивством), але мені річ не подобалася: якась така штучність і надуманість у стилі, в діалогах. “Брехня” ліпше зробила на мене враження і здавалася більш переконливою.

14 червня 1987. Неділя.

У Філядельфії застала нас прикра несподіванка: Мама в шпиталі. Забрав її Яримович до лікарні в четвер 11-ого — саме в день Максимової градуації. Пульс впав до 40 — була дуже ослаблена. В лікарні показалося, що вже навіть у легенях почала збиратися вода і що температура підскочила до 101 F. Спочатку думали, що треба буде давати новий расетакер, але пізніше лікарі дійшли до висновку, що Мамі треба змінити дозу Inderal-у, або взагалі замінити його іншим ліком. Вчора я їздила з Татом її відвідати. Тепер пульс в неї понад 100, температура впала. Дістає ліки на відводнення і антибіотики. Каже Яримович, що могла б навіть іти вже додому, але хочуть при нагоді її побуту в шпиталі зробити тести на шлунок — вона має хронічні болі довкола живота і невідомо, чи це пов’язане з серцем (можливо поганий доплив крові), чи воно нервове. Лік — Ventyл, що його вона останньо почала приймати, трохи втихомирює ці болі, отже лікарі схиляються

до думки, що воно мабуть і є нервово. Ultrasound не виявив нічого. Ще в понеділок зроблять один тест.

Тато — що про нього Мама завжди боїться, що він, мовляв, має початки хвороби Alzheimer — був дуже розгублений і дезорієнтований, як ми приїхали, і не міг нам навіть точно сказати, що сталося і коли Мама пішла до шпиталю. Але я думаю, що він попав у паніку — тепер він мається добре: вчора в нас на обіді був навіть дуже привітний і розмовний. А що треба йому кілька разів повторити поточну інформацію, бо він її не зразу сприймає і не запам'ятовує — то що ж — адже йому 87 років, а він, зрештою, і замолоду не був занадто бистрий і кмітливий.

Хвороба Мама, очевидно, великий для мене клопіт. Та ще й в час підготувань до виїзду на конференцію до Урбани.

Неділя, увечорі.

Після обіду в нас, повезла я Тата до Мама до лікарні на відвідини. Їй сьогодні — гірше. Вранці пульс піднявся до 180! Були вранці і кардіолог Гельвіг, і Яримович. Коли ми прийшли, почувалася погано і була в депресивному настрою. Побули ми в неї понад дві години і коли відходили, вона почувалася трохи ліпше. “Такий довгий день”, казала, “вдома день видається короткий”. Ну, для цього є реальна причина: вдома встає після 10-ої і має всякі зайняття: варить, ходить по хаті, дивиться на телевізійні програми, читає. В лікарні — будять о 6-ій, кажуть лежати, нічого не робить, на TV не дивиться, а книжку, що я їй вчора принесла також може читати тільки потрохи, бо кажуть не підносити вгору рук, бо це блокує доплив дожилських ліків. Я радила їй таки дивитися на телевізор, без уваги на програму — воно відтягне увагу і буде своєрідною терапією.

Турбуюся Мамою — тимбільше, що адже ж вибираємося виїхати на цілих три тижні — до Урбани і потім до Шікаго.

Під вечір сьогодні їздили на прийняття до Віри Датон з нагоди градуації (з high school) Арети Шпон. Були Шпони, Люда й Зенко, Юрко з Іреною і Андрійком, Бобо з Мартою та однорічним Марчиком, Марта Канвей з Лізою, Зенко й Христя Дольницькі, привезли з піклувального дому маму — Марію Чайківську, яка спаралізована, не ходить і не говорить, але на обличчі молодо виглядає і видно — пізнає людей! Були там і Онуферки (вона — сестра Зенка Дольницького), і знайомі Віри — Сарахмани, і ціла громадка хлопців — товаришів Юстина та Юрка Датонів. Давно не бачила я всієї цієї родини. Арета Шпон отримала повну стипендію до La Salle і буде на другий рік у Філядельфії. Прикро, що дві сестри із цієї родини — Віра й Марта — розведені. Всі ми переживали, що вони вийшли заміж за не-українців, а тепер тим більше прикро, що ці пари виявилися такими недібраними. І Віра і Марта дуже потовстіли, доганяють тушею Христю. Єдина з сестер Ляля Шпон — струнка, може аж занадто худорлява (вона з дитинства має діабет). Ляля — активна в СУА, була діяльна на недавній конвенції.

19 червня, п'ятниця вранці перед виходом на роботу.

Мама вдома від вітвірка. Новий лік — Verapamil — урегулював пульс і вона чується відносно добре. Я мала кілька днів клопіт з вухом — раптом майже зовсім втратила слух лівого вуха — немов оболонкою заступило. Думала: перечекаю, за день-два може уступить. Але це мені дуже заважало, зокрема в праці. Вчора вдалося мені зорганізувати швидку візиту до лікаря (прийняв мене по протекції Яримович і я вирішила від тепер бути його пацієнткою — моя д-р Кіріко пішла на ранню пенсію і зліквідувала практику, хоч продовжує вчити на PENN). Яримович знайшов у вусі віск, прополокоав його і — Violá — я знову чую! Я підозривала, що це може бути така проблема, бо мені вже пару разів у житті вуха прополікували — маю історію акумуляції воску. Я мала подібну справу в листопаді, але Кіріко тоді не захотіла цього робити, мовляв, не треба ще.

Готуюся до виїзду до Урбани — найбільше було мороки з підготовкою бібліографічної роботи, адже треба мати плян, щоб не тратити часу там.

Неділя, 21 червня 1987. Urbana/Champaign, Ill.

Добилися сюди біля 6-ої вечора. Летіли літаком до Шікаго, з аеропорту до станції Greyhound — таксівою, а потім автобусом 3 години до Шампейн. Цікава розмова з таксіварем в Шікаго — азербайджанець, фактично турок з Азербайджану. Батьки втекли до Туреччини і там він народився. Має вищу освіту, хоче бути хореографом. В Америці — чотири роки. Має жінку, двоє дітей. Вона також туркенья азербайджанського походження. Є їх мала громада в Шікаго.

Подорож автобусом: одноманітний краєвид: поля кукурудзи, декілька дерев і час-до-часу силоси, немов новочасні собори. Не видно сіл — тільки окремі фарми. Людей — обмаль.

Приміщення масмо в Illini Tower, в Champaign. На 9-ому поверсі, дві окремі кімнати, з невеличкою окремою вітальнею, лазничкою, кухонкою та холодильником. Це помешкання для 4-ох студентів — у кожній кімнаті — два ліжка і два бюрка. Добра обстановка для наукової роботи для таких як ми, тепер коли тут мало студентів і простірно. Та ще якщо зважити, що це — безкоштовно. (Завдаток 60 дол. повернуть усім доповідачам). Були вже увечорі на opening reception. Є вже і наш Максим, бачили Оксану Соловей, Зінкевича, Белея, обох Плющів з Парижа, Штогриня, Клейнера, Гунчака. Познайомилась я з молодою чорнявою оригінальною дівчиною: Вірляна Ткач. Писала магістерську працю про Курбаса. Вона працює free-lance в театрі як режисер і/або production manager. Добре знає Гірняка. Зустріла я також молоде дівча, що зробило недавно магістерку в Торонто — Люба Гавур. Вона пам'ятає мій виступ на Стежках культури у Вашингтоні і має навіть мою книжку. Сама також пише вірші — і то останнім часом українською мовою!

Пригода серед ночі після повороту додому. В коридорі близько є вітальня з телевізором. Я вийшла з кімнати, щоб послухати вістей і наставити собі годинник. Повертаюся до нашого помешкання, а Остап тимчасом затріснув двері моєї спальні! А я ключа з собою не брала.

Ключ в середині, а двері зачинені. Очевидно, це мене позлостило — а він ще й накинувся на мене, мовляв, моя вина, бо як можна вийти без ключа! — Тим разом я настояла на тому, що він мусів поїхати вниз по запасовий ключ до чергового — бо вислав мене!

Вже пізно — треба лягати. Забула взяти будильник — а встати треба буде десь біля 6-ої!

Conference: Ukraine in the 1920's-early 1930's.

6/22 Sess.1: Famines in Ukraine.

James Mace: Soviet press on the famine in 1930's. Report on crops and food supply. Party conference in Kharkiv: no difficulties in agriculture. Kosior on grain procurements. Skrypnyk used the word famine describing some areas. Food supply difficulties explanation by people: “they took everything from us”. Large scale flight of peasants from collective farms — letters in press. Party secretaries replaced. Circular letter published in *Visti* to mobilize for grain procurement. Immediate seizure of stolen bread. Penalties, internal passports. Stalin’s direct control of Ukrainian party apparatus. Postyshev intensifies grain seizures. Active measures increased number of victims.

Roman Serbyn: Jewish famine relief in Soviet Ukraine, 1921-23.

5 million, some 50,000 Jews. Jewish statistics on certain localities. Percentage of Jewish deaths lower than the rest of Ukr. population, because of aid extended by world Jewry. Fall 1921 – Spring 1923 reports of hunger in Soviet press. In second year of famine USSR exported grain. Foreign aid refused in the beginning, admitted later in 1922. Concentration of Jews — 40% in Odessa, 30% Kiev, 70% Berdychiv. Relief organizations, some backing of Sov. govt, also Western aid, cooperation with Intl. Red Cross, Hoover’s Relief Organization, etc. Soviets wanted to concentrate relief in Volga region, Jewish organiz. wanted to direct it to southern Ukraine. American Relief Administration — kitchens; choice of personnel — both American & Soviet — most Jewish; 2/3 of kitchen aid went to Jewish population (acc. to Jewish sources).

Olha Samiilenko-Tsvetkov: Ukr. famine in Soviet historical fiction (Stadniuk: *Liudi ne angely*; Lanovenko: *Nevmyrushchyi khlib*; Alexeev: *Drachuny*. Try to soften the impact; lesser causes exaggerated. [молода дівчина, PhD Univ. of Mich., цитати читає прекрасною укр. мовою східно-українського забарвлення!].

Леонід Плющ: Тема голоду в Барки “Жовтий князь”.

Від княгині Шевченка до жовтого князя Барки. Полеміка жовтого князя з Тичининим Сковородою. В Барки — анти-пекло. На 18 розділі закінчується Дантове пекло. Календар: вісім місяців смерти. Партійний наступ перетворив земне життя в підземне. Дантівське пекло втілене в народний фольклор. Міт ящура — світ навпаки. Жертвоприношення ящуру. За царя Горошка, як хліба було трошка. Цар Горох — час. Джурило, чурило, качур = ящур.

92 учасників зареєстровані, понад 100 на бенкет.

Session 2. Olena Saciuk (Puerto Rico) — керівник сесії (середнього віку, чорнява)

Natalie Moyle: Research & performance of dumy in 1920's & 1930's (Univ. of Virginia, має докторат з Гарварду).

Dumy, epic poetry — artistic response to particular social needs & historical events — come and go, ass'n with “heroic age” — folk artistic expression of the pain of defeat — concentric circle of impossible choices — choice between family & country — dumy are sad — three brothers — the youngest on foot — sacrifice one to save the other two — capture well the feeling, the anguish. Scholarship on dumy. Blinding of Kobzari. Folklore captures world view. Dumy not something universal, it is specifically Ukrainian. 1920's push for scholarship. K. Hryshevsky, very modern in technique, etc. Tremendous response. Archival material. After v. 2 she gets arrested, v.2 destroyed upon publication. Destruction of performers. Marxist revolutionaries — anti peasant & anti-Ukrainian attitude — destruction of both intellectuals and the performers. Now — a resurgence in interest in dumy — reaction to industrialization.

Ліда Палій (студіювала малярство й антропологію)

Design of the avant-garde in Ukraine in the 1920's. Modernistic art. 1920's well informed about Western trends, artists abroad. Crucial split: 1/ one group based on traditional motifs, now better known 2/ avant garde, to the left politically. First group: M. Boichuk, similar to Diego Rivera, Iurii Narbut, Cossack baroque, журнал *Мистецтво*, work exhibited abroad; Vasyl Krychevskiy, folk motifs, АРМУ-Асоціація реві. мистців України. Avant-garde: Burluk, associated with Der blaue Reiter, estrangement from middle class, attempt to find pure art, Kovzhun, constructivist movement, ASPANFUT, Semenko. Ten days in October exhibition; participation in international art exhibits, Ukraine as a separate entity. Malevich — assimilated Ukrainian, Anatol Petrytskyi, Вадим Мелер, Василь Ярмілев — probably most important, agitprop — surpassed constructivist in attempt to unite art & life. 20 albums published by Ярмілев. Focus shifted from painting to graphic arts, to bring art closer to the masses.

Sess.3. Мемуарна.

Оксана Соловей: Пізня весна 1921 р. Липківський іде служити з групою людей. Дмитро Соловій засуджений до розстрілу трійкою. Нова комісія анулювала вирок. Хворів на тиф. Композитор Стеценко один з перших висвятився на священника УАПЦ. Захворів на тиф і помер. Липківський приїхав ховати — селяни не віддали тіла, щоб поховати у Києві. Власний спогад: літо 1922 р.: 1924 р. шкільне свято. Арфами, арфами — гурток школярів співає Тичину. Мале дівча деклямує: А я у гай ходила. Ранній Тичина і Рильський — вияв душі покоління. Віра в труд. Медична наука, укр. стихія перехлюпнула за межі УРСР. СІМ (Село і місто). Українські письменники в Росії. Московська державна українська капела. ‘28 р. у Москві засновано Держ. укр. театр. Запал до праці. ‘28 затверджено проєкт — вперше розщеплять атом. “Перші шкільні роки згадуються як суцільне свято”. “Жодної колізії між настроями в родині і суспільстві не існувало”. Зміни настали швидко. Випадково почута фраза: не погоджуюсь з політикою партії. Арешт дядька. Передача *Сонячної машини*. Зірвали Миколаївський собор у Харкові. Токаревський і Рильський

сиділи разом в тюрмі. Процес СБУ трансливався із залі суду.

Любов Дражевська: (геолог, Master degree з Columbia Univ.) Школа Грінченка в Харкові 1922-1925. Спершу хлоп'яча, потім — мішана. Дир. — Микола Плевако. Сулима, Яримович-галичанин, дуже строгий. Не було оцінок, домашніх завдань, іспитів, лектур — оголосили зразковою школою, могли випробовувати нові освітні експерименти. Комплексний метод, напр. “трамвай”. Різноманітна діяльність поза школою цікавила більше, як клясна робота — хор, видавали шкільні газетки — два літератори Ільченко і Собко були товаришами Дражевської. Перейменували школу на ім. Карла Маркса. Стихія укр. мови — всі говорили укр. мовою, вчителі поправляли мову, вчили тих, хто знав мову слабше.

Оксана Радиш (дочка Володимира Міяковського). Спогад про арешт батька. Історичний архів ім. Антоновича, Міяковський — директор. Оксану не віддали в школу, батьки організували навчання самі. На вакаціях біля Трипілля — арешт Міяковського, Холодного. Вирок без суду на 5 років.

6/22. Sess. 4. Resistance movements and their ideologists,

Bohdan Nahaylo: National resistance in Ukraine during the 1920's

Patricia Markowsky-Nahaylo: Dmytro Dontsov's vision of Ukraine as a Democratic Peasant-Bourgeois Republic.

Я прийшла трохи пізніше, чула тільки кінець другої доповіді і дискусію. Основний доповідач, що був для мене найцікавіший — Мирослав Юркевич, що з ним я хотіла заізнатися, нажаль, не приїхав. Його тема була: “Soviet Ukrainian interpretation of Western Ukrainian nationalism, 1921–1933”.

Sess.5. Осин Зінкевич: Справа УАПЦ на процесі СБУ і її ліквідація в 1930. Виступи влади проти УАПЦ від початку її існування. Акт обвинувачення: “УАПЦ — розгалуження контрреволюційних організацій, підготовлення куркульства до повстання проти радянської влади”. На процесі діячі УАПЦ каюлися за невиконані злочини. Дві книги стен. звіт судового процесу. 1/ як влада формує обвинувачення, 2/ як Чехівські, Володимир і Микола, заперечували організаційну пов'язаність УАПЦ з СБУ. Собор УАПЦ 1930 — надзвичайний собор, заява про самоліквідацію (перед процесом СБУ). На процесі 45 підсудних визнали свою вину. У ніч 16/17 березня зворот у Чехівського, відкликає найважливіші зізнання під час допиту з двох попередніх днів. Брат Микола більше потакував прокуророві. Між ними і прокурором — діалог: Микола просить “нагадати” з протоколу попереднього слідства. Якимішин (прокурор) зачитує, підсудний підтверджує. Обидва брати загинули в концтаборах СРСР.

Тарас Гунчак: Процес СБУ в Харкові 1930.

Здогади пов'язані з процесом: брак знання і документації, мотивації — висновки часто роблені з ідеологічних мотивів — кілька років тому ідеологічна боротьба довкола СБУ. Судовий процес 45-и — вершок, символічний процес — перед тим уже відбулися масові

арешти у всіх частинах України — витягнули з-поміж в'язнів 45 осіб, людей, що були представниками певних інституцій: УАПЦ, Укр. Акад. Наук. В'язнів психологічно підготували — слідство тривало часом 6-11 місяців, в одному випадку — 2 роки. Ув'язнені мусіли про себе написати. Туркало в *Нових днях*, один з ув'язнених, спогади. Якщо написане не відповідало потребам прокуратури, наказували писати наново. Цікаві не так відповіді в'язнів, як питання прокурорів, що вони хотіли доказати, що влада хотіла досягнути. Читає із стеногр. записів процесу: Єфремов, Чехівський, Павлушков, Івченко, Дурдуківський. Туркало у *Black Deeds of the Kremlin* твердить, що СБУ виводилась з політичних партій — в *Нових днях* твердить, що процес штучно викликаний. Гунчак: залишається у завішенні між історією і мітологією. На що прокуратура наставляє: хочуть здескредитувати ідею самостійності України, хочуть поставити підсудних, що вони хотіли передати Україну в колоніальну залежність чужого капіталу, відібрати землю селянам, їм хочеться навести на оскарження селянства у протирадянських настроях — влада вирішила, мабуть, створити “організацію” щоб мати підставу знищити увесь цей патріотичний рух, що розвинувся.

Sess.6. Лесь Курбас — століття з дня народження. Керівник сесії: Вал. Ревуцький: Найбільша і найтрагічніша постать.

Вірляна Ткач: (внучка Кисілевського, дисертація про Молодий театр і ранній Березіль, реж. експеримент. бродвейських театрів).

Les Kurbas, early work at the Berezil artistic association.

1922-23 how action and images were used in first production revolution in theater that would change the art form — moving away from realist & play text — art to return to its protoform — action as elemental — new young actors for new theater of action — classes in movement — music base of all art — music — model for perception in time — vivid rhythm — construct an image — image to exist as a separate artistic work — mimodramas — composed by actors — “October” — words not used — gestures, music — delighted audiences — “symphony of sounds” — action presented through movement — RUR — words were used, still gesture dominated, use of allegorical characters, transformation of gestures into words. Gas I by Keiser — archetypical features of main characters, red & white heralding devices against a grey background — transformation of human beings into robots — Gas had a play text — complex rhythmic stage image. Kurbas: purpose of art to provoke spectator to intuitively grasp.

Романа Багрій-Пікулик: готує Lit & society in Ukraine.

Les Kurbas: Jimmy Higgins, an expressionist drama — an original literary work — independent — like Paradzhanov's work it is not merely an adaptation, but an original literary work — Kurbas wrote some short stories in *Lit-Nauk Vistnyk* — K. valued the work of the writer — справжній режисер-інтерпретатор має право п'єсу виправити — influence of German expressionism — K. expressed his enthusiasm for German expressionism in articles published in *Vaplite* & elsewhere — interest in the individual human being — man-center & meaning of Cosmos — Vadym Meler studied in the West — film sequence — European-American concert — precise steps, instructions — staccato telegraphic dialogue — багато цитат із Споминів Гірняка — transformation — перетворення — cornerstone of K's system of acting.

Вал. Ревуцький: Національна проблема на сцені в Курбаса. *Комуна в степах* дала поштовх до нової драматургії — В яблуневому полоні Дніпровського — центр. конфлікт поміж червоними і військом УНР — романтизовані постаті. Иванов: Бронепоезд — зукраїнізовано драму. *Народний Малахій* — мала людина деклямує про реформу людства — коріння малахіяництва — специфічно національні риси — лірико-зітхательство і мрійництво — Алло на хвилі — традиція вертепу — Мина Мазайло — висміяні міщанське мислення щодо українізації — заповіт пана Рачка, виглядало як детектив, але мало в основі національне питання. — Диктатура Микитенка накинена Курбасові, але він її перетворив на оперу — куркулі співали речитативи — навіть у драмі Кадри Микитенка накинений Курбасові впроваджена двозначна пісня Ревуть-стогнуть гори-хвилі — *Маклена Граса* — музика Падура — доля справжнього мистця в радянській дійсності — протиставлення двох світоглядів: гуманізму Падури і Зброжека. Оскарження Курбаса: надмірна увага національному — Постишев назвав К. “злим генієм”.

Роман Тимчишин: (докт. U of Minnesota, реж. в Urbana-Champaign.) Trying to stress the past into the future — much of what I heard in Hirniak’s studio was from Kurbas — that attitude towards theater stayed with me — memoirs, reviews, etc. do not explain the genius of L.K. — what makes him that great director— let us look at some basic challenges directors meet & see how these were met by Les Kurbas: 1/ nature of dramatic action — source of all outward deeds & motivations— the soul of the play — what the play is all about 2/ costumes, settings, props, music — unity of production 3/ evolution of style for a particular production 4/ developing actors — voice & diction 5/director must not hesitate to create a new work. Kurbas — from newspapers, from encyclopedia — creating a piece of theater, ability to use metaphor, symbolism, etc. into one unified style 6/burnout — L.K. never suffered from one: new lands to be conquered.

6/24/87 Sess.7.

Максим Тарнавський: Nietzschean themes in the works of Valerian Pidmohylnyi. N. in USSR — tabu — difficulty for researchers — presence of N ideas in P. works — Allusions to N “Проблема хліба”, “Собака”, “Син” — characteristically N-an transformations — “physical urgency of life” — dehumanizing effect of socialism vs. N-an christian morality— polarity between sun and darkness of night — daylight: reason, order, civilization; darkness: instinct, sexuality— similar to N. polarity Apollo & Dionysius — “Військовий літун” failed step on the way to superman — *Micmo* discussion of unnatural city living — людина-reductio ad absurdum природи— Степан must reconcile both— Forster on N. influences on four major European writers — useful scheme — polarity — psychology of inadequacy, pity, love & guilt — unproductive emotions — cultural crisis— power & life — *Невеличка драма* заперечує можливості Ніцшеанського майбутнього.

Мирослав Юркевич: Критика укр. націоналізму 20-років.

Concept of fascism basic to Soviet view of nationalism— fascism — last stage of capitalism, mirovoi fascism — world divided into only two camps: Communism & Fascism. — Гірчак on Dontsov, Мотузка on OUN publicationms — extreme hostility toward opponents, confident tone that Communism will prevail— *VISTI* about Ukr. in Poland, repressive policies, resistance

presented in general terms, creating impression that КПЗУ was behind it all — UNR presented as agents of foreign imperialism — UNDO evolving toward the status of agents of Polish imperialism— Десняк: Dontsov reviving racist theories — basic flaw — seing Fascism not as something new, but as an outgrowth of the old bourgeois order.

Sess.8. Керівник: Зенон Кук.

Тат'яна Кардиналовська: (лектор 20 років у Гарварді, дружина міністра Голубовича і Пилипенка). Ув'язнення і процеси 20-их років — спогади: Прислів'я: бреше, як очевидець. Кожен сприймав персонально. Про себе і оточення: батько — офіцер царської армії — генеральський ранг, коли йому було 30 років — освіта військовий корпус — забитий на війні німцями у в січні 1917 р. — революції не бачив — революція почалася на фронті в 1916 р. — школи прапорщиків випускали офіцерів з примітивним знанням військових справ — прапорщики відігравали велику ролю в час революції. Кадровий офіцер-батько мав демократичні погляди, добрі відносини з денщиками — швидка кар'єра — не мав приятелів серед офіцерів — в дитячих спогадах не пам'ятає офіцерського середовища.— Мама грала на піано, давала концерти. Вдома бувала інтелігенція, не військові. Відчував себе українцем, на столі в кабінеті був Кобзар. Серед друзів було багато ліберальних людей, есерів. — Війна. Німці прийшли на Україну дуже швидко. Мусила почати працювати в міській управі, визволити полонених з німецького полону, приходили жінки-селянки прохати про звільнення — в другу війну знову була в такому ж становищі і на подібній посаді, селянки, що приходили: Може тепер знову буде Центральна Рада? — пам'ятали після стільки років. В родині були зв'язки з українськими колами, але почала говорити по українському тільки 1917 року — на великому зборі кликали: дайте прапор — думала, що це хочуть прапорщика, може вбивати — не розуміла слова “прапор”. Голубович був інженером, потім прем'єр-міністром і міністром закордонних справ — був сином священика, росіяни називали його “малоосвічена людина”.— Київ 18 разів переходив з одних рук у другі.— Рано одружилася: їй було 17, він був багато старший. Німиловський, другий чоловік матері, був маляр, кінчив академію закордоном, помер у Казахстані, був швидко по революції заарештований, член уряду УНР? — симпатії по боці селянства— Голобувич був першим прем'єр-міністром УНР. Перевіз до дому генерал-губернатора — обслуга, решти губернаторські симпатії обслуги до доньки генерала. Приносили золотий сервіс, як дарунок, відмовилася взяти. Давали, щоб вам по революції придалося. 1972 року їздила на Україну. Смолич водив її до Спільки (переклала 25 романів) письменників — знайомий будинок, там колись жили. За Центральної Ради? — запитав Смолич. Голубович не кожної ночі повертався, засідали до пізна. Пішла до Цент. Ради одної ночі подивитися, що з ним сталося. Вояки питаються: за ким шукаєте, вона: Всеволода Голубовича. А вони: та ми й самі його шукаємо. Це вже була гетьманська влада. Голубович з урядом виїхав до Кам'янця. Вона відмовилася їхати, бо чекала дитину. Київ пішов до рук Денікіна. Поїхала до тітки на Полтавщину. Прохорівка. Мاستок історика Максимовича. Переїхала до Золотоноші. Там були знайомі з петлюрівських кол. Ще в Києві: приходять чоловік, як бродяга: лист від Голубовича зашитий в комірці, “цій людині можеш довіряти”. Не поїхала. В'ячеслав — ім'я для сина, а як донька — як хочеш. Лист образив. В мене народилася дочка і ні мені ні їй ти більше не потрібний. В Золотоноші тітка — лікар. Дали помешкання. В сусідстві — денікінський

офіцер і його денщик, виходить до садочку і придивляється. Голубович приїхав, не впізнала. Обідраний, страшний. Пройшов фронти. Попав у полон до денікінців. Готували до розстрілу. Треба до убиральні. Утік. Добрався до Золотоноші.— Люди принесли документи денікінські — їхали як денікінці. Офіцери в теплушці з проститутками, зачіпалися. Єдиний момент такої небезпеки за весь час революції. Дійшли разом до петлюрівців. Донька померла. Образа до Голубовича — не поїхала з ним. Виїхала до Проскурова. В Кам'янці Голубовича заарештували. Вона вернулася його рятувати. Поїхала до слідчого ЧК, молодий чоловік. Коли почув, що вона — жінка Голубовича, мусів і її заарештувати. В льоху. Дивний спокій в обличчі небезпеки. В камері з жінками. Суперечки в ЧеКа щодо Голубовича. Його хочуть розстріляти. Радив слідчий поїхати до Затонського. Приніс фальшиві документи. Лист до Затонського від Центр. московського комітету, щоб допомогти добратися до Затонського. Пішла з листом до ЧК — всі двері розчинилися. За одну добу добралася до Затонського, в Тернополі? Затонський був ректором політінституту, де вчився Голубович, знав його добре особисто. Прохання, щоб перенести Голубовича. Затонський дав листа: написано: негайно Голубовича розстріляти. Листа знищила. Добралася до Кам'янця. Їй було 19 років. Переслідувала її надмірна увага військових людей. У Харкові її ув'язнили — сиділа цілий рік — проголосила голодівку.

Вал. Ревуцький: Фрагменти мистецького Києва 1926-29.

2. будівельна профшкола Києва — в той час Київ став рівнорядним партнером Європи — опера, муз-драм. інститути, фільми — 1926 р. перехід київської опери на укр. мову — *Aida* в перекладі Людмили Стар.-Черняхівської — Олена Петлеж — партія Аїди, Радамес — Олександр Мосін — *Намісто мадонни*, Ферарі — вертепного сезону *Meistersinger* — понад 100 статистів — *Турандот* — тількищо закінчена для сцени в Європі, в 1928 р. ішла вже в Києві — *Беркут* Лятошинського — сторічча з дня смерти Бетговена — нові твори укр. композиторів — програми київ. філгармонії — найбільш популярне мистецтво — німі фільми, європейські й американські — з заходу на схід — Піжон стріт, молодь — права Коблер евеню — червоноармійці — написи на кінофільмах в укр. мові — драм. театр ім. Франка переїхав з Харкова (Березіль перевели до Харкова) — українські фільми — де сходить Авіньон (*Sur le pont d'Avignon*) — на воду лазурову — переклади пісень для вокалістів робили Рильський, Бурггардт — муз-драматичні демонстації припинилися в 1929 р. — Романюк звільнив батька Ревуцького, але композитора Левка залишили. Співав Микола Філімонов.

Sess.9. Штогрин: Неоклясики, як літературознавці. Рад. критика: неоклясики відірвані від народу — Зеров, Филипович, Драй-Хмара, Бурггардт. Рильський був тільки поетом, дожив майже до 70 літ. Застосування порівняльної методи в працях неоклясиків. Зеров і Филипович — найбільша спадщина. Rene Welleck не взяв до уваги українського літературознавства: має всі методи дослідів у працях укр. літературознавців. Зеров — синтетик, історик; Филипович — аналітик. Драй-Хмара між ними — літературні портрети. Біля 280 літературознавчих праць, більшість невідомі, деякі знищені. М. Русанівський використав працю Филиповича без джерела — перші важливі дослідження творчості Л. Українки (вид. Якубського) — близько до методів неоклясиків стоїть Одарченко та Біда.

Віра Андрушків: Літературний диспут 24 травня 1925 р. в Києві. У великій залі Всенар. Бібл. України, около 800 душ. Запрошено представників усіх літ. організацій — незвичайно жвавий диспут. Дорошкевич, голова комісії. Завдання: обміркувати тези Хвильового висл. у “Сатана в бочці”, Просвіта чи Європа — масовізм, національне питання, класовість, ідеологія. Юрій Меженко, перша промова. Не приєднувався до літ. тону Хвильового: Європа, але яка? Студіювати, не перещеплювати, приклад трьох письменників, що поїхали до Європи — позиція Меженка не зовсім ясна: половина плаче, половина сміється. Зеров гаряче підтримував Хвильового: боротись проти нецтва, гуртківництва, учеництва, наслідування. Що треба: усвідомити надбання, пересадити найліпші твори, здорова конкуренція. В. Підмогильний: небезпечний тип ура-комуніста, що з’являється у всіх галузях життя, в літ.гуртках прощається бездарність, підвищити художні вимоги — Підм. почував себе погано, не закінчив. Могилянський: цитує Луначарського про ролі мистецтва, Маркса, Енгельса, їхню зацікавленість кращими зразками заходу. Филипович: не просвіта, а освіта. Івченко: чи відбивати треба справжню дійсність, чи триматися вузьких схем. А-Давидович: гуртківщина, де головне — ідеологія, з цим треба боротися. Рос. літ-ра перейшла вже фазу гуртківщини. На кінець: Рильський: треба просіяти і дещо з Європи, і з нашої літератури. 1922 р. у Києві — 10,000 осіб зазначили себе письменниками. Коваленко і ін. (Десняк, Щупак): принципи Жовтня — відкинути капіталістичну установку — боротьба пролетарської літ-ри з буржуазною — Щупак: Європа — це поступ, його турбує, що Хвильовий-робітник дістав підтримку Зерова. Нечаївська підтримала Щупака: наблизити письменників до народу. Жигалко, комсомолец із села: нам непотрібно дивитися на буржуазну Європу — вести твердо пролетарський курс — Ланки і Аспанфунту не чути на селі — ніхто вашого слова не добере — Європа в нас буде вчитися. Рильський: віршик про Пальменстона. Не було Пилипенка, чи був Хвильовий? чому не забирав слова? “Щука — риба добра, а Щупак — недобра” Рильський сказав батькові Ревуцького після диспуту.

Sess.10. Music in the 1920's. Кер. Ліда Палій.

Larysa Krupa: Compositions of Victor Kosenko. One of the first professional composers. Warsaw conservatory. Rachmaninoff— strong influence — grad. in 1918. Житомир: teaching music — also performed & toured as solo pianist — invited to Moscow — began teaching in Kiev — 1937 children music school — later named in his honor. d.1938, leukemia. Piano miniatures — ex. Dreams, op.4 — sonatas — etudes — piano concerto (never completed)— began an opera “Maryna” — arr. of folk songs — symphonic works, children’s pieces, music to film.

Virko Baley (music director of Las Vegas symphony orchestra)

Борис Лятошинський — професійна музична освіта — Косенко, Лятошинський, Ревуцький, Людкевич, Барвінський. Лятошинський — перший укр. композитор світової міри — перше тріо (1922) — інший спосіб думання — three dimensional objects, holograph, interior monologue — кілька конфліктних думок одночасно — вертикальність музики є її унікальністю — цикл Відображення — скрипкова соната — один з кращих шедеврів укр. музики, написане в стилі відображення, побудована в часі — Третій струнний квартет —

написаний після того, як Лятошинський почав студіювати фольклор — уривки з третьої симфонії — Олег Кива (1982 р.) камерна кантата на слова Тичини.

6/25 Sess.11. Анастас, кер. сесії.

Ася Гумецька: Укр. революція у драмі.

Між двох сил Винниченка. Мова як символ — гумор, іронія — стиль нагадує аглайські комедії староросійська драма 17 ст. — якби не знали, що В. — соціаліст, можна б думати, що автор — націоналіст. Грінберг — один єврей серед персонажів, людина ідеї, але і пристосуванець. Коли хвилюється переходить на рос. мову — символічний момент — сцена між Грінбергом і Софією — розтягнена, непереконалива — лагідний плин життя + гострі суперечки, світ боротьби ідей, висновок: співжиття неможливе.

Дні Турбіних Булгаков. Росіянин — відверто монархічні погляди — 1930 р. лист до Сталіна: скептицизм щодо успіху революції. Сталін висловився про п'єсу позитивно, дивився 15 разів. Ідея п'єси: роман *Біла гвардія* перероблений на п'єсу — два помічники + сам Станіславський. Бул. казав: намагався стати понад білим і червоним. Петлюра називається авантюристом, мітом, без історичного значення. Гетьман теж згадується “глупая оперетка”. Люди в шараварах, укр. рев. = фарс; глузування з укр. мови, українізації. Багато музики в п'єсі — всі пісні співає молодь — традиційної лубовної інтриги немає — операточний елемент — його в п'єсі багато — емоційне сприймання двох культур — укр. персонажі — нікчеми, у контрасті до “культурних” росіян — з укр. мови автор насміхається — проти Петлюри, гетьмана ітд. — укр. народ небезпечний і нікчемний — 1932 р. Сталін дав наказ п'єсу відновити — Булгаков дивувався цьому — п'єса і досі іде в московських театрах і виховує нові покоління в анти-укр. дусі.

Куліш: *Патетична соната*. Відновили п'єсу тільки після війни. Спочатку було задумане, як роман — переробив роман на п'єсу — п'єса Булгакова болісно зачепила Куліша: полеміка з Булгаковим. Роля Марини дещо подібна до Винниченкової Софії — глибша, багатогранна — глузливі сцени, складні постаті, любовна тема — центральна — духовна трансформація людини.

Богдан Чопик: Осяги й недоліки в праці комісії для вивчення і впорядкування укр. правопису.

Кулішівка ы = и ь = і

Ярижка Пылипы прилипы до лчепи, прав. такий як рос. вимова букв Желехівка ы, и, і ь (=і) питався галичани писалися окремо, і замість і, не вживали апострофа съвить, цвьить — 1914 різниця між кулішівкою та желехівкою не було багато — 1905 інтелігенція перестала вживати ярижку

1925 Держ. комісія для усталення правил правопису

після року праці проєкт був готовий, розісланий для дискусії, надрукований — база: прав. комісія Огієнка за укр. влади 1919

емоційне прив'язання до правопису

1929 Грушевський, Кримський, Грінченко

не всі питання розв'язані — чужомовні слова — непослідовності (Лондон але Льюнгфелов) — вимова автохтонів (прийнята як принцип) часто ігнорована

З рамени НТШ готується нове вид. словника Голоскевича під ред. Славутича.

Sess.12. Ганна Черінь (Галина Паньків): Рання творчість Ол. Корнійчука. Не погоджується з думкою, що мовляв, як зникне рад. влада, зникне і творчість Корнійчука. Закінчив літфак, член Молодняка. Оповідання “Він був великий” — про Леніна — примітивна спроба, але написана у формі сценарію — раніше Підмогильного на цю ж тему написав “Веселеньке”. *На грані* — перша п’еса — Курбас не прийняв, але ставили в іншому театрі — *Кам’яний острів* виставив Гнат Юра, самі крутили коло, бо робітники сцени випили і не прийшли — писав для пересічного глядача вихованого в комуніст. дусі.

Наталія Боднарук: Зинаїда Тулуб і її творчість. Рід пов’язаний з Україною — релігійність — зак. вищі жіночі курси — ступ. кандидата філол. наук — велике досягнення для жінки на ті часи — поезії, переклади, сценарії, праця над сценарієм про Сагайдачного дала тему — Людолови — найбільша слава. Костюкові спогади про Зинаїду. 1933 Людолови надруковані, зроблена коректа — зміни в Інституті, редактори звільнені — Тулуб передала Горкому — появився вперше у рос. перекладі 1934 — укр. вид. — арешт — заслання.

Sess. 13.

Ярослав Падох: Золота доба дослідів укр. права.

Першими дослідниками іст. укр. права були німці — право княжої доби, потім литовсько-руської доби — потім поляки і росіяни, право гетьманщини почали Міллер, Лазаревський, Слабченко, Кістяківський (відкрив козацький кодекс) — Київ, Львів, Прага — університетські центри — 27 січня 1919 окрема комісія для вивчення старо-руського права встановлена укр. урядом — Окіншевич і Василенко — найактивніші члени, понад 200 надрукованих праць — програма: 1/монограф. опр. 2/ словники, юридична старовина 3/систематичні археологічні розшуки 4/ підручні книги 5/ власний журнал 6/виховання наукового досвіду — Комісія існувала 15 років — після процесу СВУ існувала тільки на папері. Слабченко — 31 робіт; Василенко 32 праці.— 10,000 словникових карток.— Що є укр. національне право? Окіншевич втягнув все право, що діяло на території України — інші: “історія права українського народу”, не території — боротьба за прийняття схеми Грушевського — Окіншевич вимагав окремих метод для історії права, вивчення інститутів права — соціологічна метода — ділив історію на ранній феудалізм, розвинений феудалізм, модерну добу — але скрипти для УВУ склав за методою Грушевського — праці історії комісії — Окіншевич врятував один аркуш — Магдебурзьке право на Україні — тема для якої було зібрано багато оригінальних документів-грамот, що їх надавали містам (і деяким селам) — Монографія про Запорозьку Січ — пропала, грамоти також в родині Яковлева — з 32 осіб дослідив 23 — пересічний вік 39 років, наймолодший мав 19 р. Процес СВУ — Василенко догоряв хворобою Паркінсона, Окіншевич утік. — Василенко був правником, Грушевський — ні, але в працях про право не відчувається різниці — Грушевський: широкий огляд права цілої доби — не дав аналізи Гадяцького та Переяславського договорів — НТШ у Львові — правничий відділ — Кость Левицький — праці про історію права — Руська правда з коментарями — Чубатий про право литовської держави — 500-600 ст. збірник на пошану Чубатого має вийти друком (НТШ).

Іван Коровицький: Церковна реформа в 20-их роках. (Читає Грушецький).
Проголошення автокефалії укр. владою — заходи оформити автокефалію були перекреслені політ. подіями — зв'язки були перервані — Все-укр. Собор у Києві 1921 р. — тема чужого закону і власної благодаті — найгостріший спротив проти церкви був з уваги на укр. мову — не тільки від ворогів, але і від своїх традиціоналістів — дозвіл на одруження священиків і єпископів, на ношення цивільної одежі (поза службою), довільне волосся тощо — загальна сповідь — намагання відсвіжити релігійне наснаження — прискіпшені церковні реформи викликали обвинувачення у симпатіях до протестантизму — прямування до незалежності не тільки від Москви, але і від Царгороду.

Sess.14. Лащик, керівник сесії.

Моя доповідь про західну орієнтацію бібліотекознавчої періодики в Україні 1920-их років. 2 голоси до дискусії. Мартинюк: Радянський книгар.

Alexander Malucky: Press of Sov. Ukrainian minorities.

for largest minority — 22 national districts, sil-rady, proceedings conducted in languages of minorities — press publ. by & for local ethnic minorities —

Jews: 1,574,000 — 76% Yiddish, predominantly urban, most on right bank Ukraine — 149 titles of press, most in Yiddish, one Hebrew, 2 publ. in Ukrainian, some were mixed

Yiddish/Ukrainian — surprising to see use of Ukr. in 9 titles, also 9 in Russian — 54 in Kiev (27% of city=Jewish), Kharkiv, Odessa (36 1/2 % of Jews) — 9 titles of press — 45 titles — organs of Com. party, one publ. jointly with the Bund

Poles: 400,000 — high assimilation to Ukrainian — concentrated in Volyn & Podillia — 1 Pol. nat. district — 76 titles in Polish — also one in Ukrainian only published in the Polish national district — many were supplements or parallel ed. to Ukr. publ. — Kharkiv 21, Kiev 19

Germans: 333,000 95% in German, assimilation minimal — 44 periodicals in German

Moldavian: 257,000 hardly any assimilation

Greeks: 104,000 81% language retention — 3 titles mainly in Mariupil (Zhdanov)

Bulgarian: 9 titles (5 in Kharkiv)

Byelorussians: no periodicals

Tartar: 11 period.

Armenian: 1 per.

Микола Мартинюк: Укр. преса на Західній Україні 1920-30

Животко: Історія укр. преси — Тернопільський — Andrzej Paczkowski — Michal Pietrzal — Kwaltalnik istorji prasy polskiej — E. Misilo —

Тема недосліджена — публікації про комуністичну пресу є — 73 видання перед 1 Світ. війною в Галичині, після війни конфіскати, білі плями, заборони — слаба грамотність — безробіття — не сприяли поширенню преси — Діло виходило спочатку під різними назвами — 60 років безпереривно — надмірна кількість тижневиків — 20, щоденники — 3, місячників 47, 1918-39 пер. вид. 758 — низькі наклади — Філіпські — 68 періодиків укр. — 244 тис. примірників наклад всіх разом

1939 — 139 період видань, тираж зріс до пів мільона

Кооперативна родина — 59 тисяч наклад

Літ-мист.: Митуса, Літ-Наук. Вістник, Нові шляхи, кат. Поступ, Дзвони (Пеленський там друкував бібліографію укр. бібліографії)

Проти хвиль (сусп. пол & програмова тематика)

Перемога (“творчий націоналізм”, пізніше Фронт Нац. Єдності, ред. Шлемкевич) — літ. газети: Назустріч, Дажбог, Обрії, Напередодні, журнал МИ.

6/26 Sess.15. керівник Маса.

Nicholas Bohatiuk: Mykhailo Volobuev: Ukr. Nat'l Communism in economics revisited: GNP of Ukraine impressive, but constantly underemphasized — USSR would fall to 3rd place without Ukraine — [довгий вступ про екон. ситуацію України в рос. імперії] — “Volobuevism” 1926-28 — Ukraine became an economic region — Volobuev declared in an article that Ukraine was still a Russian colony & was being exploited, that it had not changed from pre-revolutionary times.

Lubomyr Kowal: (U of Michigan) Tuhan-Baranovsky: the Ukrainian question in the industrialization debate 1920's — misunderstood figure — accepts classical theory of value — at one time may have been close to Marxism, but at the end even rejected the Marxian sociology — debate: how to initiate economic development — strategy — theory of proportionality — rightists — Bukharin, leftist -Preobrazhensky — Tuhan: process of production creates its own market — stressing investment rather than consumption [“Рашія” “Сталін” “Сергіо” — все таки його англійська мова куди ліпша як Богатюка і доповідь більш наукова, що розглядає проблеми і економічні теорії — тоді як Богатюк говорив публіцистично, мало сказав про Волобуєва і дискусію 20-років — “великий економіста” (в дискусії)] — Tuhan — cooperative centers, right to work for national culture — against Muscovite centralism — federal republic as sovereign as the federation itself — proposed separate monetary unit for Ukraine.

Sess. 16.

George Liber (U of Alabama): Cities & ethnic changes in Soviet Ukraine
Revolution: Ukrainians peasants 80% in the countryside, base of national support — urban proletariat Russian, base of bolshevism — Com. Party of Ukraine asserting language rights & cultural rights rather than political power — Soviet industrialization effort increased Ukr. migrants to cities — urban areas increased in population, prop. of Ukrainians grew — Donbas most urbanized region — speed + Ukrainization — by 1931 Ukr. majority of urban population — anti-assimilatory forces — Russian political control was threatened — percentage of Ukrainians in the party trade unions grew — power was gradually passing into the hands of Ukrainians — began to dominate not only the social but also political structure — Ukr. Communists begin to exert pressures for greater control — increasingly assertive behavior.

Остап Гарнавський: Галичина і українізація.

Знимка в енци. — зах. укр. письменники: Атаманюк, Бедзик, Ірчан, Козоріс — журнал Західна Україна — від 1927 (ред. Атаманюк, Ірчан) — Ірчан: п'єса “Плацдарм” (ставив

Березіль) — Гадзінський — критичні праці — Кічура: політична сатира, Останні могікани, вплив модернізму — роля галицької інтелігенції у просуванні українізації — Козоріс правник, у народному комісаріяті юстиції, повісті, оповідання, соціальні моменти у творчості Стефаніка — після '32 року час репресій, зникають з овиду — деякі затримались шляхом терпінь і упокорень — Гжицький “Чорне озеро” і ін. — “вимушена перерва” — Микола Мартієвич, Малицький — пристосуванці: молодий Любомир Дмитерко (старшим уряд не вірив) — “Присяга вірних” — збірка — українізація відбилася сильно на культ. житті Галичини — коли пропала надія на автономію, увага звернулася на схід — хвиля радянофільства — фінансова допомога від СРСР — стипендії на студії — Василь Бобинський, січовий стрілець, Митуса — Вікна — група пролетарських письменників “Гроно”.

Субота, 27 червня 1987. Illini tower, вранці, 7:45.

Конференція вчора закінчилася. Останньої 17-ої сесії не встигла я записати, бо в останній хвилині Штогрин попросив мене бути керівником цієї сесії, на місце Юрія Книша з Манітоби, який не приїхав. В цій останній сесії виступали: Геньо Лащик (про радянську українську філософію 20-их років), Тат'яна Плющ (про освітню систему Макаренка в радянській педагогіці 20-их років) та молодий докторант Зенон Василів (про освіту на селі в час НЕПу). Ще доручили мені вставити у програму доповідь німця з Heidelberg-у Wolfgang-a Heller-a, який говорив про сучасну радянську історіографію Могилянської Академії — тема його була непорозумінням і тому його із 13-сесії, де він мав первісно виступити, виключили. Але тому, що людина прибула з Європи, дали йому змогу виступити 20 мін. під кінець конференції. Думаю, що я задовільно вив'язалася з трудного завдання: була навіть досить жива дискусія, завдяки тому, що наймолодші доповідачі Василів і Геллер втрималися точно у визначеному часі. Після офіційного закриття конференції, Штогрин дав змогу Любомирові Винареві, що є тепер головою Наукової Ради СКВУ, виступити із дискусійною “доповіддю” про сучасне й майбутнє української науки в діаспорі. В своєму слові Винар наголошував потребу “координації”, і сипав алюзіями в сторону Прицака, Гарвардського проєкту, культ-обміну, з типовою для наших націоналістів перфідією, не називаючи прізвищ, самими інсинуаціями, мовляв, ви і так знаєте про кого мова. Наголошував потребу видання англійською мовою Історії Грушевського (мовляв, це важніше як “якась там полеміка між католиками й православними з 17 століття”), повідомив, що в справі культ-обміну вислав до установ-членів Наук. Ради запитник і отримав покищо тільки три відповіді і тд. Виникла досить жива дискусія. Першим забрав слово Степан Ільницький (постійний слухач цих конференцій, що сумлінно накручує на тасьму всі виступи — він і його жінка часто в час конференції забирали слово і своїм примітивним рівнем активно причинялися до пониження тону цілої конференції!). “Я абсолютно погоджуюся з Вами, пане професоре” — сказав Ільницький, “що нам не треба науки для науки, що національний інтерес — найважніший.” Ну, від такої заяви навіть Винар мусів трохи відмахнутися.

Виступив Плющ у справі культ-обміну, що це мовляв не обмін, а обман, але що треба дозволити людям на помилку. Говорили ще інші: Чопик, Падох, Штогрин. За всю конференцію я ні разу не ставила запитань і не брала участі в дискусії. Але тут не втерпіла: *qui tacet consentire videtur*. Пішла і я до мікрофону і сказала таке: наука потребує стимуляції, комунікації і координації (це так трохи для комічного ефекту і щоб запам'яталося). Стимуляція найважливіша і потрібні для цього великі фонди. Треба давати стипендії, замовляти наукові праці, видавати їх друком, створювати нові катедри, щоб молодшим науковцям творити варстати праці. — Комунікація потрібна і в часі і в просторі: не тільки між поколіннями вчених (про це говорив Винар), але і між вченими діяцями та всього світу, в тому числі і України. Координація потрібна, щоб інформувати хто над чим працює і не дублювати роботи. Але якщо координацію розуміти, як бажання нав'язувати вченим якісь напрями чи директиви, то вона не тільки непотрібна, але й шкідлива. — Моя репліка, як і можна було передбачити, викликала емоційну відповідь Винара, що більше, він *ex cathedra* заявив, що, мовляв, моя думка про контакти — це мабуть реакція на заяву Плюща. І я мусіла ще раз підійти до мікрофону, щоб заперечити цю провокацію і вяснити, що я мала на увазі запитник Винара в справі культ-обміну, а не Плюща. Здивував мене Падох: він виступив з обороною суверенности науки, заговорив про співпрацю НТША з УВАН та Гарвардом, вяснив справу перекладу Історії Грушевського, що на неї вже витрачено (дослівно втрачено, бо без бажаних наслідків) 50,000 дол. і що ця справа потребувала б мільона доларів і навряд чи повинна бути пріоритетом. Я була рада, що ці збори не перетворилися на якесь бандерівське цькування справжньої науки — оце було б добре закінчення наукової конференції!

Увечорі була гостина у Штогринів — було, мабуть, із 50 осіб. Дуже симпатично. Ганна Черінь прочитала дотепний віршований рапорт про нашу конференцію — це вона вмє робити знаменито — грамотною доброю мовою, правильним віршем і з великою дозою гумору. (Її форте, взагалі, “римована журналістика”, навіть у т.зв. серйозній поезії). Запам'яталися останні рядки “як реве Ревуцький” (Ревуцький у своїй доповіді пробував співати оперні арії, ілюструючи українські тексти *Аїди*, *Кармен* тощо). Згадала Черінь і про нашу сім'ю (точних рядків не пригадую) — бо це справді не часте явище, що на науковій конференції виступають з доповідями батько, мати і син. Молода якась дівчина заграла пару речей на фортепіяні. А поза тим: дві дози Gin & Tonic та безліч розмов: з Тет'яною Плющ, Нагайлами, Лідою Палій, Оленкою Сацюк, дружиною Фрідберга та п-нею Фішер — представниками американського світу університету *Urbana Champaign*. Загальне враження конференції — дуже позитивне, хоч програма цього року не була такою доброю, як минулого і дуже відчутний був брак таких людей як Шевельов, Рубчак. Дуже додавали багато цікавого своїми виступами в дискусії Оксана Соловей (Шевельов у спідниці, хтось сказав був про неї) та Любов Дражевська — очевидці доби та жінки вийняткового інтелекту та особистого чару. — Іду до бібліотеки!

5 липня 1987. Champaign. Illini Tower.

Зенон Кук (з Толідо, Огайо) обіцяв нас завезти на станцію. Поїзд до Шікаго має бути о 8-ій, тепер 6:45, але ми вже готові — спаковані і після сніданку. Отже є трохи часу для

записок.

Нічого я не нотувала підчас тижня. Кожну мінуту використовувала для праці в бібліотеці, а для останніх двох днів — п'ятниці і суботи, коли бібліотеку замкнули, я набрала книжок додому і працювала тут. А позичають вони додому навіть томи періодики, отже я мала змогу в час вікенду опрацювати *Horizons, Problems of the Peoples of the USSR, ABN Correspondence, Ukrainian Digest* та ще пару монографій. Наш новий знайомий Зенон Кук обіцяв книжки повернути наступного тижня до бібліотеки. Він лишається тут на довше. Кук вчить російську мову й літературу в Толідо. Він — колишній дивізійник, був якийсь час в Англії, жонатий з валійкою. Розповідав про те, як запросив був до себе на виступ Євтушенка і про зв'язані з тим пригоди. Залишається тут ще на довше і Богдан Чопик (із Салт Лейк Сіті). Вчора взяли Чопика і Кука на обід до Colonial Room в Illini Hall. Вони про цей ресторан навіть не знали, а ми з Остапом відкрили, що там дешевший і смачніший харч як деінде, а при тому атмосфера немов у якомусь faculty club — навіть досить елегантно. Ходили ми щоправда і до інших ресторанів — китайського, напр., що недалеко від нашого гуртожитку, Illini Inn, що положений високо на 21 поверсі і має гарний вид на місто, Eddie's, де харч був відносно дорогий і не дуже добрий. Є ще і серія fast-food places, таких як Wendy's, MacDonald, Pancake House — там ми їли один тільки раз після приїзду. Фактично сніданки й полуденки їли вдома — адже є холодильник і кухонка. Якби мати кухонне начиння, можна б і взагалі самому варити.

В тижні були тут ще також і Плющі. Ми ходили двічі з ними обідати (крім того, що раніше ходили обідати цілим гуртом), а навіть запросили їх до себе в гості. Якщо це їм буде вигідно, може приїдуть до Філядельфії під кінець липня.

Помешкання вигідне і відносно чисте: добрі тверді матраци, чиста постіль, щодня міняють рушники, дають мило. Майже, як у готелі. Товариство давніх і нових знайомих, кілька днів з Максимом, дуже продуктивний тиждень бібліографічної роботи (цікаві знахідки старих матеріялів з 19 століття!) та й відпружена атмосфера цього університетського міста — великий простір, мало людей, спокій) зробили наші два тижні тут оригінальними, хоч і робочими вакаціями. Були двічі на фільмах, що їх показував слов'янський центр: на документальному телевізійному фільмі (*The Russians are here*) про емігрантів у Нью Йорку і Філядельфії, та на узбецькому фільмі *Револьта невісток*, що дуже поганий з мистецького боку, але цікавий як віддзеркалення побуту.

(продовжую в поїзді до Шікаго):

Зенон Кук не тільки завіз нас на станцію, але допоміг з багажем, почекав з нами на станції, всадив нас до вагону. Ввічливий чоловік, зробив нам товариську прислугу. Я йому подарувала примірник свого “Землетрусу” — останній, що мені залишився. Мала ще дві інші книжки: їх я ще в час конференцію подарувала одну Юркевичеві, одну Оленці Сацюк.

З Юркевичем говорила тільки коротко. Він трохи дивний у спілкуванні з людьми і дуже

маломовний, тримався здебільшого збоку. Великий, розлитої туші, “вайлуватий”, хоч молодий ще чоловік. Привіз на конференцію наступне число журналу і в ньому — на диво — не знайшла я продовження своєї бібліографії. Є якийсь інший “aid to research”. Він запевнив мене, одначе, що в наступному числі буде. Коли я стала йому радити, щоб може друкував мою бібліографію дрібнішим шрифтом, щоб більше її змістити в числі, сказав: навіщо? Я і так не маю досить матеріялу. Я запевнила його, що в мене інформації вже назбиралося багато і що він може, коли хоче, дати весь матеріял цілого диску, що я йому послала, в одне число. Здивувався: добре, що Ви це мені сказали, я не знав.

Оленка Сацюк вчить в університеті в Порто Ріко. Видно звернула була увагу на мою поточну бібліографію в *JUS*, бо привезла спеціально для мене пару відбиток своїх статей, щоб я могла їх включити. Досі я знала тільки про її роботу про Бердника і пригадую, знайшовши її за допомогою якихось індексів (чи не *MLA Bibliography*), я здивувалася, що хтось із Порто Ріко пише про українську літературу. Оленка Гікава Сацюк — людина приблизно мого віку, може трохи молодша. Вона — жінка Богдана Сацюка, що є сином Олексія Сацюка, письменника, що жив колись у Зальцбурзі. Вони були наперед в Аргентині. В Америці студіювали обоє еспанську мову й літературу. В час вікенду, переглядаючи річники “Горизонтів”, натрапила я на інформацію і про Сацюків. Вони, виявляється, були активні в українському студентському русі, а Оленка якийсь час була редактором англomовних “Горизонтів”.

Був на конференції і Геньо Лащик. Вийшло трохи комічно: він був керівником сесії, де доповідь читала я, а коли Штогрин в останній мінуті доручив мені керувати останньою сесією, перша доповідь була Лащика (Доповідь, між іншим, на рівні і цікава). Були ми в товаристві Лащика також на обіді в китайському ресторані, де були ще з нами Плющі, Вірляна Ткач і Ревуцький. Геньо добре виглядає, бачили ми, що ходив грати теніс. Він приїхав на конференцію спізнено, бо вчив літній курс на *La Salle*.

Дуже симпатична людина — Валеріян Ревуцький. Ми зустрічали його вже давніше, а Остап і взагалі знає його віддавна. Для мене несподіванкою є, що цей як-не-як старший пан (йому 75 років), веселий і дотепний у товаристві і добре знаходить спільну мову з молоддю. Про нього була недавно в *Народній Волі* стаття, що з неї я довідалася, що Ревуцький був у таборі Ріміні з полоненими дивізіонерами. Це мене здивувало і я просила вияснення. Ревуцький — київлянин, небіж композитора Левка Ревуцького, в Дивізії, очевидно, ніколи не був. Але в час війни утік до Італії і там одного разу повідомив його Бучко, що прізвище Ревуцького є на списках Советської Репатріяційної місії. Щоб рятуватися, Ревуцького перешмуглювали до табору полонених (дослівно перешмуглювали: в багажнику авта, поночі), дали однострій і фальшиві документи і записали як дивізійника. Ревуцький, у своєму виступі на конференції дав цікаву картину побуту в ранніх 20-их роках у Києві, коли молода молодь прогулювалась по Хрещатику (один бік називали “Піжон стріт” — там прогулювались студенти, другий бік — “Коблер евеню”, там ходили червоноармійці з проститутками). В кінах ішли закордонні фільми, опера українзувалася і лібретто співали по українському. Ревуцький, в час свого виступу, щоб продемонструвати українські версії арій з *Aïdi*, почав був заспівувати частини

відомих арій. Ася Гумецька, коли говорила свою доповідь, також почала була інтонувати якусь пісеньку, і ми сміялися, що мовляв, треба і всім буде співати, доповідаючи.

Вірляна Ткач — цікава молода жінка. Одружена вона з японцем, навіть вінчалися за японським звичаєм. Він також працює в театрі (здається, що мистцем-декоратором, якщо я добре зрозуміла). Називається по чоловікові — Уоно. Їздила, очевидно, до Японії. Цікавий деталь: в Японії все розраховане на невеличких ростом людей — помешкання, сидження в транспорті, кінотеатрах тощо. А молоді покоління на іншому харчі виростають більшими і вищими від батьків і це створює поважну суспільну проблему. А густота населення там — застрашаюча!

9 липня 1987. Четвер. В літаку.

Вертаємося додому. І це добре: хочеться вже знову нормальної рутини, домашнього харчу, власної хати. Маю надію, що все впорядку, що Мама й Тато тримаються, що нас вміжчасі не ограбили... Іко Лабунька мав ночувати в нашій хаті та її пильнувати, а кілька днів були там Марійка й Андрій. Ми двічі телефонували до них, а також до Марка і Максима. Так, що не були зовсім відірвані від нашого світа, і сподіюсь, що застанемо все добре.

Готель Nuatt Regency, в якому ми жили в Шікаго, величезний, люксовий і дорогий. Положений він у самому центрі, біля озера. З вікна нашої кімнати на 14 поверсі (всіх поверхів було 36!) був гарний вид на озеро й ріку. Кімната обладнана порядними меблями, з кольоровим телевізором, окремою лазничкою, невеличким холодильником наповненим горілкою, содами, etc., з картинами на стінах, з фіранками і котарами на вікнах. Все ж таки я сказала Остапові: приміщення в Шампейн було таке, що в ньому в разі потреби можна було б жити і цілий місяць. А тут в готелі, навіть якби ми могли собі дозволити понад 100 дол. за кімнату на ніч — не було б нам вигідно на довшу мету. Там ми фактично мали дві окремі кімнати і вітальню — тут одна кімната, одне (хоч і королівських розмірів!) ліжко, отже значно менше простору.

Вдалося мені взяти Остапа на три “імпрези”, пов’язані із нашою конвенцією: прийняття-коктейл, що його для учасників конвенції влаштувала фірма Westlaw (Beach-party в балевій залі, з алкогольними напоями, гарячим і холодним буфетом, всякими виграшами тощо) — на таку ж “party” на кораблі “Clipper”, заякореному на озері недалеко від нашого готелю, прийняття знову ж таки з музикою, горілкою, буфетом, дрібними дарунками на сувеніри тощо (найкращий з усього — був вид на місто з корабля), і врешті — на кінцевий бенкет (нормальна ціна квитка для гостя була \$35.—, але мені вдалося здобути квиток безкоштовно), де був знаменитий обід (традиційне menu з 18 століття (Peanut soup, game hen, etc.), приємна музика живого ансамблю, перебранна в костюми з 18 століття президія нашої організації (в перуках ітп.), і конференс’є в ролі Бенджаміна Френкліна, що забавляв дотепними репліками гостей. Вся конвенція була під знаком 200-річчя американської конституції, на стовпах біля готелю і на Michigan Avenue висіли хоругви з гаслом нашої конвенції “We the People” і з написом “Saluting the Law Libraries, 1987”. Конвенція зібрала понад 2400 делегатів, побила всі попередні рекорди щодо участі.

Зустріла я чимало старих знайомих, відновила й поглибила встановлені раніше контакти, познайомилась з деякими новими людьми. Остап не має легкоти спілкування з людьми і в американському товаристві почувається чужо, але він мав змогу зустрітися тут із своїми товаришами Дачишином, Залуцьким і Семчишином (вони приїхали сюди до нашого готелю і я з ними також коротко могла поговорити), крім того я взяла собі вільне вчора після полудня і ми разом з Остапом поїхали до українського музею модерного мистецтва (спеціально для нас відкрили, бо нормально музей діє тільки на вікенди) і на зустріч з Богданом Рубчаком. Остап також — в час, коли я була зайнята конвенцією — мав нагоду походити по місту і піти до Art Institute.

Програма конвенції мала кілька цікавих для мене сесій: зокрема про китайське право та про потребу вишколювати нових спеціалістів — *foreign law librarians*, бо є побоювання, що старші досвідчені люди відходять на пенсію і їх немає ким заступити. Я мала змогу говорити більше з Dan-ом Wade, що став тепер *foreign law librarian* в Yale Law Library, а він хоч і має два дипломи — правничий і бібліотечарський — іде туди з малої колекції в Гюстоні, знає тільки трошки німецьку мову і не має досвіду праці з міжнародним і чужим правом. Думаю, що моя асистентка, якби була подалася на цю працю до Yale — могла була її дістати — в неї, думаю, ліпші кваліфікації, хоч можливо, Морис хотів взяти енергійного молодого американця і підховати його (як зрештою підховав був мене). Dan каже, що обіцяв Морисові взяти курси російської мови.

10 липня 1987. П'ятниця. Філядельфія.

Я сьогодні відбула вже один день праці. Інші колеги ще не повернулися з Шікаго і я сьогодні мусіла заступити і загальних наших "reference librarians".

Подорож літаком була без пригод і комплікацій. У Філядельфії на аеродромі зустрів нас Мирослав Лабунька (мало що з ним не розминулися — вже вставили були валізку в лімузину!). Мирослав виїхав замість Іка, бо Іко поїхав до Нью Йорку. Мама й Тато тримаються, Андрій з Марійкою мешкали пару днів у нашій хаті, допомогли Мамі з харчами, а Татові з городом (візита, тим разом, була без непорозумінь!), хата наша припилнована, квіти розквітли і вирости, тільки гараж трохи залило водою, бо були великі дощі.

Помер у Торонто Улас Самчук. Про це вчора повідомила телефоном Ліда Палій. Якби похорон був на Бавнд Бруку, ми поїхали б. Але його ховатимуть біля Торонто, на оселі Київ.

Середа, 15 липня 1987. Метро.

Полегша з погодою. Після вчорашнього дощу похолодніло, сьогодні вранці температура була 62°F з малим відсотком вологості. Свіжо, приємно. Після багатьох днів понад 90°F і високої вологості — це справді приємна зміна. Щастя, що Мама й Тато мають охолоджену хату. Але Мама сказала була: пережити літо часом трудніше, як пережити зиму. В такій

нестерпній температурі справді головне — витримати. Про систематичну працю трудно думати. Я, щоправда, в комп'ютерській моїй робітні двічі залучила охолодження і трохи працювала. Привезений з Урбани матеріал — редакція його й інтеграція на диску — заберуть мені добрих пару місяців інтензивної роботи. Усвідомила собі, що деякі мої нові знахідки підважують твердження у першому реченні мого research report, що друкується в Едмонтоні. Гончаренкова замітка про Шевченка (фактично прозовий переклад кількох рядків Кавказу без коментаря) напевно не є першою англомовною згадкою про українську літературу. Я мала вже матеріали з 1850 року, а сьогодні ще хочу — якщо вдасться — перевірити American Eclectic, що в першому томі 1841 року має мати якусь статтю, здається про думи. PENN має цей журнал на мікрофільмі. Застановляюся, чи не написати до Едмонтону, щоб виправили це речення, принаймні додати “modern Ukr.lit.”, тоді воно ближче правди. Але може мій “report” уже надрукований? В Канаді був страйк пошти, комунікація утруднена.

19 липня 1987. Неділя.

Вибрала з “Маминих” книг одну і взялася читати. Автор мені зовсім невідомий (Іван Власенко), заголовок зовсім не заохочує (*Коли дозрівають каштани*), але зацікавила мене тема: будні сучасного радянського журналіста, що працює в провінційній газеті. Прочитала я кілька сторінок і відчула приємну купіль у рідній мові, а гумор автора і цікаві деталі побуту приманили мене і мабуть почитаю до кінця, а то й візьму із собою на вакації до Гантеру. Давно я не читала белетристики — нудить мене! — але може такий ескейпізм трохи мене відпружить. А варто ж і мову відсвіжити — я тепер в полоні свого ULE65A — тож найбільше пишу і читаю по англійському і то тільки те, що стосується теми ULE.

Сьогодні присвятила день листуванню: до Ізарського, до Жулинського (він має приїхати у вересні) і до Marples-а в справі свого ULE65B. Мої нові знахідки в Урбані навели мене на думку, що варто може змінити кілька речень вступу в моєму першому випуску бібліографії. Можливо, що вже запізно міняти — не знаю, чи вони вже друкують, чи далі виправляють комп'ютерські неполадки?

На дворі знову нестерпна температура, але таки хочемо піти в кіно з Вірою Лащик і Марійкою Лабунькою — давно не були. Віра мала нещодавно велике пережиття із своїм Андрійком: робив штуки на skateboard, впав і розбив собі чашку. Був кілька годин непритомний, а потім лежав пару днів у лікарні у критичному стані. Тепер уже вдома, реконвалесцент. Приїхала Вірина мама. Віра і сама має якісь свої проблеми — ходила на лікарські badania, що виявили якийсь тумор на щоці під вухом. Стільки біди на одну людину! Але має і вона (і я) надію, що тумор виявиться не злякисним.

Телефонувала я вчора до Ліди, до Торонто. Бачу, що вона вже “прийшла до себе” після смерті Степана. Живе із сестрою Мірою в Міриному кондомініум, в Етобіко. Їздили разом до Венесуелі і хоче знову вибратись до південної Америки. Буде на гімназійному з'їзді в жовтні на Союзівці — зустрінемося. Як Максим уже буде в Торонто, матиму змогу відновити давню приязнь із Лідою.

У Вашингтоні ведуться переслухання у Конгресі дорадників президента у зв'язку з тзв. Iran-gate, підсилюванням грішми “контрас” Нікарагуа, фондами здобутими із продажу зброї Іранові. Цікавий черговий спектакль американської демократії: адже тут справа не про особисте (Норт, Пойнтдекстер чи Реген), а про те, хто справді веде закордонну політику — президент чи Конгрес? Конституція, що її 200-ліття саме відсвяткували, є і досі справді живою — і контроверсійною в Америці — інституцією.

22 липня 1987. Метро.

Гаряч немилосердна! Доходить до 100°F, вологість велика, а ще й навіть у моєму б'юро зіпсувалося охолодження. Дуже вичерпує. Швидко лягаю спати — та ще й добре, що при наших вітряках спати таки ще можна. Остап на гаряч не нарікає — не хоче навіть включати у спальні охолодження. Мама й Тато, на щастя, мають охолоджену хату.

Шукаючи за іншими книжками, знайшла випадково у бібліотеці антологію російської поезії, що її зладила М. Антонович-Рудницька. Перша моя реакція: як добре, що наш Максим не мусітиме поповнювати ряди українців, що працюють для поширення російської культури. Але потім подумала, що це добра нагода для мене запізнитися з клясичними зразками російської поезії. Адже я — за винятком Ахматової, Цветаєвої та кількох віршів Пастернака — нічого не читала. От я і переглянула книжку і вперше — з приємністю — прочитала Євгенія Онегіна. Звернули мою увагу вірші: Памятник (Я памятник себе воздвиг чудесный, вечный) Гавриїла Державіна та Пушкінський Памятник (Я памятник себе воздвиг нерукотворный) — яка колосальна зарозумілість, який егоцентризм. Як скромно і неогоїстично звучать у порівнанні рядки Шевченкового заповіту! А Пушкінське Клеветникам России — справді збурює кров! Чортові імперіялісти!

27 липня, понеділок. Метро.

Вчора — вперше — наступила деяка полегша з погодою. Тобто далі 80°+, але вологість менша і зрештою, що 80 то не 96°! Готую поволі гардеробу на виїзд до Гантеру. Готую так по дурному, що вчора дуже скомплікувала свої пляни: хляпнула хлорком на свої вишневі soulots — отже їх більше не носитиму! (хіба по хаті), і той же хлорок, що мав вичистити пляму у моїй білій мекіканській блюзці — зробив діру!

В час гарячі я все таки зробила трохи бібліографічної роботи на комп'ютері, включивши в робітній моїй кімнаті охолодження! отже робота поступає!

28 липня 1987. Метро.

Нарешті вчора могла послати Пріцакові листа не лиш із проголошенням чергового — 8. конкурсу, але також із списком осіб, що їх комісія рекомендує на наступного голову. Я рішена передати головуство комусь іншому після завершення 8. конкурсу в червні 1988 р. Написала я йому про це вже тепер, бо наступний рік 1988 — це рік нашого millenium —

тисячеліття християнства в Україні. Пріцак буде напевно дуже зайнятий всякими науковими конференціями, Гарвардським проектом тощо, і я боюся, може зовсім забути про таку відносно дрібну справу, як комісія бібліографічного конкурсу. Отже добре, якби подбав про це заздалегідь.

Касинець запросив мене, щоб я виступила на одному з четвергових семінарів у New York Public Library з доповіддю про бібліотекознавство в Україні. Я дала засадничу згоду, запропонувала сконденсувати матеріал двох моїх доповідей в Урбані і порівняти два бібліотекознавчі журнали: *БіБ* тепер та журнал *БіБ* з 1920' років. Приблизна дата залежить від мене. Можливо, що це буде в грудні. (Початково запропонувала я лютий, але потім подумала, що це — початок весняного семестру і мені буде трудно вирватися із роботи). Треба буде відставити знову мою бібліографічну роботу над ULE65A. А вона — ця робота — іде вперед милевими кроками: часто, замість їсти полуденок, іду до бібліотеки Van Pelt, знаходжу потрібний матеріал, пишу одну-дві анотації. Тепер опрацьовую *Studies on the Soviet Union*, там є матеріали про українську літературу Кошелівця, Феденка і інших. — Частина роботи підготувала, щоб взяти з собою на вакації до Гантеру.

Іван Власенко: Коли дозрівають каштани (К.: Рад. письменник, 1983).

“подивитися очі в очі”
“тримати порох сухим”
“тримався від неї на відстані”
“застілля було не багатолюдне”
“він стрибав на ходу поїзда”
“люди з підмоченою репутацією”
“потім розберемося, що до чого”
“треную пам'ять”
“безвідмовно приймали запрошення на чай”
“судження її були категоричні і безапеляційні”
“непохибний авторитет”
“обабіч дороги”
“черевики були якраз по нозі”
“злякано розлетілася врізнобіч зграйка горобців”
“гордий, самолюбивий”
“чумаки їхав в порожні”
“швидше б кінчилося оце чаювання”
“сьорбав чай уприкуску з варенням”
“здивовано-запитальний погляд”
“на гарячий чай дмухати не можна”
“пресумпція невинності”
“за рікою, в затінку дерев”
“механізми виходять з ладу”
“на виручку йому прийшов”
“звести нанівець”

“не першої новизни”

Понеділок, 3 серпня 1987. Гангер, над річкою.

Остап пішов обідати, а я з насолодою слухаю шуму річки. Має ця річка якусь індіанську назву, бачила на таблиці, але не запам'ятала. [Пізніша дописка: Schoharie Creek]. Принесла я собі на каміння своє складане крісло, книжку і записник і приємно мені побути на самоті. Вранці ходила пішки з Ксені (де ми зупинилися) до Карпатії, де відбувається семінар — це точно пів години відносно швидкої ходи. Маю намір ходити пішки на лекції — туди і назад — і тільки на вечірню дискусію їхати автoм. Вчора зробила цей прохід для самої тільки проби часу, під парасолею, у час дощу. Сьогодні хмарно і вряди-годи накрапає дощик — біля мого крісла, на всякий випадок, лежить і парасоля.

В суботу був гарний сонячний день, коли ми приїхали до Єрегів. Вони нас гарно прийняли і ми там повечеряли і переночували. Хата їхня під лісом — під вечір приходили дві сарни і їм Наталка, а за її прикладом і Остап, кидали кромки хліба (Між іншим, нашої канапки з сиром не захотіли, воліли чистий хліб!) Тета Параня ще дуже гарно виглядає і, не зважаючи на свої 90 років, добре думає і має повну пам'ять, ліпшу від Тата. Наталка каже, що вона вередлива і сама нічого собі не зробить — їжу Наталка дає їй “під ніс”, їй трохи важко ходити. Наталка сама тепер не дуже здорова і їй трохи іде на нерви факт, що Параня може трохи розпещена і від довгих літ уже привикла до Наталчиної опіки. Але хоч Наталка почала тепер трохи гдирати, як то, мовляв, одні люди все життя важко працюють, а другим все іде легко, бо на них працює хтось інший, то все ж таки факт залишається фактом, що в них склалася унікальна ситуація: невістка, після смерти чоловіка, перебирає на все довге життя опіку (та ще й яку) над його мамою, не зважаючи на те, що виходить замуж вдруге і втретє. На слово вона гостра, але серце в неї виїняткове і добре.

Виїздили ми від Єрегів в неділю вранці з дощем. Це мене трохи хвилювало. Дорога в гори взагалі — для такого шофера, як я — не легка, а в дощі їхати взагалі трудніше. Та ще й через помилку — хоч Василь з Наталкою вивезли нас аж на 97-у — я поїхала на серпентину над річкою — шлях, що його я досі всякими складними об'їздами уникала. Трохи перелякалася, коли побачила, що я опинилася на серпентині, де з одного боку — скала, а з другого — пропасть! Їхала дуже поволі, стримувала інші авта, на щастя, не дуже довго. Вступали ще й на Союзівку, щоб замовити нічліг на поворотну дорогу за два тижні — там великий контраст до тихої Верховини — рух, повно людей, багато молоді. Зустріли Шпонів, Зеликів, Паків, але помешкання, щоб у поворотній дорозі переночувати, не дістали. Можливо, доведеться знову заїхати до Єрегів, або на Верховину, або пробувати зробити всю дорогу за один день. До Гантеру добилися пізно пополудні, з дощем. Я мала сатисфакцію, що здала трудний іспит — відбула і першу в житті серпентину, і першу дощеву подорож — без зайвих комплікацій.

Перша лекція сьогодні вранці була Шпорлюка. Він говоритиме про марксизм і націоналізм, про Карла Маркса і Фрідріха Ліста. Це тема найновішої його книжки, що саме друкується у в-ві Оксфордського університету. Роман Шпорлюк, людина відносно

ще молода, круглолиций (Остап каже, що нагадує з вигляду Павла Джуля) — Остап, між іншим, не буде учасником семінаря, але бачив Шпорлюка вчора на багатолюдному відкритті, вечором у Карпатії, куди я повезла не тільки його, але також Лясю Старосольську та Едварда Козака.

Почав Шпорлюк знаменито: поставив параметри своєї теми і вставив її у широку історичну перспективу: французька революція, ідея, що люди можуть самі собою правити, віра в рівність і людські права; індустріальна революція, що винесла на перший плян потребу організації, керівництва. Потреба розв'язки конфліктних ситуацій довкола цих протилежних полюсів викликала цілий спектр від правиці до лівиці. Консерватисти намагалися затримати вартості минулого, приймаючи після-індустріальну реальність; реакціонери пробували завертати до минулого; ліберали наголошували індивідуалізм і пропагували невтручання держави в економіку, освіту тощо. І соціялісти, і націоналісти вважали, що втручання держави конечне для вирівнання нерівностей — соціялісти пропагували вертикальну, націоналісти горизонтальну розв'язку. Шпорлюк — ефективний, досвідчений викладач, має приємне почуття гумору. Я підійшла пізніше, щоб познайомитися і щоб передати йому інформацію про приїзд у вересні до Америки його люблинського професора Grzegorza Seidel-a (Про це я знала від Марилі). Зробив мені приємність тим, що зразу заявив, що хоч ми ніколи не зустрічалися особисто, моє ім'я йому добре відоме! Мирослава Шкандрія я вже бачила і чула в Оттаві. І хоч тема його літературна і через те повинна вже бути мені ближчою, мушу признатися, що від нього я багато не сподівалася і приїхала на семінар більше заради Шпорлюка. Зрештою, ніде правди діти, від Шпорлюка я напевно зможу більше навчитися, як від Шкандрія. Шкандрій говоритиме про Хвильового і літературну дискусію. Всежтаки, навіть сьогоднішній його вступ був відносно цікавий і я вже дечого навчилася. Зокрема зацікавило мене те, що він проблему Європа — Просвіта поставив у контекст Моцарта і Салієрі і сказав — ревеляційне для мене — що акмеїсти російської літератури: Ахматова, Мандельштам, Пастернак заступали позиції не Моцарта, а Салієрі! Ця тема мені від років дуже близька, я ще у своїй роботі про Ярошинську сказала, що “велика література потребує і малих письменників”, а про Салієрі я вже мала нагоду висловитися в розмовах, що, мовляв, він єдиний, хто розумів факт, що Моцарт був геній, і що без таких як Салієрі Моцарт не був би можливий. В нас цей вибір Європа чи Просвіта став уже традицією (Гарвард vs. УВУ ітд, або навіть моя пам'ятна дискусія з панею Рожанковською про академічний клуб — вона твердила, що освіченим жінкам треба “іти в народ”, вчити інших; я вважала, що університетська освіта — це лиш вступ до науки, що в академічному клубі освічені жінки могли б займатися вправами на вищому інтелектуальному рівні, підносити себе вгору, рости й розвиватися далі). Думаю, що ці справи не потрібно ставити так руба. Рацію мав і Хвильовий і Пилипенко: очевидно, що треба комусь іти в народ, що потрібна просвіта, що сільським хлопцям із Плугу треба елементарних підстав поки вони стануть письменниками. Але це перший тільки етап. І наша біда в тому, що ми часом думаємо, що Просвіта може заступити Європу, а Салієрі може бути замість Моцарта або УВУ замість Гарварду.

П'ятниця, 7 серпня 1987. Гантер, тобто Jewett, “Ксеня”.

Позичила я у Віри Андрушків її фотокопію диспуту 24 травня 1925 р. “Шляхи розвитку сучасної літератури” — видавець: Культкомісія місцкому УАН, місце видання: Київ, 1925. Диспут відбувся у великій залі Всенародної Бібліотеки України і зібрав 800 осіб аудиторії. Темою поставили Європу чи Просвіту, тобто в центрі стояла стаття Хвильового “Про сатану в бочці або про графоманів, спекулянтів та інших просвітян”. Виступали на диспуті Меженко (головна доповідь), Коваленко, Зеров, Десняк, Підмогильний, Щупак, Могилянський, Филипович, Дорошкевич, Антоненко-Давидович, Ле, Івченко, Нечаївська, Жигалко, Рильський. Головні думки цієї дискусії відомі були мені з інших джерел, зрештою Віра Андрушків реферувала цей матеріал в Урбані. Але самій прочитати цей документ від дошки до дошки — зовсім інша справа. Це фактично варте більше, як цілий цикл доповідей Шкандрія.

Натомість Шпорлюк виявився блискучим доповідачем, людиною глибокого знання, великої ерудиції, з добрим почуттям гумору. Тема його та її опрацювання — належить до тих рідкісних у житті явищ, які не тільки вчать, але й формують світогляд. Отже Шпорлюк в моєму приватному іконостасі науковців попав у товариство таких людей, як Омелян Пріцак та Іван Лисяк-Рудницький... А це високий для нього комплімент.

Семинар закінчився сьогодні вполудне. Має ще бути увечорі вечірка.

Остап сьогодні почувається погано: мав розвільнення шлунка, вранці, каже, вонітував. Я мала проблему із шлунком і рвоти передучора вночі і думала, що мені пошкодив шматок несвіжої ковбаси. Тепер бачу, що це або вірус, або може шкодить вода. В “Ксені” близько річка і у воді тут багато сульфуру та содіум. Кажуть, що також іншим людям це шкодить.

Був тут Остапів товариш з гімназії Винників, а також другий товариш, Оришкевич, лікар із Брукліна. Пані Винників навіть купила (в Лясі, тобто в “Ксені”, не в мене) мою книжку “Землетрус”, яка там лежала на столі між іншими книжками на продаж.

Я кожного ранку ходила туди й назад із “Ксені” до “Карпатії” пішки. Увечорі їздила автом.

Неділя, 9 серпня 1987. Філядельфія.

Сьогодні вранці Леся потелефонувала до Гантеру, що Мама — у шпиталі! Ми негайно спакувалися і приїхали. Були вже у Філядельфії біля 6-ої під вечір, я вже була в Тата, дала йому щось з’їсти, і поїхала з ним разом до шпиталю. Виявляється, що в Мами був якийсь удар мозку — stroke, лівий бік в неї розбитий паралічем — не володіє ні лівою рукою, ні лівою ногою. Але може говорити (хоч і не зовсім виразно), і говорить до речі і навіть багато про всякі справи. Здається мені, що вона несвідома ще, що в неї параліч. Говорила про те, напр., що їй робили catscan і виявила здивування: мовляв, навіщо? адже з головою в неї все гаразд. З великим захопленням розповідала про те, що в суботу на радіопрограмі Блавацької передавали “Кавказ” Людкевича. Інформувала мене про те, що в шпиталі є також Татарський, їх сусід, і Наталка Пазуняк; що роман “Метелик”, що його вона читає у

“Всесвіті”, буде продовжуватися ще в наступному числі — отже розмова нормальна, при повній пам’яті. Одне лиш мене застановило: вона казала, що в неї був сьогодні Яримович, але насправді був тільки Дикий, бо Яримович щойно під вечір повернувся з Торонто. Я вже із Славком говорила. Каже: треба виждати. Дають у таких випадках на розрідження крові, бо можуть бути сціпи. У Маминому випадку — це ризиквне, бо в неї часті фібриляції серця і це може принести значні ускладнення.

Чи доля пощадить мене і цим разом? Не хочу лякати себе наперед, але справи можуть бути погані. Навіть якщо життя не буде zagrożене — то чи вдасться Мамі уникнути каліцтва? Чи відзискає вона владу над лівим боком тіла? А якщо ні — то як розв’яжемо справу щоденного побуту? Треба буде шукати, мабуть, якоїсь помочі.

Моя дієта і довгі проходи в Гантері дали добрі наслідки: я втратила між 5 і 8 фунтів на вазі — а це добре!

13 серпня, четвер.

В понеділок увечорі приїхав Андрій з Марійкою. Щодня ходимо до Мама до шпиталю. Цього тижня я ще на вакаціях, а що Андрій з Марійкою теж тут, то є кому зайнятися господарськими справами, відвідувати Маму, кормити її ложечкою (вона ще на глюкозі, але дозволено додавати плинні харчі, напр. йогурт, що їй тепер дуже смакує). Що буде пізніше, коли я мусітиму іти до праці і після праці треба буде і відвідувати Маму і годувати Тата? Як дам собі раду? І що буде з моїм виїздом до Бостону — адже я обіцяла приїхати, щоб допомогти Максимові та Уляні в час пакування — принаймні допомогти тим, щоб у цей трудний для них час зайнятися дитиною? А що буде пізніше: чи зможу, як заплановано, поїхати з Лялею на тиждень до Maine у жовтні — єдині мої справжні вакації?

Андрій турбується тим, що у випадку, якби Маму довелось віддати до nursing home, держава може забрати все майно, включно з хатою... А Тато, мовляв, обіцяв йому залишити хату, ітд. Неприємно, що він видвигає тепер такі грошеві справи; справи тестаменту треба лагодити тоді, коли всі здорові і в доброму настрою (Це наука мені: мушу зробити завіщання, щоб діти не мали клопоту — але це мусітиму зробити я, бо Остап і говорити про такі справи не хоче!). Я особисто нічого від Тата й Мама не хочу і не потребує. Мусітиму, одначе, подбати про те, щоб їхні гроші були використані для їхньої ж опіки і потреб — на те вони їх і придбали своєю працею. От, незабаром доведеться пошукати за поміччю — може знайду якусь жінку, що зможе або приходити щодня, або таки жити з ними, щоб Маму помити, нагодувати... Адже я увесь день на праці — а Мама навряд чи зможе сама встати до лазнички... Про nursing home передвчасно думати — попробую розв’язати це так, щоб обоє старушки могли якнайдовше жити разом у своїй власній хаті. Андрій може мати більш практичного змислу, як я, але я ніколи не ставила на перший плян грошових справ.

Тато дуже без Мама розгублений, не може знайти собі місця, ні зайняття. Улюблена його

праця — город — тепер йому вже не під силу, а габбі жодного він не має.

Субота, 15 серпня 1987.

Між візитами до Мама і до Тата старалася я цього тижня зберегти тут і там якусь часинку для своєї бібліографічної роботи. Ця моя одержимість дає мені силу тривати й затримувати рівновагу духа. Треба буде робити це і надалі, хоч від понеділка, коли повернуся з вакацій до роботи, мій час для цього буде драстично обмежений.

В час вакацій прочитала я (нарешті! авторці *Хвалю ілюзію* треба було зробити це двадцять років тому!) *The Praise of Folly*. Desiderius Erasmus давно був на неписаному списку моїх desiderata — але тепер ось розмова з Вірою Лащик (яка належить до book club і читає приписані лектури) нарешті мене спровокувала піти в бібліотеку і вибрати собі цей томик. Возила я його із собою до Гантеру. Шкода, що не маю українського перекладу — але знаю, що він десь існує, називається, здається, Похвала глупості. Не легкий це твір для перекладу. Оригінал по латині називається *Moriae Encomium*. Чотириста років живе вже цей твір у літературі і хоч, очевидно, несе на собі стилістичний тягар своєї доби, то багато чого звучить і сьогодні свіжо, універсально, навіть дотепно.

“What but a thirst for glory has enlisted the talents of men in the task of inventing and transmitting to posterity all these learned disciplines, which they deem so wonderful? Men who really are among the most foolish have thought that by nights without sleep, and by their sweat, they could purchase fame — I know not what sort of fame, but certainly nothing could be more empty. Yet at any rate you owe these choice blessings of life to Folly, and — what is the cream of the jest — you reap the fruits of a madness you need not share.” (p.35).

Цей тиждень у Філядельфії — помірковано тепла погода, з малим відсотком вологості. Це добре — інакше Остап нарікав би, що пропали вакації (Хоч вакації пропали передусім мені — адже в нього тепер вакації — постійні!)

Неділя, 16 серпня 1987.

Вчора увечері знову між Андрієм і Татом дійшло до якоїсь авантури. Привіз його Андрій до нас, мовляв, роби щось, бо ми собі ради не можемо з ним дати. Ще перед тим Андрій був в Остапа, коли я була в Мама у шпиталі. Не знаю, що говорили, але Остапові розмова не сподобалася. Казав, сердитий: як він тут ще прийде, я його з хати викину! Коли я, плянуючи розв’язку на наступний тиждень, запиталась Остапа, чи він був би згідний дати Татові щодня полуденок в час, коли і сам їсть, категорично відмовився. “А вони цікавилися нами, коли діти були малі і я прав пелюшки?!” — сказав у злості. Це, очевидно, правда — але злопам’ятність не добре свідчить про характер. Я сказала: “Знаєш, можна навіть чужому подати їжу на старість, може і Тобі колись хтось подасть склянку кави”. Перекрутив це і десь за дві години сказав саркастично: “Дякую тобі за добрі побажання, щоб мені на старість не було кому подати чашку кави.”

От тобі віз і перевіз! Не досить, що маю клопіт з Татом і Мамою, то ще мені треба таких ускладнень з Остапом і з Андрієм. Коли Андрій приїхав, я думала, що він багато справ перебере на себе, але тепер бачу, що даремно надіятись на допомогу. Остап також не буде мені підтримкою. “Я сам хворий і потребую спокою.” Це правда, хоч якби був меншим егоїстом, міг би багато допомогти — хоч би тільки приязною порадою. Трудно: я все життя була самотньою — треба погодитися з фактом, як сказав колись “мій поет” — що “ради ні поради нівідкого”.

З Андрієм трудно говорити навіть і мені. А як він по хамському говорить до своєї жінки! Аж кров буриться, слухаючи збоку. А вона терпить. Марійка має добре серце, але вона зовсім як рабня. — Я подумала, що мені фактично буде легше, як вони поїдуть додому — я так їм і сказала. Бо числити на них і так не можна: пару днів тому, напр. Тато будить мене телефоном о 7-ій вранці, що Андрій і Марійка не повернулися на ніч, може щось сталося? Очевидно, звечора посварилися, Андрій і Марійка поїхали до Сташків, до її сестри, а на другий день, як я запиталася, чому їх цілий день не було і чому мене не повідомили, сказали, мовляв: були змучені, спали до 3-ої пополудні!

Щоб рятувати свою психічну рівновагу, подзвонила я вчора до Лялі. Журилася трохи нею, бо вже кілька днів підряд не могла застати її вдома. Але ні, все гаразд. Їздила до Sacramento, до якоїсь приятельки, що в неї помер чоловік. Ляля добре тримається, була в доброму настрою — розмова з нею мене трохи відпружила. Рятую себе також своєю бібліографічною роботою на комп'ютері. Це мені буде тепер замість релігії і замість опіуму (що сказав би Карл Маркс, якби знав про таке застосування нової технології?) Добре, що я вже не така молода, що не так емоційно сприймаю життя, як колись. Для поезії це, мабуть, фатально, але для інших життєвих справ — дуже добре, легше затримувати душевний спокій. Маю надію, що не розпадеться психічно, що розв'язуватиму справи “на зимно”, і що зможу зберегти і Остапові, і собі, певну дозу спокою.

Одна добра новина: Максим телефонував із Торонто. Знайшов помешкання! Досить велике і вигідне, хоч дуже дороге: \$1125 на місяць! Але це тимчасово. Як побудуть там трохи, почнуть шукати за хатою!

17 серпня 1987. Метро, увечорі, по дорозі додому.

Написала я вчора листа до Миколи і Раїси Руденків. Адресу дала мені в Гантері Надійка Світлична. Лист дуже неформальний — немов до старих знайомих — з безпосереднім зворотом “дорогі Раїсо і Миколо”, без всяких вступів і пояснень. Дуже коротко — це тільки перша ластівка, щоб збадати: відгукнуться чи ні, схочуть листуватися і отримувати посилки? Побачимо. Єдину цікаву інформацію, що я їй подала — це вістка про англомовні переклади його поезій (зокрема вістка про те, що “Хрест” вийшов окремою книжечкою). Ждатиму на реакцію. Хотіла б може, якщо б вдалося, не обмежитися до висилки дрібних пакетів чи листів, але допомогти їм приїхати до Америки.

Я чомусь дуже сьогодні втомлена. Болить у плечах. Багато праці, Мариля на вакаціях, але

найгірше — психологічний stress з Маминою хворобою і Татовими конфліктами з Андрієм.

19 серпня 1987. Метро, вранці.

А я таки завтра поїду до Максима: вже й квиток купила! Вчора переговорила з Борисами: вони візьмуть Тата на обід кожного дня, і один або два рази повезуть до шпиталю до Мама. За це я, очевидно, заплачу їм. Вони добрі люди, добрі сусіди, і від давна у приязних стосунках з моїми батьками. Андрій з Марійкою сьогодні повертаються вже додому, отже Тато буде сам. Я воліла б була, щоб вони виїхали вже раніше, тоді ця зміна не була б такою драстичною. Але трудно: так мусить бути. Снідання робитиме собі сам, на ланч прийде до Остапа. Це рішення зробила я без попереднього порозуміння з Остапом: просто поставила його перед факт, що Тато кожного дня біля 2-ої прийде і що їстиме разом із ним. Остап в ґрунті речі добра душа і хоч він цінить свою вигоду і незалежність більше, як все інше, то я знаю, що він подбає про те, щоб старий не був голодний. Леся буде їздити до Мама до шпиталю; обіцяла відвідати її також Віра Лащик. Левко в час моєї відсутності повезе Тата до Мама на відвідини. Говорила вчора з Яримовичем: він апробував мій плян, не бачить в ньому особливих небезпек для Тата (Коли я в неділю запропонувала, що візьму Тата, щоб розважився, до Баунд Бруку — там було посв'ячення пам'ятника княгині Ольги — запротестував, а бодай так переказав мені Андрій — і ми у висліді не поїхали). Прогнози для Мама такі: до кінця серпня, правдоподібно, буде в Germantown Hospital, 27-28 серпня, мабуть, перевезуть її до All-Saints Hospital на інтензивну фізичну терапію на 21-22 дні. В другій половині вересня вона, правдоподібно, повернеться додому. Тоді потрібна буде стала опіка. Марійка запропонувала, що в разі, якби не було нікого, вона може приїхати на якийсь час — за оплатою. Андрій на цей час мусів би закрити практику.

20 серпня 1987. Четвер, год. 4:30. В поїзді на Бостон.

Тількищо сіла. І рада, що сиджу. Поїзд виповнений: в моєму вагоні 12 осіб стоїть — немає сидячих місць. Це, очевидно, час піку і найбільш рухлива лінія Америки: Вашингтон — Бостон.

Встигла сьогодні закінчити ще одну статейку до нашої періодичної публікації “Questions and Answers” в *Law Library Journal*. Тим разом це відповідь на справжнє питання від читача: як знайти переклад шведського закону про корпорації. Питання, очевидно, має загальний інтерес — і не тільки для питань про право Швеції — отже довелося зладити цілу довідкову інструкцію. Я над цим почала працювати ще перед виїздом до Гантеру, а сьогодні закінчила й віддала Синтії. Це вже друге питання, що його я опрацювала до наступного випуску — перше було про “Варшавський пакт” і про “Варшавську конвенцію”, що їх часом мішають навіть правничі бібліотекарі. Одне слово, мій стаж тепер такий, що доводиться передавати своє, набуте довголітнім досвідом, знання молодшим колегам.

Коли я вже замикала бюрко, раптом у дверях з'явилася Liz, директорка. Хотіла мати зі

мною конференцію (Вона тільки сьогодні повернулася з вакацій). Я їй сказала, що я вже на бігу, бо спішуся до поїзду, але можу дати їй ще точно 5 хвилин для розмови. Виявляється, як відгук на мемо в справі назначення голови довідкового відділу, Ран Дей написав Синтії та Ліз листа, в якому висловив ряд зауважень про те, мовляв, що ходили чутки про те, що директорка хоче відсунути Синтію від шефства над довідковим відділом ітд. Вона хотіла знати про мою реакцію. Ну, я листа не бачила, але коли правда згідна з її реляцією справи, то, думаю, Ран непотрібно написав таке меморандум. Все це можна було сказати Ліз в чотири очі, затримуючи певну дискретність. Бо адже поставив її в трохи незручне становище. Якщо вона і справді хотіла забрати деякі прерогативи від Синтії, то таке письмо Рана буде тепер цьому на перешкоді. Ліз виглядала трохи заскочена таким Рана становищем. Може це зроблено навмисно, щоб запобігти якимось її адміністративним ходам у майбутньому? — питалася мене. Не знаю. Вона дивувалася, що я нічого про це не знала. Я вияснила, що для цього можуть бути дві причини: 1/ або Ран хотів бути хоч трохи у цій справі дискретний і дав копію тільки Ліз та Синтії, 2/ або просто забув дати копію мені, бо я була на вакаціях, а потім він з Марією взяв вакації, отже ми могли просто розминутися.

Залишила я Татові цілий розклад годин — плян-календар, виписаний на великому аркуші паперу: “Зроби собі сніданок”, “Піди на прохід і до Остапа на ланч”, “Піди до Борисів на обід”. З Борисами я переговорила і їм за те заплачу, але Тато має трудність орієнтуватися в часі і зразу все забуває. Я сьогодні три рази телефонувала до нього, щоб з’їв зупу, яка готова стояла, тільки пригріти. Я рада, що Остап зрозумів нарешті, що і він мусить трохи допомогти. Маю надію, що цих кілька днів без мене пройдуть без зайвих комплікацій. Думаю, що з Татом ситуація була б значно ліпша, якби не його вдача і його розлінівлений ум, що привик, що Мама весь час за нього все думала і завжди все йому багато разів повторяла. Він не привик концентруватися на чомусь одному — нібито хоче все знати, перебиває в половині речення, а потім наново все питається. Дуже цим усіх вимучує, Маму також. Вона, відколи є в шпиталі, не має болів у шлунковій ямі, а це — каже Яримович — могло бути нервово. Чи можна Тата навчити, щоб він пам’ятав тільки те головне, що конечне для його життя. Встати. Помитися. З’їсти снідання. Піти на прохід. Піти на обід. Замкнути хату. Покластися спати? Якби міг діяти на цьому рівні, можна б покищо обійтися без додаткової допомоги. Але він має тенденцію питатися про все інше — десятки разів. А яка це вулиця? Чому їдеш на ліво? Стань! Їдь! Ну, я вже навчилася ігнорувати ці команди, бо інакше мали б ми вже пару разів автомобільний випадок (А їздимо тепер щодня до Мама, до шпиталю).

Мамин стан, покищо, незмінний. Роблять фізичну терапію з лівим рамам і лівою ногою — це болісне і втомлює, але біль в цьому випадку, кажуть, добрий знак, він дає надію на поправу. Stroke, однак, каже Яримович, не був такий легкий, як можна було спершу надіятися. Говорить вона до речі і пам’ятає, хто в неї був і що казав.

Остап зробив мені сьогодні несподіванку: купив вранці ковбасу (— доставляють з Нью Йорку до крамниці на 5й вул. один тільки раз на тиждень — в четвер!) і привіз цю ковбасу до мене до бюра. (Ковбаса, очевидно, для Максима. Я пару днів тому сказала,

“шкода, що їду в четвер, не зможу купити Максимові ковбасу” — бо, вийшовши вранці з дому на роботу, я вже на вечір до хати не поверталася. Мені майнуло в думці, що він міг би щось таке зробити — це в його стилі! — але я такої пропозиції не ставила!) Я зраділа, побачивши його, і ми навіть разом пішли на полуденок до Faculty Club, де зустріли також Тита Геврика. Отже мали несподівано приємний ланч, хоч короткий.

26 серпня 1987. Метро. Вранці.

Після п'ятиденної поїздки до Cambridge, повертаюся до роботи. Місію виконала! Допомогла Максимові й Улянці з пакуванням, зайнялася трохи дитиною, купила малому ліжечко, а Максимові кольоровий телевізор. Ці речі в Канаді значно дорожчі, отже варто взяти їх звідси тепер. Іванко помітно змінився за останні два місяці. Colic минув, дитина не плаче так часто як на початку. Взагалі може собі зовсім задоволений лежати в койчику, розглядатися довкола, взяти в ручку калатальце, бавитися. Має великі сині очка, радо сміється. Коли покласти його на животик, тримається на руках з піднесеною головою. Сам ще не перевертається усім тілом і ще не сидить. Їсть уже кашку ложечкою і має два передні зубики.

27 серпня 1987. Метро, увечорі.

Я дуже втомлена. На роботі в нас — початок року, рух, повно студентів, з'їхалися професори (цього семестра є і Kübler з Німеччини і Soltysiński з Польщі). Вони, очевидно, готуються до викладів, а це ставить ряд вимог до бібліотеки. Я ганяю собою з ранку до вечора, встаю о 6-ій, а увечорі така втомлена, що не зразу можу заснути — отже засипляю десь 1-2-а. Татові щодня готую обід — їсть разом з нами, але мушу пильнувати, щоб не тільки мав щось у холодильні на полуденок, але щоб не забув взяти собі їсти. Кожен вечір після обіду їздили до Мама до шпиталю. Потім я ще решту вечора прала й порядкувала її гардеробу. Над усе втомлює Тато своїми безконечними питаннями: котрий сьогодні день? Куди їдеш? (Коли ми їдемо до шпиталю), де є той шпиталь, що до нього мають перенести Маму? — все це, здавалось би, зовсім натуральні питання, але коли їх повторяється десятки разів за один вечір, то це може довести людину до розпуки. Ну, покищо витримую. Але пробую Тата зайняти чимсь корисним: напр. вчора я казала йому читати Мамі новинки із *Свободи*. Можливо, що міг би її і кормити ложечкою і може діяти за її директивами, як прийде додому.

П'ятниця, 28 серпня 1987. Метро, год. 2. пополудні.

Сьогодні перед полуднем перевезли Маму амбулянсом із Germantown Hospital до All Saints Rehabilitation Center. Я взяла собі звільнення на пару годин: думала, що зможу вполудне повернутися до праці. Але забрало це значно довше. Я мусіла відбути серію вступних інтерв'ю з лікарем (Dr. Alpert), з медсестрою (Nancy Henry) та із суспільною працівницею (Mrs. King), підписати різні документи, etc. Тата взяла із собою, але тримала його в повній дисципліні, щоб не перешкадавав. Все таки, думаю, добре, що його зустріли і лікар, і медсестра, і social worker — адже він є частиною проблеми, що вимагає

розв'язання. Не знаю, що буде далі. Шукаю інтензивно — при допомозі інших людей — жінку, щоб могла бути піклувальницею. Ще не знаю, чи брати когось на 24 год., щоб мешкав з ними, чи тільки щоб приходив? Андрій, очевидно, висловився проти 24-годинної опіки — мовляв, з Татом ніхто не витримає. Але тут може входять і інші мотиви — більший кошт, зайнята кімната, куди він вряди-годи приїжджає, ітд. А ще він боїться, що ця особа може щось вкрасти ітп. Я воліла б, щоб хтось був постійно, бо це звільнило б мене для мого власного життя — яке останніми днями відійшло на далекий плян.

Віра Лащик у шпиталі після досить складної, понад 5-годинної операції: був тумор десь біля вуха, на щастя не злоякісний. Я вже двічі з нею говорила по телефону, а тепер — по дорозі до праці, хочу вступити до неї на чверть години, щоб підтримати її на дусі.

Неділя вранці, 30 серпня 1987.

Вчора взяла Тата із собою на закупи харчів — не тому, що він собі справді міг би купити щонебудь (він до скупості ощадний — харчується в мене безкоштовно і тільки платить за хліб і шинку і пару овочів, що стоять у його холодильнику — отже нічого додаткового не купує, мовляв, йому непотрібно нічого) — але взяла я його передусім тому, щоб виповнити йому чимсь час, щоб забрати з дому на годину, щоб... вчити як малу дитину... Мама, думаю, трохи завинила в тому, що його стан такий як є: вона за нього все робила, думала, говорила, і ніде не хотіла брати його з собою. У висліді він не має того, про що так часто говорив мені у дитинстві: Erfahrungswissenschaft. Адже Тато зовсім добре міг би ще й тепер купити собі напр. хліб і молоко, якби Мама була посилала його за орудками до крамниці 5-10 літ тому, або поїхати кудись таксівкою, якби був це робив давніше, або заґріти собі зупу з консерви, чи випрати білля в машині... Але він був повністю ізольований від усіх цих життєвих справ. Одне що робив раніше — виписувати чеки і платити рахунки — операція значно складніша — робить і досі сам — доказ, що міг би і ці дрібніші речі виконувати, якби мав практику. Вчора, напр. він напевно вперше за останніх 5 літ, а може і 10 літ, був у великому супермаркеті. Я не раз заохочувала його, щоб їхав з нами, але Мама протестувала, вона хотіла бути бодай короткий час без нього. Тому і на імпрези ніколи не брала його із собою, а коли я хотіла повезти Тата на листопадове свято (він же колишній УСС-ус, а тоді навіть вшановували цих останніх моґіканів) — відмовила його, мовляв, він не витримає всидіти на імпрезі (якби ходив частіше, теж мав би більше видержки!)

Про себе, одначе, він уміє подбати. Кілька разів, напр. пригадував мені, щоб я купила йому ще одну пару білих Support hose, а вчора, коли вишпортав викалачкою рештки пльомби із зуба, тричі телефонував, що його конечно треба повезти до дентиста. Я пробувала замовити йому візиту в Цісикової, але її не застала. Остап піддав думку, що, мовляв, Тато міг би поїхати до Андрія (Андрій привезе 7 вересня Соню до La Salle, отже буде незабаром у Філядельфії і міг би евентуально взяти його до себе). Я про це Татові сказала кілька разів. Але він сказав: ліпше замов мені Цісикову. Я повторила цю ж пропозицію вчора при Мамі — в час нашої візити в шпиталі — підкресливши, що це була б нагода батькові вперше за 20 років! відвідати сина і подивитися, як він живе! Мама цю

ідею підтримала, але Татова реакція була симптоматичною: “а чи це мені оплатиться?” Куркульська натура! Я сказала при Мамі: сором, що батько ніколи не був у сина, а тепер має нагоду і не хоче з неї скористати! Його вирахованість — справа, очевидно, не сьогоднішня. Факт, що він більше толерує мене, як Андрія, зумовлений напевно не тільки тим, що Андрій має таку саму вдачу як старий і такий же вирахований, як і він, але напевно також і тому, що він знає і бачить, що я від нього ніяких грошей не потребую і не бажаю. Все ж таки думаю, що моїм обов’язком є підготувати ґрунт: поволі доводити до свідомості старого, що настав час, коли доведеться витягати капітал з банку, бо самої пенсії не вистачить на життя. Показала я йому в супермаркеті пакет пелюшок — 48 штук паперових пелюшок коштує майже 10 дол. Це, можливо, треба буде купувати для Мами кожного тижня. Опіка, очевидно, буде коштовна (ще не знаю скільки — є можливість, що буде така жінка десь за три тижні). Но і очевидно, харч коштуватиме: його треба буде купувати для трьох осіб — тобто для Мами, Тата і піклувальниці.

Вчора, в суботу 29 серпня, Максим, Уляна та Іванко прибули вже до Торонто! Щасливо, слава Богу, доїхали! Пару днів побудуть у Мойсеїв, аж поки не приїдуть їхні речі, що їх вони мусять ще на місці перепроводити через митний контроль. Добре, що вже на місці — я весь час думала про те, що вони тепер бездомні, в дорозі, навіть порозумітися з ними не можна, і журилася. Вони, очевидно, також хвилювалися. Для Уляни, зокрема, це була сумна розлука з близькою приятелькою Тамарою Гутнік-Нері (це та сама Тамара, що була в моїй групі Ковбаснюка — ми разом їздили на Україну в 1974 році!) Но і очевидно відхід із посту технічного редактора *Harvard Ukrainian Studies*. Уляна ще якийсь час працюватиме на пів ставки для *HUS* — але це напевно тимчасово. Прицак в останній з нею зустрічі, дякуючи їй за все, що вона за всі ці роки зробила, сказав у розмові: “а все таки Ви були — тільки жінка!” Уляну це заболіло: що він хотів цим сказати?” Ну, професор Прицак відомий із своєї нетактовності. В цьому випадку виліз із нього також типово український “male chauvinist pig”. Я сказала Уляні: тебе оцінять, як уже відійдеш. І не жалій. Із твоїм знанням і стажем ти в Канаді зможеш отримати добру позицію і тебе будуть цінити й шанувати. Очевидно, жодна позиція не матиме престижу гарвардського наукового видання. Але Уляна, напр. зовсім добре могла б бути редактором — і то навіть головним, а не технічним — такого видання як *Journal of Ukrainian Studies*. А вже напевно, за якийсь час, захочуть її допомоги в *Encyclopedia of Ukraine*.

Остап вирішив послати молодятам на новосілля 5,000 дол. І вже вислав, на нову їхню адресу. Пізніш, я думаю, треба буде дати їм трохи більше, коли будуть купувати хату.

Я привезла від Максима записані на тасьми виклади його з літньої школи. Кожного вечора тепер слухаємо обоє з Остапом одну його лекцію. Дуже цікаво. Одна з перших його лекцій — про Котляревського — зворушила мене до сліз — зокрема місце, де він читає строфу з *Енеїди* в оригіналі. Пригадалося мені, як я обом хлопцям, Маркові і Максимові, читала перед сном *Енеїду*, в їхній спільній спальні, в нашій хаті на 13-ій вулиці — коли це було? 1959-1962? Шкода, що не вела тоді регулярних записок. Ніколи було! Не пішли мої труди намарне! Таких прекрасних жнив ніхто і в мріях не міг би передбачити. Молодий професор викладає дуже цікаво, на гарвардському рівні! І видно його добру підготовку.

Українська література в нього у контексті історії, з порівняльними елементами. Знаменито змальовує тло, на якому виростають наші письменники. Деякі ці речі показують навіть мені нашу літературу, нашу інтелектуальну історію, в новому світлі. Багато користаю з цих лекцій. А також бачу в чому можна і мені йому допомогти інформацією. Напр. пошлю йому при нагоді свою анотацію про статтю Graham-а про Котляревського зі журналу *Vergilius* — де автор ставить нашу Енеїду у контекст інших травестованих Енеїд західно-європейської літератури.

Неділя, 30 серпня. 1:30.

Пару годин тому я зателефонувала до Марійки й Андрія і мала з ними довгу розмову про Маму й Тата. Цей телефон був наслідком зауважень Остапа, що найліпшою розв'язкою ситуації було б, якби Марійка перебрала на себе опіку над Мамою і Татом, а Андрій зліквідував цю свою бідну практику на селі і перенісся сюди. Я з цим, очевидно, на 100% згідна, але сумніваюся в тому, чи таке взагалі можливе. Марійка, правда, пропонувала, що може таке зробити, “якби нікого не можна знайти”, за оплатою, але хоч я і за це була вдячна, така розв'язка на місяць-два була б тільки тимчасовою. Я хотіла впевнитися, чи довгореченцева така розв'язка була б в їхньому інтересі, бо подумала, що може вони цього хочуть і думають, що я собі такої розв'язки не бажаю? Може вони думають, що я не хочу, щоб вони перебрали Татову хату і щоб їм виплачувати Татові гроші? Отже я їх запевнила, що на випадок їхньої згоди, вони не тільки матимуть мою повну згоду, але що я переконаю Тата, щоб на це погодився, а навіть у випадку труднощів з ним, з Татового конта, де я є номінальним співвласником, навіть і без його особистої згоди мала б право виплачувати гроші тому, хто буде Мамою піклуватися. Реакція Марійки дає мені надію, що така пропозиція має реальні підстави. Вони матимуть родинну нараду і дадуть нам відповідь. Заробітки їхні там усього 20,000 річно (аж не віриться, ніби лікар-дентист і двоє людей працює! — я сама заробляю тепер 40,000!) Отже якби Марійка могла заробити, піклуючись Мамою, а Андрій поступово ліквідував практику там і перенісся сюди, це було б їм і з фінансових причин вигідно. Замість платити чужим людям (Віра Лащик говорила мені, що така поміч з мешканням і харчем коштує 350 дол. у місяць) — ліпше було б платити їм, тоді гроші принесли б подвійну користь. Боже! Мені аж настроїв поправився! Маю надію, що вони зроблять позитивне рішення! Тим більше, що їхня дитина — тут, у школі! — Я грошей жодних у спадку від батьків не хочу (Якби лишили пару тисяч внукам, була б я рада, але навіть і це не конечне!) Свобода незалежного життя для мене важніша, як усі Татові гроші! І вона для мене — безцінна! Увесь світ мені прояснів від самої тільки надії на таку можливість! Щоб лиш надія не завела!

31 серпня, понеділок.

Для відпруження останніх кілька тижнів перед сном (а то й замість сну!) взялася я знову за лектуру. Завжди вірила в бібліотерапію — і тому застосовую це до себе. І ось таким чином тількищо закінчила читати розповідь *MIG pilot: the final escape of Lt. Belenko*. Автор: John Barrow. Максим, коли побачив у моїх руках цей paperback (я читала його в поїзді до Бостону), вигукнув із здивуванням: “Що ти читаєш!!! MIG Pilot?” — не вірив своїм очам.

Вибір цієї лектури має свою історію. Пішла я на станцію AMTRAK купувати квиток до Бостону. Раптом чую: грає приємна клясична музика. Музика заманила мене до крила станції, де філадельфійська публічна бібліотека має постійний випродаж своїх старих книжок (тисячі томів!) От я і пішла між полиці, подумавши, що серед цих книг можуть бути і старі англомовні видання Франка, Лесі Українки ітд. Вони сьогодні вже рідкісні і при такій нагоді можна часом дешево придбати. Не знайшла. Але знайшла одну стару книжку E.L. Voynich (*Interrupted friendship*) і хоч вона вже тепер мені непотрібна, все ж таки я вирішила її купити за 2.50. Як бонус, запропонували мені взяти собі ще один якийсь paperback з купи таких дешевих видань, що стояли поруч, без обкладинок уже, але з титульними сторінками. Перша моя реакція: навіщо мені це? І так у хаті за багато всяких непотрібних нам книг, що тільки забирають місце. Але раптом мій погляд зупинився на цьому MIG Pilot. Belenko... українець? MIG pilot? Чи не той, що втік до Японії (і потім до Америки) на машині MIG, що була незнайома для заходу — подія, що наробила була свого часу великої сенсації по всіх газетах? І я цю книжку взяла. Написана грамотно й цікаво, подає незвичайно багато побутових інформацій про життя в Радянському Союзі. Я навіть зворушилася, коли дійшла до опису, як Беленкові в Японії американський відпоручник СІА приносить російськомовні видання книг Солженіцина і Конквеста (*Great terror*) і як Беленко день і ніч поринає у цій страшній ревелюційній лектурі... Про українське походження Беленка не має добрих даних, але є кілька згадок про Україну та українців в інших контекстах.

6 вересня 1987. Неділя, вранці.

Мамин стан не тільки не поправляється, але наступили навіть деякі ускладнення. Dr. Alpert вважає, що дрижання правої руки робить всяку терапію неможливою. Єдиний лік на це — Inderal. Отже почали їй його давати. Inderal, одначе, викликає в неї сповільнення пульсу — і був один день, коли стало їй погано, мусіли покласти її в ліжку і терапію припинити. Що буде далі — не знаю. Яримович погодився, щоб давати inderal малими дозами. В All Saints Rehabilitation Hospital потримають її може ще три тижні. Яримович вчора у розмові зі мною сказав: її стан такий, що навіть, як знайдемо жінку для опіки над нею — може бути, що одна особа не зможе дати собі ради. Щоб посадити Маму з ліжка на крісло, треба сильного чоловіка і ще хтось другий мусить тримати крісло. Ми вчора бачили, як це відбувалося. Може якби Мама була меншою і не такою важкою, проблема була б меншою. Яримович думає, що її доведеться віддати до Nursing home. Не виключене, що в дальшому майбутньому треба буде таке зробити — але це в остаточному разі. Я хочу покищо бодай спробувати, щоб вона була вдома. Вона дуже притомна, всім цікавиться, реально думає, добре все пам'ятає — боюсь, що nursing home спричинить депресію і прискішить смерть. Конче хочу зробити все можливе, щоб цьому запобігти. На днях має приїхати Марійка — мусимо порадитися, що робити. Якби Марійка з Андрієм були тут, плюс пару годин візита професійної медсестри — може це справу розв'язало б. Більшість часу Мама і так мусіла б проводити в ліжку.

7 вересня 1987. Labor Day, вранці.

Тато прийде на обід о 2-ій — отже маю вранці пару годин для себе. Правда, вже телефонував двічі, а вчора після вечері телефонував кілька разів — завжди в тій самій справі. “Мені потрібна нова парасоля”. Добре, купимо. “Мені потрібні білі панчохи”. Я вже купила і дала тобі. “Мені треба кльозетового паперу”. Я хотіла при останніх закупах купити — тоді він казав: не треба, і показав мені у шафі запас на два місяці. Тепер уже забув. Мине 15 минут. Знову телефон. Мені потрібні панчохи, etc. І так кілька разів за вечір. Він, очевидно, хоче підсвідомо звертати на себе увагу, бо Мама тепер у центрі уваги. Але я справді присвячую йому відносно багато часу. Завжди з нами їсть, я кожен день буваю в нього, перу, варю, полагаджую грошові справи, вожу до Мама. Не можу однак дозволити, щоб він забрав увесь мій час, тим більше, що в нас з ним не було про що говорити і раніше, а що вже тепер. Він змістя забуде — так чи інакше. Але я поволі підготовляю його до того, що буде хтось з ними мешкати, що треба буде витратити гроші ітп. Куркульська в нього натура — хотів би ще тепер відкладати ощадності, акумулювати капітал. А в хаті неодного бракує, навіть порядних рушників не мають, не кажу вже про такі речі, як машина до сушення білля... Погодився нарешті з фактом, що зуби поїде направляти до Андрія. Мені соромно, сказала я йому при Мамі, що Ти ні разу за 20 літ не відвідав свого сина. Мусиш поїхати! Чекаю, що може сьогодні-завтра приїде Марійка і відбудеться рішальна розмова про майбутню розв’язку нашої родинної проблеми.

Моя бібліотерапія тепер включає “Четвертий вимір” Романа Іваничука. (Перед сном, замість сну і в метро). Це “пошуковий роман” про Миколу Гулака — вченого філософа-математика, кирило-методіївця, що був покараний тюрмою і засланням. Іваничук протиставить Гулака Костомарову і тема книжки болюче актуальна: іти на компроміс, щоб мати можливість працювати науково ітд. і залишити по собі вартісний продукт, чи посвятити все для безкомпромісовості, для прямолінійності і вірності ідеалам. Цікаво, що Іваничук схиляється трохи в бік Гулака, хоч натяк на компроміс є і в нього: і одне і друге, мовляв, Україні потрібне. Іваничук — добрий автор, але стати великим письменником заважає йому надмірна схильність до схематичності — але він український патріот і в кожному творі просуває якусь “націоналістичну” — в радянському розумінні — “крамолу”. Кілька цитат:

Говорить Костомаров: “Переміг страх, який передався нам з молоком матері. Страх не отримати посади, страх втратити її, страх перед вимушеним неробством, страх не видати книгу, страх стати гробокопачем власного таланту”. (с.145)

Говорить Гулак: “...ніщо в світі не пропадає даром. Я назавжди втратив Україну, але поніс на всю свою дорогу її науку мужності і цієї науки не споганив, пізнавши солодке почуття перемоги над ницим страхом, залишивши своїм нащадкам приклад чоловічої терпеливості. Більше нічим віддячитися їй я не зміг, а мало це чи багато — скажуть ті, які прийдуть.” (с.203).

8 вересня 1987 Метро, під вечір.

Їду додому смертельно втомлена. Більшість ночі не спала. Пробувала трохи звечора працювати — бо що моє життя було б варте без цієї одержимості? Остапові Тато іде на нерви — він конче хотів би, щоб я за всяку ціну розв'язалася із Сеньковськими. Ну, я теж цього бажаю, але він не розуміє, що маю певний моральний обов'язок наглядати над розв'язкою, якою вона не була б. Приїхала Марійка, привезла Соню до школи. Сьогодні, маю надію, прийде на рішальну розмову про майбутнє.

10 вересня 1987. Четвер. Метро, вранці.

Вчора, 9-ого, Марійка взяла Тата зі собою до Van Etten на кілька днів. Андрій має направити йому зуби. Поїздку цю треба було підготувати психологічно — адже за всі роки, що Андрій там — він ні разу в нього не побував. Отже маємо пару днів передишки від Тата. Але надія на повну розв'язку з Марійкою і Андрієм — щораз менша. Я зразу думала, що оптимізм Остапа — невиправданий, але чіпилася цієї думки, як потапаючий за бритву. Двічі говорила про це з Марійкою по телефону. За порозумінням з Мамою, зробила оферту: дві тисячі доларів на місяць плюс повне харчування (і, очевидно, мешкання). Це на чотири тисячі в рік більше, як їхній спільний заробіток минулого року, та ще й безкоштовний харч. Я думаю, що це було б дуже в їхньому інтересі. Марійка мала б забезпечену працю, заплатила б собі Social Security, якого тепер не має, а в міжчасі Андрій міг би їздити на пару днів до своїх пацієнтів, поступово ліквідувати практику там і перенестися сюди. Тата напевно вдалось би намовити, щоб переписав на нього хату ще за життя — отже майно перейшло б у їхні руки — правда, коштом їхньої праці і поважної зміни способу життя. Дві речі стоять цьому на перешкоді, обидві психологічного характеру і пов'язані зі собою: Андрієві бракує самостійності і рішучості: зробити будь яке рішення для нього непоборна травма. По друге: він приймає пацієнтів тільки тоді, коли Марійка йому асистує — без неї він не працює взагалі, коли вона хвора — він замикає канцелярію! А ще, як бачу, вони не привикли до праці — адже обоє працюють тільки 3-4 дні на тиждень, на пару годин.

Понеділок, 14 вересня 1987, вранці, метро.

Вчора були в нас у гостині Микола та Галя Жулинські. На щастя, Тато ще не повернувся з Ван Еттен і ми маємо кілька днів більшої свободи. Правда, і в суботу, і в неділю я провела багато часу, полагоджуючи Татові і Мамині справи в банку та відвідуючи Маму двічі у шпиталі — все ж таки встигла закупити харчі і підготувати дуже смачний і багатий обід, хоч і без домашнього печива. Просила я також Мирослава та Марійку, але вони відмовилися прийти. Жулинські до них заїхали, вони з ними від суботи увесь час, отже використали гостину в нас для передишки, щоб зайнятися своїми справами. Галя Жулинська в Америці вперше і повна свіжих вражень від Вашингтону і Філядельфії. Були вже в різних музеях, оглядали місто — одне, і друге. Несподіванкою для неї була велика кількість чорних і те, що вони, мовляв, на повних правах. Очевидно, не легко звикати їм до нашої літньої вологості, але маю надію, що сьогодні-завтра погода зміниться на осінню і буде і нам і їм свіжо й легко дихати. Галя по професії — інженер, проєктує газопровідні труби. Вона із Луцька, з українською душею і серцем. Дочка їхня (що залишилася з

бабунею, яка спеціально для того приїхала з Луцька) ходить до української школи — їй тепер 13 років. Микола тим разом був сміливіший і більш отвертий. Горбачовська гласність дає виразні наслідки, і це він сам потверджує. Дуже радів, коли я прочитала йому фразу з Костюкового листа, де Григорій Олек. пише до мене: “а цей ваш Жулинський ... надзвичайно культурний, відважний і чесний автор і дослідник”. Треба мені буде переказати Костюкові: Ж. написав для *Вітчизни* статтю про Хвильового — докладно прочитав розвідку Костюка в першому томі “Творів”, згадує його по прізвищу, полемізує з ним. А також повідомив, що готують до друку томик ранніх оповідань Винниченка, та 5-томну енциклопедію української літератури, де будуть включені і еміграційні письменники!

15 вересня 1987. Вівторок вранці, метро.

Вчора ввечері ми з Остапом взяли Галю Жулинську до крамниці Ванамейкера і купили їй та Миколі кілька дарунків (жакетик, блюзочки, піжаму, шляфрок) — Галя мого приблизно росту, але трохи повніша бюстом — розмір на неї 14 (це так на майбутнє, якби я мала везти їй щось у Київ!) Крім того для дівчинки Лесі дала я з дому зовсім не вживані (бо за малі на мене!) штани, спортову блузку-светрик, дуже добру свою суконку (що вимагає більшої стрункості стану) — дала я Галі до вибору значну кількість інших речей — але вона обмежилася до цих кількох. Потім ще відвезли її до Лабуньків і ще зо дві години провели на цікавій розмові.

Дрозд — що його книжку “Спектакль” Галя помітила на нічному столику нашої спальні, (саме читаю!) — є, виявляється, їхнім кумом. Жонатий він із поетесою Жиленко. Ліна Костенко живе у цьому ж будинку, що й Жулинські. Галя зустрічається часто з нею в ліфті. Ліна недавно десь виступала і заявила, що Шевченківську премію була б навіть відмовилася прийняти, якби не ім’я Шевченка, це, мовляв приймаю не від тих чиновників, що її приділили, а від народу... Вона, як каже Микола, “тверда” характером, часом спізняється на виступи, де жеде на неї велика кількість людей, а то й не приходить взагалі.

Продовження: вівторок пополудні, метро.

Сьогодні, за вчорашнім домовленням, приїхали до мене біля 12 вполудне Мирослав і Марія Лабуньки та обоє Жулинські. Я посвятила їм 2 з половиною годин часу — заповіла заздалегідь Марилі, що в мене важливі гості з Києва і я хочу взяти їх на ланч і показати кемпус. Пішли у бібліотеку, показала я Миколі українську літературну колекцію, знайшла його книжку та RLLN computer printout усіх його книг у системі RLLN (це — як я і сподівалася — зробило на нього враження і дуже зацікавило). Допитувався про подробиці. Просив, щоб дати йому деякі дані про себе — я не мала часу щось спеціально готувати, але дала коротенькі дані, які колись подала була до *Сучасності* та бібліографічну довідку з часів, коли мене приймали в члени УВАН. Крім того, він взяв фотокопії моїх статей із *Сучасності*: “Англомовна літературна україніка,” “Войнич і Расторгуєв,” та “Бібліотекознавство і бібліографія в сучасній Україні.” Дала я йому на “бонус” також фотокопію Костюкової статті про мою поезію. В короткому часі, що його ми мали,

показала я їм трохи кемпусу, сфотографувалися ми і біля скульптури Архипенка, і біля нової скульптури, що зображує лавку, на якій сидить, мов живий, Бенджамін Франклін з бронзи (Забула прізвище скульптора — це дуже ефектовна річ!) Полуденок був приємний і обильний — їм смакував салмон, що був сьогодні головною стравою — крім мене і Марійки — всі його їли. Від мене вони поїхали ще оглядати стару історичну частину міста Філядельфії — Independence Hall, etc. Дуже запрошували приїхати до Києва — як доля дозволить, може колись скористаю із запрошення. Вони дуже були вдячні за дарунки — але і самі привезли більш дарунків, як потрібно: два нові числа збірника “Бібліотекознавство і бібліографія” (спеціально знайома бібліотекарка замовила із Харкова!), дві платівки української музики (Солом’яненко співає ітд.), нову Миколину книжку, якусь тканину на стіл — цієї останньої не хотіла я прийняти, бо це вже занадто і непотрібно, але мусіла, щоб не образилися. Вчора при розмові ще в Лабуньків, запитала я про Руденка і про Стуса, підкреслюючи, як дуже шкодить цькування українських літераторів опінії СССР. Стусові поезії прочитав Микола вже тут — у Вашингтоні, в Проциків. Прикро йому стало, каже, коли побачив, що це не якийсь посередній, а таки справді добрий поет. Щось треба робити літераторам, кажу, щоб була більша солідарність серед наших письменників, щоб заступалися за своїх колег.

Середа, 16 вересня 1987. Метро.

Вчора на працю потелефонувала мені Катруся, Лялина доня. Я зразу знала: щось сталося! Ляля в шпиталі. Запримітила якусь ненормальність, ковтаючи страву, — пішла до лікаря. Виявляється: рак поширився на оболонку серця, через те витворюється надмір рідини довкола серця. Рентгени показують серце вдвічі побільшене, але кардіолог твердить, що саме серце діє справно, треба тільки витягнути рідину, що призбиралася довкола. Я вчора увечері вже з Лялею розмовляла по телефону: сьогодні мають їй витягнути трохи цієї рідини шприцом і може вставити невеличку трубку, що нею могла б ця рідина впливати. Якщо це вдасться — лікарі думають, що вона до трьох днів може повернутися додому і навіть поїхати на наш гімназійний з’їзд (Вона вже має квиток до Філядельфії на 30 вересня!) Як не pomoже трубка, треба буде зробити операцію, щоб рідина випорожнювалася прямо у грудну клітку. Як би не було — прогнози загрозливі, довго життя не вдасться зберегти. Рік? Два? А може тільки доведеться рахувати на місяці? В розмові з Лялею я пробувала звучати ділово і бадьоро — вона також. Але давить мене жаль і смуток, вчора зринали на мене спогади епізодів нашої спільної молодости, зворушливі вияви дружби.

Четвер, 17 вересня 1987. Вдома, увечері.

Увесь день майже провела я сьогодні в All Saints Hospital. Вчора приїхали Андрій з Марійкою, привезли назад тата. Сьогодні в маминому шпиталі були ми в трійку: Андрій, Марійка і я — від 7:30 вранці до 2- пополудні (На працю я прийшла щойно о 3-ій!) Нас хотіли познайомити з рутиною маминого дня: як вона “встає”, як її миють, саджають на туалет, кормлять, яка в неї терапія ітд. Опісля були довгі конзультації з медсестрою, з лікарем, з суспільною працівницею. Сумні справи. Мама толерує тільки 3 години терапії

— прогресу майже немає. Лікар вважає, що він не може затримувати її довше в All Saints і хоче вже 25-ого відпустити її — або додому, або до nursing home. Не виключає можливості, що після кількох місяців, стан її може трішки поліпшитися — тоді, можливо, можна б знову спробувати терапію більш інтенсивну, яка може дати деякі наслідки. А дві-три години терапії вона зможе отримувати і вдома: Medicare оплатить медсестру, терапевта і аїде тричі в тиждень, по кілька годин. Крім цього, очевидна річ, потрібна опіка вдома: з'їсти, накормити, випрати ітд.

На пропозицію дану Андрієві і Марійці покищо не маю ясної відповіді. Сьогодні зробив Андрій натяк, що мовляв, навіть якби вони хотіли таке зробити, то це вимагало б більше часу для підготовки ітд. Наступні дні будуть вирішальні. Увесь час займаюся справами Мама й Тата — моє власне життя поставлене на “HOLD”. От добре, що мали пару днів передишки з Жулинськими!

А ще: комунікація з нашими дітьми тепер дуже трудна. Максимові ще не залучили телефону, а Марко з Ією подорожують у Греції. Дістали сьогодні від них повну захоплення карточку — зворушила мене до сліз!

Вівторок, 22 вересня 1987. Метро.

Андрій з Марійкою напрацювалися в маминій хаті, підготовляючи її до маминого повороту додому. Винесли канапу до пивниці, вставили мамине ліжко до татової кімнати, переоблаштували пивницю, купили машину до сушення білля (ще треба заінстальовати електрику!). Вміжчасі я весь час опікуюся Татом, полагоджую їхні банкові справи, плачу рахунки, варю, перу, їжджу до шпиталю, переговорюю з потенційними кандидатками на працю. Обіцяна робоча сила — Марія, що має певний досвід піклування хворими (вона була із Котович і Бакай до їхньої смерті) ще працює над морем і не може приїхати скорше як під кінець місяця. Я ще її навіть не бачила, але рахую на неї, бо мушу. Маю надію, що вона не злякається своїх подвійних обов'язків. Є проблеми і з хатою — спальні, лазничка, кухня, вітальня — все на одному поверсі — це добре, але коридори і двері вузькі — чи пройде туди візок на колесах, wheelchair? Пробую переконати social worker-а в All Saints, щоб затримали Маму ще на один бодай тиждень. 2 жовтня, щоправда, я маю їхати з Лялею на Союзівку, а потім до Maine — але я домовилася з Марійкою і Андрієм, що на цей вікенд вони — за зворотом коштів — приїдуть на пару днів, отже на вікенд могла б я виїхати. Марія від 1-ого також вже повинна бути на праці, отже це може не було б проблемою, хоч із поїздки до Maine напевно доведеться зрезигнувати. Тим більше, що Ляля ще в лікарні і не знати, чи матиме силу для такої далекої подорожі... Лялина хвороба потрясла моїми емоціями до тої міри, що я мусіла вдатися до традиційної автопсихотерапії: написала вірш (а вже, здавалося мені, не збиралася більше писати віршів взагалі!) Марко та Ія вдома вже — щасливі, задоволені, захоплені своєю подорожжю! І це і для мене велика радість!

Середа, 23 вересня 1987. Метро.

Сьогодні вирішиться: випустять Маму додому післязавтра, в п'ятницю 25-ого, чи за тиждень, 2-ого. Їду до праці, але після полудня мусітиму приїхати назад, бо приїдуть із All Saints оглянути хату, щодо можливостей вживання крісла на колесах ітд., бо я перестерегла їх, що коридори і двері, мабуть, за вузькі. Я вже ледве тримаюся на ногах, а що буде, коли ще прийде додому Мама? Моя робітниця-полька ще не повернулася з-над моря, журить мене те, що я досі порозуміваюся з нею тільки за посередництвом якоїсь “pani Heleny”. Вчора розболілася мені нога (може жиляк? може флебайтіс?) — хотіла раніше покластися до ліжка. Але Тато, який тількищо в нас пообідав, телефонує: мусиш до мене прийти! Кажу: може відкладемо це до завтра, я завтра пополудні буду в тебе пару годин! Ні, зараз! Двічі телефонував — і я таки пішла. Подумала, може справді якась криза. Та де! Знайшов якісь старі записки, старі чеки з банку, в якому вже роками не мають конта, ітд. В хаті стоять написи: Марта має чекову книжку і полагає всі рахунки, всі дійсні банкові книжки я перебрала, їздила вже з ним до банку полагоджувати справи ітп — але він усе це забув. Підійняв крик, коли я почала дерти і викидати ці старі записки. Але потім, здається, зрозумів. Якщо ці карточки із його записками лишити на бюрку (“мені потрібні панчохи”, “треба заплатити податок” ітд.) — то він знову буде хвилюватися, дзвонити мені, а якби мав на столі свою чекову книжку, то міг би вдруге чи втретє виписати непотрібного чека. (До Internal Revenue написав два додаткові непотрібні чеки, що їх завчасу вдалося перехопити). Ну, я дурна думаю, що може Тато хоче мати зі мною якусь розмову сам-на-сам перед поворотом Мами — та ні, в нього, як і все життя, в осередку уваги тільки грошові справи! Мені його жаль, але контакту з дітьми і внуками і чужими людьми не встановив, зацікавлень жодних в нього нема, отже приречений на самотність. Зрештою, як Мама буде вдома і господиня — не буде сам і матиме постійні директиви, що робити. Тоді напевно буде йому за багато руху — бо як був Андрій з Марійкою він часто виходив з дому, бо йому їх було “забагато”.

27 вересня 1987. Неділя вранці — ще в ліжку.

Сьогодні пополудні їду по свою польку — Марію (навіть прізвища точно не знаю, але маю адресу десь на Edgemont, в польській дільниці Richmond і тентативне домовлення). Коли вона, повернувшись з-над моря, потелефонувала до мене в п'ятницю — світ мені прояснів і великий тягар впав із серця. Бо це, як-не-як, розв'язка і я вірю, що вона вдасться. За посередництвом Mrs. King, суспільної працівниці, вдалося випросити у шпиталі ще один тиждень, мовляв, господиня, що має перебрати опіку може це зробити шойно від 1 жовтня. Це їх переконало і пішли мені на руку: маму привезуть додому амбулянсом у п'ятницю 2 жовтня. А на 1-ого, в четвер, маю домовлення привезти до All Saints свою працівницю, щоб навчилася, як мамою піклуватися. Я їх перестерегла: тільки не відстраште мені робітницю! вона має бути housekeeper, а не nurse, і я від неї не можу вимагати, щоб вона маму саджала на крісло (це понад силу для одної людини, та ще й жінки! В шпиталі це робить міцний мужчина-санітар при асисті медсестри!) Білшість часу мама мусітиму проводити в ліжку — на це нема ради — але додому приходитиме пару разів на тиждень медсестра і терапевт — тоді, думаю, треба, щоб її бодай на короткий час посадили в крісло. Шпитальне ліжко і крісло-візок мають доставити у вівторок вранці.

Добре, що Марія приїде вже сьогодні. (Тато, щоправда, вже сказав: а пощо мені її? Мовляв, вона потрібна тільки мамі, а це коштуватиме гроші — я погодилася вже на 180 дол. на тиждень, але треба ще буде найняти когось другого, щоб приходив у неділі, коли вона матиме вихідний день, отже вийде понад 200 на тиждень!). Добре, що приїде сьогодні — буде час підготувати хату, познайомитися їй з татом, ввійти в певну рутину. Сьогодні я хочу взяти її як гостя на обід до себе, а під вечір поїду з нею до харчевої крамниці, щоб вибрала додатково якісь харчі для себе і тата (дещо я вже купила сама). Від завтра вона повинна вже варити Татові і собі. А тоді в тижні поспряче хату, випере, поїде зі мною до шпиталю — наперед на відвідини, потім на той тренінг — одне слово, буде час поволі, без наглого поспіху, втягнутися в нову ситуацію. Маю надію, що тато буде “чемний” — я його перестерігала, щоб не говорив з нею про жодні гроші — всі справи платностей полагоджуватиму я. (Він, очевидно, ще й досі хотів би ощаджувати, відкладати із пенсії і не нарушувати “капіталу” — ну, що ж куркульська жилка! — Найбільше жаль мені, що через надмірну ощадність, не жив так, як міг би, як повинен би був жити! Тепер уже запізно!)

Ляля вже вдома і вчора ми довго говорили по телефону. Вона — страшенно втомлена після шпиталю і, очевидно, хвороба поступає. Не зможе приїхати на з’їзд. Муситиме відмовити літак — мала вже квитки на 30 вересня, тобто мала бути в мене за три дні. Проте, щоб їхати до Maine, як ми плянували, я вже раніше вирішила, що не вдасться — не тільки через Лялину хворобу, але й через маму. Треба щоб я мала нагляд над справами і була на місці. Хоч, маю надію, що мені вдасться поїхати на з’їзд на Союзівку в суботу і повернутися в неділю — Марія вже буде задомовлена, отже і тато і мама матимуть опіку. Дуже жаль, що Лялі не буде — сумно буде без неї, вона була, мабуть, на всіх зальцбурзьких з’їздах. Але я хотіла б побачити Ліду, а вона має приїхати з Торонто — на попередньому з’їзді була, але тоді мене не було, бо їздила до Оттави! Ляля відмовилася приймати хемотерапію, але вона далі продовжуватиме курацію препаратом “Україн” Новицького. Він був у неї — запропонував, що дасть їй препарат на кредит — до заплачення після того, як вона виздоровіє. (Це дуже коштовні інекції — щось біла 160 дол на день!) Я жартую ніби, щоб піднести її на дусі: бачиш, вірять в тебе, ти — поважна інвестиція і Новицький вірять у виграш. Вірмо і ми!

Неділя, увечорі. (27-ого).

Марія Косцюк уже задомовлена в татовій хаті. Плян на сьогоднішній день вдалося мені здійснити — навіть з надвишкою: подорож у польську дільницю забрала мені менше часу, як я спершу думала — і от ми, додатково, разом з татом і Марією поїхали до мами до шпиталю. Отже моя найнята працівниця мала нагоду запізнатися вже і з мамою. Їй літ 60, вона — вдова, чоловік помер два роки тому. Має в Польщі троє дітей і внуків. В Америці вона один рік — приїхала на візиту, каже, що може бути до 1990 року — не знаю, чи це правда? Посилає додому дітям пакунки, навіть купила дочці авто. Вона була зі старою Бакаєвою до самої її смерті, потім ще опікувалася якимсь старшим чоловіком Ільком, а останньо працювала над морем, в Ocean City, в якомусь готелі. Виглядає на людину речеву і працьовиту — маю надію, що не заведемось на ній і що і вона буде задоволена. Сказала

мені, що не мусить мати вихідного у кожний тиждень, що вистачить їй раз у місяць. Ну, це ще побачимо. У всякому разі, я просила, щоб вона сама підшукала когось, хто її заступатиме. Я погостила її сьогодні обідом, трактувала її майже як члена сім'ї, в крамниці дала їй вільну руку вибирати із харчів, що лиш бажає. Маю надію, що вона добре почуватиметься в новому оточенні — на столі в тата лежало нове число *Gwiazdy polarnej*, з портретом польського папи, всі ми в родині добре говоримо по польськи, зокрема ж мама, отже це повинно полегшити їй акліматизацію. Вона ніколи не була в цій частині Філядельфії, не знає міста і це трохи створює враження відірваності від знайомого оточення. Я просила Остапа, щоб пішов з нею завтра пішки на прохід і показав як і де сідати на автобус, що може завезти її до Allegheny і назад, до її сестринки в польській дільниці — це дасть їй деяке почуття свободи рухів і допоможе зорієнтуватися. Маю надію, що тато скоро привикне до нових обставин і до нової господині в хаті.

Вівторок вранці, 9 год. 29 вересня 1987.

Чекаю в татовій хаті на доставу шпитальняного ліжка, крісла на колесах та інших речей потрібних для мами. Тато снідає з господиною в кухні — всі мої надії на те, що ця жінка залишиться на.

Метро, год.11:10 (продовжую):

... довго, що буде роботяща і згідлива і чесна, і що тато і мама будуть до неї добрі і чемні і не занадто вередливі.

Ліжко, крісло, комоду і т.ін. доставили й заінсталювали. Треба було заплатити 90+ дол. за комоду (— це клозет, бо мама не зможе ходити до лазнички — а може і на комоду не зможе сісти?), дошку, що на ній можна пересунутись з ліжка на крісло (також не знаю, чи справді зможемо її вживати?), накривало на матрац ітд. За електричне ліжко і візок на колесах платить, на щастя, Medicare — інакше це був би поважний щомісячний видаток! Крісло, на щастя, можна просунути вузьким коридором між спальнею, кухнею та вітальнею. Якби вдалося маму час до часу посадити на крісло, можна б їй було бути рухомій по хаті, а навіть часом і вивезти на вулицю на прохід. Побачимо. В шпиталі виглядало мені абсолютно неможливе, щоб одна людина могла маму посадити з ліжка на крісло, і фізичне зусилля це, здавалось мені, вимагало сильного чоловіка. Побачимо. Може не є так трагічно. Електричне ліжко можна підняти на рівень крісла, поруччя з крісла знімається, може, може... В найгіршому разі муситиме більшість часу проводити в ліжку і тільки як з'явиться терапевт, медсестра, санітар, чи інша допомога — сідатиме в крісло. Не можу за багато вимагати від господині і не хочу її відстрашити.

Я вже маю дивіденди від наймлення господині. Вчора провела в тата пару годин, показуючи їй як прати ітд. — але їв він уже вдома, обслужений тричі на день — не зануджував мене телефонами, і я у висліді мала пізній вечір для себе — написала довгого листа до Лялі. Жаль мені, що не приїде, жаль, що не побачимося, але й прикро за неї, що не буде на з'їзді. Якби її хвороба — нагла комплікація — наступили за місяць-два, було б

їй менш боляче і жалко. Вона прибувала на всі ці наші з'їзди, вони були важніші завжди для неї, як для мене. (На попередньому я навіть не була, бо їздила до Оттави на пам'ятний день поезії...)

Мама приїде додому в п'ятницю. Я в п'ятницю мала вже їхати з Лялею на Союзівку, а потім на тиждень до Maine. Вакації наступного тижня я відкликала — залишу собі ці дні на пізніше (може, як все буде добре, виберусь до Торонто?), але на з'їзд таки хотіла б поїхати (бодай на суботу-неділю) — хоч їхати мусітиму сама, без Остапа — він хоче їхати на день Курбаса до Нью Йорку.

1 жовтня 1987. Увечері, в ліжку.

Сьогодні в Каліфорнії, в околиці Лос Анджелес-Пасадена був землетрус. Боже мій! Понад 6 на шкалі Ріхтера. Ія вранці телефонувала до батьків. Перелякалися дуже, але все гаразд. Я про це довідалася щойно пізно пополудні. Сьогодні взяла вакаційний день: треба було мою господиню-польку завезти до All Saints Rehabilitation Hospital на цілоденний майже тренінг. Фактично: приглядатися, як виглядає опіка над мамою, вчитися... Завтра маму відпускають додому. Знову беру вакаційний день: треба буде припилити. Увесь день сьогодні була на ногах: ще мусіла поїхати за харчами для нас і для батьків. А Остап увечері з докором: чи це ти обрізала firethorn і так залишила, не пов'язавши до викинення? Замість подякувати, що я пару днів тому зрізала галузки, які давно треба було вирівняти, але не встигла ще була їх пов'язати... Справді, характери пізнають в час кризи. Дай Боже, щоб я витримала це напруження з усіх боків. Щоб лиш дітям нічого не загрозувало.

Прийняла валіум перед сном, але не спиться. Читаю для терапії Дрозда: закінчила роман "Інна Сіверська, суддя", тепер читаю "Спектакль". Роблю виписки цікавих для мене мовних знахідок. Чи справді Дроздова мова гідна наслідування, вивчення? Вживає фразу "женитися на ній" і це підкопує моє довір'я до нормативності його мови — все ж таки, мововжиток цікавий, зокрема для нас, що живемо закордоном і не вміємо висловитися про звичайні щоденні побутові речі модерного життя.

П'ятниця, 2 жовтня. Ніч (Вже фактично 3-ого, субота).

Мама вже вдома. Я була в них від ранку. Довіз її додому амбулянс (окружною дорогою, бо через помилку поїхали аж на Roxborough, на Lawnton St.! замість на Lawnton Ave!) Внесли її, поклали з величезним трудом у ліжку, а тоді давай приносити всякі речі із шпиталю — ліки ітд. — накінці приносять foam матрац... А я в крик: та ж треба було дати зразу, заки класти пацієнтку! Тато почав вмішуватися: нічого, самі покладемо. Але я, розуміючи проблему, що покищо не дійшла ще до татової свідомости, домоглася, що два міцні хлопці ще раз підняли маму з ліжка, щоб ми могли покласти цей додатковий матрацик, який зокрема добрий для всіх тих, що мусять довго лежати в ліжку. День пройшов добре. Мамі вдома напевно відрадніше. Господиня поволі входить у свою роллю. Я розподілила ліки на дні — бо таки хочу поїхати на з'їзд.

Пів години тому довго по телефону говорила з Лялею. В неї ще є Катруся з дитиною, але в понеділок від'їжджає. В середу має приїхати до Лялі Тат'яна. Ляля лікареві своєму — онкологіві призналася, що бере препарат Новицького і він — хоч не дав своєї апробати, заявив: “I will support you”. Und das ist viel, сказав би Рільке. Отже крім Лялі і Новицького, інформацію про цю її курацію мають і др. Вестон і її онколог. Легше їй буде, коли не мусітиме затримувати цього в секреті — адже лікарі повинні бути свідомі того, що діється.

Про те, що в Лялі — рак, знають, крім мене і Христі, ще Дозя Казієвич та Ірена Стецура. Вони, мабуть, будуть на з'їзді. З Філядельфії на цей наш з'їзд мало хто вибирається: Галя Головчак дістала атак серця, Аня Максимович не може їхати через фестиваль в Manor Junior College, де вона працює (ну і через старого тата, о. Василя). Олексишин має 87 років і щойно був у шпиталі ітд. — Їду сама.

5 жовтня 1987. Понеділок, метро, увечорі.

Сьогодні я мала з Лялею розпочати наші вакації в Maine, але вакації я відкликала і повертаюся з роботи. На з'їзд таки поїхала. Ніч перед тим не могла заснути, взяла о 2-ій даїмане і у висліді виїхала з дому тільки о 11-й годині. Подорож забрала 4 1/2 години — отже я прогавила і полуденок, і відкриття, і ділові наради. Трудно. Кінець дороги був при поганій дощовій погоді, але щойно сьогодні з Нью Йорк Таймсу я дізналася, яке я мала щастя: в Нью Інгленд, в Гантері, впав досить великий сніг, понад 10 інчів — рідкісне для початку жовтня явище! На Союзівці снігу не було — видно було тільки трішки припорошені снігом гори — а в неділю, в час поворотньої дороги, було сонячно і приємно по осінньому холоднаво. На з'їзд прибуло менше як звичайно наших товаришів. З Філядельфії була тільки я, Оксана Гораєцька, і Кріль, і Паки. Але була Ліда з Мірою з Торонто (Орест не приїхав, бо одружувалась його дочка), Наталя Томцьо з Оттави, Ірка Стецура, Ева та Сергій Сахаруки, а що найцікавіше — Юрка Мішалов з Австралії. Юрка я не бачила 39 літ. На з'їзді він уперше. Волосся в нього біле, як молоко, високий, поставний, сивизна надає йому навіть деякої дистинкції. Я рада була, що він віднайшовся і поновив зв'язок з товаришами. Ми багато з собою говорили, навіть танцювали! — а накінець я взяла й привезла Юрка на нічліг до Філядельфії, а сьогодні вранці повезла його на станцію — бо він поїхав до Трентону, до якихось своїх кузенів. Може ще з'явиться до мене на полуденок на PENN — бо буде в США, здається, два тижні. Цікаві для мене речі про Юрка. Він за фахом — інженер, але вже не працює, пішов на ранню емеритуру (він з 1928 року народження). Хотів би десь вчити в каледжі пару годин на тиждень. Походить він з-під Лубень. Батько — українець, мати — росіянка.

Вівторок, 6 жовтня 1987. Метро, вранці.

Продовжую розпочате: Батько Юрка — агроном, з науковими амбіціями — досліджував і вирощував лікувальні рослини, валеріанку ітп., працював над докторатом. Мати працювала хеміком. Жили вони на колишньому фільварку якогось поміщика, де була дослідна станція. Батьки батька були репресовані — вони пізніше жили на Кавказі чи в

Казахстані. В час війни родина розділилася: мати з молодшим сином залишилася, батько з Юрком вийшли на еміграцію. Батько ще живе, йому 84 роки. Юрко одружений з україркою, в них дочка і два сини. Один син — Віктор, відомий вже і в Америці як бандурист. Цікаве про Віктора. Він їздив вчитися до Києва, і то на запрошення і стипендію т-ва “Україна”. Цього йому націоналісти не можуть вибачити. В австралійській українській пресі появилася ціла низка наклепів на Віктора, мовляв, комуніст, зрадник, шпiон, ітп. Хотіли робити над ним прилюдний суд. Бойкотують його концерти. Мішалови справу передали адвокатуві, хочуть судовою дорогою обороняти свою честь. Віктор, як це вже мені з інших джерел відомо, пише також статті про бандуру, бандуристів, думи. Я радила, щоб Віктор старався виступати перед австралійською публікою, щоб організував собі концерти по коледжах і ніс українську бандуру в чужий світ. Як здобуде собі признання серед чужих, свої також колись повернуться з поклонами. Все таки, навіть і мені, що здавалось би не маю спеціальних упереджень, було несподіванкою почути, що і дочка Юркова їздила до Києва — вивчати українську мову. Про такі випадки в Америці я не чула. Зокрема ж з-поміж анти-комуністичної еміграції. В нас їздять професори, аспіранти — але про звичайних студентів не знаю.

6 жовтня, метро, увечорі, по дорозі додому.

На з’їзді була зарепрезентована вперше книга нашої гімназії. Зовнішнє враження — дуже позитивне: тверда оправа, end-papers із рисунком Зальцбурга роботи Киня, відтиск замку на обкладинці. В тексті чимало ілюстрацій, в тому числі карикатури Киня, і навіть фоторепродукція Змийкової “газетки” “Давай назад”. Т.зв. “документальних” матеріалів — обмаль, і це найбільша слабкість цього видання. Але воно ліпше, ніж могло бути тоді перед роками, коли за справу взявся Баб’як, що не мав поняття про редакційну роботу. Власний матеріал Баб’яка, що через нього студентська редакційна колегія висловила була таку негативну опінію, що справу відкладено, тут використаний тільки фрагментарно. Семчишин — старий журналіст, і він розумів, що багато треба було відкинути. Казав мені, що до забракованих матеріалів належала і якась довга промова Олексишина і що через те Олексишин образився і на з’їзд не приїхав. (З професорів був тільки Семчишин). Я ще всіх матеріалів не прочитала — є там трохи і моїх речей (ціла поема “Зальцбург”, “Майже дума” і “Пісня про Зальцбург”), а навіть деякі несподіванки (пісня “Я у дарі дурманливим”, що без мого відома і згоди попала у текст спогаду Влодка Воловодюка — мусів хіба Богдан Підлуський дати це йому, бо звідки він це мав би?) Найбільше тішуся, що включили рисунки Киня і що дали йому відповідний кредит. Може хлопець ще десь живе і колись побачить, що ми не знехтували його роботою.

7 жовтня 1987. Метро, вранці.

Вечорами мушу трохи часу присвятити маминим і татовим справам — ліки з аптеки, розподіл ліків на наступний день, купівля телевізора, інсталяція сушарки, шукання ще одної жінки, щоб раз на два тижні заступала мою господиню, ітп. Але головна розв’язка діє справно і тільки під моїм наглядом. Мама й тато задоволені з господині, піклується мамою уважно, з виrozumінням, варить смачно. Одне що є проблемою: факт, що мама

мусить бути увесь час в ліжку. Терапіст приходить на дуже короткий час: пів години мама може сидіти в кріслі, тричі в тиждень. Це мало. Але щоб її посадити, треба не лиш фізичної сили, але і know-how. Це ризикозна справа і без сторонньої помочі її розв'язати буде трудно.

Взяла з собою до метро “Незабутні роки”. Отже лектура буде конкурентом щоденникові.

9 жовтня 1987, п'ятниця, біля полудня, метро.

Сьогодні я залишилася пів дня вдома, щоб бути присутньою підчас візиту фізичного терапевта. Складна справа переносин мами з ліжка в крісло не є такою для професійного і міцного хлопця терапевта, але для слабосилої жінки, як я чи Марія-господиня — це понад силу. Замовила я на пробу т.зв. Hooyer lift — машину, що допомагає підносити пацієнта. Кажуть мені, що це велика конструкція, треба вчитися, як її вживати і дехто її боїться. Хочу спробувати. Medicare і 85 Special покривають кошти. Побачимо. Non est argumentum contra experimentum. Мама не дуже кооперує з терапевтом — проситься назад до ліжка. Але це проти її власних інтересів. Треба, щоб вчилася сидіти — тоді може і сама могла б допомогти в переході з ліжка до крісла. Господиня-Марися добре справується, а я вже знайшла і молоду якусь жінку — Божену (також, очевидно, польку), що прийде в неділю від 9-ої до 9-ої, щоб Марися могла мати вихідний день. Купила я мамі — на її бажання — кольоровий телевізор до її кімнати. (У вітальні в них є інший кольоровий телевізор, але він прикріплений до місця, бо зв'язаний з антеною на даху, отже вона хотіла ще один, додатковий. Але коли доставили, зовсім не хотіла дивитися. Телевізор має remote control — Остап, якого покликали після доставки телевізора — сказав мені, що цей прилад не діє. Пішла я увечорі і за 5 хвилин уже вміла оперувати цим простеньким приладом, без зайвих інструкцій і пояснень, а мої старушки — всі три, з Остапом включно — виявились безпорадними, навіть сусіда — Бориса кликали, щоб “направив”.

Дуже мені не сподобалося, коли мама, нібито подивляючи свою господиню, сказала, що їй аж дивно, як вона дає собі раду, бо це мовляв, “просте бабско”, а вчора в розмові з Борисом, у зв'язку з доставою телевізора, мама висловилася, що мовляв, “тьохніка бальшая, а культури нет” і це викликало в Марисі зрозуміли запит: “a dlaczego pani mówi że niema kultury?”

Продовжую в метро увечорі:

Дивує мене упередженість наших деяких людей (найчастіше бачу це серед колишніх львів'ян) до простолюддя, до чужинців. Має це упередження, мабуть, спільний і то клясовий, очевидно, корінь. Кожна “пані зі Львова”, навіть як вона була жінкою робітника і мешкала в сутеренах, дивилася згори на сільських людей. Пригадую, як розповідала Марійка Канська про свою маму, а мою свекруху. “Нехай хамка робить”, сказала про служницю, що мила на колінах підлогу. Упередження це бачу і в Остапа: селяни — громадяни другої категорії, “селоук”, “затуркланий хлоп зі села”. А що вже говорити про нашу львівську інтелігенцію! “Пані професорова” і “пані докторова” діставали

автоматичний статус через становище чоловіка, а “інтелігентом” вважався кожний, хто закінчив гімназію. В нашій родині найбільше може інтелігентною людиною у справжньому сенсі цього слова (бистрість орієнтації, вміння розв’язувати проблеми), на мою думку, була Бабця Лінка — що її освіта зупинилася на п’яти гімназійних клясах. Інші, такі як мій тато, напр., хоч і мали вищу освіту, інтелігентністю їй не дорівнювали. Господиня мамина Марися — людина кмітлива, з життєвою зарадністю і розумом — чого найкращим доказом є її приїзд до Америки та вміння організувати собі життя. Що вона не має освіти, а через те більше схильна до всяких забобонів (про папу і вона, і чимало людей в Польщі, вірять, що він — святий, що доторк його може оздоровити, ітд, але це ein Kapitel für sich — окрема й цікава тема). “Простим бабском” я б її ніколи не назвала, навіть позаочі, навіть подумці. А щодо американської культури — то зарозумілість наших людей задивляюча: за 40 років навіть мови як слід не навчилися, нічого не знають про американську науку, літературу, мистецтво, музику — а з легкої руки вирішують, що мовляв, “культури нет” (не тільки мама вчора в розмові — Оксана Керч цілу книжку написала на цю тему!) Хіба, що “культурою” наші галицькі пани вважають поведінку при столі, незгідну із львівським бон-тоном! Таким же самим примітивним упередженням, пригадую собі з дитинства, зустрічали і вихідців із східних земель. По одягу судили, по зовнішній поведінці, стилі розмови. І так галицький інженер, лікар, адвокат, а ще більше їхні ледве-освічені жінки, дивилися поблажливо і згори на прибулих зі сходу, що серед них було багато справжньої “інтелігенції”, людей з університетською освітою, що їхні вже і батьки, а часом і діди мали вищу освіту... Куди там харківському університетському професорові до пана професора львівської академічної гімназії.

Метро, 12 жовтня 1987. Понеділок.

Були в суботу на концерті ансамблю “Лемковина” з Польщі. Чистий безпретенсійний лемківський фольклор — і тому добре. Мали навіть приємність, тим більше, що давно нікуди не ходили. Додаткова деталь до моїх записок попередніх днів: В туалеті забракло паперових рушників до витирання рук. На те якась наша панюся з презирством: “американська культура!” Цікаво, яку оцінку дістала б культура нашого Львова (навіть того передвоєнного, за панської Польщі!) якби її міряли такими критеріями!

В неділю я дала господині-Марисі вихідне. На її місце вдалось мені знайти молоду якусь жінку Божену, що тиждень тому приїхала з Польщі, залишивши там чоловіка і двоє малих дітей! — приїхала, очевидно, на короткий тільки час, щоб заробити трохи грошей і повернутися. Молода заступниця, очевидно, не рівня досвідченій і відповідальній Марисі — всетаки, я мусіла прийти тільки на пару годин вранці і увечорі, отже мала трохи часу для власного господарства: посадила нарцизи, зварила пару обідів, прочитала уважно надрукований в найновішому випуску *JUS* наступний сегмент моєї ULE80. Юркевич має в себе ще матеріялу на два числа, а я вже сьогодні могла б послати йому новий диск на наступні три числа! Для моїх цілей, ліпше було б, щоб журнал був кварталником. Трішки вчора попрацювала також над ULE65A — отже є надія, що зможу — дай Боже — хоч і повільнішим темпом — продовжувати цю колосальну роботу.

Середа, 14 жовтня 1987. Метро.

Їду до роботи спізнено: вчора прийшов до мами замовлений раніше Noyer lift і сьогодні вранці від 8 до 9:15 терапевт учив мене, як його вживати. Підойма виглядає трохи страшно, але це надзвичайний винахід: він допомагає одній людині перенести паралізованого пацієнта з ліжка на крісло і назад. Буду пробувати. Треба, щоб мама хоч час-до-часу сиділа трохи в кріслі. Вона, щоправда, не дуже кооперує: посидівши пару мінут, зразу хоче іти назад у ліжко. Але це у власному її інтересі. Вона завжди вибирала найлегшу і найвигіднішу дорогу й уникала всього, що було їй неміле — і так ніколи не була справжньою бабцею, бо ні разу не залишилася сама з малими внуками, не поїхала ніколи до Андрія, а через те втратила з ними справжній духовий контакт, уникала розмов і візит до Лесі, опіку над своєю мамою також передала була Лесі, її контакти зі мною також обмежувалися до того, щоб засипати мене монологами про свої справи і про сплетні, які мене не цікавили — про моє життя вона завжди знала небагато, та й не дуже моїми почуттями і думками цікавилася. Егоїстка. Я завжди заздрила тим товаришам, чії батьки були також приятелями. Але зате я мала Бабцю, як ніхто! Це була жінка! І — я певна — якби вона була на маминому місці, її елян-віталь допоміг би їй вибратися із паралізованого животіння. Треба буде маму примушувати до сидження, бо це єдиний шлях повернути їй здатність сидіти, яку вона фактично втратила. Найбільше чого можна сподіватися в її стані — це змога — спершу сидіти на кріслі, а потім ставати на ноги, та й самій піднятися з ліжка на крісло. Про те, щоб вона колись могла ходити, навіть не мрію. Надто похилий вік — 80 буде 19 листопада. Але при її настанові навіть моє скромніше бажання трудно буде реалізувати. І то не по причині депресії — депресії в неї, на диво, немає взагалі (а може це завдяки лікам?) — тільки брак сильної волі боротися за життя і самостійність.

Володимир Дрозд: Спектакль. (Радянський письменник, 1985).

“Інна Сіверська, суддя”:

не зійшлися характерами
побіг підтюпцем геть
краще бути подалі
візні засідання на підприємствах
довга, як день попереду
подумки
перенесла операцію на серці
письмовий спосіб спілкування
поки до літака подадуть сходні
записувався на прийом
термінова справа
шлюбозрозлучний процес
вбрання для ділової жінки
не думати у вихідні про роботу

позаробочий час
посадові люди (= на посаді)
офіційний знімок
не дасть волі емоціям
знімала туфлі на високих каблуках, перевзуваючись у кросівки
пообіцяла сьогодні домовати
пральна машина поламалася
люди на цих напівдачних вулицях — зажиткові
чотирьохкімнатна кооперативна квартира
стереотип посереднього мислення
лідировав у групі Юрко
роз'їдає формалістика
стоїть у холодильнику
діти — то вітрянки, то зуби ріжуться
у кожного свої життєві університети
вицвілі од часу шпалери
кольоровий телевізор був увімкнений
прикипіла до екрана — цієї передачі ніколи не пропускаю
клуби знайомств, служба знайомств
солянка (замість = сільничка)
металева тацька
загальники кукурікає (= generalities)
кольорова ліногравюра
піщане пустище
рукотворне диво
одноповерхові котеджі з мансардами
кавоварка
снодійне
працюють на повну потужність
прийняти душ
жартує чи всерйоз
наслухався по зав'язку
відмовчувався і ніяковів
предмет зазіхань місцевих автомодників-старі машини входили в моду
таксист лічильника не вмикав
любитель детективів
у тебе кооператив чи державна? (квартира) (житлоплоща)
іде, ніби по килимковій дорозі
чортихнувся
як циркач на дроті
вивільнена жінка
пише протокол кульковою ручкою
черга за морозивом
дорадча кімната

бути у фокусі поглядів
життя — біг на довгу дистанцію
стометрівка
сорок цибулиних одержок
половина батькових збережень
подзвоню зараз, пізно, але вибачусь
і одразу передзвони мені
ключі на сидінні
не бери дурного в голову
голос звучить тривожно
викличе службову машину
на сторінках посередніх романів

Спектакль:

навести лад у паперах
літак розвалюється в повітрі
пасти скляним оком фоторушниці
аж прошуся на фотоплівку
сполошно задзвонив телефон
будьте взаємно ввічливі
завжди дзвоню, коли затримуюся
не бери дурного в голову
викличе службову машину
вертаюся подумки
поки не спадала спека
я нікого не винувачу
бензин подорожчав
хоче в закордонну мандрівку
американські джинси
японські приймачі та вертушки (стереовертушка)
японський магнітофон
кольоровий телевізор

Всі ці виписки із Дрозда. На стор. 226 знайшла таке речення: “Наші гості обов’язково перевзувалися в хатні капці. Як у кращих домах Філадельфії...” І раптом я усвідомила таке: коли Микола Жулинський був у нас у вересні, запитався, ввійшовши, чи скинути черевики? Я засміялася: та чого? хіба, що Вам вигідніше... але нагадала собі, що коли Микола був у нас вперше кілька літ тому і прийшов з Мирославом, вони таки й справді скидали черевики й одягали капці. Не пригадую вже, чи мокро може було на дворі, чи може килими були свіжо почищені. Колись ми практикували таке перевзування, бо килими ясні, отже ми наших хлопців були привчили роззуватися і самі це робили. Згадка про “кращі дома Філадельфії” може стосуватися нас: Дрозд — кум Жулинського, про це казала Галя, побачивши на столі в мене його “Спектакль”. Може Микола розповідав про

свої відвідини тут — бо ж Філядельфія у “Спектаклі” — ні до чого, тільки для колориту — поруч Куби, Флоренції, Риму.

снідаю нашвидкуруч
начальство попереджене
розчинна кава
шоколадний набір
економлю на всьому, навіть на шкарпетках
двері зачинені, але не замкнені !!
буде тобі зелена вулиця
колись конфліктував із Бермутом
давно забулося, занесене піском часу

“... я продав себе отому, що часом приймає подобу Бермута, а звичайно чорніє за моєю спиною невідступною тінню з такими традиційними, знаними з минулих літературних епох ріжками і пергаментом у кігтях, пергаментом, на якому я розписався совістю своєю. Ті, в минулих літературних епохах, в обмін на безсмертну душу свою, виторговували геніяльність або владу над людьми. Я виторгував ситість і вузол дефіцитного закордонного ганчір’я. Чую, як підхихикує він за моєю спиною: людські душі упали в ціні. А може, я поспішав спродатися — тому така жалюгідна ціна моїй душі?” (с.237)

Ось у цій цитаті, мабуть, і є основна тема “Спектаклю” — а ще в другій даліше пояснення: Монолог Бермута: “Петруня без Бермута — голий король, я жить йому давав і життю радіти. Я дозволяв йому за чаркою і без чарки сказати: ех, оце таке написав, таке написав, геніяльне, але Бермут не надрукував. Або скаржитися у колі друзів: така задумка є, оце б написав, такого ще не писали, але ж Бермут — все одно не надрукує. Вертався додому задоволений з себе, сідав за письмовий стіл і строчив на друкарській машинці те, що не треба відстоювать, що легше обмінять за гонорар. Петруня і Бермут — “сіямські близнюки”, у нас із Ярославом спільна кровносна система, ми одне без одного — не можемо. Поки я був у видавництві, поки од мене щось залежало, Петруня був порятований од комплексів, він себе поважав, він любив себе, хай і не реалізованого, але потенційно — значного письменника. Тепер мене, вважай, нема, і він сам себе їсть...”

Відважна книга. Написана вона в 1979-1984 роках. Невже друк її віддзеркалює нову “гласність” в літературі?

Ще кілька мовних знахідок:

не треба травмувати Ксеню
зник у невідомому напрямі
вочевидь змалів
натиснув на газ
привітавшись до нас
вітер надимає сорочку

пасу очима її гнучке засмагле тіло
очі уже в розрізі плаття
розігрій м'ясо — у холодильнику
стільки можливостей для позашлюбних зв'язків
зіграла сценку ревності
помітно розповніла за останні роки
влаштовує розвантажувальні аврали, морить себе фруктовими дієтами
бути гурманом часу
талант дегустатора життя
узяти кермо лівою рукою
муки молодої невтоленої плоті
побігти навздогінці за молодістю
натис на гальма
повнотіла тьотя
кіноафіша на паркані
не увімкнув сигналу правого повороту
порушив правила вуличного руху
того штрафують — той потрапляє в аварії
він добре водить машину
нема коли і футболу подивитися
переписав із платівки на магнітофонну стрічку
підрулив до готелю
замкнув кермо
нав'язливий спогад
консультувалася у знаменитостей
“схильність до компромісу із власною совістю — це в генах, від народження... “ (с.319)
упевнено кинув машину в бистринь вулиці
розкошував на задньому сидінні
обіб'є пороги не одної відповідальної установи
“Народ — це як велитенський хор, у кожного співака власні клопоти, радощі,
неприємності, хвороби, химери, але пісня спільна — звучить, бо кожен вкладає в
пісню те, що в ньому є найкращого”. (с.360)
лежала на ліжкові
любити давно розучилися
ти така жіночна
ніби на сеансі стриптизу
мереживний ліфчик (нагрудник?)
журнальний столик
“Економічна криза людини. Самоотруєння — і протест совісті.” (с.365).

Понеділок, 19 жовтня 1987. Метро.

В суботу і неділю вперше спробувала перенести маму з ліжка у крісло — і потім назад при
помочі Nouer lift-у. Вона протестувала, гдирала, називала мене недоброю ітп. — але я не

зважала на ці протести, для її власного добра. В суботу сиділа 15 хвилин у кріслі, вчора я заявила, що раніш як за пів-години її не покладу в ліжку. Протести її, думаю, трохи зі страху, трохи з привычки робити все тільки для власної вигоди. Коштує мене це не мало зусиль, і не думаю, що зможу практикувати це кожного дня, а напевно було б добре це робити. Приучуватись сидіти — важлива частина терапії.

Моя господиня Марія Косцюк перелякала мене, бо щось їй почало долягати і вона вже почала робити contingency plans, включно із поворотом до Польщі. Я покликала до неї Яримовича. Є підозріння на ниркове каміння або пісок. Тепер їй трохи ліпше після ліків, але загроза ще не минула. Вона хоче ще піти до якогось свого польського лікаря і взагалі на неділю-понеділок 25-26 мушу їй дати вихідне: замовила вже дві жінки, що мають її заступити — одна в неділю (Божена), одна в понеділок (Ольга).

Вівторок, 20 жовтня 1987. Метро.

Свобода надрукувала мою статтю “Потрібна фундація для перекладів з української літератури.” Виношувала я цю тему давно, але статтю написала вже після маминої хвороби — почала в поїзді до Бостону, закінчила пізніше вдома. Це — наглядний доказ, що хоч сповільненим темпом, я все ж таки можу і пробую робити якусь свою роботу. Повинна б я тепер підготувати до друку (і евентуально для гутірки в NYPublic Library, на яку запросив був Касинець) англomовний варіант моєї доповіді в червні в Урбані. Але це — велика робота, і я якось не наважуюсь за неї братися. А буде шкода. І невикористана нагода, яка напевно не повториться. Менші речі таки роблю: ось минулої неділі зладила анотацію на книжку про слов’янські літератури TALVJ, видану 1850 року — мабуть перша згадка про українську літ-ру в такого рода публікації. Позатим жду з дня-на-день на появу моєї ULE65B — писав мені Marples, що мій Research report має бути готовий у жовтні. Тяжко і довго народжується ця річ і невідомо ще, чи новонароджене малятко не матиме якихось серйозних “birth defects”?

Вчора на нью-йоркській біржі був великий крах: акції впали на понад 500 пунктів — історична подія, такого ще не було! Навіть паніка 1929 року не була такою великою — тоді, кажуть, було біля 13% усього ринку, а тепер коло 23%. Не дуже я визнаюся на всіх цих фінансових справах, але боюся, що і моя скромна особа може на цьому краху потерпіти. Безпосередньо жодних інвестицій в “stocks & bonds” ми не маємо, але наші академічні пенсії — фонди TIAA-CREF побудовані на інвестиціях в різні акції-шери. А я недавно, пригтовляючись до швидшого переходу на пенсію (на 62 замість 65 році життя), вирішила додавати до цього пенсійного фонду ще додатково по 200 дол. місячно!

21 жовтня

У вчорашній Свободі вістка: Руденки приїжджають на захід! Про це говорив уже пару днів тому Леонід Рудницький — але він, щоб перевірити вістку, потелефонував до Горбачів, до Німеччини, і там йому сказали, що це — неправда! Маю надію, що вони таки прийдуть, як не тепер, то в найближчому майбутньому. Бо якщо ні, то чого взагалі варта

Горбачовська гласність?

З Руденками вийшла в мене ціла заковика. Перший раз у житті щось таке мені трапилося. Написала я до них листа після повороту з Гантеру — щоб наладнати контакт, щоб почати посилати якісь пакунки. Навіть на пошту ходила, до спеціального бюро, щоб в'яснити, що можна туди посилати і як. Але листа, написаного рукою і вже в заадресованій і омаркованій коверті взяла з собою до праці, бо хотіла зробити фотокопію. В метро того дня я мала зі собою книжку оповідань Ірини Вільде, що її позичила була ще для мами. Переглядаючи книжку, я вклала в неї листа. А потім — забула. Книжку Вільде, разом з іншими книжками, повернула до Van Pelt і щойно *post factum* пригадала собі, що в мене там лист. Я вже кілька разів ходила до Van Pelt, перевіряла полиці, шукаючи за книжкою Вільде — дала знати на Circulation desk — де там! Книжка, мов у воду впала, а з нею мій лист! Є невелика можливість, що лист міг випасти з книжки, а що був заадресований, у конверті із значком, хтось міг його кинути в поштову скриньку. Але це тільки *nadzieja* — *matka głupich!*

22 жовтня 1987. Метро, четвер.

На завтрішній вечір ми з Остапом запрошені до Фізерів. Гостина має в центрі Гриця Грабовича, що його Ратгерс на цей день запросив із доповіддю про свіжі враження з України. Фізери живуть десь у New Jersey, досить від нас далеко. Ми ще в них ніколи не були. На щастя, Іван Коропецький обіцяв приїхати по нас автoм і поїдемо разом — я не буду мусіти шоферувати. Це мені велика полегша, бо їхати незнаною дорогою, втомленій після цілоденної праці та ще й уночі — було б понад мої сили. І так доведеться зробити деякі речі заплановані на завтра — сьогодні. Напр. купівля харчів для мами, підготовка ліків на наступний день тощо. Також треба буде підготувити виплату господині (плачу готівкою, а це значить, що доведеться двічі по 200 дол. витягати з банку на MAC — на щастя Щадниця запровадила цю новинку і я полагодила справи так, що не мушу їздити за кожний раз до банку). На неділю і понеділок моя господиня матиме вихідне — на її місце я знайшла дві заступниці — перша — Божена — може бути тільки в неділю, бо вже десь працює.

Вівторок, 27 жовтня 1987. Метро.

“Скомплікований” вікенд пройшов без комплікацій. Скомплікований він був тому, що господиня-Марися мала вихідне і в неділю, і в понеділок, і я мусіла брати дві особи, щоб її заступити. В понеділок виручила мене Ольга Купіха. вона — своя, українська людина, в Америці вже довший час, знаємо і сина Олексу, що неодну господарську роботу нам робив, і сама Ольга вже пару років спряче нашу хату. Якби так вона постійно могла бути в мами — була б ідеальна розв’язка. Але вона працює регулярно на нічну шихту, прибирає хати вдень, а увечорі іде на другу роботу. Та й чоловік у неї — вона на постійну працю піклувальниці не піде.

Остап іде в п’ятницю на кілька днів до Торонто. Я також хочу поїхати, але їхати нам

разом було б безвідповідально. Треба, щоб був хтось на місці в разі наглої потреби. Хочу запланувати так, щоб я могла поїхати десь під кінець листопада. Остап буде вдома, на випадок якби треба було телефонувати до когось на випадок якоїсь кризи, приготую ліки для мами на кілька днів, пороблю потрібні закупи — маю надію, що це мені вдасться. Марися була в свого якогось лікаря. Каже, що чується ліпше, отже, маю надію, ситуація буде стабільна і я зможу поїхати.

Але, але... При всіх своїх клопотах, я таки хочу пробувати жити і працювати, як і раніше. І от я вирішила, що мені таки треба скористати із запрошення і зладити англomовну версію своєї доповіді в Урбані для збірника праць конференції, що його має видати Іллінойський університет. Редактором буде James Mace — отже всі показники — позитивні, і буде для мене неабиякий привілей потрапити у таку книгу. Спочатку думала, що треба а пріорі зрезигнувати, але побачила, що deadline — 30 листопада. Отже поспробую! І, написавши доповідь, поїду до Торонто! Надія на працю, і надія на нагороду!

Середа, 28 жовтня. Починаю ще вранці вдома, перед виходом на роботу.

Вчора, як звичайно увечері, біля двох годин провела в мами, а потім, прийшовши додому, ще до 12 ночі полагоджувала їхні рахунки, балансувала їхню чекову книжку... Так пропадає час, що його я повинна використати для написання доповіді.

Бачу, що не встигла відмітити у щоденнику найцікавіших і найприємніших подій минулого вікенду: візити у Фізерів і вечері з нагоди тисячеліття християнства в La Salle University. У Фізерів в п'ятницю було добірне товариство. Ми приїхали з Коропецькими і застали вже Грабовича, Гунчака, Петришина, Нагірного, ще кілька осіб, що їх прізвищ тепер у поспіху не пригадую... Потім приїхав ще Богдан Бойчук із своєю молоденькою "mate" — поеткою з Польщі Ревакович, що її я вже зустрічала в Оттаві. (Богдан на старість одурів: покинув жінку, і тепер переживає другу молодість!) Грабович дуже цікаво розповідав про свій побут в Україні, про зустрічі в літературних колах, про участь в багатолюдних деяких імпрезах (був навіть на пленумі письменників!) В суботу були ми на бенкеті в La Salle. Там відбувалася триденна конференція у зв'язку з тисячеліттям і у зв'язку з конференцією приїхали різні люди: Штогрин, Маркусь, Жила, Падох — здебільша, як це потім по телефону схарактеризував мені Лабунька, доктори УВУ і члени НТША. Конференція мене не зацікавила, але на бенкеті промовляв Пріцак і це зразу піднесло всю імпрезу на вищий рівень. Пріцак говорив про циклічні кризи що 200 років у нашій історії, про степову ментальність кочовиків, що покутує до нині, про нашу концентрацію на етос села в час, коли давно вже перемогло місто... Доповідь була стимулююча, показувала речі в новій перспективі і тому мені дуже подобалась. Пріцак має в собі щось із публіциста — він з породи таких людей, як Драгоманов, Донцов, ... і Лисяк-Рудницький. Тому може і має він вплив на світогляд молодших від себе, таких напр. як я — але це ж високого рівня публіцистика — не наука, і я часом думаю, що для особистих наукових успіхів Пріцака вона може навіть шкідлива.

10/28 пополудні.

Не брала я сьогодні полуденка і ось замість обідньої перерви (тепер год. 4.— пополудні), я сиджу у великій аудиторії, де зараз має виступати Edward Albee, славний драматург, автор *Who's afraid of Virginia Wolf*, *Seascape*, і ін. Буде говорити про сучасний американський театр. Це перша лекція із серії PEN on PENN, що має спеціального фундатора і коштує 10,000 дол. — 5,000 для Олбі, 5,000 для PEN American Center в Нью Йорку.

Albee:

lack of communication between those who make art and those who participate — two subjects at Valley Forge Military Academy: sadism and masochism — making a fool of yourself in public — required courses — not the ones I required — 25 plays — act of aggression against the status quo — holds up a mirror to people — some things I don't like about the theater — state of all arts in US — creative artist is being asked to lie to his audience — majority wishes art to be escapist — function is — engagement — govt: obligation for esthetic education of the people — during Kennedy years — exciting time — participation in the arts — in Sov. Union arts are controlled from the top, US — controlled by the proletariat — self destructive censorship — Amalrik — semantic collapse — lack of relationship between people who make art and those that receive it — truth which art tells us & truths we wish to know — we are the only animal which is consciously making art — determining reality to ourselves — our tails fall off and we make art — health of society: how much truth it is willing to accept about itself —

Метро, по дорозі додому, година 6.-

Олбі говорив точно одну годину, потім ще відповідав на запитання. Присутніх було може із 400-500 осіб. Олбі — людина ще відносно молода, виглядає на 40+ — довге, трохи шпакувате волосся à la паж, з вусами, невисокого росту. Говорив дуже безпосередньо, з гумором, легко. Почав від привітання: “гай”! Коли студенти входили під час його виступу, робив драматичну павзу, тоді вітався з ними окремо: мовляв: галов! заходьте! Він на запрошення Стайнбека їздив у 1960-их роках до ССРСР і з того часу повертався туди офіційно і приватно кілька разів. Говорив про потребу естетичного виховання в Америці: немовлятам уже, мовляв, треба грати музику Бетговена.

2 листопада

Наді мною знову висить меч Дамокля: моя господиня далі має якісь болі. В п'ятницю потелефонувала мені до роботи: зле чуюся, приїжджайте, або кличте лікаря. Я подзвонила до Яримовича, він, на щастя, був у хаті і зараз до неї приїхав (це вже вдруге!) Каже Славко, що це, мабуть, або нирковий камінь, або pancreas. Може бути навіть тумор чи рак. Взяв її в суботу вранці на рентген до шпиталю. Це, очевидно, значило, що я мусіла бути з мамою до полудня в суботу: сама мила її, саджала при допомозі Noyer lift-у на крісло — страшенно втомилася! Рентген каменя в нирці не виявив. Що буде далі? Марія іде сьогодні ще до якогось іншого лікаря — гінеколога. Я замовила Ольгу, щоб була з мамою і татом сьогодні. Діагнозу на pancreas може дати cat-scan, каже Яримович. Це коштує понад 300 дол. і очевидно дасть тільки саму діагнозу. Лікування складне і дуже коштовне — а

може і безуспішне. Клопоти з pancreas — хвороба поважна. Що робити? Якщо болі не уступлять, доведеться Марії, мабуть, повертатися до Польщі — вона ж тут жодного медичного забезпечення не має. А мені залишається на руках великий клопіт: треба шукати іншу господиню. А це справа нелегка. Непевність цих днів також дуже комплікує справи — я ж хотіла їхати на Thanksgiving до Торонто і не знаю, що мені робити: замовляти літак, чи ні?

В суботу, крім пів дня у мами і купівлі для них харчів і ліків, дуже напрацювалася в городі, пакуючи листя із нашого, надто вже щедрого дуба. (Навіть не наш він, а сусідів! — але листя наше, нажаль!) Все ж таки, уночі ще трохи працювала над своєю доповіддю — за минулий вікенд зробила значний прогрес — половину, мабуть, маю вже готову. А от з усіма справами на голові (рахунки за наші і татові видатки, etc), я, виходячи з дому тепер вранці, перекрутила ключем старий замок у наших входових дверях, і це може значити, що ввечері не зможу їх відчинити, бо таке вже нам траплялося і раніше!

З Остапом, Максимом та Уляною говорила вже по телефону кілька разів. Каже Остап, що помешкання їх дуже гарне. Був також на засіданні членів “Слова” у Рисі Голод і каже, що вона має прегарну хату, з видом на річку. Купили щось за 30,000, а тепер це варте 300,000! Дуже дорогі в Торонто хати — не легко буде Максимові й Улянці знайти та оплатити якусь відповідну хату — навіть при нашій допомозі! Остап купив Іванкові високе крісло і ще якісь потрібні речі.

Четвер, 5 листопада. Метро.

Остап учора щасливо повернувся з Торонто, а я вже зробила плян поїхати туди на тиждень від понеділка 23 — в час американського Thanksgiving. Щоб лиш удалося без комплікацій.

Найважливіша новина, що про неї я вже довідалася по телефону два дні тому, — Максим і Уляна купують хату! Трапилася особлива нагода: кузен Улянин, молодий Мойсей, що живе недалеко від них, вирішив продати свою хату і купити собі більшу і дорожчу. Отже вперше запропонував їм: купівля без посередника може обом сторонам заощадити гроші. Всетаки, ціна досить висока: 269 тисяч, на торонтонські теперішні ціни — нічого особливого, але для наших молодят — понад їхні можливості. Вони ж бо не можуть брати гіпотеки на більше як 100 тисяч, бо інакше не дадуть ради сплачувати хату і жити — при їхніх скромних заробітках (Уляна ще має однорічний контракт на половину ставки і працює при допомозі комп’ютера, сполученого з Гарвардом, для HUS). Але саме тепер у пригоді може стати родина. Вони мають трохи своїх грошей, Улянина мама погодилася дати їй 30 тисяч, ми дамо Максимові 20 — і таким чином допоможемо молодій родині влаштуватися. Навіть мама вчора запропонувала, що хоче дати їм на хату 5,000 дол.! (При тій нагоді я запропонувала, щоб поладнати також справу Соні, і замість давати їй що семестра 1,700 дол. на помешкання, дати їй зразу чек на 10,000, щоб вони не мусіли цими грошми весь час турбуватися!)

Пополудні, 5-ого, метро.

Спала вчора несповна дві години, але чуюся незле. Перша чернетка англomовної версії вже майже готова — ще треба дещо переробити, виправити, доповнити й перевірити всі посилення. Не дуже я захоплена своєю працею — вона напевно була б ліпша, якби була зразу писала по англійському для англomовного читача. Мова і читач часто визначають стиль — і мені здається, що місцями видно, що це переклад матеріалу, що був первісно призначений для українського читача. Хоч у засаді, це досить ґрунтовна переробка, початок і закінчення взагалі наново написані. Зрештою, ще перероблятиму, побачимо.

6 листопада, вранці. Метро.

Вчора вечір провела в мамі і на телефонах, а потім просто лягла спати ще перед 11-ою, щоб доспати недоспану попередню ніч. Над доповіддю не працювала. Знову непевність і комплікація: Марися вчора знову погано почувалася, знов щось їй боліло і вона сьогодні вранці їде знову до лікаря, тим разом, до свого поляка, якогось Чарнецького. А це значить, що мамі потрібна опіка. Сьогодні в п'ятницю Марія бере участь у конференції Beyond Computers і я сама маю обслуговувати публіку. Незручно було самій мені лишатись вдома з мамою. Тим разом, звернулася я за допомогою до Лесі — адже хто як не рідна сестра може виручити в такому клопоті? Погодилася. Прийде на пару годин — отже я їду до праці.

Але треба шукати заступницю, бо може трапитись, що справа здоров'я Марисі — серйозна, і тоді треба їй буде повернутися до Польщі. Адже в неї тут в Америці немає жодного медичного забезпечення. Не знаю, чи витримає вона ще до кінця того місяця, щоб уможливити мені поїздку до Торонто? А я вже і за квиток заплатила!

9 листопада. Метро, вранці.

Самій не віряться: не зважаючи на всі мої клопоти й хвилювання, доповідь до Іллінойського збірника вже готова. Навіть надрукована на комп'ютері. Ще треба зробити точну коректу, потрібні поправки, перевірити дані порівняльної таблиці — остаточно, може, ще раз передрукувати — і кінець, можна вислати. Вчасно, перед терміном. Спати лягала пізно майже кожного дня, але тішуся, що мені вдалося це зробити. Можу їхати і до Торонто! — Це, очевидно, залежить не так від моєї доповіді (я себе жартом підганяла, мовляв, хочеш їхати — мусиш потиснутися, щоб закінчити цю працю!) — як від здоров'я моєї господині. Минулого тижня тримала мене в постійному напруженні. В п'ятницю вранці ходила до своєї польської лікарки — увечорі телефонувала на всі сторони, що мовляв повертається до Польщі, купуйте їй квиток на літак. Але хтось із знайомих намовив її, щоб таки рішилася на catscan, який може вияснити діагнозу (зокрема, якби був тумор на pancreas). Цей тест коштує 350 дол., але в Польщі таких машин немає і от моя Марися з великої паніки вирішила, що варто знову їй зв'язатися з Яримовичем і може зробити цей тест. В міжчасі, одначе, я побачила, що вона так хвилюється і дала їй пару таблеток Valium. Це дуже допомогло. Може і всі ці симптоми, включно із піднесеним тиском крові — тільки нерви? У всякому разі, вікенд був спокійний. Яримович бачив її ще в суботу, дав ліки на тиск крові, порадив почекати ще трохи із Catscan.

В суботу я возила тата до Щадниці (треба було нотаріяльного затвердження підпису, щоб пенсійний чек міг іти просто до банку — єдиний стейт New Jersey має таку бюрократичну вимогу). При тій нагоді перенесла на чековеkonto двадцять тисяч доларів, щоб можна було, як це вирішила мама, виписати чеки для Соні і Максима.

12 листопада 1987. Метро.

Gide: (friendships):

“It was they who made me feel the truth of that saying of Nietzsche’s that every artist has at his disposal not only his own intelligence but his friends’ too. My friends penetrated further than I into many regions of the mind where I was unable to follow them, and where they served me as prospectors. If I went part of the way with them out of sympathy, I myself instinctively took care not to specialize; so that there was not one of my friends whom I did not recognize as my superior in his own domain; but their intelligence was no doubt more circumscribed than mine; and while I understood less than each of them separately what he understood best, I felt as though I understood all of them together, and from my central standpoint, where all their roads converged, could take a circling glance down each of them in turn towards the various prospects they opened out to me.”

p.228 André Gide If it die... tr. by Dorothy Bussy. Random House, 1935. Оригінал: Si le grain ne meurt (1920).

Саме закінчила читати Жідову автобіографію. Цитата характеризує і стиль і думки автора — навіть його поміркованість і дискретність — адже з друзями своїми він часто був не лише в приятельських, але і в інтимних стосунках. Цікаві біографічні дані (заможна родина, батько швидко помер, домінуюча мама, і досить спорадична, найчастіше приватна, домашня освіта), дуже тепле і близьке ставлення автора до навколишньої природи, зокрема півдня Франції і північної Африки. Книжка, однак, мене не захопила. Що було в Жідові такого, що зробило його таким впливом у літературі? (Може треба мені наново прочитати ранній есей Остапа про “Жідизм і проблеми сучасности”?)

Листя ще на деревах, а вчора в нас упав несподіваний сніг. Не легкий для мене щоденний побут — ще більш утруднений. Але добре, що цей сніг не випав раніше, коли Максим з Уляною та Іванком їздили до Бостону на конференцію Am Assn for the Advancement of Slavic Studies.

16 листопада 1987. Метро.

Вчора була неділя — і мої уродини. Остап купив, як звичайно, прекрасні високі хризантеми, Ляля прислала 25 червоних гвоздиків, Іко Лабунька в імені родини приніс біло-рожеві гвоздики, а в хаті — крім того — ще й інші квіти — з власного городу. Телефонували обидва хлопці, разом із своїми жінками — я багато часу провела на сердечній розмові з ними. Вранці я мала підлий настрій — чуюся тепер часто як загнана в кут собака — але після поїздки до Wapamaker-а за дарунками для Іванка, Уляни і мами

(фактично, не знайшла того, що хотіла і було ще більше досадно), я опанувала свій жаль, що Остап не заплянував якогось виходу до ресторану або що, зробила на швидко скромний обід із спагетті, але поставила до обіду пляшку вина Різлінг. Після вина настрої мені піднявся і коли я розмовляла з дітьми, було мені радісно і ми навіть багато жартували. Прийшов привітати мене також Іза. В міжчасі я пару разів бігала до мами. вони, очевидно, були б забули, що це мої уродини, але Остап їм пригадав. Сказав тато, обнявши мене, “добре, що ти народилася”. Зробив мені цим приємність: я відчула, що він бодай часом розуміє і відчуває скільки я вкладаю свого труду, щоб допомогти розв’язати їхню життєву ситуацію.

Лялині квіти зворушили мене до сліз. Вона також телефонувала, але тоді був Іза і я не хотіла багато з нею говорити, та ще на її кошт. Отже я сама потелефонувала учора вечором після 11-ої і ми провели може з годину на розмові. Справи погані. Новицький, що здобувся був на жест, мовляв, він посилає їй свій препарат безкоштовно і вона йому заплатить тільки як видужає — слова не дотримав, препарату не посилає більше, і навіть домагається звороту коштів за те, що вже прислав. Ляля також довідалася, що він від інших брав по 25 дол. за одну ін’єкцію, а вона раніше платила йому по 42. Це підірвало її довіря до нього, і було також психологічним ударом. Недавня медична перевірка виявила, що тумори в легенях ростуть і множаться, їй уже важко дихати, вона кашляє. І лікар заповів: треба почати хемотерапію, “we have no more time to play games”.

17 листопада 1987.

Вчора тато попав в істерію: треба, мовляв, нігті обрізати на ногах. Я подивилася на його ножички і сказала: знаєш, я завтра принесу свої nail-clips, ними ліпше це зробити. Не можна раціонально переповісти цілої сцени. Така вже раз мала місце у зв’язку з купіллю, де він дуже зденервувався, ніяк не встані зрозуміти, де білля чисте, а де брудне. Пів години повторяв одне і те саме і врешті закінчив авантюрою, коли я пробувала йому пояснити, мовляв, іди геть, а то вдарю! Но, він це може. Знаю його нарваність із дитинства. І нахил до істерії, та страшний егоцентризм. Боюсь тільки, щоб такі його вибухи істерії не відстрашили господині. Бо що тоді? Хіба nursing home, як остаточна розв’язка?

20 листопада

Вчора мамі сповнилося 80 років. Чи хотіла б я дожити такого віку в такому стані? Навряд.

Вийшла комплікація. Марися мала мати вихідний день, бо це був єдиний день у тижні, коли я могла знайти для неї заступство. Заступницею мала бути Тоня Богуславська, українка, сусідка, що з нею я попереднього тижня домовлялась і навіть привозила до мами, щоб познайомити їх. І от Тоня, увечорі в середу потелефонувала, що вона, мовляв, хвора і не прийде. Я, як звичайно, була тоді в мами, але Остап, розуміючи серйозність справи, негайно мене повідомив про її телефон. Одначе, було запізно в останній хвилині знайти когось іншого (єдина можливість — Ольга, але вона працює на нічній шихті, отже

їй треба було дати знати раніше). Отже залишилася з мамою я — не пішла до праці. Може й добре — відповідний жест у день уродин. Прийшли квіти від Максима й Уляни, Марко та Ія прислали бальони, наші хризантеми також були доставлені квітярем. Обидва мої хлопці телефонували — з Каліфорнії, з Торонто. Пізно пополудні прийшла з квітами Соня (слава Богу, я думала вже, що вони забули). Андрій і Марійка прислали дарунок — капці. Я купила мамі добрі дорогі рушники. Була я там від 8:30 до 8:30, без передишки. Наварила на кілька днів, дуже напружувалася, садила маму в крісло (сиділа 3 години). Сконана, з болем у крижах, повернулася я додому. Марисі дозволила я переночувати в сестри і повернутися шойно вранці. Вона і так уночі до мами не встає. А я підготовляю психологічний ґрунт для мого виїзду на тиждень до Торонто.

23 листопада, понеділок. В літаку. 11:30.

Іко завіз мене на аеродром вранці, перед своїми лекціями. Спочатку я плянувала не турбувати його взагалі і їхати на аеродром метром та поїздом, але передумала. Валізка моя важча, ніж я сподівалася. В одній з розмов по телефону Максим почав нарікати, що мовляв, торонтонська бібліотека не така добра, як гарвардська, і що не має деяких потрібних йому матеріалів. Працює він тепер над Винниченком і от я вирішила завезти йому видання Записок кирпатого Мефістофеля та ксерокопії кількох романів, що їх я зробила була собі з архівних примірників. Не все могла змістити у валізку, але буде гарний дарунок. Решту дам йому, як приїдуть на Різдво. Уляні везу маленький подарунок — золоту брошку. Іванкові речі також не зайняли багато місця — а найбільші дарунки — чек від мами на десять тисяч, і від нас на десять (других десять від нас дістане в січні) — взагалі не займають місця. Подорожувати узимку — сказала я, жартуючи, по телефону її — варто тільки в напрямі Каліфорнії — тоді у валізці літні речі, а єдине тепле — на собі. Коли їдеш до Канади, треба мати теплі речі і у валізці, а вони займають багато місця. Я взяла тільки те, що конечне, але валізку ледве замкнула. Маю надію, що прикордонна контроля не примусить мене її відчиняти й замикати.

Політ нібито безпосередній, але є довга зупинка в Бофало. Саме тепер стоїмо на аеродромі, але я не висіла з літака. Везу з собою книжку — paperback, що її докінчую читати. Last Message to Berlin, автор — Philippe Van Rjndt. Реклямує книжку на обгортці речення із рецензії в Publisher's Weekly: "A compulsively absorbing spy thriller". Справді, це так. А чому це я раптом взялася за такий ескейпізм? Ну, escapism мені дуже до речі в моїй життєвій ситуації, але я, звичайно, маю свої додаткові мотиви. На зальцбурзькому з'їзді сказали мені, що син нашого колеги Івана Михальчука (був в одній клясі, здається, з Іваном Собчуком, Анею Максимович — я його мало знаю і не дуже з гімназії пригадую) — письменник. Коли я запитала його, чи це правда, сказав: "а я тобі пришлю його книжку. І от на моєму примірникові два автографи: "For Marta Tarnawsky with best wishes" — від автора, і "На спомин про 10. з'їзд від І. Михальчука". Van Rjndt (теж собі видумав псевдонім! вимовити не можна!) є автором також інших книг: Samaritan, The trial of Adolph Hitler, Blueprint, The Tetramachus Collection. Напевно має чималий фінансовий успіх. Last Message to Berlin має майже 600 сторінок. Виступають там і історичні постаті: Гітлер, Рузвелт, Черчіль, Джозеф Кеннеді, що був амбасадором США в Англії. Чи має

книжка літературну вартість? Глибшої якоїсь думки не бачу, ані психологічного відображення характерів. Але є темпо подій і величезний капітал дрібного фактажу — що, навіть у випадку, якщо він тільки на половину достовірний, всетаки вимагає від автора значної підготовки й поінформованості. Прийшло мені на думку, що може й варто було б про автора написати до української преси — канадський популярний письменник з неабиякою вже репутацією — це ж цікава знахідка, варто може б про це поінформувати й українських читачів. Хоч у книжці, нажаль, українського нічого немає. Автори таких книжок, як *Devil's Alternative* більше українцям прислужилися.

24 листопада. Торонто.

Сьогодні уродини Уляни. З тієї нагоди я з Іванком провела більшу частину дня. Вранці ходили на прохід. Вполудне Уляна пішла до міста до Максима на полуденок, тепер увечорі Уляна з Максимом пішли в кіно. Іванкові — 7 місяців. Він тепер уже цікавий до всього, любить сидіти і бавитися різними забавками, часто сміється, не рачкує, але вміє стояти сам опертий до столика, або гойдатися на гойдалці, підбиваючися ногами. Сьогодні він увесь день не спав, але хотів був спати і вполудне трохи плакав — тонким пронизливим голосом, немов хотів високим тоном розбити скло тонких келихів або канделябрів... Але потім заспокоївся і зовсім задоволено бавився своїми іграшками. Помешкання Максима й Уляни дуже гарне. У вітальні, де я сплю на канапі, три великі вікна, напроти мене за вікном на темному фоні ночі — галуззя освітленого вуличною лампою дерева, немов картина Аркадії Оленської-Петришин.

Іванко тепер уже спить і я, помивши посуд, потелефонувала до Ліди Гумінілович і провела з нею більше як пів години на розмові. Ліда живе з Мірою в кондомініум. Може вдасться мені їх відвідати завтра-післязавтра. Ліда працює на нічну шихту в шпиталі для ментально хворих. Вона і сама терпить від періодичних депресій — зрештою є для цього конкретні причини: чоловік помер, мама догоряє на рака, вже довгий час мучиться, тепер — у лікувальному домі. Але сини її — всі три — добре влаштовані, жонаті. Андрій, найстарший, має двох синів, Степана та Марка. Юрко та Марко дітей покищо не мають. Марко, наймолодший, жонатий з литовкою, він студіював психологію, але працює як комерційний мистець. Лідин брат — Орест Чуйко — жонатий з чілійкою Іріс, вони мають двоє дорослих і жонатих уже дітей: Ореста, мол. і Тамару. Орест живе з родиною в Ошаві.

Сьогодні вдень потелефонувала я до Люби Пендзей, до університетської бібліотеки. Я вже до неї телефонувала ще з Філядельфії у справі *Ukrainian Canadian*. Хотіла підготувати ґрунт, щоб може — по протекції — позичити один-два томи додому, щоб опрацювати бібліографічно цей рідкісний і малодоступний мені журнал. Сьогодні я від Люби довідалася, що в університетській бібліотеці *Ukrainian Canadian* немає взагалі, але Люба дала мені цікаву інформацію: *Ukrainian Canadian* є в Metropolitan Toronto Reference Library при 789 Young St. Може мені вдасться туди піти на пару годин.

При нагоді довшої телефонічної розмови, я довідалася, що Пендзеї мають неабияку родинну трагедію. Їхній син Юрко, що має тепер около 30 років, — психічно хворий.

Колись лікарі думали, що це — шизофренія; тепер ставлять діагнозу, що це т.зв. affective disorder. Почалося це десь на другому році студій, в 79-ому році. Буває, що він мусить лікуватися в лікарні, а так, то він вдома, живе разом з ними. В них ще і другий син, Роман, працює аналістом комп'ютерів, мешкає окремо. На ньому, каже Люба, дуже відбивалася родинна ситуація — бо вся увага батьків була завжди для хворого. Боже, яка трагедія, і як мені їх жаль! Скільки людського горя, тільки заглянути у вікна людських душ! Ось тількищо телефонувала Маруся Пасічник з Клівленду і розповідала про хворого приятеля Макара, який мучиться тяжко, хворий на рака, вже у кінцевій, мабуть, стадії. Лідина мама також хвора на рака, вже п'ять років. Стара Янківська також перейшла операцію на хребет і тепер у піклувальному домі. Старість страшна, але найгірше, коли хворіють молоді люди, ось як молодий Пендзей, або коли молоді діти вмирають, як це сталося з дочкою Василя Палієнка.

Четвер, 26 листопада 1987. Thanksgiving. Торонто.

Сьогодні Уляна готує гостину: запросила Данила Струка з жінкою — отже будемо святкувати День Подяки, за американським, не канадським звичаєм. Тут у Канаді сьогодні звичайний будний день — Максим поїхав на університет, має лекції.

Вчора пополудні поїхала я відвідати Ліду Гумінілович. Ліда приїхала по мене автотом і потім відвезла мене назад. До них — яких 20 хвилин автотом, вони живуть в Етобіко, ніби передмістя, але рахується ще частиною метрополітального Торонто. Ліда живе разом із сестрою, Мірою Клименко, в Міриному кондомініум. Це досить оригінальне помешкання, у великому апартаментовому будинку, що має довкола город, гольфове грище, басейн, дерева, багато зелені і простору. Величезний загальний гараж під будинком, потім ліфтом нагору — вони живуть у партері, хоч до спалень виходиться сходами. Помешкання — три спальні, вітальня, їдальня, кухня, 2 1/2 лазнички, багато шаф і закутків, патіо на город. Оригінально й заможного все обладнане, добрі оригінальні меблі (деякі привезені Клименками ще з Чіле), скульптури і кераміка південно-американського походження, шафи виповнені надміром одягу, в одній — десятки светрів, в другій — сотні черевиків. Я засміялася: Ліда, ти маєш майже стільки черевиків, що Імельда Маркос! Це, очевидно, величезне перебільшення. Але Лідин достаток, признаюсь, трохи мене заскочив і навіть здивував: авто — новий Buick, помешкання вибагливе (Міра на моє питання сказала, що вона три роки тому заплатила 125,000 дол. — а тепер ціни подвоїлися. За security, город, гараж, електрику ітд. платять 350 дол. місячно. Можливо, що більшість цього достатку — Мірина. Не мала я давніше враження, щоб Гумініловичам так добре поводилося. Но але це надбання всього життя і Степан певно залишив добре забезпечення. Я, хоч-не-хоч, порівнюю з моїми молодими дітьми, а вони тількищо починають.

Понеділок, 30 листопада 1987. Торонто, на аеродромі.

Год.9 вранці. Максим відвіз мене на аеродром, я перейшла вже митну й еміграційну контролю, віддала валізку. Чекаю: відліт за пляном повинен бути 9:40, але вже заповіли 10-хвилинне спізнення. Маю надію, що все відбудеться без комплікацій. Маю щастя, що

лечу лінією US Air, бо Air Canada вже пару днів — на страйку! і всі польоти всередині Канади — паралізовані.

Улянина гостина в День Подяки випала дуже добре. Струки були в них перший раз і нашим молодцям залежало на тому, щоб враження їх було позитивне. Атмосфера була приємна, товариська, приязна. Харч був першорядний (індик, зупа, салатка, традиційний (хоч менш популярний) pumpkin pie, добре вино, etc.). Навіть Іванко пописувався: був дуже чемний, не плакав взагалі, підскакував у своїй гойдалці, бавив гостей і бабу! Струк до Максима добре ставиться і хоче бути з ним у близькому товариському контакті. Це не звичайна фраза, а свідомо і послідовно здійснювана постанова. Один раз на тиждень, Струк із Максимом грають у клубі squash — Струк є фанатиком цього спорту, а Максим дав себе намовити (і я рада, що він матиме трохи фізкультури, може це допоможе йому втратити трохи на вазі!) Після того мають разом полуденок — нагода для обміну думками, обговорення проблем у праці тощо. Бо ж як професор, Максим діє самостійно і міг би цілими тижнями із Струком навіть не бачитися. Це мені подобалося. Такий контакт повинен був із своїми докторантами плекати Грабович — але він цього, нажаль, не робив. Максим із Струком говорять собі на “ти” — звичай поширений тепер серед молодих людей не тільки в Америці, але і в Україні. Уляна була мені вдячна, що я зрозуміла її основну думку і плян: не мішалася до господарства, навіть не бавила дитини — а всю увагу присвятила розмові з гістьми. Струки — обоє — дуже інтелігентні люди, глибоко зацікавлені українською проблематикою, з ними легко і цікаво було говорити. Бажаючи зробити приємність Струкові, я сказала йому, що шукаю за примірником студентського видання “Оригінал”, що його — будучи студентом Гарварду — він редагував і де надрукований його переклад Стефанікової новелі “Сама саміська”, що потрібний мені до моєї бібліографії. (Справді, добре, що собі пригадала, бо це була нагода переглянути цей матеріал день пізніше!) Також сказала я йому, що зробила бібліографічні виписки всіх літературних статей з першого тому англійської енциклопедії, що її Струк є тепер головним редактором. Найцікавіше, що запам’яталось із розмови із Струком: його розповідь про часи, коли він був студентом-undergraduate у Гарварді і про те, як він був у Пряшеві в час, коли одного ранку на вулицях появилися советські танки! Про Гарвард почалася розмова від того, що Данило щось там почав говорити про збірку фондів від алюмінів, про те, як ці збірщики пильнують і як уміють витягати від людей зобов’язання. Я висловила, що мовляв, можна часом викрутитися, або дати невеликий даток для відчепного (як я даю часом на Temple, чи Дрексель), але Струк виявив при тій нагоді, що в нього особливі зобов’язання до Гарварду, бо він там був на повній стипендії, уфундованій університетом. Це мене зацікавило: здібний син українських незаможних імігрантів у Нью Джерзі — і найкраща в Америці висока школа простягає руку допомоги. Він переконаний, що йому пощастило саме тому, що він — українець — diversity of student body в багатьох американських університетах, а в Гарварді особливо — вважається за позитив, що до нього свідомо треба змагати. Струк дуже (може аж занадто!) цікавиться спортом, зокрема squash-ом. В Гарварді, каже він, з погордою дивилися на всіх jocks у білих шкарпетках, він також тоді не займався спортом, але тепер жалує. Тут у Канаді Струк тепер практикує squash не тільки з Максимом. Він і його жінка належать до спортивного клубу, грають і разом і окремо, а Данило, крім того, із кожним із своїх співробітників (Баланом та іншими

працівниками енциклопедії) має окремий в тижні день для гри і спільного полуденка. Коли почалася радянська інвазія Чехословаччини, а Струк був на Пряшівщині туристом, він побачив, каже, яка різниця між канадським і американським паспортом. Канадське посольство нічого йому не допомогло, але американці (а він має ще далі громадянство США) допомогли йому виїхати у цей неприємний, а то й небезпечний для українського “буржуазного-націоналіста” критичний час.

В п’ятницю вранці я поїхала з Максимом на університет, відвідала коротко Любу Пендзей, оглянула Максимове б’юро, а тоді він мене запровадив до публічної бібліотеки Metro Toronto, де я посиділа до 5:30, працюючи над річниками журналу *Ukrainian Canadian*. На університеті зустріли коротенько проф. Луцького (на вулиці, встигли обмінятися тільки кількома реченнями: я тільки нагадала йому про те, як уперше привела до його б’юра Максима — і не думала тоді, що він колись зможе тут бути професором!) Також висловила вдовolenня, що Луцький тепер відповідає за літературний відділ *Сучасности* — як-не-як такого журналу, щоб так довго безперебійно виходив ми ще не мали і його треба за всяку ціну втримати і переборювати всякі незгоди і комплікації між людьми. В б’юрах енциклопедії зустріли коротенько Струка і його дочку з першого подружжя, що саме приїхала з Едмонтону, та Бориса Балана, працівника енциклопедії, якого я запиталася про Ярошинську (вона буде під Y, не під I. Вони мають в картотеці про неї тільки нотатку про якийсь матеріал із *Жовтня*. Треба мені вислати їм свою брошуру із *Сучасности*!) В бібліотеці у Люби зустріли Світлану Кузьменко. Дві трохи комічні репліки: вона: а що думаєте про ті справи, що я про них писала Остапові? (справи Слова, очевидно). Я: знаєте, пані Світлано, я пошти свого чоловіка не читаю, отже фактично не орієнтуюся в цих справах. Максим від себе, жартома: о, в них вдома — два окремі кабінети, мама в одному, тато в другому! Світлана: а в нас з Борисом так не було... А ще перед відходом каже мені: а ви не сердитесь на мене за мій відгук на ваш лист в справі Грабовича? Ну, я зовсім про те забула вже. Але сказала їй: Ви маєте право на вашу думку. Але таке ж право маю і я, і тим більше — професор Грабович — а його заатакувала газета в редакційній статті і тому я вважала потрібним запротестувати!

Публічна бібліотека — новий будинок модерної оригінальної архітектури. Ззовні — скло і червона цегла. Внутрі — довкола відкритого простору партеру — п’ять ярусів бальконів із стеляжами. Відкриті за склом червоні ліфти, все удекороване, просторо, кольорово, навіть маленький фонтан — немов у якомусь shopping center. *Ukrainian Canadian* поруч із *Ukrainian Review* — у відділі General Reference на партері серед вибраних довідкових і бібліотекознавчих матеріалів. Дуже для мене вигідно, але чому вони там? Може політична пресія місцевого населення і для рівноваги націоналістичний журнал, поруч із комуністичним? Я була в бібліотеці двічі — в п’ятницю пополудні і в суботу пополудні. В цьому журналі таке багатство матеріалів, що я встигла зробити тільки 1982, 1983, 1984 роки і частину 1985 (до вересня). Знайшла цікаві статті Зорівчак, що з них зробила фотокопії, переклади Скрипник з Ліни Костенко (інформація цікава для Максима і Струка, бо Ліна має приїхати до Торонто!), нотатку про нові матеріали Войнич, знайдені в львівських архівах і багато-багато іншого.

Увечір в п'ятницю і в суботу я сиділа з Іванком, а Максим з Уляною мали вихідне. В п'ятницю, не знайшовши жодного доброго фільму, вони тільки їздили собі трохи автом по місту, в суботу ходили на гостину до Даревичів. Вони там довго собі посиділи і я думала, що гостина була їм приємна, але виявилось, що цей перший їх вихід у клубну атмосферу торонтонських українських інтелектуалістів не випав так блискуче. Було там з десятка осіб: Даревичі (він — фізик, вчить на York University), Струки, Горбач (Марко, також фізик), Ліда Палій (інші прізвища в тій хвилині забула). Даревич поставив Уляну в центрі уваги, випитуючи її — у формі прилюдного допиту — мовляв: хто ви така, розповідайте про себе; в Пласті ви були? а може в ОДУМі? або в СУМі? Це Улянці дуже не подобалося, і очевидно, наставило її негативно до товариства. А ще почали обмовляти інших торонтонських українців. Кліка, каже Уляна. Ну, я там не була і не можу мати об'єктивної думки. Але може бути, що Уляна — вихована в іншому середовищі, та ще й православна — стала жертвою галицької міщанської обмеженості, яка буває навіть серед інтелектуалістів, мовляв, ми — і вони, галичани-східняки, католики-православні. Маю надію, що це тільки тимчасове, що може Даревич не був досить тактовний (і може несвідомий того, що торкає слабе дразливе місце!) і що при ближчому знайомстві це перше враження поправиться!

30 листопада, увечорі, вже вдома у Філядельфії

Не встигла описати все, що треба відмітити. Короткий політ — хоч із перестанком у Рачестер. Додому добилася сама — поїздом з аеродрому до 30-ої вул. і далі підміським поїздом до Fern Rock. Валізка тим разом не важка, отже надто великої проблеми не було.

Хочу відмітити останню і важливу річ про неділю (вчора) в Торонто. Ми були запрошені на родинну зустріч до Ореста Мойсея, кузена Уляни. Важливе це тому, що гостина відбувалася в хаті Ореста, що її наші молодята задаткували і що за неї погодилися заплатити 268,000 канадських доларів. Хату ззовні я оглядала вже пару разів — ходила туди на прохід з Іванком. Вулиця Willard #312, спокійна, з високими деревами. Будиночки малі і тісно біля себе, хоч нібито окремі, не в ряді. Між будинками з одного боку тільки вузька щілина між стінами, з другого — проїзд для авта — один вузький проїзд, спільний із сусідом. Перед хатою клаптик травника і постій для одного авта перед сходами. Ганок відкритий. Хата цегляна, одноповерхова, із спадистим дахом. Внутрі приміщення невелике, кімнати малі, але помешкання незвичайно гарно відреставроване і має неабиякий чар і характер. Вхід з ганку у малий передпокій, звідки одні двері ведуть до вітальні на ліво, другі до кухні просто, а прямо вгору — сходи до спалень нагорі. Всюди в хаті багато солідного дерева, викінченого на темnobрунатний, а може темновишневий колір. Є дерев'яний орнамент на стінах у вітальні та їдальні. Хата своїм старосвітським стилем трохи нагадує стару Маркову хату в Лос Анджелес. Її напевно Максимова хата була б довподоби. Вікна не тільки старомодні, але навіть мають декоративні вітражі. Підлоги — ясний паркет унизу, новий, і то білий або ясносірий килим на сходах. Гарна стилева лазничка нагорі і ще одна, дуже порядна, в пивниці. Решта пивниці не викінчена і трохи низька, але є місце зробити там робітню або додаткову кімнату. Огрівання газове. Трохи за малі шафи у стінах і гараж на подвірю в поганому стані, не вживаний. (Зрештою

driveway такий вузький, що я не наважилась би в'їздити туди автом). Авто напевно доведеться їм тримати перед хатою. Хата мені подобалася, я рада, що Максим, Уляна та Іванко матимуть гарний дім. Шкода тільки, що ціна не на половину дешевша. Ще кілька літ тому за цю хату молодий Мойсей дав 130,000, але тепер ринкові ціни за хати в Торонто досягли неправдоподібних висот. Немає ради — десь мусять жити, а всі знаки на небі показують, що ціни далі ітимуть вгору. Десь я вичитала в газеті, що це заможна кляса з Гонг Конгу підбиває ціни в Канаді — бо ж Гонг Конг в 1998 році має перейти до юрисдикції Червоного Китаю — хто може, тікає завчасу на захід, багато з них — до Канади.

Наша вигідна і простора хата зробила на мене дуже приємне враження. Якби вона була в Торонто — коштувала б, мабуть, величезні гроші. Такого помешкання ми не будемо мати ніколи! Але Філядельфія, нажаль, пригноблює. Брудно, занедбано, цілі дільниці руїн — і повно чорних. Я вже звикла, зрештою колір шкіри ніколи для мене не робив особливої різниці. Все ж таки, не можна було не помітити відсутності чорного населення в Торонто. Це так звернуло мою увагу, що я почала рахувати чорних людей, яких зустрічала. І за тиждень побуту там, включаючи не лише дільницю Bloor West, де живуть Максим з Уляною, але також центр міста, публічну бібліотеку, дві поїздки торонтонським сабвеем в час години піку — за весь цей час я побачила не більше як двадцять чорних людей. Зате є багато китайців і величезна китайська дільниця. А вже на Bloor West усюди чуєш слов'янські мови!

Вдома — все гаразд. Остап тримається добре, а в мамі й тата — без змін.

11 грудня, п'ятниця. Метро.

Вже кілька днів не робила записок у щоденнику. Єдиний можливий для цього час — метро до праці і з праці. А я взялася за ще одну легку відпружуючу лектуру: John Le Carré: *The Little Drummer Girl*. Хотіла книжку послати Лялі на дарунок, а перед тим вирішила прочитати її сама. Як на популярний best seller — книжка добре, з літературним хистом, написана: тут є і психологічні портрети характерів, і певна моральна та політична проблема. Нашому Van Rijn-ові далеко до Le Carré, нажаль.

Наші родинні справи — без змін. Господиня далі час до часу лякає мене своїми недомаганнями (може дещо з того на нервовому тлі? Я дозволяю їй кожного дня вийти на пару годин, недавно возила її показати недалеко крамниці, куди вона може пішки вдень перейти, щоб купити дарунки з одягу своїм дітям до Польщі тощо. Мамин стан — без змін. Тато вряди-годи попадає в істерику (зокрема як має змінити одяг або взуття). Обое, як зрештою і за молодших своїх літ, сповнені незрозумілої для мене злосливості до людей. Коли я, їдучи з господинею до крамниці, хотіла морально її підтримати і сказала, що треба бути вибачливою, коли мама буває прикра, бо це, мовляв, хвороба, Марися відповіла на те: “choroba — tak, ale i natura!” Ну, я це знаю з дитинства, нажаль!

Саме закінчився історичний summit у Вашингтоні між Реганом і Горбачовом. Обое

Горбачови були в США пару днів, вся преса на них сконцентрована. Оба лідери підписали договір про елімінацію одного роду нуклірних ракет — перший раз в історії будуть нищити, а не будувати нуклірну зброю! Ну, це перебільшення: будувати будуть далі, але щось інше. Побачимо, чи зустріч на вершинах дасть якісь позитивні наслідки в ділянці людських прав.

Понеділок, 14 грудня. Метро, вранці.

В четвер має приїхати Максим з Уляною та Іванком. Я вже роздобула-позичила ліжечко для дитини від Віри (мала ще своє старе, в пивниці, що в ньому виховалося вже кілька дітей!), а також позичила від Борисів крісло до авта. Дала також завчасу авто до інспекції і направи, щоб було в доброму стані і не було клопотів, коли вони приїдуть. Вони будуть до дня Різдва, 25 грудня, а тоді летять назад до Клівленду, де залишили своє авто і де святкуватимуть українське Різдво з родиною Пасічників. Щоб лиш погода була відповідна! Минулий тиждень в нас було дуже гарно: відносно тепло (40-50°), сухо, сонячно. Але вже сьогодні уночі має бути “rain & sleet”. Подорожувати з малою дитиною взимку — ризик і невигода.

Моя господиня виявила бажання мати різдвяні вакації не тільки 24 і 25 (як я сподівалася), але і 26 і 27-ого. Крім того, вона вимагає підвишки. Я і сама застановлялася, що треба буде щось таке запропонувати, але тепер це поставлено як ультиматум і ще не знаю, на яку саме підвишку вона погодиться.

Стараюся жити з дня на день і не перейматися всіма цими справами, а то боюсь, що мама з татом можуть ще й мене довести до гробу або до хвороби.

Остап мав один поганий день — і це мене стривожило не на жарт. Як би в цій моїй ситуації сталося щось йому — я напевне не витримала б і не пережила б.

18 грудня 1987. Метро, вранці, год.10.-

Вчора — день повний подій. Вполудне приїхали Максим з Уляною та Іванком. Я не могла виїхати по них на летовище, сват також ні, бо мав іспити. Взяли таксі. Це правда понад 30 дол. — але якби я була пробувала поєднати виїзд на летовище з моїм робочим днем у бібліотеці — кошт нервів і хвилювань був би більший. Повернувшись з праці увечері, я погостила моїх любих гостей добрим, задалегідь приготованим обідом (свіжа помідорова зупа вранці зварена, вареники з м'ясом підготовані давніше і заморожені) — та ще і їхнє улюблене вино-бордо Mouton Cadet Baron Rotschild, що його, кажуть, у Канаді ще навіть не пили, бо воно там дуже дороге. Провели ми приємно пару годин при обіді. А тоді я, як звичайно, пішла на годину до мами. Вона всім цікавилася, виглядало незле почувалася, хоч трохи кашляла. Повернулася я додому, до своїх гостей. І от десь біля 10-ої — телефон. Господиня: matka umiera! Побігла я разом з Максимом. Тато кричить і плаче. Приходжу до мами, а вона зовсім нормально каже мені: тато думав, що я померла, налякався і наробив крику! Сіла я коло неї: за чверть години бачу, що вона вся дрижить, голову

повернула вбік, не обзивається. Конвульсії? Новий “stroke”? Покликала я Яримовича. Приїхав. Те саме питання. Пульс і тиснення нормальні, але є конвульсії. Перша думка: кликати амбулянс, до шпиталю! Тато, який вміжчасі зовсім заспокоївся, каже рішуче і дуже притомно: Не треба до шпиталю. Якщо вона вмирає — хай умирає вдома. Славко трохи подумав, а тоді поїхав до шпиталю по лік Dilantin, встрикнув його дожилно. Рішив заждати. Мама вночі спала. Конвульсії заспокоїлися. Сьогодні вранці не було якогось драматичного погіршення. (Казав Славко: якщо це новий stroke, вона вранці може бути ще більш паралізованою, без мови, без здатності ковтати їжу). Але це не сталося. Славко о 8:30 сьогодні був знову в мамі. Дав рецепту на Ділантін і я вранці їздила за ним до аптеки. Тому тепер тільки їду до праці. Сьогодні в нас — платня, а нам конечно здепонувати мій чек на наше чековеkonto — вибрали з нього 10,000 Максимові і тепер ми дуже близькі встановленій банком межі, отже не можемо ризикувати. Других 10,000 можемо дати йому щойно в січні, бо ці гроші на конті Money Market в PSFS, що з нього можна вибирати тільки у визначений час.

22 грудня, вівторок, вдома (в ліжку вже, ніч).

Вчора я була на праці — передусім тому, що була Christmas party: треба було завести кабанос, мій внесок у це колективне прийняття — але вже від сьогодні я взяла собі до Різдва вільні дні, щоб побути з дітьми. І от сьогодні я вже від ранку до вечері була сама з Іванком: Максим з Уляною та Остапом поїхали до Баунд Бруку на могилу Івана Пасічника. Уляна спершу хотіла брати з собою і дитину, але я її переконала, що ліпше малого не тягати і наражувати на невігоди і небезпеки — нехай має нормальний, спокійний день. Так і сталося. Ми пробули удвох на самоті, у великій гармонії, спокою і задоволенні. Майже дві години були на проході, аж бабу ноги зболіли від безустанного двогодинного ходу. Потім харчувалися, трохи “вчилися ходити”, трохи спали. Малюк дуже симпатичний і цікавий. Рачкувати не вміє і не хоче, але радо піднімається на ноги і, коли тримати його руками, пробує ходити. Номо erectus, жартую собі. Спостерігати його — надзвичайно цікаво. Я тільки трішки втомилася фізично, але душею відпочала. Давно не мала такого відпруження: ні про що інше не думала, нікуди не поспішала: вся моя увага була Іванкові. Увесь день зовсім не плакав, але, щоправда, хотів бути весь час біля мене.

Мамин стан здоров'я більш-менш стабільний. Їсть менше, як перед конвульсіями, болить її шлунок, більше ослаблена, не хоче, щоб її садити на крісло. Сьогодні мали приїхати Андрій і Марійка, а наша Марися мала вже іти на свята. Не приїхали. Пополудні потелефонували, що — мовляв — мали пацієнта на “emergency”, а крім того Андрієві випала пльомба... Ну, я трохи боялася розмови з господинею, не знала я, як вона це прийме, чи дуже нарікатиме. Але прийняла цю вістку без негативної реакції. Може тому, що вже дістала різдвяний бонус 50 дол., що я погодилася дати від нового року підвишку 20 дол. на тиждень (або додатково вільну, крім неділі, ще й суботу) — но і тепер різдвяні вакації в неї будуть від середи до понеділка, отже навіть якщо не від сьогодні, то все ж це кілька днів платних вакацій. Слава Богу, бо інакше довелось би мені завтра увесь день провести в мамі. А я хочу побути з Максимом і Уляною, а ще й пляную післати їх завтра на матіне в кіно (вже в суботу ходили на *Last Emperor*, а завтра висилаю їх на *Jean de*

Florette) — отже буду знову піклуватися Іванком.

Максим з Уляною прибрали вже ялинку. Думала я, що цього року взагалі не святкуватимемо Різдва, навіть відмовляла їх від приїзду, не хотіла наражувати їх на подорож з дитиною узимку. А тепер я така рада, що вони тут. Вже сама їхня присутність — велике свято! а ще Різдва і не було.

Від минулого тижня читаю *Breaking with Moscow* Аркадія Шевченка. Надзвичайно цікаво. Ревеляційні портрети советських діячів, зокрема Громика, Хрущова, Федоренка, рідкісні відомості про їхні родини, про стратегію праці і побутові деталі советських дипломатів, нове наświetлення деяких історичних подій (напр. щодо ракет на Кубі: Хрущов, мовляв, хотів дешевим коштом здобути собі такий “deterrent” — коли це не вдалося через блокаду і рішучість Кеннеді — треба було вибрати коштовне зброєння, а кинувши всі фонди на воєнну індустрію, треба було зрезигнувати з підвищення життєвого стандарту, ітд.)

25 грудня 1987

На календарі — Різдво, але в мене вже після свят: діти сьогодні вранці відлетіли до Клівленду. Відвезли ми їх разом з Остапом на летовище (туди — їхав Максим, а назад — своїми простішими дорогами, не по Expressway — я). Вже телефонували, що щасливо прибули на місце. (Там по них на летовище виїхав Павло Пасічник).

Вчора Свят-Вечір пробули в мамі і тата. Марійка привезла з собою рибу, зварила борщ — я доповнила меню варениками, сушом, булками, маквником, тортом. Андрій привіз свіжу ялинку і прибрав її. Я ще увесь день їздила за орудками — до аптеки, по додаткові харчі, по квітку на стіл ітд. За пивом уже послала Максима, бо сил бракло. Але вечір пройшов відносно погідно. Мама витримала годину в кріслі (wheel-chair) біля стола, тато й Андрій поводитися добре, так що обійшлося без конфліктів. Дитина була в центрі уваги всіх і піднімала в нас настрій.

Сьогодні я пішла до мамі під вечір з пляном полагодити дві грошові справи: повернути Андрієві за видатки на сушарку, годинник etc. та послати Яримовичеві якийсь реванш, бо він бере тільки від Medicare, а Сенковським жодних рахунків не виставляє. Я запропонувала, щоб йому дати двісті доларів, мама погодилася, а тато, коли підписував чека, трохи опонував: чому так багато. Ну, я його переконала, що самі поїздки до шпиталю туди й назад — його, мамі ітд. коштували б із сотню — а Яримович їх не раз уже возив. Андрієві, після того, як я мамі з’ясувала про різні видатки, що їх він для них зробив, мама запропонувала дати тисячу доларів і я виписала йому чек. Мама просила, щоб не давати татові до підпису (як це хотіла зробити я), бо вияснення коштуватимуть нас багато нервів — а щоб чек підписала я — і я так зробила. Я маю право підписувати їхні чеки і завжди це роблю в усіх господарських справах, але у випадку дарунків, датків ітд. завжди волюю, щоб підписував тато, щоб не було якогось “appearance of impropriety”). Але тим разом, задля святого спокою, пішла я на компроміс.

Без деякого конфлікту, однак, не обійшлося. Андрій розповів, що господиня Марися була “майже в паніці”, коли вони приїхали, бо думала, що вони може не приїдуть. Я завважила, що це може тому, що вона сподівалася вже їх попереднього дня. Андрій на те: я не казав, що приїду, я не обіцявав! Я кажу: ми говорили про це з Марійкою і відповідно до того робили пляни... Він: вона (тобто Марійка) є тільки “my employee”! — Не знаю, чому він цю справу підніс — я до нього не мала жодних претенсій — “emergency” — то “emergency”, не приїхав, трудно. Але коли він почав підносити голос, я сказала: я не хочу продовжувати розмову в такому тоні! Драматично вийшов нагору, залишивши мене з Марійкою в маминій кімнаті. Ну, що робити. Сенковські обидва — істерики, що повинні лікуватися у психіатрів. Але щоб лікуватися, треба бодай трохи усвідомлювати проблему — в них такого саморозуміння, нажаль, немає.

З розмови з Андрієм зажурило мене тільки одне: Марися просила його, щоб він відвіз її автою додому, а він відмовився це зробити. Я не дивуюся: авто заладоване, з ялинкою на даху, та й шофер після довгих годин дороги. Але журить мене те, що я не знаю, як і в якому тоні відбулася ця розмова і чому Марися не потелефонувала до мене: адже це я обіцяла, що відвезу її до сестри, як Андрій пізно приїде і буде за темно, щоб їхати автобусом. Ми чекали вдома на її телефон, я навіть говорила про це з Максимом, щоб може він поїхав замість мене на Річмонд. Коли я перед восьмою потелефонувала до мами і до Марисі, відізвалася Марійка і сказала, що Марися вже о 5-ій поїхала додому, і що вони вже пару годин в мами (а мені не задзвонили!) Застановляє мене, що Марися чейже повинна була побажати мені Веселих Свят, а вона досить уважлива для таких справ. Чому не зателефонувала? Може Андрій так повівся, що вона образилася?

30 грудня 1987, середа. Метро

Марися повернулася в понеділок вранці: я зустріла її, ідучи до праці. Андрій з Марійкою та Сонєю ще далі в мами і це добре. Саджають її по кілька разів на день — примушують робити те, чого вона не хоче робити — а це для її власного добра. Я це могла робити тільки вряди-годи на вікенд, а Марися, очевидно, не хоче робити того, чого пацієнтка собі не бажає. Марійка запровадила іновачію — давати мамі пеленки, щоб не підкладати під неї басейну десятки разів на день. Пелюшки, щоправда, коштують по доляріві кожна, але працю піклувальниці це, очевидно, упрощує. Також переконали терапевтку, щоб замінила мамі крісло на менше розміром, щоб легше було возити його по коридорі. Я купила мамі на Різдво малий телефон, що ним легше орудувати. Андрій привіз слухальця, що їх можна закласти на голову і не треба тримати рукою. Отже мамині справи, покищо, під контролем.

В мене, одначе, хандра і депресія. Дуже відчуваю свою самотність: нема з ким поговорити, поділитися думками. Остап — поганий компаньон. З одного боку такий у собі замкнутий, що ніколи не говорить щиро про те, що робить, над чим працює. З другого боку — коли в побутовій розмові про буденні справи, або про світові події чи українську політику я висловлю якусь власну думку, що не збігається з його поглядами, реагує, якби це була якась загроза для його “ego”. З третього боку: його зв’язки з людьми найлегше йому

проводити телефоном і цілі вечори він проводить на телефонічних розмовах. От учора, сіла я у вітальні при ялинці, при музиці, упорядковую нові фотографії із свят. Добра нагода для розмови з Остапом. Але він — тільки сів біля мене — зразу за телефон! Я уже нагору пішла спати, а він ще далі на телефонічних розмовах! Зі мною також він найрадше говорить по телефону!

31 грудня 1987. Четвер, год.10 вечора.

Залишилося ще дві години до кінця 1987 року. Варто може зробити підсумки року. Почався він прекрасною прогулькою до Каліфорнії — унікальна й неповторна нагода бути разом усій нашій родині: ми з Остапом і хлопці зі своїми жінками. Залишилися приємні спогади і гарні фотографії. Це був січень. У квітні — історична подія: народини Іванка! Вже сам цей один факт робить рік 1987 важливим, радісним, успішним! Після цієї переважливої події — Остапове 70-ліття і приїзд з цієї нагоди обох хлопців, а навіть Уляни з Іванком! Потім христини в Cambridge — і знову вся родина разом, бо ж приїхали Ія і Марко. В червні — Максимова офіційна градуація на Гарварді, а потім конференція в Урбані і чергових пару днів із Максимом. Пару днів на конвенції в Шікаго і тиждень на семінарі в Гантері — це, ніби, замість вакацій. А тоді — крах: мамин параліч і початок поважних клопотів з мамою і татом. Коротенькі мої виїзди до Cambridge, на Союзівку і до Торонто — це були спроби знайти хвилеве відпруження, щоб рятувати душевну рівновагу. Приїзд на Різдво Уляни й Максима допоміг розрядити депресуючий кінець року.

Чи можна говорити про якісь творчі успіхи? Найважливіші появи в друку: праця про Войнич і Расторгуєва в *Сучасності* та третій (і мабуть останній) випуск моєї анотованої бібліографії “German Books on American Law” в *International Journal of Legal Information*. Крім того, продовження моєї ULE в *JUS*, та бібліографії трудового порівняльного права в *Comparative Labor Law Journal* та пара рецензій (на Славутича, Лівницьку-Холодну, Хвильового) і стаття про потребу фундації для перекладів у *Свободі*. Нові, ще недруковані праці: доповідь читана в Урбані, що лежить ще у *Сучасності*, та її англomовний варіант, та один вірш — автопсихотерапія викликана великою турботою про Лялю. А в Максима рік 1987 був справді особливий: і докторат, і син, і посада в Торонто!

1/2 січня 1988. Ніч.

Саме 12:30, отже вже 2-ого: уродини (35!) нашого Марка і день весілля Андрія Максимовича, що на нього збираємося з Остапом іти завтра, а фактично — нині, але ще не лягали спати.

Перший день нового року був би може пройшов спокійно, але.

Вранці я трохи довше спала — адже свято. Потім може з годину попрацювала на комп'ютері. Потім прала собі блюзки, поїхала вибрати гроші для Марисі, обідали, потелефонувала до Віри, дивилися на вісті, була я якийсь час у мами. Прийшла я додому, хотіла скупатися і помити голову — раптом з'являється Яримович. В хаті Сенковських виникла якась авантюра з татом, він підніс крісло, ніби хотів його кинути на когось і дуже всіх перелякав. Марійка покликала Яримовича. Коли Славко приїхав, тато вже заспокоївся. Мені вони не подзвонили — вістку приніс Яримович. Я, очевидно, зібралася і пішла туди. Думала, що говоритиму з господинею, бо найбільша журба, що такий вибух міг її перелякати так, що вона схоче відійти! Марися, однак, вже пішла була спати нагору і я говорила тільки з Андрієм, Марійкою та Сонею. Посиділа я з ними пару годин. Розмова з Андрієм дається нелегко: він має звичай виголошувати монологи і давати поучення і це дуже утруднює комунікацію. Все ж таки добре, що ця розмова відбулася. (Хоч може було б вийшло ліпше, якби вони вже сьогодні поїхали були додому — може не дійшло б до чергової татової істерики?) Сталося — пропало. Зовнішні можливі причини: він поклався рано спати, а мама з усіма була у своїй кімнаті поруч і був трохи рух (це була 7 год.!) — це, мабуть, тата розбудило. Побачивши їх, дав, мабуть, вияв своєму антагонізмові до них та заздрості, що не він, а мама в центрі уваги. — Що завтра скаже мені господиня?

8 січня 1988. Вранці. Метро.

Зима. Сніг. Українське Різдво. Вчора, по традиції, залишилася вдома. Свят-Вечір провели у Віри Лащик з її родиною — дітьми, мамою, Кіпами з дітьми, кузенем Білінським, що тепер працює у Вашингтоні. На дворі вже кілька днів — мороз, є ще трохи старого снігу, а от сьогодні вночі впав новий і ще падає. Публичні школи замкнені, але наш університет діє — отже їду до праці. Жінка якась, що їхала автом, запропонувала мене підвезти до станції метро — є такі відважні! Я до відважних шоферів не належу — щоб ми могли піти до Віри на вечерю, мусів приїхати по нас Кіпа. На нашій вулиці Lawnton лід стоїть, мов скло, і навіть Кіпине авто ковзалося і трудно було його тримати під контролем. — Маємо запрошення на суботу до Коропецьких — радо пішли б, але я не поїду, а Лабуньки не вибираються.

На домашньому фронті — спокійно. Господиня придумала собі, що її болі ітд. — це може алергія до рослин. Винесла з кімнати квіти і каже, що чується ліпше. Чи надовго? Стараюся цим не перейматися, брати життя день за днем, бо журба і мене саму може довести до хвороби. Що більше, у своєму наївному оптимізмі я навіть наважилася запланувати подорож до Каліфорнії. Замовила літак на 24 січня, на тиждень. Ніхто, крім

Остапа і Лялі ще не знає. Марка питалася я вже давніше, чи кінець січня був би їм вигідний. Але нічого ще не казала мамі, ні господині. Сьогодні мушу вже купити квиток. Мала я купон на 50 дол. від United з минулого року. Вже кілька днів шукаю за ним і не можу знайти! Доведеться зрезигнувати з купону. Ціни на квитки тепер трохи знижені — конкуренція між літунськими лініями. Мій квиток безпосереднього польоту до Лос Анджелес коштуватиме 238 дол. — туди й назад.

11 січня 1988. Понеділок. Метро.

У Коропецьких ми таки були. Іван, знаючи мої проблеми з шоферуванням, зорганізував нам транспорт — своїх сватів, Пазуняків. Ну, я воліла б була їхати з Гевриками і вже навіть почала робити заходи в цій справі — але Геврики живуть в іншому кінці Філядельфії, отже їм не по дорозі. Пазуняк уже на самому початку мав проблему: авто його застрягло у снігу і на льоду перед нашою хатою і треба було пів години хвилювань, щоб нарешті виїхати. Але на цьому не скінчилося. В гостині я кажу Пазунякові: як добре, що я маю шофера і не мушу сама їхати: можу на Ваше конто випити собі два gin & tonic і вино до обіду. Та ба! Пазуняк також випив, може й більше, і був помітно нетверезий після півночі, коли ми почали збиратися додому. Вийшла констернація: Наталка була б може з ним і поїхала, але я запротестувала: мовляв, всі ми поносимо вину, включно з господарями (тепер такий закон!) — треба переспати, перечекати до ранку. Остапа остаточно переконало, коли Пазуняк упав на сходах, ідучи до лазнички! Ну, от. Переночували ми у прегарній хаті Коропецьких і повернулися додому в неділю перед полуднем.

Були в гостині Фізери, Федішини, Геврики, Тритяки, Онишкевичі. Федішин перейшов недавно якусь операцію на мозок і виглядає, якби був після “stroke” — крім того, він має заавансований діабет. Вона виглядає добре, але в неї відновився пістряк і вона знову прийняла чергову дозу радіації.

Іван, як це він звичайно любить робити, зорганізував дві “точки” програми: Остап прочитав вірш Сверстюка в пам’ять Стуса, виникла розмова про Стуса. Потім в центрі уваги було інтерв’ю з Грицем Грабовичем, що його надрукувала *Літературна Україна*. На цілу сторінку! З двома фото, з масою дуже цікавої для читача в Україні інформації! Без жодного фальшивого слова, що його треба було б відкликати чи відрікатися! Це історична подія! За 70 років СРСР такого ще не було!

11 січня, увечері.

В неділю вранці, перед від’їздом, розмови в Коропецьких ішли довкола недавніх виборів в УВАН. Іван кандидував на президента УВАН проти теперішнього президента Ярослава Білінського. Голосують тільки дійсні члени Академії, отже хоч я рахуюся ніби членом-кореспондентом, про ці вибори знаю тільки з оповідань інших. Велась справжня затяжна кампанія і навіть досить “гаряча”. Коропецький вибори програв і тепер дуже огірчений. Мовляв, Білінський — нечесний, закиди, що йому їх робили опоненти — неправдиві, ітд. (Йому закидали, що він — ставленик Прологу й Лебеда, що сварливий і не вміє

співпрацювати з людьми, а ще й брали йому за зле те, що він — галичанин, а Академію дотепер завжди очолювали придніпрянци, ітд). Коропецький твердить, що Білінський нічого не робить, активність УВАН підупала etc. Він хоче тепер після виборів написати листа до всього членства про нечесні методи виборчої кампанії Білінського ітд, ітд. Я дуже відраджувала його від такого письма. Мені найбільше імпонують американські політичні діячі, що після виборів вміють прийняти поразку і для загального добра простягають руку до згоди і співпраці. Остап мене дуже підтримав: радив Коропецькому очолити групу опозиції і підготовлятися до наступних змагань. Але Іван упирався на своєму, що він такого листа таки напише. В моїх очах він таким письмом дасть хіба доказ, що на президента УВАН він таки не надається. Але є люди, що цю його ідею підтримують — навіть Фізер, Лабунька, Дражевська.

12 січня 1988. Вівторок. Метро.

Докінчила сьогодні вночі (аякже! не спалося!) книжку Аркадія Шевченка. Як людський документ, вона залишає багато до побажання: особисте життя представлено, на мою думку, скупо і не зовсім щиро, мотивація його переходу на бік заходу не досить переконлива: за цим криється напевно щось більше. Але його ревеляції про те, як формується радянська закордонна політика, як працюють радянські дипломати закордоном — надзвичайно цікаві. Ніколи ще не читала я книжки, що давала б таку реальну, правдоподібну, переконливу картину як діє “радянська власть”. Шевченко був заавансованим дипломатом у міністерстві закордонних справ, був близьким співробітником Громика — він дає перспективу не знизу, не з боку, а з самої середини уряду.

Знайшовся (в Остапових паперах!) мій 50 дол. купон на United Airlines — рекомпензата за нашу прикру пригоду минулого року. Я вже квиток купила і хоч ще не маю його на руках, не знаю, чи вдасться мені від фірми виторгувати цих 50 дол., або бодай продовжити важність цього купону. Ще маю кілька справ полагодити: Medicare пропонує мамі закупити на власність ліжко і wheelchair, що тепер винаймлені. Треба буде розвідати й полагодити.

Увечорі сьогодні просто з роботи маю іти в товаристві наших колег до ресторану на обід: прощаємо Nancy Whitmer, що відходить на іншу працю. Це для мене трохи комплікація — не зможу піти до мамі увечорі. На це конто я вже підготовила вчора ліки ітд.

Добру вістку переказала мені сусідка: Анна Борис. Є якась наша українська жінка з Польщі, яка шукає за працею. Вона тепер десь у дочки, в Брукліні. Побачимо. Це була б добра розв’язка на майбутнє, бо моя Марися весь час мене лякає, що вона або їде назад до Польщі, або на роботу над море.

12 січня, увечорі, метро.

На обід до ресторану не поїхала. Мої колеги, що мали зі мною вертатися поїздом, знайшли

собі транспорт автом. Мені самій повертатися пізно поїздом не дуже хочеться. Але трохи і жаль. Вчора я навіть раділа, що піду трохи “out” в товаристві. Трохи позлостив мене також Остап: а пощо тобі йти, сказав мені по телефону. Ну, певно. Він контактів товариських на своїй роботі не плекав, то навіщо мені це робити? А ще може грошей шкодує — бо ресторан замовили першорядний і дорогий.

Але є теж інші причини. Тепер, коли моя господиня знову мене лякає, мовляв, не знає, буде вона наступний тиждень, чи ні, я раптом подумала, що моя резерва ждати до весни із заміною її на іншу — може й неоправдана. А я вчора Борисовій сказала, що робота буде від березня. Сьогодні хочу дати їй знати, що наша жінка-лемкиня може мати роботу навіть зараз, як хоче. Я воліла була, щоб Марися була при мамі, коли я поїду до Каліфорнії, бо нібито вона має вже досвід. Але може не варто відкладати? Ану ж наша жінка знайде собі іншу роботу?

12 січня. 9:00 PM вдома.

Борисова дала мені телефон до Катерини, потенційної кандидатки на піклувальницю. Я потелефонувала до Бруклина, говорила з її дочкою. Виявляється, Катерина сьогодні почала працю в якійсь нашій родині. Піклується маленькими близнятами. Платять їй 160 дол. за 5 днів роботи. Я запропонувала більше, але сумніваюся, чи щось з цього вийде. Передусім тому, думаю, що дочка в Брукліні і вона певно схоче мати працю десь ближче неї.

15 січня 1988. Вранці. Метро.

Вчора по 11-ій потелефонував Максим. Помер Макар Ужвій. Це приятель родини Пасічників. Був уже довгий час хворий на рака і дуже мучився. Добре, що помер. Але Максим повідомив нас, що вони всі троє їдуть на похорон — до Cleveland-у і до Баунд Бруку. Ми обоє з Остапом однозгідно запротестували: зима, мороз, навіщо знову наражувати дитину? Остап думає, що і Максимові це зайва комплікація в праці. Але Максим не хотів навіть слухати: ми вирішили і нема дискусії. Остап пізніше підмовив мене, щоб я ще раз потелефонувала — до Уляни. І я його послухала. Висловила Уляні співчуття з приводу смерти Ужвія, але радила їхати тільки їй, а дитину залишити з Максимом і може взяти ще когось до помічі. Адже важніше, сказала я, що ви його недавно відвідали живого, для нього вже байдуже хто буде на похороні, зокрема ж дитина! Уляна рішуче запротестувала: ми — батьки дитини — вирішили і так буде. Я сказала, що дивуюся їхнім пріоритетам. Дитина — божий дар і вони не вміють його берегти. Це було перше таке непорозуміння між нами. Розмова була у приязному тоні, але критична. До погодження не дійшло. Мабуть таки поїдуть і знову тягнутимуть Іванчика на мороз, сніг, лід — небезпеку й невигоду зимової дороги. У висліді я всю ніч не спала!

18 січня 1988, понеділок, вдома, в ліжку.

Від п'ятниці чую, що мене розбирає якась простуда. Це мене налякало: адже в неділю 24

їду до Каліфорнії! — Отже я всю майже неділю провела в ліжку (за винятком пару годин, коли поїхала на великі закупи харчів нам і мамі, бо потепліло і можна було нарешті рушити авто!). Сьогодні збудилася до будильника, але піднявшись, вирішила назад піти до ліжка. Може організм відпичне і зможе перебороти хворобу?

Скінчила читати “Chernobyl”, повість, що її автором є Frederick Pohl. Рудницький дуже цю книжку захвалював і я вже купила була один примірник на дарунок під ялинку Андрієві. Тепер вирішила купити ще один — для Лялі — але заки дати їй, вирішила ще сама прочитати. Дуже цікаво. Добре зроблена композиція, точно просліджена тема, знаменита поінформованість про життя в ССРСР, без зайвої сензаційності чи упередженості. Робить переконливе враження достовірності, правдоподібності. Дехто може зробити закид, що не все сказано, що занадто багато вирозуміння виявлено радянським чинникам. Автор, думаю, навмисне старається затримувати об’єктивний баянс: тут і геройські портрети, немов списані з офіційної преси, і дезертири, що думали тільки про себе (також могли б бути списані з преси, хоч показані з більшим психологічним хистом) — але поруч — ціла атмосфера недомовлень і натяків, що дають разом деяке уявлення і про національні проблеми, і про політичне різномисліє аж до членів ЦК партії включно, і про господарські проблеми з продукцією. Книжка добре і цікаво і назагал прихильно до українців написана. Навіть при нагоді розмови про Бабин Яр (а є така!), де стара більшовичка-єврейка розповідає американським туристам про трагедію жидівського населення — автор при помочі ремарків перекладача-українця старається пом’якшити її інформацію про те, як то мовляв, українці вітали прихід Гітлера і співпрацювали з німцями в час війни.

Чергова моя лектура — Смолич. Нарешті роздобула його “Розповідь про неспокій” (Включили у нове видання “Творів”, т.7, 1986 року!)

19 січня. Метро.

Їду до праці. Флегму вранці викашляла і виплюла. Чуюся ліпше. Хоч при нагоді мого вчорашнього хворобового побуту вдома, я усвідомила собі таке: мені за кожен рік належить 12 хворобових днів. Крім того, маю акумульованих 45 днів. Це, очевидно, на випадок поважної хвороби. Якщо доля буде ласкава і я витримаю у більш-менш доброму здоров’ї до кінця 1992 року, коли мені сповниться 62 роки життя і я хотіла б піти на ранню пенсію — то мої хворобові дні всі, мабуть, пропадуть. Може було б доцільно трохи їх вибирати в наступних чотирьох роках?

Минулого тижня вечорами зробила я новий computer print-out своєї ULE65A. Тим разом я вирішила понумерувати і почати тимчасовий покажчик, щоб мені самій легше було орієнтуватися в матеріалі. Це ще далеко не все, але додатки додаю окремо з нумерацією 1a, 1b — що потім допоможе їх інтегрувати. Вже є понад 600 статей з анотаціями. Треба ще доповнити речами, що їх я досі не мала змоги роздобути, а також треба переглянути такі журнали як *Жіночий світ* і *Наше життя*.

20 січня, вдома, увечорі.

Весь день пролежала в ліжку — до роботи знов не пішла. Журюся: як то я поїду до Каліфорнії? А ще й господиня моя знову щось маркірує — вона, мабуть, хвилюється проспектом мого виїзду?

Читаю Юрія Смолича. У 8-томному виданні його творів (т.7, 1986) нарешті надрукували “Розповіді про неспокій”. Незвичайно цікаво! Сьогодні прочитала силуети Блакитного та Майка Йогансена. Перспектива Смолича, очевидно, інша ніж Любченка, Костюка, Гірняка, Луцького — але вона дуже “заокруглює” погляд на 1920'і роки. Книжку візьму із собою — читатиму на вакаціях у Каліфорнії. (А таки хіба поїду?! Саме тому й вигріваю свою грипу і кашель! Чи допоможе?)

21 січня 1988. Метро.

Вранці — телефон. Господиня-Марися: чується погано, хоче їхати додому, до сестри! Ну, ця криза — дуже не в час. Я готувалася до її відходу в березні і саме тому запланувала свою поїзду до Каліфорнії саме тепер. А воно не вийде! На тимчасове “emergency” закликала я Марисю Мігач, що приходить на вікенди. Вона має іншу працю пополудні, отже може бути тільки до 3:30. Трудно. Побудуть трохи самі, поки я повернуся з праці. А що далі? Маю в запасі жінку з Бруклина, а за місяць виясниться справа, чи приїде з Польщі знайома Ольги Купіхи. Але це роз’язка на дальший плян — а я ж маю їхати в неділю до Лос Анджелес! Доведеться, мабуть, відкликати. І втратити 238 дол. — бо квиток дешевший саме тому, що він — “non-refundable”. Їду до праці всупереч усім комплікаціям і простуді. Треба деякі речі полагодити.

22 січня 1988. Метро.

Криза триває. Марія Мігач була вчора і має бути сьогодні до 3-ої. Після роботи вчора я зразу пішла туди: зварила зупу, бурячки, картоплю, компот. Дала з’їсти мамі і татові, дала ліки і приготвила на сьогодні. Прийшла додому сконана і зараз пішла до ліжка. Дуже мучить мене кашель: хвороба не відступає. Навіть не мала сили зробити пару телефонів — зрештою Остап, як звичайно, цілий вечір сидів при телефоні. Зробив мені вчора вовчу прислугу: подзвонив удень до Андрія, не знаю навіть добре, що йому говорив: щоб Марійка приїхала, бо я, мовляв, їду до Каліфорнії? Зробив це без попереднього порозуміння зі мною і цим додав до моїх клопотів ще одну проблему: треба, крім тисячі інших справ, дзвонити ще й до Андрія і відкликати те, що міг наговорити Остап.

23 січня 1988. Увечорі, вдома.

Поїзду до Каліфорнії відкликала. Маю надію, що при допомозі лікарського свідоцтва вдасться мені відібрати від United Airlines 238 дол. — інакше вони пропадуть. Я розгорнула велику акцію в пошукуванні за новою господинею. І мої заходи дали вже певні позитивні наслідки: маю новий контакт — якась новоприбула, що хотіла б з місяця взяти працю. Але вмiжчасі моя Марія Мігач, що досі була тільки заступницею в суботу-неділю, вирішила взяти в нас роботу на себе. Покищо буде на двох працях, тобто

виходитиме після 3-ої, щоб працювати ще додатково в якійсь друкарні — це значить, що мама й тато пару годин будуть самі, а тоді ввечері я прийду дати мамі ліки і щось їм перекусити. Після двох тижнів, каже, цю другу роботу кине і буде тільки господинею в мами. Ну, я їй дала першенство, бо вже її знаю трохи і вона має вже з мамою і татом трохи досвіду. Вона буде тільки до березня, бо вибирається їхати назад до Польщі. Я хочу цій новоприбулій (Helena Bruchal) дати роботу заступниці тепер, а може в березні вона перебере господарство повністю?

Грипа мене розібрала на добре — кашляю страшенно, ледве можу говорити. Яримович мені приписав антибіотики й сироп. Може й добре, що не їду до Каліфорнії — ще чого доброго могла б заразити грипою Лялю — а це було б для неї небезпечно. Сьогодні говорила з нею по телефону, а також довго, сердечно і дуже приємно з Марком та Ією. Вони турбуються мною і моїми клопотами. Кохані діти, справжні приятелі і обоє так добре дібралися! Після такої розмови — погідно на душі!

25 січня, понеділок. Метро.

Сьогодні, за моїм пляном, я повинна їздити ровером по пляжі Санта Моніка! А я тимчасом у набитому людьми філядельфійському метро їду до праці, рада, що маю таку вирозумілу адміністрацію бібліотеки, що можу раптом і несподівано змінити вакаційний плян! З грипою трохи мені легше: антибіотики й сироп дають наслідки: ніч спала спокійно, вже кашель не розриває мені грудей, як це було пару днів тому. Не знаю, чому вагони такі переповнені — я з трудом знайшла сидяче місце. Заповідають на вечір сніг — може тому? В суботу з моєю молодою господинею я поїхала за харчами. Взяла її до помочі замість Остапа, бо ще й подумала, що їй це буде цікаво. Американський supermarket — це справді найкраще, що можна показати людині з соціалістичного бльоку, де вічні недостачі з харчами. Я дала їй вільну руку: мовляв, купуйте, що хочете! Вона і взагалі радо залишилась би в Америці, але чоловік настоює, щоб поверталася, не хоче виїздити з Польщі. А в них ще й малі діти. Обоє з вищою освітою, психологи. Прикра ситуація: щоб освічена жінка, маючи малих дітей, мусіла виїздити на заробітки закордон! Вона була вже також у Швеції, ще студенткою — там збирала полуниці на сезонівій праці на фармах. Вчора я їздила з нею до її попереднього помешкання, переносити її речі. Через те й не пішла на концерт 22 січня — зрештою з моєю грипою найкраще якнайменше виходити, коли це не конечно. Добре, що накупила багато харчів — іде снігова буря і знову нас, мабуть, на деякий час засипле і заморозить.

Перед сном у ліжку читаю Смолича. Надзвичайна лектура! І пише він белетризовано, відтворюючи цілі діалоги, komponуючи епізоди. З уривків спогадів Костюка здається мені, що стилем і композицією Костюк іде слідом за Смоличем. — А Костюкові спогади, кажуть, друкують вдруге, бо така величезна кількість помилок була в тексті!

Вівторок, 26 січня 1988. Метро.

Вечір учора провела в мами. Вона дістала трохи бігунку: треба було підмити, etc. Треба

було дати їй щось з'їсти — була голодна. Ще й сніг мусіла відгорнути — і нам, і їм. Потім пів ночі не спала — журилася тим, як Марія Мігач дістанеться додому та й взагалі журилася своїм попереднім рішенням, погодитися, що Мігач ще пару годин денно працюватиме на своїй старій праці в друкарні. Сьогодні їду неспокійна: не знаю навіть чи прийшла вона додому, чи все гаразд. Якби була не поспішила погодитися на Мігач, була б, може, здобула іншу господиню — Гелену, а тепер уже запізно, Гелена знайшла собі іншу працю. До моїх прикростей долучився ще лист від Андрія — адресований Остапові, з якимись недоговореннями, претенсіями, наріканнями на брак грошей ітп. Боже мій, що за родина!

Четвер, 28 січня 1988. Метро.

Вчора приїхали до Нью Йорку Руденки! Якби не клопоти з мамою і татом, я була б поїхала зустрічати їх на летовищі! А передусім була б зорганізувала таку нагоду Остапові. Сам він цього не зумів зробити — єдині “вигідні” для нього можливості — автом з Лабунькою чи Рудницьким — виявились нездійсненними — отже не поїхав. Маю надію, що справи якось наладнаються так, щоб я могла запропонувати Руденкам побути в нас якийсь час, поки вони устаткуються. Наразі вони під опікою якоїсь міжнародної організації ILR, чи щось таке, — трудно від Остапа довідатися, може і сам не знає.

П'ятниця, 29 січня 1988. Метро.

Вчора в нас вдома не було ogrівання: зіпсувалася піч! На щастя, робітник з газової компанії прийшов, заложив новий мотор. Видаток — 250 дол.! Але тепло! (На дворі температура 10 F вночі!) Пів ночі провела, пишучи листа до Андрія — у близькій консультації з Остапом. В порозумінні з мамою, висилаю йому чек на 2,000 дол., але в листі пишу про те, що він повинен стояти на власних ногах і що його фінансові претенсії до батьків — безпідставні.

Понеділок, 1 лютого 1988. Метро.

Дуже потепліло. І дороги прочистилися. З тої нагоди поїхали ми вчора з Остапом до кіна і подорозі ще вступили на 15 мін. до Wanamaker-а і купили на випродажі пару мужеських светрів і шапку мені. Фільм *Broadcast News* — непоганий. Психологічний портрет ударної ділової жінки і любовний трикутник на тлі дуже цікавого з пізнавального боку середовища телевізійної журналістики.

Марися Мігач була трохи простуджена — четвер і п'ятницю не ходила на свою вечірню роботу до друкарні, а в суботу й неділю і взагалі була вдома. Це дуже мене заспокоїло. Може якийсь час справи будуть під контролем? Я плачу їй по 40 дол. за день, коли вона вдома увечері, і по 30 дол., як іде на додаткову роботу).

14 лютого в Нью Йорку “Слово” влаштовує зустріч із Руденками. В цей же вечір у Лінкольн центрі буде великий концерт релігійної української музики з нагоди 1000-ліття

християнства. Пробую zorganizувати Лабуньку, щоб поїхати автoм і ще уночі вернутися. (Концерт пізно, від 8-ої вечора — а понеділок — звичайний робочий день!) Можливо, що мені вдасться — Лабуньки мають ще додаткову причину їхати в цей день до Нью Йорку — в них, тобто в Люби й Олеся, будуть христини.

В цю середу увечері — тобто післязавтра — маємо їхати з Коропецькими на концерт ансамблю імени Вірського — вони виступають у Трентоні, а в Філядельфії взагалі не будуть. Іван сам zorganizував і запропонував, навіть обіцяв по нас приїхати. Маю надію, що мені вдасться ще перед виїздом вступити до мами, дати їй ліки і щось з'їсти. Відсутність Мігач увечері справи ускладнює!

4 лютого 1988

Самовбивча депресія! “Чорний кіт перебіг дорогу”. Вчора були з Коропецькими на виступі ансамблю імени Вірського, в Трентоні. Не була я вдячним глядачем, хоч дуже поклала надію, що вихід між люди допоможе розрядити психічну травму. Попередню ніч — всю ніч майже не спала і вже десь біля 3-ої взяла Dalmane. Це дало такі наслідки, що я і в час балетного виступу була спляча, ледве тримала очі відкриті. Зрештою: набрид мені вже цей фольклор!

Нервову пресію додатково посилюють мої два виступи: 11-ого — перед студентами права, кляса Liz Kelly “Research in international law”. 25-ого в Нью Йоркській Публічній Бібліотеці на запрошення Едварда Касинця, дві теми — перша на основі моїх двох доповідей в Урбані, друга — про мою працю над бібліографією англomовної україніки. Як підготуватись до цих виступів, щоб вони вийшли ефектовні?

7 лютого 1988, неділя увечері, вдома.

Вчора вранці потелефонувала Наталка Єрега: помер Василь, вчора його поховали. Жаль мені, недавно були ми в них, влітку, — думали, що не раз ще відвідаємо. Сьогодні я провела з годину на розмові з Наталкою: розповідала мені про похорони. Мав він 72 роки. Безпосередньою причиною смерти була вода в легенях. Був сильно простуджений, гарячкував, не хотів іти до шпиталю — але потім таки пішов і після 8-денного побуту в лікарні у Port Jervis — помер. Виглядало, що він був найздоровіший в своїй родині!

Вчора Максим з Уляною та Іванком перепровалилися вже на свою хату — 312 Willard Ave. Дай їм Боже щасливо започаткувати нарешті стабільне нормальне життя — бо досі жили тимчасово, як студенти — ще навіть деяких весільних дарунків не мали нагоди розпакувати! Переносини відбулися приватними засобами: колеги й кузени Уляни допомогли їм із речами і меблями.

Говорила я вчора з Марком — вибиралися з Ією іти (вперше!) на Баль Інженерів в Лос Анджелес. Маю надію, що добре забавилися і радію, що і вони почали шукати зв'язків з українським товариством.

А сьогодні подзвонила я знову до Лялі. Минулого тижня, коли ми з нею говорили, в неї була дочка, вона була в перерві між сесіями хемотерапії і була досить бадьора. Сьогодні вона звучала слабо, чулася погано, бо саме отримала нову дозу хемотерапії. Дуже ослаблена, шлунок нічого майже не затримує. Була сама. Катруся повернулася вже додому, до Портленд. Мала прийти до неї на пару годин її приятелька Гандзя. Чи допоможе хемотерапія Лялі перебороти цю страшну хворобу? Білі тільця крові в неї — 2500! (А тиждень тому були тільки 2,000!)

Моя молода господиня Мігач в п'ятницю дозволила собі двічі вийти з дому до крамниці і у висліді половину дня мама з татом були самі. Я висловила з цього приводу невдоволення — бо ж вона нічого мені не сказала про те, що увечері знову пішла до крамниць. Но і очевидно, мама в цей день взагалі в кріслі не сиділа. Легковажить собі справи моя господиня! Її попередниця занадто брала все до серця, а ця трактує все полегеньки! Крім того, вона готується поволі до повороту до Польщі (десь у березні, може 22-ого). Я вже розвідувала і маю кандидатку, що могла б перебрати роботу, але вона хоче працю вже, а я все ж таки обіцяла вже Мігач і незручно тепер її відмовляти. Крім того, має незабаром приїхати з Польщі українка, жінка кузена Ольги Купіхи — я найрадше хотіла б взяти на роботу її, бо по-перше — своя людина, а по друге — це була б довгореченева розв'язка. Але ще не знаємо точно, коли вона приїде і це справи ускладнює.

Всі ці справи забирають багато мого часу. Всежтаки, вікенд провела, підготовляючи лекцію з міжнародного права — бо на роботі не мала можности сконцентруватися — завжди хтось перешкодить питаннями чи коментарями.

12 лютого 1988. Вранці. Метро.

Вчора пополудні відбулася моя лекція про Research in Public International Law для студентів курсу Liz Kelly. Тим разом вона була присутня, і навіть ставила питання. Після мого виступу засипала мене компліментами: “splendid”, “marvellous”, “very effective”. Чи я вдоволена? Питань від студентів не було (Liz каже: вони ще за мало знають про ці справи, щоб ставити питання) — але двічі зареагували сміхом, а при кінці подякували аплявзом. Матеріал побудувала я на попередніх своїх лекціях на цю ж тему, але скомпонувала його трохи інакше, та й усучаснила новими матеріялами. Як звичайно, сама при тому чимало нового навчилася. Для ефективного виступу я обмежилася точно до 45 хвилин, але маю написаний текст лекції на 15 сторінок computer-printout, без інтерліній, що міг би колись, евентуально, стати базою для статті в якомусь бібліотечному журналі, або для циклу виступів на цю саму тему, якби заіснувала така потреба. Комп'ютер дуже допомагає: зміни, додатки, переробки можна робити, не переписуючи цілого тексту. Я рада, що позбулася — цілий минулий тиждень, мій вікенд удома і вечорі мусіла присвятити для підготовки. На роботі для цього мало можливості, бо постійно перебивають не тільки клієнти, але і співробітники, зокрема моя асистентка — Мариля!

One down, two to go! Тепер нарешті зможу взятися за підготовку свого виступу в New York Public Library. Чому Едвард хотів, щоб я говорила і про бібліотекознавство в Україні і про

літературну мою бібліографію — не знаю. Адже це зовсім інші теми!

15 лютого 1988. Метро.

Вчора — знаменна подія: ми з Остапом провели весь день у Нью Йорку: зустрічали Руденків, були на концерті для відзначення 1000 християнства України в Lincoln Center. А при тій нагоді були ще й в церкві на христинах Матійка Лабуньки, в книгарні Сурмача, та на одноденній візиті в Йосипа Гірняка. Організація такої ескапади вимагала, зрозуміла річ, попередньої підготовки. Домовилися ми з Мирославом, що поїдемо разом, нашим автотом. Туди їхали втрійку: Мирослав, Остап і я. Назад з нами поверталися Марійка Лабунька та Іван Коропецький. Погода, на щастя, не була найгірша: мороз, але сонячно, буря попереднього дня не залишила більших слідів, дороги висохли, отже не замерзли. Моїй господині я дала вільний день у суботу. На щастя, в неділю вранці вона досить точно повернулася, так що ми своєчасно виїхали (Лабунька наглив через христини). Смішний інцидент: я просила звечора маму, щоб як тільки Марія вранці прийде, негайно до мене потелефонувала, щоб я знала, що можемо виїздити. Моя молода господиня мала раз зі мною “поважну розмову” — (тоді, як злегковажила собі і пішла на свої закупи з хати на половину дня без мого відома) — і тепер, мабуть, трохи боїться, що я їй могла робити докір за те, що приїхала не звечора, але аж вранці. Дзвонить — Остап відібрав телефон. Каже, о, ви хочете говорити з моєю жінкою, вона — капраль! А Марія на те: nie kapral, a pasczelny dowódca! Ну, ми трохи з того посміялися.

15 лютого, увечорі. Метро додому.

Продовжую записки про наш день у Нью Йорку. Приїхали вчасно — отже пообідали варениками в українському ресторані, пішли на христини Матійка до церкви (дуже плаксива, але на щастя коротка церемонія! — Церква гарно розмальована Дмитренком, я раніше не мала змоги їй приглянутися!) Вступили до Сурми. Старий Мирон Сурмач має вже 95 років, але дуже добре тримається, елегантно був вдягнений, ми з ним привіталися й говорили — пам’ять має першорядну. Я йому кажу: ця табличка на вулиці, де написано Taras Shevchenko Place (є така!) могла б мати напис: Myron Surmach Place. Засміявся старий: для цього треба наперед померти! Має він і гумор і здоровий глузд. — Наступна візита — до другого старика — Йосипа Гірняка. Він радий був нас бачити і сердечно з нами розмовляв. Але він дуже подався і починає втрачати пам’ять. Іва, що ним опікується, поїхала до Добровольської, до піклувального дому. Мала потелефонувати, як заїде. В час, коли ми там були, був від неї телефон. Але старий миттю забув, що вона вже дзвонила, питався кілька разів і ми мусіли йому пригадувати, що такий телефон уже був. Але давнє пам’ятає ще добре: Пригадуєте, Сясю, як то ми з Вами у Відні попадали в скло?

О 3-ій годині починалася зустріч з Руденками. Перше враження від Миколи — нижчий, більш присадкуватий, ніж я собі чомусь уявляла. Молодо виглядає — не на 67, а на 60. Раїса на 10 років молодша. Обое симпатичні й безпосередні люди. Заля Народного Дому була виповнена. Зустріч організувала Гельсінська Група (тобто Світлична) і “Слово” (тобто Остап). Виступали вони обое і обое Руденки, вела програму Світлична.

Увечорі, вдома. (Продовжую).

Зустріч мала чимало зворушливих моментів. Руденко говорив дуже патріотично, з компліментами в бік еміграції. Людям це напевно подобалось, але мені його деякі відповіді видалися трохи упрощені і надто оптимістичні. Якщо він справді вірить, що в душі більшість в Україні бажає собі “самостійної і соборної” — то дай Боже такої віри і нам. Але якщо він говорить це тільки тому, щоб подобатись публіці — то це був би поганий знак. Побачимо. Інтелектуалістом типу Плюща Руденко напевно не є — але він напевно буде першим з перших серед письменників української еміграції. І це велике підсилення для нас на заході. З Руденками ми після зустрічі разом обідали — я запросила їх прийхати до нас — навіть на довший побут. Можливо, що це буде актуальне трохи пізніше. Тепер вони мусять використати всі можливості американської допомоги, яку мають зараз у Нью Йорку.

Концерт у Лінкольн Сентрі був величавий. Сама обстановка чого варта! Заля була майже повна (біля 3,000 місць), не зважаючи на те, що квитки були дуже дорогі (Ми з Остапом платили по 125 дол. — тобто 250 за нас двоє). Religious music of Ukraine in celebration of the Millenium of Christianity in Ukraine — така була офіційна назва концерту. Choral Guild of Atlanta, Metropolitan Opera Orchestra, сопрано Gilda Cruz-Roma, меццо Marta Senn, Вячеслав Полозов, тенор, Андрій Добрянський, бас-баритон, Павло Плішка, бас диригент хору й взагалі William Noll — виконавці. У програмі твори Бортнянського, Веделя, Лисенка, Гулака-Артемівського та світова прем'єра “Неофітів” М. Кузана. Хор був першорядний (мішаний, біля 100 осіб), оркестр непоганий, ораторію Кузана — надто модерне для смаків української публіки. Не вся програма мала релігійний характер. Починалася, напр., увертюрою з “Тараса Бульби”. Уривки з опери Бортнянського “Сокіл” також нічого спільного не мають з релігійною тематикою. Концерт мав одначе одну точку у програмі, яка дуже зіпсувала враження. Організатори запросили чомусь до участі актора українського походження Alex Trebek-а, який відомий загально як господар телевізійної програми “Jeopardy”. Trebek мав сказати щось про міленіум, але — як і можна було сподіватися від людини його професійного профілю — почав свій виступ ремарками ревієвого типу, нав'язуючи до себе, своєї біографії та святого Валентина (14 лютого — Valentine's day). Мені було соромно, боляче і досадно — тим більше, що публіка навіть прийняла цей його виступ аплявзом. Не маю претенсій до Требека, тільки до організаторів — навіщо взагалі було комунебудь говорити? Чи ж не могла говорити за всіх нас тільки — музика? Так, як це буває на всіх нормальних концертах? Ніяк не можемо дорости до світового культурного рівня!

П'ятниця, 19 лютого 1988. Метро.

Вечорами стараюся підготувати свій виступ в New York Public Library (в четвер, 25-ого). Це мені не завжди вдається. Вже три дні підряд вступала до мами зразу після роботи, щоб не мусіти пізніше розбивати собі вечора. Але тільки один з тих вечорів могла присвятити своїй роботі. Страшенно втомлена. Вчора після обіду і вістей на TV, прилягла трохи на канапі — думала, здрімнуся на пів години і з відсвіженими силами сяду потім до

комп'ютера. Та де! Заснула, спала до 10-ої, а потім тільки скупалася і лягла в ліжко. Цілоденна робота в бібліотеці забирає в мене всю енергію. Тепер коли маю асистентку, праці не поменшало, а навпаки. Та ще й Марилія любить багато говорити, а то й перебивати тривіальними питаннями мою концентрацію на моїй роботі, що викликає стрес. Трохи бракує їй такту. Але позатим вона — вартісний співробітник і приязна душа, отже не хочу звертати їй увагу. А сама вона, як видно, мало догадлива. Ускладнює справи ще й те, що в моїй кімнаті-бюрі стоїть Macintosh, що його вживає і вона, і урядник-“filer”, і я. Це забирає мені “privacy” — і додатковий рух також посилює стрес. Отже я часом приходжу додому “викінчена” і спрагнена відпочинку. Починаю серйозно думати про те, щоб мені таки піти на пенсію на 62 році життя — це, правда, щойно за чотири роки. Менше матиму грошей — не тільки менше пенсії від Social Security, але значно менше від TIAA-CREF. Якби заждала до 65 — різниця була б помітна. Але чи варто? Чи витримаю? І чи не шкода тих трьох років життя, що їх можна було б використати для себе?

20 лютого 1988. Субота. Вдома.

Остап вчора поїхав до Торонто. Не тільки відвідати Максима у новій, тобто першій, його хаті, але і взяти участь у вечорі в пам'ять Уласа Самчука, зустрітися з Зуєвським у справах “Слова”. Щасливо долетів — я ще вчора (з праці!) потелефонувала, щоб упевнитися. Вчора на праці навмисне менше собою гонила, щоб надто не змучитися — і потім увечорі сиділа біля комп'ютера від 10 до 1-ої. Мої два виступи в NYP більш-менш готові. Ще треба пару разів наголос спробувати, щоб не мусіти читати тексту, а вільно говорити. Я подзвонила до Христі і запропонувала з нагоди мого побуту в Нью Йорку — вихід до театру. Вона радо погодилася і вже навіть купила квитки на музичну виставу “42nd Street”. Трохи розважуся!

21 лютого 1988. Неділя, вдома, ніч.

Сьогодні у Філядельфії відбулася багатолюдна (400 осіб+) і дуже успішна зустріч з Миколою і Раїсою Руденками. Зустріч організувала Уляна Мазуркевич та її комітет оборони людських прав. Заля Центру була виповнена по береги. Зворушливе було привітання Руденків хлібом і сіллю при вході на залю. У програмі виступали конгресмен Дагерті, активна в організаціях за захист прав католицька сестра з Шікаго (ім'я не запам'яталося, нажаль), головну промову говорила Ніна Строката-Караванська. Сама Уляна, на щастя, обмежила свій виступ до minimum. Коротко говорила Раїса, в центрі уваги був Микола. Частина їхніх виступів була подібна до того, що говорили в Нью Йорку: подяка і похвала еміграції. Але тут Миколи виступ був певніший і оптимізм його звучав виразно як стимул і заклик до кінцевої і трудної боротьби за майбутнє, а про сучасне висловлювався більш реалістично. Добре давав собі раду із відповідями на запитання: два питання хотіли спровокувати його: про Григоренка і партократію. Про одне і друге висловився позитивно: Григоренка високо оцінив і похвалив, потвердив, що саме партократія є поневолювачем, дав приклади росіян у концентраках, що сидять за російський націоналізм. Як вже люди трохи від Руденків відійшли, я пішла привітатися і пригадати себе. Не треба було пригадувати: не тільки добре пригадували мене з Нью

Йорку, але Микола засипав мене признаннями за мій “Землетрус” — що був для нього “великою несподіванкою”. Така, каже, справжня чоловіча філософська поезія! Ну, я збула компліменти жартом, мовляв, ми хочемо бути жінками! А він книжку справді прочитав і запам’ятав: кілька його уваг стосувалося американського триптиха: про робітниче середовище, соціальні погляди, участь у страйку (це він неправильно зрозумів: там мова про мораторій проти війни, але я не пояснювала). Приємно було почути таку позитивну оцінку з уст людини, що її я високо ціную і поважаю!

26 лютого 1988. 8:20 вранці, в поїзді.

Повертаюся з Нью Йорку до Філадельфії після цікавого і повного вражень дня і ночі проведеної біля кухонного стола на розмові з Христею.

Приїхала вчора просто з праці біля 2-ої. Пройшла пішки до бібліотеки на 42-ій вул. і 5-ій евеню, 2:15, як домовлено, я була вже в Слов’янському відділі. Едвард припоручив Зорі Кіпель показати мені замкнуті і недоступні для загальної публіки стеляжі, передусім україніку. Вони мають тут календарі УРС і УНС, *Жіночий світ* з перед 1965 року і ін. матеріали, що їх варто було б переглянути для бібліографії. Про справжні багатства їхньої україніки знаю вже давно: адже я тут колись працювала над мікрофільмами *Діла і Львівських вістей*. Але тим разом зацікавило мене що інше: в їхніх замкнених стеляжах (де я була вперше), книжки упорядковані в загальних клясах, що визначають напр. українську літературу — але решта номера — це порядкове число даного року. Це дає максимальну можливість використання місця, але, очевидно, книжки одного автора не мають шанси стати поруч себе. Зора Кіпель — жінка приблизно мого віку. Вона добре пам’ятала мою рецензію на її бібліографічну працю про Купалу і Коласа і рада була мене зустріти.

Семінар почався о 3 і тривав до 5-ої. В антракті між моїми доповідями одна з присутніх прочитала вістку з російської газети про пожежу в бібліотеці Академії Наук у Москві, що сталася здається тиждень тому. Едвард також дав короткий звіт із свого однотижневого побуту в Єрусалимі. Говорив про бідність слов’янських матеріалів в ізраїльських бібліотеках, про доповіді, що їх він там робив, про зустрічі з бібліотекарями і славістами. Мої власні доповіді випали ліпше, ніж я передбачала на основі кількох проб вдома. Говорила вільно, не затиналася, англійський запас слів був багатий і безпроблемний, я знала, що маю досить часу, не мусіла поспішати і хвилюватися. Фактично, я із своїх виступів дуже задоволена. Едвард, щоправда, виступив з критикою, що мовляв, треба дослідження бібліотекознавства в Україні ставити в ширший контекст і вияснити причини, чому справи мають саме так, а не інакше. Напр. підкреслив, що під сучасну пору серйозні дослідники не хочуть друкуватися в такому журналі як *Бібліотекознавство і бібліографія* — воліють поважні всесоюзні журнали російською мовою. Я зі свого боку підтримала його завваження, пояснивши додатково, що одною з причин браку матеріалів про Захід є факт, що існує спеціальний російськомовний журнал, який цим займається. Я цього свідомо, але заявила, що я зовсім свідомо обмежила тему до українськомовного видання, і як у ньому віддзеркалене бібліотекознавство, щоб показати самими

статистичними даними, як понизився рівень українських наукових бібліотекознавчих видань за останні 50-60 років. Очевидно, що це не випадок і не брак інтелектуальних сил, але свідомо політика, яка хоче українське бібліотекознавство і бібліотечну практику звести до рівня села і ізольованої провінції. Також інші люди (було їх біля 15) забирали голос в дискусії. Найбільше в справах методології мого бібліографічного проєкту ULE. Едвард знову ж квестіонував доцільність включування старої української літератури. Інші люди ставили запитання в справі транслітерації, предметного покажчика тощо. Я привезла зі собою взори своєї роботи, а в бібліотеці у колекції натрапила випадково на книжечку Войнич і показала її для ілюстрації.

Пізніше Едвард взяв мене на обід до Columbia Club на 57 вул. Це не професорський клуб, а клуб алюмінів. Велика гарна їдальня — але нікого, крім нас двох, не було. Просиділи на розмові (про Едварда, його працю, поїздку в Єрусалим, Магочого, Ді Дженаро, Грегоріяна). Перед восьмою вийшли. Ледве зловили таксі і я — дослівно в останній мінуті — з'явилася перед театром St.James, де чекала вже на мене Христя. Вистава музичної комедії “42nd Street” залишила приємне враження досконалістю і ефектовністю постановки, витриманого темпа, знайомої музики, прецизії, немов електронічної синхронізації, багатолюдних танців.

Після вистави забрав нас додому Юра автом. Допізна сиділи втрійку, потім Юра пішов спати, а ми з Христею до ранку пробалакали. Навіть не роздягалися. Вранці я тільки скупалася, щоб відсвіжитися і перебрати білля, сіла на сабвей і ось я в поїзді. Біля 10-ої буду вже на праці.

Понеділок, 29 лютого. Метро. Вранці.

В п'ятницю ледве витримала на ногах до кінця робочого дня. Мала досить багато запитів і клієнтів, а моя асистентка взяла собі хворобовий день. Страшенно втомлена добилася додому (утруднювали мені життя ще й елегантні черевики, що їх я взяла до Нью Йорку!) Тільки вступила до мами на пів години, бо знала, що після обіду не матиму сил це зробити. І справді, після вечері з Остапом і вістей на TV, зразу пішла в ліжку. В суботу встала відсвіжена і зразу поїхала до крамниць — Татові за дарунком. Це були його 88 уродини. З великим трудом, після відвідин 15 різних крамниць (аякже!), купила капці, м'які черевики “hush purries” і “support hose”, спеціальні шкарпетки, що їх він носить на жиляки. Довелося ще двічі їздити міняти Hush purries. Тато нібито носить розмір 8 1/2 — але має хворі напухлі ноги і артретичні пальці, отже насправді треба більшого розміру. Остаточо стало на числі 11. Ще пізніше повезла я тата до фриз'єра, завезла старий його черевик до направи — отже присвятила йому значну частину дня. Увечорі прийшла до них (а потім і до нас) з візитою Соня. Я її погостила обідом, але додому поїхала вона автобусом (Починав падати сніг, я до обіду — ще поки вона прийшла — випила вина, і не хотіла їхати автом.

Вчора, в неділю, в Інституті Липинського виступали три поляки з доповідями про польсько-українські взаємини в Польщі (Kozłowski, Luzny і Ziemia). Остап хотів поїхати і

я його повезла. Доповіді були досить цікаві — деякі нові інформації: напр. що Вишинський протестував проти беатифікації Шептицького, або що з некрологів цензура викреслює речення, що хтось воював за Львів!

1 березня 1988. Вранці. Метро.

Повідомила мене вчора Мігач, що вона не їде 8 березня, а залишиться до 22-ого, а може — якщо вдасться продовжити польський паспорт — навіть до кінця квітня. Раптом можливість моєї подорожі до Каліфорнії починає приймати реальні форми. Але є і комплікації. Недавно телефонувала до мене Дарія Федак, що є одним з організаторів бенкету-бенефісу для Укр. Освітньо-Культурного Центру 12 березня. На цьому бенкеті мають відзначити Миколу Руденка як “українця року”, отже він приїде знову до Філядельфії. Федак дзвонила запитатися, чи міг би він у нас ночувати і бути гостем. Я їй сказала, що Руденки мають “a standing invitation” до нас приїхати і в нас побути, але що при нагоді бенкету-бенефісу Руденко повинен бути гостем якщо не президента Центру, то когось з управи. Адже вони використовували його для власних цілей і могли б принаймні виявити йому трохи уваги. Вона викручувалася, мовляв, не бачить в тому нічого поганого, якщо використати магнет Руденка для добра Центру, а вони, мовляв, і так мають повні руки роботи у зв’язку з бенкетом. Найважливіше, сказала, що сам Руденко заявив, що він буде в нас. Це можливо, хоч Руденки зі мною в цій справі не порозумівалися. Ну, нічого. Я думаю, що я ці справи виясню і до Каліфорнії таки поїду. Не можу ждати до 13-14, бо мушу перед 20-им повернутися. Адже господиня може від’їздити і тоді мушу бути вдома! А ще Ляля сказала мені вчора, що вже продала хату (за 146.500) і 23 березня матиме settlement і виїде до Portland, Ore.

3 березня 1989 [sic, має бути: 1988]. Метро.

До Каліфорнії таки поїду! Маю вже квиток на літак — відліт 9 березня вранці, поворот досвіта в неділю 20-ого. Номінальна ціна — 238 дол. мінус мій 50-дол. купон. Отже користаю і з нагоди, що є можливість поїхати, і зі знижки. Щоб лиш в останній мінуті не було комплікацій!

Літературна Україна тепер сповнена надзвичайними матеріалами. Вчора читала два розділи праці Кузякіної про Миколу Куліша — правдивіше і гостріше навіть на еміграції не напишеш! Та ще й поставила вона справи “Гарту” в іншу перспективу і я нарешті довідалася, що таке “напостівці”, що про них часто згадує і Смолич. Був такий російський журнал “На посту” і саме від середовища цього журналу вийшла ідея творити нову масову пролетарську літературу, заперечуючи і відкидаючи надбання минулого як буржуазні пережитки. Кузякіна вияснює навіть походження слова “Гарт”, “Гартованці” — цитуючи з Винниченкових “Божків”. Зі статті Кузякіної я побачила, що Куліш був більше освіченим і складним, як про це я думала раніше. В статті раз у раз згадується прізвище Хвильового. Чи справді впали табу і наростає засаднича зміна породжена Горбачовською гласністю? У критичних статтях минуле називають періодом напів-правди.

Середа, 9 березня 1988. В літаку.

Звершилося! Їду. Мирослав вранці завіз мене на аеродром — відліт був 8:50. І от ми вже в повітрі. Купила я на летовищі сьогоднішній Нью Йорк Таймс, бо подумала, що і нашим дітям він буде цікавий. Мені найцікавіше тепер слідкувати за подіями в ССРСР. В сьогоднішньому числі, наприклад, новини про пропонування Горбачовим прогресивний податок від приходів (серед населення, мовляв, шириться нехіль до нової групи розбагатілих, що в свою чергу стримує ініціативу відважніших ентрепренерів) та новини про недавні заворушення у Вірменії. (Чи демонстрації національностей доведуть до більшої культурної автономії республік, чи може, навпаки, стануть загрозою для горбачовської перебудови і викличуть реакцію і нові репресії?)

Пілот заповів, що політ триватиме 5 годин і 11 минут. Трохи трясє. Заповів, що мусить піднятися вище, щоб вирівняти лет. Ми тепер [на висоті] 35,000 стіп.

Год.3:30 західного часу. Santa Monica.

Прилетіла на час і без пригод. Ія чекала вже на летовищі. Привезла мене додому і поїхала назад до праці. Хата їх маленька, але приютна, загосподарена. Я її бачила тільки в час ремонту, заки вони сюди спровадилися. Тепер враження значно краще. Помешкання дуже приємне, жаль тільки, що не має ще однієї кімнати і другої лазнички. От, наприклад, приїхала я і мусітиму спати у вітальні на канапі — якби була ще одна кімната, гість не мусів би бути на заваді. Не кажу вже про те, що якби хотіли мати дитину — було б тісно і не вигідно. Марко, щоправда, має невеличкий кабінетик, де стоїть бюро і шафа на книжки, але на ліжку там немає місця.

Від 1-ої до 3:30 я була на довгому проході — понад берегом океану. Це від них близько — всього кілька кварталів. Погода гарна — сонячно, відносно тепло, із холодною свіжістю у повітрі. Напевно я єдина була у вовняному костюмі — але не було мені за тепло! Вийшла приготована — спеціально привезла свої Reeboks — спортові черевики, щоб могли багато ходити — але довгий прохід на свіжому повітрі втомив мене. А повітря не тільки свіже, але й запашне. Були раніше дощі, тепер тут зелено й розквітло — довкола пальми й кактуси, жовті, фіолетні, рожеві квіти, зелена трава. Це зокрема у парку над океаном. Океан видно вже здалеку — аж дух мені заперло, коли вийшла на гору вулиці і побачила здалеку білі гриви хвиль. Гарно, спокійно, відпружено. Людей над океаном небагато, але бачила навіть якусь особу у воді, а кілька роздягнутих на пляжу. Є окремі доріжки для роверів — я вже ходила розвідати, де можна випозичити ровер (4 дол. за першу годину, по 2 дол за наступні). Зроблю це завтра або післязавтра. Але є на пляжу і на березі, на лавках у парку і під пальмами — бездомні, з усім своїм майном у мішках. Тут, мабуть, не трудно стати бездомним — ціни за доми дуже високі. Марко та Ія платять на місяць 1,500 дол. за мортгедж. Правда, в тому є і друге помешкання, що його вони винаймають і що приносить їм 700 дол. місячного доходу — тобто винайм другої хати допомагає сплачувати гіпотечку. В Santa Monica неабияка густота населення, що мене так вразило перший раз, як ми приїхали були оглядати цю околицю: всі тут хочуть жити. Є щоправда “rent control” —

міський уряд сприяє прогресивним ідеям — але для багатьох і ті помірковані ціни — за високі. Бездомність на вулицях американських міст — в Нью Йорку і Філядельфії ще гірше як тут — дуже вражає. Чи це тільки феномен Америки? Очевидно, ні! Але тут існує ще додаткова проблема, якої, здається, не знають інші країни. Тут серйозно дискутується питання про право людини на бездомність, про право бездомного відмовитися від пропонованого йому притулку і жити на вулиці... Недавно була навіть судова справа в Нью Йорку проти посадника міста — за те, що поліція взимку насилу забрала до притулку ментально хвору бездомну жінку, що сиділа перед великим нью йоркським будинком на вулиці. Знайшлися адвокати з American Civil Liberties Union, які зробили з цього показову справу.

10 березня 1988. 2 год. дня.

Пару годин вранці була з Марком та Ією — поки вони не поїхали на роботу. Тепер, як і вчора, я на самоті. Ходила знову до крамниці за харчами: вчора зварила яринову зупу і бітки з картоплею, сьогодні хочу зробити вареники. Вони харчуються — як видно з усього — переважно поза домом: на господарстві запаси вина, кави, сирів, готові кашки на снідання, трохи овочів і городини і шоколада. Вчора ніде в кухні не могла знайти солі: каже Марко: солі не вживають, шкідливо. Ну, якби справді так здорово харчувалися було б добре, а то я боюсь, що вони їдять на бігу американський “junk food”. [Вчора в *New York Times* знайшла такий анекдот: напис у Токіо на ресторані: “We specialize in New York City junk food”].

Вночі був сильний вітер і далі віє. Це, мовляв, вітри Santa Anna, що звичайно бувають у цей час. Від вітру повітря дуже чисте — виразно видно горби Санта Моніка. Вибираюся зараз на пляж — хоч я вже одягнулася по каліфорнійському, тобто в полотняні штани і светер, беру також вітрівку, бо помітила, що навіть у місті холоднаво. Не знаю, чи позичатиму ровер — побачу як там із вітром на березі океану.

4:35

Саме повернулася з-над океану. Таки спокусилася випозичити ровер. Забула щоправда документи, але замість них лишила в застав фотоапарат. Я вже хіба із 20 літ не їздила на ровері. Чулась трохи непевно, але поїхала ген аж до кінця роверової стежки, поза Санта Моніка, Веніс і ще якусь місцевість, до дерев'яного мосту, що виходить у море для рибалок. Назад повертатися було значно важче, бо треба було їхати проти вітру. Я добре цією гімнастикою втомилася, ледве дотягнула назад до місця випозичання, а на кінець ще й пописалася: впала, зупиняючись! От тобі і спектакль! Але я вдоволена, що поїздила собі — маю тепер ліпше уявлення про те, що там далі кілька кілометрів убік. Над берегом молоді хлопці на рольках: сьогодні бачила одного на рольках і з вітрилом — оригінальна сполука! Є трохи і різного віку роверистів. Два-три сміливці у гумових одягах їздять на морських хвилях на surfboard. Дехто пускає в небо кольорових зміїв. Було б гарно — бо й місто, видно, дбало про пляж, про довколишні парки, дюни піску, стежки для роверистів — але сьогодні видно опанували надморський берег бездомні, місто Веніс все замазане

графітті, пролетарська публіка і дешевого смаку стенди повні барахла, подібно як у Вайлдвуді.

Решту дня думаю провести над другим томом *Encyclopedia of Ukraine* — добра нагода використати вакації для бібліографічної праці. Сьогодні вранці переглянула й зробила виписки з нового видання *Encyclopaedia Britannica* (1987), що його Ія купила Маркові як дарунок на його 35-і уродини в січні. А відпочивши при столі над енциклопедією, візьмуся за вареники. Марко та Ія напевно не скоро прийдуть, але може якраз схочуть з'їсти домашню страву?

11 березня 1988. П'ятниця, вранці.

Ія повернулася вчора з праці о півночі, а сьогодні вранці перед сьомою знову туди поїхала. Мають якийсь клопіт із фільмуванням: те, що фільмували попереднього дня виявило поважні технічні недомогання і не знають в чому справа: чи це вина лабораторії, чи неправильне освітлення, температура, плівка фільму? Якби довелося фільмувати все зроблене того дня наново — це потягнуло б за собою поважні кошти. Продюцент має на такий випадок забезпечення, зараз треба зголошувати всі комплікації, щоб отримати евентуальний зворот втрат. Нервова, виснажлива це робота. Але Ія має вже поважні успіхи. Попередній фільм, що на ньому вона була як со-producer і що його назву змінили на *Stand and Deliver*, має дуже прихильні рецензії в пресі. Фіма Warner Brothers закупила його від групи, що фільм зробила, за три мільйони доларів. А робився фільм передусім для телевізії, і продукція його була оплачена спеціальними “grant”-ами, тобто дотаціями від кількох фондаций. Так, що цих 3 міл. — то чистий заробіток для кількох головних осіб: режисера, продюцента. Ія не хотіла мати “акцій” у фільмі — вона воліла саму вищу платню зараз же, як можливість пізнішого доходу. Амбітна дівчина — бачу, що праця і почуття сили й відповідальности дають їй неабияку сатисфакцію.

З Марком учора ввечері, пообідавши варениками, дивилися на інтерв'ю з Бертолуччі, зроблене з нагоди його фільму *The Last Emperor*. Запам'яталася така фраза (напевно не оригінальна, а повторена режисером Бертолуччі): різниця між історією і мітологією: історія починає від правди і веде до брехні; мітологія, навпаки, починає від брехні і веде до правди. В такому сенсі він вважає, що його фільм — ближчий до мітології.

Болить мене ліва рука — пальці, долоня. Наслідок вчорашнього упадку? Вказівний палець лівої руки в мене давно вже спухлий від артриту. Тепер болить, ледве можу його зігнути. Дивуюся, як я вчора могла ще зробити вареники. Увечорі вже навіть голову трудно було помити. Вранці лівою рукою не могла навіть витиснути тубку зубної пасти. Смарую Ven-Gay, натираю. Може допоможе.

П'ятниця, 5 год. пополудні.

Перед полуднем пішла на довгий прохід по Lincoln Blvd. Це головна вулиця в безпосередньому сусідстві до Марка та Ії (вони живуть зараз же біля перехрестя Lincoln

Blvd і Ocean Park). Ну, бульвар Лінкольна — це не один із тих, що про них колись Шеваліє співав: “j’aime planer sur les grands boulevards”. Звичайна рухлива вулиця, повна комерційних підприємств, що серед них переважають ті, що пов’язані з продажем та направою авт. І хоч написи вказують, що тут, мовляв, направляються Porsche, Maserati, BMW і Mercedes, то обстановка всіх тих бізнесів дуже невибаглива і на всьому бульварі нічого приємного для ока я не помітила, навпаки. Жодної уваги для естетики. Написи зроблені на швидко, все має характер якоїсь тимчасовості, нагадує чомусь Мехіко (не тільки тому, що серед робітників переважають мекіканці!) Пізніше я пішла на довший прохід в іншому напрямі. Близьче до моря вулиця Main Street має зовсім інший характер. Там є навіть деякі елегантні крамниці. Ходила я оглянути і довколишні мешканеві околиці — далше від комерційних центрів. Гарно, просторо, спокійно, з квітами і зеленню — але будиночки партерові, здебільша еспанського стилю архітектури, або й зовсім без стилю — такі собі халупки-ліп’янки, хоч напевно коштують по пів мільона доларів. Чомусь не видно тут будинків цікавої якоїсь архітектури, таких напр. як є у Melrose Park або в Cheltenham. Навіть наша хата у Філядельфії цікавіша своїм зовнішнім виглядом (Якби була десь тут на горбі у Санта Моніка мусіла б коштувати хіба мільон доларів!)

Пізніше ще ходила дві години над морем. Чудовий сонячний день, синє як у Венеції небо, морські миви над головою, шум океану, вітрильники, відпружена самота. І подумати тільки, що в мене стільки клопотів і журби: ось Ляля — мучиться хворобою (говорила з нею по телефону, не звучала надто добре, їду до неї в неділю) — а там удома мама й тато... Стараюся наповнити легені й душу свіжим надморським повітрям, набратись сил, щоб тривати... Пару днів відпочинку й самоти добре мені зробить.

Але рука таки болить і спухла. Носила я її в кишені, коли була на проході — так ліпше. Тепер приклала собі компрес з льоду — може допоможе. Лежу, відпочиваю після довгого проходу, і слухаю музику. Зараз візьмуся за *Encyclopedia of Ukraine* — сьогодні вранці вже трохи попрацювала. А потім варитиму борщ. — Самота мені не дошкуляє, але відчуваю деяку відірваність від світа — не знаю, що діється там, у нас, на сході. Маю надію, що Остап сьогодні потелефонує. Різниця в часі трохи утруднює контакт.

Поправка до справ естетики в Санта Моніка. Тут є кілька малюнків-стінописів на публичних місцях, на вулиці. Наріжний будинок на розі Лінкольн і Ocean Park має на двох великих стінах без вікон картину: ліс секвой, а з другого боку — гори. Мур під мостом, куди іде автострада, розмальований: море, гори, і кінь, що купається у морських хвилях.

Неділя, вранці, 13 березня 1988.

В п’ятницю увечорі до пізна і значну частину дня в суботу Ія була поза домом, на праці. Марко також працює в тиждні до 8 вечора, але в суботу був удома, приготував податковий звіт на комп’ютері. Справді, wer den Dichter will verstehen, muss in Dichters Lande gehen — добре, що я приїхала сюди: маю нагоду приглянутися до їхнього життя. З моїх помічень і розмов: боюся, що Марко може має трохи проблему з успіхами її — вона, правда, це заперечує, колись сказала про нього, що він є дуже “well adjusted” і не має таких

комплексів — але признала, що у випадку, якщо це була б правда, то це була б справжня проблема. Вона — дуже амбітна, і зрезигнувати з успіхів було б їй нелегко. Ну, що ж. Ці справи кожна жінка мусить розв'язувати по своєму: я пригадую, як я ховала рецензії та листи-відгуки на “Хвалю ілюзію” від Остапа, щоб його не дразнити. І досі маю з ним проблеми і тому прийняла таку стратегію, щоб і особисте життя було гармонійне, і мати можливість на власний себеви́в. Отже я свідомо відсунулась від деяких справ убік (напр. від справ “Слова”), не пішла шляхом здобування докторату (а всі хто мене знає, думаю, не сумніваються хіба, що я докторат могла була здобути, і то не тільки на УВУ, але на PENN), перекинулася на бібліографічну роботу.

Вчора пішла я на довгий прохід на пляж і при тій нагоді, знаючи, що ні Марко, ні Ія не мають на це часу і можливости, вирішила спробувати, чи не зможу дістати квитка до ... цирку. Cirque du soleil (з Канади, очевидно з Квебеку) розбив свої шатра на Santa Monica Pier, і збирає дуже похвальні рецензії у пресі. Рекомендація її мене переконала: це цирк без тварин, він має опінію чогось оригінального та іншого. Квитків у касі не було (це ми перевірили ще по телефону), але біля входу я натрапила на чоловіка, що перепродував квитки і вдалося мені здобути один на матіне о 1-ій год. дня. Вистава справді була надзвичайна: самі лиш акробати і клоуни, в дотепно й інтелігентно скомпонованій програмі, поставленій прецизно, як добре театральне видовище, з музикою і хореографією. Я подумала собі: Курбас хотів наблизити театр до цирку, а це ось — наближення цирку до театру.

Неділя, північ, у Лялі в Canoga Park.

День повний драми і цікавих переживань. Почну від драми: потелефонувала я до Остапа, бо була неспокійна, як там усе вдома. Мій неспокій, виявилось, був не без підстав. Я вчора вже турбувалася за нього і дзвонила, але він запевнив мене, що чується добре і я заспокоїлася. Тимчасом клопіт прийшов з несподіваного боку: Міґач покинула працю і поїхала до Польщі! І то зараз на другий день після мого виїзду сюди!! Остап нічого мені про це не хотів говорити: взявся розв'язувати кризу сам, щоб мені не псувати вакацій! Закликав Ольгу, потім Марисю Косцюк, що прийшла на суботу й неділю, а що найважливіше: знайшов нову дівчину — українку з Польщі, яка приїхала до Новаківських до Філядельфії, Галю, і вона погодилася почати в мами й тата господарювати. Боже мій — скільки клопоту наробила я Остапові своїм виїздом! Я аж розплакалася, розмовляючи з ним по телефону! Бідний мій Сясь! Заскочив він мене своєю зарадністю — і добротою. Адже свідомий був того, що якщо я знатиму про кризу, то негайно повернусь. Отже затримав це в таємниці, не сказав мені раніше — аж тепер, коли знайшов розв'язку. Шляхетний жест! — Ах, якою ціною треба платити за день спокою і відпруження! Міґач мене підвела і це підло з її боку. Адже я радилася з нею про свій виїзд і почала плянувати щойно тоді, як вона мене запевнила, що буде напевно до кінця березня, а може — як продовжить пашпорт — то і до кінця квітня. Ах, як не можна людям вірити! А я вже думала дати їй від себе окремих бонус в додатку до маминої платні за те, що дала змогу мені відбути цю — раз уже відкликану — подорож. Марисі Косцюк я також дала була від себе бонус — та ще й годинник у дарунку — за те, що мала змогу в листопаді поїхати до

Торонто! Косцюк також зробила мені прикрість, через неї я мусіла відкликати свою подорож до Каліфорнії два дні перед відлетом. Але — мушу признати — вона зробила це чесніше: по перше, це може й справді був *vis major*, адже каже, що була хвора, по-друге: зробила це перед моїм від'їздом, отже я могла ще свою подорож відкликати. Мігач повелася безвідповідально: а що, якби ми так разом з Остапом були б відважилися разом сюди приїхати? Покладаючись на те, що маємо господиню? І подумати тільки: це інтелігентна жінка, з вищою освітою, я її трактувала по товариському — принесла їй і від Марилі, і з бібліотеки спеціально для неї підібрані книжки (цікаво, чи вона ці книжки залишила? чи може забрала з собою до Польщі? — от матиму ще додатковий клопіт!), не кажу вже про те, що дістала від мами й Лесі різні дарунки, а також при нагоді тижневих закупів я завжди дозволяла їй купити щось і для себе — напр. панчохи ітп. дрібниці. Ну, Бог з нею! Щоб тільки наша заступниця-українка не завела покладених на неї сподівань!

Вчора пізно увечері були ми з Марком та Ією разом у кіні (фільм *Manon of the Spring* — закінчення знаменитого *Jean de Fleurette* — закінчення значно слабше від першої частини, мелодраматичне і фактично зовсім зайве. “Jean” може зовсім добре обійтись без цієї другої частини — вона його тільки послаблює. Всетаки, якщо фільм “Manon” розглядати як самостійну річ, не порівнюючи з “Jean”-ом, то він не такий аж поганий: добра гра акторів, цікава атмосфера й побут французького села.

А сьогодні, вже після ревеляцій із Філядельфії, були ми з Марком та Ією на виступі ансамблю Вірського в театрі *Partages* в Los Angeles, а потім на смачному обіді в ресторані *FishCo* в Santa Monica. Виступ народних танців подобався мені тут більше, як у Трентоні — не так через саме виконання, як через атмосферу гарного й великого старомодного театру, вщерть виповненого ентузіастичною не-українською публікою. Ансамбль має надзвичайно прихильні рецензії і виступав у Лос Анджелес сім днів. Невже всі ці виступи мали так виповнену залу? А місць тут хіба до 2,000, або й більше? Добру для України роботу робить цей фольклорний ансамбль!

День проведений з Марком та Ією, зокрема ж наша вечеря і відпружена розмова допомогли наново відсвіжити нашу близькість. Ах, як потрібні такі зустрічі! Перед вечерею в ресторані ще пішли зустрічати захід сонця на пляжі в Санта Моніка. Я зажартувала собі: ну, я знала, що *producer*-и і *production-manager*-и вміють організувати всякі ефекти і мізансцени, але я не знала, що вони це вміють робити також з явищами природи! Захід сонця на Тихому океані бачила я вперше. Розумієте тепер, чому ми хочемо жити саме тут? сказала Ія. Розумію, очевидно. І я рада за них і за їхнє відчуття для краси і романтики.

Біля 9-ої Марко завіз мене до Лялі. Вона дуже змарніла, рак вийшов уже навіть ззовні на тілі: груди і довкола — немов після попечення. Має якийсь спазм у горлі і біль у шлунок — це заважає їй їсти: ковтати трудно, зрештою шлунок майже не приймає їжі. Сестрінок її, Андрій Кохан, лікар, спеціаліст від *acupuncture*. Він дає їй тепер голки, бо це може допомогти контролювати спазм і біль. Трохи помагає, але тільки на короткий час. Ляля продала хату і вже в четвер приїде зять пакувати її — отже вона при кінці цього тижня

вже виїде. — Я приїхала саме в час. Це може бути наша остання зустріч. Хоч поки є життя, є і надія. Чи можна людині жити без надії? Навряд. В Портленд, Орегон, Ляля житиме з донькою та її родиною (Катруся сподіється другої дитини). Очевидно, це означає втрату самостійності для Лялі, втрату її приятелів в околиці Лос Анджелес. Але вона бачить, що вже не може бути зовсім сама. Я потішаю її, що якщо хемотерапія допоможе (в Портленд Ляля перейде під опіку іншого лікаря — тепер вона має перерву в хемотерапії) — то мати окрему кімнату з лазничкою в Катрусі може дати їй певну незалежність від хати, зможе, якщо прийде до сил, виїхати, наприклад, не турбуючись цим, хто буде піклуватися псом, або підливати квіти... Ах, щоб так справді сталося, щоб могла вона приїхати ще колись до мене, щоб ця наша зустріч не була останнім прощанням... Трагічний оптимізм, але — як можна жити інакше?

14 березня, понеділок, Canoga Park.

Заснула вчора аж десь біля 3-ої, але вже встала — тепер десь 8:30. Ляля ще спить. Турбуюся справами у Філядельфії — сьогодні перший день нової господині: чи прийшла на час, як дає собі раду?

Взяла я в дорогу зі собою Смолича і от тут у Лялі дочитую “Розповідь про неспокій триває”. На свій час Смолич виявив неабияку цивільну відвагу. Але є тут і зайве виправдування партійної лінії і словесна данина новому “напостівству”, що його первісний варіант у 30-і роки він нібито засуджує. — В час Горбачовської “гласності” Смоличеві напевно було б трохи соромно за деякі параграфи, а то й цілі сторінки... Але враження від цілоти — дуже позитивне. Це фактично книга ревеляцій і говорить вона не тільки про постаті цікавих людей, що їх портрети він майстерно змальовує, але й про самого автора. Ось він — цей радянський український естаблішмент. Ззовні, нібито, найвірніший режимові вислужник, а під поверхнею — український патріот.

Робитиму із Смолича виписки, зокрема ж цікавих для мене мовних знахідок. Занурення в українську книжку завжди дає мені насолоду багатства нашої мови. Варто повчитися. Останнім часом я більше працюю з англійською мовою: і моя бібліографія ULE65A, і мої останні два прилюдні виступи (на PENN і в NYP) були англомовні. Ще трохи і бракуватиме мені слів, щоб висловитись по українському, як це вже помічається трохи в Марка. Говорить він засадничо добре, але зразу видно, що мову українську вживає у щоденному побуті рідко, і що нічого українською мовою не читає. Ну, що зробиш. Відбився він від українського світа і не дуже ним цікавиться. Вже більше зацікавлення в Пї. От вчора дуже хвилювалася тим, що Драч та Ілієнко їздили з фільмами до Сан Франціско, а не приїхали до Лос Анджелес, де тепер неабияке зацікавлення радянською кінематографією: я була б допомогла їм встановити потрібні контакти, якби хтось був до мене звернувся у цій справі! — сказала. Ну, справді жаль. І не знаю чому так сталося. Загальна шкода для нашої культури, що її варто було б випхати на ширший форум.

...автор “не позичає очей” — дивиться своїми власними, скільки б там діоптрій у кожному оці не було.

межівно щирій у своїй розповіді
уклад їхнього побуту
збирався стати моряком
мрія бути письменником
передавач естафети
не маю в цю хвилину його напихваті
наприкінці року
редакція перебазувалася до Харкова
спав у моєму ліжку
навдивовижу швидко
я наголошую на цьому
давалися знаки
розмова двох сам на сам

15 березня, вівторок, Canoga Park.

Сиджу на лежку в Лялиному городі — в светері, і з ногами вкритими коцом. Сонячно, але покищо “свіжо”, як каже Ляля. Тепер минула 10 год. ранку. Ляля поїхала на щотижневий масаж цілого тіла. Це, каже, дуже їй допомагає. Сьогодні о 1-ій має прийти з візитом її психолог. Вчора вона весь день не чулася добре. Болів шлунок. Щоразу лягала на ліжко, з електричною подушкою на животі. Навіть увечорі не хотіла додивитися фільм на телевізії. Я пропонувала, що може їй щось читатиму — не захотіла, пізніше, мовляв. Я вчора пішла й купила трохи харчів, зварила зупу, картоплю, шницлі (що їх Ляля називає котлетками...) Вона дуже схудла, їй треба відживлятися, а вона й апетиту не має, і шлунок з трудом приймає їжу. Спокусилася вчора з’їсти одного свіжого шницлика — дуже їй засмакував — але потім в шлунку боліло... З’їла трохи зупи пізніше — і знову зараз же лягла... Час до часу кашляє — це, каже, тому, що в легенях немає досить кисню: тумори рака ростуть і легені не працюють на повну потужність. Застановляє мене цей біль шлунка — метастаз там немає, недавно робили тести. Може це нервово, подібно як було в мамі перед її паралічем?

З Остапом вчора довго говорила по телефону. Нова молода господиня почала працю, все гаразд. Вона має 36 років, вдова, приїхала не з Польщі, як я спочатку зрозуміла, а з України — називається Галина Чайківська (аякже! ще може якась родичка!) — наша, своя людина! Вона ще й медсестра! Каже Остап, що вона приїхала до Новаківських, на 5 місяців, але хотіла б залишитися в Америці — хоч у Львові залишила 18-19 річного сина. Остап думає, що вона, навіть якщо їй вдасться залишитися, схоче перейти на ліпшу якусь працю, отже також не можна числити на те, що це перманентна розв’язка. Побачимо. покищо це дуже добра розв’язка — Остап пописався, хоч куди! Йому завдячую можливість бути тут — а хто зна, якщо Галина не заведе наших сподівань, то може мені вдасться ще в квітні поїхати до Торонто на тиждень, щоб допомогти Максимові з дитиною в час, коли Уляна поїде на конференцію 1000 християнства до Равенни. Висилає її до Італії УНІГУ з певними функціями, і очевидно платить дорогу. Гріх був би не використати такої можливості. Іванкові 3 квітня сповниться один рік життя. Тут в Лялиному

безпосередньому сусідстві є цілий shopping center. Я думаю сьогодні піти й купити Іванкові якийсь дарунок і звідси ще, з Каліфорнії, вислати. Піду тоді, як до Лялі прийде її психолог, щоб вони не в'язалися і мали повну "privacy".

Беруся далі за Смолича.

незадовго до того, як [йому] простелилася далека путь у нікуди
"... найвищий це є той рівень, на якому легко, просто і органічно сполучається немовби й несполучне: високе піднесення і найбільша простота..." (с.506)

у фешенебельній колись квартирі

з кахляною підлогою

житлові обставини

духовка (= "братрура")

впритул до садиби інституту

вдачі рвучкої та нестримної

знімав довкола себе гвалт і безлад

звуконепроникні пристрої

коли облягається спати і коли встає

"Двері в минуле повинні бути відкриті — адже двері в майбутнє ми розчинили вже широко. Не можна йти в майбутнє, не знаючи свого минулого." (с.520)

15 березня, вівторок/середа, ніч.

Пополудні купила Іванкові два комплекти одягу — завтра запакую і вишлю. Під вечір прийшли з візитою Сашко та Юля Дмитрові, потім ще прийшов Андрій Кохан робити Лялі акапунктуру. Розмови з Сашком та Юлею велися на теми, пов'язані з Гарвардом. Написав десь йому Качуровський, що, мовляв, "дотації на УВУ дуже підупали, бо наші люди дають гроші на Гарвард, а Пріцак тимчасом доводить, що Київ був хозарським містом". Дмитрів питався, чи я знаю, що Пріцак таке твердить і де саме? Я йому відповіла, що не пригадую такого твердження, що я не історик, але навіть якби і справді Пріцак таке десь сказав чи написав, то в справах історії він більше компетентний, ніж Качуровський. Якби мова йшла про метрику вірша — я більше вірила б Качуровському, бо в тому він спеціаліст. Зрештою, не бачу жодної крамоли в такому твердженні — може є якісь підстави для ставлення такої гіпотези? І навіщо робити з того якусь підступну справу? Чи твердження, наприклад, про те, що московські міста чи поселення були монгольськими, може змінити факт, що Москва сьогодні одна з великих потуг світу?

Телефонував Остап. Все гаразд. Нова господиня працює. Ходив з нею сьогодні докупувати деякі харчі.

16 березня, середа, 11:15 увечорі, вже в ліжку.

Сьогодні докупила Іванкові ще светерик та сорочинки і вже вислала (Ляля завезла мене на пошту. Взагалі автом їздити вона мусить — і до лікаря, і до фризера, і до масажиста —

вона, щоправда, любить їздити і каже, що це її відпружує, але що було б, якби взагалі не могла б? Тому й добре, що їде до доньки, вона й справді потребує бути серед людей та й потребує якогось зайняття, щоб не мусити весь час думати про свою хворобу. А там матиме функції бабуні — мала Меген, гарне біляве дівчатко, має два рочки, а Катруся вагітна з другою дитиною. Вони, між іншим, завтра сюди приїжджають, бо щоб Ляля могла поїхати до Орегон, дочка і внучка супроводжатимуть її літаком, а зять Dennis приїде вантажним автом, спакує і перевезе увесь Лялин доробок.

Остап знову телефонував. Все добре. Знову ходив з новою господинею до крамниці — вчить її орієнтуватися в околиці. Я сьогодні купила спеціальні картки і ми з Лялею написали спільні листи до Христі і до Ліди.

17 березня 1988, четвер вранці. Canoga Park.

В Каліфорнії я, здається, вже п'ятий раз. Але тільки цього року вперше помітила я тут неабияку вологість у повітрі, і то не лише в Санта Моніка над океаном, але навіть тут в долині Сан Фернандо. Вказівний палець у лівій руці — напухлий, штивний і болючий — і тільки аспірина усмирює трохи біль (наслідки мого упадку з ровера минули за пару днів, але артрит був і перед цим випадком і після нього). Якби так це було в правій руці — не могла б писати взагалі. Вказівний лівий палець у мене віддавна вже zdeформований, є помітна перманентна зміна в суглобі і болить він мені, очевидно, і в Філядельфії. Але досі бувало так, що в Каліфорнії я забувала часом про свій артрит — сухість клімату допомагала. Це не моя видумка тільки. Сашко потвердив моє помічення. Каже, що вперше цього року мусів заінсталювати в своїй хаті air conditioner, щоб відтягти вологість з повітря. Деся він чув на телебаченні, що причиною збільшення вологости є великий приплив населення у стейті. Більше людей, більше заселеної площі, більше рослинності, що її весь час підливають водою, ітд.

Сьогодні — мій останній день з Лялею. Під вечір має приїхати Марко або Ія і забрати мене до Санта Моніка.

Їздили вранці з Лялею до лікаря. Потім полуднували салатами в знаменитому каліфорнійському Big Boy (Salad Bar з екзотичними овочами й городиною тут першорядний!) Я зраділа, що Ляля виявила бажання щось з'їсти, але пізніше зразу розболівся їй шлунок. Це хронічний, безустанний майже біль. Трохи сиділи в городі разом, навіть не розмовляючи, просто поруч себе. Тепер Ляля поклатася з електричною подушкою у своїй спальні, а я ще на городі. Берусь знову за Смолича.

“...розповіді про неспокій не буде кінця тому, що неспокій — в самій природі творчості: творчість це й є неспокій; спокійної творчості бути не може, якщо митець заспокоюється, то стає ремісником...” (с.522)

літературодотична публіцистика

оперуючи методом наукового пошуку й висвітлення

один із тогочасників
омемуарені новелетки
посмертні шанувальні збірники
спогадальні фрагменти
пішли в непам'ять
одягати вшир і вглиб
риболовецькі причандалля
заядлий рибалка
щось на кшталт вусиків Чарлі Чапліна
усім літераторам у приклад
сідав до столу щоденно, систематично спозаранку і працював аж поки не наспівав час іти
присуд його оскарженню не підлягав (безапеляційно)
в кафе було завізно
брав гострого м'ясницького ножа
краяв шмат сирої свинини тоненькими пластівцями
гаряче нагрівав пательню
вишневе варення до чаю [але також] — улюблена конфітура
зірко підмічав усякий гандж
дошкульні глузи [Слісаренка] причаровували
“маленька” людина, на плечі якої лягав тягар великого життя
пустився берега на хвилях шукань
безжально знімає на глум
заповідна птиця і стріляти її забороняє закон

18 березня, п'ятниця вранці. Santa Monica.

Марко вчора ввечері приїхав по мене до Лялі. Прощались ми, знаючи, що це, мабуть, востаннє. Але без сліз. Душа ридає, але очі вже висохли. До Лялі вчора — пару годин після мого від'їзду — мала приїхати Катруся з дитиною. Це добре. Не легко буде їй звикати до нового не-самостійного життя, але це — єдина можлива для неї розв'язка. Розставання з просторою і вигідною власною хатою, ліквідація доробку цілого життя, прощання з приятелем Филипом та й взагалі друзями тут, і виїзд з Каліфорнії, де прожила цілих 40 років — буде ще додатковою для неї травмою. Але іншої можливості немає. Хоч вона звикла до самоти і потребує час до часу побути на самоті, то в її стані вона вже не може бути зовсім самою. Крім того їй конче потрібне якесь зайняття, якесь зацікавлення, бо депресія може бути для неї не менш небезпечною, як сам рак, а нервова реакція шлунка, можливо на психічному тлі, може зруйнувати до решти вартість останніх, може, місяців життя.

Субота, 19 березня. В літаку, 9:45, на летовищі LAX.

Марко та Ія відвезли мене та ще годину посиділи зі мною на летовищі. Сьогодні ми весь день провели разом. Перед полуднем виїхали з дому — провели частину дня у Will Rogers State Park — садиба-ranch актора й гумориста Раджерса, де можна ходити на прогулянки в

гори, їздити на конях, дивитися на гру в польо. Прегарна заможна околиця Pacific Palisades. Тут колись жив Реган і тепер багато садиб різних голівудських знаменитостей. В домі режисера Палака (режисер фільмів Tootsie і Out of Africa) Ія недавно фільмувала — саме в цій ділянці. Потім поїхали на далекий пляж, де було відносно дико — скали на морі, а на другому боці дороги — незаселені гори, покриті різнокольоровою зеленню. Вперше бачу в Каліфорнії свіжу зелень — літом все це вигорить, висохне — але тепер воно повне ще свіжої вологості, жовтаво-зелене. Обідали в Alice Restaurant. Не дістали, щоправда, місця з видом на море, але харч був знаменитий. Спокусилася я навіть на два напитки-маргеріти, каву-капучіно і десерт. Марко не дозволив, щоб я платила і заплатив сам (понад 90 дол. рахунок плюс напиво). Вдома пізніше повернув мені ще чека, що його послав йому Остап — зворот за нафту, що її ми одідичили по старій його хаті. (Марко хату продав, але залишив собі право до нафти, що її добувають з цієї парцелі на 29-ій вулиці, а що ми номінально були співвласниками цієї хати, то половину доходу за нафту присилають нам. Досі Остап завжди повертав ці гроші Маркові). Я пригадала Ії, що ми з Остапом ще на 5-ту річницю їхнього подружжя обіцяли їм купити килим — це до сьогодні не здійснене, бо Ія не може рішитися, який саме килим вона хоче і не має часу це полагодити. Не чекай до 10-ої річниці з тим рішенням — просила я.

Ну, я рада, що вдалося мені побути з ними пару днів, побачити, як вони живуть, оглянути Санта Моніку, і побути і попрощатися з Лялею напередодні її від'їзду до Портленд, а може і взагалі.

Всю ніч летітиму; до Філядельфії маємо прибути біля 6-ої вранці.

Беруся далі за Смолича.

волосся рідке, з нахилом до полисіння
був людиною прямою, не любив манівців
найпримітніше в обличчі
такі собі, переважно нікудишні
не виявляється й найчутливішим індикатором
процес поширення кругозору
“призов бездарників у літературу”
сюжетика — не сільська, а загальнонародна
приваплітовські кола приваплітянське окілля
фальшива ортодоксальність

Вівторк, 22 березня 1988. Увечорі, вдома (Філядельфія).

Я вже зтягнулася в буденну рутину. В неділю вранці познайомилася з Галею Чайківською, з'ясувала їй умови праці (запропонувала я їй по 40 дол. на день, тобто більше як вона після прелімінарних обіцянок Остапа сподівалася). Хотіла б я, щоб вона була задоволена і лишилася якнайдовше. Симпатична молода жінка — не тільки своя, українка, але й медсестра! Вчора я вже їй і заплатила за перший тиждень. В неділю вона,

щоправда, зникла на добрих кілька годин (пішла у гості, думаючи, що буде тільки дві години) — но, але вона цього тижня не мала вихідного дня! В наступну неділю зорганізую їй вільне, навіть якби я сама мусіла посвятитися на цей день.

Болить мені далі ліва рука, зокрема вказівний палець. Вчора заглянула до книжки про артрит і налякалася, що може я легковажу собі поважну справу. Потелефонувала сьогодні до Яримовича. Порадив по телефону брати кілька днів Motrin — потелефонував до аптеки і я вже сьогодні ліки відібрала.

На Бібліографічний Конкурс наспіла одна лиш праця — Ясінського, покажчик до ЛНВ. Саме скінчила писати листи в справі цього 8 конкурсу Ценків — що буде останнім конкурсом, що буде під моїм головуванням. В майбутньому я хочу бути тільки одним із змагунів, не головою!

Четвер, 24 березня 1988.

Залишилась я сьогодні вдома і лежу в ліжку. Розбирає мене якась грипа чи що: кашляю сухим кашлем, горло болить, дихати трудно, болять м'язи і кости. Біль артрити в лівій руці ще не зовсім уступив, але є поправа: було так погано два дні тому, що я дзвонила до Яримовича і він приписав лік: Motrin, тричі в день, по 600 mg. Видно, що це трохи допомогло. Чи є якесь пов'язання між цим запальним артритичним станом і теперішньою моєю простудою? Може організм ослаблений і його чіпаються інші віруси?

Трохи мені незручно, що так швидко після вакацій мене знову нема на роботі. Але трудно. Моя асистентка добре дає собі раду. Отже професори і студенти не дуже відчують мою відсутність, а деякі інші справи (напр. коректу рецензії на Bibliographisches Handbuch Ланского я встигла вчора зробити й відіслати).

Беруся за Смолича.

пішла з життя після її відходу з життя

“кожний літературний твір — то не тільки окремих художній факт, але й діючий фактор у загальному літературному процесі” (с.526) (Розповіді про неспокій немає кінця)

“Творчість кожного письменника не просто самостійний струмок у плінні літератури, а невід'ємна ланка у загальному нескінченному ланцюгу літературних явищ” (там же)

“В літературному процесі теж відбувається щось на кшталт ‘ланцюгової реакції’ в процесі хімічному...” (с.526-527)

“дрібне раз у раз буває ключем до великого, а частка завжди допомагає осмислити загальне.” (с.527)

вирішив залишитися в стороні, ні з тими, ні з тими

взаємини у площині толерантності

тріски летіли навсібіч

“... сучасне взагалі і сьогоднішнє конкретно далеко не завжди збігаються...”

10:50 увечорі.

День провела в ліжку, і з цієї нагоди прочитала чотири числа Літературної України. Боже, яке там зрушення! І скільки відважних раптом прийшло до голосу! Навряд чи вдасться затримати чи завернути цю перебудову! Горбачовська гласність зробила Літературну Україну найцікавішою газетою в світі! І чого там тільки нема: і реабілітація розстріляних літераторів, що їх самі прізвища досі були анатемою, і вимога друкувати їхні твори та висвітлювати білі плями в історії літератури, і жива дискусія про реставрацію Успенського собору та побудову пам'ятника Шевченкові у Львові (саме — дискусія, із суперечливими поглядами й голосами), і з'ясування ролі Скрипника та причини чому він застрелився, і кількакратні згадки про масовий голод 1933 року, і навіть домагання суду над Сталіном... і протести проти нових атомних електростанцій.

Пополудні міряла собі температуру: було понад 101 °F!

25 березня, п'ятниця.

Ще один день у ліжку. Проспала значну частину дня — навіть не читала нічого. Не можу сказати, що є якась значна поправа: горло болить, кашляю, загальне ослаблення. Може треба було б приймати якісь ліки? Беру покищо тільки Motrin — біль у руці майже зовсім уступив, палець не такий штивний, спухлина помітно зменшилася. Але через те, що беру Motrin, не хочу брати додаткової аспірини на простуду.

31 березня. Четвер.

В понеділок і вівторок була в роботі — зокрема через публичну лекцію Талмудського права (інаугурація новоуфундованої катедри — було біля 120 осіб на цій лекції, що її не дуже ефективно читав наш новий професор Хаїм Соловейчик. Я підслухала таку репліку після лекції одного із слухачів: “I had no trouble understanding his Hebrew — I wish I could say the same about his English!”) Але чулася я погано — і ось вчора і сьогодні я знову вдома. Вже мені трохи ліпше, але нудить — і дослівно, і переносно — депресія, хоч куди! Перестала вчора брати Motrin — і палець знову штивний і болить. Завтра перестану брати антибіотики.

4 квітня 1988. Понеділок. Метро.

Не була в праці у четвер і п'ятницю попереднього тижня, а також в середу, четвер і п'ятницю минулого. Повертаюся, немов по вакаціях. Трохи грипа пройшла, хоч ще рештки викашлюю. Але чулася погано і депресійно, як рідко коли. А ще й Великдень. Приїхав у суботу Андрій. Це — не родина, це кара божа! Розмов з ним я уникала — одну розмову почав: “я до тебе говорю твоєю українською мовою, отже не перебивай!” — а тоді взяв і драматично, як на сцені, вийшов. Що він хоче? Мабуть і сам не знає. Про те, що господиня раптом від'їхала, сказав: я так і казав, що воно так буде! Чи має іншу ліпшу розв'язку? — Його розв'язка: він, евентуально, взяв би маму до себе, але без тата. Тобто

для тата треба було б іншу розв'язку. Якби старі таке хотіли, не маю нічого проти. Тато мусів би мати господиню, але це було б легше. Але чи може він бути без мами, а вона без нього? І коштувала б ця розв'язка майже три рази стільки — бо ж Андрій, очевидно, хоче гроші — це, мабуть, і основна причина його подразнення. Гроші не мої, і я їх не жалую — якщо старі так хотіли б, але проти їх волі я не піду. — У висліді ми з Остапом поснідали собі паскою самі. Паски і шинку купила я готові, навіть торт для мами купила на парафіяльному базарі. З мамою була пів дня в суботу і пів дня в неділю — господині Галі дала я свято (Та ще й купила їй дорогий дарунок!)

5 квітня. Метро.

Везу назад Смолича. (т.7. Розповіді про неспокій. Твори у 8 т., Дніпро, 1986). Дуже нерадо повертаю його бібліотеці! Хотіла б мати вдома. Та це не така проста справа. От Максим замовив у Камкіна повний комплект творів Смолича, прислали йому всі — крім 7-ого тому! Мовляв: out of print!

Вірш Рильського, що його цитує Смолич (після того, як Рильського в сорокових роках почали публічно оскаржувати, що він петлюрівець, etc.)

Коли тривоги життєвої
Тебе охопить вітер злий -
По вінця сили трудової
У серце стомлене налий.

Нехай не виє самотина,
Як лютий пес за ворітьми:
Скажи крізь муку — я людина!
Скажи крізь горе — я з людьми.

Примітка каже, що вірш датований 1952 р. Перша строфа зокрема гарна — універсальна, афористична!

Метро додому, 5 квітня.

Сьогодні вперше познайомилася із Стефою Гнатенко і запросила її на полуденок до Faculty Club. Вона дуже молодо виглядає (хоч має сина вже майже дорослого), та ще й по американському вдягнута, як студентка: сорочка з Penn, sweatpants, як до гімнастики. А ще й казала: вранці бігає понад ріку разом з Олегом Третьяком (— вона тимчасово живе в Ренати та Олега). Тит вистарався їй безкоштовне право взяти інтензивний курс англійської мови — от вона тепер і вчиться на PENN — отже справжня студентка. Запросила я її знову на полуденок у п'ятницю — треба виявити їй трохи уваги. Нарікала на львівських лікарів. Ніби товариші і патріоти, а от коли знають, що людиною цікавиться КГБ, то вже і не хочуть трактувати її як звичайного пацієнта. Вона має мистецьку освіту і має запевнену вже посаду в Українському Музею в Нью Йорку. Приїхала на постійний

побут — разом із сином і мамою. Чоловік, маляр, помер на рака, не дочекавшись дозволу на виїзд. А вона таки дозвіл отримала — є в її мами рідна сестра в Тексасі — отже Горбачовська гласність допомагає, нібито, єднанню родини.

8 квітня 1988. Метро.

Роблю пляни і заходи, щоб поїхати до Торонто на час, коли Уляна буде в Італії. Переговорила з Галею, з Максимом, Остапом, з Марилею на роботі — і от замовила вже літак від 18 до 28. Мені якраз залишилось ще 9 днів вакацій за 1987/88 — отже виберу їх. Віра, щоправда, каже, що мені варто було б взяти справжні вакації, а не їхати на працю “babysitter”-а. Але це буде відпруження, зміна — і дуже вже знову хочу побачити Іванка. Адже йому саме сповнився рік життя! Треба організувати такі візити періодично — час безповоротньо тікає. Мені було б мабуть зручніше взяти ці вакації трохи пізніше — не зараз після мого виїзду до Каліфорнії — але треба мені достосуватися до їхніх потреб — тепер я їм більше потрібна, а в мене на роботі не трудно переконати адміністрацію; на щастя пляни ці можна скоординувати з іншими плянами.

Поволі повертаюся до нормальної своєї трудової рутини — навіть увечері вдома працюю трохи над ULE. Почала опрацьовувати покажчик до готового матеріалу ULE65A. Марудна, велика робота! Скільки треба витримки! Але хочу послати цей том своєї роботи на бібліографічний конкурс УНІГУ. Я в червні відійду вже від комісії, маю надію, що Пріцак створить своєчасно нову комісію, що вона почне працю. І от я хочу бути тим разом серед змагунів! Тому й почала вже працю над покажчиком, бо це, мабуть, забере мені із рік часу. Очевидно, перед самим друком робитиму ще доповнення — якщо треба буде додати позиції раніше — робитиму це за додатковою нумерацією: 1a, 1b, 1c. До самого друку, очевидно, вся нумерація і так мусітиме бути змінена на A1, A2, A3 ітд. Підганяє мене до цієї роботи страх, що вона може залишитися незакінченою і тоді довгі роки кропіткої опраці пішли б намарне.

Вівторок, 12 квітня 1988. Метро.

Остап нарікає на сильні болі голови. Можливо, це ще тягнеться в нього грипа. Але при його нахилі до гіпохондрії, ніколи не можна знати: поважне воно чи тривіальне. В неділю, напр., нарікав, який він хворий, але коли я на городі взялася грабати патиччя і листя, що нагромадилося за зиму, позлостився, мовляв, робиш не так як треба: треба пакувати у плястикові мішки, а не до бляшаних бочок на сміття — і вийшов на город демонструвати, як це треба робити. Я сказала: коли я була хвора, я була б навіть не встала з ліжка подивитися — світ увесь був мені байдужий, так погано почувалася, а Тобі, видно, не так уже погано, коли маєш ще силу й охоту тероризувати мене своєю педантерією! (А я останніми роками зробилася менше податлива на цей терор: у випадку останнього інциденту, напр. вважаю, що він не має рації, що патики днуть мішки і їх, навпаки, обов’язково треба складати у бляшані бочки — санітарі просто висипають у машину! То чому для чийогось “widzi mi sie” я мала б завдавати собі додаткової непотрібної роботи? — Замість того, я журила решту своєї енергії, щоб скопати грядку. Але сьогодні він таки

підє до лікаря. Може бути також, що його головні болі від ліків, що їх він приймає на серце. Були вже інші пацієнти, які нарікали на лік “procardia” і мусіли заступити його іншим. Маю надію, що лікар не виявить чогось серйозного.

13 квітня. Метро.

Були вчора з Остапом у Дикого. Виглядає — нічого поважного. Болить його карк, головою важко рухати. Може десь провіяло. Може артрит. Казав приймати Motrin, дав ще якісь ліки та застрик на спазми м'язів. При тій нагоді я просила зробити новий електрокардіограм — вийшов навіть ліпший, ніж попередні. Холестерол у нього — 165. Тиснення, пульс — добрі. Моя інтуїція, що журитися на запас не варто — виправдалася. Я вже й сама раз мала такий біль у потилиці, що рушитись не могла. Знаю, яке це прикре. Але воно пройде й Остап непотрібно робить з цього справу життя і смерти, та ще й у нього реакція від хвороби завжди — злість на цілий світ і зокрема на мене. Але вчора вже заспокоївся. Все це, мабуть, наслідки цьогорічної грипи. Я й досі кашляю, але чуюся добре. Як Остапові поліпшиться до неділі, може поїдемо на проводи до Бавнд Бруку. Я навіть дала змінити оливу в авті з цієї нагоди — тобто готуюся до виїзду.

Читаю вечорами перед сном цікаву книжку. Подарував її мені наш професор з Познаня — Stanisław Sołtysinski. Казав, що спеціально для мене замовив був із Польщі. Це високої кляси літературна річ — новинка польської літератури. Заголовок: Kamień na kamieniu. Автор: Wiesław Myśliwski. Видання: Glob, 1986 (Warszawa? Łódź?) Знаменито написано — аж заздрість бере! Мають поляки добрих письменників — от, якби нам такого!

Метро, увечорі, по дорозі додому.

“Kamień na kamieniu” написаний може під впливом Джойса. Розповідь від першої особи, прийомом потоку свідомости. Кожен розділ тримається одної теми, напр. Smentarz, Droga, Bracia. Тонкі психологічні портрети. Глибока життєва філософія. Міліє — польське повоєнне село, головний герой — хлібороб. Але трактування теми — наскрізь модерне, я сказала б навіть, екзистенціалістичне. Повні глибокої символіки майстерно змальовані образи й епізоди. Головний протагоніст — господар Szymek буде на цвинтарі гріб для всіх членів родини, тих вже давно померлих і ще живих. Дорога — нова автострада — ділить людей і створює бар'єр — вози зі снопами не можуть перейти на другий бік, через безупинний потік авт. Спроба пробитися силою крізь модерний прогрес кінчиться трагічно. Перемагає витримка, терпіння. Батько готує одного із синів, свого улюбленця, на господаря. Але вкінці брати ідуть у світ, а на господарстві залишається Szymek. Він і є той зв'язок сучасного із традицією, брати відчужуються, а він все ж таки плекає ілюзію, що вони схочуть усі разом, як рід, лежати у спільному гробі. Епос — на стародавню, вічну тему людини, що працює близько землі, як у Реймонта чи в Самчука, але якже інакше тема поставлена й потрактована. Є й краплі гумору й сентименту. Я саме в половині книжки — досі не знайшла ні одного фальшивого речення, що його варто було б замінити чи поправити — маю надію, що решта твору мене не розчарує.

15 квітня, п'ятниця. Метро, вранці.

Вчора купила собі Duffle-bag — своєрідний мішок-валізку, що влізе під сидження в літаку, але є більш поємний як подібна підручна трорба, що її маю вдома і що її досі вживала для таких цілей. Справа в тому, що я не хочу брати до Торонто великого багажу, щоб не мусіти його надавати на літак — а просто “omnia mea mecum porto”. Це дає більшу незалежність, оощаджує час. Пакуюся до виїзду. Остап мається вже зовсім добре. Сьогодні мій останній робочий день перед вакаціями. Маю запланований полуденок із Стефою Гнатенко (вже втретє).

19 квітня 1988. Вівторок. Торонто.

Приїхала вчора вполудне. Максим з Іванком зустріли мене на аеродромі. Іванко виріс, трохи змінився. Має довге стрепіхате волосся, бо Уляна хоче, щоб перше стриження було з парадною, як історична подія і відкладає на пізніше. Жартую собі: Кузьма Пелехатий! Вдома він мав уже нагоду продемонструвати: ходить уже! І то по цілій хаті! Важить 24 фунти. Їсть уже майже все — але в цій хаті харчева дисципліна: все без солі і майже без товщу. Малому дозволяють їсти руками, поклавши перед нього на столик їжу — у висліді половина обіду — на долівці! Ходили вчора на прохід. В нас — весна, а тут у Торонто ще зовсім її непомітно. Температура не більше як 4-5° Цельзія, темні хмари, що — здавалось би — ось-ось розсипляться снігом, холодний, різкий вітер. Я мусіла позичити собі в Уляни шапку, бо своєї не привезла.

Тепер я сама з Іванком. Наварила вже на два-три дні. Їжа буде готова, як Максим прийде ввечорі з університету. Іванко покищо спить.

Вчора в Єрусалимі ізраїльський суд визнав Дем'янюка винним у воєнних злочинах. Вістка ця — на перших сторінках газет, і в телевізії. Вчора біля півночі слухала інтерв'ю місцевої репортерки з журналістом з Ізраїля. Ставила питання у такий спосіб, щоб дати і другу сторону цієї справи, вияснюючи глядачам, що були сумніви щодо тотожності Дем'янюка з т.зв. “Іваном Грозним”, катом Треблінки. Цікаво, чи американська телевізія здібна на таку спокійну об'єктивність?

В Максимовій домашній бібліотеці знайшла вже кілька цікавих новинок для моєї поточної бібліографії ULE80.

Субота, 23 квітня 1988. Торонто.

Максим поїхав на вечір Курбаса, де виступає Вірляна Ткач, Романа Багрій-Пікулик та авангардний театр. Іванко недавно заснув. Отже — тихо. З ним кілька днів — морока. Хворий. Гарячки не було, але звертав та чистило. Ще й далі в нього рідкий стілець, кілька разів у день. Але вже не звертає, та й почали ми поволі знову давати їсти, передусім — риж. В середу Максим ходив з ним до лікарки — дала також антибіотики на вушко.

Дитина, очевидно, марудила і плакала, а крім того, він дуже став “Татів син” і кричить, що хоче бути в Максима на руках. Отже загрожує йому, що буде рости на розвезеного малюка. Максим дуже дразливий і нервовий батько, а крім того він взагалі перечулений, серемудрий та й, нажаль, аrogантний. Ми мали з ним пару неприємних моментів. От хоч би такий дрібний інцидент. В дитячій кімнаті стоїть накрите плястикове ведро із брудними пелюшками. Тому, що дитина часто забруднювала пелюшки, від посудини було чути і я звернула на це увагу Максимові, думаючи, що може він забув під кінець дня їх винести. А він на те: пелюшки мають тут стояти, на те і ця посудина. Я сказала: нам це нічого, ми в інших кімнатах, а дитина ось увесь час дихає цим смородом! Ну, він це прийняв за критику і зробив з цього цілу справу. Стараюся якнайменше обзиватися і коментувати, але часом зовсім невинна заввага викликає подразнену реакцію. Фактично, така його поведінка до мене трохи мені сприкрила мій побут тут. Щоб не набридати своїм товариством, я вже двічі їздила до бібліотеки, була на оглядинах Канадської Української Фундації Шафранюка, а сьогодні пополудні мала іти на виставку Остафійчука до Інституту Володимира на Спадайна, але висівши з підземки, зблудила, пішла у протилежний напрям і опинилася біля Casa Loma. Скористала з цього випадку і пішла оглянути цей замок, що його власником тепер є місто. Клуб Kiwanis веде його для туристів та винаймає на різні весілля ітп. Сам власник збанкрутував ще заки замок був закінчений (перед і після I. світової війни) — тепер там поодинокі кімнати ще добудовують і реставрують. Є там на 3-ому поверсі і постійна українська виставка. Була б ліпшою, якби концентрувалася тільки на вкладові українців у Канаду, без надмірних намагань пропаганди.

Читаю матеріали Підмогильного і про Підмогильного з Літ. України та Вітчизни. Надзвичайно цікаві листи з Соловків. (Вдома тількищо знайшла подібні листи Зерова, надруковані в Радянському літературознавстві). На щось додаються архіви КГБ!

Понеділок, 25 квітня 1988. Торонто.

Максим від ранку на університеті — сьогодні іспити і він мусить бути присутній. Іванко сьогодні вже виглядає зовсім здоровий, хоч ще далі бере антибіотики. Почали вчора вже знову давати молоко. Тепер він дістав пляшку молока, п’є сам у ліжечку, і зараз, мабуть, засне. Ранок провели ми дуже гарно. Охоче поснідав, потім гриз печений хлібець і дивився, як баба снідала, потім трохи бавився і ходив за ручку з бабою, а тоді як пустився бігати довкола хати сам, то баба ледве за ним поспівала, щоб уловити, на випадок, якби падав, або міг десь ударитися. Характеристично, що пару днів, коли був хворий, майже зовсім не хотів сам ходити. Зробила я сьогодні вранці кілька фотографій, але не знаю які вони будуть, бо моя головна увага була на дитині, а не на фотографуванні.

Вчора після ранку з Іванком та пообіднього з ним проходу, я залишила увечері дитину Максимові, а сама поїхала до Інституту Володимира на виставку Остафійчука та на його доповідь про свою творчість і зустріч з любителями малярства. Остафійчукові десь між 40 і 50 років, хоч виглядає молодий, стрункий, високий, з сивавою шевелюрою, вдягнутий нібито консервативно в костюм з камізьолькою, але штани вузькі, а черевики на високих

закаблуках — робить враження стилияги, хоч з вигляду — типовий гуцул. Праці його дуже своєрідні — зокрема цікаві монотипії, що “ілюструють” (невідповідне слово! вони радше інтерпретують, або просто тільки нав’язують тематично до народних пісень). З цієї серії, нажаль, була на виставці тільки одна картина, невеликого розміру, але з великою ціною (2,000 дол.!), інші речі з цієї серії показував на прозірках. За ці малюнки він отримав якусь міжнародну нагороду. Нічого соцреалістичного в його малярстві немає — аж дивно. Багато асоціацій із народним мистецтвом, умисне нав’язування до примітиву, є щось із сюрреалізму, де-не-де якісь подібності із Шагалем, зрештою, не розуміюся на тому. Монотипії на прозірках подобалися мені більше, як те, що було на виставці. З виставлених найбільше мені сподобалася “Дзвінка”, що трохи нагадує жіночі портрети Пікассо та монотипія “Полюбила молодого скрипаля”. Були на виставці й абстракти і досить багато графіки, напр. ілюстрації до Шевченкового “В казематі”. Графічні речі видалися мені понурими, трагічними, повними якогось безвихідного приречення. На закриття виставки і виступ Остафійчука прийшло може 50-60 людей, в тому числі обоє Струки, Ліда Палій та Марта Трофименко. Марта Трофименко, виявляється, тепер живе таки в Торонто і тут працює десь на якісь правничій роботі. Славко приїздить час до часу у відвідини. Тут є також їхня дочка (студіює право) та стара мама. Ліда Палій має також клопіт із 90-річною мамою, яка живе разом з нею і останнім часом трохи хворіє.

Сьогодні пополудні має вже повернутися з Італії Уляна. Щоб щасливо! Я ще буду тут пару днів, хочу почути розповідь Уляни про конференцію Тисячеліття у Равенні та й зустрітися ще на обід з Лідою та окремо з Любою Пендзей. Якщо вдасться, хочу також поїхати до Української Книги і подивитися, що цікавого в них серед нових радянських видань. В середу запропонувала я Максимові, що я могла б ще раз залишитися з Іванком, щоб вони вдвійку могли піти собі до кіна. А в четвер я повертаюся вже додому, і в п’ятницю маю бути назад на праці.

Радіо подало вістку, що Дем’янюка засудили на кару смерти. Що ж: раз визнали винним, то помилування годі було сподіватися. Ще можлива апеляція — але навряд чи вона щось змінить. Якщо історія виявить колись, що Дем’янюк справді невинний, то процес цей в Єрусалимі може стати прикрою плямою на ізраїльській юриспруденції, як справа Дрейфуса або Сакко і Ванцетті. І буде вона, нажаль, підливою і для наших антисемітів, так як на превеликий жаль стала претекстом для чергової анти-української кампанії жидів усього світа. Так неначе б то не німці, а українці були спричинниками воєнних злочинів минулої війни!

28 квітня 1988. Четвер. Торонто, на аеродромі.

Тепер година 11:45. Мій літак має відійти щойно 12:55. А я вже полагодила всі справи, пройшла митну американську контролю та іміграційну перевірку. Матиму понад годину чекання. Максим сьогодні о 12-ій грає із Струком “Squash” — щоб упростити йому справи, я казала завезти себе на летовище раніше — бо інакше він мусів би відмовитися від цієї спортової розваги.

Уляна щасливо повернулася. Конференція, згідно з її розповіддю, була успішна і відносно багатолюдна. Самих доповідачів було 55. На бенкеті було біля 150 осіб — на залі в час доповідей, каже Уляна, бувало до 100 осіб. Один день був призначений на оглядини Равенни, а всі інші дні були тісно виповнені науковими доповідями: 4 вранці, 4 по полудні після обідньої перерви. Не приїхав, нажаль, Дашкевич зі Львова, але був Толочко з київської Академії Наук. З Амешрики не прибув Кеenan. Всі інші приїхали особисто. Деякі доповіді були, каже Уляна, на дуже високому рівні. Толочко говорив українською мовою, але мав приготований також англійський текст. Мовами конференції були англійська, французька, німецька, італійська. Італійські організатори добре подбали про технічну сторону конференції — мікрофони працювали справно, ітд. Були на конференції також молоді аспіранти й дослідники. Багато з них отримали спеціальні стипендії, щоб могли поїхати до Равенни. Значну кількість аудиторії становили італійці.

Уляна зустрілася в Італії з Ією. Я приїхала вже під кінець конференції, щоб зустрітися там із своїми батьками та Уляною. Привезла Уляна також важливу новину: новим директором УНІГУ на місце Пріцака назначено Грабовича! Це буде для громади неабияка несподіванка, бо вже пару літ підготовляли для цієї ролі Франка Сисина. Але Сисин не отримав у Гарварді “tenure”, а директором Інституту мусить бути “тенюрований” професор. Дехто побоюється, що з часом, при Грицевій допомозі, на професора історії стягнуть Магочого — бо це великий приятель Грабовича. Але це ще побачимо. Грабович серед нашої громади менше популярний як Сисин, але він виявляє неабияку тепер ініціативу (зв’язки з Києвом, ітп.) і, на мою думку, може виявитися зовсім непоганим директором УНІГУ. Офіційна передача керівництва буде, мабуть, аж на другий рік.

В літаку:

Після приїзду Уляни, я менше займалася Іванком. Провела один вечір з Лідєю. Обідали ми в ресторані Українська Каравана — харч український, надмірно обильний, відносно смачний, але атмосфера мені там не подобалася: бракує власникам чи керівникам витонченого смаку. Там на вікенд є розвагова програма і танцювальна площадка. Ліда їздила з Мірою недавно на вакації до Коломбії (їх тягне Латинська Америка, роки в Чіле й Аргентині залишили свій вплив, знають еспанську мову). Ліда має на роботі 6 тижнів вакацій (вона — на державній праці в шпиталі для ментально хворих), а Міра — тільки два тижні (вона піклується старими в притулку Ів. Франка). Ліда була б рада поїхати десь разом на вакації. Вона не вагається їздити навіть у небезпечні для неї віддалені місця — проти лікарських заперечень і пересторог. Має вона т.зв. Paroxysmal atrial fibrillation — серцеву ненормальність, що нероздавалась їй взнаки і кількакратно вимагала шпитального лікування. Ліда навіть носить браслет з написом своєї недуги, щоб нагла допомога знала про її недомагання. (Між іншим: дала собі зробити золотий браслет — як вже треба носити, нехай бодай буде якась прикраса!). Потім ми ще поїхали до них додому і на розмові з Мірою провели ще пару годин. Ліда працює вночі (від 11-ої до ранку). Міра розповіла цікавий інцидент із своєї праці. Пацієнтка-мешканка притулку не хоче іти пішки до їдальні, мовляв, не може стати на ногу, болить її. Міра саджає її у wheelchair і везе ліфтом вниз. А там їх зустрічає керівник притулку п-ні Пастернакова. Каже

Пастернакова до старої: пані Х! А це що таке? Чому Ви в кріслі? Прошу встати і піти до їдальні! І стара встає і йде, без жодної допомоги. А Міра стоїть із кріслом, з дурним почуттям. Каже їй Пастернакова: о, вам ще треба вчитися! — От такої дисципліни потрібно моїй мамі, вона була б сьогодні в ліпшому стані, може могла б сама сісти на крісло. (Каже Остап, що вона знову зробилася така прикра, що Галя нарікала на неї, як на злосливу й деспотичну). Стара пані Чуйко хворіє на рака. 6 років тому лікарі передбачали їй тільки пару місяців життя. Вона у притулку і Міра кожного дня її відвідує. Коли Ліда приходить, стара каже: а чому не прийшла Міра, тільки ти? Завжди воліла старшу доньку. Поділилися ми своїми клопотами і турботами про наших старих.

Вчора я пішла на домовлений полуденок з Любою Пендзей. Вона також має клопіт із старою мамою (яка живе окремо і ще самостійно) — але найбільший її клопіт із сином Юрком, якому вже понад 30 років, але який вже кілька літ терпить від психічної якоїсь недуги — спочатку лікарі думали, що це шизофренія, потім manic depressive, тепер взагалі не знають, що це таке. Бере силу всяких ліків (Lithium therapy і ін.). Боїться сам бути вдома, але живе з ними, користує з грітого басейну, не працює, не вчиться, буває дуже агресивний і прикрий. Був уже на другому році університету, коли проявилися поважні симптоми. Може пережив травму (учитель його, з яким Юрій посварився, нагло помер; товаришка поповнила самогубство) — крім того, тиск навчання, велика амбіція, що не дозволяла вдовольнятися чимсь іншим у житті, може — каже Люба — і надмірні сподівання і натиск родини. Моя мама, каже Люба, про кожного завжди питається: а чи має він університет? — Це вона сказала у відповідь на мою сугестію, що може йому добре було б працювати в природі, на землі, зайнятися городництвом чи чимсь подібним — адже це могла б бути добре терапія.

Люба приготувала мені потрібні матеріали в Robarts (Yarmarok і ін.) — я трохи там попрацювала, потім пішла до Інституту Св. Володимира, познайомилася з бібліотекаркою Богданою Вільк (замужна за поляком). Вони мають там багато потрібних мені матеріалів (навіть Ukrainian Canadian!) — отже на другий раз, якщо такий буде, я піду працювати до бібліотеки Інституту Св. Володимира, замість Метро і Robarts.

29 квітня 1988. Філядельфія. Метро, вранці до праці.

Встигла вже вчора ввечері порядно напрацюватися. Їздила з Галею за харчами, а потім ще до пізна варила на цілий тиждень (зупу, гуляш, шницлі). З Остапом мирно порозмовляли про новини з Торонто і Равенни (а також ті з Філядельфії, напр. про те, що Коропецький висловив думку, що для нього подорож на конференцію — надмірний видаток, і якщо вони не повертають грошей, він не поїде. А ми з Остапом вже кілька разів їздили без всяких допомог! Багатші люди тому й багатші, що вимагають за все звороту коштів!) Нажаль, під вечір наша комітива з Остапом зіпсувалася. Поїхав з нами до крамниці, бо мовляв, я забуваю дещо купити (моя головна увага — допомогти Галі з купівлею для мами і тата) — але в крамниці, на моє питання, що треба, заявив: мені нічого не треба. Так як би харчі потрібні були тільки мені! Вдома знов чіпається дрібниць: чому ти купила сливки? Є пачка вдома. І то таким тоном, якби я видала на цей зайвий продукт останній цент із

бюджету!

4 травня 1988. Метро. Вранці.

Остапові уродини відзначили доброю вечерею в La Terrasse та виставою Phila. Drama Guild старої комедії *Born Yesterday*, що їй — багато літ тому — бачили також на фільмі. Judy Holliday у фільмі була ліпша, як акторка Drama Guild, але п'еса дотепна і якби не надмірний патріотичний патос останньої дії, була б залишила наскрізь позитивне враження. Дарунка, тим разом, я не купувала. Мені він на уродини останніми роками також не купує дарунків — може б так вирівняти стандарти? Хотіла ще дістати білий бузок — в цілій Філядельфії розподільні квітярів його не мали. Бачила в одному городі на 2-ій вул. розквітлий бузок — і білий, і фіолетний. Пішла поговорити з господарем і пропонувала йому гроші за малу китицю білого бузку. *We never cut our lilacs*, сказав рішуче і дав мені лекцію, що мовляв, бузок перестає цвісти, коли його зрізувати. Дав тільки китичку цвіту (одного, без стебла) — ця галузочка майже зразу зів'яла. Зрештою в хаті (і біля хати) виплеканий давно наш власний фіолетний бузок — отже традиція продовжується.

Всю ніч сьогодні я не спала. За пізно лягла і просто вибилася зі сну. Їду до праці втомлена, а роботи тепер у мене повно, вона мене виснажує, тим більше, що в кімнаті стоїть Мекінтош і всі хто його вживає (Марія та наші працівники) конче мусять говорити до мене і не дають можливості сконцентрувати увагу.

Треба нам може частіше кудись вийти з дому — до ресторану, в кіно, на концерт. Хоч така ескапада тепер дуже коштовна. Вчорашній вечір коштував понад 100 дол. (Самі квитки до театру — 46 на нас двох!).

6 травня 1988. П'ятниця. Метро.

Холодна й дощова цього року весна. Все навколо, одначе, цвіте — dogwoods, азалії, овочеві дерева — різноколірова палітра на тлі ще дуже свіжої, молодої, жовтяво-зеленої полоси дерев та кущів. Трава й огорожа вирости по саме нікуди. Чекаємо на Іка, щоб прийшов покосити траву. Клопіт матиму теж із татовим городом — він сам уже косити не може, треба буде знайти когось і найняти. Холодна й дощова погода дає і деякі дивіденди: *Magia Kosciuk*, наша колишня господиня, приходить на зміну Галі на суботу-неділю. Це скоро скінчиться, бо як тільки потепліє, вона поїде до готелю над морем на працю, як почнеться там туристичний сезон. А мені з нею вигідно: вона досвідчена і на неї можна покластися — отже я могла б у суботу чи в неділю вийти до кіно, напр. — а це неможливе, коли є тимчасова заступниця на один день, яка не залишається на ніч і яку треба пильнувати. Саме присутності Марії Косцюк завдячую факт, що ми мали змогу поїхати в суботу на вечір Лізи Шашаровської. Варто може і цієї суботи кудись вибратися.

Вчорашній вечір провела, пишучи рапорт-оцінку для роботи Ясінського — Показчик до Літ.Наук. Вістника, надісланий на цьогорічний Бібліографічний конкурс. Нагороду

дістане напевне, ще не знаю тільки в якій висоті. Данко прислав уже свою оцінку, я цього року трохи запізнилася через те, що була в Торонто. На Касинця ще чекаємо: мушу потелефонувати йому й пригадати. Праця Ясінського має деякі недоліки — брак предметного покажчика та доброї вступної статті про методологію роботи, її обсяг та обмеження. Але сам авторський покажчик — це неабияке досягнення, величезна праця багатьох літ. Добре, що прислав її на конкурс!

9 травня 1988. Понеділок. Метро.

Il faut cultiver son jardin. Не тільки метафорично, але й дослівно. Вчора провела я значну частину дня у городі: купила й посадила квіти, погноїла землю, насіяла чорнобривців, скосила траву. Субота й неділя — були перші справді теплі, сонячні дні — треба було використати. Пора, адже вже травень.

В суботу були з Остапом на фільмі *Moonstruck*. Дуже обом нам сподобався. Любовним і романтичним оком змальована краса міста Нью Йорку, цікаво й дотепно відданий побут американських італійців. Є деякі соціологічні нотки, що у майстерній мистецькій формі вказують на американські соціальні парадокси (напр.: професор NYU відпроваджує додому випадкову зустрінуту в ресторані замужню жінку. Вона живе у великій кам'яниці. *Apartment house? Hi, family home.* О, дивується професор. Я живу в однокімнатному помешканні. *What does your husband do for a living?* — *He's a plumber.* Або ще таке: героїня вперше знайомиться з молодим амантом. Він працює на чорній роботі в пекарні, кидає вугілля в піч, брутальний, ординарний робітник. Але ось два дні пізніше вони ідуть до Лінкольн Сентер на “Богему” — і амант з'являється у смокінгу!)

В суботу вже поїхала я за квітами і за дарунком для мами на День Матері. Купила аж три блюзки — кожну іншого розміру, щоб могли спробувати і вибрати. Вчора була я в мами два рази — увечорі прийшла вдруге, щоб їй трохи почитати.

Була в нас пару годин вчора Ія — вона якраз повернулася з Італії.

Продовжую в метро, по дорозі додому:

Ія розповідала про Італію взагалі і про конференцію Тисячеліття і проф. Пріцака зокрема. Була не тільки в Равенні, але й у Венеції, в Римі, в Помпеях. З Помпеїв привезла нам подарунок — кафлю-копію мозаїки *Save sanem*. У Венеції одного дня встала раннім ранком і поки місто ще спало, пішла пройтися вузькими вуличками. Схід сонця зустрічала на *Piazza di Marco*, ще поки міські робітники розпочали свій день. Романтичне дівча. Але про Пріцака висловилася негативно. Була в його товаристві на вечері, що її організував професор Каріле, один із головних керівників конференції. Каже, що Пріцакові до тої міри бракує товариської оглади й культурного шліфу, що часом доводиться соромитися за його поведінку. Ну, це не така вже новина, нажаль. Прикро, що він дає це відчуття і молодій генерації. Конференція не мала досить *publicity*, зв'язки з *media* були погано наладані — це така її критична увага про саму конференцію. Вона, очевидно, була на ній тільки один

день. Дуже їй сподобався Толочко — виглядав, за її визначенням, як справжній європеєць, добре презентувався й культурно поведився. Гарне враження зробив на неї Оболенський.

Ходила я з Ією до мами і тата. Татові, очевидно, треба було сказати, хто вона і потім, коли я ввечері прийшла до них удруге, вже не пам'ятав взагалі, що Ія була.

Провели ми пару годин на інтензивній розмові. Коли Остап привітав її від себе і Марка як “potential Mother” — запротестувала, і я мала враження, що вона і справді не хоче такою бути. (По Маркові бачу, що він може і хотів би вже мати діти). Але це їх справа — до цього нікому не слід мішатися.

В Італії її вкрали портфель з документами, паспортом, кредитовими картками, подорожніми чеками. Мала поважний клопіт, але зате мала також нагоду познайомитися з американським консулом.

12 травня 1988. Метро.

Чудовий день: після дощу повітря чисте й прозоре, синє сонячне небо, в нашій ділянці — свіжа зелень, розквітлі різноколірові азалії, dogwoods, овочеві дерева... Пахне! Їду трохи спізнено — не виспалася, ледве встала. А лягла вчора дуже вчасно, біля 10-ої і думала добре відпочити. Збудив мене голосний і, здавалося мені, схвильований голос Остапа. Встала занепокоєна: чи не сталося щось? Чую: говорить по телефону. Він у кухні, внизу. Я в спальні, на горі. Але зійшла вниз і на сходах підслухую. Перелякалася я, що може сталося щось у Марка та її — в цей час, по 11-ій, часто дзвонить Остап до Каліфорнії. З розмови не зразу могла вгадати: якісь загальникові фрази про життя, що його не можна будувати на брехні, про контроль емоцій (аякже, та ще в такому емоційному тоні!) З контексту не знала я про що мова, ані з ким розмовляє. Серце мені билосся від хвилювання. Але я вирішила не перебивати. Підняла тільки на мить в другій кімнаті слухальце, щоб переконатися, хто саме по другому боці лінії. Прийшло мені навіть на думку, що це може якась суперечка в справах “Слова”. Але в трубі почула я голос... Віри Лащик. Відлягло мені від серця, я поволі заспокоїлася, рада, що не Марко чи Ія, що це не якась поважна життєва травма — але сон вже мені зігнало. А ще потім Остап прийшов до спальні і розговорився. Він любить собі під ніч побалакати, а потім висипляється до полудня. А як я виб'юся із сну, тяжко мені потім заснути — а вставати треба вже о 6-ій!

12 травня. Метро додому, під вечір.

Вийшла з праці біля 3-ої і пішки пішла до міста. Давно собі обіцяла, що як буде гарний день, піду за новими окулярами до American Vision Center. Отже medical appointment плюс не брала сьогодні полуденку. Прохід добре мені зробив — сьогодні тепло, але не гаряче, я ще у вовняному костюмі — саме якраз. Оптометрист після бадання очей вирішив, що мені не треба сильніших окулярів — це для мене була несподіванка! Отже можна було б і не замовляти нових окулярів. Але в мене зломилася мої сонячні окуляри, що їх вживаю передусім для їзди автом. До старих лenz не можна було знайти рамок (інша мода!), а

направити також не можна. Ці старі сонячні окуляри були на рецепту — але дуже вже старі, ще заки я почала носити bi-focals. І от я вирішила скористати із знижки цін і таки замовити нову пару. Одну із своїх теперішніх окулярів дам “пофарбувати” на сонячні. Сьогодні довідалася, що це проста процедура і коштуватиме біля 10 дол. А за нові окуляри на випродажі заплатила \$95 плюс \$25 за перевірку очей.

По дорозі додому вступила до Ванамейкера і купила собі светер і светерову блюзочку з акриліку.

Сьогодні приїхав до нас Тарас Кульчицький — буде один тільки день (завтра від’їжджає). Ми запланували піти з ним та з Даною Вонторською на вечерю до ресторану.

13 травня 1988. Вранці. Метро.

Вчора — історичний день. Не тому, що приїхав Тарас, що ходили на вечерю до ресторану Chautauqua з ним та з Даною Вонторською, але тому, що нарешті прийшов з Едмонтону мій Research report ULE65B. Казав мені Остап, що пару днів тому був телефон з KIUC, де повідомляли, що висланий ще у березні на мою адресу пакет повернувся до адресата і що вони висилають його вдруге. Присланий Research report виглядає як готовий продукт — це оправлена ніби-книга на понад 300 сторінок, з титульною сторінкою, формату й типографії такої, як інші їхні research reports. Текст надрукований чітко, чомусь з інтерлініями, що робить його значно довшим. Але я маю надію, що це тільки пробний примірник для коректи, як це обіцявав у листі Marples, а не один із надрукованого вже тиражу. Бо — по перше — я хотіла б внести деякі зміни і поправки в моєму первісному тексті (з уваги на нові знахідки), а крім того є деякі помилки, недогляди і типографічні дивогляди, що їх треба і варто поправити. Сьогодні хочу пополудні потелефонувати до Едмонтону і вяснити, чи я маю робити коректу, чи вже (не дай Бог!) запізно.

Всю ніч не спала. Мабуть після двох чашок кави у ресторані, а трохи може від збудження, що нарешті ось бачу свою велику працю надрукованою, що не пішла вона намарне. Це велика заохота продовжувати цю величезну роботу, щоб за мого життя, дай Боже, побачити ще не один такий друкований research report цієї моєї бібліографії.

Понеділок, 16 травня 1988. Вранці. Метро.

В суботу Остап їздив до Нью Йорку на 85-ліття Едварда Козака (було, каже, около 300 людей на бенкеті!) А я провела приємний день: завезла тата до фризiera і на цвинтар, скосила траву, винесла городові меблі, пересадила форситію — а решту дня провела над коректою свого research report. Ще в п’ятницю подзвонила я до Едмонтону: говорила не з Marples-ом, а з Христиною Когут. Виявляється: це не пробний примірник, а один із надрукованих 50! Marples мав мені віддзвонити, але цього не зробив. Я була трохи сердита, бо він запевнив мене, що я зможу ще внести деякі зміни. Когут, щоправда, сказала, що новий наклад можна буде друкувати як revised edition, з поправками і

додатками. Вчора я закінчила коректу. Найбільша проблема: помішалася їм пагінація. Report друкований з мого MacIntosh диска на laser printer. А laser printer забирає більше місця, як мій звичайний шрифт. Вони цього не врахували і не помітили, що треба зробити відповідну поправку в іструкції для комп'ютера. У висліді є 11 подвійно нумерованих сторінок і дві зовсім blank — порожні. Це зверне увагу покупців, бо виглядає, що примірник забракований. А насправді текст бібліографії зовсім від того не потерпів. Я з полегшенням відітхнула, коли це усвідомила. Є деякі дрібні помилки, але їх небагато. Гірше, що я не встигла внести засадничих змін у передмові та в анотації до “Марусі” (де я тверджу, що перше видання з 1890 року, тоді коли існувало ще одне раніше, хоч я його і досі не бачила і не перевірила).

Вчора пополудні були в Лабуньків привітати Іка з його градуацією з La Salle. Мирослав розповідав про конференцію в Равенні і про те, як Пріцак усе вирішував сам, не консультиуючись ні з ним, ні з Шевченком, що у висліді — на його думку — дало низку поважних недоліків.

18 травня.

Вчора пополудні потелефонував до мене на працю Левко Яцкевич. З його схвильованого голосу я зразу відчула, що щось сталося. Виявляється, тета Леся перейшла в нашому пенсильванському шпиталі операцію на рака відходової кишки. Операція відбулася ще в четвер минулого тижня, але вони нікому не говорили і навіть Мотря довідалася тільки день раніше, що така операція відбудеться. Телефонував вуйко з пенсильванійського шпиталю і я зараз туди пішла їх відвідати. Справа, очевидно, поважна. Colon cancer — це страшна діагноза і великий удар. Вчора Леся мала ще рурку через ніс до шлунка — сьогодні вже її виїняли. Виглядає вона на лиці добре і свіжо. Показувала мені рану на животі — буде великий шрам. Але це байка: найважніше: хемотерапії ні радіації не потрібно, каже лікар, но і не мусітиме носити мішечка для випорожнення. Недавно на цю хворобу помер приятель Пасічників, Макар Ужвій — дуже мучився останніми місяцями. Про це я, очевидно, нічого не говорила. Натомість розповіла про Параню Стойко, що мала подібну операцію 20 років тому. Дай Боже, щоб все загоїлося і рак не відновився. Говорила я вчора по телефону з Мотрею. Вони мають приїхати на вікенд.

19 травня 1988. Метро.

Закінчила коректу свого ULE65B і написала вчора листа до Марплеса. Сьогодні вишлю. Єдиний мій час піти на пошту — полуденок — а я цими днями проводжу його в шпиталі, в Лесі. Але попробую зробити одне і друге.

Вночі мало спала і втомлена. Моя безсонність не була б така прикра, якби я не мусіла вставати вранці о 6-ій годині.

Приїхала з Польщі кузинка Ольги Купіхи — Ганя, і це була для мене дуже добра вістка. Я зразу запропонувала їй приходити на працю до мами кожної суботи і неділі. Вона почне

вже завтра, в п'ятницю. Один день буде разом з Галею, щоб запізнатись із роботою, привчитися. Це потенційна кандидатка на постійну працю, на випадок якби Галя відійшла. Я ще її не бачила. Маю надію, що вона буде відповідною і відповідальною людиною і що схоче в мамі працювати.

20 травня 1988. Метро, вранці.

Під кінець червня відбудеться в Атланті, в Джорджії, чергова річна конвенція AALL. Про це в нашій бібліотеці вже не один раз були розмови — всі хочуть їхати, а грошей для всіх не вистачає. Але остання вістка в цій справі була, що з цього річного і наступного бюджету візьмуть покриття для всіх, хто поїде. Радилася я з Остапом: чи мав би охоту побачити південь США, країну конфедератів. Мусів би, очевидно, видати на це чимало грошей, але готель був би для нього дешевший, бо це був би тільки додаток до кошту моєї кімнати. Кожен виїзд для мене тепер — велика проблема через маму і тата. І хоч добре було б зустрітись з давніми знайомими, послухати найцікавішої для мене сесії про радянське право (спроваджують з Лондону професора Butler-a), відпружитись від рутини праці — та ще й на кошт бібліотеки! — і трохи побачити іншу Америку — я рішилася вчора — не їхати! Трохи шкода, бо факт, що ми цього року не поїдемо до Урбани і що я не поїду до Атланти, означає, що я де факто резигную з двох майже тижнів leave of absence і мусітиму працювати в час, коли всі інші мої колеги будуть забавлятися на конвенції!

Ще не знаю взагалі, чи зможу взяти якісь вакації і коли. Була вістка, що на семінарі УВАН цього року виступатимуть Гнатенко і Руденко. Це мене зацікавило і я думала, що поїду. Але довідалась вчора, що Руденко відмовився — отже не відомо ще кого візьмуть на його місце і чи це мені було б цікаво.

23 травня 1988. Понеділок вранці. Метро.

Новина з Торонто: Уляна сподіється другої дитини! Вже 9 тижнів вагітності, розв'язання повинно наступити десь у грудні. З журбою радість обнялась, мовляв Олесь. Справді, якщо плянувати другу дитину — то саме на часі, відкладати не можна. І добре, щоб Іванко мав братчика чи сестричку. Але в Уляниному віці — це завжди збільшений ризик. Щоб щасливо, щоб дитина була нормальна і здорова!

З Каліфорнії знову ж новина іншого порядку. Хочуть наші діти купувати іншу, більшу хату, бо тут їм тісно. (Справді, якби мали мати потомство — було б їм дуже не вигідно!) Ми з Остапом нічого їм не казали про новину з Торонто: нехай про це офіційно повідомлять самі Максим та Уляна.

Вікенд був ще замітний тим, що в п'ятницю, суботу й неділю була вже на роботі в мамі нова жінка — Ганя Костур, що тиждень тому приїхала з Польщі. Це старша жінка (мабуть моїх років!!), лагідного успосіблення, добросердечна. Має в Польщі чоловіка і дітей, вже дорослих. Працюють на ріллі, на власному господарстві, мають щось 20 гектарів землі. Вона була б добра для мамі господиня, але не знаю, як ще справи уложаться. І тато і мама

показали себе в час вікенду із найгіршого боку — вередливості, істерики, хамування. Маю надію, що це її не відстрашить.

В п'ятницю були з Остапом на доповіді Маркуся про пляновану енциклопедію діаспори, в суботу ходили на виступ Стефи Гнатенко, а вчора були на багатолюдному бенкеті для відзначення 1000-ліття християнства Руси-України. Маркусь говорив в УКУ до гурта може 20 осіб і вже цей факт не добре свідчить про організаційні здібності ініціаторів. (Сам задум і плян Маркуся, думаю, хоч і амбітний, але здійснимий, але треба було зразу зробити йому більшу рекламу, щоб люди трактували його поважно). Стефа говорила цікаво, але дуже хаотично.

25 травня, середа. Метро.

Вчора ввечері їздили до УКУ на виступ Мирослава Лабуньки про конференцію в Равенні. Дав цікавий загальний погляд і навіть ми, що слухали вже реакцій про Равенну приватно і від Уляни, і від Ії, і від самого Мирослава, довідалися ще деякі нові подробиці. Щоб могли поїхати з Остапом до УКУ, я вступила до мами зразу після повороту з роботи, по дорозі додому — а не після вечері, як це звичайно роблю.

Минулий вікенд, як це я вже відмітила, також мали кілька вечірніх виходів. В неділю були на багатолюдному прийнятті з нагоди 1000-ліття християнства в готелі Mark's на City Line Avenue. Людей було може із 500, в тому числі чимало не-українців (Thacher Longstreth, конгресмени, делегати інших етнічних груп ітд.). Програма була більше англійська, як українська. Вів програму й бенкет Альберт Кіпа (завжди дивуюся, чому у нього-київлянина така погана українська мова?!) Були, очевидно, католицькі єпископи і священники, але помітна була мала репрезентація православних. У мистецькій програмі виступали Юліяна Осінчук (грала Ліста, Косенка і свою власну композицію), Ляриса Кукрицька (деклямувала Неофіти Шевченка в англійському перекладі — з тим, що ім'я перекладача не було навіть назване) та хор "Прометей" під керівництвом Дядько. Найбільше подобалася мені Осінчук. Було чимало промов, програма затягнулася до пізна. Біля нашого стола сиділо трьох лікарів — Яримович, Саяк і Войтович — всі без жінок. Я сиділа біля Славка Яримовича і приємно мені було говорити з ним про інші справи, а не пор маму-тата та їх хвороби.

Написала в час вікенду також два листи — до Фліса, в справі видання книжки Керницького (це вже вдруге!) та до Archie Henderson-а, якогось бібліографа чи літературознавця, у відповідь на його запитання про українські переклади з Езри Павнда.

26 травня 1988. Метро. Четвер.

Вчора прийшов до мене офіційний лист від Струка — запрошення до співпраці з Енциклопедією України. Це вже вдруге. Кілька місяців тому він пропонував мені перебрати на себе редагування і нагляд над відділом "Преса" — функція, що її колись сповняла Софія Янів. Я від цієї пропозиції відмовилася — не хочу втягати себе в зовсім

нову ділянку. Це забрало б мені увесь час і підкопало б сильно мою працю над ULE. Тим разом пропозиція: написати гасло на 8 сторінок машинопису: Literature in Translation. Від цього відмовитись я не можу і фактично рада, що до мене звернулися. Тільки ж бо, я найрадше хотіла б обмежитись до англомовних перекладів, а вони, здається мені, хочуть одним гаслом покрити всі мови. Це справа для мене значно складніша — вона вимагатиме дослідження і розшуку за джерелами та інформаціями. Пропозиція зроблена ділово і поважно: пропонують до підпису контракт, що зобов'язує віддати роботу до грудня 1988 року й обіцяють гонорар у висоті 180 канадських доларів. Пропозиція ця цікава — вона щось говорить про спосіб і організацію праці редактора.

Прийшло також вчора запрошення виповнити запитник до Who's Who in American Law. Спочатку вагалася: навіщо мені це? Адже я не правник, а тільки спеціаліст від бібліографії чужого і міжнародного права. Але виповню, може помістять.

27 травня. П'ятниця. Метро.

Галя виявила бажання поїхати в наступному тижні на пару днів на Ніягару. Я, користаючи з того, що є вже Ганя Костур із Польщі і бажаючи тій жінці дати змогу заробити собі більше, щоб заохотити її, запропонувала Галі скористати з нагоди і взяти собі вільне на цілий тиждень. Так воно й буде. Ганя К. прийде завтра вранці і буде в мамі й тата до понеділка вранці, 6 червня, тобто 9 днів. Це буде для Гані проба: чи могла б і хотіла б вона перебрати на себе господарство у випадку, коли Галя отримає оформлення свого статусу в Америці і піде на якусь працю до шпиталю? (Є великий брак медсестер та коло-медичного персоналу, отже не сумніваюся, що працю буде їй не трудно знайти).

Сьогодні, маю надію, я зможу в полудне взятися за власні справи, бо Леся нарешті піде вже додому. Я досі кожен полуденок проводила в неї, бо знаю, що відвідати її пізніше в хаті буде мені значно трудніше.

Настрій мій, на диво, добрий і хоч буваю після роботи дуже втомлена і приходжу часом додому з болем голови, то фактично є в мене ще досить сили й енергії. Шкода, що не можу посвятити цю енергію для своєї любої праці, що може принесла б якусь користь нашій бідній культурі, а мушу зуживати її на роботу, яка хоч і оцінена і незле оплачена, але могла б бути виконана теж іншими людьми (моя асистентка вже певно чекає на мою емеритуру!).

П'ятниця увечері, метро, по дорозі додому.

В сьогоднішньому Н.Й. Таймсі на першій сторінці — сенсація. Горбачов пропонує обмежити ролі партії в сфері економічного й суспільного життя СРСР, обмежити каденцію політичних і партійних лідерів до 10 років (включно з членами Політбюро!), активізувати ради, щоб вони стали справжніми законодавцями, а не тільки одобрявачами партійних постанов, ітд. Текст радянського документу, передрукований в Н.Й.Т. має знаменне речення: “все, що не заборонене законом — дозволене!” Чи справді можна

таким чином започаткувати демократичний процес в ССРСР? Якщо консервативна опозиція, бюрократи і неосталіністи не заб'ють “горбачовської перестройки” в самому її зародку (а то й дослівно, якщо не заб'ють і самого Горбачова) — як довго треба, щоб відучити людей від страху, щоб зробити їх ініціативними, відповідальними, продуктивними? Адже комуністична система вже 70 років вбиває в людях ці властивості, а демократичних традицій Росія не знала і не плекала ніколи, ні після революції, ні передтим.

Наш президент сьогодні у Гельсінкі — по дорозі до Москви на вершинну конференцію з Горбачовим. Має зустрітися також з дисидентами, в тому числі і нашими — Чорноволом та Гелем. Чи допустять кагебісти до такої зустрічі? Побачимо.

В Літературній Україні надрукована стаття — інтерв'ю з нагоди тисячеліття християнства. Читачі, мовляв, питаються: а які ж святкування будуть у Києві? — І от виглядає, що заплановані різні відзначення: офіційно, в оперному театрі, на Володимирській гірці, у Володимирському соборі. А ще й заплановані видання Біблії, молитовників... Невже на наших очах і за нашого ще життя побачимо крах атеїстичного комунізму?

31 травня, вівторок вранці, метро.

Три дні у Філядельфії відбувалася з нагоди 1000-ліття спортова олімпіада молоді із забавою. Було біля 800 змагунів з різних міст Америки й Канади, а на забаві, кажуть, було від 1200 до 1500 осіб, переважно молодь. Ми з Остапом могли поїхати тільки на закінчення, в понеділок. З оповідань інших знаємо, що воно було “муштардою по обіді”. Шкода, варто було бачити відкриття. Молодь на українській імпрезі — та ще й у такій кількості — це справді вийняткове тепер явище!

Не обійшлося без усмішки: на стрічках, що служили замість квитків вступу, надруковано: Ukrainian-American Millenium. Olympiad і дата. Я засміялася: Колюмб відкрив Америку чотириста років тому, але українці вже тут — тисячу років! Ще перед індіанцями були ми! Ніби дрібниця — але характеристичне, нажаль, для нашої недбайливости.

В Москві успішно проходить конференція на вершинах. Реген багато уваги присвячує людським правам, зустрівся з дисидентами, з православним клером. Його виступи не дуже подобались москалям — мовляв, це не тактовно приїхати до когось в гості і взяти такий повчальний тон. Тільки сів Реген на канапу з Горбачовим до першої “photo opportunity”, наш американський журналіст ставить запит: Як ви, пане президенте, почуваетесь в країні, що її ви недавно ще називали “імперією зла”? Реген, не заїкнувшись, каже із усмішкою: “Just fine”. Чи був Чорновіл на зустрічі з американським президентом? Треба буде прочитати газети: може будуть точніші звітування.

2 червня 1988. Четвер, Год.1. Метро.

Вчора вранці Остап недобре почувався, тиснуло в грудях. Я потелефонувала до Дикого —

він каже: везіть до шпиталю, на Emergency. Я так і зробила. Остапова слабкість не була помітна, виглядав і поводився нормально. Навіть почав було довго збиратися: мовляв, наперед треба поголитися ітд. Але я приспішила: як на emergency, то нема що відкладати. Поїхали ми. Спочатку я думала, що його лікар збадає і відпустить додому. Але ні. Залишили на обсервації в Cardiac Care Unit, почали цілу батерею різних проб: крові, електрокардіограми, ітд. Ензими виявились нормальними та й кардіограма була добра. Але залишили на ніч. Сьогодні я поїхала вранці з думкою, що заберу його додому. Та ні. Сьогоднішня кардіограма гірша від учорашньої. Тиск у грудях вранці знов повторився. Отже Остап мусить побути пару днів у лікарні. Кардіолог Helwig знову заговорив про потребу зробити кететеризацію, щоб встановити, що і де саме заблюковане. Сказала мені лікарка Ловенталь, що тепер, коли так поширена angioplasty, кететеризація не обов'язково мусить бути першим кроком до операції, але може допомогти прочистити жили при допомозі цього нового забігу. Остап, здається мені, тепер уже з меншим переляком реагує на згадку про кететеризацію. Рішення мусить бути його власне. Але я хотіла б, щоб він якнайдовше ще жив, щоб запобігти можливості масивного інфаркту. Якщо кететеризація могла б виконати таку превентивну функцію, то може не варто так їй протиставитися?

Вчора не їздила до праці взагалі, а сьогодні їду на половину дня.

Мала ще вчора прикру пригоду, бо не могла відкрити замка у дверях. Щось затялося і я в паніці потелефонувала за поміччю до Мирослава. Але потім заспокоїлася і сама відкрила — так, що Лабунька не мусів приїздити. На щастя, я дала йому знати, поки ще виїхав з дому.

2 червня. ввечері, вдома, четвер.

Їздила вдруге до Остапа. Він добре почувається і в доброму настрою. Сьогодні робили йому тести Ultra-sound.

Повернувшись з лікарні, вступила до мами. Від неї довідалася, що Леся знову в шпиталі. Тепер ось я потелефонувала до Левка, щоб перевірити, чи справді і що сталося. Так, каже. Зімліла в лазничці. Лікар казав привезти назад до шпиталю. Ствердили, що вона дістала сціп крові і тепер мусить лежати. Не знаю, чи матиму змогу її завтра відвідати. Але бодай потелефоную.

3 червня, вранці, метро, п'ятниця.

Вчора потелефонувала до Марка та Ії, щоб передати їм найновіші новини, щоб заспокоїти. Бо про те, що Остап у лікарні, Марко довідався ще увечорі того самого дня — Ія подзвонила до батьків і отримала повний рапорт. У висліді Марко вчора двічі телефонував — наперед на працю, а не заставши мене там, додому. Вістка взагалі поширилася блискавично, аж занадто. Тільки я завезла Остапа до лікарні і повернулася вполудне додому — телефон. Віра Лашик. Може треба тобі в чомусь допомогти? Вона довідалася від Гевриків, що Остап у лікарні! А Геврик довідався від моєї асистентки Марилі — бо ж я

вранці мусіла повідомити, що не прийду до праці, бо везу чоловіка на emergency. Сьогодні вранці знову ж подзвонив з Нью Йорку Максим. Він сьогодні має доповідь про Ніцше (впливи на Підмогильного) на науковій конференції у Fordham Univ. Я думала, що він не знає про Остапа — бо ми пару днів були incomunicado. Але ні, виявляється, Максим вчора говорив з Касинцем і довідався. А з Касинцем я мусіла вчора обговорити рішення Бібліографічного Конкурсу, що через нього трохи запізнилося. Почав мені оправдуватися, мовляв, багато мав справ, ітд. — і тоді я йому сказала і про свій клопіт. Я Максима потішила, що все гаразд, щоб не хвилювався перед своїм виступом.

Вівторок, 7 червня 1988. Вранці. Метро.

Вчора привезла свого коханого з лікарні. Чується добре, в доброму настрої. На катетеризацію не погодився. Трішки змінили йому дози ліків. В суботу і неділю був Максим. Шкода, що міг відвідати Остапа тільки в лікарні — всетаки ми пробули втрійку разом кілька годин і в суботу, і в неділю. Відвідав також, очевидно, діда і бабу. А в неділю перед полуднем ми ще встигли поїхати до крамниць і купили різні дарунки: і Максимові, й Уляні, й Іванкові. Допоміг мені із купівлею харчів, заінстальював у вікні моєї робочої кімнати охолоджувач. Та що головне — роз'яснив мені своїм приїздом тяжкий для душі минулий тиждень. Максимова доповідь на конференції у Fordham про Ніцше в Радянському Союзі пішла йому добре. Був єдиним українцем на цій конференції та говорив про 20-і роки в Україні, основним чином про Винниченка і Підмогильного. Від нас повернувся ще на день до Нью Йорку і вчора вже був удома в Торонто. Я вирішила вчора не йти до праці взагалі — думала пополудні трохи попрацювати над ULE65A/Ind, але скоро зломив мене сон — пополудні! — і я мусіла трохи покластися. Це тільки доказ, скільки нервів коштував мені минулий тиждень.

Все ж таки я не занедбала і громадського свого обов'язку: написала кінцеві листи про вислід 8. конкурсу Ценків (дали 800 дол. Ясінському з критичною приміткою). Сьогодні в роботі підготую копії, а коли прийде підписаний комунікат, розішлю. На тому моє головство в Бібл. Конкурсі закінчиться!

Четвер, 9 червня 1988. Вранці. Метро.

Остап чувся дуже добре, але от вчора ввечорі після 9-ої — телефон з Нью Йорку. Помер Роман Маланчук. Жаль. І шкода також, що не дочекався друку своєї великої бібліографічної роботи про Винниченка. Але ось бачу: Остап перед сном приймає нітрогліцирину... Важко, а то й навряд чи можливо зберегти себе від життєвого стресу. Треба тільки пробувати не надто всім перейматися, щоб берегти своє власне здоров'я. От сьогодні, наприклад, Віра Лашик іде на прикрий і болючий медичний забіг — здається називається це калеоскопія чи щось подібне. Те, що робили Лесі. Дай Боже, щоб не виявився рак... Бо, каже, помітила в калі кров.

Я вчора прийшла з роботи дуже втомлена і думала раніше покластися спати. Але пішла до мами. А Галі нема, десь пішла до крамниці. Довелося трохи біля мами поприбирати, а

також прочитала я їй із Жовтня цікаву статтю про ... тайний університет у Львові. Тато був у цьому університеті студентом і мама ті часи пам'ятає.

П'ятниця, 10 червня 1988. Вранці. Метро.

Вчора ввечері посиділа в мами понад годину. Прочитала їй статтю про 105-літню О. Дучимінську з Літературної України. Тато виглядав і чувся погано, ходив по хаті, заточуючись. Поклався в ліжко ще перед 9-ою. Прийшовши додому, я зробила пару коротких чемностевих телефонів (— всі до хворих — до Лесі, що вже повернулася з лікарні додому, до Віри Лащик, що саме перейшла трудний тест на кишки). Потім скоро поклалася спати, бо щось мені увесь день муляло біля серця і в плечах — думаю, відпічну. О год.4:30 — телефон. Мама. Я думала: може тато вмирає? Але ні. Мовляв, ти дзвони до Гані, бо я лишуся без опіки. А де Галя? — питаю. Спить нагорі, не можу її докликатися. Ну, кажу, адже ти маєш пелюшку та й воду біля себе — не треба вночі ніколи кликати. В найгіршому разі доведеться почекати до ранку на зміну пелюшки. — Ну, я потелефонувала, щоб розбудити Галю і впевнитися, що нема чогось серйознішого. Галя каже: вона так увесь день кличе, хоч нема для того справжньої потреби. То судно підклади, то пелюшку зміни — хоч насправді сухо і непотрібно це робити. Вимучує тата, який поблизу в другій кімнаті, чує як вона кличе і встає до неї.

Ми з Остапом до рана вже, очевидно, не спали. Що робити? Мама отримує дві капсулки на сон. Пораджуся Яримовича. Якщо можна підвищити дозу і дати і на день збільшену седацию на успокоєння (бо вона і цілий день поводитьсь так само) — то треба буде це зробити, навіть якщо через те вона буде менше твереза й притомна. Бо в іншому випадку ми довше не витримаємо — обидві господині нарікають.

Понеділок, 13 червня 1988. Вранці. Метро.

В п'ятницю ввечері, після закупів харчів з Галею і звіту її про мамину поведінку, я вирішила серйозно промовити мамі до розуму. Вийшла ціла сварка, бо тато, очевидно, по своєму сенільному звичаю, взявся заперечувати, що мовляв, це неправда, що він уночі телефонував ітд. Я маму насварила, що вона задля дрібних своїх забаганок наражує життя і здоров'я і татове, й Остапове і моє. Від Галі знаю, що вона потрапить будити серед ночі тата, бо їй забаглося напитися пива (склянка з напоєм стоїть біля неї у спеціальному горнятку, що його вона може рукою досягнути, але це, очевидно — не пиво!), а коли Галя побачила, як тато півпритомний мало не впав, ідучи вночі до мами, мама сказала на Галине зауваження, що він може впасти, ну то хай заб'ється! Серця мама не мала все життя — ні до дітей, ні до чоловіка, ні до внуків. Хіба, щоб зробити дарунок з грошей, або щось спекти, щоб її похвалили. Завжди багато разів допитувалася, чи смакувало, чи добре? Тепер вона стала вже зовсім егоїстка. Злослива до всіх довкола себе. Але думає ще логічно й повинна розуміти ситуацію. Мені її дуже жаль — але я не можу дозволити, щоб її поведінка зруйнувала життя мені і мому Остапові. Я була зокрема схвильована тому, що Остап тількищо вийшов з лікарні, що я дорожу кожною хвилиною його життя. Я сказала мамі: ми посвятилися всі, щоб створити тобі домашні умовини, щоб ти не мусіла іти до

nursing home. Але якщо ти не достосуєшся до обставин, не дозволиш татові, господиням і мені з Остапом спати по ночах, бо тоді саме тобі захочується порозмовляти — то треба буде рішитися на іншу розв'язку, бо ми так довго не витримаємо. Мама, вислухавши мене, признала мені рацію. Тато заперечував, мовляв, якщо вона хоче, щоб він вставав до неї вночі, він вставатиме. (Але потім удень ходить як п'аний і вже не може прочитати її газету — а вона хотіла б одне і друге!)

На вікенд, у висліді, була чемна.

14 червня, вівторок. Метро.

Думала, що сьогодні розв'яжуся з усіма проблемами конкурсу. Листи написані, копії зроблені, конверти поадресовані. Жду тільки на офіційний документ — комунікат з трьома підписами. Вчора пошта принесла листа від Данка: я зраділа, вже є. Але відкриваю і виявляється, що там тільки один комунікат — український, а англомовного нема. Довелося телефонувати ввечорі до Данка — він каже, що отримав від Касинця один тільки листок і зараз його підписав і вислав. Отже доведеться дзвонити ще й до Касинця. Скільки додаткового клопоту (і видатків!) через дрібну неухвалюваність. Адже тексти я приготувала, узгіднила перед тим із ними, отже підпис — чиста формальність. Тим більше, що я вже маю підписи обох на комунікатах (це такий мій contingency plan! щоб запобігти можливим непорозумінням) — але на окремих копіях — а тут треба один оригінальний документ, що з нього робляться копії і який залишається в архіві. Дурна морока!

Пробую потрохи працювати для себе — але для цього обмаль часу й спокою. От вчора ввечері не тільки мусіла побути в мами, але ще й їздила за пелюшками для неї до аптеки. А треба б мені нарешті написати рецензію на Гнідьові переклади Франка до WLT. На черзі також обіцяна нотатка до Сучасності про дві антології поезії та рецензія на Before the Storm. Треба поступово збирати матеріали про неангломовні переклади для Енциклопедії, но і продовжувати працю над покажчиком до мого ULE65A — якщо схочу вислати цю роботу на конкурс перед березнем 1989 року (Пріцак нової комісії ще й досі не назначив!)

17 червня 1988. П'ятниця.

Пару днів великої гарячі — понад 90°F. Це втомлює і виснажує. Лягала спати вчасно: біля 10-ої, а це значило, що моя власна праця не поступає вперед. Але ось — трохи по трохи — почавши ще в час вікенду на городі (замість поїхати на чергову доповідь Гнатенко), потім провівши один вечір у нашій прохолодній пивниці (не при телевізорі, але вигідно на фотелі) — а вчора, нарешті, при комп'ютері в моїй робочій кімнаті, включивши на пару годин охолодження — я таки написала рецензію на Гнідьові переклади Франка і сьогодні вишлю до WLT.

Кінець року на роботі — треба готувати річний звіт. Колеги готуються до виїзду на конвенцію в Атланти, а я цього року мусіла зрезигнувати з передишки, яку дають конвенції. А така передишка була б дуже до речі!

22 червня 1988. Середа. Метро, вранці.

Гаряч триває. Сьогодні заповіли рекордову температуру — 102°F. В країні взагалі, а в штатах середнього заходу зокрема, триває велика посуха. Урожай загрожений, а це значить, що ціни на харчі дуже підійдуть вгору. Природа нагадує людині про те, що ми повністю від неї залежні, хоч і як обгорнули себе технологією модерної цивілізації.

Остап мається, виглядає, добре. Навіть на гаряч не дуже нарікає, охолодження не хоче включати, господарює — пере білля, підгріває обіди. Довкола прикрі вістки про різних, на щастя не дуже близьких, знайомих, але споріднених з Остапом серцевими проблемами. Ось Дем'янчук, відносно не старий ще чоловік (60+), помер підчас angioplasty в шпиталі John Hopkins у Балтімор (бо хотів мати найкращих, мовляв, лікарів ітд.) Це власник крамниці і книгарні “Дора” в УОКЦентрі — щойно тиждень тому купували в нього квитки на виставу Крушельницької “Ярослав Мудрий”. (Вистава була в неділю в Annenberg Center. Мала прекрасні фахові декорації Клеха, що їх не посоромилась би навіть Метрополітальна опера! Але сама п'єса досить слаба, актори — аматори-діти — признання Крушельницькій належить за відвагу й виховну функцію і здібність поставити такий коштовний і багатолюдний спектакль в еміграційних умовах (ок. 100 виконавців). Але ліпше було вибрати якусь цікавішу річ. Чорна пантера викликала в глядача зацікавлення, контроверсію, суперечку, Ярослав Мудрий — нудьгу.

Середа. Метро пополудні.

В газетах щоразу цікаві вістки з ССРСР. Ось передучора було про встановлення нового політичного руху в Естонії, що має діяти паралельно і незалежно від партії. Їхня плятформа — підтримка для реформ Горбачова, вимога автономії в економіці, впровадження естонської мови, як державної. І прапор цього руху — національний естонський прапор! А от сьогодні подібна вістка з Латвії, включно з вимогою припинити міграцію росіян та централізоване керівництво у всіх справах з Москви.

Почала пару днів тому писати статтю до Сучасности. Спершу це мала бути тільки нотатка про дві антології поезії та зв'язані з тим бібліографічні, типово сов'єтські курйози. Але я передумала і вирішила написати полемічну статтю адресовану до наших колег в Україні, проти промовчування й ігнорування видань еміграції, що веде до перекручень й ігноранції. Думала спочатку назвати цю річ “Еволюція від пів-брехні до пів-правди” — але буду чемніша і більш вибачлива — фразу цю думаю вжити десь у тексті, з іронією, але заголовок дам більш поміркований. Якщо не збере мене втома і гаряч, може продовжуватиму писати і сьогодні ввечері.

П'ятниця, 24 червня. Метро, вранці.

Вчора пополудні похолодніло. Був гарний вечір і можна було присвятити його статті, тим більше, що я вступала до мами і тата по дорозі з роботи, бо несла їм свіжий хліб, і не мусіла іти вдруге після вечері. Але... недоспані дві ночі і виснаження через гарячу температуру останніх днів перемогли. Замість сісти за статтю, я лягла рано спати — ще

перед 9-ою! і спала до ранку до 6-ої! Їду до праці трохи відпочата.

В Літ. Україні знову багато цікавих матеріалів. Толочко в інтерв'ю говорить про конгрес у Равенні, згадує Прицака і Шевченка; у статті про заслання Остапа Вишні згаданий двічі Йосип Гірняк.

П'ятниця 24, метро, пополудні.

Їду додому з болем голови: повно справ у зв'язку з виїздом колег на конвенцію — наступний тиждень бібліотека буде на моїй голові. Та ще й дві працівниці-студентки, що їх треба вчити упрощеної каталогізації дисертацій на Professional Bibliographic System на комп'ютері... Маю надію, що наступний тиждень не принесе якихось комплікацій — з будинком, з персоналом, з професорами. Така була зайнята сьогодні, що не мала змоги і часу потелефонувати до Остапа.

Понеділок, 27 червня 1988. Метро, вранці.

П'ятниця ввечорі — купівля харчів для мами і для нас — їздила з Галею, але вона о 9-ій вечора відходить звичайно на вікенд — по неї приїжджають — отже в п'ятницю увечорі я була зайнята в мами розпаковуванням їхніх харчів, змінами пелюшок ітд. — Мої харчі тимчасом стояли в багажнику мого авта. Сконана прийшла додому по 10-ій. В суботу їздила на закупи з Остапом. Знову ж для мами до аптеки по пелюшки etc., до Tabor Deli — за ковбасою, картопляними тертюхами, малиновим соком для мами, до Sears-а за штанами для тата. Потім ще поїхали на Cottman і Bustleton купити Остапові до його фотокопіювальної машини новий cartridge. Це нам не вдалося. Не мали їх на складі — доведеться їхати другий раз. Із штанами тата також не повезло: за великі! (Але не мусітиму міняти, бо вчора випадково прийшли Лабуньки і виявилось, що для нього цей розмір якраз добрий і він обидві пари радо від нас відкупив — в Sears була велика випродаж і штани були okazійно дешеві! Так що Лабуньки були навіть задоволені із такого збігу обставин). В неділю пару годин провели на пікніку на Михайлівці. — Але стаття моя — готова! Ще закінчую примітки на комп'ютері і basta!

1 липня 1988. Метро. 5:15 по дорозі додому.

В Москві проходить історична конференція комуністичної партії. Справжня революція! Аж не віриться. Горбачов таки справді задумав перебудову і зміну. Люди починають висловлюватись отверто й критично, а радянські керівники і журналісти починають говорити як нормальні люди, без орвелівського double talk, без завченої напам'ять нудної патетичної фразеології. Пропонуються далекосяглі зміни в політичній структурі: пост президента, що мав би справжню владу, нове парламентарне тіло — конгрес, що вибирав би цього президента (і то на каденцію обмежену до максимальних 10 років), розмежування функцій партії та державного управління, справжня влада радам, ітд. Найважлишого кроку — дозволу на не-комуністичну опозицію — Горбачов боїться зробити, але вже і він сам на партійній конференції заявив, що коли “перестройка” не буде

переведена в життя — то прийде крах в економіці і кінець соціалізму. Як доживемо — побачимо. І це вже неабияке і несподіване щастя дожити до цих днів, до цих перемін. Вчора дивилися на McNeil-Lehrer Report. Американський радіо-коментатор на вулицях Москви робить на ходу інтерв'ю з громадянами. Є ще такі, що бояться говорити, але багато людей визбулося вже страху. Сказала одна жінка: я вперше за 40 років почувла себе людиною!

5 липня 1988. Метро, вранці.

Довгий вікенд провели, очевидно, вдома. Маю ще й комплікацію. Ганя Костур, що приходила на вікенд, знайшла собі працю на цілий тиждень, з суботою включно. Може прийти хіба на неділю. Трапляється заступниця — Марія Заяць, що приїхала з Польщі до родини на пів року. Мусіла я в суботу поїхати по неї і відвезти її, щоб запізналася з обстановкою праці, з мамою і татом. Решту суботи присвятила закупам: татові штани (це вже вдруге, бо попередні виявились за широкими!), Мамі — блюзку, а також — і це головне — автоматичне радіо, щоб могла слухати українську радіопрограму, а собі черевики і вітряк. В неділю поїхали відвідати Леся й Левка. В них є тепер Мотря і вона займається господарством. Леся трохи підупала, всякі після-операційні комплікації (сціп крові ітд.) трохи підірвали її природню екзальтовану життєрадісність. Левкові, очевидно, також не легко приходитьсь. Ще мусить Леся перейти серію радіаційних наświetлень. Мотря має додатковий клопіт з Андрієм: в нього камінь у жовчовому мішечку і доведеться піддатися знову операції. Невесело. Говорили ми з Мотрею і про наш плянований виїзд на тиждень до Cape Cod, і про погане отримання літаками та ще й дуже коштовне (майже 300 дол. на особу). Левко радив мені відважитися і поїхати автотом. Мотря радила взяти поїзд до Провіденс, у них переночувати, і на другий день автобусом поїхати до Гаяніс. Може так і зробимо — ще мушу розвідати.

Вчорашній день провела я біля комп'ютера — хотіла б приготувати черговий диск для JUS -ліпше, щоб цей матеріал лежав у них, ніж має лежати в мене невикінчений. Серед тижня послала я Ларисі Онишкевич полемічну статтю про Радіоміст etc. — На черзі рецензія на Before the Storm, праця над покажчиком до ULE65A, та підготовка до статті до EU.

6 липня. Метро.

Юркевич вчора прислав до коректи "Part 4" моєї ULE80. Помилки у тексті немає, але здивувало мене щось інше. Для цієї четвертої частини він використав мій сегмент статей (A229-A310), а рівночасно повернув обидва мої диски. (Про зворот дисків я колись просила, отже не це мене дивує, але на одному з них є ще невикористані в друкованій формі два сегменти — статті в Енциклопедії України т.1 та переклади (T55-T232). Не доглянув? Чи може зробив собі копії? Знову зайва кореспонденція!

8 липня 1988. Метро, вранці.

Посуха триває. Температура також понад 90°F. Навіть у Пенсильванії заповідають, що будуть офіційні обмеження вжитку води. В інших штатах — криза поглиблюється. В північній Дакоті, напр., 2/3 урожаю пропало, для фермерів це — бути чи не бути, щоб вони перетривали потрібна державна допомога. Добре, що Америка має великі запаси збіжжя — голод нікому не загрожує. Але наслідки будуть помітні і в зрості цін, і в банкрутстві підприємств пов'язаних із сільським господарством... А якщо прогнози всяких касандр здійсняться, якщо гіпотези про “greenhouse effect”, вичерпання шару озону, надмір двоокису вугля в повітрі, безповоротне поступове вичерпування водних ресурсів здійсняться? Апокаліпса? Кінець життя на землі?

Екологічні проблеми є центром уваги також в Україні. Чорнобиль — це немов удар по голові. Усвідомлюється (— і навіть подекуди публічно висловлюється) думка про загрозу нуклеарних електростанцій і — що навіть цікавіше: про некористь... центрального керівництва цими справами з Москви... Нарешті догадалися, що про життя республіки корисніше було б вирішувати самим.

11 липня 1988. Понеділок вранці, метро.

Майже кожного тижня (звичайно в суботу) телефоную до Лялі до Орегон. Але останні наші розмови — це була травма. Тиждень тому Ляля сказала: мені важко говорити, говори ти, а ось минулої суботи вона і взагалі не могла нічого сказати. Говорила я з Катрусєю: Ляля в постійних болях або задурманена ліками до очманіння. Була в міжчасі у лікарні — випомповували воду з легень. Але і це багато не допомогло. Хемотерапії від двох місяців уже не приймає — їй вона і так не помагала, тумори не маліли, а росли. Бідна Катруся, як вона дає собі раду із двома маленькими дітьми та вмираючою мамою? Про те, що Ляля вмирає — не може вже бути сумніву. Та ще й вмирає поволі, у страшному стражданні, якого так боялася... Хоч я і їздила до неї до Canoga Park свідомо, що це було наше прощання, ловлю себе часом на тому, що десь ще жевріла надія, що вона може виживе... Тепер надій вже нема. Можна було б хіба просити ласкаву долю, щоб довго не мучилася... В мене багато дрібничок, що нагадують мені про Лялю кожного дня: фотографії в моїй робочій кімнаті, “руж” до косметики — її дарунок, що його щодня ранком вживаю, інші дрібнички, перстінчик, що його ношу (я купила собі і їй такі самі в Брайтон, в Англії) ітд. Хотіла б я, щоб Ляля побачила ще в друку вірш їй присвячений (Вона його текст читала вже давно, але я зволікала з висилкою його до Сучасности, бо Ляля довго робила секрет із своєї хвороби: тільки пару місяців тому — за її дозволом — послала його до журналу). Але друк цей, мабуть, забариться. Не вартий він того, щоб задля нього просити в долі продовження життя, коли воно сповнене неустанним стражданням.

13 липня 1988. Середа, ввечері.

Були з Вірою Л. ма фільмі Distant harmony — Pavarotti in China. Прекрасний концерт геніяльно обдарованого тенора на тлі реалій сьогоденного Китаю зворушив мене до сліз. Добре відпруження для душі — щоб забути на пару годин про клопоти, журбу і смуток.

15 липня 1988, п'ятниця, метро.

Посуха й гаряч тривають. Пополудні температура кожний день понад 90°. Survival weather. Немає сили на жодну додаткову роботу.

Моя асистентка Мариля поїхала з Раном на вакації до Польщі. Одна із моїх студенток, що її ми прийняли на літню працю до нашого відділу, вирішила під кінець липня поїхати на решту літа до батьків до Порто Ріко. Мусіли на її місце швидко пошукати іншу робітницю. Але вже знайшли — криза розв'язана.

15 липня, пополудні, метро.

Несподівано спокійний і продуктивний день. Марилі нема, але нема і багато довідкових запитів. Сьогодні були тільки два телефони від правничих фірм, що їх легко було змісця полагодити. Моя молода порторіканка спізнилась на роботу, але навіть пізніше, сидячи напроти мого б'юрка при комп'ютері, не перешкоджала мені питаннями, чи розмовою, бо бачила, що я... зайнята. А я? Взялася зранку писати рецензію на надіслану з Int. Journal of Legal Information книжку Klaus-a Peters-a про авторське право і аудіо-візуальні матеріали в німецьких бібліотеках. Очевидно, добровільно я не взялась би певно за таку тему. Книжка вже пів року чекає. Але відмовитись не могла, но і треба ж мати якусь правничу публікацію до наступного річного звіту... Чорновик уже готовий, хоч тема нелегка, термінологія німецька вимагала уточнень, щоб знайти американські відповідники, а ще й надрукована ця річ як Arbeitsheft — нечітка фоторепродукція машинопису.

18 липня 1988, понеділок, метро.

Вчора пополудні — подія: впав зливний дощ! Нарешті! А то Філядельфія після довгої посухи починала виглядати брудна й заповишена, як Геракліон на Креті. Рослинність ожила, спрагнена природа напоїлася. Але покищо великої зміни в температурі не передбачають. Вчора було перед дощем — 102°F, витримати трудно, дихати нема чим. Сьогодні, кажуть, буде менше — около 95°! Під кінець тижня — коли ми маємо їхати на Cape Cod — заповідають зміну! Остап це повторяє із сарказмом: мовляв, буде холодно, тоді коли не треба!

В час вікенду підготовлялась до виїзду. З пакуванням до подорожі, так як із публічними промовами. Як говорити годину — можна майже без підготовки, як говорити десять хвилин — треба довго й солідно готуватися. Якби ми їхали автом, було б легко пакуватися: можна б брати двічі більше, як на правду треба. Але поїздом з одною малою валізкою, що в неї мусять бути включені також простирадла та рушники — це не легко.

Пару годин вчора я й попрацювала: почала новий бібліографічний список: Selected articles and book reviews in Ukrainian about Ukrainian Literature in English. Це у зв'язку з підготовкою до статті для EU — але думала використати це як додаток в одному з

наступних моїх “research reports”. Також, нарешті, викінчила я адресар.

В мамі на вікенд господарювала Марія Заяць. Педантка — взялася чистити занедбану трохи хату.

П'ятниця, 22 липня 1988.

В поїзді. Тількищо виїхали. Дуже переповнено, але обоє сидимо, хоч і не поруч себе. В Нью Йорку буде довша зупинка, тоді зможемо пересістися. До станції привіз нас Мирослав. Я хотіла бути незалежна і день перед тим віддати валізки на багаж, а потім вранці приїхати підземкою — але Остап “зорганізував” свата, отже було вигідніше. Сьогодні переночуємо в Мотрі у Провіденс, а завтра поїдемо автобусом до Nuannis.

Приготування до виїзду на 10 днів вимагали і купівлю харчів на два тижні для мамі, також пелюшок і підкладок в аптеці, гроші а конто для моїх обох господинь (маю надію, що обійдеться без комплікацій). Вчора, 21 липня, в четвер, я вислала диск та три сегменти своєї ULE80 Юркевичеві для JUS. Він, правда, має ще два ненадруковані сегменти з попередньої моєї посилки, але нехай лежить в них. Якби мені щось сталося, щоб праця моя не пропала. Зрештою, хотіла закінчити ці сегменти. Нові для JUS робитиму селективно, бо бачу, що вони ніяк не всилі абсорбувати мою бібліографію повністю. Але рівночасно готуватиму поволі вже кумулятивний research report для ULE80. Це, очевидно, не перший пріоритет. Наперед — стаття до EU і підготовка ULE65 до висилки на бібліографічний конкурс.

Потелефонувала я вчора біля півночі до Орегон — не так до Лялі, як до Катрусі. Справи — погані. Ляля так задурманена морфіною, що в неї тільки зрідка проблиски свідомости. Витворилася залежність від морфіни і жадоба її. Трудно часом сказати, чи бажання нової дози — це реакція на біль, чи вже просто — наліг. Майже нічого не їсть. Страшно схудла, а ноги попухлі. Бідна Катруся ледве витримує цю болючу й складну ситуацію. Прогноза: пару тижнів, може пару місяців життя. Приїхав Мирон — взяв відпустку на необмежений час. Тепер, коли Мирон з Лялею — Генек перестав приходити, бо батько й син взаємно себе уникають. Лікар сам запропонував скоротити терпіння великою дозою морфіни, але діти вагаються. Якби я була на місці Лялі, я хотіла б, щоб лікарі і близькі мені люди здобулися на відвагу зробити таке трагічне рішення. Бо яку вартість має таке животіння? Справжнє життя вже минуло. Пропало. Здається мені, що якби Ляля була зробила повну mastectomy, вирізала цілу грудь, та ще й вчасно піддалась хемотерапії — може була б врятувала собі життя. А жити ще могла б із 30 років! Адже їй тільки 57 років! Ще ми могли були б поїздити собі по світі! Велика, болюча для мене втрата. Гарно розвинулася була наша приязнь, та й оперта вона на давніх коренях нашої юности. Були ми досить різні — Ляля, напр. мала досить вже таки мінімальне зацікавлення справами культури й науки, зокрема української. Але ми добре себе взаємно доповнювали, вдачами й характерами добре собі підходили. І була між нами завжди тепла сердечність, хоч і без екзальтованої романтики. З Лідою, напр., в'язала мене саме юнацька екзальтація — але з нею сьогодні в мене куди менше спільного, як було з Лялею. Може певну роль грало і те,

що Ляля, як-не-як, мала вищу освіту, можна було говорити з нею на певному рівні, а також і факт, що вона вийшла із симпатичного для мене середовища петлюрівської еміграції. Я вже вирішила тепер, що на похорон до Орегон не поїду — навіщо? Лялі вже не буде, і допомогти нічим не зможу. Добре, що я встигла побути ще з нею в Canoga Park, що мені вдалося поїхати тоді на цю нашу прощальну зустріч. Не належу до тих, що плекають культ померлих. Не залежить мені на тому, хто буде на моєму похороні — це вже тільки catharsis для родини. Як хтось хоче вшанувати чи згадати мене, хай робить це за мого життя, або виявляючи увагу чи зацікавлення тим, що я робила чи зробила, живучи на світі. Бабцю Лінку, наприклад, згадую в думках дуже часто, але гробівець її на цвинтарі не викликає в мене зворушення і їздити туди, щоб плекати квіти їй, не вважаю за акт віддавання їй честі чи щось у тому роді.

Субота, в автобусі з Providence до Hyannis. 23 липня 1988.

Мотря та Андрій гарно й сердечно нас прийняли, аж занадто. Андрій виїхав по нас до поїзду і обоє відвезли нас до автобусу. Смачний, вибагливий вчора обід із салмоном, винами, коньяком (я пила тільки вино), із свіжим домашнім печивом, на елегантно й оригінально заставленому столі. Мотря дуже любить у зеленій португальській майоліці та ще й у формі зеленої капусти — вся їдальня обставлена вазами, коробками, тарілками у формі головок цвітистої “кучерявої” капусти, де зелені, мов живі, листки помережані білими жилками.

Андрій дуже добре й молодо виглядає. Клопоти з жовцю примусили його до строгої дієти і він втратив на вазі. Але болі в хребті поновилися: виявилися якісь нові нарости і йому загрожує ще одна (вже третя) операція хребта. Довго при столі не може сидіти, каже, що зовсім втратив чуття в стопах, немов би мав перманентно “стерплі ноги”. Крім того, вже 5 серпня він іде на операцію жовчі. Хвора жовч давалася йому взнаки ще й тим, що він не міг приймати аспірини на усмирення болів у костях. Мотря тепер у літі не працює (добре бути вчителем!). Багато речей в хаті робить сама, включно з паперуванням стін. Меблі, само собою, відновляє, малює і покриває матеріалом сама. Вони дещо в хаті переробляють і ремонтують, бо після того, як Тиміш скінчить правничу школу (він на третьому році в Suffolk), хату хочуть продати і купити якийсь дім на одному поверсі (тобто партеровий), з прибудівкою для Лесі і Левка. Мотря вже тепер журиться своїми батьками, що вони не зможуть довго бути вже самостійними і наперед вже турбується тим, що живучи з нею в Ровд Айленд, вони боляче відчуватимуть відірваність від української громади, зокрема, на думку Мотрі, Левко. Тиміш тепер у літі має працю в якійсь агенції у Вашингтоні (environmental agency, але це не державна, а приватна якась установа). Він має дівчину — Мар’яну, з мішаної українсько-чеської родини, що її запізнав у Гарвардській літній школі. Мар’яна тепер працює для УНІГУ, але мешкає в Мотрі. Я жартувала, мовляв, справи мусять стояти поважно між Тимошем і Мар’яною. Але Мотря каже, що це вона запропонувала просто з гуманітарних спонук, щоб бідній дівчині трохи допомогти, що це, мовляв, вже четверта студентка, яка в них мешкає. Мар’яни тепер не було, вона їздила на авангардний вечір у Гарварді в п’ятницю і там переночувала, але на другу суботу, коли ми знову приїдемо, матимемо нагоду познайомитися з Мар’яною, а буде також і Тиміш, який

приїде на наступний вікенд з Вашингтону. Я питалася, чи буде місце і для нас, але Мотря мене запевнила, що хата досить велика, ліжок поддостатком і проблеми не буде. Я трохи відпружилася і сьогодні вранці спала довше від Остапа — встала десь біля 10-ої.

Їхали ми в п'ятницю із дощем. В четвер, коли я з Галею їздила за харчами, була взагалі така злива, що трудно було їхати автом! Останні кілька днів були дощеві, немов би природа хотіла направити шкоду заподіяну довгою посухою. Тепер, коли ми вже на Cape Cod (обабіч дороги зелений ліс і безлюдно) — небо хмарне. Маю надію, що дощі не зіпсують нам вакацій. Зокрема було б жаль, якби Максимові, Уляні й Іванкові не пощастило з погодою. Ми з Остапом вже були раз на вакаціях на Cape Cod з Людою і Зенком і дощ падав від першого дня до останнього — а ще й були ми майже на дико, у примітивній дерев'яній халупці на високій кручі над морем. Було б романтично й приємно, якби не безустанний дощ!

Неділя, 10:30 ввечорі, 24 липня. Орлінс.

Іванко — біляве дитинча з великими синіми очима, впевнено бігає і пробує говорити. Мова вже стала засобом порозуміння: пий-пий, гам, більше! мама, тато, баба, пан, тут — словник маленький, але вживаний вже з повним зрозумінням. Були ми з ним у гостині вчора в Тамари — там двох малих хлопчиків Марко та Александер, вони кілька слів знають по українському, але мабуть двомовними не виростуть. Батько, Tom Nary, — лікар, хоч і українського походження, але сам вже мову загубив — отже родина-англомовна. До них приїхала на тиждень Христина Мокра, молода жінка-дентистка з Кракова, дружина українця Мокрого, що тепер вчить у літній Гарвардській школі. Вона говорить мішаною українсько-польсько-лемківською мовою, але належить до тих наших свідомих національно людей, що повсякчас борються за своє українство. Сьогодні родина Nary, разом з Христиною Мокрою, були на обіді в нас. Це значило, що треба було закупити харчі ітд. Вдень я пішла на одногодниний самотній прохід в околицю. Погода хмарна, вночі був зливний дощ.

Середа, 27 липня. Орлінс.

Вчора була прегарна сонячна погода. Були до полудня на пляжі (це вже вдруге, в понеділок також ходили). Після обіду Остап залишився вдома, а ми поїхали на Marconi Beach і зробили довгий томлячий прохід по Atlantic White Cedar Swamp Trail. Іванка мусів Максим значну частину дороги нести на руках, а ми з бабою Марусею несли візок, бо лісова дорога з піском і пхати візок було неможливо. На цих мочарах я ще не була — було цікаво: дощані помости над мочарами в лісовій глушині. Потім ще посиділи пару годин на березі океану. Там була Тамара зі своїми дітьми і Христиною Мокрою, а також молода жінка Кіндратюк зі своїми двоїма дітьми, так що наші молодята мали товариство. Ця Кондратюк, між іншим, має цікаву біографію: вийшла була замуж за пакістанського дипломата, а коли його відкликали назад до Пакістану, поїхала з ним і там народився її син. Але жити в Пакістані не хотіла. Чоловік не хотів її відпустити, не давав грошей, щоб не виїхала. Тоді вона вичекала, поки його вислали кудись службово, звернулася за

допомогою до американської амбасаді і вони їй допомогли повернутися назад до США.

Сьогодні знову дощ, хоч вранці було сонячно. Вчора обідали в ресторані.

Неділя, в поїзді, в дорозі до Філадельфії.

Розпочати в середу записки перервала, а потім ніколи було писати: зайнята була то господарством, то Іванком, або була в товаристві. Тиждень на Cape Cod пройшов нам дуже мило. Погода, щоправда, могла бути кращою — було кілька днів дощових: на пляжі провели ми один повний день (в п'ятницю — останній день перед виїздом — була прегарна сонячна погода!) і два рази по кілька годин в інші дні. Але сама нагода побути разом з Максимом, Уляною та Іванком, побачити на власні очі, як хлопчик росте і розвивається, давала вдовolenня і радість — і це було незалежне від погоди. Комітита між нами була знаменита, панувала повна гармонія, помітно було, що всі ми старалися наголошувати те, що нас єднає, не накидати один одному своїх поглядів чи поучень. З Марусею Пасічник чергувалися ми в куховарстві, двічі приймали гостинно Тамару з дітьми та Христину Мокру — трохи напрацювалися: куховаренням, миттям посуду ітд. — але все це пройшло в повній згоді. Маруся Пасічник — проста неосвічена жінка, але вона має інстинктовний такт і незле почуття гумору. На довшу мету нам разом, може, не було б легко: зацікавлення наші занадто різні, а я, крім того, потребую певну дозу самотності, “private space”, як сказала б Віра Лашик, і не завжди маю бажання говорити (Як добре, що можемо собі разом помовчати часом, сказала була колись Ляля) — отже для Марусі П. я може не найкращий компаньйон на довший час. Але один тиждень? Можна й говорити й жартувати і слухати одним вухом всякі небилиці про незнайомих і нецікавих людей і наголошувати те, що нас єднає: діти і внучок. Маруся П. має добру прикмету, що не накидає молодим своїх поучень, хоч (-як зрештою і я) не завжди схвалює всі їхні рішення щодо виховання дитини (і так не послухають — каже мені довірочно). Це добрий підхід і він запобігає конфліктам.

Іванко ще далі дуже мамин син і, коли є Уляна, рветься тільки до неї. Це може бути проблемою, бо ж буде друга дитина, отже поволі треба його відучувати. Але одного дня Максим з Уляною мали вихідне, Маруся займалася господарством, а я дитиною. Взяла я малого на прохід до ліса, ще заки Максим з Уляною виїхали, заговорила його (аякже! навчила його цілий діялог: Чуєш, Іванку — ліс шумить: ш-ш-ш. А в лісі є птахи. А птахи роблять: цір, цірр... Як робить ліс? А Іванко: ш-ш-ш. А що є в лісі? птасі... А як пташки роблять? Ці-ці-ціп...) Кілька разів пригадував і кликав маму, але дав себе заговорити, забавити, накормити і навіть покласти спати без плачу — ні разу за цілий вечір! Дитина потім увечері дуже нас розсмішила тим, що казала дідові Остапові “сісти” на канапі, потім кликала мене: “баба, сісти”, а сам між нами сидячи на канапі, показує ручкою, щоб перекрутити кнопку телевізії! Він дуже любить музику і часто показує ручкою, щоб включити радіо, а тоді до такту починає рукою “диригувати”, або коли стоїть — хитатись, ніби до танцю. Один раз почав був навіть щось наспівувати. Треба буде вчити його музики, як підросте. До води ще трохи боїться іти (Пляж в Орлінс над заливом, там немає білогривих хвиль), але в останній день вже трохи був привик і, пустивши мою руку, почав

сам іти по пляжі, дивитися на дітей, ітд. Шкода, що не було більше часу для цієї акліматизації, може дитина була б привикла трохи до забави в піску, і без безпосередньої присутності мами.

Їздили ми одного дня до Chatham відвідувати Христину Сливоцьку. Сливоцькі мають власну літню хату — зовсім нову, дуже велику і простору, з вибагливим викінченням усередині, акром землі з лісом довкола ітп. Видно неабияку заможність — на літню резиденцію аж занадто: conspicuous consumption! В них троє малих дітей і всі чудово говорять по українському. До української школи Сливоцькі дітей не посилають, вчать вдома самі. В Cambridge, каже Уляна, Сливоцькі мають також дуже гарну й коштовну хату. Адріян Сливоцький є адвокатом, що має також бизнесові студії і веде власну фірму “consulting”. Заробляє, очевидно, великі гроші. Він, пригадую, зробив був на мене колись велике враження, приїхавши ще студентом в акції пропаганди для ФКУ та УНІГУ. Послухавши його знаменитий виступ прекрасною українською мовою, я — піднесена на дусі — подумала: як добре, що наш Гарвард має таких молодих людей! — Але тепер, кажуть, між Сливоцьким і УНІГУ відносини не найкращі. Шкода. думаю, що УНІГУ конечно потребує таких людей.

Поворотню дорогу почали ми ще в Орлінс. Автобусом до Гаяніс — там полуднували і купили Мотрі дарунок, а з Nuannis автобусом до Providence. Мотря й Андрій виїхали по нас на станцію. Гарно й сердечно нас приймали. Вони — цікаві й інтелігентні люди, з ними є багато спільних тем до розмови. Вчора була сташна гаряч, яка всіх нас трохи вимучила. Видно, що в Провіденс така погода — рідкісна, бо Андрій і Мотря не тільки не мають охолодження, але навіть вітряків. Але під вечір трішки похолодніло, сьогодні вранці був дощ і трохи полегшало.

Приїхав учора також Тиміш. Він має літню працю у Вашингтоні у приватній агенції National Wildlife Federation. Дуже цікавиться environmental law і після того, як скінчить Suffolk Law School (на другий рік), думає працювати в цій ділянці для федерального уряду. Дівчина його Мар’яна Гринда також була — вона працює тепер для ФКУ, по українськи знає тільки кілька слів. Дуже нам з Остапом подобалася, вона до Тимоша “пасує”, трошки від нього старша (на пару років).

Дуже поїзд трясе. Зрештою вже і до Філядельфії недалеко.

Понеділок, 1 серпня 1988. Філядельфія.

Подзвонила сьогодні Катруся: Ляля померла. В п’ятницю 29 липня, вранці, в шпиталі в Портленд. Пішла до лікарні ще у вівторок — дуже мучилася, а ще й в них температура була понад 100°F — дихати нічим. В охолодженій лікарні їй спершу трохи було полегшало. Катруся з малою дитиною пробула одну ніч з нею в лікарні, потім був Мирон. Спочатку в лікарні була ще притомна, останній день — на морфіні, вже ні. Намучилася, бідацтво, а так хотіла зберегти себе від цього страждання!

Я подала повідомлення до Свободи і замість квітів на могилу вислала двісті доларів до УНІГУ. На похорон — завтра, вполудне — не їду, бо й навіщо? Лялі і так вже нема і не буде. Добре, що я могла у березні поїхати до неї і побути з нею — це важніше, як моя формальна присутність на похороні тепер.

3 серпня 1988. Середа, ввечері.

Сумно. Телефонували Сашко Дмитрів, Іван Собчук, Христя Кушнір. В Лос Анджелес, казав Сашко, відбулася досить велелюдна панахида за Лялю — її там знали, мала багато приятелів. Треба буде мені написати до пані Аделі — нелегка місія. А також до Тат'яни. Говорила вчора про Лялю з Мегиком — він її пам'ятає з Варшави. “Таке бігало худеньке...”, каже. Вона й сама розповідала мені: нелегке мала дитинство. Та чи тільки дитинство? А все ж таки була життєрадісна, любила бавитися, мала добре почуття гумору.

Тяжка, гаряча погода — кожен день 90°F, або й більше, і вогко.

4 серпня 1988. Четвер, увечері.

Повітря таке занечищене й гаряче, що дихати важко. Праці в бібліотеці багато — трохи призбиралося справ, коли мене не було, величезна акумуляція нових журналів, що надійшли за останні два тижні і що їх всі треба переглянути і для Current awareness для наших професорів, і для поточної бібліографії Foreign and Comparative Labor Law, що її друкуємо в Comparative Labor Law Journal. Робота моїх двох студенток, що каталогізують на MacIntosh німецькі дисертації, також вимагає контролю і нагляду, а мої клієнти-адвокати, немов раптом усвідомили собі, що вже серпень, і починають засипати мене питаннями. А що буде під кінець місяця, коли вже почнуть готуватися до нового академічного року наші професори і студенти? Втоплена я і погодою, і роботою, і пережитою травмою у зв'язку із смертю Лялі. Хоч і сподівана це була смерть, і може навіть бажана, щоб не продовжувати страждань — то якже важко погодитися з думкою, що її вже нема і ніколи більше не буде!

Понеділок, 8 серпня 1988. Метро.

Зіпсувався мені комп'ютер. Літера “и” (y) не вибиває на екрані взагалі. Дуже не на часі. Мені треба було зробити деякі зміни у статті про “Дві антології, радіоміст ітд.” — Лариса вже три листи написала в цій справі і дзвонила в час, коли ми були на Cape Cod. З великим трудом вдалося мені ці поправки зробити, перехитрила машину, почавши копіювати “и” з готового тексту і додавати до нових слів. Морока! До 2-ої ночі працювала!

Причиною пізньої роботи було також те, що вчора в нас була Марія Голод з Торонто. Прийшла на коротку візиту біля 1-ої, але ми задержали її до 9-ої вечора, та ще й погостили дуже простеньким, буденним обідом. Рися Голод — цікава, інтелігентна жінка, з нею є про що говорити. Розповідала про конференцію в Урбані. Виглядає, що там було цікаве товариство — може й шкода, що ми не поїхали. (Був напр. Ісаєвич зі Львова, Гнатенко,

Плющ, Рубчаки, Шевельов, показували три фільми Ільєнка, та — в загальній програмі Summer Lab — Repentance). Рися їде на семінар до Гантеру, де цього року будуть доповідачами Лабунька і Гнатенко.

Вівторок, 9 серпня 1988. Метро.

Написала я листа Андрієві і Марійці. Вони, правда, не телефонують до мене ніколи, мабуть, усвідомивши, що грошей від батьків тепер їм виманити не вдасться (бо, як я написала була в попередньому листі, наші батьки ще можуть жити добрих кілька років, а якщо розбазарити їх заощаджені гроші тепер, то хто платитиме за їх утримання в майбутньому?) Описала я їм стабільну й унормовану ситуацію з Галею Ч. і Марією Заяць, та дала зразки видатків та приходів для орієнтації.

Четвер, 11 серпня 1988. Метро.

Страшне цього року літо. Ще такого не було відколи ми в Америці. Радіо сьогодні подало, що цього літа було вже 43 дні із температурою понад 90°F — а це ж шойно початок серпня! Найгірше, що ми майже весь цей час у місті, у Філядельфії.

Дала направити свій комп'ютерський “keyboard”. Сьогодні маю відібрати.

З HURI прислали мені якийсь запитник у справі “Cenko Prize” — таких запитників я вже виповнила кілька минулими роками. Тим разом, одначе, я ці матеріяли відіслала до Інституту, написала по англійському листа, адресованого секретарці Бренді, і звернула їй увагу, що я вже не є керівником цієї акції, що проф. Пріцак не відповідав на три мої листи у цій справі, та що в його руках є тепер майбутнє нагороди Ценків.

Часто думаю про Лялю, розмовляю з нею подумки. Не поїдемо вже на рибальські селища в Maine, як це Тобі, Лялюсь, бажалося.

П'ятниця, 12 серпня 1988. Метро.

Гаряч триває і число днів температури понад 90°F росте. На карті метеоролога заповіджено на наступні дні 93°, 94°, 95°, 95°! Лягаю раніше спати (10-11), встаю трішки пізніше (6:30-6:40), часом і вполудне, на обідньому відпочинку, відчуваю потребу здрімнутися. Погода втомлює.

Принесла вчора направлений keyboard, але ще не мала нагоди випробувати. (Вчора їздила на купівлю харчів з Галею).

Вночі снилася мені Ляля. Це тепер буває нераз, бо часто думаю про неї.

15 серпня 1988. Понеділок вранці, метро.

Вчора були з Вірою і Софійкою Лащик в кіні. Фільм “Wings of desire”, німецької продукції, опертий на вірші Рільке “Als das Kind Kind war” — не знаю такого вірша, мушу за ним пошукати в творах Рільке. Рільке саме й заманив нас на цей фільм. Велике розчарування. Колосальна претенсійність на нібито глибоку філософію про сенс життя, на високу поезію. A lot of hot air! Сам текст може й мав певні вальори, але це був дослівно текст, що його треба було читати в англійському перекладі, або слухати в німецькому оригіналі. Текст цей, нажаль, не був переданий образами й композицією фільму. Помітні деякі впливи Фелліні, зокрема 8 1/2, але з помітною зайвою вульгарністю. Взагалі мала я враження, що не використано засобів фільму, де без надміру великих патетичних фраз можна по мистецькому висловити і філософію життя, і високу поезію, як це вже довели не один раз і наш Довженко, і той же Фелліні, Антоніоні і багато інших фільмарів. Боже, яким шедевром у порівнанні видаються Тіні забутих предків Параджанова!

18 серпня 1988. Четвер вранці, Метро.

Три дні підряд — легше дихати. Температура понизилася (замість 95 — 85°F!), вологість менша — зразу трохи відрадніше. А ще вчора була гроза і дощ!

Написала я листа до пані Аделі (вже вдруге), до Катрусі, до Флиса в справі видання англomовного перекладу Керницького. Це вже третій лист у цій справі, а Флис мовчить. Аж не віриться, що так легковажно, так не по діловому полагоджуються справи в такій великій установі, як УНС. Тимчасом у проспектах “Жовтня” на 1989 заповідають друк новелі Керницького, а навіть поезій Гординського. А Літ. Україна пише про Український Музей в Нью Йорку та про видання антології Before the Storm (Ця книжка в мене на черзі — Лариса замовила рецензію до Сучасності). Може поволи-поволі і наші радянські українці стануть говорити й поводитись як нормальні люди.

19 серпня, п'ятниця вранці, метро.

Майже все вже готове до нашого завтрішнього виїду на Союзівку. Навіть авто минулого тижня помила і повоскувала! Сьогодні заплачу обом моїм господиням (хоч це не є нормальний день виплати), щоб більш-менш дотримати терміну. Марія Заяць на другий вікенд грошей не дістане, бо ми вернемося щойно в понеділок — буде мусіти один тиждень почекати. Всюди в маминій хаті залишила я виготовлені на комп'ютері написи: де я, телефон на Союзівку і до Єрегів, телефони Лабуньків, Віри Лащик, Борисів, ітд. Вдома майже спакована валізка, приготовані інші речі, та течка роботи для мене (хочу попрацювати над індексом до ULE65A, переглянути уважно з олівцем Максимів переклад Керницького — беру також Before the Storm, але до цього, мабуть, не дійде).

Раптом похолодніло і дощ. Сьогодні їду до роботи... у дощовому плащі, з парасолею. Температура — 65°F — 30 ступенів менше, як пару днів тому.

В бібліотеці також довела кілька літніх проектів до завершення. Продуктивне (аж занадто!) було літо! Втомилася я, і ось тепер, коли буде змога відітхнути, чомусь не

почуваю себе надто добре. Боліло мені вчора трохи в грудній клітці. Аби не серце! На диво, в час останніх тижнів потрясаючих переживаннями та навантажених роботою, я була в доброму фізичному стані, сама собі дивувалася. Навіть артрит не надто дошкуляв. Сьогодні має приїхати з Польщі Марія. Від понеділка на роботі перебере естафету.

21 серпня 1988. Неділя, пополудні. Союзівка.

Прекрасний сонячний день. Тепло, але з провівом. Сиджу над басейном на лежку, але відвернула його в протилежний бік, щоб мати вид на залісені гори. Ззаду і поруч мене трохи гамірно, але я ігнорую цей гамір. Трохи працювала над покажчиком до ULE65A, трохи дрімала. Остап також тут — в цій хвилині пішов напитися води й зажити ліки. Виїхали вчора з Філядельфії з дощем, але по дорозі дощ ущух, і було тільки хмарно, що було ідеальне для їзди автoм. Їхали при музиці — українська народна та естрадна музика, шкотські баяди, що нагадували мені Лялю і нашу поїздку до Шотландії. Я навіть не дуже втомилася їздою і приїхала відпружена. Кімнату маємо в головному будинку, що має свої плюси і мінуси. Тут є на оселі Фліс (сидів біля головного входу, коли ми приїхали!), але ми з ним не говорили. Мене, можливо, він не знає взагалі, не знаю, чи знає і пізнає Остапа? У всякому разі, при нагоді може треба буде підійти, представитися і поговорити про справу Керницького. Нашого останнього листа він ще, мабуть, не одержав. Вчора тут був концерт і вибір Міс Союзівки — тріо музикантів О. Кузишина та співачка з Канади, Ліда Гаврилук. Новий репертуар на електронічних інструментах, добрий не-аматорський спів — цікаво, але трохи за голосно. Зустріли ми тут Христю і Юру Кушнірів і були в їхньому товаристві та ще з їхніми знайомими Біланами. Христя показала нам своїх дітей, що з'явилися на забаву. Рому я вже бачила дорослою, але Андрія пам'ятаю тільки малим хлопчиком. Він — дуже пристійний молодий мужчина, подібний до батька, скінчив хемічну інженерію в Cooper Union, тепер працює, але ще мешкає вдома (і складає гроші, каже Юра!) Христя, як завжди, голосна, домінуюча. Юра, як завжди, добрячий і симпатичний. Сиділи ми до пізньої ночі, під зоряним небом, при музиці й розмові. Припадково в розмові довідалась я, що Целевичі виводять свій рід від Войнаровських, ще з гетьманських часів... Сьогодні зустрілися вранці з Андрієм та Ніною Марками — вони приїхали відвідати своїх дочок, що працюють цього літа кельнерками на Союзівці. Ніна Марк молодша навіть обслуговує наш стіл! Я рада, що їх тут бачу. Не легка це праця, знаємо самі — адже наш Марко за молодості також добре тут наробився. Але це праця серед своїх, з можливістю кількох годин відпочинку в гарному resortі, серед природи, та нових знайомств з ровесниками-українцями. Були сьогодні на богослуженні — церква виповнена по береги людьми і то різних поколінь — від старушків до немовлят. Такого “нормального” суспільства давно серед української громади не бачила. (Може в наших церквах у Філядельфії також багато молоді, дітей і людей середнього віку — не знаю, бо до церкви не ходимо). Тут на Союзівці є танцювальний табір Роми Прийми (її також зустріли) — тому й більше молоді, але є і багато молодих батьків з дітьми. Біля Жукової церкви в Кергонксоні будують хату-барак для священника і то зараз поруч. Нажаль. Це дуже зіпсує загальний вид на церкву. Не вміють наші люди оцінити цієї оригінальної будівлі.

22 серпня 1988. Понеділок пополудні, над басейном.

Чудова сонячна погода і “свіжо”, як сказала би Ляля. Після спеки останніх тижнів — це велика полегша і відпруження. Я — хоч і над басейном — приходжу одягнута в штани і блузку, без наміру купатися чи засмагати на сонці, тому прохолодна сонячна погода для мене — ідеальна. Вранці ходили з Остапом на далекий прохід у ліс, вгору до водоспаду. (Я навіть подумала, чи не надмірне це для нього зусилля? але хотів іти!) Водоспаду, щоправда, немає. Річка зовсім цього року висохла! Повертаючись, зустріли по дорозі інших людей, що теж вибралися на прогулянку в ліс. Чи туди до водоспаду? — питаються мене. Так, туди — кажу їм — але воду треба принести зі собою.

Беруся за роботу над покажчиком.

Середа, 24 серпня 1988. Полудне.

Вночі і сьогодні вдень — дощ! І холодно. Вчора було хмарно, але сухо. Пішла вранці в ліс аж до водоспаду, залишивши Остапа вдома. Пополудні читала Літ. Україну, увечорі дивилася на телевізійну програму Struggles for Poland. Товариства жодного тут нема — людей (гостей) взагалі обмаль, якщо не враховувати дітей на танцювальному таборі, що його веде Рома Прийма. Діти ці зайняті від ранку до вечора — підготовляють виступ.

Довго (до 9-ої) висипляюся — отже відпочиваю! Але ось увесь ранок сьогодні присвятила роботі над покажчиком до ULE65A. Що це за робота! Треба справді бути одержимим або масохістом, щоб взяти собі на голову таку колосальну працю!

Середа, увечорі.

Перед обідом дощ ущух і я пішла на швидкий прохід попри церкву аж до садиби Слободяна і назад. Після обіду — знову дощ. Взяла з бібліотеки Союзівки кілька чисел Визвольного шляху. Було бажання подивитися, хто співпрацює з тим бандерівським виданням. Натрапила на щоденник Олекси Воропая “Англія зблизька”. Щоденники взагалі зацікавлюють мене — а тут ще й інтересний людський документ з часів перших трудних літ поселення. Нанесла собі цілу гору Визвольного шляху і давай переглядати цей щоденник, що друкувався серійно на протязі багатьох літ. Натрапила і на цікаві для мене з бібліографічного погляду інформації: в анналах ПЕН за 1954 рік друкувався уривок із Самчукового “Ost”-у, а мисливські оповідання Воропая (“The Hunters’ Tales”) появилися були в якійсь антології ПЕН десь перед 1956 роком. Треба буде за цими речами пошукати.

Після вечері був дитячий вечір “талантів”. Виступала там і дочка Богдана Підлуського, підліток. Богдан познайомив мене із своїм сином Адріаном, який вчиться тепер у малій семінарії в Римі, а тепер приїхав на вакації до батьків (вони живуть десь тут в околиці, біля Еленвіл).

Ніч і день дощової погоди — і ось з гори тече рвучко по камінні із шумом гірський потік

— там, де передучора було сухо!

П'ятниця пополудні. Наш останній повний день на Союзівці.

Вчора двічі пробувала телефонувати до Філядельфії, до Сеньковських. Телефоную “collect”. Вранці, біля 10-ої. Підносить слухальце тато. Га? Що? — дає слухальце мамі. “Collect call from Marta. Do you accept charges?” А мама на це: “No.” — От тобі й маєш! Пополудні пробує вдруге. “Collect call from Marta. Do you accept?” А тато: “Марта? Що за Марта?” Operator до мене: “Obviously, they do not want to accept your call!” Чи варто пояснювати, що це двоє сенільних старичків, які не розуміють, що роблять? A mind is a terrible thing to waste.

Вчора ходили з Остапом знову до водоспаду. Сьогодні вибралися зранку пішки аж на Золоту Осінь, але не дійшли — хоч, як потім виявилось, були вже зовсім недалеко. В поворотній дорозі вступили на пів години до Падохів. Тепер сиджу над басейном із своєю роботою. Вчора пополудні приїхала Христя — вона тут живе в околиці. Я рада була б її відвідати, але вона не запрошувала, і я навіть не знаю, де це є. Сьогодні буде тут більше людей, бо є попис школи танців Роми Прийми. Бачила вже Кіпів, що приїхали з Гантеру. Кажуть, має приїхати і Віра (по дорозі до Гантеру).

Неділя, год.11 увечері. Glen Spey, у Наталки.

Приїхали вчора пополудні. Трохи блудили в околиці, бо я вже призабула, як їхати. На Союзівці перед самим від'їздом мала я ще знаменну розмову з Флисом. Ще в п'ятницю говорила я з Остапом: напевно знову на Союзівку приїде Флис, тепер він уже напевно отримав і читав мого третього листа, отже треба конечно з ним поговорити. На це Остап: я до нього не піду, як хочеш — іди сама! Це мене трохи розсердило — адже лист від нас обох, та й зрештою, думала я, що Остап знайомий із Флисом і може своїм авторитетом допомогти. Але відмовився іти зі мною. Всежтаки я вважала, що це треба конче зробити і примусила себе підійти після обіду в їдальні до столу Флиса і просити про 15 минут розмови. Сказав: пізніше! Я чекала на нього, як тільки вийшов у вестибюль. Не знаю, чи ви мене пригадуєте собі, пане докторе — почала я. Я є Марта Гарнавська... Я писала до вас недавно, вже третій раз...” Не дав мені докінчити. Зразу сказав: “Снилик мав говорити з вами минулої неділі на Союзівці у Філядельфії (— ми вже були тоді на Союзівці)... Культурна комісія справу вже розглядала... Сниликові треба, щоб ви дали зразки перекладеної прози Керницького, щоб можна було переконатися, чи це надається для англомовного читача... Якщо опінія буде позитивна, справа негайно піде в рух і друкарня впорається на час...” Розмова була коротка, ділова і приязна. Це може ще не остаточне позитивне рішення, але є надія, і це мені піднесло настрій. Я вже чекала найгіршого, вже навіть у четвер, побачивши на Союзівці Уляну Дячук, підступила до неї, щоб запитатися, чи вона щось знає в цій справі і чи могла б вплинути на Флиса, щоб остаточно дав якусь відповідь. Дай Боже в добрий час. Після повороту додому, візьмуся за Іванову книжку, щоб справу довершити.

Суботу пополудне і вечір ми провели з Наталкою. Боже, ще рік тому господарював тут Василь, а тепер вона сама. Ні не сама, а з Паранею. Параня старенька і потребує опіки, Наталка трохи огірчена життям і смертю Василя, хотіла б продати хату і віддати тещу до піклувального дому. Параня не хоче іти. Між цими двома жінками дуже своєрідне відношення “love-hate relationship”. Наталка має добре серце, але вона, на диво, не досить рішуча. Аж дивно, що стільки літ (40-45!) живе з мамою першого свого чоловіка, який давно загинув. Живе й опікується Паранею, хоч постійно на неї нарікає, і має всякі жалі, а навіть, як бачу, була заздрісна за неї, за кожную її усмішку до чоловіків, навіть не тільки до власного свого чоловіка, але й до інших. І для неї самої, і для Парані, було б ліпше, якби вони були розійшлися вже багато років тому — це така моя думка. Адже Параня була ще відносно молода (і гарна) жінка, могла була навіть вийти заміж, в усякому разі була б навчилася жити самостійно. Тепер вона вже звикла до Наталчиної опіки, боїться смерти, але й боїться життя без Наталки — заморожене коло!

Сьогодні пополудні провели на Верховині. Союз Українок влаштував імпрезу, що включала показ історичної ноші, виставку вишивок, ітд. Там зустріли ми Василя Барку і провели з ним кілька годин. Запросив мене з Остапом до своєї вежі. Живе він у страшній тісноті, в задушливому приміщенні заваленому барахлом — порожніми картонками, скляними слоїками, паперами і книжками, помідорами й овочами, у бруді й безладі, де в смітті валяються поодинокі картки Барчиних манускриптів... Виглядає він сам дуже добре — свіже й молоде сивою бородою (стриженою!) поросле обличчя, білі молоді зуби, ходить з паличкою, але до свого курника нагору драпається, як молодий хлопець... З очима мав клопоти і носить темні окуляри, але тепер, каже, вже з зором йому ліпше. Пам'ять має феноменальну, інтелект блискучий і бистрий, дотепний з нього ерудит, та ще й має не тільки виїнятковий особистий чар, але досить рідку для українських мужчин, культурну огляду особистої поведінки. Пише тепер великий прозовий твір із сучасного життя, роман з елементами навіть детективу (так він каже). Вже має щось 600 рукописних сторінок. Має це називатися “Спокутник і ключі від землі”. Крім того зладив нову поширену редакцію роману “Рай” під зміненою назвою “Діти едемітів”. Українська версія цього роману лежить у редакції Сучасности, а французький переклад уже готують у видавництві Gallimard. Показував нам примірник виданого 1981 Галімаром “Жовтого князя”. (Про це видання я знала з преси, але в руках мала його вперше).

Завтра хочемо ще вступити перед від'їздом до Наталі Лівичкої-Холодної. Показувала нам сьогодні Наталка Єрега хату, де живуть тепер Холодні.

Трохи хвилююся, бо на завтра заповіджений великий дощ. Тяжко буде їхати.

30 серпня 1988. Вівторок вранці, Філядельфія. Метро.

Щасливо добилися додому. Дощ був від ранку, але не падав на щастя тоді, коли ми їхали гірськими дорогами вниз. Страшна злива зловила нас десь у половині дороги. Стало темно, так що треба було світити світла, а дощ заливав шибу так, що нічого не було видно, а windshield wipers (цікаво як по українському?) не встигали вікна прочистити. Двічі

мусіли з'їхати з дороги і перечікувати. Зате у Філядельфії, починаючи вже в Jenkintown — прояснилося і ми приїхали додому при сонячній погоді. (Але всюди дуже мокро — знак, що буря була і тут).

Наша візита в Холодних затягнулася на яких дві години. Прекрасні люди високої культури і хоч їм обом, здається, по 86 років, вони зберегли свіжість думки, добрий гумор, зацікавлення життям, природою, громадськими справами. Обоє ще творчо працюють. Наталя Лівіцька саме робить коректу великої книги — листування до неї Маланюка, Липи, Теліги, Донцова. Цю книгу з англomовними примітками під редакцією Марти Скорупської видає УВАН. Пан Петрусь (як його називала Ляля) малює ікони на продаж, а в хаті на стінах знамениті його картини: комахи, краєвиди. Мені зокрема дуже подобалися дві урбаністичні картини — розвішене на шнурах білля між будинками Бронксу. Сказала я йому: якби ви хотіли це колись продати — дайте знати мені. Нажаль, вже комусь обіцяли. Холодний має також колекцію американських жуків і всяких комах. Це — не щонебудь: 40-50 спеціальних шухлядок із комахами під склом, кожна пришпилена і позначена номером. Висловив цікаву думку: хотів би передати це якійсь інституції в Україні.

31 серпня 1988. Метро пополудні, по дорозі додому.

Їду пізно, бо Liz забажала мати розмову в чотири очі — ця розмова затягнулася на півтори години — замість вийти з праці 4:30, їду 5:30. Liz збентежена, бо її адміністраційні потягнення останніх тижнів викликали серед професійного персоналу кризу. Ralph мав ofertу іншої праці і Liz, щоб його затримати, підняла йому платню на 2,000 дол., об'єднала й змінила його обов'язки, та ще й надала йому титул: associate director. Він у нас працює тільки один рік. David Battista та Синтія Аркін не тільки почуваються ображеними — вони взялися організувати цілу протестаційну акцію, включно з доносом до директора всіх пенсильванських бібліотек або до декана правничої школи. Вийшли наверх всякі фрустрації та невдоволення адміністративними методами директорки взагалі. В цю акцію пробували втягнути і мене: я пропонувала, щоб зійтись разом з директоркою і подати їй цілий ряд критичних уваг та побажань професійного персоналу, але я рішуче запротестувала проти ангажування в ці справи людей з-поза бібліотеки, декана або загального директора пенсильванійських бібліотек (технічно, ми навіть йому не підлягаємо, тільки деканові правничої школи, бо правничка бібліотека має автономію). Останній мій жест перед виїздом на вакації був ніби жарт: я несла коновку підлити свої рослини в моїм б'юрі, а David саме гарячково дискутував з Pat Callaghan. Я сказала: а може б так я замість квітів полила цю зимну воду Дейвідові на голову? Вміжчасі повернулися з вакацій Ран та Марія і вони зайняли в цій справі значно більш помірковані позиції. Але до Liz мусіло донестися про ці розмови і невдоволення і вона радилася, що робити.

(Закінчую вдома, 10 PM).

Я потвердила, що її рішення в справі Ралфа викликало кризу, що є велике невдоволення і певного роду деморалізація, мовляв, признання й аванс здобувається не солідною працею,

а своєрідним шантажем — дехто думає, що оферта праці для Ралфа була зроблена по-знайомству, що це був свого рода “bluff”. Я не хотіла переповідати сплетні, або інформувати про других людей, тому обернула справу на дві речі, які мене особисто вразили: 1/ Ралфові Liz обмежила довідкову роботу до 15 годин на тиждень, а це значить, що не буде досить персоналу, щоб вести довідкову роботу для професорів і студентів — на тому високому рівні, до якого вони звикли, і 2/ Ралф, нібито, має координувати комплектування фондів, з тим, що очевидно я і надалі вестиму комплектування чужого та міжнародного права, бо він на тому не знається. Селекцію американських матеріалів робимо всі, навіть я і Марія даємо свої опінії — то яка справді функція припаде Ралфові, що він робитиме? Але я зробила особливий натиск на те, що не можна справи комплектування фондів вести без узгоднених напрямних, без бюджетової систематики, міняючи напрям кілька разів у рік. Це, очевидно, стосується самої директорки: її господарення грішми залишає багато до побажання. Цього року недобір становив біля 200,000 доларів! Треба або значно більше фондів, або скорочення амбіцій, а передусім більшої послідовності і систематичності. Комісія, що її очолювала я, давно виготовила проєкт “Collection Development Policy” — бракує тільки вступних уваг, що їх мала написати Liz. Цей колективний твір коштував нам рік праці — і що з того? Лежить як архівний документ і в практиці не знаходить примінення. Немає досить грошей, щоб купувати правничі матеріали Англії, Франції, Німеччини (не кажу вже про інші країни!), а тимчасом ми щораз більше поширюємо засяг не-правничих матеріалів і передплачуємо — для вигоди якогось одного професора — не тільки журнали з ділянки політичних наук та економії, але навіть такі як Science чи JAMA (Journal of American Medical Association). Всі ці речі дублюють те, що вже доступне на кемпусі, тоді як наші чужоземні колекції — унікальні — ми — єдина бібліотека між Нью Йорком і Вашингтоном, що на її ресурси полягають науковці і практикуючі правники. Отже я розмову обернула на інші рейки. Все має свою ціну — і коли ми гроші видаємо на одне — мусимо часто резигнувати з другого — треба шукати балансу і бути послідовним. Liz ще й похвалилася, що має в пляні замість міжбібліотечного абонаменту, вживати telefax. Чи не ліпше було б використати ці гроші для закупу матеріалів? Добра річ нова технологія і ми мусимо її мати, але не перебираймо міри, бо ця технологія така коштовна, що нам не залишає фондів для книг. Liz знову завершила розмову до справи Ралфа. Я висловила думку, що рішення її було надто поспішне і не підготовлене. Тепер уже його не завернути, а шкоду направити трудніше, як їй запобігти. Вона дякувала мені за щирі розмову. Я сказала: “Жаль, що ви не запросили мене на розмову перед вашим рішенням. Але справи перемелються — криза ущухне.”

Синтія і Дейвід почнуть, мабуть, серйозно шукати за іншою роботою. Liz тільки на те й чекає, бо вона з них невдоволена. Поживемо — побачимо!

Середа, 7 вересня 1988. Вранці, метро.

Не робила пару днів записів у щоденнику. Дуже зайнята. Довгий вікенд, крім господарських справ, присвятила редагуванню Івасевої книжки. Максимів переклад дуже добрий, його англійська мова гнучка, ідіоматична, він не тримається — як це часто буває в

Юрка Ткача — української синтакси та довгих українських речень, що так неприродно звучать у сучасній англійській мові. Максима текст читається як добрий стилістично англомовний літературний твір. Але він потребує деяких уточнень, дрібних вияснень і поправок. За вікенд зробила я, уважно звіряючи з оригіналом, понад 50 сторін. А роботу треба прискішувати. Вчора увечері була така втомлена після роботи в бібліотеці, що прийшовши від мами (мусіла там побути з годину, бо Галя пішла записуватися на лекції англійської мови) — викупалася, лягла в ліжку і пішла спати.

Повернулася з подорожі на Україну Лариса Онишкевич. Привезла мені привіт від Роксоляни Зорівчак і прохання, щоб послати їй інформації про англомовні переклади з Кобилянської. Зорівчак, нібито, дякувала мені за рецензію на її книжку — це хіба якесь непорозуміння? У всякому разі, є нагода нав'язати контакт.

Понеділок, 12 верезня 1988, вранці, метро.

Суботній день присвятила, щоб завезти тата до фризiera, полагодити мамині справи в аптеці, скосити траву, зварити обід — а вечір використала, щоб закінчити редагування Івасевої книжки. Ще забере мені пару днів, бо поправки треба перенести і на мою копію тексту — але засаднича і найтяжча робота вже закінчена.

Вчора, в неділю, возила Остапа на футбольний матч на Тризубівку. Погода була прекрасна і приємно було побути трохи серед природи та дати відпочинок очам. Тризубівка гарно загосподарена, завжди щось добудовують, дуже всюди чисто й упорядковано, клюмби насаджені квітами, шкілка ялинок на продаж (цілий лісок!), площадка для танців (з живою оркестрою!) Кілька футбольних піль, тенісові корти, гойдалки для дітей... А над усім цим повівають на маштах два прапори — американський і синьо-жовтий. Приємно, що здобулися українці на такий стан посідання. Людей — зокрема знайомих — не було багато, але на паралельному мечу юніорів було повно юнацтва!

Ввечері читала мамі коментар до папських послань, що його написав Лабунька. Остап в той час був на виступі дисидента Рубана в Центрі.

14 вересня 1988. Метро.

Вчора вислала Максимові поправлений машинопис Івасевої книжки. Сьогодні висилаю листа Роксоляні Зорівчак. WLT прислали для рецензії... “Стрімка моя вулиця” Марії Голод. На рецензію до Сучасности чекає також Before the Storm. А тимчасом мої пріоритети трохи інші: стаття для енциклопедії та покажчик до ULEA65. Обидві ці речі вимагають величезної підготовки та багато часу. В бібліотеці також чекає на рецензію том каталогу Preussischer Kulturbesitz, їхньої колекції амер. права. Але в бібліотеці я така завантажена роботою — довідковою роботою для професорів і заавансованих студентів, підготовкою орієнтаційних лекцій, готуванням поточної бібліографії порівняльного трудового права... Кімната завалена паперами, до каталогізаційного відділу навіть не заглядаю. Страшна пресія — і то без жодного нагляду ззовні! Може варто бути менш

солідною і вимогливою до самої себе!

Цього ж дня, пополудні. Метро.

Пріцак і досі не назначив нової комісії для Бібліографічного Конкурсу. Що більше — навіть не відповів на мої три листи у цій справі. Перший з цих листів написала я вже рік тому — якби тоді послухав моєї ради і намітив собі людей до комісії — був би легкий і закономірний перехід. Тепер треба вже буде спішитися — адже конкурс треба проголосити в пресі. Ценко вже два рази телефонував до мене, щоб довідатися, як стоять справи. Мені залежить на тому, щоб конкурс продовжувався, як постійна інституція — не на те я її розбудовувала вісім літ такими зусиллями, щоб дати цій справі тепер занидіти. Потелефонувала я сьогодні до УНІГУ. Пріцак сьогодні повертається з Європи. Говорила я з Брендю, секретаркою. Маю надію, що вона зробить натиск на Пріцака, щоб нарешті цю справу полагодив.

15 вересня 1988, четвер, метро.

Прийшло вчора нове число AAASS Newsletter (я цього року стала членом і почала отримувати цей листок зв'язку та журнал Slavic Review). І от в мені знову розбудилася надія: може б так поїхати на їхню річну конференцію в Гонолюлю, взяти собі чотириденну додаткову прогульку по гавайських островах, а в поворотній дорозі вступити до Марка та Ії (вони вже тоді будуть у новій своїй хаті, що її купили в MarVista за головокружну суму щось понад 400,000 дол.!) Ситуація з мамою тепер досить стабільна, а я могла б отримати кілька вільних днів для наукової конференції (це мені належить, тимбільше, що цього року я не їздила ні до Урбани, ні до Атланти). Якщо не поїду, ці дні мені пропадуть, залишаться невикористаними. Доповнила б я це своїми вакаційними днями, що їх маю в резерві. Така поїздка зробила б мені дуже добре, тим більше, що на конференції в Гонолюлю буде також Максим і напевно всякі інші знайомі люди (їде, наприклад, Коропецький).

Марко та Ія продали свою хату в Санта Моніка і заробили на ній майже 150 тисяч (!) Це дає їм можливість купити вигіднішу хату, в кращому місці. Але ціни на реальності в Каліфорнії — застрашаючі. Новокуплена їхня хата, кажуть, має різні недоліки — треба буде, наприклад, міняти водопроводи.

Неділя, 18 вересня 1988. 11:00 PM.

Хочу відмітити кілька речей, щоб не забути. Передусім про зустріч сьогодні з Ярославом Ісаєвичем зі Львова. Він тепер у Гарварді і має бути до травня. Був пару днів у Нью Йорку, а вчора приїхав до Грицевих, які мають досить поважну колекцію українських стародруків. Ісаєвич, каже Лабунька, старається якнайбільше часу присвятити праці з книгами і багато годин проводить в New York Public Library та в Гарвардських бібліотеках. Наша зустріч була дуже коротка — на бігу, бо Лабунька дуже спішив, хотів побути з ним сам-на-сам і тому взяв його на нічліг до себе, а сьогодні хотів йому трохи

показати місто і не дозволив мені запросити Ісаєвича на обід. Сьогодні на Penn's Landing, над рікою, відбувався український фестиваль — отже ми домовилися їх там зустріти. Так і сталося. Були може з годину на Penn's Landing, зробили пару знімок, потім вступили до Мирослава, Ісаєвич взяв свої речі, з'їв на швидко миску борщу, сіли в авто, вступили до нас додому на 10 хвилин, встигли тільки почастивати гостя чаркою коньяку та подарувати йому пару книжок — і все! Мирослав забрав його до Грицевих, бо Гриців ще сьогодні мав відвезти його до Нью Йорку... Ісаєвич — дуже приємний, симпатичний чоловік, років 50 плюс, обличчя радше мистця, як історика, сиваві кучері, золоті коронки на передніх зубах! (Ах ті наші старокрайові дентисти! Добре було б послати їм трохи американської порцеляни!) “Своя людина”, каже Остап. Говорив дуже отверто й безпосередньо. Остап розпитував про різних львівських знайомих і багато довідався всячини. Мені цікавий був деталь про те, як після смерті Сталіна, Берія наказав привернути українську мову у високих школах Західної України, як міняли таблички з написами вулиць, як за Шелеста переносили в двомовних вивісках українські написи на ліво, як головні, а російські на право, а потім знову міняли з ліва на право... Сказав також, коли мова зайшла про журнали, що їх ми передплачуємо (Всесвіт, Жовтень, Літ.Україну), що дуже цікавим став тепер ілюстрований журнал “Україна”. Ісаєвича знала я досі із статей друкованих у журналах та з його книжок. Він працює дослідником у львівському відділі Інституту Суспільних Наук Академії Наук УРСР. Народжений він на Волині, батько був дипломатом УНР (аякже!), був у місії УНР у Франції, а потім став комуністом, повернувся до Польщі, але вимагали від нього, щоб відрікся політики. Господарив на Волині на двох гектарах землі, одружився із дівчиною зі Стрия, в час війни переїхав до Стрия, так що Ярослав від дитинства жив уже в Галичині. Студював у Львові. Живе на Стрийській вулиці. Дружина його — хемік за фахом. Мають дві доньки — одна вже одружена. Всі ці деталі знаю від Мирослава — він зустрічав Ісаєвича у Львові, но і вчора проговорив з ним половину ночі. — Варто було б, щоб він міг приїхати сюди з доповіддю — на La Salle або на Penn.

В четвер, повертаючись з роботи, вступила я до мами і застала там Яримовича. Виявляється, мама має відлежні на плечах і на задку — отже маленька криза: треба примушувати її лежати на боці, смарувати відлежні, щоб не зробилися відкриті рани, прикладати плястри. Цього, очевидно, не було б, якби вона була мене слухала і примушувала себе до сидження в кріслі та до гімнастики здорової ноги. Коли я з господинями з великим трудом саджали її у wheelchair — весь час протестувала, робила комедії, а тато ще завжди вмішувався, мовляв, лишть її, хай лежить, як не хоче сидіти. Навіть мене обріхувала, як сказала мені ще одна з моїх польських господинь. “Ваша мама просила, щоб вам не казати, що вона сьогодні не хотіла сидіти.” Ну, от і дочекалися. Я навіть подумала собі: в Nursing home напевно не враховували б бажань пацієнта. Знаю, що там саджають пацієнта на wheelchair, лишають сидіти на пару годин і не зважають на протести... Все має свою ціну... Галя сама запримітила відлежні, сама покликала Яримовича, робить опатрунки, добре, що вона — мед-сестра. Я з неї дуже задоволена, вона помітно облегшила мені життя. Марія Заяць приходить на суботу й неділю — отже опіка добра і своя, українська. Якби мама більше кооперувала і мала трохи більше здорового глузду — мені жаль її, я розумію, що вона бідна терпить — але треба часом перенести малий біль, щоб запобігти великому. Якби трошки кожного дня гімнастикувала

здорову свою ногу, якби більше сиділа — сьогодні і нога не була б штивна і відлежнів не було б... Ну, що ж робити. Іде до гіршого, але це ще може довго тривати.

В суботу ходили з Остапом на посвячення нового крила в УОКЦентрі, пов'язане з концертом-бенефісом. Коштувала нас ця імпреза 250 дол. (по 25 дол. вступ, але дали ми додатково ще даток на сплачення великої заборгованості — бенефіс приніс за один цей вечір около 80,000 дол.!) Концерт мав добру програму: секстет хору Думка з Нью Йорку під проводом Михайла Лева — добрий ансамбль, новий репертуар! — та акторка-гумористка з Торонто Люба Гой, яка знаменито цілу годину забавляла публіку дуже дотепним двомовним конферансом у першорядному фаховому виконанні. Програмою вів — по англійському — адвокат Максимюк, інтелігентно і дотепно. Черник говорив може трошки за довго — але він головний мотор Центру — без нього не було б нічого взагалі — йому належить найбільший кредит — зрештою говорив до речі і спровокував людей до жертвенності. сиділи ми при столі з Лесею і Левком (приємно, що вона вже “прийшла до себе” після операції та радіаційних наświetлень), Шиприкевичами, Кавками, Бандерами. Бандера сказав нам, що його син Марко, який має писати докторську працю з фольклору в Едмонтоні, за намовою Штогрини почав тепер студії бібліотекознавства в Урбані.

Понеділок 19 вересня, метро.

Поговорила з Галею і, знайшовши її підтримку й заохоту, зробила резервації на літак до Гонолюлю. Остап також виявив охоту їхати. Плян мій включає конвенцію AAASS та чотириденну прогульку на острови Кауаї та Гаваї. До Лос Анджелес не вступатимемо — для цього є кілька причин: 1/ Марко та Ія хочуть в час Дня Подяки поїхати до Торонто відвідати Максима та Уляну з Іванком. Максим зараз же після конвенції вертається додому, отже на наш Thanksgiving буде назад; 2/ виїхати мені на довший проміжок часу пов'язане з більшими труднощами і більшим ризиком. Коли мене не буде тільки від 17 до 27 листопада, то Галя, навіть без помочі могла б сама дати собі раду, на випадок, якби Марійка Заяць таки поїхала назад до Польщі; 3/ подорож літаком, що включає зупинку на пару днів в ЛА, коштує понад 100 дол. більше. Отже може не варто тим разом. Сьогодні маю викупити вже квитки.

20 вересня, вівторок, метро.

Вчора Галя почала курс англійської мови. Муситиме доїздити вечорами автобусом до Cottman і Algon. Двічі в тиждень — в понеділки і середи. Я вчора прийшла до мами о 8-ій і сиділа до 10:15 — Галі ще не було. Якщо я мусітиму стільки часу втрачати кожного понеділка і середи, то це дуже ускладнить мою вечірню роботу, але побачимо. Галя конечно мусить вчитися — я сама дуже її намовляла й заохочувала. Трохи журилася я нею, як вона дасть собі раду з публічною транспортацією, та ще й у вечірній темряві. Але мусить звикати й набиратися досвіду — адже вона — мед-сестра, і коли піде на працю до шпиталю, доведеться їй нераз працювати на нічну зміну.

Пополудні, вівторок, метро.

Побачивши сьогодні вранці Liz, нашу директорку, я сказала: я хотіла б, по змозі, мати з вами розмову сьогодні 10-15 минут. Вона, очевидно, не знала, в якій справі. Може за годину-дві я буду вільна, сказала. Думаю, що вона боялася якоїсь неприємності і хотіла розмову відкласти. Я вранці була зайнята і тільки після обіду напоролася знову на директорку. Liz запропонувала: може тепер? Пішла я до її б'юро вже приготована, з паперами. А вона: чи хочете, щоб зачинити двері? На те я: ні, не треба. Я хотіла тільки показати вам програму конвенції AAASS в Гоголю, де є кілька правничих сесій, і сказати, що я дуже хотіла б поїхати в листопаді на цю конвенцію... Слово по слові... Liz (з радости, мабуть, що це не якась нова персональна конфронтація) зустріла мене дуже прихильно. Мушу поговорити з Пітером, скільки в нашому бюджеті грошей, сказала. Я була скромна і невимоглива: заявила, що на конвенцію поїду, навіть за власні гроші, але якби так була часткова субсидія... Моя стратегія дала успіх: 680 дол. обіцяних і пару робочих днів для конвенції!

Четвер, 22 вересня 1988, метро.

Замовила я собі візиту в лікарки, Dr. Margaret Lancefield, на 14 жовтня. Хотіла скорше, але не було місця. Це буде перша моя візита в цієї лікарки. Відколи Кіріко пішла на пенсію (пару років тому), я не мала солідного медичного огляду. Чуюся фактично добре, сповнена невсипущої, часом майже хворобливої енергії, навіть артрит докучає мені менше, як звичайно. Але... В мене нераз на тілі бували невеликі вугри — дрібниці, часом я їх витискала. Бували такі і на грудях. Від деякого часу — вже, мабуть, з пів року, на правій груді зробився такий ніби вугрик. Довкола нього шкіра трохи ствердла, і здається мені, що це згубіння — побільшується. Ну, я не впадаю в паніку: це мабуть тільки підскірний якийсь “pimple”. Але всяко буває. Хотіла я відразу замовити і mammography. Але секретарка сказала, що це можна буде зробити тільки після візиту і після приписаних всіх тестів. Трохи не добре, що це затягнеться. Не хотіла б, щоб ця проблема — якщо вона виявиться справжньою проблемою — зіпсувала або перешкодила моїм вакаціям, моїй поїздки на Гаваї... Не хотіла я йти з цією справою до Яримовича. На випадок, якби виявилась серйозна справа і треба було (не дай Боже!) операції — хочу бути в руках наших університетських лікарів. (Для щоденної лікарської рутини — лікування простуд, догляд вдома, рутинові ліки на артрит ітд. — домашні наші українські лікарі, думаю, ліпші, бо вони мають більш безпосереднє відношення до пацієнта — так що я послугами Яримовича і надалі буду користуватися, коли зайде потреба).

П'ятниця, 23 вересня. Метро.

Десь тиждень тому прийшов до мене лист. Адреса на ньому була: Professor M.T., Dept of Slavic Languages, Univ. of Pennsylvania... не знаю з яких джерел отримали вони моє ім'я, чия це була рекомендація. Але це — друковане запрошення взяти участь у конкурсі на поетичний переклад з якоїсь східньо-європейської мови. Гонорар: 50 дол. і публікація в журналі *Mr. Cogito*. Про такий журнал я ніколи не чула і швидка перевірка на RLIN не виявила ближчих інформацій. Але в друкованому листку подані інформації про числа цього видання, що появилися раніше — було їх щось 8 чи 9, і друкувалися там деякі

відомі мені поети: Zbigniew Herbert, Anna Frajlich, Stanisław Barańczak. Подумала я, що може варто поспробувати: адже в мене є кілька своїх поезій у власному перекладі — я вже навіть давала їх читати Ларисі Онишкевич і на основі її кількох завважень зробила деякі зміни. Хотіла б включити ці та інші переклади в наступну свою поетичну збірку (Вже й назву придумала: Притягання землі і неба — із вірша тієї ж назви!) У висліді, вчора до 1-ої ночі переписувала на комп'ютері ці тексти. Це ж не тільки для конкурсу, але водночас і для майбутньої книжки.

Понеділок, 26 вересня 1988, метро.

Der Tod ist nah
wir sind die Seinen
lachenden Munds.
Wenn wir uns mitten im Leben meinen
wagt er zu weinen
mitten in uns.

Очевидно, журить мене моя груди. Виглядало спочатку, як укус комахи, набрякло, довкола червоне — величини доброї монети. Журить мене, що моя візита в Lancefield щойно на 14 жовтня. Якби так справді виявилось щось поважне, якби напр. треба було робити операцію, то я воліла б, щоб це сталося зараз, якнайскорше. Тоді ще був би час для реконвалесценції і може б я не мусіла резигнувати з поїздки на Гаваї. Якщо наді мною висить якась загроза — то це могли б бути мої останні вакації. Попробую сьогодні піти до шпиталю і особисто говорити з секретаркою др. Ленсфілд. Коли напередодні свого 50-ліття я пішла на солідний медичний огляд до др. Кіріко, вона — після оглядин — сказала до мене: “You are a lucky woman, Mrs. Tarnawsky”. Is my luck running out?

В час вікенду підготувала кілька своїх віршів у перекладі (а навіть зробила додатково ще один переклад із вірша “Перше травня”) і хочу сьогодні послати до Mr. Cogito. Працювала також над статтею Literature in Translation для енциклопедії. 8 сторінок — абсолютно за мало місця, щоб могли говорити про переклади різними мовами. Я дала короткий загальний вступ, а тоді сконцентрувалася на англійських перекладах. Перший варіант уже майже готовий і це мене заспокоїло — в разі потреби могла б послати, як є, щоб дотриматись терміну (20 грудня!) — але я маю намір ще довго цю річ шліфувати і виправляти. Нажаль, більшість статті — перелік видань.

Цього ж дня, пополудні, метро.

Вдалося мені переконати секретарку, щоб зробити замовлення на візиту. Вона запропонувала: може хочете, щоб вас оглянула мед-сестра? — А чи може вона замовити мамограм? Може! От я і була сьогодні в медсестри — асистентки Dr. Lancefield. Вона оглянула мої груди і тоді закликала ще саму Margaret Lancefield, яка виявилась молодою ясноволосою жінкою, і зробила на мене добре враження при першій візиті. Обидві Маргарети (медсестра має прізвище Zimmerman, але виглядає як скандинавська красуня!)

потішили мене, що зачервонений і трішки набряклий “pimple”, мабуть і є тільки “pimple”. Але mammography замовили і я вже сьогодні була на цьому тесті. Відколи я робила такі рентгени грудей в березні 1986 року, машини вже встигли змінити. Рентген сьогоднішньою машиною був навіть трошки болючий, бо дівчина-технік так стиснула мої маленькі груди кліщами машини, що я аж скрикнула. Висліди будуть може навіть ще сьогодні. Казала мені Zimmerman, що подзвонить перед 6-ою до нас додому — отже, мабуть, залишить “message” Остапові. Мене ще в хаті не буде, бо подорож триває приблизно годину. Добре, що всі ці справи на університетському кемпусі. Хоч я сьогодні двічі ходила до бюро др. Ленсфілд і один раз до шпиталю на тести, то це не перешкодило мені зробити чимало довідкової роботи в бібліотеці і поклагодити цілу низку клієнтів.

Понеділок, 26 вересня, вдома, ввечері.

“Message” від медсестри — добрий. Виглядає — нічого загрозливого, принаймні тест mammography нічого не виявив. Слава Богу! З радості піду трохи раніше спати. Вже щоправда 10-а, я тількищо прийшла від мами і тата. Сиділа там півтори години, бо Галя в понеділки і середи ходить тепер до школи. Але мама увесь час спала. Я розмовляла з татом і трохи зробила порядок: викинула цілу торбу непотрібних паперів, що нагромадилися.

Середа, 28 вересня 1988, вдома.

Вчора потелефонував увечері Яримович: з мамою справи погані: в неї рани на тілі від надмірного лежання, організм вичерпаний, завансована анемія, брак протеїну — у зв’язку з тим рани не гояться, тіло, мовляв, “розлетиться” (так він сказав!) якщо залишити все як є. Треба, на його думку, взяти маму до шпиталю. Там їй дадуть ліжко із спеціальним матрацом, їй буде не так боляче на ньому лежати, можна її буде обернути, зробити опатрунок, дати додаткову поживу. Я дала свою згоду, просила тільки, щоб її не давали на машини, у випадку, якби легені або серце перестали працювати. Обіцяв, що так і зроблять, що не будуть продовжувати їй мук. Прогнози погані — він думає, що вона довго вже не житиме.

Сьогодні я не поїхала до праці. Вранці пішла до мами, допомогла Галі приготувати її до шпиталю. О 11-ій год. приїхав амбулянс і я разом з мамою поїхала до Germantown Hospital. Сиділа там майже до 3-ої пополудні: треба було поклагодити формальності, поговорити з лікарями і медсестрами, припилньувати, щоб і персонал і сама мама усвідомили собі її стан (напр. вона не може досягнути рукою до кнопки, що кличе поміч — отже треба було домогтися спеціального приладу, яким вона може орудувати ітп.) Зачекала я аж прийшло ліжко із спеціальним повітряним матрацом. Мамі на ньому вигідніше лежати — але з ліжка на ліжко переносило її 5-еро людей!

Сьогодні від 7-ої год. Галя іде на лекцію — отже мені треба буде побути трохи з татом. Господиню — і Галю і Марію — хочу затримати, бо ж тато також потребує догляду. Було б правда справедливо, якби ця опіка тепер була трохи дешевша — бо ж головний пацієнт

— відсутній. Але я про це ще не говорила ні з Галею, ні з Марією. Питалися мене, чи має Марія прийти в суботу — я сказала: так! Бо ж інакше, я не тільки мусіла б цілий вікенд займатися татом, але не могла б навіть поїхати до шпиталю.

Вівторок мала гарний, радісний день. “Ходила й усміхалася”, як сказала б Ляля, рада, що хмарка загрози відійшла і вдячна, що тест-мамограм вдалося зробити так швидко. Може ще трохи поживу! Може ще зможу зробити дещо із запланованого!

Четвер, 29 вересня. Метро.

Never a dull moment! Сьогодні вранці пішла до пивниці вилити воду з машини, що відвогчує підвал. Це — щоденна рутинна. Виливаючи воду в господарській частині нашого підвалу, побачила, що долівка залита водою — очевидно, тече ogrівач води. Буде великий видаток — але ми цього сподівалися вже давно. Наш електричний water heater діє вже, мабуть, 20 років (він уже був, коли ми купили цю хату). Діяв досі справно, але пожирав страшенну масу електрики, отже був дуже коштовний. Наші попередники включали його тільки в певні пори дня, але ми хотіли мати вигоду і гарячу воду в кожний час. Вже давно говорили про те, що його варто було б замінити газовим ogrівачем, але чекали аж цей зіпсується. Отже нема в цьому трагедії, але буде пару днів морока, велика робота для plumber-а, та й видаток.

Вчора побула півтори години з татом. Спокійно і відпружено ми собі поговорили. Значну частину розмови був при пам’яті, розумів, що діється, дякував мені за опіку, навіть виявив неабияку сердечність. Говорив про те, що він старий і довго вже не житиме, але рівночасно висловлював оптимістичну думку, мовляв, потягну до 90-тки! Сказав навіть: не є так зле, могло б бути гірше! Вряди-годи, одначе, має припливи цілковитого забуття: треба знову і знову пригадувати, що мама в шпиталі, що Галя в школі і повернеться наніч додому. А хто є Галя? — питає. А де вона мешкає? — О, так? А я не знав.

30 вересня 1988, метро.

Вчора ввечері їздила з татом і Галею до мами до шпиталю. Мама причеплена до різних рурок — крім глюкози, отримує ще й кров. Вона при повній пам’яті, знає що діється, говорить з медсестрами по англійському, навіть з Галею, не впізнавши її, в першій хвилині заговорила по англійському. Рани її на плечах свіжо перев’язані і лежала на правому боці. Бідна вона, рушитись не може, єдина добра рука — дрижить від давнього її тремору, та й зрештою пришпилена голками та рурками. Напитись води сама, очевидно, не може, а кликати медсестру в шпиталі — це не те саме, що кликати — до пересади, сотні разів — господиню вдома. На віддавання мочі залучений катетер.

3 жовтня 1988, метро, понеділок.

В суботу знову взяла тата на відвідини до мами — тим разом з Марією Заяць. Марії мама не пізнала спочатку, треба було пригадати, хто це. Виглядає вона на лиці ліпше,

трансфузія крові зробила своє. Але була трохи задурманена, можливо ліками, бо медсестра казала, що Саляк цього ж дня вирізував гниле (чи може мертве?) тіло довкола ран, при великому знечуленню. Яримович по телефону дав мені ще такі інформації: мама має уремію, білі тільця крові в неї — 35,000! Щоб говорити про прогнози на даліше — треба виждати. В шпиталі напевно буде зо три тижні. Що робити пізніше — чи брати додому, чи віддати до Nursing home? Оце моя дилема. Стараюся ходити до мами не день-у-день, а кожний другий день. Вчора не їздила, піду сьогодні.

Вчора зробили з Остапом велику роботу в городі. Пополудні поїхали до Третьків на зустріч українських студентів PENN. Ввечері були два довгі замісцеві телефони — від Мотрі з Провіденс (каже, що Андрієва хвороба є загадкою для лікарів!) та від Ії. Ія тепер у штаті Wisconsin, працює на новому фільмі Meet the Appleseeds. Вона знову в ролі production manager та associate producer. Каже, що праця тяжка, працює з бюджетом 7 мільйонів доларів та понад 150 особовим персоналом! Марка не бачила ще від Labor Day. Десь біля Дня Подяки фільмування має бути закінчене. Тоді вони з Марком вибираються відвідати Максима й Уляну в Торонто. Тужить за Марком, найгірші, каже, — неділі. Але праця високоплатна і вона уможливила їм купити дорогу хату. Марко сам буде переноситися — десь в половині жовтня. Ія повернеться вже до нової хати. — Приємно було, що наша невістка забажала з нами поговорити. Що це значить — своя дівчина! сказав Остап.

З Максимом говорили ми двічі — і в суботу, і в неділю. В суботу на телефоні була також Уляна. Іванко говорить уже цілими реченнями: “Пан приніс нові пеленки”. Уляна почала ходити з ним на зустрічі українських матерей з малими дітьми — спеціальні зустрічі для того, щоб діти..

4 жовтня 1988, метро.

Не встигла вчора закінчити речення — треба було висідати! Очевидно... “щоб діти мали змогу говорити зі собою українською мовою!”

Їздила вчора з татом увечері до шпиталю. Без змін. Другий раз поїду завтра — в середу. Тоді Галя в школі, і я — так чи інакше мусіла б бути з татом. Він поводитьсь добре, чемний, навіть уважливий, але хвилини ясного думання бувають у нього спорадично і майже зараз же забуваються. Андрія я повідомила день перед тим, як мама ішла до шпиталю. Говорила я тільки з Марійкою, але сказала їй, що може добре було б, якби приїхав на побачення з мамою — це ж може бути востаннє. Сьогодні ввечері буде тиждень, як я їм телефонувала. Вони не дзвонять, не пишуть і видно не цікавляться. Зрозуміли, мабуть, що я не збираюся ділити батьківських грошей за їхнього життя і через те втратили зацікавлення.

Понад годину працювала вчора на комп'ютері над покажчиком до ULE65A. Стаття до енциклопедії вже готова. Покищо лежить — ану ж треба буде щось змінити? Але — хоч термін аж під кінець грудня — думаю незабаром вислати.

Іду сьогодні знову до лікарки. Pimple на правій груді далі червоний і величиною монети кводра. Але прикладаю гарячі компреси і, здається мені, що є поправа. На роботі цього тижня додаткова пресія: три орієнтаційні лекції для студентів-редакторів Comparative Labor Law Journal.

4 жовтня, пополудні, метро, по дорозі додому.

Моя радість може й була передчасна: загроза ще не зовсім минула. Оглядини в лікарки сьогодні дали таку тентативну діагнозу: на правій груді в мене є мала циста, вона виглядає неглибока й рухома, але надії на те, що вона “відчиниться” при допоміж гарячих компресів — щораз менше. Дала мені антибіотики і казала продовжувати гарячі компреси — маю замовлену повну візиту на 14 жовтня. Тоді вирішиться — якщо не зникне, треба буде зоперувати. На всякий випадок, зробили мені appointment у хірурга на 19-ого. На маммограмі видно знак, що є циста, але каже Ленсфілд, це не значить, що вона небезпечна або злоякісна. Всетаки, для певности ліпше вирізати, бо занедбана могла б колись спричинити справжній клопіт. Побачу, що скаже хірург.

6 жовтня 1988, четвер, метро.

Вчора знову взяла тата до мами. Мамі почали давати кисень. Рани, каже медсестра, гояться, є поправа. На лиці мама виглядає ліпше і говорить про те, що хоче іти додому. Але як тільки ми прийшли, вона хотіла — наказувала, щоб її обернути на другий бік. Я пішла запитатися медсестри, чи можна. Абсолютно ні! — сказала мені. Вона мусить певний час лежати то на одному, то на другому боці. А її тількищо обернули! Вдома власне занадто всі потурають її бажанням: хотіла весь час лежати, та й то на одному боці — та й вилежала собі рани.

Після повороту зі шпиталю, дивилася з Остапом на дебату двох кандидатів на віцепрезидента: Бенсона з демократичної партії та молодго Квейна з республіканської. Думаю, що Буш не добре зробив, що вибрав собі такого малодосвідченого молодого сенатора — не так тому саме, що він надто молодий, але тому, що цей вибір вказує на певну рису характеру самого Буша: невже він хоче окружити себе yes-man-ами, людьми, що навряд чи зможуть заблиснути якоюсь новою думкою?

9 жовтня 1988, неділя (біля півночі).

У Вашингтоні цього вікенду великі українські демонстрації і святкування з нагоди 1000-ліття християнства. Ми з Остапом спочатку були плянували поїхати, але передумали. Йому така подорож видалася занадто утяжливою (треба було б виїхати автобусом досвіта, а повертатися вночі) — для мене найбільшою атракцією була б сама демонстрація та похід вулицями міста — а в цьому поході ні Остап, ні Вонторська, яка намовляла мене їхати, участі брати не хотіли. Концерт мене не приманював: Бабак, Чаплінський,

Шкафаровський не обіцявали нічого надзвичайного. Зрештою, занадто багато треба було б готувань — добре, що поїхала туди Галя, мамина й татова господиня — для неї бути учасницею такого багатолюдного українського здвигу (було щось із 20,000 осіб) куди важніше, як мені. Замість того, я вчора побула трохи в тата, а сьогодні і його і Марію Заяць возила на візиту до мами до шпиталю. Мама отримує якісь сильні ліки на біль — і сьогодні, і в п'ятницю ввечері видавалася трохи запаморочена. Сьогодні помітила я, що спаралізована рука і нога — сильно напухли. Тато вимагає тепер більше уваги — ні одна, ні друга господиня не дали себе переконати, що в маминій відсутності вони мають менше роботи, а через те повинні погодитися на деяке зниження платні. Отже далі платитиму по 40 дол. на день.

Нікуди не ходили — навіть з кіна зрезигнували. Я працювала на комп'ютері вчора й сьогодні — написала листа до Кравченка та до WLT -вирішила повернути їм збірку М. Голод — мені незручно писати рецензії на еміграційних колег-поетів, та ще й у випадку, коли ця рецензія мусіла б бути досить критичною.

Остап працює над новими перекладами з Еліота. Комітита в нас першорядна. По той бік пристрасти народжується ніжність... мовляв Плужник. Пару тижнів тому я запропонувала, щоб він спав в окремій кімнаті — мені незручно збиратися вранці до роботи, коли всі мої речі у шафах нашої спальні, а він спить і я не хочу його будити... Це спершу викликало нечемну реакцію: хата моя і я буду спати там де схочу! На те я, спровокована, відповіла: не бачу причини, чому я маю жити в тісній робочій кімнатці з комп'ютером, заваленій паперами, з тісною маленькою шафкою — тоді, коли ти займаєш всю решту хати. Адже я також маю якесь право на вигоду! Але я це сказала спокійно і без злоби і мій коханий, усвідомивши собі, очевидно, що справедливість по моїм боці і що пропозиція моя зовсім дружня і доброзичлива — поступився. Відвідує мене час-до-часу, але спимо — вперше за майже 40 років! — в окремих кімнатах. Працюємо також в окремих робітнях, поруч себе, вряди-годи ділимося якоюсь цікавою знахідкою. От вчора, бібліографуючи англomовне видання Тичини, натрапила я на вірш "Чуття єдиної родини" — в книжці є і паралельний український текст. Остап недавно дуже був обурений, що Гончар десь там у промові похвально висловився про російську мову. От я і пішла прочитати Остапові Тичинин вірш. Поодинокі фрази цього вірша були мені відомі і раніше, "чуття єдиної родини" давно вже стало крилатою фразою. Але я ніколи раніше не читала цілого вірша. І що? Думала, може така от собі вимушена пропаганда. Ні. Вірш поправний, навіть щирий і видно, що його написав добрий поет. А водночас — це явний панегірик російській мові!

Цього тижня (14-ого) чекає мене основна лікарська перевірка в др. Ленсфілд. А на 19 жовтня маю замовлену візиту в хірурга, доктора Базбі, бо Ленсфілд уважає, що мою маленьку цисту таки треба буде вирізати. Маю надію, що це буде тільки невелика операція і що вона не виявить якихось поважніших проблем. Було б ліпше, якби можна було обійтися без хірургічного забігу, але трудно — прищик на правій груді трохи зникає (мабуть від антибіотиків!) але невеличку грудку таки можна пальцем намацати! Стараюся не хвилюватися і не лякати себе наперед!

До Кравченка написала я тому, що Marples на мого листа з травня і досі не відповів, поправленого примірника ULE65B не прислав, книжка ніде не реклямується, належних мені 435 дол. не присилають — що вони собі думають? Я вже й телефонувала до Едмонтону — сказали мені тоді, що і Marples і Кравченко — в Європі.

Пріцак також не відповів на мої листи, не назначив нової комісії Бібліографічного Конкурсу. У висліді — конкурс не проголошений, Ценко вже три рази телефонував до мене з питанням, що діється? Я й сама хотіла б знати. Зробила я в цій справі два телефони: до секретарки УНІГУ Бренді, щоб пригадала Пріцакові, що треба назначити комісію, та до Ліди Стецик до ФКУ, щоб зробили в цій справі натиск на Пріцака в ім'я не тільки додаткових фондів, але навіть задля добрих “public relations”. Поганий із професора Пріцака адміністратор!

Вівторок, 11 жовтня 1988. Метро.

З неділі на понеділок затягнула мене якась простуда. Вночі ледве дихала і мало спала. Але до праці в понеділок таки пішла. Мариля сказала мені: я так погано почувалася, що думала не йти до роботи! От тобі й на! Видно щось є в повітрі, нагла зміна погоди і більше людей хворіють. Добре, що маю відповідальну професійну співробітницю. Ні вона, ні я не були в найкращому стані здоров'я — але працювали обидві. Роботи так багато, що ледве встигаємо. Зацікавлення чужим та міжнародним правом дуже зросло. Крім U of P Law Review наша школа видає тепер і U of P Journal of International Business Law і Comparative Labor Law Journal. В редакції обох цих журналів, за американським звичаєм, є великий гурт студентів, що до їх обов'язків належить перевірка всіх посилань, цитат ітд., підготовка покажчиків, писання коментарів тощо. До CLLJ зголосилося цього року 43 студенти! Всі вони потребують інформаційних сесій про чуже і міжнародне право та бібліотечні ресурси, і всі вони приходять до мене й Марилі із десятками запитань та проблем.

Вчора був День Колумба і Галя не мала лекцій. Я скористала з нагоди, що не мушу бути з татом, і поклатася після вечері в ліжку, щоб трохи відпочати і виспатись.

Четвер, 13 жовтня 1988. Метро пополудні, додому.

Взяла собі вчора хворобовий день — не тільки не пішла до роботи, але справді лежала в ліжку — вигривала свою простуду. Трохи відпочила. При тій нагоді переглянула кілька чисел Свободи, Літ. України, Сучасності — рідко коли маю час читати серед нормальної рутини своїх буднів. Увечері встала, щоб зварити обід, а опісля ввечері поїхала з татом до мами до шпиталю. Мама дуже нами зраділа, але... добре, що ти прийшла. Я вже казала санітареві, щоб до тебе потелефонував, щоб ти принесла мені плащ і черевики, бо я хочу йти додому.... Бідна моя мама! Вона вже втрачає почуття реальності. Забула про те, що лежить спаралізована і навіть сісти на ліжку не може... День раніше говорила я з Яримовичем. Рани не дуже гояться — зарядив нову трансфузію крові. Шпиталь може

потримає її ще до кінця місяця, а тоді може вдасться примістити її в Skilled Nursing Facility, який має відкритися при Germantown Hospital. Там можуть потримати її поки рани не загоєні, як довго вона потребує особливого піклування. Якщо стан поправиться, можна буде взяти її додому, або до звичайного nursing home. Але це щойно покажеться за пару тижнів.

Коли ми йшли до шпиталю і поверталися зі шпиталю, я подивилася на освітлені, такі знайомі мені з різних літ, вікна цього “сумного будинку” і подумала: як добре, що це не Остап у шпиталі, тільки мама! Жорстока думка, але шира. Остап був і є найближчою мені людиною. Його життя — це моє життя, його біль — моя велика травма і турбота. Мама мені жаль, але вона все життя стояла від мене осторонь. Виховували мене служба, бабця Лінка, Леся. Батьківський дім асоціювався завжди з авантурами, прикрошами — великої любови в ньому не було. Тому й мама ніколи не була мені надто близькою, емоційно з моїм життям пов’язаною людиною. Я куди більше любила бабцю!

14 жовтня 1988, п’ятниця, метро.

Їду до роботи, а пополудні сьогодні маю візиту в д-р Ленсфілд.

Моя стратегія заходів щодо Бібліографічного Конкурсу УНІГУ дала вислід. Тиждень тому я потелефонувала до ФКУ, до Ліди Стечик і поклала їй на серце вплинути на Пріцака, щоб не легковажив собі Бібліографічного конкурсу і щоб нарешті назначив нового голову. Ліда обіцяла це зробити і для більшого ефекту наслала на Пріцака Ромка Процика, що є тепер головою ФКУ. Адже це справа і грошей, і громадської opinii Гарварду, не кажу вже про те, що це корисна для української науки установа і не можна дозволити їй занідити. Вчора Пріцак нарешті потелефонував до Лабуньки з пропозицією, щоб Мирослав очолив конкурс на наступну каденцію. Лабунька подзвонив до мене і радився, приймати пропозицію чи ні. Я йому дала інформації про працю конкурсу, радила прийняти головство та перемовити Данка, щоб залишився в комісії. Єдиний мінус вашого головства — сказала я Мирославу — це факт, що ми з вами-свати, а я хочу бути (і буду) одним із учасників наступних бібліографічних змагань! Лабунька ввечорі подзвонив: він дав уже позитивну відповідь Пріцакові, а Данко погодився залишитися членом комісії. Ще мають кооптувати когось третього. Касинця не хочуть, застановляються над кандидатурами Когута, Кравченюка та інших. Ну, це вже їхня справа. Я рада, що буде кому вести конкурс і надалі. Не піде намарне моя восьмилітня праця! Збудувала я цю інституцію і хочу відійти та дивитися збоку, як вона росте і розвивається. Це не вперше. Таке саме вдалося мені зробити із пластовою бібліотекою — вона діє і росте без мене і я тому рада.

В дорозі додому.

Відбула візиту в д-р Ленсфілд. Майже годину чекала на неї — отже візита затягнулася на довше. Збадала мене і дала добру opinii. Але про мою грудку на груді сказала, що її обов’язково треба вирізати, бо не відомо чи це справді тільки прищик і згрубіння довкола

нього, яке може і саме за пару місяців зникнути, чи щось поважніше. Мій мамограм уже послала до хірурга д-ра Базбі і я маю іти до нього 19-ого. Сьогодні взяли в мене кров і моч до лябораторії.

Несподівано, чекаючи на лікарку, зустрілася я з Титом Гевриком. Також прийшов до лікаря. Щось поболує його серце. Це мене трохи зажурило. Тит — у небезпечному для хвороби серця віці і має багато стресу на своїй відповідальній роботі. Я маю для нього багато симпатії і дуже його ціню, як людину неабияких зацікавлень справами української культури, що може і хоче віддати цим справам багато повного посв'яти особистого труду і знання.

Понеділок, 17 жовтня. Метро, в дорозі додому.

Була в бібліотеці сьогодні група радянських юристів і на мою долю випало показати їм бібліотеку. Було їх трохи за багато — може з 20 — і це трохи утруднювало справи. Марія взяла хворобовий день, не було її в роботі — отже не можна було розділити їх на дві групи. Я привітала їх по російськи, а потім запропонувала, що можу говорити або по англійському, або по-українськи. Вибрали... українську мову, бо чимало з них англійської не знає взагалі, або знає слабо. Були серед них і не-росіяни: один литовець, один вірменин, один азербайджанець. Дехто з них ставив чимало запитань — були й такі, що раді були б залишитись на довше і попрацювати з науковою колекцією міжнародного права... З тих, що залишили мені свої візитівки: Vasily Vlasihin, Senior Research Fellow (Law), Institute of US & Canadian Studies, USSR Academy of Sciences; Яковлев, Вениамин Федорович, директор ВНИИ советского законодательства, доктор юридических наук, профессор; Хейфец, Феликс Соломонович, заместитель председателя президиума Московской городской коллегии адвокатов, кандидат юридических наук; і три нацмени: Vytautas Pakalniškis, docentas з Vilnius (візитівка тільки по литовськи!); Бабаев, Махир Халид, кандидат юридических наук, доцент кафедры международного права з Баку, азербайджанець; та Nazarian Vladimir Rubenovich, professor, doctor's degree in law, etc. State university of Erevan (візитівка тільки по англійському!) Всі вони, очевидно, взяли і мою візитову картку... Як добре, що діло із “советською юстицією” тільки на академічному терені американського університету.

18 жовтня 1988. Метро, по дорозі назад додому.

Мої гості вчора залишили мені в дарунку коробку кольорових металевих значків-брошок з видами різних офіційних будинків Москви. Я сьогодні роздала вже деякі з них Ранові, Дейвидові, Стефанії. Сказала я Марилі: якби ці відзначки були з Києва, я залишила б їх собі, але Москва в мене жодних приємних асоціацій не викликає і я їх не хочу.

Іду завтра вранці на візиту до хірурга. Що він скаже?

Для Мирослава зробила я фотокопії важніших документів і взорів Бібліографічного Конкурсу, а також подала на письмі резюме наших рішень і встановлених на протязі

восьми літ прецедентів, щоб допомогти йому розпочати працю. Пропонувала я передати йому весь архів, але він його не хоче. Колись при нагоді повезу до Гарварду.

Поступово працюю над покажчиком до ULE65A. Що це за марудна робота. Не раз собі думаю, що треба бути божевільним, щоб добровільно, без винагороди, робити таку працю в години відпочинку... Дійшла я до номера 300 — менше як половина роботи щойно зроблена (Всіх статей є в ULE65A — 635).

20 жовтня 1988. Метро. Четвер.

Візита в d-r Vuzby: не доставили йому на час мого мамограму, отже тільки подивився, помацав. Мені здається, що грудка поменшується, сказала я. Він казав мені прийти знову за два тижні. Треба буде вирізати, але добре, щоб воно було якнайменше. Він вважає, що ця циста дуже поверхова, під шкірою, і потішив мене, що хірургічний забіг буде нескладний, около пів години, при локальному знечуленні. Очевидно, поки все це не скінчиться, я не зможу мати певности і спокою — щойно як виріжуть і зроблять біопсію, можна буде знати точніше. Наступна візита на 2 листопада. 17-ого ми мали б їхати на Гаваї.

Марилі я сказала про причину моїх медичних візит. Вчора вона сказала про це Ліз. Ну, я думаю, непотрібно. Я ж навіть дітям нічого не згадувала, щоб не журити їх непотрібно: досить їм власних турбот. Але коли Liz висловила турботливе запитання, я мусіла, очевидно, поінформувати її про стан справи. При тій нагоді виявилось, що кілька знайомих жінок в адміністрації нашої Law School мали операції на груди: Margo, Catherine.

Четвер. Метро, по дорозі назад додому.

Довелося поїхати сьогодні за харчами для нас і для тата. Це значить, що не зможу поїхати до шпиталю. Востаннє була в мамі у вівторок, передучора. Якби не харчі, поїхала б сьогодні, бо звичайно їду до шпиталю кожен другий день. Трудно. Не розірвуся. Ці поїздки до шпиталю досить комплікують мою рутину. Але нема ради.

Ія має цього місяця день народження. Може приїде до неї Марко. Дарунок я їй послала на нову хату (вітрильник Гніздовського, мовляв, вже маєте клаптик власного моря на горизонті — ось вам ще корабель!) На її тимчасову адресу послала я касети Religious Music of Ukraine — запис концерту в Lincoln Center, що на ньому ми були. Ія — найбільше музично обдарована людина в нашій родині, їй ці касетки напевно будуть цікаві. Хочу ще чимсь розважити її — жаль мені, що має таку тяжку працю і що працюючи в такому великому гурті людей, мусить, однак, бути самотня. Неділі, каже, проводить на телефоні.

21 жовтня 1988. П'ятниця вранці, метро.

Чергова комплікація: телефонував Яримович: Саяк хоче зробити мамі хірургічний захід: натягнути (чи перещепити? — неясно) шкіру, щоб покрити рани. Рани глибокі, загноєні,

не гояться. Це може допомогти, інакше вони будуть робитися ще глибшими, аж до кости. Брак протеїну в організмі дуже ускладнює процес гоєння. Додаткова проблема: шпиталь може потримає маму ще тиждень-два. До skilled nursing facility, що відкривається у Germantown Hospital, не хочуть її прийняти, треба почати старання, щоб віддати її, бодай тимчасово, до nursing home. Додому іти вона не може — їй треба опіки, якої вдома дати не можна, навіть якби приходила до помочі Галі медсестра. Якщо б її стан поправився, можна буде забрати з піклувального дому. В нашій околиці є два піклувальні доми, що мають досить добру репутацію. Це справа дуже коштовна — около 2000 дол. на місяць. Пацієнти, що за них платиться повну ставку, не мусять звичайно довго чекати, якщо є місце. Треба буде розвідати і почати заходи. Вдалося мені маму зберегти від цього цілий рік. Якби була слухала мене і примушувала себе кожного дня сидіти — може було б до цього не дійшло. Трудно. Я робила, що могла і маю чисту совість.

22 жовтня 1988. Субота.

Сьогодні о год. 1:10 пополудні мама померла. Вранці Яримович потелефонував зі шпиталю: мама дістала шок, непритомна, справи стоять погано. Я на те: чи можу зараз приїхати? — Так, можна. Добре, я зараз зберуся і з татом приїдемо. А Яримович: а може б тата не брати? — Ні, кажу, якщо мама вмирає, конечно треба щоб і він поїхав! Я дала знати господині Марійці Заяць, щоб були готові, зібралась, ще мусіла трохи почекати, бо тато голився, і ми всі втрійку поїхали. Коли тато побачив, в якому мама стані — адже він лікар — зразу пізнав, що це вже кінець — попав в істерику, почав плакати і кричати, і я подумала навіть, що може матиму ще з ним клопіт — потім сказав, що йому бракне повітря і вийшов з господинею на коридор. Так кілька разів виходив і вертався. Я була при мамі з Яримовичем. Тиснення крови вже не було ніякого. Моч не відходила катетером — знак, що нирки перестали працювати. А крім того: саме головне: heart failure і запалення легень. Мама мала відкриті очі, дихала, рухала рукою, навіть робила звичний рух рукою до волосся — але в очах жодної свідомости, жодного життя вже не було. Яримович від'їхав до іншого якогось хворого пацієнта. Тато почав натискати на мене, щоб ми вже їхали додому. Я трохи ще його перетримала, бо хотіла бути при мамі. Були ми там може із півтори години. Тоді я подумала, що відвезу тата, а сама повернуся. Так і зробили. Я ще взяла собі кромку хліба, бо подумала, що може доведеться сидіти до вечора, або й до завтра. Але коли я повернулася до лікарні, мама вже не жила. Лежала сама в кімнаті, нікого не було, і я сіла собі біля неї на самоті, і пів години прощалася з нею, і плакала, рада, що ніхто мені в цьому не перешкоджає. Тіло було ще відносно тепле, чисте, спокійне. Я подумала: люди так бояться смерти, а смерть часом може бути як благодать. Не мучиться вже. І не треба буде оперувати рани. І не треба буде великої травми — переїзду до nursing home... Коли я вийшла на коридор і запиталася медсестри, чи вернувся до шпиталю Яримович, виявилось, що він вже деякий час є у шпитальняному бюрі, що вже встиг повідомити про смерть мамі і Остапа (я саме була виїхала), і навіть погребника Насевича. Я ще з ним коротко поговорила, купила в шпитальняній крамниці медсестрам коробку шоколад та тістечок, щоб їм подякувати за опіку над мамою, і поїхала до тата додому.

Забула я ще відмітити, що коли ми вранці приїхали до шпиталю, Яримович запропонував:

може визвати священика? Я погодилася і він це сам полагодив: приїхав якийсь молодий о. Ворощак з катедри — бо “наш” найближчий парох — Біланич зайнятий був святкуванням 50-ліття священства кардинала Любачівського. Відмовив над ще живою мамою двомовну молитву, дав розгрішення — не зробила ця церемонія на мене жодного враження. Не запримітила я навіть, щоб робив якесь єлепомазання. (Нагадала я собі, як раз над хворим Генком Лашиком відспівав молитву молодий священик, що його привіз був Левко Рудницький — тоді це на мене зробило велике враження і зворушило до сліз!)

Пополудні сьогодні була вже низка телефонів: говорила я з Андрієм і Марійкою, з Лесею і Левком, з Насевичем, з Анею Максимович, і особливо довго і сердечно з Марком, з Максимом, з Уляною та з Ією. Віра Лашик та Мирослав Лабунька приїхали нас відвідати — були навіть на обіді. (Вранці заки я отримала телефон від Яримовича, я підготувала була до печення качку — Остап пополудні пам’ятав вставити її в піч і обід був готовий, як з’явилися гості! Остап взагалі сьогодні помітно уважливий і добрий для мене. Навіть врятував мене від кількох додаткових телефонів, щоб я могла спокійно з’їсти обід!

30 жовтня 1988. Неділя.

Цілий минулий тиждень я не була в праці — полагоджувала справи пов’язані з похоронами. Справ цих справді було багато і я почуваюся втомлена і болять мене крижі. Але відбулося все з гідністю, і мама вже похована. Панахида була в четвер увечорі в домі Насевичів на Tabor Rd., похорон в п’ятницю 28 жовтня з церкви Царя Христа на цвинтар у Факс Чейс. На панахиді було досить багато людей — кілька маминих знайомих і чимала громада моїх друзів. Була навіть репрезентація моїх колег з бібліотеки, не тільки Cynthia, Maria, Ron і Ralph, але навіть директорка — Liz Kelly. Щобільше: Liz, Maria, Judy і David прийшли на другий день і до церкви, і на цвинтар, і до мене на гостину — що забрало більше як половину робочого дня! Марія Смолка-Дей, моя асистентка, пішла навіть приймати святе причастя, чого, напр., не зробила я (— вважаю себе негідною приймати причастя без сповіді, без віри — а гіпокризія мені чужа й осоружна!)

Знайшла я в маминій шафі торбу: “Убір на смерть” і записку ще з 1980 року: “У випадку смерті в чорному мене поховати, ніяких поминок. Гроші на цілі Гарварду — то все о що за життя прошу. Ірена.” В торбі було кілька речей до вибору: довга чорна сукня, довга спідниця без блюзки, чорна спідна білизна, чорні сандали. Я до того додала дві-три блюзки до вибору і коронкову накидку і поїхала до Лесі порадитися. Зробила я це трохи через Лесею — вона-елегантна дама і напевно було їй приємно, що я рішення про убір залишила їй. Отже мама була в довгій чорній спідниці, чорній шовковій блюзці, а поверх того мала чорну коронкову накидку-жакет. На грудях були кришталеві чорно-білі коралі. Виглядала дуже гарно, аж дивно, що погребник потрапив зробити з цього зовсім вже зруйнованого тіла. Труну я замовила дерев’яну, з ясного дубового дерева, без орнаментів. Були три замовлені вінки квітів: “від чоловіка”, “від дітей”, “від внуків”, а крім того Лесея привезла власні чудові два кошики — один червоні гвоздики з папороттю, другий — червона калина. Панахиду правив монсіньор Біланич, похорон у п’ятницю — о. Злочовський. Це вийшло так тому, що Біланич кудись їхав у п’ятницю і не міг бути. З

церквою взагалі була трохи морока: навіть був час, що виглядало, що похорони будуть з церкви в Melrose Park, і я мусіла пару разів переписувати оголошення до Свободи. Це тому, що минулого тижня у Філядельфії відзначували 50-ліття священства кардинала Мирослава Любачівського, La Salle University давав йому почесний докторат ітд., і всі священики були цим зайняті і трудно було полагодити ділові справи. Це полагоджував погребник і мені про ці клопоти говорив. Я йому сказала, що мені фактично байдуже, котрий священик буде маму ховати і з якої церкви. Колись мої батьки були парафіянами катебри, дали навіть на будову храму понад тисячу доларів, але останніми роками до церкви не їздили, отже активними парафіянами катебри на Френклін не залишилися. Нам, очевидно, вигідніше, щоб не мусіли їхати на другий кінець міста. Отже вибір був між Царя Христа і Melrose Park. Лабунька зараз же в день смерти мами прийшов зібрати дані про неї, щоб могли проголосити на радіопрограмі Рудницького в неділю. Тоді ми ще не знали точно про церкву і я сказала, мабуть буде з Царя Христа. Так і проголосили на радіо. Парох Біланич почув оголошення і потелефонував і до Лесі, і до погребника, мовляв, дуже тішуся, що похорон буде в моїй церкві. Це була трохи констернація, бо в цей час у понеділок Насевич був уже порозумівся і мав згоду від пароха в Melrose Park! Але справу полагодили в користь Біланича і церкви Царя Христа. Давно я там не була. Дільниця довкола дуже підупала, але церква всередині гарно розмальована, включно з іконостасом (робота, здається Святослава Гординського) і мені було приємно, що мої американці бачили гарну церкву.

З убором на похорон тата було більше клопоту, як з мамою. Убрання його всі за великі, знайшли одне гранатове, яке лежало ліпше, але мало знову ж за вузькі штани. Треба було давати до кравця. Ноги в нього попухлі і з черевиками також клопіт. Нарешті знайшли одні, що їх він міг одягнути. Пальто виявилось дуже-дуже велике — не було часу вже їздити купувати — пішов на похорон в Остаповому плащі, який щоправда не можна було запнути на гудзики, але в плечах добре лежав і виглядав досить порядно.

Я купила собі нову чорну суконку, чорні панчохи, мала на голові чорний капелюшок, що його купила була давно, ще на смерть Дзядзя Туся — а на цвинтар одягла чорне футро. Погода була холодна, але сонячна — сумний похоронний похід авт їхав на Факс Чейс в осінньому зазолоті листя. Авто провадив Максим, я не мусіла бути шофером і це була велика поміч. Максимко приїхав в четвер, відкликавши свої пополудневі лекції. Уляна, на щастя, дала себе переконати, щоб не наражувати себе і дитину — не тільки півторарічного Іванка, але й це восьмимісячне ще не народжене малятко в її утробі, і не приїхала, хоч дуже хотіла, а навіть спокушала мене, мовляв, буде нагода мені побачити Іванка! Маркові трудно було приїхати на похорон в п'ятницю через засідання чи медіацію унії, а також через те, що в суботу він їхав до Ії на її 32 уродини. Спочатку ми думали, що може це можна пов'язати — але потім я сказала Маркові, що куди важніше, щоб він поїхав до Ії, що її він не бачив уже пару місяців і яка працює тяжко немов на самотньому засланні, ніж щоб він приїздив сюди. Мама моя і так вже нежива, тато не пам'ятатиме, чи він був чи ні, а для людського ока і решти родини — за велика жертва. Він приїде під кінець листопада, разом з Ією, просто з Торонто, після відвідин Максима й Уляни, якраз як ми повернемося з Гаваїв. Тоді і тата, тобто діда свого, відвідає. При нагоді цих розмов, я знову сказала

своїм дітям: важніше бути добрим для людей за життя, присутність на похоронах — це вже катарзис для живих, а не увага до покійника. Заповідаю всім: хто хоче зробити щось добре мені, хай робить це за життя — по смерті на похорон може не приходити, як хоче згадати мене, хай прочитає якусь мою книжку.

Тато при відкритій труні у похоронника дуже плакав і побивався, але пізніше, коли стояв біля мене в церкві, питався: а хто є в труні? чий це похорон? — Такі питання ставив багато разів і в церкві, і на цвинтарі. Часом, коли йому складають кондоленції, каже: що? Моя жінка померла? А я нічого не знаю! Принесла я вчора від погребника свідоцтво смерті, показала, вияснила. Приглядався, читав ніби уважно, а потім забув. Коли я говорила йому про плянований похорон, про кошти ітп., виглядав дуже свідомий всього, навіть коли я згадала, що треба зробити більший даток на Гарвард, згідно з маминим бажанням, або додатково на Центр, запитався: а скільки? Ну — кажу я — не менше як 500 дол, але можна б дати тисячу! 500 вистачить — сказав цілком свідомо. (Стало на тому, що в його імені я даю 500 на Гарвард і 500 на Центр, а також на церкву, навіть мої колеги з PENN вирішили замість квітів дати датки на Ukrainian Studies Fund у Гарварді, чим зробили мені особливу приємність!) Похорон коштував 4,115 дол. До того треба додати ще кошти квітів (около 200), даток на церкву (100.-) даток на радіопрограму за оголошення (30.-), 500 на ФКУ, 500 на УОКЦ, оголошення в Свободі etc. Ми з Остапом повернули Максимові кошти подорожі (400), та й мусітимемо дати може також із 500 дол. на Гарвард. Коштувало, очевидно, і прийняття гостей в нашій хаті — легше було б зробити громадську стипу в ресторані, та ще й заплатити за неї батьковими грішми — але хай це буде моя остання послуга і жертва мамі.

Андрій і Марійка приїхали вже в понеділок і дуже скоро виникла вже неприємність. Зразу взялися “ділити маєток”. Андрій зауважив, що бракує одної картини. Я йому вияснила, що мама подарувала картину Галі (Галя називається Чайковська і підпис “Антін Чайковський” має для неї свою вимову). Він жалівся, що не має дідових картин і я його запевнила, що всі картини зможе забрати собі, тільки добре, щоб не робити татові прикрості, залишаючи порожні стіни... Я сказала, що для себе я хотіла б тільки взяти те, що колись сама подарувала мамі — в тому числі грецьку тарілку та малу скульптуру Капшученка. Він дуже боїться, що з хати може щось пропасти, що господині можуть винести. В тому є своя правда і логіка. Коли я шукала за маминими коралями до труни, і Марійка мені в цьому помагала, я натрапила на пару дрібних ювелірних прикрас (дешеві costume jewelry та срібні брошки з Мексико, що їх я колись привезла мамі і бабці). О, я могла б еwentуально це взяти собі на пам’ятку! — сказала я. На це входить Андрій з мінковою накидкою з шафи. А це що? — питає. Ну, я навіть забула, що там висить така коштовність. Колись давно, ще поки ми прийняли першу господиню, ми всі дорожчі речі винесли були до шафи-cedar closet і замкнули на ключ. Мінкової накидки не доглянули і вона рік висіла в шафі, доступна всім. Які все таки люди чесні! Включно з тими першими польками, що їх я не знала, слід за ними пропав, якби і забрали щось, не могло б бути жодного рекурсу. Я по маминих шафах і шуфлядах ніколи не шпирала, була б навіть не запримітила. На Андрієве питання я сказала: знаєш, мама мала чорне кримське футро, кілька добрих плащів — нехай їх собі візьме Марійка, а я, якби взяла цю столу, то дала б

її Улянці, мені її непотрібно! Він почав мені говорити про те, якто я не маю “power of attorney” вирішувати справи. Я сказала тільки: я маю обов’язок піклуватися батьком і дбати про те, щоб він спокійно доживав віку. Право розпоряджати його грошми в банку він дав мені давно (всі конта записані на тата, маму і на мене і я маю право підписувати чеки ітд.) — і мені нічого більше не треба. Коли він помре — поділимо майно по половині, але не скорше, бо тепер ці гроші мусять бути вживані для нього і не відомо, як довго він житиме і якої опіки ще потребуватиме. Мені було досадно і прикро, що похорон ще не відбувся, а Андрій вже почав сварку за майно. Я вийшла тоді, більше з ним про ці справи не говорила. Вчора, заплативши вже похорон, я відвезла їм до хати позичене величезне фото — портрет мами й тата в молодому віці (Андрій давно вже дав був зробити!) — що його я в час прийняття в себе поставила на згадку про маму, а при тій нагоді сказала Андрієві і Марійці: заберіть собі з шафи усі мамині речі, які хочете. Те, що залишиться, я роздам тим людям, які мамою опікувалися і були їй близькі. А якщо хочеш подивитися на рахунки і татові конта, то прийди до мене і я тобі їх покажу. Не знаю точно, чого саме він собі бажає. Рік тому я була готова переписати все на нього, щоб позбутися клопоту і не мусіти комплікувати собі життя опікою над мамою і татом. Він тоді не хотів взяти цих справ на себе, навіть за оплатою 2000 дол. місячно з помешканням і повним утриманням. Рік досвіду з Андрієм дечого мене навчив і я втратила до нього довіря. Розумію тепер також, чому тато записав мене на свої конта, а хату, хоч і призначив Андрієві, не хотів на нього переписати, бо боявся, що він його з хати викине або віддасть до Nursing home. Я не маю бажання привласнювати собі всі татові гроші — може Андрій боїться, що у випадку татової смерті, гроші в банку перейдуть на мене, а хатою йому доведеться ділитися? Якби він мав інший характер, можна б його дописати як третього на всі конта. Але тоді він мав би право витягнути всі гроші, нікого не питаючись. Знову ж, якби конто було спільне, не “or” а “and”, я мусіла б радитися з ним в справі кожного видатку і такі речі, як вибір трумни або даток на Гарвард коштували б мені багато нервів. Кожна розмова з ним — це травма; він потребує, я думаю, ще й психіатричної консультації, і хоч десь на дні в нього жевріє добре й сентиментальне серце, натура в нього батькова, нарваний, хамуватий і захланний на гроші. Проспект розмови з ним висить наді мною, як меч Дамокля.

Татова хвороба — чи це сенільність, чи початки Alzheimer-а? має цікаві прояви. Коли приїздив зі мною до мами до шпиталю, засипав її компліментами і любовними визнаннями: яка вона була добра жінка, як він їй за все дякує, як любить її, ітп. На те вона часом гостро відповідала: іди геть! Ти — поганий! Смердить від тебе цибулею! — А він не зважав і знову засипав її признаннями. В час смерті і потім у Насевичів знову плакав, дякував, висловлював признання, жалівся: чому ти мене покинула, Іреночко моя? А ось вчора, день після похоронів, іде він на прохід з господинею. І розповідає мені Марія Заяць такий діалог: Тато: Чи ви маєте чоловіка? Марія: Так, маю. Тато: То ви не вдова? Марія: Ні. Тато: А я вдовець, так? Моя жінка померла? Марія: Так. Померла. Вчора був похорон. Тато: Але женитися я не буду!

2 листопада 1988. Середя вранці. Метро.

Минулий тиждень приніс крім всіх прикростей також дві радості. 25 жовтня

потелефонувала я з дому до Снилика. Маю, мовляв, готовий на руках манускрипт Іванової книжки. Чи можна вислати? Так! Справа наладнана позитивно. І от вранці 26-ого я ще переглянула в поспіху остаточну версію (деяких моїх поправок не взяв до уваги на шкоду перекладові!), пару кардинальних помилок, що їх поправки він зігнував чи недоглянув (напр. Максимове Galizian Division в тексті, де мова про УГА!) я таки рукою поправила, і от встигла ще 26-ого вислати до Свободи. Вчора я говорила по телефону знову із Сниликом: манускрипт прийшов, Екзекутива УНС видання апробувала, все є А-ОК. Козак написав мені відповідь — він згідний зробити обкладинку, але десь загубив Івасеву книжку і забув, як вона виглядала. Я шлю сьогодні йому листа, а Сниликові копію. Снилик обіцяв, що вишле йому книжку і дасть точніші інформації щодо формату і т.д.

Максимів приїзд був мені підтримкою і тихою радістю, а ще він привіз для мене звукозапис домашньої розмови при столі, де чудесним дзвіночком маленького Wiener Sängerknabe звучить і тоненький голосочок нашого Іванка... Я давно просила про такий звукозапис, але не дуже вірила, що вони це зроблять... Тепер я вже двічі слухала тасьму і приємно чути любі їхні голоси.

4 листопада 1988, вранці, метро (п'ятниця).

З татом не все гаразд: дихати йому важко, ноги пухнуть. Передвчора, коли Галя була в школі, я просила, щоб вона привела його до мене. Подумала я собі, що присутність Андрія і Марійки може також іде йому на нерви і хотіла змінити йому трохи обстановку. Провів вечір зі мною й Остапом, був спокійний і часом навіть говорив до речі, але дихати йому і справді важче і орієнтація його в реальності дуже непевна. Коли я відпровожувала його додому перед 9-ою вечір, пару разів по дорозі мусів пристанути, щоб зловити віддих. Я подзвонила до Яримовича, щоб прийшов подивитися на нього, і вчора, після роботи, вступила до Сенковських. Славко саме був і вияснював, що в тата частинний “heart failure”, що расетакер працює, але цього не досить, а ще й, очевидно, шок після маминої смерті і повільне, але поступове усвідомлення того, що сталося. Славко приписав збільшені дози Lasix, а доведеться, мабуть, давати щось на успокоєння. Боїться давати більші дози заспокоюючих і снотворних ліків, бо Lasix — мочогонний, татові треба часто вставати до лазнички, і при надмірному запамороченні він може впасти. Тата при цій розмові не було — він спав. Каже Андрій, що тато є “irritable” — не знаю, чи це його нормальна поведінка, чи збільшена подразненість через присутність Андрія? Адже, як показує історія минулих літ, Андрієві візити найчастіше кінчалися авантурами... Але він — син, і я не можу йому заборонити.

7 листопада 1988, метро, вранці.

Татові трохи краще — ліки помітно допомогли. Але що він дуже подався після маминої смерті, це факт. Має нездоровий вигляд обличчя і більше дезорієнтований, як був раніше.

Сьогодні на PENN виступає з доповіддю Ярослав Ісаєвич. Говоритиме по англійському і

тема його визначена як “The architecture of the Galician-Volhynian Principality in light of recent archaeological discoveries”. Влаштує доповідь Українська Громада нашого університету, тобто студенти. Я маю в пляні залишитися після роботи, Остап приїде або поїздом або з Вірою (і з Вірою повернемося її автом) — правдоподібно з Гевриками та Ісаєвичем підемо на обід до Faculty Club.

Сьогодні понеділок — отже день, коли Галя іде до школи, а я звичайно сиджу пару годин з татом. Отже думала я попросити Аню Борис, щоб прийшла до нього, щоб він не був сам. Але, виявляється, що Андрій з Марійкою ще додому не їдуть — отже тим разом присутність їх вийде мені на користь. Андрій старається робити щось в хаті — направив двері до тушу в лазничці (роботу, що її я вже замовила в Янека і яку давно повинні були батьки дати зробити — адже це навіть небезпечно: збиті скляні двері роками стояли поліплені плястром!), пересадив велику колючу рослину, що спричиняла ще мамі турботи, що з нею робити... На розмову до мене, щоб переглянути рахунки і банкові конта покищо не прийшов, хоч я це йому пропонувала.

Пару тижнів тому “поділася” десь мені моя золота біжутерія: золотий ланцюг з янтарем, перстень та чорні кульчики. Я переконана, що цього ніхто не вкрав, що це я сховала сама і тепер не можу пригадати, де саме. Журить це мене: не тільки шкода улюбленого мого клейноду (вартість, мабуть, около 500 дол.), але передусім турбує мене моя затрата пам’яті.

8 листопада, метро, вранці.

Доповідь Ісаєвича збрала тільки около 20 осіб — переважно студенти PENN, українці. Виявилось, що всі знають по українському, отже доповідь була українською мовою. Він фактично показував слайди — прозирки старих церков, городищ, замків, археологічних розкопок та давав до них цікаві коментарі. Тепер щойно зрозуміла я, що криється за фразою “Шрами на скалі”, звідки взяв таку назву для своєї книжки Іванчук. На скелях Довбуша та інших були колись дерев’яні споруди, що їх проєкції роблять археологи на основі симетричних розтинів, дір і т.д. у скалах, де мусіли бути колись дерев’яні підпори і т.д. З прозирками вийшла заковика, бо Геврик приніс “бубон”, до якого не всі Ісаєвича слайди пасували — отже на публічній лекції показав він тільки частину їх. Але пізніше, кілька нас більш зацікавлених поїхали з Ісаєвичем ще додому до Гевриків і там він показав нам повну серію слайдів. Були в Гевриків ми з Остапом, Віра та обоє Грицеві. Перед виступом, о 5 год. — зараз же після роботи — пішли ми на обід з Ісаєвичем до White Dog Cafe. Приїхав поїздом Остап, і були Тит із Софійкою, отже нас було п’ятеро. Я вчора знайшла на RLIN список щось із 20 книг Ісаєвича в американських бібліотеках та й зробила йому пару копій з поясненнями. Пізно ввечері Віриним автом відвезли ми Ісаєвича до Лабуньків. Сьогодні він має два виступи в La Salle University.

11 листопада 1988, п’ятниця, метро, вранці.

Президентом, як і можна було передбачити, вийшов Буш. Українці, тим разом, були в

опозиції до обох кандидатів. Дукакіса не хотіли підтримати, бо жінка його — жидівка, виступила проти спільного з українцями відзначення голокосту. З цього в Масачузетс виникла була велика політична буча. Губернатор Дукакіс пробував направити шкоду і запросив українців на окреме відзначення голоду в Україні — але наші пам'ятали уразу, коли дійшло до президентських виборів. Знову ж Буш установив був виборчий комітет нацменшин, що на ньому були й українці. Жиди підняли крик, що серед цих людей — оборонці Дем'янюка, антисеміти, фашисти — у висліді чого кілька осіб цього комітету, з нашими двома українцями включно, зрезигнували. Крім того, Буш не з'явився на маніфестацію 1000-ліття у Вашингтоні. Були в нашій пресі навіть голоси, що закликали бойкотувати вибори. Я голосувала на Буша, хоч багато чого в його передвиборчій кампанії мені не подобалося. Голосувала на республіканців передусім з вдячності за вдалу закордонну політику Регана щодо СРСР, за його отверту оборону української церкви на виступі в Москві, а також за вісім років миру й добробуту.

Голосування, за малим, не прийшлося мені дорого. Поїхала я голосувати ввечері, автотом, бо зовсім уже темно. Повертаючись, зараз же на перехресті, виминаючи одне авто, не помітила, що з другого боку жене друге. В останній секунді стримала мотор — був би великий випадок! Два дні опісля ще відчувала трепіт хвилювання.

Нова проблема. Виявляється, що ми їдемо до Гонолюлю 17, а Максим готель замовив від 18-ого!

11 листопада, метро, ввечері, по дорозі додому.

Кілька замітних справ сьогоднішнього дня. Потелефонувала до Максима, щоб вияснити справу готелю. Виявилось, не тільки 17, але і 22 не маємо нічлігу в Гонолюлю. Дав мені точніші інформації, дати, номери. Пополудні я сьогодні потелефонувала до готелю і *voilà!* — все полагоджене — резервацію продовжено, отже маємо пристановище! Одне хвилювання менше, слава Богу!

Nancy Arnold приїздила сьогодні на умовлений полуденок. Фундувала мені — з нагоди моїх недалеких уродин (Я зробила їй маленький дарунок-жарт з нагоди її недалеких уродин також!) Nancy дуже добре виглядає, дуже задоволена, що вона вже на пенсії. Пресій наших теперішніх днів вона напевно не витримала б! Бо і я ледве витримую. І кажу Остапові, що не до 65-ого, але до 62 року, тяжко буде мені видержати!

Ron Day вручив мені сьогодні список осіб, які в пам'ять мами склали на фонд українських студій в Гарварді. Я справді дуже цим жестом зворушилася. Зібрали аж 244 дол. і зложилося на цю суму 19 осіб. Могли були зробити жест і послати мені додому квіти за 25 дол. — а вони фактично шарпнулися. І то не тільки професійні колеги (що з них чимало було і на панахиді, і на похороні), але і наш урядничий персонал, і навіть люди із бюро декана. Тепло мені на серці від думки, що вони так приязно до мене ставляться. *You are much loved and you are a moral leader in this library*, сказав мені Ron з його нахилом до гіперболи.

14 листопада, вранці, метро.

Знайшлося моє золото! І то саме в пору — бо люблю брати цю свою прикрасу зі собою у подорожі. А їдемо вже в четвер — суботу й неділю я вибирала гардеробу, прала, прасувала, пакувалася. Бо в тижні ніколи буде. Три дні на праці будуть наснажені роботою. На останній день — середу — маю заповіджений евалюаційний перегляд моєї діяльності, а крім того ще два інші засідання.

Вчора Остап їздив до Нью Йорку. УВАН влаштувала наукову конференцію про сучасний стан в Україні — два дні цікавих доповідей про політику, економіку, культуру. Я й сама радо була б поїхала — мені найцікавішою (з програми) видавалася доповідь Грабовича про еміграцію, Україну і науку — вона в суботу ввечері. Але для цього треба було б ночувати в Нью Йорку — незручно впрошуватись на нічліг, а готель коштував би дорого. Та й поїзд тепер окола 50 дол. туди й назад. Люксус. Якби так хтось їхав був автом, можна було б поїхати. Остап брав участь у панелі про літературу разом з Руденком і Бойчуком.

Коли Остап вдома, ми часто в окремих кімнатах при своїй роботі і тільки вряди-годи перекинемося кількома реченнями. Але коли його не було, я вся перемінилася в чекання його повороту (“моє серце — ніщо, лиш твій крок”). І день випав мені не надто продуктивний. От, хіба що провела зо дві години з татом, Марією Заяць (я їй дала 200 дол. — 80 за минулий вікенд, 80 за наступний і останній, бо вона вже повертається до Польщі — а ще додала їй 20, як бонус на прощання і 20 доплати за той перший вікенд, коли я після відходу мами до шпиталю пробувала від господинь виторгувати знижку платні. М. Заяць тоді згодилася, Галя — ні. Мені згода Заяць тоді подобалася, але тепер я хотіла вирівняти.

15 листопада 1988, вівторок вранці, метро.

Хоч ми післязавтра відлітаємо на Гаваї, в їдальні по традиції — великі білі і жовті квіти, тим разом не хризантеми, а цинії. Кажу Остапові: шкода квітів, не буде кому любитися ними! Адже їдемо! 58 — “das ist kein Alter für eine Kathedrale, aber für eine Frau!” Але я психологічно готуюся вже на шістдесятку — надія, що до пенсії вже недалеко!

А прогос пенсії: вчора моя асистентка Мариля сказала мені, що вона хоче податися на оголошену позицію “Foreign and International Law Librarian” в Columbia University Law School, в Нью Йорку. Ну, це для мене — комплікація. Адже я думала, що вона перебере мою посаду, коли я за чотири роки піду на пенсію! Шанси її дістати посаду в Нью Йорку — першорядні, хіба що це оголошення — фіктивна формальність, бо там, здавалося, є вже Ева Радван, молода чешка, що була колись професором права у Празі. Не знаю всіх закуліс, не знає їх покищо і Мариля. Але послати подання хоче. Це може значити, що в короткому часі наша бібліотека може втратити не одного, а двох бібліотекарів. Бо ж Ран, як тільки скінчить школу, також поїде за Марилею. Вони недавно купили хату недалеко від університету — здавалося, що це підстава для багатолітньої стабільности. Але молоді

люди — мобільні, Ран завжди хотів жити в Нью Йорку, де провів свою молодість, а атмосфера праці з Liz Kelly не створює приємного “milieu”. (Недавно, напр. робила натиск на Рана, щоб змінив свою позитивну евалюацію Дейвіда!)

16 листопада 1988, вранці, метро.

Квіти прийшли також від Марка (гарний arrangement: з двома Birds of paradise і... колосками пшениці!) — квіти приніс і Мирослав! Непоправні романтики! Телефонував Іза і обіцяв сьогодні ще вечером приїхати. Пізно, коли я вже була в ліжку, дзвонив Марко. Раніш були телефони від Максима, Уляни й Іванка, від Марійки Лабуньки, від Ії (але Ія мене не застала, бо я мусіла з Галею поїхати за харчами на наступні два тижні). Андрій з Марійкою ще є (мене вони не поздоровили, хоч я там буваю кожного дня і завжди перекидаюся з ними кількома реченнями). Галя хвилюється, бо вона думає, що він готує “судову справу” за майно. Я її потішаю, що ніякого такого конфлікту не буде, але поки батько живе — не буде і розподілу його майна. Андрій створює довкола себе нездорову атмосферу — щоб хоч не відстрашив мені господині! На розмову про батькові конта і як я їх веду — не прийшов.

З Торонто діти прислали мені фото Іванчика. Зробили цим мені велику радість. Дуже він уже змінився і мені жаль, що я так далеко і не бачу, як він росте.

17 листопада 1988. Четвер. В літаку, в дорозі до Сан Франціско/ Гонолюлю.

Мирослав завіз нас раненько на летовище. Велика це нам послуга — дуже наш сват учинний, зрештою не вперше. Неабияка це посвята з його боку: виїхати треба було перед сьомою, при поганій дощовій погоді і великому потоці авт на експресі. А ще й він цими днями не в найліпшому стані здоров’я і звечора вчора мав велику мігрену. Правда, казав, що вранці йому повезти нас на летовище — жодна проблема! — після 9-ої години вже не міг би, бо тоді має лекції.

На нашому літаку є ще дві українські пари в дорозі на цю ж конвенцію AAASS — Юрко та Христя Перфецькі та Ярослав і Віра Білинські. Приємно, що буде нагода не тільки побачити Гаваї і трохи відпочати, але також побути в товаристві цілого гурту знайомих, і найважливіше — в товаристві Максима. Шкода, що він там так коротко — всього кілька днів, від 18 до 21-ого. Коли ми вперше плянували цю подорож, думалось, що може зробимо собі на Гаваях родинний з’їзд. З Торонто, думали, приїдуть Максим з Уляною та Іванком, а Марко з Ією з Лос Анджелес. З цього первісного пляну нічого не вийшло, бо Уляна зайшла в тяж. Тепер, місяць перед розв’язанням, не тільки їй самій не можна їхати, але і Максимові швидше треба повертатися додому. Марко з Ією також не міг би тепер приїхати на Гаваї, бо ж Ія у Вісконсин, викінчує фільм “Meet the Applegates”. Але Марко з Ією поїдуть на американський День Подяки до Торонто, а в поворотній дорозі вступлять на один тиждень до нас, до Філядельфії. Фактично приїдуть пару годин раніше, поки ми повернемося з Гонолюлю, і є навіть можливість, що не хто інший, а сам Марко виїде по нас на летовище! Я вже сьогодні вранці навіть ліжко їм постелила і чисті рушники

приготовила!

Андрій сьогодні також думає від'їздити додому. Але тато має добру опіку — Галю, а на вікенд матиме ще Марійку Заяць. Вчора я говорила ще з Яримовичем і їздила до аптеки купувати татові потасіюм. Стан татового здоров'я поправився, дихає він нормально, ноги вже не спухлі. Але дезорієнтація в нього, мабуть, таки посилилася після маминої смерті. Та й втратив він рутину щоденного зайняття: читання мамі газет та інші послуги, що їх він для неї виконував. Може рутину його життя тепер після від'їзду Андрія устатилізується?

18 листопада 1988. Гонолулу, Hilton Hawaiian Village, вранці.

Бачилися вже вчора з Субтельним, Романою Багрій-Пікулик, а з Грицем та Оксаною Грабовичами навіть разом обідали в ресторані. Гонолулу, як цього я і сподівалася, велике місто, з високими, густо насадженими будинками поряд Waikiki Beach. Наш готель — величезний комплекс: пару високих будинків, а довкола крамнички, басейни, японські домики, романтична атмосфера екзотичних квітів і пальм, пляж. Ще не встигли добре роздивитися. Подорож була дуже довга — вітер із заходу зробив її довшою, як звичайно. До Сан Франціско летіли 6 годин, там була майже двогодинна перерва, а тоді знову ж приблизно стільки сюди на острови.

Виявилися вже дві комплікації: я забула взяти з собою електричний чайник — дуже він би нам тут придався. А Остап, виявляється, взяв зі собою один тільки чек! (А грошей наказував мені не брати багато, мовляв, і так все можна купити на карту VISA!)

Субота, 19 листопада 1988.

Пізно ввечері вчора приїхав Максим. Вранці вчора ми з Остапом походили собі трохи по місту, поснідали (дуже дорого!) в недалекому кафе, а тоді вирішили, якщо вдасться, купити чайник і горня, щоб не мусіти кожного дня за кожен чашку чаю платити в ресторані. Це тим більше, що в готельній кімнаті є малий холодильник і можна напр. тримати в ньому молоко. Продукти — навіть у харчевій крамниці — помітно дорожчі, як у нас. Пляшка молока коштує \$1.40.

Пополудні я прилучилася до групи, що їхала на додаткову сесію присвячену проблемам району Тихого океану і відбувалася в East-West Center, на кемпусі University of Hawaii. Для мене це була нагода переїхатися автобусом на університет, заглянути до бібліотеки (є там навіть непогано заступлена україніка — видання Гарварду, Торонто, трохи Шевченкіяни тощо). Сама сесія, що її я слухала тільки напочатку і на кінець (в середині програми вийшла, щоб піти до бібліотеки!) також була цікава — зокрема перший виступ якогось економіста, що говорив про феноменальний економічний ріст не тільки Японії, але т.зв. NIC — newly industrialized countries — Кореї, Сінгапуру, Тайвану. Свобода торгівлі й економічного розвитку, велика продуктивність праці, ощадність, а у висліді — нагромадження капіталу, інвестиції, ріст — де per capita income подвоюється що кілька років — так я зрозуміла. Остап на поїзду на університет не мав охоти, я їздила сама.

Кемпус трохи нагадує UCLA. Дуже цікавий корейський центр — орієнтальна пагода, червоні стіни, зелений черепицею критий дах, кольорові різьби на колюмнах... Ввечері, вже в нашому готелі, пішла я на сесію про Joint ventures and US-Soviet trade, де панелістами виступали Arthur Bregman з Georgetown U, Richard Kaufman (US Congress) та William Holland, адвокат з Omaha. Anthony Allison був дискусантом. Вся ця сесія була дуже цікава і добре-живо ведена, але мене так зломив сон (5 годин різниці в часі дають себе знати!) що я не могла бути надто живим і притомним співучасником. Запам'яталися такі помічення: amendment by translation — у перекладеному тексті закону є зміни, що їх совети признають за офіційні (mandatory перемінено на guidelines — поважна різниця!); joint ventures з централею в Москві були утруднені, але прямо з підприємством в Узбекистані виявилися простіші для здійснення. Обіцянки советських менеджерів на місці виходять часом за межі визначені законом і американський адвокат журиться, чи такі обіцянки підтримав би в разі конфлікту суд?

Неділя, 20 листопада, раннім ранком.

Вчора Максим винайняв авто і ми цілий день провели на острові Oahu. Для цього, очевидно, мусіли пропустити вчорашні сесії конференції, включно з двома українськими, не дуже зрештою для нас цікавими (одна про Гренджа-Донського, а друга про літописи, Слово Іларіона та християнські мотиви в літературі, де доповідали Перфецький, Рудницький і Штогрин). Подорож авто по острову дала нам ліпше уявлення про його топографію — гарні пляжі над морем, густо заселені тропічною зеленню оригінальні гори, що своєю формою нагадують величезні хребти armadillo, просторі поля ананасів на червоній вульканічній землі. Зі спокуси відвідати Полінезійський Культурний Центр мусіли зрезигнувати, бо виявилось, що для цього потрібний цілий день, а вступи коштують по 25 дол. від особи, отже не варто заглянути тільки на годину-дві. Поїхали також оглянути Pearl Harbor і Arizona Memorial. Я сподівалася трохи більше від цього пам'ятника, на основі описів Лялі та інших, що тут були. Що для мене було замітне, це факт, що пам'ятник цей не став спокусою робити бізнес на туристах, а використовується виключно у виховних патріотичних цілях і то з дуже стриманою пропагандою, без жодного ворожого чи образливого слова в бік японців. Навпаки. Удар на Перл Гарбор неодноразово схарактеризований як “brilliant military move”. Над затопленим кораблем побудована своєрідна “капличка” — секулярний монумент з прізвищами загиблих (Були, думаю, серед них і українці — прізвища такі, як Зварун, та інші). До цього пам'ятника довозять відвідувачів корабликом, а на березі побудований цілий комплекс з кінотеатром, де показують фільм, крамничками, музеєм.

Увечері вчора був довгоочікуваний обід на кораблі Windjammer. Доїзд до пристані автобусами був погано зорганізований — треба було довго чекати на чергу. Обід — примітивний, музика і програма — погані, не було атмосфери. Тисячі учасників цієї багатолюдної конвенції (не знаю точно скільки їх — але справді дуже багато!) утруднюють навіть зустрічі із знайомими. Ми провели цей вечір у товаристві Стахи і Дмитра Штогринів. Казав Штогрин, що за його підрахунком, на цій конвенції AAASS є біля 40 українців. Бачили здалека Хом'яків, Лащика, Чопика, Дмитришина, Потічного,

Коропецького, Білінських. Раніше я мала нагоду привітатися з Ільницьким, а Левко Рудницький (він тут з Іреною) встиг навіть випімнути мені, що я не була на його доповіді... Що я втратила його виступ — не жалую, але шкодую, що не була на сесії про архіви, де Патриція Грімстед, кажуть, знайшла завзяту підтримку з боку двох радянських славістів, що нарікали на брак доступу до матеріялів і утруднення, що їх вони мають вдома.

21 листопада 1988. Понеділок, раннім ранком, на балкони.

Сесія *Self-image of the writer in Ukrainian literature* вийшла дуже добре: цікаво і на високому рівні. Панелістами виступали Грабович, що говорив про Шевченка, Максим — про Нечуя-Левицького, Олег Ільницький — про модерністів (фактично про футуристів і Семенка, хоч кількакратно згадував прізвище “Воронний” — з двома “н” та наголосом на Воронний). Дискутантами виступали Марко Павлишин та Наталка Пилипюк. На залі було всіх, разом з учасниками, 24 особи, всі, здається, українці. Шкода. Програма могла зацікавити і не українську аудиторію. Але тут на конвенції взагалі на панелях — мало аудиторії. Трудно конкурувати з приманами Гаваїв! А крім того занадто багато паралельних сесій. В той же час, коли була Максимова сесія, виступали в загальних не-українських сесіях, але з українознавчими доповідями, — Коропецький в одній групі, Марта Хом’як — у другій, Оксана Грабович ще в іншій і т.д. Казав Коропецький, що його слухали три (!) особи, в тому числі його жінка, Наталка. З ними, між іншим, були ми ввечері на полінезійському кабаре — з обідом. Справжній *tourist trap* — дорога атракція (за трьох — 121 доларів!) із слабою, хоч і професійною програмою.

23 листопада, середа. Kauai-Hilton, вранці над басейном.

Понеділок і вівторок пройшли без записок. Останній день на конвенції: вранці я пішла скупатися в Тихому океані: зеленаво-синя майже зовсім прозора вода, без хвиль, дрібний ясно-сірий чистенький пісок. Пляж готелю Гілтон Гаваїан Віледж — чистенький, гарно утриманий, але багатолюдний, бо на Waikiki Beach взагалі подивугідна густота населення. Потім ходила з Максимом до міста купувати дарунки, що забрало нам половину дня, але дало нагоду мені побути з ним вдвох, та й купити різні речі — передусім для Уляни (бо в неї ще й день народження), а також для Іванка та й інших. Уляні купила я оригінальну суконку, продукт Bali. З Індонезії взагалі тут багато текстильних імпортів — ручно роблені коронкові й гаптовані речі, а ми ще й натрапили в місті на крамницю, де ціни були помітно дешевші, як у крамницях поблизу нашого готелю. Уляна дістала суконку та кімоно, а до того ще й разок гавайських коралів, Іванко — дві сорочинки, я й собі купила суконку, блюзку та кімоно.

Пополудні, над басейном.

В понеділок пополудні була сесія “Винниченко — мораліст чи мистець?” У ній виступали Марко Павлишин, Данило Струк та Романа Багрій, коментатором був Лащик, а керівником сесії — Максим. Цікаво, що всі три доповідачі оцінили Винниченка дуже

критично. Павлишин говорив про “Соняшну машину”, Струк про “Гріх”, а Романа про “Закон” і проблему “surrogate motherhood”. Ця остання доповідь була б дуже доброю для з’їзду феміністок, але наукова її вартість не була висока. Загалом сесія, хоч була цікава і зібрала понад 20 слухачів, не була на такому рівні, як “гарвардські” виступи Грабовича, Максима, Ільницького попереднього дня. Для дискусії не залишилося багато часу, але в ній висловили кілька думок і Грабович (висловився позитивно про ранні твори Винниченка) і Остап (з думкою, що коли говорити про мораль, то треба уточнити про яку саме мораль мова: християнську? соціалістичну?, ітд).

Увечері сиділи до пізна з нашими молодими: наперед при столиках у кафе на відкритому повітрі, а потім в окремій готелевій кімнаті-залі, куди зібралася досить чисельна група українців і де провели пару годин при горілці, пиві, сири і кексах. Забавляли себе взаємно співом, сатиричними спонтанними виступами ad hoc (з прицілом трохи на український політичний естаблішмент), а на прощання по-пластовому заспівали собі колом “Ніч вже йде”. Зворушила мене ця наша молода інтелігенція — все це творчі люди, часто з неабияким стажем, лідери наукового життя, автори книг, тількищо виступали на конференції в англійському milieu (навіть на т.зв. українських сесія, при українських аудиторіях) — всі англійською мовою, а от зійшлися разом на товариську вечірку, всі розмовляють, співають та “виступають” на жарт — українською мовою, видно зразу, яке глибоке й органічне їхнє українство. Були в цьому товаристві Ростик і Марта Хом’яки, Богдан Кравченко, Тарас Гунчак, Субтельний, Ільницький з Пилип’юк, наш Максим, Перфецький Юрко з Христею, Лащик, обоє Струки, Павлишин, Романа Багрій-Пікулик, Оксана Драган, Богдан Нагайло.

Вночі з понеділка на вівторок Максим від’їхав назад до Торонто. У вівторок вранці — вчора — почалася наша чотириденна тура по Гавайських островах. У вівторок вже 5:30 ми від’їхали автобусом на летовище і після 20-хвилинного лету, прибули на острів Кауаї. Програма першого дня на цьому острові була виповнена по береги: від 5:30 ранку, політ, а потім тура автобусом аж до вечора. Це дало змогу оглянути острів. Прекрасні пляжі, зарослі сочистою тропічною зеленню гори, гірські кен’йони з червоною землею — а всюди безліч квітів і квітучих дерев і кущів. Я навіть вчора купила дві книжечки: одну про квіти, одну про дерева — бо рослинність цього острова — феноменальна, дуже екзотична, і очевидно — майже зовсім незнайома. На острові Кауаї значні опади дощів — в горах є навіть місце, що його називають наймокрішим у світі, бо має щось понад 600 інчів опадів річно. Але дощ падає в горах, а над нами хоч і перелетні хмари, досі не дощило. Є тут і значна кількість рік — на одній з них ми сьогодні взяли собі подорож кораблем — справді повновода, повільна ріка, що по ній возять старосвітськими кораблями туристів не тільки у своєрідний тропічний ліс, до зарослої папороттю гроти, але і в минуле — в історію старого гавайського королівства, про яке розповідають місцеві гіді.

Сьогодні — день відпочинку. Готель має кілька басейнів, jacusi, чудовий landscaping — пальми та екзотичні розквітлі дерева і кущі, і зараз поруч — океан. Тут Pacific — бурхливий, чудесний океан, об’єкт для малюнків Грищенко — буруни білих хвиль, з різким прибоєм до берега. Гори на овиді, але не зараз над берегом. Берег зарослий

якимись гаями екзотичних дерев і кущами. Вода чиста — дуже бурхлива, зараз при березі — коралеві рифи. Сьогодні купалася і в океані, і в басейні, і в джакузі. Є на нашій прогульці Коропецькі, Білінські, Романа Багрій, Решетарі, Дмитришини. Роману бачила тільки пару разів — вона й Білінські були на іншому автобусі. Решетарів і Дмитришинів фактично не знаю, бачу їх вперше. (Дмитришин грає значну роллю в організації цієї конференції).

Побачила я, що кельнерка розносить якусь екзотику — напій у формі ананаса. Спокусило мене: попросила Остапа і ось він приніс мені ананас виповнений якимсь алкогольним коктейлем — щось з руму та ананасового соку. Я чую, що трохи сп'яніла — не тільки від гавайської екзотики, але і від цього напою. Вже вечоріє. Ідемо незабаром на вечерю з Коропецькими, а завтра вранці знову о 5:30 — політ на найбільший острів — Гаваї.

Ще 23-ого, але вже в ліжку, ввечері.

Валіза вже спакована (щоб виставити за двері вранці о год. 4:15!), я скупалася й помила голову, ще є час подивитися на вісті на телевізії (великий снігопад у північній Каліфорнії!) та й зробити кілька додаткових записок. Вид з кімнати нашого готелю, з маленького бальконика, має в центрі пасовисько, на якому пасеться кілька коней, але включає також з правого боку — гори, а з лівого — океан. Уночі тут майже не видно світел — доказ, що людей на Гаваї обмаль. На самотньому ранньому проході над океаном я зустріла тільки двоє людей. *Luxe, calme, sans volopté* — парафразаю Бодлера, достосовуючи до зміненої життєвої ситуації його рядки. Тепер, прощаючись з морем і цим островом, ми проходили з Наталкою та Іваном після вечері. Над нами високе небо із яскравими у чистому повітрі зорями, з романтичною повнею місяця над високими стрункими пальмами. Повітря тут справді особливе: чисте, іскристе, запашне.

На Гаваї не бачили ми плянтацій ананасів, зате тут багато піль з цукровою трощею. Ми мали нагоду навіть бачити, як звозять, розладовують на цукровій фабриці цей *sugar cane*, як чистять його механічними струями води. *Sugar cane* росте у полі як висока зелена трава, але коли його звозять до фабрики — грузовики заладовані темнобрунатним бадиллям... Серед дерев тут особливо помітні кокосові пальми, великі аравкарії (перевірила в книжці — це таки й справді "*araucaria excelsa*" або *Norfolk island pine*!), цілі густі алеї евкаліптів. З нових незнаних мені дерев, що їх я хотіла б запам'ятати (нема Лялі, треба вчитися з книжки!) є *Monkeypod tree*, що виглядає як велика зелена парасоля (з цього дерева роблять гарні мищинки та інші декоративні вироби), *sandalwood*, що був колись джерелом експорту з Гаваїв, *mangotree*, що має великі круглі овочі — манго, та кілька родів *mahogany*. Квіти тут бувають просто фантастичні — в одному з готелів бачила кіш квітів по мистецькому укладених і була певна, що це штучні — доторкнулася, та ні! живі. В моїй книжці навіть таких немає, але мені вже казали деякі назви, тільки я забула. В книжці перевірила деякі інші, що звернули на себе мою увагу: серед них передусім такі як *red ginger* (є також *yellow ginger* і *shell ginger*), *heliconia* (кілька родів, трохи нагадує формою *bird of paradise*), *brownea* — червоний їжачок на дереві, орхідеї, пойнтсетії, та найбільше — *hibiscus*, квітка-емблема Гаваїв. Тепер в листопаді так багато квітів — уявляю собі, що

тут мусить бути фантастично навесну й літом!

26 листопада 1988. Міжнародне летовище в Гонолулю.

Маємо тут добрих кілька годин чекати: тепер 4 пополудні, а наш літак до Філядельфії (з зупинками і перервами в Лос Анджелес і Шікаго) відлітає щойно 10:45 пізнім вечором. Якби я була не з Остапом, а в іншому товаристві, то напевно поїхала б до міста. Дуже жалію, що купила тільки одну гачковану суконку — не була я певна, чи ця дешевенька на випродажі річ (щось 19 дол.!) буде щонебудь варта. Тимчасом лежить вона знаменито, добре презентується, навіть звертає на себе увагу. (Я вже двічі до вечері її вдягала). Тепер жалую, що не купила такі три суконки — собі, Уляні та Ії! За пізно!

Сьогодні десь перед 2-ою прилетіли сюди з найбільшого острова цього архіпелагу, що як і сам цілий архіпелаг — називається Гаваї. Автобусом-“shuttle” Wiki-Wiki приїхали з одного летовища на друге, з Interisland на International. Вже встигли добре пообідати в ресторані та купити цілу пачку (за майже 40 дол.) помадок шоколади з славними горіхама макадамія — на дарунки. Це трохи комплікує справи, бо маю додатковий пакунок, крім двох ручних торб — в одній плащ-дошовик, в другій — вовняний костюм (що в нього думаю під вечір передягнутися — тут температура тепер напевно вища 80°F, отже я маю на собі покищо тільки легку спідничку і блюзку). Валізу і нормальну мою подорожню торбу я надала безпосередньо до Філядельфії ще на летовищі Копа, на острові Гаваї.

Острів Гаваї — зовсім інший від Оагу і від Кауаї. Тут передусім є два активні вулькани — Мауна Лоа і Кілауеа. Не дуже давно я бачила на телевізії вибух Кілауеа і подумала тоді, що задля такого природного спектаклю варто мати кольорову телевізію: потік червоної вогненної ляви, що суне з гір до моря — вид незабутній і фасцинуючий. На щастя, в час нашого дводенного побуту на цьому острові, ми дію богині палаючого каміння — легендарної Pele — могли оглядати тільки на екрані, не в природі. (Показали нам, між іншим, надзвичайний фільм, про дослідників-нурків, що спускались у море фотографувати і досліджувати вогнисту ляву, в час, коли вона вливалася в море). Але наслідки цієї вульканічної дії видно на острові майже на кожному кроці — великі простори залиті густою чорною прохололою лявою, берег моря — чорні брили ляви, а в деяких місцях — дрібний чорний пісок, що творить різкий контраст з білими бурунами хвиль океану. Острів Гаваї — найбільший з усіх, на ньому, кажуть, могли б поміститися всі інші острови архіпелагу. Є тут два летовища. Ми приїхали до Ніло, а відлетіли з Копа. Між цими двома центрами віддаль дорогою, якою нас віз автобус, щось із 160 миль. Живе тут біля 110 тис. населення. Контраст між околицею вульканічного парку, де ми оглядали кратер Кілауеа, а в ньому ще інший менший кратер Halemauau і дуже оригінальний, створений природою, тунель Thurston Lava Tube — величезний. У вульканічному парку — великі простори макабрично чорної землі, що творить враження, немов ти десь на місяці. Lava tube — зовнішня скіра ляви охолола і ствердла, гаряча маса ляви із середини витекла — залишився тунель. В ньому — порожньо, де-не-де мокрава, а ззовні буйна тропічна рослинність. На вульканічному боці острова біля Ніло зустріла нас несподівано дощова й холодна погода, що на неї ми не були приготовані. Коли приїхали на другий бік острова

до Kona — було сухо, сонячно і навіть гаряче! По дорозі оглянули Punalu'u, з пляжем чорного піску, та зокрема т.зв. Place of Refuge або на місцевій назві — Pu'uhonua O Naha. Це останнє місце зробило на мене особливе враження і жаль було, що нам не відвели за пляном для цих відвідин більше часу. Первісні гавайці прийшли на ці острови з Полінезії і принесли сюди свою культуру, звичаї, побут. До 1778 року, коли то острови відкрив Captain Cook, острови були ізольовані від решти світа, мали своїх великих і малих богів та королів, що суперничали зі собою. Боги були в конфлікті зі собою, як і королі; богиня моря Na Maka o Kaha, каже легенда, прогнала свою молодшу сестру, богиню вогню Pele на острів Гаваї, а про інтриги між королями Kaunaloa та Kamehameha розповідали нам на Кауаї у зв'язку із спробою заснувати на острові російський форт (досить цікава історія, що почалася випадковим розбиттям російського корабля на Кауаї в 1815 році). Але я не про те. Мене більше зацікавили рештки полінезійської культури. Pu'uhonua o Naha — місце очищення для всіх, хто переступив святі закони кару. Багато було цих злочинів: наблизитися до провідника, кинути тінь на терені палацу, торкнутися до його власності. Жінкам було заборонено готувати страву для чоловіків або їсти з ними. Капу визначували час для риболовлі, збирання дерева ітд. Зломити святі закони капу — значило образити богів, а ображені боги мстилися людям, насилаючи на них ляву, tidal waves, землетруси, голод. Щоб запобігти цим нещастям, “злочинців” ловили і карали смертю. Єдиний для них спосіб врятуватися, було втекти до pu'uhonua. Там священнослужитель переводив очищення (kahuna rule = священник), і проступник міг безпечно повернутися додому. В цьому прибіжищі також ховалися в час війни, щоб зберегти життя. Королівська лінія вождів мала спеціальну силу — mana. Ця сила передавалася землі, що на ній вони ходили, речам, що їх вони мали, та їхнім костям по смерті. Святиня — heiau — була місцем сховища святих костей померших вождів. Місце pu'uhonua має дуже особливу, релігійно закрашену атмосферу. Це надморський парк з високими пальмами, насипами і стінами чорного з ляви вирізаного каміння, перетиканого де-не-де білими камінцями. Над самим морем стоїть реконструкція “heiau” — халупа з високим гострошпилем дахом із трави-стріхи, довкола дерев'яний частокіл та високі різьблені з дерева боги, що нагадують тотеми. Все це на високій платформі з чорного каміння, оточене водою. Hale Mana = house of spiritual power, Ki'i Akaa = temple images (тобто боги, високі дерев'яні різьблені палі).

Готель Kona- Hilton зовсім інший від готелю в Кауаї. Три високі будинки (ми були на шостому поверсі в головному будинку), з видом на океан, але без пляжу — тільки чорне каміння (а на ньому чорні краби! — гидко!) Тут значна густина людей на малому просторі — рух, гамір. Зараз поруч — комерційне селище — вулиця з крамничками, ресторанами тощо. Для shopping — обстановка непогана, але для відпочинку — не надто добре місце. Тут в цьому готелі ми провели Thanksgiving dinner з Коропецькими — буфет із вибором безлічі страв — але так далеко від стола, що поки я донесла, страва простигла! Наступний день, тобто вчора, Коропецькі вже від'їхали. Я вранці пішла до міста на закупи дарунків, потім трохи сиділа на сонці над басейном (один басейн тільки, не дуже вигідний, а для мене за глибокий!) — поговорила собі трохи з Романою Багрій (розповідала мені про своїх троє дітей, що з них найстарший вже 16 років). Увечері пішли ми на організований обід з полінезійською програмою — luau. Це був дуже вдалий вечір, де комбінація фольклору з розвагою не мала того дешевого кабаретового забарвлення, що Don Ho, в

Гонолюлю. Зокрема подобався мені спів чоловічого тріо — народна гавайська музика. Мова місцевих людей дуже мелодійна, співуча, багато в ній голосних, а з приголосних домінують “k”, “m” та “h” (r). Mahalo = дякую, це я практикувала постійно. Інші слова тяжко повторити із самого тільки слуху, тим більше, що вони часто багатоскладові, ось як і ім’я короля: Камегамега... Скіра наших гавайських полінезійців — ясно брунатна, чорне просте волосся, “правильні” черти обличчя. Взагалі з вигляду — гарні люди, дівчата дрібніші, але хлопці — плечисті, повногруді, часом аж занадто “кругленькі”. Шкода, що не купила тасьми з цією гавайською музикою — але може ще дістану щось і в Філядельфії. На “luau” було чимало наших з AAASS — з українців були Романа, Білінські та Решетарі. Я мала нагоду познайомитися з чоловіком, що відрекомендував себе, як Jan Triska. Це прізвище мені щось значить — і йому було приємно, що я знала хто він такий. Він вчить у Стемфордї, знав Мостецького — симпатичний сангвінік, чех.

Добре було мати деяке своє товариство на цій прогульці. Хоч я мала ще одну нагоду переконатися в тому, що Іван Коропецький — не надто приємний компаньйон. Він такий арогантний у своєму “male chauvinism”, що не помічає сам того, що жінок він трактує поблажливо, як sex objects, але сам не вміє грати роллю старосвітського джентелмена. Одне слово: жінки, знайте своє місце! — а рівночасно працюйте на нас, полагоджуйте всі справи, несіть всі життєві тягарі, та догоджуйте нашим примхам, а зате ми вам скажемо кілька імпертиненцій! Він залюбки випомінає мені вірш присвячений Лащикові. Я пробувала сказати добре слово про Генека, що він — як-не-як має одну добру прикмету: трактує жінок як рівних собі. На те Коропецький: Ну, бо і він сам на їхньому рівні! Одним реченням умудрився образити і Лащика, і всіх жінок! І як та Наталка з ним витримує? А вона — гарна людина і приємний товариш подорожі.

30 листопада 1988, середа, метро. Філядельфія.

На летовищі в неділю зустріли нас Марко та Іко. (Іко тепер працює для ФКУ та живе постійно в Cambridge, але приїхав спеціально, щоб зустрітися з Марком та Ією). Просто з летовища поїхали до Лабуньків — Марійка запросила нас на обід і я радо погодилася, не так з уваги на їжу (бо на літаку нас годували, отже ми не були надто голодні) — але передусім задля того, щоб нам усім разом бути в товаристві наших дітей. Марко та Ія прекрасно виглядають, я рада, що вони нарешті знову разом, що праця її у Вискансин — закінчена і вона повертається вже разом з Марком до Лос Анджелес, до нової хати, що її бачила тільки ще перед купном! Розповідали про Торонто — передусім про Іванка, який зробив на Марка велике враження. Сказали мені новину про Уляну: дитина не обернена головою вниз, як виявив лікар при останній візиті, і це трохи журить і Максима й Уляну. Ще є не цілий місяць часу — може ще обернеться? Якщо ні — цісарський розтин буде неунікнимий. (Хоч Іванко родився також при допомозі Caesarean section, Уляна мала надію, що цього можна буде уникнути при другій дитині). Вчора і в понеділок Марко з Ією були в нас. В понеділок обідали з нами, вчора ходили до Боба та Марти в гостину. Сьогодні вранці поїхали до Нью Йорку. Вернуться в п’ятницю, а в суботу, здається, вже їдуть назад до Каліфорнії.

Написав мені офіційного листа Андрій. Всякі претенсії: що я, мовляв, не звітую йому про фінансові справи, видаю за багато татових грошей тощо.

30 листопада, в дорозі додому (продовжую).

Я дала Андрієвого листа прочитати Маркові та Ії, а також дала їм для перегляду всю попередню кореспонденцію з Андрієм, щоб порадитися що робити. Взяла я на себе тяжкий обов'язок, що скомплікував мені життя, а тепер замість вдячності маю шикани та імпертиненції від рідного брата. На листі ручно написана наліпка “Certificate of mailing”. Лист написаний по англійському і подуманий напевно як документ для евентуального судового позову. Соромно мені за нього, за його захланність на гроші. Марко радить мені звернутися за правним виясненням до адвоката. Татові конта в банку всі записані на тата і на мене. Це зроблено вже багато літ тому: я не хотіла, але тато настоював на тому і тепер я розумію, що це він добре зробив — інакше я не могла б забезпечити йому опіку. Але я не маю формального “power of attorney” — і це Андрій на кожному кроці випомінає. Не зробив тато і тестаменту, і хоч часто на словах запевняв мене, що мовляв, гроші залишаться мені, а хата Андрієві — то це не є потверджене жодним легальним документом. Чи можна б ще тепер подбати про “power of attorney” і про тестамент? Тато має періоди ясности думки, але факт, що він дуже забуває — отже міг би заперечити факт, що такий документ підписав? Мені на цьому не залежало: я так і сказала колись Андрієві: чи справді потрібний мені “power of attorney”? Я маю обов'язок супроти тата, а доступ до грошей він забезпечив мені давно. Але Андрій може виявитися падлюкою: а що як він схоче зробити справу з того, що наші працівниці були нелегальними працівниками? (Всі з Польщі офіційно тут як туристи і працювати їм не вільно). Галя має дозвіл на працю, але не є зголошена на Social Security і не платить податку.

1 грудня 1988, вранці, метро.

Пів ночі не спала від хвилювання, komponуючи листа Андрієві. Тим разом і я пишу по англійському, бо і мій лист може бути потрібний як документ... Вчора ввечері двічі ходила до тата. Вступила зараз після роботи, щоб застати його не в ліжку. Був у піжамі і клався спати на канапу. Галя збиралася іти в школу. Я хотіла випробувати тата ментальний стан і тому почала розмову про гроші. Щодо фінансових справ — він затримує часто подивугідну (в порівнанні до інших тем) притомність ума. Я сказала йому, що він не добре полагодив справи, не зробив тестаменту, і що Андрій має до мене різні претенсії. Він сказав, що не бачить, яка в тому проблема: адже гроші в банку полагоджені. А хата? — запитала я. Так, це правда. Хата не записана на нікого. Але я ще живий. Коли помру, хата лишиться в спадку моїм дітям. Чи можемо мати претенсії до тата, що він не бачить навіщо потрібний тестамент людині, що має діти? Адже цього не розуміє також напр. Остап — він також відмовився іти робити завіщання, коли я це пропонувала. Не бачить жодної проблеми. Мовляв, все майно записане на нього і на мене, а по смерті перейде дітям. Я і сама, хоч працюю із правниками, не дуже в цих справах орієнтуюся. Знаю від людей, що вони записують ще за життя хати своїм дітям, але знаю також, що вони роблять це не так задля того, щоб забезпечити дітям спадщину, як задля того, щоб діти не мусіли платити

спадкового податку. Отже практика ця — трохи підступна і за своїм наміренням — нелегальна. Вдруге прийшовши до тата, взяла його до кухні, випила з ним чай.

2 грудня 1988, п'ятниця, метро.

Андрій, в секреті переді мною, залишив Галі доручення: записати на звукозаписувачі як тато говорить і поводить ся під час дня. Очевидно, він збирає матеріяли, щоб довести, що тато некомпетентний вирішувати справи. Ну, це ми знаємо і без тасьми. Що він цим хоче виграти? Щоб суд йому, а не мені признав “power of attorney”? А чому ж тоді не погодився перебрати це право, коли я сама пропонувала десь понад рік тому? Боявся тоді обов'язків, а може тепер передумав? Мама померла, а батька він без жалю віддав би до публічного безплатного Nursing home, перебравши все його майно? Чи справді так? Я й досі трохи наївна ідеалістка — нечесність і підлість людей завжди мене дивують і заскакують. Галя показала мені тасьму і дала до дому прослухати. Також, очевидно, в секреті. Боїться, що він може її шантажувати, бо списував з нею точний протокол, скільки вона дістає грошей, робив при ній точні фотографії всього, що в хаті — картин, меблів тощо. Я тасьму прослухала разом з Остапом. Нічого там такого немає. Бідний старий: розпачає за мамою і без неї він зовсім розгублений і безпомічний. Що забувається постійно, пісяє.

5 грудня 1988, понеділок вранці, метро.

Мусіла перервати в половині речення, бо треба було висідати. А в суботу й неділю не було змоги для записок. Попробую продовжувати розпочату думку.

Що тато забувається постійно, пісяє в штани чи в піжаму — чи можна його за це оскаржувати? Це викликає в мене тільки співчуття. Але тасьма показала мені наглядно, що головна татова проблема — це брак зайняття, брак будьякого зацікавлення, а Галя, можливо, хоч ніби і тренувана медсестра, не виявляє особливої ініціативи, щоб зорганізувати йому якусь “occupational therapy”. От я і придумала татові список простеньких питань, своєрідну анкету — 5-10 питань кожного дня і написала ці “задачі” на комп'ютері. Сказала Галі і татові: кожного ранку, ідучи до праці, я кину їм крізь поштову щілину таку картку. Тато хай під час дня її виповнить, а ввечері я прийду відібрати задачу. Першу таку задачу робив вже в п'ятницю. З великим трудом, казала Галя, із неохотою. Але вкінці таки зробив. Цей запитник, ліпше як тасьма, доводить його ментальну розгубленість. Не вміє сам подати ні своєї адреси, ні не пам'ятає імен своїх братів і сестер (я спеціально додала таке питання, бо знала, що в цьому Галя не може йому допомогти). Але коли я ввечері відбирала картку і почала йому допомагати, нарешті пригадав, що в нього були брати Михайло і Василь і сестри Ольга, Роза та Юля. Вчора, в неділю, я цілий день провела з татом — від 8 ранку до 8 вечора. Не маю господині на вікенд. В суботу була ще Галя, але вчора хотіла мати вільне. “Грالی” ми з татом карти і

скочки (він уже не в силі розуміти, що робить, але принаймні ми вдавали, що граємо!) — я при цьому балансувала його чекову книжку. Сказала йому про Андрієві претенсії. Не сваріться, сказав — видно, що трохи зрозумів. Але коли я запиталася, чи показати Андрієві всі рахунки, в одному моменті сказав: “ліпше ні”. І що я маю робити?

6 грудня 1988, вранці, метро.

Треба мені додати про минулу суботу: це був останній день у Філядельфії Марка та Ії. Остап поїхав з Лабуньками автом до Нью Йорку на 40-ліття НТША, запрошували і мене, але я відмовилася. Нагода побути з дітьми варта для мене більше, як всі громадські ювілеї.

Запропонувала я Ії і Маркові, що як різдвяний (і може також уродиновий Марковий дарунок) куплю їм на господарство столову заставу-порцеляну, що її вони не мають і потребують (це я помітила в час мого останнього в них побуту). Сказала я їм: хочете, можете купити комплект дешевшої але відносно доброї порцеляни (такої, напр. як маю я), або можна почати частинами купувати дорогу порцеляну, що до неї пізніше можемо докуповувати окремі частини. Погодилися. Ми всі разом — Марко, Ія, я — а також Іко — поїхали до міста. Пішли наперед до Caldwell (це була ідея Ії), там оглянули деякі зразки і зорієнтувалися в цінах. 5 кусків порцеляни англійського славного виробу Wedgewood, взір Colorado (велика тарілка, мала на салат, ще менша на булку та філіжанка з підставкою) коштують 135 дол. Пішли до Ванамейкера і трапили там на випродаж — 30% опусту. Марко та Ія вибрали саме цю дорогу порцеляну. Я хотіла, щоб було накриття на 6 осіб та ще й з додатковими тарілками на зупу — це мало винести около 700 дол., але виникла заковика. Магазин у Вашингтоні, виявилось, мав тільки 4 комплекти Colorado = 20 штук. Отже це ми й замовили. Решту доведеться купувати пізніше. Але тепер уже знатиму точно на майбутнє, який їм робити дарунок: Wedgewood. Colorado pattern. Порцеляну, очевидно, доставлять їм поштою.

7 грудня 1988, середа. Pearl Harbor Day. Метро.

Вчора, нарешті, побачила в “Америці” проголошення чергового Бібліографічного Конкурсу Ценків. Нова комісія (Лабунька, Данко, Штогрин) — на висоті, і мені приємно, що конкурс не тільки продовжує своє існування, але й затримує рівень.

Я вже добрих кілька тижнів не заглядала до своєї бібліографічної роботи. Виїзд на Гаваї, візита дітей та клопоти з Андрієм були цьому причиною. Лист-відповідь Андрієві забрав мені кілька вечорів. Його я також у деталях обговорювала з Марком та Ією. Вони радили звернутися за правною опінією до адвоката, бо з тону Андрієвого листа і з його поведінки видно, що він підготовляє проти мене “справу”. Листа я ще не вислала, до адвоката не зверталася. Справа ця мені гидка й осоружна. Щоб я за своє право опікуватися батьком його власними грішми, до яких він давно дав мені право доступу, ще й мусіла боротися? Але мабуть таки треба буде пошукати якогось адвоката. Аж дивно, працюю в правничому середовищі, але адвоката не маю — навіть досі ні я, ні Остап не зробили тестаменту. Саме від тестаменту почну, а при тій нагоді пораджуся і про татові справи. Псує мені добрий

настрій і здоров'я, Андрієве хамство і підлість. По ночах не сплю, не почуваюся добре.

От вчора, наперекір всьому, прочитавши в “Америці” про конкурс, взялася знову за індекс до ULE65A. Терапія допомогла!

8 грудня, вранці, метро (четвер).

Подзвонила вчора до професора Ганолда з проханням, щоб дав мені рекомендації [до] якогось філадельфійського правника, що займається тестаментом та спадками. Ганолд — спеціаліст міжнародного торгового права, він сам, очевидно, такими справами не займається. Але з ним я в дуже добрих стосунках, говоримо собі на “first name basis” (“If you don’t stop calling me Professor Honnold, I too will have to address you as Mrs. Tarnawsky, сказав мені багато літ тому). Був уже в нас і на гостині і т.д. — отже до нього я маю більший розгін звернутися за порадою. Зробив він у цій справі пару телефонів і дав мені рекомендацію до свого знайомого, також квейкера, із старої американської родини в Swarthmore — він називається Allen Hunt і є партнером у фірмі Montgomery, McCracken. Зобов’язання, очевидно, я не маю, але Ганолд сказав йому про мене, хто я така. Думаю зробити в нього appointment. Мала я також рекомендацію від Віри Лащик. Її правні справи полагоджує Richard Knox і вона з нього дуже задоволена. Не легко мені вибрати — а вибір цей і на майбутнє, бо раз вибравши адвоката, думаю користати з його послуг і в інших справах у майбутньому, якби зайшла потреба. Чи приватний practitioner Knox цінить менше чи більше за свої поради як фірма Montgomery McCracken? Не хотілось би даром витратити надмір грошей на ці справи. Пропонувала Остапові, щоб він пішов разом зі мною і також зробив тестамент, але не хоче. Боїться думати раціонально про можливість смерті?

8 грудня. На роботі.

Щоб не забути: вчора в бібліотеці була Catherine Kessedjian. Підступила до мене біля каталога, привіталася. Трохи змінилася, я сама була б до неї не підступила, бо не була певна, що це вона. Вона виправдувалася, що не прислала нам обіцяних в дарунку книжок... Приїхала тільки на тиждень, по справах. Вона далі веде практику в Парижі, а також почала вчити в університеті в Діжон, куди доїздить двічі в тиждень. Провели ми на розмові понад годину. Вона зацікавлена академічною кар’єрою і радо приїхала б на викладача до нашої школи на семестр-два. Навіть уже раз подавалася. Пише другу книжку, більшість уваги присвячує справам приватного міжнародного права. Тим разом я мала нагоду довідатися і деякі приватні деталі. Батько її — вірменин, народжений біля Анкари, вчився в Венеції, до Франції приїхав молодим хлопцем. Мати була парижанка. Сама Катерина була заможна (також за вірменина), але вони розійшлися. Тепер вона самотня і не думає покищо виходити заможна. Вона активна у вірменських справах (я спеціально про це запиталася), була горда з того, що причинилася до резолюції Європейського Парляменту, що засуджувала геноцид у Вірменії. Запрошувала до себе, відвідати, подзвонити. Її адреса: 2 Square Henri Delormel, 75014 Paris. Телефон: (1) 45-40-86-27.

В Нью Йорку з візитою до Об'єднаних Націй був учора Горбачов. Зробив сенсацію пропозицією скорочення військових ресурсів ССРСР в Європі. А сьогодні ще більша сенсація: він нагло повертається додому! Землетрус у Вірменії спричинив великі шкоди і втрати в людях, але може є ще й політичний землетрус? Адже зрезигнував також шеф штабу!

18 грудня 1988. Неділя, пізно ввечері, вдома.

Пройшло 10 днів без записок — треба наздогнати. Візиту в Allen-a Hunt-a відбула 14-ого. Фірма Монтгомери Меккрекен — на 20 поверсі будинку при 3 Parkway — партерові підлоги, перські килими, магоньові меблі, окрема кімната на гардеробу клієнтів... Гант зробив на мене добре враження: симпатичний, викликає довіря. Чи довідалася я щось таке, чого не знала раніше? Кілька речей, що мене трохи заскочили і здивували. За намовою Остапа, який сам не хоче робити тестаменту, я поставила спадкоємцями тільки хлопців і думала, що це справу розв'яже навіть, у випадку, якби я померла раніше від Остапа. Не зовсім. Хата переходить на чоловіка або жінку, якщо є *tenure in common* — тобто моя частина хати автоматично переходить на Остапа і її я не можу залишити в тестаменті дітям — для цього обов'язково треба, щоб тестамент зробив і він! Друга інформація, що мене здивувала: від конта в банку “*x of y*” тільки тоді не треба платити спадкового податку, якщо це конто чоловіка й жінки. Це треба мені в банку перевірити, можливо що є різні роди таких конт. Текст тестаменту адвокат мені пришле для одобрення і я ще один раз мусітиму піти, щоб підписати при свідках. Щодо Андрія і татових справ — потвердив, що я маю повне право розпоряджати татовими грішми і не зобов'язана Андрієві звітувати. Але прочитавши його листа, Гант висловив думку, що таки найліпше було б мені мати “*power of attorney*” — тоді Андрій взагалі не мав би права мішатися в справи, хоч така розв'язка також може його додатково позлостити. Я не маю обов'язку звітувати йому про видатки — але якщо я схочу зробити жест і дати йому інформацію про те на що ідуть гроші — то це може його трохи заспокоїти і мені заощадити неприємностей.

15 грудня я вислала Андрієві довгого листа (до давніше виготовленого тексту, додала ще кілька параграфів та й ксерокопії чекової книжки і книжки “Фонди Сенковських — трансакції готівкою” — добре, що я така передбачлива педантка і що маю всі ці записи!) Лист написаний по англійському, бо це матеріал для оборони і він дає всю історію від серпня 1987 року — отже кожному стане ясно, що у великій родинній кризі, що заіснувала — Андрій замість стати частиною розв'язки, став частиною проблеми. Ніхто в житті досі так не образив мене, як цей мій нібито брат. Ніхто ще не виявив такого браку довіря і не квестіонував моєї “*integrity*”. А ще й Андріїв лист підписала і Марійка — замість того, щоб стримати його, дала і себе втягнути в справу, яка її не повинна стосуватися.

Страшенно мені прикро, що ідуть свята. Я не тільки не маю ні часу, ні охоти будьщо готувати, але вже наперед турбуюся можливим приїздом Андрія і Марійки. Образив він своїм листом і Остапа (мовляв, він не скористав із запрошення прийти переглянути татові фінансові документи, бо боявся Остапових “*emotional outbursts*”! Годі вимагати, щоб у

такій атмосфері ми з ними мали засідати за святочний стіл. Минулого року жила ще мама і треба було бути разом задля неї. Тепер є тільки тато, а він не здає собі справи, що діється, отже не буде свідомий того, що це — Різдво.

Для мене найважливіше тепер рождество — не Христове, а Уляниного другого малятка. Вжедесь ось-ось.... Сьогодні говорили з ними по телефону. 20-ого має до них приїхати Маруся Пасічник. Каже Максим: дитина не може народитися скорше як після 20-ого! Пасічникова буде там до 10 січня. А тоді поїду я — вже замовила літак на 13 січня — буду в них до 1 лютого, щоб допомогти. Аби тільки народження було щасливе і без ускладнень!

Вчора мусіла пополудне провести в тата — сьогодні мала господиню і це дало мені змогу вдома погосподарити — варила, і прасувала, і прала, а попри те значну частину дня працювала над покажчиком до ULE65A. Увечері вчора, коли вже прийшла на ніч до тата Ганя Костур, ми з Остапом і з Вірою поїхали в кіно (давно вже не були!) Фільм: Мадам Сисацька: про вчительку фортепіано, що всю свою амбіцію вкладає в свого учня. Фільм британської продукції, фільмований в Лондоні, але молодий учень-піяніст — індієць і є певна екзотика етнічного середовища індіців в Англії.

19 грудня 1988, вранці, метро.

Poetry reading в рямцях AATSELL запланований на 29 грудня від 7 до 9 вечора. Пізня година дуже комплікує мені справи. Їдуть до Вашингтону на AATSELL деякі наші професори з Філядельфії, напр. Левко Рудницький. Я впросилася, щоб поїхати разом туди. Але назад він хоче повертатися раніше, отже не ждатиме на “мою” сесію. Вертатися поїздом так пізно значитиме, що до Філядельфії прибуду біля півночі — а тоді що? Як добратися зі станції додому? Якби я мала чоловіка-шофера, не було б проблеми... Просто охота відпадає їхати, тим більше, що я така далека тепер від поезії... Але я — єдина українка в програмі, як не поїду — не будемо репрезентовані взагалі, та й організатори і в майбутньому перестануть запрошувати українців. Могла б я, евентуально, переночувати у Вашингтоні, напр. у Костюків. Напевне були б раді моїй візиті. Але живуть вони так далеко від центру, що їхати до них підземкою та автобусом забере стільки ж часу, що половина дороги до Філядельфії... А ще — наступний день — день праці і мені треба бути вже вранці на роботі.

22 грудня, вранці, метро (четвер).

Їду до роботи пізно, бо раннім ранком мусіла поїхати до механіка відібрати авто. Крім інспекції, зміни оливи тощо, треба було зробити деякі направи. Я вже раз ходила відбирати авто в суботу (дослівно ходила — пішки, туди й назад, а це далеко — майже година ходу в один бік!) Бути шофером — додаткове обтяження, але що робити? “Мус — великий пан”, як кажуть наші люди.

Не маю господині ні на 24/25, ні на 31/1, ні на 6/7. Доведеться бути з татом самій. А моє господарство — занедбане! До свят купила готові харчі. От, щоб проминули!

25 грудня 1988. “Різдво”. год.9:00 вечора, але вже в ліжку.

Радіо грає Баха — і це єдина моя приємність цього Різдва. Вчора і сьогодні весь день провела з татом. Вчора була вже в нього вранці, як вставав з ліжка, десь біля 8-ої. Допомогла йому вдягнутися, поголитися. Зробила сніданок, дала ліки. Потім забавила його картами. Потім знову дала перекусити. Десь біля 2-ої з’явився Андрій з Марійкою. Вони зразу заявили, що на вечерю ідуть до її батьків. Я пішла додому, щоб приладити вечерю в себе. Біля четвертої Марійка потелефонувала, що вони виїжджають. Тоді я пішла до тата, припровадила його до нас. Повечеряли купленими ушками й варениками, я зробила тільки борщ, суш і смажену рибу. Після вечері відпровадила тата додому. Ще в нього в хаті, коли я клала його в ліжко, зробилося мені недобре і я пару разів в лазничці звернула. Мене вже день перед тим нудило, мабуть якийсь шлунковий вірус. Вчорашня ніч пройшла мені між ліжком та лазничкою — кілька разів збирало мене звертати — шлунок зовсім випорожнився і навіть води не приймав. Світ був мені немилий, навіть до телефону, коли Остап кликав, не мала сили, ні охоти відповідати. Але вранці сьогодні встала, пішла до тата, бо мусіла. Андрій з Марійкою не приїздили наніч — мабуть в її батьків і заночували. В тата сиділа десь до першої, а тоді, відчуваючи, що сила мені повернулася, і з уваги на відносно теплий і погідний день, вирішила поїхати з татом на цвинтар. Намовила також Остапа, щоб поїхав з нами. Тато на цвинтарі був зовсім дезорієнтований — не тільки не був свідомий того, що мама лежить там похована, але навіть заперечував, що то він сам поставив собі там пам’ятник (Вдома, вранці, був більше притомний і питався, чи є там і для нього місце?) Коли ми вже сиділи в авті і були готові їхати додому, раптом забажав подивитися: о то тут на цвинтарі є десь і наш гріб? Висів з авта і давай іти в протилежному напрямі. Ну, мусіла я його ще раз запровадити до гробу. Але вже по дорозі він втратив всяке зацікавлення: а куди то ми йдемо? І над маминим гробом не мав охоти навіть постояти, не то що змовити молитву. Приїхали ми до нашої хати, бо я хотіла при ньому зварити святочний обід. Вдалося мені це з великим трудом. Татові зняла черевики і дала капці, бо черевики з болотом із цвинтаря. Що десять мінут питався про свої черевики, нарешті Остап пішов їх почистити, щоб він міг їх вбрати. Ледве дотягнули ми до обіду. Зараз, як тільки з’їли, встав і почав вдягатися, щоб іти додому. Я хотіла його затримати, щоб могли бодай помити посуд — де там, як чіпився, що йде додому, мусіла я з ним піти. Прийшов, оглянув свою хату, а побачивши, що нікого нема, вдягнувся знову, мовляв, він іде до своєї хати. — Якої? питаюся. Адже це — твоя хата. Ти іншої хати не маєш. — А ця на Френклін стріт? каже. — Ну, ця давно продана, там уже інші власники. — А де гроші з тої хати? — Думаю, що ти їх ужив, купуючи цю хату. — А я ж плачу податки за ту хату! — Ні, податки платиш тільки за цю, в якій мешкаєш. — А коли мама прийде? — Мама не прийде, мама померла, ми щойно були на її гробі на цвинтарі. — А я нічого не знаю! І так без кінця. Вкінці таки вийшов з хати. Я трішки почекала, щоб подивитися, що він буде робити. Дійшов тільки з дверей до хідника, може був би повернувся сам, але я взяла на себе плащ і вийшла до нього, та й взяла його на короткий прохід по вулиці. Тільки ми повернулися, тато дай скидати з себе все — іде до ліжка, спати. (Була год. 5-а). Він лягає дуже швидко, 6-7, але це було трохи за рано. Але я не протестувала, допомогла йому роздягнутися, поклала в ліжко. Перед 6-ою прийшла я додому. Каже Остап: тількищо телефонувала Леся, я їй казав, що ти в тата і вона туди

подзвонить! Ну, мені того тільки й треба, щоб тато встав до телефону і потім забув, де він є і що має з собою робити? Пішла я ще раз до старого, був у ліжку, все гаразд. Леся казала, що говорив з нею зовсім до речі, але я сьогодні за весь день могла б сказати хіба щось зовсім протилежне. Кілька доречних реплік: свята цього року сумні, або, де є Андрій? — а решта все — нісенітниця. Утруднює справи не тільки татова хвороба — сенільність, а може й Алцгаймерс? — але і його страшна вдача. Він і замолоду мав звичку над усіма верховодити, концентрувати все довкола своєї особи, відзиватися із образливими кпинами. Це, очевидно, залишилося і дотепер. І тому бути з ним вимагає неабиякої видержки. Кажуть: самотність страшна! Ах, якою солодкою може бути самотність після цілоденного спілкування з моїм татом!

Дзвонив сьогодні Марко. Були вчора в Яримовичів на Свят-Вечорі. Він трохи простуджений. В Максима й Уляни — покищо без змін. Також ходили в гості. Маруся Пасічник у них. Добре, що Уляні не довелося родити в час Різдва — адже тоді в шпиталях менше персоналу, всі святкують, а в неї можуть бути комплікації!

27 грудня 1988. Вівторок, метро.

Святковий день вчора провели на гостині в Лесі й Левка. Були там Мотря та Андрій, а також Славко з Мартою Яримовичі та Влодко Яримович. Приємно було знову побачитися з Головінськими: Мотря, щоправда, була недавно на похороні моєї мами, але Андрія ми не бачили від літа. Добре й гарно виглядає, до пересадки старався бути джентельменом-господарем, подаючи напої гостям (каже Мотря, що для цього він мусів спершу полежати кілька годин — і мабуть доведеться йому лежати і після гостини!) Левко й Леся помітно подались-постаріли. Леся і взагалі терпить тепер додатково від якогось болю в нозі і ледве може ходити. Цікаво було поготорити — зокрема з Мотрею і Мартою Яримович. Я розповідала про тезу E. Digby Baltzell-a про Puritan Boston — Quaker Philadelphia, книжку, що її саме читаю перед сном малими відступами (про це будуть потрібні додаткові нотатки в щоденнику!) Мотря оповіла про нове на бостонському терені товариство молодих українських професіоналістів, що спровадило ансамбль Musicus Bortniansky і веде дуже успішну культурно-товариську акцію. Марта Яримович призналася, що ходить на регулярні кулінарні курси до Bloomingdale, оповідала про родину Санторе (вона — українка, Літинська з дому, колись була моделькою для Phila. Inquirer; він — автор книжок про Windsor Chair, ілюстратор книжок, колекціонер античних меблів).

Але поки ми поїхали до Яримовичів, була сцена з татом. Я вранці пішла подивитися, чи Галя повернулася на роботу. І застала Галя при праці, а тата в тракті авантури. Галя в розпуці: що мені з ним робити? Я порадила вийти на прохід і залишити старого на самоті на короткий час. Помогло. Дійшло йому до свідомости, що як не буде поводитися чемно з людьми — лишиться сам.

Вашингтон, Union Station, вже в потягу, 29 грудня 1988. 10:20 PM.

Повний вражень день. Приїхала я з Левком та Іреною Рудницькими автотом. Гарний

сонячний день з морозним вітром. Виїхали раннім ранком ще перед 8-ою — тому, мабуть, виминули рух. До Вашингтону прибули десь після 11-ої, здається, — в дорозі мали тільки одну коротку зупинку. Рудницький завіз авто до будинку св. Софії — там живе і працює його донька Катерина, що є студенткою на Georgetown і ще два студенти-працівники філії УКУ. Нікого з них не було, Катерина також дома в батьків у Філядельфії, але Левко мав ключ, отже ми вступили до будинку. В цьому будинку я була вже один раз, як запрошений гість-доповідач на пластових “Стежках Культури” багато літ тому — знаю, що це гарний старий будинок в добрій ділянці консулятів і амбасад. Тут вчора мусіла бути велика буря: в околиці кілька великих дерев упало впоперек дороги — ми одне таке дерево мусіли об’їздити. Також бачили зірвані електричні дроти. В будинку УКУ не було електрики і було холодно — видно, що це сталося вже, мабуть, попереднього дня. Головна ціль Рудницького була залишити під хатою авто, щоб не мусіти платити за паркування. Ми пішли пішки до станції метро і поїхали до готелю Mayflower. Готель старий, дуже елегантний, і по святковому прибраний. Вулиці міста також мають різдвяну атмосферу, будинки прикрашені прапорами й орнаментальними полотнами, ялинками та кольоровими світлами. В коридорі готелю зразу напоролися на Грабовича, Розумного та Глинського. З цим останнім та з його жінкою я тут познайомилася вперше. Глинський працює в Library of Congress, у відділі Copyright, але він не бібліотекар. Він студіював у Франції, на Сорбоні, та писав докторську працю про Франка і французьку літературу (точніше: Франко і Золя). Глинський цього року виконує обов’язки голови т.зв. Ivan Franko Society, що діє в рядах AATSEEL. Сесія цього “Society” саме й привела до Вашингтону Рудницького — він був цього року секретарем і буде головою на другий рік. В цій сесії, що відбувалася від 1 до 3, виступали з доповідями Наталя Кононенко-Мойл (говорила про Байду-Вишневецького, питання історичності цієї думи та поглядів на цю справу Івана Франка. Мойл говорила по англійському — я вже чую її не вперше. Видно з її виступів, що вона має солідну освіту, велике знання та розуміння фольклору і, концентруючи свою увагу на вузькій темі дум, робить справжній новий вклад в науку. Так мені бодай здається. Грабович в дискусії видвигнув питання козацького етосу в думках і між ним і Мойл виникла жива виміна думок, що в ній, на мою думку, переможцем вийшла Наталія. Вона, між іншим, — вагітна! Це, очевидно, дуже помітно. Присутність на панелі Наталії — як знаю від Рудницького — викликало певну комплікацію. Мав виступати також Чопик, але він — колишній чоловік Наталії — коли довідався, що вона виступає також — не приїхав! Не прибув також Адам Гнідь, нажаль, бо я хотіла з ним познайомитись. Гнідь, казав Рудницький, є вчителем у середніх школах десь у Нью Джерзі, він новий імігрант, як і ми, років десь приблизно 60. Левко не надто високої думки про його інтелектуальний капітет. Він куди більше цінить Татчина, що є з фаху фізик, а літературні переклади для нього — тільки hobby. Я не знаю ні одного, ні другого. Але недавно писала рецензію до *WLT* на книжку перекладів з Франка, що її видав Гнідь — і я думаю, що в нього добре почуття поезії і що перекладач з нього ліпший від Татчина. Хотіла я з ним познайомитися і може навіть попросити, щоб переглянув мої переклади власних віршів на англійську. Може зроблю це листовно. Хоч Гнідь не приїхав, він прислав доповідь про переклади Франка з арабської літератури — цю доповідь у скороченні прочитав замість Гнідя Рудницький. Третю доповідь про християнські елементи в творчості Франка читав (по українському!) Розумний. Доповідь мене дуже

зацікавила, але вона викликала заперечення в дискусії з боку Рудницького, який хотів би бачити у Франка мало не стандартне традиційне християнство — тоді, як Розумний більше схильний інтерпретувати Франкові погляди по лінії християнського гуманізму. Цитував з якогось невідомого мені твору про бога створеного людиною (фраза, що її колись я часто вживала: пригадую таку розмову з молодих літ із трохи підпитим (на заставі!) Левком Стадниченком: а ви вірите в Бога? — Так, вірю. У бога, що його створила людина! що живе в людині!) — Мушу це знайти у Франка, цікаво!

Після сесії-панелю, Віктор Колій з Голосу Америки забажав зробити зі мною інтерв'ю для радіо. Це було несподівано, але я погодилася. Говорив він зі мною про мій поетичний доробок і записав кілька моїх віршів у моєму імпромпту читанні (був добре поінформований про мене як поета, ставив доречні запитання і навіть сутерував що читати: напр. запропонував щось із Травелогу). Начитала я йому Бурю, Молитву, *Vae Victis*, а також *Geiranger* та Перше травня — ці останні як взори нових віршів, що їх я мала читати ввечері на Poetry reading.

Ця сесія пройшла при надсподівано численній аудиторії. Було в один час понад 70 осіб в малій кімнаті, де було трохи за тепло і тому дехто пізніше вийшов (вкінці відкрили вікна і стало прохолодніше!) З українців були тільки дві-три особи, але в тому числі Розумний і Грабович! Більшість і виконавців і слухачів були росіяни. Білорус Мацей Сяднов не приїхав. Виступали в програмі Вікторія Бабенко-Woodbury, Dmytry Babyshev, Igor Chinnov, Boris Filippov, Michael Kreps та Valentina Sinkevich — російською мовою, я — українською та Anna Frajlich — польською. Крім того Анна Фрайліх, що сповняє функції голови, допустила до виступу поза програмою ще трьох росіян — всі виступали по 10 минут. Я прочитала такі речі: *Geiranger*, Перше травня, Шотландія та 19 рік. Читання пішло мені добре — кілька незнайомих людей підступило потім до мене з гратуляціями. Що більше: Бабенко-Woodbury прийшла з чоловіком і заявила, що він шотландець і був дуже приємно вражений моїм віршем про Шотландію. Він дуже пристійний і симпатичний чоловік, вона, як виявилось, українка з Запоріжжя, яка колись навіть вірші писала українською мовою (Ах, ті наші хахли!) Я собі пригадала, що це саме вона у рецензії на збірку Андіївської виявила повне необзнайомлення з творчою бібліографією Емми і потрактувала її як початківця (хоч і з дуже позитивною настановою). Я їй про це сказала, виявивши, що Андіївська має великий стаж у літературі і що це може перевірити навіть в англomовній енциклопедії. Чоловік Вікторії виправдував її, що вона, мовляв, має добру волю, але відірвана від українського літературного життя і не поінформована про нього. (Я при нагоді подарувала їй Землетрус. Другий примірник дала я Кулієві).

Бачила я на з'їзді Славу Знаєнко — сказала їй про видані вже сегменти ULE. Мала також цікаву розмову з Анною Фрайліх. Вона пропонувала мені стати секретарем "Poetry reading", а за два роки — головою секції, але я відмовилася, бо вияснила, що я не знаю навіть чи залишуся членом AATSEEL.... Шкода, сказала, добре було б, щоб тут не домінували самі росіяни, як це було раніше... Говорила я також з Сінкевіч та Філіповим. Старий не тільки пам'ятав мене, але й подарував мені свою найновішу книжку.

Я мала сумніви, чи їхати на AATSEEL, але я рада, що переборола невігоду, труднощі і свою власну резерву. Варто було тут бути! І варто було на день-два бодай повернутися у світ поезії!

П'ятниця, 30 грудня 1988, метро, додому.

Сьогодні провела на праці. Тільки вранці прийшла, ще пальта не встигла скинути — телефон. Остап. Я злякалася: що сталося? Виявилось таке: вчора, коли Мирослав після першої години ночі привіз мене додому, ми ще сиділи з ним до другої при чаю й гуторили. Я запиталася Остапа: чи спокійно пройшов день у тата, чи хтось з ним комунікувався. Все добре, сказав. — А то він, добра душа, хотів мені заощадити хвилювань, щоб я могла пару годин поспати, заки вранці піду на роботу. А насправді день був драматичний, про що Остап довідався по телефону від Яримовича перед вечером. Андрій і Марійка були в тата. Галя вдягала тата, щоб іти з ним на прохід і він в цей час замахнувся і вдарив її в лице і шию. Вона почала кричати, тато також. Виникла ціла авантура, у висліді якої прийшов (чи його закликали) сусід-поліцай. Марійка покликала Яримовича. Андрій настоював на тому, що тата треба дати до шпиталю, бо мовляв, буде “liability”. Отже тато в лікарні. Був у нього сьогодні психіатр Доберчак. Дали йому інекціями 12 mg halidol-у. Мали робити catscan. Яримович думає, що він заспокоїться і зможе повернутися додому. З Галею я говорила по телефону — вона каже, якщо можна буде тата контролювати ліками, вона далі буде. Кожна Андрієва візита спричиняє травму. Не тільки татові, але і йому варто було б поконзультуватися в психіатра.

1 січня 1989. Вдома. Неділя.

В п'ятницю й суботу була в тата в лікарні. В п'ятницю навіть з Галею. Коли ми з нею були там, говорив, немов маячив, можливо під впливом ліків. Повторяв заодно, що він, мовляв, “не вдарив” — отже щось у свідомості світало, але решта була не до речі, якісь відірвані речення про батькове обійстя, про давні часи. В суботу, коли я була в нього сама, спав, а збудившись, не пізнав мене взагалі і тільки невиразно щось белькотів. Чи це наслідки ліків, чи поступ хвороби — але стан його жалюгідний. Тим більше, що він у ліжку прив'язаний і не може рушитися, а це ще тільки більше його денервує. Пробувала вчора телефонувати до Яримовича — не було його вдома. Свято. Може завтра справи виясняться. Не знаю, що мені робити. Галю відвезла я додому в п'ятницю і маю їй дати знати, що буде далі. Дивлячись на тата, я щораз більше схиляюся до думки, що його треба віддати до nursing home. Це буде більше коштувати, як опіка вдома — це правда, але для мене буде легше — бо ж не тільки не маю нікого на вікенди, але тепер при новій ситуації не матиму спокою, чи агресивна татова поведінка знову не повториться. Галя, можливо, піддалася загально напруженій атмосфері, що буває завжди, коли Андрій приїздить до тата, і може непотрібно підняла крик, замість успокоїти і старого і себе — у висліді може втратити добру (хоч і неприємну) працю. Бо як тато піде до nursing home, то, очевидно їй доведеться шукати роботу деінде. Але — in the long run — це напевно вийде їй на користь, бо вийде у широкий американський світ і почне жити нормальним життям американського робітника, платити податки тощо. Андрій з Марійкою сидять в татовій хаті. Вони не контактують зі мною, а я не шукаю розмови з ними. Образили мене своїм листом, як ніхто досі в житті — невже вони думають, що над таким хамством я просто перейду до порядку денного?

В Уляни ще не було нічого — чекаємо, хвилюємося. Їм я нічого не говорила про тата — мають досить своєї журби. А так журились би додатково, чи я зможу приїхати 13-ого?

Боже, що то був за рік! Скільки клопотів, хвилювань, травми! Померла Ляля, померла мама. Переживання з господинями, з татом, з Андрієм. Побут у лікарні Остапа. Переляк з моєю груддю. Операція Лесі, смерть Василя Єрегі. Але були, між тим усім, і добрі новини. Максим і Уляна спровадилися до своєї хати, Марко та Ія купили нову хату; з трудом організовані, але всупереч всім перешкодам відбуті поїздки до Каліфорнії, до Торонто, на Союзівку, до Cape Cod і нарешті — на Гаваї! Поява ULE65B — перший research report (нова редакція ще й досі не надрукована, але наклад першої, як видно, декому вже розіслали, бо бачила я його в списку новонабутих книжок Бібліотеки ім. Петлюри в Парижі!) Нових літературних творів не було — але зробила чимало бібліографічної роботи (ULE65A майже готовий, принаймні цей перший варіант, що його я готую на конкурс) і написала пару статей — до енциклопедії, до *Сучасности*. До успіхів варто зачислити теж мої виступи в New York Public Library та й недавно на AATSEEL.

2 січня 1989, понеділок. (Свято Нового Року, вдома).

Їздила до тата до шпиталю. Сидів у кріслі. — Пізнаєш мене? питаюся. — Ну, певно. Ти є моя донька. — Але як я називаюся, ніяк не міг пригадати. Я запиталася, чи знає чому є в шпиталі. Не знав. Коли я сказала йому, що він вдарив Галю, що була авантюра — не пригадував собі нічого. — А хто є Галя? питався. Пару слів сказав по англійському — видно пригадав собі трохи мову, що її вже роками не вживає. А в певному моменті запитався: — А мама журиться мною? — Ні, кажу, мама вже нічим не журиться, вона там, де нема ні болізни, ні печалі. Вона померла — ми ж недавно були на цвинтарі, на її могилі. Не пригадував, але зрозумів. — То я вже жінки не маю? — Ні, ти — вдівець.

Говорила з Яримовичем. До піклувального дому тепер дістатися нелегко, навіть коли за пацієнта платять. Треба чекати. Він думає, що тато може повернутися додому і що Галя буде з ним. Я сказала, що їду до Торонто і журюся, що з ним буде. В найгіршому разі — візьму знову до шпиталю, сказав.

3 січня 1989. Вівторок вранці, ще вдома.

Встала трохи за рано і ще маю пів години перед виходом на роботу.

Маркові 36 уродини відзначили вчора телефонічною розмовою. На дарунок він купить собі новий стереофонічний апарат Video, а нам як різдвяний дарунок пришле свій старий VCR. (Крім того, я їм обом думаю докупувати комплект порцеляни Wedgewood, Colorado pattern, але не мала змоги поїхати до міста. Треба це буде зробити ще перед виїздом до Канади, щоб було доставлене на їхню річницю шлюбу).

Зіпсувався мені External drive у комп'ютері. Саме не в час, бо мені треба викінчувати мій ULE65A. Везу сьогодні із собою до направи. Мій ULE65A майже готовий. Ще треба тільки зладити хронологічний показчик, виправити та доповнити на комп'ютері текст, надрукувати його та зробити чотири копії, щоб могли послати на Бібліографічний конкурс Ценків. Вчора я навіть написала передмову і сьогодні вже кілька сторінок везу, щоб зробити фотокопії.

Написала я також — нарешті — подяку до *Свободи* всім хто пожертвував на громадські цілі в пам'ять мами. Леся вже кілька разів упоминалася і пригадувала. Ну, це марудна робота — ніяк не знаходила для неї часу. Але тепер, коли тато в шпиталі, я могла вікенд присвятити цим справам. Маю надію, що когось не поминула.

Продовжую в метро.

Треба мені буде також завезти авто знову до механіка. Мотор їде добре, річна інспекція дала нагоду виправити додатково деякі проблеми. Але... Змінили мені термостат і мотор до ogrівання і як наслідок — за кожний раз, що включаю ogrівання — всі шиби заходять брудною парою і нічого не видно. Не помагає ні fan, ні defroster! Не знаю, що це таке, але очевидно, так залишити не можна! Це мені не легко зробити. На сьогодні заповідають сніг, а на завтра — зимно. Не зможу поїхати автотом навіть до шпиталю. А крім того, я тепер

мушу бути на роботі день-у-день, коли ж мені взяти авто до M & W? Не легкий мій щоденний побут. Щастя, що комітива з Остапом така добра, що в нашій хаті — погідна, приязна атмосфера. Поцілував мене вчора несподівано, а коли я здивувалася такій наглій чулості, сказав: дякую тобі, що я дожив до 1989 року! — Ну, це ми обоє можемо подякувати Богові, своїй добрій долі. В хаті в нас, здебільшого, спокій і музика — Остап у своїй робочій кімнаті, я в своїй. Розмов небагато, але вони і не дуже потрібні. Розуміємо себе і без слів! Добре, що мій брат — ще й боягуз. Не має відваги зателефонувати, чи прийти до мене. Він раніше тільки через Галю передавав інструкції (— “нехай Марта підпише чеки!”) Тепер Галі нема, нема кому бути посередником. Щастя, що не приходиться, а то міг би зруйнувати погідну атмосферу мого особистого життя!

3 січня, вдома, ввечері.

Сьогодні весь день ходила схвильована, руки мені дрижали, боліло коло серця. Мариля, довідавшись, що я ношусь з думкою примістити тата в nursing home, порадила, щоб я повідомила про це Андрія, або ще ліпше, разом з ним взяла це рішення, бо інакше він може мати колись претенсії. Я подумала, що може вона має рацію — і подзвонила до нього. Нам, мовляв, треба зустрітися, щоб поговорити про майбутнє тата. Я запропонувала сьогодні о 7 год. вечора, домовившись раніше з Вірою Лащик, щоб була присутня при тій розмові. Сьогодні — ні, заявив. “Я мушу ще порадитися”. А потім давай мені випоминати: я, мовляв, сказала його жінці, що вони є причиною татової хвороби. — Ні, поправила я, це неправильно. Насправді я сказала, що ваші приїзди часто викликають проблеми — на це є ціла історія випадків, не від нині. Крім того, я сказала йому, що вважаю його останній лист за велику особисту образу і від тепер контактуватися буду з ним тільки в справах тата і то по змозі при свідках. Повісив слухавку. Я ще встигла сказати йому, що я не можу продовжувати посвячуватися так у майбутньому, як це робила досі минулих майже два роки.

Віра, на моє прохання, зробила сьогодні пару телефонів до двох недалеких піклувальних домів — Marwood і Cheltenham. Ні в одному, ні в другому вільного місця немає, але в Marwood два мешканці пішли до шпиталю, один з них критично хворий. Якщо помре — буде місце. В Marwood окрема кімната коштує 2294 дол. на місяць, якщо в кімнаті двох — то 2108 дол. В Cheltenham дорожче: там ціна за окрему кімнату — 2700, за кімнату де є 2-3 особи — 2300. Тато має місячного доходу 1322 дол. Тепер за оплату господиням виходить 1240 (40 дол х день). Харчі коштують около 500 дол. Отже приватна кімната в Marwood буде біля 500 дол. в місяць більше. Але ніхто не враховує, яку страшну ціну плачу я своїми нервами, своїм здоров'ям, своєю занедбаною хатою. Що більше: тато тепер у такому стані, що він навіть добре не знає, де він і що з ним. Отже зміна на піклувальний дім не буде для нього такою травмою, як була б, напр. для мами, яка була свідомо всього, що діялося. Остання подія показала також дві речі: 1/ татова хвороба прогресує і він робиться більш агресивним. Інцидент може повторитися — він може знову вдарити чи то Галю, чи іншу господиню. Якщо буде справжнє пошкодження тіла — то хто за це нестиме відповідальність? 2/ Якщо правда, як думає Яримович, що реакція Галі та Андрія була перебільшено драматизована, то це говорить щось і про якість опіки, що її тато має від

Галі. Чи не ліпше буде йому в піклувальному домі, де є відповідно тренований персонал і до того рода геріатричних пацієнтів звикли і їх краще розуміють?

Говорила по телефону з Яримовичем. Підтримав моє рішення дати тата до Marwood. Радив, якщо тільки є місце, зразу дати завдаток. Я знову подзвонила до Віри і сказала їй, що готова піти з нею і заплатити. Дасть мені знати. Дай Боже, щоб звільнилося місце і щоб ми його одержали.

Сьогодні заплатила Галі за минулий тиждень, включно з п'ятницею. Вона тепер візьме вакації кілька днів — потім її повідомлю, що буде далі з татом. Поки ще місця в Marwood нема, Яримович не радив говорити Галі про це рішення. У відповідь на її питання, що буде з моїм виїздом до Торонто, я сказала, що якщо тато повернеться додому, то наше домовлення буде в силі, але про це ще говорити за рано. Можливо, якщо в Marwood не буде місця, а шпиталь не схоче тата тримати, що я мусітиму бодай на короткий час взяти тата додому, а тоді Галина поміч буде конечна. До Торонто я думаю поїхати “hell or high water”!

Саме сьогодні історичний день і дуже хвилюючий: Уляна вже в лікарні. Почали стимулювати породові корчі — може завтра буде розв'язка, або — цісарський розтин. Всі ми, очевидно, напружені, хоч Максим пробував не показувати того по телефону. Іванко, голосочком Wienersängerknabe, вітався з нами до трубки: галло, дідо! галло, баба! Дивлюсь на кохану його знимочку і хвилююся за Уляну.

5 січня 1989, вдома, вранці.

Щасливо 4 січня пополудні народився другий хлопчик! Вдалося Улянці народити дитину природним способом, без цісарського розтину, без загальної анестезії, в присутності і при допомозі Максима... Потелефонували нам зі шпиталю, як тільки я прийшла до хати з роботи. Говорили ми і з Уляною і з Максимом. Уляна була не тільки притомна, але відпружена і весела — не цілу годину після пологів. Хлопчика хочуть назвати Степаном чи Стефаном (буде зараз клопіт з різними варіантами цього імені і по нашому і по англійському! — але це їхня справа, хай називають як хочуть, аби тільки дитина була здорова!) Добре, що це другий хлопчик. Я — мати синів і очевидно радію, що Іванко матиме друга і товариша. Це упрощує також побутові справи: можуть довший час жити в одній кімнаті, носити спільний одяг тощо.

Домовилася з Вірою поїхати сьогодні вранці до Marwood nursing home, а потім ще хочу відвідати тата в шпиталі. До роботи поїду десь аж пополудні. На дворі — сніг, і заповіджений ще й додатковий, свіжий. У висліді я боюся їхати автом і це дуже ускладнює мені справи. Вчора телефонували ввечері обидва татові доктори — Яримович і Доберчак. Доберчак — психіатр, з ним я говорила вперше. Але Андрій, виявляється, контактувався вже з ним пару разів і вимагав перевірку діагнози на Alzheimer-а. Каже Доберчак, що в тата і справді є ця хвороба, що його не можна залишати самого. Коли він виявив Андрієві, що є пляни віддати тата до nursing home (про це він довідався від

Яримовича), Андрій запротестував, що він на це, мовляв, не годиться. Я щиро розповіла Доберчакові про конфлікт з Андрієм і сказала: якщо Андрій має якусь іншу розв'язку — нехай її виявить. Може він хоче взяти тата до себе, до Van Etten? Я не протестуватиму, хоч думаю, що в Nursing home татові буде ліпше. Галина, навіть якщо вона схоче бути з татом ще деякий час, не може бути з ним повний час: вона виходить з дому на проходи, двічі в тиждень ходить до школи, іде в п'ятницю ввечері до родини на вікенд. А тоді в тата мушу бути я, бо нікого не можу знайти, а після останнього інциденту боюся правної відповідальності і фінансової. А що буде, як тато розіб'є чашку якійсь нелегальній польській господині — хто платитиме за шпиталь? Бачу по собі і по Остапові, що ця наша півторарічна посвята відбивається на нашому здоров'ю і руйнує нам життя. Андрій за минулий рік був у Філядельфії тричі — на Різдво 1987 (за це сказав собі заплатити!), на Великдень і на мамин похорон. А я мушу розв'язувати проблеми кожного дня. І за цю посвяту, що я маю? Великий клопіт, повно хвилювань і роботи, і замість вдячності і моральної, якщо вже не конкретної підтримки від родини, — імпертинентні листи, хамські образи, вішання слухавки, брак довір'я з інсинуаціями про зловживання грішми.

6 січня 1989. Метро.

Зробила вчора історичне рішення: пополудні повідомили мене, що відкрилося одне місце в Cheltenham Nursing & Rehabilitation Center — приватна кімната з пів-приватною лазничкою, 89 доярів на день. Я бачила цю кімнату вранці — маленька вона, з вікном на город, і під вікном кілька тубок на зерно для пташків, бо попередня мешканка кімнати любила птахів і адміністрація зробила для неї це влаштування. Я рішилася скористати з цієї нагоди і порозумівшись з Яримовичем, домовилась, що в понеділок перевезу тата амбулянсом з Germantown Hospital до Cheltenham. Рішення це не прийшло мені легко, але воно конечне. Каже психіатр Доберчак, що тато потребує нагляду 24 години на добу, що його не можна залишити самого, бо може запалити газ, зробити пожар, або вийти з дому і загубитися. Стан його свідомості (радше — несвідомості) такий, що він рідко скаже кілька слів до речі, а найчастіше не знає, де він і що з ним. Агресивність його можна буде контролювати ліками, але не можна виключити поновних вибухів — чи можу я, наймаючи людей на господинь, брати на себе відповідальність за їхню безпеку? Не легкий матиму день у понеділок, але маю надію, що травма буде менша тепер, коли перевозитиму його з інституції в інституцію, ніж було б, коли б він ішов туди прямо з хати.

7 січня 1989, субота.

Українське Різдво — справжнє, засніжене. Краєвид — непорочно білий — снігу багато, все засипане! І ми — зовсім несподівано — святкуємо. Віра запросила нас вчора на Свят-Вечір і ми провели його в родинній атмосфері з Вірою, її дітьми, її мамою та родиною Кіпів. Альберт Кіпа навіть приїхав по нас автом, а вночі відвіз додому, бо Віра знає, що я по снігу їздити не вмю і не буду пробувати навіть. Традиційна вечеря була знаменита — з цілою рибою в галяреті, знаменитим борщем з ушками, крокетами і безм'ясними голубцями в грибовому сосі, варениками, домашнім печивом, з коньяком і вином, що їх я також могла попробувати, бо ж не мусіла їхати автом. Приїхали додому десь по 1-ій

годині ночі. Тепер сьома година ранку, але я вже встала, бо хочу пару годин попрацювати на ком'ютері (вже направила! І за направу заплатила 228 дол.!) Сьогодні знову маємо запрошення на свята — тим разом до Лабуньків, де буде також Осип Данко. А перед тим заки поїхати до них, хочу поїхати до тата до шпиталю (очевидно, не автом, а публічним транспортом, що займе мені досить часу!) Несподівані ці святкування: адже якби не інцидент 29 грудня, я й сьогодні й завтра мусіла б була провести з татом, бо не мала господині на вікенд! Галя святкує із своєю родиною в Нью Йорку — вона ще не знає про моє рішення віддати тата до піклувального дому. Має сьогодні потелефонувати, щоб довідатися, що буде далі. Думаю дати їй на відхідне 200 дол. в дарунку, та ще й на пам'ятку одну мою Дзядзьову картину — вона дуже хотіла мати “Чайковського”, бо сама Чайковська. Мама вже подарувала їй один образ — Андрій зразу запримітив його брак і був незадоволений, потім фотографував усі стіни з картинами. Але я Галі дам свою власну картину — отже це — не його справа!

9 січня 1989. Метро, год. 9:50 вранці.

Була зранку в Cheltenham Nursing: підписала потрібні папери, заплатила один місяць наперед. Але тата з Germantown Hospital, як первісно було заплановано, перевезти не могла. Дістав учора гарячку 103 °F, можливо якась інфекція від катетера, що його йому залижили недавно. Якби я мала тільки турботи з татом, було б ще пів біди. Клопоти з Андрієм, як звичайно. Сидить він з Марійкою в татовій хаті вже від Різдва — не комунікується зі мною взагалі. Мене вони обоє образили своїм листом, що в своєму підтексті підлими інсинуаціями мало що не імплікує мені зловживання татовими фондами — отже я не спішилася до розмов з ними. Але коли назріла справа nursing home, я зробила жест, зателефонувала з праці [3 січня], щоб домовитися з ним на розмову того ж вечора о 7-ій год. Хотіла розмову при свідках, щоб запобігти хамським образам, і попросила Віру. Сказав Андрій, що час йому — невігідний (але іншого дня не запропонував), почав мені по телефону різні імпертиненції, а потім перервав розмову, повісивши слухавку. Дальша комунікація між нами була за посередництвом психіатра Доберчака. Я сказала йому, що єдина розв'язка в ситуації, яка заіснувала — це nursing home, що я роблю старання, щоб тата дати тут поблизу до Cheltenham Nursing.

Ввечері.

Він переповів мені реакцію Андрія: він на nursing home не годиться, хоче, щоб було так, як досі, щоб працювала господиня, а вони обоє з Марійкою будуть якийсь час мешкати з татом. Я з'ясувала Доберчакові мої аргументи: 1/ що такої опіки, як він пропонує, т.зн. 24 год. на добу — я татові запевнити не можу, 2/ що я не можу брати відповідальність за господинь, не маючи забезпечення ітд. 3/ що я переконана, що для тата nursing home не буде такою великою травмою, а може бути середовищем значно ліпшим, як нестабільна емоційна атмосфера з Андрієм, 4/ якщо я в цьому помиляюся і лікарі вважатимуть, що татові буде ліпше з Андрієм удома — то Андрій зможе тата з nursing home після одного місяця забрати до дому, зобов'язавшись конкретно до опіки над ним, без того, щоб я мала обов'язок наймати господинь і розв'язувати їхні конфлікти.

7 січня ми були в гостях у Лабуньків і провели приємне пополудне з Мирославом, Марійкою, Іком і Осипом Данком. Тоді в суботу, а може це вже було в неділю, потелефонував мені Яримович. Він, мовляв, пробував до нас додзвонитися, а нас не було вдома. Виявилось таке: Марійка потелефонувала до Germantown Hospital і заявила їм, що вони судитимуть шпиталь, якщо тата відпустять у понеділок до nursing home. Це налякало адміністрацію, виникла криза, почалися неприємні розмови адміністрації з Яримовичем. Сказали: за 20 літ ще такої справи серед українців-пацієнтів не було! Щоб пробувати якось мирним способом полагодити конфлікт (і щоб взяти татові потрібну гардеробу), я вирішила піти на розмову з Андрієм, але не сама, а з Яримовичем та Вірою Лащик. Яримович телефонував до них, щоб домовитись на 4. пополудні в неділю — не відповідали на телефон. Була думка, може їх нема вдома. Пішли ми з Вірою вдвох, думали, якщо їх не буде, бодай візьмено гардеробу. Приходимо — авта нема. Але коли я ключем відімкнула замок, виявилось, що з середини зложений ланцюг і ввійти не можна. Ми подзвонили кілька разів дзвінком. Без наслідків. Але раптом приїхало авто, з'явилася Марійка. Сказала: він напевно спить. Я сказала їй: ти пробуй розбудити його і ввійти до хати, а ми в міжчасі потелефонуємо до Яримовича і скажемо йому, що ви вдома, щоб прийшов на розмову. Пішли ми додому телефонувати. І чекаємо. Задзвонив Андрій і — на диво — перепросив мене, що завісив ланцюг. Приїхав Яримович і ми пішли до Сенковських. Були там: Андрій, Марійка, Віра Лащик, Яримович і я. Андрій включив tape recorder. Сиділи ми в них від 4-ої до 8-ої. Більшість часу Андрій виголошував монолог, з великими жалями та обвинуваченнями в сторону Яримовича. Багато говорив про минулі свої жалі, а про розв'язку проблеми не сказав нічого конкретного. — А може я не хочу бути дентистом? сказав в одному моменті, коли Яримович запитався, як він може сидіти у Філядельфії, покинувши практику. Я з'ясувала свої аргументи, чому я вважаю, що єдина практична розв'язка, принаймні на найближчу мету — це піклувальний дім. Не заперечував, але і не погоджувався. Ми вийшли під враженням, що він виговорився перед нами, що йому від цього стане легше, і що справа на шляху до полагодження. Марійка навіть допомогла мені й Вірі зібрати татову гардеробу. Сьогодні я вранці пішла підписати папери і заплатити, але тата затримали ще в шпиталі через гарячку. А ось мені пополудні дзвонить на роботу Яримович: знову був телефон до Germantown Hospital від Марійки, з погрозами, що я, мовляв, не маю power of attorney і не смію забрати його до піклувального дому. Ввечері потелефонувала я до Андрія. Нічого не згадувала про цей Марійчин телефон, тільки поінформувала, що я заплатила вже за один місяць у Cheltenham, що підписала папери, що подала його як сина з адресою і телефоном у Van Etten і у Філядельфії (Він вчора дуже жалівся, що на шпитальняних паперах він ніде не записаний як next of kin — ну, це й мене дивує, адже ж він, а не я, віддавав тата до шпиталю). Він це послухав, а тоді почав майже суцільний монолог, що тривав від 9 до 11 години. Говорив він про травми дитинства, про те, як батько бив його, і мене, і маму; як лякав його, що віддасть його до психіатричної лікарні (чи поправчої школи, це мені було неясно), жалівся, що тато примусив його студіювати дентистику, що робив йому різні фінансові обіцянки (мовляв, заплатить повні студії Соні, або купить йому дентистичне обладнання ітд.), що якби я Соню взяла до себе на вакації, то вона може вміла б говорити по українському, що українці відкидають від себе таких як Соня, нарікав на якийсь дрібний інцидент Соні з Рудницьким, казав, що завидує мені, пригадував нашу візиту у Ван Еттен,

де я у відповідь на його нарікання на тата, сказала, що він повинен був замолоду відійти з дому і усамостійнитися (признавав тепер мені рацію), говорив про втрачене життя... Я слухала, майже не перебиваючи, щоб виговорився. Тільки в останніх 10 мінутах розмова зійшла на реальну проблему. Випітнув мені, що я звільнила Галю, і коли я запропонувала, щоб ми разом забрали тата зі шпиталю — відмовився. Конкретних пропозицій опіки над татом не запропонував. Я сказала йому, що не знаю, які в нього пляни, чи він приїхав на тиждень, на два, чи на місяць, чи він взагалі не вертається до Van Etten — а мені треба розв'язки вже тепер, бо тата із шпиталю треба буде забрати. Остап цієї двогодинної розмови мав вже досить і сказав, що йому потрібний телефон. На цьому ми й стали. Пишу ці записки серед ночі — тепер вже по 2-ій. Не спиться. Такий браток то і в могилу може людину покласти!

11 січня 1989. Середа. Метро.

Їду до праці на полудне. Ранок провела в Cheltenham Nursing Home і в Germantown Hospital. Завезла і до Cheltenham і до Germantown тата одяг, бо виглядає, що він ще буде кілька днів у шпиталі і що перевезення його до Cheltenham мабуть відбудеться, коли я буду в Канаді. Тато має далі гарячку. Бадав його уролог — є якась проблема з простатою, хто зна чи не потрібна буде йому операція. Я підписала в шпиталі два документи: дозвіл на цистоскопію та евентуально операцію на простату та statement, що я беру на себе відповідальність, що бажаю собі, щоб тата, після звільнення із шпиталю, перетранспортовано до Cheltenham Nursing, що побут його в цьому домі заплачений на місяць наперед і що я виїжджаю до Канади, повернуся щойно 1 лютого, і якби це звільнення наступило раніше, я прошу, щоб це було здійснене.

Андрій не поступається із своїми протестами. Але він — сам собі найбільший ворог. Зробив собі репутацію серед персоналу шпиталю: після півторагодинної розмови з ним по телефоні Brenda Jones, що завідує суспільною опікою в Germantown, сказала, що “he is totally out of focus” і зрозуміла, що його ціль — гроші. Мені Андрія жаль, він є втрачена, незбалансована людина, і якби він поведився інакше, можна б йому якось допомогти — хоч я думаю, що без психіатра тут не обійтись. Але я не можу брати на себе ще й свого брата: він має жінку і дочку — нехай вони самі розв'язують свої проблеми. Вони живуть у татовій хаті і я з цього не роблю жодної справи, але вони мусять самі впорядкувати своє власне життя, свої власні емоції, заки брати відповідальність за опіку над татом.

14 січня 1989. Субота, пізно ввечері, в ліжку. Торонто.

“То є баба Маруся” — привітав мене Іванко вчора на торонтонському летовищі. Одна із моїх місій — саме і є встановити-відновити в дитячій пам'яті мою власну ідентичність. А наш 21-місячний внучок і справді говорить! Творить речення, розуміє концепти, вміє рахувати: один, два, три, чотири, п'ять (потім іде вісім і дев'ять — шість і сім він, покищо, не признає!), розпізнає друковане А і О. Ось тато-Максим читає газету. “Ванко букву О хоче бачити”. Стемніло. Іванко йде до вікна і каже: “нема сонця”. Хочє вилізти на стілець — простягає до мене руку: “Баба поможе”. “Де є зайчик?” “Тато пішов на роботу”. “Ванко

на хоче зупки, Ванко хоче клюски!” “Ванко хоче музику”. Знає навіть кілька рядків колядки і то не одної, хоч каже Уляна, що спеціально не вчили, підхопив з награних тасьм. Музику він особливо любить, накручує радіо, радо бавиться інструментами. Кольорів не розрізняє — червоне, зелене — таких категорій він ще не розуміє — чи бачить різницю? — невідомо. Дуже живий, бігає по хаті, вимагає постійної уваги.

Новонароджений Стефанко дуже спокійний: плаче зрідка, коли голодний або мокрий. Лежить найчастіше в оригінальній позиченій колисці, що ритмічним гойданням допомагає втихомирити дитину.

Стараюся бути помічна. Трохи займаюся дітьми, сьогодні варила обід, помила долівку в кухні. Тут в Уляниній хаті — блискуча чистота, надзвичайний всюди порядок. Уляна добре почувається, гарно виглядає в короткій молодечій зачісці. Привезла я їй на дарунок золоту брансолетку від мами, сині кульчики, що їх колись мені подарувала тета Роза Заплітна. Максимові купила Glenlivet, а дітям привезла кілька книжечок. Тут куплю їм щось на місці — не було часу ні змоги ходити за такими речами у Філядельфії, зрештою не знала, що найбільше може придатися.

15 січня 1989.

“Що то баба має на голові?” привітав мене Іванко вранці, коли я підійшла до нього в нічній сорочці, із закрученим волоссям. “Бабо, іди купатися!” — закомандував. Снідати не хотів, на харчі трохи вередливий, особливо тепер, коли мав якийсь шлунковий вірус. Але сам з власної ініціативи раптом почав: “...сину божому і пану нашому поклін віддаймо...” Ще далі дуже сконцентрований на мамі і татові. Коли він з бабою, зараз пригадує собі: “а де є мама”, “де є тато?” — і зразу хоче іти чи до мами, чи до тата. “Тату, не роби того” — одна з його фраз. Або “Тату, ходи на вечерю”. “Баба мусить защепити гудзики” — сказав, коли я вдягала блюзку, а тоді раптом каже: “Ванко хоче бачити пупчик!” Історія з пупчиком повторилася, коли була сьогодні в гостях дволітня сусідська дівчинка Сара (Sarah) — батьки її обоє британці, народжені в Англії, отже діти говорили іншими мовами, але комітива між ними була знаменита. Іванкові дівчинка видно сподобалася. І знову “пупчик”. Може це пов’язане з пупчиком немовлятка-Стефанка, що йому саме пупчик відпав і з цього приводу були напевно розмови. Іванко зворушив мене сьогодні. Я притулила його до себе, сказавши: “ходи до баби Марти”, а малий обняв мене міцно за шию і каже: “Ванко дуже любить бабу Марту” — спонтанно, безпосередньо, мама й тато були в цей час в іншій кімнаті, це не була надумана завчена фраза.

Сьогодні були в гостях у Максима й Уляни Ляля Субтельна з чотирилітнім синком Олексою (тут різниця віку давалася взнаки, діти не знаходили спільної мови, хоч обоє, очевидно, говорять по українському), потім прийшли Оля Андрієвська і Борис Балан, пізніше сусіди David, Annette і Sarah. Після вечері, помивши посуду, я зробила кілька місцевих телефонів — до Ліди Гумінілович, п-ні Копач та Рисі Голод. Маю намір на другий тиждень піти на доповідь у “Слові” Лариси Онишкевич, а також на симпозіум в університеті York, що його організує Романа Багрій і де заповіджена на кілька днів

програма, що включає літературні та політичні панелі, мистецьку виставку, фільми.

Вранці дзвонив Остап. Андрій ще далі в татовій хаті.

16 січня 1989.

“Бабо, засвіти ялинку. Іванкові не вільно. Небезпечно.” Дитина має подивугідний словник. Говорить граматично, нормативною мовою — я жартую, що його можна було б показати, як живий експонат Максимовим студентам. Ось як натурально треба вивчати мову. “Зайчик має довге вушко”, “Ванко любить зайчика”, “Дай зайчикові...” — відмінки пливають природньо і по аналогії дитина сама застосовує їх і до інших слів.

Я сьогодні вранці залишилась на господарстві із Стефанком, щоб дати змогу Уляні вийти трохи з дому з Іванком. Максим — “тато поїхав на роботу”. Стефанко більше спав, так що я мала змогу зварити обід, попрати й висушити три машини білля... Пополудні, коли прийшов Максим, поїхали ми втрьох із Іванком до “Української книги”. Довідника українських письменників, ні нової літературної енциклопедії не було ще. Максим залишив замовлення на різні потрібні йому книжки, а крім того вибрав собі кілька томів сьогодні. Я додала до того пару дитячих англomовних книжечок, що придадуться мені на дарунки і для бібліографії — деякі з них залишу Іванкові, бо спеціально для нього вибрала “Іванко і Чугайстер”, “Little Ivan”, ітд. Дві візьму зі собою і вишлю колись знову Лялиним внучкам. Закупи вийшли на 68 дол — я це покрила Максимові в дарунку, рада, що в нього таке не тільки професійне, але і бібліофільське зацікавлення українікою. (Недавно придбав собі на випродажі 50-томник Франка! — він, що є скромним професором з малим доходом і вже поважною родиною і не дуже може дозволити собі на такий люксус!)

Телефонував Остап. Тато ще в шпиталі — стан його здоров'я не поправився, навпаки. Про перехід його до піклувального дому покищо не можна говорити. Я увечері подзвонила до Яримовича. Стан поважний — різно може бути. Ну, що ж. Все в Божих руках, як колись казали. Уляна дуже числить, що я буду тут до 1 лютого, але якби тато помер, довелось би мені вертатися раніше.

17 січня 1989. Торонто.

Андрій потелефонував сьогодні о 7-ій годині ранком. Тато вночі помер. Десь біля 3-ої над раном. Говорив біля пів години, розповідаючи як то вони з Марійкою були в тата вчора ввечері, з великою дозою сатисфакції, що я, мовляв, була при смерті мами, а він був з татом. Нехай. Не будемо говорити про те, що тато може прожив би ще пару місяців довше, якби не авантюра, що закінчилася в шпиталі. Таке життя і так нічого не варте, добре, що помер. Його смерть і мені нарешті розв'яже руки, це велике звільнення і полегша. Адже останнім часом я вже почувалася так, що думала, що Сенковські — батько і син — ще й мене допровадять до гробу. Тепер, коли батька не буде, мої обов'язки супроти них закінчилися. От ще треба тільки провести похорон. Щоб дати Андрієві можливість щось полагодити, я запропонувала, щоб він порозумівся з Насевичем і довідався, чи можна

похорон трохи відкласти. Уляна дуже числить на мою допомогу тут і було б добре, якби я могла побути тут ще бодай тиждень. (Згідно з первісним пляном, я мала повертатися аж 1 лютого). Біля 8-ої вранці телефонував Остап. Я просила його, щоб звернувся до Віри, щоб та потелефонувала або поїхала до Cheltenham Nursing, повідомила їх про смерть їхнього кандидата на мешканця і довідалася чи (або скільки) вони повернуть грошей. Треба також приготувати клепсидру до “Свободи”. Це, очевидно, мушу зробити я. Остап думає, що можна повідомити вже post factum, що похорон відбувся. Але я попробую поладити це ще перед похороном, якщо вдасться. Поминок вдома робити не буду — якщо схочуть, можуть самі підготувати щось в татовій хаті, а ні то в ресторані. Не думаю, що прийде багато людей. Тато не був діяльний в організаціях, може прийшов би якийсь представник комбатантів — адже тато був УСС-ус, але цих наших старих могіканів тепер уже майже нема, товариші вже на цвинтарі.

Іванко з Уляною ходили сьогодні до пластової домівки — там були зайняття з малятами, раз у тиждень, своєрідний садочок. Було біля 30 дітей! Що значить українське Торонто! Якби ми мали внуків у Лос Анджелес, втримати їх при українстві було б багато-багато важче! Іванко вивчив від тата пісню “Гаї шумлять” і знає дві строфи Тичининого вірша... (Баба думала дитині заімпонувати і почала: “Ген дзвін гуде іздалеку...” а Іванко: ..”пряде над нивами...”

Пильнуючи Стефанка, накормила його маминим грудним молоком, (що його він уперше пив із пляшки!), перевинула, поклала в колиску — і мала ще змогу — поки Іванко з Уляною повернулися — наварити горщик голубців!

18 січня 1989.

Половину ночі провела на телефонічній розмові з Андрієм (він дзвонив). Раніше вже говорила з Остапом. Моя пропозиція, щоб панахиду й похорон відбути 27-28 січня, мабуть буде апробована, хоч о. Біланич уже телефонував Остапові своє невдоволення, що це, мовляв, так пізно, що похорони по християнській традиції повинні бути до трьох днів ітп. Ну, маму також не ховали “до трьох днів” і одною з причин були самі священники. Тепер шановний отець буде мусіти достосуватися до нас, тобто до мене. Побут мій тут доведеться скоротити бодай на тиждень, але хотіла б я побути тут ще бодай кілька днів, бо я їм і справді дуже потрібна. Нелегко їм буде з двоїма маленькими дітьми, тим більше, що між ними така невелика різниця (Іванкові тепер 1 рік 9 місяців). Сьогодні вночі сталася в лазничці аварія — впало велике дзеркало і розбило порцелянову умивальню! Щастя, що це не сталося тоді, коли Іванко був у лазничці — адже це могло навіть убити дитину! Чому таке сталося? Хата ніби така дорога, але має повно всяких манкаментів — очевидно, недбала робота! Буде поважний видаток, додатковий клопіт, і знову для Максима втрачений час. Він уміє багато речей робити на господарстві сам, але в найближчому році йому конечно треба працювати над книжкою про Підмогильного, від цього залежить його карієра.

Андрій довідався від Насевича, що тому, що тато не залишив тестаменту, треба буде для

probate зробити оцінку вартості хати та її нутра, і що від цього треба буде платити податок. Це його дуже налякало й зажурило. Я йому радила, щоб звернувся до адвоката за порадою. Мене страшив судом, і шпиталь, і господинь, а от для полагодження дрібної правної справи probate не має навіть інформації, не кажучи вже про адвоката... Але я цим журитися не буду. Грошові справи напевно не зганятимуть мені сна!

19 січня 1989. Йордан.

Вчора мали навіть святочну вечерю: я наварила борщу, Уляна зробила рибу, було ще пару заморожених вареників: Щедрий вечір! Святковий настрій внесла також українська радіопрограма, яка тут надається кожного дня о год. 7:30 вечора. (Тут є ще й друга радіопрограма кожного полудня, а в четвер одну годину має на радіо Валентин Мороз — в суботу є одногодина програма на телевізії!)

Сьогодні полагодила вже справу свого повороту до Філядельфії — полечу в четвер, 26 січня, день перед парастасом. Мусіла доплатити 50 долярів, та й щастя, що могла цю зміну провести 7 днів наперед — інакше мусіла б платити повний квиток. Ще й мусіла поїхати до міста цей квиток особисто сьогодні відібрати — по телефону цього не можна було полагодити. Це був мій єдиний вихід з дому за своїми справами. Зайняття з дітьми від раннього ранку — навіть до туалети мусіла йти з Іванком, бо його, такого живого, ні на хвилинку самого не можна залишити. Койчик завалений забавками — Іванко не навчений в ньому бавитися і це комплікує справи. Але може в майбутньому Уляна побачить, що це їй буде кінечне, щоб самій давати собі раду.

Вранці були ми вдвох з Іванком на довгому проході. Тільки виїхали на Bloor, Іванко каже: “Ванко хоче булку” — вже є певна традиція, а на вулиці Блур тепер повно крамниць із знаменитими хлібами, ковбасами, свіжою городиною. Іванко звик, що тут йому купують булочку. З’їв із смаком цілу, ще й свіжу кромку хліба, а потім взявся колядувати! “Прийшов днесь із небес”... Трохи поїздили по вулицях, а тоді: “а де то наша хата?” Знаменитий малюк. Від мене вже навчився співати “Ніч вже йде”, а тепер практикує “Ой видно село”, але покищо запам’ятав тільки “вийди, вийди, подивися до вікна”. Смішака малий. Махає пальчиком, наслідуючи тата й маму, і каже “Бабо, не роби того. Небезпечно.” Бабин борщик і пальчики зі сметаною смакували йому надзвичайно, але сніданку, наприклад, не їв взагалі, бо каші з вівсяних платків, що їх йому приготував тато, не хотів навіть пробувати. (Їсть він сам, його принципово не кормлять, як не хоче — відсуне і не їсть!)

Бачила на Bloor Ліду Палій — подарувала мені свою англomовну книжку для бібліографії. Вона терпить тепер часто від страшних болів голови — тести всі негативні, невідомо від чого це. Каже, що завидує людям, які не мають цієї проблеми — коли приходиться цей біль — а буває це часто! — нічого робити не може, ні їхати автoм. Зустрічала я в час своїх проходів з Іванком уже й Рисю Голод і Оксану Струк. “О, ми вже знаємо цього малого вундеркінда”, сказала про Іванка. “Данило вже йому готує місце при енциклопедії...”

20 січня, п'ятниця, ввечері.

Тількищо телефонував Остап. Помер у Нью Йорку Йосип Гірняк. Він був не тільки великий актор, але й гарна людина. Мала я до нього чималий сентимент. У нашому домі, над сходами, висить велика побільшена карикатура роботи Ека — Ікер і Гірняк. Приятелі родини. Обидва тепер уже — небіжчики. Відходить ціле покоління... Похорон має бути приватний. Вся його родина похована у Філядельфії, на Fox Chase, але не відомо, чи там ховатимуть також Гірняка-актора.

Сьогодні Максим з Уляною та Іванком їздили купувати до лазнички умивальню, а я залишилася із Стефанком, кормила його маминим молочком у пляшці. Прийшла Рися Голод і ми собі трохи поговорили. Під вечір зателефонував з Каліфорнії Михась Яримович і Ляна. Дістали вістку про смерть тата і мій телефон у Максима від Марка.

Вчора Остап повідомив мене про те, що в Каліфорнії, і то якраз у Santa Monica, був землетрус — около 5 на скалі Ріхтера. Трохи наші діти перелякалися — підкинуло їх на канані, казали. Ці каліфорнійські землетруси — моя постійна турбота і журба. Та ще й страшать нас дослідники, що великий землетрус у майбутньому неunikнимий.

21 січня, субота, ввечері.

Вранці — прохід з Іванком по вулиці Bloog, кілька харчевих закупів (і, очевидно, булочка!) Сонячний, але морозний день. Коли я вранці вдягала Іванка і показала йому замерзлу шибу вікна, я сказала просто: “дивись, Іванку — мороз, зимно”, а малий Іванко, як запрограмований комп'ютер, каже: “дід мороз малює квіти...” Оригінальний хлопчик і дуже гарний на вигляд: біляве волоссячко, великі сині оченята, довгі вії, чорні бровенята. А ще й мама вдягає його з дуже добрим смаком і щодня інакше. Малий навіть робиться трохи вередливий на одяг. “Іванко хоче нові штани”, скаже і починає протестувати, коли вдягати йому інші. Іванко особливо звертає на себе увагу в порівнанні з іншими дітьми: сьогодні тут було двоє таких малят — Jennifer і Michael, обоє українського походження — знайомі Уляни з парку, тобто через дітей. Були в гостях також Орест Мойсей з жінкою, колишні власники цієї хати. Отже день знову пройшов мені з внуками і на господарстві. Пополудні тільки, коли вони спали, мала змогу поговорити по телефону з Остапом (— Гірняка вже таки поховали без громади, Остап тільки з Лабунькою поїхали сьогодні з квітами на могилу! — Розповідав також про те, що Микола Жулинський вже в Нью Йорку і мешкає в Олесея Лабуньки, а Ісаєвич з жінкою поїхали до Лос Анджелес і живуть в Пі і Марка! Ія хотіла завезти їх до Яримовичів, тимчасом Михайло відмовився від візити, мовляв, він з уваги на своє становище не може зустрічатися з людьми з ССРСР! Думаю, що він це перебільшує — Rockwell International ще чого доброго почне якісь joint ventures з сов'єтами — тоді вийшло б трохи соромно, що віцепрезидент побоявся зустрічі із скромним дослідником середньовічних книг...) Говорила я також по телефону з Любою Пендзей — вона тепер, крім сина, має також поважний клопіт з мамою: п-ні Янківська мала heart failure і малий stroke, у висліді боїться бути сама на своїм помешканні і Люба в неї ночує.

В суботу тут о 6:30 є одногодина українська телепередача. Сьогодні бачила я цю програму вже вдруге. Роблять її на зразок Entertainment Tonight: хлопець і дівчина напереміну заповідають, роблять інтерв'ю, дають відеозаписи. Мають поважні недоліки з мовою і намагання бути спонтанним часто їм не вдається. Але є багато вістей, цікаві інтерв'ю (сьогодні — з Романою Багрій та з Валентином Морозом), репортажі з концертів різдвяної музики. Незле!

22 січня 1989, неділя, ввечері.

Було сьогодні тихе, спокійне пополудне. Мені аж не вірилося: діти спали, навіть Уляна й Максим могли трохи відпочати, я прилягла на канапі. Такого в мене за останні два роки не було. — Але спокій не тривав довго. Не тільки тому, що діти побудилися і почався звичайний домашній гомін, але передусім тому, що телефон з Клівленду від Романа Пасічника повідомляв про те, що Маруся Пасічник — у шпиталі. Це вже вдруге в неї повторилася реакція на алкоголь — вона бере регулярно ліки, що виключають вживання алкоголю. Одна-дві чарки можуть викликати велике затроєння організму, непритомність тощо. Уляна вже, правда, говорила з нею в шпиталі, вона почувається добре, отже зроблять, мабуть, тести і на цьому стане, але все ж журба і прикрість, тим більше, що в неї саме тепер — гостя з України.

Вівторок, 24 січня, ніч.

Іванко вранці поглянув у вікно і сказав: “Нема місяця. Полетів до Філядельфії.” Це наслідок вчорашніх розмов про те, що баба полетить літаком до Філядельфії і про місяць, що був ввечора великий на небі.

Їздили вчора з Максимом купити подвійний візок — для обох малят, бо із звичайним візком важко Улянці буде давати собі раду. Це — мій дарунок новонародженому Стефанкові. А старшенькому я вирішила зафундувати ліжко — тобто знову для двох — bunkbed — Максим і Уляна вже давніше замовили, але я хочу, щоб це був дарунок від баби й діда. Також замість обіцяного килима, що мав бути різдвяним дарунком — поверну їм кошт несподіваної втрати — шкоди в лазничці, що виносить понад 300 дол. (ще точно не знати). Очевидно, приємніше було б мати килим — шкода не на часі і не до речі, але добре, що нікому нічого не сталося.

Сьогодні весь день господарила і ще купила харчів, щоб наварити їм кілька обідів на запас — завтра мій останній день у Торонто.

26 січня 1989, на летовищі в Торонто.

Тепер 10:20 вранці — я вже пройшла митний контроль, віддала валізку, купила в Duty-free shop пляшку Glenlivet (для свата, що виїде по мене автом на летовище) і — готова до льоту. Чекати доведеться довго — мій літак відлітає аж о 12:50, але Максимові вигідніше було привезти мене вранці перед виходом на роботу.

Уляна, прощаючись і дякуючи мені, ледве стримувала своє зворушення. Обоє вони з Максимом глибоко вдячні були за цю допомогу, а я також задоволена, що мала силу й витримку допомогти фізичною працею, подивляю сама свою невсипущу енергію, що я ще при своїх 58 роках здібна бути на ногах з раннього ранку до пізнього вечора — перевивати і кормити і забавляти малят, ходити з Іванком на проходи і закупи харчів, варити голубці, пальчики, м'ясива різного роду, шпінат, капусту, свіжі супи, мити посуд бодай тричі в день, і долівку два-три рази на тиждень... Наварила я їм бодай на місяць на запас — заморожене може стояти — це Улянці дуже допоможе. Не легко буде їй давати собі раду самій. Але як залюбки говорить Остап: “potuerunt hi et illi, cur tu non potest?” Я також мала двох синів, Ліда Гумінілович виховала трьох. А ще Уляна має більшу допомогу від Максима, ніж мають інші жінки від своїх чоловіків. Вранці Максим, заки вийде на роботу, займається Іванком, вдягає його, пробує саджати на туалет (рідко з успіхом), перевиває, дає снідання, etc. Малий тепер у стадії, де часто каже “ні”, коли треба одягатися, їсти тощо. Це, очевидно, справи трохи утруднює, але воно пройде.

Максим учора встиг сам — без допомоги слюсаря — заінсталювати новозакуплену умивальню і шафку з дзеркалом у лазничці. Хлопець має золоті руки, вміє багато речей сам залагодити. Отже шкода направлена.

Можливо, знайомі і “добрі люди” у Філядельфії обмовляють мене, що похорон відклали на 10 днів. Що ж — це треба зарахувати як додаткову ціну, що її треба заплатити за можливість допомогти Улянці та Максимові — таке трапляється тільки один раз у житті, вимоги живого життя мусять бути пріоритетом.

27 січня 1989. Вранці. Філядельфія.

Вчора, як тільки приїхала додому, зараз зробила кілька телефонів: до праці, щоб повідомити про смерть батька і про те, що я правдоподібно повернуся на працю в понеділок, до Cheltenham Nursing Home, до Ukrainian Savings & Loan, до M & W в справі авта (відколи вставили новий мотор до ogrівання, шиби заходять брудною товстою парою, важко їхати). З Cheltenham поїхала забрати татові речі, а тоді завезла авто до M & W, щоб скоро направили, бо ж треба його на похорон. Ввечері потелефонувала до Андрія, що хочу прийти говорити про фінансові справи. “Не знаю, зараз, подивлюся, чи є Марійка”, сказав. “При чому тут Марійка? — запитала я, — адже це справа між тобою і мною”. Ніби погодився, що прийду. Але тоді почав по телефону потік нарікань на тата, Яримовича ітд. Я сказала: я хочу говорити про справи, про те, що може б однак замовити якусь перекуску для людей, що прийдуть на похорон. Ні, цього не треба, ми вже про це говорили, сказав. А тоді знову нарікання. На те я: говорім про майбутнє, не про минуле, є ділові справи... Повісив слухавку в половині речення. Я образилася і на розмову не пішла. Натомість говорила з Мотрею, Лесею (обидві хворі, болючі артритичні справи — з диском у хребті в Мотрі, з ногою в Лесі — на похороні не будуть). Леся радила замовити перекуску в Іванки Луцишин в Центрі. Я до неї подзвонила, але Іванка мене відрадила. В Центрі в суботу великий рух, школа, повно дітей, і всі кімнати зайняті та гамірні. Порадила звернутися до сестрицтва св. Михаїла. Вчора і сьогодні вранці я провела на телефонах із панями цього

сестрицтва Ковтун та Шашаровською — всі вони хворі на грипу, нічого підготувати не можуть.

В Ukrainian Savings я говорила з панею Романів, щоб упевнитися в своєму праві розпоряджати татовими грошми, писати чеки тощо, а також у справі можливого оподаткування. Потвердила те, що сказав мені Allen Hunt — таке правило існує, але US&L досі не мали з тим проблем.

Андрієва незрівноваженість псує мені кров — дослівно: тиск зразу піднісся, спати вночі не могла, мусіла прийняти дозу Valium.

29 січня 1989, неділя вранці, ще в ліжку.

На парастас у п'ятницю прийшло досить багато знайомих. Навіть з Biddle Law Library була знову численна делегація: Марія і Раян, David Batista, Cynthia Arkin, Linda Bowe і Liz Kelly. Виник знову дрібний інцидент з о. Біланичем: я звернулася до Насевича, щоб попросити його, щоб хтось під кінець парастасу почав співати “Чуєш брате, мій”. Коли я перед від'їздом до Торонто, була в тата у шпиталі, він був досить спокійний і говорив — нерозбірливо майже, як у трансі галюцинації, але деякі фрази я зрозуміла, називав ряд імен: Дашкевич, Копистянський... Копистянський був, здається, генералом Української Галицької Армії, отже тато мабуть був думками далеко в минулому, в часах визвольної війни. І раптом у потоці цих нібито нерозбірливих слів я зрозуміла: “заспівайте... журавлі...” Я зробила висновок: тато просить, щоб йому заспівали, коли помре, пісню про журавлів, і запевнила його, що так і буде... Тимчасом о. Біланич перед відправою підійшов до мене і сказав: “Каже мені Насевич, що ви хочете, щоб співали “Чуєш, брате мій”. На парастасі це не робиться. Можна хіба завтра на цвинтарі...” — “Я часто буваю на парастасах по померлих, отче, і всім воякам українських армій співають цю пісню. Таке було передсмертне бажання батька і таке є моє бажання!” о.Біланич, заскочений моєю рішучістю, почервонів на обличчі і не сказав нічого. Але під кінець відправи дяк таки провів пісню, що її підхопили всі присутні. Аж досадно: навіть за таку дрібну послугу для тата довелося мені боротися! Після відправи коротко промовив Климовський, а тоді я сказала пару речень і прочитала присвячений батькові вірш “19 рік. Тульчин”. Пройшла ця сумна імпреза з гідністю. Жаль мені, що наші ветерани не прислали якогось репрезентанта з прапором, адже батько був членом ОБВУА і хоч “стара війна” вже відмерла, або відмирає десь у піклувальних домах, то все ж живуть ще молодші комбатанти, що повинні були вшанувати одного з останніх справжніх УСС-усів. У відкритій домовині була покладена біля тіла на подушці його шапка ОБВУА, стяжки-відзначки й медалі та маленька фотографія батька в уніформі Українського Січового Стрільця.

В п'ятницю після парастасу говорили ми по телефону з хлопцями. В Торонто — недобра новина: малий Іванко, що мав катар, коли я від'їздила, виявилось, має запалення вухка — навіть мусіли покликати додому лікаря. Уляна сказала: “мій перший самостійний день з дітьми, це був справжній trial by fire!” Жаль мені, але маю надію, що після антибіотиків

дитині біль вушка ушухне і він буде спокійніший... Нема ради — не вперше це, і напевно не востаннє. Діти — постійна журба, постійні турботи — треба тільки просити долю, щоб не були вони занадто поважними й травматичними.

Марко допитувався про парастас і про справи з Андрієм. Я йому все переповіла, як було і сказала, що єдине чого я боюся, то є, щоб він не “вішався мені на шию” із своїми проблемами, щоб я не мусіла мати з ним багато контактів, бо це мені руйнує здоров’я. Не маю жодних претенсій до татової хати, ані до того, що в ній (— найбільш вартісні там речі: мамині два футра, великий на 12 осіб порцеляновий сервіс, дві кольорові телевізії, картини, килими, меблі, зокрема електричне шпитальняне ліжко та крісло на колесах...) Марко порадив написати Андрієві листа, щоб дати йому до відома, що я зрікаюся свого легального права до половини хати ітд. Не радив вичисляти всі татові конта в банку, як це думала зробити я, щоб довести Андрієві, що тих грошей, що ними розпоряджатиму, є значно менше, ніж вартість хати та того, що в ній. Я взяла Маркові поради до уваги, написала зараз же після парастасу листа — по англійському, очевидно, щоб це могло бути правним документом: що я, мовляв, знаю, що первісним бажанням батька було залишити хату Андрієві і що я не маю наміру добиватися половини вартості хати та її нутра, які мені, евентуально, могли б згідно з законом бути приділені. Написала я також, що всі видатки похорону покрию я, а також заплачу всі регулярні хатні рахунки за місяць січень (газ, електрику, телефон, etc.) Від 1 лютого відповідальність за хату повинен перебрати Андрій і полагодити собі всі формальности, щоб право власності було перенесене на нього. Подала я йому також інформації про татові пенсії та забезпечення: сама точно не знаю — ці справи ще треба буде перевірити. Я запропонувала, щоб ми поділили між себе обов’язок поладнання цих справ і суму, яка із цих дрібних напевно забезпечень прийде. Останнє речення, згідно із радою Марка, було: Якщо ти маєш будьякі застереження до цього пляну, дай знати негайно.

Вранці в суботу 28-ого, я збрала всі татові речі, що були вже в Nursing home — сорочки, черевики, годинник ітд. і завезла разом із листом до Сенковських — Ще перед їхнім від’їздом до Насевича. Вручила ці речі Марійці, а сама поїхала ще до “Car Wash” — і вперше в житті дала сама комерційно помити авто в автоматичній інсталяції, яка досі завжди мене так лякала, що я воліла мити авто сама. День похорону був також ще одною для мене пробою — я вперше провадила авто в похоронному поході — а це значить їхала за Насевичем крізь червоні світла, стримуючи на дорогах рух (таке повинно бути навіть заборонене! — адже воно створює неабияку небезпеку аварій). В церкві було понад 25 осіб, в тому часі і мої колеги — Ron і Maria Day. Погода була гарна — сонячно, не надто холодно. Все відбулося спокійно і достойно. Ми з Андрієм ішли в першій парі за трумною — і в церкві, і на цвинтарі. Як тільки я приїхала до Насевичів, перед відправою Андрій підійшов до мене і шепнув мені до вуха: “Дякую”. Я зрозуміла, що це відповідь на мого листа. Маю надію, що це справи раз на завжди вияснить і що більше довкола цих маєткових питань конфліктів не буде. Хоч з Андрієвою нестабільністю, насправді, нічого з повною певністю передбачити не можна. Може він тримається соціалістичної засади: from each according to his ability, to each according to his need? По його боці — безконечні “needs”, по моєму “ability” — працювати і посвячуватися... Гарні ідеалістичні лозунги, як

показала нам історія, не один уже раз ставали інструментом експлуатації.

Після похорону відбувся полуденок у Schwartzwald Inn. Вдалося мені це замовити день наперед — тобто в останній хвилині. Було точно 20 осіб. Я сіла поруч з Раном і Марією, які спеціально на наші похоронні відправи винаймали собі авто ... Послугу зробив мені Славко Яримович, що сів собі біля о. Біланича — з другого боку був Андрій з родиною. О. Біланич пробував мене задобрити — на цвинтарі сам з власної ініціативи ще раз заспівав “Видиш, брате мій”, а прощаючись навіть взявся мене обіймати й цілувати... (Не зношу таких формальних поцілунків, що за ними не криється жодне сердечне почуття!) На стипі в ресторані сказав коротке слово від лікарів д-р Слюзар, а потім сват Лабунька вирішив врятувати гонор комбатантів і сказав пару слів, як ветеран війни. Я була задоволена, що все відбулося з гідністю і по громадському. Про замовлений полуденок у ресторані Андрій довідався тільки вранці — але тим разом, знаючи після мого листа, що не він, тільки я покриваю усі видатки (стипа коштувала 320 дол.) — нічого не говорив.

Пополудні я поїхала з Вірою до Lord & Taylor, до Jenkintown. Крамницю ліквідують і з цієї нагоди — величезна випродаж, 75% знижка цін. Купила я кілька светерків для себе і на дарунки своїм невісткам. А потім ще поїхала з Вірою до Ванамейкера — купила собі до лазнички нову підстілку-килимик, а Вірі — в дарунку, як реванш за її допомогу в тяжкі хвилини минулих місяців — чотири великі рушники за 60 дол. Потім ще з Вірою й Остапом сиділи пару годин при чайочку.

Телефонували Марко та Ія — ми довго з ними говорили, розповідаючи про похорон і справи тут. Вони говорили і про себе, і про Ісаєвича. (Ія була вражена деякими його антисемітськими зауваженнями!) і про Яримовичів. Ія виправдувала Михася за його відмову прийняти в себе Ісаєвича — картала себе за те, що сама не подумалася до того, що віцепрезидентів фірми, що продукує зброю, не добре приватно зустрічатися з громадянами ССРСР.

30 січня 1989. Метро.

Перший раз від двох років їду до праці без того, щоб наді мною, мов меч Дамокля, висіла турбота про маму і тата. Очевидно, є ще багато справ, що їх треба полагодити, рахунки, забезпечення, банкові конта. Але це вже — дрібниці, це вже не та психологічна напруженість, що супроводила мене всі ці тяжкі 17 довгих місяців.

Я взяла була вакації до 1 лютого і могла б ще лишитися вдома. Але на роботі в нас тепер, як казала Марія, велика пресія з початком нового семестру, а що я вже і так у Філядельфії, повернуся пару днів раніше. Тим більше, що ці два додаткові дні я взяла була вже на кредит — на конто моїх вакацій наступного року. Тепер дорахую собі ще додатково 5 днів за похорон, а це значить, що матиму ще один вакаційний тиждень у запасі ще цієї весни і зможу, евентуально, використати його на якусь поїздку.

З Едмонтону — нарешті! — прислали новий друкарський варіант моєї ULE65[B].

Послухали моєї ради, зліквідували інтерлінії — таким чином Research report став на половину коротший. Через справи похорону не мала часу ще зробити коректу, але, глянувши побіжно, вже запримітила один дуже поважний промах: випали рядки бібліографічного опису перекладів Войнич — залишилася тільки анотація! Таке недбальство мене налякало, мушу дуже докладно й уважно прочитати весь текст.

Вчора зварила я борщу і капусти і повезла до Лесі. Їх не було на похороні і на стипі — знак, що справи в них погані. Хотіла їм трохи допомогти та й виявити трохи теплоти й уваги. Бідні старушки. Не знаю, що буде з ними далі.

1 лютого 1989. Метро.

Вчора ввечері їздила до Насевича платити рахунки. Кошти похорону винесуть понад 5,000 доларів. За нецілі три місяці від маминої смерті — все чомусь значно подорожало. Три вінки квітів, напр., що коштували 195 дол. для мами, в цій же самій квітярні винесли чомусь 222 дол. І так з усім — від трумни починаючи, а на лімузині для священника кінчаючи (три місяці тому це було по 75 дол. за кожний раз, тепер по 80 дол.) Похорон, квіти, стипу я вже заплатила, але залишаються ще написи на гробівці, датки на церкву, для Яримовича тощо. Хотіла б я створити малий стипендійний фонд ім. Теодосія та Ірени Сенковських при Гарварді і дати на ту ціль 5,000 дол., щоб відсотки з цієї суми творили щорічну стипендію. А тоді, заплативши податки ітд., поділити решту татових грошей між Марка і Максима. Все це потриває може і кілька місяців. Податкові справи напевно затягнуться, зрештою гроші є на двох піврічних сертифікатах і треба буде заждати, аж вони дозріють.

Дуже мені потрібно трохи часу, щоб терміново викінчити друкування й фотокопіювання мого ULE65A, що його я хочу послати на Бібліографічний Конкурс УНІГУ. А рівночасно маю не менше пильну термінову працю — зробити уважну коректу ULE65B, щоб якнайскорше відіслати її до Едмонтону. Коли це зробити? Цієї неділі в Нью Йорку в УВАН виступає (з доповіддю про Винниченка!!) Жулинський. Обоє з Остапом дуже хотіли б поїхати. Але сват автом їхати не хоче, поїздом кошти були б дуже поважні, ну й мені це значило б втратити цілий день, що його я могла б зужити для коректи! Виглядає, що, мабуть, не зможу поїхати. Жулинський буде і в Філядельфії, отже зустрінемось напевно!

Вівторок, 7 лютого 1989. Метро.

Андрій написав мені листа, в якому дякує за моє письмо з 27 січня: “It was, indeed, a most honorable and gracious gesture on your part which will not be forgotten”. Але він одночасно просив нотаріального завірення цього мого письма, щоб воно стало легально зобов’язуючим документом, а також нотаріально завіреного формуляра, в якому я зрікаюся свого права адмініструвати татовим “estate” та звертаюся до Register of wills, щоб адміністратором цього “estate” зробити Андрія. Я ці письма нотаріально завірила ще 3 лютого (Rae Di Blasi, ексекутивний секретар декана нашої школи є також notary public і

вона зробила мені цю послугу). Але документи ці я передала Андрієві тільки сьогодні вранці, бо хотіла порадитися з Марком і Максимом. Бо що таке “estate”? Чи включає це також банкові конта, які були на татове і моє ім’я? Це могло б створити проблему, бо хоч адміністрування не дає права на самовільне розпорядження фондами, з Андрієвим характером і захланністю всякого можна сподіватися. Марко рішуче запротестував: не можна дати такого права Андрієві, не порадившись перед тим з адвокатом. Я так і зробила, але Allen Hunt запевнив мене, що батькові конта “with right of survivorship” не будуть включені в “estate” і що немає загрози. “Гроші ці — ваші, сказав мені, від смерті вашого батька, але не видайте їх усі, бо треба буде заплатити 6% спадкового податку”. У зв’язку з цими справами, в суботу 4 лютого я поїхала з Остапом до Щадниці, зліквідувала три (тобто всі) татові конта крім чекового, взяла банкові чеки по 30,000 для Марка і Максима, а решту (около 25,000) залишила на окремій своїй конті для податків, Гарвардської ступендії, решти рахунків тощо.

Середа, 8 лютого. Метро.

Вчора, тобто 7.ІІ., послала я до Едмонтону готову коректу ULE65B. Знайшла дві дуже поважні помилки: пропустили бібліографічний опис книжки Войнич і 18 сторінок покажчика! А крім того — різні дрібніші помилки. Приспішила я цю роботу, залишившись в понеділок вдома — я трохи простуджена, болять плечі, і хоч ходжу з цими недомоганнями вже деякий час, в понеділок вранці була ожеледь — і заповідач погоди переконав мене, що мені варто взяти хворобовий день і використати для власної праці вдома. Також наближається до кінця моя робота над ULE65A — вже працюю над хронологічним покажчиком.

Сьогодні піду на пошту надати реєстрованими листами чеки Маркові і Максимові, а також “Землетрус” для *Всесвіту*, *Жовтня* і *Літ. України*.

Четвер, 9 лютого. Метро.

Козак прислав проєкт обкладинки для англійських перекладів Ікера, тобто зробив латинкою напис, який нібито мав би бути наложений на цю саму обгортку, що була в українському виданні. Все було б добре, але... Заголовок має кардинальну помилку (SANDAY замість SUNDAY), а прізвище Ivan Kernytsky написано так неохайно й нечитабельно, що було б справді прикро, якби щось таке було на Івановій книжці. Козак уже дуже старий, на нього годі вже покладатися. В цій справі я писала до нього двічі, телефонував і Остап, початково він казав, що не може знайти Івасевої книжки і забув, як виглядала обкладинка, отже посилали йому і книжку. І от такі наслідки. Буде не тільки додатковий клопіт, але і неприємність, бо ж Екові треба буде написати, що в такому вигляді обкладинка не зможе бути використана.

Щоб вислати на час до Гарварду на конкурс Ценків мій ULE65A, треба зробити ксерокопії 4 рази по 315-316 сторінок! Маю вже готові 80 сторін, що їх робила по кілька сторін безкоштовно в нашій бібліотеці. Але це за велика робота, щоб я могла її всю зробити

таким способом, та ще й у короткому часі. Отже в час полуденку піду до комерційного підприємства і буду сама копіювати по 6 ц. від сторінки. За кілька днів треба буде вислати 3 примірники реєстрованою поштою до Гарварду. Четвертий думаю особисто вручити Лабунці — адже нема сенсу, щоб і себе і УНІГУ наражувати на зайвий видаток.

П'ятниця, 10 лютого 1989. Метро.

Не спиться мені по ночах. Самота. Пустка. Дуже бракує мені Лялі. Сумно. В час кризи треба було бути сильною і боротися. Криза минула і аж тепер доводиться мені наново переживати смерть Лялі, мами, тата.

Вчора померла у Port Jervis Параня Стойко. В шпиталі, в піклувальному домі. Мучилася останнім часом, відновився давній рак. Було їй, зрештою, 93 роки. Наталка дала вчора знати телефоном.

Зробила в час полуденка вчора ксерокопії 30 сторінок свого манускрипту. Вийшло 8 дол. Таким чином цілість повинна коштувати около 80 дол., а пересилка реєстрованою поштою першої кляси буде напевно також дуже коштовна. ULE65A — це наслідки багатолітньої праці, поїздок до Гарварду, Урбани, Торонто, Вашингтону, Нью Йорку, безконечні години кропіткої праці. Якби все це треба було оплатити, вийшло б на тисячі доларів. Треба бути справді одержимим, щоб робити це без грентів і стипендій, на власний час і за власні гроші. Але це — мій вклад у розбудову нашої культури... і знаменита автопсихотерапія.

Понеділок, 13 лютого 1989. Метро.

Суботу й неділю провела у піднесеному збудженому настрою. Зникли меланхолія, депресія, смуток. А причина всьому — лист зі Львова! Написала Роксоляна Зорівчак. Довгого, цікавого і повного добрих для мене новин листа. Називає мене, щоправда, “панею” і то по старій галицькій традиції “через третю особу” (“якби так Пані могли”, ітд.) — аж дивно, що й досі затрималися ці старі привички — а може це навмисне своєрідне їхнє відродження, як протест до радянської дійсности? Та це дрібниця — адже це перший лист до незнайомої людини. (Хоч я, пишучи до неї вперше, навмисне звернулася просто “Дорога Роксоляно”). Отже — передана книжка “Землетрус” дійшла разом з листом, який прийшов також і поштою. Про це я знала раніше, бо кілька тижнів тому прийшла новорічна карточка від чоловіка Роксоляни Василя, де він дякував за ці речі і повідомляв, що Роксоляна зробила докторат. Але в листі самої Роксоляни є сенсаційна ревеліяція. Від друзів з Києва, пише вона, вона отримала ксерокопію мого ULE65B! Що більше: вона вже на цю бібліографію написала рецензію, що має появитися в журналі *Ukraine* за травень! І там теж має бути інформація про мене пера Жулинського! А вона сама потребує додаткових біо-бібліографічних даних про мене, бо збирається писати гасло до *Літературної Енциклопедії*... В листі ціла низка конкретних питань бібліографічного порядку і прохання про матеріали.

14 лютого 1989. Метро.

Вчора застала на столі червоні гвоздики. О? Що таке? — приємно здивувалася. Valentine's Day, каже Остап. Мало того, ми вирішили відзначити 40-ліття нашого подружжя — 5 березня — поїздкою до Каліфорнії, до Марка та Ії, на їхню нову хату, якої ми ще не бачили. Я ще маю 5 днів вакацій, отже є можливість. Поїдемо. Літак уже замовлений — сьогодні маю заплатити (дорого! по 356 дол. — найдешевша ставка, з деякими обмеженнями — це майже вдвічі дорожче, як було пів року тому!) Сьогодні, заки заплачу, поговорю ще з моєю директоркою і з асистенткою — адже вони нічого про такий мій плян не здогадуються! Але на цей час ніяких важливих справ на календарі не маю — думаю, nihil obstat.

Сьогодні мушу закінчити фотокопіювання ULE65A, бо завтра хочу вже вислати на конкурс. Готую також для висилки деякі матеріали Роксолянні Зорівчак. Вчора кинула листа, в якому були мої біо-бібліографічні дані та вирізана з *Сучасності* стаття “Про дві антології...” Завтра вишлю окремими двома конвертами: 1/ Хвалю ілюзію, Ярошинську і вирізану з “С” статтю про Войнич і Расторгуєва, а також відбитки статей Англомова літ. україніка, Укр.літ.анг. мовою та Ukr.Lit. for the Am. Reader і Шевченко — англомовний і взагалі; в другій конверті, окремо, Бібл.показчик ОТ, JUS (ціле число) за літо 1986, відбитки ULE80, pt.2, pt.3, і решту числа *Сучасности*, де була стаття про Войнич — цікаво чи дійде?

16 лютого 1989. Пополудні, метро додому.

Вчора, тобто 15 лютого, надала товстий пакет — 3 примірники ULE65A до УНІГУ на конкурс Ценків. Четвертий примірник повезла ввечері до Лабуньки і особисто передала йому в руки. На пошті вполудне надала до Зорівчак як Printed matter, Air Mail (оплата винесла майже 6 дол.!_ свою посилку No.1 (тобто Хвалю ілюзію та відбитки статей). Посилку # 2 ще не послала. Може варто щось до неї додати — числа *Сучасности*, Остапові якісь книжки? і післати як book rate звичайною, але забезпеченою поштою? Ще подумаю. Може варто почекати на якусь реакцію з боку Зорівчак. Не хотіла б я її наражувати на неприємність, але з другого боку надмірна обережність може бути шкідлива. Якщо вони і справді спрагнені друкованої інформації і книг з закордону — то тепер, мабуть, настав час щось послати. Ану ж повіє гострішим вітром і знову віконце зачиниться?

20 лютого 1989, понеділок, метро.

Вікенд пройшов під знаком дуже успішного авторського вечора Ореста Субтельного з нагоди появи книги *Ukraine: a History*, та в неділю — фільму “Ніч на Івана Купала”, що його показували в International House. Виступ Субтельного організував відділ СУА та сеніорат Пласту. Думали: прийде 50-60 людей, а прийшло біля 400! З малої залі мусіли перенести імпрезу на велику! Вже цей факт дуже був приємною несподіванкою — адже це вечір науковця, а не якогось фольклорного ансамблю! Сват Лабунька говорив доповідь — дав дуже добру і цікаву університетську лекцію про ролю і типи істориків. Сам Субтельний говорив дотепно, приступно, навіть розважив трохи публіку, серед якої

значну частину становили люди нижче 50 років життя, що їх не буває звичайно на українських імпрезах. Були також різні привіти (від НТША, УВАН, куреня Бурлаки — ці виступи могли бути коротшими).

Фільм Ільєнка — оригінальний, несподіваний. Це свого рода сатирична казка у формі гротеску на основі Гоголя і українського фольклору. Нагадалися мені малюнки Бутовича. Наголос на візуальному — говорений текст абсолютно другорядний та й дуже шттивно-штучний, читаний як старосвітська театральна деклямація.

З фільму ми поїхали до Лабуньків, бо я усвідомила, що ми цього року прогавили-забули про Марійчині уродини 12 лютого. Треба було направити шкоду. Була з нами на фільмі і в Лабуньків також Віра.

Вівторок, по дорозі додому, метро, 21 лютого 1989.

Почала переписувати на комп'ютері свої нариси. Мала вже в цій справі листування з Середяком в Аргентині. Написала до нього вже давніше, щоб розвідати, які є можливості видання — і ось він уже третього листа в цій справі написав, видно зацікавлений. Навіть наглив мене, мовляв, присилайте рукопис якнайскорше. Я вже давніше заплянувала, що віддавши ULE65A на конкурс, зроблю маленьку перерву в бібліографічній роботі, і присвячу час редагуванню й переписуванню прози. Чи варто її видавати? Новеля “Самотнє місце під сонцем” видалася мені навіть тепер з відстані літ — досить доброю. Інші речі напевно слабші. Може їх трохи перероблю. Хотіла б зібрати всю цю свою роботу, щоб не пропала. Разом з перекладами. Може хтось колись прочитає. Через те, що включаю переклади, книжку можу видати тільки в Аргентині, віддавши авторське право (і відповідальність!) видавцеві. Добре було б знайти мені когось, хто зробив би якщо не літературну, то бодай мовну редакцію.

26 лютого 1989. Неділя.

Робота над редагуванням і переписуванням прози йде пиняво й повільно. Покищо готові тільки “Самотнє місце під сонцем” та “Європейський записник”. Це, мабуть, найліпші речі у збірці — але і для них добре було б мати мовного, а може й літературного редактора. Нема з ким порадитися. (З Остапом — як навчив мене багатолітній досвід — про ці справи говорити неможливо!)

Сьогодні у Філядельфії виступає Олег Криса. Концерт його — в Українському Освітньо-Культурному Центрі і спонзорують його Український Музичний Інститут, хор Прометей і ще кілька організацій. Як змінилися часи! Багато літ тому, коли Криса разом з Гнатюком виступали в Academy of Music, наші емігранти закликали були до бойкоту! Добре пригадую цей концерт: жила ще Бабця Лінка і ми з нею сиділи в льожі з лівого боку сцени. Гнатюк тоді викликав стоячі овації і мені було трохи досадно за Крису — бо Криса видався мені тоді віртуозом високого клясичного рівня — а Гнатюк серцеципательними народними піснями завойовував серце сентиментальної публіки.

З концертом Криси матимемо трохи клопіт, бо... почав падати сніг, а я боюся їхати автoм по снігу... Треба буде зорганізувати собі якийсь транспорт.

Вчора була на щастя гарна сонячна погода. Я поїхала відвідати Яцкевичів. Леся й Левко тепер нікуди не ходять і дуже відчують свою ізоляцію. Біль у нозі в Лесі ущух — помагає курація кортизоном, але зате нові ліки дають небажані наслідки — підносять тиск крові тощо і вимагають знову ж додаткових ліків, щоб це контролювати. Каже Леся, що минулого місяця видали 600 дол. на самі ліки. Я завезла їм свіжозварену зупу, голубці, кусок ковбаси. Їхати до них треба 7 миль в один бік (я це вчора перевірила). Якби жили ближче, я могла б частіше їм щось привезти, або чимсь допомогти.

27 лютого 1989, вранці, метро.

Було б сьогодні татові 89 років, якби був дожив. Написаний ще татом життєпис (пригадую, колись переписала я його йому на машинці) — послала я і д-рові Новосадові і Малецькому, що є редактором “Вістей Комбатанта” і Климовському, що сам зголосився, що хоче написати щось про тата до “Свободи”. З Гарварду з ФКУ ще не маю відповіді на свою пропозицію післати їм 5,000 дол. на стипендійний фонд Сенковських. Можливо, що це треба буде встановити як щорічну нагороду для студентів літньої школи, а не як стипендію, бо, каже Максим, що з такими стипенійними фондами ФКУ має клопіт (каже, напр. що у випадках, коли студент вже має якусь стипендію — всі інші стипендії треба зголошувати і йому зменшують відповідно виплату його регулярної стипендії. Цього я не знала.)

Якби тато жив, був би, мабуть у Cheltenham Nursing Home і Андрій робив би мені сцени, що це так дорого коштує... (Мені ще не повернули моїх заплачених за місяць грошей — около 700 дол. затримають за те, що кімнату тримали в резерві. Але тепер це Андрія не стосується, це не його гроші, а мої, отже нема кому випоминати цю зайву втрату.

Якби так тато не пішов тоді до шпиталю, може жив би і досі у власній хаті. Але що варте таке життя, без повної свідомості? Тільки Галя була б скористала — мала б і досі працю. Я до неї потелефонувала, щоб довідатись як їй ведеться. Спряче хати, не має покищо постійної роботи. І документ на побут уже вигас. Чекає.

28 лютого, вранці, метро.

Вчора прийшов до мене з Києва, з Інституту Літератури, бандероль книжок. Найбільше зраділа я біо-бібліографічному довідникові *Письменники Радянської України*. Цей довідник (навіть два примірники) я вже навіть замовила в Українській Книзі в Торонто і вже нетерпляче чекала, хвилюючись, щоб якимось цього видання не “прогавити”. Довідники (маю їх тепер чотири, з різних часів) потрібні мені конечно в моїй бібліографічній роботі для ідентифікування авторів та їхніх творів. Крім довідника, в посилці були “Червона рота” Сосюри, нове видання Плужника та збірка біографічно-критичних нарисів Жулинського “Наближення”. Цю останню ми вже маємо вдома, з дарчим написом від

автора. Забув, очевидно. Бо книжки ці, зрозуміла річ, мусів вислати сам Микола, або хтось з його доручення. Микола вже довший час на цьому континенті — працює в архіві Винниченка на Колюмбії. Був він також в Торонто — брав участь у симпозіумі на університеті Йорк, виступав уже також в УВАН з доповіддю про Винниченка. Але, нажаль, ще досі ми не мали нагоди з ним зустрітися. З Торонто — якраз напередодні — я мусіла виїхати на похорон тата, до Нью Йорку не могли поїхати. Але він буде також у Філядельфії, разом з Дзюбою (!), Римаруком та Раїсою Іванченко. На щастя, цей їх виступ відбудеться аж після нашого повороту з Каліфорнії — а то знову могли були розминутися! Прогавимо виступи балету з Донецька — но, трудно. Зате захопили ще концерт Олега Криси — в УОКЦентрі, спонзорований цілою низкою організацій. Заля була повна, програма аж занадто поважна, до модерних композицій включно.

2 березня 1989. Los Angeles.

Прилетіли без пригод вполудне. Записок у літаку не робила — взяла в дорогу книгу спогадів Костюка, “Зустрічі і прощання”, том 1. Книжку маємо вже давно, з теплою дедикацією автора, але читати дотепер — ніколи було. Отже читала в дорозі, читатиму і тут. Перші враження — дуже добрі. Костюк уміє розповідати і мов белетрист відтворює пережите. Короткі речення, вміле будовання пуанти, мінімум дигресій. Книга має колосальне пізнавальне значення, цікаво написана, зворушливо.

Ія виїхала по нас на летовище. Весь день сьогодні — безупинний дощ — таку погоду бачу в Лос Анджелес уперше. Нова хата наших дітей при 13134 Warren Ave — в гарній околиці, при вулиці, де “трушівські” сосни творять своєрідний тунель-алею. Хата положена на шкарпі: з великих на всю стіну вікон — далекий вид на місто в сторону моря. Хата і внутрі і довкола має чимало простору — хоч кімнатки на одному поверсі і не дуже великі. Є невеликий гарно обладнаний город, що має повну “privacy” і саме цей же вид. Вони ще не зовсім влаштувалися, не всі пакки розпаковані, картини ще не висять на стінах, а у вітальні немає ще меблів. Саме зірвали з долівки килими і дали відреставрувати паркету — підлога гарно виглядає — до неї треба буде купити гарні килими. Треба в хату вкласти ще досить багато праці і зробити деякі наприви, але я дуже рада, що Марко та Ія матимуть таку гарну хату. Який справді прогрес — від La Mirada, 29th St, Santa Monica — трохи побідували на початках, але тепер житимуть як буржуа.

Ми з Ією їздили на закупи харчів. Потім я варила борщ і бігос, а коли Марко повернувся з праці, посиділи трохи на сердечній і філософській розмові (про релігію — за і проти її ролі в житті людей) — до пізнього вечора.

3 березня 1989, п'ятниця.

Суджу в їхньому городі. Праворуч — висока “бородата” пальма, ліворуч при дверях обабіч низькі два куці повні цитрин, а збоку далі стіна високих кипарисів. В городі кілька родів розквітлих цвітів — троянда, alyssum, азалії. З даху перед входом до хати висить червона дерев'яна коробка з братчиками — Марковий дарунок Її на день Валентина.

Сонячно, свіже чисте повітря, але з холодним вітрецем.

Вполудне пішли з Остапом на кількагодинний прохід до моря. Віддаль до океану принаймні вдвічі більша, як була в Санта Моніка, треба йти пів години, як не більше. Довкола в їхній ділянці — гарні, добре утримані хати, велике гольфове поле-парк. Але близьенько тут також летовище Santa Monica. Там комерційних летунських ліній немає взагалі, каже Ія, цими малими літаками літають тільки їх власники. І літають найбільше на вікендах. Вже сьогодні видно й чути багато цих літаків. З вікон їхньої хати, навпростець, видно також літаки, що піднімаються вгору з міжнародного летовища Лос Анджелес. Але це не так аж близько — гуркоту не чути ніякого.

Дуже втомилися чотиригодинним безустанним ходженням, отже тепер трохи присіли, відпочиваємо. Я, щоправда, встигла ще зварити свіжий обід на сьогодні, але тепер таки сіла відпочати, бо ноги болять. Читатиму Костюка і — зовсім несподівано — *Літературну Україну*, найновіше число, яке сьогодні прийшло із поштою. Виявляється: Ія має власну передплату! Правда, читати-не читають, але вважали потрібним підтримати газету. Ну, це справді несподіванка! Остап навіть сказав: треба взяти наліпку з адресою, щоб можна було похвалитися вдома. Вдалися нам діти, кажу йому, і не тільки діти, але й невістки!

Увечорі сьогодні маємо в пляні піти на ново-відредагований давній знаменитий фільм *Lawrence of Arabia*. Ія поїде туди просто з праці, а Марко приїде після роботи забрати нас. Ія мусить зайняти в черзі для нас місце, бо фільм має колосальний попит і тяжко дістатися.

4 березня, субота, ніч.

День провели в музею J.Paul Getty і на гостині в Ляни й Міська Яримовичів. Є між цими двома “інституціями” деяка подібність. Садба Яримовичів, що її Марко жартома схарактеризував був як “Кносос”, це справді маленький палац, що його власником міг би бути фєвдальний князь або індустрияльний магнат. Подібність з Getty — подібність архітектурного стилю будинку та римське атріум, що є між входовими дверима та властивим входом до будинку. Зовнішня архітектура — еспанський, італійський чи то середземноморський стиль — зробила на мене менше враження, як положення будинку, що має прекрасний вид з гори на море і малозаселені довколишні горби, та прегарне, з дуже добрим смаком підібране обладнання хати внутрі. Великий розмах — багато кімнат, лазничок, орієнтальні килими на паркетах, добрі (і то українські!) картини на стінах, бар з горілками, невеличка окрема винярня... Картини їхні я вже бачила раніше, але в новій хаті вони, очевидно, розміщені інакше. Кілька олій Хмелюка, одна велика олія Гніздовського (і ціла серія дереворитів), три картини Миколи Кричевського, два малі Никифори... Подобалася мені умивальня для гостей: простірна кімнатка освітлена золотими канделябрами, на стіні гарний червоний килим (а може це гобелен), умивальня й туалета з чорного мармуру із золотими кранами, на протилежній до килима стіні — серія оправлених гравюр.

Живуть Ляна й Михайло справді як пани — видно, що тішаться новою хатою. Є в хаті кімната сина, кімната доньки — хоч ні син, ні донька з ними не живуть (донька Таня — в Атланті, Коля має апартамент в Лос Анджелес). Чи потрібна Ляні й Мухасеві — двом особам — така велика й коштовна хата? Каже Марко, що в них часто бувають гості, що людина на Міському становищі мусить жити на велику скалю. Може. Я рада їхнім успіхам, хоч навряд чи хотіла б — якби я мала такий вибір і такі можливості — вкладати всю енергію і всі свої гроші у таку хату, що розрахована в першу чергу на ефект. *Conspicuous consumption*, сказав би Veblen.

6 березня 1989, понеділок.

Вчора відзначували 40-у річницю нашого подружжя. Марко та Ія відкрили пляшку дорогого шампанського, потім поїхали на вечерю до Century City — імпазантний модерний комплекс готелів, театрів, ресторанів, кін. Вечеряли в Harry's Bar, що його власники мають такий же Harry's Bar у Флоренції, який славиться своїми Гемінгвеївськими асоціаціями. Опісля — театр, *Les Miserables*. Музична ця вистава за сюжетом Нуго іде тепер у багатьох театрах Америки — грає вона і в Філядельфії, але ми досі не ходили. Не зробила вона на нас занадто позитивного враження: музика маломелодійна, монотонна, текст надміру сентиментальний. Зате знамениті сценічні ефекти: зокрема дуже оригінально показана сцена, коли негативний персонаж-поліцай скаче з мосту в Сену топитися. Максимально використана модерна технологія: дві оборотові сцени, дуже помислове використання світел. Театр дуже великий, ми сиділи високо, це також поменшувало можливість нашого контакту з акторами, робило нас більш скептичними глядачами.

Пополудні вчора я з Ією поїхала до Українського Культурного Осередку, де виступав James Mace. Приїхали ми на пів години спізнено, бо в місті відбувався марафон бігу і деякі вулиці були замкнені, що утруднювало подорож автом. На жаль, організатори почали дуже точно — і у висліді ми виступу Мейса не чули, тільки його відповіді публіці на запитання. Були там між слухачами Михась та Ольга Яримовичі, а ще й підступила до мене привітатися Леся Масюк.

Сьогодні Марко та Ія на праці. Ми з Остапом у хаті самі. Я сиджу в городі — сьогодні теплий сонячний день. Дуже бракує мені Лялі — відколи приїхала сюди — весь час про неї думаю.

Вчора, з нагоди нашої річниці, телефонував Максим. Хлопці піддали ідею, щоб ми з нагоди нашого 40-ліття поїхали з Остапом до Європи, може на Україну... Вони, мовляв, хотіли б нам зафундувати таку подорож! Та й Марко каже, що поїхав би з нами... Мене така ідея заскочила! Жест прекрасний, сказала я їм, але справа тут не в грошах. Якби ми поїхали, то напевно за власні гроші, не за їхні. Але як тут справді поїхати? Остап навряд чи наважиться на таку подорож, не так з політичних причин, як через невігоду, харчування, здоров'я... Говорили ми про те, що можна б винаймати авто десь в Австрії і поїхати до Львова і до Києва — Марко та Ія були б шоферами. Ну для мене це була б

прекрасна ідея, але для Остапа? Над тим треба подумати. Я тільки від себе сказала у відповідь на плян поїхати тільки до Львова: як уже їхати в Україну, то обов'язково треба і до Києва! Найбільше манить мене ідея, щоб поїхав на Україну Марко, а він сказав: якби я мав їхати, то тільки разом з татом! Досі він ніколи не виявляв бажання їхати в Україну, навіть Ія не могла його намовити і поїхала була тоді сама. Але тепер Марко виборов собі право на трішки більше вакацій (цього року матиме три тижні), з чого один тиждень плянує зужити після христин Стефанка поїздкою до Монтреалю — отже для України залишалось би тільки два тижні.

8 березня 1989. В літаку.

Відпочили кілька днів у Каліфорнії, погрілися трохи на сонечку разом із Марковим котом Matuk — і ось ми в поворотній дорозі додому. Продовжую читати Костюка — отже на тому терпить щоденник. Книга трохи недбало відредагована — не тільки друкарські помилки, але й фактичні. В одній зовсім непотрібній дигресії каже Костюк, що в Ялті і досі нічим не відмічено Лесі Українки. Ну, це неправда, знаю з власного досвіду. Є пам'ятник на одній площі — пригадую, пробувала фотографувати і трудно це мені виходило через тіні, брак світла — не пригадую, чи було це проти сонця, чи тіні були від дерев? (добре, що я не збираюся писати спогадів з такою пам'яттю!). Є ще другий пам'ятник, при дорозі, у горах — великий камінь з кольоровою мозаїкою та портретом Лесі Українки. Треба буде переглянути мої фотографії з України і може вислати Костюкові — або принаймні написати. Зрештою, є ці пам'ятники також у довідниках про Крим.

8 березня, ввечері. Філядельфія.

Крім Каліфорнії і західних штатів, вся Америка, здається, покрита снігом. Сніг і мороз застав нас також у нашій рідній Філядельфії. Сьогодні вночі температура має бути 20-24°F.

Мирослав виїхав по нас на летовище, отже без зайвих клопотів добилися додому. Але на моє питання, як він мається, виявив недобру вістку, що про неї і сам довідався тільки сьогодні: в нього — діабет! Жаль мені його, до цього треба буде поважно поставитися, тримати строгу дієту. Але може це тільки тимчасове? Мирослав любить солодке, навіть до малої філіжанки чаю сипле чотири-п'ять ложечок цукру... Це завжди мене дивувало, бо я вже кілька літ п'ю чай і каву зовсім без цукру і так відвикла, що солодкий чай мені гидкий... Звикне і він, але при діабеті напевно треба буде уникати багато чого іншого також.

Серед великої пошти, що назбиралася за час нашої відсутності, є два чеки: з Едмонтону за друк ULE65B — \$435.- (нарешті!) та з Cheltenham Nursing — зворот \$2,063. (Таки затримали собі \$696. — за ті дні, коли тато мав бути вже в них, але був ще у лікарні Germantown). Ну, трудно. Це тільки гроші. Рішення перевести тата до Cheltenham коштувало мені значно більше — до нього я дійшла після тяжких переживань і тільки

після того, як тато опинився в шпиталі... Якби не авантура з Галею, підвищена агресивність та драматичний поступ хвороби в час Різдва — я була б на піклувальний дім не рішилася. Але після всіх цих ускладнень, після діагнози Доберчака — Nursing home видався єдиною можливою в моїх обставинах розв'язкою. Та ще мала щастя, що знайшла хоч і відносно дорогий, зате добрий і в близькому сусідстві. — Не жалую цих кількасот долярів. Що значать ці гроші в порівнанні з травмою, яку довелося пережити через поведінку Андрія, його діввацькі протести, шантажування судом ітп.!

10 березня 1989, метро, вранці.

“Ukraine Intellectuals Lead Challenge to Communists” — такий промовистий заголовок на першій сторінці першої центральної статті *New York Times*-у вчора. А продовження на стор. А10 має ще багатомовнішу фразу почерез всі шпальти нагорі: “Awakening in Ukraine: Intellectuals Lead Challenge to Communist Party” — і три фотографії: Драча, Гориня і Танюка. Дай Боже, щоб це і справді було пробудження України — і дай Боже, щоб це було також пробудження *Нью Йорк Таймсу* до українських справ.

Літературна Україна сповнена надзвичайними, цікавими матеріялами. Вже не тільки реабілітація і виправдання забутих письменників, але і Товариство рідної мови, народний рух за екологію тощо. Це вже не тільки Гельсінська група — дисиденти, але й інтелектуальний естаблішмент. Але поки це тільки рух інтелектуалістів — України не збудуєш. Нам треба свого Леха Валенсу — щоб за інтелектуалістами потягнув робочі маси, а вони — навряд чи українські своєю свідомістю. В репортажі *NYTimes*-у згадується шофер, який із гордістю сказав кореспондентові, що він також “націоналіст” — саме на таких як він наша надія. Та скільки таких в Україні?

В лютневому числі “Жовтня” надрукований досить великий вибір поезій Святослава Гординського та дві статті про нього з репродукціями його графіки й малюнків. Такого ще не було — адже він ще живий (хоч є стаття про нього у *Вільній Україні*, газеті зі Львова — СГ прислав Остапові ксерокопію! — автор каже, що він онімів, оглух з еміграційної біди та й помер!) Були вірші і статейки про Віру Вовк — але тут це ціла немов ювілейна кампанія — і в щоденній пресі, і в журналі!

Прийшла посилка від Зорівчак: т.3 *Українська література в загально-слов'янському і світовому літературному контексті* і дві брошури: Тези доповідей конференції в честь Андрія Недзвідського та *Shevchenko and the World* — у всіх трьох є статті також Зорівчак.

13 березня 1989. Понеділок, метро.

Неприсмність з Лесею. Вона тепер проходить лікування кортизоном. Ще більше, як звичайно, перечулена і вразлива. Щоб виявити їй трохи уваги, я пару разів їздила до неї, завезла їй домашні деякі харчі, щоб допомогти в господарстві, часто телефонувала — і я до неї, і вона до мене. В п'ятницю, після повороту з Каліфорнії, я подзвонила. Тримала мене півтори години на телефоні. Це був суцільний монолог, потік асоціацій à la James

Юсе, дигресія за дигресією, рідко коли повністю закінчене речення чи думка. В суботу вона знову потелефонувала. Я була в розгарі куховарення, не мала часу на ще одну таку довгу розмову — отже говорили (тобто я слухала) може пів години. Увечері вона знову подзвонила. Коли, мовляв, вечір на пошану Сверстюка, бо Левко хоче піти. Я сказала: о б-ій, ми й самі вибираємося, та й висловила радість з того, що Левко вийде з хати, бо це йому добре зробить. Я повезла з собою на імпрезу деякі речі для Лесі, щоб передати Левком. Не прийшов. В неділю я подзвонила запитатися, чи щось сталося? і чи він може прийде на Шевченківську академію (хотіла передати ним Valium і ще дещо — бігос, борщ, привезені від Марка цитрини). Леся мене збештала, що мовляв, він нікуди не може йти, бо вона вмирає. Та й висипалася наріканнями на Яримовича, що він, мовляв, сварить її за те, як вона приймає ліки, отже, значить, вважає її за дурну, ітд. Я тільки вставила одне речення: що, мовляв, ліки дуже потужні, треба точно триматися приписів лікаря і не покладатися на пам'ять, а записувати, що приймається. Після повороту з академії — телефон. Левко. Леся дуже вражена і ображена, я її, мовляв, не розумію. Тоді до телефону вмшалася і Леся: цілий потік інкримінацій на адресу мою, мами, Андрія. Що мама завжди “мала її за дурну” і хотіла говорити про прочитані книжки не з нею, а з Левком; що Андрій десь сказав, що його Соня — здібна, а Тиміш з ласки тата свого ходить на Бравн ітп. — Аж не віриться! Бачу, що я в своїй наївності Лесею перецінювала. Я завжди думала про неї, як про людину доброзичливу і теплою серця. Тепер побачила не менше злосливости, як було в мами. Прикро.

15 березня. Вранці, метро.

Перед сном читаю Костюкові “Зустрічі і прощання”, а до метро почала брати з собою книжечку Жулинського “Наближення”. Жулинський, Дзюба, Римарук та Іванченко мають заповіджені три виступи в Філядельфії: “Шевченківські читання” в неділю в УОКЦ, а також виступи на Пенсильванійському університеті та в ЛяСал. Я запропонувала, щоб вони були в нас гостями, але навряд чи з того щось вийде — дуже їх “розхоплюють” — Лабунька заповів, що хоче мати Жулинського і Дзюбу в себе, щоб приватно поговорити, Перфецькі забирають до себе Дзюбу. Побачимо. У всякому разі, я вже в суботу зварила бігос — щоб був у запасі.

Дуже цими днями в мене депресійні настрої. Дошкуляє артрит. Брала кілька разів Motrin — шкодить на шлунок, перестала. Втратила ентузіазм до життя — відчуваю самотність і відчуження. Бракує мені широкій душі, якою була Ляля. Не маю внутрішнього вдоволення на роботі, навпаки. “Getting and spending we lay waste our powers”, мовляв Wordsworth. Жаль мені моєї енергії, решток моїх сил, що могли б бути використані інакше, для якоїсь української культурної роботи. Але редагування прози не є для мене такою доброю терапією, як бібліографія. Може тому, що я маю сумніви, чи це комусь потрібне? Одна добра новина: мав сьогодні бути страйк транспорту. Не буде — погодилися!

17 березня, п'ятниця, метро, в дорозі додому.

Продуктивний і втомлюючий день. Обладували ми себе [так] всякими проектами (current

awareness, labor law bibliography, Sales Convention bibliography, French revolution bicentennial exhibit), що довідкові питання клієнтів здаються зайвою перешкодою — а це мені не доподобило. Обслуга довідкова запитувачів — професорів, студентів, правників з міста — на мою думку завжди повинна бути на першому пляні. І стараюся, щоб була в мене на першому пляні, але навала цієї іншої роботи, що для неї мушу знайти час, викликає непотрібний стрес. Цими днями студентських запитань мало — весна! гарна сонячна погода! сьогодні вполудне читала газету, сидячи на лавці, а на College Green — сотні студентів! Отже до бібліотеки нікому не спішно, але ось телефонував сьогодні тричі правник із ... Далас, Тексас, потрібно було йому “Nordic Agreement” з 1932 року. Чому дзвонить до нас? питаюся. Він — *alumnus* нашої школи! Отже таких маємо клієнтів. (Коли я знайшла йому текст цього договору і виявила, що США не є одною із сторін, та й взагалі, що договір мабуть уже не дійсний — я дала йому телефон до Treaty Office у State Dept. у Вашингтоні — і він, мабуть, навіть не потребуватиме цього тексту). Така спеціалізована інформація — та ще й безкоштовно! Тому й телефонують навіть із Тексасу!

Прислали мені із *Свободи* фотокопію перекладу новелі Кобилянської “Битва”. Це для Роксоляни Зорівчак, з *Ukrainian Weekly* 1945 року. Зробила я з цього копію, на випадок, якби текст десь пропав на пошті, а також копію своєї статті “Коцюбинський — англійською мовою”. Не встигла сьогодні вислати, та ще й короткого листа треба написати.

19 березня 1989. Північ.

Історичний день — вперше у Філядельфії — Шевченківські читання. В Культурно-Освітньому Центрі — гості з України, з офіційними виступами. Не дисиденти, не колишні політв’язні, а сьогоднішній київський інтелектуальний естаблішмент: Іван Дзюба, Микола Жулинський, Раїса Іванченко, Ігор Римарук. Заля виповнена по береги. Два керівники програми: Лариса Онишкевич та Мирослав Лабунька. Дзюба виглядає відносно молодо, з темною шапкою волосся на голові, що здалеку робить враження, немов би це була перука — але в нього вже доросла дочка, а навіть внучка — має зрештою великий стаж — адже і ми тут на еміграції вже 20 років слідкуємо за його працею, черпаємо з його вникливого аналітичного розуму — отже йому напевно далеко по 50 (зрештою, це не трудно перевірити). Раїса Іванченко — кругленька, ясноволоса, років під 50 — в неї 29 літня дочка, чоловік — професор філософії, пару місяців тому помер, — вона історик, вчить у київському університеті, а крім того пише історичні романи. Дочка також історик, Людмила Іванова (Раїса, як історик, виступає під прізвиськом чоловіка — Іванова, а в літературі вживає ім’я Іванченко). Ігор Римарук, хлопець біля 30 років, з довгим волоссям бітніка, поет, працює також редактором відділу поезії у видавництві “Дніпро”. Микола привітався сердечно, як давній друг. Я сказала йому, що їх дуже “розхапують” люди, що Мирослав наперед заявив про свій монополь і настоює на тому, щоб забрати його після виступів до себе на приватну розмову, а Дзюбу забирають з тією ж інтенцією Перфецькі, тоді як Іванченко й Римарука поривають Медухи — отже нам сьогодні не буде змоги зустрітися у нашій хаті. Пізніше виявилось, що може така нагода трапиться завтра, після виступу їх перед студентами PENN. Ми маємо квитки і мали йти на концерт Ліди

Артимів, але я блискавично змінила плян, квитки комусь подарую, а піду на їхню — Дзюби і колег — зустріч із студентами, а тоді заберу Дзюбу (а може й Миколу) до нас на один вечір. У вівторок пляную не піти до праці, щоб відвезти їх на La Salle, де в них буде знову академічна зустріч, що її організує Рудницький. З Рудницьким я вже домовилася, що поїду в суботу до Нью Йорку, де на одному форумі виступатимуть разом найбільші уми України — Шевельов, Прицак, Грабович, Дзюба, Жулинський — не хочу прогавити такої вийняткові, справді історичної події.

Купила я Дзюбин “Інтернаціоналізм” — (маленьке підпільне кишенькове видання), бо хотіла, щоб він підписав мені книжку. Почекала в довгій черзі. Коли назвала своє ім’я — знав, хто я така, виявив бажання зустрітися, відвідати. Це, очевидно, робота Миколи. Поінформував. Римарук, а потім і Микола, сказав мені радісну вістку: про мене в *Лит. Україні* має бути стаття, із вибором поезій, а також, що мої речі включені в антологію закордонної української поезії, яка має появитися. Ну, все це повірю, як побачу, що воно справді здійснилося! В журналі *Ukraine* буде рецензія на мою ULE65B — про це я вже знаю від Зорівчак.

Шевченківські читання — не були доповідями на шевченківські теми. Це були розважання про сучасний стан культури в Україні, про зміни, які принесла гласність. Іванченко, автор романів “Любити не просто”, “Гнів Перуна”, “Зрада”, “Золоті стремена”, “Клятва”, пише прозу з думкою, щоб виповнювати прогалини, яких не могла досліджувати як історик; вона тепер працює над книжкою про Драгоманова і про свою працю говорила, закликаючи до активної співпраці еміграції з батьківщиною, “щоб закріплювалося наше коріння і щоб ми мали місце в майбутньому”. Римарук дав загальний погляд на розвиток сучасної поезії в Україні, без переліку прізвищ — “дивлюсь у завтрішний день з певним оптимізмом”, сказав. Накінець прочитав власний вірш до шевченківської теми — автопортрет зі свічкою. Говорив він дуже добре, але вірш (добрий, глибокий вірш) відчитав не дуже ефективно. (Це вперше бачу радянського поета, який не вміє по мистецькому читати поезії — а може це тому, що він — модерніст?) Жулинський говорив про те, що треба “розкрити”, “показати”, “все зробити, щоб закріпити”, “щоб не повторилось”, “що кожен крок повинен бути обдуманий” — слідкуємо здавна за його статтями, що привертають українській культурі тих, кого режим призначив і присудив до забуття: Хвильового, Винниченка, Куліша, Курбаса, а навіть емігрантів — тепер бачимо, що Микола справді робить це пляново, свідомий небезпек і консеквенцій. Дзюба з усіх найбільше раціональний, розважливий. Він — уродженець Донбасу — отже потверджує шлемкевичівську ідею української синтези (в протигагу до Остапової думки, мовляв, ліпше було б, якби Галичина не належала до СРСР, а була під іншою владою). Саме ця співпраця, взаємодія і взаїмна інтелектуальна стимуляція українських патріотів сходу і заходу (а може ще й емігрантів) — скриває в собі надію на відродження нації. Дзюба сказав про мову, що це ненормально, коли вживання української мови вважається актом патріотизму — єдину цю думку записала, нажаль, — заслухалася, а тепер після кількох годин з пам’яті важко відтворити його виступ.

Вчора ми також були в Центрі. Виступала Марта Богачевська-Хом’як, з нагоди появи її

книжки *Feminists Despite Themselves*. Було біля 90 осіб. Проводила вечором Віра Кліш. Марта говорила про свою роботу над книжкою, про те, як вона попала на цю тему, про архіви в Польщі та СРСР, про товариства вдів і сиріт, що ще перед Просвітами започаткували культурницьку роботу в народі ітд. Я купила книжку і Марта написала мені теплу дедикацію: “В товаристві твому я вчилася відваги йти власним шляхом.” Гарно й сердечно сказано.

21 березня 1989. Вівторок, вдома.

Не пішла сьогодні до роботи, взяла собі хворобовий день. Причина тому — гості з України та їхні виступи — вчора ввечері на PENN, сьогодні вдень — на La Salle. На вчорашній вечір у нас були інші пляни: ми мали квитки на концерт Ліди Артимів, але не пішли. Квитки я подарувала Stephanie Edwards та її чоловікові, сама залишилася після праці на кемпусі (пішла на пару годин до бібліотеки Van Pelt і працювала над ULE80), а на 8-му годину пішла до Houston Hall на зустріч з Дзюбою, Жулинським, Іванченко і Римаруком. Остап приїхав нашим автом з Іком Лабунькою за шофера (Іко спеціально приїхав з Бостону, щоб почути гостей з Києва). Прийшло на цю зустріч около 40 осіб — кілька старших громадян таких як ми, Геврики, Віра, але більшість становили студенти. Відбулося все дуже неформально — голова студентської громади Адріян Геврик та Рената Голод, професор-опікун громади, тільки відкрили й представили дуже коротко гостей, а тоді по черзі говорили Дзюба, Жулинський, Римарук та Іванченко — про ситуацію в Україні, про турботи за молодь, про те, що ця молодь в Україні сьогодні втратила віру в ідеали, найбільше цікавиться музикою “rock” і прагне контактів із заходом; що комсомол вважає скомпромітованою організацією. Було чимало запитань, була дуже невимушена атмосфера. На питання Софійки Геврик про відношення до Гельсінської Групи, Дзюба відповів, що він дуже шанує цих людей за їх посвяту і переслідування, але що треба на справі дивитися реально, що ситуація дуже складна. Щодо видань Кафедра та інших, сказав, що вони мають дуже мале поширення і через те не мають ширшого впливу, що сьогодні в “офіційних” журналах України можна друкувати майже все вартісне й цікаве, що самвидавні журнали можуть ставати прибіжками графоманії.

Після виступів на PENN виник трохи неприємний побутовий інцидент. Домовилась я вже раніше з Перфецькою, що після зустрічі заберу Дзюбу до нас на нічліг. Микола Жулинський також виявив охоту побути один вечір у нас — отже ми були готові обох забрати до себе. Вийшли з Гюстон гол цілим товариством — четверо радянців, Рената, Геврики, Віра, ми з Іком і Остапом, незнайомий мені Стех — шофер наших гостей, здається працівник Прологу? що привіз їх з Нью Джерзі від Гунчака, ще якийсь професор-біохемік, що приїхав до PENN на конференцію і випадково попав на зустріч. Ішов дощ, було темно, вечір. Пішли до скульптури Архипенка. І тут розгубилися. Рената запросила всіх до себе і ми різними автами туди поїхали. Ми з Остапом, Іко, Дзюба і Римарук приїхали до Третяків нашим автом. Сподівалися застати там Миколу, забрати його та й поїхати додому. Тимчасом виникла якась комплікація-непорозуміння. Микола, Стех, Раїса Іванченко десь заподілися. Рената вернулася на PENN їх шукати — не знайшла. Біля півночі ми з Дзюбою приїхали додому без Миколи. Трохи — до 2-ої ночі — посиділи на

розмові, приїхала також Віра. Щойно сьогодні вранці довідалися, що виникла якась проблема з нічлігом Раїси, що Лабунька вночі їздив по Миколу до Медухи, ітп. Рената — поганий організатор, гостей трохи злегковажила, не припильнувала справ, не виявила їм потрібної уваги. Це мені не сподобалось. Через її недбальство, ми втратили можливість пробути один вечір з Миколою (хоч сват Лабунька напевно був би дуже невдоволений, якби ми були Миколу “вкрали” від нього). Мені було досадно, що нібито так усі “розхапують” гостей, а вкінці — виглядало — в останній хвилині виникають проблеми (з нічлігом для Раїси). Адже я ще пару тижнів тому пропонувала, що можу примістити дві особи, а то й більше — сказали мені, що непотрібно! З Іваном Дзюбою була змога коротко поговорити — адже треба було дати змогу людині трохи й відпочити — страх, як ними ганяють. Пішли спати о 2-ій ночі, а вранці о 10:30 вже було інтерв’ю на відео — розмова Остапа з Дзюбою, що її записував якийсь Лесик для архіву УОКЦентру з доручення Гевки, спішно, бо о 12-ій вже треба було їхати до Ля Саль! І така програма в них день-у-день: виступи, інтерв’ю, зустрічі. Іван Дзюба — мій ровесник, 1931 року народження. Жінка його називається також Марта, дочка — Оленка. Недавно народилася внучка, Оля. Всі вони живуть разом, в трикімнатному помешканні, в Києві. Ми питалися Дзюбу про Коротича. Він характеризував його як кар’єриста, висловлював жаль, що Коротич не дав розголосу на сторінках *Отонька* таким наболілим проблемам України як голод — хоч обіцював це зробити. Ранню поезію Коротича він цінить, але пригадував, що Коротич і за Брежнєва добре достосовувався до обставин і дбав про свою кар’єру. Про нього ходять чутки, що він утік з Києва після Чорнобиля. Сьогодні живе в Москві, у вибагливому 9-кімнатному помешканні. Хвалив Дзюба Драча, як чесного українського патріота. Добре висловлювався про Горинів. Про Чорновола сказав, що це дуже амбітна людина, що претяється бути лідером — його рання публіцистика, *Лихо з розуму* тощо, мали великий розголос і вплив. Дзюба тепер “на творчій роботі”, тобто free lance, без інституційного якогось пов’язання. Поручав прочитати його статті в журналах *Дружба народів* (1989 #4) та *Вопроси літератури* (#9, 1988) — там, мовляв, він міг сказати більше й отвертіше, як в українських виданнях.

Виступ в La Salle почався 1:30, у великій амфітеатральній викладовій залі, з лектерном і мікрофоном. Вів програму Левко Рудницький. Всіх представив, а тоді дав кожному з гостей по 10 хвилин виступити, перекладаючи всі їхні виступи на англійську мову. Запити (а їх було чимало) також були в двох мовах. Тривала ця програма дві години й зібрала біля 200 осіб публіки, переважно студенти, але були й старші громадяни (напр. Бережницькі, Мегик, Василичини, Гевка, Перфецька, Рудницька, наші професори La Salle Лабунька, Лацик). Виступ Дзюби Рудницький, нажаль, доручив перекладати Перфецькому — цей виявився досить безпорадним у цій, зрештою справді трудній ролі, що її один тільки у Філядельфії Рудницький вміє виконувати справно і з апльомбом. Всі виступи — всі четверо гості — по своєму цікаві. Раїса з них може найбільше в полоні шаблону. Навіть досить нові ідеї, про вітри свободи і потребу співпраці між українцями в Америці й в Україні, висловлює стилем трохи патетичного штампу, що нагадує донедавна домінуючий в СРСР тон і стиль публіцистики. Микола говорив сьогодні дуже ефективно, враховуючи свою аудиторію: — Україна, країна 50 мільонів, член-засновник ООН, одна з більших країн Європи — і водночас парадокс: боротьба за елементарні права, за мову, за культуру, за

історичну правду, що була досі промовчувана. Дзюба підкреслював, що боротьба за мову не означає вузько-національного шовінізму, що Україна має культурні й мовні меншини і хоче сприяти розвитку також і їхніх культурних надбань. Молодий Римарук — angry young man у цій групі (йому десь понад 30 років) говорив в імені свого покоління, яке жадібно відкриває для себе новопубліковані дані про білі плями історії, про поетичну молодь, яка наголошує суб'єктивне в поезії. Всі вопни висловлювали оптимізм, віру в майбутнє, але підкреслювали також — зокрема ж Жулинський і Дзюба — велику складність ситуації, потребу враховувати реальні можливості і реальні загрози з боку ворогів перебудови, консервативних кіл, російських шовіністів.

Жаль, що так мало свобідного часу в цих наших гостей: вони, очевидно, хотіли б побачити щось, свобідніше й довше поговорити, купити дечого для себе й родини. Для цього — в такому темпі їхньої місії тут — ніяк не можна знайти місця. Організатори їхнього приїзду до Філядельфії (УОКЦентр) зробили збірку грошей, купили їм чотири radio-cassette-player, Дзюбі на комп'ютер я також дала сто доларів — не знаю, чи вже купили і як він його зможе забрати? Але хотіла дати їм більше: всіх їх обділили ми книжками, а Дзюбі сьогодні зібрала я, переглянувши свої шафи, пару дрібних дарунків — светрик для жінки (новий, ще з рахунком, що висів в шафі), торбу Totes, нову, що її колись подарувала мені Уляна, малого ведмедика Happy birthday для дитини, а все це разом з книжками вклала в порядну свою attaché case із замком на комбінацію, передала Іванові, сказавши, що в цій течці можна тримати замкнені — для забезпечення від КГБ — папери — це так пів-жартом (але я й справді напр. в час подорожі, замикаю цінні речі у валізку, що має такий же замок на секретну комбінацію). Будемо бачити їх ще раз в суботу, в Нью Йорку — вони 9 квітня вже повертаються додому, крім Миколи, який буде в Америці до половини травня. Має, нібито, писати книжку про Винниченка і працювати в архіві, але ніяк для цієї праці не знаходить часу. Може буде ще один раз у Філядельфії — Лащик хоче зорганізувати Винниченківську конференцію.

22 березня 1989, четвер, метро.

Історична дата вчора: прийшов нарешті надрукований мій Research report No.19 з Едмонтону. Виглядає він скромно — всього 127 сторінок, але надрукований чітко й виразно. Не мала ще часу докладно з олівцем прочитати, щоб упевнитися, що вони виправили всі помилки. Прийшов цей зошит Federal Express, overnight delivery — але ледве дійшов, бо назва вулиці була неправильна і поштар не міг знайти адреси! Ще один симптом недбальства нашого КІУС, нажаль. Якщо решта примірників також вислана на цю ж саму адресу, буде турбота — чи дійдуть вони? І подумати тільки: в них зі мною така велика вже кореспонденція, адже мусить бути десь в актах чимала папка цього листування зі мною! Вперше вручила я Кравченкові машинопис в червні 1985 року — був він тоді ще без покажчика і не на диску. Готовий диск переслала я 7 лютого 1986. Отже від манускрипту до готової книжки пройшло майже 4 роки. Від готового диску до друку — три роки. Чи таке саме темпо передбачене для наступних випусків? Хотіла б десь ранньою осінню переслати їм готовий ULE65A. Чи на друк чергового research report-у знову доведеться чекати пару років?

26 березня 1989. Неділя, Великдень.

Шевченкознавча конференція, що відбулася вчора в Нью Йорку — це була подія історичної ваги. Організували конференцію НТША, УВАН та УНІГУ, господарем був Падох, а в програмі брали участь Шевельов, Пріцак, Фізер і Грабович, а рядом з ними — гості з України: Жулинський, Дзюба та Іванченко. Про таку соборність з представниками не дисидентів, а таки офіційного літературного естаблішменту з УРСР ще кілька літ тому годі було й мріяти. Що більше: це була не якась конференція кабінетно-семінарного типу для вузького кола науковців — на взір напр. наукових зустрічей, що відбулися раніше в Гарварді — але велелюдне відзначення Шевченківського 175-ліття на Нью Йоркському університеті, у великій аудиторії правничої школи, густо забитій людьми в числі понад 400 осіб. Серед присутніх були і такі відомі бандерівці, що ще недавно могли б були закликати до бойкоту того рода зустрічей. Змінилися часи!

Ми поїхали до Нью Йорку нашим автoм. Шоферував Левко Рудницький. Були з нами також Юрій і Стефа Бережницькі. З Філядельфії бачили ми вже в Нью Йорку також Пушکارа. А дехто приїхав навіть з далеких віддалень: напр. Дмитро Штогрин з Урбани, Оксана Соловей з Міннеаполіс. Приїхали вполудне і пішли до Народного Дому на обід в товаристві Пріцака, Штогрин, Бережницьких та Лясі Старосольської. Пріцак — повний енергії та життєвого ентузіазму, не зважаючи на те, що він за пару місяців відходить уже на пенсію. Він думає повністю присвятитися т.зв. Гарвардському проєктові — мав зі собою нововиданий великий том “Diariusz”-а Пилипа Орлика, говорив цікаво про співпрацю з науковцями з України, які взяли за переклади на українську мову (в цьому контексті згадувалося прізвище Мишанича) та про контакти з архівами в ССРСР, звідкіля доводиться роздобувати деякі рідкісні матеріали на мікрофішах або мікрофільмах в заміну за певну кількість готових надрукованих уже книг для бібліотек України.

Конференція почалася о 2-ій годині. Відкрив її Падох — нажаль непотрібно довгим вступним словом. Шевельов, який у програмі був заповіджений як “Відкриття”, насправді виголосив цілу доповідь — та ще й гостро антиросійську, побудувавши її на Шевченковому післяслові до “Гайдамаків”. Жулинський говорив про значення Шевченка в сучасній духовній ситуації в Україні. Фізер засобами математичної логіки пробував доводити пов’язання між мистецькими та літературними творами Шевченка. Пріцак змалював картину соціального оточення українських панів, що в їх товаристві обертався Шевченко і які саме й зробили з нього “пророка”. Іванченко говорила про Драгоманова та його погляди на Шевченка. Дзюба сконцентрувався на темі: Шевченко і слов’янофільство, а Грабович — на рецепції Шевченка і його самозображенні. Рудницький, закриваючи конференцію, дав ще змогу виступити поетові Римарукові, який прочитав знайомий вже нам із Філядельфії вірш до автопортрета Шевченка. Конференція була цікава, але трохи затягнулася, бо доповідачі, як правило, не трималися обмеження визначених їм 20 хвилин.

Я привезла була зі собою SONY-Walkman, що його вже пару літ тому подарувала мені Ія. Досі я вживала цей апарат тільки як радіо, а от вчора вперше спробувала вжити його для звукозапису. Вдалося! Навчилася я це робити і тепер одне дуже жалує: що не записала я

виступів Дзюби, Жулинського, Іванченко та Римарука у Філядельфії. Їхні виступи тут були дуже неформальні, спонтанні — їх варто було б мати на касетках. Але може позицу від когось — тут різні люди рекордували ці виступи. Для особистих зустрічей з гістьми з України в Нью Йорку нагод було мало. Я тільки встигла перекинутися кількома словами з Дзюбою та Жулинським та всім їм чотирьом передати фотографії з їхніх виступів у Філядельфії. Дзюба мав якусь поважну проблему з оком — detached retina, здається, і йому робили навіть операцію лазером. Це сталося десь пару днів тому, а ось вчора він уже нормально виступав. Казав, що чується вже добре. Вони ще їдуть на виступи до Вашингтону і до Кембридж. Остап дав Дзюбі ще 100 дол. як гонорар за замовлену до збірника статтю. Миколу ми запросили приїхати до Філядельфії, отже думаю, буде ще нагода зробити йому якийсь дарунок. Не знаю, чи купили організатори з УОКЦентру Дзюбі ком'ютер, що на нього і ми від себе дали 100 дол. — не знаю, чи це така щаслива ідея і чи він не матиме з тим клопоту і неприємностей (а навіть звичайної заздрости з боку своїх спів-товаришів подорожі). Може ліпше було б купити їм українські машинки до писання. Читаючи *Лім. Україну і Жовтень*, бачу, що в Україні трудно роздобути машинку з українським шрифтом. Навіть Смолич у спогадах згадує про те, що купив машинку закордоном. Ну, це справжній скандал. Аж не віриться! Стільки газет, журналів, письменників, що пишуть українською мовою, а фабрики не випускають машинок з українськими буквами! І довідатись про це можна щойно з листів до редакції, від читачів, що їхні нарікання аж у час гласности потрапляють на сторінки газет. От якими шляхами тисне русифікація!

28 березня 1989. Вівторок, метро.

Доктор Базбі повідомив мене вчора, що маммограма, зроблена 25 березня, — чиста, отже хірургічного забігу — непотрібно. Я так і сподівалася, бо мій прищик на груді майже зовсім зник — залишилася невеличка плямка величини 10-центової монети. Я відклала з цією візитом до лікаря, бо хотіла дати максимальну шансу самій природі. Слава Богу, що обійдеться без хірургії. Адже навіть невеличка операція завжди скриває в собі потенціал комплікацій і небезпек.

Цими днями я чомусь чуюся втомлена. Вчора після вечері і вістей на телебаченні і побіжного перегляду газети, така була спляча, що поклатася спати о 9-ій і спала до 6-ої. А думала вчора бодай годину попрацювати на комп'ютері. Багато справ чекає на мою увагу: проза іде поволі, маю всього 40+ сторінок. Бібліографічний матеріал стоїть. Треба було б вислати до Едмонтону подання про Grant на наступний випуск ULE. Треба упорядкувати медичні рахунки. А ще на додаток, John McKinley, хлопець Соні, що мешкає в хаті Сенковських, підкинув мені цілий пакет рахунків, що їх треба переглянути й полагодити. Я зобов'язалася, що заплачу рахунки до кінця січня, отже він обрахував собі, що я йому винна зворот за телефон, електрику, газ ітп. Не маю принципових застережень, але це треба полагодити, а для того потрібний час.

31 березня 1989, п'ятниця, метро.

Kanta Bhatia — індійка з Punjab-у, Hindu-ської релігії. Завжди ходить тільки в сарі. Старша від мене напевно, але ще працює. Вона — бібліограф колекцій South East Asia у Van Pelt Library. Наші ділові зв'язки пов'язані з індійськими і пакістанськими правничими матеріалами, що їх ми отримуємо по програмі PL480. Але вряди-годи я підтримую з нею товариські контакти і от ми вчора мали вдвох полуденок у Faculty Club. Kanta, видно з усього, походить із значної родини. Батько заснував у New Delhi 12-річну школу з викладовою мовою англійською. Це було подумане, як плекання контактів із заходом, каже Канта, зокрема ж із США. Школа має сьогодні понад 4,000 учнів, власні автобуси, що довозять дітей ітп. Батько два роки тому помер, мати померла вже раніше. Kanta була ще за батькового життя президентом цієї інституції. Але після батькової смерті решта родини відсунула Канту від ділового ведення школи і — за її свідченням — перетворила цю школу у прибуткове підприємство, черпає з нього доходи, і не дбає про те, щоб інституція розвивалася на добро народу. Каже Канта: головний голос тепер має її сестра, сама тільки із середньою освітою, жінка обмежених інтелектуальних горизонтів, неодружена, що на неї мають вплив різні сторонні люди. Їздить лімузиною із шофером на кошт школи ітп. Влада, каже Канта, вдарила їй до голови. Канта має брата, який стоїть по її боці і хотів би боротися за права до школи судовою дорогою. Але Канта вважає, що індійське судівництво підкупне, що на ділі нема жодного об'єктивного права, що за хабарі усього можна добитися. Вона всім цим пригнічена і розчарована. В неї — тут в Америці — три братові дочки на вихованні. Одна з них цього року кінчить PENN (французьку мову), друга є студенткою PENN State, третя — це в гайскул.

Говорили ми і про сіків. Мені було цікаво (і я ставила низку питань, немов на інтерв'ю до газети!) наскільки є паралелі між сіками в Індії і українцями в СРСР. Kanta мене запевняла, що хоч сіки походять з Punjab-у і говорять мовою Punjabi — в цьому стейті є багато не-сіків, вона й сама — Hindu, хоч мову Punjabi вважає рідною. Сіки, мовляв, живуть у різних стейтах Індії, вони здібні і підприємчиві, займають видні місця в торгівлі ітд. Бувають родини, напр., де хтось один тільки є сіком і не обрізує волосся... Це, мовляв, тільки сіки на еміграції творять непотрібний політичний фермент. Чи справді? А може Канта належить до цієї домінуючої меншості в Punjabi, що пропагує свій шовінізм? Так як росіяни в Україні?

1 квітня 1989. Субота.

Сталася велика трагедія. Сьогодні вранці — після автомобільного випадку — померла Ірена Чайківська, Юркова жінка. Випадок стався вчора пополудні. Поїхала за якоюсь дрібничкою до крамниці, недалеко хати. Точного рапорту поліції ще нема, буде аж у понеділок, отже докладних відомостей про аварію ще не мають. Юрка повідомили, коли вона вже була в лікарні. Вміжчасі семилітній Андрійко повернувся зі школи, мами не застав, але двері до хати були відчинені. Приїхав Зенко, бо він звичайно в п'ятницю трохи займався внуком, підготовляв його до української суботньої школи. І ось такий грім! Кажуть, що в Ірени були поламани ребра, розбите коліно, вивихнений суглоб — але вчора виглядало не аж так трагічно. Була притомна, навіть жартувала. Але вранці дістала раптові болі — і поки медсестра побігла за поміччю — Ірена померла! Сціп крові?

Атак сеця? Мають робити автопсію.

Вістку мені подзвонила вранці Віра Датон, а потім Марко та Ія — вони вже знали від Лабуньків. Ірка, виявляється, була товаришкою Марка і Боба і вони добре її знали, ще поки вона стала Юрковою жінкою. Була ровесницею Марка — 36 років. Юрко та Ірка останніми роками особливих контактів з нами не плекали, ми ніколи не були гостями в їхньому домі. Але на їхньому весіллі, здається в 1974 році, я була свахою! Стоїть навіть у нашій спальні наше з Остапом фото — в танці, на Юрковому та Ірчиному весіллі!

Страшно. Яка жахлива травма для малої дитини — як він, бідненький, переживе цей удар долі? Та й Юрка жаль. Так добре йому велося — власне інженерне підприємство веде, Ірка, що раніше працювала на високоплатній роботі як computer programmer, останніми місяцями покинула працю, щоб бути вдома з дитиною, хотіли, здається, мати ще одну дитину. Такий удар може людину заломити зовсім — може викликати ланцюгову реакцію, не дай Боже.

Покищо говорила я тільки з Зенком. Завтра хочу до них поїхати.

Середа, 5 квітня 1989. Метро.

Поховали Ірену Чайківську. В неділю я поїхала до Люди й Зенка і провела з ними пару годин. Прийшов і Юрко з малим Андрійком, що його називають Аді. Що можна сказати, чим потішити в такій ситуації? Не місце тут для мелодрами, в такій трагедії потрібна сила перетривати — треба емоції тримати під контролем. В понеділок увечері відбувся в Насевича парастас — сотні людей, багато молоді-товаришів Юрка та Ірени, американців-товаришів праці. Була черга аж поза будинок... А скільки квітів! У вівторок (вчора) був похорон. Я не пішла до праці і ми разом з Остапом провели увесь день аж до вечора — в церкві на Melrose, на цвинтарі, на поминках у Михайлівській парафії, а потім в хаті Люди й Зенка... Сумна імпреза. Була нагода наново зустрітися з родиною (Христя Дольницька, Шпони, Віра Датон, Марта і Ліза Канвей, всі Чайківські, Людині свати Возні) та з давнішими знайомими: Максимовичами, Куземською, Галіями. Не було ні Левка, ні Лесі Яцкевичів, очевидно вона далі в недоброму стані.

Четвер, 6 квітня 1989, вранці, метро.

Вчора було засідання у справі Ради Бібліотеки — тим разом узгіднений з Рідною Школою статут мав бути узгіднений також з УОКЦентром, отже на цьому засіданні головною особою був Лесько Черник. Він — один з тих наших громадських лідерів, які точно знають, що вони хочуть досягнути. Я його ціную за те, що він збудував і далі розбудовує Центр — нарешті Філядельфія має загально-громадський будинок, де сходяться люди різних ідеологій та релігій. Але Лесько, як зрештою і багато наших діячів, нажаль, не відзначається особливим тактом, навпаки, те, що можна б досягнути еволюційно та з дипломатичною усмішкою, він хоче здобути на-гора, конфронтацією. Черникові проєкт нашого статуту не подобався, бо він створює автономну Раду Бібліотеки, де Центр є

одним із трьох партнерів. Він хоче, щоб Рада Бібліотеки була тільки дорадчим органом, а адміністративно щоб бібліотека підлягала Центрові, тобто, щоб Центр перебрав на себе фактично всю відповідальність за бібліотеку і був її правовим власником. Все це пов'язував він також із знецінюванням давнішої праці бібліотеки, мовляв, бібліотека ниділа і щойно тепер у Центрі віджила, що Центр вкладає поважні гроші ітп. Мені було трохи досадно, що Слава Оранська, яка є головою нашої комісії для справ бібліотеки та Мушка Одежинська, теперішній бібліотекар, передали на мене справу оборони автономности бібліотеки і нашого статуту, а самі приглядалися збоку до моєї “дискусії” з Черником,. Мушка, очевидно, тепер в такій ситуації, що вона — вибрана на пост Радою Чортополохів, є фактично платним урядником Центру. Це справи комплікує. Стало на тому, що Черник має пред'явити свій плян і ми з цими його поправками до статуту поїдемо на Велику Раду Чортополохів. Справа складна, бо досі правового оформлення бібліотеки не було і хоч діяла вона безперервно 30 літ — не має точно визначених на папері розмежувань юрисдикції. Колись Чортополохи давали працю, а Рідна Школа гроші на книжки — і це вистачало.

10 квітня 1989, метро.

Приготовила нарешті подання про Research grant до Канадського Інституту. Забрало це мені багато часу — гроші невеликі, та й не відомо чи дістану (я подалася на 3,406 дол.) — а скільки заходу і труду! Але може це могло б хоч трохи повернути мені мої власні видатки та уможливити потрібні додаткові поїздки до бібліотек. Також для самого престижу ULE добре якби був такий “grant”. Люди мають тенденцію знецінювати все те, що робиться даром. Але насправді робота ця вимагала б десятків тисяч доларів, якби мала бути повністю оплачена і не була б моїм “labor of love”. Сьогодні думаю вислати. Також вишлю летунською поштою ULE65[B] Роксоляні Зорівчак — нарешті прийшли замовлені примірники. Продають цей мій report no.19 по 19. канадських доларів — досить дорого, якщо зважити, що в новому форматі він має тільки 127 сторінок. Я маю право купити за половину ціни — отже замовила покищо 10 примірників.

Вчора в Центрі виступав Степан Сапеляк — поет з України, один з редакторів підпільного видання “Кафедра”. Молодий хлопець, круглолиций, з вусами і довгим хвилястим волоссям. Він — уродженець Тернопільщини, але тепер живе в Харкові, бо після тюрми і заслання не дозволили йому повернутися до рідного дому. Говорив він отверто, різко і драматично. Описував з натуралістичними деталями життя в тюрмі (криваві побої, долівка насичена кров'ю, блощиці, що обсїдають обличчя, Тихого, що уламком жилетки розрізав собі живіт ітп.) Редакцію “Кафедри” перенесли тепер до Харкова, місто повністю зрусифіковане, але поволі творяться гуртки свідомих українців — мовні, екологічні. Поет із Сапеляка — посередній, хоч дуже патріотичний.

17 квітня 1989, понеділок, метро.

Вікенд провела на Союзівці — була 10. Велика Рада Чортополохів. Їхало нас три моїм автотом: Слава Оранська, Віра Пак і я — шоферували напереміну — Слава і я. Велика Рада,

тим разом, не була такою “великою” як звичайно. З’їхалось нас тільки 13, в тому числі тільки дві старші пластунки. Взагалі велика турбота за старшопластунський курінь — від попередньої Великої Ради він зовсім неактивний, не було навіть про що звітувати. Є в цьому курені деякі дуже вартісні жінки, напр. дві лікарки — Муха Стефанишин та Марійка Головінська. Але ці молоді люди або дуже зайняті своєю професійною працею, або родинними справами, з пластовим гуртом мало а то й зовсім не зжиті, географічно вони дуже розпорошені, що дуже всі справи утруднює, до виховної праці не легко їх заманити. Будемо робити спроби рятувати цей курінь, але трудно передбачити чи це вдасться. Сеніорки поповнилися добрим доростом — колись старшопластунський наш курінь мав діяльних молодих жінок — тепер уже цей актив у сеніораті. Але вони також розпорошені, важко зібрати їх разом. Зате працюють активно в своїх станицях на виховній роботі.

Справи реформи бібліотеки зайняли багато часу. Проект Черника написаний від руки, на коліні, і хоч у ньому ясно поставлена його вимога підпорядкувати бібліотеку УОКЦентрові, деталі ще неопрацьовані і необдумані. Наш проект він тоді на нараді назвав “водичкою”, а ми тепер його власний проект схарактеризували як “водичка із соком”. В цих справах ще потрібні наради з Рідною Школою і Пластовою Станицею. Принципове рішення — погодитися на адміністраційну зверхність Центру — бо головна наша ціль: не дати загинути бібліотеці, запевнити їй життя на майбутнє, навіть як нас уже не буде.

Сон.

З’їхались Чортополохи
на Десяту Раду.
Сон такий мені приснився
на дурну розраду.

Як лиш тільки ми прибули
всі на Союзівку,
Слава й Віра розпочали
спільну голодівку.

Розпочали голодівку
та й на знак протесту
і про це проголосили
таким маніфестом,

Не будемо жодних пляцків
ні пекти, ні їсти,
і ніхто за стіл із нами
вже не зможе сісти.

Будемо як два шкелети -
сама шкіра й кості -
не будемо їсти вдома,
і не підем в гості.

Як нас схочуть рятувати
й пожаліти трохи,
то нам мусять обіцяти
щось Чортополохи.

Ми припиним голодівку
і станем на ноги,
як Чортополохи сповнять
такі дві вимоги:

1/ Восьмий курінь воскресити
і дати ідею,
щоб він вів виховну працю
прямо на Бродвею.

2/ Для реформи бібліотеки
статут уложити,
щоб могла ця установа
ще сто років жити.

Як проєкт наш — це “водичка”
Черниківським оком,
то додаймо до статуту
його воду з соком.

Маніфест проголосили,
далі голодують.
ключ заперли у кімнаті -
нічого не чують.

Такий сон мені приснився —
і далі не спиться:
вже й боюся далі спати:
ану ж знов присниться?

Союзівка, 3 год. ночі, 16 квітня 1989.

В п'ятницю, перед виїздом на Раду, була я ще з Остапом на виступі Степана Оробця. Це

член ансамблю “Не журись”, що недавно зорганізувався у Львові. Молодий хлопець 33 років забавив нас ревієвими номерами з їхнього репертуару. Шкода, що не взяла я з собою рекордера. Деякі пісеньки і жарти були дуже дотепні, в деяких є і скритий політичний підтекст (“я маю право мати право” — тобто право лежати на канапі, ходити босоніж по траві і тим подібні громадянські права).

18 квітня 1989, вівторок, метро.

Едвард Касинець переслав мені листа, що його до нього написав з Києва Лев Гольденберг. Він готує нове видання своїх Бібліографічних джерел до українського літературознавства і хоче доповнити їх закордонними виданнями. Подав свою адресу і просить про інформації. От я вчора зібралася нарешті написати Гольденбергові листа і сьогодні вже вислала. На початок залучила йому фотокопію моєї статті із “Слова” з 1981 року про українську літературознавчу бібліографію, що є фактично рецензією на його — Гольденбергові — путівник та на Біо-бібліографічний словник “Українські письменники”. Він цього, мабуть, ніколи не бачив і може буде йому приємно, що хтось закордоном слідкує за його працею. В листі подала я інформації про ULE65B і про дальшу працю над цим проєктом та про бібліографічний покажчик OT. Як відгукнеться, обіцяла, що обидві ці речі йому пошлю. Так ось поширюються наші зв’язки з Україною. Остап також тепер часто посилає книжки, статті то до Федорова до *Жовтня* (напр. про Керницького, про Гординського, про Нижанківського), то до Погребенника — на його ж бажання — про Журбу. Чи довго триватиме це спілкування? Чи справді іде до до кращого майбутнього для України? Побачимо. До Тбілісі в Грузії, щоб стримати національне зрушення грузинів, Кремль послав танки!

19 квітня, середа, метро.

Почуваюся цими днями втомлена. Вранці приходжу до роботи повна енергії, але вже в полудне, читаючи в парку на лавці *New York Times*, бере мене дрімка. Вчора йшов на телевізії в рамках програми Frontline цікавий документальний фільм про дискусію над авторством і особою Шекспіра. Вичитала я про це в газеті, і хоч, як правило, майже ніколи не дивлюсь на телевізійні програми, хотіла зробити виняток, бо тема цікава і мені й Остапові. Дивилася — репортаж був зроблений першорядно — але концентрація моя була нікудишня, ледве очі тримала відкритими! Може причиною — весна? Вона — у розквіті: магнолії, форситії, нарциси вже перецвітають, тюльпани й гіяцинти цвітуть повними кольорами, дерева повні жовто-зеленої свіжості бруньок, овочеві дерева засипані цвітом, догвуд ось-ось готовий розтворити свої пелюстки. Погода також весняна — свіжо, трохи дощово, часом сонячно — але без літньої гарячі і без духоти.

Середа пополудні, метро, по дорозі додому.

Маю мороку із встановленням у Гарварді стипендії або нагороди для студента україністики в пам’ять мами й тата. Я запропонувала, що дамо на ту ціль 5,000 дол. — і з процентів мала б бути щороку виплачувана нагорода студентів літньої школи.

Пропозицію я дала ще в січні. Щойно цими днями отримала відповідь від Ромка Процика, що є тепер головою ФКУ. І то відповідь неясну і не дуже ділову. Мовляв, ФКУ такими фондами не адмініструє, тільки сам Гарвард — але ані адреси, ні точніших інформацій не подав. Одне, що я довідалася з його листа, це те, що бібліографічна нагорода є єдиним винятком, тобто не є в заряді університету. Хотіла б я цієї справи позбутися і її вже нарешті полагодити — подяка за датки до *Свободи* стримана саме через те, що у ній конче треба буде згадати про цю фундацію. Не знаю, що робити — писати знов до Процика? Звернутися безпосередньо до Гарварду (якби так знала, до кого саме!), чи може дати цих 5,000 на продовження Бібліографічного Конкурсу? Це значило б, що я ніколи в майбутньому на цей конкурс не могла б послати своєї бібліографічної праці..

Тата й маму часто згадую. Все що прикре — затирається в пам'яті, згадую те, що добре. Татові тюльпани й нарциси повилазили біля його хати, де тепер живе John McKinley, Сони хлопець. (Прислав мені до заплачення рахунки за січень і так я довідалася, що він є “minding the house for the Senkowskys”). Позатим комунікації з Андрієм і Марійкою майже немає. Звеня Романів повідомила мене, що Андрій звернувся до Щадниці за інформацією про татові конта, нібито для податкових цілей. Я їй сказала, що не маю застережень, щоб йому подати точну інформацію, і що це правда, що я дала йому дозвіл бути адміністратором “estate”, але що гроші в Щадниці під поняття “estate” не підпадають).

Біля нашого догвуд вилізли декоративні *Hosta* — зелено-білі листки, що їх тато посадив колись з власної ініціативи. Немов би знав, що вони пригадуватимуть про нього.

27 квітня 1989, четвер, метро.

Не пішла я вчора до праці — взяла собі хворобовий день. Але почуваюся незле, якщо не рахувати хандри і депресії, що знаходять на мене часом у безсонні ночі. Головна причина: в суботу, дослівно на півтора дня! — приїжджають Марко та Ія. Отже буде український Великдень. Пекти — не печу, паски купила на базарі, шинку куплю сьогодні ввечері. Але треба було полагодити багато справ: купити фарби до малювання кімнат, бо на першого травня приходять два хлопці-поляки малювати, купити й посадити квіти довкола хати, віддати до банку новозакуплені бонди, поїхати на цвинтар і упорядкувати гріб ітп. Більшість цих справ (крім банку) я плянувала зробити в суботу — але тому що будуть дорогі гості не хочу тратити часу в час вікенду. Максим з Уляною та дітьми їдуть до Клівленду на Великдень, до Марусі Пасічник. Їдуть автом, саме сьогодні, це около 7 годин їзди.

По ночах читаю уривками *Puritan Boston and Quaker Philadelphia*. Заки віддам книжку, треба буде виписати цікаві думки і спостереження. Чи писатиму заплановану колись статтю на тему українського антиінтелектуалізму, що так перегукується з гіпотезою професора Бальзела? Навряд. Мені тепер тяжко зібратися до писання. Ось хотіла б написати рецензію на Костюкові спогади, а крім того маю вже давнє зобов'язання зрецензувати *Before the Storm* і англломовнму біографію Шевченка Зайцева, що її нарешті спромоглося видати НТША. Єдине, що поступає, і то дуже поволі, це підготовка

редагування й переписування на МАС новель і перекладів. Вже маю 75 сторінок оригінальної прози і почала працю над редагуванням перекладів. Бібліографічна робота мене тягне — але я свідомо від неї тепер відокремилась.

30 квітня 1989. Великдень, ввечері.

Марко та Іа вже в поворотній дорозі до Лос Анджелес. Візита їх була справді блискавична: приїхали біля 11-ої вранці в суботу, відлетіли в неділю десь біля 5-ої години. Але це був, як кажуть американці, *quality time*. Наперед у суботу пару годин побули в Лабуньків, потім приїхали до нас. Іа вже раніше просила мене, чи можна було б запросити до нас Боба з Мартою Чайківських, Олеся й Любу Лабуньків та Адя і Галюсю Клосів — їхніх філядельфійських приятелів — щоб могли їм разом зустрітися. Я радо погодилася і приготувала прийняття: мала вже раніше зварений і заморожений бігос, куплені на базарі паски і пиріжки з м'ясом і капустою, а крім того зробила холодець, два роди домашніх сирів, і спекла рогаики, зварила шинку, спекла ковбасу, накроїла фруктів і городини з мачанкою — і несподівано випав неабиякий Великдень! — хоч і у велику суботу. Старі Лабуньки не прийшли, хоч я їх запрошувала, але прийшов Іко, який приїхав на свята з Кембридж. Отже була сама молодь, та ще й з двома маленькими дітьми — трилітнім Марчиком Чайківським та однорічним Матійком Лабунькою. Нам з Остапом придалось би було мати бодай пару старших гостей до товариства, бо молоді були, очевидно, зайняті собою та й дітьми, але нажаль Лабуньки — Мирослав і Марія не прийшли, а Віра Лащик (яку напевно можна було б витягнути з дому, якби вона була в Філядельфії) поїхала на Великдень до мами до Нью Йорку.

Марко прислав нам напередодні свій старий VCR — тепер з нагоди свого побуту тут — заінсталював нам цю машину на телевізорі — отже зможемо вряди-годи позичити собі і якийсь фільм і демонструвати його вдома на власному екрані. Також виявив при нагоді, чому нам у спальні перестав діяти телефон: Остап, інсталюючи електричну сполуку до нової сушарки, ненароком десь перервав телефонічний дріт! — Отже Марко нам це також направив.

Сьогодні біля 11 вранці ми пішли на великоднє снідання до Лабуньків і там провели пару годин аж поки Іко і Мирослав не відвезли Марка та Ію на летовище.

Іа, як я довідалася в розмові з нею, досить успішно почала працю на новому фільмі, що має називатися *Bad influence*. Продуценти так хотіли Ію заохотити, щоб вона прийняла цю працю, що погодилися заплатити за неї *initiation fee* до Directors' Guild of America — не будь що, а цілих 4,500 доларів! Робить дівчина кар'єру, хоч куди. З праці задоволена: цікаві люди, цікава тема (добро і зло в людині), відповідальна праця. Ця її праця перерішила справу наших спільних вакацій. Не зможемо поїхати в літі, бо вона буде зайнята, отже плянуємо наш виїзд на 13 днів від 22 вересня до 4 жовтня. Це тура фірми Score, т.зв. "Квітка II", що включає три міста: Ленінград, Львів і Київ. Справу цю полагодує Остап — я йому залишила рішення, бо не хотіла, щоб він відчував будь який натиск чи вплив з мого боку — їхати чи ні. Ініціатива вийшла від Марка, ідею піддав

Максим, мені вона подобалася передусім тим, що я зраділа, що Марко нарешті виявив зацікавлення поїхати в Україну, а він, мовляв, каже: я поїду, як поїде тато. Отже рішення робив Остап, вже нас всіх четверо зголосив на цю подорож, дав навіть завдаток. Я, очевидно, рада поїхати в їхньому товаристві, хоч для мене час трохи незручний — якраз початок академічного року, а ще в наступному році вперше запланований курс Research in foreign and international law, що його мали б вчити Maria Smolka-Day і я — вже навіть висить на таблиці тентативний плян проголошених на новий рік курсів нашої правничої школи.

В п'ятницю вирішила я поговорити з Liz — замовилась в неї на півгодинну ділову розмову. І вона, і я дуже зайняті, ледве знайшли час на цю розмову. І я порушила ділово й коротко такі справи: 1/ виглядає, що незабаром після потрібних ремонтів таки звільниться кімната, яка дотепер служила як Staff Lounge, отже Марія зможе мати окрему кімнату і ми нарешті справді будемо мати Foreign & International Law Reference Center, бо дві наші кімнати і довідкова кімната творять цілість. Передумавши справу, одначе, я хочу запропонувати, щоб Марія перебрала моє теперішнє бюро, а я перенеслася до кімнати, яка служить тепер як Staff Lounge. На перший погляд — це на мою некористь, бо моя теперішня кімната більша, менш ізольована, приютніша. Але в ній стоїть комп'ютер, на якому всі ми працюємо, є багато полиць заставлених довідковими книжками, що ними користуються клієнти — отже тут постійний рух. Крім того — це перша кімната при вході, отже клієнти, зрозуміла річ, найперше зупиняються тут. Кімната, яка досі була як staff lounge — менша і тепер виглядає дуже понура й брудна. Але вона на боці, вхід до неї — через For.& Int. Center, двері — дерев'яні без шиби — отже там куди більше privacy. І одна і друга кімната мають вікна — такі самі старомодні круглі вікна поділені на квадратні шибки. Це — дуже важно, зокрема через те, що в нашому будинку вентиляція залишає багато до побажання і вікна часто доводиться відкривати. Якби staff lounge не мала вікна, я навіть не подумала б про таку заміну. Думаю, що кімнату помалюють, а я перенесу туди свої картини і прикрашу її так, що вона зовсім добре виглядатиме. Книжок матиму небагато, бо є мало полиць, але це саме й добре. Я хотіла б мати трохи більший порядок і щоб бюро мало більш “executive” вигляд — а Марія — велика балаганярка і любить нагромаджувати біля себе великі гори всякого матеріалу (я рада, що вона матиме нарешті свою кімнату, і що цей балаган уступиться з кімнати, яка має бути довідковим центром для студентів!) Марії я про ці свої пляни покищо нічого не говорила. Хотіла наперед порадитись з Liz — що вона на те. Апробувала мою сугестію — отже я завтра скажу про свій плян Марилі. Друга справа: Кажу Liz: бачу, що наш курс уже тентативно проголошений і можливо, що він таки буде. Хочу, щоб ви знали, що в мене є плян взяти собі вакації від 22 вересня до 4 жовтня. Але ми про це говорили вже з Марилею і поділимо курс так, щоб у час моєї відсутності виклади проводила вона. ОК, погодилась. Третя справа: я не пляную їхати до Reno на конвенцію AALL — отже бібліотека заощадить на коштах. Але є в Парижі 24 серпня Workshop міжнародної асоціації і якби мені хоч частинно були повернуті витрати — я б поїхала! Сказала моя директорка: довідайся в Пітера (нашого бюджетового адміністратора) скільки є в бюджеті на конвенцію в Reno, а тоді скажи мені, чи це тобі вистачить? — Засипала мене компліментами, що вона, мовляв, не знає в цілій Америці ліпшого “foreign law librarian”, як я, що я — “senior staff member” і

мені це належиться ітд, ітп. Додала, що вона рада, що може вважати мене приятелем. (Ну, я не “вішаюся їй на шию”, не раз висловлюю отверто критичну думку, але вона, мабуть, уже переконалася, що я не належу до тих, що займаються інтригами проти неї, а навпаки, стараюся стримувати й охолоджувати гарячу й незадоволену молодь, таку як Дейвід і інші). Одне слово, зробила мені надію. В п'ятницю я вийшла з роботи в піднесеному настрою і йдучи до метро, увесь час підспівувала: I love Paris in the Springtime, I love Paris in the fall, I love Paris in the Summer etc. Ще не говорила з Пітером. Видатки — поважні. Сама реєстрація коштуватиме понад 280 дол. (Реєструватися треба не тільки на Int.Assn. of Law Libraries workshop, але на конвенцію IFLA, бо наша асоціація організує свою сесію в рямцях цієї великої міжнародної федерації). Літак — за прелімінарними інформаціями, які я отримала, коштуватиме щось із 820 дол.

Завтра вранці маю замовлену першу візиту в dr. Bogert — дентиста в університетській дентистичній клініці. Думаю, що в мене заноситься на якусь більшу роботу — можливо треба буде робити корони на передніх зубах, бо вони вже стали дуже тоненькі і крихкі. Не хотіла я починати цієї роботи в д-р Цісик — вона вже скоро, мабуть, піде на емеритуру і зліквідує практику. Крім того, я вирішила змінити своє дентистичне забезпечення із Prudential, де можна вибирати будь якого дентиста, на PENN Practice, де дентистом мусить бути хтось із професорів нашої дентистичної школи. PENN плян покриває більший процент коштів, а наша університетська дентистична школа — це, мабуть, найкраща така школа в штаті. Чому ж не скористати з добрих фахівців, поки я є працівником університету?

1 травня 1989. Вранці, в поїзді.

Почула по радіо, що є якась проблема з підземкою, що з Ферн Рак до станції Олні довозять пасажирів автобусом. Я подумала, що це забере багато часу й мороки і вирішила їхати іншим транспортом: на щастя, маю такий вибір. Отже їду підміським поїздом і спізнюся тільки може на 15 минут. Зате коштує це мені 3.50 замість 85 центів, що їх я плачу за токени на підземці. Тут, очевидно, більша вигода і не треба ніде пересідати, і їзда займає тільки 28 минут + 10 хвилин ходу до поїзду і 10 від станції до університету, тобто 48. Підземкою потрібно мені майже годину. Але в цій хвилині, підрахувавши, бачу, що різниця в часі менша, ніж я раніше думала.

3 травня 1989, середа, ніч, у ліжку (вже фактично 4 травня, 12:52 AM).

Остапові сповнилося сьогодні 72 роки. Відзначили ми цю річницю вечерею у Faculty Club та виходом до театру — п'єса *Rocky and Diego*, постановка Philadelphia Drama Guild. Це мені було легко зорганізувати, бо вистава — в Annenberg Center, на університеті, купила вчора квитки. Ходили тільки вдвох: Віра саме змінила роботу і не мала охоти йти до театру, Софійка Геврик лежить удома з грипою. П'єса темою своєю має свободу мистецтва, чи власне — релятивність цієї свободи. В центрі уваги постать маляра: Дієго Рівера малює на замовлення молоденького Нельсона Рокефелера великий стінопис у Ракефелер Центрі в Нью Йорку. Рівера — комуніст, але він не зовсім у ласках партії, йому

закидають ідеологічні відхилення. Малювати треба так — каже партійний політрук маляреві — щоб всі однаково розуміли картину, а не так, щоб кожний інтерпретував її по своєму. І от, щоб довести свою лояльність партії, Рівера домальовує до готової картини постать Леніна. Це призводить до конфлікту з Рокефелером і картину під кінець п'єси нищать. Ти не можеш мені заборонити малювати, що я хочу, каже Рокефелерові Рівера. — Так, але не на моїй стіні! Остап п'єсу критикував і може й зрозумів її не зовсім так, як я. Але мені п'єса подобалася: тема поставлена ясно і не спрощено: Рівера — передусім мистець, він хоче малювати і бути визнаним, а тому й ладен достосуватися і піти на компроміс: Леніна домальовує, щоб отримати визнання своїх партійних товаришів, але потім, щоб рятувати стіну, він готовий догодити Рокефелерові і Леніна замалювати, але вже запізно. В п'єсі є чимало гумору. Крім двох протагоністів, виступають ще жінка Рівери, Frida Kahlo Rivera, дівчина-мисткиня, і дівчина-репортер, мати Рокефелера, Todd — дорадник Рокефелера і партійний політрук. Є сцени ревнощів між Дієго і його жінкою, та сексуальні афери Дієго з дівчатами. Ролю Рівери виконував Marco St. John і він був у п'єсі найбільше переконливий. П'єса не є шедевром — вона аж надто схематична і концентрується на одній тільки проблемі. Але вона стимулює думку, призводить глядача до застанови і напевно довгий час житиме в пам'яті. Автор називається Roger Cornish. Іде п'єса вперше.

Хотіла вчора замовити в квіт'яра білий французький бузок. Не вдалося — ніде не могли його роздобути. Отже я вранці скорше встала і нарвала нашого власного бузку великий букет до флякона. Але треба буде мені купити й посадити в городі ще додатково кущ білого французького бузку.

До праці поїхала автом, щоб могли ввечері повернутися автом додому. Вранці був страхітливий рух на дорозі — година піку! — але доїхала на час, щоб знайти місце на паркування напроти театру. Використала нагоду, що мала авто, і забрала зі свого бюро картину Дзядзя Туся, яку хочу подарувати на пам'ятку христин наймолодшому нашому внучкові Стефанкові. Картина досить велика — думаю взяти її з собою на літак до Торонто.

8 травня, понеділок, метро.

На проводи до Баунд Бруку не їздили. Наші малярі Janek і Sławek, що почали малювати вітальню, їдальню, Остапову кімнату, кухню і закуток з лазничкою вниз, почали роботу в четвер, але в суботу не впоралися і мусіли працювати ще й в неділю. Напрацювалися також і ми з Остапом: попрали, попросували і повісили фіранки і драперії, помили вікна. Щоб тільки поставити на свої місця всі рослини, меблі, картини, скульптури і всякі декоративні пам'ятки, треба чимало і часу й зусилля. Але зате хата виглядає чиста і свіжа. Ще треба буде змінити килими — в їдальні, вітальні, на сходах і в коридорі — в їдальні під килимом заломилася підлога, отже це конче треба направити. Крім того, треба вже помалювати хату ззовні і дати нові двері, щоб вхід до хати виглядав порядніше, як досі. Все це коштуватиме пару тисяч доларів, але воно конечне. Зрештою, гроші маємо — більша проблема з робітниками: кого наймати, щоб була добра і недорога робота? Мої два

поляки взяли за працю 580 дол (плюс фарба, що її я купила сама за 150 дол.).

Скінчила редагувати й переписувати переклад Гемінгвеївського нарису “Горби як білі слони”. Багато дечого змінила й поправила. Працювала з оригіналом, з текстом надрукованим в *Українській Літературній Газеті*, що пройшов був крізь мовну редакцію (може Кошелівця?), а також мала нагоду порівняти з перекладом у радянському виданні короткої прози Гемінгвея. (Колись, як ця книжка появилася, я мала підозріння, що тексти перекладів прийшли з заходу за посередництвом Ігоря Костецького, який, пригадую, збирав машинописи перекладів від різних людей, в тому числі і від мене, і від Остапа — нібито для плянованої антології). Тепер одначе, при дуже точному читанні речення за реченням, я побачила, що радянський перекладач, Вол. Митрофанов, вряди-годи допускається надмірних вольностей щодо авторського тексту і стилю, а навіть трапляється, що не зовсім вірно передає Гемінгвеївський текст. Як не буду занадто втомлена, візьмуся ввечері за “В іншій країні” — знову ж таким самим способом. Для інших перекладів мушу пошукати за оригіналами — маю вдома Тербера і Ф. Скат Фіцджералда. Може є і деякі інші оригінали — не пригадую собі, з яких збірок брала я Катерину Менсфілд, Ван Тілбург Кларка, МекКалерс, Сакі, О’Генрі?

9 травня 1989, вівторок, метро.

Дейвід конче хотів зустрітися зі мною сьогодні на полуденок. Я здивувалася: адже ми щойно недавно мали разом lunch. Ну, таки треба, бо має мені щось важливе сказати. От я й погодилася, але маю надію, що він не має наміру втягнути мене в якусь інтригу. Він і Синтія — на воєнній стопі з нашою директоркою, навіть зробили зажалення на неї до університетських чинників поза правничою школою. Коли це плянувалося, я їх відраджувала від того кроку і заявила, що такої донощицької заяви я не підпишу. Я пропонувала, щоб запросити директорку на розмову і висловити отверто свої жалі і застереження. Не послухали мене і не запрошували більше до підпису заяви — але що таке зажалення пішло, знаю від Марилі і від самої Liz. Очевидно, що це відносини загостило. Liz дуже хотіла б обох їх позбутися: Синтія активно шукає іншої праці, але Дейвід, здається мені, ні. Адже жінка його, Emily, працює у Van Pelt Library і їм вигідно обом працювати на PENN.

10 травня 1989, метро, середа.

Я не тільки не підтримала пропозиції Дейвіда почати акцію протесту проти плянованого (як він думає) вивіщення Ралфа до ранги заступника директора, але і його самого пробувала від такої акції відмовити. Навіть якщо правда, що Ралф молодий і малодосвідчений і на такий пост, можливо, не надається, то такий вибір, таке назначення лежить у прерогативах директора і Liz має право зробити такий крок, подобається це комусь чи ні. Тимбільше в нас, де ми-бібліотекарі не маємо ні faculty status, ні професійної спілки, яка могла б заступатися за наші інтереси. Ми можемо висловити критичну думку, але останнє і вирішальне слово таки має директорка. Я розповіла Дейвідові про попередніх директорів, що з ними я працювала. Morris Cohen, що його я вважаю одним із

найбільш розгорнених інтелектуалів у нашій професії, загально шанований і люблений, не мав, наприклад, звички радитися в справах адміністрації до тої міри, як це робить Liz і нові професійні кандидати не проходили цілої низки інтерв'ю з колегами — професійними бібліотекарями. Також і Слон радився вибірково, приватно, засягав опінії поодиноких колег, але, як це він дотепно сам раз сказав: “this is an imperfect democracy, sometimes I am in the minority and I win”. Не варто псувати собі життя загострюванням конфліктів з шефом. Створюється нестерпна атмосфера, і то не тільки для замішаних у справу протагоністів, але для всіх нас.

Пополудні. По дорозі додому.

Ще не почалось літо, а в нас уже підготовка до нового академічного року. Сьогодні мали нараду з головним редактором журналу *Journal of International Business Law*. Редакційна колегія студентів, около 25 осіб, — і всі вони потребують інтензивної допомоги, зокрема з матеріалами чужого й міжнародного права. Звичай американських law reviews перевіряти з оригіналами всі футноти дуже ускладнює справи. Футнотів — сотні і у висліді — сотні запитань. Та ще й наші студенти потрапляють у редакційну колегію на основі письмового конкурсу, але вони майже зовсім не мають поняття про міжнародне чи порівняльне право та їхні джерела, бо від них не вимагається жодної додаткової спеціалізованої підготовки. І тому минулими роками ми з моєю асистенткою давали під кінець серпня кілька орієнтаційних сесій з елементарними вказівками, як знаходити тексти міжнародних договорів ітп. Цього року запланований формальний курс на цілий семестр і ми до спілки з Марилею маємо його провадити, отже хотіли б, щоб це заступило окремі орієнтаційні сесії для різних груп редакторів (крім *J. of Int. Bus. Law*, також *Comparative Labor Law Journal*, що має ідентичні потреби). В теорії це було б самозрозуміле, але на практиці виникають проблеми, бо редакційна колегія вже під кінець серпня мусить почати працю провірювання футнотів ітд. — а курс наш протягнеться до грудня. Одне слово: хотіли б за одну орієнтаційну сесію дістати сконцентровану інформацію, або замість курсу, або в додатку до нього. Новий Sturm und Drang!

11 травня 1989, четвер, метро.

Ромко Процик нарешті прислав вчора листа із зразком письма в справі створення в Гарвардському університеті фундації для утривалення пам'яті про Маму й Тата. І от сьогодні я вже вислала письмо адресоване до рекордового секретаря Гарвардського університету Джана Гансельмана і чек на п'ять тисяч доларів — послала я це, як радив Процик, на адресу ФКУ і маю надію, що справа буде полагоджена згідно з моїм бажанням, тобто що буде створена постійна щорічна нагорода для студента літньої школи за успіхи в українознавчих дисциплінах (Theodosius and Irene Senkowsky Prize for Achievement in Ukrainian Studies). Мамі і татові, якби жили, напевно було б приємно. А воно не тільки утривалить їхнє ім'я, але буде також реклямою українських студій. Полагодження цієї справи дало мені також можливість послати до “Свободи” посмертну подяку, що її я зладила після татового похорону; вона чекала тільки на доповнення інформацією про цю Гарвардську нагороду.

12 травня 1989, п'ятниця, метро.

Скінчила редагувати й переписувати Гемінгвеївське “В іншій країні”. Робота ця йде дуже поволі — кілька речень кожного вечора. Зате текст вийшов значно кращий, ніж у цьому первісному — молодечому і недосвідченому — моєму варіанті. Мушу знайти в бібліотеці оригінали “Портативного фонографу”, “Мухи” “Мадам Зіленської” та деякі інші, що їх не маю під рукою. На все це потрібний час і відпруження, а в мене їх обмаль. Хотілось би прискіпити цю роботу, щоб могли послати Середякові, поки він ще не роздумався або не зліквідував видавництва. Але навіть коли я сама скінчу свою роботу, треба буде дати її прочитати якомусь мовникові, а це також справу продовжить. Мабуть не буде машинопис готовий аж під кінець року, або — в найкращому випадку — десь пізньою осінню.

На голові в мене чимало інших справ. Виїзд до Торонто вже налаштований, квитки на літак уже навіть заплатила. Мирослав обіцяв завезти й привезти нас з летовища. Тепер треба запланувати наші вакації у Франції. Шкода, що не будемо мати товариства, і що нема з ким порадитися щодо плянів (Ах, як бракує мені Лялі!). Сьогодні піду купити якийсь туристичний довідник, а тоді може замовлятиму готелі через якийсь туристичне бюро.

15 травня 1989, понеділок, метро.

За винятком двох коротких ділових поїздок автoм — до Sears-a, щоб замовити килими та в неділю — на цвинтар, до Мама, нікуди не виїздили на вікенд, з ніким не зустрічалися. Остап інтензивно упорядковував у своїй кімнаті (новопомальованій!) книжки (їх у нас за багато, всюди їх повно — від вітальні до пивниці, нема вже де їх примістити!), я працювала на комп'ютері над перекладом “Babylon Revisited”. Це ще одна річ, для якої маю, крім свого давнього тексту ще й український переклад Мара Пінчевського із *Всесвіту*. Колись, побачивши вперше цю річ у *Всесвіті*, я подумала: шкода було перекладати, адже там в Україні знають краще мову і можуть це зробити ліпше. Шкодувала я свого втраченого часу, бо переклад мій так і залишився досі не надрукований. Але тепер, коли я готую книжку, наново редакую текст і порівнюю і свій і Пінчевського переклад з оригіналом, я бачу, що я помилялася. Набрала я більше довіря до себе і більшої охоти до цього діла. Радянські перекладачі може ліпше володіють українською мовою, але вони з меншою увагою ставляться до авторового тексту і стилю. Митрофанов у Гемінгвея “In another country” допустився навіть цензурної зміни: в тексті Гемінгвей говорить про комуністичний квартал міста, перекладач міняє на робітничий. Пінчевський пропускає деякі речення, а в інших місцях, немов для рекомпензати, додає від себе цілі фрази й пояснення. Я навіть кілька таких зразків для розваги прочитала вчора Остапові. Знайшла я і такі родзинки: у Фіцджералда: I'm delighted, у Пінчевського: Слава богу; I hope you keep to it = дай боже, щоб так воно було й далі; Well, the old Wales = Боже, старий Уейле! — Навіщо ця “релігійна” українізація? Я розумію, що це просто колоквіяльні фрази, не більше, але це — українські колоквіяльні фрази — їх міг би вжити якийсь скажімо Гончар чи Загребельний, але чи вжив би їх Фіцджералд та ще й пишучи про богему американських WASP-ів у Парижі двадцятих років?

Четвер, 18 травня 1989, метро.

Моя праця над книжкою прози поважно загрожена. Навіть і щоденник може потерпіть. Наша директорка доведе, мабуть, до того, що я весь свій час — не тільки вдень у бібліотеці, але й вечорами вдома, мусітиму посвятити своїй професійній праці. Gary Clinton, Registrar нашої Law School, прислав уже повідомлення, що курс “Research in foreign and international law” затверджений як регулярний однокредитний курс в осінньому семестрі, мовляв: Welcome to the Faculty! Вже вчора вручила я йому опис курсу з вимогами і поясненнями для студентів і коротку біографічну нотатку про себе. “I have the rare distinction of being the only faculty member without a law school diploma”, сказала я Марилі. Це факт. Треба буде своєю працею довести, що я дам собі раду і без правничого диплому. Наголосила я в своїй біографічній нотатці свій понад 20-літній досвід і використала нагоду, щоб підкреслити своє українство. (A native of Ukraine, educated in Polish, Ukrainian, Austrian and American schools). Як зроблю добру роботу, хай буде кредит за те і українській школі. А мушу і зроблю все, що в моїй силі, щоб вийшло якнайкраще. Найгірше для мене те, що я зайнята щоденною своєю довідковою і бібліографічною і адміністративною працею і на підготовку мало часу. Але мушу його знайти. І вже наперед знаю, що багато нового навчуся — деякі теми, що їх мені доведеться опрацювати, зовсім для мене нові, інші — знайомі тільки дуже поверховно.

Понеділок, 22 травня 1989, метро.

Казала мені Лариса Онишкевич, що сьогодні мають відбутися по всій Україні демонстрації в обороні української мови. Чи справді відбудуться? Чи будуть насправду масові? Чи привернуть до себе увагу світової преси? В Китаю саме відбуваються величезні демонстрації студентів і їх прихильників на головній площі Тіанамен у Бейджінгу. Сотні студентів голодує — сотні тисяч облягло площу і вулиці. Демонстрації поширилися і на інші міста Китаю, вимагають зміни уряду й демократизації політичної структури. Уряд після кількох днів кризи (скомплікованої ще й історичною візитом Горбачова) — вислав військо, проголосив вийнятковий стан, замкнув доступ для закордонних репортерів телевізії (перші картини транслювалися дуже ефективно сателітами, тепер уже репортажі будуть тільки усні). Кажуть, військо відмовляється іти силою проти демонстрантів. Це напевно матиме вплив і на те, чи американська преса рапортуватиме про події в Україні (якщо такі будуть...)

Прислав мені Кравченко листа. КІУС пропонує мені грант на 1800 канадських доларів. Це тільки половина того, про що я просила в своїй аплікації, але добре і це. Сьогодні я вже вислала йому відповідь. Мають ще прислати контракт для підпису.

Були вчора на концерті Олександра Слободяника. Нажаль, не в Academy of Music, але в УОКЦентрі. Боже мій, що за віртуоз! Ми його чули 20 років тому, але тепер він справжній майстер, яких не так у світі багато. Грав Мусоргського, Прокофєва, Шопена, Ліста і Лятошинського.

23 травня 1989, метро.

Rachel Carson писала колись про *Silent Spring*. Пересторога її, очевидячки, допомогла і дала наслідки. Кожної ночі, десь після 4-ої год. я прокидаюся від голосного ляцання птахів. Вікна відчинені, бо тепло. Часом уночі, коли мені не спиться, я чую щебетання вже о 2-ій, але біля 4-ої — це вже голосний концерт. Пригадую собі, як колись Марко, студентом ще будучи, вставав уночі і йшов водою поливати птахів на деревах, бо не міг спати.

Вчора ввечері їздили з Остапом до Роналда і Марії Деїв на “party”: Ран закінчив нарешті правничу школу і з цієї нагоди в день градуації вони влаштували прийняття, запросивши на нього всіх і вся. Було, мабуть, із 50 осіб — входили і виходили, але хата їх простірна і не було тісно. Я дуже рада за Рана — це велике досягнення для нього. Двічі відходив і переривав і якби не натиск Liz — хто зна чи був би пару літ тому не покинув. Всі колеги мусіли трохи також посвятитися — адже він значну частину часу проводив поза бібліотекою. Школа також зробила для нього виняток — в PENN, як правило, таких розтягнутих на довше студій не дозволяють.

Четвер, 25 травня 1989, метро.

Поволі кристалізуються пляни нашої подорожі до Франції. Вирішила замовити готель і прогульку поза Париж за посередництвом фірми Score, яка також займається нашою поїздкою до ССРСР. Думаю, що зробимо так: виїдемо з Філядельфії летунською лінією Air France прямо до Парижа. Два дні будемо “акліматизуватися” в Парижі, а тоді поїдемо на 4 дні до Нормандії, передусім щоб подивитися на Mont St. Michel і також у долину Луари оглянути славетні шато. Після повороту до Парижа відбуду одноденну конференцію International Association of Law Libraries, що є головною причиною моєї поїздки до Парижа, подивлюся трохи на конгрес IFLA (Міжнародної федерації бібліотек), що на нього заплатила вже реєстрацію в сумі 285 дол. (! аякже), а тоді ще може зробимо одноденні виїзди до Chartres, Fontainebleau, може до Reims. В самому Парижі, зрештою, є багато чого оглядати — піраміду архітекта Реі перед входом до Лювру, вежу Айфеля, на якій я ніколи ще не була, музей імпресіоністів в Орсей, музей Пікассо, ітд. Маю надію, що вдасться нам відвідати Плющів. Читаю-переглядаю деякі туристичні довідники, передусім Фодора, що подає багато свіжих практичних інформацій. У книжечці про Mont St. Michel, що її мені позичив один наш працівник, вчитала таку фразу Le Corbusier: “construction must be solid, but architecture must appeal to emotions”.

Буду старатися підготовляти свої лекції в робочий час, в бібліотеці. Побачимо, наскільки це мені вдасться. Якби не було клієнтів і безконечних запитів нашого ж таки персоналу — це було б, мабуть, здійснимо.

26 травня 1989, п'ятниця, метро.

Їду до праці — але сьогодні ввечері ми вже відлітаємо до Торонто. Будемо там п'ять днів — поворот в середу, пізно ввечері, а в четвер уже маю бути на роботі. Жалую, що не

встигла купити нового фотографічного апарату — була б добра нагода випробувати тепер, тим більше, що можна було б скористати з експертизи обох моїх хлопців. Трудно, беру старий свій фотоапарат, незлий зрештою, тільки без автоматичного фокусу і без “zoom” — а це дуже було б до речі. Тішуся, що побачу внуків!

Торонто, вівторок, 30 травня 1989.

Христини Стефанка відбулися в неділю 28 травня, у православної церкви св. Володимира. Хресною мамою була Тамара Гутник-Нері, хресним батьком — Борис Балан. Акту хрещення довершив о. Сенцьо, прибулий з Польщі, гарною українською мовою і не протягаючи надмірно ритуалу. Стефанко взагалі не плакав. Священик молодий, симпатичний, а дяком був вісімдесятькількалітній лисий старик, що про нього кажуть, що він ще хлопчиком колись співав російському цареві, а потім був вояком УНР.

Прийняття відбулося в хаті Максима й Уляни і на городі в них. На щастя, випала гарна сонячна погода. Гостей було між 40 а 50, в тому числі також значне число малих дітей, навіть кілька немовлят (крім Стефанка і Юлії — донечки Тамари, ще Адам, новонароджений хлопчик Романа і Джен Пасічників, дитинча молодих Мойсеїв, хлопчик Дарці і Гері). Малих дітей дошкільного і раннього шкільного віку була ціла громадка — давно не бачила я такого скупчення дитвори. Population explosion! Були обоє Струки, без дітей очевидно, але таких бездітних гостей було, мабуть, менше, принаймні так здавалося, бо діти, очевидно, робили рух і гамір і всюди їх було повно. Субтельні були із своїм синком, Горбачі — із своїми обома дітьми, Пасічники — з трьома, симпатичний психіатр Гері, що його прізвище Hasey — з двома, Слоти — з трьома, ітд. Було мені жаль, що більшість тих дітей — англомовні, отже наш коханий Іванко, який шебече прекрасною нашою мовою — не може з багатьма своїми свояками порозуміватися. Дуже гарні діти Горбачів — про цю культурну родину я вже багато чула, але досі особисто зустрічалася тільки із Анною Галею Горбач, тобто мамою Марка. Марко з фаху — фізик, але його жінка — Рома — психолінгвіст і діти їхні плекані в українському дусі. Гостина була дуже обильна й дбайливо підготовлена, коштувала вона Уляні й Максимові не тільки досить грошей (деякі харчі були куплені готові — голубці, м'ясо на патичках ітд.), але також дуже багато труду.

31 травня, в літаку, по дорозі до Філядельфії, вечір, середа.

Найбільший успіх нашого п'ятиденного побуту в Торонто — наше поновне спілкування з нашими внуками Іванком і Стефанком — діти ростуть і міняються і жаль дуже, що не можемо бачитися частіше. Дуже приємно було побути два з половиною дні в товаристві Марка та Ії. Дуже коштовні ці наші останні зустрічі: у Філядельфії були недавно — тільки на вікенд, тепер тут знову в Торонто на суботу-неділю і частину понеділка. В Торонто вони ще й мусіли ночувати в готелі, бо в Максима, крім нас, ночувала ще хресна мам — Тамара Нері з немовлятком. Добре, що можуть собі дозволити на такий люксус і радісно, що в них таке дружнє родинне почуття, така гієрархія вартостей, що кошти є тільки засобом для здійснення таких бажаних зустрічей, що вони не ошаджують саме на цьому,

як могли б.

Стафанка ми охрестили “бамбулею” — він повненький і великий на своїх п’ять місяців. Загалом дуже спокійний, якщо не голодний і не мокрий. Але от вчора, коли я залишилася з обома дітьми, щоб дати змогу Максимові та Улянці вийти до театру і до ресторану та відзначити цим свою річницю шлюбу — Стефанко, після пляшки якоїсь готової формули, дістав, мабуть, гази в животику, був дуже неспокійний, плакав, і я мусіла забрати його з дитячої кімнати, щоб не заважав спати Іванкові. Іванко говорить уже зовсім вільно, навіть будує складні речення, вживаючи напр. “щоб”. Словник його від останнього мого побуту тут дуже збагатився. З ним тепер можна вести вже нормальні розмови і дуже цікаво слідувати за його думкою. Сьогодні була я з ним на проході, в дитячій бібліотеці (куди він сам мене запровадив, бо видно ходить туди з мамою). По дорозі вибрався він було іти кудись високо по сходах, а я, побачивши, що там нагорі нічого нема і йти туди не варто, сказала: “Ми не можемо туди йти, бо бабі трудно буде назад злазити, а Іванко ще маленький і не зможе знести бабу на руках.” Іванко застановився і каже: “як я буду великий пан, то я тебе буду носити!” Максим понаучував його всяких рідко вживаних слів: “О, це бетонярка!” А я питаюся: “А що бетонярка робить?” — Іванко: “Виливає бетон, щоб будувати будинок!” Сьогодні, коли дідो Остап похвалив переді мною Іванка за те, що він, мовляв, позамітав ганок, Іванко раптом каже: “Я є робочий чоловік!” Ну, це він міг почути вже й від Остапа, але ми трохи посміялися! Робили, очевидно, багато фотографій. І от тета Ія робить мені й Іванкові фото, клацнула фотоапаратом, а Іванко: “Тратулюю!” Дуже він вразливий на всякі звуки, а гудіння моторів навіть боїться. Коли в гостях були діти і голосно по бетоні возилися возиком, Іванко закривав ручками вуха і це він робить кожного разу, коли голосно гуде мотор, коли ріжуть дерево електричною пилкою, коли вулицею з гуркотом проїде грузовик. Але вже не плаче, коли тато з мамою виходять з хати, залишаючи його вдома. Вчора, коли я його присипляла, сказав, ніби між іншим, “Мама й тато пішли до театру, але вони вернуться”.

2 червня 1989, п’ятниця, метро.

Вчора вже була на роботі. У Філядельфія прикра горяч і вогкість, а в нашому бібліотечному будинкові направляють руру і у висліді в моєму кабінеті нема охолодження. Це мене журить, бо в мене праці — гора, а при такій температурі навіть думати важко!

Ще про Іванка. Сиджу з ним на ганку і цікаво собі розмовляємо. Раптом я пчихнула. Іванко каже: “На здоров’я, бабо!” А я йому на те: “На здоров’я і тобі, Іванку!” А Іванко каже: “А я не пчихнув!”.

В Торонто на вагонах підземки і на станції написи: MIND THE GAP. Я собі подумала: якби такі написи з’явилися в нашому філядельфійському метро, навряд чи їх зрозуміли б. Мовляв професор Гігінс: “There are places where English completely disappears — why, in America they haven’t used it for years!”

В Торонто одного дня пішли ми з Остапом, Максимом, Іванком, Марком та Ією до Art

Gallery of Ontario. Хоч було нас тільки шестеро мусіли їхати двома автами і заплатили за паркування 20 дол. В музеї найцікавіше для мене — кімната канадських малярів — Group of Seven (MacDonald, Thompson і ін.) що на початку нашого століття звернули на себе увагу своїми пейзажами канадської природи. Але це не просто реалістичне відображення. Імпресіонізм, символізм? У всякому разі — це не красиві краєвиди, щоб тільки милувати око. Є в AGO кімната скульптур Moore-a, але це макети, не відливи з бронзи. Мають і кілька картин славних малярів — Утрільо, Міро, Пікассо, Моділіані.

В час побуту в Торонто хотіла зробити два телефони — до Ліди і до Марти Трофіменко — але не встигла, не було часу. Єдина нагода вийти поза родинне коло — було засідання “Слова”, що на нього пішла я з Остапом. Головою відділу в Торонто є Марія Голод. На цьому засіданні були Світлана Кузьменко, Мирон Левицький, Колесник, що пише під псевдонімом САР, Ліда Палій, Леся Копач, Віра Ворскло, Монастирський, Пасіка, Валентин Мороз. Враження — не особливе. Люди ці — мало ділові (включно з Остапом) — не багато можна від них сподіватися.

Понеділок, 5 червня. Метро.

Снився мені вночі сон. Така картина: я входжу в кімнату, а там Тато, відносно молодий, але стрункий, не такий повнотілий, як я його пам’ятаю з дитинства. Каже: я їх щойно привіз. Іду в другу кімнату, а там Максим з Іванком і ще хтось, може Уляна, не пам’ятаю. Сцена ніби це в лікаря і я стурбовано дивлюсь на Іванка: в нього стовчений і спухлий палець. Але я, нібито, зітхаю з полегшенням, бо виглядає, думала, що це щось гірше. Тільки дивуюся, чому в Іванка червоні жилки на очах. Пробудилася схвильована і неспокійна. Я не забобонна, не “вірю в сни”. Але чому саме таке щось наснилося? Про Іванка багато думаю, очевидно, і вчора на Малій Раді Чортополохів і на пікніку Михайлівської парафії з гордістю розповідала про нього. А по дорозі з Ради додому вступила на цвинтар, щоб подивитися, чи квіти мої (alyssum) цвітуть чи зів’яли. Але я весь вікенд була активна, в доброму настрою — чому ж такий сон, що приніс турботу і неспокій? Максим сьогодні повертається з конференції в Квебеку, де читав доповідь про новознайдену (в Україні) “Повість без назви” Підмогильного. Мушу до нього потелефонувати, щоб упевнитися, чи все гаразд.

Написала вчора листа Бойчукові у відповідь на його ініціативу видавати разом з письменниками України журнал літератури і мистецтва. На мою думку, більше на потребу був би журнал англomовний, що міг би виводити нашу літературу в широкий світ. Емігрантських письменників щораз менше, читачів також. Немає досить доброго матеріалу, щоб заповнити *Сучасність*, збірники *Слово*, *Нові дні*. А тій невеликій громаді, що ще хоче читати українською мовою, письменники з України доступні у радянських виданнях.

Піду вполудне надати прохання про візу до французького консульства. Мушу вислати порученою поштою і аплікації, і пашпорти.

6 червня 1989, вівторок, метро.

Вчора двічі телефонувала до Торонто — раз вранці дуже коротко з праці, щоб впевнитися, що все гаразд. Вдруге ввечері на довшу розмову з дому, щоб довідатися про славістичну конференцію в Квебеку, звідки Максим тількищо повернувся. Там була, між іншим, Курбасівська сесія, на якій виступали Лесь Танюк та його дружина Корнієнко, разом з Вірлянєю Ткач та Романою Багрій. Максим задоволений, пішло йому добре, в аудиторії були не тільки Струк, але й деякі не-українці з Торонтонського університету, з Максимового відділу. Сказав пару речень по телефону також Іванко своїм дзвіночком-голосом про те, як то вони вчора ходили з бабою Марусею до тата на університет і потім обідали “у китайців”.

Мабуть доведеться таки відкласти мою працю над прозою на пізніше і взятися і вдома за підготовку лекцій. Адже треба підготувати мені 7 50-хвилинних сесій, матеріали для роздачі студентам, завдання, а часу залишилося не так то багато. На роботі пробую дещо зробити, але рутинової праці досить багато та й люди перебивають концентрацію — і клієнти, і персонал.

Скінчила я оригінальні, тобто власні нариси й оповідання. А з перекладів наново зредагувала й переписала дві речі Гемінгвея та довжелезну новелю Ф. Скат Фіцджералда. А ще багато залишилося — може вдвічі стільки. Немає ради. Не зможу дотриматися терміну, що його сама собі поставила. Справа протягнеться ще із рік — бо після курсу лекцій, треба буде викінчити і вислати до Едмонтону ULE65A — grant зобов’язує до точності — і це, очевидно, важніше, як моя ідея видати книжку прози.

Середа, 7 червня 1989, метро, по дорозі додому.

Великі події в соціалістичних країнах. В СРСР починає діяти нова Верховна Рада з Горбачовим, як президентом, у проводі. (*La plus ça change, la plus ça la meme chose*, але може бути, що якесь зерно еволюції системи таки кинуте). Делегати конгресу критикували уряд — це рапортувала преса і телебачення на потіху радянським громадянам, що не звикли до такої отвертості. Водночас ця ж преса мовчить або дуже вибірково й цензуровано рапортує події в Китаю і в Польщі. В Китаю багатотисячні довготривалі демонстрації студентів у Бейжінгу уряд вирішив здусити силою: післав військо і танки. У висліді — масакра цивільного населення, тисячі вбитих, хаос у країні, поголоски про те, що доходить до ударів між окремими військовими з’єднаннями і що Китай на порозі громадянської війни. В Польщі тимчасом мирним шляхом голосування Солідарність здобула велику перемогу у виборах, і хоч партія запевнила собі заздалегідь рішальний голос у парламенті, то всежтаки визнала отверто перевагу Солідарности у виборах і навіть запропонувала творення коаліційного уряду. Солідарність цю пропозицію відкинула, але стане легальною опозицією — великий поступ для демократії в Польщі, де ще не так давно був вийнятковий стан і де Солідарність була поза законом. Про всі ці події я навряд чи зможу нотувати — берусь за підготовку курсів — і в метро, і вечорами вдома.

12, понеділок, метро. 6/12/89.

Значну частину вікенду присвятила “самоосвіті” — читала René David-а матеріали до теми Private international law and unification of law. Це становитиме тему моєї третьої лекції і з цією проблематикою я досі найменше була обзнайомлена. Тепер увесь свій час вдома, увечорі й вночі, присвячую підготовці лекцій. Має їх бути 6 — і мушу бути готова з усім, включно із вправами, перед нашим виїздом до Франції — тобто маю половину червня, цілий липень і може один тиждень у серпні.

Але крім того полагодила низку господарських справ: замовила малярів, що будуть малювати хату ззовні (виторгувала у своїх поляків малювання всього дерева і залізної огорожі за одну тисячу доларів плюс фарба, що за неї я вчора заплатила около 100 дол). Поїхали з Остапом до Sears-а і замовили нові килими до їдальні, вітальні, на сходи і в коридорі на горі (буде коштувати около 4,000). А коли вже є такі поважні видатки на хату, то вирішила ще додатково прикрасити її квітами. Остап не тільки не протестував, а ще й допоміг — і от при вході вже висять два кошики червоних impatientes (це в додатку до моїх вазонків, що ними обставлений ганок). Естетичне оточення вимагає і коштів, і труду. В Швейцарії, кажу Остапові, квіти на вікнах в туристичних околицях навіть регульовані законом — навіть є припис, які саме квіти. Тому і є чим милувати око! Також і Татові завезла на цвинтар свіжу бегонію — адже він так любив квіти!

14 червня 1989. Середа, метро, по дорозі додому.

Rejoice! Rejoice! — проспівав мені Остап до телефону, немов якусь стару англійську колядку. В чому справа? — питаю. А ось що: зі Львова у сьогоднішній пошті прийшло до мене від Зорівчак число журналу *Ukraine* за травень, а в ньому є дві статті про мене — Жулинського про поезію, Зорівчак про ULE65. Це справді радість. Не бачила ще і не читала, але вже тішуся. Навіть згадка у футноті була б радістю, а що доперва така увага до моєї праці. Адже трудимося всі для України і української культури з думкою, що хтось колись на батьківщині матиме з цього користь, зверне на це увагу. В новому політичному кліматі таке “повернення на батьківщину” — не така вже новина. Були в *Жовтні* статті про Керницького, про Гординського. Друкують Віру Вовк, Грабовича, Гаврилишина. Остап вчора дістав офіційне запрошення від *Всесвіту* написати статтю про Еліота і Тичину на основі своєї докторської дисертації (Хтось їм сказав, може Жулинський?) — все таки, потрасти в число цих перших і вибраних — вирізнення, несподіванка і, очевидно, як з усім у житті — припадок. Якби так не дала Жулинському пару літ тому книжок своїх та біо-бібліографічної нотатки, навряд чи писав би щось про мене. А Зорівчак, очевидно, дістала примірник ULE65 від Кравченка, також можливо через Жулинського. Журнал *Ukraine* в Америці і Канаді малодоступний і є тільки у великих бібліотеках. В Україні його, очевидно, також не читають. Отже слава невелика — але сам факт, що хтось з України звернув увагу на мою працю є для мене заплатаю за кропіткий труд і заохотою до дальшої праці.

Тимчасом моя поточна бібліографічна робота — в завішенні. Не зможу її рушити аж десь

до грудня, бо вся моя увага тепер — і на роботі і вдома — на підготовці лекцій. Мариля тимчасом взяла вакації і поїхала до Каліфорнії, а потім на конвенцію до Reno, Nevada. Отже всі довідкові справи мушу полагоджувати сама. Телефони не вгавають, неабиякий стрес. А модерна технологія ще й посилює його. Бо ось телефон із Тексасу: пришліть, мовляв, сьогодні, Fax it!

Ще 14-ого, середа, ввечері, вдома.

Прочитала статті Зорівчак і Жулинського. Рецензія Зорівчак має заголовок: “A bibliography of outstanding importance” і прикрашена фотокопією титульної сторінки ULE65 — прелімінарного, очевидно, видання. З рецензії видно, що Роксоляна — не бібліограф, а дослідник англо-українських літературних взаємин. Я не зовсім згідна з деякими її твердженнями, зокрема з першим вступним параграфом, бо думаю, що вартість моєї бібліографії не в тому, що вона вказує на англо-українські літературні взаємини і впливи, а в тому, що вона англomовному дослідникові і читачеві дає ключ для знайомства з українською літературою. Критичні її зауваження не дають мені, нажаль, нічого нового — це або речі вже виправлені в новому виданні, або побажання, що стосуються майбутніх випусків. Стаття Жулинського ілюстрована моїм фото (із книжки) та малими репродукціями обгорток “Хвалю ілюзію” і “Землетрус”. Заголовок її: “The poetical logic of self-knowledge”. Є там не тільки про мою поезію, але і про ULE і бібліотечний посібник і навіть про Ярошинську, а що може й найцікавіше — є і ціла цитата з моєї статті про бібліотекознавство в сучасній Україні — доказ, що Жулинський переглянув чимало матеріалу. Є парафрази з оцінок моїх критиків та інформації взяті із статті Костюка, є парафрази (не цитати) і моїх власних слів. Кілька параграфів, можливо, висловлюють і власну думку Жулинського, напр. “The emotional tenor of her poetry is vivacious and optimistic, though with a discernible existentialist coloring.” Стаття, очевидно, писана по українському і перекладена на англійську мову — часом думки висловлені неясно, часто штучним стилем, що вражає ненатуральністю. Журнал такого рівня, як *Ukraine*, повинен би мати більш компетентних співробітників і редакторів. Для англomовного сучасного читача писати треба трохи іншим стилем.

Я дуже рада, що потракували мене і мою працю серйозно і без зайвих перехвалок. Було б мені ще приємніше, якби стаття Жулинського появилася також в українському варіанті, напр. в *Літературній Україні*. А у *Всесвіті* — писав Кравченко — має також бути рецензія на ULE. Підозріваю, що це буде українська версія статті Зорівчак. Раніше не вірилося, що це таки може статися, але тепер — лід проломано, може бути що ще дочекаюся й українського відгуку.

Четвер, 15 червня 1989, вдома, 9:42 PM.

Знову в центрі уваги — лист з України. Написав Лев Гольденберг. Отримав мого листа і статтю зі збірника “Слово” — очевидно, це для нього велика несподіванка. Радий, що пов’язався контакт, пропонує бібліографічну співпрацю, просить про поточну інформацію. Він каже про себе: “Я тепер людина вільна — пенсіонер”. Ну от. А я не

тільки не пенсіонер, а людина обтяжена двома роботами, крім своїх власних приватних проєктів, що тепер мусіли відійти на задній плян. Навіть щоб відповісти на листи йому і Зорівчак не легко буде знайти час. А треба, і то без зволікання!

20 червня, вівторок

Вікенд був для мене дуже продуктивний. Написала листи Зорівчак і Гольденбергові, і майже скінчила першу редакцію другої і третьої лекцій. Все це мабуть тому, що мої малярі налякалися заповідженого дощу і не прийшли малювати хату ззовні. (Шкода! Погода випала прекрасна!), а також тому, що Остапа боліла нога і він не захотів їхати на мечі копаного м'яча, що були заповіджені на Тризубівці в неділю. Але ніч з неділі на понеділок пройшла мені майже без сну і після активного дня в понеділок я була така втомлена, що вирішила нічого більше ввечері не робити. Поклалася до ліжка перед 9-ою — після вечері і вістей на телебаченні — і спала до 6:30. Відпочата й відсвіжена починаю сьогодні новий день.

Вчора послала ULE65 Гольденбергові летунською поштою (Air mail book rate — \$7.37!). Сьогодні шлю Костюкові, а також — окремо в листі, фотокопії статей з *Ukraine*, там є згадки і про нього.

Ніч із суботи на неділю, 24/25 червня 1989.

Нікуди з дому весь день не виходила. Зате вже і четверта моя лекція “Private international law and unification of law” майже готова — вийшло 15 сторін комп'ютерського друку — чи не за багато для 50-хвилинної лекції? Зрештою, я не збираюся цього читати як доповідь — треба буде більш-менш вивчити, щоб могли вільно говорити. Але прийшло мені на думку, що я з цього могла б зробити статтю до *Law Library Journal* або до *International Journal of Law Libraries* — на цю тему в правничій бібліотекарській літературі нічого немає!

Прийшов лист від Зорівчак. Деякі мої посилки дійшли, але не всі. Найбільша з усіх, де були *Хвалю ілюзію*, статті про Войнич і Расторгуєва ітд. — пропала! Матеріяли вислані пізніше, включно з книжкою ULE65 — дійшли. Що це значить? Цензура? Недбалість пошти? Чи треба слати рекомендованою посилкою? Мою статтю з “Сучасності” “Про дві антології” Роксоляна читала редакторів “Всесвіту”!

Понеділок, 26 червня 1989, метро.

Неділю вирішила присвятити для відпруження: не працювала над лекціями. Написала листа Роксоляні до Львова, зварила обід: котлети, печену картоплю, капусту та й великий горщик голубців на випадок, якби мої поляки таки нарешті почали малювати хату із зовні. (Минулого тижня день-у-день ішов дощ — отже ця робота відкладалася). На 3-ту поїхали з Вірою Лащик до міста, щоб у кіні “Ritz” побачити новий радянський фільм “Little Vera”. Фільм цікавий — він показує повну безнадію сучасного життя в СРСР, алієнацію молоді, сіре нужденне животіння в прикрих умовах побуту, що веде до опростачених людських

відносин. Все це на тлі занечищеного індустрією довкілля. Фільм пригноблює і є яскравим контрастом до всіх цих гурра-оптимістичних, повних фальшивої патетики, радянських фільмів минулого. Але саме в цьому свому намаганні бути контрастом фільм може й занадто однобічний. Єдині світлі моменти — еротичні, і зроблені вдало, без пересади, з молодими гарними акторами. Повернувшись з кіно, ми затримали Віру в себе, почастували голубцями. А потім ми вдвох з Вірою випили собі пляшку Gewürztraminer і ... дивилися на фільм Бунуеля “Discreet charm of the bourgeoisie” на нашому VCR. (Марко заінсталював, а я щойно тепер учуся його вживати). Отже: Double feature: два фільми одного дня. Фільм Бунуеля — майстерштук. Я вже його раз бачила, але зовсім забула. Про нього можна б писати цілу дисертацію.

Вівторок, 27 червня 1989, метро.

Мариля повернулася з конвенції. Розповіла мені про сесії, workshop, а найбільше і з великим жалем про дальші інтриги й непорозуміння між Liz і David-ом. Для мене всі ці інтриги — осоружні. Не жалую, що мене там не було. Привезла мені магнітофонні стрічки і от я вже вчора цілий вечір удома слухала цикл доповідей про німецьке і французьке право — дуже до речі, бо це саме тема моєї чергової лекції. Багато нового я не навчилася, але впевнилася в тому, що моє знання цього предмету, моя практика і наша бібліотечна колекція зовсім для моєї лекції вистачать.

Малярі (в бібліотеці, не вдома!) помалювали мою нову кімнату. Буду переносити своє бюро до колишньої staff lounge, а свою трохи більшу кімнату віддам Марилі. Це дасть мені трохи більше “privacy”, якої останнім часом дуже мені бракувало.

3 липня 1989, понеділок, метро.

Справи поступають вперед. Вікенд знову присвятила повністю підготовці лекцій і от я вже першу половину моєї лекції про французьке й німецьке право маю майже готову. Завтра — свято, буду вдома, і поспробую закінчити першу редакцію. Тоді ще лишиться остання моя — шоста лекція, що буде повністю присвячена перекладам і джерелам цивілістичної традиції, що їх можна знайти в англійській мові. Тоді залишиться ще доповнити і перевірити деякі деталі та виготовити 5 задач — assignments, що з них одна вже готова.

П’ятницю (вечір) присвятила, щоб написати листа Лялині Катрусі. Вона сповнена жалю і почуття вини, і робить собі всякі викиди, що мовляв, повинна була сповнити кожну Лялину забаганку, а не робила цього. Жаль мені її. Бідна дитина дала з себе більше, як 90% інших дочок в Америці, а тепер мучить себе, що мовляв, можна було зробити ще більше. Немов би можна було відхилити смерть від коханої людини. Купила я їй книжку “Necessary losses” (на пораду Віри) і шлю нині разом з листом.

5 липня 1989.

Вчорашнє свято незалежності провела вдома. Прийшли нарешті мої малярі-поляки

(питалися: а що скажуть сусіди, адже це свято! — але я запевнила їх, що американці виявляють свій патріотизм не лінивством, а навпаки — працьовитістю!) Нажаль, прийшли без драбини і я зразу мала клопіт — треба було пошукати між сусідами і позичити. Працю, однак, мусіли перервати, бо пополудні пустився дощ. Я при цій нагоді пересадила з дерев'яної пачки перед входом до хати два evergreens, що виявилось досить тяжкою працею — треба було носити землю лопатою на город ітд. Але врешті впоралася. Хочу, щоб на місце цієї пачки зробили мені ці робітники п'лятформу, що на ній стоятимуть у посудинах з червоного дерева мої рослини.

Для лекцій вчорашній день не був надто продуктивний. Але зате напередодні, в понеділок увечорі, я сиділа при комп'ютері до 2-ої год. вночі, бо знала, що не мушу вставати вранці о 6-ій — і більш-менш закінчила лекцію про французьке і німецьке право.

Вчора написала листа Тимошеві Головінському, який цього року закінчив право — дарунок хочу купити сьогодні після праці. Листа-подяку Миколі Жулинському написала і передаю Мирославом.

Понеділок, 10 липня 1989, метро.

Треба відмітити найважливіше: в суботу прийшов лист від Комісії Бібліографічного Конкурсу УНІГУ (Лабунька, Данко, Штогрин): дали мені повну одну тисячу нагороду за ULE65A.

Понеділок, 10 липня, метро, по дорозі додому.

Мусіла перервати записки, бо присілася до мене Віра Датон. Вона тепер ходить з Петром Рубаном, отже розповідала мені про це і про своїх синів. Юрчик на таборі в Іст Четгемі, Юстин працює при митті посуду в ресторані, а на вересень уже прийнятий на студії до Дрексель.

Отже продовження і доповнення:

Бібліографічну нагороду отримала і це приспорить мені напевно додаткових не-другів. Дійшли до мене чутки, що я вже є предметом обмови за статтю Жулинського. Він тепер попав в неласку, бо знайшли якісь його образливі вислови під адресою Кубійовича і Шептицького. В нас так з усіма — наперед ставлять на п'єдестал, а потім кидають у болото. Замість того, щоб спокійно й помірковано без перебільшених екзальтацій сприймати людину такою, як вона є, з усіма її добрими прикметами й поганими хибами. Ще й зразив собі еміграцію Микола, бо в Урбані мав доповідь про Стуса і, кажуть, характеризував його як незбалансовану особистість. На це гостро zareагувала Надійка Світлична. Ну, я не чула на власні вуха, отже не знаю, як там було в Урбані, а Стуса особисто не знала і не знаю, хто з них має рацію, де правда. Зрештою, я — релятивістка. Що таке правда? Сказав би Анатоль Франс — це арлекін з комедії дель арте, кожний бачить його в іншому кольорі, залежно від того, де сидить у театрі.

Нагороді я рада не тільки тому, що нарешті почнуть бодай частинно повертатися мої витрати на бібліографічну працю, але навіть грент КІУС і ця нагорода — це крапля в море. Мене вже добрі тисячі коштує ця робота: і комп'ютер, і поїздки до бібліотек. Не кажу вже про мою працю, посвяту часу, недоспані ночі. Але мені ще важніше як гроші — факт, що три члени комісії — і то добрі фахівці, думку яких особливо ціную — мою працю критично переглянули і я зможу використати їхні зауваження для нової редакції тексту, заки пішлю його в грудні до Едмонтону.

Сьогодні вполудне прийшли нарешті робітники і перенесли моє бюро, шафу, крісла ітд. до наступної кімнати 332А. Трохи втомилася і ще, очевидно, не зовсім розташувалася. Картини ще не висять на стінах, але є досить багато місця, чисто, менше всякого барахла. Залишила комп'ютер в своїй старій кімнаті, де тепер буде Марія. Але вживати його будемо, очевидно, далі всі.

11 липня, вівторок, метро.

Вчора також робітники з фірми Sears зірвали в нашій хаті старі килими і заклали нові. Коштувало це 4,000 доларів, а чотирьох мужчин — каже Остап — упоралися з роботою за кілька годин. Килими подібні кольором до старих килимів, але м'які, чисті. Ще сьогодні має прийти Ольга поприбирати і це конечно, бо всюди повно ниток і відрізок килима. Зробили мої робітники теж і дві речі, що внесли певні ускладнення. По-перше: я просила, щоб килим старий із вітальні не викидати разом з рештою, а залишити цілим — він у доброму стані і я думала використати його або нам самим, або подарувати чи то Лабунькам, чи Лащикам, чи навіть моїй бібліотеці. Тимчасом робітники не догадалися, а Остап не припилював, щоб занести цей килим до гаражу. Коли я прийшла з роботи і пробувала це зробити сама — думала, що переплачу життям: це така велика вага, що зрушити її з місця треба буде двом сильним чоловікам. Я тимчасом накрила зверху, щоб не замкнуло на випадок дощу, але дуже це мене схвилювало. По друге: поміри Sears зробив надто щедрі. Нового килима залишилося так багато, що можна було б, мабуть, покрити ще й підлогу в малій кімнатці збоку. Може так і зробимо.

12 липня, середа, метро.

Вже пару днів підряд така втомлена, що кладусь спати біля 9-ої — і, очевидно, ніякої роботи вдома робити не можу. В моїй новій кімнаті в бібліотеці дуже холодно, мушу сидіти в светрі, і це, мабуть, не дуже добре для мого артриту. Може доведеться відчиняти вікно — добре, що таке є.

Вийшов новий каталог нашої правничої школи на наступний академічний рік. Є там коротка біографічна нотатка і про мене на сторінці, де виписані всі нові професори. Інформацію дали так, як я її подала, навіть “the” до “Ukraine” не додали! Але зробили пару типографічних помилок: “educated” замість “educate”. І прізвище в біо — правильно: Tarnawsky, але в іншому місці — Tarnawski.

13 липня 1989, метро, четвер.

Боже, як уміє сприкрити мені життя мій Остап! Вчора їхлаи ввечорі на виступ Танюка, Корнієнко, Мовчана. Як звичайно, кожна розмова з ним веде до суперечки. Ніяк не можна висловити власної думки ні про що. Мистецтво конверзації йому зовсім чуже. Він хоче висловити думку, а від мене чекає тільки похвали й одобрення. Боронь Боже, щоб я висловила щось протилежне! І то без уваги на тему. Не можемо говорити ні про літературу, ні про господарські проблеми, бо все це викликає стрес. А ще таке: каже він: я прочитав твого листа до Костюка. Ти написала, що їдеш на конференцію до Парижа і береш з собою Остапа. Брати можна хіба парасолою! — Ну, хто б то подумав! Образитись за таке! — Але я розумію: за цим стоїть глибоке почуття меншевартости й заздрість. Я довгі роки вирікала всяких амбіцій: була аж надто уважливою і закоханою жінкою, відданою мамою дітям — але ці ролі вже поза мною. Я маю право, як і всі (не тільки як всі жінки, але і як чоловіки) пробувати залишити по собі якийсь, як це геніяльно сказала Катря Горбач, “слід на воді”. Не відречусь цього права. Хоч платити за нього мушу високою ціною — самотністю.

Понеділок, 17 липня 1989, метро.

Вікенд пройшов за господарськими справами. В суботу наварила на два дні, бо думала, що мої малярі закінчать цього вікенду свою роботу — а їм треба дати їсти. Тимчасом вони прийшли в суботу аж пізно пополудні, а в неділю думали працювати весь день, але пустився дощ і не можна було працювати надворі взагалі. Крім того я полагодила низку справ, дала направити шибу у вікні, а потім, разом з Остапом, їздила до Sears-а в справі килимів (з головної роботи залишилося стільки матеріялу, що можна покрити долівку ще малої кімнатки — “den”). Купили також два хіднички, залізко, дарунок для Ізи (куди ми запрошені в найближчу суботу), і машину до кошення трави, бо стара зіпсувалася — одне слово: favorite American pasttime — shopping, видавати гроші, або, як сказав би Wordsworth: “getting and spending we lay waste our powers...”

Переробляю, скорочую свої лекції, виготовляю “handouts” і “assignments”. Хвилює мене ця підготовка і не дозволяє зосередити думку на чомусь іншому.

Лабунька, на моє прохання, дав мені вчора свої і Данкові критичні зауваження до ULE65A. Нажаль, не надто багато з цього скористаю, хоч може треба додати кілька речень до вступу, бо бачу, що читачам, навіть таким як ця комісія, пов’язання ULE65A з рештою проєкту — неясне.

Вівторок, 18 липня, метро.

Віра сьогодні робить мені послугу — взяла на своє авто вранці до роботи дві мої картини — афіш Гніздовського та олійну картину — гори Дзядзя Туся. Хочу додати до цих картин, що вже є в мене в бюрі, щоб уприютнити мою нову кімнату. Вчора повісила при допоміж Кена Гакуса, нашого давнього працівника-урядника, що 20 літ тому допомагав вішати мені

картини в моїй першій кімнаті — Дон Кіхота Пікассо — і зразу стало немов тепліше в кімнаті і відрадніше на душі. Отже я вирішила не зволікати і повісити решту картин, щоб прикрасити стіни. Отже буду мати два гарно оправлені афіші Гніздовського — червоне дерево і чорну вівцю. Крім того, дідовий олійний пейзаж з Альп над каміном і оправлені кольорові фотографії із Зальцбурга. В моїй старій кімнаті висіла на стіні велика карта землі — я її залишила Марилі, але думаю купити собі нову мапу і повісити. Не знаю чи це зроблю, залежить від місця. Мапа, очевидно, має і практичне значення, хоч я, очевидно, можу піти до сусідньої кімнати і подивитися, як треба.

Вівторок, 18 липня, вдома.

Посиділа трохи з Остапом, читаючи уривки з *Літературної України* і з репортажу Marples-а про його поїздку в Україну в *Ukrainian Weekly*. Виглядало: нормальна родинна Gemütlichkeit. Але потім знову — ні сіло, ні впало — звичне хамування: піднесений тон, образливі слова. Фактично, варто було б зарекордувати, бо повірити трудно, щоб нормальні психічно стабільні дорослі люди інтелігентної верстви могли так подразнено, просто істерично, реагувати на якісь дрібниці побуту чи розмови. Бог мені свідком, що не дала я до цього жодного приводу. Але ні. Привід таки дала, не тепер, не в розмові, не в поведінці, але фактом дивного збігу обставин, що на протязі кількох місяців приніс мені цілу низку особистих успіхів: публікацію ULE65B, рецензію Зорівчак та статтю Жулинського в *Ukraine*, признаний grant від CIUS, нагороду Ценків від УНІГУ, підвишку в професійному статусі до “Associate Library Director” і до “lecturer” — а в Law School — думаю, що Остапові цих моїх успіхів забагато, він ніяк не може їх перетравити. Мені все це коштує дуже багато труду і я зовсім не перебільшую значення всіх цих речей — все це крапля в море у порівнанні з деякими справжніми вартостями й успіхами. Бо що таке велике ай-вай моє ULE65B? Брошура на 129 сторінок, вислід великої кропіткої праці і для бідної нашої культури потрібна річ — але це не творчий успіх, не оригінальний індивідуальний вклад у культуру — його міг би зробити кожний інший більш-менш солідний бібліограф — “workaholic”. А статті в журналі *Ukraine* — невелике цабе, цього журналу на еміграції мало хто бачить, а в Україні, очевидно, і взагалі ніхто не читає — для мене, очевидно, величезна радість і заохота до праці — але чи варто аж так хворобливо заздрити цього успіху? Grant і нагорода Ценків — це врешті-решт тільки мала субсидія для кропіткої праці, яка мене саму коштує вже досить багато і власних грошей — отже частковий зворот до родинного бюджету. Підвищення на службі — коштом знову ж великої праці і нервів — stress that comes from success — з цього успіху обоє ж користуємо, я ж працюю не для власної тільки приємности, адже є з цього фінансова користь для родини. Що мені робити? Пошту мою Остап відкриває, отже сховати від нього інформацій, що його дразнять, ніяк не можу. От сьогодні прийшла картка з привітанням від Люди й Зенка — прочитали статті в *Ukraine* і вітають мене з успіхом! Якби так знали, що це їхнє привітання може й було причиною Остапового подразнення, що зіпсувало мені цілий вечір! А може теж принесе безсонну ніч?

20 липня 1989, метро, під вечір, по дорозі додому.

В останньому числі *Літературної України* Іван Дзюба пише про свою подорож по Америці й Канаді. Фактично, це у формі інтерв'ю — він відповідає на запитання кореспондента. Дуже отверто, доброзичливо, позитивно пише Дзюба про українську еміграцію, про її наукові і культурні здобутки. Що більше: підкреслює деякі контрасти з розумною і напевно уважно обміркованою думкою впливати на реформи вдома. Пише, напр. про українські школи, що втримуються коштом великих зусиль серед натиску денационалізації ззовні, про вільний доступ до багатьох бібліотечних колекцій, про достаток і матеріяльне забезпечення. Показує і на паралелі: суперечки за “на Україні” чи “в Україні”, недостатнє зацікавлення широких мас справами української книжки, ітд. Дзюба дає перелік якогось десятка українських книг, що їх він привіз із закордонної подорожі і в тому числі згадує також Остапа й Марту Тарнавських... Приємно, що попали в коло вибраних. Він навмисне не згадує прізвищ людей, що з ними зустрічався, щоб мовляв когось не поминути. Робить тільки вийняток для Григорія Костюка, що його називає патріархом. Але факт, що вичислив вибраних авторів книжок, що їх привіз із собою, напевно викличе заздрість і негодування тих, що не згадані взагалі. От хоч би у Філядельфії. Лабунька говорив про нього доповідь, Рудницький організував цілу імпрезу в Ля Саль, а вони взагалі не згадані.

В бюрі сьогодні Кен Гакус допоміг мені повісити мої картини. Але, нажаль, при тій нагоді збив мені шибу в новооправлених вівцях Гніздовського... Остап, коли почув про це це по телефону, каже: це його вина, треба, щоб він направив, що він собі думає? — але я вибачлива. Це був випадок. Хлопець робив мені послугу. Трудно. Буду мусіти сама якось подбати про нове скло. Видаток невеликий, але велика морока, бо картина поважного розміру і трудно буде таку шибу принести.

Понеділок, 24 липня 1989, метро, вранці.

Суботу пополудні провели на гостині в Ізи Каплана. Він купив собі помешкання-кондомініум і в день свого народження запросив біля 60 гостей — до невеличкої клубної кімнати над басейном. Російськомовна єврейська аудиторія (з українців були ми і Рудницькі), з великим сентиментом до російської культури. Якби так Україна була державою, половина цих людей працювала б для розбудови нашої культури — багато з них дуже добре говорить українською мовою.

Увечорі запросили до себе на обід Віру, потім ми з нею вдвох дивилися на video “Сім самураїв” Куросави. В неділю я засіла знову за свої лекції — час-до-часу знаходить на мене паніка... Вибірались в кіно з Вірою, але я послала Остапа з Вірою, а сама залишилася працювати. Кажуть: добра була комедія. Може іншим разом. Посиділи ще з годину при чайочку — тоді це вже не була для мене втрата часу, бо після кількох годин при комп'ютері, обов'язково треба було відпружитися.

Я рада, що Остап помітно відпружився (— не від виходу з Вірою — тоді я і справді почала б бути заздрісною!) — але вже раніше, я думаю, від статті Дзюби. Навіть не протестував, коли ми їхали до Ізи, пустив мимо вуха Ізин нетакт, коли він мене з великим апльомбом представив аудиторії як “письательницю” і жінку, що її він “обожає”, а про

Остапа не сказав, хто він. Колись це я Ізі може делікатно випімну, але там і тоді це не було місце.

25 липня 1989, вівторок, метро.

Вчора мої малярі-поляки закінчили нарешті малювати нашу хату ззовні — тобто дерево — вікна, двері, поперечки на мури нашого Tudor style будинку та залізну огорожу довкола ганків. Обійшлася мені ця робота порівняно дуже дешево — \$1100. Фірма College Pro — одна із дешевших — цінила кількесот доларів більше. Правда, робота трохи затягнулася, драбину мусіла я сама позичити в сусіда, сама купувала фарби, возила наших робітників додому та й гостила їх обідами й пивом. Ну, але хата чиста й відновлена. Ще треба направити скриньку на квіти, паркан на городі ззаду та замовити нові входові двері — storm doors, що залежно від яквалітету може коштувати від 250 до 600 дол. Але з дверима справа напевне трохи затягнеться. Замовляти треба, здається, 4-5 тижнів наперед, а тепер справа ускладнюють наші два виїзди до Європи.

25 липня, вівторок, по дорозі додому.

В СРСР страйкують шахтарі. Почалося на Сибірі, поширилось на Україну. Горбачов вирішив іти на поступки робітникам, а навіть, видається, хоче використати цей рух знизу, щоб позбутися деяких консервативних елементів партії. Всі чекаємо, щоб нарешті полетів і Щербицький. Але справи радянської економіки дуже поважні. Недостачі даються взнаки і викликають бунт. Чи можна цю страшну імперію зла перетворити шляхом еволюції в нормальну демократичну державу з вільною економікою, що веде до достатку? Дай Боже, щоб обійшлося без кривавої революції. Але якщо б альтернативою мав бути новий сталінізм? Реакція і репресія, як ось сталося в Китаю? Як довго ще може народ терпіти?

Четвер, 27 липня, метро.

Наздогнало нас філядельфійське літо. Гарячі дні, температура понад 90, висока вологість — але час-до-часу, як от учора, вечорами — буря, дощ. Отже немає тієї посухи, що була минулого року, та й повітря чистіше. Але вечорі ніяк не можна використати для якоїсь умової праці. Навіть наніч вже пару разів включала охолодження, щоб могли бодай виспатися й відпочаюти іти на роботу.

Вчора прийшли два листи з України — від Любка Бліхара, та від одного з редакторів *Жовтня*, Ільницького. Ільницькому, виявляється, Остап послав, між іншими, і мої книжки! Він прочитав, зацікавився, просить біо-бібліографічної інформації. Інформацій йому взагалі потрібно про різних еміграційних поетів — дати смерті ітд. — і він за тим звертається до Остапа. Любка Бліхар був на виступі Дзюби, де він розповідав про свою поїздку по Америці й Канаді, а тепер прочитав Дзюбину статтю в *Літ. Україні* і побачив у ній згадку про нас! Пише про те, що йому соромно, що він нічого не знає про нашу творчість! (Ну, от — коли був у нас вдома, я пропонувала йому книжку, але боявся брати її з собою — взагалі він більш був зацікавлений спекуляцією, як культурою — ну, що ж,

добре, що вмів використати кон'юнктуру, виїхати кілька разів за кордон. Потрібно підприємчивих людей, може, якби Любко був молодший, належав би тепер до тих, що починають кооперацію, приватні бізнеси тощо.

Робітничі страйки в ССРСР часом приймають загрозливі для національного відродження форми. Ось в Естонії російськомовні робітники страйкують у протест проти введення естонської мови як державної.

Мушу знайти час і силу, щоб написати записку Гольденбергові й Зорівчак. У Львові нам скоротила фірма Score побут на один день. Гольденберг — незнайома людина, що з нею тільки двічі я обмінялася листами — пропонує мені своє помешкання в Києві на час нашого побуту там!

П'ятниця, 28 липня 1989, метро.

Тит Геврик прислав коротку записку: “Не можу не похвалитися” і прилогу статті з “Вечірнього Києва” з 8 липня 1989. І справді: Стаття, що її автором є Сергій Тойма, має заголовок: “Повернена правда про втрачені шедеври” і прикрашена 5-ома репродукціями з Титового каталогу “Втрачені архітектурні пам'ятки Києва”. Тойма не тільки переповідає Титові інформації про руйнування церков, але навіть пропонує перевидати в Києві Титову книжку! Тішуся разом з Титом. Рада, що його кропітка праця, що її він робить з одержимості як labor of love поза годинами відповідальної професійної роботи, знаходить відгук і має вплив. Тита я дуже ціную, віддавна йому симпатизую, він солідний знавець свого діла, а при тому людина скромна, що не ставить на першому місці своє я, але хоче вкласти і свою цеглину в розбудову української культури.

Неділя, 30 липня 1987. Пополудні, вдома.

Вчора була річниця Лялиної смерті. Плянувала я потелефонувати до п-ні Аделі, але коли під вечір (враховуючи зміну часу в Орегоні) хотіла це зробити, виявилось, що в мене немає її номера телефону! Написала сьогодні листа. Взагалі увесь вікенд пройшов мені на листуванні. До комп'ютера засіла вже в суботу вранці, але не щоб викінчувати свої лекції, а щоб писати листи. І от завтра в мене гора пошти: Зорівчак, Гольденбергові, Дзюбі, Плющам, Аделі, Ірці Стецурі, що її мама тількищо померла, Мальченкові, що йому в серпні сповниться 70 років, А. Григоровичеві — редакторові “Forum”. Цим останнім чотирьом долучила я фотокопію статей з *Ukraine* — це як-не-як маленька сензація. Посилаю також копії Славкові Тр. і Христі Кушнір. Написала також до Оленки Сацюк до Порто Ріко, бо знайшла серед неполагодженої кореспонденції її листа, та ще й з фотографіями. Також вишлю завтра фотокопії статті з *Жовтня* “Про мистецьке життя Львова між двома війнами” до Петра і Наталі Холодних. Гріх був би не зробити старому панові Петрусеві — як казала Ляля — приємности — адже це напевно вперше згадують його в радянському журналі.

Оттака велика гарячкова активність — а все, мабуть, через те, що трохи надоїло займатися

самим тільки правом. Потрібно трохи відпруження. Стужилася я вже і за своєю літературною і бібліографічною роботою. Але трудно — потрібна видержка. Поїздка до Франції — вже незабаром — маю надію дасть відпруження і відпочинок, хоч боюся, що трема перед початком академічного року може мені трохи псувати безтурботність настрою. Вчора всю ніч не спала, хоч — здавалося — нічим не хвилювалася. Здавалося, що я просто вибилася зі сну, бо пізно лягла спати у незвичний для мене час. Сьогодні трохи практикувала фотографування новим моїм фотоапаратом Nikon Zoom Touch 500. Купила його спеціально перед подорожжю до Європи — а тепер мушу навчитися його вживати.

Wachen, lesen, lange Briefe schreiben. Не знав Рільке, що до цього в наш час можна додати ще telephonieren, чи там anrufen. Ми живемо досить відірвано від людей і це зокрема помітно літом, коли люди розїжджаються на вакації. Отже вчора на телефонічній розмові провела трохи часу з Максимом, Мотрею (яка приїхала на вікенд до Філядельфії), Вонторською — сьогодні з Іком Лабунькою в Кембридж та з Анею Максимович. Треба, по американському спортовому вислову — touch base з людьми, щоб не втрачати контакту.

Але я таки маю намір примусити себе засісти за мої правничі лекції і на цьому записки в щоденнику припиню, щоб вони не служили мені ще одним навмисне створеним бар'єром до справжньої роботи.

31 липня 1989, понеділок вранці, метро.

В татовій хаті при 6240 Lawnton — як це можна здогадуватися із щоденних спостережень на протязі кількох місяців — мешкає Соня Сенковська із своїм хлопцем. Я про це, мабуть, і не знала б нічого, якби не те, що кожного дня іду попри татову хату до роботи і бачу: в п'ятницю виставлене сміття, в суботу-неділю і часом серед тижня — запарковане авто. Соня, очевидно, мене уникає. Бачила я її здалеку пару разів, а один раз зустріла в центрі міста, на станції метро. Привіталася я з нею, почала розмову. Десь вона в місті працює. Але... розмова тільки що почалася, ми стояли на платформі локального поїзду (бо в локальному завжди можна знайти сидяче місце, повертаючись з праці додому). Раптом Соня заявила, що вона їде експресом, сказала “бай-бай” і перейшла на інший перон. Це мене дуже здивувало: було ясно, що вона хоче уникнути розмови зі мною і мого товариства. Адже експрес приходить може на 5 хвилин раніше і спішитися не було потрібно — адже не їхала на працю, а з праці додому. Ну, нехай. Не буду накидатися. На цьому втрачають тільки вони. Досі завжди було так, що контакт зі мною встановляли вони тільки тоді, як їм потрібно було грошей. От, напр. John McKinley, Соні хлопець, не завагався пару місяців тому прислати мені рахунок за газ, електрику ітд. — бо я, мовляв, обіцяла платити за все це до кінця січня. Ну, я слова дотримала, заплатила, виписавши чек на Андрія. І від того часу — ні чичирк. Дивує така поведінка. Не то що члени родини (та ще й близької), але нормальні цивілізовані люди в такому випадку прийшли б колись, як сусіди, сказати “Hello”, або запросити до себе, щоб я подивилася може із сентименту на хату своїх батьків, у якій так недавно бувала щодня. — Фактично, я рада, що вони мені не

нав'язуються. Баба з воза, коням легше! — але якби мої діти так поводитися невиховано, було б мені соромно! Зрештою, які батьки, такі діти. Я чомусь надіялась, що Соня, обувшись трохи між людьми, буде поводитися трохи більш цивілізовано, не так як її батько і мама. Даремні сподівання!

4 серпня 1989, п'ятниця вранці, метро.

Шість моїх 50-хвилинних лекцій — готові, тобто написані. Ще треба підготувати два завдання (три вже готові), цілу низку “handouts” для студентів, тобто списки матеріалів, приклади, тощо. А тоді, треба буде трохи повправляти, щоб могли вільно говорити, не читаючи. Але це доведеться, мабуть, робити безпосередньо перед кожною лекцією. Тобто, я приготвую себе психічно на... вакації, адже 15 серпня їдемо до Франції і я не дозволю, щоб зайві турботи про грядучий курс зіпсували мені належний, і маю надію, цікавий відпочинок.

Мариля тепер на вакаціях і я фактично працюю у двох кімнатах — на комп'ютері в кімнаті Марилі, моєму старому бюро, і при власному бюрку в новій моїй кімнаті 332А — де вже висять на стінах два афіші Гніздовського, чотири кольорові види Зальбурга та над каміном — приємний своїми імпресіоністичними кольорами альпійський краєвид дзядзя Чайковського, а як тло для мене, на стіні за бюрком, Дон Кіхот Пікассо, що — як каже Мариля — є моїм trademark. (Я хотіла повісити його деінде, а вона каже: о, ні, студенти вже привикли до того, що коли приходять до Вас, дивляться на Вашого Дон Кіхота, це Ваш trademark!) Але в новому моєму бюро — дуже холодно. Air conditioning with a vengeance! This is as close to Siberia as I ever want to be — кажу, сміючись, моїм товаришам праці.

5 серпня 1989, пополудні, Гантер.

Запросила нас Софійка до себе на Гевриківку до Гантеру і ми радо із запрошення скористали. Первісний плян був, щоб Остап зробив із Едвардом Козаком інтерв'ю на відео — Остап має бути куратором виставки Екових карикатур, що її плянує організувати музей і мотором цього, як звичайно, є Софійка Геврик. Але Козак на цей вікенд до Гантеру не приїхав, а Софійка каже: але запрошення стоїть! Отже ми тут. Прегарна сонячна погода, легкий вітрець — не те, що заповіджений на Філядельфію день вологости і температури 96+! Садиба Гевриків — напевно найкраще місце з усього українського Гантеру — високо, простірно, з гарним видом на залісені гори. Тита з нами немає, він залишився вдома з хворим батьком, був тільки Лесик, Софійка, Остап і я. Ми тількищо пообідали на веранді голубцями, що їх я привезла з дому, поприбирали й помили посуд, Лесик поїхав на прогульку на новозакупленому ровері, Софійка поїхала автом до Вижницьких, Остап дримає на лежаку. Тиша, безлюддя, широка спокійна панорама.

Вчора в нашій університетській книгарні купила я собі тасьму французької мови — та ще й заавансовану. Привезла зі собою свій Sony Walkman і попробую трохи повправляти по французькому. Адже за тиждень їдемо до Парижа!

7 серпня 1989, понеділок, метро.

Провели прегарний вікенд в Гантері. Софійка Геврик — не тільки щиросердечна й приязна, але також ділова, енергійна, із вникливим розумом людина. А гостинність її така, що крім нас з Остапом, Софійки і Лесика, в невеликій Гевриківці ночували ще Марійка Шуст та — на підлозі, в мішках, по пластовому — три Лесикові товариші. Вибіралося ми в суботу ввечері на концерт піяніста Гринькова у гражді, але розмова при столі на веранді затягнулася, на небо висипали зорі — і ми не пішли! Із цим рідкісним зоряним небом не можна було конкурувати навіть доброму клясичному музиці.

Спали ми з Остапом в окремій кімнаті — привезли зі собою власну постіль, щоб заощадити Софійці зайвої праці. Спалося незле при поміркованій Гантерській температурі (хоч удень було досить навіть гаряче!) Вранці я встала, взулася у свої Reeboks і о 7-ій годині вже вийшла з хати на довгий прохід — всі ще спали. Але я взяла зі собою свій портативний Sony Walkman і магнітофонний запис львівського політичного кабаре “Не журиць”. Ходила я довколишніми дорогами до год. 10-ої. Прослухала із великим зацікавленням дві повні касети пісеньок Панчишина і товаришів. Це — очевидно — не професійні записи і не дуже доброго квалітету. Якась туристка була на виступі “Не журиць” і записала. Хлопці ці — не співаки, виконання їх посередне, а музика — під американський Rock. Їхнє форте, одначе, не в якості виконання: оригінальні тексти політичної сатири, дотепні і відважні, напевно небезпечна для режиму зброя. За таке колись покарали б довготривалим ув’язненням і засланням. “День злодія” і “Я маю право мати право” я вже чула раніше. Але інші речі для мене зовсім нові і досі незнайомі. “Кагано-віч, професійний кат”, або “Павлик Морозов”, або про дитину, що мусить малими долоньками захищати букву “ї”; мова наша, кажуть, солов’їна, але “не можна покладатися тільки на солов’їв”, ніби-балляда про те, як у 1623 році завалився львівський ратуш, музика до тексту Симоненкового вірша про Львів, “є міста ренегати, є просто байстряга” — такі речі запам’ятовуються, вони напевно “ходять по Львові”.

Після сніданку поїхали під церкву — зустріли всяких знайомих — Іларіона Чолгана, Онишкевичів, Лясю Старосольську, Любу Волинець, Світлянку Андрушків з чоловіком і чотирилітнім синком, Любу Артимишин, що ходила колись до зальцбурзької гімназії, Наталку Соневицьку, Кіпів... Пополудні Софійка запросила до себе на нараду в справі виставки Екових карикатур Ярка Козака з жінкою, Лясю, Марійку Шуст.

Десь після 7-ої виїхали з Гантеру, а перед 12-ою вже були вдома. Софійка — знаменитий і відважний шофер, їде швидко головними автострадами.

Середа, 16 серпня 1989. Париж. Hotel Lindbergh⁴.

У вівторок 15, біля 4-ої були вже на летовищі у Філядельфії. (Мирослав знову зробив нам

⁴Сьогодні, Hotel Signature St Germain des Pres

послугу і підвіз нас автом). Але буря спричинила проволоку — пізно виїхали, вступали по пасажирів у Нью Йорку — отже до Парижа прибули майже 12 годин пізніше. Готелик скромний, кімнатка мала, вікно виходить на камінне подвір'я, але є лазничка і телевізор. Перепочили трошки пополудні, а тоді удвох пішли на довгий прохід аж до Tour Eiffel, виїхали нагору (Остап не дуже мав охоту, але я переконала його, що ми вже втретє в Парижі, а досі не бачили виду міста з вежі Айфля). Вид справді гарний — погода після дощу прояснилася, було далеко видно. Париж і далі ще гарний, але на будинках слід занечищення повітря, почорніли вони від двоокису вугля і інших нечистот, що їх головним спричинником — тисячі авт... Досить довго блукали вулицями міста, пообідали смачно в ресторані недалеко від Ecole Militaire, спостерігали крізь вікно парижан, а після карафки вина і недоспаної ночі я вже в ліжку, готова до відпочинку і трохи запаморочена вином.

Четвер, 17 серпня 1989. (Ніч, вже фактично 18 серпня). Париж.

Їздили сьогодні відвідати Плющів. Виїхали пізно — десь біля 4-ої пополудні, бо — поперше, довго спали десь до 10-ої, потім телефонували до Плющів і щоб потвердити завтрішню прогульку, тоді пішли вполудне з'їсти канапку і думали виїхати десь о 2-ій, але Остапа почало чистити, може від кави, яку випив з канапкою, може від власного чаю, що його заварюємо у власному чайнику з паризької, очевидно, води. У всякому разі, ми мусіли повернутися до готелю і він трохи поклався, а я пішла орієнтуватися в околиці. Пішла до банку змінити ще 100 дол. (Курс тут значно вищий, як був у Філядельфії — там я дістала 620 за 100, тут — 648!) Купила поштові картки в кіоску і значки на пошті, а також пляшку арманьяку для Плющів — все це дало трохи орієнтації і досвіду. На 4-ту я повернулася і Остап — після двох таблеток Lomotil — почувався ліпше і готовий був їхати. Плющі живуть у Nanterre, їхати до них довелося около годину, міняючи тричі лінію метро із пересідкою на автобус. Метро тут — надзвичайне, сітка дуже широка, кілька різних ліній, добре все позначене, але для невтаємничених, очевидно, не зовсім зрозуміле і ясне. Зокрема не зовсім я зорієнтована в оплатах — які квитки для яких зон. У всякому разі — доїхали. Живуть вони в гарному окремому будиночку з городцем і подвір'ям (Рудко подбав був колись, щоб громада допомогла Плющеві купити хату!) Околиця — передмістя, затишно, чисто. Але ні Льоня, ні Таня господарськими здібностями не грішать. В хаті велика бібліотека (прислана, казали, з України) і... неабияке безладдя. Приїхав до них з Києва Тані брат — маломовний пристійний мужчина, що вчить і займається фізкультурою. Був удома і Лесик, молодший син Плющів — йому 24 роки, дуже високий і стрункий, довговолосий, гарний з вигляду. Льоня каже про нього, що він — декадент. Пише, здебільшого французькою мовою, перекладає Андіївську на французьку, друкувався в *Термінусі*. Вчитися не хоче, каже Льоня, і до праці не рветься. Від військової служби відмовився, і замість війська, відбуває 2-річну цивільну службу, десь ніби в лісництві. Старший Діма (його вдома не було) працює, чи радше працював десь автомеханіком і водієм грузових машин — тепер, здається, безробітний. На подвір'ї стояв мотоцикл — це Дімін. Льоня розповідав про Левка Лукьяненка, дуже про нього висловився позитивно, як про політично виробленого і розумного лідера. Лукьяненко тут гостював недавно, Плющ їздив з ним до Англії.

Матеріальні справи Плющів досить погані. Леонід заробляє доривочно, пишучи для радіо “Свобода”. Таня вчить російську мову в якійсь школі, але не відомо, як довго втримається, бо в неї тільки радянські кваліфікації, а перешколюватися не бажає і не пробує. Крім того, каже Лёня, в нього досить багато готових написаних речей, а друкувати немає де. “Сучасність” надрукувала його статтю про контакти із цензурного типу скороченнями і то після року чи більше — і він вважає, що в такому виді стаття втратила актуальність і вийшла однобока. Тому й не хоче він далі із “Сучасністю” співпрацювати. Книжку про російський фашизм французьке видавництво відкинуло і це його дуже розчарувало. Має він і якісь російськомовні матеріали, але видно, що і їх йому відкинули російські журнали.

Повертаючись від Плющів, були в метро свідками такої сцени. Виповнений людьми вагон, сидять і стоять. На одному сидженні сидить якийсь середнього віку чоловік з підбитим оком і голосно вигукує до китайця, що сидить напроти нього, ще й руками вимахує, немов хоче битися. А далі взяв та й скинув сорочку і сидить голий до половини. Китаєць встав до виходу, а той далі кричить, піднявся за китайцем. Всі у вагоні слухають, багато їде молодих людей. А тоді з другого кінця вагону підходить до авантюрика якийсь робітник, сідає на місце китайця і гострим тоном давай картати того з підбитим оком. Зрозуміла тільки, що так, мовляв, не можна поводитися з людьми, що він собі думає ітд. І от авантюрик притих, одягнув на себе назад сорочку. А тимчасом в другому кінці вагону їхав з інструментами якийсь музикант — і от, несподівано, починає співати, і то до мікрофону, та ще й якусь пісеньку з англomовним текстом. Надійшла наша зупинка і ми висіли.

Остап не повірив моїй орієнтації і повів мене окольною дорогою до готелю. На вечерю їти не захотів, і у висліді я сьогодні за весь день з’їла тільки хліб з шинкою і сиром, пару тістечок з чаєм у Плющів та тепер увечері одну скляночку зупи з порошку із завареної в нашому чайничку паризької води... Завтра вранці мусимо встати о 6-ій, замовити таксі та поїхати на rue Rivoli, звідки о 7:15 починається наша чотиридення прогулька до Нормандії.

Сьогодні вполудне зробила я цікаве відкриття: є в Парижі комп’ютеризовані машини SITU, де можна подати адресу куди хочеш їхати і машина автоматично дає надруковану інструкцію, як туди дістатися автобусом чи метро і скільки це забере часу!

П’ятниця, 18 серпня, в автобусі.

Їдемо вже понад годину автострадою в напрямі на Rouen. Поки виїхали з Парижа та на його передмістях втішала око приємна колоритна архітектура житлових будинків, де модерне переплітається гармонійно із традиційним. Тепер обабіч дороги здебільшого поля або молодий ліс. Чисто, упорядковано, загосподарено — майже не видно відпадків і сміття. Виїхали 7:15 при ясній сонячній погоді, але ось вже кілька мінут їдемо густим туманом і нічогісінько не видно. На таблиці тількищо бачила напис: Rouen 18. Туман, мабуть від океану.

— Ось трішки піднявся — прояснюється. Полуденок маємо провести у Honfleur, рибальська місцевість над морем, що була інспірацією багатьох малярів. Полуденок був би дуже до речі, бо ми не тільки вчора не вечеряли, але і сьогодні не снідали. Ніколи було — адже встали о 6-ій, зібралися до таксі і вже перед сьомою були біля Paris-Vision, що коло Лювру. Я трохи втомлена, бо ще і всю ніч не спала, хвилюючись, мабуть, підсвідомо, щоб вранці не заспати і не спізнитися!

— Туману ні сліду, можливо він ішов не від моря, а від ріки, бо саме тоді проїздили понад широководу Сену. — Наші провідники (крім шофера, є ще двоє: хлопець і дівчина) дають пояснення по еспанськи, англійськи і французьки. — На полях подекуди спрасоване у великі круглі балі сіно. Дуже цивілізований вигляд мають ці сільсько-господарські райони. Рівнина, але дуже різноманітно культивована. Дерева перетинають поля, росте кукурудза, пасуться корови, де-не-де групки хаток — деякі навіть покриті стріхою! — часом видно церковцю.

— Одногодина зупинка в Honfleur дала змогу підкріпитися petit déjeuner, оглянути стару з 14 століття дерев'яну церкву св. Катерини, на диво велику. Honfleur — мальовниче містечко з вітрильниками на воді (це не море, а, здається, лиман ріки Сени), з рибалками, що на березі направляють сіті, з продавщицею живих крабів, з вузькими кольоровими домиками, з крамничками і ресторанами. Їдемо тепер оглянути Le Havre, великий загально відомий порт. Море вже було видно згори. (Тут не така рівнина, як раніше, — зрештою їдемо малими, місцевими дорогами. Багато хат тут мають стиль “Tudor”, але замість дерев'яних поперечок, є просто на білому мурі намальовані брунатні смуги. Тривіль і Довіль — надморські ресорти, колись надзвичайно популярні. Приватні малі домики і кілька-кольорові пансіони з бальконами до моря. Trouville — містечко-ресорт з вузькими вуличками, колись рибальське. Deauville створене як ресорт власником ресторану Maxim's. “Катеджі”, що виглядають як малі замки, оригінальні кілька-ярусні криті дахівкою дахи, з мансардами і коминами, є тут і казино, і два перегонові корти для кінських перегонів — великий, гарно утриманий, заможний ресорт для буржуазії. Між іншим, досі ніде — ні в Парижі, ні тут на провінції, не бачила ще тих великих мас туристів, що їх так боялася, начитавшись усяких пересторог. В нашому великому автобусі є менше як двадцять осіб; ми з Остапом займаємо 4 місця, бо так вигідніше. Та й американців, видно, обмаль: англомовний коментар потрібний тільки нам та ще може 3-4 особам.

Напис: двокімнатне помешкання 240,000 francs — це в новому кондомініум на передмісті Deauville. — Нові будинки наслідують традиційну архітектуру. — По дорозі — вже вдруге — бачу кемпінг для трейлерів. Топографія тут нагадує rolling hills of Vermont, поселення — кілька хат у садочках, поміж рядами тополь. — Тепер ми в Houlgate — ресорт з надморським пляжем, і знову ж таки двоповерхові домики з вежами і коминами і мансардами і залізними бальконами. Cabourg над морем має бути нашою зупинкою на полуденок. (Ми вже не голодні, отже страва не є тепер справою першої потреби, але варто було б напитися бодай мінеральної води або пива, бо ранішній шоколад — замість кави — залишив по собі не надто приємний посмак). — При дорозі помітила я кущі з червоними

ягідками — невже калина? Дуже правдоподібно.

— Cabourg — місто, що пов'язане з іменем Марселя Пруста. Кажуть, Пруст відобразив життя міста, назвавши його умовно Balbec. В Grand Hotel, де ми полуднували, є чимало пам'яток Пруста і зала, що називається Balbec. Є в готелі і казино. Але, Боже мій, чи є десь в Америці таке упорядковане чисте надморське містечко для спокійного відпочинку? Чим відрізняється від цих французьких респортів Santa Monica, Venice в Каліфорнії, Ocean і Atlantic City в New Jersey? Там передусім кидається увічі страхітлива пролетаризація — і пов'язане з цим недбальство, бруд, всюдиприсутні граффіті, сміття — не кажу вже про бездомних жебраків і злочинців. Тут, очевидно, мусить бути певна доза цих проблем також, але вони не кидаються в око туристові. Чи може ціни тут такі, що біднішим і приїхати неможливо? Чи може суворіші закони обмежують свободу рухів? Бачила я пару бездомних у коридорах паризького метро і кілька стін записаних граффіті в Парижі: в порівнянні з Філядельфією чи Нью Йорком — це дрібниці.

— Ми на мості ріки Arne — важний стратегічний пункт 1944 року — бачила, здається, фільм зроблений в цьому місті.

— Тількищо виїхали з Bayeux. Катедра з 11 століття — готицька, побудована на романській. Bayeux tapestry — це не один великий гобелен, як я собі чомусь уявляла, а вузька і на 90 m довга тканина, на якій дуже живо, цікаво й колоритно вишита історія бою під Hastings 1099 року між Гаралдом і William the Conqueror. Купила я для Іванка і Стефанка репродукцію цілоти — це немов цікавий cartoon, що з нього діти колись зможуть вивчати історію.

— Memorial — музей в Caen присвячений другій світовій війні та зокрема темі звільнення Франції. Це модерна структура, що її нещодавно відкрив президент Міттеран. Дуже ефективно використана тут модерна техніка і архівні матеріали — фотографії, документи, фільми з боку альянтів, з боку німців. Глядач стає співучасником — слухає голосу Гітлера і де Голя, бачить парад у Нюрнбергу, а потім документальні фільми з висадки в Нормандії. Подивляти треба тих, хто фільмував ці речі для історії в час, коли валився світ. Все це разом робить зворушливе, потрясаюче враження, зокрема для нас, на чиему житті ця війна залишила незатертий слід, чия долю війна остаточно перерішила. Обидві сторони показані без пропагандивних коментарів — єдина помітна тенденція — викликати антивоєнну пацифістичну реакцію — справді, яка страшна річ — війна, яку страшенно несе руїну, невже справді є речі, що за них варто платити такою страшною ціною? Думаю собі часом, як мусять почуватися ті американські жінки й матері, чії чоловіки і сини полягли, визволяючи для французів їхню Францію? Записана на тасьму промова де Голя — заклик з Лондону до французького народу — запам'яталася фраза: “France n'est pas seule”. Так, подумала я про себе, саме в цьому трагедія України, бо вона завжди самотня, її ніхто не підтримає, та й навіть самі ж українці навряд чи готові жити й вмирати за неї.

— Ночуємо в готелі Novotel, на окраїнах міста Caen. Кімната вигідна й модерна, з

окремою лазничкою і телевізором, але купалася я тількищо в холодній воді, бо гарячої не було. Харчувалися ми сьогодні обильно й смачно, так якби хотіли наздогнати вчорашній день. (Харч включений у нашу прогульку — докупляти треба тільки напої).

19 серпня 1989, в автобусі. Дорога з Caen до Mt. St. Michel.

Caen в час війни було зовсім зруйноване, отже місто зовсім нове. Але є кілька замітних старих будов, що їх ми оглядали з автобуса: середньовічний замок, що в ньому тепер мистецька галерея, пара старих готицьких церков, монастир, що його збудували Вільям Завойовник та його дружина королева Матильда (монастир — великий прямокутний будинок в центрі міста, з площею засадженою квітами, виглядає як палац).

Застановляє чистота й упорядкованість цього краю. Ось ми їдемо сільськими дорогами. Очевидно, трапляються по дорозі де-не-де якась розвалена шопа, чи поломаний трактор або авто, але ніде ще я не бачила будь яких звалищ відпадків, замазаних кольоровими графіті будинків, накиданого на подвір'ї сміття — так як це часто можна бачити в нас в Америці. Чому? Що заважає напр. дорозі з Філядельфії почерез Нью Джерзі до моря виглядати якщо не так мальовничо як тут, то принаймні так же чисто й упорядковано? Чомусь, здається мені, що в Америці і досі панує кочівнича ментальність — все робиться на швидко, з думкою, що це — тимчасове. Поставив шопу чи хату, пожив, використав довкілля, а тоді замість уліпшувати й “запускати коріння” — лишає все і переноситься на інше, ліпше місце. Може якби була більша тяглість поколінь, традиції — якби була свідомість, що на цьому ж місці житимуть і діти і внуки — може було б більше бажання уліпшувати, направляти, відбудовувати, прикрашувати?

Підгірська околиця. Поля перерізані межами, обсажені деревами. Rolling hills. Малі господарства. Корови, що скубають балі сіна із-за спеціальної решітки, вівці, що пасуться на узбіччях. — Ось тількищо бачила склад опон від авт — педантично поскладаних, немов це мала б бути площадка для якоїсь будови. — Мальовничість краєвиду зумовлена, мабуть, також і тим, що тут малі індивідуальні господарства, отже велика різноманітність: поля кукурудзи чергуються з пасовиськами, а й самі пасовиська відгороджені одне від одного межами, дорогами, кущами, деревами. Ніде я ще не бачила бузьків на кришах. Був учора один, ще тільки, коли виїхали з міста, але це була штучна декорація. — О, ще один склад опон. І знову ж таки укладений у рівеньку площадку!

Зупинка 20 хвилин у містечку Villedieu les poêles. Воно славиться своїми виробами з міді. Купили невеличку хохлю та підставочку на дарунки або й на пам'ятку собі. Є тут і музей виробів з міді та й стара церква з 15 століття.

Trou Normand = Calvados. Bocage — small fields, rows of small trees, hedges, from Latin Boscum=forest, important to fix the soil, peasants divide the fields between themselves — many cows — 2 cows for each inhabitant — gastronomy based on milk: butter, cheese — 350 types registered in France — camembert — specialty of Normandie, invented in 18 cent. — Many appletrees — cider, drink with 3/7% of alcohol, also calvados — 40% alcohol, sold in stores —

trou normand — tradition, small glass of calvados during meal — nouvelle cuisine, meals shorter, calvados used over ice cream, etc. also in coffee.

З правого боку дороги видно в даліні на овиді Mt. St. Michel. Монастир-замок на горі, видно оточений звідусіль, бо тепер приплив моря. Ми маємо бути там пополудні, тоді буде відплив і доступ для пішоходів.

В'їхали в Бретанію. Зразу видно різницю в архітектурі — дома камінні, тут добувають мармур.

Very western part — peninsula — left apart, last big dukedom — kept many particular aspects — houses made of granite, slated roof, also thatched roofs, windmills turned into houses — land of the sea — inland low vegetation plus planted forests, few vegetables, not great for agriculture — artichokes, cauliflowers & onions — 45% of sea products — oysters, etc, come from Brittany — inhabited by Celtic tribes 6th sent. BC from Great Britain — then dukedom, since 1491 — region French. Country of fairytales, a lot of small churches w/ graveyards. Known for Catholicism. During revolution sustained the king of France. Many towns named after famous saints.

Обабіч дороги — поля з городиною. Домів стилю Tudor, таких типових для Нормандії, тут взагалі немає.

Town St. Malo, est. 6th cent. after Christ. Became famous in 17 cent. This was the city of privateers — commissioned by the king of France. Only foreign boats were attacked by the privateers.

St. Malo — місто колись оточене середньовічним муром à la Dubrovnik. Це чималий порт.

Полуднували у знаменитому, дуже елегантному ресторані Tirel-Guerin у місцевості La Gouesnière. Приставка з вудженої риби, телятина з молодою картопелькою в якомусь знаменитому сосі, сири до вибору на закуску, шоколадний торт. До того купили велику пляшку Pertier, бо хотілося пити. Свіжої городини ніде не подають, часом трапиться малий листок салати для прикраси. Сьогодні не було навіть вареної городини, хоч околиця славиться каляфйорами й артишоками. Провідники наші, очевидно, винюхали десь цей ресторан, бо сама місцевість нічим особливим незамітна. Зате місто St. Malo було приємною несподіванкою. Походили трохи довкола по мурі, що над самим морем (на острові каменистому недалеко від берега похований Chateaubriand), а потім ще вузькими вуличками камінного міста, де кипить торгівля — повно крамничок, ресторанів ітд. Купила я собі футерал на окуляри (маю з собою три пари окулярів і першого дня в Парижі загубила один з футералів), одну плящину нормандського тунку Calvados та пару карток на пам'ятку. Їдемо в напрямі Mont St. Michel. Перед нами малий грузовик з великим написом на чорному тлі: Vivez le jour, revivez la nuit. Це рекляма на якийсь напій. По дорозі трапляються камінні круглої форми колишні вітряки, що їх тепер перетворили в житлові будинки.

Mont St. Michel — a big rock. Bishop of Avrachus — three dreams — at that time mont surrounded by forest — went to Italy for relics of St. Michel. By the time they came back, forests were gone, the rock was surrounded by water. Original part built in 10th cent. — 1966 monks returned to the Abbey.

Mt. St. Michel виріс в моїй уяві понад реальність. Чомусь я сподівалася, що це буде ще вища гора, що враження будуть більш потрясаючі. Подібна була і моя перша реакція на атенський Партедон. Але Михайлівська гірка справді особлива. Іти треба туди досить високо по сходах, я потерпала за Остапа, але він хотів іти і я не протестувала. Видрапалися нагору і по сходах, оглянули суворі приміщення суворого бенедиктинського замку, прослухали різно-мовних коментарів, а потім вузькою вуличкою між крамничками, що була переповнена потоком туристів, з трудом добралися назад до автобуса. Бенедиктинські монахи займалися переписуванням книг, багато з них походило з аристократії. Були окремі їдальні для монахів, для шляхти, для простолюддя. Вирощували в городчику лічничі рослини і продавали їх за грубі гроші. До них належали навколишні землі і вони збирали всякі податки. Славилися гостинністю, гостей довозили до St. Michel човнами — часом гості потопали у багнах, часом їх грабили, поки вони добралися до монастиря. Щоб уникнути податків, граніт на будову привозили з віддалених островів — ім'я-знак муляра був позначений на камені, щоб відомо було кому і скільки за доставку каменя треба платити. На абатство були великі напади. Англійці кількакратно пробували здобути St. Michel, але безуспішно.

Їдемо на Angers і там будемо ночувати.

Провінція Анжу, куди саме їдемо, відома як сад Франції: вирощують там виноград і інші фрукти. Була колись незалежна, потім належала до Англії. Ночувати будемо в центрі міста Angers. Трохи в автобусі здрімнулася. Запримітила тільки, що балі сіна тут — уже не круглі бочки, що лежали на боках, як справжні бочки в Нормандії та Бретанії, тут є у виді спрасованих прямокутніх блоків середньої величини. Тепер ми вже в місті (воно досить велике, понад 100,000 мешканців). Наші коментатори говорять тепер також і по італійському, бо долучилися нові люди на прогулю до долини Луари.

Понеділок, 21 серпня, в автобусі.

Вчорашній день пройшов зовсім без записок. Не тому, що був повний вражень і писати було ніколи. Причина була складніша і менше приємна: я дуже погано почувалася. Вночі із суботи на неділю кілька разів вертала, вдень учора (та ще й сьогодні вранці) чистило, а при тому я почувалася дуже ослабленою. На автобусі трохи дрімала, рано лягала спати, світ був мені немилий. Відвідини Chinon — руїни замку, де відбулася зустріч Жанни д'Арк з королем Франції (старий суворий замок — нагадує замок у Зальцбургу), Azay-le-Rideau, Langeais і Villandry — останній з прекрасними плеканими в стилі ренесансу відновленими городами — злилися в одне замрячене в пам'яті ціле. Сьогодні мені трохи ліпше. Ночували в Tours і, не зважаючи на подивугідний гамір, гуркіт і галас під вікном на вулиці, що тривав цілу ніч, я досить добре виспалася. Старалася вчора нічого не їсти (а

харч аж надто вибагливий і обильний), вчора казала собі дати тільки трошки зупи, а нині зранку випила тільки чашку чаю.

Були вже сьогодні в невеличкому, приємно відреставрованому, замку Clos-Lucé в Amboise, де останні три роки свого життя прожив Леонардо да Вінчі. Леонардо вважав себе передусім інженером — в одному якомусь листі, де він пропонує свої послуги королеві, він описує всі свої таланти, а на кінці довгого листа пише: я також вмію малювати. Є в кулуарах цього малого замку також моделі машин проєктовані Леонардо і виконані IBM.

Відвідали замок Chenonceaux, побудований 1513 року. Гарне положення, частина побудована на мості над водою, великий довкола плеканий сад. З цим замком пов'язані імена Катерини ді Медічі і Діяни Пуатіс. В середині замку замітні гобелени та деякі картини. Після відвідин замку частували нас всіх вином у винярні Chenonceaux.

Від Mont St. Michel маємо інший автобус, виповнений до останнього місця. Дві провідниці і коментар у чотирьох мовах: французькій, еспанській, італійській, англійській. Англомовних туристів — обмаль. Ця багатомовність ускладнює туру: забирає час, доводиться довго чекати на інструкції і пояснення. Ловлю себе на тому, що французький текст мені щораз то більше зрозумілий і це приємно ствердити. Досі друкований французький текст був мені легко сприйнятливий, але говорене слово завжди справляло трудність. Тепер уже багато розумію, як слухаю. Для того щоб самій говорити, потрібно було б ще чимало часу і труду. Також вечорами перед сном слухаємо французької телевізії. Деякі французькі soap operas своєю наївністю і якістю виконання дорівнюють нашим американським. Нажаль, не дуже вдається нам потрапити на вісті і не знаємо, що діється в світі. Якийсь локальний випадок з корабликом (здається на Сені), якась справа з новим урядом у Польщі. Америка майже не згадується (сьогодні — тільки в контексті допомоги Польщі!)

Їдемо рівниною Солонья (Sologne). Колись тут були болота. Да Вінчі мав проєкт, як зробити цю землю урожайною, але це здійснили порівняно недавно. Тепер тут вирощують аспарагус, а також бачу довкола виноградники та поля дуже низьких якихось і малих сонячників. В лісах цього краю, кажуть, ще є чимало дичини і сюди приїжджають деякі парижани на полювання. Cheverny — їдемо поруч цього білого ренесансового палацу. Полуденок в ресторані St. Hubert, біля Cheverny.

— Їдемо до замку Chambord. Замок оточений довжелезним муром. На посілости живе багато тварин, сюди президенти Франції приїздять на полювання. Сьогодні Chambord належить державі, 10 кімнат відновлені і умебльовані старими меблями. Парк Chambord, кажуть, займає площу таку велику, як сам Париж. Замок замітний своєю величиною (400 кімнат! 365 веж і коминів!) і цікавими подвійними сходами за проєктом да Вінчі.

Їдемо вже на Париж. По дорозі ліворуч — дві великі вежі атомної електростанції. Франція, кажуть, 70% електрики продукує при допомозі нуклірної енергії.

Вівторок, 22 серпня 1989. Hotel Lindbergh, пополудні.

Повернулись сюди з прогульки, немов додому, бо все вже тут знайоме. Кімнату маємо іншу — знову ж таки не до вулиці, але зате на 6-ому поверсі на піддашші: вид з вікна на дах і комини, але зате маємо сонце і більше повітря. За повітря трохи вчора боялася, бо температура вдень була 30°C, а кімнатка дуже мала. Але вночі було значно холодніше і спалось нам добре і довго. Зранку Остап випив чай (привезений з дому електричний чайничок з адаптером на французьку електрику дуже придається: вже пару разів пили чай і зупу з порошків Ліптона), я з'їла помаранчу і це нам було замість снідання. А тоді паризьким метро поїхали до Palais des Congrès зареєструватися на конференцію IFLA. Паризьке метро — це Erfahrungswissenschaft першої кляси. Після нашої подорожі до Плющів ми вже трохи ліпше зорієнтовані — це справді добра і порівняно дешева комунікація: якщо купувати Carnet — 10 квитків, то виходить по 3 франки+ з необмеженими пересідками. Одне тільки погано: підземні коридори довгі і багато сходів, зрідка тільки ескалятори. Подивляю Остапову енергію — не тільки в метро, але і на прогульці всюди драпався по сходах на саму гору, навіть в Mont St. Michel, навіть в Chambord. Слава Богу, що він добре тримається.

В Palais des Congrès — різноманітна публіка учасників IFLA. Дали торбу повну паперів, відзначку, що потрібна для всіх функцій, програму конференції, книжку із списком всіх учасників, де є і моє ім'я, купони на кілька чаїв або кав у буфеті, та квиток для мене на прогульку до Chartres. Є серед учасників і кілька осіб з СРСР, але нікого з України. З українців є Роман Дrajньовський, але, очевидно, зустріти його було б неможливо, бо невідомо в яких сесіях бере він участь. На моє здивування побачила я в програмі прізвище Paul Mosher — не знала я, що директор загальної бібліотеки PENN також тут. З Філядельфії є ще куратор рідкісних книг з Free Library of Philadelphia. Напоролася я на єдину знайому особу — Blanka Kudej. Ми тільки привіталися — вона спішилася на оглядини бібліотеки Cujas — я радо була б також поїхала, але ми ще не були готові. Треба було зорієнтуватися, переглянути інструкції, викинути деякі папери, щоб з тягарем не носитися (в тому числі гарні ілюстрації з Єгипту, деякі каталоги та журнали). А також хотіли побачити, як виглядають деякі сесії IFLA, бо не маю наміру повертатися знову до Palais des Congrès. Наша правнича сесія, що відбудеться у четвер, має бути саме у приміщеннях бібліотеки Cujas і це, здається, ближче від нашого готелю, в зовсім іншому напрямі.

Сьогодні в приміщеннях піраміди Лювру має бути Gala Reception для учасників IFLA. Я маю запрошення — підемо обоє, попробуємо, чи впустять і Остапа. Вчора на IFLA виступав міністр культури і заповів, що Франція починає будівлю великої модерної національної бібліотеки. Про міністра і нову бібліотеку була інформація на вечірніх вістях, щоправда без жодної згадки про IFLA! Вісті нарешті зловили і дещо довідалися — також у готелі щоденно gratis можна взяти собі Le Figaro. В Польщі доручили формування уряду не комуністам, Мазовецькі, репрезентант Солідарности, буде новим прем'єром! Подія справді історична! Чи вдасться їм подолати кризу? Бути в опозиції легше, як провадити країною. Туристичний кораблик, що потонув учора і його називали bateau-

mouche (назва мене змилила, бо я цю назву пов'язую з корабличками на Сені в Парижі) — аварія насправді сталася на Темзі, десь в Лондоні чи в околиці. Заголовки в газеті говорять також про погрозу терористів убити двох американських заручників, якщо Франція інтервентуватиме мілітарно. Є видно якісь пляни втягнути Францію, щоб вплинула на події в Ливані.

Soiree de Gala, Pyramide du Louvre стояло на запрошенні, а в англomовному тексті (якщо хтось не зрозумів французькою) стояло виразно: “The present invitation is not transferable and will be required at the entrance”. Запрошення при вході справді перевірили, але ми — jak gdyby nigdy nic — пройшли на нього вдвох. Піраміда архітектора Pei — освітлена між старими будинками Лювру, робила гарне враження легкості й граціозності модерної конструкції. Вниз з'їжджається ескалаторами і на низу у великому приміщенні бачили заставлені столи на пару тисяч гостей і багатий буфет довкола із святково вбраними кельнерами. Не сподівались ми такого обильного прийняття — повно приставок, гарячі страви, десерти, сири, вина, шампанське — а перед тим був ще і коктейль. Добре, що ми раніше не пішли на вечерю і тільки вполудне перекусили. В мене правда апетит неособливий і шлунок ще не зовсім стабільний, отже їла мало. На всю цю міжнародну масу бібліотекарів з усього світу побачила тільки двох знайомих: Mosher-a і De Gennaro, і до обох підступила привітатися. Сиділи ми при столі з якимись бібліотекарями з Мадриду, які слабо знали французьку, а зовсім погано англійську мову. Програма включала виграші льосів і концерт. На музику робила я собі великі надії, побачивши на подіумі фортепіан. Співала Valerie Chevalier, з піаністкою Elizabeth Cooper при фортепіані. Але вийшов несмак. Музику організатори дали чомусь на сам кінець. Багатолюдна зала, розбавлена бенкетом, вином і виграшами лотереї та й втомлена довгим очікуванням (вже доходила північ) не давала себе втихомирити. Співачку майже не було чути (співала без мікрофону), хоч ми сиділи зараз поруч. Мені було досадно за організаторів і образливо за артистів. — Їздили туди метро, але поверталися вночі таксівою.

Середа, 23 серпня 1989. 11:30 ввечері.

Сьогодні вранці, поки Остап збирався, я пішла на вулицю з думкою купити свіжі булочки. Близько жодної Boulangerie не знайшла, але зараз же недалеко є Von Marché, що виявився департаментовою крамницею, де можна буде купити деякі подарунки. Трохи далі знайшла ерісеріє — великий харчевий супермаркет. Купила там не тільки свіжу baguette і шинку, але також йогурт і овочі. З овочами вийшла нова Erfahrungswissenschaft: при касі хлопець мене завернув, вияснивши (по англійському), що овочі, мовляв, треба зважити. Повернулася я з овочами в нутро крамниці і тут мене чекала несподіванка. Помаранчі, напр. треба вкласти до торбинки і поставити на електронічну вагу, потиснути відповідний гудзик orange і з ваги автоматично вискакує квиток, на якому позначена вага і ціна! Те саме з цитриною, бананами ітд. Все це я навчилася сама, нікого не питаючись. Дуже цікаво. Правда, щодо kiwi мусіла запитатися, бо ніде, ні на ілюстраціях, ні на списках такого овоча не значилось. Виявилось, що kiwi — вийняток, їх продають не на вагу, а на штуки. Отже ми близько полудня зробили собі добре снідання-полуденок. А потім пішли

на далекий прохід пішки аж на Сорбону, бо я хотіла зорієнтуватися, куди то мені доведеться їхати завтра вранці на цілий день.

Будинки університету дуже старі; все страшенно стиснене, забудоване, камінне. Колись, мабуть, були посередині якісь подвіря — тепер там добудовані приміщення для викладових заль, страшна тіснота, можна дістати клявстрофобію. Правнича бібліотека при rue Cujas робить трохи ліпше враження — всередині більше простору. А поруч — бібліотека St. Genevieve. Я туди заглянула і це була приємна несподіванка. Відділ рідкісних книг у прегарно, по старосвітському обладнаних середньовічного стилю кімнатах і... невеличке прийняття для гурту бібліотекарів IFLA, що на них я випадково напоролася. Це була франкомовна група (багато чорних — із Чаду, Габону, взагалі з Африки), я до них на деякий час прилучилася, випила склянку помаранчевого соку (було й вино!), з'їла пару знаменитих міньятюрних тістечок, оглянула деякі інкунабули та курйози, послухала пояснень про бібліотеку (спеціально для мене, по англійському) одної з колег-господарів. Остап не мав був охоти входити до будинку і втратив нагоду побачити цю цікаву інституцію, що з неї у свій час користали і Еразм з Роттердаму і Лойоля... Історія тут, очевидно, на кожному кроці. Cujas — зараз же в сусідстві Пантеону, отже купили квитки і пішли туди. В підземеллі там поховані і Вольтер, і Руссо, і Віктор Гюго, і Еміль Золя, і Rene Cassin... Але робить ця крипта моторошне і макабричне враження. Горішня частина Пантеону проходить тепер реставраційні роботи і доступ тільки частинний. Та й іти треба сходами дуже високо. Остап, на щастя, зрезигнував. Я, дурна, спокусилася, бо думала, що побачу бодай гарний вид на місто і зроблю знимку. Вийшла аж на дах, але не варто було — непотрібно втомилася лаженням по сходах.

Повернулися додому, доїли решту харчів, випили зупу і чай, трохи відпочили, а тоді знову пішли на місто. (Я думала раніше, що можна буде домовитися, щоб поїхати до Сарсель, але Остап ніяк не хоче плянувати наперед!) Вранці, я забула згадати, нам досить часу забрало, щоб після Сорбони знайти ще пам'ятник Шевченка і церкву св. Володимира на Boulevard St. Germain. Ми вже там колись були, але трохи поблукали, заки знайшли. Потім вже, на пам'ятку, при машині біля нашого метро, я продемонструвала Остапові французьку техніку. З машини SITU вийшов квиток такого змісту:

Mercredi 23 aout 1989 16H15
vous etes 16 rue de Sevres
vous allez square Taras Chevtchenko
Attention: vous avez ecrit:
Chevchenko
votre choix pour marcher le moins possible
Prenez le bus ligne 63
direction Gare de Lyon
a Bac — St. Germain
(203 Bd St. Germain)
jusqu'a St. Guillaume
Vous mettrez environ cinq minutes

Ну, чи не подивугідна техніка? Навіть при моєму неправильному spelling-у знайшов комп'ютер площу Шевченка! Я взяла собі при тій нагоді інструкцію на Cujas і думаю, що завтра вранці поїду метро, замість іти так далеко пішки.

Вечірній довий прохід по Sevres, Boulevard des Invalides, Varennes і Boulevard Raspail показав нам найкоротшу дорогу пішки до музею Родена та дав ще одну знахідку. На “плянтах” напроти “Інвалідів” побачили тимчасовий залізний хрест з польським прапорцем і поруч з афішею в польській і французькій мові. Хрест поставлений на честь Солідарности, а афіша нав'язує до річниці пакту Ріббентропа й Молотова, осуджує поділ Польщі, але рівночасно має знаменне речення: домагаємося незалежності для Вірменії, Литви, Латвії, Естонії, Польщі, України, Грузії... Нарешті поляки зрозуміли, що наша незалежність також в їхньому інтересі! Приємно було це прочитати!

Прохід вузькими вуличками Парижа навів мене на кілька помічень і рефлексій. Вулиці вузькі — і всюди не тільки кількоповерхові будинки (Остап каже, що на багатьох кам'яницях останні поверхи і мансарди добудовані пізніше!), але і високі мури. Отже вузька вулиця, немов камінний тунель, ніде жодної деревини. Мури мають високі дерев'яні брами, здебільшого щільно замкнені. Але де-не-де, де вони були відчинені — видно подвіря, часом навіть городчик із зеленню — отже життя відбувається всередині, за високими мурами, приховане від людей на вулиці. Чи це столітня традиція дому, як замку, що мусить бути хоронений від напасти? Ці мури і високі замкнені брами роблять враження в'язниці. Місто взагалі має обмаль зелені. — Я завжди досі ідеалізувала Париж — але чи могла б я тут жити? На вулиці Varennes є італійська амбасада і ще якісь ближче неозначені, мабуть, державні, будинки. Біля входу стоїть поліційна варта. Таку ж варту ми бачили вже в кількох місцях, але дивує, що на будинках часто немає написів і не знаєш, чому саме тут варта, що це за установа?

Повітря в Парижі не дуже добре. Автовий рух, велике скупчення людей та обмаль дерев напевно до цього причиняються. Але також каналізація залишає багато до побажання. Європейські міста взагалі (напр. Мюнхен) мають якусь іншу від американської систему вентиляції і це відемно впливає на квалітет повітря. Це видно навіть по вентиляції готельних лазничок — радше по відсутності вентиляції. Plumbing взагалі не є їхнім forte — але давній винахід bidet-у, найкращий, мабуть, вклад французів у цю ділянку, чомусь, нажаль, в Америці не прийнявся і ось я вдома, у двох наших лазничках, мушу тримати для щоденного вжитку мідниці, поправляючи брак технічного уліпшення старосвітським методом!

[На офіційному листовному папері конгресу, з написом: 1989 IFLA Paris — 55e Congrès International des Bibliothécaires]:

П'ятниця, 25 серпня 1989, вранці. Год.9:00, ще в ліжку.

Вчора — незабутній, повний вражень день. Перед 9-ою я була вже на Сорбоні — не ішла пішки, а поїхала метро, згідно з інструкціями SITU. Колись дитиною чула я про Сорбону

від Тата — я тільки ішла до першої кляси польської школи в Сольці над Вислою, а мій Тато вже говорив мені про те, що я колись, мовляв, поїду вчитися на Сорбону, в Париж. От так, окружними дорогами, багато літ пізніше, я таки приїхала сюди. Хоч, як вийшло потім у розмові, школа права на rue Cujas формально до Сорбони не належить — в них тут свої визначення. Бібліотека при 2 rue Cujas (— Faculté de droit є фактично в іншому будинку напроти) була на час нашої конференції закрита для відвідувачів. Членів Міжнародної Асоціації Правничих Бібліотек, разом з господарями — бібліотекарями Cujas було може із 50 осіб. Adolf Sprudzs відкрив конференцію, сказавши кілька привітальних фраз по французькому, а тоді Igor Kavass та директор Cujas (її справжній титул — “conservateur en chef”) M-Ile Andrée Carpentier сказали кілька вступних слів — Igor по англійськи, вона по французькому, вітаючи учасників. Перша доповідь була англійською мовою і виголосив її Christian Kohler, німець, що є директором бібліотеки Суду Європейської Спільноти в Люксембургу (Court of Justice of the European Communities). Темою його були два європейські супранациональні суди — CJEC і Європейський Суд Людських Прав (European Court of Human Rights), що його осідком є Страсбург. Тема дуже цікава, але виголосив її таким монотонним дерев'яним тоном, тримаючись точно написаного тексту, що слухати було важко і нецікаво і не багато залишилося в пам'яті. На щастя, доповіді майже всі були готові у ксерокопіях для учасників, отже можна буде собі їх прочитати. Наступна доповідь була про французький Conseil constitutionnel і її виголосив молодий симпатичний хлопець, Laurent Habib, що є в Парижі докторантом, тобто щойно пише докторську працю. Habib говорив французькою мовою (— сказавши на початку досить поправно кілька речень по англійському —). Але він якраз говорив — не читав — говорив експресивно, живо і на диво я цю його доповідь майже всю зрозуміла і з цілої конференції вона мені найбільше подобалася. Conseil constitutionnel перейшов за останні десятиліття величезну реформу і на очах перетворюється у справжній конституційний суд, що буде не тільки апробувати законодавство перед його проголошенням, але і стоятиме на сторожі індивідуальних громадянських прав. Третю доповідь — доповнення до Habib-а — робила наша колега з Америки, Claire Germain, яка колись студіювала право саме тут у Парижі, а тепер після кількох американських дипломів є правничим бібліотекарем. Її книжку — переробку Szladits-а вживала я для підготовки лекцій про французьке право. Ці виступи були для мене найцікавіші. Полуденок — таки в бібліотеці — складався із холодних закусок і шампанського — буфет виглядав так, що варто було його сфотографувати — всі ці міньютюрні канапки і тістечка творили кольоритну мистецьку мозаїку. Доповіді пополудні виголосили Joachim Schwietzke про конституційні суди Німеччини, Австрії і Швейцарії — тема цікава, виступ по англійському, але знову ж таки виголошений сухо, з нудною педантерією. Потім говорив Walter Rodino про італійський конституційний суд (по англійському), Jaime Nicolas Muniz — про суди Іспанії і Португалії та Andrzej Gwiźdź про суди Польщі та соціалістичних країн. З цих всіх найлегше було слухати останнього, він бодай читав голосно, виразно і без зайвого поспіху. Познайомилася я на цій конференції з молодою дівчиною з Австралії, що називалася Elizabeth Barbara Naumczyk. Саме через прізвище я до неї підступила і почала розмову. Виявилось — полька, уроджена вже в Австралії (їй 33 роки), батьки — повоєнні емігранти. Взагалі моя polszczyzna дуже мені на конференції придалася. Підступив до мене мій давній знайомий Christian Wiktor з Нової

Скотії, а потім ще й познайомилася з професором Гвіджом, що є директором Сеймової бібліотеки у Варшаві. Igor Kavass в розмові зі мною запитався: а що з Вашою Україною? Sprudz плянує десь за рік конференцію IALL в Ризи — ректор університету є його добрий знайомий і в новому політичному кліматі є надія, що це може стати дійсністю.

Познайомилася я з жінкою Igor-а — вона називається Carmen, є з Еквадору! Отже це, очевидно, нова його жінка. В них двоє малих дітей, меншому, здається, 4 роки. Пізнала вона Ігоря в Еквадорі на якійсь міжнародній конференції, десь тому 9 років. Я обом їм наговорила компліментів, бо він справді молодо й свіжо виглядає, бадьориться, видно, біля нової молодої жінки. Я нічого не знала про його попередню родину, але навіть у розмові про дітей з Carmen, довідалася, що Ігор має вже також внуків! чи бодай внука!) Почала розмову з якоюсь Sonia Penich з Нью Йорку, дивуючись, що вона — з бібліотеки Supreme Court, яка напевно не має значної міжнародної колекції, є членом IALL і їздить на їх конференції. А вона на те: Ви з Пенн? Там є така, що пише часом до нашого журналу, Тарановски, чи знаєте її? Була з Річардом Слоном? — Ну, я засміялася — це я. Не сподівалася я, що хтось звертає увагу на якісь дрібні мої писання! — Після конференції я ще повернулася до готелю, а тоді разом з Остапом поїхали на прийняття — Reception — до Bibliotheque Nationale. Це був ein Kapitel für sich і його треба описати окремо. Але тепер ніколи — ідемо до Сарсель.

25 серпня 1989, увечорі.

Наперед про Bibliotheque Nationale і вчорашню reception. Повернувшись до готелю із Сорбони, залишила я свої папери (а їх назбиралося вже повна тека!) і ми з Остапом поїхали метро до Palais Royal. Трохи ще походили, та й мусіли ще й допитуватися, поки знайшли будинок Bibliotheque Nationale при вул. Richelieu 58. А там... Перед входом до будинку черга — кількасот людей. При брамі знову ж таки перевіряють запрошення. Нічого, ми трохи постояли і врешті ввійшли крізь браму... на court yard — а там знову кількасот людей, і знову черга. Що таке? При вході до бібліотеки стоїть директор цієї інституції Emmanuel Le Roy Ladurie, сивий, середнього віку джентельмен і... всім по черзі, немов політичний кандидат в Америці, подає руку! Це, очевидно, гарний з його боку чемностевий жест, але зваживши, що гостей було близько 2-ох тисяч (така, приблизно, цифра — понад 2,000 учасників IFLA) — це створювало неабияку констернацію і затримку. Затримка, одначе, могла бути і плянова, щоб сповільнити доступ цієї товпи до самої бібліотеки. Всередині головну залю ми побачили тільки крізь замкнені осклені двері, але в бічних кулуарах була з нагоди 200-ліття революції надзвичайно цікава й багата виставка, що називалася: “1789: le patrimoine libéré”. Були там видання з часів революції — різні за тематикою, а також знамениті старі видання, що їх BN придбала саме в час революції. В якомусь одному році (чи не 1791) придбано 40,000 нових книг для бібліотеки. Варто щось про це прочитати, це мусіли бути також якісь сконфісковані, передані державній бібліотеці, колекції! Але що за колекції, що за книги! Інкунабули, ілюміновані рукописні книги, Біблія Гутенберга ітп. Виставка в окремих осклених габлотках займала два поверхи. Була там і якась візантійська літургія з 15-ого (здається) століття. Підчас виставки приступив до мене проф. Гвідж і я познайомила його з Остапом. Опісля ми вийшли знову на бібліотечне велике подвіря і виявилось, що там не

тільки дають закуски і напої і навіть морозиво, але є також жива музика і площадка для танців! Людей, очевидно, знову були тут сотні, було гамірно й весело. Австралійка Naumczyk також мене знайшла, а потім я ще розговорилася з місцевою французжанкою — дитячим бібліотекарем таки з Парижа — і на моє здивування, що BN може дозволити собі на таке багатолюдне і обильне прийняття, сказала, що це роблять завжди з нагоди конгресів IFLA і що IFLA частинно це прийняття оплачує і спонзорує. (Реєстраційні оплати дуже високі, отже може вони враховують і ці кошти?)

Повернулися ми додому таксівоюю — шофер повіз нас тим разом окружною дорогою, аж я його запиталася, чи він знає дорогу — бо хотіла дати йому зрозуміти, що ми знаємо, що це не найкоротша дорога додому. — Париж уночі так гарно виглядає одначе, що варто було б може взагалі поїздити собі головними вулицями (що ми зрештою нераз робили вже і минулими роками). Tour Eiffel при світлі такий делікатний, як якийсь різьблене цацко Бенвенуто Челліні, а Les Invalides світять своїм золотом яскраво освітлені, мов церковні бані. Фасада Assemblee generale міниться якимись сюрреалістичними образами, що нав'язують до знаменитої річниці — переїхатись таксівоюю від Лювру по мості на Rive Gauche — просто захоплює!

А тепер ще кілька слів про Сарсель. Поїхали туди вполудне. Наперед метро до Gare du Nord, потім поїздом до Sarcelles-St.Brice. Заки доїхали і знайшли нарешті 27 rue Bauves — пройшло зо дві години, з перипетіями, непорозуміннями, але це був цікавий досвід: дали собі раду. Підміська залізниця повела нас на передмістя Парижа і тут вперше побачили ми станції замазані граффіті, такі ж як і в Америці, занедбані і брудні вулиці і будинки, і помітну кількість... чорних. Сарсель — містечко приємне, хати деякі з городцями, але здебільшого оточені, як не мурами, то бодай високими залізними огорожами. Наш будинок в Сарсель — дуже старий і дуже занедбаний. Були там тільки пані Софія Янів та проф. Жуковський. Жуковський там не живе — він має помешкання в Парижі. Постійними мешканцями є Яневи та п-ні Кульчицька (Вона вже тратить пам'ять і орієнтацію, говорить хаотично). Звичайно є ще бібліотекарка і господиня, але вони були на вакаціях. Янів також поїхав до Мюнхену, так що фактично після короткої розмови з Жуковським, ми решту часу провели з панею Янів. Вона нас гарно погостила (хлібом, шинкою, салаткою з помідорів, вином, солодким і чаєм) — це було несподівано! мені було жаль, що вона завдала собі трудно все це купити — бо як і сама вона про себе сказала, і що зрештою при поверховній обсервації помітно — господарськими талантами вона не грішить — отже це було їй напевно не легко. Та й вік у неї вже досить заавансований, хоч виглядає здорова і на здоров'я не скаржилася. Казав Жуковський, що мають дві молоді сили, що далі працюватимуть у Сарсель і що є плян підготувати французькомовну енциклопедію України. Це добре і потрібне діло — нам треба виходити у ширший світ. Але садиба в Сарсель — а включає вона досить великий будинок та розлогий садок — вимагає не тільки дуже дорогого й ґрунтового ремонту, але також і можливо найголовніше — постійного господаря, що робив би дрібні справи і дбав про господарство. Без такого господаря навряд чи можна у цьому домі жити. Ось приклад: ми готові вже йти, вийшли на подвір'я, і не можемо відчинити залізної брами — вона стара, заіржавіла, затялася. Нікого нема, хто міг би виручити. Ну, врешті ми якось браму

відчинили, але що, як є в домі сама тільки старенька пані Софія? Ці французькі брами і замки роблять на мене враження в'язниці. Середньовічна ще, мабуть, традиція. Something there is that doesn't love a wall, мовляв Robert Frost.

26 серпня 1989. 8:45 вранці, в автобусі.

Їду до Chartres. Офіційним автобусом IFLA, тобто на квиток включений в реєстраційну оплату. Але їду сама без Остапа, бо прогулька була “fully booked” і не можна було докупити додаткового квитка. Радилися ми вчора: він, можливо, приїде пополудневою прогулькою Paris Vision — (квиток коштує 215 франків — це так для інформації, щоб знати, що уявляє собою купон IFLA). Добре, що я приїхала вчасно, бо Palais des Congres оточений десятками автобусів, що з них багато анічогісінько про IFLA не чули. Ледве знайшла.

Біля мене поруч присівся бородатий симпатичний середнього віку професор бібліотекознавства з Техасу. Провідниця тури дає інформації: на Сені де-не-де люди живуть у човнах, навіть це трапляється в центрі Парижа. Фабрика Renault на острівці на Сені — але, кажуть, за пару літ вона мусить перенестися кудись поза місто. Париж офіційно має понад 2 мільйони мешканців, але кожного дня з передмістя приїздить додатково на роботу ще 3 мільйони. 110 km на годину — пересічна швидкість на автострадах — ліміт: 130 km на год.

— Ще хочу додати про вчорашній вечір. Від Софії Янів довідалися ми, що в кіні Космос іде фестиваль радянських фільмів — і от, повернувшись із Сарсель, ми з Остапом пішли на місто, знайшли це кіно і якраз встигли на сеанс о 8-ій год. вечора. Це був документальний фільм “Ліміта”. Фільм був соціологічного характеру: досліджував проблему напливу населення, зокрема молоді, до Москви та проблеми, які виникають. Мрія всіх цих новоприбулих дістати приписку в Москві і, як я зрозуміла, для цього є значні обмеження офіційного характеру, встановлений ліміт і від цього слова цю клясу новоприбулих москвичі називають “лімітчиками”. Фільм був ілюстрований рок-музикою і одна з пісень мала текст на зразок: була собі, мовляв, дівчина, а стала “ліміта”. Між москвичами і лімітчиками — великий антагонізм. Серія інтерв'ю з різними людьми це виразно показувала.

Місто Chartres проголошене історичним містом Юнеско. 40,000 мешканців, з передмістями — двічі стільки. Eure — ріка довкола Шартрс. Дуже постраждало в час війни. Під катедрою знайшли роол друїдів. 4 церкви були на тому місці, сьогодні 3-та по величині (після Ватиканської та Кентерберійської). Катедра збудована 1260, будувалася на протязі 35 літ. Пілігрими колись приходили сюди, так як сьогодні приходять до Люрду. Колись спали на долівці і долівка збудована так, щоб можна було церкву помити.

Після оглядин собору і міста. В автобусі 3:40 пополудні.

Церква дуже-дуже стара. Зовнішність носить сліди не тільки кількох стилів (одна вежа

романська, друга готична), кількох століть, численних воєн і може найбільш деструктивного з усіх — 20 століття, що, крім війни, принесло двоокис вугля, що загрожує з'їсти рештки старої європейської цивілізації. Але внутрі собор має справді феноменальні вітражі. Половина з них відчищена і робить незабутнє враження в півтемній церкві, навіть у захмарений день, як сьогодні. Багато синього кольору в старих вітражах. Кажуть, мистецтво це забулося на кількості літ і тільки порівняно недавно відкрили секрети, як робити такого квалітету кольорову мозаїку вікон з різноколірового скла.

Обідали в ресторані Le Grand Monarque — дуже вибагливо, смачно, без додаткової оплати. Мій сусід з автобуса називається Donald Davis з Тексасу, прізвище колеги, що сиділа біля мене при столі — Dorothy Ivey. Вона з Південної Африки, має дорослих дітей і внуків в Англії і Австралії. Напроти сиділа бібліотечарка з Нью Брансвік з Канади, прізвище, здається, було Widlow або щось подібне. Розмова була дуже оживлена і я навіть була рада, що не було зі мною Остапа — для нього такі товариські нагоди створюють проблеми, я, навпаки, люблю нав'язувати контакти. І ось колезі з Південної Африки, з Кейп Тавн, розповіла про проблеми українців з москалями в ССРСР, про організоване українське життя в Америці — вона випитувалася про різні речі з неприхованим зацікавленням. Канадка розповіла мені про свої знайомства з українцями Торонто, а Дейвіс, професор бібліотекознавства з Тексасу, пригадав собі, як то він їхав недавно через Україну, зокрема через Київ, в дорозі з Росії до Естонії. Маю надію, що мої колеги запам'ятають щось про те, що зустрілися на прогульці з українкою з Америки.

Я вранці боялася дощу і взяла з собою парасольку. Але за винятком кількох хвилин, коли почало накрапати, погода була хмарна, але не дощова. Провідниця в нас була не дуже добра, не тільки її англійська мова залишала чимало до побажання; німецькі, а навіть радянські екскурсоводи значно ліпше виконують свою роль — про це я мала змогу офіційно переконатися: завчені лекції виголошували добре вивченою англійською мовою. Французькі гіді більш індивідуальні, якщо запитати якенябудь питання, але офіційний конференс скупий і не дуже доброю (часом навіть незрозумілою) мовою.

В літаку, по дорозі до Філядельфії.

Неділя і понеділок у Парижі пройшли без записок. Та й тепер уже долітаємо до Нью Йорку — отже не багато залишилося часу. Бодай коротко зреасумую: В неділю пішли вранці до української церкви св. Володимира — тепер уже знайомою дорогою по вул. Saints-Pères — це навіть не дуже від нашого готелю далеко — не більше, як 20 хвилин ходу, коли знаєш куди іти. В церкві було може 40-50 осіб, серед них Софія Янів. Церква помітна тим, що в ній тепер є модерний іконостас роботи Мазурика. Таблиці при вході — українською і французькою мовою — які говорять про те, що тут помер Симон Петлюра (на місці церкви був тоді шпиталь і його, простріленого, принесли сюди із rue Racine) це я знала, адже в цій церкві я вже була колись раніше. З панею Янів пішли на перекуску до Cafe Flore (попробували нарешті, що таке Croque Monsieur і Croque Madame), а потім разом з панею Янів пішли знову ж таки до Cosmos-у на фестиваль радянських документальних фільмів. Тим разом фільм називався “Риск II” і мав за тему — змагання за

винахід атомної бомби — між німцями, американцями і советами. Фільм засадничо досить об'єктивний, якщо поминути очевидну, але не пропагандивну, тенденцію до пацифізму. Багато цікавих документальних кадрів — з німецьких, американських та радянських джерел — напр. Гітлер у Берхтесгадені з Евою Бравн, конференція в Лівадії, а найцікавіше з усього для нас — заклик Довженка до українського народу до боротьби з фашизмом, та — що було справжньою ревелюцією — Петро Капиця і позитивна роля, що її він відіграв, рятуючи колег науковців від репресій та Сахарова від виключення з Академії. Пані Янів, не зважаючи на свій похилий вік, добре тримається, завзято ходила з нами по місту і завела нас до каплиці Sainte-Chapelle — прекрасної малої готицької каплиці з височенними вікнами чудесних вітражів — враження незабутнє, тим більше, що несподіване. Цього ж вечора в тій же каплиці заповіджений був концерт Баха і я була б з великою приємністю на нього залишилася. Остап, одначе, не виявив охоти: для чого тобі цей Бах? Самій трохи лячно було лишатися під ніч в чужому місті, не орієнтуючись як саме повертатися додому — і я зрезигнувала.

Понеділок провели в центрі Помпиду, де на найвищому поверсі є добрий ресторан з видом на місто — і це, очевидно, дуже було дорадно Остапові. Сам будинок — накопичення різнокольорових і різної величини труб і рур, що виглядає здалека, як тимчасове рихтування — не був несподіванкою, бо відомий з фоторепортажів. Є в центрі Помпиду мистецькі галереї, бібліотеки, кіна — але ми там довго не затримувались. Пішли далі цією ж дільницею, щоб знайти музей Пікассо та 4 ародісмент із славною околицею “Marais”. В Marais ми були, як це видно було з назв, і походили трохи, але нічого особливо замітного там не помітили. Музей Пікассо знайшли і провели в ньому пару годин, не зважаючи на Остапові нарікання: “що це”, мовляв, “за мистецтво?” Музей в гарному нововідреставрованому палацику — має добру організацію матеріалів і добрі пояснення в кількох мовах. Довідалася я, наприклад, про впливи на молодого Пікассо примітивної африканської скульптури, про ролю міту про Мінотавра в його творчості. Музеєм ми трохи втомилися, але, не зважаючи на те, сіли ще на метро і поїхали на Etoile і Champs Elysees — походили трохи по цьому повному імперіяльному розмаху бульварі, подивилися, де зупиняється автобус Air France, щоб знати, як нам вранці їхати на летовище (кінець rue Carnot на Етуаль, це для майбутньої інформації), встигли повернутися до готелю, випити на швидко дві чашки “власної” зупи з хлібом, та ще — вже втретє — побігти до кіна Космос, де показували черговий документальний фільм “Чорний квадрат” (фільм був про модерне мистецтво, заголовок — із картини Малевича). Увечері ще пішли на вино і закуску до готелю Lutetia, що за рогом нашого власного готелю — бо знали, що це вже наш останній день у Парижі.

Сьогодні вранці на летовище не їхали автобусом, а замовили собі таксі, щоб заощадити собі хвилювань і ношення валізок. Приїхали на аеродром де Голя завчасу — мали пару годин, щоб з'їсти знамените французьке снідання (café au lait і булочка з croissant-ом, але які! булочки навіть ліпші як круасани!) і накупити різних дарунків в Duty-free крамницях: парфуму Givenchy для моєї директорки (50 дол.!), два коньяки, з чого один — для Лабуньки, кристалевого їжачка для Марка та Ії, помадки для моїх співробітників у бібліотеці. Навіть знайшли ще один дарунок для Стефанка — саме такий, як я плянувала

купити, але ніде в Парижі не бачила — історичну монету-медаліон, що нав'язує до 200-ліття французької революції. Адже це його рік народження — і обидва медаліони — срібний з нагоди 200-ліття американської конституції та цей — залишаться йому пам'яткою. Отже дарунками ми вже забезпечені. (Уляні я вже раніше купила кристаливий розприскувач, Максим певно дістане мідяну тарілку з Villedieu, Іванко й Стефанко — французькі T-shirts, а також книжечку про Bayeux tapestry, щоб з цього оригінального документу, що виглядає як модерний комікс, вчилися історії про нормандських завойовників Англії. Собі я встигла купити за пару франків від Парижа — копію гарної кольорової акварелі та дві тасьми французької естрадної пісні — трохи навгад, маю надію, що не розчаруюся. Музика і краєвид (що його маю намір оправити і повісити в бюрі) нагадуватимуть про нашу історичну подорож до Франції.

Нью Йорк — на летовищі.

Мусіли вийти з літака. Є одна година “передішки” в Нью Йорку. Ліпше було б без цього, але єдина альтернатива — подорож Нью Йорк — Париж і Париж — Нью Йорк вимагала б подорожі лімузиною на аеродром Кеннеді — а це не тільки коштовне, томляче і получене із зайвими хвилюваннями і турботами, але і забрало б у сумі не менше часу, як ця дорога літаком до Філядельфії, нехай і з перервами.

Четвер, 31 серпня 1989, метро.

Вчора — вже повний день на праці. І що за новини, Господи! Зараз же після мого виїзду до Франції, Ron Day попав у страшну депресію, дістав nervous breakdown, а коли — у висліді цього залишився два тижні вдома — одного дня, коли Мариля була в роботі, а він був сам — пробував покінчити з собою самогубством! Запустив мотор авта і хотів затроїтися — але завчасу опам'ятався, налякався сам себе і пішов на консультацію до священика (Вони обоє — ревні католики). Почав тепер психіатричну терапію, бере заспокійливі ліки, повернувся до праці. Але праця саме і є спричинником цього заломання: Ron, як head of reference, був — як висловилася Liz — “sandwiched” між David-ом Battista, нашим головним мальконтентом, що був Ранові підлеглим, і Синтією Аркін, також опозиціонеркою до Liz, що була Рановим начальником. Ран — м'яка, податлива індивідуальність, він хотів би бути добрим з усіма, і не міг видержати конфліктної ситуації. Liz робила натиск, щоб він гостріше і більш критично оцінював Дейвіда, а Ран боявся, що за це мститиметься йому Синтія, яка мала видавати опінію про нього самого. До цього тиску прилучилася ще паніка: Ран і Ральф мають вчити разом курс “research in American law” (паралельний до нашого курсу про чуже і міжнародне право) — курс починається вже на другий тиждень, а вони не готові! Боже мій, як праця може зруйнувати людині життя. Знаю з досвіду, бо Остапові клопоти з серцем — це також наслідок прикрої ситуації на роботі. Пробувала я потішити і розрадити обох — думаю, що вони обоє занадто поважно трактують всі справи на роботі, та й часом непотрібно все хочуть знати, до всього мішатися, немов це вони відповідають за всю бібліотеку. В цій ситуації з Liz, думаю, щоб затримати equilibrium душі, треба стояти трохи збоку, робити свою роботу якнайкраще, але берегти себе від інтриг. Таке принаймні моє кредо.

П'ятниця, 1 вересня 1989. Метро.

Андрієві за кілька днів сповниться 50 років життя. Хоч він не вартий цього і нічим не заслужив на таку увагу з мого боку (радше навпаки!) — я вислала йому вчора дарунок — книгу Субтельного, англomовну історію України. Хай лишиться йому пам'ятка, а також доказ моєї доброзичливості. Та й може колись прочитає, бодай уривками.

Сьогодні маю замовлений спільний полуденок з Раном і Марилю. (Ми з нею, як правило, разом ніколи не полуднуємо, бо одна з нас повинна чергуватися на роботі — але сьогодні зробимо виняток). Хочу їх трохи потішити і розрадити. Мариля могла б Ранові допомогти ще більше, якби і сама не мала тенденції перебільшувати значення всіх бібліотечних проблем. Думаю, що для них не добре, що вони працюють разом в одній установі.

Вівторок, 5 вересня 1989. Метро.

Labor Day Weekend провели у Філядельфії. Єдині виїзди з дому були на пікнік Михайлівської парафії в неділю, та до Wanamaker-а у Jenkintown вчора. На пікнік поїхали, бо була прекрасна, по осінньому вже свіжа, погода, та хотіли побути між людьми і не варити обіду. Людей, на диво, зібралось там кількacот. Знайомих мало, але була нагода почути деякі інформації від людей, які тількищо повернулися з поїздки в Україну. Ліза Чепіль показувала знімки зі Львова, де на місці, де хочуть будувати пам'ятник Шевченкові, висить на мaшті синьо-жовтий прапор, такий же прапор, та ще й з тризубом — на горі вінків і квітів. Муньо Левицький казав, що контролю в Чопі була дуже лагідна, митні урядники були приязні і говорили українською мовою. А інші люди на пікніку розповідали про чорний ринок і спекуляцію грiшми, яка ведеться за посередництвам недавно прибулих до Америки євреїв. Дехто доляри шле у звичайних листах прямо на Україну і вони доходять! До Wanamaker-а я їздила купити весільний дарунок для Ані Дольницької — за тиждень буде весілля. Позатим я трохи готувалася до першої лекції, яка має бути в четвер, тобто післязавтра. Давно я цього матеріалу не мала в руках, трохи забулося. Треба буде ще повправляти та й пильнувати, щоб концентрація думки не відбігала від теми і покрила всі намічені питання. Не легко це. Іритує мене факт, що всі мої інші справи мусіли відійти на задній плян.

6 вересня 1989. Метро.

Потелефонував учора ввечорі сусід — Alan LeCoff. Саме в час, коли президент Буш промовляв у справі боротьби з наркотиками — отже Остап відібрав телефон і сказав йому, що після промови президента, я йому віддзвоню. Злякалася я: чи бува не хочуть продавати хату? Це для нас була б неабияка комплікація: ми з ними стіна в стіну — їх двоє, нас двоє. Якби там спровадилася велика родина з дітьми (а це напевно була б чорна якась родина, бо в нашій околиці чорних уже багато!) — ми могли б втратити спокій і мати поважний клопіт. (З другого боку нас живуть чорні сусіди — але там хата мала і Мартінів також тільки двоє підстаркуватих людей). Ні, не те. Повідомив мене тільки, що Chris дуже тепер

під стресом, що вона, мовляв, проходить “mental transformation” і щоб ми не дивувалися, як почуємо якийсь плач або крик. Я пробувала розвідати, що це саме таке, чи вона має лікарську опіку? Він сказав: не треба, з нею є весь час “healer”, це тимчасове і воно пройде. Фактично не зовсім я зрозуміла, що з нею насправді. Це молода, гарна, дуже симпатична жінка. Їй може 40+ років. Може в неї просто менопауза? Але чому тоді він не назвав це так, або change of life? Alan — інтелігентний чоловік, був колись професором кримінології на Temple, але не дістав tenure і взявся до бізнесу. І при чому тут якийсь “healer”? незручно було допитуватися — може при іншій якійсь нагоді. Може це має щось до діла з релігією? Alan — жид, але Chris — ні. Може вона попала під вплив якоїсь секти? Rozory myła, як звичайно. Остап недавно, каже, говорив з нею. На питання: How are you, Chris? Сказала: Great! І дуже була, каже Остап, весела.

6 вересня, пополудні, в дорозі додому.

Прийшов до мого бюро сьогодні проф. Soltysiński. Після ділових справ, розмова зійшла на ситуацію в Польщі. Розповів цікаві новини: великий зріст націоналізму (про що, очевидно, знаю з газет) дає несподівані наслідки. Велика ворожнеча між литвинами і поляками (в Литві, каже, вбили кількох польських туристів), а знову ж у Польщі велике відродження всяких земляцтв: напр. “приятелів Львова”, “сибіряків” ітп. Ну, це не добре. Розпалювання ворожнечі між національностями служить тільки інтересам Москви. А в *NYTimes* сьогодні маленька новина: Партія одобрила проект закону про статус української мови, як державної, забезпечуючи рівночасно права російськомовної меншости (так написано). Треба буде прочитати десь більше, щоб знати деталі, але новинка подана як уступка українським націоналістам. Дай Боже, щасливо!

Четвер, 7 вересня 1989, пополудні, по дорозі додому.

Історичний день: сьогодні вранці відбулася перша лекція мого курсу Research in Foreign and International Law. Пішло мені дуже добре: значно ліпше, ніж двічі вчора вдома практикована генеральна проба. Я боялася, як звичайно, що не зможу втримати тему в означеному часі 50-55 минут, що не допише мені концентрація, що забракне слів висловитися, що яканебудь дигресія думки зведе мене на манівці. Це не сталося. Говорила вільно, не читаючи, мала перед собою тільки “outline”, щоб чогось не забути. Чи справді нічого не забула? Для того варто було лекцію зареєструвати — тоді можна було б перевірити. Але цього я не зробила. Всіх слухачів було 17 — пару осіб з-поміж зареєстрованих студентів (а їх є також на сьогоднішній день 17) не прийшли, але на їх місце прийшли нові, що хочуть бути вільними слухачами. Було і кілька запитань. Ця перша лекція була посвячена вступним інформаціям про курс (я попросила Марилу, щоб вона була присутня перших кілька минут, щоб її представити), виясненню засадничих різниць між такими концептами як public international law, private international law, comparative law, transnational law і foreign law в різних його відмінах: common law, civil law, religious legal traditions, Socialist law. А тоді я всю увагу сконцентрувала на темі, як знаходити книжки і статті про міжнародне і чужоземне право при допомозі каталогів та бібліографічних індексів. Окрему увагу присвятила новому нашому комп’ютеризованому

каталогові Lola та проблемі специфічних і загальних предметних рубрик, знайомство з якими вирішальне для того, чи дослідник зможе знайти всі потрібні йому матеріали.

Понеділок, 11 вересня 1989. Метро.

Робляться пляни, щоб на час від 5 до 9 жовтня приїхали до Філядельфії нас відвідати Максим, Уляна, Іванко і Стефанко! Ініціатива вийшла від них — ми день раніше повернемося з України, і вони хочуть чути безпосередні наші враження. І подумати тільки: подорож коштовна (вже і за Іванка треба половину квитка заплатити) та й повно невигод, а вони таки хочуть приїхати, бо давно вже не були в нашій хаті, а мають довгий вікенд, бо тоді в Канаді “День Подяки”. Я на цей вікенд плянувала їхати на Союзівку, на З’їзд Зальцбурзької гімназії — навіть включили мене у програму з’їзду. Але хоч мені трохи жаль, що не зустрінуся з моїми зальцбурзькими колегами, то я рішила відмовитись від з’їзду і скористати з рідкісної нагоди вітати у нашому домі наших дітей. У зв’язку з тим роблю деякі приготування: ось уже позичила і вчора привезла від Віри дитяче ліжко, замовила, щоб позичити, дитяче крісло до авта в Борисів, а пізніше в тижні, коли може трохи похолодне (знову маємо пару днів занадто теплу і вологу погоду!) — приготую може щось із харчів і заморожу, щоб було готове. Також думаю взяти три додаткові дні вакацій — просто додаю до днів подорожі, тобто повернуся три дні пізніше, як плянувала. Добре, що знаю про це наперед.

Рівночасно поволі готую речі і пакую валізки на Україну. Спорожнила шафи від зайвого одягу, беру з собою дві елегантні торбинки скірянні, яких не ношу, майже нові елегантні чоботи, що при моєму артриті вже мені, нажаль, не послужать, кілька светерових блюзок, що їх купила на випродажі в Lord & Taylor, панчохи, мила, калькулятори, магнітофонні тасьми — а найважливіше: книжки для Зорівчак, Гольденберга та інших людей. Роксоляна зокрема просила, щоб їй привезти англomовні “Тіні забутих предків” та щоб купити тасьми англomовних вправ для студентів (вже бачила такий один комплект — коштує понад 40 дол.!).

Середа, 13 вересня 1989. Метро.

Були в нас учора Пазуняки. Наталка повернулася кілька днів тому з подорожі по Україні. Привезла мені книжку “Шевченко і світ” та листа від Роксоляни Зорівчак. Цікаво розповідала про свою поїздку: вона їздила з турою Score, але опісля ще відлучилась і зробила приватну (але наперед заплановану з фірмою Score) прогульку на Волинь і ще раз до Львова. Найбільше враження зробила на мене повна деталів картина побуту львівських друзів Наталі. Жінка пенсійного віку на 60-рублевій пенсії. Відбула десять років у каторжній роботі на Воркуті. Тепер у Львові, живе в помешканні, що офіційно записане на ім’я сестри. У Львові тільки двічі в день, по три години, діють водопроводи. Люди наповнюють посудини водою, щоб заpastися. Не можемо вас почастувати чаєм, сказали їй в одному домі, бо забули заpastися водою. Приятелька ділиться з Наталею полуденком: хліб, кружки сирії цибулини. Цибулі не смажимо, кажуть їй, тоді вона має менше вітамін, а за нею треба ж годинами чекати в черзі!

— Лист Рокосляни — це не список речей, що їх ще могла б я їй, евентуально, купити — а пропозиція від неї і Біленка дати інтерв'ю для журналу *Ukraine*. Ставить мені низку запитань, що на них просить дати відповіді, якщо я в принципі згідна таке інтерв'ю дати. І от я вчора — після вражень розмови з Наталею і доброї запареної кави, що нею я її приймала — не могла спати, сіла за комп'ютер і до 4:30 ранку скомпонувала відповіді для редакції *Ukraine*. Час наглить — завтра лекція друга, за тиждень — третя, в міжчасі ще весілля в Дольницьких і христини в Чайківських, і приїзд Ії — я знала, що пізніше зробити цього не зможу. Ще треба буде переглянути і поправити, бо там і деяка бібліографічна інформація — всього не запам'ятаєш.

Четвер, 14 вересня 1989. Метро додому.

Сьогодні вранці відбула другу свою лекцію. Студентів було 20+ — не всі записалися на мою листу. Є деякі нові, що не були на першій лекції. Говорила я тим разом про джерела міжнародного права та про міжнародні договори, де одною із сторін є США — як їх знаходити при допомозі покажчиків, як шукати за інтерпретацією судочинства та коментаторів, як перевірити, чи вони в силі ітд. Пішло добре, але студенти, тим разом, ставили питання навіть в час самої моєї презентації і пару разів недоречними питаннями чисто теоретичного характеру мало не збили мене із наміченого пляну. Одне питання, напр. стосувалося моєї дефініції, що таке “international custom”, як джерело міжнародного права і яким чином можна примусити держави, щоб вони цьому звичаєвому праву повинувались. Ну, на цю тему можна було б говорити цілий семестр. Я сказала, що саме тепер ведеться в нашій школі курс міжнародного права і хто цими питаннями справді цікавиться, повинен його взяти. Наш курс обмежений до проблем пошуку, research, — ми не можемо входити у substantive law.

Середа, 20 вересня 1989. Метро.

Мали надсподівано приємний вікенд. В суботу — весілля Ані Дольницької, в неділю — христини Ромчика Чайківського. Весілля Ані з Павлом Фатом зібрало дуже численно всю майже родину — приїхав навіть Андрій Сенковський з Марійкою, була і Соня з своїм хлопцем, Андрій Марк з жінкою і доньками, не кажучи вже про сестер Христі. Була і Леся з Левком. Леся “прийшла до себе”, незле тримається, сказала мені, що “тужить за мною”, видно було, що їй неприємно, що так необачно перервала близький зі мною контакт. Андрій — під церквою — дякував мені за дарунок, мовляв, він і сам хотів купити собі цю історію Субтельного. Я сказала: 50 років буває тільки раз у житті і я хотіла це відзначити. На весіллі, одначе, вони до мене не приступили, а коли я з власної ініціативи присілася до них, щоб пару хвилин поговорити, вели розмову в такому дусі, немов би це я повинна дзвонити до Соні, а не навпаки. Я їм сказала, що ми з нею зустрілися в метро, і вона не бажала собі зі мною говорити. Розмова була коротка і загальникова, але кожна розмова з Андрієм підносить в мене тиск крові — я повинна її уникати. Трохи зіпсув мені добрий настрій. Весілля було симпатичне. Гарна заля в Bensalem (трохи далеко!), добрий харч, багато знайомих і родичів, знаменита до обіду і до танців музика і соборна українська атмосфера. (Молодий не тільки українець, але ще й православний!). На христини

приїхала Ія — вона хресна мама. Христини були в Центрі — на невелику скалю, але приємні, з добрим харчем і товариською атмосферою.

Вчора не ходила до праці: class preparation day. Виборола я таке право для себе і своєї асистентки. Підготовка кляси вимагає щонайменше тиждень часу, як не більше, отже це тільки символічний жест, щоб було зрозуміння, що нам бодай трохи часу за це належить. Я посвятила день не підготові завтрішньої лекції (вона готова, сьогодні ще зроблю собі пробу!) — тільки бібліографії та підготовці деяких матеріалів до Львова. Обидві валізи вже запаковані — книжками, паперами, милом, калькуляторами, панчохами, вживаним і новим одягом і взуттям — ледве знайшлося місце для кількох речей мого власного потрібного для подорожі одягу. Хочу взяти зі собою — поза легально зголошеними — бодай 200 додаткових доларів, веземо також велику кількість ліків — деякі спеціально куплені на рецепти — антибіотики, вітаміни. Також маю цілу серію доручень і листів: від Максима, Лариси, Мирослава, Рудницького, Пазуняк. Чи вистане часу всі ці справи полагодити? В Україні відбулися установчі збори Народного Руху — вся преса пише про Україну!

22 вересня 1989, п'ятниця. Філядельфія.

Ще вдома, але вже готові до виїзду. Виникла вже комплікація, фактично дві. Вчора ввечері Остап каже: щось мене дуже зломило і пульс слабкий... Ну, того тільки й треба! Але я, розуміючи, що це може просто страх перед подорожжю плюс реакція на погану погоду — і вирішила не перейматися, бодай на зовні. Сказала йому: візьми валіюм і йди спати. І сама зробила те саме. Сьогодні встав, видно що в ліпшій формі, не нарікає, все нормально. Друга комплікація: з Караїбського моря ішов учора на континент великої сили гураган Нуго. Вранці вдарив у побережжя, дуже зруйнував місто Charlestown. На континенті сила гурагану послабла — це тепер тільки тропічний шторм. Але заповіджені великі дощі і бурі. Це може дуже ускладнити нам подорож. До Нью Йорку на аеродром їдемо лімузиною о 2, літак відлітає пізно ввечері. Фірма Score боїться, що якби через бурю літак на кілька годин запізнівся, втратимо отримання у Франкфурті на Ленінград і це, очевидно, означатиме втрату дня або й більше, турботи із знайденням місць на інших польотах тощо. Марійка Гельбіг навіть телефонувала вранці, щоб може прискіпити відліт з Нью Йорку, чи могли б ми приїхати на 4, замість на 7-ому? Ну, ми з трудом ще якось могли б цю дилему розв'язати, але Марко летить прямо до JFK з Los Angeles і добре, якщо не спізниться... Але, порозумівшись з іншими пасажирами, Гельбіг побачила, що це неможливо. Отже ми здані на ласку природи і літунських плянів. Зараз — десь за пів години — приїде Ія (вона, разом з нашим авто у Лабуньків). Завеземо багаж до них і від них будемо виїздити. Це з обережності перед злодіями — щоб не звертати уваги на нашій вулиці, що ми виїжджаємо і нікого не буде в хаті. В Лабуньків нас вирядить Марійка, яка лишається вдома, отже видно буде, що це гості — приїхали і від'їжджають. (Гарних ми часів дочекалися, що треба робити таку конспірацію!) Це, очевидно, значить, що треба буде ще привезти назад авто — щоб стояло у driveway, як звичайно, коли ми є вдома. Отже, залишивши багаж, приїдемо ще назад сюди двома авто (щоб я могла з Ією, їхнім авто, на час повернутися). Набрала я стільки різних листів і доручень, що ледве чи

вистачить часу все полагодити. Варто й листу зробити, щоб не забути чогось. Додали ще листи Геврик (з прозірками для журналу *Пам'ятки України*), Рудницький — статтю для передачі Жулинському, но і Лабунька має якісь доручення до бібліотеки в Ленінграді. (Сам він їде сьогодні на тиждень до Риму).

23/24 вересня 1989, ніч. Ленінград, Прибалтийская.

Гураган не зіпсував наших плянів, але були спізнення і в Нью Йорку і у Франкфурті. До Ленінграду прибули після 7-ої год. вечора місцевого часу, але поки пройшли митний контроль, поки добралися до готелю, була майже 10-а. При контролі Остапові переглядали ручний багаж і оглядали примірник його сонетів. Мені казали відкрити і ручний багаж і обидві валізки, дивилися також на деякі мої книжки (я витягнула показати англomовні “Тіні забутих предків” та “Хвалю ілюзію”), але обійшлося без комплікацій. Тільки зайвий клопіт наново замикати валізки! Готель наш дуже великий, кажуть, будували його шведи десь 8 років тому. Від Інтуриста приїхала нас зустрічати із Києва Ніла (прізвища покищо не знаю), мовляв, на те, щоб вперше привітати нас на радянській землі українською мовою! Ось ми вже повечеряли і тепер уже в кімнаті — Остап уже спить, я викупалася і ще слухаю якогось концерту-ревії на чорно-білому телевізорі. Це своєрідний радянський рак із гумористичними вставками. Діялог про секс: на заході, мовляв, кажуть, що секс — це скорочення від соціально-економічний кризис соціалізму!

Покищо найбільшою приємністю нашої подорожі — зустріч з Марком. Подорож разом до Франкфурту і кількагодинна сердечна розмова були нагородою за довгі місяці розлуки. Виглядає дуже добре, перестав курити, трішки прибув на вазі.

Подорож до готелю вулицями Ленінграду дала тільки дуже приблизну уяву про це 5-ти мільйонне місто, де ми — вперше. Ріка Нева більша, як це я собі уявляла, крім неї є ще ціла сітка каналів. Звернули на себе увагу два факти: місто слабо освітлене і ... майже порожнє, людей на вулицях майже не видно. Сьогодні субота. Чи це так завжди?

Неділя, 24 вересня 1989, ніч. Ленінград.

Вранці була поїздка автобусом по місту. Місто — зразу видно — заплановане з імперіальним розмахом: широкі бульвари, великі площі, простір. Довкола Неви клясичної будови будинки, що з них багато будовані італійськими архітекторами: Россі, Растреллі, Рінальді. Муровані стіни часто викінчені пастелевими кольорами: синє, голубе, рожеве, вишневе. Мало будинків з мармуру — це мене здивувало, бо я чомусь уявляла, що в Ленінграді їх більше. Нарешті побачила я, як виглядає Петро-Павловська фортеця і набережна Неви, знайомі мені з перекладеного вірша Анни Ахматової. Пополудні Остап поклався відпочити, а ми з Марком та Ією зрезигнували з поїздки організованої до картинної галереї, і замість того поїхали до міста самі — автобусом та метро. Думали піти до крамниці Гостинной Двор, але сьогодні неділя і було зачинено. Всежтаки, така самостійна поїздка більше дає Erfahrungswissenschaft, як відвідини музею. В парку — і взагалі в центрі — натовп людей: малярі виставляють на продаж свої картинки, хлопці-

паскарі продають з-під поли годинники, лаковані коробки і міняють рублі за долляри, ошукуючи наївних туристів. Метро мені дуже сподобалося: воно не таке розмальоване, як у Москві, але порядно викінчене мармуром, чистеньке, функціональне. Станції мають закриті плятформи, де до поїзду входиться крізь двері, що відкриваються тільки тоді, коли потяг на станції — такого я ще не бачила ніде. Але сама навряд чи пішла б я в метро — ескалатори дуже глибокі! Місто має всі дані, щоб бути своєрідною північною Венецією, але є чимало але... Стіни будинків, хоч і викінчені кольорово (всі оці музеї, театри тощо — бо інші такого викінчення не мають) вражають неохайною мулярською роботою: штукатурка обсипається, дерево недбало, а то й зовсім не помальоване. Мешкальні будинки ще більше занедбані і це помітно. (Про те, що в цих мешкальних будинках люди живуть у комунальних квартирах, де кілька родин користується тією ж кухнею і одною лазничкою — чули ми офіційно від гідів — така гласність похвальна й викликає серед туристів більш позитивний відгук, ніж давніші фальшиві перехвалки!) Ніде немає жодних реклям, зникли навіть ті численні політичні лозунги, що такі були помітні в Москві, коли я там була 1974 року. Помітила я тільки один великий напис за перестройку (не встигла записати точного тексту). Записала два інші: “Цель социализма — благо человека” і на вході у парк “В ХХІ век — без ядерного оружия”. Вітрини крамниць — такі як є на заході — тут не в моді, не кажу про вітрини заложені крамом, а взагалі про вітрини. Виставові вікна, якщо такі трапляються, це звичайні малі вікна, а не виставові вітрини, що так прикрашають великі міста Європи й Америки. У висліді загальне враження — дуже понуре, а це враження посилюється ввечері, коли єдиним освітленням є електричні лампи високо над вулицею, коли не світяться ні реклями, ні вітрини, ні немає спеціального освітлення для всіх цих досить оригінальних будов притаманних для цього міста, як Петро-Павловська фортеця, Ісаковський собор, пам’ятники, мости над Невою. Пригадую недавно бачений Париж — уночі це фантастичне чудо. Міг би і Ленінград робити ліпше враження, але хоч є соціалізм, електрифікація шванкує!

На вечір замовили собі квитки до опери. Воліли були Кіровський балет — це єдиний того рода балет у світі і я хотіла його бачити, але вони десь на гастролях, немає вистав. Пішли на виставу опери “Дон Кіхот” Масне, яку ставив Малай Театр Опер и Балета. Не зважаючи на наші сподівання (а може саме тому) ми дуже розчарувалися. Сама опера не особлива, не даром же її рідко ставлять на заході. Але винен не тільки композитор, а й режисер та й взагалі всі виконавці. Вистава була на професійному рівні, але дуже mediocre, співаки слабкі, хор і балет дуже посередній, постановка без потрібної винахідливості і візії. Оформлення сцени було досить помислове, хоч до пересадки економне. Ми за квитки платили по 22 дол. від особи, а на місці побачили, що квитки продаються по 3 рублі. Взагалі з грішми — чудасія. Кажуть, що з доларів при виїзді з країни треба вираховуватися, а рівночасно в готелевому барі Coca-Cola і горілку можна купити виключно за долляри — рублів не приймають!

28 вересня 1989, четвер увечері, Львів.

Вже повних два дні “живу і ходжу між левами” — немає часу робити записки, а варто було б. Але бодай коротко і лаконічно відмічу головне, бо вже північ, я трохи втомлена

переживаннями і враженнями, а найбільше простудою горла, якимось ларингітом, що причепився мене ще в Ленінграді. Отже мої записки: не більше як хроніка-канва, яку треба буде потім заповнити деталями, коментарями тощо.

Прибули до Львова з Ленінграду Аерофлотом у вівторок увечорі. На аеродромі мене ... чекали! З квітами! Роксоляна і Василь Зорівчаки. Зворушливий жест! Вони приїхали з нами нашим же автобусом до готелю. Від хвилини прибуття на аеродром до прибуття в готель пройшло принаймні година або більше часу, так що ми могли поговорити й познайомитись. Готель наш — Дністер, напроти — єзуїтський город. В середу вранці — тура автобусом по місту. Погода гарна — холоднаво, але сонячно. Ще перед турою зранку — зустріч перед готелем, в парку, з Юрком, Оксаною та 15-літнім Зенком Ч. (Я до них потелефонувала зараз же після того, як ми прибули до готелю й повечеряли). Після тури по місту й обіду — ми обоє з Остапом вибиралися до Зорівчаків, але пішла тільки я сама, бо, саме коли ми виходили, з'явилась Марійка Канська, яка спеціально приїхала з Польщі. Отже Остап залишився з нею в готелі. В Зорівчаків я провела ціле пополудне — Василь прийшов по мене до готелю. Вони живуть в історичному місці — біля самої вежі Корнякта. (Василь — вчитель географії в середній школі, син Тарас — йому 16 років, але я його не бачила. Є в них і дочка, замужна вже, живе на іншому помешканні, також не зустріла її. Але із Зорівчаками живе ще стара мати Роксоляни — вона була присутня, приготувала навіть гостину. Але значна частина розмови була тільки з Роксоляною в ділових справах. Книжки, інформації, інтерв'ю. Цікаві реляції про Микитенка, Рудницького ітп. На вечерю поїхала до готелю, а тоді приїхав по нас Зенко і ми з Остапом і Марком поїхали “зorganizованим” автом до Чайківських. Ія погано почувалася і рішилася покластися — не поїхала. В Ч. були також Леся з чоловіком, Славком Гнатком, і двома маленькими дітьми — хлопчик Назар півтора року та дівчинка Уляна. Чудесна молодь і діти! Добилися додому при допомозі таксі, десь біля півночі. Я просила, щоб вони роздобули для нас квитки до театру. Сьогодні вранці Остап поїхав з Марійкою на цвинтар, я — з Роксоляною Зорівчак — пішла до бібліотеки ім. Стефаніка і до університетської бібліотеки. На 3:30 Остап мав домовлену зустріч у редакції журналу “Жовтень” і я просила Роксоляну, щоб вона провела мене туди після відвідин університетської бібліотеки. Так і вийшло. Ми, очевидно, прийшли трохи пізніше. Остап там уже деякий час був. Ревеляція: від січня наступного року журнал міняє назву на “Дзвін”! На зустрічі були присутні: Ільницький, Роман Кудлик, Стефанія Андрусів, молодий хлопець, поет Володимир Олейко. Федорів тепер депутат — поїхав до Москви. В бібліотеці Стефаніка я мала цікаву ділову зустріч у відділі комплектування (Євгенія Ол. Максимова, Олена Павл. Самсонова-Тесленко, Віолетта Мазола, Люїза Ільницька) — а потім ще зовсім несподівано попала на відзначування 50-ліття Ільницької, що завідує відділом бібліографії — тобто на товариське прийняття, що на ньому був коротко і директор бібліотеки М. В. Лізанець і може із 25 осіб, переважно молодих жінок, що з них одна здається — Кульчицька, (якщо я добре почула прізвище) виготовила бібліографію творчости Антонича, яка саме друкується. Я принесла подарувати бібліотекам деякі свої і Остапові видання, а вони обдарували мене цілим скарбом — цілою серією бібліографічних довідників, що їх вони виготовляють. В університетській бібліотеці були відносно коротко: там познайомилася я із завідуючою відділом комплектування, Богданою Волод. Геляс — тут знову в заміну за

книжки, які принесла я, обдарували мене книжкою про Львівський університет. І у Стефаника, і в науковій університетській бібліотеці я наголошувала своє бажання встановити офіційний обмін матеріалами між цими львівськими бібліотеками і PENN, зокрема ж висловила зацікавлення республіканськими юридичними матеріалами, включно з *Відомостями Верховної Ради*, що їх наша Biddle Law Library не може ніяк роздобути комерційним шляхом. Виглядає, що це тепер можливе і я маю надію, що вдасться такий зв'язок і обмін встановити. Я наробила трохи фотографій, маю надію, що вони вийдуть і допоможуть мені розібратися в цьому “морі” нових для мене облич і прізвищ! З візит у цих бібліотеках я така задоволена, що вже тільки задля них самих варто було приїхати до Львова! В редакції “Жовтня” Ільницький сказав Остапові, що вже готова до друку вибірка його віршів, а мені Ільницький сказав комплімент, що йому, мовляв, подобалися мої вірші, що вони “модерніші” від Остапових, і що він думає включити їх в антологію, що її готує до друку. Отже день випав надзвичайний! А ще він також — історичний. Товариш Щербицький відійшов сьогодні на давно заслужену пенсію! Нарешті! Новий секретар, як каже радіо — Івашко. Нажаль, в цьому готелі не маємо в кімнаті телевізора!

Марко та Ія їздили сьогодні на село до родичів Лабуньки. Завтра запланована прогулянка в Карпати, до Сколього, якщо буде досить зголошень. Хочемо поїхати разом з Марійкою, якщо це нам удасться.

Неділя, 1 жовтня 1989. Львів.

Сьогодні вполудне їдемо до Києва. В Києві, нажаль, будемо тільки сьогодні пополудні і цілий день завтра, а післязавтра вранці дуже рано запланований відліт. Отак Інтурист в останній хвилині міняє пляни маршруту — і як тут щонебудь плянувати?

Коротко: Львівська хроніка за минулі два дні: ще до попереднього запису: були на виставі “Данило Галицький” разом з Юрком, Лесею, Оксаною, Зенком, Славком. Марко та Ія не були з нами, бо не повернулися на час. П'ятниця: прогулянка в Карпати до Сколього (з Марійкою К.) Субота: вранці Шевченківський гай. Купила дві малі картинки, свистачки etc. — Після обіду — з Мартою, Іркою, Ігорем; потім у Василя і Роксоляни.

Вівторок, 3 жовтня 1989. Прага.

Аерофлот з Києва щасливо довіз нас сюди. Чекаємо на сполуку до Франкфурту — це вже буде Lufthansa, а потім далі Lufthans-ою до Нью Йорку.

=====

Перервала запис, бо підсівся до мене товариш подорожі п. Лютий (сусід з Філядельфії). Тепер ми вже в другому літаку Lufthansa — в дорозі на Нью Йорк. Виникла мала комплікація (може і не така мала). При перевірці — ідентифікації валізок з пасажирями (тепер такий припис з уваги на безпеку) — виявилось, що немає моєї зеленої валізки і коричневої валізки її. Не відомо, чи вони залишилися в Празі, чи може попали на інший

літак. Це було б дуже погано. Моя зелена валізка виповнена книжками, двома картинами, килимком, всякими людськими дорученнями і передачами. Маю надію, що вона знайдеться, але є можливість, що після нашого приїзду до Нью Йорку її не буде! Пех, що трохи зіпсував нам настрої. Але не зовсім. Панує загальне задоволення, що ми знову на заході! Боже, яка різниця!

Наперед ще лаконічно докінчу хроніку-канву, яку спробую доповнити деякими деталями. За браком часу і трохи з обережності не могла і не хотіла робити цього в Україні. Отже: неділя вранці у Львові. Зійшлася до готелю вся родина і Зорівчаки, а навіть прийшла передати листа Ізі сестра його, що я їй потелефонувала, щоб сказати, що ми у Львові. Ще перед тим коротко Остап з Марком, а пізніше і я, побігли до церкви Юра на пів години (це зараз поруч готелю “Дністер”). Вся ця рідня і Зорівчаки проважали нас аж на аеродром. Приїхали до Києва під вечір. Я ще перед тим пробувала телефонувати до Жулинського і до Дзюби, але ніяк не могла получитися. Тому й попросила Роксолян, щоб вона пробувала повідомити про наш приїзд Миколу і переказати йому, що ми в Києві будемо один тільки день. Отже вдалося нам zorganizувати зустріч з Миколою ще цього ж дня увечері. Він приїхав до готелю і провів нас усіх четверо до себе додому, показавши по дорозі трохи вечірнє місто, пасажі під Хрещатиком (заповнені молоддю, продавцями релігійних пам’яток — аякже! — а може й кримінальним елементом), були і біля Софії, що виглядала у дощовий вечір зовсім безлюдною і таємничою. Решту дороги зробили автобусом. Помешкання Жулинських на вулиці Чкалова невелике, але зовсім пристойне (в лазничці помітила я навіть bidet! — хоч клозет в окремії кімнатці). На стінах гарні картини і довкола шафи з книгами. Донечка їхня Леса (15 років) вчиться англійської мови, хоче поїхати до Америки. Галя виглядала особливо привабливо, гарна із неї жінка. Прийняли вони нас сердечно, гостинно і смачним обідом, що його складники були оригінально і з неабияким трудом скомпоновані: м’ясо з кролика, гриби привезені десь із Волині чи з півдня (бо “ми мовляв, не їмо грибів з київської області”), салатки, приставки, горілка, коньяк. Передала я Миколі статтю Рудницького (а потім, на другий день, також передачу від Тита Геврика для редакції журналу “Пам’ятки України” і бібліографічні матеріали для Сергія Білоконя), а головне — листи Максимові до дослідників Підмогильного — Раїси Мовчан, Володимира Мельника, Валерія Шевчука. Щоб упевнитися, що ці листи дійдуть до адресатів, я залишила виготовлені вдома ксерокопії також у Львові Роксоляні Зорівчак, щоб вона передала їх, або вислала поштою. І Галя, і Микола говорили дуже сердечно, відкрито, критично. Зустріч була, як із давніми друзями. Мирослав Лабунька має до Миколи таке довіря, що залишив йому тисячу доларів, щоб їх проміняти на рублі на чорному ринкові та передати родині. Микола багато робить своїми статтями про заборонених раніше письменників. Він ось і швидко матиме книжку цих своїх статей, там буде і про Винниченка і Хвильового і деякі раніше недруковані матеріали (здається, навіть про Маланюка). Проводячи нас по місту, показував будинки НКВД, де колись допитували й тримали наших славних людей 20-30 років, і теперішню квартиру КГБ, і скульптурний портрет Косинки, вбудований у стіну кам’яниці, де колись було помешкання цього письменника (зараз же при Софії). Сказав мені, що його стаття про мене (мабуть український варіант тексту, що друкувався в *Ukraine*) схвалена до друку в редакції *Літературної України*, але “чомусь відкладається”.

Нажаль, не було змоги на другий день, тобто в понеділок, єдиний наш день у Києві, зайти до Миколи до Інституту Літератури, хоч хотілося це зробити. Вранці ми мали прогулянку по місту автобусом — не хотілося з неї резигнувати, тим більше, що погода дощова, і це була добра нагода поїздити по місту, та для Марка й Остапа — побачити вперше за дня Софійський собор, Хрещатик, Дніпро, Поділ, Андріївську церкву, Володимирський собор, Оперний театр і ін. В час цієї поїздки під оперою випадково зустріли Соломію Павличко, яка, на моє велике здивування, була досить добре поінформована про мою бібліографічну роботу. Я знала про неї тільки, що вона — дочка Дмитра Павличка і переклала для “Всесвіту” уривок із книжки Грабовича “Поет як міфотворець”. Ішла до роботи (в Інституті літератури, тобто в Миколи) — а ми, випадково, зупинили біля театру автобус, щоб піти до Золотих Воріт. Обмінялися ми адресами, вона, як і Зорівчак, цікавиться англійськими виданнями з української літератури. Молоде симпатичне гарне дівча.

Пополудне запланували ми кожен інакше. Група їхала автобусом до Лаври і я радила Остапові, щоб він поїхав і оглянув “Шеделя білоколонне диво”. Опісля він мав замовлену зустріч у редакції журналу “Всесвіт”. Марко та Ія, за посередництва Миколи, познайомились з Андрієм Дончиком, який повіз їх на кіностудію. Натомість я потелефонувала до Лева Ізраїловича Гольденберга і домовилась з ним, що поїдемо до Бібліотеки Академії Наук. Гольденберг приїхав по мене до готелю. Він людина близько 70 років, добре й відносно молодо тримається. Домовлення було — у вестибюлі “Дніпра”, він — із чорним портфелем (тобто течкою) і в коричневому береті. Їхали ми дощевим Києвом досить далеко і в автобусі мали цікаву для мене і неприємну для Гольденберга пригоду: він — пенсіонер, отже їздить транспортом безплатно, для мене треба було купити талон (при вулиці, в автоматі), а він це забув зробити. Отже підступив до одного із пасажирів і відкупив в нього один зайвий квиток. Їдемо, говоримо. Раптом підступає молодий хлопець — на руці в нього, ніби перстень червоний — емблема: “контролер”. Гольденберг показує свою виказку і мій квиток — і ось виявляється, що мій квиток — недійсний, уже двічі відштампований (продіркований) (в кожному тролейбусі висить такий “автоматичний” діркач і пасажирі зобов’язані самі квиток “відштемплювати”) — Довелось Гольденбергові заплатити за мене штраф — пару рублів, не знаю точно скільки (квиток нормально коштує 5 копійок — транспорт субсидійований державою!) Це мені нагадало, як на вулиці в Ленінграді торгували долярами: хлопці підступали до нас, пропонуючи рублі за доляри, по 10 рублів за доляра. Дехто на це спокусився. Марко трохи проміняв грошей, щоб залишити її родичам в Галичині, я й сама отримала там за 20 дол. — 200 рублів. Але коли ми пізніше повторили цей торг в іншому місці Ленінграду — і я проміняла знову 20 дол., думаючи, що дістаю по 15 рублів (так пропонував) — з обережності перед міліцією не перерахували у власних руках радянських грошей і потім виявилось, що замість пропонованої ціни, я отримала заведве трохи більше від державного курсу, де рубель дорожчий від доляра. Коли потім дала ще додаткову десятку Маркові, що, думалося, потрапить цей торг провести з більшим хистом як я, виявилось пізніше, що і він став жертвою нечесного спекулянта — не тільки рахунок не відповідав дійсності, але замість рублів серед банкнотів виявилися ще й югославські динари! Ну, ми трохи над цим і нашою наївністю посміялися. Але бачу, що чорний ринок не обмежується до долярів — навіть вживаними квитками на автобус можна торгувати!

Візита з Гольденбергом в бібліотеці Академії Наук була дуже цікавою. Передусім це — величавий будинок, трохи здаля від центру, куди ще не всі фонди перенесено, де пахне ще свіжим деревом і фарбою. Бібліотека ще не готова і не відкрита для читачів, але персонал уже працює. Сам будинок досить імпозантний — напис на ньому українською (тільки) мовою. Входовий голь має досить модерний кольоровий стінопис — двох київських художників, що їх імена, нажаль, не запам'яталися. Стінопис — символічний: є в ньому відображена і трагедія Чорнобиля, і руйнація пам'яток старовини в 30-их роках, і надія на майбутнє. В центрі під стінописом — скульптурний портрет Вернадського. Ім'я Вернадського носить і сама бібліотека. Показуючи його, директор бібліотеки Микола Сенченко сказав, що, мовляв, бібліотеку (чи академію) засновано в час, коли при владі був гетьман Скоропадський...! Розмова в кабінеті директора почалася від того, що я офіційно від PENN і нашої правничої бібліотеки запропонувала обмін юридичними матеріалами — ось нам, мовляв, потрібні Відомості Верховної Ради, науковий правничий журнал київського університету, а в заміну за це ми можемо запропонувати наші журнали, дублети тощо. Сенченко вислухав мене, притакнув, погодився, але зразу розмову перевів на інше, що бібліотека, мовляв, потребує українських і українознавчих матеріалів, що виходять і виходили закордоном, що вони хочуть організувати окрему кімнату для цих матеріалів ітін. Я запиталася, чи речі ці будуть доступні читачам і дослідникам і він запевнив мене, що так, Я принесла до бібліотеки тільки пару своїх матеріалів: Землетрус, Остапову бібліографію, Ярошинську, відбитки з JUS. Хотіла дати їм ще ULE65B, але коли виявилось, що висланий поштою Гольденбергові примірник до нього не дійшов, я подарувала цю бібліографію йому (Англомовну літературну україніку він також не отримав! і я йому дала привезений для Білоконя примірник). Загалом думка така, що речі даровані бібліотекам попадають у спецфонди і для дослідників недоступні. Це казала мені і Зорівчак в час моєї візити з нею в бібліотеці Стефаника. За її порадою, я дарувала їм свої книжки (а їм досталися всі мої видання, ще й підписані, та деякі Остапові) під умовою, що вони будуть доступні дослідникам і Роксоляна обіцяла за деякий час перевірити, чи це буде так справді. Але до Львівських вражень я ще повернуся. Хочу доповнити враження вчорашнього дня. Із Сенченком виникла і трохи полемічна розмова з приводу мови і з приводу того, що матеріали висилані поштою не доходять. Щодо мови. Даруючи мені деякі книжки (вони всі, здається, у зеленій валізці, щоб хоч не пропали!), сказав: от, шкода, що моя нова книжка ще не готова і я не можу вам її подарувати. А це книжка якою мовою, питаюся. Російською. А чому не українською? Чому не одною і другою мовою? питаюся. Паперу не вистачає. І, мовляв, наукову працю треба писати російською мовою, бо це для всього Союзу. З цього приводу я чемно і без емоцій, але дуже рішуче заявила, що прикро вражає факт, що зникає енаукова українська мова, що зведено мову тільки до рівня колгоспу, а ось у 20-ті роки в час українізації був зроблений великий крок уперед, були і фахові словники і фахові видання, а тепер ось все це занедбане, регрес, замість поступу. Я висловились і з приводу “Проблем правознавства”, що від кількох літ стали “Проблемами правоведення”, розповіла про те, як напр. процвітає французька мова в Канаді (бо він мені сказав, що російська мова в СРСР це так, як англійська мова у США), ітп, ітп. Була розмова і про “Сучасність”. Я висловила “здивування”, що такий журнал, який безперерійно стільки літ виходить, довше, мабуть, ніж будь який інший журнал в нашій історії, не доступний дослідникам АН. Він запевнив мене, що всі ці видання

еміграції є у закритих спецфондах, а на більше, мовляв, не вистачає грошей, зрештою не можна передплачувати літературу, де відкрито виступають проти “кліки Щербицького” ітп. Я сказала про те, що в моїй бібліотеці на PENN є також твори Леніна і Маркса і що не треба боятися зудару поглядів та ідеологій. Ще були і такі цікаві ревеляції: вони отримали два примірники книги спогадів Костюка — розхапують її, ходить по людях. Сенченко організує міжнародну конференцію і запросив на неї Данила Струка. Струк, мовляв, відповів йому листом, що він, Струк, приїде на Україну тільки тоді, коли газета “Правда” публічно осудить смерть його батька, що згинув з рук більшовиків. На те Сенченко з жалем сказав: я ж бібліотекар, чи можу я відповідати за це? В час війни був дитиною, як можна так ставити справи? — Сенченко обводив мене по всьому будинкові: досить він гарний, просторий, світлий, меблі з ясного дерева, все нове — хоч видно і тут советську тандиту. Вражає брак модерної технології: жодних комп’ютерів, ні ксерокоп’ювальних машин ніде не бачила. Картковий каталог, як динозавр, займає величезну залю і це, очевидно, систематичний та читацький каталог тільки — службовий окремо, до нього читачі доступу не мають. Я цих справ не наголошувала — може колись надішлю Сенченкові відбитку своєї статті із “Сучасности”. Читацькі залі за окремими відділами: гуманістика, технічні науки тощо. В кожній помітила на видному місці клясиків марксизму-ленінізму. *La plus ça change, la plus c’est la meme chose*. Бібліотеки ще довго, мабуть, будуть центром консерватизму.

Я запитала Гольденберга, що він думає про Сенченка і довідалася, що він став директором цієї 12-мільйонної наукової бібліотеки щось 4 роки тому, що в нього технічна освіта, що він ніколи раніше не мав діла з бібліотеками. (Таке подібне сказала мені Зорівчак про теперішнього директора Бібліотеки Стефаніка у Львові, але про нього принаймні говорять, що він виборів бібліотеці деякі привілеї — міжнародного обміну ітп. — яких вони не мали раніше). Гольденберг має сина Бориса за кордоном (тепер в Італії) і цей син хоче приїхати до Америки. Просив допомогти йому порадою, чи може він звернутися до мене. Я сказала: я не дуже практична людина і в таких справах мало зорієнтована, але коли б він приїхав напр. до Філядельфії, нехай потелефонує. Сам Лев Ізраїлович вагається, що йому робити — виїздити чи залишатися. Сказав: я все життя працював для української культури, але завжди давали мені відчуття, що я — іноходець... Боїться, що Рух підсилує не тільки націоналізм, але й антисемітизм... Я висловила думку, що того рода виступи можуть бути ділом провокаторів. Це я сказала щиро не тільки Гольденбергові, але й різним людям у Львові, перестерігала їх проти антиєврейських і антипольських виступів, які можуть іти тільки на користь Москві, а також проти надмірного фанатизму католиків, що веде до церковного роздору, що може насторожити проти українства православні маси.

Кілька слів про церкву. В церкві Юра — товпа народу — жінки, чоловіки, молодь. В інших церквах також бачили повно людей. В селі Козева біля Скольного зустріли на дорозі три жінки-селянки, що везли на тачках міх муки. Я їх фотографувала і почала розмову. “А ви не з Польщі, припадком? Бо ми не любимо поляків! О, з Америки? Але ви — наша?” Слово по слові і я довідалася, що онде в горах — Маківка, де недавно був багатолюдний здвиг народу з прапорами і тризубами; що в церкві (а це стара церква з 16 століття!) співає добрий хор — навіть на стрічку приїздять його записувати. На моє питання: а церква у вас

православна чи католицька? сказала: та покищо... католицька!

— Оттакий народ! Ці випадкові зустрічі з людьми, з народом були зворушливі. І вони щось говорять про національну свідомість. По дорозі в Карпати зупинка біля лісу, за потребою. Надійшов старий, високий, непоголений чоловік. Лютий почав з ним розмову. Як вам живеться? “Москаль дусить” — сказав дядько. “Маєте жилетки?” Лютий жилеток не мав, але я при кожній нагоді роздавала людям мило. Тут його страшенний брак. Дала я таке мило і свідомій селянці з Козевої, відносно молодій ще жінці, хоч уже з золотими зубами, і випадково зустрінутій у літаку між Львовом та Києвом сусідці, що виявилась уродженкою Івано-Франківська, яка живе тепер на Київщині, лікарює — дуже свідома, освічена жінка, що боронила з великим виrozumінням східних українців за їхню неповну свідомість. На спогад зустрічі, в реванш за дрібницю таку як мило, пішла до книгарні на лєтовищі в Києві і купила нам у дарунку книжку Пушика. Гордий, щедрий народ! При допомозі мила і американ-ських цигарок і панчіх їздили ми автами і таксі, оплачували готелеву послугу тощо. Я жалувала, що тим разом не взяла з собою chewing gum — попит на “жвачку” такий же як і 15 літ тому, коли я була в Україні вперше. Варто було взяти, щоб роздати дітям. Запам’ята-лася спонтанна зустріч з дітьми у Козевій — ми роздали їм всі “інтуристські” цукерки нашої групи і вони прибігли громадкою. Всі добре говорили по українському. Дехто серед них, як потім виявилось, жував — не chewing gum, а шматок звичайної гуми із роздертого бальона.

Бідний цей наш народ. Побутові обставини дуже трудні. Так зване “нове” помешкання Чайківських, що на нього вони так довго чекали, тільки трошки ліпше від того першого на вул. Морозенка, що так мене було пригнобило і розхвилювало. Навіть Зорівчаки, що нібито живуть заможніше, мають три кімнати на 7 осіб. Чи не найкраще живуть — як парадокс — Калинці. Їхнє помешкання в гарній новій дільниці міста серед дерев і хоч з ними дочка, зять і мала внучка, в них на їх 5-єро, здається, три кімнати. Найгірше те, що у Львові немає подостатком води. У висліді, воду пускають пару годин вранці і пару годин увечорі. В готелі, щоправда, вода була весь час. Як люди можуть у таких обставинах затримувати елементарну гігієну? Мила нема, води нема. Місто досить занедбане, брудне. Це найбільше вразило Остапа. Коли пішли на Коперника вул., де він колись мешкав, сказав із жалем і докором, коли ввійшов у браму і на подвір’я: якби ви знали, як тут колись було чисто, упорядковано! Не зважаючи на це, люди відносно гарно вдягнені, часто, правда, в одягах присланих або привезених із закордону. Зорівчак у неділю прийшла до нашого готелю в капелюсі і гаптованому киптарі із чорною лакеровою торбою, що її я привезла їй у дарунку; 15-літній Зенко Чайківський, коли ішов з нами до театру, мав на собі прегарне убрання з камізелькою (і навіть ланцюжком на годинник!) — кажуть, убрання привезла тітка з Клівленду. Я бачу, що моє рішення спорожнити мої шафи і привезти з собою валізку вживаного одягу (в додатку до деяких зовсім нових речей) виправдалось. Я була рада, що могла все це порозділювати, що не приїхала з одною тільки валізкою, як це було в 1974 році. З одягу я роздала майже все, так як і плянувала. Назад везу тільки один костюм, одну додаткову спідницю, пару блюзок і дві тоненькі суконки, що з них тільки одну могла вдягти до театру в Ленінграді, коли ще могла на неї вдягнути, немов накидку, свою вовняну червону суконку. В Ленінграді ми відвідали Гуменюків — була тільки вона (Наталка Павленко) і дочка — Уляна Гуменюк. Коли я побачила, що вона

— худіша від мене, а дівчинка-підліток більш-менш моєї висоти, я — крім мила і панчіх, які принесла в торбинці, вирішила подарувати їм вовняну суконку — мамі, а синій костюмик із спідничкою і штанами — дочці. За цими речами в день нашого від'їзду Наталка за домовленням приходила до готелю. Марійці Канській я подарувала привезені майже нові чоботи (що їх через артрит не можу носити) та дві мамині блюзки. Зорівчак дістала лякерові черевики і торбу, червону торбинку з вужа дістала Леся — а взагалі Оксана, Леся і Даруся можуть зовсім добре носити мої суконки — зокрема ж Даруся — тоненька, худа — це для майбутньої інформації — більшість мого вживаного одягу дістали вони, крім сивої суконки, яку я спершу думала везти до Києва, а потім вирішила, що вона дуже пасуватиме Марті Петеризі, що їй я хотіла зрванжуватися за тасьму Панчишина і за те, що вона пов'язала нас з Калинцями. Бліхарова Марта дістала пару нових светерових блюзок, Галя Жулинська — нову накидку, що її мені колись подарувала Соня і якої я ніколи не носила, її доня — новий оригінальний sweatshirt, який я недавно собі купила на випродажі і червоний светрик-камізольку. Взагалі я завезла на Україну майже все те, що купила колись на випродажі в Lord & Taylor. А крім того яких 30 пар панчіх, таку ж кількість мила, картон папіросів, каву (зернисту дістали Бліхарі, Instant дала Гольденбергові), креми до обличчя, чотири малі калькулятори, бульйони, зупи instant, Bufferin, вітаміни (на рецепту — дала Жулинським) і свіжо на рецепту закуплена коробка антибіотиків Keflex, що її ми спеціально купили і залишили для Дзюби (Сказала я йому по телефону: це так символічно, щоб ви знали, що ваше здоров'я для нас усіх особливо цінне і важливе). Треба було ще взяти з собою Chewing gum. Все це плюс роздані людям долари — Юркові я від Зенка передала сто доларів, дала і від себе сорок, а хлопцям усім — Зенкові та зятям Славкові і Михайлові по п'ятці — в додатку до інших дарунків. Отже виплатилось тягатися з багажем — не кажу вже про книжки, що їх вдалося перепачкувати — від тяжкої цеглини — Хронології життя і творчості Лесі Українки, Собору (англомовного) Гончара, англomовних Тіней забутих предків та інших книжок, в тому числі може із 20 моїх Землетрусів, 2 ULE65, кілька Хв. ілюзію, Ярошинську, відбитки статей і бібліографій, англomовні тасьми для Зорівчак, навіть взяла одне число Лікарського вісника і три журнали Тайм і Ньюзвік.

4 жовтня 1989, середа, перед північчю, в ліжку.

Я смертельно втомлена. Встала пізно, бо хотіла трохи виспатися після довгої подорожі. Розпакувала привезені речі, щоб не лиш навести порядок, але встановити, що саме могло бути в зпропащеній валізці: не все, очевидно, можу пригадати: знаю напевно, що є там куплений в Києві килимок і сопілки, і коралі, і дві картини закуплені в Шевченківському гаю у Львові, і передані для Люди й Зенка дарунки, а вже найгірше, що серед книжок і паперів є Літературна енциклопедія, два примірники Антонича та лист сестри Ізи Каплана... Ну, не буду панікувати — може Lufthansa мою валізку ще знайде і доставить... (хоч міг тут завинити Аерофлот ще в Києві...)

Спустило мені колесо в авті. Про це сказав мені вже сват, бо він моє авто уживав і це зауважив. Сьогодні, коли я хотіла їхати до банку і за харчами, колесо було без повітря. Комплікація. До банку поїхала, присівшись до Борисової. Повернулася пішки, купивши

молоко. Нова комплікація. Не можу відімкнути дверей. Залишила молоко й інші закуплені речі під дверима — Остап сьогодні лежав — не хотіла його кликати — сама взялася за авто. Вперше вжила свій апарат до надування коліс, що його я колись купила. Діє! Це мені допомогло заїхати на бензинову станцію. До пів години колесо було направлене. Купила бензину, поїхала за харчами, накупила за майже 100 дол. і привезла весь цей тягар додому. Тимчасом Остап до мене з криком, що я, мовляв, зіпсувала замок на дверях! Це мене дуже позлостило. Ввійшла до хати кухнею, розладувала багажник, а тоді взялася шукати в телефонічній книжці слюсаря, що направляє замки. Приїхав десь біля 7-ої, направив, взяв за це 53 дол. Тимчасом я розпочала велике варення: спекла печеню, зробила голубці, зварила гриби, капусту, зупу ітд. — завтра мають приїхати діти. — Чуюся ще не зовсім здоровою, але мушу бути сильна: ніхто не допоможе. Остап, як звичайно у критичний час, любить комплікувати справи своїми фохами. А тому, що простуджений і має катар, за своїм звичаєм, злий на весь світ і з претенсіями до мене, якби я була в цьому винна. Простуду, між іншим, пройшли ми всі в час подорожі: хворіли ми з Марком та Ією, а також інші члени нашої групи. Казали нам, що у Львові багато людей хворіло — не тільки туристів, але і місцевих — помітна була відсутність дітей у школах. Простуда в час подорожі особливо прикра — я тим разом не взяла зі собою чайника, бо не хотіла забирати у валізці зайвого місця. Це була помилка — тим більше, що нас перестерігали, щоб невареної води не пити.

Вже 12:24. Не знаю, скільки вистачить в мене сил, щоб ще продовжувати записки, але дуже хочеться віднотувати ще деякі факти подорожі, поки вони ще в пам'яті.

Автором історичної драми “Князь Данило Галицький” є В. Босович. Режисером вистави в театрі Заньковецької був А. Бабенко (режисер-постановник) та Ф. Стригун (режисер). Стригун також виконував роллю Данила.

Як коментар до нашої розмови, Роксоляна Зорівчак процитувала мені такий чотиривірш Станіслава Чернілевського:

“Я ходив по калюжах застійних,
і здригалось серце моє:
скільки в партії є непартійних
і партійних не в партії є.”

Це було надруковане в журналі “Прапор, 1989/но.2.

Всіх членів нашої тургрупи “Квітка II” було 16. Провідницею була Люба Мазяр. Крім неї і нас четверо, були ще Лідія і Мирон Базарі (заможні люди з Amsterdam, N.Y., торгують мистецькими речами, купують і перепродують картини, він слабо володіє українською мовою), Алла Данченко (на списку ім'я подане як Agnes; розкішна і дуже голосна і багатомовна блондинка, розведена, в пошукуванні нового мужа, першим її чоловіком був Віталій Данченко, знайомий мені із зальцбурзької гімназії — це про нього було сказано — і я вжила це в своїй новелі — “Наталія жити не може без Віталія”; вона, між іншим, працює в правничій бібліотеці Library of Congress, як адміністративна секретарка); Лютий — батько і син. Батько є управителем нашого УОКЦентру у Філядельфії, син (з мішаного

подружжя) не говорить українською мовою. На летовищі в Нью Йорку перед від'їздом вкрали їм торбу з відео-апаратом! Антоніна Марчук, старша пані із Флашинг (мала якусь передачу для Мешко в Києві), Ігор Мельник, молодий хлопець з Melrose Park, Maria Oliver, старшого віку жінка, прізвище хіба по чоловікові, напевно стара галичанка, везла купу речей для родини; Анна Самутин мешкала з нею в кімнаті, може донька її, може родичка? Стасюки — батько і син, батько — старенький з Кергонксон, син — лікар з Каліфорнії.

Написи, що їх віднотувала:

Ідеї Леніна живуть і перемагають
ГАИ (государственная автоинспекция)
соблюдайте дистанцию (на автобусі)
Да здравствует героический рабочий класс страны советов
смотрите на экранах новый фильм Куколка
База одноденного отдыха
Ідеї Жовтня живуть і перемагають (на фабриці у Львові)
Рішення З'їзду КПРС виконаємо
Мир без войн — ідеал соціалізма
Укладайте договори добровільного страхування (в Києві)
Вклади в ощадних банках вигідні вам і державі (“)
Ленінізм — прапор наших перемог

В Карпати їхали дорогою на Миколаїв, Стрий, Сколе. По дорозі місцевості: Солонка, Линники, Деревач, Кораєво, Лубяна, Миколаїв, Рудники, Пісочне. Назви цих місцевостей звичайно тільки по російськи! Річки Дністер і Стрий мене розчарували: я думала, що вони більші, ширші!

Перестанок на пікнік мали в Козівському лісництві. Там був великий напис українською мовою про працю і працьовитість людини — довші цитати з Леніна, Чернишевського і ... Ціцерона. Ця остання дуже мені сподобалася: “Я ніколи не буваю таким зайнятим, як підчас свого дозвілля”.

Потрібні матеріали: Жулинському: Христюк: Документи української революції; Енциклопедія українознавства — статейна і гаслова, Винниченкове Відродження нації т.1. Ростиславу Доценкові, що його запізнали у Бліхарів, потрібні переклади Гординського з Юзефа Лободовського та спогади Олекси Грищенка.

5 жовтня 1989. 6:40 вранці, в ліжку.

Хоч пішла спати десь біля 2-ої, вже прокинулась. Ще організм не переборов зміни часу. Поку встану, хочу ще поробити деякі додаткові нотатки.

Про готелі: Прибалтийская в Ленінграді, здаля від центру, над самим морем. Це великий модерний будинок, трохи солідніше побудований і обладнаний, як Дністер у Львові чи

Дніпро в Києві. Тільки там був у кімнаті телевізор (чорно-білий) і вікно виходило до моря. Їжа, однак, була дуже погана і несмачна. Навіть коли складники її можна було б при добрій волі і know-how кухаря скомбінувати у щось більш принадливе. Часто не можна було взагалі з'їсти. За всі дні єдине, що можна було з'їсти без більших застережень, була двічі на снідання варена каша — один раз із вівсяних платків, другий раз — із розвареного рижу. Та й навіть тоді у посудині, в якій цю кашу подали, плавало зверху розтоплене жовте масло, що його ми пробували ложкою відгорнути. Дністер з усіх готелів найскромніший, найбільше тандитний: облуплені двері, що не замикаються, ванна й умивальня без затичок, вузькі дві причі покриті старими плахами. В кімнаті радіо — одна станція українська, але з Києва, не місцева; друга — тільки російськомовна. Вид з вікна — на Єзуїтський парк. Там є великий напис українською мовою, що заходом львів'ян парк реставрується, тобто ставлять лавки, яких досі не було, прочищують ітд. На готелі написи тільки російською та англійською мовами. Днестр і Dniester або Dneestr. Я виготовила петицію до управи готелю, щоб додали український напис, мовляв, американські і канадські туристи своїм капіталовкладом заслуговують на добру волю управління. Підписало 14 учасників нашої тури (дві особи раніше поїхали до Києва). Зате їжа досить смачна, обслуга — україномовна і ввічлива. Всежтаки, Маркові одного дня подали щось несвіже і в нього було затроєння шлунка. Дніпро в Києві — найприємніший з цих трьох готелів. Значно порядніший будинок від Дністра, з претенсіями навіть на елегантність. Гарні стилеві килими в коридорі на нашому поверсі — своєрідна “українська бохара” — подобався мені, радо такий купила б. Вікно виходило на площу і Володимирську гірку. Я вже була там у 1974 році — запам'яталася їдальня із стіною прикрашеною різної величини і кольору тарілками мистецького виробу. Харчі смачні. Ввічлива українська обслуга. Хлопці-кельнери всі в чорних одягах. Затичок у лазничці і тут не було, так що скупатися у ванні — неможливо. За всю подорож купалася я тільки в Ленінграді — а так тільки милася й підмивалася. В Ленінграді трохи, мабуть, палили у кімнатах, але надворі було понуро, сіро, вогко. В Україні в обох готелях було холодно. Я жалувала, що не взяла з собою теплої нічної сорочки і теплих капців. Окремі лазнички з клозетами, однак, були у всіх трьох, і навіть з туалетним папером!

Побут у Ленінграді був для мене дуже повчальним. Не тільки тим, що вперше побачила це місто, що побувала нарешті у славетному Ермітажі (справді, заслужена слава! Велике багатство — Тіціян, Рубенс, Ван Гог, Гоген, а саме приміщення побудоване на зразок старого Лювру). Але передусім тому, що це була і своєрідна політична лекція. Сподівалася я, що де-як-де, але в Ленінграді буде більше продуктів, харчів ітд. Вийшло навпаки. Зайшла до “продовольчого” магазину: яйця, крупи, риж, одного сорту поганої якості кекси, пару консерв з риби та з ярин — досить, щоб не померти з голоду. Було і якесь поганеньке м'ясо. На приватному базарі трохи більше і черги за дуже поганенькими з вигляду малими яблуками тощо. Зайшла я і до крамниці з одягом, “база фірмової торгівлі” чи щось таке, очевидно кооперативна ініціатива в дусі перестройки. Кілька непоганих светрів і суконок — високі ціни, як на радянські заробітки (светр, не вовняний, 57 рублів, червона з грубого якогось матеріалу, але не вовняна, суконка — 150 рублів). В Україні було помітно більше продуктів у крамницях. Та й з усіх знайомих, що їх ми відвідали в їхніх помешканнях, найтрудніші умовини мають, мабуть, Гуменюки в

Ленінграді — одна кімната на три особи і спільне з двома іншими родинами вживання кухні і клозету. Коли я звернулася з цими поміченнями до Зорівчаків, сказали: справді так, в Україні більше всього, на провінції по селах в Росії справжня нужда, тому й їдуть вони радо на Україну.

Неділя, раннім ранком, 8 жовтня 1989.

Діти приїхали в четвер — Максим, Уляна, Іванко, Стефанко. Я виїхала по них на летовище, трохи блудила, але була на час і навіть трохи чекала. Вони — з великим багажем, та й двоє маленьких дітей — авто (ще й із позиченим кріселком) дуже було до речі.

Отже в хаті від четверга — рух і гамір. Іванкові дуже вияснило влітку волосся — білявий хлопчик з великими синіми очима. Багато й швидко говорить — так швидко, що часом аж незрозуміло. Він страшенно рухливий, ні на мить не можна його залишити самого — живе срібло! Стефанко — набитий “кльоцок”, 22 фунти, вмє сидіти і навіть “міцний на ногах” — рачкувати не хоче (як не хотів рачкувати і Іванко). Він значно спокійніший від свого братчика, хоч, очевидно, вмє ставити свої вимоги. Вчора Іванко з батьками їздили до дитячого музею, я залишилася з Стефанком, ходила з ним на прохід, кормила, бавилася, пробувала приспати. Не легко з цими малятами давати собі раду — обидва ще в пелюшках, надто мала між ними різниця віку. А Уляна ще й пробує пару годин на тиждень працювати на редакційній роботі для HUS (тепер має пропозицію від Сисина працювати для KICS — і не знає: приймати цю пропозицію чи ні). Увечорі вчора були в нас на обіді ще й Віра Лашик та Seth (Максимів приятель з Гарварду) — разом із своїм псом. (Пес, щоправда, лежав на привезеному для нього матраці на подвір'ю — це великий пес, мов теля, що його ім'я — Намче — це назва якоїсь непальської місцевості в Гімалаях). Seth — оригінальний молодий чоловік. Має він докторат з Гарварду і працює тепер у Принстоні при Educational testing — але цікавий він передусім своїми пов'язаннями з Непалем та своєю дуже особливою, просто невротичною любов'ю до свого пса. (Розповідав, напр. як переносив на плечах свого 140 фунтового друга по гірських гімалайських мостах, як скавав у воду рятувати свого собаку, коли той звалився з такого мосту у гірську річку з водоспадами ітп.)

Ще про Україну:

Зустріч з поетами-дисидентами. В час візиту в бібліотеці Стефаніка помітила я між працівниками біляву дівчину, худеньку, трохи горбатеньку. Вона потім з'явилася під готелем “Дністер” — прийшла зустріти когось із своїх родичів і поїхала з нами до Шевченкового гаю. Там ходили ми вдвох, розмовляючи. І от вона каже: знаєте, у нас на підрядній роботі в бібліотеці працює Ігор Калинець. Чи хотіли б ви з ним зустрітися? — Дуже радо, кажу. От вона й зорганізувала нам таку зустріч. Прийшли з нею на домовлений час під університет. Ігор та Ірина Калинці — обоє пристійні й елегантні. Він із сивавою шевелюрою, дуже молодо виглядає, хоч йому саме сповнилося 50 років. Пішли ми з ними наперед до кафе, а потім до них додому. Живуть вони в кращій околиці, де є трохи дерев.

Помешкання мале, але краще ніж у Зорівчак або в Юрка Ч. З ними живе, щоправда, заміжня дочка з дитиною, отже, здається, на три кімнатне помешкання є їх 5-єро. Багато книжок і дуже гарні на стінах картини приятелів-дисидентів. В розмові вразив мене трохи фанатизм Ірини. Мова була про новостворений український осередок ПЕН Клубу. Були дві українські групи, що звернулися до ПЕН, одна з них — дисидентська. ПЕН прийняв групу естаблїшментових письменників і це Ірину Калинець озлобило — мовляв, не потрібно нам цього. Коли я запротестувала, мовляв, нам треба радіти, що Україна нарешті також репрезентована в міжнародному ПЕН Клубі, вона сказала: як має бути така репрезентація, то ліпше, щоб жодної не було. Ще й сказала про мене: от ви так говорите, як наші боягузи... Я навела аналогію ОН, мовляв, чи не добре, що Україна є членом? Вона заперечила: ні, це тільки давало додатковий голос СРСР. — У нас на еміграції, кажу, багато людей такої ж думки. І вони протестували, напр. щоб не було консуляту в Києві... О, консулят нам потрібний! — сказала Ірина. Ось так. Моє загальне враження з цього приводу: героїчних людей нам ніколи не бракувало — але політичного розуму бракувало і бракує.

Приїзд наш до Києва був пов'язаний також із важливою родинною ревелаяцією. Ми помітили, що Ія не зовсім добре почувалася. І от Марко на летовищі в Києві зробив драматичне повідомлення: вона вагітна! Вже три місяці. Ну, це дуже важлива вістка. Може й добре, що не знала я цього на початку нашої подорожі: була б напевно трохи журилася. В разі якоїсь комплікації — не хотіла б я, щоб хтонебудь із нас мав попасти до советського шпиталю. Про Остапа думала я, що в разі чого, треба було б зразу виїздити до Фінляндії. Ну, добре, що обійшлося нам усім тільки грипою! А грипа ще трохи тримається. Не чуюся ще зовсім добре, хоч голос трохи поправився (в мене був видно лярингіт, я ледве говорила — а говорити мусіла!) Як даватимуть собі раду з потомством наші каліфорнійці? Ія мусітиме залишити працю, або працювати вдома на якихось доривочних проєктах (підготовка бюджетів тощо — вона вже таке робила). Це, очевидно, не те саме, що робити кар'єру в ролі со-producer-а. Як вони достосуються, як дадуть собі раду? Далеко, допомогти буде неможливо. Чи буде їхня дитина говорити українською мовою? — Навіть у випадку Іванка це вже починає бути проблемою, що застановляє. Каже Уляна: Іванко, коли зустрічає дітей із родини Пасічників і Мойсеїв, не може з ними порозумітися, бо з них ніхто не говорить українською мовою — а це ж кузени! Не легко виховувати українську дитину в чужому середовищі — треба жертвувати не тільки своїм часом і трудом і грїшми, але і самою дитиною... Дитина, очевидно, мусітиме опанувати також англійську мову — але коли? Як це впровадити, щоб не мішалось? Щоб не витиснуло українську мову як рідну і як материнську, першу? Марко не знав англійської мови взагалі поки не почав ходити до школи, але Максим, під впливом старшого брата, вже вмів трохи по англійському говорити, коли почав першу клясу.

Понеділок, раннім ранком

Всі ще сплять, навіть діти. Вчора всі ми (крім Остапа) їздили на цвинтар до Bound Brook-у. Це, очевидно, забрало цілий день. Але я зранку наварила борщу, а інший харч був уже раніше готовий — так що приїхали на обід, тобто під вечір. Харчування з дітьми трохи

ускладнене тим, що кухня в нас — мала, а в їдальні — нові килими. Отже їмо в кухні, разом з дітьми. Сьогодні вони вже повертаються до Торонто, а я завтра — до праці. І то в сам вир роботи — 19 жовтня в мене наступна лекція, ще не маю готових “handouts” для студентів, та й саму лекцію треба буде повправляти, відсвіжити — текст, щоправда, написаний, але це тільки фундамент — а тема моя тим разом досить складна: приватне міжнародне право, уніфікація права й арбітраж.

Ще кілька нотаток про Україну:

До готелевої кімнати у Львові приходять два робітники, мовляв, вікна до зими приготувати. Я в кімнаті сама. Впустила їх. Говорять українською мовою. Молодший перевіряв вікно: о, вже не треба. Тут уже зроблено! Я кажу: а от, знаєте, добре було б затички у ванну й умивальню повставляти: води в місті нема, а тут в готелі через брак затичок непотрібно вода марнується. Треба дбати про своє, адже це — ваше! — Старший робітник підтримав мене, почав говорити навіть про Народний Рух України, що він, мовляв, і там активний. “А чи добре вам так тут говорити?” — питаюся, показуючи пальцем на стелю. Засміявся. “Не журіться — не працює. І воно не тут на стелі, а тут під вікном” — і показав мені, де звичайно вмонтовані підслухові апарати. Обом чоловікам дісталось по милі — пропонувала цигарки — не куримо, сказали.

Драма “Данило Галицький” в театрі Заньковецької Остапові не сподобалася, мовляв, дуже мелодраматично поставлене. Але я мала велике вдоволення і від занурення в українську мову, і від самої п’єси і постановки. Політична алегорія, патріотичного українського наснаження, без тіні про-советської чи про-російської пропаганди. Таким театром можна піднести народ — як ніколи, зрозуміла я величезну виховну й освідомчу вартість театру.

Вівторок, 10 жовтня 1989. Метро.

Ще про Україну: Дорога з Борисполя до Києва — найгарніша, мабуть, дорога з летовища до міста, яку я колинебудь бачила. Шестилінійна переділена зеленню автострада, а обабіч дороги — дерева, може й ліс. І це на добрих кілька кілометрів.

Михайлик Бардин, чоловік Дарусі Чайківської, дуже хотів би поїхати до Америки. Працює він інженером на якомусь заводі, здається при комп’ютерах, не пам’ятаю, але щось у советському розумінні “сензитивне”, отже мало надії, що можуть дозволити на виїзд. Взяв мене на бік, на розмову в чотири очі і радився, що йому робити. Викликав його начальник і сказав: він дасть йому дозвіл поїхати до Америки, якщо він погодиться давати їм деякі інформації. Що йому робити? — питався мене. Я сказала: занадто висока це ціна, не варто на неї спокуситися. Це справа совісті — можна потім усе життя каятися. І раз попадеш на таку дорогу, може бути трудно з неї вирватися.

Роксоляна Зорівчак живе біля самої вежі Корнякта. Вхід у її будинок — це також і вхід до Волоської церкви, яка тепер діє, як церква. Агенти час-до-часу фотографують. Викликають її на допит. Що це ви, мовляв, почали так до церкви ходити? (Простим людям

це прощається, але докторові філософії та професорові консерваторії? — А вона: та я ж там мешкаю!

Роксоляна, каже Василь, її чоловік, сотні разів була допитувана в КГБ. Обоє вони досить обережні. Коли ми їхали повз львівський Hyde Park (як назвала майбутнє місце Шевченківського пам'ятника наша провідниця з Інтуриста), запиталися мене, побачивши моє зацікавлення: хотіли б ви туди піти? І щоб вдоволити моє бажання, висіли зі мною з трамваю. Але на місце пам'ятника пішла я сама. Фотографувала людей і написи-відозви (Сказала я людям: не бійтеся, я — з Америки! і вони заохочували мене фотографувати й дивитися). Зорівчакі дожидали мене за рогом. Очевидячки, там на місці пам'ятника, де між квітами — українські прапори, де серед відозв — заклики повернути Юра католикам і домагання резигнації Щербицького — напевно повно агентів, які спостерігають, записують, фотографують. Часом і побивають палицями декого з демонстрантів — таке трапилось малому Зенкові Чайківському, а також, казала Роксоляна, синові Зорівчаків, Тарасові.

Я питалася про Роксолянчу Чайківських. Вони знають її. Мали претенсії до неї, що десь там не заступилася за когось, чи навіть за їхніх дочок, не допомогла. Що нібито ходили чутки, що вона — доносила до КГБ... Чи можливе це? В такому режимі як СРСР все можливе. Але я не дуже серйозно поставилася до opinii Юрка й Оксани, зрештою вони і самі не дуже впевнено ці думки висловлювали. Сама ж Роксоляна зробила на мене дуже позитивне враження. Це людина серйозна, яка знає чого хоче, працююча, а при тому розумна й зрівноважена. Її поміркованість мені більше відповідає, як бойовий фанатизм Ірени Калинець. Роксоляна досі один тільки раз була за кордоном — у Польщі. Ніколи не бачила жодного англійського періодика, крім комуністичного *Daily Telegraph*. Тягнеться до заходу. Дуже хотіла б поїхати на славістичну конференцію до Англії в наступному році. Вже має тентативну згоду і стипендію від англійців. Хотіла б поїхати на пару днів до Оксфорду — показувала мені одержані інструкції, де говориться про те, що побут в Оксфорді перед конференцією для наукової праці можна влаштувати за 30£ на день. Жалілася, що не може на це собі дозволити. І от я шарпнулася і запропонувала, що заплачу за неї побут в Оксфорді на три-чотири дні, щоб їй це уможливити.

11 жовтня 1989. Серeda. Метро.

Вчора ввечері — після першого томлячого дня на роботі — мусіла поїхати ще й на засідання УОКЦентру в справі бібліотеки. Були Черник, Кіпа, Слава Оранська, Аня Максимович і я. Узгоджували остаточний варіант статуту бібліотеки. Отже наша створена в 1958 році бібліотека стане у близькому майбутньому “програмою” УОКЦентру, під адміністративним зарядом Центру, але з окремою Бібліотечною Радою. Доведеться мені посвятити ще один вечір мого дуже тепер дорогого часу, щоб цей компромісовий статут ще раз переписати на комп'ютері, щоб можна цей узгоджений текст представити трьом організаціям до одобрення: Чортополохам, Рідній Школі та Раді Директорів УОКЦентру.

Остапові грипа не відходить і я сьогодні вранці потелефонувала до д-ра Дикого, щоб може

прийшов, подивився на нього, приписав якісь ліки. Не маємо в хаті антибіотиків — саме повезли найсвіжішу порцію Дзюбі на Україну. Отже треба буде знову купити. Хотіла навіть їхати вранці перед роботою до аптеки — але потім вирішила, що може ліпше зачекати на лікаря — може він щось інше припише. Мені ще також не зовсім відійшло, але голос мій вже майже нормальний, кашляю рідко. Маю надію, що ми не заразили грипою дітей. Максим від'їздив з катаром — але не знаю, чи це перейшло на нього від нас.

Моя наступна лекція — 19 жовтня. До неї ще потрібно мені підготувати деякі речі — маю щастя, що є тиждень перерви в лекціях і що я не мушу мати лекції в цей четвер, тобто завтра. Це було б справді неможливо (Але ми знали наперед про т.зв. reading period, тобто однотижневу перерву — і до цього достосували наш плян праці).

Неділя, 15 жовтня 1989

“Вкрала” я з готелю “Дністер” на пам’ятку готелеву картку з інструкціями для обслуги. На одному боці є такі написи:

Пожалуйста, уберите мою комнату
Please make up room now
Bitte Zimmer aufräumen
Priere [sic!] de faire ma chambre

На другому боці:

Пожалуйста, не беспокойте
Please do not disturb
Bitte nicht stören
Priere de ne pas deranger

Підписано: Hotel “Днестр”

На українську мову місця, очевидно, забракло — хоч обслуга, до якої це звернення адресоване, говорить якраз українською мовою. — Знайшла я цю картку саме сьогодні. Подумала: а може б так післати фотокопію Снуликові до “Свободи”? Варто зробити натиск — може нарешті змінять свою настанову у Львові?

Роксоляна розповіла мені про те, як вона повезла копію моєї статті “Про дві антології” до редакції “Всесвіту”. Не мала відваги їм признатися, що цю копію дістала безпосередньо від мене. Сказала, що десь якийсь сусід їй позичив. Редактор Микитенко статтю в неї забрав, читав її на зборах редакційного колективу, мовляв, ось дивіться, що “ворожий до нас журнал “Сучасність” про нас пише”. Присутні, каже Роксоляна, вислухали і сказали: “Ну, так, але ж все це правда!” Микитенко, одначе, не хотів Роксоляні повернути ксерокопії, це, мовляв, із “ворожого видання”. Ледве випросила, мовляв, зробіть собі відбитку, я ж обіцяла сусідові повернути! Про Микитенка Роксоляна висловила критично. Він, мовляв, людина досить обмежена. На вересень у “Всесвіті” запланована була рецензія Зорівчак на мою бібліографію. Тепер, кажуть, відклали рецензію до пізнішого номера. Можливо, на це редакційне рішення (а може також на редакційне

рішення “Літ. України” відкласти статтю Жулинського про мене) вплинула моя стаття в “Сучасності”? Tough luck! Незалежність свобідного вислову завжди мала свою ціну — не збираюся продавати її за миску сочевиці! Нашим землякам багато ще треба вчитися — від модної гласності до справжньої толеранції інакодумуючих ще досить далека дорога!

Казала Роксоляна, що журнали *Time* і *Newsweek*, які я їй привезла, — це перші англомовні журнали, що їх вона мала колись у руках, за винятком лондонського *Daily Telegraph* та архівних матеріалів у бібліотеках. Один з журналів був у цілості призвятий “новому СРСР”. Переглянувши його, Р. сказала: Мені здається, ви на заході розумієте наше життя на 75%! Уривки з *Time* і *Newsweek* використала вона також у своїх лекціях в консерваторії, щоб зацікавити студентів.

Ця ізоляція України, її відірваність від світу, вражає і болить. Я про це говорила і при нагоді розмов про книгообмін у бібліотеках і у Львові, і в Києві, і при інших розмовах. Конче треба, щоб молодь, студенти їхали вчитися на захід, казала я всім офіційним людям від Сенченка в Києві починаючи. Чи знаєте скільки в американських університетах китайських студентів? — казала я, провокуючи їх на реакцію.

Привезла я з України пару чисел таких видань, як “Віче”, “Інформаційний вісник Товариства Лева”, “Ленінська молодь” та деякі інші недоступні на заході газети. Одне “Віче” вже послала до “Свободи”, бо казав Снулик, що цього числа не мали. Решту, мабуть, пошлю Зінкевичеві — він тепер почав збирати такі матеріяли — добра ініціатива!

Була вчора на концерті українського камерного хору з Варшави. Їздила сама — Остап не захотів, посилаючись на видужування із грипи. Добрий диригент, Ярослав Полянський, зробив із цього невеликого ансамблю (23 жінки + один молодий чоловік) солідну мистецьку одиницю. Концерт був удалий — я мала справжню насолоду, зокрема ж від релігійної музики, що виповнила першу частину концерту — як потім довідалася я із програмки, це була музика Березовського, Бортнянського і Веделя! Була в програмі і добра рецитація Шевченкової “Марії” — у виконанні Лідії Стефанівської, і оригінальні (але як на мій смак, не завжди вдалі) композиції Романа Гаврана до слів Шевченка, Симоненка і Стуса. Концерт мав дуже патріотичний характер — кінчився він не тільки “Гей у лузі червона калина” але і “Ще не вмерла”, а на кінець ще й “Боже великий, єдиний”. Одною з причин, чому я поїхала на концерт, була нагода передати врешті Зенкові і Людді подарунки і листи зі Львова — бо самі вони і досі не приїхали ці речі забрати! А там у Львові може і на відповідь уже почали чекати!

Сьогодні трохи пробувала відпружитись — відгортала листя, садила осінні квіти. Тиск на роботі іде мені трохи на нерви — чи дочекаюся я до ранньої пенсії? Дуже хотілось би займатися своїми українськими справами, замість того, щоб мусіти навіть власний свій час — вечорами, в суботу й неділю — присвячувати професійній роботі! Стужилася я вже за бібліографічною і achievement літературною роботою. — Завтра, згідно з умовою, не йду до праці: class preparation day. У вівторок — Марія візьме day off.

20 жовтня 1989. Метро.

Сьогодні в центрі моєї уваги — Ія. Приїздила вчора, разом з Іком — я дала їм до вжитку авто минулого тижня, щоб мали повну свободу рухів. Приходила попрощатися, бо сьогодні відлітає додому, до Марка. Вагітність дається їй взнаки: вона весь час погано почувається, терпить від нудоти і загальної слабости. Можливо, що це пройде — тепер три місяці вагітності. Але вона за кілька днів мусить зробити рішення: приймати нову запропоновану їй працю, чи ні. Якби чулася ліпше, напевно почала б працювати на цьому новому фільмі, що за пляном мав би закінчити працю десь у квітні. (Розв'язка повинна прийти в травні). А так, мабуть, доведеться їй зрезигнувати із заробітку. Кар'єра, взагалі, муситиме бути перервана, або відійти на задній плян. *You mean, Iya is going to give up a perfect career to have your baby?* — сказав Маркові один із його приятелів із здивуванням. Не легко буде молодят достосуватися — вони вже майже 10 років подружжям, життя загрожує докорінною пере-будовою. Та й фінансово буде їм нелегко — хату мають дорогу і не дуже практичну — чи зможуть утриматися на одній Марковій платні? *Potuerunt hi et illi...* каже Остап.

Вчора я відбула свою лекцію про міжнародне приватне право. Пішло незле, але я була не зовсім задоволена, бо щоб вичерпати тему і зробити потрібні повідомлення про assignments, etc. — я говорила 5 минут за довго, а через те не залишилось часу на запитання.

23 жовтня 1989, понеділок, метро.

Вчора була річниця Маминої смерті. Поїхала я на цвинтар, завезла свіжий горщик вишневих хризантем. Погода була по осінньому гаряча, але погода в душі — депресія, що загрожує штормом. Набрідла мені атмосфера Sturm und Drang в нашій бібліотеці, набридло мені займатися професійними справами 24 години на добу. Я досі завжди любила свою роботу — але приходила додому і мала відпруження у власному українському світі. Це давало мені психічну рівновагу, сатисфакцію, силу тривати. Обидва компоненти: і моя професійна праця і мої hobby добре себе доповнювали. При новій адміністрації Liz Kelly справи змінилися: вона, нібито, промощує мені кар'єру, зробила з мене associate director-а, дала професійну асистентку, “виборола” статус лектора в Law School, “дала змогу” постійно друкувати бібліографію трудового права, дозволяє час-до-часу поїхати на конференції (на Гаваї, до Парижа ітд.) — але все це колосальним коштом всієї моєї енергії... Вона найрадше зробила б з мене пляновика, адміністратора — одне слово: бюрократа. А мене така роля не захоплює, я вже хочу закінчувати, не розвивати свою кар'єру. В п'ятницю зробила мені “performance evaluation”. Якби я мала оцінювати на шкалі 1 до 10, то мусіла б тобі дати понад 10 в кожній ділянці, сказала. Але мене це не тішить. Стрес і надмірна навантаженість і невдоволення відбиваються негативно на всьому житті. Ледве можу толерувати Остапові примхи, його постійні “пштрички”, дрібні але іритуючі в побуті “поправки” всього, що я роблю — наперекір мені, примітивну педантерію, а вже зовсім не можу терпіти його “зверхнього” образливого трактування, браку звичайної доброзичливості та доброго виховання.

24 жовтня 1989, вівторок, метро.

Не встигла віднотувати: в суботу 21 жовтня виступав у Філядельфії Володимир Яворівський. Виступав не як письменник, а як політик (він — депутат). Зробив на мене дуже позитивне враження. Вміє добре, легко, приступно для широкої публіки, з неабияким почуттям гумору говорити. Зовнішність в нього — приваблива, молодий, пристійний. А при тому він — людина зрівноважена, розуміє потребу політичних компромісів, як і загрозу шовіністичних провокацій. Добре, що Україна має таких людей, треба, щоб було їх якнайбільше і не тільки з середовища письменників! Говорив він багато про установчі збори Руху. (На цих зборах у Києві був також Гунчак, що зробило його, як я йому жартома сказала, “малошо не президентом української діаспори” — такий він тепер “у гонорах”). У Філядельфії був уже Мокрий, посол польського сойму і він — також учасник зборів Руху — показував Video із цих зборів. Ми, нажаль, не були і ще не бачили запису з цієї історичної події, але Гунчак обіцяв привезти ще раз. Гунчак і Яворівський почали також збірку фондів на допомогу Рухові. Вже зібрали щось чверть мільона доларів — бо виступи Яворівського були вже в різних містах. Але з цим фондом багато ще неясностей: якщо це справді мала б бути допомога Україні в критичний час перебудови, то його треба було б поставити інакше і запланувати на велику все-американську скалю.

Яворівський — приятель з дитинства Ізи Каплана. Їздив на годину до нього додому, відвідати його і його маму.

27 жовтня 1989, п'ятниця.

Сьогодні я була вдома: class preparation day. Але працювати над підготовкою лекцій не довелося. О 10-ій ранку мав потелефонувати Колій з Вашингтону, щоб зробити зі мною інтерв'ю для “Голосу Америки”. Це у зв'язку з нашою недавньою поїздкою на Україну. Вчора він робив таке інтерв'ю із Остапом. Вийшло, однак, так, що Колій о 10-ій не був готовий до інтерв'ю і переніс це на 3-ту пополудні. Цим розбив мені день. Я мусіла поїхати ще за харчами до крамниці. Отже між чеканням на два телефони втратила багато часу. Саме інтерв'ю не пройшло так, як цього бажала я: я хотіла говорити виключно про свої нові контакти з бібліотеками — Колій збивав мене з пантелику запитаннями про мою літературну творчість. Не знаю, як воно вийшло і яке враження робитиме на слухачів. Нажаль, сама цього почути не зможу, як не чула і своїх попередніх записів для “Голосу Америки”.

Після полудня пару годин посиділа при комп'ютері над ULE80Asum — а тоді обід, вісті на телебаченні, та поїздка з Остапом на виставку малярських праць “трьох поколінь” — Роберта Лісовського, Зої Лісовської та Лади Нижанковської. Зоя мене завжди цікавила. Я чула про неї вперше, коли мені було 10 років — від Бабці, що повернувшись до Радома з подорожі до Лодзі (тоді це був — Ліцманштадт!), із захопленням розповідала про Віру Селянську, що пише вірші, і Зою Лісовську, що їх ілюструє малюнками, — приятельок-дівчаток, що їм тоді було по 14-15 років. Малюнки Зої подобались мені найбільше: вони

повні життя, кольору, пристрасти.

29 жовтня 1989. Метро, вранці.

Була вдома в п'ятницю (class preparation day) + субота і неділя. Але не приготувляла лекцій — навпаки, примусила себе навіть про них не думати. П'ятницю перебив мені Колій, бо робив зі мною по телефону інтерв'ю для "Голосу Америки", в суботу я сама без Остапа ходила на відзначення 40-ліття Пластової Станиці у Філядельфії (нудно!), в неділю була на дворі тільки пару годин, щоб відгорнути трохи листя (Я вже за стара для такої важкої фізичної праці, подумала я собі!) — а позатим трохи часу присвятила бібліографічній роботі, зокрема праці над додатками до наступного ULE65A — покажчиком статей українською мовою про ULE та покажчиком журналів і збірників. Читала також огляд Зорівчак в 3.т. Українська літ-ра в світовому контексті. Є там кілька ранніх знахідок з 19 ст., що їх я не маю у своїй ULE65A. Також деякі "clues", щодо публікації анонімної рецензії на "Piesnie ukraińskie" з 1840 року. Треба це буде прослідити — але коли? Для цього треба чимало часу, а хто зна чи не треба буде їхати до Гарварду або Урбани, щоб знайти відповіді на ці питання. Трохи мене цей проспект знеохотив, бо я зобов'язана віддати ULE65A до друку в січні 1990, а до цього часу навряд чи встигну зробити все заплановане. Але після першого пригноблення, прийшла думка, що не треба мені знеохочуватися, що адже 100% повноти ніколи досягти не можна, що в додатках в майбутньому будуть доповнення, що "не треба виливати дитини з водою" — моя робота має свою вартість, навіть якщо вона не охопила зразу всіх матеріалів. Треба мені доповнити вступне слово, щоб це ще більше наголосити і вияснити.

В поїзді Нью Йорк-Філядельфія, 1 листопада.

Їдемо з Марилею назад додому після засідання North East Foreign Law Library Group. Колись вони називали себе, як наші поети-модерністи, нью йоркською групою, дуже дерли носа, бо туди належали тільки Єйл, Колумбія, Нью Йоркський університет — але тепер поширили свій засяг, включили PENN і хочуть включити Гарвард. Це група foreign and international law librarians, головна ціль якої шляхом кооперації і порозуміння між бібліотеками координувати комплектування чужими й міжнародними правничими матеріалами, і таким чином зменшити непотрібне дублювання в матеріалах малого зацікавлення, визначити юрисдикційну та предметну спеціалізацію ітп. На засіданні були Бланка Кудей від NYU, Rado Pori, її асистент, Marilyn Reisch з Колумбії та Віктор Essien з правничої бібліотеки Фордгам університету. Не з'явилися на засідання Кент МекКівер з Колумбії та Ден Вейд з Єйл — обидва хворі. Щоб могли на час прибути до Нью Йорку, я мусіла встати сьогодні о 5 год. вранці, щоб встигнути до поїзду, що відходив о 8-ій з головної станції. Колись у майбутньому може вдасться мені використати таку подорож до Н.Й., щоб попрацювати над ULE в NY Public Library, але сьогодні засідання, а потім ланч, затягнулися так, що ми дослівно в останній мінуті встигли на поїзд, що відходив о 3:20. Тепер уже швидко темніє, не хочу повертатися додому поночі — отже з NYPublic довелося зрезигнувати. В майбутньому, можливо, тільки одна з нас їздити буде на ці зустрічі — адже сьогодні наша клієнтеля залишилася без обслуги, але це була перша така

зустріч і я хотіла взяти в ній участь разом з Марилею. Очевидно, що така наша участь вимагає додаткової роботи і викликає додатковий стрес. Бланка Кудей на своїй позиції тільки 6 чи 7 років, але вона вже “заслужила” і саме відбуває “sabbatical”. В нас, нажаль, бібліотекарі не мають faculty status і я після 21 років на PENN — цілої низки публікацій, лекцій, курсу ітп. надії на сабатікал, фактично, не маю. Таке рутинною не передбачається... Хіба зробили б для мене вийняток, але тоді моя Liz напевне придумала б мені якийсь проєкт, що вимагав би дволітньої додаткової праці!

3 листопада 1989, вранці, перед виходом на роботу.

Були вчора з Титом, Софійкою і Вірою в Annenberg Center на постановці “An inspector calls”, п’єси J. B. Priestley, що її я бачила вперше пару десятиліть тому в українській постановці Володимира Блавацького у Філядельфії. Головну роллю у вчорашній виставі виконував Tony van Bridge, він також був режисером. Театр був чомусь тільки на половину заповнений, але постановка була першорядна (Shaw Festival Production з Канади) і всі ми вийшли з театру задоволені. П’єса Прістлі, очевидно, відбиває дух часу, коли була написана і грішить деяким моралізаторством та спрощенням проблем (така собі, маю враження, рання “ідеалістична” соціалістична наївність!) — але написана вона з великим хистом вправною рукою майстра, що знає можливості, обмеження і потреби сцени.

Вівторок, 7 листопада 1989, в ліжку, північ.

Працювала трохи над черговою своєю лекцією — про французьке та німецьке право — а тепер хочу ще зробити пару нотаток, заки засну. Не встигла занотувати, що в суботу їздили ми з Остапом (та й не тільки з Остапом, бо вийшло так, що я була шофером для трьох старших панів: Шиприкевича, вуйка Левка Яцкевича та — Остапа) — до Інституту Липинського на доповідь Зенона Когута. Було на цій доповіді два десятки осіб, в тому числі Геврики (ціла родина!), Олекса Біланюк, Мирослав Лабунька, Славко Трофименко, Наталка Пазунок, Віра Кліш з чоловіком... Когут, що його представив Пеленський, говорив на тему своєї книжки: про поступову затрату автономії після Хмельницького, особливо про часи Катерини II. Тема дуже цікава, але Когутові трудно говорити українською мовою — в нього не лише обмежений словник, але й неправильні граматичні конструкції — часом важко було слухати і трохи було за нього прикро. Напевно був би зробив ліпше враження, якби був говорив на американському якомусь форумі англійською мовою. Хоч це ще також треба було б перевірити. Когут, нажаль, не працює професором, і не має, мабуть, вправи у публичних виступах. Найбільше мене зацікавила така його ревеліяція: Переяславський договір інакше розуміли козаки, інакше московські представники царя. Козаки підходили до справи договору, як до контракту, а висланники царя відмовилися присягати, бо, мовляв, цар жодних присяг складати не може своїм підданам, на те він і цар. Каже Когут, що Хмельницький так схвилювався, що вийшов із залі нарад і щойно на другий день переконали його, щоб погодився. Якщо це справді був удар двох світоглядних концепцій, двох ментальностей — заходу і сходу — то, я подумала собі, яку знамениту тему міг би з цього зробити добрий письменник для історичної драми — тема гідна Шекспіра. На цьому тлі постать Хмельницького видалася

мені особливо трагічною.

Сьогодні в праці вислала до Києва і Львова офіційні листи, щоб започаткувати обмін матеріалами між PENN і бібліотеками Академії Наук у Києві і у Львові та бібліотекою львівського університету. Я їм (всім трьом бібліотекам) замовлю передплати *Univ. of Pennsylvania Law Review* та *Comparative Labor Law Journal*, а крім того до бібліотеки ім. Вернадського та до Львівської ім. Стефаника вишлю на днях покажчики до англійського законодавства *Index to Statutes + Chronological table*. Ці покажчики наша бібліотека купує кожного року, а старі викидає, як перестарілі. Тим часом це — чотири товсті томи, в твердій оправі, що коштують майже 300 фунтів штерлінгів! І для бібліотеки, яка не має найновішого видання, ці покажчики мають неабияку вартість, зокрема для наукового дослідника. Це страшне марнотратство викидати такі речі, тому я і затримала попереднє видання, щоб його комусь подарувати. Побачимо, як працюватиме пошта, який буде відгук. Листи забрали мені майже цілий день часу (... між довідковими та іншими справами), висилка та інструкції в справі передплат ще також вимагатимуть трохи труду. Але я не хочу цієї справи відкладати. Залежить мені на тому, щоб обмін цей наладнався. Тоді навіть і після мого відходу на пенсію, він зможе продовжуватись і збагатити трохи українські бібліотечні колекції. Одночасно я просила обидві бібліотеки АН, щоб передплатили для нас *Відомості Верховної Ради УРСР* та *Зібрання постанов уряду УРСР* — мені вдалося купити пару річників у 1970-их роках, але комерційним шляхом тепер ніяк цих матеріалів не можу роздобути, хоч пробувала, отже ми не маємо на ці речі поточної передплати. Якщо обидві бібліотеки нам ці два видання передплатять — то матимемо дублети, але я хочу “застрахувати” себе на випадок, якщо одна з цих бібліотек “не допише”. Другий комплект, якби справді такий приходив, можна завжди відступити іншій якійсь бібліотеці. Коли я останній раз цю справу перевіряла, то *Відомості Верховної Ради* з Києва були тільки в Library of Congress і вони також діставали їх тільки шляхом обміну! Навіть Гарвард не мав цього матеріалу — і коли я до них звернулася за інформаціями, після того як Kubon & Sagner відмовився від продовження передплати — вони дивувалися, що мені взагалі вдалося роздобути хоч пару річників цих Відомостей!

П'ятниця, 10 листопада 1989, вранці, метро.

В східній Європі — історичні події. Не встигаю їх відготовувати. Вчора східна Німеччина відкрила свої кордони для вільного виїзду громадян закордон. Це, очевидно, не якийсь добровільний жест до демократизації. Це крок, що до нього комуністичний режим змушений, щоб рятувати трагічну ситуацію своєї держави. Бо крах комунізму в інших країнах Варшавського блоку має очевидні консеквенції і для східних німців. У Польщі вже пару місяців при владі уряд “Солідарности”, з не-комуністом Мазовецьким, як прем'єром (Ярузельський став президентом і співпрацює активно з новим урядом). В Угорщині розв'язалася Комуністична партія, змінила назву на “соціалістична”. Східні німці масово приїздили на “вакації” на Угорщину, а звідти була вільна дорога до Австрії. Останнім часом тисячі німців прибули до Чехословаччини, і хоч там при владі ще “застійний” режим, то вони зразу сунули до Західньо-німецької амбасаді, а звідти, після деяких проволок, транспортами їхали до Федеральної Республіки. Кажуть, що около

одного мільйона осіб в цей спосіб втекло з DDR до Bundesrepublik, а все це молоді люди, освічені професіоналісти, еліта і майбутнє нації. У висліді: в східній Німеччині — криза. В шпиталях бракує лікарів — щоб діяв транспорт, спровадили військо. DDR тількищо відзначила 40-річчя свого існування — це була лебедина пісня і режиму Гонекера і може і самої комуністичної Німеччини. Зах. Німеччина дає всім біженцям автоматичне громадянство, приймає їх з відкритими руками.

Середа, 15 листопада 1989. Метро, вранці.

Мені сьогодні 59 років. Що можу доброго сказати про цю дату? Єдине хіба — ще лиш три роки до можливості пенсії! Понеділок і вівторок була вдома — class preparation days. Справді, трохи “шліфувала” свою лекцію про французьке і німецьке право, що має бути завтра вранці. Але від побуту вдома настрої мені не піднявся. Цими днями страждаю від неабиякої депресії, часом жити навіть не хочеться. Які цьому причини? Мабуть ціла низка їх. Надмірний натиск на роботі, брак близького людського контакту, почуття самотності, ізоляції, безнадії. З Остапом живемо ніби в одній хаті, разом щодня обідаємо, разом дивимося на вісті на телевізії — і це все. Про те, що мене справді цікавить, говорити з ним трудно — в кожній справі він визнає тільки власну думку. Щоб не сперечатися, панує здебільша мовчанка. Про те, що сам робить, над чим працює — ніколи не любив говорити. Запитання збуває жартом, залишає без відповіді. Дуже бракує мені Лялі. Пробую розбивати ізоляцію контактом з Вірою, з Лабуньками (були в них навіть на обіді в суботу), телефонічними контактами з дітьми. Але все це мало помагає.

В неділю Остап їздив до Нью Йорку — відзначували парадним обідом Святослава Гординського та Ліду Крушельницьку. Обоє дуже ціную, зокрема ж Гординського, що його вірші знала колись у дитинстві на пам'ять. Але імпреза була дорога — 100 дол. від особи і я не поїхала.

П'ятниця, 17 листопада 1989, метро, вранці.

Вчора вранці відбулася моя лекція про французьке і німецьке право та їхні друквані джерела — законодавство, судочинство, коментарі.

Увечорі ходили з Титом, Софійкою і Вірою на вечерю до White Dog Cafe і до театру на читання уривків з п'єс Тома Стоппарда. Перша частина програми була малоефектовна: п'ятеро акторів читали (дослівно — із скриптів, що їх тримали в руках) уривки із *Rosenkrantz and Guildenstern are Dead, Travesties, Night and Day*. Все це — plays of ideas, без будь якої дії. Але найгірше те, що дикція їхня, а може й акустика, були настільки погані, що значна частина тексту до мене взагалі не дійшла. Зате друга половина програми сподобалась мені, а навіть мене зворушила. Це була одноактова п'єса написана для радіо, *Albert's Bridge*. Ці ж самі актори знову ж таки читали із скриптів, але тим разом стояли на переді сцени, чути їх було ліпше, п'єса мала логічне пов'язання (знову ж таки без дії, play of ideas), була в п'єсі і глибока життєва філософія, і Weltschmerz, і гумор, навіть мене зворушила. Побудована вона на такій темі: молодий абсолювент філософії приймає працю

малювати міст — ця робота подумана на роки — щоб одна людина тільки робила цю роботу і, закінчивши її, починала наново. Така нібито бюрократична efficiency. Хлопець захоплюється роботою — вона дає йому свободу від буденщини — він працює понад години, це його obsesія. Про міст каже в одному місці, що це — “cat’s cradle in the sky” — добра поетична метафора. Варто п’єсу цю прочитати — може колись це і зроблю.

Понеділок, 20 листопада 1989, метро.

Вікенд пройшов під знаком виступів ансамблю “Не журись” зі Львова. Вже в четвер у театрі довідалися ми від Софійки, що ансамбль виступить у УОКЦентрі не тільки в суботу (що ми знали з газет), але і в п’ятницю. Людей було може з півтори сотні — тільки ті, що випадково і по телефону довідалися про виступ. Організатором виступу була фірма “Кобза” — така собі перша українська-канадська joint venture. В концерті виступали Віктор Морозов, Остап Федоришин, Василь Жданкін, Юрій Саєнко, Андрій Панчишин. Виступали за чергою, і тільки сольо — дуетів або скечів не було взагалі. Програма була на половину поважна, дуже патріотична, і навіть закінчилася співом національного гимну. Мені виступ ансамблю подобався настільки, що я не тільки купила дві касети в п’ятницю, але пішла (вже без Остапа) також у суботу (заля була виповнена! понад 500 осіб!) — та ще й купила додаткові три касети на дарунки і книжечку сатиричних віршів-пісень Панчишина. Нашій публіці найбільше подобалися гумористичні монологи Остапа Федоришина — але, на мою думку, це найбільш примітивний старосвітський львівський гумор а la Шашаровський, тільки в дуже доброму виконанні. Для мене найбільша насолода було слухати знамениту сатиру Панчишина — такі речі як Павлик Морозов, Черевик, Візит — здаються мені найбільш вдалими. Взагалі нарешті маємо політичну сатиру. Такий політичний кабаре якби був не лиш у Львові, але в кожному місті України! Дуже добрий був також виступ кобзаря Жданкіна.

21 листопада 1989, вівторок вранці, метро.

Замість засідання з директоркою, маю о 9:15 візиту в дентиста. Випала мені пльомба і то з передніх зубів — треба швидко направити, бо помітно: щілина між зубами! Це вже вдруге випала пльомба з цього місця!

Поболує мене трохи нога — тобто жиляк у правій нозі. Раніше ніколи з тим не мала клопоту. Може phlebitis? Маю замовлену візиту в д-р Ленсфілд на 30 листопада — маю надію, що витримаю до цього часу. Але ходити трудно, а стояти то й зовсім погано!

Виступ “Не журись” залишив по собі приємне враження. Досі снуються в пам’яті поодинокі фрази пісень. Але, як чую від людей, не у всіх однакова реакція. Політична сатира сьогоднішнього Львова до пересічного емігранта не завжди доходить. Навіть Вонторська, що старша за мене і що була у Львові в час першої радянської окупації, запиталася мене: а хто такий Павлик Морозов? Чому про нього співають? Не кажу вже про те, що такі вислови як “резидент ЦРУ” — більшості слухачів без пояснення незрозумілі. Все ж таки, дещо дійшло до всіх і напевно запам’ятається: “Віддайте мову!”

— хоч і не найліпший текст, але бодай рефрен залишиться в пам'яті, або “Каганович — професійний кат”, або “ті зреклися мови, ті зреклися роду, ось така історія рідного народу”. Найбільша радість, що все це — молоді люди. І ця молодь України (включно з такими людьми, як Яворівський і інші) — якже вона підняла тонус нашого еміграційного життя, що вже було зовсім заниділо!

22 листопада 1989, метро, ввечері, по дорозі додому.

На моє щастя, Liz відкликала сьогоднішні засідання — і це ранішнє зі мною, і друге — засідання “директорів”, в якому, очевидно, і я мала брати участь. Мали якусь важнішу і пильнішу справу. Це дало мені змогу викінчити і підготувати 9 сторінок “handouts” для моєї останньої лекції, що має відбутися 30 листопада. В понеділок Марія віднесе до Duplicating, щоб встигли зробити 30 копій для студентів.

Завтра, на День Подяки, запросила нас до себе Віра — отже ідемо в гості. Мали ми запрошення також від Головінських у Провіденс. Мотря та Андрій купили нову хату за містом — перепровадилися. Яцкевичі їдуть до них — ми могли поїхати з ними. Але це значило б втратити кілька днів. Левко поїхав уже сьогодні вранці і не знаю, коли буде повертатися. Це далека дорога — він уже поза 80 років — подивляю його відвагу їхати автом в таку дорогу та ще й під зиму. (У нас сьогодні вночі заповідають сніг!) Я беру понеділок вільне (ще один-останній class preparation day!), але у вівторок мушу бути в праці — не знаю, чи не захочуть вони лишитися довше. Бо й чому ні? Адже вони плянують колись і взагалі туди перенестися — Мотря спеціально купила більшу хату, щоб це було можливе. Отже, щоб не в'язати їх і себе, я подякувала за запрошення. Колись радо скористаю — може навіть у зв'язку з якоюсь поїздкою до Гарварду. Від них це — година їзди поїздом.

Читаю під ніч книжку Яворівського “Марія з полином у кінці століття”. Шедевр це не є, Яворівський — ліпший політик, як письменник. Всетаки тема — Чорнобиль — та ще й такий щоденний спосіб її трактування — переслідують, як примара. Синє зимне полум'я над реактором — чи справді таким його бачили?

Неділя, 26 листопада 1989, вранці.

Від четверга я вдома — відпружуюсь, відпочиваю. І справді: навіть висипляюся: вчора лягла спати десь по дев'ятій, сьогодні встала після восьмої. В четвер, на День Подяки, пішли в гості до Віри. День випав святковий, немов Різдво. Вночі із середи на четвер впало 4 інчі снігу — і ми пробудилися до різдвяної казки. Це вперше від коли ми в Америці такий ранній снігопад. На щастя, Віра живе відносно близько і ми з Остапом вирішили піти до них пішки. Приємний романтичний прохід — засніжено, сонячно і не надто холодно — фактично, сніг починав танути. Назад додому, під вечір, коли було вже темно і дороги почали примерзати, нас підвезли додому Вірині діти — по дорозі в кіно. Прийняття у Віри було дуже гарне — гостину підготувала Вірина мама й сестра, харч був надзвичайно смачний, Віра подбала про приємну атмосферу — тріскучий ватран, добра

музика. Були там Віра з дітьми, пані Смุลка, Кіпі з дітьми та Маркіян Білінський, їхній кузен з Англії, що недавно у Вашингтоні закінчив магістерку з політичних наук, хотів би залишитися в Америці, шукає тут праці. Подивляла я стару Вірину маму, що має ще так багато життєвого завзяття і живе сама у Нью Йорку — з цікавістю, не тільки з чемности, слухала я її розповідь про всякі її пригоди (напр. як їхала з торбою харчів до Алентавну, але по дорозі вступила до шпиталю, щоб перевірити, чому в неї так розболілася рука — і виявилось, що рука — зломана!) Віра була, на диво і дуже не-характеристично — маломовна, похожала по хаті, пишна як пава, надаючи всьому тон: то музику перемінить, то вина піділлє. Видно по ній було задоволення, відпруження. Вона також має пару днів відпустки від своєї нелегкої роботи із старими й немічними людьми. Я подумала собі: бракує тільки Генка. Як справді покарало його життя за нерозважний крок: покинути родину. Родина прийшла до норми, а він? Якби ще міг показати щось на оправдання: нову родину, наукові праці — а так? Втратив родинне життя, приятелів — чи варто було?

В п'ятницю заповівся прийти до нас Іза Каплан. Він уже кілька місяців без праці. Левко Рудницький запросив його до співпраці в радіопрограмах (зокрема в програмі “Голос української діаспори”, що є частиною католицької радіопрограми, що висилається на Україну). І от Іза вирішив для цієї радіопрограми зробити зі мною інтерв'ю. Тому, що в п'ятницю був у мене святочний день, це був добрий час для такої справи. Крім того, я вже віддавна плянувала запросити Ізу на святковий обід. Отже тепер ми це пов'язали в одне. А ще увечері в п'ятницю виступав в УОКЦ Юрій Покальчук. Отже ми по закінченні дня поїхали з Вірою та Ізою до Центру, а після виступу Покальчука, приїхали ще з Покальчуком та Черенем до нас додому, де Іза мав нагоду зробити ще одне інтерв'ю з Покальчуком, а ми мали змогу — при гарячій ковбасі, варениках і горілці — трішки познайомитись і поговорити з новим гостем з України.

Юрій Покальчук — письменник і перекладач, член редакційної колегії “Всесвіту”. Походить він з Волині, здається з Луцька. Батько його, Володимир, був близьким другом Григорія Костюка і був також, здається, у засланні. Юрій закінчив лєнінградський університет, має навіть докторський ступінь. Він — знавець чужих мов, мов Індії, а зокрема — еспанської. Говорить і по англійському. Перекладає з різних мов (ось бачу у “Всесвіті” переклади з Борхеса та з Радіге, тобто з еспанської та французької). Говорить він дуже багато, безупинним потоком слів, але він справді людина дуже обута й розгорнена — в Америці він уперше, але бував нераз у Південній та Центральній Америці та в країнах Азії. Він — активний член РУХу, багато працює з молоддю, цікавиться колоніями молодих правопорушників. Якийсь час їздив на північ, доробляв собі додатково фізичною працею, як будівельний робітник, як мисливець — розповідав, як важко працював, здираючи шкіру з оленів, як дубіли пальці від цієї тяжкої роботи. Покальчук — письменник free lance, не має якоїсь сталої посади. Деякі його книжки — з нахилом до еротики — видавці не завжди спішаються їх друкувати. Чули ми від Зінкевича, що запропоновані еротичні оповідання Покальчука він відмовився друкувати, бо це, мовляв, порнографія. Але також довідалися від Олеся Череня (— він працівник Прологу і возив Покальчука на виступи —) що цю ж саму збірку еротичних Покальчукових оповідань прийняв і затвердив до друку Купчинський, отже в-во Сучасність їх випустить

окремою книжкою. Цікаво — побачимо, прочитаємо. Трохи еротики в нашій літературі не зашкодило б!

29 листопада 1989, середа вранці, перед виходом до праці.

Вчора в рямцях загально-американської телепередачі CBS передавали досить довгий репортаж з України. Dan Rather коментував відео-запис спеціального кореспондента Тома Фентона (Fenton), який поїхав до Львова і на села в Галичині, щоб зробити рапорт про відродження української католицької церкви. Це, очевидно, у зв'язку із грядучою зустріччю Горбачова із Папою, що має відбутися в п'ятницю і що може довести до легалізації кат. церкви в Україні. CBS з цього приводу заповідає серію репортажів під назвою "God and Gorbachev" — можливо, що і в дальших репортажах буде щось про Україну. CBS досі ніколи так поважно і об'єктивно не репортувало про українські справи. Була вчора мова не тільки про церкву. На демонстраціях виразно виділялися синьо-жовті прапори. Фентон двічі підкреслив, що в переконанні українців справжньої свободи церкви, релігії, совісті, людських і національних прав не буде аж поки і сама Україна не стане незалежною і вільною.

Нове число *Лит. України* повне цікавих вісток і матеріалів. Виступ Дрозда на парткомі київського відділу СПУ — де він займає досить консервативну думку, мовляв, як письменники будуть займатися політикою, то хто буде творити нову українську літературу? і де він випомінає Яворівському, Павличкові, Мовчанові, Коротичеві твори, що їх вони ще недавно писали на прославу режиму. Цікаво, що поруч цього виступу Дрозда, надрукована і реакція на нього з протилежними позиціями. Справжній плюралізм? Нова літературна дискусія à la Хвильовий-Пилипенко? Є в цьому числі і стаття на оборону кат. церкви і взагалі прав віруючих. Є вістки про те, що в Україні побували і брали участь у різних засіданнях і конференціях Богдан Бойчук (на засіданні письменників, де мова була про теоретичні питання поезії) та Марко Царинник (у конференції про Довженка).

Факт, що я читала весь вечір *Лит. Україну*, свідчить, що я не дуже переймаюся моєю останньою лекцією, що має бути завтра. Тема її Foreign law in English — і це буде загальна гутірка про найважливіші матеріали, які є доступні англomовному дослідникові. Отже я приготували візок книжок, що про них буду говорити. Списки і задача готові — а решта мусить бути побудована на імпровізації, хоч, очевидно, маю в голові схему, як саме розподілити матеріали на категорії і на що звернути особливу увагу.

Вівторок, 5 грудня 1989, метро.

Щоденник в небезпеці? Ніколи робити записки. Поспішаю доповнювати свою ULE65A новими записами, а це не легко, бо матеріалів немає. Поїхала в суботу до Пластової Бібліотеки. Знайшла деякі дрібні емігрантські видання. Кожен полуденок, замість їсти і читати *NYTimes*, іду тепер до Van Pelt. Деяких потрібних мені томів SEER та інших журналів нема. Книжки "Міцкевич і світова літ-ра", де є стаття Чижевського, — нема. Але

деякі матеріяли, що їх раніше не було, знайшлися, і я вже встигла написати три (!) додаткові анотації. Не легко робити це під пресією часу. Поки знайду том, поки перегляну статтю — час іде, а маю кожного дня на це не цілу годину!

Взяла додому книжку “Common Ground”. Автор — Anthony Lukas. Причина мого зацікавлення: один із “героїв” цієї книжки є Colin Diver, теперішній декан нашої школи. Книжка має темою проблеми урбаністичного американського середовища, зокрема проблеми рас і злочинности. Diver був один із тих, що купив собі хату в занедбаній чорній дільниці Бостону (South End), спровадив там родину і пробував там жити. Що я довідалася про нашого декана? Він — 1943 року народження, походить із ірландсько-бритійсько-шведської американської родини. Батько працював фотографом, мати — адвокатом. Він — єдиний син. Студіював право в Гарварді. Потім працював, як правний асистент посадика Бостону. Він жонатий з Joan, активісткою, працювали в якихсь громадських філантропічних інституціях. Мають двох синів.

Середа, 6 грудня 1989. Метро.

Liz перетворила вчора наше місячне засідання на конфіденціальну розмову. Я, мовляв, єдина людина з усього персоналу, що їй вона може звіритися без того, щоб подробиці інформації розійшлися по всій бібліотеці. Вона, мовляв, перевірила це своїм досвідом. Раніше думала, що Pat Callahan може тримати язик за зубами, але переконалася, що це не так. Що воно за секрети? Деякі натяки про ці справи дійшли вже до мене від Марилі — видно, що Liz практикує таку стратегію і з іншими. Вона носить з думкою створити пост deputy director — що я на це? Моя реакція і рада: такий пост уже був і сама Liz його зліквідувала, впровадивши на місце одного заступника — чотирьох. Якщо вона має справжню потребу делегувати відповідальність за адміністрацію бібліотеки комусь іншому (напр. якщо має намір посвятитись науковій роботі) — тоді це може варто було б робити. Але якщо ця думка пов’язана з тим, щоб затримати Ралфа — я не радила іти на такий крок. Новина, що Ралф відходить — добре на всіх поділлала, його загально не люблять. Але Liz каже, що професори протестують, що він відходить, і вона хотіла б його затримати. Я сказала, що моє ставлення до Ралфа — нейтральне, для мене особисто не було б трагедією, якби він став заступником директора, але думаю, що на бібліотеці це відбилось би фатально, бо це означало б загострення війни з усім персоналом довідкового відділу. — Потім ще виявилось, що Liz є кандидатом на декана правничої школи в Southern Illinois і сама, чого доброго, може від нас відійти!

7 грудня 1989, увечері, вдома.

Прийшов “Жовтень” за листопад. На задній обкладинці — оголошення такого змісту:
“У наступному номері повернення нашій літературі імені Остапа Тарнавського — одного з кращих представників української зарубіжної поезії.”

— велика радість! Нарешті! Хоч, очевидно, це не така вже несподіванка. Льницький говорив про це з Остапом, коли ми були у Львові, навіть давав йому читати статтю, що її він про Остапа написав. Але це вперше — чорне на білому надруковане — ждатимемо на наступне число! Щоб хоч десь не пропало, як це вже бувало із цим журналом!

Вчора були в гостях у Софійки і Тита. Це з приводу приїзду до Філядельфії Євгена Сверстюка. На обіді були ще Олекса Біланюк, Рената Голод з дочкою, Віра Лащик, батько Тита та син Роман і Леонід Рудницький, який тепер веде український курс на PENN і в рямцях цього курсу запросив до виступу перед студентами і Сверстюка. Сверстюк — молодो й гарно виглядає: кучеряве сиваве волосся, щуплий, робить симпатичне враження. У розмові відчутні були нотки деякої гіркоти, незадоволення, може й заздрости. Адже він після каторги працює столярем, тоді як напр. Дзевєрін, що про нього він дуже погані думки, очолює Інститут Літератури... Сверстюк їде до Вашингтону і до Канади, але ще повернеться до Філядельфії — адже тут у нього — син з родиною.

Говорили по телефону з Максимом. Гарвардська конференція про українську літературну критику сьогодні вже закінчилася. Максим виступав там у доброму товаристві: Грабович, Прицак, Фізер, Пеленський, Коропецький та гості з України — Русанівський, Мишанич, Брюховецький, Федченко.

Завтра відбудуться там же на Гарварді установчі збори американського відділення Міжнародної Асоціації Україністів. Ці збори організує Грабович — вислав запрошення тільки вибраним особам — я такого запрошення не отримала, отже не їду, хоч вже кілька осіб (Іван Коропецький, Лариса Онишкевич, Тит Геврик) зверталися до мене, бо були певні, що бачили моє ім'я на списку. Іван Коропецький навіть хотів перевірити у Грабовича, чи справді я не запрошена, але я його від цього відрадила. Є там на списку двох Тарнавських — Максим і Юрій, ні мене, ні Остапа, очевидно, не мали в пляні запрошувати. Tant pis! Трохи шкода, але впрошуватись не маю звички — ні, то ні — але й ображуватись не маю наміру. Здається мені тільки, що є інше розуміння цієї організації у Грабовича, а зовсім інше в Києві. Читала я недавно про установчі збори республіканської асоціації україністів у Києві — там було щось 300 чи більше осіб — отже, виглядає, що там — досить поширене членство, що включає не тільки науковців, але і письменників, а тут, за рецептом Грабовича, воно — елітарне, мабуть обмежене до професорів університетів (хоч серед професорів є такі, які жодного відношення до україністики не мають, напр. Рената Голод, але серед запрошених є і не професори, напр. Тит Геврик, Юрій Тарнавський). Можливо, що багато чого зроблено випадково, на коліні. Може Грабович і сам точно не має пляну і візії, що і як робити? Побачимо. Наш Максим буде на цих зборах — почуємо про їх перебіг і від нього, і від інших — Лабуньки, Коропецького, Тита.

Гості з України виступатимуть в Інституті Липинського в цю неділю. Якщо заповіджений на завтра сніг не спаралізує комунікації, то поїдемо їх послухати. На всякий випадок, ми з Остапом поїхали сьогодні до крамниці по харчі — зрештою четвер і так наш звичайний день харчевих закупів.

10/11 грудня 1989, ніч, неділя/понеділок.

Були сьогодні в Інституті Липинського на виступі 5-ти гостей з України. Це були: Русанівський, Мишанич, Брюховецький, Федченко і Гундорова. Організував імпрезу Пеленський при допомозі телефонічних запрошень — навіть дзвонив позамісцевим телефоном, з конференції в Гарварді. Я рада, що нам вдалося зорганізувати транспорт і поїхати — дороги засніжені, я сама була б не відважилася поїхати автом. Віра не захотіла їхати, бо боялася, що там може зустрітися з Генком (мала добрий нюх — він таки там був!), до свата ми не зверталися, бо він тількищо повернувся з далекої дороги з Кембридж і напевно не мав охоти ще кудись їхати, але взяли нас на авто Шиприкевичі, тобто їхав фактично Мартин чоловік. Варто було поїхати. Все це нові для нас люди, ми ще їх не бачили. А варто знати яких людей має наша Україна, бо від людей залежить її майбутнє. Русанівський говорив про мовну ситуацію — шабльоново, схематично, обережно — нічого нового я від нього не довідалася. Мишанич поінформував про видавничі пляни, про багатотомові видання Грушевського, Яворницького, які заплановані і над якими працюють, про спільні видання з Гарвардом, про документи Кирило-Методіївського братства, ітд. Він також показав листопадове число журналу *Україна*, де повні чотири сторінки відведено Євгенові Маланюкові! (Є там також стаття про Грабовича з двома його фотографіями!) Брюховецький говорив про нову поезію, називаючи нові для мене прізвища: Воробйов, Кордун, Лишега. Федченко говорив про Винниченка і видання, які вже появились або мають появитися в Україні. Тамара Гундорова говорила про франкознавчі дослідження. Вона — наймолодша, з невеликим ще стажем — струнка, в окулярах. Федченко подібний трохи до Рильського, робить враження академіка. Брюховецький — бородатий, трохи лисавий, біля 40 років мабуть (має дві дочки, одній — 17 років). Мишанич — високий, сивоволосий, молодший, ніж я собі уявляла. Русанівський — низький, простоволосий, в окулярах, з “мишачим ротом” (повинен би називатися саме він — мишаничем!)

Від Максима та свата, а також від Тита й Генека чула я свіжі вісті про новозасновану американську асоціацію українців. Не все ще мені ясно щодо членства, статуту і співвідношення краєвих асоціацій з міжнародною — але це, здається мені, не зовсім ясно і самим її членам-засновникам. У всякому разі є вже правління цієї нової асоціації — його очолив Фізер, а ввійшли туди з уряду Грабович, а також Пріцак, Патриція Герлігі, Маркусь, ще здається хтось. Було там щось із 50 осіб. Маю надію, що дадуть якийсь звіт до преси.

Максим вже повернувся до Торонто і сьогодні ввечері був навіть з Уляною на виступі ансамблю “Не журись”.

13 грудня 1989, пополудні, метро додому.

Старий сніг ще не стопився, а вночі вчора впав новий. Гарно і романтично, якщо дивитися з вікна. Але побут утруднений. До метро треба йти по снігу і вважати, бо ховзько. Авта навіть не думаю рухати. Харчів накупили досить, отже можемо витримати, але маємо ось

запрошення на неділю від Онишкевичів і ще не знаю, як туди — аж до Трентону — дістанемося. Крім того мені конче треба поїхати до фриз'єра, відвезти книжки до Пластової Бібліотеки, поїхати в суботу на засідання редакторів Енциклопедії, тобто їхньої зустрічі з читачами ітд. Інтензивно працюю над доповненням до мого ULE65A — і то в поспіху, бо ця робота мусить бути закінчена до кінця року. Фактично зможу її закінчити щойно після повороту з Торонто, бо там сподіюсь знайти ще деякі матеріяли. (Їдемо 28, повертаємося 10 січня).

14 грудня 1989, вранці, метро.

Кожний полуденок тепер проводжу в Бібліотеці Van Pelt, вишукуючи доповнення до ULE65A. Це значить, що їм похапцем при бюрку і не читаю щоденного *NYTimes*. А газета тепер повна надзвичайних вістей із Східної Європи. Те, що в Польщі забрало кілька літ — в Чехословаччині сталося за пару тижнів: там творять коаліційний уряд, де комуністи — в меншості. В східній Німеччині — також крах комунізму — виявляють надуживання партії, ставлять під суд донедавного генсека. Ось зрушилася також Болгарія. Тільки Румунія під проводом Чаушеску ще тримається ізольовано. В СРСР справи йдуть значно повільніше. В Литві ухвалили зліквідувати конституційний пріоритет партії і це зустріло гострий засуд Кремля. Також у всесоюзній Верховній Раді проєкт відібрати цей пріоритет від партії — не перейшов. Горбачов навіть не дозволив на ширшу дискусію. До демократії ще далеко. Але, але... Перші кроки вже зроблені, навряд чи можна буде завернути колесо історії... Щоб тільки не дійшло до кривавої революції, бо тоді все пропаде, “згорить перебудова у пекельному вогні і тоді постане знову царство вічної брехні”, як співає “Не журисть”. Брехні і безнадії.

Вчора прийшов лист-відповідь від Гольденберга. Мій покажчик висланий поштою таки дійшов, хоч і спізнено. Він віддав цей другий примірник бібліотеці. Каже, що написав рецензію до *Радянського літературознавства!* Буде радість, як надрукують. В листопадовому числі *Всесвіту* є рецензія Зорівчак — ще не бачила, але є опис змісту в *Літ. Україні*, отже таки перейшло! А *Літ. Україна* — Боже, яка цікава. В останній — величезна стаття Миколи про Винниченка!

Понеділок, 18 грудня 1989. Метро, вранці.

Були не тільки на прийнятті в Онишкевичів учора, але, зовсім несподівано, також у гостині в Бандерів, в новій їхній хаті в Ambler — попереднього дня, тобто в суботу.

В суботу була запланована зустріч редакторів *Encyclopedia of Ukraine* з громадянством. Ми поїхали на цю зустріч (з пригодами, бо сват Лабунька обіцяв вступити по нас, забув, і щойно в УОКЦентрі нагадав собі і прислав за нами Турченюка!) Були на цій зустрічі із Струком редактори відділів, деякі причетні до видання енциклопедії особи і кілька осіб з загального громадянства. Справа продажу Енциклопедії не налагоджена як слід, не мають представництва у США, УНС продає вже третій наклад “Concise enc.” — отже є фактично конкурентом — і не хоче взяти на себе ролі промотора *E of U*. Першого тому розійшлося

майже 8,000, але другого — навіть не половина цього, списків тих, що купили т. 1 адміністрація не має ітп. Все це мене зажурило, бо *E of U*, на мою думку, чи не найважливіше тепер зусилля еміграції і боюсь, що при пересиченні громадськими збірками на Рух, Гарвардський проєкт ітд., *E of U* може підупасти! Треба буде може включитися якось в акцію і допомогти. Володимир Бандера робив вдома для енциклопедистів прийняття і хоч ми не були між запрошеними гістьми (Бандера працює разом з Коропецьким на Temple Univ. — вони зі собою ворогують, а це потягає за собою всякі консеквенції — нас не просять Бандери, бо ми ближчі знайомі Коропецьких. Оттака українська чудасія! На прийнятті в Бандер було може більше людей, як на цих нібито громадських зборах! Додому приїхали з Вірою. Вона також буває тільки там, де не просять Генка!

19 грудня 1989, вівторок, метро.

В гостині в Онишкевичів були різні цікаві люди, що з них значну кількість зустрічала я вперше. Не всіх запам'ятала, деякі прізвища зразу й забулися. Була там і кузинка Лариси зі Львова — Роксолана Залеська, яка після трьохмісячного побуту в США, повертається додому за кілька днів. Вона вчить музику і працює разом із Зорівчак у Львівській Консерваторії. Шкода, що я цього не знала задалегідь — була б щось Зорівчакам передала. З нових для мене людей були там Матківські і Воронки. Матківський — лікар, що недавно завіз на Україну транспорт медикаментів і тепер готує цілий літак медичних припасів... Воронка очолює в Америці відділ Товариства Української Мови. З давніх наших знайомих були Коропецькі (я в думці посміхнулася: день раніше ми зустрічалися з Бандерами! — Це зовсім так, як в народній казці про вовка, зайця і капусту, що їх в одному човні треба було перевезти на другий бік ріки!), Фізери (з Фізером я попередньо говорила по телефону, бо знайшла бібліографічну нотатку про його статтю в *Thought Patterns* — а журналу цього не могла в PENN знайти. Він приніс мені на зустріч цей журнал і я вчора написала вже анотацію. Фізер, між іншим, заскочив мене повідомленням, що він, мовляв, подав моє прізвище як кандидата до Visiting Committee УНІГУ. Чому така честь припала саме мені? Фізер буде наступним головою цієї комісії і хотів мати в її складі “інтелігентну жінку”, як висловився. Ну, я такому вирізненню не дуже рада і сказала йому про це. Але до того ще може і не дійде, отже не треба “project into the future”, як любить говорити Віра. Були також Гунчаки (я з ним говорила про свою працю про 20-ті роки, що вже пару літ лежить у *Сучасності*), був д-р Оришкевич, Остапів товариш, який живе тепер біля Принстону. Ми приїхали з Гевриками, Софійка шоферувала. Їхав з нами також Іза Каплан. Рудницький був запрошений, але не поїхав. Були також Андрушкові — зі Світланою я говорила про наші професійні бібліотечні справи, але бачу, що вона трохи відбилася від професійного життя, не дуже в курсі нових видань і видно не дуже слідкує за періодикою (Вона тепер part time в бібліотеці НТШ, а так — удома, з сином).

20 грудня 1989, вранці, метро.

Вже пару тижнів тримає мороз. Найвища температура сьогодні — 20°F. Наша вулиця ще й досі покрита льодом, хоч інші дороги були посолені й висохли. Але я — боягуз і автом

нікуди не їжджу. Харчі ще є — час до часу докуповуємо овочі, хліб, молоко. Гірша справа, однак, коли авто таки потрібне. Ось мені треба на нашу бібліотечну Christmas Party на п'ятницю купити 3 фунти кабаноса, а за ним треба поїхати на 5-ту вулицю. А вже найгірше те, що авто до кінця місяця мусить пройти інспекцію, а ми 28-ого відлітаємо на два тижні до Торонто!

Сьогодні (а радше вчора звечора чи вночі) наш президент Буш вислав військо до Панами. Диктатор Норієга спровокував Америку, проголосивши стан війни. Вже пару років тягнеться американська морока з Норієгою. Потягнений до кримінальної відповідальності за торгівлю наркотиками, Норієга зігнував рішення американського суду. Вибори уряду в своїй країні також зігнував і опозицію почав тероризувати своїми “батальйонами гідності”, а пару днів тому почав терористичні акції проти поодиноких американських військовиків — були вже і поранені. Цього, мабуть, навіть малорішучому і дуже обережному Бушові було занадто. Але радіо повідомило, що СРСР осудив акцію США як інвазію — і я трохи боюся, щоб ця американська акція не була використана реакційними колами в Союзі проти відлиги і проти Горбачова, мовляв, ось бачимо, що треба зброїтись, бо Америка слабкість нашу може використати ітд.

В Румунії — заворушення і криваві сутички з поліцією і армією. Нема там кореспондентів і вісті дуже непевні.

26 грудня 1989. Метро.

Американське Різдво — хоч як я цього не хотіла, плянуючи пару місяців тому — провели таки вдома. Але я підкреслено “не святкувала”: навіть вінка на двері не повісила. Замість свят-вечірньої традиційної їжі — зробила звичайний борщ і вареники і запросила на обід Віру і Софійку — бо вони також тепер не святкують і були вдома. Коли я потелефонувала з побажаннями до Люди й Зенка, вони, довідавшись, що ми будемо самі вдома, запросили нас на перший день свят. Але... ми не пішли. Увесь день провели удвох у хаті, нікуди не виходили і ніхто до нас не з'явився. На диво, однак, день випав дуже приємний, святковий, відпружений. Хата була виповнена прекрасною різдвяною музикою — міжнародні колядки, знаменитий “Месія” — і як рідко коли, був справжній різдвяний настрій — хоч музика була тільки акомпаніментом до любої і радісної роботи над покажчиком до ULE65A.

Цього ж дня, метро, по дорозі з праці додому.

Поправляла сьогодні задачі своїх студентів — якраз скінчила. Цікаво, що на 18 осіб, всі віддали по сім “assignments”, а восьму задачу, що була проголошена як надобов'язкова, бо вона вимагала праці з німецькомовними та французькомовними матеріалами, зробило і віддало семеро студентів! Це вказує на зацікавлення, навіть ентузіязм! Не всі питання опрацьовані правильно, але курс подуманий як Pass/Fail, це справи упрощує і приємно, що нікого не доведеться “спалити”, навіть не треба буде репортувати нікого як “Incomplete” — бо всі впоралися, хоч декому термін на тиждень довелося продовжити.

Великі події в політичному світі. Норієга, що його ніяк американське військо не могло зловити в Панамі, піддався під захист ватиканського посла, отже, на щастя, знайшовся, бо були вже побоювання, що він з групою терористів піде в джунглю і ще довго турбуватиме спокій Панами. Його давно треба було зліквідувати і як це не прикро, але думаю, що атентат з рамени СІА був би більше в цьому випадку доцільний, як інвазія Панами американським військом.

Знову ж у Румунії — справжня кривава революція — кажуть, що є біля 80,000 вбитих! Навіть якщо ця цифра перебільшена, то й вона вже говорить про велике кровопролиття. Чауческу і його жінку, що була правою рукою диктатора, вбили. Його прибічна армія охоронців ще далі воює. Румунія тільки довела, яке справді сталося чудо в решті східної Європи — безкровна революція, весна народів: Польща, Чехословаччина, Німеччина, Болгарія, Угорщина... А що буде з Україною?

27 грудня 1989, вранці, метро.

Мороз триває — заповідають новий сніг. Авто моє стоїть: інспекції вже не встигну зробити: завтра ввечорі летимо до Торонто. Домовилася вчора із сватом — він, добра душа, обіцяв нас завезти на летовище. Почала вчора пакувати валізку — дарунків стільки, що для власного мого одягу дуже мало місця. Обмежуюся до кінцевого. Але беру з собою течку свого ULE65A, бо маю надію попрацювати пару днів у бібліотеці св. Володимира і, може, в Robarts. Після повороту буде Sturm und Drang, бо треба буде весь цей новий матеріал додати і переробити покажчик. До кінця січня мушу вислати до Едмонтону.

1989 рік добігає кінця. Історичний рік великих революційних зрушень в Східній Європі: нова весна народів, крах комунізму. Нові надії і для України — дай нам, Боже! В особистому моєму житті це був рік, що почався народженням Стефанка, смертю Тата. Були поїздки до Торонто, до Каліфорнії, до Франції, в Україну, і тепер знову до Канади. Жодних нових літературних творів, зате інтензивна бібліографічна праця. Початок редагування прози. Нагорода Бібліографічного конкурсу. Статті про мене в *Ukraine*. Мій деб'ют в ролі лектора нашої Law School — інтензивна, навіть творча підготовка лекцій (адже це вперше такий курс на всю країну — зразків до наслідування не було!)

28 грудня 1989, четвер, вранці, метро.

За весь грудень не отримали жодних журналів з України. І от вчора прийшло 12-е, груднєве число “Всесвіту” — хоч листопадового числа ми ще не бачили! Справжній пех, бо з *Літературної України* (“Журнали в листопаді”) та із змісту річника за 1989 рік знаю, що саме в листопадовому числі надрукована рецензія Зорівчак на мою ULE65B! Це перший відгук українською мовою про будьяку мою працю в Україні! Нема ради: буде “delayed gratification”. Може знайду десь *Всесвіт* у Торонто. Зорівчак певно думає, що я з рецензії не задоволена і тому не обзиваюся, а я її взагалі ще не бачила й не читала! От я знайшла вчора ввечорі годину часу і написала Роксолянці листа, залучуючи недавно

знайдений в *Нашому житті* переклад з Кобилянської та готову вже передмову до мого ULE65A, де поданий ясніше і проглядніше плян цілого проєкту — бо бачу з досвіду, що мій вступ до ULE65B, і перший варіант передмови у примірнику призначеному на конкурс Ценків не зовсім правильно зрозуміли ті, що його (може не надто уважно?) читали, тобто Роксоляна та члени Комісії Бібліографічного конкурсу.

У грудневому числі *Всесвіту* починають друкувати переклад Соломії Павличко книжки Лоренса “Коханець леді Четерлей”. Цікаво, як вона дала собі раду з Лоренсовою еротикою і всіми його “four letter words”?

Прийшли вчора від Internal Revenue рахунки до запланування за Татову спадщину — майже три тисячі доларів з процентом за останні три місяці включно. Щадниця не рапортувала цих справ і конт до IRS, але Андрій подав їх на “estate” і були вони відмічені в Татовому податковому звіті. Нема ради — треба заплатити.

Субота, 30 грудня 1989. Торонто.

Приїхали в четвер 28, десь біля півночі. Політ був довгий і складний. Вже у Філядельфії виявилось, що наш літак — відкликали, отже з місця було заповіджене спізнення і комплікація. Як уже нарешті після пару-годинного чекання добилися до літака — знову спізнення. В Рачестер, де літак USAir приземлюється, що коротку подорож до Торонто робить удвічі довшою — нова комплікація: снігопад. Треба було відморозувати крила, але полетіли. Добре, що Максим наперед розвідав і не чекав увесь цей час на аеродромі.

Вчора весь день були вдома з внуками: Максим і Уляна також тільки пізно ввечері пішли в кіно. Тут зима-зима, саме вчора впало багато снігу — біло-біло. Іванко вчора трохи качався на снігу — йому це дуже подобалося, але сніг був сипкий, снігову бабу ліпити не можна було ніяк. Говорить він багато, на щастя, тим разом я привезла зі собою не тільки фотоапарат, але також і Sony Walkman, звукозаписувач, і вчора поставила собі магнітофонну стрічку до вечері, щоб зареєструвати спонтанну розмову при столі.

Сьогодні пополудні ми з Остапом і Стефанком залишилися вдома, а Максим з Уляною поїхали купити собі машину до миття посуду — це вони собі роблять такий різдвяний подарунок. Маю надію, що вони зможуть купити також VCR — це буде різдвяний подарунок від нас. Взяли зі собою Іванка. Стефанко з бабою пробували трохи ходити — сам не має ще відваги, але за ручку з бабою бігає по цілій хаті. Пробоє робити також перші звуки — часом скаже ма-ма, але найчастіше виходить у нього звук на зразок “щось”... Назагал, Стефанко — значно спокійніший від Іванка і може не буде такий балакучий. З вигляду він більше подібний до Пасічників, зокрема ж до Романа Пасічника, Уляниного брата, тоді як Іванко дуже нагадує маленького Максима...

9 січня 1990. Торонто.

Стефанко заснув — не знаю чи на довго. Іванко з мамою вперше пішли до світлички. Максим на роботі. Остап тількищо встав і пішов з'їсти кашу, що її я вранці зварила. Тепер уже доходить 11-а вполудне.

Не було досі часу робити записок — дні виповнені по береги, та й не тільки дні, але й ночі. Що більше: Різдво зустріли з подвійною кризою. Стефанко вже кілька днів хворий, двічі був у лікарки. Поверхова діагноза “вірус” — нічого справді не каже — таким терміном можна охопити все — від тривіальної простуди до поважної небезпечної хвороби. А дитина справді хворенька — і то не на простуду! Щось йому болить, по ночах дитина не спить, апетиту зовсім не має, втратила зовсім зацікавлення довколишнім світом. Це для спокійного Стефанка, що любить багато їсти і рідко плаче — дуже нетипове. Сьогодні вранці Уляна повезла немовлятко до шпиталю на бадання, робила Ultra-sound, і ще щось — висліди, мабуть, будуть пополудні. О 4-ій знову піде до лікаря. Велика турбота. Боже мій, щоб хоч обійшлося без якогось поважного довготривалого клопоту!

Та це не єдина криза. Вранці на Різдво Остап встав, пішов до лазнички вниз і взяв собі гарячу купіль у ванні. Я була також у пивниці, коли він купався — бо ми пізно того дня встали і я вдягалася, щоб бути готовою до дітей. Потім пішла нагору, кормила Стефанка — Уляна з Іванком поїхали до церкви. Тимчасом Остап, як потім виявилось, після купелі у лазничці двічі зімлів! Голова закрутилася, впав, вдарився. А тоді це сталося вдруге. Він, однак, нічого нікому не сказав, опритомнівши, пішов нагору до спальні і поклався в ліжку. Ми довідалися про цю пригоду щойно, коли я пішла подивитися, чому він не іде снідати. Обоє з Максимом ми налякалися. Що робити? Кликати лікаря? Наглу поміч? Це значило б, очевидно, що його візьмуть до шпиталю — бо який лікар захоче ризикувати із таким серцевим пацієнтом? Якби не те, що я бачила, як він довго лежав у гарячій воді, і якби я не знала, яка в нього схильність мліти, — я, очевидно, також зразу кликала б поготівля. Але після чашки кави пульс поправився і я рішила трохи перечекати. За кілька годин чувся вже ліпше, з апетитом з'їв обід, але цілий день пролежав у ліжку, до різдвяного обіду, що на нього прийшла родина Горбачів, не вставав. Вчора ходив уже по хаті і головне його нарікання — на побите коліно, на підбите око, де зробився синяк, на стовчене ребро. Виглядає він побитий і посинячений, але може це було справді тільки зімління із слабости, викликане гарячою купіллю? Завтра їдемо додому — треба буде піти до лікаря. Маю надію, що і цей раз може якось минеться.

Я вже досить втомлена та й від учора відчуваю якусь простуду. Втомлений організм, очевидно, менше відпорний. За час нашого побуту тут Максим і Уляна тільки двічі були вдвох поза хатою — раз в кіно, раз у гостині в Горбачів. Зате тут у нас тричі була гостина. В день Нового Року Уляна запросила на обід Струків, Данила й Оксану. В день уродин Стефанка були Борис Балан, його хресний батько, із своєю жінкою, Олею Андрієвською. В день Різдва були Рома та Марко Горбачі із своїми малими дітьми Михайликом та Оленкою. Все це справді дуже гарні цікаві українські люди, що з ними приємно й цікаво поговорити. Свят Вечір провели ми у вузькому родинному колі — тільки нас шестеро. Максим вирішив уперше запалити ватран — і з цим виникла трохи комплікація, бо на хату

почало трохи диміти. Трохи молодий господар сперечався, коли я радила вогонь загасити, щоб ми не почаділи, але на другий день признав мені рацію, що не варто було ризикувати, тим більше, що на дворі — зима, хату не легко вивітрити, а крім того є у вітальні та їдальні нові стелі і не варто їх закопчувати. (Стелі в них минулого року просто “впали” — щастя, що не дітям на голови! — і направляти їх доводилось кілька місяців довгою кропіткою працею!)

Я тут старалася дати із себе максимум — трохи на господарстві — двічі робила пальчики, вареники, борщ, раз котлети, яринову зупу, тощо — багато часу проводила з дітьми, кілька разів ходила з ними на прохід. З обома разом на проході подвійним візочком — не така проста справа для навіть ще досить енергійної бабуні! Але попри всі мої обов’язки, я зараз після нового року вирішила посвятити два дні для бібліографічної праці і провела їх в бібліотеці Інституту св. Володимира та в Robarts Library. Допомогла мені трохи Люба Пендзей, знайшовши пару томів, щоб я не мусіла тратити час, шукаючи їх. Одну статтю мають прислати мені з Robarts, зробивши копію з мікрофільму. Це стаття Tilson-а про Шевченка — перше наукове дослідження в серйозному канадському журналі. Вчора Максим зробив мені послугу і за однією потрібною мені книжкою поїхав зі мною та Іванком автом на кемпус Erindale, може із 25-30 миль за Торонтом. Це — антологія слов’янських літератур у перекладах P.Selver-а, видана в 1919 році, де є кілька поезій Шевченка та переклад його автобіографії. Задля цієї книжки ми мусіли їхати так далеко та втратити кілька годин часу. Добре бодай, що книжку там таки знайшли, що вона була на полиці. Якби я попрацювала в бібліотеці Володимира ще довше, напевно знайшла б ще якісь додаткові матеріали! Везу сі собою добрих кілька десятків нових записів — зокрема переглянула весь їх комплект журналів *Жіночий світ* і *Промінь*, де є англійські сторінки. Очевидно, легше було б робити селективну бібліографію — вибрати тільки те, що найкраще. Але мені здається, що є потреба зібрати якнайповніші дані. Тоді щойно на основі цього великого матеріалу можна писати бібліографічні огляди, звертаючи увагу тільки на головне.

В Бібліотеці Володимира знайшла я листопадове число “Всесвіту” з рецензією Зорівчак на мою ULE65B. Це перший відгук на мою працю українською мовою в широкопочитному українському журналі. Значить, Микитенко таки пропустив. Отже — успіх, радість. Сама рецензія — це доповнений новими даними варіант англійської рецензії, що була вже появилася раніше в “Ukraine”. (Тут у Торонто цей англійський журнал більш відомий, як у нас. Зустріла, випадково, у бібліотеці Гаву і він казав мені, що передплачує “Ukraine” і читав там статті про мене!) Рецензія Зорівчак могла б бути написана цікавіше і підхід її не такий, як належить стосувати до бібліографічної праці — але кожен рецензент має право на власну думку і власну композицію рецензії. Я їй вдячна за труд, а сподіюсь, що зрозумівши ліпше мій повний плян після чергового випуску, вона може оцінюватиме його з іншої перспективи. Я дуже цікава, що написав Гольденберг і чи надрукує його рецензію “Радянське літературознавство”. Він — бібліограф, напевно інакше дивиться на бібліографічну працю. Не знаю тільки, на скільки він розуміє англійську мову?

(Стефанко трішки прокинувся. Я дала йому випити пляшку яблучаного соку — знову

заснув. Уночі всіх нас дуже вимучив — перед тестами не вільно було йому нічого пити — дуже біднятко мучилося і плакало. Це вперше від кількох днів, що він спить вже більше як годину і не плаче).

Торонто зустріло нас снігом і морозом, але тепер сніг на дорогах стопився і трохи тепліше — у всякому разі: вище зера за Цельзієм. Але сонячних днів було мало — сьогодні також захмарено. Сніг тут, між іншим, міські робітники забирають на грузовики і вивозять — це, очевидно, також причинилося до того, що вулиці майже вільні від снігу. Сміття також забирають двічі в тиждень, а крім звичайного збору сміття, є ще й спеціальні “смітярі” (це — з Іванкового словника!), які приїзять забирати пляшки і бляшані консерви на “ge-cycling”!

А прогос Іванкового словника. Сидимо при столі: Остап, Іванко і я. Іванко щебече. От я і взяла в руки олівець і карточку паперу, записую. А він: “Чому ти то записуєш? Що ти записала? — Прошу мені дати ще хліба. Ще хліба прошу! — Скірку їм. Я маю ще багато, ще багато скірок. — [співає] Нехай буде воля твоя, на небі і на землі, хліба нашого щоденного... — Я перше дві скірки приготую, тоді буду їсти.— Я трошки закусу, щоб мені добре їлося. [Баба: напийся молочка. П’є] — Білі вуса маю. — [Біля печі. Відкриває дверцята] Я так бавлюся, що там печуться голубці. Ті голубці, що там є, я не їм. Там темно є. Світла нема. Я дивлюся знов до печі. Бабо, я так дивлюся до печі. Щось тут. Я там за багато води наляв. Знов дивлюся на голубці. — Я приніс таку високу вежу. Бабо, я тут наливаю бензину до тої електрики. [Баба каже, що до електрики не треба]. Чи можна до опалу? Вже налив. Їдемо далі. Я взяв від кошика. Комусь подарунок. Сьогодні тут буде фонтанія”.

Що таке фонтанія, баба не знає. Вряди-годи Іванко видумує яесь нове слово. В Клівленді навчився співати Jingle-bells, але до того він має свій власний текст, так як йому запам’яталася незрозуміла рідкочута англійська мова: олевей, олевей — і повно інших мелодійних комбінацій відкритих голосних.

Наш новозакуплений різдвяний дарунок — VCR і дві діточі українські відеострічки — *Найкраще місце в світі* і *Коза-дереза* мають неабиякий успіх. Іванко не менше як 10 разів дивився вже на *Найкраще місце в світі* — каже собі щоразу пускати відеострічку “про хлопчика”. Це купив Остап напередодні свят, з оголошення в *Свободі*. Це робота Марти Шлемкевич-Савицької з дітьми її музичного дошкілля. Виконавцями є маленькі діти до 5-ти рочків. Текст Іванни Савицької читає Славко Новицький. Діти перебрані за комашок і пташат виконують простеньку хореографію Марти Савицької. Я пробувала сама для себе проаналізувати: в чому успіх цієї відеострічки? По перше: дуже вдало підібрана спокійна музика. Добрий диктор. Простенький виразний зрозумілий текст. Прекрасні діти — їхня невинна простота полонить і дорослого глядача. Іванко зачарований. Зворушена успіхом цієї стрічки я пішла до Арки і вже тут купила *Козу-Дерезу*. Хоч коштує ця річ 45 дол. — до “Найкращого місця в світі” вона не може рівнятися. Іванко, думаю, навіть трошки боїться. Музика виконується абияк, текст читають нерозбірливо. Навіть дорослому слідкувати за ним важко.

11 січня 1990. Метро. Філядельфія.

Добилися вчора додому без пригод. З лєтовища приїхали таксівкою. В хаті все гаразд: сват припилнував, навіть зробив мені додаткову послугу і завіз до інспекції авто. Але я пригноблена і пририта. Ультрасаунд виявило якусь плямку на Стефанковій нирці. Найгірша можливість: рак. Спеціаліст, правда, потішав, що це — не єдина можливість, що дальші тести можуть ситуацію вяснити і може діагноза не буде така застрашаюча. Але дитинча вчора довелось віддати до шпиталю. Я востаннє могла їм ще допомогти і послужити: цілий ранок провела з Іванком, але тепер, після нашого від'їзду, Максим, бідна моя дитина, матиме додатковий клопіт — Уляна мусить бути із Стефанком у шпиталі, а семєстр почався і Максим має лекції. Сьогодні він на час своїх лекцій мусить також Іванка завезти Улянї до шпиталю, бо що з ним зробить? Якщо кінцева діагноза виявить рака — перспектива дальшого життя — застрашаюча. Операція, хємотерапія, радіація. А це ж однорічне дитинча! Чи справді можуть ці забіги врятувати йому життя? І на як довго? Чи тільки вимучать дитину і будуть страшною травмою для всієї родини?

Чуюся погано. Життя мені немиле. Обличчя запухле від простуди і плачу. Ще й на правому оці повіка напухла і коле — може робиться ячмінь. Чи зможу я в такому фізичному і психічному стані працювати? Сьогодні ключевий день: Мариля мусить мені здати звіт за минулі два тижні і за поїздку на засідання кооперативної групи в Нью Йорку вчора. А завтра — її черга на вакації — їдуть до Англії. Буду на роботі сама.

12 січня 1990. Метро.

Дзвонив учора ввечорі Максим. Діагноза: рак. Що далі, ще невідомо. Справжній удар долі — не легко буде його перенести. Таке маленьке, спокійне, веселе дитинча! Ще пару днів тому бачили ми його, здавалось, зовсім здорового. Бігав з бабою за ручку по хаті, пускала я його і самого спєртого на візочок, щоб пробував ходити. За час нашого побуту там зробився навіть більше “балакучий” — час до часу почав видавати якісь звуки, часом такі як ба-ба, мама, але найчастіше — і це було потішне — “щось, щось”. Апетит ще кілька днів тому мав знаменитий — приємно було його кормити і сам був як товстєнька клюсочка. Усміхався, простягав ручки... І от раптом, як рукою зняло. Дитина почала по ночах дуже плакати, звертати, дістала гарячку, перестала їсти... Як і чому це сталося так раптово? Навіть якщо є в організмі рак, невже ці симптоми безпосередньо з ним пов'язані? Якби не модерна медична технологія, ніхто про цього рака не знав би. Чи справді знати правду така благодать? Чи варто піддавати таке маленьке дитинча всім можливим медичним заходам, що може продовжать йому життя на рік-два, але якою ціною? Чи не буде це мука гірша від самої смерті? Хоч як мені жаль Стефанка, моя найбільша турбота тепер за Іванка, Максима, Уляню. Інстинкт самозбереження наказує врятувати живе й здорове — боюся, щоб вони не зруйнували собі життя для справи, яка а ргіогі визнана безнадійною.

15 січня 1990. Понєділок, метро.

Neuroblastoma. Діагноза, яка криє в собі нашу трагедію. Не можу спокійно про це говорити. Не хочу нікого бачити. Марко та Ія вже знають — не від нас. Я не наважилась би сповіщати їх про таку новину. Але від правди не втечеш. Марко говорив з Максимом і довідався. Приїхала тепер до Торонто Маруся Пасічник — це був запланований приїзд, разом з гостем з України, кузеном Уляни, Орестом. Вона трохи допоможе. Стефанка на пару годин відпускають із шпиталю. Він має на ручці IV і дістає якісь антибіотики. Ще мають робити catscan і ще якісь тести.

Добра терапія — моя бібліографічна робота. Вікенд — з ранку до вечора — провела над комп'ютером. Переписала як Addenda 2 мої торонтонські знахідки і тепер поступово переносю до головного тексту. Всіх записів буде, мабуть, 788. Ще мушу сьогодні вполудне піти до Van Pelt і пошукати за рецензією у *Westminster Review*. Хоч це і рецензія, але тому, що вона — одна з перших, варто було б її включити з анотацією до ULE65A. Десь я вже її бачила, бо маю незлі дані, але без ширшої анотації. Дай Боже, щоб я знайшла це у Van Pelt, бо на розшуки в інших бібліотеках нема вже часу.

17 січня 1990, середа, метро.

Кожного ранку моя перша свідомо думка: Стефанко. Бідне моє внучатко! Чи вдасться його врятувати? Чи справді можливий ще поворот до нормального? Страшний жаль, здавалося, так добре вже укладалося їм життя! Бідні, бідні вони і турбота велика моя за Іванка, Уляну й Максима. Не можу про це писати, бо плачу і люди в метро звертають на мене увагу. Треба триматися. Потішаю себе, що адже бувають і гірші трагедії. Не треба далеко шукати. От те, що сталося Юркові Чайківському — загинула молода мама, залишила дитину сиротою. Турбота моя і про Ію і Марка, така вістка — удар і для них, зокрема тепер, коли Ія важко проходить свою вагітність, дуже ослаблена, анемічна, часом мліє.

Прийшов учора том поезій Святослава Гординського, з теплою присвятою: “Дорогим Остапові і Марті Тарнавським, також челядникам словесної копальні”. Поезії Гординського завжди були мені особливо близькі. В дитинстві і в ранній юності багато їх знала я напам'ять. Приємно, що він дожив до таких нових своїх успіхів, що може порадуватися і цим товстим томом і відродженням свого імені в Україні. Везу сьогодні цей том до бібліотеки — хочу зробити фотокопію його перекладів з Лободовського — про ці матеріали просив Доценко у Києві — і от як добре, що вони у цій книжці — не треба буде за ними десь розшукувати.

18 січня 1990, четвер, метро.

Вчора вперше побачила “Жовтень” за грудень, а в ньому досить велику добірку Остапових віршів та статейку про нього М. Ільницького. Справді: повернення до материка, успіх. “Жовтень” тепер найпочитніший в Україні журнал. Наклад, здається, 80 тисяч або й більше. Це не те, що еміграційні видання, що друкуються малими тиражами і що їх читає горстка зацікавлених літературою емігрантів. Добірка прикрашена фотографією з молодих літ — я й не знала, що Остап дав їм цю свою знімку. Та й на'вязуючи до знімки,

Льницький дав заголовок своїй статті: “У Львові був він молодим...” Є у статті деякі дрібні помилки (зовсім немає згадки про збірку “Мости”, наприклад). Добір також, як на мій смак, не найкращий. Деякі вірші — слабі і передруковувати їх, може, не було варто. Але це вибір редактора і його смак, а не мій, очевидно тут вирішальний. В статті Льницького є критичні нотки — цікаво, що вони перегукуються в деяких аспектах з опінією Бойчука/Рубчака в Координатах. Грудневий “Жовтень” ми мусіли позичити від Тита Геврика. Наше число чомусь забарилося, маю надію, що не пропаде. Також і досі не прийшло число “Всесвіту” за листопад, де є рецензія Зорівчак на мою бібліографію. Просто, пех! Але я рецензію вже бачила в Торонто, і зробила собі фотокопію. Прийшло вже наступне, грудневе, число, отже виглядає, що листопадове пропало десь на пошті. Вчора послала до Камкіна реклямацію.

19 січня 1990, метро.

Catscan виявив рака на костях, тобто neuroblastoma в найгіршій стадії. Вчора зробили дитині хірургічний захід: вклали тубку чи щось таке, куди проводитимуть в організм хемотерапію. Вже згадували лікарі і про можливість перещеплення кісткового мозку (bone marrow). А це ... Господи! означало б, що цей “bone marrow” мусіли б узяти від Іванка! Найгірші мої передчуття справдилися. До мого великого болю додали ще додаткову дозу і мої найближчі: Остап, Марко, Максим. Коли я з болем сказала, що ліпше, якби дитина була померла при народженні, як таке страждання тепер, накинулися на мене: як можеш таке казати, що дитину [мовляв] треба рятувати за всяку ціну.

22 січня 1990, понеділок.

Пополудні вчора по телефону Максим сказав у відповідь на моє питання: “Сьогодні ми мали добрий день”. Тобто: були разом утрюх: Максим, Уляна й Іванко, бо Баба Маруся залишилася із Стефанком у шпиталі. Бідні мої діти! Все їхнє життя тепер — розбите і навіть така нормальна обстановка, як бути родині разом у хаті — рідкість, добрий день, який треба вміти оцінити.

Я мала багато щастя в житті і треба сказати: цінила його, була свідомо його проминальності. “На терезах, де справедливість важать, відмітили мені надміру щастя...” писала я в ранньому вірші. Але щастя моє не простяглось охоронним щитом і на родини моїх дітей. “Статистика — це божище суворе, найневблаганніший із бюрократів...” І ось статистика догнала і нас. Мільйони дітей виживають, здорові і виростають на нормальних дорослих людей, але є ж тисячі уломних, хворих, приречених на ранню смерть. Тим разом фатум вибрав Стефанка.

В Україні вчора мав бути ланцюг соборности — масова демонстрація через всю Україну. Чи вдалося? І чи матиме це відгук в західній пресі? Навряд. Є важніші події: в Азербайджані справжня гаряча війна — Червона армія і КГБ вислані, щоб втихомирити населення. Не тільки міжусобиці між вірменами та азербайджанцями, але й революта проти Москви, намагання вигнати армію... Азербайджанці, натякають західні

кореспонденти, мають підтримку Ірану, отже справа поважна. Ах, щоб ця імперія нарешті розпалася!

Були ми в п'ятницю ввечері на доповіді Ісаєвича (про Галицько-Волинську державу) в Інституті Липинського. При тій нагоді я дала йому свої бібліографічні роботи (ULE65B, OT, і Нац. рев. в поезії) — він же ж голова Бібліографічної Секції при Міжнародній Асоціації Україністів. Передала ним також для Сергія Білоконя 16 номерів журналу “Українська книга”.

Викінчую свій ULE65A. Нова нумерація вимагає ґрунтовного перероблення покажчиків.

23 січня 1990, метро.

Після роботи вчора пішла на виступ Гунчака перед клясою студентів Рудницького. Говорив він про Рух і показував відео-запис з установчого з'їзду у вересні 1989 року. В аудиторії було може із 35 осіб — передусім молодь. Гунчака в ролі професора бачила я вперше. Його ноншалантність трохи мене заскочила, зокрема ж через те, що тема його як-не-як поважна і трактувати її належало б може із більшою серйозністю. *Сучасність* за редакцією Гунчака тількищо видала товстий том, присвячений матеріалам установчих зборів. Софійка Геврик в дискусії висловила думку, що мовляв, ці матеріали добре було б перекласти і видати англійською мовою. Гунчак на те: нема грошей на таке видання. Коли прийшла черга на мене, я поставила два питання: 1/ як стоїть справа з газетою, що її має видавати Рух? і 2/ чи справді не було б більшою допомогою Рухові видати їх матеріали для англомовного світу, ніж висилати для шкіл Києва комп'ютери? Це мені напевно не з'єднало Гунчака: він у цій другій репліці відчув, мабуть, загрозу. Адже збірка фондів на Рух іде повною парою — і справа не так у тому, чи є фонди, але як найдоцільніше ці фонди використовувати.

24 січня 1990.

Вперше бачила вчора в нашій бібліотеці новий том *Who's Who in American Law*. З цікавістю відкрила: вмістили мене чи ні? Є! Пошукала під прізвищами: Kelly, Arlin, Day, Smolka — нема. Невже я — єдина з нашої бібліотеки? Навіть директорки нема? Зробила я собі фотокопію, але нікому не показувала і з ніким про це не говорила. Остапові також ні. Він цими днями насуплений, ущипливий — гаркає на мене, як собака. До цього може причинився Фізер, який телефонував до мене, щоб запросити на Міжнародний конгрес україністів у Києві в серпні. Я поінформувала його про ситуацію в родині, про те, що мені залежить передусім на тому, щоб міг туди поїхати Максим і що я, правдоподібно, мусітиму поїхати до Торонто, бути з Уляною і дітьми, щоб увільнити для цього Максима, отже навряд чи сама зможу поїхати. Але Фізер радив зголоситися тентативно, на всякий випадок — отже я так і зробила і навіть запропонувала доповідь про сучасний стан літературної українки. В цій справі були три телефони — він потім дзвонив, щоб дістати число мого пашпорту. Думаю, що це Остапові іде на нерви: він про ці справи висловлюється з великим сарказмом.

В справі МАУ вийшла смішна заковика. Дістала я листа з Едмонтону — копія 4-сторінкового листа Кравченка до Розумного в справі контрверсії докола МАУ. (Кравченко пропонує, щоб Канадська Асоціація Славистів стала членом МАУ і була замість окремого канадського осередку українців). Лист цей, очевидно, був призначений не мені, а Максимові, але секретаріят має під прізвищем Tarnawsky мою адресу — отже прислали мені.

25 січня 1990.

Подзвонила я вчора до Ані. О. Василь Головінський помер, як ми були в Торонто — кондоленції складала я зараз після повороту телефоном Андрієві та Романові — Ані тоді не було вдома. Треба було потелефонувати вдруге — я відкладала це, бо Ані треба було розповісти про наше велике горе, а це тема така болюча, що я не можу панувати над своїми почуттями. Вчора, однак, довелося. Аня ще нічого не знала: доказ, що ні Люда, ні Леся, ні Лабуньки, ні Геврики, ні ніхто інший цієї прикрої новини не передали. Аня — приязна душа, ми багато чого в житті разом пережили. Але після розмови, я просто лягла в ліжку. Нічого вже не хотілося робити. З Максимом говорила передвчора: дитині почали хемотерапію. Уляна в шпиталі. Він — удома з Іванком та бабою Марусею. Розповідав про Іванка. Каже: “знаєш, часом бувають і приємні хвилини. От я з Ромою Горбач і її дітьми взяв Іванка на санки. І він так тішився! І зовсім не боявся, сам навіть їздив на саночках!” Іванко не зможе ходити до світлички, як раніше плянували. Головно через те, щоб не приносити від інших дітей бактерій, які через Іванка могли б пошкодити Стефанкові. Дитину в час хемотерапії, казали лікарі, треба особливо берегти від можливої зарази.

29 січня 1990, понеділок, метро.

Висилаю сьогодні Роксоляні до Львова інформації про такого англійського письменника, що називався Augustus Septimus Mayhew, і що його, мовляв, перекладала Марко Вовчок. Інформації з таких джерел: *Dict. of Lit. in the Eng. lang. from Chaucer to 1940*. Myers, ed. Oxford, 1970; *New Century Handbook of Eng. Lit.*, Barnhart, ed. N.Y.: Appleton, 1956; *Webster's Bio. Dict.* 1980; *Enc. Brit*, 15th ed. Micropaedia, 1974. Листа не пишу, бо ніколи і копій собі не лишаю. Тому й списую ці джерела, на випадок якби лист пропав.

Праця над ULE65A ще не скінчена. Фактично два диски самого тексту вже готові, але робота над покажчиком іде поволі і не можна її прискіпити. Спізнюся. Трудно.

5 лютого 1990, понеділок, метро.

Примушую себе воскресити щоденник, як примусила себе воскресити себе саму до життя. Ніколи досі ніщо так мені не боліло, як нещастя, що звалилося на голову Максимові. Дитина проходить хемотерапію, була пару днів вдома, вже знову в шпиталі. Телефонуюмо кожний день, але їх тепер часто немає вдома — рідко бувають всі разом. Післали ми їм 2,000 дол., щоб допомогти з опікою. Знайшли, на щастя, якусь українську дівчину зі Львова, Наталю. (В Торонто це легше, як деінде). Вона приходить тричі в тиждень:

понеділок, середа, четвер. На вівторок приходитиме допомагати п-ні Стефа, що вже раніше часом залишалася з дітьми. Таким чином, принаймні, може Максим зможе якось унормалізувати свою працю.

Моя ULE65A виявилася доброю терапією. Примусила сконцентрувати думку на іншому. Але праця над покажчиком — така страшно довготривала морока, що треба бути хіба божевільному або одержимому, щоб взяти собі на голову добровільно і без винагороди такий великий клопіт. Але вже закінчила і сьогодні шлю Кравченкові три диски. Всіх записів — 721. Сторінок (без інтерліній) є 340. Якщо без змін надрукують на Laser-printer-і — вийде більше. Але вони повинні зменшити шриффт — отже може вийде около 300.

Будучи на пошті — бо до Кравченка диски хочу вислати рекомендованою посилкою — вишлю також частину своєї прози і перекладів Манастирському для мовної редакції. Він обіцяв мені це зробити, коли я бачилася з ним у Торонто. Тимчасом я візьмуся за решту перекладів — щоб їх переписати на комп'ютері та перередагувати для книжки — робота, що її я мусіла минулого літа припинити через підготовку курсу For. & Int. Legal Research.

6 лютого 1990, вівторок, метро.

В Москві вчора і сьогодні проходить історичний збір Центрального Комітету Комуністичної Партії. Горбачов запропонував, щоб партія зрезигнувала з монополії на владу, що є гарантована 6. точкою конституції. Чи переборе він консервативну опозицію? А якщо це йому не вдасться, чи не дійде до кривавої розправи з комуністами, як це вже сталося в Румунії? Комунізм валиться на наших очах в усьому світі, партії в Східній Європі міняють назву, перетворюються на соціал-демократичні партії. Great was it in that time to be alive — писав William Wordsworth про французьку революцію. Дай Боже, щоб дожили ми до розпаду імперії, до незалежності України. Але проблеми в СРСР — дуже важкі. Нелегко направити великомаштабні помилки сімдесяти років. Економіка в руїні, природа зруйнована, люди відзвичаяні від ініціативи, продуктивності праці, відповідального демократичного думання. Перехід на вільний ринок буде супроводитися великими травмами: безробіттям, ще більшою нуждою. Чи витримають люди? Чи не обернеться все у криваву анархію? І що буде з нашою Україною? 22 січня від Києва до Львова створили символічний ланцюг єднання — перше того роду відзначення соборності за всю історію. Велика світова преса про це не рапортувала — бо всю увагу зайняли справи азербайжансько-вірменського конфлікту і вислана Горбачовим до Азербайжану армія.

7 лютого 1990, середа вранці, метро.

Хотіла вчора ввечері поїхати на виступ бандуриста Нечепи. Мала їхати сама, Остап не виявляв охоти. Зібралася, пішла до авта — а моє авто — мертве. Я зрозуміла, що сталося: виладувалася батарея. В неділю ми їздили по харчі до крамниці. Це було вдень, але погода була дощова і туманна, треба було світити фари. От, очевидно, я, повернувшись додому, забула виключити світло. Було ясно на дворі, легко було не помітити. Ну, це мені

трапилося вперше за 12 літ мого шоферування! Концерт, очевидно, пропав. Сьогодні треба мені буде після повороту з праці, викликати ААА, щоб дали мені “jump” і щоб нарядити наново батарею. А може доведеться купувати нову?

В неділю була також притичина з Остапом. Їздив зі мною до крамниці, але був набурмосений і ще більше як звичайно, нечемний. Я думала: це — наслідок його телефонічної розмови з Костюком. Остап тепер редагує черговий збірник “Слова” і Костюк був, здається, незадоволений якимись редакційними змінами. Зрештою, не знаю точно, бо ОТ не вважає мене гідною такої інформації, і я тільки догадуюся. Але ні. Виявилося зовсім щось інше. Нарешті вийшло це з нього, з відповідною дозою жовчі і злосливості. Підчас дня почав, видно, переглядати мій машинопис ULE65A. Побачив, що там його імені нема і давай з претенсіями: мовляв, в нього є одна англomовна стаття про бібліотеки в Україні. Кажу: адже це до літератури не належить! А він помітив, що є в бібліографії моя статейка “Monuments and books” (про потребу перекладів, а не пам’ятників) — і це викликало зливу кпин. Прикро й болісно було це слухати. Але прикро передусім за самого Остапа, за його справді хворобливе амбіціонерство. Я тільки сказала, що бібліографія складена за певними принципами. Якби включити одну статтю про бібліотеки — треба б включити і всю літературу до цієї теми. Мої дві статейки з “Нашого життя” — обидві про літературу. Я писала до *Н.Ж.* і на інші теми і цього матеріалу не включено. У висліді цього істеричного вибуху, я заглянула до своєї персональної бібліографії. До 65-ого року є і в мене англomовні праці, солідніші і важніші, як дрібні мої статейки з *Н.Ж.* Наприклад робота про Фіоля і Федорова і раннє книгодрукування в *Ukrainian Quarterly...* Але воно поза темою. Принцип, що його я жартома називаю “Славутичівським”, мені чужий. Славутич, хоч і має поважні заслуги для бібліографії, мав засаду передусім сконцентруватися на всіх писаннях Славутича і про Славутича, а решта була додатком... Остап, мабуть, хотів би бачити такий підхід і в мене... В пізніших періодичних випусках будуть його деякі статті, що їх він — у перекладі — надрукував по англійському. Отже не має потреби хвилюватися, буде репрезентований. Моя ULE тільки віддзеркалює реальність — я навіть поспробую зробити деякі висновки (напр. про те, що більшість зібраного мною матеріалу, була писана pro domo sua, а не для широкого англomовного світу).

8 лютого 1990, метро.

Прийшов лист від Роксоляни. Повідомляє про висилку своєї нової книжки “Реалія та переклад” та й просить про відбитки двох статей, що про них інформацію знайшла в моїх бібліографічних списках (я їй залишила відбитки з *JUS*). Повідомляє також, що ні Геляс, ні Ільницька листів від мене не отримали. Ну, це не добре. Ільницькій я вислала серію фотографій. До Геляс лист був офіційний, в справі бібліотечного обміну.

Казав Максим, що отримав перший фінансовий звіт зі шпиталю. Один день коштує головокружну суму — 770 кан. доларів! За 20 днів побуту Стефанка в шпиталі, кошти виносять щось 15,000! На щастя, в Канаді медичне забезпечення таке добре, що всі ці рахунки будуть заплачені. Дитина ще й далі у шпиталі. Незабаром має бути нова рунда

хемотерапії. Життя Уляни й Максима дуже ускладнене: вони рідко бувають разом. Хтось мусить бути весь час у шпиталі з Стефанком, отже чергуються. Домашня поміч, що її придбали і що її ми допомагаємо оплачувати, дає змогу Максимові піти на працю на університет, але не більше.

Наші каліфорнійці 2 лютого відзначили 10-ту річницю подружжя. Я послала їм 10 троянд з таким привітанням: Ten years of togetherness and a new hope growing. Congratulations. А нова надія справді росте: каже Ія, що вона вже така велика, як хата.

9 лютого 1990, метро.

Написала вчора довгого листа до Роксоляни — це вперше того року, отже мусіла їй написати про нашу трагедію із Стефанком. Вислала їй також копію її статті із *Форум*, ще з 1985 року — інформацію вона знайшла в моїх друкованих бібліографічних списках в *JUS*. Ще треба мені буде піти до бібліотеки і зробити їй копію статті Parmehl-а з *Canadian Slavonic Papers*.

New York Times вчора повідомив великими заголовками про історичну подію великої ваги: пленум ЦК Компартії СРСР погодився зректися монополію влади, що гарантований 6. точкою радянської конституції! Редакційна стаття *NYT* називає це “третьою російською революцією”. Газета повна прецікавих інформацій. В час полуденку читала я бібліотечний примірник, але потім купила ще і свій власний, щоб могли прочитати більше і принести додому Остапові. Є також пів сторінки опіній про подію різних експертів — таких величин, як Richard Pipes, Zbigniew Brzezinski, Ulam... До цих вибраних включили також нашого Романа Шпорлюка — і хоч ніде не написано, що він має щось спільного з українцями — дуже приємно побачити, що і наші люди можуть говорити на найвищому рівні і що їх шанують. Шпорлюк, між іншим, ужив пам’ятну фразу. Характеризуючи подію, як повний відрив від ленінізму, Шпорлюк сказав, що це така несподівана й революційна подія, як була б, наприклад, заява папи римського про те, що нема Бога.

14 лютого 1990, метро.

Свідомо поборюю депресивні настрої. Стараюся менше думати про моїх внучат — досі найбільшу радість мого життя. Часом це мені вдається. Були з Вірою в кіно — вперше, мабуть, за пів року. Фільм “Driving Miss Daisy” із знаменитою 80-літньою акторкою Jessica Tandy — не був, мабуть, найліпшим для мене вибором. Нагадав мені Маму в останні роки її життя, не підніс на дусі, навпаки. Взлася трохи читати. Купила Кошелівцеві переклади з Кафки. Читаю. Вибір також невідповідний. Саме тепер читаю “Перетворення”. Пригадую, як читала цей кошмар уперше в англійському перекладі (Metamorphosis).

Поїхали 12-ого відвідати увечері Лабуньків — були Марійчині уродини. Трохи там посиділи, поговорили. Вони мають поважний господарський клопіт. Течуть їм рури з лазнички. Просто через стелю до кухні. Потрібний великий ремонт. Ремонт буде потрібний і нам. Тепер, коли хата вся відновлена і з новими килимами, з’явилася на стелі

в їдальні мала плямка. Виявляється, є щілина у рурі, що відprowadжує воду з ванни у лазничці нагорі. Треба буде зривати в лазничці підлогу, направляти рури, тоді наново закладати нові кафлі. Коштовна робота. Але ми з цим ще почекаємо. В нас не так критично, як у Лабуньків. Маємо другу лазничку, можемо якийсь час не вживати ванни. Але роботу цю колись треба буде таки зробити.

20 лютого 1990, вранці, метро.

Вчорашній день пройшов під знаком Ліни Костенко. Рудницький zorganizував їй два виступи — один в полудне на La Salle, другий в рямцях його курсу на PENN увечері. Я не пішла до праці, взяла собі хворобовий день, і у висліді були ми з Остапом на обох її виступах. Ще може підемо сьогодні ввечері — вона має ще заповіджений виступ в Інституті Липинського. (Між іншим, я не плянувала іти до Ля Саль, але вночі зовсім не спала, і під ранок вирішила відпочити і не піти до праці).

На La Salle виступ в амфітеатральній аудиторії, що була майже виповнена і студентами і прихожанами з-поміж української громади, був англомовний. Рудницький на льоту перекладав те, що говорила Ліна і робив це дуже уміло, як тільки він єдиний це вміє. Говорила Ліна про “обличчя ворога”, що нарешті починає затиратися, про потребу не ідентифікувати всього радянського як “Russian” — була, як видно, приготована говорити до американської студентської аудиторії. Віршів прочитала лиш пару, зате відповідала на ставлені запитання. Між іншим, на питання Генка Лащика про те, як вона бачить ролю поета в суспільстві, відповіла, що роля поета — тільки писати.

Виступ на PENN був українською мовою і говорила виключно Ліна. Віршів, нажаль, прочитала тільки кілька і то, на мою думку, не тих найкращих. Були і запитання, що на них вона відповідала, і що з них більшість не стосувалася її творчости. Читає вона абияк і як сама схарактеризувала себе, не належить до поетів естрадних. Підкреслила, що перебудовуватися їй не треба, бо ніколи не написала ні рядка, якого б їй треба було соромитись. Я запрошувала її з сином до нас, але вона залишилася в Грицевих і, здається, завтра вже від’їде. Ліна має опінію примхливої жінки, багатьох прихильників у Дітроїті, Нью Йорку і в інших містах вона собі зразила або й образила. Рудницький трохи боявся її виступів, але пішло все добре, за пляном, без комплікацій.

21 лютого 1990, середа.

Були ми вчора ввечері і на третьому з черги виступі Ліни Костенко — тим разом в Інституті Липинського. Їхали ми автом із Шиприкевичами, тобто авто вела не я, а Марта Шиприкевич. Цьому я була дуже рада, бо прийшла з роботи втомлена, із розболілими крижами, а ще й потемки на мало знаних дорогах не люблю їздити. Тим разом Ліна приготувилася говорити до істориків, центрувалася довкола теми, чи має право поет відбігати від історичної правди. Говорила вільно і відпружено, з більшою як досі дозою щирости і тепла. Були також репліки від аудиторії і атмосфера була неформальна, приятна. Прочитала вона й низку віршів, деякі із сатиричним ухилом, з гумором. Зібрала

ця на-швидко в останній мінуті зорганізована імпреза значне число гостей: невеличка зала Липинського була вщерть заповнена, як рідко коли. Потім ще її обступили, продовжували розмову. Я не підходила, не бажаючи їй накидатися. На вечорі в PENN я подарувала їй свою книжку і запросила до нас у гості. Як схоче, може скористати в майбутньому. Вона має ще заповіджений виступ в УОКЦентрі на 17 березня. — Цікавих кілька дигресій: Ліна була дуже незадоволена з того, що їй довелося вже тут в Америці (мабуть в Univ. of Michigan) виступати з доповіддю про ... Пушкіна — була прикро вражена тим, яку малу роль грає україністика на американських університетах, у славістичних відділах. — Вірш про королеву Ядвігу писався в румунському королівському палаці, де була міжнародна зустріч письменників, в час безсонної ночі — і не був адресований польській королеві, як це думав Пеленський.

23 лютого 1990, метро, пополудні, в дорозі додому.

П'ятниця сьогодні. Томплячий повний праці день. Вранці комплікація — проблема із сигналами на метро. Це заповідали вже по радіо, отже я навіть не пробувала іти до підземки. Спочатку думала їхати поїздом, але потім подумала, що варто мені приєднатися до Віри, яка їде щодня автом на працю до центру міста. Так і зробила, але спізнилася до роботи на цілу годину. Віра їхала не до праці, а до лікаря і виїхала трохи пізніше. Зловив нас страшенний рух на Брод стріт, бо у зв'язку із проблемою підземки були автобуси, що возили пасажирів між станціями. В роботі знову ж увесь день провела разом з Марилею на гарячковій підготовці нових замовлень, на обговорен-ню закупу документів GATT на мікрофільмах (около 15,000 дол.!) та й у зв'язку з тими документами GATT мали ще й діловий полуденок у Faculty Club з колегою з Вашингтону Ellen Schaffer. Тримати темпо з цими молодими жінками вимагає досить зусилля. Вони — Елен і Марія — ще повні амбіцій бути заангажованими в діяльність наших професійних організацій, їздити на конференції ітд. Мене це тепер уже менше цікавить. Але я — шеф відділу, мушу брати на себе відповідальність, робити рішення ітд. Думки про пенсію, що в січні відійшли були вже на другий плян у зв'язку з потребою грошей, знову повертаються в голову. — Дитина вже пару днів удома і це Максимові й Уляні велика полегша.

1 березня 1990, четвер, метро.

Щоденник занедбаний: часто замість робити нотатки, читаю. Якраз тепер Кошелівцевого Кафку. Єдина інша моя лектура: New York Times підчас полуденку, Літ. Україну часом по дорозі додому і по вечері, Дзвін перед сном. Все це дуже вибірково. Вечорами і по суботам-неділям працюю над новою редакцією перекладів. За останніх пару тижнів скінчила працю над такими новелями: Портативний фонограф, Мадам Зіленська і король Фінляндії та Муха. Мадам Зіленська ніде ще друкована не була. Прийшло мені на думку: чи не послати її до Всесвіту? Може так і зроблю.

Марко був пару днів у Торонто у зв'язку з якоюсь міжнародною конференцією профспілок. Відвідав, очевидно, Максима. Вчора вже повернувся додому і ми з ним

говорили по телефону. Кажеться, що Стефко виглядає і поводить себе нормально, тільки зовсім вилисів від хемотерапії... В час, коли Марко був у поворотній дорозі в літаку, в південній Каліфорнії був землетрус. Понад 5 на шкалі Ріхтера. Всі ми дуже перелякалися. Я негайно потелефонувала, щоб дати знати, що все гаразд. Ну, їй не потрібно тепер такого додаткового стресу... Але добре, що не було гірше.

5 березня 1990, понеділок вранці, метро.

В суботу виступав у Філядельфії Ростислав Братунь. Виступав не як поет, а як політик. Він — народний депутат до Верховної Ради СРСР у Москві, провідний діяч Руху. Говорив ефективно, елоквентно, дуже патріотично. На ставлені запитання, однак, часто давав відповіді, що не були справжніми відповідями. На залі був Петро Рубан. Він поставив Братуневі пару питань трохи провокативного характеру, але у спокійному, поміркованому тоні. (Рубан — дисидент, колишній політв'язень — не може терпіти, що колишні правовірні комуністи “перебудувалися” і тепер задають тон і стали лідерами в Україні). Братунь гостро йому відповів і з його відповіді я довідалася, що Рубан творить якусь політичну партію і веде якусь акцію тут і в Україні. Братунь висміяв це, як неповажне явище, що до нього причетні несерйозні люди, які тільки компромітують справу і що варто свою енергію не розпорощувати, а спрямувати на інші рейки. Це звучало досить переконливо, але пізніше, відповідаючи на запитання інших людей, раз-у-раз повертався до Рубана і порушеної ним справи і то в дуже емоційному тоні. Це мені не подобалося. Якщо справа Рубанової партії така сміховинна, навіщо приділяти їй так багато уваги? По друге: демократична полеміка повинна завжди бути “в рукавичках” — це ми спостерігаємо на кожному кроці в Америці і нашим ще цього треба вчитися.

Братунь — давній знайомий Ізи. Отже Іза привіз його потім ще на пару годин до нас додому. Були Софійка і Тит Геврики, Мирослав Лабунька, Іза, д-р Кліш, що мав відвезти Братуня на нічліг до пані Ільницької. Засиділися до пізньої ночі. В ближчій зустрічі видався мені Братунь занадто зарозумілим і самопевним. Виявилось, що він був колись у сітці молоді ОУН... Отже це вже для нього третя перебудова... На мої питання про вибори, механізм виборів до Ради в Москві і до Ради в Києві відповіді не дав.

7 березня 1990, середа, метро.

Вчора поштою прийшли від наших дітей дві посилки, що зробили нам приємність. Від Гі і Марка — кілька фотографій, що документують у дотепний спосіб прогрес Гіної вагітності. Від Максима — відео-запис з їхнього життя, зроблений в час Маркових відвідин у Торонто. Модерна технологія дає нам змогу побачити їх, мов живих, на фільмі. Очевидно, такий запис не легко зробити так, щоб був він і ефектним і якнайбільше натуральним. Фотокамера, очевидно, звертає на себе увагу дітей і вони до неї, зрозуміла річ, реагують. Але відео-запис — довготривалий, вони робили його на протязі кількох днів, і він справді дає досить близьку до реальності картину їхнього побуту. Стефко на фільмі виглядає і поводить себе цілком нормально і ніхто не подумав би, що він — приречений страшною хворобою. Правда, не має того хвилястого білявого волосся, яке мав у січні, але це

дрібниця. Іванко, очевидно, найбільше з усіх реагує на камеру — але є сцени, де він про неї забуває, або взагалі не свідомий, що його фільмують. Є кілька розмов про “телевізію” — але вони стосуються не телевізії взагалі, а обіцянки, що, мовляв, як сфільмуємо, то потім зможемо себе оглядати на “телевізії” (тобто на VCR). Ми з Остапом до пізньої ночі дивилися на це відео — не знали, що воно таке довге. Якби знали, були б розділили на два вечори.

8 березня 1990, четвер, метро.

Wir sind noch einmal davongekommen! Вчора в нашому метро на лінії Market Street Elevated сталася велика катастрофа: виколієвся поїзд! Є троє вбитих, около 170 поранених — а решта матиме психологічну травму на довгий час. Маю щастя, що вийшла з дому около 10 хвилин пізніше, як звичайно, а то могла б була попасти саме на цей поїзд. Коли я під'їздила вчора до City Hall лінією Broad Street Subway, вже проголосили, що пересідати на Market-El не можна, бо поїзди не ходять. Не сказали чому. На горі, на вулиці, вже курсували спеціальні автобуси і я сіла на один з них, але скоро знову висіла. Вулиця Market була затарасована автобусами, автами, було багато поліції, пожежних машин, отже було ясно, що сталося щось поважне. Пішла я далі пішки. Від поліциста, що стояв біля головної станції на 30-ій вул. довідалася я, що це, мовляв, “derailment” — і щойно, прийшовши до роботи (годину пізніше, біля 10-ої!) я довідалася про великі розміри цієї катастрофи. Випадок був на вістях по всій Америці. До мене телефонували різні люди, щоб перевірити, чи я не постраждала — nice touch! Навіть одна студентка, що рік тому працювала в моєму відділі! Дзвонив Марко, дзвонила Леся Яцкевич. Остапові я дала знати зараз після прибуття на працю, щоб не хвилювався. Він ще нічого не знав, бо встав пізно і ще не слухав радіо. А потім слухав та інформував і мене. Сьогодні їду до City Hall, а тоді доведеться, мабуть, іти пішки. Гарна погода — прохід зробить мені добре і є досить часу.

9 березня 1990, п'ятниця, метро.

Лінія Market Street Elevated ще далі не діє. Вчора від City Hall ішла пішки, сьогодні маю вибір: Shuttle bus або Subway surface або... пішки. Погода сьогодні хмарна, не так гарно як учора, але примусити себе до такого довгого проходу як вчора напевно вийшло б мені на користь. Побачу, скільки буде в мене часу.

На відеострічці, що її переслав нам на річницю шлюбу Максим, записані не тільки родинні сцени з дітьми, але також три українські телепередачі з Торонто “Світогляд”. І от ми з Остапом після рутини вечірніх вістей дивилися два дні підряд на цю програму. Має вона в собі багато аматорського, але все ж таки є в ній дуже багато цікавого, навіть унікального, напр. відео-репортажі з України, сцени з київського аеродрому, де Драч, Яворівський та міністр здоров'я УРСР вітають літак з Америки, що привіз ліки, харчі та одяг для дітей Чорнобиля, потрясаюча сцена людей з Народичів, різдвяні обряди у Львові, інтерв'ю з приїжджими з України (Братунем та іншими), оголошення українських імпрез в Торонто, часом уривки-відеозаписи з цих імпрез.

11 березня 1990, неділя.

Литва сьогодні проголосила свою незалежність! Чи доживемо до того дня, коли таке станеться в Україні? Але проголосити незалежність — це тільки перший крок. Чи можна її буде втримати? Горбачов вимагає від Литви 33 біліони викупу, порт Клайпеду тощо. Тобто, як видно, приймає сам принцип, що республіка може відірватися. Це вже поступ. Ах, щоб нарешті розлетілася ця остання з імперій!

13 березня 1990, метро.

Іванкові на його треті уродини купила я в неділю дарунки: комплект Lego, костюмчик і — поїзд Lionel! Ця остання річ (що коштує 128 дол.) для Іванка, очевидна річ, передвчасна. Є навіть напис: “від 8 до 80 року життя”. Але коли я радилася з Максимом, що купити (бо мій первісний вибір був електронічна клавіатура, бо я думаю, що Іванко — музично обдарований і повинен би може вчитися музики — але від інструменту мене відмовили, мовляв, у хаті і без того надмірний гамір) — Максим назвав “електричний поїзд”, як одну з можливостей. Ну, нехай це буде дарунок Максимові з нагоди уродин його сина: зможуть разом побавитись, а як Іванко підросте, поїзд буде вдома. Марко, між іншим, хоч і не має дітей, вже кілька літ тому купив собі поїзд для розваги! Дарунки коштують майже 200 дол., але поки я ще працюю, можу собі на це дозволити. Але це досить великі пакунки і виникла проблема, як це переслати. Поштою? UPS? І чи не треба буде платити мито? Прийшла мені думка розвідати, чи Славко Трофименко не їде випадком до Торонто. (Вони мають commuting marriage, він — у Вільмінгтоні, вона в Торонто, і він часто їздить, не раз мене запрошував поїхати з ним). І справді: їде він 26 березня, отже якраз на час. Може додам до цих дарунків ще Дідову якусь картину — дарунок на річницю шлюбу Максимові та Уляні. Ми, правда, будемо в тому часі в Торонто на з’їзді “Слова” — але менше буде нам багажу на літак.

16 березня 1990, метро.

Збудив мене сьогодні біля 4-ої над ранком телефон. Перша думка: щось сталося... Ні. — Київ. Спілка Письменників України! Отримали від Остапа запрошення на з’їзд “Слова” і хочуть приїхати. Остап уже про це знав, бо саме вчора за посередництвом Прологу переслали два листи від О. Микитенка, в яких він пише, що кілька їх хоче приїхати на з’їзд, що вони матимуть квитки тільки до Монреалю і якби це влаштувати, щоб їм добратись до Торонто, бо на це, мовляв, “потрібна валюта”. Думаю, що їх треба буде з Монреалю привезти до Торонто van-ом, бо так найдешевше і так я радила Остапові. До розмови його не мішалася. Взагалі до справ “Слова” я здалека, бо моя співпраця з Остапом уже давно-давно виявилася неможливою. Він не признає мого права на власну думку, кожен критику сприймає як особистий напад на нього ітд. Отже, для святого спокою, займаюся іншими справами. (Між іншим, пані Копач, яка належить до підготовчої перед-номінаційної комісії, телефонувала недавно до мене, пропонуючи мені.... не менше, не більше, а головування світового об’єднання “Слова”, на місце Остапа, на наступну каденцію. Зайвий доказ, які це несерйозні люди і як не по-діловому підходять

вони до справ. Я їй так і сказала, запропонувавши, щоб звернулися з такою пропозицією до Миколи Руденка або до Данила Струка.

Неділя, 18 березня 1990, вранці, вдома.

Вибираємося сьогодні автом до Нью Йорку на Шевченківську конференцію, на якій виступатимуть Дзюба, Федорів, Білокінь, ще хтось. Їдемо моїм автом, але шоферуватиме Софійка Геврик. (Вони дали авто синові на пластовий з'їзд до Гантеру, отже взаїмна користь). З уваги на цей плянований виїзд, я вирішила дати авто до M & W, щоб заїнсталювали нову водну помпу — стара діяла ще відносно справно, але часом трохи калатала і при інспекції сказали, що незабаром треба це змінити, щоб улітку не було клопоту. Дала я авто Катрукові в четвер — вранці завезла, ввечері відібрала. В п'ятницю ввечері був у Центрі виступ економіста Сікори з Києва. Сіли ми з Остапом в авто, їдемо. І от на Cedar Road ще перед цвинтарем, бачу сигнал: “Temp” — мотор перегрівся і над автом — хмара пари. Зупинилися ми, вийшли з авта. Що робити? Ніколи досі таке мені не траплялося. Остап також у практичних справах — безпорадний. Нарешті вирішили, що він піде пішки до Центру, а я залишуся з автом. До Центру може зо дві милі, темно, без хідників для пішоходів, авта по дорозі в обидва боки, та ще й попри цвинтар (але це — найменше, цвинтар — найбезпечніше місце в нашому світі!) Остап пішов, а я тимчасом вирішила потелефонувати до ААА: пішла до сусідської хати проситися до телефону. Американці до халепи з автом мають велике зрозуміння. Дали мені два гальони води, потім з Центру приїхав Остап з Захарчуком, влили воду до мотору і поїхали... додому, бо на доповідь було вже запізно. Така пригода, напередодні виїзду до НЙ, трохи мене позлостила, бо було ясно, що це сталося наслідком роботи механіка попереднього дня. Вранці в суботу я поїхала знову до Катрука — якась там кліпса була не так заложена, з вужика витекла вода ітд. Направили. — Отже вчора ми вже їздили і на купівлю харчів і на вечір Ліни Костенко, знову ж у Центрі.

Ліна з сином Василем знову зупинилася в Грицевих. Я запрошувала їх прийти до нас пополудні в суботу — перед виступом Ліна не схотіла. Виступ її зібрав не багато більше як половину великої залі — трохи тому, що був великий дощ, трохи може тому, що вона вже тричі (хоч і для малих аудиторій) виступала у Філядельфії раніше. Вечір почався добре: Остап сказав про Ліну короткий вступ конкретної інформації, виявивши, що Ліні в понеділок — 60 років і привітавши її з ювілеєм. Тоді виступила Ліна. Почала вона саме від свого ювілею, що, мовляв, вона саме й тому й рада, що виїхала на час свого ювілею з України, щоб не бути свідком, як ті самі люди, що десять літ тому ігнорували її і промовчували, будуть тепер відзначувати її ювілей. Виступ був дуже егоцентричний, але досить ефектний. Я навіть почала жалкувати, що не взяла з собою звукозаписувача, бо й мікрофон тим разом добре працював. Потім вона прочитала пару (дослівно — два!) віршів, при чому один з них був молодечий, написаний на 17 році віршик, цікавий тільки по відношенні до творчої біографії автора. А тоді полився знову Лінин монолог — тим разом усяких нарікань і не усім зрозумілих інсинуацій: що, мовляв, україністика займає таке незначне місце на американських університетах і українські професори — навіть славних українських родів — викладають не українську, а російську літературу і тим

збагачують її (На щастя, Асі Гумецької по прізвищу вона не згадувала!), про те, як її украли рукописи в Нью Йорку (вона це порівнювала із тим, як знищили її книжку у видавництві в Києві), про якісь незрозумілі мені плітки довкола виступів Брюховецького та відгуків про це в емігрантській пресі ітд. Я перестала жалувати, що не мала звукозаписувача — запис не робив би чести Ліні Костенко. Але поет вона — “з біса талановитий”, як сказав раз про Галину Журбу Е. Маланюк. (Є і в їхніх характерах деякі подібності). Дуже жаль, що не читала вона більше поезій. Найкращий вірш на вчорашньому вечорі прочитав Остап — про ролю поета, про те, що поет-тільки інструмент. Літ. вечори Ліни Костенко треба робити... без участі автора!

19 березня 1990, вранці, метро (понеділок).

Шевченківська конференція в Нью Йорку не була на такому рівні як минулого року і приміщення аудиторії NYU Law School було тільки на 3/4 заповнене. Виступали Шевельов, Федорів, Рогоза, Дзюба, Білокінь, Розумний, Ісаєвич і Рудницький. Найбільше подобалися мені виступи Шевельова, Дзюби та Ісаєвича, вони були на висоті. Шевельов — західний ерудит, що вміє пов'язати легкість стилю з глибокою думкою: почав від метафори, як то він, мовляв, хотів колись відвідати грецькі острови, їхати на Китеру і йому сказали, що є такі острови, куди не йдуть кораблі. В шевченкознавстві, мовляв, є не тільки острови, а цілі континенти, куди не йдуть кораблі. І вичислив тематичні лакуни шевченкознавства: Шевченко і російська мова, Шевченко і історія України, зокрема постаті Хмельницького і Мазепи іт.ін. Дзюба говорив про вічні універсальні теми в Шевченка, опираючись на якомусь ближче мені невідомому довіднику про Шевченкову мову (невже зробив хтось нарешті Concordance до Шевченка?) По виступі Ісаєвича було видно, що він уже два роки в Гарварді і не боїться висловити щось контроверсійне, ризикувати популярними твердженнями. Непогані були доповіді Білоконя і Розумного. Білокінь говорив про процес Кирилометодіївців, але трохи за багато читав автентичних документів у російському оригіналі, що їх багато хто не розумів. Розумний говорив про іронію у “Москалевій криниці”. Федорів і Рогоза виступили як журналісти і понизили рівень конференції. На наступну наукову конференцію напевно їх не запросять!

Середа, 21 березня 1990, метро.

У Рудницького на УКУ вчора виступав Анатолій Григорович Погрібний, професор київського університету, літературознавець, автор книжок про Гончара і ін. Прийшло понад 60 осіб, в тому числі також Ліна Костенко з сином. Погрібний — один з активістів Руху. Він не читав якоїсь формальної літературознавчої доповіді, а говорив про найновіші події, зокрема ж про вибори. Сам він був також кандидатом до Верховної Ради УРСР і до міської ради Києва. До Верховної Ради — перепав, але на міського радника — виграв. Цікаво розповідав про те, як кандидати “купають” собі виборців, як з'являються у виборчому районі певні продукти, як один з кандидатів роздавав киянам телефонічні книги і т.ін. Говорив дуже добре, ефективно, з гумором. Він — людина років, мабуть, 50-ти, зробив на мене дуже позитивне враження. Має бути ще один його виступ на УКУ — в наступний вівторок. Ліна Костенко ставила питання, брала участь в дискусії. Я підступила

до неї тільки коротко, щоб повідомити її, що я збрала і підготувала деякі англомовні матеріали про неї, щоб дати репортеріві *Philadelphia Inquirer* — він називається Stephen Salisbury, сам до мене подзвонив — на рекомендацію Сінкевіч — і має сьогодні вранці приїхати. Також хотіла я запросити її до нас на обід — сьогодні або завтра — але вона сказала, що їй нецікаво сидіти при їжі, при столі. Я не напрошуюсь — і так чуюся втомлена і, щиро кажучи, не маю надто сил і часу робити гостину.

Середа, пополудні, в поворотній дорозі додому (метро).

Сьогоднішній день на роботі пройшов під знаком... України. Прийшов репортер з *Inquirer*-а Stephen Salisbury на розмову про Ліну Костенко і взяв приготовані для нього фотокопії — дуже був задоволений, що має досить матеріалу для “background” до своєї “story”. Пополудні сьогодні він мав мати особисте інтерв’ю з Ліною, з Рудницьким за перекладача. Вранці також подзвонив Dennis Hyde. Чи я схочу переглянути нові каталоги “Нові книги України” і зробити селекцію для Van Pelt? Ну, ще б пак! Адже я і без заохоти що пару тижнів посилаю йому рекомендації україніки. Сам прийшов і приніс мені каталоги, доведеться над ними попрацювати. Хочу намовити Деніса, щоб Van Pelt нав’язав книгообмін з бібліотеками Львова і Києва. Думаю, що варто мені з ним зустрітись на ланч і обговорити ці справи. В час візити Деніса в моїм бюрі, прийшла в кімнату Марія. Почувши, що мова про селекцію українських матеріалів для бібліотеки Van Pelt, запиталася, чому вони відмовили “Культуру”? Я і не знала, що VP вже не має передплати на “Культуру”. Колись я і сама її часом читала. Dennis сказав, що мовляв, нема польських курсів і зацікавлення польоністикомале! Подумати тільки! Ще недавно Наталка Пазуняк грала другу роль до професора польської літератури, а тепер, виявляється, польських курсів взагалі нема, а українські, хоч і у вечірній школі тільки, але ще таки є. Минулого року вчив курс історії Гунчак, того року — курс літератури вчить Рудницький. Ці курси постали під натиском студентської української громади — і ось які далекойдучі консеквенції, ціла ланцюгова реакція. Мої українські робочі справи на тому не закінчилися — я ще вислала сьогодні до Києва три пачки книжок на книгообмін! Активно збираю дублети та інші матеріали, недавно прийняла дарунок від правничої фірми Dechert Price & Rhoads двох комплектів журналів — саме з думкою про висилку на Україну. Є серед цих подарованих томів пів візка товстезних томів престижного журналу *American Journal of International Law*. Стою перед дилемою: затримати другий комплект для нас, чи вислати його в Україну.

Четвер вранці, метро, 22 березня 1990.

Має прийти до нас сьогодні о 8 год. вечора Ліна Костенко. Не на обід, а тільки на розмову. Але Луця попередила мене, що вона любить міцну каву й солодке, отже я на скору руку спекла вчора плячок з кокосовим горіхом. А що сподіюся гостей на п’ятницю-суботу, Білоконя і Со. — то зробила також теляче м’ясо у вині, щоб мати на обід або в п’ятницю, або в суботу. Зварила також зупу для нас на сьогодні. Це значить, що яких дві години стояла на ногах — і viola! зразу зробився мені на стопі болучий твердий мозіль. Взагалі з ногами в мене клопіт: кісточки на правій нозі вигнулися немов дуги, великий палець

скривився і натискає на сусіда, черевики всі — крім виступців та атлетичних Reebok — є великою проблемою. Невже таки не обійтись мені без хірургії?

23 березня 1990, вранці, метро (п'ятниця).

Була в нас учора Ліна Костенко. Прийшла без сина (а шкода: молодому Василеві напевно було б цікаво побавитися українською програмою мого Macintosh-a — він молодий математик і цікавиться комп'ютерами) — тільки з Теодозієм Грицівим. Посиділи вони на розмові від 8-ої до 12-ої — дослівно на розмові, бо крім кави й трішки коньяку нічого не їли і не пили. Говорила передусім вона, але я, знаючи її брак діловитости, ставила їй питання, немов на інтерв'ю, і у висліді чимало довідалася. Почала я від питання, як пройшло їй інтерв'ю з репортером з *Philadelphia Inquirer*. Вона досить точно розповіла, підкреслила, що, як правило, жодних інтерв'ю не дає, хоч бувають винятки. Про те, що вона не попала до англомовної антології (про що я писала в статті), довідалася я ревелюцію: до неї зверталися, а вона — ображена за те, що її стільки літ ігнорували й недобачали — відмовилася вибрати і дати їм матеріяли. Довідалися ми і подробиці творення українського осередка PEN. Мені здається, що наші письменники з України надто звикли і зжилися з командною системою Спілки Письменників і з привілеями, які виникають із членства. Їм ще доведеться перебудуватися на демократичні рейки — а може і взагалі було б добре повернутися до плюралізму 20-их років і творити творчі організації мистецько-споріднених людей, а Спілці залишити тільки роллю профспілки, що її завдання боротися за авторські права і т.п.

Понеділок, 26 березня 1990, метро.

В п'ятницю ввечері в УОКЦентрі виступали гості з України: Дзюба, Білокінь і Грудзінський. Виступ цей мав малу рекламу і не зовсім ясну (заповідали, що приїде редактор “Дзвона” — Федорів, що його прізвище перекрутили на “Федорків”, і взагалі на заповідали приїзду Дзюби). У висліді прийшло дуже небагато людей (не більше як сто, а може тільки 50-60), виступи їхні відбулися в малій залі — але це були справді вдалі і цікаві виступи і шкода, що їх не чуло більше людей. Білокінь говорив про проблеми джерелознавства, доступу до архівів і т.п. Дзюба звітував про те, що заіснувало від часу його останнього виступу рік тому у Філядельфії. Грудзінський, еколог, говорив про екологічну руїну, про виснажений чорнозем, про затроєні ріки, про радіоактивні ліси. Сергій Білокінь був гостем дві ночі в нашому домі (Дзюбу забрав Коропецький, Грудзінського — Лабунька).

В суботу відбувся надсподівано вдалий і успішний вечір Остапа Гарнавського. Рудницький говорив ліпше як будьколи, з притаманною йому легкістю і гумором — заля вдячно сміхом реагувала на його репліки. На вечорі для широкої публіки, що його влаштовує Союз Українок — говорити треба саме так. І ще зробив усім несподіванку, бо попросив до привітального слова Анатолія Погрібного, професора київського університету, що мешкаючи в Рудницького, познайомився з книжками Остапа. Актори читали ненайгірше — найліпше, мабуть, Лаврівська і Блавацька.

Вівторок, 27 березня 1990, метро.

Продовжую почате вчора: У програмі Остапового вечора виступали також В. Шашаровський, Карпинич, Ліза Шашаровська, Леся Руда. Відкривала вечір Аня Максимович, вела ним — дотепно, легко й ефективно — Люда Чайківська. Ліза не читала віршів, тільки співала три пісеньки, в тому числі тільки одну із Остаповими словами. Молода Леся Руда (що її всюди заповідають як Леся Рудий!) була акомпаніатором. Наші старушки-актори причепурились, пані одягли довгі сукні і виглядали ліпше, як можна було передбачати. Хоч, очевидно, голос в Лізи — не те, що було колись, а сентиментальні пісеньки про Львів і галицьке містечко мають не зовсім грамотні тексти і було б, очевидно, ліпше, якби були знайшли ноти до інших Остапових пісень. На диво, одначе, Погрібний, що сидів біля мене, так цими піснями зворушився, що двічі крикнув “Славно”. Ну, може я занадто критична. Найслабше місце в програмі була проза, що її читав Шашаровський. Читав він “Недокінчену дискусію” і читав досить погано, з надмірним форте. Але найгірше, що і сам твір слабкий і не знаю чому Остап вибрав саме це. Найбільше зворушливий — навіть для мене! — був вірш “Не конкістадорський був наш останній відплив”, що його під кінець прочитав сам Остап. Він був ще й особливо актуальний з уваги на присутність на залі гостей з Києва: Погрібного, Білоконя, Дзюби.

Пополудні, метро.

Білокінь привіз для мене від редактора журналу *Ukraine* число за березень 1990, що в ньому надруковане моє інтерв'ю. Зорівчак, очевидно, дала їм моє фото (те, що його я їй послала напередодні свого приїзду, щоб вона могла мене пізнати) — отже матеріял прикрашений ілюстрацією. Редакція (а може Зорівчак) додала до інтерв'ю короткий вступ про мене, що нав'язує до статей, надрукованих минулого року, подає деякі біографічні дані та представляє мене як “distinguished U.S. bibliographer, poet and literary critic”. Підсміхаюся собі під ніс з іронією: я й не знала, що я вже “distinguished”... Ще недавно була “молодим талантом”, “багатообіцяючим автором”, etc. — а тепер ось — distinguished! Шістдесятка гряде, от що!

Четвер, 29 березня 1990, метро.

Вчора залишилася я вдома, взяла собі хворобовий день. Була така смертельно виснажена, що вирішила просто відпочати, хоч була в душі і скрита надія, що зможу трохи засісти до комп'ютера і працювати над редакцією перекладів. Вийшло так, що на першому пляні був відпочинок. Не тільки довго спала зранку, але потім, попрацювавши зо дві години при комп'ютері — знову лягла і, диво-див, серед білого дня — спала! Чуюся значно ліпше, відпочата повертаюся до праці. А робота моя вимагає неабиякої фізичної витримки — в понеділок і вівторок робили поміри з Марилею на 5,6 і 4 поверсі — плянуючи наперед, що саме доведеться переносити до нового будинку, а що залишити. Новий будинок ще лиш у стадії плянування, але саме тепер є ще змога вплинути на розміри приміщення, що повинно бути приділене чужому й міжнародному праву. У висліді я ці перші два дні тижня провела безперебійно на ногах, а це при моїх клопотах з ногами — болюча втома.

У вівторок в УКУ знову виступав Погрібний. Знову ж таки неформально, довкола подій в Україні. Сьогодні він виступає на La Salle.

Остап у Нью Йорку. Вчора PEN-American Center влаштував вечір присвячений українській літературі. Читали там твори Стуса, Симоненка, Руденка, Остапа, Коленської, Дибко й Шраменко. Ці дві останні взялися за організаційні справи в PEN і промощують шлях на англomовний форум — собі, а при тому й українській літературі. Але це й добре. Треба, щоб хтось був активний, не жалів ні часу, ні труду, ні грошей. Досі охотників не було.

Литва після проголошення незалежності займає центральну увагу усього світу. Горбачов зарядив маневри війська — вулицями Вильна їдуть танки, над містом гелікоптери розсипають летючки — але, покищо, до збройного зудару не доходило і парламент вільної Литви далі засідає і виносить рішення. США уряду Литви не визнали — хоч *de iure* вже сорок років тому відмовилися прийняти до відома факт анексії Литви до СРСР. Чи може проголошення незалежності Литви було передвчасне? Чи не пошкодить воно аспіраціям України? Чи не доведе до упадку Горбачова і чи не посилить російської шовіністичної реакції?

30 березня 1990, п'ятниця, метро.

Остап пополудні вчора повернувся з Нью Йорку — розповідав про літературний вечір у PEN-American Center. Каже, що пройшло незле, хоч було не надто багато людей. Кілька американців і горстка наших. Трохи тому, що це влаштувала Дибко, що в літературі має недобру репутацію, але має “тупет”, вміє говорити по англійському і — що дуже важливе — хоче такими справами займатися. Було б, очевидно, ліпше, якби хотів такі речі організувати Богдан Бойчук — він міг би поставити таку імпрезу на вищий рівень і промостити нашій літературі шлях до свідомости англomовних читачів. Але він цим займатися не хоче, а почини других — бойкотує. Типова українська прикмета. Ірина Калинець проти українського осередка ПЕН, бо там Вінграновські і компанія, Ліна Костенко бойкотує англomовну антологію поезії, бо її роблять люди, до яких вона має різні претенсії і т.д. У висліді — антологія втрачає на репрезентативності — отже втрата не тільки для Ліни, але й для нашої культури взагалі.

Stephen Salisbury таки надрукував своє інтерв'ю з Ліною у суботньому виданні *Philadelphia Inquirer*-а (з датою 24 березня). Дуже воно вийшло політичне, аж надто, як на мій смак. Чужий читач з нього набереється враження, що Ліна Костенко — велика політична діячка, що не відповідає дійсності. Було б добре, якби вона сказала щось також про літературу, про свою життєву філософію, про теми, які її цікавлять. А так вона тільки схарактеризувала українську літературу, як “universally unknown”, що також не зовсім правда. Попадаємо в екстреми: або кричимо на весь світ, які то ми важні, або самі себе обезцінюємо.

2 квітня 1990, понеділок вранці, метро.

Бачу світло на кінці тунелю! — парафразаю американську пословицю. Вчора відмовила два запрошення: на обід до Лесі й Левка Яцкевичів, до кіна з Вірою Лащик. Хотіла використати неділю для своєї праці, бо для цього останнім часом з уваги на серію гостей з України, Остапів вечір тощо, ніяк не було змоги. І от я вже в половині Фолкнерівської новелі “Троянда для Емілії”, що є останньою річчю у моїй запланованій книжці прози. Моя праця над цими прозовими перекладами — це фактично поновне перекладання. Давній текст тільки зрідка залишається незмінним. При перекладі, де кожне речення вимагає аналізу і пригадує, найкраще видно прикмети і хиби твору. Якими по газетному слабими здаються О’Генрі і Сакі в порівнанні з майстерністю Фолкнера!

В суботу була конференція присвячена пам’яті Григора Лужницького. Участь у ній приймали о.д-р Попівчак, Наталя Пазуняк, Остап і Рудницький. Вів програмою Лабунька. Попівчак мав говорити про Лужницького як історика церкви, але хоч він і о. др, виступ свій злегковажив, і як публічно заявив після його виступу Лабунька, “отці часом мають трудність відрізнити доповідь від проповіді”. Остап говорив про поезію, Рудницький про драму, Пазуняк — про популярні повісті. Діяльність Лужницького досить різноманітна, хоч на досить провінційному рівні. Не було доповіді про нього як журналіста, а ця його діяльність була може в його житті найважливішою.

4 квітня 1990, середа, метро.

Починаю робити пляни нашої подорожі до Англії. Перерішило справу те, що отримала зворот коштів і, очевидно, вільні дні для конгресу. Про розмову в тій справі з Liz я вже, здається, відмітила в щоденнику. Тепер треба тільки вчасно зареєструватися (реєстрація тільки до 20 квітня!), вирішити, чи будемо, крім Harrogate, також у Лондоні, а як так, то коли і де? Треба замовити готелі, літак ітд. Говорила вчора довго з Максимом. Фактично дзвонили ми до Торонто вчора два рази — по-перше, щоб привітати Іванка з його днем народження (йому саме сповнилося три роки!) (Наші дарунки Славко Трофименко привіз і доставив!), по-друге, щоб порадитися з Максимом щодо Harrogate. Я повідомила його, що ми заплатимо готель за нас троє, отже він не потребує журитися приміщенням, але треба було подумати про це, чи ліпше бути в конгресовому готелі в центрі, чи в одному з двох інших, що положені трохи далше. Не знаючи місцевости, тяжко вирішити. Зробимо навгад, тобто дамо на перший вибір готель у центрі. Клопіт з тим, що реєстраційне треба платити у фунтах — доведеться довідатися ще, як це зробити. Сьогодні з Гевриками і Вірою Лащик ідемо до театру на постановку “Robin Hood” лондонського театру Vic. Хай нам здається, що ми вже в Англії!

6 квітня 1990, п’ятниця, метро.

Стефанко — на четвертому турі хемотерапії в шпиталі. На 30 квітня запланована операція, а тоді знову — хемотерапія, а може ще й радіація. Вчора, каже Максим, він бачив Уляну тільки пару мінут та й то випадково — він відходив вранці зі шпиталю на лекції, а вона саме туди приїхала. Був досить прибитий і огірчений своїм положенням. Та ще й Іванко щось не зовсім був здоровий, трохи вдень марудив. Саме те, що я передбачала, а може

бути ще гірше, і може тривати ця мука пару років, а дитину навряд чи вдасться врятувати. Тому я і сказала була в розпучі, що ліпше було б маляткові померти при народженні, або й взагалі не народитися... Але це тільки з трагічного, болісного усвідомлення. Я тоді так страшенно перейнялася Максимовим горем, що думала, що сама збожеволію. Тепер стараюся про це менше думати — мушу рятувати і себе, і Остапа, який також дуже переживає. Хочу, щоб він міг ще трохи пожити і стараюся, щоб обставини нашого побуту були якнайбільше унормовані і спокійні. Адже і за найліпших умовин висить над нами неминуче — скільки ще літ? а може місяців? а може тільки днів? Memento mori — vivere memento!

10 квітня 1990, вівторок вранці, метро.

Послала вчора Манастирському решту машинопису прози. Хотіла написати листа до Середяка, що книжка буде скоро готова до друку — але лягла до ліжка біля 9-ої, не мала сили братися за будьяку додаткову роботу. Від кількох днів відчуваю якісь припливи слабости, часом здається, що це — заворот голови, що можу впасти, зомліти. Як не перейде, доведеться піти до лікаря. Взагалі, я тепер не така фізично сильна, як давніше. Дошкуляє артрит — хоч руханку роблю вранці кожного дня. Болить у нозі жиляк. Стояти при кухні годину — приносить неабияку втому і потребу сісти з піднятими на крісло ногами!

В неділю був в УОКЦ виступ Ісаєвича і Ромка Процика в справі Гарвардського проєкту. Виступи цих двох, ведення програми д-р Бережницькою та Лабунькою було на висоті — це була інтелігентна імпреза, розумна, переконлива. Але якщо вона була подумана для збірки грошей — то успіху не мала. Присутніх було небагато (менше як 100) і то все люди, що вже дали якісь гроші на ту ціль і більше, мабуть, дати не зможуть. Такі збірки як Гарвардський проєкт дуже тепер загрожені збіркою фондів на допомогу Україні — Рухові, Дітям Чорнобиля, церквам... У Львові, між іншим, віддали католикам храм св. Юра — велика радість для всіх. Я подумала: якби дожила до цієї вістки Бабця Лінка — яке це було б для неї пережиття. А також для Остапової мами!

11 квітня 1990, метро, вранці (середа).

Саме кинула в поштову скриньку листа до Середяка. Ввечері вчора трохи працювала над манускриптом прози і переглядала мовні поправки Манастирського. Їх не так уже багато (найбільше з моєю звичкою ставити часто “із” замість “з”, елімінація русизмів і полонізмів, на зразок “пословиця”, “бадання”, коми і риси: Нью-Йорк замість мого Нью Йорк ітд.) Але це не значить, що з моїм текстом все гаразд. Навпаки. Вчора на мене найшла хвиля сумнівів: чи варто це видавати? Мої власні речі здаються дуже слабкі в порівнанні з перекладами — якби я була рецензентом, напевне звернула б на це увагу! Але я вже стільки вклала роботи в цю книжку, що мушу довести її до кінця. Збираю і

упорядковує доробок свого життя, це все. Внесок у культуру можуть зробити хіба переклади і, можливо, знайдуться читачі, яким це буде цікаво. Але може я і за гостро дивлюся на ці справи? Чи проза Боднарчука, Коленської та їм подібним, ліпша від моїх нарисів? Ба, але в мене інші орієнтири, інші стандарти. Сказав би Коротич:

“і віршики твої стають на чати
твою неславу вічно берегти.”

Тим разом, не віршики, а проза.

12 квітня 1990, метро вранці (четвер).

З університетською поштою вчора прийшла до мене посилка.

Метро, пополудні, додому.

[Віра Датон присілася вранці до мене у метро і я мусіла перервати речення — отже продовжую розпочате вранці]:

Посилка приспіненим одноденним експресом зі штату Юта. Зразу видно, що це — не рекляма та й надавцем не фірма, а якась приватна особа, на прізвище Scott Kenney — ім'я зовсім мені незнайоме. Відкрила посилку, а в ній — коротка записка від Scott-a Kenney та залучений довгий лист присланий факсом з Києва від Анатолія Біленка. Залучене також число журналу “Ukraine” за лютий 1990 року. Біленко пише по англійському (дуже, між іншим, поправно) — це реакція на моє інтерв'ю для їхнього журналу, запрошення стати їхнім “північно-американським кореспондентом”, ціла низка прохань (статті про Франка і Лесю Українку, інтерв'ю з перекладачами Гнідем і Мельником ітд.) і деякі цікаві ідеї (спільне з Україною видавання мистецького журналу, видавання під фірмою PEN англомовного журналу української літератури тощо). Kenney у супровідній записці написав, що він їде до Києва 27 квітня і радо повезе Біленкові листа, якщо я цього забажаю. От я сіла вчора ввечері (точніше вночі!) до комп'ютера і написала Біленкові відповідь. Послала йому англомовні переклади своїх віршів, копії рецензій на Гнідя і Калитовську та копії відгуків преси (*Philadelphia Inquirer* і *Ukrainian Weekly*) на виступи Ліни Костенко в Америці. Зобов'язалася написати бібліографічні статті про англомовні видання Франка і Л. Українки до ювілейних дат 1991 року, але відмовилася бути їхнім “північно-американським кореспондентом”. Найбільше мені подобалася ідея видавати літературний журнал під патронатом PEN. Дай Боже, щоб це можна було здійснити.

13 квітня 1990, метро. Велика П'ятниця.

З України прийшов учора до Остапа лист від Володимира Мельника — того самого, що є в діловому контакті з Максимом, що займається Підмогильним. Лист дружній і зворушливий, але крім того в ньому залучена 4-сторінкова газетка зі Львова п.н. *Просвіта*. Це — орган Товариства Української Мови у Львові, але число чисто політичне, передвиборче. Є в ньому знамените інтерв'ю з посадником міста Львова Котиком. І яких тільки справ мер галицької столиці не порушує: є там і про реальні підстави самостійної

економіки України (із конкретними статистичними даними!), і про зміну назв львівських вулиць (повернення деяким старих назв, як Левандівка, деякі нові назви, напр. вул. М. Грушевського!), і про українізацію написів у місті, і навіть про потребу тримання під контролем... міліції, щоб не було таких ексцесів, як трапилися 1 жовтня... Говорить Котик як справжній політик, можливо все це розраховане на просування своєї кандидатури перед виборами, але на мене це інтерв'ю зробило неабияке враження. Якби таких посадників мали інші міста України — наші справи стояли б значно ліпше! Зробила фотокопію і послала Сниликові до *Свободи*. Може схоче передрукувати, бо таки варто!

16 квітня 1990. Понеділок. Метро.

На свята завжди сумніше, як звичайно. В суботу, пораючись біля кухні, слухала я українську радіопрограму. Пісня “Страдальна мати під хрестом стояла” зворушила мене так, що я розплакалася. Думаючи, очевидно, не про Матір Божу, а про Уляну... Ми з ними у щоденному контакті. Але до телефону і їм і нам треба тримати емоції під контролем. Не місце для мелодрами там, де є справжня трагедія.

В суботу пополудні, щоб урізноманітнити рутину вікенду, поїхали ми з Остапом на покупки. Думала я, що зможу щось дешевше купити в крамниці Bonwit Teller, яка ліквідується. Але це дорога крамниця і навіть із 20% знижкою ціни були за високі. Пішли до нашого Wanamaker-а в Jenkintown. Мені треба було купити собі крейдку до уст, а при тій нагоді Остап купив собі спідне білля, а я купила Максимові дві спортові сорочки. (В Канаді все дорожче, а ми в травні туди поїдемо, то ж може і треба поступово пригтовлятися до подорожі).

Вирішила я також вступити до Video shop, зорієнтуватися, що там є, яка там процедура і може випозичити якісь фільми на вікенд. Адже маємо VCR і майже його не вживаємо! Отже зареєструвалася я у Blockbusters, стала членом і випозичила три фільми: *Colonel Redl*, *Name of the Rose* і *Edith & Marcel*. Це останнє про роман Edith Piaf з боксером, що називався Marcel Cerdau. Люблю пісні П'яф (саме так вимовляють, не Піяф), але фільм був слабкий. *Name of the Rose* зроблено непогано, але книжка була цікавіша і повна інтелектуального дотепу й esprit. Натомість дуже сподобався мені *Colonel Redl*. Фільм німецькою мовою, режисер — угорець, Istvan Szabo. В головній ролі — Klaus Maria Brandauer. Фільм дуже вдало скомпонований, знаменито заграний. А в центрі його — українець. В німецькому тексті говориться: Ruthene, підпис по англійському: Ukrainian. Політична інтрига з часів австро-угорської монархії напередодні першої світової війни. Не тільки Відень, але і Lemberg, Galizien, і такі знайомі нам проблеми, побут, костюми, музика. Цей сценарій, кажуть, спертий на справжній історичній особі, на справжніх подіях.

Вівторок, 24 квітня 1990. Метро.

Щоденник у небезпеці! Та чи тільки щоденник? Депресія, апатія. Сумно. Більше, як будь коли, бракує мені Лялі. (На Великдень, між іншим, написала її дочка, Катруся. Тепло,

сердечного листа. Бачу, що вже повністю прийшла до себе, переболіла травму. Повідомила, що пані Аделя вже перенеслася до дочки Тет'яни).

Були на проводах у Баунд Бруку. Погода була прекрасна, не їхали самі, а в товаристві Лабуньків — Мирослава, Марійки, Іка (нашим автом, але їхала не я, а Мирослав) — але мені було сумно. Відвідала могили Івася, Понеділка, Журби, Лялиної бабуні, Маланюка, Лятуринської, свата Івана Пасічника та Макара Ужвія. Поклала, за православним звичаєм, крашанки. Зустріла різних знайомих: Лясю, Ларису Онишкевич, Ваву Бачинську, Ліду Андрусинин (вона призналася, що почала писати вірші і до цієї теми зачитувала чийсь гумористичний вірш про хлопця, що оглядаючи портрет Шевченка, питається дядька Єлисея, чому тепер поети не мають таких гусячих пер? На те каже Єлисей, що на це не вистачило б пір'я, бо тепер “писателів більше як гусей”). Все це, однак, не допомогло. Було сумно на душі і самотньо.

Кремль почав економічну блокаду Литви: припинили доставку нафти, газу. Литва замикає фабрики, бо нема ресурсів. Але декларації незалежності не відкликає. Захід досі не виявив жодної підтримки, але сьогодні наш президент має проголосити якісь економічні санкції проти ССРСР.

Середа, 25 квітня 1990. Метро.

Санкцій президент Буш не проголосив, мовляв, важніше підтримати Горбачова, як робити жести в сторону Литви. В мене самої щодо цього трохи змішані почуття. Я, очевидно, за те, щоб Литва була незалежною — але я хотіла б, щоб незалежною була й Україна і, здається мені, що з тактичних і стратегічних точок бачення, проголошення самостійності Литви було може передчасне і що воно може не допомогти, а пошкодити рухові до незалежності в Україні. Здається мені, що ліпше було почекати, аж поки не наступить децентралізація економіки. Це перенесло б значну частину влади до республік і областей і тоді, думаю, незалежність було б не тільки легше проголосити, але і легше втримати, і тоді незалежність могли б проголосити не тільки балтійські народи, але й Україна, Грузія і інші. Не думаю, що в нашому інтересі повалити Горбачова — на його місце може прийти російський фашизм і тоді можуть знову завернути до старих випробуваних методів терору і контролі думки.

Про ці справи не можу говорити з Остапом, бо він зразу підносить голос: “ти, мовляв, нічого не знаєш”, і замість виміни думок і раціональної аргументації — ідуть емоційні образи. Пробувала говорити про це з Мирославом: він також трактує це емоційно, але від нього принаймні почула я аргумент: проголошення незалежності потрібне для самої декларації, як вияв волі народу, документ для історії.

Четвер, 26 квітня, метро.

Сьогодні сповняється термін Ії-ної вагітності. Нічого від них не чули. Вчора телефонували біля півночі: була залучена тільки машина. Не було їх вдома. В лікаря? В

шпиталі? Хвилююся — але треба спокійно виждати.

Ходили вчора ввечері на концерт: художнє читання “Марусі Чурай” в супроводі бандури. Була присутня ніж глядачами і сама Ліна Костенко. Не зважаючи на те, що це — посеред робочого тижня, імпреза зібрала більше як половину великої залі УОКЦентру слухачів. Артистку Ніну Крюкову і бандуристку Галину Менкуш я чула вже на касеті, що її давно колись купила. При першому слуханні вдома не дуже мені подобалося. За багато патосу, мелодраматичности. Це разить зокрема на вступі, коли — на мою думку — треба прочитати з максимальною прозаїчністю написаний канцелярійною мовою вступ. Але естрадний виступ — хоч в ньому також, очевидно, був надмірний наголос на мелодраму — робить неабияке враження: це *tout de force* для артистки, яка з пам’яті деклямує цілу поему — безперебійним темпом, не затинаючись, з одною тільки короткою перервою. Навіть тоді, коли бандуристка співає, Крюкова часто співає разом з нею в дуеті, замість того, щоб використати хвилину-дві для передишки! Подивугідне! І слухати таку добру поезію у професійному виконанні прекрасною українською мовою — це розкіш, яка на еміграції трапляється дуже-дуже рідко! З Ліною я тільки привіталася. Вона не виявила бажання скористати з мого запрошення прийти на університет — не накидаюся.

П’ятниця, 27 квітня 1990, метро.

Говорили з Марком. Відгукнувся на запис на машині, щоб сказати, що все гаразд: Ія чується трохи ліпше, але ще все по старому. Ходили в кіно, не було їх вдома, коли ми дзвонили. 1 травня їде туди на цілий місяць Марійка Лабунька. Буде з Ією перших пару тижнів, допоможе їй пристосуватися до нової реальности. Щоб лиш щасливо!

Сьогодні має бути у Філядельфії Борис Тимошенко, і мабуть, у нас ночуватиме. Нічого про нього не знаю, тільки те, що він — письменник і член РУХу. Виступ у Філядельфії спонсорує Уляна Мазуркевич, тобто Товариство Охорони Людських Прав.

Неділя, 29 квітня 1990, ввечері.

Дівчинка! Ніночка! Народилася в суботу 28 квітня, зараз після півночі. Коли Марко потелефонував вранці — в них була 4 година ночі. Родила Ія порівняно швидко: до шпиталю прибула біля восьмої ввечері, а по 12 вже була дитина. Трохи перелякалися, бо дитинча захлинулося рідиною і треба було закладати йому рурку, щоб прочистити легені, але кажуть лікарі, що вже все добре. Дай Боже, щоб здорова росла! Я справді рада, що матиму внучку. Шкода тільки, що різниця віку між нами не дозволить на такий близький гарротт, як мала я із своєю бабунею! Але моя бабуня була від мене тільки 36 років старша, а я від своєї внучки майже 60!

30 квітня 1990, понеділок увечері, вдома.

Сьогодні вранці наш маленький Стефанко пройшов 3-годинну операцію на рака. Вирізали тумор, що був між ниркою і хребтом, і зробили розтин для біопсії під коліном, де раніше

також був рак. Біопсія за кілька днів виявить, чи вирізані клітини мертві від хемотерапії, чи може ще живі... Дитина, кажуть лікарі, операцію перебула добре, але наступні дні напевно будуть тяжкі і для малятка і для Уляни й Максима. Я телефонувала сьогодні вполудне з роботи до Максима, який був тоді вдома з Іванком. Тепер потелефонувала Уляна — з дому. Максим якраз на зміну їй пішов до шпиталю, до Стефанка. Такий от наш родинний Чорнобиль — а в Україні таких трагедій — безліч.

1 травня 1990, вівторок, метро.

Сказав про свою донечку Марко: “Вона виповнила порожнечу, про яку я навіть не знав, що вона існує.”

Манастирський прислав вчора решту перегляненого машинопису. Поправок небагато. Поступово вношу їх на диск. Чекаючи на відповідь Середяка, роблю фотокопії, готую машинопис до висилки. Треба буде знайти когось, хто зробив би графічне оформлення. Говорила з Мегиком. Відмовився — колись замолоду, мовляв, робив оформлення книжок, але він у цьому не спеціаліст, зрештою так зайнятий Нотатками, що відмовляє всім у таких справах, отже мусить відмовити і мені.

2 травня 1990, середа, метро.

Завтра Остапові 73 уродини. З цієї нагоди організую товариство до кіна Ritz на якийсь нібито знаменитий фільм *Cinema Paradiso* — мабуть підемо з Вірою, її дочкою і Гевриками. Ще мушу розвідати, куди і як підемо разом обідати. Минулої суботи поїхала я з Остапом (вперше!) до Willow Grove Mall, де є багато різних крамниць, в тому числі Bloomingdale, Brooks Brothers, Today's Man. Були в усіх цих трьох, оглянули і спробували кілька убрань, і нарешті в Today's Man купили Остапові темносиній костюм за 200+ дол. Дав себе переконати, це, мовляв, дарунок з нагоди уродин. Я давно хотіла, щоб купив собі нове убрання, але не вдавалося мені його намовити, мовляв, маю досить убрань, не потрібно. Вступили потім ще до великої крамниці Filene's Basement і там Остап купив собі черевики, а я — літню суконку. В Filene's Basement, несподівано, зустріли... Марту Богачевську-Хом'як! Була з донькою, яка є студенткою на третьому курсі політичних наук у Принстоні. Марта розповіла нам про свою з Ростиком недавню подорож на Україну, про демонстративну релігійність у Львові, де на багатотисячному стадіоні юрба людей вітає себе: Христос Воскрес — Воістину Воскрес, і де засідання міської ради починається... молебнем!

3 травня 1990, четвер, метро.

Домовилися в кіно — маю надію, що буде приємний вечір. Крім того замовила я Остапові в квіт'яра троянди — це буде несподіванка і єдиний підпис, який я казала дати є “Instead of lilacs”. Бузок цвів (і вже перецвів!) просто йому під вікном — наш власний кущ виріс уже до вікна поверху. “У власному садку цвіте бузок” — як у моєму вірші.

Понеділок, 7 травня 1990, метро.

Стефанко ще в лікарні: має після операції якусь інфекцію і гарячкує. Але біопсія виявила, що хоч у вирізаному туморі було 40% живих ще ракових клітин, то на костях і в спинному мозку (Bone Marrow) рака нема. Це трохи ліпше, як вказувала первісна діагноза. Отже не найгірша четверта стадія, а третя. Взяли в нього Bone Marrow — на запас, для майбутнього лікування, якщо буде потреба.

Уляна на вікенд їздила з Іванком на весілля свого брата Павла до Клівленду. Я рада, що їй вдалося вирватися на два дні з Торонто і може трохи відпружитися. Тяжке мають життя.

Ми тим разом нікуди не ходили — поїхали тільки відібрати Остапове убрання, при тій нагоді купили ще Улянї, Максимовї та Іванковї й Стефанковї кілька дарунків. Я трохи господарила: купила харчі, наварила обідів на кілька днів, купила і посадила квіти, зрізала траву, згорнула два мішки листя з городу. Була гарна весіння погода, чисте повітря, мала вологість, свіжа не за-тепла температура. Артрит дошкуляв менше, було в мене більше сили й енергії для фізичного зусилля.

Середа, 9 травня 1990, метро.

Їздили вчора ввечері на збори, що їх скликала Уляна Мазуркевич і Зінкевич у справі організаційної допомоги Рухові. Недавно з подібними цілями виступав у Філядельфії Гунчак. Трохи панує в громаді дезорієнтація і має рацію Остап, коли каже, що завинив у тому сам центральний провід цієї новоствореної організації. Подумана вона для збірки фондів на допомогу Україні, але досі не опрацьовано статуту, не вияснено точно співвідношення між локальними організаціями і централею, не з'ясовано громадської відповідальности за фонди. Тим часом виявляється, що УКК і бандерівці створили якийсь свій окремий фонд, що ЗУАДК також має зібрані гроші нібито на допомогу Україні ітд. Ми дали двісті доларів безпосередньо Гунчакові — він голова центрального “комітету” допомоги Рухові — в тому 100 дол. на т.зв. фонд допомоги дітям Чорнобиля, а 100 дол. на Рух. Гроші, що їх 9 місяців тому збрала Уляна Мазуркевич на виступі Яворівського — около 16,000 дол. — досі лежать на конті в Самопомочі.

Передучора в розмові з Максимом вичула, що він досить здепримований. Почалися вакації — найкращий час для молодого професора для наукової роботи — а він увесь час між лікарнею і другою дитиною. Та ще й того дня Іванко щось був захворів, а після досвіду з Стефанком, тепер кожне дрібне недомагання несе велику турботу.

Маю сьогодні запланований полуденок з Раном. Він має оферту з Rutgers/Camden і не може рішитися, чи прийняти її чи ні. Школа менше престижна, як PENN і щоб оправдати таку зміну праці, хотів би отримати значно більше грошей. За це йдуть переговори. Там бібліотекарі є членами факультету і мусять змагатися за tenure. Цього він боїться, бо не має публікацій. Але я думаю, що йому добре було б змінити працю.

Четвер, 10 травня, метро.

Думала присвятити вчорашній вечір листуванню. Зокрема треба мені написати до КІУС — на мого листа ще з лютого досі не відповіли, що більше: не прислали замовлених книжок... Дуже це погано свідчить про оперативність видавництва... Але до листування не дійшло. Подзвонив мені Тит Геврик: “сталася маленька трагедія великого масштабу”, сказав. Що таке? Через якусь помилку Камкін зупинив йому передплату “Літературної України” і він уже місяць її не бачив... Ну, я це розумію. Може, сказавши по-львівському, “шляк трафити”. Обіцяла я Титові позичити нашу *Лит. Україну*, але щоб це зробити, мусіла вчора сама прочитати відкладані на пізніше матеріали. Що там не діється! Навіть в офіційному комунікаті Комуністичної партії говориться про боротьбу за політичний, економічний і культурний суверенітет України! А Микола Жулинський взявся до гострої атаки на ... прокуратуру УРСР за те, що не хочуть офіційно реабілітувати Стуса. І називає прізвища! І влучно каже, що реабілітація ця потрібна не Стусові, а самим прокураторам! Глибоко національні виступи Павличка і зворушливі, сповнені щирого патріотичного болю, його поезії.

Понеділок, 14 травня 1990, метро.

Сьогодні вишлю Середякові машинопис збірки прози “Самотнє місце під сонцем”. Не мала я, щоправда, відповіді на мого листа з квітня, але маю надію, що він живий, здоровий і не зліквідував ще друкарні. Не цілих два роки тому він наглив: присилайте негайно, але тоді я не була готова. А тепер: чи готовий він? Бо як не друкуватиме Середяк, то справа безнадійна і книжки не буде. Не тільки тому, що друкувати в Америці було б на багато коштовніше, а також тому, що друкувати переклади з англо-американської прози без окремих заходів в справі авторських прав ліпше таки в Аргентині, та ще й віддавши соруіght видавництву... Збірник Слова (12-ий), що його саме надрукував Зінкевич у своїй друкарні Укrapрес коштує 20,000 дол., хоч має всього 230 сторінок! При таких цінах зупиниться вся еміграційна самвидавна діяльність! Найліпше було б друкувати все в Україні — там є і дешева робоча сила, і українські друкарні, і мистці, і коректори. Але для цього потрібна ціла політична й економічна революція, щоб нарешті і СРСР перетворити на нормальну вільну країну, що не боїться спілкування зі світом. Перші кроки зроблено — але це справді тільки перші несміливі кроки немовляти.

Наше немовлятко в Каліфорнії докорінно перемінило стиль життя Марка та Ії — трохи їх вимучує по ночах. Стефко був учора пару годин удома, але він ще на антибіотиках і більшість часу мусить бути у лікарні. Іванко й Уляна були дуже простуджені, що було додатковим ускладненням.

Четвер, 24 травня 1990, метро.

Давно не робила записів у “щоденнику”. Нічого особливого. Господарські справи (зокрема в городі — досі чую біль від підстригання живоплоту електричною машиною!), деякі покупки. Закінчила читати “Собор і коло Собору” Віталія Ковалю, а тепер читаю

англомовний переклад Рудницького/Ткача — зголосила рецензію до *WLT* — ще не маю відповіді і не знаю, писатиму чи ні. Микитенко вже раніше звертався, щоб дати рецензію до *Всесвіту*, але ось прийшов лист від Зорівчак, де вона між рядками повідомляє, що написала рецензію на “Собор” — не знаю тільки куди — до *Всесвіту*? до *Ukraine*? Отже напевно моєї рецензії вже не треба.

Минулого тижня наш університет відзначував 250-ліття свого існування. Були концерти, вистави, семінари ітд. Я пішла на три панелі: Reform of Soviet economy, In search of Benjamin Franklin, та Unification of private law. Найліпшим був перший: в ньому брали участь соціолог Заславская з Москви, Маршал Голдман з Гарварду, один економіст з UCLA, один з Міннесоти, та наш професор Левін. Публіки було може з 200-250. Тема актуальна і надзвичайно важлива, представлення проблем на рівні і дуже цікаво, зокрема добре публіка сприймала Голдмана, що говорив приступно, ефективно, з гумором. Особа Френкліна зацікавила яких 150-200 слухачів, виступи були відносно цікаві, але мікрофони діяли слабо і утруднювали сприймання. Уніфікація права — тема, що повинна бути мені близька і цікава, зібрала всього 20 слухачів і було нудно: професорів з PENN було троє: Honnold, Reith і Woodhouse — запрошений гість був Pfund з Вашингтону.

Їдемо сьогодні ввечері до Торонто. Ще маю полагодити деякі справи (вибрати з банку гроші, купити timer до лямпи), але не знаю, коли це зроблю, бо мушу з праці вийти вже о 4-ій, не буду брати полуденка, а це значить, що не легко буде мені вирватись за орудками.

Вчора несподівано прийшов до мене на університетську адресу лист зі Львова від незнайомого мені особисто, але відомого з бібліографічних праць, Мирослава Мороза. Переглянув мої матеріали в бібліотеці Стефаніка і вирішив відгукнутися!

28 травня 1990, понеділок увечері. Торонто.

Приїхали пізно ввечері в четвер. Я ще день пробула на роботі, тільки годину раніше вийшла, зрезигнувавши з перерви на полуденок. Мирослав завіз нас до літака — тим разом, літунська лінія Midway, безпосередній лет до Торонто. Після 10-ої вже були в Максима вдома. П'ятницю вдень провели з дітьми, а пізнім пополуднем поїхали до Інституту Володимира на зустріч з гістьми з України. Офіційна длегация Спілки Письменників України на з'їзд Слова включала Юрія Сердюка, поета, секретаря Спілки, Миколу Вінграновського, Валентина Тарнавського, молодого прозаїка, та редактора Всесвіту Олега Микитенка. Зустріч була при буфетовій вечері і зібрала досить поважне число членів “Слова”, що прибули на з'їзд (40-50?) — була нагода познайомитися, зібрати перші враження. Вінграновський — круглолиций, лисяво-кучерявий, засмаглий, нагадував мені портрет Пушкіна. Микитенко — середнього віку і будови брюнет, з гладко причесаним рідкавим волоссям. Сердюк — ясний шатен з білявим стриженим вусом. Валентин Тарнавський — молодий 30+ літ хлопець, з першими знаками лисини.

Властивий з'їзд почався в суботу вранці. Остап його відкрив, сказав коротку промову про минуле Слова і померлих членів від попереднього з'їзду (було їх щось понад 30). Потім

була доповідь Леоніда Рудницького... про Франка. Потім полуденок і привіти (що їх не було багато) і... перерва. Пішли ми додому. Остап поклався, а я з Уляною і дітьми пішла до парку. Святкова вечеря з участю гумориста Колісника (Walter Cap), а потім Літературний Вечір, що його вели Уляна Любович і Світлана Кузьменко. До Літ.вечора зголосилося чимало осіб — я не зголошувалася, але п-ні Копач чомусь, без моєї згоди, подала моє ім'я і мене несподівано почали “представляти”. Але я тільки вияснила із залі, що це — непорозуміння, що я не голосилася до виступу — і на тому стало. В неділю були: 1/ доповідь Данила Стука, що викликала живу дискусію, 2/ збори Слова, де також виникла принаймні трохи виміна думок і де проведено вибір нової управи, 3/вечеря з гістьми з Києва та їхній літ-вечір у залі школи на Блур і Дундас. Неділя була значно цікавіша від суботи. Струк говорив про “церебральну” поезію Калинця, викликав репліки Олега Зуєвського, Остапа, Славутича, Черненко та інших. На зборах були і критичні голоси, включно з репліками Розумного про “провал 7-ого з’їзду” (тобто про незадовільну його організацію, про погане враження, яке винесуть про еміграційну літературу гості з України), з дискусією довкола грошей на збірники та редакційних критерій і процедур ітп. Зборами провадив Василь Верига і це було добре, бо він хоч трохи надав ділового тону цьому до пересаді неформальному і неділовому зборові. Номінаційна комісія таки приготувала нову управу (ОТ, Струк, Коломиєць, Голод, Кузьменко, конт. комісія: Любович, Зуєвський, Славутич) — отже не треба було довго тагатись з кандидатурами. Літературний вечір гостей з України на великій залі (але не заповненій) — був досить цікавий. Вінграновський, як добрий актор (а він таки й справді був актором) продеклямував кілька своїх віршів (надзвичайно ефективно!, Сердюк також читав вірші (трохи за довго). Тарнавський говорив про своє покоління прозаїків в Україні і прочитав уривок з нової книжки, Микитенко говорив про свій журнал “Всесвіт” — репутацію він має не дуже розгорненого чоловіка, але, прослухавши його виступ, я подумала, що репутація ця несправедлива, що він знає, мабуть, більше ніж не один з його колег у Спілці, і значно більше, ніж не один член Слова. Я згідна з Розумним, що з’їзд не був добре підготовлений. Господарська сторона, що за неї відповідала М. Голод, діяла справно, членів трохи приїхало, але сам голова, на мою думку, справу злегковажив: треба було підготувати оглядову доповідь про еміграційну літературу (так, напр. як це колись робив Костюк) — і це повинен був зробити сам Остап. Було б, очевидно, добре, якби приїхав був запрошений з доповіддю Грабович — але можна було передбачити, що він не приїде. Навіть Розумний чи Славутич могли б були зробити непогані огляди літератури. А вже сам авторський вечір показав емігрантську літературу з найгіршої сторони. Одна пані підступила після вечора до мене з гратуляціями за те, що я — не виступала! Організатори повинні були чогось навчитися вже минулого з’їзду, де також був дуже невдалий авторський вечір. Але — може це тільки правдиве віддзеркалення реальності? Які письменники — така література, така й організація?

2 червня 1990, субота, Торонто.

Не стає часу робити записки: повні руки роботи від ранку до вечора, з дітьми, з варенням, із закупамі харчів тощо. Максим на конференції канадських славистів у Вікторії, Бритіш Колумбія — має завтра повернутися. Отже ми з Уляною і дітьми самі — але самі ми

фактично тільки сьогодні, бо часто вступають інші мами з дітьми (напр. Рома Горбач із своїм Михайликом та Оленкою або Касандра з цілою громадкою дітей), або знайомі чи сусіди — отже рух і гамір. Їздила я пару разів з своїми внучатами до парку, на гойдалки, ковзанки та драбинки — там вони також зустрічають інших дітей — отже є товариство і то українське.

Малий наш Стефанко — з безволосою головою, великим довгим шрамом уздовж правого боку тулуба та слідами від уколів і розтинів — після всіх своїх страхітливих тарапат і страждань — поводить ся і розвивається зовсім нормально. Досить добре вже тримається на ногах і бігає, часто сміється, багато розуміє і пробує говорити окремі слова: баба, мама, киця, літак. Цікаво побути з ним удвох на самоті: він значно спокійніший від Іванка, вміє сісти і бавитися забавками (при чому можна спостерегти проблиски кмітливості — зокрема на іграшках, що подумані як елементарні тести IQ). Сьогодні були ми з ним удвох на ганку: Стефік возив у возику шишки. Принеси бабі шишку! Стефік іде до возика, вибирає шишку, несе і дає бабі. Дай бабі другу шишку! І Стефко знову несе. А потім, навпаки: кинь шишку у возик! І Стефко кидає, одну, другу, а тоді дивиться на порожні бабині руки і каже: нема! Але дитина з іншими чужими дітьми матиме проблему, якщо волосся не відросте. Була я з ним та з Іванком в парку, на гойдалках. Познайомились там з 4-літнім хлопчиком Марком та його дідом (говорили по українському, отже я до них підступила, щоб Іванко міг мати товариша). Було сонячно, діти всі в кашкетиках. Але в певний момент Стефкові злетіла з голови шапка і Марко — галасливий хлопчисько, значно від Іванка більший і виховуваний в канадському не-українському садочку, злосливо вигукнув: baldy, baldy! — Я це, очевидно, зігнорувала, але коли ми відходили, хлопчисько знову сказав до діда: I won't play with him, he's baldy! Марко говорив з Іванком і з дідом по-українському, але видно було, що англійська мова йому легша. Я була рада, що Іванко цих злосливих реплік не розумів, дідові Марка я також нічого не пояснювала, але подумала собі, що хворі діти мають ще й цю зайву психологічну травму, бо вони ніколи не можуть бути такі, як усі. Малому Стефанкові це ще незрозуміло, але дітям шкільного віку доводиться переживати. Постійні відвідини лікарні дуже Стефка прив'язали до мами — часом плаче, щоб іти до неї на руки, але можна його заговорити, а вже справжнім конкурентом до мами, що може відтягнути Стефкову увагу, це — киця! В сусідстві є такий волохатий брунатний звір з пухнастим хвостом!

Іванко — живе срібло: постійно в русі, в підскоках, непосидючий. Він не має терпцю сісти і будувати щось з кльоциків. Але словник його мови — феноменальний. Ось має в руках шнурок: “я тут його намотав і заплутав”, каже бабі. Це він, очевидно, перебрав від Наталі — молодій дівчини зі Львова, що приходить тричі в тиждень його пильнувати, щоб полегшити Улянці й Максимові справи побуту і комплікацій пов'язаних з лікарнею і хворобою Стефка. Наталя — гарна молода блондинка, чудово говорить по українському, вміє до малого знайти добрий підхід, багато з ним розмовляє, Іванко дуже її любить і радо з нею бавиться. В нього тепер дуже розвинута фантазія. Пішов з бабою до пивниці. Виліз на стіл, казав бабі сісти біля себе, витягнув шнурок: я тут буду ловити рибу! Слово по слові, баба ввійшла теж у роллю і от ми удвох ловимо рибу — велику смажимо, маленьку кидаємо назад у море, на смажену рибу запрошуємо в гості Михайлика й Оленку, додаємо

до риби кечап, викидаємо ості — а все те тільки при допомозі одного шнурка! “Та вистачить фантазія сама, як бджіл нема”, мовляв Емілі Дікінсон у моєму перекладі. “One bee and revery” але “Revery alone will do, if bees are few”. Іванко любить говорити “Між інчим” і поправляє бабу, коли баба, повторюючи за ним, каже “між іншим”. Іванко з притиском повтарає: “між інчим” — привезений зі Львова галицький правопис! Трошки він боягуз — на ковзанку сам не дуже рветься сідати (стоїть нерішуче, так як баба перед ескалатором, що йде вниз — розумію його резерву!) — але при бабиній заохоті і обіцяній шоколадці — почав уже поволі переборювати цей страх. Також далі вразливий на голосні звуки і часом затуляє собі вуха руками, коли їде якась машина — “смітовіз”, чи щось подібне.

5 червня 1990, вівторок, метро. Філадельфія.

Політ літаком “Midway” був знаменитий: без спізень, безпосередній і короткий. Не ціла година льоту. Максим з Іванком відвезли нас на летовище — по дорозі я ще Іванкові співала “Гей там на горі жінці жнуть” і він трішки підспівував за мною — вчився. Мирослав відібрав нас з летовища і по дорозі додому я висіла, щоб від 2-ої до 5-ої бути на роботі, як я й заплянувала. Ввечорі був телефон. Піднімаю слухальце: Hello? На другому кінці — тихо. Ще раз: галло? — Думаю, хтось помилився. А ж раптом: “Тут — Іванко. Дякую за пальчики!” — і ми собі поговорили ще про пальчики, що їх я у великому поспіху зварила перед від’їздом о 11-ій до літака, про сметану, яку Іванко дуже любить і про шоколадку, яку дістав після обіду.

В хаті все гаразд, але є неприємність з автом. Їхав Мирослав нашим автом і якісь хлопчачки обкидали його камінням та розбили вікно. Отже авто в напіврозбитому стані. Про це я знала ще заки виїхала з Торонто, бо ми з Мирославом говорили по телефону. Ну що ж, добре, що йому нічого не сталося.. Буде нас ця прикрість трохи коштувати (я ж не дозволю, щоб платив він — ще чого, не досить, що зробив нам чемність, доглядаючи хату). Побачимо скільки.

Пополудні, метро, в дорозі додому.

Ще про Торонто. З’їзд “Слова” почався був у п’ятницю зустріччю з гістьми з України, неформально, при буфетній перекусці. Я використала нове знайомство з Микитенком і Вінграновським, дала обом примірники “Землетрусу”, а з Вінграновським, зокрема, провела окрему ділову розмову про те, щоб може започаткувати видання англомовного журналу української літератури — під егідою, напр. українського осередка ПЕН Клубу, що його президентом є Вінграновський. Він саму ідею підтримував, але нічого не знав про будь які заходи в цій справі Анатолія Біленка. Розповідав про початкові труднощі з організацією осередку, сказав мені, що сам він “вибрав членів” з поміж письменників діаспори і що в тому числі є і я. Я висловила завваження, що треба завжди питатися людей, чи вони з тим згодні, щоб бути членами, та й взагалі, що варто в українській осередок ПЕН включати людей не за якимсь апріорним принципом, і не конче репрезентативних, найкращих письменників, а добре було б, щоб це були ділові активні люди, які знають чужі мови і можуть повести якусь корисну для української літератури акцію на міжнародному форумі. На другий день Вінграновський і Микитенко підступили

до мене, щоб сказати, що уночі читали мій “Землетрус”, що їм подобалися мої поезії. Микитенко заявив, що хоче використати щось із “Землетрусу” у “Всесвіті”. Пригадав мені мою полемічну статтю (“ми її уважно читали!”), а також сказав, що отримав мої переклади з Мекаллера і О’Коннора, що одне з них напевно надрукує, а може пізніше і друге. Питався мене, чому я змінила назву новелі на “Суперники” і я вияснила, що цю назву придумав редактор журналу “Київ”, Романенчук, де новеля О’Коннора вперше була друкована, і що я радо повернуся до оригінальної назви “My Oedipus Complex”, якщо таке буде бажання редакції. Вінграновський просив, щоб йому дати біо-бібліографічні дані про себе. Хочє зробити вибірку моїх поезій для київського журналу “Київ”. Я дала йому довідку, яку мала зі собою і кілька новіших віршів.

Середа, 6 червня 1990, метро.

Маса ділових справ: направа авта коштувала 300 дол., офіційна оцінка була понад 450 — попробую потелефонувати до GEICO, чи не повернуть частину коштів? (Сумніваюся! Я мусіла відкинути т.зв. Collision & Comprehensive coverage, з уваги на страхітливі тепер кошти забезпечення — і так коштує около 1500 на рік!). Хочу зголосити Остапа й Марійку Лабуньку на Frequent Flyer до United — щоб і вони могли колись заробити собі бонус — безкоштовний переліт — і не можу знайти бланків, які взяла для тієї цілі, відбираючи перед виїздом до Торонто свій безкоштовний білет до Лос Анджелес! Треба викупити квитки до Narrogate — я вже зробила тентативну резервацію. І найважливіше: після розмови з Уляною і Максимом і Уляниної розмови з її мамою, ми вирішили, що не тільки Максимові, але й мені треба і варто поїхати до Києва на конгрес МАУ. Запрошення з Києва я вже дістала давно — не пам’ятаю, чи відмітила я це в щоденнику? Тепер треба відповісти до Києва і почати заходи в справі візи і польоту. Телефонувала також Лариса Онишкевич. Вона їде трохи раніше і шукає товаришку подорожі і кімнати. Я зарезерувала собі вакації від 20 серпня, отже могла б поїхати на тиждень раніше. Це, очевидно, пов’язане з додатковими коштами, але головне — час. До Києва я зголосила доповідь і її треба буде написати. Коли? Між моїми поїздками до Каліфорнії та Англії залишиться дуже мало часу. А ще ж треба буде переглянути лекції на новий семестр (хоч маю намір більш-менш повторити те, що приготвила минулого року). Ще одна ділова справа (чи може бути “ділова” справа? — адже тут тавтологія) — я обіцяла заплатити за побут Зорівчак в Оксфорді і вони прийняли це до відома і казали, що пришлють рахунок. Не прислали. Що мені робити?

Понеділок, 11 червня 1990, метро.

Вікенд присвятила важливим рішенням, діловим справам, листуванню. Квитки до Narrogate вже заплачені — будемо там тільки тиждень, на конференції. Полетимо з Heathrow просто до Leeds, а потім з Leeds до Heathrow — так, що в Лондоні не будемо взагалі. Погодилась я їхати до Києва з Ларисою — були деякі ускладнення з резерваціями на літаки — але подорож вже замовлена (хоч повертатись доведеться мені іншими літаками!) Сьогодні ще мушу потелефонувати до Score у справі готелю в Києві і візи — але з ними в цій справі Лариса вже говорила і вони послали fax до Києва, отже сподіюсь,

що готель буде замовлений. Написала я листи до Оксфорду (пославши їм чек на \$202.08, що є еквівалентом £120 — оплати за чотири ночі — bed & breakfast в St.Hilda College для Роксоляни), листа до Роксоляни з копією чека і листа до Оксфорду, зголошення на Конгрес Мау до АН УРСР, зголошення до членства в ААУ з доповненими моїми біо-бібліографічними даними до Грабовича. Ще треба буде мені вислати повідомлення про мій приїзд до Києва Бліхарям і Жулинському. Но і очевидно, полагодити візу — треба мені додаткових фотографій, отже матиму ще з цим мороку.

13 червня 1990, середа, метро.

Написав Середяк. Обіцяє надрукувати книжку за 5-6 місяців. 200 примірників — 1500 ам. доларів. Мій попередній лист до нього з квітня — пропав. Він буде в половині червня в Канаді і просить чек послати не до Аргентини, а до Канади, на адресу Мистецької Фундації. Отже так і роблю. Є в цьому певний ризик — якби щось сталося Середякові, можу втратити не тільки книжку, але і півтори тисячі доларів. Але все в житті пов'язане з ризиком!

Марія вже поїхала — бере участь в передконвенційних інститутах і потім у самій конвенції. Вийшла вчора заковика — бо Liz раптом усвідомила, що мене також у час конвенції не буде. (Про це ми говорили на одному із засідань професійного персоналу, ще заки я викупила літунські квитки — але вона забула!) Трудно. Якби не плянувати, цього року будуть дні, коли не буде ні мене, ні Марилі. Вона ж їде на довгі вакації до Польщі в липні, отже як я буду в Harrogate — її також не буде! Але це літо. Ні наші професори, ні студенти наших послуг не потребують. Отже постраждають на цьому тільки правничі фірми та відвідувачі з інших університетів. Tant pis! Може більше цінитимуть нашу інформаційну службу!

Іду сьогодні на запрошений полуденок до міста, до готелю Rittenhouse. Не дуже мала охоту і трохи це комплікує мій день (Зайнять без ліку, зокрема ж ще тому, що в п'ятницю виїжджаю і що мушу залишити інструкції Марилі, бо побачу її аж у серпні). Не могла я відмовитися. Запросив мене Sir Leon Radzinowicz — він хоче зрванжуватися цим полуденком за роблені йому послуги — а може має на увазі якийсь новий проєкт? (Старий джентельмен, йому мабуть уже 85, але він ще пише і працює науково).

14 червня 1990, четвер, метро.

Вчора вислала два великі пакети книжок до Бібліотеки Львівського університету — переважно монографії міжнародного права, кілька томів *Foreign Relations of the U.S.* — все це з приватної колекції нашого колишнього професора Covey Oliver-а, що був колись амбасадором США до Колумбії і досить видною особистістю в ділянці міжнародного права. Посилка пішла повільною поштою (M-bag до 65 фунтів ваги). Досі не знаю, чи дійшли подібні посилки, вислані раніше до Бібл. Стефаніка та до АН Центральної Наукової Бібліотеки в Києві. Мабуть ще ні. Якщо пошта офіційно каже, що посилка йтиме 3 місяці, то при радянських відносинах вона може йти пів року або більше. Щоб лиш

дійшли. Маю вже також у резерві для України цілий комплект *US Code Annotated* — і то з найновішими rocket parts до 1990 року! Але це велика кількість томів і доведеться посилати частинами на протязі наступного року. Заки піду на пенсію (в січні 1993), хочу причинитися до збагачення бібліотек в Україні.

Чи справді я рішена іти на пенсію при кінці 1992 року? Чи не бракуватиме мені того Sturm und Drang, що його маю на роботі? Цієї як-не-як керівної ролі, що її виконую? Почуття певної сили, що дає мені змогу робити самостійні рішення (навіть хоч би ці посилки коштовних матеріалів в Україну!)? Відчуття, що моє знання і експертиза потрібні і студентам, і професорам, і адвокатам, і суддям? Адже телефони в різних справах приходять навіть з місць далекого віддалення. І все це не якісь тривіальні питання, як це буває в публічних бібліотеках, а питання, що на них базуються проблеми живих людей і часто грубі тисячі доларів?

15 червня 1990, п'ятниця. В літаку, минули Міссісіпі.

Політ був спізнений на півтора години. Спішили на час, щоб встигнути, Мирослав приїхав разом з Остапом по мене на PENN, мусили об'їздити через всякі Detours, але мій літак замість 5:50 відлетів з Філядельфії щойно 7:30. Поки дали пообідати, я встигла порядно зголодніти! (Була 9 година!) Але подумати тільки: лечу безкоштовно, на бонусовий квиток Mileage Plus, смачно на кошт United пообідала, а ще й випила перед обідом один Screwdriver! Літак вузький, три і три сидження, з одним переходом — це машина DC-8. Звичайно на цих далеких польотах бувають ширші машини. Але ми з моїм сусідом займаємо вдвох три місця, отже не є тісно.

Остап встиг привезти на летовище мені лист від Біленка, який прийшов сьогодні разом з пакетом журналів "Ukraine". Він хотів би статтю про Лесю Українку вже при кінці липня, а статтю про Франка у січні-лютому. Нема мови, щоб я могла зробити щось з цього вже тепер. Адже хочу написати рецензію на "Собор" Микитенкові та доповідь на конгрес до Києва. Але про Франка могла б написати, бо це вже буде після конгресу і після закінчення мого курсу на PENN — зможу вільніше дихнути. Англомовний "Собор" взяла із собою до Каліфорнії — з думкою, що може вечорами, якщо дитина спатиме, може зможу щось читати чи підготувати. Вже на летовищі усвідомила, що мені треба було позичити в бібліотеці оригінал "Собору" і взяти зі собою. Могла це була сьогодні зробити, якби була собі на час пригадала.

Коли подзвонила Остапові про спізнення, довідалася, що він на летовищі, відчиняючи багажник до авта, загубив водночас ключ від хати! Треба було їм їхати до Лабуньків і позичати ключ. Та ще й мусили спилувати його пильником, бо не могли спочатку відімкнути замка!

19 червня 1990, вівторок. Лос Анджелес.

Сиджу на городі, а побіч мене у своєму кошику-ліжечку спить Ніна. Соняшна тепла

погода з прохолодним вітрецем. Ранок. Я вже поснідала, Марко поїхав до праці, Ія починає збиратися, купається. У бородатій непістриженій пальмі — десятки птахів. Часто прилітають до гнізд, цвірінькають, піднімають гамір. Але найбільше гамору-гуркоту спричиняють одномоторові малі літаки, що вилітають з поблизького летовища Санта Моніка. Не зважаючи на відносно невелику густоту населення в цій дільниці — “затишшя” тут досить відносно.

Я вже тут три дні і чотири ночі. Ніночка — спокійне дитинча: мало плаче, добре спить. Я їй приспівую: “Ой чорна я си чорна, ой чорна я циганка” — в неї голова покрита довгим чорним волоссям, чорні оченята, навіть брови вже зарисовуються — буде чорнобрива! Має дуже довгі на руках пальчики, довгі тонкі ноженята з великими стопами. Каже Ія, що її мама, подивившись на Нініні ноги, запророкувала: буде size 10!

Вчора ми з Ніною двічі були на довгому проході з візочком. Прегарна тут околиця і в повному розквіті: повно прекрасних квітів, в тому числі і багато екзотичних, південних. Погода одностайно соняшна, не надто тепло і без помітної вологості. Приємно пройтися вулицями, хоч з візочком це не так легко — щоб перейти дорогу часто доводиться цілий візок підносити, бо нема на рогах з’їздів.

Тепер ми з Ніною самі. Ія поїхала полагоджувати справи. Вони купили вчора авто — вживане, Mazda з 1988 року — дуже гарне, вишневого кольору. Марко взяв мене вчора увечорі “переїхатися” — їде дуже добре, вигідне, майже таке велике як мій старий Шевролет. Заплатив він за це вживане авто 7,400 дол. Ціни тепер — феноменальні. Мій Шевролет десять літ тому просто з фабрики коштував тільки 6,000 дол.! Мені мабуть незабаром також доведеться подумати про новіше авто, може перед тим, як піду на пенсію. Але поки старий Шевролет ще їде (а мотор працює досить добре), я не дуже спішуся витратити на авто гроші. Так як я мало ним їжджу (за 10, а фактично 11 майже з половиною літ!) наїхала всього 42,000 миль! Це не те, що авто тут у Марка та Ії. Вони під цю пору мають три: дві Мазди і старого Фольксвагена. Фольксвагена хочуть продати — саме на його місце купили вчорашнє авто. Але два авта мусять мати — бо це тут єдиний засіб транспорту. Марко вранці забирає авто, їдучи до праці — щоб Ія могла, напр. поїхати з дитиною авто до лікаря, мусять мати окреме авто.

Коштовне тут життя, але живуть вони справді вигідно, в гарному фізичному оточенні: гарна природа, приємний клімат, гарно влаштована вже і в добрій дільниці хата. Великий поступ від тих перших тяжких кроків у Каліфорнії Марка і від перших їх спільних кроків з Ією, в маленькій квартирі на La Mirada, у власній першій хаті, що була весь час у ремонті, в небезпечній чорній дільниці міста, а потім у маленькій хатині в Санта Моніка, де не було місця ні для гостей, ні для Ніни. Тут Ніна має окрему маленьку кімнатку, а у великій з гаражу переробленій кімнаті є місце для мене чи інших гостей. Покищо нема там канапи і я сплю на надутому матраці на підлозі, але це тимчасове. Правда, якби довелось взяти опіку для дитини, когось хто мусів би з ними жити, була б невеличка проблема —

треба було б ще одної малої окремої кімнатки. Марко каже, що її можна було б добудувати. Ія плянує за якийсь час повернутися знову до праці (каже, що на довшу мету було б їм дуже трудно втримати свій життєвий рівень тільки на Марковій платні) — отже може бути потреба в такому додатковому приміщенні. Зокрема тоді, коли хотіли б спровадити до дитини опікунку-українку. Але чи це реальне? Більш правдоподібно опікункою для дитини буде якась жінка чи дівчина латиноамериканської культури і моя внучка, можливо, говоритиме не українською, а еспанською мовою?

В суботу був тут у гостях на обіді Ран Кутак зі своєю жінкою та шестимісячною донечкою. Разом з Марком вони вчилися, разом виїхали до Голлівуду робити кар'єри у фільмовій індустрії, разом працюють. Марко часто іде слідами Кутака — але Ран має вже третю жінку і зголив бороду — я навряд чи була б його пізнала, якби зустріла десь на вулиці. Тепер їх в'язатиме також те, що мають дівчаток з мінімальною різницею віку.

В неділю тут також були гості — тим разом — українці. Приїхав з України фільмар Олесь Янчук. Він збирається робити в Києві фільм про голод (не документальний, а белетристичний) і хотів би зібрати деякі фонди для цього закордоном. Був уже на конвенції УНСоюзу, де йому обіцяли 100,000 дол., був і в українському Гарварді. Від Жулинського і від Іка мав рекомендацію до Ії та Марка. Прийшов він у товаристві Марійки Огаренко, молоді української активістки Лос Анджелес, приятельки Ії й Марка та Яримовичів, якогось білорусина Леона (мабуть жида), з хлопчиком, потім приїхав ще тутешній український “гіппі” — Богдан Футала, учитель середньої школи (довге волосся, у вусі — кульчик, короткі штани, T-shirt) — він син відомого на сході Америки бандерівця, але сам пройшов цілу політичну еволюцію, від Марксизму починаючи. Ці люди є тепер на тому терені активістами Приятелів Руху.

Янчук — молодий білявий хлопець у виляючих джинсах. Має він за собою вже один фільм і навіть дістав рецензію в якомусь англomовному журналі. Цей свій перший фільм він привіз із собою і Марко та Ія хочуть йому допомогти зробити з цього фільму “відео-касету”, щоб він міг його показувати потенційним фундаторам, як доказ, що він уміє робити. Таке перетворення фільму на “відео” має коштувати щось із 300 дол. і наші молоді вирішили Янчукові це зафундувати. Щодо фільму про голод, то Олесь Янчук хотів би зібрати гроші на те, щоб фільмування могло бути зроблене на доброго квалітету фільмі Кодака, а не на радянському фільмі, та й звукозапис щоб був стереофонічний, Dolby. На ці речі треба дуже поважної суми грошей. Якби робити все виключно радянською технікою — то кошти в них уже є, переважно приватні, зібрані людьми — він назвав якусь поважну суму карбованців, але я вже забула скільки.

Потелефонувала я вчора до Сашка Дмитрова і він, можливо, приїде на побачення зі мною в четвер. Розповіли мені Сашко і Юля про те, як від рук злочинців згинув в Аргентині молодий українець Шепарович (28 років, тількищо спровадив до Аргентини своїх батьків з Нью Йорку доживати віку в Аргентині, де всі вони колись жили. Кажуть, вбивство це було не випадкове, він, мовляв, був замішаний в якісь темні справи, може в торгівлю наркотиками?) Сказав мені Сашко також про наших спільних знайомих Ігоря та Ліду

Качуровських у Мюнхені, що Ігор, мовляв, написав, що його “викинули” з “Радіо Свободи” і що в той же час Ліда також втратила працю на УВУ. З сином Леонардом також мають клопіт. Коли був маленький, говорили про нього як про малого Wunderkind-a, а коли виріс, з німецької гімназії його викинули, а іншу якусь, куди його послали, він і сам покинув. Тепер йому щось із 20-21 років, вчиться, чи хоче бути комерційним пілотом. Оттаке. Мають люди клопіт з дітьми — не тільки Качуровські — Плющі та багато інших. Велике щастя, коли можна виростити дітей на здорових, освічених, вартісних для родини й суспільства дорослих громадян.

Привезла я з собою англomовний “Собор” і думала готувати рецензію. Але мені потрібний український оригінал. Я вже навіть пробувала дзвонити до бібліотек. UCLA має міжсеместральну перерву. В публічній бібліотеці обслуга не досить компетентна, бо не вмiла мені знайти на RLIN інформації про Гончареві книжки в каліфорнійських бібліотеках. І тільки в університетській бібліотеці Univ. of Southern California дали мені інформацію. “Собору”, згідно з рекордами RLIN, в Los Angeles у бібліотеках нема, а в колекціях USC є “Таврія” — доказ, що колега-бібліотекар таки перевірявав інформацію і знайшов правильного автора. Шкода, що Марко та Ія не мають більше українських книжок — але їх ці справи не дуже цікавлять. Навіть кілька річників “Сучасности”, що їх я в минулому привезла їм або передала, хочуть тепер позбутися, бо їм це “непотрібне”. Я перестерегла їх, щоб борони Бопже, не викинули. Я готова навіть забрати ці річники назад з собою до Філядельфії — “Сучасність” має тепер особливу вартість для дослідників в Україні. Уявляю собі, якби втішився Білокінь, якби йому хтось зробив такий подарунок!

Субота, 23 червня 1990, вранці.

Дні проводжу з дитиною або при кухні. Ніна, одначе, спокійне дитинча, не вимагає багато, мало плаче — тільки подає сигнал, коли голодна або мокра. В ночі Ія дає їй грудь, але я всю ніч взагалі її не чую, так що маю змогу відпочати, виспатися. Бачу, що моя поміч тут не така конечна, як була моя поміч Уляні з Іванком. Моя присутність дає змогу Ії їздити до міста, полагоджувати справи, проводити багато часу на телефоні, мати готовий обід та запастися харчами на майбутнє. Але все це — люксус, що без нього, в разі потреби, можна обійтися. Вчора вперше Марко з Ією були в кіні — я їх намовила, щоб старалися максимально використати мою присутність. Обоє вони до своїх батьківських ролей ставляться з ентузіазмом, тішаються дитиною. Маю надію, що вистачить їм витримки, коли прийдуть трудніші часи (а вони неодмінно прийдуть, ось уже вчора й сьогодні стає помітно, що дитині харчу не досить і вона трохи менше спокійна, а як почнуть рости зуби, або не дай Бог якоїсь хвороби — зрештою навіть простуда чи інше не надто поважне недомагання може спричинити безсонні ночі).

Був тут у середу фотограф. Це така акція пов’язана з “Diaper service”, мовляв, дають, як бонус, даром дитині фотографію. Треба було бачити, як це виглядало! Перетворив кімнату на фото-студію, з екраном, рефлекторами, наставленою апаратурою. А тоді збудував з крісел і рушників своєрідний п’єдестал, поставив Ніну на рульон з рушників з головою спертою на руки зложені навхрест і — viola! — на секунду пустив дитину, не тримаючи

рукою, — і клац фотоапаратом! (очевидно, при допомозі remote control — все інше готове, наставлене. Скористала і я з цієї сесії і зробила пару своїх знімок — але мусіла робити це щоб йому не заважати flash-ом, отже мої можливості були досить обмежені. Побачимо, що з цього вийде.

В четвер приїхав мене відвідати Сашко Дмитрів. Ія кудись їздила і ми були з Сашком утрюх з дитиною. Сашко добре виглядає — йому, здається, десь 55 років, може менше: стрункий, темна чуприна ще без помітної сивизни. Просидів він на розмові зі мною кілька годин (від 11:30 майже до 3-ої). Привіз зі собою листи від Качуровського і деякі Ігореві книжки з дедикаціями. Говорили ми про Качуровських, про Лялю, про ситуацію в Україні, про музику. Сашко не є поклонником модерної музики, а про сучасних виконавців клясичної також висловився критично, що вони, мовляв, часто не розуміють, що виконують, що не вглиблюються в контекст, не вивчають ґрунту на якому твір написаний, бо самі вони — люди поверховні, обмежені, які не читають літератури, не цікавляться історією, мистецтвом. Як можна грати із зрозумінням Шопена, не читавши ніколи Міцкевича? Про Паворотті Сашко сказав, що він має колосальне обдарування від природи, але в голові в нього — порожно. “Не хотів би я заколисувати дітей виконанням колискових пісень Паворотті. Він колискову пісню співає так само, як кожную іншу”. Сашко виявився мені цікавішим, як я думала про нього раніше. Але на пункті жидів, напр. він виявляє типові для українського міщанина пересуди, а ще й вірить (разом із своєю жінкою Юлею) в якусь реінкарнацію душ.

Сашко має магістерку з музики з Univ. of Southern California. Готувався до докторату, але треба було дати ще три концерти. А йому трапився випадок. Прорізав собі палець на консерві і то так, що треба було складних хірургічних заходів, щоб його врятувати. Палець втратив потрібну гнучкість і Сашко втратив змогу стати концертним піаністом. Він дає лекції фортепіану, має досить учнів, в тому числі і зовсім дорослих. Дуже хвалив здібності деяких своїх орієнтальних, тобто азійського походження, студентів. Юлія працювала колись у банку, але тепер після багатьох років праці, звільнили її. Проте про фінансові жодні клопоти не натякав, видно, що поводитьсь їм добре. Дітей в них нема, живуть з мамою Юлі та двома французькими пудлями, що називаються Marcel і Francois.

Вчора тут виступав композитор з України Мирослав Скорик. Мої молодята не виявили охоти їхати на зустріч з ним. Це мені вийшло на некористь — Ляна Яримович обіцяла принести на цю зустріч українське видання “Собору”, яке мені конечно потрібне. Але я тут — на ласці інших людей, а віддалі в Лос Анджелес такі, що вимагають неабиякої посвяти, щоб їх поборювати.

Ага, забула ще додати про Сашка. Я показала йому збірник “Слова”, де надрукований мій вірш присвячений Лялі, в якому згадується і сам Сашко. Якби був виявив зацікавлення збірником, могла була один примірник йому відпродати. Але він тільки прочитав вірш і навіть порівняв його з якоюсь відомою йому аргентинською поезією на цю саму тему.

Вівторок, 26 червня 1990.

Вчорашній мій tour de force — 150 вареників, 77 з м'яса, 73 з картоплі і сира. Все це поділене на порції по 16, запаковане й заморожене. будуть мати кілька обідів. Є на морозі вже дві коробки бігосу, дві порції голубців, 4 свиячі котлети, пальчики. Одне слово: запас (як сказав би Іванко). Більше, мабуть, на запас не варитиму, бо у freezer-і нема вже місця.

В суботу Марко таки поїхав зі мною до Яримовичів, щоб взяти в них “Собор” і ми при тій нагоді мали коротку візиту в Ляни й Міська, посиділи годину на розмові на веранді з прекрасним видом на океан і надморські незаселені горби і навіть дивилися через льорнетку, як якісь хлопці скакали з цих горбів на кольорових парашутах. А million dollar view — американську фразу цю треба розуміти дослівно: хата Яримовичів саме тому й коштує понад мільон доларів, що має такий краєвид. Були в неділю також у гостині у Маркового приятеля, Рана Кутака, Він також має прегарний вид, але не на океан, а на гори в далині і кеньйон — дике урвище зараз же за хатою. Ранова хата коштує пів мільона — але вид, як на мене, також “a million dollar view”. Якби так мій Дідо Тусьо тут жив, міг би малювати просто з тераси — десятки цікавих пейзажів. Я пригадала Ранові, як то він з Марком вперше виїздив до Каліфорнії: все їхнє добро було спаковане в багажнику, а авто було фірмове, нове, вони з Марком перевозили його фірмі на другий бік Америки... Перший притулок тоді дала їм Ляля в Glendale... Це було 12 років тому. Зробили хлопці поступ за ці роки. Устаткувалися, задомовилися, з бітників стали буржуями. І в цьому неабияка заслуга Рана. Він був той мотор, що тягнув за собою і Марка. Ранова хата велика, порівняно з Марковою, але там було страшенно гаряче: деякі вікна, що творять ефектне обрамування чудового краєвиду — не відчиняються. Це є й непоганою метафорою для життя тут взагалі.

Середа, 27 червня 1990, вранці.

Доходить 9-а. Марко — після щоденної ранкової руханки і одногодинної прогулянки ровером на пляж — збирається на роботу. Ніна-Марія біля мене у кошику-ліжечку на городі. Ія ще спить. Температура тепер 74°F- соняшно, в тіні — прохолода. Вчора пополудні температура тут була понад 90° — в місті, даліше від моря було, каже Марко, до 120°F!

Вчорашній мій tour de force — уже не вареники, але прохід з Ніною у візочку на пляж. Хотіла я перевірити, скільки на це потрібно часу. Знала, що це далеко — адже ходили ми туди колись з Остапом. Але з дитиною, та ще візочком, що його треба підносити на тротуари на перехрестях — це інша справа. Забрало мені точно одну годину дійти до океану! А що дитинча маленьке, часто кормиться, і дуже ще залежне від маминих грудей, то приблизно що дві години треба йому бути з мамою. Отже часу, щоб походити над морем, не залишилося — треба було зразу вирушати в поворотну дорогу. Тим більше, що самій з візочком бути довше на пляжі також проблематично: не можна, напр. піти до туалети, бо самої дитину залишати не можна ні на мить. (Крім інших можливих небезпек, тут бувають випадки викрадання дітей). На пляж ми їздили в неділю автом — поставили авто квартал від моря біля бібліотеки в Санта Моніка, а тоді тільки пішли на прохід з візочком. Так, мабуть, найкраще. Хоч, якби дитина була більша, візочок легкий (а не цей

Argisa, що ним так трудно орудувати), якби можна було взяти з собою дитині їсти чи пити, то можна б піти на пляж на цілий навіть день. Дуже хотіла б я, щоб могли приїхати сюди бодай на тиждень на вакації, на відпочинок, Максим з Уляною і дітьми. Вони мають тяжке життя — і не тільки через хворобу Стефанка (Стефко був після хемотерапії знову кілька днів у лікарні, але вчора вже прийшов додому). Взагалі життя тут у Каліфорнії, зокрема ж життя Марка та Ії, повільне своїм темпом, по лінивому — в порівнанні з нашим життям на сході — відпружене, ізольоване від решти світу, зокрема українського. Вигідна хата і теплий клімат багато справ упрощують. Пригадую собі, як важко приходилося Уляні в Кембридж з малим Іванком — не тільки тому, що дитина мала “colic” і постійно плакала, але і тому, що студентське помешкання на другому поверсі вимагало для кожної справи більше зусилля (Випране білля треба було вішати на балконі, що на нього треба було, зігнувшись удвоє, вилазити вікном; щоб вийти з дитиною на прохід, треба було зносити візок униз по сходах, а потім виносити його нагору ітд.) Ізоляція від світу, на мій погляд, тут у них добровільна й свідома. Газету *Los Angeles Times*, що її регулярно доставляють кожного ранку, читають вони вибірково. Марко признався, що рідко коли читає першу головну частину газети; про вісті на телевізії часто забувають, “Свободу”, як бачу, навіть не зацікавлені переглянути, щоб прочитати заголовки (Була в трьох числах Остапова стаття-доповідь на з’їзді Слова — Марко не тільки не читав, але навіть і не закріпив!) Увага вся сконцентрована на приватне життя, працю у фільмовій індустрії та споживацькі справи: “getting and spending”, як сказав би Wordsworth.

Користаю з позиченого від Яримовичів “Собору” — роблю виписки, порівнання з перекладом, який саме закінчила читати. Було б добре, якби могла написати рецензію вже тут — після повороту до Філядельфії жде мене Sturm und Drang щоденної робочої рутини, та ще й певно волога літня філядельфійська горяч. Але не знаю, чи це мені вдасться.

Остап вчора по телефону сказав, що прийшов з Оксфорду лист — отже отримали мої гроші, вислані перед від’їздом до Каліфорнії, та й залучили листа з інформаціями для Зорівчак. Я просила Остапа, щоб зробив мені фотокопії, а оригінал, щоб негайно вислав Роксоляні.

5 липня 1990, четвер, год.5:00 пополудні, метро, Філядельфія.

Повертаюся додому після першого дня на роботі. В місті страхітлива погода — висока температура й вологість, заповідають бурю. День був помірковано активний: мала щось із 8 клієнтів. Мариля вже в Польщі — отже всі справи на моїй голові. Зокрема Current awareness, поточна бібліографія трудового права. Серед накопиченої ділової пошти є дві “Літ. України” і “Всесвіт” за червень — а в ньому велика Остапові радість: надруковано його працю про Еліота і Тичину! Вже я йому про це телефонувала — напевно нетерпляче жде, щоб я принесла журнал. Успіх. Справжній. Вихід до широкого читацького моря України. І працю цю читатимуть не тільки тому, що є кому читати, але також тому, що це автор із заходу — і це має свою вагу.

П’ятниця, 6 липня 1990. Метро, вранці.

Останні дні в Лос Анджелес записів у щоденнику не робила, але зате написала рецензію на англомовний “Собор” (і написала її так, що Микитенко може не схоче її надрукувати!), а навіть — і це було навіть для мене несподіванкою! — скомпонувала вірш “Південнокаліфорнійський реквієм”. Думала я, що віршів може вже й не писатиму, але відпружена атмосфера, самотні довгі проходи з немовлятком і невідступна думка про Лялю завернули мене знову в світ поезії.

В неділю перед моїм від’їздом були в Марка та Ії на обіді Михась і Ляна Яримовичі. Гостили ми їх моїми варениками й борщем та лакоминкою, що її підготувала Ія. Місько у Марка в хаті вперше. Ходив, оглядав усе, і приговорював: “You’re doing good”, “You’re getting there” — одне слово, висловлював Маркові гратуляції за те, що він непогано влаштувався. Яримовичі, між іншим, єдині близькі знайомі, що з ними Марко та Ія розмовляють українською мовою. Вони обоє — інтелігентні, культурні люди. Турбуються, як видно з розмов, своїми дітьми. Їздили недавно двічі на весілля своїх знайомих на схід (одне було в Гантері) і Ляна казала мені, що зворушилася до сліз. Їхня доня Таня живе і працює на Флориді. Їй, здається, 28 років — ще не одружена. [Казала мені довірочно Ія, що Таня жалілася: якого, мовляв, хлопця вона не приведе до своїх батьків — вони завжди з нього незадоволені. Ну, може хочуть українця?] Син їх Коля живе в околиці Лос Анджелес — окремо від батьків. Стара 85-літня Ольга Яримович тепер біля Союзівки, в Кергонксоні, де колись мешкала і де має чимало знайомих. Завзята жінка!

10 липня 1990, вівторок, метро.

Вчора вислала Микитенкові статтю-рецензію на “Собор”. І зразу ж гарячково, приспішено взялася за англомовну статейку до журналу “Ukraine”, бо Біленко мені зробив несподіванку, бо визначив кінець липня як остаточний термін. Думала спочатку, що не буду за це і братися, бо ж треба готувати доповідь на конгрес до Києва, але Біленко в час, як я була в Каліфорнії, прислав цілу посилку журналів — і “Ukraine” і “Україна”, і я подумала, що це, може, порядком гонорару? Отже маю зобов’язання.

Але не все зі мною гаразд. В суботу вранці при щоденній руханці відчула, що мені крутиться голова, що трачу баланс. Цілий день нікуди не ходила і не їздила автотом. Думала, що це може від шлунка. Зробила собі левативу — трохи, видно, допомгло, бо в неділю чулася значно ліпше і ми навіть під вечір поїхали відвідати Яцкевичів (Вони виставили хату на продаж і якщо вдасться їм хату продати, будуть перепроводжуватися до Мотрі). Але проблема не зовсім минула, щось є і я не дуже певно почуваюся на ногах. Усвідомила собі, що це мені вже траплялося і давніше. Може треба буде піти до лікаря. Боюся, що така перевірка вимагатиме низку тестів у шпиталі — а я ж за 10 днів маю вже їхати до Англії!

11 липня 1990, середа, метро.

Чуюся трохи ліпше. Може й тому, що вчора — налякавшись трохи своїх симптомів — замовила я собі візиту в лікарки, д-р Ленсфілд. Адже маю їхати до Англії! А потім ще й до

Києва! Щоб не було хоч якогось справжнього клопоту!

Погода трохи більше поміркована. І ось я написала за два дні статтейку для Біленка “Lesia Ukrainka in the Ukrainian Diaspora”. Ще треба уточнити кілька дрібних фактів, додати фотокопії віршів для ілюстрації і може вже завтра зможу вислати. А тоді всю свою увагу поза роботою присвячу повільній підготовці доповіді до Києва. Ще точно не знаю, як її скомпоную, але певний плян уже в голові наклеюється.

16 липня 1990, понеділок, метро додому.

Україна проголосила сьогодні суверенітет! Подробиць ще точно не знаю. Остап подзвонив мені на роботу вранці. Потім ще телефонував Лабунька, подав деякі додаткові інформації. Я подзвонила вранці Титові, а він: “а моя Феся в Києві!” В Києві також тепер Олесь і Люба Лабуньки. Мирослав думає, що варто послати телеграму через місію в ОН! Він уже телефонував і до “Свободи” і питався, чи мають текст проєкту. Виявляється, що постанова відбігає від проєкту — “Свобода” отримала з Києва fax, хоч не зовсім читкий і мають з тим проблему. Навіть Ія дзвонила вранці до свого тата. Ах, як добре, що ми дожили до цих часів!

[Між сторінки щоденника вліплені на окремій картці дві статті: “Ukraine adopts sovereignty resolution” by Brian Friedman (Philadelphia Inquirer, July 17, 1990, 3A) і “Ukrainians declare republic sovereign inside Soviet system” by Francis X. Clines (New York Times, July 17, 1990, p.A1, A10)].

Філадельфія, 20 липня 1990. Overseas Terminal.

Відліт до Лондону спізнений. Мав бути 8:50 увечорі, а вже заповіли, що відлетимо о 10-ій. Ми тут утрюх із сватом Лабунькою. Віра Лащик привезла нас на летовище. Не знаю, чи це спізнення матиме консеквенції для нашого отримання до Leeds? В Лондоні доведеться перейти ще митну контролю — це ще справи протягне, но і найгірше, що валізки треба буде відібрати в Лондоні, пройти з ними митний контроль, а тоді з тим багажем іти до літака на Leeds. Ну, побачимо. Я трохи втомлена — спішний день на роботі, щоб викінчити справи перед від’їздом, гаряча температура в місті, а тепер — невтомний монолог Мирослава — трохи болить голова, добре було б покластися і виспатися, тим більше, що попередню ніч не спалося.

Понеділок, 23 липня 1990. Harrogate. Пленарна сесія.

Маю кілька вільних хвилин перед початком виступу, який позначений у програмі як: William Waldegrave, Minister of State at the British Foreign and Commonwealth Office. Маю надію, що це не буде якесь офіційне привітання, а цікава доповідь. Якщо ні і якщо не присядеться хтось до мене цікавий для розмови — робитиму записки далі. Досі для цього не було змоги. IV. World Congress for Soviet and East European Studies уже офіційно відкрили в суботу. Вчора вже був повний день сесій: три сесії кожного дня, при чому

кілька паралельних. Це утруднює справи: часом цікаві для мене сесії відбуваються в той же час і треба робити трудний вибір. От сьогодні, наприклад, сесія де виступає Максим, проходить в той же час, коли сесія істориків з Мирославом Лабунькою. Сьогодні вранці пішла я на сесію приватного міжнародного права, але вийшла в половині, щоб послухати виступу Сохана з Археографічної Комісії АН УРСР.

Вівторок, 24 липня.

Знову пленарна сесія. Говорить Юрій Лотман, естонський літературознавець. Говорить російською мовою, зовсім для мене зрозуміло, але слідкувати за його думкою і тезою мені трудно. Закономірність випадкових явищ культури? Може бути, що кілька не зовсім зрозумілих слів, що можуть бути ключевими в нього, стали бар'єром для мого схоплення його гіпотези: характер непередбачених процесів?

28 липня 1990, субота. Heathrow, London.

Маємо ще майже дві години до відльоту нашого літака. Нарешті зможу зробити кілька нотаток про конгрес, Harrogate, наші зустрічі. За час минулого тижня, не зважаючи на дві спроби, для цього не було змоги. Не тільки активність пов'язана з сесіями конгресу, але і брак приватності: мешкали втрійох з Максимом у невеликій кімнаті з лазничкою у Valley Hotel, що був віддалений від конгресового центру на добрих 15 хвилин пішки. Отже наперед про сам конгрес. IV. World Congress for Soviet and East European Studies зібрав біля 2,000 учасників з різних країн, в тому числі біля сто осіб з СРСР. Серед радянських учасників була і досить помітна група з України: Жулинський, Сивокінь, Мишанич, Сохан, Ісаєвич, Боріак, Зорівчак, Соломія Павличко. Було чимало українців з-поза СРСР: Мушинка із Словаччини, Козак з Польщі, з Канади: Кравченко, Павлюк, Горняткевич, Сисин, Багрій, Максим, Потічний, Магочі, Боцюрків, Смирнів, Гарасимів (не зустрічала), Ільницький, Шкандрій; з Англії: Свобода, Кошарська, Зеленко; з Франції: Плющ; з Німеччини: Нагайло, Сольчаник; із США: Білінський, Чопик, Лабунька, Перфецький, Грабович, Гунчак, Когут, Найдан (не бачила), Касинець (не бачила), Шпорлюк, Ліда Тарнавська, Пелех (не зустрічала). Дехто з українців заповіджених у програмі конгресу не приїхав: Дзевєрин, Новиченко і Дзюба з Києва, Марта-Богачевська-Хом'як, Магдалина Ласло-Куцюк, Кононенко-Мойл, Ігор Шевченко. З українознавчими темами на конгресі виступали також деякі не-українці, в тому числі такі люди як James Dingley з Лондонського університету, Anna Makolkina з Торонто, Патриція Грімстед, Andrzej Ziemia. Максимова сесія, де виступали Шкандрій, Ільницький, Свобода, Максим та Плющ в ролі дискусанта (все це під головуванням відносно молодого чоловіка із знайомим мені з бібліографії прізвищем: Arnold McMillin (з Лондонського університету) пішла дуже добре, при відносно великій аудиторії (30-40 осіб), з живою дискусією. Шкандрій говорив про український авангард, Ільницький про футуристів, Максим про новий роман Підмогильного (тобто новоопубліковану у "Вітчизні" "Повість без назви"), Свобода про партійне керівництво літературою за останні двадцять років. Виступи були англійською мовою, Плющ робив свої коментарі по-українському, решта дискусії проходила здебільшого українською мовою. Шпорлюк спровокував доповідачів до оборони своїм

запитом, чи, мовляв, ця література 20-их років варта серйозного дослідження — і дав змогу нашим трьом молодим професорам заблиснути своєю ерудицією, та ще й поправною українською мовою. Це зробило помітне враження на присутніх літературознавців з України. Зокрема Микола кілька разів опісля в зустрічі зі мною висловився з великим признанням про Максима та його “вникливий розум”. Максим зробив ще більше враження на Зорівчак, бо вона могла слідкувати і за його англійськими виступами. Максим був також головою сесії, що в ній виступали Сивокінь, Жулинський і Свобода. Тут мовою доповідачів була українська мова, аудиторія була менша і дискусія не така жива. Сивокінь говорив про співвідношення літератури й читача, Микола — про предзвісників модернізму двадцятих років. Були ще й інші українознавчі сесії. На одній з них виступали Романа Багрій (про Куліша і Walter Scott-a), Ліда Тарнавська (є така, нажаль, ще одна Тарнавська! — з Siena College, десь в Америці) — про історичну повість “Kampf ums Recht” автора, що називався Karl Emil Franzos (чую вперше!), що має за тему підкарпатське село й українців в Австро-Угорській монархії, та Anna Makolkina, що говорила про “героїчну біографію” на прикладах Durand-a, Maslov-a і Morfill-a праць про Шевченка. На цій сесії наш Максим гостро виступив у дискусії проти Романи Багрій — трохи навіть по снобівському за гостро, що мені трохи не подобалося. Люблю інтелектуальну перепалку, бо вона стимулює, але негативна критика, на мою думку, повинна бути особливо у витонченому джентелменському тоні. Була сесія присвячена українським літературним зв’язкам 19 століття. Тут виступали Зорівчак про Драгоманова та Козак про “Книги битія українського народу”. Зорівчак говорила по-англійському, Козак — по-українськи. Зорівчак, на мою думку, підготувала досить елементарну доповідь про Драгоманова, що не вносила нічого справді нового в науку. Не читала доповіді, але рецитувала вивчений текст на пам’ять, що робило враження штучности. Козак виявився більш глибоким критиком, особливо виявив свою обізнаність з темою у критичній дискусії. Цікавішою була сесія про критичні моменти в українській історії 20 століття, де виступали Субтельний, Гунчак і Сольчаник — англійською мовою, при відносно чисельній аудиторії. Була ще сесія про Білорусь, Росію й Україну, де виступали Когут, Ісаєвич, Paul Bushkovits (з Yale) та яку вів Сисин — мова була про 16-18 століття. Дуже цікаво. Взагалі багато можна навчитися. Такий конгрес — це неабияка едукація. Були ще й інші українські сесії, що на них я не ходила (мовознавча з Перфецьким, Горняткевичем і Павлюком мене не цікавила, фольклорна з Кононенко-Мойл та Ласло-Куцок була відкликана, інші, напр. про карпато-русинів були паралельні з іншими сесіями, що цікавили мене більше).

Була я, очевидно, і на кількох правничих сесіях. Трохи з обов’язку — адже платять мені за дорогу не на те, щоб я вивчала українську літературу! Але також з цікавості. Деякі з цих сесій на високому рівні і присвячені проблемам, куди важливішим як література. Одна з них, може найцікавіша, була про “Distinctiveness of Socialist law”, де виступали Michael Palmer (U. of London), John Quigley (Ohio State), Lipshits з Москви та William Butler. Дискутант з аудиторії — відомі мені люди (не особисто, а з літератури) Fedbrugge, Loeber, Ginsburgs, Zile. Була я також на сесії “Lawyers under conditions of perestroika”, де виступали три незнайомі мені молоді жінки: Louise Shelley, Susan Heumann і Jane Hendersson під головуванням Barry, з Ginsburgs-ом як дискутантом. Сесія про приватне

міжнародне право виявилась менше цікавою і я вийшла з половини, щоб послухати Сохана з Археографічної комісії (жалую, що не вийшла раніше, була б може почула виступ Grimsted про архіви — кажуть, дуже цікавий). На правничих сесіях були завжди виступи гостей з СРСР, часто російською мовою. Взагалі дискусії були найцікавіші. Картина радянського права і правничих професій — як зрештою картина всього СРСР, його економіки, культури і майбутньої інтеграції в Європу — досить песимістична. Були, напр. такі думки: потрібна не перестройка, а de-stroika (Shtromas); нове законодавство — це за мало, треба відкликати старе; правнича ліберальна професія — явище в СРСР — зовсім незнане. Деякі гості з СРСР висловлюють турботи: чи вдасться врятувати соціальне законодавство? Одна жінка, видимо “консервативних” ще поглядів, висловила думку, що жінки в СРСР стають першими жертвами безробіття, що потрібно боротися за рівні права жінок в нових умовах “вільного ринку”. Цікава інформація про те, що в нових умовах перших звільняють юрисконсультів, бо вони перестають бути потрібними, ітд. Була цікава виміна думок про громадянські права. Ця сама правничка з Москви хвалила радянське право за те, що там мова не лиш про права, але і про обов’язки громадян. Ліберальні західні правники обстоювали думку, що громадянські права не є дані з ласки державою, а є натуральним правом кожної людини. Була інформація про те, що в СРСР підготовляється проєкт нової конституції, де є окрема декларація прав людини й громадянина.

Найцікавішими з усього були зустрічі — зустрічі з людьми з України, наша зустріч з Максимом. Я дуже-дуже рада, що він міг виїхати на тиждень, виступити на конгресі, нав’язати нові контакти, а при тому побути трохи з нами. Наша присутність в Harrogate допомогла Максимові й фінансово: ми платили готель, обіди тощо. (Видатки будуть поважні, бо очевидно, треба було гостити і гостей з України — Роксолян, Ісаєвича. З Миколою, фактично, не пощастило пообідати: я жартую собі, що він тепер, як міністр, всі його розхапують. Але з Миколою я мала змогу поговорити приватно: дала йому для заміни в Києві на рублі сто долярів, бо це і йому вигідно і мені, передала дарунок — каву instant для Галі, а ще й дала йому інформацію про грядуче видання моєї книжки прози з проханням, щоб знайшов якогось графіка, що зробить обкладинку для моєї книжки. Отже маю надію, що він це мені полагодить і я в час побуту в Києві зустрінуся з мистцем і привезу собі графічне оформлення. Роксолян Зорівчак я зустріла вже першого дня — на вулиці біля конгресового центру. Вона задоволена із свого побуту в Оксфорді, дуже мені дякувала. Але інформації з інструкціями, як з леговища дістатися до Оксфорду, вона не одержала на час. Роксоляна добре давала собі раду. Її англійська мова настільки задовільна, що вона може навіть сказати пару слів у дискусії, розуміє не тільки друкований текст, але і розмовну мову (здебільша, з британською мовою не легко часом і нам, американцям!) Всі гості з СРСР отримали на цей конгрес певну фінансову субсидію (між спонзорами вичисленими в програмці є і кілька українських інституцій: НТШ, КІУС, Центр Яцика). Роксоляна мала маленьку кімнатку із сніданком в гарному готелику, мала змогу поїхати і на бенкет в Ripley Castle (ми квитків на це не замовляли, бо вирішили, що це — за дорого і не варто), і на прогулянку після конгресу вчора до Lake District (їздили разом, але падав дощ і це трохи обмежувало нашу приємність — були, між іншим, у Windermere і я згадувала свій побут там п’ять років тому з Лялею). Щоб виїхати з СРСР,

Роксоляна разом з чоловіком мусіла провести тиждень у Москві, щоб виклопотати візу (квитки і все інше мала готове, але візу отримала в останній звилині!). Говорила мені про доньку Зоряну, що різійшлася з чоловіком (є в неї дошкільного віку хлопчик) (донька — вчителька німецької мови), про сина Тараса, який саме складав іспити в університет. Сином вона ще більше турбується, як донькою. Він, мовляв, трохи лінивий і до науки не дуже бистрий — якщо не здав іспитів, мусітиме піти десь на роботу до фабрики, а потім можуть забрати його в армію. Про життя у Львові: весь час бракує води і Роксоляна дуже була під враженням не тільки багатства заходу (розумію, каже, чому ті, що їздять, не розказують про це — це не дасться описати! На власні очі треба бачити!), але також таким, здавалось би, натуральним явищем, як велика кількість води. Цукор і мило у Львові тепер є, але на картки. Хліба є подостатком, є також ліпшого квалітету, дорожчий, кооперативний хліб. Зате зовсім зникли з ринку такі речі як голки і нитки, скарпетки і панчохи, кава і чай, цигарки і горілка. Страхітлива релігійна ворожнеча католиків з православними. Наголос на релігійність такий, що навіть засідання міської ради починаються молитвою. Невтральних, таких як Роксоляна, обидві сторони хочуть перетягнути на свій бік. Розповіла раз у ресторані про такий інцидент: Була вона в якомусь ресторані в Москві, де меню було виписане також англійською мовою. Почала відписувати собі до записника англійські назви страв. Підступили два типи і попросили вийти з ними на розмову. На її домагання пред'явили виказку: КГБ чи МВД (не пригадую, як вона казала). Пішла на розмову. Що таке? Чому вона робила виписки з меню, що це має значити? (Чи є, чи була ще хоч одна країна світу, де щось таке можливе? Було б до болу смішно, якби не було так сумно. Відгородили себе параноїки непрохідним муром від світу і за цю свою ізоляцію платять і платитимуть тепер страхітливу ціну. Найгірше для нас, що там і наша Україна і що вирвати її з цього трагічного положення буде дуже-дуже трудно).

Лабунька з Жулинським повели на конгресі акцію, щоб вислати привітальну телеграму до Верховної Ради України і привітати їх з суверенітетом. Скликали для тієї цілі збори, що на них прийшло біля сорок осіб. Навіть над текстом письма довелось дискутувати — дуже відчутний брак правників, які вміють думати юридичними стислими категоріями. Було б, на мою думку, ліпше, якби подумали про це раніше і зібрали більше підписів також від неукраїнців — це мало б більшу вимову. Але зорганізувати таке було нелегко, навіть на цю скромну скалю — всі розкидані по різних сесіях, в різних готелях, часом досить від себе віддалених. Зрештою не всі навіть українці погоджувались дати свій підпис. Романа Багрій, напр., рішуче відмовилася; вона, мовляв, тримається здаля від всякої політики.

Кілька слів про Harrogate і Англію. Harrogate — курортне містечко; тут колись приїздили на сірчані купелі (Sulphur — і то різні роди його зробили містечко популярним). В центрі міста — будинок з банею, немов якась церква — це Royal Baths. Поруч — інший будинок, на якому в камені видно ще старий напис Kur Saal (аякже, по німецькому!) Багато малих готеликів, значна кількість домів для пенсіонерів. Є кілька великих, старих і дуже елегантних готелів, таких як Majestic або Old Swan. Є і великі два модерні готелі біля великого, нового, ще не зовсім закінченого, Congress Centre. Більшість будиночків у місті — одно- і дво-поверході домики з почорнілого ззовні каменя. Всюди багато свіжих квітів — клюмби, коші на будинках, на ліхтарнях, не кажу вже про квіти у готелях. В Majestic,

напр. відбувалися деякі сесії — фуае з квітами, килимами, добрими, здебільша магоньовими меблями. Самі кімнати для сесій — високі різьблені стелі, з мармуровими колонами, високі вікна з драперіями, великі кристалеві канделябри. Все це свіжо відмальоване й почищене. Солідні двері темного дерева, добрі фотелі, гарні килими. Understated English elegance на кожному кроці. Старосвітська відпружена атмосфера. Враження таке, немов сів у “time capsule” і повернувся на 50, а може і 100 років раніше... Наш готелик був аж надто скромний і дуже далеко від конгресового центру, але він був рядом із дуже гарним парком, повним квітів і всякої іншої рослинності (як колись Єзуїтський город, мовляв Остап, але це, думаю, надто щедро — бо тут і річка, і рідкісна рослинність, і багато плеканих клумбів, но і самі розміри цього Valley Gardens (що трохи далі включає і парк для дітей) трохи більші і кращі, як могло колись бути у Львові...)

Двічі виїздили ми поза Harrogate: до Lake District; я окремо ще до Yorkshire Dales, Максим їздив до York, а Остап до Fountains Abbey, бо такі дістали квитки. Характеристичні для Yorkshire Dales — пасовиська загорожені камінними мурами-межами, що відгороджують приватну власність і не дають змоги баранам заблукати на чужу територію. Ці загорожі побудовані з каміння, штудерно укладеного, без вапна і цементу. Колись, сотні років тому, мовляв, господарі, коли знаходили в землі каменюку, витягали її і потім з цього каміння укладали загорожу. Ці загорожі досить високі і стоять вони сотні літ і тільки вряди-годи десь розсиплеться, упаде, і треба направити. Мережа цих загорож дає дуже своєрідний колорит краєвидові. Але на Dales не бачила я заораних піль і хат там також обмаль, якщо не рахувати камінних будиночків-кошар для отари. Майже всі хати камінні, і з дахами покритими камінною дахівкою-slate. Про цю дахівку кажуть, що вона може перетривати сотні літ і тільки треба після сто років обернути slate на другий бік, щоб почистити. Lake District — це англійський Salzkammergut — гори, очевидно, не такі високі, як австрійські Альпи, все ж вони досить високі, залісені, а внизу — озера. До Wordsworth-а не маю щастя. В Grassmere, де є одна з його хат, з автобусу не виходили, бо дощ — навіть знімки не зробили. Но, але мені не жаль. З Лялею я була в іншій поетовій садибі — Rydal Mount біля Windermere, це мені мусить вистачити.

Вдома чекатиме мене знову гарівка і навряд чи буде час на записки. Напевно жде гора пошти і вдома і на роботі. Треба інтензивно взятися за підготовку доповіді та матеріалів до Києва. Штогрин намовляв мене залишитися після МАУ на конференцію бібліотекарів у Львові. Це неможливо, але я обіцяла йому передати текст доповіді — ще не знаю якої (може про Західну орієнтацію періодики 20-их років?)

Летимо вже дуже довго, але ще, мабуть, зосталося зо дві години. Треба трохи пройтися. Ноги стерпли.

П'ятниця, 3 серпня 1990. Метро.

Записок цими днями не роблю, бо весь час, включно з раннім метро, присвячую для підготовки доповіді на МАУ. А часу залишилося зовсім небагато. Роблю сьогодні виняток, щоб відмітити подію світового значення, яка може мати далекойдучі

консеквенції. Ірак зробив інвазію Кувейту і перебрав Кувейт під свою окупацію. Хтось сказав би: овва! Адже була довголітня і кривава війна Іраку з Іраном, яка недавно тільки закінчилася, а ми тут на заході цього навіть не відчули і не дуже тим переймалися. Близький Схід завжди повний дійсних і потенційних конфліктів: палестинці, Ізраїль, Ливан, Іран, Ірак... Тепер принаймні нема загрози, що через Перську затоку може дійти до зіткнення між США та СРСР — навпаки, ось видали спільну декларацію, засуджуючи інвазію Іраку. Але це справа потенційно дуже експлозивна і небезпечна — бо діло не в Іраці, чи Кувейті, але в нафті, а це зачіпає живі інтереси Америки. Ось уже акції на біржі впали з уваги на цю війну (бідна моя пенсія!), заповідають підвищені ціни на беззину, а президент Буш навіть не виключає мілітарної інтервенції США!

Вівторок, 7 серпня 1990. Метро.

Візи до СРСР ще не маю, але доповідь уже готова! Працюю тепер над підбіркою бібліографії і вже маю 5 сторінок, а може бути ще других 5! Добре, якби цю підбірку надрукували у збірнику разом з доповіддю — але чи схочуть дати потрібне додаткове місце? Максимум 12 сторінок. Доповідь займає не цілих 10 — вільним комп'ютерним шрифтом, з інтерлініями. (Для читання 20 хвилин треба буде трохи скоротити). Але бібліографія — набиті сторінки, без інтерліній — багато інформації. В остаточному разі саму цю бібліографію можна було б надрукувати і зовсім незалежно від доповіді.

Середа, 8 серпня 1990. Метро.

Буш посилає військо на кордон Савді Арабії і Кувейту, щоб запобігти інвазії Іраку. Бо, нібито, Садам Гусейн, немов новий Гітлер, хоче “об’єднати” всіх арабів під своїм проводом і на черзі Савді Арабія. Чи справді? Небезпечна гра з обох боків. Гусейн виграв у війні з Іраном, але якою ціною? Окупувавши Кувейт, Ірак здобув доступ до додаткових портів і якщо окупація буде перманентна — до багатих нафтових шибів. Але захід і Японія вже заповіли бльокаду нафти з Іраку і Кувейту — отже це може дорого обійтися. Не вірю в те, що війною можна направити соціальну несправедливість. Не є моїми героями завойовники і будівничі імперій. Навпаки. Мій подив викликає безкровна еволюція в східній Європі — це справжнє чудо! І хоч я не є поклонником Горбачова (маю надію, що йому не вдасться побудувати в СРСР федерацію на взір США, як цього він, думаю, хотів би) — але в історії він, на мою думку, заслужив уже почесне і передове місце.

Неділя, 12 серпня 1990.

Віза вже є, доповідь готова, викінчую бібліографічну підбірку, збираю матеріяли до виїзду — і пляную, як пакуватися. Брати одну валізку, чи дві? Накупила кави, чаю, панчіх, скарпеток. Хочу взяти чимало різних книжок. А треба ж і власну гардеробу, зокрема, як звичайно, клопіт із відповідними черевиками.

Четвер, 9 серпня 1990 [sic, очевидна помилка]. Метро.

Я майже готова: доповідь і бібліографічна підбірка вже у кількох ксерокопіях, також везу копії деяких інших статей, зокрема ж свою велику працю про Західну орієнтацію бібліотекознавчої періодики 20-их років, що вже лежить, зредагована, кілька літ у *Сучасності* і втрачає свою актуальність. Може нею хтось там поцікавиться.

Вчора о півночі десь був телефон з Києва: Любко! Питався, коли точно приїду, хотів виїхати на летовище. Просив, щоб привезти для Дарійки кілька мотків ниток до вишивання — чорних і білих. Ну, з цим буде мені морока, бо ж їду вже в суботу. З праці вийти не можу, та й навіть не зовсім певна, де можна такі нитки купити? Може в Дорі, Оріоні? Треба буде потелефонувати й довідатися.

Найбільше клопоту маю з підготовкою “handouts” для студентів нашого курсу. Не тому, що це дуже трудно — більшість handouts минулого року можна ще використати, але їх треба підготувати до фотокопіювання, написати інструкції тощо (бо все це мусить бути готове, як я повернуся) — а для цього ніяк не можу знайти часу. Передусім тому, що цього тижня в нас серія інтерв’ю з кандидатами на позицію Associate Director of Public Services. Директорка відсунула від цієї функції Синтію Аркін, бо була з неї незадоволена — але створила для Синтії окрему позицію: Rare Books + Collection Development (не знижуючи їй зарплати) — отже шукаємо відповідного кандидата. Також буде вільна друга позиція, що її звільнив David Battista (він прийняв працю в Rutgers). Дейвід — симпатичний хлопець, але мальконтент і інтригант, отже його відхід може прочистити атмосферу і вийти бібліотеці на користь. Моя Марія знову ж розпочала новий Roller-Coaster: має оферту з Гарварду. Спочатку виглядало, що вона її відкине, як відкинула Колюмбію, але Ron є “restless” і хоче зміни. Для нього на Гарварді місця нема, але Бостон дає багато всяких можливостей. Вони мають два тижні до надуми і — каже Марія — рішення залежатиме від Рана. Ну, я перестала вже всім цим перейматися. Хай ідуть собі, як хочуть. Доведеться скоротити деякі наші зобов’язання — не знаю ще точно які. Курсу, мабуть, на другий рік не вчитиму, але бібліографію хто зна чи не буду продовжувати і сама без Марилі. Побачимо.

19 серпня 1990 вранці, місцевого часу. Frankfurt a.M.

Політ Lufthansa відбувся без пригод. На летовище Newark приїхала лімузиною. Найбільша проблема з багажем. Взяла одну тільки валізку і ручну торбу, але і одне і друге таке напакроване і важке, що валізку, напр. я взагалі не могла підняти. Отже вирішила до свого багажу додати ще один: складаний візочок на колісцятках. Це допомогло мені доставити валізку, а тепер допомагає возити по летовищі ручний багаж. До нього додала я ще цигарки і коньяк, куплені в duty-free shop в N.Y.

Ларису зустріла годину перед відлетом. Приємно мати товариша подорожі — і з практичних причин (бо завжди одна з нас може відійти чи по інформації, чи до вмивальні, тоді коли друга пильнує ручний багаж. А що вже казати, коли товаришем подорожі є людина, з якою стільки спільного!

Тут тепер година 8:10, наш літак прилетів вже десь годину тому. Покищо інформацій про

відліт Аерофлоту немає жодних. Казали нам: годину перед відлетом.

Деталь: напис напроти мене: внизу, по англійському — Nursery, а зверху німецький варіант того самого — несподіваний, дотепний термін: Babyraum!

Год. 11:45. Аерофлот.

Капітан Чижов збирається підняти нас у повітря. Привіт пасажирам був російською, німецькою та англійською мовою. Української ще не навчилися!

Ніч, понеділок на вівторок, 20/21 серпня. Київ.

Лариса вже спить, але я прислонила рушником ляпку і хочу зробити кілька нотаток, хоч уже доходить перша ніч. З вікна нашої кімнати в готелі Дніпро крізь фіранку видно освітлений рефлекторами музей Леніна. Чуємо крізь відхилене горішне вікно ритм міста. Сьогодні я це називаю “ритм міста”, але ще вчора це був гамір майже такий, як колись в Атенах з площі Омонія. Гамір — а також емоційне піднесення не давав спати, хоч здавалося, що після довгого безсонного польоту, активно проведеного дня і 9-ти (здається) годинної зміни часу сон мене переможе. Ні — заснула вже десь над ранком, а й сьогодні, як цього доказом мої нотатки, також не дуже ще сонна.

На аеродромі в Києві зустрів нас не лише гід з Інтуриста з автотом, але і сам Олекса Васильович Мишанич, та ще й Любка й Марта Бліхарі з квітами. Забула я записати, що у Франкфурті, на летовищі, зустріли ми Мирослава Лабуньку — він прилетів з Риму і їхав далі нашим же літаком Аерофлоту! отже вийшов зустрічати також Іко — який вже тут пару тижнів в школі для молодих українців. Всю нашу групу митний контроль пропустив, навіть не відкриваючи валізок! Не знаю, чи це тому, що по нас виїхав сам учений секретар, чи тому, що на візах стоїть не туризм, а “культурний обмін”. До готелю приїхали автотом Інтуриста разом з Бліхарями (тобто я і Лариса). Мирослав з Іком зразу поїхали поїздом до Львова. В готелі розпакувавшись, я передягнулася і поїхала до Бліхарів. Була там добрих кілька годин, повернулася додому по 11-ій вечора. Любка дав мені кілька різних локальних газет, говорили ми і про побутові справи, і про прояви відродження України. Любка після операції рака відходової кишки і радіації виглядає і почувається добре, хоч ще не все в організмі справно функціонує. Операція, кажуть, дорого їм коштувала. Джуль, кажуть, подбав, щоб знайти Любкові найліпшого тут спеціаліста. (Павло, між іншим, був на лікарському з’їзді сам, без Ірени. Чому, не відомо). Марта, Любкова жінка, 5 років старша від мене, вже на пенсії, але повернулася додатково до роботи і працює експедитором у поліграфічному якомусь підприємстві. Там, між іншим, друкують і звідомлення з сесій Верховної Ради. Я випросила в неї кілька примірників цього бюлетеня — хоч вона каже, що він друкується дуже обмеженим тиражем, майже засекречено. Чому? Адже транслюють засідання ВРади по телебаченню! Бояться, мабуть, що друковане слово — документ, який можна цитувати. Зрештою, може це не зовсім правда, що Бюлетень такий недоступний. Попробую запитатися Сенченка, чи не могла б я отримувати його на виміну для PENN.

Пізніше прийшов до Бліхарів ще Ростислав Доценко. Розповідав про те, як дійшло до вивішення синьо-жовтого прапора на будинку міської ради. (А таки висить! Горло мені стиснулося, коли побачила з вікна таксі!) Казав, що тоді саме був страйк тролейбусів у місті і партія відкликала своїх людей з міськради, що пішли в райом рятувати критичну ситуацію. Це використали національні сили і переголосували за символіку. Зібралася велика маса народу, щоб демонстрацією підтримати це рішення. Прапор посвячували молебнем ітд. і з парадом повісили. Чи був кворум? — питаю. Ні, не було. Але органи, побачивши, що люди цю акцію підтримали, дозволили залишити. Очевидно, одна ластівка ще не робить весни. На імпазантному будинкові Ради Міністрів висить офіційний червоно-синій прапор УРСР (але без всесоюзного, що мене здивувало).

Сьогодні вранці після сніданку пішли з Лярисою до Мишанича, до Інституту Літ-ри (Кірова 4). Він запевнив нас, що наш побут у готелі Москва від 26 серпня полагоджений і я буду з Максимом, Ляриса із своєю дочкою Ладою, яка має приїхати з Греції на другий тиждень. Зорганізує він також транспорт на летовище, щоб відібрати Ладуну і Максима з літака в неділю (Вони приїдуть пополудні). Ми вранці маємо перепровадитися до готелю Москва. Коротко бачилися (тільки привіталися) з Миколою Жулинським — хоч поки він прийшов, ми з Мишаничем розмовляли саме в Миколиному кабінеті, де на стіні висить олійний портрет Леніна, а на столі стоїть три окремі телефони. Мишанич нас провів до відділу рукописів і познайомив з працівницями відділу Тетяною Третяченко і другою, що її прізвища не запам'ятала. Ця остання — гарна молода жінка, займається бібліографією 20-их років. Ляриса просила, щоб їй показали матеріали про Куліша (вона тут думає працювати кілька годин кожного дня), а я, хоч і не мала цього в пляні наперед, вирішила використати нагоду, щоб розвідати для Максима про деякі матеріали про Підмогильного. Архів має каталог, який дослідникам доступний. Окремого фонду Підмогильного тут нема, але працівниці знайшли мені один лист (фактично, фотокарточку) Підмогильного до Івченка. А також є тут досить великий збір автографів, листів ітд. Поліщука, включно з його автобіографією — з друкованих уривків довідалась я вже раніше, що там є згадки про Підмогильного. Ще маю таку інформацію: матеріали про Підмогильного є в Центральному архіві літ-ри біля Софії, а також і в Центр. Науковій Бібліотеці. Від Доценка почула вперше, що вийшла друком “Невеличка драма”, десь у Дніпропетровську, здається, вид-во “Прапор”. Це інформація для Максима.

Обідали в Дніпро разом з Федором Погребенником. Дуже він цікавиться Журбою. Дякував Остапові за надіслані матеріали. Я розповіла йому трохи про Журбу, про інцидент з Лободовським, про її воюючий атеїзм і пригоду з отцем Москалем, про те, як любила гола ходити по хаті, а коли Остап звернув їй увагу, що адже в сусідстві, вікнами до її помешкання, живе фотограф Соловій і бачить її, а вона: та ж він глухий! Мають вийти твори Журби та спогади про неї, здається у трьох томах.

Пополудні Ляриса пішла у своїх справах, а я написала листи до знайомої Ольги Купіхи, що для неї привезла від Ольги гроші, та до сестер Івася Керницького до Водник, щоб їх повідомити, що я привезла для них дві Івасеві книжки і молитвенник і передам це

Роксоляною Зорівчак. Потелефонувала також до Мешко (маю для неї листа) та до *Всесвіту*. Сказали мені, що Микитенко буде аж по 4-ій. Я подзвонила вдруге — він був і запросив мене прийти. Я пішла пішки, поволі, вгору по Кірова, повз Будинок Ради Міністрів (будинок справді імпозантний, гідний уряду великої держави, треба тільки, щоб у ньому засідала справжня Рада Міністрів, яка щось вирішує і за все відповідає!) — не поспішала, бо знала, що в Микитенка — засідання редакції. Довелося ще трішки почекати, поки засідання закінчилося. Розмова моя з Микитенком була ділового характеру, в приязному тоні. Моєї статті про Собор, що її я вислала 9 липня ще не одержав. Я, на щастя, привезла зі собою примірник і принесла його. Зразу прочитав і заявив, що надрукує. Хотів тільки, щоб скоротити приклади, щоб було поменше англійських цитат, бо це і друкарям — трудність, і читачів, що не знають мови — відстрашує. Я запропонувала, що зроблю ці скорочення на місці, що і зробила. Думаю, що в нього непогане редакторське око — стаття на цьому, думаю, виграє. Довідалась я, що *Всесвіт* можна вже передплачувати безпосередньо — отже я дала йому 60 дол. і журнал від січня 1991 року приходитиме на домашню адресу, а Камкіна відмовлю. Було б добре, якби те саме можна було зробити з іншими виданнями. Чому на цих українських журналах має заробляти Міжнародна книга в Москві? Пора вчитися, як треба стояти на власних ногах і використовувати багатства України для користі її народу. Маю також надію, що коли в наступному році встановлять безпосередні рейси з Америки до Києва, не тільки легше буде сюди приїздити, але і пошта почне справніше діяти.

На вечерю в “Дніпро” пішла я сама, бо Ляриса мала домовлену зустріч. Але повернувшись з вечері, застала в кімнаті гостю — Софію Майданську, Лярисину знайому. Це молода жінка років біля 35, поет і скрипаль, має кілька друкованих збірок, подарувала мені найновішу (ми обмінялися, я дала їй *Землетрус*). Вона — цікава й приємна людина. Походить з Буковини. Народилася на Сибіру, куди заслали її маму. Опісля мамин брат забрав її на виховання до Чернівців, поки мати добувала строк. Вчилася у Львові, була якийсь час педагогом, давала лекції. Тепер вона на т.зв. творчій роботі. Пише, грає, виступає на телебаченні, дає доповіді про літературу й музику. Живе в Києві, але біля Чернівців, у горах, купила собі хатинку, і там живе її мама, вона туди часто їздить. Була одружена, але чоловік її залишив. Це і деякі інші інформації — від Ляриса, яка вже мала нагоду познайомитися з нею раніше. Софія запросила нас до себе на середу.

22 серпня 1990, середа.

У вівторок вранці Ляриса пішла працювати в архів, а я провела ранок у Музею українського образотворчого мистецтва, де проходить виставка “Бойчук і Бойчукісти” (пересувна, зі Львова). Цікавий був там документ, як якась комісія російського мистецтва вирішує про те, що всі ці твори шкідливі (до машинопису додано: “і без мистецької вартості”) і їх треба вилучити! Є згадки про Мегику, Петра Холодного, Гординського ітд. На верхньому поверсі — радянське мистецтво і там деякі дуже гарні картини Петрицького, старого Ф. Кричевського, Бурачека.

Вийшовши з музею, напоролася на сходах на дві малі дівчинки — одна понад 2 роки,

друга може шкільного віку 8-9. Дала я їм цукерки й гуму і почала розмову. Старша Іра каліченою мовою зразу ж до мене: а ручки у вас є? Ця жебрача ментальність прикро мене вразила. Почала я дітям, власне цій старшій, розповідати, як в Америці і Канаді діти вчаться української мови, а вона, виявляється, з української родини з села, але ходить до російської школи і хоч там вчать нібито й українську мову, то вона насправді не вміє сказати поправного речення. З подружками говорить тільки по російському. Чому? — питаю. “Так уже звикла”.

Полуденкувала в Дніпрі, коротко, на бігу. Але зустріла там Лесю Черненко-Рудницьку в товаристві двох молодих хлопців, що, виявляється, возять її, як шофери.

Пішла потім до музею-дому, в якому жив Шевченко. Симпатичний будиночок, відносно добре утриманий, дерев'яний, маленький, відгороджений від вулиці, у садочку. Є там оригінальні речі, що йому належали (верхній одяг, касета) — решта — копії.

Замість обіду, хотіли з'їсти вдома зупу, але виявилось, що єдиний в кімнаті контакт (високо на стіні, над радієм!) або не працює взагалі, або є якась проблема з нашим (тобто моїм) конвертером. Отже з'їли якісь рештки хліба, попили кока-колею і поїхали на “Театр поезії”. Казали нам, що це на дворі і я думала, що це на вільному повітрі поети читатимуть свої вірші. Приємна несподіванка. Це справжній малий театрик, що ставить такі речі як Калігула, Моцарт і Салері, в таких приміщеннях як старий костюол і Золоті ворота. Вчора ішла поема Леоніда Горлача, що і сама називається “Золоті ворота” (про Ярослава Мудрого). Сама поема-п'єса досить шаблонова і постановка також мало оригінальна, але атмосфера приміщення була прекрасна і можна було помріяти, що там таки й справді можна було б створити чудовий театр. Нагадався “Jedermann” у Salzburg-у.

23 серпня 1990. Четвер.

Сиджу біля телефону і чекаю на замовлену розмову з Остапом. Це треба було замовити 24 год. наперед, щоб дістати лінію. Розмова була на год. 10. Я після короткого сніданку ще домовилася, щоб передати гроші Ольги Купіхи для її кузинки — отже зійшла перед готель. З цією кузинкою Галиною Сакун і її сином Сергієм прийшла я знов до кімнати, щоб зробити їм ще й фотографію, а тимчасом Ляриса каже, що 9:30 уже дзвонили, що є лінія. От тобі маєш! Поняття часу тут дуже пливке, підхід неділовий. Адже 9:30 не 10:00! Отже мушу терпеливо.

23 серпня, четвер, перед північчю.

Недавно повернулися з опери “Золотий обруч” Лятошинського, за мотивами “Захара Беркута”. Були в товаристві київлян Іваненків з сином (Лярисині знайомі!) та й Гошуляка з його акомпаніаторкою, дуже гарною на вид середнього віку жінкою, Тетяною Ткаченко, що родилася і раннє дитинство провела в Києві. Будинок опери, тобто інтер'єр, прекрасно свіжо відреставрований. Це вперше бачу в Києві справді елегантне приміщення, що блистить золотими орнаментами, кристалевими канделябрами, свіжими паркетами,

гарними драперіями на високих вікнах у просторих фуає. Театр досить великий, із чотирьма поверхами бальконів і льож. Мала я нагоду зійти на низ, до туалети — примітивно на французький лад, без сиджень, але досить охайно, чисто й функціонально. Така ж і гардероба. Крім будинка, дуже мені сподобалося мистецьке оформлення сцени (в програмці позначено: Казимир Сікорський, художник-постановник). Все інше, нажаль, залишало чимало до побажання. Музика Лятошинського не викликала в мене негативних реакцій, навпаки, але постановка (режисер-постановник Дмитро Гнатюк!) без всякої інвенції, без концепту, шаблоново, нудно. Найліпше ще вийшли танці монголів — досить оригінальна хореографія, хоч трохи за довгі ці балетні вставки. Головні ролі виконували: Микола Шопша (Захар Беркут), Анатолій Мокренко (Тугар Вовк), Олександр Бистряков (Максим), Світлана Доброправова (Мирослава) — їхній спів і гра майже нагадували емігрантську аматорщину.

Прохід вечірнім містом — Володимирська, Ярославів вал, Підвальна, Франка — був трохи ризиковим для моїх ніг, взутих уперше в Києві у “парадні черевики”, але це була унікальна нагода, бо було товариство трьох мужчин, при чому Іваненко виявився цікавим і добрим гідом. Ніколи не забуду, як раптом серед кам’яниць виринули блискучі освітлені бані Софії.

Після ранішнього телефону до Остапа (все гаразд, тільки холодно і день-у-день дощі, а це, очевидно, від’ємно впливає і на настрій — бачу також, що Остапові мене таки бракує — “ніхто не дзвонить, і нікого нема” — це тим більше, що він не їздить автом, а через те має обмежену свободу рухів, а також через те, що літо і люди роз’їхалися на вакації...)

Опісля пішла я на Андріївський спуск до майстерні Миколи Стратілата. Манера його робіт дуже своєрідна — не знаю, чи буду задоволена з обкладинки, яку він має зробити для моєї книжки. Я купила в нього кілька гравюр архітектурних об’єктів — церков Києва, бо ці рисунки архітектури подобалися мені більше, як деякі інші композиції. Добре, що пішла я на цю розмову з ним, бо маю надію, що зупинила в зародку деякі його ідеї. Я сказала йому: без фольклору і без релігійних атрибутів — якнайпростіше, без зайвого пересичення і щоб напис був гарним шрифтом. (*Літо над Делаваром* було одним із моделей). Перша його ціна около 300 дол. трохи мене перелякала, але коли я сказала, що це трохи забагато, тимбільше, що я хочу за 100 дол. купити 5 гравюр, погодився (сам запропонував 150 дол.) Варто це чи ні, підтримаю трохи мистця, тимбільше, що йому нещодавно погоріла його майстерня.

24 серпня 1990, північ (майже).

Коротко про сьогоднішній день: Після сніданку зібралася і поїхала до видавництва Дніпро. Це вперше їхала сама київським тролейбусом. “Дніпро” на Володимирській, недалеко від опери, займає цілий будинок. Відділ видань на четвертому поверсі. Кімната Віктора Сергієвича Котолупова — но. 52. Досить високий, стрункий, з борідкою, робить західне враження. У розмові виявився діловим і розумним, допоміг зібрати потрібні мені видання, познайомив із працівницею (а може секретаркою), що називалася Наталка

Рогоза, вони дали мені місце при робочому столі і я пару годин могла спокійно працювати. Примірники, що з ними я працювала, мали печатку як сигнальні примірники видавництва із таким цікавим і повчальним змістом (я відписала):

Вчитано. Помилки немає
На випуск у світ
Редактор.....
Худ. редактор
Тех. редактор
Зав. редакції.....
Заст. голов. редактора
Гол. художник
Гол. редактор
Директор

8 підписів! — а ще й була якась додаткова печатка російською мовою з датою і з підписом — мабуть когось відповідального за поліграфію.

Котолупов показав мені макет перекладу Кобилянської “В неділю рано зілля копала”. Все готове: переклад, художнє оформлення. А директор сказав йому: “Не піде. У вас немає тиражів”. З цього приводу в мене з Котолуповим і Наталкою виникла розмова. Я запрошувала їх і директора на свою доповідь, де саме буде мова про проблеми доступу до книжкового ринку. Заворожене коло: замовлень (попередніх, перед виданням) нема, бо мало хто в світі знає взагалі про видавництво “Дніпро”, воно не рекламується, рідко бувають рецензії. Московська Международная книга дбає передусім про свої видання. Треба конче нав’язувати безпосередні контакти — про це говорю всім — і не тільки видавничі. От якби були безпосередні польоти до Києва, то і їхати було б коротше і дешевше, і пошта з Америки діяла б більш оперативно. Треба щоб Київ став нарешті столицею України і перестав бути провінцією Москви.

З видавництва пішла до музею Шевченка. Там мав бути вечір Стуса. Його, нажаль, відкликали через смерть молодого художника Зареського, але була у музею виставка цікавого мистця Трегуба (потрясаючі експресіоністичні картини!). Решту часу провела я в самому музею Шевченка. Обладнаний він не тільки з великою любов’ю і пошаною до поета, але теж і з добрим мистецьким смаком. Багато Шевченкових малюнків і автографів — дуже ефективно розміщених (картини висять на тонких дротиках, що створюють ледь-помітну сітку, за якою на стіні часом бувають написи, малюнки тощо — це створює тривимірне враження. Інші картини стоять на мармурових колонах. Бідно в музею і погано показана англійська шевченкіяна, немає пам’ятників Шевченка з діаспори.

У музею зустріла Бліхарів і дуже тому рада запросила їх на вечерю до нашого готелю, в якому, виявляється, вони ще ніколи не були... Ледве дали себе переконати, що рахунок платила я.

25 серпня 1990, субота, 11 ввечері.

Ранок провела сьогодні в Музею Літератури. Вже вчора ходила туди, але мала пеха, бо виявилось, що п'ятниця в них — вихідний день. Я мала з собою книжки, які хотіла подарувати музеєві (*Хвалю ілюзію*, *Землетрус*, ULE65B, ОТ-бібліографію, ОТ — *Сотня сонетів*), а що йшла далі, до Музею Шевченка, не хотіла з ними носитися. На моє щастя, двері були причинені на ланцюг і коли я їх відкрила, з'явилася якась працівниця, щоб сказати мені, що це — вихідний день. Коли, одначе, я вияснила їй, що я з Америки, що хочу подарувати книжки, впустила мене до фуас, дала змогу написати на книжках дарчі написи і залишити їх музеєві. Сам музей, одначе, був замкнений і його оглядала я щойно сьогодні. Дуже цікаво. Передусім — це колишня колегія Галагана, отже вже цим фактом будинок важливий для історії. По друге: там у каплиці відбулося вінчання Івана Франка з Ольгою Хорунжинською. По-третє: сам музей існує всього п'ять років, але він оригінально запланований, повний документальних фотографій (побільшених індивідуальних і групових портретів), перших видань, автографів. В бібліотечній кімнаті (старосвітська, з темним дерев'яним пенелінгом бібліотека) була виставка Драй Хмари — очевидно, напевно матеріалами привезеними Оксаною Ашер. В експозиції непогано заступлені 20-ті роки, є і деякі емігранти, напр. машинопис Докії Гуменної “Листи із Степової України”, разом із фотом з 1926 року, автобіографія-машинопис з ручними поправками Василя Барки з 1933. Директор музею Галина Олексіївна Сорока — молода, ділова, інтелігентна жінка, добре видно розуміє недостачі музею, прагне його розбудувати, поліпшити, переорганізувати. Я питалася її про матеріали Підмогильного (там є тільки примірник першого видання “Міста” та сторінка з неназваної літературної хрестоматії з фотографією Підмогильного з 1901 року та деякими цікавими про нього інформаціями (напр. про те, що В.П., будучи в гімназії, писав під псевдонімом “Лорд Лістер” в наслідок, як сам казав, “божевільного захоплення пінкертонівською літературою”). Я вирішила, що другий примірник 12. збірника “Слово”, що його я мала намір дати Бліхареві, дам таки до цього музею — вони ж напевно не мають ні одного збірника “Слово”!

Пополудні поїхала з Любком і до Видубицького монастиря і на Байкове кладовище. Видубицький монастир — прегарні краєвиди, фотогенічна архітектура, дуже зворушлива прогулянка і приємно, бо ідеться туди почерез Ботанічний Сад. Байкове кладовище — величезне, огорожене червоним муром, по середині — дорога для авт, оба боки огорожені муром, мов фортеця кремля. Бачила і фотографувала могили Лесі Українки і родини Косачів (лежать там поруч Петро, Олена Пчілка, Михайло — тільки плити з написами, а між ними пам'ятник Лесі, високий, з погруддям — все це огорожене залізним парканом. Жодних хрестів на гробах цих немає. Ми з Любком, по місцевому звичаю, купили пару букетів квітів і я залишала по дві-три квітки кожному. На пам'ятнику Лесі Українки висіла синьо-жовта стяжка від Союзу Українок Америки. Опісля ходили на могили Лисенка, Заньковецької, Тичини, Рильського, Нечуя-Левицького, Малишка, Сосюри, Вишні і багатьох інших діячів. Всюди видно квіти на камінних плитах, але довкола все заросле і досить неохайне. Ходили і на могилу Василя Стуса, але вона дуже-дуже далеко. Є там три дерев'яні хрести: Стуса, Литвина і Тихого — похорони їх ішли через цілий Київ і Любко з Мартою брали в цьому поході участь.

2 вересня 1990, неділя. Франкфурт над Майном.

Ще на аеродромі, але вже в літаку. Ляриса з дочкою поїхала іншим літаком, на Нью Йорк, отже ми з нею у Франкфурті розпрощалися. Добрий вона товариш подорожі і маю надію, що може ще колись разом кудись поїдемо — спільний побут у Києві зблизив нас і може бути початком справжньої дружби.

Від коли ми переїхали до готелю Москва і почався конгрес МАУ, часу для записок не було, а шкода, бо в пам'яті багато чого перемішається, десятки зустрічей, безліч вражень і подій. Їду додому оновлена купіллю в рідній мові і піднесена на душі великою увагою людей до моєї праці і літературної і бібліографічної. “Ти вся цвітеш”, сказала мені вчора Ляриса на прощальному бенкеті. Але це стосувалося не тільки мене: настрої був піднесений не тільки від перцевої української горілки і святкового одягу великої кількості людей.

Вже в повітрі. Дорога триватиме, заповіли, 8 годин і 20 хвилин. Між обідом, фільмом і дрімкою, що від утоми час до часу наводить на мене, попробую зробити деякі нотатки про конгрес.

Вже сама реєстрація була несподіванкою. Організатори подбали про відносно солідну течку з надрукованою емблемою конгресу, про гарну мистецьку відзнаку конгресу і металеву табличку з виписаним заздалегідь прізвищем — без титулів, університетів — тільки кожному ім'я, прізвище і країна, з якої приїхав. В течці був готовий також з емблемою нотес з пером, програмка конгресу, перше число Вісника МАУ, квитки на концерт, інші папери.

Концерт відбувся в Оперному Театрі. Театр був ущерть виповнений людьми: що більше, було багато бажаючих, які не дістали квитків — тобто киян, що не були безпосередніми учасниками конгресу. Ще перед концертом у театрі, було відкриття виставки “Україніка 90” в музею Леніна. Я пішла туди, бо мала домовлену зустріч з Гольденбергом, але ми не зустрілися, хоч як я потім довідалася, він там був разом із своєю внучкою. Виставка: якісь різьби в дереві з патріотичними написами чи темами та виставка нових видань, де мою увагу привернули енциклопедія географії України (перший том готовий, має бути три), двотомник Зерова, товста книга документів “Березіль”.

Відкриття конгресу в Оперному складалося з низки промов і доповіді Русанівського. У президії конгресу сидів, між іншими, також Юрій Шевельов — і це було особливо приємно. Всі промови були дуже будуюче патріотичні і я маю записаних їх на стрічку. Прикрим дисонансом для мене був виступ Омеляна Пріцака. Я завжди підтримувала Пріцака, глибоко його шаную, не одну баталію звела з його критиками й опонентами. Але тим разом було мені боляче, досадно, навіть соромно. Всі говорили про Україну, про пекучі проблеми української культури, а професор Пріцак говорив... про себе. *Megalomania invincibilis!* Це мені було прикро, бо на мою думку було дуже не на місці. Його, правда, представили, як почесного академіка АН УРСР — але це не був вечір його

номітації на академіка, де автобіографічна промова була б до речі, а відкриття I. Конгресу МАУ — та ще й відкриття аж надто пересичене промовами і мистецькою програмою, розтягнене на кілька годин, що його не варто було розтягати ще й того рода нарцисистськими виступами. Мистецька програма концерту була аж надто різноманітна. Симфонічний оркестр (тим разом оркестранти всі були в святкових чорних одягах, не так як на опері Лятошинського, коли всі були просто в білих сорочках!) загравав на початку увертюру з “Тараса Бульби”, але потім сидів бездіяльно в час, коли на сцені пописувались троїсті музики і фольклорні ансамблі. Це мені не подобалося, хоч виступи цих ансамблів були дуже добрі і збирали неабиякі аплодисменти. Найбільший резонанс у залі, одначе, здобув хор імені Вірйовки, що виконав у супроводі симфонічного оркестру кілька патріотичних пісень. На “Гей у лузі червона калина” аудиторія піднялася на ноги. А було ще й прекрасне й зворушливе “Боже великий, єдиний” та на кінець “Ще не вмерла Україна” — у виконанні, якого я ніколи не чула, та чи тільки я? Довідалась я пізніше, що це вперше в Оперному Театрі виконували національний гімн, що на включенні його в програму настоював Микола Жулинський, якого вже один раз ставили і ще раз мають ставити в кандидати на міністра культури, що диригент мусів спеціально розписати партитури і навчити оркестр незнамого їм репертуару. Зворушення було безмежне. Над хором підняли величезний синьо-жовтий прапор. Розбила трохи зворушення реакція аудиторії, що почала аплодувати та якесь многолітствіє, що його після гімну заїнтонували співаки хору і яке зробило на мене враження, немов би було своєрідним “Боже, царя храни”! Я воліла б, якби концерт мав у собі менше фольклору (або взагалі обійшовся без нього), якби хор Вірйовки співав у фраках, а не в національних одягах, якби аудиторія вміла відрізнити спів гімну від інших точок у програмі. Але будьмо вибачливі — вони тільки вчаться. Співаки, які тількищо з великим піднесенням співали “Ще не вмерла Україна”, в кулуарах за сценою розмовляють російською мовою. Це реальність. Треба буде ще багато зусиль, щоб це змінити.

Максим приїхав у неділю. Оргкомітет вислав авто і зустрічати його та ще декого виїхала ціла делегація з Миколою Жулинським і мною включно. Провели майже весь день на Борисполі. Максим приїхав щасливо, але загубилася в дорозі його валізка! Це було тим більше неприємно, що у валізку він устроїв квитки на літак для цілого ансамблю танцюристів чи співаків, що мають їхати до Канади! Йому передали це організатори тури і на нього на летовищі чекала дівчина, щоб відібрати квитки! Не сподівалась я, що наш синок — 35 літній мужчина, батько родини — виявиться таким безвідповідальним, щоб таку дорогоцінну доручену йому пересилку устроїти у валізку! Та й приїхав наш синок в одній сорочці і джінсах, без жодного ручного багажу, крім течки, що в ній була його доповідь! Було мені досадно, але я один тільки раз випімнула йому його брак здорового практичного глузду — думаю, що саме життя навчить його на майбутнє. Я вчилася на досвіді інших: від коли почула про пригоду Даниленків, коли їм по дорозі на Україну затратився увесь багаж і Іван — у коротких штанах — не міг навіть оглянути пам’ятних церков, бо його не впускали до середини — я завжди маю у підручній торбці зміну білля і зміну одягу, отже на випадок комплікацій з багажем могла б прожити тиждень-два, якби цього було потрібно, і без валізки. Максим мусів позичити собі і підштанці і сорочку і светр — ходив в одних джінсах, які йому ще й подерлися... Валізка знайшлася тільки в

четвер і в п'ятницю мусіли їхати на Бориспіль її відбирати. Зразу Максимові піднявся настрій — до цього він був у дуже поганому настрою, закликався, що більше не поїде в країну, де не можна піти до крамниці і купити собі зміну білля; був не дуже приємним співжителем готелевої кімнати і я собі навіть на майбутнє обіцяла, що більше не плянуватиму таких спільних нічлігів на міжнародних конгресах. Поводився так, немов це він мені зробив ласку, що я, мовляв, тільки через нього мала змогу жити в готелі “Москва” у центрі міста, а не на другому боці Дніпра, в готелі “Славутич”. [Не має він рації, бо це право я мала передусім через протекцію Миколи Жулинського, який не тільки обіцяв мені приміщення в готелі “Москва”, але й сказав мені, що я буду гостем Академії, тобто не зобов'язана платити за готель — як і всі інші учасники Конгресу, що жили в “Москві”!) В міру як проходив конгрес, а особливо коли віднайшлася валізка, Максим помітно змінив своє самопочуття і наставлення. Була й зворушлива сцена, коли розпаковуючи валізку, він, натрапивши на гумку-бальон, дарунок на дорогу від Іванка, він розплакався (“ах, мої діти!”) і ми, обнявшись, трохи собі удвох поплакали, були й несподівані признання під моєю адресою (“Я тобі просто завидую. Всі тебе хочуть бачити, говорити з тобою”).

А я і справді втішалася досить великою увагою. Доповідь моя була у невластивій секції, де більшість тем було пов'язано з діаспорою, її розселеннями в різних країнах, та й самим терміном “діаспора” — все ж таки викликала неабияке зацікавлення. Кілька осіб чекало в черзі, щоб говорити зі мною, а Зорівчак привела до мене кореспондента київського українського радіо, який зробив зі мною *ad hoc interview*. Я використала це інтерв'ю, щоб висловитись критично про практику видавництва “Дніпро”, де за т.зв. “браком тиражів”, тобто попередніх замовлень, запланована й готова до друку книжка викреслюється з видавничих плянів. Про потребу виходу видавництва на широкий світовий ринок (зокрема англомовних його видань) я говорила і в своїй доповіді. Підійшла до мене також дівчина, кореспондент “Літературної України”, яка просила дати їй текст доповіді для використання в газеті. Я вже дала була чистий примірник до друку у збірнику праць конгресу, отже їй я могла дати тільки текст, що з нього я читала, де олівцем були викреслені скорочення, щоб втриматися у 20-хвилинному визначеному часі.

Любка Бліхар приніс мені пару днів тому число *Лит. Ук.*, де надрукований текст Остапової доповіді на з'їзді “Слова” в Торонто. Щкода, що він про це не довідається, аж поки я не повернуся з Києва — бо ж *Лит. Україна* приходить до мене на мою університетську адресу. Буде йому приємно. Також вчора отримала я від Погрібного 8 число журналу “Слово і час” (колишнє “Радянське літературознавство”), де є згадка про візиту Погрібного в нашому домі — про Остапа (якого, на жаль, автор називає “стареньким”, що може буде Остапові трохи прикро) і про мене. Погрібний, даруючи мені це найновіше число не знав, що в ньому надрукована — нарешті! — також Гольденбергова рецензія на мій перший випуск ULE65. Гольденберг був на моїй доповіді, він і потім зустрівся мені на вулиці. Передав листа, щоб вислати синові, який живе в Милвокі. Гольденберг повідомив, що число *СіЧ* буде готове аж в понеділок, тобто після мого від'їзду — і я була рада, що це сталося раніше і я мала змогу дістати потрібний мені примірник. Рецензію саму я мала змогу проглянути тільки досить побіжно, бо все було на бігу, але як я і сподівалася, це — серйозна фахова рецензія у серйозному журналі і неабиякий для мене успіх.

Були й успіхи чисто літературні. Мені треба було привезти із собою більше моїх “Землетрусів”. Можна було мати також більше копій новіших друкованих поезій (я привезла два комплекти — один дала Ільницькому, один Погрібному — обом з біо-бібліографічною довідкою. Але про зацікавлення закордонною літературою свідчить такий факт: прийшла я на засідання Археографічної комісії в останній день і після нарад передала Штогринові доповідь до Львова, а Ясінським пару передруків своїх друкованих статей і машинопис праці про Західну орієнтацію, щоб він це передав у Харкові журналові “Бібліотекознавство і бібліографія”. Були на засіданні якісь два хлопці з Житомира, що видають якусь газету для молоді і хотіли від мене матеріялів, зокрема поезії. Я мала тільки те, що обіцяла Погрібному, отже не могла їм подарувати, але показала їм і свої книжки, і машинописи не зібраних ще у книжку. Запиталися, чи можна переписати вірш “Перше травня” — я дозволила і хлопець взявся переписувати. (Копіювальні машини, якщо і є, то під ключем!) Я розмовляла з Ясінським про різні справи, не чулася, як минуло з пів години — дивлюсь, а мій хлопець з Житомира вже рукою переписав цілу низку моїх поезій. Хотів ще знимку — я її не мала, але дала йому автограф “Привіт молодим читачам України!” Увагу до моєї поезії виявив і Ростислав Доценко: книжки для нього я також вже не мала, а він каже: от, якби Ви могли записати на стрічку — ми б передали це по радіо! Я подумала: може й справді. Магнітофон в мене є і є також ще одна, остання, касетка. На бігу, в антрактах між візитами і полагоджуванням інших справ, я таки записала йому на стрічку низку поезій і залишила тасьму для їхнього використання. Чи добре записалася цілість, не мала змоги перевірити. Але фрагменти чула: записалося.

З аудіозаписом виникла в мене комплікація на концерті. Промови записала, але помітила, що батарея слабка і я вирішила змінити батареї. Поки я в темноті і поспіху це робила, мусіла пересунути гудзик tape-radio і у висліді втратила запис прекрасного виконання “Ще не вмерла” і взагалі більшості музичного концерту. Пробую це направити. Дала 10 дол. і свою адресу хлопцеві, що займався video-записом і просила прислати собі копію. Хлопець з молодечої газети Житомира називається Титов, маю його адресу, а також дав адресу своєї жінки, що на її адресу просив прислати книжку. Після останньої пленарної сесії, коли мене обступили різні люди, дивлюсь, а Титов наслав на мене свого фотографа! Celebrity for a day!

Великим успіхом свого побуту в Києві вважаю факт, що Стратілат зробив і згідно з умовою на час приніс мені обкладинку до моєї прози. Боявся, що мені може не сподобатися і фактично зробив не одну, а дві. Обидві дуже гарні: білі написи на чорному тлі: одне на тлі рослинного орнаменту, друге — чорно-біла композиція, майже абстракт, з жіночою невеликою постаттю. Домінує чорний колір. Я дуже задоволена — подумала навіть, що може книжка моя не варта такого доброго графічного оформлення. Маю надію, що друкарі не зіпсують його роботи. А другу річ оправлю, як картину до своєї робочої кімнати.

4 вересня 1990. Філядельфія, вранці, метро до роботи.

Вчора цілий день спала. Добившись додому лімузиною пізно ввечері у неділю, ще довго-

довго гуторила з Остапом, розповідаючи про Київ, розпаковуючи валізку. Але потім така була розбуджена, піднесена, що не зважаючи на майже 24-годинну подорож без сну — сонною не була, навпаки. Тому й вирішила прийняти таблетку Dalmane, щоб примусити організм до сну й відпочинку. Отже їду до роботи відносно відсвіжена, двічі скупана, рада, що нарешті можу почистити зуби у звичайній, а не мінеральній воді, що можу скупатися у гарячій.

Була я в Києві на трьох виставах українського драматичного театру ім. Ів. Франка. Це були: *Енеїда*, *Блез* та *Тев'є-Молочник* — три вечори підряд: вівторок, середа, четвер. У четвер мусіла навіть прогавити виступ Максима про Підмогильного — бо він читав останній, а сесія затягнулася до пізнього вечора. Але не жалую. Театр — це те, чого нам на еміграції найбільше бракує. Занурення в українську мову — навіть коли вистава — переклад, так як у випадку *Блез* чи *Тев'є* — це особливе й зворушливе пережиття. “Енеїда” — це створена за Котляревським інсценізація С. Данченка та І. Драча, що її визначили в програмі як “бурлеск-опера”. Режисер-постановщик — С. Данченко, композитор — С. Бідусенко. Вистава досить помислова. Неабиякий наголос на секс, з музикою наближеною до модерної рок-музики. “Блез” — сексуальна комедія у перекладі з французького автора Месіє. Гра — професійна, але нічого оригінального. Натомість “Тев'є-Текель” — справжній шедевр. Це не український варіант американського “Fiddler on the Roof”, як я початково думала. Це п'єса російського автора Г. Горіна (у перекладі М. Зарудного), на матеріялах Шолом-Алейхема. Режисер: С. Данченко, в головній ролі — Б. Ступка. Постановка першорядна, Ступка в ролі Тев'є — феноменальний. Знамените художнє оформлення сцени. Трагічний гумор Шолом-Алейхема переданий прекрасною українською мовою — зворушливе пережиття. Є в постановці деякі елементи тенденційності: в п'єсі наголошені елементи українсько-єврейської співпраці, виразно проведена лінія, що погроми походять від зверхньої влади, не від місцевого населення. З такою виставою можна їхати навіть у світ. Щоб бачити Тев'є, я мусіла зрезигнувати з сесії, де Максим читав доповідь — але не жалую! Доповідь можу прочитати, а така постановка українською мовою — це одна з рідкісних подій у житті емігранта.

Мої нотатки про Україну доведеться, нажаль, перервати. Сьогоднішній день на праці вже втягнув мене у вир проблем, а завтра в мене вже й перша лекція — мусітиму відсвіжити її сьогодні ввечері в пам'яті, бо вже забула — щастя, що маю запис з минулого року. А ще треба мені наперед поїхати з Остапом, щоб закупити харчів на тиждень. Голова тріщить — починається знову вересневий *Sturm und Drang*.

6 вересня 1990, четвер.

Вчора була моя перша лекція. Несподіванка: зголосилося на курс 29 осіб, а прийшло 46! Констернація! Сиділи під вікнами, на столах, навіть для мене не було місця. Пішло мені досить добре, хоч, очевидно, забракло “handouts”. Марія була присутня на початку — мені треба було її представити, але вона забрала мені повних 10 хвилин своїми вступними увагами й запитаннями. Найгірше, що робила це в такому антагоністичному до студентів тоні, немов би хотіла їх відстрашити. Я їй це потім злегка випінула, сказавши, ніби з

усмішкою, що вона — справжній “бельфер”. Їй рішуче бракує почуття гумору, більшої дози такту і трохи стриманості.

Liz прийшла мене потім повідомити, що декан погодився дати всім бібліотекарям-викладачам офіційно статус і титул “lecturer” та й додатково по \$3,000 долярів за курс. (Тобто в нашому випадку, мені і Марилі по \$1,500). Я воліла б менше натиску і менше грошей, але доведеться ще два роки помучитися. Щодо курсу, то може дехто із студентів роздумається і відпаде. Але можливо адміністрації доведеться дати нам більше приміщення.

Був учора в нас на обіді Іза. Розпитував про Україну. Він, очевидно, бачить справи з іншої, не-української точки зору. Сестрі дуже радить виїхати до Ізраїля, бо боїться, що прийдуть до голосу менше помірковані елементи і тоді може бути великий зріст антисемітизму. Написав він довгу рецензію на 12. збірник “Слова”. Я була дуже втомлена, ледве слухала, як нам він її читав. Дуже вихвалив мій вірш “Кожна зустріч — прощання”. Сумніваюся, чи “Сучасність” надрукує це повністю, а то й взагалі чи надрукує.

Максим уже також щасливо повернувся додому. Вчора дзвонив, дякував за щедрий уродиновий подарунок. (Ми з Остапом вирішили допомогти йому трохи фінансово і вислали дві тисячі долярів). Марко та Ія хочуть приїхати в листопаді до Філядельфії, зробити тут христини Ніни. Марко сказав мені, що хотів би пов’язати це із відзначуванням моїх уродин.

10 вересня 1990. Вранці, вдома, перед виходом на роботу.

Вчора Рудницький запросив мене виступити по радіо разом з ним і Лабунькою в розмові про Конгрес МАУ. Пів-годинна його програма, переривана оголошеннями ітп., не дала багато можливостей, але це був для мене цікавий новий досвід.

Сьогодні в мене о 12-ій — лекція про договори США, в середу — інші договори. Тяжкий тиждень. Але якось його перебуду.

Були вчора з Остапом на концерті естрадних співаків з України, Злоткін і Ко. — а з ними і Анатолій Паламаренко, декляматор, якого я нещодавно чула в Києві. Тут він виступив із уривком з “Кайдашевої сім’ї” та з “Ярмарком” Остапа Вишні.

В суботу реєстрованою поштою вислала до Аргентини мистецьку обкладинку Стратілата.

13 вересня 1990, четвер. Метро.

Вчора відбулася третя з черги моя лекція. Вчуся бути професором: less is more, тобто на досвіді бачу, що краще не перевантажувати лекцію матеріалом: ліпше сконцентруватися на кількох основних пунктах і шляхом повторних резюме пробувати передати це основне знання студентам. В минулому, думаю, я перецінювала і самих студентів і їх можливості.

Ще маю одну лекцію в понеділок — а тоді матиму перерву на два тижні, коли вчитиме Марія. Це добре, бо я останні дні досить втомлена і вчора, наприклад, пішла спати вже о 9-ій. Це мені тепер трапляється досить часто. Нема сили навіть листа написати.

Поволі, одначе, таки полагоджую справи — всякі доручення і прохання з України. Листи Біленка і Гольденберга вислала першого дня після повороту до праці. Мегикові передала вже журнал “Ukraine” від Біленка. Телефонувала до Гуменної, щоб сказати їй, що про неї пам’ятають в Україні — розповіла їй про розмову з Ф. Погребенником і В. Мельником, про її матеріали в Музею літ-ри. Переслала їй листи В. Мельника. Наталі Лівіцькій-Холодній післала газету “Друг читача” з передруком її віршів і статтею про неї. Але на черзі в мене ще ціла низка справ: листи і фотокопії про театр для Н. Пономаренко, матеріали про Олдріджа для фільмара, що робить фільм про Шевченка і Олдріджа, інформацію про закордонну українську пресу ітд, ітп. (Маю повно адрес і візитних карточок).

17 вересня, понеділок, по дорозі з праці додому.

Четверта моя лекція про міжнародне приватне право пішла добре. Тепер матиму перерву до 10 жовтня. Марія вчитиме 5 лекцій, а крім того є один т.зв. “call out day”, коли викладів немає. Отже буде нагода мені трохи відсапнути та й взятися трохи за інші справи.

В суботу їздили купити новий пиросос, бо старий зіпсувався. Також купила я квітів — хризантеми на тепер, нарциси й тюльпани — в підготовці на весну. Вже й все це посадила. Також присвятила трохи часу рослинам в хаті. На городі зробила тяжку роботу: обрізала гілля нашого firethorn, що за останні два роки вигнався вгору аж під дерево! Подумати тільки, як утікає час: цю рослину десь тому років 15 або й більше, Тато купив і посадив Остапові на уродини. А тепер це величезний кущ, колючий, тяжко його обрізувати — доступ до нього трудний. А Остап навіть не захотів мені допомогти, притримати... Мовляв: “я тепер щось інше роблю, або “непотрібна ця твоя робота”. What else is new?

18 вересня, пополудні, по дорозі додому, метро.

Переглянула я свої записки про Київ, щоб пригадати собі, що я встигла відмітити, а що залишила поза увагою. Буду пробувати в наступних днях зробити деякі доповнення.

Програма конгресу МАУ складалася із святочного відкриття в Оперному театрі в понеділок 27 серпня, з пленарних сесій у вівторок, та з великої кількості доповідей, що були розділені у 10 секціях і що відбувалися в різних приміщеннях, часом значно від себе віддалених.

Доповнюю вночі, 19 вересня, в ліжку:

В кожній секції були ранішні засідання від 10 до 2-ої і пополудневі від 4 до 7. А кожне

засідання включало звичайно 7 (сім!) доповідей. Секції були зорганізовані довкола певних тем, і так секція I. була призвичаєна “духовній і матеріальній культурі українського народу” (тобто: релігія, мистецтво, фольклор, етнографія), секція II — українська суспільно-політична і економічна думка, секція III. — проблеми української історіографії, секція IV — українське літературознавство, секція V — мова, секція VI — українська діаспора, секція VII — українська наукова думка, секція VIII — українська барокко, секція IX — український авангард, секція X — Україна і проблеми національного розвитку. Засідання по секціях відбувалося рівночасно — в середу і в четвер. Якщо зважити, що в іменному покажчику програми є майже 350 прізвищ (при чому половина із закордону), то ясно, що конгрес був аж надто велелюдний і перевантажений програмою. На пленарних засіданнях була я всіх: там виступали самі тузи: Дзюба, Пріцак, Грабович, Шевельов, Шинкарук, Піккіо, Шевченко, Козак і Сенченко. (Мав бути ще Толстой, академік з Москви, але він не приїхав). Але із засіданнями секцій була морока. Секції відбували свої сесії одночасно — було неможливо бути там, де хотілося бути: раз пішла я на секцію на вул. Героїв Революції, мусіла вислухати також інші доповіді в цій же секції, хоч вони могли бути мені, напр., менше цікаві, як доповіді про барокко, які в той же час відбувалися напр. на Подолі, в приміщеннях колишньої Могилянської Академії. Мені утруднювало вибір цікавої для мене програми те, що мою власну доповідь включили чомусь у секцію діаспори (отже я, хоч-не-хоч, мусіла вислухати інших доповідачів в цій секції, з Петром Кравчуком, канадським прогресистом включно!), як також те, що бажаючи почути доповідь Зорівчак, я попала також у секцію, яка була мені не надто цікава. Утруднювало справи також і те, що програмка була складена не хронологічно, а по секціям, а це ускладнювало орієнтацію. Не зважаючи на все, я мала змогу почути деякі цікаві виступи в секції авангарду та загального літературознавства. Врізався в пам'ять такий епізод. Говорив доповідь Богдан Рубчак. Про центр і периферію в драматичних творах Лесі Українки. А перед доповіддю дає такий приблизно вступ. Мовляв, приїхавши до Києва, він на двох прикладах переконався, яка актуальна є вибрана ним тема. Два пам'ятники — один, де в центрі стоїть Леся Українка, а довкола будинки справжньої влади, другий — напроти нашого готелю, “той, що в скалі сидить”. І після того Богдан почав свою доповідь. Була помітна деяка констернація аудиторії — думаю, що не дуже уважно слухали початку доповіді. Не знали, мабуть, як реагувати на витончену Рубчакову іронію. “Той, що в скалі сидить” — великий пам'ятник Ленінові, справді ніби в скалі, та ще й оточений кількома людськими фігурами. Дотеп мені подобався, але коли я потім сказала Богданові про це, він виявив, що мав уже з тим деякі неприємності. Хтось, виявляється, виявив незадоволення, що, мовляв, гість з Америки дозволив собі на невластивий жарт, а ніхто з Інституту Літератури чи з Академії навіть на це не зареагував! Ну, що ж. Радянська система відома з того на весь світ, що їй абсолютно чуже відчуття гумору й самоіронії.

19 вересня 1990, середа, Вранці, метро.

Вчора провели вечір в УКУ. Анатолій Паламаренко давав приватний вечір художнього читання. Рекляма була тільки по телефону, але прийшло понад 30 осіб. Читав він Шевченка, Нечуя-Левицького, Остапа Вишню. Це був справжній *tour de force*: актор без передишки, без писаного тексту, без того, щоб хоч один раз звогчити уста водою, читав з

пам'яті від 8 до 11-ої! Авдиторія давно вже мала досить, а він читав ще і ще... Такий його ентузіазм зробив на мене враження дуже позитивне і розвіяв первісну мою резерву. Хоч його стиль мистецького читання (зокрема ж поезій) мені не дуже подобається (за багато патосу, мелодраматичності) і я воліла б інший трохи, модерніший і менш сільсько-господарський репертуар — то приємно слухати гарну українську мову у професійному виконанні.

Коли мене люди питаються про враження з конгресу МАУ, то я підкреслюю такі моменти:

1/ Загальний патріотичний тон — від відкриття в Оперному театрі починаючи. Навіть недавні пристосуванці, такі як напр. Русанівський, говорили з турботою про українську культуру.

2/ Соборне єднання українців — тобто людей, що такою чи іншою мірою працюють для української науки і культури — з різних країн світу і з України. Щире зацікавлення місцевих учених і діячів учасниками конгресу, що приїхали зза кордону.

3/ Присутність на сесіях та поза ними великої кількості молодого української інтелігенції, людей між 30-40 роками життя — кандидатів наук, наукових працівників.

4/ Цілотижневе занурення в українську мову. Майже виключно єдину мову конгресу. Навіть японці, навіть німці виступали українською мовою!

20 вересня 1990. Метро. Четвер уранці.

Не мала я нагоди в Києві чути передаване по київському радіо інтерв'ю, що його зі мною зробив кореспондент радіо. Але така передача була. Казав мені Любко: ми тебе слухали сьогодні вранці на радіо... Це було, здається, в суботу вранці десь біля 7-ої. Чи була там моя критика митних урядників, що деяким учасникам конгресу не тільки переглядали, але й забирали книжки? — питаю. Ні, такого не було. Отже цензурували. Але моя критика видавничих практик видавництва “Дніпро”, де готові до друку книги, напр. англійські переклади української клясики, не друкуються за, мовляв, “браком тиражів”, тобто попередніх замовлень, таки була. Бо ось на пленарній заключній сесії в суботу кажуть мені знайомі кияни (здається чи не Вол. Мельник): “З Вами хоче говорити директор видавництва Дніпро. Чи можете дати йому десять хвилин для розмови?” Чому ні. Отже зустрілися ми з директором, що його прізвище (Тарас Сергійчук) я знала вже від Котолупова. Він, очевидно, чув по радіо мою критику. Почав в'яснювати і виправдувати їхню ситуацію. Я сказала йому, що моя критика — доброзичлива, конструктивна, що я вже не раз позитивно висловлювалася про їхні видання, зокрема англійські, але що конечно треба вийти з ізоляції в широкий світ, встановити безпосередні контакти, реклямуватися, розсилати рецензійні примірники. Але і я розумію: без кардинальної зміни всієї радянської економіки, без економічної незалежності (бодай автономії) для України — цього не буде.

П'ятниця, 21 вересня 1990. Метро, вранці.

Про харчі і ціни в Україні. Перший тиждень ми з Лярисою харчувалися у готелі “Дніпро”, другий тиждень — харчі були забезпечені в готелі “Москва” на кошт організаторів

конгресу, але я кілька разів харчувалася в “Дніпрі”, на власний кошт, бо готель “Дніпро”, як показав досвід, був значно поступовіший: ресторан був відкритий до пізна та й харч видався мені смачніший. Платили ми в “Дніпрі” не долярами, а рублями. А що виміна долярів тепер навіть по офіційному курсі в готелі була 6.50 рублів за 1 доляра, то ціни в рублях видавалися аж занадто поміркованими (Та ще й цих рублів у мене призбиралося чимало: виміняла тільки 10 дол., але Жулинський дав мені за 100 долярів переданих йому в Harrogate — 700 карбованців, а Роксоляна за 20 дол. — двісті карбованців. Отже тих грошей мала я за багато і у висліді залишила Бліхарям 300 карбованців, а сестрам Івася Керницького передала Роксоляною двісті). Ресторан “Дніпро” — передусім для закордонних туристів і їх гостей. Але бували там і весілля місцевих людей, отже видно, що для декого він доступний. Не для всіх — була я свідком, коли сторож при дверях із сваркою відігнав якусь молоду пару! Меню на письмі — досить різноманітне, але на практиці вибір дуже обмежений: цього нема, і того нема. Читала я меню тільки один раз — потім вирішила, що не варто навіть витягати окулярів. Голубці є? Нема! Вареники є? Нема Борщ є? Є! Давайте борщ! І що ще маєте? Так здебільшого виглядала моя розмова в ресторані. Але ціни, як для туристів з Америки, дуже помірковані, навіть нереальні. За 4-5 рублів можна було з’їсти досить добрий обід, навіть з вином. Коли я запросила обох Бліхарів — кінцевий рахунок був біля 30 карбованців. За такий сам обід в Америці треба було б заплатити 60-70 долярів. Ціни до театру, найкращі — 2-3 рублі, ціна трамвайного квитка — 5 копійок.

22 вересня 1990, субота, 11 РМ.

Вчора вполудне вислала три “Землетруси” на Україну: Доценкові, В. Титову (з додатковими копіями друкованих віршів, до Житомира) та В. Пашенко, кореспондентці “Літературної України”. Також післала фотографії: Лярисі Онишкевич і Максимові, фотографії і листи Софії Майданській і Володимирові Мельнику.

Сьогодні нікуди не виходила з дому — дощ, погано на дворі. Використала день, щоб полагодити деякі ділові письма (GEICO, Drexel, MADD, AAASS, CIUS), а також написала листа до Любка, Котолупова, Гольденберга, якоїсь лікарки-поетеси зі Львова Євгенії Лещук, що їй хтось сказав, що я можу перекласти на англійську мову її вірші (а таких віршів не тільки перекладати, але й взагалі писати непотрібно).

Отже наслідком невеличкої перерви в Sturm und Drang, наздігнала листування, зробила кілька телефонічних розмов.

25 вересня 1990, метро, по дорозі додому.

Треба відмітити, що вчора вполудне я послала матеріяли про Шевченка і Олдріджа Г. Булахові (Григорій Булах, зять Неврлі) до Києва (разом із примірниками “Землетрусу”), переклад “За байраком байрак” Андрусішина/Кірконела, лист та “Землетрус” Євгенії Лещук до Львова та відбитку статті про Войнич і Расторгуєва з додатком “Землетрусу” для Олександра Дуна, до Ленінабаду, в Таджикистані. Про цього останнього варто занотувати

пару слів. Мій останній день у Києві. Дуже в поспіху, дуже розриваюся — записую на магнітофонну стрічку на прохання Доценка свої поезії, слухаю засідання Археографічної комісії, на якому зустріла Титова, що взявся переписувати ручно мої вірші, бо вже не було для нього примірника, прощаюся довго з Бліхарями і Доценками... Телефон. Незнайомець представився як Дун. Прочитав рецензію Гольденберга на мою ULE65 в журналі “Слово і час”. Хотів би зі мною говорити. “Чи будете на прощальному вечорі?” питаю. “Тепер мені ніколи, але на вечорі можемо поговорити”. Прощальний вечір був пов’язаний з багатим буфетом холодних страв і горілки з перцем, на взір американської коктейл-парті — на стоячи, багато людей, всі в піднесеному настрої, святково вдягнуті. В мене також настрої піднесений від цікавого дня, зустрічей, успішних двох тижнів у Києві... Підійшли до мене на вечорі Марія Скрипник і Петро Кравчук і я вже думала, що зіпсують мені вечір (А Ляриса сказала мені: ти вся цвітеш!) Каже Кравчук: за Вами шукає Дун з Таджикистану! Ну, думаю собі, якщо він якийсь знайомий Кравчука, то навряд чи мені буде цікавий. Десь за годину приводить до мене Кравчук Дуна. виявляється, він зацікавлений особою Е. Л. Войнич. Як почав говорити зі мною про Войнич, Расторгуєва, Таратуту ітд., як довідався, що в мене є навіть стаття про Войнич і Расторгуєва, що я добре знаю хто така Таратута, Кравчинський і Компанія, захопився, сказав: “Задля розмови з Вами варто було приїхати до Києва!” Він вчить російську та інші літератури в педагогічному інституті в Ленінабаді, людина він десь після 50-тки. Оттакий мій перший контакт з Таджикистаном!

1 жовтня 1990, понеділок вранці, метро.

Написали сестри Івася Керницького з Водник. Дякують за Івасеві книжки (вперше бачать!), за молитвенник, за мою книжку (“Землетрус” з віршем для Івася), за число “Свободи” з фейлетоном, де цитується лист Ольги, за 200 карбованців... Значить, Роксоляна швидко і точно виконала моє прохання. Я цьому дуже-дуже рада. Я написала їм листа з Києва, повідомила про те, що друкується англomовний переклад “Будні і неділя”, що всі гроші, які Іван залишив у спадку Маркові будуть зужиті на Івасеву книжку чи книжки. Не хотіла я, щоб у них були щодо цього якісь сумніви або претенсії. Івась усе життя бідував, жив з чужої ласки, невеличкі гроші, які лишилися, були певне ще решткою спадку його вуйків. Жалував собі, а й родині надто великої допомоги не посилав, та й не виявляв таких бажань перед смертю. Напевно бажав собі, щоб Марко прийняв його спадщину, як дарунок. Він не раз за життя про це говорив — адже ім’я Марка багато років до Івасевої смерті було записане на банковому конті. Смішний був і добросердечний у своїй щедрості: раз послав був Маркові якісь сто долярів (а може навіть двісті), коли почув, що йому нелегко було на початках у Голівуді — але Марко ці гроші Івасеві повернув — адже він молодий і здоровий, міг сам на себе заробити. Раз Івась і нам хотів зробити королівський жест — прислав чека “на меблі”, коли ми купили хату і вона якийсь час стояла порожня. Ну, ми його трохи насварили, чек повернули... А сам, тимчасом, часто жив на ласці в людей, що купували йому не тільки обіди, але час до часу і більші дарунки, як убрання або телевізор... Книжку “Будні і неділя” видав за власні гроші — хоч, очевидно, повинно це було зробити видавництво. Але така вже доля емігрантського письменника. Так і тепер. “Будні і неділя” в Максимовому перекладі вже таки друкуються (Максим читав уже коректу). Тим разом, правда, кошт друку покрие видавництво. Отже

лишиться ще трохи грошей на наступну книжку.

2 жовтня 1990, вранці, метро (вівторок).

Сьогодні в Україні — демонстрації і страйк проти нового союзного договору, за незалежність. Не багато про це знаємо: *New York Times* подав учора невелику вістку про демонстрації, мовляв, сподівалися пів мільона, а було тільки 75,000-100,000 людей. Також коротка інформація була по радіо. Але переповідав Остап, що Рися Голод сказала йому по телефону, що торонтонське телебачення мало відео з демонстрації: море людей і синьо-жовтих прапорів... Шкода, що ми цього не бачимо. В Америці справи України — вістка щонайменше третьорядна. Сьогодні на першому пляні — нове домовлення в справі балансування федерального бюджету і об'єднання Німеччини, що формально наступить завтра, 3 жовтня. Справді, ця безкровна революція, що її німці завдячують Горбачову — це справжнє чудо нашого часу! Дорого їм це коштуватиме, але матимуть одну Німеччину. А ми? Нам треба справжнього божого чуда, цілої низки небесних чудес!

12 жовтня 1990, метро, п'ятниця вранці.

Щоденник загрожує перетворитися у щотижневик. Останній запис був 11 днів тому. Коротко про найважливіше. В середу 10-ого відбулася моя лекція про французьке і німецьке право (*Übung macht Meister*, хоч дискусія і запитання студентів вказують на лакуни мого знання: напр. яким способом уникають потенційних конфліктів між кодексами та в законодавстві взагалі? або: як буде відбуватися гармонізація західного і східного права в Німеччині, тепер після об'єднання? Я призналася, що точних відповідей не знаю, подала свої здогади і думки з приводу цих проблем, але на другий рік треба буде прочитати більше матеріалів, зокрема найновіших. Перерву в лекціях — коли вчила Марія — я використала, щоб полагодити листування з Україною, а навіть трохи працювала над ULE80. Зіпсувався мені комп'ютер (не працювала цифра "2") — треба було направити. (Знову 50 дол.!) Вчора ходила на 3-годинний семінар TIAA-CREF. Біржа падає у зв'язку з можливістю війни з Іраком та непевністю щодо федерального бюджету і можливістю економічного занепаду в США. Боюся, що на цьому дуже постраждає моя пенсія. В минулому кварталі мої інвестиції в CREF впали на 16,000 дол.! А до пенсії ще може тільки два роки... Можуть впасти ще нижче... Треба може перенести на TIAA — хоч тепер поганий для цього час.

16 жовтня 1990, вівторок вранці, метро.

Вчора була остання моя лекція: "Foreign law in English". Ще Марія матиме дві сесії "on line", чуже і міжнародне право на комп'ютерних системах Lexis і Westlaw, а тоді поправити віддані студентами роботи — і кінець. Матиму спокій аж до вересня.

З цієї нагоди, після вечора присвяченого куховаренню, я втомлена поклялася в ліжку і нарешті прочитала до кінця "Рубали ліс" — спогади Лариси Крушельницької. Що за розповідь! відірватися не могла. Не щоб спогади були так добре написані. Це фактично

майже не спогади, а змонтована на основі документів історія родини Крушельницьких — бо ж кінчиться ця річ, коли авторка ще зовсім дитина. Напевно до цього дуже цікавого і дуже трагічного документу доклав чимало уваги Андрій Павлишин, історик, автор вступних зауважень, що є можливо навіть співавтором. Знаменита ця розповідь не тільки тим, що документує трагічну долю родини Крушельницьких, що у 30-их роках виїхала з Галичини на Радянську Україну і там трагічно загинула, але також і тим тлом попереднього життя цього непересічного роду у Львові та у Відні, їхнього мільє, їхніх чужонаціональних контактів, що включали таких людей, як Пшибишевські, Масарик, Ромен Ролян і особливо Гофмансталь. Справжня українська інтелігенція, що була і відчувала себе інтегральною частиною культурної Європи.

По дорозі додому, метро.

Середяк прислав минулого тижня частину надрукованої вже книжки — перша коректа. Я рада, що обкладинка Стратілата не загубилася десь на аргентинській пошті і що друкарська робота вже почалася. Покищо я зробила коректу тільки першої новелі — дуже багато помилок. Друк його досить поганий, але я про це знала заздалегідь. На ліпшу друкарню мене не стати, зрештою, з уваги на переклади, мені залежало на тому, щоб книжка друкувалася в Аргентині і щоб авторське право було за видавництвом... Решту коректи доведеться відкласти на кілька днів: сьогодні ввечері ідемо на доповідь Погрібного, завтра після вечері схочу зробити вареники з м'ясом (— це вже підготовка до приїзду внуків і дітей в половині листопада!), в п'ятницю досвіта поїду з Лабунькою до Вашингтону, де відбувається чергова річна конференція AAASS (Треба буде виїхати автoм o 4-й вночі, щоб бути там на сесії про Гончара, що починається o год. 8-й вранці!) Мені знайшли нічліг в УКУ (Ніко Рудницький відступить мені своє ліжко!) — і я буду там ще в суботу, бо в суботу від 2-4 йтиме сесія, на якій виступатиме Максим (Він приїде в суботу і буде до неділі — правдоподібно ночуватиме в Мігайчука). Я на конференцію не реєструвалася, готелю не замовляла — все це досить коштовне. Але як трапляється нагода — радо ставлю до диспозиції своє авто — буде взаємна користь і Мирославові, і його кузинці, що приїхала з України і що їй будуть показувати Вашингтон, і мені. Маю надію, що це нам вдасться.

17 жовтня 1990, середа вранці, метро.

Погрібний розповідав учора ввечері про півторасотні студентів, що розтаборилися на Жовтневій площі під наметами в центрі Києва і голодують. Протестують проти підписання союзного договору, вимагають резигнації уряду Масола, домагаються права хлопцям в армії служити на території республіки... Голодівка триває вже деякий час, довкола студентів часті масові демонстрації, а у великій світовій пресі про це — нічичирк! Взагалі справи СССР відійшли на задній плян — головна увага для Іраку та Ізраїля — середній схід загрожує війною — і це викликає головну тривогу й зацікавлення пересічного американця. Тепер тільки у зв'язку з тим, що Горбачову присудили нобелівську премію миру, були статті про нього. Вчора навіть на Op-Ed сторінці *NYTimes* надрукували статтю Віталія Коротича, адресовану до Горбачова, мовляв, труднощі тільки

починаються.... Німці, поляки, угорці, чехи й словаки завдячують Горбачову свободу, а що все це сталося мирним шляхом, то нагорода Нобеля йому таки належить. Але тепер було б, мабуть, краще, якби він відійшов узагалі, або перебудувався на взір Єлцина і перестав рятувати імперію. Інакше може перетворитися в небезпечного для нас ворога.

20 жовтня 1990, субота вранці. Вашингтон.

Я ще в ліжку, в окремій кімнатці (ще й з окремою лазничкою!) у будиночку Товариства св. Софії, що його, як каже д-р Навроцька, товариство тримає, щоб подарувати колись на амбасаді вільній Україні... Ходила вчора пополудні на довгий прохід в околицю — дільниця прекрасна: старі високі дерева (і багато їх!), чимало простору між різноманітними невеликими резиденційними будиночками, а ще й гористо тут — то вгору треба йти, то вниз, немов у Гантері... І не одна тут в околиці амбасада. А зовсім близько — пішки до метро — і вже центр Вашингтона. Я тут не вперше, але тільки вчора почала дивитися на цей будиночок св. Софії, як на потенційний осідок посольства. Бо вісті з України такі, що може й справді — ах, дай нам Боже — ще за життя мого покоління можемо дочекатися незалежної України. *NYTimes* аж у четвер подав коротку вістку про страйки студентів і масові демонстрації проти договору і теперішнього уряду УРСР — вістку не зовсім точну, бо в ній нічого не було про голодівку студентів, яка тривала від 3 жовтня. Але ось вчора й передвчора тут у столиці подали значно більше інформації, а в газеті *Washington Times* на першій сторінці в числі з четверга — кольорова фотографія масової демонстрації в Києві — на першому пляні молоді хлопці з перев'язаними головами на знак голодівки, а ззаду над товпою людей — синьо-жовті прапори. Пишуть газети: Масол уступає, закон про переведення в життя декларації про суверенітет буде схвалений, як теж закон, що заборонить війському службу поза межами республіки... Виграли хлопці. І це важливо і радісно. Передусім тому, що підняло надію, що показало — вперше! — що в атмосфері більшої свободи можна мирним шляхом робити натиск на уряд — і виграти!

Чому я у Вашингтоні? Тут проходить конференція AAASS. Я не реєструвалася і не думала їхати — передусім через гроші. (Готель Гілтон, де відбувається конференція, бере 79 дол. за ніч, реєстрація — 50 дол.) Але трапилася нагода приїхати автотом: Мирослав віз на оглядини Вашингтону свою кузинку, що приїхала зі Львова і сам їхав на AAASS. Зорганізував мені нічліг в УКУ-св. Софії (я мала спати на ліжку студента Ніка Рудницького, який тут тепер мешкає, але звільнив кімнату Маркусь, який вчора від'їхав, отже я несподівано опинилася в дуже вигідній кімнаті). Ми приїхали вчора на сесію, що була присвячена Олесеві Гончареві, і де виступали Онишкевич, Лабунька, Погрібний, Рудницький і Thomas Bird. Сесія була від 8 до 10:15 вранці — отже щоб встигнути, ми виїхали з Філядельфії о год. 4-ій рано (треба було встати десь о 3-ій!) Мирослав їхав швидко і хоч ми двічі зблудили і раз мусіли зупинитися, бо йому стало недобре і зірвало його на рвоти, то таки приїхали на час. Сесія була досить цікава і зібрала, на диво, біля 30 осіб публіки. Зустрілася я там вчора з Любою Пендзей, Касинцем, Маркусем — з Ларисою разом снідали. Сьогодні має приїхати Максим на сесію про модернізм (маю надію, що чується ліпше вже, бо два дні тому дуже був простуджений!) — піду також на іншу сесію

— про реформи у праві, де виступає Арно Лівак. А Мирослав — моїм автoм! — разом із кузинкою Любою вчора вже повернувся до Філядельфії, зорганізувавши мені поворот додому автoм Рудницьких (тобто з Леонідом, Іреною і Погрібним). Треба мені збиратися — піду до Washington Hilton. Цікаво чи на дворі буде так гарно, як було вчора? В кімнаті дуже холодно — кості страшенно ломлять: я вже серед ночі вставала прийняти аспірин, бо не могла витримати. (Хоч привезла зі собою, на щастя, власний коц і простирadlo, які дуже мені придалися!)

21 жовтня, неділя, Філядельфія, ввечері.

Максимова сесія у Вашингтоні, де крім нього виступали Струк та Ільницький, була присвячена українському модернізму і була на дуже доброму науковому рівні, але, нажаль, зібрала всього 18 осіб-слухачів. Доповіді ішли англійською мовою і на залі, як потім виявилось в дискусії, була присутня одна американка, що не знала української мови. Я подумала, що може варто було такі доповіді з українською тематикою включати в більше загальну програму, де на залі може бути більше не-українців. Струк говорив головню про журнал “Світ”, Максим про Хоткевича і про залежність українського модернізму від народницьких традицій, Ільницький про Хвильового і його листування з М. Зеровом. Всі три виявили, що українські модерністи ніяк не могли визволитися від традиційної думки, що мистецтво мусить служити народові, отже насправді були досить далекі від ідеалу мистецтво для мистецтва. Кажуть, що основною причиною, чому було так мало публіки, був факт, що одночасно, крім низки подібних сесій присвячених вузьким академічним темам, ішов “круглий стіл” довкола 28. Конгресу Комуністичної партії СРСР і ця сесія зібрала так багато слухачів, що зала була переповнена. Раніше, від 10:45 до 12:45 я була на сесії “Recent developments in Law Reform” — там прийшло 60 осіб і хоч була одна тільки доповідь замість трьох (Livak і ще одна особа не з’явилися!) то дискусія була надзвичайно жива, цікава і довга. Доповідь Lowry Wuman з Гарвардського Російського центру мала назву “Constitutional law: towards a new federalism” і я трохи боялася, чи не матиме вона про-імперського характеру. Але ні! “The union is dissolving before our eyes...” Нарешті національне пробудження в СРСР примушує і дослідників на заході почати серйозніше ставитися до національних проблем і придивитися ближче до того, що справді являє собою цей “Союз”... Wuman говорила про те, що ні Ленін, ні Сталін ніколи і не думали насправді давати якусь незалежність республікам, що вже на самому початку було зроблено свідоме розмежування між формою і суттю, і що ця форма була тільки фікцією. (Такою формою-фікцією було напр. право республік вийти із союзу). Wuman схарактеризувала пропонентів різних пропонованих розв’язок для майбутнього СРСР — чи має союз майбутнє взагалі і яке саме? Fishman у дискусії звернув увагу на те, що для дослідників СРСР дуже важливо знати, що діється в республіках, а Cohen з Інституту дипломатії Флетчера закинув Wuman, що вона не взяла до уваги історії, що чейже СРСР — це продовження московської імперії з-перед революції, та ще й — на мою велику радість — зацитував Романа Шпорлюка, мовлав, час росіянам здобутися на відвагу і зрестися імперських амбіцій.

Повернулася я з Рудницькими та Погрібним. Запросила Погрібного на обід у неділю, а що

він виявив бажання зустрітися з В. Кулішем — отже я запросила і Вову. Ще вчора ввечері встигла поїхати до крамниці за харчами і сьогодні влаштувала невеличку гостину для Анатолія і Вови. Було справді цікаво слухати спогадів про Миколу Куліша — і читати автентичні листи, що їх приніс показати Погрібному Куліш. Погрібний привіз два томи виданих у Києві цього року творів М. Куліша, де є частинно включене й листування, намовляв Вову написати спогади та й приїхати до Києва на відзначування 100-ліття М. Куліша за пару років. Вова, очевидно, ще досі під впливом бандерівців і йому не зовсім ще ясно, як до цієї пропозиції поставитися. Час покаже. Щоб лиш не розгубив цих решток автентичних Кулішевих документів, що їх він вагається передати на Україну.

Середа, 24 жовтня 1990. Метро додому.

Вчора на роботі — криза. Направляють на будинкові дах. Щось недоглянули, не так зробили. Пустився великий дощ і протекло на 5-ому і шостому поверсі — замочило сотні томів моєї колекції — канадського, кубинського, аргентинського права... Рятували, як могли, тепер сушимо, але шкода буде велика.

П'ятниця, 26 жовтня 1990, метро зранку.

Історична подія: вчора, повертаючись з метро додому, зустріла я Соню, що їхала автотомом і, побачивши мене, зупинилася. Я сіла до її автотому на кілька хвилин, щоб довідатися як справи біля них і поновити контакт. Востаннє бачила я її 15 листопада 1989 року, коли вона прийшла до нас, щоб привітати мене з уродинами. А так — хоч живе один тільки квартал від нас у Татовій хаті — ніколи не навідується, не телефонує. Я думала: не бажає собі зв'язків, адже жила якийсь час разом із своїм хлопцем, може соромилася. Тепер вона сама, працює в медичному коледжі (як “writer”, сказала), позичила старе авто своєї мами, щоб доїздити до праці. Я запиталася, чи отримала мій дарунок (книжку перекладів з Франка), що її ми кинули їй до поштової скриньки і за яку вона навіть не подякувала? Так, отримала. Чи всі здорові в родині? Так, все в порядку. Я сказала їй про хворобу Стефанка. Вона знала про це вже від Борисів, знали і її батьки. Дивно. Якби я дізналася про таку трагедію в них — зараз потелефонувала б, щоб виявити підтримку, співчуття. Але Сенковські — люди іншої цивілізації!

Четвер, 1 листопада 1990, вранці, метро.

Цього тижня тільки в понеділок увечері була вдома. У вівторок — на УКУ показ прозірок з України, вчора в середу — панахида, бо помер Степан Чорпіта (мій ровесник, не такий вже старий, мав рака). Сьогодні — концерт хору “Гомін” зі Львова, завтра — щотижнева купівля харчів. А в суботу пополудні заповіджений в Ля Саль симпозіум про творчість Олеса Гончара — тобто повторення деяких виступів, що були у Вашингтоні на AAASS, плюс Рудницький запросив і мене, щоб я прочитала свою рецензію на англійський “Собор”.

Від деякого часу докучає мені прикрий тупий артретичний біль у зап'ятку лівої руки. До тієї міри, що рукою цею не можу без болю підняти книжку чи навіть перегорнути сторінки. Це дуже мені утруднює щоденну робочу рутину. Якби таке було ще з моєю правою рукою — було б повне каліцтво. Почала брати Motrin, трохи помагає.

Треба буде почати готувати гостину на половину листопада і запрошувати гостей. Моя гостина буде в нас удома в п'ятницю, а в суботу будуть христини у приміщеннях Михайлівської парафії. Діти, Марко й Максим, хотіли конче зробити мені гостину в приміщеннях Центру, але я їх від того відмовила. Хай буде по домашньому. Трохи сама підготую, трохи куплю. А будемо всі вдома і це буде значно легше з дітьми — можна їх буде покласти спати ітд.

5 листопада. Понеділок вранці. Метро.

Конференція про творчість Гончара відбулася в гарній амфітеатральній залі університету Ля Саль при участі понад 80 осіб. Рудницький зробив неабияку рекламу: були оголошення по радіо і на його радіопрограмі, і на програмі Блавацької, летючки й афіші в Центрі та УКУ, новинка в “Свободі”. Заля, очевидно, вмістила б тричі стільки, але кількість людей на залі була зовсім пристойна і заля не виглядала порожньою. Це важливо ще й тому, що конференцію знімали на відео для передачі в Україну. Проводив вечором Рудницький, зробивши короткий вступ на початку і коротке резюме на закінчення. Головну доповідь читав Анатолій Погрібний з Києва (це був його останній день в Америці! В неділю повертався вже в Україну). Потім по черзі виступали Ляриса Онишкевич, Мирослав Лабунька і я. Я просила Рудницького, щоб він заповів, що я читатиму рецензію написану на замовлення київського журналу “Всесвіт” — це він і зробив, навіть двічі. Я хотіла це підкреслити, щоб вияснити публіцистичний, а не науковий стиль мого виступу — але моя скромність може була і зайва: людям мій виступ подобався, чимало осіб приходило мені це сказати, а до Віри Лащик, яка на конференцію не прийшла (вона боїться зустрітися з Генком, але його не було) дуже до всього критична Ірина Кушнір сказала, що я, мовляв, наперед Рудницького похвалила, а потім його скритикувала ітд.

7 листопада, середа, метро, вранці.

На УКУ вчора виступала Леся Гончар — 19-тилітня внучка Олеса Гончара, студентка Київського університету і недавня учасниця студентської голодівки на Жовтневій площі. Розповідала про цю подію. Довідалась я, що були між голодуючими і такі, що скривалися з цим, що не хотіли уваги преси, що воліли, щоб їхні батьки не знали про їхню участь в цій демонстрації... Ну, єдине виправдання для демонстрації голодівкою — це широкий розголос у пресі й телебаченні, що формує публічну опінію і робить натиск на уряд... Їм ще треба вчитися цієї тактики. Добре було б їм читати Ганді і Мартіна Лютера Кінга та інших стратегів “civil disobedience”. Між іншим, есей Thoreau бачила я в українському перекладі в якомусь журналі (може у *Всесвіті*, не пригадую точно). Сьогодні Горбачов заповів в усіх столицях республік військовій параді. В Києві, каже Леся, студенти готували анти-демонстрацію. Щоб лиш не наробили якихось непотрібних дурниць. На мою думку,

було б добре зустріти військовий парад не спробою його зупинити, а транспарентами з написами, мовляв, дивіться люди на що пішли ваші гроші — тому саме і не маємо м'яса, пральних машин ітд. — бо маємо танки! І то я думаю, ці написи варто було б робити не тільки українською мовою, а також російською для росіян і наших малоросів, та англійською для світової преси і телебачення.

Вівторок, 13 листопада, вранці, метро.

Готуюся зустрічати гостей. Ія з Ніною має приїхати вже завтра. Марко приїде в п'ятницю вранці. Максим з Уляною і хлопцями прилетять в четвер увечорі. Ія з дитиною наперед буде пару днів у своєї мами, а від п'ятниці — в нас. Добре, що маємо велику й вигідну хату — можемо всіх їх примістити. А головне, що є три туалети — бо при більшій кількості осіб це особливо важливо. До Лабуньків приїде Олесь з родиною та Іко — і це на їхню хату з одною лазничкою досить. Якби ходило тільки про те, щоб переспатися, то Ія могла б там ще побути довше (вони також мають чотири спальні, як і ми), але в нас вона матиме більшу вигоду.

Шинку й бігос я вже зварила. Рибу замовила. Зробила два роди сира, мариновані грибки, паштет. Сьогодні буду пекти м'ясачки з капустою. Завтра зроблю французьку салату. Віра обіцяла зробити салатку з буряків і печеню на дико. Люда і Леся принесуть солодке, а французькі тістка замовлені в пекарні. Гостей запросила я 30 осіб — маю надію, що всі вони прийдуть.

Приготування до гостини два вечори перервала сходами в справі бібліотеки. Останні були вчора. Прийшов на них також Черник. Цікаво, що він тепер, коли вже не є президентом Центру, починає бачити деякі негативи своїх власних пропозицій і завертає до наших первісних... Статут готовий. Формуємо тепер Раду Бібліотеки — я також серед членів, матиму нове громадське зобов'язання.

14 листопада 1990, вранці, метро.

Відсилаю сьогодні другу частину коректи Середякові до Аргентини. Посилки ці мусять іти реєстрованою поштою і коштують около 10 дол. кожна. Коштовна книжка! Якби так приймати комерційний критерій, то яку ціну треба було б поставити за примірник, щоб покрити кошти і мати якийсь прибуток? Наклад буде всього 200 примірників. Середякові заплатила вже 1,500 дол. Манастирському за мовну редакцію послала 100 дол. Стратілатові за мистецьке оформлення — 150. Інші видатки — пошта etc. піднесуть видатки до близько 2,000. Тобто мене кожний примірник коштуватиме \$10.00. А це найдешевший з усіх можливих способів друку. Найдешевший — і досить поганий. Але у випадку саме цієї книжки, з уваги на переклади і проблему авторських прав, я волю, щоб книжка друкувалася в Аргентині.

Сьогодні останній день мого п'ятого десятиліття. Завтра буде мені 60 років. Боже мій! Das ist kein Alter für eine Kathedrale, aber für eine Frau...?!

15 листопада 1990, вранці, метро.

Дожила до 60-ліття! Треба дивитися на позитиви: якщо схочу, за два роки зможу піти на ранню пенсію. Чи схочу? Бувають дні, що я повертаюся додому дуже втомлена — адже працюю інтенсивно на двох роботах! Пробую поправляти завдання своїх студентів в робочий час, удень. Це не легко, бо студентів цього року було 49, а звичайної рутинної праці так багато, що не легко вкрасти трохи часу. Не кажу вже про те, що наша квартальна бібліографія трудового порівняльного права займає поважну кількість трудогодин. А ще всякі адміністративні проблеми із документами Об'єднаних Націй, Європейської Спільноти, ГАТТ, з матеріалами цих організацій на мікрофільмах, з комп'ютеризованими показниками до цих документів, що їх треба оцінювати для вирішення — купувати їх чи ні, бо ж коштують ці речі грубі тисячі доларів... На все потрібний час, якого і так обмаль. Ось заінстальювали ми в сусідній кімнаті новий термінал LEXIS. Я давно вже не мала змоги користуватись цією системою, а тим часом вони додали деякі матеріали чужого і міжнародного права, отже треба і мені бути au courant. Технологія поступає таким темпом, що мені — підтоптаній старушці — треба бігти, щоб втриматися на місці, в конкуренції з молодими колегами. Справді як багато я навчилася за 23 роки праці на PENN! І скромненької бібліотечарки-каталогізатора стала компетентним спеціалістом чужого й міжнародного права, та ще й під кінець кар'єри ще й лектором правничої школи Ivy League! Але я тужу до своїх українських hobby, до свого ULE і думаю, що за два роки таки рішуся піти на ранню пенсію!

[Між сторінки щоденника вкладений каліграфічно написаний вірш з автографом: Остап Тарнавський і датою: 15 листопада 1990]:

Марті на Ювілей.

Збираєш роки — муз музей,
неначе квіти у гербарій,
і ось приходить тобі в дарі
ще той важливий — ювілей.

А кожний рік — новий трофей,
хоч і не ходять всі у парі:
є успішні і є бездарі.
та всіх приймаєш як гостей.

Оглянешся, як рік за роком
серед намагань і турбот
збагачувався твій город
плодами праці, що нівроку!

Та всеж найкращий рік з проміж,
коли писала перший вірш.

20 листопада 1990, вранці метро, вівторок.

В п'ятницю 16-ого листопада відбулася в нашій хаті гостина з нагоди моїх уродин. Я взяла собі вільний день, щоб дещо приготувати і побути з дітьми. А приїхали вони в комплекті: Ія з Ніною в середу, Максим з Уляною, Іванком і Стефанком — в четвер, Марко — в п'ятницю раннім ранком. Велика радість зустрічі — таке буває в нас тепер досить рідко! Бо ж і коштовні такі жести: літак з Торонто коштує тепер 250+ долярів, а треба платити вже 2/3 ціни і за Іванка! Всі запрошені гості прийшли, крім Вонторської, яка забула про моє запрошення і вибачалася, коли я потелефонувала запитатися, що трапилося, Марти Трофименко, якої я і не сподівалася, бо ж живе вона в Торонто, та Любомира Онишкевича, який мусів виїхати до Індіанаполісу. Отже були, крім всієї нашої родини, ще такі гості: Леся і Левко Яцкевичі, Тит і Софійка Геврики, Віра Лащик, Іван і Наталка Коропецькі, Лариса Онишкевич, Левко та Ірена Рудницькі, Леся Гончар (яка живе тепер у Рудницьких), Роман та Аня Максимовичі, Іза Каплан, Зенко і Люда Чайківські, Мирослав і Марія Лабуньки, Олесь з Любою, Іко, Славко Трофименко. Остап написав мені привітання віршем, а хлопці подбали, щоб це вітання було по-мистецькому виписане й оправлене. Прочитав Остап ще й переклад сонета Шекспіра. Гарно.

Під вечір. Метро. По дорозі з праці додому.

Харч частинно підготувала я сама (м'ясачки, бігос, паштет, шинка, ковбаса, городина з мачанкою, мариновані грибки, французька салата, два роди приготовленого на мішалці сира і крайний сир, фрукти), дещо ми замовили (вуджена начинена риба Whitefish — дуже смачна), наполеонський торт з пекарні (смачний, тільки непотрібно удекорований пінкою), дещо принесли самі гості: Віра Лащик — салатку з буряків і горошку та печеню на дико (— печені я навіть не ставила на стіл, бо це вже було за багато). Хлопці були за бартендерів і потім разом з своїми жінками подбали про головну роботу прибирання... Одне слово: вшанували мене і своєю присутністю і любовною увагою і допомогою. Марко робив гонори, заповідаючи Остапове читання — сказав кілька слів, вияснюючи гостям нагоду, задля якої всі зібралися. Приємно було дивитися на моїх дорослих синів та їхніх жінок і дітей — всі гарно по святковому вдягнені і у святковому настрої. Хата була повна квітів і балонів, що і досі висять під стелею... Пізно полягали того дня спати. Марко з Ією і Ніною в моїй спальні, Максим з Уляною в Остаповій робочій кімнаті, Іванко і Стефко в колишній Максимовій кімнаті, де тепер спить Остап, а ми з Остапом у моїй робочій кімнатці. Десь біля 3 год. Ія стукає в наші двері. Що сталося? Зірвалася я зі сну. Телефон з Києва! Подумати тільки: Привітання з днем народження від Любка Бліхара. Велика несподіванка, велике зворушення!

А це не єдине поздоровлення з України. Пару днів перед моїми уродинами отримала карточку — привітання “з нагоди ювілею” від Володимира Мельника! Також приємна несподіванка. Звідки знав? Може із 12. Збірника “Слово”, що його я йому подарувала? Мають люди час на такі справи! В нас хіба один Остап може нагадувати і членам родини і членам “Слова”, коли в кого якийсь ювілей.

21 листопада 1990, середа вранці, метро.

Розбирає мене трохи простуда — але я на роботу таки їду. Пропустила п'ятницю і значну частину понеділка — а роботи — гора, і то невідкладної, термінової. Вчора віддали до друку сегмент 12.4 нашої бібліографії, на днях треба віддати оцінки праць наших студентів. В понеділок Максим з родиною повернувся пополудні до Торонто, а перед тим вони хотіли вступити ще до музею “Please touch”. Отже я вирішила поїхати з ними до музею, а тоді піти просто на працю. Так і зробили. Це була добра ідея. Музей маленький, але це знамените місце для забави малих дітей. Приємно було їх спостерігати і з ними говорити. Говорити починає вже і Стефанко — щоправда, говорить він покищо тільки поодинокими словами і не зовсім виразно, але мова вже стала для нього засобом порозуміння: Бабо, дай. Око (молоко) ні. Стефик дуже добре виглядає: повненький як кльоцок, добре тримається на ногах і впевнено бігає по хаті, волосся йому відросло — біляве хлоп'ятко з чорними оченятами, більше подібний до Пасічників, як до Тарнавських. Невже справді доля буде нам ласкавою? Невже я віднайду наново віру в модерну медицину? Дай йому, Боже, рости й жити в повному здоров'ї багато літ!

Середа пополудні, по дорозі додому.

Христини Ніни-Марії відбулися в суботу, 17-ого листопада на Михайлівській гірці. Хресними батьками були Максим та Люба, Олесья Лабуньки дружина. Наша чорноока внучечка була вдягнена в ту саму суконку, що колись до хресту носила її мама — Ія — довгу білу гарну сукню, мов мала царівна. о. Злочовський переводив церемонію хрещення з всякими додатками — тривало це досить довго і мала більшу частину часу плакала. Прийняття було там же, на Михайлівській гірці — воно було в заряді сестрицтва, отже родина харчів не приготувляла. Серед гостей були тільки ми й Лабуньки зі старшого покоління і около 20 приятелів та кривняків Марка та Ії з дітьми. На залі було багато гамору, руху — бо переважали діти 2-3-4 років.

Понеділок, 26 листопада 1990, метро, вранці.

Їду до роботи, хоч кілька днів мучить мене простуда. Всі ми простуджені, включно з малою Ніною. Вона також має катар, з носика тече, дихати трудно, часом уночі не спить. Але Ія, за порадою своєї лікарки, почала їй давати малими дозами Dimatab і це допомагає. Вони вже завтра повертаються додому — сьогодні їхній останній день у Філядельфії. Відбули христини, і мою гостину, і кілька відвідин своїх близьких приятелів, і День Подяки в Лабуньків, де були і ми разом з ними. З моєї гостини і христин зробила я сім фільмів фотографій, по 24-25 кожний. Буде гарна пам'ятка. Найбільш фотографій, очевидно, з дітей.

Наш Іванко і Лабуньків Матвійко — майже ровесники, є між ними пару місяців різниці. Обидва дуже живі, з тим, що Матійко — справжній Dennis the Menace, за ним весь час треба пильнувати, щоб не зробив якоїсь шкоди. В хаті Лабуньків, напр., в День Подяки, загасив у пивниці вогник газу, що гріє воду... Він помітно більший фізично від Іванка, але

говорить він дуже мало, невиразно і відірваними словами. В порівнанні з ним, а також з іншими дітьми того ж — і навіть трохи старшого віку, видно як лінгвістично обдарований є наш Іванко. Його засіб слів і спосіб думання справді подивугідні. Їздила я з ними до Бавнд Бруку на гріб Івана Пасічника — разом провели день. Іванко під кінець нашої поїздки каже до мене: “тут всі українці”. Дитина починає звертати увагу на такі речі. От у музею “Please touch” чую, як Іванко каже до якогось хлопчика “вана сит”? Десь почув, запам’ятав і вже вміє застосувати. (Бо якраз сидів на троні в країні казки і біля нього було друге місце).

Понеділок, 26 листопада, пополудні, метро додому.

Лім. Україна виходить у четверги — отже я знала, що буде число з датою 15 листопада. Мріялось мені: а може буде кілька рядків привітання для мене? Сьогодні прийшло це число і, очевидно, нічого такого немає. За великі претенсії... Хоч все це в межах можливого. Адже знаю, що в них вже давно лежить статтейка про мене Миколи Жулинського і що вони обіцяли йому надрукувати її з вибором моїх віршів. Було б мені особливо приємно, якби це було сталося в числі за 15 листопада. No such luck! Беруся читати це число, отже кінець нотаткам.

Середа вранці, 28 листопада. Метро.

Не ходила вчора до праці. Мала добрий намір: навіть попрощалася з Марком та Ією пізно ввечорі в понеділок після сентиментальних оглядин старих фотографій Маркового дитинства (з ініціативи її, не моєї!) Але спала погано: мучив мене страшний кашель, голова “тріскала” — над ранок я була викінчена і потелефонувала Марилі, що не прийду. В день кашель мені не докучав: я ще побула трохи з Ніною, кормила її, разом ще всі пообідали. Пополудні вони поїхали (літак на дві години спізнився!) — тяжка подорож з малою дитиною! Маю надію, що вони вже вдома.

Виступав вчора на УКУ голова НТШ зі Львова, Романів. Я не пішла, лягла в ліжко (і знову пів ночі мучив мене кашель — але потім спала!) Остап ходив з Лабунькою. День раніше, в понеділок, Остап з Ією ходили на виступ Яворівського. Я залишилася тоді з Марком і Ніною. Цього тижня виступає на УКУ Мокрий, посол польського союму.

Nec semper erunt Saturnalia. Діти поїхали, свято скінчилося. Залишилися на пам’ятку фотографії — багато їх — я сама зробила фот на суму 100 дол.! А ще були й записи відео, аж занадто (На одному з них я побачила себе в розмові з Лабунькою — і дуже мені не подобалося, як я там вийшла! Варто часом побачити себе об’єктивним оком камери — повчальна лекція!)

Приємно було побути разом з усіма дітьми і внуками. Таке не часто трапляється. Нажаль, не маємо спільної одної знимки, де були б всі разом. Але є одна добра знимка нашої чвірки — Остап, Марко, Максим і я — і є дві гарні знимки мої з усіма внученнями. Зроблю копії і побільшення.

Вівторок, 4 грудня 1990. Метро.

В неділю був у нас гостем на обіді Олександр Руденко-Десняк, український журналіст із Москви, що працює заступником головного редактора журналу “Дружба народів”. Привів його до нас Мирослав Лабунька. В Америці він вперше. Приїхав за запрошення УНІГУ — в понеділок поїхав до Канади на запрошення Субтельного з університету York. Руденко-Десняк плянує видавати в Москві щотижневу газету “Український кур’єр” — російською та українською мовою. Високий плечистий мужчина років може 50-ти, він є сином українського письменника Олексія Десняка, що його Остап згадує у своїх споминах про літературний Львів воєнних років (“Панч — то пан, а Десняк — то wieśniak” — казав один львівський польський письменник). Ну, на wieśniака син Олексія — Руденко-Десняк аж ніяк не подобас, хоч каже, що діди були селяни з Чернігівщини. Олександр вчився у Московському університеті і після студій залишився в Росії. Робить він враження інтелектуала, людини широких горизонтів. Знайомі речі вміє розглядати з нової незвичної перспективи. Казав, що в Москві живе майже 800,000 українців (у США активних українців навряд чи нарахуєш на один мільйон) — більшість з них, очевидно, або повністю русифіковані, або неактивні. Про Коротича висловився критично, як про людину, що коли б завтра настала католицька влада — стала б католицьким журналістом. В своєму журналі “Огонек” він не хоче друкувати українських матеріалів — Деснякові переклади з Хвильового пролежали в редакції Коротича пару літ так і не дочекавшись друку. Він привіз і показав нам товстенький том “Сині етюди” який цього року появился у Москві — Деснякові переклади і вступна стаття. Перекладає він також Винниченка і готує книжку. В журналі “Дружба народів” друкував листування Підмогильного. Хочє зібрати якісь матеріали про діаспору — частину розмови при обіді записував на магнітофонну стрічку. Хочє приїхати до Америки на другий рік осінню — просив допомоги. Ми запропонували йому, що може перебути в нас тиждень-два, якщо для цього буде потреба — але возити його ми не зможемо — для цього треба буде йому знайти інших добровольців.

Понеділок, 10 грудня 1990, метро.

Поволі готуюся до виїзду — їдемо на свята до Торонто 19 ввечорі, повертаємося 27 грудня раннім ранком — обидва ці дні 19 і 27 пляную провести на роботі, щоб не тратити даремно вакаційного часу (Маю 5 днів святочної відпустки, отже хочу використати їх максимально). Ще матиму один вікенд вдома і тоді пляную зробити собі перманентну зачіску та підстригти волосся — це забере значну частину суботи. А минулий вікенд використала, щоб відібрати авто від інспекції і направи, поробити закупки харчів та поїхати з Остапом до Wanamaker-а, щоб купити дітям, Максимові та Уляні якісь гостинці. Думала, що в суботу ввечорі підемо ще на концерт челистки Чайковської, але не встигли. Остапові це було трохи за багато, а я не хотіла його підганяти, а самій їти на концерт також не було охоти. Неділю провела наздоганяючи занедбане листування: написала Дунові, Зорівчак, Мельникові на Україну, а крім того святочні картки та деякі ділові справи.

Минулого тижня двічі у Філядельфії виступав Григорій Логвин. Ми були на одній його

доповіді, в УКУ, у вівторок ввечері. Логвинові понад 80 років, але тримається він надзвичайно добре, зрештою я бачила його вже в Україні, в час нашої прогулянки до Переяслав-Хмельницького. Закордоном він уперше, хоч, коли говорить про архітектуру Риму, можна мати враження, що він там виріс. Логвин — справжній ерудит, знання у нього велике, пам'ять феноменальна. Говорив він про давню архітектуру Києва, передусім про Софійський собор. Виступ його — дуже ефективний, ілюстрований прозірками. Він ставить речі в порівняльний контекст, і перспектива в нього ширша — це не просто опис того, що можна бачити, але коментар спеціаліста. Деякі його афористичні фрази залишаються в пам'яті (напр. неможливо сперечатися з невігласами). Софійка Геврик запрошувала нас прийти на обід з Логвином у четвер, але ми відмовилися (авто було в інспекції). Тит тепер в Україні!

Понеділок, по дорозі додому. Метро.

Не мала я ще нагоди відмітити, що в останньому числі “Нових днів” надруковані Остапів вірш “Марті на ювілей” і переклад сонету Шекспіра, що його він читав нашим гостям 16 листопада. Редакція і від себе додала коротке привітання. Я думала, що Ти це ювілейне вітання написав “pro domo sua”, а от бачу, що воно задалегідь приготоване та й послане до друку! — зажартувала я собі. Шекспірівський сонет особливо гарний — мушу знайти і прочитати оригінал. Це очевидно дуже просто — Остап напевно має десь під рукою — але я тепер досить далека від поезії, та й взагалі від белетристики. Забула вже, коли востаннє читала якусь повість. Остап багато читає — чи читатиму і я, коли піду на пенсію? Чи може Sturm und Drang мого теперішнього життя відчужує мене від красивого письменства і від мистецтва?

Після листопадових гостей наша хата повернулася до упорядкованої рутини нашого спокійного доматорського життя. Я вдячна долі, що Остап тримається добре — от замовив собі нарешті візиту в лікаря, але передусім тому, що треба нові рецепти на ліки. Ліків приймає він багато всяких — вони мають деякі негативні наслідки (напр. для сексуальної потенції), але це мала ціна, яку треба заплатити за життя і відносно поміркований стан здоров'я. Страх мене збирає, як подумаю, що було б зі мною, якби я раптом залишилася самою? Чи зуміла б я продовжувати жити і знаходити сенс у житті? За 40 з гаком років нашого спільного життя ми так зрослися з собою, що життя поза цим мікросвітиком здається немислимим.

11 грудня 1990, метро, вранці.

Здається не відмітила я такої деталі: про мої уродини тим разом пам'ятав і Андрій і прислав мені карточку. Але яку! Очевидно, як це в його традиції, по англійському. Перше речення: I send you birthday greetings, а далі інформація про те, як нарешті хата Татова легально переведена на нього, які додаткові податки мусів ще заплатити і на кінець, як P.S. таке знаменне речення: Inasmuch as the property in Philadelphia is finally legally ours, we would appreciate you [sic] returning my piano to this address as soon as possible.

Фортепіан стоїть у нашій хаті вже може з 25 років. Це правда, що він був куплений для Андрія, коли той був малим хлопцем, але потім, коли мої діти вчилися грати, Мама дала фортепіан нам, спочатку ніби тимчасово, але потім коли ми докупили і інші меблі, допасовуючи їх до фортепіану, вона вирішила, щоб фортепіан залишився нам. — Ну, я за нього з Андрієм не воюватиму — написала йому, що може собі фортепіан забрати. Дивуюся тільки і соромно мені за нього, що в нього так мало такту і доброго виховання, що на перше місце він ставить завжди матеріальні речі. Цього самого можна було добитися іншим способом, не наражуючи близьких родинних відносин. Мав він шансу після смери батьків нав'язати ліпші контакти, зокрема ж після того, як я зробила щедрий і шляхетний жест, передавши йому хату батьків з усіми її достатками: меблями, килимами, Маминими футрами, порцеляною, книжками, картинами — але він цього не зробив. Зрештою, мені це може й вийшло на добре: спілкування з Андрієм завжди підносило мені тиск крові і було травмою. Факт, що він контактується тільки тоді, як чогось від мене потребує може і є своєрідним благословенством для мене? Було б гірше, якби він нав'язувався своїм товариством і своїми психо-невротичними листами. Довів до повного відчуження він, не я. Але тепер, навчена досвідом, я зі свого боку не думаю нав'язувати їм доброродинних близьких відносин, запрошуючи їх до себе ітд. — вони цього не робили, то і я ініціативи не виявлятиму. Адже будьмо щирі: ці люди мені зовсім чужі, хоч і споріднені кров'ю.

13 грудня 1990, четвер, метро.

Перший рік нового десятиліття добігає кінця. Почався він для нас аж надто трагічно: хворобою Стефанка. І перші місяці року це було страшною травмою, що за нею трудно було бачити сенс і глузд усього іншого. А тоді, під кінець квітня, наші психологічні акції піднялися вгору: народилася Ніна, побут в Торонто в час з'їзду “Слова” переконав, що Стефик — не зважаючи на операцію, хемотерапію і всякі інші медичні заходи (а може саме завдяки їм!) росте і розвивається нормально; два тижні в Каліфорнії з Ніною були для мене майже вакаційним відпочинком, а потім був тиждень в Narrogate разом з Остапом, та й історичні два тижні в Києві. Радісним завершенням року був приїзд всіх до Філядельфії в листопаді, що коштував багато труду й грошей, але відбувся без всяких можливих комплікацій (всі були здорові, літаки щасливо літали без аварій) і приніс велике вдоволення — таке щастя не часто трапляється.

14 грудня 1990, п'ятниця, метро.

Марко в час свого побуту в нас, завіз до Electronic Workshop нашу стереофонічну апаратуру, бо від довшого вже часу відбір не був такий, як повинен би бути і я не знала, в чому справа. Електроніки вирішили, що треба “перебудувати” голосники, направити “amplifier” ітд. — все це коштуватиме понад 300 дол. І от сьогодні мають привезти апаратуру назад (я вирішила заплатити 20 дол. додатково, щоб приїхали, доставили і залучили). Маю надію, що хата знову буде наповнена музикою. Я вже за нею стужилася. (Радіо, очевидно, слухаю кожного ранку і кожного вечора, але моє радіо в спальні маленьке і звук нечистий і нечиткий).

Цікаве оте моє відношення до музики. Жодної музичної освіти в мене, нажаль, нема. Музична пам'ять також не особлива: знайомі речі часто не потраплю ідентифікувати. Вуха не таке витончене, щоб відчувати нюанси (напр. різницю між виконаннями цих самих речей оркестрами скажімо Орманді і Муті (Eugene Ormandy і Ricardo Muti — диригенти Філядельфійського славного оркестру — один з них уже помер, а Muti, хоч ще відносно молодий, недавно зрезигнував, бо хоче всю свою енергію віддати Milano). Але може саме й тому, що я так мало знаю про музику, її композицію, etc. — я сприймаю її як божеську магію, як щось невловне, чарівне, що промовляє універсальною мовою до людської душі.

Понеділок, 17 грудня 1990. Вдома, в ліжку.

Не пішла я сьогодні до праці: лежу і вигріваю свою чи то простуду, чи грипу. Не чулася добре вже під кінець тижня, але в суботу пішла ще зробити собі “permanent” до фризiera — і то поїхала не автом, а автобусом, бо нібито було ховзько, з морозним дощем. Може ця погода мені ще й пошкодила, бо в неділю було мені досить погано: кашель, катар, дихати тяжко. Трохи це мене перелякало, адже в середу їдемо до Торонто. В маленькій кімнатці, де спимо звичайно разом з Остапом на розкладаній канапі, аж ніяк не місце на вилежування хвороби! От я і залишилася сьогодні, щоб дати організмові відпочити.

Читаю “Feminists Despite Themselves” Марти Хом’як — ті розділи, яких не читала раніше. Цікава панорама історії України останніх десятиліть дев’ятнадцятого і перших десятиліть двадцятого століття з перспективи освіченої української жінки. Написана книжка дуже читабельним, зрівноваженим стилем, без емоційної полемічності, добре скомпонована, з дотепом, очевидно на великій базі архівного та друкованого матеріалу.

Середа, 19 грудня 1990, метро.

Полежала два дні в ліжку — відпочила, відпружилася. Чуюся ліпше, хоч вранці знову давала кількахвилинний концерт кашлю. Їду до праці, бо це мій останній день перед вакаціями — увечорі вже їдемо до Торонто. Треба ще деякі справи викінчити, упорядкувати.

Думаю про те, чи не варто мені сьогодні перенести мої пенсійні гроші з CREF до TIAA. Досі мала я ці фонди поділені по половині. Але біржа почала була падати і фонди CREF почали знижуватися замість рости. Давніше я цими справами взагалі не цікавилася, але тепер, коли до пенсії вже так близько, мені стало лячно, що мої важкою працею заощаджені гроші, через непевність біржі можуть дуже змаліти. І от я почала цікавитися справами ринку. Є така автоматична телефонічна служба TIAA-CREF, де можна отримати кожного дня звіт про стан фонду. І я почала слідкувати, як ростуть і падають мої акції. Вчора акції пішли вгору, бо Federal Reserve низив вимагані відсотки від позичок, тобто полегшив кредит. Отже тепер можна б заризикувати і перенести фонди з CREF на TIAA. TIAA фонди ульоквані в певніших транзакціях, вони ростуть дуже поволі, але більш рівномірно. (Між моїми TIAA і CREF — 20-25 тисячі різниці, якби акції пішли вгору —

різниця буде ще більша, але як впадуть — то гроші ці втрачені. Вже в останньому кварталі, коли біржа впала, я втратила щось 18,000 дол. Але економічні прогнози — погані. Всі кажуть, що буде рецесія, а може бути й війна, бо Садам Гусейн не хоче забрати війська з Кувейту. Буш послав півмільйонну армію до Савді Арабії, ОН ухвалили резолюцію, що після 15 січня можна буде вжити мілітарну силу, щоб вигнати з Кувейту Ірак.

27 грудня 1990, год.7:45 вранці, в літаку.

Повертаємось із Торонта раннім польотом: я маю ще в пляні просто з летовища поїхати до праці. Були з Максимом, Уляною, Іванком і Стефанком від 19 грудня ввечері. Дуже це були інтензивні дні — баба металася між кухнею і дітьми — на записки ніяк не було ні часу, ні сили. Навіть одну ніч провела на ногах у кухні — до 5 год. ранку, бо це був найдогідніший час приготувати на Свят Вечір рибу, вареники, борщ, узвар, ушка. На сам день Різдва були в нас гістьми Марко і Рома Горбачі з дітьми Михайликом та Оленкою і Борис Балан, сам без жінки, бо Оля тепер саме в Києві на науковій конференції. На різдвяний обід подала я телятину в сосі і пальчики і діти, зокрема Михайлик та Іванко, дуже з пальчиків були задоволені. Вчора ввечері я ще раз (мабуть в четверте?) зробила пальчики, щоб заморозити — бо це улюблена страва моїх внучат. За час нашого побуту виходила я з дому тільки пару разів: на купівлю харчів на Bloor, до книгарні та до крамниці музичних інструментів, де Іванкові ми купили в дарунку електронічне піано, та на сходини “Слова” до Рисі Голод, де було щось із десятків осіб: Ліда Палій, Леся Копач, Роман Колісник, Стефа Гурко, Л. Шанта, В. Верига, С. Кузьменко.

28 грудня 1990, п’ятниця, метро.

Перший зимовий шторм: радіо каже 5-6 інчів, але біля нашої хати є напевно більше стопи. До праці їду, бо вакації вичерпані, а хворобових днів не хочу брати, хоч і не почуваяся надто добре. Повернувся мені і дошкуляє кашель, а крім того маю і інший клопіт. Саме в день Різдва, в Торонто, відчула я раптом після обіду, що мене щось болить біля правої груді. Купаючись увечері, дивлюсь, а мій вугрик набряк у тверду червону гулю — довкола червона кругла пляма — і болить. Це повторення — у гіршому виді — того, що було два роки тому. Приїхавши вчора, я потелефонувала до своєї лікарки. Коли описала симптоми медсестрі по телефону, сказала негайно прийти. От я вчора мала коротеньку візиту в Dr. Lancefield — поглянула, доторкнулася, написала рецепту — і це визначила як “intermediate visit”, що мені коштувало 50 дол. Казала давати гарячі компреси та брати антибіотики. Ліки коштували додатково 12 дол. Коштовний вугрик. Він вже коштує мені пару сот доларів, а також трохи нервів! Але я рада, що могла так швидко полагодити справу з лікарем та ліками. Сьогодні так засніжило, що мови не може бути про те, щоб їхати кудись чи до аптеки, чи за харчами. А харчів, між іншим, треба: адже холодильник умісне випорожнений — адже нас вісім днів не було!

Жалую, що не мала змоги записати новий збагачений Іванковий словник, а також початки розмовної мови Стефанка. Записала я, щоправда, Свят Вечір, але там домінують, нажаль,

дорослі голоси, зрештою треба ще мені цілість прослухати. Іванкові привезла я з дому “Лиса Микиту” і встигла прочитати і розповісти пару пісень. Привезла я, між іншим, дві версії — одну стару, передвоєнне канадське видання, і радянське видання за редакцією Рильського. Мені, очевидно, в пам’яті залишилася — не тільки з власного дитинства, але і з дитинства моїх дітей — первісна Франкова версія.

Метро, по дорозі додому.

Декан нашої правничої школи погодився зачинити школу і бібліотеку о 2-ій (замість о 5-ій) з уваги на сніговію. Отже їду додому три години раніше. Продовжую розпочате вранці.

Я думала, читатиму Іванкові із старої книжки, а він оглядатиме образки у новій. Недавно при якійсь нагоді Леонід Рудницький висловився дуже гостро про те, як то мовляв Рильський зіпсував — та ще й тенденційно — “Лиса Микиту” і за приклад давав фразу “ось ідуть вони юрбами, мов на відпуст, з хоругвами”, яку Рильський замінив на “ось ідуть вони юрбами, ті безхвості й ті з хвостами”... Мовляв, це через церковні коннотації, щоб елімінувати відпуст ітд. Переглянувши стару версію, одначе, я переконалася, що Рудницький не має рації, що справді тенденційних змін обмаль (Рильський замінив “Лис Микита — гайдамака” на “Лис Микита — розбишака” і в цьому і я добачую тенденційність не тільки зайву, але й шкідливу. Коли елімінувати “відпуст з хоругвами” або замінити “тропарі і кондаки” на церковний спів, то це робить текст більш зрозумілим сьогоднішньому малому читачеві. Коли замінити “вже рекурсу не внесе” на “скарги не внесе” — то це дуже позитивна зміна, бо навіщо дитині оце австро-угорське “рекурсу”? Але коли з гайдамаки зробити розбишаку, то це додає негативні коннотації, яких немає в автора. А вже короною всього є не мовні поправки Рильського, але літературознавча анотація на звороті титульної сторінки, яка звучить так (я собі точно відписала):

“Лис Микита — сатирична казка. Тут в алегоричній казковій формі класик української літератури І. Франко таврує хижацьку суть самодержавства, нещадно висміює панів та підпанків. Лев, цар звірів, прощає хитрому підступному Лисові Микиті будь який злочин, будь яке шахрайство. І це зрозуміло: адже обидва вони хижаки, обидва живуть за рахунок беззахисних бідних звірят.” (“Лис Микита” за редакцією М. Рильського. Київ: Веселка, 1966).

Книжка вийшла нібито за редакцією Рильського, але я не вірю, щоб Максим Тадейович написав, або навіть апробував таку безглузду анотацію!

Хтось може сказав би, що за рано маленькому 3 1/2 річному Іванкові читати “Лиса Микиту”. Але Іванко — не пересічна дитина: він не тільки багато зрозумів, але і негайно дещо засвоїв: “ой, не даром він сховався” або “цар засів поруч цариці, щоб творити звірам суд”, або “гейта, вісьта, їде шляхом хлоп до міста” — посеред обіду, наприклад, в половині іншої якоїсь розмови, Іванко раптом зачитує щось таке з “Лиса Микити”.

В час нашого побуту в Торонто діти пару днів були простуджені, добре не спали, Стефанко одної ночі кілька разів звертав. В його випадку це особливо лякає, отже визвали лікаря. Лікар прийшов навіть додому (молодий хлопець, виглядав на студента медицини!)

— виявилося: горло червоне, вушко запалене — отже дав антибіотики. За день-два пройшло. Коли діти здорові, обидва вони дуже цікаві. Стеф міцний, набитий як кльоцок (ніхто не подумав би, що та дитина пройшла таку страшну травму й операцію), не тільки бігає, починає творити із слів прості речення (до Іванкових мовознавчих здібностей рівняти його не можна і не треба!) — але також час до часу і ... зачіпається. Не тільки боронить себе від Іванкових стусанів, але і сам з власної ініціативи потрапить вдарити... Іванко, в свою чергу, вміє не тільки щипнути, але і вкусити — отже хлопців не можна ні на мить спустити з ока — треба пильнувати і в разі зудару — розділити. Є, одначе, і чимало зворушливих сцен великої співпраці і комітиви (напр. Стефко пхає Іванка у возику через цілу хату, або як “їдуть разом літаком”, тобто залазять у велику картонову пачку з холодильника, що стоїть у пивниці і до якої Максим поробив-вирізав круглі віконечка).

Стефко одного дня ходив з Уляною на CatScan, до лікарні. За два дні був телефон: все добре. Такі перевірки він проходить досить часто — завжди є і буде напруження.

Діти мають повну хату іграшок, а ще тепер під ялинку дістали нові: Стефко великий трактор з причіпкою, що на ньому можна їздити (це найбільше подобалося Іванкові, бо Стефко ще за малий і ноги його не сягають до педалей — але він особливо любить трактори, поїзди, авта і книжки про них, отже трактор — власність Стефанка). Від баби й діда отримав дитячий магнітофон, Іванко — клявіатуру (що зразу мала великий успіх у всіх, з дорослими включно), від мами й тата — велику стоячу таблицю. І, очевидно, одяг. Максим і Уляна, крім привезених дарунків (бюзка і брошка Улянї, сорочки і скач Максимові), дістали килим до вітальні (правда, ми заплатили тільки частину коштів, бо вони вибрали собі перський килим, що коштував на випродажі 1,300 дол. і що на нього, як сказала Уляна, мали призначені гроші із спадщини Макара Ужвія). Як дарунок від Марка та Пї купили собі лампу. Дарунки отримали і ми. Уляна завжди, часом непотрібно, щедра: ручний блендер до кухні, маленький пілосос).

Напередодні нашого виїзду до Торонто, я отримала листа від Наталї Лівіцької-Холодної. Писала вона про те, що почуває себе в Торонто самотньою, бракує їй контакту з людьми літературного світа ітд. І коли ми приїхали, я поклала на серце Остапові й Рисі Голод, щоб паню Наталю привезти на збори “Слова”. Це не вдалося, бо вона недавно мала якесь зломання і ходить на “walker”-і. Але пізніше Копач погодився поїхати до Холодної, яка живе в своєї дочки, досить далеко, десь у Downsview. Я дуже також хотіла поїхати, але не вийшло. Максим з Уляною поїхали на покупки і мали о 12-ій вернутися, а Копач приїхав чомусь пів години раніше, спішився, а я була сама з дітьми. Отже поїхав Остап, Копач і Рися Голод. Мені шкода, що я не могла бути з ними, але важніше те, що письменники відвідали Холодну, що вона відчула, що про неї думають, що її не забули. Мене зворушив її лист, саме тим, що був адресований мені. Може це тому, що я не так давно посилала їй газети з України із статтейкою про неї та вибором її віршів.

А що буде з нашою Україною? В час, коли ми були в Канаді, демонстративно зрезигнував з посади міністра закордонних справ Едвард Шевернадзе, мовляв, як пересторога, що в СРСР іде до диктатури. Горбачов концентрує в своїй особі всі повновласті і, виглядає, за

всяку ціну хоче рятувати імперію. Голова КГБ Крючков виголосив промову, що пахла застійними часами: про підривні акції із закордону, СІА ітд. Чим все це скінчиться? Новим погромом? Громадянською війною? Боже мій, пару мільйонів чехів, угорців, навіть словінців, мають право на самовизначення, тільки українцям — зась!? А ще й всякі домашні малороси і колонізатори-росіяни підносять голоси про те, що мовляв, треба створити окрему республіку Донбасу, Криму... Ах, навіть на меншій території, з меншим потенціалом, але щоб таки нарешті була вже незалежна Україна!

Сьогодні, 28 грудня, не зважаючи на свіжий сніг, замовлені Андрієм робітники забрали з нашого дому фортеп'яні. Треба буде на це місце купити якийсь інший мебелі — ще точно не знаю, може своєрідний “divider”, може шафку на стереофонічну апаратуру.

31 грудня 1990. 11 год. вечора, понеділок.

Прихід нового року зустрічатиму тим разом на самоті і в ліжку. Не скористала із запрошення до Ірени і Левка Рудницьких, хоч і мала охоту піти до них. Пішов тільки Остап (Іза вступив по нього автом). Від п'ятниці, коли я пополудні прийшла додому в сніжну заметіль і досі не виходила з дому. Сніг, щоправда, стопився, рештки його змив уночі дощ, і сьогодні був гарний сонячний день. Але мене кілька днів мучить страшний кашель і думаю, добре, що моя лікарка приписала мені антибіотики, бо відчуваю, що вони мені на мій кашель таки помагають — трохи вже мені ліпше, менше кашляю. На мій боляк на груді антибіотики покищо впливу не мають — хоч це головна причина, чому Ленсфілд їх мені приписала (Про кашель тоді не було ще розмови). Оттакі справи. Але я не лежу весь час у ліжку, навпаки. Зробила досить багато бібліографічної роботи на комп'ютері — праця над ULE 80 — в повному розпалі. При тій нагоді, пробуваючи ідентифікувати деякі переклади Стуса, прочитала кілька поезій. До сліз зворушилася — Боже, що за поет! І не такий він езотеричний і незрозумілий, як дехто думає. А який політично гострий — мов модерний Шевченко.

Боже, не літості — лютості,
Боже, не ласки, а мсти,
дай розірвати нам пута ці,
ретязі ці рознести.

На завтра маю аж два запрошення на обід — до Віри Лащик і до Лесі Яцкевич — але знову ж таки не піду нікуди. Може Остап сам піде до Віри на обід, як схоче.

В “Літературній Україні” з 6 грудня є стаття (довжелезна, на цілу сторінку) Анатолія Погрібного “Американські орбіти Собору”, де він пише про присвячені Гончареві конференції у Вашингтоні та в Філядельфії. Є у статті довгі цитати також із мого виступу — “Собор очима американського читача” — і це мені дуже приємно. Непотрібно тільки додав Погрібний мені з легкої руки титул “доктора”. (If you're so smart, why aren't you rich?) Статтю вже помітила Роксоляна Зорівчак, яка саме прислала мені листа, першого від вересня, від нашої зустрічі. Прислала фактично два листи одночасно — в одному своє гасло про мене до УЛЕ. (Між іншим, є в ньому низка курйозів, які треба виправити, напр. Free Library of Philadelphia називає вона Безкоштовною Бібліотекою, а мій науковий

ступінь визначає як “майстер” (паки й паки: якби справді мала докторат, як думає
Погрібний, був би менший клопіт!)

1 січня 1991.

Нову змінену дату писав за мене сьогодні комп'ютер: провела день на самоті, інтензивно працюючи над ULE80. Будую рихтування для великої праці: на сьогодні маю вже оформлені чотири окремі категорії: книжки, статті, переклади, рецензії і п'ята — покажчик. В кожній із цих п'яти груп є окремі “течки” (files) для кожної літери. В деяких течках вже є значна кількість матеріалу. Але це тільки початок. Я побачила, що в мене назбиралося вже так багато даних, що мені конче все це треба упорядкувати, вписати на комп'ютер, щоб не розгубитися і не повторювати зробленої вже праці. В найближчих місяцях маю в пляні виповняти свої “течки” зібраними вже даними і тільки після того, як матиму все це на комп'ютері, зможу шукати нових даних. Може вдасться цього року поїхати до Урбани — там була б ідеальна нагода попрацювати — але для цього треба буде мати готовий “чорновик”, робочий “computer-printout”.

2 січня 1991, метро.

Повертаюся назад до праці після кількадечної вакаційної перерви, що, нажаль, пройшла мені на хворобі. Кашель ще не зовсім минув, але кашляю тепер рідко. Антибіотики, мабуть, на кашель допомогли, але на мою запалену цисту (Infected cyst — написано на лікарському формулярі) — мабуть ні. Принаймні на вигляд вона ніяк не меншає: червона, набрякла, здаля в дзеркалі виглядає як друга соска. Але не болить — тільки є невігода, сьогодні напр. їду до праці — без нагрудника... Ну, думаю, цього ніхто не помітить: маю на собі светрик, жакетик.

Сьогодні Маркові уродини. Не телефонував на новий рік — думаю, що вони поїхали в гори. Подзвоню ввечері, може довідаюся. Остап пробував недавно — відзивалася тільки машина.

Що принесе нам новий рік? Резолюція ОН встановила термін: до 15 січня Ірак повинен забрати військо з Кувейту, інакше можна вжити силу, щоб їх до цього примусити. США послали 1/2 мільйонів армію до Саудійської Аравії — “Operation Desert Shield”. Буш говорить гостро, осудливо, погрозово, рішуче. Чи буде війна? І за що? За те, щоб втримати ціну нафти і впливи на Близькому Сході? Порушено, правда, принцип міжнародного права: Ірак напав на Кувейт. Але що таке Кувейт? Февдальна родина еміра, що засіла на багатствах нафти?

3 січня 1991, четвер, метро.

Після робочого дня вчора, після вечері, вістей на телебаченні, розмови з Остапом при музиці (Stereo діє, приємно слухати!) — лягла раніше в ліжко — щоб взяти гарячий компрес і далі вигрівати кашель. При тому прочитала дві довжелезні статті з останнього числа *Літ. України* — про дві родинні трагедії — Старицьких і Крушельницьких. Добре, що вони ці речі друкують — треба народові знати. (Не літості — лютості! мовляв Стус). Але мене трохи дивують деякі редакційні прийоми. По-перше: навіщо давати в одному

числі дві статті того самого типу? По друге: автор статті про Крушельницьких використовує матеріали Лариси Крушельницької, друковані раніше в “Жовтні/Дзвоні”, — але ніде не згадує, що ці спогади були друковані в цьому журналі вже раніше (Я ж їх читала!) Така практика — дивує. Колись я думала, що навмисне промовчування джерел стосувалося передусім закордонної забороненої літератури. Тепер бачу, що звички набуті в давні часи покутують і досі, стали своєрідною традицією.

4 січня 1991, п’ятниця, метро.

Стефанкові сьогодні два роки. Скільки болю, скільки печалі коштував він нам за минулий рік! Але під цю пору — Стефанко — нормальний, здоровий хлопчик, навіть досить веселий, дуже завзятий — дай йому Боже рости, розвиватися, жити-жити! Він тепер разом з Уляною, Максимом та Іванком у Клівленді, в баби Марусі. Вчора я відібрала два фільми фотографій із свят у Торонто. Діти вийшли добре, цікаво, дотепно. Нажаль, нема такого доброго фото всієї їхньої родини, щоб його можна було побільшити і поставити в рамку на місце давнішого, як це я хотіла зробити.

7 січня 1991, понеділок, вдома.

Справжнє українське Різдво! Вночі впав великий, мокрий, лапатий сніг — біло, біло! Древа угинаються під вагою! Святкую. По традиції, для солідарності з Україною, ніколи в цей день не працюю. Що більше: вчора мали ми дуже приємний традиційний Святий Вечір у домі Віри Лашик. Тим разом Віра запросила, крім найближчої своєї родини — мами і Кіпів з дітьми — також Маркіяна Білінського з Вашингтону, всіх Рудницьких з Лесею Гончар та й нас — отже було товариство численне та й кількох поколінь. Віра привезла з лісу велику прекрасну ялинку, запалила ватран, пустила різдвяну музику — в хаті панувала приємна святочна атмосфера. Дуже смачний традиційний харч при довгому вузькому столі, що нагадує столи середньовічних монастирів. Віра вміє надати тон і має добрий смак. Я рада за неї, що їй вдалося затримати дім і родинну атмосферу — це неабияка життєва перемога!

Ми мали щастя, що сніг не почався вже вчора. Ми мали змогу ще в суботу зробити велику купівлю харчів (вже три тижні не були в крамниці!), поїхати до Wanamaker-а купити весільний дарунок для Юрка Чайківського (жениться з Анітою Федак, весілля буде 12 січня), дарунки для Віри, оглянути деякі меблі (треба на місце фортепіану поставити буде шафу на стереофонічну апаратуру), по дорозі позичили собі відео двох фільмів (*Rasputin* і *French Lieutenant's Woman*). В неділю встигли ще ці фільми подивитися на нашому VCR (вдома можна дивитися на фільм і одночасно прасувати або шити!) і перед тим, як їхати до Віри на Свят-Вечір, я ще встигла віддати тасьми — і добре, бо тепер сніг і нікуди їхати не збираюся! Сиджу в теплі нашої вітальні і насолоджуюсь різдвяною музикою з касет. І хоч тягне мене до моєї бібліографічної роботи — хочу навмисне посидіти собі пару годин в атмосфері різдвяного безділля.

8 січня 1991, вівторок, метро.

Мороз. Ховзько. До метро мусіла їхати автобусом, бо іти дуже трудно. Треба було довго чекати на зупинці. Рада, що купила собі нові чобітки (не чобітки, очевидно, а своєрідні валянки. Побачила, що зовсім добра ще пара чорних снігівців через мої ноги-каліки вже мені не послужить — інша пара, вишневі — мало вживані, але мабуть розсохлися, бо коли я взула їх на перший сніг — грубі підошви з якоїсь пластмаси потріскали і я ледве в них приїхала тоді назад додому — отже зараз викинула. Вміжчасі знайшла такі, що в них можу ходити — но. 9! Мені фактично вистачає но. 8, але мусять бути широкі, а це не завжди можна знайти!)

Маю сьогодні зарезервовану візиту в д-р Ленсфілд. Цікаво, що вона скаже. Кашель майже заспокоївся, але червона циста на груді далі така ж велика!

Пробувала вчора пару годин працювати над ULE80. Часом нападають мене сумніви: стільки марудної роботи! Можна б за цей час написати не одну статтю! Чи добре я роблю, що посвятилася цій справі? Чи варта вона того? КІУС рапорту но.19 не розсилає журналам, ні рецензентам. ULE80A також певно довго лежатиме, заки надрукують.

9 січня 1991, середа, метро.

Доходить перша година дня, а я шойно їду до праці. Неймовірна погода. Вранці при температурі замерзання пішов дощ. Зібралася на час, пробувала вийти: та де! Суцільний лід. Радіо заповіло: всі публічні і приватні школи — закриті. Всі, очевидно, крім нашого PENN. Деякі установи вирішили розпочати працю дві години пізніше. Думала і я — вийду за дві години. Але і тоді ще було страшенно ховзько. Треба було перечекати. Провела ранок при ULE80. Вдома пополуднувала, а тепер їду на пів дня роботи. Вулиці вже посолені, прочищені, температура піднялась, дощ поволі змиває лід, транспорт діє. Але чимало поламаних дерев, в багатьох частинах міста нема електрики.

Д-р Ленсфілд зробила мені вчора ґрунтовне обстеження (кошт візиту: 125.- дол.!) Мою цисту на груді доведеться вирізати, але мусить проминути інфекція. Аж тоді доведеться мені піти з цією справою до доктора Базбі. Покищо маю вигрівати компресами й електричною подушкою.

Сьогодні в Женеві зустрівся для переговорів, що могли б запобігти війні, наш секретар стану Baker з міністром закордонних справ Іраку. Покищо невідомо, як ідуть справи. Але сам факт, що вони говорять вже кілька годин, дає надію: біржа зразу підскочила вгору!

10 січня 1991, четвер, метро.

Переговори в Женеві позитивних наслідків не дали. Чи справді буде війна? Ще генеральний секретар ООН їде до Багдаду, щоб вжити своїх впливів для рятування миру. Тимчасом криза Перського заливу дає вільну руку автократам з Москви робити свою імперіальну політику. Ось послали військо на Литву, до Молдавії, в деякі райони України, щоб, мовляв, поборювати дезертирство в армії. Як почнуться репресії, західна преса — вся

сконцентрована на подіях Близького Сходу — може їх навіть не помітити. Але ось, каже Остап (я цього сама не чула й не читала), що Єлцин учора висловив протест проти висилки військ, щоб наводити лад у республіках. Невже справді є такі москалі, що можуть бути союзниками України? Найвищий час розмонтувати цей “анахронізм двадцятого століття”! Російський народ і сам платить велику ціну за “велич” імперії. Пора, щоб більшість росіян це зрозуміла, тоді всім нам легше буде змагатися за краще майбутнє.

Температура вночі знову впала: на дорогах дуже ховзько, ходити трудно — навіть той короткий шматок дороги до автобуса.

15 січня 1991, метро.

Сьогоднішня дата — термін, до якого, згідно з резолюцією Ради Безпеки ООН, Ірак повинен забрати своє військо з Кувейту. Зовсім на це не заноситься: навпаки. Обі сторони гостро говорять про війну і — виглядає — не хочуть піти на жодні компроміси. Місія до Багдаду генерального секретаря ООН де-Квеяра не була успішною. Сьогодні ще на форумі Ради Безпеки Франція внесла останню мирову пропозицію: щоб звільнення території Кувейту пов’язати з міжнародною конференцією в справах середнього Сходу, передусім для розв’язки проблем палестинців. Це могло б рятувати гонор Гусейна, отже Ірак, можливо, дав би свою згоду. Але Америка від початку настоює на тому, що ці дві справи не можна пов’язувати зі собою, узалежнювати одну від одної. Принципова позиція. Ну, чи варто задля цього починати війну, що може розгорнутися в бог-зна-що? Думаю, що ні. Справу палестинців давно треба було розв’язати і така конференція — хоче цього Ізраїль чи ні — мусить відбутися. Вона давно вже повинна була мати місце! Але США, виглядає, намірені не лиш відібрати Кувейт, але повалити Гусейна. Одне слово — рах Americana, або, як це називає Буш, “new world order”. Тим часом, як і можна було сподіватися, Москва послала танки на Литву, силою перебрала телевізійну станцію, є 14 вбитих і понад сотня ранених! Бідна наша Україна — адже це зворот до старих випробуваних методів терору — це рах Sovietica для республік. Мають щастя Польща, Угорщина, Німеччина, що вирвалися! Дуже-дуже сумно. І знову розбиті надії. Пошта не приносить ні листів, ні журналів. Від половини грудня не було “Літературної України”. Не знаємо справді точно, що там діється. На дні серця жевріє надія, що не все втрачене, що не все пропало. Адже завернути повністю до status quo ante — таки неможливо. Може воно тільки зменшить темпо прогресу. Наївно було думати, що ось-ось — незалежність. Але відродження почалося і його хіба вже не зупинити.

В суботу було весілля Юрка Чайківського з Анітою Федак. В неділю були в Люди на “поправинах”. Але мені сумно. Думаю про Україну, про моїх нових друзів у Києві. Як добре, що я пробула два тижні в Києві на конгресі МАУ. Не знати, коли знову можна буде пережити таке піднесення.

16 січня 1991, середа. 10:30 вечора, в ліжку.

Війна! Сьогодні десь біля 7-ої год. вечора нашого часу американські бомбардувальники та

ракети вдарили на Ірак. О 9-ій годині промовив до народу президент Буш. Вже була й пресова конференція, що на ній виступали міністр оборони Cheney і шеф штабу генерал Powell. Але війна триває щойно пару годин, отже вістки неповні, непевні і, очевидно, цензуровані. Почалося все дуже драматично. Слухали ми, як звичайно в цю пору, вісті на телебаченні. Ось Peter Jennings рапортує про події дня, робить інтерв'ю з різними знавцями справ Середнього Сходу щодо прогноз війни, миру і поведінки Гусейна, настроїв серед війська в Савді Арабії, і ось у цій серії включає телефонічний рапорт кореспондента з Багдаду. Там, в одному з готелів в центрі міста — цілий корпус закордонних журналістів. Кореспондент, відповідаючи на запитання, описує своє довкілля і з вікон готелю видно спокійні вулиці освітленого Багдаду — ніч, десь перед 4-ою годиною ранку. І ось раптом, в час цієї розмови, кореспондент міняє тон: раптом спалахнуло небо протилетунськими рефлекторами, почувися здалека вибухи... Розмова триває і кореспондент увесь час описує, що діється довкола... Аж поки не вривається телефонічна сполука. Подивугідна ця модерна технологія. І подивугідна відвага цих відданих своїй професії журналістів.

18 січня 1991, п'ятниця вранці, метро.

Війна триває. Бомбардувальники і ракети з кораблів продовжують нищення мілітарних споруд Іраку. Покищо — все в повітрі. Інвазія Кувейту ще не почалася. Офіційні комунікати признають втрату 7-ми літаків (В тому два — британські, бо у війні беруть участь, крім американців, також Британія, Франція, Італія, Канада). До аліянтів, очевидно, належать також араби — крім Кувейту — Савді Арабія (де розташоване військо), Сирія, Єгипет. Вчора Ірак вислав на Ізраїль сім ракет. Великої шкоди вони не зробили (згинуло тільки кілька осіб, але якщо це спровокує Ізраїль до війни, то шкода може бути велика: бо чи схочуть віковічні вороги Ізраїля — Сирія, Єгипет, Савді Арабія — боротися плече-в-плече з ізраїлітянами проти братів-арабів Іраку? Це може дуже скомплікувати аліянс сил. В Америці посилена увага на потенційному тероризмі, зокрема засоби транспорту почали охороняти. Добре, що ми тепер нікуди не плянуємо їхати. Були також уже випадки тероризму проти американських установ закордоном. В різних містах Америки почалися також, спорадичні покищо і не надто багатолюдні, демонстрації проти війни. Та ще — несподіванка: біржа вчора підскочила на 114 пунктів!

Великі рукою виписані афіші в голі нашої школи: No more business as usual — PENN law students for a peaceful solution — Demand an end to this game of madness and death!

Цікаво спостерігати (і не вперше!) американську демократію в дії. Чи розгорнеться цей антивоєнний сентимент у великий політичний рух, як це було в час в'єтнамської війни? Це може залежати від того, як довго все це триватиме.

21 січня 1991, понеділок, метро.

В суботу, нарешті, після пів-річних плянувань і розпитувань, я рішилася і поїхала до Silo, купила і зразу привезла призначену для моєї спальні компактну стереофонічну апаратуру. Оглядала різні моделі, в різних цінах — від портативних починаючи. Але остаточний мій вибір впав на compact stereo фірми AIWA, що його первісна ціна в крамниці була 699 дол., але тому що це був останній на складі цього роду апарат — тобто demonstration model — ціну знизили мені на сто долярів. З податком і трирічним контрактом (на випадок, якби щось зіпсулося і треба було направляти) це мені таки вийшло на около 700 долярів. Їздила я сама, без Остапа, і без його помочі занесла все це до спальні. Але при інсталяції без нього не обійшлося, бо я спочатку неправильно получила дроти до голосників — отже таки поміг! Я дуже задоволена. Досить висока, хоч і не дуже велика, квадратова коробка-кубик включає радіо, compact disk player і dual cassette player. Є також remote control (я хотіла цього, щоб могли з ліжка, не встаючи, включити чи виключити радіо. Окремо два малі голосники. Є в апараті і timer, є 10 можливих автоматичних записів станцій — я ще мушу навчитися все

(продовжую пополудні, в метро, по дорозі додому):

це вживати і правильно наставляти. Але музику на радіо, на CD і на касетах вже слухала. Порівняння немає з моїм маленьким радіо-будильником у спальні. Кімната виповнена прекрасними звуками, немов концертний зал. Модерна технологія в музиці і справді довершила чудес і донесла музику, що була доступна колись тільки князям і аристократам, до помешкань звичайних громадян — і то музику в найкращому виконанні!

22 січня 1991, вівторок вранці, метро.

“War grinds on” — великими літерами в *Daily News*. А це щопиш кілька днів! Легко розпочати війну, закінчити її буде трудніше, вона може розтягнутися — не дай Боже! — на місяці.

Вчора я провела вечір із новим своїм stereo, слухаючи Моцарта, вивчаючи деякі властивості нової моєї апаратури.

Минулого тижня я зробила рішення, що матиме далекойдучі наслідки для моєї бібліографічної роботи. Пару місяців тому я рішила запровадити додаткову контрольну картотеку і також робити постійний computer print-out для кожної нової позиції, щоб не тільки на комп'ютерних дисках, але і в картотеці і в рукописі мати тексти проробленої роботи. Не тільки для забезпечення від потенційної втрати, але і для вигоди, щоб могли взяти з собою машинопис, коли поїду до Урбани чи до Торонто. Отже від деякого часу, вже пару місяців, кожну нововписану позицію я друкувала, ліпила на карки і до первісного машинопису ітд. Багато праці. Але найгірше те, що треба було кожну позицію при помочі “Scrapbook” переносити з головного файлу до тимчасового, щоб друкувати. Таку операцію мій MacIntosh робить дуже поволі, а крім того я помітила, що в мене почалися болі голови і велика втома очей... Це мене налякало. Думаю, що при тих скомплікованих операціях, коли мій комп'ютер аж стогне так напружується, виділяється збільшена доза радіації... У

всякому разі, не зважаючи на те, що я вже таким чином зготовила великий машинопис і дві шуфляди карток (отже вклала в це велику кількість трудового часу) — я вирішила перестати і не робити цього взагалі. Тобто покладатися тільки на записи на комп'ютерних дисках, роблячи копії дисків. Так зрештою робила я з ULE65 [B], ULE65A — не знаю чому тепер попала раптом в паніку, може тому, що ULE80 матиме тисячі позицій. Як буду їхати до Урбани — зроблю собі computer-printout, а покищо обійдеться без друкованого тексту.

24 січня 1991, четвер, метро.

Замість того, щоб слухати хвилюючих звідомлень про війну, я вчора й передучора слухала музику. Купила вперше Compact disk (отже з Марковим дарунком маю їх тепер 4) — отже слухала “Чотири пори року” Вівальді. Розкіш! Музика підняла в мене настрій — ескейпізм високого гатунку. Відпруження й відпочинок для душі.

В полудне, щодня, як звичайно, читаю *New York Times*. Але читаю не про війну (never have so many laboured so hard to report so little — сказав один журналіст про вістки з війни, контрольовані, очевидно, цензурою!) — а про Литву, Латвію і Сов'єтський Союз взагалі. Трохи мені відлягло від серця, коли побачила за останній тиждень, що не зважаючи на Близький Схід, про події в СРСР преса відгукується обширно і критично. Вперше від років преса пише критично про Горбачова і про імперію. Вчора *NYT* надрукував статтю Шпорлюка “The Soviet Union ceased to exist”. Велика радість, що є і наші люди, які мають доступ до великої світової преси і можуть формувати публічну опінію. А ця опінія може стримати зворот до диктатури і репресій в СРСР.

25 січня 1991, п'ятниця, метро.

Нарешті зібралася написати до Зорівчак. Лист від неї і довідка про мене до УЛЕ прийшли десь місяць тому, але настрої у зв'язку з політичним зворотом на право в СРСР та з війною в Іраку такі, що не було охоти писати взагалі. Але — життя мусить іти далі, адже ж ми пробували спілкуватися навіть і в “застійні” Брежнєвські роки... Шлю їй коректу її довідки та зокрема також доповнену до кінця 1990 року мою біо-бібліографію. Маю надію, що отримає. Також хочу сьогодні — при нагоді візити на пошті — надати до Марка та Ії — по одній своїй книжці, бо в час останньої візити в них помітила, що вони мають тільки ULE65B — що його (оправлений томик) я їм не так давно прислала. Як це сталося, що вони не мають моїх книжок? Чи мій недогляд? Можливо, коли вони були ще на тимчасових помешканнях і тримали деякі свої речі в нас, виглядало недоречно давати їм книжки — а потім забулося. Мушу це виправити. Якби я нагло померла, не мали б навіть пам'ятки.

28 січня 1991, понеділок, метро.

Їздила в суботу ще раз до Silo — запитатися, чому це не грає на новому моєму апараті АМ радіо? Наставила я вранці Блавацьку — не грає. Ну, от. Антену треба включити. Я думала,

що це — optional, а виявляється — Loop antenna для AM — обов'язкова. Все гаразд — поправила, грає. Вранці в суботу повезла Остапа на якийсь засідання до Центру, а сама, щоб не тратити даром часу, поїхала на купівлю харчів до Genuardi, що недалеко від Центру. Це одна з найбагатших харчових крамниць нашого міста і хоч-не-хоч напливали в голову думки про це харчове багатство Америки і чи буде воно таким у майбутньому — невеселі думки у зв'язку з кризою в СРСР і війною в Іраку.

Зібралася в неділю нарешті, щоб написати листа до Ісаєвича у відповідь на його листа і запитник ще із жовтня. Взагалі трохи занедбала я деякі ділові справи: варто написати до Юркевича, щоб пригадати йому про ULE65A, до Marples-a, щоб запитатися, чи він зацікавлений далі друкувати поточну ULE в *JUS*, до Кравченка — подання про grant. А ще й варто було б переглянути англomовний варіант праці про Західну орієнтацію і послати її до друку в якомусь американському бібліотечному журналі. Давно треба це було зробити!

Вівторок вранці, 29 січня 1991, метро.

Вчора ввечері спромоглася тільки зробити замовлення на диски до комп'ютера і тасьми для принтера. Не було сил сісти за ULE або бодай написати листа. Але потім, скупавшись, вже в ліжку — з компресом та електричною подушкою на груді — я десь після півночі потелефонувала до Ії і Марка і довго-довго, годину або й більше, говорила з ними по телефону: про Ніну, що їй саме сповнилося 9 місяців і що вже починає махати ручкою і казати “Па-па”, про їхні побутові справи, про війну, яка всіх нас хвилює, про те, що діється в СРСР... Видно було, що і вони були раді розмові. Але у висліді я заснула вже десь після 2-ої, вранці трохи заспала, і їду до роботи яких 15 хвилин запізно. А а тепер на роботі сама, бо Мариля з Раном на Флориді — батько Рана догоряє на рака і вони обоє поїхали туди ще в п'ятницю і будуть, мабуть, цілий тиждень. В цю п'ятницю я маю замовлену візиту в Стефанишин — мої очі значно за останній рік погіршилися, а ще й часом з правого боку буває ніби-блискавка. Треба конче перевірити, що це таке, та й окуляри доведеться змінити на сильніші. Візита моя о 10 год. вранці у Will's Eye Hospital — а це значить, що мене в роботі не буде, мабуть, до полудня. Ще маю додаткове ускладнення, бо на п'ятницю вечір запросила Liz до себе на party для LLM. Від цього незручно відмовлятися, але є проблема з транспортом — треба буде взяти авто. З уваги на ранішню візиту в Стефанишин, це мені особливо не вигідно.

30 січня 1991, вранці, метро.

Завтра вперше отримаю платню за новою ставкою: 49,650 на рік, замість 46,300 як досі. Тобто підвишка на 3,350 дол. Добра новина, але в мене змішані почуття. Це сталося у висліді перегляду наших платень і стосується не тільки мене. Виявилось, що PENN позаду своєї Peer Group: тобто, що в подібних до нас інституціях професіоналісти подібних або тих же кваліфікацій оплачують вище. Що це значить? Що ми були досі експлуатовані, самі того не знаючи? Це, очевидно, не є для мене ревеляцією. Остап, працюючи в Community College, з безпорівняльно меншою відповідальністю і зобов'язаннями,

заробляв більше від мене. Але PENN порівнює себе не з Com. College чи іншими того рода школами, а з університетами типу Ivy League, де завжди цінувався престиж і тому платні могли бути нижчі. Якби так у нас була профспілка (як це було в Com. College) хтось ці справи пильнував би і заступався б за працівників. А так ми здані на benevolent paternalism наших адміністрацій... З іншої перспективи дивлячись на цю підвишку, я подумала: якби, замість іти на повну пенсію, я перейшла на половину часу і пів-ставки — ця ставка була б майже такою, як донедавна повна моя платня!

31 січня 1991, метро.

Вчора на полуденок несподівано замовився Іван Коропецький. Думала, має якусь справу. Ні. Жест чисто товариський, навіть зафундував мені ланч у Faculty Club (На мою членську картку, але платив він). Він думає ще працювати на Temple, доки йому дозволять. Повинен відійти на 70-му році життя, але має право ще один рік працювати, поки йому не сповниться 71. Дивувався, що я пляную відійти вже на 62 році. Але його праця — це два дні в тижні по 2 години — лекції добре знаного, давно приготовленого предмету. Отже тільки кілька годин викладів і без додаткової підготовки. Якби моя праця була такого характеру, я також працювала б до 70-тки. Я рада була, що він приїхав на зустріч на PENN. Бракує мені людських контактів. На роботі, очевидно, маю їх доволі — з колегами, із студентами, працівниками, з клієнтами. Але позатим — рідко коли маю нагоду спілкуватися. З Остапом кожна розмова кінчається фразою “мене ніхто не переконає” — так якби справді хтось збирався його переконувати. До церкви не ходимо (а Durkheim казав, що Бог — не що інше як *société*), імпрез останнім часом цікавих не було, до кіна не ходили вже може пів року а то й більше. Коли додати зворот до диктатури в СРСР і війну на Середньому Сході — то чи не досить причин для депресії?

5 лютого 1991, вранці, метро (вівторок).

В суботу нарешті — після довгої перерви — пішли в кіно. З Вірою, утрьох. Фільм “Green card”, з Джерардом Депардіє в головній ролі. Тема: подружжя нелегального імігранта з американкою задля отримання зеленої картки — права на побут у США, що переростає в романтичне зближення. Трохи гумору, гарні картини Нью Йорку. Ми вирішили, що нам треба почати знову ходити до кіна, тим більше, що грають деякі дуже високо рекомендовані фільми (напр. *Dancing with wolves*, *Cyrano*, *Hamlet*).

В неділю несподівано мали гостей. Подзвонив уранці Ясінський з Вашингтону, що до нього приїхала зі Львова його кузинка, яка хоче зі мною зустрітися — а він їде до Філядельфії на збори Дивізійників. Отже я запросила їх на обід, а їм до товариства були ще Віра Лащик і Леся Гончар. Марта Патерига — це та молода дівчина, що була працівницею бібліотеки Стефаника в час, коли я там була гостем. Після мого візиту в бібліотеці, вона ще була разом з нами в Шевченківському гаю та в готелі. Запропонувала пов’язати нас з Калинцями, що і зробила. Я була тоді залишила їй трохи грошей, щоб вона купила мені афіш із видом Львова. І ось тепер вона його мені привезла (та ще й інші дарунки: дві платівки, дерев’яну коробочку ітд.) Я дуже хотіла багато довідатися про

Львів, але з уваги на господарські обов'язки (6 осіб на обіді), не мала змоги говорити більше. Все ж таки деякі цікаві подробиці довідалася. В час, коли вона виїздила, входив у силу винятковий стан і на вулицях міста появились військові патрулі. З харчами дуже погано. Але люди із сіл привозять на продаж продукти, тільки ставлять дуже високі ціни. Справи утруднені тим, що з Польщі приїжджають поляки і від галицьких селян за доляри викупувають їх товар. Я подумала, що принаймні людям на селі живеться ліпше. Така собі помста історії за 1933 рік — де місто жило, а село вмирало.

7 лютого 1991, четвер, метро.

Вчора — “історична дата”. Я перенесла всі свої пенсійні фонди з CREF до TIAA! Зробила це за допомогою автоматичного телефону, не сказавши ні слова! Чекаю на потвердження на письмі. Здається мені, що з уваги на помітне піднесення біржі з початком цього року (а може: з початком війни!) — я, мабуть, вирівняла втрати понесені минулого року. Останній рапорт з-перед двох днів вказував, що в мене на CREF понад 127 тисяч доларів — а після того були два дні, коли біржа знову пішла вгору. Отже я подумала: тепер добрий час заризикувати (риск у тому, що якби так вчора біржа раптом упала на 100 чи більше пунктів, я могла була багато втратити!) Очевидно, для тих, хто думає, що тепер акції підуть вгору — це може видаватися рішенням передчасним, мовляв, можна було б скористати більше, затримавши CREF ще на рік-два. Але я вже раніше обіцяла собі, що як тільки відіб'ю втрачене — перенесу. Цікавитись справами біржі — не є моїм улюбленим зайняттям, а я за бідна і за близько пенсії, щоб ризикувати нагромадженнями цілого робочого життя. Від моменту, коли отримаю потвердження, що фонди перенесені і скільки тепер разом пенсійного фонду на TIAA — можу забути про біржу взагалі і спокійніше плянувати свій перехід на пенсію.

11 лютого 1991, понеділок, метро.

Маю сьогодні візиту в доктора Базбі. Моя циста на груді — не зважаючи на теплі компреси — зменшується дуже поволі і далі червона. Вирізати її треба напевно, не знаю тільки коли. Друга медична вістка також додає трохи неспокою. Повідомила мене Ленсфілд, що один із трьох тестів гемокульту виявився позитивним. Для певности хоче тест повторити. Щоб не було якоїсь поважної біди! (Тести ці виявляють мікроскопічні сліди крові в калі).

Середяк прислав до коректи “зломані” вже сторінки книжки. Є їх 195. Саме читаю коректу. Знайшла вже пару переставлених рядків та декілька дрібніших помилок. Каже, що в березні хоче вже друкувати.

В суботу їздили оглядати меблі до вітальні — тобто шафку на стереофонічну апаратуру. Знайшли щось більш-менш відповідне, але ще не купили. (Бачили це й же мебель в іншій крамниці на 200 дол. дешевше!) Зате купили лампу.

Увечорі в суботу ходили втрьох з Вірою в кіно на *Dancing with Wolves*. А вчора ми удвох з

Остапом були на концерті в пам'ять Лисенка: співачка Волянська і піяніст Тарас Філенко. Волянська має гарний голос, але погану дикцію. Та й співає без почуттів: погана з неї інтерпретаторка.

12 лютого 1991, вівторок.

Значну частину вчорашнього робочого дня провела в шпиталі. Візита в доктора Базбі тривала не більше як 15 хвилин, але рішення його — вирізати мою цисту 26 лютого (при льокальній анестезії на out-patient basis) понесло за собою далекойдучі бюрократичні консеквенції. Ходила я від бюро до бюро, виповнюючи анкети, підписуючи папери, рекордуючи у формі інтерв'ю з медсестрою всі дані своєї медичної історії. You're a lucky woman — казала мені колись доктор Кіріко. Справді — оцей хірургічний захід (маю надію, що ця відносно невеличка справа не принесе якихось несподіванок і комплікацій!) — це буде перша в моєму житті операція.

Багато справ вимагають моєї уваги — зголошення на конференцію в Урбані, подання на grant до КІУС, стаття про Франка до Ukraine, рахунки (Temple, Стефанишин, Major Medical), листи до Sears, до Prudential, але на першому пляні — коректа книжки. Вчора ввечері мала силу прочитати тільки одне оповідання. Не було сил сидіти до пізної ночі. І так лягла біля одинадцятої.

14 лютого 1991, четвер, метро.

Одну справу вчора ввечері полагодили: купили шафку до вітальні на стереофонічну апаратуру. Їздили ми за тим вже в суботу і раніше до кількох крамниць — оглядали, порівнювали. Біда в тому, що меблі з таким призначенням, — це звичайно великі шафи — точно як старосвітські гардероби, що були популярні за молодих літ бабці Лінки — з тим тільки, що нутро їх переробили для музичних апаратів і телевізора. Ми хотіли невелику низьку шафу і без підставки для телевізора. Знайшли щось таке в Ginsburg's Furniture, де продавець погодився, що за додаткових сто долярів переробить праву — телевізійну частину мебля — на книжкову шафу. Не зовсім це таке, як я хотіла — я воліла б дорожчий і порядніший мебель, але може і ця шафка виглядатиме незле (коштує, вже перероблена і з доставою — 500 долярів). А функціональна вона буде напевно і розв'яже питання наших стереофонічних компонентів. Хочу ще докупити до вітальні CD — бо музика з компактних дисків — справді безконкурентна, і я хочу, щоб у вітальні, як тло для відпочинку, розмов, гостинних обідів — ми могли наставити собі, скажімо, якогось Моцарта, Вівальді, Чайковського, Бетговена, Гріга (цих трьох тільки збираюся купити на CD!) Також захотілося мені купити до вітальні “перський” килим — більший, може 9x12 — саме тепер ліквідується одна крамниця орієнтальних килимів і є велика випродаж. Як не буде в суботу снігу — поїдемо і може купимо.

15 лютого 1991, п'ятниця, метро.

Сьогодні вранці радіо подало вістку: Ірак проголосив готовість забрати своє військо з

Кувейту. Це — офіційне повідомлення радіо Багдаду, але ще невідомі точні подробиці. Якщо додані передумови (напр. щоб Ізраїль повернув палестинцям окуповані землі) — то наш уряд таку пропозицію відкине і війна буде продовжуватися. Але, маю надію, що Садам Гусейн опам'ятався, що зрозумів нарешті, що продовження війни доведе до повної руйни його Ірак і що Америка змагає передусім до того, щоб знищити його мілітарну силу, а Кувейт був претекстом до війни, не більше. Кажуть, що Ірак був донедавна четвертою в світі мілітарною потугою. Може це й перебільшення, але після 70,000 налетів і ракет, Ірак ще далі має колосальну кількість танків, літаків, ракет. Понад 100 літаків “утекло” до Ірану — можливо, щоб запобігти цілковитому знищенню летунства. Буду дуже рада, якщо ця війна скоро закінчиться — і не тільки я, мільйони людей у світі!

Сьогодні піду вполудне на пошту надати до Аргентини закінчену вчора коректу книжки і додатковий чек на 600 дол., що за них купую ще 100 примірників. Отже кошт друку виноситиме 2,100 за 300 примірників, при чому Середяк друкує наклад 500 і продаватиме 200 штук сам для додаткового заробітку.

18 лютого 1991, понеділок, метро.

Сніжок упав у неділю вранці, але це вже було *post factum*. В суботу пополудні поїхали ми з Остапом до крамниці орієнтальних килимів РТК на Germantown Ave. Мала я намір купити новий, пакістанського або індійського виробу килим — а купила справжній перський, тобто з Ірану, і, очевидно, не новий. Отже не просто килим, а інвестиція. Коштував він нам після деякого торгу 4,150, а з податком вийшло 4,400 дол. Чи добре зробили, що так шарпнулися? Килим гарний як зрештою всі перські килими. *A thing of beauty is a joy forever*. Heriz, цеглястого відтінку. Самі його привезли і зразу розклали у вітальні. Приютна наша вітальня стала ще приютнішою, теплішою. Якщо злодії килима не вкрадуть (все в наш час можливе!) то лишиться цінна пам'ятка дітям (Треба буде колись купити ще один, щоб не мусіли хлопці ділитися одним килимом!)

Деякі справи полагодила нарешті: написала подання на grant до CIUS — вполудне піду на пошту. Також написала до Юркевича (просто пригадати про ULE65A), до Штогрини — зголошення на конференцію в Урбані з англійським резюме своєї доповіді. (Думаю повторити доповідь, яку читала в Києві), надрукувала на принтері й вислала новий поправлений текст статуту бібліотеки Кіпі, Славі Оранській та Мушці Одежинській.

19 лютого, метро, вранці.

Листів до Едмонтону й Урбани вчора не надала — ніколи було піти на пошту. Домовились учора з Вірою та з Лабуньками піти в кіно — на фільм *Cyrano de Bergerac*, що грає в Ritz. Початок пополудневого сеансу був 4:20. Віра мала вчора святковий день (офіційне відзначування Лінкольна і Вашингтона, навіть пошта не діяла — але PENN завжди працює!), Остап, Мирослав і Марійка вільні від рутини, отже це їм було вигідно. А я до них достосувалася: не брала належної мені години на полуденок, вийшла з праці о 4-ій і ще встигла на початок фільму. *Cyrano* збирає похвали в пресі, а зокрема ж Жерард

Депардіє в головній ролі. Я не сподівалася, що цей фільм так точно триматиметься французького оригіналу. Давніша версія, яку я бачила з José Ferrerом у головній ролі, робила інше трохи враження — передусім тому, що не було в ній милозвучної французької поетичної мови.

На пошту, отже, доведеться піти в час сьогодняшнього полуденку. Також мушу віднести до Ленсфілд повторені тести Нето-cult — дай Боже, щоб не виявили якоїсь загрози.

Війна далі триває, але Радянський Союз тепер увійшов у ролі медіатора і ведуться якісь прелімінарні переговори. Москва хоче рятувати свої впливи на Середньому Сході, заки там запанує Рах Americana. Але я є проти війни і чим скорше вона закінчиться, тим краще.

19 лютого, пополудні, метро додому.

Пошта з України — тепер велика рідкість. Навіть матеріали до бібліотеки, такі як відомості Верховної Ради, приходять дуже спізнено. Останнє число *Дзвона*, яке я дістала, було з вересня, останній *Всесвіт* — із жовтня, *Літ. Україна* — з половини грудня. Але Максим в Канаді має вже число з лютого. Сьогодні потелефонувала мені Лариса Ониш., що вона дістала для *Сучасності* всі тексти доповідей про Гончара і думає їх друкувати. Я її попередила, що *Всесвіт* мав друкувати мою статтю вже в листопаді, а від Зорівчак знаю, що пересунули на грудень — але це замовлена стаття, не сумніваюся, що надрукують. А вона на те: заки *Всесвіт* прийде сюди — буде червень, отже *Сучасність* буде перша. Тобто хоче друкувати також. У зв'язку з тим я подзвонила до Богдани Вільк до бібліотеки Інституту св. Володимира в Торонто. Саме дістали 12-ий номер *Всесвіту* і там вже є надрукована моя стаття “Собор очима американського читача”. Я просила, щоб вона прислала мені фотокопію. Тішуся, що надрукував Микитенко — це ж мій деб'ут у “Всесвіті” і вихід до багатотисячної маси читачів. Цікаво яких редакційних змін зазнав мій текст? Чи, бува, за старим радянським звичаєм не додали чогонебудь, за що мені треба буде соромитися? Мушу потелефонувати Ларисі — очевидно, що мені було б приємно, якбу і *Сучасність* схотіла це надрукувати, як Лариса пропонує. Але чи якби я так була редактором *Сучасності*, чи друкувала б я таку статтю, що вже появилася друком у *Всесвіті*? Мабуть ні. Хоч, очевидно, читацька аудиторія інша, мало хто з читачів *Сучасності* читає також *Всесвіт*.

Лариса повідомила мене також, що в квітні до Америки приїде Софія Майданська. Ну, це приємна вістка.

21 лютого 1991, четвер, метро.

Доставили вчора нашу шафу і ми з Остапом провели вечір, “перемеблюючи” нашу вітальню. Найбільше клопоту, очевидно, з перенесенням стереофонічних компонентів — складні електричні сполучення всієї апаратури — я в цьому взагалі не орієнтуюся, Остап має трохи більше відваги братися за ці речі, але також не багато знає. У висліді — апарати вже всі у шафі і сполучені, але один із спікерів не грає взагалі. Треба буде далі

експериментувати, або покликати техніка з Electronic Workshop. Якби Марко або Максим були вдома, не було б клопоту. Вони на цьому розуміються. Трохи клопіт з патефоном — на призначену йому полицку він змістився, але хоч полицка витягається, відкривати патефон трудно. Треба буде, мабуть, зняти накривку, або переставити патефон в інше місце. Як будуть направлені всі сполучення і після того, як наші великі цьогомісячні видатки будуть заплачені, хочу докупити до наших компонентів ще CD — щоб можна було у вітальні та в їдальні слухати добру музику.

25 лютого 1991, вдома, ввечері.

Хочу коротко тільки відмітити кілька новинок. Передусім — два дні тому почалася інвазія Кувейту. Буш відкинув пропонувану Горбачовим розв'язку, поставив 24 годинний ультиматум і після того, як Садам Гусейн цей ультимат зігнував, — почав наступ. Досі була тільки повітряна війна — бомби й ракети, тепер пішли танки, артилерія, військо. Того рода операція вимагає ще більшої цензури, отже подробиць нема, а ті вістки, що подаються — неповні і не відомо чи правдиві. Кажуть, є вже біля 18,000 полонених, а втрати в людях аліантів — мінімальні. Дай Боже, щоб все швидко скінчилося. Не вірю, щоб війною розв'язувати конфлікти — героями в моїх очах завжди були і будуть люди, що будують, а не ті, що руйнують. Але розумію також, що раз почавши війну, Буш не міг погодитися на мирну офензиву Горбачова. Москалі, нічим не заризикувавши, хотіли спекти свою печеню — мовляв, які вони миротворці, які приятелі арабського світу.

Дістала я фотокопію своєї статті із “Всесвіту” — майже без змін. Говорила я про це з Ларисою — вона таки хоче друкувати, але трохи змінений і скорочений текст. Я це зробила і завтра висилаю.

В суботу їздили купувати харч до Genuardi, в Центрі по дорозі віддали дві книжки Бібліотеці та купили квитки на Шевченківський концерт до Academy of Music 17 березня. В суботу ввечері я варила голубці, борщ, м'ясо, рибу. На неділю запросила на обід Лесю й Левка. (Лєся скоротила мені суконку і хотіла по дорозі до церкви вступити, щоб її віддати, отже я подумала, що могли б вступити на обід, подивитися на наш перський килим). Були вони відносно коротко — від 1-ої до 3:45, бо ми ішли на концерт піяніста Миколи Сука. Сук грав першорядно — передусім Бартока і Ліста. Він має на другий тиждень концерт в Carnegie Hall.

Але сьогодні вранці, в понеділок, чекала мене прикра несподіванка. Щось мені вчора пошкодило (навіть знаю що: Lobster delights, рибна приставка, що її я подала перед обідом. Найгірше, що вернувшись з концерту, я з'їла трохи цієї риби — а вона, через наш поспіх — стояла кілька годин не в холодильні, а просто в кімнаті). Вранці мене занудило, почало чистити, пару разів звернула. Огорнула мене слабкість і я наново розстелила вже постелене ліжко і замість іти до праці — лягла і цілий день спала! Не добре також це й тому, що завтра в мене — хірургія. Доктор Базбі виріже мою — дуже вже невеличку — нібито цисту, хоч тепер вона виглядає на маленьку червону плямку. Телефонувала я до нього, щоб повідомити про те, що в мене “food poisoning”. Якщо завтра не буду добре

почуватися, то хірургію перенесемо на пізніше. Маю потелефонувати.

Висилаю зголошення на конференцію до Урбани і замовляю там двотижневий побут (максимум безкоштовного побуту, який вони пропонують). Трохи хочу попрацювати над ULE80. До часу виїзду до Урбани, буду мусіти переписати решту моїх незібраних ще даних на комп'ютер.

28 лютого 1991, четвер, 10 год. увечорі, в ліжку.

Війні кінець. BUSH HALTS WAR — великими літерами в сьогоднішньому *Philadelphia Inquirer*. А *Daily News* ще більшими триінчовими літерами: “It’s over!”. Повна перемога коаліції, точніше — Америки, та ще й при мінімальних втратах. Американських убитих — менше ста осіб — а це, очевидно, має не тільки гуманітарні, але й політичні імплікації, злагідне антивоєнні настрої, протести, критику. По іракському боці натомість — страшне спустошення: армія розбита, понад 100,000 полонених, країна в руїні, непочислені ще жертви в людях, військових і цивільних. Багдад без води, без електрики, zagrożений епідеміями холери, тифу... А Садам Гусейн далі живе, далі при владі... Яку страшну ціну платить народ за лідерські амбіції.

У вівторок д-р Базбі зробив мені невеличку операцію: вирізав кусок шкіри — те, що лишилось від моєї цисти. Тривала ця операція не більше, як 20-25 хвилин. Але відбувалася вона на операційній залі, в асисті трьох медсестер. Знечулення було локальне, отже після всього забігу, я встала, вдягнулася і сама сіла собі на метро і поїхала додому. Якби дуже хотіла грати героя, могла була повернутися навіть до праці. Але я цього не зробила — навпаки, взяла собі хворобивий день і вчора — відпружилася, відпочала. Ранка не болить, але трохи заважає. Використала свій побут удома, щоб трохи попрацювати на комп'ютері над ULE80.

6 березня 1991, середа вранці, метро.

Вчора була наша 42 річниця шлюбу. Коли в шпиталі списували з мене медичний профіль мого життя, у відповідь на поставлене питання, я сказала: “Yes, married, over forty years”. А медсестра на те: “To the same man?” Довгі моногамні подружжя тепер, мабуть, у меншості. Був телефон з Торонто і обидва хлопчики співали нам “Многая літа”. Стефко вже також починає говорити цілими реченнями. До Каліфорнії потелефонувала я сама, після 11-ої. Марка не було вдома, бо мав засідання ради директорів, але я довго, бодай з пів-години, говорила з Ією. Мала ще також не спала: чути було її голосок. Я кажу під кінець: “Ніна вже певно має досить нашої розмови”. А Ія на те: “Та ні, вона думає, що я говорю до неї!” Має моя невістонька почуття гумору. Крім того, вона — романтик. В Каліфорнії після довгої посухи, упали дощі і Ія розповідала, як ходила з Ніною на пляж після шторму, як великі хвилі піднімалися бурунами, як вітер висипав пісок у дюни... Розповіла мені також про деякі новини. В тому числі — одна прикра: Ран Кутак покинув жінку і буде знову розводитися. Ран — Марка шеф і довголітній приятель, жінка його й мала дитина — у дружніх стосунках з Ією і Марком. Такі персональні роздори бувають дуже прикрими і

для приятелів, як це ми знаємо з власного досвіду з Лашиками. В їх випадку — гірше, бо Марко хоч-не-хоч мусить бути лояльним до свого шефа... Ія, як видно з усього, дуже добре почувається в своїй новій ролі, не тужить за працею, заактивізувала їхнє товариське життя, взялася до громадської української роботи — організують допомогу дітям Чорнобиля, спрваджують на виступ Адріяна Каратницького і Надю Дюк.

7 березня 1991, вранці, метро.

Довгі місяці не ходили в кіно взагалі, а тепер, як почали, то за пару тижнів встигли побачити вже *Dances with wolves*, *Cyrano de Bergerac*, *Sleeping with the enemy*, *Alice*. *Alice* бачили вчора в товаристві Віри та Софійки і Тита Гевриків. Це сатирична комедія Woody Allen-а, добре, інтелігентно, цікаво скомпонована, з гумором і романтичним польотом — приємна відпружуюча розвага, що не залишає посмаку поверховності й порожнечі. Такий фільм був нам конче потрібний, бо *Sleeping with the enemy*, що його ми бачили минулого тижня з Вірою, залишив по собі прикрий осад незадоволення. Не тому, щоб фільму був безвартісний і неефектовний. Навпаки. Але тема його (жінка, яка пробує визволитися від чоловіка, що фізично над нею знущується) потрактована не як психологічна драма, а як садистичний thriller, де в центрі уваги чоловік-психопат, злочинець, вбивник. Деякі кадри цього фільму Віру так схвилювали, що вона на якийсь час вийшла.

Після вчорашнього фільму, пішли пообідати до китайського ресторану. Я спровокувала Тита, щоб розповів про свою недавню подорож в Україну. Він концентрувався на описі побуту — описував, напр. людські помешкання — так як їх бачило його око архітекта. Дуже його вразила ця підкреслена бідність побутової обстановки людських помешкань. А він, як вийшло з розмови, навіть не бачив одно-кімнатних квартир кооперативного типу з обмеженим доступом до кухні і лазнички — таких, як мають напр. Гуменюки чи Софія Майданська.

Понеділок, 11 березня 1991, метро.

Виступав учора в Центрі Сергій Конєв. Молодий чоловік, виглядає на студента. Він по професії — лікар.

Середа вранці, 13 березня, метро.

Не закінчила тоді про Конєва. Схвилювалася. Великий натиск кишок примусив мене висісти. Прочистило. Але показалася і кров. Це вже вдруге. Прочитавши деякі довідки в медичній домашній енциклопедії, я вирішила не легковажити. Подзвонила до Ленсфілд. Вона замовила мені на половину квітня *barium enema* — тест, що має бути досить неприємний, але він може виявити рака, поліпи, гемороїди. Треба буде зробити.

Конєв походить з мішаної родини. Батько — росіянин, мати з українсько-білорусько-латвійськими пов'язаннями. Нагадалася мені пані Аделя, яка сказала колись про себе: “Ojciec — polak, matka — finka, a ja — czysta ukrainka” (Вона з дому — Гінейко, прізвище

вказує на Литву). З усіх діячів Руху, що їх ми чули й бачили у Філядельфії, Конев, можливо, найбільш конкретний. Апелює до розуму, не до серця. Без патосу й сентименту. Сам він з Дніпропетровщини, з батьківщини Щербицького. Розуміє глибоко проблеми зрусифікованої східної України. Але — що мене дуже здивувало — він сповнений оптимізму, вірить, що розвал імперії — неминучий. Його молодечий оптимізм підніс мене на душі.

Вчора в УКУ виступав Роман Гром'як, професор Пед-інституту з Тернополя і депутат Верховного Совета СРСР. Його я зустрічала вже в Києві на МАУ. Гром'як говорив про становище в Україні, зокрема в Тернопільщині. Багато цікавих деталей, повний подробиць образ політичних відносин. Напр.: його виборці — округа 300,000 населення. Вийшов він величезною більшістю голосів і то передусім завдяки тому, що його заатакувала офіційна газета. Люди, не знаючи навіть, хто такий Гром'як, голосували саме як протест: якщо його б'ють, значить — наш. Про референдум, що має відбутися в неділю, казав, що більш ризиковно для населення, коли проводити бойкот, бо тоді видно, хто не йде голосувати. А віддати голос — ні — легше. Голосування всетаки тайне.

14 березня 1991, четвер, метро.

М'яко парашутиком кульбаби
осідає біля вікон щастя.

Ці рядки з нововиданої збірки віршів Ані Максимович, що має 124 сторінки і називається "Розгублене намисто". Нажаль, це чи не єдині рядки на всю цю досить велику книжку, які мені подобалися. І це мені прикро. Аня — давній приятель, чимало наших життєвих доріг збігалось, перепліталось. В суботу 43. відділ СУА робить вечір з нагоди появи цієї книжки. Хотілось би сказати авторці щось приємне з такої нагоди. Розумію: 43. відділ є видавцем (бодай номінальним) цієї збірки, Аня — довголітня голова відділу. Отже не дивно, що відділ (тобто Люда) такий привітальний вечір організують. Але збірка ця, нажалі — графоманія чистої води. Прочитала я її вчора всю з добрим наміром знайти щось позитивне і ось знайшла ці цитовані рядки. Але решта: штучні надумані фрази, абсолютний брак ліричної отвертості, щирих почуттів. Більшість віршів написані на потребу хвилини, з нагоди імпрез, ювілеїв ітд. Але навіть в цих віршах брак не то що поезії (бо в цих випадках справжньої поезії не шукаєш), але навіть простої нормативної ритміки, якоїсь думки, дотепу, крилатої фрази. Багато ненормативних наголосів ітд. Прикро. Навіщо таке видавати?

17 березня 1991, понеділок вранці, метро.

Активний кінець тижня — аж занадто. Кожний вечір — поза домом, і це ще буде продовжуватись цього тижня. В п'ятницю увечорі — Шевченківська конференція з участю Грабовича, Романа Гром'яка і Віталія Дончика. Грабович на дві голови переростає цих двох і його виступ був цікавий і на висоті. Він завжди шукає в Шевченкові самого Шевченка і прояви самокритики, сумніву, вважає не слабкістю його, але силою. Ш. на

думку Г. — єдиний геній нашої літератури. Він, мовляв, не написав ні одного поганого вірша. Була опісля ad hoc гостина в Рудницьких і при тій нагоді я нагадала Грабовичеві про премію ім. Сенковських. Вибачався, записав собі, обіцяв справу налагодити.

В суботу був вечір Ані Максимович. Остап не захотів їхати, але я не могла б Ані зробити такої прикраси. Людина вона гарна і приязна. Що в неї мало відчуття справжньої поезії — то це слабкість притаманна не тільки їй. Вечір зібрав понад 160 осіб публіки, був знаменитий буфет і багато кошів квітів із привітаннями. Авторка була щаслива, а організатори — Люда і управа 43. відділу — були дуже задоволені. В програмі брали участь: Аня, її син Андрій, Ліза Чепіль з читанням віршів, Наталя Пазуняк з доповіддю, Ольга Кузьмович (in absentia) із словом про авторку, Надя Оранська з сольоспівом. Найбільше застережень викликала в мене доповідь Пазуняк. Адже вона — якийсь ніби професор університету. Нічого від неї Аня не зможе навчитися, нажаль. Та для цього, мабуть, вже і запізно. Приїхали на імпрезу всі Ані діти з родинами (Ромко із зворушення обтирає хустинкою обличчя). Були і товариші з зальцбурзької гімназії: Влодко Стойко, Ірка Гомотюк-Зелик. Приємно було з ними зустрітись.

Вчора, в неділю, великий концерт в Academy of Music. Складаний 110-членний хор із симфонічним оркестром і солістами: Бабак, Чаплинським, Шкафаровським, Геймур. Виконували Лисенка “Б’ють пороги” і “Ниво непоплита” та концертним способом уривки з опери “Ярослав Мудрий”. Композитор Майборода був присутній і після концерту було в одній із заль Академу прийняття, щоб його привітати. Ходили з Лабуньками.

Вівторок, 19 березня 1991, метро, пополудні.

Вчора ввечері ходили на панахиду: пару днів тому померла Оксана Керч. Людей на панахиді не було надто багато — передусім жінки з ООЧСУ та інші бандерівські діячі. Слава Ласовська-Куліш була людиною здібною і з великим почуттям гумору. Знаменито вміла розповідати анекдоти. Та й вміла часом написати непогану прозу. “Альбатроси” і “Вулька” — чи не найліпші її твори. Але видно було по ній брак формальної освіти, що його вона, очевидно, не пробувала перебороти систематичною самоосвітою. Цей брак ширшого світогляду повів її в ряди бандерівців з усіма негативними наслідками: антиінтелектуалізмом, ординарною нагінкою на людей, які мали іншу думку, ітд. Наше з Кулішами спілкування обірвалося, коли Слава почала називати Григорія Костюка “більшовицьким агентом”. Від тоді я перестала її запрошувати. Підозріваю також, що це вона написала злосливий відгук на статтю про мене в “Новому Русському Слові”. Це було в її стилі.

Четвер вранці, 21 березня 1991, метро.

Хочу коротко відмітити, що вчора з нагоди останньої візити в нашій хаті Романа Гром’яка, професора літератури тернопільського Педінституту і депутата СРСР від Тернопільщини, я передала йому текст свого вірша “Дев’ятнадцятий рік” з допискою про Тата і просила, щоб передав це редакції якоїсь локальної газети чи журналу. В Тернополі і

в Зборові напевно є ще люди, які пам'ятають Тата із 1940-их літ — зрештою є і чимало свояків — їм це може бути цікаво, а Татові, якби жив, напевно було б приємно почути, що його згадують. Зрештою, вірш своєю патріотичною тематикою дуже підходить до теперішніх настроїв у Тернополі.

Більшість часу тепер посвячую підготовці доповіді на Mid Atlantic Slavic Librarians Conference, що має бути в квітні в Bryn Mawr. Касинець, який організує наш Roundtable, прислав тільки прелімінарні повідомлення, отже небагато знаю про цю конференцію. Але тема має бути: правники і бізнесмени — нова категорія читачів для слов'янських матеріалів у бібліотеках. Виступає у нашому Roundtable ще Lucy Cox та два бізнесмени. Ми домовилися з Lucy, що вона говоритиме про джерела радянського права (російськомовні), а я сконцентрую свою увагу на англійськомовних найновіших матеріалах, зокрема на т.зв. joint ventures — спільних підприємствах, коли західні капіталісти інвестують у радянську економіку.

Радісна подія вчора: прийшли два числа *Lit. Ukraini!* А також лист від Бібліотеки Стефаніка (всланий в половині листопада!) з повідомленням, що прийшли перші мої посилки книжок (5 посилок висланих від березня до серпня) та що почали вже надходити також наші журнали: *Univ. of Pennsylvania Law Review*, *Univ. of Penn. International Business Law Journal* та *Comparative Labor Law Journal*. Я так зраділа, аж зворушилася!

П'ятниця, 22 березня, метро.

Вчора був єдиний вечір, коли ми були вдома і без гостей. (День перед тим був Гром'як з Рудницьким і Лесею Гончар). Я хотіла посвятити його на шліфування своєї доповіді на MASL, але була втомлена — після перегляду газет і кількох коротких телефонів — поклялася в ліжку. Сьогодні має бути в Центрі “авторський вечір” композитора Майбороди.

Вівторок, 26 березня 1991, вранці, метро.

Вікенд — тобто вільний час поза куховаренням, купівлею великодніх бабок на церковних базарах ітд. — присвятила бібліографічній роботі, відклавши набік свою майже готову “доповідь” на MASL (Касинець і досі не повідомив, коли саме і де точно відбудуватиметься ця конференція). Імпрез у суботу і неділю не було — може тому, що це — квітна неділя. Була, щоправда, в місті, у рямцях American Poetry Festival, цілоденна серія виступів і дискусій довкола політичної ролі радянської поезії і там серед американських і радянських учасників виступав і Коротич. Якби можна було піти на одну або дві доповіді, зокрема на виступ Коротича, були б пішли, але цілий день посвятити не могли і не мали охоти. Був там Левко Рудницький. Навіть виступив там із читанням якоїсь поезії Стуса, а також у дискусії. Але повернувся незадоволений, бо там панувала імперська настанова і Soviet утотожнювали завжди з Russian.

Сьогодні в УКУ виступатиме Скуратівський і ми, очевидно, з охотою підемо. При тій

нагоді передам через д-р Рому Навроцьку, яка їде до Львова, листа, Motrin і 20 дол. Роксоляні Зорівчак.

Вчора розподіляли Academy Awards. Фільм *Dances with Wolves* дістав нагороду, як найкращий фільм року. Це справді гарний фільм — я рада, що ми мали змогу його побачити.

29 березня 1991, вранці, метро.

Сьогодні — Велика П'ятниця. Мариля взяла собі вільний день, але я працюю. Надходить Великдень, а з ним мінорні настрої — адже діти далеко, а ми самі. Купили бабки, шинку, ковбасу, бурячки з хроном — може й непотрібно. Запрошувати гостей не маю сили, бо це вимагало б чимало додаткового труду. А я втомлена. Хочеться трохи відпруження, відпочинку. Над головою тяжить виступ за тиждень у Mid Atlantic Slavic Conference (матеріалів конференції я і досі не отримала!) — та й тиждень пізніше — Barrium enema в НУР. Це має бути болючий і неприємний тест, але ще гірше, якби він виявив якусь поважну проблему. Якщо все буде добре, може треба буде запланувати виїзд до LA при кінці квітня, на Нініні перші уродини.

Одна справжня і велика радість у зв'язку з Великоднем — це здоровий, повний енергії Стефанко! Хотіла б дуже його побачити. Та й не тільки його, але і нашого першуна-Іванка, що йому за пару днів сповниться чотири роки!

1 квітня 1990, понеділок.

Прийняли вчора Людине запрошення і святкове пополудне провели в Чайковських. Були там крім нас тільки Максимовичі, Юрко з новою своєю жінкою Анітою та Андрійком і Бобо. Бобові діти — хворі, отже їх, ані їхньої мами, не було.

Найприємніша, однак, частина великоднього вікенду була субота ввечері. Зробила я собі й Остапові великодню перекуску з традиційним яечком, шинкою, ковбасою, бурячками з хроном та бабкою, а тоді взяла собі скляночку коньяку і пустила на нашому VCR два фільми, що їх пару годин раніше позичила в Blockbuster. Обидва не-американські і обидва дуже добрі. *La Lectrice* — французької продукції і *My life as a dog* — шведської. *La Lectrice* — він'етка, зроблена з делікатною іронією та імпресіоністичним колоритом про дівчину, що ходить по хатах читати людям книжки і при тій нагоді робить також різні послуги, включно з сексуальними. Нагадався мені британський фільм *Special Services*, що колись викликав був у мені великий несмак і обурення. Але французи вміють справи сексу трактувати делікатно, з дотепом, і в культурному контексті. Другий фільм — справжній майстерштук. В центрі — доростаючий малий хлопець, що не зазнавши материнської любові, переживає дитячу травму, яка компензується іншими людьми і впливами його дитинства. Фільм — у контрасті до інших шведських фільмів, напр. Бергмана, зовсім не понурий, навпаки, є в ньому світло і радість життя і гумор і цікавий побут шведської провінції.

8 квітня 1991. Великий Понеділок. Метро.

В суботу на кемпусі Bryn Mawr відбулася Mid Atlantic Slavic Conference. На полуденку, де промовляв Ginsburgs, було може 120 осіб, може менше. Ginsburgs говорив дуже цікаво про те, як міністерство закордонних справ СРСР перетворилося за урядування Шевернадзе в бастион людських прав, де встановлювались уперше міжнародні стандарти, як моделі для внутрішнього союзного законодавства. Гінсбургс дуже критично висловлювався про низький рівень права та юридичної культури в СРСР. На полуденку, крім мене і Касинця, було ще двоє українців: Ярослав Білінський та Зоя Корсунь. Я сиділа поруч із слов'янським бібліотекарем з Принстонського університету, що його зустріла вперше. Alan Pollard, колишній професор історії, волів стати бібліотекарем. Жінка його також працює в Принстонській бібліотеці, живуть вони близько кемпусу. Розповів мені про їхню українську колекцію, що її розбудував його попередник-українець, Пелех (Я не була з ним особисто знайома). Полярд не залишався на нашу сесію — він мав квитки до Met на оперу Ruritani і спішився, щоб встигнути.

А Касинцева сесія пройшла дуже живо, хоч прийшло на неї всього 9 осіб, в тому 4 учасники програми. Один доповідач не з'явився і це може й вийшло нам на користь, бо було більше часу для запитів і дискусії.

В поворотній дорозі, пополудні.

Касинець зробив тільки короткий вступ і представив доповідачів. Lucy Cox говорила про основні джерела радянського законодавства; я говорила про те, як філіадельфійські адвокатські фірми користуються нашою радянською і нашою польською колекцією та про нові книжки, періодичні видання та статті в журналах на тему Joint ventures — спільних підприємств в СРСР та інших країнах Східної Європи. Я звернула особливу увагу на ціни нових видань в цій ділянці, що переходять межі бібліотечних бюджетів і ставлять бібліотеки в прикре становище. Зробила я також паралелю з Китаєм, який після трагедії на площі Тіананен перестав бути об'єктом зацікавлення американських бізнесменів. *NYTimes* тоді мав статтю із заголовком, що мені запам'ятався: "Suddenly China looks a lot smaller on the map." Таке може статися і з СРСР, якщо замість політичних та економічних реформ імперія схоче й надалі рятувати себе, опираючись на КГБ та спеціальні військові з'єднання. До своєї доповіді я виготовила 4-сторінкову бібліографію найновіших матеріалів про joint ventures в Польщі, Чехословаччині та СРСР.

Моя поїздка автом до Брин Мавр була так же хвилююча, як і сама доповідь. Це далеко, їздила я, очевидно, сама і то незаними дорогами. Заблудила двічі — і туди, і назад.

У Великодню Неділю Віра запросила нас до себе в гості. Так ось ми зовсім несподівано відсвяткували Великдень двічі і двічі в гостях. У Віри було приємно — були Кіпи, Маркіян Білінський та молодий лікар — Бандера. Потім ще прийшли на розмову сусідки — Ірина Рудницька та Леся Гончар.

9 квітня 1991, вівторок, метро.

Позбувшись доповіді на MASC, я почала робити пляни, щоб поїхати до Каліфорнії. Остап узимку не хотів сам їхати, а я не могла. Отже думалось: поїдемо в час першої річниці нашої Ніночки — я побуду тиждень, а Остап залишиться на два. Замовила вже літак, не зважаючи на те, що в мене 15–16 цього місяця тест у лікарні і не відомо, які будуть висліди. Я подумала: навіть якби діагноза була погана і треба було напр. якоїсь операції — то її можна достосувати до інших плянів, тобто вибрати дату після повороту з Лос Анджелес. Поки викупити замовлені квитки, я потелефонувала до Пі і Марка. І ось виявляється таке: Ія має оферту праці над новим фільмом, на 4–5 місяців і думає, чи не прийняти її, бо їм на довшу мету трудно вижити з одної тільки Маркової платні. Мовляв, попрацює тих кілька місяців, а тоді знову зможе посидіти в хаті з дитиною. Отже почали шукати опікунку для дитини. Говорили вже з двома жінками: одна — полька, одна — мексиканка. Полька мусіла б мешкати разом з ними, мексиканка може доїздити. Ія мала б почати працю вже в травні, а хотіла б, щоб жінка почала приходити два тижні раніше, щоб познайомитись ітд. Отже сказали мені щиро, що тепер не добрий час для нашого приїзду, та й навіть може не бути для всіх нас місця. Крім того в них великі клопоти з водою. Місто встановило обмеження на основі того, скільки води вживалося в хаті 1986 року. Тимчасом, в їхньому випадку, це дуже їм не на користь. Раніше в їхній хаті жило двоє людей, які часто подорожували і жили поза домом, отже уживали мало води. А тепер вони троє, з малою дитиною.

Пляни доведеться міняти. Але до внучат тужу і хочу їх побачити, отже поїдемо до Торонто — я і так хотіла зробити цю подорож і жаліла, що доведеться відкласти. Отже вийшло на добре.

11 квітня 1991, четвер, метро.

З вітвірка на середу гостем у нашій хаті був Роман Лубківський, поет і депутат до Верховної Ради України. Він мав виступ на УКУ і після цього прийшов до нас. Сиділи до пізна, а на другий день забрав його Лабунька показати йому місто. Дістав він від нас, зокрема ж від Остапа, багато різних книжок у дарунку — збірники Слова, Березильці, наші книжки. Кожний з цих провідних людей України додає щось своє до мозаїки цілості.

Сьогодні ввечорі — промоція Леоніда Рудницького на доктора “honoris causa” в Holy Family College. Не братиму сьогодні перерви на полуденок і виїду з праці годину раніше, щоб встигнути. Поїдемо з Вірою.

12 квітня 1991, п'ятниця, метро.

Промоція Левка Рудницького відбулася в рямцях спеціальної конвокації для відзначень професорів і передових студентів коледжу, отже це не була повна градуаційна церемонія. Зібрала ця імпреза чимало людей — родичів і приятелів відзначених. Самих гостей Рудницького було може 40-50. Адміністрація коледжу в руках закінниць, коледж має

виразний католицький характер, заснували його, здається, поляки. Промоція Рудницького відбулася на самому початку. Представив його аудиторії др. Arthur Grugan, професор філософії, колишній студент Рудницького. Потім говорив промову сам Рудницький, що в програмці була позначена як “Response”. Говорив він добре, універсально, про потребу віри й духовного оновлення в час позначений такими символами модерної технології як Гірошіма і Чорнобиль; нав’язував до Шевченка і до Стуса, цитуючи їх. Говорив може трошки за скоро, був, мабуть, схвильований. Опісля була досить велика гостина в самому коледжі, що було для мене несподіванкою, а потім ще поїхали до Рудницьких, де зібрався гурт додатково запрошених гостей. Кіпа робив відеозапис з цілої програми. Повернулися пізно.

Вівторок, 16 квітня 1991. Вдома. 11:04 AM.

Вчора і сьогодні я вдома: готуюся до діагностичного тесту Barrium enema. За пів години буду вже їхати до лікарні — всі мене лякають, що це дуже неприємний забіг. Немає ради. Щоб лиш не виявив цей тест якоїсь справжньої загрози.

В суботу виступали в Центрі три депутати Верховної Ради України: Павличко, Плющ і Ємець. Виступ цей був зорганізований на скору руку, повідомлення були тільки телефоном і на радіопрограмі Блавацької, але зійшлася повна зала людей. І варто було! Це був найцікавіший виступ політичних людей України, який я досі чула. Всі три говорили ділово, без патосу і надмірного сентименту, без лірики і багатослів’я. Говорили про потребу компромісу і співпраці, про боротьбу між республікою і центром за податки, за бюджет. Оперували цифрами і фактами. І всі три — включно з комуністом Іваном Плющем — підкреслювали потребу незалежності. Осуджували — зокрема молодий Ємець — екстремні виступи молодих націоналістів, які шкодять справі, насторожують людей. Найгірше враження на вечорі робила організаторка його, Уляна Мазуркевич. Їй ми завдячуємо, що виступ відбувся, вона потрудилася привезти їх автотом із Вашингтону, погостити в себе вдома ітд. Але вона не грішить політичним розумом і тактом. Представила Плюща, як ворога — це, мовляв, перший комуніст, що виступає в Центрі. Якби на залі були якісь фанатики чи провокатори, з цього могла піти ціла авантюра; на щастя обійшлося тільки одним дуже критичним виступом якоїсь жінки, що приїхала з України, інші голоси були помірковані, вказували на те, що в Центрі вже й раніше виступали комуністи, напр. Жулинський, Яворівський, і підкреслювали, що Україну треба нам будувати спільними силами всіх людей доброї волі, в тому числі і комуністів і неукраїнців). Крім того Уляна так погано володіє українською мовою, що часто не вміє створити граматичного речення. Це робить прикре враження і компромітує еміграцію перед людьми з України.

Добре враження від виступу депутатів підняло в мене надію. Не є так зле, як Україна має таких провідників! І як вони на наших очах ростуть, вчаться, доростають до своїх завдань. Порівняти хоча б їхні давніші виступи в пресі і те, що вони говорять тепер. Це зокрема видно на прикладі Івана Плюща, який — кажуть — донедавна взагалі не говорив навіть українською мовою. Але подзвонив ось вчора сват Лабунька, що сталася велика трагедія

— десь день-два тому в Києві вбили Плющевого сина! Це стало відомо тільки в неділю чи понеділок і от Іван Плющ мусів нагло повернутися до Києва! Мирослав думає, що це — рука КГБ, випробуваний їхній спосіб залякувати людей терором. Не можна виключити такої можливості. А ще, як це було нераз, можуть скласти вину на націоналістів... А наші екстремні націоналісти також мають на совісті не одне таке безглузде братовбивство, від директора Бабія починаючи — отже все можливе. А навіть якщо це не політичне вбивство, а просто кримінальний злочин — то чи повірять цьому люди?

17 квітня 1991, вранці, метро.

Їду до праці. *Vagium enema* в моєму випадку виявилась забігом неприємним, але не болючим. Висліди, очевидно, знатиму після того, як лікарі проаналізують рентгени.

Вчора в УКУ виступала вперше Софія Майданська: читала добру й цікаву наукову доповідь про Шевченка і музику, а закінчила вечір виконанням на скрипці одної речі Лисенка та одним своїм віршем. Без всякої політики. Ночувала в нас, а сьогодні вранці перед 8-ою Левко Рудницький забрав її, щоб відвезти на умовлену зустріч у “Сучасності”.

Розповідала деякі цікаві речі. Напр. після того, як прийняли її до Спілки, телефон з КГБ — запрошення на зустріч. Пішла. Молодий чоловік почав малювати їй можливості росту, карієри, як вступить до партії, поїздки закордон тощо. За пару тижнів — знову телефон. Побачення у парку, розмова на лавці — хтось думав би — пара закоханих. І так кілька разів. А в Софії була знайома з дитинства, що була колись вчителькою, а потім стала дружиною КГБіста і сама зробила карієру. Пішла Софія до неї на побачення і сказала їй про ці виклики з КГБ. Мовляв, вона — музикант, політикою не хоче займатися, на “таку роботу” не годиться. Протекція допомгла. Виклики і побачення зразу припинилися. Але й інші запрошення припинилися також: напр. запрошення до участі в антологіях тощо. В першій її друкованій книжці є на початку “паровоз” — офіційний якийсь дитирамб. А от у другу книжку вона “паровоза” не дала. Книжка довго відкладалася і потім їй сказали: потрібний “паровіз”. Написала вірш і назвала його “Комуніст”. Книжка зараз же вийшла і дістала схвальну рецензію Павличка.

Про Зорівчак: було підозріння, що вона співпрацює з органами. В час найбільшого тиску, Зорівчак робила в себе вдома велелюдні, багато заставлені різними стравами прийняття. Бувала там і Майданська, а потім їй це стало підозрілим і перестала ходити.

18 квітня 1991, метро, четвер.

Трагедія курдів потрясає совістю всього світу. А зокрема ж совістю Америки. Бо Америка в цій трагедії завинила подвійно: раз, що розпочала війну з Іраком; два, що закликаючи народ до повстання проти Садама Гусейна, не підтримала повстанців, коли це сталося. Що більше, перемир'я з Гусейном дозволило йому вживати для боротьби з повстанцями гелікоптери, кидати на них напальм ітп. Повстання приборкали — і курди на півночі і музулмани-шіїти зазнали кривавої поразки. І ось сотні тисяч втікачів кинулися до

кордонів Іраку. На півдні ще стоїть американська армія — втікачі звертаються до війська за підтримкою і допомогою. А на півночі курди — чоловіки, жінки, діти — ринули, як людське море, до Ірану і до Туреччини. Кажуть: до двох мільйонів людей. На турецький бік треба переходити гори. Важкі кліматичні умовини. Нема води, харчів, наметів, коців. Дороги забиті автомашинами. Люди лежать і бродять, і коли нарешті почали їм з літаків і гелікоптерів кидати допомогу, кидаються, мов голодні скажені вовки, на цей хліб із неба, у боротьбі один з одним, щоб вижити. А десь там відважні фоторепортери все це знімають на відео і ми (в час обіду!) маємо змогу бачити страшні картини доведеного до тваринного стану людства. Кажуть, кожного дня вмирає біля одної тисячі людей, переважно старики і малі діти. Під тиском публічної опінії Буш погодився, щоб частини американської армії на півночі Іраку встановили для втікачів тимчасові табори, куди можна буде доставити допомогу. Ось які наслідки війни! А курди, як українці, — їхня незалежність не входить у пляни світових потуг!

Понеділок, 22 квітня 1991, метро.

В неділю виступав у Філядельфії В'ячеслав Чорновіл. Виступ його організувала Уляна Мазуркевич на долинні міста, в парафіяльній залі катедри на Френклін вул. Падав понурий дощ — цілоденна слота. Багато наших знайомих не їхало, напр. Яцкевичі, Максимовичі, Чайковські, Яримовичі, що з ними разом ми були на гостині в Лесі в суботу. Не їхали також Лабуньки. Але я конче хотіла почути Чорновола. Йому, думаю, завдячуємо увесь дисидентський рух, і те, що тепер діється. Навряд чи все це було б, якби не “Лихо з розуму”. Та й цікаво було послухати цього лідера нової України, “губернатора Галичини”, як його називає Остап. І ми поїхали. І як це добре, що ми поїхали! Такого політичного діяча з України ми ще не чули. І цікаво: Чорновіл, який має репутацію радикала, майже революціонера, говорив як прагматичний політик. Про стратегію і тактику для здобуття незалежної держави. Про спільний фронт Галичини з російськомовними шахтарями Донбасу. Про еволюцію комуністів типу Кравчука і Плюща і потребу діяти спільними силами. Про шкідливість непродуманих акцій молодих націоналістів у Галичині, що їм часом непотрібно сприяє діяспора, про велику біду — міжконфесійний роздор у церкві, про Єлцина і Горбачова, про національні меншості в Україні, що їх треба приєднувати на наш бік, про успіхи й невдачі обласного управління, що його він очолює, про референдум за незалежність, але водночас про потребу соборности. Розважне, виважене слово. Говорив як державний муж і було радісно на душі, що Україна має таких провідників. Чорновіл виглядає дуже молодо і гарно. Проїшов в Америці кететеризацію, але, кажуть лікарі, операції серця не потребує. (Слава Богу!)

Середа, 24 квітня 1991, метро, вранці.

Гостює в нас Софія Майданська. Це вже вдруге: минулого тижня ночувала в нас з вівтірка на середу після свого виступу в УКУ — тепер буде кілька днів. Вчора дала вона в УКУ авторський вечір — читання власних поезій і виконання на скрипці творів композитора Губи. One woman show. Рудницький тільки привітав її, не робив якоїсь спроби доповіді про неї чи характеристики. Поезія її досить цікава, далека від шаблону, сповнена еротики

— навіть у віршах, що їх темою земля, Буковина, історія, — повно еротичних метафор. Чимало в неї сонетів клясичної форми, але є і верлібр. Сьогодні Софію забере Віра Андрейчик, щоб повезти її до Зені Черник на лікарське обстеження і показати трохи місто. Підвечір має бути в нас. (Обід я приготувала вже в неділю). Завтра хоче взяти її Віра Кліш — можливо, якщо їй це вдасться, візьме її на концерт до Academy of Music. А далі побачимо. Запрошувала її до себе Христина Чорпіта — оглянути її мистецьку колекцію. В суботу Софія має брати участь у програмі вечора для відзначення 5-ліття трагедії в Чорнобилі. В неділю може поїде з Клішами до Вашингтону.

26 квітня 1991, метро.

П'ята річниця Чорнобиля. Газети — не тільки українські! — відмічують цю річницю. Адже це не тільки українська трагедія, але й пересторога для всього світу. От сьогодні у зв'язку з річницею почула по радіо, що біля Тамс Рівер, в Нью Джерсі, є атомна електростанція, яка викликає турботу спеціалістів. А на Three Mile Island — ще перед Чорнобилем — була аварія, що також могла погано закінчитися. Послала я свій вірш “Перше травня” до *Ukrainian Weekly* — у власному перекладі на англійську. Надрукували його, віддавши йому третину сторінки. Але я, прочитавши, пожалкувала. Може не варто було посилати? “Віршики твої стають на чати твою неславу вічно берегти.” Переклад міг би бути ліпший, та й сам оригінал варто було б поправити. От недавно появилася книжка про Чорнобиль Медведева (англійський переклад з російського оригіналу, що вийшов три роки тому). Є чимало рецензій на неї в пресі, а в них — повно нових інформацій про аварію. Вірш мій писався, коли ще вістки були дуже неповні і непевні. В оригінальній версії напр. було “у повітрі плутоній і стронцій”, потім під впливом нібито точнішої інформації, я замінила плутоній на цесій, а тепер ось виявляється, що був таки і плутоній!

29 квітня 1991, понеділок, метро.

П'яту річницю Чорнобиля відзначила Філядельфія концертом в УОКЦентрі — і треба сказати: дуже достойно, на висоті. Концерт мав знамениту програму: вперше в нашому місті виступав квартет ім. Леонтовича — першорядний музичний ансамбль (дві скрипки, чельо, віоля) і саме вони — ці музиканти надали цілості прекрасного високого звучання. Грали твори Барбера (не знаю, хто це такий?), Лятошинського, Скорика, Лисенка і Чайковського. Виступи квартету перепліталися з авторським читанням поезій Майданської. В програмі виступив також репортер *Philadelphia Inquirer* Steve Goldstein, який говорив про свої враження від відвідин Чорнобиля і Народичів. Говорив, очевидно, англійською мовою, але коротко, з відповідною для теми достойністю. Починався концерт картинами Чорнобиля на екрані в супроводі записаного на стрічку голосіння та церковних дзвонів, що зразу створило відповідний настрій. Коротку промову сказав Кіпа і заповів, що не буде заповідати окремих точок програми. Було б ще ліпше, якби наказав був публіці стриматися від аплодисментів — тоді вся ця імпреза мала б ще більш урочистий характер. Намовляли Кіпу, щоб він представив ще двох депутатів з Києва, які саме були присутні, але він цього не зробив. На щастя! Бо політичні промови були б зіпсували цю справді культурну імпрезу, що залишила по собі прекрасне враження.

30 квітня 1991, вівторок, метро.

Телефонувала Ленсфілд. Діагноза: Diverticulosis. Не рак, не поліпи, тільки це. Хронічне недомогання кишок, притаманне майже половині людей старшого віку, що харчуються американським харчем. Треба більше “fiber”! Слава Богу, що нема якогось справжнього клопоту!

Майданська була в нас від вівтірка до суботи вечора. Я відступила їй свою спальню з лазничкою, бо знаючи, як вона живе в Києві, хотіла, щоб вона бодай кілька днів могла пожити в максимальному комфорті. Підчас дня, коли я їхала до праці, забирали її на авто Віра Андрейчик або Віра Кліш, щоб показати місто, піти в музей або до лікаря. Вийшло навіть так, що вона несподівано була і в мене в бюрі, і то цілком випадково. Кліші возили її автом по місту і приїхали на PENN саме вполудне, коли я, з’ївши полуденок, сиділа на лавці і читала *New York Times*. Раптом почула біля себе українську мову і дивлюсь: а то вони! Отже я поводила ще їх трохи від Архипенка до Френкліна, показала своє бюро і нашу бібліотеку, а тоді вони поїхали до музею. В суботу, зразу після концерту, Кліші забрали її до себе, бо вранці вона з ними їхала до Вашингтону. Там відбувся жалобний похід під радянську амбасаду з нагоди 5-ої річниці Чорнобиля — отже при тій нагоді Майданська мала змогу подивитися на американську столицю. Після повороту з Вашингтону, повернулася потягом до Трентону, до Онишкевичів, а тепер вона, здається, в Гунчаків.

1 травня 1991, середа, метро.

Незабаром Остапові уродини. Хоч він мені рідко робить дарунки, я — щедріша, як цього доказами є бібліографія його творчості з нагоди 60-річчя, золотий годинник з нагоди нашої 25-ої річниці шлюбу, ксерокопіювальна машина з нагоди його 70-ліття. Тим разом дарунок буде не тільки для нього — хочу поїхати сьогодні ввечорі до SILO і купити Compact disk player до нашого стерео у вітальні. Вчора вже купила, як додатковий Остапові дарунок два диски — симфонії Бетговена, що їх він особливо любить. (Ми маємо їх на платівках, але платівки закладати — морока, Остап навіть не вміє цього робити. Зрештою CD дає кращий звук). Купила я ці симфонії в Sam Goody і заплатила більше як треба (по 16.95), бо хотіла не будь які виконання, а берлінську філармонійну оркестру під орудою Караяна. Каже Синтія Аркін: Караян — наці, але це найкращий диригент у світі! А вона на цьому знається і вміє відрізнити виконання цієї ж самої речі різними оркестрами, з різними диригентами.

7 травня 1991, вівторок, метро.

Сьогодні в нас замість праці — цілоденний Retreat. Директорка винайняла приміщення в International House, замовила полуденок і весь професійний персонал бібліотеки проведе цілий день на нарадах. Тема — до вчора пополудні була мені невідома — про жодну попередню підготовку мені невідомо. Але після того, як дехто з нас почав домагатися “agenda”, Liz такий плян учора врешті представила. Темою — основною — буде

технологія і вестиме ранніми нарадами Chris Cieri, наш спеціаліст від комп'ютерів. Нашу директорку взагалі найбільше захоплює технологія. Минулого тижня, напр. вислала Марилу до Вашингтону, де обговорювалися можливості створення комп'ютеризованого центру законодавства всього світу — я ще не зовсім розумію (та й здається й організатори самі ще не мають точно уявлення), чи це мав би бути покажчик чи “databank” з повним текстом. Такі грандіозні пляни, що звучать як модерні утопії і коштуватимуть мільони доларів, наводять мені на думку чимало аналогій. От недавно *NYT* мав велику статтю про медичну опіку в Канаді. Америка має ліпшу модерну медичну технологію, більше машин, що з них кожна коштує кілька мільонів, але зате лікарська опіка населення, зокрема бідного, залишає багато до побажання: от у Філядельфії недавно поширилася віспа, бо багато дітей нещеплених ітд. (Не кажу вже про Південну Америку, де тепер — пошесть холери!) А в Канаді менше коштовних діагностичних машин, треба довше чекати на складні операції, але загал населення має добру і безкоштовну опіку. Знаємо з досвіду із Стефанком!

Цього ж дня, пополудні. Метро.

“Retreat” виявився цілоденним інтенсивним засіданням від 9 до 5-ої, без відпруження, без можливості вийти на двір в час полуденка або переглянути газету. Т.зв. полуденок їли ми в тій же кімнаті, слухаючи звітів із недавньої поїздки Марилі до Вашингтону, де плянують глобальний індекс до законодавства цілого світу, та окремо — Ліз і Марії Ньюман і Пет про останнє засідання Research Libraries Group, де була дискутована плянована ліквідація комп'ютеризованої каталогізації системи RILIN. Решта дня була присвячена двом темам: новій технології, що її в подробицях реферував Chris Cieri та плянованому переходові до нового будинку — як і що перенести до нового приміщення і які потрібні підготовчі роботи. (Ця остання справа значно складніша, як виглядає для стороннього ока, бо щоб зробити колекцію в новому будинку максимально оперативною, більш логічно зорганізованою та легше доступною читацькій публіці — треба значну її частину перекаталогізувати на комп'ютерському нашому каталозі LOLA (Library on line access). У висліді: їду додому з болем голови і дуже втомлена. Liz вела сьогоднішнім днем з великою дозою регламентації та автократизму. Я уявляла собі retreat зовсім інакше — у більш відпруженій атмосфері, що сприяє вільнішому обмінові думок. Розчарувало мене й те, що концентрація була вся на технічних справах — без всякого інтелектуального підтексту — а також те, що вся увага нашої директорки спрямована на грандіозні проекти, тоді як занедбуються або відсуваються на задній плян справи кращої щоденної бібліотечної роботи. Вперше в житті подумала я собі: як добре, що я за пару літ відійду вже від цієї професії — надмірна її технологізація загрожує втратою балансу, перспективи.

8 травня 1991. Метро.

Готуюся до виїзду до Торонто. В неділю — замість того, щоб поїхати на сходини Чортополохів до Ані Максимович, поїхала я з Остапом до Ванамейкера купити різні дарунки для Максима, Уляни і дітей. В понеділок почала пакувати валізку. (Валізка виповнена дарунками, нема місця для мого власного одягу! Отже крім малої валізки,

візьму ще й підручну торбу).

Вчора виступав на УКУ якийсь історик з України, Марочкін, але Остап не мав охоти йти. У висліді, прочитавши газети під акомпаніємент “Ероїки” Бетговена, я засіла за комп’ютер і... написала рецензію на книжку Сокола “And Then There Was Glasnost”. Зрозуміла річ, це не був такий собі просто спонтанний відрх. Книжку для рецензії Лариса Онишкевич прислала вже давно, я пару тижнів по трошки її читала і обдумувала, що написати. Нажаль, Лариса хотіла дуже коротку рецензію і я у висліді поминула всяку аналізу самих творів, а дала інформаційну замітку про видання з кількома критичними думками про переклад.

Вчора — вперше за багато літ! — потелефонувала Ірка Джуль. Говорили ми дуже довго — жодного натяку на те, що вона може хвора, або має якісь проблеми, як про це здогадуються Любка чи Наталка Єрега. А я не хотіла допитуватися, влізати в душу. Занадто спорадичні наші контакти. Але сказала мені прикру новину про нашого кузина Сяха Заплітного. Виявили в нього рака легенів! З Сяхом останній мій контакт був у час, коли женився Максим. Він потелефонував, відповідаючи на моє запрошення. Але не приїхав. Контакт не тримає, навіть адреси, здається, не маю. Бачилися ми з ним востаннє, коли — в уніформі американського вояка їхав на війну в Кореї — вже тоді, очевидно, як лікар. Вступив був тоді до нас до Філядельфії.

Неділя, 12 травня 1991. День Матері. Торонто.

Вже третій повний день ми з нашими внучатками! Знамениті малюки. Іванко помітно підріс, Стефанко — гарне біляве, повне енергії хлоп’я, що виросло вже із фази немовляти — говорить, не так багато як його братчик, але грамотно й зрозуміло, хоч із обмеженим ще словником. Дуже вони прив’язані один до одного, Стефанко зокрема в усьому насліді братчика, також у збитках. З ока їх спустити не можна ні на мить. Сьогодні тут дуже тепло — вранці ми їздили на оселю Св. Володимира, де є гарний майдан для дітей з драбинками, суванками ітп. Хлопці там гарно забавлялися, а повернувшись додому, решту дня хлюпалися в басейні із сусідською дівчинкою.

П’ятниця, 17 травня, увечері.

Улана з Максимом пішли в кіно. Це вже вдруге намовила я їх скористати з мого побуту тут і піти собі “гуляти”. Ще тільки завтра і в неділю будемо в Торонто — в понеділок раннім ранком летимо додому, я прямо з леговища іду до праці. Мій побут тут, як звичайно, між дітьми і куховаренням. Але була раз на гостині в Риси Голод, де були колишні львів’яни — тобто гімназисти академічної гімназії — Бережницькі з Філядельфії, Винників і Федорович з жінками, Манастирський із своєю жінкою — Іриною Гузар, яка цікаво розповідала про те, як відбувалося її виключення з львівського університету, де вона завідувала катедрою германістики (Типові советські шикани — збори відділу, потім катедри, потім ще чогось там — вечори нібито “демократичне” обговорення провін колегами по фаху і — голосування. Той, хто пробує заступитися, стає в свою чергу

наступною жертвою. Прийшло мені на думку, що якби була більша солідарність між людьми і більша цивільна відвага, то навряд чи можна було б використовувати такий процес, як зняття терору). Крім візиту в Голод, Остап ходив ще на збори “Слова”, де мала бути зустріч із Сердюком та Л. Хоролець — драматургом з України, яка приїхала сюди на міжнародний фестиваль жінок-драматургів. Я на ці зустрічі не мала змоги піти, але була з Уляною на концерті Української Камерної Оркестри, що нею керує Орест Ковалів і що була підсичена тим разом квітетом ім. Лисенка з України. Концерт відбувся у приміщенні англійської церкви св. Анни, що має візантійські мозаїки, і включав у програмі твори Баха, Лисенка-Коваліва, Елгара, Скорика та Дворжака. Виконання було задовільне, але не блискуче — до квітету ім. Леонтовича їм далеко. Але атмосфера була приємна, хоч людей було обмаль. Зустріли ми там Струків і Марту Трофименко.

Мала я змогу також попрацювати в понеділок і в четвер у бібліотеці Інституту Володимира і при тій нагоді мала зустріч-полуденок з Любою Пендзей. Люба розповідала про свою минулорічну подорож на Україну, зустрічі в ЦНБ та в бібліотеці Стефаніка. Є можливість, що вона знову поїде туди, шляхом офіційного обміну бібліотек.

Вівторок, 21 травня 1991. Філядельфія. Метро.

Вчора — після безсонної ночі, раннього польоту з Торонто, і цілоденної повної інтензивної активності праці — вдома ще тільки переглянула пошту і прослухала знаменитого запису на магнітофонній стрічці своїх розмов з Іванком і Стефанком. Залишиться гарна пам’ятка і документ. А крім того — це жива їхня присутність тут, із нами, і вона — зворушлива. Що я дала б за те, щоб мати такі записи з дитинства моїх дітей! Не було тоді такої упрощеної технології чи радше техніки. Я записала раз одну казочку, що її розповів мені чотирилітній Максимко — але хіба можна порівняти це з автентичним голосом живої дитини? Сьогодні понесу три фільми до Fotomat — маю надію, що і фотографії будуть непогані.

Чекала мене серед офіційної пошти в моїм бюроі також приємна несподіванка: лист від КІУС, за підписом Сисина як “acting director”. Признали мені grant на три тисячі доларів! Ну, це справжня заохота і підтримка. А ще й таке: попереднього разу я просила на три з половиною тисячі — признали були 1,500. Тепер я представила кошторис понад 5,000 — признали 3,000. Це, мабуть, я навчилася щось на попередньому досвіді.

Прикра вістка в сусідстві — помер Іван Борис. Вже його в суботу й поховали. Жаль, що ми не могли бути на похороні. Ходила вчора до них, щоб висловити їй своє співчуття і підтримку, але не застала вдома.

Написала також Роксоляна. Отримала моїх 10 дол. від Марти Патериги. Просить прислати їй панчохи. Може треба буде кимсь передати.

Четвер, 23 травня. Метро.

Зовсім несподівано були вчора на концерті. Хор малих дівчаток зі Львова “Писанка”. Довідалися про цей виступ кілька годин перед концертом. Остап подзвонив мені на роботу. Зібралися на 7-му — поїхали до Центру. Думала я: мало буде публіки: будний день, та й не бачили в “Свободі” жодних оголошень. Але я помилилася. Мусіла бути рекляма на радіо, коли ми були в Торонто. Велика заля УОКЦ була виповнена так, що трудно було знайти місце (може із 500 осіб) — вся паркувальна площа була заповнена — я стояла на траві, разом з багатьома іншими автами. Сам концерт був на рівні народної школи — знаменитий матеріал для Іванка і Стефанка, та й репертуар для них відповідний: “Гей там на горі Січ іде” — одна-дві строфи, не більше, і дуже простенько, легко дітям навчитися. Чи треба кожному таку шкільну групу спроваджувати аж до Америки? Спонзорували їх СУМ і на залі було багато бандерівців. Може це й був секрет успіху (принаймні фінансового) цієї імпрези. Зворушливий момент був тільки один. Диригент (жінка), після того як хор проспівав одну строфу “Реве та стогне”, обернулася до публіки і почала диригувати залю! І вся заля вмить підхопила пісню. Таке єднання батьківщини з діаспорою було справді дуже вимовне і дуже зворушливе! Співала навіть і я, зі сльозами в очах!

Неділя, 26 травня 1991, пополудні.

Почалося літо: гаряче, вологість висока. Вже пару днів. Вчора зранку поїхала з Остапом по харчі, пополудні трохи переспалася (аякже! рідкість! Але це наслідок, мабуть, того, що я випила до обіду пиво!) Під вечір поїхала купити квіти і коли сонце вже зайшло і було трохи відрадніше — посадила квіти в горщиках перед хатою — а також — вперше в житті — помідори. Це — експеримент. Посадила я їх також у горщики, щоб можна поставити там, де найбільше сонця. Побачимо, що з цього вийде.

Сьогодні, після ранішньої сесії на комп’ютері (переписую торонтонські знахідки) поїхала докупити мішок землі, бо вчора мені забракло. Ця дрібна поїздка кілька кварталів до 5-ої вул. могла мені дорого обійтися. Несподівано з бічної вулиці в’їхало і мені “перед самим носом” скрутило в ліво якесь авто — я ледве в останній секунді загальмувала — аж мене закинуло вбік! Пару секунд пізніше, коли я зупинилася на червоному світлі на 5-ій вул., під’їхало інше якесь авто і шофер, зупинившись поруч мене, сказав: “I saw that. He didn’t even stop, did he?!” — Ось така потіха від свідка цієї сцени і доказ, що вина була не моя. Добре, що нічого не сталося.

Їдемо сьогодні до Люди на barbecue-ю (як справді пишеться це слово? Bar-be-Q?) Не дуже хочеться вдягатися, але поїдемо. А увечорі в УОКЦ є концерт Ніни Матвієнко.

Останній день в Торонто я потелефонувала до Наталі Ливицької-Холодної. Відвідати її не могла, бо вони живуть далеко і це дуже скомплікувало б день усій родині. Але я довго-довго говорила з пані Наталею і деякі речі навіть занотувала. Їй тепер 89 років. Живе вона, як я знаю, з зятем, католицьким священиком Хариною і дочкою. “Живеться спокійно, в родині. Не нуджуся, багато перечитую, але життя дуже одноманітне.” Болить її нога, з хати не виходить, мусить вживати walker, щоб ходити по хаті. На моє питання про статус

видання її листування з Маланюком ітд., сказала, що там є листи Маланюка, Теліги, Донцова і Липи і ще мають бути якісь матеріяли Драгоманова (я не зрозуміла, чи в тому самому томі?) Видає це УВАН при співпраці Шевельова — він давно вже переглянув і схвалив. Скорупська редагує примітки дуже солідно, аж занадто. Але ось давно не відзивається. Ще мала звірити біографію. Вже була коректа. Я поінформувала її про лист з України в справі біографії Маланюка, запиталася, чи схотіла б вона сама написати до автора. П-ні Наталя має безпосередній зв'язок з Погребенником, Міщенком. Але не має сили всім писати. Колекція жуків Петра Холодного — я поцікавилася, яка її доля — ще в США. Боїться передати її до Києва, щоб не пропала. Покищо зберігається у Glen Spey. “Коли в серці погана погода” Наталя звертається до поезії. “Читаю Голобородька”, каже. “Чудовий поет, дуже-дуже добрий і досить модерний. Поет тоді справжній поет, коли може викликати споріднені почуття. От читаю Голобородька, як би жару, щоб закурити цигарку — а в мене бажання — поплакати.”

30 травня 1991. Метро.

Написав Середяк. Моя книжка трохи запізнилася. Але вже в переплетні. Під кінець травня вишле мені один примірник літунською поштою, а решту пакетами на визначені мною адреси (мені, Максимові, Свободі, книгарні в Едмонтоні). Будемо терпеливо чекати.

Остап вчора нарешті подзвонив до Снилика, щоб запитатися про Іванову книжку. Давно я його намовляла, мовляв, треба, щоб крім мене ще хтось робив на нього натиск. А Снилик сказав йому, що книжку забрала до себе Уляна Дячук “нагору”, і він не знає, що з нею. Може там є якісь конфлікти між редактором і головним передсідником? Мушу сама потелефонувати до Уляни Дячук — може вдасться мені це зробити ще сьогодні.

Настрої в мене депресивні: самотність, втома.

31 травня 1991, метро, вранці.

Забула я відмітити одну цікаву дрібничку. Під натиском нашої директорки, яка дуже захоплена модерною технологією, весь професійний персонал нашої бібліотеки охоплений вже сіткою електронічної пошти. Кожен з нас має своєkonto, свій секретний “password” і вже почали навіть напливати інструкції згори (тобто від Liz) via E-mail. Щоправда, ми з Марилею на двох маємо один покищо комп'ютер, що має połącнення з E-mail, RLIN, Lexis, Westlaw ітп. (В моїй бюровій кімнаті є комп'ютер Мекінтош (такий як я маю вдома) — він усіх тих сполучень немає) — але кожна з нас має окрему адресу E-mail.

24 травня я, навчившись елементарної техніки, послала перший E-mail message до Рана (у відповідь на його мемо) і цього ж дня, перевібивши в AAASS Максимову E-mail адресу, послала йому листа: “History in the making” — з текстом пісні “Гей там у горах високих” для Іванка і Стефанка (українською мовою, але латинськими літерами). Дійшло негайно і викликало невеличку сензацію. Я подала в цьому першому листі свою електронічну адресу і Максим зразу прислав відповідь: “Ну, ну, диви і та стара авоська взялася за це...” з

компліментами на мою адресу... Молодим імпонує технологія і вміння нею користуватись. Ми з Максимом таким чином обмінялися вже кількома записками. Він каже, що його це не коштує нічого, а мене, очевидно, також ні. Але ця нова забавка напевно дорого приходитьсь нашим інституціям — хоч заощаджує телефон, папір і час.

Понеділок, 3 червня 1991, метро.

Несподівано мали ми дуже активний вікенд. Почалося вже в п'ятницю. Хоч було гаряче, я сіла в своїй робочій кімнаті, включила охолодження і добрих кілька годин працювала на комп'ютері, доповнюючи ULE80. Хочу в наступних двох тижнях надрукувати текст, щоб взяти з собою до Урбани. Без цього працювати в Урбані було б тяжко і можливо принесло б небажане дублювання роботи.

В суботу — після ранішніх харчевих закупів і обіду — ми поїхали до Jenkintown, до Ванамейкера і до Hechinger-a. В Hechinger-a закупили деякі речі для городу і господарства, а у Ванамейкера — куди пішли передусім на те, щоб купити панчохи для Роксоляни Зорівчак — я купила собі комплетик: блюзка, спідничка, кульоти — цвітисте, оригінальне, модне (і тому, нажаль, не включене у випродаж — треба було заплатити повну ціну около 130 дол.) Остап також купив собі спортову сорочку, а я йому на день батька — оригінальний англійський чайничок з доброї порцеляни, з двома кубками. Також купила собі нарешті білу скіряну торбу, що її мені давно вже потрібно. Після вечері дивилися на торонтонську українську телепрограму. Натомість у неділю поїхали ми вполудне на пікнік до Михайлівської церкви, звідтам на цвинтар, потім вступили до Віри. Вона почастивала нас квасковою зупою, ми посиділи на її новій терасі і мали змогу спостерігати рухливе товариство молоді — Віриних дітей і товаришів. А тоді прийшов Вірин сусід Рудницький і запросив до себе на барбек'ю.

6 червня 1991, метро, четвер.

Sturm und Drang на роботі. Довелося прискішеним темпом готувати річний звіт ще перед закінченням бюджетового року — іншу роботу треба було відкласти (крім довідкових питань, що їх старалася полагодити в поспіху, у висліді чого деяких речей не доглянула). Візок повний нової періодики, що його рутинно кожного тижня переглядаю, вибираючи статті для бібліографії трудового права та роблячи примітки для майбутнього вжитку і рекомендацій для професорів, чекає моєї уваги. (А сьогодні привезуть уже такий же візок з періодикою наступного тижня!) У висліді — неабиякий стрес. Вчора прийшла додому смертельно втомлена, думала, що може не піду на роботу сьогодні, щоб відпочати. Але це тільки погіршило б справи. Зрештою, спала годину довше, як звичайно, чуюся ліпше.

Не встигла додати до заміток попереднього вікенду, що я з великим фізичним зусиллям (“хоч купається в поті, не ставайте у роботі”) скопала собі грядку і — вперше в житті — посадила помідори. Побачимо, що з того вийде. Підливаю, підсилною землю відпадками овочів свого снідання.

Передучора Рудницький приніс показати нам нове видання — *Literary Exile in the Twentieth Century*. Це та книга, що її редагував Tucker, який запросив був до співпраці мене, а я на своє місце порекомендувала Рудницького. Є там зарепрезентованих 12 українських екзильних письменників, в тому числі й Остап. Видання солідне, енциклопедичне, і робить назагал дуже добре враження, хоч має багато дрібних помилок, деякі навіть комічні своїми імплікаціями. Є напр. таблиця країн, де письменники знайшли пристановище і Остап попав у категорію “Австралія 1944” (замість, очевидно, Австрія). Я собі жартую, мовляв, ось де ти перебував у час війни! Знайшла я пів години, щоб написати коротку новинку до *Свободи* про це видання.

7 червня 1991, метро.

Пошта принесла вчора цілу низку книжок, що з них найважливіші три бібліографії: Винара, П’ясецької та Індекс *Свободи*. Це у висліді моєї відповіді на запрошення з *Harvard Ukrainian Studies* написати на ці речі рецензії. Коли я знайду час це зробити — не знаю, але зробити хочу. В *HUS* я ще ніколи не друкувалася, хоч запрошення рецензувати матеріяли я мала ще від першого числа. Тоді я навіть написала була рецензію на Ізарського — але редактор не прийняв, мовляв, белетристики рецензувати *HUS* не буде. Тоді я свою рецензію надрукувала в *Canadian Slavonic Papers*. Моя згода також була подиктована “шкурним” інтересом. Я конче хотіла мати довідник Винара, а це дуже дорога книжка. Робить вона дуже солідне враження. Це справжній український Winchell. І я вже навіть придумала тентативне перше речення для своєї рецензії: *Ukrainian studies have come of age in America*. Приємною несподіванкою для мене є, що моя бібліографічна робота не тільки включена (цього я, очевидно, сподівалася), але навіть рецензована! Це перша рецензія на ULE65 і на поточну ULE в *JUS* поза Україною! Але книга Винара має також багато помилок: Андіївська всюди послідовно фігурує як Андриївська, Максимова дисертація не включена взагалі, а його стаття про Підмогильного, хоч і згадана в тексті, в покажчику приписана... мені! Має хлопець пеха, та й годі!

Понеділок, 10 червня 1991, метро.

В п’ятницю, 7 червня, прийшов з Аргентини перший “сигнальний” екземпляр моєї нової книжки. Обкладинка Стратілата виглядає дуже ефективно, томик досить товстенький — 193 сторінок. Друк, як цього я і сподівалася, поганий, зокрема там, де вставки латинським шрифтом. Дуже погано вийшло моє фото, якби знала заздалегідь, була б не давала. Як воно не дивно, але я не знайшла часу в час вікенду, щоб книжку ще раз прочитати. Вже трохи набридло. Але прочитати треба, бо треба написати Середякові. Він хоче друкувати *Errata* — але чи це потрібно? Якби це була наукова книжка, тоді так, але для оповідань? От добре, що не пропустив речення “Мистецьке оформлення Миколи Стратілата”, бо такий недогляд і справді треба було б виправляти у кожному примірникові і було б мені неприємно.

Ходили в п’ятницю на вечір львівського “Ретро”. Досить добра ревія старих передвоєнних шлягерів. Ансамбль складався з 4 музикантів, трьох співаків і однієї співачки. Завдатки

певні мають, але потребують інтелігентного керівництва, добрих нових авторів і композиторів, та ліпшої оригінальнішої інтерпретації. Напр. пісню “В гаю зеленім раз зі мнов” значно краще від співачки Ретро виконувала колись Бабця Лінка! Найгірше на цьому вечорі (при столиках, з закускою і вином) — був факт, що його закінчили співом “Ще не вмерла Україна...” І коли то наші хахли навчатся шанувати державний гімн?

Прикра новина. Помер Іван Іванович Коровицький. Завтра — у вівторок — буде похорон на Бавнд Бруку. Хочу звільнитися з праці і поїхати разом з Остапом. Гарна він був людина. Високої кляси інтелектуал, з добрим мистецьким оком критика. А при тому добросердечний, приязний.

14 червня 1991, п’ятниця, метро.

Сьогодні останній мій день на праці перед виїздом до Урбани. Взяла зі собою — щоб зробити більше фотокопій — матеріали, що їх мушу взяти на конференцію (доповідь, бібліографію, etc). Вчора написала серію листів: до книгарні в Едмонтоні і до Максима в справі книжок (прийшло вже — негайно після сигнального примірника — сім пакетів, отже в мене на руках вже 140 примірників моєї книжки!), до Середяка, щоб його про це повідомити, до Марії Габлевич до Львова, що напередодні свого приїзду в серпні до Америки, написала до мене з проханням, чи я могла б знайти їй якусь працю редактора чи перекладача (я її не знаю, хоч вона твердить, що ми зустрілися були в час МАУ на Хрещатику. Вона має запрошення від клубу Rotary і запевнену на рік працю вчительки російської мови і не розуміє того, що така оферта унікальна і її треба використати).

Похорони Коровицького в Bound Brook-у були велелюдні і сповнені довжелезних православних.

Ніч: понеділок на вівторок, 17/18 червня, Урбана-Шампейн.

Прилетіли в неділю маленьким літачком (на пропелери!) — з Шікаго. Живемо на 14 поверсі в Illini Towers. Сьогодні вже відбули перший день конференції, де виступали Лужний, Гумецька, Остап, Мар’яна Рубчак, Олег Купчинський (зі Львова), Олександр Сидоренко, Леонід Грабовський (композитор), Тамара Гарнавська, Юрій Віктюк (маляр) та Богдан Рубчак, що говорив на відкритті виставки Віктюка. День був неособливий і не надто цікавий. Але полагодили всі формальності (Остап, виявилось, таки не вислав формального зголошення із vita — отже мусів недогляд направити), зорієнтувались наново в терені (я купила деякі харчі, щоб не мусити весь час харчуватися в ресторанах), вчора ввечорі були з товариством на пиві в Coslow, бо виявилось, що замовлена wine & cheese party у Faculty Center через якесь адміністраційне непорозуміння не могла відбутися. Дмитрові Штогринові було дуже неприємно — 60 осіб прийшло під будинок, а там, виявляється, зачинено! Зустріла тут бібліографа Мороза зі Львова (того самого, що йому не впіла відповісти на листа!) Є тут також Лариса Онишкевич, Рися Голод, обоє Зуєвські, Караванський, Оксана Соловей, Стефан Козак, Валеріан Ревуцький, Найдан (Позичив мені свою книжку перекладів Костенко і я саме скінчила її описувати!),

Черненко-Рудницька, Гунчак, Нагайло (розвівся з жінкою і тепер приїхав з новою нареченою — Тамарою Тарнавською, мистецтвознавцем з Києва, яка вже деякий час працювала в Лодзі і в Осльо, а тепер працює в радіо Свобода. Значна частина прелегентів ще не приїхала.

Середа, 19 червня 1991, Урбана-Шампейн.

Сталося те, чого я багато років боялася: Остап дістав учора масивну серцеву атаку і я перебула з ним ніч у лікарні. Стан його з вечора був критичний і лікар приготував мене на те, що він може не пережити до ранку. Тепер година 8:20. Я була недавно в його кімнаті — він непритомний, пришпилений рурками до машин, тіло тільки вряди-годи здригається. — Тількищо прийшов до мене головний кардіолог. Він називається Daniel Bloomfield — дав мені свою картку, де сказано що він — професор медичної школи University of Illinois. Сказав, що вчора було не більше 10 шанс на 100, що Остап виживе (був, каже, такий момент, що було всього 2% такої можливості!) Тепер шанси зросли до 20%. Отже стан дуже-дуже поважний. Вчора було багато води в легенях, сьогодні легені майже чисті. Є якесь кривавлення із шлунка, що викликане ліками на розрідження крові і що його віддаляють руркою з рота. Мусіли, кажуть, дати йому якийсь сильний лік (а la cigarette), що викликає параліж — це, нібито, навмисне, щоб заспокоїти організм, але на мій запит, чи є небезпека, що це може залишитися, лікар сказав, що всі ліки дуже сильні і небезпечні і завжди пов'язані з ризиком. Трудно було їм устателізувати організм і було помітно — навіть для стороннього ляїка, що не розуміє медичних цих процедур — що багато людей, від санітарів амбулянсу до медичного персоналу шпиталю, тяжко і довго працювали, щоб рятувати Остапове життя.

Сталося все це дуже несподівано і без попередження. Вчора мали ми нормальний, погідний день. Вранці спали трішки довше, як попереднього дня, коли було відкриття і коли треба було бути в Illini Hall вже перед 9-ою ранку. Остап збирався поволі, без поспіху, я навіть сказала йому, що може й не варто йти на першу сесію, бо вона не була надто цікава і я сама плянувала піти — замість на ранню сесію — до бібліотеки, щоб зорієнтуватися. Після сніданку (в нашому таки помешканні, бо там є холодильник і кухня, і я купила трохи підставових харчів, як молоко, хліб, овочі, чай, суху кашу ітд.), я пішла до бібліотеки. На 11-ту годину прийшла на другу сесію, що мене цікавила і де виступали Лариса Онишкевич, Валеріян Ревуцький і Смирнів — Остап там уже був. З доповіді Смирного я вийшла, бо була мені нецікава, а на залі було дуже холодно. Я домовилася, що повернуся, щоб разом з Остапом з'їсти ланч у кафетерії, а тимчасом пішла додому, щоб принести собі светр. Полуденок провели ми в товаристві Риси Голод, Кудрика і Семчишина — Остап був веселий і все було нормально. Після пополудневої сесії (а радше двох), де виступали Богонюк-Голяш, Найдан, Чернено-Рудницька, Роздольська, а в другій — Гунчак, Стойко і Нагайло, ми пішли на обід до елегантного і на диво дешевого! Colonial Room в Illini Hall, запросивши також Мирослава Мороза, бібліографа зі Львова. Обід був дуже приємний і цікавий, зокрема мені було приємно порозмовляти з Морозом, — Остап полагоджував плачення рахунку (здається навіть, що зафундував всім 7-ом особам (хоч були там і досить випадкові люди, такі як Лібер, зовсім мені людина

незнайома). Остап, виглядало, був у добрій формі і настрою. Можливо хіба, що за багато з'їв, бо харч був справді свіжий і смачний, а що це був буфет — кожний міг вибрати. що хотів і скільки хотів, отже всі ми, можливо, трохи переситилися. Після вечері товариство розійшлося: Остап сів собі з Кудриком на канапу побалакати, а ми решта пішли на сесію. Десь за годину я вийшла подивитися за Остапом. Він сидів на канапі. Каже до мене: знаєш, я вже маю досить. Може б ми пішли додому? І ми пішли, разом з Кудриком. По дорозі Остапові тяжко було йти, він кілька разів приставав, а коли ми вже були на горі в кімнаті і він поклався на ліжку, йому стало дуже важко дихати. Був при тому й Кудрик. Я побігла вниз до ресепшн і вони викликали амбулянс. Приїхали дуже швидко, зразу дали кисень і ще там щось. Забрали його до лікарні і я поїхала разом з ним амбулянсом. Внизу під Шліні Towers сиділо ціле товариство. Не забуду ніколи, як Мар'яна Рубчак підійшла і обняла мене, а потім, коли я вже сиділа в амбулянсі, підійшов Богдан і мовчки стиснув мені руку.

Тут у лікарні незабаром з'явилася Стаха Штогрин і трохи зі мною посиділа. Був також священник, Fred Jillson, що дуже тепло і приязно провів зі мною пару годин на розмові, запропонувавши аж під кінець, чи я схочу з ним помолитися. Молитва була гарна і дуже до речі і я навіть не пробувала від неї відмовлятися — не тому, що вірю в її допомогу, але тому, що це був приязний жест співчуття і людської підтримки. Jillson — католицький священник, але був колись в англіканській церкві і він — жонатий!

Четвер, 20 червня 1991. 10 год. ранку.

Боротьба за життя триває. Вчора лікар обіцявав, що сьогодні відлучать ventilator і витягнуть плястикову трубку, що йде устами аж до легень і помагає Остапові дихати, але в той же час відбирає йому можливість говорити і, очевидно, спричинає біль. Але спеціаліст від пульмонарної медицини, доктор Дерре, вважає, що цього зробити не можна. Легені, правда, прочищені від води (кажуть, може навіть за сухі), але серце правильно не працює, тиснення крові то падає, то підноситься за високо і його з трудом контролюють ліками. Ранішня консультація докторів Bloomfield-а і Дерре дійшла до висновку, що Остапові треба закласти т.зв. Swan Catheter і тоді можна буде забрати “вентилятор”. Catheter — трубка вставлена у вену біля ключиці, що йде до серця, дасть змогу бачити, як саме треба серце підсилювати і які давати ліки. Я сказала обом лікарям, що Остап відмовився колись від кететеризації, але вони мене переконали, що це не те саме і що зрештою в цій ситуації воно конечне. Я мусіла підписати дозвіл на цю процедуру і саме тепер вони це йому роблять — dr. Neckmann, кажуть мені, є добрий спеціаліст від “invasive cardiology”.

Бідний мій коханий — це найважчі хвилини його життя, мені важко дивитися, як він страждає, як його іритує факт, що він прив'язаний — обидві руки повні всяких рурок, що в роті — рурки і він не може видобути зі себе слова, хоч пробує часом. Тепер значну частину часу він притомний: пізнає мене і розуміє, що я при ньому. Але порозуміння з ним дуже трудне. Тяжко зрозуміти, що хоче — а коли розумію (напр. щоб звільнити руки) — нічого не можу допомогти. Води напитися йому не можна — от хіба можу зволожити йому один бік уст спеціальною губкою. Пробивав написати слово — але це неможливо,

рука дрижить, нічого не виходить. Вчора я придумала такий спосіб: сказала йому, щоб дав мені знати очима або кивком голови, а я рецитувала азбуку від А до Я. В такий спосіб, наприклад, висловив бажання, щоб підкласти подушку. Тоді це можна було зробити — медсестра, на моє прохання, підклала ще одну подушку під голову, але часто це неможливо — коли падає тиснення крові, підносять навіть ліжко так, щоб голова була нижче решти тіла, щоб був більший доплив крові.

З обома хлопцями я порозумілася ще у вівторок 18 червня. Контакт утруднений тим, що я фактично не маю телефону — більшість часу проводжу або в почекальні Critical Care (вже дві ночі спала тут на канапі), або біля Остапа. Але Марко і Максим знайшли спосіб зателефонувати до медсестри зараз біля Остапової кімнати і я вчора з обома говорила. Кілька осіб приходило відвідати мене тут з нашої конференції — двічі була Стаха Штогрин, двічі приходила мало мені знайома Параска Завертайло-Туркало, були Штогрин з Ларисою, але, побачивши мене з закритими очима на канапі, зробили висновок, що я сплю, і залишили тільки записку (дуже мені жаль, я була б радо з ними поговорила, а закрила лице руками тоді тільки тому, що в кімнаті було повно голосних людей, ясно світилося світло, а мені конче треба було трохи відпочити. Дуже допомогла мені вчора Стаха Штогрин, бо завезла мене до Illini Towers і це дало мені змогу зорієнтуватися в терені. Я скупалася, передягнулася, з'їла була сніданок і пішки прийшла назад до шпиталю — це около 1/2 години ходу. Хочу зробити це і сьогодні, але хочу почекати, щоб подивитись до Остапа після вставлення катетера.

Год.11:15.

Була в Остапа. Катетер вже заложений — Блумфілд показав мені рентген — рурки доходять до серця і легень. Остап, може під впливом ліків, на мій голос не реагує, очей не відчинає. Блумфілд сказав: “We’ve lost some ground”, тобто стан не поліпшився, навпаки. Його турбує високий пульс. Я це помітила вчора, бо ж монітор показує 120-135, а знаю, що вдома, коли він сам собі мірить пульс і тиснення (а робить це із притаманною йому педантичністю і послідовністю кожного дня) буває звичайно ледве 60-65 — але Блумфілд вияснив, що низький пульс удома — це наслідок ліку Blocadren, що його тут у цій ситуації тепер не можуть давати. Сам Блумфілд завтра кудись від’їздить і Остап буде під опікою кардіолога Нескман-а. Чи це недобре? — не знаю. Блумфілд — старий чоловік. Він був, правда, професором, але мабуть віддавна вже на пенсії. Робить симпатичне враження, але чи він ліпший від молодого спеціаліста? Думає він дуже поволі, це помітно і тяжко сказати, чи це тому, що він більше розважний, чи може тому, що має менше практики і що старечий розум не такий бистрий. Гекмана я тільки бачила здалеку, ще з ним не говорила.

П’ятниця, 21 червня 1991. 9 год. вранці.

Ніч знову перебула в почекальні. Перед восьмою ранку була в Остапа: стан його трохи кращий. Вчора мала довшу розмову з кардіологом Гекманом. Випитав мене всі деталі медичної Остапової біографії. Сказав таке: те, що сталося, було pulmonary edema, heart failure, вода в легенях — але нема більшого пошкодження серця. В кризовій ситуації

персонал потракував випадок, як масивний серцевий удар і дали йому ліки на розрідження крові, а це в свою чергу спричинило кривавлення в шлунку. Втратив трохи крові (вчора тричі був кал з кров'ю) — я вже двічі підписувала дозвіл на переливання крові (Пропонувала свою кров, але сказали мені, що моєї крові не могли б ужити негайно, це хіба — на майбутнє). Цифри на моніторі сьогодні вранці були більш позитивні і стабільні. Це навіть і я сама помітила ще заки сказав мені про це Гекман, хоч, очевидно, не досить на цьому розуміюся. Але після пояснень вчора і передучора, я навчилася розрізняти, що є напр. загрозливим тиском крові (за низько, і за високо) і що віддих 40-50 нормально повинен бути біля 15. Занадто все це скомпліковане. Фактично подивляю цей медичний персонал: трудна і дуже відповідальна праця.

П'ятниця, 2-а пополудні.

Марко вчора виявив бажання приїхати і хоч я сказала йому, що допомі мені фактично не потрібно, але не заперечувала: стан настільки поважний, що це могло б бути й останньою зустрічю. Отже він сьогодні приїде, десь біля 5-ої. Стаха Штогрин поїде по нього на лєтовище, завезе до Illini Towers, а потім привезе сюди до лікарні. Вранці я передала їй ключі до Остапової кімнати, щоб дала зразу Маркові. Сама я поїхала із Стахою до Towers, скупалася, поснідала, залишила Маркові мапу з інструкціями на всякий випадок. Хотіла ще купити молоко, щоб було на завтра в холодильні, але раптом пустився великий дощ, пішки ніде не можна було йти, навіть із парасолею — а я не хотіла тратити часу, покликкала таксі і повернулася до шпиталю.

Остапові ще вранці витягнули рури — і ту віддихову, і ту, що відтягала кров із шлунка. Тепер він має тільки маску на ніс і уста, щоб дихати розрідженим киснем. Може вже тихенько говорити, дуже втомлений, але виглядає незле, криза, маю надію, минула. Може я знову зможу сказати: Wir sind noch einmal davongekommen. Dr. Bloomfield прийшов перед своїм від'їздом попрощатися і сказав: I think, he is going to make it.

Конференція проходить без нас (ми мали окрему конференцію — з Паном Богом!) Не багато знаю, але чула вже, що після виступу Дзюби були якісь суперечки чи виступи заперечливі бандерівців, а зустрівши Мар'яну Рубчак випадково, почувала, що на засіданні AAUS вирішили таки змінити статут.

Неділя, 23 червня 1991. 11:30 вполудне, в шпиталі.

Марко приїхав у п'ятницю. Вдалося йому зорганізувати політ на кошт кредитів Frequent Flyer і це дуже добре, бо інакше цей його наглий приїзд коштував би понад тисячу доларів! Остапові значно ліпше.

год.11:45 ввечері.

Коли Марко приїхав, Остап вже був без трубок у роті — але дихав (і до сьогодні ще) крізь маску з розрідженим киснем. Може вже говорити (пошепки!) — отже є комунікація. В

п'ятницю почувався дуже втомлений, але був радий тому, що приїхав Марко і що криза вже позаду. Отже було психологічне піднесення. Але в суботу й сьогодні хвороба дає про себе знати: в грудях подразнення після всіх цих труб, може є і якась інфекція, бо є температура (38.3°C позначене було на якомусь апараті, що я запримітила із здивуванням, що це не F, а C!), дістав гикавку, що її не можуть стримати і що його, очевидно, вимучує. Сьогодні почали йому давати також антибіотики. Коли я лікареві сказала, що наш відліт був запланований на наступну неділю, сказав мені, що це напевно потриває довше, що він ще певно пару днів мусить бути в Critical Care Unit, а потім ще треба буде бути в лікарні на загальному відділі. Отже від'їзд доведеться відкласти.

Скористала я з побуту Марка тут і сьогодні пару годин провела в бібліотеці. Хочу піти ще й завтра — вранці до лікарні, потім до бібліотеки, потім знов до лікарні. Марко завтра о 5-ій пополудні вже відлітає додому. Шкода, що його не буде тоді, коли треба нам буде їхати додому, бо тоді мені справді добре було б мати поміч. Але трудно, якось дам собі раду — хоч не знаю ще як. Мусітиму завтра подзвонити до літунських ліній і розвідати. Політ не тільки деведеться відкласти, але може і змінити, бо таким малим літачком, як ми летіли сюди з Шікаго навряд чи Остапові можна буде летіти.

Приїзд Марка уможливив мені піти в суботу на пару сесій конференції. Я навіть готова була прочитати свою доповідь, але Штогрин на моє місце обіцяв уже комусь іншому і я не хотіла комплікувати йому програми. Була на цікавих сесіях про поетичний переклад з англійської на українську і навпаки (вела Лариса Онишкевич і зробила з цього своєрідну майстерню), ще цікавіша була сесія про верлібр і клясичну форму в поезії (брали участь Бойчук, Рубчак, Юрко Тарнавський, Зуєвський, Забужко і Мовчан), жива й актуальна була сесія про майбутнє діяспори — з участю Всеволода Ісаїва, Зелика, Воловини і Мирона Куропася. Закінчення конференції я не дочекалася, бо мусіла побігти до шпиталю.

Двічі з Марком пообідали — вчора у вибагливому ресторані University Inn, де я навіть випила разом із ним один Glenlivet і трохи відпружилася, сьогодні в дешевому, але дуже смачному мексиканському ресторані. В п'ятницю були на обіді китайському, але це не був вдалий вибір і не такий ресторан, щоб його можна комусь або й собі рекомендувати на майбутнє. Ця передишка з Марком допомогла перейти мені з кризової ситуації в нормальний світ. Жаль мені, що не вдалося поспілкуватися з цікавими людьми, які приїхали на цю конференцію (дуже багато з України!) Не було часу на справжні довші зустрічі і розмови. А конференція скінчилася і більшість учасників уже роз'їхались додому.

Північ, понеділок/вівторок, 24/25 червня.

Марко вже сьогодні від'їхав. Остапові значно краще: кисень приймає вже тільки вузькими трубками, що йдуть попід ніс, їв уже сьогодні нормальні харчі (хоч їсть він мало, бо швидко відчуває повноту шлунка). Сидів уже навіть у кріслі. Але ще не зовсім перестав кривавити шлунок і вчора вночі знову давали йому кров.

Потелефонувала я сьогодні до Midway, щоб повідомити про кризу. Якщо представлю лікарське посвідчення, зможу перекласти відліт на пізніше. Одначе, якби я захотіла їхати додому іншою лінією (USAir має регулярні джети через Dayton, Ohio), то звороту кошту від Midway не отримаю. Отже можливості фактично такі: або поїдемо, як приїхали — або треба буде до Шікаго доїхати автом, а звідти вже йдуть регулярні джети. Мушу ще порадитись лікаря. Одне певне: нам доведеться залишитися тут бодай один тиждень довше. Це очевидно справи комплікує (я повинна бути на роботі 1 липня!) — але нема ради.

Увечорі ходила я на піцу з Ларисою, Асею Гумецькою та Анатолієм Бровкіним, що є заступником директора ЦНБібліотеки Сенченка. Я йому подарувала збірник 12 Слова, Самотнє місце під сонцем та ULE65 — обіцяв також передати один примірник Стратілатові. 5 примірників нової своєї книжки я дала Маркові до Лос Анжелес — думала їх тут роздати людям з України, але таких можливостей мала мало, а не хочу везти додаткового багажу додому. Купила я першого дня конференції ліногравюру Львова роботи Віктюка, що мав тут виставку. Тепер маю з тим клопіт — як це везти додому, щоб не знищилося? Може пошукаю десь, щоб дати оправити.

Північ, вівторок/серeda, 25/26 червня.

Вранці пішла до лікарні і була майже три години. Говорила з Гекманом. Остапа стан щораз кращий. Сьогодні казали йому вставати на комоду, хоч це утруднене тим, що він має ще Swan Catheter — отже причеплений до машини. Можливо, завтра це вже знімуть і може перенесуть його із Critical Care Unit до звичайної шпитальняної кімнати. Їсть він уже нормально, хоч і не багато. Neckmann написав мені свідоцтво для Midway Airlines, висловив думку, що Остап може їхати зовсім добре і малим літаком — головне тільки, щоб його везли туди на wheelchair, щоб не мусів ходити по сходах, а медсестри потішили мене, що літунські лінії мусять мати такий service для handicapped та хворих, інакше втратили б license. Побачимо, треба буде довідатися.

В полудне повернулася я до Illini Towers, занесла до оправи Віктюків лінорит, з'їла на швидко булочку із Spam та й побігла на пару годин до бібліотеки. Трохи там попрацювала, позичила у Штогрини кілька газет для Остапа, принесла собі до хати кілька томів *Nationalities Papers* та *Ukrainian Review*, щоб могли працювати по ночах (ледве донесла, бо ж мала, крім цих книжок, ще й важку свою торбу та течку з товстим своїм машинописом) — а тоді знову побігла на кілька годин до лікарні. Посиділа з Остапом від 5 до 8-ої, а тоді швиденько повернулася, бо в бібліотеці домовилася з Мирославом Морозом, що підемо разом на пізній обід. Повела я його до мекіканського ресторану Mi Pueblo, де пару днів тому обідала з Марком. Замовила дві маргарити і два burrito з зупою і чіпсами з salsa. Мороз був приємним і вдячним компанйоном, все його цікавило, все йому смакувало. Взяв собі на пам'ятку орнаментальну паперову підстілку (кельнер дав свіжу), сірники тощо. Цікаво розповідав про себе і свою бібліографічну працю. Він у 50-ті роки сидів 5 літ у концтаборі (за те, мовляв, що батьки-селяни переховували священиків). Бібліографом став випадково, але раз втягнувся в роботу, знайшов у ній смак і вдоволення

і випускав одну за одною публікації, аж поки йому не поховзнула нога: згадав у бібліографії прізвища тих, що пізніше стали неблагонадійними і у висліді — втратив працю. В них там така засада, що коли настає перерва між працями довша як один місяць — втрачається весь попередній стаж. Але прийнявши будь яку працю, навіть фізичну, цьому можна запобігти. Отже він так і рятувався. Тепер він уже пенсіонер, жінка також уже на пенсії. Має вийти велика його праця — про Лесю Українку — хронологія життя і творчості. Як дають собі раду в побуті? “Не журюся тим, маємо свій город, виживемо.” Симпатичний чоловік. Питалася я його і про Зорівчак. “Не дивуйтесь, що вони такі обережні — це тому, що вона на державній посаді.”

Ну, може б я так ішла спати? Пустила собі Бетговена і пишу, лежачи вже в ліжку. Трохи поболює мене жилак у носі, мабуть тому, що в лікарні досі доводилось багато стояти на ногах. Маю багато біганини (15-20 мін. до шпиталю — 4 рази в день) і хоч фактично мало маю відпочинку і тількищо пережила велику життєву травму, яка все ще триває, мушу признати, що тут в Урбана панує якась відпружена атмосфера і я не відчуваю такого Sturm und Drang, як часом у Філядельфії, на роботі. Факт, що я можу хоч пару годин працювати над своєю бібліографічною роботою, дає мені психічний баянс, а і для Остапа добре, щоб він привикав бути трохи без мене. Це теж своєрідна терапія, щоб не витворювати надмірної залежності. (Між іншим, бачу, що він трохи боїться, що буде, коли ми поїдемо до Філядельфії і я повернуся до праці. Цього трохи боюся і я.) З шпиталю і лікарів тут я дуже задоволена — вони значно кращі від Germantown Hospital у Філядельфії, а принаймні атмосфера тут якась більше відпружена, тепліша, людяніша.

Треба згасити світло і пробувати спати. З 14 поверху маю гарний вид на місто, а раннім ранком будить мене сонце, бо вікно до сходу.

Середа, 26 червня 1991. 9:44 РМ, вже в ліжку.

Остапові сьогодні відчепили Swan Catheter і катетер на моч, і перевели його з Critical Care Unit до звичайної кімнати на дві особи, на 8 поверсі шпиталю. Має він ще трубочку з киснем, але це легко скинути в разі потреби (він вперше піднявся з ліжка і пішов до лазнички!) Має також коробку — монітор серця, що її носить з собою. Найбільше йому докучає гикавка, яка потрапить бути безнастанною на протязі кількох годин. Дають йому на це Thorazin, але лік допомагає тільки на короткий час. В нього в кімнаті є тепер телефон і я вже порозумілася з Марком, щоб дати йому номер телефону. З телефоном тут взагалі морока — в кімнаті в Illini Towers телефону не маю і це значно справи ускладнює. Що більше: я не маю кредитової картки на телефон (це напевно зараз після повороту до Філядельфії треба поправити!) — отже мушу мати багато монет, щоб могли кудись телефонувати з публічного телефону. Сьогодні подзвонила на PENN — з великим трудом встановила зв'язок (наперед лінія довго була зайнята, потім Марилі не було, нарешті підняли слухальце на Circulation, недалеко був Ron — я попросила його до телефону, змісця дала йому номер публічного, з якого я дзвонила, щоб він віддзвонив мені — бо \$2.50 монетами вистачило тільки на першу мінуту. Він так і зробив і я довго — більш як пів години, говорила з Раном, Marie Newman, Liz і Марилею. Liz сказала, щоб я не

журилася поворотом до праці, всі мене дуже підтримували. Ну от. Покищо я на вакаціях — до неділі, а щойно на другий тиждень мусітиму брати додаткові дні.

Від 1 до 4:30 працювала в бібліотеці. Знову взяла з бібліотеки Остапові різні газети й журнали. Обідала сьогодні Остаповим обідом — він боявся їсти багато, бо каже, що йому недобре, а також їжа була несмачна — що я можу потвердити! Думала я трохи попрацювати сьогодні ввечорі (чи радше вночі) — нанесла собі за останні два дні цілу полицю журналів (*Nationality Papers, Ukrainian Review, Ukraine*), але я досить втомлена, жилик у носі поболоє, отже гашу світло та йду спати. Сьогодні в Marianne Tax Choldin — party. Ті з наших, хто ще тут є (Лариса Оніш., обоє Рубчаки, Мороз) пішли на це прийнття, але я тоді ще була в лікарні.

2 липня 1991, вівторок, майже північ.

Факт, що я пару днів не робила записок не значить, що щось сталося, чи наступили комплікації. На щастя, все йде до кращого. Остапові пару днів дуже докучала гикавка — це, казали лікарі, наслідки подразнення нерва від труби, що нею він дихав перші дні — але тепер дали якийсь інший лік — Dilantin і гикавки вже два дні нема (Спершу її лікували при допомозі Thorazin і треба було більшої дози, щоб гикавку стримати, а більші дози торазіни викликали біль голови ітд. — отже це треба було змінити). Всі ліки бере він тепер уже в таблетках, а не дожильно, як досі. Кажуть йому трохи ходити, отже чується краще — двічі вже брав туш ітп. Завтра їдемо додому. Маю надію, що подорож пройде без комплікацій. Літунська лінія обіцяла дати wheelchair. До аеродрому повезе нас Наталка Лончина, молода колега-бібліотекарка. У Філядельфії по нас виїдуть. Дай Боже щасливо! Щоб Остап не надто втомився і не схвилювався подорожжю!

Записок не робила я через те, що кожную хвилину поза лікарнею використовувала на працю над ULE80. Працювала вночі і зранку, потім ішла до лікарні, тоді додому і знову до праці. Харчувалася похапцем, не витрачаючи на це часу, за винятком двох вечорів, коли взяла Мирослава Мороза, бібліографа зі Львова, на обід до мехіканського ресторану. При такій дисципліні я таки встигла досить багато зробити, отже мій побут тут не зовсім втрачений. Взагалі мушу сказати: якщо це мусіло Остапові статися, то краще, що воно сталося саме тут, а не напр. на Гаваях, в Нагогате, в Парижі чи в Києві, куди ми їздили минулими роками. (Ах, як добре, що я мала настільки відваги, щоб їздити з ним на всі ці подорожі — тепер навряд чи кудись поїдемо!) Тут в Урбані помітно відпружена атмосфера, людей обмаль, не відчувається того натиску й темпа, які панують у нас на сході. Шпиталь дуже порядний, люди приязні й учинні. Побут у гуртожитку продовжили мені безкоштовно — навіть якби я мала платити, то це було б 19 дол. на день, а не 100, як могло б було бути за готелі в Англії, Франції чи на Гаваях! Dr. Bloomfield і dr. Neckmann — кардіологи, мабуть, не гірші від тих, що піклувалися Остапом у Філядельфії. Bloomfield вчора говорив по телефону з Диким. Як виглядатиме дальша реконвалесценція? Сказав про мого коханого зовсім несподіваний комплімент кардіолог Bloomfield: “he is a tough guy!” І це про мого Сяся — хто б то подумав?

Середа, 3 липня 1991. 9:30 ранку.

Я вже поснідала, спакувала валізки. О год. 10:30 має приїхати по мене Наталка Лончина, тоді поїдемо по Остапа, а тоді на летовище. Відліт має бути о год. 12:40, а нам треба бути там годину раніше. Тут всюди дуже близько, до летовища — 15-20 min. авт. Я спочатку просила Наталку приїхати вже о 10-ій, але потім передумала, що це за рано, нехай Остап ще трохи полежить, а то йому сьогодні доведеться довго сидіти. Дуже він уже хоче додому. Щоб лиш не перемучився перелітом, і щоб не хвилювався! Вчора ввечорі я ще купила помадки для персоналу 8-ого поверху (Коли відходили з Critical Care Unit, я залишила медсестрам дві коробки з подякою). Я цим людям справді вдячна і маю для них дуже теплі почуття. Хотіла вчора полагодити справу “discharge” зі шпиталю, щоб не мати з тим бюрократичної мороки, сказали мені, що нічого не потрібно, що statement прийде поштою, після того як Medicare і Blue Cross вирівняють свої рахунки. Наталці Лончині залишу в дарунку свою книжку прози та Слово #12 — не довелося подарувати комусь з України, отже стало тепер у пригоді.

Чи приїду я ще колись сюди? Хотіла б. Тут справді ідеальні умовини для наукової праці. Помешкання вигідне (кожний associate отримує даром на два тижні кімнату, де є два ліжка, два бюрка, дві лампи). На кожні дві кімнати є додатково sitting room з канапами, кухонкою, холодильником і, очевидно, лазничкою. Кожного дня міняють рушники, дають мило, шампони. І, очевидно, ліжка застелені їхньою постіллю. Отже ми з Остапом мали цілий апартамент — в окремій кімнаті він, в окремій — я, sitting room, кухня, лазничка. Погано тільки, що нема телефону, а і ті публічні телефони, що є внизу, це апарати, що не приймають “incoming calls”. В коридорі на кожному поверсі є кілька фотеликів і телевізор — але я з цього не користалася. Привезла я з собою електричний чайник, отже могла зробити собі гарячий чай чи “instant” зупу. Є, правда, і нормальна кухня, але щоб її вживати, треба було б мати якісь горщики.

Вчора ввечорі прийшов ще до мене на розмову Мирослав Мороз. Я цьому не була дуже рада, бо хотіла ще зробити пару записок, готувитись до від'їзду, та й лягти раніше спати. Але почастиувала його чаєм. Він розповів, як то він тут в підвалі бібліотеки читає цілі річники *Сучасності*. Говорив мені і про мої “Діалоги”, що видно зробили на нього враження, і про мою Ярошинську і про Остапового “Гамлета” (Був і сам колись на цій виставі, каже). Але він не є людиною широких горизонтів і після кількох зустрічей — розмови з ним перестають бути цікаві.

З вікон нашого помешкання на 14. поверсі — гарний вид на Урбану-Шампейн. І не тільки на Урбану: видно далеко-далеко, аж до тих стовпів, що підпирають небо. Безконечна довкіль рівнина. Часто думаю про рядки свого вірша: “А чи тобі, що дивишся в безкрає, здається, може, що ти бачиш все? Що таємниць за обрієм немає? Що думки труд пізнання не несе?” Між іншим, філософ з Гантеру теж був на конференції. Виявив мені трохи приязної уваги: двічі прийшов відвідати Остапа, коли він був ще у Critical Care (Перший раз, я його навіть до Остапа не повела, а другої його візити Остап навіть не пам'ятає). Мені позичив деякі тасьми з конференції і я мала нагоду, напр. прослухати виступ Дзюби.

Може ще позичу в нього колись якісь додаткові записи, щоб і Остап міг послухати.

5 липня 1991. Філядельфія, вдома.

Вже дві ночі ночували під власним дахом. Подорож перебули щасливо, хоч на малому літачку до Шікаго Остап видимо боявся і нарікав потім, що йому одну частину носа “забивало” і дихати було важче. Всюди давали йому wheelchair, як я і замовила. Я казала його внести до літака в Шампейн і це були б зробили, але він відмовився і сам видряпався по тих п’яти східцях до літака... У Філядельфії зустріла нас Віра і Мирослав і ця поміч була дуже до речі: допомога була потрібна і з Остапом, і з багажем, но і очевидно з автом, щоб поїхати додому. В нашій хаті чекала вже на нас сваха Марійка: двері й вікна були вже відчинені, хата провітрена, на столі стояли не тільки квіти, але й зупа (від Люди), в холодильні сваха вже поставила холодець і лакоминку з овочами... Сердечні добрі приятелі. Остап трохи полежав на канапі у вітальні і до вечора був на долині. На ніч, поволі вийшов по сходах нагору і від тоді на низ уже не сходить. Покищо так вигідніше, бо тут він має і туш, і свої дві кімнати, де завжди проводив найбільше часу, а харч я і так донесу. Перша ніч була для мене і для нього дуже тяжка: я взагалі не спала. Щось його кололо в грудях, очевидно, боявся, що це від серця і намовив мене, щоб йому конче дати додатково ті три ліки на серце, що їх він тепер приймає. Ці ліки треба брати у певних відступах часу і я трохи боялася їх давати, але потім подумала, що 1 1/2 — 2 години різниці може не спричинять комплікації, а пацієнта це заспокоїть, отже погодилася. Прочитавши, одначе, список всіх ліків, що їх він повинен приймати та всю історію його хвороби, яку дуже детально виписали і Bloomfield і Heckmann, я подумала, що ця його “колька” може бути наслідком ще не повністю підліченого бронхіального запалення, бо був ще й підгрячковий стан, а в лікарні давали йому антибіотики. З ліками взагалі вийшла ціла комплікація перед нашим відходом зі шпиталю. Я попереднього дня, здавалося мені, полагодила всі справи, пов’язані з “discharge”, думала, що все готове, і запланувала приїхати десь біля 10:45, щоб Остап ще мав змогу трохи полежати. Питаюся медсестри: а де є ліки на перші дні поза шпиталем? А вона на те: Heckmann дав рецепти, але ваш чоловік казав, щоб нічого не робити, поки ви не прийдете! От тобі й маєш! Я на те: якже я можу взяти пацієнта в дорогу без ліків?! І я побігла до аптеки, очевидно схвильована і сердита, хоч при Остапові цього по собі не показувала. Аптекарь спочатку сказав мені, що абсолютно не можливо поладити справу ліків в такому короткому часі (я дала йому пів години, бо інакше ми могли спізнитися до літака — адже через утруднення з wheelchair нам заповіли, що ми мусимо бути годину раніше!) Думаю, що Остапове рішення чекати було викликане ощадністю: він забув взяти зі собою картку обезпечення на ліки і, очевидно, за ліки в Шампейн треба було платити. Я — щаслива, що Covenant Medical Center, його лікарі й обслуга, врятували життя мому чоловікові, була б готова платити кожен ціну — а от він раптом вирішив ощаджувати гроші? І на чому — на ліках?! На щастя аптекарь дав себе умолити і ліки на пару днів я таки купила. Але в поспіху або через недогляд, бачу, що він забув дати антибіотики. І тому можливо і виникла “колька”... Я вдруге потелефонувала до Дикого, з проханням, щоб він подзвонив до аптеки — отже я вже вчора принесла додаткові антибіотики і мій пацієнт чується сьогодні ліпше. Має прийти сьогодні Дикий — виписати нові рецепти і дати директиви на майбутнє. Вчора

прийшла пополудні Віра, принесла зупу і квіти! — трохи посиділа, щоб Остап не мусів бути сам у хаті, а я за той час поїхала купити харчі. Поворот додому є для мене поворотом у вир обов'язків. В Шампейн пацієнтом опікувались лікарі — тут я і мушу турбуватися хворим і відповідати за все, а при тому куховарити й займатися господарством. Остап часом буває прикрий, зокрема як боїться ночі. Викликає сам непотрібне напруження перед сном (Прийшла я тільки пригадати, щоб не забув прийняти ліки, а він: не перешкоджай мені, я сам знаю, що мені робити). У висліді він потім спить, а я — схвильована — ні. Але в день чується ліпше. Стараюся, щоб був спокій. Відбираю телефони сама (не хотів мати телефон біля себе) і це добре, бо вчора вранці тих телефонів було багато і це втомлює. Але пообіддя і ранок сьогодні тихі і спокійні. Навіть вчора хтось (мабуть сваха) приніс і поставив на ганку якісь налісники і я запримітила їх тільки ввечері, як пішла зачиняти вікна — люди розуміють, що потрібно багато спокою — не бачили мене внизу і не хотіли, мабуть, турбувати.

До праці я ще навіть не телефонувала. Не знаю, як воно буде далі. Наступний тиждень напевно ще залишуся вдома — буду мусіти вичерпати всі належні мені вакаційні дні. Не можу я залишити його тепер самого.

Неділя, 7 липня 1991.

Стабільно і спокійно. Підчас візиту Дикого я при Остапові запиталася, чи може він прийняти додатково валіум або щось інше на успокоєння на ніч (знаю, що боявся іти спати, в нього ж зрештою є і сатиричний віршик: мовляв, уникай ліжка, бо в ліжку всі вмирають!) Дикий сказав, що можна, а Остап від цього мого питання заспокоївся, побачив, мабуть, що я його розумію. Це допомогло, і хоч мій пацієнт здається *vallium* не приймає, то дві останні ночі були спокійні і обоє ми, майже без перебоїв, спали. Виникла невеличка комплікація з одним ліком (*Ethnozine*), що його аптека не мала і замовила аж на понеділок, та з апаратом для мірення тиску крові. Наш старий зіпсувався, отже треба було купити новий. В аптеці, де я купувала ліки, відмовили мене від моделі, що була там на продаж, а їхати кудись за тим я не мала змоги. Але допомогла Віра і ще в п'ятницю ввечері поїхала десь до *Jenkintown* і купила нам цей пристрій. У Філядельфії на сьогодні заповідають гарячу погоду і високу вологість — бачу, що Остап цим уже від ранку хвилюється, мовляв, болять кості. Але покищо є провів і не так погано. Пізніше, запропонувала я, щоб перейшов до великої нашої спальні, де можна пустити охолодження.

Прийшло число “Дзвону” за квітень. На задній обкладинці журналу заповідають зміст наступного номера і на першому місці такі рядки: “Повернення нашій літературі імені Марти Гарнавської, самобутньої поетеси українського зарубіжжя”. “Дзвін” друкується тепер тиражем 152,900 примірників. Отже це не так повернення, як дебют перед рідним народом. Маю надію, що не буду соромитися редакційного вибору, хоч фактично не знаю, чи були їм доступні якісь інші матеріали, крім “Хвалю ілюзію” і “Землетрусу”? І хто саме підготував тексти до друку? Ільницький чи Кудлик? І хто з них напише критичний коментар? Чекатиму з нетерпінням і маю надію, що діждуся цього числа.

Сьогодні, мабуть, четвер, 11 липня.

Низка побутових комплікацій, але все вже поладжене і під контролем. Виявилось, що охолодження в нашій спальні не працює. Цього давно можна було сподіватися, адже машина стара, ми купили її разом з хатою двадцять років тому і тоді вже не була вона першої молодости. Кожне побутове рішення, якщо включати до цього Остапа, викликає непотрібний стрес, бо він робить з усього “federal case”, не вміє підходити до справ по діловому і практичному, сам хвилюється і мене хвилює. Але я, навчена вже трохи досвідом, знаю, що мені треба рішати самій — тоді він тільки “гдирає” і критикує, але принаймні менше хвилюється. На сьогоднішній день все вже гаразд: на місце старої машини вже заінстальована нова — проблема інсталяції була найбільшою турботою, бо це спеціальне вікно із вбудованою в ньому машиною, було питання, чи можна буде достосувати нову до того ж отвору і як витягнути з нього і забрати з кімнати велику стару машину. Але за гроші все можна. Петришин продав мені новий Air Conditioner і замовив інсталяторів, що за додаткових 80 доларів роботу виконали. При тій нагоді я вирішила купити в Петришина також додатковий малий телевізор, щоб Остап не мусів резигнувати з вістей тому тільки, що не може ходити по сходах (а наш великий 25-інчовий телевізор у пивниці — отже сходи подвійні!) Остап був рішуче проти купівлі ще одного телевізора (мовляв, ми так рідко дивимося, навіщо нам ще один апарат?) — але я, за порадою Віри, купила його нібито для себе, не питаючися. З цим вийшла трохи морока, бо перший апарат, що його Петришин доставив, був 20-інчовий, поганий, та ще й без антени. Сьогодні вранці, однак, я передумала, що цей апарат конче треба замінити на менший і так сталося: Петришин погодився виміняти телевізор за менший модель (13-інчовий Hitachi), прислав робітника, що долучив нам антену, телевізор діє і Остап навіть дав себе переконати, що його можна знести на низ до вітальні, де він сидів по обіді, щоб він міг подивитися на вісті. Замовила я також електрика, бо хочу до нового охолодження мати окрему електричну лінію, бо так безпечніше. Вже був, оглянув, і має дати мені кошторис. Як не буде за дорого, дам зробити також рефлектор на бік хати — давно це хотіла зробити, для охорони від злодіїв, щоб було ясніше на подвір’ї.

Остап вчора вперше зійшов вполудне на низ, отже полуденку і обіду я не мусіла вже виносити на гору. Сьогодні трохи нарікав, що затикає йому половину носа (катар? синус? — це в нього бувало й давніше і він брав на це аспірину, але тепер я його перестерегла, щоб аспірини не брав, ще не тепер, згідно з інструкціями його кардіологів).

До праці потелефонувала я в понеділок і сказала нашому Пітерові, що повернуся, мабуть, 22-ого, що — якщо буде конечно, то виберу для цього решту вакаційних днів, а може б так мені належалися якісь хворобові? Після 25 років на PENN в мене повинні бути неабиякі заощадження хворобового часу. Правда, це хвороба не моя, а в родині, але Пітер мене потішив, що може це вдасться влаштувати. З Марилею я вже пару разів розмовляла, вона має тенденцію перебільшувати різні дрібні проблеми (щось а la Остап у побутових справах) і думаю, що це викликає непотрібне напруження. Сама собі шкодить. Але я себе від цього тепер ізолюю — зовсім справами бібліотеки не переймаюся, бо і нема чим. Тепер літо, страйку не буде, бо дійшли до згоди працівники з адміністрацією, робота,

очевидно, є, і то на двох, але я давала собі дуже добре раду сама, коли Марилі пару тижнів не було, отже і вона може дати собі раду також — менше часу матиме на сплетні і зайві розмови, і може нарешті зрозуміє, що їй немає потреби турбуватись керівництвом цілої бібліотеки (для того ж є директор!), а то й глобально цілої все-американської професії (теж амбіції!), а вистачить бути компетентним професіоналістом у визначених більш обмежених рамках.

Сьогодні вранці прийшов відвідати Остапа Zenko Чайківський і приніс — несподівано! — передачу від Роксоляни Зорівчак. Це повернувся зі Львова Возний, сват Чайківських, що ним передала я для Зорівчак листа і панчохи. Така особиста пошта діє тепер найкраще: серед журналів, що їх передала Роксоляна, є і 5-е число “Дзвону” за травень, де надрукована низка моїх віршів! Велика радість! Таки збулося! Трохи я розчарована фактом, що статейку про мене написала сама таки Роксоляна Зорівчак, а не Ільницький чи Кудлик. Я воліла б критичну статтю якогось літературознавця.

П’ятниця, 12 липня 1991. Вранці, на ганку.

Ще про мої поезії в *Дзвоні*. Вибір зробив і публікацію підготував Володимир Олейко. Включені такі вірші: “Хвалю ілюзію,” “Еротика,” “Das ewig Weibliche,” “Чи й ти ішов крізь ніч,” “Мені назустріч над вечірнім морем,” “Відкриття пам’ятника,” “Слово про полк ілюзій,” “Буря,” “Біржа,” “В житті моєму теж був Бабин Яр” та “The Last Frontier” — тобто всі з моїх друкованих збірок *Хвалю ілюзію* і *Землетрус*. Дали цьому виборові заголовок: “Притягання землі і неба.” Це, очевидно, вплив Роксоляни, бо вона єдина, мабуть, знала, що це тентативна назва наступної моєї книжки. Трохи мене це здивувало, бо поконсультувавшись з різними людьми (через те, що в мене виникли сумніви щодо слова “притягання”), я набралася переконання, що так називати книжку не варто. Казали мені (напр. Майданська), що “притягання” в значенні “тяжіння” не добре вживати і от я з цієї назви, мабуть, зрезигную, хоч вона добре віддає наявне в плянованій збірці роздвоєння “між землею і небом”. Ну, от, наших галичан із *Дзвону* притягання землі, очевидно, не разить! Вірші надруковані майже без змін. От тільки магнет змінили на магніт (та ще й стаття про мене Зорівчак так і називається “Вогнистий магніт поезії”). Запримітила я лиш одну друкарську помилку (але прикру!) — замість “вена землі” надруковано “весна”. Зорівчак у своїй статті перелічує мої статті і бібліографічні праці і єдина власна її характеристика моєї роботи стосується саме їх. Пише вона: “Наукові праці М. Тарнавської відзначаються точно вивіреним фактажем, суворою логікою мислення, вираженими висновками, пристрасністю і певним ліричним струменем.” Лірика і пристрась не роблять чести науковим працям — цього Роксоляна, мабуть, не розуміє, але вона, очевидно, має на увазі мою журналістичну полеміку (що їй не треба мішати з наукою!) Про поезії нічого оригінального вона сказати не потрапила, що більше: все те, що вона пише про мою поетичну творчість відписане від моїх попередніх критиків, зокрема Ігоря Качуровського, Ростислава Єндика, Бориса Олександрова, Григорія Костюка. Найгірше, що вона не завдає собі труда навіть парафразувати чужу думку, а подає її майже *verbatim*, без лапок і посилань на автора. Напр. М. Т. “виступає як свідомий і послідовний продовжувач традиції українських неоклясиків” (у Качуровського “свідома і послідовна

продовжувачка київських неокласиків”) або “Що зворушує читача — це виразно відчутна ліричність, щирість почуття, висловленого чітко, але стримано” (в Олександрова точно так, тільки замість “чітко” стоїть “ясно”). Отже я не тільки розчарована, що не почула щирого відгуку критики з України, але трохи мені досадно і соромно за саму Зорівчак. Коли таке робить у Філядельфії членка СУА пані Райнер (напр. написала про Остапа до *Свободи* напередодні його вечора, відписавши цілі параграфи із статті Ільницького про нього в *Жовтні*) — то це викликає тільки поблажливу усмішку, але коли це робить вчений доктор наук, автор наукових праць, то це підриває і довір’я і авторитет. Помітила я вже раніше таку тенденцію в Роксоляни. Напр. в своїй книжці “Реалія і переклад” в кількох місцях цитує мої цілі речення, як свої власні. Коли я делікатно звернула на це увагу, сказала, що не можна було дати футноту, бо це було із “Сучасності”, а “Сучасності”, мовляв, не вільно було згадувати. Ну от. Старі радянські привички — їх треба буде їм визбуватися, якщо схочуть, щоб їх поважали, і щоб до них мали довір’я тут, на заході.

Остап ще нагорі — миється, збирається. Потім прийде на низ, як це вже робив учора й передучора. Поволі приходять до сил, “віднаходить самого себе”, як сам каже.

Тираж травневого числа Дзвону зріс до 153,100 примірників.

18 липня 1991, четвер, метро, вранці.

Після довгої перерви повертаюся до праці. Остап буде сам і це мене трохи хвилює, але стан його здоров’я добрий, сам може багато речей уже робити і хоч на проходи по вулиці ще не збирався, по хаті ходить вільно, з тим, що по сходах нагору виходить один лиш раз. За час мого побуту вдома, я полагодила чимало господарських справ: купила і заінсталювала новий air-conditioner до спальні, купила — не зважаючи на протести — додатковий малий телевізор, що на нього Остап тепер часто дивиться, вчора замовлений електрик вставив нову електричну лінію для нового охолоджувача, а крім того я сама зробила велику брудну роботу в гаражі, викинувши цілу гору нагромадженого за 20 років непотрібу, та й замовивши робітника, щоб позаліплював діри в стінах і в стелі і помалював гараж. З тим було багато мороки, бо мій польський робітник такий, що йому все треба доставити, купити плястер, фарбу тощо. Працювало їх двох учора цілий день — ще не скінчили малювати, але вже є чисто. А ще як заберуть барахло з-перед хати — буду дуже задоволена. Роками про цю роботу була мова, але не було кому взяти ініціативу в свої руки, найняти робітника, зробити рішення, що викидати, а що ні.

Вчора прийшов лист з Києва від Ростислава Доценка. Залучив він також газетку “Зірку”, якесь київське комсомольське видання, що виходить пів-мільоном тиражем. В ньому — у зв’язку з “Гомоном поезії” минулої осені — маленька антологія на дві сторінки “зарубіжної” української поезії. Є там і мій віршик з “Травелогу” (Торкнись заліза цих старих гармат) та й Остапів “Ключ” з короткими біографічними інформаціями. І — що для мене особливо важне — ми тут у доброму товаристві: Лівицька-Холодна, Барка, Діма, Юрко Тарнавський, Богдан Бойчук, Віра Вовк, О. Смотрич, Е. Андієвська, Ігор Качуровський, Карпенко-Криниця, Славутич, Марія Ревакович, Степан Гостиняк, Палій,

Дмитро Чуб, Тадей Карабович, Галя Мазуренко. Залежало їм видно на тому, щоб були репрезентовані різні країни: США, Канада, Бразилія, Австралія, Німеччина, Чехословаччина, Польща. Нема тут, нажаль, кількох добрих поетів: Рубчака, Веретенченка, нема і таких популярних як Ганна Черінь.

19 липня, п'ятниця, метро.

Вчора була на роботі тільки до 3-ої. Не хотіла хвилювати Остапа довгою своєю відсутністю. Сьогодні пляную також вийти трошки скорше (не братиму належної на полуденок години). На другий тиждень приїде до нас Тарас. Тоді Остап матиме товариство і я зможу повністю присвятитися роботі.

Господарські роботи закінчені. Мої робітники-поляки взяли може трохи за багато за вичищення і малювання гаражу (300 дол. + фарба etc.), але є чисто й відновлено. Це треба було зробити вже 10 літ тому. Також новоінстальована електрика вже дуже стає в пригоді. Прийшли гарячі дні і Остап сьогодні, нарешті, побачив певні користи від охолодження і спав зі мною в головній спальні. Із своєї робочої кімнати наказав колись викинути кондиціонер — і от тепер, як приїде Кульчицький, мені доведеться, мабуть, зрезигнувати із своєї робочої кімнати, бо тільки там є додаткове охолодження.

22 липня 1991. Понеділок вранці, метро.

Тарас учора приїхав. Не знаю, як він терпітиме нашу жару: температура вчора була понад 100 F. Остапові дуже придається новозаінстальований охолоджувач у нашій (від кількох літ — моїй) спальні. Поки Тарас приїхав, я поїхала до крамниці і пекарні і зробила великі тижневі покупки харчів. Як добре, що тепер майже всюди в Америці харчові крамниці відкриті також у неділю!) Пополудні я трохи варила (в кухні температура мусіла бути із 120°F!) — на вчора, на сьогодні, може й на завтра. Обідали вчора разом з Тарасом, десь по 6-ій. По нього на летовище, на щастя, не треба було виїздити: я тільки виїхала до підземки.

Весь професійний персонал нашої бібліотеки вже в New Orleans, на річній конвенції AALL. Є тільки Лінда, що її батько смертельно хворий і тому вона не хоче тепер нікуди виїздити, дві особи спеціально наймлені, щоб допомогти з довідковою роботою, наш непрофесійний персонал (що на щастя не є на страйку) і я. Маю надію, що не матиму якихось поважних адміністративних клопотів.

Їхав до Львова Вірин кузен Маркіян Білинський. Я скористала з нагоди і передала йому для *Дзвону* примірник нової книжки, листа з подякою, та машинопис “Туристична Європа — вперше”. Може десь використають. Колись я послала це була Сниликові до альманаху “Свободи”, але він, мабуть, уважав це за неактуальне, навіть не відповів. Ще раніше — Леонідом Рудницьким — передала я до Львова для Зорівчак “Motrin”, панчохи, 20 дол. і листа. Ось така пошта найшвидша і найпевніша.

23 липня 1991. Вівторок вранці, метро.

Вчора на роботі: телефон. Henry Hansman. З Yale. Про те, що якийсь професор Гансман з Єйл хотів зі мною говорити в якійсь справі, я чула вже по телефону від Марилі. Повернувшись до праці, застала дві “messages” про телефони від Гансмана. Отже віддзвонила йому в п’ятницю, але не застала нікого. Прізвище мені не говорило нічого, отже я не здогадувалась, чого він від мене хоче. Але що таких телефонів позамісцевих маємо більше (Фактично, не встигаємо всіх справ полагодити), то я думала, що це якесь рутинове довідкове питання. Тимчасом, виявилось вчора, що Henry Hansman, професор Yale Law School, є членом т.зв. PERU (Project on Economic Reform in Ukraine), що його створила Kennedy School of Government at Harvard University. Мое ім’я подав Гансманові Dan Wade, колега, Foreign Law Librarian в Yale. Що потрібно? Виявляється, PERU робить “legislative research” в Києві. Американський адвокат українського походження John Newko спеціально затрунений, щоб допомогти Верховній Раді в юридичних питаннях. Його титул: Executive Director, Advisory Council to the Ukrainian Supreme Soviet. Одним з їхніх проєктів є зорганізувати для Парляменту України бібліотеку і саме в цій справі звернулися до мене. Сам Гевко потребує різних американських юридичних матеріалів, що їх там на місці немає. Затрудили на літо якогось студента з правничої школи Єйл, Lane Blumenfeld, що займається цими питаннями. І от я вчора, після розмови з Гансманом і згоди допомогти, вже дістала в цій справі два факси з Києва — від Джана Гевко і Блюменфельда! Ну, чи не мала я доброї інтуїції, коли встановила виміну з бібліотеками України? Адже і в Києві і у Львові вже є кількасот книг американського права, що їх я вислала!

Вівторок, 30 липня 1991, метро.

Тарас у неділю від’їхав. Відвезла я його раннім ранком, коли ще надворі було зовсім темно, на станцію при 30-ій вул. і там він сів на поїзд до летовища. Дай Боже, щоб вони з Остапом ще колись могли зустрітися. Я плянувала поїхати на другий рік на конференцію AALL до Сан Франціско і навіть заповіла всім у бібліотеці, що я, мовляв, цього року до New Orleans не їду, але зате резервую собі право на Сан Франціско. Думала я, що це буде остання моя AALL конвенція перед відходом на пенсію. Тепер, навряд, чи пляни ці доведеться реалізувати. Навіть якби Остап знову став “Reisefähig” — то чи відважилась би я з ним їхати?

Вчора повернулися мої колеги з New Orleans. До всіх обов’язків і гори праці, що її неможливо всю виконати, доходять ще всякі de-briefing з конвенції, зобов’язання, що їх в імені бібліотеки бере на себе наша директорка (напр. ідея робити індекс до документів ГАТТ!).

Будинки гуртожитку, що на їх місці мають будувати великий новий будинок правничої бібліотеки, вже зруйновані. Бульдозери докінчують руйницьку роботу, вичищують площу для будови. Але поки можна було зруйнувати будинки, треба було провести ще дуже коштовну роботу знімання азбесту! Оттакі парадокси нашого життя!

Вчора прийшли бандеролі з бібліотеки Стефаника: *Відомості Верховної Ради і Зібрання постанов уряду*. А для мене колеги зі Львова вклали кільканадцять чисел *Вістей з України!*

Неділя, 4 серпня 1991, пізно ввечері, в ліжку.

Історичні події, що їх не встигаю відмітити. 1 серпня, після дводенної конференції на вершинах у Москві, президент Буш приїхав з офіційною візитом до Києва, виступив з промовою перед парламентом України, пообідав у товаристві Леоніда Кравчука, членів уряду та парламенту з представниками опозиції включно, а потім ще сказав додаткову промову біля пам'ятника в Бабиному Яру. У зв'язку з тим, американська преса присвятила чимало уваги Україні. Вже напередодні в *Нью Йорк Таймс* з датою 1 серпня появилися дві знамениті статті. Одна, підписана прізвищем кореспондента Francis X. Clines, мала заголовок “Ukrainians await Bush with scepticism”. В ній, між іншими цікавими інформаціями про сучасну політичну ситуацію в Україні, (“Even Communist hardliners are talking of independence...”) цитують Драча, що назвав Буша “посланцем Горбачова”, а також цитують Джана Гевка, адвоката, що від нього недавно отримала я факс із Києва в справі парламентської бібліотеки. На “op-ed page” в цьому ж числі є стаття Романа Шпорлюка, “The clever Ukrainians”. Шпорлюк вперше виступає як “profesor of Ukrainian history at Harvard”. Він підкреслює історичне значення візиту Буша в Києві і критикує його за фразу: “sovereign people of the Soviet Union”. Нарешті маємо поважний голос, що формує публічну опінію! 2 серпня в *NYT* стаття, що починалася на першій сторінці, мала заголовок: “Bush, in Ukraine, walks fine line on sovereignty”, а сторінка А8 вся заповнена звітом з України та уривками з промов Буша. “Bush warns the Ukrainians on suicidal nationalism” — пише газета і справді багато чого наш президент сказав такого, що викликає застереження, але одне його речення із промови в українському парламенті особливо мені запам'яталося: “We will not try to pick winners and losers in political competition between republics or between republics and the center. That is your business. That's not the business of the United States of America.” І хоч пан Президент не був таким неутральним, як це речення заповідало, і хотів підтримати Горбачова і Союзну імперію, а не наші змагання до незалежності, то це справді не його “business”, а наш. Якщо Україна хоче справді бути незалежною, то й Америка достосується до реальності і прийме її до відома. В п'ятницю на телебаченні, очевидно, були обширні звідомлення, але найцікавіше, що McNeil-Lehrer report після вістей подав інтерв'ю з трьома представниками української опінії — Удовенком, амбасадором України до Об'єднаних Націй, Віталієм Коротичем, та головою Комітету Сприяння Рухові, Бурачинським. На диво, ці такі різні люди виявили майже повну однозгідність думки, а патріотичні виступи Удовенка та Коротича були просто задивляючі. Удовенко, між іншим, дуже добре презентується, знаменито говорить по англійському, має огляду дипломата — і ні сліду на ньому довголітнього колоніального вислужництва!

Остап зранку в п'ятницю чувся не дуже добре — я не знала: іти мені до роботи, чи ні, хвилювалася і через те не чула сама промови Буша. Сказала я Остапові: там в Урбані рішення мусіла робити я — кликати амбулянс, підписувати дозвіл на лікарські заміги — і

тому модерна медицина і лікарі врятували тобі життя. Тепер ти — притомний і мусиш рішати сам, цього не можу зробити я. Я не можу врятувати тебе від тебе самого. А так, як колись казав Рузвельт: найбільший страх — це сам страх. Страх паралізує. Треба здобутись на відвагу, зробити рішення. (Трохи, видно, допомгло. Подзвонив до Дикого — той приписав йому взяти додаткову таблетку Lasix і стан поправився).

Сьогодні прийшли Левко і Леся і лишилися на обід.

5 серпня 1991, понеділок, метро, вранці.

Зробила я вчора історичне рішення, але ще питання, чи вдасться мені перевести його в життя. Живу під великим стресом і боюсь, щоб це не відбилося на моєму власному здоров'ю. А наближається новий академішній рік, коли стрес на нашій роботі прибирає загрозливого тиску... І от я подумала: ще є час мені зрезигнувати з гонору викладача, передати весь курс Марилі. Тепер, коли за те є додаткова оплата (дістаємо по 750 дол.) — в її інтересі може бути виготувати ті додаткові лекції, що їх вчила я, і це можливо легше було б зробити їй тепер, ніж тоді, коли я вже зовсім відійду на пенсію і на неї звалиться вся робота і вся відповідальність за наш відділ. Не знаю, чи згадувати їй щонебудь про мої пенсійні пляни — не хотіла б поставити себе в становище, коли справа була б перерішена — адже ситуація і моє власне рішення, очевидно, можуть ще змінитися. Якби я не мала на голові курсу — психологічний стрес був би менший, бо я могла б спокійно присвячувати свої вечори і вікенди Остапові, домашньому господарству і власним справам. Лекції, правда, готові з минулих літ, але їх треба оновлювати, міняти задачі і матеріали для студентів. Виступи перед аудиторією завжди мене хвилюють і я через те мушу завжди готуватися до них більше, як інші викладачі. Побачимо, що скаже на це Марилія? Погодиться чи протестуватиме? Liz певно буде незадоволена, може не дати мені на другий рік підвишки, але чи мені мусить тепер на цьому залежати?

8 серпня 1991, вранці, метро.

Остап останні три дні чувся дуже добре — вчора навіть ходив на довший 1/2 годинний прохід. Частинно це тому, що в нас кілька днів знаменита погода — тепло, температура трішки понад 80°, вночі 60+, а найважніше: вологість тільки 30-40% Це, нажаль, довго не триватиме. Вже сьогодні чую більшу вологість у повітрі, а на завтра і після завтра заповіджений дощ.

Максим виявив охоту приїхати — і на час зальцбургського з'їзду (літаком, сам, щоб я могла поїхати на Союзівку) і ще перед тим, автом, цілою родиною. Наші з ним “розмови” в цій справі проходять за допомогою електронічної пошти. Сьогодні піддам йому думку, щоб може вони — в час побуту в нас — поїхали на день-два над море.

Марилія погодилася перебрати мій курс лекцій, хоч просила не поспішати повідомляти про це декана і Liz. Зрештою Марилія цей тиждень на семінарі Westlaw у St. Paul (разом з іншими колегами з general reference). Повернеться завтра, а тоді їде на тиждень вакацій —

отже так чи інакше, офіційне повідомлення треба буде відкласти. Просила допомоги і я обіцяла дати їй свої outlines і допомогти у підготовці “handouts” для студентів.

12 серпня 1991, понеділок вранці, метро.

Треба для документації відмітити, що в четвер 8 серпня подзвонив до мене на працю Колій з Голосу Америки і запропонував зробити по телефону інтерв'ю з нагоди появи моєї нової книжки. Мовляв, бачив у *Свободі* повідомлення видавництва... Я погодилась, а що пополудне було спокійне, майже без клієнтів і телефонів, а Мариля була на вишкোলі Westlaw в St. Paul у Мінесоті, я запропонувала, щоб зробити це цього ж дня, тобто в час праці. Замкнула двері до свого кабінету, написала: Please do not disturb — і пів години розмовляла по телефону з Кулієм, тобто безпосередньо із звукозаписувальною апаратурою Голосу Америки. Інтерв'ю — ось так без попередньої підготовки, на коліні, посеред робочого дня, де я заклопотана іншими справами і далека від літератури, не могло бути аж надто ефектовне. Все ж таки піде по радіо на Україну. Хотів Колій, щоб я прочитала якийсь вірш, а що я мала під рукою тільки відбитку з “Дзвону”, прочитала “The Last Frontier.”

В п'ятницю, в час, коли я їхала додому, пустилася страшна злива. Я вся перемокла дійшла до метро, а потім, вже на лінії Broad Street subway, сталася комплікація з транспортом, щось десь позаливало, поїзди поза станцію Erie не могли їхати, довелося вийти на вулицю, чекати годину під дощем на автобус. Добилась додому мокра і ледве жива, добре, що ще не було зовсім темно.

Вікенд присвятила господарським справам. Купівля харчів, підготовка фаршу з м'яса, картоплі і сира до вареників, що їх збираюся робити і голубців — бо під кінець цього тижня приїде Максим з цілою родиною. Приїдуть автом, мабуть десь у п'ятницю. Вже позичила у Віри ліжечко для Стефанка.

Написала також, нарешті, листа до Р. Доценка. Вполудне сьогодні піду на пошту, щоб вислати Доценкові книжку, а Куценкові матеріяли про Маланюка.

Вівторок, 13 серпня 1991, вранці, метро.

Зробила вчора 146 вареників (половина — з м'ясом). Такий tour de force при моєму артриті — справжнє зусилля. Пішла спати о 1-ій, та й то прийняла на ніч таблетку Bufferin PM, бо боліло все, а надмірна втома не давала заснути. Щастя, що вчора мала дуже спокійний день на роботі. Питання клієнтів прийшли щойно пополудні і на них відповіді шукатиму сьогодні.

Вже в п'ятницю дали мені знати з Van Pelt, що прийшло нарешті лютневе число “Ukraine”. Я довго на нього чекала, ходила кілька разів дивитися, чи вже є, і нарешті просила, щоб мене повідомили, як прийде. В п'ятницю не мала змоги побігти до Van Pelt, отже пішла вчора цікава подивитися: надрукував Біленко мою статтю про Лесю Українку в діяспорі,

чи ні? Дивувало мене, що про це нічого не згадувала Зорівчак (хоч передала мені но. 3 журналу) — отже я зробила висновок, що мабуть не надрукував. Ні, таки є. Та ще й із перекладом мого вірша “Читаючи Лесине листування” (паралельно з моім оригіналом). Зробила я фотокопії собі, а також Максимові і Пазуняк. Про видання Пазуняк згадую у статті, а Максима хоч і не називаю по імені, але бороню його і Струкове право давати переоцінку творчості Лесі Українки. Цікаво, чому Біленко не прислав мені примірника журналу і взагалі нічого не пише? Мабуть провалилися його joint ventures з американськими бізнесменами? А може це лютневе число журналу запізнилося? До Van Pelt прийшло разом із 3-ім, березневим. Там тепер взагалі труднощі — зокрема з папером. Але я бачу, що *Новие книги СССР* далі ще заповідають видання творів Леніна. Чи не досить насичений книгарський ринок творами цього святого клясика?

Середа, 14 серпня 1991, вранці, метро.

Зварила вчора ввечорі горщик голубців — але це не така морока, як вареники, отже лягла спати перед 11-ою. Ліжечко для Стефанка також вже є, отже ми готові, чекаємо дорогих гостей. Турбує мене трохи погода: сьогодні має бути вища температура (до 90°F) і вологість. Буде їм не легко їхати — дорога справді далека.

Спакувала на роботі знову дві пачки книжок для Бібліотеки Стефаніка (наступних 38 томів *U.S. Code Annotated*). Це вже вдруге цього місяця. Використовую факт, що Марія на вакаціях. Це, очевидно, не секрет, що я посилаю книжки до Львова — вона також, як колись я, посилає посилки до Варшави, Познаня, Любліна. Але все ж таки, чим менше це звертає на себе увагу — тим ліпше. Зрештою ми тепер з нею трохи конкуруємо за ті самі книжки — мовляв, кому з наших партнерів міжнародної виміни дістануться вартісні дублети.

Домовилася я з Марилею і заповіла Пітерові, що наступного тижня візьму три вакаційні дні — понеділок, вівторок, середа, як прийдуть діти. 12 днів, що я їх додатково мусіла взяти з уваги на Остапову хворобу, запишуться мені як хворобові. Це значить, що мені на осінь-зиму залишиться ще 9 вакаційних днів. Дуже добре, якщо це вдасться і Liz не запротестує.

20 серпня 1991, вівторок, увечорі, вдома.

Сoup d'état в СРСР! Горбачова усунули від влади, хунта правих перебрала уряд. Єлцин заповів спротив, закликає до спротиву народ, звернувся за моральною підтримкою до заходу. Буш засудив переворот, вимагає повернення легітимного уряду на чолі з Горбачовим, погрожує економічними санкціями, погіршенням відносин. Що буде з нашою Україною?

22 серпня 1991, четвер, вранці, метро.

Історичні події, що їх не встигаю записувати з уваги на гостей: Максима, Уляну, Іванка,

Стефанка. Повні руки роботи, гамір, рух. Мої триденні “вакації” втомили мене не на жарт — сьогодні вони від’їжджають, а я повертаюся до праці.

Переляк — і нас усіх на заході, і зокрема ж мільйонів людей в Союзі — напруження нервів цілого світу — закінчилися — хто б то подумав? — перемогою демократії! Пуч провалився! Ще точно невідомо, чи це тому, що переворот був погано підготовлений, чи не було узгодженості між провідниками пучу, чи армія відмовилася їх підтримати — у всякому разі семеро заколотників пробували втекти, але їх зловили і вони під арештом, а один з них — міністр внутрішніх справ Пуго поповнив самовбивство. Горбачов повернувся вже із домашнього арешту на Криму до Москви. Танки покинули місто. Ще залишилися барикади під будинком парламенту Російської Федерації, де тисячі людей день і ніч стояли на сторожі, наставляючи груди на танки, щоб не допустити армію до парламенту. Борис Єлцин є героєм дня, навіть захід нарешті зрозумів, що не Горбачов, а саме Єлцин втішається підтримкою народу. Яка буде дальша доля Союзу, а зокрема України? Вся увага преси була сконцентрована на Москві, про інші міста згадували тільки побіжно. В Ленінграді, напр. ліберальні сили, що при владі, зразу осудили переворот, там також були тисячі людей на вулицях, підтримуючи реформи й демократію. Про Україну була коротка вістка, що уряд України склав заяву, що укази нового режиму на території України не мають сили — отже також заявився по стороні реформи і демократії. — Дай Боже, щоб цей невдалий переворот приспішив реформи в Союзі і довів до незалежності України.

Рудницький повернувся зі Львова і, відповідаючи на лєтєвищі репортерам, виглядав досить переляканий і висловлювався песимістично, але це було передучора — ми ще з ним не говорили. В Україні тепер обє свати Лабуньки — Марійка і Мирослав. Будуть героями — пережили революцію в Союзі!

Субота, 24 серпня 1991. Ввечері, в ліжку.

Парламент України проголосив сьогодні незалежність! Не всі подробиці цього акту відомі, бо в центрі уваги світу резигнація Горбачова з посту генерального секретаря комуністичної партії. Справді революційні події. Горбачов залишається президентом СРСР, але справжню владу, як видно, має тепер у руках Єлцин. Незалежність України має бути потверджена всенародним референдумом у грудні. Кажуть також, що Кравчук вийшов з Компартії, але чи це правда? Пробувала сьогодні наставити радіо на короткі хвилі, але без успіху. А на звичайних вістях на телебаченні вістки з України надто скупі, щоб можна було з них створити собі повнішу картину... Максим тепер у Клівленді і дуже жаліє, що він не вдома, в Торонто, бо там редакція Енциклопедії має безпосередній зв’язок з Києвом і можна було б мати точніші вісті.

12:21 АМ, тобто вже 25 серпня.

Вдалося мені зловити на коротких хвилях Deutsche Welle і BBC. Всюди, очевидно, домінує крах комуністичної партії СРСР, відхід Горбачова з посту генерального секретаря,

його рекомендація ліквідувати Політбюро, skonфіскувати власність партії, заборонити комячейки в армії, КГБ, ітд. Але є і певні додаткові вісті про Україну. Проголошення незалежності пройшло 3/4 голосами. Референдум має бути 1 грудня. Перед Верховною Радою була велика демонстрація за незалежність України, щось 20-тисяч людей.

Понеділок, 26 серпня 1991, вранці, метро.

Вчорашній *Philadelphia Inquirer* має на першій сторінці вістку: “Ukraine declares self-rule.” А в середині газети продовження вістки і новинка з фотографією, як то в Челтенгем, в домі Заїки, українці вітають незалежність своєї батьківщини шампанським.

Їздила я вчора до кількох крамниць, щоб купити *Нью Йорк Таймс* (В нашій дільниці цю газету дістати нелегко). Нарешті, десь пополудні, дістала я *NYT* від Віри. Велике розчарування, навіть здивування. Жодної статті про Україну! Обурливо, образливо! Як же так? Вся газета заповнена статтями про Горбачова, а про те, що Україна проголосила незалежність є точно два речення, серед інших матеріалів. Прикро. І не тільки це: воно турбує. Маємо в світі серед сильних і впливових провідних людей мало приятелів. Тількищо мусіли проковтнути образи від президента Буша про “самовбивчий націоналізм” і “локальних деспотів”, а тепер ось і найбільш впливова в Америці газета легковажить, ігнорує Україну.

Радість від великих подій затьмарює мені поведінка Остапа. В нього і раніше було: або хворий, або хамуватий, або одне і друге. Дуже ускладнює щоденний побут його хвороблива педантерія. Ось напр.: я мию посуд. Прийшла Віра з газетою. Я відійшла від кухні, щоб глянути з нею на *NYTimes* — а Остап в цей же момент іде в кухню і продовжує розпочате мною миття посуду. А ще таке: коли були в нас діти, я поїхала з ними до крамниць, щоб накупити їм дарунків. Були і в Ванамейкера, і в Сірса, і у Флоршайма, і у Brooks Brothers, а крім того, очевидно, харчі. Загубився мені один дрібний запис видатку — не зареєстрований один чек на купівлю харчів в Shop n Bag. Я зразу це помітила, сказала Остапові, знаю, що видаток був невеликий — щось 20 дол., але не знаю точно скільки. Очевидно, не можна точної суми записати в книжку, але це виясниться, як повернеться з банку чек, не велика трагедія. На другий день Остап як почав мені дорікати і гдирати на цю тему — зіпсував мені настрій на цілий день. Те що я роблю добре, велика праця аж до смертельної втоми (адже гостина дітей, поїздки на закупи, etc. коштували мені багато труду й зусилля) — все це проходить без його уваги, але найменша моя помилка видвигається як велика справа. Та ще й зневажлива до мене настанова: коли я висловила думку, що мовляв добре, що якісь наші люди зібрали тисячу підписів на протесті до Буша, що варто таке робити, почав собі покпивати з мене, яка то я мовляв, важна, що думаю, що такий протест може мати вплив.

26 серпня, ввечері.

Сьогоднішній *NYT* має статтейку про Україну, але не на першій сторінці. На першій сторінці є загальний заголовок: “Soviets’ rush toward disunion spreads” і є фото

демонстрації з Києва, де один з транспарентів каже українською мовою “Україна виходить з ССРСР”. Є також на першій сторінці мапка: “Latest steps toward independence”, де темною фарбою позначені балтійські держави, Білорусь і Україна, як такі, що проголосили незалежність. В середині газети на Op-Ed page є стаття Віталія Коротича про нову фазу перестройки, але вона, нажаль, ніякого відношення не має до України і ніде не написано, що Коротич — українець.

Деякі точніші вістки про проголошення незалежності дістала я із зовсім несподіваного джерела: від Наталі Пазуняк. Вона тепер в “уряді” УНР — працює в їхньому бюро у Філядельфії. Принесла сьогодні (вона приходила зробити собі ксерокопії з книжки Ліни Костенко Мандрівки серця, що її Остап не дозволив позичити їй додому) — отриманий з Києва факсом рапорт адресований “Президенту УНР, достойному пану М. Плавюку”, що його прислав Аркадій Киреєв, політолог, “керівник відділення Укр. Інформаційного Бюро — аналітичного центру “Предиктор” в Києві. Це огляд подій 24-25 серпня, 5 повних сторінок машинопису. Акт про державну незалежність України прийнято 24 серпня біля 18-ої год. 342-ома голосами за, 2 — проти. Комуністи домоглися додатку, що чинність акту має підтвердити всенародний референдум, призначений на день виборів президента України, 1 грудня. Проект акту зачитував В. Яворівський. На сесії прийнято зачитану І. Юхновським постанову про департизацію підприємств та установ, КГБ, прокуратури, армій, про перехід армії розташованої на терені України в підпорядкування уряду України. 40 депутатів заявили про свій вихід з КПУ. Заяву про вихід з ЦК КПУ та ЦК КПСС склав Леонід Кравчук. (Чи вийшов він з партії взагалі? неясно). В рапорті точно описано, як відбувалося опечатування кабінетів ЦК КПУ, як знято з будинку ЦК червоний прапор, як на мітингу Павло Мовчан зачитав кілька отриманих з ЦК документів, що свідчили про підготовку партією арештів української інтелігенції, про готові вже багатотисячні списки ітд.

Що буде далі? Чи вдасться справді перевести незалежність в життя? Чи потвердить референдум волею народу рішення парламенту? І яке становище займе Єлцин, Росія? Чи знайде Україна розумних лідерів в цьому дуже трудному становищі?

Америка і Буш з великою резервою ставляться до розчленування ССРСР — бояться хаосу, громадянської війни, зловживання ядерною зброєю, багатотисячної міграції на захід, конфліктів за пересування кордонів тощо.

27 серпня 1991, вранці, метро.

Прийшли вчора два листи з України. Один — на адресу PENN — від Мирослава Мороза зі Львова. Описує докладно свій побут в Америці, а також повідомляє мене, що чув інтерв’ю зі мною по Голосі Америки. Другий лист від Володимира Мельника з Києва. Дістав мою книжку й Остапові статті про Самчука і Барку. Про Самотнє місце під сонцем пише він так: “Ви якась дуже своєрідна у своїх поезіях і, як тепер бачу, й прозі. У все Ви дивитесь якимись тривожно-схвильованими очима, хоча зовні це вкривається такою собі легкою грайливістю. Вас прочитаєш, наче все просто, буденно, а потім все повертаєш й

повертаєшся до оповіді, бо щось там не дає спокою...” Невже справді критик знайшов щось у моїй книжці гідне уваги? Чи це просто чемностева реакція?

Кілька приємних слів на мою адресу сказав теж Ігор Каплан-Михалевич. У своїй рецензії на 12. збірник “Слова” в *Сучасності* вирізнив мій вірш, звернувши увагу на притаманний моїй поезії “трагічний гуманізм” та цитуючи кілька рядків. Ну, ну. Саме цей вірш Лариса Онишкевич не прийняла була до друку в *Сучасності* і тому я надрукувала його в збірнику “Слова”.

28 серпня 1991, середа, вранці, метро.

Верховний Совет СРСР посилає делегацію до Києва, щоб намовити Україну залишитися в складі СРСР. Не легко буде втримати ще не здобуту, а тільки проголошену незалежність. Європейські держави одна за одною визнають незалежність балтійських країн. США, покищо, утримуються. Революційні події тривають. Боюся, щоб не повторився 1917 рік, з його наслідками для України.

Подзвонила я вчора до Лариси Біланок, щоб дістати від неї рекомендації спеціаліста-кардіолога на PENN. Подала мені три прізвища — бо я зразу схарактеризувала Остапа, як пацієнта, що боїться лікарів і відмовився від катеризації, отже, що йому потрібен лікар, який матиме добрий підхід і не конче намовлятиме пацієнта на хірургію чи інші драстичні заходи. Отже маю три прізвища, що покривають цілий спектр від консервативного до агресивного лікування. Сказала я про це вчора Остапові — делікатно, серед розмови про інші справи. Я зможу замовити візиту тільки після того, як він дасть свою згоду. Чи рішиться він, чи мусітиму знову починати про це розмову сама? Жаль мені його і розумію, що йому нелегко. Але його вдача утруднює життя і йому самому і мені. Скритий, нещирий, дусить у собі всі емоції, повний заздрости і злосливости. Часом дивуюся, що він не хворіє на виразку шлунка — бо до цього були б всі підстави.

Четвер, 29 серпня 1991, метро, вранці.

Вістка вранці по радіо: делегати Росії в Києві дійшли до порозуміння з урядом України в справі мілітарного договору. Сказав Собчак, посадник Ленінграду, що був, здається, головою делегації: Советський Союз перестав уже існувати.

Поруч мене в метро сусід читає *Philadelphia Inquirer*. Заголовок великими буквами на першій сторінці: “Russia, Ukraine declare alliance”. Як швидко, нарешті, преса навчилася розрізняти, що таке Росія, Україна і Советський Союз! Цікаво, як потрактує цю вістку *New York Times*?

Нічого тепер не роблю, тільки читаю газети і слухаю радіо. Вчора вдалося мені зловити на коротких хвилях передачу з Києва для українців закордоном. Надавали якусь мелодраматичну інсценізацію, пов’язану з Петром Кравчуком і століттям українців Канадаи. Мені було б куди цікавіше почути іншого Кравчука, президента України. Але

доведеться купити добре дороге радіо на короткі хвили. Тепер коли Україна — вільна (чи справді? аж не віриться!) хочеться бути у курсі справ. А передачі з бігом часу напевно будуть цікавішими і більш інформативними.

Мариля мала прикрий випадок: коли вона з Раном поверталася пішки додому десь біля 8. год. вечора (після якогось ділового обіду з Liz, що про нього я нічого не знала!) — напав на них якийсь грабіжник, хотів вирвати Марії торбинку, в процесі тяганини повалив її на землю, тягнув по землі і вона вдарилася до хідника вулиці, розбила собі голову, мусіла поїхати до лікарні, щоб зашили рану, бо дуже кривавила. У висліді вона від вівтірка вдома, не приходить на роботу і ще й сьогодні її не буде. Вчора в мене був до смертельної втоми навантажений день: дві орієнтаційні сесії із студентами, редакторами *U of P Journal of International Business Law*, сесія з професором Kübler-ом з Німеччини, що вже приїхав і готується до курсів, низка питань від студентів, що вже мають редакційну роботу і вимагають допомоги. Ледве жива прийшла додому.

П'ятниця, 30 серпня, вранці, метро.

Єлцинове faux pas про пересування кордонів викликало було в мене турботу й переляк: ось відізвався в ньому російський шовінізм. Але, на щастя, розумні дорадники шкоду направили. Підписання договору Росії з Україною підняло мене на дусі — якщо москалі не відберуть в нас незалежності — силою чи хитрощами — Україна таки буде. Вперше в моєму житті, в час революційних подій у Москві, коли Єлцин, оточений тисячами цивільних москвичів, виліз на один з небагатьох танків, що перейшли на його сторону — я відчула для росіян подив і вдячність. Ці люди відстояли і свою і нашу свободу. І було мені радісно, що саме ці ліберальні росіяни зрозуміли, що і російському народові буде ліпше без імперії. Добре, що цей поміркований голос тепер переважає, це найбільша наша надія. Америка, тобто Буш, до революційних подій в СРСР ставиться дуже скептично. Вони не приготовані до розвалу імперії. Навіть балтійські народи, що здобули вже визнання великої кількості європейських країн, не мають ще визнання США. Аж дивно, адже Америка de iure ніколи не визнала їх як складової частини СРСР... Такі то парадокси нашого політичного життя. Але незалежність України і інших республік стане реальністю і тоді всі мусітимуть скорше чи пізніше визнати їх як партнерів на міжнародній арені.

3 вересня 1991, вівторок вранці, метро.

Максимові уродини! Він уже вдома цілою родиною, мабуть, починає семестр. Спробую послати йому привіт електронічною поштою. Коли був у нас, я купила йому в дарунку чобітки, кілька сорочок — але убрання відповідного не могли знайти, тим більше, що потрібні кравецькі поправки, а на це не було досить часу. Отже ми з ним домовилися, що він купить собі — за наші гроші — костюм у Торонто.

В Москві проходить з'їзд народних депутатів СРСР. Пробують переформувати стару імперію, залишаючи якісь центральні структури. Але загальна думка така, що рішальний голос тепер матимуть незалежні республіки (вже 10 проголосило незалежність). Дехто

думає, що деякі центральні структури (оборона, контроль над нуклеарною зброєю, деякі аспекти закордонної політики) варто затримати, щоб запобігти хаосові, громадянській війні та можливо експанзивності нової Росії. Може й так. Адже й економіка республік так зі собою пов'язана, що повна незалежність навряд чи в таких умовах можлива. Але нехай би це була спільнота на зразок Європейської, не більше — дай Боже!

Вікенд повністю посвятила Остапові й господарству. В неділю їздили на пікнік на Михайлівку (перший вихід Остапа “на люди”); вчора були в нас на обіді гості: Мирослав, який тількищо повернувся з України, та Рися Голод (що тепер гостює в дочки, але незабаром їде додому — і обіцяла передати Улянці деякі речі, що їх вона тут забула та й фотографії). Мирослав каже, що проголошення незалежності викликало менше еuforiaї, як декларація про суверенітет. Мабуть, люди не здають собі справи з того, який важливий акт 24 серпня! Нарікав, що там усі були “в відлиху”, на вакаціях, що приятелі не виявляли йому такої уважливості й допомоги в побутових справах, якої чекають від нього, коли приїздять до нас до Америки.

4 вересня 1991, середа вранці, метро.

Живу Україною. Вранці о 6-й будить мене радіо вістями про з'їзд народних депутатів СРСР, в полудне западаливо читаю *Нью Йорк Таймс*, де тепер багато місця присвячено темі “Soviet turmoil” і де часто, між рядками, можна знайти щось і про Україну (напр. вже двічі друкували виступи Юрія Щербака в імені українських депутатів). Увечорі слухаю вістей від 6 до 7ої, а потім від 10 до 11 пробую зловити на коротких хвилях передачі з Києва, з Москви, а також BBC і Voice of America. Щораз частіше вже мені вдається — і так два дні під ряд вдалося мені зловити Київ. Нажаль, вони тільки коротко подають вісті на початку програми, а решту присвячують іншим темам. От вчора були народні пісні, що їх любив Шевченко, а передучора — репортаж про українців у Бразилії. Тепер, коли я вже знаю, де, коли і як їх ловити, поспробую точно о 10-ій, щоб встигнути на вісті, бо це саме головне.

У висліді емоцій, пов'язаних з історичними подіями, написала вірш “Лист до Ріо”, що в ньому більше політики, як поезії — оттакий собі відгук з приводу незалежності України, що нав'язує до знаменитого образу Віри Вовк з її Триптиха: “Жонглер водить пальцем по глобусі, а нас там нема...”

П'ятниця, 6 вересня 1991, метро.

Дивилася вчора вночі на “town meeting”, що його зорганізував Peter Jennings. Горбачов і Єлцин, сидячи поруч під канделябрами Кремля, відповідали на питання американців з різних міст США. Між тими, хто питав, було чимало людей чужого походження, серед них український священник і молода українка Ільницька, кубинський імігрант, втікач з СРСР, єврей з Брайтон Біч ітп. Священник питався про релігійні переконання Горбачова і Єлцина, Ільницька — про дітей Чорнобиля. Найбільше вразила мене їхня відповідь на питання про олімпіаду. Виявляється, що вони обидва думають, що СРСР може й надалі

мати одну репрезентацію! Це мене дуже здивувало, обурило і зажурило. Не справа в спортових змаганнях, але в імперіяльній їхній ментальності. Якщо вони не поступилися республікам у такій дрібній справі, то що тоді думати про важливіші речі?

Вчора закінчився з'їзд народних депутатів, погодившись остаточно на новий плян Горбачова/Єлцина перетворити СРСР в нову спільноту. Радити має рада, що складається з Горбачова і лідерів республік. Має бути двопалатний парламент. Подробиці, маю надію, прочитаю в сьогоднішньому *NYTimes*.

Дуже хочу поїхати завтра на Союзівку на З'їзд Зальцбуржан. Остап маєтсья добре, Віра вернулася вже з вакацій, отже в разі потреби могла б йому допомогти. Хочу поїхати сама, хоч маю пропозицію їхати з Максимовичами. Але якщо поїду сама, зможу виїхати пізніше і повернутися скорше — не буду з ніким зв'язана.

8 вересня 1991/ год.2 вранці (друга, ніч!). Союзівка.

Остап намовив мене їхати не самій, а з Максимовичами. Прибули на полуденок — без пригод, якщо не рахувати двох дрібних (але повчальних на майбутнє) з окулярами: сонячні забула в своєму авті, яке залишила під хатою Максимовичів (а може в їхній лазничці?) — а мої окуляри до читання мені створили проблему, бо вилетіла шрубка і довелося їх направляти ниткою.

На з'їзд приїхало досить багато людей, в тому числі і такі мої приятелі, як Ліда Гумінілович, Орест Чуйко, Міра Клименко (з Торонто), Павлусь Палієнко з North Carolina, Ара Каменецька з Каліфорнії, Іван Собчук з Сан Дієго чи з Іліной (він має дві адреси, тим разом їхав, здається, з Шікаго), Сергій та Ева Сахаруки з Массачузетс, Юрко Мішалов (тим разом з жінкою і сином-бандуристом) з Австралії, Валя Гурська з чоловіком з Сиракюз — а крім них повна заля добрих старих знайомих: Генко Змий, Богдан Гайдучок, Владко Воловодюк, Любко Курилко і багато інших. З близьких мені людей немає покищо Христі Кушнір, Ірки Стецури, Наталки Томцьо — але найбільший брак, звичайно, Лялі, що її вже ніколи не буде. Померли вже також Богдан Підлуський, і зовсім недавно, Василь Палієнко.

Після полуденку відбулися збори. Організаційні справи зайняли всього кілька хвилин, але збори затягнулися пару годин, бо в центрі уваги всіх була Україна. Іван Головінський зробив коротку доповідь, а потім багато колег спонтанно висловлювали свої думки, турботи, ідеї — що робити, як помагати. Було зворушливо бути учасником цієї дискусії — була вона дуже речевою, конструктивною, майже без мелодраматичного патосу, з величезним виявом турботи за батьківщину і бажанням допомогти. Сказала я Іванові Головінському, що тим разом, як ніколи, я повністю згідна з думками висловленими в його доповіді, де він — на диво — висловив думку про консолідацію всіх сил без уваги на ідеології ітп. У виступах не було ні сліду партійного фанатизму, часто повторяли думку, що Україні не потрібно казати, що там треба робити, що не треба накидати своєї думки, а допомагати тут — натиском на наш уряд, спровадженням студентів ітд.

Увечорі відбувся бенкет з програмою, що в ній виступали дві співачки, бандурист Мішалов (справжній майстер інструменту, але дикція в нього не досить чітка для речитативи дум), Мирослав Семчишин, Аня Максимович і я. (Я прочитала в пам'ять Лялі “Південнокаліфорнійський реквієм”).

Після бенкету — забава. На велике здивування самої себе, я — не зважаючи на мої каліки-ноги — танцювала і то як! Мої замшові чорні черевики дозволяють моїм кісточкам якимось безболісно вкрутитися в черевик і — viola! спробувала раз затанцювати і побачила, що можу! Танцювала з Максимовичем, Павлом, Орестом, але найбільше з Іваном Собчуком, який не обмежувався тангами і вальсами, а брався навіть за польку... Він дуже добре веде у танку і мені з ним добре танцювалося, аж голова крутилася. Це, між іншим, його форте — бо у виступах у дискусії вранці він виявив свої слабості, а не силу — незорганізовану балакучість, брак реальної конкретики, що в людини його професії трохи навіть дивує... Але дансер з нього — першорядний, це йому треба признати.

Мені така розвага добре зробила — я відпружилася, провела пару годин на сердечній розмові з Валею, з Лідою, з Евою — мені цього конечно було потрібно.

Гурський, між іншим, виглядає, якби повернувся з того світу. В нього рак, перейшов кілька операцій. Але недавно їздив до Києва і це дуже підняло його на душі. Сказав мені, що Микола Жулинський вже перебрав обов'язки Дзеверіна.

Вівторок, 10 вересня, метро.

Остап мою відсутність перебув добре — ходив з Вірою на обід до ресторану. Я просила Віру, щоб взяла його до кіна, але з кіном не вийшло, бо Віра була зайнята. Дуже я їй вдячна, бо через неї я могла спокійно поїхати. Числила також на Мирослава, але виявилось, що він мусів їхати до Конетікат, отже на вікенд не було його вдома.

Мені він [Остап] зараз у першій розмові випімнув, що я не використала належної членам УНСоюзу 25% знижки (я про це й не подумала!), а на другий день нарікав, що я, мовляв, з'їла шинку, що її він запланував дати на другий день до ключок... Не кажу вже про те, що коли я вчора в розмові по телефону сказала, що на з'їзді був Дячук і що він перейшов вже кілька разів angioplasty і чується добре, Остап накинувся на мене з криком, чому, мовляв, я говорю про хвороби і тим його денервую? Про те, щоб рішився на візиту до кардіолога, трудно й говорити. А це значить, що він полягає тільки на Дикого, який на сліпо тільки попереписував рецепти, що їх дали кардіологи в Урбані... Думаю, що Остапові потрібний спеціаліст, який точно контролював би ліки, що їх він приймає, зокрема ж, щоб запобігати концентрації води в організмі. Але з ним про це й говорити не можна, а сам він не хоче нічого про ці справи прочитати, навчитися. Колись з криком переконував мене, що навіть як йому не можна було брати аспірини, то Bufferin він може брати, бо це що інше.

11 вересня 1991, середа, метро.

Вчорашній день пройшов під знаком PERU. Вранці прийшов на попередньо замовлену візиту David Snelbecker — молодий докторант-економіст, що їде як відпоручник PERU до Києва і буде працювати в Україні 10 місяців. Я мала вже для нього приготовлені деякі матеріали: поточну, доповнену найновішими даними, бібліографію Joint ventures & foreign investment in Eastern Europe та Bibliographic Alert no.2 — речі, що їх я тепер спеціально готую з думкою про PERU. David був дуже задоволений своєю візитом, показала я йому різні правничі матеріали, що стосуються Східної Європи, подарувала два випуски *SEEL* (передплата на цей інформаційний листок про *Soviet and East European Law* коштує за 10 випусків — 250 дол., отже кожне число має вартість 25 дол., якби його хотів купити окремо), поінформувала про книжки Коропецького, Marples-a, тощо.

В полудне нарешті мала змогу переглянути свою електронічну пошту. (Попереднього дня не мала доступу, бо університет запроваджує якісь security devices на комп'ютери і це ускладнює справи, бо добре не діє. (Маю вже два passwords — первісний Stefanko довелося через ці нові охорони замінити на довше Stefanivanko, але покищо нова система ще не діє). Прийшло від PERU, тобто від Jim-a Cashel-a два цікаві і довгі листи-документи. Один про новини з Києва, другий — довжелезний огляд і документація про те, як у час заколоту в Москві діяла електронічна пошта на комп'ютерах. Модерна технологія перемогла навіки залізну занавісу.

12 вересня 1991, четвер, метро.

У вчорашньому *Philadelphia Inquirer* на першій сторінці стаття: “No longer a cog. Ukraine building its own machine”. Заголовок у продовженні (стаття досить довга!): “Ukrainians begin the work of constructing a nation.” Автор: Steve Goldstein (той самий, що приходив до мене збирати матеріали про Ліну Костенко!). В статті мова про Міністерство Закордонних Справ України, що потребує обсадити пости 350 дипломатами, про недалекий приїзд до США української делегації на чолі з Кравчуком, про справи економіки, грошей, національної оборони, грудневих президентських виборів. Проблеми тільки починаються, але нарешті ми будемо, як усі нормальні люди. Щоб тільки не стався якийсь вибух, якась революція — бо це може в зародку вбити нашу молоду демократію.

13 вересня 1991, п'ятниця, метро.

Заповівся сьогодні на полуденок Іван Коропецький. Час мені не дуже догідний, бо маю о 2-ій конференцію з новим професором міжнародного права, Edwin-ом Smith-ом. Ще його взагалі не зустрічала, не знаю навіть як виглядає. Але він — моя відповідальність, в числі кількох професорів, що для них я — головний контакт з бібліотекою. Шкода, що доведеться полуденок з Коропецьким скоротити. А він, мабуть, має якусь справу. Може хоче говорити про Американську Асоціацію Україністів (постав скандальний двоподіл через те, що Фізер і Грабович не могли знайти спільної мови!). Незабаром УВАН влаштує в Нью Йорку велику конференцію економістів, але Коропецький участі в ній не приймає (може тому, що участь бере В. Бандера?) Ах, ті наші амбіціонери! Принаймні тепер, коли треба консолідувати всі сили для праці, могли б забути про особисті урази й

амбіції. Поки наші люди не навчаться толерувати один одного та співпрацювати в ім'я вищих всепоєднуючих інтересів — як можна сподіватися успіхів у державотворчій роботі?

Я цими днями досить втомлена — часом ледве тримаюся на ногах. Лягаю до ліжка вже десь біля 11-ої — мови нема, щоб я ввечері могла сісти за комп'ютер і щось робити. От маю готову написану вже рецензію до HUS на Винара і не маю сили її викінчити (футнотами ітд). Може зроблю це на вікенд.

Телефонувала вчора до Ірки Стецури і до Христі Кушнір, бо їх не було на з'їзді. Ірка зайнята музикантами з України і їде на цілий жовтень в Україну. Христі я не застала, говорила тільки з Юрою. Христя біля Союзівки (аякже!) — на з'їзд не поїхала, нібито через якісь родинні перешкоди, але також тому, що на когось ображена... Tant pis!

17 вересня 1991, вівторок вранці, метро.

Прийшло вчора запрошення на бенкет “в честь голови Верховної Ради України Леоніда Кравчука”. Бенкет у Waldorf Astoria, 28 ц.м. ввечері. Вступи по 100 дол. від особи. Дуже мала б охоту поїхати. Навіть транспорт є, бо Коропецький запропонував місце в своєму авті. Остап виявляє велике бажання їхати. Але саме це, мабуть, перерішить справу. Для нього, на мою думку, така ескапада — надмірне зусилля. Пару годин їзди до Н.Й. — пару годин бенкет — і подорож уночі назад додому. Це занадто. Адже він досі тільки один раз був на пікніку і один раз на доповіді в Центрі (Поповича) — боюсь, що виїзд до Нью Йорку та ще й на пізню імпрезу (початок о 7-ій вечора) — не дуже вказаний. У висліді, думаю, що з поїздки доведеться зрезигнувати і мені. Шкода.

Снилик надрукував мій вірш “Лист до Ріо”. Думаю, що в ньому треба буде замінити рядки “коли мрія приречених стає буденною дійсністю” на “коли мрія приречених стає рутинною, прозою”.

23 вересня 1991, вранці, метро.

Вчора провела день у Вашингтоні на маніфестації, що повинна була б вплинути на визнання України урядом США. Поїхала я автобусом, разом з групою сеніорів. З-під УОКЦентру у Філядельфії виїхало майже рівночасно 5 автобусів — були ще інші автобуси з Філядельфії. По дорозі зустрічали кавалькади автобусів з Нью Йорку, з Нью Джерзі. Маніфестація відбулася в парку Ляфает, напроти Білого Дому. Зустріла я там Лясю Старосольську, якої давно не бачила, та сваху — Марусю Пасічник з Клівленду. Отже це доказ, що люди з неабиякою посвятою з'їхались, щоб заманіфестувати свою радість з приводу незалежної України та свої вимоги до американського уряду для її визнання. Такі самі маніфестації вчора відбулися в Шікаго та в Лос Анджелес.

Чи матиме наша вашингтонська маніфестація будьякий вплив? Чи була вона успішна? Я була трохи розчарована. Передусім, що людей було не досить, щоб щільною стіною

виповнити цілий парк. Тяжко обрахувати скільки нас там було — але навіть рівняти не можна до Шевченківської маніфестації з нагоди відкриття пам'ятника в 1964 році. І все це відбулося в самому тільки парку, без походу вулицями — отже мало хто з вашингтонців бачив українців і знав про що йшлося. Що важніше: не прибули запрошені сенатори, конгресмени — прислали тільки привіти. Самого президента в Білому Домі, очевидно, також не було. Не бачила я телевізійних апаратів, хоч чула поруч, як репортер якоїсь газети говорив з якимсь рядовим учасником маніфестації. Прапорів синьо-жовтих було багато, але був і один червоно-чорний... Сумівці і пластуни були в одностроях, багато людей було у вишиваних сорочках і блузках, а то й повних народних одягах. Вчора на вечірніх вістях було кілька секунд коротке повідомлення з маніфестації в Чикаго — слава Богу, що не пройшло все безслідно. Побачу, чи преса матиме якісь звідомлення.

25 вересня 1991, середа, метро.

Їду до City Hall на jury duty. Але їду з думкою, щоб вимагати негайного звільнення і — маю надію — повернутися швидко додому. Маю до цього, нажаль, справжню, не видуману, підставу. Я вже вчора не пішла до роботи, бо зранку виглядало, що Остапа може доведеться везти до шпиталю. Пробудилась я о 5-ій вранці, дивлюсь: в його спальні світло. Пішла запитатися. Чуюся погано — сказав. Болить у грудях. Зокрема, коли брати глибокий віддих. Потелефонувала я до Дикого. Казав взяти два Tylenol, нітрогліцерин, почекати, чи це pomoже. За годину подзвонила я йому знову: біль не уступив, але пацієнт на диво спокійний, тиснення крові і пульс нормальні. Отже на “Emergency” ми не поїхали. Десь біля 9-ої Дикий прийшов, збадав Остапа, сказав, що чути якесь хрипіння в легенях. Дав йому Demerol, казав взяти подвійну дозу Lasix. Під вечір чувся ліпше, але температура піднеслася до 100°F. Про це я сказала сьогодні вранці Дикому. Можливо, треба буде записати й приймати антибіотики. Покищо полягає на Tylenol-і.

26 вересня 1991, метро, вранці.

З jury duty мене звільнили одразу (є спеціальний Commissioner, що ці справи вирішує). Я вирішила “умлівіч”, що мені треба на пару годин піти до праці. З бюро зразу потелефонувала до Остапа. Довго не відповідав на телефон, я трохи хвилювалася, але виявилось, що був у лазничці. Потішив мене, що чується значно ліпше, і що я зможу залишитися на роботі до кінця дня. Була до 4-ої — не взяла перерви на полуденок. Досить напрацювалася, з болем голови втомлена прийшла додому годину раніше. Але навіть вістей не могла уважно слухати, така була втомлена. Подзвонила тільки до Лабуньків, щоб привітати Марійку, яка передвчора повернулася з України. Наша з нею розмова була відносно коротка, але вона багато сказала цікавого. Напр. така характеристика Печеніжина, рідного її села на Гуцульщині, де вона пробула кілька тижнів. Перед війною, каже Марійка, там були читальня, хор, дві оркестри, союз Українок, Сільський Господар, ще якісь організації — і всі активні. Тепер є тільки клуб, куди молодь сходиться, щоб випити. Люди нічим не цікавляться, вісті доходять пізно. Але з харчами не так погано, як ми тут думаємо — їсти мають що. Натомість трудова інтелігенція, що цікавиться українськими справами і віддає свою енергію якійсь культурній роботі — часто не має

часу стояти під час дня в чергах за харчами — і у висліді не має часом з чого зготовити обід. Давала конкретні приклади людей в Коломиї, де вона пробула кілька днів.

Сьогодні Остап — після доброї ночі — чується добре, ніщо його не болить. Звечора вчора його прочистило. Може це і справді був якийсь *virus*?

Вівтопрк, 1 жовтня 1991, вранці, метро.

В суботу в готелі Waldorf Astoria відбувся бенкет в честь Кравчука. Рудницький проводив програмою, промовляли Стахів і Кравчук, була і мистецька програма. Людей, кажуть, було 600-800. Ми не поїхали, але Остап в суботу чувся добре і жалів, що він не в Нью Йорку. Була нагода — бо Коропецький запрошував до свого авта, але я боялася, що це Остапові за велике зусилля. Повинна була поїхати сама, але дотримала солідарности, щоб йому не завдавати жалю. У висліді ми обоє мали поганий настрій, втрачену нагоду.

В неділю пішли з Вірою в кіно (вперше після повороту з Урбани!) *Chateau de ma mere* — оригінальна віньетка, по мистецькому зроблена. Тільки французи вміють щось таке створити. В Голівуді такий сценарій хіба висміяли б! Дитинство, *recherche du temps perdu*, навіть герой-хлопчик називається Марсель.

Вчора пополудні прийшов до мене пакет з Едмонтону — formatted print-out моєї ULE65A. Надруковано дуже чітко і чисто, на лазерному принтері, але друк дуже дрібний, вся ця величезна робота вмістилася на нецілих 200 сторінках. Почала робити коректу.

Вечорі тепер часто витрачаю, щоб знайти на коротких хвилях Київ. В СРСР змінили час, може і це вплинуло. Вчора пробувала о 9, о 10, о 11-ій. Києва не зловила, але зате зловила Радіо Свобода від 11 до 12 і довше — я пізніше не слухала.

У Філядельфії сьогодні — Павличко. Має один виступ у місті, другий — ввечері перед українською громадою в Центрі. Може підемо.

Четвер, 3 жовтня 1991, метро, вранці.

Взяла собі вчора хворобовий день і цілий день провела вдома. Не так з уваги на простуду (але це теж — потрібно мені було трохи виспатися і відпочати), як передусім тому, щоб присвятити час коректі ULE65A. Надрукована ця робота дуже дрібним шрифтом — мою велику працю вмістили на нецілих 200 сторінках! Маю надію, що не пізніше як у понеділок я зможу готову роботу відіслати, щоб прискіпити її друк.

Біленко прислав п'ять чисел журналу "Ukraine", в тому числі і лютневе з моєю статтю і його перекладом мого вірша. Ношуся з думкою, щоб почати в *Ukraine* рубрику — своєрідний Current awareness з англomовної літературної україніки. Можна б це назвати напр. Western Literary Ukrainica in English: a bibliographic alert. Може це за "stiff" для популярного журналу? Ще подумаю. New Western Publications on Ukrainian Literature? На

першу пробу хочу написати коротку нотатку про появу таких речей, як збірки поезій Костенко і Калинця, симпозіум про Костенко в *Can. Slav. Papers, Literary Exile* і книжку Сокола. Візьмусь за це після коректи. Запропоную Біленкові робити це регулярно. Думаю, що погодиться.

Понеділок, 7 жовтня 1991, вранці, метро.

В п'ятницю ввечері викінчила коректу ULE65A. Наперед прочитала уважно весь текст від початку до кінця, тільки вряди-годи перевіряючи нумерацію записів. Помітила і виправила деякі дрібні помилки, в тому числі і кілька таких, що були недоглянуті в моєму оригінальному варіанті. Змінила running title, що його вони додали, ітп. Але, прочитавши все до кінця, я вирішила звірити деякі позиції за покажчиком. І що показалося? Вже першої і найважливішої позиції хронологічного покажчика в тексті — не знайшла! Придивившись уважно, зрозуміла: бракує цілої теки записів, що починаються літерою P! Ну, це така поважна помилка і можлива вона тільки на комп'ютерах! Це мене схвилювало — найбільше той факт, що я у первісному читанні цього не помітила! Звірила ще раз нумерацію всіх позицій, щоб впевнитися, що чогось не бракує. Ні. Тільки всіх записів від A536 до A563. Факт, що друкують просто з мого диска, присипляє увагу, адже всіх позицій таки не можна звірити. Маю надію, що чогось не пропустила. Сьогодні хочу відіслати Юркевичеві коректу, щоб не затримувати друку.

Суботу посвятила господарським справам (купівля харчів, згортання листя на городі). В неділю Лабунька і Рудницький говорили в Центрі про свої враження з України. Мені було дуже цікаво, хоч Остап висловився трохи критично: мовляв, хаотично, незорганізовано.

Вівторок, 8 жовтня, метро, вранці.

Сьогодні має приїхати Тарас Кульчицький, а ввечері в УКУ — виступ Романа Федорова з дочкою. Є можливість, отже, що в нас на нічлігу буде троє гостей. Побачимо. Тарас буде напевно, чи Федорів залишиться на ніч — ще побачимо.

Ія з малою Ніною і цілим своїм ентуражем (+Силвія, +її дитина) повернулася додому з Монтани. Праця над фільмом ще пару тижнів буде продовжуватися, але вже на місці. Вона дуже задоволена з цієї праці, но і довела, що може перебороти труднощі і перепони. Вони всі троє плянують приїхати до нас в часі Дня Подяки. Ніни ми не бачили ще від її христин, а їй також треба познайомитися з Дідом і Бабою, поки ми ще живі. Фактично з обома Дідами і Бабами — всі ми тут разом у Філядельфії. Марко потелефонував, щоб нас про це повідомити, помітно задоволений, що Ія та Ніна вже з ним разом.

Середа, 9 жовтня 1991, метро, вранці.

Тарас приїхав досить швидко. Коли я телефонувала Остапові вполудне, він уже був. Сам знає, як приїхати поїздом з летовища, з ним нема жодної мороки. Я рада, що він приїхав — Остап матиме пару днів товариство, можуть собі говорити про молодість і Академічну

гімназію. Одне, що мене трохи дивує, це Тарасів брак справжнього зацікавлення українськими справами. Свободи, напр. він не передплачує — хоч вже пару разів дописував до неї про якісь локальні українські справи в Сан Франціско. На виступ Федорова з нами не пішов, хоч для приїжджого українця із Сан Франціско — це повинна була бути цікава атракція.

Федорів виступав хаотично, непередбачено. Але спонтанний його виступ, що почався досить нетактовно й нерозумно від тверджень, що ми, мовляв, не приїхали збирати гроші, що знаємо, що люди в діаспорі мають уже досить цих приїздів і що вони “беруть копійки” — поступово перетворився на розповідь про те, що він пише і як, і коли він почав говорити про те, як він знаходить свої теми (пише він, здебільшого, історичні романи й повісті), про своє захоплення фольклором, демонологією — стало цікаво слухати. Про політику мови, тим разом, майже не було. З Романом Федоровим виступала також його дочка Оксана Ходак, етнограф-фольклорист по професії, що є тепер редактором журналу “Літопис Червоної Калини”.

На нічліг до нас прийшов Федорів сам. Його дочка та Ірина Дибко, що їх привезла, пішли ночувати до родини Оксаниного чоловіка, що живуть у Філядельфії. Я використала побут у нас Федорова, щоб подарувати йому “Самотнє місце під сонцем” та сто доларів — на папір для *Дзвону*. Коли він сказав, що на мене чекає гонорар, я дала на письмі доручення, щоб ці гроші також перерахувати на фонд паперу для журналу.

П’ятниця, 11 жовтня 1991, вранці, метро.

Весь вечір присвятила Тарасові й Остапові. Після доброго обіду (вареники з м’ясом, український борщ — заздалегідь приготовані й заморожені + свіжі гриби), сіли до розмови при музиці у вітальні. Пройшло пару годин. Я переглядала старі *Свободи* (шукала за новинкою про Стратілата, який приїхав до Америки й передучора до мене телефонував). Знайшла також іншу новинку; про новий гумористичний журналик *Всесміх*. Кажу Остапові: знаєш, я пішлю їм чек на 15 дол. на піврічну передплату, побачимо що це таке. А Остап: А що можуть і вміють якісь нікому невідомі люди? Я розумію — Козак — майстер карикатури, та й відомі його співробітники — самі аси: Нижанківський, Керницький, Понеділок. — Я сказала: так, але це вже — історія. Лис Микита вже не виходить і добре, що перестав виходити, бо Козак вже сенільний, втратив контакт з життям, друкував уже всякі несмачні антисемітські жарти — було соромно. А молодих треба підтримати, може якраз їм вдасться, може і вони стануть колись славними... Накинувся на мене піднесеним голосом, з поденервованим криком... Потім Тарас мені сказав: з ним треба уникати таких розмов, він тебе виховав з дитинства і не може стерпіти, що ти маєш якусь власну іншу думку. Це так якби учень вчив учителя.

Оттаке. Чи є теми, що про них можна нормально говорити? Чи взагалі моя роля в “розмові” тільки слухати (всоте!) монологів про пригоди гімназистів Академічної гімназії і отця Льоля Шпитковського?

У висліді — я всю ніч не спала і втомлена їду на роботу.

Понеділок, 14 жовтня 1991, вранці, метро.

В суботу завезли кілька книжок до Центру, де готується посилка книжок для Академічної Гімназії у Львові (2 т. Пачовського, 12. Слово, Остапові сонети, моє Самотнє місце, ОТ-показчик, Нац. рев. в поезії). Хотіли купити квитки на концерт-бенефіс Чорнобиля. Не було. Казали купувати в касі Academy of Music. Зробили велику купівлю харчів в Genuardi. Решту часу зайняли hearings в Конгресі в справі номінації Clarence-a Thomas-a на суддю Найвищого Суду, та праця на комп'ютері. Завдяки Марилі, що перебрала мій курс, я маю “вільну голову” не забиту правом і у висліді написала вже дві статті (review-article на Винара до *HUS* і теж в п'ятницю-суботу — статейку-новинку про нові видання для *Ukraine* — Kostenko, Kalynets, Sokil, Literary Exile).

В неділю поїхали до міста на концерт до Academy of Music. Остапові, як звичайно, трудно було рішитися (якби не я, він мабуть нікуди не ходив би, і не тільки задля вигоди, що я повезу його автом, але через брак ініціативи і творення гідних Пруфрока “екзистенціальних дилем”, іти чи не йти, запинати гудзики чи ні. Але я сказала, що я йду, бо це бенефіс для дітей Чорнобиля, квитки по 100 дол. найдешевші (були і по 300, і по 500) — отже треба підтримати. Хоч програма, зразу було видно, не вартувала не тільки грошей, але навіть зусилля. Співачка Roberta Peters — добра співачка з іменем, але вже підстаркувата, голос уже “зіспіваний”, були два хори: т.зв. Український Національний Хор, що ним диригує Дялбога, і американський хлоп'ячий хор — обидва аматорські, не дуже добрі. Найліпше вийшов піяніст — молодий Слободяник, йому може 17–18 років, але грає першорядно. А в програмці забули його ім'я — недбала коректа, соромно! Людей на залі також було небагато, хоч, кажуть, що квитки для партеру були випродані, бо співспонсором концерту було американське лікарське товариство і лікарі вважали своїм обов'язком дати даток на добродійну ціль.

Середа, 16 жовтня 1991, вранці, метро.

Сенат 52 голосами до 48 затвердив номінацію Кларенса Томаса на суддю Найвищого Суду. Цим нарешті закінчилася мелодрама сенатських переслухань, що тримала мільони глядачів при телевизорах минулої п'ятниці, суботи, неділі. Аніта Гіл, професор права з університету Оклагома, поінформувала сенатську комісію, що кандидат на найвищого суддю, в час, коли був її шефом, допускався вульгарного sex harassment і цим її тероризував. Комісія спочатку злегковажила цю справу, але вістка дісталася до преси, зчинили великий крик, що мовляв, чоловіки-сенатори не доцінують важливості для жінок sex harassment, но і почалося. Викликали Аніту Гіл на публічне переслухання перед мільонами глядачів телебачення, також і Томаса, що заперечував категорично. Справа, очевидно, політична. Томас — чорний кандидат, назначений на місце попереднього чорного судді, Маршала. Але президент Буш, на диво, знайшов серед можливих чорних кандидатів такого, що є супер-консервативним, не вірить навіть в affirmative action, хоч користав з неї, як студент права на Yale. Отже проти нього всі ліберали, в тому числі і

більшість організацій чорних. Аніта Гіл — також чорна. Отже спектакль включав “героїв” одної раси — якщо, очевидно, не брати до уваги, що всі сенатори — білі. Я їх виню найбільше — зробили зі справи спектакль для публіки, на посміх цілого світу. Цікаво, що напише про це англійський *Економіст*.

Четвер, 17 жовтня, метро, вранці.

Працювала до 11-ої вчора над ідентифікацією віршів Ліни Костенко в Найдановій книжці. Марудна, кропітка ця робота доводить до болів голови — її треба розкласти на частини. Та ще й згас мені комп’ютер в тракті роботи, втратила частину записів, мусіла повторити. Маємо вдома *Проміння землі* та *Мандрівки серця*, але не маємо збірки *Вітрила*, а у *Вибраному* цих віршів нема. Маємо ще пару збірок пізнішого часу, напр. *Сад нетанучих скульптур*, *Маруся Чурай* ітд., але мені тепер потрібні — *Вітрила*. Оттаке. Це фактично дигресія, пов’язана із статейкою до *Ukraine*. Маю Найданову книжку під рукою, отже хочу її описати повністю. Але це 1990-і роки, а я повинна працювати над ULE80. Обіцяю собі, що не буду піддаватись спокусі братися за нові матеріяли... На 1990-их роках мені, мабуть, треба зупинитися. Навіть якби я жила ще з десятків літ і мала силу й енергію потрібну для цього діла — здоровий глузд каже, що треба викінчувати розпочате, заповняти лякуни — 1970-і роки, переклади і рецензії до 1965. Ich lebe mein Leben in wachsenden Ringen.

Понеділок, 21 жовтня 1991, вранці, метро.

В час вікенду написала статейку-новинку до *Свободи* про Gourman report п.н. Університети України знаходять високу оцінку. Інформація цікава, варто, щоб про неї знали. Це тільки ще один доказ, що в мене свобідніша думка, тому що не вчу цього семестра правничого курсу на PENN.

Позатим вікенд пройшов нецікаво, нудно. Нікуди не їздили, з ніким не зустрічалися. Єдиний вихід з дому — за харчами до крамниці в суботу. Думала я, що в неділю поїдемо або на пікнік на Михайлівку або на меч і пікнік на Тризубівку. Але Остап вийшов на двір і сказав: за холодно. Погода була по осінньому гарна і мені жаль, що не поїхали. Зачерпнула я тільки свіжого повітря, збираючи трохи листя в суботу та на короткому проході в неділю.

Моя велика приємність тепер — музика. Синтія позичила мені минулого тижня два compact disk-и Травіяти. Я так зачарувалася, що вирішила купити для себе — і ось це моє найновіше надбання. Для відпруження візьмуся знову за белетристику — позичила вже давно Валерія Шевчука — адже я нічого його досі не читала. Але покищо викінчую біографію Грушевського (*М. Н. — The politics of culture — Прумак-а*). Читаю по кілька сторінок, перед сном.

Середа, 23 жовтня 1991, метро.

Написала вчора ввечері листа Володимирі Мельникові і вперше вклала в лист 10-

доляровий банкнот, причепивши його до Максимової знимки з хлопцями. Побачимо, чи дійде.

На УКУ вчора не їздили. Там мали виступати якісь дві католицькі діячки зі Львова. Церковні роздори в Україні викликають в мене бунт і несмак. Замість думати про будову держави, про розв'язку основних економічних проблем, люди свою енергію, час і гроші знову спрямовують на церкву. Та ще й коли б справа була в релігії, в моральному відродженні народу. Цього потрібно. Людям потрібно віри. Але тут справа не в християнстві, а в церковних маєтках і впливах. Хто займе будинок церкви — католики, автокефалісти чи православні, що належать до московської патріархії? І ведеться боротьба, міжусобиці серед віруючих одного села, серед членів одної родини. Навіть в самій католицькій церкві є якісь непорозуміння між Стернюком, що був лідером підпільної церкви, і Любачівським — присланим з Риму архієпископом. Нагадується Ніцше: Коли я бачу, як поведуться християни, то я радий, що я не є одним з них.

Четвер, 24 жовтня 1991, метро.

Марилі три дні не було на роботі, не знаю, чи прийде сьогодні. Трохи простуджена. Зрештою, курс закінчила, може собі пару днів відпочати. Для деяких питань трохи її бракує, зокрема, коли треба вживати LEXIS чи WESTLAW, бо я в цьому не маю практики. Але назагал, на диво, її відсутність не посилює, а зменшує мій стрес на роботі. Всі три дні були дуже продуктивні і не такі напружені. Вона має дуже “tense personality”, непотрібно перенаголошує проблеми, а крім того, любить багато говорити: як не про сплетні, пов'язані з працею інших відділів бібліотеки та нашої директорки, то про польську політику (Вона затримала польське громадянство і ось незабаром братиме участь у виборах). В її відсутності я менше поінформована про те, що діється на інших поверхах, контакти мої з іншими відділами — хоч і дуже сердечні — то всетаки — спорадичні, отже я знаю менше про всякі інтриги, що в них Марилія знаменито орієнтується, не так з уваги на її власні безпосередні контакти з людьми, як через її чоловіка: адже в них удома наша бібліотека — в центрі уваги і він її інформує про те, що діється внизу, в загальному довідковому відділі. (Ран, між іншим, подавався на працю директора бібліотек апеляційного суду 3d circuit — платна була головокружна, щось понад 70,000 дол.! — але хоч він був між чотирьох фіналістами, то працю цю дістала наша колишня колега і моя добра знайома, Susan English, що була вміжчасі директором університетської правничої бібліотеки в Річмонд, Вірджінія, а потім директором одної з великих правничих фірм у Філядельфії — отже має великий адміністративний досвід).

ЛУТ вчора мав велику статтю про рішення Верховної Ради України творити власну 400,000-ну армію. Нас помітили!

П'ятниця, 25 жовтня 1991, метро.

Читаю перед сном “Дзигар одвічний” Валерія Шевчука. Спочатку не дуже мені подобалося — Дрозд видався мені ліпшим і модернішим письменником. Але починаю

розчитуватися і бачу, що Шевчук вміє цікаво змальовувати психологічні портрети людей.

Бібліографічна робота дає деякі “fringe benefits”. Щоб ідентифікувати деякі переклади Костенко, я переглянула кілька її книжок і при тій нагоді прочитала цілу низку поезій, деякі — вперше. Її лірика, тим разом, зробила на мене більше враження, як колись давно. Колись мені здавалося, що її форте — нарративна поезія, як Маруся Чурай та громадянська лірика а la художник Верне, ітп. Але бачу, що я недоцінювала її любовну лірику. В ній криється велика сила почуттів — це вияв не альбомної декларативності, а справжня Leidenschaft... Але натрапила я і на вірші, що викликають в мене заперечення. Її категоричне “музики Сальєрі не бува” — це думка точно протилежна до моєї. Тільки Сальєрі, пересічний музикант, міг розуміти й оцінити, що Моцарт — геніальний. Такі, як Сальєрі — творять культурний процес, мільє, в якому можуть народжуватися і творити генії. Пишучи про Ярошинську колись, я сказала: велика література потребує і малих письменників. Костенко має колосальне “ego” і, вважаючи себе самою за генія, має тенденцію знецінювати все інше. А що таке — геній? Ось недавно в *Літ. Україні* Ліна написала статтю про генія, з приводу роковин Лесі Українки. Тільки історія поставить всіх на їхні місця. Чи Леся Українка — геніальна? Це питання щонайменше контroversійне. І тільки в нас чомусь дуже всі люблять користуватись терміном “геній”.

П'ятниця, 25 жовтня 1991, метро, ввечорі.

Нетерпляче чекаю на свій вихід на пенсію — ще один рік і два місяці. Рішення зробила, що від січня 1993 року я вже буду free lance і працюватиму тільки для себе. Час тікає — скільки мені ще жити? І як довго ще служитимуть мені очі, щоб могли працювати? В найліпшому випадку — нецілий десяток літ — не досить навіть, щоб за найбільш сприятливих умов викінчити заплановану бібліографію... Професійна моя робота приносила мені колись багато задоволення, я ще й сьогодні часом відчуваю певну дозу сатисфакції, постійно вчуся, завжди на живчику життя, au courant. Цього мені напевно трохи бракуватиме. Але останнім часом я відчуваю менше задоволення, а часом ледве стримую своє критичне наставлення до багатьох справ, не хочу надмірною критикою і отвертістю зіпсувати собі атмосферу останнього року. Багато чого мені не подобається. Відколи директором стала Liz Kelly, атмосфера нашої праці різко змінилася. І не тільки тому, що всі ми навантажені працею по самі вуха. Збільшення продуктивності було потрібне, бо деякі працівники собі роботу легко важили і не використовували часу на корисну професійну роботу, як це робила я. (За часів Слона я, наприклад, маючи більше часу, опрацювала й надрукувала свою анотовану бібліографію — 500 позицій — *German Books on American Law*).

(продовжую ввечорі вдома):

Але Liz перетворила нашу бібліотеку в інституцію, що вимагає від працівників (очевидно, тільки від професійних працівників, що не репрезентовані жодною профспілкою!) 100-відсоткової відданості, 24 години на добу. Всі інші справи — родина, діти, hobby, відпочинок, розвага — мусять уступити потребам бібліотеки, що має пріоритет, Сама Liz

залишила чоловіка в Ілліной і хоч подружжя не розпалося — вони себе вряди годи відвідують — то що це за родинне життя? Праця, кар'єра на першому місці. І зацікавленість інших в неї немає. Підбирає вона собі співробітників такого ж типу. Marie Newman, що стала не так давно Associate director for public services, щоб робити кар'єру в нас, покинула чоловіка в Нью Йорку. Купила хату в Нью Джерсі, куди спровадила двоє своїх маленьких дітей, що до них найняла опікунку, чоловік нібито має приїхати і буде доїздити до Нью Йорку до праці — одне слово, скомплікувала життя всій родині задля того, щоб робити кар'єру. Мариля і Ран працюють тільки й живуть, всі розмови в них вдома і поза домом тільки про Biddle Law Library. І всі ці люди готові залишатися вечорами, приходити до роботи в суботу-неділю, брати участь в різних “party” у вечірніх годинах, промощуючи собі кар'єру ітп. Навіть відпочинок і розвагу часто проводять у своєму товаристві — ходять разом на обіди до ресторану тощо. Все це нагадує мені пісеньку: “I sold my soul to the company store”. В такій атмосфері я — що стараюся кінчати працю о 5-ій і що не радо приймаю запрошення на всякі extracurricular activities — чуюся незручно і звертаю на себе увагу. Колись давніше я ще вряди-годи брала участь у всяких Roberts lectures, семінарах, і “parties”, але від минулого літа я стараюся присвячувати бібліотеці тільки конечний мінімум, бо знаю, що вдома чекає на мене Остап, який і так цілий день сам, а його, очевидно, не збираюся тягати нікуди в нецікаве і неприємне йому товариство тоді, коли для нього — кожний вихід з дому є неабияким зусиллям.

Крім того мені багато інших справ не подобається. Liz більше уваги звертає на всякі extracurricular activities, що дають бібліотеці добрий “image”, як на щоденне ведення бібліотеки. У висліді — багато справ занедбаних, не припилюваних. Я вже на початку її каденції висловила пару разів негодування, що напр. весь професійний персонал годинами сидить на засіданнях, а клієнти чекають на обслуговування... Може моя критика трохи допомогла, бо тепер тих засідань менше. Також фінансове господарювання залишає багато до побажання. Зокрема це видно в комплектуванні фондів. Великі гроші видаємо на дублювання всяких не-правничих журналів (напр. *Journal of American Medical Association* — *JAMA*, *British Journal of Psychiatry* і ціла низка подібних) — що є вже в загальній бібліотеці — тому тільки, що котрийсь з наших професорів має в них зацікавлення — а натомість не маємо грошей на наукові правничі журнали міжнародного засягу, що їх ніде в околиці немає. Багато часу витратили, опрацьовуючи Selection Policy, але встановлених критеріїв не тримаємося, рішення робляться арбітрарно, з дня на день, без далекої перспективи на майбутнє. А взагалі буденні справи бібліотечної рутини, housekeeping, не втішаються увагою адміністрації, бо вони не пов'язані з ефектом. І так, напр. виявилось недавно, що потрібне доповнення періодики — числа, що їх нам вкрали, не віддали або загубили — коштуватиме між 20–30,000 доларів! Колись про Harvard Law School ходив такий крилатий вираз: Harvard Law Library has a million books and half of them are missing! Про нашу бібліотеку також незабаром будуть говорити в такому дусі. Таке легковаження щоденної служби читачеві дуже мені не подобається. Liz перетворила бібліотекарів в апаратчиків, бюрократів, кар'єристів — і вони забули про основну роль своєї професії.

Понеділок, 28 жовтня 1991, метро.

В суботу возила я свого коханого до лікаря. З пригодами, але все добре закінчилося. Я не була ще готова, просила Остапа запустити мотор. Приходжу за 5 хвилин — дивлюсь, а світелко на GEN світиться червоним світлом. (Остап цього навіть не помітив, такий з нього тепер шофер. А навіть запитався: ну, то що, світиться так світиться!) Але для мене це був сигнал, що щось з авто негаразд. Сіли і їдемо на найближчу газолінову станцію. Авто їде, але відчуваю, що щось не так. Доїхали до станції. Викликала я механіка. Подивився — а то розірвався ремінь — дивуюся, справді, як це ми могли доїхати тих кільканадцять кварталів... (Колись таке сталося, коли я з Марком їхала з Бостону додому — сталося на головній дорозі і заки ми справу розв'язали, втратили добрих кілька годин часу). Механік заклав новий ремінь і ми до лікаря спізналися не більше як пів години. Були, очевидно, в Дикого. До спеціаліста Остап не хоче йти і я перестала робити на нього натиск. Чується він ліпше, і хоч кілька днів тому, каже, раптом потемніло йому в очах і він мусів сісти, то візита в Дикого, електрокардіограма ітп. виявляють, що стан його стабільний. Дістав вчора вакцину проти грипи.

Через цю візиту в Дикого, не поїхала я на похорон Юрія Старосольського — а мала добру волю й охоту це зробити.

В неділю (вчора) були на літературному вечорі пам'яті Оксани Керч, Ярослави Острук і Марії Струтинської. Пішли для годиться, не сподіваючись особливої приємності. Але вечір був гірший, як можна було передбачати.

Вівторок, 29 жовтня, метро (продовжую):

— Це була скорше лекція, як не треба писати. Найліпше вийшла Струтинська — бо вона була репрезентована не белетристичним твором, а спогадом про Окуневську. Єдина справді вартісна річ у програмі — це був виступ челистки Байрамової, що грала Шумана (а може Шуберта?), Губу та Рахманінова.

Довідалися прикру річ, що може мати неприємні наслідки і для нас особисто і для всієї громади. Марта Шиприкевич вже не є директором Української Щадниці. Леся Яцкевич, коли сповістила мені цю новину по телефону, сказала: вона щось не добре чується, терпить від болів голови. Але мені це було підозріле — і я запиталася кілька осіб, чи нема якихось поважних клопотів з банком. Виявляється, є. Були якісь нерозумні інвестиції, є втрати і рада директорів чи то примусила Марту до резигнації, чи взагалі термінувала її. Навіть чую, зверталися вже до Олеса Лабуньки, чи не був би він зацікавлений цією працею. Він тепер на безробітті, бо Chase Manhattan звільнив сотні працівників. Банки в Америці взагалі тепер у стані кризи. Вже пару років тягнеться фіяско з Savings & Loan. Досі думали ми, що наша Українська Щадниця не є в числі тих загрожених банкрутських інституцій. Але виглядає, що навіть консервативні інвестиції тепер — ризиковні. Навіть реальностевий ринок втрачає — а це колись була найпевніша з інвестицій. Маю надію, що наші гроші в Щадниці не загрожено — бо це була б справжня катастрофа. Але є забезпечення конт до суми 100,000 дол. — отже я думаю, що журитися тим, мабуть, не варто.

30 жовтня 1991, середа, вранці, метро.

Написала Віра Вовк. Це — відгук на “Лист до Ріо”. Та ще й який! Зворушливе єднання душ довкола радості, що нас єднає — України. Віра — у відповідь мені — і сама написала вірш, на цю ж тему, “невже ми справді маємо державу?” В її вірші, мабуть, більше поезії, як у моєму, хоч і він також, як і мій, свідомо змагає до прозаїчності... До цього вірша Віра додала ще один: португальський переклад мого “Бабиного Яру”, що має бути надрукований в якомусь бразилійському журналі. Обіцяла, що пришле. Це вже п’ятий переклад цього вірша (три російські: Сінкевіч, Каплана і Качуровського, мій власний англійський, і тепер Вірин — португальський). Це також радість і успіх. Колись варто буде включити ці переклади у книжку зібраних поезій — як доживу, може з нагоди 70-ліття?

Між іншим, за моєю намовою, Остап готує збірку своїх зібраних поезій, вже навіть переговорює із Зінкевичем у справі друку. Це мене тішить. Я йому пропонувала, щоб навчився вживати комп’ютер, адже він мусить і статті і вірші кількакратно переписувати — але він вперся, що не хоче вчитися, що йому вистачає друкарська машинка... Машинопису він, очевидно, мені не показує, мабуть пішле його просто до друкарні, не порадившись нікого перед тим. Але мене вже це перестало дивувати — звикла вже.

31 жовтня 1991, вранці, метро.

Вчорашній *NYT* мав на першій сторінці велику статтю: “Ukraine is now serious in its drive for independence.” Автор — Шмеман (Serge Schmemann). Це була для мене несподіванка — адже в центрі уваги всього світу тепер — конференція Середнього Сходу, що відбувається у Мадриді, де тон надає Буш і американський секретар закордонних справ Бейкер, де присутнім є (чи не востаннє?) “президент ССРСР” Горбачов (Буш його ще трактує поважно, але преса порозумнішала (“he doesn’t have a country anymore”) і ставиться з відповідним до ситуації скептицизмом. Конференція пробує погодити жидів з арабами — це вперше вони засіли за один стіл. Не думала я, що в такому контексті увага світової преси матиме в прицілі Україну, тимбільше що до референдуму ще цілий місяць, і нічого особливого не трапилось, щоб була для преси сенсація. Але видно вони всі — західні політики і західні журналісти — не вірили, що справа незалежності України посунеться поза формальні патріотичні заяви і декларації — а тепер бачать, що це — серйозно, що — якщо не станеться якийсь катаклізм — референдум таки затвердить незалежність України, що це буде одна з великих держав Європи і з нею треба буде рахуватися. В статті є натяк на те, що заява про 400,000 армію має більше символічний характер, як реальний, але українські гроші вже друкуються в Канаді і плянується встановлення центрального банку України. Багато уваги в статті приділено Фокіну і Гриньову — росіянам, що є членами уряду і промоторами незалежності України та фактові, що всі кандидати на президента стоять на платформі незалежності і що не тільки націоналісти Західної України, але й зрусифіковані українці сходу та росіяни, що живуть на українській території, підтримують ідею незалежності. Є можливість, що незалежність підтримують колишні комуністи з думкою, що це затримає їх при керівництві. В цьому напевно багато правди і, здається мені, це є

ціна, що її мусітимемо заплатити за історичний шанс стати нарешті державою.

Ніч, вже 4-ого листопада, тобто понеділок.

Не спиться мені. Сумно. Самотньо. Остап у своїй кімнаті вже спить, але я примкнула двері, виключила радіо — тихо, не заваджаю, мого світла в коридор не видно. Все ніби стабільно. Були сьогодні пополудні на концерті піяніста Винницького. Молодий, талановитий, з досконалою технікою: грав Бортнянського, Моцарта, Ліста, Скорика і Шопена. На залі було може 70–80 осіб. Вчора був концерт Капелі бандуристів — кажуть, було багато людей. Але ми не пішли. Я спочатку мала охоту, але Остап бандур не любить і я передумала — використала вечір для праці над ULE80. Субота й неділя вранці виявились дуже продуктивними. Але моя бібліографічна робота — це ескейпізм, втеча від дійсності, терапія на депресію. Ось спостерігаю я свого коханого... Їздив зі мною до крамниці і на концерт, помагає трохи в господарстві, як і раніше (напр. розпаковувати торби з харчами, підгрівати їду), остання візита в Дикого не виявила проблем, електрокардіограма, казав лікар, навіть трохи ліпша, як попередня була. Але я бачу, що він схуд, постарівся. Боюся за нього, журюся... Ось чую, вряди-годи, чистить його... Може шкодять ліки, що їх він так багато приймає? До спеціаліста не захотів піти, а такі потентні ліки треба ж щоб хтось тримав під контролем. Чи зможе це робити Дикий? І взагалі — скільки нам залишилося ще жити? Коротка наша “мить вічності” — спалах ілюзії, не більше.

До моїх настроїв додала ще й лектура. Принесла я собі з бібліотеки книжку, яку колись, прочитавши рецензію, порекомендувала бібліотеці Van Pelt купити. Це — *Lvov Ghetto Diary*. Автор — David Kahane, видання Univ. of Massachusetts Press, 1990. В рецензії була згадка, що автора врятував митрополит Шептицький і через те мене книжка зацікавила. Прочитала я вже більше, як половину. Це не так щоденник, як спогади написані на основі записок. Автор описує німецькі акції проти жидів у Львові — з точним звідомленням адміністративних заходів — переселень, управління Judenrat-ом з різними його відділами, жидівською поліцією тощо. Описи бруталних вбивств, запланованих як масова акція. Справді, не дивно, що є люди, які заперечують історичність holocaust-у. Неймовірно, безглузде варварство — і на яку скалю! Але я частину цього бачила на власні очі і знаю, що це правда! Розумно роблять жиди, що документують всю цю варварську добу в таких деталях — адже за кілька десятиліть це буде здаватися страшним кошмаром, патологічною вигадкою. Але патологія тут є і справді, але не по боці тих, що дають свідчення. Що справді може допровадити до такого божевільного садизму цивілізованих нібито людей? І ніяк не можу зрозуміти — абстрагуючи навіть від чисто людських і моральних аспектів — як можна і навіть в час тотальної війни — замість використати весь цей людський потенціал на свою користь — вибивати мільйони людей, та ще й запрягаючи в цю роботу тисячі самих німців, но і українців, поляків — що могли б і повинні б бути продуктивними і робити в цей час щось корисне? Що справді крилося за концепцією цієї Endlösung? Невже ненависть до жидів затьмарила німцям здоровий глузд? Адже жиди завжди вірно служили всякій владі — вони були б служили і Гітлерові, якби він використав був цей потенціал, так як це напр. зробив був свого часу Ленін і Сталін.

8 листопада 1991, п'ятниця, метро.

Середа і четвер були під знаком приїзду Барбари Слон. Barbara Sloan є директором відділу Public Inquiries дипломатичної місії Європейських Спільнот у Вашингтоні, а ми, тобто Univ. of PENN, є одною із 54 depository libraries в США, які безкоштовно отримують документацію European Communities і зобов'язані зробити цю документацію доступною для громадян і дослідників. Наша правничка бібліотека отримує тільки юридичні матеріали, бо всі інші ідуть до інших бібліотек PENN, але сама тільки наша колекція нараховує тисячі томів від *Official Journal of the European Communities* починаючи до дебат Європейського Парляменту, рішень Комісії і Суду, ітп. Є неабияке зацікавлення цими матеріалами. В нашій школі є один окремих курс про право ЕС, а також правничі фірми з міста часто мають питання, що стосуються як не “regulations”, то “directives” ЕС. Семінар з Барбарою Слон відбувся наперед для ширшої публіки в середу пополудні у приміщеннях Van Pelt (прийшло около 50 осіб), в четвер вранці у вужчому колі бібліотекарів було продовження, що включало обговорення нових комп'ютерних систем, що полегшують доступ до документації та оглядини колекцій ЕС в Lippincott Library і в Biddle, а вчора пополудні Барбара Слон мала виступ на форумі NE Regional Law Library Conference в місті. Ми з Марилею крім того запросили її на полуденок вчора. Отже півтора дня ми не робили нашої рутинної роботи в бібліотеці — напевно назбиралося досить питань і проблем.

Вихід між люди і до міста вимагав, щоб я мала якісь нормальні черевики, а не мої звичайні Reeboks. І хоч вибрала найвигідніші, м'ягенькі, замшові — зразу заплатила ціну: маю здерту шкірку на пальці лівої ноги! Проблеми з ногами дуже обмежують мої можливості. Порядні черевики можу взути тільки тоді, як їду автом і не мушу іти більше, як кілька кроків.

Сьогодні маю візиту в д-р Ленсфілд.

Понеділок, 11 листопада 1991. метро.

Приїхала Ія! З дитиною! Ми ще її не бачили, бо вони просто з летовища вчора поїхали до Лабуньків. Там вони будуть до 23-ого, а тоді приїде Марко і вони перенесуться на пару тижнів до нас.

Вікенд пройшов мені на неабиякому фізичному зусиллі. В суботу працювала на городі — викинула підмерзлі вже кущі помідорів (збір мали ми надзвичайний! Ще лежить 40 зелених — може в хаті дозріють!), згорнула листя (тиждень тому хлопець зібрав кілька мішків і взяв за цю роботу 25 дол. — але встигло нападати знову!), позамітала подвір'я. А тоді поїхали з Остапом купувати харчі. В неділю зварила обіди на кілька днів, а крім того майже 60 вареників з м'яса і біля 40 з картоплі і сира. Це запас на час, коли в нас будуть діти — отже все це заморозила. А тому, що я не можу довго стояти на ногах — я працю ділила так, що в антрактах сідала за комп'ютер і працювала трохи над ULE80... Вікенди, нібито, призначені для відпочинку — але мій відпочинок — це тільки зміна типу роботи

— з одної на другу. Але ця зміна саме й дає відпруження. Зрештою, втомлена фізично, лягала скоро спати — отже таки трохи відпочала.

Вівторок, 12 листопада 1991, метро.

Розкішна дівчинка! Чорні дуже живі оченятка, довге до рамен каштанове волосячко. Прийшли вчора на дві години — Ія, Ніна і Мирослав. Поволеньки знайомились наново з внучкою дідо і баба. Ні разу не плакала, хоч спочатку весь час шукала за мамою. Говорить вона кілька слів: мама, л'ямпа ітп. Каже Ія, що знає і кілька слів по еспанському — на капці, напр. казала “запатас”. Дуже добре тримається на ногах — бігала по цільй хаті, заглядаючи до кухні, до бічної кімнатки. Тричі без жодної принуки зробила акробатичну штуку — з головою на килимі, перевернулася на 180° — по польському це називали робити “koziółki” — а яка наша для цього назва? У всякому разі таких штук не робили ні мої хлопці, ні Максимові. Одне слово: бавила нас. Під кінець візити вже була втомлена і хотіла йти додому, показуючи на двері.

Я дала Її своє авто, щоб вона мала незалежний від батька транспорт. Кріселко для дитини (до авта) привезла з собою. Мій старий Шевролет, що так знаменито їздив влітку, тепер — при зміні погоди (холодно, вночі приморозки) потребує трохи часу, щоб нагріти мотор, інакше гасне. Але це було і тоді, коли авто було нове. Ношуся з думкою купити нове авто, і то намовляють мене (зокрема Марко) на Toyota Camry. Якби старе зіпсувалося, треба було б купити. Але шкода, що не маємо гаражу. Буде нищитися на дворі, під деревами.

14 листопада 1991, четвер, вранці, метро.

Два дні тому подзвонила я до Едмонтону, до Юркевича. Виявляється, що вони не можуть знайти розділу моєї бібліографії — всі записи на літеру P! Тобто, очевидячки, згубили. Це при комп'ютерській техніці трапляється досить часто. От недавно пропала нам ціла секція готової вже до друку бібліографії “Current bibliography on foreign and comparative labor law”. Мусіли назад переписувати — добре, що маємо control file на картках. Отже я сьогодні висилаю їм копію “P-file” на окремому диску — без листа, бо не маю часу писати. Маю надію, що ULE65A незабаром появиться друком. І ще маю надію, що тим разом вони пішлють мою бібліографію до кількох бодай славістичних журналів і що будуть якісь критичні відгуки.

Завтра мені сповниться 61 років. Остап був домовився піти з Коропецькими до faculty club на обід, але я їх відмовила. Поперше, вийшло непорозуміння: я принесла додому запрошення з Faculty Club на dinner-dance на 15-ого і показала Остапові як жарт. А він це взяв серйозно. Справа в тому, що це для нас зовсім невідповідна імпреза: танцювати ми не будемо, faculty club не є славний своєю кухнею (радше навпаки) — і що мені за приємність після довгого дня праці залишатися тут на обід? Я воліла б піти в кіно чи до театру і до якогось іншого ресторану на обід. Крім того, трохи, думаю, непристойно, щоб я йшла на обід з Коропецькими в час, коли тут є Ія, коли, напевно хлопці телефонуватимуть з побажаннями etc. Вже ліпше було заплянувати якийсь вихід в колі

близької родини, які знають, що це — мої уродини. З Коропецькими підемо колись пізніше. Іван їде незабаром на один тиждень на Україну на якусь економічну конференцію — ще перед референдумом.

15 листопада 1991, метро, вранці.

Вчора ввечері прийшли Мирослав з Марійкою, Ісю та Ніною привітати мене з уродинами. Принесли бальони, що з них велику потіху мала Ніна і я зробила їй цілу серію фотографій. Добре, що прийшли вчасно, десь по 7-ій, бо я вернулася з роботи втомлена і якби не гості, пішла б була в ліжко вже десь по 8-ій. Сьогодні, по дорозі додому ввечері, мушу висісти і забрати від Ії авто, бо інакше ми не могли б поїхати на концерт (виступає знову Medicus зі Львова і я хочу на них піти), ані завтра до крамниці за харчами. Авто — справжня конечність в нашому житті і хоч я підчас тижня вживаю його рідко, то без авта трудно було б жити, хіба на ласці інших шоферів. Добре, що мій старий Шевролет ще тримається, але мабуть швидко доведеться купити інше.

Недалекий референдум дуже мене турбує. З *Літ. України* і зі *Свободи* довідуюсь, що москалі розгорнули протиукраїнську кампанію в газетах. Руденко, щоправда, пише, що це дає зовсім протилежні наслідки, але чи справді? Чи це може тільки Руденкове побожне бажання? А що станеться, як референдум не пройде? Як всі ці росіяни, євреї і наші власні малороси голосуватимуть проти? Це був би страшний удар — після розбудження надій і піднесення минулого літа. Очевидно, навіть як референдум пройде, труднощі тільки починаються. Будувати державу значно трудніше, як робити революцію. Але треба ж, нарешті, зробити цей перший крок, перейти Рубікон.

18 листопада, понеділок, метро.

Були вчора з Вірою на фільмі *The Black Robe*. Вихід в кіно був для мене конечний — щоб розвіяти трохи депресію. Авта не маю, бо дала Ії, але Віра, як звичайно, виручила. Та й трохи поговорити з нею — про фільм, про політику — добре мені зробило, а то я відучуюсь просто говорити, бо живемо немов ченці на Афоні, а Остап не має звичаю навіть відповісти на моє привітання “добрий день”, коли вранці перед виходом на роботу, приношу йому нагору до спальні сніданок... Фільм дуже цікавий, хоч має деякі драстичні сцени жорстокости й садизму, що так вплинули на Віру, що вона вийшла на якийсь час до фуає. Фільм про єзуїта, що на початку сімнадцятого століття їде з місією до індіанських племен Квебеку. Прекрасно сфотографована природа, в повільному темпі, що створює атмосферу давнього часу. Не зважаючи на свою тему, фільм має мало тенденційности — просто змальовує реалістично різні світи світовідчування і віри і трагізм людських доль. Жорстока природа, жорстокі люди і віра, що допомагає їм жити, але є не більш, як ілюзією. Кожний у мистецькому творі бачить своє — може і я вичитую з фільму те, чого там нема? Фільм настільки складний, що може мати різні інтерпретації, але зроблений майстерно. Уявляю собі з якими труднощами, в яких тяжких природних умовах.

18 листопада, пополудні, метро.

Сьогодні *NYT* має на ер-ed статтю Вільяма Сефаєра: “Ukraine marches out.” Safire критикує Буша за його настанову до України, пише про референдум, про проблеми нуклірної зброї в Україні, про потребу розумної політики розброєння. Є там на початку такі знаменні рядки: “That misreading of the forces of history in his “chicken Kiev” speech not only made one American president appear to be antiliberty, but jeopardized our relations with an emerging European power.”

20 листопада, середа, вранці, метро.

Вчора прийшла до мене Liz, замкнула двері, і почала розмову на тему, що її я зачепила кілька місяців тому. Я думала, вона вже забула, але, виявляється — ні. Справа: Leave of absence with pay, щоб могли написати якусь статтю для публікації. Я мала на думці бібліографічний есей про міжнародні договори, на основі проробленої вже моєї роботи для лекцій. От Liz прийшла запитатися, чи я ще досі зацікавлена і сказала таке: leave міг би бути тільки на один місяць, тільки в час, коли присутність моя менше потрібна (тобто не в розгарі академічного року) і — тому, що це — прецедент для інших колег — я мусіла б зобов’язатися бути на місці в час, як колись пізніше такий leave могла б дістати Марія. Цим Liz поставила мене в ситуацію, коли я мусіла виявити їй, що поважно думаю про відхід на ранню пенсію, можливо вже в січні 1993 року. Це не дало їй можливості дати відпустку в одному році нам обом. Але це її справа. Я маю дати відповідь до кінця цього тижня. Думаю, що відповідь буде позитивна, хоч праця, яку я задумала, може забрати більше часу, як один місяць, і не зможе бути писана вдома, бо вимагатиме доступу до правничих матеріалів нашої бібліотеки. Отже чи це була б справжня відпустка? Як буду в бюрі, всі мені заважатимуть, від Марилі починаючи.

Понеділок, 25 листопада 1991, метро.

В суботу під вечір приїхав Марко. Ія з Ніною вже раніше нашим автотом поїхала до Нью Йорку. Вчора до Нью Йорку поїхав також Марко з Лабуньками. Хрестили малого Андрійка Лабуньку, другу дитину Олесья й Люби. Ми були запрошені також, але не поїхали — занадто це скомплікувало б справи Маркові та її — занадто велике зусилля для Остапа.

Але ми, хоч і не мали власного авта, були в суботу в Центрі на виступі групи парламентаристів з Києва і двох дипломатів з нашої місії в ОН. (Донедавна цих же самих дипломатів емігранти бойкотували, а тепер їх вітають аплодисментами — адже вони тепер репрезентують нашу Україну — хоч знаємо всі, що це колишні комуністи!) Провадив цими зборами Лесько Черник (недавно мав stroke, втратив частинно володіння рукою, але, видно з усього, далі може ще функціонувати як лідер). Він, нажаль, одне зробив невлад: не сказав нічого про тих, хто виступав і у висліді я навіть не знаю всіх прізвищ. Але виступи їх були дуже будуючі, конкретні, без фальшивої патетики і фразеології, але сповнені твердою вірою, що Україна таки буде і завзяттям, щоб працювати для неї і переборювати труднощі, які тількищо почнуться... Ішла від цих людей така життєтворча енергія, що вона наснажила і нас.

Середа, 27 листопада, метро, додому.

Два дні вже ходжу з грипою — голос мій лякає клієнтів. Чуюся погано, але всетаки мусіла бути в праці, головним чином через те, що Liz заповіла з нами засідання, в справі підготовки до переведення бібліотеки в нове приміщення (пізньою осінню 1993 — мене вже не буде!) — а також через те, що я хочу взяти в наступному тижні три дні вакацій, щоб побути з Ніною, Ією, Марком.

Я вирішила не переноситися до нас, бо дитина важко звикає до змін і не хоче спати по ночах. Вони приходять до нас вдень і на обід, але Ія з дитиною вертається спати до своїх батьків. Мені це не дуже подобається, але тут мої протести ні при чому. Зрештою, я ледве живу через свою простуду — світ мені немилий. Хай роблять, як їм ліпше.

П'ятниця, 29 листопада 1991, вдома.

Вчора святкували Thanksgiving — з Марком, Ією, Ніною, Мирославом, Марійкою та Іком. Гости́на була в нас, хоч індіка пекла тим разом Марійка. Пізніше на пару годин ми обоє з Марком, Ніною, Ією поїхали до Люди і Зенка, де були їхні сини з жінками і дітьми.

Справжній цього року Thanksgiving — не тільки тому, що живемо і здорові, що Остап і Стефанко перебороли кризу, що ми не самі, а з родиною, — а також тому, що газети принесли нам велику радість. *NYTimes* на першій сторінці має статтю: “US, turning from Moscow, would grant recognition to an independent Ukraine”. *Philadelphia Inquirer* також на першій сторінці: “Ukraine poised to escape: a huge new nation in voters’ hands.” Визнання Америкою прийде не зараз, і стаття ця — не офіційний комунікат. Але є в ній інформації про те, що Україна була минулого тижня в центрі уваги американського уряду, що секретар оборони Cheney вже від деякого часу настоював, щоб переключитися на підтримку республік, і що на останніх нарадах в цій справі з президентом, Brent Scowcroft, national security adviser, який досі разом з секретарем закордонних справ Бейкером ставили на карту центру і Горбачова, змінив свою настанову і підтримав позицію Cheney. Це справу перерішило. Буш закликав до Білого Дому представників української громади і заявив, що після успішного референдуму в неділю, привітає незалежність України, а згодом прийде і дипломатичне визнання. Допомагає в цій справі і внутрішня американська політична ситуація. Популярність Буша дуже впала — на це вказують напр. сенатські вибори в Пенсилванії, де несподівано виграв демократ Wofford проти ліпше знаного республіканського кандидата Thornburgh-а, колишнього пенсильванійського губернатора і донедавна — члена кабінету президента Буша. Також можливість опозиційного кандидата правиці республіканської партії Патрика Бюкенена у передвиборах, що вже недалеко. 1992 — рік президентських виборів у США — навіть українськими виборцями нехтувати не можна. Я й сама була вже рішена голосувати проти Буша — адже його промова в Києві, оці слова про “suicidal nationalism” і “local despots” — образа, яку не легко забути. Але тепер Буш має шанс реабілітуватися — маю намір в понеділок написати листа до президента, щоб видно було, що українці підтримують цю зміну політики.

Неділя, 1 грудня 1991 року, вдома, в ліжку.

“Великий день України” — так назвав сьогоднішній день Остап у своєму політичному коментарі, що його вчора читала Блавацька на радіопрограмі. Бо ж це вперше народ України в демократичному голосуванні вирішить своє майбутнє. Преса останніх кілька днів переповнена вітками і статтями про Україну. Після заяви Буша вже була гостра й негативна реакція Горбачова. А сьогодні о 8 год. вранці була вітка, що Буш мав з Горбачовом телефонічну розмову в справі України і що Горбачов сказав, що незалежність України це “a disaster not only for Ukraine, but for the whole world.” Маю надію, що постава Горбачова не залякає виборців. Гірше те, що і Єлцин до незалежності України настроєний вороже. Ну, що ж. Було б нереалістично чекати ентузіазму від Росії, що втрачає свою століттями приборкувану й експлуатовану колонію.

Моя грипа створила мені нову комплікацію — гострий біль у крижах примусив мене вчора весь день лежати на електричній подушці. Навіть така простенька річ, як встати до лазнички — це зусилля супроводжене болем. Це мені тимбільше прикро, що в день, бодай на кілька годин приходить Ніна, а я не можу нею як слід зайнятися. Вона ще за мала, щоб їй можна розповісти казочку, з нею треба ходити по хаті, носити на руках — а цього я якраз і не можу.

Не встигла я відмітити, що від кількох тижнів читаю вечорами *Дар Евдомеї* — спогади Докії Гуменної. Я тепер уже в половині другого тому. З усіх книжок Гуменної це, напевно, найцікавіша. Надзвичайно цікаво відображене тло її раннього дитинства — оті куркульські роди Гуменних і Кравченків, незвичайно яскраво змальований побут — голод і холод — київського пореволюційного студентства, де скромний обід з американської харчової допомоги є основою цілоденного існування. Цікаво і з документами показана критична нагінка на Гуменну за її *Листи із Степової України* і інші спроби літературних репортажів, на конкретних прикладах з власного життя і з життя знайомих літераторів дуже добре показано як режим купує лояльність та ідеологічну витриманість письменників.

Прийшла вчора *Лит. Україна* з 21 листопада, а в ній надрукований мій “Лист до Ріо,” разом з Віриним листом до Філядельфії. Це, очевидно, Віра Вовк послала до друку, без мого відома. Але добре. Пропаганда напередодні референдуму — може це матиме позитивний вплив на когонебудь з виборців. Хоч читачів *Лит. України* навряд чи треба переконувати. Переконувати треба тих росіян на Донбасі і в Криму, і тих зрусифікованих українців-малоросів, що їм ліпше буде жити в окремій українській державі, як бути провінцією Росії.

Вівторок, 3 грудня 1991, вдома, в ліжку.

Давно я вже не була така хвора. Єдина безболісна позиція — лежати нерухомо на електричній подушці. Крім болю в крижах, дошкуляє також кашель і кількаденна обструкція шлунка. Думаю, що все це пов’язане з грипою (Парадокс: саме цього року я

вперше взяла щеплення проти грипи!) Але кашель прочистив мені груди — голос в мене майже нормальний, хоч і говорити ні з ким. Дитини майже не бачу — вона також хворіла, катар не давав їй дихати, навіть возили одного дня до шпиталю на emergency, щоб лікар перевірів чи нема чогось серйозного. Але вчора вона вже не плакала, бігала по хаті, виглядало, зовсім задоволена. Ночує вона з Ією в Лабуньків, Марко також більшість часу проводить з ними.

Україна була вчора в центрі уваги всього світу. Референдум пройшов 80%+, кажуть (але я ще цього не зовсім певна), що навіть Донбас і Крим більшість голосів віддали за незалежність. Серце моє сповнене вдячністю до цього нашого народу — навіть до тих російськомовних малоросів і до тих не-українців, що заявили за Україною. Нарешті. Як самі шануватимуть свою гідність і будуть господарями на своїй землі — то і світ їх шануватиме.

McNeil-Lehrer вчора, крім репортажу з України, мав дискусію трьох експертів — в цих ролях виступали Steven Cohen з Princeton, Шпорлюк і Бурлацький. Cohen виступив з такою анти-українською позицією, що — думаю — буде йому колись за неї соромно. Звучав майже як Горбачов: незалежність України, як небезпека, як катастрофа — які то тільки чигають катаклізми: війна з Росією, громадянська війна з меншинами (договорився навіть до того, що в Україні є 20 мільйонів росіян), ітд, ітп. Прикро слухати. Якась у ньому сидить злорадість, так якби хотів усіма силами магії накликати на Україну зливу нещастя. Шпорлюк виступив зрівноважено й ефективно, але найбільше втішив мене росіянин-демократ Бурлацький. На всі питання про можливість союзу відповідав, що в майбутньому можливий і побажаний комонвелт незалежних народів, не більше, і можливо — ще не зараз.

Четвер, 5 грудня 1991, вдома, в ліжку.

У вівторок я була справжня каліка — встати до лазнички було травмою. А що лежу в робочій своїй кімнатці (бо велику вигідну спальню віддала Маркові, думаючи, що вони всі троє там житимуть, то не мала доступу навіть до телефону. Було дуже погано і я нарешті вирішила встати і потелефонувати за порадою до Ленсфілд. На цю розмову з лікарем, очевидно, я мусіла з годину чекати при телефоні — навіть це було проблемою. Ленсфілд порадила мені чотири рази на день приймати Мотрін, а як не допоможе — приїхати на обстеження до лікарні. Справді, допомгло. Навіть після двох таблеток, я вже могла поволі ходити. І навіть цього ж самого дня увечорі з трудом якимось вдяглася і поїхала з Остапом, Марком, Ією та Ніною до Центру, де була заповіджена свого роду “Victory Celebration”. Центр безкоштовно поставив якусь перекуску і дав людям зійтися, щоб обмінялись думками і радістю з нагоди подій в Україні. Вів цим неформальним святом президент Центру Борис Захарчук, головну промову сказав сват Лабунька (назагал дуже добре — він єдиний, що вміє і може так ad hoc сказати політичну промову, тільки чомусь він часто тепер закінчує вимогою, щоб Україна, мовляв, зробила щось і для діаспори — не розумію, чи не йдеться тут про якісь особисті почесті та амбіції — чи не хоче, бува, сват, щоб з Києва прислали йому грамоту заслуги?), кілька речень по англійському сказав

Рудницький, Остап зробив нам несподіванку, прочитавши написаний в день референдуму вірш, виступив з коротким словом молодий адвокат Рабій (наш випускник з PENN) — цікаве бажання молодих включитися в якусь акцію для України. На кінець слово взяв о. Біланич, який договорився до того, що Україна в 1917 році програла тому, що ішла без Бога, а тепер провідники розуміють, що треба починати з Богом ітд. (ще трохи був би з комуніста Кравчука зробив католицького праведника). Люди, як видно, відчували потребу бути в колективі і добре, що Центр дав таку нагоду зустрітися.

Газети повні новин і статей про Україну. Так як акт проголошення не викликав в *NYT* великого відгуку, так тепер — напередодні, підчас і після референдуму — Україні велика увага. Передучора були в *NYT*, крім репортажу про референдум, дві статті про Кравчука. Вже пару разів були редакційні статті і в *NYT*, і в *Philadelphia Inquirer* (інших газет я тепер не бачу). Україна стала тепер нуклірною потугою і це викликає турботу й інтерес заходу. “Ukraine and the bomb” було темою двох редакційних статей.

Мені тепер з крижами легше, але з носа почало текти, вночі важко дихати — треба приймати NyQuill. Ніна вчора чулася дуже добре, бігала весела по хаті, разом ми обідали. Я, на щастя, могла встати і зварити обід — хоч розділила собі це зусилля на частини. Все ще дістаю припливи великого кашлю. Думала я, що в п’ятницю повернуся до роботи, бо не буде Марилі. (Я мала в первісному пляні взяти собі три вакаційні дні, але вийшло так, що взяла хворобі). Тепер виглядає мені, що я скорше як у понеділок до праці, мабуть, не зможу повернутися.

Примусове лежання в горизонтальній позиції на електричній подушці дало у висліді можливість мені прочитати до кінця два томи спогадів Гуменної та пару розвагових речей з *Всесвіту* (угорської письменниці Ержебет Голгоці “Право на суд”, французької авторки Режини Дефорж “Анна Київська”, уривки з роману про Фрейда “Бунт розуму” Ірвіна Стоуна, пригодницький роман Жоржа Сіменона “Людина навпроти”) — давно вже не читала так багато белетристики! Та ще й українською мовою!

П’ятниця, 6 грудня 1991, вдома, в ліжку.

Все ще не почуваюся, як слід. На ніч мусіла знову приймати лік на простуду, бо ніс забитий і дихати важко, Мотрін помагає, можу ходити, але в крижах таки вряди-годи відчуваю трохи біль. Журить мене ця хвороба — я давно вже не була справді хворою. Сьогодні Марилія поїхала до Вашингтону в справі плянування заходів для вишколювання нових спеціалістів нашої професії (training of foreign law librarians) — це дводенна сесія, вона проходить і в суботу. Отже сьогодні в нашому відділі нема нікого. Трудно. Я думаю про це, чи зможу повернутися до праці в понеділок — про сьогодні не могло бути й мови.

Марко в неділю вже повертається до Каліфорнії. Йому також не повезло: ніби на вакаціях, а також простуджений. Я ще хотіла використати його присутність і просила, щоб ще раз поїхав до крамниць купити деякі запаси тяжчих речей (папір, мука, соки ітд), щоб я не

мусіла таскати тягарів, а крім того, щоб купив у Hardware пушки на колесах (нам недавно з-під хати вкрали таку пушку).

Белетристика із *Всесвіту* мене трохи знудила і я взялася читати книжку, що її давно вже купила була в УВАН, але досі не мала нагоди читати: *Самі про себе*, автобіографії видатних українців 19 століття, що їх зібрав і зредагував Юрій Луцький. І ось з великим задоволенням і усмішкою прочитала автобіографію Пантелеймона Куліша, а тепер з великим інтересом читаю знаменито написані автобіографічні спогади Костомарова. Куліш писав про себе в третій особі і тим більше смішно, що з великою дозою компліментів для власної особи: мовляв, який він вродливий, щедрий, талановитий, аристократичний, “з міцної сталі викований”. “В поезії Куліша народня історична струна дзвенить такою правдою, як ні в кого з наших поетів”, “... коли хочеш Куліша послухати, як він глибоко у поважні речі входить і порадою доброю тебе піддержує...” “аристократичність аристо-козацьку у Кулішеві удачі...” Є, правда, включений в цю автобіографію лист польського письменника, Кулішевого приятеля, Грабовського, що в ньому він дає критичну характеристику Кулішевих літературних творів, при чому в цій характеристиці дістається гостро “Чорній Раді”, де герої, мовляв, “дерев’яні, не говорять, не рухаються, не живуть — за всіх говорить автор, автор їх підносить і посуває.” Зацікавило мене одне речення, де Куліш пише, що послав уривки свого твору “Україна” Крашевському у його “Atheneum”. Що це за Атенеум? Варто було б мені поцікавитись польськими літераторами і виданнями того часу, щоб прослідити хто справді був автором статті про *Piesnie ukraińskie* — найранішої статті в моїй ULE65A з 1840 року?

Субота, 7 грудня 1991.

50-річчя Pearl Harbor. Про це на всіх радіопередачах, на телебаченні, в пресі. Також і наша бібліотека відзначає це виставкою “право в час війни”, до якої і я причинилася, вибравши зразки законодавства Гітлерового кабінету, оригінальні томи розпоряджень Генерального Губернаторства, окупованої Франції тощо. Все це можна знайти в наших колекціях. Але виставку, на щастя, приготувляла не я, а Синтія Аркін, отже моя хвороба їй не перешкодила.

Марко повіз Остапа до Дикого — по друге щеплення проти грипи. Марко і сам хворий, може дістане в лікаря якусь пораду і для себе. Остап під цю пору — найздоровіший в родині, я боюся, щоб він не заразився грипою, стараюся триматися здалека.

Докінчила автобіографію Костомарова, шкода, що це тільки перша її частина — до арешту. Костомаров уродився в батьківському маєтку в Острогському повіті, воронізької губернії. Предки його були козаки з Волині, брали участь в повстанні Хмельницького, потім переселились у межі Московщини. Батько вібув службу в армії і пішов у відставку. Жив у своєму маєткові. Був дуже вільнодумний, зачитувався Вольтером. Жінку вибрав собі із селян, але перед одруженням послав на виховання до Москви. Батька пізніше селяни убили, пограбивши і його майно. Взагалі грабіж маєтку описана в автобіографії двічі. Костомаров цікаво і в деталях описує про свої роки навчання в Москві, Воронежі, в

Харкові — про вчителів, серед яких були і Гулак-Артемівський, про свої літературні й наукові праці, про вчителювання в гімназіях Рівного і Києва і початок університетської праці в Києві. Описує Костомаров свої подорожі по слідах Хмельниччини, де збирав матеріали до майбутньої праці, пише про зустрічі з Шевченком і Гулаком та про пляни Кирило-Методіївського братства.

Понеділок, 9 грудня 1991, метро.

Їду назад до праці. На грудях полегшало, хоч вряди-годи маю ще спазми кашлю. В крижах трохи поболює — ходжу уважно й поволі, перестала робити свою щоденну руханку. Беру Motrin ось уже шостий день — але зменшила собі дозу на тричі в день.

Остап вчора їздив до Дикого по другий застрік проти грипи. Вночі чула я, що вставав до лазнички і харкав. Думала я, що ось і він таки дістав простуду. Вранці пішла до нього, щоб запропонувати може трохи Ny-Quill, але сказав мені, що ні, це він звертав, болить у шлунку, можливо це від ліків. Я радила, щоб потелефонував до Дикого і сказав йому про це. Чи він це зробить? На моє питання про тиснення крові, сказав що нормальне.

Марко вчора пополудні повернувся вже до Л.А. Маю надію, що долетів щасливо. Ія з дитиною буде ще тиждень. Вони ночують в Лабуньків.

Вчора Єлцин, Кравчук і президент Білорусі підписали угоду про створення комонвелту незалежних держав, з осідком у Мінську. Сьогодні вони мають зустріч з Горбачовом. Бжезінський вчора на телебаченні виявив турботу, що в колишньому СРСР може бути бунт армії і громадянська війна. Радив, щоб США негайно визнали Україну, що це, мовляв, може допомогти затримати стабільність. Не дай Боже, щоб так прекрасно задокументована воля народу була здушена якоюсь силою чи то армії чи анархії.

Середа, 11.XII. метро.

Вчора, зовсім несподівано, мусіла знову залишитися вдома. Зібралася вранці. Бачу: чистить мене: раз, другий, третій, четвертий. Але я всетаки готова йти: ніч мала добру, електрична подушка допомгла, хребет не болів. Мотрін перестала брати, бо мене трохи нудило, але взяла дві таблетки Bufferin. Ось я вже майже готова вийти з дому, як раптом зірвало мене на блювати. Остап день раніше мав також якийсь шлунковий вірус, з розвільненням шлунка і блюванням. Мабуть дістала це і я. Отже залишилася вдома — спала до 2 год. пополудні, видно організм був ослаблений. Весь день нічого не їла, сьогодні випила теплого чаю з сухою булкою — думаю, що все устabilізувалося вже. В крижах, одначе, трохи поболює. Нормальної своєї ранньої руханки більш не роблю, боюся щось зрушити.

Горбачов не тільки не одобрих комонвелту проголошеного Єлцином, Кравчуком і Шушкевичем у Бресті, але навіть засудив його як нелегальний акт. США знову в паніці: хто, мовляв, командує збройними силами і зокрема — нуклірним артсеналом? Сьогодні

радіо передало вістку, що Єлцин переговорює з представниками армії. Дай Боже, щоб цей конфлікт розв'язався без якогось проливу крові. Колишній СРСР далі в центрі уваги світової преси — а це значить, що і про Україну є тепер вістки у *NYTimes* кожного дня.

12 грудня 1991, четвер, метро.

Авто дала її, отже не маю повної свободи рухів, зокрема не можу поїхати до крамниць, щоб купити якісь дарунки. Але вчора вполудне відчула досить сили, щоб зробити довший прохід по кемпусі — надала на пошті ULE65 і “Укр. рев. в поезії,” що її попросили прислати з УВАН в Нью Йорку, віддала другий фільм з Ніни до Fotomat, а потім по дорозі вступила до University Bookstore і купила для Ніни комплетик — спідничка й блюзочка в університетських кольорах PENN та білу T-shirt з гербом пенсильванійського університету. Хай носить — адже Тато її — наш *alumnus*.

Преса і радіо трохи спокійніші. До комонвелту (що його називають в Україні “співдружністю”) приступили вже також Вірменія і Кіргізія — є надія, що Горбачов може зрезигнує і що армія стане по боці цього нового союзу. Борис Балан з Києва написав, що після повернення з Бресту, Кравчук мусів обороняти ідею співдружності перед вороже до союзу наставленою пресою. Пише (на E-mail) Максим, що Струк думає, що це кінець незалежності, але мені здається, що воно — конечно з двох причин: економічна взаємозалежність Росії й України з одного боку і натиск з заходу, передусім із США, який вимагає одної об'єднаної контролі над нуклірним арсеналом, з другого. В такій ситуації повна ізоляція України могла б бути гіршим лихом.

П'ятниця, 13 грудня 1991, метро, вранці.

Передучора телефонувала Ірина Дибко-Филипчак і запросила мене виступити в міжнародному літературному вечорі PEN Клубу, що має відбутися в Нью Йорку 6 квітня. Я погодилася. Від коли Дибко-Филипчак стала членом управи PEN Center for Writers in Exile — українські справи там набрали більшої активності й уваги. Недавно навіть був виключно український літературний вечір, де приймали участь своїми творами або особисто М. Драй-Хмара, Роман Федорів, Докія Гуменна і Ольга Кузьмович. У вечорі 8 квітня з українців, крім мене, має виступити Біляїв, а з моїх знайомих не-українців, здається, Анна Фрайліх, Євгенія Дімер, Ляндсбергіс, ще хтось. Я не є високої думки про Дибко як автора чи перекладача (її вольності з Орвеловим “Колгоспом тварин” просто скандальні!) — але факт, що вона хоче і може коштом власного часу і грошей активізуватися в PEN — річ похвальна й побажана. Давно треба, щоб ми були там в управі, але ніхто не хотів, отже всюди панували угорці під невтомним і екзальтованим проводом пані Клари Гіоргіой (не маю поняття, як це прізвище вимовляти). Все ж таки, завдяки членству в центрі екзильних письменників, ми з Остапом мали змогу взяти участь в міжнародному конгресі PEN в Нью Йорку, побачити зблизька багато літературних світил, повести акцію в обороні Руденка. Дибко розговорилася зі мною по телефону, розповідаючи про останній конгрес PEN у Відні, де вона була делегатом. Український осередок PEN репрезентував там його президент Вінграновський. Дибко каже, що він

ніколи не приходив на наради, чужих мов не знає і не розуміє, бував тільки на обідах, та й то підпитий, не вміє поводитися при столі і робить дуже недобру прислугу українському імені. Чужинці з нього насміхаються і навіть радили Дибко не признаватися, що й вона — українка.

16 грудня 1991, понеділок, метро.

Ія повернулася вчора з дитиною з Нью Йорку і віддала мені авто. Це дало мені змогу відібрати Остапові ліки з аптеки, поїхати по харчі до Genuardi, вступити на півгодини на базар до Центру (де купила своїм внучаткам 5 касеток українських казок та одне відео — з Енея. Маю надію, що дітям воно буде подобатися). Але факт, що я давно не мала авта, справи тепер трохи ускладнює. Авто мусить цього місяця перейти інспекцію, а саме тепер воно мені дуже потрібне і не можу віддати до механіка. Може аж тоді, як приїде Максим — бо тоді в нашому розпорядженні буде ще друге авто. Навіть якби впав сніг, то він мені допоможе.

Дехто з наших дуже хвилюється новою співдружністю народів. Каже Лабунька — це новий Переяславський договір. Вчора на радіо Рудницький і Лабунька мали на цю тему діалог. Рудницький, правда, ближчий до моєї думки, але чомусь не витягнув усіх переконливих аргументів та ще й сказав, що мовляв, тепер знову не Україна, а Росія в центрі уваги світу. Ну, це вже мегаломанія! Росія — з Україною чи без неї — це, як-не-як, світова потуга і ніхто ігнорувати її не може. І сусідом України вона є і залишиться, хочемо ми того чи ні.

Вівторок, 17 грудня 1991, метро.

Сьогодні пополудні Ія з Ніною вже повертаються до Лос Анджелес. Прийшли вчора ввечорі попрощатися, бо хоч вони ще в день приїдуть один раз до Діда Остапа, то я буду на праці і вже їх не зможу побачити. Гарне, цікаве дівчатко. Шкода, що за її розвитком можна буде тільки спорадично слідкувати.

Переді мною низка господарських проблем: треба завезти до направи комп'ютер, віддати до інспекції авто, купити Остапові на дарунок радіо на короткі хвили, а Ользі-прибиральниці радіо з касетою, бо їй дуже подобалося моє старе (таких самих, нажаль, вже не продають!). Треба поїхати на базар (на два!), щоб купити святоче печиво, кутю тощо, треба поїхати до жидівської крамниці на Bustleton купити рибу ітд, ітп. Як дам з усім цим раду? Інспекцію і комп'ютер доведеться, мабуть, відкласти аж після свят, або на дні, коли візьму собі святочні вакації.

Четвер, 19 грудня 1991, метро.

Прийшла вчора на нараду до мене Люда й Аня. Це в справі мого літературного вечора, що його запланував 43. Відділ СУА (тобто Люда, що є імпрезовим референтом і Аня, що є головою відділу) на 21 березня 1992. Подивляю цих жінок, що їм хотілося увечорі, в

темноті і холоді, їхати автами до мене на цю зустріч. Я сказала Людї: це “твій show”, твоя ідея, отже і маєш вільну руку плянувати цей вечір, як сама хочеш, не буду накидати своєї думки, хіба би вже щось дуже мені було не до вподоби, тоді протестуватиму. Люда — добрий організатор імпрез, але чи при наявних силах зможе вона скласти цікаву імпрезу? Актори — постаріли, а доповідачі? Є дві можливості: Рудницький і Онишкевич. Чи погодяться? Найліпше, якби був хтось новий, з України, що прочитав би мої книжки і дав свою опінію — це було б цікаво і для публіки і для автора. А так то вийде шаблон, нецікаво, а люди прийдуть тільки з чемности до мене... Останній мій авторський вечір у Філядельфії, що його влаштували актори театру, був успішний саме тим, що спонукав Костюка зробити критичний огляд моєї поезії — найповажнішу досі критику мого літературного доробку.

Понеділок, 23 грудня 1991, метро.

Суботу-неділю посвятила підготовці до свят та до приїзду Максима з родиною. Поїхала вранці купити коропа — потім на два базари — Михайлівський і Покровський, потім до Genuardi на купівлю інших харчів. Увечорі в суботу варила рибу (морока, та й перепис мій не досить точний!), в неділю робила ушка (бо на базарі не було), пекла рогалики та хрусти, прала білля, прибирала кімнату, готуючи її на приїзд дорогих гостей (Вони вже вчора виїхали і сьогодні під вечір повинні бути в нас).

Маємо вже свіжу ялинку і свіжий вінок на двері (Віра Лащик купила мені ялинку, коли їздила до лісу за своєю). Сьогодні заповідають дощ, отже я переконала Остапа, щоб заложив електричні світелка на наш куц на дворі, бо якщо буде дощ сьогодні і завтра, то цього не можна буде зробити Максимові. Послухав мене, зробив це. Якщо прийдуть як уже стемніє, матимуть діти знак святочного настрою. Максим казав, що трохи простуджений, маю надію, що не матимуть тяжкої дороги.

Вчора вступив по дорозі з церкви Мирослав і взяв мої листи, що їх обіцяв передати в Україні. Це листи до Бліхара і Доценка, святочні привіти Вол. Мельникові, Жулинському, Погрібному, Зорівчакові. В кожному — 20 дол. банкнот. Мушу вступити в полудне до банку і вибрати знову 200 дол. Гроші пливуть (точніше “відпливають”) рікою. За саму ялинку заплатила я Вірі 50 дол. Коли буду на пенсії, треба буде обмежуватись — а тепер це моє “the last hurrah”.

27 грудня, п’ятниця, вранці, в ліжку.

Напевно записки будуть короткі, бо сподіюсь, що ось-ось Іванко прокинеться і прибіжить до бабиного ліжка. Приїхали щасливо ще 23-ого. Від 24-ого я — на вакаціях. Свят Вечір провели гарно й урочисто. Дітям навіть смакувала бабина риба по жидівському та ушка з борщем, не згадуючи, очевидно, про вареники. Пальчики і вареники, взагалі, їли ми досі кожного дня — щойно сьогодні пляную котлети з картоплею! На Різдво ходили до Людї й Зенка, де був Бобо із своїми хлопчиками та Марія Євсєвська. А вчора ми всі, крім Остапа, їздили до міста (підземкою!) до Academy of Music, на постановку

Пенсильванійського балету Nutcracker, що його наші торонтонські малі українці називають “Лускунчик”. Я хотіла, щоб діти побачили цю знайому вже їм виставу в першорядному професійному виконанні, але це виявився дуже коштовний жест, бо квитки були по 53 дол. від особи і за дітей треба було платити повний вступ! Остап ще навіть не знає, яка це була коштовна розвага. Ну, нехай. Один раз у житті.

Повезли вчора авто до інспекції, сьогодні маю відібрати. Поїхали двома автами і Максим привіз мене назад — так найлегше. Коли я сама — мушу повертатися трамваєм або пішки. Я казала механікові зробити тільки конечні наприви, бо думаю, що мені справді треба купити нове авто і що це треба зробити цього року, може і в найближчих місяцях. Правда, мій старий Шевролет ще міг би комусь довго служити. Навіть з усіма можливими й потрібними поправками основний його ремонт не коштував би більше як тисячу доларів. Але мені вже в нього не хочеться вкладати грошей. О, чую, біжить внучок.

4 січня 1992, вдома.

Стефанкові сьогодні три рочки. Але він уже вдома, в Торонто. Поїхали вони ще 30 грудня і були вдома пополудні 31-ого. А я, думаючи, що вони будуть може довше, взяла собі довші вакації — так, що не була ще на роботі від 23 грудня. Маю повернутися в понеділок, 6-ого січня, з тим, що 7-ого беру собі знову вільний день — Різдво. Можна було думати, що відпичну, відпружуся, буду мати кілька приємних днів. Зовсім навпаки. Давно вже не мала я такої чорної депресії, як ось тепер. Життя мені немиле. От, якби так і не пробудитися вранці. Що таке? Аж самій мені дивно. Трохи, очевидно, впливає мій фізичний стан. Повернулася мені грипа, чи що — кашляю, флегма знову мене обсіла, м'язи і хребет болять, а по ночах не спиться. Одне до чого взялася цими днями: вичистила трохи свою робочу кімнату, викинувши три повні торби паперів. Тепер принаймні я знаю де що є, бо вже була загроза, що я зовсім розгублюся. Безпосереднім поштовхом до цих порядків були два фактори — по перше, комп'ютер у напрямі, отже не могла я працювати на комп'ютері. По друге: не могла десь знайти своїх купонів на безкоштовний переліт United Airlines — очевидно, в цьому балагані і важливі речі можна загубити. Тепер і порядок навела і купони знайшла. До депресії причиняється і моя повна самотність. Ніби є нас двоє — але спілкування обмежене. Остап дуже замкнений в собі. Шукає контакту з людьми тільки при допомозі телефону. Треба б це мабуть робити і мені, але як нападе апатія, то й цього не хочеться. Навіщо комусь докучати — якби хтось справді хотів говорити зі мною, міг би подзвонити до мене.

На 31 грудня ми були запрошені до Рудницьких і пішли. Гости́на була обильна, але товариство не особливо цікаве: Кіпи, п-ні Навроцька з якоюсь своєю своячкою зі Львова, Віра Лащик, і повно молоді: діти Рудницьких, Головачків, Кіпів. Бракувало мені сватів Лабуньків, що завжди вносять трохи життя в товариство, не було з ким поговорити, або не було нагоди до розмови.

6 січня 1992, понеділок вранці, метро.

Їду на один день до роботи — а завтра, українське Різдво — буду знов удома. Чуюся трохи ліпше, зокрема психічно. Свідомо почала себе рятувати — reach out! як дораджує Віра кожному своїм досвідом суспільної працівниці. Або як це у знаменитому німецькому вірші поета, що його імені сьогодні не пригадую: “bis mich Verlassenheit umpfiff, ich stieg hinab ins grüne Tal und sah dass es zur Lust und Quall ein Mensch muss unter Menschen sein”. Одне слово: сіла до телефону і подзвонила до Мотрі, до Марійки Лабуньки, до Віри. Від старого Геврика довідалася точно, коли є передачі з Києва і от ми вчора вже слухали їх на своєму новому радіо. Остап також відчув, мабуть, що зі мною щось не гаразд і по своєму допоміг: “ходи, я зварив зупу!” — оттакі старечі вияви ніжності. Und das ist viel! — як сказав би Рільке. Апетиту в мене і досі нема, але примушувала себе щось перекусити. Поволі, може, повернеться і апетит до життя.

9 січня 1992, четвер, метро.

Найновіше число *Economist*-а має сатиру “Welcome to Slugonia”. Остап читав журнал перший, але цього не помітив, бо цікавого матеріалу в цьому тижневику так багато, що і так всього не прочитаєш. Але мене заінтригувала мапка, де позначені: “Russia” “Slugonia” “Bratislava” і “Grey Sea”. І я зараз подумала: пахне старою традицією Свіфта. Крім “орієнтаційної мапки”, є ще й ілюстрація в центрі статті: посередині степу лежить рогатий віл, а підпис під ньому: “Ah, freedom”. Не сумніваюся, що ця сатира про Україну. Чи маємо досить зрілості й мужності, щоб посміятися з себе? Дотепне воно дуже і, як пристало на сатиру, дошкульне. Але навіть мене — а я маю особливу прихильність до цього жанру і писала колись статтю, що мала заголовок “Похвала сатирі” — зіритувала трохи ця британська патронізуюча настанова, оцей погляд згори, з поблажливою погордою. Чи пізнають себе наші в цій сатирі, чи варто реагувати на неї? Зробила копії і пішла до редакції *Свободи*, а також може комусь на Україну. Очевидно, пішла і дітям, і роздам знайомим. Хай знають, що навіть коли нас не називають по імені, ми таки тепер в центрі уваги і думки світа.

П'ятниця, 10 січня 1992, метро, вранці.

Маємо господарський клопіт: тече дах. А це ж новий дах, не так давно зложений з таким трудом і коштом, що мав покласти кінець всім досьогочасним проблемам. Був уже Батицький, майстер-підприємець, що нам робив цю роботу. Він думає, що це нова проблема — від комина і пропонує направу на суму 325 дол. Чи це допоможе? Вчора ішов дощ і вночі увесь час капало до миски. Це — в коридорі, перед Остаповою спальнею. Крім направи даху, буде ще новий кошт напровок і малювання всередині. Ще добре, що в час помітили — а то й нові килими могли постраждати.

Україна знову на вістях. Є конфлікт з Росією за Чорноморський флот. Це, очевидно, дуже поважна справа і в її основі територіяльні претенсії Росії до Криму, до Чорного моря. Вся історія Росії — це шлях на південь, до теплого моря, що має порти весь рік відкриті. Маю надію, що Кравчук знайде якусь розв'язку. Але сам факт, що Україна не резигнує а ргіорі, а пробує виторгувати якнайбільше дипломатичним шляхом, добрий знак, що державність трактують поважно. Починають творити армію — військовики складають присягу на вірність Україні. А рівночасно Кравчук протестує, що Росія перебирає закордоном всі місії (і власності) колишнього СРСР. Добре почав. Мені й на думку на прийшло б, що Україна може заявляти якись претенсії на маєтки СРСР — але він має рацію. Може щось виторгує, а навіть якщо ні, то сам такий протест привертає увагу світу до факту, що всі ці маєтності — це завоювання імперії.

Понеділок, 13 січня 1992, метро.

Чуюся значно ліпше: ще беру антибіотики і ще кашляю, але це вже лише залишки грипи. Підстригла собі волосся, виглядаю і чуюся молодше. На вікенд, щоправда, нікуди не ходили, та й не було куди: святочний сезон, нічого особливого не діється.

Трохи мені сумно спостерігати, як дуже за останній рік постарівся Остап, як він засипляє,

слухаючи вістей на телевізорі... Сиджу з ним, дивлюся на програми, що про них раніше чула з других уст: Meet the Press і подібні програми в неділю вранці (дуже цікаво, хоч тим разом про Україну мови не було). Україна все ж таки не сходить із шпальт газет: дійшли до згоди з Росією в справі флоту — Україна має дістати щось 30% кораблів (А їх всіх щось коло 300, отже це неабияке число!) Завтра ввечері має повернутися з України Мирослав. Цікаво, що розповідатиме.

14 січня 1992, вранці, метро.

З сьогоднішнім днем вже і справді почався новий рік, навіть за старим календарем!

Від листопада майже не торкалася ULE80. Тепер вже третій тиждень комп'ютер у напрямі, отже є додаткова причина. Але головна перешкода була моя депресія — апатія до всього. При таких настроях можна цілий проект загорити. Мушу взяти себе в руки. Вчора ввечері був у нас Левко Рудницький — саме за бібліографічними і іншими інформаціями. Пише чергову серію статей для літературної енциклопедії — і от я черпала зі своєї криниці ULE. Потрібна ця робота багатьом людям і я це знаю. Видавництво, щоправда, недоцінює мою роботу — протягає з друком, готової книжки не розсилає на рецензії до журналів. Але я знаю, що це потрібна нашій культурі робота і значення її, мабуть, зрозуміють аж тоді, як будуть готові і надруковані всі частини. Свідомість “місії” повинна дати мені поштовх до дальшої праці. Взяла я зобов'язання віддати до друку ULE80 при кінці 1993 року. Число на пенсію — тобто вільний час у '93 році. Але роботи дуже багато — навряд чи вдасться зробити всі ідентифікації та переробити-доповнити анотаціями вже готові записи.

15 січня 1992. Метро. Серeda.

Мариля вчора давала лекцію про приватне міжнародне право студентам класи професора Віншіпа. Він фактично звернувся з тим до мене — ще перед новим роком і я його запевнила, що хтось з нас це зробить. Тема була моя — бо коли ми з Марилею ще разом вчили повний курс — міжнародне приватне право належало до мене. Отже насправді в мене є готова на цю тему лекція — Hague Conference on Private International Law, UNIDROIT, UNCITRAL та міжнародний комерційний арбітраж і такі домовленості як INCOTERMS, ітп. — колись я навіть думала підготувати цю лекцію до друку, як статтю. Але це було два роки тому. Щоб сьогодні про ці речі говорити чи писати, треба матеріал оновити, доповнити новими даними. А це значило: зануритись знову в цю проблематику, приготуватись не лише до лекції, але взагалі до теми, тобто наново завдати собі неабиякого труду і стресу. А мені вже не хочеться. Душею я вже поволі відходжу від своєї спеціалізованої професії, від права. Приловлюю себе на тому, що мене багато речей перестало вже цікавити, що не справляють мені жодної приємності проекти Ліз конкурувати з іншими бібліотеками ітп. Я от хотіла б ще своїм знанням і працею послужити нашій якійсь справі, тому напр. регулярно посилаю списки цікавих матеріалів до PERU — вчора послала їм Bibliographic Alert no.8 та доповнений на 9 сторін Joint ventures in Eastern Europe.

П'ятниця, 17 січня 1992. Метро.

Вчора були в нас на вечері Мирослав і Марійка Лабуньки. Мирослав дуже цікаво розповідав про Україну, про свої зустрічі, виступи, розмови. Про те, як завершив велику трансакцію — купив помешкання в Києві за 18 тисяч доларів! Ія на ту ціль подарувала їм 6 тисяч. Жиди, що виїжджають з України, продають свої помешкання, їхня родина в Америці інкасує гроші — таке домовлення. До недавна ці трансакції були ще дуже дешеві і коли Лабуньки почали були цей торг, то ціна була на половину менша. Чи справді думають вони переїхати на Україну? Мирослав вніс також заяву, щоб отримати громадянство України. Так як він говорить тепер, то є можливість, що він їхатиме туди кожного року на кілька місяців. Ідея ця вийшла від Марійки, вона поробила в цій справі перші кроки, коли там була востаннє. Каже: воліла б помешкання в Коломиї, але там нема знайомих, які могли б допомогти таку справу перевести в життя.

Мирослав привіз і для мене трохи пошти, в тому числі листи від Погрібного, Жулинського, Мороза та Гром'яка і — що особливо приємно — Гром'як передав число газети “Тернопіль вечірній”, де надруковані його враження про Америку і мій вірш “Батькові”. Татове прізвище в тексті статті, правда, перекрутили, но але згадали добрим словом. І Жулинський, і Мельник (що його карточка-подяка прийшла раніше поштою) згадували про те, що чули по радіо мій голос і мої вірші. Також і Мирослав згадував, що чув кінець якоїсь радіопрограми, де читалися мої вірші. Хто це зорганізував? Підозріваю, що Доценко — адже це на його прохання я на скору руку записала тасьму своїх поезій в час, коли була в Києві на МАУ.

20 січня 1992, понеділок, метро.

В суботу їздила по комп'ютер. Нічого з того не вийшло, втратила більше як половину дня часу і далі комп'ютера не маю. Він уже направлений, готовий, але я поїхати по нього автом можу лише в суботу. Тимчасом, коли я приїхала, виявилось, що сталася якась електрична аварія і половина приміщення University Bookstore, в тому числі і т.зв. Computer Connection — off limits — без світла, без доступу до дверей, до касових машин ітд. Коли я приїхала, електрична компанія займалася направою пошкоджених сполучень. Отже я скористала з нагоди і поїхала до Central City Toyota на 48-ій і Chestnut подивитись на авта, зорієнтуватися. Довідалася я деякі додаткові інформації — нова Toyota Camry за 1992 рік коштуватиме мені майже 20 тисяч доларів — страшна сума! Намовляли мене купити вживане авто з 1991 року — мали два такі моделі на продаж — це було б добрих кілька тисяч дешевше. Але я маю багато часу для надуми — цілий рік! За порадою Марка почекаю як вийде в квітні нове видання *Consumer Reports*. Покищо це тільки для мене прелімінарна едукація. Багато ще пройде часу, поки я зможу зробити рішення. Коли я за годину повернулася — напрари ще не були зроблені — я поїхала додому без свого МАС.

В неділю вранці прийшла Люда по листи зі Львова і в справі мого літературного вечора. Я зовсім забула, що домовилась з нею і заспала до пізна (вночі не спалося, отже я не поспішала вранці вставати). Люда нагадала мені, що треба зібрати матеріяли для

Рудницького і для неї, рецензії ітд., а також тексти до читання. Хочеться їй така морока?! Але вона любить організувати імпрези.

21 січня 1992, вівторок, метро.

Мариля взяла собі вчора хворобовий день — ніби “flu” — не знаю, чи прийде сьогодні. Але у висліді я мала спокійніший і відносно продуктивний день: вона любить багато говорити, витрачає час на розмови, а тоді не встигає закінчити роботу на час і часом залишається довше.

Вчорашній *Financial Times* (з Лондону) має аж три статейки про Україну. Про протест уряду проти рішення конференції офіцерів у Москві, яка заявила за єдиною неподільною армією, про спір за Чорноморський флот, та про візит у Києві міністра закордонних справ Англії Hurd-a, який похвально висловився про плян київського уряду елімінувати нуклеарну зброю. Кореспонденції для *Financial Times* з Києва пише Chrystia Freeland — мабуть якась українка, що вийшла заміж за англійця. Що значить одна людина на відповідному місці! Вчорашній *New York Times*, наприклад, анічогісінько про Україну немає. Щоправда, в недільному виданні була невелика статейка про Львів — так таки із новою термінологією — Lviv!

Приїхала до Америки Віра Вовк і є у своєї приятельки Люби Андрусишин у Нью Йорку. Буде до 30 січня. До Філядельфії, нажаль, не зможе приїхати. Шкода, хотіла б її побачити.

22 січня 1992, середа, метро.

Сьогоднішній день проголошений і в місті Філядельфія і в штаті Пеннсилванія днем української незалежності. Так принаймні голосили прочитані на Святі Державности в неділю проклямації губернатора і посадника міста. Це, очевидно, не вперше. Такі символічні проклямації під впливом і на вимогу еміграційних політиків проголошували кожного року. Тим разом, коли незалежність — реальна дійсність — вони мають інше звучання. Чи залишиться 22 січня державним святом України? Чи не перенесуть свято незалежності на іншу дату — 24 серпня, а то й 1 грудня? У Філядельфії тим разом пов’язали всі ці дати в одне свято державности. Промовцем був Степан Хмара, відомий контрверсійний депутат Верховної Ради. Говорив на диво помірковано і не дуже ефективно. Може був утомлений — бо цього ж дня виступав і в Нью Йорку, і в Ірвінгтоні, і в Філядельфії. Мистецька частина програми мала деякі добрі точки (Напр. виступ піяніста Винницького і челістки Байрамової), але була за довга і організатори в останній хвилині почали її скорочувати. Вечір не мав урочистого характеру, а шкода. Треба було відзначити нашу незалежність більш святково.

24 січня 1992, п’ятниця, метро.

New Yorker з датою 27 січня 1992 має великий репортаж “Report from Ukraine”. Це, мабуть,

вперше в цьому вибагливому журналі, що його читає американська (а особливо жидівська!) інтелігенція, так багато і так об'єктивно написано про Україну. Ця стаття матиме неабиякий вплив на публічну опінію американської еліти. Може — маймо надію — розіб'є проти-українські упередження, здобуде Україні прихильників серед впливових людей Америки. Чи може вже бачимо повільну зміну політики? Henry Kissinger, після повороту з Києва, написав у *Washington Post* (14 січня) статтю “Do not resurrect an empire”. Правда, він тепер — тільки приватний політик, не міністр, але його голос багато значить.

27 січня 1992, понеділок, метро.

В суботу ввечері почав падати сніг і в неділю вперше цієї зими все вкрилося “білою габою” на три інчі завтовшки. Добре, що це не сталося 24 години раніше, бо саме в суботу вранці я мусіла поїхати по комп'ютер. Нарешті! Коштувала направа 322 долляри, але вже діє, вже я його наново заінсталювала, вже і спробувала.

В суботу були в нас на вечері Марія Голод і обоє Бережницькі. Я ще встигла перед тим зробити купівлю харчів у Genuardi — отже снігом не журюся. Біда тільки, що дахар не приходять направити дах чи комин (дахар твердить, що текло від комина — може тому, що для самого даху в нас ще не вигасла 10-літня гарантія...) Погода утруднює направу... В неділю увесь день не виходила з хати — прала, прасувала, дивилася на якийсь дурний фільм на телевізії. Було мені депремуюче сумно, хоч — здавалось би — не було до цього якихось особливих причин. Навіть навпаки. В журналі “Дружба народів” Александр Руденко-Десняк опублікував довгий і цікавий репортаж про свою подорож до Америки, про українців, що їх він тут відвідував. Згадує в тому числі і про нас з Остапом і то дуже позитивно і тепло. Він записував розмови на магнітофоні і свої враження пересипує автентичними цитатами. Багато цікавого можна довідатися — про Пріцака, напр., Грабовича, Лабуньку. Ми ще цілоти не читали, бо друкується це в трьох числах журналу. Лабунька привіз копію з Києва, на PENN до бібліотеки покищо прийшло число 7/91, де є про його візит на Гарварді — про нас є в номері 8/91 і ми читали тільки частину, що її копію дав Мирослав. Має бути закінчення ще в 9-ому числі.

28 січня 1992, вівторок, метро.

Хоч комп'ютер уже вдома, працювати на ньому не доводиться. Лягаю спати вже перед 9-ою, втомлена, і ледве можу прочитати перед сном сторінку-дві книжки.

Саме закінчила знамениту збірку автобіографій “Самі про себе”, що її зредагував Луцький. Купила я її в УВАН давно тому, бо така річ зразу мене зацікавила, але досі не мала змоги її прочитати. Аж тепер. Є там автобіографії Шевченка, Куліша, Антоновича, Драгоманова, Степана Смаль-Стоцького, і інших. Про кожен з них варто було б написати короткий коментар. От шкода. Якби не те, що я така була за минулі два роки перевантажена — то на цю книжку варто було мені написати рецензію до *Свободи*, щоб її спопуляризувати. Луцький — більше як інші наші літературознавці і культурні діячі — орієнтується на захід і розуміє чого нам бракує. Добрі біографії, спогади, щоденники, листи — те що на заході

втішається такою увагою видавців і читачів — у нас досі майже не існувало.

29 січня 1992, середа, метро.

Дивилася вчора на State of the Union message. Враження залежить, очевидно, від того, яку діагнозу поставити американській економіці. Якщо правда, що рецесія поглиблюється, що іде до гіршого — то програма президента Буша — не більше як Band-Aid на рану. Зростає сильним темпом безробіття. Американські продуценти автомобілів заповіли, що найближчим часом звільнять 75,000 людей. Оборонна індустрія скорочується і також звільняє робітників. Якщо перейде договір вільної торгівлі з Мехіко — індустрії переключаться на дешеву мекіканську робочу силу. Вільний глобальний ринок має свою ціну. Здається мені, що економічна криза в світі, і в Америці, і в Східній Європі — це наслідок багатолітнього зброєння, мілітарного суперництва між США і ССРС. США грали роллю оборонця західніх вартостей і вольностей і тоді, коли Японія і Німеччина присвячували головну увагу розбудові своїх Wirtschaftswunder-ів, Америка будувала атомні бомби, бомбардувальники, далекострільні ракети. В цьому змагу совети не витримали й заломилися, але і США платять тепер ціну. Хоч бомби, etc. — непотрібні, продукція їх займала чимало працівників і давала основу їх добробутові. Тепер коли після декад такого розтринькування грошей нагнали величезний дефіцит, економіка підупадає, грошей нема на те, що конечно потрібне — підмогу й реформу освіти, уведення медичного загального страхування, боротьбу із злочинністю... Квалітет життя у США за останніх пару десятиліть підупав — бездомні на вулицях є цьому щоденним доказом.

3 лютого 1992, понеділок, метро.

Ніде в час вікенду не виходили, якщо не рахувати поїздки за харчами до Genuardi та відвозу до направи нашого пилососу (Hoover vacuum cleaner куплений півтора року тому за 170 дол. — вже перестав діяти!). Плянували піти з Вірою в неділю на *Madame Bovary*, французький фільм, що грає в Ritz, але не вийшло. В останній хвилині Віра відмовилася, бо мусіла писати звіти з роботи. Запропонувала, щоб ми пішли сьогодні після праці. Побачимо, може це вдасться. Мали намір поїхати до Wanamaker-a, до Jenkintown, купити дарунок для малого Данилка Чайківського (В наступну неділю — христини). Не вийшло. Подзвонив Леонід Рудницький за інформаціями до статей, що їх він пише для літературної енциклопедії, і я присвятила пару годин, переглядаючи старі числа *Лім. України* за біо-бібліографічними даними про нових членів Спілки Письменників України. Ще сьогодні мушу за інформаціями для Рудницького подзвонити до Е. Касинця. Увечорі мала намір дивитися на фільм “O, Pioneers” на телевізії, але почала працю над Автобібліографією і ця робота так мене зайняла, що я зовсім про цей фільм забула і працювала до півночі. (Невже мені повернулися мої сили?)

Вівторок, 4 лютого 1992, метро.

Були таки вчора з Вірою на “Madame Bovary”. Фільм французької продукції, з доданими англомовними написами. Дуже вдало віддзеркалене життя французької провінції.

Режисер, одначе, занадто вільно тримається тексту Флобера. Verbatim читається авторський коментар до подій і характерів. І хоч Флобер — першорядний письменник і текст цей добре віддзеркалює його стиль і розуміння психології своїх героїв — то для фільму, на мою думку, таке рішення було помилкою. Фільм — миустецтво візуальне і не треба робити з нього літератури. Розвиток характерів і подій треба показати, не говорити про них. Чим менше говореного тексту — тим ліпше. Тому мені більше подобалися напр. фільми Антоніоні, як фільми Бергмана. Бергман робить на екрані театр — діалоги й монологи в нього найважливіші.

П'ятниця, 7 лютого 1992, метро.

Прислали мені з ТІАА — на моє прохання — порівняльні табелі: скільки, приблизно, належить мені місячної пенсії, якщо піду на емеритуру 1 січня 1993 року — 1994 — 1995 — 1996 року. Різниця в грошах між тим, як рішуся піти у відставку на 62 році життя (в 1993, в січні) і 63 році життя (в січні 1994) виносить около 300 доларів місячно. Якщо б дотягнула до 65 року життя, місячна пенсія від ТІАА була б вища на 700 дол. Це, очевидно, приблизні підрахунки. З бігом літ моя платня зростала б, отже зросла б і пенсія. Прогнози на майбутнє оперті на моїй теперішній платні. Різниця, очевидно, досить значні. 300 дол. більше на місяць могло б зробити помітну різницю. Але чи варто продавати себе за гроші? Час мого життя (при найбільш оптимістичних обчисленнях) дуже вже скорочений. Зокрема ж час мого активного життя, коли я могла б ще працювати над викінченням ULE, трохи може писати — якщо не вірші й прозу — то принаймні рецензії на українські книжки до *WLT* і інших видань, щоб просувати українській літературі шлях у широкий світ, чого вона так дуже потребує. А я ж і так, коли додати до ТІАА ще невеличку пенсію із Social Security, матиму около 3,000 дол. приходу на місяць. Чи ж не вистачить? Адже є багато людей, які не мають такого приходу, хоч і працюють. Правда, інфляція поступає, гроші втрачають вартість і за кілька літ це може виявитись недостатньою сумою. Але і видатки можна трохи обмежити, та й потреби в старшому віці будуть менші. Я майже рішена, щоб не відкладати.

Понеділок, 10 лютого 1992, метро, вранці.

Дві добрі вістки: США призначили першого амбасадора до України. Є ним Роман Попадюк, син українських імігрантів, що народився в DP таборі в Австрії. Йому 42 роки — він досі був заступником пресового референта Білого Дому. Друга вістка — особиста, маленька. В нововиданій книжці *International Legal Bibliographies* (дата видання: 1992, автор: Juergen Christoph Goedan), що є переробленим перекладом з німецького видання 1975 року, автор, розглядаючи критично одну з важливих правничих бібліографій бібліографій, не тільки має в бібліографічному списку мою рецензію на це видання (Lansky: *Bibliographisches Handbuch der Rechts- und Verwaltungswissenschaften*, v.1, 1987), але кількакратно подає цитати з моєї рецензії, щоб схарактеризувати й оцінити рецензований твір, а навіть полемізує з деякими моїми критичними зауваженнями і сугестіями. Приємно побачити на схилі кар'єри, що мої думки потрактовані так поважно. Отже — професійний успіх, що залишає слід. На цю книжку звернула мою увагу Marie

Newman, теперішній Director of Public Services, що перша переглядала book truck нових книжок, мовляв: подивися, там тебе цитують. Кажу: звідки знаєш, невже ти так точно переглянула книжку? Аякже! Знайшла твоє прізвище в індексі! Маю надію, що і Liz, мій шеф, зверне на це увагу! Треба, мабуть, буде їй показати. [Juergen Christoph Goedan: *International Legal Bibliographies: a world-wide guide and critique*. Transnational Publishers, 1992].

В суботу ходила на сходина Чортополохів, в неділю були на христинах Данилка Чайківського. При тій нагоді я передала Люді матеріяли для мого вечора. Вона не одобрила мого вибору — хоче більше прози, зокрема щоб прочитати “Європейський записник”. Ну, я розумію, що це — чи не найкраща моя річ у книжці, але вона дуже довга. Я вчора, під натиском Люди, прочитала собі вголос — займає майже годину, а скоротити не можна.

12 лютого 1992, середа вранці, метро.

Телефонував Максим. Вчора відбулося засідання департаменту у справі його “tenure”. Офіційне повідомлення прийде щойно за місяць-два від провоста, але не-офіційно від Струка Максим уже знає, що вислід голосування — позитивний, що tenure на Торонтонському університеті він дістане. Це дуже важливо. Не тільки для його особистої кар’єри, але для майбутнього всієї родини, Уляни, дітей — а навіть і нашого з Остапом майбутнього. Бо коли він залишається назавжди в Торонто, то, можливо, і нам простелиться туди колись дорога... Ждатиму нетерпляче на офіційне повідомлення, але — запевняють мене — що це вже тільки формальність.

14 лютого 1992, п’ятниця, день Валентина.

Залишила Остапові під дверима карточку — ніби прийшла вона поштою — таке собі любовне привітання з нагоди Valentine’s day. Карточка — текст її подобався мені, зворушив мене, і я купила її вже давно, ще перед Різдом. Думала вкласти у різдвяний подарунок, але забула. А тепер ось трапилася нагода.

Найновіший “Economist” має редакційну статтю: “A message to Kiev”. Закликають уряд України посилити, радикалізувати економічну реформу. Я тепер кожного дня переглядаю *Financial Times* і *NY Times* — якщо є вістки про Україну, даю знати на E-mail Максимові, з копією для Тита Геврика. А от такі інформації як з *Економіста* та з правничих журналів посилаю — тепер вже також дорогою E-mail — у виді Bibliographic Alert до PERU на руки Jim-a Cashel-a, а він розсилає їх далі, всім членам PERU. Ось сьогодні вишлю Bibliographic Alert No.10.

Після кількох розмов з Людою, стало на тому, що я виступатиму на вечорі двічі по 15 хвилин — в першій частині читатиму прозу, в другій — поезію. З уваги на часові обмеження, мусітиму читати “Туга за красою життя” — так зрештою назвала Люда і цілий вечір. Це мене трохи турбує. По перше: ця річ не така ефектовна, як інші речі в збірці, по

друге: таку прозу краще, якби читав актор — всі оті діалоги і т. інше. Але нема що комплікувати справ. Як буде, так буде.

Понеділок, 17 лютого 1992, вранці, метро.

В суботу тільки їздила по харчі і до аптеки, а потім писала листи до Гром'яка (щоб подякувати за “Тернопіль вечірній”) і до Жулинського, що йому не лиш треба відповісти на його довгого листа, але за його намовою і заохотою послати на його руки заяву на членство в Спілці Письменників України (разом з біо-бібліографічною довідкою). Отже готовила ці матеріали — ще не вислала, бо не встигла написати заяву. Вишлю завтра.

В неділю ходили провідати Ірену Рудницького, яка недавно повернулася з лікарні — мала зірвані сціпи крові, що помандрували до легень і до серця... Вступили на пів години також до Віри.

Вівторок, 18 лютого 1992, вранці, метро.

Дійшла до мене вістка, що в німецькому журналі *Der Spiegel* надруковане інтерв'ю з Леонідом Кравчуком. І от я вчора пішла до бібліотеки Van Pelt, знайшла потрібне мені число і зробила фотокопію. Є там стаття про Кравчука і довге з ним інтерв'ю. Стаття має заголовок “Biegsamer Mensch” і знаменитий під-заголовок: “Einem KP-Wendehals verdankt der zweitgrösste Staat Europas die Unabhängigkeit”. Ну, це трохи перебільшено: незалежність завдячуємо не тільки Кравчукові (був час, що він її навіть поборював), але треба признати, що факт, що нас так поважно тепер у світі трактують, завдячуємо не тільки тому, що Україна — “zweitgrösste Staat Europas” (після Росії), але також тому, що Кравчук — гнучкий політик, “хитрий український лис”, як пишуть газети, “що веде за ніс московського ведмедя”.

24 лютого 1992, понеділок, метро, вранці.

Написала листа Роксолянці Зорівчак до Лондону. Вона твердить, що тричі вже писала до мене з Англії, але ці листи не прийшли і не знаю чому? Також її лист до Рудницького з вересня не дійшов. Може вона не добре ще була зорієнтована в британській пошті? Може кинула листи не до поштової скринки? (Коли ми були на Багамах, напр. збиралися раз кинути вітальні картки і в останню мить зорієнтувалися, що гарно вимальовані скринки — це були не поштові ящики, а коробки на сміття!)

Написала також листи до Гром'яка, щоб подякувати за “Тернопіль вечірній” з моїм віршем (йому я послала окремо також нову свою книжку), а також до Жулинського, залучуючи — за його намовою — заяву до Спілки Письменників та біо-бібліографічну довідку (до кінця 1991 року). Остап скептично ставиться до СПУ і заяви вносити не хоче. Він нібито каже, що вже був членом і наново вступати йому не треба.... Жулинському написала я також про свою думку про український осередок ПЕН, і про ідею-потребу англомовного журналу української літератури. Але під цю пору навряд чи можна чогось

сподіватися. Україна, нібито самостійна держава, але не має ні своєї пошти, ні самостійного радіо, ні преси. За браком паперу, журнали перестали виходити, або виходять дуже нерегулярно, а щоденну пресу заступають в Києві московські видання. Дзвонив Адріян Геврик з Києва до батьків і сказав: на телевізії в Києві передають центральні московські передачі. Тепер часто в цих передачах гострі анти-українські нотки. Коли є на екрані щось проти-українське, появляється додана в Києві дописка: Провокація!

Середа, 26 лютого 1992, метро, вранці.

Їду до праці трохи більше втомлена і менше виспана, як звичайно. Мала вчора винятково продуктивний день і в бібліотеці, і вдома. Полуденок з'їла при бюрку, в час роботи. А час свого полуденка провела в бібліотеці Van Pelt, працюючи над ULE, доповнюючи лакуни з *World Literature Today*. Після вечері вдома, вістей на телевізорі і телефонічної розмови з Максимом, Уляною, Іванком і Стефанком (Остап майже кожен день телефонує до них в цей час!) — пішла нагору, скупалася, і в піжамі — замість до ліжка, засіла за комп'ютер. Працювала до півночі. Розболіли мене очі — не знаю, чи від втоми, чи може від радіації з екрану мого Мекінтоша? — і вже перед сном не дуже хотілося читати. (А читаю — докінчую мемуари Василя Сокола “З далека до близького”).

Давно вже так інтензивно не працювала над ULE. Але цієї роботи така висока гора, що я часом втрачаю віру, чи вдасться мені її подолати? Чи не за багато набрала я на одну свою голову? ULE80 поступає вперед, але якщо я — згідно із своїм пляном — схочу до всіх статей написати анотації та до всіх перекладів знайти оригінальні заголовки — то чи встигну на визначений термін до кінця 1993 року? Навіть якщо від січня 93 займатимусь цим ділом, як головним своїм заняттям?

A propos. Вчора, коли Liz Kelly була в моєму бюрі за іншими справами, я мала нагоду зробити в розмові натяк про своє бажання піти на ранню пенсію, зокрема якби університет з уваги на фінансові труднощі запропонував якусь фінансову заохоту (є така можливість, бо штат Пенсильванія цього року може відмовити всі субсидії приватним вищим школам і тоді PENN мусітиме запровадити якісь скорочення). Сказала Liz: Don't volunteer to retire, until you have a package deal. Добра рада, підожду. Але якщо вони цього року нічого не запропонують, то чи варто мені чекати?

Четвер, 27 лютого 1992, вранці, метро.

Знову вчора був продуктивний для ULE день. Вполудне — полювання на нові знахідки у Van Pelt, ввечері — до півночі при комп'ютері. Сьогодні так не буде, передусім тому, що маю зустріч в час полуденка з Даною Вонторською.

Зі Львова, з бібліотеки Стефаніка, прийшов учора невеличкий пакет газет. Реванжуються за мої великі посилки книг. Газети завжди цікаві, бо вони віддеркалюють життя — не тільки статтями, репортажами, але навіть оголошеннями: що грають в театрах? в кіно? на

телебаченні? Але характер українська преса має провінційний і це стосується навіть *Літературної України*. Не даром, кажуть, що довідатись у Києві про те, що діється у світі, можна тільки з центральних московських газет. Нажаль.

Понеділок, 2 березня 1992, вранці, метро.

В п'ятницю не пішла до праці — взяла собі хворобовий день. відпружилася, відпочала. І присвятила трохи часу бібліографічній роботі, на комп'ютері.

В суботу ходили на бенкет Центру. Це щорічна імпреза для зібрання фондів — ми були на ній вперше. В програмі були виступи Віктора Крижанівського з представництва України при ОН, дуже для мене цікавий і несподіваний виступ Amy Swartz із State Dept., що говорила про проєкт нової конституції України (вже є англійський переклад проєкту!), виставка мистецьких фотографій зі Львова із словом директора Національного Музею Новаківського, та камерний концерт ансамблю Леонтовича. Сама вечеря була погано zorganizована і затягнулася на кілька годин, що дуже зіпсувало всю імпрезу. Концерт в такій атмосфері був образливий для виконавців і справжніх любителів музики (ансамбль Леонтовича — першорядна музична одиниця і йому місце в концертних залах, а не на бенкетах!), але промови Крижанівського і Шворц були дуже цікаві, людей було багато, можна було зустрітись з різними людьми і поговорити. От я, напр., сидячи при столі поруч Зені Черник, довідалася від неї про різні неприємності, пов'язані з допомогою Україні — про перепони, які ставить міністр здоров'я Спіженко ітп. А зустрівшись з Климовським в час коктейлю (йому Люда доручила напередодні вечора написати рецензію на мою прозу до *Свободи!*), я звернулася до нього за порадою, що вибрати для читання на вечорі (мала я вибір між “Самотнім місцем” і “Тугою,” і це мене не вдовольняло, бо перше за трудне для нашої філадельфійської публіки, а друге своєю зальцбургською темою занадто перегукується із поемою Зальцбург, що її буде читати Ліза Чепіль). Порадив Климовський прочитати уривок із “Європ. записника” і я, мабуть, так і зроблю.

4 березня 1992, середа вранці, метро.

В *Свободі* з датою 27 лютого надрукована рецензія на мою нову книжку Олександрі Копач “Під зіркою самотности”. Це несподіванка, і то подвійна! Від Лариси Онишкевич, що з нею недавно говорила по телефону, довідалася я, що Копач прислала рецензію на мою книжку до *Сучасности* і що Лариса, мовляв, вже переслала цю рецензію до редакції до Києва. (*Сучасність* від січня має виходити в Україні — у висліді і досі немає ще першого числа!) А от раптом — рецензія Копач появляється в *Свободі*, а ще й прийшов лист від Рисі Голод, де вона пише, що Копач надрукувала рецензію в *Гомоні України!* Що це значить? Чи вона думає цю ж саму рецензію друкувати аж тричі? Але несподіванка не тільки для мене, але і для Люди, для Климовського і для Ізи Каплана. Люда, організуючи літ-вечори дуже дбає про рекламу, щоб зацікавити публіку. От вона й попросила Климовського, щоб напередодні вечора написав до *Свободи* рецензію (вже була недавно рекламна статейка про мене і поезію членки 43. відділу СУА Ірени Райнер, але там не було згадки про мою прозу). Климовський сказав мені при випадковій зустрічі в час

бенкету Центру, що книжку вже прочитав, я про деталі не питалася — він тільки жалувався мені, що мовляв, книжка непідписана (Це не я її йому давала, тільки Люда). Чи писатиме він тепер рецензію? і куди її пішле? Адже *Свобода* другої не надрукує. Люда буде незадоволена. А Іза казав мені вже давно, що пише рецензію для *Сучасности*... Оттаке!

5 березня 1992, четвер вранці, метро.

Сьогодні наша річниця шлюбу. Остап має охоту піти до ресторану на обід. Візьмемо до товариства Віру. Я хотіла намовити ще Лабуньків, але вони відмовилися.

Помагаю Остапові робити коректу його книжки. Бачу цю збірку вперше, бо він ніколи не звертається за порадою чи критичною опінією. Але намовляла я його вже давно підготувати до друку якусь збірку збірок чи зібрані твори, чи статті. А цього ж року сповниться йому 75 років життя. Отже я рада, що книжка вже друкується (в Зінкевича, біля Балтимору). Це передруки в одному томі поезій із книжок *Слова і мрії*, *Життя*, *Мости*, *Самотнє дерево* ітд. і то поза збірками. Назвав він цей том “Зібрані вірші” і не включив у нього поетичних перекладів. Книжка велика — я вчора присвятила їй дві години, прочитавши тільки *Слова і мрії* та *Життя*. Як на мій смак, вірші треба було виправити, переробити та й дати комусь для критичного читання. Але Остапові навіть найменші зауваження робити — справа ризикозна. Ось на першій сторінці вірш “Замість вступного слова” (Вірш не Остапа, але Маланюка). Друкар видрукував “Заміщць”, Остап поправив на “Замісць”. Коли я зауважила, що повинно бути “Замість”, згідно з сучасним правописом і показала, що в словнику Білодіда нема другого варіанту, приніс Грінченка і переконував мене, що може бути “замісць”. Але таки змінив!

Вівторок, 10 березня 1992, вранці, метро.

Возила я вчора ввечері Остапа до Дикого. Вже кілька днів тому помітила, що дихає тяжко і виглядає не добре. На питання: як чуєшся? в нього є дві відповіді: Чуюся! (це значить, що непогано) або: Чого тобі треба?! Перестань говорити зі мною про хвороби! (А це знак, що щось не гаразд). Намовити його на візиту до лікаря — нелегко. Підносить голос, кричить на мене, так якби я була винна тому, що він — нездоровий, якби я не була найбільшим другом, що він його має. Бракує йому життєздатности і здорового глузду. До медичної інформації має якийсь ментальний блок — не хоче нічого навчитися, зрозуміти. Не розуміє, наприклад, що є безпосередній зв'язок між тим, що йому тяжко дихати і що ноги опухли і тим, що серце як слід не працює. Популярних медичних статей чи інформацій не читає, поради і вияснення лікарів може не розуміє, може і не слухає. Хизується тим, як то він регулярно й педантично приймає ліки, але вчора виявилось, напр. що вже деякий час не бере заліза... Дикий приписав подвійну дозу Lasix на відводнення, взяв до бадання кров, зробив кардіограму. Легені не зовсім чисті, є і в горлі трохи флегми. За день-два побачимо, чи зійде вода. Прикро мені — якби послушав мене пару днів тому, був би заощадив переживань і собі і мені.

16 березня 1992, понеділок вранці, метро.

Примушую себе робити записки, бо бачу, що мій щоденник знову в небезпеці. (Минулого тижня читала в метро проєкт Конституції України — і на записки не було часу).

Стан здоров'я Остапа — стабільний, але з дому він нікуди не виходить, тимбільше, що раптом повернулася зима: холодно. З добрих новин найважливіша, що нині мав бути страйк SEPTA — факт, що їду підземкою доводить, що дійшли до порозуміння.

Є кілька поганих новин. Щадниця, що в ній ми маємо значну частину нашого життєвого доробку — на порозі банкрутства. Федеральний уряд перебрав наш банк і не знаю точно, що це значить: чи можна буде ощадності вибирати? чи пропадуть відсотки? Самі гроші мають державне забезпечення, отже не повинні пропасти.

На свій вечір в наступну суботу приготуватись не дуже мала час, бо робила коректу довжелезної на 400+ сторін Остапової книжки. Але поїхала в суботу до Ванамейкера купити собі на вечір суконку. Була випродажа і я, користаючи із знижки цін, купила два літні костюмчики. Повісила в шафі. Вчора ввечері, повернувшись з виступу Головатого (дуже критикував уряд України, Фокіна і Кравчука!), взялася я спробувати суконки, щоб показати їх Остапові. Виявляється, в крамниці забули мені запакувати спідницю! Таке ще мені не траплялося! Мушу сьогодні по роботі поїхати до Jenkintown і справу вияснити.

Мороку мала я з пилососом. Двічі давала направити — не допомгло. Нарешті купила новий. Але спробувавши його, переконалася, що він не тягне так, як я цього хотіла б — не знаю, що робити?

Без Остапа їздила до крамниць за харчами і навіть була в п'ятницю на Гуцульському вечорі, де гарно виступала солістка Київської опери — Стефюк.

Вночі трохи боліло мене горло і кашляла. Це мене налякало. Адже в суботу мені доведеться двічі виступати на моєму вечорі з читанням. Люда, нажаль, значну частину програми приділила мені самій. Це мене схвилювало, як і справи з спідницею — у висліді я майже не спала. Трохи читала. Спогади Сокола закінчила вже давніше. Тепер читаю Коротича “Зал очидання”, російською мовою. Це вже друга моя російськомовна лектура — недавно з великою приємністю і цікавістю

[продовжую в поворотній дорозі додому пополудні]:

читала у трьох числах журналу “Дружба народів” знаменитий репортаж Руденка-Десняка “Дом вдали от дома”. Варто було б, щоб це надрукував якийсь український еміграційний журнал або газета. Сама ідея чого варта: адже все це — самохарактеристики: видні діячі еміграції говорять про себе, свої погляди на громадські справи, на Україну. А Руденко виступає в ролі каталізатора, medium — час до часу докидаючи якусь лаконічну характеристику. Деякі речі надовго залишаться в пам'яті. Напр. думки Яцика про

трудолюбивість українців. Трудолюбиві? — так! але продуктивні? — ні! Це нагадало мені мою улюблену пословицю (про німців чи про педантів взагалі) — робити дуже точно й солідно те, чого робити не треба взагалі... А ще є така фраза з Гемінгвея: Do not confuse activity with action.

Вівторок, 17 березня 1992, вранці, метро.

Спідницю мені повернули! No questions asked. В таких випадках я кажу собі: only in America! Подивляю цей наш капіталізм: Customer is always right! І справді. Якби мені були робили якісь труднощі, сперечалися, ітд. — то вони могли виграти на таку спідницю вартости 100 доларів, але втратити довголітнього покупця, що залишив їм за останні 30 років тисячі доларів! Все ж таки, в такій ситуації можливі надуживання. А що, якби так вина була не по їхньому боці (як думала я — тобто, що забули запакувати мені спідницю), а по моему, напр. якби так я загубила спідницю по дорозі додому, або навіть вдома, або якби трапився нечесний покупець — адже є можливість: одну річ сховав, пішов по другу... Багато відносин навіть у торговельному світі побудовані на довір'ї людини до людини. В тому випадку, це не тільки довіря продавця до покупця, але також довіря фірми до продавця. (В ССРСР, уявляю собі, які бізнеси могли б робити продавці, маючи вільну руку від фірми робити того рода рішення, не питаючись начальства!)

Середа, 18 березня 1992, метро, вранці.

Вчора на УКУ виступав Погрібний. Говорив про ситуацію в Україні і хоч почав від позитивного і зворушливого тону, його довгий і детальний звіт про політичні й економічні справи подав сумну й песимістичну картину. Він не атакує Кравчука так гостро як Головатий, але також уважає, що уряд не переводить реформ, що його треба замінити іншими людьми, що реформи в Росії поступають жвавіше як в Україні і в цьому є поважна небезпека. Преса виходить всього одним мільйоном примірників, телебачення — центральне з Москви і повне анти-української агітації, в Києві немає приміщень для амбасад усіх цих країн, що визнали Україну, пашпорт у Погрібного далі советський, навіть печатки української на ньому нема, по візу на виїзд треба їхати до Москви. Уряд, каже Погрібний, не перехопив в час продажу природних ресурсів (манганцю, здається) — і валюта за експорт поплила до всесоюзної каси. Скандалу із друкуванням гривні можна було оминати, не треба було давати цій справі такого розголосу (адже друк грошей теж і в інших державах затримують у секреті). Є загроза, що зволікання із впровадженням гривні може коштувати дорого — є чутки, що і Росія мінятиме гроші, а тоді може залити Україну старими рублями... Остап — вперше від довгого часу — вийшов з дому — але виступ Погрібного приніс йому турботу й смуток. Погрібний буде сьогодні в нас на обіді.

19 березня 1992, четвер, метро.

Вийшло так, що на обіді був і Погрібний, і значно пізніше — Рудницький, який приїхав по Погрібного. Ірена Рудницька знову в лікарні — сціп крови повторився в іншому місці, дістала phlebitis — отже я тим більше рада, що могла Рудницького погостити борщем та

варениками з м'яса (Недавно приготований запас на всякий випадок дуже став у пригоді).

Погрібний привіз з Києва кілька примірників газети “Рада”, що в ній надрукований вибір Остапових віршів та стаття про нього Федора Погребенника. Газета презентується солідно і каже Погрібний, що цей тижневик виходить накладом около 200,000. Стаття написана популярно й похвально, є в ній пару дрібних фактичних помилок (про збірник “Слово”, напр. сказано, що це — щорічник і що в ньому ОТ опублікував низку оповідань). Вибір віршів починається сонетом “Дозрівають жита”, що мені особливо приємно. Всіх віршів — сім. Є теж репродукція Гуцалука, з Остаповим автографом. Друк чіткий, добра модерна ломка. Зроблено фахово й культурно.

20 березня 1992, п'ятниця, метро, вранці.

Завтра на великій залі УОКЦентруі має бути мій Літературний вечір. 43-ій відділ СУА, тобто Люда, доклали багато зусиль, щоб імпреза вдалася — не тільки оголошення в двох радіогодинах Філядельфії (на радіо Блавацької було вже двічі, а завтра має бути втретє), на Голосі Мирян було в неділю. В *Свободі* була вже стаття членки відділу Райнер напередодні вечора — має бути ще платне оголошення. Люда також підмовила Климовського, щоб написав рецензію на мою книжку прози до *Свободи*, але він запізнився — і тим часом, несподівано для мене і Люди і Климовського, появилася в *Свободі* рецензія О. Копач. Климовський мав вислати свою до *Америку*, що виходить тепер тільки один раз у тиждень і що її не багато хто читає. Люда навіть дала зробити запрошення і вислала додатковим особам. Але чи вдасться імпреза? Минулого разу, коли на великій залі Центру актори театру робили мені вечір (тобто Юля Шашаровська) — була така буря в природі, що навіть я сама заледве до Центру доїхала. Тоді прийшло 60-кілька осіб. Хто прийде завтра? Вже мене різні люди повідомляли і перепрошували, що не зможуть бути: Трофименки їдуть до Торонто, Лабуньки вчора рішили їхати на вікенд до Бостону, Лариса Онишкевич веде імпрезою НТШ в Нью Йорку, а Віра Лащик певно не прийде тому, щоб не зустрітися з своїм колишнім чоловіком... Було б мені прикро, якби організатори зазнали фінансових втрат через брак публіки.

Неділя, 22 березня 1992, вдома, ввечері, в ліжку.

На деревах лапятий сніг — довкола — зимова казка, якої не було ще цього року взагалі. Маємо щастя, що таке не трапилось нам учора. Погода була холодна, але було сухо, а вранці навіть соняшно. Це допомогло — на мій Літ. Вечір прийшло около 150 осіб (в книжечці підписів є щось 139, а були і такі, що не підписалися!) — отже імпреза не була фінансовим провалом для організаторів, а й мені принесла 408 дол. з продажу книжок (34 книжки по 12 дол., поезій я вже маю мало, отже їх не дала до продажу). Але найбільший успіх був моральний. Відкривала вечір Аня, проводила ним Люда. Доповідь робив Рудницький, після нього виступив також Анатолій Погрібний. Ліда Чепіль читала: “Запрошення,” “Розмову з філософом” і “Зальцбург,” потім я — уривок з “Європейського записника.” Тоді Катря Оранська проспівала три мої пісні: “Люблю тебе я від літ,” “Фонтан,” і “Так до болю.” Іванна Кононів читала: “Хвала життю,” “Дев'ятнадцятий рік” і

“Мала людина і море,” а я на кінець прочитала “Pursuit of happiness,” “Буденні діалоги на болючі теми” (I і IV) та “Лист до Ріо.” Рудницький говорив з притаманною йому легкістю, з домішкою іронії і вмілістю зацікавити публіку. Коли б треба робити вибірку з усіх моїх віршів, сказав він, то при всій суворості можна б відкинути один тільки вірш. Не сказав — котрий саме, і цим викликав зацікавлення слухачів (та й автора!) Підкреслив притаманну моїй прозі манеру залишати питання без відповіді. Погрібний також давав докази, що читав, чи бодай переглянув мої книжки. Він говорив в основному про повернення творів на рідну землю (не тільки моїх, але й взагалі), сказав, що я помилилася, ствердивши, що океан став Рубіконом і що немає повороту (ну, це було в іншому контексті!), Ліза Чепіль кілька рядків прочитала знаменито, так як не могла б прочитати сама я (напр. “ах, чом не можна зупинити миті” або “ніколи так не будеш вже любити”) — але за цими вийнятками решту читала вона без належного розуміння, з поганими наголосами не тільки слів, але і фраз, і я жалувала, що дала їй читати цілу довгу поему “Зальцбург.” Кононів також читала погано — за швидким темпом, без павз, з поганими наголосами (світогля’д, піна́, капелюхо́м ітп.) Катрусин спів мені подобався, не потрібно тільки пробує вона деякі штуки, які їй не під силу і тим послаблює ефект цілості. Але мені приємно було слухати ці речі у виконанні когось іншого як Добоша. Люда вдало виконувала ролю конферансіє, підготовивши собі кілька анекдот. Після імпрези вона ще й запросила до себе в гості — отже були ми там з Остапом також (Хоч він кашляє і я не була певна чи схоче піти, чи не буде йому того за багато).

Вранці я мала несподіванку. На радіопрограмі Блавацької, де я сподівалася почути останнє оголошення Людиного вечора, раптом почула довший коментар про себе і свою творчість. Біо-бібліографічні подробиці, а навіть деяка характеристика. Коментар без автора. Я думала спершу, що це написала Люда. Але запримітила кілька помилок: що я, нібито, ходила до школи в Золочеві, що я була 10 років в ред-колегії *Нашого життя* ітп. І це навело мене на думку, що автором мусів бути Остап — він часто не перевіряє деталей, а Зборів для нього те саме, що й Золочів. Яка там різниця! У всякому разі — не Львів! Потім признався, що це таки він написав, хоч під натиском Блавацької, яка кілька разів до нього в цій справі телефонувала! Ну, я вдячна їм за прихильність, але воліла б, щоб Остап до цього не мішався, бо воно занадто близьке до самореклями. Ще хтось міг би подумати, що я сама таке про себе написала! Така думка мені неприємна. Все ж таки, рекляма мабуть допомогла зібрати публіку на вечір, отже ролю свою виконала.

Понеділок, 23 березня 1992, метро, вранці.

Написала вчора формального листа з подякою до 43. відділу СУА. Ще при розрахунку за книжки дала я даток 50 дол. на потреби відділу. Маю надію, що не мусіли докладати до цієї імпрези. Але була вона напевно коштовною — Кононів приїхала з Ірвінгтону — напевно їй треба було повернути за подорож, рекляма в радіо кілька разів та в *Свободі*, друковані запрошення і висилка їх поштою, винайм залі, квіти, подарунок (замовлена для мене писанка з датою вечора!), буфет — одне слово: пані перестаралися. Можна було зробити скромніше! Квіти дістала я і від Чортополохів, що прийшли на імпрезу досить чисельно і що робили пізніше спільну фотографію. Просила я Ізу, щоб фотографував моїм

апаратом — побачу, що з цього вийде. Магнітофонний запис робила я сама, коли я йшла на сцену — передавала магнітофон Остапові. І так останнього мого виступу, де читаю кілька віршів на закінчення — немає взагалі. Змінила я була тасьму і вручила апарат Остапові: він діяв. Але тексту записаного немає і не знаю чому? Може вилучився мікрофон? Бог його зна. Остап в справах техніки — безпорадний. Якби був на вечорі сват Лабунька — я мала б напевно добрий запис. Але вони обоє виїхали були до Кембридж, до Іка, і на вечорі їх не було. Не було також Віри Лащик — не могла себе перемогти. Генек, очевидно, був. Разом з жінкою. І книжку купив!

Середа, 25 березня 1992, вранці, метро.

На УКУ вчора виступав С. Кулик — молода, 30+ років людина, що виконує обов'язки тимчасового амбасадора України до США. Зібрав він понад 90 осіб публіки — нечуване число для вечірніх “викладів” УКУ. Говорив він дуже цікаво, поінформовано, діловито. Про відносини України і США, про наставлення до України американського уряду, про те, як воно від явної майже ворожості міняється на більш прихильне наставлення. Про переговори в справі обміну будинками для амбасад — в Києві і в Вашингтоні. Про те, що потрібні особливі забезпечення для консульських процедур, бо ж візами торгують і на чорному ринку. Про те, що незабаром приїде і почне урядувати новопризначений посол до Вашингтону Білоус чи Білорус. Про те, що амбасада матиме крім політичного і консульського ще інші відділи (за зразком інших амбасад) і що персонал дипломатів буде приблизно 15 осіб. Про те, що Кравчук приїде незабаром до Вашингтону з офіційною візитом і що це буде перша така офіційна візита президента України у президента США. (Попередні зустрічі Кравчука з Бушом були пів-офіційного характеру, зрештою Кравчук тоді не був президентом України).

Коли я запиталася після обіду, чи Остап має охоту піти послухати Кулика в УКУ, відповідь була симптоматична: “Я його не знаю. Чого я піду? Але як ти підеш, то я піду з тобою.” Але був дуже задоволений, що пішов. — Виглядає він недобре — журюся ним.

26 березня 1992, четвер вранці, метро.

Журюся Остапом. Ходить надутий, словом не обізветься. І я часто не знаю: чи він погано почувається, чи має якісь до мене претенсії, гнівається? На питання: як чуєшся? часто відповідає криком, мовляв, відчепися, чого ти від мене хочеш? Це, очевидно, не вперше. Я живу вже багато років з такою проблемою. Часом причиною буває зовсім щось непередбачене, напр. пару років тому, коли він у моїй відсутності переглянув мій машинопис ULE65A і побачив, що там нема ні одної його статті. Ходив кілька днів надутий, поки сказав мені про свій жаль — і то не просто, щиро, а шляхом образливих дотинок, бо знайшов якусь мою молодечу статтейку... (Ну, Остап мав тільки англомовну статтю про бібліотеки в Україні, не про літературу. Я своїх навіть великих і поважних праць в *Ukrainian Quarterly* про “Bookburning à la Soviet” та про першодрукарів також не включала — адже це не до теми!) Така його поведінка траплялася також у випадках задрости за якусь рецензію ітп. Але тепер це, мабуть, таки через хворобу. Сьогодні

вранці, коли я, як звичайно, принесла йому до ліжка снідання — а це час, коли пробую обмінятися з ним бодай кількома реченнями, як спалося ітд. — побачила я, що ноги йому сильно опухли. Признався, що дзвонив до Дикого, що бере знову подвійний Lasix. Але чується нині ліпше, як вчора — каже. Але я половину ночі не спала, через турботу про його життя, захлинаючись від самотності, що до неї прирікає нас обох його вдача.

Понеділок, 30 березня 1992, вранці, метро.

Знайшла я нагоду для щирої розмови. Старалася довести до Остапової свідомости, як його замкненість у собі шкодить йому самому та й спричиняє біль мені. Трохи помогло. Минулих кілька днів більше говорить, трохи відпружився.

Я мала їхати вчора, в неділю, на цілий день на Велику Раду Чортополохів (тим разом без ночівлі, в Ramada Inn, в Нью Джерзі). Відкликала, бо заповіли приїзд до Філядельфії Юрія Мушкетика і він мав бути в нас гостем. Тимчасом, десь два дні тому, повідомили, що Мушкетик не приїде, отже я на Раду вибиралася, домовилась їхати автом з Анею, випрасувала собі однострій. Але не вийшло. Я в п'ятницю погано вночі почувалася (кашляла, горло боліло) і вирішила взяти хворобовий день, не піти до праці. Трохи відпочила. В суботу їздила по харчі і ніде більше не виходила. Але вночі з суботи на неділю Остап дістав якийсь гострий біль у рамени — не спав ні він, ні я. (Біль цей, я думаю, від того, що може заснув у поганій позиції — тепло, аспірина, натирання помогли — сьогодні вже добре). Але на Раду я не поїхала.

Сидить він часом на канапі, ніби дивиться на телебачення, і спить... Вчора проспав так в сидячій позиції дві години — я тільки дивилася, чи дихає, і не будила... Потім був відпочатий і навіть веселий. Але дивитися на нього — беззубого, дуже постарілого, як спить, сидячи, з відкритим ротом — було боляче й сумно.

1 квітня 1992, вранці, вдома.

Сьогодні о 10-ій ранку маємо замовлену візиту в Дикого. Фактично в шпиталі Джерментавн, бо треба зробити рентгени Остапові. Також Дикий хоче, щоб його оглянув кардіолог Гельвік, то й же самий, що був його лікарем при попередніх Остапових інфарктах. Остап чувся вчора трохи ліпше, трохи покашлює, ноги далі попухли. Все це — каже Дикий — від серця. Отже я не пішла до праці, щоб завезти Остапа до лікарні. Маю надію, що йому не скажуть там залишитися.

Вчора вночі закінчила читати Коротичеві мемуари “Зал очидання”. Видані вони в Нью Йорку, у видавництві, що називає себе “Liberty Publishing House”, 1991 року. Це вже вдруге за відносно короткий час, що моя лектура — російською мовою. Розумію тепер уже майже все — це не те, коли я пробувала читати в оригіналі “Доктор Живаго”. Правда, expository prose, мемуари, репортажі читати легше і цікавіше як белетристику... Замітні моменти з Коротичевих мемуарів: про те, як він відмовився писати погромницьку статтю проти Дзюби (маю надію, що це правда, а не видумка!), про те, як Бажан, сподіваючись

арешту, спав кожно ніч у штанах, і як прийшов до нього репортер взяти інтерв'ю з нагоди, що він отримав орден Леніна, а він не повірив, сховався на пару днів, і щойно з газети довідався, що йому і справді присудили орден (за переклад Руставелі, на що Сталін звернув увагу), про те, як у Софіївці біля Умані, в час революції, бійці стріляли до античних статуй, що їх власникам парку доставили вагоном — це також з розповідей Бажана, про виклики до ЦК і Горбачова, про допити КГБ і про те, як вибирали людей для виїзду за кордон, ітп. Каже Коротич, що має чисту совість: На нікого не доніс. Чи справді? В Києві його не люблять. Може тому, що пішов на службу імперії.

intractable CHF poss. hypothyroidism

MUGA

creatinine

electrolytis

T3 T4 T7

TSH

CBC & FIFF

Dig

2 квітня 1992, вранці, метро.

Подані вище записки відписала з медичного бланкету — інструкції для тестів. CHF — вгадую, це, мабуть, “congestive heart failure” — отже діагноза, з можливістю гіпотайроїдизму. Як це інтерпретувати? Що покажуть тести крові? Про це дізнаємося за пару днів. Серце побільшене, в легенях є трохи плину, ноги напухли. Чи можна це направити ліками? Чи в такому загрозливому стані можна жити? І як довго? — Остап, бачу, не розуміє своєї хвороби взагалі. На питання лікаря відповідає загальниково і непевно, а цим утруднює діагнозу. Пам'ять йому блокує речі йому небажані або неприємні. Напр. вчора переконував мене, що кардіолог Langer на PENN, до якого ми ходили на консультацію пару років тому, не казав робити кететеризації... Helwig має тепер і нові рентгени серця і новий кардіограм і точну історію хвороби лікарів з Урбани. Отже може нарешті будемо мати пораду спеціаліста.

7 квітня 1992. Нью Йорк, в поїзді, ще на станції.

Ірка підвезла мене до станції автотом. Саме завчасу: ледве встигла купити квиток. Год. 7:17 вранці і ми рушаємо. Ще встигну на роботу без великого спізнення. Мала намір купити *New York Times*, але не встигла. На цьому скористає щоденник.

До останнього дня не знала, чи зможу поїхати. Але вчора Остап почувався значно краще, а в неділю навіть виявив охоту поїхати зі мною до Hechinger-а (купити плитки на підлогу до туалету на партері, де Олекса вставлятиме нову підлогу) та до Kiddie City (купити Ніні дарунок на другі уродини) — це був його перший виїзд поза хату за час останніх двох тижнів. Отже я дала знати, як домовлено, Ірині Дибко та Ірені Стецурі, що я таки їду. Дибко живе в Мериленді і до Нью Йорку їздить автотом. Запропонувала, що вступить по

мене до Філядельфії і це мені було дуже вигідно. Дибко приїхала біля 2-ої, ми втрюх з Остапом ще в нас пообідали, я ще навіть встигла помити посуд, передягнутися. І поїхали. Прибули саме на час. PEN office приміщується в дільниці Soho при 568 Broadway на 4-ому поверсі, кімната 401. Це досить просторе приміщення, де приміщується бюро PEN American Center (може із десятків бюрок-столів, з комп'ютерами та іншим устаткуванням) і де одне крило перетворене на аудиторію, де стоїть може із 150 крісел для гостей.

Вечір відкрила Clara Gyorgyuey, президент нашого осередку екзильних письменників PEN Writers-in Exile / USA. Кілька слів сказала Дибко. Потім по черзі (по-азбучній!) виступали: Laszlo Baranszky-Job з Угорщини, Володимир Біляїв, Eugenia Dimer та Emil Draitser, що репрезентували Росію, Anna Frajlich (Польща) і я. Для колору й атмосфери кожен автор читав якийсь зразок в оригіналі, а решта читання була англійською мовою. Англійські переклади поезій і прози Біляєва читала Лариса Кукрицька, також переклади моїх чотирьох віршів: “Я — земля,” “В житті моєму теж був Бабин Яр,” “Чорний кіт” і “Лист до Ріо.” Найліпше, на мою думку, виступив досі мені зовсім незнайомий Emil Draitser. Він прочитав дві сатири, що їх публіка (понад 100 осіб) сприйняла сміхом і аплявзом. Мені ці речі також подобалися і я жалувала, що другу з них не пробувала записувати — він заповів її, як лірику, і я вирішила заощадити тасьму, бо боялася, що не вистачить її на мій власний виступ. Нажаль, перші три автори зайняли за багато часу речами слабкими, нецікавими, а у випадку Біляєва ще й дуже старосвітськими. Друга частина — тобто останні три автори: Draitser, Frajlich і я (тобто Кукрицька, що читала мої вірші по англійському) були значно більше ефективні. Отже мій запис вечора (якщо вдався взагалі!) — не тільки не повний, але і не репрезентативний. Вийшла неприємність з Кукрицькою. Перед вечором я її не бачила, а після вечора шукала за нею, щоб їй подякувати — але вона пішла вже додому. Можливо, що образилася. Не на мене — для цього не було підстав! Але на Дибко. Бо вибрана для читання творчість Біляєва зайняла за багато часу і Дибко перервала виступ Кукрицької, не дозволивши їй закінчити. Після читання було вино і чіпси. Кілька людей підступали до мене, гратуюючи. Clara і Frajlich просили прислати їм англійські тексти. (Фрайліх, між іншим, має нову книжку з паралельними польсько-англійськими текстами).

На Ірку довелося мені трохи чекати. Коли я подзвонила після закінчення вечора, як ми домовилися, відповіла тільки машина і я залишила message. Але не знала, що сталося, чому Ірки нема вдома в час, коли вона знала, що я дзвонитиму? Чи щось сталося? Ляся Старосольська (яка ще з іншою панею-українкою прийшла на вечір і була чи не єдиною українською публікою вечора — а також Дибко — трохи турбувалися тим, що залишають мене саму на порозі будинку і навіть пропонували мені, щоб я пішла на нічліг до них. На щастя, я не спанікувала. Ірка приїхала і забрала мене до себе на 1060 Park Ave, в протилежній частині міста. (Виявилось, що вона вийшла на пару хвилин з помешкання, а я саме тоді зателефонувала). Я дуже хотіла нав'язати-відновити з Іркою дружній контакт і рада, що мені це вдалося. Ірка щораз менше має приходів з продажу реальностей. Каже навіть, що має трохи борги і це також є причиною, що вона хоче продати своє елегантне помешкання в Нью Йорку і перенестися десь 100 миль поза місто, винайнявши там апартамент. Довідалась я не тільки про її далекойдучі пляни для промоування української музики — організація концертів, допомога музикам і композиторам знаходити

шлях до американських музичних агенств ітд., але також і про те, що Ірка — в близьких інтимних стосунках з Мирославом Скориком і що він на днях до неї має приїхати з України. (Скорик жонатий з Ларисою Скорик, політичним діячем, але вони або вже розвелися, або саме розходяться). Ірки “ех”, Роман Стецура, саме тепер у лікарні, вона не тільки їздить його відвідувати, але навіть думає, чи не “мусітиме” взяти його на час реконвалесценції до себе, щоб йому допомогти... Все життя, каже, були в приятельських відносинах. Мелася цього року кінчить коледж. Вона хоче бути продавцем мистецьких картин.

9 квітня 1992, четвер вранці, метро.

Мариля і Ран їдуть сьогодні на вакації до Польщі. Буду на праці цілих 30 днів сама. Маю надію, що тепер — під кінець семестра — не буде за великого стресу зі сторони студентів. Професори, очевидно, не можуть сподіватися такої самої обслуги в час, коли замість нас двох буду я одна. Побачимо, чи знайду в них потрібне зрозуміння. (Деякі панове страх які вимогливі! Мовляв, якщо матеріялів нема у США, то чому не позичити їх в Європі? ітд.) На моїй голові буде маса праці, але маю надію, що дам собі раду. Якщо буде спокійніше, хочу вислати знову кілька пачок книжок на Україну — а було б добре, якби для того був час — попрацювати також над заплянованою біжучою бібліографією: *Ukraine: Legal Materials in English*. Вже деякі дані зібрала і буду їх регулярно доповнювати.

Вчора в *New York Times* була дуже добра стаття Володимира Ланового: “Come to Kiev. Listen to Ukraine.” Критикує американську пресу, що черпає всі вісті via Moscow і через те має викривлене уявлення про Україну. Написано по західньому, конкретними короткими реченнями, речево, логічно, переконливо. Напевно писав хтось із наших діяспорників — може Шпорлюк? Грабович? Кравченко? Так саме треба. І добре, що надрукували. Сват Лабунька має рацію, коли каже, що писати такі речі треба людям з уряду України, тоді їх надрукують. Бо в Україні дехто думає, що це повинні робити тут в діяспорі.

10 квітня 1992, п’ятниця вранці, метро.

Остап чується значно ліпше і виглядає трохи здоровіший. Але вислідів лікарських обстежень і проб роблених у лабораторії ще не маємо.

Комп’ютер мій знову в напрямі. Тим разом перестав діяти “external drive”. Дала тиждень тому до ремонту. Вчора мене повідомили, що направити не можна. Чи можна купити цілу нову частину? Вже їх не роблять, це старий модель, але на складі, правдоподібно, можна ще буде дістати — ціна: 300 дол. Я казала замовити. Ношуся, щоправда, з думкою купити новий комп’ютер, можливо Classic II (Macintosh), навіть вже оглядала, читала літературу, ходила консультуватися до Computer Resource Center. Довідалася деякі речі, що мене трохи затривожили. Досі я вживала Macwrite і на цій програмі пишу свою ULE80 — вже маю понад 300 сторін машинопису. Classic II, виявляється, не прийме мого MacWrite. Треба було б переробляти все на Macwrite II або на іншу програму. Була б велика морока, якби я втратила “formatting” моєї бібліографії, не кажу вже про сам зміст. Тому я й рішила

попробувати ще купити старий модель. Але новий комп'ютер я таки, думаю, куплю — може переконаю Остапа, щоб почав уживати Мекінтош? Тоді варто було б мати два.

13 квітня 1992, понеділок, метро.

Потелефонували з Computer Repair і запропонували таке: направити мій external drive частиною, що є в мому internal drive, а сам Internal drive, тобто головний комп'ютер, “upgrade to 512KE” — це, мовляв, буде дешевше, як купувати новий external drive, а при тому комп'ютер працюватиме трохи швидше. Я погодилася. У висліді в суботу вранці мусіла привезти свій комп'ютер до майстерні і тепер знову мусітиму відібрати його автoм, не знаю ще коли.

В суботу поїхала також на базар на Михайлівську гірку і накупила великодніх бабок, голубців ітд. на понад 80 дол. Нова церква вже готова — гарна, дерев'яна, вже викінчена в середині, з іконостасом, лавками тощо.

Пополудні в суботу ходила на засідання в справі бібліотеки. Рідна Школа мала деякі застереження щодо проєкту статуту, а також назріває криза, бо Мушка виїздить з Філядельфії, отже треба буде шукати нового бібліотекаря. Хоч як мене страшили, що мовляв Центр усе переймає, то Захарчук, новий голова, виявився куди легшим до співпраці, як Черник. Отже документ узгоднений — маю надію, що остаточно, і що справа зрушить з місця, почне діяти Рада Бібліотеки і пластова бібліотека стане загально-громадською інституцією.

Понеділок, 20 квітня 1992, вранці, метро.

Перерва в щоденнику: замість робити записки в метро — читала, а це єдиний час, коли я можу систематично вести щоденник.

В середу 16-ого ходили ми з Остапом, з Вірою, Титом і Софійкою до театру. Остап чувся можливо, Віра привезла його автoм просто до китайського ресторану. Софійка підбрала автoм Тита і мене, а я використала нагоду і відбрала з Computer Connection мій направлений і посиленій (upgraded до MacPlus) комп'ютер. Смачно пообідали в товаристві, а тоді до Annenberg Center на виставу. *Canterbury Tales* ставив New Vic Theatre of London і квитки я купила вже пару місяців тому. Вони дають у Філядельфії тільки чотири вистави. Заля була виповнена до останнього місця і то переважно молодими людьми. Авторами “сценарію” на основі Чосера були Phil Woods і Michael Bogdanow, а Bogdanow був також постановщиком-режисером. Головною особою серед акторів був Micky O'Donoughue. Bogdanow і O'Donoughue є основниками і керівниками цього New Vic театру. Адаптація Чосера — дуже дотепна і помислова, з наголосом на еротіку. Micky додатково між сценами розповідає анекдоти (“10 найліпших середньовічних”), ходить між публіку, ангажуючи людей в дію. Audience participation encouraged! Трохи ми насміялися, отже вечір був вдалий. Гумор мав трохи “простацьке” забарвлення, на межі вульгарности. Але цієї межі не переходив. Акт копуляції (ще й подвійної) показаний на сцені за завісою

простирадла — дуже тонко, дотепно, навіть сатирично.

21 квітня 1992, вівторок вранці, метро.

Вчора була в нас на обіді Марія Голод. Відпружились трохи при розмові і доброму вині. Вона приїхала на похорон своєї своячки Анки Лопатинської, колишньої упівки і залишилася при нагоді в доньки Ренати на свята. Передала я нею для Лесі Копач свою книжку — з подякою за рецензію. Також просила про ідентифікацію всіх речей з “Yarmarok” — обіцяла допомогти, звернувшись з тим до авторів.

Сьогодні маю заповіджений полуденок з Данкою Вонторською. Вона прийде вполудне і ми мали йти до Faculty Club — але я раптом, вже біля метро, усвідомила, що я забула вдома свою торбинку. (Маю в руці течку і парасольку, а торбинка залишилася в шафі! — Це тому, що в нас Олекса робить ремонт лазнички, я була зайнята розмовою з ним, зрештою з уваги на вчорашню гостю, забрала свою торбу із звичайного її місця на столику і сховала до шафи). Це значить, що я не маю зі собою університетської виказки, ні виказки членства у Faculty Club. Отже підемо, мабуть, де інде. Запасові гроші маю в бюрку, отже це не буде проблемою.

23 квітня 1992, четвер, під вечір, вдома.

О 6-ій вранці збудила мене вістка, що в Каліфорнії — землетрус. 6.1 на шкалі Ріхтера! Десь біля 11-ої з праці потелефонувала я до Марка та Ії — знала, що вони напевно вже збираються до роботи, бо в них була 8 вранці. Говорила з Марком. Все гаразд. Він — удома в Лос Анджелес — не відчув нічого взагалі. Ія була ще на роботі і біля 10 вечора, каже, що там де вона працює (20-30 миль за ЛА) було землетрус відчутно. Але позатим все в порядку. Марко говорив з Каратницьким — є оферта для нього від AFL-CIO поїхати в справах профспілок на Україну.

27 квітня 1992, понеділок вранці, метро.

Вчора були в гостях у Люди й Зенка. Люда зробила прийняття з нагоди Зенкових 70-их уродин, а таким чином відзначила і український Великдень. Інакше ми не святкували б узагалі. Бабки, щоправда, купила я на двох церковних базарах, навіть одну маленьку на дарунок новій нашій працівниці, що називається Ірина Соколова і походить з Києва (я думала, що вона — зрусифікована жидівка, а вона — виявляється — відзначає Великдень, а бодай виявила зацікавлення: де можна купити паску?) Отже бабку з шинкою я вже їм цілий тиждень, але навіть до церкви не ходила, хоч мала такий намір. (Хотіла зібратися на утренью в новій Михайлівській церкві, і збудилася о 5-ій, так що сміло могла зібратися і поїхати на 6 год. ранку, але була дуже втомлена, бо пізно лягла спати і мала повну фізичних зусиль суботу — отже вирішила з церкви зрезигнувати!) Свято, однак, відзначила по своєму — маємо оновлену відремонтовану туалетну на партері — Олекса саме в суботу закінчив роботу. На городі — весняний порядок, ще й траву вчора покосила, хата почищена, з квітами — приємно бачити лад і чистоту (Тим разом робити це мусіла я

сама, бо Ольга, моя помічниця, що приходить що три тижні, виїхала на пару місяців до Польщі). В Люди були, як звичайно, її сини з жінками і внуками, Максимовичі, Куземські, Яцкевичі, Євсевська, Возні, Галії.

30 квітня 1992, четвер вранці, метро.

У вівторок увечері возила я Остапа до Дикого. Вже потрібні були нові рецепти, отже він мусів замовити візиту. Але Дикий звернув увагу на його попухлі ноги і сказав: так не може бути. Дав застрик якогось додаткового ліку на відводнення, казав далі брати подвійну дозу Lasix. Вночі Остап багато разів встає до лазнички, отже не висипляється. Потім засинає, сидячи при телевізорі, а вчора — казав мені — здрімнувся на кріслі вполудне, в час, коли їв при столі! Чи це тільки з перевтоми й недосипляння? Я хоч і не беру ліків на відводнення, також пару разів встаю до лазнички кожної ночі, але це, мабуть, тому, що я увечері більше п'ю, як підчас дня (хоч і підчас дня часто бігаю до туалети). Кава, що її часом п'ю в час праці, стимулює мій і так занадто активний міхур, а наніч люблю випити склянку гарячого cranberry juice з водою... Одне і друге — мочогонне.

1 травня 1992, п'ятниця вранці, метро.

Сьогодні минає рівно 25 років від дня, коли я почала працювати в Пенсильванському університеті. Das ist kein Alter für eine Kathedrale, aber für eine Frau! З нагоди моєї річниці я вирішила почастивати своїх товаришів на роботі. Вчора купила велику скринку свіжих полуниць, що чекають в нашому холодильнику, а сьогодні з дому несучу нарізаного твердого сиру кількох гатунків та Potato Chips. З полуницями мала я пригоду. Ходила до міста (пішки, до 17 вул. і Честнат), щоб купити Остапові, як один з моїх уродинових дарунків, медичну енциклопедію. (Ледве знайшла: дзвонила до 10 книгарень — всюди можна було замовити, але не було на складі!) Том виявився товстенький і досить важкий. Я несла його всю дорогу до 30 вул. Там вступила до банку, а потім, по дорозі, побачила грузовик, де продають городину й овочі. Вирішила купити полуниці, але не сподівалася, що “скринка” — це буде не 6, а 12 малих коробок. Хлопець хотів мені поставити “до авта” (where is your car?) і дуже здивувався, коли почув, що я думаю нести цю скринку, ідучи пішки. Все було б байка, якби не тяжка книжка. Полуниці були відкриті, люди звертали на мене увагу. Декого я навіть по дорозі почастивала. Але ледве донесла, приставала по дорозі кілька разів!

Ого! Знову пригода! Бачу, що я забула вдома свою торбинку. Тобто маю течку, сир, чіпси, але не маю зі собою торбинки з документами, грішми, кредитовою картою. (Ключі і токени на їзду маю в кишені!) Це не добре — бо сьогодні йду на спільний полуденок з колегами, спеціально приготувала гроші, мала намір купити їм на свою картку VISA вино до обіду... Це вже мені трапляється вдруге, чого це я така розсіяна? (Торбу ношу через плече, тому зразу й не помітила!)

4 травня 1992, понеділок вранці, метро.

Бузок цього року розцвів саме в час — на Остапове 75-ліття, саме під його вікном — галуззя розквітлого бузку. В суботу він сам нарвав собі букет до світлиці — як я прийшла із закупок, в хаті вже були квіти від Уляни й Максима і цей нарваний в городі бузок — потім прийшли ще квіти від Марка. Мала дуже активний і томлячий вікенд. В суботу вранці, коли Остап ще тільки збирався брати туш, я поїхала до Jenkintown до Hechinger, РТК і Ванамейкера. В Hechinger купила дві плитки на підлогу до шафи в рожевій лазничці, в РТК — за наперед обдуманим пляном — два маленькі килими (ніби — дарунок Остапові!) — круглий Tabriz з Індії до бічної кімнатки, маленький перський з візерунком, мов гобелен, — до недавно відновленої туалети внизу. У Ванамейкера купила Остапові шляфрок і кімнатний годинник у кристалі, який нам потрібний у світлиці, бо ніколи не знаємо котра година. Отже на дарунки від мене Остап дістав медичну енциклопедію, книжку фотографій Львова, килимки, годинник і шляфрок. Все це я запакувала і поставила у світлиці в неділю, а він не відкрив, аж увечорі, мовляв, думав, що це я приготувала дарунки для дітей, що мають приїхати!

Мала велику мороку: позичила в суботу машину, щоб почистити килим в бічній кімнатці. Двічі їздила віддавати машину, спершу міняла, потім віддала, бо була дефективна. Почистила килим ручно.

6 травня 1992, середа вранці, метро.

Сьогодні увечері виступає в УОКЦентрі Драч, а в неділю буде у Філядельфії президент України. La Salle University, за стараннями Левка Рудницького, даватиме Кравчукові докторат *honoris causa*. Велика подія для Філядельфії — всі розмови про це. Кравчук мав сьогодні приїхати — але про це, покищо, радіо і преса мовчить. *NYT* мав 4 травня першу редакційну статтю про Україну — повчальним тоном картаючи Україну за загравання нуклірною зброєю. Вчора радіо (тільки Public Radio!) подало вістку, що Кримська Верховна Рада проголосувала за повну незалежність Криму. Це має бути ще потвержене шляхом референдуму влітку. Це дуже утруднить візиту в США Кравчукові, бо напевно в цій справі буде багато запитань преси. Чи має уряд України плян щодо Криму? Чи можна росіянам на Криму, що історично ніколи не був частиною України, відмовити права на самовизначення? А якщо прийняти факт, що Крим не буде частиною України, то які це матиме консеквенції для інших справ — напр. Чорноморської флоти, або непорушности кордонів узагалі — непорушности гарантованої Гельсінськими угодами?

Вибираємося іти на виступ Драча і на 100 дол. бенкет в готелі Atop the Bellevue в честь президента України. Маю надію, що Остап буде настільки сильний, що піде.

Завтра має приїхати Ія з Ніною, потім прилетить Марко, в неділю приїдуть Максим, Уляна і діти. Квіти і помідори я вже посадила, лазничка готова, ще тільки хату поспрятати!

7 травня 1992, четвер вранці, метро.

Драч багато зробив для України і її відродження, і її його дуже шаную. Зрештою і поет він

був (чи є?) першорядний. Але вчорашній його виступ, що його я повністю записала на тасьму, засмутив мене. Не тільки тим, що вістки з України не надто будуючі (Між іншим, приїхав до Америки Лев Гольденберг і вчора потелефонував до мене з Мілвокі. Він схарактеризував стан в Україні такими словами: “ділять і ніяк не поділять владу”, “ніхто про людей не дбає,” це не перехід до капіталізму, це — перехід “до дикості”). В Драча засмутило мене інше — якийсь наївний романтизм, заклик до відродження козацьких традицій серед молоді, надмірна надія на допомогу діаспори ітп. Ось вчора Крим проголосував за незалежність від України. Уряд пробував тому запобігти. Деякі члени парламенту навіть перестаралися (Степан Хмара) і, настороживши Крим своїм надмірним націоналізмом, мабуть, пошкодили. Але чи мають вони якийсь contingency plan, що робити як Крим таки відпаде? (Крим, між іншим, був причиною моєї з Остапом суперечки. Він каже: Овва, це і так не українська земля! Але він не розуміє того, що раз будуть надрушені кордони сучасної України, проблемам не буде кінця, може початися збройна боротьба з росіянами, а це перемінить наші землі на Югославію і може довести до втрати державності!) Між іншим, цікаво, що західні журналісти це розуміють ліпше, як наші українці. Бо непорушність кордонів — справа міжнародних домовлень, тобто — юридична реальність.

Президент Кравчук мав вчора зустріч у Білому домі. Red carpet treatment — сказали на Public Radio. Але інші станції про це мало говорять, або й взагалі промовчують. Вчора McNeil-Lehrer мали програму про Україну та інтерв'ю із Шпорлюком.

11 травня 1992, понеділок вранці, метро.

Філядельфія вчора достойно вітала президента України. І не тільки українська. На градуаційній церемонії La Salle університету було 3 тисячі, а може й більше учасників. Почесний докторат Кравчукові надав цій церемонії більшої ваги і на це звернула увагу преса — на радіо вчора (KYW) повторно ішла інформація про цю подію і слова Кравчука — у перекладі і голосом Мирослава Лабуньки — передавалися по етері багато разів. Самій церемонії трохи бракло урочистости — студенти завжди намагаються “здеформалізувати” commencement, але за моїх часів все ще затримували більш поваги і консервативної традиції. Гимн України передавали з тасьми і звучав він так, що навіть ми самі ледве його пізнали. Але це дрібниця. Після церемонії була в La Salle пресова конференція, потім тура Кравчука по українських місцях Філядельфії, а в 6-ій вечора — великий бенкет в елегантній залі готелю Atop the Bellevue. Бенкет зібрав 800+ осіб (може більше, точно не знаю), при чому понад 300 осіб не могли вже отримати квитків. Вшанували це свято своєю присутністю обидва сенатори Пенсильванії — Specter і Wofford, посажник міста Філядельфії вручив Кравчукові Дзвін Свободи, було багато видатних громадян філядельфійського політичного світу (напр. Thatcher Longstreth), президент La Salle і ін. З Кравчуком був цілий почот України — міністр закордонних справ Зленко, амбасадор до США Білорус, Дмитро Павличко, амбасадор до ОН Батюк, Крижанівський та інші. Такого свята, такого піднесення українська Філядельфія ще не мала ніколи! Величезний успіх для обох наших лясальських професорів — Рудницького і Лабуньки!

Наші гості вже з нами. Марко, Ія та Ніна були зі мною в Civic center на Commencement. Максим з Уляною і дітьми бачили Кравчука в УОКЦентрі, а на бенкет пішли ми з Остапом, Ія та Марко. Уляна й Максим залишилися вдома з дітьми. (Я вже напередодні заявила, що тим разом не візьму на себе обов'язку пильнувати внуків — таке ж становище зайняла і Марійка Лабунька. На таке свято ми ждали ціле життя — і такої нагоди не могли пропустити!)

12 травня 1992, вранці, метро.

Мої внучата Іванко та Стефанко (з батьками, очевидно) приїхали вчора до мене на PENN. Я взяла собі двогодинну перерву, пішла з ними на полуденок до Faculty Club і на прохід по нашому кемпусі. Максимові цікаво було поглянути, як розбудувався університет, від коли він був тут студентом, та й показати Улянці пам'ятні місця. Діти були раді, що зустрілися з бабою і все для них було нове і цікаве. Кмітливий Іванко зразу звернув увагу на два комп'ютери в моєму бюро, Стефка зацікавила будова нового будинку бібліотеки (Сталева структура на п'ять поверхів уже стоїть і має commanding presence — по сталевих поперечках високо угорі часом ходять люди, аж дивитися страшно! Тяжка це і ризикозна робота і вимагає вона від робітника не тільки сили й витримки, але й відваги!) Увечорі після обіду прийшов Марко з Іком (Ія з Ніною та Марійкою Лабунькою поїхала до Нью Йорку на два дні. Там в Олесея й Люби виникла криза, бо їхня опікунка дітей мусіла кудись виїхати, отже Ія і Марійка вирішили їх виручити, а при тому дати Ніні завітати з кузенами і по тому боці родини).

Сиділа я з хлопцями при столі і скачу, радилася в справі купівлі нового авта, приємно було дивитися на цих двох дорослих мужчин — моїх синів — таких різних, а водночас таких подібних до себе, таких близьких моєму серцю.

16 травня 1992, субота пополудні, вдома.

Історичний вчора був день. Дівчата — тобто Уляна та Ія — вирішили влаштувати в нас вдома гостину на честь Остапового 75-ліття — тільки для близьких членів родини, тобто для нас обох з Остапом, Максима й Уляни з дітьми, Марка з Ією і Ніною та Мирослава і Марійки Лабуньків. Обидві мої невістки поїхали по додаткові харчі, накупили всячини, підготували, подали, а потім ще й посуд помили! — так, що я була в своїй хаті гостем! Використала я цей день, щоб поїхати з хлопцями (Марко, Максим, Іванко і Стефко), подивитися на нові авта Форда і Тойота. Я була вже давно рішена, що купуватиму або Taurus Форда або Toyota Camry. Про Camry я вже і читала багато і наслухалася позитивних рекомендацій від різних знайомих (Максимович, Собчук і ін.). Навіть їздила вже раніше до Central City Toyota, і навіть сиділа в середині. Але Taurus-а бачила тільки здалеку і не багато про нього знала — тільки те, що вчитала в *Consumer Reports*. Отже ми наперед поїхали до Sheehy Ford. Провели там досить багато часу, не тільки говорили з продавцем, але я навіть переїхалася довкола паркової площі. Авто мені навіть досить подобалося — ціну був би нам дав не дуже понад 16 тисяч долярів. Але ми поїхали до Jenkintown до Sloane Toyota. Пертракції в справі авта робили ми з Марком, тоді як

Максим займався Іванком і Стефанком. І ось я зробила історичне рішення — купила нове авто Toyota Camry LE, з усіма притаманними цьому LE додатками — охолодженням, радіоапаратом з касетами, автоматичними замками на двері й вікна, повітряним мішком, як додатковою охороною для шофера, ітп. — а до цього, за додатковою оплатою ще т.зв. Anti-lock brakes, спеціальні гальма, що їх тепер дуже поручають, щоб, мовляв, колеса не совгались ітд. Із 7% пенсильванійським податком ітд. ціна авта винесла \$18,047 (саме авто 16,800). Трохи виникла констернація — бо я не зовсім була готова купувати авто саме цього дня — отже на чековому конті було тільки 7,500 тисячі, а це було в п'ятницю під вечір, отже запізно, щоб робити якісь банкові трансакції. Не хотіла, одначе, відкладати на пізніше. Хотіла, щоб Марко привіз мені авто додому, щоб я не мусіла вперше новим автом їхати на великій дорозі, не обзнайомена ще як слід з інструментами і не звикла до новинок нового авта (power brakes, скринка бігів збоку, і таке інше). Продавець розв'язав справу так, що я заплатила 7,500 чеком вчора, а решту маю доплатити в понеділок і тільки тоді дістану повне право на власність (Title). Я взяла собі кілька днів вакацій — включно з понеділком — немов передбачила, що мені цей час буде потрібний. Сьогодні вже телефонувала до GEICO, щоб додати до мого забезпечення Collision і Comprehensive coverage, що їх я для старого Шевролета вже останньо не брала — до понеділка ще маю забезпечення Sloane Toyota. Гостина в нашій хаті вдалася на славу, харч був знаменитий, обильний, атмосфера сердечна, а нове авто додало нам ще піднесеного настрою. Сьогодні Максим з Уляною, дітьми, Марком, Ією та Ніною пішли собі десь до музею, а я вперше спробувала переїхати новим автом довкола кварталу і по бензину, та з книжкою розгадувала, як працюють різні інструменти в моїй новій машині.

Старе авто маю намір подарувати Ікові Лабуньці або Вірі Датон — можливо за символічну ціну 50 дол., щоб упростити справи з податками. Мотор у ньому дуже ще добрий, авто має всього 47,000 миль — і хоч воно старе (12 років!), має подерті в середині килими і потребує нових коліс — то якби не те, що я поволі готуюся до пенсії і хочу на старість мати добре нове авто — то навіть я сама могла б ще пару років ним їздити. Воно може добре ще комусь послужити. Не хотіла я “продавати” його на “trade-in”, бо це комплікує справи торгу, а ціну за нього визначають передусім на основі його віку — тобто мінімальну, може яких 200-300 дол. Волю комусь подарувати — але і додавати до нього вже не хочу і з забезпечення казала з його зняти.

Моє нове Camry має тільки 4-циліндровий мотор, напевно менше зуживатиме бензини. Кольором воно подібне до мого старого Шевролета — вишневе — це мій улюблений колір. Трохи від Шевролета менше — в старому авті вигідно могло їхати 6 осіб, в новому — тільки 5. І Шевролет і Тойота мають по четверо дверей, ззовні Шевролет трохи більше “канцятий”, а Camry — заокруглений. Маю надію, що нове авто довго мені служитиме, що не матиму з ним клопотів і випадків, і що його мені не вкрадуть. Не брала я додаткових алярмів проти злодіїв, бо з цим є велика морока!

Вівторок, 19 травня 1992, вранці, метро.

Вчора поїхала з Ією до Sloane Toyota і полагодила решту справ, пов'язаних з автом. Вже

маю забезпечення, реєстраційну плитку і авто вповні заплачене. Їхала до Jenkintown/Glenside моїм авто Ія — я вже їздила тут в околиці, а навіть до УОКЦентру, поволі привикаю, але на дальшу, та ще й не дуже мені знайому дорогу до продавця, воліла мати вправного шофера і не хвилюватися. З грішми мала трохи мороку, бо коли я хотіла витягнути з конта в Mellon 12,000 дол., виявилось, що мусітиму заплатити 1% кари — тобто 120 дол.! Це мене трохи розсердило. Я повернулася з банку додому, почала дзвонити до PSFS і до Щадниці і скомбінувала так, що з Mellon вибрала тільки 2,600 — отже в найгіршому разі втрачу 26 дол. Це мені наука, що на наших контах треба тримати трохи більші суми. На моє здивування виявилось, що один мій Money Market Account в PSFS, що раніше мав всякі обмеження — тепер дозволяє вибирати гроші будьколи. Отже до нього треба буде додавати — може й перенести за якийсь час з інших конт. Марко полагодив мені купівлю накривала на авто. Коштувало воно 110 дол. і буде з ним трохи мороки. Але ось моє свіжо почищене нове авто простояло першу ніч під накривалом і на нього з дерев напало вже повно всяких “котиків”, насіння тощо. Старе авто запропонувала я Ікові — має мені відповісти, чи зможе його взяти, чи ні, і коли. Максим з родиною вже вдома. Марко також уже в Лос Анджелес. Ія з Ніною відлітають сьогодні.

21 травня 1992, четвер вранці, метро.

Вчора Liz і працівники нашої бібліотеки зробили мені “party” з нагоди моїх 25 років у BLL. Гостина відбулася на дворі, був дуже добрий “runch” з вином, шампанським та величезними полуницями (я випила, мабуть, чотири склянки!), величезний торт з написом для мене, — а я, не знаючи, що буде тільки солодке, принесла з дому нарізану ковбасу, що її з’їли з великим задоволенням — без хліба, кексів чи муштарди! Прийшла також Віра — бо день раніше вона прийшла увечері подивитися, яку то я маю “несподіванку” (авто!), була на вечері і я показала їй “memo” про “party”. Liz тепер на sabbatical, десь над озером Мішіген, де вони мають свою “дачу”. Але приїхала на два дні по справам і з цієї нагоди і пересунула офіційну парті з 1 травня на 20 травня,. Каже колега Marie Newman — одна з двох, що її заступає: Liz приїхала на два дні і відразу викликала напруження — “і в мене і в Pat розболівся шлунок, бігаємо щоразу до лазнички...” До цього додає ще й моя Марія, яка до всього мішається, переносить сплетні, викликає інтриги. Вчора, напр. була демонстрація (тобто показ) нового комп’ютерного сполучення з Ізраїлем для гебрейської колекції жидівського релігійного права. Мене забули про це повідомити і запросити на Reception увечері. Liz приходила перепрошувати. Але я рада, що так вийшло, бо і так не хотіла і не могла б увечері залишитися.

Вівторок, 26 травня 1992, вранці, метро.

Довгий триденний вікенд (Memorial Day!) провели відносно цікаво. В суботу вранці возила я Остапа на рентген до лікарні Germantown (ноги знову дуже попухли, отже Дикий спрямував його на пересвітлення). Це була перша Остапова подорож моїм новим авто. Та й перша проба охолодження — бо в суботу було страх, як гаряче (до 90°)! В лікарні, на щастя, досить швидко все полагодили, приїхали додому, а потім зразу ж за харчами до супермаркету. На год. 4-ту поїхали до УКУ, де виступав Роман Лубківський, новий (і

перший!) амбасадор України до Чеської і Словацької Республіки. На його виступ прийшло понад 40 осіб — дуже багато, якщо взяти до уваги гарячу погоду та й малу рекламу. Зовсім несподівано і непередбачено вийшло так, що ми забрали Лубківського, що приїхав тим разом з жінкою Наталкою, до себе на обід. Отже вечір провели в товаристві Лубківських. Виступ його на УКУ був дуже добрий, речевий, діловий, про відносини в Чехії і Словачії, про закордонну політику України, про візит Кравчука в США. Приємно бачити, як люди доростають до нових своїх функцій! Це вже не говорив поет Лубківський, це говорив посол України, дипломат! Не легке буде його завдання лявірувати і лагодити конфлікти з русинами і іншими.

В неділю був дуже цікавий виступ Михайла Гориня в УОКЦ — справжній політичний лідер, державний муж! А вчора були в Люди й Зенка, де Максимовичі розповідали про свою подорож в Україну.

По дорозі додому ввечері, метро.

Мусіла обірвати записки, бо довелося висідати. Хочу додати ще пару слів. Михайло Горинь — дуже вироблений політичний діяч, що вміє дати цілу панораму політичних проблем України, від економіки до закордонної політики. При тому він добре панує над аудиторією, тактовно і до речі відповідає на найдурніші навіть запитання, не обминає питання, але вміє дипломатично згладити гострі кінці, в рукавичках, делікатно, з максимальною толерантністю розправляє з опонентами. (Напр. те, що говорив про Хмару, або як відповідав на питання Ценкові, Біласові і іншим. Приємно бачити в нього справжні демократичні інстинкти. Ніщо його не виводило з рівноваги. Має видно неабиякий досвід виступів на вічах перед різними аудиторіями. Вперше підніс справу державних бондів України — це напевно ще буде не зараз (і коштуватиме діяспорі не сотні, а тисячі доларів!) — але я рада, що жебранина кінчається, що жертвенність діяспори буде поставлена на іншу площину, з державницькою гідністю.

Максимовичі дуже позитивно розповідали про свої враження з України, Аня навіть із значною дозою захоплення, зворушення, задоволення. Вони жили не в готелі, а в родині у Львові, возили їх автом до Зарваниці, Коломиї, Івано Франківська, Камінки Струмілової. Роман читав доповідь в університеті. Потім нічним поїздом поїхали до Києва, були також у Каневі (автобусом, не Дніпром). Передали вістку, що в червні приїде сюди Юрко Чайківський. А Люда з Зенком, як видно, також набрали охоти їхати в Україну — десь, мабуть, під кінець літа.

Середа, 27 травня 1992, метро, вранці.

Вчора Віра Датон забрала мого старого Шевролета. Вже перед тим кілька днів тому приходила подивитися і була приємно заскочена, коли почула, що я хочу авто подарувати, не продати. Спочатку навіть настоювала, що вона може щось таки заплатити, але я сказала їй: волю мати гонор і приємність. Хіба би треба було платити якийсь податок від подарунка — тоді офіційно, рго форма, можна поставити якусь символічну суму — 50 дол.

чи що. Але казав Вірі нотар, що податку не буде. Я підписала їй “title”, але покищо не відомо на чие прізвище авто буде зареєстроване. Віра хоче дати його Юстинові, який від вересня ходитиме до дентистичної школи на Temple University. Йому в липні сповниться 21 років — отже, мабуть, доведеться почекати до липня. А ще є можливість, що запишуть авто на Баба (батька), щоб платити менше забезпечення. Insurance на авто тепер такий високий, що я за старе платила понад 1200 дол. річно, а за нове платитиму, здається, около 350 дол. більше. Саме через страхування і клопоти з паркуванням авта в Кембріджі — відмовився, після односторонньої надуми, від пропонованого подарунку Іко Лабунька — йому я пропонувала першому. Іко напевно за пів року пожалує, що не взяв. Віра дзвонила вчора ввечері, що їй дуже добре їхалося і що приїхала без пригод — хоч ще без реєстраційної таблички!

Четвер, 28 травня, метро.

Вчора гостем у мене була Ліда Корсун, бібліотекар з Києва. Приїхала в товаристві Христини Турченюк. Я взяла їх на полуденок до Faculty Club, показала нашу бібліотеку та українську колекцію Van Pelt, провела з ними майже все пополудне, подарувала їй *Самотнє місце*.

29 травня 1992, п'ятниця, метро.

Лідія Іванівка Корсун — це “заслужений працівник культури України”, директор київської центральної міської бібліотеки для юнацтва та президент київського молодіжного клубу “Еврика”. Років їй десь, мабуть, понад сорок (виглядає дуже молодо і добре презентується, але в розмові я довідалася, що в неї доросла дочка-актриса і що Ліда вже є бабунею). Виявляла живе зацікавлення всім довкола, зокрема бібліотечними справами, хоч, очевидна річ, наукова юридична колекція нашої бібліотеки не могла бути їй такою цікавою, як була б якась велика публічна бібліотека з добрим відділом і програмою для дітей і юнацтва. Клуб “Еврика”, що його вона веде, влаштовує часто публічні вечори з видатними особистостями (виступали там, напр. кандидати на президента України, крім Кравчука — але і Кравчук, каже Ліда, був її гостем пару років раніше!). Запрошувала приїхати, відвідати. Подарувала мені книжку “Зарубіжні українці”, з теплою присвятою.

Понеділок, 1 червня 1992, метро.

Їду на PENN, але не до Law School. Взяла собі сьогодні і завтра вакаційні дні і хочу попрацювати над ULE80 в бібліотеці Van Pelt. До Урбани, нажаль, не поїду — отже треба використовувати можливості, які є. Вже і минулий вікенд повністю присвятила я бібліографічній праці аж занадто!) В суботу вранці покосила на городі траву, а тоді — наново скупавшись після фізичного зусилля — взяла Остапа і поїхала до бібліотеки в Центрі. Там зустріли ми чимало людей (включно з Лідєю Корсун, яка в товаристві Христини Турченюк із захопленням придивлялася до праці Центру — школи, СУМА, Пласту, бібліотеки. Остап переглянув собі газети та нові книжки, а я працювала над річниками *Нашого життя*. Умовини для праці там не надзвичайні, бо всі мене знають і

хочуть зі мною говорити. Частину комплекту *Н.Ж.* довелося взяти зі собою додому і докінчити в суботу увечері, в приємній атмосфері моєї спальні, вигідно на фотелі з ногами на кріслі, при прекрасній музиці Моцарта із знаменитого компактного диску.

В неділю лив страшний дощ — я тільки вийшла (пішки!) пройтися до крамниці, щоб купити Остапові банани (він мусить їсти їх кожного дня з уваги на potassium). Річ у тому, що ми цього вікенду взагалі не їздили за харчами — вирішили з'їсти трохи нагромаджені запаси. Імпрез цього вікенду не було, не ходили в гості і не приймали гостей — трохи нудно, але зате як продуктивно для моєї бібліографічної праці! На телебачення дивилися тільки на вісті та в суботу на польську і українську програми на каналі 61. До церкви не ходили — отже сиділи вдома.

Підготувала я собі працю до Van Pelt. Треба написати анотації до цілої низки раніше знайдених позицій. Це тому, що колись я робила неанотовані списки для *JUS* — а тепер доводиться доповнювати. Факт, що новий редактор *JUS* (Marples) не зацікавлений друкувати бібліографію в журналі (та й взагалі, чи виходить ще журнал? давно не бачила! Редактор, мабуть, зайнятий іншими справами!) — може вийти мені на користь. Тепер я зразу пишу анотацію — а це безпечніше і оперативніше — бо не доводиться шукати за журналами вдруге (а деякі, буває, ще й тяжко знайти, зокрема ж такі як *Ukrainian Canadian*, чи *Ukraine*).

Я сіла сьогодні на локальний поїзд метро і тому маю більше часу для записок. На експрес чекало дуже багато людей, а я хотіла мати запевнене сидяче місце. А якраз винятково не спішуся — духом я відпружена, якби була вже на пенсії. Одне, що не є дуже добре, це факт, що до мене не можна зателефонувати — в разі наглої потреби це могло б бути проблемою. Як піду справді на пенсію, може домовлюсь з кимсь з моїх колег з Van Pelt, щоб можна було залишити для мене “message”.

3 червня 1992, вранці, метро, середа.

Повертаюся до роботи. Вчора на PENN не їздила і над ULE80 не працювала. До полудня переписувала й редагувала на комп'ютері англomовний та український тексти статуту Української Бібліотеки в Центрі. Англійський переклад зладив адвокат Шваб'юк, але він деякі статті не переклав, а переробив, та ще й додав при кінці нову статтю, що, мовляв, у разі конфлікту інтерпретацій, англomовний текст — вирішальний. Деякі його зміни — добрі, але є деякі пропуски та принаймні один серйозний недогляд, що суперечить дальшому текстові (І хто б то думав, що правники можуть бути такими неуважними? Та ще й цей недогляд в його власному доданому до первісної версії тексті. Довелося внести і деякі дрібні зміни в український текст, щоб зробити його більш подібним до англomовного, та й змінити нумерацію статей (замість а,б,в,г,г, і відповідників a,b,c,d,e — я вжила децимальні числа, щоб статті цитувалися точно і в одному і в другому тексті. Все це, очевидно, значить, що потрібні ще одні сходи́ни сторін для одобрення).

Пополудні поїхали до Genuardi за харчами. Потім я скосила траву на задньому городі,

помила авто (вперше), а увечорі поїхали з Остапом в кіно. Фільм *Far and away* — не подобався. Сентиментальний Schmelz.

4 червня 1992, вранці, четвер, метро.

Серед клієнтів нашої бібліотеки вчора був Юрій Демків зі Львова, що приїхав був до Southern Methodist U. Law School на програму LL.M. і тепер повертається назад до Львова. Він абсолювент права Львівського університету і, як я зрозуміла, почав працювати як викладач. Шукає він за матеріалами про право штату у федерації підписувати міжнародні договори, покликаючись на якийсь такий договір Тексасу з Ізраїлем. Мовляв, йому треба знати, де можна знайти компіляції таких договорів. *Sancta simplicitas!* Я йому вияснила, що навіть для міжнародних договорів повноправних держав, тексти договорів часом можна здобути тільки в відповідних міністерствах закордонних справ — отже про компіляції того рода зайво й говорити. Взагалі сама концепція — сумнівна. Я розумію, що в ССРСР, де наші юристи пробували довести право України на членство в ОН і на право підписувати договори — така справа могла здаватися актуальною і вона була українцям своєрідним паліативом. Але це була фікція, викликана політичними обставинами. Ми дзвонили в цій справі до State Dept. Їхня опінія така: що того рода договори американських штатів не мають правової конституційної бази. Зібрала для Демкова деякі матеріали і хочу сьогодні піти з ним на полуденок до Faculty Club.

5 червня 1992, вранці, п'ятниця, метро.

Значну частину вчорашнього дня знову присвятила Юрієві Демкову. Зробила йому фотокопії останніх трьох рапортів PERU, своїх бібліографій *Joint ventures in Eastern Europe* та *Ukraine: Legal Materials in English* (вже має 4 сторінки!), а крім того інформації про наші holdings українського права, ітд. Взяла його на дуже смачний і обильний ланч до Faculty Club (сама мусіла з'їсти цілий великий обід з зупою і десертом, щоб дати хлопцеві добрий приклад, щоб не женувався!) Зробив він на мене дуже позитивне враження. Йому тільки 28 років, вже одружений, має однорічного сина Марка. Рік був поза домом, у Тексас, але їздив до Львова на Різдво. Він досить пристійний, добре презентується, поводить культурно, невимушено, по західньому. По англійському говорить досить поправно — вміє давати собі раду, розумний, інтелігентний молодий чоловік — на таких Україна може покладати свої надії — аби таких було більше. Він у Філядельфії був в адвоката Филиповича, який — як я зрозуміла — через International Bar Association здобув для Демкова стипендію до Southern Methodist Law School на LL.M, а у вересні, за підтримкою ІВА, Демків братиме участь у конференції ІВА в Cannes, у Франції. В час градуації в South Methodist підняли прапори всіх держав, що з них студенти приїхали — каже Демків — і серед цих прапорів він побачив і прапор України! Це була для нього несподіванка: звідки взяли? Ніхто про це перед тим його не питався! — Ну, раз ми вийшли на світову арену — знатимуть про нас всі, кому це потрібне. Треба тільки, щоб ми всюди були репрезентовані! На другий рік знову має приїхати як LL.M якийсь студент з України.

10 червня 1992, середа вранці, метро.

Я знову взяла два вакаційні дні: понеділок і вівторок. І випав цей довгий вікенд надзвичайно продуктивний. Вже в п'ятницю ввечері написала два листи: до Уляни Дячук (в справі оголошень моєї книжки і що головне — в справі друку книжки Івася) та до Гарвардської Літньої Школи (з копіями для Грабовича, Марка, Максима і Процика). Урвався мені терпець в справі нагороди ім. Сенковських. Це ж уже тягнеться від 1989 року — і досі нема. А я думала, що достойно вшаную пам'ять своїх батьків, уфундувавши в Гарварді щорічну нагороду студентів! Не хотіла іти традиційним шляхом панахид і церковних відправ! Ні Мама, ні тимбільше Тато ніколи побожними не були, а що вже говорити про мене. Не люблю гіпокризії. Ну, от — побачимо, чи допоможе... Щодо Уляни Дячук і оголошення моєї книжки — варто було заждати день-два, бо ось саме вчора прийшло число *Свободи* з датою 3 червня і в ньому — *viola!* перше оголошення *Самотнього місця під сонцем!*

Суботу провела, працюючи фізично: зробила непосильну, здавалось би, роботу: попідрізувала кущі айві на мурі (тобто плющ) — повні дві в'язки і дві повні пушки на сміття! Не думала я, що я ще здібна до такого фізичного зусилля! (Заохочена цим досвідом, і після дводенного відпочинку, я вчора обрізала ще й живопліт і — якби цього було не досить — пилкою вирізала чимало галуззя з наших "сосонок", що вигналися в небо по саме нікуди.

Але не тільки фізичним зусиллям живе людина (хоч до цієї категорії треба додати ще п'ять тузинів вареників з м'яса, що їх я зробила, щоб заморозити і мати на випадок несподіваних гостей). Багато часу віддала я для ULE, пишучи анотації з матеріалів, що їх я принесла собі з бібліотеки, вносячи записи на комп'ютер, а вчора поїхала до Центру і працювала там у нашій бібліотеці ціле пополудне. На Penn тим разом не їздила. До кіна вибирались, але не пішли — може підемо в четвер з Вірою до Ritz на *Howard's End*, що його дуже захвалюють.

Перед сном трохи читаю. У *Всесвіті* знайшла і прочитала Плутарха (*Перікл і Фобій*) — в українській мові Плутарх чомусь звучить менш модерно, як в англійському перекладі, що його читала десь 30 років тому — а може я вже забула? А може наш переклад ближчий оригіналові?

11 червня 1992, четвер вранці, метро.

Довідались учора, що до п'ятниці (завтра), а найдалі до вівтірка треба здати річний звіт — бо декан, тим разом, звернувся за звітом раніше, як звичайно. Отже інші справи на роботі треба відкласти і, можливо, не братиму вакаційних днів у понеділок і вівторок.

Іко Лабунька їде на два тижні до Києва і обіцяв взяти передачу — пошту. Вчора написала я листа Доценкові, сьогодні може напишу Любкові Бліхареві, може ще комусь. Мушу також вполудне піти до банку, щоб вибрати трохи готівки, бо хочу до листів додати по 20-

ці. Доценкові додала до листа три сторінки змісту Антології з ULE80 — може схоче допомогти з ідентифікацією поезій. Інші сторінки пішлю Мирославі Антонович, що вже мені прислала деякі ідентифікації, що є значною допомогою. Ідентифікації прислали також деякі наші автори з Канади (я звернулася до них за посередництвом Марії Голод). Треба мені написати до Марка Павлишина в справі його австралійських статей та ідентифікацій австралійських письменників.

17 червня 1992, середа, метро.

Знову взяла я два вакаційні дні: понеділок і вівторок. І у висліді — не робила записок у щоденнику. Невже це сигнал, що щоденник занепаде зовсім, коли піду на пенсію?

В п'ятницю ввечері ходила на концерт Віки. Ходила сама, бо Остап не виявив охоти, і добре сталося, бо своїми гдирами був би зіпсував мені приємний вечір. Це, мабуть, вперше в моєму житті я була на концерті Рак-музики. Не належу до її особливих поклонників, і частина концерту була рішуче за голосна — навіть для мого толерантного сприймання. На стільки голосна, що тексти пісень були зовсім нерозбірливі, а тексти тут грають рівнорядну роль. Не жалую, що пішла. Це дуже своєрідне явище — оцей вплив Америки на популярну культуру цілого покоління світу. Особливо звертали на себе увагу невсипуща енергія виконавців (коли це вони ловлять віддих між поодинокими точками?) та несподіване відродження чисто галицького діалекту. Концерт зібрав може пів залі публіки, серед якої була значна кількість молодших людей.

В суботу їздили за харчами, в понеділок поїхали до Willow Grove Mall купити Остапові черевики. На його опухлі ноги всі черевики вдома за малі. Купили аж три пари на майже 200 дол, та ще й метелик, що за ним Остап віддавна шукав. Він хотів метелик, що зав'язується як краватка, а таких тепер у звичайних крамницях немає. Знайшли в Bloomingdale за 25 дол! (І хто каже, що в Америці мала інфляція?) У вівторок їздили до бібліотеки в Центрі. Решта часу — праця над ULE.

18 червня 1992, четвер вранці, метро.

Перед сном читаю... і хто б то подумав?... *Літопис Самійла Величка*. Принесла з бібліотеки, щоб переглянути і показати Остапові, прочитала знаменитий вступ Валерія Шевчука (це теж — феномен! і письменник з нього першорядний, а бачу, що й дослідник солідний!) — зацікавилася і ось почала читати. Дуже мені сподобалася цитата з Величка, що її наводить Шевчук про нікчемні лінощі наших літописців, завдяки яким ми не маємо точної історичної хроніки, що її мають поляки та інші народи. Цю цитату треба мені повністю відписати з книжки — її варто колись використати в статті. Адже це майже така ж думка, як і мій вислів про Шекспіровий “concordance” і нашого Шевченка, вислів, що задокументований Десняком-Руденком у “Дружбі народів”.

В. Шевчук цитує Величка:

“Славу нашу сховано під плащем їхніх [давніших літописців — В.Ш.] нікчемних лінощів. Бо коли хто з давніх слов’яно-козацьких письменників і відтворив якусь, варту пам’яті, сучасну йому подію, то записав це вельми кудим і короткослівним реєстриком.” (т.3, с.90, Київ, 1855. Летопись Самоила Величка) = Самійло Величко. Літопис. Переклав з книжної української мови Валерій Шевчук. Київ: Дніпро, 1991. с.7 (Передмова).

19 червня 1992, п’ятниця вранці, метро.

Останніх кілька днів — винятково гарна погода: тепло (до 85 °F), мала вологість, легкий вітрець — таке у Філядельфії в червні буває рідко. Але сьогодні — зливний дощ, ледве з хати вийшла! Увечері вчора — після цілоденної праці, вечері, вістей на телебаченні, сіла переглядати (і читати) журнали і газети: *Economist*, *Der Spiegel*, *Свобода*, *Українські вісті*, *Ukrainian Weekly* — вполудне читала *New York Times*, де в центрі уваги Борис Єлцин, який приїхав із дво-денним офіційним візитом, підписав договори про роззброєння, виступав із промовою в Конгресі. Єлцин, який би він не був — це надія також і нашої України, бо альтернативи можуть принести нам чимало лиха — від Руцького до Жіріновського, що виступає як російський Гітлер... Після газет, присвятила я решту вечора переглядові Каталогів видавництва Наукова думка і зробила вибір рекомендацій для Van Pelt (Dennis Hyde саме з цією думкою прислав мені каталоги!) Є там низка цікавих видань, що їх обов’язково треба замовити — в тому числі і деякі збірки юридичних документів з часів УНР!

У висліді, одначе, болять мене очі. Треба було дати їм трохи відпочити.

Сьогодні в УКУ має виступати Василь Плющ, заступник головного редактора *Літературної України*.

23 червня 1992, вівторок вранці, метро.

Зустріла мене вчора велика і дуже приємна несподіванка. Увечері, вже близько п’ятої, я вирішила ще відкрити і переглянути пошту. (Звичайно це — гори всяких реклам, повідомлень, дуже рідко щось цікаве — і я не кожного дня встигаю все переглянути!) Серед вчорашньої пошти — *FCIL Newsletter* (Foreign, Comparative and International Law, Special Interest Section, American Association of Law Libraries) що його редактором є Dan Wade. Тепер цей Newsletter — при комп’ютерській лазерній техніці виглядає зовсім пристійно, як справжнє видання. Це число (це вже v.6 no.3) має 29 сторінок друку. Я не збиралася читати цього бюлетеню, бо на це треба було більше часу, але глип! на першій сторінці, та ще й в рамці, дуже промінентно, що мусить звернути увагу всіх читачів, бачу: “Tribute to Marta Tarnawsky by Morris L. Cohen”. Очам своїм не вірю! Це справжній професійний tribute з нагоди мого 25-ліття на PENN. Та ще й як написаний! Таке міг справді написати тільки MLC : коротко, зв’язко, підкресливши мої професійні досягнення. Мушу залучити тут копію — бо інакше треба було б переписати. Це більш варте, як пів дозена всяких party. Я, зворушена, подумала собі: ну, це вже мені й справді сигнал іти на пенсію! Мушу потелефонувати до Dan-а і Мориса, щоб подякувати за уважливість і

сердечність.

[На титульній сторінці FCIL Newsletter, доданій до щоденника]:

TRIBUTE TO MARTA TARNAWSKY by Morris L. Cohen, Yale Law School.

[Congratulations to Marta Tarnawsky, associate director for foreign and international law at Biddle Law Library, who celebrated twenty-five years of service at the University of Pennsylvania on May 1, 1992. — Editor.]

Marta Tarnawsky has served the Biddle Law Library, its user community, and the law library profession with great distinction for these twenty-five years. With often limited resources, she has developed a fine research collection and a lively service program in foreign and international law. Her imaginative and pragmatic approach to library service has been a model for all of us, and her bibliographic scholarship has raised standards in her fields of specialization. She has proved, if proof be needed, that a poet can function with distinction in the world of practical affairs. Her coming to Biddle was a highlight of my own years at that great library.

29 червня 1992, понеділок вранці, метро.

В суботу їздила я до Haddonfield, де в домі Marie Newman влаштували “Shower” для Catherine Krieps, що виходить заміж 1 серпня. Замітна ця подія передусім тим, що це була перша моя подорож поза містом новим моїм автoм. Висновок: мені треба більше їздити, бо з бігом літ втрачатиму вправність водія! За минулий рік я фактично поза Філядельфію не виїздила взагалі. В неділю знову “shower” — тільки тим разом він називався “дівич вечір” і був у домі Віри Лашик, з нагоди недалекого весілля (у вересні) Софійки. Ця імпреза зібрала повну хату гостей, навіть з далеких віддалень. Зокрема мені було приємно зустріти там Іку Кознарську-Казанову, що її я вже давно не бачила, та й Софійку Геврик, що з нею завжди приємно провести пару годин. З дівич вечором вийшла заковика, бо вислане поштою запрошення до мене не прийшло. Але вони телефонували, запрошували, перепрошували. Остап у суботу, зовсім несподівано, мав змогу бути на історичних змаганнях копаного м’яча — Україна vs. USA. Приїхав по нього автoм Коропецький і вони були разом. Я і сама була б радо поїхала, якби не попереднє зобов’язання поїхати до Haddonfield. Було на мечу майже 12 тисяч людей. Вислід: 0:0.

5 липня 1992, неділя пополудні, вдома.

В середу і четвер взяла я вакаційні дні, в п’ятницю бібліотека була закрита з нагоди Дня Незалежності, отже в мене були 4 дні “вакацій” плюс неділя. У вівторок на УКУ мав виступ Федір Погребенник, разом з Марією Влад. Марія Влад, поетка, але тепер працює в Міністерстві Оборони України, тобто творить українську армію. Про це вона й говорила: про присягу на вірність Україні, про тих, хто від присяги відмовився, про склад

офіцерського корпусу, про статистику, про потребу ідеологічної українізації, про матерів, що відмовляються віддавати синів до війська, бо їх там, мовляв, б'ють, ітд. Про військову газету, що виходить двомовною і що для неї також не вистачає паперу... В приватній розмові я запиталася, як це так, що для військової газети збирають фонди серед діаспори, що адже ж уряд повинен свою армію та її газету забезпечити відповідними фондами. Сказала на те: а хто її хоче? (тобто армію) мовляв, уряд Фокіна зовсім не зацікавлений в тому, щоб була армія — а хто ж армію творив? — питаю. — Рух! була відповідь, не уряд. Мені це дуже не подобалося. Адже це говорить людина, що сама є членом адміністрації, адже працює в міністерстві оборони. Здається мені, що це — скандал, щоб еміграція складала гроші на військову газету. Що це за уряд, що не може забезпечити собі певного б'юджету? Інша справа з культурою — для літератури й мистецтва в Україні тепер буде критичний час, бо втрата державних субсидій буде тут справжнім ударом і перехід на приватизацію буде важкий і довгий. Тут підтримка діаспори може багато допомогти і вона конечна, а принаймні — побажана. Бо й самий перехід до приватизації конечний і скорочення державних субсидій неunikнимо (і навіть побажане). Культура мусить відокремити себе від повної залежності від державних фондів, бо залежність фінансова тягне за собою і залежність ідеологічну.

Федір Погребенник був нашим гостем від вівторка (після виступу) до сьогодні вранці. Він — рік старший від мене, але вже звільнився від своїх обов'язків в Інституті Літератури і перейшов на пенсію, залишивши за собою титул і роботу професора-консультанта. Він тепер збирає матеріали для книжки про емігрантських письменників, що в її основи бере бібліографічні дані про членів “Слова” з 12. збірника. В Погребенника взагалі проєктів чимало: він займається, чи займався, і Лепким, і Хоткевичем (приготував багатотомне видання), тепер у Києві влаштовує вряди-годи літературні вечори (останньо Наталі Ливицької-Холодної), підготовляє матеріали для радіопередач ітд, ітп. Ім'я Погребенника давно мені відоме, він же автор багатьох праць, один з упорядників 50-томного видання Франка, в нього чимала бібліографія творчості. Я з ним зустрічалася вже в Києві, розповідаючи йому про Журбу і Гуменну, що ними він тоді особливо цікавився. Федір Петрович (але я його тим разом називала просто “Пане Федоре”) — гуцул, десь з-під Косова, вчився в Чернівецькому університеті. Дружина його, Ярослава — германіст, має працю про Франка і німецьку літературу. Мають дорослого сина.

Від Погребенника ми багато довідалися, зокрема про різних людей (Валерій Шевчук, каже Ф.П., жидівського походження, дуже всюди себе промоує і завжди забирає слово; Жулинський приймає на себе чини і гонори, але в Інституті жодної праці не виконує, рідко з'являється; Сергій Білокінь нагромадив величезну приватну бібліотеку — і то часом за рахунок матеріалів призначених для інституцій — мав справу з львівським університетом за спадщину М. і з УВУ за книжки призначені для А.Н.; Доценко — не виконує прийнятих на себе зобов'язань, не можна на нього покладатися. Ф.П. знайомий також із Любком Бліхаром, часом запрошує його на вечори, що їх організує. (Бліхар дав йому мою “Пісню про Зальцбург” — він при першій розмові телефоном нав'язував до цієї пісні і я ніяк не могла зрозуміти звідки це в нього взялося!). Знає він також близько і Софію Майданську.

Неділя, перед північчю, в ліжку.

З Погребенником ми поїхали на закупи. Я помітила, що в нього бідний якийсь піджак, невідповідні білі скарпетки тощо і вирішила його трохи “одягти”. У Wanamaker-а в Jenkintown купили три сорочки та чотири пари скарпеток, але блюзи, хоч і пробували кілька, ніяк не знайшли. У Федора за велике “пузо”, не було для нього розміру. Поїхали до Sears у Willow Grove і там таки купили і блюзку (розмір 46!) і штани. Блюза — темно гранатова, штани — попелясті. Ще того самого дня Федір Петрович у новій своїй блюзі і у вишиваній сорочці виступив перед аудиторією із 12 осіб — знову ж таки в УКУ, але тим разом... з концертом, бо він ще й співак. Концерт був *pro domo sua*, аматорський, без акомпаніменту — але трохи з претенсіями... Виступала разом з Ф.П. ще Марія Влад, тим разом у ролі поетки. На цей вечір Остап не пішов, та й мене заохочував не їхати, бо пустився страшний дощ — але я їхати мусіла та ще й гостя завезти, хоч вся ідея додаткового такого виступу здалася мені помилковою і непотрібною. Але гість наш у новій своїй блюзі виглядав дуже добре і видно, що був задоволений з нового набутку — сьогодні вранці в новій блюзі ходив з Рудницьким до церкви — в ній і поїхав. Для жінки його я дала деякі свої уживані речі: яснобронзовий вовняний костюм, вовняний гранатовий жакет, бежову вовняну спідницю, вишневу з білим літню суконку, чорну накидку, синю блюзку-сорочку. Все це він запакував у свої валізки — маю надію, що пригодиться щось з цього Ярославі.

Але головна ціль Ф.П. була зібрати потрібні йому матеріяли. Я зробила копії кількох запитників, що їх колись готувала для Біо-бібліографічного словника письменників-емігрантів, та й дала їх йому, разом з різними вирізками біо-бібліографічних статей з преси. (В тому числі бібліографічні інформації про Гуменну, Ізарського, М. Ореста, В. Сокола, Б. Олександріва). Дала йому книжки Керницького та Любович, а крім того і свої власні (*Хв.іл.*, *Зем.*, *Сам.Місце*, *Біблію ОТ*). Просив, щоб дати йому магнітофонні записи, щоб він міг використати їх по радіо — я зробила копії із двох своїх і двох Остапових касеток — добре, що маю тепер для цього технічні можливості.

Закрутанина з гостем — конечність виконувати ролю і господині, і співрозмовниці, і шофера, трохи мене втомили. Очевидно, мої вакаційні дні тим разом не залишили жодного рядка нової роботи над ULE, а листа до Зорівчак пляную вже два тижні і ніяк не зберуся, щоб написати. Але спілкування з Ф. Погребенником було дуже цікаве і трохи розрядило надмірну самотність останнього часу. Запрошував до себе — має хату десь годину їзди за Києвом, над Дніпром. Мовляв, можна купатися в Дніпрі, вийшовши з хати в штанцях. Помешкання, каже, таке, що гостеві може запевнити окрему кімнату. Виявляється, що в час першого МАУ жила в нього Леся Черненко-Рудницька!

6 липня 1992, понеділок вранці, метро.

Погребенник був у нас після двотижневого побуту в Урбані. Дивувався, що на конференцію запрошують таких людей, які донедавна ще громили буржуазних націоналістів і не знали і не вживали української мови. Про конференцію я чула вже і з

інших джерел. Там серед бібліотекарів був також директор бібліотеки КПРС (Анатоль Корнієнко), який має ідею перетворити свою бібліотеку на національну бібліотеку України. Я розумію чому: вона і раніше виконувала функції ідеологічного та технічного керівника — постачала бібліотеки каталожними картками, надавала тон комплектуванню ітд.) Очевидно, що бібліотека АН (тобто ЦНБ), з уваги на свої величезні фонди та історію — перший претендент на таку роллю. Бібліотека КПРС вже самою своєю назвою (тепер змінили не знаю точно як) не здобуде собі прихильників на заході — а вони, очевидно, шукають допомоги і підпори від діаспори.

Цікавий анекдот, що кидає світло на радянську донедавню дійсність. Зустрів Погребенника Братунь: Чи ти знаєш, що у спецфонді лежить підписана і подарована тобі книжка Віри Вовк? Погребенник не знав. Перехопили на пошті і зразу в спецфонд, з дарчим написом для Погребенника. Потім передали цю книжечку Інститутів Літератури, де Ф.П. працював. Книжку бачив, але вона має вже печатки бібліотек Академії Наук і повернути її йому не захотіли... *Nabent sua fata libelli!*

8 липня 1992, середя вранці, метро.

Вчора ввечері приходила Ліда Корсунь, разом з Турченюками, що в них вона живе. Це вже наша з нею четверта зустріч (на PENN, в пластовій бібліотеці в Центрі, а потім цілий майже день у нас минулої середі). Тим разом вона приходила, щоб відібрати тексти моєї роботи “Західна орієнтація бібліотекознавчої періодики 20-их років” (Взяла дві копії, щоб одну передати до друку в журналі Біб., який ще виходить) — і щоб поконсультуватися в справі бібліографії Дмитра Паліїва, що її Ліда взялася готувати на замовлення Христі Турченюк, що зберегла архів батька. Тоді коли Ліда була в нас у середу (я мала тоді вакаційний день), ми мали спільний сніданок з Погребенником, а тоді Погребенника Рудницький забрав був до Нью Йорку, а ми з Лідєю посиділи значну частину дня удвох. В мене склалося враження, що Ліда радо залишилась би в Америці, наприклад, шляхом одруження. Вона — розведена, має дві доньки, одна з них, Вікторія, готувалася стати акторкою, але мабуть мусітиме змінити професію. Вона також розведена. Друга дочка на 18 році життя вийшла заміж, має малу дитину і живе з родиною у помешканні Ліди.

9 липня 1992, четвер вранці, метро.

Вчора нарешті зібралася написати Роксолянці Зорівчак. Її лист лежав уже пару місяців без відповіді. Я послала їй, для інформації, статті про візит Кравчука у Філядельфії (допис Лисяка із *Шляху Перемоги*, що його копію дав мені Лабунька), про мій літ.вечір у березні (Пазуняк), Tribute MLC, та копію статті з Економіста “Independent but not yet free”. Цю останню вона повинна вже була сама знайти і прочитати, але може прогавила, а це важна стаття і варто завезти її до Львова. Роксоляна повертається десь в половині серпня.

Хотіла б написати також до Марійки Канської, послати їй деякі родинні фотографії. Але на це в мене вчора не стало сили. Я й тепер їду до праці втомлена, невиспана (хоч спала всю ніч!), болять мене очі. Мені дуже здались би якісь справжні вакації — відпочинок у

горах чи над морем. Ще маю 8 вакаційних днів, що їх можна б використати. Очевидно, від 1 липня я вже маю додаткових 22 днів вакацій — але за ці однорічні вакації я могла б дістати гроші, якби так пішла на пенсію вже в січні, а за цих 8 днів з попереднього року — ні! Але я можу вибрати їх не тільки літом, але й осінню.

10 липня 1992, п'ятниця вранці, метро.

Вчора до пізна писала листа до Марійки Канської, вибирала для неї фотографії. Посилаю їх сьогодні: лист з фотографіями та копіями дописів про мій вечір і окремо книжку оповідань. (Піду вполудне на пошту, щоб це полагодити). Марійка вже пару разів у листі просила, щоб написала і я (звичайно пише до неї Остап) — я таке не часто можу робити, але таки написала — довгого інформативного листа на дві сторінки без інтерліній. Та й фотографій вибрала аж 16 — так, щоб були ми всі — і діти, і внуки.

З Києва вчора прийшов лист з Музею Літератури. Просьть мене прислати їм якісь закордонні видання, бо готують на серпень виставку з нагоди з'їзду "українців". Пізно надумалися. Але пошлю їм своє "Сам. місце", інші мої і Остапові видання вони мають. А "з'їзд українців" — дивна ідея, так якби українців була невеличка якась група, а не ціла нація!

Понеділок, 13 липня 1992, вранці, метро.

В суботу пізно пополудні поїхали до Яцкевичів, щоб зустрітися з Мотрею і Андрієм, які приїхали з нагоди посвячення пам'ятника отцеві Головінському (що відбулося вчора). Посиділи ми на розмові з ними від 6-ої до 9:30. А вчора, в неділю, я ранок повністю присвятила пранню і прасованню, випрала і випрасувала нарешті також другу частину фіранок. Прасувати в неділю вранці (коли інші люди-християни ідуть на богослужбу!) має свої позитиви. Тоді можна, працюючи, одним оком споглядати Meet the Press, Face the Nation та подібні програми на TV — а вони тепер особливо цікаві, бо грядуть президентські вибори в листопаді і позиція президента Буша, як видно з усього, поважно zagrożена, так що демократична партія, вперше за багато літ, має шанс знову прийти до влади. Саме сьогодні в Нью Йорку починається демократична конвенція, що офіційно проголосить кандидатський список: Clinton-Gore.

Пополудні в неділю поїхали ми до Центру послухати виступів амбасадорів України — Олега Білоруса (США) і Віктора Батюка (ОН). Особливо ефектовними промовцями вони не є, Білорус навіть говорить досить нудно, академічно. Але він робить враження розумної й освіченої людини. Був разом з Гаврилишином керівником Інституту Менеджменту в Києві, економіст. Вчорашні збори були подумані передусім, як збіркова акція на амбасаді України. Прикро, яка жебрацька ця наша держава!

Понеділок, 20 липня 1992, метро, вранці.

Вчора була в нас на обіді Мотря. На моє велике здивування, привезла мені в дарунку від

Лесі й Левка два портрети роботи Байбарака — Бабці і Дядзя. Портрети знайомі мені віддавна — вони висіли колись у Бабці, потім у Лесі. Яцкевичі поволі ліквідують хату — хоч вона і досі ще не продана — бо плянують перенестися до Мотрі, до Ровд Айленд. Прикра така ліквідація — хоч вони цього по собі й не показують — співчуваю з ними. Таке — як доживу — чекатиме і мене в майбутньому. Домашній затишок будуює все життя, він повен не тільки дорогих пам'яток, але й глибоких життєвих асоціацій.

Леся з Левком не були в мене на обіді — вони мусіли піти на якусь церковну імпрезу, але вступили пізніше — все ще елегантні та повні енергії і шикі — щоб забрати Мотрю. Вона саме тому й приїхала до них на пару тижнів, щоб допомогти позбутися деяких речей, щоб потім, коли хата буде продана, мати менше клопоту з цими рішеннями підчас переносин.

В п'ятницю я не була на роботі, бо мусіла завезти Остапа на візиту до кардіолога Гельбіга і на додаткові тести крові і ехограм серця. Дикий, що в нього ми були в четвер увечорі, послав нас до Гельбіга, бо ноги Остапові далі пухнуть.

Середа, 22 липня 1992, вранці, метро.

Великою конкуренцією для ULE80 стало АББ. Не знаю, чи я відмітила вже у щоденнику, але свого часу я вирішила, що десь на початку 1997 року мені треба буде видати свою автобібліографію. Чому саме тоді? 1996 року, здається в травні, сповниться 50 років від часу, коли в пластовому місячнику “Наш шлях”, що виходив у Зальцбургу під редакцією Бориса Олександрова, появився друком мій вірш “Мандруй”. Отже — ювілей! Автобібліографію я веду віддавна, бо інакше нічого не могла б знайти — тобто з практичних мотивів. І не раз думала, що може варто зібрати, підготувати і видати покажчик, подібно як я це зробила Остапові до його 60-ліття. Ну, моє 60-ліття вже минуло — і от я вигадала собі відповідну круглу дату. Почала, на пробу, переносити деякі записи на комп'ютер, зокрема нові, щоб уже не писати карток. Але по деякому часі побачила, що я і сама вже не зовсім пам'ятаю, що собою уявляють деякі мої давні статті. І осінила мене думка, що мені, професійному бібліографові, треба зробити анотовану автобібліографію! Відкрила ящик Пандори! Скільки це буде роботи! Треба все робити з автопсії, тобто витягнути матеріяли з архіву, деякі наново прочитати. От я це і роблю. Ділю свій час. Як збудеться ULE80, берусь за АББ і навпаки. Але все це значить, що я за біжучий рік нічого нового не написала і не надрукувала. А мала намір написати до *Свободи* про репортаж в *Дружбі народів* Десняка-Руденка про українську діаспору.

Четвер, 23 липня 1992, вранці, метро.

Телефонував учора Юркевич. Каже, що переглянув ULE65A; після моєї коректи внесено потрібні поправки, і він думає, що другої коректи непотрібно. Отже наступний тиждень друкуватимуть. Вони друкують нараз тільки 50 примірників, отже якби були потрібні якісь поправки, можна їх ще внести до наступного “printing”. Побачимо. Я крім авторських 5 примірників, що мені належать, замовила ще додаткових 10 — по пів ціни, хоч не знаю, яка ціна буде встановлена. Не знаю, чи вони друкують “другий наклад” аж

після того, як “перший” вичерпався? Але найбільше мені досадно, що вони не розсилають видання до журналів, etc. — у висліді нема рецензій, biblio-listings, і ніхто не знає, що таке видання появилось... Я вже про це їм писала давніше, але треба буде знову пригадати після того, як нарешті отримаю готову книжку.

П'ятниця, 24 липня 1992, вранці, метро.

Вчора на роботі: кличе Марія: телефон до мене з Library of Congress Law Library. Незнайомка з українським прізвиськом: Наталія Гавдяк. Мене їй поручив Jim Cashel і вона хоче знати, як можна потрапити на “український електронічний Network” (аякже!). Виникла довга і цікава розмова. Natalia Gawdiak працює як senior editor. Тепер, каже, виникає в Конгресі час-до-часу зацікавлення справами України, зокрема новим законодавством. LCLL прийняла на працю нібито спеціаліста від України, що є адвокатом, який вчився у Ленінграді і називається Юрій Манійчук. Вона про нього не висловлювалась з ентузіазмом, він, мовляв, дуже критично і патронізує ставиться до проблем України... А сама Наталія — не є україркою. Вона — ірляндка, замужем за українцем, добре говорить по українському, хоч із акцентом, але не гірше, як багато народжених в Америці українців. (Вона частину розмови вела українською мовою, бо не хотіла, щоб її розуміли співробітники). З розмови виходить, що Наталія — мати дорослих трое дітей, отже мусить бути жінкою середнього віку. Я поінформувала її про PERU і вислала вчора по E-mail різні інформації та E-mail адреси, а звичайною поштою свої бібліографічні матеріали: Ukraine: Legal Materials in English, Joint ventures in Eastern Europe, Biblio Alert No.19, Statement про Ukrainian holdings, etc.

27 липня, понеділок вранці, метро.

Дивилась трохи на спортивні змагання 25. Олімпіади в Барселоні. Серед змагунів є і спортсменів з України, але вони виступають групою Unified Team, разом з рештою змагунів колишнього СРСР. Крім Литви і балтійських народів. Маленька Литва має своє представництво під власним прапором, а велика Україна — ні. Навіть Боснія, що тількищо з'явилася як незалежна держава, виступає окремо. Прикро. Боляче. Досадно. Невже справді не можна було здобути такої уступки Олімпійського комітету? Участь в олімпіаді має колосальне пропагандивне значення, адже глядачів і читачів спортивних вістей — мільйони. І це включає людей, що жодною політикою не цікавляться, що тільки із змагань в Барселоні могли б довідатися про існування України.

В суботу ходили на концерт Тріо Либедь і гітариста Гаркавого. Публіки було дуже мало, виконавцям було прикро, бо напевно на концерті не заробили. Гаркавий — добрий інтерпретатор народних пісень, Тріо було також непогане — але все це надміру стандартне, з обов'язковими привітаннями в стилі “Ми з України”, компліментами на адресу діаспори, і подяками. Коли то наші артисти почнуть нарешті поводитися, як професійні артисти? Коли почнуть пропонувати глядачеві високоякісний продукт — професійне виконання своїх ролей на високому рівні, без апелій до земляцького сентименту?

П'ятниця 31 липня 1992, вранці, метро.

15-літнє дівчатко з Одеси, Татяна Гудз, здобула вчора золоту медаль з гімнастики на Олімпійських ігрищах у Барселоні. І хоч українські атлети не виступають окремо, а тільки в складі т.зв. Unified Team — об'єднаної репрезентації спортсменів колишнього СРСР — то в час нагороджування медалями, вивішують прапор і грають гімн батьківщини змагуна. І так ось вперше перед тисячами болільників у Барселоні і мільйонами телеглядачів усього світу пролунало “Ще не вмерла Україна” і над маленькою Татяною розпростерто синьо-жовтий прапор. Зворушлива, незабутня хвилинка. Можливо, Татянка зовсім не свідомо цього, яку прислугу зробила вона Україні. Вона може навіть не українка — нічого про неї не знаю. Може навіть воліла б виступати під іншим прапором, з іншим гімном. Але це не має значення. Успіх її — колосальне особисте досягнення, але це також вимовний політичний символ. Що то значить мати свою державу! Яка б вона не була!

Понеділок, 3 серпня 1992, вранці, метро.

Марко рішився прийняти оферту AFL-CIO, щоб поїхати на два роки, як їх репрезентант в Україну! Пертрактації тривали довго, бо Марко ставив різні передумови і вони не були певні, чи зможуть їх задовольнити. Найважливіша і найтрудніша для працедавця передумова, що її Марко поставив: три місяці в Україні, один місяць в Америці. Погодилися на тому, що з того одного місяця в Америці, він працюватиме один тиждень у Вашингтоні. Коли кілька місяців тому я почула про таку можливість — я прийняла її з деяким переляком, бо боялася (і далі боюся), що це означатиме розлуку для подружжя і можливе підірвання стабільності й забезпеченості їхнього дотеперішнього життя. Цікавий парадокс: адже здавалося, що вони мають найлегше життя з цілої родини. Живуть заможнo, в кліматі, що сприяє відпруженню і не вимагає особливих щоденних зусиль (Ніколи більше в житті Марко не матиме змоги їздити ровером по пляжу кожного дня перед виходом на роботу!) Але я і сама не могла б жити весь час у Каліфорнії — мені це було б нецікаво. Починаю розуміти, що і Марко хоче проявитися, а що він віддавна невдоволений із свого приятеля-шефа Рана Кутака, то оферта AFL-CIO (через Адріана Каратницького) видалась йому шансою, яка ніколи вдруге може не трапитися. Революційний це крок, але Ія вповні його підтримує. Думаю — і в цьому і вони признають мені рацію — що це може означати, що вони в недалекому майбутньому перенесуться на схід Америки, що Марко, нав'язавши зв'язки з AFL-CIO, переїде може на працю до Вашингтону після свого повороту з України.

І хто б то подумав! Марко, який ще пару років тому сперечався зі мною про важливість незалежності України — поїде тепер, щоб допомагати цю незалежність закріплювати!

Пополудні, понеділок, 3 серпня, по дорозі додому.

Мали винятково активний вікенд. Правда, із запланованого концерту (Гомін України) в Robin Hood Dell у п'ятницю нічого не вийшло, хоч я дістала наперед квитки, замовила і заплатила за транспортацію автобусом від УОКЦентру (щоб не брати авта і не

наражуватися на можливі неприємності, крадежі та й непотрібний стрес). Але саме коли треба було виїздити з дому, пішов зливний дощ, а радіо передавало пересторогу про можливість торнадо. Ми зрезигнували. І добре, що навіть не пробували їхати до Центру — концерт через негоду не відбувся, адже це під відкритим небом.

В суботу ми мали запрошення на вінчання і весілля Catherine Krieps, моєї молодшої колежанки з BLL. З весілля ми заздалегідь зрезигнували, але на церемонію випадало піти. Намовила Остапа, який не дуже мав охоти, щоб пішов зі мною, а потім, щоб ми пішли удвох на фільм *Howard's End* до Ritz і до ресторану на обід. Так і зробили. Вінчання, якщо церемонію можна так назвати, відбувалося в Quaker Meeting House, в центрі старого міста при Arch і 4-ій. Авто я поставила на вулиці, заплативши автомат на одну годину і для безпеки закладаючи на кермо The Club (така штаба проти злодіїв!) Церемонію вибрали й усталили самі молоді. Вона виглядала так: Довкола виповнили простору кімнату родичі і гості, около 100 осіб. Всі сиділи на кріслах. Мовчанка. Якийсь добродій встав і кількома реченнями заповів з чого саме складатись буде церемонія. Молоді встали, взяли за руки і по черзі проголосили обіцянку: Беру тебе за жінку і обіцяю вірність і любов, поки нашого життя. Обмінялись обручками. Підписали наперед виготовлену велику грамоту, що її одна жінка прочитала. Тоді — тиша і павза. А тоді, по черзі, спонтанно, вставали різні люди і виголошували кілька слів привіту. Ron Day прочитав короткий вірш Еліота. Одна дівчина заспівала пісню. Так тривало 45-50 мінут. А тоді молоді встали і вийшли.

П'ятниця, 7 серпня 1992, вранці, метро.

Вівторок, середу і четвер я взяла собі як вакаційні дні і була вдома. Полагодила кілька господарських справ: замовила слюсара, щоб направив замок у головних дверях, поїхала з Остапом до Петришина і купила за 500 дол. холодильник — на місце старого, що вже добре не діяв — до пивниці; покосила траву і перед хатою, і ззаду на городі. А крім того багато працювала над АББ. Чому над АББ, а не ULE? Через старечий страх і поспіх: якби я захворіла або померла — ULE, маю надію, продовжуватиме хтось інший, але АББ можу зробити тільки я сама. І хоч пляную видати це (аякже!) аж 1997 року (якщо доживу) — то АББ є документацією, яка — надрукована чи ні — залишиться родині, а крім того вона потрібна вже і мені. Я, правда, маю віддавна картотеку своїх друкованих праць, але тепер це куди легше робити на комп'ютері, та й тепер я — солідніший бібліограф, як тоді, коли робила свою картотеку. Знайшла повно неповних бібліографічних записів та й не всюди пам'ятаю, що саме уявляв собою цей матеріал. Тепер все роблю de visu, з анотаціями. Знайшла вчора в своєму архіві і один віршик з 1953 року, що його в бібліографічній картотеці не було!

Зробила також коректу своєї статті в *HUS*. Kathryn Dodgson Taylor, Managing editor, зробила дуже солідну редакційну роботу, виправивши в кількох місцях мій стиль, але не вносячи якихось суттєвих змін. Правда, вона викреслила в бібліографічних посиланнях видавництва і сторінки, достосовуючись до стандартів *HUS*. Це робить бібліографічну інформацію менше повною, але статті надає додаткової стрункості. Це буде мій дебют в *HUS*-ці.

Понеділок, 10 серпня 1992, вранці, метро.

Багато літ тому, коли я працювала в Щадниці разом з Поритком, Поритко запитався мене у зв'язку з якоюсь справою Остапа (не пригадую вже, що це була за справа) — “а чи він вартий такої великої вашої любови?” тоді я, не надумуючись, сказала впевнено: Вартий! Це були часи великої пристрасти, коли романтична еuforia ідеалізувала дійсність. Якби таке питання поставили мені сьогодні, я, мабуть, сказала б: ні. От наприклад — минулий вікенд. Заплянувала я його так, щоб вивезти Остапа з дому і в суботу, і в неділю. В суботу поїхала з ним (фактично витягнула його, щоб проїхався автoм, бо була гарна погода) нібито до Wapataket-a, щоб подивитися за якимсь дарунком на весілля Софійки Лащик. При тій нагоді подивилася на фіранки до вітальні і можливо кращу розв'язку комбінації драперії/фіранки як є тепер. Були і в Гекінгера, купили мітлу, потім ще вступили до Blockbusters і позичили три французькі фільми, бо в довколишніх кінах нічого цікавого немає. Думала: матимемо приємний вечір, а в неділю, як буде погода, поїдемо на пікнік на Михайлівку. Але.

Коли приїхали додому, виявилось, що замок на дверях, до якого я в середу кликала слюсара, не відчиняється і ми не можемо дістатися до хати. Криза. В таких випадках Остап завжди починає авантуру. “Твій майстер зіпсував замок! І навіщо ти його кликала?” Я пішла до сусідів (Alan-a, Борисової), щоб телефоном викликати слюсара. Їх не було вдома. Сіла я на авто, поїхала до Віри. Її також не було. Вступила до Рудницької. Від них телефоном кликала майстра, але це виявилась довга проблема. Треба було чекати на телефонічну відповідь. Вміжчасі Остап підважив замок у задніх дверях (фактично заціпку, бо до замка дверей були ключі) і дістався до середини. Answering service слюсара заповіла, що якщо емергенсу минуло, то майстер прийде в понеділок. На тому покищо стало. Двері з нутра хати легко було відчинити.

[Продовжую пополудні в метро]:

Я приїхала назад від Рудницької дуже голодна і сіла зробити собі перекуску, запитавшись Остапа, чи він вже їв. Так, перекусив. Але за пів години, коли я сіла їсти, прийшов у кухню і почав робити мені авантуру за замок (Цікаво, як він потрапить дусити в собі щось пару годин, а тоді вибухає). Крик, гдири, крик — весь час до цієї ж теми. А я, сідаючи їсти, закликала його до кухні, щоб йому розповісти новини про УВУ і радіо, що їх довідалася від Рудницької. Де там! Замок! Замок! Слюсар! І я всьому винна. Щоб не продовжувати “розмови”, я, з'ївши, пішла в підвал і дивилася на позичений фільм “Останнє літо”. Коли почався, я сказала Остапові, що фільм іде. Не прийшов. Демонстративно дивився на телевізію на горі (на ту маленьку телевізію, що її я купила минулого року всупереч його протестам і сваркам — тепер він тільки на цей апарат і дивиться, до великого нашого 25-інчового навіть не сходить!) Цілий вечір — ні слова. Вранці в неділю я встала раненько і сіла на пару годин за комп'ютер до своєї АББ. Десь біля полудня Остап з'явився в моїй робочій кімнаті з рахунком в руках і з новим криком: виявляється, що майстер не тільки не направив замка, але ще й зробив помилку в рахунку, нарахувавши около 20 дол. більше, як йому належало. Очевидно, я завинила, не

припилувала. (Це правда, я без окулярів не доглянула, але ж він був тоді також у хаті і навіть не зволив зійти до робітника, подивитися, що він робить і щось порадити чи допомогти. Це також його звичка: як майстри працюють, він їх ігнорує, але як вже скінчили і пішли, він оглядає і критикує... не їх, а мене). Прикра натура і злослива. Коли він розбив мені нове авто 10 літ тому, я тільки потішила його: не переймайся, інші чоловіки розбивають жінкам життя, а ти мені тільки — авто! А тут скільки крику за дурний замок!

11 серпня 1992, вранці, метро (вівторок).

Майстер учора ввечері прийшов, приніс потрібні частини, направив, перепросив за недогляд з рахунком. Маю надію, що від тепер з тим замком більше не буде клопоту. Треба ще буде тільки змінити один із ключів, що — хоч і відчиняє всі інші замки цієї ж комбінації — на входових дверях чомусь затинається. Ну, от. Остап з криком казав: я вже 5 років цей замок направляю, а ти зіпсула! Саме в цьому і суть. Не 5, а вже 10 років мали ми з тим замком клопіт. Це не перший раз, що ми не могли дістатися до хати, що замок затявся. І завжди були тільки тимчасові розв'язки — band-aid на рану. Коли ми кудись виїздили, треба було приятелів вчити, як саме відчиняти двері і чого — боронь Боже! — не робити. Віра Лащик раз ключ зломила в цьому замку, пильнуючи нашої хати. А тепер, коли я нарешті рішила це все привести до порядку, замість підтримки — авантюра. А йому замість робити додаткові діри в дверях (викришилося дерево і це також створило додаткову проблему) треба самому було викликати майстра, в'яснити проблему і направити. І не мусіла б я аж брати для цього вакаційний день — адже він удома, міг би сам припилувати.

Цікаво чи чекає на мене така сама неприємність у зв'язку з електриком, що його я замовила, щоб розділив переладовану лінію, бо як Остап включає toaster-oven в час, коли я перу, прасую і дивлюся на телевізор — спалюється стопка і гасне електрика, бо всі ці прилади на одній електричній лінії. Це, очевидно, не нагла emergency, але добрий господар давно вже подбав би, щоб проблему усунути. А як не господар — то господиня... (со страхом Божим, бо про вдячність за послугу й говорити не доводиться — кожна господарська справа, кожне улпшення зустрічає він істерикою і невдячністю — хоч потім сам найбільше з цих поправок користує (портабельний телевізор, за який я стільки наслухалася імпертиненцій, тепер завжди в ужитку...)

12 серпня 1992, середа, метро, вранці.

Сьогодні раннім ранком, коли я їла в кухні снідання, раптом від холодильника до печі пробігла миш! Я, очевидно, злякалася, але перемогла страх, закінчила їсти і готувати Остапові снідання. Миш більш не показалася. Це не вперше. Відколи вставили нову піч — десь, мабуть, років 5-7 тому, час до часу з'являються миші — мабуть є якась діра до городу, що її пробрили, вставляючи рури і вентилятори. Таке трапляється раз-два у році. Ми з ними воюємо, ставимо лапки, ліпки, отруту — і вибивши цілу мишачу родину, маємо знову спокій на довший час. Коли я виносила Остапові сніданок до його спальні, він ще

спав. Але десь перед восьмою, коли я знову була за чимсь на горі, він був у лазничці. Відбувся такий лаконічний діалог:

я: Добридень. Знаєш, у кухні знову в'явилася миш.

він: о ти дверей не замикаєш!

Непереможна логіка і послідовність: я винна! Дуже характеристична для Остапа реакція на життєві проблеми.

Я цими днями часто думаю про наші взаємовідносини. Колись таке його трактування викликало в мене обурення, сльози. Ще й тепер, очевидно, мене це хвилює, доказом чого є ці мої записки. Але вже не так. Пристрасть притихла, а з нею, мабуть, темперамент. Сама собі дивуюся, як я можу проковтнути образу, зігнорувати гдири, навіть пробачити, і на другий день знову починати контакт як *gdyby nigdy nic*. У моєму відношенні до О. завжди, навіть замолоду, була велика доза співчуття. Тепер воно домінує. Хочу розуміти мотиви його поведінки. В нього дуже розвинуте почуття меншевартости, яке компенсується надмірним висуванням свого я. Напр. у справі із замком: він каже, що я, мовляв, замовила майстра направити замок, щоб показати, що він, Остап, дурний, нічого не вміє. Якби я щось таке сказала, мав би якісь підстави, але цього не було. Справа з замком тягнулася роками і була б ще далі тягнулася, якби не те, що я зуживаю свої вакації *volens nolens* на господарські справи.

Четвер, 13 серпня 1992, в дорозі додому пополудні, метро.

Їду трохи пізніше: конференція з каталогізаторами в справі реформи нашої класифікаційної системи (вже третя з черги!) затяглася довше, як ми плянували. Фактично сьогодні цілий день провели на цій нараді. Нас було четверо, наради були в моїм бюро — фактично за весь день нічого іншого не можна було зробити. Але це конечність. Передусім тому, що наступила ціла політична революція в Європі, а у зв'язку з тим — зміни юрисдикцій, але також з уваги на те, що приймаємо на працю нового каталогізатора і варто деякі справи переглянути, змодернізувати... Judy, яка тепер веде каталогізаційний відділ (бо Pat відповідає за цілий Technical Processes і мало уваги може присвятити справам класифікації і каталогізації) — розумна, інтелігентна людина (вона мала писати докторську дисертацію з англійської літератури, але з уваги на поганий ринок праці, кинула і пішла до бібліотекарської школи). Але всі зміни потребують узгоджень, з уваги на не зовсім ясні для каталогізаторів концепції права і реальності політичної географії. А все це стосується чужоземного права. Ще буде на черзі Азія, Латинська Америка, Австралія, Африка. Але деякі засадничі узгодження щодо табель і каталізаційних поділів ми вже майже узгіднили (ще мусимо завтра зійтись) — а це має примінення для всіх юрисдикцій крім США і Великої Британії.

Понеділок, 17 серпня 1992, вранці, метро.

Вікенд — дослівно два повні дні — присвятила одержимій праці над АББ. Велика це робота — більша як я первісно передбачала. Мому завзяттю й одержимості сприяла погода: дощ, холод, як рідко коли буває у Філадельфії літом. В мене була добра воля і

плян поїхати до Horsham на Тризубівку в неділю на пікнік УНСоюзу. При добрій погоді це був би приємний вихід у природу, а при нагоді, якби там зустріли Снилика чи Уляну Дячук може можна було б щось довідатися про статус Івасевої книжки. Але при мокрій погоді, кому хочеться їхати “в природу”? На купівлю харчів також не їздила, бо накупила всього досить у тижні і не було потрібно. Фактично крім АББ я тільки пів дня в суботу присвятила куховаренню на цілий тиждень, як це звичайно і роблю. Піднаглоє мене до роботи над АББ також мій порядколюбимий інстинкт: для цієї роботи я мусіла витягнути пачки свого архіву і тепер нетерпляче жду, коли зможу все знову сховати й упорядкувати. Систематично і повно опрацювала вже все від 1946 до 1979 року. Ця робота наводить також на чимало рефлексій, спогадів. Зокрема цікаво було мені з перспективи літ звернути увагу на зміни в журналі *Наше життя*, що їх принесла була зі собою Уляна Любович. Найбільше кидається в око її велика увага для мистецтва! Знайшла я і свій допис про Бабцю і подумала, що треба зробити копії і післати і Маркові і Максимові. Якщо не тепер, то колись і вони почнуть шукати родового коріння і їм буде цікавою біографічна інформація про Михайлину й Антона Чайковських, задокументована точно, з бабциних записок, у моєму спогаді про Бабцю. До АББ потрібна мені буде також біографічна канва. Бракує мені точних даних про моє дитинство. Почала я питатися Яцкевичів, Фридка Марка. Дещо довідалась, але дат точних вони не пам'ятають і це зрозуміло. Дати можна пам'ятати тільки тоді, як є якісь документи.

18 серпня 1992, понеділок вранці, метро.

Остап закінчив переклад усіх 154-ох сонетів Шекспіра! Тішуся. Не даремна моя посвята! Вчора і сьогодні і ще пару наступних днів возитиму частинами машинопис до праці зі собою, щоб зробити йому необхідні ксерокопії. Отже не робитиму записок. Читатиму Шекспіра! Не будь якого, а в перекладах ОТ!

19 серпня 1992, середа вранці, метро.

З Едмонтону вчора на мою університетську адресу прийшов пакет книжок. 15 примірників ULE65A (5 авторських і 10 додатково замовлених). Зразу помітила я, що не все гаразд. Щойно вдома точніше переглянувши, бачу що є кілька проблем, які треба виправити і думаю, що цих забракованих примірників не треба ні продавати, ні розсилати на рецензії. Буду мусіти це ще вибороти в КІУС — не маю наміру платити за забраковані примірники. І, очевидно, тих забракованих не можу кілька послати до переплетні, як це роблю із своїми приватними примірниками для родини. Проблеми не такі страшні, як я в першому переляку підозривала, але вони прикро вражають і їх треба поправити. А саме: 1/ Дві сторінки — незадруковані, білі. Текст на цьому, на щастя, не потерпів, отже перебоїв немає, але у висліді пагінація сторінок, хоч і не перервана, то постраждала на друкарській естетиці. Після першої і до другої білої сторінки комп'ютер пересунув пагінацію і вона в середині книжки переходить раптом з маргінесів до центру; 2/ одна позиція — перша на літеру R — повторена двічі — там де має бути і там, де після O вставили file на літеру P, що його первісно пропустили; 3/ додали від себе Contents, якого я не давала. Думка незла, але в ньому бракує позиції для хронологічного покажчика.

Четвер, 20 серпня 1992, вранці, метро.

Вполудне вчора — замість іти на спільний полуденок з кандидаткою на працю, що з нею ми вранці мали інтерв'ю (охочих на фондований полуденок досить і без мене, а я минулого тижня вже двічі ходила з іншими кандидатами!) — я пішла до Van Pelt Current Periodicals подивитися, чи надходять нові журнали з України. Бачу, що *Ukraine* з 1992 року нема ні одного числа. Чи ще виходить? Було б дуже жаль, якби тепер, коли такого журналу потрібно більше як будьколи, він занидів і завмер! Переглядаючи “Дніпро”, помітила, що видана як додаток книжка Кардиналовської, лежить разом з журналом. Звернула я на це увагу керівникові відділу, щоб відіслав книжку до каталогізації. Але ось я вирішила подивитися на нове число *WLT*. прочитала собі рецензію на збірку Freilich в польському відділі і, як звичайно, дивлюсь, чи є у числі і український матеріал. І ось, viola — дивлюсь під Ukrainian є рецензія Чопика на моє *Самотнє місце під сонцем*, та ще й з репродукцією обкладинки! Видно, що їм робота Стратілата подобалася — мусіли ж зробити репродукцію заки послали книжку Чопикові до рецензії. Сама рецензія позитивна, але вона досить поверховно написана і без аналітичної вдумливості, яка повинна бути характеристичною для літературознавців. (Більш вдумливою, напр. видається мені рецензія Копач — вона бодай знайшла якийсь спільний знаменник!) Крім того є і суперечливі твердження: в одному місці говорить про довгі речення, що тягнуться на цілу сторінку, а то й дві (де це? мабуть у першій новелі) — в другому місці говорить про короткі лаконічні речення, що притаманні моєму стилеві.

Увечорі вчора написала листа до Зорівчак — завтра Люда й Зенко їдуть на Україну і я передаю ними один примірник ULE65A, 20 дол., лист і Motrin.

24 серпня 1992, понеділок вранці, метро.

Перша річниця незалежності України! Витримали перший, може і найважчий рік без війни, без заворушень. Аби так далі! Час, думаю, працює на нашу користь. Багато труднощів, чимало розчарувань. Жити стало не краще, а трудніше. Культура, зокрема, підупадає. Письменники, що перші почали боротьбу за свободу, стали жертвою нових обставин. Держава не може утримувати літератури й мистецтва — і перехід до відокремлення держави від культури — болючий і викликає протести. Чи підуть на компроміс? Українська культура потребує субсидій і підтримки української держави, це правда, і маю надію, що вона її знайде. Але час покінчити з тим, щоб письменники були на утриманні держави. Свобода творчості має свою ціну.

Підемо ввечорі до Центру, щоб у гурті зустрічати річницю незалежності. Хоч це і робочий день, я рада, що не перенесли дати на якийсь інший день. Вчора я була в церкві (вперше від Чорнобиля!), щоб подякувати Богові за це чудо. Були з Остапом також на пікніку УНС на Тризубівці. Приємна літня погода, як рідко коли в Філядельфії.

25 серпня 1992, вівторок вранці, метро.

Не тільки були вчора ввечорі в Центрі на багатолюдному зібранні для відзначення першої річниці незалежності України, але вийшло так, що головну промову на цьому святі говорив... Остап! Запросили його в останній хвилині, на місце когось хто не міг прийти і він, хоч і відмовлявся, врешті погодився виступити і прочитати свій трохи перероблений політичний коментар до річниці, що його вже в суботу по радіо читала Віся Блавацька. Остап ледве здобувся видобути зі себе голос і спочатку всі ми на залі хвилювалися, чи він зможе дочитати до кінця. Але потім якимось переміг себе і говорив досить резонантно і з більшою певністю себе. В програмі були також виступи Климівського, чоловічого октету та тріо Кобза. Імпреза була б значно ліпша, якби обійшлося без Климівського і тріо — бо “Кобза” своїм невідповідним репертуаром звела концерт до рівня ревії. Взагалі дивуюся, що організатори свято це так злегковажили. Адже можна було запросити когось з американського політичного світу (був, щоправда, локальний кандидат у конгресмени, але це мало, треба було взяти якусь більш відому особу, а тепер — перед виборами — напевно вони радо прийшли б). Програма була ad hoc, аж просилося щоб прочитати якусь поезію! Остапова промова була незла — найліпше в ній місце — потреба співпраці з росіянами — ідея в нашій націоналістичній громаді контроверсійна, а тому й нова, цікава і варта того, щоб її пропагувати. Але коментар Остапа люди вже чули по радіо — та й повинен він був свій виступ скоротити, зробити легшим для своїх фізичних спроможностей і більш ефектним. Але він ніколи не радиться в таких справах, про те, що має бути головним промовцем я довідалася в останній хвилині.

Середа, 26 серпня 1992, вранці, метро.

Від Максима довідалася, що в найновішій *Літ. Україні* є стаття про мене Р. Доценка і якісь мої вірші. Але я ще цього не бачила — до нас ще це число не прийшло, до Van Pelt — також ні. Але дехто у Філядельфії вже дістав. П-ні Ільницька на святкуванні незалежності сказала мені: погану вашу фотографію помістили в *ЛітУкраїні!* — нібито, в формі компліменту, що в житті я насправді виглядаю краще... Ну, я не бачила. Взагалі це — суцільна несподіванка. Не знала я, що Доценко має доступ до *ЛітУкр* — я його дописів там не бачила. Він, очевидно, випрошував від мене різні матеріали, отже має інформації, міг щось написати. А може це тільки біо-бібліографічна нотатка в стилі тих, що їх він подавав при нагоді друку моїх віршів у *Зірці* (наклад, казав Доценко, 200,000) та в журналіку *Сільські обрії*. Якщо фотографія погана — то це моя вина, він давно просив, а я не послала. Цікаво звідки взяли? Доценкові завдячую вже, що ішли мої вірші в авторському читанні по київському радіо — це чули різні люди і мені про це говорили. Він в час МАУ намовив мене зробити магнітофонний запис і я у поспіху і в атмосфері психічного піднесення записала йому тасьму віршів на своєму Sony Walkman, що його мала зі собою... Доценкові я винна відповідь на його останнього листа — ніяк не зберуся на листування — але тепер уже треба буде йому нарешті написати.

Четвер, 27 серпня 1992, вранці, метро.

Прийшла *Літ. Україна* з 13 серпня. Фото — не таке вже погане, як люди говорять. Навпаки. Мені навіть подобалося. Саме тільки обличчя, виразні риси, променисті очі...

Але є щось в цих очах мені незнайоме... Чи це справді я? І звідки вони взяли таку фотографію? Правда, є різні можливості: в час МАУ фотографували при різних нагодах, робив знімки також Бліхар в час своїх поїздок до США... А може це з якоїсь групової знімки? Треба буде довідатися від Доценка. Статейка його про мене — вдумлива, досить цікава, з наголосом на патріотичні мотиви моїх поезій. Називається вона патетично: “Слово, що скипає любов’ю” — стиль радянської журналістики, що від нього варто віддалятися. Але в самій статті не домінує такий солодкавий гіперболічний тон. Навпаки. Доценко досить уважно прочитав усю мою поезію і вибрав те, що йому найбільше підходило. Говорить він про “колізію чуттєвого і раціонального”, про “філософську напругу слова і думки”, про шляхетну стриманість у вияві почуттів, про “чудовий підсумковий образ людини взагалі, що їй у скоробіжному бутті на нашій здебільшого не своїй землі тільки краса й любов єдині світочі”. Видно, що знайшов у моїй поезії щось йому співзвучне. Und das ist viel! — сказав би Рільке... До статті додано вибір віршів: “Буденні діалоги” (цілість, густо надрукована) і давніші: “Вибір”, “Тобі, що без героїства” і “На терезах”.

П’ятниця, 28 серпня 1992, вранці, метро.

Наздігнала нас горяч, вогке філядельфійське літо. Але це вже останні його зусилля — щастя, що так не було повних три місяці, як це часом буває.

Почався академічний рік — повно студентів і багато всяких запитів. На щастя, регулярний курс Research in foreign and international law вчить тепер тільки Марія. Цього року має обмаль студентів (11) — бо є конфлікт у часі з іншим курсом — Commercial credits. А я, звільнившись від обов’язків викладача, відчуваю значно менше пресії і напруження. Взагалі, завдяки тому, що наша директорка, Liz Kelly, вже кілька місяців на sabbatical, всі ми трохи відпружилися, хоч це не значить, що робота занедбана. Навпаки. Liz своїми надпрограмовими проектами, звичайно першкоджає в рутині праці. Як її нема — щоденна праця ведеться без перебоїв, з більшою систематичністю. А професійний персонал ні наглядю, ні стимулу не потребує — маємо добрих відданих своїй праці людей повних енергії, амбіції та ініціативи.

Послала я вчора по E-mail до PERU, Струка і Гавдяк в LC не тільки Biblio.Alert no.20, але також доповнену до вчорашнього дня свою нову бібліографію (research in progress) — Ukraine: Legal Materials in English. Трохи може ризиковно слати людям ще недруковану працю, але інформація в ній може бути дослідникам потрібна вже тепер — хоч вона ще далека від вичерпності. Приємно бачити, що в поважних журналах появляються статті про право України — хочу навіть написати про це інформативну статейку до *Свободи*. Але ніяк часу не знайду. Вчора лягла в ліжко перед 9-ою така була втомлена.

Понеділок, 31 серпня 1992, вранці, метро.

Помер Петро Мегик. Вчора були на панахиді, взяли ще й Вісю Блавацьку. Людей було досить багато, хоч це поминальне богослуження відбулося на вул. Френклина, напроти

катедри. Сьогодні похорон на Бавнд Бруку. Я мала добру волю поїхати, але Остап не виявив такого бажання, отже їду до праці.

Намовляю Остапа, щоб знову замовив собі візиту в лікаря. хоч нібито ліки на щитовидну залозу приймає, то всетаки вдень на фотелі при телевізорі, чи на кріслі при столі, часто засиплає. Вночі він не висипляється — часто встає до лазнички. Але я думаю, що є і психологічна причина: він боїться іти в ліжку, спати лягає пізно — я бачу, коли прокинувся вночі, що в його спальні ще світиться, або, часом, що він ще в своїй робочій кімнаті. Не знаю: працює, читає, чи просто куняє на фотелі... Якби він не був такий замкнений в собі і засекречений — було б легше і приємніше жити і йому і мені. Часом думаю собі, що він — сам собі ворог. Багато речей були б у нашому житті інші, якби не його вдача... Замкнутість у собі, укрита злоба до людей і заздрість за будьчій успіхи чи навіть за те, що хтось від нього здоровіший, зарадніший. Патологічний страх, брак здорового глузду, невиправдані претенсії. Повернувся з України Тарас Кульчицький, розповідав про свою подорож телефоном, як їздив по Галичині, що бачив. А Остап: от йому добре, має родину, його так возили ітд. Не то що я, мовляв. Не подумав про те, що якби мав Тараса практичний глузд, міг би був все собі зорганізувати і без родини.

Вівторок, 1 вересня 1992, вранці, метро.

Заспала сьогодні. Встала годину пізніше. Радіо мене збудило, як звичайно о 6-ій, але я — втомлена, не піднялася з ліжка аж перед 7-ою. На щастя, я завжди маю в резерві около пів години, коли роблю щоденну руханку. Сьогодні руханки не робила — у висліді чую штивність по всьому тілу, але прискіпши темпо, встигла на свій нормальний час до метро. Отже не спізнюся до роботи.

Вчора до пізна сиділа над комп'ютером, працюючи цим разом над доповненням адресаря. Стимулом до цього є факт, що Марко за два тижні їде в Україну і я хочу дати йому деякі адреси. Наш адресар на 30+ сторін і велика морока його поправляти. Мабуть треба було зразу розбити його на поодинокі "files", а то комп'ютер дуже поволі і важко працює, коли має діло з 30-ома сторінками інформації нараз. У зв'язку з Марковим виїздом треба мені буде нарешті зібратися і написати листи до Бліхара, Доценка. Все це листування та й інші пляни перебила моя робота над АББ. Спочатку це була приємність (я "поринула в теплу ванну спогадів" — сказала б Віра Кемпе) — а тепер це вже досить марудний обов'язок, що забирає масу часу й енергії. Але я вже є на 1983 році — а частинно опрацьовані вже і пізніші роки, отже маю надію, що вже незабаром закінчу, тобто доведу бібліографію до біжучого року. До неї хочу ще опрацювати своєрідний літопис життя і творчости — автобіографічну канву, щоб лишилася документація дітям і внукам.

4 вересня 1992, п'ятниця вранці, метро.

Помер у Барнесборо о. Мирон Головінський на 96-ому році життя. Після великої похоронної відправи там (кажуть, був єпископ і десяток священників), тіло вчора привезли, щоб похоронити у Філядельфії, на цвинтарі у Факс Чейс. Аня мене про це повідомила і я

вирішила взяти собі вільне з праці і піти на похорон о. Мирона. Як-не-як це був приятель моїх батьків, добрий знайомий ще з перших років в Америці у Скрентоні, їздила я з дітьми раз до нього до Барнесборо на вакації (Максим пам'ятає, як дзвонив дзвонами разом із Марком, за інструкціями дяка, але забув, що тоді я водила їх на оглядини копальні вугілля та в поле на жнива — це були для дітей дуже едукативні і приємні вакації. Отже в роботі я вчора не була. Вранці сіла за комп'ютер писати листи (Бліхар, Доценко, Середяк, Юркевич), о першій була на цвинтарі (Остап їхати не захотів, може тому, що з ранку погода була непевна, заносилося на дощ (— але якось день на диво пройшов без дощу!). Опісля на Михайлівці були ще поминки. Я спочатку вагалася чи йти, але не хотіла Ані робити прикристи. Людей було около 30 осіб. Фактично день поза працею і між людьми добре мені зробив, трохи відпружилася, психічно відпочала від стресу, що вже почався і дає себе знати на роботі.

Аня має велику прикрість, бо наймолодша її дочка Маруся випровадилася від чоловіка і мабуть буде розводитися. Що може мама в такій ситуації дочці порадити або сказати? Адже вона доросла жінка і сама мусить рішати про своє майбутнє.

Вівторок, 8 вересня, вранці, метро.

Триденний вікенд з нагоди Дня Праці. В суботу ходила до фриз'єра робити собі Permament. Увечорі був у нас на обіді Мирослав Лабунька, який тількищо повернувся з України. Він був в Європі два місяці — брав участь у конгресі Pax Romana в Bilbao, в Іспанії, вчив курс на УВУ в Мюнхені, де доїхала до нього Марійка і вони разом відзначували 40-річчя свого подружжя саме в місті, де колись вінчалися. Потім обоє поїхали в Україну — опісля Мирослав вертався спеціальним військовим літаком Авіалінії України до Риму по тіло Сліпого. Після того — величаве, багатолюдне перепоховання тлінних останків (менше “тлінних”, бо забальзамованих і виставлених у скляній труні!), а далі конгрес українців у Києві, відкриття пам'ятника Шевченкові у Львові ітд, ітд. Є що розповідати. Інцидент з Кравчуком, де він виступив з критикою критиків і пересторогою, що критиків з діаспори депортуватимуть з України — що викликав дисонанс тут за кордоном — каже Мирослав, що й сам Кравчук приватно визнав як помилку. Наші собі за багато дозволяють, зокрема бандерівці, але — на мою думку — перестороги, якщо і взагалі їм було потрібно, можна було зробити на нижчому адміністративному рівні — президентові держави це не лицувало.

В неділю плянували іти на пікнік на Михайлівку, але йшов дощ і ми зрезигнували. В понеділок, теж у дощ, поїхали до Wanamaker-а до Jenkintown використати святковий випродаж. Купила дещо і дітям і сьогодні вишлю.

П'ятниця, 11 вересня 1992, вранці, метро.

Саме зустріла по дорозі до метро Віру Датон. І вона підвезла мене до метро, а сама поїхала паркувати авто. Моє колишнє авто! Їде, каже, знаменито і механік його хвалить. Авто Віра мала подарувати Юстинові, своєму старшому синові, але сама мала випадок, її авто розбите

і в ремонті, отже вживає мого старого Шевролета. Я рада, що він їй служить у потребі.

Погода цього тижня погана — дощово, вогко. Остап не чується добре, реагує мабуть на погоду. Журиться, як то він завтра піде на “весілля під шатром” на Михайлівку. Ну, кажу йому, — не журися, це не твій шлюб — як не зможеш піти, не підеш! Але журиться Віра Лащик — і то не погодою, або точніше — не тільки погодою! Її найбільша журба, що на шлюбі в церкві з’явиться Генко Лащик і що вона вперше від літ з ним зустрінеться. Віра має страшний комплекс, ніяк не може переболіти свого розводу — а це вже, здається, десять років тому. На мій вечір не прийшла, бо знала що він там буде, але на шлюб дочки не може не прийти... Я її віддавна переконую, що треба взяти себе в руки і перейти над цією справою до порядку дня. Я навіть вважала, що Лащика повинні були запросити — адже він — батько. І так сказала Вірі. Але це не моя справа. Саме весілля має бути на Михайлівці, під шатром. На щастя, на завтра заповідають сонячну погоду. Маю надію, що все гарно відбудеться. Дарунок, можливо, завезу скоріш — може вже сьогодні ввечері? Разом із сиром — вдома приготованою “кулею сира” — різної мішанини з горіхами тощо — одна із моїх спеціальностей, що їх дуже любить Віра і що її вона собі в мене “замовила”. (Гортів я не печу, а хотіла чимсь допомогти і прислужитися — отже Віра вибрала — сир).

13 вересня, неділя, в ліжку, ввечері.

Софійчине весілля відбулося при соняшній погоді і у відсутності Геніка і бабуні Лащикової — отже так, як собі заплянували організатори. Людей була велика кількість — напевно понад 200. Була добра орхестра, прийняття відбувалося під великим шатром, де були розставлені гарно прибрані столи та зроблена-заінстальована паркетова підлога для танців. Обстановка була оригінальна і навіть при місячному світлі — романтична. Але... хоч вдень було соняшно, під вечір стало досить холодно. Caterer, що його найняли, виявився дуже невправним — на обід довелося довго чекати. Приставки перед обідом також не були приготовлені як слід (не було напр. серветок, забракло тарілок) — зрештою цих приставок було за мало для такої кількості людей. Сиділи в холоді і голоді і я трохи простудилася. Остап, здається — ні, покищо не бачу в нього якихось симптомів. Знайомих було багато: ми сиділи з панею Голод, з Коропецькими, Лабунькою, Тарасом Яцкевичем та ще якимись панями з Вознесіння. Але були на весіллі і Гунчак, і Гнатейко, і Стойко, і Кознарська з Казановою, і Геврики в комплекті з трьома синами, родини Титлів, і якісь свояки з Каліфорнії, і Рудавські, і Матківські, і навіть кілька чорних гостей — Вірині співробітниці з Philadelphia Corporation for the Aging. Сьогодні ми були пару годин у Віри вдома — де я мала нагоду попробувати свій сир і Вірину шинку.

Є дуже прикрі дві новини. В п’ятницю потелефонувала мені Аня Максимович. Трагедія в родині. Її дочки Лесі чоловік, Євген — раптом помер — в час вакацій в North Carolina, на вітрильнику — surf-board-i, на очах у власної жінки, що сиділа на березі і мала нагоду бачити, як він чи то втратив рівновагу, чи впав, діставши якийсь атак... Робили вже автопсію і кажуть, що смерть наступила в наслідок утоплення, але Леся думає, що він поки ще втопився, мусів ще дістати якийсь серцевий удар чи щось подібне. Аня мала

тільки сьогодні зустрінися з Лесею, бо вона з вакацій мусіла повертатися автом, а це далеко. До трагедії ще й додає та обставина, що Леся — після 10 років подружжя — нарешті зайшла в тяж і вона тепер на 7-ому місяці вагітності... Страшно жаль мені Ані — вона, бідна, тількищо пережила велику прикрість з молодшою дочкою, яка покинула чоловіка, а тепер ще й такий удар долі... В середу має бути богослуження в церкві на Мельроз — похорон буде десь у Нью Джерзі, де вони мешкали. Євген був ірландцем, має велику родину.

Друга прикра вістка: Левко Яцкевич — в лікарні. Дістав якусь жовтачку і лікарі підозрівають, що може мати тумор, що натискає на жовч. Роблять всякі тести — ще не відомо, яка буде діагноза. Я з Левком довго сьогодні говорила по телефону. Він дуже зрівноважено сприймає свою ситуацію. Але побутові справи для них будуть дуже ускладнені. Леся автом не їздить та й взагалі я не знаю, як вона без нього зможе давати собі раду. Хата ще далі непродана — а вони ж уже були готові переноситися до Мотрі, до Ровд Айленд.

Прислав Струк до остаточної коректи мою статтю до Енциклопедії. Треба, нажаль, додати кілька доповнень. Змінили мій підпис і то на M.Tarnawska. Якби не “w” — то я навіть не протестувала б. І думаю, що вони це можливо зробили, щоб достосувати до гасла про мене? Також підпис на моїй книжці змінили на Tarnawska. От біда з тими транслітерованими прізвищами! Але найгірше те, що з параграфу, де я називаю найважливі літературознавчі праці, викинули Луцького і Грабовича. Ну, це вже упередження, та ще й яке! Я, очевидно, назад це додала і написала пару слів, звернувши увагу, що це викличе закид про “bias” і в бік EU і в бік автора. Чи послухають мене? Останнє слово тут, очевидно, їхнє і я на це не зможу мати впливу.

На весіллі приступила до мене Оріся Гевка з проханням, щоб їм допомогти дати для Реасе Сопрс бібліографічну інформацію про найважливі книжки про Україну. Тепер починають цікавитися Україною, і не знають, де починати... Я обіцяла зробити таку бібліографічну інформацію, бо розумію, що є потреба в цьому.

На весіллі також Коропецький — ще заки впився і почав свої звичайні несмачні залицяння — запропонував, що хотів би зробити Остапові несподіванку з нагоди його 75-ліття — запросити до себе гостей, десь на початку жовтня, і відзначити Остапа гостиною. Мовляв, чи я на це згідна? Ну, чому ні, це гарний приятельський жест. Я тільки перестерегла його, що Остап часом чується не так добре, щоб кудись іти і я не можу гарантувати, що він прийде на таку гостину. Вигладає, що Іван вже цю справу переговорив з Наталкою. Ну, я дала тентативну згоду, що постараюся Остапа привезти. А може поїде і завезе нас обох Мирослав або Віра, це було б ще ліпше і звільнило б мене від шоферування. Але це має бути несподіванка. Побачимо. Покищо він, як звичайно, ставиться до мене так, що мені життя немиле. Або взагалі не відповідає на моє добридень, або має якісь претенсії, або надується чи то з невдоволення, чи то з задрости. Останньо, напр. думаю, його брак гумору був реакцією на конверт-експрес, що прийшов до мене від *Encyclopedia of Ukraine*. Боже, як цим нашим мужчинам трудно погодитися з тим, що жінка стала рівним

партнером у житті. (Чи справді рівним? — Ні! партнером з більшими обов'язками і мінімальними привілеями!)

Четвер, 17 вересня 1992, вранці, метро.

Похоронна відправа за Лесиною чоловіка відбулася вчора ввечері в церкві у Мелровз Парк, недалеко біля нас. Такого здвигу народу я ще на похоронних молебнях не бачила. Були заповнені не тільки всі сидячі місця в церкві, але люди стояли з боку під стінами і ззаду в “притворі” (так, здається, називаються сїни перед входом до церкви). Стояти мусіла і я. Авто запаркувала досить далеко від церкви — так що довелося трохи підійти пішки. Я щодня ходжу багато пішки, та й на роботі весь час доводиться бігати, але тоді я маю на ногах або спортові черевики Reebok, або спеціальні сандали. Коли доводиться ходити в “парадних” черевиках, як ось на весіллі Софійки і вчора — то я пізніше мушу годину мочити ногу (чомусь звичайно тільки праву) і вирізувати болючий нагніт! Я підрахувала, що було в церкві, мабуть, осіб із 500 — переважно молоді люди і можливо не-українці. Відправа також була для мене зовсім чужа. До нашої церковної музики підібрали англійські тексти (Господи помилуй=Lord, have mercy) і тільки одна з проповідей священика була українською мовою та ще й спів аллилуя, що виразно не був Halleluiah... До церкви регулярно не ходжу, отже з цією американізацією зустрічаюся вперше. Ось такі наслідки впровадження живої мови у богослужбу... Останні два рази, коли я була в церкві — на 24 серпня і на вінчанні Софійки — це було на Михайлівці, де панує український дух і навіть для невіруючих стара традиція має деякий чар — асоціації дитинства, міст у минуле.

18 вересня 1992, пополудні, по дорозі додому, метро.

День був так зайнятий, що не встигла навіть подзвонити Остапові. Що більше: маємо сьогодні на обіді гостя — Марію Голод і я мала намір до товариства їй запросити Мирослава. Не встигла — вилетіло з пам'яті через невпинний рух і людей — сьогодні не так клієнтів, як нових працівників, а навіть двох студенток початкового курсу в College, що походять з правничих родин і вже тепер на другому році коледжу хочуть безплатно робити в бібліотеці якусь роботу, щоб дечого навчитися... А в полудне, замість ланчу, пішла я відвідати Левка Яцкевича, бо його перенесли з Germantown до Пенсильванського шпиталю, де можливо робитимуть йому операцію — має тумор на залозі pancreas — ще не знати, чи не злоякісний. Сьогодні робили біопсію. З Левком пробула я з півтори години — взяла собі трохи більше часу, як мені належалося. Трохи потерпаю за нього: якщо це рак — справа дуже поважна, а йому ж уже 85 років. Має, як видно, жовтачку, але нічого його не болить, тільки їсти не може, втратив щось 11 фунтів на вазі. Але виглядав елегантно, в розкішному шовковому цвітистому халаті, в гарній новій піжамі. І Леся і Левко, найбільше з усієї родини, звертають увагу на одяг. Коли я прийшла, щось писав. В розмові багато говорив про Колюмба, мабуть писав про нього.

Під кінець дня закликала мене Марі Ньюмен на розмову. Мусіла трохи чекати, бо ми мали конференцію з цими двома студентками. Що таке? Виявляється, є нарікання на мою

асистентку Марію з боку бібліотекарів правничих фірм, які звертаються до нас за інформаціями. Не що вона не дає їм потрібної допомоги, а що, мовляв, дає їм довгі лекції, тоді коли їм потрібна тільки ділова інформація, і трактує їх патронізуюче, згори... Оттакої!

20 вересня 1992, ніч, в ліжку, год.1:15, неділя.

Помер мій Остап! Нагло, несподівано і, можливо, навіть безболісно. Вдома. Вчора вночі. Просто заснувши, поклавши голову на руки, на своєму робочому столі.

Сталося це так: В п'ятницю, коли я повернулася з роботи, він чекав на мене, як це часто бувало, на ганку. Я помітила, ще заки ввійшла на ганок, що мої додаткові три помідори, що їх я для експерименту посадила у вазонки і поставила-підперла біля муру, не стоять на звичному свому місці, а по другому боці доріжки. Кажу до Остапа, замість привітання: я бачу, що ти сьогодні, мабуть, ліпше чуєшся, бо взявся переставляти мої помідори! А він: А й справді, чуюся незле, а помідори треба переставити там, де є тепер сонце. В розмові довідалася я, що він настільки ліпше вдень почувався, що позамітав трохи біля гаражу. Та й справді виглядав навіть здоровіший і був у доброму гуморі, чистенько перебраний до вечері, бо мала до нас прийти на обід гостя — Марія Голод, яка вже кілька днів гостює у Третьяків. Я сказала Остапові, що через крутанину на роботі і візиту в Левка, забула потелефонувати до свата Лабуньки і запросити його до товариства Рисі Голод. Подумала, що сват — свій чоловік, вибачить мені і може дасться запросити в останній мінуті. Я потелефонувала, але виявилось, що Мирослав цілий день хворів, пару разів вертав, отже про обід навіть не хотів думати. Отже ми обідали втрех — Марію Голод привіз її зять і внучка, але вони на обід не залишалися. Ми провели досить приємний вечір (я день перед тим зварила зупу, а на друге витягнула вареники з морозу). Остап з Рисею Голод обговорював справи "Слова", передавав їй прислані від Доценка матеріяли для Наталі Ливицької-Холодної. Десь біля 10-ої по Марію Голод приїхав Третьяк, а я взялась мити посуд і наводити порядок. Трохи мене це втомило, тим більше, що далі дуже кашляю і простуда мене не покидає. Отже я десь перед 11-ою скупалася і лягла спати. Остап, як звичайно, випивши ще в кухні гарячого чаю, пішов до своєї робочої кімнати. Він любив казати, що спати він лягає "на другий день" або "завтра", тобто після півночі. І я знала, що він часом або працює при столі, або читає, сидячи у своєму фотелі-гойдалці до пізньої ночі. Не любив лягати в ліжку, дихати йому було легше, сидячи. А крім того, як знаю, у нього навіть і віршик є про те, що мовляв усі помирають у ліжку. Я вже й Дикому про це говорила, що може б йому дати щось на сон і спонукати його іти раніше спати, щоб менше втомлений був удень і не засипляв, сидячи на фотелі чи в кріслі. Після візиту в Дикого він може раз чи два поспробував піти спати трохи раніше, прийнявши valium, але потім назад повернувся до своїх давніх звичок. Я заснула. А ось над ранком, прокинувшись, бачу, що в коридор з його робочої кімнати падає велика смуга світла. Я побігла подивитися і бачу, що в Остаповій спальні ліжка взагалі не розстелене, а в його великій робочій кімнаті при повному великому освітленні сидить при робочому столі він, поклавши голову на руки на робочий свій стіл. Я до нього — а тіло вже холодне і штивне. Очі закриті. Вдягнений, як удень, в синіх літніх полотняних штанах і в темно-синій спортивній сорочці. Виглядав майже елегантний. Ноги, ніби в балеті, мали позицію немов якоїсь легкості, частинно

тільки оперті на підлозі — немов скульптура. Ноги в нього завжди були гарні, а тепер, коли тіло ствергло, не видно було жодного опуху. Не було видно слідів якоїсь слини чи мокроти. Мабуть таки заснув і в сні помер. Одне було трохи дивне: біля руки лежала знята з вилок телефону слухавка. Чи пробував кудись дзвонити? На столі в нього лежала картка з телефоном і адресою, де було написано: Nina Tarnawsky. Вночі він часто телефонував до Каліфорнії, бо коли в нас 12 опівночі, там тільки 9 година вечора. — А може хотів викликати амбулянс? — це такий здогад Лабуньки. Я не думаю. Поперше, здається мені, що Остап не мав досить практичного зміслу і навряд чи вмів би викликати амбулянс — його інстинкт був би кликати мене, щоб я визвала поміч. По друге, цей телефон на його робочому столі, це один з тих апаратів, що тільки приймають телефони, але що з них не можна дзвонити назовні. Біля ліжка в сусідній своїй кімнаті-спальні був другий звичайний телефонічний апарат і він як дзвонив кудись, то звичайно з того апарату, або з телефону в моїй спальні, чи з того, що у вітальні надоліні. По третє, якби він справді пробував шукати рятунку-допомоги, може було б видно якісь сліди боротьби за віддих, може очі були б відкриті, може був би рушився і впав з крісла... Найбільш вірогідно, що або хтось потелефонував, або може зробив це машинально-відрухово.

Я потелефонувала до лікаря. У великому хвилюванні я неправильно відчитала з картки номер телефону і думаючи, що говорю з Диким, викликала Яримовича. Коли він приїхав, я здивувалася: Вас прислав Дикий? — питаюся, а він — та ж Ви до мене дзвонили! Ну, що ж. Сказав те, що я вже знала і бачила і без нього. *Rigor mortis*. Смерть мусіла наступити кілька годин раніше.

Помер Остап легкою і повною гідності смертю. Вдома, при робочому столі, у власному кабінеті, оточений любими і добрезнайомими книжками. *O Gott, gib jedem seinen eigenen Tod — ein Sterben, dass aus jenem Leben geht, darin er Liebe hatte, Sinn und Not*. Хотіла б я так померти.

Я ще вранці, поки приїхав погребник, попросила Віру Лащик і Мирослава Лабуньку, щоб прийшли, щоб подивилися як він сидить.

Була субота вранці і я потелефонувала перед 8-ою годиною на радіостанцію, щоб сказати Блавацькій про смерть Остапа. Отже вона відразу подала вістку по етері. У висліді цілий день повно телефонів і великий рух. А є ж повно справ, що їх треба полагодити. Мирослав і Віра трохи мені помогли. Віра сиділа довгу половину дня, відбирала телефони. Прибігла Соня (Нарешті!) Я рада була її бачити. І попросила її, щоб зробила мені в La Salle фотокопії з *Contemporary Authors* — довідки про Остапа, бо хотіла дати інформацію для американської преси, а схвильована і розбита тим, що сталося, ніяк не могла пригадати, де ми це маємо в архіві. (Тепер коли телефони втихли і я вдома сама, я, пишучи на комп'ютері інформацію про Остапа для англомовної та української преси, знайшла, що ми маємо (очевидно) не тільки текст, але навіть і цілий том *Contemporary Authors*! Соня була рада, що може чимсь прислужитися. І я от тепер вночі закінчила писати ці довідки, зробила фотокопії і завтра деякі передам Насевичеві для *Phila. Inquirer*, деякі Рудницькому для радіо, а також до *New York Times*, до *Свободи*, *Ukrainian Weekly*,

Українських вістей.

Маємо клопіт з похороном, бо Марко — в Києві! Не знаю, чи встигне він приїхати на п'ятницю, на панахиду. Я вже з ним говорила по телефону — він вже знає, але чи зможе дістати на час літунський квиток. Це навіть в Америці часом буває проблемою, а що доперва в Україні! — Максим хотів уже сьогодні приїхати, але я його відмовила. Нам треба почекати на Марка, отже похорон буде не зараз. Найскорше буде в суботу, якщо Марко зможе полагодити справи. Тоді і Максим з Уляною і дітьми зможуть приїхати автом, тоді приїде і Ія з Лос Анджелес з дитиною. Дала я вже знати Тарасові Кульчицькому — він також приїде, щоб бути на похороні.

Приходив двічі сусід Alan Lecoff — побачив похоронників, що виносили тіло і сам догадався. Тепер під вечір прийшли ще обоє Рудницькі — він був увесь день в Нью Йорку, на засіданнях НТША. Там уже знали. Навіть на зборах мовчанкою вшанували Остапову пам'ять.

Боже, як добре, що Остап не помер у муках, на хворобу рака, що на неї померли його Батько, і Мати і старша сестра! Я цього завжди дуже боялася і ніколи навіть йому про таку мою тривогу не натякнула. Бо це була дуже реальна загроза. Максим зажурився, коли почув, що в Остаповій родині такий був поширений пістряк.

Хотіла б я дати знати Марійці Канській, але в нашому адресарі телефону ні до неї, ні до її доньки Ліди немає. Ну, трудно. Вона і так хвора і стара, не зможе на похорон приїхати. А може б вислати телеграму? Та це їх тільки налякає. Напишу листа.

27 вересня 1992, неділя вранці, ще в ліжку.

Похоронили ми вчора мого Коханого. Тобто точно тиждень після його смерти. Чекали, аж поки приїде з Києва Марко. З'їхалась у четвер вся родина. Ія з дитиною прилетіла з Лос Анджелес, Марко приїхав прямо з України, Максим автом з усією сім'єю приїхав ще в середу ввечері з Торонто. Прилетів також Тарас Кульчицький із Сан Франціско. Перших кілька днів після Остапової смерти я була зовсім сама — полагоджувала справи похорону. Питалися мене знайомі жінки: а ти не боїшся? А я на те: чого маю боятися? що він повернеться? Адже він — бажаний гість — кожної хвилини прийму його з відкритими обіймами?

Похорон вдалося зорганізувати так, що відбувся він з гідністю, і в естетичній обстановці. Займався похороном Насевич, але вдалося переконати його, а що важніше — не тільки його, але і пароха Михаайлівської церкви о. Злочовського — щоб парастас був відправлений не в похоронному заведенні Насевича, а в церкві. Церква св. Михаїла — новісінька, дерев'яна, в гуцульському стилі побудована невелика церковця на прегарній посілості серед садів і простору Михайлівської гірки. Парастас відбувся в п'ятницю ввечері і хоч була дуже погана дощова погода, зібрав він майже повну церкву людей. Правив о. Злочовський. Промовляли Леонід Рудницький, Ярослав Климовський,

Олександр Білик і Петро Клюк.

[Прийшов до ліжка Іванко. Мушу перервати записки].

28 вересня, понеділок, год. 8 вранці.

Іванко і Стефанко ще сплять, але я встала раніше, щоб вирушити в дорогу Тараса Кульчицького. Справжній, добрий приятель Остапів. Не тільки те, що з далекого Сан Франціско прибув на похорон — але не забуду йому того його шляхетного жесту, коли рік тому приїхав побути кілька днів з Остапом в час його реконвалесценції після Урбани. Ось чую вже голоси — не доведеться мати час для записок. Маю надію, що затримається в пам'яті те, що найважливіше, щоб записати пізніше.

Четвер, 1 жовтня 1992, год.4:00 пополудні, вдома.

Я смертельно втомлена, але маю одну годину вільного часу і хочу дещо занотувати. (Перервав якраз телефон — дзвонив Іван Собчук — він мало не щодня телефонує, щоб підтримати мене на дусі). Максим з родиною вчора вже повернулися до Торонто — тим разом зробили дорогу автом за один день. Марко з Ією і Ніною ще є, біля сьомої прийдуть до мене на прощальну вечерю, разом з Марійкою Лабунькою, завтра вже відлітають до Лос Анджелес (Марко летить окремих літаком трохи раніше від її),

Забрали собі хлопці трохи Остапових речей — але не всі, бо Остапові убрання трохи за тісні і на Марка і на Максима. Дала я Маркові на пам'ятку золотий Остапа перстень-сигнет, що його я купила йому в 1947 році в час наших символічних заручин — перстінчик від нього почала я тепер носити разом з його обручкою. Максимові дістався Остапів годинник з алярмом, що його я йому пару років тому купила. Але не дала я ще нікому золотого годинника на ланцюжку, що його я подарувала Остапові на 25 річницю нашого вінчання — він має вириті дати та наші ініціали і це для мене особливо дорога пам'ятка. Дістануть його після моєї смерті — Максимові золотий ланцюжок, Маркові сам годинник (Бо Максим має подібний власний годинник, що його ми з Остапом купили йому з нагоди його докторату).

Прийшла сила-силенна листів з кондоленціями, а телефони не вгавають ще й тепер. Дзвонила з Польщі Марійка — вражена, зрозпачена. Моя первісна телеграма до неї до Ченстохови вернулася з допискою, що її нема вдома, і я послала телеграму вдруге на адресу в Познані, де живе дочка її Ліда. Марійка була в той час у Лодзі, бо це 10 річниця смерті її сина Андрія, а він там десь похований. Вміжчасі я написала їй довгого листа, описавши докладно і смерть Остапа і його похорон.

Похорони в суботу почалися в Михайлівській церкві, де проповідь сказав о. Злочовський. Потім кавалькада авт їхала майже дві години до Бавнд Бруку. На цвинтарі було около 80 осіб. Над відкритою могилою були дві промови — Івана Коропецького і Тараса Кульчицького. Маю надію, що Коропецький своє слово десь надрукує. Забула я ще

додати, що Тарас привіз до Бавнд Бруку їхнього товариша, о. Макуха — так що ховали Остапа аж два священики! Поминки були замовлені у місцевого православного сестрицтва на 80 осіб — прийшло кілька осіб менше. На поминках промовляла коротко від “Слова” Світлана Кузьменко, яка була спеціально делегована як відпоручник правління, Святослав Гординський, який мав написану цілу доповідь і прочитав її сам особисто (— його присутність була для мене зворушливою!) Кілька теплих слів сказали сват Лабунька і Наталка Коропецька. Наталка, зокрема згадала про те прийняття, що його вони для Остапа плянували на 10 жовтня та прочитала вірш польського поета Загаєвського? про символічний поворот до Львова.

Історичною подією на похороні була — вперше від багатьох літ — присутність на одній же залі і імпрезі обидвох Лащиків — Віри і Генка. Треба було аж Остапової смерті, щоб Віра переборолала свій комплекс — вона була і в церкві, і на цвинтарі, і на поминках — а він, як давній старий знайомий, був усюди також.

Завтра — після майже двотижневої перерви — повертаюся до праці. Попробую наново “тремтячими руками плекати свіжі паростки життя”. Попробую. Але життя — розбите і його наново не зліпити, не завернути жодним силам. All the king’s horses & all the king’s men.

П’ятниця, 2 жовтня 1992, вранці, метро.

Повертаюся до праці. Була я востаннє на роботі в п’ятницю 18 вересня — отже пропустила 9 робочих днів. Не знаю скільки мені належить на funeral leave — тиждень напевно, бо так дістають, здається, наші унійні працівники. Решту, як потрібно, доповню ваканційними днями.

Напередодні похорону, коли я ще була сама, я приготувала коляж фотографій з Остапового життя. На цю ідею штовхнула мене подібна ініціатива Лесі Максимович-McIntyre, що зацікавила навіть мене, хоч я мало знала її чоловіка. Але я для цієї цілі купила раму зі склом (мусіла купити навіть дві, бо перша-дешевенька виявилася для тієї цілі непридатною). Зібрала я кілька ранніх Остапових фотографій (найстарша з 1932 року аж до останніх. Включила і нашу шлюбну знімку, фото ОТ з хлопцями, з внуками, з Тарасом, з сестрою Марійкою, з С. Гординським, з Ч. Мілошем, включила три фотографії з його подорожі в Україну 1989 року і пару з інших подорожей — такий собі символічний вибір, що мав на увазі показати багатогранність його життя. Цей коляж стояв на публічному місці і в час похорону, і в час поминок. Багато людей звернули на нього увагу. Крім того я поставила окремо книжку для підписів (купила її сама, бо мені не подобалася та, що її пропонував погребник). Вліпила я туди Остапове фото з 1942 року, на комп’ютері зробила напис дат життя і смерті, а на титульній сторінці вліпила фотокопію Остапового сонета “Магістрал” та ім’я і прізвище зроблене Гніздовським для вінка сонетів “Життя”. Виглядало це дуже елегантно — а далі самі лиш підписи... В книжці, що її пропонував погребник, були якісь англійські віршики, релігійний кіч всяких цвинтарних ілюстрацій — все це в мене викликало несмак. А так лишиться гарна пам’ятка. Крім того стояв там

портрет ОТ — рисунок Гуцалюка в чорній рамі.

Неділя ввечорі, 4 жовтня 1992.

Сьогодні вранці я поїхала на богослужбу до Михайлівської церкви. Не тільки тому, що я рахуюся новою парафіянкою (“born again Christian”), але передусім тому, щоб вручити о. Злочовському датки на богослужби, що їх склали люди в пам’ять ОТ, дати і від себе пожертву на будівельний фонд церкви (\$250.—) і замовити за \$20 поминальне богослуження на сороковий день смерті — в середу 28 жовтня. Ні, я не стала раптом справжньою практикуючою християнкою! Але я вдячна о. Злочовському за те, що допоміг з гідністю похоронити мого коханого — в естетичній обстановці нової церкви, а не в повному несмаку похоронному заведенні Насевичів. Таке його зрозуміння і толерантність до факту, що ми досі не були членами церкви, вимагали певного жесту і з мого боку. З датками в пам’ять чимало мороки — багато праці коштувало мені ще не зовсім повне зіставлення датків на видавничий фонд “Слова” — Максим завіз Марії Голод чеків на суму понад дві тисячі доларів (я від родини дала тисячу). Будуть ще інші датки, бо про це мене повідомляли. Навіть *Comparative Labor Law Journal* вислав даток на Ukrainian Writers’ Assn! Взагалі мої американці дуже виявили мені багато серця й уваги. На парастасі з Univ. of Pennsylvania було щось із 15 осіб, дехто був і в суботу, навіть у Bound Brook-у.

Листів приходить сила-силенна. Від Остапових і моїх друзів і співробітників, від письменників. В *Літ. Україні* з 24 вересня є некролог, що його підписали Гончар, Мушкетик, Дзюба, Драч, Погрібний, Мовчан, Погребенник, Лупій, Чередниченко і Доценко. (Лупія і Чередниченка не знаю зовсім, може ОТ мав з ними якийсь контакт). Про некролог, очевидно, подбав Доценко, отримавши телефон від Марка. Коли він подзвонив мені з Києва, я сказала, щоб негайно дав знати Доценкові (він мав для нього листа від мене з телефоном) і він це зробив. Тому і була така швидка реакція. Адже Остап помер 19-ого, а вже 24-го в київській газеті — некролог! Це мені приємно, бо знаю, що Остапові це було б особливо важне. Було б, очевидно, ліпше, якби вони виявили були йому більше уваги ще за його життя. Могли були, наприклад, привітати його з 75-літтям. (Я про це також пробувала заздалегідь повідомити, пославши Доценкові дві магніфонні тасьми, де Остап читає свої твори, із сугестією, що це можна десь використати по радіо 3 травня, з нагоди його ювілею. Не знаю, чи було воно десь використане, але Доценко, здається, старався. Серед підписів під некрологом в *Літ. Україні* звертає на себе увагу відсутність деяких імен, напр. Жулинського, Ліни Костенко — але Доценко писав, що робилося це у великому поспіху, щоб встигнути до числа, отже не дивно.

Пополудні сьогодні я поїхала до Левка і Лесі. Завезла їм кілька фотографій, що їх я зробила в час побуту тут Мотрі. Левко дуже схуд, але чується трохи ліпше. Операції йому не робили, відіслали додому. Підозріваю, що йому лікарі не кажуть повної правди, але може це і добре, бо якщо в нього є pancreatic cancer (а таке є підозріння), то прогнози — згідно з медичною енциклопедією — дуже погані. Ми провели на приємній і сердечній розмові втрьох кілька годин. Справи їхнього побуту ускладнені ще й тим, що Леся сама

автом не їздить. Помагають їм сусіди — Німиловичі, та й інші. Нажаль, вони живуть за далеко від нас, щоб могла щось більше допомогти їм я. До лікаря возить Левка Зенко Дольницький. Казали мені, що дійшли до згоди з купцем хати і мабуть незабаром будуть ліквідувати все і переноситися до Мотрі, до Rhode Island. Ще одна ера в моєму житті закінчиться. Адже Левко і Леся — це були для мене неначе другі батьки. Це ж їм під опіку віддали мене 10-літньою до Радома, щоб я могла ходити до української школи. Два роки під їхнім впливом у час формування моєї особовости багато значило. Хто зна, чи почала б я була писати вірші, якби не Левкове захоплення Антоничем і Тувімом. Пам'ятаю, яка згіршена була моя мама, коли я 11-літньою дитиною напам'ять читала скандалічні вірші Тувіма в стилі: Spotkali się w święto o piątej przed kinem miejscowa idiotka z tutejszym kretynem... А яке захоплення викликали в мене Елегії Антонича! Я знала їх напам'ять ще перед тим як почала серйозно читати Шевченка чи Франка.

5 жовтня 1992, понеділок, метро.

Гординський надрукував свою похоронну промову в *Свободі* — вона у двох числах, але я, покищо отримала тільки першу частину. Це багато значить. Святослав Гординський — це maître, що вивів не одного поета в люди, в нього вчилися і порад його слухали не тільки Остап, але і я сама. А ще й ця подивугідна його багатогранність. Це, на мою думку, найвидатніший син Галицької землі — з тих, що живуть в діаспорі. Першу вістку — статтю про Остапову смерть помістила *Свобода* ще 22 вересня, один день раніше, поки появилася моя клепсидра. Але ця стаття — хоч і надрукована під іменем Рудницького (— він вислав її факсом!) — це слово в слово мій пресовий комунікат, що його я вислала ще *Українським вістям*, *Новому шляхові*, *Літературній Україні*, *Всесвітові*. Також стаття про Остапа в *Ukrainian Weekly* — це мій англломовний комунікат, надрукований без будь яких змін, з додатком рисунки Гуцалюка, що його я також послала. В *Свободі* додали фото і зробили пару типографічних помилок, напр. замість “надрукована дисертація” надрукували “надрукована”. Була ще й згадка про Остапову й Козакову смерть, як про незаступимі громадські втрати у фейлетоні Ольги Кузьмович. Натомість *New York Times*, хоч і дістав усі інформації, до сьогодні не подав жодної вістки. (Віра намовила кількох професорів з Lafayette і Muhlenberg коледжів, а також Рудницького, щоб написали листи з протестом, що *NYT* ігнорує українських письменників і смерть їхнього голови. Зате у *Філадельфії Daily News* на основі мого комюніке подав скорочену вістку, а *Phila. Inquirer* надрукував цікаву й гарно написану посмертну згадку Andy Wallace-a, зроблену на основі не лиш мого комюніке, але і на основі його зі мною телефонічного інтерв'ю. Ще й додали добру Остапову градуаційну фотографію з 1962 року.

Вівторок, 6 жовтня 1992, метро.

Приятелі і добрі люди турбуються мною і виявляють мені багато уваги. Приходить далі чимало листів, телефон дзвонить, а Віра не тільки часто дзвонить, але і навідується до мене, а вчора просиділа цілий вечір... У висліді я не тільки не могла нічого зробити (плянувала полагодити деякі рахунки!), але навіть не мала змоги подивитися на вісті. Крім того маю клопіт у кухні, бо знову з'явилася миш, а вчора навіть вилізла на кухню...

Накупила я отрути і бачу, що зникає — тобто моя мишка (а може їх є більше?) харчується вбивчими хемікаліями. Вчора, коли була Віра, відвідав мене Рудницький — приніс копії запису радіопрограми, що її я через Віру прогавила. Маю надію, що матиму сьогодні ввечері час її послухати.

Середа, 7 жовтня 1992, вранці, метро.

Повернулася вчора з Європи Ляриса Біланюк. Довідавшись про смерть Остапа, подзвонила мені і от сьогодні ми з нею домовились на полуденок.

Вдома вчора я була зовсім сама. Телефонувала тільки Віра, щоб впевнитися, що все гаразд і намовити мене піти на виставку О. Новаківського (я відмовилася!), а потім десь перед 10-ою телефонував Марко. Провела вечір, упорядковуючи рахунки, виписуючи чеки. Похорони, з квітами і поминками коштували около 6,500. Якщо до того додати мої пожертви на Слово (\$1,000) і на церкву (250 плюс 30 на богослужби) — то вийде на майже 8,000 доларів. Яюсь так поштукувала, що можу все це на час заплатити, разом з рахунками за електрику, газ, телефон ітп. Є ще деякі рахунки за останні Остапові тести в Germantown — це мушу ще вяснити. Порахувала я листи із співчуттям і телеграми, що досі наспіли: є їх 71, а ще напевно прийде більше. На все це треба буде відповісти, подякувати. Ще треба буде упорядкувати фотографії, послати хлопцям і Марійці Канській. Довго над усім цим сиділа, хоч прийшовши додому, була така втомлена, що мала охоту дуже рано лягти в ліжко. Не довелося. Лягла пізно. Не могла заснути та й боліло в плечах. Взяла Bufferin PM — за годину побачила, що не допомгло. Тоді о 2-ій прийняла капсулки Dalmane. У висліді заспала, пробудилася годину пізніше. Але їду до роботи вчасно — не їла взагалі сніданку. Зроблю собі каву з кексами на роботі.

Четвер, 8 жовтня 1992, метро, вранці.

Знову заспала і знову ж таки пропустила сніданок, вийшла з дому пів години раніше як звичайно і очевидно буду в роботі не спізнено, а скорше як звичайно. Кухню залишила своїй мишці — яка поїдає всю насипану їй отруту — отже доказ, що живе ще і ходить собі по кухні, замість господині. Вчора я і обіду не варила і не їла, бо на полуденок запросили мене до ресторану White Dog Лариса й Олекса Біланюки, виявили мені багато теплоти й уваги, навіть подарували тримовне видання Слово о полку з дедикацією: Плаче-тужить Ярославна... Я справді з ними трохи відпружилася, випивши до полуденку вина, не відчувала під кінець дня ні болю у плечах, ні звичайної в ці дні втоми.

Вчора знову прийшло кілька листів (досі було їх 77!) В тому числі і лист від Погребенника з числом газети *Рада* з 25 вересня, де він помістив свій некролог про Остапа.

Понеділок, 12 жовтня 1992, метро, вранці.

День Колюмба — 500-ліття відкриття Америки. Деякі установи мають вільний день, але університет, як звичайно, працює. (Довкола особи Колюмба тепер неабияка контрверсія

— проти відзначувань 500-ліття були публічні протести індіан ітд.)

В п'ятницю поїхала увечорі до банку, щоб остаточно змінити чековеkonto з Остап або Марта на Марта або Максим. Суботу всю присвятила господарським справам — праця на городі (листя, etc.), прання, прасування. Нікуди не виходила з дому (крім городу — бо був гарний день для праці на дворі). Звечора почала балансувати чекову книжку — вперше сіла в Остаповій кімнаті, при його робочому столі, на кріслі, на якому він помер... Виявилось, що мій педант складав уважливо чеки, причіпаючи їх до банкових звітів, архівна акумуляція рахунків сягає далеко взад, але балансу — згідно з банковими інструкціями — він не робив і ось мені тепер важко перевірити, чому не сходиться сальдо... Забрало мені пів ночі, щоб упорядкувати чеки за номерами. Деяких бракує, хоч вони досить давні і повинні були вже повернутися. Різниця є на суму нецілих 500 доларів і то в мою користь... Треба буде перечекати кілька місяців, може це виясниться.

Вівторок, 13 жовтня 1992, метро, вранці.

Сьогодні прийшла Ольга прибирати хату. Це вперше залишаю її саму на господарстві. Але я маю до неї повне довіря, це — своя людина. Чи зможу на майбутнє дозволити собі на такий люксус, як домашня поміч раз на три тижні за 40 дол.? Приходи будуть менші принаймні на 1,103 дол. Остапової пенсії Social Security місячно, а видатки не дуже так і зменшаться. Утримання великої хати, ogrівання, телефон, електрика — все це коштуватиме так само. Хіба на харчах можна буде трохи заощадити (я в цю неділю вперше поїхала купувати собі харчі — та й вперше зварила собі горщик борщу, що вистачить мені на довго!) Також відмовлю передплату *Time*, як вона вигасне, а може і деяких українських газет, що їх ніколи не читаю (напр. *Новий шлях* або *Народна воля*). Не знаю, що мені робити із *Дзвоном*. До передплати за минулий рік доплатила ще й за літунську пошту, а за весь час прийшло тільки подвійне число 1/2! Чи перестав журнал виходити? Крім *Літ. України*, *Всесвіту*, *Києва*, я хотіла б передплатити якусь київську газету, напр. *Раду*. Ще побачимо. Вчора прийшов Одежинський — приніс посмертну спадщину ОТ від УНС — виявилось, що Осатап поділив по рівному між мною, Марком і Максимом, так що ми отримали по 333 дол. Добрий посмертний дотеп і гарний дарунок хлопцям — будуть мати несподіванку! Одежинському я дала велику торбу старих газет з України — *За вільну Україну*, *Життя і праця* ітп., що їх я дістаю з Бібліотеки Стефаника.

Середа, 14 жовтня 1992, вранці, метро.

Відзиваються приятелі з далеких віддалень, що з ними давно не було контакту. Подзвонили, наприклад, Заплітні — наперед Роман, потім Славко. Ромко — знаю від Джулів — має рака легенів, але тепер стан його стабільний, “in remission”. З Клівленду потелефонувала Софійка Бура, з Торонто — Ліда Гумінілович, з далекого Колорадо — Мушка Одежинська. Місько Яримович був одним із перших. Ірка Стецура з нового свого місця поселення під Нью Йорком, Христя Кушнір нарешті також здобулася на телефон (на мої два останні не відповіла і я не знала, що з нею). Павло Джуль, Наталка Єрега, Марта Трофименко, Ляся Старосольська, не кажу вже про Івана Собчука, який телефонує що

кілька днів.

Четвер, 15 жовтня 1992, вранці, метро.

“Нашу сотню рубають” — казали колись козаки.
Пролітають, минають, пірнають у вічність роки,
А все бачиться Зальцбург, і Ви біля його плеча —
Невеличке і мудре і трохи кирпате дівча.
Від каштанових свіч зайнялась-засвітилась любов,
І той спалах — я вірю — ніколи уже не холол,
Але вже догоряють, спадають осінні листки.
“Нашу сотню рубають” — казали колись козаки.

Такий вірш прислав мені вчора Качуровський. У висліді я цілий вечір плакала, а й сьогодні мені важко панувати над своїми почуттями... Їду до роботи спізнено і з турботою: чи зможу англо-саксонським звичаєм тримати під контролем свої емоції? Вірш зворушив мене не тільки тому, що в ньому справді щирий жаль від втрати колеги-літератора (Нашу сотню рубають — це *memento mori* для цілого покоління!), не тільки глибока теплота для мене особисто — і добре знайомство із моєю біографією, із моєю поезією, і навіть із Зальцбургом — але також і тому, що це — справжня, добра поезія.

Українські вісті надрукували текст, що його я зробила для української преси (без підпису, додавши тільки підзаголовок “посмертна згадка”). В цьому ж числі надрукували і Остапову останню статтю про гетьмана Мазепу (він часто посилав і до *Свободи* і до *УВ*). Тут, одначе, редактор підписав ОТ повним прізвищем, у рямцях.

Трохи часу присвятила вчора, доповнюючи і міняючи на комп’ютері документальний список персональних даних, номерів конт, обезпечень, документів. Це дуже важливий орієнтир, зокрема на випадок моєї смерті, щоб хлопці не мали клопоту. Думала я, що всі справи вже вияснила в банках, але не записавши точно, не маю тепер певности напр. чи додала внуків (*in trust*) також на сертифікатах? Це треба буде перевірити.

Телефонували вчора Люда і Вонторська.

16 жовтня 1992, метро, вранці.

Вірш Качуровського порушив мою рівновагу на два дні, не хотілося з ніким говорити... Вчора застала на порозі слоїк борщу з написом “Смачного”. Не знаю, від кого це? Від Люди? Від Марійки Лабуньки? Не пізнала письма, мабуть не Людине. Але Лабуньки цими днями не тримають контакту, не приходять, не телефонують... Може таким способом хочуть дати мені час на самотній біль, який не зменшується, а наростає.

Доведеться мені відповісти на близько сотні листів — подякувати за вияви співчуття. Ніяк до цього не можу себе наклонити, але конче треба і то не відкладаючи.

Дивилася вчора на президентські дебати: Bush, Clinton, Perot. Тим разом були вони значно цікавіші. Був один тільки модератор — журналіст, а кандидати відповідали на питання не журналістів, а живої аудиторії громадян. Я рішена тим разом голосувати на демократичний список, не тільки на Clinton-а і Gore-а, але і на Єкел — жінку, що кандидує на сенатора Пенсильванії проти Specter-а. Буш хвалиться успіхами своєї закордонної політики, але я йому не можу вибачити його образливої промови в Києві — проти України, на підтримку Горбачова.

Понеділок, 18 жовтня 1992, вранці, метро.

Вчора потелефонував Г. Костюк. Дорого це йому коштуватиме — говорили ми дуже-дуже довго. Це вже вдруге дзвонить він після Остапової смерті. Бідкається, він, мовляв, старий і хворий — живе, а цей — молодший — помер... Бідний він. Рая — хвора і потребує постійної допомоги (в неї, здається, Alzheimer), а він сам — глухуватий і майже сліпий, а розум ще працює бездоганно, пам'ять в нього феноменальна. Йому треба було б мати секретаря! Ось збираються в Україні відзначувати незабаром століття Хвильового. Зінкевич просив, щоб Костюк написав переднє слово до збірки памфлетів — і він це хоче зробити, але... Коли пише на машинці, каже, що клявіші бачить і може друкувати, а от написаного прочитати не може... Та й потрібних цитат із Хвильового не може він сам шукати, навіть коли знає точно, де їх знайти... Жінки, що опікуються Раєю, читають йому пару годин кожного дня, але цього не досить.

В неділю була я в церкві (born again Christian), в суботу — в Tabor Deli за кабаносом, що його собі замовили мої колеги з BLL на party для Stephanie Edwards (вона — вагітна, скоро відійде), також відвезла до Пластової Бібліотеки газети з України, що призбиралися, і вступила на кілька хвилин до Genuardi купити собі трохи овочів. Позатим цілий вікенд провела сама вдома. Сиділа в Остаповій кімнаті, на кріслі, що на ньому він помер, і писала подяки людям за співчуття, долучуючи декому некрологи з *Philadelphia Inquirer* або з *Літературної України*. Написала тих чемностевих карток понад 60. Ще лишилося кілька листів, що вимагатимуть більшої уваги і більше часу. Емоційно чуюся трохи ліпше, як чулася в четвер і п'ятницю, коли мені — навіть на роботі — часто набігали сльози до очей і заломлювався голос. Мушу триматися. Сьогодні повертається із свого sabbatical Liz Kelly. Tant pis! Дехто цим дуже хвилюється. Ron Day — казала Марія — кілька ночей провів безсонних.

20 жовтня 1992, вівторок вранці, метро.

Обідаючи вчора біля телевізора, дивилася на вісті і слухала дебат кандидатів на президента: Bush, Clinton і Ross Perot. Не знаю, чи дебати ці можуть змінити рішення виборців (я, напр. рішена голосувати за Клінтона, хоч у вчорашній дебаті він не вийшов блискуче). Але ці дебати — інтелігентна розвага високої класу і напевно впливають на публічну опінію про важливі проблеми нашого часу — загрозливий дефіцит, занепад економіки, кризу медичної опіки для населення, кризу в американському шкільництві, кризу екології... Порушення політичної рівноваги Pax Americana-Pax Sovietica, що

тримали штучно мир у світі, принесло велике прозріння і крах ілюзій. На сході — крах комунізму, а тут на заході — усвідомлення, яким великим коштом (не тільки сучасних, але і наступних поколінь) утримувана була ця рівновага сил.

Прийшли вчора відвідати мене обоє Лабуньки: Марія і Мирослав. Побули зі мною може з годину.

21 жовтня 1992, середа вранці, метро.

Вечір провела, пишучи додаткові картки подяки. Обіду не варила, бо вполудне ходили втрьох — Марія, Ран і я — на lunch з нашим новим колегою-бібліотекарем, що називається Bill Draper. Увечері, щоб тримати контакт з людьми, подзвонила я до Яцкевичів (вони пакуються і після Thanksgiving виїдуть з Філядельфії) і до Марійки Лабуньки. Пізно біля 10-ої потелефонувала Віра. Спала добре, без таблеток.

П'ятниця, 23 жовтня 1992 вранці, метро.

Вчора їздила на роботу автотом, бо залишалася ввечері на вечерю, що її фундував університет для своїх багатолітніх працівників. Дістала відзначку Клубу 25-річників і грамоту за лояльну службу університетові на протязі минулого чвертьстоліття. Таких нових членів Клубу 25 років було дуже багато: список прізвищ був на дві з половиною сторінки. На залі було, мабуть, із 300 осіб, може більше. Несподіванкою для мене було, що серед гостей з'явилася і Дана Вонторська! Я заздалегідь замовила собі ескорта, щоб не йти самій ввечері до запаркованого авта (обіцяла взаміну завезти його додому, що і зробила) — цим ескортом був мені наш урядник Ken Gakus, хлопець дуже добре вихований, що на моє здивування з'явився ескортувати мене не тільки після вечері, але і на вечерю! Мала я пригоду з автотом. Приїхала трохи пізно, бо був страшний рух на Broad Street. Запаркувала біля Penn Tower, де була вечеря (мусіла заплатити 6.50 за паркування, бо компліментарний університетський білет не був важний на цілий день). Запаркувавши, хотіла я ще закласти "Club" проти злодіїв. Але кермо було у невідповідній позиції і я хотіла ще раз запустити мотор, щоб це поправити. Ключ ввійшов у замок, але не рухався і запалити мотору не було можна. Я цим трохи схвилювалася, але лишивши авто, пішла на роботу. Вполудне, в час ланчу, прийшла подивитися, що це таке. Спочатку випробувала всі три ключі, які мала з собою. Ані руш. Вже була рішена піти і кликати AAA на поміч. Але вернулася і вирішила спробувати рушити кермо силою, без мотору. I violá! Це допомогло! Ключ без труду запустив мотор! Все гаразд. Потім я довідалася від Максима (по E-mail) і від Лабуньків (по телефону), що вони мали такі самі пригоди з новими позиченими автотом. Видно є якийсь механізм, який навмисне спричиняє таку комплікацію.

Пополудні. Метро.

Їду додому втомлена — болить у плечах між лопатками. На другий тиждень буде в нас акредитаційна комісія і у зв'язку з тим трохи наводила порядок у своєму бюрі, серед нагромаджених паперів.

Цими днями я відзискала свою емоційну рівновагу. І знаю чому. Старий випробуваний лік: автопсихотерапія поезією. Вже кілька днів обдумую цикл віршів, реквієм — не реквієм, що йому думаю дати заголовок “Вересень 1992”. Вже маю три вірші — чи бодай перші їхні варіанти. Не знаю ще куди і як далеко поведе мене творча інтуїція — але творчий процес, як завжди, прекрасний катарзис, найбезпечніший і найбільш благородний із ліків.

Понеділок, 26 жовтня 1992, вранці, метро.

Виїхала з дому раніше як звичайно, бо хочу вступити на головну пошту, щоб надати посилку Маркові — листи на Україну. Писала я ці листи вночі з суботи на неділю — до Доценка, Бліхара, Погрібного, Дзюби, Мельника (Погребенникові написала вже раніше і переслала Маркові разом з фотографіями). Не можна було далі відкладати — Марко їде з дому до Вашингтону 3 листопада, а звідтам — на Україну. Але я знала, що листи ці писати буде нелегко. Пів ночі над ними проплакала. У висліді в неділю не поїхала до церкви, а замість того — по бензину і на закупи харчів. Пополудне присвятила статті для Блавацької на суботню радіо програму — це моя редакція-витяг з Остапової статті про Едварда Козака, як майстра карикатури. Я справді воліла б, щоб вона з нагоди сорокового дня Остапової смерти заграла тасьму, де він читає свій вінок сонетів. Я зробила для неї копії магнітофонних записів — якщо не використає тепер, то може колись пізніше. Але вона воліла б відзначити одночасно обох — Козака і Остапа. У всякому разі, маю всі ці матеріали вже готові і в середу — “по дорозі” до церкви на замовлене богослуження з нагоди 40 днів смерти, повезу їй.

В п’ятницю була в мене на вечері Ляся Старосольська. Вона приїхала була до Філядельфії з нагоди виставки малюнків Юрія Старосольського і ночувала у Дори Горбачевської. Тому, що вона не була на Остаповому похороні, хотіла виявити мені увагу і провести зі мною вечір. Була від 7ої до 12-ої. Багато говорила, але найбільше, як звичайно, про себе, свого брата і свого батька.

В суботу я ранок присвятила городові, а решту дня — господарським справам. Рахунок за телефон за минулий місяць виніс 228 дол. — в тому дві телеграми до Польщі — 60, і понад 60 — півгодинна розмова з Києвом. Не легко буде тримати зв’язок з Марком.

28 жовтня 1992, середа, метро.

Год. 10:25 — їду на роботу дві години пізніше. Сьогодні 40-ий день від Остапової смерти і я за пляном їздила вранці до Михайлівської церкви на поминальне богослуження. Правив не тільки о. Злочовський, але і о. Шуст (Шуст споминав якогось іншого покійника). Богослужба тривала пів години. Прийшли крім мене ще Дана Вонторська і Zenko Чайківський. Зробила я це не з релігійних спонук (не знаю навіть, що стоїть за традицією сорокового дня?), але саме задля традиції і з почуття вдячності до о. Злочовського, що погодився моєму коханому безбожникові зробити парад у церкві. Михайлівська гірка в цю пору року — це теж естетичне пережиття: осінь у розквіті, церква — нова, ще пахне

свіжим деревом. Дивлячись з вікна церкви на довколишній простір, я подумала словами Le Corbusier: soleil, espace, verdure. Ці три елементи тут у винятковій гармонії, а до verdure, до зелені, тепер додається ще ціла гама осінніх кольорів. Ще перед виїздом до церкви, я завезла Блавацькій тасьми з Остаповими віршами в авторському виконанні, та зредаговану для радіопрोगрама статтю про Козака. Вибрала я те, що найцікавіше, що — на мою думку — для програми найбільш відповідне.

Понеділок, 2 листопада 1992, метро, вранці.

Вікенд — єдиний час, коли я можу і відпружитися і щось зробити. Субота була замітна тим, що Блавацька читала приготований матеріал про Козака. Потім я їздила до банку Самопомочі (перенесла 10,000 із Щадниці, як вже заплянувала зробити раніше), поїхала на закупи харчів (як небагато мені тепер потрібно!), купила бульби нарцизів. Прийшовши додому, посадила ці бульби на місці, де цього року росли помідори (Остапа нема, то й помідорів не треба!) — трохи це коштувало мені праці, бо хоч грядка була скопана раніше, бульби треба було садити глибше і це не було легко. Крім того трохи зібрала листя — адже листопад!

В неділю до церкви не їздила, зате поїхала до Люди й Зенка — запросили мене на полуденок, на оглядини фотографій з їхньої подорожі на Україну та ще й Люда приманила мене, запропонувавши слоїк домашнього варення.

Закінчила й переписала я свій цикл віршів (сім віршів під загальною назвою “Вересень 92”) — знаменита автопсихотерапія, що допомагає віднаходити рівновагу духа. Виготовила теж перший варіант подяки до газети, що її треба буде ще доповнити (люди дають датки прямо до Рисі Голод, отже я мушу дістати від неї список). Написала вчора ввечері листи до Ізарського, Нелі Винярьської, Козаків та й карточки подяк. Дуже зворушливого листа написала мені Наталя Лівницька-Холодна. Треба буде відписати, а може б послати їй і вірші для перегляду?

4 листопада 1992, вранці, метро.

Історична подія: вибори виграв Клінтон! Вчора Максим на E-mail закпив собі з наших виборів, мовляв: чи я знаю, де є Little Rock і взагалі штат Арканса на мапі? Я йому відповіла реплікою: як завтра вийде Клінтон, цілий світ довідається де є Little Rock і Arkansas! Збулося! Будуть зміни, до голосу прийде нове покоління. Це, можливо, коштуватиме нам усім чимало, бо напевно піднесуть податки — але вважаю цілковитою безвідповідальністю підтримувати status quo. Bush протестував, що мовляв, неправда, що “America is in decline”, але я цей “decline” маю змогу вже десяток років кожного дня спостерігати: бездомні люди на вулицях про це щоденно нагадують.

Ще важливі події минулих кількох днів, коли не робила записок. Прийшло з Едмонтону 5 примірників поправленого мого ULE65A. Мабуть забули, що я замовила ще додаткових 10.

Вчора в день виборів я замовила собі візиту в Яримовича і у висліді до праці прийшла аж о 1-ій. Я їздила до Яримовича до його канцелярії на Вознесінні). Склалося так, що мене повідомили про те, що була спроба достави книжок у понеділок, але тому, що нікого не було вдома — не доставили. Отже я використала свою присутність вранці, щоб відібрати цю доставку. Це, очевидно, Остапові книжки. Прийшло 27 пакетів по 20 книжок кожен, тобто 540 примірників. Вся пивниця завалена книжками, тим більше, що є ще кілька пачок збірників Слово #12. Шкода, що Остап не домовився з видавцем так, щоб частину книжок відразу вислали до книгарень — так як я доручила Середякові вислати книжки до Едмонтону, до *Свободи*, до Максима... Але може цього і не можна було зробити — книжки прийшли прямо з переплетні. Буду мати ще один клопіт і велику додаткову роботу, щоб все це розіслати, роздати, etc. Пів ночі провела, шукаючи за листуванням в справі видання — врешті знайшла, здається мені, що мусітиму доплатити ще якихось 3,000 доларів. (Кошт разом около 9,000!)

5 листопада 1992, вранці, метро.

Послала вчора Остапову книжку Марійці до Польщі (літунською поштою коштуватиме сама пересилка 10.93 дол.!), а також рецензійний примірник до *World Literature Today* (Посилка book rate в Америці коштуватиме \$1.48 від примірника). Видання коштує видавцеві між 17 і 18 дол. від примірника, отже ціну треба буде встановити на \$20. Хотіла б я передати пачку книжок до *Свободи*, очевидно, не поштою. Але до Едмонтону таки треба буде послати. Покищо, кожного дня везу до роботи один примірник. Маю намір послати університетською поштою Остапову книжку до ЦНБ в Києві, до бібліотеки Стефаніка і університетської бібліотеки у Львові. Це наші партнери виміни — отже не маю жодних у цьому скрупулів. Хочу потелефонувати сьогодні до Трофименка. Він їде на Thanksgiving до Торонто, запрошував і мене. Але мені тепер дуже треба трохи часу і я волюю поїхати аж на Різдво, але може б так Славко забрав пачку Остапових книжок?

Прислала Старосольська книжку про свого батька. Вчора пів ночі читала. Дуже цікава родина!

П'ятниця, 6 листопада 1992, вранці, метро.

Сьогодні Марко відлітає до Києва. Вчора телефонував з Вашингтону. Установа, що для неї він працюватиме, офіційно називається Free Trade Union Institute. Він, очевидна річ, хвилюється своїм виїздом, своєю новою працею. Маю надію, що все піде добре, що не буде в Україні чи в Росії якоїсь нової революції, що він якось дасть собі раду з роботою, з побутовими труднощами. Це, очевидно, поважний зворот в його житті — не можна сьогодні передбачити, які будуть наслідки. Хоч я не дуже була за тим його рішенням, бо все життя боялася родинних розлук і їх можливих наслідків — то мушу признатися, що і мені подобається його рішучість і відвага. Буде йому нелегко — вже вчора говорив про те, як йому жаль буде не бачити щодня Ніну — але найліпше в його контракті — можливість що три місяці приїхати додому, до родини — світитиме йому як постійна надія і допоможе перетривати. В лютому, коли він вернеться, пляную поїхати на тиждень до

Каліфорнії — а десь навесну або літом — до Києва (Матиму куди заїхати — адже Марко матиме там помешкання).

Понеділок, 9 листопада 1992, вранці, метро.

Вікенд знову пробула на самоті. В суботу тільки поїхала відібрати Driver's license, підстригти волосся і купити харчі. Між іншим, Photo Center, де треба зробити знімку, щоб отримати право водія — це дуже цікава лекція американського способу полагоджування справ. Поштою приходять виповнений реєстраційний листок, що його треба підписати, вставити номер Social Security і з ним ідеш до Photo Center. А там одна дівчина при модерній апаратурі і камері Polaroid і перевіряє твій документ (треба мати ще якусь ідентифікацію з підписом), і робить фото, і за пару мінут витягає з машини готову ляміновану штивну картку з твоїм фото — офіційний поліцейний документ! Уявляю собі, як це могло б виглядати в колишньому ССРСР (і певно в сьогodнішній Україні): міліціонери для перевірки документів, фотограф, оператор машинки, ще може якісь урядники — адже клієнтів повно, чекають в черзі... Only in America!

В неділю до церкви не ходила (це дуже велика втрата часу — не тільки довгі відправи о. Злочовського, але й збиратись до церкви, одягатись тощо — разом майже три години!) Був гарний соняшний, хоч і досить холодний день і я пішла вполудне на півторагодинний прохід, щоб провітрити голову. А позатим я пильно два дні працювала при комп'ютері, виповнивши хату музикою. Написала коротку новинку про появу Остапової книжки і ось сьогodні вже вислала рецензійні примірники до *Свободи*, *Українських вістей*, *Народної волі* і *Америци*. Тепер коли я знаю скільки коштує пошта (1.48) і маю відповідну кількість значків, не мушу навіть носитись з книжками на пошту. Запакувала і кинула в скринку по дорозі до роботи. Решту часу присвятила АББ — довела, думаю, до кінця — треба тільки буде поправок і доповнень.

Вівторок, 10 листопада 1992, вранці, метро.

Їде на Україну Олег Третяк і я хочу передати ним один примірник Остапової книжки. Передам Доценкові, разом з коротким листом, значками по 29 ц., наліпками з моєю адресою і 10 дол. Правда, вже є в Києві Марко і він ще також не бачив книжки. Але він тепер, мабуть, не має на такі речі часу. Казала Ія, що десь у пресі був негативний відгук про Каратницького, у висліді чого господиня відмовилася винаймати Маркові помешкання! Це надто спрощена сплетня, не знати, що воно точно таке. Але як я і передбачала напочатку, робота ця матиме, очевидно, політичний характер і може різним людям не подобатися. А коли й урядові демократія буде не по душі — то Free Trade Union Institute може ввійти в конфлікт навіть з урядом України... Потерпаю за свого Марка, як він даватиме собі раду, як перебуде болючу розлуку з родиною... Коли питався про мою опінію давно-давно, я ставилась до цієї справи без ентузіязму і його не заохочувала — радше навпаки, бо боялася за стабільність родини, а це в мене завжди на першому пляні. Але коли він, розваживши всі за і проти, рішився таки поїхати — матиме і мою повну підтримку. Навіть, мабуть, доведеться мені залишитись довше на роботі, не йти ще зараз

на пенсію, зокрема коли виявиться, що можна буде встановити E-mail з Києвом.

Вчора ввечері мала силу тільки подивитися на вісті, з'їсти вечерю, переглянути злегка газети, що прийшли (*ЛУ, Свобода, УВ, UWeekly*) і написати до Доценка. Але через телефони (Ія, Віра Лащик, Ruth Sterling-сусідка і Тритяки) пішла спати після 12-ої, хоч плянувала піти раніше.

11 листопада, середа, метро, вранці.

Ольга Купіха прийшла сьогодні прибирати мені хату. Раз на чотири тижні хіба можу собі на таке дозволити? А прогос “дозволити”. Прийшов учора з банку Statement і бачу, що є direct deposit із Social Security. Видно не дуже добре працює наша бюрократія. Доведеться певно відсилати. Але до них навіть додзвонитися трудно. Пробувала вже раз на номер, поданий в телефонічній книжці. Number not in service! Мені треба розвідати різні справи: і про Остапову пенсію, що її треба буде повернути, і про можливий death benefit, і про плянування моєї власної пенсії (напр. чи ставка пенсії залежить від суми, що її заробляеш в останньому році праці? бо. напр. якби я так перейшла на працю part-time, який це мало б ефект на мою пенсію?

З Ольгою вийшла в мене смішна справа. Остап завжди казав: вона любить свіжу шинку з булочкою. Отже я вчора вполудне пішла до крамниці біля Law School і купила шинку і булочки для Ольги. Поклала до холодильника в нашій Staff Lounge... і забула взяти, їдучи ввечері додому! Оттаке!

12 листопада 1992, четвер вранці, метро.

Подія: вчора прийшла по E-mail вістка від Марка з Києва! Я так зворушилася і зраділа, аж Марилю поцілувала з радості! Зразу відповіла, щоб знав, що контакт встановлено. Зразу, правда, виникло в мене питання: в записці Марко подав адресу електронічної пошти, яка є інша, як адреса надаваної записки. Я відповіла “reply” — безпосередньо на адресу, з якої вийшов message, а крім того, пізніше, післала другу записку на адресу, що подав Марко. Маю надію, що не завернуть, як це було раніше з моїми спробами встановити контакт з бюро PERU в Києві; що контакт буде дійсний, діючий і оперативний. Побачимо. Вже тепер їду з деяким хвилюванням: чи пішло, чи не вернулося? І чи може буде нова вістка від Марка? Він сьогодні вполудне має перепровадитися з готелю до помешкання на вул. Червоноармійській, буд.102, кв.98. Вже подав і номер телефону.

Увечері вчора мала я наперед візиту Маркіяна Білинського. Я йому казала прийти, щоб спробував чи добрі на нього Остапові убрання. Дуже хотіла допомогти бідному студнетові, а Остапові речі, що з них деякі забрали вже собі хлопці, я хочу розподілити між потребуючих, але знайомих, щоб бодай мали пам'ятку і згадували його незлим словом. На Маркіяна, нажаль, більшість Остапових речей не була придатна — він ширший у плечах і має довші руки. Але знайшлась одна блюзка, що добре лежала — дуже порядна, Остап любив її носити, хоч рукави в ній були для нього трошки за довгі. Три

пари штанів пасували на Маркіяна якраз добре, також плащ-дошовик London Fog. Черевики, нажаль, за великі (Ці три майже зовсім нові пари, що їх я йому купила в червні, щоб мав що взути на попухлі ноги!) Увечорі прийшов Іко Лабунька. Він тількищо повернувся з України і сьогодні вже їде назад до Гарварду. Розповідав про складні умовини в Україні, про страшну інфляцію, брак палива, крах транспорту, неоперативність ітд. Йому я дала блюзу і плащ Остапа, фактично дві блюзи (цю синяву, дорогу, що її ми купили в Boyd's і другу, бронзову). Смокінг і інші костюми, нажаль, на нього завеликі.

13 листопада 1992, п'ятниця вранці, метро.

Електронічна пошта принесла вчора довгий лист від Марка. [Виникла з E-mail ціла катавасія: Я вранці потелефонувала мені на роботу: мовляв, Ромко Коропецький дістав від Марка листа, але прийшла тільки половина тексту... На той час в мене не було нічого, хоч Ромка лист був позначений, як копія мого оригіналу... Я дала знати Максимові — мовляв, ось бачиш, вже є проблеми. Але пополудні, коли я вдруге відкрила E-mail, лист з Києва був, та ще й із другою його копією, що її переслав Максим].

Частина листа писана по англійському, бо Маркові знудилося транслітерувати українську абетку (Я і так його подивляла, як він з тим дає собі раду; навіть такі досвідчені люди як я, мають з тим клопіт. Я живу систему LC, Максим — гарвардську транслітерацію, тобто міжнародну славістичну, і очевидно писати транслітерованою українською мовою створює на кожному кроці проблеми!) Марко писав про свою візиту в Бліхарів, про те, як їхав до них з пригодами на міському транспорті, про те, як до готелю вранці прийшов до нього міліціонер, бо виявилось, що він ночує у кімнаті зареєстрованій на чуже прізвище... Я листа читала по телефону Лабунькам і Марійці цей інцидент з міліцією дуже не подобався. Марко в листі трохи задається, вставляє іронічні ремарки, як то він, мовляв, старається “підірвати незалежну українську державу і приєднати її до демократичної Росії...” і що мовляв, як його викинуть з України або заарештують, то це доказ, що міліція читає E-mail... Ну, думаю, це зайво і може викликати непорозуміння. Свіфтівський гумор і сатира не є в нашій традиції. Трохи воно показує на Маркову недосвідченість і наївність.

Субота, 14 листопада, вдома.

Застала вчора на порозі квіти. Уродинові побажання від ... Соні! Привіз мене додому Іко автом — випадково зустрілися. Дала я йому ще одну блюзку (Blazer) і щоб спробував при мамі — убрання, яке могло б бути добре, якби його дати до кравця — хай Марійка вирішить: хоче його чи ні.

16 листопада 1992, понеділок вранці, метро.

В хаті кілька букетів свіжих квітів: від Максима й Уляни, від Люди й Зенка, від Мирослава й Марійки, від Соні. Бракує тільки тих, що їх найбільше любила і що значили для мене так багато: великих хризантем, що їх завжди купував на мої уродини Остап.

Мені 62 роки. Ця цифра відкриває мені можливість свободи — увільнення від щоденної заробіткової праці, перехід на пенсію. Колись я думала, що може від січня 1993 року перейду у пенсійний стан. Тепер це відсувається на дальший плян. Все ж таки, можливість існує... Якби прийшла якась заохота з боку університету, я певно з неї скористала б. Але покищо на цьому фронті — тихо — а електронічна пошта, зв'язок з Марком у Києві і розпочата бібліографія *Ukraine: Legal Materials in English* ще мене заохочують залишитися якийсь час.

Найбільш помітною подією вчорашнього дня був телефон... з Варшави! Марко там на якійсь конференції. Дав знати телеграмою до Ченстохови і Познаня, що приїжджає і Марійка з Лідєю приїхали до нього на зустріч. Отже говорила я по телефону не тільки з ним, але із Марійкою та Лідєю! Дуже мене це зворушило і тішуся, що він хотів і зумів собі цю зустріч зорганізувати. Були телефони від дітей з Торонто, від Лесі (вони мали випадок і мають розбите авто, хоч нічого їм на щастя не сталося. Я, довідавшись це, поїхала до них вчора на пару годин. Погостили мене обідом, ще й подарували електричну машинку до м'яса — ліквідують господарство. Я завезла їм свіжого хліба, Остапову книжку та три картони — пачки для пакування речей. Люда з Зенком і Марійка з Мирославом були на короткій візиті. Дзвонили також Ія і Мотря. А Віра дзвонила, але вона про мої уродини забула.

Вівторок, 17 листопада, вранці, метро.

Значну частину своєї уваги віддаю Остаповим книжкам. В п'ятницю були в мене Софійка Лащик-Титла з своїм чоловіком. Вони живуть у N.J., недалеко від Іки Кознарської-Казанови, що працює в *Ukrainian Weekly*. За їх посередництвом я передала одну пачку книжок (20 штук) до книгарні “Свобода”. Вчора я туди подзвонила до п. Гарасимчук, щоб її повідомити, що такі книжки будуть доставлені. (Ледве додзвонилася, та й то вона не дуже була рада цьому фактові). В суботу завезла я 5 примірників до книгарні “Дора”, а крім того — роздаю і розсилаю. Вже з хати видала 50 примірників.

Вчора лягла спати перед 9-ою і хоч часто будилася і вставала до лазнички — досить добре відпочала. Та ще й значну частину ночі — при музиці. На вікенд я позичила в Синтії Аркін CD Verdi: Requiem. (Про цю річ часто говорила мені Віра, вона має це на платівці і часто слухає, але мені ця музика досі була незнайома). От я прослухала CD три чи чотири рази, щораз більше музика мені подобалась і я вкінці зробила собі копію на тасьмі, щоб віддати CD. Вчора звечора слухала свою тасьму, потім переключилася на радіо, як звичайно: слухала вісті, etc. Вночі буджуся: радіо грає (забула вимкнути!) і що я чую? — DIES IRAE.... Що за музика!

Середа, 18 листопада 1992, вранці, метро.

Турбує мене факт, що я тепер вечорами не можу, як колись давно, засісти до праці над ULE або до якоїсь іншої конкретної роботи. Подивлюсь на вісті, повечеряю, поговорю з кимсь по телефону (вчора говорила з Уляною, Максимом і дітьми, а також дзвонила Аня

Максимович), прочитаю пошту і газету — і після цього, звичайно, беру туш і іду до ліжка. При такій рутині на прогрес з ULE годі сподіватися — самих вікендів для цього за мало. А ще — скільки треба буде попрацювати над упорядкуванням Остапового архіву, розподілом його книжок, підготовкою до видання Шекспірових сонетів, спогадів про літературний Львів, а колись хотіла б і зібраних статей, своєрідне друге доповнене видання *Туги за мітом*.

Середа пополудні, метро.

Вранці сьогодні ходила робити mammogram до університетського шпиталю. Виявляється, що це можна зробити в HUP, навіть коли спрямування дає не пенсильванський лікар (тим разом — Яримович). Це мені дуже вигідно, бо вийшла з праці на годину і все полагожене. Якби треба було робити це в Germantown Hospital, пропало б пів дня або й більше. Все гаразд — нема нічого загрозливого.

Іванко і Стефанко подиктували вчора Максимові листа до баби по E-mail. Мала я з того велику радість — Максим записав так як діти говорять, слово в слово, і це має посмак автентичності. Надрукувала собі і сховаю на пам'ятку.

Понеділок, 23 листопада 1992, мештро, вранці.

Вікенд замітний був такими “подіями”: Суботу провела на господарських справах, що порядно мене утомили, і на телефонах, що не вгавали, зокрема ввечорі. Вранці, помітивши, що сусіди вигорнули листя на вулицю, я подумала, що треба і мені зробити те саме, бо може люди знають, що місто буде чистити вулицю? Я так і зробила, поспішаючи, щоб, мовляв, машини не приїхали, заки я скінчу. Напрацювалася я, скінчила, а тоді подумала: а тепер вони не приїдуть, листя стоятиме і за кілька днів вітер рознесе його знову по моєму городі! Тим більше, що запримітила малу санітарну машину, що переїхала по нашій вулиці один раз і зникла! З тим я і поїхала на закупи харчів. Вертаюся: а на нашому кварталі дві великі машини із щітками замітають вулиці і забирають листя. Радість! Праця не даремна! Пополудні в суботу поїхала до Jenkintown, до Wanamaker-a і Heshinger-a. В Heshinger купила пару речей до кухні і timer до Остапової кімнати, щоб там пару годин світилося (це зокрема потрібне, як я поїду на Різдво до Торонто). Спокусив мене також Fire Extinguisher до кухні — купила я його, але вдома побачила, що він гасить тільки електрикою спричинені вогні і не можна його вживати, як горить дерево, пластик чи тканина. Може треба віддати — пораджуся з Максимом. До Wanamaker-a ходила, щоб зорієнтуватися, чи можна буде купити щось на дарунки і чи є там плащі — бо наша Coat Gallery, на моє здивування, зникла (може збанкрутувала?), а я там намірялася перед виїздом до Канади купити собі новий плащ!

В неділю були в мене на обіді Трофименки. Передусім тому, що я хотіла передати їм 3 пачки (60 штук) Остапових книжок до Канади. Потім я ходила на прощальний вечір Яцкевичів до Центру — перший мій публічний вихід після Остапової смерті (крім церкви, на жодні імпрези досі не ходила).

Вівторок, 24 листопада 1992, метро, вранці.

Надала вчора на пошті до *Slavonic & East European Review* в Лондоні і до *Slavic & EE Journal* в Арізоні рецензійні примірники Остапової книжки і своєї ULE65A. Сама пошта — найдешевшим можливим способом — коштувала 14 дол.! Треба справді надзвичайної посвяти грошей і труду, щоб видавати книжки і їх розповсюджувати. Могла я, евентуально, не висилати своєї ULE65A. Адже є видавництво, яке цим має займатися! І скандал, коли я мушу купувати примірники своєї ж книжки, щоб їх ще й особисто розсилати, оплачуючи поштову пересилку! Але мені залежить на тому, щоб був якийсь критичний відгук на цю мою роботу, а навчена досвідом, коли ULE65B до англо-американських журналів не були вислані і очевидно не дістали рецензій — хочу запобігти, щоб це не повторилося. Я вже кілька разів писала до КІУС, їм нагадувала, висилала адреси... А тепер чую від Максима, що Христя Когут, яка працює в Едмонтоні і є тією особою, що мені прислала посилку моїх книжок — взяла собі sick leave на цілий місяць і там нема кому полагоджувати справи. Тепер, нібито, видавництвом КІУС-у має управляти Максим — не знаю, який з нього буде адміністратор. Рекляму він недоцінює і на конвенції AAASS в Phoenix, Ariz. не було виставки видань КІУС, а коли я Максимові про це пригадала, сказав: книжок і так продавати не вільно! Неправда! Казав мені Левко Рудницький, що НТШ мало там свій станок і всі видання розпродали!

Максим задоволений із своєї поїздки до Арізони, з сесії, де говорив доповідь (це — з серії про модернізм), з оглядин Grand Canyon, куди поїхав з Данилом Струком... А там сталася теж подія: дійшло до погодження обох відламів AAUS! Нарешті! Мають розписати нові вибори!

Ще новина: Дзюба став міністром культури України! Це людина, що я її найбільше шаную і ціную з усіх знайомих мені людей в Україні. Приємно, що міністром стала людина, що її ім'я знане в світі, це — news — маю надію, що не тільки Radio Liberty про це оголошує, але що і преса зверне увагу. Побачимо.

Середа, 25 листопада 1992, вранці, метро.

Ще про Дзюбу. Його може і шкода. Бути міністром — це бути адміністратором, а Дзюба — мислитель. І хто знає, який з нього буде адміністратор. Та й взагалі у цій дуже трудній ситуації, де культура *volens nolens* на задньому пляні, чи багато зможе він змінити?

Замовила я собі літак до Торонто. Поїду 23 грудня ввечері, повернуся 9 січня в полудне. Для цього треба мені взяти додаткових кілька днів вакацій (крім 4 різдвяних днів, що мені належаться). Думаю над тим, чи не завезти мені авто до Віри, щоб стояло біля її хати, там у Melrose Park, мабуть, безпечніше, та й завжди хтось є вдома, як не вдень, то вночі. Дві речі трохи мене стримують: 1/ добре, як стоїть під хатою авто, бо це сигнал, що є хтось і вдома, 2/ трохи боюся, що Андрійко Лащик схоче може вживати моє авто, а він не належить до надто відповідальних молодих людей, що до них можна мати повне довір'я.

Написав учора Марко з Києва. Правда, його лист прийшов до мене via Торонто, від Максима, бо моя копія на моєму E-mail чомусь не з'явилася. Цікаво. Він пише його майже як щоденник і починає 14 листопада у Варшаві. Догадуюсь, що він їздив зі своїм Laptop-computer-ом і по дорозі частинами писав, а щойно потім як цілість переносив з дискет на E-mail. Багато часу на конференції він служив за перекладача — українська мова, як бачу, на кожному кроці йому придається (тому й роботу цю дістав!) і вже бачу зміни на краще в його власній мові! Нарікає, що всі багато курять і що наради проходять у приміщеннях повних диму. Марко також колись курих, але від коли прийшла на світ Ніна — перестав. Маю надію, що не повернеться знову до курення під поганими впливами. Знайшов собі ліпше помешкання, бо це на Червоноармійській, каже, доводить його до депресії. Але ще роблять ремонт. Помешкання буде коштувати 250 дол. на місяць. Не так то вже й мало! Зокрема, якщо зважити, що це ж не основне його місце мешкання!

Thanksgiving — ні, фактично вже п'ятниця, 27 листопада.

Тепер майже 2-а година ночі, а я щойно кладусь до ліжка. Від 10-ої сиділа за комп'ютером. Працюю над автобіографічною канвою для своєї автобібліографії. Від Остапової смерті я багато думаю про минуле життя. Лякає мене, що з відходом з життя близьких людей не буде кому згадати і пригадати подробиці минулого. А мені треба боротися із власним зниклом пам'яті та й залишити якийсь біографічний документ дітям і внукам. Хата виповнена прекрасною якоюсь музикою, що допомагає переборювати самотність, а я завертаю свої думки до минулого. Хоч моя автобіографічна канва — це не спогади, а тільки лаконічний літопис найважливіших подій і фактів, то над цим доведеться ще довго працювати та й чимало речей треба буде звірити з документами, з записками, листами, щоденником.

Тількищо радіо проголосило: ця музика, що так добре на мене ділала, це було Те Deum, Handel-a.

Thanksgiving я провела дуже приємно: в гостях у Славка і Марти Яримовичів, де були також Леся і Левко Яцкевичі, Мотря і Андрій Головінські та Zenko Яримович з жінкою, пані Чапельська, і діти Яримовичів — Марко, Олесь і Борис. Я була в них удома вперше. Це дуже недалеко від нас, у Sheltenham. Хата має приємний культурний характер — господиня дому — вчителька музики, її мама — малярка. Та й молоді сини господарів, хоч дуже тихі і маломовні при гостях, надають цій родинній атмосфері молодечого духу. Приємно було зустрітися з Мотрею та Андрієм — його я давно не бачила: трохи схуд, але помітно посивів, волосся й борода порідшали. З Левком і Лесею ми трохи згадували минуле. З ними це вже — прощання. Завтра вони мають settlement на хаті, післязавтра — виїжджають на завжди до Rhode Island. Я просила їх завтра на обід, але вони вже мають повністю запланований день — тим разом це вже не вдасться. Чи побачусь я ще колись з Левком і Лесею? Вони помітно постаріли, Левко в Яримовичів засипляв, сидячи у фотелі, що мені нагадало останні місяці Остапові... Ах, як “звужується коло близьких людей, що разом йшли в життя...”

2-а ночі, субота вже, 28 листопада 1992.

В п'ятницю вранці я, шукаючи за уточненням дат і подій для автобіографічної канви, відкрила валізку з пам'ятними речами і попала на Остапові листи писані з Грацу 1947 року. Прочитала тільки кілька, але і цього було досить. З тасьми ішла музика Реквієм, я сиділа над старими листами і плакала. Весь ранок пройшов у сльозах, у глибокому зворушенні. А я ж плянувала була поїхати на різдвяні закупи!

Вполудне потелефонувала Леся. Вони саме закінчили settlement хати і тепер у пані Романець на полуденку. Чи не схотіла б і я приїхати, щоб ще раз побути з ними пару годин? Я спочатку відмовлялася. Проплакавши весь ранок, я не була надто репрезентабельна, щоб іти в гості. Але раптом подумала, що мені саме цього і треба для віднайдення рівноваги. І от я зібралася і на 2-гу годину поїхала до пані Романець. Це досить від нашої хати (ага, стара звичка, уже, нажаль, не "нашої", а моєї — Боже, як це прикро!) — далеко, їхала я майже пів години. Але побула з ними пару годин, з'їла там полуденок і повернулася додому після 4-ої.

Решту попудня і вечора провела на самоті — випрала машину білля, попросувала, подивилася на вісті, а тоді далі взялася за АББ чи власне за АБК. Не легка це справа уточнювати дати, коли що було. Є чимало конфліктних дат і непевних. Від осені 1976 року буде справа простіша, бо є систематичні записи щоденника. Але ранні роки спричиняють чимало труднощів. Помагає трохи автобібліографія і літопис життя в Остаповому покажчику і фотографії. Допомагають листи — але їх багато і вони не упорядковані. Крім Остапових листів до мене, є ще і мої листи до нього, десь в його архіві. Але упорядковувати все це забере багато часу і цього я тепер не в силі робити... За цілий вечір єдиний телефон був від Віри. Вона мене пильнує: дзвонить кожного вечора.

Ніч — з суботи на неділю, 28/29? листопада.

Сьогодні вранці Блавацька на своїй радіопрограмі зробила мені несподіванку: прочитала повторно політичний коментар Остапа, що його він написав напередодні референдуму 1 грудня минулого року. А ще й додала його вірш на тему референдуму, що його сам він читав — вона мала запис на тасьмі. І коментар і вірш видались на диво актуальними. Аж не віриться, що це пройшов тільки один рік від того знаменного дня.

Я вирішила їй зрewanжуватися добрим ділом: вже давніше пропонувала я, що повезу її колись на закупи харчів до крамниці. Сьогодні була нагода це здійснити. Подарувала я Блавацькій також Остапову книжку. Вона вже знала, що така книжка появилася, бо в нинішній *Свободі* є нарешті про це новинка і то не на сліпо передрукований мій текст, але справді рецензійна новинка на основі мого пресового повідомлення і на основі рецензійного примірника книжки. (Висловилася я занадто щедро: редакція додала від себе тільки два речення! Але добре і це!)

Плянувала я поїхати сьогодні на різдвяні закупи, але після Асте і після обіду (Віся не

виявила бажання прийти до мене на полуденок, отже я сама з'їла пару вареників з м'яса!) — було вже біля 4-ої, отже за пізно, щоб їхати. Нікуди вже не виходила. Провела решту дня на телефонах (Максим, Костюк, Коропецький, Пазуняк, Тарас Кульчицький — з винятком Наталки Пазуняк, до всіх дзвонила я!) Максим сказав мені, що Костюк і Струк — нові члени Академії наук. Тому я й дзвонила до Костюка, щоб його привітати. Але він про це ще не знав! Коропецький розповідав про те, що в Києві і досі всюди панує російська мова, що він хотів би туди переїхати, але Наталка не хоче... Тарас сказав мені сплетню, що мовляв, якийсь мітрат з Філядельфії картав Макуха за те, що брав участь у похоронах атеїста (певно Білянич!) Пазуняк повідомила, що в газеті *Українське слово* з Парижа є посмертна згадка про Остапа і, здається, уривок з “Виходу у призначення”. Обіцяла мринести мені газету у вівторок на УКУ. Там буде виступ Миколи Рябчука і я вибираюся піти туди.

30 листопада 1992, понеділок вранці, метро.

Вчора, в неділю, поїхала я до церкви. Там зустріла Лабуньків і з ними в парафіяльному домі з'їла полуденок, а тоді поїхала до Hechinger-a і до Wanamaker-a. В Hechinger я віддала куплений тиждень тому Fire Extinguisher. Прочитавши інструкції, я подумала, що при всіх тих пересторогах я матиму з ним більше клопоту як користи. Не можна було його вжити, якби горіло дерево, пластик, тканина — чи у випадку пожежі можна застановлятися над цими пересторогами? Можливо, треба буде купити інший fire extinguisher, щоб був добрий і для електричних проводів, і для дерева, тканини, пластику тощо. Пораджуся ще з Максимом. У Ванамейкера купила собі чорний светр (і такий самий, тільки білий, на дарунок Уляні), та й колорові светерки для Ніни, Іванка і Стефанка. Дивилася за плащем — такого, як мені потрібно — нема. Купила собі білі перлові кульчики — такі, за якими я вже давно шукала. Тепер на старість я раптом почала носити (часом, коли йду в гості!) кульчики, хоч не маю проколених вух. За молодих літ я дивилась на це, як на пережиток примітиву не гідний цивілізованої людини — сьогодні в мене більше для цього розуміння і толеранції — адже це просто один із проявів людського потягу до естетики, шукання краси. Якби я мала проколені вуха, справи з кульчиками були б простіші — але цей маленький хірургічний забіг і сьогодні вважається мені примітивом і варварством. Чи є якась логіка в моєму способі думання? Мабуть ні!

Довгий вікенд дав мені змогу трохи попрацювати над АБК, трохи поплакати над Остаповими листами, попроситися з Яцкевичами, написати ділові листи до Social Security (треба віддати 2,206 дол.), до CIUS (заплатити за ULE65A), заплатити за святочні картки ітд, закупити харчі і допомогти із закупом харчів Вісі Блавацькій. Відпруження було потрібне і навіть сльози були своєрідним очищенням.

Вівторок, 1 грудня 1992, метро, вранці.

Річниця всенародного референдуму в Україні. Стільки подій! Аж не віриться, що це пройшов тільки один рік! Від евфорії прийшли до реального життя, до розчарування. Економічні умовини погіршилися — якби довелось сьогодні робити референдум, хто знає,

чи перейшов би він так блискуче в користь незалежної України?.

Прийшов учора рахунок за друк Остапової книжки. Вона, виявляється, ще дорожча, як я могла сподіватися. Дорахували собі за кольорові кліші ітп. — повний кошт з пересилкою вийшов на 10,245.16 дол. Виходить, що мене коштуватиме примірник книжки більше ніж 20 дол. — ціна, що її я вже поставила і проголосила! Якщо додати кошти похорону і кошти, що будуть пов'язані з будовою пам'ятника — то це буде поважне зменшення моїх грошових ресурсів і у висліді — віддалить на значно пізніше інші видання — Шекспірові сонети, статті, що їх варто було б зібрати і видати в Україні тощо. А ще я хотіла і плянувала видати в Києві і власну збірку збірок, що їй вже й тентативну назву придумала: Тихі розмови з вічністю, з моттом від Рільке: “Und das sind Wünsche: leise Dialoge täglicher Stunden mit der Ewigkeit”. Ukraprint-ові я ще мушу доплатити \$4245.16. Може варто ще почекати, щоб їх “покарати” за спізнену роботу? А може варто було б і поторгуватися?

Сьогодні в УКУ виступає Микола Рябчук. Хочу піти і передати йому для *Сучасності*: “Вересень 92”, і “Півд. кал. реквієм”, і рецензійні примірники OT і ULE65A.

Середа, 2 грудня 1992, вранці, метро.

Рябчук вчора говорив дуже цікаво, передусім про брак традицій громадянського суспільства в Росії і в Україні, про надмірну залежність від держави, яка проникала і ще досі проникає всі майже суспільні структури. Civil society в Україні твориться, але це тільки початки. Рябчук робить на мене враження західної людини, він думає вже західними категоріями. Відповіді його на запитання публіки також були дуже цікаві (і мені до душі, бо я з ним повністю згідна) напр. про те, як і чим може допомогти діаспора (проникати в англomовний світ і здобувати впливи у ньому, творити центри української науки закордоном, допомагати громадським, а не державним інституціям в Україні). Нажаль, публіки було обмаль (17 осіб) та й то самі такі як Ценко, Марія Масюк, Наталія Пазуняк — люди старі і традиційні. Залишилась я на коротку розмову з Рябчуком, передала йому, як заплянувала, вірші до *Сучасності* та рецензійні примірники OT і ULE65A. Нажаль, Ценко та інші розмову часто переривали. Рябчук пише вряди-годи до закордонної преси (East European Reports?, польські газети). Тим разом приїхав на конференцію до Мішігенського університету. Його жінка, Наталка Білоцерківець, працює в популярному журналі, що колись називався “Соціалістична культура”, а тепер має іншу назву, але я в цю мить не можу пригадати яку саме.

Четвер пополудні, 3 грудня 1992, метро.

Вранці в метро читала газету, отже записок не робила. В Москві відбувається З'їзд Народних Депутатів, гостро критикують уряд Єлцина. Як Єлцин впаде, то що буде з Україною? Там у Росії цілий спектр політичних сил — від комуністів до крайніх націоналістів і більшість — неприхильні до України. Група Жіріновського виступає навіть з мапою, що на ній до Росії належить не лиш Україна, але і Польща, Фінляндія, а навіть Аляска.

Вчора прийшло перше замовлення на Остапову книжку. Якесь пані Кульчицька з Вашингтону (незнайома) прислала 20 дол., щоб послати книжку як родинний дарунок для теж незнайомої пані Помірко в Шікаго... Отже люди таки читають *Свободу!*

“Передплатила” я собі український Network. Є вже така дискусійна група на E-mail, що займається Україною. Обговорюють вони всякі тривіальні справи, куховарські приписи, туристичні враження. Було там кілька жидівських голосів про жидівські матеріали в бібліотеці Вернадського. Я післала туди інформацію про матеріали права України, що їх можна дістати в нашій бібліотеці. Є там, видно, кілька молодих патріотів, що хотіли б звести цей Network до патріотичного trivial pursuit і пропаганди (напр. про те, що Andy Warhol — українець, etc.) Я саме тому й написала туди, щоб надати цьому трохи серйозніший тон. E-mail користуються різні люди, а українська справа вже виросла з пеленок примітивної емігрантської пропаганди.

П'ятниця, 4 грудня 1992, метро, вранці.

Вчора ввечері після роботи здобулася тільки на те, щоб повечеряти, подивитись на вісті, запакувати 10 примірників Остапової книжки на висилку до книгарні в Едмонтоні, телефон до Софійки Геврик (головна ціль: щоб взяла на базар Остапові книжки до продажу). Трохи читала газети, зокрема *Newsweek*, що якраз вчора прийшов. Спати лягла аж о 11-ій годині, але не була така втомлена, як попереднього вечора. Від Софійки довідалась я, що Сенченко вже не є директором ЦНБ і що йому закидають (не знаю чи офіційно, чи це просто сплетня?) перепродування архівних цінностей.

Звернулася передучора до мене Блавацька, щоб я на 12 грудня написала для радіо про Лідію Бурачинську. Їй влаштовують у Філадельфії вечір 19 грудня і Віся хотіла б це відзначити. Ну, я дуже ціную паню Бурачинську — вона колись давно була та, що втягнула мене в колегію редакції *Нашого життя*, я завжди подивляла її організаторські здібності, зорганізованість і толерантність до іншої думки. Але мої зв'язки з нею були обмежені тільки засіданнями редколегії — я ніколи не була активна в СУА і СФУЖО — а це головне поле її діяльності. Я запропонувала Блавацькій, щоб звернулася до Любович. Блавацька згодилася, але просила, щоб я їй це полагодила. І от я вчора подзвонила до Лясі — вона радо згодилася і напише. Це добре. Я люблю спрямовувати свою енергію туди, куди сама забажаю і на теми, які мене особливо цікавлять і вкладаються в мій вибраний профіль: англomовна літературна україніка, бібліографічні правничі питання, літературознавство. Не люблю накинутих згорі тем. Я не живу з журналістики!

Вівторок, 8 грудня 1992, вдома.

Вчора, сьогодні і мабуть завтра я не в роботі. Затягнула мене якась простуда, лярингіт чи що, взагалі говорити не можу. Подзвонила вчора до Яримовича, казав купити антибіотики і от я ще ввечері поїхала до аптеки і за 14 таблеток заплатила 46 дол.! Якби жив Остап, можна було б взяти рецепту на нього і купити лік на conto його забезпечення, але я таких привілеїв, нажаль, не маю). Можливо, що могло б обійтись і без цих антибіотиків, але я

вибираюся їхати до Торонто, отже хочу привести себе до норми. Відчувала я, що на мене наводить простуда вже в п'ятницю, на роботі. Але ще в суботу вдалось мені полагодити кілька справ: вранці надала до Едмонтону пакет Остапових книжок (мусіла заплатити більше за Parcel Post — 29 дол., бо виявилось, що пакунок за великий, щоб його посилати Book rate. Потім о год. 11 поїхала до УОКЦентру на перше засідання Ради Бібліотеки. Відбулося воно при участі 6 членів ради (я, Аня, Захарчук, Кушнір, Люда Чайківська, Кіпа), керівника бібліотеки В. Хромиша і Орисі Гевко. Три члени ради не з'явилися: Софійка Геврик, Зоряна Мисько і Туся Данилів — як виявилось пізніше, через те, що повідомлення про засідання вийшли за пізно. Була присутня також Слава Оранська. Склад Ради, думаю, незлий — є в ній аж 5 професійних бібліотекарів. Трохи мене заскочило, що Захарчук і Кіпа поставили себе в члени Ради — видно хочуть мати безпосередній вплив на її початкову діяльність, але це означатиме, що їм не доведеться брати на себе жодних додаткових функцій. Вибрали управу РБ і мене вженили з головством. Ну, від цього обов'язку я не могла відмовитись, хоч зразу застерегла собі, що на всякі засідання Центру, де голова РБ репрезентує бібліотеку, я навряд чи зможу ходити, отже там репрезентуватиме мене заступник — Лев Кушнір. Після цих сходин я ще поїхала до крамниці за харчами, потім підписати петицію проти піднесених податків на воду (аж на Welsh і Roosevelt Blvd), а потім додому, щоб швидко зварити свіжий обід (запросила я Люду й Зенка, бо з ними разом увечорі йшла на концерт кийвського хору “Думка”). Обід був смачний, хоч зварений справді в останній хвилині (борщ, телячі котлети). Концерт був дуже добрий — половина програми — це була світова клясика: Алілуя з Месії Генделя, хори з Набукко Верді, також Моцарт, Россіні. З українських композиторів були Бортнянський, Лисенко, Данкевич, Лятошинський, Станкович — музика серйозна, добра, але і мало знайома. Хор першорядний. Солісти — добрі професійні співаки, що за них публіка не мусить хвилюватися, чи витягнуть, чи докінчать арію. Але концерт в шкільній аудиторії, де ззаду гудуть машини ogrівання, для української публіки, яка не вмє здисципліновано слухати, продовжує приватні шепоти і розмови, аплодує перед закінченням музичної точки, та ще й з усіми громадськими привітами і подяками — не може дати такої мистецької насолоди, як справжній музичний вечір у концертній залі. Та ще й не чулася я як слід. В неділю нікуди вже не ходила — прала, прасувала, дивилася вісті, а навіть спокусив мене на ТБ фільм “The Great Gatsby”. В понеділок я вже до роботи не могла піти — голосу видобути не могла взагалі, а коли ще в неділю пробувала відізватися до телефону (дзвонили Ія, Максим) — то злякалася сама і, мабуть, перелякала інших... Але чулася не аж так погано. Вранці навіть встала з ліжка, сіла за комп'ютер і написала статтю до *Свободи* про реорганізацію бібліотеки. Тепер я також не в ліжку — слухаю (і роблю копію) з Верді Реквієм (хочу завезти Уляні й Максимові), а зараз маю намір написати пару листів, а може й нарешті повернутися до ULE80. Бо чи не варто взяти з собою до Торонто цю роботу — адже буду там більше як два тижні, може буде нагода піти котрогось дня до бібліотеки Інституту св. Володимира і трохи там попрацювати.

Четвер, 10 грудня 1992, вранці, метро.

Вперше цього тижня їду до праці. Понеділок, вівторок і середу — пропустила, сиділа вдома, вигріваючи якийсь лярингіт, що майже зовсім відібрав мені мову. Подзвонила до

Яримовича, казав брати антибіотики. Приписав якийсь новий лік augmentin, що за нього я за 14 таблеток заплатила в аптеці понад 46 дол.! Сьогодні чуюся ліпше, хоч голос мій не прийшов ще до нормального (Зрештою, з ніким ще не говорила, побачимо на роботі, чи зможу відбирати телефони й обслуговувати клієнтів). Три дні в хаті добре мені зробили. Так, повна самота, але — на диво — не дошкульна самотність. В понеділок написала я до *Свободи* статтейку про реорганізацію бібліотеки, а вівторок і середу повністю присвятила праці над АБК — довела вже це до кінця, хоч бракує мені ще деяких даних, зокрема з минулих літ (напр. коли хлопці здавали матуру? кінчали середню школу? були студентами літньої школи в Гарварді? — все це має безпосереднє відношення до мого життя і мусить бути включене. Треба перевірити. Таку автобіографічну канву варто було запровадити давно, відготовуючи важніші події року. І такий календар-літопис повинні провадити всі. Але якщо цього не робили навіть ми з Остапом, то чи можна сподіватися, що схотіли б робити це інші. Колись недавно говорила я з Вонторською. Вона, напр. хоче знищити все своє молоде листування з своїм чоловіком і думає, що залишати такі пам'ятки для дітей і внуків — непотрібно. Я з цим абсолютно не згідна. Думаю, що велика шкода, що так думає багато представників нашої інтелігенції і тому ми не маємо доброї мемуаристики, біографічних видань. Що я дала б за те, якби хтось з моїх предків залишив по собі якісь записки, листи, щоденники. Мама, напр. писала колись по народженні Андрія якісь записки, я бачила їх дитиною в Сольці. Що вона з ними зробила? Мабуть знищила! А шкода. Може я сьогодні ліпше могла б її розуміти, якби могла прочитати такий документ.

11 грудня 1992, п'ятниця, метро.

Паршива погода: слота, вітер. Уночі була буря. Ще добре, що не сніговія — бо і така можливість була. Іду до роботи, хоч почувуюся гірше як у понеділок-вівторок-середу, коли сиділа в хаті. Але лярингіт трохи попустив, говорити вже можу, хоч і захриплим голосом.

Вчора на E-mail прочитала нарешті листа з Києва, що його Марко написав ще 6-ого. Лист дуже цікавий, хоч видно з усього, що йому там нелегко і що ситуація в Україні економічно дуже важка і політично дуже непевна і тривожна. Буд один день на зборах Руху. Бачив там газету *Голос Нації* і злякався, бо побачив там, за його окресленням, “фашистівські” ідеї, ненависть до інших етнічних груп... Мав якихось офіційних гостей з Америки, водив їх до театру на оперу *Спартак* — українські гроші впали тепер так низько, що квитки на шість осіб коштували всього пару доларів. Мав їхати службово до Донецька. Пального нема, отже літаки не літають — треба їхати потягом цілу ніч. А там вони навіть не ночують. Після засідання — зараз назад, знову цілу ніч у поїзді. Мріє про те, щоб перенестися на нове помешкання на вул. Обсерваторну. Всюди страшні таргани — просив, щоб привезти йому хемікалії проти тарганів (Fogger) і нафталіну, якої там дуже бракує. Це прохання до Мирослава, який має їхати туди десь за пару тижнів. Найбільше Маркові бракує Ніни — дуже він за нею скучає. Чи витримає він цей важкий обов'язок, що його взяв на себе?

Понеділок, 14 вересня [sic] 1992, метро, вранці.

Вікенд пройшов незамітно, і здебільша — на самоті. В п'ятницю ввечорі переглянула

принесені газети, що прийшли зі Львова: *За вільну Україну*, *Профспілкова газета*, *Життя і праця*, *Діло*, *Урядовий кур'єр* і ін. Це присилає мені бібліотека Стефаніка зі Львова. Вибрала ті числа, де є якесь законодавство і залишила для BLL, решту, переглянувши, завезла в суботу до бібліотеки в Центрі. Для себе знайшла одну цікаву статтю: інтерв'ю з Роксоляною Зорівчак про її побут в Англії. Найцікавіша для мене вістка — факт, що Роксоляна стала професором університету. Це добре — давно належалося. Я ще 1974 року висловила була здивування, чому людина з такими кваліфікаціями і таким науковим дорібком вчить англійську мову в консерваторії, а не в університеті? Але вона чомусь нічого не пише (правда, кондоленції прислала ще у вересні чи жовтні!). Мій лист до неї, переданий Марком, також забарився — він не має нагоди і змоги поїхати до Львова. В суботу я надала на пошті пачку з дарунками для Ніни та Ії, потім поїхала на базар, де купила відео Українські казки но.4 для хлопців у Торонто (цю саму касету я послала була також Ніні, бо ніде не могла дістати “Найкраще місце в світі” — буду мусіти написати і замовити просто в Савицької!) Також на базарі продала я дві Остапові книжки (цим, щоправда, зробила конкуренцію Софійці Геврик, яка взяла до продажу 10 примірників). Було дощово, грозило снігом, але я ще поїхала за харчами і до Wapataker-a, де користаючи з випродажі, купила собі дві блюзки і дарунок для Віри. В неділю нікуди не ходила: господарила: прала, прасувала, варила, робила порядок після бурі.

Вівторок, 15 грудня 1992, вранці, метро.

Цими днями відчуваю неабияку втому: хочеться прямо лягти спати і виспатись. Але це не завжди вдається. От з суботи на неділю пішла до ліжка десь після 8-ої (аякже!) і спала до 7-ої. Але з неділі на понеділок лягла біля півночі та й то будилася кілька разів з артретичним болем — отже втомлена пішла до роботи. Вчора вночі лягла перед 11-ою, але була така втомлена, що не мала сили потелефонувати до Ії, а хотіла це зробити. Може це після моєї простуди і курації антибіотиками? А може — просто старість і зник сил? Дуже мені хочеться піти на пенсію і ту частину дня, коли в мене ще багато енергії, тобто ранок, присвячувати своїй роботі... але стримують мене тепер від рішення — what else? — гроші! Рахунок за книжку ОТ Зінкевичеві таки на днях думаю заплатити, але ж гроші будуть потрібні і на пам'ятник, і на інші видання. Правда, гроші є в банку — але боюсь витягати ощадності — вони потрібні на чорну годину.

Вчора пошта несподівано принесла мені пакет від “Миколайка”... Я спочатку думала, що це знову пакет для сусідки — їй часто залишають посилки UPS під моїми дверима, а тепер, коли я вибираюся їхати до Торонто, це було б особливо не добре, бо воно звертає увагу на те, що нікого нема вдома. Але ні, таки для мене. Дарунок від Ії — рожевий флянелевий шляфрок і CD з трьома тенорами — Паваротті, Домінго, Каррерас. Зворушливо, але за щедру. Один з цих дарунків був би вистачив! Або й сама тільки карточка, або ще ліпше — фотографія Ніни. Мушу зателефонувати підчас дня або сьогодні вечером.

На ланч сьогодні домовилась прийти Дана Вонторська. Подарую їй Остапову книжку.

Четвер, 17 грудня 1992, метро, вранці.

Вчора, несподівано, я мусіла залишитися вдома. Вночі з вівтірка на середу болів мене шлунок і дуже мене чистило — вставала кілька разів. Над ранком заспокоїлося, але а була втомлена і слаба і вирішила взяти хворобовий день. Не знаю, чи це був шлунковий вірус, чи щось мені пошкодило, більш правдоподібно, що вірус. У вівторок вранці я вже не чулася надто добре, але пополудні було ліпше, так що ввечорі я навіть пішла до УКУ на виступ судді Футея, що говорив про проєкт нової конституції України. Навіть повезла автом на цей виступ свою сусідку — Христину Чорпіту.

Футей говорив цікаво, я навіть дещо нове довідалася (Напр. така деталь, що я на неї не звернула уваги, читаючи проєкт вперше: деякі статті покликаються на інші закони. А закони, каже Футей, ухвалюються звичайною більшістю голосів. Якщо пов'язувати з ними конституцію, то це може звести нанівець і саму конституцію, що повинна бути пріоритетом... Про всі ці позитивні права, що обіцяють людям небо на землі, я вже і сама знала, читаючи текст проєкту. Про Футея, колись бандерівського діяча, я подумала після доповіді з певною дозою респекту: таки доростають люди до своїх позицій. Дала я йому свою бібліографію *Ukraine: Legal Materials in English* з доповненнями на день 1 грудня 1992. Цю свою роботу я взагалі запропонувала free of charge як public service для всіх зацікавлених на українському network E-mail. Поки я ще її надрукую, може вона стане комусь у пригоді. Самою пропагандою Україні не послужимо, треба справжньої інформації, що її світ потребує, а справжня інформація і є найкращою пропагандою в доброму того слова значенні.

П'ятниця, 18 грудня 1992, метро, вранці.

Виїхала з дому пів години раніше, як звичайно, бо сьогодні, точно о 9-ій годині, маю мати телефонічне інтерв'ю з Social Security Administration. Це в справі Остапового "death benefit", що здається виносить 250 дол. Social Security — велика бюрократія. Я вже два рази відсилала Остапову пенсію, що приходить безпосередньо на банковеkonto, а вчора, напр. отримала повідомлення (тобто він отримав повідомлення, не я), що пенсія з новим роком буде піднесена. Казала колись наша провідниця по Європі про свою компанію American Express: це — як римська імперія, права рука не знає, що робить ліва. Так можна сказати і про Social Security.

Вчора була в нас Dean's Holiday Party. Я тим разом зовсім не пхалася між професорів, а навпаки, сіла собі з нашими непрофесійними бібліотечними працівниками. І довідалася, що Faith Anderson, яка веде в нас Inter Library Loan, по ночах вдома пише велику повість для дітей! Сидів біля нас і Pat Mikesell — про нього я знаю, що він дуже цікавиться літературою, але не признається покищо: пише сам щось чи ні. Я в розмові їм нарешті також призналася, що пишу і це — хоч працюємо разом уже багато років — було для них несподіванкою.

Понеділок, 21 грудня 1992, вранці, метро.

Вікенд використала для таких справ: в суботу значну частину дня провела у фризійки, робила тривалу зачіску. Купила для Марка препарати проти тарганів і деякі харчі — передусім м'яса на бігос. Увечорі варила бігос — велику ринку, не для себе, очевидно, а на нашу Christmas Party, що має бути завтра. Приготувала теж для висилки деякі рахунки, листи, книжки ОТ для Дикого і Коропецького, дрібні дарунки і карточки для колег на роботі: Stephanie Edwards, що мала недавно дитину, та Marie Newman, що має herniated disk і лежить вдома в горизонтальній позиції з надією, що обійдеться без хірургії. В неділю довго спала, бо взяла собі Bufferin PM — і на артрит і на сон, щоб відпочати без болю. Потім ще написала листа до Марка, поїхала до Віри, щоб завести їй різдвяні дарунки, а від неї — на Михайлівку, до церкви на панахиду по Шашаровському (Зробила я добрий прецеденс з Остапом, це вже вдруге ховають з церкви! Так і повинно бути: навіщо ж їх будували з таким великим вкладом грошей?) Там передала речі і листа для Марка Лабунькам (і в дарунок — свою ULE65A), та деякі речі Пушкареві і Блавацькій. Одне слово: полагодила багато справ.

Прикра вістка: обікрали Рудницьких. І то вночі, коли обоє вони були в хаті і спали нагорі в спальні. Забрали їм VCR, годинник, гроші, що лежали на столі в їдальні, ключі до авта і саме авто! Це мене трохи перелякало і не тільки мене. Може доведеться закласти алярм — але це річ коштовна і клопітлива. Треба буде розвідати. Перший наслідок цієї події для мене — не лишаю, як раніше, торбинки на низу, а беру з собою до спальні, разом з ключами. Журить це тимбільше тому, що за пару днів виїжджаю до Торонто. Але, що робити?

22 грудня 1992, вівторок, метро, год,10:15.

Їду спізнено, бо мусіла вранці поїхати автом до бюро Social Security. Вимагали пред'явити оригінальні документи: метрику народження, свідоцтво подружжя, натуралізації, Остапової смерті. Не хотіла я оригіналів довірити пошті, яка зокрема тепер у передріздвяний час дуже переобтяжена. А їм треба було тільки подивитися. Документи віддали, отже справа полагоджена. Тобто справа т.зв. Death benefit (раптом “велика” сума: 250 дол.!) При тій нагоді запиталася я і про retirement, зокрема мені конче треба було впевнитися, чи не залежна пенсія Social Security від останнього року праці. Сказали мені, що беруть 30 років найвищих заробітків і на цій основі калькулюють пенсію. А може не так самих заробітків, як податків вплачених на Social Security. Це мені не зовсім ясно. У всякому разі не так, як колись в ССРСР, де Любка Бліхар в останньому році перейшов із праці інженера на працю робітника на шахті, щоб підвищити собі пенсію.

Дільниця, де приміщується District office Social Security — дуже погана. Навіває сумні думки про занепад американських міст, про тривожне майбутнє нашої цивілізації. Що можна, що треба зробити, щоб цей стан поправити? Яке щастя, що нам імігрантам, що приїхали без всякого добра і без знання мови, вдалося піднятися з цього суспільного дна. Але ж мільйони людей живуть саме на цьому дні, в таких умовах, серед такого оточення. Чи не можна було цьому запобігти? Чи це расизм, що доводить до таких наслідків, чи ігнорування суспільних проблем державою, чи невідповідне виховання, освіта,

аккультурація?

23 грудня 1992, середа, метро, вранці.

Їду до праці, але це вже востаннє перед вакаціями. Сьогодні о 9:15 год. вечора відлітаю до Торонто. Мирослав обіцяв, що мене завезе на аеродром. Вчора ще пакувалася, робила останні приготування. *Свобода*, на щастя, надрукувала вже мою подяку (величезне оголошення, дорого напевно коштуватиме!) — Я ще встигла вчора зробити ксерокопії (і то на синьому папері, незле виглядає! — і розіслати з карточками подяки до всіх моїх американських приятелів, що склали пожертви на “Слово”. Загальна сума пожертв на громадські цілі винесла 4175 дол. — в тому є 360 дол. від не-українців: колег бібліотекарів, студентів права, навіть суддя Higginbotham — один з найвище поставлених чорних юристів Америки і за адміністрації Клінтона може кандидат до Найвищого Суду — не знаю яким чином і чому включився в цю акцію і пожертвував 10 дол.

25 грудня 1992. Год. 12:52 вночі. Торонто.

Були в четвер 24 в гостині в Уляниних кузинів — Мирона Слоти в Missisaga. Повна хата людей, більшість — молоді люди з малими дітьми. Знайомі мені найбільше старі Мойсеї, Дмитро і Кася, які пробули недавно 6 тижнів в Україні і цікаво розповідали про свій побут там (зокрема цікаві помічення Дмитра про те, як п'ють, як крадуть, як не вміють працювати). Атмосфера зовсім не свят-вечірня, але зрештою тут тепер не святкують. Ялинка, дарунки. Канадсько-американський Christmas.

Найважливіша подія сьогодні — телефон Марка з Києва, довго говорили: багато працює і пробує привчити своїх 7-ро українських працівників до продуктивної праці. Це не легко. Каже Марко: в українській мові немає навіть слова на означення efficiency, efficient. Мовляв, це не те саме, що ефективність. Він дає собі раду, не нарікав, хоч журиться тим, яке є майбутнє для України.

Політ був без пригод. Але я мала клопіт з ручним багажем — тяжка підручна торба — варто було її надати на багаж. А то я — у футрі, з торбою, колісцятами, горілкою і шоколадками купленими в Duty Free Shop — це надто утяжливо, та ще з моїми м'язами — маю якийсь клопіт — трудно мені щось піднести!

Неділя, 27 грудня 1992. Торонто.

Вранці їздили до церкви св. Володимира, потім були на полуденку в Future Bakery в місті, потім ходили до Eaton Center — торгового центру, де були неймовірні товпи людей. Вчора — Boxing day, коли в Канаді великі після-різдвяні випродажі, ми їздили також до міста і в одному з електронічних складів купили компактний стереофонічний апарат, подібний до того, що його я купила пару літ тому до моєї спальні і що Максимові дуже сподобався, коли він був востаннє у Філядельфії. Цей апарат фірми AIWA — що його ціна винесла приблизно 600 американських доларів — це мій дарунок Максимові й Уляні. Ще поки

працюю, можу бути щедра. Ще хочу купити дітям совги, а окремо Стефанкові якийсь більший дарунок з нагоди його 4 уродин, що будуть 4 січня.

Завтра Уляна плянує собі вихідне, отже я буду сама з дітьми. Маю надію, що дам собі раду, а ще хотіла б зварити пальчики. Хлопці дуже живі, постійно в русі, часто у войовничому конфлікті зі собою — треба їх пильнувати.

Я хотіла сьогодні поїхати відвідати Наталю Лівницьку-Холодну. Телефонувала до неї вчора ввечорі і сьогодні вранці. Але їм це не було впору — там внук Лівницької мав якийсь випадок на льоду і саме в лікарні, після операції. Отже донька Наталі зайнята своїм сином у лікарні. Авта вони не мають, доїзд до міста утруднений. З Наталею є, кажуть, ще один внук, але від візити сьогодні мене відмовили, мовляв, ліпше іншим разом. З розмови з самою Наталею я мала враження, що вона спрагнена контакту з людьми і була б рада моїй візиті, але вона залежна від цієї родини. Зрештою, я також залежна від Максима, що мусів би мене туди завезти, а на сьогодні Уляна зробила інші пляни. Нехай. Може вдасться відвідати Наталю Лівницьку-Холодну заки виїду з Торонто. Дуже хотіла б це зробити.

В середу тут має виступити Слабошпицький з Києва. “Слово” організує йому вечір — маю надію, що зможу піти на цей виступ з Максимом. Почуваюся дуже відірваною від життя — навіть вістей не маю змоги послухати, українську програму на ТБ вчора — прогавили, ніхто крім мене зрештою цього не жалує... Говорила я вчора по телефону з Лідою Гумінілович. Вона, як звичайно, концентрується на собі і своїй родині. — Температура сьогодні була вища — тобто -3С і без вітру. Вчора було більш морозно і вітряно.

Понеділок, 28 грудня 1992. Торонто.

Дві короткі нотатки:

Іванко мигикає собі під ніс якусь пісеньку, наслідуючи навгад якийсь англомовний текст, де повторяється слово “саксофон”. Я питаюся: чи ти знаєш, Іванку, що таке саксофон? А Іванко: “Саксофон — це такий інструмент, що на ньому грає президент Клінтон!”

На мурі наліплена серія реклям. 125 reasons why Canada should remain one. Запам’яталися дві причини: 1/ the Canada geese would get confused і 2/ the queen has had enough break-ups already. Не доглянула я, хто стоїть за цими гумористичними реклями.

А ще одна нотатка, в цьому ж дусі:

Дзвонила Ія з Філядельфії. Все гаразд в моїй хаті. Навіть гостей в мене приймала, їздить автом. Але ночує з Ніною не в мене, а в своєї мами. Каже мені по телефону: я не хочу спати сама у Філядельфії, я вже вдома сама, тому й приїхала сюди!

Середа/четвер 30/31 грудня 1992. год. 1:04 вночі.

Перед годиною повернулися з Максимом від Марії Голод, де після виступу Михайла Слабошпицького (— виступу, що відбувся в елегантному приміщенні Канадської Мистецької Фундації і що зібрав біля 80-90 осіб публіки) відбулася товариська зустріч при вині, каві і перекусці. Були там обоє Струки, Кузьмено, Колісник, обоє Копачі, обоє Горготи, Ліда Палій, докторантка з України Коропенко, кореспондент *Літ. України* Пригорницький і ще пару осіб. Доповідь Слабошпицького була для мене цікава. Говорив про конфлікт генерацій на останньому пленумі Спілки Письменників, де літературна молодь виступила з осудом старшої генерації письменників, які продовжують писати соцреалістичні твори. Але, каже Слабошпицький, на пленумі виявилось, що справжні конфлікти не між поколіннями, а між добрими письменниками різного віку і літературними нездарями, що з них дехто вибився навіть у клясики з ідеологічних причин. (У цьому контексті дуже критично висловився про Івана Ле). Говорив М.С. і про те, що література існує сама по собі, а не що вона “повинна” чимсь бути, або щось робити. Це друга людина з України (після Миколи Рябчука), яка дивиться на літературу трохи вже західними очима — не як на місію, чи засіб виховання. Нагод для особистих розмов багато не було, але зробив він на мене добре враження. Виглядає молодо, хоч йому вже 47 років, жонатий, має троє дітей, при чому одне з них уже доросле. Я подарувала йому примірник Остапової книжки і своє *Самотнє місце під сонцем*. Остапову книжку дала я також Рисі Голод та Мар’янові Дальному (цьому останньому як рецензійний примірник, разом з моїм *Самотнім місцем*. А свою книжку прози дала також Пригорницькому, сказала йому кілька зауваг про *Літ. Україну* (“не говоріть мені про довгі статті — я це вже чую від багатьох і нераз говорив редакторові”).

Четвер, 31 грудня 1992. 11:00 год. вечора.

Добігає остання година 1992 року. Діти вже сплять, я господарюю в кухні, Максим з Уляною пішли в кіно і ще десь зустрічати Новий Рік. Сказала про минулий рік британська королева Єлисавета: *annus horribilis!* (Це передусім через великі прикрости в її родині, скандали, сепарації і розводи її дітей — та ще й на очах преси і публіки). Можу сказати таке і я. Смерть Остапа одним ударом перекреслила б усе, навіть якби решта року була успішна, цікава й приємна. Але так не було. Навпаки. Рік був особливо важкий, передусім через стан здоров’я ОТ — нікуди не могла я виїхати, навіть на пару днів. Дивилась на нього з болем, дивлячись як нидіє, як поволі відходить. І самотність моя, ще за його життя, була дошкульно-болісною, та ще сповненою важкої турботи й журби за кожний його день. Тепер моя самотність — тотальна — відчуваю її навіть тут серед внуків, серед дітей — але турбота за ОТ відпала безповоротньо. Чи полегшає від того моє життя? Чи навпаки — втрачу ціль і сенс існування? Адже жила я ним все свідоме моє життя — це, як я це сказала в пісні, була “моя радість і жаль, мій біль і печаль”.

Були, однак, і приємні моменти 1992 року, були й деякі успіхи. Поява друком мого ULE65A повинна б бути джерелом неабиякої сатисфакції. Успішний літературний вечір навесну дав вияви певної громадської підтримки й прихильності. Вірші із статтею Доценка в *Літературній Україні* зробили мені неабияку приємність. А ось перед моїм виїздом до Торонто прийшло нове число *Harvard Ukrainian Studies*, а в ньому мій деб’ют

— стаття-рецензія на *Ukraine: a Bibliographic Guide* Винара. Рік цей був переломовим для Максима — отримав *tenure*, віддав книжку до друку — і для Марка, що зробив історичне рішення і прийняв працю в Києві. Успішний він був — як це і не парадоксально — і для Остапа. Вийшов великий том його *Зібраних віршів*, закінчив переклад усіх сонетів Шекспіра. Навіть із смертю Остаповою пов'язані факти, що за них варто подякувати ласкавій долі. Що помер так безболісно й гідно і навіть оригінально: на робочому столі, серед улюблених своїх книг і паперів — а не в лікарні, прикутий до апаратів і рур, як це було рік раніше в Урбані (а скільки ще гірших всяких можливостей було — параліч, непритомність, довготривала болісна мука... аж подумати страшно!) Що вдалося похоронити його з такою достойністю і в присутності всіх найближчих — обох синів, невісток, внуків — хоч усім їм довелося прибувати з далеких віддалень, а Маркові то навіть з Києва, з таким великим трудом. Маю надію, що опублікована в *Свободі* 17 грудня подяка, яка вичисляє всіх хто віддав йому останню шану і жертводавців, що склали понад 4,000 дол. на громадські цілі, остаточно завершує мої зобов'язання — ще тільки в наступному році доведеться поставити на цвинтарі якийсь пам'ятник і з тим напевно буде ще чимало мороки (та й неабиякі видатки). Остапова смерть залишила слід і в моїй поезії ("Вересень 92") і примусила мене до застанови над своїм минулим, що принесло у висліді автобіографічну канву мого життя, що доведена вже до біжучого року та й доповнення автобібліографії. На цьому трохи постраждала моя робота над ULE — але це в найближчому часі постараюся направити.

Четвер, 7 січня 1993, українське Різдво, Торонто.

Свят-Вечір провели вчора тут удома. При столі було нас 8: Максим, Уляна, Іванко, Стефанко, Маруся Пасічник, я і обоє Мойсеї: Дмитро і Кася. Вечерю готовили ми на спілку: я робила борщ, ушка, вареники з картоплі і з капусти; Маруся Пасічник — рибу, селедці та пісні голубці, Уляна з мамою зварили також узвар і кутю. Ще один рік традиція збережена! Мені сумно, але на зовні цього не показую, навпаки. Сьогодні їздили вранці до православної катедри св. Володимира на богослужбу — такої товпи людей в церкві я вже давно не бачила! Обідали вдома: підправленим борщем, варениками з м'яса і грибовим сосом, що їх зробила я напередодні, та й іншими додатками з ковбасою (клівлендською) включно. Під вечір Максим з родиною поїхав на гостину до Мойсеїв, а я скористала із запрошення Рисі Голод і пішла туди, бо там мав ще раз бути Слабошпицький. Були в Голод обоє Бережницькі з Філядельфії та їхня донька Оленка з чоловіком і донечкою, Ліда Палій, брат Оленчиного чоловіка з Оттави, що зробив мені послугу і підвіз мене автом до хати (прізвище знала, але вилетіло мені з голови і в цій хвилині ніяк пригадати не можу), потім прийшов ще Михайло Слабошпицький і зовсім під кінець — Пригорницький. Інтелігентне, цікаве товариство — шкода, що з Слабошпицьким недовго можна було поговорити. Але я довідалася, що мені було цікаво і потрібно знати: найліпшу видавничу марку має “Дніпро”, а не як я раніше думала “Український письменник”, журнали *Сучасність* і *Всесвіт* вважаються елітарними. *Дзвін*, на думку Слабошпицького, зійшов до просвітництва (а на мій смак, він став надто націоналістичним і трохи провінційним-галицьким, тому я й не відновила на цей рік передплати, та й виходить він так тепер нерегулярно, що не викликає довіря передплатника). *Вітчизна* останнім часом дуже підупала, критики майже немає. Коли я висловила позитивно про *Всесвіт*, сказав, що це заслуга не так Микитенка, як Рябчука. Запиталася я, як можна видати в Києві книжку закордонному авторові. Сказав, що видавництва наввипередки пропонують свої послуги. Треба пред'явити манускрипт для кошторису, вибрати собі папір etc., зробити контракт. На моє питання про критиків молодшого покоління, Слабошпицький сказав, що після Рябчука ніхто не прийшов у критику. У Дніпрі вийшли книжки Рубчака, Бойчука, Юрія Тарнавського. Недавно, щоправда, сказав Слабошпицький, вийшла там також книжка Славутича. Сказав це таким тоном, що видно було, що він не вважає це особливим успіхом видавництва, але я не хотіла провокувати його на якісь негативні ремарки, тільки сказала з усмішкою: Славутич — це не особа, а ціла інституція! Далі про нього мови не було.

Мій побут тут добігає кінця. Новий Рік зустрічала на самоті з дітьми, вчора після вечері ходили (пішки) колядувати з дітьми і Мойсеями до родини Грицаїв, що живуть недалеко і мають малих дітей, які товаришують з Іванком і Стефанком. Завтра піду вранці до бюро Марти Трофименко. В суботу їду додому. Трохи я тут може занадто засиділася. Правда, один день була пару годин в бібліотеці Інституту Володимира, один день (пару годин) провела з Любою Пендзей на полуденку в Hart House, в приємному університетському ресторані (Вона дала мені цікаву статтю з газети *Культура і життя*, де Сенченко виправдується і вияснює справи пов'язані з ЦНБ — йому закидають зловживання бібліотечними фондами, продаж раритетів за кордон ітп. — і він вже не є директором

ЦНБ — важливі для мене інформації!)

Телефонувала я вчора до її. Вона з Ніною і Марійкою Лабунькою утрюх провели Свят-Вечір самі в Лос Анджелес. Як не дивно, але і Мирослав і Марко тепер в Україні. Довідалась я, що теж Ікові довелося, мабуть, провести Свят-Вечір на самоті — хіба що скористав із запрошення Віри Лащик. З Вірою я також говорила телефоном. Хочеться вже додому, до мого власного життя — хоч без ентузіазму думаю про поворот до праці в понеділок і про навалу роботи, яка мене чекає. Нагосподарилася я тут трохи: на Стефанкові уродини і гостину з цього приводу пекла м'ясачки і капуснячки, тричі робила пальчики, не кажу вже про свят-вечірні вареники. По Марусю Пасічник Максим з Уляною і дітьми виїздили аж до Бофало, були і на Ніягарі — запрошували і мені, але я тоді не поїхала, бо єдиний час, коли в неприсутності хлопців можна було щось спекти і приготувати був саме тоді. На уродини Стефанко дістав від мене ровер (на двох колесах уже, але ще з причепленими додатковими колісцями для тренінгу).

10 січня 1993, неділя, Філядельфія, вдома.

Прилетіла я вчора до засніженої Філядельфії, що дуже гарно виглядає під лапатим снігом, зокрема в околиці нашої хати. Віра Лащик виїхала по мене на летовище і не тільки привезла мене, але ще й взяла до себе, погостила святочним борщем з ушками і рибою, та ще й при знаменитій музиці та запалених свічках! Одне слово, зробила мені ще одні свята! На порозі хати застала я горня варення і кусок quiche із привітальною запискою від Люди — отже сердечне привітання. А ще й телефонів було кілька: від Блавацької, Вонторської, Фридка Марка... Мала я щастя, що заповіджена напередодні сніговія обернулася тільки в маленький сніжок — я навіть не була свідомою того, що була справжня загроза, що міг бути клопіт з польотом. Багажу назад мала менше. Велику пляшку Grand Marnier, що її купила в Duty Free Shop для Віри, я навіть могла сховати в напівпорожню підручну торбу, що значно справи облегшило. В хаті застала гору пошти — не так листи, як рахунки, банкові повідомлення, газети та реклями. Перегляд цієї маси матеріялу забрав мені пополудне і вечір — і хоч я ще не читала газет і тільки посортувала, що треба викинула, а решту приготувала, щоб сьогодні чи пізніше полагодити — то від тої маси справ аж голова мені розболілася. *HUS* прислали мені відбитки моєї статті-рецензії, що було несподіванкою. Качуровський написав листа з відгуком на книжку OT — він не знав, що Остап мав цілу збірку гумористичних віршів і йому прикро, що не згадав про нього у своїй статті про гумор діаспори у “Сучасності”.

PSFS прислали мені імпертинентного листа, що, мовляв, вони отримали від U.S. Treasury вимогу повернути 3,309 дол — Остапову пенсію Social Security за жовтень, листопад і грудень! “...we have placed restrictions against the account. If we do not hear from you before 1/16/93, we are obliged to forward the funds to the United States Treasury Department.” Якби я так посиділа ще трохи в Торонто, то мій банк і справді міг би виплатити ці 3,309 дол. з мого конта! Тон листа мені дуже не подобався, коли я прочитала його вперше, і навіть думала, що може напишу їм гостре письмо про їхню некомпетентність, та й не тільки їхню. Але тепер прочитала лист ще раз і навіть усміхнулася, бо є в друкованій формі від

U.S. Treasury нотатка про “Paperwork Reduction Act & Privacy Act Statement”. Можна б написати цілий фейлетон про бюрократію. Справа в тому, що я ще в жовтні (фактично при кінці листопада) була в банку з Максимом, змінила імена на конті, зголосила Остапову смерть. Насевич зголосив Остапову смерть до Social Security. Якби всі справно працювали, чек за жовтень і листопад не повинен був бути здепонований на конті, навіть якби прийшов. Я, отримавши місячний statement з банку, і побачивши, що чеки ОТ далі приходять, подзвонила до Social Security і за їхньою інструкцією повернула їм гроші за жовтень і листопад. Потім, побачивши, що прийшов навіть чек за грудень, відіслала і цю суму, та ще й написала листа, щоб стримали ці чеки і не завдавали мені зайвого труду. Але це, як казала Helen Stoll, немов римська імперія, права рука не знає, що робить ліва. Треба буде завтра телефоном вяснити. Також з Прологу прийшла посвідка про заплачені передплати “Сучасності” — з двома помилками. З мене зробили “Марію”, та й обидві передплати мають мою адресу в рубриці “ship to”. Боюсь, що січневе число, замість до Максима, вже певно прийде (обидві копії) до мене. Також треба буде виправити помилку легковажних працівників.

Понеділок, 11 січня 1992, вранці, метро.

Уночі впав сніг — на щастя, не дуже багато. Біло-біло і трохи ховзько. Їду до праці — вперше від 23 грудня. Чекає мене напевно гора роботи, інтерв’ю з кандидатами на працю в довідковому відділі, засідання в справах переносин до нового будинку, в справі купівлі ROM для чужоземної колекції, і так без кінця.

Вчора я попробувала взяти таблетку Motrin, щоб переконатися, чи це мені допоможе на біль у руках (трохи вище ліктя і до низу — немов би жили натягнулися або м’язи — але це заважає, як пробувати щось піднести і я це помітила давно, бо воно дошкуляє мені і на роботі, де доводиться підносити тяжкі томи правничих матеріалів. Трохи допомгло. Але нині вранці, при руханці, відчула біль у ногах (стегна, вище коліна) — так немов би я вчора виконувала якусь важку фізичну працю, або лазила по сходах на Статую Свободи). Чи все це пов’язане з артритом? І чи можна, чи треба це лікувати?

П’ятниця, 15 січня 1993, вранці, метро.

На роботі цього тижня — серія інтерв’ю з кандидатами на працю в Ref. Dept. на місці Nancy Armstrong, що відійшла до Вашингтону, щоб бути ближче до свого коханого. Це значить, що всі ми багато часу мусимо присвятити, а також що бібліотека платить за полуденки в ресторанах, що на них ми чергуємося. Одна з наших кандидатів, що видавалася нам чи не найкращою (Harvard law degree, бібліотекарський диплом, інтерншип в Yale Law Library, добре знання кількох чужих мов і зацікавлення чужоземним правом) була також кандидаткою на позицію foreign law librarian в NYU. І от ми довідалися від Radu Popra, який є головою Search Committee, що вона мала в них заповіджене на 4 січня інтерв’ю і... не з’явилася. Потім прийшов лист, де вона вяснює, що мусить (чи має якусь особливу нагоду) поїхати до Парижа і не зможе 4-ого прийти.

Але лист прийшов запізно і всі там обурені. Молода дівчина навіть може не здогадується, що така легковажна постава не тільки може замкнути двері до посади в NYU, але впливає негативно на її кандидатуру і в нас. Бо характер, поважне трактування праці, reliability — ціниться вище навіть як підставові кваліфікації.

Понеділок, 18 січня 1993, вранці, метро.

Сьогодні — день Мартина Лютера Кінга. В підземці порожньо, паркова площа тільки на половину заповнена. Люди святкують. Пригадую, як колись я підписувала петицію за те, щоб зробити день Кінга — святом. Так, свято є, навіть пошти сьогодні не буде. Але це не стосується до професійних працівників Пенсильванського університету. Наші унійні робітники — урядники, клерки, технічний персонал — матимуть свято, але професори і професійний допоміжний персонал — ні.

Замітне щодо минулого вікенду. Я взялася упорядковувати т.зв. Максимову кімнату, що в ній останнім часом спав Остап. Нагромадив він там усяких паперів — всякі проспекти подорожей тощо. Таку колекцію ми вже маємо в пивниці. Дещо затримала, решту викинула. Деякі речі перенесла або до пивниці, або до його кабінету. Ще не кінець. З цим багато мороки, бо треба переглянути кожний папірчик. А треба ж кімнату довести до такого стану, щоб міг у ній хтось переночувати — це ж наша гостинна кімната. Остапів кабінет не хотіла б я робити кімнатою для ночівлі гостей, хіба для Максима чи родини. Упорядкувати Остапові папери там — займе багато часу і до цього я ще не готова.

Ходила я в суботу на загальні збори 43. відділу СУА. Це вперше за багато літ. Я належу туди вже мабуть із 40 років, але на сходинах за цей час була не більше як три рази, востаннє, мабуть, 20 років тому. Тепер, здавалось мені, випадало піти. З уваги передусім на те, що зробили мені літературний вечір. Збори були пов'язані з цілим прийняттям — борщ, пиріжки, вареники, голубці, кава, пампушки. Все це — дуже смачне і — безкоштовне! Але самі збори мені не подобались: не було ділового підходу ні в кого, самий тільки обмін компліментами, від ведучої зборами починаючи. Це робить погане враження, зокрема тому, що відділ справді має чим похвалитися — діяльність неабияка, про що найкраще говорить звіт скарбнички (річний оборот 4-5 тисяч доларів). Все це завдяки Людї, імпрезовій референтці.

В неділю була в церкві.

19 січня 1993, вранці, метро (вівторок).

Запрошували мене прийти на парафіяльний Щедрий Вечір вчора на Михайлівці. Я відмовилась. Передусім тому, що в будний день я надто втомлена, щоб ще кудись їхати, але також і тому, що маю вже досить різдвяних традицій і різдвяних страв. З одного боку це мені вийшло на ліпше — була така фізично вичерпана, що лягла у ліжко вже о 8-ій — добре виспалася і трохи відпочала. З другого боку втратила я нагоду зустріти Віру Вовк, яка цілком випадково була на цьому вечорі. Вона потім до мене потелефонувала — десь

біля 10-ої. Збудила мене, але я рада була поговорити з нею та й жаль мені, що ми розминулися і в Торонто, і ще тепер у Філядельфії. Вона ночувала в своїй родині — недалеко, в моїй околиці, але вже сьогодні вранці поїхала до Нью Йорку, де буде ще кілька днів. Розповідала, що життя в Бразилії тепер дуже важке — висока злочинність, розбої на кожному кроці. Вона працює в державному університеті. Виявилося, що вона затримала німецьке громадянство, а через те пенсія її не така висока, як бразилійських громадян!

В неділю я не тільки була в церкві, але й пішла там на полуденок, щоб поговорити з Софійкою Геврик і Мирославом Лабунькою. Потім ще завезла Лабуньку до Genuardi і на La Salle, бо в нього не було авта. Його враження з України позитивні. Є тепер в Україні, каже, так як у всьому світі — з одного боку — бідні, з другого — багаті. Доляр тепер вартий 200 купонів — це добре для американців, але біда для місцевого населення, що не має долярів. Марко, каже Мирослав, чується добре, має вдоволення, що робить щось позитивного, радий, що позбувся Кутака, критикує бюрократів, але дуже хвалить деяких людей... Одне слово, у відповідь на моє питання, чи витримає він на своєму пості, М.Л. каже впевнено: Витримає. Напевно! Коли я говорила по телефону з Марійкою в Л.А. вона сказала: Марко витримає, але чи витримає Ія? Вона тепер тяжко працює, пізно повертається додому, ледве фізично витримає.

Середа, 20 січня 1993, вранці, метро.

Сьогодні у Вашингтоні — інавгурація нового президента. Чи зможе Bill Clinton внести конечні зміни — стримати ріст державного дефіциту, встановити нову систему медичного забезпечення? І яке буде його ставлення до незалежної України? Тільки час покаже. Походить він з маленького містечка в штаті Арканза, що називається Норе. І на цьому він робить пропагандивний капітал. Вся Америка — і не тільки Америка — дивиться на Вашингтон з надією, але США — не тоталітарна держава (на щастя), але це також значить, що є речі, що їх навіть президент змінити не може... Варто було б зупинити цей занепад Америки — злочинність, бездомні на вулицях, упадок міст, кризу в публічній освіті — але для цього треба змінити настанову і моральний клімат цілого суспільства.

Буш, напередодні свого відходу, послав військо до Сомалії (щоб уможливити доставку гуманітарної допомоги, що їй перешкаджали доморослі бандити і вождики), а ось пару днів тому наказав збомбардувати військові інсталяції Іраку — як кару за те, що Садам Гуссейн не дотримується резолюцій О. Н. Можливо, що бувають випадки, коли тільки сила може давати успіхи. Але мене завжди турбує застосування військової сили — бо це доказ, що перестає діяти розум і розважливість, що дипломатичні заходи потерпіли поразку. Бідний Клінтон думав, що зможе сконцентрувати всю увагу на внутрішній домашній політиці.

22 січня 1993, п'ятниця вранці, метро.

Закріплюються пляни моєї поїздки до Каліфорнії. Марко переказав Мирославом, що

тиждень від 15 до 21 лютого був би найвигіднішим. Порозумівшись з United Airlines, я довідалася, що виїжджаючи 15-ого, я не мала б права використати свої безкоштовні бонусові Award-cheques, але це можливе, коли поїду 17-ого. Отже я дала знати і Маркові і Лі, вони мій плян одобрили і ось я вчора замовила літак: вилечу в середу 17 лютого, повернуся в середу 24 і коштуватиме мене це всього 3 долляри — якась оплата місцевих податків, яку треба заплатити, користуючись летовищем. А — якби їхала 15-ого — мусіла б купити квиток, найнижча ціна якого, сказали мені, є 341 дол. (Нормальна ставка для бізнесменів, без попереднього двотижневого замовлення, виносить понад 500 дол.) Отже, поїду. Сьогодні зголошу свої вакації.

В суботу мають бути другі сходи Ради Бібліотеки. Вчора до 1-ої години ночі підготовляла на комп'ютері порядок нарад, зразки листовного паперу для секретаря тощо.

Понеділок, 25 січня 1993, вранці, метро.

Суботу пополудні провела на сходинах Ради Бібліотеки, а потім разом з Софійкою Геврик їздила купувати харчі до Genuardi. Бібліотека має багато проблем, а головна з них — це факт, що на керівника бібліотеки УОКЦентр найняв юриста з Югославії, доктора Хромиша, що є людиною дуже інтелігентною і освіченою, але мало ознайомленою з українознавчою літературою (материка і діаспори), зовсім безпорадною в справах організації бібліотек, та ще й не дуже грамотною в літературній українській мові (він розмовляє і пише діалектом). Англійської мови також, розуміється, не знає. Отже при найліпших інтенціях, бібліотека не може працювати так, як це було б можливе, коли б мала фахового бібліотекара у провіді. На цьому пості варто було б мати людину, що могла б виявити ініціативу, організувати з рамени бібліотеки конкурси та імпрези, писати про нові надбання до преси, тобто стимулювати читача. Не кажу вже про те, що очевидно треба подбати про добру селекцію нових книг і журналів та про їх каталогізацію... Фаховий бібліотекар повинен би мати повну автономію і Рада Бібліотеки могла б займатися тільки загальним наглядом і збіркою грошей на бібліотеку. В сучасній ситуації РБ мусить більше ангажуватися в справи, що їх повинен би і міг би робити бібліотекар. (От, напр. ми вибрали журнали з України, що їх треба негайно передплатити, а я погодилася написати листа до редакцій українських газет в Америці й Канаді, щоб заохотити їх до присилки рекламних безкоштовних екземплярів, бо покищо фонди (гроші) такі малі, що їх не вистачило б на самі навіть вибірккові передплати!)

В неділю плянували іти втрєох з Вірою і Софійкою в кіно на фільм до Ritz. Я тим разом справді мала охоту, але Віра в останній мінуті відмовила, бо до неї приїхала дочка з чоловіком.

Вівторок, 26 січня 1993, вранці, метро.

Пошта вчора принесла мені замовлену книжку, нове видання УВАН, що на нього я довго вже чекала. Листи з американських архівів Драгоманова, Коцюбинського, Лепкого, Маланюка, Липи, Теліги... товстезний том, що має трудний для запам'ятання (і поганий

для комерційних цілей) заголовок: *Матеріали до історії літератури і громадської думки: листування з американських архівів, 1857–1933*. Але книга ця — феноменальна. Я так вчора зачиталася, що відклала всі інші справи набік, навіть ділові, що їм варто було присвятити трохи уваги. Читала, очевидно, вибірково, передусім листування Маланюка, Липи, Теліги і їх кола з Наталею Лівницькою-Холодною. Крім документального листування, книга має наукові примітки — чомусь англійською мовою (що утруднить, нажаль, користування нею в Україні). Ці примітки зроблені так обширно і з такою педантичною скрупулезністю, що вони фактично становлять більшість надрукованих сторінок. До листування з Холодною примітки робила Марта Скорупська. Може навіть перестаралася у своїй ретельності. Кожна найменша подробиця удокументована, провірена, пояснена. Книгу цю я ще і ще читатиму — вчора найбільше мені сподобались листи Олени Теліги — бо вони дуже щирі, безпосередні, жіночі, навіть фривольні, і дають образ зовсім іншої жінки, ніж створений довкола Олени Теліги німб замученої героїні. — Ах, як дуже бракує мені Остапа! Ні з ким поділитися враженнями від цієї книги. З ОТ ми мали б нескінченні розмови і коментарі про це цікаве листування і що воно виявляє про особистості цього празького-варшавського кола. Шкода теж, що нема вже і Лялі — вона дитиною ходила серед цих людей і дихала цією атмосферою — їй ця книжка була б дуже цікава.

28 січня 1993, четвер вранці, метро.

Кількакратно запрошувала Мирослава Лабуньку на обід (він тепер сам, бо Марійка в Каліфорнії, з Ніною). Нарешті погодився прийти — отже матиму сьогодні гостя на обіді. Це значить, що і обід буде ліпший, як звичайно. Бо я сама харчуюся абияк — не то що не доїдаю, навпаки, навіть прибула пару фунтів на вазі, з чого я не дуже задоволена. Але тоді, коли за Остапового життя, я готувала страву без солі, і по можності уникаючи надміру товщів, яєць тощо — то тепер я вже пару разів робила собі яєшню (і то на беконі!), їм менше риби, двічі робила собі стейк тощо. Але коли станувши вчора на вагу, побачила цифру 144, злякалася. Це 4 фунти більше як звичайно, а моя ідеальна вага, думаю, повинна не бути вища від 135. Отже треба буде вистерігатися всяких додатків (напр. шоколади), що їм я почала собі дозволяти. Та й може менше їсти в час обіду. (На полуденки я їм звичайно тільки йогурт і яблуко, хіба що є службовий ланч, тоді їм багато і вже не їм увечорі нормального обіду).

Пішла вчора вполудне до банку і замкнула conto Money Market в Philadelphia Savings, закупивши за цю суму (10,000) державних бондів (5,000 на Марка, 5,000 на Максима). Справа в тому, що Mellon Bank перебрав повністю Phila. Savings Fund Society, а ми мали conta в обох банках. Разом ці conta перевищують суму сто тисяч доларів — а це може значити, що надвишка не є як слід забезпечена. Мене щоправда запевняють, що жодної небезпеки немає, бо conta записані то на Марка, то на Максима, але “береженого і Бог береже”.

На праці бюрко завалене паперами — трудно щось знайти, а часу нема упорядкувати, систематизувати. Підготовка до перенесення бібліотеки хвилює і вимагає винахідливості і

кропіткої праці, бо ж колекцію треба поділити. E-mail тепер приносить так багато пошти, що не встигаю переглянути і це заважає, забирає час. Вчора написала листа до America Ukraine Business Council, щоб прислали мені окремий рецензійний примірник *Handbook of trade & business of Ukraine*. Хотіла б написати рецензію — це досить добре і потрібне видання. Я їм післала також свою бібліографію in progress: *Ukraine: Legal Materials in English* — вже є 9 сторінок. Може схочуть додати таку бібліографію в наступному виданні Handbook-a.

П'ятниця вранці, 29 січня 1993, метро.

Значна частина розмови з Мирославом при обіді стосувалася можливості, що він стане амбасадором України у Ватикані. Павличко, голова парламентарної комісії, Плющ, голова парламенту та й сам президент Кравчук підтримують його кандидатуру, але міністр закордонних справ Зленко є проти М. Л. А це, очевидно, мав би бути його шеф, отже від нього багато залежить. Цікаво, що може рік тому, я жартом сказала, що Лабунька повинен бути амбасадором у Ватикані — бо думаю, що кваліфікації для цього має він першорядні — колишній семінарист і кандидат на священника, випускник католицького університету в Лювен, громадський і церковний діяч, професор католицького університету з докторатом з Колюмбії, людина із добрим знанням мов англійської, німецької, французької, польської (папа — поляк!), дорадник митрополитів і кардинала, людина, що вміє найкраще працювати поза кулісами — ліпшого кандидата на пост до Ватикану я не бачу. Правда. М. Л. любить багато говорити і може мати проблему підпорядкуватися міністерству, що певно журить Зленка. Та ще й прецеденс — амбасадор з діаспори! Кандидатів на дипломатичні пости напевно можна б знайти більше серед амбітних емігрантів. Але до Ватикану цей наш майже езуїт надається найбільше. Але Зленко є проти і Марійка Лабунька теж.

Неділя, 1 лютого 1993. 1-а година ночі.

З п'ятниці на суботу та з суботи на неділю можу дозволити собі сидіти до пізна. Якби то на творчій роботі! А то — вчора над справами Ради Бібліотеки, а сьогодні над упорядкуванням банкових документів, звітів тощо. Купила навіть спеціальну течку, щоб упорядкувати фінансові, ділові документи, бо боюся, що в масі паперів можуть загубитися важливі і потрібні речі. Остап був педант, але він не мав практичного змислу. Затримував усе і важливе і тривіальне — кожна річ окремо, в папках, де архівні матеріали помішані з біжучими і через те, коли потрібно знайти важливий документ — це дуже важко, а то й неможливо. Ось навіть тепер не знаю, де є Homeowners's insurance policy? Порядкуючи ці документи, я побачила, що моє обезпечення на життя має як спадкоємця Остапа — треба це буде змінити. Також треба змінити Title на хату, а разом з тим і цю ж саму Homeowner's insurance. Все це займе ще багато часу, поки буде упорядковане. А що доперва казати про літературні Остапові папери! Вони в такому ж неладі, як і ці ділові документи!

1 лютого 1993, понеділок вранці, метро.

Сіла на локальний поїзд замість експресу і через те, очевидно, спізнюся. Але на станції так холодно, вітер морозний проймає до кості, на експрес треба було чекати і я вибрала тепло повільнішого поїзду.

Вчора — вперше від Остапової смерті — була в кіно. Разом з Вірою, Софійкою і Титом. Товариство, як і минулими роками, тільки вже без Остапа. І це було прикро. Але фільм приємний: *Enchanted April*. Чотири англійські жінки на вакаціях в Італії. Одна з них — старша і дуже добра акторка (Joan Plowright) своєю зовнішністю дуже нагадує мою бабцю (очевидно — Бабцю Чайковську) і то не тільки зовнішністю, але й характером персонажа. Вона в цьому фільмі в центрі уваги і грає, мабуть, найкраще з усіх. Обставлена фотографіями славних своїх приятелів, каже: це мої найкращі друзі, але всі вони — мертві. *Sounds familiar?* Ще одне: до кола приятелів старої належав і George Meredith. Молода жінка, що організує вакації в Італії як втечу від понурої англійської погоди і такої ж понурої подружньої дійсності, організує на основі оголошення в газеті, з чотирьох чужих і незнайомих собі жінок, питається: А Кітса ви теж знали? Стара на це з сарказмом: ні, не знала, ні Кітса, ні Шекспіра, ні Чосера! Ця хронологія нагадала мені Віру. Після кіна вступили до мене на перекуску і вино. Ми говорили про Остапа і про нову книгу УВАН, про любовні самохарактеристики Олени Теліги. А Віра на те: а Марко Вовчок? Асоціація в неї тільки до романів обох жінок, але в часі воно в неї зливається в одне.

Вранці в неділю була в церкві, а потім, пообідавши, їздила до Ванамейкера купити собі чорні штани.

Телефонувала Ія. Тяжко працює на фільмі. Марійка має в цю п'ятницю приїхати, бо вже буде Марко. А я поволі збираюся в дорогу до них. Ще хочу дитині купити дещо з одягу.

2 лютого 1993, вівторок вранці, метро.

Прийшли вчора листи від Марійки Канської і від Лева Гольденберга. Гольденберг отримав мою ULE65A, хоче написати рецензію і питається, куди її послати? Нарікає, що ніде в околиці Мілвокі немає жодних українознавчих центрів чи колекцій українки. А також робить якісь незрозумілі натяки на неприємності, що його зустріли на конференції в Урбані. Може були якісь прояви дискримінації? антисемітизму? а може він просто не привик до гострого обміну думок, до критичної думки? Може колись у розмові це з'ясується. Він нічого не знає про Остапову смерть. Просить прислати йому якісь українські газети. Зібрала я кілька чисел *Свободи* та *Українських вістей* і нині вишлю. Написала йому короткого листа. Радила рецензію послати до *Сучасності*, бо бачу, що він там часом друкується (а може і гонорар йому платять?). Зрештою має вибір: *СіЧ*, *Всесвіт*, навіть *Свобода*.

Марійка ще в Ченстохові, під кінець березня поїде до Познаня. Хочу послати їй пачку Остапових речей, але мушу наперед довідатися, чи вона це хоче та й на яку адресу пачку посилати?

Понеділок, 8 лютого 1993, метро, вранці.

Кінець тижня пройшов на “wachen, lesen lange Briefe schreiben”... Написала 13 різних листів: до Марійки Канської, Федорова, Одежинської, Сахаруків, Винярської, до Білоножко в Києві (дочки Гупала, знайшла і нині пошлю їй *Тріумф прокурора* Дальського) і до Глухівської, незнайомої старої вчительки з галицького села, що хотіла б, щоб я допомогла їй купити хатину — “невеличку, але власну”, до Уляни Дячук в справі книжки Керницького. Не було як у Рільке в дальших рядках: “in den Aalen hin und her unruhig weandern in dem Blättertreibe” [sic, неправильна цитата з пам’яті, має бути: wenn die Blätter treiben”]. Надворі в суботу випав сніг і про виїзди з дому не могло бути й мови. На прохід пробувала в неділю піти, але мороз і ховзько. Отже взялася до занедбаного листування.

Прислав зі Львова Федорів число журналу *Літопис Червоної Калини*, де є Остапова стаття про Гординського. В листі Федорів складає спізнені кондоленції, підкреслює, що мало знав Остапа, пише про відновлене видавництво Червоної Калини і пропонує видати в цьому видавництві Остапові спомини. Федорів, в час візиту в нас, зробив і на мене, і на Остапа, і на деяких інших людей не надто позитивне враження, надмірно була наголошена його охота збирати гроші. Я дала йому ще перед тим сто долярів “на папір для Дзвону”, але думаю, що гроші ці пішли, мабуть, у його приватну кишеню. Також і тепер, думаю, основним мотивом для нього — гроші. Я написала йому листа, де висловила щиро своє невдоволення з факту, що у Львові не знайшлося літератора, який подбав би про посмертну згадку про Остапа у львівській пресі. Я підкреслила, що некролог в *Лім. Україні* підписали також і такі письменники, які Остапа взагалі не знали — вони, очевидно, зрозуміли, що це, як-не-як- помер голова письменницької організації і його належить згадати в літературному часописі. Цього, нажаль, не зрозуміли колеги у рідному місті — і це мені тимбільше прикро, що бачила посмертні згадки в газеті *За вільну Україну* і про Козака, і про Мегика.

Вчора ввечері дзвонив Марко — вже з Вашингтону. Був дуже втомлений з дороги і я довго з ним не говорила. Чи дуже важко жити тепер в Україні? питаю. Важко, каже, але не мені. А тарганів з помешкання вдалося тобі позбутися? — не зовсім, але із тарганами можна жити! Ці відповіді лаконічні, але дуже цікаві, багатомовні. Добре, що зможу побути з ним пару днів у Лос Анджелес — довідаюся більше.

Вівторок, 9 лютого 1993, метро.

Сьогодні йду на запрошений полуденок — разом з Марилею. Запросили нас наші клієнти — три жінки, що користуються нашою колекцією і нашими послугами. Вони працюють над якимсь проектом права докільля європейської спільноти, що його хочуть, здається, видавати на диску CDROM. З вдячності до бібліотеки хочуть навіть подарувати нам свій продукт, як він буде готовий. (Такі CDROM-s коштують поважні гроші, кількасот долярів, як не більше, але вони вимагають періодичного оновлення. Отже даруючи бібліотеці перший диск можна здобути собі передплатника, так що це може бути навіть у їхньому

інтересі). Ну, побачимо. Я трохи вагалася, чи прийняти це запрошення на полуденок — але потім передумала, це було б з мого боку навіть нечемно. Люди хочуть нам подякувати, а я маю якісь дурні скрупули і пересуди. Адже це ніяк не можна б характеризувати, як спробу хабарництва чи впливу. Послугу ми вже їм зробили, вони просто забажали зриванжуватися, хоч, очевидно, цього робити не мусіли. При тій нагоді довідаємось щось більше про їх research і про проєкт Environmental law.

Моє вичікування на те, що університет почне заохочувати працівників до early retirement навряд чи виправдане. Liz колись сказала мені: “do not volunteer to retire until you hear of a package deal”. Але що буде, як не буде такого “Package deal” взагалі? Ось були вісті, що асамблея в Гарісбургу мабуть поверне приватним школам ті субсидії, які мала відтяти. Тоді і PENN певно стримає всі свої “contingency plans”. І що? Чи я маю чекати аж до 65-ти років? А скільки ще мені призначено життя і здоров’я? Що буде з моїми проєктами? — Ні, мені таки треба рішитися, не чекаючи на якусь особливу заохоту. Я мушу дбати про свій власний інтерес, а може в інтересі університету й бібліотеки затримати мене якнайдовше? Повернувшись з Каліфорнії, піду на розмову до Benefits Office.

Середа, 10 лютого 1993, вранці, метро.

Вчора ввечері подзвонив з Мілвокі Гольденберг. Отримав мого листа і довідався про Остапову смерть. Не знав про те, що в *Сучасності* надрукована його стаття. Зроблю сьогодні копію і пошлю йому.

Прийшло вчора 5-те число “Літературної України”. Є в ньому, між іншим, повідомлення про те, що премію імені Павла Тичини отримали Валентин Мороз і Богдан Рубчак. На щастя, це не той Валентин Мороз, якого ми знаємо і який тепер створює в Галичині політичний фермент і веде партію націоналістів-морозівців... Нагороджений Валентин Мороз є автором багатьох книжок поезій і мабуть Богданові за таке товариство не буде соромно. Я вирішила потелефонувати до Рубчака, погратулювати. Щиро тішуся, що саме йому присудили нагороду — він на неї найбільше серед емігрантських поетів його покоління заслуговує. Богдан був трохи заскочений моїм телефоном, бо досі не написав мені кондоленцій після Остапової смерті і було йому неприємно. Мар’яна, мовляв, часто його питається: а ти вже написав до Марти? Ну, я це розумію і не маю претенсій — навіть забула про те, що серед повіні листів не було кондоленцій від Богдана і Мар’яни. Не сумніваюся в їхній прихильності — ніколи не забуду мовчазного потиску руки в Урбані, коли я везла Остапа амбулянсом до лікарні. Про премію знав, але газети ще не бачив. Сказав мені, що не знає, чи буде цього року в Урбані, бо вибирається в Україну і на МАУ і на якусь конференцію про модернізм. Ця остання вістка була для мене новиною. Чи знає про це Максим? Я подзвонила до нього — виявляється, не знає. Ні він, ні Струк. Дивно, адже вони вже тричі виступали з доповідями про модернізм, збираються видавати окрему книжку статей — і раптом їх не просять на конференцію з цієї теми в Україні? Дивно. Думаю, що в цьому нема злонамірення, тільки звичайна непоінформованість.

Понеділок, 15 лютого 1993, вранці, метро.

Три дні не була в роботі — тобто взяла собі хворобоий день в п'ятницю — і чуюся трохи відпруженою і відпочатою. Минулого тижня я взагалі “played hooky”. Почувши прогнози метеорологів, я вирішила, що мабуть не зможу знову в час вікенду закупити харчів, бо заповідали ожеледь і сніг. А я вже минулого тижня через сніг за харчами не їздила і жила на запасах. У вівторок і середу погода була сонячна, попередній сніг стопився і я подумала, що мені треба поїхати до крамниці поки вулиці чисті і то не ввечорі, а при денному світлі. І я заповіла собі на роботі “medical appointment”, вийшла з праці дві години раніше, перейшлася (пішки!) до Ванамейкера і купила Ніні пару дрібничок, приїхала за дня додому і ще встигла поїхати автом і закупити харчів. Прогнози погоди виявились пророчими. Ще в четвер було відносно гарно. Я була на роботі, мала тажкий і повний стресу день (Мариля лишилася в цей день вдома, також ніби-хвора), прийшла додому втомлена і з болем між лопатками. А тут вночі почався сніжок, на ранок була вже ожеледь-sleet і я подумала, що не маю сили боротись з цією негодою (Та ще й небезпека впасти на льоду і зломити собі ногу — якраз напередодні мого виїзду до Каліфорнії!) Отже в п'ятницю я була вдома. В суботу також нікуди не виходила — холодно і ховзько. В неділю поїхала з Лабунькою на виступ Брюховецького — сама була б не відважилася брати авто. Маю ще й такий клопіт: авто було накрито накривалом. Сніг його покрив, потім примерзло, але ще перед тим вітер зірвав його з половини авта (був би зірвав зовсім, але накривало прикріплене внизу посередині спеціальним дротом і замкнене на колодку). Це помагає проти злодіїв, але не проти вітру. Зрештою може і проти вітру, бо не полетіло бог зна куди. Але тепер маю з тим клопіт. Вдалось мені скинути накривало з авта, але ніяк не можу через лід і сніг сховати його до гаражу. Покищо прикріпила до дерева, щоб хтось не вкрав, може заки поїду, вдасться його сховати. (Нині вранці пробувала — та де! ожеледь така, що кроку в цьому напрямі не можна зробити!

Вівторок вранці, метро, 16 лютого 1993.

Сьогодні знову сніг: мокрий, лапятий, прекрасний. Моя вулиця — простора, малозаселена, із старими деревами й кущами виглядає як зачарована казка. І що з того, що сусіди мої — чорні? Околиця, де я живу, дає мені часто багато естетичної насолоди, передусім навесну, коли все довкола цвіте — дерева, куші, квіти, і осінню, коли різнобарвна палітра кольорів часом може навіть нагадувати New Hampshire... Взимку, коли дерева голі, ця краса менше помітна — хоч також має свій чар. Але коли впаде оттакий то лапятий сніг, то хоч бери й фотографуй! Іти до метро треба було поволі, але не є аж занадто ховзько, бо відносно тепло, сніг має пополудні перемінитися в дощ. Це дуже до речі, бо завтра вранці Мирослав везе мене на аеродром, отже маю надію, що ні сніг, ні мороз не скомплікують справ мого виїзду до Лос Анджелес. Вже вчора спакувалася. знайшла і везу з собою книжку українських казок, що на ній дедикація з 1956 року — дарунок трилітньому Маркові від Бабці Лінки!

17 лютого 1993, середа, в літаку, в дорозі до Лос Анджелес.

Виїхали з одногодинним спізненням. Виявляється, що залога літака мусить мати певну кількість годин відпочинку між польотами. Отже тому, що вчора вони прибули до

Філядельфії спізнено, мусіли пізніше виїхати. Це для мене новина. Я думала, що залогу міняють, що не ті самі люди літають день-у-день. Може це наслідок скорочування персоналу?

Взяла з собою в дорогу до підручної торби *USA Today* і *Financial Times*, де є — вперше в історії — ціла окрема секція про Україну. В *USA Today* статті (ще й з ілюстраціями) мають трохи рекламний характер, у *Fin. Times* вони серйозніші, включають інтерв'ю з Пинзеником, статті про реформу сільського господарства, про одну з успішних чужих інвестицій — фабрику тампонів біля Києва, про приватних підприємців, що роблять гроші на продукції ковбас. В обох газетах дуже цікаві оголошення — реклами банків, інвеститорів, фінансистів, що мають свої станиці в Україні, etc. І хто б то подумав? Я сиділа, читаючи *Financial Times*, і плакала від зворушення, так наче б це була якась сентиментальна романтична історія... Де-не-де в оголошеннях назви, а також часом пару рядків рекламного тексту — українською мовою. І це також зворушує... Як довго ми чекали на те, щоб Україна і її мова здобули в світі належну їм гідність... Ах, це здобувається не тільки красним письменством і високою культурою. Ділова мова — мова бізнесу і примана заробити в Україні великі гроші — починає цікавити західний капіталістичний світ. Як здобудемо цим шляхом респект — то і в інших ділянках перестануть нас легковажити й ігнорувати.

Четвер, 18 лютого 1993. Лос Анджелес, у Ніни.

Вперше в Каліфорнії бачу дощ. І то зливний такий, немов хмара зірвалася. Вулицею *Wagen* згори вниз по обох боках пливають, немов рвучкі гірські потоки, — і то вже безперестанку пару годин. Не знаю, що діється там унизу. Чи канали здібні відвести всю цю воду, чи стоять великі непрохідні калюжі? Цього дощу упало в Каліфорнії цієї зими дуже багато — і це помітно. Вчора, коли їхали з летовища, бачили, що в каніонах і на пагорбах більше як звичайно свіжої зелені і свіжих квітів. Вчора було хмарно, частинно сонячно, сьогодні — слота.

Марко виїхав по мене з Ніною. Вона в авті трохи заснула і він, щоб дати змогу їй виспатися, поїздив ще по місту гарними алеями понад пляж, що їх я пам'ятаю з моїх попередніх приїздів до Санта Моніка. Трохи розповідав про свою працю в Києві. На питання, як сприйняв він Америку після трьох місяців побуту в Україні, сказав, що йому багато дечого не подобається. Також щодо психіки американців висловився критично, що мовляв, американці, хоч як і деклярують свій ідеалізм, насправді роблять все тільки у власному інтересі. Критикував амбасадора Попадюка: запросив Попадюк на приватну до себе гостину вибраних осіб з-посеред депутатів парламенту, але при вході наказав кожного з них докладно обшукати і люди образилися. Марко каже, що в Україні є неабияка загроза і з заходу, від надмірних націоналістів, що називають себе демократами, і від комуністів на сході. Думає, що прихід диктатури зовсім можливий. В його власній роботі зустрічається часом з натиском т. зв. демократів, які перестерігають перед комуністами і навіть бачать їх там, де їх насправді немає. Марко має водія з автомашиною, якому платить 400 дол. в місяць (за роботу, авто й бензину). Він також допомагає йому в

побутових справах. Найкраще, каже він, працюють жінки. На них можна полягати. А дискримінація жінок мужчинами дуже на кожному кроці помітна. Спонзорами Free Trade Union Institute є National Endowment for Democracy і частинно також American Institute for Democracy.

Ія працювала до пізна і я її вчора взагалі не бачила, тільки вночі, як ішла до лазнички, я перекинулась з нею кількома словами. З дитиною цілий день є молода мекіканська жінка Силвія — але не сама. Вона тількищо народила дитину, отже приходить опікуватись Ніною разом із своєю новонародженою донечкою. Вчора тут навіть був також її синок — школяр, учень 6-ої класи, Цезар та й чоловік Силвії, що займається їхнім городом. (Маленький клаптик їхнього городу втішається аж надмірною його увагою! — такий “городник” придався б і мені, бодай пару разів до року!) Малий Цезар у цій родині — єдина особа, яка володіє англійською мовою, отже вчора він служив нам за перекладача і посередника. Силвія дуже тепло відноситься до Ніни, а в антрактах трохи прибирає хату. Але вона надто маломовна (може в моїй присутності) — і говорить по еспанському скороговіркою. Добре було б, думаю, якби це була інтелігентна жінка, яка свідомо робила б намагання вчити дитину еспанської мови, а так то це відбувається аж надто випадково. Залишає воно слід також на українській мові: Ніна знає багато слів, навіть пісеньок і казок, але говорить по українському ще трохи невиразно. Дитина дуже кохана і приємна, вчора ми з нею і казки читали, і казки видумували, і бавилися м’ячем, і маршували довкола стола до музики... З нею дуже приємно, але цього не можу сказати про її тата. Марко ніколи не відзначався особливою уважливістю та гостинністю. Пригадую, це було навіть тоді, коли він був студентом у Нью Йорку, коли ми з Остапом, а часом я сама, ночували в його апартаменті в час приїзду до Нью Йорку. Завжди якось відчували, що він нам не радий, що приїхали ми не в час. І через те ми ці свої приїзди обмежували до мінімум (хоч за помешкання, очевидно, платили самі). Також і тут, тепер. Дуже він якийсь перечулений і вражливий, і кожне моє питання сприймає зразу дефензивно, як критику. Коли я запитавшись Ніну, чи вона мила ручки перед обідом, а вона не захотіла, а я сказала, що треба помити ручки — збештав мене, мовляв, як дитина не хоче, то й не треба. Те саме повторилося тоді, як я хотіла змінити дитині пеленку. Не хоче, не треба. А ще сказав: а ти яку воду брала до чайника на чай? Мовляв, вільно брати тільки воду фільтровану, через фільтр прикріплений до крану. Коли я зауважила, що дитина мало їсть, знову накинувся на мене, що я “критикую, замість прийняти дійсність таку як є”. А ще така дрібниця: я привезла зі собою printout кількох сторін ULE80, бо подумала, що зможу, як не буде що робити, попрацювати над анотаціями з *Encyclopedia of Ukraine*. Два томи цієї енциклопедії в них є, бо ми їм колись купили цілий комплект, отже я знала, що зможу це тут зробити. Виявляється, що в першому томі Ія зробила собі зільник — в плястику запресовані рослини. Я запропонувала, чи не можна було б перенести цього до іншої якоїсь книжки, тай висловила опінію, що може ліпше не тримати цього в енциклопедії... Знову висипався на мене. Мовляв, не рухай. Ну, я вчора запиталася про це Ію і сьогодні перенесла зільник в першому томі EU до другого тому. Маю надію, що це якось сприйметься без надмірної реакції. Але чуюся тут трохи стероризована примхами свого сина і маю почуття, що я не є надто бажаним гостем. Якби так жила Ляля, я пішла б на пару днів до неї, а так то використаю якнайбільше змогу побути з Ніною (це також трохи

проблематичне, бо Ія хоче, щоб вона наново привикала до Силвії після кількатижневої її відсутності). І добре, що я взяла собі тільки один тиждень вакацій. Не швидко, мабуть, приїду сюди знову, хіба на спеціальне запрошення.

23 лютого 1993, вівторок, Лос Анджелес.

Я вже спакована і завтра вранці відлітаю до Філядельфії. Тепер мій багаж значно легший: приїхала з валізкою повною дарунків і торбою, що в ній були передані Лабуньками словники для Марка та ще інші дрібніші речі. А крім того я привезла одну повну пачку Остапових книжок (20 штук). Тепер їду з легкою валізкою і з ручною торбою, що в ній мало що є (може покладу туди плащ-дошовик). Остапові книжки, маю надію, що Марко повезе на Україну — як не всі зразу, то частинами. Один примірник уже подарували Яримовичам, бо були в них у гостині в суботу. Це була складана гостина. Я зробила телячий гуляш на 10 осіб, Ія — велику миску салату, Ромко Коропецький, який також їхав з нами до Яримовичів, приніс куплене солодке. А вже Ляна додала до цього зварений риж і якусь рідку страву із шримпсів. Крім нас з Ромком, були ще там Марійка Григоренко, Ольга Яримович та син їхній Коля з своєю дівчиною-американкою. Подивугідна стара Яримовичева. Їй вже 88 років — але пам'ять має ще знамениту, часто їде на літо до Кергонксону, а два роки тому, саме в час проголошення незалежності, була з Колею в Україні. Живе вона і далі в своїм окремім помешканні і добре ще собі дає раду та й має коло американських приятелів. Хата Яримовичів, що її я бачу вже, мабуть, четвертий чи п'ятий раз, — вибаглива, панська, простора, з дорогими перськими килимами та добрими картинами (Хмелюка, Грищенка, Кричевського, Гніздовського). Це справді хата на показ — *conspicuous consumption*, сказав би Veblen.

Середа, 24 лютого, на летовищі, 7 год. вранці.

В хаті Яримовичів була я, мабуть, востаннє. Не лиш тому, що сама навряд чи приїду сюди так швидко знову, але й тому, що й самі Яримовичі можуть звідсіль випроводитися. Міськові незабаром сповниться 60 років життя. Фірма Rockwell, де він є віце-президентом, дуже потерпіла та й далі ще терпітиме скорочення воєнної індустрії і державних замовлень. І він уже думає над тим, чи не піти йому на *early retirement*, продати цю коштовну хату тут і перенестися на Флориду, де живе їхня заміжна дочка Таня. При столі в Яримовичів вив'язалась гаряча дискусія, зокрема ж між молодим Ромком Коропецьким-лібералом і Міськом, консерватистом, республіканцем. Коли я сказала Міськові, що не голосувала на Буша, бо не могла забути йому образливої для українців промови в Києві, сказав: так, це була помилка, але він на помилці навчився і потім її виправив. А що зробить для України Клінтон? Чоловік, який писав київську промову, Wisner, є тепер одним з високих дорадників Клінтона. Ну, я не збиралася входити в полеміку. Час покаже. Але з Ромком суперечка була затяжна, продовжувалася вона і поза столом, віч-на-віч — я про решту цієї дискусії чула вже тільки від Марка та Ії. Вразило мене не так те, що при столі панувала здебільшого англійська мова (зваживши на те, що була чужа гостя — неукраїнка, це навіть можна було частинно оправдати) — але також факт, що мої діти — тобто Марко, а також Ія, пересипали свою мову всякими *pissed-off*,

tough shit, fucking shit — що робить прикре враження у випадку дорослих людей в культурному товаристві. Якби Маркові було 20 років, це можна б записати на вияв молодечого бунту, але чоловічині 40 років? Простацтва ці, крім всього іншого, показують на брак виробленого словника і раціональної, не емоційної, аргументації. Взагалі маю враження якоїсь недозрілості, навіть дїтвацтва і емоційних реакцій — навіть у справах, що стосуються Києва, України, і його роботи там. Багато емоційних опіній — мало об'єктивної обсервації. Щось так як у нашій українській пресі — і в діяспорі, і на батьківщині. Замість фактів — коментарі, опінії.

На філядельфійський час уже третя пополудні (я годинника не міняла, щоб не мати зайвого труду). Швидко, мабуть, будемо у Філядельфії. Має виїхати по мене Віра. Але навіть якби не виїхала, в мене тепер легший багаж — якщо буде потрібно, можу заїхати додому і сама поїздом. Яюсь дам собі раду — головне, маю на собі костюм і дощовик, а не — як тоді до Торонто — футро. (Зарікаюся їздити кудинебудь більше у футрі! Мушу на зиму купити собі порядний, теплий, але легкий плащ!)

Дитина, думаю, на моєму побуті скористала. Вона може і вмє досить добре говорити по українському. Але це треба вправляти. А Марко та Ія часто в її присутності говорять із собою по англійському. Та ще й коли я звернула їй увагу, мовляв, треба казати “Ніна прийшла”, а не “Ніна прийшов”, Марко на мене накинуся: не треба, вона знає. Ну, на щастя, я мала змогу досить багато бути з дитиною сама, або сама і з Силвією, мехіканською її нянькою. І під кінець мого побуту Ніна вже не тільки “знала”, але й говорила, що “тато їхав, дїдо їхав, Матійко їхав, заяць їхав, а Ніна їхала, мама їхала, баба їхала, киця їхала.” Все це у формі забави. Уява в дитини працює першорядно: ми з нею не тільки читали казочку про пана Коцького (знаменитий віршований переспів Ігоря Качуровського з прекрасними ілюстраціями Крюкова, нове видання київської “Веселки” 1992 року, наклад 100,000), але й переповїдали її собі взаїмно, та й робили інсценізації з наявними в хаті випханими звірятками. А крім того ми будували поїзд, видумували казку про те, як Іванко і Стефанко посилають Ніні до Лос Анджелес поїздом снігового дїда, а що перший стопився, то другого посилають в охолоджуваному вагоні і Ніна його, отримавши, запаковує в холодильник. (Це їй так подобалося, що я мусїла те саме розповїдати ще і ще). Жаль мені дитини. Вона в такому віці, коли саме розвивається інтелект і мова відкриває нові світи. А день її здебільша обмежений до кількох слів еспанською мовою — їсти, пити, пісяти. Силвія має для дитини багато серця, але вона не може давати їй свїдомой спроби поширювання інтелектуальних горизонтів. А mind is a terrible thing to waste. Маю надїю, що Ія за пару тижнів закінчить працю і почне знову займатися дитиною. А може скоро поїдуть разом до Марка на Україну — тоді і окруження буде україномовне.

Четвер, 25 лютого 1993, вранці, метро.

Мороз такий, що й у рукавицях зашпори в пальцях. І має завтра впасти великий сніг. Сніг, очевидно, падав і в час моєї відсутності. Довкола — стопився, але біля моєї хати — ожеледь, і то грубим льодом. Вчора посипала сіллю, але до ранку ще не стопилось.

З Вірою ми вчора розминулися. Я чекала на неї 45 min. там, де ми домовились. Тимчасом вона завезла авто на паркування (чому наше домовлення мало на меті запобігти), а потім — замість до baggage claim, пішла нагору до arrival gate. Вміжчасі я, почекавши на морозі 45 min. і побачивши, що година пізня і може почати темніти, вирішила, що Віра мабуть забула, або що сталося щось непередбачене, і пішла з своїм багажем на поїзд. Доїхала до Fern Rock, а звідти пішки додому. Дуже мені придалися мої додаткові колісця. Якби не було так зимно, було б легше. Але дала собі раду і сама себе разом з багажем доставила до хати за 5.25, здобувши при тому, як сказав би Остап, “ще один життєвий досвід”.

Ніхто, нажаль, в хаті мене не чекав. Думала я зі смутком, як то пару років тому, коли я була в Лос Анджелес, на Марковій телефонній машині залишився запис Остапового голосу: “А що сталося із старою Тарнавською?” Нема вже того, кого справді це турбувало і цікавило. Але не є аж так зле. На порозі стояла торба, а в ній — від Люди — на обід для мене налисники! А десь за пів години приїхала Віра — та й ми з нею пообідали тими налисниками при вині (ще одну пляшку дала я їй додому, бо не хотіла взяти від мене звороту грошей за паркування авта). До пізна читала пошту, розпаковувалася, підливала квіти. Добре бути знову у власній вигідній хаті, слухати добру музику. (Марко в Л.А. робив якісь копії rock and roll для своїх друзів у Києві, отже на клясичну музику не було змоги).

П’ятниця, 26 лютого 1993, вранці, метро.

Знову падає сніг. Ховзько і автам і пішоходам. Мені, правда, тільки до- і від- підземки, але і це неабияка трудність. Зима наздігнала нас у лютому — грудень і січень були дуже помірковані. Але це вже не довго. Завтра в мене сходи́ни Ради Бібліотеки в Центрі. Не знаю, як туди дістануся (ані не думаю їхати автом сама!) Може попрошу Софійку Геврик, щоб по мене вступила.

Прийшов учора на пів години Мирослав. Приніс папери Іка, який просить, щоб йому написати рекомендацію до бібліотекарської школи. Потім уже пізно ввечері дзвонив із Гарварду і сам Іко. Телефонували також Максим, Віра і Христя Кушнір. Через те, що був Лабунька, я довго з ними не говорила. Христя їде на вакації до Сауспун. Максим, Уляна і діти розповідали мені про акули, що їх вони бачили вчора в музею. При кінці розмови Максим пробував довідатися, чи було б можливо мені приїхати на babysitting в листопаді, щоб він з Уляною міг поїхати на Гаваї на конференцію AAASS! Мовляв, одна баба (Маруся Пасічник) погодилася, але під умовою, що буду і я. Ну, це треба запланувати. Трохи недобре, що це аж у листопаді — тоді в нас будуть гарячкові приготування до переносин бібліотеки до нового будинку. Самі переносини заплановані на святочну різдвяну перерву — тоді (в час між Різдом і Новим Роком) і взагалі ніхто не зможе брати вакацій. А ще як мені бути з плянованим відходом на пенсію. Максим запитався: а ти ще працюватимеш?

28 лютого 1993, неділя.

Соня недавно прислала мені записку з нагоди дня Валентина. І от я сьогодні потелефонувала до неї з думкою запросити її на обід. Домовились на п'ятницю ввечері о 7-й год. Трохи поговорили по телефону. Бачу, що вона жалує, що не знає української мови. Тепер у журналістиці потрібні люди із знанням української мови і українських справ і вона бачить, що знання мови давало б їй перевагу.

Понеділок, 1 березня 1993. Метро.

Нікуди на вікенд не виїздила — довкола мого авта лід і сніг. Але в суботу було засідання Ради Бібліотеки і я просила Аню, щоб мене підвезла. В неділю натомість сиділа вдома, вийшла тільки на пів години на прохід. Багато справ на голові. З *HUS* написали пригадку, що я винна їм рецензії на бібліографію П'ясецької і на індекс *Свободи*. Мирослав Лабунька в п'ятницю приніс матеріяли Іка, щоб я написала йому рекомендацію до Бібліотекарської школи. Чекають на мою увагу й перегляд матеріяли до річного податку — в цій справі я маю намір звернутися до спеціаліста — Віра поручила мені якогось свого сусіда, що займається податковими звітами — все ж таки, матеріяли треба підготувати. Правильник Бібліотеки, тількищо схвалений, треба було за свіжої пам'яті зредагувати й переписати на комп'ютері. А ще завтра має прийти Ольга прибирати хату — і я це завжди використовую, щоб трохи прибрати папери, поки вона прийде. У висліді в неділю нічого більше не встигла зробити, тільки приготувала правильник бібліотеки та й упорядкувала частину паперів в моєму кабінеті, викинувши повну велику торбу непотрібу і заховавши, що потрібно, для архіву.

Середа, 3 березня 1993, метро, вранці.

Вчора на роботі пару годин присвятила доповнюючи свою бібліографію: *Ukraine: Legal Materials in English*. Стимулом для цього було довідкове питання про право підприємств України — питання, що прийшло від компанії Prentice Hall у Нью Йорку і що дало мені і Марилі змогу пошукати за перекладами цього закону. Факт, що ми знайшли потрібний текст (навіть два різні варіанти в перекладі) та й послали його факсом того ж дня, викликав великий ентузіазм з боку нашого клієнта. На другий день телефонував окремо до мене, і ще раз до Марилі, щоб подякувати за наші “heroic efforts” і “fantastic job”. Він, мовляв, звертався за допомогою і до інших бібліотек і ніде цієї допомоги не одержав, тільки в нас. — Отже після такої заохоти, я взялась доповнювати свою *U:LME* новознайденими матеріялами в *European Current Law* та у виданні Школи Паркера *Russia and the Republics: Legal Materials*.

Четвер, 4 березня 1993, вранці, метро.

Якраз кинула до поштової скринки повідомлення про Літ. Конкурс “Бабуня нашого часу”, що його організує Люда, на ініціативу і за гроші Ценків. Ценко вже дав одну тисячу доларів на конкурс і 500 дол. на імпрезу, що її Люда влаштує в квітні. Я погодилася бути членом журі і запропонувала до журі ще Леоніда Рудницького і Ларису Онишкевич, які також погодилися. З ними я вчора ще остаточно узгіднювала текст. Повідомлення я

послала тільки до *Свободи*, *Укр. вістей*, *Народної волі* та двох київських газет: *Літ. Україна* та *Культура і життя*. Решту розсилатиме Люда сама. У зв'язку з цим лягла вчора спати пізно і трохи втомлена. Тепер я усвідомила, що треба було додати в повідомленні, крім оповідання, спогаду, поеми, повісті, ще й драматичний твір. Ніхто на це не звернув уваги — ні Люда, ні Лариса, ні Рудницький. Але нехай вже буде так. Може якщо автор якийсь схотів би прислати якийсь скеч чи сценку, може напише запитатися або таки пришле. Маю надію, що Ценкові нагороди будуть стимулом і заохотою для письменників України і що буде відгук.

8 березня 1993, понеділок, метро, вранці.

Чула сьогодні по радіо, що сьогодні — міжнародний день жінки. Колись до цієї дати я часом отримувала з України привітання (напр. від Бліхара), але я думала, що це тільки советське свято. Виходить, що ні. ССРСР завалився, але свято (напевно соціалістичного походження!) живе і далі.

В п'ятницю телефонував з Вашингтону Марко. Між іншим, дякував мені, що я посвятила тиждень своїх вакацій, щоб провести їх з Ніною... Мабуть запримітив по Ніні, що їй мій побут там був корисний... Ліпше пізно, як ніколи. В неділю ввечері він уже відлетів до Києва. Мав великий багаж, а в тому числі також 13 примірників Остапової книжки, що їх я пачку завезла йому саме для такої цілі.

Ходила я в суботу на бенкет УОКЦентру, де відзначували грамотою призначення Вісю Блавацьку за 40-річну працю у веденні радіопроеграми. Виступав у проєграмі хор Прометей і — що було несподіванкою — пара професійних танцюристів з Донецького Театру Опері і Балету. Олександр Бойцов та Ірина Матіяш-Бойцов. Танцюристи мали добру серйозну програму *Ras des deux* з Дон Кіхота, Шехерезади, Спартака. Але сумно дивитися, що ці люди мусять виступати на шкільній сцені громадського центру, для публіки, яка балету не звикла сприймати, та ще й в обстановці бенкету, та й, очевидно, без орхестри, до зареєстрованої на магнітофоні музики (а музика першорядних майстрів — Деліб, Чайковський, Хачатурян...)

Вівторок, 9 березня 1993, пополудні, метро додому.

Їду спізнено, бо була якась проблема в метро: Market St. Elevated доїхав тільки до 30 вул. Наказали всім висісти — поїзди не їдуть, бо щось сталося на станції City Hall. Мусіли перейти на Subway-Surface. На щастя, Broad St. Subway іде нормально, отже їду. Це вже вдруге комплікація на транспорті. Кілька днів тому був переляк, мовляв, хтось каже, що підкладено бомбу. Від коли стався великий вибух у World Trade Center в Нью Йорку, всі почали боятися терористичних акцій. Все можливе. В нашому суспільстві, що так залежне від технології, можна легко викликати заколот, паніку, стримуючи транспорт, зриваючи електрику тощо. В Європі тероризм не раз уже викликав сензацію: в Лондоні, де діє ірландська революційна армія, що пару тижнів якісь експлозії, в Німеччині також. Досі найбільше брали участь у цьому палестинці, лівійці та інші араби, часом проти своїх же

таки арабів (напр. у Єгипті). Тепер, коли вся Югославія у стані громадянської війни, не виключене, що і з Балканів може ширитися тероризм. Цікаво і повчально, що і в Югославії тепер війна пов'язана з релігією: серби — православні, хорвати — католики, босняки — музулмани. Поділ світу на іслам і те, що колись можна було називати християнським світом, тепер знов відживає, немов у часи середньовіччя. Замість того, щоб світ ішов в напрямі секулярної цивілізації, він знову повертається до релігійного фанатизму і нетерпимости.

9 березня 1993, вдома.

Забула я відмітити, що в п'ятницю була в мене на обіді Соня. Прийшла о 7-ій і посиділа до півночі. Розповідала мені про свої студії в University of Maryland, про свого хлопця, що називається Mark Cameron і працює в State Department (він знає російську й українську мову і пізнала вона його в Гарвардській літній школі). Андрій про її студії журналістики офіційно не знає. Коли вона сказала йому десь рік тому, що отримала fellowship і має намір іти студіювати журналістику, зробив їй сцену, наказав, що вона зобов'язана пильнувати хату ітд. Навіть чути не хоче про ці студії. Мамі Соня сказала, що таки рішилася і студіюватиме, навіть проти батькової волі, але йому думає сказати десь цього року навесну, бо тепер вона так влаштувалася, що тільки частину тижня проводить у Мериленді, а на другий рік буде мусити переїхати туди на повний час. Соня має kota, що називається Tiger і що має діабет і мусить діставати щоденно укол інзуліни. Це також комплікує її справи, бо кіт вимагає опіки. Є якась Соніна товаришка, яка пару днів у тижні опікується і котом і хатою.

Вже два дні підряд полудную в товаристві. Вчора приїхав на відвідини Paul Gay і нас п'ятеро старих співробітників бібліотеки взяли старого на ланч. Він ще добре виглядає, хоч ходить з палицею і з трудом. Живе він у якомусь поселенні емеритів у Вашингтоні, недалеко від своєї доньки.

Сьогодні вполудне прийшла до мене Маруся Сверстюк, яка є студенткою бібліотекарської школи Drexel University, а рівночасно пише репортажі для Надії Світличної до Радіо Свободи. Вона зробила зі мною інтерв'ю (про всячину — правничі матеріали про Україну в нашій бібліотеці, бібліотекознавство в Америці і в колишньому СРСР ітп.) Я взяла її на полуденок до Faculty Club. Приємно бачити, що ця молода жінка, що її я досі ніколи особисто не зустрічала, але про яку знала від інших (дві подвійні трагедії: чоловік Андрій, молодий лікар, спаралізований після нещасливого випадку, дитина-Гануся померла після трьох літ важкої боротьби з раком на мозку) — так добре дає собі тепер раду. Вона трохи працювала в Українській Щадниці, а тепер має стипендію, кінчить бібліотекарську школу, працює part-time у бібліотеці, думає над докторатом з інформатики. Її чоловік Андрій зробив лікарські іспити, навчився бути самостійним на візочку, може навіть їздити автотом, дає собі раду. (До того, що він так влаштувався, причинилося багато людей, включно з Вірою Лащик і Софійкою Геврик — Сверстюкам помагала вся громада, зокрема в час, коли ще жила мала Гануся — про неї часто писала *Свобода*, робили збірку грошей тощо).

П'ятниця, 12 березня 1993, метро, вранці.

На завтра заповідають снігопад з бурею. Добре, що я закупила трохи харчів минулого тижня і що підстриглася. В неділю є Шевченківська академія. Як буде сніг, сама автом не поїду, але може присядуся до когось. Кілька новинок, що їх варто відмітити:

Написала мені Ліда Корсун з Києва: мовляв, передала для мене *СiЧ* з моєю статтею через Ясінського. Я ще журналу не отримала, але вчора пішла подивитись до Van Pelt. Справді є, в 11-ому числі за 1992 рік. Не мала часу зробити ксерокопію, але навіть при побіжному перегляді запримітила зміни і скорочення. Передусім не надрукували порівняльної статистичної таблиці (— це стаття про бібліотекознавчу періодику 20-их років), а також пропустили мої acknowledgments та й неfortunно досить зредагували вступні параграфи. Треба буде точніше перевірити. Але добре, що ця стара моя робота таки появилася, а то відпадає охота готувати серйозні дослідні праці, якщо потім немає змоги їх опублікувати. (Ця праця перейшла вже була мовну редакцію в *Сучасності*, але потім її десь загубили!)

Вчора телефонував Кіпа. Запрошував мене виступити з короткою промовою на академічному випуску матурантів Рідної Школи під кінець травня. Я відмовилася, але запропонувала Максима. Він — випускник школи, алюмнус і колишній вчитель, а тепер професор університету, та ще й української мови і літератури. Ідеальний модель до наслідування. Але вони не мають грошей оплатити дорогу та і я не знаю, чи Максим схоче і чи зможе приїхати.

Рудницький запросив мене бути chairman-ом сесії в конференції про Україну, що відбудеться на PENN на другий тиждень. Я не відмовлялась, але сказала, що воліла б бути головою сесії про право, а не про освіту і культуру. Побачимо.

Вівторок, 16 березня 1993, вранці, метро.

Blizzard of the Century! І то на всьому східному побережжі. Снігопад з метелицею тривав цілу суботу і частину неділі. У Філядельфії офіційно нарахували 12 інчів снігу — місцями є більше. В неділю і понеділок вдарив гострий мороз. Сніг зверху став твердою шкаралупою. В неділю все місто було спаралізоване. Навіть католицька архидієцезія відкликала всі відправи в церквах. В суботу навіть поштар не приходив. Ціла вулиця біла, засипана і ніде ні сліду людей. Вчора я не пішла до роботи, хоч подзвонивши, довідалась, що майже всі прийшли. Я в неділю ледве прорубала половину доріжки, щоб бодай могли відкрити двері і зійти по сходах. Вчора прорубала решту до вулиці — вузьку тільки стежину. Метро їде нормально, але дійти до нього — справжня морока. Ідеш по замерзлій поверхні снігу, а денде западаєшся, бо заморожена поверхня не витримує... Була я, немов заарештована, три дні вдома. Маю передсмак того, як почуваються старі люди, що не можуть вийти з дому і що до них ніхто не приходить. Очевидно був контакт по телефону і слава Богу, що працювало і ogrівання і електрика. (Багато тисяч людей не були такі щасливі в цьому відношенні).

Використала я час, щоб приготувати документи до податкового звіту. При тій нагоді викинула всі рахунки з перед 1982-ого року — бо Остап нагромадив їх повні шуфляди і через цей надмір паперу не можна знайти того, що важливе і потрібне. Викидаючи, я переглядаю кожен папірець, отже це робота, що поглинає багато часу.

В неділю і понеділок працювала трохи над ULE80. Боже, що це за кропітка робота. Якби я так періодично від неї не віддалялася, то могла б хіба збожеволіти! Зголосилася я до Урбани на два тижні в червні. Сьогодні післала їм завдаток за помешкання. Там, маю надію, вдасться мені доповнити що треба до цього сегменту.

17 березня 1993, метро, вранці.

Прийшов учора пакетик з Library of Congress. Це передача від Лідії Корсун з Києва — *Слово і час* з моєю статтею. Але є і додана несподіванка: стаття про мене Ростислава Доценка з журналу *Українська мова і література в школі*. Довга стаття, з точними біографічними даними, цитатами віршів та й окремо з добіркою віршів. Навряд, чи я заслуговую на таку увагу. Прочитавши, я чомусь подумала, що мені варто перестати писати вірші! Але Доценкові треба буде написати і подякувати. Це число ще з 1992 року, але я нічого про це не знала.

Четвер, 18 березня 1993, метро, вранці.

Вчора топилося, ішов дощ — усюди стояла вода. Сьогодні все це замерзло, а звечора ще й впав додатковий маленький сніжок. Іти сьогодні ще трудніше, як вчора і позавчора — дуже ховзько. Ішла головною дорогою і на щастя над'їхав автобус.

Вчора був у мене на обіді Іван Карк-Собчук, вступив по дорозі з Вашингтону, де був на конференції, до Кліфтону, куди їхав до Гнатейка. Дивний він чоловік, цей мій колега. Не дурний, знає багато всячини і то у досить несподіваних ділянках (з давньої історії, з політичної історії сучасної Греції, Югославії), але мене завжди дивує в нього — людини практичного фаху, полковника армії, як-не-як, — брак діловитости і організованої думки. Розмова з ним — це його вільний, повний джойсівського потоку свідомости, монолог — часто без будьяких відкликів до реальности. Чи такий він з усіми, чи може тільки передімною має потребу “показати себе”? У всякому разі, я рада, що він довго не затримувався. Нудно.

Сьогодні має бути на PENN бенкет з першим виступом Пинзеника. Завтра — конференція. Трохи мене турбує, що в мене немає досить інформації, щоб представити учасників моєї сесії (зовсім не знаю, напр. хто такий Andrew Watts?) Про Пинзеника деяку інформацію знайшла на NEXIS і RLIN, але турбує мене те, що не знаю, чи доповідатиме він англійською мовою? Якщо Пинзеник не знає англійської мови, буде справжня проблема.

Понеділок, 22 березня 1993, вранці, метро.

Пинзеник виступив блискуче — і на бенкеті і на пополудневій сесії в п'ятницю — сесії, що нею проводила я. Говорив українською мовою, а за перекладача був йому Сергій Кулик, перший секретар амбасад у Вашингтоні. Пинзеник — людина дуже молода, він 1954 року народження, тобто молодший на рік від Марка. Говорив він короткими конкретними реченнями, з павзами для перекладача. Без зайвої риторики і краси. Але програма його економічної реформи — дуже радикальна. Це напевно подобається на заході, напр. таким організаціям як International Monetary Fund, але вдома, думаю, це йому набуде багато ворогів і хто зна, як довго він затримається в уряді. Сам він назвав свою реформу, порівнюючи з польською “шоковою терапією”, як шок без терапії... Хвалився тим, що за останні місяці вдалося спинити ріст інфляції та курс купона, що не пішов на поступки робітникам страйку, що вимагали підвищення заробітної платні. Але бюджет тільки чекає парламентарного схвалення, отже зупинка ця в гіперінфляції може бути короткотривалою.

Я задоволена із своєї сесії — пішло мені, думаю, дуже добре. Андрій Филипович і Олександр Вац, що були додатковими панелістами не протестували, коли я обмежила їхні виступи до 10 мін., щоб дати головний форум Пинзеникові і дискусії. Чимало людей підходило мені погратулювати. Один тільки Лабунька був незадоволений. Я дала йому останньому слово в дискусії, але зваживши на те, що час і так вже був вичерпаний і іншим вже голосу я дати не могла, я сказала два слова: “Briefly, please”. Люди на залі почали сміятися, бо всі знають, що Лабунька любить довго говорити. Це йому не подобалося і опісля в розмові сказав мені: “так не робиться”. Ну, я на це маю іншу думку. Навіть думаю, що може варто було дати голос комусь іншому, бо Лабунька поставив питання, які примусили Пинзеника повторювати те, що він уже говорив раніше (про проблеми виходу з рублевої зони). Мирослав не був увесь час на залі і мабуть не чув, коли Пинзеник цю справу вияснював. Це забрало додатково із п'ять-десять хвилин, а вже організатор чекав біля мене, щоб закрити конференцію, бо час вичерпався. Дуже добрим в економічній сесії був виступ Івана Коропецького. Він порівняв Україну з Францією, подаючи статистику скільки держава вкладає в економіку і радив Пинзеникові не робити драстичних скоків в економіці. Мовляв, скоки є добрі в гімнастичній залі, не в економіці. Ранішні сесії були про меншини в Україні, де головну увагу привернула не справа євреїв, а справа татар. Сесія, де брали участь військовики і амбасадор до ОН Батюк, була менше, на мою думку, ефективною, а на сесії про культуру, що відбувалася паралельно із сесією про право, я, очевидно не могла бути. Людей на конференції було між 70 і 150 на кожній сесії, на бенкеті було, мабуть, також 150-200 осіб.

На бенкеті сиділа я при столі з Біланюками і Гевриками. Тит не добре виглядає, він вже від деякого часу хворий — не знати що це: грипа чи щось інше. Ослаблений, має завороти голови. Але вчора довідалась я на доповіді Андрія Бурячка і Іваненка (про правопис, влаштувало НТШ), що Олекса Біланюк дістав малий “строк” і є в лікарні. Я негайно подзвонила до Лариси. Справи не стоять аж так погано, але справді трісла жилка в мозку і був вилив крові і є невеличке утруднення володінням правою рукою і ногою. Дай Боже, щоб все це минуло без більших наслідків, щоб було тільки пересторогою на майбутнє. Але Геврик трохи мене журить. Думаю, що він перейнявся долею Олега Почепцова, що це

його психологічно вдарило.

24 березня 1993, вранці, метро.

В будні дні після роботи — тільки вісті на ТБ, обід, пошта, газети — і до ліжка. Часом ще випишу чеки, щоб заплатити рахиунки. І це все. А коли я працюватиму над ULE? Коли підготую до друку нову свою збірку поезій, що її хотіла б видати в Києві? Добре бодай, що йде весна, що дощ змиває сніг, що може зможу в наступну суботу зрушити авто. Треба мені конче купити дарунок на уродини Іванкові — радилася я вже про це з Максимом та Уляною, не дали мені конкретної відповіді, а 3 квітня уже за пару днів. Доведеться купити щось ad hoc і послати Federal Express? Також Ніні хотіла б щось послати, хоч їй я фактично уже уродиновий дарунок (ровер) купила, коли гостювала в Л.А.

На днях мушу рішити і полагодити справу комп'ютера. Я фактично майже рішена видати до 3,000 доларів, щоб купити до хати PC і Laser Printer, щоб мати на ньому всі ці програми, які мені тепер доступні в бюро: Lexis/Nexis, RLIN, Franklin, Lola і — що може й головне — Email. Мушу зробити це тепер — тоді, маю надію, PENN не відбере в мене права користатись всім цим багатством, коли піду на пенсію.

25 березня 1993, четвер вранці, метро.

Помер Ярослав Пінот-Рудакевич — сьогодні ввечері панахида. Могла б поїхати сама, бо сніг майже зовсім стопився, але Люда й Зенко обіцяли приїхати по мене — отже матиму товариство. Рудакевич був непоганий актор (пам'ятаю його в головній ролі в *На полі крові*), а також вже в Америці став добрим майстром-переплетником. Багато книжок у моїй приватній колекції носить сліди цієї його фахової роботи. Померли також два письменники — Олекса Веретенченко і Микола Степаненко. Зокрема шкода першого, він був непоганий поет, бракуватиме мені його святочних віршованих привітів.

В суботу має бути чергове засідання Ради Бібліотеки. Дзвонив Хромиш, що не зможе прибути, бо їде до Вашингтону, до Голосу Америки, в справі українців в Югославії. В бібліотеці заступатиме його жінка. Справа українців в Югославії — трагедія великих масштабів і очевидно йому треба поїхати і говорити про це на радіо. Але засідання вже не зможемо перенести. Журить мене трохи ця наша бібліотека, бо починаю бачити, що Хромишеві трудно давати собі раду. Не тільки що він — не фаховий бібліотекар, але не знає ні англійської, ні літературної української мови. Думала я: інтелігентна людина, підвчиться, втягнеться. Але чи це справді вдасться?

П'ятниця, 26 березня 1993, вранці, метро.

Трохи спізнюся до роботи. Мусіла почекати на Ольгу. Вона сьогодні прийшла почистити хату, а я ще хотіла перекинутися з нею деякими інформаціями. Завтра прийдуть робітники від Sears-а, щоб зробити хемічну чистку килимів у їдальні, в моїй спальні і в маленькому “den”, де я тримаю рослини. Саме добре, що Ольга прийшла сьогодні, бо килими перед чищенням треба, як кажуть мої торонтонці, “попилососити” (Чи вживають таке слово в

Україні?)

Трохи недобре, що спізнюся, бо я мала намір сьогодні пропустити ланч, вийти раніше з роботи, щоб у місті купити Іванкові якийсь уродиновий подарунок. Може таки мусітиму так зробити — і так уже пізно.

В Москві розгрівається драма конституційної кризи. Пару днів тому виглядало, що Єлцин може і зовсім втратити владу, що можуть прийти до голосу реакційні сили, що бажають не лиш стримати реформу економіки, але й завернути до “добрих старих часів” імперії, як не советської, то царської. Це очевидно загроза і для України, але не тільки для України. От і весь західний світ, перелякавшись, заявами солідарності підтримав Єлцина і його реформи. Може це допомогло. У всякому разі криза втратила первісну гостроту. Хазбулатов, лідер Верховного Совета Російської Федерації і Зоркін, голова конституційного суду, видається мені на основі вістей по радіо сьогодні вранці, готові на поступки. У всякому разі не буде “impeachment” Єлцина Конгресом Народних Депутатів. Єлцин настоює на тому, щоб відбути в квітні референдум, щоб народ дав йому свою підтримку, щоб почати процес схвалення нової конституції. Побачимо, чи народ його підтримає. Є загроза, що люди, втомлені революційними змінами і тажким життям, можуть виявити більше апатії, як зацікавлення.

Понеділок, 29 березня 1993, вранці, метро.

Вікенд був дуже активний, повний побутових і громадських справ: за комп'ютер не довелося засісти ні разу, хоч думала-плянувала, що це буде можливе. В п'ятницю, коли вдруге читала свою E-mail, знайшла лист від Уляни. У відповідь на моє питання, що Іванкові варто було б купити на уродини, згадала між іншими речами, що він хоче гуляй-ногу і шатро. Гуляй-ногу (вони називають “Гуляй-ніжку”) вони куплять самі, а шатро, мовляв, відклали на пізніше. От я, зрадівши такій оригінальній ідеї, вийшла раніше з праці, пропустивши полуденкову перерву, і пішки пішла (від 34 вул. до 9-ої!) до Goldberg-a, спортивного магазину, та й купила там Іванкові мале шатро на дві особи. Ще й доручила, щоб фірма сама полагодила висилку і вони сьогодні пошлють через UPS і запевняють, що до п'ятниці прийде. Щобільше: в суботу вранці я поїхала до Toys R US і купила шатро також Ніні — тільки для неї це буде маленьке дитяче шатро, без підлоги, забавка, та ще й з періскопом! Могла я поїхати вранці по справам тому, що мої робітники із Sears-a прийшли чистити килими дуже раненько і хоч коштувало це понад 90 дол. — справились з роботою за годину/півтори! Пополудні було засідання Ради Бібліотеки, що затягнулося трошки довше як звичайно, так що я вже не поїхала вдруге до Центру на Шевченківське свято, що було первісно заплановане на інший день, але через сніговію було перенесене на цю суботу. В неділю поїхала до церкви, там у товаристві Лабуньків і Бережницьких перекусила вполудне варениками, і просто з Михайлівки поїхала до Wanamaker-a. Знайшла на випродажі чорний зимовий плащ за пів ціни (не цілих 100 дол.), бо вже собі обіцяла, що у старому своєму футрі, що є за коротке, не модне, і що його я ніколи не любила, на другий рік ходити не буду! Ще треба мені чорний або сірий теплий плащ з пуху на щодня, бо цей що маю вже дуже зношений. Купила також дітям дрібнички до одягу.

Вівторок, 30 березня 1993, метро, вранці.

Не встигла я вчора віднотувати: я не тільки купила дарунки дітям, собі плащ, але — і це найбільший видаток — малий перський килим (6x4 ft.) до Остапового кабінету. Безпосередня причина: ліквідується крамниця орієнтальних килимів РТК напроти Wanamaker-а в Jenkintown. І з тим пов'язана велика випродаж по знижених цінах. Первісна ціна була щось понад 2,000 дол., потім знизили на 1,600, потім на 999. Я виторгувала його за 800 дол. — ще казала собі додати маленький прямокутний килимчик, що його вони продавали за 34 дол. (Indo-mir, не правдивий перський). A thing of beauty is a joy forever. Килим дуже оживив Остапову кімнату — взір Bahthiar дуже добре відбиває на ясно-сірому, майже білому, wall to wall carpet-і. Отже — видаю гроші! Нема Остапа, щоб мене тримав за руку, або налив трохи холодної води на голову! А ще доведеться видати поважну суму на податок (ще не знаю точно, скільки доведеться доплатити) — та й ношуся з пляном купити додому новий комп'ютер з лазерним принтером!

П'ятниця, 2 квітня 1993, метро, вранці.

Зробила я собі вчора Prima Aprilis — була... в театрі! Сталося це так: у середу була збірка Чортополохів і я на неї пішла. Від Слави Оранської довідалася, що Катруся виступає в новій якійсь музичній п'єсі у Swarthmore і що, мовляв, “завтра — прем'єра”. Я виявила охоту поїхати з ними, якщо схочуть взяти мене на авто. Так і сталося. Отже вечір провела в товаристві Слави і Юрія Оранських. Виявилось, що це не тільки прем'єра, але і світова прем'єра. Мюзікл (так називають тепер в Україні!) має назву: *The Hunchback of Notre Dame*. Написаний він на основі роману Віктора Гюго. Автором лібретта і режисером є Charles Seymour, Jr. Музику скомпонував Neil Radisch. Ставив оперетку The Players Club of Swarthmore, що має власний малий театрик. Катруся мала побічну роллю (Gurdule) — напів божевільної жінки, що втратила дитину — окремий сольовий виступ у другому акті, а крім того вона брала участь у хорі, тобто у всіх масових сценах. Ці масові сцени мені дуже подобалися — видно було руку фахового режисера, що потрапив синхронізувати досить велику групу ансамблю, звертаючи увагу на кожну найменшу деталь. Вистава ставить до акторів неабиякі фізичні вимоги і має велике темпо. Хореографія є натуральним атрибутом, не штучною вставкою. Сцена оформлена відносно просто, але помислово, з добрим використанням світляних ефектів.

[Продовжую пополудні]:

Від акторів вимагається навіть певної акробатики: одна із фінальних сцен — архидіакон Нотр Дам кидається на смерть з будинку і падає ниць на авансцені на очах у публіки. Це зроблене ефективно при допомозі малопомітного шнура. Вистава була ліпша, ніж я сподівалася, і мені приємно було бути в театрі. Дорога назад, одначе, була не менше драматична, ніж сама вистава. Було пізно, падав зливний дощ, дорога далека і незнайома і на експресвях — небезпечна. Додому добилася я біля півночі і у висліді сьогодні вранці 40 минут заспала. Але парадокс: до роботи прийшла раніше як звичайно, ще перед 9-ою, бо знаючи, що треба поспішати, не робила звичайної своєї ранньої руханки.

Тепер їду додому годину пізніше, бо Ліз десь пів до п'ятої запропонувала мені піти оглянути новий будинок. Не випадало відмовитись. Всі вже там були, крім мене. Я оглядаю будинок з більшою equanimity, як раніше решта персоналу. Бо я знаю, що яке б не було розчарування (а таке буде напевно) — мене особисто це навряд чи буде стосуватися. Я цього покищо не говорю, але коли прийдеться переносити бібліотеку, я запропоную свою більшу кімнату Марилі, бо я і так у новому будинку довго (а то і взагалі) мабуть не працюватиму.

Понеділок, 5 квітня 1993, вранці, метро.

Вікенд провела, полагоджуючи справи: в суботу надала на пошті два пакунки для Ніни, поїхала до Арнолда Левіна відібрати податковий звіт, до Genuardi купити харчі, на базар Михайлівської церкви купити бабки. Вступила ще до Бібліотеки в Центрі, упорядкувала там дві полиці книжок (знайшовши при тому три речі, що потрібні для моєї ULE80B). Великодніх бабок купила аж 4, але це — на дарунки. Одна для Віри, що запросила мене на українські свята, одна для Блавацької (зараз же завезла їй, разом із квітами, які купила собі, а потім передумала і також дала їх Вісі), одна (замовлена!) для Ірен Соколової, росіянки з Києва, що тепер працює в нашій BLL. Собі залишаю одну — її і горіховий перекладанець, що його я також купила, зараз поставила на мороз.

Арнолд Левін викрутив мої податкові звіти так, що я до федерального податку нічого доплачувати не змушу. Він використав для цього рахунок за Остапову книжку і відтягнув від податку около 3,000 дол. як “business loss”. Побачимо, чи IRS прийме це без застережень. Сьогодні вже кинула на пошту. Маю надію, що мене не будуть кликати — бо вияснювати всі ці цифри було б трудно. Хоч, по правді кажучи, мої втрати на цьому “бізнесі” куди більші, як це можна використати до податків. Остап мабуть не знав, що видання книжки можна так використати. Міг був робити це при кожному виданні своїх і моїх книжок, тих що друкувалися на наш власний кошт. В неділю поїхала я (замість до церкви!) в польську дільницю Річмонд і надала пачку до Польщі (Чотири Остапові убрання і дві сорочки).

Вівторок, 8 квітня 1993. Sloane Toyota, Jenkintown.

Привезла авто до інспекції, знову трохи зблудила, але не так як у неділю, коли пробувала знайти найкоротшу дорогу і опинилася далеко за містом! Тим разом я тільки скрутила за скоро (вулиці непомічені!), але поліцай на розі дав мені добру інформацію і я приїхала відносно скоро. Нажаль, доводиться чекати на транспорт до Glenside station — якби знала, де саме є ця станція — пішла б пішки. Ну, перший раз — це Erfahrungswissenschaft, як казав Тато.

Ну, моя наука продовжується. Почекала я на shuttle. Виявилось, хлопець не знає, де є станція. Повіз прямо. Кажу: має бути не більше як 1-1 1/2 милі. Знайшли станцію. Він від'їхав. Я купила квитки — туди й назад. Найближчий поїзд щойно о 10-ій. Доведеться чекати цілих 45 min. Квитки туди й назад коштують майже 7 доларів. Почала я

допитуватись в касі, чи поворотна дорога також веде через цю станцію (Мені було підозріло, бо є одні тільки рейки). Так, сказала. Але в розмові (добре, що я її почала!) виявилось, що станція ця називається Roslyn, а не Glenside. Що станція Glenside — у протилежному напрямі! От так і прислужилась мені чужа допомога. Немає ради. Мушу зачекати на поїзд. Але якби я була на станції Glenside, мала б до вибору більше поїздів і не мусіла б так довго чекати. Їзда до міста триває пів години. Як виїду о 10-ій, приїду 10:30 плюс прохід від головної станції на 30-ій вулиці. В роботі буду щойно перед 11-ою. А доведеться вийти раніше, щоб знову приїхати по авто. (Вони замикають о 6-ій, отже треба бути скоріше).

Середа, 7 квітня 1993, метро, вранці.

З праці до Glenside не мусіла їхати поїздом. Merle Slyhoff, яка живе в Glenside і кожного дня доїжджає до праці поїздом, якраз вчора приїхала була автом (мабуть тому, що є перерва в шкільній науці і вона свого сінка-школярика взяла зі собою до роботи). Отже взяла мене із собою і підвезла під двері Toyota (Там, між іншим, працює її чоловік Fred). В поворотній дорозі автом я знову заблудила. Треба буде мені випрактикувати простішу і коротшу дорогу. Інспекція, зміна оливи і рутинна перевірка коштували понад 100 дол. Нічого, очевидно, не треба було направляти: авто нове, їде прекрасно. Чомусь тільки наліпили мені інспекційний ярлик 12/93 тобто до грудня. Я думала, що це буде точно за рік до 4/94 і навіть раділа, що це буде весною. Мушу до них подзвонити: може є нові якісь приписи в Пенсильванії?

Мала вчора розмову з нашим спеціалістом від комп'ютерів. Chris Cieri замовить мені і термінал, і modem, і laser printer. Я на тому всьому не дуже розуміюся, але до нього маю повне довір'я і без застережень приймаю його рекомендації. Раз зробила я головне рішуче рішення купити PC додому, щоб мати доступ до всіх університетських програм (Lexis-Nexis, Lola, Franklin, E-mail ітд.) — інші справи — це вже дрібниці. Правда, дивлячись в майбутнє, я сказала, що мушу мати добру найновішого випуску машину, що має програму Windows, і що мушу купити дорожчий лазерний принтер — бо знаю від інших, що для таких машин є добрі українські фонти. Коштуватиме це мені около 3,000 дол. — ще точно не знаю. Chris дістане точні estimates і тоді я через нього замовлю.

Середа пополудні, 7 квітня, метро.

День був дуже томлячий: Мариля поїхала на вакації до Каролайни і всі довідкові питання довелося полагоджувати мені. Цілий діяпазон: Tort law in Israel, Securities in Taiwan & in Thailand, UN Report of Secretary General, Berne Conventions on Copyright & updates, Trade Treaty or Treaties between China & Switzerland. (Це останнє питання особливо клопітливе, бо двосторонні договори, де США не є одним із партнерів, часом буває неможливо знайти, хіба що в малопоширених виданнях або в теках документів відповідних міністерств договірних сторін... Не тільки тексти, але й сама інформація про ці договори (чи існують вони взагалі, чи є чинні, і чи і де можна знайти їхні тексти) часто взагалі не існує. Думала я, що зможу бодай прочистити гору паперів на своєму бюрку — не довело-ся.

Крім клієнтелі, ще була серія меморандумів на електронічній пошті, що їх треба було переглянути і що на деякі треба було відповісти. На другий тиждень заплановані засідання із спеціалістом від “Team Building” — були якісь конфлікти між General Reference і Technical Services і Liz, замість розв’язати їх самій, найняла для цієї справи... стороннього психолога! Мовляв, за мало esprit des corps! Ну, мушу сказати, що вина по її боці, бо вона любить управляти скрито, поза кулісами, а це викликає неприємності. Навіть я сама, якби мала менше примирливу вдачу і не була така близька пенсії, могла б мати до неї претенсії за те, що часом, не консультуючись зі мною, полагоджує справи через Марилю, тобто іде “понад мою голову”. Мені на цьому не залежить, я навіть рада, що деякі справи розв’язуються без мене — але це поганий принцип адміністрації і в інших відділах він веде до інтриг і невдоволення.

Четвер, 8 квітня 1992, метро, вранці.

Віра вчора привезла замовлені мною кущики азалій — 5 малих горщиків. Одну я поставила біля Остапового портрету, а чотири повезу на Баунд Брук. Вибиралася я їхати в цю суботу, але на суботу заповідають дощ, отже з цього нічого не вийде. Мала б я охоту поїхати в тиждні — взяти собі для цього вільний день. У всякому разі, хочу поїхати туди ще перед українським Великоднем, щоб упорядкувати могилу, а тоді приїхати ще раз на проводи, в неділю після Великодня. Американський Великдень є вже в цю неділю, а наш цього року один тиждень пізніше. Азалії біля могили посаджу тимчасово, бо маю надію, що вдасться мені швидко полагодити справу з пам’ятником, а тоді навряд чи буде місце для азалій!

П’ятниця, 9 квітня 1993, метро, вранці.

За новим календарем — Велика П’ятниця і це дуже помітно. Метро майже порожнє — видно, що багато установ сьогодні закриті і працівники мають вільне. У нас також є т.зв. “floating holiday” — хто хоче може мати вільний день сьогодні, або пересунути його на іншу дату. Марія вже пару днів на вакаціях, а я дорахую свого “floating holiday” пізніше, let it float!

В університетському альманаху вчора було повідомлення про плян для добровільного retirement тенюрованих професорів, з офертою додаткових бонусів ітд. Маю надію, що ця акція пошириться і на адміністрацію, і на працівників бібліотек — і тоді я з неї скористаю. Вже запровадили одну зміну: тільки ті, хто піде на пенсію до 1996 року, зможуть скористати з теперішнього університетського звичаю платити повне медичне забезпечення за своїх емеритованих працівників! Отже — треба відійти перед 1996 роком. Це остаточна дата. А найближча, мабуть, 1 січня 1994 — після перенесення бібліотеки до нового будинку, бо тепер я тут їм особливо потрібна і було б не fair їх покидати напризволяще! Отже маю визначені параметри: не скорше як на початку 1994, не пізніше як у 1996-ому!

Подзвонила мені вчора Марійка Лабунька. Марко передав її телефоном вістку, що злодії вкрали комп’ютери з його бюро! Ну, це справжня для них комплікація, а також, мабуть,

пересторога. Хто це зробив? І чому? Чи тільки задля збагачення ласим і пожаданим дорогим товаром, чи може щось більше: саботаж? помста звільнених з роботи працівників (таких, знаю, є два)? Маркова робота багато декому там не в смак, маю надію, що з ним усе гаразд, що нема загрози якоїсь для нього особисто.

Понеділок, 12 квітня 1993, метро, вранці.

Вчора, на американський Великдень, зателефонував Марко з Києва. Розмова була довга, хоч сполучення не було чисте і вряди-годи чути було іншу розмову на російській мові. Крадіж комп'ютерів не зовсім знеутралізувала їх технологію. Виявляється, що вони мають інші комп'ютери, в інших приміщеннях, що не все пропало, що треба мені і надалі посилати до Києва рапорти Radio Free Europe /Radio Liberty, що їх я кожен день отримую і що є знаменитим джерелом солідної і стислої інформації про події в східній Європі. Марко каже, що задоволений із своєї праці і свого рішення поїхати в Україну. Нове помешкання ще не готове, але його вже малюють. Каже, що вже і до старого свого помешкання привик, але що воно тісне і в ньому нема місця для евентуальних гостей. Але тепер він мусить платити за два помешкання, за це що ремонтують також. Їздив до Кривого Рогу і до Кременчука, має їхати по справам у Харків, а також, правдоподібно, поїде в ролі американського обсерватора до Росії в час коли там проходить Єлцинський референдум (тобто під кінець квітня, чи не 25-ого?). І то він думає, що його пошлють десь на провінцію, може в Сибір, може на Воркуту? (Теж вибір!) Просив, щоб йому прислати списки конвенцій ІЛО, а також деякі американські законодавчі акти. Маркова українська мова помітно поправилася — видно, що він її весь час вживає. Погребенник пару разів до нього дзвонив, але Марко каже, що не мав часу йому віддзвонити. З Бліхарем контакту він не тримає. До США приїде на червень — хотів би, каже, побути пару днів з Ією — можливо, вона виїде до нього до Вашингтону, залишивши Ніну на пару днів із Силвією!

Середа, 14 квітня 1993, метро, вранці.

Вчора провела день у Бавнд Бруку. Вийхала о 10-ій вранці, вернулася о 6-ій вечора. На Остаповій могилі була висипана купка землі — довгий неупорядкований насип. Поставили дерев'яний на біло пофарбований хрест, а на ньому чорними друкованими літерами — Остап Тарнавський. В недалекому сусідстві від Остапа лежать знайомі і колеги-письменники: Роман Маланчук і Островецька. Я привезла зі собою не тільки азалії і гіяцинти, але також, і це дуже важливо, лопату, сапу, коновку на воду. Трохи упорядкувала могилку. згорнула землю ближче хреста і на невеличкій могилці посадила азалії і гіяцинти, обвівши могилку знайденими на цвинтарі камінцями. Подумала собі, що там в межах цвинтаря повинні відкрити крамницю з квітами, декоративними камінцями — напевно мали б непоганий (бодай у весінньому сезоні) бізнес. Нема досить підприємливих людей. От я, наприклад, зараз була б купила щось, щоб прикрасити могилу, бо тільки на місці можна зорієнтуватися, що може справді придатися! Походила я по цвинтарі, оглядаючи і фотографуючи пам'ятники, але не знаю, що з цього вийде. Не подобаються мені ці претенсійні пам'ятники, що їх там люди собі набудували. Воліла б я щось простіше, скромніше і в ліпшому смаку, та й головне — з гарним грамотним

написом. (І то без зайвих додатків і пояснень: тільки ім'я, прізвище, дати народження і смерті та, евентуально, як це на пам'ятнику-книжці Галини Журби, на “корінці” книги — в мене: “Хвалю ілюзію”, в Остапа — “Туга за мітом”. Але і цього, мабуть, занадто. Гарний пам'ятник має Сильвестер Мартюк. Невеликий чорний граніт з гарно виритим написом. Але напис робив Яків Гніздовський! Таке вже не повториться!

Понеділок, 18 квітня 1993, вранці, метро.

В четвер я була в праці, але так пчихала і так погано чулася, що Мариля не здивувалася, коли я в п'ятницю взяла собі хворобовий день і не пішла до праці. Але прийнятий на ніч лік Thera-Flu, відпочинок у ліжку, зробив мені добре і я вже навіть у п'ятницю чулася значно ліпше, навіть трохи працювала над ULE80. А що на дворі пополудні ішов зливний дощ, то я була рада, що не мушу змагатися з погодою, а можу спостерігати її через вікно. В суботу завезла я Людї переписану на комп'ютері програмку до імпрези “Бабуня нашого часу”, що має відбутися в наступну суботу, вступила до Genuardi по харчі (фактично тільки овочі й молодю), та й поїхала до Clover, щоб у дарунку Вірі купити їй капці. При тій нагоді я знайшла і купила собі нарешті чорний жакет-вітрівку та чорну блюзку.

В неділю був український Великдень. Я встала раненько і поїхала на утрєню до Михайлівської церкви. Ще було темно, коли виїздила. Погода була сонячна, але температура була 44° за Фаренгайтом, отже я вдягнула свій чорний зимовий плащ, що його пару тижнів тому купила на випродажі. Отже мала нагоду вдягнути щось нове. Після утрєні була ще богослужба, свячення пасок та гагілки під церквою. Було дуже багато людей — деякі приїхали здалека. Приємно було побачити Олексу Біланюка — він недавно мав невеликий stroke — але мабуть без поважних наслідків: сам приїхав автом, ще й тещу привіз. Були там з моїх знайомих ще Онишкевичі, Геврики, навіть Віра, яка рідко з'являється в церкві взагалі, хоч є парафіянкою. Зустріч з людьми добре мені зробила, хоч відправа погана, спів — розчаровуючий, проповідь — жалюгідна! Була вдома вже перед 10-ою. Подзвонила до Максима — вони якраз вибиралися до церкви. А потім подзвонила до Лабуньків, бо хоч вони були в церкві, я в товпі їх загубила і не мала нагоди побажати їм із Великоднем. Марійка, почувши що я в хаті сама (до Віри ішла аж на 2-гу годину!) — запросила мене до них і я на пару годин туди поїхала. А пополудні провела приємне пополудне у Віри. Отже — святкувала!

Цього ж дня, в поворотній дорозі додому.

В розмові з Лабунькою довідалася, що йому пропонують бути деканом УВУ. (Його можливості й аспірації дістати номінацію амбасадора України до Ватикану перепали. Номінацію, здається, дістав Толочко). Що я думаю про пропозицію УВУ, запитався. Ну, що ж: тепер з УВУ користають науковці з України, і хоч це не те саме, що студії закордоном в чужих університетах, це може мати також свою позитивну функцію і може бути доступне людям, які не мають знання чужих мов і не мають поважних стипендій. УВУ тепер, як написав мені недавно Качуровський, діє майже як справжній університет. І я це сказала Мирославові. Для нього виїзд до Німеччини, бодай раз у літі (бо житиме він у

Києві!) напевно має чимало приманливого — отже може і варто прийняти таку пропозицію.

Розмова у Віри — крім small talk із старою панею Смуклою, Вірою, її сестрою і донькою — була передусім з Рудницьким і Кіпою і точилась вона довкола книжки про Weimar, що її видають якісь їхні колеги-германісти і для якої Кіпа і Рудницький хочуть писати про пов'язання українських літераторів з Ваймаром та й шукають потрібних їм матеріалів. Я порадила звернутись з цим до Ізарського і дала їм його адресу й телефон. А також адресу й телефон Наталі Лівницької-Холодної, бо старий Андрій Лівницький був у час війни в таборі втікачів у Ваймарі і вони думали, що Холодна була там також.

Вечір провела, упорядковуючи Остапові папери на його столі, щоб сховати їх у архів і звільнити стіл. В хаті всі бюрка завалені паперами і нема ніде вільної поверхні. От так, порядкуючи, я побула собі трохи в атмосфері спілкування з моїм коханим, серед паперів, що були йому близькі, серед яких він і помер. Була там ціла скринка листів в конвертах — від сестри Марійки, від різних людей, а також зібрані всякі дрібні записки від хлопців, що їх він зберігав (вийнятоково родинний був чоловік!) Все це я, очевидно, вклала в папку і даю до архіву. Але кілька листів з банку, з Medicare з давніх літ — таки викинула. Решту викидати доведеться колись дітям, а може й мені, коли порядкуватиму ці речі колись по справжньому, з більшою селективністю.

Вівторок, 20 квітня 1993, метро, вранці.

Сьогодні їду не так на працю, як на Team Building Session із спеціально замовленим психологом, що називається Rick McKnight. Rick мав уже індивідуальні сесії — своєрідний катарзіс — зі мною та іншими, а сьогодні має бути загальна сесія і відбувається вона у Faculty Club та включає спільний полуденок. Не весь персонал охоплений цією акцією — тільки чотири associate directors (в тому числі і я), фінансовий референт, Ліз та її секретарка. Фактично не зовсім розумію, для чого це потрібно. Кажуть, що були якісь конфлікти між Public Services і Technical Services, але чи роздмухування цих справ допоможе щонебудь, чи навпаки — пошкодить? Втрачаю для цього один день праці і не дуже цьому рада. Побачимо.

Моя лектура перед сном (пообіді та й вдень читаю звичайно тільки щоденну пресу!) включала останнім часом сенсаційну повість Вови Куліша “Повірте на слово”, що була друкована колись у *Визвольному шляху* під псевдонімом Гео Сиваш. Читала я це з чемности до Вови — бо очевидно дав мені і чекав на мою реакцію. Надумане, штучне, без намагання зарисовки характерів, а навіть трохи нудне, бо композиція розтягнута, розповідь то від автора, то від першої особи — акція непослідовна і бракує їй напруження. Очевидно, цього всього сказати я Вові не могла. Але позбулася обов'язку. Тепер з великою приємністю прочитала у *Всесвіті* есей Варго Льози про причини упадку цивілізації ацтеків і інків (брак свобідної ініціативи на низах, занадто велика концентрація влади у руках імператора — слова Льози звучать якби стосувалися до сьогоднішньої України чи Росії). Також читаю уривки з щоденника Гомбровіча — в тому ж *Всесвіті*.

Всесвіт, взагалі, чи не найінтелігентніший український журнал. Він мені завжди подобався. І щоб не говорили про Олега Микитенка — з нього непоганий редактор і має добрий, освічений, редакційний колектив. З белетристики прочитала надруковану нову повість Андруховича у *Сучасності*. Знамениті два описи статевого акту (добре, гарно й ефективно), але всі ці вульгаризми, що їх *Сучасність* тепер цензурує, ставляючи три крапки, викликають в мене тільки усмішку. Я цих глупств часто не знаю!

Середа, 21 квітня 1993, метро, вранці.

Вчорашня сесія, думаю, оправдала мій скептицизм: що не варто витратити грошей на спеціаліста-психолога: все це — при добрій волі — можна було зробити без нього. Очевидно, сесія перетворилася в критику самої Ліз — не знаю, чи вона цього сподівалася. Може думала, що конфлікти між департаментами будуть в центрі уваги (тому мабуть і назва Team Building). Тимчасом виявилось, що ніяких конфліктів між департаментами немає, що є на нижчому рівні деякі incompatible personalities (Catherine Kriepps, reference librarian і Stephanie Edwards, bibliographic assistant в Acquisitions dept.), але це не зачіпає суті міжвідділових відносин. Натомість, виявилися проблеми з самим головним керівництвом. І Pat Callahan, що є головою Technical Services, і Marie Newman, що веде Public Services, вважають, що Liz відокремилася від бібліотеки не лише фізично (її бюро тепер не в бібліотеці, а серед інших бюро Law School Faculty), але і психологічно, що доступ до неї утруднений, що персонал на низах вважає, що її бібліотека не цікавить взагалі. (Вона тепер дуже зайнята справами нового будинку). Я вважаю собі за позитив, що вона менше мішається в справи нашого відділу, отже до цієї критики я становища не займала, чи власне підкреслила позитиви: довіря до нас, незалежність. Але я квестіонувала пріоритети бюджету: як це так, що гроші на консультанта для переносин бібліотеки є, але нема їх для кінцевої позиції додаткового stack attendant, на чому терпить щоденна праця бібліотеки, а на майбутнє, коли будуть два окремі будинки, може мати катастрофічні наслідки? Liz мала на це пояснення: мовляв, це інша бюджетова категорія. Але це пояснення мене не вдовольняє: як можна не бачити, що це така важна проблема? Взагалі рутинна щоденної праці для Liz мало цікава, вона воліє “special projects”, “public relations”, “image building” — а не думає про те, що фундаментом всього є добра обслуга читача, яка вимагає уваги до щоденної рутини праці всіх відділів.

Четвер, 22 квітня 1993, вранці, метро.

Провела вчора приємний вечір з Ренатою і Олегом Третьяками та з Рисею Голод. Поїхала я прямо по роботі разом з Ренатою і Олегом, а потім Олег відвіз мене автом додому. Обід був першорядний (запечене в тісті приправлене мелене м'ясо — пиріг à la Олег), з добрим французьким вином (пробувала запам'ятати назву, але таки не запам'ятала, щось ніби Moulin a vent, Medoc?), і — що саме й головне — з цікавою інтелігентною розмовою. Почалася вона від нової повісті Андруховича, що надрукована в *Сучасності* (приємно чути, що люди читають *Сучасність*!), потчерез Варгос Льозу і упадок ацтеків (це я розповіла про свою знахідку у *Всесвіті*, але вони обоє значно більше знають про ацтеків і Мехіко, ніж я), про надмірну увагу т.зв. фольклорним традиціям, що нічого не мають

спільного з етнографічною автентичністю (в цьому відношенні цікава була порівняльна інформація — як штучно, під впливом текстильної індустрії, витворилася в Шотландії “традиція” кілтів і тартанів в 19 столітті — аж до практичних справ університетської адміністрації і мого вичікування якогось “package deal”, що заохотив би мене піти на ранню пенсію... Запросила я Рисю Голод до себе на суботу, щоб потім, разом з нею, поїхати на імпрезу 43. Відділу СУА “Бабуня нашого часу”.

Ще одна деталь про вчорашній день: вранці Liz (під впливом попередньої сесії Team Building, очевидно), скликала нас четверо associate directors на засідання в справі пропонуваного бюджету на наступний рік!

П'ятниця, 23 квітня 1993, метро, вранці.

Вчора ввечері задзвонила Слава Оранська: пригадала, що є робоча збірка в бібліотеці в Центрі. Я про це забула і навіть мріяла трохи відпочити і потелефонувати до Хромиша в кількох справах. Але таки поїхала зі Славою і Вірою Пак і добре вийшло, бо Хромиш (разом з жінкою) саме й був у бібліотеці. З ним я мала розмову в кількох справах, найважливіші з яких дві: син його мав прийти покосити мені траву і пограбати листя і я хотіла вияснити: прийде він чи ні (має прийти в цю суботу о 9-ій вранці!) — і хотіла запропонувати Хромишеві-батькові part-time працю filer-a в нашій Law Library. Ми регулярно zatrudнюємо студентів і на work-study і тепер також маємо 20 год. у бюджеті бібліотеки для цієї цілі. Не знаю наскільки він підучився вже англійської мови і чи вміє він працювати по американському, тобто акуратно, продуктивно і з ініціативою. Але, поговоривши наперед про це з Марилею, вирішила спробувати. Це для нього була б неабияка шанса, бо — якщо все пішло б добре і він виявив себе позитивно — це могло б йому відкрити шлях до найнижчої в нашій бібліотеці повної робочої ранги — stack attendant, що є унійною позицією, з повними забезпеченнями. Очевидно, для колишнього судді бути упорядником книг-робітником у бібліотеці — може здаватися приниженням. Але не в Америці — тимбільше, що це — правничка бібліотека. Якби був молодший, пішов до бібліотекарської школи, і мав додатково досвід праці на різних щаблях у правничій бібліотеці — міг би колись навіть стати професійним foreign law librarian... Для цього, мабуть, запізно. (Йому 49 років). Та й не бачу в ньому цієї снаги, впертості, навіть агресивності, щоб пробиватися вгору. Але якусь малу шансу хочу йому дати. Двері будуть відхилені — здобуде вступ у наш світ. Чи використає, чи доросте до можливостей — побачимо.

Понеділок, 26 квітня 1993, метро, вранці.

В суботу гостила обідом (качкою!) Рисю Голод, а потім разом з нею поїхала на Людину імпрезу (“Бабуня нашого часу”). На імпрезу з’явилося около 150 осіб, отже принесла вона парусот долярів доходу. (Та ще й мала фінансову допомогу Ценка у висоті 500 дол.) Але Люда мусіла заплатити і за виступи співочого ансамблю з Нью Йорку, і за виступ танцювального ансамблю Волошки і навіть дала малий гонорар декляматорам. А до того ще заля (\$300), і рекляма в пресі і по радіо. Коштовні тепер імпрези — якби не з’явилась

публіка, що платить по \$10.– вступу — був би фінансовий провал. Найбільше (тобто “єдине!) що мені сподобалося — це гумористичний фейлетон Іванки Савицької та виступ Волошок. Був у програмі і мій вірш “Хвала життю”. Читала його Готь, новоприбула з України. Я сподівалася на більше. Присвяту пропустила — отже невідомо, до кого вірш стосується і чому його читають на святі бабунь. Змінила пару наголосів — “віденську моду” (хоч у вірші є “віденську” і так згідно з ритмом треба читати, навіть якби це було неправильно!, а крім того зашпорталася на основному реченні вірша “вся радість в будіванні, не в споруді”, перемінивши його в протилежну думку... Після імпрези Люда запросила до себе виконавців і організаторів, і хоч я не дуже мала охоту, випадало піти. (Рисю Голод з імпрези повезла додому Софійка Геврик).

Вчора весь день провела на цвинтарі в Баунд Бруку. Мала їхати ще Віра, її “Фулбрайт” (в неї на помешканні живе молодий економіст зі Львова, Володимир Улянов, а що він є Fullbright scholar, то прізвище Фулбрайт Віра йому присвоїла і так ми про нього говоримо!) та Марійка Лабунька, але всі вони в останній хвилині передумали і я поїхала сама. Була прекрасна сонячна погода — весна у повному розквіті, добре виїхати за місто у пасторальну симфонію весняних кольорів. Цвітуть овочеві дерева, трава має сочистий свіжий колір, бруньки ледь-ледь відкриваються... Тим разом я виміряла дорогу — вийшло точно 60 миль в один бік і забрало дві години. Людей було багато, але не так, як минулими роками, і не так, як тоді, коли відзначували 50-ліття голоду. Бачила сваху Марусю Пасічник, Діму Комілевську, Ярину Турко, Оксану Радиш та й повно знайомих з Філядельфії. Поговорила там з Шиприкевичами і що головне, подивилася на їхній надгробний камінь. Він мені подобався, я отримала певні інформації і, їдучи назад додому, та й приїхавши, надумалась. Прийшла мені ідея, що замість хреста, який є в Шиприкевичів, можна б дати знак “Слова” і це було б дуже гарно. Маю плян і хочу подзвонити до Лобачевської, яка ці речі фахово й добре робить. Отже — прогрес!

Вівторок, 27 квітня 1993, метро, вранці.

Вчора після роботи Віра під’їхала по мене своїм автoм, щоб я могла взяти із свого бюро два великі дереворити Гніздовського, що в них мені розбилося скло. Повезли ми це до Фещака додому, разом з іншими дрібнішими речами до обрамування. (Перед тижнем я дала оправити до McShain три інші картини: портрет Дзядзя Туся роботи Байбарака, декоративний петриківський розпис — робота Павленко з Ленінграду, та Остапову фотографію — отже між Фещаком і McShain мистецьке обрамування цього місяця коштуватиме мені чимало грошей!) По дорозі додому Віра вступила до мене на обід (я дала їй решту качки, що залишилася із суботи).

Вчора Хромиш прийшов на інтерв’ю. Трохи він по англійськи говорить, може дасть собі раду. Прийємо його на літо, по 20 годин на тиждень. Має прийти перший раз в понеділок, 10 травня. Марилі тоді не буде і вона пропонувала почати в середу, але я подумала, що для Хромиша втратити можливість заробити в понеділок за 7 годин (по 5.25) — це втрата. І тому запропонувала, що в цей перший день тренуватиму його я і почну від інших робіт, щоб його поступово втягнути в працю. Йому також напевно легше

буде почати зі мною. Між іншим, син його, що є студентом на Дрексель, приходив у суботу покосити траву і зробити порядок на городі. Заробив собі 30 дол. (і дві пари Остапових черевиків!)

Середа, 28 квітня 1993, вранці, метро.

Не встигаю нічого зробити. От треба потелефонувати до Лобачевської в справі пам'ятника. В Бавнд Бруку подобався мені пам'ятник Шиприкевича — чорний граніт з Індії, простий, не надто великий прямокутник, з чорним великим написом (чорні літери граніту, з тлом “вирізьбленим” на сіро). Шиприкевичі мають з лівого боку хрест, а під прізвисьом герби Волині і, здається, Тернополя, звідки походить вона. А внизу — імена і роки народження і смерті. В них прізвисько чомусь “Шиприкевич” (а повинно бути Шиприкевичі). Я запланувала використати цю ідею, зокрема подобалися мені чорні гранітні літери. Але я подумала, що єдиною прикрасою візьму знак “Слова” роботи Гніздовського. Якби це дати з лівого боку, там де в Шиприкевича хрест, в центрі чорний гранітний напис: Тарнавські, а внизу Остап (3.V.1917; 19.IX.1992) і Марта (15.XI.1930) — це було б гарно, безпретенсійно, але ефективно. Імена й дати були б вириті в граніті, як також прізвисько Tarnawsky з другого боку каменя. Плити, думаю, непотрібно. (Чомусь разить мене пропорція довгих плит до невисоких вертикальних пам'ятників). Але варто зробити вузький обрамлений тим же чорним гранітом прямокутник, що його думаю висипати білим декоративним камінням замість квітів.

Не могла подзвонити, мусіла прати, прасувати, а ще й час забрали мені увечорі телефони Собчука, Вови Куліша, Лесі Яцкевич. Вова їде до Києва і я мушу підготувати листи до Доценка і до Марка, щоб він їх туди завіз.

Четвер, 29 квітня 1993, вранці, метро.

Вчора ввечері потелефонувала до Лобачевської і домовилась, що пришлю їй свій “плян” пам'ятника, а вона зробить проект і пришле мені кошторис. На камінь з Індії доведеться кілька місяців чекати. Вона думає, однак, що до наступної весни пам'ятник буде готовий, може й раніше. (Було б, очевидно, гарно, якби він був готовий вже до річниці смерті, але це навряд чи можливе. Хіба знайшли б такого розміру готовий граніт вже десь на складі в Америці. Граніт шліфують уже в Індії — тут на місці тільки роблять написи ітп. Говорила я також досить довго з Максимом, щоб його про ці мої заходи повідомити і порадитися. При цій нагоді він виявив мені плян вакацій від 14 до 21 серпня на Cape Cod, потім тиждень (вони) між Бостоном, Нью Йорком і Філядельфією, а тиждень перед Labor Day — у Wildwood Crest. Треба буде мені довідатися, чи можна буде замовити на цей час помешкання в Нікоровичів, а якщо ні — то деінде.

П'ятниця, 30 квітня 1993, метро, вранці.

Ділові справи під контролем: поступ! Вчора порозумілася з Нікорович в справі помешкання. Є. Зарезерувала від 28 серпня до 4 вересня. Подзвонила до Максима.

Погодилися і були раді, що справа вже буде поладжена. Маю надію, що вони не будуть розчаровані, що помешкання (якого я вже багато літ не бачила!) в можливому стані, що не буде дощу, що вдадуться вакації у Wildwood Crest і будуть заохотою їм приїхати суди і на наступні роки. Коштуватиме це помешкання 440 дол. за тиждень (дорого! Ціни значно підросли, але цього можна було сподіватися) — і я маю намір заплатити це з власної кишені (може як дарунок Максимові з нагоди уродин? Зрештою буду на вакаціях разом з ними). А ще перед тим будемо разом тиждень на Cape Cod. Я поїду, мабуть, поїздом, а не автом (боягуз з мене! може б треба відважитись?) — відвідаю по дорозі Мотрю, а з Providence поїду автобусом до Hyannis і там по мене виїхав би Максим.

Сьогодні хочу замовити літак до Champaign, бо вже мабуть пора. А ввечері треба буде написати ділові листи до Лобачевської та до Доценка. Доценкові хочу запропонувати, щоб взяв на себе редакцію і видавничий клопіт другого видання *Туги за мітом*. Було б, очевидно, ліпше, якби я могла приготувати збірку нових Остапових статей — але для цього потрібно ще багато часу і воно не скоро станеться. А тимчасом можна б видати *Тугу за мітом* (напевно Туга за міфом! згідно з київським правописом!) Книжка готова, потрібні тільки гроші. І це був би другий пам'ятник!

Понеділок, 3 травня 1993, метро, вранці.

Остапові уродини. Вже пару днів з цього приводу на серці в мене тоска — в п'ятницю на роботі набігали мені на очі сльози, трудно було панувати над емоціями. Сьогодні запросила на обід Віру — разом його згадаємо. Я, між іншим, виманила в неї в суботу бузок — “ніжність біла й гордий фіолет” стоїть у флаконі поруч портрета, а до вікна Остапової кімнати пнеться вгору великий розквітликій кущ нашого власного бузку.

В п'ятницю пів ночі писала листи: до Доценка (отримала вже нарешті і передане число журналу *Українська мова і література в школі*), запропонувала йому редагування другого видання *Туги за мітом*. Посилаю для заохоти 40 дол. Передачу цю, разом з листом до Марка, візьме до Києва Вова Куліш. Написала також до Лобачевської в справі пам'ятника. В суботу мала засідання Ради Бібліотеки і встигла тільки поїхати по харчі та інші закупи. В неділю, замість іти до церкви, поїхала по квіти і кілька годин працювала в городі. (Погода прекрасна, все цвіте, догвуд у повній своїй пишноті, азалії саме розкриваються). Встигла скінчити, зробити собі обід і поїхати на виступ І. Юхновського.

Такого розумного, ділового і зрівноваженого чоловіка з України я ще не бачила і не чула. Приємно, що Україна має таких людей. Говорив про ролі діаспори (тут на місці, політичне lobby, розбудова і продовження інституцій), про потребу ліквідації ядерної зброї в Україні (ракети націлені на Америку, міжконтинентальні, не могли б бути вжиті проти Росії, а можуть бути претекстом для Росії — при тихій підтримці Америки — зробити інтервенцію в Україну, щоб ліквідувати загрозу). Перестерігав, щоб не рівняли ситуації України з Росією. Незалежності Росії ніщо не загрожує, а от Україна, немов відірвана з дерева галузь, що її встромили в землю і чекають, щоб росла. Таку ж добру метафору вжив для характеристики атомної зброї. Це як залізна величезна ломака, що її

господар притащив на подвіря з думкою, що вона його охоронить перед злодіями.

Вівторок, 4 травня 1993, метро, вранці.

Справила я Остапові поминки, хоч куди. Віра прийшла увечері на обід. Після обіду і доброго вина, що його пляшку спорожнили ми удвох, Віра вийшла закурити (аякже, вона ще курить! Тепер курячі в абсолютній меншості, навіть в ізоляції!) Отже ми сіли надворі, на ганку, серед квітів, і я почала читати Остапові вірші. Та ще й з біографічними коментарями для Віри, що їй було особливо цікаво. Коли зовсім стемніло, повернулись додому. Я знайшла звукозапис Остапового авторського вечора 1979 року — а цей запис включає також гостину в нашому домі і запис віршів, що їх Ольга Чмух записувала для Голосу Америки. Були на цій нашій гостині теж і Лащики, тоді ще обоє разом, Віра і Генік. Розбавлене товариство, голоси Рудницького, Шашаровського, Оранського, Зенка Чайківського, Люди, Вісі Блавацької — і природний, веселий, погідний голос мого Остапа — відтворив зворушливу картину минулого щасливого вечора.

Сьогодні має прийти до мене на полуденок Вова Куліш, щоб забрати передачу листів до Марка, Доценка і Бліхара. А ще хочу передати до Львова Володимиром Уляновим (Віриним “Фулбрайтом” — він у неї мешкає, приїхав сюди як Fullbright scholar) деякі речі. Один лист (до Мороза) вже написала. Ще треба до Зорівчак і до Ільницького. Отже запрошу Фулбрайта на обід — він за тиждень повертається до Львова.

Четвер, 6 травня 1993, метро, вранці.

До півночі вчора писала листа до Зорівчак. Маю надію, що “Фулбрайт” забере до Львова мої два листи (до Роксоляни і до Мороза, і дві книжки: мою ULE65A для Мороза і *Зібрані вірші* ОТ для Роксоляни. Хотіла б передати ще книжку ОТ Ільницькому, але не маю відваги надто перевантажувати Фулбрайта — я і так ще з ним про це не говорила. Але як прийде на обід — зреванжуюся: може якісь Остапові речі на нього пасуватимуть: черевики, штани, сорочки?

Трапилася мені неприємність. Коли я пару днів тому садила квіти, щоб зробити собі приємність, пустила свій CD player на повний голос, відчинивши у хаті двері і вікна — отже працювала при звуках Бетговена. Але десь по годині — музика обірвалася. Я вже пару днів пробую розгадати, що сталося. Вчора пробувала безуспішно розгадати проблему при допомозі “owner’s manual”. Апарат світиться, диски перескакують від 1-до 6-ого, але звуку жодного. Є можливість що або конекції дротів треба направити, або вичистити heads — напевно якась дрібна проблема, але я навряд чи зможу її направити власними силами. Це мені зіпсувало настрій. Музика мене цими днями дуже рятує і є в моєму домі важливою “presence”... Ще добре, що радіо діє, що маю в спальні ще другий CD — отже лист до Роксоляни таки писався на тлі 5-ої симфонії, що її я тількищо купила, заплативши дорого (18 дол.!) бо вперлася, що хочу не що будь, а Караяна і Berliner Philharmoniker..

П’ятниця, 7 травня 1993, метро, вранці.

Вчора приїхали Ія з дитиною — не до мене, а до Лабуньків, але я говорила вже з нею по телефону. Сьогодні ввечері прийдуть до мене. Вона хоче завтра поїхати з дитиною до Гантеру на пару днів, а в середу чи в четвер уже повертається назад додому. Чому до Гантеру? Відпочати, бо дуже перемучена працею і хоче побути сама з дитиною. Ну, мені здається, що доцільніше було б, щоб дитина побула з бабами, в родинному україномовному оточенні. Але кожен має право жити і виховувати свої власні діти, як сам хоче. Є можливість, що до Гантеру приїде також Люба Лабунька зі своїми двома хлопцями. Оттоді такий тиждень в Гантері був би оправданий. Дитина мала б родинне, дитяче, українське товариство. Маю надію, що так воно і буде. Я пропонувала Її своє авто (хоч це поважно скомпліктує мій власний вікенд — не зможу поїхати ні до фриз'єра, ні за харчами, ні на жодну імпрезу) — але ще не знаю, чи вона з цієї офerti скористає.

Понеділок, 10 травня 1993, метро, вранці.

Помер Святослав Гординський. Пішов до міста у Вероні, де жив, і упав непритомний на вулиці. Його відвезли до лікарні, ще кілька днів тримали на машинах, але пам'яті він уже не відзискав. В середу на Баунд Бруку буде похорон і я хочу поїхати — ще не знаю, чи це мені вдасться. Ія поїхала до Гантеру і вчора (на день Матері!) телефонувала. Вона не сама: є з нею не тільки Люба з дітьми, але й Олесь та й Мирослав з Марійкою. Family reunion! Я рада за дитину, що має родинне оточення. В п'ятницю Ія була в мене, дуже коротко, з мамою. Треба було полагодити справу телеграфічної висилки грошей Маркові до Києва. Дав знати, що йому конче потрібно 3,500 дол. На що, не знаю. Ія таку справу не могла сама полагодити у Філядельфії, отже звернулася до мене. Поїхали ми до Mellon/PSFS і полагодили цю висилку через Credit Lyonnaise до Банку Відродження в Києві, на Маркове конто. За трансакцію тут взяли тільки 30 дол. — не знаю, чи будуть ще якісь оплати. Ія мені ці гроші поверне — це не є дарунок! Але якщо справді таким способом можна переслати гроші, то я з цього може в майбутньому скористаю, коли друкуватиму там Остапові (а може колись і свої!) книжки.

Пополудні, 10 травня. Метро, додому.

Написав до мене якийсь Микола Чабан з Дніпропетровська. Читав Остапові спогади, мої вірші у *Дзвоні*, просить, щоб прислати йому Остапову книжку. А до листа долучує вирвані з якогось журналу сторінки, де надруковані листи Валер'яна Підмогильного, що їх до друку підготував саме він. Вчора відписала йому листа, Максимові послала матеріяли Підмогильного, а сьогодні надаю на пошті (звичайною поштою) Чабанові Остапові *Зібрані вірші*.

Хромиш був сьогодні перший день на роботі. Чи втримається? Тяжко сказати. Зробив одну важну помилку, чи то не зрозумівши інструкцій, чи просто через неувагу (був би викинув матеріял, що його треба було зберегти). Я перший раз перевірила, але звичайно мусимо покладатися на наших працівників, неможливо все перевіряти. Побачимо. Наступний раз прийде, як буде тільки Марія. Мусить яось давати собі раду.

Буде в мене сьогодні на обіді Володимир Улянов, Вірин Фулбрайт. Ним передаю до Львова листи до Зорівчак і Мороза, *Зібрані вірші* для Рокслоляни, ULE65A для Мороза.

Вівторок, 11 травня, метро, вранці.

Був вчора на обіді “Фулбрайт”. Я дозволила йому виговоритися: це був майже суцільний монолог, здебільшого про теоретичні проблеми економіки. (Він — заступник директора Інституту Менеджменту у Львові). Був два роки членом партії — сам про це почав чомусь говорити. Дисертацію захистив у Москві. Москва взагалі була раніше вузлом наукової інформації — все було сконцентроване, виходили реферативні журнали, які інформували про науку на заході, можна було отримати ксерокопії статей. Київ таким центром не став. Улянов навіть висловив думку, що ЦНБ не така добра бібліотека, як Львівська бібліотека Стефаника. Дала я йому передачу для Зорівчак і Мороза та й дала попробувати три пари Остапових штанів. Вибрав тільки одну — гарно на ньому виглядали. І здається взяв одну сорочку і одну піжаму. Більш не хотів. Він взагалі, здається мені, трохи паничик — найбільше хвалив собі коньяк — пізнався на доброму його квалітеті! (Martell).

Четвер, 13 травня 1993, метро, вранці.

Їздила вчора на похорон Святослава Гординського на Бавнд Брук. Не мусіла їхати власним автом — поїхала з Мартою Яримович — Гординський був її вуйком. Нема то як їхати з вправним шофером. Те, що мені по менших дорогах забирає дві години, вона подолала за менше як півтора години, надробляючи скорістю (і миляжем!) на головних дорогах Turnpike-ах. Заповідали дощ, але на диво погода випала дуже гарна — сонячно й тепло. Зібралось там десь між 60-100 осіб. Були Данко і Рудко з Нью Гейвен, Старосольська, Блавацька, Чепілі, Дорошенко й Чорпіта з Філядельфії, старий Кедрин, який знаменито ще тримається, в елегантному чорному костюмі (я пішла з ним привітатися — пам’ять має знамениту — ні сліду старості, а він вже до сотки недалеко!) Над могилою жодних промов не було, але були поминки і там говорили Шевченко, член місії при ООН, що прочитав листи від Лубківського, Драча, і повідомив про некрологи в газетах України, Данко від музею, Кузьмович від *Свободи*, ще якісь представники організацій, а також і я — від себе особисто та від Зуєвського в імені канадського “Слова”. Зуєвський до мене три рази в тій справі телефонував: увечері у вівторок, щоб впевнитися, чи їду на похорон, а тоді вранці в середу, щоб подиктувати текст його заяви з приводу смерти С.Г., а потім, щоб додати одне слово, тобто поправити... При всіх цих підготовках мушу сказати, що текст його — дуже шаблонний.

П’ятниця, 15? травня 1993, вранці, метро.

Вночі мені не спалося. І це не вперше. Хандра. Тоска. Weltschmerz. “Вчуса наново жити, змагатись із болем, щоб абсурдом для мене не стало життя.” А життя таки — абсурд. Боюся за свою пам’ять, за свої можливості давати усьому раду. От, приїхавши з похоронів, взялася увечері балансувати чекову книжку. Не сходиться. Є різниця на 16.96 і не знаю чому. Завжди досі робила це без всякого клопоту — а тут раптом якась

комплікація. Перевірила арифметику — все виглядає правильно, а от при кінці є таке розходження. Так немов би якийсь чек на таку суму був десь незаписаний. Ще не перевірила арифметику банкового statement — може це вони десь помилилися? Не люблю займатися рахунками, завжди воліла, щоб це робив Остап. А він любувався в самому процесі — любив, напр. рахувати місця в театрі і обчислювати скільки є людей, скільки продали квитків ітд. Важніші фінансові рішення його не цікавили, напр. щоб перенести гроші з ощадностевого конта на сертифікати я мусіла його пару літ переконувати, а одне його самостійне рішення — зміна Максимового сертифікату в Щадниці з первісного 4-річного на однорічний коштує нам уже пару тисяч доларів.

Понеділок, 17 травня 1993, метро, вранці.

Вікенд пройшов під знаком Ніни. В суботу прийшла пополудні на кількагодинну візиту, а в неділю ми були разом в церкві і на фестині Волошок на Михайлівській гірці. Тим разом я напередодні купила кілька забавок, бо бачу, що коли приїжджають діти, треба мати в хаті якісь іграшки. Дещо з того Ніна собі забрала, але більші речі, як великий грузовик і великий м'яч залишились ще для Іванка і Стефка, як приїдуть. Симпатичне дівчатко і смішне. Бавиться моїми чорно-білими коралями, що їх я тепер майже день-у-день ношу, бо пасують до моїх чорних і білих одягів. Я зняла коралі і хочу надіти їх Ніні на шию. А вона: Ні! Це тільки на концерт! В розмові після кількох годин спілкування зі мною, почала говорити про “моє” ліжко в Лос Анджелес — спонтанне сердечне запрошення приїхати! Ну, я знаю, що дитина була б мені рада. Але запрошення мусіли б вийти від Пі і Марка, та й була я там щойно, отже цього року вже напевно не поїду. Ія з Ніною від'їхали десь по третій — на летовище завезла їх Марта Чайківська, Піна приятелька. Набрала Ія повно багажу, як вона з тим усім і з дитиною дасть собі раду? Не журіться, дам собі раду, каже.

Була я вчора ще й на концерті піаністки Таїси Богданської — бенефіс на музей — Софійка Геврик активно до участі намовляла! Було мало людей (около 30 осіб), але концерт був добрий. Богданська — старша пані, я чула її гру вже і в минулому, але вона у добрій ще формі, грає першорядно, зокрема подобався мені Ноктюрн Шопена. Увечері, переборюючи апатію, я лягла в ліжко вже десь після восьмої (“Земля мене тягне”, казав Тато). В ліжку перед сном ще трохи читала (Іваничука в *Києві*, цікаве інтерв'ю — він десь, кажуть, також надрукував якісь спогади, здається в *Березолі*? Але цього журналу я ще взагалі ніколи не бачила. Їду до роботи відпочата, і вчасно.

Вівторк, 18 травня 1993, метро, вранці.

Вчора пополудні була в університеті “power failure” — не тільки в нашому будинку, але і в інших будинках на кемпусі. Наше книгосховище (stacks) зовсім без вікон — отже темнота на всіх поверхах. Тільки в читальнях і в бюрох, де є вікна, можна було щось бачити при денному світлі. Страшна ота залежність модерного світу від електрики! Та ще й одна наша колега — Janet — їхала ліфтом, щоб добратися до шостого поверху і застрягла, в темноті, в ліфті, між першим і другим поверхом, а ніхто про це не знав. Каже, що кликала на поміч,

але її не чули... Тільки коли вже перед 4-ою годиною вирішили замкнути бібліотеку й розпустити працівників додому, взялися перевіряти всі поверхи і ліфти і тоді щойно почули, що вона там. Хлопці ліфт відкрили і наша Janet могла нарешті вийти, але це переживання, що його нікому не бажаю. Погасли навіть т.зв. emergency lights... Як це можна толерувати? Треба буде з цього зробити поважну справу.

Я вчора прийшла додому раніше, встигла переглянути газети, випрати машину білля, подивитися на вісті, випрасувати пару речей, заплатити рахунки — а ще вже пізнім вечером, після телефону Ані, написати порядок нарад на річні сходи Ради Бібліотеки, що мають відбутися 22 червня (після мого повороту з Урбани), але що про них повідомлення мусять бути розіслані раніше.

Середа, 19 травня 1993, вранці, метро.

Вибиралася я іти вчора до УКУ на виступ Лесі Гончар, але після роботи, вечорами, такий вихід — це зусилля, до якого часом треба себе примусити. Колись я це робила, щоб вивезти Остапа з хати до людей — отже мала додатковий стимул. Тепер роблю це тільки для себе і часом просто “не хочеться”. На четвер був заповіджений виступ Погрібного і от я вирішила, що дві такі імпрези на один тиждень за багато, що піду тільки на Погрібного. Тимчасом зателефонувала Софійка Геврик, також у справі цих виступів. Виявилось, після перевірки в Рудницького, що ці виступи — аж наступного тижня! Отже добре, що я не поїхала! (Тепер Рудницький вже не веде радіопроеграми в неділю і рекляма для імпрез в УКУ не доходить до публіки — про Лесю Гончар і Погрібного він заповідав на вечорі вірменки Божко минулого тижня і я, очевидно, зробила фальшивий висновок, не перевіривши дат. Виступав в УОКЦентрі вчора генерал Мулява — це напевно зібрало численну публіку, але я на його виступ не мала охоти їхати. Отже сиділа вдома, читала газети при музиці. Христина Турченюк передала мені число бюлетеню профспілки при Community College. І там якась колишня Остапова працівниця написала дуже теплий і симпатичний tribute в пам'ять Остапа. Це мене зворушило. Мушу їй подякувати, хоч особисто її не знаю — треба мені довідатись від Турченюк, хто вона така і куди їй писати.

По дорозі додому, пополудневе метро.

Історична подія: в переповненому вагоні метро якийсь молодий чоловік запропонував мені своє сидяче місце і я сіла, а він стоїть! Таке мені за останніх 10 років, мабуть, трапилось вперше! О tempora, o mores! Коли я була гімназисткою, завжди вставала і робила місце старшим. Навіть пам'ятаю інцидент у зальцбурзькому трамваї, коли я встала, щоб зробити місце старшій дамі, а якийсь молодий мужчина, поки вона сіла, сів на це місце сам. Я була “встекла”, як казали мої колежанки, але не мала досить відваги й агресивності, щоб зробити з того публічний скандал. Була тільки обурена і на все життя запам'ятала. Тепер, коли я постаріла, молодь не робить місця старшим, зокрема в Америці. Хоч треба признати, що часто встають, щоб зробити місце молодій жінці з дитиною, або калікам. Коли я мала звихнену ногу і ходила з палицею, робили мені місце завжди, аж до переседи, так що я перестала носити палицю, щоб не робити з себе інваліда.

Четвер вранці, метро.

Їду до роботи раніше ніж звичайно, але невиспана, втомлена і штивна, бо заспала і не було часу робити руханку. Лягла спати після півночі, бо писала звіт на річні сходи Ради Бібліотеки. Ці сходи відбудуться щойно 22 червня — аж після мого повороту з Урбани — але я буду зайнята іншими справами, можу забути, отже не хотіла відкладати до останньої мінати. Звіт цей писати не легко, бо я вважаю своїм обов'язком вказати на деякі недоліки, щоб потім не сказали, мовляв, МТ вважала, що все благополучно і на добрій дорозі. Це очевидно стосується Хромиша. Він має багато добрих прикмет — м'якість, гладкість у поведженні з людьми, але йому бракує засадничого know-how, що його мав би навіть малодосвідчений, але фаховий бібліотекар, що знав би англійську й українську мову й був обзнайомлений з українознавчою літературою. Хромиш теж на праці в BLL виявляє, яке глибоке є його незнання англійської мови (я думала раніше, що він не вміє говорити, але що розуміє добре друкований текст). Його loose-leaf filing треба точно перевіряти, бо він не завжди розуміє надруковані інструкції, а соромиться запитатися, чи просто не розуміє що є проблема. Вчора був би викинув тексти одного із законів України, якби я його на цьому не переловила! І то саме України! Я ледве струмувала своє незадоволення. Мариля дає йому вказівки, бо вона — безпосередній його supervisor. Чи він їх розуміє? І чи справа тут тільки в мові, чи може грає роллю брак уродженої кмітливості? Нажаль, ми хоч-не-хоч порівнюємо його з іншими нашими працівниками, здебільшого молодими, що з них значна кількість визначається неабиякою інтелектуальною бистротою. Чи втримається він на цій роботі? Чи при кінці літа на стільки опанує всі її (невеликі зрештою!) тонкощі, щоб йому можна було запропонувати цю part-time позицію і на час академічного року? Побачимо!

Перед сном читаю книжку-порадник *Fit for Life*, що її авторами є подружжя Diamond. Зацікавила мене цією книжкою Ліза Чепіль. Автори мають свою теорію харчування, яка зводиться до того, щоб їсти якнайменше м'яса і молочних продуктів, якнайбільше овочів і городини і то у відповідних комбінаціях і у відповідний час.

П'ятниця, 28 травня 1993, метро, вранці.

Пару днів не робила записів у щоденнику. Шкода, але ніколи було. Їздила до Провіденс, відвідувала Мотрю, Андрія, Лесю і Левка. Софійка Геврик їхала відвідати свого сина Лесика, що саме закінчив третій рік Rhode Island School of Design (він — на відділі ілюстрації та animation). Отже їхали обоє з Титом на виставку кінця року, де були включені і Лесикові роботи. Коли довідались, що я маю там близьку родину і мала б охоту їх відвідати, запропонували взяти мене з собою. Виїхали десь біля 3-ої пополудні, просто з праці, у вівторок. На нічліг прибули під вечір до їхньої хати в Гантері, а потім вранці поїхали до Провіденс. Перед третьою в середу були там. Андрій був в університеті і, як ми домовилися, забрав мене з Провіденс додому.

Вони живуть тепер в East Greenwich, около 20 мін. автом від Провіденс. Мають прегарну хату, зовсім нову, у багатій “панській” ділянці, де панує довкола “soleil, espace, verdure”,

як сказав би Le Corbusier (А сонця справді було багато, бо погода вдалася нам, як на замовлення!) На партері мають комплекс получених зі собою, не відділених дверима кімнат, що включають вітальню, їдальню і кухню, і на цьому ж рівні є master bedroom з великою (дво-кімнатною!) лазничкою, перебудований з гаражу апартамент із двох кімнат і лазички для Яцкевичів, і ще є додатковий powder room біля кухні і кімната-кабінет для Андрія. На поверсі є дві спальні — одна велика з лазничкою для гостей, де спала я, і друга — Тимошева кімната. В хаті всюди дуже високі стелі, дуже багато сонця і простору, великі вікна (навіть в master bedroom, аж дивно, можна знадвору заглядати як хтось сидить у ванні! Там зроблено спеціальний параван!) Хата має всюди також дуже високі вбудовані шафи (closets).

30 травня 1993, неділя пополудні, вдома, на городі.

Сьогодні я цілий день поралася на господарстві: косила траву з переду і ззаду — порядніше, як звичайно, бо без поспіху. Погода чудова, хочеться бути на дворі — от я і сіла відпочати на городі, на лежаку. Вранці думала, що поїду до церкви, а потім лишуся на фестині на Михайлівці — вчора ввечері запропонувала Вісі Блавацькій, що візьму її туди з собою. Але коли я вранці потелефонувала, Блавацька сказала, що чується погано і нікуди їхати не хоче. А я — після дуже томлячого дня вчора, також вирішила зрезигнувати. Траву конче треба було скосити, бо за тиждень їду до Урбани, отже хата не може виглядати занедбаною, а відкладати цієї роботи також не можна, бо заповідають дощ і може не бути вже нагоди. Вчора тягнуло мене кудись рушитись з дому. Спочатку думала, що вранці поїду до Яримовича (— треба мені промити вуха!), але виявилось, що його лікарський офіс закритий. По телефону домовилася я з Яримовичем, що він вступить у вівторок ввечір, захопивши з офісу шприц і зробить мені це промивання вдома (такий сервіс можливий тільки у знайомого лікаря та ще й далекого родича!) Отже я поїхала... shopping. Вступила тут недалеко на Cheltenham / Broad до крамниці з меблями. До Остапової кімнати потрібно sofa-sleeper — але досі Остап завжди протестував, що мовляв, “не влізе через двері”. Була одна така канапа за 400 дол., що я її готова була купити. Але я сказала продавцеві про нашу дилему і він порадив зміряти двері вздовж і вширш. Треба 80 інчів висоти і 35 ширини. Я поїхала назад додому, змірила — мав рацію Остап, не влізе. Поїхала до Ванамейкера — там не було жодної відповідної канапи (думала, може є якась менша) зате ціни справді горендальні. Але натомість я купила на випродажі фіранки і капю на ліжку. Фіранки до вітальні — ми з Остапом давно вже пробували знайти якусь розв’язку для наших французьких дверей, що покриті малими фіранками дуже недбало виглядали. Ходили, міряли, радилися. І от я вчора знайшла непогану розв’язку. Змінила тільки фіранки на самих дверях, залишивши ті що на вікнах, під драперіями. Нові фіранки закривають цілі двері — тобто дверей відчинити не можна, не відсунувши фіранок, але це не важне — ці двері відкриваю тільки раз у рік, коли мию вікна! Зате фіранки добре виглядають і ціла кімната робить ліпше враження. Трохи я намучилася, пришрубовуючи закрутки. А крім того, очевидно, треба було помити вікна і попрати й попрасувати ті старі фіранки, що залишилися на вікнах. Одне слово: повні два дні я втратила на господарські справи.

Головінські і Яцкевичі були раді мене бачити. Живуть вони в неабиякій ізоляції від українського життя. Мотря й Андрій вже до цього звикли, зрештою вони інтегровані в свої професійні американські товариства і може навіть не відчувають якогось браку. Але Леся й Левко у Філадельфії бували на кожній імпрезі і майже на кожному похороні, а крім того — годинами сиділи на телефонічних розмовах із знайомими. Тепер все це відпало, а телефони всі — на далеке віддалення і коштовні. Левко перестав їздити автом, отже втратив свободу рухів. Але це неунікнимо — в їхньому віці така зміна мусіла наступити, вони не могли вже бути самі. Левко вдруге — вже у Провіденс — дістав жовтачку і провів кілька днів у шпиталі. Йому забивається жовчевий провід. Тепер йому вставили плястикову соломинку, провід працює, він чується ліпше, жовтачка минулася. Втратив багато ваги — спочатку боялися, що це — рак, але виглядає, що ні, слава Богу. Леся видимо постаріла — нема ради. Мотря прибула на вазі, Андрій трохи вилисів. А я? Цікаво, якою вони бачили мене? Постарілою, сивою? Від реальности не втечеш. Мені поїздка ця добре зробила — побула я в товаристві близьких мені людей — Софійки і Тита, Андрія, Мотрі, Лесі й Левка — пару годин. Вірю в те, що контакти треба плекати і постійно відновлювати.

Вчора й сьогодні проходить у Ньюарку конвенція Союзу Українок Америки. Більшість моїх знайомих — там. Софійка Геврик, Люда Чайківська, Аня Максимович, навіть Віра Лацик! Мене запрошувала пару тижнів тому Лариса Онишкевич, щоб я взяла участь у панелі, але я відмовилася. А на конвенції США я їздила досі тільки тоді, коли брала в них участь!

Поволі приготуюся до виїзду до Урбани. А це значить — передусім господарські справи і рахунки. Доповіді, на щастя, не готую, але було б добре переглянути ULE80, щоб підготувати собі роботу. Вчора завезла пачку Остапових книжок (20 прим.) Рудницькому — він буде їхати до Урбани автом і їх повезе. Там буде багато людей з України і взагалі концентрація різних знайомих — напевно роздам. Ліпше даром роздати (зокрема для України), як мають стояти пачки в мене в пивниці.

Максим і Уляна відзначили вчора 10-ліття свого подружжя. Я з цієї нагоди вже раніше передала їм у дарунку картину Ментуха, що висіла роками в нашій вітальні, а крім того CD Four Planets, а карточку з привітанням послала поштою. Продовженням їхнього 10-ліття буде їхня спільна подорож на Гаваї в листопаді. Щоб це уможливити, і я, і Маруся Пасічник будемо разом тиждень з обома хлопцями. В мене на роботі з того будуть незадоволені, бо вже деякі відділи в цей час будуть переноситися до нового будинку, але директива є не брати вакацій від 15 грудня до 15 січня (не зможу поїхати до них на свята!) — отже я з цього зроблю висновок, що в листопаді вакації можна ще буде взяти!

31 травня, понеділок, Memorial Day, 10:00 PM.

Телефонувала недавно Рися Голод з Торонто. Сказала мені, що на початок листопада, в час СКВУ, плянують зробити з'їзд "Слова"! Якби це було ближче до того часу, коли я буду в Торонто, могла б пов'язати це разом — а так, то доведеться зрезигнувати, бо ж два

рази не зможу поїхати! Шкода! Якби вже була на пенсії, могла б зробити собі довший побут у Торонто, але поки я працюю, такі ескапади — неможливі.

Я сьогодні цілий день вдома — роблю порядок з паперами, аж голова розболілася.

Вівторок, 1 червня 1993, метро, пополудні.

Томлячий день на роботі. Повінь паперу: два повні візки нової періодики, що її треба переглянути і вибрати матеріали до бібліографій (Labor law, Ukraine, Sales Convention, Hamburg Rules) та й вибрати цікавіше для довідкових нотаток Reference aids. Крім того — візок повний нових правничих дисертацій з Німеччини і Швейцарії. Їх ми дістаємо шляхом обміну і я вибираю, що важніше, для повного опису каталогізації, а решта залишаю для упрощеного скороченого опису. Багато часу забирає кожного дня перегляд електронічної пошти — зокрема через те, що отримую всі матеріали трьох networks: Radio Free Europe, IntLaw та Ukraine. А між тим — важливі повідомлення нашої внутрішньої адміністрації — про засідання, рішення відділів ітп.

Почала минулого тижня заходи в справі купівлі комп'ютера додому. І зовсім несподівано, одна з фірм, від якої я сподівалася отримати відповідь факсом та узгодження в справі ціни і форми плачення — замість того прислала мені printer! І то без рахунка, але з packing slip на моє прізвище! Коли купувала в них printer Marie Newman, вони не тільки вимагали від неї номера VISA, але й казали підписати заяву, що вона є працівником університету — ще й підтверджену нашим директором від комп'ютерів! Chris Cieri сам мені про це розповів і дивувався, як то вони без погодження купівлі зі мною, прислали саму машину! Вона тепер стоїть у моїй шафі в бюрі і я думаю, що її варто було б забрати додому, щоб хтось не вкрав! Сам комп'ютер — згідно з домовленням з фірмою (іншою! Microsys) куплю 21 червня, після повороту з Урбани.

Середа, 2 червня 1993, вдома, ввечері.

Їздила сьогодні до роботи автом. З двох причин: по перше: хотіла завезти до свого бюро два наново оправлені дереворити Гніздовського — один, що мав віддавна тріснуену шибу, другий, що пару місяців тому впав і розбився. Фецак обидва поправив і треба було їх завезти назад та повісити, бо на їх місце я тимчасово повісила афіші зі Львова і Києва, а вони — хоч самі непогані — разили мене передусім через те, що видно було подвійні сильні гаки в стіні для великих дереворитів. Друга причина: треба було привезти додому printer для нового мого комп'ютера (що його ще не маю). Вдалося мені все це благополучно довершити. Хромиш допоміг мені з принтером, а я зате завезла його потім додому (Він живе з родиною в Elkins Park).

Полагодила сьогодні ще одну справу. Лобачевська прислала вчора чотири шкіци проєктів пам'ятника, згідно з моїми сугестіями, включаючи знак “Слова” — чорний птах роботи Гніздовського. З чотирьох шкіців я вибрала один і сьогодні довго говорила з Лобачевською по телефону. Пришле мені офіційний контракт. Пам'ятник коштуватиме

\$5,400 плюс \$870 за цвинтарні оплати, тобто разом \$6,270. Платити треба трьома ратами — першу рату (1/3) зараз після підписання контракту. Якщо вона встигне прислати мені до суботи шкіц і контракт, то справу зрушу з місця вже тепер. Якщо пошта запізниться, то мусітиме чекати аж на мій поворот з Урбани — б в неділю вже їду. Нажаль, не мала я досить часу повністю приготувати собі роботу до Урбани — звичайно їду з точним пляном, що робити і за чим шукати. Але я ще матиму суботу для підготовки (вечорами не вистачає сил і часу...)

Четвер, 3 червня 1993, метро, вранці.

Не їду сьогодні автом, отже можна робити записки. Люди, що кожного дня доїжджають до роботи автом, витрачають і час і нерви! Добре, що я маю добрий доїзд публічним транспортом! Може і цього щоденника не було б, якби не філядельфійське метро!

Вчора, поки пішла спати, написала невеличкий лист до священика в лікарні в Урбані і послала йому 20 дол. на богослужби. Fred Jillson виявив мені був багато підтримки й уваги в час, коли Остап лежав критично хворий в Covenant Medical Center. Я давно повинна була це зробити. Але вчора попала мені в руки його візитна карточка. Вирішила не відкладати, не чекати на особисту зустріч, а написати. Так легше. А підготовка до виїзду до Урбани приносить болючі спогади про наш з Остапом останній там побут.

Неділя, 6 червня 1993. 11 год. вечора. Illini Towers, Champaign, IL.

Живу в кімнаті 707 А — ще не знаю, хто є моїм партнером до цього студентського апартаменту. Прилетіла без пригод, нікого по дорозі не зустріла. Записок у літаку не робила — купила недільний *New York Times* на летовищі у Філядельфії, читала. (Є і про Україну — атомна зброя України — це, мовляв, найбільший тепер headache Америки!)

На порозі Illini Towers зустріла Штогрин і Сергія Білоконя. Переглянувши прелімінарну програмку, бачу, що Штогрин не тільки зробив мене керівником першої сесії завтра вранці (виступатимуть в моїй сесії Іван Головінський, Ярослав Барвінський і Віталій Замостян — не маю досить інформацій ні про доповідачів, ні про їхні доповіді! Такого ще мені не траплялося!), але і включив мене у програму доповідей! А я доповіді жодної не привезла, бо думала, що таке було в нас домовлення! Якби знала наперед, могла була привезти свою стару доповідь, що її мала читати (і не читала!) два роки тому тут в Урбані!

Увечорі в Colonial Room в Illini Union була перша товариська зустріч учасників конференції. Привіталася із старими знайомими, познайомила з деякими новими людьми з України. Є тут уже Ляриса Онишкевич, обоє Рудницькі, Семчишин, Оксана Соловей, обоє Рубчаки, Ясінський, Ліда Корсун, Люба Пензей, Наталка Лончина, Анатолій Погрібний, Євген Федоренко, Ізраїль Клейнер. Маленька сензація, що з неї мав би потіху мій Остап: Іларій Чолган є тут із своєю молодого жінкою — це Світлана Грабовська, донедавна бібліотекарка бібліотеки Стефаника у Львові! Лариса познайомила

мене з Нателею Кузякіною — старша, сива, струнка жінка — відома мені дослідниця творчості Миколи Куліша — що живе в Санкт Петербурзі. Сказала, що життя в Петербурзі дуже важке, але що вони звикли до біди і гордо її переносять. А от в Україні починається недоїдання, а там то, мовляв, новина... Жителі Петербурга сприймають як образу факт, що Україна відділилася і не можуть цього зрозуміти.

Понеділок, 7 червня 1993. 10:00 вечора.

Вночі не спалося. Запізно догадалася взяти таблетку на сон, отже не виспалася. Але зранку встала, зробила руханку, пішла до кафетерії в нашому будинку на сніданок. З наших там ще тоді нікого не було. Сніданок коштував \$4.50. Овочі були, але не було великого вибору — більшість — всякі консервовані fruit cocktails — не свіжі, що їх рекомендує автор *Fit for Life*. Але я тут дієти триматися і так не маю наміру. Отже з'їла кашу з овочами, тістечко з кавою саррусіно, та ще й на запас взяла собі яблуко, пів помаранчі і булочку. Проте завтра не маю наміру там харчуватися.

Конференція почалася офіційним відкриттям Штогрин та університетської адміністрації (Tax Choldin і ін.) Штогрин завжди мене дивує своєю поганою англійською мовою! Першу сесію виповнив Анатолій Погрібний. Говорив те саме, що у Філядельфії, тільки поширено, докладніше, бо мав більше часу. Все про працю Міністерства Освіти над відросійщенням українського шкільництва. Це складний процес і довго ще потриває, заки Україна може матиме державну мову в усіх державних школах... Сесія, що нею керувала я, випала досить добре, зокрема завдяки двом добрим доповідачам, що ними були Ярослав Барвінський та Віталій Замостян. Обидва — лікарі. Барвінський — професор хірургії в Манітоському університеті (брат Стахи Штогрин) говорив про стан медичної науки в Україні, Замостян — декан природничого факультету Києво-Могилянської Академії — говорив про наукові дослідження Чорнобиля, тобто медико-біологічних наслідків катастрофи. Обидва вони — люди з науковим стажем, багатьма друкованими працями — говорили дуже конкретно, до речі, підсилюючи свої твердження статистичними фактами. Доповідь Івана Головінського мала темою “ролю освітньої психології і розвиток національної освіти” і як уже вказує сама її назва — була загальниковою і поверховною (Але згадував Рене Декарта вже як Декарта, а не як колись на ПеКУСі — Декартеса!) Всі три доповідачі втрималися у визначеному часі (я їх налякала напередодні, що після 25 мін. відбиратиму голос!) і за це я їм особливо вдячна, бо це дало змогу для запитань і відповідей — їх було багато, зокрема ж до Замостяна, і це зробило сесію цікавою і живою.

На полуденок пішла я в товаристві Гром'яка і зафундувала йому ланч. Я розпитувала його про те, як виглядає його роля представника президента на Тернопільську область, бо мені неясно, як у демократичній державі може діяти таке централізоване управління і чи не входить воно в конфлікт з муніципальною владою? Казав, що це на зразок французьких префектів і на його думку, це перехідна стадія, конечно, бо система привчила людей до командного управління. Гром'якові я подарувала Остапові “Зібрані вірші”, а він мені зрештешувався своєю книжкою спогадів “Вертеп” — про 1989–1991 роки, коли він ще був депутатом ССРСР в Москві. Книжку маю намір зараз таки тут почати читати — і на цьому,

мабуть, постраждає мій щоденник... *Зібрані вірші* роздала я також Тарасові Сализі (завідуючий катедрою літератури в Львівському університеті), Семчишинові, Наталці Лончині, про-ректорові Львівського університету Карасеві, а Іван Карк книжку навіть купив! (Книжки разом з іншими виданнями НТШ стоять виставлені на продаж — їх продає тутешній чоловік, що допомагає в цих конференціях, Кукуруза).

Пополудневу сесію я частково пропустила: пішла зареєструватися до Східно-Європейського Центру, щоб дістати бібліотечну картку і заповнити собі зворот 60 дол. депозиту. Доповіді були на мовознавчі теми — один доповідач говорив про українізацію в спорті і на це я вже встигла повернутися. Це був Андрій Кочур, син славного перекладача. Одну доповідь відкликали, бо доповідач тількищо прилетів з Європи і був надто втомлений, щоб читати доповідь. Отже пополудне і вечір були вільні. Не хотілося мені іти вечеряти, бо з'їла обильний полуденок з м'ясом (hamburger, і то великий і смачний!) Походила трохи в товаристві Лариси Онишкевич, Богдана і Мар'яни Рубчаків, і ми по дорозі купили деякі харчі, щоб з'їзти вдома. Я купила тільки молоко, сок і пару овочів. Вдома з'їла ранішню булочку з молоком — це мені вистачило. Зате під вечір посиділа в товаристві Рубчаків, Салиги, Гром'яка на дворі перед будинком. Цікаво було поговорити. Салига, коли почув, що я хочу видавати в Україні Остапові есеї, запропонував свої послуги. Ну, з тим я вже почала справу з Доценком, але може треба буде взятися за видання *Літературного Львова* — тоді може й справді міг би допомогти в цьому Салига? (Я колись в цьому контексті думала про Ільницького. Ще побачимо. У всякому разі, хоч Федорів сам звернувся до мене з такою ж пропозицією, я до нього особливого довір'я, ні симпатій, не маю, зокрема після не надто доброго враження, що його він зробив у час його візиту у Філядельфії.

На вулиці, коли ми ішли з Богданом, Мар'яною і Ларисою, зустрівся нам Толочко та Григорій Вервес, які також тут є. З розмови з Петром Толочком я довідалася, що він зовсім не знає про те, що він — нібито — номінований на амбасадора до Ватикану. Отже виходить, що це — неправда! Може треба мені завтра вранці потелефонувати до Лабуньків? Невже це якесь непорозуміння? (Всі ми в родині думали і надіялись, що таким амбасадором призначать Лабуньку, бо він для цього може й найліпше надається. Може ще є надія, що це може статися? — Про Лабуньку з Толочком я, очевидно, не говорила!

Мала я нагоду поговорити з Ярославом Ісаєвичем, перепросити його за те, що не відповіла досі на його листи, і подякувати за те, що помістив біо-бібліографічні дані про мене у Віснику бібліографічної комісії.

Нарешті зустріла а свою room-mate. Нею виявилась молода дівчина, Crawshaw Amy — американка, що вийшла заміж за бельгійця і працює в католицькому університеті в Leuven (саме Ле'вен, не Люе'н, бо це тепер поділено, а вона є в цьому фламандському, не у французькому). Вона приїхала сюди на семінар слов'янських бібліотекарів і навіть є в програмі нашої конференції. Але вона не має ні бібліотекарських студій, ні не знає слов'янських мов — попала на свою роботу випадково і недавно — а щоб вчилася, прислали її сюди... В Урбані вона колись була студенткою, це її Alma Mater. Ми з нею

зустрілися на пів години — а так то рідко себе бачимо.

Тепер година 11:21. Я вже скупалася, помила голову, і зараз лягаю в ліжко — читати Гром'яка.

Вівторок, 8 червня 1993, десять хвилин до півночі!

Заки ляжу в ліжко, хочу хоч коротко зреасумувати сьогоднішній день. Вранці — сесія, що в ній виступали Микола Некоз із Запоріжжя, Вадим Зубко з Києво-Могилянської Академії, Генадій Крисько з київського інституту культури та Євген Федоренко. Ланч провела в товаристві Ліди Корсун (що була моїм гостем). Були при столі ще інші люди з України, Рослицький з Канади, ще хтось. Пополуднева сесія включала Оксану Панькову з Києво-Могилянської Академії, Валерія Мірошніченка із Запоріжжя та Леоніда Рудницького. Панькова та Рудницький говорили про навчання англійської мови в Україні, Мірошніченко — про англомовну україніку. До його доповіді мусіла я зробити завваження в формі запитання, бо наш доповідач з провінції взявся за непосильну тему, що про неї він ані чорта не знає. З англомовної української періодики знав тільки *Ukrainian Canadian*, та ще й схарактеризував його як об'єктивний, нейтральний, не-ідеологічний журнал! Потім у приватній розмові я дала Мірошніченкові деякі довідки до бібліотеки, щоб пошукав собі бібліографії Винара або бодай Вереса (а також мою і П'ясецької), щоб бодай познайомився з великим багатством матеріялу, який існує. Був трохи спешений і вибачався, але я йому співчувала, заохочувала вчитися, не знеохочуватись: саме тому ви й приїхали сюди, кажу. Є нагода пізнати джерела, що їх немає і що невідомі в Запоріжжі. В другій пополудневій сесії виступали Ісаєвич, Стойко і Винар. Ісаєвич від обох колег на голову вище — він справді думає вже західними категоріями — наука наперед, а потім наука українська. Істина, не ідеологія. Видно по ньому, що був якийсь час у Гарварді.

Вечорі була гостина НТШ, але поки піти на цю гостину, ми з Іваном Карком пішли собі на обід до найліпшого в місті ресторану на 21 поверсі круглого хмарочосу (Там де я вже пару разів була з Остапом, а два роки тому з Марком, тоді коли він приїхав відвідати Остапа в лікарні). Провели приємні пару годин — тим більше, що збиралося на велику бурю, в час, коли ми були нагорі, завили сирени, почався tornado alert, панорама околиці з вікон 21 поверха виглядала страшно і загрозливо. Нам казали відійти від вікна, дали столик збоку. Але вечеря була вдала, обід був смачний, я випила дві склянки вина. Іван розповідав про свої військові пригоди (тим разом навіть цікаво, про підлеглих йому солдатів в окопах в час війни в Кореї, про такі побутові речі, як потреба міняти промоклі скарпетки, вкопуватись глибоко, розв'язувати якимось проблему латрин, ітп.)

В час, коли ми собі з Івасем обідали, як нам потім розповіли, в гуртожитку був справжній alert: всіх зігнали у підвал перечекати небезпеку, не вільно було залишатися в кімнатах! Небезпека, одначе, швидко пройшла. Ми з Іваном пішли ще на гостину НТШ. І там від Стойка я довідалася, що в новому випуску *Ukrainian Quarterly* (що його він тепер є редактором) надруковані рецензії Штогрини на мої ULE65B і ULE65A і Жили на Остапові

Зібрані вірші. Показав число, я прочитала, але не могла собі залишити. Приємна несподіванка! Остапову книжку подарувала сьогодні ще Некозові із Запоріжжя, Ліді Корсун з Києва, Григорієві Вервесу з Києва і Ревуцькому. Розумний та Роздольський за книжку заплатили по 20 дол. Була в час конференції виставка і продаж нових видань з України, що її вів Кукуруза, який веде книгарню “Дзвін”. Я купила в нього книжок на 50 дол, — передусім для Максима і дітей.

Середа, 9 червня 1993, год. 11:30 вечора, в ліжку.

Сьогоднішні сесії слухала вибірково. Вранці трохи запізнилася на доповідь Наталії Кузякіни — а шкода. Доповідь виявилась дуже контroversійною і викликала поважну дискусію. Кузякіна висловила протидію прискореній українізації шкільництва в Україні і говорила про те, які то ми з росіянами “такі рідні” і що росіяни відділення України сприймають як болючу образу. Коли зважити, що Кузякіна — людина заслужена перед українською культурою і приязна Україні (хоч і росіянка за національністю) — то такий брак зрозуміння для української точки бачення цієї проблеми застановляє і турбує. *With friends like these...* Чого тоді можна сподіватися від пересічних росіян, не кажучи вже про фанатиків типу Жіріновського?

Увечері було прийняття для запрошених гостей в домі президента університету (елегантний дім, із обильним (на диво) прийняттям...) Потім ще дивилися на фільми про Соловки — тобто про Зерова на Соловках і українських жінок на Соловках (Автором сценарію була Кузякіна). Фільм про Зерова мене зворушив (є ще подібні фільми Кузякіни про Куліша і про Курбаса, але я їх не бачила). Фільм про жінок подобався мені менше... Була ще на закінченні інформативного засідання *American Association of Ukrainian Studies*. Тепер головою є Наталія Кононенко, обидві розсварені організації дійшли згоди — отже я з приємністю повернуся в ряди її членів. [Перестала була платити членські внески, як протест проти розпаду організації на два відлами, що вважала я компромітацією високого ступеня!]

Але день був під знаком дружнього спілкування — найбільше, мабуть, з Мар’яною Рубчак, що з нею ми почали собі сьогодні “тикати”. [На “ти” перейшов зі мною і Дмитро Штогрин, з Ларисою Онишкевич ми ще з Києва, з першого МАУ, собі “тикаємо”]. Отже можу вважати, що я в колі приятелів, а цього мені тепер найбільше потрібно! Довідалась від Мар’яни, що Юрко Тарнавський, її з’ять, і дочка її Леся — вже де факто (а може і *de iure*) розійшлися, що він її тероризував, не дозволяв зустрічатись з Мар’яною ітд. В них 11-літня донечка. Мар’яна показала мені новий цікавий жіночий журнал з України “П’ята пора”. Є там цікаві інтерв’ю з самою Мар’яною та з Мартою Хом’як, а крім того статті про жіночі подружні проблеми і проблеми тяжкого сучасного побуту в Україні, що спадають на плечі жінок, погляди на жінок кількох відомих в Україні чоловіків, статті з філософською і релігійною тематикою, поезія, жіночі силуети. Журнал у претенсіях, але все таки йому чогось не достає, і маю враження, що самій редакції (головний редактор — Любов Голота) не зовсім ясно до чого журналові змагати. От навіть і сама назва “П’ята пора”. Ахматова ніби назвала п’ятою порою року — кохання. А редакторка тлумачить

назву, як жіночість (фактично “жіночність як властивість життя”) Число за січень 1993 року — перше. А це має бути “щомісячний громадсько-політичний та художній журнал для жінок і про жінок”. Цікаво, що з цього задуму вийде, як він еволюціонуватиме і чи втримається.

Четвер, 10 червня, фактично вже 11, після півночі.

Інтересний день. В ранішній сесії цікаві доповіді про театр Лариси Онишкевич та Валеріяна Ревуцького. Лариса говорила про репертуар театрів і характеризувала поодинокі постановки, Ревуцький говорив про театральні школи і впливи Курбаса. Виступ Салиги (чи Салиги!) (він завідує катедрою літератури на львівському університеті) був про репресовану і досі заборонену літературу і включав згадки про літераторів діаспори, включно зі мною й Остапом, але був сповнений надто великим патосом і емоційністю. (Салига, між іншим, подарував мені дві свої книжки в заміну за Остапові вірші. Він зацікавлений був би взяти на себе редакцію Остапових споминів або іншого видання — про це ще треба подумати і розвідати!) Також Анатолій Карась з Львівського університету і вчора Богдан Грабовецький зі Львова, що є тепер у Торонто, виступали як *angry young men*. Є помітна деяка напруга між цими молодими людьми з Галичини і київськими академіками.

Полуденок провела я на нараді, що на неї запросив Штогрин (з елегантною перекускою в Colonial Room!) Це була своєрідна підготовка і виміна думок напередодні дискусії, що мала відбутися ввечері. На цій нараді були присутні обоє Рубчаки, Рудницький, Воловина, Маса, Лариса Онишкевич, Штогрин і я. Напередодні вечірньої наради, пішла я на ризз-у з Валеріяном Ревуцьким. Хотіла поговорити з ним про монографію Блавацького, що її він тількищо скінчив писати. І хоч присівся до нас Палій з Кензасу, що його мало знаю і що мені зовсім не цікавий, я таки повела розмову про Блавацького і довідалась, що монографія готова, около 150 сторінок, що Ревуцький ще шукає деяких статей Блавацького друкованих в *Arxi*, що деякі матеріали про драми Лужницького подав йому Рудницький, а деякі інформації про постановки Блавацького — Віра Левицька. Є цікаві і добрі деякі фотографії. Ревуцький готов приїхати на схід з доповідями, якщо б йому повернути половину коштів дороги. Я говорила вже про це з Левком Рудницьким — це зовсім у межах можливого — на наступний рік. Це можна пов'язати із збіркою фондів на це видання — зрештою деякі гроші вже є (я сама дала 100 дол.!) — а з цими грошми видання в Україні не повинно бути проблемою.

Заповіджена в програмі дискусія на тему проєкту видання 5-титомової історії української культури — грандіозного задуму Академії Наук України — відбулася при виповненій залі. Вів ввечері Штогрин — дуже спокійно, тактовно, стримано — а через те, ефективно. Наперед доповідали про проєкт академіки Петро Толочко і Григорій Вервес. Є вже і готові друковані конспекти цього запланованого видання, що його примірник і я маю. Потім до дискусії заголосилося 14 осіб і всі по черзі по 5 хвилин говорили. Дискутант висловлювали застереження щодо самої ідеї видання (чи “ми” вже готові до такого діла? чи вже достатньо перебудувалися, щоб могли відійти від советських штампів? Чи не ліпше

відкласти цю справу взагалі, а замість неї видати серію окремих підручників?), а також щодо її реалізації — склад редакційної колегії, періодизація, розподіл тематики, ітд. Під кінець Толочко і Вервес, помітно заскочені майже однотайною негативною реакцією, відповідали. Я маю враження, що приїзд академіків на цей форум — це мабуть була чергова грандіозна ідея Омеляна Пріцака і вона напевно була подумана, як започаткування збірки грошей на цей коштовний проект. Пріцак, на превеликий жаль, захворів на серце (та ще в Києві! Вже ліпше якби це сталося тут в Урбані — кардіологи в Covenant Medical Center могли б його врятувати, а чи врятують його там?) Цікаво, як виглядала б ця нарада, якби був присутній Пріцак?

До гуртожитку поверталася в товаристві (Рубчаки, Лариса, Карк) — потім сиділи ще годину на дворі з Найданом і Вервесом, а потім Лариса ще прийшла на годину до моєї квартири і ми до 11-ої говорили про всячину. Нарада і дискусія були чи не найцікавішою з усіх дотеперішніх сесій конференції — не всі були на цій нараді присутні, а шкода. Втратили цікавий спектакль, повний серйозної суті й емоційної (хоч ззовні дуже контрольованої!) драматичності.

По півночі, вже 12 червня, субота.

Кілька замінних подій і сесій у п'ятницю 11-ого. Вранці — доповідь Богатюка я пропустила, а на Толочка трохи спізнилася. Молодий дослідник з АН з Києва, Віктор Даниленко, досить ефективно говорив про де-русифікаційні процеси. Пополуднева сесія включала Любу Пендзей, Сергія Білоконя, В'ячеслава Буселя та Наталю Кузякіну. Це була сесія, що в ній первісно мала виступати я, але — згідно з офіційною версією, я відступила свій час для Кузякіної і дискусії на порушені нею теми. (Таке вияснення я сама запропонувала Штогринові і він так і проголосив). Для дискусії про ці справи — українізації, де-русифікації і застережень, що їх до цього процесу висловила Кузякіна — додали ще час, що первісно був призначений для відвідин бібліотеки. І добре, що така дискусія відбулася. Правда, деякі наші запалені патріоти трохи за далеко загналися. Дуже емоційно і нетактовно виступив письменник з Дніпропетровська Заремба — договорився до того, що, мовляв, Кузякіну не варто запрошувати ітп. Образливе хамство. Але інші це враження направили і затерли, висловивши признання і реверанс в бік Кузякіної за її працю для української культури, але рівночасно гостро осуджуючи русифікацію імперії. Емоційно і патріотично, але гладко і чемно виступив Петро Кононенко з київського університету, дуже добре сказав кілька слів Богдан Рубчак (Кузякіна давала приклад Ірландії, яка перебрала мову завойовника. Богдан сказав: хоч Oscar Wilde, Yeats і інші писали англійською мовою, ніхто не заперечував, що вони — ірландські письменники, а от в нашому випадку росіяни Гоголя вважають за свого, та й взагалі англійський імперіалізм був культурний, не те, що російський (це думка Рубчакова, не моя). Караванський припечатав дискусію народним прислів'ям: ситий голодного не розуміє.

Увечері був бенкет із смачним обідом, доброю музикою у виконанні молоденьких (і першорядних!) скрипалів з України Олександра і Святослави Сенчуків та піяністки Маріянни Сокач. Я сиділа в товаристві Тараса Салиги та Анатолія Карася з Львівського університету. Карась — пристійний молодий чоловік, що виглядає на угорського гузаря —

є професором філософії. Згідно з Салигою — до українства приєднався недавно. Салига завідує катедрою літератури. Він вчора дав мені (в реванш за Остапові вірші) свою збірку критичних статей і антологію стрілецької пісні. Салигу я спеціально запросила, бо хотіла з ним говорити. Купила йому два рази screwdriver (і собі один раз в час коктейлю). Хотіла з ним поговорити про Остапові спогади про Львів, про можливість видання їх книжкою у Львові. Там тепер, як і всюди в Україні, велика видавнича криза, отже книжку довелось би видавати на власні кошти — я цього свідомо. Салига вже раніше, з власної ініціативи, говорив про ці спогади, що їх він тільки частинно читав, але які викликали в нього зацікавлення, але тоді я тільки сказала, що справа ще не з'ясована в *Сучасності*. Тепер я використала нагоду, щоб поговорити про деякі мої ідеї щодо такого видання: про те, що я хотіла б, щоб була вступна стаття про автора та пару документальних фотографій і панорама карикатур Козака, що її ЕКО робив до книжки “Львів”. У всякому разі, Сализі треба буде передати деякі матеріали — і не тільки до цих спогадів, а взагалі. Повернувшись з бенкету, товариство ще постояло трохи під будинком гуртожитку, об'єднавшись у всеукраїнському співі народних пісень.

Неділя, 13 червня 1993. Illini Towers, 707A. Год.1 пополудні.

Конференція вчора закінчилася і сьогодні вранці всі майже роз'їхалися хто куди: Оксана Соловей автом до Міннеаполісу (взяла з собою Сергія Білоконя), Леонід і Ірена Рудницькі автом через Дейтон, Огайо (де Ірена має сестру) до Фільдельфії, більшість гостей з України автобусом до Шікаго (там сьогодні бенкет в їхню честь), а решта літаками додому. Вчорашній день приніс виступи Василя Бабица (з київського інституту культури про бібліотечну освіту), Тамари Булат про знахідки музичних інструментів з давніх передісторичних часів на території України, Олександра Костюка з АН про мистецькі дослідження, Павла Сохана з АН про працю археографічної комісії. Пополудні виступали Мирон Куропась про вчителів України, моя співмешканка Amy Crawshaw про можливість обміну студентами і стипендії в Європі, що на них можна подаватися. В останній сесії виступала Ліда Корсун (про проблему сучасної молоді в Україні — доповідь не наукова, але цікава, бо давала картину із життя. Григорій Вервес, що говорив про зв'язки України із західним слов'янським світом у 18 сторіччі (академічна, нудна і довга доповідь, що її я слухала не уважно) і Оксана Хомчук з АН, що її я схарактеризувала б як “angry young woman”. Вона говорила з пристрасстю, полемічно, викпиваючи козацьку бутафорію сучасного захоплення козацтвом широких мас (до булави Чорновола включно) та критикуючи сучасну українську науку за її надмірну увагу давноминулому і недостатню увагу сучасному і довколишньому світові. (Вона, здається, спеціалізується в історії Латинської Америки). Ця її доповідь викликала запальну дискусію.

Штогрин, закриваючи конференцію, заявив, що сплетні про те, нібито це вже остання така конференція — не мають підстав, що будуть такі конференції і в майбутньому. Повідомив про низку договорів з українськими інституціями, що їх недавно підписав іллінойський університет, подякував усім хто причинився до успіху конференції.

Ввечері була гостина в домі Штогринів. Мала я нагоду знову поговорити з Салигою (тим

разом про Максима і про можливість його виступу з лекціями у Львівському університеті), щиро висловила своє невдоволення Зарембі з Дніпропетровська за його нетактовний виступ на доповіді Кузякіної, цікаву розмову провела з Оксаною Хомчук, яка дуже була невдоволена, що на конференції так багато давніх головачів Академії таких як Вервес, Толочко, Сохан.

Ліда Корсун ночувала в моїй кімнаті (бо мусіла вже із своєї випровадитися, а до Шікаго їхала сьогодні вранці). Вона буде незабаром у Філядельфії, житиме в Турченюків... Рудницький забрав на своє авто мою (тепер дуже легеньку) пачку новопридбаних книжок (Остапові всі розійшлися, при чому три були продані!)

Кілька мінут тому був стукіт до моїх дверей. Відчиняю: Левко Рудницький, а в руках склянка... з квітами! Романтичний жест — не викинули квітів, випроваджуючись, а принесли мені. Гарно! (Я вже одні квіти мала в кімнаті — забрала їх з котрогось з наших офіційних обідів! Не тільки я, а й Лариса!)

Зараз треба мені піти перевірити, як справи з бібліотекою: відкрита вона сьогодні по полудні, чи ні. Обідати не ходила — перекусила старою булкою, сиром і молоком. А вранці їла тільки овочі: помаранчу, банан, диню, виноград. Маю надію, що зможу наступний тиждень присвятити праці над ULE80. А сьогодні ще піду потелефонувати — до Віри, до Лабуньків, до Максима. Є одна година різниці в часі — тепер тут 12-а, у Філядельфії 1-а, Лабуньки ще мабуть в церкві. Почну може від Віри. Вона до церкви, мабуть, не ходить, а як ходить — то рідко, рідше як я навіть. Чи буде час в наступному тижні на записки? Побачимо. Дехто ще тут залишився. Напевно буде тут ще Кузякіна, повернеться з Шікаго назад сюди Гром'як. Гром'якові спогади читаю, книжку собі залишила, не передала її до Філядельфії. Дуже вона "галицька", навіть мова така сповнена галицьким регіональним діалектом, що я давно такої не чула. Сказала я йому жартом: я вчора пів ночі провела з Гром'яком!

Вівторок вранці, 15 червня 1993.

Понеділок провела в бібліотеці. Трохи мені далися взнаки пошуки в книгосховищах західного крила, де є compact shelving і дуже холодно. Не могла знайти ні одного числа *Studia Ucrainica*, а вони мені необхідні. Велика бібліотека має свої негативи — багато часу треба витратити для шукання матеріалів. Але є ще й інша небезпека для мого ULE80... Несподівано натрапила я раптом на *FBIS Report* (Foreign Broadcasting Information Service). В нашій Van Pelt вони мають це тільки у формі microfiche, а тут є доступні друковані випуски, та й то в самій кімнаті 225, Slavic Reference Library! І от я взялася виписувати статті і переклади текстів до моєї бібліографії *Ukraine: Legal Materials in English!* Фактично, більшість дня пішла саме на це і на тому не кінець — буду цю роботу продовжувати. В антрактах вставала від столу і йшла шукати на комп'ютері своїх літературознавчих матеріалів. Була в бібліотеці також Наталя Кузякіна, і я зробила жест і запросила її на полуденок. Розмова велася докола особистих справ (Кузякіна, виявляється, ніколи не була заміжною, але має дорослого сина, який працює в Ермітажі) і

довкола фільмів. Вона написала сценарії до коротких документальних фільмів із серії “Моя адреса: Соловки” (Куліш, Курбас, Зеров та жінки на Соловках), а тепер вона хотіла б зробити розваговий фільм з трагікомічним тлом: як Соловецький театр в’язнів ставить французьку оперетку.

По 11-ій вечора потелефонувала до Марка до Лос Анджелес. Все гаразд. Я була з ним у Вашингтоні два дні. Про Україну сказав, що ситуація тяжка і загрозна. Страйки в Донбасі, каже він, організовані самими директорами. Уряд не впроваджує реформ. Кучма централізує все на советський модель. Жулинський, думає Марко, мабуть не бажає з ним зустрітися, бо досі на його телефони не відповідав. Робота його, каже, дуже цікава і він з неї задоволений. Коли я запиталася, чи витримає два роки, сказав, що мабуть і пізніше поновить свій контракт. Вони почали видавати газету, що називається *Mist* і має покищо 10,000 тиражу. Хочуть піднести до 100,000. Редактором є Славко Піховшек. Маркова українська мова помітно поправилася. Нове мешкання його вже готове і він уже перепровадився на вул. Обсерваторну.

Два дні тому зробився мені на оці ячмінь і це мені трохи заважає. Вночі пробую прикладати теплі вогкі компреси — трохи помагає. Також учора почала мене боліти щока — не знаю що це таке? Може артритичне?

Харчуюся зранку фруктами, хоч купити овочі тут нелегко, бо довкола тільки невеликі крамнички, де свіжі овочі бувають рідко. Крім полуденку з Кузякіною (смачна зупа і два шматки знаменитого чорного хліба з маслом — аякже, знайшла таке місце-пекарню) — не їла нічого тільки сухарі з молоком.

Вівторок, 10:00 вечора, 15 червня 1993.

Працювала весь день в бібліотеці. Наталка Лончина принесла мені електричну подушку — спробую прикладати її сьогодні наніч на око і щоку. В полудне запросила на перекуску зупою і хлібом Василя Бабича, що завідує катедрою бібліотекознавства і бібліографії в Київському Інституті Культури. Після полуденку він хотів вступити до крамниці купити своїм дітям кольорові олівці (тобто не дітям, а внукам. Йому 61 років, хоч виглядає значно молодше!) Я пішла з ним, але потім передумала: дала йому 20 дол., а залишила його в крамниці, а сама пішла купити собі кілька овочів, булок і молока і пішла занести це додому. В бібліотеці сиділа до пізна, прийшла додому біля 8-ої і встигла тільки з’їсти булку з молоком, як постукав у двері Бабич, запросив до себе на вино і чай. Я пішла. Переконалася в тому, що наші люди з України приїхали зі своїми харчами і з “каструлями”. Бабич хотів похастувати мене привезеними з України шпротками, салом, м’ясом — але я тільки з приємністю випила гарячого чаю і трохи вина (солодкого, молдавського — воно якраз надається до чаю!) Бабич говорить трохи з російська. Жінка його вже на пенсії. Мають жонатого сина і заміжню дочку. Мають також дачу і шматок землі, де вирощують помідори, огірки, картоплю. Він приїхав просто до Урбани і знову ж таки повернеться до Києва, не бачивши нічого більше в Америці, крім частинно Шікаго, з вікон автобуса, коли вони їздили на громадський бенкет. На факультеті в нього — около

2,000 студентів. Інститут Культури — окрема, незалежна від університету, інституція. Приймають після закінчення десятирічки. Навчання 4 роки. Дехто може опісля поступити в аспірантуру. Про політику, відповідаючи на моє питання, сказав: так, ситуація дуже погана, але повороту назад ніхто не хоче і його не буде.

Четвер, 17 червня 1993. Illini Towers, 707A, вранці.

Вже 10-а, а я ще не в бібліотеці. Але працюю вдома, бо принесла собі *Studia Ucrainica*. Наїлася звечора сливок, щоб зрушити шлунок — але, покищо, безуспішно. Весь день вчора працювала в бібліотеці — майже від 8 до 8! З перервою на перекуску вдома, куди принесла собі трохи матеріалів вполудне, залишивши свою течку з тяжким манускриптом ULE80 в бібліотеці. *FBIS Report*. Central Eurasia і попередня серія цього видання — це справжня копальня для матеріалів про право України і перекладів! Якщо вдасться закінчити розписувати це видання, може наважуся підготувати цю річ до друку в *International Journal of Law Libraries* — це може бути моя остання професійна робота!

Вчора були по радіо дві важливі вістки: 1/ Кравчук проголосив президентське правління в Україні — не знаю, що це має значити? Чи правитиме декретами? Чи розпустить парламент? Треба точніших додаткових інформацій. Також почула я, що 2/ Клінтон вирішив получить Голос Америки і Радіо Вільна Європа. Це може від'ємно позначитися на *FBIS Reports*! Ощаджують гроші! А дуже шкода, бо це знаменитий дайджест місцевої преси — унікальне (і напевно дуже коштовне!) видання. Нарешті я знайшла на радіо (що його привезла зі собою) свою станцію National Public Radio — вчора слухала навіть передачу BBC і McNeil-Lehrer Report. Отже я нарешті перемогла інформаційну ізоляцію, що панувала тут перших кілька днів, бо на локальних станціях тільки провінційні вісті.

Вчора ввечері приходив Василь Бабич і запрошував на чай, але я відмовилася, бо хотіла полежати з компресом на оці і щоці (Наталка Лончина позичила мені електричну подушку). Справді трохи допомгло. Працюю весь день очима, отже конче треба було це зробити, бо знову почало мене колоти в оці. А так, то я полежала з компресом і слухала вістей по радіо. Подвійна користь. Тим більше, що Бабич, як я це переконалася, досить людина нецікава. Жаль мені тільки, що він справді не побачить Америки, бо просто з Урбани вертається до Києва.

2:40 вночі — отже вже п'ятниця, 11 червня!

Дивуюся сама своїй енергії! Мало що їм, мало сплю — а працюю як віл вдень і вночі. Нервозна енергія, чи що таке? Нестравність шлунка, мабуть, підсилює безсонність. Але чуюся зовсім добре. Вийшла з бібліотеки лиш один раз десь перед 3-ою — щоб занести два товсті томи *FBIS Report* додому і щоб удома з'їсти споршковану зупу з булочкою. Зараз же вернулася, відносячи до бібліотеки інші позичені речі. Отже — прохід, lunch і облегшений транспорт книг (щоб не разом з течкою — її лишаю на столі в Slavic Library). Вступила до Pizza Hut. З'їла salad, випила каву. Купила на снідання фрукти. Зустріла ще Ату, а потім більше як годину (може й дві) посиділа з Бабичем, бо він уже завтра їде.

Вернулася до своєї кімнати і після купелі аж дотепер писала анотації до ULE80, розписувала том *FBIS Report*. Вже майже 3-а, але мені спати зовсім не хочеться... І це називається мої “вакації”.... Ще може почитаю трохи Гром’яка.

Субота вранці, 19 червня 1993. Ilini Towers.

Вчора працювала весь день у бібліотеці над *FBIS Report*. Тим разом навіть не брала зі собою свого машинопису ULE80! Виходила на пару годин щось з’їсти і принести собі пару томів, щоб могли працювати вночі. Увечері, повернувшись (а вернулась перед 7-ою, бо несподівано для мене замкнули бібліотеку о 6-ій!), застала внизу Сербина з Володимиром Олейком і Сербин нас познайомив (Я, почувши від Сербина передучора, що приїхав Олейко, виявила бажання його пізнати). Сербин вибирався на бенкет (я про цей обід навіть забула, не зголошувалася наперед і квитка не купувала), отже я, що спершу плянувала тільки випити молока і з’їсти хліба з маслом і мармелядою, вирішила раптом, що Олейка треба запросити на обід. Отже так і зробили. Пішли до якогось італійського ресторанчика, де пообідали ravioli і пивом Michelob. Олейко, досі особисто мені незнайомий, але це поет і редактор із *Дзвону*, що підготовляв до друку мої вірші в журналі. Він каже, що був тоді на зустрічі в редакції *Дзвону*, куди ми ходили разом з Остапом. Я його чомусь не пригадую — пригадую тільки Ільницького, Кудлика і Стефанію Андрусів. Була на цій зустрічі і Зорівчак (Остап був там вже раніше від мене і Зорівчак привела мене до редакції окремо). Отже вчора ми знайомились наново. Олейко — молодий хлопець, здається 1964 року народження, з вигляду щуплий і непоказний. Він приїхав ніби на конференцію, але мав труднощі з транспортом і спізнився. Має бути в Америці щось із три місяці, писатиме про Нью Йоркську Групу — не знаю чи для *Дзвону*, чи з якимсь іншим призначення. *Дзвін* далі виходить, але подвійними, потрійними числами. Федорів більше цікавиться своїм прибутковим видавництвом “Червона калина”. Олейко тепер працює в Інституті суспільних наук, разом з Ільницьким, збирається писати якусь політологічну працю. На маргінесі моєї роботи з *FBIS Report* (я несла в руках пару томів) виникла в нас була розмова про те, що поезія і література мусять відійти на задній плян, що не можна тисячам поетів України жити з поезії на державний кошт, що треба братися до конкретної праці для хліба. Адже навіть Т.С. Еліот працював урядником банку! Вечір з Олейком був цікавий і приємний. Це дуже інтелігентний хлопець, бистра молода людина майже західного модерного типу — з ним є про що говорити.

Нажаль, вечір закінчився трохи не-елегантно: після гострих равіолі (і попередньої ночі прийнятого Ex-lax) мене наново почало чистити і я мусіла по дорозі додому гостя свого перепросити і побігти до лазнички!

20 червня 1993, неділя вранці, год.8:30. Ilini Towers.

Маю вже Reisefieber. Вночі будилася що години, а врешті ще перед 6-ою збудив мене радіо-аларм. Зовсім зайво було наставляти — адже літак в мене відходить аж о 10:53, а до летовища — 15-20 мін. Ще й до того Стаха Штогрин виявила охоту завезти мене на летовище, отже не потрібно мені клопотатися про лімузину. Я вже зовсім спакована,

готова. І ще маю стільки часу! Була вже навіть на проході, прощалась з Урбаною. Дуже я задоволена своїм побутом тут. Перший тиждень був повний цікавих зустрічей з людьми, другий — сповнений виснажливої наполегливої праці. Везу додому величезну кількість зібраного матеріалу — найбільше для ULME, але також чимало нових анотацій для ULE80 і кілька зовсім нових анотованих позицій. Вчора працювала ще останній день у бібліотеці до 4. год. пополудні. Двічі мусіла пройтися з Illini Towers до бібліотеки і назад, щоб занести назад тяжкі великі томи *FBIS Report*, над якими працювала вдома уночі — не могла взяти більше як три в один час. Але це не далеко і прохід мені потрібний.

Увечері вчора Штогрини запросили до себе на обід. Була там не тільки я, але також Володимир Олейко, Роман Сербин і Стебельський (здається, Ігор). Товариство інтелігентне й цікаве, розмова заторкувала сотні всяких справ, а обід був першорядний та елегантний — я й не здогадувалася, що Стаха така добра господиня. Та й вийшло все на славу, не зважаючи на поважну для господині комплікацію, що заіснувала швидко після нашого приїзду до них. В околиці був шторм (“violent weather”, заповідало заздалегідь радіо). І в час, коли ми попивали коктейл (я взяла собі scotch on the rocks, адже автом не їду!) і закушували смачними гарячими пиріжками з м’ясом — згасла електрика! Це справа, очевидно, не тільки світла, але й електричної кухні. Стаха мусіла міняти menu — печена картопля і якісь приставки, що мали іти до печі, мусіли відпасти. М’ясо, на щастя, було вже спечене. Отже їли знаменитий Filet Mignon із салатом із свіжого шпінату, та хлібом, замість картоплі. Було добре вино, що нагадувало мені моє Mouton Cadet, а потім ще на десерт — Grand Marnier. Був і солодкий десерт — лакоминка з овочів і бішкoptів подана елегантно у великих круглих склянках на довгих стеблах. Все це, очевидно, сприяло добрим настроям і розмовам. Засиділись ми в них до пізної ночі. Я приїхала додому десь по 1-ій. Розмови вчора мали дуже широкий діапазон, але участь в них приймали найбільше Штогрин, Сербин і я (я давно вже так багато не говорила, як вчора! Може під впливом алкоголю? А може як реакція на довге осамітнення?) Трохи я спровокувала до розмови Олейка, але він не надто балакучий (Зрештою — дуже молодий і в чужому товаристві — може свідомо стримувався). Але вже мовчазною енігмою виявився Стебельський — я про нього майже нічого не знаю, а вчора він за цілий вечір не сказав більше як кілька речень. Зате Сербин показав себе у новому і цікавому для мене світлі. Напр. говорив також і про жидів у Канаді — і то з щирим реверансом у їхню сторону, мовляв, треба від них вчитися, як робити деякі справи. Був час, що він навіть передплатував жидівську газету (точну назву забула) і послав був навіть один примірник до *Свободи*, щоб показати їм приклад, як можна і треба редагувати етнічну газету. (Була критична розмова про нашу пресу: *Свободу*, *Літ. Україну*). Говорили і про міста Європи, про Париж і про Київ, про імперський розмах, що його видно, напр. і в Парижі, і в Ленінграді, і навіть в Єрусалимі (там — сліди Оттоманської імперії). Була й розмова про ДіПі табори і про насильну репатріацію. Не знаю (а цікаво було б знати!) яке враження від цих розмов у молодого Олейка.

В дорозі, 20 червня. Год.12:30 місцевого часу. Індіанполіс.

Прилетіла сюди маленьким літачком на пропелері USAir-Express. Нажаль, доведеться

довго чекати на получення, бо мій відліт до Філядельфії аж о 3:30 — ще навіть немає мого польоту на списках Departures. Була я дуже голодна (від коли прочистила шлунок, більше відчуваю голод!) Вранці замість свіжих фруктів сьогодні з'їла йогурт, що залишився в холодильнику з моїх попередніх покупок, але це було десь біля 7-ої. Отже я пішла перекусити. За grilled cheese sandwich, салату і каву заплатила 5.00 дол. Дорого. Треба аж виїхати з дому і харчуватися поза хатою, щоб усвідомити як зросли в Америці ціни. А кажуть — майже немає інфляції! Дати сьогодні хлопцеві 5 дол. на lunch може навіть не вистачити на cheeseburger, зокрема коли цю перекуску треба купити на летовищі чи на станції. Як дають собі раду наші приїжджі з України гості? Не даром же дехто з них їде сюди із запасом власних харчів!

Маю надію, що Віра пам'ятає, що має виїхати по мене на летовище у Філядельфії. Вже мабуть буде під вечір, як приїду. Не хотіла б за темноти добуватися додому публічним транспортом. Тиждень тому я говорила з нею по телефону — казала, що мої квіти дуже гарно й обильно розцвілися і що вона їх підливає! Мушу їй чимсь зрванжуватися — але звідси нічого не везу. Якби їхала з Канади через кордон, купила б їй якийсь добрий лікер, а так то треба буде купити щось вже у Філядельфії.

Понеділок, 21 червня 1993, метро.

Везу до роботи приємну для Хромиша несподіванку. Англomовний переклад його статті про русинів Югославії (свого роду протест проти мобілізації молодих хлопців-русинів до воюючих армій сербів і хорватів), що був первісно надрукований в українському варіанті в газеті *Голос України* у вересні 1991 року. Це я знайшла, працюючи в Урбані над *FBIS Report* — щасливий для нього випадок!

Вівторок, 22 червня, метро, вранці.

На роботі вчора — Sturm und Drang і стрес. Величезні накопичення всяких паперів, книжок, справ. А на E-mail 545 (! аякже) електронічних “messages”. Марія — на вакаціях, але залишила мені довгий лист, що Liz домагається статистичних даних і пляну переносин колекції, щоб це представити перевозчикам для первісної оцінки їхньої роботи. Liz рідко коли враховує реалії — факт, що тепер літо, вакації (отже не всі є на місцях). Крім того, температура Філядельфії і 90% вологість вдарили мене несподіванкою — в Урбані також було тепло, але не аж так волого! Вдома також назбиралося пошти — газет, реклам, кілька листів, рахунків. Все це треба переглянути, полагодити. Прогрес іде поволі. Ввечері мусіла поїхати до крамниці, закупити собі харчі, бо холодильники порожні. А потім прала білля, прасувала одяг.

Сьогодні мають мені до бюро доставити мій новий ком'ютер. Після того, як його мені запрограмують, поїду автoм за пару днів, щоб його привезти додому. Важливий етап на шляху до пенсії. За пляном.

Четвер пополуночі, 24 червня 1993, по дорозі додому.

Брак записів у щоденнику за минулі два дні віддзеркалює факт, що я цього тижня раніше виходила на роботу, щоб бути вже перед 9-ою, а у висліді... не мала в метро сидячого місця! Та й тепер ледве захопила останнє, що було! Багато людей довкола мене стоїть, а я рада, що сіла, бо досить таки втомлена.

У середу Liz знову збрала свій management team (тобто 4 associate directors) на сесію з психологом, що була присвячена темі різних стилів менеджменту. Чи справді цього потрібно? І це не остання така сесія. Очевидно іде до централізації менеджменту, до передачі певних прерогатив middle management. Не знаю, чи бачить наша директорка, що більшість проблем, що їх ми маємо, спричинені нею самою. Може їй і справді потрібна фахова допомога в керівництві. На мою думку, проблема в тому, що Liz займається іншими справами (новим будинком), а не має заступника (deputy director), який вів би щоденні справи бібліотеки. Можна було б покласти ці обов'язки на assoc. directors — Public Services і Technical Services. Вже так зрештою раз було, як Liz була на sabbatical. Але включивши до цього Синтію і мене, Ліз відриває нас від нашої власної роботи. Синтія мало що робить і так, то для неї це може забава (Rare books, Special collections — жодних пресій, жодних deadlines!) Але в моїм випадку це викликає стрес — я ж не маю під собою цілого гурту працівників, щоб їм делегувати щоденну роботу і самій займатися management-ом! Моя роля — спеціаліста, наукового працівника, не менеджера. І якщо Marie Newman іде на засідання Man. team, то в її відділі працюють бібліотекарі і обслуговують публіку. Як іду я — треба закрити офіс, зокрема тепер коли нема Марилі. Та й публікацій ніхто більше в нашій бібліотеці не має і не готує, як частину рутини праці — тільки Марилія і я. Отже мусимо триматися визначених термінів, і нашої роботи ніхто за нас не зробить.

Комп'ютера ще мені не доставили. Але в мене вже визріло рішення, що я таки піду на пенсію від січня. Покищо нічого нікому не говорю, бо хочу щоб заінстальювали мені комп'ютер. В грудні — перенеситимемо бібліотеку. Зроблю ще інституції останню прислугу своїм знанням матеріалів. Але до нового будинку вже піде тільки Марилія.

П'ятниця, 25 червня, метро, вранці.

Маю сидяче місце, слава Богу! Сьогодні прийшла Ольга Купіха чистити хату. Вже давно пора (через мій виїзд до Урбани, вона пропустила свій нормальний місячний термін). Добре, що хата буде почищена, бо на другий тиждень матиму гостю — Ліду Корсун. Турченюки, що в них вона перебуває, кудись виїжджають і вона впросилася до мене, щоб перебути один тиждень. Справді, хата велика, місце є. Але я маю надію (і зразу це відмітила) що 4 липня вона випровадиться назад до Турченюків. Не дуже мене тішить, що в хаті, коли я на роботі, житиме чужа людина. Рівасу для мене — одна із найбільших життєвих вартостей. Навіть у подружжі мені завжди був потрібний особистий простір (personal space). Остап це знав, зрештою він мав ще більшу потребу такого приватного простору і я все життя це респектувала і навчила дітей також давати батькові можливість для приватного відокремлення, щоб міг писати, чи думати, чи просто відпочати на самоті. Може запропоную Ліді якусь домашню роботу (за додатковою оплатою, не за побут!), щоб

мала зайняття, не нудилася, і не шпирала по моїх приватних закамарках і паперах.

Понеділок, 28? червня 1993, метро.

Від учора — гостем у мене Ліда Корсун. Накупила я всяких харчів, яких звичайно сама не їм: сало, яйця, селедці, вудженина — навіть сама собі зробила сьогодні до роботи канапку з шинкою, замість йогурту! Ліду я забрала вчора вполудне з-під Михайлівської церкви. Там, при церкві, також з'їли пару вареників і голубців, щоб побути в товаристві Слави Оранської і інших людей, що там звичайно залишаються по церкві на полуденок. Купила я також два тузини вареників, щоб заморозити на запас.

Ліда вчора пополудні сиділа і писала до *Свободи* репортаж з похоронів Мстислава Скрипника, митрополита УАПЦ, що мав щастя дожити до відновлення церкви в Україні, для якої став патріархом. Я займалася господарськими справами, готовила обід тощо. Почала була трохи відчищувати папери з бюрка в моїй робочій кімнаті, але це не проста справа і вона вимагає багато часу. А треба зробити місце на комп'ютер, що його вже мені доставили до бюро. Цього тижня, десь на днях, його мені запрограмують, а тоді треба буде поїхати автом, щоб його привезти додому!

Понеділок пополудні, метро.

Маю сидяче місце, можу писати. Сьогодні повернулась з вакацій Мариля — день пройшов на обговорюванні всяких проблем пов'язаних з підготовкою переносин до нового будинку. Також виявила вона мені по секрету, що знає про те, що Marie Newman написала письмо до Liz, де як розв'язку проблем менеджменту, пропонує себе як “deputy director”. Це Marie, написавши довірно, дала прочитати Ron-ові, мовляв, для стилістичного редагування (sic!). Ран, очевидно, поділився вісткою з Марилю, що більше, сама Liz цей нібито довірочний лист показала була й обговорювала з Раном! Management by intrigue! Мариля обурена пропозицією. Вона боїться, що після мого відходу на пенсію, наш department може втратити автономію і вона може стати одним із “reference librarians” у відділі “public services”, що ним керуватиме Marie Newman. Ну, що ж. Така загроза і справді існує, а Мариля має амбіції бути членом “management team” — їй на цьому залежить значно більше, як мені.

Вівторок, 29 червня 1993, метро, вранці.

Ліда Корсун з ентузіазмом взялась до праці. Їй я запропонувала: за кошення трави зпереду і ззаду — 10 дол. (як плачу хлопцеві, коли не роблю цього сама), за підрізання кущів — додаткових 10 дол., за малювання (затягнення Redwood stain) моїх городових меблів — 20 дол., за миття вікон — по 3 дол. від вікна. Вже скосила траву і майже всі кущі підстригла — має ще сьогодні підстригти живопліт. А крім того з власної ініціативи помила долівку в гаражі — за це я додатково дам їй ще 10 дол. Вона все це хотіла робити просто за побут і харч. Але я їй сказала: вона у мене в гостях, а хоче заробити якоюсь працею, будь ласка. Я, очевидно, деякі речі могла б (і звичайно робила) сама, а дещо, як напр. малювання

redwood, може цього року і непотрібне. Але я хотіла б дати їй заробити — це ліпше і виховніше, ніж просто давати гроші, як милостиню. Сьогодні вона матиме цікавий новий досвід, бо виявилось, що до малювання треба докупити нову щітку. Отже я лишила інструкції і гроші і Ліда піде купувати пензель до Melrose Hardware!

29 червня, вівторок пополудні, метро додому.

Телефонував сьогодні Коропецький. Давно вже я з ним не говорила — їздив на Україну і після того, як води в рот набрав! Я навіть зажартувала, що він, мовляв, тільки тоді телефонує, як чогось потребує! І справді — інформації про журнал *Березіль*, про друковані в ньому спогади Іваничука. Ну, я бачила *Березіль* в Урбані, а спогадів покищо не читала, хоч знаю, що фотокопії їх мав десь Мирослав Лабунька. (Про Урбану Коропецький висловився трохи згори, але це мене не дивує...) Замовився прийти на другий тиждень на lunch. Але при кінці розмови, довідалась я цікаву деталь. Каже: читав я ваші поезії недавно... Які? — питаюся. В *Сучасності*⁵... О, це для мене новина! Тобто вже надрукували! Це дуже втішно, бо я вже думала писати до редакції, бо залежало мені на тому, щоб цей цикл появився ще перед першою річницею Остапової смерті. Цікаво, чи прийшло вже число і до мене? В нас пошта завжди трошки спізнена.

Середа, 30 червня 1993, метро, вранці.

Вагон майже порожній — сидячих місць повно. Все це тому, що їду не так рано, як останніх кілька днів. Довелося вранці показати й допомогти Ліді, яка сьогодні збирається мити вікна! Вчора до пізна ми удвох переносили декоративні червоні “бочечки”, де я тримаю квіти. У двох з них тріс бляшаний обруч, розсипалася земля. Треба було подумати, як це направити і як переорганізувати. Сама я на таке не наважилась би, але при допомозі Ліді і підойми ми з цим впоралися. Ліда помалювала вчора увесь мій “redwood” на городі — відновлено, свіжо. Як приїдуть Максим з Уляною, маю надію, застануть хату не запущеною, доглянутою.

Сучасність вчора таки прийшла. У відділі літератури, крім моїх віршів, є ще з діяспори якісь оповідання Чолгана, але я ще їх не прочитала. Натомість прочитала знамениту рецензію-огляд Шевельова на том листування Драгоманова і Вістниківців. Перша частина цього була вже друкована в *Нових днях* і я хотіла була написати (або сказати) Дальному, що задля цієї одної статті варто було передплатити *Нові дні*. Тепер бачу, що Шевельов послав це і до *Нових днів* і до *Сучасности*.

Ліда, переглядаючи журнал, мої вірші помітила і дивувалася, як це так, що я нічого не кажу? Коропецький по телефону сказав мені, що, мовляв, моя поезія — дуже інтелектуалізована, що Остап, мовляв, був більш ліричний поет. Не знаю, чи він хотів висловити тим критичну думку? Може. Ліда була зворушена і знайшла в моїм циклі багато

⁵1993, 06 (386). ст 59–62.

емоції.

2 липня 1993, п'ятниця, метро, вранці.

Поїзд майже порожній — їду пізно, навіть вже з дороги мусіла повернутися. Ліда дуже абсорбує мою увагу і мій час. Не зробила того, що плянувала цього тижня зробити, багато часу мусіла віддати для господарських справ — і тих рутинних (куховарення й купівля харчів вимагають значно більше часу й уваги, коли є гість!) і тих надзвичайних, спровокованих фактом, що дала заробити Ліді сотню доларів за миття вікон, запускання городових меблів фарбою і працю в городі. Це примусило мене прати й прасувати фіранки і драперії, переносити й пересаджувати рослини і квіти ітп. У висліді господарство моє охайніше, чистіше (не точно, бо через другу особу і працю в городі, доведеться ще раз цього місяця чистити хату всередині, бо наносилося всього!) У всякому разі, не жалую, що все це зроблене — але я вже сказала навіть Ліді, що більше ні часу, ні уваги господарським справам я присвятити не зможу. Маю надію, що вона завтра вранці від'їде і я почну концентруватися на тому, що занедбала.

Кілька особистих нотаток про Ліду. Вона — розведена, чоловік її Віталій Корсун працює директором якоїсь теплярні. В них дві дорослі дочки: Віка і Ксана. Віка була замужем за Костя Степанкова, сина Ади Роговцевої, акторки театру російської драми, що її я колись бачила у виставі “Варшавская мелодия”. Віка і Костик — також уже розлучені. Молодша Ксана замужем і має дитину. Чоловік — фелдшер, але займається бізнесом через кордон до Польщі. Сама Ліда має жонатого приятеля, також Віталія, і через нього вже двічі відмовила іншим женихам. Вона — Ліда, була колись не тільки членом партії, але й пропагандистом. Їздила в туристичні подорожі не раз — була вже не тільки в Парижі, але навіть в Індії і Шрі Ланка.

Неділя, 4 липня 1993, вдома.

Сьогодні я запрошена на пікнік до Рудницьких, завтра — на пікнік до Люди й Зенка. На дворі гаряче, температура понад 90° і волого.

Ліда в п'ятницю ввечері вже від'їхала. Забрав її Ясінський (з Вашингтону) до своєї сестри Мурованої до Делавар. Потім буде Ліда в Турченюків. Вона приємна і цікава жінка, а при тому ініціативна і роботяща Якби мала змогу лишитися в Америці, була б справжнім здобутком для української громади. Але таких людей ще більше потребує Україна, бо хто ж Україну будуватиме, як буде такий Brain drain?

В п'ятницю на роботі виникла неприємність. Виявляється, що останнє засідання Relocation Committee, що на ньому ми з Мариною були присутні, викликало неабияке непорозуміння. На цьому засіданні Марія і я виступили з питаннями, які вимагали вияснення і мені здавалося, що деякі з цих проблем вияснено і все гаразд. Тимчасом, Дан, який є Chairman-ом цього Relocation Ctte, зрозумів наші питання, як атаку на свою опсобу і наше небажання кооперувати з іншими департементами в пляні переносин бібліотеки.

Що більше, замість прийти і після засідання в'яснити з нами ці справи, почав обговорювати їх поза очі і написав у звіті розісланому всім по E-mail, що ми відмовляємося співпрацювати. Ще заки я прийшла до роботи, Мариля, довідавшись про всі ці справи від Рана, пішла на розмову з Даном, а навіть говорила про це по телефону з Liz. У висліді Dan прийшов мене перепросити. Я з ним навіть зажартувала, мовляв, чому він звичайне прохання про в'яснення прийняв як критику? А він на те: Бо я думав, що це атака на мене! А я: як це так, що ти — lawyer and marine officer — налякався і чому ти взагалі думаєш, що хтось збирається тебе атакувати? А бо в цій бібліотеці є люди, які “are out to get me”. Має хлопець параною! Він імени не назвав, але ясно було, що він має на думці колегу — Білла! От тобі й на! Може й справді треба психолога, щоб розв'язував ці конфлікти? Все було б скінчилося перепросинами і товариською розмовою, якби не те, що Dan розіслав звіт по E-mail. Я при ньому прочитала на комп'ютері те, що він написав і сказала: Бачиш, якби ти цього не написав і не розповсюдив — було б все в'яснене особистою розмовою. Але раз ти вклав це у форму документу, я мушу в'яснити на письмі і свій бік справи. І от я мала в п'ятницю прикрість писати в'яснення, замість того, щоб підготовляти звіт за минулий рік, чи робити іншу роботу.

Неділя, 4-ого, ввечері.

Була пару годин на пікніку в УКУ і провела їх у товаристві Головчаків, Рудницьких, Цісіків, Роми Навроцької, Віри Лацик, Марійки Лабуньки. Були там також обоє Почепцови — він, напухлий від кортизону, із закритим оком, але при повній пам'яті — можна було з ним трохи поговорити (жах, яка трагедія — несподівано відкритий тумор рака на мозку — справа фатальна, без виглядів на справжнє видужання — а такий був молодий, пристійний, повний життєвої снаги й енергії чоловік!) Жінка його — гарна, молода, добре виглядає, але яка це для неї трагедія! Та ще й дитину мусіли відіслати до Києва з дідом, який приїхав був сюди, щоб допомогти. Незавидна доля. Дуже їм співчуваю, а водночас подивляю добре серце Рудницьких — поїхав по них, і після пікніку відвіз — зробив добре діло. Почепцови напевно не часто мають можливість бути між людьми.

Пізно ввечері, 4 липня.

Забула я відмітити, що пару днів тому я отримала від директорки письмо з офіційним повідомленням, що мою платню піднесено від 1 липня до \$56,475. Підвишки цього року в університеті обмежені до 2 1/2 %. Все ж таки, це напевно найвища грошева ставка в моїм житті. Використаю її тільки частинно, якщо піду на пенсію від 1 січня. Але я ще про це з Liz не говорила. Колись вона сказала мені: “Don't volunteer to retire, until you hear of a package deal”. Добра порада, але університет не спішиться пропонувати якийсь “package deal”. Є щось таке для Tenured faculty, але не для адміністраторів. А мені життя утікає з-під ніг... Треба відійти ще поки в мене досить сили й енергії щось зробити. А комп'ютер я на днях уже матиму вдома, разом із modem-ом та доступом до електронічної пошти. На цьому мені дуже залежить і маю надію, що цього бенефіту мені не відберуть.

П'ятниця, 9 липня 1993, метро, вранці.

У Філядельфії жахлива погода — температура вже кілька днів понад 90° і досить висока вологість. Не зважаючи на це, я вчора привезла вже додому мій новий запрограмований комп'ютер. Хромиш допоміг мені заладувати його до авта, а вже вдома я сама поволеньки, з трудом, але без сторонньої помочі, винесла всі частини нагору, розпакувала і поставила на стіл у моїй робочій кімнаті. Нажаль, залучити ще не могла. Треба докупити довший кабель, бо короткі сполучення не досягають до контакту. Також нема жодних інструкцій щодо самих сполучень — доведеться вгадувати по аналогії з машинами в бюро. Погане маю перо — писати важко. Мушу на цьому перервати, тим більше, що маю нове число журналу *Der Spiegel* і хочу його переглянути.

Понеділок, 11 липня 1993, вранці, метро.

Heat wave триває. В суботу виїздила з хати до банку (перенесла 30 тисяч доларів з konta в Mellon PSFS до konta в Самопомочі, де дають більший процент і можна мати доступ до грошей, і за харчами. А так то сиділа вдома, здебільшого в кімнаті з комп'ютерами (pluralis!), де є охолодження, або в спальні, де також на ніч запускаю кондиціонер.

Думала я, що зроблю Максимові несподіванку і напишу з дому листа по E-mail, на новому своєму комп'ютері. Де там! Бракує мені двох каблів — до modem-у і до принтера. Не знаю, чи забули додати, чи в нашому computer department десь запроторили, чи просто це не враховане в ціну і треба докупити. Щоб в'яснити всі ці справи, я подзвонила Максимові, сказала йому добру новину, що комп'ютер вже вдома і за його консультацією навіть включила monitor. Діє! Отже справа тільки з каблем. Трохи я працювала на своїм Мекінтоші, але двічі комп'ютер відкинув мені диск як unreadable. Це мене налякало. Може горяч пошкодила мої диски? Це була б трагедія, зокрема коли йдеться про ULE80. Бо це ж колосальна робота. Щоб не пропало! Я стараюся робити копії і маю деякі навіть у роботі. Стараюся не впадати в паніку — але вже мене це журить і депремує.

В бібліотеці сьогодні я буду відповідати за все — бо всі на конвенції AALL в Бостоні. Маю надію, що не буде якихось комплікацій.

Четвер, 15 липня 1993, пополудні, метро, додому.

Колеги ще не всі повернулися з конвенції, але Liz уже була вчора і сьогодні. Сьогодні пополудні я пішла до неї на важливу історичну розмову. Про пенсію, очевидно, бо для мене це тепер найважливіша справа. Я чекала аж вона повернеться з конвенції, не хотіла говорити про це раніше. А сьогодні вона була пару годин вільна і була нагода приватно, без поспіху, з нею поговорити. Я сказала їй приблизно таке: Вона свого часу дала мені знамениту пораду — “Do not volunteer to retire until you hear of a package deal”. Я взяла цю пораду до серця і чекаю на якусь оферту від університету. Але зміни в університетській адміністрації, а може й інші справи мені невідомі, не сприяють таким спеціальним заохочувальним пропозиціям. Є щось таке для tenured faculty, але не для адміністраторів

A1. А я і справді серйозно застановляюся над вчаснішим виходом на пенсію і радо цю справу прискіпила б. От тепер, коли бібліотека починатиме нову еру в новому будинку, чи не було б логічно і вигідно для самої бібліотеки, якби я вже не переносилась до бюро в новому будинку, а закінчила свою кар'єру таки тут? Liz сказала мені кілька компліментів, наскільки вона цінить мою працю ітд., і сказала, що мені самій було б може цікаво перенестися і попрацювати трохи в новому будинку? Що вона не хотіла б прискіпувати мого відходу. Була мова про те, що може я перейшла б на пів ставки, або щоб працювала до квітня наступного року? Говорили ми про кілька можливостей. Liz врешті запропонувала мені, що звернеться до декана в цій справі, що може вдасться їй вибороти для мене якусь додаткову платню або бенефіси, бо очевидно мій відхід звільнить частину грошей у бюджеті і повинен бути в інтересі декана, який може спокуситися на певні ощадності, що стануть можливі бодай на цей рік. З розмови вийшло, що Liz ще не зовсім певна, чи зможе Марилію заступити другою професійною силою на повну ставку, чи не розв'яже кризи у той спосіб, щоб тимчасово прийняти або Cathryn на part-time у Foreign law department, або непрофесійного клерка на повну ставку.

П'ятниця, 16 липня, метро, вранці.

У вчорашній розмові з Ліз я довідалася про деякі конфіденціальні справи. Що є можливість, що Marie Newman покине працю в нас уже у вересні і перейде на працю до Нью Йорку, бо має серйозну оферту, а це розв'язало б її родинні справи. (Чоловік її і досі залишився в Нью Йорку і там працює і тільки доїжджає до неї і до дітей до Нью Джерзі). На її місце, якщо це справді станеться, Ліз хоче взяти когось із зовні (мабуть уже й розглядається за такою особою). Про Marie Ліз висловила, що вона при всіх своїх прикметах надто "intense", а це створює проблеми. Також щодо плянів про foreign law librarian, виявляється, що Ліз воліла б когось до помічі Марилі, хто знав би азійські мови, бо мовляв, школа притягає багато LLM's з Японії та інших країн Азії, буде від вересня професор, що цікавиться особливо Китаєм ітд. Мені здається, що вона воліла б, щоб я залишилася, скажімо, до квітня, а тоді евентуально могла б вибороти для мене додаткову пенсію за травень і червень... Якщо мова про part-time, то мені не зовсім ясно, який це вплив мало б на мою пізнішу пенсію і на бенефіси? Тай чи могла б я вижити з такої наполовину зменшеної платні? Може таки ліпше піти на повну пенсію від січня. Побачимо.

Неділя, 18 липня 1993. На городі, на лежаку.

Кілька дуже гарних днів: сонячно, тепло і відносно сухо, із свіжим продувом — сьогодні вранці, пробудившись до приємного свіжого запашного повітря, що линуло з відчинених вікон, я подумала: майже як у Гантері, гірське повітря! Це нам рекомпензата за нестерпні минулі дні, коли жахлива погода причинилася навіть до рекордової кількості смертних випадків у Філядельфії. Та навіть на найгіршу філядельфійську погоду нарікати не варто. В порівнанні з тим, що діється тепер напр. у середніх штатах, де "пульсуюча вена землі, всемогутня ріка Міссіссіпі" (це з мого вірша!) спричинила і далі спричиняє величезні повені, що заливають не тільки урожайні поля, але і цілі міста, та спричиняють величезні

втрати і колосальні проблеми для мільйонів людей — наш клімат можна вважати навіть благодійним. Цих кілька нестерпних тижнів серед літа треба просто витримати із спокійною резигнацією і витривалістю.

Кілька днів вже маю в хаті комп'ютер, але завжди була якась проблема: то бракувало каблів, то не працював modem, то коли я все вже получила, не працювала сполука з університетською системою, бо машина не приймала мого засекреченого університетського password. День у день я консультувалася з моїми колегами з Computer Dept. Це було не легко, бо як такому невігласові як я говорити про ці технічні течі, що їх я не знаю і не розумію? Але... *perseverantia vincit*, як каже logo моєї Alma Mater. Порадили мені змінити цілий один file на software. (Ця термінологія нагадує мені гумореску Тувіма про слюсаря в передвоєнній Варшаві!) Дали мені диск з питанням, чи я вмітиму скопіювати один із files? Ну, я й сама не була певна, що роблю. Але ось, вчора ввечері перед північчю сіла до свого комп'ютера і після кількох спроб trial and error, замінила один із files новим і — violà! — при допомозі обох своїх passwords дісталася на E-mail! Переглянула свою нову пошту і з великої радості написала першу записку до нашого Computer Dept., щоб їм подякувати, а другу — до Максима і Марка, щоб їх повідомити про це, що вже і вдома я маю повну інсталяцію з доступом до E-mail, до Lexis, RLIN, Lola, Franklin, не кажучи вже про звичайний Word Perfect. Є серед моїх програм і спеціальний “tutoring” на Word Perfect і от я починаю систематично, лекція за лекцією, вчитися вживати цю програму. Досі я знала тільки те, що мені було конечно потрібне для inputting моїх бібліографій. Тепер учусь і деяких досі невідкритих і невідомих мені секретів. Я написала Маркові і Максимові: от тепер я і справді можу почати плянувати свій перехід на пенсію, на свободу... Комп'ютер і принтер уже заплачені — разом вийшло \$3,386.81.

20 липня 1993, вівторок, год.10:15 ввечері, вдома.

Половину дня провела сьогодні на Management Team meeting. А на завтра вранці заповіджене перше тижневе засідання Biddle Management Team (Liz, Marie Newman, Pat Callahan, Cynthia Arkin і я) — і то в моєму бюро, бо іншої вільної кімнати, що давала б змогу на privacy, тепер у нас нема. Вийшло на яву сьогодні пару справ, про серйозність яких я не знала. Що Ron Day любить писати меморандуми — то це не секрет. Але що він пише великі еляборати по 14 сторінок до Liz і Marie N., де отверто критикує їх і дає поради типу: тобі варто шукати іншої праці, бо ти не маєш шансів на цьому пості ітп. — про це я не знала. MN виявила також, що він писав до неї також всякі “еротичні” листи, мовляв, ти є “a passionate woman” і шкода, що я не зустрів тебе раніше, etc. Не знаю, на скільки можна брати ці справи поважно. Ron трохи поводить як хлопчак, але він має і почуття гумору і може все це варто було б обернути на жарт, або зігнувати. Liz вважає, що це патологічні прояви, а наш психолог Rick McKnight радив, щоб збирати документацію для персонального профілю, на випадок проблем у майбутньому. Боже мій, скільки довкола психологічних проблем! Сама Liz, виявляється, тепер постійно приймає лікування новим ліком Prozac, що діє проти депресії. Це — наскільки мені відомо — “behavior modifying drug”. Вона каже, що чується ліпше, не має таких як колись почувань failure (аякже!) і неповноцінності (sic!). MN, очевидно, на ліках також — вона має справу з

хребтом. (А синок її також мусить приймати сильні ліки рекомендовані психіатром!). На тлі всіх цих історій, яким нормальним, зрівноваженим і психічно здоровим виглядає моє власне життя — і то не тільки в ті щасливі минулі роки, але навіть тепер, коли я залишилася сама.

Передучора телефонував Семчишин. Прочитав мої вірші у *Сучасності* і хотів відгукнутися. Мені це було приємно, передусім тому, що він — Остапів старший приятель, знав його віддавна, разом виїздили на еміграцію, та й був свідком нашого з Остапом першого знайомства. Він їде на Україну, але сподіється бути також на гімназійному з'їзді у вересні.

Мої вірші спровокували також реакцію Данила Струка. Він тепер на вакаціях в Квебеку, але має комп'ютер і доступ до E-mail. Написав мені листа, що, мовляв, вірші пам'яті ОТ “дуже сподобалися своєю прямою ширістю, без зайвих надуманих фокусів. Вірш число III, на мою скромну думку, шедевр... Таке сплетення особистого і загального творить найкращу поезію.” Ну, ну. Не варто перебільшувати.

Трохи дивуюся, що Максим нічого не згадує про ці речі в *Сучасності*. Може ще не бачив і не читав? Вони їздили з дітьми на пару днів таборування до Algonquin Provincial Park. Плавали по озері, ловили рибу, спали в шатрах. Написав про це з великим задоволенням, навіть з романтичним захопленням (хоч справді Максим не дуже має нахил до романтики!) Видно, що Уляна й діти дуже з прогульки задоволені. Вони їздили в товаристві ще одної родини з дітьми.

Середа, 21 липня 1993, пополудні, метро.

Їду додому з болем голови і причиною цьому — Марія. Вона має тенденцію перебільшувати проблеми і попадати в паніку. А я весь день сьогодні на засіданнях: вранці — перше офіційне засідання ВМТ (Biddle Management Team). Воно відбулося в моєму бюро, бо не було іншого кращого приміщення під цю пору. Опрацювали комунікат для персоналу і потім навіть представили його на Librarians meeting, що відбулося пополудні. ВМТ від тепер має мати засідання кожної середи вранці. Я багато чого довідалася про проблеми, що про них не знала досі. Напр. комплікації з унією, у зв'язку з відходом Стефанії, що тепер займається купівлею книг і матеріалів. Досі ця позиція була в категорії 5, що значило, що можна було прийняти на цю працю когось з-поза унії. Тепер профспілка хоче переключити цю позицію до нижчої категорії 4, і тоді автоматично право бути кандидатами на цю посаду матимуть всі члени унії. Сама Stephanie причинилась до цього, бо висловились перед головою профспілки, що вона, мовляв, не виконує роботи вищої категорії... Ну, Stephanie має докторат з класики, знає чужі мови. Очевидно, для неї — вимоги її посади не надто великі. Але як прийдуть пересічні кандидати, без вищих студій і знання чужих мов? Як даватимуть собі раду із купівлею матеріалів багатьма чужими мовами, в закордонних продавців, ітд.? З унією також виникають комплікації у зв'язку з переносинами і фактом, що треба буде всім працювати і в деякі святкові дні. Неабияк для мене наука: як справді складно управляти людьми, бути менеджером! Як легко і просто тільки критикувати management, починаючи від

найменшої компанії, а кінчаючи на державному управлінні.

Мариля прийшла до мене в розпучі: мовляв, вона не хоче конфронтації, але наші stack attendants абияк укладають книжки на полицях, не за класифікацією, і от, щоб упорядкувати для помірів колекцію Талмудського права, вона мусіла втратити три години Хромишевого часу (бо роботу виконував він). Що мовляв, Bill дає такі інструкції нашим працівникам, які фактично саботують підготовку до переносин матеріалів... Ледве я її заспокоїла, обіцявши ранок завтра присвятити плануванню Move. Оці переносини такі скомпльовані і так багато вимагають праці, що люди не витримують рівноваги емоцій.

22 липня 1993, четвер вранці, метро.

Ольга прийшла сьогодні прибирати хату. Думаю, що такий люксус, як допомога в спрятанні один раз у місяць, зможу собі дозволити навіть як буду на пенсії. Чи справді? Треба буде заощадити на чомусь іншому в разі потреби.

Вчора була така втомлена, з болем голови, що швидко після обіду (гречана каша із квасним молоком + зупа), поклася в ліжко і заснула вже десь після 8-ої. Розбудили мене два телефони: один з Шікаго від Amy Pavlik, другий від Люди. Amy, що її я порекомендувала на пост foreign law librarian, хотіла порадитися. Там у них якісь непорозуміння між директоркою і її заступником (what else is new?) і вона питалася, чи добре їй там залишатися, чи мовляв, погана репутація в професійному світі її директорки не матиме негативного впливу на її власну кар'єру? Інші справи в її житті дуже наладналися. Чоловік її — словак зі Словаччини — дістав нарешті працю інженера, іде до школи, щоб здобути й американський диплом і дуже задоволений. Родина його також видно погодилася вже з фактом його одруження в Америці — мають навіть приїхати на відвідини. Я радила Amy витримати на пості бодай рік-два, бо інакше це погано виглядало б на резюме. Хто зна, може директор, або її заступник самі відійдуть і це може змінити атмосферу. Радила я їй стояти осторонь персональних інтриг. Ідеальної ситуації нема ніде. А крім того, Amy хоче мати дитину і може зможе взяти собі пізніше leave of absence?

Люда повідомляла, що прийшов на конкурс якийсь твір з України. Це добра вістка — видно моя рекляма таки до когось там дотерла. Журить мене Україна і слабкий контакт з нею. Пошта діє дуже непевно.

Вівторок, 27 липня 1993, метро, пополудні додому.

Вікенд був нецікавий, але досить продуктивний. В суботу зробила 90 вареників з м'яса, щоб заморозити і мати готовий запас, як приїдуть Максим з Уляною і дітьми, а потім поїхала за харчами. В неділю не ходила до церкви, але поїхала пополудні на Михайлівку, на пікнік — щоб дати їм заробити. Нікого там цікавого не зустріла, крім обох Масюків. Андрій Масюк приїхав тиждень тому з Києва, де працює. Бачив Марка на якомусь “fundraising” вечорі — благодійному вечорі для підтримки мистецтв. З його новин найцікавіша про нашу рідну Галичину, що тепер має репутацію не тільки найбільш

свідомої і націоналістичної української території, але також найбільш, як казав Андрій, “скорупмованої”, тобто такої, де процвітає корупція і хабарництво. Це прикро. Не зустріла на Михайлівці навіть свахи, що для неї я спеціально принесла була газети. Отже я з’їла голубця і налисника замість обіду і поїхала додому. Вступила до Віри подивитися, що з нею діється. Вона занадто тяжко працює, не легко їй заробляти на утримання хати. Її праця (social worker) — дуже важка, а навіть небезпечна. Весь час має діло з найбільш необхідними людьми та й з кримінальним елементом. Мусить розв’язувати всякі родинні конфлікти, і то часто при помочі поліції і суду. Рапорти про весь цей case-load пише вдома по суботам і неділям, а щоб заробити більше, голоситься часто добровільно на “call”, тобто чергує для всяких наглих викликів на “emergency”. “Elder abuse” — її спеціальність. Коли діти експлуатують старих батьків ітп. ситуації. Має якусь справу, де її клієнтом є стара 86 жінка, що раптом вийшла заміж за 40+ літнього чоловіка, переписала на нього все майно, а сусіди і може діти, зголосили про це до Phila. Corporation for the Aged, щоб перевірити, чи нема якихось надуживань. Цікаво, що цей чоловік (здається навіть українець, у всякому разі імігрант із східної Європи), приїхав до США із своєю жінкою, тут вони розійшлися і тепер і він і його жінка одружилися з маєтними старими американськими партнерами. Тема для популярного роману.

29 липня 1993, четвер, метро вранці.

Перша вістка по радіо сьогодні: найвищий суд Ізраїля звільнив Івана Дем’янюка, скасувавши смертний вирок нижчого суду. Тепер його видалять з Ізраїлю — невідомо, чи дозволять йому повернутися до Америки. Може поїде в Україну. Це добра вістка і не тільки для Дем’янюка особисто.

П’ятниця, 30 липня, метро, вранці.

Дем’янюк покищо далі в тюрмі, може і задля власної безпеки. Якщо його перевезуть в Україну (а думаю, що це більше правдоподібне, ніж його поворот до Америки, що був би повною реабілітацією), боюся, що можуть виникнути неприємності. Адже преса напевно ним зацікавиться, почне всю справу розписувати в деталях і боюся, що це може сприяти зростові антисемітизму. Надмірна емоційність, навіть істерія з одного боку (сцени з процесу, вживання процесу як засобу пропаганди серед шкільної дітвори, etc.) можуть викликати таку ж істерію і серед наших. А це зовсім непотрібно!

Турботою буднів — думки про Україну і її майбутнє. Ще місяць — і буде друга річниця незалежності. Чи витримаємо іспит історії? Що буде далі? Парлямент Російської Федерації проголосив недавно Севастополь — російським містом. Не добре воно свідчить про настрої серед росіян. Правда, ця резолюція зробила, мабуть, більше шкоди самій Росії, як Україні. Осудили цю резолюцію не тільки амбасадки Великої Британії і США, але також Рада Безпеки Об’єднаних Націй. Взагалі російські політики пописуються і то не лиш у справах України. Недавно обмежили свободу релігії — під натиском православної церкви вимагають окремої реєстрації всіх інших релігійних місій! А два дні тому центральний банк Росії вирішив уневажнити всі рублеві банкноти видані перед 1993 роком. У висліді

— паніка, хаос, конфлікт серед самого правління і втрата довіря заходу.

Понеділок, 2 серпня 1993, метро, вранці.

Вночі з п'ятниці на суботу — телефон з Києва. Від Доценків. Але говорив жіночий голос, не Ростислав. Мабуть дружина. Повідомляла, що 1 серпня, о год. 11:30 дня буде на київському радіо передача про Остапа. Це все, що сказала, мабуть з уваги на кошти телефону не хотіла говорити довше, отже я і не затримувала. Від часу, коли помер Остап, я ще ні разу не слухала коротких хвиль. Витягнула з шафи радіо, почала собі пригадувати, як ним користувались, бо вже забула. Частина ночі і дня пройшла на тих заходах. Потім я подзвонила до Максима, і до Андрія Головінського, щоб їм про це сказати, а також написала записку на E-mail до обох хлопців і, подзвонивши до Києва до Марка (вперше на його нове помешкання на вул. Обсерваторній), залишила йому інформацію на рекордері, бо самого Марка не застала вдома. Вночі з суботи на неділю знову був телефон від Доценків. Мовляв, ось саме тепер починається (була година 4 над раном). Я пробувала зловити, але ніщо з того не вийшло. Це місцеве київське радіо, навряд чи можна його в нас почути взагалі. Попереднього вечора я зловила Київ, але це спеціальна передача для закордону на коротких хвилях. Ну, трудно. Але я рада, що така програма відбулася, приємно мені, що приязні мені люди хотіли мене про це повідомити, і я вдячна всім, хто причинився до цієї справи. Не знаю і цікаво мені, хто саме організував цю програму (Доценко? Федір Погребенник?) і який вона мала зміст. Може колись дізнаюся.

3 серпня 1993, вівторок, метро, вранці.

В суботу я подзвонила до Головінських, щоб сказати їм про передачу з Києва і довідатись на яких хвилях Андрій ловить київське радіо. При тій нагоді довідалась я прикру новину: Левко знов у шпиталі. Нові тести виявили підозріння жовчевих каменів — можливо, що десь цього тижня будуть оперувати. Йому 86 років і серце його, як виявилось тепер, також у не надто сильному стані. Чи витримає він операцію? І чи розв'яже ця операція його проблему (приступи жовтачки, внутрішнього затроєння, пов'язаного із забитим жовчевим проводом мали місце вже кілька разів!) Я вибираюся їхати до них у вівторок, мала б там бути до суботи, а тоді на тиждень до Максима, Уляни і дітей на Care Cod. Якби так — не дай Боже — Левко тепер помер, була б не тільки велика прикрість, але й поважна комплікація з вакаціями. Похорони мусіли б бути у Філядельфії, адже тут мають місце на цвинтарі вже разом з пам'ятником..

Середа, 4 серпня 1993, метро, вранці.

Має прийти сьогодні Олекса — може вдасться мені, щоб замалював стелю у вітальні, ще заки я поїду на вакації! Не знаю, що є причиною, але в нашій вітальні, що кілька років, починають відпадати “стряпці” фарби — звичайно в північно-західній частині стелі. Ніщо там не тече, але що пару років доводиться стелю наново замальовувати. Може гаряче і вологе літо спричинило це тепер. Навесну ще цього не було. А мені залежить на тому, щоб Максим застав хату упорядкованою, не занедбаною, щоб бачив, що даю собі раду.

Вівторок пополудні, 10 серпня 1993, в поїзді до Провіденс.

Поїзд вирушив з Філядельфії точно о год. 1:29. Я ще пів дня провела на роботі, а потім потарабанилася із заздалегідь приготованим своїм багажем на колісцях пішком на станцію. Подорожувати поїздом з багажем не так легко й вигідно, як автом. Але зате, коли я нарешті з успіхом знайшла сидяче місце і витягнула на верхню полицю свою валізку, я могла спокійно забутилася, читаючи Іваничукові спогади. Ось ми тепер уже доїздимо до Нью Гейвен і за вікнами вже краєвиди Нової Англії, годинник показує майже пів шостої, а я вже прочитала понад 120 сторінок дуже цікавої лектури. За цією річчю шукала я віддавна — чула я, що це щось цікаве. Спогади Іваничука називаються “Благослови, душе моя, Господа... Щоденникові записи, спогади і роздуми.” Надруковані вони в харківському літературному журналі *Березіль* (11-12, 1992). Я маю тільки ксерокопію, що її привіз мені Іко Лабунька, і що її взяла з собою на вакації. За жанром книжка подібна до Гром’якового “Вертепу”, але Іваничук — добрий письменник і книжка трохи менше публіцистична. Жаль, що не дочекав до цих спогадів Остап. Іваничук цікаво змальовує львівське літературне середовище і дає характеристики різним літераторам, включно з Тарасом Мигалем, що його “Шинок-Оселедець на ланцюзі” він вважає найкращим і найправдивішим твором про часи німецької окупації. Для мене цікавий факт: Іваничук майже мій ровесник, був майже підлітком у час війни, отже це — доба нашого покоління. Чи повністю щира ця його сповідь? Чи справедливі його оцінки людей? Виявляє він і деяких провокаторів і вислужників, хоч і не всіх. Одного з них дискретно ховає за псевдонімом “Панчишин”. Хто це?

Минули New London — надморський порт з великими кораблями і цілою флотилією човнів. З вікон праворуч часто тепер надморські краєвиди — погода сонячна і майже без хмаринок — білі човни на синяві води під синявою небес — мальовничі картини. Простір, спокій, безлюддя.

Середа ввечері, 11 серпня 1993. East Greenwich, Rhode Island.

Вже другу ніч ночую в гостинній хаті Мотрі і Андрія. А хата не лиш гостинна, але заможна, вигідна, обладнана немов музей — повна картин, скульптур з papier-mache, розмальованих меблів, власноручно Мотрею шитих драперій, подушок, з багатою і різноманітною бібліотекою цікавих книг. Бачу цю їх хату вдруге і подобається вона мені ще більше, як першого разу. Хата, очевидно, досить дорога. вони заплатили за неї 320,000 дол. і мають 5,000 річного податку. Але коли зважити, що Марко і Ія в Лос Анджелес за хату заплатили понад 100,000 більше, а мають за такі великі гроші тільки невеличке і не дуже вигідне помешкання, де не тільки немає місця для постійного помешкання няньки для дітей, але де навіть гість, такий як я, мусить спати у вітальні, на розкладаній канапі, отже є завадою... Тут я маю на поверсі окрему спальню, з власною вибагливою лазничкою. Довкола хати великий простір землі, ззаду — лісок і якийсь ставок (куди виберусь завтра, щоб подивитися). Перед деревами — кущі, що розрослись густо і це мабуть із тих кущів несеться тепер уночі кризь відчинене вікно голосний хор цикад.

Вчора, несподівано, з'явився на вечерю Тиміш. Я його давно вже не бачила. Гарний молодий чоловік, з невеличкою борідкою, з волоссям, що — можливо — виявляє перші прояви майбутнього лисіння?

Левко ще вчора був із нами при вечері, але на сьогодні заповіджений був у лікарні невеличкий хірургічний забіг — прочищували чи поширювали провід жовчі. Справжньої операції на жовч робити йому не могли, бо недавно виявилось, що в нього слабе серце — отже цей забіг робили йому через уста і стравохід — при повній анестезії. Ми всі були пополудні у Левка в лікарні. Він не відчував і не відчуває жодного болю, чується добре. Затримали його на ніч у шпиталі, але завтра вранці він має прийти вже додому.

Після відвідин Левка, ми четверо поїхали на обід до китайського ресторану — тим разом товариство запросила я. Обід був першорядний і недорогий, а ресторан — чистенький, модерний, по-американському обладнаний і відносно великий — такого типу китайського ресторану я ще не бачила. Місто Providence, що його я вже бачила кілька разів, бо ж була тут у Мотрі вже не раз з Остапом, тепер зробило на мене дуже добре враження. Воно немов наново відживає — вирости нові будинки, що добре гармонізують із старою архітектурою. Тут помітно більше простору і чистоти і не видно таких занедбаних сламів, міських джунглів, що ними переповнені і Філядельфія, і Нью Йорк. Але ріст Провіденсу може й ілюзорний. Каже Мотря, що безробіття доходить до 9%, що тисячі підприємств в минулому році збанкрутували.

Сьогодні Андрій показав мені записану на відеострічку українську телевізійну програму “Контакт” з Нью Йорку, де між іншим, в одному кадрі показаний Тиміш (з приводу конференції професіоналістів), а в іншому кадрі — де мова про дитячу світличку в Торонто — серед дітей світлички є і мій внучок Іванко!

Четвер увечері (вже в ліжку), 12 серпня 1993.

Вчора до пізна в ліжку читала Іваничука, закінчила першу частину. У висліді спала до 9-ої. Одне слово: вакації! Руханка в моїй спальні з люксомом: ціла одна стіна — дзеркало, та ще й із вбудованою поперечкою для балерини!

На полуденок Андрій вже привіз з лікарні Левка — він добре чується і незле виглядає. Ранок я провела на самоті з Лесею — вона також виглядає і чується ліпше, як у час моєї першої візити. Пополудні, на моє прохання, Мотря повезла мене до своєї школи. Це відносно недалеко, яких 20 min. автом. Інституція називається Rocky Hill School. Розташована вона на 100-акровому estate і має прекрасне положення — з трьох боків вода, залив і далекий вид на океан. Великий простір з надморськими комишами, парк старих дерев. Школа має около 300 учнів — від kindergarten до high school. Це, очевидно, приватна школа для багатих дітей і річна оплата від дитини, залежно від віку і кляси, доходить до 14 тисяч доларів. Шкільних будинків є кілька, є і малий театрик. Мотря показала мені будиночок адміністрації, де має своє бюро headmaster і дві мистецькі студії, що одну з них займає Мотря. Учні приходять на заняття до студії — звичайно 14-18.

Вчить Мотря і історію мистецтва, і практичні зайняття — малювання, скульптуру, друкування. Мотря вживає свою студію і для власної праці — чимало полотен в різних стадіях роботи.

По дорозі додому вступили до крамниці і я там купила для Уляни дві пари кульчиків. Не точно таких, як шукала, але все таки чорний опух з золотом, який повинен пасувати до її намисто. (Уляні я колись давно купила такий комплект — намисто і кульчики. Вона один кульчик згубила і просила мене пробувати докупити такий самий другий).

Трохи сьогодні поговорила з Лесею про наших спільних предків, тих, що їх я не знала ніколи, але що їх вона пам'ятає з дитинства. Приводом до цієї розмови був портретик роботи дзядзя Туся, який висить у вітальні. Я вгадувала: це напевно мати дідова, тобто моя прабабуня, з дому Гофман. Ні я, ні Леся, не могли собі пригадати як вона називалася на ім'я (Але я, здається, маю десь записане, бо колись, коли ще жила Бабця Лінка, я зробила собі таке родинне дерево і записала цю інформацію від неї і від тата. Прабабуня з дому Гофман, замужем Чайковська, рано овдовіла. Прадід був якимсь австрійським урядником і греко-католиком. Прабабуня була німецького роду, але вже спольщеної культури. В них було чотирьох синів: Karol, Leon, Anton і Adam та дочка Зося. Кароль був полковником польського війська і вчив у кадетській школі. Леон завідував якимсь технічним відділом на державній залізниці. Зося вийшла за Вольського, чоловік її рано покинув, вона мала дочку Гельку, що в дитинстві хворіла на полію і була калікою. Цих двох жінок — стару горбату цюцю Зося і її каліку-дочку — я бачила в дитинстві і трохи пам'ятаю. Антін (дзядзьо Туся) і Адасько (Зенка Чайківського батько) — єдині в цій родині стали українцями. Коже Леся, що в родині були конфлікти через політику, що хлопці кріслами на себе кидали і мама мусіла їх опам'ятувати. Цікаво, що і по другому боці Маминої родини, також була німецька кров. Батько Бабці Лінки, Михайло Салюк, оженився також із спольщеною німкою з родини Schick-ів. Вона була вдова і мала дочку з попереднього подружжя. Тією дочкою була “ciocia Józia Marszałkowa”, що її я пригадую. Ми в неї коротко мешкали у Стрию, в час, коли вже почали були нашу евакуацію на захід. Прадіда Салюка я також пам'ятаю — він мене п'ятилітню раз почастивав якоюсь кмінковою горілкою, що мені дуже не смакувала (і через те запам'яталася) і він був також першою особою в родині, чия смерть мені запам'яталася, бо мене взяли з собою до якогось похоронного дому, де він — мертвий — лежав між квітами на катафальку. Михайло Салюк, каже Леся, був шефом жандармів і що особливо цікаво: виграв на лотереї якусь більшу суму грошей і за ці гроші купив собі хату на Богданівці!

П'ятниця, 13 серпня

Їздили сьогодні трохи в ліс, а потім над море до туристичної місцевості з індіанською назвою Narragansett.

Субота, 14 серпня. 3:45 пополудні, в автобусі на Nyannis.

Попрощалась я вже з Лесею і Левком. Мотря з Андрієм відвезли мене на автобусну

станцію. Сьогодні вранці телефонував Максим, уже з Cambridge. Він виїде по мене до Гаяніс. Якраз рушили. Маю надію, що діти (і я з ними) матимуть цей тиждень добру погоду. Вчора в Іст Грінвіч впав зливний дощ — саме в час, коли ми збиралися робити на дворі barbecue. Мій перший побут на Cape Cod — багато літ тому, коли ми були в дерев'яній колибі у Wellfleet, разом з Людою і Зенком — дощ падав від першого нашого дня до останнього і тільки коли ми поїхали кораблем на острів Nantucket трохи було прояснилося.

Приємно було мені побути цих кілька днів з Мотрею і Андрієм, Лесею і Левком. Це справді найближчі мені люди і то не тільки тому, що близько посвоячені, але тому, що великий шмат мого життя з ними був пов'язаний. В дитинстві мешкала два роки “на станції” в Лесі і Левка, вже в Америці ми з Остапом купили були до спілки з Яцкевичами нашу першу хату. Левко і Леся були мені все життя ближчі ніж мама і тато, не кажу вже про те, що з Мотрею ми завжди дружили і мали багато спільного, тоді коли з братом моїм Андрієм я ніколи не мала спільної мови, а вже востаннє його поведінка супроти мене назавжди перекреслила можливість якогось ближчого спілкування. Приймали мене аж занадто гостинно. Мотря — знаменита господиня, виварює всячину смачних страв, а ще й бачу, що вони взагалі їдять смачно й обильно, що очевидно не сприяє жодній дієті. Каже про себе Мотря: “Тато дуже втратив на вазі і почав журитися тим, що в нього — рак. Отже, щоб дати йому змогу поправитися, я почала пекти багато солодкого. У висліді тато прибав 8 фунтів, а я — 12!”. Вона й справді трохи прибубула, та й Андрій має надмір ваги. Раніше я завжди думала, що це — наслідки ліків, а тепер бачу, що не тільки ліки, але й надмірне харчування впливають на це. Я й сама, мабуть, прибубула на вазі за цих кілька днів... Пропонувала я вчора Мотрі й Андрієві, щоб поїхали собі удвох кудинесудь, залишивши мене з Лесею і Левком. Не скористали з цього. А думаю, що їм це було б добре зробило. Вони опікуються старими аж до пересадки, а це витворює в них почуття залежності та й очевидно бажання бачити їх завжди біля себе. Тепер літо, Андрій і Мотря кожного дня вдома. І коли Мотря чи Андрій хочуть поїхати до свого бюро, Левко або Леся завжди питаються: “А ти мусиш їхати?” За Філядельфією трохи скучають і хотіли б приїхати. Якщо все буде добре, може приїдуть у жовтні.

Від Мотрі довідалась я, що новий амбасадор США до України, Міллер, що назначений на місце Попадюка, походить з Rhode Island і має жінку — росіянку! Мотря знала її колись особисто — вони познайомились в якомусь мистецькому клубі Провіденс. Ця жінка не тільки росіянка, але ще й дочка (чи може внучка?) якогось царського генерала! Її батьки ще й досі живуть у San Francisco. Не знаю, які це матиме наслідки для України. Чи зможе новий амбасадор бути об'єктивним? Чи не сприятиме він російським інтересам в Україні? Він, каже Мотря, індустріаліст, багач, багато часу й уваги присвячував справам допомоги Росії. Нарікали наші на Попадюка (про це знаю від Марка) — чи не будуть вони тепер за ним жалувати? Може ліпше було б, якби амбасадором був чистий англосаксон, *tabula rasa*, без попередніх упереджень? Але будьмо доброї віри.

Андрій розважав мене і музикою і фільмами. Показував раніше записаний Masterpiece theater, мовляв, це спеціально добре для тебе! — про двох професорів літератури в

університеті Cambridge — подружжя, що весь час із собою конкурують (справді, мені тема близька і цікава!). З музики, що ми її слухали, я просила зробити тасьму. Marlene Dietrich співає німецькі, французькі та американські популярні пісеньки (десь Тиміш знайшов таку CD). Леся конче хотіла, щоб я слухала “Очі чорні” у виконанні якогось Гварастовського. Але що ще цікавіше: Левко показав мені сторінку з книжки віршів Євгена Гребінки, де надрукований первісний текст поезії “Очі черние”. Гребінка писав, очевидно, і російською мовою. Я завжди думала, що текст мусів написати добрий поет (оце: “как люблю я вас, как боюсь я вас” — такого не напише якийнебудь графоман!) — приємно мені дізнатися, що автором цієї популярної пісні був українець. Я радила Левкові написати про це до *Свободи* — добра тема для одного з Левкових фейлетонів! — та й точно подати цілий текст вірша в російському оригіналі!

Ніч, з суботи на неділю, Orleans, Cape Cod.

Не спиться мені чомусь. Не тому, що сплю на канапі у вітальні — зовсім вигідно, хоч Максим був невдоволений, що це, мовляв, не нормальне розкладане ліжко, як йому обіцяли. І мабуть не тому, що за вікнами дуже голосно лящать сверщі чи то цикади. Трохи незвична обстановка, зрештою нове місце, ще мабуть не звикла.

Провела вже повний вечір зі своїми дітьми і внуками. Хлопці вирости — розумні, гарні, дуже для мене сердечні. А я навмисне не привезла зі собою жодних дарунків (куплю їм тут на місці, не хотіла возитися з багажем). А це має ще й ту добру прикмету, що можна точно бачити, що діти тішаться самою таки бабою, а не її дарунками... Цікаво, як вони пам’ятають про Остапа і видно думають про те, що його нема. Каже Іванко: а це твоя, бабо, валізка чи дідова? (Між іншим, це і справді валізка, з якою колись часто їздив Остап — може пам’ятають?) Або: а чи дідо Остап вже має пам’ятник? Видно, що про це була мова вдома між татом і мамою.

— Раптом стихло. Замовкли сверщі. І добре, а то аж у вухах лящало. Тепер 3-а ночі. Я наново засвітила собі світло, бо навіщо хвилюватися безсонням. Помешкання відносно вигідне. На горі є дві окремі спальні і лазничка. Отже моє світло нікому не перешкоджає, а може і зовсім непомітне. Трохи читаю Іваничука. Не мала я рації, коли написала, що спогади його менше публіцистичні ніж *Вертеп* Гром’яка. Це суцільна публіцистика. Але написано цікаво. Багато можна довідатися про різних людей, знайомих і незнайомих.

Ніч, з вівторка на середу, 18 серпня 1993. Orleans.

Знову не сплю — тим разом, мабуть, через нестравність шлунка. Варто було б мені взяти на очищення, але стримує мене, між іншими речами, також і факт, що на цьому помешканні одна лазничка і то нагорі, та й не хочу ускладнювати собі дня. Погоду маємо покищо дуже гарну, хоч вже учора заповідали дощ. Тут поблизу пляж Skaket Beach, над заливом. В час відпливу моря, величезний простір зовсім звільнюється від води — можна іти далеко-далеко. Я, нібито, дуже пильнуюся від сонця, але вчора вдягла купальний костюм і деякий час була на сонці, насмарувавшись охоронною мастю. Все таки зловило

мене — вище стіп трохи припекло ноги, саме там, де забула посмарувати.

Їли вже один обід з раками. Купили п'ять живих раків (за 35 дол. — фундувала я), Уляна сама їх варила. Це вже вдруге мала я нагоду їсти рака вареного вдома — перший такий досвід також був пов'язаний з Улянєю і Cape Cod. Сьогодні їли вперше Clam chowder — нажаль, не такий смачний, як я люблю. Зате риба дуже свіжа і дуже смачна. Хлопці мають велику потіху із забави над морем. Обидва дуже виростили, добре зі собою бавляться. Купила я їм водні пістолі — була один день забава із цим. Також вдячною забавкою виявились сітки на рибу. Сьогодні їздили автом до рибальського порту, де повно моторових човнів і яхт, а пополудні поїхали на Nauset Beach — пляж над океаном. Там до години 4:30 пополудні беруть вступи — по 8 дол. від авта. Взяли і в нас, хоч ми приїхали аж о 4-ій годині. Діти дуже добре там бавилися, були зачаровані білогривими хвилями і шумом океану і великим простором чистого жовтого піску. Також і паперовий змії, що його раніше з трудом пробували пускати біля хати, над океаном піднявся до справжніх висот. Також і Максим, мов хлопчик, будував замки у піску, пускав змія. Приємно спостерігати гармонійну, задоволену родину, помітну близькість Уляни й Максима та їх велику уважливість до дітей.

Іваничука закінчила. Взятась тепер за Валерія Шевчука: *Три листки за вікном*. Це одна із книжок, що їх привіз із собою Максим. Мабуть позичу в нього, щоб мати що читати по дорозі назад у поїзді. Хоч, щиро кажучи, я воліла б щось сучасне — але може ще розчитаюся. Дітям читаю *В країні сонячних зайчиків* і казки — вони привезли зі собою цілу бібліотеку. Стефанко дуже добре вже говорить, уважно слухає казок. Він — міцний і набитий, мов кльоцок. Коли хлопці пробують з бабою дужатись, то баба мусить боронитись не на жарт, як той вовк, що “як збилися докупи, то немов чотири (і.е.дві) ступи в нього гепнули нараз”. Трохи обидва кашляють, а Стефко вночі хропе, бо як каже лікар, має побільшені аденоїди, може доведеться їх вирізувати. Уляна трохи розчарована школою, до якої іде Іванко до першої класи цього року. (Він ходив уже цілий рік до передшкілля). Школа ця, виявляється, дуже велика (2,000 дітей) і виявляється, що рівень її не такий добрий, як у приватних школах. Перші чотири роки навчання має бути тільки по французькому (“total immersion”). Іванко вже трохи говорить по англійському, на пляжі починає сам розмову з чужими дітьми, а по французькому покищо знає кілька пісеньок, що їх за ним починає підтягати малий Стеф (*Sur le pont d'Avignon*, напр.) Уляна наперед уже журиться, що під впливом школи, хлопці почнуть зі собою говорити по англійському. В школі Runnymede дуже звертають увагу на багатокультурність — навіть замість Різдва святкують “A joyous celebration” — щоб таким чином відзначити всі релігії і традиції.

Епізод, а радше діалог з Іванком. (Йдемо на пляж, він і я). По дорозі ростуть якісь жовті квіти. Іванко каже: О, звіробій! — Оця жовта квітка? — питаю. — Так, звіробій. З нього можна варити чай. — Невже? Звідки знаєш? — Баба Маруся казала. Звіробій разом з рум'янком. — Оттакий фолкльор! Народна мудрість, передавана з роду в рід!

Четвер, 19 серпня 1993, ніч, год.12:38.

Сьогодні зранку було хмарно — заносилося на дощ. Вирішили поїхати до Provincetown, на шпиль Cape Cod. Так і зробили, з тим, що пару разів зупинилися. Раз на полуденок у Wellfleet (нарешті був смачний clam chowder, такий як мені смакує!), раз на Marconi Beach — на пару годин, заплатили вступ (\$5 від авта — тут на Cape Cod всі пляжі платні!) — як ми там були, прояснилося, і діти дуже гарно бавилися над океаном. Вступали до Fort Hill — своєрідного парку-заповідника, де можна довго ходити природними стежками між кущами, галявинами, невеличким лісом з далеким видом на залив, трясовину з комишами і у віддалі — океан. Всюди — дико, природно, цвіте запашна шипшина і будячки з вишневим цвітом, людей — обмаль, над усім царить спокій, тиша, простір, безлюддя. Marconi Beach має високі кручі над океаном, до пляжу треба зійти високими стрімкими сходами. Сам океан тут виглядав трохи спокійніший, як на Nauset Beach, а вже зовсім спокійне було плесо води — майже без хвиль — на пляжі в Provincetown, куди вступили тільки, щоб подивитися. Вечеряти поїхали до міста Provincetown. Я вже була там двічі раніше. Тепер місто це переповнене богемою гомосексуалістів і лесбіянок, що отверто афішуються навіть у реклямах і в пресі — дивогляди такі, як жінки з червоним волоссям і кульчиками в носі, у цьому товаристві навіть не звертають на себе особливої уваги. Обідали в рибальському ресторані над заливом, на дворі, до пізнього вечора спостерігаючи човни, що стояли, або припливали до гавані. Вечеря була смачна і свіжа. Я їла lobster newburg з печеною картоплею, мали ми добре вино і десерт. Іванко замовив собі клюски і я з подивом дивилася, як він, отримавши зелені клюски з пармезаном, з'їв їх із смаком — немов би все життя харчувався такими як-не-як екзотичними стравами в ресторані. Ще купили кілька сувенірів і хлопцям теплі sweat-shirts з Cape Cod на пам'ятку, і вже за темна, десь біля 10-ої години, подались у дорогу додому. Стефко зразу заснув, а скоро також Іванко поклався мені на ноги і я накрила його своєю курткою. (Я сиділа на задньому сидженні між обома своїми внуками). До Orleans з Provincetown не так то вже й далеко (здається щось із 28 миль). Руху вже не було, Максим їхав досить швидко. Але раптом Іванка зірвало на рвоти — поки зупинили авто і з'їхали з дороги — встиг обжигати мені куртку, штани, черевики, шкарпетки і, очевидно, руки — не кажу вже про авто і самого себе. Каже Уляна, що йому нераз в час дороги робиться недобре, а тепер ще й наївся, поклався в авті спати, а ще й трохи має флегму і кашляє. Отже ми мали неприємну пригоду під кінець приємного вечора. Довелося чистити все і прати, як тільки приїхали додому.

Субота, 21 серпня 1993, в поїзді, минули Stamford, CT.

Максим з Уляною і дітьми поїдуть сьогодні до Нью Йорку, до David-a Martin-a, Максимового приятеля ще з років на PENN, тепер адвоката в Нью Йорку. Там вони й ночуватимуть. Завтра ввечері, правдо-подібно, приїдуть до мене до Філядельфії. Ми радилися, як мені їхати додому — чи не під'їхати з ними автом до Провіденс, або і до самого Нью Йорку, а щойно там пересістися на поїзд? Але були комплікації: помешкання треба було звільнити та й виспрятати для наступних гостей вже о 10-ій. Найпізніший поїзд, що ним я могла ще за дня доїхати до Філядельфії, відходив з Провіденс о 12:15. Чи встигли б ми туди автом на час? Адже є рух на дорогах. Та ще й невідомо, як діти реагуватимуть на дорогу, чи не доведеться зупинятися. Я подумала, що найкраще мені

поїхати так, як і приїхала. Максим відвіз мене до Nuannis і я о год. 8:30 автобусом виїхала до Провіденс. З автобусної станції мусіла взяти таксі до міста, до залізничної станції, але все пішло благополучно і я повинна бути десь після 6-ої вдома. Не знаю ще: брати мені таксі, чи їхати додому підземкою?

Вчора приїхала до нас з Бостону Вава Бачинська. Я знаю її і всю її родину, бо вони з Філядельфії, а Уляна з нею приятелює ще з часів, коли разом працювали на УНІГУ. Вава була з нами увесь день, ночувала разом зі мною в кімнаті на підлозі, у привезеному спальному мішку, і аж пополудні сьогодні від'їде назад із Cape Cod. З Уляною вони собі пів ночі проговорили, а діти видно добре Ваву знають і легко з нею знаходять спільну мову. Вава працює як social worker — і то переважно із вієтнамськими та камбоджськими дітьми, показувала навіть дві статейки про свою роботу — одна з локальної якоїсь газети, а друга з журналу для алюмінів коледжу Smith, де вона вчилася. (Вава має Master degree із Social work). Молодша її сестра Уляна працює архітектором десь в околиці Філядельфії, мати її живе на Вознесінні, а брат Борис (що був колись у Peace Corps у Laos-і) є тепер в Україні, працює в якомусь пресовому агентстві.

Уляна, вже з Orleans і за допомогою моєї телефонічної кредитової картки MCI, дзвонила до деяких знайомих, в тому числі і до пані Прицакової. Омелян Прицак, виявляється, приїхав додому з Києва, і кілька днів тому перебув так званий “quaduple bypass” — складну (і в його випадку вже другу!) операцію серця. Дай Боже, щоб це його врятувало. (Може така операція врятувала б і Остапа, якби він так панічно не боявся всіх цих лікарських забігів і не протестував так проти них усе життя!)

Закінчила я читати Іваничукові спогади — ще має бути одна частина, але я не маю ксерокопії. Треба буде десь пошукати. Написане цікаво, пізнавально, може й щиро. Очевидно, бачить він усе із суб'єктивної точки зору — але це для того жанру неunikнимо. Показувала Максимові. Прочитав пару сторінок — не подобалося. Мовляв, себе вибілює, інших оскаржує. Думаю, що це не зовсім справедливо. Так, він пише про себе, якби не мав жодного гріха на душі. Але і про багатьох інших висловлюється позитивно. Про Федорова, напр. каже, що він “благородний” і мені може доведеться зревідувати моє не зовсім позитивне наставлення до цього автора і редактора, що його візита в нас у Філядельфії залишила була якийсь несмак.

Позичила в Максима товстий том Валерія Шевчука: *Три листки за вікном*. Книжка отримала нагороду Антоновичів і має славу одного з кращих сучасних прозових творів. Але першу її частину “Ілля Турчиновський”, що її дія у 17 столітті і що сповнена притчами про Розум, Волю, Гординю, Заздрість, etc., я ледве дочитала. (Навіть подумала собі: як може сучасний письменник зацікавити в наш час читача таким стилем і таким текстом? Книжка видана 1986 року, отже написана значно раніше, і я подумала, що це може втеча від соц-реалізму штовхнула автора на таку тему і таке її трактування. Друга частина, оданче, “Листок другий. Петро Утеклий — повість за судовими актами 18 сторіччя” сподобалася мені дуже. Книжний патос, шукання глузду життя тут на своєму місці — вкраплений у відповідних дозах серед драматичних розповідей, на тлі знаменито

показаних реалій життя того часу. Тепер я вже дочиталася до третьої частини — “Ліс людей” і вже з перших сторін бачу, що ні драмою, ні композицією ця частина, мабуть, другій не дорівняє. Хочу дочитати на вакаціях, щоб за тиждень книжку Максимові повернути.

Знайшла на стор.337 таке:

“Мені навіть подумалося... що предок наш Ілля був людиною душевно нездоровою, доказом чого — його здатність бачити візії й надавати виняткового значення снам, од тих снів мене вже нудило, коли читав рукопис.” Це каже Шевчук герой у третій частині про свого предка Іллю Турчиновського, тобто про першу частину книжки. Отже понудила вона не тільки мене, а може й самого автора?

Понеділок, 23 серпня 1993, метро, вранці.

Коли я вчора сказала дітям, що сьогодні мушу іти до праці, Іванко розплакався! Я його потішаю, що ми ж будемо цілий тиждень на вакаціях над океаном, що я приходитиму кожного вечора додому, а він на те: але це мало! і почав рахувати дні.... Спонтанна зворушлива сердечність! Вони приїхали вчора ввечері, після успішної візити в Дейвіда Мартіна (що має якусь велику і заможну хату в Pelham), і після зустрічі з Олесем і Любою Лабуньками і їхніми дітьми. Та й, очевидно, після першої для дітей зустрічі з Нью Йорком. Цікаво, чи щось із того залишиться їм у пам’яті. Бачили там у гавані великий морський корабель, були у міських парках.

Вікенд мене трохи втомив: готовила кімнати на приїзд гостей, робила пальчики, накупила харчів на 160 дол. — ледве все це помістила в холодильник. А сьогодні вранці — трохи для мене несподівано, прийшла Ольга чистити хату!

Ніч, з понеділка на вівторок, 23/24 серпня.

Фактично вже 24-ого. Год.12:30. Лягаю страшенно втомлена. На роботі був Sturm und Drang, пресія, хоч куди. Як залюбки казав Остап: “Праця єдина з неволі нас вирве — вирвала вже не одного!”. Щоб хоч це моє надмірне навантаження не зруйнувало мені життя і здоров’я ще перед відходом на пенсію!

Після вечері читала дітям кілька розділів з книжки *В країні сонячних зайчиків*. Вдячні малі слухачі — таких небагато!

Сьогодні ввечері підемо до Центру відзначувати другу річницю незалежності України. Але перед тим матиму ще один тяжкий день на роботі.

Понеділок, 30 серпня 1993. Wildwood Crest.

Приїхали в суботу десь біля 2-ої двома автами. Моїм автом керував Максим, їхнім — Уляна. В моєму діє охолодження, а в їхньому старому — ні. Тому всі ми, крім Уляни,

їхали в моїй Тойоті. Максим, мабуть неперекір мені, забажав їхати через Betsy Ross Bridge, а через те вже у Філядельфії заблудив.... Не можу до кінця зрозуміти, чому дорослі чоловіки, щоб показатися, часто поведуться як підлітки, і це стосується не тільки Максима, а й цілого ряду інших... Хоч приїхали ми пізно, помешкання не було ще готове. Виникло якесь непорозуміння між попередніми мешканцями і господинею — вони думали, що мають право бути до понеділка.... Пані Никорович дуже вибачалася, і я була б не робила з того великої справи — ми поїхали пообідати до Uries, а в міжчасі помешкання звільнилося і було готове для нас. Але Максим гостро відізався до господині, мовляв, — ми платимо. (Ну, плачу я — мені було за нього прикро. Конфронтаціями і зарозумілістю молодий професор не з'єднає собі друзів). Зустріли в сусідстві в нашому ж таки будинку Святослава Макаренка з родиною. Його і наші діти гарно разом два дні побавилися — шкода, що вони вже вчора ввечері від'їхали.

Неділя була прегарна — сонце, чисте небо, чудова купіль в океані. Вранці ходили на довгий прохід “аж на другі каруселі” (— це термінологія моїх дітей з-перед літ!) Було гаряче і всі ми трохи втомилися. Вайлдвудський boardwalk, з його комерційними атракціями — це знамените місце, де можна і треба дітей вчити, як відмовляти собі instant gratification, як вибирати в житті щось одне серед безлічі коштовних приман. Від батьків залежить як використати цей виховний засіб... Ціни на каруселях тепер високі — тут, як і на цінах книжок, можна переконатися, що інфляція минулих літ зробила своє, хоч на сьогоднішній день у США вона нібито під контролем.

Думаю, що моїм торонтонцям тут сподобається і що схочуть приїздити і в майбутньому. Мали вже, правда, одну неприємність: Улянці вчора на пляжі вкрали торбу, що в ній був годинник і фотоапарат. Вони на пляж пішли раніше від мене. Розклали речі, а самі пішли всі разом купатися... Що ж — така легковажність — це накликування на себе клопоту. Коли я знайшла наші сині крісла і сіла біля них із своїм кріслом, їх ще довго не було. Знайшли на пляжі Боба Чайківського з дітьми і зупинились там на розмову і забаву, не перенівши своїх речей.

Сьогодні знову гарна погода. Але радіо (що його я привезла) каже, що в штатах Каролайна є загроза гурагану, який іде від моря. Маю надію, що це нас обмине, бо було б лихо.

Середа, 1 вересня 1993, в ліжку, ввечері.

Трохи хвилююся, бо гураган Emily вже вдарив побережжя North Carolina, посувається на північ, в штаті Virginia — поготівля. Ocean City, Maryland — частинно евакуйоване. Які це матиме наслідки для нас — невідомо. Чи тільки бурю і дощ, чи щось гірше? Метереологи передбачають, що гураган ітиме 20 миль від побережжя на північ і північний схід.... Покищо царить у природі тиша (невже це приповідкова тиша перед бурею?) Місцевість помітно принишкла — людей небагато, багато порожніх помешкань. Але не все це пов'язане з гураганом. Казав Бобо (він теж тут з родиною, але мав сьогодні або завтра вранці від'їздити), що тепер багато шкіл раніше розпочинають шкільний рік, отже батьки не можуть в цей тиждень перед Labor Day бути на вакаціях. Покищо погода вдалася нам

чудова — від суботи до сьогодні мали чотири прегарні сонячні дні. Купіль в океані була надзвичайно приємна: вода чиста і тепла. Дітям тут дуже подобається — а атракцій тут безліч, і знаменита купіль у живому пінистому морі, і прекрасний пісок, і подорож кораблем, і гра в голф (мін'ятюрний), і каруселі на Boardwalk. До цього варто додати також і факт, що діти тут мають нагоду зустріти і інших українських дітей — от напр. познайомились з дітьми Святослава Макаренка, та й з іншими, що їх принагідно зустрічають на пляжі. Іванко вже говорить про свої майбутні приїзди сюди.... Я рада, що ця моя ініціатива увінчалась успіхом — тобто, якщо гураган усього цього нам не зруйнує. Покищо на небі повня місяця і якби не вістки по радіо, навіть не знали б ми, що є якась загроза.

Скінчила читати “Три листки за вікном”. Композиційно найбільше сподобалась мені частина друга — викликала в мене асоціації до *Марусі Чурай* і до... Чапека (оці паралельні можливості розв’язки сюжету), і до грецької трагедії... Композиція третьої частини трохи розтягнута, але Шевчук — справжній майстер. Це письменник неабиякої інтелігенції й очитаності. Його історичні досліді над літописами та іншими пам’ятками старовини не пішли на марне — їх видно в цій белетристиці. І має він глибшу тему — медитації про суть існування, про проблему добра і зла в людині. Є в нього і гумор і прекрасне знання реалій 19 століття. У своїй передмові Жулинський виявляє жаль, що Шевчук зігнував “прогресивні сфери тогочасного суспільства”, революційну інтелігенцію, “адже йдеться про епоху Пушкіна і Шевченка...” — але на мою думку це не слабкість, а навпаки, великий плюс твору — він напевно ближчий до правди, як всі ці соц-реалістичні і нац-реалістичні писання, що тенденційно ставлять у центр уваги те, що було периферійне й нетипове. Писався роман між 1968 і 1981 роком, а виданий 1986-ого (тому й передмова Жулинського така ще обережна, із всякими “перестраховками”). Подивугідний автор, що у советський час взявся за писання такого твору. Але це тоді і не тільки в нього була втеча від соц-реалізму в іншу добу або в химерний роман.

Вівторок, 7 вересня 1993, метро. Філядельфія.

Вакації вдалися нам першорядно. Не зважаючи на загрозу гурагану, погода випала феноменальна: погідно, сонячно, на небі ні хмаринки, тепла і чиста вода в океані, вночі — повня місяця — і так від суботи до суботи. Щойно як ми виїздили, захмарилось і почав накрапати дощ, а в останній наш день — у п’ятницю — був сильний вітер і трохи дуло піском. Діти були захоплені пляжем, океаном і розвагами Вайлдвуду, батьки були помітно задоволені. 3 вересня зробили ми Максимові маленьке “Многая літа” — від мене отримав 500 дол. на дарунок і 300 — зворот різних дрібних видатків (А крім того я сама оплатила останній тиждень вакацій — 440 дол. за помешкання плюс харч). Вони поїхали додому просто з Вайлдвуду. Ставали на нічліг десь у половині дороги, біля Елмайри. Я повернулася до Філядельфії своїм автом — їзда була без пригод і ніде не блудила. Порахувала милі: від хати Нікорович до моєї — 92 милі.

Вікенд пройшов мені на посиленій роботі (прання 6 машин, прасування білля, миття авта, закуп харчів etc. — адже тиждень між Cape Cod-ом і Wildwood-ом, коли я була на праці, в

моїй хаті було 5 осіб гостей (з Марусею Пасічник включно. Треба було перебрати ліжка ітд.) Дуже втомилася. Навіть злякалася, бо щось почало мені поболювати в лівому боці — невже від серця? — Лягла раніше спати, щоб відпочати. Але перейшло. Встигла також полагодити рахунки, збалансувати чекову книжку, і що головне — замовити поминальне богослуження на 19-ого та вислати оголошення до *Свободи*, а Сниликові, окремо, послала три Остапові вірші, щоб котрийсь з них надрукував. Прикро, що досі в *Свободі* не було рецензії на “Зібрані вірші”, ані іншої згадки — людина, як у воду канула.

Середа, 8 вересня 1993, метро, вранці.

Вчора — перший день на роботі. Гора пошти, візок журналів до перегляду, кількадесят нових позицій до бібліографій, що їх треба вписати в комп’ютер, около 500 messages на E-mail, що їх треба переглянути... На все це, фактично, немає часу. В першу чергу — довідкові питання (бо студенти чекають у черзі), засідання (вчора було одне — Collection Development Cttee, сьогодні має бути два: Biddle Management Team вранці і Relocation committee пополудні), інтерв’ю з кандидаткою на працю і справи пов’язані з її прийомом, телефони і запитання Liz, яка має видно час присвячувати тривіальним питанням увагу в час, коли для важливіших немає часу... Мала вчора також несподівану коротку візиту Мирона Рабія, нашого алюмнуса, що працює тепер у Києві і видає перший того роду правничий бюлетень англійською мовою. Втішився, коли я дала йому свою поточну бібліографію *ULME*, коли побачив, з яким ентузіазмом я сприймаю їхню роботу. (У Києві, крім їхньої фірми Fishberg & Partners, є ще американська правнича фірма Baker McKenzie, де працюють John Hewko і Демків). Залишив brief про українське право і просив, щоб яось поінформувати про це, сконтактувати його з нашим журналом *Univ. of Penn. Journal of International Business Law*. Попробую йому допомогти.

Вибираюся під кінець тижня на Союзівку, на з’їзд зальцбурзької гімназії. А наступного тижня — або в суботу, або в неділю, поїду до Баунд Бруку. Оголошення про річницю Остапової смерті я послала вчора до *Свободи*, а окремо написала до Сника, пославши йому три Остапові вірші.

П’ятниця, 10 вересня 1993, ввечері, Союзівка.

Приїхала десь перед 4-ою, хоч виїхала біля 11-ої. Пару разів ставала по дорозі — не тільки до лазнички, але і до Toyota. Виявилось, коли купувала бензину ще у Філядельфії, що бракує закрутки від бензини (Мабуть, коли ми в дорозі до Wildwood Crest ставали з Максимом біля Betsy Ross Bridge набирати бензину, хлопець на бензиновій станції (а може і сам Максим?) забули закрутити назад gas gasket). Виявляється, що це не така проста справа: інші закрутки не пасували, треба було купити таку, що призначена для моделю Toyota Camry 92! Замість тратити час і їхати до Toyota dealership у Jenkintown, я подумала, що напевно буде десь Toyota по дорозі. І справді, при дорозі 202 перед Flemington, побачила великий напис Toyota і зупинилася, щоб цю річ купити. Коштувала ця дрібничка майже 15 дол.! Дорога мене трохи втомила, мабуть тому, що давно вже не їздила на далеку дорогу. Змірила миляж — від хати до Союзівки — 159 миль. По дорозі

пару разів зловив мене дощ, але назагал подорож була відносно спокійна, без пригод, при музиці трьох тенорів, Марлени Дітріх і Софії Ротару.

На Союзівці зразу зустріла Лїду Гумінілович і Ореста Чуйка. Вони якраз приїхали були з Торонто. Вони пішли відпочивати після довгої подорожі, а я, розпакувавшись у кімнаті (маю малу скромну кімнатку в Ужгороді, невибагливу, але з лазничкою), пішла на довгий прохід по Союзівці, до церкви, до лісу. Вечеряла в товаристві Семчишина, який розповідав про свою подорож на Україну, про спогади Іваничука (він має книжку і, почувши, що я читала тільки перші дві частини, обіцяв мені позичити). З Семчишином взагалі виникла в мене цікава розмова — про Остапа, літературу, філософію життя. Коли я виявила йому мій погляд, що існують тільки дві реальності — народження і смерть, а все інше — тільки ілюзія, що помагає жити, сказав, що є такий драматичний твір якогось еспанського клясика про те, що життя — це сон. Прізвища не міг пригадати, а я мало знаю еспанську літературу, отже також не знаю. Якщо старий клясик-драматург — може Льопе де Вега? Треба перевірити. Богдан Гайдучок цікаво розповідав про свої заходи розпочати якесь підприємство в Україні і про те, як важко дійти там з людьми до порозуміння, як в останній мінуті міняють думку, не дотримують зобов'язань. З Юрком Бліхаром мала довшу розмову про Любка (хвороба його — термінальна, але там лікарі пацієнтові того не говорять). Юрко вже на пенсії, його жінка ніколи не працювала і — казав — переживає тепер менопаузу, є напруження в родині, він сам мусить займатися дітьми і господарством. В них п'ятеро дітей. Вже приїхавши на Союзівку мали телефон з дому і перелякалися, що сталося. Тимчасом, коли Юрко схвильований пішов до телефону, син Роман сказав: “нічого не сталося. Я тільки хотів знати, де є гроші на піццу!” Дарка Семенген розповідала про свою і чоловікову хворобу (в неї було недавно затроєння нирок, а він мав операцію на серце). Юрко Бліхар, між іншим, розпитував про моє життя і запитався: “А ти не думаєш знову вийти заміж?” На мою відповідь, що для мене ера любови й пристрасти вже минула, а комплікувати собі життя якимись новими пов'язаннями не маю ні бажання, ні потреби — зареагував негативно. Сергій і Ева також уже тут, також виявляли зацікавлення, як живу, як даю собі раду, а Сергій дуже підтримував мою думку, щоб піти на ранню пенсію. Він сам також уже пенсіонер, хоч тепер хотів би робити якийсь part time consulting. Ева ще працює, бо любить вчити, але Сергій і її намовляє звільнитись від щоденних обов'язків. Я рада, що приїхала вже сьогодні. І не підозривала, що вже в п'ятницю приїжджає сюди чимало осіб.

Ніч з суботи на неділю.

Приїхала сьогодні на з'їзд Ірка Стецура і привезла неабияку сензацію. Вона ліквідує своє помешкання в Америці і переноситься на постійний побут до Києва! Я спочатку подумала, що може вона вийшла заміж за Скорика, але ні. Із Скориком, каже покінчила (одна з причин: він багато п'є) — але Ірка їде до Києва з місією: вона буде радником міністерства культури і буде вести своєрідне концертне бюро для міжнародних зв'язків, турне ітп. українських артистів. Вона дуже для цього надається і має вже неабияку практику — дай Боже, щоб вдалося їй зробити добру для української культури роботу. На посаді цій, сказала, не братиме від держави жодної пенсії, бо не хоче бути занадто залежною. Має

вже помешкання (Інститутська 18, квартира 70) — з вікон, каже, видно прапор на будинку Верховної Ради. Ірена з великим оптимізмом і позитивним наставленням говорить про Україну, каже що чується там удома. Недавно приїхала після двомісячного там побуту. Ірка була на з'їзді тільки кілька годин. Вже поїхала додому. Я дала їй три примірники Остапових *Зібраних віршів*, і три примірники мого *Самотнього місця під сонцем*, щоб взяла на Україну, бо бере великий container на меблі, etc. Якби я була знала наперед, була б привезла зі собою цілу пачку Остапових книжок.

Вівторок, 14 вересня 1993, метро, вранці.

Вчора я відбула наперед замовлену розмову в Benefits Office з молодим чоловіком, що називається Dennis Mahoney. Розмова ця — перший (фактично другий, після розмови з Liz) крок у напрямі мого відходу на пенсію. Це була своєрідна інформативно-bargaining session. Я пред'явила йому прелімінарні обчислення моєї TIAA annuity — різниці в моїй пенсії, якби я пішла на емеритуру в січні 1995, замість в січні 1994 року, виносила б около 250 дол. на місяць. Отже для мене це була б значна фінансова жертва іти на пенсію рік раніше. Я хотіла довести до його відома моє вагання: іти чи не йти, і виторгувати для себе якийсь package deal. Справа, очевидно, була б трохи інша, якби так наша Law School і бібліотека справді хотіли і мали причину мене позбутися. Тоді вони згідні були б дати більше “на відчепне”. А так, то це лиш був би приязний жест з їхнього боку. Зваживши на бюджетні реалії, мій відхід тепер заощадив би бібліотеці частину моєї платні, отже з тих заощаджень могли б дати щось і мені. Liz казала мені, що є можливість бонусу в межах двомісячної пенсії. Це не багато, але навряд чи можу сподіватися на більше. Побачимо. З фінансового боку було б, очевидно, найкраще працювати до 65 року життя. Але чи ж можна життя і свободу міряти тільки грішми? Чи продавати свою силу, енергію і знання на щоденну рутину допомоги в науковій праці іншим, замість робити власну наукову роботу — це не є майже рівнозначне проституції? A mind is a terrible thing to waste. А я хочу писати, працювати над ULE, UkraLME, підготувати до друку пару і своїх і Остапових видань... Carpe diem!

Середа, 15 вересня 1993, метро, вранці.

До Баунд Бруку поїду в суботу. В неділю вранці о 8 год. — поминальне богослуження (вже було оголошення в *Свободі*), а на вечір хочу запросити на обід Гевриків і Віру. Просила я Лабуньків, пропонуючи їм або суботу або неділю (була б до них достосувала свої пляни), але вони відмовилися. Мовляв, багато мають справ — він за три тижні їде знову до Мюнхену, вона — вибирається на Україну. Не знаю ще коли зможу поїхати за харчами — в холодильні немає нічого, навіть фрукти перестала їсти на снідання, бо вже забракло. Не маю теж ні молока, ні соку, а треба ж купити щось на обід для гостей. Сьогодні ввечері маю засідання Ради Бібліотеки, отже поїхати за харчами ввечері не зможу — хіба завтра, або в суботу вранці напередодні виїзду до Баунд Бруку. Вдалося мені “зловити” Ольгу і вона сьогодні прийде поспрятати хату. Це трохи раніше за її нормальний реченець — але в хаті були тиждень діти — і це помітно! Раз на місяць прибирати можна тільки тоді, як я у хаті сама!

Вівторок, 21 вересня 1993, метро пополудні.

Вранці присілася до мене Віра Датон — не було змоги для записок. Я бачила її вже і вчора — випадково зустріла біля станції метро — ми разом їхали додому, а потім я взяла її до себе на борщ. Розповіла мені про свої різні турботи. Юстин, який є вже на другому році дентистики і має поважні успіхи в школі, має дівчину — чорну, і це для Віри — велика травма. Вона, правда, походить із заможної муринської родини (і — це я вже додоаю від себе: в її родині напевно також констернація, що вона знайшла собі бідного білого хлопця!) Прийшла вчора також на борщ і Віра Лащик — принесла мені тасьму відео із свят у Рудницьких 1990 року, де є між гістьми і Остап. Каже, що Кіпа обіцяв зробити для мене коляж-відео, вибравши кадри з Остапом з різних часів.

Роковини Остапової смерті вдалося мені відзначити гарно й достойно. В суботу купувала харчі, квіти, бензину, etc. Потім варила. В суботу ввечері прийшли до мене на обід Віра, Софійка Геврик і Марійка Лабунька (Були запрошені також Тит і Мирослав, але не прийшли). Обід був першорядний, з добрим вином і приставками. Мої гості принесли ще додаткові квіти (крім тих, що їх раніше вже купила я) — отже хата виглядала святково. Після обіду я пустила магнітофонний запис, де Остап читає вірші з першої своєї книжки “Слова і мрії. Засиділись мої гості до пізна, так довго, що я потім до 1-ої години ночі прибирала хату й мила посуд.

В неділю вранці о год. 8-ій на Михайлівці о. Злочовський відправив поминальне богослуження, що на нього прийшло 20 осіб, в тому числі Мирослав і Марійка Лабуньки, Тит і Софійка Геврики, Олекса і Лариса Біланюки, Віра Лащик з Софійкою і її чоловіком, Іван і Наталка Коропецькі — їх я запросила до себе на снідання. (Були ще, крім них, у церкві Бандери, Чепілі і Ліза Шашаровська та ще три особи). Після гостини в мене, я біля першої поїхала до Бавнд Бруку на цвинтар — з двома коробками хризантем. Була сонячна погода і день випав мені добрий для поїздки. Їхала туди й назад, слухаючи Верді Реквієм — прекрасна музика, що допомогла пережити найважчий час рік тому.

Вівторок увечері, 21 вересня, вдома.

Добре, що на цвинтар я їхала в неділю, не в суботу. В суботу весь день ішов дощ, а в неділю було сонячно, по осінньому погідно. Посадила я свому коханому хризантеми — це не на довго, бо пам’ятник уже в роботі і до кінця року буде готовий. Снилик з нагоди річниці таки надрукував один із надісланих мною віршів ОТ, давши примітку від редакції. Телефонували до мене Рися Голод, Григорій Костюк, Ліда Палій, Ія. Максим дзвонив двічі — другий раз, щоб упевнитися, що я щасливо повернулася із своєї поїздки до Бавнд Бруку. (Вони з Уляною також прислали квіти — In loving memory... — жаль мені, що витрачаються на коштовні жести — але я була до сліз зворушена...) Потелефонував також і Марко з Києва — приємно мені, що він також відчуває, що його пам’ять про Батька і про мій негасимий біль багато для мене важить. Люда й Zenko не могли бути в церкві, але напередодні написали мені теплового листа, поставили під двері слоїк компоту і горщик мармеляди.

Написала також Марійка Канська. Вона літом хворіла, була в лікарні. Всіх пам'ятає, про всіх питається, поздоровляє. Але про Польщу каже, що ситуація погана, що може статися те, що в Югославії... Ну, яким чином? Адже Польща тепер — гомогенна етнічна країна! І західний світ хвалить польську економіку, мовляв, шокова терапія дала добрі наслідки: економіка здорова і росте. Але видно, що перспектива живих громадян не така рожева, як західних економістів. Ось подає преса, що у виборах в Польщі перемогли ліві, колишні комуністи, а партія Ганни Сухоцької — розумного лідера, прем'єр-міністра — дістала малий відсоток голосів!

Та що там Польща! Мене незвичайно журить Україна — зокрема останні два тижні принесли вісті, які лякають: в Масандрі, в час зустрічі Кравчука з Єлцином, Україна погодилася продати Росії свою частину Чорноморської флоти — нібито взаїну за борги, за нафту — а також віддати Росії ядерну зброю... Деяка преса на заході поставилася до цього позитивно — у *Philadelphia Inquirer* була навіть редакційна стаття з похвалою, що так мовляв треба компромісово налаштувати стосунки між державами... Але більшість коментаторів інтерпретує це домовлення, як поворот України у сферу впливів Росії... Економічна ситуація в Україні дуже погана. В журналі *Economist* було пару дуже негативних статей — а це журнал, що пише про Україну об'єктивно, без упередження. Мовляв, за ціну незалежності націоналісти підтримали комуністів, але уряд старої номенклатури стримав реформи, у висліді чого дійшло до гіперінфляції і кризи. Марко також говорить про те, що ситуація і в політиці і в економіці — трагічна, на межі катастрофи. Але він говорить загальникого, не конкретно, і не легко розуміти, що має на увазі. Досить того, що настрої песимістичні і не знати, що буде, до чого йде. А от сьогодні по радіо прийшла нова вістка: Єлцин розпустив парламентарі, проголосив президентське правління і нові вибори в грудні. Тимчасом російський парламентарі не поступається. Вважають декрет Єльцина — протиконституційним. Проголосили Руцького діючим президентом! Отже знову напружена ситуація: що з того вийде? Чи армія затримає нейтральність? Чи дійде до громадянської війни? І який це матиме вплив на події в Україні? Добре сказав мені недавно по телефону Костюк: “по ночах не сплю, так журюся Україною...” І не він один... Боже мій, невже “окрадену збудили”, невже втратимо цю останню шансу?

Четвер, 23 вересня 1993, метро, вранці.

Вчора Клінтон мав важливу промову до обох палат Конгресу в справі реформи медичного забезпечення. Важлива подія. Я звичайно дивлюся на такі виступи на телебаченні, але вчора мусіла засісти за комп'ютер, щоб написати Minutes із засідання Relocation Committee, що відбулося вчора. Не хотіла з тим відкладати, щоб не забулися деталі. Я, щоправда, рекордувала meeting на магнітофоні, але не була певна, чи записалося. Щойно засівши за роботу, побачила, що звукозапис справді є. Добре, що впоралася з тим, бо воно було б для мене неприємним, хвилюючим тягарем. Оттак мої щоденні професійні обов'язки забирають не тільки всю мою енергію в час робочого дня, але вимагають додаткової уваги і в години відпочинку.

Потелефонувала я вчора до Яцкевичів. В них все гаразд і — як плянували раніше — вибираються до мене до Філядельфії на один тиждень. Мають приїхати поїздом в п'ятницю 1 жовтня, а потім — тиждень пізніше приїдуть на вікенд Мотря з Андрієм і заберуть їх автом додому. Це для мене означатиме чимало додаткової праці — постараюся зробити все, що в моїй силі, щоб цей їх побут у Філядельфії випав якнайкраще. Боюсь тільки, щоб Левко не забажав їздити моїм автом — цього я мусіла б йому відмовити. В його віці і стані здоров'я, після останнього випадку, коли він (ще у Філядельфії) розбив своє власне авто — було б з його боку не зовсім відповідально пробувати знову бути водієм. Але чи він це розуміє?

Субота ввечері (вже в ліжку), 25 вересня 1993.

Я така втомлена, що аж у плечах болить. Прийняла собі таблетку Ecotrin, щоб присмирити цей біль, щоб він не перешкодив мені виспатись. Завтра, скориставши із запрошення Лабуньків, поїду з ними до Джерзі Сіті на відзначення сторіччя *Свободи*. Запрошення я отримала вже раніше, але не думала, що трапиться нагода поїхати. Це важливе громадське відзначення, а з *Свободою* і мої і Остапові зв'язки були послідовно активні і позитивні ще від часів, коли редактором був Лука Мишуга. Сьогодні ще одне важливе громадське відзначення: бенкетом у найкращому ресторані Торонто відзначають завершення 5-ти томової англomовної енциклопедії українознавства. Максим пішов на цей бенкет сам, бо квиток коштував 175 дол., а ще й треба було позичити смокінг.

Втомлена я тому, що сьогодні порядно напрацювалася. Їздила по харчі і квіти, була на цвинтарі в Мами й Тата, поправляла на городі роботу студента, що сьогодні вранці трохи недбало скопив мені траву і підстриг куші, а потім, включивши українську телевізійну передачу, варила борщ і котлети (це так з уваги на приїзд Яцкевичів, бо ж не матиму часу варити, коли вони тут будуть — я ж ходитиму кожен день до праці...) Поїхала я також на Михайлівку і купила в парафії 5 тузенів вареників, які зразу заморозила, а потім до Wanamaker-а в Jenkintown-i, де купила фіранку та дві подушки і — трохи несподівано — пару черевиків собі.

В п'ятницю я мала цікаву зустріч, цікаве нове знайомство. Десь тиждень тому подзвонили мені з Українського Центру, мовляв, телефонував якийсь чоловік на ім'я Славіт і виявив зацікавлення українськими поетами, просив, щоб йому дати якусь інформацію. Дали мені його телефон. Я йому подзвонила. Він мені сказав, що у Філядельфії є якийсь клуб поезії, що організує "poetry readings", а він знає, що у Філядельфії є велика українська громада і хотів би може включити до програми і якихось українських поетів. Сам він сказав про себе, що є adjunct професором на PENN. Я сказала, що нам, мабуть, найліпше було б зустрітись на ланч і ми домовилися на п'ятницю 24-ого у Faculty Club. Я така була весь тиждень перевантажена і втомлена, що мало про цей полуденок не забула. На щастя, в четвер увечері перевірила свій календар. І от я їду на цей ланч із незнайомим чоловіком і думаю: хто він такий? чи може молодий якийсь хлопець, що налякається, побачивши сивіночу шестидесятирічну бібліотекарку? Я встигла тільки подзвонити до Van Pelt, щоб перевірити, як йому на ім'я. На списку професорів його не було, але між клієнтами

бібліотеки було ім'я: David Slavitt. І от у фіуає Faculty Club сидить при столику якийсь джентельмен. Я підійшла, а він зразу: Marta Tarnawsky? Ось ми разом обідаємо і що я довідуюсь: Клуб поезії подавався на grant (здається до National Endowment for the Humanities) і їм відмовили, бо вони, мовляв, мають не досить “diversified” програму, треба мовляв “reach out”, включити “minorities”, etc. Тимчасом він, знаючи, що у Філядельфії є велика громада італійців і українців, вичитав у *Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics* (мабуть щось нове, бо я ще цього в ULE не маю!) про українську поезію і це його зацікавило. Тому й забажав поробити певні контакти і подзвонив до УОКцентру. David Slavitt, 1935 року народження — отже людина не молода. Що більше: це людина неабиякого літературного стажу. Він є автором цілої низки книжок — і поетичних збірок, і романів, і перекладів з латинських поетів, зокрема з Овідія, Вергілія... Сказав про себе, що одружений з лікаркою, а тому може займатися літературою. Мають вони троє дітей — з того двоє — син і донька — правники, а хтось один (не пригадую син чи дочка) закінчив медицину. Син, що студював право в Гарварді, каже що практика правнича йому дуже подобається, але школа — ні. Він, нібито, остентаційно не брав участі в Сократівському діалозі з професорами, бо оцінки так чи інакше повністю залежать від письмового іспиту, не від дискусій в клясі — отже він, наперекір звичаям заляканих сократівським методом студентів, приходив до кляси з ручною робіткою-шиттям і не відповідав на питання професорів... (Мусів запам'ятатися всім як дивак або “оригінал”!) Я розповіла Славіту дещо про Рудницького, про Нью Йоркську Групу поетів, а коли сказала, що Mark Rudman перекладав Бойчука та інших українських поетів — це ім'я зробило враження. Мовляв, Rudman-а він знає і запитається про ці справи. Перше прізвище, яке я назвала було — Драч, бо його можна запрезентувати перекладами Куніца і є вже два видання цих перекладів. Про себе я сказала, що я — “keep a low profile” і не афішуюся на університеті, ані в Law School як поет, і мало хто знає про те, що я також займаюся літературою. Мовляв, це hobby, що йому я посвячую час свого відпочинку. У зв'язку з тим, Slavitt сказав цікаву інформацію про англійського романіста Тролопа. Він вставав кожного дня о 5 год. ранку і сідав писати при годиннику. За три години мав написати згідно з пляном три тисячі слів... А потім збирався і йшов на роботу — на пошту. Про все це написав у своїй автобіографії... І, каже Славіт, це признание пошкодило його репутації... У зв'язку з правничими бібліотекарями, які цікавляться літературою, Славіт назвав директора бібліотеки Єйл, не міг пригадати прізвища. Morris Cohen? — питаюся. А, так, очевидно! Культурний жидівський establishment — маленький світик. Всі себе знають! Я з найвищими признаннями висловила про MLC, як про людину справді високої культури і ренесансових зацікавлень. Він — знаменитий вчитель, добре пише — але не поезію. На те Славіт: MLC — читач поезії, а таких не багато зустрінеш.

Знайомство і зустріч були цікаві, але на мене навіяли смуток. Було мені досадно, що я така запрацьована, що і читати багато не маю змоги, і що не встигла перевірити наперед, хто такий David Slavitt!

Понеділок, 27 вересня 1993, метро, вранці.

“Свободі 100 років” — такий напис був у залі, де відзначували це свято зібранням і

прийняттям для співробітників і інших запрошених гостей, що їх зібралось, мабуть, около 200 осіб. А Кедрин, виступаючи у програмі, сказав, що він майже ровесник *Свободи*, бо йому вже 97 років. Він, нажаль, є єдиним справжнім добрим журналістом, що його має ця газета тепер. Але рятують її комунікати з України, що тепер деколи появляються своєчасно і перед тим, як про це пише інша преса. Я в “новому” будинку УНС була вперше і була вдячна Любі Коленській, коли вона, перед початком програми, повела мене показати бюро редакції, приміщення друкарні, що займають цілий окремих поверх. Редактори, між іншим, мають приміщення з великими вікнами і урбаністичним пейзажем, зокрема сама Коленська, яка займає ріг залі, отже має дві стіни вікон. Але “privacy” вони мають мало і я навіть дивуюся, як можна писати, не маючи чітко відділеної і закритої для сторонніх відвідувачів власної території? (Снилик має окреме бюро, але інші члени редакції займають бюрка на одній великій залі). Програма і гостина була на поверсі, що його займають урядники УНС. Програмою вела Аня Дідик, а в ній виступали з офіційними промовама Уляна Дячук, Снилик, Кедрин. Була і добра музична програма: тріо ім. Леонтовича, піаніст Винницький, віолістка Колесса. Зустріла я там Хом’яків, Світличну, говорила зі Сниликом і Уляною Дячук про книжку Керницького (Він каже: я нічого не знаю, це залежить від Уляни. А вона: всі справи у руках Сника... — От тобі й маєш!)

Вівторок, 28 вересня 1993, метро, вранці.

Цікавий новий досвід, що міг мати поважні наслідки. Вчора ввечері, прийшовши додому, я не готовила собі обіду (бо запросила на ланч Marie Newman з нагоди її відходу з BLL, отже вдруге їсти не потребувала) — я сіла на авто і поїхала до Ванамейкера відмінити фіраночку, що її купила була в суботу. (Мені подерлася вишивана фіраночка на маленькому віконечку в “закутку” і от я пробую знайти відповідний розмір, щоб це місце закрити). Принаглює цю справу факт, що має приїхати Леся. Соромно мені, щоб на цьому віконечку висіла стара подерта (хоч і вишивана!) фіранка. Я не мала часу слухати радіо і довідуватися про погоду. Пополудні, казали зранку, має бути буря, але коли я приїхала вже додому, дощ ущух і небо почало прояснюватись. Біля хати не було видно якихось особливих наслідків шторму, але коли я приїхала до Jenkintown, побачила, що частину головної дороги загородила поліція, бо лежали живі, палаючі, зірвані штормом електричні дроти... Полагодивши справи в крамниці, вже за темна, я вирушила в поворотну дорогу додому. Тимчасом поліція зовсім заблокувала дорогу 611, спрямувала всіх на 73 — отже я мусіла їхати за потоком авт. Тимчасом тут виявилися справи ще гірші як на 611 — поломані дерева, зірвані дроти, поліційні барикади... В один час я звернула на право, думаючи, що туди достануся до New Second Ave і заїхала в якусь гущавину, на краю якої стояла немов пожежа... Я завернула назад до 73-и. Там принаймні була поліція, тобто опіка. Ніколи вечорами не їжджу, бо добре вночі не бачу, а тут довелося їздити незнаними дорогами в темряві, бо сигнали електричні в багатьох місцях не працювали. Але все щасливо закінчилося. Я ще ввечері встигла спекти м’ясні рогалики. Адже матиму гостей! А біля 10-ої подзвонила Віра перевірити, що зі мною сталося, що мене вдома не було! Їй шторм зірвав електрику і вона бачила довкруги себе чимале знищення в природі.

Понеділок, 4 жовтня 1993, метро, вранці.

Левко і Леся приїхали поїздом у п'ятницю о 4-ій годині. Я взяла того дня, їдучи на роботу, авто, не брала належної мені години на обідню перерву, вийшла о 4-ій і відібрала їх із головної станції. Був величезний рух, бо починалася година піку — біля станції була навала авт, але Левко й Леся, за домовленням, чекали ззовні, отже ми не розминулися і ні я, ні вони, не мусіли довго чекати. Обід я мала приготовлений заздалегідь: зупа із свіжих помідорів, вареники із сметаною, на десерт свіже печиво Danish з морозивом... Віддала я їм свою спальню, щоб мали власну лазничку і можливо якнайбільшу вигоду. (Це значить завжди, що я мушу “випровадитися” із своєї спальні і забрати потрібний мені одяг, косметику, білля ітд. — отже є в тому для мене певна невигода, але гостям напевно так ліпше!)

На суботу на 2 год.дня запросила я до товариства Лесі і Левкові Яримовичів. Хотіла купити дві качки, але пех хотів, що не було качок ні в Genuardi, ні в ShopnBag. Отже я зробила телячі котлети — найкращий гатунок, First Cut (найдорожче м'ясо — 13 дол. за фунт) — були знамениті! Мала теж заздалегідь зварений борщ, а на десерт — куплений сирник, полуниці, морозиво, каву. Гостина вийшла на славу. Ввечері дивилися на українську телепередачу, яка їм була особливо цікавою. А в неділю Левко з Лесею поїхали на богослужбу до своєї церкви, тобто на Сауґа (завіз їх Яримович, бо сам туди їхав), а пополудне ми провели на Тризубівці, де був річний пікнік Товариства Інженерів — отже багато їхніх (зрештою і моїх) знайомих. Звідтам я повезла їх до пані Романець і вони побудуть в неї кілька днів.

Понеділок, 4 жовтня, пополудні, метро.

Спеціально купила сьогоднішній *NYT*, щоб читати його по дорозі додому і забула газету в бюрі. Не хотіла вже вертатися, хоч запримітила це зараз, як тільки вийшла з будинку. В Москві дійшло до кривавої сутички між прихильниками старих комуністів — парламентаристів Хазбулатова і Руцького і армією, яка повинувалась наказам Єлцина. Єлцин наказав оточити будинок парламенту (сам Верховний Совет він розпустив окремим декретом, заповівши водночас нові вибори до парламенту, а пару місяців пізніше й вибори президента. Але прихильники Руцького і Хазбулатова не хотіли віддати зброю і вчора — кажуть — перші розпочали збройну конфронтацію, стараючись захопити не лиш будинок парламенту (т. зв. Білий дім), але й дім мера міста Москви та телевізійні станції. Тоді Єлцин привів у місто танки і кажуть мені ті, хто сьогодні слухав радіо, що Руцький і Хазбулатов вже арештовані. Читала я в газеті, що ці два парламентарії висловили здивування: як це так, що демократичний захід підтримує в цьому конфлікті Єлцина, що його акт розв'язання парламенту вони вважають протиконституційним? Ну, я тут беззастережно по боці реформаторів, тобто Єлцина. Покликатися на стару конституцію Советського Союзу в ім'я демократії не повинно нікому замилювати очей! Ми вже таку демократію бачили 70 років! Росії (та й Україні) потрібна нова конституція, що стала б основою справжнього демократичного ладу. А Руцький і Хазбулатов — советські фашисти та ще й імперіялісти, які змагають до відновлення советської імперії. Було б

ліпше, очевидно, якби еволюція до демократії ішла мирним шляхом, без кровопролиття. Але це, мабуть, було “too good to be true”. Єлцин має, кажуть, нахил до автократизму — все ж таки це єдиний російський лідер, який вже двічі ставав до виборів і дістав, як не як, поважне схвалення народу. — А який це матиме вплив на Україну? Марко дзвонив учора з Сан Франціско — він там на конференції AFL-CIO. Ія та Ніна разом з ним. Казав, що в Києві — спокійно.

Вівторок, 5 жовтня 1993, метро, вранці.

Вчора знову зателефонував Марко із Сан Франціско. Зателефонував між сесіями конвенції AFL-CIO, отже не мав часу на довшу розмову. Із своєї праці в Києві він дуже задоволений. Нарешті, каже, має цікаву працю і почуття, що робить щось важливе і потрібне. Роботи там справді дуже багато, працює довгі години, часом мало висипляється (Це у відповідь на моє питання, бо хтось казав мені, що Марко виглядає перемучений). Життєвий стандарт його, очевидно, нижчий, не такий як в Америці, але в порівнанні з місцевими людьми — йому дуже добре ведеться і жодних недостатків не відчуває. Немає того комфорту, що в Америці, треба (і можна) обходитися без багатьох речей, що до них тут ми звикли. Марко тепер значно краще говорить по українському, каже, що вже і російську мову розуміє. Він часто виступає в ролі посередника між різними групами. Вільні профспілки, хоч пропорційно не так багаточленні, як офіційні профспілки, зате вони справді демократичні і мають неабияку моральну силу. Америка допомагає їм обладнанням для друкарень, навчанням know-how демократичного ведення справ. Хочуть відкрити якийсь дослідний інститут для досліджень профспілкового руху. Обіцяв прислати число газетки *Misc*, що її вони видають і де редактором є Славко Піховшек, один із Маркових співробітників. Про українську політику висловлювався критично. Найбільшу силу мають директори великих підприємств — вони диктують і прем'єр-міністрові і президентові.

Вівторок, по дорозі додому, метро.

Мариля конче настоювала, щоб ми пішли сьогодні подивитись на новий будинок, на меблі — бо, мовляв, всі мають полицки над бюрком, тільки ми не маємо ітд. Отже я замовилась у Liz, щоб з нею разом піти. Нутро нового будинку вже майже зовсім викінчене. 14 того місяця має бути святочне відкриття. Меблі майже всюди вже є. Наші бюрка справді не мають тих полиць, що ними журиться Мариля, але коли я побачила ті полиці на бюрках інших колег, то вирішила, що волюю бути без них. Виглядають вони жахливо — як чорні катафальки — і на ясному дереві робочих столів дуже мене разять. Але для Марилі естетика — другорядна і вона думає, що таки хотіла б мати таке “риштування”. Liz каже, що напевно дехто з тих, що тепер мають ці полиці, схочуть, а то й будуть мусіти від них відмовитися, бо не буде місця для комп'ютерів, отже Мариля, як схоче, зможе таку полицю дістати. Вона з усього робить federal case. Забрала годину дорогого часу і в мене, і в Liz, але на нове приміщення варто було подивитися. Воно тепер виглядає щораз краще — світле, привітне, свіже. Студенти будуть, думаю, задоволені, бо в теперішньому нашому будинку в книгосховищі на всіх поверхах ніде немає вікон... Але моє бюро тут — старосвітське, з ватраном, з круглим вікном, що має деякі шиби з 19 століття, які distort

reality — крізь це кругле віконце я через 26 років спостерігала, як росла і мінялася Philadelphia skyline... Такого виду в новому будинку моє бюро не матиме. Але я цим не турбуюся, бо це же не буде моє бюро.

Не знаю, чи Деніс Магоней вже нарешті потелефонував до Liz у моїй справі. Діло затягнулося, бо він був тиждень на вакаціях... А я вже хотіла б зробити рішення і знати: іду я на пенсію від січня, чи ні.

Середа 6 жовтня 1993, метро, вранці.

В неділю матиму на обіді шестеро гостей (Леся, Левко, Мотря, Андрій, Софійка і Тит Геврики) — а досі не знаю, яке готувати меню. Хотіла б може зробити добрий телячий гуляш з пальчиками, але не знаю, чи зможу купити добре теляче м'ясо, таке як купувала напр. в Лос Анджелес, коли готувала такий гуляш для гостини в Яримовичів. Напевно і у Філядекьфії є такі крамниці, але я не знаю де. Питалася кількох господинь — ніхто не знає. Але я і часу не матиму за тим десь довго їздити — в суботу мушу, крім всього іншого, піти до фризiera зробити собі тривалу зачіску, бо моє волосся в такому стані, що я сьогодні їду до роботи... в чорному капелюсі! Як я маю на голові капелюх, то це знак, що з моїм волоссям не все гаразд!) Леся й Левко ще є у пані Романець, що дало мені пару днів передишки і можливості зайнятися своїми справами (вчора — покосила траву перед хатою, передвчора написала Людї запрошення на комп'ютері, подзвонила до Оранської в справі бібліотечних чергувань, до Лариси Онишкевич і до Левка Рудницького в справі літ. конкурсу про “Бабуню нашого часу” (Вже прийшло на цей конкурс 38 праць — буде багато роботи, читання ітд.)

Вівторок, 6 жовтня, під вечір, метро.

Літературна Україна з датою 30 вересня, яка прийшла вчора, надрукувала оголошення про наш конкурс про бабуню! Оголошення, що я його вислала їм щонайменше пів року тому! 30 вересня — це термін, до якого треба було надсилати на конкурс твори. Чому вони надрукували це аж тепер? А зрадагували текст так, що дату терміну навмисне пропустили (як теж пропустили факт, що організатором є 43. відділ СУА — вони подали просто СУА). Чи справді редактори отримали оголошення щойно тепер? Не вірю! А чому не друкували раніше? Переочили? Недоглянули? Тепер уже “муштарда по обіді”, це тепер лиш комплікує справи. Вже є 39 творів, але чи є серед них твори гідні уваги, твори з літературною вартістю? Покищо Люда їх фотокопіює. Обіцяла 10 жовтня принести готові матеріали. Хотілось би, щоб із цих премій скористав хтось із справжніх письменників України — але якщо повідомлення в *ЛВУ* появилася щойно тепер, то навряд чи можуть члени Спільки взяти участь у конкурсі. Отак українська неоперативність утруднює справи.

Та щоб це тільки на полі літ. конкурсів! А то вся економіка так виглядає. І прикро бачити, що чужі інвеститори і бізнесмени розчаровуються можливостями інвестицій і бізнесу в Україні. Наші не розуміють, що вони конкурують з цілим світом, а передусім з іншими країнами східної Європи. Як австріяки, німці, американці розчаруються своїми діловими

справами в Україні, то перенесуть свої зацікавлення і свій капітал чи то в Угорщину, чи в Польщу. А наші думають, що вони роблять комусь ласку, та ще й, як пристало на колишніх комуністів, бояться чужого капіталу, мовляв, чужинці на нас доробляються грошей... І підносять податки, замість давати податкові пільги для заохоти.

Четвер, 7 жовтня 1993, метро, вранці.

Вчора ввечері була на запрошеному обіді в Яримовичів. Це була, очевидно, гостина для Яцкевичів. На щастя, сам Яримович їх привіз від Романцевої і сам їх туди завіз після вечері, так що я не мусіла цього робити. Після томлячого дня на роботі мені аж ніяк не хочеться їздити поночі автотом та ще й так далеко. (До Яримовичів від мене — близьенько, це не проблема, але пані Романець живе на North East і туди треба їхати бодай пів години в один бік). На вечері були тільки Яцкевичі, і господарі з сином Борисом і мамою господині, пані Чапельською. В розмові тим разом домінувала Леся, яка взялася розповідати в подробицях і з притаманною їй екзальтацією свої пригоди на Словаччині з комуністичними партизанами в 1944 році. Я тоді з батьками також була на Словаччині, тільки ми були в селі Nemse, а Яцкевичі були в Бзовіку.

Ввечері, вже вдома, пізно під ніч пила я ще молоко і, вкусивши кусочок хліба, запримітила, що зломився мені зуб. Потім виявилось, що це відірвався зуб із моєї часткової протези. Добре, що маю замовлену візиту в дентиста — треба направити. З дентистичною опікою матиму трохи клопіт, коли піду на пенсію, бо пропаде мені спонзорований університетом Penn Faculty Plan, а моє медичне забезпечення дентистичних робіт не покриватиме.

Понеділок, 11 жовтня 1993, метро, вранці.

Вчора в мене на обіді було шестеро осіб: Леся з Левком, Мотря з Андрієм і Софійка з Титом. До цієї гостини я готувалася: купувала й готовила харчі, чистила хату, їздила двічі за м'ясом, купила квітів, вина ітд. Гостина була приємна, хоч я своїми господарськими успіхами не дуже вдоволена: м'ясо теляче, що його спеціально замовляла, не вдалося мені як слід (може переварила? Я тепер щораз гіршою роблюся господинею!), а відносно дорогий жидівський Apple Cake виявився звичайним, хоч досить смачним, "kuchen"-ом. Найліпші були мої м'ясачки і пальчики, а також яринова зупа. Не скоро знову робитиму таку гостину — за останніх пару тижнів я мала гостей чотири рази — це займає дуже багато часу й енергії на підготовку, а опісля на прибирання — всі інші справи відсуваються на задній плян. Єдине, що встигла полагодити за минулий вікенд: поїхала в суботу вранці до фриз'єра і зробила собі свіжу тривалу, а також у п'ятницю ввечері написала довгого листа до Марійки Канської.

Мотря й Андрій привезли мені різні дарунки. Андрій — дві пляшки німецького вина, Мотря — три пари кульчиків, які сама робила, і власної роботи намисто, а ще на додаток завіску до авта — я це в них бачила і виявила зацікавлення, де таку річ можна купити? (Це для охорони від сонця в літі). Перестаралися — було мені трохи ніякого приймати стільки

дарунків на раз. Думаю, що ідея запросити їм до товариства Гевриків — дуже вдалася. Розмова була цікава (маю надію, що для обох сторін) і я чула, як Мотря запрошувала Софійку й Тита заїхати до них, коли знову приїдуть відвідувати свого студента-сина. Мало говорив Левко — на це навіть Геврики звернули потім увагу. Але виглядає він добре.

Середа, 13 жовтня 1993, метро, вранці.

До першої години ночі вчора, повернувшись з вечірнього засідання Ради Бібліотеки, читала твори літературного конкурсу “Бабуня нашого часу”. Люда передала мені та двом іншим членам журі — Ларисі Онишкевич і Левкові Рудницькому — 47 надісланих творів, але ще буде більше. *Літературна Україна* зробила нам ведмежу прислугу. Комунікат, що його я вислала їм ще весною, надрукували в газеті з датою 30 вересня, а самий текст відредагували так, що дату терміну конкурсу (якраз 30 вересня!) пропустили зовсім. Мушу порадитись з Рудницьким, що робити. Мабуть треба буде прийняти ще всі твори, що надійдуть до кінця жовтня. Бо як-не-як новинка в *ЛУ* — це інформація для членів Спілки Письменників — отже ті спізнені твори могли б мати більшу літературну вартість — шкода було б їх відкинути. Чому так пізно надрукували оповіщення? Недогляд, недбальство? А може — саботаж?

В нас завтра — історичний день. Dedication. Тобто церемонія “посвячення” нового будинку бібліотеки, що вже готовий, коштував 28 мільонів доларів і буде називатися Nicole Tanenbaum Hall — за бажанням найбільшого мецената, в пам’ять його померлої дочки Nicole. Я собі жартую, що в час Різдва цього року, коли замість свят матимемо страшний Sturm und Drang переносин до нового будинку — ми зможемо собі співати: О, Tanenbaum, о Tanenbaum, wie treu sind deine Blätter... Хочу купити для Liz пляшку шампанського, щоб привітати її з тим великим її професійним успіхом. Адже вона — не тільки директор бібліотеки, але також і голова Building Committee — і новий будинок — це її велике досягнення.

П’ятниця, 15 жовтня, ввечері, вдома, в ліжку.

Dedication ceremonies пройшли дуже успішно. Бібліотеку для користувачів замкнули вже о 12-ій. Персонал працював до 3-ої. О 3-ій був обід для меценатів, о 4:30 — процесія в академічних тогах з трьома шкотськими bagpipers на чолі від Law School до Irvine Auditorium. Вступ був тільки за білетами, заля була виповнена по береги — 1700 осіб! На сцені засіла президія — діючий президент і провост університету, декан правничої школи Colin Diver, запрошений головний промовець — Janet Reno, Attorney General of the United States, або, як її дотепно словами свого 6-літнього сина представила наша професор Lani Guinier — “the federal government”. Сиділи там — на сцені прикрашеній прапорами різних клас нашої Law School — також меценат Tanenbaum, наша директорка бібліотеки Liz і ще кілька високопоставлених осіб нашої адміністрації. Процесія була в супроводі музики органу і кількох дутих інструментів (крім bagpipes). Все відбувалося дуже урочисто, навіть зворушливо. Промови були на висоті: про секулярну традицію освіти (діючий президент

Claire Fagin), про потребу гуманізації права (Janet Reno), про минуле і майбутнє правничої школи (Diver). Меценат Tanenbaum, говорячи про свою 16-літню дочку, що її іменем названий будинок, так зворушився, що не міг докінчити промову, голос йому заломився — студенти зробили йому стоячу овацію. Опісля всі пішли до нового будинку і там у приміщеннях нової бібліотеки відбулася багатолюдна party для 2000 осіб — з гарячим буфетом, живою музикою, танцями. Прибули різні давні мої знайомі, зокрема Dick Sloane, Nancy Arnold, Kitty Conard, Bernard Wolfman. Не було, нажаль, Morris-a Cohen-a, хоч заповідав, що приїде. Я довго не затримувалася. Перед восьмою вечора від'їхала додому (Брала, очевидно, в цей день до праці авто, щоб не мусити повертатися ввечері підземкою). Для мене того рода паради створюють проблему... з черевиками. За елегантність завжди мушу платити ціну: як тільки в порядніших тонких туфлях походжу годину-дві, робляться мені на стопі правої ноги тверді болючі нагнітки. І навіть вчора я усвідомила собі, що хірургічні заміри могли б направити мені кості в носі, але цієї проблеми з нагнітками зі споду стопи вони не розв'язали б.

Понеділок, 18 жовтня 1993, метро, вранці.

В суботу значну частину дня присвятила інтерв'ю з Марусею Сверстюк, кандидаткою на керівника Української Бібліотеки в Центрі. Інтерв'ю було в присутності Захарчука, президента Центру та Орисі Гевки, що є в Центрі ексекютивним директором. Маруся закінчує на другий рік Drexel, працює як студентка 20 год. у дрексельській комп'ютерській лабораторії, знає добре і українську й англійську мову — була б добра кандидатка. Але є і певні проблеми. Передусім — вона не має т. зв. зеленої картки, бо є тут на студентську візу. Мають одне авто і може бути проблема з транспортом. У всякому разі, вона почне працювати на пробу вже в суботу 31 жовтня. Побачимо.

Решту суботи присвятила я господарству, передусім городові. Посадила нарцизи, зібрала листя, позамітала подвіря. В неділю — заспала і через те не поїхала до церкви. Це дало мені змогу пару годин попрацювати над ULE80. Давно вже я цієї роботи не робила і вчора відчула, що вже за нею стужилася... Як відхід мій на пенсію відкладатиметься, то коли я її закінчу? І чи закінчу?

Пополудні поїхала на концерт на відзначення 60-літ Великого Голоду. Були в програмі замітні дві точки: солістка київської опери Стефюк і челістка Байрамова. Це справді добрі професійні сили. Решта була — посередня. А ще — гарно, із смаком, була прибрана сцена. На білому освітленому тлі чорний хрест, а перед ним внизу засвічена горстка свічок. Вимовно, символічно, ефективно.

Ввечері прийшла Віра дивитися зі мною на телефільм Винниченківської драми “Закон”. Я позичила відеотасму в нашій Українській Бібліотеці. Актори грають досить добре, п'єса ще й сьогодні актуальна, тільки Винниченківська віра в якийсь біологічний детермінізм здається наївною.

Вівторок, 19 жовтня 1993, метро, вранці.

Тит їде до Києва і я хочу передати ним листи. Вчора написала Доценкові — фактично пригадка, бо не знаю, робить він щось у справі видання *Туги за мітом*, чи ні? Залучила до листа дві двадцятки. Гряде зима, треба людям трохи допомогти. Якби взявся серйозно за видання, міг би заробити собі поважніший гріш. Також написала до *Літ. України* в справі конкурсу. Одну копію дам Рудницькому, щоб переслав факсом на руки Погрібного. Другу передам Титом. Треба мені ще написати до Погребенника. Вчора не встигла. Він повідомив, що написав рецензію на *Зібрані вірші* до СіЧ-і. Має бути в 9-ому числі за цей рік.

Сьогодні гостем у мене буде Майданська. Вона має доповідь сьогодні на УКУ (про стан культури в незалежній Україні). Я дала знати Рудницькому, щоб привіз її до мене о 6-ій на обід — а потім я разом з нею поїду на УКУ. Ночуватиме вона в мене одну ніч, а вранці маю доставити її до поїзду на Трентон.

Середа, 20 жовтня 1993, метро, вранці.

Їду до роботи пізно, очевидно, через мою гостю. Але вийшло добре: замість того, щоб я мусіла “доставити” Майданську до поїзду, приїхала по неї пані Мірчук і забрала її до себе і доставить Софію до поїзду увечері. Я вчора, думаючи, що Майданська буде їхати зі мною вранці метром, і що я проведу її до поїзду на станції 34th Street, пішла була на станцію в час свого ланчу, щоб зорієнтуватися, де що є і навіть купила квиток, бо боялась, що можемо на поїзд, що відходить 9:04 вранці, не встигнути. Найгірше було б з торбою, бо ж треба було б іти пішки до станції. Софія, виявилось, набрала цілу торбу книжок, отже торба була б важка. Добре, що знайшлась інша розв’язка. Вчора до УКУ прийшло не більше як 20 осіб — в тому числі були навіть деякі люди з України (напр. Ліда Корсун, яка ще далі тут є, два студенти La Salle). Майданська в своїй доповіді подала деякі цікаві інформації, напр. про великі застольні прийняття, які супроводжують Шевченківські святкування та інші подібні імпрези, про те, як комісія в Міністерстві культури одобрювала пропоновану нею програму для якогось велелюдного свята. Сьогодні вранці довідалась а від неї, що книжка віршів, що вона її привезла із собою, видана на власний її кошт — надрукована 500 примірників за 250 дол.!

П’ятниця, 21 жовтня 1993, метро, вранці.

Вчора ввечері думала, що зможу на годину засісти до комп’ютера і попрацювати над UkraLME. Це треба буде викінчити і послати до друку, хоч навряд чи можливо зробити це ще перед моїм відходом на пенсію. Але пізніше буде з цим матеріалом більша трудність, бо я вже не переглядатиму кожного тижня всієї періодики, що надходить до бібліотеки. Логічно отже було б завершити цей етап публікацією. Пізніше, мабуть, UkraLME стане більш селективне — бо продовжувати цю бібліографію я таки маю намір. Бачу, яка вона потрібна. Скільки клієнтів бібліотеки вже з неї користали! Є вже чимало запитів з-поза Філядельфії. — Але до комп’ютера сісти не довелось. Треба було полагодити низку рахунків, збалансувати чекову книжку, і це забрало мені більше часу, як я первісно сподівалася. О год. 10:30 я вже була надто втомлена, щоб сідати за комп’ютер. Скупалася,

поклалася в ліжку і ще до півночі читала... матеріали літературного конкурсу. Вже прочитала 18 і серед них знайшла одну добру вартісну річ, що її можна було б нагородити.

Понеділок, 25 жовтня 1993, метро, вранці.

В суботу поїхала до Ванамейкера купити уродинові дарунки моїм невісткам. Її уродини — цього тижня, сьогодні вишлю поштою. Уляні завезу, як поїду до Торонто. Хотіла обом купити кристалеві намиста — щось таке, як я маю від мами — дуже це люблю, до всього воно пасує і хоч, очевидно, це — як сказала б Ніна — “тільки на концерт”, тобто не для щоденного вжитку, я певна, що мої невістки, як не тепер, то колись оцінили б це і мали б пам’ятку. Нажаль, кристали тепер рідко можна знайти і у Ванамейкера їх не було. Але була випродаж на 50% золота — і от я купила два золоті намиста. Щоправда, я вже і її і Уляні колись щось подібне купувала, але їх можна навіть носити разом. Хотіла тим разом зробити якийсь більший дарунок, це не кожного року.

Увечері був бенкет для відзначення 50-річчя журналу *Наше життя*. Зустріла я там Лясю Старосольську, що її давно вже не бачила, познайомилася вперше з новою редакторкою журналу Іреною Чабан, що спеціально до мене підійшла привітатися і завітатися, були там і обоє Хом’яки — Ростик і Марта. Коштувала мене ця імпреза 116 дол. — вступ 50, даток з нагоди 50-річчя — других 50, а ще й купила я дві книжечки — відбитка дитячих сторінок з *Н.Ж.* З журналом було пов’язано багато років мого життя — чверть століття була членом ред-колегії. Але, нажаль, з усього видно, що “золота доба” журналу вже минула. Читачі поволи відмирають, чи нові їх заступлять? І чи можна б ще журнал оживити, дати в ньому більше віддзеркалення справжнього нашого життя? Чабан запрошувала до співпраці, але це навряд чи вкладається в мої пляни... Програма була нецікава. Промовляла тільки нова голова СУА Анна Кравчук.

В неділю я була в церкві, а ціле пополудне присвятила праці на городі. Навіть деревцята попідрізувала. Маємо прегарну осінь цього року. Чудесні кольори. Коли їду автом, милуюся чудесною природою і згадую Лялю: ходити й усміхатися.

Пополудні, в дорозі додому.

Перед сном, по ночах, читаю надіслані на конкурс матеріали. Вже прочитала 33 речі (всіх є 55) і досі тільки дві — на мою думку — що заслуговують, евентуально, на нагороди. Більшість — сентиментальні панегірики, біографії. Є в них, однак, відбитка трагічної долі жінок нашого краю та й у багатьох досить цікаві деталі побуту в сьогоднішній Україні. Під цими враженнями, мені часом навіть сниться Україна.

Нажаль, книги Славита, що їх я навезла собі для зазнайомлення, стоять і чекають на свою чергу. Зразу, на свіжо, переглянула його збірку віршів *Equinox* та його переклади з Овідія, а також почала була читати якусь повість про Hussar-а австро-угорської доби. Славит — серйозний автор, добрий поет, літератор першого рангу. І варто було б тримати з ним контакт. Може напишу йому бодай кілька слів на E-mail — він напевно чекає на мою

реакцію, бо знає, що я взялася читати його книжки. На все потрібно більше часу. Чи буде такий час, коли піду на пенсію?

Середа, 27 жовтня 1993, метро, вранці.

Була вчора на лікарській перевірці в Яримовича. Звичайно роблю це в листопаді, але ж збираюся їхати до Торонто — отже приспішила. Поїхала до роботи автом, а тоді — пополудні — автом до Яримовича, на Вознесіння. Зробив електрокардіограму, взяв кров для лабораторійних проб, дав укол — щеплення проти інфлюенци.

Ввечері, після обіду, поїхала до УКУ на виступ двох молодих економістів — випускників Львівського інституту менеджменту. Тут їх є тепер ціла група — відвідують різні центри Америки. Дівчина й хлопець, які виступали вчора, в Америці вперше. Приємно бачити, що вишколюються нові кадри для України. Чи витримає Україна ще кілька літ, заки це нове покоління дозріє, підготується і зможе перебрати провід?

Четвер, 28 жовтня 1993, метро, вранці.

Дали мені знати вчора з Benefits Office про таку можливість: правнича школа погодилась би на 13,500 відступного — severance pay. Якщо взяти це зразу, одною сумою — майже 40% піде на податки. Вони пропонують мені давати це у місячних ратах на протязі наступного року, 785 дол. в місяць і платити 9% від цієї суми на annuity. Я також додавала б до ТІАА своїх 5%. В цей спосіб, не вибираючи annuity тепер, я могла б підняти її на вищий рівень, коли почала б вибирати пенсію ТІАА не тепер, а щойно за рік. Не дуже я розумію всі ті махінації. Перша моя реакція — переляк. Якже я зможу вижити з такої малої суми грошей? І чому це 785, адже $13,500:12=1125$. В минулому році мій дохід був около 70,000 — правда, значна частина того ішла на податки та на ТІАА. Не вмю точно відповісти на питання: скільки мені треба грошей на місяць, щоб вижити? Тепер не дуже рахуюся з грішми: от купила невісткам дорогі дарунки (понад 300 дол.), дала даток на музей з нагоди 5-ої річниці смерті Мама і Тата (200 дол.), передплатила собі і Максимові *Сучасність* (170 дол.), собі *Лім. Україну* і *Всесвіт* (164 дол.) — легко сісти до чекової книжки і виписувати чеки, як є гроші на конті. А ще цього року треба буде заплатити третю і останню рату за пам'ятник (около 2,500). В паніці подзвонила вчора до Максима. Після розмови з ним трохи заспокоїлася. Ще треба дещо розвідати.

П'ятниця, 29 жовтня 1993.

Сиджу в почекальні бюро Social Security, Cheltenham Office. Приїхала (автом, очевидно) раненько, бюро відчиняють о 9-ій, є ще 25 мін. до відкриття, а мій номер — 7. Це тому, що замовлену візиту, scheduled appointment, я могла б мати тільки після повороту з Торонто, тобто кінець листопада-початок грудня. Боюсь, що це може бути запізно. Треба, щоб колеса державної бюрократії почали завчасу крутитися... Рубікон перейдено: зробила рішення: від першого січня буду на пенсії. Непотрібно впадати в паніку: адже я до цього давно готувалася. Очевидно, це rite de passage, переломовий в житті момент і трохи

страшно. Як даватиму собі раду? Як достосуюся? Свобода коштуватиме мені і гроші і певне почуття впливу моєї позиції, і чимало існуючих та потенційних людських контактів. Але скільки позитивів! Freiheit ist Freiheit, як сказав в інтерв'ю для німецького журналу *Der Spiegel* президент України Кравчук.

Вполудне, в метро, по дорозі до праці.

Полагодила свій Social Security Claim. В мене був вибір прийняти мою власну належну мені на 63 році (тобто скорочену на 13% пенсію), в сумі около 908 дол. місячно, або вдовину пенсію по Остапові, в сумі около 969 дол. Вчора, коли говорила про це з урядничкою по телефону, думала, що ясно, що візьму цю вищу ставку. Сьогодні одначе я довідалася несподівану для мене новину. Я маю право взяти тепер свою власну пенсію, а після 65 року життя змінити її на повну вдовину пенсію, яка тоді вноситиме 1054, а то й трішки більше. Вибір такий: або тепер свою, потім вдовину, або навпаки — тепер вдовину, потім свою. Але моя пенсія на 65 році буде нижча від тієї, яка належить мені як удові. (Це наслідок того, що я кілька літ не працювала, як діти були маленькі). Якби так судився мені короткий вік, якби мені було призначено померти до 4-ох років — то Остапова часткова пенсія тепер виплатилась би більше. Але якщо бути оптимістом і думати, що я можу жити ще 20 років — то друга альтернатива принесе більші користі. І от я вирішила взяти меншу власну пенсію тепер, а на Остапову перейти на 65 році життя. Всі ці підрахунки зводяться до одного: наступний рік, 1994, буде для мене найбільш фінансово обмеженим. Доведеться жити тільки із Soc. Security (908), severance pay, що вноситиме 785 на місяць і Остапового ТІАА, що вносить 1079 — разом 2772. Все це, очевидно, тільки прелімінарні підрахунки.

Вдома, в неділю 31 жовтня.

Продовжую свої підрахунки. В січні моя ТІАА annuity була б 2530 місячно. Якщо я її цього року не торкатиму, то наросте ще невеличкий процент і я від січня 1995 року матиму: $SS = 908, + 1079 (OT-TIAA) + 2530 (MT-TIAA) = 4517$, а від грудня 1995, коли мені буде 65, то ще замість 908 моєї власної SS, я матиму право на вдовину пенсію около 1094, отже місячний дохід мій повинен бути около 4703. Пару днів тому я зробила підрахунок своїх видатків за минулий рік і дійшла висновку, що мені потрібно около тисячу доларів на утримання хати, харч, телефони і дрібні видатки. Отже повинно вистачити і на податки і на додаткові витрати пов'язані з хатою — крім великих якихось ремонтів, що для них треба було б витягати заощадження з банку. Чи є підстави турбуватися, що не даватиму собі раду фінансово? Думаю, що ні, що я добре забезпечена, якщо не буде якогось краху в економіці, збільшеної інфляції або подібних криз, що є так чи інакше поза моїм контролем. Маю замовлену візиту у Benefits Office на день 3 листопада. Liz в сердечній розмові зі мною запропонувала мені маленьку кімнатку-study на 5-ому поверсі нового будинку, щоб я могла продовжувати свій приватний research. А ще наговорила мені компліментів про мій, нібито, "wisdom", etc.

Маю якусь проблему із лівою щогою. Від четверга болить мене. Не знаю, що це таке —

мабуть артрит, бо не підозріваю, щоб це було від зубів — адже я пару тижнів тому була в дентиста, робила X-ray, щоб впевнитися, що не має якоїсь проблеми. Почала я вчора приймати Motrin і давати гарячі компреси електричною подушкою. Помагає. Сьогодні пополудні навіть ходила на виступ фольклорного ансамблю “Галичина” (ах, цей фольклор!). Вчора Віктор, студент з України, почав мені робити ремонт лазнички-тушу.

Вівторок, 2 листопада 1993, метро, вранці.

Віктор працює, ремонтує й малює мою лазничку біля спальні. Я думала, що там треба було помалювати тільки понад кафлями, у туші, де вологість час-до-часу викликає плісень — але Віктор взявся до цього діла дуже серйозно й педантично, зірвав увесь плястер, вишкрябав стіни, направив діри, зробив солідну підготовчу роботу, а сьогодні буде малювати. У висліді моя спальня повна порохи і бруду. Але, маю надію, що це сьогодні скінчиться. В міжчасі, коли сохло, я просила його, щоб помив мені стіни в кухні, що він учора й зробив. Не знаю скільки це мені коштуватиме, але якби не було, я матиму певну користь, а молодий студент з України заробить собі трохи грошей. Робітник з нього дуже добрий, зокрема для цієї роботи плястерування й малювання — він вже десь тут в Америці працював з якимсь контрактором і багато навчився. Сам він — студент чернівецького університету, а цього року весною отримає ВА з історії від La Salle.

Вчора потелефонувала до мене якась незнайома мені Софія Черняк. Приїхала з України до внука, що живе вже два роки у Філадельфії. (Внук називається Анатолій Bilenko і є студентом). Софія Черняк цікавиться Винниченком і мій телефон отримала від Костюка. Вона приїхала два місяці тому і має намір тут трохи побути.

Пополудні, метро додому.

Вдалося мені надпрограмово піти на візиту до Dr. Bogert, щоб перевірити, чи випадком мій біль лівої щоки не є пов'язаний з якимись зубними проблемами. Зробила пару рентгенових пересвітлень, перевірила. Вона думає, що біль мій — мускулярний. Часом, мовляв, буває таке від сильного жування, а також можливе від стресу. Я навіть не сказала їй, що вперше відчула цей біль, повертаючись додому після розмови з Benefits Office, коли я усвідомила, що моє рішення іти на пенсію в найближчому році, щоб отримати Severance pay, матиме негативні для мене фінансові наслідки. Отже стрес був. Лікування Motrin і гарячими компресами допомгло, а вона рекомендує це кілька днів продовжувати. Ну, слава Богу, що не якась більша проблема — адже за тиждень їду до Торонто, якби так щось нарівало під містком, була б немала комплікація.

Вечоріє тепер швидше, мушу брати від метро автобус, щоб не ходити пішки в темноті.

Середа, 3 листопада 1993, метро, вранці.

Їду просто до Benefits Office на розмову в справі пенсії.

Маю велику журбу: в Каліфорнії великі пожежі. Тиждень тому — на півдні, в сторону San Diego. Тепер “вітри св. Анни” роздмухали вогонь в околиці Malibu. Вже є велике спустошення: біля 100 домів згоріло і то таких дуже дорогих, бо це — дільниця мільонерів. Телефонувала я вчора до Ії — це від них якихось 20 миль. Ії приятелька Матія мусіла евакуюватися — от так зібрала речі на авто і виїхала. Таких є там сотні. Боротьба з пожежами триває, але це не легко. Недавно була стаття в NYT саме до цієї теми. Мовляв, пожежі в Каліфорнії — явище натуральне. Що є ненатуральне — це люди, які всупереч природі заселяють і наводнюють пустелю... Чи справді варто жити в країні, де часті землетруси, пожежі, болотяні обриви (mud-slides)? Не кажу вже про заворушення, бо це може трапитися в кожному місті. Жаль мені Ії і дитини. Це, крім всього іншого, страшна психологічна травма. А ще й Марка немає, нікому допомогти, розрадити. Має вона їхати до Києва 16 листопада (14 має бути в Нью Йорку). Чи зможе залишити хату під опікою чужих людей? Я взагалі воліла б, щоб вони перенеслися з Каліфорнії і щоб були не розділені, а разом. Але їхнє життя — їхні рішення. Як на мій смак, занадто багато excitement, але Ія не раз висловлювала свій осуд спокійному плесу життя, мовляв, “how boring...”

Четвер 4 листопада 1993, метро, вранці.

Віктор вступив сьогодні раннім ранком, щоб помалювати в туші (решту роботи зробив вчора) — має прийти пообіді, щоб помалювати другий раз — і це вже нарешті буде кінець. Взав він за всю свою роботу 170 дол. — я додала йому ще 10 дол. на бонус. Фарба ітд. коштували щось із 50 дол. — отже видаток понад 200 дол. Я ще вчора мусіла їхати ввечері за іншою фарбою — бо перший раз купила кольор, що виявився на стіні надто яскравим і треба було перемалювати. Роботу зробив Віктор дуже солідну — я, правда, не сподівалася, що ця підготовча робота з плястеруванням стіни наробить таку масу пилюки — була б відповідно приготовилася. А так, то і моя капа на ліжку в пилюці, і мамині вишивки дуже забруднилися. Щоб хоч не було шкоди моїй електронічній апаратурі — покищо все гаразд, але запорошення може дати якісь наслідки в майбутньому... Ну, слава Богу, що це вже сьогодні закінчиться. В майбутньому кожну найменшу роботу треба буде трактувати як поважний ремонт і відповідно підготовляти хату. Чекає мене ще малювання стелі і стін у вітальні. Думала, що може доручу цю справу Вікторові на час його різдвяних вакацій, але довідалась від Ольги Купіхи, що Олекса тепер без роботи, отже може треба буде доручити цю справу йому. Ще треба мені розвідати що і як і передумати.

Вівторок, 9 листопада 1993, вранці, метро.

Вчора ходила з Софійкою Геврик і Вірою Лащик в кіно і на вечерю до китайського ресторану. Первісно такий вечір “out” був подуманий, щоб розважити трохи Наталку Коропецьку, яка тепер має тяжке життя між старою хворою мамою, малими внуками (— а теж напевно між Іваном, що рік тому пішов на емеритуру і що йому ситуація вдома, яка відвертає від нього увагу Наталки, напевно дуже іде на нерви). Нажаль, так склалося, що навіть на цей тричі відкладаний і перенесений на іншу дату розваговий вечір, Наталка не змогла вирватися із своїх домашніх обставин. Від часу Остапової смерті я в кіні була

один раз, десь мабуть рік тому. Тому рада була такій розвазі. Рекомендації на фільм отримала від Ї — і вибрала китайський фільм (з англійськими написами) *Farewell, my Concubine*. Нажаль, нікому з нас цей фільм не подобався, отже вихід наш до міста не був такий успішний, як ми сподівалися. Фільм дуже статичний, стилізований, далекий від реалізму — хоч близький до соц-реалізму, та ще й спертого на старій китайській традиції. Тема: актори Пекінської опери, що від дитинства в жахливо жорстоких умовах готуються до свого ремесла — пара хлопців-гомосексуалістів, які виходять на вершину слави і переживають революції і зміни режимів та жорстокі знущання. У фільмі багато насильства, жорстокости.

Четвер, 11 листопада 1993, метро, вранці.

Сьогодні вранці, о год. 8:15 потелефонувала мені Ірена Джуль. Помер Любка Бліхар. Ховатимуть його не в Києві, а в Тернополі, в родинному гробівці Бліхарів. Треба мені буде дати знати Маркові, бо не знаю, чи Марта, Любкова жінка, його повідомить. Добре згадуватиму Любка — але він останніми місяцями дуже мучився, смерть напевно була йому визволенням.

П'ятниця, 12 листопада 1993, метро, вранці.

Включила я вчора вранці комп'ютер і E-mail, щоб послати записку Маркові і дивлюсь: e message від Free Trade Union Institute: “Сумне повідомлення з Києва”. Довідався мій синок від Доценка про смерть Любка і дає мені знати! Це мені було дуже приємно і я зразу відгукнулася, написавши йому короткого листа. Увечері вчора пробувала телефонувати до Ї і лишила їй записку на рекордері, бо нікого вдома не застала. Вона цього вікенду має приїхати з Ніною до Н.Й., а у вівторок відлітають до Києва. Різдво проведуть разом з Марком в Україні (а може також з Мирославом і Марійкою Лабуньками? — маю надію, що матимуть гарне родинне свято). Я, щоб не бути зовсім самотною, прилучуся до Максима і його родини, а може поїду до Клівленду, куди і вони вибираються? Ще побачимо.

Завтра їду до Торонто пильнувати два тижні внуків, щоб Максим з Уляною могли поїхати на конференцію AAASS На Гаваї.

Liz вчора нарешті написала меморандум в справі мого retirement. Ще не всі вчора читали, але вістка швидко перенесеться на люди. Я вже пару тижнів тому сказала двом аспірантам нашої школи (LLM-кандидати, один молодий адвокат із Швейцарії, другий — з Японії, що для них я сповняю ролю Faculty advisor, про те, що йду на пенсію, бо підписуючи їм їхній roster на весняний семестр, вважала за свій обов'язок перестерегти їх, що мене після січня вже в цій ролі не буде). Трохи мене здивувало, що Liz своє мемо спрямувала тільки до “Biddle Librarians and Staff”. Невже вона окремо писатиме до членів факультету? Сьогодні ще маю піти на розмову до Benefits Office. Мають дати мені офіційне письмо в справі severance pay, що його я повинна післати також до Social Security.

Субота, 13 листопада 1993. На аеродромі в Філадельфії.

Приїхала поїздом, щоб нікому не робити клопоту. Попросила тільки Віру, щоб підвезла мене з моєю малою валізочкою до станції Melrose Park — якби не багаж, я могла б зайти туди навіть пішки. Лечу авіолінією NorthWest, з пересідкою в Дітройті — довгий, незручний лет, але... безкоштовний, бо Максим мав якийсь від них сертифікат-бонус, ще й 100 дол. цього бонусу залишиться на другий раз.

Вчора в Benefits Office дали мені офіційне письмо, що потверджує обіцянку, що я дістану при відході з PENN додатковий невеличкий severance pay. Але з уваги на приписи Social Security, які не дозволяють мені мати додатковий заробіток понад 8,000 дол. — (бо за надвишку понад цю суму, за кожний додатковий зароблений доляр, зменшують Social Security на 50 ц.) — вони цю суму severance розділили так, що я дістану 8,000 в місячних ратах на протязі 1994, а решту дадуть мені як додатковий бонус уже в грудні. Це матиме деякі негативні наслідки: по перше, заплачу від цієї суми більший податок, по друге — не зможу в грудні зробити своєї звичайної додаткової виплати на ПІАА, бо університет виплачуватиме свій збільшений вклад, а є, здається, певні, усталені податковим урядом обмеження тотальної суми. Але це байка, хай вже так буде. Що мене однак здивувало, це факт, що мені підраховували тільки 11 днів вакацій, що за них я отримаю заплату. Згідно з моїми підрахунками повинно бути 23 дні. Я зразу в Benefits Office сказала, що маю застереження до кількості вакаційних днів, а вчора ввечері послала в цій справі листа на E-mail до Liz. Хотіла особисто з нею про це говорити, але вона вчора була в Нью Йорку, а потім мене не буде, бо вертаюся аж 29 листопада. Справа вакацій трохи мене позлостила. Виявляється, є якийсь університетський регулямін, що річні вакації не вибрані до дня 30 червня автоматично пропадають, що їх не можна, напр. вибрати в липні. Ми знали, що є певні обмеження, що не можна акумулювати вакацій за кілька років, але ніколи досі не практикували цього в Biddle, щоб не можна було вибрати вакаційного часу в наступному році. Це тим більше тому, що у зв'язку з розподілом вакацій, вимогами академічного року та всякими іншими зобов'язаннями, ми фактично ніколи не мали повної свободи вибору вакаційного часу. Отже є певна несправедливість у тому, щоб працівники мусіли поносити консеквенції адміністративних обмежень. Тому я й думаю ще за ці дні боротися — якщо не схочуть мені заплатити, я запропоную, що виберу ці дні “натурою”, як comp-time — хоч думаю, що це не є тепер в інтересах бібліотеки, щоб я брала в грудні додаткові дні відпустки. (Адже ми навіть думали, що згідно з плянами, навіть різдвяні вакаційні дні, що нам усім належаться, мали бути присвячені праці — бо саме в цей час переноситимуть бібліотечну колекцію до нового будинку). Побачимо.

15 листопада 1993, год. 1 ночі, понеділок, Торонто.

Пів години тому випили вина з нагоди моїх уродин. Уляна гарно мені побажала: щоб, мовляв, один рік від сьогодні я могла сказати, яке добре і щасливе було рішення піти на ранню пенсію. Дай Боже!

Сьогодні приїхала вже і Маруся Пасічник. Ми саме мали обговорення точного і дуже

складного розподілу праці для дітей на наступні два тижні: школа, світличка, танці, музика, ковзани — діти мають програму виповнену по береги і добре, що будуть дві баби, бо навряд чи одна могла б з усім дати собі раду. Уляна, при своїй великій зорганізованості раду дає, але сама вона каже, що встигати з усім може часто тільки тому, що возить їх автом — ми ходитимемо всюди пішки, і тільки на надзвичайні програми, такі як танці і музика, маємо запевнену допомогу транспортом інших батьків.

Сьогодні в час, коли Максим їздив по Марусю Пасічник до Бафало, я, щоб дати Улянї змогу пару годин готуватися до свого виступу на конференції AAASS, взяла дітей двічі на довгий прохід, щоб показали мені, де є Іванкова школа і Стефкова світличка і щоб трохи побавилися в парку.

Вчора прямо з леговища Максим забрав мене на гостину до молодих Мойсеїв (Стефан і Carla), де була вся ця численна родина, що їх я вже не раз зустрічала, але з трудом стараюся запам'ятати: Орест Мойсей і Kelly — це той, що продав хату Максимові (вони дітей не мають), Стефан (трохи зизокий) і Carla мають хлопчика Robert-а, ще один Мойсей, Тарас — розведений, має одну дитину, а сестра в цій родині — Мирося з Мойсеїв, є замужем за Мироном Слотою і Слоти — єдині в цій родині україномовні люди — мають, здається, двоє дітей. Найліпше з них усіх знаю старих Мойсеїв — Дмитра і Катрю, з ними ми зустрічалися востаннє на вакаціях у Wildwood. Вся ця родина — пересічні канадські дрібноміщанські обивателі — люди працьовиті, чесні, незле фінансово забезпечені — бухгалтери, урядники, медсестри — старий Мойсей був, здається, будівельником-контрактором. Ніхто з них не має якогось зацікавлення справами освіти, літератури, мистецтва, а данина українству, навіть у випадках тих, хто ще українськими справами цікавиться, — дуже поверховна і випадкова.

Середа, 17 листопада. 10:15 ввечері. Торонто.

Мали ми з Марусею Пасічник дводенний тренінг — розподіл дня розписаний на 11 днів наперед на комп'ютері, з точними інструкціями коли, куди, що і як діти мають робити. І ось сьогодні пополудні Максим з Уляною від'їхали. Не легко їм було з дітьми розставатися — діти були заздалегідь психологічно підготовлені і саме прощання більше переживали батьки, як Іванко і Стефанко. Хлопці саме поспішали побавитись грою на комп'ютері і навіть стало легше, коли таксі нарешті від'їхало. Вечір пройшов відносно спокійно і без телевізії, і навіть без надмірного зловживання шоколадками. Обід обом смакував, трохи гралися оба крейдками, потім м'ячем у пивниці. Трохи я їм читала. Не все це так просто. Іванко часто починає із Стефком сварку і якщо не пильнувати й розлучити — може дійти до бійки. Гокей у пивниці взагалі можливий тільки у присутності баби, і то тільки тоді, коли грають не один з одним, а чергуються, граючи одинцем. Іванко нерадо підпорядковує себе якимсь об'єктивним правилам гри (наприклад: дві мінути — ти, потім дві мінути — він), він вимагає для себе винятку. Якщо першенство встановляти випадком, кидаючи напр. монету, щоб встановити хто починає гру перший, Іванко починає кривитися, кричати, а то й плакати, що він, мовляв, завжди покривджений, що не має щастя. Невже саме так творяться комплекси, що потім переслідують людей у дорослому

віці?

П'ятниця, 19 листопада, год.10:14 вечора.

Четвер і п'ятниця пройшли згідно з пляном. Четвер особливо нелегкий. Іванка треба відправляти до школи, потім приводити зі школи на полуденок, потім відбирати зі школи. Одне слово: 8 проходів до школи Runnymede і назад. На щастя, це відносно близько, яких 10 min. ходи в один бік. Але треба бути на час, отже неабияка дисципліна. Стефанка в четвер Маруся відводила до світлички і на танці. Іванко також їхав на танці, але по нього вступали інші батьки, отже я не мусіла їхати і використала цей час, щоб зварити свіжу зупу й зробити пальчики. В п'ятницю знову вісім проходів до школи. Стефанко до світлички не мав цього дня іти, зате я мала привести йому товариша Христіяна, щоб з ним бавився дві години. Завтра Іванко іде до української школи і треба було з ним проробити завдання: писати, читати. Майже повний вечір — від вечері аж до купелі — пройшов на словній грі — видумували слова на К — Іванко придумав їх понад 100 і дуже захопився грою, бо я слова записувала. Стефанко також брав участь — тим разом справді збагнув у чому справа і дуже добре вив'язався з свого завдання — очевидно, словник його менший, але зате попав на надзвичайні два слова: “контрабас” і “каменолом” (Warum einfach, wenn kompliziert auch geht?). Смішні кохані малюки. Але конфлікти виникають у найбільше несподіваних моментах — треба заспокоювати, розборонювати. Навіть за якесь слово на к (мовляв, я перший це сказав!) може бути справжня авантюра. Телевізія була досі включена тільки тоді, як Маруся Пасічник пробувала дивитися на якусь свою soap opera. Я просила її, щоб дивилася тільки тоді, як дітей нема вдома, і вона, мабуть відчуває брак свобідного доступу до телебачення (Хоч тепер увечері, коли я нагорі, вона має — після 9-ої години, коли діти вже в ліжках — повну свободу дивитися на програми, що і робить).

Я маю доступ до Максимового комп'ютера і можу читати електронічну пошту, зокрема ж рапорти Радіо Вільної Європи. Сьогодні була вістка про те, що Верховна Рада ратифікувала договір START 1, включно з Лісбонським протоколом (із застереженням щодо 5 статті протоколу). До Максима кожного дня вранці приходять газета *Globe & Mail* — так що я, встаючи вранці о 6 год., маю нагоду газету переглянути. США, точніше палата репрезентантів, переголосувала вчора за договором NAFTA — це неабияка перемога для Клінтона, що відважився піти проти профспілок і іншої опозиції до NAFTA власної партії.

З ніким із своїх знайомих у Торонто я ще не бачилася і навіть не говорила по телефону. В день нема часу, а ввечері я надто втомлена, або вже запізно. Конче треба мені буде знайти час, щоб потелефонувати до Павлишина (який тепер заступає Максима, бо Максим офіційно на sabbatical), а також до Рисі Голод, Ліди Палій, Ліди Гумінілович, Марти Трофименко.

Вівторок, 23 листопада. 10 год. ввечері.

Все під контролем і гаразд: даємо собі добре раду. Я концентрую свою увагу на дітях і на варенні, Маруся Пасічник спряче хату, миє посуд і водить Стефанка три рази в тиждень до світлички. Питається мене Іванко по дорозі зі школи: хто буде довше, баба Маруся чи я? А ти хотів би, щоб котра баба була довше? — питаюся. Ти — каже Іванко. Чому? Бо як я питаюся бабу Марусю, чи можна дивитися на телевізію, або з'їсти шоколадку, то вона каже: запитайся баби Марти! Це так само, як питатися тата, він завжди каже: запитай маму. Відповідь цікава і досить несподівана. Діти помітно чемніші, навіть веселіші. Сварки бувають рідко. Про телевізію в будні дні навіть не згадують. Справді, єдиний раз, коли трохи довше дивилися на телевізію, було в неділю — ішла в Торонто свят-миколаївська парада і був репортаж на телебаченні. Після двох годин пасивного споглядання ТБ, діти були розстроєні, вимагали ще інших програм, почали між собою битися. Виключили телевізор — і за годину все увійшло в свої рамки. Почали бавитися різними словними грами (очевидно, з активною моєю участю), розважали нас “концертом”, писали навіть з неабиякою охотою шкільне завдання. В неділю запросили нас до себе старі Мойсеї, але заки вони по нас приїхали, я взяла дітей до парку і вони пару годин знаменито бавилися м'ячем. В Мойсеїв — як я і сподівалася — було дітям нецікаво (там були тільки ми і старі Мойсеї). Але вибігавшись напередодні з м'ячем, хлопці були спокійні, і хоч харч для них був невідповідний, візита відбулася без комплікацій. Я підмовила Марусю П. піти з Мойсеями на український фільм “Вишневі ночі”, а сама з дітьми повернулася додому. В понеділок була прекрасна сонячна і відносно тепла погода. Стефанко до світлички того дня не йшов, отже я взяла його на короткий прохід вранці, а після того, як повернувся зі школи Іванко, я взяла обох з м'ячем до парку, де вони знову пару годин побігали. Смішний інцидент: в парку зустрівся нам ще якийсь хлопець, а побачивши, як знаменито бавляться Іванко і з Стефанком, прилучився до копунів. Стеф став тепер дуже балакучий і любить виголошувати цілі промови. І от він збирається копнути м'яч, але при тому обов'язково хоче виголосити якесь поучення. Хитаючись задоволено, як до танцю, починає (по українському, очевидно) свою довгу тираду. Чужий хлопчисько втратив терпець, мови Стефка не розуміє і врешті крикнув: Shut up and kick the ball! Між іншим, обидва, Іванко й Стефко вже можуть по англійському порозумітися, а часто можна почути, що Стеф, який в усьому наслідує Іванка, повторяє якісь звуки французьких пісеньок або поодиноких фраз. Іванко навіть мене вже дечого по французькому навчив: grenouille (жаба) і souris (миша) — досі були мені невідомі — це не така термінологія, як у Recueil Dalloz-Sirey... Роблю з Іванком також його французькі завдання — читаємо і пишемо: le chat dort, le chat mange, etc., а Іванко пробує мене вчити якусь нову пісеньку про святого Миколая. Це йде трудніше, бо Іванко тільки приблизно знає звучання тексту, а баба — не бачивши написаних слів — з трудом здогадується про зміст пісеньки. Проблеми виринають з харчем — Іванко досить вередливий і його важко намовити з'їсти щонебудь, якщо він не хоче. (Стефко їсть значно краще і багато). Все ж таки, Іванко більше їсть за цей тиждень з бабою, ніж тоді, коли була мама. Мама сама перебрала від баби дієту пана Даймонда з *Fit for Life*, і їсть на сніданок, як і баба, самі тільки овочі. Хотіла б, щоб так харчувався і Іванко. А Іванко овочів їсти не хоче і часто, як була Уляна, взагалі нічого на снідання не їв. Тепер баба дає Іванкові те, що він хоче — навіть ковбаску, болоня, або яєшню з болоня (Bologna) — хоч Уляна казала, що яєць він не любить (Вже казав собі робити двічі). Ну, баба свої думки нікому не накидає, але коли

баба має відповідальність, то дбатиме про те, щоб дитина щось вранці з'їла. Про “правильну” дієту вже подбає мама, як повернеться. Максим і Уляна вже тричі телефонували з Гаваїв. Сьогодні вони ще в Гонолулю, завтра їдуть на острів Мауї. (Цікаво, як це треба по нашому написати?)

Я вже встигла, нарешті, поговорити по телефону з Лідою Палій, Любою Пендзей та Марком Павлишином. Ліди Гумінілович, мабуть, нема вдома — пробувала кілька разів, ніхто не відповідає. З Мартою Трофименко навіть вдалося мені особисто зустрітися на чашку саруссіно в Petit Paris, недалеко від її бюро на Bloor і Jane. Вона вибирається їхати цього тижня на Malt-u, там є якась конференція людських прав (здається з рамени СФУЖО). Тут у Торонто є якась неприємна для громади судова справа між українськими адвокатами. Ярослав Ботюк, нібито, обіцяв повернути гонорар за оборону демонстрантів заарештованих в час візиту Косигіна (коли це було!) — на користь КУКу (сума трохи більша як 10,000). Не зробив цього, а шість інших осіб написали і опублікували в пресі протест-оскарження. Ботюк твердить, що це publicity зіпсувало йому кар'єру і здоров'я і судить їх (і укр. пресу!) за libel. Признали йому 200,000 дол. damages plus interest, що виходить понад 400,000 дол. Справа іде до Найвищого Суду Канади. Про це натяками говорила Марта, але в сьогоднішньому *Globe & Mail* є на цю тему довша стаття. Якщо Найвищий Суд Канади признає відшкодування Ботюкові — то хто це платитиме? Чи не збанкрутують у висліді якісь українські видавництва? Прикра і небезпечна справа.

Четвер, 2 грудня 1993, метро, вранці (Філядельфія).

Від понеділка я вже на роботі. Приїхала в понеділок пополудні, просто з летовища. Лишила в бюрі свою валізку і, як звичайно в робочі дні, повернулася під вечір підземкою додому. У вівторок, за пляном, я поїхала до роботи автом, залишилася на Roberts lecture (виступав John Rawls, колишній гарвардський професор філософії, автор таких відомих книжок як *Theory of Justice* і *Political Liberalism*). Ці щорічні лекції пов'язані з коктейлем і обідом — і я вирішила востаннє піти. Отже мала добрий обід у товаристві — деякі професори підходили до мене, щоб сказати мені пару слів у зв'язку з моїм відходом на пенсію. Summers сказав мені: я радий почути, що ви можете дозволити собі піти на ранню пенсію, але що буде з нами? Адже є понад 25 студентів, що розраховують на вашу поміч в наступному семестрі? Та ще й бібліографія! — Все буде гаразд, потішаю Summers-а, адже Марія перебере мої функції. Ну так, але вона — одна, не дасть ради. Я кажу: їй до помочі приймуть ще одну професійну силу. А він: але коли це буде?

У вівторок до авта забрала я не тільки свою валізку, але і всі картини. Тепер моє бюро оголене, стіни порожні, немає вже тої атмосфери, що була. (Легше буде покидати!)

Свою місію в Торонто я виконала з честю — діти цілі, непошкоджені і веселі зустріли щасливих батьків! А я була безмежно рада, що не було якихось комплікацій, непорозумінь, сварок. Довше як два тижні було б трудно витримувати такий режим і таке самовідречення.

П'ятниця, 3 грудня 1993, метро, вранці.

Потелефонувала вчора Оксана Лобачевська: пам'ятник уже готовий і стоїть вмонтований на цвинтарі. На другий тиждень отримаю кінцевий рахунок. Отже конче треба поїхати до Баунд Бруку, щоб подивитися і перевірити, чи все гаразд. На завтра заповідають дощ, а також у неділю погода буде непевна. Але мабуть таки в неділю поїду. Добре, що є відносно тепло — 50°F — а то ж грудень, міг би впасти сніг! Оксана також порекомендувала мені чоловіка, який працює на цвинтарі і міг би за 55 дол. подбати про білі камінці, що ними я хочу вистелити невеличке “коритце” перед надгробним каменем. Це замість квітів, бо квіти вимагали б постійного догляду, а це на таку віддаль неможливо. Може посаджу десь з боків нарцизи, а під осінь вряди-годи привезу свіжих хризантем і поставлю у вазонку. Думаю, що така розв'язка практична і найкраща. Цікаво, чи буду дуже розчарована надгробником? Щоб хоч не нарobili помилок у тексті, в українських літерах і цифрах!

Понеділок, 6 грудня 1993, метро, вранці.

Вікенд провела на самоті і вдома, якщо не рахувати поїздки автoм до крамниці по харчі. Погода була дощова і в суботу, і в неділю — отже нічого не вийшло з мого пляну поїхати до Баунд Бруку, на цвинтар. Я навіть думала, що може поїду сьогодні — бо день заповідали сонячний, але вранці виявилoся, що дводенна слота спричинила подекуди повені, що дороги деякі — замкнені для руху, та на додаток — температура вночі впала, калюжі де-не-де позамерзали, радіо звітувало сьогодні вранці про кілька спричинених негодою випадків. У висліді замість до Баунд Бруку, їду до праці. Завтра мушу повезти авто до інспекції, а на кінець тижня знову заповідають дощ, тим разом навіть із снігом. Не знаю, коли вдасться мені поїхати на цвинтар.

Час мій в суботу й неділю не був надто добре зорганізований — все роблю занадто сповільнено і відпружено — у висліді не встигаю багато зробити. Чи це знак, що на пенсії не зможу продуктивно працювати? Тільки в неділю під вечір сіла я за комп'ютер, написала листа Ревуцькому, який хоче приїхати до Філядельфії, та й перередагувала некролог про Остапа для Новосада, до другого тому збірника Львівської Академічної Гімназії. Трохи часу провела на телефонах — бракує мені людського контакту.

Середа, 8 грудня 1993, вранці, метро.

Вчора возила авто до Sloane Toyota на річну перевірку, зміну оливи тощо. Мушу робити це в грудні і завжди боюся, що може впасти сніг... На щастя, погода ще більш-менш тримається (хоч моя поїздка до Баунд Бруку відкладається через невідповідну погоду в час вікенду). Навіть до Glenside, до Sloane Toyota, невеличка поїздка значно комплікує день. Завезла авто вранці, повернулася до роботи поїздом на 10 год. Назад мала щастя, бо Merle Slyhoff приїхала була до праці автoм — отже я поїхала з нею до Glenside і вона підвезла мене під самі двері Sloane Toyota. (Від них до станції Glenside — досить довгий, томлячий прохід, може зо дві милі).

На праці ми з Марилею гарячково готуємося до переносин колекції. Я вчора нарешті знайшла розв'язку для азійських матеріалів клясифікованих у KE, що для них ми за нашим провізоричним пляном не приділили достатньої кількості місця (Тут велику проблему створюють колекції права Індії і меншою мірою Пакістану — бо вони зростали в минулому із феноменальною швидкістю завдяки безкоштовній державній програмі PL480). Всі наші колеги вже перенеслися до нового будинку, бюро Public Services і Technical Services — порожні. Є тільки ще наш відділ — Foreign & International Law, і Circulation. Но і очевидно вся колекція книг і періодики. Але більшість колег уже там. І я почуваюся, немов я вже втратила з ними контакт, хоч я ще не пішла на емеритуру.

Четвер, 9 грудня 1993, вранці, метро.

Вчора Liz запевнила мене, що вакаційні дні, що їх я нібито втратила і за які протестувала, будуть мені заплачені — хоч офіційно не як вакаційні дні, а як додаток до severance pay у грудневому чеку. Сьогодні — якщо вона дотримає слова і замкне кімнатку-study на 5-ому поверсі нового будинку перед студентами (їм винятково було дозволено користуватися новим будинком перед іспитами і вони позаймали навіть ці кімнатки study-carrels і деякі бюро!), я піду туди і поставлю там якісь свої речі — “to take possession” — справді залежить мені на тому, щоб мати “своє” місце в бібліотеці і я цей Лізин жест високо оцінюю. Маю надію, що здійсниться і її обіцянка поставити там для мене computer.

Вчорашній день провела на господарських справах (варила собі зупу і капустак, при чому капустак — вперше, ніколи раніше я його не варила, бо Остапові капуста шкодила і капустаку він не любив!), збирала сміття на городі (великі клапті кори з дерев — що це має значити? не пригадую, щоб таке траплялося в минулому?)

Мала також довгу розмову з Блавацькою. Це у зв'язку з заповідженим приїздом Валеріяна Ревуцького (він, разом з жінкою, буде гостем у мене, але приїжджає він передусім на те, щоб прочитати Вісі монографію про Володимира Блавацького, що її саме закінчив.

П'ятниця, 10 грудня 1993, метро, вранці.

Сьогодні маю заповіджений мамограф — тут на PENN — це мені вигідно, просто вийду пополудні з бюро на годину.

Студенти ще далі займають всі study-carrels в новому будинку, отже я ще не могла перебрати в своє посідання моєї маленької кімнатки. Але зроблю це при першій нагоді, бо ключ маю, і якщо кімнатка буде вільна, вистачить мені тільки замкнути двері. Зрештою, цього тижня — іспити. Ще день-два і звільниться від студентів цілий новий будинок.

Надії, щоб робити щось вечорами — не здійснюються. Треба мені написати листи до Жили і Копач, щоб подякувати їм за відгуки про Остапа. Треба розписати для UkraLME два числа київського бюлетеню і брошуру International Monetary Fund, що їх я спеціально взяла додому, щоб це зробити. Та де! Повечеряла, подивилась на вісті, переглянула газету,

виставила сміття, додавши до нього трохи листя з городу і ще перед 9-ою лягла в ліжко, бо була втомлена! Тому й найвищий час піти мені на пенсію. Багато вже не зроблю, але всеж таки вдень, коли в мене ще є трохи енергії, зможу таки працювати для себе. А це значить і UkraLME, і ULE і підготовка літературних видань, і переписування на комп'ютері мого щоденника, що буде мені джерелом для інших публікацій. Тягне мене також журналістика — зокрема на теми юридичні, що для неї я маю, можливо, бодай мінімальну компетентність.

Понеділок, 13 грудня 1993, метро, вранці.

Мариля сьогодні в Н.Й. на засіданні NE Foreign Law Librarians Cooperative Group. Запрошувала мене, мовляв, я маю останній шанс поїхати на це засідання. Ні, дякую. Для мене це — тільки зайвий клопіт. Була я на цих засіданнях тільки двічі — вперше, коли треба було цю акцію розпочати, і потім, не пригадую коли, вдруге. Я навіть думаю, що ці місячні сходи варто прикоротити. Це знаменитий форум для особистих контактів і найновіших сплетень — але вони коштують бібліотеці чимало. Якщо Мариля буде сама — то це ще й один втрачений день, коли відділ наш не працюватиме для клієнтелі. Але це вже не моя турбота.

В суботу і неділю був у Центрі базар. Я в суботу двічі пробувала туди піти — була така навала людей, що не було де авта поставити. Отже в суботу я тільки закупила запаси харчів у Genuardi. В неділю повезла Блавацьку на поминки з нагоди першої річниці смерті Шашаровського, що відбулися в Михайлівській парафії, для якої він багато останнім часом готував інсценізацій тощо. Говорили Лисяк і Климовський, молоді студійці Шашаровського відтворили фрагмент якоїсь п'єси про княгиню Ольгу. Запиталася мене Віся про мої враження. А я на те: No comment. Що можна вимагати від парафіяльної імпрези? Але я вже затужила за якимсь інтелектуально стимулюючим виступом, за доброю виставою в театрі, за культурною розвагою.

Вчора в Росії були вибори. Конституція, що запевняє президентів сильну владу, втрималася, але т.зв. Ліберально-Демократична Партія Жіріновського дістала чи не найбільше голосів. Комбінація автократичної влади з Жіріновським може бути фатальною.

Вівторок, 14 грудня 1993, вранці, метро.

Перередагувала я свій адресар на комп'ютері — остання шанса зробити безкоштовно кілька ксерокопій! Ксерокопіювальної машини мені бракуватиме! та ще такої найновішого випуску, модерної, що працює швидко і вміє робити всякі штуки (напр. зіщплювати поодинокі сторінки документу тощо). Маю, щоправда, копіювальну машину вдома — купила її Остапові на дарунок на його 70-ліття — але це повільний апарат, що у порівнанні з нашою бібліотечною машиною — немов дитяча забавка! Це напевно не єдина річ, якої мені бракуватиме. Але маю позитивну настанову — є речі, що мені вже справді набридли. А головне — поворот додому взимку, коли вже темно. Мушу — задля

безпеки — їхати від метро автобусом (хоч це тільки 12 хвилин пішки!) — і передучора чекала на автобус цілу годину, бо трапилася якась аварія. Тепер, коли буду на пенсії, буду далі часто їздити до бібліотеки, але повертатися завжди буду за дня, щоб могли іти пішки, а не мусіти їхати автобусом.

Четвер, 16 грудня 1993, метро, вранці.

Тит домовився сьогодні зі мною на полуденок. Не знаю, чи це просто — товариський жест, чи може чогось від мене потребує.

Дзвонила вчора Ann Palchuk-Harris. Вона тепер уже пару разів телефонувала в справі заходів, щоб отримати якісь ґренти для бібліотеки в Центрі. Марудна це справа і заворожене коло: мовляв, треба бути частиною публічної бібліотеки (як це роблять жидівські колекції) і бути під зарядом професійного бібліотекара. Тоді можна подаватися на якісь ґренти. Але вона хоче пробувати через пенсильванійських сенаторів у Гаррісбургу, щоб добитися якихось фондів з т.зв. “walking away money”, тобто грошей, призначених на захоп до виборів, політичних партійних грошей. І от вона хоче, щоб у цій справі написати терміново до 22 грудня листа — і трапила якраз на час, коли я така зайнята остаточною підготовкою до переносин бібліотеки, що навіть думати про це не маю коли. Хочу попросити Софійку Г. — вона в нас має займатися справами ґрентів, може вона напише.

П'ятниця, 17 грудня 1993, метро, вранці.

Вчора знову потелефонувала до мене Ann Palchuk-Harris. Вона має титул: Ukrainian-American Commissioner for Pennsylvania. Хоче прислужитися нашій Українській Бібліотеці в Центрі, допомогти знайти якісь ґренти чи дотації. Цю справу ми обговорювали вже пару разів на засіданнях Ради Бібліотеки. Виглядів великих нема, але спробувати, очевидно, треба. Трохи мені це не на часі, бо я тепер в останній фазі своєї праці на PENN, підготовляю перенесення бюро, прочищую “файли” і картотеки, etc, etc. Коли Гарріс подзвонила передучора, я думала передати цю справу Софійці Геврик, бо вона в нашій РБ виконує обов'язки референта фондів. Але Гарріс наглив, Софійки передучора не було вдома, і от я вчора посвятила пів ночі, щоб таке письмо написати. Цифри, очевидно, приблизні, але проєктів я підрахувала на суму \$50,500. Якби дістали 5,000 — було б добре. Письмо адресоване на ім'я пенсильванського сенатора в Гаррісбургу, що називається Michael Dawida. Листа має особисто забрати Ann Harris. (Добре, що маю ще доступ до BLL хехох-у. Зможу зробити потрібні копії цього письма для членів Ради Бібліотеки).

Понеділок, 23 грудня 1993, метро, вранці.

Вчора — нарешті — мала змогу поїхати до Bound Brook-у. Їхала не сама, а з Софійкою Геврик. Моїм автотом, але вона керувала. Пам'ятник справді вже стоїть — і виглядає дуже добре, я задоволена з виконання. Фактично, на граніті написи виглядають ліпше, як на blueprint. Елегантна простота, саме на цьому мені залежало. Землю довкола ще повинні

прочистити й вигладити, й посіяти траву, але маленьке “коритце”, обрамоване чорним гранітом, вже висипане білими камінцями і виглядає дуже добре, дає викінчення самому пам’ятникові. Отже один обов’язок я вже виконала (хоч пам’ятник цей не тільки Остапові, але й мені. Діти не матимуть зайвого клопоту).

Ввечері, повернувшись із цвинтаря, я ще їздила на парастас до Михайлівської церкви — ховали пароха, о. Зенона Злочовського. Ховали з парадом, при участі 6 священників. Але відправа через те дуже затягнулася — була маса людей, в церкві треба було стояти й дихати було нічим. Я в половині вийшла й поїхала додому. Даток в пам’ять Злочовського я дала на початку, отже не мусіла чекати до кінця. Злочовському я вдячна, що з гідністю і парадом похоронив мого Остапа — людину глибоко праведну і морально чисту — але не віруючу. Практикуючим християнином він не був. І інший священник міг був робити з цього велику проблему.

Вівторок, 21 грудня 1993, метро, вранці.

Вчора ввечері Софійка забрала до свого “van”-у моє бюрове крісло і дві пачки моїх паперів. Ліквідую бюро! Назбиралося всього за 27 років професійної кар’єри! Деякі речі, очевидно, залишаю Марилі — річні звіти і всякі інші звіти та проекти, що стосуються нашого департаменту. Але є чимало моїх особистих професійних справ — рецензії і бібліографії, що їх я писала для журналів, моя праця в комісіях професійної асоціації, листи подяк і признань від деканів, суддів, адвокатів. Значну частину менше важливого листування просто викинула, але дещо рішила взяти додому — напр. мої лекції про чуже й міжнародне право — може ще колись пригодиться. Я ще й сама мусітиму поїхати на працю автом. бо 28 і 29 — в час переносин бібліотеки — зголосилася добровільно на “ранню шихту” — тобто мусітиму бути на роботі від 7 ранку до полудня. Щоб лиш не було снігу або ожеледі, бо тоді і автом не зможу поїхати і до метро пішки тяжко буде добратися (та ще й о 6-й ранку!). Тоді ще дещо заберу.

Запакувала вчора ще одну, останню, пачку матеріалів до Львова. Було б добре (і я на це впливатиму), щоб Марилія також часом щось послала на Україну, але чи вона це робитиме? У всякому разі, передплати журналів *U of P Law Review*, *U of P Journal of Int. & Business Law* і *Comparative Labor Law Journal* будуть далі йти до бібліотек Стефаніка і Вернадського і до університетської бібліотеки у Львові. Маю надію, що ця виміна, встановлена в 1989 році, втримається *ad infinitum*.

Середа 22 грудня 1993, метро, вранці.

Вчора несподівано дістала запрошення провести Свят-Вечір 24 грудня з Раном, Марилею та їхніми далекими родичами з Польщі. Я запрошення прийняла — навіть була зворушена таким жестом. Зрештою, я давно думала, що Марилія повинна колись мене запросити — адже в мене вони, а зокрема Ран давнішими роками, бували нераз. Отже латинські свята маю виповнені — не мусітиму сидіти вдома на самоті і згадувати минуле. В суботу 25-ого маю запрошення до Яримовичів, в неділю 26-ого — до Чайківських. Проблема маю з

дарунками — нема коли за ними поїхати. Кілька речей купила минулої суботи, але це передусім для дітей в Торонто і для Віри. Запрошення до Яримовичів і до Деїв прийшли тількищо, треба було б хіба сьогодні або завтра ввечері поїхати — а я поночі не люблю їздити (і трохи боюся!)

Сьогодні в нас Dean's Christmas Party, а рівночасно наші "movers" починають свою роботу... Маю надію, що не буде надто багато комплікацій.

Четвер, 23 грудня 1993, метро, вранці.

Christmas Party, що її влаштовувала наша Law School, тобто декан Colin Diver (а фактично Rae Di Blasi, екзекутивний асистент декана, що завжди цими справами займається) — це було елегантне прийняття в новому будинку бібліотеки (декан каже: "the most expensive restaurant in town"). Харчі були знамениті — гарячий буфет, шинка, індик, салати, вино, солодке, etc. — все це "catered", з обслугою у смокінгах. Зібралось чимало людей — професори, колишні і теперішні, був суддя Pollack, наш колишній декан, прийшли і Nancy Arnold і Richard Sloane.

Тим разом у програмі були відзначення працівників університету, що пов'язані з PENN 10, 15, 20 і більше років. Давали грамоти, відзначки, а таким як я — парасолі! Отже дістала я дарунок. Вчора також дістала я останній чек — на чисто, після відтягнення величезних податків, etc. вийшло 9,900. І ще в час року дістану 8,000 брутто. Отже таки виборола собі невеличкий додатковий бонус.

Понеділок, 27 грудня 1993, метро, год. 10:30.

Їду на "другу шихту" — від 12 до 6-ої. Тобто чергуємося, наглядаючи за робітниками, що переносять нашу бібліотеку. Завтра і після завтра маю бути в роботі від 7-ої до 12-ої, а в четвер, 30 грудня буде мій останній день на роботі.

Свята провела, на диво, приємно, хоч їх сама і не влаштовувала. На Свят-Вечір запросила мене Марилі і Ран. Крім мене і господаря дому — всі інші були — поляки, якісь кузени Марилі, що приїхали з Польщі із 13-річною дівчинкою, та ще три особи: Andrzej (що його прізвища не запам'ятала), Ella Volkmer, адвокат, наша алюмна, що її знаю як клієнта бібліотеки, і місцева польська діячка Regina Gorzkowska. Вечеря була традиційна: борщ з ушками, риба, вареники (але не така смачна, як це робила Мама, я, або Віра!) Найцікавіше, що я з ними разом поїхала опівночі на богослужбу до католицької катедри Петра і Павла в центрі міста, а потім о 2-ій годині ночі — со страхом Божим — поверталася сама автом додому, минаючи всякі небезпечні дільниці міста. На саме Різдво я мала запрошення до Яримовичів. Там були тільки два брати Яримовичі з жінками і синами — повна хата дорослих вже молодих хлопців! Вчора була я в Люди і Зенка, де були також Христя й Зенко Дольницькі, їхня дочка з чоловіком і дітьми, Віра Даттон, но і Юрко й Бобо з дітьми і жінками. Велика родина!

На дворі дуже позимніло, весь час грозить снігом, а найгірше, коли сніг перешкодить мені

завтра і післязавтра поїхати до праці автoм. Мусітиму бути на 7-у — отже виходитиму чи виїздитиму з дому, коли ще буде темно! (Автoм було б ліпше і безпечніше, але як буде загроза снігу — візьму метро).

Вчора, найцікавіше що трапилось мені: збудилась вранці, як звичайно, о 6-й. Думала, встану десь біля 7-ї і щось робитиму. А тоді раптом осінила мене лінива думка: а чи не полежати мені пару годин при добрій музиці, з книжкою? Я так і зробила, занурившись у *Deptford Trilogy* канадського письменника, що його зустріла була колись на конгресі PEN у Нью Йорку і що називається Richardson Davies... Таке мені не траплялося вже із 20 років... доказ, що я вже помітно відпружена і поводжусь майже як пенсіонер.

Вівторок, 28 грудня 1993, метро, вранці.

Год. 6:30. В цей час я звичайно тільки прокидаюся і роблю руханку, слухаючи музику, що мене пробудила. А сьогодні я вже в метро, по дорозі до роботи. Було б, мабуть, ліпше взяти авто — не тільки тому, що на дорозі до метро — крімшняя темнота і ні живої душі, але також тому, що чимало речей — кілька торб і коробок — треба було б взяти додому. Але заповідають сніг: сьогодні 30% можливості, завтра — 50%. Не хочу ризикувати.

Ліквідація бюра причинилася до того, що я спакувала ще дві великі пачки до Львова. Передусім мій власний комплект *Law Library Journal*, та ще всякі інші додатки. З цими двома великими пакетами ще буду мати мороку: треба буде зорганізувати якогось Stack attendant, щоб їх доставив до mail-room. В нашому старому будинку нікого вже немає, крім мене, Марилі, mover-ів, і часом колег, що нам допомагають. Всі інші вже в новому будинку — і частина (справді більшість!) колекції уже там.

Вчора працювала до пізна — до 6-ої, і виходячи з бюра, ще мала нагоду полюбуватись панорамою освітленої Філядельфії з мого круглого віконечка з видом на центр міста... Вночі цей вид ще більш ефектовний, як удень — на чорному тлі ночі декоративно освітлені хмародери.

Середа, 29 грудня 1993, метро, вранці.

Я знову їду раннім ранком — год. 6:30. Коли ішла темними вулицями, на західному крайнебі світила мені повня місяця, а наді мною на небі — зорі. (Сніг заповідають вже кілька днів, налякали мене, не беру авта, але небо чисте і якщо навіть буде сніг, то не раніше, мабуть, як увечері).

Лариса Онишкевич хоче написати щось про мене до Пластового шляху і просила, щоб їй послати якісь рецензії і знимку. Я зробила ксерокопії статей Доценка і Костюка (це, можливо, мої останні хегох-и на кошт BLL!), додала копію із *Дзвону* з добіркою віршів, додала якусь стару фотографію (варто було знайти якусь у пластовому однострою — але не мала охоти за нею шукати) і послала їй це для евентуального використання.

30 грудня, четвер, метро, 6:45 вранці.

Останній мій прохід досвіта, ще більш романтичний, як вчора. Не тільки місяць на небі, але й сніг, що падав учора цілий день і вночі. Не дуже його багато — зо два інчі, не більше — але всюди біло-біло. Не мала я в пляні їхати сьогодні так рано — заплановане моє чергування мало бути від 12 до 6-ої. Але вчора пополудні, коли я вже була вдома (і працювала на комп'ютері!) потелефонувала Марилі. Наші перевозчики взялися вчора за другу частину нашої іноземної колекції і виникли деякі комплікації, бо ніхто крім Марилі не знає точно де і яких комплектів шукати, а вона не може бути у двох місцях одночасно. Просила, щоб я ще востаннє посвятилася і приїхала зранку. Трохи я боялася виходити з хати: думала, що надворі дуже ховзько і що небезпечно іти мені самій безлюдними вулицями — якби впала і зломила ногу, могла б замерзнути поки з'явилась би якась людина, щоб покликати допомогу. “У страху великі очі” — виявилось, що не так воно вже погано. Передусім сніг зовсім свіжий, отже не було так ховзько, як я думала.

Взялася я вчора робити ушка і вареники. Фактично тільки почала — мусіла залишити незакінчену роботу, бо було пізно, а вставати сьогодні зранку треба було о год. 4:45!

Сьогодні закінчую свою кар'єру на PENN. Liz і колеги плянують робити мені Retirement party, але я їх потішила, що це можна відкласти аж на лютий, чи навіть пізніше.

Година 9 ввечері, 2 січня 1994 року, вдома, та ще й при старому Мекінтоші!

Ось уже другий день нового року і моєї довгоочікуваної і тількищо віднайденної свободи! А я й досі не здобулася на те, щоб зробити щоденникові записи — перегляд минулого року, та й останніх кілька днів — невже це знак, що щоденник може впасти жертвою нової ситуації? Треба буде цього вистерігатися і свідомо створювати обставини, які сприяли б щоденним запискам. А то — при моїй непам'яті — життя промайне безслідно, не залишивши по собі навіть спогадів!

Що можу сказати про минулий 1993 рік? Це був для мене переломовий рік — рік віднайдення рівноваги духа після травматичного удару долі, рік, коли я переконала саму себе, що жити буду і даватиму собі раду, хоч немає вже джерела, що з нього я черпала свою силу, відвагу і радість життя. І під кінець 1993 року — велике і відважне моє остаточне рішення: піти на пенсію з початком нового року, завершити свою цікаву й успішну кар'єру на PENN, що почалася досить випадково і несподівано, коли мене “завербували” на рекомендацію Betty Warner, колишньої моєї колежанки з Дрексель, яка пам'ятала мене з моїх виступів у школі і знала про моє знання чужих мов і каталогізаційних практик. Я не дуже рвалася іти в правничу ділянку, але манив мене університет і примана, що діти матимуть шансу безкоштовного навчання. На початку своєї праці в Biddle я і не здогадувалася, що це початок справжньої кар'єри, що стану з бігом часу компетентним спеціалістом в динамічній і цікавій професії.

год. 11:30.

Прийшла Віра і я мусіла перервати записки. Віра принесла мені риночку свят-вечірніх пісних голубців, що їх вони з Софійкою Геврик сьогодні робили. Це, очевидно, не так для мене, як на те, щоб я взяла з собою до Торонто. Їду автoм з Трофименками, у вівторок вранці. Але Славко приїде по мене завтра увечорі, забере до себе, я там у них переночую, а тоді післязавтра вранці поїдемо до Торонто. Так йому вигідніше, отже я рад-не-рад мушу достосуватися. Багажу маю чимало. Коли їду до Торонто літаком, то беру тільки маленьку валізку або підручну торбу, але тепер, коли їду автoм, маю велику валізку повну всяких дарунків, додатковий плащ на вішаку, підручну торбу з речами на нічліг до Трофименків, і пачку харчів: заморожених ушок, вареників, грибів, а тепер ще й голубців. На записки в дорозі не буде часу, ні змоги — щоденник знову стане жертвою нових обставин і факту, що я не їду самотою, а буду в товаристві.

Навечеря Нового Року провела сама вдома, на господарстві: ліпила вареники на Свят Вечір. В день Нового Року пів дня провела то на телефонах з людьми, то пишучи довгого листа Доценкові, бо сьогодні вранці їхала на Україну Христина Чорпіта і я використала нагоду, щоб нею передати листа. Пару днів тому прийшов від Марка з Києва електронічною поштою лист (велика для мене радість, що він обізвався!), де він пише також про розмову з Доценком і про детальні Доценкові пляни щодо “подвійного видання” в одному томі моїх і Остапових творів!! Ідея ця абсолютно не сприйнятлива і тому Доценка треба було якнайшвидше зупинити в його нереальних фантазіях! Навіть

якби грандіозні його пляни включити поезію, прозу, спогади etc. могли бути колись — після років кропіткої праці — готові до здійснення, то ідея видавати ОТ і МТ разом викликає поважні застереження в мене, а Остап, напевно, якби жив, протестував би ще більш рішуче. Я написала Доценкові про свої далеко скромніші, але більше реалістичні і можливі до здійснення пляни видати в першу чергу “Тугу за мітом”, потім спогади про літературний Львів, потім переклади Шекспірових сонетів, тоді мою власну збірку збірок, а тільки пізніше може зібрати статті ітд. Послала я Доценкові Остапову фотографію, просила написати вступну статтю і приспішити друк “Туги за мітом”. Можливо, що Марко міг би привезти до підпису контракт видавництва, а я могла б дати йому гроші, щоб він заплатив за роботу там на місці?

Пополудні 1 січня — приємна несподіванка: телефон від Марка з Києва. Тим разом говорили ми навіть досить довго. Ія та Ніна хворіли грипою, але вже їм пройшло. Мала плакала в час, коли ми говорили: вона має якісь клопоти із несправністю шлунка, погано їсть (що зрештою не новина, бо вона вдома, в Каліфорнії, також дуже вередлива щодо харчів). Не знаю, чи є справжні причини до турбот? чи це може я завжди журюся дітьми і внуками? Казав, що в Києві потепліло, що Мирослав і Марійка також уже там, разом зустрічатимуть Новий Рік, Маркові уродини і Різдво. Чи приїде він у лютому до Америки? Ще дата не ustalена, можливо приїде пізніше — кінець лютого, початок березня — бо у зв'язку з виборами йому треба бути на місці. Мав заплановану зустріч з Доценком і питався про нього. Мені було приємно, що тим разом він і цікавився виданням Остапових творів, і дякував за пересилані йому електронічною поштою матеріали, і допитувався про моє життя, перехід на пенсію, господарські справи, Максимову родину тощо. Має хлопець день народження, але навіть не можу купити і послати йому дарунка. Нічого не потрібно, хіба добрі думки й побажання, сказав.

Увечорі 1 січня ми з Вірою, Софійкою і Титом пішли до кіна і тим разом трапили на прекрасний фільм: *The Piano*. Режисером і автором сценарію є жінка, Jane Campion, що живе і працює в Австралії. Фільм має майже сюрреалістичну атмосферу, прекрасні картини Нової Зеландії, і дуже своєрідну й оригінальну фабулу. До Зеландії, в джунглі, де живуть маорі, до англійського колоніста спроваджують з Англії дружину. Це — зааранжоване подружжя, вони себе зовсім не знають. Вона — німа, і приїздить з дев'ятилітньою дочкою і з п'яніном. Чоловік залишає п'яніно на побережжі, бо не бачить можливості перенести його через джунглю. Але для німої жінки — п'яніно — найбільша цінність, вона вертається на пляж, грає на фортепіяні. Це підглядає другий колоніст, він викупує фортепіан від чоловіка німої жінки, а тоді, ніби під претекстом, що вона буде вчити його грати, продає німій жінці право грати на фортепіяні взаміну за любовні ніжності. Я назвала б тему: *sexual awakening of a frigid woman*, але це тема більш скомплікована і досить загадкова, яка могла б викликати цілу низку різноманітних інтерпретацій. Сексуальні справи в фільмі потрактовані з великою делікатністю — повільне наростання пристрасті навіть трохи дивує, зваживши на оточення примітивного світу і природи — це ж не вікторіянський салон! Фільм глядача зачаровує і візуальним багатством (чудесні картини моря і лісу), і музикою, і сюрреалістичним майже трактуванням теми. Після фільму ще вступили на вино до недалекого готелю (фільм грав у

центрі міста), щоб поговорити ще перед тим, як роз'їхатись додому — Геврики на захід Філядельфії, а ми з Вірою на крайню північ міста.

Вівторок, 3 січня 1994. Wilmington, Del. у Трофименків.

Славко приїхав по мене о 6-ій і забрав разом з моїм великим багажем, і ось я тепер у них, тут і ночуватиму. (Я вже в ліжку, година близько півночі). Несподівано для мене, зараз же після мого приїзду сюди, Марта й Славко взяли мене на коротку візиту до Олега Слюзара, мовляв, заколядувати. Д-р Слюзар мав якийсь автомобільний випадок, має поламану ногу. На щастя, з ним тепер є якийсь його родич з Тернополя, молодий хлопець, Стефан Слюзар, що є редактором тернопільської газети “Свобода”. Нажаль, молодий гість з України не мав змоги себе будь як проявити, бо в розмові домінував сам господар, і головною темою було нарікання на русифікаційні впливи в мові, що тепер уже перекидаються і на діяспору, зокрема на видання, що перейшли в Україну, такі як “Сучасність”. Цей пуризм у мові завжди мені був чужий. Навіть дивуюся: замість того, щоб турбуватися фактом, що звучується уживання української мови серед народу, що є цілі сфери життя не охоплені українською мовою, наші люди сперечаються про те, чи має бути “число журналу” чи “номер журналу” і роблять з цього принципову, безкомпромісову справу.

Середа, 4 січня 1994, Wilmington, год. 11:00 вечора.

Ми ще не виїхали до Торонто — я ось ночую вже другу ніч у хаті Трофименків. Затримала нас погода, тобто точніше: негода. Тут, щоправда, є тільки легкий “slush”, що тепер від морозу перетворився в лід, але на вістях казали, що снігові бурі викликали проголошення надзвичайного стану в Огайо, затримку залізничного транспорту між Неварком і Нью Йорком, зірвані електричні дроти тощо. Вранці Славко зробив рішення: не їхати, не вибиратися в далеку небезпечну дорогу. Але до роботи тут недалеко таки автом добрався. Ми з Мартою сиділи цілий день вдома — трохи читали, трохи говорили. Вона розповідала про те, як мовляв, недбальство і злонамірення торонтонських адвокатів спричинило розтрату маєтку її батька — про цю справу я чула від неї вже раніше, але подробиці була призабула. Вона, як звичайно, настроєна до людей дуже критично — для об'єктивної думки треба було б *audiatur et altera pars*. В хаті Марти й Славка в богемічному безладді велика кількість картин (в тому числі деякі, що їх малювали Славко, Марта або Зоя, але більшість Славкового батька Кліма Трохименка), і багато різноманітних і цікавих книжок різними мовами, в тому числі ціла низка літературних українських видань, що з них деякі були мені навіть невідомі (напр. річники-антології оповідання, що їх вони мають цілу серію). Обоє вони дуже прочитані і щиро зацікавлені справами української культури. Зі Славком ми, мабуть, однолітки, і маємо чимало спільного. За доброю вечерею, що її підготувала Марта, при вині і лікері, розмова була жива і цікава, переплетена навіть цитатами поезій (Славко — з Франка і з Heine — і то в німецькому оригіналі; я також із Heine (*sie sassen alle am Teetisch und sprachen von Liebe viel, die Herren, die waren aestetisch, etc.*), з Гординського, з Тувіма.

Четвер, 5 січня 1994, фактично вже 6 січня, після півночі, Торонто.

Виїхали з Вільмінгтону 8:30 вранці — після 7-ої вечора прибули до Торонто. Славко — знаменитий, витривалий водій. Головні дороги були прочищені, але холодний вітер вряди-годи засипав їх снігом і кілька разів по дорозі виглядало, що їдемо в метелицю. На щастя, це були короткотривалі епізоди. По дорозі бачили у ровах, побіля дороги, напівприсипані снігом авта — це сліди вчорашніх аварій. Добре, що ми не їхали. Дорога була відносно приємна, пару разів зупинялися, їдучи розмовляли, співали, щоправда невсипущий Мартин монолог часом занадто втомлював. Нагадалося мені Лялине з-перед років: “як добре, що з Тобою можна часом разом помовчати!” No such luck here.

Я вже встигла зробити рибу по грецьки на завтрішній свят-вечір. А також усвідомити, що я забула вдома матеріали, які приготувала для Павлишина... Дуже я цьому нерада — чорти мене беруть, що я це залишила! Адже він буде тут у гостині і була нагода полагодити ці справи в особистій зустрічі.

П'ятниця, 7 січня 1994. Різдво, Торонто.

Свят-Вечір провели самі — тобто було нас з дітьми п'ятеро. Традиційні страви були смачні і було їх багато. За багато. Відвикла я їсти так багато: а тим разом ми мали три роди риби (новинка: риба по грецьки à la Luda; незла, хоч тільки наполовину домашня жидівська риба в галяреті; селедці, що їх підготувала Уляна. Привезені з Філядельфії ушка і три роди вареників та подаровані Вірою пісні голубці. Борщ, що його я наварила в “казані”, щоб було і для гостей на пізніше. Etc. Одне слово: надмір традиції.

Сьогодні їздили з дітьми на богослужбу до православної катедри св. Володимира. Потім у нас були гості: Франк Сисин, Борис Балан з Олею Андрієвською та Борисова мама. Товариство це надзвичайно цікаве і приємне, бо всі ці люди, із старшою панею Балановою включно — люди винятково інтелігентні, з глибоким зацікавленням і закоріненням у справи української науки, культури й політики. Розмова велася на теми пов'язані з КІУСом і Гарвардом, з мистцем Куреликом, з економічною і політичною ситуацією в сьогоднішній Україні.

Борис Балан ще під вечір був у нас вдруге — тим разом з колядниками. Була і друга група колядників — члени ансамблю “Аркан” з Івано-Франківська. До різдвяного настрою причиняється ще й свіжий сніг і мороз -15° Цельсія. Після Свят-Вечора вчора ходили з дітьми пішки колядувати до Грицаїв, що живуть відносно недалеко від Максима. Там серед гостей була і Тереса Слота, закінниця, що працює тепер у ватиканській амбасаді в Києві. Розмова з нею також була дуже цікава — вона розповідала про побутові справи, про часті перебої з електрикою, з ogrіванням, з гарячою водою. Ніколи не можна передбачити, коли не буде світла чи води і чи це на довго. Вона там має працювати 5 років. Вже вибула майже 2 роки. І сказала цікаве помічення: спочатку було легше, хоч і треба було звикати до нових обставин. Тепер початкова еuforia пройшла, і щоденна боротьба з труднощами і проблемами втомлює і вселяє апатію. Думаю про Марка — як то

вони там святкують? Стараюсь не розривати собі серце сентиментами, не сумувати, не думати.

Неділя, 9 січня 1994, вранці, ще в ліжку.

Напевно незабаром з'являться в моїй кімнаті малюки і треба буде перервати записки. Але попробую написати бодай кілька слів. Вчора були в гостині в нас Струки, Павлишини і Коропенко з сином Віталієм. Товариство справді добірне, цікаве і добре дібране. Гостина була надзвичайно вдала й обильна. Харчі були дуже смачні й різноманітні — я рада, що мала змогу також до цього причинитися — обидва роди риби, що їх я готувала на святвечір, дуже придалися на приставку, телячий гуляш, тим разом, вдався мені знаменито (це реабілітація після прикрого досвіду вдома, коли в мене були Головінські і Геврики). Всякі овочі, салатки, сири etc. доповнювали головні страви.

Павлишин на самому початку сам почав розмову про, як він сказав, бізнес — тобто про те, що я його просила в листопаді — його entries для моєї ULE — його праці з всяких австралійських видань, що їх я не можу знайти в наших бібліотеках. Прикро мені, що я не привезла тих print-out, що для нього приготувала, але це можна направити поштою. Я показала йому примірники друкованої моєї бібліографії, що є в Максимовому архіві (він їх бачив вперше, що погано свідчить про CIUS Press і їхні research reports), а також показала свій research in progress (бо манускрипт привезла у валізці, думаючи: ану ж трапиться нагода піти до бібліотеки... — ліпше було привезти те, що підготувала для Павлишина...) Марко обіцяв прислати мені тексти своїх статей. Павлишин — новоодружений, привіз собі дружину з України. Я питалася, чи важко було їй звикати до Австралії — вона там уже два роки, а тут тільки від вересня, від коли Марко заступає Максима, що офіційно тепер на sabbatical. Сказала: ні, дуже легко. Приїхала на все готове: влаштована хата тощо, а мову також уже знала з дому.

Було багато розмов про літературу, була навіть для мене нагода піднести й поновити мою ідею про потребу видання англomовного журналу української літератури. Струк вважає, що краще друкувати праці про українську літературу і переклади в уже існуючих англomовних журналах. Я не заперечую, що це треба робити, але думаю, що функція власного українського журналу була б трохи інша і дозволила б на певний профіль укр. літ., та на дискусію довкола одного фокусу, на заповнювання прогалів з клясики ітд. В чужих журналах і підбір матеріалів і їхня кількість, очевидна річ, мусить відзеркалювати смаки редакторів і редакційні пляни англomовних журналів establishment-у, де українська проблематика, якщо не ігнорована взагалі, то зіпхнена на крайні периферії. Жінка Струкова, Оксана, переклала “Чортицю” Валерія Шевчука і ця її робота дала стимул для дискусії про переклади і мою ідею англomовного видання. Я ще до цього повернуся. Треба буде мені послати Струкові, а може і Павлишинові, фотокопії моїх статей на цю тему раніше друкованих — якби переконати таких людей як Струк і Павлишин, або принаймні одного з них, можна було б почати якусь реальну працю в тому напрямі. Струки виїжджають до Європи — він тепер на sabbatical. Їдуть наперед до Сарселю, потім будуть якийсь час в Україні. Сьогодні ми запрошені до них у гостину, може буде нагода

продовжувати цю тему.

Було вчора кілька добрих дотепів і анекдот. Павлишин розповів, як то Чижевський приїхав до Гарварду і зайняв бюро Ланта, який був на sabbatical. А Чижевський дуже погано володів англійською мовою. І от приходить до бюро Лантовий студент і, побачивши за бюрком Чижевського, каже: I thought this was professor Lunt's office? А на те Чижевський: There is no professor Lunt! Тобто: професора Ланта нет! Або таке: тікають з Польщі за кордон три жиди: Лейба, Мошко і Хаїм. От і на кордоні Франції Лейба вирішує: починаємо нове життя, треба нам поміняти імена, щоб звучали по французькому. Я буду — Луї. Мошко каже: а я Муї. А Хаїм каже: а я вертаюся назад до Варшави! Трохи ми вчора посміялися! Двічі приходили групи колядників колядувати — а на дворі зима така, якої я вже давно не бачила: все засніжене і мороз тримає: -12, -15°C.

Вівторок, 11 січня 1994, вранці, вдома у Філядельфії.

Тількищо минула 8 год. ранку, а я вже після руханки, снідання, ліжко застелене, посуд помитий. Nec semper erunt Saturnalia! Починаю нове життя і дисципліна щоденного побуту потрібна, щоб максимально використати даний мені долею час. Не відомо, як багато мені його ще залишилося.

Сьогодні й завтра, щоправда, доведеться значну частину часу присвятити для господарських справ. Завтра мають приїхати Ревуцькі і будуть до 14-ого. Він приїздить для розмов і зустрічей з Блавацькою і Левицькою — я тільки запропонувала їм дах над головою. Але хату треба приготувати, зокрема тому, що буде крім Ревуцького ще його жінка, отже треба крім гостинної (яка завжди для гостей готова), приготувати ще одну кімнату. (Колись я таким гостям відступала свою спальню з окремою лазничкою, але зареклась, що в майбутньому робитиму це тільки у виняткових випадках, бо воно мені створює всякі комплікації і невигоди з одягом, косметикою, ліками тощо.

Не знаю і турбуюся трохи тим, як Ревуцькі даватимуть собі раду з транспортом. Справа в тому, що у Філядельфії, зокрема ж у моїй дільниці — ожеледь! Та ще й яка! Вся вулиця покрита суцільним льодом! Деревя виглядають як модерні скульптури і блистять, як кришталь! З вікна можна милуватись красою зими, але для щоденного життя це величезна комплікація. Вчора після довгої дороги з Торонто (виїхав о 8-ій рано, а в 6-ій вечора вже був тут на місці — Славко знаменитий і витривалий шофер!) — після доріг прочищених від значного снігу в Канаді, після розтопленої сіллю криги, найважчою виявилась дорога від авта до моєї хати! Без допомоги Славка я навряд чи могла б перейти з багажем цих кількадесять кроків! Страшенно ховзько! Та ще й почули по радію, що freezing rain у Філядельфії в п'ятницю і суботу створив великі аварії і комплікації — позривало електричні дроти, люди були без ogrівання і світла. В моїй хаті, на щастя, все гаразд. Годинники показують правильний час — доказ, що не було в час моєї відсутності "power failure". Я погостила Славка гарячим обідом і коньяком — придалися заморожені вареники, селедець в слоїку і привезений з Торонто хліб!

Гірше буде з гостиною для Ревуцьких. Мене десять днів не було вдома — холодильник майже порожній і я мала намір сьогодні поїхати і купити свіже молоко, сік з помаранч, овочі. Не доведеться. Не швидко зможу вийти з хати, хіба трохи потепліє і стопиться. Говорила вже по телефону з Вірою — в неї на саме Різдво не було електрики, частина її гостей через погоду не могла приїхати, м'ясо жарили по пластовому на дворі, бо кухня не діяла, ітд.

Останній мій день в Торонто провела з дітьми при ялинці, розпаковуючи дарунки. Навіть я отримала дарунок: шовкову білу блюзку і дві пари кульчиків. Я повезла дітям (обом однакові) фланелеві піжами, спортові теплі сорочки, зимові шапки, вишивані сорочки (що їх доведеться на них перешити, бо це розмір для дорослих! — це залишки тих речей, що їх колись привіз був Любко Бліхар!) Максимові я купила теплу sweatshirt і фланелеву спортову сорочку та й на додаток пляшку Glenlivet. Уляна дістала вишневу камізельку і шкіряний гаманець. А ще Максим подарував мені нововипущену антологію модерної поезії “Поza традиції”. Це — один з наслідків симпозіуму в Оттаві, що його організувала Ірина Макарик. Нажаль, мене в цю антологію не включили і це мені трохи прикро, бо це як-не-як залишиться як авторитетне джерело для модерної української поезії в діаспорі. Книга називається “Поza традиції” і упорядником був Богдан Бойчук. В редакційній колегії є ще Ірина Макарик, Данило Струк та Іван Фізер. Ну, що ж. *De gustibus non est disputandum*. В першій частині — 24 поети західної діаспори, в другій — 15 поетів Румунії, Словаччини, Польщі. Із західної діаспори включені Нью Йоркська Група, а крім неї Барка, Лесич, Бабай, Ковалів, Калитовська, Зуєвський, Смотрич, Палій, Коломиєць, Коверко, Царинник, Фішбейн, Бабовал, Макарик та молоді Люба Гавур, Марія Ревакович та Джавег (Андрій Винницький). Вибір, як показують прізвища — досить особливий і тому найбільшою несподіванкою є те, що відкривається ця збірка низкою віршів... Наталі Ливицької Холодної! Вартість антології значно підносять вступні критичні силуети кожного автора, що їх авторами є Бойчук або Фізер.

З Торонто привезла я також нову збілочку віршів Ліди Палій. Спеціально приїхала, щоб особисто вручити мені цю невеличку книжечку, що зветься “Сон-країна”. Ліда дуже допитувалася, як мені подобається обкладинка, що її вона сама проєктувала. Ну, обкладинка не подобається мені взагалі — це коляж, який нібито віддає сентимент до рідної землі: іконка, церква, будинок університету, колос пшениці, вишиваний рушник, лист з України, фото з дитинства, незабудьки — бррр... абсолютно не мій смак! але ось я навмання відкрила книжку і знайшла таке: “не можу спати, бо чую як місяць ходить босоніж по холодній підлозі.” Знаменито! Перша кляса! Ліда — справді поет, варто прочитати всю збілочку.

В неділю ввечері ми були запрошені до Струків. Мені було приємно, що тим разом Уляна вирішила найняти для дітей няньку, а мені дати нагоду побути в культурному товаристві. Струки живуть відносно недалеко, на вулиці Runnymede, недалеко від Іванкової школи. Хата їх менша від Максимової. Але стіни в них завішані картинами і то дуже густо. Є там і великі модерні полотна сестри Струка, Наталки Гусар, що — кажуть — здобула в Канаді поважний успіх як малярка. Деякі її картини продаються тепер навіть і по 17,0000

долярів! Струк каже, що тепер він не може собі на них дозволити і навіть не може приймати таких коштовних речей у дарунку. Ці речі мені не подобалися, не мій смак, я їх і даром не хотіла б, хоч цікаві, як і всяке добре модерне малярство. Але крім цих речей, на стінах повно портретів і натюрмортів роботи Сологуба, Левицького, Макаренка, а найбільше — Богдана Плаксія. Є там кілька портретів господарів і їх дітей (з перших подруж), а також стоїть голова Струка роботи цього ж Плаксія (дуже мені подобалася — хоч я собі зажартувала, що він виглядає як державний муж, а не як академік!) Були в гостині у Струків ті ж гості, що попереднього дня в Максима й Уляни — тобто Марко і Оля Павлишини та Ірина Коропенко з сином Віталієм. Був ще один молодий чоловік з України — нічим себе в розмові не проявив та й прізвище його — сказане тільки один раз на вступі — вилетіло вже мені з пам'яті.

Довідалась я від Струка про одну дуже неприємну справу. В газеті *Новий шлях* з дати 8-15 січня опублікована “Заява співпрацівників Енциклопедії Українознавства”... в якій підписані автори (їх є 11) обвинувачують Струка в тому, що він, мовляв, зняв прізвище Кубійовича, як головного редактора, з трьох останніх томів *Encyclopedia of Ukraine*, а замість Кубійовича поставив себе. Заяву підписали: Марко Антонович, Богдан Винар, Любомир Винар, Григорій Колодій, Юрій Луцький, Василь Маркусь, Петро Одарченко, Ісидор Патрило, Валеріян Ревуцький, Іван Тесля і Дмитро Штогрин. Було мені дуже прикро прочитати цю заяву. Своєчасну появу трьох томів *EU*, що саме появились на книгарському ринку і завершують успішно 5-ти томне це видання — вважаю найбільш радісною подією минулого року. В час, коли вісті з України сумні і тривожні, коли еміграційні установи помітно підупадають — поява 5-титомної англomовної ециклопедії — це подія епохального значення. І закінчення цього величезного проєкту, без сумніву, доводить про величезні організаційні здібності Данила Струка. Ніхто, думаю, не відбирає пальми засновника і ініціатора енциклопедії Кубійовичеві, і здається мені, що найбільшим компліментом для покійного Кубійовича є факт, що діло це не завмерло, не пропало, але успішно завершилося. Але щоб робити такий federal case з такого non-issue, як те, що на титульній сторінці стоїть прізвище справжнього редактора, тобто Струка, можуть робити хіба люди, яким більше залежить на особистих vendetta-x і гонорах, як на справі загального добра. Мені найбільше прикро, що цю справу ініціює професор Юрій Луцький — людина, що її я все життя глибоко шанувала, що для мене був взором західньої людини, що про нього і його працю я не раз і писала і висловлювалася з респектом, а часом навіть з ентузіазмом. Луцький є запеклим ворогом Струка і перший сумнів щодо “personal integrity” Луцького виник у мене кілька літ тому, коли після появи другого тому *EU*, Луцький розіслав всім своїм кореспондентам листа з напастливими коментарями про Струка, який вже тоді перебрав був від Луцького редакційні обов'язки. Мені не подобався такий спосіб підступних поррахунків із суперником — я вважала, що енциклопедію треба критикувати в публічних рецензіях, а не у приватних листах, що виглядають як доноси чи пашквілі і гідні хіба якихось наших доморослих емігрантських політиків, а не серйозних, та ще й вихованих на західних ліберальних зразках, академіків. Від того часу, зірка Луцького в моїх очах трохи померкла, а тепер мені взагалі прикро за нього передусім, бо його я з усіх підписаних найбільше шанувала. Всім цим іншим я просто дивуюся. Ревуцького завтра запитаюся особисто, чому він підписав таку заяву. Справа тут зовсім не

у Струкові — справа в тому, що робити фермент у пресі довкола *EU*, яка тількищо виходить на книгарський ринок — це значить підірвати довіря громади до самого проекту, а тим самим і зменшувати число покупців. Тільки засліплені амбіціонери або легковажні люди можуть таке робити на загальну шкоду. Все це — мої власні думки і реакції. Струк сам тільки з жалем оправдувався, йому боляче, він навіть Луцького в цьому контексті не згадував, що в моїх очах робить йому честь, я не люблюся сплетнями і зовсім мене не кортить входити в Струкові непорозуміння з Луцьким. Струк тільки наголошував, як багато внесено змін і нових статей, etc. і факт, що напр. канадські колеги навіть не розуміють в чому ж справа. Kubijovych? But he is dead, isn't he? Очевидно всім що покійник не може бути редактором. Я Струкові дала приклади *Rabel's Zeitschrift* і *Staudinger Kommentar*, де прізвище засновника після його смерті введено в заголовок, але чи можна і чи доцільно було б робити таке у випадку енциклопедії України, та ще й починаючи з третього тому? Це правда, що Струк повинен був може передбачити таку реакцію і десь у чорних рямцях підкреслити ще раз і ще раз, що засновником, і першим редактором був Кубійович. Але чи варто робити з цього таку величезну справу? Самому Струкові також не варто перебільшувати роллю редактора (Він звернув увагу на якийсь футнот у статті Хімки, де посилання на *EU* каже: за ред. Кубійовича — хоч це стосується томів редагованих Струком. Я на те сказала, що посилання на енциклопедії звичайно не включають прізвищ редакторів взагалі, отже футнот не повинен згадувати ні Кубійовича, ні Струка. Чи знає хтось, хто є тепер редактором *Encyclopedia Britannica*? Знають ті, кому треба, і їх шанують як організаторів таких великих колективних проектів, але ніхто не цитує енциклопедій у футнотах з прізвищами редакторів.

Субота, 15 січня 1994, після півночі, в ліжку.

Саме минула п'ятниця і гості мої вже поїхали. Обоє Ревуцькі — Валеріян і Валентина — дуже культурні і гарні люди, приємно з ними спілкуватися, є безконечна низка тем для інтересної розмови. Її зустріла я вперше — гарна дистингована дама, із слідами ще не померклої вроди. Виявилось, що вона — колега, бібліотекар, працювала в публічній бібліотеці Ванкуверу, де Валеріян був професором російської літератури. Вчорашній день вони провели у Блавацької, де Валеріян кілька годин читав Вісі свою монографію про Володимира Блавацького. Завіз їх перед полуднем і привіз назад під вечір Левко Рудницький — це дуже їм допомогло. На дворі кругом — ожеледь і моїм авто навіть дуже вправний і досвідчений шофер не міг би виїхати, а таксі на таку малу віддаль навряд чи можна було б замовити. Після обіду в мене (дуже придалися заморожені вареники і борщ), ми дивилися вчора ввечері на відео-запис з театрального фестивалю Березіль 93 у Харкові. Це мені була нагода побачити, що являв собою цей фестиваль. Сьогодні Ревуцьких забрав до себе Оранський — приїхала по них Слава, взяла їх до себе на полуденок, потім мала завезти їх до Віри Левицької, що з нею Валеріян мав бажання зустрітися, а звідти до поїзду на летовище.

Я мала нагоду ще передучора порушити справу заяви співробітників енциклопедії. Виявилось, що друк цієї заяви в *Новому шляху*, за словами Валентини Ревуцької, дуже схвилював Валеріяна і “зіпсував їм свята”. Ревуцький ще в травні минулого року мав у цій

справі обмін листів із Маркусем. Перший текст виготовлений Маркусем мав бути ще гостріший. Ревуцький каже, що він згодився поставити свій підпис під заявою, яка вимагала, щоб поставити прізвище Кубійовича на титульну сторінку 3,4 і 5 томів. Але що це було ще перед друком *EU*. Для нього, каже, несподіванкою було те, що заяву надрукували в газеті тепер, вже після появи цих трьох томів, коли вже не можна нічого змінити. Не знаю, наскільки шире було це його вияснення: він бачив, що я з неабияким осудом поставилась до цієї акції, що її я вважаю компромітуючою і шкідливою.

Сьогоднішнє пополудне я думала використати для якоїсь роботи, або при комп'ютері, або принаймні перебираючи після гостей ліжка, etc. Не довелося. Вийшла я на двір, щоб трохи прочистити від льоду доріжку до хати. Надійшла Анна Борис, сусідка. Почала розмову. А потім виявилось, що в неї до мене прохання: виповнити їй аплікацію до австрійського бюро суспільної опіки з клопотанням про старечу пенсію. Виявляється, що її — 16-літню, вивезли були німці на примусову роботу і вона працювала в якогось Bauer-а, десь під Віднем. Отже я запросила її на каву і виповнила їй формуляр до австрійської урядової агенції. Вона вже дістає щось із 50 дол. місячно від французької установи, бо вона там працювала на фабриці три роки перед приїздом до Америки. Може вдасться їй щось здобути і від Австрії, але нажаль, вона не має якихось документів, Arbeitskarte чи щось подібного, а без цього можуть не дати.

Неділя, 16 січня 1994, пополудні.

Вчорашня пошта принесла листа від Олега Микитенка. Хочє приїхати до Філядельфії на три дні (6,7 і 8 лютого) — буде в Америці цілий місяць у службовій поїздки в справах “Всесвіту”. Пише до мене як до співробітниці і прихильниці “Всесвіту” (цікаво, чи пам'ятає, як читав на зборах редакційного колективу мою критику його журналу надруковану в “Сучасності”? — адже я не лиш співробітник і передплатник, але і критик колишньої політики редагованого ним “Всесвіту”). Якби не було, *Всесвіт* я ціню і вважаю за цікаво редагований журнал, а Микитенко, хоч і належить до старої комуністичної гвардії — людина дуже інтелігентна, досить ділова і навіть трохи “західна” — може через свої контакти з іноземними літераторами. Радо його погощу і прийму на пару днів до своєї хати. Говорила також з Рудницьким і він дасть Микитенкові змогу виступити на УКУ з доповіддю.

Ія з Ніною вже в Нью Йорку — сьогодні ми досить довго говорили з нею по телефону. Хочє приїхати до Філядельфії — мала приїхати вже вчора, але погода дуже невідповідна — страшно холодно (+7 за Фаренгайтом було сьогодні). Завтра має ще й сніг падати! Може приїде за пару днів. Покищо Ніна добре бавиться зі своїми кузенами. А вона стужилася за товариством дітей. В Києві Ія хотіла спершу віддати її до садочка, але виявилось, що в садочках погана опіка (30-40 дітей на одну вчительку!), що всі діти розмовляють російською мовою, і що діти в садочку часто хворіють. У висліді, Ніна до садочку не ходила і мала тільки спорадичний контакт з дітьми інших американських українців.

Понеділок, 17 січня 1994, ввечері.

Сьогодні в Каліфорнії був землетрус. 6.6 на шкалі Ріхтера. Є поважні пошкодження домів, доріг, авт. Жертви в людях, покищо, не надто великі — около 25 осіб згинуло. Все це в Лос Анджелес — епіцентр був у дільниці Northridge. В дільниці Sylmar згоріло около 70 хат. Пожежі були спричинені вибухами газу. Завалилися деякі мости на автострадах. 3 мільйони людей залишилися без електрики. Замкнено дороги, летовища. Величезна психологічна травма для всього населення. Я не раз журилася можливістю більшого землетрусу і завжди тихцем думала собі: як має, як мусить бути — нехай би це сталося тоді, коли моїх дітей там не буде. І ось: Марко в Києві, Ія з дитиною в Н.Й. Яке щастя! Тимбільше, що Ія мала їхати додому вже минулого четверга і затрималася тільки тому, щоб відвідати ще й Філядельфію... Вона вже телефоном говорила з своїми приятелями — сусідові vis-a-vis вилетіли всі шиби. Про шкоду у власній хаті ще точно не знає.

Був у мене вчора Рудницький, а сьогодні я довго по телефону говорила з Ларисою Онишкевич. Це в справі конкурсу “Бабуня нашого часу”. Виглядає, що будуть досить поважні розбіжності в оцінках. З цим конкурсом буде ще чимало мороки.

Питалася я Рудницького, чи бачив він заяву в справі енциклопедії. Не бачив у газеті, але знає в чому справа, бо до нього зверталися і він відмовився дати свій підпис. Не тільки сам відмовився, каже, але ще й переконав Стебельського в Канаді, щоб той також не підписував.

На дворі триває ожеледь і сніг. Нікуди з хати не виходила, якщо не рахувати короткого часу, коли пробувала відгорнути нагромадження снігу. Я взагалі немов заарештована, відколи повернулася з Торонто. Homebound. Але використовую час, працюючи над ULE в приємній атмосфері власної хати, при чудовій музиці. А крім того, написала кілька листів — ділових і особистих: wachen, lesen, lange Briefe schreiben.

Вівторок, 18 січня 1994. год.2:00 пополудні.

“Замаяні снігом дерева і ніч — як день” — і ні живої душі на вулиці. Прекрасна картина, коли дивитися з вікна. Але справи з транспортом погані. Після снігопаду вночі навіть автобуси не їздили. Ходити важко, бо під снігом — льодовиця. Дверей до городу, щоб викинути відпадки, не могла відкрити, бо замерзли. Хочеться вийти з хати, зокрема бракує мені мого раннього проходу до метро. Думала завтра поїхати на університет і домовилась на полуденок з Марилею. Це у зв’язку із замовленою візитом в дентистичній клініці. Але, побачивши яка погода, я свою візиту в клініці відкликала, а разом з тим і полуденок з Марилею. Вона розповідала мені про поточні справи і проблеми нашого відділу бібліотеки. Ах, добре, що це вже не мої проблеми. Від 9 до 12:30 працювала над ULE80.

Субота, 22 січня 1994, перед північчю.

Завершили сьогодні справи Літературного конкурсу “Бабуня нашого часу”. Ценкових

тисячу доларів розділили між 7-а творами, а крім того відзначили 11 творів без нагород. Дійшли до порозуміння після кількох телефонічних розмов. Завтра Рудницький по дорозі до церкви має вступити, щоб підписати комунікат — тоді пошлю це до підпису Ларисі — а вона поверне документ Людї. І тільки тоді ми від Людї дізнаємося, кого саме ми нагородили, хто є авторами цих надісланих на конкурс творів? Чи є серед них відомі письменники? Попали до нагороджених і відзначених і такі, що я їх не рекомендувала, але потрібний був компроміс, зрештою головні мої рекомендації всі пройшли і я задоволена, що справи успішно закінчилися.

Працювала пару днів над ULE80 і трохи маю клопіт із моїм старим Макінтошем. Були проблеми з копіюванням дисків і files, і я не зовсім розумію чому. Пробую не попадати в паніку (адже є около 400 сторінок багаторічної праці, щоб — Боже борони — не пропала!)

Мороз далі триває. Ходила двічі до крамниці і щоб пройтися, але це не легко, бо всюди — лід, ховзько і — парадокс: іти можна тільки по свіжому снігу, а там, де ніби було прочищено і де напередодні замерзання стояла вода — тепер суцільний льодовик. Це стосується і до нібито прочищених мною стежок до моєї хати. Хотіла була пустити мотор в авті — та де! двері замерзли, ніяк не можна відкрити! Але сьогодні чуть-чуть тепліше (між 20 і 30°F), вже нарешті відкрила двері до городу і могла висипати до пушки відпадки, може завтра потепліє ще більше і вдасться відкрити двері авта (але чи вдасться пустити мотор? чи не вичерпалася батарея?)

Сьогодні поїздом з Нью Йорку приїхала Ія з Ніною. Вони є в Лабуньків, я їх ще не бачила і з ними не говорила. Але говорила з Іком, який привіз їх зі станції. Вони були дуже втомлені і рано лягли спати. Журюся ними і Марком. Було б їм мабуть найкраще плянувати своє майбутнє десь тут на сході, може біля Вашингтону? Може він міг би, повернувшись з України, дістати якусь посаду десь при федеральному урядові? Добре, що не було їх вдома в час землетрусу. Там і досі люди живуть з великою травмою — багато бездомних, а дехто боїться повертатися до хат, які залишилися непошкодженими. Вода занечищена, електрика ще не всюди направлена, транспорт дуже утруднений: направа пошкоджених автострад потриває місяці, якщо не роки! Втрати в людях підскочили до 55! (Між іншим, гостра зима в центральних і східних штатах спричинила значно більше смертей ніж землетрус у Каліфорнії!)

Дошкуляє мені нестравність шлунка. Від коли приїхала з Торонто вже двічі приймала на прочищення. Бракує мені руху — щоденних проходів вранці, щоденної біганини на роботі, а також — і це для мого шлунка мабуть головне — нервового напруження, що очевидно стимулювало кишки. А тепер я живу собі аж занадто відпружено і на цьому терпить моя система травлення. З цього видно, що сама моя дієта (фрукти й соки вранці, без жодних додатків) не вистачають для того, щоб регулювати шлунок. Треба буде це якось переборювати.

Середа, 26 січня 1994, вполудне.

Вночі впало 6 інчів нового снігу. Прекрасна зимова казка, коли дивитися з вікон! Товста вества льоду, що нагромадилася ще від першого шторму, іще не розтала, тепер покрилася новим снігом, а на четвер і неділю заповідають знову льодовий дощ і сніг. Боже мій, в такий час справді добре бути на пенсії і не мусити боротися день-у-день з ворожим людині зимовим доккіллям. Ця зима принесла Філядельфії рекордово холодну температуру. В місті вичерпалися запаси солі, що нею посипають дороги і це створює додаткові проблеми. Сьогодні знову закриті всі публічні і парафіяльні школи, а минулого тижня два дні була закрита Правнична школа Пенсильванського університету — це вперше від коли я з нею пов'язана, тобто за чверть століття! Вчора і передвчора, одначе, температура піднялася понад 32°F і це дало змогу мені трохи де-не-де розбити лід, щоб прочистити вузьеньку стежку додому. Допомогли мені в цьому Ія та Іко. Іко привіз із собою de-icer і при його допомозі відкрив двері до авта, що досі стояло замерзле і покрите кригою. Мотор, на щастя, рушив! Славна моя Toyota! Навіть після 23 днів повної неактивності та й при холодній температурі не завмерла. Батерія діє! Ія навіть вчора поїхала моїм автом до Genuardi і купила мені запас свіжих харчів.

Неділю провела я з Ніною (Ія тоді зі своєю мамою поїхати були до міста на покупки). Ми з Ніною весь день бавилися: будували з крісел поїзд, продавали квитки, рахуючи гудзики-гроші (при чому виявилось, що Ніна ще не надто певна в рахунках понад 5), розповідали казки, зокрема подобалися їй мої імпровізації з Лиса Микити. Вдруге Ніна була зі мною вчора — видно було, що дитина знайшла добрий зі мною контакт і виявляла багато спонтанних виявів задоволення, навіть ентузіазму. Вчора ми бавилися автом-грузовиком, що на ньому возили горіхи (Рахунки після попередніх вправ виявилися певніші. Дитина кмітлива, але вона потребує більше сконцентрованої і плянованої уваги для розумового розвитку, інакше відставатиме в порівнанні з іншими дітьми). Симпатичне дівчатко, з товстенькою і досить довгою косичкою. “Ми є далеко і себе не бачимо, але ми про себе не забуваємо”, сказала спонтанно, коли мова була про те, що вона, мовляв, живе в Лос Анджелес, а я живу в Філядельфії.

Чимало часу за минулі дні присвятила я “затишшю радісної праці”, мовляв Гординський. Тим разом вирішила зладити доповнений варіант тексту, що його я читала як доповідь на МАУ в Києві, в серпні 1990 року. Я первісно думала, що доповіді будуть опубліковані окремим виданням — тексти моєї доповіді і бібліографічної підбірки я дала була ще в Києві самим організаторам, а також Зорівчак і кореспондентові *Лит. України*. Але досі ця річ ніде не появилася, а шкода. Я подумала, що це варто дати Микитенкові для “Всесвіту”, тому й засіла за нову редакцію тексту. Це мені забрало два дні. Бракує мені доступу до RLLN (Чомусь ніяк не можу пов'язатися, вже вчора послала записку до нашого Computer Dept., щоб вяснити в чому справа?) — могла б доповнити дані до 1994 року. Також не завадило б поїхати до бібліотеки на PENN і доповнити статтю новими даними про *Slavonic & EE Review* (бо мій приклад — з 1989 року). Але може бути й так. Бібліографічну підбірку доповнила кількома позиціями, маю надію, що не пропустила чогось важливого. Хочу дати Микитенкові також Остапові переклади Шекспірових сонетів — в цій справі ще сам Остап мав з Микитенком листування. Остап хотів, щоб *Всесвіт* надрукував всі 154 як цілість, а Микитенко йому пропонував надрукувати кілька. Я думаю дати йому всі, та

ще й деякі матеріали про Остапа. Нехай виберуть і підготують публікацію.

Вчора ввечері Софійка Геврик повезла мене на засідання Ради Бібліотеки. Не зважаючи на погоду, прийшли всі, крім Кіпи, що його засипало снігом в Аллентавні. Це були важливі сходи, бо на них вперше виступала в ролі керівника бібліотеки Маруся Сверстюк. Зробила позитивне враження і я маю надію, що справи Української Бібліотеки почнуть налаштовуватись, як слід. Повертались ми з Софійкою, як уже почав падати лапатий сніг. Вона справді вправний і відважний автоводій, з великим досвідом. Це був мій перший вихід поза хату цього місяця, якщо не рахувати двох коротких проходів до поштової скринки, до крамниці, і на подвір'я для боротьби з льодом і снігом.

Субота, ввечері, 29 січня 1994.

Вчора несподівано температура піднялася до 59°F! Замість льодового дощу і снігу хлинув великий, зливний дощ. Думалось: це добре, нарешті трохи стопиться лід. Але ба! Товста верства льоду не так швидко розтане! Що більше: велика кількість води + товсті брили льоду спричинили повені в багатьох місцях — позаливало дороги й підвали, і ще більше людям скомплікувало життя.

Я також потерпіла на цьому наглому потеплінні. Канал біля гаражу не був у силі сприйняти всієї цієї води. Вода стояла над каналом, піднімаючись щораз вище, і нарешті крізь двері пройшла не лиш до господарської моєї пивниці, але і до другої, умебльованої частини — Recreation room, де стоять телевізор, дві канапи-recliners, стіл із кріслами та й паки книжок — *OT Зібрані вірші* і 12 Збірник Слово. На підлозі там — два великі килими. Вчора в мене була в гостях Ніна. Десь між 1-ою і 2-ою годиною дня я хотіла піти з нею вниз, щоб принести іграшку, якою Ніна бавилася минулого дня, а також щоб вона могла поїздити собі там на ровері. І раптом бачу: вся пивниця блистить немов дзеркало! Зійшовши із сходів, вступила я ногою у воду! Було до трьох інчів води! Не багато можна було зразу зробити. На дворі — суцільний ховзький льодовик. Вода біля каналу стоїть мало не на метр! Треба було перечекати. Ія поїхала моїм автoм до Марти Чайківської, а я сиділа вдома, бавилася з Ніною і придумувала, як розв'язати несподіваний клопіт. Під вечір, коли Ія вже повернулася, ми побачили, що води в пивниці стало менше — очевидно канал поволі почав приймати воду. Як вони вже пішли і попрощалися, я почала вигортати решту води мітлою до відходової рури, але килими були просякнуті водою наскрізь і на них стояла ще вода; також три пачки книжок, що стояли прямо на землі (інші пачки були або зверху цих пачок, або на кріслах) були знизу мокрі. Телевізор, на щастя, стоїть на досить високій платформі. Фотелі тільки трохи підмокли — там де “фальбанки” доторкалися підлоги. Я подзвонила до Віктора (того, що тепер живе у Віри і що малював мені лазничку) і просила, щоб він сьогодні вранці прийшов і допоміг мені винести килими з пивниці. Так і сталося. Віктор прийшов сьогодні зранку разом з Вірою. Поки він ще прийшов, я пробувала розбити лід на driveway біля каналу, щоб можна було бодай пройти, не ховзаючись. Але не зважаючи на дощ і теплу вчора температуру, льоду на доріжці не скоро можна буде позбутися. Тільки дуже небагато вдалося мені розбити й прочистити. Віктор, при моїй допомозі, витягнув обидва килими на двір і поставив їх на городі, на

городових кріслах. Там вони і стоятимуть якийсь час без уваги на погоду. Вони дуже великі і хоч мають уже мабуть із 35 років, ще могли б далі послужити. Побачу. Може побут взимку на дворі їх остаточно зруйнує — але це конче треба було зробити — бо висушити їх у пивниці навряд чи було б можливо. Тепер коли там нема вже килимів, я весь день пускаю ogrівання й вітряки і підлога вже майже суха. Мокрі пачки книг я відкрила: 9 примірників ОТ і 17 примірників 12. збірника Слово замekli — решта, виглядає, водою не пошкоджені.

Була я сьогодні пополудні на загальних зборах 43. відділу СУА. Не їхала своїм авtom — присілася до Слави Оранської. На цих зборах вперше прочитали ми комунікат про вислід Літ. Конкурсу “Бабуня нашого часу”. Між іншим, ще вчора Люда повідомила мене, що могли б, евентуально, з’явитись додаткові гроші, щоб відзначених обдарувати по 50 дол. Це, нібито, мала б дати Самопоміч. Але я Людi запропонувала, щоб Самопоміч дала не 500, а 1,000 дол. і щоб за ці гроші влаштувати новий конкурс — бо це справді корисна і потрібна форма допомоги письменникам України. Давати дрібні лепти відзначеним, на мою думку, не варто і то з багатьох причин. По перше: це комплікує справу фундаторства: конкурс — ідея і меценатство Ценка і якщо до цього додати Самопоміч, то Ценко напевно не був би задоволений. По друге: якщо є додаткові гроші, то може журі воліло б додати до суми нагород, а не розділювати ці гроші не нагородженим, а відзначеним. А по третє: смішно виглядає і навіть трохи компромітуюче для журі такий розподіл фондів. І врешті: справа закінчена, комунікати написані і підписані, прізвища вже також розкриті — давати додаткові нагороди тепер навіть не зовсім fair play. Між іншим, серед нагороджених є дві жінки, що є членами Спiлки Письменників України, один член Спiлки є серед відзначених. Всі нагороди одержали автори з України. Серед відзначених є Коленська, Качуровський і Дмитришин-Часто! А серед тих, що навіть до відзначених не попали, є верзатильна Ганна Черiнь. Я пригадала собі, що зустрiвши раз в Бавнд Бруку Дiму Комiлевську, я заохочувала її взяти участь у конкурсі, а вона на те сказала: навіщо? і так всі нагороди візьме Черiнь!

Середа, 2 лютого 1994. метро! год.10:45.

Я мала добрий намір поїхати на PENN вчора вранці. Встала, посні-дала, прибрала ліжко, одягнулася, приготвила папери, що їх хотіла взяти із собою. І раптом: дивлюся, а за вікнами падає великий лапатий сніг! Передбачували тільки snow-flurries, а тут таке! Вирішила перечекати годину. І за час цієї години моє авто і все довкілля покрито двома сантиметрами снігу. Потім виявилось, але я вже не поїхала. Товстий лід, що й досі покриває значні полоси вулиці і хідників, день раніше було добре видно і можна було його уникати. Покритий снігом він ще більш небезпечний. Отже я залишилася вчора вдома, докінчила статтю до *Свободи* — першу із запланованої серії статей на юридичні теми, — трохи працювала над ULE80, читала E-mail, і звичайну пошту, etc. Сьогодні сонячно, температура біля 20°F, вчорашній сніжок ще подекуди лежить, але я вирішила таки поїхати. Це вперше від коли пішла на пенсію — вже цілий місяць пройшов. Я подумала: як не почну періодично приїздити, готові забрати мені мою кімнатку на 5. поверсі. Адже охочих на неї — повно. Треба плекати зв’язки. З Марилею я вже кілька

разів говорила по телефону, більш-менш знаю, що там діється (і рада, що не мушу журитися їхніми проблемами!) — але мій сьогоднішній приїзд буде несподіванкою, він наперед не заповіджений. (На другий тиждень, 9-ого, маю візиту в дентистичній клініці. Тоді також маю запланований полуденок з Марилею.

В понеділок я вперше відважилася поїхати автом до банку і до крамниці за харчами. Виїжджаючи з мого driveway, мусіла переїхати льодовий поріг, що його товщина сягає мабуть 10 см. Кожного дня трохи надлуплюю ці льодові нагромадження, але як мороз тримає і нема солі до льоду — то це марний труд.

Встала сьогодні десь 6:30, але треба було ще різні справи полагодити. Замовила я Ольгу (що якраз сьогодні, виявилось, могла прийти — ачей, один раз на місяць я зможу дозволити собі на такий люксус?), потелефонувала до GEICO (Віра намовила мене зробити claim до insurance co. в справі шкоди спричиненої водою в пивниці — мої килими стоять виставлені на городі і сушаться — тобто, замерзли, та ще й покриті снігом! — Треба було також потелефонувати до Щадниці, щоб доповнили Максимів сертифікат до суми, яка є на Марковому сертифікаті (Ця різниця — наслідок нерозумного Остапового втручання в цю справу — він, не порадившись зі мною, вирішив перемінити Максима сертифікат на однорічний і на цьому ми втратили поважну суму грошей (точно скільки дізнаюся 10 лютого, бо тоді сертифікат вигасає і тоді його будуть доповнювати).

Вівторок, 8 лютого 1994, вдома, год.11 перед полуднем.

Від суботи 5 лютого до сьогодні був у мене гостем Олег Микитенко. Візита його дуже вдалася, навіть природа була прихильна аж до сьогодні. Було пару погідних сонячних днів, з поміркованою зимовою погодою, і тільки сьогодні вранці почався новий снігопад і до вечора заповідають — ожеледь! (Сніг скомплікував Микитенкові від'їзд — я заповіла наперед, що відвезу його на автобусну станцію тільки тоді, як не буде снігу. Але допоміг Рудницький — прислав Віктора і він поволі, со страхом божим, відвіз мого гостя (я з радости, що не мушу сама цим клопотатися дала Вікторові п'ять доларів!). Маю надію, що автобуси не матимуть комплікацій у зв'язку із снігом і що Микитенко без пригод доб'ється до Вашингтону. Він буде в Америці до 27 лютого, 26-ого має заповіджений виступ в НТШ в Нью Йорку, а на другий день повертається до Києва.

В суботу від станції привіз його Рудницький і цього ж дня ввечері обоє Рудницькі — Левко та Ірена — були в мене на обіді. Обід помітно моїм гостям смакував, зокрема Левкові (приставки з риби і домашніх пиріжків з шинкою і капустою + горілка — хоч мої гості воліли коньяк! — а я також, всупереч панським звичаям, коли коньяк п'ють не перед обідом чи вечерєю, а після!) — головне menu: зупа із свіжої городини з каляфйором, телячі і свинячі котлети, картопляне п'юре, морква і broccoli, і мішана зелена салата, а до того добре біле вино Chardonnay. Кава мені також, на диво, вдалася: я до звичайної кави додала трохи кави з мігдалами. Пару днів раніше спекла плячок (тим разом не забула додати порошок Etker-a і був дуже добрий). Може й добре, що було нас тільки четверо (я первісно плянувала запросити ще Гевриків та Віру, але Геврики ішли на бал ь інженерів, а

Віра була “on call” і не могла прийти). Розмова при столі була жива й цікава і дуже широка та відпружена. Левко згадував про свої студії в Берліні і як він — бідний студент на стипендії Фулбрайта — їздив до східнього Берліну до театрів, які там були дуже дешеві. Це ще було перед тим, як збудували берлінський мур.

В неділю я хотіла була знову запросити когось на обід вполудне, але Микитенко — що його виступ в УКУ був заповіджений на 4-у годину дня, просив, щоб дати йому пару годин на підготовку доповіді. Отже я гостей запросила після його виступу: Тит і Софійка, Славко Трофименко, Іван Даниленко. Приставки були готові, коктейль і солодке також.

Микитенко в УКУ говорив про журнал *Vsesvit*, його історію і напрямні діяльності. Він — оптиміст — на труднощах не наголошував, підкреслював те, що позитивне. Міг був використати свій виступ більш ефективно, як Sales pitch, щоб придбати нових передплатників, але він надто тактовний і делікатний, щоб вміти бути успішним торговим агентом. В розмові з ним я довідалась, що були і є певні розбіжності в редакції щодо напрямку журналу. Грузин, мовляв, хотів би зробити з *Vsesvitu* популярний універсальний журнал, без клясики і дослідчих матеріалів. Рябчук волів би бачити *Vsesvit* журналом авангардної літератури для елітарних читачів. Сам Микитенко вважає, що потрібний певний баянс, що треба друкувати і популярну белетристику, бо це притягає читача. Колись *Vsesvit* мав принцип друкувати ті матеріали, які раніше не появлялися в перекладах російською мовою в СРСР — тепер вони від цього принципу відмовилися. Досі вони друкували речі — і це було для мене несподіванкою — без порозуміння і згоди авторів. Тепер коли Україна перебрала зобов’язання бернської конвенції, вони звертаються за дозволом. Але ось — є готовий переклад роману Гарсія Маркеза і не можуть почати його друкувати, бо автор не дав свого дозволу. Очевидно, без сильнішої фінансової бази не легко буде друкувати іноземних письменників, хіба без гонорарів, піратським способом, як у Тайвані.

Понеділок Микитенко провів трохи з Левком Рудницьким, який показав йому УОКЦентр, українські церкви тощо, а тоді забрав його на PENN і залишив у відділі поточної періодики. Там відібрали його о 5-ій Геврики, взяли на коктейль до Faculty Club, а потім Софійка привезла його до мене і була з нами на вечері (також дуже смачній: борщ, гречана каша і зрази, шпінат + салата + добрий Cabernet Sauvignon).

Час, коли не було мого гостя, я використала для господарських справ. Прийшов на інспекцію агент GEICO (як я і сподівалася, нічого не отримаю від них за свою шкоду, бо, мовляв, вода прийшла до хати знадвору, а для цього треба мати окреме забезпечення — flood insurance). Я помітила, що над каналом знову трохи збирається вода — перелякалася, що може мені знову проблема повторитися і замовила Roto Rooter, щоб мені прочистили канал. Прийшов вчора, зробив це за менше як годину роботи, взяв за це 120 дол. Також я замовила фірму Atlas, що приїдуть в п’ятницю забрати до чищення мої килими. Це мені коштуватиме, мабуть, із двісті доларів. Думаю, що за ці гроші нових килимів не могла б я купити, отже може й варто затримати ще ці старі. Вчора — з великим трудом і без сторонньої допомоги — я принесла ці килими (брудні, але сухі) з городу до пивниці,

зрулювала їх і щастя, що зробила це вчора, бо ось сьогодні вже є зо три інчі снігу, а має бути 5-6!

Розмови з Микитенком — і в товаристві і просто удвох — заторкали багато тем: і сучасна ситуація в Україні, і проблеми преси й видавництва, і зв'язки української літератури із світом. Я дала йому свою статтю “Англомовна літературна україніка: проблеми й перспективи”. Статтею дуже був задоволений, але виявив турботу щодо бібліографічної добірки, бо вона, очевидно, вимагає латинських шрифтів! Дала я йому також всі Остапові переклади Шекспірових сонетів і матеріали про Остапа, разом із новою його книжкою “Зібрані вірші” (що її він не бачив, хоч я послала була до *Всесвіту* рецензійний примірник). Дала також рецензійний примірник свого ULE65A і “Землетрус”, бо його він — виявляється — ще не бачив! (Чи справді? Я думала, що дала йому книжку в Торонто?) На додачу дала ще й книжку Ікера “Будні і неділя”. Про Івася він ніколи не чув, не пам'ятає. Висловився дуже критично про Коротича, про час його редагування “Всесвітом” Мовляв, Коротич впровадив багато ідеологічно витриманої публіцистики, не дозволив на друк деяких речей, напр. зняв з редакційного пляну рецензію на *Orchard lamps*. (Ну, я подумала, тут не тільки заважила політика, але й особиста заздрість за Драчевий успіх). Микитенки мають двох синів — один філолог, був у Торонто, з ним Максим знайомий, здається Юрій. Другий — чи не Євген? — працює в Міністерстві закордонних справ, він — арабіст і займається справами Близького Сходу. Мають по одному внукові від кожного. Одна з їхніх невісток — росіянка і живе в Москві, а дитиною займається бабуня в Києві. Микитенко запрошував мене до регулярної співпраці з журналом. А що це справа мені по душі — я радо із такого запрошення скористаю. Була також мова про можливість видавання книжок в їхньому видавництві. Хвалився виданням книжки Романи Багрій (але поліграфічно книжка ця не виглядає надто ефективною реклямою: і друк поганий, і папір — газетний). Дякував не тільки за гостину, але і за моє багатолітнє конструктивно-критичне і доброзичливе відношення до “Всесвіту”.

Четвер, 10 лютого 1994, після вечері.

Вчорашній запланований виїзд на PENN і до дентистичної клініки я відмовила. Це вже вдруге через погоду. Знову великий сніг та ще й зверху покроплений льодовим дощем. Весь день вчора падало — нікуди з хати не виходила (pardon! ні, таки вийшла, щоб трохи відгорнути сніг — але тільки всього). При такій погоді добре бути пенсіонером. Потелефонувала я до Марилі: виявляється, бібліотека через негоду була аж до 11-ої закрита для публіки. Я їй сказала: знаєш, це так як у тому анекдоті про вояка. Питаються його: коли ти ідеш на фронт? А він на те: я — доброволець, коли схочу, тоді й піду. От так і я — вирішила нині не йти. Вона цього й сподівалася.

Вчорашній день провела, працюючи трохи над UkraLME, а після вечері взялася — со страхом божим — знову за ULE80. Знайшла ще одну копію ULE80A, поштукувала unreadable (— o horror!) files, і маю надію, що на цих дисках (sp, sp2, sp3) зможу працювати без дальших комплікацій. Не зовсім розумію, що сталося: чи був пошкоджений диск? і яким чином? Мої files стоять на вікні — може за зимна температура? У всякому

разі мені подвійна научка: треба мати всього по три копії, а крім того друкувати кожен найменший додаток, кожну нову позицію. Досі я періодично друкувала цілі розділи і потім на цьому машинописі писала ручно нові анотації тощо, трактуючи машинопис як робочий примірник. Бачу, що треба для безпеки робити інакше: машинопис треба тримати як контрольну копію для безпеки, щоб не втратити зробленої роботи. Отже я взялася систематично друкувати всю працю та й позначувати надруковане датою, щоб мати більш-менш певність, що на диску нема ненадрукованих додатків. Отже вчора я писала нові анотації та потім друкувала розділи від L до Z. Працювала я над ULE до пізньої ночі — лягла спати о 2-ій.

Зате сьогодні вирішила змінити свій звичайний порядок дня. Спала до пізна, а від 9 до 11 ще лежала в ліжку, докінчуючи читати *The Deptford Trilogy*. Robertson Davies — справді першорядний письменник, Канада може бути горда, що має такого автора. Є в трилогії деякі елементи канадського життя, але це Канада WASP-ів, не та плюралістична Канада сповнена східньо-європейськими імгрантами, що її знаємо ми. Давно не читала я белетристики: цей роман у трьох частинах — це товстенький том на понад 800 сторінок. Отримала я книжку як уродиновий дарунок від Уляни. Переглянувши перший розділ, я переконалася, що твір — оригінальний і цікавий і взялася читати цілу книжку. Є в романі і загадочна смерть, і kidnapping, і акти гомосексуалістичного і лесбійського сексу, і звичайний гетеро-сексуальний секс, і навіть *Gemütlichkeit en trois* в ліжку — але все це — на периферії, як своєрідна канва, що тримає вкупі композицію. В центрі роману — проблема добра і зла в людині, питання вини й відповідальности, роля міту й магії в житті, потреба чару ілюзій. В автора не лиш величезна ерудиція і глибокий, хоч трохи прихований, гуманізм, але й колосальне почуття гумору — і це робить книжку цікавою і приємною.

“The Canadians knew themselves to be strangers in their own land, without being at home anywhere else” (p.770)

“...Christians without Christ. Those are the worst; they have the cruelty of doctrine without the poetic grace of myth” (p.218)

“Who are you? where do you fit into poetry and myth?” (218)

“The prima donna and the tenor, the contralto and the basso, get all the best music and do all the spectacular things, but you cannot manage the plot without Fifth Business.

“People want to believe that what they see is true, even if only for the time the're in the playhouse. That's what theatre is... showing people what they wish were true.”

Вівторок, 15 лютого 1994, год.10:30, метро.

Сніг лежить довкола великими кучугурами, але є вже прочищені стежки і я вирішила поїхати сьогодні на PENN. Встала о 6-ій, але, зібравшись, подумала, що треба написати офіційні листи до моїх трьох партнерів бібліотечного обміну в Україні — ЦНБ, бібліотеки Стефаніка та бібліотеки Львівського університету та повідомити їх про мій відхід на пенсію. Маю надію, що цей книгообмін буде продовжуватись *ad infinitum*, з цією ж думкою я його і встановила. Очевидно, з моїм відходом, велика щедрість PENN — сотні томів висланих на протязі останніх п'яти літ і до Львова, і до Києва — припиниться. Але

передплата трьох журналів повинна йти безперебійно. Зрештою я маю намір цікавитись і наглядати за цими справами і допомагати, коли буде треба. Отже везу зі собою написані три листи, а також газети, що прийшли зі Львова і де є законодавство (*Урядовий кур'єр, Закон і бізнес, etc.*)

За останніх пару днів найбільша новина — лист від Марка по електронічній пошті. Запрошує мене приїхати до Вашингтону в час, коли він там буде (поїду в понеділок 28-ого). Пише, що Доценко приніс йому договір на *Тугу за мітом* і він його привезе. Але ціну Марко подає в долярах і це виходить майже 6,000 доларів. Дорого! За ці гроші вже і тут можна було б видати таку книжку. Найгірше те, що вони не хочуть розповсюджувати книжок, а це для мене ще більша проблема. Якщо так, то чи варто видавати взагалі? Максим думає, що ні. Ну, ще побачимо. Може Марко матиме до цього якісь вияснення. Пише Марко, що їде в терен: Донецьк, Миколаїв, Херсон, Каховка, Кривий Ріг, Тернопіль. “Боротьва за демократію важка і досить виснажує. Треба мати досить настійливості, щоб витримати. Ціль вартісна, потрібно за неї боротись.” І хто б то подумав, що саме Маркові на його долю випаде така роля?

Четвер, 17 лютого 1994, год. 11:30, метро.

Знову їду на PENN. В час останньої моєї візити, Мариля і Ліз почали розмову про мою Retirement Party, що її плянують на березень. Потребують моєї допомоги: тобто передусім щодо дати, а тоді щодо списку людей, що їм треба вислати запрошення. Я подякувала за увагу і сказала: OK, let's get it over with! Якщо я можу мати вплив на дату, то добре, щоб це було в час, коли будуть тут Максим з родиною. Отже дату встановили тентативно на 18 або 19 березня. Сьогодні я їм везу списки, кому варто послати повідомлення-запрошення, а також деякі інші інформації. Ланч я мала передучора з Pat і Judy. Зустрічаючись з різними людьми, можна довідатися про різні подробиці і настрої, що дають образ, як пульсує тепер життя бібліотеки.

У вівторок, в BLL я почала також писати раніше заплановану статтю до *Свободи* про *Ukrainian Legal and Economic Bulletin* — це вже друга така стаття на юридичні теми (Перша — “Зацікавлення правом України” ще не надрукована, але я не маю сумніву, що Сниллик нею втішився і напевно радий буде, коли я знову співпрацюватиму із *Свободою*). Деякі доповнення до першого варіанту цієї другої статті, що її я назвала “Англомовний правничий журнал України”, маю надію, що зможу зробити сьогодні.

Неділя, 20 лютого 1994, пополудні, вдома.

Вже кілька днів сонячно й тепло: сніг поволі починає топитися, стоять глибокі калюжі води, бо не завжди вода знаходить вільний доступ до каналів. Але ще день-два такої погоди і можна буде рушити авто — навіть мені. (З автом проблема ще в тому, що навіть там, де прочищена дорога, є звичайно тільки вузький проїзд для одного авта і немає як розминутися, бо по боках — гори снігу!) Покищо я не їздила нікуди; до крамниці, щоб купити сік, молоко, овочі, їду звичайно пішки (бо і так прохід мені потрібний), а на PENN,

очевидно, їздила сабвеєм.

Єдина проблема, яка мені докучала — це досі мій шлунок. Я вже навіть звернулася за порадою до Яримовича, бо виглядало що Metamucil не помагає і мені від нього недобре. Казав брати додатково Doxidan. Хочу врегулювати шлунок так, щоб не мусіти приймати жодних ліків, але це не так просто. Ну от — ціна за незвичайне відпруження. Ні, мені зовсім не бракує Sturm und Drang. Але організм мій мусить звикнути до нового режиму.

Працюється мені добре. Написала вже другу статтю до *Свободи* (ще не вислала, чекаю аж надрукують першу!) — і маю плян і матеріял для наступної. Крім того працюю над ULE80 і часом над UkraLME — маю досить різноманітності, бо інакше ця кропітка бібліографічна робота була б непосильною.

Вчора втратила цілий вечір, шукаючи серед Остапових паперів папки про Журбу. До мене вже двічі зверталися за інформаціями про архів Журби, бо підозрівали, що Журба могла свої рукописи та інші речі передати Остапові. Вперше таке запитання прийшло від Лариси Онишкевич. Мовляв, Валерій Шевчук дуже зацікавився Журбою, хоче видавати її твори, шукає за матеріялами. А вчора прийшов лист з Мюнхену від незнайомої мені Надії Холявки, що також шукає за цими матеріялами для Шевчука. Вона працює в Баварській державній бібліотеці і мою адресу дістала від Качуровського. Після кількох годин шукання нарешті знайшла: є папка, що в ній є машинописи Остапових статей про Журбу і листування в справі побудови пам'ятника на її гробі. А найважніше, що серед цих паперів я знайшла копію власною рукою Журби написаного заповіту, де вона каже, що залишає свої книжки і папери — Інституту Липинського! І крім Журби, документ цей підписаний двома свідками — Христиною Турченюк та Євгеном Зиблікевичем. Цей заповіт датований 1978 роком. Я сьогодні потелефонувала до Ірени Медухи, що завідує Інститутом Липинського. Вона про архів Журби нічого не знала, але обіцяла перевірити. У всякому разі є вияснення, що в нас, серед наших паперів нема і не може бути рукописів Журби. І я вже сьогодні відписала цій Надії до Мюнхена (Цікаве, хто вона така? Очевидно, бібліотекарка. Лист її дуже грамотний і культурний і доброю українською мовою написаний. Навряд, чи це може бути молода, народжена вже в Німеччині, дитина емігрантських батьків?)

Шукати щонебудь в Остапових паперах — річ прикра й виснажлива. Жодного порядку, системи в нього не було. Мав звичай зберігати все: всі рахунки від нашого приїзду до Америки, всі святочні карточки, навіть від зовсім випадкових людей, американських товаришів праці, картки, де нічого крім підпису не було дописане — звичайні формальні друки. Не кажу вже про всякі меморабілія з наших подорожей, квитки літунські і інші, ітп. Найгірше, що все це неупорядковане і всі оці trivіa створюють велику загрозу, що серед них може загубитися щось важливе, щось що і справді треба зберегти. При нагоді шукання за паперами Журби я знайшла (і викинула!) податкові звіти і фінансові рахунки за 1970-і роки і цілу торбу святочних карток, що з них кожному довелося переглянути. Оця архівна справа могла б забити весь мій час і довести мене до божевілля, але я собі обіцяю, що не треба впадати в паніку, тільки систематично, що якийсь час, дещо викинути. А тоді

решту посортувати і частину може комусь передати на зберігання: напр. організаційне листування “Слова” — бачу, що є кілька таких папок з різних років. Я хотіла б колись підготувати до публікації якісь вибрані листи — напр. ОТ і Гординського. Але коли до цього дійде? Дуже шкода, що Остап мене не послухав і не писав бібліографічних карток-доповнень до моєї бібліографії. І так, напр. не знаю де була друкована його остання стаття про Журбу?

Вівторок, 22 лютого 1994, метро, год.9:10.

Їду на PENN, хоч день мій напевно був би більш продуктивним, якби залишилася вдома. Але треба трохи рушитись, провітритись, зустрітись з людьми, бо на завтра знову заповідають якусь ожеледь. Між іншим, хоч вчорашній дощик трохи прочистив вулиці, то тепер зранку, ідучи швидкою ходою, я мало не впала, бо вночі температура була низька і вогкі місця (а їх багато, бо ж топляться кучугури снігу!) примерзли знову!

Працюється мені вдома дуже добре. Фактично маю так багато різноманітної роботи, що могла б zatrudнити секретаря! Є маса неполагодженої пошти, що лежить вже пару місяців — деякі листи написала вчора. Максим переробив мені диски Мекінтош для моєї ULE90 на Word Perfect і я собі перенесла їх на мій новий PC. Але мені ще треба вчитися, як ефективно вживати Word Perfect — з Мекінтошем я маю вже велику вправу, а з WP — ще ні. Всякі тонкощі — напр. як формувати сторінку, або як вживати спеціальні шрифти — напр. курсив — є ще для мене незрозумілі. А це конечно треба буде навчитися, заки зможу вживати PC для ULE. Працюю з великим азартом, часом до пізна, і навіть жаль мені часу, щоб подивитись на зимову олімпіяду в Lillehammer, в Норвегії, хоч на відкриття таки дивилася, бо це вперше Україна брала участь під власним прапором.

Середа, 23 лютого 1994. год.10:00, вдома.

Вчора не тільки була на PENN, знайшла нові позиції для UkraLME і надрукувала на Мариліному лазерному принтері найновішу її версію, але ввечері з Софійкою Геврик ще поїхала на Раду Бібліотеки до Центру. Добре, що все це було вчора, бо сьогодні — знову великий снігопад. Лапятий сніг покрив уже все досить товстою верствою! Та ще й заповідають, що все це переміниться в льодовий дощ і що можуть знову бути повені! Боюсь, щоб знову не було якоїсь шкоди. Якраз у понеділок повернувся від хемочистки мій килим з пивниці — другий мусіла викинути, бо був подертий і знищений!) Правда, я дала прочистити канал, отже маю надію, що він зможе прийняти в себе більшу кількість води, без надмірних комплікацій. Сьогодні сидітиму весь день удома, але завтра знову маю їхати на PENN — тим разом до дентистичної клініки. Моя візита вже двічі була відкликана через погоду — завтра навіть як буде сніг — постараюся таки поїхати. А в понеділок, 28 лютого, тобто за п'ять днів, їду до Вашингтону на зустріч із Марком. Візьму зі собою чекові книжки, щоб виписати йому і уродиновий подарунок і — в разі нашого спільного позитивного рішення щодо друку *Туги за мітом* — також зворот коштів видавництва. Маю надію, що Марко допоможе в цій справі — завезе гроші і ратами їх виплатить, кому слід.

Полудне, четвер, 24 лютого 1994. Метро.

Їду на PENN і до дентистичної клініки. Мала намір виїхати раніше, але падав дощ, а що всюди і без того стоять глибокі калюжі із ще не розтопленого вчорашнього снігу — то погода понура і прикра. Трохи перечекала і вже бодай дощ не падає, отже трохи легше іти. Моя візита замовлена на год. 3-ту, отже може встигну ще дещо зробити в BLL. По телефону Марія мені сказала, що прийшло нове число журналу *Ukrainian Legal and Economic Bulletin*. Саме на часі. Моя стаття до *Свободи* ще лежить невислана. Може доповню її додатковими інформаціями. UkraLME забирає багато мого часу — вчора, напр. весь день над цим працювала. Це, очевидно, краде час, призначений на працю для ULE. Чи добре я зробила, що взялася за цю правничу бібліографію? Чи знайдеться видавець, що схоче її видати? Бо для публікації в журналі вона, мабуть, уже завелика (вже є 55 сторінок), а ще навіть не всі знайдені в FBIS Report позиції вписані у комп'ютер — а треба ж буде ще значних доповнень!

Увечері вчора дивилася трохи на Олімпіяду. Зокрема на Оксану Баюл, що має шанси здобути для України золоту медаль. Але має сильну конкурентку в особі американки Nancy Kerrigan. Є там у цій групі ще одна — напевно наша — на прізвище Шевченко — але вона репрезентує Німеччину.

Понеділок, 28 лютого 1994, в поїзді до Вашингтону.

Їду на зустріч з Марком, а пру тому маю охоту трохи часу провести в Library of Congress. Марко вже вчора приїхав і подзвонив мені. Дуже був втомлений і це було відчутно навіть у голосі. Маю надію, що ця праця в Україні не відіб'ється відчутно на його здоров'ї. Він, очевидно, буде зайнятий у FTUI і не знаю ще скільки часу матиме для мене. Зрештою ночуватиму в його кімнаті в готелі, отже буде нагода поговорити.

Вчора закінчилися зимові олімпійські ігри в Lillehammer, у Норвегії. Навіть я присвятила трохи часу, щоб дивитися на деякі гри, зокрема на фігуральні танці на ковзанах, де Оксана Баюл, 16-літнє дівчатко з Дніпропетровська, здобула для України золоту медаль. До сліз зворушливо! Ще одна українка — Цербе? (Tserbe) здобула бронзову медаль, але я цих змагань на бачила і навіть не знаю, що це таке (біг на лещетах?) Нарешті ми беремо участь як рівні з рівними і Україна репрезентована поруч інших держав.

Вівторок, 1 березня 1994, увечері.

Марко виглядає досить добре: довше, як звичайно, волосся, що — на диво — трохи навіть кучерявиться, надає йому богемічно-артистичного вигляду. Ми вчора провели разом вечір, обідали в італійському ресторані Otello. Він, як видно з усього, дуже із своєї роботи задоволений, хотів би продовжити свій контракт на ще один рік. Про уряд і номенклатуру України висловлюється дуже критично. Демократичні профспілки не дуже урядові до душі і він навіть думає, що до його особи застосовують певні шикани — напр. при виїзді закордон дуже точно перешукували його багаж, навіть відкрили листи Доценка адресовані

мені. Доценко передав проєкт договору на видання *Туги за мітом* від якогось видавництва (чи друкаря) “Вир”. Є з тим чимало проблем, і не тільки тому, що ціна досить висока — понад 5,600 дол.! Я була б навіть готова заплатити цю суму — я навіть привезла зі собою дві чекові книжки, бо думала, що випишу чеки на ім’я Марка і що він завезе гроші до Києва. Але навряд чи з того проєкту щось вийде — у всякому разі не так, як я плянувала. Проєкт договору виписаний на ім’я Марка — він трактується як “представник автора” — отже був би легальною стороною в контракті. Це проблема номер один. Каже Марко, що йому не було б добре ангажуватися в якусь “комерційну” діяльність, бо це могло б йому комплікувати справи. Також не міг би він перевезти таку поважну суму грошей на Україну — бо ж мусить перевозити гроші для FTUI. Але найгірша комплікація, яка загрожує зірвати цілий проєкт, це застереження зі сторони видавця-друкаря, що цілий тираж до тижня треба забрати, бо вони не будуть займатися розповсюдженням книжки. Вся ідея — перевидати Остапову книжку в Україні — має глузд тільки тоді, якщо книжка знайде поширення і то нормальними шляхами книготоргівлі. Я про це точно писала Доценкові — я не хочу більше як 200-300 примірників для роздачі рецензійних примірників і дарунків та реклями тут закордоном. І тому я хотіла, щоб він знайшов мені не друкарню, а видавництво! Я не хочу займатися продажем книжок — я радо передала б на Україну і ті книжки, що їх маю тепер у своїй пивниці — значна частина накладу “Зібраних віршів” лежить і щоб донести їх до читача треба буде мабуть докласти ще додаткових коштів, щоб їх перевезти на Україну... Заворожене коло!

Вчора безпосередньо з поїзду я пішки — з моєю маленькою валізочкою на колесах — пішла до Library of Congress Law Library, познайомилась особисто з Наталею Гавдяк, відвідала Malo Bernal, зробила цікаве нове знайомство із спеціалістом польських справ Боженою Сарнецькою-Кавч і пильно кілька годин попрацювала над статтями і перекладами права України в *FBIS Report. Central Eurasia*. З Malo і Боженою ходили ми на каву вчора, Сарнецька з великим зацікавленням прийняла і зробила копію для своєї папки про Україну з мого UkraLME, але я довідалась, що LC Law Lib. не має тепер спеціаліста не тільки для права України, але навіть для права Росії. І при всіх бюджетових скороченнях зовсім не заноситься, що ситуація поправиться в близькому майбутньому. Що більше: сьогодні стало вже офіційно відомо, що Cathy Price прийняла працю директора в NYU і покидає LC. Сарнецька і Мальо думають, що не зараз на її місце будуть приймати нового директора — напевно когось делегуватимуть з теперішніх правників LC.

Сьогодні я знову цілий день провела в LC. Поїхала туди підземкою — і це також був цікавий новий для мене — і трохи хвилюючий — досвід. (Хвилюючий тому, що глибокі і стрімкі вашингтонські ескалятори при моїй фобії — це справжнє пережиття!) (Вчора — через валізочку, я воліла взяти таксі до готелю!) Обідала сьогодні в товаристві Наталки Гавдяк і її чоловіка. Цікава пара: він — українець, вона — ірляндка. Навчилася добре говорити по українському і тепер — патріотка України, хоч куди! В них четверо дітей — двох синів, дві доньки. Один син працює для NASA, один жонатий з Христиною Лев — журналісткою з *Ukrainian Weekly*, одна дочка працює для Ralph-a Nader-a, редагує якийсь “environmental newsletter”. Наталка, хоч не є ні правником, ні бібліотекарем (вона працює в адміністрації Law Library, її чоловік — в Federal Research Service) — de facto виконує

обов'язки спеціаліста від українських справ в LC Law Library.

Кілька годин праці над *FBIS Report* принесло мені велику кількість нових позицій, але страшна ця робота, величезна кількість матеріалу, показали мені, що я може занадто ідеалістично і наївно взяла собі на голову непосильну працю такого проєкту. Може треба буде поставити якісь рамці — напр. 1991–1993, викінчити цей сегмент, опублікувати його і на цьому зупинитися. Для такого проєкту замало labor of love — тут треба професійного engagement, тобто грентів, грошей.

Середа, 5:30 пополудні, 2 березня 1994, Філадельфія.

Щастя, що я приїхала ще перед полуднем. Уже і у Вашингтоні почав був падати сніг, але тепер — після кількогодинного снігопаду — в моїй околиці товстий шар снігу і справжня сніговія! Якби так була відклала свій від'їзд на пару годин, мала б величезну проблему, як добратися з валізкою додому!

Завтра до Вашингтону на зустріч з президентом Клінтоном приїжджає Леонід Кравчук. З цієї нагоди є в пресі статті про Кравчука і про Україну. Я читала (і привезла із собою) статтю у *Washington Post*, а також у сьогоднішньому *Wall Street Journal*. Кравчук заповів недавно, що не хоче бути кандидатом на президента у виборах, що мають мати місце в червні. Це, можливо, було подумане, як політичний маневр, щоб відсунути ці надпрограмові вибори взагалі, але якщо йдеться про розмови з Клінтоном, то такий lame duck status нашому Кравчукові буде шкодити, невже він цього не передбачував? Ситуація в Україні не тільки поважна, але навіть загрозлива: інфляція в 1993 році досягла 6,500% — згідно з статтею Адріяна Каратницького в *WSJournal* — єдина Югославія має вищу від України інфляцію. Уряд не проводить жодних реформ — реформаторів, таких як Лановий, Пинзеник, Кучма від влади відсунули. Росія робить великий натиск — а Україна залежна від Росії в таких важливих ділянках, як енергетика, папір — взагалі вся економіка СРСР була взаємозалежна і централізована і цього так швидко не дасться змінити і направити. Фабрики не працюють, а робітникам платити треба — та й платять з кількомісячним запізненням, так немов би таким способом хотіли стримувати емісію грошей. А ще й небезпечні політичні події в Росії, перемога у виборах партії Жіріновського, відгрівання імперських амбіцій — все це створює велику небезпеку для України. Чи втримається наша незалежність? Чи вибори до Верховної Ради під кінець цього місяця принесуть якісь зміни на краще?

Марко недавно подзвонив з Вашингтону, з бюро FTUI. Хотів упевнитися, що я щасливо доїхала додому — і це було мені приємно усвідомити, бо при нашій зустрічі особливого тепла він не виявляв і фактично зовсім не цікавився тим напр. як я живу. Взагалі не дуже багато я з особистих розмов з ним довідалася. Ось тепер, коли він задзвонив, він більше розговорився ніж за два вечори в Вашингтоні. Критикував уряд і особисто Жулинського напр. за те, що вони дають папір тільки тим виданням, що їх підтримують; розповів, що в Харкові ув'язнили якогось журналіста, що надрукував якусь розкривальну протиурядову статтю; засуджував діаспору за те, що вона, мовляв, за всяку ціну підтримує уряд, що їй

залежить більше на прапорі, як на демократії.

6 березня 1994, неділя, фактично вже понеділок, 7 бер., год.24:45.

Вчора лягла спати о 2-ій, а сьогодні знову ж ніч, а я щойно збираюся робити записки. Не безсонність, а надмірне перевантаження. Вчора до пізньої ночі писала листа Доценкові, сьогодні писала листа Ліді Палій у справі змін у статуті “Слова”. Wachen, lesen, lange Briefe schreiben... Вдень трохи часу забрали мені телефони — господарські (в справі податків, електрики), літературні (Оксана Соловей, Ліда Палій), родинні (Мотря, Яцкевичі, Єрега), товариські (Люда, Віра Лащик).

В суботу використала нагоду, що Іко приїхав за листом-передачею з України, і попросила його, щоб мене (і свою маму) завіз до крамниці на закупівлю харчів. Це мені допомогло запастися знову на якийсь час. Сніг поволі топиться, але навіть Іко мав деяку трудність з автотом на моїй вулиці — про те, щоб я сама могла поїхати ще покищо немає мови. Віра, щоправда, їздить — вчора приїхала показати своє нове авто (— мусіла купити, бо старе вимагало дуже коштовного ремонту — нової трансмісії) — але Віра — герой-шофер, вона звикла їздити і в найгіршу погоду. В п’ятницю я поїхала до фризійки, щоб зробити собі нову тривалу. Їхала автобусом і втратила для цієї справи ціле пополудне. Всюди на паркувальних площах — гори снігу, немов високі могили на степах України.

Будучи вчора в Genuardi, я купила собі свіжі квіти. 5 березня — наша річниця шлюбу. Ми думали: буде вже весна, але і тоді в 1949 році в Зальцбургу також випав був великий сніг.

Вівторок, 8 березня 1994, метро.

Їду на PENN, але головна моя ціль: центральна пошта на 30-ій вул. Хочу надати до Марка листи, що призначені для Доценка, Погребенника, Мельника, Марти Бліхар і Мирослави Антонович. Мельникові і Марті Бліхар написала тільки чемностеву карточку — претекст, щоб передати листом по 20 дол. Погребенникові, крім 20-тки, написала довшого листа з подякою за рецензію на ОТ, що її я ще не бачила. Доценкові послала довгий лист з прилогами (фотокопії заповіту Журби, концертної програми вечора в її честь, мого листа в справі Журби до Холявки і Костюкову статтю про мою творчість). Маркові ще у Вашингтоні передала я для Доценка 50 дол. Молодій Мирославі Антонович написала я відповідь на два її листи, долучила списки потрібних мені ідентифікацій до антології поезії та свою статтю “Зацікавлення правом України”, що досі ще не появилася друком у *Свободі*, а яка напевно буде дуже корисною і цікавою для людей в Україні. Листа до Антонович я хочу щоб надали, як місцеву пошту в Києві. Вклала я туди 10 дол. — маю надію, що не пропаде і сам лист через ці гроші.

Вчора була тепла соняшна погода і я провела значну частину дня на дворі і на ногах. Ходила пішки до банку (занесла до своєї банкової скринки копії своїх дисків ULE80 — інші люди в банках зберігають дорогоцінні клейноди, а я — свою роботу, щоб не пропала). Ходила також до “свого бухгалтера” Арнолда Левіна, що виготовляв мій

податковий звіт. Цього року доведеться доплатити понад 600 дол. Арнолд за роботу взяв 110 дол. Остап завжди робив податкові звіти сам, але я думаю, ми через те платили більше податків, як було треба.

Середа, 9 березня 1994, вдома.

Вже пополудні, а я ще нічого конкретного сьогодні не встигла зробити. Читала вранці свою електронічну пошту, а що я цього не робила ні вчора, ні передвчора, то назбиралося щось 140 messages. Аж мене голова розболіла (боліла вже і вчора ввечорі — можливо, що я схопила якусь простуду або що? — Всю зиму ні разу ще не хворіла, мабуть тому, що маю менше особистого контакту з носіями бактерій і вірусів, а також, можливо, мороз менше сприяє розповсюдженню вірусових хворіб?) На e-mail бувають також цікаві і важні вісті — напр. щоденний дайджест вістей із східної Європи, що його присилає Radio Free Europe/Radio Liberty — що їх я завжди пересилаю далі до Києва, на електронічну адресу FTUI, нібито до Марка, але насправді для журналістів, що редагують його газету. Також деякі члени нашого українського Network включають і передають на E-mail всякі офіційні комунікати — напр. тепер, з нагоди візиту Кравчука у Вашингтоні, press releases з Білого Дому про підписані з Україною договори, про пресову конференцію в час зустрічі ітп. Молодий Богдан Рекшинський регулярно включає на E-mail тексти вісника Української Республіканської Партії, які дають досить точну панораму політичних подій в Україні. Фактично, не маю часу і сили все це читати — якби точно день-у-день читала всі ці речі — не мала б часу ні на що інше. А тих інших справ — ціла гора! І то не тільки справи і пляни мого власного виробу. От Люда хоче 26 березня влаштувати імпрезу читання творів нагороджених на нашому літературному конкурсі і мені доведеться підготувати не тільки вступне слово про конкурс, але й вибрати тексти для читання на вечорі! Вчора на адресу PENN прийшла до мене для рецензії від *World Literature Today* книжка... вірші Ліди Палій! Хоч я вже раз відмовилася від рецензування знайомих мені поетів і написала *WLT*, що воліла б таких збірок не рецензувати, вони моє прохання зігнорували (мабуть інші люди цим там тепер займаються!) Ліда, щоправда, добрий поет, вірші її мені навіть подобались (зокрема один!) та й з *WLT* хочу відновити живіший контакт — доведеться написати! А ще було кілька пригадок від *HUS* за рецензії на П'ясецьку, на Індекс Свободи... І ще треба написати письма в справі збірки фондів для Української Бібліотеки в УОКЦентрі, і ще, і ще.

Elizabeth Kelly, for the Biddle Law Library,
invites you and your guest to attend
a dinner and reception honoring
Marta Tarnawsky
to celebrate her excellent service
to the Law School Community
Saturday, March 19, 6:30 P.M.
2nd Floor, Nicole E. Tanenbaum Hall
University of Pennsylvania Law School
3443 Sansom Street

1994 1643/3540

\$10.00 per person
RSVP by March 11, 1994

Cathy Bucher
at 215-898-2631

(Enter through new Sansom Street Entrance).

Два дні тому прийшло до мене запрошення такого змісту. *America never ceases to amaze me!* І хто б то подумав, що саме так можна устилізувати запрошення на retirement party? Подобалось мені: елегантно зроблено: with a personal touch і з компліментом у мій бік. Але я й усміхнулася: ніде нічого не сказано про retirement. Я думала, що вони використовують цю нагоду, щоб проголосити *urbi et orbi* про мій відхід, а вийшло так, що ті, хто не знає про те, що я вже від січня на пенсії, можуть думати, що мене “вшановують” з якоїсь іншої нагоди. Прийшло мені на думку, що якби жив Остап, то вся ця імпреза і “celebration” була б для нього неабиякою прикрістю. Був би заздрісний, як це не раз бувало при нагоді якихось моїх успіхів.

П'ятниця, 11 березня 1994. Метро!

Вчора більшість дня присвятила, редагуючи тексти для Вечора Літературного Конкурсу. Сьогодні вранці Люда приїхала, щоб це забрати. Доведеться ще мені написати своє слово про конкурс на цей вечір.

Вчора телефонував Максим — тобто всі вони, бо мають такий телефон, що можуть говорити всі. Приїдуть вони 15 або 16-ого, а від'їдуть в неділю або понеділок. Каже Стефко: ти бабо щось навари, бо ми приїдемо голодні! Кохані хлопчиська. Тішуся, що приїдуть. Будуть, очевидно, і на “моєму” прийнятті в PENN. Вже сьогодні телефонувала Марія, мовляв, сьогодні є deadline, щоб зголошуватись для гостей, а мої приватні гості досі не зареагували. Ну, по перше: запрошення були вислані трохи пізно, по друге — день щойно почався, по третє: наші українці відомі з того, що не вміють бути діловими людьми і дотримуватись прийнятих засад і термінів.

Їду на PENN, щоб тим разом попрацювати трохи над ULE80 у Van Pelt. Але крім того хочу зробити собі фото до пашпорта, бо мій пашпорт вигасає в кінці квітня і треба його відновити. Колись я думала, що навесну поїду в Україну. Але от недавно звернулися до мене з GPLLA, що з нагоди мого retirement, хочуть запросити мене на офіційний ланч у травні і чи я зможу прийти? Я щойно тоді усвідомила собі, що адже це вже березень, що якби я мала їхати в травні на Україну, то пляни вже повинні бути уточнені. А мені, якщо їхати, то з готовим рукописом своєї збірки — готовим, якщо не до друку, то бодай до редагування. Доведеться поїздку відкласти — може на ранню осінь? З погляду туризму, я мала б найбільшу охоту поїхати з групою Софійки Геврик оглядати “замки України” — але ця прогулянка запланована в час, коли я буду в Урбані. До Урбани поїхати мушу, бо треба врешті викінчити ULE80 і віддати до друку. А крім того люблю туди їздити: і праця, і товариство, і навіть може часом якісь цікаві доповіді.

Вівторок, 15 березня / Фактично: середа, 16-ого, бо вже після півночі!

Приїхали мої дітиська ще перед 7-ою. Тепер, коли діти вже трохи підросли, далеку дорогу можуть зробити за один день, фактично за 10+ годин. У нас вже кілька днів тепла, майже весняна погода, сніг на дорогах стопився (хоч нагородах і навіть на моєму заїзді ще лишилися великі клапти брудного льоду і снігу) — і проблем з транспортом не було. Навіть я минулих кілька днів виїздила автом до крамниць — і за господарськими справами до Hechinger, і за одягом до Wanamaker-a, і за харчами до Genuardi, і за вином... Вчора більшість дня провела на куховаренні, щоб мати трохи готових харчів.

Хлопці помітно підросли. В моїй робочій кімнаті є на стіні позначені міри їхнього росту. Від вересня 92 (тобто від Остапової смерті!) і один і другий підросли точно на 10 сантиметрів. Веселі хлоп'ята вже встигли набігатись по хаті і тепер сплять після купелі, кожен в окремій спальні. Я перепровадилася до своєї робочої кімнати, а молодим віддала свою спальню з лазничкою, щоб мали повну вигоду. Простора, вигідна моя хата: є де приймати гостей!

Максим уже всиг заінсталювати на моєму комп'ютері новий якийсь software, поправити мою кирилицю та вияснити мені деякі не зовсім мені ще ясні тонкощі й процедури. Виявляється, що не мусітиму звертатися за допомогою до нашого Computer Dept. в справі RLIN, LOLA, FLIN, etc.

Телефонував сьогодні також Марко. Він ще в Лос Анджелес, але завтра повертається вже до Києва. Хоч він дуже критично висловлюється про номенклатуру, а також про те, що він називає фашистівськими тенденціями в Галичині, то на довшу мету він вірить в краще майбутнє і в потенціал людей саме східньої України. Побудова демократії забере багато часу — не менше як 20 років, каже він. Ситуація дуже складна — ці люди ніколи демократії не знали і психологічно до неї не підготовлені. Щоб лиш не дійшло до якогось кривавого вибуху, бо і таке можливе. В Марка помітно поправилась українська мова, словник поповнився типовими для материка термінами і фразами, що їх він раніше навіть не знав (напр. фрукти, ящики, шини), приємно слухати як природньо в нього звучать нормативні наголоси слів, що їх діяспора звикла вимовляти зовсім інакше (в розмові було багато думок про недалекі вибори, наприклад). Всі ми під впливом України вчимося і міняємо мову. Дехто в діяспорі б'є навіть на сполох, мовляв, Україна русифікує українську мову діяспори. Але я не поділяю цієї паніки. Якщо хочемо мати контакт з народом України, з його пресою, телебаченням, літературою — мусимо говорити його мовою. Герметично замкнений діалект діяспори — це лінгвістичний курйоз, який не має майбутнього.

Максим привіз мені фотокопію Погребенникової статті про Остапа із журналу “Слово і час” (я шукала за нею в п'ятницю у Van Pelt, але вони 8-ого числа журналу ще не мали). Це, фактично, не рецензія на “Зібрані вірші”, а загальна стаття, написана дуже прихильно, емоційно, заквітчаним Погребенниківським стилем. Трохи вражають мене мелодраматичні фрази, але нема ради: совєтської тенденції до мелодрами, що тхне

фальшем, критикам старшого покоління не так уже легко позбутися. Згадує Погребенник у статті і мене, називаючи мене “тонким ліриком і досвідченим бібліографом” та згадуючи “високу культурну атмосферу” нашого дому.

21 березня 1994, понеділок, ніч, год.12:30.

Саме закінчилася неділя — всі уже сплять у своїх кімнатах. Завтра вже їдуть назад до Торонто (тобто не завтра, а сьогодні вранці, в понеділок, за кілька годин). Я дуже-дуже рада, що вони могли приїхати. Хлопчиська знамениті, веселі, надзвичайно кмітливі, а моя надзвичайна комітива з ними мене саму навіть часом дивує. Розповідаємо собі видумані історії, що їх творимо ad hoc утрюх з Іванком і Стефанком (це зокрема в час довгих поїздок автом, щоб не нудилось дітям). Це ми вперше започаткували влітку, коли їхали до Wildwood Crest. Їм це так сподобалось, що допоминаються такої казки-гри знову і знову. Сьогодні, наприклад, їхали за новим канделябром до ідальні (аякже! відколи вони приїхали (а то й раніше від коли запахло весною!) я те тільки й роблю, що видаю гроші на право і на ліво). По дорозі продовжуємо казку-гру про хлопців Іванка, Стефанка і їхнього колегу Грицька, що пристали до пластової прогульки під проводом Ромка і їдуть з шатрами автобусиком з Торонто до Вайлдвуду почерез Клівленд, де ночують під шатрами на горді в баби Марусі, і Філядельфію, де зупиняються в баби Марти, а по дорозі мають різні пригоди, грають гри, співають. І от співаємо ми: Гей гу, гей га, а потім я кажу: “Ромко каже: нам треба придумати якусь власну пісню, про нас, про нашу прогулянку.” А на це Іванко спонтанно: “о, я вже придумав” і починає співати на якусь знайому мелодію придумуючи-імпровізуючи слова “їдемо на прогулянку, їдемо до моря” і таке подібне, не римоване, очевидно, але зовсім до речі і навіть дотепно... Що за діти! Стефко не тільки в усьому наслідує братчика, але вряди-годи додає і щось своє оригінальне. Буває, що б’ються між собою, часом навіть чується крик: Стефко мене кусає! або Іванко мене вкусив! (— я вже заповіла, що доведеться мені привезти до Торонто дві клітки. Нащо? На диких звірів, що кусаються, кажу). Але діти помітно зі собою зжиті — яке щастя, що їх є два, що ростуть разом. Трохи вони, зокрема Іванко, надмірні індивідуалісти — сьогодні вранці я придумала гру м’ячем із точкуванням, яке нагороджувало не індивідуальних грачів, а партнерів — саме, щоб вчити їх трохи почуття team-у, колективу, спортової дружини — і цей експеримент дуже мені вдався — дав негайно добрі наслідки. Іванко зразу змінив свою початково надто агресивну тактику і почав подавати м’яч Стефкові так, щоб він міг його уловити (бо якщо м’яч упав, то негативне точкування ішло на конто не самого Стефка, а всіх партнерів (разом з бабою, що брала, очевидно, активну участь), які нібито грали проти уявної дружини суперників. Ще рік, ще два — і цей найцікавіший період дитинства, коли формується майбутня доросла людина, минеться безповоротньо.

Їздили ми і за харчами, і за дарунками до крамниць. Хлопці дістали кораблик з Lego (Стефко), малий erector-set (Іванко), дощовики у Ванамейкера, штани у Clover. Я отримала в дарунку фільтр на воду (а крім того привезли мені ще з Торонто килимок до кухні, за яким я давно вже шукаю). В четвер їздили ми на цвинтар до Баунд Бруку. День був вітряний і холодний, але сонячний. Максим і Уляна бачили пам’ятник вперше (якщо не рахувати, що бачили фотографії і були заздалегідь обзнайомлені з плянами). Виконання їм

подобалося — були задоволені роботою Лобачевської. Я була рада що ми поїхали і то саме в четвер. Бо в п'ятницю — аж не віриться! — знову впав сніг — 3-4 інчі мокрого, лапатоного снігу, який пролежав щоправда не цілу добу, бо температура піднялася і на суботу пополудні дороги вже були чисті. Це було дуже до речі, бо ж в суботу була моя retirement party!

Діти, очевидно, пішли з нами, та ще й навіть у блюзках і краватках! Я мала на собі тількищо придбаний саме з нагоди цього прийняття досить оригінальний одяг: чорні штани, з чорною вечоровою блюзкою висадженою різнокольоровими скельцями (а ще й прибрана маминим кристелевим намистом і кульчиками). Малюки були помітно здивовані і зачаровані бабиною метаморфозою. А й іншим людям мій одяг припав до вподоби — збирала чимало компліментів. Прийшло до нашого Tanenbaum Hall на це прийняття в мою честь близько 70 осіб. Був, очевидно, декан нашої школи, а крім нього кілька професорів: Honnold, Gorman, Ann Mayer, Noyes Leach (присутність цього останнього мене справді здивувала: він ніколи не належав до “my favorite people” — а він не тільки був присутній, але й виголосив промову, висловлюючи вдячність за мою працю і допомогу йому). Були і Dick Sloane, і Nancy Arnold, приїхали з Rhode Island Stephanie & Van Edwards, професійні колеги з-поза PENN — Ellen Schaffer з чоловіком та Lucy Cox із своїм мужем. Наш професійний персонал був майже в комплекті (Bill Draper допомагав підготувати party, але поїхав з хлопчиком своїм додому, бо був нездоровий — ми з ним зустрілися, коли вчасно з'явилися у будинку). З нашого непрофесійного персоналу було тільки кілька осіб: Ken Gakus, Kitty Conard, Frances Honingswald, Deborah Lazio з чоловіком. Не знаю чому: мабуть заважив факт, що гостина була в суботу і що за неї треба було заплатити по 10 дол. від особи. Із запрошених моїх українських приятелів були: Тит і Софійка Геврики, Віра Лащик, Іван і Наталка Коропецькі, Левко і Ірена Рудницькі, Лариса Онишкевич, Марійка Лабунька, Роман Максимович, Альберт і Оксана Кіпи, Zenko і Люда Чайківські, Славко Трофименко. Прийняття відбувалося в центральній залі нового будинку бібліотеки, при круглих столиках, з фаховою обслугою caterer-a. Проводила ним Liz Kelly, читаючи надіслані привіти: від Morris Cohen-a (нажаль, не приїхав — це було для мене невеличке розчарування!), професора Clyde-a Summers-a, мого давнього і вдячного клієнта Sir Leon-a Radzinowicz-a. Промовляли: декан Colin Diver, Leach, а старий Honnold так розчулився, що майже плакав. Кілька слів про незнану моїм американським колегам українську сторону моєї діяльності сказав Левко Рудницький, заїмпровізувавши на залі Многая літа, що його проспівали мені мої українські приятелі. (Великий ризик таке робити з невеликим гуртом людей, що сиділи в різних кінцях великої залі — я б на таке не відважилася, але Левкові це вдалося!) Вручили мені дарунки — оправлений вид з вікна мого старого бюро з дедикацією (гарний жест — буде пам'ятка! і два gift certificates на embarrassingly high amount of money \$225 до Borders і \$125 до Towers — я воліла б була скульптуру цапа (The Goat), але Liz сказала мені, що пробувала це дістати і їй сказали, що це дають тільки в дуже вийняткових випадках — востаннє, коли відходив з PENN його президент Sheldon Naskneу... Ну, це тільки свідчить про мій добрий смак. Ця скульптура мені подобалася, я вже багато літ тому хотіла купити малу її репліку і мені сказали, що її не продають. На кінець сказала і я коротке слово. Я собі його заздалегідь приготувала і воно — виголошене ніби спонтанно — мало дуже багато позитивних відгуків. Навіть від Максима,

який мене дуже за нього похвалив. Und das ist viel!, мовляв Рільке.

Merle Slyhoff подбала про те, щоб ціла party була записана на video-cassette. Я просила Максима, щоб робив фотографії і щоб зарекодував промови. Побачимо, чи вийшло все як слід. Добре, щоб була не тільки пам'ятка, але й документація. От, наприклад, тепер: пишу вночі, після цілоденної крутежі і я певна, що багато осіб не запам'ятала — фотографії і документи допоможуть в ідентифікації. Вже й тепер бачу, що забула відмітити членів адміністративного персоналу Law School, зокрема Rae Di Blasi, та колег з-поза Biddle Law Library — Nancy Armstrong, Susan English з чоловіком, а з непрофесійного персоналу Ірен Соколову, росіянку з Києва, що єдина з посеред цього неукраїнського товариства читала і знала про мої вірші.

Понеділок, 21 березня 1994, пополудні, 5 год.

Поїхали мої діти десь біля 9-ої ранку. Я весь день порядкую в хаті (не чищу — сподіюсь, що це зробить за мене Ольга! — але складаю все на своє місце, перу білля, скатерті, рушники — зараз буду прасувати).

Трохи також читала свою занедбану електронічну пошту та сьогоднішні вісті на Lexis (Київ скоротив до 1/3 доставу електрики на Крим — починають вживати пресію, щоб не допустити до референдуму і щоб підкреслити економічну залежність Криму від України. Зленко, міністр закордонних справ, сьогодні в Польщі, вчора був у Празі. Міністр оборони Радецький сьогодні з офіційним візитом в Румунії. Є щось понад 30 згадок про Україну сьогодні в світовій пресі і на європейському радіо (найбільше BBC). Гай, гай — минулися ті Dark Ages, коли навіть слово Україна не попадало на сторінки світових media.

Прийшли сьогодні дві *Свободи* — вперше за цілий тиждень — і в них знову нема моєї статті. Я подумала: а може мій лист з 1 лютого не дійшов. Потелефонувала я до Снилика. Виявляється, він лист отримав, але статті... ще не читав! Аж не віриться: що то за редактор! Я думала, що він з великим ентузіазмом zareaguє на такий матеріал — це ж інформація унікальна, актуальна і дуже потрібна — невже він цього не бачить? І який колосальний контраст: минулого тижня (9 березня) я послала до *Ukrainian Weekly* стару свою статтю про нові англomовні публікації з української літератури — статтю написану ще в жовтні 1991 року для київського англomовного журналу *Ukraine*. У *Van Pelt Ukraine* затрималась на 7-ому номері за 1992 рік, а Микитенко сказав мені, що журнал і зовсім перестав виходити. От я і вирішила використати її в *Ukr. Weekly*. Редакція отримала і негайно zareaguвала. В п'ятницю був телефон від Іки Кознарської з подякою за статтю, з питанням чи можуть сподіватися на подібний матеріал у майбутньому, etc. Якби так я була їм післала статтю про право, були б вдячні ще більше. Я про це покищо не згадувала — хотіла фактично спробувати розробити собі юридичну термінологію українською мовою і думала, що для україномовної газети цей матеріал — унікальний і підніс би вартість самої *Свободи*. Що Снилик цього не бачить — це тільки свідчить про те, який з нього редактор. Він може вплинути на те, що я і справді почну писати не до *Свободи*, а до *Weekly*.... Таким методом можна знеохотити потенційних співробітників... (А мені ж на

теми права навіть легше писати англійською мовою...) *Ukr. Weekly* має тепер репутацію добре редагованої газети, вони і без моїх матеріалів є ОК, а українську *Свободу* конкретні й інформативні статті на правничі теми могли б значно оживити й збагатити.

Четвер, 24 березня 1994, метро.

Їду на PENN, але по дорозі пляную вступити до крамниці I. Goldberg і купити Іванкові дарунок на уродини: спальний мішок. Їде до Торонто Трофименко і я поїду з ним. Правда, є поважні з тим комплікації — Славко виїжджає точно за тиждень, в четвер, а повертається вже в неділю. В неділю 3 квітня саме і є Іванкові уродини. Доведеться мені повертатися іншим транспортом. Літак в один бік коштує дуже дорого (понад 250 дол.) Автобус з Buffalo коштує 76 дол., але зате їде від 10 до 13 годин. Максимові доведеться втратити значну частину дня, щоб завезти мене до Buffalo, а мені треба буде виїхати звідти пізно ввечері, щоб приїхати за дня до Філядельфії.

Понеділок, 28 березня, год.12:43 вночі.

Понеділок тількищо почався — цікаво, чи сьогоднішні газети принесуть якісь вісті про вибори в Україні, що відбулися 27-ого. Вибори до Верховної Ради — на 450 місць є близько 6,000 кандидатів! Але це перші вільні вибори і в дуже важкий для України час... Чи принесуть вони покращання чи погіршення ситуації?

На PENN їздила я і в четвер, і в п'ятницю. Мала полуденок з Pat Callahan, Cynthia Arkin і Judy Vaughan-Sterling, полагодила справу із своїм ID (ідентифікаційна моя картка не відкривала автомату до центральної бібліотеки і я пішла перевірити в чому справа (пенсіонери мають мати іншу ID, отже мене зачислили до емеритів, але тому, що я ще отримую severance pay і є на списках працівників, мені належить затримати активну ID, а не пенсіонерську). Більшість дня працювала у Van Pelt над ULE80.

В суботу був вечір читання творів літературного конкурсу “Бабуня нашого часу”. Прийшло около 80 осіб. Недобору, мабуть, не буде, але це передусім тому, що навіть ті, хто брав участь у програмі, такі як я, Люда, Аня — платили вступ по 8 дол. Інші учасники програми — три новоприбулі молоді жінки, що читали уривки творів та квартет молодих десь із пенсильванської провінції, отримали гонорари — але ми — стара гвардія — знаємо, що громадське життя потребує посвяти і часу, і праці, і грошей. Доповідь моя про конкурс мала дуже живий і позитивний відгук — я написала текст трішки довший, щоб послати його до *Свободи*, але для ефективного виступу зредукувала його до 18 минут. Моя ціль була не тільки схарактеризувати конкуртс, але спровокувати меценатів до наступного. І це вдалося. Куземський від Кредитівки Самопоміч погодився дати 2,000 дол. на організацію нового літературного конкурсу і Люда погодилася взяти на себе організаційну роботу. Треба буде припильнувати, щоб ця ідея була здійснена. Я пропоную, щоб наступний конкурс зробити на гумор і сатиру, але треба ще буде в цій справі порадитися може з Рудницьким, з Ларисою, ще може з кимсь? Серед людей, що підходили до мене на вечорі була Луця Гриців, яка запросила мене зробити якусь гутірку на сходини відділу

США. І я погодилася (Маю намір розповісти їм про Телігу і її листи до Лівницької-Холодної). Але не можу сказати, щоб аудиторія вечора викликала в мене піднесений настрій і окрилення від успіху, як це бувало нераз. Ні. Більшість людей на залі — старі жінки. Тема конкурсу, очевидно, вплинула на те, хто прийшов на імпрезу. Та й то вже рештки нашої еміграції — людей на імпрезах взагалі тепер помітно менше, бо дехто вже дійшов до такого віку і стану, що й взагалі не може брати активної участі в громадському житті. А молодь відпала і бере участь тільки в ролі запрошених виконавців... Жаль мені, що наша Філядельфія така культурна провінція і що я не буваю тепер напр. у Нью Йорку. От саме вчора була там цікава імпреза: на Колюмбії хочуть встановити українознавчі курси, почали збірку фондів на цю ціль, запросивши на виступ Конквеста. І було там вчора понад 200 осіб. І то справжньої інтелігенції. Нажаль, поділ часто іде по лінії мови. Українською мовою спілкується ще лиш вимираюча верства нашої хвилі еміграції. Новоприбулі беруть участь у громадському житті покищо тільки на периферії, часто за гроші — і не виявляють якоїсь власної творчої ініціативи. А молодь — англословна. І найкраща її частина, ця справжня молода наша інтелігенція — підтримує академічні імпрези, *Ukrainian Weekly*, etc. Левко Рудницький їздив вчора до НІ на цей вечір і брав у ньому участь. Телефонував мені. Крім інших справ, запропонував, щоб я виступила в НІ на вечорі в пам'ять Гординського з доповіддю про нього, як про поета. Я подумала над тим і ... відмовилася. Гординського я дуже любила і високо ціню, але чи мені під силу робити аналіз його поетичної творчості? І чи варто мені тепер — після такої довгої перерви — їхати перед нью йоркську публіку з темою, яка не є моєю спеціальністю та ще й з темою, якою часто займався Остап? [В мене раніше був принцип уникати тем, що їх він опрацьовував — думаю, що і в майбутньому я їх уникатиму]. Не хочу бути *Mädchen für alles*, журналістом чи популяризатором літератури, який пише на любую накинену йому тему. Я волію тему вибирати сама. От напр. колись хотіла б я підготувати до друку листування Остапа з Гординським — але це для публікації, не для виступу.

Сьогодні вранці писала листи подяки своїм американським професорам і колегам, що прислали вітання з нагоди мого Retirement. А пополудне провела над ULE80. Цілий день сьогодні не виходила з хати, а на телевізю дивлюсь тільки на вісті. Є і про Україну, але не багато. Вислідів виборів ще нема — ні на ТБ, ні на радіо, ні навіть на LEXIS (Я можу читати пресу, навіть європейську, на своєму комп'ютері! Слава модерній технології!)

Середа, 30 березня 1994. 11:00. Метро.

Їду на PENN. Передусім тому, щоб віддати решту книжок Славіта у Van Pelt та щоб розділити листи подяки на BLL. Маю намір перевірити дещо для ULE80 у Van Pelt, переглянути NYT і пошту в BLL, а може й трохи попрацювати над UkraLME. Хотіли мене взяти на ланч Barbara і Faith і ми вже були майже домовилися на вчора, але вчора падав дощ, мені добре працювалося вдома (ULE, лист до Канської, печення пиріжків і пляцка до Торонто) — і я цю зустріч відкликала. Сьогодні вони не можуть — доведеться пересунути на пізніше, коли повернусь з Торонто.

У виборах в Україні вийшло 48 депутатів — всі решта мусять ставати до другого туру.

Якщо і тоді не можна буде обрати 301 (із 450 місць), то старий парламент залишиться до березня 1995 року. Деякі видні постаті вже обрані: Кучма, Плющ, Лановий, Пинзеник, Чорновіл, Хмара (!), Юхновський — але є і прикрі несподіванки, напр. перепав у виборах Дмитро Павличко! Другий тур буде 10 квітня. В голосуванні брало участь 75% виборців, що було несподіванкою. Але в Криму і на Донбасі плебісцит вимагає ближчої співпраці з Росією, більшої автономії для регіону, російської мови як другої державної мови України.

Субота, 2 квітня 1994. Торонто.

Приїхала я із Славком Трофименком у четвер ввечері — їхали добре, без пригод, на приємній розмові — їхав з нами ще молодий студент Петро Vanderheyden, хлопець українського походження, хоч із голяндським прізвищем. Пару разів коротко зупинялися — в тому числі один раз в Duty Free Shop за горілкою. Крім скачу я привезла цілу пачку харчів: вареників, пиріжків з м'ясом, рогаликів, плячок та й дарунки дітям, а Уляні подарувала скіряний “organizer”, що його мені спrezentували мої студенти-редактори журналу *Comparative Labor Law Journal*. Взяла з хати також в останній хвилині бальони, що їх мені прислала з гратуляціями Ія — отже висіла я з авта з парадом і з торбами (назад буду їхати тільки з мою маленькою валізочкою!) Велику радість зробила я хлопцям годинниками — дешевенькі годинники по 5 дол. — але справжні, на кварцові батереї і дуже точно показують час. Діти зразу їх вдягли на руки і з ними вже пару ночей спали — весь час один і другий поглядають на годинники і читають час (годинники — модерні, показують цифри, що їх легко читати — такий, до речі, мусітиму купити і собі, бо мій теперішній відчитати мені не легко навіть в окулярах!) На другий день вранці після мого приїзду Іванко прийшов до мого ліжка і приніс мені власноручно скомпонований лист: Бабо, я дуже радий, що ти приїхала. Сердечні кохані діти! Ми вже провели разом повні два дні, були двічі в парку, пару годин провели, читаючи Робінзона Кукурузо Нестайка і вже навіть закінчили і взяли за іншу книжку — Чарівні оповідання з грецької мітології, крім того грали вже кілька разів в скочки і в карти. Стефко трохи простуджений і має підгарячковий стан, але після Tylenol-у чується міцний не лиш до забави, але часом і до бійки. Вчора ходив з нами навіть до парку — сьогодні, коли я з Іванком пішла до парку, Стефко спав.

Довідалася я від Уляни новину, що може мені бути дуже некорисна. Правдоподібно бібліотека Інституту Володимира буде закрита взагалі, з уваги на брак фондів. Я ще не мала змоги цієї справи перевірити, бо там нікого не було ні вчора, ні сьогодні. Якщо це правда, то я не зможу використати свого побуту тут, щоб пару днів попрацювати над ULE80, зокрема над анотаціями до вже знайдених раніше позицій в *Ukraine* і *Ukrainian Canadian*. Це була б для мене велика прикрість. Ще могла б спробувати поїхати до Metro — публічної бібліотеки Торонто — там мають *Ukrainian Canadian*. Побачимо. Подорож назад ще не усталена. Трофименко їде вже завтра вранці — а завтра саме є Іванкові уродини. Зробила я тентативну резервацію на літак на четвер — в один бік страшенно дорогий квиток — 290 кан. дол., але я маю сертифікат на 100 дол. — так що вийшло б нецілих 200. Автобус з Бафало коштує 76 дол. — але Максим міг би мене відвезти аж у суботу, тобто за тиждень. Я воліла б повернутися раніше, зокрема якщо виявиться, що я не

зможу працювати тут над ULE. Завтра тут будуть гості, а в понеділок може Максим завезе мене на візит до Наталі Лівницької-Холодної, яка тепер нарешті живе в Інституті Івана Франка.

Вівторок, 5 квітня 1994, в Інституті св. Володимира, Торонто.

Бібліотеку Інституту Володимира закрили ізза браку фондів, тобто не мають уже платного працівника! Це для мене прикра несподіванка. Але я вчора телефонувала і пробувала переконати адміністраторку інституту, незнайому мені Галю Цікало, що мені треба тільки двох комплетів журналів *Ukrainian Canadian* і *Ukraine*, що я можу працювати з цими матеріалами навіть в голі або в кафетерії, що я приїхала спеціально з Філядельфії, etc, etc. Одне слово: did not take no for an answer — і вона погодилася дати мені доступ до цих речей. Я приїхала трохи раніше: тепер год. 9:35, а домовилась я з нею на 10-ту. Її ще нема — чекаю. Маю надію, що мені вдасться мати сьогодні продуктивний день.

Іванко після 4 днів перерви (вікенд плюс велика п'ятниця і великодній понеділок) пішов знову до школи. Стефанко сьогодні іде до світлички. Максим поїхав на університет — все вертається до звичайної рутини. Іванкові уродини були дуже голосні. Самих дітей було щось із десять, а прийшли також їхні батьки. Уляна, думаю, трохи перестаралася, бо щоб уприємнити.

Четвер 7 квітня 1994. В літаку на Detroit, NW Airlines.

Я мусіла перервати записки: з'явилася п. Цікало, дала мені потрібні матеріали, посадила в окремі кімнаті і я там пробула майже до 5 год.пополудні, ануючи статті з *Ukrainian Canadian* для ULE80. Не всі номери UC вони мають, доведеться ще, мабуть, пошукати. Ходила я туди на пару годин ще й вчора, доповняючи мої анотації з журналу *Ukraine*. Але вчора несподівано впав сніг і сьогодні він ще лежить тонкою верствою — мокро й холодно (всі інші дні мого побуту тут була сонячна, хоч і холоднувата, погода).

А тепер продовжуватиму розпочате:

Уляна хотіла уприємнити недільну гостину своїм гостям і взяла на себе (і на Максима) не тільки обов'язки господарів, але й baby-sitter-ів — вони обоє забавляли дітей, щоб дорослі гості могли собі поговорити. Благородна ідея, але не легка до здійснення, вичерпуюча і фізично, і психічно. Думаю, що не скоро буде знову така гостина. Дітиська бавилися знаменито, але вкінці хлопчиська були такі розгукані, що збили в Іванковій кімнаті на стелі лампу. Там особливо цікаво було їм бавитися, бо в Іванковій кімнаті стоїть подвійне ліжко — bunk-bed. Іванко тепер спить на нижньому, але часто бавиться на горі. Вилазити по драбинці і кидати на себе з гори подушками й іграшками було великою спокусою! Телефонували на Іванкові уродини з побажаннями і Ія з Ніною з Лос Анджелес і Марко з Києва. Марко дзвонив саме в час голосної гостини, не легко було з ним говорити. Але довідалась я, що після його повороту до Києва, на аеродромі його точно перешукали та й сконфіскували 500 дол., що їх він не включив у задекляровані валютні фонди.

В понеділок — в час, коли Уляна повезла Стефанка на його рутинну перевірку до лікарні (Cat-scan, etc.), Максим з Іванком повезли мене і Рисю Голод на візит до Наталі Лівицької-Холодної, до пансіону Івана Франка. Пансіон ім. Франка зробив на мене дуже позитивне враження. Будиночок запроектований не лиш функціонально, але зі смаком. Кімнатка Наталі досить простора, з великою окремою лазничкою, з приємним обладнанням — меблі, фіранки. Багато сонця, робить погідне враження. Всюди взірцева чистота — Максима це навіть вразило — але як на мій смак, тут менше інституційного духа, як напр. у Вознесінню — коридори привітніші, прикрашені зі смаком дереворізами Лопати. Сама Наталя була дуже рада нашій візиті, виглядає мені, що вона мається досить добре. Пам'ять у неї перфектна, трохи нарікала на свого зятя Харину, що мовляв, це були чотири втрачені роки її життя, але, на диво, не нарікала на теперішній свій побут, навпаки. Я не захочувала її до родинних нарікань, навпаки, делікатно нагадала, що Остап вже пару років тому радив їй перенестися до Пансіону Франка і що рішення це залежало тільки від неї. (Тоді вона накинулася на Остапа, що, мовляв, радить їй перейти до “притулку”, а вона хоче бути з родиною! — але про це я не згадувала). Пані Наталя має глявкому в обох очах, але відколи вона в пансіоні була вже пару разів в офтальмолога, приймає якісь краплі до очей, що дуже їй допомагають. Ходить вона при допомозі палиць або walker-a, але вона може зайти до їдальні на сніданок, полуденок, вечерю. Чи добре дають їсти, питаюся. “Часто дають вареники, а я люблю вареники з цибулькою. Але я їм сказала, і тепер дають мені до вареників цибульку!” Видно, що нею піклуються. Є там і щотижневі читання, що на них керівник пансіону п-ні Пастернак “примушує” всіх ходити. А Наталя нарікає: читають з неправильними наголосами! Я принесла їй пляшку вина, солодкі пернички, Остапову книжку поезій і свою прозу. Вона ще читає, не зважаючи на проблеми з очима. Максим приніс їй антологію “Поza традиції”, але виявилось, що вона її вже має. Зразу нам показала якусь друкарську помилку в її вірші. Я рада, що могла її відвідати та що нарешті побачила як виглядає Пансіон ім. Франка. П-ні Пастернак тримає там певну дисципліну. “Я не звикла вставати вранці”, каже НЛХ, “а тут треба о 8:30 іти на сніданок.” Їй добре було б привезти в дарунку cassette-player, бо вона його не має, а навіть згадувала про те, що отримала касетку зі записом якогось вечора в її честь, що відбувся в Україні, а вона не може його прослухати.

Я рада, що могла приїхати. Хлопці дуже мною тішилися: ми робили разом задачі, бавилися в парку м'ячем, багато читали (закінчили Нестайкового *Робінзона Кукурузо*, почали Чарівні оповідання і Сина України. Чарівні оповідання (Владка) переповідають грецькі міти і то відносно доступним стилем — я читала це вперше, хоч книжка ця з моєї колекції. Син України написаний так, що його verbatim читати не варто, але можна своїми словами переповідати зміст — так цікавіше. Уляна й Максим дякували мені за допомогу, бо я старалася дати їм максимальну можливість, щоб користаючи з моєї присутності і лишаючи дітей під моєю опікою могли трохи попрацювати. А на закінчення моєї візити я ще купила теляче м'ясо, зварила гуляш і зробила на пару разів пальчики. Одне слово: quality time. А тепер вертаюся назад до своїх справ з надією, що з хатою і автом все гаразд.

Понеділок, увечері (вже в ліжку, 10:40), 11 квітня.

Прибула додому щасливо в четвер біля 5 год. пополудні. Політ був і дорогий і довгий, через Дітройт. (Я навіть в час довшої передишки на летовищі в Детройті потелефонувала до Джулів — просто щоб привітатися — і говорила з Павлом). З летовища в Філядельфії приїхала до Melrose Park підміським поїздом (квиток коштує 6 дол. і купується його в автоматі). З Melrose Park-у пішки, з маленькою моєю валізочкою на колісцях, добилася я додому. Була гарна сонячна погода, починається весна. У Філядельфії вже цвітуть форситії і магнолії (а в Торонто залишила я білу засніжену зимову панораму). На порозі хати застала я пакуночок — від VISA — малий пилосос до авта. Зараз на другий день його випробувала і почистила собі нутро авта — діє дуже добре. Серед пошти була і *Свобода*, що в ній надрукована (нарешті!) моя стаття: “Зацікавлення правом України”. (Вже мала кілька відгуків на цю статтю — люди, видно, таки читають *Свободу*!) В п’ятницю поїхала за харчами, а в суботу була у Ванамейкера, треба було в’яснити помилку в рахунку, а потім поїхала до УОКЦентру на літературний виступ Віки Івченко.

Талановита дитина, що їй тепер 13 років. Від 5 років життя пише вірші, має вже кілька окремих видань. Дитина ця зазнала чорнобильського опромінення і вже деякий час перебуває на лікуванні в Міннеаполісі. Виглядає вона дуже добре — слідів хвороби не помітно, а манери має фільмової зірки. Дуже добре дає собі раду з публікою — вміє самостійно дати “a one woman show” — співає, читає вірші, розповідає про себе, переплітаючи сентиментальне гумором. Чи варта щось її поезія? Один віршик подобався мені дуже: про kota, що ловить сонячного зайчика, а вкінці сонячний зайчик сідає на kota — авторка, мабуть, і не здогадується скільки справжньої поезії можна заховати за таку метафору. Інші віршики — грамотні, поправні, але серед тих найновіших переважають панегірики в честь її добродіїв в Міннеаполіс, боюсь, що обставини життя і оточення не сприятимуть дальшому ростові цього таланту.

На виступ Віки прийшла повна заля людей. І тут мене зустріла приємна несподіванка. Сидить біля мене якийсь чоловік. Не знаєте, чи є тут на залі Марта Тарнавська? питає. Це я, кажу. Не вірив спочатку. Мусіла повторити. Виявилось, що має для мене доручення. Він сам називається Приходько і приїхав до Америки десять літ тому, за фахом він — ветеринар, мав в Америці “dog grooming business”. Але він тут тільки випадкова особа. Доручення має від якогось свого знайомого, Деви Аркадисва, який тількищо приїхав з Києва і має для мене передачу від... Абрама Кацнельсона! Виявляється, що Кацнельсон десь дістав мій вірш про Бабин Яр, надрукував його в якійсь єврейській київській газеті і передає мені разом із своєю книжкою. Приходько дав мені телефон цього Деви. Я з ним порозумілася, але він книжки Кацнельсона ще не має, бо багаж його в Нью Йорку — отже доведеться на цю приємність трохи почекати. Кацнельсона я особисто не знаю, але вірші його читала в *Літ. Україні*. Це старий і добрий український поет і мені приємно, що він звернув увагу на мій Бабин Яр!

Не зважаючи на цю гарну вістку, я цими днями відчуваю хандру. Може до цього причинився контраст між аж надто рухливим, повним дитячого гамору, життям у Торонто і моєю відірваною від світа самотністю? Не відразу навіть могла я повернутися до своєї робочої рутини, що про неї мріяла, будучи там. Справді, довкола пуста. Нема вже багато

тих людей, що цікавилися тими справами, що і я — а буде їх незабаром ще менше, бо ось обоє Лабуньки (він саме приїхав на пару тижнів з Мюнхена) виїжджають 22 квітня до Києва — і то на довший час. Сусіди довкола — чужі (та ще й багато з них чорні, але цей факт не є найважливішим, бо якби серед них були мої чорні знайомі, що з ними я маю який товариський зв'язок, було б інакше) — за винятком Allen-a і Chris, сусідів з-за стіни, я нікого на своїй вулиці справді не знаю. Колись у віддалі одного-двох кварталів тут жило чимало українських родин. Тепер одна тільки Аня Борис живе самотньо один бльок від мене; Сенковські, Татарські повмирили, Шиприкевичі, Турчини, Кострубяки — випровалилися... Все це було непомітно, невідчутно поки жив Остап. Він був для мене всім світом — решта не мала значення. Тепер пуста стала відчутною. Бракує мені не лиш Остапа, але й Лялі. Хоч і як далеко вона була, сердечність нашої дружби передавалася навіть телефоном. І хоч я тримаю телефонічний (а також близький особистий) зв'язок з Вірою, з Людою Чайківською, із Софійкою Геврик, та й покищо з Лабуньками — це не те саме і цього не вистачає.

В неділю не ходила до церкви — падав дощ, а після багатолюдної імпрези в суботу я, здавалося, менше відчувала потребу спілкування з людьми. Під кінець дня навіть пірнула в свою бібліографічну роботу і стало трохи відрадніше. Правда, засиділася на цій роботі до пізньої ночі і через те, а також через те, що треба було докінчити опис деяких книжок, що їх я повинна віддати до Van Pelt, я не пішла, як первісно плянувала, сьогодні на PENN, а думаю піти завтра.

Сьогодні була гарна погода, я пішла пополудні на прохід, а потім до вечора працювала на городі. Треба було прочистити трохи поломані галузки і торішні листя — зібралось мені того на три великі пушки та ще й один великий плястиковий мішок. Дуже цим утомилася. Бачу також, що матиму клопіт і поважний видаток з одним із своїх великих дерев на задньому городі. Я вже раніше помітила, що відпали великі клапті кори — тепер бачу, що дерево гине і не знаю, чи його можна буде врятувати? Треба буде когось порадитись в цій справі. Що ж — вмирають люди, вмирають і дерева. Сумно.

Вівторок, 12 квітня 1994. Метро.

Їду на PENN, але вже досить пізно, минула 11 година. Везу книжки до Van Pelt, може дещо там провірю, а тоді піду до BLL. Там покажуся всім, що я вже приїхала з Торонто, з'їм принесену з дому канапку, перегляну газети і свою пошту, а може знайду щось (і чи встигну?) попрацювати на UkraLME.

Всі в тій хвилині якийсь мурін, наставив радіо так, що болять вуха. Може доведеться мені висісти і перейти до іншого вагону. Пересілася. З вагону вийшла не тільки я (там було нас четверо, разом з тим, що поведився так голосно й агресивно). Боже мій, до чого ми дійшли? Кілька хуліганів потрапить тероризувати сотні людей. І це вже не тільки у США, але і в Україні. У Філядельфії багато чого іде на рахунок чорних. Коли їду в метро, я часто — єдина біла людина. Але це справа не раси — значний відсоток чорних асимілювався в суспільство і терпить не менше від своїх хуліганів і злочинців. Але для

расизму сучасна історія дає нові аргументи. Ось тільки глянути на Африку: в Руанда вирізують себе до ноги ворожі племена і панує повна анархія. В Сомалії гуманітарну допомогу мусіли принести на багнетах американські *marines* і що з того вийшло? США військо забрали, а там і далі немає уряду. А в Південній Африці ліквідують апартеїд, але напередодні перших демократичних виборів є також загроза анархії і громадянської війни і то не чорних проти білих, а різних фракцій чорного населення (напр. зулуси з Наталю проти партій очолюваних Манделею). Нераз згадується про те, що пост-колоніальна Африка не має інституцій і громадянського суспільства, щоб втримати демократичний лад. Расисти скажуть: чорні не доросли до самостійного громадянського суспільства і демократії. Але... чи не маємо подібних проблем (хоч ще, слава Богу, на меншу скалю) в Україні? За довго були колонією. І до громадянського суспільства і до цивілізованої демократичної держави нам ще далеко.

Четвер, 15 квітня 1994. Метро.

Їду на PENN. Мала намір виїхати раніше, але довго збиралася і ось вже година 11-а. Шванкує моя дисципліна? За довго сплю? Занадто відпружена і все роблю повільним темпом? Вчора працювала над ULE80 — безконечна, кропітка це робота — чи можна б знайти когось такого одержимого, щоб так посвятився цій справі? Та й такій справді невдячній справі, що її не вміють належно оцінити ні видавці, ні ті професори й студенти, що їм вона призначена в першу чергу. Працювати над ULE день-у-день абсолютно не можна. Сьогодні займаюся UkraLME, та й газетами з України (*Урядовий кур'єр* і ін.), що прийшли до BLL зі Львова, шляхом виміни. Мушу допомогти їх переглянути і упорядкувати, бо якщо я цього не зроблю, то воно не буде зроблене взагалі.

Попереднього разу (передучора), як була на PENN, знайшла в бібліотеці Van Pelt у *Slavonic & East European Review*, в номері з квітня минулого року, рецензію Зорівчак на “Третю сторожу” Шереха. З одного боку, варте уваги, що Роксоляна зробила потрібні контакти в Лондоні і добилася успіху бути надрукованою в такому справді престижному журналі. Я ще в своїй доповіді на першому конгресі МАУ в Києві давала саме SEER, як приклад журналу, де надто мало уваги присвячується українській тематиці. Отже добре, що редакція пробує це направити. Але — з другого боку — така рецензія не приносить чести ні самій Зорівчак, ні українській літературі взагалі. Починаючи від бібліографічних даних. Заголовок поданий тільки англійською мовою: *The third vigil* і навіть такий досвідчений бібліограф як я, в першу мить подумала, що це книжка видана англійською мовою. Ніде в тексті навіть немає вяснення, що це збірка статей не тільки про українську літературу, але й українською мовою. Сама рецензія дуже посередня: відзначає деякі речі як *interesting*, але не каже чому саме. Але найгірше те, що Зорівчак нападає на Шевельова за те, що він, мовляв, гостро критикує Державина й Ореста, опонентів МУР-у і порівнює цю критику Шевельова з нападями на інакодумаючих, що їх практикували більшовицькі критики... Я не читала “Третьої сторожі” тепер (мабуть читала ці есеї в пресі, коли вони друкувалися вперше, але знаючи Шевельова, його високе *esprit* і справжню європейську культуру — мені соромно за Зорівчак і за її виступ.

Неділя, 24 квітня 1994. Раненько, в ліжку.

Щоденник занедбаний, бо тиждень випав такий рухливий, такий активний, що я не мала змоги ні записки робити, ні навіть на PENN поїхати. З нагоди 20-ліття Т-ва св. Софія, Навроцька і Рудницький влаштували в La Salle цілоденну конференцію із доповідями Навроцької та трьох гостей з України: генерала Муляви, архітектора Андрія Рудницького зі Львова та письменника Романа Іваничука. Це було в суботу, із сніданком і обідом. Імпреза ця зібрала біля сотні людей. Я зголосилася і заплатила \$25 заздалегідь, але вранці була погана погода (я вже сиділа в авті, коли почула tornado warning), а що перші виступи мене мало цікавили, я поїхала трохи пізніше. Чула кінець виступу Андрія Рудницького, що розгорнув свій виступ так, що взагалі не дійшов до призначеної йому теми — архітектурної, та промову генерала Муляви (в уніформі советського типу, з лисиною і вусами à la Шевченко), що говорив про армію і проблеми її українізації. Потім був обід з промовою Плавюка, що говорив про вибори в Україні. А після обіду був виступ Романа Іваничука, який мав говорити про релігійні елементи в літературі, але справді дав загальний огляд з деякими цікавими думками і поміченнями, що їх я, нажаль, не встигла занотувати. Як на сучасний стан ситуації, говорив досить оптимістично, з вірою в майбутнє літератури.

Іваничук, очевидно, був для мене основною атракцією цілої імпрези — я навіть свого часу пропонувала Левкові Рудницькому, що він може в мене замешкати (але вони обидва — Мулява і Іваничук мешкали і ще далі мешкають у Навроцької). Навроцька мала для своїх гостей повну програму, але мені вдалося запросити Іваничука до себе двічі — в понеділок увечорі зробила я велику гостину і запросила Гевриків, Коропецьких, Трофименка, Віру Лацик і Каплана на обід на 6 год. Було нас при столі з Іваничуком 9 осіб. Гостина вийшла на славу, обід (телячі котлети, etc.) був незвичайно смачний, розмова була жива й цікава. Нажаль, я мусіла займатися господарськими справами і свого гостя мусіла поставити “до диспозиції” решті гостей, а на окрему розмову сам-на-сам запросила Іваничука на другий день, на надто короткий час, бо тільки дві години. Говорили ми про різні речі пов’язані з літературою (виступ у Львові Емми Андієвської, що читала новелю про Хуя і цим шокувала публіку, про Іваничукову книжку спогадів, що вийшла тиражем 40,000 і майже повністю розійшлася, про Іваничукове видавництво Просвіта, де він ці свої спогади видрукував і де можливо я схочу видавати Остапові записки про Літературний Львів. Я випитувала Іваничука про Федорова, Салигу, Зорівчак, щоб знати, яка в нього про них думка. Він — людина дуже тактовна: не робив жодних категоричних осудів, про всіх висловлювався позитивно. Взагалі він — галицький панок і має деякі плюси і мінуси галичанства. Ніяк не могла я його намовити, щоб взяв деякі Остапові речі — правда, блюзи дві спробував, але не були на нього добре пасовані, але штанів навіть пробувати не хотів! Вдалося, одначе, мені дати йому майже нові Остапові черевики, бо виявились добрими на його ногу. Та ще й дала йому із святочними побажаннями, в конверті, 40 дол. — Це так на контраст до Федорова!

Говорила я з ним про можливість видання “Львова” у Львові. Він думає, що можна б надрукувати 10,000 примірників, приблизно так, як його “Благослови, душе моя, Господа”.

Про це він мусить ще говорити з якоюсь Лесею Коваль, що як я зрозуміла, веде адміністративні справи видавництва. Я йому розповіла про мої неспіхи з “Тугою за мітом” у Києві і заявила, що моя субсидія для видання не могла б бути вищою від 3,000 дол. і що мені залежить на тому, щоб видання було на доброму папері, з ілюстраціями, і добрим не надто дрібним друком, і що я хочу для себе тільки пару сот, скажімо 300 примірників. Про це я мусітиму ще їм написати листа. Іваничук буде тут до 28-ого.

Але в мене від п’ятниці в гостях Левко і Леся. Відібрала я їх із станції, вчора возила їх на Михайлівку на базар і до Центру, де вони зустріли різних своїх знайомих. Сьогодні везу їх до церкви, а потім до Центру на 40-ліття інженерів. Я маю в цей час Малу Раду Чортополохів і мені їх побут трохи комплікує справи. Тепер ще всі не встали, отже єдина можливість для записок, але вдень, коли я з ними, вони, а зокрема Леся своїм невтомним щебетанням, абсорбують мою увагу повністю. Маю надію, що їх хтось запросить до себе. У вівторок маю завезти їх до п-ні Романець, але вже є і проблема, бо я ввечорі у вівторок маю Раду Бібліотеки, що до неї мушу приготуватися і це справи комплікує.

Бачилася я нарешті з Мирославом Лабунькою. Після імпрези в La Salle, Мирослав запросив мене до ресторану на обід (до мене на обід він не хотів прийти, бо, мовляв, не було часу). Ми з ним і з Марійкою приємно провели вечір в Caffè Raffaello — розповідав про Мюнхен, справи на УВУ, про свої поїздки до Києва і Львова. Привіз мені у дарунку гарну брошку зі Праги. Нажаль, Мирослав і Марійка вже відіхали до Києва. Вона там лишилась до осені, він з Києва їде до Мюнхену, і до Філядельфії приїде аж у січні.

Понеділок, 25 квітня 1994. Північ.

Леся й Левка возила сьогодні на цвинтар, а біля 4 пополудні забрала їх до себе п. Кавка. Завтра вона відвезе їх до пані Романець на полуденок. Звідти візьмуть їх до себе Німиловичі на вечерю і потім привезуть їх назад до мене. Отже матиму півтора дня передишки.

Сьогодні ввечорі я поїхала до Навроцької на останню зустріч з Іваничуком. Завезла йому письмо до вид-ва Просвіта в справі видання Остапових спогадів. Показала збірник “Львів”, де є знамениті Козакові карикатури мистецької богеми Львова з воєнного часу, що їх я хотіла б використати як ілюстрацію до end-papers Остапових спогадів (РІ висловив сумнів, чи зможе їхня друкарня зробити чітку репродукцію цих карикатур з книжки!) Дала я йому для обзнайомлення із матеріалом ксерокопії друкованих у *Сучасності* частин. Остап, нажаль, не залишив жодних інформацій про те, де, коли і скільки матеріалу надруковано — при побіжному перегляді бачу, що закінчення немає, а надруковані у значних відступах часу частини не завжди мають логічне пов’язання. Треба буде звірити з машинописом. Покищо знайшла тільки копію зрадаганого в *Сучасності* примірника. Копія дуже пописана редакційними поправками та й не читка. Маю надію, що знайду ліпшу оригінальну копію, щоб могли її представити видавництву. Вчора в тій справі телефонувала до Лариси — вона не знає, що діється тепер у київській *Сучасності* і радила звернутися до Римарука. Остапові спогади, каже вона, були набрані повністю і

може хіба пізніше якісь частини загубилися. Радила також запитатися в справі друку також Зінкевича. Якби я знала, що надрукують погано, почала б заходити тут на місці. В нас у США напевно книжку можна б видати більш люксово (а може навіть дешевше?) — але там в Україні є читач, та й наклад міг би бути значно вищий.

Не відмітила я своїх двох господарських клопотів минулого тижня. В час коли прийшла вже частина моїх гостей у понеділок ввечері, зірвалася в їдальні фіранка, вилетів цвях. При допомозі Славка Трофименка вдалось це провізорично направити і коли прийшов Іваничук, фіранка вже знову висіла. [Пізніше, ще поки приїхали Яцкевичі, я замовила Андрійка Лащика, купила нові дорогі вішаки і Андрійко їх мені заінсталивав. Вішак коштував 37 дол., робота — 31 — а ще й при тій нагоді зафундувала собі на випродажі нові драперії (може, як тепер бачу, і непотрібно, бо після поправок і старі виглядають ще несогірше). Другий клопіт мала із замовленою шафкою filing cabinet. Мусіла з трудом сама цей мебель скласти і змонтувати, а потім виявилось, що дерево зверху пошкоджене! Довелось знову розбирати, пакувати, etc. Це я замовила з каталогу Visa Citydollars. Обіцяли, що UPS приїде забрати. Покищо пачка ще стоїть.

26 квітня 1994, вівторок, метро.

Користаю з нагоди, що Левко і Леся сьогодні в гостях і я вільна, і їду на PENN. Минулого тижня не була взагалі — гості і господарські справи перешкодили. Маю намір зробити собі ксерокопії матеріалів на сьогоднішні сходи Ради Бібліотеки, що будуть увечері. Мусіла ще дещо підготувати на комп'ютері, тому їду пізно: вже 11:45.

Сьогодні річниця Чорнобиля. Та й Чорнобиль знову тепер актуальний. Міжнародна інспекція виявила багато недоліків і є натиск на уряд України, щоб ЧАЕС зовсім закрити. Але в Києві вперто відстоюють, що Україна потребує електроенергію і на це не може собі дозволити. А чи може дозволити собі на ще одну аварію 90 кілометрів від столиці?

У нас весна в повному розквіті. Цвітуть уже й Остапові бози. Наводять на мене елегантний настрій, спогади, Остапові вірші. Але не депресію! Сама дивуюся скільки в мене ще на моєму 63 році життя життєрадісності, позитивної постави до життя. І звідки це в мене? Які гени, які виховні впливи заважили на цьому? Що справді сформувало мою особистість, зробило мене такою, як я є?

В час, коли Левко і Леся були в неділю на 40-ліття інженерів (я відпросилася від цієї може і приємної імпрези, але хотіла і потребувала бути трохи на самоті!) — я написала два ділові листи. До Володимира Лупаня, молодого адвоката, що є головою Ukrainian American Bar Assn. і до *Свободи*. УАВА має свою конвенцію в травні в Atlantic City і вони це оголошують в пресі. Я залучила їм відбитку свого UkraLME, щоб довести цю працю до їх відома, а також запиталася, чи не схотіли б вони видати це окремою брошурою? Такою роботою може бути зацікавлене і більше американське видавництво, напр. Osceola або Hein, але наші мали б з цього більшу користь. До *Свободи* написала я лист протесту. Гряде конвенція УНС і в останньому своєму звіті головний касир Союзу Благітка запропонував,

щоб з метою заощадження витрат, перетворити *Свободу* із щоденника на тижневик! Якщо УНС думає, що ми всі стаємо членами і записуємо своїх дітей і внуків тільки тому, що вони дають забезпечення — то це справді сумно!

П'ятниця, 29 квітня, 10:45 ввечорі, в ліжку.

Сьогодні минув тиждень від коли Левко з Лесею в мене. Будуть до понеділка — в неділю, на український Великдень, підемо разом вранці до церкви на утрєню, а пополудні в гості до Шиприкевичів. Вчора під вечір вони ходили на обід до Яримовичів — я ледве відпросилася від цієї гостини, використавши пополудне, щоб купити й посадити квіти. Квіти я купувала й садила ще з Лесею, а тоді відвезла їх до Яримовичів, а сама вернулася, закінчила роботу, скупалася, і мала пару годин для себе. Але цього часу “для себе” я тепер маю надто мало. У вівторок, коли Левко і Леся були в п-ні Романець і в Німиловичів, я їздила на PENN — і це єдиний раз минулого тижня, що я могла поїхати. Робота моя — і над ULE, і над UkraLME, і над запланованою статтею про ділову мову — зупинилася зовсім. Що більше: не маю часу навіть на ділове листування, а написати листи треба і до Кацнельсона (“Єврейські вісті” з моїм “Бабиним Яром” отримала разом із дарунком — книжкою його поезій), і до Римарука і Зінкевича в справі Остапової книжки, не кажу вже про те, що є низка інших, менше важливих листів, що їх також треба написати. От тільки сьогодні ввечері встигла нарешті виповнити аплікації до Урбани — бачу, що я запізнилася зі своїм зголошенням на цілий місяць — маю надію, що це ще не запізно. Проблема з моїми гістьми в тому, що вони — коли не запрошені в гості — нудяться і чекають на entertainment, а я для цього не маю часу. Це зокрема стосується Лесі — вона хотіла б увесь час говорити. Левко зацікавився книжкою про Старосольського і читає її, йому можна б менше виявляти уваги. В середу, коли вони обоє цілий день були вдома і не мали жодних інших плянів, я на швидкоруч запросила на вечір на невеличке прийняття Люду й Зенка Чайківських, Романа й Аню Максимовичів і Віру Датон — і хоч це запрошення прийшло пару годин перед прийняттям і я до останньої мінутки не знала, хто прийде і чи прийде взагалі (Ані, напр. запрошення я залишила на answering machine!) — то невеличка гостина випала зовсім добре і дала змогу родині зустрітися з Яцкевичами. Але мені це коштувало день інтензивної праці! Просила я ще й інших людей, але вони не прийшли (Дольницьких, Бережницьких, Гевриків, Віру).

Вчора Ніні сповнилося 4 роки. Коли мої гості вже лягли спати, я додзвонилася нарешті до Каліфорнії і Ніна дуже зі мною розговорилася. Ходила з мамою до природничого музею і там оглядала динозаврів. Видно, що була про це мова і перед музеєм, і після, і мабуть має книжку про динозаврів, бо говорила про них багато і з певним знанням, вичисляючи назви всіх тих тварин (розмова була по українському, але назви знала вона, очевидно, по англійськи — *tyranosaurus rex* — тут і баба не pomoже в перекладі!) і повчаючи мене про те, що їх, мовляв, уже тепер нема, що вони повмирили. Birthday party Ія плянує зробити малій в неділю, в парку, запросивши дітей разом з батьками.

Середа, 4 травня 1994, метро, год. 9:45.

Яцкевичі від'їхали в понеділок пополудні. Були в мене 10 днів — трохи за довго і для них, і для мене. Для мене передусім тому, що я відступила їм свою спальню, а це означало, що я втратила доступ до свого одягу, косметики і — що може й найважливіше — радіо. Було мені не тільки невідно в моїй робочій кімнаті, але я не мала змогу слухати регулярно вістей і музики. Є, очевидно, в хаті радіо в кухні і у вітальні, але коли я ішла спати або вставала вранці — це був єдиний час, коли я могла була спокійно слухати музику чи вісті. Леся безнастанно говорить, перебиваючи не лиш вісті по радіо, але і розпочате Левком речення — дивуюся, що він це так толерує! Якби вони були такі гості, що їм можна тільки дати дах над головою, хорч в холодильник і ключ до хати! Але вони, мабуть, сподівалися мати good time і entertainment. Ну, були на товариській імпрезі інженерів, де зустріли більшість своїх знайомих, поїхали на одну ніч до Кавків, були в гостях у п-ні Романець, у Німиловичів, в Яримовичів, в Шиприкевичів, Вакуловських. Я повезла їх двічі до церкви — але вони, мабуть, сподівалися, що їх знайомі розриватимуть, і що вони будуть у гостях кожного дня. Я зробила гостину один раз, запросивши Чайківських, Максимовичів, Віру Датон (які прийшли) та Дольницьких і Бережницьких (які не прийшли). Леся, мабуть, думала, що від цих людей буде запрошення і до них, але цього не сталося. Записали це на конто святочного сезону, але я думаю, що є також інші причини. Декому з їх знайомих зовсім вистачило зустріти їх один раз. Очевидно, Леся і Левко більш спрагнені товариства, ніж їх філядельфійські знайомі, що є зовсім логічно і нормально.

Я рада, що вчора, в день Остапових уродин, я могла бути трохи сама. Написав мені на E-mail листа Марко, мовляв, у Києві цвіте бузок і він згадує Тата — зворушив мене до сліз! Він має бути за кілька днів у Вашингтоні, але не пише, чи їде також до LA. Дзвонив також Максим і вся родина — вони вже вдома, повернулися з Клівленду.

Середа, 4 травня, увечері.

Їздила на PENN, завезла на прощальну party для Janet Lentz вчора спечений пляцок, а свій час там використала, щоб зробити подвійні копії перших 30 сторінок Остапового “Літературного Львова”. Доведеться мені це розділити — адже більше як 30 сторінок нараз не зможу зробити. Навіть і сьогодні ледве зробила ці відбитки — бо вже чекали на машину. Переглянула *NYT* — є гостра стаття Маргарет Течер проти Сербії. Вона вважає, що сваволлю Сербії треба обов'язково припинити, бо це створює прецеденс для інших (Росії вона не називає по імені, але ясно до кого це стосується!) Розписала статті з *Ukrainian Legal & Economic Bulletin* для UkraLME, прочитала електронічну пошту. Але старий комп'ютер, який мені там дали, не працює так добре, як мій домашній, маю з ним деякі проблеми.

Снилик надрукував мого листа в числі за 30 квітня. Мала вже різні відгуки, хоч газета прийшла до мене тільки сьогодні. Рівночасно за газетою прийшов і лист-відгук від Романа Савицького — доказ, як пізно до мене приходять газета.

Хочу занотувати свою розмову по телефону з Іванком в день Великодня. Вони подзвонили з Клівленду і Максим першому передав слухальце Іванкові. Як тобі там святкується у баби

Марусі? питаюся. А Іванко якимсь ностальгійним тоном каже: та вже кінець свят, вже вечір. А я: та чому? Завтра ще буде Великодній Понеділок. А ти знаєш, що це — Обливаний Понеділок? От візьми завтра горня води і можеш трохи облисти Стефка, маму, тата, навіть бабу Марусю і вони навіть не будуть тебе за те сварити... А Іванко вислухав і каже: Бабо? Але ти нічого не кажи про це Стефкові, добре? Стефко, очевидно, був наступний до розмови по телефону, але я — давши обіцянку Іванкові — вже не говорила з ним про Обливаний Понеділок!

Дзвонила Люда. Хоче почати справу з новим конкурсом. Куземський від Самопомочі обіцяв дати 2,000 дол. Якщо я згоджуся і зорганізую журі — конкурс буде. Я запропонувала зробити конкурс на гумор і сатиру. Подзвонила Рудницькому: знаменита ідея, сказав. Погодився бути в журі.

П'ятниця, 6 травня 1994. Метро, год. 12:50.

Їду на PENN пізно, буду там десь біля другої. Вчора до пізної ночі писала статтю “Ділова Україна і ділова мова” — пізно почала, розписалася, лягла після 1-ої, а сьогодні вранці вирішила закінчити і вислати. Трохи до цього причинилася моя педантерія — статтю заплянувала я ще під кінець минулого року і принесла додому цілу гору газет. Ці *Д.У.* лежали і заважали мені, і я нарешті вирішила позбутися цієї теми, щоб могли відвезти газети назад на PENN (Там є тексти законодавства, отже я тримала це в пачках і радила Марилі, щоб далі ці газети затримувала. Не знаю на як довго — не може воно бути usque ad infinitum, бо забирає надто багато місця. Може треба буде колись перевірити і після того, як тексти надруковані у *Відомостях Верховної Ради* або *Зібранні постанов* — газети можна буде викинути. Хто це робитиме — не знаю. Ліпше, щоб не мусіла цього робити я).

Сьогодні на PENN хотіла б знову зробити трохи копій Остапового машинопису споминів. Може мені це вдасться дискретно зробити — не хотіла б надто привертати до себе уваги, але машина стоїть в окремій кімнаті, а я маю наш департаментовий код, що дає мені безкоштовний до неї доступ.

Вибиралася їхати в неділю до Баунд Бруку, але погода заповідається не найкраща. Якби був дуже дощовий день, то чи варто їхати?

В понеділок Віктор має прийти малювати мою вітальню. Якби це було просто малювання! Треба буде здирати попереднє мальовило, бо є якась проблема і чомусь періодично у вітальні відпадає фарба. Робота буде досить велика і коштовна: він оцінив її на приблизно 480 дол. Але це робота і для мене — підготовка кімнати (треба все винести: килими, картини, рослини, меблі), накрити, а потім, після роботи, все наново принести, повісити, уложити. Маю надію, що він до тижня впорається з цією роботою.

Понеділок, 9 травня 1994, вдома.

Їздила вчора до Бавнд Бруку — 60 миль туди, 60 назад. Як на такого недільного шофера, як я, досить багато. День випав хмарний і холодний, але на щастя обійшлося без дощу. Зустріла там різних знайомих, починаючи від свахи, Марусі Пасічник, що приїхала на проводи з Клівленду. Говорила коротко з Ольгою Кузьмович (вона говорила про реакцію читачів на мій лист до *Свободи*, про конвенцію УНС, яка саме проходить у Пітсбургу, навіть про книжку Ікера, бо приїхав якийсь Барабаш із Водник і питався, що з книжкою? — Це мене втішило, видно, що моя інформація послана Богданові Керницькому, робить своє — добре, щоб допитувались про Івасеву книжку також інші люди, не тільки я!) Ляся Старосольська говорила мені про тарапати пов'язані із виданням прози Нижанківського у *Світovidі* (дочка дала якісь невеликі гроші на це, але виникли непорозуміння). Також вона думає, що варто було б у США створити щось на зразок філії “Слова”, щоб тримати контакт. Титла, напр., що робив обкладинку до Івасевої книжки, казав мені, що десь рік тому Снилик шукав за оригіналом обкладинки, бо десь був загубився, але вже знайшли. (Добрий знак, що шукали і знайшли, може це значить, що таки візьмуться за друк?)

Привезла я Остапові вазонку жовтих хризантем і “всадила” його (разом з вазонком) перед чорним обрамуванням. Не хочу садити квітів там де камінці, бо квітами треба було б що кілька днів піклуватися, а це неможливо. При наступній візиті вазонку витягну і може заступлю іншим. Треба може буде привезти насіння трави — я думала, що це зробить сам цвинтар, але видно ні. Трава, з часом і сама заросте, але покищо немає ще солідної гарної мурави. Навіть попросила я священика, щоб відправив коротку молитву — ні мені, ні Остапові це не потрібне, але нехай, для традиції, нібито — гріб посвячений. Добре, що є вже пам'ятник — чимало є гробів, де пам'ятника ще нема — включно з могилою Юрія Старосольського, начального пластуна, що помер ще 1991 року.

Вчора ввечері Віктор прийшов винести з вітальні меблі, картини etc. щоб приготувати кімнату до ґрунтового ремонту-малювання. І от сьогодні в моїй хаті вже новий розґардіяш — їдальня завалена меблями, драперіями, килимами, картинами, а Віктор у вітальні працює. Робота має тривати тиждень — він їде на Україну, додому — і то з дипломом американського коледжу (якраз цими днями отримує Bachelor of Arts degree із La Salle). Робітник з нього рідкісно добрий і вдача в нього приємна. Таких молодих людей Україні побажати б якнайбільше!

Телефонував учора Марко — вже з Вашингтону. Приїхав на кілька днів. До Лос Анджелес не їде і Ія до Вашингтону не приїжджає на зустріч. Щось між ними негаразд і це мене дуже турбує. Перша думка кожного ранку, коли прокидаюся: Марко! Ія пару днів тому також телефонувала (у відповідь на мої численні спроби з нею скомунікуватися). Вона натякнула на те, що є якісь між ними проблеми, але не хотіла про це говорити. Хай Марко скаже! Недобре, що вони так відірвалися і так не тримали зв'язку. Це справа не сьогоднішня. Мої контакти з ними навіть порівняти не можна з моїми дуже близькими, частими і сердечними контактами з Максимом і Уляною. Тай, очевидно, сам факт, що так далеко поїхали від родини. Можна було б взаїмно себе підтримувати та собі допомагати. Остап не раз казав: “Марко не знайшов себе” і мені здається, що Маркове незадоволення з життя має це за основу. Але я не багато знаю, і може помиляюся. Тепер він, видається мені,

захопився своєю роботою в Україні, може там “віднайшов себе”? Але чи втратив він перспективи на життя? Чи не жертвує для цього стабільністю родини? Може є якась третя особа, що комплікує справи? Якби це була тільки справа між подружжям — було б погано, але коли є дитина — то це стає трагедією... Довго вони не мали дітей, а тепер нарешті, коли народилася Ніна, стабільність сім’ї загрожена! І бідна дитина терпітиме на цьому найбільше! Але я мушу стримувати емоції. Марко має потелефонувати сьогодні на довшу розмову. Прикро мені і жаль, що він незадоволений і нещасливий.

Середа, 11 травня 1994. Метро.

Їду до дентистичної клініки, а при цій нагоді вступлю на PENN, на пошту, до банку. Віктор в розгарі роботи — з нього добрий солідний робітник. А при тому він приємний, добре вихований хлопець, точний, дотримує слова, уважливий до деталей (напр. потелефонував сьогодні вранці, що прийде пізніше, бо мусить полагодити свої справи на La Salle. (Він у суботу отримує американський ВА, а хоче ще приїхати сюди до graduate school).

Додзвонилася вчора нарешті до Марка. І мала з ним розмову, що тривала понад годину. Справді, його стосунки з Ією тепер дуже погані. Він хотів би їх направити, але комплікує справи ще третя особа — молода жінка в Києві, що в неї Марко закохався. Вона працює адміністратором у його бюро, називається Юля, була (чи й досі ще є?) замужна, має донечку у віці Ніни. Їй всього 25 років. Марко розуміє, що він завинив, що не дотримав вірності їй і признався, що таке вже було й раніше. (Я запиталася, щоб ліпше зрозуміти ситуацію). Їя не хоче тепер з ним навіть говорити. вимагає, щоб Юля взагалі “зникла”, а Марко хоче затримати її як працівника, бодай в іншому відділі установи. Не хотів би лишати праці в Україні, бо це вперше в житті, каже, що має роботу, яка приносить йому велике задоволення. Має сильне відчуття до Ніни і почувається до відповідальності.

Четвер, 12 травня 1994, в ліжку. год.11:30.

Подзвонила недавно вдруге до Марка. Встигла тільки подякувати йому за несподіваний подарунок: велику чорно-червону хустку, яка прийшла сьогодні поштою. Довше не міг говорити, бо був у нього в кімнаті хтось із бюро. З Ією по телефону не говорив, тільки написав (чи збирався писати) їй листа. Так воно краще, сказав. Завтра вже повертається назад до Києва.

Максим дуже допитувався про Марка, бо Марко з ним не тримає ближчого контакту і тільки — як і до мене — зрідка пише кілька слів на e-mail. Після деякої надуми, я вирішила поділитися з Максимом сумною новиною — фактично нізким більше про це не зможу говорити. (Та й не варто. У подружніх справах, думаю, найкраще, як всі сторонні особи з родини, з найближчих, затримують певну дискретність — тоді ліпші шанси, що подружні партнери знайдуть розв’язку самі, що справи повернуться до status quo ante. Як вся родина почне обговорювати проблему — то до згоди дійти буде трудніше!) Максим дзвонив уже вчора, але тоді була при телефоні вся родина і я не сказала нічого, тільки що

довго говорила по телефону з Марком. Вранці сьогодні по e-mail лаконічно тільки натякнула на те, що відносини погані і є ще третя особа. Максим недавно подзвонив, з турботою. Він значно від Марка консервативніший у поглядах — завжди таким був! — і недавно, каже, висловився негативно про розведених чи про тих, що не дотримуються подружньої вірності, і то в присутності Струка, захопившись запізно, що це невластиве в тому товаристві faux pas. Пожурились ми разом з Максимом над майбутнім Марка і її, бідної маленької Ніни, і над фактом, що ні він, ні я, не зможемо в цій справі нічим допомогти.

Їздила я сьогодні до міста — мала замовлену візиту в офтальмолога, Мухи Стефанишин, а при тій нагоді думала вступити до бібліотеки Balch Institute, бо перевірила і виявилось, що вони таки й справді мають журнал *Ukrainian Canadian*. Мій плян змогла здійснити тільки частинно. Візита в Мухи затягнулася довше, як я сподівалася, а крім того, після крапель на розширення чолівічків (pupil dilation), я і так не могла б читати чи працювати. Але до Balch я таки вступила і передала бібліотекарці Patricia Lusk кілька книжок в дарунку для бібліотеки (Остапові *Зібрані вірші* і мої власні: *Землетрус*, *Самотнє місце* і ULE65A). Працювати у Balch поїду завтра вранці.

Віктор сьогодні закінчив малювати primer-ом. Завтра має накласти два шари остаточної білої фарби (з відтінком, що називається Alabaster). Маю надію, що встигнемо ще ввечорі позносити назад меблі і килими. Бо в суботу пополудні — Вікторова градуація, отже вся робота мусить бути закінчена.

13 травня, п'ятниця. Метро.

Їду до Balch Institute. Вже майже полудне, але я вже їздила за додатковою фарбою до Heshinger-a і за грішми для Віктора до банку. Спала не дуже добре — пізно лягаю, вибившись зі сну і з регулярної рутини, не сплю, читаю. Заснула десь перед 3-ою, а встала перед 8-ою. Завжди і всюди — журба: Марко. Буджуся з думкою про нього, та й засипляю, відганяючи цю думку. Бо що я можу зарадити? Жаль мені, що обоє вони нещасливі, але найбільше жаль дитини, що не має і не матиме стабільного, повного радості й любови родинного життя з татом і мамою.

Знайшла, що мені треба було в бібліотеці Balch інституту, попрацювала над анотаціями з *Ukrainian Canadian*, яких мені бракувало. Balch — єдине місце на всю Америку, де можна знайти цей журнал українських канадських комуністів. Я за ним досі їздила до Торонто, але Mary Skrupnyk, на мої запити в цій справі дала мені інформацію про Balch. Правда, після моїх запитань по телефону, відповідь була негативна, мовляв, не маємо. Але я не поступилася так швидко — отже знайшли, хоч і неповні комплекти і не оправлені. На щастя були потрібні мені номери. Їду додому вчасно, бо треба буде Вікторові допомогти перенести назад до вітальні меблі і килими, фіранки і драперії доведеться вішати певно аж завтра вранці, як стіни зовсім висохнуть. Але мені ще треба буде випрати й випрасувати фіранки.

Неділя, 15 травня 1994. 2 год. ночі.

Тількищо закінчила довгу розмову з Ією. Фактично говорили ми двічі — подзвонила я, вона віддзвонювала, потім перервали, щоб вона могла покласти Ніну спати, а тоді я знову подзвонила. Тим разом з Ніною не говорила я взагалі, тільки з Ією. Довідалася я різні додаткові деталі — факти, що допомагають розуміти ситуацію. Стосунки Марка з цією жінкою тривають уже рік. І Ія про це знає віддавна. Були обіцянки з боку Марка зносити ці припинити і вона тому вірила і була готова пробачити йому. Але все повернулося до старого. Справи ускладнені тим, що ця жінка працює адміністраторкою в Марковому бюро, бюрка їх поруч, вони зі собою 14-16 годин денно. Що більше: її мама є Марковою господинею, варить йому їсти, чистить хату. Чоловік Юлі (вони зі собою не живуть) також має працю в газеті, що її фундатором є FTUI. А Марка шофер і bodyguard, каже Ія, є Юліним boyfriend-ом. (Чи справді?) Таке оточення виглядає мені підозрілим — чи не обпугала якась кліка наївного американця, щоб використати і його особисто і може навіть цілу інституцію FTUI у своїх власних може навіть політичних цілях?

Про свою суперницю Ія сказала, що це інтелігентна, працьовита, мудра і гарна жінка. Про Марка і його працю там: що він знайшов себе в незнанім оточенні, що він захоплений роботою і з успіхом її виконує, що “he went native”. Але коли вона — Ія була там у листопаді, він приходив додому пізно після цілоденного побуту в бюро і сідав на телефон — до Юлі! Коли дитина ішла відвідати батька в бюро, то Ніною також займалася Юля. А їжу готовила її мати! Справді, ситуація незavidна!

Ія, видно з усього, любить Марка і готова йому багато пробачити. Але водночас вона характеризує його як незрілого, наївного хлопчика, що йому бракує відваги і рішучості робити самостійні рішення чи виявляти ініціативу, як людину надмірно пасивну і розгублену. Ситуація, яку мав з Кутаком ішла йому на нерви, був у депресії, але не міг і не вмів розв’язатись. Тому пропозиція праці в Україні видалась і йому і її доброю нагодою почати щось нове. Ія каже, що знала, що це зв’язане з ризиком, але хотіла дати йому таку шансу. Тепер він знову ж не може рішитися, що йому робити. Каже Ія: він мабуть хоче, щоб вирішила за нього я, щоб я взяла останній крок, щоб він не мусів “замітати за собою”.

Думаю, що Ія має багато рації і аж тепер розумію, що хотів сказати Марко, коли в останній нашій розмові прирівняв себе до свого тата. Я йому заперечила, мовляв, не в цьому аспекті, бо Остап був абсолютно до мене чесний і в подружжі ніколи не зрадив. Але тепер бачу, що Марко може у приступі самокритики мав на увазі свою нерішучість, неініціативність — так, це правда. В тому він може і нагадує Остапа. І від себе додам: велика доза браку певності себе, почуття меншевартості компензоване зовнішньою арогантною. Марко і мені (а також Олесеві, що їздив до нього на розмову) сказав, що Ія, мовляв, ніколи не вміла бути йому рівнорядним партнером, що вона — психологічно слаба. Але я думаю, що тут може навпаки: Ія здобула чималий професійний успіх і Марко мабуть відчував заздрість за це (sounds familiar?), почував своє ego загроženим. Адже факт, що знайшов собі молоденьку 24-річну дівчину, яка дивиться в нього закоханими очима, вказує зовсім виразно на те, що не рівнорядного партнера він шукає.

Ія сказала мені ще одну новину. Вона 26 травня їде на два тижні на Україну, вертається 15 червня. Але не до Марка, і не з Ніною. Їде на працю, на семінар, що його темою є “Political journalism for independent TV reporters; how to use TV and report objectively”. Андрій Ткач з Нью Йорку має вести цю групу. Ніна на той час буде в Олеся і Люби.

Вівторок, 17 травня 1994, метро.

Їду на PENN — маю бюро, треба його вживати! Та й хочу докінчити копіювати Остапові спомини. Хочу підготувати машинопис на випадок, якби Іваничук дав позитивну відповідь про видавництво Просвіта у Львові. Сьогодні-завтра візьмуся за виготовлення Остапового літопису життя і творчості — добре, що маю готову таку канву в бібліографічному покажчику — треба її поширити, доповнити, переписати на комп’ютері. А тоді зібрати й підготувати ілюстрації. Якби відповідь прийшла скоро — за місяць-два — то мені може довелось би поїхати до Львова десь ранньою осінню і завезти ці матеріали особисто — разом, що саме й головне, з грішми. А якщо ні — то почну довідуватись про можливість такого видання тут в Америці. У Львові з багатьох причин було б ліпше: видавництво зайнялось би редакцією тексту, хтось (може Микола Ільницький, може Тарас Салига) написав би вступну статтю про автора, тираж міг би бути не 500-1,000, а 10,000 — і книжка та ім’я автора дійшли б до читача на батьківщині.

Вчора й передвчора багато часу зайняла мені підготовка Літературного Конкурсу на Сатиру. Вже більш-менш узгіднила текст комунікату з Рудницьким і Ларисою, але Куземський, від Самопомочі, що зобов’язалася на ту ціль дати 2,000 дол., вимагає окремого формального засідання. Все таки, я певна, що це вдасться, і хоч ця ініціатива коштуватиме мені чимало роботи — я вірю, що вона принесе користь нашій літературі — і то в тяжкий і критичний для неї час.

Марко не сходить мені з думки. Написала я йому коротку записку на E-mail, щоб домовитися на довшу телефонічну розмову. Покищо не відгукнувся ще.

Північ, 18/19 травня 1994, в ліжку.

Повертаючись з PENN вчора, я пішла довгим проходом пішки до 17-ої вул. і Walnut, до книгарні Borders. На моїй retirement party я отримала в дарунку gift certificate до Borders на суму 223 долари. А я в цій книгарні ніколи досі не була, отже пішла подивитися, що вони мають. Реклямуються вони, як books & music і мені було цікаво довідатись, чи не мають вони випадком CD... Ні, не мають. “Music” стосується до нот і до книжок про музику. Tant pis! Мала охоту купити собі і на дарунки Чайковського, Гріга, Верді... Доведеться піти за тими речами до Towers (також маю пару Gift certificates, хоч і на меншу суму!) Купила в Borders пару книжок на дарунки внукам (Іванкові — енциклопедію про птахів, Стефкові — велику ілюстровану книжку про середньовіччя, Ніні — про динозаврів). Хотіла купити також книжку Аскольда Мельничука — нарешті маємо прозаїка, що пише на українському підтексті — але книжок ще не було на полиці, хоч вже є на комп’ютері зареєстрований shipment.

Несподівано запиталися мене Максим і Уляна по телефону: чи я, мовляв, вибираюся до них на Memorial Day? Бо діти матимуть виступ танців, і чи купити і для мене квиток на цю імпрезу? — Ну, я і не думала вибиратися знову до Торонто, але після такого запрошення, написала записку до Славка, чи він їде туди? Їде! І візьме мене, отже поїду, але тільки на вікенд. Роботи маю багато і не дуже хочу витратити час. Сьогодні весь ранок працювала в городі — косила траву, підрізувала кущі. Пополудні спекла плячок для сусіда Allen-а, щоб зрванжуватись йому за те, що поправив мені ринву (лишила я йому кошачок на порозі з карточкою “To my favorite roofer”). Решту дня і вечора працювала над літописом життя і творчості ОТ. Вже закінчила і надрукувала. Остапів машинопис маю вже у двох копіях (крім оригіналу) — отже підготовка поступає вперед.

Рудницький пише статтю про Гординського. В суботу запланований вечір на пошану СГ. Маю охоту поїхати з Рудницьким. Давно не була в Нью Йорку серед української публіки.

На суботу 4 червня запросили мене, щоб приготувала гутірку для 43. відділу СУА. Радо це зроблю — розповім їм про листування, що його тепер читаю, зокрема про Олену Телігу (напевно виникне контрверсія, коли почують, що вона думала про феміністок, Союз Українок і зокрема нашу Лідію Бурачинську — але це і добре, варто сколихнути трохи заспане плесо міщанської взаїмоадорації...)

П'ятниця, 20 травня 1994, метро.

Їду на PENN, але тим разом не так до Biddle, як до Van Pelt. Треба приспішити мою працю над ULE80 — адже зобов'язалася я викінчити цей том до половини наступного року, отже маю не більше як рік часу, щоб це зробити. А ще примушує мене переглянути матеріял мій недалекий виїзд до Урбани (Вчора замовила квиток: їду 19 червня, вертаюся 3 липня — дорого! 260 дол.!) Це, мабуть, остання моя поїздка у зв'язку з ULE80 — отже мушу приготувати собі плян: що точно я там робитиму, за чим шукатиму. Зокрема треба мені перевірити що ще можна знайти тут на місці. Їду до VP передусім на те, щоб написати деякі анотації до позицій, що вже в мене бібліографічно оформлені. Це значить, що роблю справу вдруге. Це є наслідки моєї співпраці з *Journal of Ukrainian Studies*. Я їм давала перевірені бібліографічні списки, без анотацій. І тепер доводиться доповняти. Ніколи в майбутньому такого не робитиму. Анотацію треба писати зразу, бо матеріял вдруге часом важко знайти. Це, очевидно, забирає час і сповільнює працю. От напр., щоб написати анотації до тому Анналів зрадагованого Рубчаком — *Studies in Ukrainian Literature* — треба буде, мабуть, посвятити кілька годин.

Вчора, натомість, я більшість дня провела вдома, при комп'ютері, вписуючи мої минулорічні знахідки до UkraLME 92-93. Тому, що вже стільки праці я вклала в цю таку потрібну бібліографію, я думаю цей сегмент таки викінчити, доповнивши його рештою ще не розписаних *FBIS Reports* за 1992–1993 роки. Але в майбутньому я *FBIS Reports* не включатиму — це абсолютно понад мої сили і фінансові спроможності, бо треба було б за тим матеріялом їздити до Вашингтону або до Урбани. Також виеліміную матеріяли 1991 року і все, що було раніше. Почала я це надто амбітно, не усвідомлюючи скільки того

матеріалу є. Але сегмент 1992–93 таки викінчу — хай це буде моя дань незалежній Україні. Запитання про цю бібліографію приходять до мене по e-mail досить часто — є люди, що знають про цю мою роботу і в Бельгії, і в Ізраїлі.

Понеділок, 23 травня 1994, метро.

Їду на PENN. Сьогодні Greater Philadelphia Law Library Association запросили мене на святковий lunch, що на ньому також вшановуватимуть мене, як недавнього емерита. Ця імпреза має відбутися вполудне, у Faculty Club на PENN.

Вчора, нарешті, мала довшу розмову по телефону з Марком. Я двічі до нього дзвонила, його не було, але я за кожний раз залишала йому на машині вістку про те, що пробую з ним сконтактуватися. Вчора пополудні він віддзвонив. Я йому сказала свою думку про їхню проблему, підкресливши, що він мусить вирішити що йому робити якнайскорше, зокрема якщо хоче врятувати сім'ю і повернутися до status quo. За пару місяців може бути запізно. Я наголосила на тому, що це справа великої ваги, щоб він її не легковажив. Покинути сім'ю матиме далекойдучі наслідки. Може назавжди втратити не тільки жінку, але й дитину — що їй він уже заподіяв велику шкоду, яка може мати поганий психологічний вплив на все її життя. Може втратити також приятелів, так як напр. втратив їх Лащик. Будуть, очевидно, і фінансові консеквенції, ітд., ітд. З розмови з Марком я зрозуміла таке: він почуває за собою вину і йому жаль дитини, але відносини його з Ією погані, а ще тепер (каже він) вона виявляє до нього багато ненависти і жорстокости. Він хоче рятувати сім'ю, але сам цей факт не означає повороту до родинної гармонії. За всяку ціну, навіть за ціну родини, він хоче залишитися на роботі в Україні, він нею захоплений: знайшов, каже, ціль і глузд життя. Отже пріоритети його такі: 1/ робота, 2/ сім'я. На мої критичні зауваження про недоцільність оточувати себе людьми з одної родини, про небезпеки nepotизму і можливості шантажу, сказав, що я не знаю ситуації, і що повторяю думки її, підбунтована нею. (Це не правда: від її я мала тільки інформацію, але моя реакція на цю адміністративну ситуацію — моя власна і оперта на власному адміністративному досвіді).

Понеділок, 23 травня, пополудні, метро в дорозі додому.

Luncheon був поданий в елегантній атмосфері Alumni Hall нашого Faculty Club-у, і прибуло на нього біля сотні членів GPLLA. Але був несмачний: шматок (грубий) якоїсь маринованої риби (tuna?) на платівці салати. Я майже все залишила і не дуже насичена. А думала, що не треба буде дома варити! Мене відзначили корсажем із свіжих квітів, подякою за довголітню співпрацю та й досмертним членством у GPLLA. Я собі приватно жартувала: бачите, я за останні роки навіть не була звичайним членом GPLLA, а тепер за те мене нагородили досмертним почесним членством!

Решту дня хотіла використати, працюючи на комп'ютері, але є якась проблема. Мій комп'ютер на PENN дає мені знати, що не може прочитати матеріалу на моєму floppy disk, а мені конечно потрібно, щоб з floppy можна було копіювати на hard disk і навпаки, бо я ж

працюю над цим текстом і в дома, і на BLL. Буду мусіти порадитися спеціалістів у Computer Dept. Я думала: може пошкоджений, дефективний диск? Але принесла сьогодні ще інший диск і з ним така сама проблема.

На полуденку GPLLA була також Liz і сказала мені про те, що в бюджеті на наступний рік не затверджено другої професійної позиції в Foreign Law Department. Я вже про це знала, бо мені сказала про те Katherine — зі сльозами в очах, бо вона мала надію цю позицію дістати. Мариля про це ще не знає — вона тепер на вакаціях у Польщі. Буде дуже розчарована і незадоволена, як повернеться і довідається про цю новину. Справді, жаль, що департамент не тільки не буде розбудовуватися, але буде корчитися. Фактично, я таку можливість передбачала давно. І з Марилею ми про це говорили. Адже на моїх 27 літ у BLL, тільки останні 8 я мала заступницю, другу професійну позицію. Мариля буде мусіти трохи згорнути крила. Напевно одною з перших жертв буде наша — роблена досі спільно — бібліографія трудового права для *Comparative Labor Law Journal*.

Вівторок, 24 травня 1994. На городі, пополудні.

Не встигла я відмітити факту, що в суботу 21 травня я поїхала з Рудницьким до Нью Йорку на вечір в пам'ять Святослава Гординського, що його спільно влаштовували НТШ, УВАН та Український Інститут Америки, в приміщеннях Інституту. Я давно не була в Нью Йорку, а що Гординського завжди дуже шанувала й любила — то й радо поїхала, фактично сама впросилася, а Рудницький, який їхав сам один, був радий мати товариство. В програмі вечора, що почався о 7 год. були: доповідь Рудницького про СГ як поета і перекладача, доповідь Певного про СГ як мистця і мистецтвознавця, що її у відсутності автора, який тепер в Україні, прочитав композитор Леонід Грабовський, Ольга Кириченко-Шуган читала (дуже добре!) вибір поезій СГ, Дарія Каранович грала на фортепіяні Вівальді і Барвінського (дуже ще добре тримається, а вона ж — товаришка моєї мами!), баритон Ярослав Гнатюк з України заспівав кілька пісень і арій. Програма була на доброму рівні. Приємно було слухати вибору поезій — майстерних, викінчених, де ні одного слова не можна і не треба було б замінити (Цього не скажеш, напр. про Маланюка, в якого багато недбалого, ненормативного!) Гнатюк виявився добрим вишколеним співаком, що тримався без перебоїв на культурному рівні. Публіки було між 80 і 100 осіб, в тому числі тільки кілька знайомих (Кедрин, Ляся, Крушельницька, Світлана Андрушків, Гнатейко, ще дехто — були й Софійка з Титом, бо в НІІ саме наступного дня відбувалися річні збори Музею). Але було мені дуже сумно. Скільки разів були ми з Остапом в залах цього Інституту! І які там бували культурні і наукові імпрези! Минулося. Еміграція вимирає прискішеним темпом! І тому коли Гнатюк на наддаток вирішив надпрограмово заспівати “Видиш, брате мій”, я зворушилася до сліз і була близька того, щоб не тільки публічно розплакатися, але в голос розридатися.

Між іншим, недалеко від Інституту, на 5-ій Евеню і 85-ій вул. (куди ми з Рудницьким пішли пройтися, бо приїхали за скоро і двері Інституту ще були замкнені), в будинку де жила і цими днями померла Жакелін Кеннеді, зібралася громадка людей — чи то як вияв пієтизму до “Jackie”, чи просто, щоб зблизька побачити славні особистості, що приходили

до будинку, щоб скласти останні вияви респекту померлій і скласти кондоленції родині. “Jackie O” мала всього 64 роки. Померла на рака лімфатичних залоз, що його недавно виявили. Memento mori і для мене. Вона — майже моя ровесниця. Я от розчинила стільки плянів і проєктів, а що з цього вдасться довершити? Скільки віку ще виписано мені у Долі?

За останніх пару днів зробила багато праці над ULE80. Але вчора присвятила трохи часу справі Літературного Конкурсу на Гумор і Сатиру. Узгіднила комунікат, написала в імені Люди письмо до Самопомочі, відбула вчора ввечері разом з Людою засідання з дирекцією Самопомочі, тобто з Куземським і Захарчуком. Погодилися дати на ту ціль 2,000 дол. — отже конкурс буде! Дай Боже, щоб письменники з України скористали з нагоди, щоб прислали якісь твори непроминальної вартості. Тоді зможу мати сатисфакцію, що моя ініціатива принесе користь нашій культурі. (А нам додаткову працю — але нехай, щоб хоч прийшли якісь цікаві і вартісні твори!)

Четвер, 26 травня 1994, метро, 11:00.

Їду на PENN — передусім на те, щоб відбути нарешті кількакратно відкладаний полуденок, що на нього запросили мене наші уряднички Barbara і Faith, які не мали змоги бути на моїй retirement party. При тій нагоді хочу вступити на пошту, щоб надати до Костюка копію машинопису Винниченкового “Лепрозорія”. Костюк у розмові недавно згадував, що такий машинопис повинен бути серед Остапових паперів і просив, щоб йому відіслати. Я спершу не могла того знайти, бо в Остаповому кабінеті не було, але кілька днів тому випадково, шукаючи чогось іншого, знайшла в нашій шафі у пивниці. Також треба мені піти до банку, вибрати 200 дол., бо їду завтра з Трофименком на вікенд до Торонто.

Заки я вийшла з хати був телефон від її — вона вже в Нью Йорку, завтра їде в Україну, а Ніну лишає на два тижні в Олеса і Люби. Виявляється, що вона повертається якраз два дні перед моїм виїздом до Урбани! І хоче приїхати до Філядельфії на два тижні, заки поїде на Союзівку! Ну, це для мене велика комплікація! Я вже всі пляни зробила, навіть достосувала їх до того, щоб могли бути з внуками на Союзівці в час, коли там будуть Пташата! І про це я інформувала Ію — але видно вона не слухала, не запам’ятала! А подорож до Урбани я пляную вже цілий рік — бо це чи не єдина нагода викінчити мій ULE80 і також UkraLME 92–93. Ах, не люблю таких імпульсивних рішень! Брак доброї комунікації з Ією і її раптові зміни плянів несподівано скомплікували всі мої пляни!

Четвер ввечері, вдома, год. 9:30.

Пакуюся до завтрашнього виїзду до Торонто. Полуденок випав мені коштовний, бо схвильована розмовою з Ією, забула в метро свою парасольку — і то ту найліпшу, яку купила не так давно за понад 20 дол.! Пропало! Але зате зробила важливе рішення: подорож до Урбани/Шампейн відкличу. Вже телефонувала до USAir. Грошей за квиток мені не повернуть, але 266 дол. — 35 дол. кари матиму в них кредит на другий раз. До

Univ. of Illinois напишу: ці 60 дол. депозиту вони, мабуть, повернуть. Втрачу нагоду викінчити свою ULE80, але не можу виїхати, залишивши Ію і Ніну самих у Філядельфії. Зокрема треба, щоб Ніна не мала почуття, що і баба також її покидає, виїжджаючи кудись.

П'ятниця, 3 червня 1994. Минула північ, 12:07 (в ліжку).

Минулої п'ятниці, 27 травня, я поїхала із Славком Трофименком до Торонто. Славко — приємний компаньйон і знаменитий шофер, але 10-11 годин дороги таки втомлює — і то не тільки водія! В Торонто для записок не було часу. Трохи займалася дітьми, трохи господарила. Була на концерті Ukrainian Academy of Dance, що мав місце 29 травня в Bassett Theatre в Metro Toronto Convention Centre, де брало участь мабуть із двісті дітей, в тому числі Іванко і Стефанко. Претенсійна заля в центрі міста виповнена по береги публікою (понад 1,000 осіб) — і то не тільки батьками учасників концерту (були на залі єпископ Борецький, що дав на цю “Академію танцю” 25,000 дол.! — а з моїх знайомих — Марко і Оля Павлишини, Ліда Гумінілович з Мірою, Люба Пендзей). Керівником цієї школи народних танців є Дановія Стечишин. Видно, що вона втішається неабиякою підтримкою батьків — Уляна була трохи здивована, коли я висловила критичну думку, що з неї, мабуть, ліпший бізнесмен, як хореограф... Мені концерт не подобався — не тільки тому, що я ніколи не була в телячому захопленні від народних танців (навіть як їх виконували справжні майстри з ансамблю Вірського!) — але також і тому, що філядельфійські “Волошки”, яких я мала нагоду пару разів бачити, а також школа Роми Прийми, здаються мені кращими. Може є якась філософська різниця в самому підході, в методі. Танцюристи Стечишин не вмюють ходити по сцені, не дістають елементарних підстав клясичного балету, а тільки виконують au naturel всякі кроки народних танців, як їх мабуть танцювали по селах і під церквою. І то, очевидно, я говорю на адресу не таких малих дітей, як Стеф чи Іванко, але тих уже завансованих, що виконують трохи складніші хореографічні композиції.

Були в Торонто і на концерті також Маруся Пасічник, а з нею її швагерка Станіслава Пасечнік, з Англії, дружина-вдова Іванового брата, що вважав себе поляком! Один вечір я залишилася з дітьми, щоб дати змогу Уляні і Максимові піти в кіно з нагоди їхньої 11-ої річниці шлюбу. Була також нагода поговорити віч-на-віч і пожуритися разом про родинні турботи Марка та її.

Повернулася я з Торонто у вівторок 31 травня. Біля 6-ої вечора вже була вдома. Середу і четвер провела на самоті. Il faut cultiver son jardin, мовляв Вольтер. Дослівно і в переносному значенні. Садила квіти, косила траву, обрізувала живопліт. А крім того працювала над ULE і UkraLME. Максим переробив мої Mac files на Word Perfect. З тим був трохи клопіт, заки я — за інструкціями Максима — перекопіювала привезені диски на свій hard disk. Мусітиму вивчати нову комп'ютерну систему — я ще добре не знаю Word Perfect і це створює мені всякі труднощі і, очевидно, забирає додатковий час.

Завтра Максим з Уляною і дітьми їде до Calgary на конференцію славістів і на вакації. Дай Боже, щасливо!

Понеділок, 6 червня 1994 року, вдома, при телевізорі!

Аякже! При телевізорі! Сьогодні 50-річчя алянтської інвазії в Нормандії. Для відзначення цієї великої історичної події відбувається на побережжі, де відбулася ця висадка, величаве міжнародне свято, що в ньому беруть участь і наш американський президент Клінтон з дружиною, і королева Англії Єлисавета з Філіпом, і президент Франції Міттеран, і тисячі людей, війська, флоти, летунства... Преса і телевізія вже цілий тиждень присвячують цій річниці багато уваги. Документальні репортажі, коментарі істориків, спогади учасників. Група старих американських ветеранів, що були колись скинуті на парашутах поза лінію німецького фронту, вирішила повторити цю подію: вчора ці 70-літні завзятці таки довершили цього діла і звернули на себе увагу всього світу. Зворушив мене коментар одного такого старого американця, що, мовляв, робили інвазію “not to take a country, but to give it back”. Інвазія в Нормандії перерішила долю війни і — як це підкреслюють коментатори — забезпечила довготривалий мир наступним поколінням. З цього погляду вона перерішила, мабуть, і мою особисту долю. Де була я 50 років тому, 6 червня? Точно не пригадую: мабуть уже в Мушині біля Криниці, отже вже на еміграції. Докінчувала я третю клясу тернопільської гімназії вже в Криниці, але не знаю, чи існувала ця гімназія вже в червні? Чи це вже було в липні-серпні? У вересні, якщо не помиляюся в точному часі, ми вже переїхали транспортом до Словаччини.

В американських коментарях, очевидно, наголошується роля США у війні, але чула я також критичні зауваження, що, мовляв, переломовий момент війни був не в Нормандії, а на східньому фронті в Росії, що інвазію західної Європи альянти свідомо відкладали, щоб довести до більшого знесилення советських сил, а один з ветеранів на питання кореспондента відповів, що наслідки інвазії не були варті таких великих жертв: мовляв, сьогодні німцям і японцям живеться ліпше, як нам.

Відколи я повернулася з Торонто, проводжу більшість свого часу в повній ізоляції від людей і рідко навіть розмовляю по телефону. Невже я поступово перетворююся в дивачку і відлюдка? Пару разів хотіла виїхати на PENN, але передумала. Багато часу проводжу при комп'ютері, працюючи на Wordperfect над ULE, доповнюючи перероблені Максимом мої старі Мекінтош-файли новими анотаціями і записами. Ще не вмю робити копії з hard-диску і не маю в запасі дисків для цієї цілі (таки доведеться поїхати до Penn Bookstore). Не знаю, чи можна скопіювати весь диск нараз, чи треба — як це я робила досі — копіювати кожен окрему file? Може треба з тим почекати аж поки Максим повернеться з Calgary? А може аж він приїде до Філядельфії в серпні, коли будемо разом виїхати на наш відпочинок над морем? У всякому разі, довші нові анотації друкую на принтері, щоб не ризикувати. Але я рада, що нарешті відважилася дати переробити свої files з MacIntosh на IBM. В процесі переробки пропав один file — Articles Y — довелося його в цілості переписати — але це на щастя було тільки дві сторінки матеріялу. Articles Z — був трохи пошкоджений і також довелося кілька записів переписати, але ці комплікації тільки переконали мене в тому, що найвищий час був мені покинути мій Мек і не ризикувати кількома сотками сторінок готової праці. Я ще свій Мек далі вживатиму, зокрема для Автобібліографії, бо вона роблена кирилицею і переробити її з McWrite на Word Perfect,

здається, неможливо. Але коли я нарешті візьмуся до переписування свого щоденника (а хочу це зробити, бо і мені самій читати його нелегко, а приємно буде цим шляхом “зануритись у теплу ванну спогадів” — як сказала раз Віра Кемпе) — то робитиму це вже на новому комп’ютері на Word Perfect, новою кирилицею, що має трохи інший розклад, до якого доведеться ще мені звикати.

Пізно полудні, понеділок, 6-ого червня.

Перекусивши вполудне, я пішла на одногодинний (точно: з годинником!) прохід швидкою ходою по околиці East Oak Lane і Melrose Park. Не зважаючи на регулярну щоденну ранішню руханку і додатково майже кожного дня 10 миль на стаціонарному велосипеді, відчуваю брак руху. Працюючи в BLL, я була весь час в поспіху, в акції, бігала туди і сюди між клієнтами, телефоном і матеріялами на кількох поверхах — тепер багато сиджу при комп’ютері, в одній позиції — і це дається взнаки. При роботі засиджуюсь часто до пізна. Лягаю спати біля півночі, а тоді ще до 1-ої години звичайно читаю. Закінчила читати знамениті листи пражан і варшав’ян до Наталі Лівницької-Холодної. А що звернулися до мене з 43. відділу СУА, щоб зробити їм гутірку, я вирішила розповісти саме про це листування, зокрема про листи Олени Теліги, бо вони не тільки дуже безпосередньо жіночі, але навіть пікантні. З цієї нагоди я навіть принесла собі з бібліотеки давновидану книжку, що вміщає поезії і спогади про Телігу різних її сучасників. Не думаю присвячувати свого часу дослідженням над Оленою Телігою — це має бути тільки поверховна популярна гутірка. Говоритиму ад гок, навіть без записок. Якби я мала щось писати, то хіба про цілу книжку, яка варта уваги, зокрема ті частини, що зрадаговані Мартою Скорупською. Якби так я писала про це до *Ukrainian Weekly*, то назвала б свою статтю-рецензію “Fascinated by footnotes”, бо я справді захоплена скрупульозним редагуванням Скорупської — її примітки часом цікавіші як навіть самі листи.

Додаткова причина моєї самоізоляції від людей — це теж перетравлювання внутрішнього болю за Марка та Ію — болю, що з ним ні-з ким поділитися не можу, і не хочу. Нікому крім Максима й Уляни я про цю болючу для мене справу не казала. Знають про неї тільки Іко Лабунька, який саме повернувся з України, а також очевидно Олесь і Люба, що в них тепер перебуває Ніна. Марійка Лабунька написала мені з Києва листа, що прийшов ще перед моїм виїздом до Торонто. Долучила вона також копію свого листа до Марка, що його вона послала Маркові з Філядельфії ще 12 квітня. В обох листах багато болю, гіркоти і злоти — і це зовсім зрозуміло. Не зовсім зрозуміло мені, чому такий довгий час ніхто не вважав за потрібне втаємничити мене у ці справи. Тепер вона пише, що може мені треба з’явитися в Києві, щоб вплинути на Марка. А вони ж (тобто Ія та Марійка) знали про ці речі вже цілий рік. Я їздила в лютому до Вашингтону на зустріч з Марком. Якби була знала про їхні подружні проблеми, могла була тоді про це з Марком говорити. Він тоді нічого про ці особисті справи не розповідав. Але тепер, від коли я вже знаю про ці проблеми, я вже двічі мала довгі розмови про це з Марком. І коли він востаннє був у Вашингтоні, і коли повернувся вже до Києва. Він знає мою думку в цій справі, а що

вирішить, залежатиме вже не від мене. Навряд, чи моя присутність у Києві могла б щось допомогти. Зрештою, побачимо, що скаже Ія, повернувшись з України. Вона має там з ним зустрітися: може дійдуть до порозуміння? Якби я думала, що моя особиста присутність могла б у чомусь допомогти — поїхала б! Але я такого почуття не маю. Я сказала Ії про свою думку: врятувати родину можна тільки тоді, якщо вона з дитиною переїдуть до нього до Києва. Але Ія ставить свої передумови: щоб він звільнив із праці і Юлю і її маму, а він має щодо цього різні скрупули і не зовсім годиться це зробити. Тут потрібний компроміс між ними самими і багато тут залежить від того, яка сильна єднає їх ще любов? Після останніх розмов із ними маю враження, що їхня подружня гармонія захитана була вже давно і що за таких обставин пускати молодого чоловіка на два роки самого на Україну було, як кажуть американці, “asking for trouble”.

Лабунькова в своєму листі пише про те, що Іко довідався від Ії про цю справу, що він так це переживає, що вона радить мені “не дзвонити до нього в жадних справах, принайменше в найближчому часі”. Я і не дзвоню — але пересторога ця була для мене неабиякою прикрістю: значить, мене, як маму, вважають співвинною, чи як? Фактично, це майже образливо. А крім того ця підпільна Марійчина стратегія, на мою думку, така сама нерозумна, як і брак щирості раніше, щоб мені відкрити комплікації у подружньому житті мого сина.

Вівторок, 7 червня 1994. Метро. [Запис зроблений на звороті комюніке Літературного Конкурсу Гумору і Сатири].

В поспіху забула взяти з собою картки із щоденника. Маю тільки цю вільну сторінку, бо взяла з собою комюнікат, щоб зробити з нього більше копій. Вчора мало працювала над ULE, зате написала довгого листа Лабунькам і послала на адресу УВУ до Мюнхена. (Марійка ніби запрошує мене приїхати, але ні адреси своєї, ні телефону не подала!)

Не могла вчора додзвонитися до Віри і не знаю, як стоять справи з її мамою. П-ні Смุลка кілька днів тому перейшла операцію серця — byrass. Два дні тому ще була на вентиляційних трубах і прогноза була критична. Передвчора труби вже відключили, дихала самостійно, але була непритомна. Їй 79 років, отже життя висить на волоску. Віра, Оксана Кіпа і Софійка Титла багато часу в час вікенду проводили в шпиталі, отже я Віри особисто не бачила, хоч їздила до неї додому і в суботу, і в неділю, але говорила тільки з Андрієм Титлою, а потім також із Софійкою, яка віддзвонила, щоб передати мені найновіші інформації про стан її бабуні. Спробую може вступити до шпиталю — до хворої мене, очевидно, не впустять, але може там зустріну Віру? Бо на роботі її, здається, нема. Я тільки залишила message на машині.

Їду до BLL, бо прислали пару запитань, які вимагають відповіді. А також хочу полагодити кілька справ: купити диски і батерею до годинника, може піду до Van Pelt.

Понеділок, 13 червня 1994. Метро. 9:55.

Заплянувала я поїхати на PENN і сьогодні і завтра. Сьогодні мала мати візиту в дентистичній клініці. Але вранці мені подзвонили, що моя дентистка, Mary Bogert, сьогодні захворіла і візита перенесена на 18 липня. Але я вже зібралася іти, підготувала собі роботу до Van Pelt, тексти для фотокопіювання на завітрішнє річне засідання Ради Бібліотеки, та й дарунок і печиво на завітрішню party для Deborah Lazio, нашої уряднички, що була відповідальна за комп'ютерну систему Innoras в бібліотеці і яка відходить, закінчивши школу в Drexel, на професійну посаду. Задля цієї завітрішньої party треба мені буде приїхати знову. Але всі ці мої виїзди я пов'язую з кількома годинами праці або у Van Pelt над ULE, або в BLL над UkraLME.

Минулий тиждень провела я майже в повній ізоляції від людей — телефонів було мало, а мені не хотілося нікуди виїздити, та й щиро кажучи, не було куди. Філядельфія в українській діаспорі — це глибока провінція, тут рідко що діється, а вже зокрема влітку. Мій побут в хаті дав одначе поважні успіхи в поступі роботи над ULE — написала цілу низку нових анотацій і все це вже, очевидно, на Word Perfect, на новому комп'ютері. Поволі вчуса всякі технічні штучки на WP і набираю більшої вправи. Ще не розгадала, як поставити діякритичні знаки міжнародної слов'янської транслітерації, що її послідовно вживають в гарвардських і деяких інших виданнях, де пишуть Ševčenko, а не Shevchenko.

Вівторок, 14 червня, метро, 9:40 вранці.

Їду вчасно, бо хочу попрацювати у Van Pelt. Тим разом везу з собою свій машинопис ULE80 — отже маю не вигідний тягар. Але це кінечне, щоб не дублювати вже зробленої роботи.

Максим з родиною вже повернувся щасливо додому і я вчора говорила вже з ними по телефону. Будучи в Calgary, вони до мене не дзвонили, аж під кінець їхніх вакацій, коли вже не їздили в гори і на льодовики і до музею динозаврів і по прекрасних озерах (що їх і я знаю з нашої поїздки в 1970? 1969? році). Максим, дірвавшись до університетського комп'ютера, написав мені довшого листа на E-mail. Комунікація телефоном за таких умов, звісно, утруднена, а зокрема ще й тому, що там коли вечір — тут уже ніч.

В неділю говорила я також з Ніною, подзвонивши до Олега й Люби до Нью Йорку. Багато мені розповідала про Матійка і Андрійка. Видно було, що побут з дітьми у стабільній родинній атмосфері добре їй робить. Вони — тобто Ніна з Ією — десь незабаром приїдуть до мене. Ія в Києві зустрічалася з Марком і звідти телефонувала до Н.Й. Дзвонив до них, тобто до Ніни, також Марко. Недавно говорив мені Іван Коропецький, що був в Одесі в опері на Кармен і зустрів там Марка! Отже хлопець не тільки працює, але й бавиться!

Середа, год.8:30 вечора, вдома. 15 червня 1994.

Сиджу в пивниці, бо тут найхолодніше. Температура сьогодні піднялася до 97°F та й вологість дуже висока. Таке заповідають на кілька днів. Погода справи ускладнює. Я ще охолодження не включала, тільки пускаю вітряки. При такій температурі не багато можна

зробити. Всетаки я сьогодні, будучи вдома, вирішила використати час для господарських справ. Випрала й випрасувала фіранки в їдальні, випрасувала й повісила нові драперії, що їх купила вже давно, але що прийшли в понеділок. Найбільше клопоту було (і цього я боялася, не знала чи дам сама тому раду?) з вішанням. Це треба робити на драбині, а я маю трохи фобію до висоти і працювати на драбині завжди боюся. Але — *potrzeba matką wypalazku* — або “мус — великий пан” — вдалось мені це зробити, придумала навіть, крім гачків, “поправити” кінцівки при допомозі аграфок. Виглядає незле. Розмахнувшись до господарських справ, я ще й помила троє дверей, та й вирізала на городі старий кущ азалій, що згинув мені у наслідок суворої зими. Раннім пополуднем, облита потом, я зробила собі купіль і від того часу сиджу в пивниці — обідала тут при телевізії, прасувала, ще може пакуватиму пачку одягу для висилки на Україну.

Вчора ввечері відбулося кінцеьрічне засідання Ради Бібліотеки. Треба було мені написати звіт. Справи далекі ще до оптимального, але вони стоять значно краще, як у червні минулого року. На засіданні були Люда, Софійка Геврик, Захарчук, Кушнір, Маруся Сверстюк. Трохи не добре, що на це — чи не найважніше в році засідання — не прийшли Кіпа, Аня, Мицьо і Данилів, хоч напевно всі вони мали на це добру причину (Аня і Кіпа оправдали свою відсутність). Маємо щастя, що Маруся залишиться на наступний рік. Їй ще бракує досвіду праці — і бібліотечної і громадської — але вона молода, освічена і при добрій волі зможе чимало зробити. Щоб тільки присвятила увагу бібліотеці бодай в межах того часу, що його нам обіцяла (16 годин на тиждень). Вона цього року закінчила Дрексель, отже маємо фахову силу. З часом, маю надію, вона стане справжнім керівником і зможе згуртувати біля себе гурт добровольців, що вестимуть біжучу роботу під її керівництвом.

П'ятниця, 17 червня 1994. Метро.

Вже близько полудня, я шойно прийшла до метро. Рудницький приніс мені лист зі Львова — і я на нього чекала. І добре, що почекала! Лист від Іваничука із залученим текстом контракту на Остапові спогади. Моє задушевне бажання, щоб прийшов такий контракт, заки Софійка Геврик поїде на Україну з турою — сповнилося. Софійка — чи не єдина особа, що їй я можу із повним довірям доручити більшу суму грошей і що радо погодилася зробити мені таку послугу. Отже я тепер до кількох днів мушу приготувати пакет і гроші, щоб до середини це їй завезти. Машинопис я приготувала вже раніше, зробивши з нього додаткові дві копії. Також виготовила вже літопис життя і творчости, що його, маю надію, включать у книжку. Але ще не зовсім готовий ілюстративний матеріал. Я хотіла б, щоб були використані карикатури Козака культурної еліти Львова перед війною, а також кілька фотографій. Іваничук у супровідному листі пише, щоб прислати копії із *Сучасности*. Це мені створить додаткову проблему. Копії, що їх я зробила була вдома і що не були досить читкі, я вже дала була Іваничукові. Інших копій не маю. Взяла з собою кілька номерів *Сучасности* — може зроблю в BLL, але цього всього нараз напевно зробити не зможу. Іваничук пише, що редагуватиме спогади сам, але не згадує, чи писатиме він вступну статтю про Остапа. А я конче хочу, щоб така стаття була, якщо не Іваничука, то Ільницького або Салиги. Кошт друку 10,000 примірників виноситиме три

тисячі доларів (Це максимальна сума, що її запропонувала я, сказавши Іваничукові, що більше я за таку публікацію заплатити не зможу). Вони розділили це на половину: 1,500 тепер, 1,500 в час “макетування”. Тоді, мабуть, я сама поїду до Львова і завезу ці гроші.

Середа, 22 червня 1994. Вдома на городі.

Не було часу на записки: Ія з Ніною приїхали в суботу пополудні. Привіз їх з Нью Йорку Іко автом. В неділю я повезла їх на Тризубівку, де був пікнік і спортові змагання з нагоди Дня Батька. Не зважаючи на жахливу рекордову температуру 100°F, прийшло туди деяке число людей, а головне, що були там діти Боба — Марчик і Ромчик, що з ними наша Ніна трохи бавилася. В понеділок Ромчик був у нас, я водила їх дивитись на поїзди, але найбільший успіх мала забава водою на городі, бо при такій температурі навіть дітям нічого іншого не хочеться робити. Вчора ми поїхали до Toys R Us і купили деякі іграшки та крісло до авта для Ніни, сьогодні Ія поїхала з Ніною до Марти і Боба, щоб взяти дітей на басейн.

До мене сьогодні несподівано подзвонив о 7-й год. ранку Іван Собчук, що за три години приїде, отже я мала пару годин гостя і почастивала його Brunch-ем (крім миски нарізаних овочів, що їх звичайно їм на снідання я і що дуже Іванові смакували, поїхала я раненько до Tabor Deli і докупила вудженини та інших харчів, бо вже не було). Іван побув у мене зо дві години. Як звичайно, багато говорив. Тим разом, одначе, на дві цікаві для мене теми. Виявляється, що його батько і брат були в підпіллі і що всю його родину в 1944-45 роках партизани Ковпака чи якісь інші бандити повбивали — таки в їхній власній хаті. Вижила з великої родини одна тільки сестра Марія та Іван. Він довідався про ці вбивства тільки що минулого року. Марія заміжна за якимсь чоловіком, що про нього Іван думає, що він — більшовик. В них 9-еро дітей. Іван заснував собі якусь допомогову установу, що її ціль — допомагати сиротинцям в Україні. Включив до цієї акції кілька осіб з Америки і з України, має навіть фірмовий офіційний папір з прізвищами цих людей і адресами, але гроші дає сам, як я зрозуміла, пару тисяч на рік. Особиста харитативна акція невеликого засягу, але може й тому відносно успішна. Показував знімки дітей якогось сиротинця і розповів про способи своєї їм допомоги. Напр. купує кожній дитині по шапці, по парі черевиків, сиротинцеві — пральну машину, овець, що ними піклуються діти ітп. Дає він часом і дрібні стипендії — показував мені фото і розписку якогось хлопця, що отримує по 20 дол. місячно і має за те зобов'язання — вчитися. Показував цілу низку фотографій з України. Одна особливо вимовна і дотепна: живі поросята в багажнику авта на якомусь ярмарку біля Почаєва.

За минулих пару днів я нарешті скомплетувала всі матеріали і гроші, що їх завтра маю завезти Софійці Геврик для передачі у Львові. Вийшли несподівані комплікації. Десь пропав мені номер Сучасності за січень 1988 — повинен бути в хаті, адже маю комплект журналу за весь час його існування — та й мусіла мати його в руках не так давно, коли робила вперше копії (не дуже виразні, бо на домашній копіювальній машині) для Іваничука. На щастя, у вівторок була відкрита Укр. Бібліотека в Центрі і я там цей номер знайшла і зробила копії з тієї п'ятої частини спогадів, що там надруковані. Друга

комплікація: хотіла б я, щоб використати як ілюстрації до книжки шаржі-карикатури ЕКО з альбому Львів. Хотіла передати Іваничукові примірник цієї книжки і Рудницький обіцяв, що може мені відпродати один з тих, що вони їх мають в УКУ. Я пару днів тому поїхала за тим до Рудницького, привезла. Вчора, переглядаючи вночі ще раз всі матеріали, я раптом запримітила, що примірник цей має карикатури ЕКО тільки на передньому розвороті, а на задньому — ні! А саме на цьому задньому серед визначних постатей Львова зображений і молоденький ОТ! Цілий сенс давати ці карикатури в тому, що це не тільки дуже прикрасило б книжку, але й дало б доказ, що молодий журналіст ОТ вже тоді займав помітне місце в культурному житті міста, отже це важлива характеристика автора книжки. Я в паніці потелефонувала до Рудницького і він знову ж виручив мене з клопоту. Замінив дефективний примірник на свій власний, де є всі чотири сторінки Екових карикатур. (Я також маю вдома добрий примірник, але не хочу віддавати його з дому!)

Дві ночі цього тижня взагалі не спала: читала Остапові спогади, щоб переконатися чи не треба ще якихось ілюстрацій і наскільки машинопис віддзеркалює друкований текст. З ілюстрацій бракує мені дві — фото Остапового портрету роботи Грузберга та фото групи письменників, де є Любченко, Гординський, Штикало і ін. Є ксерокопія, нема оригіналу. Де Остап це встромив — не знаю. Всі альбоми переглянула, цієї знімки нема. Може ще знайду ці дві речі, тоді зможу додати, а ні то буде без них. Самі спогади, тобто друкований їх варіант, я вже, очевидно, читала. Було б вийшло Остапові на користь, якби мав був звичку читати мені свої речі перед друком. Не робив цього ніколи, боявся моєї критики. Машинопис має не тільки масу друкарських чортиків і деякі помилки в датах і фактах (частинно справлених самим Остапом), але і написані вони надто штивним газетярським стилем — варто було розбити деякі параграфи на короткі речення, увести більше прямої безпосередньої розмовної мови. Є у спогадах трохи гумору, але ці самі епізоди звучали куди краще в Остаповій розповіді, ніж у надто штивному друкованому варіанті. Нажаль Остапові спогади ближчі своїм стилем до Кедрина, ніж до таких знаменитих мемуаристів як Гірняк, Семененко, Марія Лівницька чи Роман Іваничук. Маю надію, що Іваничукова редакція зробить їх більш сприйнятливими для читача в Україні, що він справить не тільки сам правопис і мову, але подекуди і стиль. Дай Боже, щоб Софійка без комплікацій перевезла всі матеріали і гроші (передаю 1,500 дол. готівкою), щоб вони почали роботу якнайскорше і щоб книжка була до року готова. Їх 'строк' — 6 місяців, але я в це не вірю!) В час безсонної ночі сьогодні десь перед 3-ою годиною я потелефонувала до Львова. Романа Іваничука не застала вдома, але був його син і йому я залишила message: що матеріали везе Софійка і що вона буде у Львові від 29 червня до 3 липня в готелі Інтурист.

Понеділок, 27 червня 1994. Метро.

Давно не була вже на PENN і не скоро буду знову, але сьогодні трапилася нагода. Ія з дитиною поїхала до якогось "водного" парку між Нью Йорком і Філядельфією, де зустрінеться з Олесем, Любою і їхніми дітьми. Отже їх цілий день не буде вдома і повернуться тільки пізно ввечері. Маю надію, що погода буде їм сприятливою, бо тут у Філядельфії заповідають бурю і перелетні дощі. (Але в нас почалося вогке гаряче літо,

отже температура навіть у дощі буде мабуть понад 80°F).

В четвер увечері має приїхати Марко, в п'ятницю маємо їхати всі на Союзівку, де буде табір "Пташат" і куди в понеділок приїдуть також Уляна й Максим з дітьми. На Союзівці, кажуть мені, всі місця вже зайняті, і для мене, мабуть, не буде місця. Але Христя Кушнір, яка живе десь поблизу Союзівки, запропонувала мені перебути кілька ночей в неї. Я воліла б бути з дітьми, бо саме вечорами можна було б більше поговорити, але трудно — буду з ними кілька годин кожного дня.

Лабунькова написала мені з Мюнхену листа — знову ж таки трохи образливим тоном. Але я вирішила образу зігнорувати, і вже їй навіть відписала, подаючи інформації про Ію та Ніну. Все ж таки, обидва Марійчині листи мене трохи застановили. Я вважала досі Лабуньків не тільки за сватів, але і за приятелів. Тепер бачу, що не варто мені з ними бути надто щирою, бо щирими до мене вони не є. Не тільки тим, що затримали цілий рік у секреті прикру ситуацію Марка та Ії, але також тому, що вони (чи радше — вона) поведуться так, немов це я завинила у поведінці свого сина. Оця пересторога, щоб мовляв не телефонувати до Іка, виглядає так, немов би я йому накидалася своїми запрошеннями на обід чи що. А тепер вона пише, що в моєму листі неначе б то на першому пляні я сама, а не Ія і Марко. Погано мене зрозуміла: я тільки хотіла в'яснити, що коли не плекати щирости цілими роками, то годі думати про те, щоб у час кризи я могла рятувати ситуацію. Рішення тут тільки за ними і ні я, ні вони — свати великого впливу на це не матимуть.

В Україні вчора були вибори президента. Пробувала слухати ввечері київське радіо — зловила, але конкретної ділової інформації не отримала. Мабуть буде "другий тур" між Кравчуком і Кучмою. Кучма, кажуть, тягне назад до Росії, а Кравчук лякає виборців, що у випадку перемоги Кучми може бути в Україні громадянська війна.

Вівторок, 28 червня 1994. Вдома.

Сьогодні вранці завезла до Trans-Euroпа пакет вживаного одягу і послала його на Україну Доценкові. Досі передавала я тільки гроші — тим разом спробую з речами. Пересилка коштує 23 дол. — маю надію, що вартість змісту буде для них там значно вища, але хто його зна? Просила я про їхню відповідь на це. Серед речей є убрання Остапове, кілька пар його штанів, мої костюм, суконки, etc. — але якщо розміри не будуть добрі для них, то доведеться їм ці речі міняти або продавати і з тим може матимуть мороку. Маю надію, що щиро мені напишуть, чи варто посилати вживані, хоч і в доброму стані, речі.

Увечері є у Філя виступ молодечого театру ім. Курбаса і я просила Ію, щоб віддала мені на цей час авто. Хочу поїхати. Тепер Ія з дитиною поїхала до своєї приятельки Міці Мадай — вернуться на вечерю. Завтра вона вибирається до Вашингтону по Марка. Треба мені спакувати якісь речі на тиждень вакацій на Союзівці. Як звичайно, найбільший клопіт із взуттям. Навіть Ніна запримітила на моїх босих ногах мої кісточки, що ненормально вистають на правій нозі. І має з них потіху. Але це смішно тільки тоді, як ходити босій,

або в капцях. На щастя, нога не болить і коли вдягну спортові широкі черевики — можу навіть далеко і довго ходити. Але коли треба взутися елегантніше — ціла морока.

Пару днів тому ховали д-ра Олега Слюзара, який помер на 71 році життя. (Недавно була я в нього колядувати з Трофименками!) Хоч був дуже гарячий день, поїхала я на цвинтар, а потім також на тризну. (Кожна моя поїздка автом тепер вимагає узгодження з Ією). Їдучи на тризну до ресторану, я мусіла вступити додому, бо було мені соромно: треба було вдягти панчохи і порядні черевики, що їх я на цвинтарі не мала. Однак добре, що на тризну пішла. Зустріла там не лиш Славка і Марту Трофименків, але і обоїх Хом'яків та — що найцікавіше — Віру Савойку! Віри я вже не бачила десятків літ. Запрошувала мене приїхати колись до неї до Нью Йорку, переночувати. Я її також запрошувала. Мовляв, приїдь, оглянеш старі Остапові фотографії з молодих літ, допоможеш мені ідентифікувати всіх цих молодих жінок, що є в його альбомі. (Не всі імена я пам'ятаю, хоч він їх мені, очевидно, показував і пояснював).

Субота, 2 липня 1994. Год. 2:00. Glen Spey.

Сиджу над ставком на Верховині. Довкола ліс — гущавина, дико, і було б зовсім безлюдно, якби не те, що яких 100 м. від мене, на краю ставка, розтаборилась під багатоколіровим шатром якась родина чи гурток молоді і звідти доходять звуки якоїсь української музики. Не знаю, чи це з дозволу Верховини розбили собі шатро і чи ставок цей і досі вважається власністю Верховини? Сама оселя тепер окружена сталевою сіткою-парканом. А тут довкола — доступ вільний.

Приїхала я вчора з Марком, Ією та Ніною моїм автом. Вони підвезли мене до Наталки Єреги, а самі поїхали на Союзівку, де вже є Олесь і Люба з дітьми. Мені вдалося дістати нічліг на Союзівці від 4 до 10 липня, але на вікенд окремого приміщення на одну особу вже не було — була, щоправда, одна вільна кімната на 4 особи, але за неї я мусіла б була заплатити майже 400 дол. за три ночі. Початковий мій плян був поїхати до Христі Кушнір — вона мене запрошувала до свого bungalow під Союзівкою, навіть прислала точний плян, як туди їхати. Але коли я подзвонила до Кергонксону два дні перед виїздом, виявилось, що Христя поїхала додому до Нью Йорку. Зловила я її вдома, в Нью Йорку. Виявляється, вона знову дістала сильні приступи депресії, які — думала вона — вже були під контролем пару місяців. Це настільки серйозно, що вони вже відкликали свій виїзд у вересні на Україну. Жаль мені не тільки Христі, але і Юри. Він має фактично дуже важке з нею життя. Сказала мені, що це вже тягнеться 6 років і що причиною депресії є порушена хемічна рівновага, що їй жодна терапія, ні Prozac не допомагають, вона, мовляв, все вже пробувала. I want to die — сказала по англійському, хоч ми, очевидно, розмовляємо завжди українською мовою і Христя належить до тих моїх колег, які дуже цікавляться українським життям, читають не тільки *Свободу*, але й книжки, навіть поезію.

(Вже не є так безлюдно: прийшла якась групка наших людей — роздягнулися і загоряють на площадці, що тут недалеко від мене, а їхній собака-фокстерієр розкошується плаванням у ставку.)

Наталка Єрега завжди мене запрошувала, я часто до неї телефоную. І от я вирішила пов'язати корисне з приємним і приїхати сюди на вікенд. В понеділок має по мене приїхати Марко і забрати мене на Союзівку. Там тоді буде вже також Максим з Уляною і дітьми, бо починається табір “Пташат”.

До Філядельфії Марко приїхав пізно в четвер. Я поїхала по нього до Вашингтону моїм автотом у середу. Я була з Ніною сама. Дитина вже до мене привикла і ми гарно два дні бавилися. Найбільше сподобалася їй забава водою на городі, забава, що після неї ми обидві, як мокрі курки, ішли додому витиратися рушником і передягатися в сухе. Ніна до цієї забави ішла в купальному костюмчику, але баба була в домашній суконці і змочити бабу вужиком давало Ніні неабияку радість! Крім того ми читали казки, грали різні гри, в тому числі і гру в карти — війну, складанку (упрощене *remi*), що їх Ніна швидко засвоїла і собі уподобала. Дівчинка кмітлива і добре пам'ятає навіть найменші дрібнички та й всякі нові вислови. Вміє вже трохи по англійському, бо почала ходити до садочка. Нянька-мексиканка приходить тепер рідше, але з нею Ніна порозумівається ще далі по еспанському. Має мале дівчатко свої примхи і нахил всім диктувати. Коли ми були самі, я трохи відучила її пхенькати. Жартом, кпинами. Мовляв, де поділася наша Ніна? Бо прийшла до нас якась пхенька. А тоді питаюся Ніну: ти думаєш, що нам варто брати Пхеньку зі собою на Союзівку? А Ніна на те: Ні, нехай вона іде собі геть!

Марко з Ією в час їзди автотом сиділи напереді, сміялися разом, жартували. Трудно було б комусь сторонньому повірити, що над цією парою висить хмара подружньої зради і загроза розлуки. Вони до себе добре підходять, мають подібне світобачення, спосіб поведінки, навіть розмови. І то навіть у негативному сенсі. Напр. весь час говорять зі собою по англійському, і то в присутності Ніни. Або факт, що пару годин у час їзди слухали по радіо передачу карного процесу проти Сімпсона. Сімпсон — це зірка американського спорту (здається, *basketball*, не знаю напевно), який недавно викликав був всеамериканську сензацію. Його жінку, що з нею він давно вже був розлучений, знайшли біля її хати вбитою, разом із молодим якимсь чоловіком, який (неясно мені) чи був її коханцем, чи тільки випадковою особою. Все вказує на те, що це — *crime passionel*, і що вбивця — Сімпсон. Сензацію викликав також факт, що Сімпсон не зразу піддався поліції, тікав білим автотом по автостраді, а — що найбільш пікантне й унікальне — за ним, чи радше над ним і поліційними автотом в погоні, кружляла в гелікоптерах екіпа тележурналістів і всю цю погоню показувала, немов детективний фільм, на ТБ мільонам американських телеглядачів. Навіть я бачила кілька мінут цієї погоні. Була на телефоні з Рудницьким, а він каже в час розмови: чи ви дивитеся на ТБ? Якщо ні, включіть ТБ і подивіться на цю макабричну сцену! Отже я й включила телеапарат і може 10 хвилин слідувала за подіями. Але потім замкнула і відійшла. Вважаю таку поведінку преси — безвідповідальною. Зупинили всі інші програми, щоб дати місце цій сензації. У висліді, біля автостради збиралися люди, які вигуками заохочували злочинця, немов героя перегонів. Взагалі прикро, що Америці тепер тон надають люди, які жадні грошей і сензацій, дивляться на все з точки зору Голівуду. А Голівуд, нажаль, руководиться смаком підлітків спрагнених постійного стимулювання, сензації, акції — без глибшої застанови над наслідками. Нажаль, того рода голівудська ментальність характеристична також,

здається мені, і для Марка і для її. Вони обоє весь час викликають довкола себе рух, замішання, поспіх. Кожна дрібниця стає великою “production” — замість завбачливих плянів наперед, рішення ad hoc, в останній хвилині, під пресією. Всі справи мусять іти по телефону, факсі, Federal Express. Це не є люди, які можуть знайти радість у спокійній контемплляції, чи творчій праці. Може в тому і причина Маркової подружньої зради? Їм потрібна постійна стимуляція, entertainment... Є в цьому якась незрілість — iuvenalia — і то на сороковому році життя?

Наталка Єрега тепер знову живе сама. Сестрінку з родиною, що їх вона спровадила з Польщі, вона тепер “нагнала”, як сама каже. Вона твердить, що вони їй за добро віддячили використанням, злодійством, грубіянством. Що тільки чигають на її гроші і ставлять всякі вимоги. Меблів у долішніх кімнатах вже нема, мовляв, вони позабирали. Наталка зробилася дуже тепер гірка і злослива до людей — стара, немічна. Тепер вона ще й терпить від якоїсь бігунки, яка триває вже другий місяць. Не хоче іти до лікаря, бо каже, що її лікар тепер здохався з її сестрінкою і що він “по їхньому боці”. Про свою другу сестрінку Калину також висловлювалася не дуже позитивно, мовляв, вона дбає тільки про себе саму і свою родину, а про неї — тітку забула. (Від коли я тут, був від Калинки з Торонто телефон, отже видно, що Наталчині претенсії безпідставні). Зі злости Наталка хоче записати свою хату на Гарвард, щоб її родина нічого по її смерті не скористала. Ну, ідея подарувати хату УНІГУ не нова. Про це говорив ще покійний Василь Єрега і ми з Остапом дуже його в цьому підтримували й заохочували. Я навіть колись говорила про те, що в домі Єрегів можна було б робити літні наукові семінари, à la УВАН в Карпатії. Чи дійде до цього — ще не знати. Але Наталці потрібна була б опіка і поміч. От я сьогодні почистила їй килим в хаті. Хата велика, потребує догляду, а це вже Наталці не під силу. Крім того вона вперта і set in her own ways. Харч, що його вона має в хаті — нездоровий, товстий. Про 2% молоко навіть думати не хоче — п’є Half & Half, в холодильні повно масла, вудженини. А коли я хотіла їй зварити зупу із рижом — відмовилася — не любить, не хоче, не буде їсти. Чим я можу допомогти? Хіба добрим словом, охотою і терпеливістю послухати її нарікань. В хаті гаряче — мало продуву, вона нерado відчиняє вікна, каже що дістала Hexenschuss і болить її шия. Я це нарікання чула вже по телефону і привезла т.зв. Mineral Ice, що має відносно приємний запах, не так як Ben Gay, але подібно помагає. Ні, не хочу цього смороду! — сказала і не вживає. Чи нарікання її мають у собі елементи гіпохондрії і може навіть параної — годі сказати. Бігунка, що триває цілими тижнями, напевно справа досить поважна і вимагає консультації лікаря. Казала, що мала іти до шпиталю на тести, але через цей довгий вікенд не пішла, бо тепер в лікарнях погана обслуга. Отже видно, що робить якісь реальні пляни і має (або скоро матиме) лікарську якусь поміч. До всього додає серйозности страх — страх самотньої старої людини перед смертю і страх від життя на відлюдді, в самоті, серед лісу. Що вона боїться жити сама у своїй великій хаті — це очевидне. Ходила вчора зі мною і ліхтаркою перевіряти всі закамарки господарства ввечері, бо чула якісь підозрілі звуки. (Може коти або якісь інші тварини? — Коли я під вечір вчора вибралася на прохід, перестерігала мене, що в околиці бувають навіть ведмеді!)

Находилась я сьогодні по оселі — двічі туди ходила сьогодні. Вранці зустріла “на великій

залі” Рому Прийму, що веде тут курси танців. Постояла собі більше як годину, придивляючись до проби з неабияким зацікавленням. Молоді Ромині танцюристи (а було їх там із 60!) — це вже підлітки, що — як видно з того, як вони ходять по сцені, як підносять ноги і руки — не є учнями першого курсу — вони, мабуть, відбули вже не один такий танцювальний табір. Рома дає підстави клясичного балету і щойно на тій основі впроваджує хореографію українських народних танців. Вона — і два її асистенти — провадять цілим табором, що триває три тижні. Потім має перерву і їде до Конетикат, де дає лекції якимсь американцям, а тоді на три тижні на Союзівку, такий же танцювальний табір. Заля на Верховині добре надається і пристосована для балету. Одна стіна — великі дзеркала, де цілий corps de ballet може себе весь час бачити. Довкола рампи. Підлога — дубовий ясний паркет.

В перерві підійшла я до Роми на розмову. Пригадала давні роки і розповіла їй про те, що вона — єдина жінка, за яку я була колись заздрісна. В Зальцбургу ми з Остапом мали іти до театру на Кармен і він в останній хвилині відмовився, сказав, що щось зайшло і він перешкоджений. Я пішла на Кармен з товаришкою, здається з Галею Кокольською. І от в театрі бачу, що сидить мій Сясь з Ромою! Рома була розкішна молода жінка, вже відома балетниця, а я — гімназистка, дівчур — це була справді загрозлива конкуренція. Та ще й боліло мене те, що не признався, що йде з нею... Все це я їй розповіла, та ще й подарувала том Остапових *Зібраних віршів*. (Взяла з собою, на всякий випадок, думала, що зустріну Барку і подарую йому, але зустрілася Рома і я подумала, що вона напевне з цікавістю книжку перегляне і залишить собі на пам'ять про Остапа). В неї двоє дітей — син хоче бути “marine biologist”, хоче робити з тієї ділянки докторат, тепер десь у Mystic, Conn. тренує дельфінів. Дочка працює як прокурор, десь у Нью Йорку, має закінчене право. Обоє діти також бувають асистентами як вчителі на танцювальних Роминих таборах.

Верховина приносить мені чимало спогадів. Тут з Остапом провели ми наші перші в Америці справжні вакації. Це було літом 1952 року, оселя щойно починала діяти, ми були одні з перших гостей і жили самі удвох єдині на весь будинок. (Цей гарний старий будинок згорів може десять літ тому, його вже нема!) Я була тоді вагітна з Марком і пригадую, як одного ранку після снідання, зірвало мене на рвоти, заки я дійшла з їдальні до нашої віллі... Їздили ми тоді і човном по Делаварі і по ставку... Напроти цього ставка стоїть тепер нова, недавно закінчена, православна церква. Маленька, але мурована, 5-ти банна. (Католицька церква, що стоїть при дорозі, що веде до Наталчиної хати — Taras Shevchenko Rd. — дерев'яна і стоїть вона вже давно, навіть дерево вже від “старости” почорніло). Православна церква, на диво, була відкрита і я зайшла до середини. (Востанне ми тут були з Баркою, коли церква щобиш будувалася). Архітектура приємна, козацький барок? — але малюнки всередині — примітивні, аматорські, деякі — погані плагіяти відомих картин (напр. Ольга відмальована від Дядинюка) — а ще гірше — і це особливо разить у православній церкві — копії римо-католицьких, латинських мадон спотворених невправною рукою копіювальника. Вийшли з-під церкви три жінки і були здивовані, коли мене побачили. Одна з них мене пізнала. Це, виявилось, була Бережна, колишня вчителька Марка і Максима в українській школі. Тепер вона живе на Флориді, а влітку на пару місяців приїздить на Верховину.

Біля 5-ої я знову пішла на оселю — тим разом на те, щоб занести до крамнички Верховини пару Остапових і своїх книжок на продаж. Занесла я 2 примірники ОТ *Зібраних віршів* і 2 прим. свого *Самотнього місця*. Книжки відібрала і посвідку мені виписала Людмила Гайдар. Вони приймають в коміс і беруть 30% з продажі. Хай буде бодай для реклями. Я була б взяла більше книжок, бо напевно буде нагода зустріти когось і подарувати, але Марко не радо реагував, мовляв, багажник малий, а багажу багато — отже я мала тільки кілька книжок і навіть купелевого рушника чи плаща собі не взяла (а на Союзівці напевно це було б до речі). Завтра піду на богослужбу до церкви — може зустріну якихось знайомих.

Не мала я часу і змоги відмітити, що у Філядельфії у вівторок 28 червня виступали молоді актори з театру ім. Леся Курбаса зі Львова. Я вже наперед випросила собі в Лі цей вечір, щоб могли піти й подивитися на виставу. Давали уривки із свого репертуару: “Благородний Еродій” Григорія Сковороди, сцени з вистави “Сни” (за текстами роману Достоєвського “Злочин і кара”) та “Між двох сил” Винниченка. Закінчували виступ читанням віршів Стуса. Художнім керівником театру є Володимир Кучинський. Група складається із шести осіб: троє хлопців, троє дівчат. Все це — молоді люди. Ансамбль не даром носить ім’я Курбаса: велика увага для вправного володіння тілом, для хореографії сцен, навіть акробатики. Ідеї постановок — дуже оригінальні й цікаві. Видно з усього, що режисер — це творча індивідуальність, з новими власними ідеями, що не боїться творчого експерименту. Дикція акторів не зовсім виразна — це зокрема помітне в малоакустичній залі Центру, де репліка часто не доходила до глядача. Але тексти для мене взагалі у цій виставі були другорядні. Я подумала: цим хлопцям варто було б поставити Бекета *Waiting for Godot*. Це якраз добра річ для такого ансамблю. (В Еродію домінували два хлопці і тому мені таке прийшло на думку). — Ах, який жаль, що немає Остапа! Цікаво було б з ним поговорити про цей виступ. Та що — поговорити! Якби він жив, ми напевно взяли б усіх цих молодих акторів до себе додому на коньяк і цікаву розмову! Тай продовжили б вечір приватно у гурті цих молодих мистців сцени і наших друзів (в театрі були і Кіпа, і Славко з Мартою, і Генек Лащик — за давніх часів всі вони були б прийшли до нас на зустріч і розмову з акторами...) Добре, що є в Україні такі молоді люди. Вони вселяють в душу надію, що може ще відродиться наша культура, що країна втримається незалежною і життя урегулюється. Дай Боже. Преса не дає багато надій. Огляд в *Економісті* з травня має заголовок: “The birth and possible death of a country”.

Вівторок, 5 липня 1994, Союзівка.

Марко приїхав по мене до Glen Sprey і вчора я вже навіть обідала й вечеряла на Союзівці. В полудне приїхали вже також Максим з Уляною і хлопцями — отже вся найближча мені родина тут разом зі мною. Табір “Пташат” при Пласті ведуть самі батьки. Вчора вже були деякі зайняття, дітей поділили на рої. Уляна також зголосилася до помочі і стала сестричкою роя “Ластівок”. Хлопці знову помітно підросли. Стефко великий майже такий як Іванко, а вагою, мабуть, важчий. Любить їсти і багато їсть — а це дає наслідки. Сидимо при одному столі з Максимом, Уляною і хлопцями. При сусідньому — Маркова родина з родиною Олеса Лабуньки і якимись Любиними кривняками. Цей їхній стіл —

англомовний, принаймні часто чуємо, що англійська мова там домінує. Взагалі, хоч “Пташата” закликають дітей говорити тільки по українському, молоді батьки часто і самі переходять на англійську мову.

Максим учора дав мені переглянути і висловити опінію про Довженкову бібліографію Небеса. Я її уночі переглянула — незла праця, варто видати, хоч і з деякими поправками. В моїй кімнаті в Ужгороді (я взяла найдешевше що було!) дуже погане світло і мені вночі не легко читається — а маю деякі газети з України, що їх привіз Марко, та й *New York Times*, що його він регулярно купує. Бракує мені радіо — давно вже не слухала ні музики, ні вістей.

Оселя заповнена дітьми і їх молодими батьками. Де-не-де можна зустріти якогось діда й бабу. Говорила вчора з Падохами, які запрошували їх відвідати, та з Влодьком Воловодюком, який сказав мені добру новину: вийшла тритомова хрестоматія української літератури для 11–12 клас і в ній включене щось Остапове. Хрестоматія вийшла накладом 100,000 примірників, але закордоном важко її дістати. Обіцяв, що може роздобуде мені один комплетик.

Четвер, 7 липня 1994. В тіні над тенісовими кортами, вранці.

Діти, а разом з ними і батьки, мають виповнений різними зайняттями день. Організація табору не дуже добра і часом відчувається недостатня підготовка програми. Але — і в моїх очах це найбільший плюс цього табору малят — діти починають поводитися, немов члени якоїсь одної великої родини. От напр. наша чотирилітня Ніна. Вчора Марко з Ією пішли собі в ліс на прогулянку, Ніну із зайнятть та й на обід відбирала я. Купила я їй на її прохання якийсь цукерок-наперсток. Вона, побачивши при столах з дітьми різних вже їй знайомих “сестричок” і “братчиків” (тобто батьків інших дітей), почала до них підходити, хвалитись своїм наперстком і зовсім навіть забула запитатися про своїх маму і тата, що їх вже кілька годин не бачила. Або напр. іду доріжкою і бачу: іде похнюплений і заплаканий шестилітній. Почала я розмову. Виявляється, це Ромчик Пазуняк. Шукає тата. Нема тата і нема нашого авта, каже. Я його потішила: тато є, я його недавно бачила, ходи пошукаємо його. І ми йдемо з малим і очевидно знаходимо тата його з другим, меншим, хлопчиком. (Богдан Пазуняк тут сам із своїми синами — це внуки Наталки Коропецької — доказ, що вона має тепер трохи “вакації”).

У вівторок вечеря була на дворі, з коктейлем і при музиці. Діти танцювали і бавилися, разом з батьками. Зворушливо було дивитися, як під кінець вечора, Марко з Ією і Ніною, обнявшись, танцювали на вже опустілій площадці.

Вчора була тут велика горяч. Температура в тіні була понад 95 °F. Більшість дня діти провели у воді, навіть я двічі занурилася у басейні. Якщо така температура тут у горах, то що тепер діється у Філядельфії?

Марко привіз багато свіжих газет з України. Звичайно, я маю змогу тільки побіжно газети

переглядати, але тут мала можливість прочитати деякі статті і репортажі. Це номери з кінця червня, тобто безпосередньо перед виборами на президента.. Є там, крім політики, яка вже частинно втратила актуальність, теж і статті на інші наболілі суспільні теми: напр. стаття якогось молодого лікаря, який пише про труднощі несення медичної допомоги, але закінчує дуже зворушливим для мене твердженням про нововіднайдену людську гідність і вірою в майбутнє. Читала я також статтю про маму, яка двоє своїх дівчаток “продала” до Німеччини і хоч стаття написана советським стилем осуду такого вчинку, з тексту можна частково відчутти і другу сторону. Мати каже, що була в час війни “остарбайтером” у Німеччині і знає, що її дітям там буде краще жити... Не даром заходи з Америки і Європи адоптувати українських дітей натрапляють на такі труднощі. І з допомогою не завжди легко: от стаття якоїсь лікарки про чорнобильських дітей, що їх прийняла на літній відпочинок Куба. Дітям цим, мовляв, не добре бути на сонці — ліпше, якби Куба дала гроші, щоб діти могли відпочивати десь в Україні. В газеті ПостПоступ знайшла я цікаве інтерв’ю з Г. Грабовичем. Грабович розчарований невдачею своїх заходів створити якийсь приватний науковий інститут для міжнародного наукового спілкування — мовляв, він для цієї мети мав можливість здобути в Америці майже мільон доларів, але в Україні для цих справ не було розуміння, бо все мусить іти шляхом естаблішменту — існуючих державних структур, таких як Академія наук України ітп. Не вірю в організаційні здібності Грабовича здобути мільон доларів на потреби української науки від американських фондів. Адміністратор з нього поганий, чого доказом є його каденція на посаді директора УНІГУ. Але Грабович — людина тонкого інтелекту і те, що він говорить про стан науки і культури в Україні має чимало правди. Хотілось би, щоб Україна була більш масштабною — така провідна думка. Тобто, щоб діяла на вищому рівні. Щоб не вдовольнитись, як якимось міжнародним досягненням, зв’язками з ...УВУ. Щоб підносити рівень гуманістичних кадрів в Академії наук ітп. Прикро, що Грабович зазнав таких розчарувань на полі наукової політики. Сьогодні, як це зрештою підкреслює і кореспондент ПостПоступу, зірка його на Україні померкла, з думкою його не числяться, колишні його друзі, що тепер займають високі посади, часто його ігнорують, і т. ін. Але Грабовичеві може і треба було усвідомити собі, що наукова політика — не його форте, він — не Пріцак. Йому може й не варто бути директором УНІГУ, бо він на це не надається. Але замість витратити час і енергію на речі, що тільки кінчаться заколотом і розчаруванням і не залишають по собі тривалого сліду, Грабович повинен би сісти і написати ґрунтовну історію української літератури англійською мовою. Я сугерувала це давно, в рецензії на його *Toward a history...* Жаль, що наших науковців — навіть таких снобів як Грабович — спокушає короткочасна газетна слава і відвертає їхню увагу та енергію від їхнього основного діла — серйозної наукової праці.

Саме минула північ, отже вже вівторок, 12 липня 1994.

Вернулися ми з Союзівки вчора (тобто в неділю під вечір), а сьогодні вранці (в понеділок, тобто) Ія повезла Марка до Вашингтону і побуде там з ним до завтра. Отже я з Ніною сама. Дуже чуюся втомлена і не маю охоти до записок. Але мушу відмітити: вранці радіо подало, що не Кравчук, а Кучма виграв президентські вибори в Україні! І от я, поклавши Ніну спати (а це нелегко!), нарешті біля 11-ої добралася до Lexis, щоб переглянути

звідомлення світової преси. Для всіх нас на заході (і в західній Україні) перемога Кучми є неабиякою констанцією. Тимбільше, що у виборах наголошували всі, що Кравчук — це співпраця із заходом, а Кучма — співпраця з Москвою, що вибір Кравчука — це єдність і стабільність України, а вибір Кучми — можливість втрати суверенітету і громадянської війни. Маю надію, що ця виборча риторика не стане пророчою дійсністю. Що Кучма не запродасть себе й Україну Росії, що буде збережений і мир і самостійність, і що може будуть нарешті запроваджені якісь справжні економічні реформи. Саме упадок економіки, гіперінфляція, загальне зубожіння населення і було головною причиною поразки Кравчука. Різниця в голосах не така вже велика: Кучма 53.4%, Кравчук — 46.3%, за Кучму голосувало 14 мільйонів виборців, за Кравчука — 11 мільйонів. І позначився виразний поділ — центр і захід — за Кравчуком, схід і південь — за Кучмою.

Четвер, 14 липня 1994.

Я мала відїздити сьогодні до Н.Й. В суботу має літак до Лос Анджелес. Але Ніна сьогодні щось нездорова, прочистило її, мала вночі гарячку. Отже відїзд відклали до завтра. Повезе її Іко — я запропонувала їм своє авто — ще не знаю, чи скористають. Пляни в них такі: за два тижні Марко приїде до Л.А. і буде цілий місяць вдома. А тоді вони всі троє поїдуть до Києва. Будуть там, мабуть, до Різдва. Марко рішений підписати контракт на ще один рік. Я думаю, що може їм вдасться винайняти комусь їхню хату в Л.А. Дай Боже, щоб ці пляни здійснилися і щоб їхні родинні справи знову ввійшли в норму.

Я буду рада, як зможу нарешті повернутися до власного життя, до власної занедбанної роботи. Хотіла навіть завтра поїхати на PENN і напевне зробила б це, якби вони сьогодні відїхали. А так невідомо коли завтра виїдуть — напевно будуть довго збиратися і пакуватися — Я маю з собою величезний багаж — не тільки свої речі і дитячі, але всяку апаратуру: фотоапарати, комп'ютер тощо.

На PENN мені конче треба поїхати ще й тому, що зробили якісь переміни в системі E-Mail і всі, хто є поза будинком Law School, мусять наново систему інсталиювати. Для цього є спеціальні дискети і я маю надію, що зможу це зробити. Електронічної пошти мені дуже бракує. Тепер, коли такі важливі вісті з України, це особливо дається відчутти. Але на щастя маю доступ до LEXIS — і от вже пару днів підряд, від часу президентських виборів, читаю на комп'ютері світову пресу (це трапляється не часто, бо я надто зайнята, а також часто вживається телефон і мусить бути вільний, а це значить, що коли я читаю LEXIS — телефон зайнятий).

Вчора було про Україну кілька статей. Кучма мав першу пресову конференцію. Говорив українською мовою. Закликав до єдності. Наголошував справи економіки. В справі ратифікації NPT висловив думку, що з тим можна почекати, бо договір і так у 1995 році мусить бути наново узгіднений. Стаття в *Los Angeles Times* подає ревелюції про торгівлю зброєю з Іраном та з Індією, про конкуренцію в цьому ділі між Україною і Росією і згоглад, що політика Кучми співпрацювати економічно з Москвою може саме стосуватися до цього експорту зброї. В *Christian Science Monitor* була цікава стаття про те, що захід не

розуміє і не доцінює українську проблематику, що Україні не загрожує ні капітуляція перед Росією, ні інвазія з боку Росії. Росія, мовляв, за слаба тепер, щоб могли силою покорити Україну, що це був би кінець демократичної Росії. Є реальна загроза, на думку автора, що у випадку, коли політика Києва не принесе поправи ситуації в економіці, Україна може розпастися на кілька малих незалежних держав, не конче демократичних, та ще й озброєних по зуби — і до цього захід не повинен допустити. Одне слово, серйозний аргумент для підтримки України, для забезпечення її цілісності і стабільності.

4-та година ночі, 16 липня 1994, субота.

Не спиться мені, хоч я нарешті у власному своєму ліжку і трохи сьогодні встигла вже відпружитися і відпочити після від'їзду її з дитиною та Іком моїм автом до Нью Йорку о год. 3-ій пополудні. Була настільки втомлена, що встигла тільки випрати три машини білля і перестелити ліжка — навіть не всі свої речі перенесла до спальні, і навіть не сідала до комп'ютера, щоб прочитати вісті. Пару днів уже боліла мені нога — жилик, phlebitis? Трохи мене це турбувало, отже кілька годин полежала собі з електричною подушкою.

Телефонувала Вонторська — запропонувала піти завтра в кіно на якийсь польсько-французький фільм “White”, що йде у Ritz. Я від Остапової смерти була, здається, тільки двічі в кіні, отже згодилася і ми майже домовилися, але доведеться відкликати: після безсонної ночі кіно мене не приманює, їхати підземкою до міста не маю охоти, а ще в додатку прочитала в *New Yorker*-і досить негативну рецензію на цей фільм.

New Yorker залишила Ія і я цієї ночі прочитала в цьому номері кілька цікавих речей. Привернула мою увагу новеля “Widows” (автор — William Trevor), очевидно, своїм заголовком, не більше (про автора не знаю нічого, але я тепер так відірвана від белетристики, що не можу навіть вгадати, чи це не якийсь сучасний славний письменник?) У всякому разі, новеля написана тонко, делікатно і на диво — дуже традиційно, але це традиція справжньої літератури, що залишає непроминальні вартості. Але більше від новелі зацікавила мене критична стаття п.н. “Moby Dick in Manhattan”. Автором статті є James B. Stewart і розглядає вона творчість невідомого мені американського письменника James-a Wilcox-a. Цікава ця стаття передусім тим, що вона на прикладі цього Вількокса, який є автором шести книжок, що здобули позитивні оцінки серйозної критики, старається відповісти на питання поставлене в підзаголовку: “Can an acclaimed writer devote himself purely to his work and still make money?” — і робить це на основі конкретних фактів і цифр. Інформація ця — ревелюційна! Вона дає конкретну картину, як важко жити з літератури серйозному авторові, який хоче писати те, що *New Yorker* називає “literary fiction”. А ще важливо, що у випадку Вількокса, мова про прозаїка та ще й гумориста! А що тоді говорити про поетів? Конечно треба буде мені використати цей матеріал для статті — не знаю ще для кого — *Всесвіту? Сучасності?* Добре, якби таке появилось в загально почитній *Літературній Україні*, але ця газета стала тепер так нецікаво редагована, що не хочеться туди писати — та чи й надрукують? Там тепер більше політики, як літератури, а деякі матеріали такого низького рівня (напр. стаття Стебельської про Шевченка), що відпадає охота друкуватися в такому товаристві. Для

“радянських” українських письменників згуртованих у Спільці така стаття конче потрібна. В цьому ж числі *New Yorker*-а є також довша стаття про James-a Thurber-a, якому цього року сповняється сторіччя від народження. Може і про нього варто було б написати та й передрукувати з книжки мої переклади його казок нашого часу?

Понеділок, 18 липня 1994, вранці.

Я не тільки не пішла в кіно у суботу, але взагалі не виходила з дому ні в суботу, ні в неділю, і мабуть нікуди не піду й сьогодні, хоч мала замовлену візиту в дентиста. Не чуюся добре — маю якусь вірусову простуду і це вже тягнеться кілька днів, та ще й розболів мене жилак на нозі. В суботу чекала на Іка, щоб повернув мені авто. Він приїхав пізно пополудні, посидів у мене зо дві години на розмові (я почастивала його випадковим обідом) — так що я тільки ввечері могла поїхати до крамниці по харчі (єдиний раз, що виїздила поза хату!) Іко — винятковий молодий чоловік, що активно й живо цікавиться українськими справами, українською наукою і літературою. Приємно з ним поговорити, а й він сам, мабуть, любить прийти на розмову, бо з своїми ровесниками він про ці справи напевно говорити не може... Крім того він — як і його батько — знає і любить переповідати всякі особисті історії, цікаві сплетні, що для мене часто є ревеляцією.

В неділю я спершу плянувала була піти до церкви та й на пікнік на Михайлівку, але передумала: нікого з моїх знайомих в церкві не зустріну (Софійка ще в Україні, Лабуньки в Європі, Біланюки не приходять), а моїй нозі з болючим жилаком ліпше буде, як трохи полежу, а потім походжу в еластичній панчосі. І справді. Нога вже менше болить, а вчора я навіть спромоглася на поважний *tour de force* — скосила на городі траву і підрізала кущі, які за останніх пару тижнів розрослися на справжню джунглю. Добре, що я це зробила вчора. Був день поміркованої вологості (50%) і нижчої температури (87°F, останніми днями було понад 90 з високою вологістю!) Сьогодні іде дощ, вогко. Візиту в дентиста відкликала, кашляю, дусить мене в горлі, але з ногою краще. (От тепер роблю записки тільки тому, щоб дати нозі відпочати, бо я щойно постояла собі майже годину при ксерокопіювальній машині, копіюючи Остапові статті).

Доценкова ідея доповнити “Тугу за мітом” іншими статтями і видати в якійсь запланованій серії харківського видавництва навела мене на думку таки приспішити зібрання і передачу Доценкові цього матеріалу, хоч я і не знаю, що з того вийде і чи це взагалі реальна пропозиція. (Це мало б бути, нібито, за гроші видавництва, без мого спонзорства. В це я не зовсім вірю, і була б готова навіть дати якісь гроші на ту ціль — але тільки тоді, якщо це буде справді книжка видана і продавана самим видавництвом). У всякому разі матеріал треба зібрати і зробити копії. Остап, нажаль, не доповнював регулярно бібліографії і нелегко буде впевнитися в тому, що не пропущено чогось важливого. У всякому разі, я вже передала Марком “Подорож поза відоме”, “Гамлет на українській сцені” і “Реформація чи ренесанс”. Нелегкий буде і сам вибір: Остап має так багато статей, що навіть тих на теми літератури, філософії і театру така велика кількість, що треба буде вибрати. Отже доведеться мені все це наново критично перечитувати. Навіть про одного письменника в ОТ часто кілька статей, напр. про Журбу, Керницького,

Гординського... Доценко, мабуть, несвідомий того, скільки треба вкласти праці, щоб все це зібрати, вибрати, скопіювати. А що тоді буде з моєю власною роботою? Але це треба зробити і я мушу для цього знайти час.

Потелефонувала я вчора до Мирослава Семчишина. Дуже був радий розмові зі мною, але його підозріння, що я маю і якусь ділову причину, що дзвоню — оправдані. Хотіла б я, щоб Семчишин написав якийсь спогад про Остапа до другої річниці його смерті. Спогад про молоді роки спільних мандрівок або рецензію на “Зібрані вірші”. Досі на цей посмертний том була тільки тричі надрукована рецензія Жили (у *WLT*, *UQ* і *UW*) і єдина українська рецензія Ф. Погребенника у “Слово і час”.

Я і далі не маю доступу до електронічної пошти. Завтра поїду на PENN, щоб це налагодити. Але моє бажання довідатись новини з України дало у висліді читання світової преси на електронічній сітці LEXIS. Боже, що за чудовий винахід! Сиджу собі на самоті у власній хаті і читаю статті про Україну і в *International Herald Tribune*, і у *Financial Times*, і в *Washington Post*, і в *NYT*, плюс всякі повідомлення BBC, пресових агенств TASS, Reuter ітд.

Наш переляк у зв’язку з вибором Кучми на президента може (дай Боже!) неоправданий. Світова преса підкреслює низку позитивів (демократичний процес, стабільність, і зміна напрямку й уряду демократичним шляхом), а також покладає надії на нові економічні реформи. Вперше починають трактувати Україну серйозно і наголошувати, що існування і стабільність України є в інтересі заходу, що їй треба допомагати ітд, ітп. Дай Боже, щоб Кучма доріс до своєї ролі (сказав про нього після вибору John Hewko, молодий американський адвокат, відповідаючи на запитання преси: “It is better to be Number One in Ukraine, than Number 16 in the Politburo”). На патріотизм політиків — навіть на заході — не завжди можна полагати, але амбіція, бажання посісти місце в історії, є часто найбільшою мотивацією. Дай Боже, щоб особистий успіх Кучми вийшов на добро України!

Середа, 20 липня 1994, пополудні.

Грипа розібрала мене на добре. Груди завалені, язик білий, болить горло, болять м’язи, кашляю так, що і по телефону говорити не можу, з носа — катар, дихати важко. В понеділок я відкликкала візиту в дентиста, але думала, що мені покращає, що я зможу поїхати на PENN і полагодити справу із моєю електронічною поштою. Та де! Вчора спанікувала, потелефонувала до Яримовича. Казав брати антибіотики й сироп — замовив їх по телефону в аптеці і я вчора поїхала відобрати. За 12 таблеток augmentin і сироп з кодеїною заплатила понад 50 дол.! Хвороба підірвала мою силу — все ж таки, лежати цілий день не є в моєму стилі. Скористала з факту, що моя ксерокопіювальна машина трохи віджила, і зробила цілу низку копій Остапових статей для Доценка. Не знаю ще, чи чекати з тим аж приїде знову Марко, чи вислати поштою? При тій нагоді (чи радше з цього приводу) почала я на комп’ютері доповняльну бібліографію ОТ, так чи інакше зробити її мені колись конче потрібно. Але трохи журить мене, що ці Остапові справи

відтягають мене від моїх власних проєктів. Може вишлю Доценкові те, що приготувала, а тоді зроблю собі передишку для власних справ, чекаючи на його реакцію.

Телефонувала Софійка. Прогулька вдалася їм знаменито. Мої справи з *Літературним Львовом* полагодила особисто з Лесею Коваль — привезла посвідку на отримані гроші. Ще й торгувалася з ними, щоб дали Остаповим спогадам ліпший папір!

Четвер, 21 липня 1994. Метро.

Не знаю, чи розумно я зробила, що вибралася сьогодні на PENN. Чуюся тільки трошки ліпше. Але завтра хочу піти до фриз'єра підрізати волосся, а сьогодні єдиний день, коли я могла б полагодити справу E-mail (дуже мені бракує цього зв'язку) та й надати на пошті посилку Доценкові (заризикую!) і Семчишинові. Обидві, очевидно, стосуються Остапа. Але тепер, чекаючи на реакцію Доценка, робитиму щось своє.

Хочу написати статтю “Чи може серйозний американський письменник жити з літератури?” — і не зважаючи на всі мої застереження до *Лит. Ук.* — пошлю саме їм, бо якраз у такій газеті місце такій статті. Маю вже плян у голові як її написати. Подумала собі, що поїду на другий тиждень на перевірку авто до Toyota і попрошу їх, чи не могли б цього зробити зараз же — тобто щоб я могла почекати? Це забере пару годин і я могла б взяти зі собою ті матеріали, що мені потрібні для статті і там — у почекальні Toyota — її і написати. Одне але: треба буде писати рукою замість того, щоб зразу писати на комп'ютері, як це звичайно роблю. Але мала б можливість добре використати час! Побачимо, чи це вдасться.

П'ятниця, 22 липня 1994.

Весь день байдикую. Спала десь до 9-ої, а потім решту дня провела сама в хаті, на самоті, без телефону, телевізії і навіть без музики. Задля комп'ютера і щоб виспатись уночі, пустила собі охолодження в робочій кімнаті — а це значить: здаля від мого стерео! Значну частину дня присвятила фінансовим справам: платила рахунки, балансувала чекову книжку. А тоді спробувала провести інсталяцію нової програми E-mail, що її дали мені вчора в нашому комп'ютерному відділі. Перший раз це мені не вдалося і я вже думала, що без сторонньої допомоги не дам ради. Але пару годин пізніше я раптом догадалася, що могло бути причиною моєї первісної невдачі — спробувала знов і success! I am back in business! Отже моя електронічна пошта вже діє. Ще вчора я, читаючи пошту на своєму комп'ютері на PENN, знайшла листи від Мирослави Антонович і від Наталі Лончини і послала їм відповіді, а також записку Максимові. Він вчора ввечері телефонував, бо знав, що я вдома ще не маю e-mail. Їздили в гори на кемпінг з дітьми, хлопцям життя під шатрами в лісі дуже довподоби, а також плавання на канойках по озері.

Чуюся ще не зовсім міцна, але коли потелефонувала годину тому Віра, я вперше за цілу добу почула свій голос і бачу, що звучу вже краще, майже нормально.

Понеділок, 25 липня 1994. Метро.

Сьогодні вранці прийняла останню таблетку антибіотиків. Чуюся значно ліпше, хоч ще відкашлюю флегму. В неділю поїхала до церкви, бо домовилась на зустріч з Софійкою. Посиділи ми там на розмові при варениках і каві аж до 2-ої год. — Софійка, я, Дора Горбачевська і спочатку був також Олекса Біланюк. Софійка розповідала про свою подорож в Україну, про Логвина, який подорожував з ними і був провідником по історичних місцях, про гідів з Інтуриста, які і досі дезінформують туристів і що з ними і їй і Логвинові доводилось нераз сперечатися. Пам'ятки дуже цікаві, каже вона, але страшно занедбані, всюди бруд і недбальство. До рівня європейської туристики ще дуже далеко. В розмові я довідалась чимало важливих справ, що від них я — відірвана й ізольована від людей — зовсім тепер віддалилася. Напр. що Лесько Черник після другого строку вже зовсім не може працювати, живе на disability, не може навіть читати. Що 30-літній син його брата Максима помер два тижні тому від якихось комплікацій грипи, залишивши жінку і двоє малих дітей. Що митр. Сулик не тільки негативно ставиться до Михайлівської парафії і не хоче затвердити священика (це я вже знала), але що він взагалі дуже нетолерантний і чимало священиків взагалі покидають парафії, а то й взагалі священичий стан (напр. Конован). Що в Києві є дві римо-католицькі церкви і в обох мовою богослуження є українська мова! (Ця остання вістка важлива, бо мені здається, що Рим взагалі змагає до ліквідації уніятської церкви — а така стратегія, як впровадження української мови в богослуження — добрий і ефектовний для цього початок!)

Повернувшись з Михайлівки, я кілька годин працювала над UkraLME. Хотіла б це завершити і навіть сьогодні мала намір піти до Van Pelt і подивитись, як вони тримають *FBIS Report*. Бракує мені ще пів року даних за 1993 рік.

П'ятниця, 29 липня 1994. Метро.

Ще кашляю, але кашель цей мокрий звільняє організм від зайвої флегми. Чуюся значно ліпше і мій приплив нової енергії дав уже деякі наслідки. У вівторок увечері Люда запросила мене до себе на обід — смачні, надівані м'ясом кабачки (такі і мені треба час до часу зробити). Був там також Бобо з дітьми і це сповільнило потік сплетень родинних, що ними Люда любить ділитися (та й не тільки зі мною). Часом навіть дивуюся: навіщо розповідати стороннім людям про всякі негативні сторони життя власних дітей? (не кажу вже про сватів — із сватами, зокрема з п. Федак, в Люди взагалі особливі стосунки!) Від мене про моїх дітей Люда навряд чи таке довідалась би. Взагалі я — більше слухаю, як говорю. Адже про справи, які мене справді цікавлять — про літературний і науковий світ України і діаспори — ні з Людою, ні з Зенком говорити не доводиться.

В середу — в антракті поміж дощами, що падають тепер без стриму майже кожен день — підрізала я свій травник на передньому городі. Над'їхав хлопець засмаленим грузовиком і запропонував мені, що за знижену ціну покриє смолою мій driveway. Я вже і давніше думала, що це варто зробити. Отже згодилася. Взяв за цю роботу 100 дол. Також обіцяв, що за додаткових 150 дол. направить мені 5 цементових плит в хіднику — це мені

обов'язково треба зробити, бо вже навіть GEICO звернули увагу на “potential liability” — бо дерево корінням підважило цемент і є нерівно. Маю надію, що він це зробить за кілька днів. А ще вчора осінила мене думка, що з нагоди великого випродажу меблів у Ванамейкера, я могла б нарешті заризикувати і купити до Остапового кабінету розкладальну софу. Риск полягає в тому, що двері до кімнати вузькі і низькі, і тільки певної будови софи можуть ними пройти. Знайшла я таку, що може-може і тентативно замовила з умовою, що у випадку, якщо не можна буде внести її в кімнату — софу заберуть назад. Ах, було б добре, якби ця справа була нарешті розв'язана, щоб я не мусіла своїм гостям відступати власну спальню!

Понеділок, 1 серпня 1994. 12:15 по півночі.

Завтра, тобто вже сьогодні в понеділок, треба мені встати раненько, щоб на 8-му поїхати до Toyota до Jenkintown. А я ще не сплю і чи скоро спатиму? Останніми часами засипляю десь після 2-ої.

Показовим для мого побуту є такий факт: Сьогодні в неділю думала: іти мені до церкви, чи ні. Встала пізно по 9-ій — не пішла. І що більше: цілий день взагалі з дому не виходила (а треба мені почати знову проходи, бо бачу, що мені бракує руху, задихаюся!) Дивлячись на вісті, побачила, що реклямують якийсь фільм Бергмана о 9-ій вечора. Подумала, що ось добра нагода подивитись на добрий фільм! І мала такий намір! Але так зайнялася роботою (Остаповою бібліографією, ксерокопіюванням його статей, електронічною поштою, etc.) що прогавила початок фільму — отже зрезигнувала. Що більше — а це вже мені таки досадно! — сьогодні була українська півгодинна телепередача і я про це зовсім забула! Без людей, без телевізії і тільки з двома розмовами по телефону (з Ією і з Людою — ні, з Людою було вчора!) — провела я неділю! Один телефон за цілий день!

Північ, 12:09, вже 2 серпня 1994.

Мала сьогодні, в понеділок, цікавий і продуктивний день. Мусіла встати раненько, бо треба було поїхати до Jenkintown до Sloane Toyota. Виїхала 7:50, а о 8:15 вже була там. Тепер коли я вже знаю добре дорогу і не блуджу, виявляється, що це заледве 5 миль. Згідно з пляном, я віддала авто механікам, а сама засіла в почекальні писати задуману статтю. Спочатку трохи заважала мені телевізія і люди в почекальні, але я швидко привикла до обставин, виключила гамір із своєї свідомости, і завзято почала писати, знайшовши для цього не лише крісло, але навіть письмовий столик. В 10-ій годині мене вже покликали. З автoм все гаразд, змінили тільки оливу і фільтр. Я задоволена повернулася додому, подумавши: як добре бути на пенсії — трохи почекала, не спішилася бігти на роботу, і обійшлося без їзди поїздом та інших комплікацій. Але, приїхавши вчасно додому, я вирішила поправити свій занедбаний минулими тижнями через надмірну горяч, дощі, грипу та візиту Ії з Ніною, фізичний режим і піти на одногодинний прохід і то зараз же, не відчиняючи вікон і тільки залишивши вдома багаж. Повернулася за 3/4 години спітніла, втомлена, але в піднесеному настрою. І тільки тоді, поснідавши трохи спізнено, сіла до комп'ютера писати статтю. За пару годин її закінчила. Ще треба тільки деякі

дрібнички перевірити і можу послати її до *Літературної України*.

В міжчасі потелефонував Собчук. Телефонував не раз, а тричі. Востаннє з аеродрому у Філядельфії. Він мав їхати сьогодні якимсь військовим літаком до Франкфурту, а звідтам на Україну. Але з літаком виникла якась комплікація, поїде завтра. Я запропонувала йому, що може, якщо треба, переночувати, і от я мала гостя, зовсім несподівано. Після обіду я продемонструвала Іванові електронічну пошту і найновіші вісті про Україну на Lexis. Це зробило враження, як і можна було передбачити. (Сьогодні в Києві з офіційним візитом віцепрезидент США, Albert Gore). Прочитала Іванові свою тількищо написану статтю. А теж використала його для невеличкої побутової послуги: треба було змінити жарівки на стелі в моїй робочій кімнаті, а це мені самій трудно зробити. (Чекала з тим на Максима, буде тепер йому одного обов'язку менше). Іван, між іншим, виявив мені, що мав осінню клопіт із серцем. Катетеризація виявила одну забиту артерію. Прочищували це балончиком і чується добре. Але бачу, що поставив на бюрку в кімнаті, де спить, цілу батарею ліків.

Ще 2 серпня, вівторок, майже північ.

День виявився не менше продуктивним, як вчора. Іван, реванжуючись за goom & board, підстриг мені живопліт, обрізав галуззя на деревах і намастив якимсь спеціальним polish-ом авто. Вже поїхав (поїздом на аеродром).

Цілий день чекала на газову компанію — не приїхали. Вже втретє.

Середа, 3 серпня 1994. год. 2:21 вночі.

Ще не сплю. Саме сьогодні мала намір вчасно лягти і виспатись — не довелося. Біля півночі — але вже після моїх записок у щоденнику — раптом: телефон. Собчук! Щось вийшло в останній хвилині з літаком і він не полетить. Отже вернувся мій гість на ще одну ніч. Я по нього не виїздила, прийшов пішки від поїзду. Ну і він спить собі, мабуть, у своїй кімнаті, а мене фактично вибив зі сну. Ні, це мабуть несправедливо. Я вже деякий час засипляю за пізно і навіть сьогодні плянувала ввечері прийняти якесь легке снотворне лікарство, не зробила цього, може зроблю це завтра. Треба мені трохи змінити рутину: лягати раніше і раніше вставати. Якби я пішла була в ліжко незабаром після того, як Іван поїхав на летовище (десь 8-9 год.) — я може й заснула б. Але я після купелі засіла до E-mail, написала довшого листа Максимові і Марті Хом'як, а потім ще читала світову пресу про Україну на Lexis. (Віцепрезидент Gore був у Києві і запросив Кучму на офіційний візит до США на 29 листопада). Безсонні ночі дають і деякі позитивні наслідки. От я прочитала в червневому числі “Сучасности” першу частину повісти Ігоря Калинця, що її він, нібито, написав в час свого ув'язнення. І це було для мене цікаве відкриття. Калинець — надзвичайно обдарована людина. Ця його проза написана дуже оригінальним стилем, пересипана “свіжими вузликами метафор”, теплою еротикою, і вдало захованою у потік свідомості любов'ю до землі і людей.

Четвер, 4 серпня 1994. год.11:50. метро.

Сьогодні ввечері приїде до мене Мирослава Антонович, поїздом з Вашингтону. Маю виїхати по неї на станцію. Але я маю о 4-й годині візиту в дентиста Mary Bogert, отже їду на PENN і маю в пляні зробити кілька речей ще перед дентистом. По-перше, треба мені перевірити статтю про українську поезію в *Princeton Encyclopedia of Poetics* — це для моєї статті до *Лім. України*, а також — для цієї ж статті — оголошення праць в *Chronicle of Higher Education*. Крім того, маю поважну заковичу із своїм UkraLME. Знайшла вже спосіб, як читати на microfiche *FBIS Report. Central Eurasia*, бо мені конче треба закінчити цей сегмент (1992–1993) і послати до друку, щоб можна нарешті всеціло і більшим темпом повернутися до термінової роботи над ULE80. Але от я запримітила, що документи Central Eurasia (чорт їх забери з їхньою термінологією: Польща належить до Eastern Europe, а Україна до Central Eurasia!) — позначені FBIS. Sov-93-xxx, а не FBIS-USR-93-xxx, як це я маю на всіх документах, що вже включені в UkraLME. Мушу цю загадку в'яснити, поки візьмуся продовжувати роботу. Може microfiche має інші позначення, як “hard copy”?

Вчора, щоб лягти раніше, я читала свою електронічну пошту і вісті вранці, а ввечері до комп'ютера не сідала. Але мусіла поїхати ввечері за харчами і ще зварити гуляш і зупу — отже лягла не скоро. Всежтаки перед північчю вже була в ліжку, прийняла Bufferin PM і спала до 8-ої. Трохи відпочала, але день сьогодні дуже вологий і навіть в охолодженому метро я вся облита потом!

Неділя, 7 серпня 1994. 5 PM. на городі.

Від четверга до суботи була гостем у мене Мирослава Антонович. Дуже вона мені сподобалася — це людина мені по душі і я дуже рада новому знайомству. Мирославі — 35 років, висока, чорнява, струнка. Вона вже одружена і має двоє малих дівчаток — 10-літню Мирославу і 3-літню Мар'яну. З дому вона — Іващишин. Батьки, обоє галичани, були ув'язнені і відбули заслання, батько — за участь в ОУН. В неї старша сестра, що народилася, здається, в Магадані чи десь в якійсь іншій місцевості, що “славилась” засланнями — і цей факт, сама назва міста народження дуже сестрі шкодила, бо вказувала на те, що батьки, мабуть, “вороги народу”. Сама Мирослава народилася вже після повороту батьків, десь у східній Україні — у Кривому Розі? — не знаю чи правильно дочула і запам'ятала — і цей факт допоміг їй дістатися на університет до Дніпропетровська. Студіювала вона філологію, має кандидатський ступінь і тепер є викладачем англійської мови в педагогічному університеті в Івано-Франківську. Чоловік її також вчителює в цьому ж вузі, він — з Долини, тобто місцевий, і спеціальність його — прикладне мистецтво і народна творчість. Мирослава крім того студіює заочно у львівському університеті право. Пару разів у році приїжджає слухати цикл лекцій і здавати іспити. Вона хотіла б здобути докторат з права і має намір опрацювати українсько-англійський словник дипломатичної термінології. Мирослава подобалася мені тим, що вона дуже бистра і кмітлива людина, серйозна в своїх зацікавленнях, а при тому скромна, натуральна й безпосередня. Коли я дала їй вибір, що оглянути і куди поїхати в п'ятницю, дуже просила, щоб залишити хоч пару годин для візиту у правничій бібліотеці. Так ми і

зробили. Я ще й наперед потелефонувала до BLL, щоб Мариля знайшла і приготувала два томи потрібні Мирославі (мала занотовані вже в записнику назви деяких потрібних їй книжок!) — а тоді повезла її до Центру, до Manor Junior College, до Михайлівської церкви, до церков Покрови, Володимира, Благовіщення — щоб мала деяке уявлення про життя українців у Філядельфії, а тоді, після полуденку вдома, ми поїхали на PENN (автом! Це вперше я паркувала на вулиці і бігала кидати монети до автомата!) і вона там дуже вдало використала час при моїй і Мариліній допомозі. Говорила з Марилею зовсім поправною англійською мовою — добре вміла давати собі раду. Ще встигли ми потім піти на годину до Van Pelt, оглянути збірки української літератури, історії і поточну періодику, зробити фото з Архипенком і з Бен Френкліном, а по дорозі додому переїхали попри Independence Hall і центр міста. В суботу вранці по дорозі на станцію, я вступила з нею на Френклін, щоб показати їй митрополичий собор.

Мирославі дала я цілу низку книжок: не тільки Остапові *Зібрані вірші* і 12. збірник Слова, моє *Самотнє місце під сонцем* і *Землетрус*, обидві мої ULE65B і ULE65A, але також дві власні мої книги з права: підручник міжнародного права Олівера et al. (вона ним особливо зраділа, казала, що бачила цю книгу в Norfolk, в Old Dominion університеті і думала про те, як добре було б мати до неї доступ!) і словник політичних термінів. Обидві ці книжки я спеціально здобула була колись для себе, але тепер подумала: навряд чи в майбутньому я буду братися за міжнародне право, а навіть якби треба було — то ж маю доступ до цих речей в бібліотеках. А вона — ні, і їй це потрібне вже тепер. Крім книжок я подарувала Мирославі свою недавно куплену білу блюзку і літні плетені мешти, що в них не могу ходити, та й 100 дол. грішми. Таким людям, не наставленим на споживацтво, а на науку, справді варто допомогти. Після зустрічі з нею я набралася віри в майбутнє України. Мирославі варто було б приїхати десь до Америки до Law School, щоб зробити ML. Але молодій жінці, що має малі діти, це особливо важко зробити. Тепер коли вона тут тільки два місяці, донечки її у бабунь — одна в її матері у Львові, друга — в його матері. Але на довший час — рік-два — це було б трудніше влаштувати. Це перша подорож Мирослави закордон. Приїхала через IREX на курс для вчителів англійської мови.

Вівторок, 9 серпня 1994. 11 АМ. метро.

Їду на PENN — передусім тому, щоб повернути позичені для Мирослави книжки і зробити копії із двох Остапових статей. Останнім часом я копії роблю вдома — недавно купила і заклала свіжий cartridge і купила папір. Але я вже раніше залишила в своїм “бюрі” два номери журналів, отже копії таки зроблю там. Я хоч і маю засекречений код, що дає доступ до машини, не хочу надуживати цим привілеєм і звертати на себе увагу!

Справа з *FBIS Report* досі ще для мене залишається загадкою і навіть мене трохи журить. Скільки я вже вклала в це праці! А от номери-символи FBIS-USR, що ними позначені всі мої записи з FBIS, зовсім не співпадають номерам FBIS-Sov, що ними позначене видання microfiche. А я думала, що microfiche і hard-copy USSR одне і те саме! Треба буде звернутися за виясненнями до Library of Congress Law Library.

Цього тижня я мабуть не зможу вдруге поїхати на PENN. Завтра обіцяла піти на пару годин громадської праці до української бібліотеки в Центрі, а в п'ятницю, мабуть, приїде Роксоляна Зорівчак. Отже треба буде зайнятися трохи господарськими справами. На другий тиждень, може 18-ого, приїдуть діти з Торонто, бо 20-ого, в суботу, їдемо разом на один тиждень над море.

Пополудні, в поворотній дорозі додому (метро).

Мій сьогоднішній побут на PENN о малий волос не закінчився великим клопотом. День випав досить продуктивний: я працювала і в BLL, і у VP, з'їла в staff-room принесений з дому полуденок (йогурт, фрукти), переглянула сьогоднішній і вчорашній *New York Times*. Мариля на вакаціях, людей у будинку мало. Зробила потрібні копії Остапових статей. Знайшла кілька нових позицій для UkraLME. І ось я вже збираюся іти додому і раптом бачу, що немає моєї торбинки. (Я звичайно тримаю її в пачці в своєму бюро, а ходжу всюди тільки з ключем від дверей). Перша думка: вкрали! (Це траплялося і в старому будинку, і трапляється також у новому). Я, очевидно, схвилювалася. Але подумала: адже я недавно мала свою торбинку, коли ходила до Van Pelt, бо ж там треба мати ID, щоб увійти. І почала ходити по всіх можливих місцях, де я торбу могла залишити. Знайшла її в “reserve room”, у відділі поточної періодики, де читала *NYT*!

Субота, 13 серпня 1994. В робочій кімнаті.

Зорівчак передучора потелефонувала, що не приїде. Не може собі дати ради з відвідинами всяких її родичів, що їх вона має в Америці чимало. Була вже і на Флориді, і в Нью Гемпшир, і ще має відвідати низку людей і полагодити різні справи — свої і чужі. Отже на приїзд до Філядельфії не залишається в неї часу. Казала мені по телефону, що написала рецензію на мою ULE65A — і то у двох варіантах: англomовний текст послала до *SEER*, а український до *Записок НТШ*, які не виходять через труднощі з папером. Обіцяла прислати мені машинописи цих рецензій.

У висліді я мала кілька “вільних” днів. На щастя погода минулого тижня була виїняткова: низька вологість і невисока температура, майже як осінню. Отже я використала цей час, щоб зробити низку копій Остапових статей, переглянувши для тієї цілі також старий архів (каторжна це робота, а до того треба довго стояти на ногах при повільній домашній копіювальній машині!) Коштувало це мені багато труду, стресу і безсонних ночей, але я сьогодні відвезла до Андрія Масюка, який під кінець місяця їде до Києва, товсту папку матеріалів для передачі Доценкові. Ще мабуть буде одна така посилка, бо треба зробити деякі копії з оправленого тому *Української Літературної Газети* (а це треба буде робити десь фахово, може навіть не хехох-ом, а фотографічним способом?), із старих річників *Сучасности* і ще пару додаткових речей із *Листів до приятелів*. Вибір робити нелегко. Остап був дуже продуктивний і критик і журналіст. Є деякі речі, де я вагаюся: включати чи ні, навіть серед тих з літературно-мистецькою тематикою. А скільки є статей на теми політики, економіки і загально громадської проблематики, з них міг би бути окремих том. Переглядаючи архів, я подумала собі, яке справді швидко-плинне і проминальне життя і

вся ця інтелектуальна продукція. Зокрема все друковане в газетах — папір уже пожовк, розлітається. Справді врятувати якусь добру статтю можна тільки переддрукувавши її в книжці, інакше вона пропаде безслідно або — якщо я зможу колись довершити свої пляни — залишить дрібний слід у моєму бібліографічному покажчику. Боже мій, ще недавно бібліографія Лейтеса-Яшека виглядала якимсь мітичним свідком якоїсь напів-реальної доби, а сьогодні деякі з цих творів вже здобули право на друге життя і ми бачимо їх як повнокровні живі паростки нашої культури.

Максим телефонував — уже з Клівленду. Вони будуть там пару днів, а в четвер мають вже бути в мене. Телефонував також сьогодні Марко з Лос Анжелес. Він вертається до Києва після Labor Day. Ія з Ніною також потім поїдуть до Києва — хату хочуть винайняти на кілька місяців. Він на ще один рік хоче залишитися на праці в Україні.

Свою статтю для *Літ. України* я передала Мирославою разом з пакетом Остапових статей для Доценка.

Після півночі, отже вже 19 серпня 1994, п'ятниця.

Ніколи ще моя хата не була така упорядкована! Остапів кабінет має нарешті естетичний вигляд. Папки паперів, що стояли поскладані купами, я поховала до шуфляд, книжки з-під вікон перенесла і поставила на прилавок шафи, архівні матеріали деякі заховані в шафу, інші стоять під бюрком у двох пачках, але пачки прикриті сукном — одне слово, приємно глянути! На черзі тепер моя робоча кімната. Початок уже зробила: перенесла свого старого Мекінтоша разом із принтером наниз, до пивниці — звільнила стіл у пивниці із гори паперів і книжок і заінстальовала свій Мек на новому місці. Діє! Нагорі, в робочій кімнаті, я маю намір на місце Мекінтоша переставити свій новий РС, але це мусітиме зробити Максим, бо я боюсь, щоб не заплутатись у всіх цих електричних сполученнях, зрештою потребую в цій справі його поради і допомоги. Така перестановка звільнить нарешті мій робочий стіл, що досі був завалений всією цією машинерією, і маю надію, що мій монітор перенесений на трохи нижчий столик буде мені вигідніше вживати. А я вживаю його тепер повсякчас. І для читання преси на Lexis, і E-mail, і для ULE, UkraLME, Остапової бібліографії, та навіть кореспонденції. Вже привикла до нової кирилиці, тобто до нової розстановки літер. На Мек ще маю тільки свою *Автобібліографію* та деякі листи Укр. бібліотеки із стандартним форматом.

Мій експеримент із софою до Остапового кабінету — не вдався. В середу фірма Wapamaker її доставила. Але робітники не змогли її внести — і то не через двері Остапового кабінету (про що я турбувалася!) — але через сходову клітку з партеру. Сказали мені: можливо, якби це була софа “full”, а не “queen” size — може була б влізла! Нажаль, це єдиний розмір, який був у цьому стилі, який — виглядало — міг евентуально зміститися. Не багато бракувало — пару інчів різниці — але це були ті критичні екстра інчі, що перерішили всю справу.

Ще не знаю, що робитиму. Конче хотіла б мати в Остаповому кабінеті подвійне ліжко,

щоб не мусіти випроваджуватися зі своєї спальні, коли приїжджають до мене гості (зокрема такі, як напр. Яцкевичі). Для таких гостей, як Максим з родиною, я мабуть і в майбутньому звільнила б свою спальню, щоб діти могли мати вигоду в окремих кімнатах. Але сьогодні я вже свою спальню для них приготувала, а сама сплю (тобто, маю надію — буду спати!) в робочій кімнаті. Завтра вони мають приїхати з Клівленду, а після завтра їдемо до Wildwood Crest. Почала вже пакуватися — готувати речі — свої і господарські: простирадла, рушники, радіо, харчі. Думаю, що поїдемо двома автами, бо цих речей забагато на один багажник.

Неділя, 21 серпня 1994, перед північчю. Wildwood Crest.

В домі п. Нікорович, крім нас, є ще інші дві українські родини з малими дітьми. Одна з них — родина Святослава Макаренка, тобто Святослав з дітьми і своєю мамою. Аж не віриться: ще так недавно ці діти мали молоду, енергійну і, здавалося, зовсім здорову маму! Але Святослав, як видно, добре дає собі раду і багато уваги приділяє дітям. Наші хлопці мають товариство. Вчора ми приїхали пополудні і ще мали кілька годин приємної погоди над океаном. (Хлопці навіть встигли ще пару годин покупатися). Ми з Уляною їздили по харчі, але вона також ще пішла була на пляж. Я — відколи пару літ тому збагнула, що “there is no such thing as a healthy suntan”, ні до води, ні до засмагання на сонці не спішуся. Мені зовсім вистачають проходи на свіжому повітрі, побут з дітьми, спілкування з Максимом і Уляною — а якщо можна посидіти над океаном і почитати книжку — як от сьогодні — то і це відпруження і відпочинок. Сьогодні було вітряно і холодно. Вранці ходили на міст, а пополудні хоч і були на пляжу, то не довго. Я перша “втекла”, бо змерзла, хоч і не була роздягнена. Після вечері (придаються дуже привезені з дому котлети, пальчики, борщ. etc.) пішли знову пройтись. Зустріли по дорозі, в книгарні, Альберта і Сяню Кіпів — вони тут тільки на вікенд, приїхали з дітьми і живуть у сусідстві, в Lantern Lane.

Одна хвилинка перед північчю, ще понеділок, 22-ого.

На пляж сьогодні не ходили. Вітряно, дощово, холодно. Були пару разів з дітьми на проході, я їздила по харчі і при тій нагоді купила шампанське. Питається мене жартوما крамар: “Is the president coming for dinner? Are you going to celebrate?” А я йому на те: “We’re going to celebrate Ukraine’s third anniversary of independence!” А тоді, щоб впевнитися, що він зрозумів: “We’re happy to see the Russians gone!” Коби то! Росії нам не так легко збутися. Але три роки таки витримали! Час працює для нас От дві години перед нашим виїздом над море вступила Люда на пів години з Михайлом Бардином, зятем Юрка Чайківського зі Львова. Він живе з родиною у Вінниці, був недавно кандидатом від Руху до Верховної Ради, але перепав у виборах. Працює він службовцем у “Просвіті”. Що роблять? Організують літні табори для молоді, курси англійської мови, доповняльну українознавчу суботню гімназію, розпродаж нових книжок ітд,ітп. Така праця по різних закутках України дасть за кілька років добре жниво. Щоб лиш витримати, втриматися.

Увечері наші сусіди Макаренки, ще одна українська родина з дітьми та ми поїхали до

Capre May Court House до ... цирку! Це не був вишуканий елегантний Cirque de soleil, це був справжній популярний народний цирк із слонами, тиграми, ведмедями, клоунами і небезпечною акробатикою. Діти були очаровані!

Вівторок, 23 серпня 1994. Год.11:00.

Прегарний день — іскристе повітря, сонячно і не надто тепло. Найвища температура була 80°F і помітно низька вологість. Багато часу провели на пляжі. Сказав Святослав Макаренко: такої холодної води в океані в місяці серпні він ще не пробував. Діти бавилися в піску і їм видно не було холодно. Я сиділа під парасолею в тіні, читаючи, вдягнута в полотняні білі штани і теплу sweatshirt. Приємна відсвіжуюча атмосфера, з посмаком ранньої осені.

Вдома вони всі милися-купалися, а я готовила-підгрівала вечерю. Діти були вже дуже голодні, але Уляна твердо тримається правила, що сідаємо їсти всі разом і починаємо молитвою. Отже чекаємо ще на маму, аж вона скупається. Раптом Стефко сідає сам до столу і я з кухні чую, як він починає голосно молитися: Отче наш, Ти що є на небі.... Знаменитий малюк! Іванко — хитрунець, він уже перший скупався і прибіг до мене нагору — побачив холодні пальчики і хотів їсти на зимно. Я його пожаліла і — ніби на закуску — дала йому секретно пару підварених пальчиків ще перед вечерою. Але підступ не вдався. Іванко захляпав трішки свою сорочку і мама зразу це помітила, вийшовши з купелі... Бабі було соромно за такий підступ і за те, що не передбачила, що може бути такий *corpus delicti*.

Середа, 24 серпня 1994. Год.10:30 ввечері, в ліжку.

Коли я крамареві сказала, купуючи шампанське, що святкуватимемо день незалежності України, я ще не знала, що це буде колективне святкування, загальний пікнік усіх жителів нашого будинку та ще й з прихожанами. Було нас всіх із громадкою дітей і господинею п. Нікорович понад 20 осіб. Жарили ковбаски і гамбургери на вогні у дворі біля хати, їли салати, варену кукурудзу. Був навіть торт. Але що найцікавіше: увечері о год. 9-ій з балкона біля нашого помешкання ми могли пів години дивитися на знаменитий, немов спеціально для нас виготовлений, show — фаєрверки, що їх — як ми від одної з молодих мам довідалися — місто Wildwood влаштовує з якоїсь нагоди кожного року саме 24 серпня!

1 вересня 1994, четвер, 12:45, вполудне.

З-над моря повернулися в суботу. В неділю пополудні поїхали на Тризубівку, де українські громадяни Філядельфії продовжували святкування незалежності України програмою, футбольними змаганнями, пікніком. В понеділок Максим з Уляною і дітьми поїхали на пару годин до крамниць, а я готувала свіжу страву на понеділок і вівторок. Увечері, після знаменитого обіду (тим разом — steak!) Уляна з Максимом поїхали в кіно, а я провела вечір з дітьми, читаючи, граючи карти. У вівторок поїхали на цвинтар до Баунд

Бруку, упорядкували трохи гроби Остапа і Івана Пасічника. Біля нашого пам'ятника треба було тільки покосити траву й помити нагробник, але біля могили Пасічника і Макара Ужвія треба було їм добре напрацюватися, бо страх як усе заросло. Я привезла горщик хризантем, але навіть не садила їх у землю, а поставила перед обрамуванням з камінцями, в ямці — так воно добре виглядає, а коли зів'яне — треба буде просто викинути.

Вчора вранці мої гості вже від'їхали. Я ще попраля три машини білля, попросувала, але нічого більше не могла робити, така була втомлена. Нікуди з хати не виходила — єдиний відпочинок для ніг — це коли я читала нагромаджену за минулий тиждень електронічну пошту.

Вівторок, 6 вересня 1994. Год.10:30. Метро.

Сьогодні я встала раненько і післ 8-ої була вже на пошті. Надавала книжки до Абрама Кацнельсона, Надії Ковалик, Євгенії Божик, деякі листи і головне: мою пенсійну аплікацію до ТІАА. Кацнельсон приїхав до Лос Анджелес, нібито на лікування. Написав мені листа з проханням про інформацію про українське літературне життя у США, про адреси газет ітп. Отже треба було zareagувати негайно. Я послала йому кілька чисел *Свободи* і *Українських вістей*, адресу Ліди Палій, і в дарунку Збірник Слово (12), *ОТ Зібрані вірші* і мої оповідання. Ковалик і Божик поставили мене в незручну ситуацію, приславши мені (а також Ларисі) дрібні подарунки у зв'язку з тим, що вони “лавреати” конкурсу про бабуню. Ліпше якби були того не робили, або якби прислали свої книжки. Не могла я цього зігнувати: вирішила зреванжуватися їм *Землетрусом* (хоч висилка кожного примірника коштує тепер понад 3 дол.)

На PENN я вже давно не була — мабуть зо два тижні. Тепер, коли хата вже упорядкована, я повернулась до нормальної рутини свого життя — а це включає і PENN. Use it or loose it — так говорять про артретичні руки і ноги, але воно не меншою мірою стосується моєї кімнатки в Biddle. Зокрема тепер, коли почався новий семестр і є напевно цілий список кандидатів на “carrel space”. В неділю була я в гостях у Бандерів. Поїхала з Вірою, бо вони мешкають в Ambler, а я і дороги не знаю і не люблю їздити вночі.

П'ятниця, 9 вересня 1994. Метро.

В середу я двічі була “на людях”. О год. 11 вранці перед Товариством Сеніорів виступав Деві Аркадієв, який показував відео з інаугурації президента Кучми. Аркадієв вже мені знайомий — він привіз був мені першу передачу від Кацнельсона. Отже я знала, що він — автор книжок, професійний журналіст і сподівалася більше і краще: він говорив хаотично і за-багато, а саме відео — це був тільки фрагмент — правда, вікавий своєю аж надмірною скромністю і фактом відсутності на цій церемонії президента Кравчука. Увечері виступав у Центрі Жулинський. День перед тим, а радше пізно увечері у вівторок, він мені потелефонував. Я поцікавилася, де він заїхав? бо знаю, що приїхав на запрошення мельниківців і в неділю вже виступав на святі Ольжича на Ольжичівці. Справді, зайнялись ним і програму йому виповнили такі люди як Гнатюк і Пазуняк, але з вівітка на середу

ночував він у ... Іка Лабуньки! Я сказала Миколі, що він завжди може заїхати до мене, якщо хоче, і навіть пробувала його перемовити, щоб переїхав зараз же. Нічого з того не вийшло. Було пізно, середу також мав виповнену по береги і навіть після виступу — хоч дуже мав охоту скористати з мого запрошення і прийти на коньяк і розмову з Рудницьким, Біланюком, Гевриками — мусів покоритися волі Наталі Даниленко, яка забирала його до себе і мала на другий день раненько відвезти його на летовище (летів до Шікаго). Зі мною Жулинський дуже тепло вітався, побачивши мене в середу, видимо зрадив і сказав, що боявся побачити мене заломаною, розбитою і радий, що я добре виглядаю і “тримаюся”. Сам виступ його був дуже ефектовний і мені приємно було усвідомити, що і наші люди вміють доростати до своїх ролей. Ще кілька літ тому Микола був собі советський літературознавець, а тепер він і справді говорить як державний муж України. Я принесла зі собою Sony Walkman і записала його промову на тасьму. Намалював не надто приманливу картину України — затурканий, прибитий сільським примітивом народ, що тікав від цього примітиву в місто, охоче асимілювався до чужої вищої культури — така реальність і від неї нікуди не дітися. Треба покоління, щоб це змінити. Говорив про велетенські заводи, що не працюють — а довкола них ціла інфраструктура: школи, клініки, клуби... Банкрутство заводу веде до тотального банкрутства. Не легко перейти до ринкової економіки в такій ситуації. Мільйони пенсіонерів, ветеранів війни домагаються своїх прав. На питання, що повинна робити діаспора, сказав: не привозіть нам вашої політики! Підтримуйте освіту, культуру. Про Кучму висловлювався стримано, але з надією. Він був в уряді тоді, коли Кучма був прем'єр-міністром і знає, що він — ділова людина. Є можливий конфлікт з Верховною Радою, є можлива навіть диктатура.

Поїхала я вчора до Staples із скаргою, що мій cartridge, тількищо куплений для копіювальної машини, вже не працює. Виміняли, дали новий. Only in America? Без проблем і дискусій.

Неділя, 11 вересня 1994. Майже північ.

Була сьогодні на пікніку на Михайлівській гірці, а потім на концерті ансамблю “Львівяни”. Ні перше, ні друге не принесло жодного вдоволення. “Львівяни” співають сентиментальні і патріотичні пісні і хоч вони колись називали себе “Веселий Львів” — не було навіть жодного натяку на гумор, або сатиру, або Львів. В порівнанні з ними “Не журишь” — це майстри оригінальної естради. Людей було обмаль. Гарна осіння погода заохочувала людей іти на пікніки, яких сьогодні було два — крім Михайлівського, ще і спортивний, із змаганнями, на Тризубівці.

Вівторок, 13 вересня 1994.

Маю замовлений полуденок з Pat Callahan. Буде нагода почути щось про Biddle Management Team, що до нього я тепер уже — на щастя — не належу.

Вчорашній ранок провела на телефоні. Не товариському, а діловому. Хотіла б викінчити і послати до друку свою UkraLME, бо право — не література — воно саме тепер актуальне і

потрібне людям, а за рік-два — це вже буде тільки історія. Але щоб викінчити цю роботу, цей 1992–1993 сегмент, мені потрібно ще переглянути кілька місяців *FBIS Report. Central Eurasia*. Я вже нарешті дослідила, що цей “serial”, що має символ FBIS-USR — це зовсім не те саме, що *Daily Report. Central Eurasia*, що має символ FBIS-Sov. Отже шукаю, яка бібліотека має цей потрібний мені матеріал. Я користувалась ним у Конгресовій Бібліотеці і в Урбана. RLIN реєструє також NYUL — отже повинно бути в Нью Йорку. Але заки я почну витрачати гроші і час, щоб їхати до Вашингтону чи Нью Йорку, я хочу перевірити чи напевно нема цього десь тут. Van Pelt не має. Але я подзвонила вчора до Free Library of Philadelphia — адже вони є depository library. Сказав мені бібліотекар, що мають давніші роки, але тепер ця серія вже до них не приходить (“de-selected”). Але згадав як можливі джерела Temple U. і State Library в Гаррісбургу. Я подзвонила до Temple і там нібито сказали, що є, і що деякі номери з 92 і 93 років є напевно. Треба буде мені туди поїхати. Це була б для мене чудесна знахідка. Хоч і на microfiche — але якби тільки було, щоб не мусіти за тим кудись їхати.

Над ULE працюю досить регулярно, але це справді величезна кропітка робота. Чи вдасться закінчити її в наступному році? Сам індекс скільки вимагає праці! Занадто високий стандарт я собі поставила! Всі ці заголовки!

Четвер, 15 вересня 1994. Метро. 11:10.

Їду не на PENN, а до Temple, щоб перевірити, чи вони мають справді те, що мені потрібне, щоб викінчити 1992–93 сегмент мого UkraLME.

Вчора нікуди з хати не виходила, бо чекала (вже четвертий раз!) щоб прийшов з газівні робітник заінсталювати новий автоматичний годинник, що його можна читати при допомозі комп'ютера, не входячи до будинку. (Оттака модерна технологія!) Нарешті таки прийшов і зробив цю роботу. Побачимо, як цей новий винахід працюватиме.

Але саме тому, що я не могла вийти з дому, я вирішила присвятити день, щоб докінчити критичний перегляд праці Кравченюка “Millenium of Ukrainian Christianity”. Це прислав мені на опінію директор КІУС — видавництва, тобто Максим. Кравченюкова робота мене розчарувала: я була про нього ліпшої думки. Бібліографічна частина манускрипту дуже слаба — критерії селекції сумнівної вартости, організація матеріалу не дуже ефектовна, а професійні бібліографічні стандарти ігноруються взагалі. Ця робота — це календар громадських імпрез, богослужб, концертів, виставок з нагоди Тисячеліття, але науковою бібліографією вона не є і не варта того, щоб на неї витрачати такі скупі тепер ресурси наукових видавництв.

Сьогодні Ія мала виїхати з Лос Анджелес до Н. Йорку. Свою хату на пару місяців винаймила. У вівторок вона з Ніною їде до Марка, до Києва і буде там до грудня.

Субота, 17 вересня 1994 (ще 5 минут!), в ліжку, 11:55.

Була сьогодні на концерті клясичної музики в Центрі. Виступали Мирослав Скорик, молоденька піяністка (і кажуть — теперішня його жінка!) Анна Климашівська і двоє співаків: Марія Гірська, сопрано, і Олег Чмир, баритон. Концерт був дуже добрий. Виконавці — молоді, але професійні артисти з вишколом і стажем, всі вони — з Львівської опери. Співали арії з опер Turandot, Zauberflöte, Faust, Rigoletto, Севільського цирюльника, Запорожця за Дунаєм, пісні Соневицького до слів Симоненка і Скорика до слів Шевченка. Спів був переплітаний фортепіяновими творами Скорика. Програма була добре дібрана і заповідала її Віра Кліш. Цікаво, що співаки співали всі арії в оригіналі, не бездоганно, але зовсім поправно. Обоє, але зокрема баритон, мають також неабиякі акторські здібності і ефектовну stage presence. Знаменито вийшов дует Parageno з Zauberflöte і на закінчення двічі виконаний дует Одарки й Карася із Запорожця. Враження було б прекрасне, якби не те, що на концерті було всього... 50 осіб! Публіка сприймала програму з ентузіазмом і тим разом поводитися значно культурніше, як звичайно: не чути було розмов і не переривали музики аплявзами. Але при такій малій фреквенції, то незабаром артисти і взагалі до Філядельфії не приїздитимуть! Скорик взагалі композитор такої кляси, що його виступи повинні бути в Academy of Music, а не в громадському центрі.

Вранці сьогодні я поїхала на цвинтар. Ховали у Філядельфії Зенона Кохановського, отже я хотіла висловити співчуття Зені і Марійці, які приїхали з Торонто. Думала, що буду тільки коротко на цвинтарі, що не піду ні до церкви, ні на тризну, а замість того зможу скочити до Центру, щоб перевірити як працюють чергові у бібліотеці. (Сьогодні почався новий шкільний рік в НУРШ). Нажаль, це мені не вдалося. Я на тризну не ходила, ні до церкви, але похорон дуже спізнився: я чекала на цвинтарі від 11 до 1-ої заки вони приїхали, отже втратила багато часу. Але Марійку і Зеню бачила, привіталася з ними, висловила кондоленції.

Вчора ввечері був у мене на обіді Іко. Зробила я обід à la mode americaine, тобто steak, mashed potatoes, salad. Ікові також дала, як уродиновий подарунок місяць наперед 100 дол. готівкою. Його уродини щойно 18 жовтня, але я знаю, що йому тепер бракує грошей, витратився влітку на авто, не працював, а тепер уже почався новий семестр, мама приїде щойно десь за тиждень, etc. Ледве його переконала, щоб взяв слоїк борщу і спечену курочку. Говорив він про всіх і все, трохи засидівся. Він розумний хлопець і я люблю з ним поговорити, але вчора я подумала, що він дуже подібний до свого батька, занадто говірливий, не досить “сфокусований”, це йому може шкодити в майбутньому. (Це помічення, очевидно, тільки для мене, йому я цього не говорила!)

Обід я готовила дослівно в “останній хвилині”, бо вирішила вчора поїхати до Towers Records з нагоди великої там випродажі і використати (нарешті!) свої gift certificates. Це досить далеко і ще довелося трохи поблудити (зробила вчора автом 22 милі!), але таки встигла щось полагодити: накупила CD's на суму 150 дол. (легко видавати не свої гроші!) Дещо використаю на дарунки, але собі купила Verdi Requiem, Генделя Месію, Чайковського фортепіяновий концерт і Малоросійську симфонію, Гріга Пер Гінта і Копелію Деліба, а також залишу собі один із дисків Шопена. Серед cd's, що їх я купила, є

один нашої Ліди Артимів — вона грає “Пори року” Чайковського — це я призначила на дарунки. (Колись, напр. якби я їхала до Головінських — для них це, мабуть, був би відповідний дарунок). Варто мати в хаті кілька дарунків у запасі на Різдво ітп. нагоди.

Завтра поїду на Михайлівку і на доповідь Куропася, а післязавтра — 19-ого, в понеділок, вранці до церкви на поминальне богослуження, а потім до Баунд Бруку. *Свобода* вже помістила моє оголошення з нагоди 2-ої річниці, але я сподіюсь, що Снилик незабаром надрукує рецензію на *Зібрані вірші* Климовського (казав мені, що написав і вислав!) Я послала Сниликові до використання два Остапові вірші. Не знаю, чи надрукує. Зокрема, якщо в рецензії Климовського є досить цитат з поезій... Семчишин повідомив мене телефоном, що споминає про Остапа він пише, але ще не закінчив — отже це ще не зараз появиться. А добре, щоб появилось. Пам’ять про нього треба щоразу відсвіжувати, бо забудеться. Щораз менше тих людей, що пам’ятають і згадують. Більшість знайомих уже і самі лежать у Баунд Бруку або на Факс Чейс.

Бачила я на концерті Льолю Коровицьку — вона приїхала до Шиприкевичів на кілька днів. Я їй сказала, що їду до Баунд Бруку в понеділок і можу її відвезти додому. Вона живе десь там в околиці, здається в Sommerville. Не знаю, чи добре я зробила, що дала таку пропозицію. Хотіла зробити добре діло, але мене це в’яже, я не такий бистрий шофер, а крім того мої проблеми з міхуром примушують мене часом зупинятися, зокрема коли їду вранці. Але може таки доведеться зробити їй послугу, як вона схоче. На меншу скалю таку ж прислугу роблю тепер досить часто Христині Чорпіті, що є моєю недалекою сусідкою, не вміє їздити автом, а хоче всюди бути. Якби вона мала трохи іншу вдачу й особистість, таке спілкування могло б бути навіть бажане і приємне. Але реальність така, що — навряд!) Возила я її сьогодні на концерт.

Середа, 21 вересня 1994. Метро.

Кілька замітних подій мого щоденного побуту за останніх кілька днів. У неділю в Центрі відбувся дуже успішно виступ Мирона Куропася, який говорив про найновішу іміграцію українців до США. На залі було понад 250 присутніх. Куропась говорив українською мовою, з великою дозою гумору, дуже ефективно не тільки історичними фактами та статистикою, але й дотепними анекдотами з життя, розповідаючи історію українського поселення в Америці. У нього чималий акторський хист і знамените розуміння психології аудиторії. Двічі у ході своєї доповіді демонстрував книжку “Брат братові”, мовляв, там знайдете точніше про переселення і ролю ЗУАДК. Автора книжки не згадав і я після його виступу вважала своїм обов’язком йому це випінути. Це не вперше. Остапів матеріал він уже використав був раз у науковій доповіді, також не даючи ОТ “кредиту”. Трохи цьому винен і сам Остап. На титульній сторінці “Брат Братові” Остапове ім’я не позначене і це дезінформує читача.

В понеділок вранці була заупокійна богослужба, що на неї прийшли Вонторська, обоє Коропецькі, Віра Лащик і Zenko Чайківський. Прийшла і Льоля Коровицька, бо мала їхати зі мною до Баунд Бруку. Ми ще вступили додому, бо мені треба було перебратися, і

поїхали. По дорозі я пустила тасьму Остапового виступу в Отаві, де він читає “Життя”. Чи тому що я заслухалася, чи тому, що на одному з traffic circles перебудували автостраду, досить того, що я збилася з дороги, не виїхала де треба було на 28-у, отже заблудила. Це вперше від коли я їжджу своєю дорогою до ББруку. Все добре скінчилося, але того дня замість 120 миль, я зробила 147! Посадила довкола нарцизи — своєрідний експеримент. Трохи напрацювалася і була фізично дуже втомлена, повернувшись на 6-ту вечора додому.

Опівночі. Вже в ліжку.

У вівторок я поїхала знову на цвинтар — тим разом на Fox Chase. Коли я була на похороні Кохановського, я побачила, що біля Маминої могили довкола виросла трава, що її треба було зрізати. А їдучи до ББруку, я придбала за 35 дол. новий досі мені невідомий прилад: невеликі ручні ножиці до трави, що діють при допомозі електричної енергії наладованої напередодні в батарею. Використавши вперше цей прилад у Бавнд Бруку, я вирішила посвятити один день і піти упорядкувати гроби Тата/Мами, Бабці і Дзядзя, Лесі/Левка, Слави Марк — моєї хресної мами, та тети Марини Мельник. Зробила добре діло і маю надію, що на якийсь час вистачить.

Сьогодні я мала дуже продуктивний день на PENN. Дістала деякі нові інформації про *FBIS Reports. Central Eurasia*. Вишукала на RILIN бібліографічні дані про книжки видані з нагоди тисячеліття християнства Київської Русі (це на те, щоб довести, скільки матеріялу пропущено в Кравченкової роботі!), написала пару нових анотацій до ULE80 у Van Pelt, ще й принесла додому деякі книжки, щоб могли над ними вдома попрацювати. А між тим дала себе витягнути на полуденок до Faculty Club Синтії Аркін. Мариля їде на другий тиждень до Гаги, на конференцію Міжнародної Асоціації Правничих Бібліотек. Не ревную: я вже своє від’їздила на кошт PENN! Тепер її черга!

Андрій Головінський нарешті отримав можливість користування e-mail. Отже я маю нового кореспондента, якому посилаю записки і матеріяли.

Сьогодні в *Свободі* із 16 вересня є стаття Климовського про ОТ.

Понеділок, 26 вересня 1994. Метро. год.10:10.

Дощ заповідали сьогодні аж на пополудне і я думала, що може вдасться мені доїхати до PENN ще на сухо. Дарма. Вийшла з дому ще без дощу, але поки дійшла до метро — таки змокла. Найгірше, що моя зачіска, яка вранці виглядала дуже гарно, тепер зовсім від вологості принишкла. Це доказ, що мені потрібна нова тривала.

Я вже вранці зробила собі прохід на пошту. Надала листи до Марійки Канської, Цмайла, Максима — всюди фактично не листи, а фотокопії статей із преси. Листів писати було ніколи — тим разом Марійці я не писала ні листа, ні не дала жодного грошового залучника (щойно недавно післала 20 дол.), але вона напевно зрадіє і вирізками з газет і фотографіями. Цмайло вчора телефонував. Говорив про свою візиту з Олегом Сниликом у

Горбаня, тобто Петра Карпенка-Криниці, що живе вже багато літ у психіатричній лікарні. Це була ініціатива Снилика відвідати його, може чимсь допомогти. Карпенко-Криниця — добрий поет, але на жаль, попав він до психіатрів не випадково і там мусітиме дожити віку (Йому тепер 77 років). Тарас заповідав, що за пару тижнів приїде на відвідини. Дзвонила також Рися Голод — пам'ятала і згадувала про річницю смерти Остапа.

На PENN, в бюро General Counsel, працює тепер Ромко Петик. Минулого тижня написав мені записку, що вибирається в жовтні до Києва, на світовий конгрес українських юристів. Просив адресу Марка. Я запропонувала йому зустрітися на ланч або сьогодні або в середу. Моїх статей про право України в *Свободі* він не бачив — зробила йому копію. Також покажу свою UkraLME. І може передам ним до Києва останню передачу Остапових статей для Доценка. На конгрес юристів я і сама радо поїхала б, навіть доповідь могла б прочитати, якби мене запросили. Але за власні гроші не поїду, PENN вже мене не буде субсидювати, а Ukr. Bar Assn. в Америці навіть не відповіли на мого листа і надіслану стару копію UkraLME.

Середа, 28 вересня 1994. Метро. Год. 10.-

Маю домовлений сьогодні полуденок з Ромком Петиком. Зробила йому копії із моїх статей про право України в *Свободі* (не читав, не бачив, сказав мені). Покажу йому свою UkraLME, а крім того попрошу, щоб зв'язався, їдучи на конгрес юристів до Києва, останній пакет фотокопій Остапових статей для Доценка.

Мій попередній побут на PENN — у понеділок — був для мене дуже успішний. Знайшла у Van Pelt на мікрофільмах деякі (хоч і не всі) потрібні мені FBIS-USR, отже була нагода доповнити UkraLME. Ще не знаю, що робитиму, щоб знайти і доповнити бракуючі номери за 1992–3 роки. Дуже хотіла б цю працю якнайскорше віддати до друку. Понеділок взагалі вдався мені продуктивний. Увечері ще сіла за комп'ютер і написала коротку статтю про... Абрама Кацнельсона. Статтейка до *Свободи*, але я наперед послала її самому Кацнельсону — можеш додати або перевірити деякі суперечливі дані. (Дата його народження в Струковій енциклопедії інша, ніж у довіднику СПУ). Кацнельсон як-не-як — визначний український поет і його прибуття до Америки повинно бути відмічене в українській пресі. А цього ніхто, крім мене, не зробить.

Мої поїздки на PENN приносять мені чимало вдовolenня. Як добре, що мені вдалося так елегантно і доброзичливо розв'язатися із моєю працею і затримати зв'язок з університетом! Найважливіше, що маю безкоштовний доступ до комп'ютеризованої сітки інформації — кожного дня читаю новинки про Україну на Lexis/Nexis і зовсім мені не бракує щоденного доступу до *New York Times*-у. Але добре теж, що маю невеличке “бюро”, куди можу приїхати, залишити під ключем свої речі, і почуватися, як вдома. А ще ж маю доступ до Staff Lounge, до кухні і холодильника. Mein Liebchen, was willst du noch mehr? Крім того, будинок новий, приємний, естетично обладнаний. Приємно бути в цьому як-не-як елітарному середовищі професорів і студентів одної з кращих юридичних шкіл Америки — і почуватися тут не зайдою, не випадковим гостем, а хоч уже і не активним

повністю, але всетаки спів-учасником цього товариства.

П'ятниця, 30 вересня 1994. Метро.

Доходить вже полудне, а я тількищо всіла до підземки. Пізнувато. Їду, щоправда, з ціллю бути присутньою на прощальній “party” в честь Peter-a Nichols-a, а вона починається щойно 2:30 (везу свіжоспечений медяник і маленький дарунок для Пітера, що — хоч займав низьку позицію звичайного бібліотечного робітника — stack attendant — але був одним із найінтелігентніших працівників нашого непрофесійного персоналу. Це йому належить пам'ятна фраза: “everybody at Biddle is too busy to do their job right” — я його навіть цитувала в одному своєму річному звіті, бо це помічення добре характеризувало надмірну навантаженість, яка давала часом у висліді “diminishing returns”).

Вчора вдень поїхала до Центру перевірити чи діє наша бібліотека, бо були скарги, що в тижні бібліотека замкнена. Був на чергуванні пан Завадович і я мала вперше нагоду з ним познайомитись. Вступила також до канцелярії, поговорити про справи бібліотеки з Орисею Гевко, адміністраторкою Центру. Пополудне провела у фриз'єра, бо треба було нарешті зробити тривалу. (Моє волосся дуже вже сиве, але я покищо не фарбую, хоч починаю поволі звикати до думки, що може це таки доведеться зробити?!)

Ввечері я трохи працювала на комп'ютері — читала вісті і пошту, пересилала новинки з Lexis на Ukes-news, доповняла свою UkraLME новими знахідками. Ах, що це за робота! До болю голови! Не можна за багато зробити її зараз. А дуже хотіла б вже позбутися і десь надрукувати!

Вівторок, 4 жовтня 1994. Год.10:50. Метро.

Виглядає, що я роблю щоденникові записки тільки в підземці. Що ж — не маю часу! Зайнята хоч куди і не встигаю з усім, передусім мабуть тому, що темпо життя пенсіонера трохи сповільнене і значно менше нервово.

В п'ятницю, як тільки я повернулася з PENN, повідомила мене телефоном Софійка Геврик про смерть п-ні Білосор, матері Наталки Коропецької. Панахида була в п'ятницю і я була б поїхала, якби це було тут недалеко на Tabor Road. Тимчасом панахида була біля катедри на Френклін — неприємно і небезпечно їхати самій поночі туди. Якби знала була раніше, могла була просто з PENN поїхати із Софійкою. А я ще й була надмірно того дня втомлена. У висліді я в п'ятницю не поїхала, зате в суботу присвятила цілий день і поїхала на похорон до Бавнд Бруку, отже бачилась з цілою родиною Коропецьких, навіть з Ромком, що приїхав на похорон бабуні з Лос Анджелес.

В неділю була в церкві і провела приємну годинку після богослужби при каві на розмові з Гевриками і Олексою Біланюком. Решту дня порядкувала в городі і працювала в пивниці, готуючи до висилки дві пачки вживаного одягу для Мирослави Антонович, і переглядаючи й упорядковуючи архів Івана Керницького. Писав мені його брат Богдан,

що у Водниках, у школі, роблять малий музей присвячений Івасеві. Я спочатку думала, що всю цю пачку Івасевих матеріалів, фотографій і листів до нього від різних людей перешлю туди, хоч пачка важка і пересилка винесе досить дорого. Але я потім увечері вирішила ще порадитись у цій справі з Лясею Старосольською. Розважили всякі pro і con і у висліді я вирішила, що пошлю або передам до Водник кілька фотографій, грамот, паспорт, виказку МУРу — але з більшою пачкою стримаюсь. Вони там у Водниках мають дві стіни в школі і це, мабуть, все. Може ліпше зберегти Івася архів в НТШ у Н.Й.? Листи до нього цікаві передусім як дзеркало життя діяспори, як доказ його великої популярності. А вирізки з газет могли б придатися якомусь літературознавцеві, що хотів би про нього писати. Особливо вартісних речей в архіві нема: є машинописи “На ріках вавилонських”, “Яворівський решітник”, “Король стрільців” — але все це було вже друковане. — От у моєму архіві є один недрукований фейлетон Ікера — про це я колись може напишу.

Понеділок присвятила я банковим справам. Зліквідувала одне конто в Mellon (що з нього Максимові на уродини дала 5,000 дол. на авто) — решту перенесла на сертифікат у Щадниці (треба підтримати Певність новими грішми). При нагоді надала пачки до Антонович.

Понеділок, 10 жовтня 1994. 10:40 АМ.

Знову метро — і пів години часу для записок.

В п'ятницю ввечері ходила на відкриття мистецької виставки. Виставку, з нагоди Тижня Музею, організувала Софійка Геврик. Картини різних мистців діяспори, що вже померли. Деякі були навіть на продаж і, каже Софійка, що продала кілька картин Козака, Кричевського. Одну картину — акварелю з Венеції Кричевського, довідалась я, купили.... Лабуньки! І то за 1,000 дол.!

В суботу працювала над ULE і UkraLME, а пополудні поїхала ще до Hechinger-a, купила різні господарські речі і квіти і потім до смерку садила ще нарциси і хризантеми. В неділю не ходила до церкви, але пішла на річні загальні збори Центру і навіть двічі забирала голос (що для мене досить нетипово!) Раз, спростовуючи помилку у звіті щодо годин праці бібліотеки, а вдруге, спровокована реплікою із залі, в обороні концерту Віки.

Четвер, 13 жовтня 1994. Метро.

Вже минула 11-а. А я сьогодні встала раненько і думала, що виїду десь по 9-ій. О 9-ій ще мусіла потелефонувати до адвоката Андрія Филиповича, який їде до Києва на конгрес юристів. Хочу ним передати UkraLME для Галини Фріленд з Української Правничої Фундації та пакет (мабуть останній!) Остапових статей для Доценка. Мав взяти ті матеріали Ромко Петик, але в нього на роботі виникли якісь перешкоди і він не може взяти собі вільних днів, щоб поїхати до Києва.

Затримка в мене сьогодні виникла тому, що я вранці вирішила, що мені треба занести до

“бюра” на PENN свій первісний старий computer printout ULE80, бо це допоможе мені шукати за додатковими матеріалами в індексах і бібліографіях. Новий print-out я маю вже зроблений з Word Perfect і то аж у двох томах. Але щоб старий манускрипт був 100% корисний, його треба доповнити записами, що їх я впровадила пізніше. Я думала, що це перевірення текстів і критичні доповнення не заберуть надто багато часу і взялася робити це десь по 9-ій. За годину праці я побачила, що так скоро цього мені не вдасться зробити: скінчила “Books” і більшу частину “Translations”, а ще ж треба “Articles” і “Reviews”. Залишила на завтра. Взяла те, що переглянула і доповнила, бо том print-out товстий і важкий, отже щоб було легше нести, взяла одну частину тепер, а решту принесу пізніше.

Вівторок, 18 жовтня 1994. Метро.

Вже 11:30, а я тількищо всіла до вагону. Не везе мені сьогодні вранці. Поливаючи квіти, помітила, що з ганку зникли два мої пластикові кошики з impatiense, що висять звичайно обабіч входових дверей. Мабуть якісь хлопчачки зробили собі зловмисні пустощі перед Halloween-ом і вкрали. Особливої вартости це не представляє, але на другий рік весною доведеться купити нові. Вийшовши з хати, я раптом помітила, що в мене немає ключа до моєї кімнатки на PENN. Вернулася. Думала, може устромила в кишню жакета, коли востаннє їздила туди. Але ні, нема. Я мабуть залишила ключ на робочому столі, коли виходила. Двері замикаються без ключа. Маю надію, що це так і що я його там знайду. Але це — nuisance. Треба буде просити когось з колег, щоб своїм Master-key відкрив мені двері.

В суботу їздила на весілля Біланюків. Лада Біланюк виходила заміж за молодого пристійного хлопця (здається — докторанта археології), що називається John Benjamin Fitzhugh. Весілля було дуже оригінальне. Вінчання відбувалося на дворі, в лісному амфітеатрі Swarthmore College, під прекрасними старими високими деревами. Простенький столик служив за престіл, а кілька величезних букетів білих троянд були єдиною прикрасою. Вінчав парох нашої Михайлівської церкви і молодий навіть повторив слова присяги українською мовою. Саме прийняття відбулося в приміщенні одного з коледжових будинків, що колись певно був церквою, а потім може театром. Високі декоративні стелі з дерев’яними готичними сволоками. Всіх гостей було не більше як 80 — в тому числі українців може із 20. Підкреслений англо-саксонський understatement. Були нібито свати перев’язані вишиваними рушниками і український весільний коровай, і навіть українська музика, але весілля все ж було чуже. Були там із моїх знайомих Геврики, Трофименки, Тритяки, Білони, але нажалі сиділи ми окремо! Я їхала туди з Титом і Софійкою, тобто під’їхала до них автотом, а потім уже моїм автотом, але при Софійчиному шоферуванні, поїхали ми до Swarthmore. Мали Біланюки щастя, що була гарна осіння погода.

В неділю я знову була “на людях”. Тим разом на обіді-бенефісі для Українського Музею, що його організувала і ним провадила Софійка Геврик. Тим разом я сиділа при столі з Титом і Наталкою Коропецькою. В програмі виступало подружжя Стецькових, обоє старі емерити, живуть на Флориді і на старші роки взялися за entertainment business.

Пополудні. В дорозі додому.

Ключ знайшовся, але день мій не вийшов надто продуктивним. Весь час провела в BLL, а це значить, що не працювала над ULE. Переглянула *NYTimes* (на диво, на першій сторінці нова сензація про англійську королівську родину: принц Чарлс нарікає на суворого батька — Филипа, що мовляв, примусив його до подружжя з мало йому знайомою Діаною, etc. Таких сплетень я останнім часом зовсім несвідома, бо на Lexis читаю тільки вісті, що стосуються України. І не бракує мені навіть *NYT*. Правда, є і інші поважніші вісті, але я слухаю регулярно новини по радіо, отже знаю, напр., що Kohl виграв вибори в Німеччині, а Ізраїль і Йордан підписали мирний договір.

Ще про вчорашній бенкет. Після вечері підступила до мене п-ні Стецьків, щоб довідатись, як мені подобався її виступ. Скажіть, але щиро, попросила. Дала я себе спровокувати. Сказала я п-ні Стецьків, що поема Боеслава про упівську героїню, яка відбирає собі життя, не є літературним твором вартим щоб його драматизувати на такій імпрезі. Мені її виступ не подобався: вона має, правда, деякий сценічний талант, вчилася трохи в Добровольської, але їй треба було б, мабуть, режисера, який міг би інтелігентно, із зрозумінням, прочитати текст і вияснити, що, де і коли треба наголошувати і як. Читала вона ще вірші Лепкого і Франка — дуже претенсійно і через те, на мою думку, не так як слід. Ліпше вийшов її чоловік. Передусім тому, що грамотно і без надмірного шаржу розповідав віршовані гуморески й анекдоти гумористів з України — актуальний гумор, що його публіка радо сприймала. Але — і це мemento для мене і для конкурсового журі: якщо такі тексти вважаються перлинами української сатири — то горе нам, матимемо клопіт.

Середа, 19 жовтня 1994. 10:23 PM.

Не в метро, а в ліжку! Була сьогодні цілий день удома і дуже продуктивно провела день. О год. 9-ій вранці я — вже після руханки, снідання, одягання і прибирання спальні — сиділа при комп'ютері над ULE80. Працювала безперебійно до 1-ої, а тоді, перекусивши полуденком, пішла збирати листя й порядкувати в гаражі. Десь перед п'ятою втомлена сіла відпочити на пів години — при музиці (новий CD — Копелія!) — прочитала *Свободу*, потім ще 15 хвилин провела на телефоні, а тоді зробила собі вечерю, послухала вістей на телевізії і пішла нагору до свого комп'ютера читати вісті на Lexis і електронічну пошту. Я тепер кожного дня не тільки вичитую вісті з України, але й вибираю важніші з них і подаю інформацію на Ukes. Це мені трохи забирає часу, але це, на мою думку, справжня public service і варто це робити для загального добра. Вже пару осіб, навіть зовсім мені незнайомих, дякували мені на e-mail за ці новини. Сьогодні напр. подала я три вістки, що їх рапортували Reuters і Associated Press і United Press International: про те, що сьогодні в середу 1/ Верховна Рада підтримала економічні пляни реформи Кучми, не зважаючи на застереження комуністів, 2/ що відкликали вчорашнє рішення в справі повторної легалізації Комуністичної партії, і 3/ що недалеко Львова була залізнична аварія спричинена саботажем якихось шантажистів, які домагаються 50,000 дол., бо інакше, мовляв, це знов повториться! Справа з легалізацією КП ще буде дискутована завтра, в четвер, — сьогоднішня перемога у ВР оперта на процедуральних неточностях

вчорашнього голосування, отже ще не знати що буде.

Крім цієї забави в журналістику, читаю (по ночах, здебільша!) надзвичайно цікаву книжку Александра Мотилі *Dilemmas of Independence*. Це одна із книг, що їх я дістала на розгляд, як кандидата на премію American Association of Ukrainian Studies, де я є членом журі. Такої серйозної аналізи політичної ситуації України ніколи ще досі не було! Автор має не лиш величезне знання, але й оригінальний власний погляд на справи і неабиякий хист представити проблеми політики й економіки чітко, вникливо, подекуди навіть з гумором. Ах, жаль, що не живе вже Іван Лисяк-Рудницький — він напевно дуже радів би появі такої нової зірки нашого інтелектуального світу! Мотиль — людина молода, я його особисто не знаю, але чула про нього, він тепер є Associate Director, Harriman Institute при Колумбійському університеті. А книжка появилася як Council of Foreign Relations Book, отже матиме вплив на найвищих щаблях державної політики. Її варто було б перекласти і видати також в Україні.

З Торонтського університету дістала я сьогодні чек на 150 дол. — гонорар за мою оцінку праці Кравченюка для CIUS Press. Скільки таких оцінок довелось робити для Бібліографічних Конкурсів УНІГУ — не тільки без жодної винагороди, але ще й з додатковими видатками на телефони і пошту до інших членів журі!

В *Свободі* — у трьох числах — появился спогад Семчишина про його перші кроки на еміграції з Остапом — про виїзд зі Львова через Краків і Відень до Фішельгаму. Міг був подати трохи більше живих анекдот з життя, було б живіше читати — я пригадую різні цікаві Остапові розповіді про ті часи, якраз напередодні нашого з ним знайомства. Та й взагалі міг був написати це більш особисто, але я вдячна йому, що написав взагалі і цим відзначив Остапову пам'ять. Я вчора потелефонувала йому до Шікаго, щоб подякувати.

Завтра маю засідання Ради Бібліотеки, а в суботу їду на Союзівку — та й не сама, везу своїм автом ще пару осіб на Велику Раду Чортополохів. Засідання Ради Бібліотеки завтра ввечері врятувало мене від чергової візити Івана Собчука. Він дві години тому подзвонив, питаючись чи міг би завтра приїхати. Нажаль, цілий завтрішній вечір не буде мене вдома, сказала я йому. Отже він ночуватиме десь на військовій базі у Willow Grove.

Вівторок, 25 жовтня 1994 год. 9:50 вранці

Не в метро, і навіть не в ліжку, а при (і на) компютері! Не хочу дати загинути щоденникові, а така загроза є, бо я зайнята іншими справами і маю інші пріоритети.

В суботу їздила я на Союзівку на 13. Велику Раду Чортополохів. Їхали ми моїм автом разом із Славою Оранською (яка допомагала мені шоферувати), з Вірою Пак, Галею Головчак та її донькою. На Раду прибуло нас 30, деякі приїхали аж із Шікаго, більшість з Нью Джерзі. Переважно це молоді сеніорки, але і були три нові кандидатки до старшопластунського куреня, що, кажуть, має вже досить членів, щоб відродитися і почати самостійну діяльність. Моя участь в офіційній програмі обмежилася до короткого

звіту-повідомлення про Українську Бібліотеку і до апелю, щоб цю свою 35-літню дитину Чортополохи підтримали і працюю в бібліотечі (тих сеніорів, що живуть у Філядельфії) і також грішми. Великої популярності цей мій заклик не мав. Молоді сеніорки зацікавлені передусім виховною працею з юнацтвом і роблять на цьому полі велику і корисну роботу. А старші — ті що їх це в першу чергу стосується — не хочуть бути надто активними, втомилися, постаріли. Зрештою, як і типово для наших українців, наставлення майже анти-інтелектуальне. Ну що ж: така реальність. Інтелектуальні справи і в Америці втішаються увагою тільки нечисленної еліти і всякі eggheads з Гарварду чи інших університетів ніколи не мали підтримки і популярності в народі. В програмі Ради був також дуже цікавий виступ Наді Нинки, яка говорила про свою працю в Україні у фірмі телекомунікаційної системи зв'язку UTEL. Вона працювала там з чоловіком, залишивши дітей в Америці, у школі, і під опікою, здається, Віри Попель. Фірма ця на початку мала 7 працівників, а тепер має вже понад 700 в різних містах України. Під вечір дивилися ми на запис відео із пластового свята у Львові 1993 року. Це всім нам дуже не подобалося: пластова молодь пасивно сиділа довкола великої площі, а програму для них виконувала... військова орхестра, професійні танцюристи, тощо. Погода в суботу випала гарна, трошки хмарно, але без дощу. Пізнім вечором на небі був навіть місяць і зорі. Ми до пізна співали й розмовляли, була приємна товариська атмосфера. Добре було поїхати на Союзівку саме в цей час: по дорозі — прекрасна осінь, денече — мішані ліси, що нагадують Нью Гемпшир і мою подорож з Лялею на осінні листя... В неділю вранці ходили ще в одностроях до церкви, потім на снідання і короткі наради, а тоді — назад додому, нелегкою дорогою під постійним дощем. Добре, що було два водії, а то я була б дуже втомилася.

Тільки приїхали — сензація. Віра Лащик потелефонувала, що на програмі ТБ “60 мінітс” буде щось про Україну. Я зразу включила телевізор і справді. Та ще яка програма! Улюблена тема наших упереджених американських тележурналістів: українці і жида. Основна тема: зріст фашизму і антисемітизму в Галичині, зокрема у Львові. Програма, мабуть, була довгий час в підготові: були відеозаписи маршуючих колон УНА-УНСО з вигуками “Слава Нації!”, з недавнього святкування 50-ліття Дивізії Галичина, з пам'ятників Шухевича і Бандери, інтерв'ю з Любачівським і Дацком, з рабіном Львова, а найбільше з паном Візенталем, який, можливо, і був головним інспіратором цілої програми, і хотів ще раз і щераз показати картини воєнних жорстокостей над жидами у Львові. Вся програма мала виразно анти-український характер і взагалі не пробувала поставити справу у контекст цілої України, або показати напр. людей з уряду, які засуджують дії УНА-УНСО. Посипалися телефони з огірченням, з обуренням. Цього ж дня українці у Філядельфії зорганізували демонстрацію під будинком CBS і я навіть бачила на локальних вістях короткий кадр з цієї демонстрації. Очевидно, треба було і мені написати листа до Сі-Бі-Ес, щоб включитися в акцію протесту. Наші націоналісти напевно не були б захоплені моїм листом. Я не заперечувала, що антисемітизм в Україні існує, але твердила, що ультра-націоналісти й антисеміти не репрезентують Україну, так як не репрезентує США Ку Клукс Клан, і що програма зігнорувала все позитивне на полі сьогоднішніх українсько-жидівських стосунків і всі джерела, що показували ці стосунки в позитивному світлі. Анти-українізм нічим не ліпший від анти-семітизму, а така програма

не тільки не спричиняється до поборювання ультра-націоналізму і анти-семітизму, а навпаки — посилює їх.

У світлі такої атмосфери, цікаво, що тепер зробить *Свобода* із моєю статтею про Кацнельсона, яка вже в них тиждень на руках. Та й відгук серед читачів може бути зовсім інший, напевно більш упереджений. Побачимо. Якби не захотіли надрукувати, було б мені неприємно перед Кацнельсоном.

Вчора, в понеділок, я трохи працювала над ULE, але більшість часу й енергії присвятила печенню пиріжків з м'ясом і капустою. Має бути в мене в гостях у неділю-понеділок Микола Вінграновський, який приїздить до Філядельфії з фільмом про Довженка і буде мати доповідь про нього. Це відзначають сторіччя Довженка і Вінграновський з тим фільмом виступатиме в різних містах Америки. Хочу з цієї нагоди запросити кілька осіб після виступу. Отже вже приготувала бігос, маю пиріжки, спечу якийсь пляцок — буде гостина. А ще перед тим запрошу на обід Марію і Рана Деїв — хочу їм зрванжуватися за минулорічний свят-вечір. Вони прийдуть у четвер. Завтра я поїду на PENN, бо буде меморіяльний вечір (о год.2:30 пополудні, не вечір, а пополудне) в пам'ять колишнього декана правничої школи Джеферсона Фордгама. Він був деканом тоді, коли я почала свою працю на PENN і хоч моє знайомство з ним було дуже поверховне, то запам'ятався він мені, як дуже дистингований джентелмен старої дати — таких тепер уже немає.

Говорив мені Левко Рудницький, що дістав листа від Микитенка, в якому говориться і про те, що в жовтневому числі “Всесвіту” буде надрукована моя стаття про англomовну літературну україніку. Цікаво, як дали собі раду з доданою бібліографічною підбіркою — Микитенко наперед уже казав мені, що з тим друкарі матимуть клопіт, бо все що треба друкувати латинським шрифтом — для них велика проблема. Також згадував Рудницький, що Український Інститут Америки плянує на половину листопада вечір в пам'ять Остапа, але що це буде, нібито, в час, коли він їде з виступом до Торонто. Він, виглядало мені, був розчарований тим, що організатор на це zareагував, мовляв, дуже нам прикро, але не запропонував перенести імпрезу на іншу дату. Найгірше в тому те, що Левко ніяк не міг пригадати собі прізвища цього добродія з УІА, а я також бачила його тільки один раз на вечорі Гординського і також прізвища не запам'ятала. Дивує мене, що він у цій справі до мене ще й досі не зателефонував — невже вони навіть не хочуть моєї якоїсь поради чи допомоги? (Але буду дуже їм вдячна, як це зроблять!)

У зв'язку з приїздом Вінграновського був до мене вчора телефон з Шікаго. Марта Фаріон є організатором виступів Вінграновського з рамени спеціального комітету при Інституті Модерного Мистецтва. Вона була під враженням, що це я маю представляти публіці Вінграновського. Я мусіла в'яснити, що він тільки буде в мене гостем, а представлятиме його Рудницький. При тій нагоді довідалась я, що вона — не тільки добра знайома Семчишина, але і донька Сясі Фаріон, тобто тієї колишньої Остапової дівчини, що її дуже гарна й романтична фотографія зберігається в нашому родинному альбомі. Мені завжди подобався і завжди мене інтригував підпис на ній: “Для Сяся — Сяся”. Тепло і таємничо і дипломатично. Тільки втаємничена особа може знати, чи говорить цей підпис багато чи

зовсім мало.

Середа, 26 жовтня 1994. 10:30. Метро.

Вранці сьогодні — телефон з Нью Йорку. Микола Чубук, від редакційного колективу *Сучасности*. В справі Остапових споминів. Мовляв, він хоче приїхати на розмову, щоб домовитись про друк книжки. Спізналися. Я сказала йому, що книжка вже друкується у Львові. Чому така пізна реакція на мого листа? Міняли, мовляв, адресу, лист отримали тільки в серпні. Але ж я послала другу копію на адресу *Сучасности* тут в Америці — невже між ними немає зв'язку?

Був ще і другий телефон. Від Дани Вонторської. Почала довгу розмову про мир між Йорданом та Ізраїлем, який саме підписували на кордоні, в пустелі, в присутності і нашого президента Клінтона. Година була 8:30, вчора ввечері Вонторська досить довго зі мною говорила по телефону і я подумала, що може вона має якусь справу, що дзвонить так рано знову. Думала я, чи не вибирається вона на PENN і може хоче зустрітись на lunch? Я запиталася: “чи ви мали якусь спеціальну причину, що дзвоните сьогодні?” Образилася. Повісила слухальце. Ну, може я не надто добре висловила. Віддзвонила я їй, щоб в'яснити справу. Та де! Конвенанц понад все! “Не буду до вас більше дзвонити!” Ну, що ж. Ні, то ні! Люди старіються, втрачають почуття реальности та й не мають чим себе зайняти і не розуміють активних ділових людей.

Понеділок, 31 жовтня 1994, год.11:00

Мого гостя Миколу Вінграновського взяв Левко Рудницький, щоб показати йому місто Філядельфію. Поки вони повернуться на обід о першій годині, я маю годину часу, щоб занотувати деякі цікаві інформації, що їх я почула від мого гостя сьогодні вранці при сніданку.

Передусім про Ліну Костенко. Цими днями Ліна внесла офіційну заяву про свій вихід із Спілки Письменників України. Намовляла і Вінграновського, щоб він зробив те саме. Заяву подала на руки Мушкетика. Питалася Рогозу, редактора *Літературної України*, чому він заяву не друкує. Коли почула, що Мушкетик вважає, що заяву друкувати не треба, сказала: “а це що? повертаються радянські часи?” Мушкетик думає, що заява Ліни може довести до розколу Спілки. Каже Вінграновський, що Спілка останнім часом прийняла в свої ряди багато людей з політичних, не літературних спонук, що скомпромітувала престижеву Шевченківську премію, роздаючи її різним чиновникам самої Спілки, ітп. Ліна Костенко має і свої особисті проблеми. Недавно був випадок, що вона пробувала отруїтись надмірною дозою снотворного. Коли її лікарі відрятували, сказала, що вона повинна була зробити так, як зробив Григор Тютюнник, тобто — повіситися. Ця вістка з вірогідного джерела: дружина МВ Леся є лікарем, і саме в її клініці Ліну відрятували. В Ліни також проблеми з дітьми. Оксана Пахльовська розійшлася із своїм чоловіком-італійцем і знайшла собі другого, також італійця. Від обох має діти. Десь недавно приїхала з малою дитиною до мами — Ліна на цей час випровадилась до Ірпіння,

каже Микола. З сином також конфлікт. Він одружився — Микола каже “з кацапкою” і на тому тлі — непорозуміння в родині. Мають вже теж малу дитину. Про чоловіка Ліни Василя Цвіркуна Микола говорив дуже позитивно. Так, це правда, що він завансований партієць (але не КГБ, як були сплетні), але це, каже МВ, “дуже хороша людина”, був директором кіностудії Довженка, але коли “оженився на Ліні”, його з цієї посади зняли. Він багато за Ліну старший, тепер уже на пенсії, займається домашнім господарством ітп. Ліна втратила багато друзів, навіть із Миколою пару літ не говорила через якусь суперечку, аж тепер, каже, перепросилася і потелефонувала, щоб його намовити про вихід із Спілки. Я розповіла Вінграновському про ті враження, які залишилися після відвідин Ліни у США. Він сказав мені, що передучора говорили з ним по Ліну Костенко в редакції “Свободи” і канцелярії Українського Народного Союзу, і сказали, що ніколи більше Ліну до Америки не запросять.

Запиталася я про Коротича. Якщо він повернеться в Україну — його уб’ють, каже МВ. Хто? — питаюся. Хлопці з УНА/УНСО. Ну, ті можуть вбити не тільки Коротича, кажу. Але Микола розповів мені, що Коротич недавно опублікував статтю, де написав, що, мовляв, галичани принесли націоналізм і розповсюджують його по Україні, чи щось у тому роді (мабуть щось гостріше?) і це дуже обурило наших ультра-націоналістів. УНА/УНСО мали якийсь з’їзд у Чернівцях, там (не знаю чи на самому їх з’їзді, чи тільки випадково) був і Вінграновський і говорив з кількома їхніми провідниками. Вони так і сказали йому: “Коротич хай на Україну не приїжджає. А то ми його вб’ємо”.

Про самого Вінграновського Лариса Онишкевич вчора сказала мені (і не тільки мені!) сплетню, що він, мовляв, має дві жінки, живуть на одній адресі, в згоді, і коли він напише новий твір, обидві вони приходять його слухати. Це цікаво й оригінально, але мене також застановила і інша обставина: Лариса особливо любить переповідати еротичні сплетні — це говорить щось і про неї також, не тільки про Вінграновського. Вона, зрештою і пише про секс (напр. про секс у театрі ітп.). Можливо, це треба робити, щоб відпружити надто пуританську атмосферу радянської літератури, але чи не має вона надмірної на цю тему фіксації?

Ніч, год.1:16, отже вже 1 листопада 1994, в ліжку.

Каже Вінграновський: “Як я отримаю Нобелівську премію за Наливайка, то побудую в Києві пантеон”. Це цілком серйозно. Роман його “Наливайко” друкувався у *Вітчизні*, він за нього дістав нагороду Антоновичів. Біляїв, його дружина і ще хтось уже переклали два розділи на англійську мову. Отже будуть серйозні пропозиції і з діяспори, і з Києва. А справа Пантеону — це Миколина ідея фікс: він думає, що конче треба зібрати і перепоховати разом в одному місці видатних людей України. Я висловила делікатний сумнів, чи варто таке щось робити. От я була в Парижі в Пантеоні — не зробило це на мене надто великого враження. “Та це в Парижі — а в нас воно мало б величезне значення” — це каже МВ і він свято вірить в свою правоту. Другий його грандіозний проєкт — це серія фільмів “Столиці України” — з цим проєктом, із збіркою фондів на нього він і приїхав в Америку. З цим він звертається за фінансовою підтримкою до УНС,

Провидіння ітд. Ідея ця — показати “столиці” історичного значення, такі як Галич, Батурин, Харків, Київ, Чигирин, Хуст, навіть Гуляй-Поле, столицю Махна, нібито в документальній серії, але із розповіді бачу, що документального там буде мало. Якщо судити про здібності МВ як кінорежисера і сценариста по фільмі “Довженко — щоденник”, що його він показував в неділю в УОКЦ, то я не маю великої віри в успішність завершення такого великого проєкту і взагалі в його доцільність. Фільм “Довженко” має потрясаючі кадри документальних кінострічок з часу війни в Україні. Згідно з інформаціями МВ, ці записи зроблені кінооператорами на фронті, під керівництвом Довженка, але із самого фільму видно, що деякі частини напевно походять з німецьких, а може й американських архівів. Монтаж і композиція цього матеріалу — отже робота самого ж МВ — залишають багато до побажання. Передусім над усім домінує сам текст Довженкового щоденника, що його дуже патетично читає МВ, в ролі диктора. Між текстом і картинами на екрані часто немає жодного пов’язання. Не знаю, чи зрозуміє фільм глядач, який не знає нічого про Довженка і який сам не пережив цієї війни. І чи зворушить, чи зацікавить такого не заангажованого глядача цей фільм?

Мої сумніви щодо режисерських здібностей МВ аж ніяк не стосуються його поезії. Поет він першорядний, є в його поезії справді якась іскра Божя, великий природний талант, прекрасна, багата, несподівана мова, сповнена особливої музики, що її сам автор-актор вміє відтворити із драматичною експресією. Вінграновський — поет модерний і має модерне розуміння світу. Він сам недоцінює своїх білих віршів, і коли я сказала, що мені дуже подобався його образ-метафора про дерева — зелених волейболістів, що граються місяцем, він зрадів і обіцяв, що додасть до двотомника своїх вибраних творів, що саме у підготовці у видавництві “Український письменник”, і цей вірш, що його він первісно відкинув — не включив, тільки тому, що це — білий вірш.

Вінграновський живе в Києві (у будинку на Чкалова, де живуть Ліна Костенко, Жулинські, Мельник — я була там двічі — раз з Остапом у Жулинських, раз з Максимом у Володимира Мельника). Але пише він здебільша... на скіфській могилі! Він має коня — Манюню — і віз, їде в степ, на скіфську могилу, де росте колюча акація і де нікого немає, тільки він, Манюня і собака. Ріже для Манюні буряки, а для себе сало, і там на возі і пише, часом у світлі ліхтаря, і спить там серед степу, прикрившись кожухом. Коні в його житті грають важливу роль. Недавно, після показу фільму про Довженка, йому колгосп ім. Довженка подарував коня, чи радше кобилу. Микола назвав її Сашею і вона незабаром заступить йому стареньку вже Манюню. (Але “Манюня” — це теж назва нового прозового твору про любов чоловіка і жінки, що їдуть возом з конячиною — цей твір, з дуже простенькою фабулою, каже МВ, тільки що пишеться). Розповіді Миколи допомогли мені інакше, по новому, прочитати, зрозуміти його поезію, де є і про акацію, і про коней, і про скіфську могилу. А вже найбільше про любов і про жінок.

З дружиною своєю Лесею живе він уже 17 років. Про неї він говорить з неабиякою любовною екзальтацією, як про джерело своєї сили і творчости. І з неабиякою гордістю, що такої жінки ніхто із письменників немає. Всі інші, мовляв, це просто “барішні”, “кухарки”, а от його Леся — це дружина не тільки поета, але якраз українського поета...

Леся — друга Миколина жінка. Перша називалася Ліда і від Ліди в нього 31-річний син — “Андрійко”. Микола поїхав у 1963 (здається) році до Львова, разом з Дзюбою і Драчем. І там побачив молоду жінку з дитиною і зразу закохався. Це була невістка Ірини Вільде — Леся Полотнюк. Зразу вирішив розлучитись із своєю Лідою, але поки вдалось йому здобути від Полотнюка Лесю, потривало 5 років. Спочатку і сама Ірина Вільде була проти того, щоб розірвалося синове подружжя, але потім, каже МВ, примирилася. Крім Андрія і Лесиної донечки Ярини, Вінграновські виховали ще хлопця-сироту, Павлика. Власних дітей від Лесі в Миколи немає. Про інші свої захоплення жінками ще від студентських років у Москві сам розповідав, з власної ініціативи. Манили його, каже, “легкі” жінки — отже він не ставить їх в цю саму категорію, що й Лесю.

Розповів ще й таку цікаву справу. Михайлина Коцюбинська підготовляє чотиритомник Василя Стуса (Я вже перший том маю!) В поезіях включених до 2-ого тому редактор знайшов вірші, що нагадували йому вірші Вінграновського. Михайлина потелефонувала і виявляється — це і справді вірші Вінграновського, що були переписані в Стусовому зошиті! (Вірші ці були або недруковані взагалі, або частинно цензуровані).

МВ всі свої твори знає напам’ять. Я використала цю нагоду, щоб дістати в нього ідентифікації його творів, що їх я маю в ULE80. Хоч він і не знає англійської мови, вистачило, що я подала приблизний переклад. Знав і назви віршів і перші рядки!

Микола багато курить і любить випити. В перший день гостила я його коньяком, потім водкою, а тепер п’ємо chardonnay — прекрасне, золотисте каліфорнійське сухе вино. Має МВ, подібно як Ікер, проблему з алкоголем — вранці казав собі дати дві пляшки пива, замість кави. Їсть мало, а це тільки підсилює дію алкоголю. Очевидно, тонус його екзальтації частинно треба записати на conto алкоголю в організмі. Кашляє, задихається. Стан його здоров’я нагадує мені Івася — хоч Микола плечистий, кремезний, але ця потужність — не справжня. Йому навіть валізку піднести важко. При такому алкогольному режимі і затроюванні організму ніотиною, він може в скорому часі себе викінчити. А була б це для нашої культури велика шкода, бо талант у нього феноменальний, непересічний.

Вівторок, 1 листопада 1994, год.9:45 ввечері.

Мій гість пополудні сьогодні від’їхав до Вашингтону. Відвіз його на станцію Левко Рудницький, отже я не мала з тим клопоту. Ми з Миколою вчора сиділи до пізньої ночі при вині і на розмові — сьогодні він до 11-ої години спав, а я вранці працювала трохи на комп’ютері, бо передбачала, що він не скоро вставатиме.

В неділю, після фільму про Довженка, були в мене в гостях обоє Геврики, обоє Коропецькі, обоє Рудницькі, обоє Біланюки, Віра Лащик і Славко Трофименко. Вінграновський більшість часу сидів на ганку, курил, а йому завжди до товариства сиділа якась одна-дві особи. Не зважаючи на це, що МВ не був у центрі товариства, як ми це всі думали і плянували, мої гості, а я з ними, провели приємно час на дружній розмові.

Виникла констернація, бо виявилось, що відео-стрічки про МВ, що їх тількищо Юрій Смик із Прологу продавав після фільму публіці — німі, без голосу! Смик і Микола робили копії попередньої ночі, в поспіху (та й, мабуть, на підпитку!) і помилково не записали звуку. Микола цим дуже спешився, але недогляд Смик обіцяв направити і публіці відео-касети поміняти. Запрошувала я також Ларису Онишкевич — вона на фільмі була, але сказала мені, що вечорами добре не бачить і не може їздити автoм. Чоловік її почав тепер хворіти на серце і з нею на фільм “Довженко” не приїхав.

Розповів МВ таку річ: він отримав нагороду Антоновичів — чек на 5,000 дол. Пішов з тим чеком до банку в Києві і виявилось, що вони готові виплатити йому 500 дол. готівки, а решта банк забирає на різні оплати, податки і послуги! МВ чека не зміняв і досі. Дуже розчарований, бо робив собі надію, що зможе жити із цих грошей кілька років. Я радила, щоб будучи у Вашингтоні, поговорив у цій справі з Антоновичами і щоб може зміняти чек у США? Але ця фінансова політика українського уряду — це справжня грабіж! Громадянам України мабуть не вільно і привозити більших сум із закордону, хоч я в цьому не бачу жодної логіки!

Вінграновський просив у мене дозволу залишити кілька книжок, що їх йому подарували різні люди і що він їх не бажає і не має сили везти з собою далі. Цікаво, що залишив собі, щоб повезти на Україну, книгу ювілейну УНС видану 1936 року, яку йому подарували, але залишив у мене не тільки книжку фільмаря Кулинича, але і підписані йому або Ліні Костенко збірки поезій Романа Бабовала, Марії Ревакович і Юрка Тарнавського. Вночі читав вірші Бабовала і Ревакович, говорив сьогодні про них, але брати їх в дорогу не хотів. Я йому показувала новіші Остапові і свої книжки, але не намовляла, щоб брав їх із собою (Чи треба мені, щоб залишив їх у Біляєва у Вашингтоні, або в Марти Фаріон у Шікаго? — зрештою бачу, що йому і справді нелегко з вантажем). Щоб не обтяжувати його надто дарунками книг, я подарувала йому новий скіряний гаманець (якраз потрібний, бо на виступі в НЙ і у Філядельфії і з продажі касет МВ мав при собі понад 1000 дол. готівки, тримав їх у подертій коверті і двічі рахував!) Також дала я йому вибір капелюхів — якраз добре пасували і в одному Остаповому велюровому капелюсі він поїхав. Вибрав собі також одну краватку на пам'ятку. Для дружини я дала йому кілька дрібниць: панчохи, крейдки до уст, шампони до волосся.

Не встигла я відмітити, що в суботу, напередодні приїзду Вінграновського, був у Центрі бенкет з нагоди 50-ліття ЗУАДК. Я на цей бенкет не тільки пішла, але сама з власної ініціативи зголосилася до ведучої Христини Кульчицької, що замість привіту, могу прочитати вірш відповідний до нагоди. Кульчицька дала мені змогу виступити і я прочитала “E pluribus unum” з моєї поеми “Американський триптих”. Це фактично вірш про ЗУАДК, про д-ра Галана, що вітає новоприбулих імігрантів, і я хотіла звернути на нього увагу і збагатити програму свята. В програмі виступали ген. Морозов, д-р Скальчук, надпрограмово — посадник міста Філядельфії Randell, радний міста Longstreth, депутат Верховної Ради Кендзіор. Була і мистецька частина після обіду — мелодеклямація любовної лірики Лесі Українки, з музикою.

Вінграновський кілька разів починав зі мною розмову про те, чи я є членом Спілки Письменників України? Я з усмішкою повідомила його про те, що двічі — раз Микола Жулинський, і потім вдруге Погрібний, намовили мене написати заяву і що я це зробила. І більше цього не робитиму. Але він виманив від мене біо-бібліографічну довідку і фото, мовляв: треба для виказки. Я над цим тим разом навіть трохи посміялася: тепер коли члени виходять із Спілки і саме існування СПУ загрожене, ви починаєте вербувати нових членів? Та й понабирали вже всяких таких, що СПУ втрачає свій рівень, свій престиж. Мало не образився: Ну, а я, а Шевчук? Це ж хіба щось та й значить?

Вже після від'їзду Вінграновського потелефонував мені Володимир Біляїв, щоб упевнитися, що він таки сів уже на поїзд і їде до нього. Довго зі мною говорив. Розповів про те, що господарством у Вінграновських і секретарюванням у Миколи займається колишня монтажистка кіностудії Довженка Тамара Бикова, що вона кожен день приїздить до них з другого кінця міста, готує їжу, упорядковує папери, друкує на машинці манускрипти. Тамара і Леся — це дві жінки, що тримають Миколу при житті — без них він не дав би собі ради. Може це і є джерелом Ларисиної інформації про Миколиних “двох жінок”. (На вечорі Довженка Лариса жартувала, подаючи Левкові Миколину книжку і виправляючи її заголовок на “І цю жінку я люблю”. (Між іншим, мій примірник цієї збірки десь зник, а Рудницький відпекується, що мовляв, не позичав, не має!)

Вівторок, 8 листопада 1994, вранці год.11:00.

Побутові деталі від часу від'їзду Вінграновського (Знову занедбую щоденник!): Минулого тижня була на PENN один тільки раз: і то не їхала метро, отже не робила записок. Поїхала я автом із Віктором, бо хотіла допомогти йому здобути доступ до потрібних йому матеріалів про українську економіку і в правничій і в загальній бібліотеці PENN. Віктор тепер на магістерській програмі в Ля Саль, мусить писати різні праці — одне слово, почалася серйозна наука, треба шукати джерел, вибирати і досліджувати теми ітд. Хоч він уже три роки в Америці і має диплом бакалавра, всетаки в науці він ще неофіт. Але хлопець він розумний і працьовитий і я певна, що він труднощі переборе. Отже я посвятила йому цілий день, і маю надію, що тепер він і сам знайде дорогу до PENN і зможе користати з багатств великої університетської колекції, включно із тими унікальними матеріалами про Україну, що їх комплектувала я в правничій бібліотеці.

В суботу 5 листопада був Людин вечір гумору і сатири Бабая і Ека — імпреза привезена з Нью Йорку, бо повну програму виповнили Ольга Кузьмович, яка зробила коротке вступне слово і Любарт Ліщинський, який читав поезії Нижанківського і гуморески Козака. Оцей Любарт був серцем вечора — він не тільки читає знаменито, із повним розумінням тексту і без притаманної радянським акторам мелодраматизації (може тому, що він — не актор), але і має щире захоплення цими двома львівськими письменниками, що були для нього — новоприбулого зі Львова — ревелюційним радісним відкриттям! Приємно і зворушливо бачити такий ентузіазм! Після програми Люда ще робила невеличке в себе прийняття і я поїхала туди та ще й повезла із собою звукозапис виступу живого Бабая із 1983 року і прослухавши його Любарт — у своєму захопленні — перемовив мене, щоб я йому цю

тасьму позичила для копіювання. Дала я йому також кілька своїх і Остапових книжок — такому варто!

Телефонував до мене з НЙ д-р Шегедин з Українського Інституту Америки. Хочуть робити вечір в пам'ять Остапа і навіть уже визначили дату: 3 грудня, в суботу. Левко Рудницький говоритиме доповідь, Любарт читатиме вірші, Винницького попросять, щоб збагатив програму фортепіановим сольо. Чи маю якесь побажання до музики, до вибору творів? Остап особливо любив Бетговена, кажу. Але п'яністові не варто надто накидати програми — хай вибере щось відповідне із свого репертуару. Щодо вибору творів — то треба ще буде порадитись і з Рудницьким, і з Любартом. Я сказала Рудницькому про свій цикл в пам'ять Остапа і чи варто це включити в програму також? Мусіла б читати якась жінка — може Кукрицька? Але Рудницький, на диво, цих моїх віршів у "Сучасності" не читав. Обіцяв дати свою опінію. Я дала знати вже Максимові, бо думаю, що треба щоб і він на цей вечір до НЙ приїхав. (Подорож йому я заплачу).

Минулі дні у мене під знаком господарських справ. Передусім, ще напередодні приїзду Вінграновського, я купила столик — підставу під малий телевізійний апарат, який стоїть у кухні і на якому я — в час обіду і коли готую собі їжу — дивлюсь на вісті. Досі він стояв на рухомому столику-візочку, що його призначення — подавати гостям каву! Саме через те, що я мала гостей і що мені потрібний був цей столик-візочок, я вирішила нарешті його замінити. Привезла я цей куплений столик і думала, що зможу його сама без нічиєї помочі змонтувати. Це виявилось надто оптимістично. Мій артрит не дозволяє мені міцно вкрутити шруби і я про це повинна пам'ятати в майбутньому! Віктор мене виручив — дала йому десятку і рада, що не мусіла столика віддавати! Крім того, найняла я мулярів, які саме вчора і сьогодні направляють мій підмурівок і хідники. Робота ця коштуватиме 500 дол. — маю надію, що буде як слід зроблена. А сусідка через город з 10 вулиці найняла робітника, який почав обрізувати мої дерева! Це була несподіванка! Другий мій сусід — Шерман Мартін (також чорний!) почав мене підмовляти, щоб я зробила велику справу з того, що по моїм городі ходять без мого дозволу. Довідалась я прізвище сусідки з 10-ої, потелефонувала до неї, і справу наладнала полюбовно і без конфлікту. Щобільше, я цього ж робітника найняла за 85 дол. щоб і з мого боку обрізав трохи дерево, бо воно в середині розколося і надмірна вага може в майбутньому його перевернути. Одне тільки я не дозволила зробити: сусідка цьому робітникові казала зрізати і зовсім ще живий і здоровий стовбур — це я стримала, дерево, покищо, зберегла. А дерева вмирають, як і люди, і шкода їх. От на вулиці треба буде перед моєю хатою зовсім зрізати дерево, бо вже загинуло. Це, правда, повинно зробити або місто, або електрична компанія, на свій кошт. Напевно ще не скоро це зроблять, хоч я вже в тій справі їм дзвонила.

Вчора в Києві були демонстрації з нагоди свята більшовицької революції. Комуністи заповідали всенародні протести проти Кучми і я цього боялася. Але з преси бачу, що були дві демонстрації — комуністів і націоналістів, що були дрібні сутички з поліцією, але що це не перетворилося на якийсь всенародний протест на підтримку комуністам і проти президентських реформ. Я тепер слідкую кожного дня за подіями в Україні на Lexis/Nexis і передаю вибрані вісті далі на електронічній пошті. Вчора навіть Марплес написав мені

записку з питанням, як відбулися ці демонстрації, бо і він мабуть боявся — і розумів небезпеку. (А про демонстрації, що були заповіджені, я подала вістку напередодні).

Середа, 9 листопада 1994. 10:25. Метро.

Таки їду на PENN. Не тільки щоб попрацювати кілька годин над UkraLME, але і щоб купити квитки до театру на 19 листопада. Є в Annenberg заповіджена якась вистава для дітей, а тоді будуть у мене Іванко і Стефанко. На наступний день, суботу, запросили нас усіх з дітьми Коропецькі. Там будуть їхні внуки — отже товариство для наших, а ще й Максимові товариші — Софійка Коропецька-Пазунок з чоловіком і дітьми, і Ромко Коропецький з Лос Анджелесу, що приїде на конвенцію AAASS. У зв'язку з AAASS до мене вже зверталися в справі нічлігу для двох осіб — Ірини Коропенко з Торонто і Оксани Забужко. Ну, я рада була б їх переночувати, але в мене буде повна хата, отже не зможу. Заповів також свій приїзд — але це буде аж 29 листопада, після конвенції AAASS, Олександр Руденко-Десняк. Він до мене сам подзвонив (він є в УНІГУ, тобто в Кембридж), що хоче приїхати і виступити з доповіддю у Філядельфії. Я з цим звернулася до Рудницького і Левко вже реклямує виступ Руденка на 29 листопада. Нічліг я запропонувала в себе. Руденко-Десняк — цікава, інтелігентна людина і знаменитий журналіст, про що свідчить його капітальний репортаж про українську діаспору в журналі “Дружба народів”. Мав пеха, що я тоді була така запрацьована і заклопотана, — якби це появилось друком тепер, я обов'язково написала б про це статтю до *Свободи*. Буду намовляти Руденка, щоб видав цей репортаж окремою книжкою та й українською мовою.

Понеділок, 14 листопада 1994. Метро.

Їду на PENN — і це напевне єдиний день цього тижня, що я можу це зробити. Максим, Уляна, Іванко і Стефанко приїхали вже в суботу, але в неділю вполудне вони поїхали на пару днів до Нью Йорку. Там Максим бере участь у конференції, а Уляна з дітьми хоче поїхати на Статую Свободи, відвідати Олеся й Любу Лабуньків тощо. Завтра ввечері вони приїдуть назад, а в четвер починається у Філядельфії конвенція AAASS — отже будуть, мабуть, до понеділка. В п'ятницю я чистила хату (Ольга має маленьку внучечку і мабуть від тепер не зможе вже приходити на цю — додаткову для неї, бо другу крім вечірньої — роботу!), а в суботу, напередодні їхнього приїзду, їздила до Sears-а і за харчами. В Sears-а я купила дві нові подушки і при тій нагоді вперше побачила куртки і плащі “Made in Ukraine”. Навіть пробувала деякі і була б на випродажі і купила, але стримала свій перший імпульс і ентузіазм: подобалася мені одна така чорна куртка, але мені чорної не треба, маю подібний чорний плащ, куртку треба б іншого кольору, а взагалі то мені насправді потрібна не груба куртка, а дощовий жакет!

Скористала я з нагоди, що Максим їхав автом до НЙ і передала ним до Шегедина не тільки пачку Остапових книжок, але також його портрет роботи Грузбенка, побільшені карикатури, що їх колись для вечора виготувала Люда, та свій коляж фотографій, що ілюструє біографію ОТ. Коли готувала це на похорон, ніколи не думала, що це може ще придатися в майбутньому. Вибрані Остапові вірші, копії нот Бородієвича до двох пісень

(на всякий випадок!), копії рисунку-портрету роботи Гуцалюка для програмки вечора, список видань — все це я підготувала і вислала поштою PRIORITY MAIL. Шегедин вже пару разів телефонував у справі Остапового вечора. Вчора дав мені знати, що Винницький не зможе брати участь, бо має виступ у Шікаго.

Ввечері, 14 листопада, вдома.

Отже мусітимуть взяти іншого п'яніста. Крім Любарта вірші читатиме також Кукрицька (Але тільки Остапові! Хоч Рудницький радив вибрати пару віршів з мого циклу Вересень 92 — тобто дав позитивну опінію, я передумала: мої вірші — це реквієм, вони звертають увагу на смерть, а треба, щоб вечір цей був а celebration of life. І тому я не включила до вибору текстів нічого, крім самих Остапових віршів. Нехай фокус буде на поезії ОТ — без дигресій на інші жанри, інших авторів. І взагалі не варто вечора перевантажувати — півтора години програми більш ефектовне, як 2 1/2 год., що тільки втомлюють публіку.

Завтра мені сповняється 64 роки життя. Марко написав короткого листа з Києва по електронічній пошті. У них холодно, температура minus 5 C. Огрівання діє, але поганий тиск води, і теплої води нема. Люди, пише Марко, незадоволені і перестрашені зростом цін. Буде важка зима.

А в суботу 19-ого приїздить до НЙ президент України. Громада вітатиме Леоніда Кучму бенкетом. Якби не мої гості, я б також поїхала на цей бенкет. А у Вашингтоні заповідають формальну "State visit".

Вівторок, 22 листопада 1994, вдома

Сьогодні у Білому Домі — візита на державному рівні президента України. Я від ранку ходжу, немов підліток, із транзисторним радіо і слухавками на вухах, а також трачу час включаючи періодично телевізор. На радіо було кілька вісток про Леоніда Кучму, але на ТБ — покищо ні. Зате пресові агентства, що їх я вчора ловила на Лексіс/Нексіс рапортували і про точний розподіл дня Кучми у Вашингтоні, і про його промову в ОН. Сьогодні вперше жалію, що не маю каблевого ТБ — Віра має і завжди дивується мені, що я відмовляюся платити передплату за ТБ, бо його так рідко вживаю. Ну, сьогодні — вийняток нагода, така потреба не часто трапляється. Напевно уривки можна буде побачити на вечірніх вістях, тепер тільки година 1:20 дня.

Максим, Уляна і діти від'їхали в неділю вранці додому. Я ще раніше від них мусіла встати і поїхати до міста на засідання American Association of Ukrainian Studies, що починалося вже о год. 8:00. Отже попрощалися ми ще звечора. Їх від'їзд дав мені змогу побути не тільки на ранньому засіданні, але також і на сесії про українську культуру в цей перехідний час, де брали участь Фізер, Найдан, Рябчук, Забужко і Діброва. Отже я цим разом мала можливість бути на двох сесіях річної конвенції American Association for the Advancement of Slavic Studies (бо в четвер пішла на сесію істориків, де участь брали Сисин, Когут, Герлігі, Андрієвська і Джейн Бурбанк — мав бути ще Шпорлюк, але його

не було) — а крім того двічі мала можливість оглянути нові видання на виставках різних видавців і взяти участь в засіданні AAUS. Наше журі (Рекс Вейд — знайомий мені тільки з листування, Марта Хом'як і я) дало нагороду за найкращу книжку останніх двох літ Олександрові Мотилеві за *Dilemmas of Independence*. Виявилось, що є ще друга нагорода — за журнальну статтю. Її приділили Маріяні Рубчак за “Dancing with the bones”. На пропозицію Марти Хом'як створили ще одну нагороду — за переклад з української мови і мене вибрали керівником журі цієї нової нагороди, до якого ввійшли ще Мирослава Знаєнко і незнайома мені, та й неprisутня на залі Галина Сидоренко. Збори ухвалили знижку членських внесків, отже я фінансово скористала двічі: виявилось не тільки, що як пенсіонер мій внесок виносить не 50, як минулого року, а тільки 20 дол., а крім того він покриває автоматично також передплату журналу *Harvard Ukrainian Studies* (я тількищо дістала новий рахунок за передплату на 28 дол.! Тепер розумію, чому до мене недавно прийшли два примірники одного числа! — отже минулого року я платила 78 дол., а тепер тільки 20!) А ще я скористала з неформальности конференції і не реєструвалася офіційно, чим заощадила знову ж 60 дол.) Випадково і зовсім поза моїм бажанням не видала 80+ дол. за тритомове видання літературної хрестоматії, яке плянувала купити на виставці, але не свідомо того, що виставку вполудне в неділю зліквідували, спізнилася і не купила цих книжок. Це сталося передусім тому, що на запрошення Марти Хом'як, пішла з нею, Когутом, Богданом Осадчуком і Гансом Торке на обід до китайського ресторану. Мені було цікаво познайомитися з Богданом Осадчуком, відомим українським журналістом з Берліна. Німецького українознавця Торке (також з Берліна) я бачила вже на Конгресі МАУ в Києві. Одне слово — після досить активного і виснажливого тижня з дітьми, я мала відпруження в цікавому і високо інтелегентному товаристві.

Мої уваги щодо грошей зовсім не значать, що роблю ощадності. Навпаки. Останніми тижнями видала чимало грошей у зв'язку з приїздом моїх гостей і моїм бажанням зробити дітям і Улянці серію подарунків. Також купила кілька речей на господарство (фіранки, хідничок до лазнички, покривала на ковдри, ітп.)

З дітьми були ми двічі в гостях (у Чайківських і в Коропецьких) і один раз у театрі. Театр трохи мене розчарував, я сподівалася, що це буде повна вистава, а це, тимчасом, був своєрідний розважальний концерт пари монреальських акторів-співаків з модерними інструментами. Вистава була вранці, ми їздили автом, потім ще поїхали з дітьми до готелю, де відбувалася конвенція славістів. Була думка, щоб піти пополудні до музею Френкліна і Стефко радо був би пішов, але Іванко запротестував, бо хотів іти додому. Діти дуже домінують над своїми батьками і взагалі обидва хлопці, як сказав би Остап, трохи розвезені, розпущені. На мою думку, обидва потребують трохи більше послідовної дисципліни і може навіть — як це не дивно сказати — **менше** уваги своїх батьків, щоб могли привикати до більшої самостійности, вияву власної ініціативи і відповідальности за власні вчинки. Трохи мене турбує їхня тримовна едукація: чи зможуть вони втримати рівень у трьох мовах одночасно? Цим, здається, журиться трохи й Уляна і застановляється над тим, чи не забрати дітей з цієї франкомовної школи і не послати до звичайної англomовної? (До української школи вони ходять додатково по суботам, це інша справа. Але франкомовна їхня грамотність здобувається коштом англomовної освіти, бо

англійську мову дотепер вони вивчають досить випадково, від інших дітей і частинно від Уляни, яка вчить Іванка також і по англійському читати. Але добру французьку вимову чути вже навіть від Стефка, який тількищо розпочав передшкілля!)

В Чайківських, крім всіх моїх кузинок і їхніх дітей, була ще Дарка Бардин, з Вінниці. Це довкола неї фактично Люда зорганізувала гостину, щоб ми могли зустрітися. Я замість подарунка дала їй готівкою 50 дол. — вона на другий день уже верталася на Україну. Говорила багато, завзято і дуже критично про тих, що виїжджають за кордон на постійне, наприклад про музик. Мовляв, “Ми також хотіли б послухати гру Криси і ін., а вони живуть собі тут в Америці”. В цьому випадку я мусіла боронити Крису. Такої кляси скрипаль може зробити багато для України закордоном, а вдома — він і так не сидів у Києві, а був весь час у Москві.

Цікава була розмова з Осадчуком. Берлін, каже він, після відходу окупаційних військ, перетворився у провінційне німецьке місто, та ще й із надмірним впливом східньо-німецького елемента. Жити там (Осадчукові, очевидно, не взагалі) стало менше цікаво. Дуже критично висловлювався про УВУ і про таких людей як Лабунька, що стоять на перешкоді до перетворення УВУ у справжній науковий інститут замість того щоб продовжувати несерйозну забаву в аудиторне навчання і видавати студентам з України докторати після тримісячного перебування в Мюнхені. Та й парадокс: студенти з України приїзять до Мюнхену слухати професорів з України... Осадчук трохи спешився почувши, що Лабунька — мій сват. Але це, очевидно, не значить, що я мушу поділяти його погляди. Мені було цікаво вислухати Осадчукову точку зору. Я знала вже від Мирослава, що Осадчук і Горбач виступали публічно проти УВУ, але тепер почула трохи іншу інтерпретацію справи. Я не сумніваюся, що тут — боротьба за грошеву підтримку німецького уряду, тобто питання — кому мають приділяти субсудії — УВУ чи науковому інститутіві. З мого погляду питання тут стоїть: чи допомагати більшій кількості пересічних українських студентів і аспірантів зробити перші кроки в світ західної Європи навіть без знання німецької мови, чи підтримати кількох серйозних українознавців різної національності і публікувати наукові праці? Одне слово: Європа чи Просвіта? Наукова еліта чи масова демократична освіта? Проблема для України не нова, і досі без однозначної розв’язки. Але я своїх думок не висловлювала: старалася слухати. В розмові домінував Осадчук — людина балакуча і свідома свого впливу, що фізичними своїми прикметами (симпатичний товстун) трохи нагадує — не кого іншого, а саме мого свата Мирослава!

Середа, 23 листопада 1994. Метро.

Телевізійні вісті вчора зовсім зігнорували візиту президента України, мабуть тому, що виникла сенсація у зв’язку із заявою старого консервативного сенатора Гелмса, що мовляв “Клінтон такий непопулярний серед війська, що на бази військові в його штаті нехай не показується без охорони” (bodyguard). І от на пресовій конференції з Кучмою ТБ показує Клінтона на тлі прапору України і перше (і єдине на ТБ) питання і відповідь стосуються саме Гелмса! Кравчук, як був тут, також мав пеха — тоді Клінтона атакували за Whitewater

Gate. Але світова преса, що її я читала на LEXIS/NEXIS, пише багато про Україну, Кучму і цю візиту в Білому Домі. Вігукнулися і російські куранти, які вважають, що Україні вдалося втягнути Америку до укр.–рос. переговорів. Сьогодні Кучма виступає у Вашингтоні в National Press Club. Варто було б почути його промову, але маю надію, що текст її, або звіт про неї, появиться на Lexis/Nexis. Я присвятила вчора цілий вечір, щоб читати на комп'ютері вісті і щоб потім основні інформації передати на Ukes network. Як не-як всі ми з запертим віддихом слідкуємо за цією історичною візитою президента України. Чула по радіо його голос: говорить по українському!

В дорозі додому. Метро.

Вже 5-а, а я щойно їду додому. Їду і трохи боюся, бо вже темно. Одна із прикмет бути на пенсії — можливість обмежувати свої поїздки на PENN так, щоб відбувати їх за дня. Але сьогодні мені це не вдалося. Мені вилетів зуб з протези (їла кармельок — на майбутнє пересторога таких речей не їсти!) Я зуб не згубила, привезла зі собою сьогодні до дентистичної клініки. Але моя Mary Bogert ішла вполудне додому і доручила цю справу якомусь молодому Roger-ові. Казала залишити протезу і зуб і прийти пополудні відібрати. Я прийшла о год. 4-ій. Виявилось, що це не така проста справа. Протеза була направлена, але зуби не пасували, треба було їх стесувати і молодий Roger (мабуть тільки ще студент дентистики) не міг собі з цим дати раду. Починало вже темніти і я була близька паніки. Вул. 40 і Locust — не таке місце, щоб варто ризикувати. Я навіть не пішла до метро на Market і 40-ій, хоч це було ближче, бо боялася. Погана і небезпечна дільниця. Проїшла кемпусом до 34 і Market та ще й взяла пересідку, щоб не іти пішки від Fern Rock додому.

Понеділок, 28 листопада 1994. год.7:45 ввечері.

Написав вчора Марко. Прикра, потрясаюча несподіванка. Не вдалося їм дійти до згоди і знайти розв'язку для врятування сім'ї. Так і написав: "Ми з Ією розходимося". Лист сповнений каяттям за нерішучість і почуттям особистої провини. Є в ньому такі рядки: "...вся моя нерішучість впливала не тільки з моєї особистої слабості, а також з почуття вини і обов'язку супроти її, а тим більше Ніни. Але сама вина і обов'язок не вистачають для того, щоб зліпити разом це, що вже розбилось. Біль за це, що вчинив, носитиму ціле життя. Вибачаюсь перед Вами за всі неприємності і незручності, які ця драма приносить і приноситиме Вам." Лист адресований мені і Максимові. Про Ію він пише, що вона з дитиною вже в п'ятницю виїхала до Нью Йорку і є там тепер в Олеся й Люби, де перебуває також Марійка Лабунька.

Здавалося мені, що справи були на добрій дорозі, і я вже перестала була журитися. А тут тимчасом така болюча, несподівана вістка! Дуже це мені прикро й боляче, відсуваю від себе цю думку, але від реальності нікуди не дітися. Скільки ще чекає нас усіх хвилювань і страждань з цього приводу. Бідна Ія, бідна Ніна, але жаль мені і Марка. Подружнє щастя — найбільша цінність у житті. Прикро мені і жаль, що для Марка воно виявилось таким ілюзорним і нетривким. Брак мені як ніколи Остапа — з ніким про цю травму не можу говорити. Телефонувала вчора до Максима, але це не те саме. Хоч може й добре, що Остап

не знав про таку поважну загрозу для їхнього подружжя. Він напевно це дуже переживав би! Ні Ія, ні будьхто із Лабуньків до мене не дзвонили. За пляном, Ія мала приїхати на початку грудня до Філядельфії. Не знаю, які в неї плани тепер. Чи можу я щось зробити в цій справі? Навряд. Сина свого не відречусь, щоб він не робив і навіть якщо вина за розбиття родини в його невірності. Але я назавжди залишусь бабунею Ніні і хотіла б бути в добрих сосунках з Ією та її батьками. Розлучення подруж серед нашого молодшого покоління тепер, на жаль, не є рідкістю. Молодша дочка Ані Максимович, наприклад, розійшлася з чоловіком-українцем незабаром після одруження, а серед Іїних товаришок також не одна вже розлучилася з чоловіком. Прикро, що до цієї статистики додається ще й наша родина. А жили ж бо вже зі собою 14 років! Здавалося, що подружжя вже випробуване, загартоване життєвими пробами. Чи це справді тільки виїзд Марка в Україну і жіночі спокуси на місці є причиною розпаду їхньої сім'ї? Чи не було вже раніше якихось проблем, що вказували б на брак подружньої гармонії і любови? Занадто спорадичний був контакт — але саме ця спорадичність і хронічне Маркове невдоволення породжують в мене певні сумніви.

На День Подяки мала я два запрошення: до Головінських до Providence і до Гевриків. Їхати до Мотрі — означало б втратити кілька днів (два дні — на саму їзду поїздом!) і тому я воліла піти тільки на обід до Гевриків. Було там незвичайно приємно. Були тільки Тит, Софійка, два їхні дорослі сини Адріян і Лесик, батько Тита і Дора Горбачевська. Товариство інтелігентне і цікаве. Розмова торкалася передусім відвідин президента Кучми в США і новин з України. Я принесла з собою текст сатири Майка Ройка з газети *Chicago Tribune* п.н. "Guess Who's Not Coming to Dinner" — про запрошення на обід у Білому Домі з президентом України. І дала молодому Геврикові це всім нам на голос прочитати для розваги. Ого! Як Україна стає вже предметом такої сатири — значить, справи наші ідуть до кращого. Дай Боже тільки, щоб Кучмі заплановані реформи вдалося перевести, щоб не було якихось соціальних катаклізмів. От вчора вчитала я на Lexis/Nexis, що саме вчора, в неділю, в Києві вийшло на вулиці 20,000 вчителів з протестаційним походом і пересторогою про можливий страйк.

За пару годин має приїхати до мене Олександр Руденко-Десняк. Він ночуватиме в мене дві ночі. Завтра має виступ — вранці на La Salle, а ввечері на УКУ. Післязавтра, в середу, прямо з Філядельфії їде на летовище JFKennedy і відлітає-повертається до Москви.

Четвер, 1 грудня 1994. Метро, перед полуднем.

Мій гість вчора від'їхав і я повертаюся у звичне русло мого життя. Олександр Руденко-Десняк ночував у мене дві ночі. Приїхав автобусом в понеділок після свого виступу в Нью Йоркському НТШ. Приїхав пізно, та ще й вийшло непорозуміння, бо Рудницький вийшов його зустрічати на Greyhound, як йому сказали, а тимчасом Руденко приїхав на Peter Pan Trailways. Приїхав і подзвонив до мене. Тимчасом Рудницький вже виїхав був на іншу станцію, порозумітись було неможливо, треба було чекати на його телефон. Поки все це вияснилося, поки приїхали, було вже після півночі. На другий день, у вівторок, Руденко мав два виступи, що їх zorganizував йому Рудницький. На La Salle, по англійському,

вранці, на УКУ для української аудиторії ввечері. І на один і на другий виступ прийшло біля 40 осіб. Руденко — людина дуже інтелігентна, бистра, ініціативна, сповнена активного підходу до життя. Це людям подобалося. Сказав мені один знайомий на УКУ: “Це перша справді інтелігентна людина “звідти”. Невже всі наші здібніші люди виїхали з України до Москви?” Комплімент сповнений болучого сарказму. Руденко розповідав про конгрес українців Росії, який недавно відбувся і що на нього він вимантив від уряду Росії фінансову дотацію, про газету “Український вибір”, що її він почав видавати в Москві, про свою працю в журналі “Дружба народів”, що з нього він уже відійшов. При всіх своїх добрих прикметах — діловитості, аналітичному розумі — Руденко має і деякі чисто українські риси: говорить за багато, трохи емоційно, і занадто переконаний у правоту своїх поглядів.

П’ятниця, 2 грудня 1994. Вдома.

Ще про Руденка. Для ілюстрації вищесказаного такий приклад. Розмова при сніданку. Розповідає про його плян з минулого року зробити для Останкіно фільм про українців Канади. Мовляв, це мало б колосальне пропагандивне значення, якби в російському інформаційному просторі пішов такий фільм про українців — їхні здобутки і впливи в “нормальній країні”, мовляв, ось чого українці могли досягти за відповідних обставин. Про цей фільм він, Руденко, мав нібито вже домовлення з Останкіно, але треба було здобути фонди, щоб могли привезти до Канади екіпу фільмарів і журналістів і забезпечити їм побут та транспорт. Це, мовляв, мало коштувати около 60,000 дол. і мовляв українські громадські чинники в Канаді не виявили зрозуміння для важливості того проекту і згоди фінансувати таку справу. Коли я виявила сумнів, чи така ідея — в цей час фінансової скрути і обмеження фондів — заслуговує на пріоритет, коли сказала, що вважаю, що 60,000 дол. доцільніше витратити на речі пов’язані безпосередньо з Україною — накинувся на мене темпераментно, що я, мовляв, також не розумію і не доцінюю значення такої телепрограми для іміджу України в Росії. Він розповів мені також про те, що запропонував УНІГУ видавати їхні видання російською мовою в Москві. (Сам Руденко має власне якесь видавниче підприємство і шукає можливості фінансових субсидій). Ну, в цьому випадку я вважаю, що видавати українські наукові видання також російською мовою — потрібно і доцільно і така ідея більше заслуговує на підтримку, як Останкіно. Руденка я возила на пару годин покупок до Sears-а, він купив собі штани, жінці — костюмчик, а я його дружині в дарунку купила блюзку. Руденки мають одного дорослого сина, 28 річного Александра, що займається компютерами. Жінка — Лариса, працює у видавництві редактором (не знаю, може в його власному видавництві?) Вона — росіянка, або як сказав сам Руденко жартома — “кацапка”.

Сьогодні ввечері має приїхати (літаком!) Максим. Я йому запропонувала, що поверну кошти літака, бо хочу, щоб він був також на завтрішньому вечорі в пам’ять Остапа в Укр. Інституті в Нью Йорку. Поїдемо разом автом, візьмемо з собою ще пачку книжок і мабуть також Віру Лащик. Виявили охоту приїхати на цей вечір також Геврики і Коропецькі. Їде автом також, очевидно, Рудницький — він робитиме доповідь. Дай Боже, щоб все гарно відбулося. Люда, прочитавши в газеті оголошення, виявила бажання повторити цю

імпрезу навесну у Філядельфії. Ну, це ще побачимо, але ідея варта уваги і було б добре, якби такий вечір вдалося зорганізувати. Трохи мене дивує, що не додумались до того, щоб відзначити пам'ять ОТ його колеги зі Слова в Торонто. Але я чекаю, щоб ініціатива вийшла від них, не від мене. Так як вийшла від Інституту, від д-р Шегедина.

У зв'язку із завтрішнім вечором в НЙ і приїздом Максима, треба мені поїхати зараз до крамниці, щоб купити і дещо з харчів, і тасьми для запису цілого вечора, і папір до мого принтера, etc. Вчора віднесла книжки до Van Pelt і трохи попрацювала там над ULE. А також вислала листи до Віри Вовк, Нелі Винярьської і Олега Микитенка. Микитенкові послала статтю про Вірджінію Вулф (фотокопію з *НЖ*) і другу копію призначеної первісно для ЛУ “Чи може серйозний американський письменник жити з літератури?”

Понеділок, 5 грудня 1994, перед полуднем.

Вечір у пам'ять Остапа відбувся в Українському Інституті Америки в Нью Йорку, в суботу 3 грудня. Максим приїхав літаком в п'ятницю ввечері і ми поїхали до Нью Йорку автом після обіду, десь біля першої години дня. З нами їхала Віра Лащик і заки виїхали ще з'їли у трьох смачний обід, щоб не тратити часу в Нью Йорку. Прибули ми десь біля 4-ої, з трудом переборюючи величезний рух авт і пішоходів цього величезного муравлиного міста, запаркували авто в комерційній автостоянці напроти Інституту і пішли до Метрополітального Музею, що зараз же через вулицю. В Мет було кілька виставок — грецьке золото, початки імпресіонізму і ін. Ми вибрали початки імпресіонізму і там перебули дві години. Величезне багатство Мет можна сприймати тільки невеликими дозами. Я була вже в цьому музею мабуть разів із десять. На все життя залишилися мені перші сильні враження від староегипетської колекції, від картини Розпяття Сальвадора Далі... Тим разом в центрі нашої уваги були Мане, і Моне, і Бразіль, і Ренуар, і Дега і інші ранні імпресіоністи показані не найславнішими загальновідомими пізнішими своїми творами, а цими ранніми, що тільки вступають на шлях імпресіонізму. Виставка була зорганізована тематично, тобто не за мистцями, як це звичайно буває, а за темами і жанрами: краєвиди, портети, натюрморти ітп. Прийшла мені в голову думка про те, які справді працюючі були ці люди, яку велику кількість доброякісних картин вони створили. Такий хочби Клод Моне. Я вже раніше бачила багато його картин, а тут, виявляється, збереглося ще сотні інших! А скільки ж їх бачила я в Мистецькому Інституті Щікаго — де мабуть найкраща в світі збірка імпресіонізму й експресіонізму.

До Інституту ми прийшли вчасно. Я розставила на столі перші видання Остапових книжок (між іншим, деякі з цих книжок уже навіть в нашому архіві тільки по одному примірникові), накрила це плястиком, щоб не було спокуси брати ці примірники в руки. Організатори поставили Остапів портрет роботи Грузбенка на мольберт поруч з вазою жовтих хризантем. На постументі біля фортепіану поставили гуцульський свічник із трьома свічками, що горіли в час цілого вечора. В другій кімнаті висіли побільшені карикатури ОТ роботи Козака, монтаж фотографій з життя в рамі за склом стояв на мольберті, а на столі — книжки. Вечір відкрив коротким словом д-р Тарас Шегедин — головний організатор та ініціатор вечора. Він тільки привітав мене і Максима і

підкреслив, що Остап був членом Українського Інституту Америки, що його ціллю було і є сприяти і бути форумом для українського культурного життя. Доповідь про поетичну Остапову творчість говорив Леонід Рудницький. Тим разом взяв поважний тон, хоч свідомо уникнув глибшої аналізи, що її вважав невідповідною для такого урочистого вечора. Після Рудницького виступила з читанням поезій Лариса Кукрицька, після неї був виступ піаністки Анни Климашевської, яка грала варіяції Бетговена, тоді на зміну читав вибір поезій Любарт Ліщинський, а після нього — знову фортепіанове сольо Климашевської, яка грала “Токатту” Скорика. Щегедин кількома словами закрити вечір, запросивши гостей до буфету. Вся імпреза не забрала більше як півтора години і мала дуже достойний характер, була витримана в елегантному тоні, з деякою дозою британського understatement. Не було представлянь виконавців, і виступів з подяками, таких притаманних еміграційним концертам. Артисти були елегантно вдягнені, а публіка аплодувала тільки після закінчення цілого циклу, не розбиваючи враження. Надруковані естетично програмки подавали біо-бібліографічні інформації про Остапа, загальну програму виступів та дані про виконавців. Отже можна говорити про успіх вечора і подякувати тим, хто працював для його здійснення.

А тепер кілька слів про домо суа, щирої критики. Мені найбільше з усього подобавсявиступ піаністки! Вона була несподіванкою вечора. Мав грати Винницький, але він мав запланований на цей день виступ в Шікаго, отже не міг брати участі. Климашевська, молода дівчина, є дружиною Скорика (він певне старший від неї на 20 років!) Я вже чула один її виступ у Філядельфії, але тоді вона була в ролі акомпаніятора, мала тільки одне коротке сольо і не мала змоги себе проявити. На вечорі ОТ грала знаменито і зробила на мене велике враження. Рудницький трохи занадто впав у тон поверхового загальникового панегірика — думаю, що Остап заслуговує на серйозніший критичний і глибший підхід. Глибше і цікавіше про його творчість говорили колись Кравців, Костюк, Бойко-Блохин. Но але це вже — історія. “Маємо те, що маємо”, як написала в іншому контексті львівська газета, цитуючи Леоніда Кравчука. Кукрицька читала добре, але трохи за мало та й не добрий випав вибір творів на початок програми. Але і вона зробила кілька неправильних наголосів. Любарт мене здивував: Нижанківського і Козака він читав знаменито і я мала надію, що і Остапа читатиме він краще як хтось інший. Сподівалася я від нього більше і тому мене разили і зайва героїчна патетика, і неправильні наголоси, і неправильне розуміння й інтерпретування тексту. Але найбільшим розчаруванням вечора був факт, що на нього прийшло не більше як 30-40 осіб публіки. В тому числі з Філядельфії, ми з Максимом, Рудницький, Віра і обоє Коропецькі, та може десяток новоприбулих людей з України. А де Остапові давні знайомі, шанувальники і співробітники? Невже більшість уже на цвинтарі, або так постаріла, що з дому не виходить увечері? (Були до мене телефони від Л. Дражевської, Лариси Онишкевич і Софійки Геврик — вибачалися, що не могли прийти). А де такі люди як члени Слова, не кажу вже про Бойчука і Юрка Тарнавського, але про таких як Діма, Коленська, Чолган? де колеги-журналісти, співробітники “Свободи”, всякі його львівські знайомі? Такі як напр. Віра Савойка, Рома Прийма — чому вони не прийшли? А Сникилові також випадало б часом десь показатися! Були, шоправда, на вечорі такі люди як 97-літній Іван Кедрин (навіть обіцяв щось про це написати!) і Ольга Кузьмович (отже редакція “Свободи” була репрезентована!), Прокоп,

Барановський, Ліда Крушельницька, Ляся Старосольська.. Горстка старих могіканів. Молодше покоління репрезентувала (честь їй і слава, не мала чемностевого обов'язку прийти!) Марійка Шуст, директор Українського Музею. Люда, прочитавши оголошення в газеті, виявила бажання повторити цей вечір у Філядельфії. Артисти виявили зацікавлення приїхати, навіть без особливого гонорару. Чи справді? Може. У Філядельфії, може, прийшло б на такий вечір більше людей?

Ще поки ми поїхали до Н.Й. я довідалася, що Ія вже в Америці. Я потелефонувала до Олеся, бо думала, що вона в Н.Й. і хотіла запропонувати, що вона може повернутися з нами автом до Філядельфії. Виявилось, що вона вже кілька днів у своєї мами. Я потелефонувала туди, щоб зробити перший крок. Говорила тільки з Марійкою. Але опісля, на другий день, потелефонувала мені Ія, що хоче прийти, поговорити зі мною і Максимом. Вона прийшла вчора на пару годин, без дитини, і ми мали в трьох сердечну, але й болочу розмову про їхній розрив із Марком. Вона дуже турбується ним: що він, мовляв, загублений, не знає свого місця і призначення в житті, без здатності спілкуватися з людьми, включно із найближчими. Що його теперішня любовниця, це тільки — diversion, що він сам цієї справи серйозно не трактує. Ія хоче дитині покищо затримати ілюзію нормальності, а за пару місяців справи може вже зовсім стануть на шляху до легальної остаточної розлуки. Вчора Ніна зі мною була пару годин і сьогодні — ось за кілька мінут — Ія має її привезти й залишити зі мною. Я їй сказала: без уваги на те, що буде з Вашим подружжям, я дитині залишуся бабунею на все життя, а і з тобою хотіла б бути в дружніх відносинах.

П'ятниця, 9 грудня 1994.

Зараз має приїхати Ніна. Буде зі мною цілий день (тепер 10 вранці), отже на записки не було часу, ні на концентрацію думки. Накупила я вчора різних іграшок, щоб могли її забавити. Бачу, що крім іграшок і книжок на дарунки, мені треба мати в хаті всякі гри і Lego для моїх внуків. Отже накупила, доповнила давніші старі запаси.

Дві важливі події, що до них варто було б дати коментар. Мабуть не встигну це зробити, але щоб не забулося в ході біжучих подій:

1/ В день, коли в НЙ був вечір пам'яті Остапа, прийшов поштою, наданий в Канаді, набраний на комп'ютері текст Остапових спогадів, із вступною статтею Миколи Ільницького.

2/ Вчора повідомив мене Федоренко телефоном, а потім також Рудницький, що з Києва Погрібний повідомив про те, що мене прийняли в члени Спілки Письменників України.

Отже до теми 1: Я ще всього прочитати не мала змоги, тільки почала. Стаття М. Ільницького нав'язує до зустрічі з Остапом у Львові в редакції *Жовтня* 1989 року, дає деяку біо-бібліографічну інформацію, а навіть висловлює деякі критичні/полемічні думки (щодо тези Остапової дисертації). Міг був дати кращу аналізу і характеристику всієї

Остапової творчості — маю враження, що він не надто глибоко з нею обзнайомлений. Але назагал вступ робить незле враження, хоч на диво є в ньому кілька фактичних помилок, яких не повинно бути, бо це дані нібито взяті з мого літопису життя і творчості ОТ. Напр. замість *Львівські вісті*, написано *Українські вісті*, ітп. Така неувага до деталей підриває довіря до Ільницького, як до серйозного дослідника. Не кажу вже про те, що львів'яни повинні б знати, як називався їх щоденник у час німецької окупації. Це симптом відірваності від всього, що не мало радянського штампю. Є помилкові твердження і в біографії ОТ — таке ж легковажне і неухажне прочитання мого “Літопису”, де все це подано точно. Почала читати сам текст спогадів. Є там певна кількість друкарських помилок, які треба виправити. Моє перше враження, що Іваничук, який редагував спомини, вибрав шлях найменшого опору і не поліпшив тексту стилістично. А шкода. Навіть сам початок — оце перше таке мало ефектовне речення — його варто було переформувати. Не зробив цього він, не зроблю і я. Остап любив сперечатися за кожне слово — хай залишиться так, як він сам написав. Але це не вийде книжці на користь. Я дуже рада, що цей матеріал прийшов — доказ, що книжка в роботі.

Повідомлення про членство Спільки було б великою радістю, якби було прийшло два роки тому, коли я подала була заяву, яку вони десь загубили. Жулинський і Погрібний займались тоді великою політикою. В міжчасі до Спільки прийняли всяких таких членів з діяспори, що бути членом перестало бути справою престижу і чести. Та й сама Спілька втратила і далі втрачає своє значення. Все таки я рада, що мене прийняли і то з практичних спонук: хочу мати змогу друкуватися в газетах і журналах СПУ, та й хочу бути включена колись у письменницький довідник України.

Понеділок, 12 грудня.

Знову має прийти Ніна, але маю ще, здається, одну годину часу. В суботу 10 грудня потелефонувала я до Києва і мала розмову з Марком. Не звучав так зле, як цього можна було сподіватися з того, що про нього говорить Ія: що він розгублений, не знає чого хоче, ітп. Навпаки. Про свою працю каже, що вона “заповнила йому життя”, що він має велике душевне задоволення, що його цінять у головній квартирі і в разі потреби напевне дали б йому якусь працю в Америці (це у відповідь на моє питання, чи є можливості для нього поза Україною). Про побут в Україні сказав, що життя там вимагає неабиякої посвяти. Напр. поганий тиск води і брак теплої води, що часто трапляється. Коли я в розмові запиталася-натякнула, що мабуть не дуже міцне було подружжя, коли не витримало такої проби, сказав: нарешті ти зрозуміла, так воно й справді. Але не хотів більше про це говорити. Сказав тільки, що має трохи клопіт з грішми, бо все звик платити готівкою, а тепер прийшов йому телефонний рахунок Ії за останній час її побуту там на суму 850 дол. Ія веде всі його фінанси і це справи трохи ускладнює тепер, коли вони не радо зі собою комунікуються. Я запропонувала, що можу йому гроші позичити, якщо треба. Казав, що вже і сам про це думав, але очевидно комплікує справи фінансова політика держави — це не така проста справа, як піти до банку і переслати наkonto. Запрошувала я його прийти на свята до Торонто (квитки він може купити на кредитову картку, тут готівки не потрібно). Обіцяв, що подумає як це зробити — може вдасться нам така зустріч. — Якраз

у час, коли це пишу, був від нього телефон. Я говорила йому про те, що в мене буде Ніна, і він подзвонив, щоб з нею поговорити. Але її, нажаль, ще нема. А він виїжджає зараз до Луцька, отже вдруге сьогодні подзвонити не зможе.

Вчора їздила я до церкви, потім на базар до УОКЦентру і до Genuardi. (За багато видаю грошей — а все на дарунки!) А потім до пізна вже другий день посвятила читанню коректи Остапових споминів. Редакційна робота Іваничука не дуже дбайлива, мовна редакція також залишає багато до побажання (напр. організація, але гетто, ітп., не журі а журі, у футнотах пояснює деякі Остапові чужомовні вислови вживані в українській мові діяспори, але зовсім не вияснює у футнотах цілих фраз німецькою мовою (та ще й надрукованих кирилицею!) Все це наводить мене на думку, що навряд чи варто мені в майбутньому плянувати видання книжок в Україні і полягати на їхніх редакторів і друкарів. Хоч, можливо, така легковажність і така ненормативна мова більше притаманна галличанам. Я наприклад, у своїй власній книжці, воліла б послідовний київський правопис, ніж цю мішанину галицько-діяспорного мовотворення.

А мене і справді чекатиме редагування власної книжки, яка покищо тільки мріється. Ні, не тільки мріється. Я просила Доценка, щоб порекомендував мені якогось доброго редактора до поезії. Він порекомендував Москаленка. І ось я маю коментарі Москаленка до моїх двох збірок поезій. Через Остапові справи і Ніну, не мала ще часу спокійно й уважно прочитати ці завваження. Але побіжне читання показало мені, що це — справді серйозний літературний редактор і я вдячна Доцентові, що мене з ним пов'язав. Фактично не пов'язав, бо навіть не маю Москаленкової адреси і мусітиму покищо порозуміватися з ним при помочі і за посередництвом Доценка. Тепер ось грядуть свята і новий рік — варто було б всім цим людям передати якісь грошові дарунки, але тепер якраз ніхто знайомий не їде, а поштою то навіть звичайні листи пропадають, не тільки ті, що з гришми.

Середа, 14 грудня 1994, метро.

Давно не була вже на PENN — передусім через Ніну, що їй треба було присвятити пару днів. Сьогодні вони вже поїхали до Нью Йорку. І завтра відлітає до Лос Анджелес, а дитину на тиждень лишає в родині Олеса. А тоді вона вертається до НЙ — разом з Олесем поїдуть собі в час латинських свят десь у гори, а на українські свята будуть з Лабуньками у Філядельфії. Це значить, що я їх вже не буду бачити, бо ж поїду на українські свята до Торонто. А що далі? Не знаю. Ія говорить про те, що після піврічної перерви, почнуть легальні заходи щодо розлуки. Марко може приїде на Різдво до Торонто, до Максима. Це ще не зовсім певне і ясне. Побачимо.

Вчора прийшло нове число *Літературної України* з датою 8 грудня. В ньому на першій сторінці статейка про засідання Пленуму СПУ і в ній повідомлення, що мене прийняли в члени. Називають мене літературознавцем, критиком, прозаїком — всім тільки не поетесою. Може й добре. Я все життя боролася за те, щоб бути поетом, не поетесою, але що зробиш з нашими традиціоналістами. Більше як це повідомлення, втішив мене факт, що в цьому ж числі надрукували мою статтю “Чи може серйозний американський

письменник жити з літератури?” Та ще й заповіли цю статтю на першій сторінці, де в першій колоні звертають увагу на зміст цього числа. Мовляв, статтю “новоприйнятого до СПУ члена”. Чи є якийсь зв’язок між цим прийняттям у члени і друком статті? Може є. Напевно членство в таких випадках допомагає. З мого боку, це може і головна причина, що я хотіла стати членом СПУ — щоб друкуватися там!

На диво, в цьому ж числі надруковане також наше оголошення про Конкурс сатири. Дивно, бо вони вже один раз це оголошення були помістили. Може забули? а може хотіли ще раз пригадати? Вже наспіло так багато творів (каже Люда), що буде більше як на попередньому конкурсі. Чекає мене, Ларису і Левка велика робота. Покищо працюють пані з 43. відділу — роблять копії, сортують.

Вівторок, 20 грудня 1994. Метро.

Їду на університет, але головна моя ціль сьогодні — зробити маммограм у радіологічному відділі HUP. Візиту маю замовлену на 10:30. Опісля піду на годину може до Law School, а потім піду до міста викупити квиток в USAir на замовлену подорож до Торонто. Квиток, очевидно, міг був прийти, як звичайно, поштою. Але я хочу виміняти старий квиток до Урбани, що лежить невикористаний і що за нього я не можу отримати звороту коштів (non-refundable), за новий квиток до Торонто. Політ мій зарезервований на час від 3 січня до 16-ого. Трохи побуду з дітьми, відсвяткуємо разом, а може вдасться мені на пару днів піти попрацювати в бібліотеці над анотаціями з журналу “Ukraine”, що його тут немає.

Від часу останніх моїх записок було кілька замінних подій. Від п’ятниці до неділі були в мене в гостях Богдан Бойчук і Марія Ревакович. Вони привезли до Філядельфії Богдана Ступку і сина з виставою Гоголя “Записки божевільного”. Бойчук бачив уперше цю постановку на міжнародному фестивалі театрів у Харкові і вирішив спровадити виставу до Америки. Це виглядало реальною, здійснимою справою, бо участь у виставі бере тільки двох акторів (не як у знаменитому “Тев’є”, де ансамбль нараховує щось із 45 осіб!) Ступку (і сина Остапа) Бойчук спровадив до ньюйоркського театру La Mama — а тому що це — професійний театр, треба було через адвоката старатися для Ступки спеціальну візу (і, здається, згоду профспілки американських акторів сцени). В La Mama вистава ішла 9 разів. Там приміщення, кажуть, невелике, на 100 осіб, але всі вистави були заповнені аудиторією. Тоді Бойчук винайняв van і повіз Ступку, сина і двох машиністів сцени (разом з ним і Ревакович — 6 осіб) на гастролі до Детройту, Шікаго, Клівленду, Філядельфії і Вашингтону.

У Філядельфії вистава була в суботу 17 грудня. І що то була за вистава! Я знала, що Богдан Ступка — першорядний актор. Бачила його в Києві і в “Тев’є”, і в “Енеїді”. Але навіть мої високі сподівання були перевершені. Це геніальний актор і дво-годинна вимоглива гра одного актора в цій п’єсі — це tour de force високої кляси і дає змогу акторові показати своє вміння. Я сиділа в першому ряді і бачила кожний порух м’яза на його обличчі. Таку високу клясу акторської гри я бачила тільки один раз у житті в Лондоні. Та й то в п’єсі, де увага була розділена між кількох акторів. Тут Ступка був у

центрі уваги понад дві години, без найменшої зупинки чи перерви. Роля доглядача, що її виконував Остап Ступка, фактично — побічна, і мені не зовсім зрозумілий коментар Лариси Онишкевич, мовляв, Богдан матиме в синові справжнього конкурента. Цього, на мою думку, покищо не видно. Зрештою і сама роля — мала і не дає можливостей розгорнутися. Страшенно відчувала я брак Остапа — він напевно написав би аналітичну рецензію на цей блискучий виступ, а так то навіть немає кому оцінити гру цього феноменального актора. На залі було 200 осіб. Але сказала мені Оріся Гевка, що були і протести: навіщо, мовляв, ставити п'єсу російського письменника? Листа із таким протестом написав до Центру Швед. Невмирущий український примітив! Але й Оріся виявила не багато вищий рівень ментальности, коли на моє зауваження, що може варто було дати оголошення про цю виставу до російськомовної жидівської газети, що виходить у Філядельфії і що її читає велика філядельфійська колонія новоприбулих євреїв, сказала: навіщо? Нам їх не треба! На це я сказала: навіщо? на те, щоб на залі було не 200, а 600 осіб і щоб також неукраїнці могли побачити знаменитого українського актора!

Про виступ Ступки я повідомила телефоном Ізу. І добре зробила. Він приїхав на виставу і виявилось, що Ступка добре з ним знайомий ще зі Львова. Пізнав його, сердечно вітався. Від Ізи я потім довідалася, що Ступка був незадоволений філядельфійським заробітком. Центр затримав собі половину каси. (Квитки були по 12 дол. і по 10 дол.)

Від Ізи я почула, що сам Іза — знову безробітний. Не везе йому в Америці. Часто втрачає працю, хоч нібито має непогану професію: “quality control engineer”. Скорочення в оборонній індустрії вібилися на ньому негативно, бо ліквідуються відділи і цілі підприємства. Я вирішила зробити приятельський жест і запросила вчора Ізу на добрий обід (телятина, дикий риж, зупа, салати, добре вино, кава, солодке), а ще й зробила йому дарунок — нову спортову сорочку. Розмова була про літературу, журнал російською мовою “Побережье”, що його він видає і що його третє число приніс мені у дарунок. Набір роблять самі на комп'ютері, а друкують за 1,000 дол. накладом 300 примірників. Оце третє число має 348 сторінок ілюстрованих непоганою графікою. Тут є поезія, проза, критика, рецензії. Автори, здається мені, поголовно (якщо не виключно) російськомовні євреї третьої хвилі еміграції. Розмова з Ізою була і про це видання, і про літературні справи взагалі, про Ступку і театр, і про українсько-єврейські стосунки. Іза десь у банку бачив летючку з осудом програми 60-minutes. Дивувався, що в летючці не був також засуджений антисемітизм, як такий. Самої програми він не бачив. Я сказала йому щиро свою думку: не можна поборювати антисемітизму “антиукраїнізмом”, анти-українським упередженням, бо це дає зовсім протилежні наслідки. Я сказала, що мене дуже дивує, коли американська преса при кожній нагоді чіпається українців за їх нібито антисемітизм і колаборацію з нацистами, забуваючи про те, що українців мільйони загинуло в боротьбі з нацистами і що Холокост — німецька, не українська справа. Ніхто не зачіпає Німеччини, ані німців — вживають тільки термін “Nazi”, але називають, як співвинних, “українців” і часом “поляків”. Ніхто також не пише і не говорить про французьких колаборантів нацистської Німеччини, а Франція ж мала уряд Петена, що вагонами висилав жидів до концтаборів! Оттака була щира розмова. Іза сказав: між друзями — тільки правда!

Четвер, 22 грудня 1994. Метро.

Вчора прийшов лист від Олега Микитенка. Розповідає про засідання президії Спілки Письменників, де мова була про мою кандидатуру до СПУ. Говорили про мене Погрібний, Микитенко і Слабошпицький. Голосування було одноголосне. (Ах, яку вони роблять з цього поважну справу! Колись воно напевно рішало про долю письменника, бути йому чи ні в літературі, друкуватися, одержувати гонорари, їздити до домів відпочинку, до домів творчости. А сьогодні?) Висловлює жаль, що моя стаття про американських письменників надрукована в *ЛУ*, а не у *Всесвіті*. Запрошує до активної співпраці. Каже, що крім *Сучасності*, тільки *Всесвіт* появляється більш-менш регулярно.

Сьогодні в BLL Christmas Party. Везу спеціально куплений кабанос — дуже його люблять, а мені легше просто купити, як щось варити чи пекти. Liz хотіла зломити традицію окремої бібліотечної гостини. Адже недавно була велика святочна гостина, що її фондував декан для цілої правничої школи. Це напевно коштовна річ і поважна позиція в бюджеті, бо все це було замовлене, приготоване та й подане фаховими людьми — було смачно, обильно й елегантно, з обслугою — кельнерами й бартендерами вбраними на чорно. Але наші в Biddle не дали себе переконати і далі продовжують традицію складаної гостини, де кожен приносить якусь страву і де самі працівники всім займаються. Я маю намір ще перед “party” піти трохи попрацювати над ULE80 до Van Pelt. Зокрема хочу написати кілька анотацій до статей надрукованих у *Soviet Literature*.

Пополудні, по дорозі додому.

Дуже продуктивний день. Наперед понесла кабанос до BLL, а тоді пішла прямо до Van Pelt. Дві години інтензивної праці дали у висліді кілька анотацій. А тоді — голодна, бо вранці, як звичайно, їла тільки миску овочів — пішла на BLL Christmas Party, зустрілася і поговорила з людьми і ось вертаюся додому. Тепер 4:30.

Неділя, 25 грудня 1994 год.2:00 пополудні

Вчора — чи не вперше в житті — була зовсім сама, вдома. Відзначила т.зв. Свят-Вечір, загравши собі на новонабутому компактному диску Генделя “Месію”. Подумала я, що найцінніша традиція, яку подарувало християнство людству — це музика. Миру християнство не принесло, не зважаючи на декларації, ані братолюбія, але прекрасна релігійна музика — всі ці ораторії і поминальні меси — це вже сьогодні надбання не тільки християн. Не зважаючи на родинні спогади і сентименти (24 грудня — також річниця смерті “дзядзя Туся”) — я зовсім не піддалася ні смуткові, ні депресії. Писала листи до Києва, що їх думаю, разом із грішми, передати Марком. Добре діло зробила напередодні, поїхавши день раніше до Вісі Блавацької, з квіткою у вазонку і дрібними подарунками. Але Віся гостям не рада, і я це знаю, отже я більше говорю з нею по телефону. Запросити її до себе не можу, бо не прийде, від відвідин вона відхрещується, як може. Я сказала, що залишу ці речі на порозі, але на диво, впустила мене до хати і я навіть побула там яких може 10 хвилин. (Я недавно хотіла повезти її на виступ Ступки, але вона

каже, що не витримає цілої імпрези. Не знаю, чи це справжні чи уроєні проблеми, але вони їй обмежують і утруднюють життя. Людей, що бажають їй допомогти вона часом ображує і відкидає, так що вони потім перестають нею цікавитися (Ірені Кушнір, яка нібито хотіла їй допомогти з упорядкуванням архіву, вона мала сказати, що Кушнірева хоче забезпечити собі славу через свій стосунок з Блавацькою, і це Кушніреву образило).

Листи я писала до Доценка і Москаленка. До Москаленка вперше. Його я особисто зовсім не знаю і вперше до нього пишу. Але мій лист — це відповідь на його 20-ти сторінковий трактат — критичне прочитання збірок “Хвалю ілюзію” і “Землетрус”. Я колись звернулася до Доценка з питанням, хто міг би бути добрим редактором поетичної книжки — і він порекомендував Москаленка і передав йому, в моєму імені, обидві мої збірки. Михайло Москаленко, 1948 року народження, за університетським фахом — біолог-генетик, але майже все життя працював літературним редактором — то в журналі “Всесвіт”, то у видавництві “Дніпро”. На його доробку чимало відредагованих ним книжок і ним зроблених поетичних перекладів з Елюара, Лорки і ін. Деякі з редагованих ним книжок я навіть маю у власній бібліотеці. У своєму листі Москаленко проходить вірш за віршем, звертаючи увагу на ненормативні наголоси, тощо. (Про це я спеціально просила, бо це найгірша проблема для діяспорного автора, що хоче писати нормативною мовою). Ці його зауваження будуть основою моєї нової редакції поезій, до нової (і мабуть останньої?) моєї збірки, що її я хотіла б видати колись під назвою “Тихі розмови з вічністю: збірка збірок і поза збірками.” Все це ще — далека пісня. В наступному році — перший пріоритет — ULE80 і UkraLME 94, але віддавши ці речі до друку, таки пляную взятися за поезію.

Має Москаленко і коментар до моїх поезій взагалі. Пише він не солодкі панегірики, а серйозну і позитивну критику, але від того в голові мені не повинно перевернутися, хоч, зрозуміла річ, приємно мені, що критичний читач таки щось знайшов у моїй поезії. Кілька цитат з його листа: “враження сильне і несподіване”. “Існує у Вас ота ‘заповітна межа’, до якої провадять ті якості Вашої поезії, що впадають у вічі одразу, при першому ж прочитанні: гармонія світоглядно-філософської зосердженості та досвіду, сказати б ‘почуттєвого’; гармонія, врівноваженість і вивіреність рефлексії над (і понад) часом та його проминанням, з одного боку, — та цінностями не те, щоб позачасовими, а часові не підвладними — з другого. Як на мене, оця навдивовижу тактовна, виважена ціннісна зорієнтованість Вашої лірики веде... до межі, за якою починається те, що я потрактував би як царину індивідуального, притаманного Вам “архетипу” — потрактував би, якби зовсім не знав української історії. Що саме я маю на увазі? У Вас крізь особистий “людський”, “біографічний”, “екзильний”, який хочете досвід у поезії певним чином — не помилюсь, якщо скажу: вкрай рідкісним чином, — просвічує якимись гранями те, що Юнг назвав би “колективним підсвідомим” — але підсвідомим, прямо похідним від українського історичного катастрофізму. Не тільки, коли Ви читаєте Лесине листування, або мовите про полтавську пшеницю на полі битви, — але й коли пишете про каліфорнійський землетрус чи про перші кроки в Новому світі, — словом, скрізь у найбуденніших речах і в найінтимніших рефлексіях, відчитується те, що і Ви, автор, і — наприклад — я, читач, ми є прямими похідними великої української катастрофи, або, як уточнив би історик —

нескінченної низки катастроф. Те, що автор “Слова о полку Ігоревім” коротко назвав “жени руськія восплакашась”, плач над тим, що сталося і що стається щомиті, — але, за нечисленними винятками (такими як “Слово про полк ілюзій”) — не як поетична тема, не матеріал, навіть не емоційний фон трагедії, а як сама серцевина Вашого поетичного буття, частки великого “колективного підсвідомого” України; Ви чудово відчуваєте, що в цій-от сфері всяка декларативність, всяка риторика не те, що не діють, — вони зайві. Якщо за Гераклітом, “прихована гармонія ліпша від явленої”, то я ризикнув би твердити, що у Вас глибинне і зовнішнє перебувають у, сказати б, водночас і в свідомому, і в підсвідомому, стихійному співвіднесенні. Зайва річ говорити, як нечасто ми це спостерігаємо в сучасній українській поезії. Спасибі Вам за справжнє і несподіване відкриття, яким стали для мене дві Ваші книжки...”

Ну от: мені й справді мусіли вдарити в голову ці слова, коли я завдала собі труди переписати з листа таку довгу цитату! Чи заслуговує моя поезія на таке серйозне трактування? І чи це не є тільки “великих слів велика сила”? Може критик хотів просто сказати, що знайшов у моїй поезії прихований недеklarований патріотизм, але вбрав це у форму модерного критичного методу з Юнгом, архетипами і колективним підсвідомим а ля Грабович? І чи справді такий тип поезії спостерігається в сучасній поезії так рідко?

Лист Москаленка лежав уже в мене довше як тиждень. Я вчора взялася читати його наново, бо подумала, що зустрівши Марка в Торонто, передам йому листи до Києва. Але тепер, під свіжим враженням від Москаленка, віджила в мене вже приспана думка про нову книжку поезій. І хоч це справа ще трохи віддаленого майбутнього, підготовку можна здійснювати вже тепер. От я і запросила Москаленка взяти на себе редагування такої книжки і написати до неї критичну статтю, подала йому тентативний плян такого видання, і залучила для його критичного перегляду новіші поезії із недрукованої ще збірки “Притягання землі і неба”, а також “Тексти під музику”. Маю серйозні сумніви, чи варто ці останні включати в книжку, як і деякі давніші вірші, що не попали до збірок — але хотіла б почути про те опінію критика. Також я ще не зовсім певна, чи варто і чи можна буде включити переклади моїх віршів на англійську, португальську і російську. Не знаю також, де плянувати видання: в Україні, чи тут на місці. В Україні був би читач, але якби друкувати тут — я могла б сама зробити компютерний набір і видання було б дешевше, на ліпшому папері і, правдоподібно, з меншим числом друкарських чортиків. Ну от, але ж я розмірилась, і все це через Москаленка!

Доповнюю я ці записки 25-ого ввечері. Перервала їх на кілька годин, бо ходила в гостину до Яримовичів. Там була вся їх родина, трьох молодих синів, ще троє додаткових молодих людей, що їх імен я навіть не запам’ятала, брат Славка Зенон з жінкою, і стара пані Чапельська, що з нею я собі поговорила про музику і малярство. Розмова із Славком і його братом була про політику, тобто про Україну і Кучму, і економічну реформу і найновіші вісті (російська війна у Чечнії). Славкові я розповіла про Левка і його найновіші проблеми із здоров’ям, а також порадила що до Марійки Канської, яка поважно хвора, має дуже високе тиснення і безустанні болі голови (Славко думає, що може бути якась ренальна склероза і що стан серйозний і небезпечний). Завтра на 3:00 маю запрошення до

Чайківських. Вранці ще треба мені поїхати до крамниці купити якісь цукорки дітям — бо вони там напевно будуть також. Треба мені не забути запитатися Люду чи прийшли якісь додаткові датки на Українську Бібліотеку, бо я саме написала до *Свободи* статтю у зв'язку із нашою кампанією збірки фондів і хочу перевірити дані, заки пошлю її Снуликові.

Досить цих записок! Вже доходить північ — а це час, коли я лягаю в ліжко, не так спати, як...читати! І то, останнім часом, белетристику! У “Всесвіті”! За останніх пару тижнів прочитала Кундери “Нестерпна легкість буття”, Олбі “Не боюсь Вірджинії Вулф”, а тепер читаю з великим задоволенням (і часто з усмішкою!) “Кохання у час холери”. Приємно мені, що можу читати ці речі українською мовою — подвійна для мене користь. Зокрема подобався мені Гарсія Маркес і його перекладач Шовкун. Казав актор у фільмі “Мефісто” — і на все життя запам'ятався мені цією фразою, що мене тоді так зворушила: “Ich brauche die Sprache...”

26 грудня 1994, понеділок вранці

1994 рік добігає кінця — варто зробити підрахунки, білянс активів і пасивів (видно, що я — не бухгалтер, навіть не вмію як слід застосувати цю метафору!)

Найважливіша подія року і дуже болюча — це виявлення розриву у Марковій сім'ї, спроби його налагодити, і остаточний удар, зовсім недавно, що всі ці спроби не дали бажаних наслідків. Це подія, що матиме далекойдучі наслідки і буде приносити травму в майбутньому, а найбільше, мабуть, у наступному 1995 році, коли, можливо, цей розрив буде остаточно довершений і стане загально відомий. От почнеться новий рік від Різдва в Торонто, де буде вся найближча мені родина, тобто Максим з родиною і Марко, але Марко буде сам, без Лі і без Ніни, і то в час, коли Ія з Ніною будуть святкувати з родиною Лабуньків у Філядельфії. Від самого цього факту — боляче. Не буде нам весело цього Свят-Вечора. Хоч веселість, від коли себе пам'ятаю, прикметою українського Свят-Вечора ніколи в нашій родині не була, і я різдв'яних традиційних свят від дитинства не любила. Завжди був плач, ще як жила баба Лінка, і мама, і тато — бо святкували ми, звичайно, разом з ними. Плач за тими, що загинули в час війни (вуйко Роман), тих що померли зараз після війни (вуйко Юрій) — ну а тепер? Померлих більше, як живих! Зрештою, може й добре, що Остап не дочекав до цієї болючої вістки про Марка. Як добре умиралося у вірі... що життя наше таке було навдивовижу щасливе — любилися пів сторіччя, виховали прекрасних двох синів, дали обом добру освіту, хлопці щасливо поженилися з українськими дівчатами, породили внуків, велика загроза для Стефанкового життя і загроза для Максимового сімейного щастя закінчилася майже чудом — *mein Liebchen, was willst du noch mehr?* Від тепер мабуть ітиме все downhill.

Але я по своїй природі — майже оптимістка. Стараюся концентрувати свою увагу на тому, що добре, і водночас ігнорувати те, що робить людину нещасливою. Бували в моїм житті, і напевно будуть ще нераз, приступи глибокої чорної депресії — свідченням цього, напр. є мій віршик “Чорний кіт”, але вірш — це вже була терапія, в час депресії — людині не до віршів! — але назагал, я пам'ятаю багато днів свого життя, коли я була не тільки

щасливою, але й екзальтовано свідомою свого щастя. Був час, що я думала про себе, що я такий “manic-depressive type” і ніколи не виключаю можливості, що я можу колись покінчити життя самогубством. Але мені назагал притаманна позитивна постава до життя, “трагічний оптимізм”, як сказав про мої вірші колись Ігор Качуровський. От навіть і тепер: два з половиною роки після Остапової смерті, а я не тільки віднайшла рівновагу духа, але навіть почуваю вдовolenня з життя і найбільше прагну доброго здоров’я і сили, щоб могли — вперше в житті — присвятити себе всеціло улюбленій творчій і науковій праці і поставити її як свій пріоритет. Десь недавно на зальбурзькому з’їзді запитався мене мій кузин Юрко Бліхар: а ти не думаєш знову виходити заміж? Доброзичливий старший пан Володимир Пушкар, що співає на хорах нашої церкви, часом мені дораджує: “ви повинні знайти собі компаньона, не добре так жити самій!” А я з тих порад тільки щиро сміюся. Я пережила велику і довготривалу любов, привела на світ і виховала двох синів, була закоханою і відданою жінкою, тішилася radoщами материнства, переборювала життєві труднощі і біль довготривалої Остапової хвороби — все це вже поза мною, я тепер вільна і хочу робити щось інше і жити трохи для себе (і може трохи ще й для Остапа, для вдержання його пам’яті). Внуків своїх дуже люблю і, коли я з ними, повністю присвячую їм свою увагу, але не хотіла б бути відповідальною за їх виховання і займатися ними день-у-день. Це справа батьків. Компаньона? На те, щоб бути комусь до послуг і зносити чужі примхи? Дати себе використати? (Не сумніваюся в тому, що кандидатів можна б знайти, зокрема ж на Україні: заможна вдова з Америки могла б неодного жениха спокусити. Це явище тепер на порядку дня: от поїхав до Києва женитися Вова Куліш і за кілька місяців думає привезти до Америки свою нову дружину. Ну, дай йому, Боже, щастя! І щоб жінка його не покинула після приїзду до Америки!

Отже далі: підсумки минулого року. Це був мій перший рік на пенсії, отже рік пристосування до нових обставин. Можу з великою сатисфакцією сказати: це було добре рішення. Я рада, що позбулася професійних стресів і величезних навантажень. Я ще далі на електронічній пошті отримую повідомлення про те, що діється у правничій бібліотеці, ходжу туди бодай один раз у тижні (часом двічі), радо зустрічаюся з людьми і користаю з приділеної мені кімнатки — але часто, довідаючись про їхні щоденні проблеми, я думаю із вдячністю до моєї долі: як добре, що це вже мене не стосується! От недавно Марія питалася, чи не схотіла б я взяти роботу part-time і допомогти їм із каталогізацією слов’янських матеріалів? Я остаточної відповіді не дала, це зрештою не була формальна оферта, вона тільки хотіла розвідати, чи я була б зацікавлена. Від січня перестану діставати чеки з Пен (це, виявилось, було менше як я початково обраховувала, трохи більше як 400 дол.) — отже я, мабуть, мала б право заробити на рік додаткових 8,000 дол. Та чи це мені потрібне? Я ж якраз тепер почну нарешті вибирати свою пенсію TIAA-CREF, отже грошей у наступному році матиму значно більше, як мала в цьому першому році. А час мій — утікає, це найбільша моя цінність тепер. Чи варто навантажувати себе роботою, яка мені непотрібна і мене, в даний момент, мало цікавить? Чи не ліпше, щоб дали заробити комусь молодому, що цього заробітку конче потребує? (Проблема, очевидно, з браком компетентних спеціалістів. Було б мені прикро, якби через мою відмову, наприклад, українські матеріали лежали незакаталогізовані!) Ще про гроші. Витримала я цей перший рік і тільки на надзвичайні видатки (такі як

дарунок Максимові на нове авто, або друк Остапових спогадів, напр.) витягала гроші із заощаджень. Правда, свідомо обмежувала свої видатки: не робила далеких подорожей, не купувала собі нового одягу, не давала надто щедрих пожертв на громадські цілі. Від січня мій бюджет буде інший, ще навіть точно не знаю який. У всякому разі, можна буде запланувати подорож в Україну.

Замітні події минулого року включали: вибори президента в Україні і державну візиту Кучми в Білому Домі, моє домовлення про друк Остапових спогадів у Львові, пересилка фотокопій Остапових статей Доценкові для плянованої майбутньої книжки, вечір у пам'ять Остапа в Українському Інституті Америки, статті про нього у “Свободі” (Климовського, Семчишина, Кузьмович, Кедріна); моє Retirement Party, мої поїздки до Торонто (двічі), до Вашингтону, на Союзівку (двічі), до Баунд Бруку (пару разів); тиждень вакацій з обома хлопцями і їх родинами (це вже, мабуть, востаннє у такому комплекті!) на Союзівці, тиждень із Максимом і його родиною над морем, а потім ще тиждень в листопаді у Філядельфії (Максим в минулому році приїздив 4 рази, в тому три з цілою родиною!). Гостила я в минулому році крім Максима, Уляни і дітей та її з Ніною ще цілий ряд інших людей: Ревуцьких, Микитенка, Яцкевичів, Десняка-Руденка, Мирославу Антонович, Вінграновського, Бойчуків — візити ці вимагали від мене часу і труду, але розбивали одноманітність мого життя і поглиблювали мої контакти з людьми. 1994 року завершилися два конкурси, де я була членом журі: літературний конкурс “Бабуня нашого часу” і конкурс AAUS на найкращу книжку минулих двох років. Мала я два прилюдні виступи: на своїй retirement party і на вечорі читання творів про бабуню. З так званих “творчих успіхів” можу відмітити тільки факт, що шість моїх статей появилася цього року в “Свободі”, одна в “Літературній Україні” і одна у “Всесвіті”. Не написала я ні одного “літературного” твору, але працювала багато над ULE80 і UkraLME 94 — і це дасть жнива у майбутньому. Про мене були дві статті — Доценка в “Живій воді” і Онишкевич у “Пластовому шляху” (*Пл. шлях* має дату 1993 року, але вийшло число аж в 1994). До “успіхів” можна зарахувати факт, що я цього року стала вперше членом Наукового Товариства ім. Шевченка і Спілки Письменників України.

Четвер, 12 січня 1995. Торонто. 9:29 АМ.

Завтра буде вже 10 днів, як я в Торонто, але я досі не знаходила можливості для записок. Весь час використовувала для господарських справ, для розмов, забав та читання дітям, для розмов із Марком. Марко приїхав у сам день Свят Вечора, тобто 6-ого січня, а від'їхав 10-ого. Було кілька нагод для щирих відкритих розмов про його родинні проблеми — і на одинці з ним, і в гурті разом з Максимом і Уляною. Вилядає, що він насправді ще не зовсім рішений, але причиною його вагань є не Ія, а дитина. Якби не Ніна, ми були б розійшлися вже давно, каже. Із свого життя з Ією, зокрема останніми роками, задоволений не був, завжди чогось шукав і не знаходив. Виглядає він непевний у собі, стурбований. Але працю свою в Україні любить, добре там почуваеться, і мабуть любить і Юлю — приємно говорити з жінкою про любов українською мовою, сказав мені, коли ми були тільки удвох. Але в нього немає серйозних плянів, ані мабуть намірів, будувати якусь нову родину. Отже виникає питання, чи розлука з Ією доведе до нового життя з новою жінкою? В Юлі також донечка, такого ж віку як і Ніна. Я ніколи не вмів би любити її так, як люблю Ніну, сказав. Я рада, що була ця нагода нам зустрітися. В Максимовій родині, з веселими й рухливими хлопчиськами, Марко помітно відпружився — йому, мабуть, добре було відчутти себе в оточенні родинного тепла. Ми його вислухали, висловили свою стурбованість і бажання допомогти, але старалися надмірно не поучувати і не картати. Він — доросла людина і сам мусить знайти розв'язку для своїх подружніх проблем. Я радила звернутися за професійною порадою до якогось marriage counselor-а або психолога і він на це не тільки згідний, але каже, що і сам уже про це думав. Біда тільки в тому, що він в Америці буває тільки короткий час, а це, мабуть, треба було б робити в Лос Анджелес і на це потрібно більше стабільного часу. Марко прямо з Торонто полетів 10-ого до Лос Анджелес, там він мав намір побути з Ніною та Ією чотири дні, а потім вернутися до Вашингтону, а звідти до Києва. Ія не була рада фактові, що він їде до Л.А. — вона вже здається рішилася на розлуку і не бажала собі цієї візити. Вона проводила Різдво у Філядельфії з Лабуньками і тільки недавно повернулася до Каліфорнії. Між іншим, із розмов з Марком бачу, що втручання Лабуньків у їхні подружні справи не тільки не допомогло, але можливо навіть пошкодило. У всякому разі він про них тепер — погані думки і мабуть контакт його з Мирославом, а особливо з Марійкою, обірветься безповоротно.

Українське Різдво у засніженому морозному Торонто пройшло нам відносно гарно і святково. На Свят-Вечір ми були самі із Марком, на перший день свят були в нас у гостях Франк Сисин та Ірина Коропенко з сином Віталієм. Після Свят Вечора ходили колядувати до Грицаїв. На день Різдва були в церкві (православній, очевидно, св. Володимира). Знамениті колядники з Інституту Володимира, що співають з нот, немов професійний камерний ансамбль, були в нас з колядою у день Різдва. Традиційні страви приготували ми з Уляною: я — борщ, ушка, вареники, рибу, суш, вона — кутю, печеню, торт, сирник ітд. Риба в галяреті була проблемою, бо не зважаючи на мої спроби довідатися, де можна купити свіжого коропа, я — на своє здивування — такої інформації не одержала, отже трохи пошакрували рибою з консерви, але зате друга риба — в помідоровому сосі з морквою, морський сод, вдалася дуже добре і ми їли її зі смаком кілька днів.

Ще перед святами були Стефкові уродини 4 січня — отже мали ми в гостині 6-еро чужих дітей. Зразу після мого приїзду по дорозі з летовища Максим завіз мене до крамниці, де я Стефкові тут на місці купила спальний мішок до таборування. (Іванкові я такий мішок купила вже раніше, а Максим і Уляна мають свій окремий).

Різдвяні дарунки відкривали ми аж на другий день свят. Я також отримала пару дарунків: торбинку-пояс, фартушок, CD Моцарта, подушку, а від Марка — вишиваний рушник (мабуть ідея Юлі). Рушник дуже гарний, але мені незручно казати йому, що фольклорні речі не є для мене добрим вибором дарунка — ліпше було б привезти якусь книжку. Діти отримали від Марка два гуцульські топірці (велика радість, але й небезпека, бо це — справжня зброя!) Максимові я привезла валізку і краватку, Уляні светрик і CD Шопена, дітям книжки і гри, Маркові — Don Giovanni, яким він дуже зрадив: звідки ти знала? (Це була сугестія її, я була б не вгадала, що йому саме це потрібне). Довідавшись, що він має в Києві апарат, на якому може слухати CD, я подарувала йому також і свій CD подарунок Моцарта, бо Моцарт, виходить, втішається в нього особливим визнанням. Марко має також VCR, на якому може дивитися на фільми-відео, отже йому варто такі речі і в майбутньому готувати на дарунки — фільми, CD's, касети.

Вчора, в середу, Уляна запропонувала мені вільний від домашніх обов'язків день. Я поїхала до Robarts Library, домовившись наперед про це з Любою Пендзей. Нажаль, виявилось, що журналу *Ukraine* вони не мають, але я знайшла дві цікаві для мене речі: фестшріфт Фолєєвського, де є стаття Рубчака, і англomовний переклад Шевченкового "Художника". Цю книжку я бачила вперше, хоч знала про її існування. Написала я анотації для цих двох речей — це забрало мені пару годин часу. Пополудні поїхала я прямо з Robarts до Ліди Палій на засідання управи "Слова", як запрошений гість. Були там тільки Ліда, Марія Голод, Колесник і Світляна Кузьменко. На початку був теж якийсь Харченко, який заохочує до спільної прогулянки в Україну десь у травні. В травні я і сама хотіла б вибратися до Києва і Львова, але навряд чи варто мені вибиратися туди з якоюсь організованою турою, та ще й з групою "Слова". (Не дуже вірю, що це вдасться їм здійснити, адже все це — старі люди, навіть на засідання в Торонто дехто не може прийти, що говорити про подорож на Україну!) Засідання "Слова" не зробило на мене доброго враження. Ліда має чимало контактів та деякі добрі ідеї, але вона не досить ділова й зорганізована, а інші члени управи також діловитістю не грішать. "Слову" взагалі від самих початків його існування бракувало діловитих людей з ініціативою — там завжди були надмірні особисті амбіції письменників або ніби-письменників, що з них кожний думав тільки про себе. Остап лявірував між цими "ego" маленьких людей і вмів лагодити і неутралізувати конфлікти, але якоїсь справжньої діяльності від такої групи людей не можна було сподіватися ні в минулому, ні тим більше тепер, коли залишився лиш маленький гурт останніх могіканів. Збірник "Слова" но.13 відкладається через брак активності Зуєвського. Вся діяльність — висилка книжок в Україну, допомога Україні.

П'ятниця, 20 січня 1995, 7:30 увечорі

Щоденник загрожує перетворитися у щомісячник! Занедбую його. Вже кілька днів вдома

(повернулася в понеділок 16-ого), а й досі не спромоглася зробити хоч кілька записок. Лікую трохи простуду — приїхала додому з поважним кашлем, трохи ослаблена і втомлена. Добралася сама без нічиєї допомоги з летовища поїздом, а тоді з валізкою на підоймі з коліщатками пішки від станції до хати. Але, ввійшовши в хату, я свідомо сповільнила темп свого життя: раніше лягаю спати, пізно встаю, і хоч між тим досить активно працюю на комп'ютері, вносячи придбані в Торонто нові знахідки і нові анотації, то свідомо стараюся ошаджувати свої сили і покищо не їздила нікуди, хіба до супермаркету за харчами, на пошту і до Вісі Блавацької (поділилася з нею деякими свіжоприготованими стравами). Контакт по телефону маю мало, а якщо і маю, то не з власної ініціативи. Я тільки дзвонила до Віри, Борисової і Лекофів, щоб їм подякувати за нагляд над моєю хатою, до Люди, щоб їй подякувати за горня варення, що його я знайшла на порозі, до Блавацької, щоб запитатися, чи можу привезти свіжоспечену курочку, та й до Центру, щоб замовити собі місце на полуденку для Кравчука, який має бути завтра, і, очевидно, до Торонто. А до мене були телефони від Коропецького, Софійки Геврик, Анни Гарріс, Богдана Одежинського, Луці Гриців — деякі ділові, деякі просто приятельські. Не дуже хочеться говорити з людьми через Маркову проблему, що ось-ось вийде на люди і стане предметом сплетень усіх знайомих. Мене не хвилює факт, що люди про це говоритимуть. Я тільки, в своєму оптимізмі, далі ще хочу думати, що справа ця ще не рішена остаточно, і тому не хочу причинитися до того, щоб вона силою людської опінії отримала негативне вирішення передчасно. Марко не телефонував ні з Лос Анджелесу, ні з Вашингтону, отже нічого не знаю про його побут вдома. Сьогодні він уже, мабуть, повертається до Києва.

Є, одначе, і одна дуже радісна вістка. Ще в понеділок, заки я встигла потелефонувати до Торонто, щоб дати знати, що я вже щасливо добралася додому і що все гаразд, подзвонив — випередив мене Максим. І не тільки тому, щоб упевнитися, що я вже приїхала. Виявляється, саме в понеділок, отримав він від видавництва Торонтонського університету перший примірник своєї тількищо надрукованої книжки! Ну й треба було цій книжці спізнитися на один день! Якби знала, була б свій від'їзд відклала, щоб разом з Максимом і Уляною відзначити цю радісну і важливу подію. Мені доведеться ще почекати, заки я побачу книжку на власні очі. Але я просила Максима, щоб прислав мені примірник першою клясою, як тільки дістане кілька наступних, та й щоб замовив 10 примірників для мене на дарунки по зниженій авторській ціні. Окремо написала я йому привітального листа на е-майл, а також купила дотепну карточку і вислала її із одностисячним чеком. Дуже тішуся, бо справді є чим. Остап був би цій вістці також дуже-дуже радий. Поважний успіх для молодого професора. Тим більше, що студентів тепер обмаль і курси часом навіть мусять бути відкликані. Недавно була така загроза для курсу літератури 16-17 століття — на перший день ніхто не записався і здавалося вже, що курсу не буде. Потім знайшлися якісь два кандидати, отже курс врятовано. Таке мале зацікавлення українською літературою негативно впливає на самопочуття молодого славіста, і хоч позиція його тенюрована і нічим не загрожена, та ще й обвантажений він додатковими обов'язками директора видавництва КІУС — отже роботою достатньо, а то й надмірно забезпечений, то як-не-як саме студенти дають поштовх і стимул до наукової праці і приносять професорові сатисфакцію. Максимові, очевидно, треба вже тепер думати про наступну

книжку, бо інакше, зокрема при відсутності студентів, йому загрожує надмірне занурення в адміністративну видавничу діяльність.

Застала я велику кількість пошти: газети, журнали, реклями, рахунки і кілька приватних листів. Найцікавіший лист від Гром'яка з Тернополя. Він тепер, відійшовши від політики, повернувся до своєї викладацької роботи, має п'ять аспірантів і одній дівчині він запропонував писати дисертацію про творчість Остапа Тарнавського. “Як Ви ставитеся до такої ‘авантюри’?” — пише Гром'як. “Якщо не будете заперечувати і ласкаво дозволите досліджувати і популяризувати творчість Мужа, то благословіть. При позитивному наставленні, я просив би поділитися бібліографічними матеріалами і висловити деякі свої міркування.” Пише він також про якусь мою давнішу пропозицію щодо моїх оповідань (я й сама забула, що це могло бути?) та й про довідник про Тернопільщину, куди просить подати дані про себе і про Тата. Але цікава для мене тільки перша ідея — дисертації. Очевидно, для писання дисертації про ОТ ні мого дозволу, ні благословення, нікому не потрібно, але, очевидно, було б корисно мати мою підтримку і допомогу. І таку допомогу і підтримку вони дістануть, очевидно. Треба буде мені написати до Гром'яка і послати йому деякі матеріали. Серед листів були листи від Кацнельсона (хоче приїхати!), від Нелі Винярської, від Марти Бліхар, Бардина з Вінниці ітп., але мій перший пріоритет, очевидно, був полагодити всі рахунки, збалансувати чекову книжку, поїхати до банку, щоб вкласти чергову свою вплату на ІРА — отже ділові справи. До ділових справ, що будуть займати чимало мого часу в найближчих тижнях належить теж ремонт-малювання гостинної кімнати на горі, та направа недавнопомальованої стелі у вітальні (там зробилася якась “пухлина” і її треба зірвати й вирівняти). Був у мене вчора Віктор: він хоче взятися за цю роботу наступного вже тижня. Малювання гостинної кімнати не таке вже пильне, але він тепер має час, потребує заробити на студії на наступний семестр, отже скористаю з цього, а і Вікторові дам змогу заробити.

Середа, 25 січня 1995. Метро. 11:00.

Вперше цього місяця їду на PENN — їду, не зважаючи на те, що мене й досить мучить грипа і що Віктор приходить працювати над ремонтом гостинної кімнати. Робота виявилась складнішою, як здавалося на перший погляд, бо там була тріснена стіна та й велика тріщина в шафі, немов після землетрусу. Отже робота триватиме ще кілька днів, але Віктор мене не потребує, він має ключ до хати.

Прислав Максим спеціальною посилкою перший примірник своєї книжки. Книжка відносно тоненька, але презентується дуже добре. Суперобкладинка знаменито запроектована. На темно-синьому тлі використане фото Підмогильного. Фото роздвоєне — профіль вліво, профіль вправо, і тільки заголовок, підзаголовок і прізвище автора. Дуже мені сподобалося. Шкода тільки, що деякі бібліотеки супер-обкладинок не затримують і це може не зберегтися. В середині суперобкладинки на лівому крилі — коротке резюме теми. На правому про автора сказано лаконічно, що він є членом слов'янського відділу Торонтонського університету. Бритійський understatement! Немає також жодних acknowledgments від автора. Це справжній здобуток українського

літературознавства. Монографія дуже серйозна, “гарвардської кляси” — приємно бачити, як ми виростили, як ростемо, як поволі знаходимо своє місце у світі не на рівні українознавчої просвітницької пропаганди, а на рівні справжньої науки, без найменших ноток меншевартості. Тільки ж бо, щоб ми справді знайшли належне нам місце — таких монографій треба більше.

Хочу сьогодні довідатись, чи можна було б дістати квитки на виставу *Cherry orchard*, що йде цього тижня в Appenberg Center. Якщо зможу купити на цю п’ятницю 6 квитків, то підемо до театру з Коропецькими, Гевриками і Вірою.

Почала читати твори надіслані на конкурс гумору і сатири. Є їх понад 60 — буде дуже багато роботи!

Неділя, 29 січня 1995, год. 5:45 по полудні

Потелефонувала я сьогодні до Ії. Говорила дуже довго, наперед з Ніною, потім з Ією. Ніна у вівторок іде до якогось нового передшкілля. Ія запропонувала якійсь своїй товаришці, самотній жінці з малим синком, щоб вона спровадилася до її хати. Разом мають мешкати, і разом наймати няньку до дітей. Ія вже з цією нянькою говорила, вона і їй і Ніні подобалася — це жінка сорока років, що приїхала з Ізраїлю і покищо перебуває в Америці на туристичній візі (але перебуває вже пару років). Відносини з Марком не поправилися. Він, нібито, послухав моєї поради і звернувся в Лос Анджелес до якогось marriage counselor, але коли треба було віддзвонити, а потім піти на візиту — не пішов. Побут його в Лос Анджелес, каже Ія, був спокійний, багато часу присвячував Ніні. Ія боляче переживає свою травму — дитині, покищо, нічого не говорить. Здається мені, що вона, можливо, ще сьогодні пробачила б Маркові, але вона, зрозуміла річ, ставить свої передумови, він мусів би остаточно зірвати відносини з Юлею, а він цього чи не може, чи не хоче, чи може навіть не вміє, не має досить рішучості, щоб зробити. Після всяких обіцянок і спроб у минулому, вона йому вже не вірить. Бачу, що в короткому часі вона зробить остаточне рішення і тоді вже Маркові не буде повороту. Чи він цього бажає? Чи він бачить своє щастя поза Ією і поза Ніною? На мій лист висланий електронічною поштою, не відповів. Максим також писав до нього недавно, повідомляв про вихід з друку своєї книжки — цей лист також залишився без відповіді.

Від Ії я довідалася, що Іко закінчує свій магістерський курс на PENN і їде у вівторок до Києва. Лабуньки мені про це нічого не говорили, хоч я бачила їх тиждень тому в церкві. Тому я й потелефонувала до Лабуньків, щоб привітати Іка із закінченням трудного курсу. Виявляється, що справжнє закінчення буде щойно в травні, але він саме віддає професорові останню свою роботу, отже таки витримав до кінця. Іка вдома не було, я говорила з Марійкою. І то довго, навіть за довго. Але розумію: справа розриву наших дітей всім нам болить, кожен з нас реагує на неї інакше. Марійка ще живе старими ідеями і думає, що родина може вплинути на рішення, що подружжя і любов не конче треба утотожнювати, що родину треба втримати за всяку ціну, з любов’ю чи без неї. Що родина — цінність сама в собі, зокрема як є діти. Я в багатьох аспектах з нею згідна, але не

думаю, що в сьогоднішній час можна примусити двоє дорослих людей, щоб вони жили зі собою, коли між ними нема об'єднуючого цементу любови, і що родина, в якій немає подружньої гармонії, є добрим місцем для виховання дітей.

Говорила я також з Максимом, хоч з Максимом ми мало не щодня обмінюємося листами на електронічній пошті. Сказав мені, що в Стефка лікар відкрив алергію до пороху і плісні, у висліді чого вони зліквідували його старе ліжко, дали поодиче ліжко з новим матрацом. Старе ліжко, між іншим, це те, що його власними руками збудував Максим — це знаменитий тапчан, я хотіла б його мати в Остаповій кімнаті. Але як такий мебель привезти з Торонто?

Тількищо телефонувала Мотря. Говорила я і з нею, і з Андрієм. Вона дзвонила, щоб подякувати за дарунок, який я вислала їй на уродини. Трохи передвчасно, бо уродини її щойно 4 лютого. Говорили ми довго: і про Левка, який недавно знову мав випадок втрати притомності, і про новоприбулих, що стараються за всяку ціну залишитися в Америці на постійне, і про Сороса, що про нього є цікава стаття в найновішому *Нью Йоркері*, і про America-On-Line, що дає доступ до статей в *Нью Йорк Таймсі* і в інших газетах.

В п'ятницю я була в театрі на добрій виставі *Вишневого саду (Cherry Orchard)*, що її ставили в Prince Theater на PENN. Намовив мене на це Іван Коропецький і я zorganizувала цілу групу: Геврики, Коропецькі, я і мала бути Віра, але вона не могла піти, отже на її місце пішла Дора Горбачевська. Ходили ми перед виставою також на вечерю до Палладіум. А я того дня поїхала на університет раніше, запаркувала авто напроти театру, а сама пішла працювати до бібліотеки Ван Пелт, а потім ще на прощальне прийняття для Барбари в нашому старому будинку правничої школи. Отже я мала повний день і двічі минулого тижня була на університеті. Не зважаючи на те, що я тільки тепер починаю “приходити до себе” після простуди. Сьогодні, напр. перший раз від коли приїхала з Торонто пішла на довший прохід, бо дотепер відчувала надто велику втому, трохи теж через ремонт у хаті і пов'язану з тим тяганину. Я вперше бачила цю Чеховську п'єсу і вона мені дуже подобалася — дає багато можливостей для інтерпретації, не дивно, що вижила стільки літ на сценах різних театрів світа. Режисерські розв'язки не всі мені подобалися, а гра акторів, хоч і була на доброму професійному рівні, такого захоплення як викликав у мене недавно Ступка, викликати не могла. Цікаво як ставили цю п'єсу радянські театри: напевно наголошували натяки на соціальну революцію і роль молодого студента.

Вівторок, 31 січня 1995. Год.10:00. Метро.

Година 10, а я вже в метро! Вчора вирішила, що мені треба знову встановити строгішу робочу рутину: наставила радіо-аларм на 7-у вранці, щоб раніше почати день. Колись в мене радіо починало грати о 6-ій, але останнім часом, з уваги на простуду, я аларм виключила взагалі і будилася аж по 9-ій. Я ще кашляю, але чуюся міцніша, отже пора вернуться до режиму роботи, щоб зайво не тратити час. Тому, що лягаю пізно (12–1), а потім ще читаю десь до 2-ої, я дала собі годину довше, до 7-ої, а це значить, що

вставатиму десь біля 8-ої — після руханки, що займає пів години і снідання, я повинна вже о 9-ій бути готова до роботи.

Вчора мала намір їхати на PENN, але встала за пізно, подумала, що не варто їхати тільки на пару годин, отже засіла до ULE80 — і то не на комп'ютері, а упорядковуючи, перевіряючи і сегрегуючи зібрані інформації. Страшна ця робота вимагає великої систематичності, упорядкованості. Боюсь, що через страшні пресії останніх кількох літ, а потім перенесення роботи з Macwrite на Word Perfect, я могла загубити деякі записки. Часом мені здається, що я вже писала якусь анотацію, а її нема. Та чи можна довіряти пам'яті? Зрештою, навіть якщо так — трудно, пропало. Що можна, треба повторити. Але наука на майбутнє: зразу вписувати новознайдені й описані матеріали на комп'ютер. Картки скорше губляться, а нові анотації я стараюся зараз же друкувати.

[Копія листа писаного латинським шрифтом з допискою: Послала я Маркові електронічною поштою такого листа]:

1 лютого 1995.

Дорогий Марку!

У Тебе вже 2 лютого — і це 15 річниця Вашого з Ією подружжя. З цієї нагоди і пишу, бо ця річниця тепер нам усім замість радості приносить неабиякий біль. Пригадую собі цей радісний день Вашого весілля. Зокрема тепер на пам'ять спливає часто образ традиційного благословення батьками в нашому домі. Пригадую, як Ти — за традицією, на колінах, “перепрошував” батьків, і як Тато підняв Тебе і сказав, що Ти був добрий син і не маєш потреби ні за що вибачатися. Боже мій! Може і добре, що він вже не живе, бо для нього Твоя сучасна ситуація була б великим переживанням, великою прикрістю! І можна б подумати, з іронією, що Твоє тодішнє вибачання було пророцтвом (а може завдатком?) на майбутнє. Мені зокрема болісно і прикро було бачити в Торонто, що Ти такий нещасливий, нерішучий і розгублений. Що так багато п'єш і куриш. Виглядає, що Ти не тільки заподіяв велику кривду своїй дитині (і очевидно — жінці!), але що Тебе мучать викиди совісті, що Ти втрачаєш контроль над своїм життям, і що Ти прямуєш до самознищення. Я радила Тобі шукати поради і допомоги у фахових людей, але Ти, мабуть, не зробив цього, бо певно і не мав коли це зробити. А шкода. Бо треба ставити в житті певні пріоритети і не посвячувати основних вартостей життя задля вартостей тимчасових і тривіальних. Я розумію, що Ти — людина доросла, і я не маю права втручатися в Твоє життя. Я мала надію, що побут Ії в Києві направить Ваші взаємини, а потім вдруге мала надію, що Ти — поїхавши з Торонто до ЛА — зробиш щераз спробу порозумітися. Виглядає, що це не сталося. Зрештою, від Тебе не маю жодного відгуку, але це, мабуть, означає, що все далі так, як було.

Вважаю своїм обов'язком зробити останню спробу, щоб вплинути на Твоє рішення. Я майже певна, що навіть ще сьогодні можна відносини направити і врятувати родину. Ія досі зберігала Ніну від цієї страшної правди, але за день-два чи за тиждень — дитині все

доведеться з'ясувати. І бідне п'ятилітнє дитинча буде мусіти усвідомити своє сирітство — що їй доведеться виростати без батька. Поки вона цього не знає, можна ще все врятувати. Раджу Тобі зробити рішення, якого можна було б чекати від відповідального сорокалітнього чоловіка: дай знати Ії і Ніні, що Ти поробив серйозні кроки для того, щоб повернутися до родини, зроби конкретні пляни для шукання нової праці (може десь у Вашингтоні?) і, очевидно, зірви остаточно свої відносини з Ю. Тобі конче треба взяти себе в руки — ще кілька літ тому Ти так дбав про своє здоров'я, не кутив, їв самі салати, їздив вранці на велосипеді на чистому повітрі пляжу Санта Моніка — а тепер? Хоч я — єдина в цілій родині — була проти Твого виїзду в Україну, бо боялася наслідків розлуки для Вашого родинного життя — я рада, що Ти маєш працю, яка дає Тобі велике вдоволення, але турбує мене, що наслідком Твого побуту в К. і Твоїх непродуманих вчинків, буде руїна цілого Твого майбутнього життя. Чи варто платити таку велику ціну? Апелюю до Тебе в цей пам'ятний день — сьогодні ще не запізно! Але коли нічого зі свого боку не зробиш — і то не фальшивими обіцянками і брехнею, а отвертою і чесною поставою! — то наслідки будуть переслідувати Тебе все далі життя, а травма, яку це розбиття родини принесе Ніні, матиме негативний вплив на її психіку і характер і, очевидно, змінить докорінно її відношення до Тебе. Вибач мені за мою щирість. Маю надію, що Ти дочитаєш цього листа до кінця і що відгукнешся. Не пали за собою мостів, тримай живими контакти, бодай зі мною, з Максимом. Адже ми Тобі бажаємо тільки добра. м.

Неділя, 5 лютого 1995 год.3:20 по полудні

Надворі велика зима: вночі з п'ятниці на суботу впало 9 інчів снігу. Це цього року вперше. Я рада, що напередодні полагодила різні справи — купівлю харчів, тривалу зачіску у фризера, та ще й скористала з нагоди, що була поблизу — купила до своєї спальні новий дорогий матрац. Отже можу спокійно сидіти в хаті, а про те, щоб зрушити авто — навіть не думаю. Мала також велику роботу, бо треба було прибрати всю хату після Вікторової роботи. (Це звучить не точно: Віктор дуже солідний і чистий робітник. Але коли робиться такий ремонт, очевидно, вся хата трохи брудна, та і я відкладала це прибирання, чекаючи аж він закінчить.) Втратила я домашню помічницю, що приходила один раз у місяць, бо Ольга тепер має маленьку внучку і не може, як давніше, працювати на двох роботах. Колись може знайду когось до помочі з цією роботою, щоб не тратити дорогого часу, але покищо роблю її сама. Це дає деякі добрі наслідки: бо роблю деяку реорганізацію, та й викидаю дещо. І взагалі добре господині приглянутись хаті зблизька, бо тоді видно деякі проблеми, яких інакше можна не помітити.

Матрац — фірми Simmons Beautyrest — купила я на широко реклямованому випродажі, але це не раптове рішення, а давній мій плян. Тому, що не вдалось мені купити і поставити в Остаповім кабінеті нову подвійну канапу на дві особи, я вирішила поставити в кабінеті свої теперішні матраци на спеціальній рамі, а собі до ліжка купити новий твердий матрац. Вибрала найкращий — коштуватиме це мене понад 800 дол., але разом із нижнім “спрінгом” і рамою, яка потрібна буде до мого старого матраца. Робітники мають мені це заінсталювати і забрати старий знищений поодинчий матрац і спрінг, що тепер стоїть в Остаповому кабінеті. Доставка повинна бути в середу: маю надію, що сніг не стане їм на

перешкоді. Як все піде добре, матиму в хаті два подвійні ліжка, а це значить, що не мусітиму відступати гостям своєї спальні, як це було досі. (Востаннє, коли були в мене Бойчуки, Богдан навіть здивувався: о, то ви нас кладете в дві окремі кімнати! — я собі тільки зажартувала, нагадавши собі (і розповівши Богданові) як то я раз поклала на своє подвійне ліжко Костюків, віддавши їм свою спальню для більшої їхньої вигоди, а на другий день Григорій Олександрович сказав мені з усмішкою: ми з Раєю вже багато літ не спали разом в одному ліжку, а от Ви нас до цього примусили!) В майбутньому свою спальню відступатиму тільки у виняткових випадках, бо мені це ускладнює справи з гардеробою, косметикою, лазничкою ітд.

На мого листа з 1 лютого, що його послала я Маркові по електронічній пошті, відгуку не було. Але вчора в суботу 4 лютого я потелефонувала до Києва і застала його вдома. Так, отримав мого листа, і читав. Далі нерішений, непевний. Але не хотів зі мною про свої родинні справи говорити. Не хотів слухати про те, що я закликала його зробити рішучі кроки, щоб врятувати родину, поки не є запізно. Єдине, що сказав цікаве, це те, що повернувся з Гданска, де була якась серія семінарів, що Польща далеко випередила Україну, що там нема серед робітництва людей, які змагають до того, щоб повернувся комунізм. Також сказав, що в його будинку направили тиск води і він має гарячу воду. Листів моїх ще не передав. Це мене навіть здивувало — адже треба було тільки подзвонити Доценкові, щоб прийшов листи відібрати. Це дуже симптоматичне: навіть у дрібних справах — брак уважливості і відповідальності. І це не вперше: якщо подумати серйозно над формуванням його особистості, то треба признати, що деякі симптоми (правда, не дуже грізні у порівнанні з його ровесниками) вже були і за молоду. Пригадую перший шок: на конференції з учителями в Central High School я довідалася, що Марко пропускає лекції, не буває в школі. (Потім я довідалася, що їздив з хлопцями до Atlantic City). Пригадую собі, що я сказала йому тоді: вважай, бо як збрешеш раз і другий — ніколи Тобі вірити не буду! А обіцянки також рідко коли виконував. От моя довга боротьба з ним за те, щоб зробив собі фотографію! (До нині не маю!) Або факт, що забрав тасьму із записом привітання Остапові з нагоди його 50-ліття, де мої малі ще діти читали Остапові вірші на першому в моєму житті спеціально для тієї цілі придбаному тейп рекордері, забрав обіцявши переписати її на нову тасьму, щоб зберегти для архіву. Дрібниця, нібито, але для мене — це дорогоцінна пам'ятка. Закинув десь, забув. Великий він егоїст. Але тепер, боюся вже навіть за нього самого. Став алькоголіком, курить страшенно — станув на шлях до самознищення. Він не тільки доведе до розриву подружжя, позбавить дитину батьківської уваги й опіки, але зруйнує і самого себе. І я тут нічим допомогти не можу, бо він навіть говорити про це зі мною не хоче. А навіть якби говорив, то чи можна надіятися на те, що послухає моєї поради?

Середа, 8 лютого 1995. год.11:25. Метро.

Подзвонили мені вчора, що матраци доставлять не сьогодні, а в п'ятницю. З тої нагоди я запланувала поїхати сьогодні на PENN. Була б вийшла раніше, але треба було подзвонити до банку, щоб відновити сертифікат, що саме вигасає (а поїхати не можу, бо сніг і лід!), а потім ще потелефонував Коропецький і це мене затримало. Я рада, що нарешті вийшла з

хати (вчора була на дворі тільки, щоб пробити доріжку в сніговій дюні від вулиці, щоб мої доставщики могли пронести матраци). Погода холодна, але соняшно, іскристо, довкола променіє зима, хоч під ногами ховзько і ходити треба дуже обережно. На другий тиждень заповіла я в Українській Бібліотеці перший бібліотечний семінар із серії “Книжка шукає читача”. Ціль тих семінарів — популяризація бібліотеки. Не знаю хто прийде послухати і взяти участь, наскільки попрацює реклами і чи не перешкодить зимова погода нашим сеніорам прийти на своє щомісячне зібрання (саме до дат цих сеніорських сходин я достосувала бібліотечні семінари). Тим разом маю говорити про Мотиля, про його книжку *Dilemmas of Independence*. Хочу сьогодні на PENN зібрати якісь додаткові матеріали, може були вже якісь рецензії.

Четвер, 9 лютого 1995. 11:45. Метро.

Знову їду на PENN і знову пізно. Сьогодні їду пізно тому, що вчора ввечері ніяк не могла дістатися на сітку електронічної пошти, отже мусіла зробити це сьогодні вранці. Було понад 70 messages, в тому числі 4 від Максима. Але для мене важливо було подати на Ukes вістку, що вчора в Києві “initialed” договір з Росією, що Росія відступила від своїх вимог щодо подвійного громадянства і дала заяву на письмі про непорушність кордонів України. Це подали вчора newswires TASS, AFP, DPA, UPI, AP, а я маю до них доступ через Lexis. Між іншим, на ці мої вістки я маю відгуки від дуже серйозних людей (напр. пару днів тому звернувся до мене Сольчаник, щоб прислати йому один з цих рапортів, що про них я інформувала. Він тепер, як видно з адреси, пов’язаний з Rand Corp. Нажаль, я ніяк не можу навчитися процесу downloading з Lexis. Вже ніби Ron Day мені це показував на своєму комп’ютері, а на моєму це мені не вдається). Договір мають підписати у березні, коли Єлцин приїде до Києва. Це дуже важлива подія — маю надію, що вона не буде новим Переяславом, а початком справжнього міжнародного порозуміння двох держав.

Понеділок, 13 лютого 1995. Метро. Год. 10:40.

В суботу їздила — вперше публічним транспортом, автобусом No.28 — до Центру на загальні збори 43. Відділу СУА і до бібліотеки. В бібліотеці розвідала, як виписувати членські внески (бо як в середу має бути семінар, то це мені треба знати!), а також, зовсім випадково, знайшла одне потрібне мені число *Nationalities Papers* і написала анотацію на статтю Сербина про справу антисемітського виступу російського журналу *Ілюстрація* і протест українських письменників — Куліша, Шевченка, М. Вовчка і ін. Крім того, знайшла одну англomовну дитячу книжечку.

Самі збори мені не подобалися. Відділ справді активний, робить добру і велику роботу, що дуже промовисто показує конкретний касовий звіт оборотів грошей, але атмосфера зборів — нецікава і надмірно само-адораційна. Єдина ділова репліка була критична думка п-ні Субтельної про те, що Централь вимагає від відділів за багато грошей і що це через коштовні конвенції — ця критика викликала досить цікаві відповіді, які з’ясували чому не можна такої конвенції влаштувати дешевшим способом напр. на Союзівці, або в Центрі. Я й сама нераз думала про ці коштовні конвенції наших організацій, не так СУА, як

Народного Союзу, і тому ці вияснення були для мене цікавими.

Вчора весь день присвятила підготовці гутірки про Мотиля. Доведеться присвятити цій справі ще і завтрішній день. Сьогодні везу віддати позичені по протекції томики *Soviet Nationality Survey* і маю намір трохи попрацювати у Van Pelt. В четвер, якщо погода не перешкодить, поїду до Balch, бо довідалася, що вони мають *Carpatho-Rusyn American* (а там є статті про Антонича et al.).

Четвер, 16 лютого 1995, вдома, год.10:30 ввечорі

Вчора, не зважаючи на комплікації з погодою, мій перший бібліотечний семінар таки відбувся. Метеорологи налякали всіх сніговою бурєю і льодовим дощем так що навіть щомісячні сходини сеніорів були відкликані. Але коли я вранці потелефонувала до Центру, я довідалася, що в Центрі деякі люди таки є, отже я вирішила, що мені відкликати семінара не можна — навіть якби одна тільки особа вибралася прийти на нього, то треба, щоб він відбувся як було заплановано і проголошено. (Навіть у *Свободі* Снилик своєчасно надрукував мій плян семінарів поданий у формі новинки!) У висліді присутніх було 5 осіб. Реакція на мою гутірку була дуже позитивна, була дискусія, один із учасників висловив закид, що мовляв не можна робити такої цікавої гутірки для такого малого гурту, що це треба обов'язково повторити, що про Мотиля повинна писати українська преса, ітд. Ну, я знала, що тема — цікава і важлива і трохи контроверсійна, а тому й вибрала Мотиля на перший семінар. Я вже і в новинці подала, що — якщо будуть такі побажання, то деякі семінари можна повторити, або зробити їх додатково англійською мовою. Побачимо. Наразі рада, що позбулася і можу присвятитися іншим справам.

От сьогодні написала нарешті листа Ізарському (він вже другого листа написав мені з претенсіями, що я не відповіла на його першого листа), а також написала новинку до *Свободи* про появу Максимової книжки (бо ніхто інший цього не зробить, а про таку подію інформація мусить бути!). Прийшло з Торонто перших п'ять примірників замовлених мною книжок, отже я один із цих куплених примірників пішлю завтра, як рецензійний примірник до *Свободи*, а один до Львова, до Зорівчак, що їй я теж написала листа. Кузьменко прислала мені пару своїх дитячих книжечок — я їх завтра пішлю Ніні, а Світлянні в реванш висилаю своє *Самотнє місце під сонцем*. Завтра заповідають соняшну погоду, я поїду на PENN, а по дорозі вступлю на пошту надати всі ці посилки. До Центру, між іншим, вдалось мені zorganizувати собі водія: д-р Кушнір завіз і привіз мене своїм автом і це мені справи упростило, бо я ж мала цілу течку різних Мотилевих книжок і було б мені незручно їхати автобусом. Кушнір є заступником голови в Раді Бібліотеки, отже я не мала великих скрупулів намовити його — зрештою він — за моєю намовою — прочитав книжку Мотиля, отже був зацікавлений темою.

Мої матраци доставили, як було заплановано, але виникла несподівана комплікація. Хлопці внесли до моєї спальні новий матрац, винесли з Остапового кабінету старі поодинчий матрац і спрінг, поставили нову подвійну раму, перенесли мій старий матрац до Остапового кабінету, але... новий box spring ніяк не могли винести на гору, бо сходова

клітка має гострий закрут, а ця sprужинна підстава — одна великого розміру пака, що її ні зігнути, ні обернути не можна. У висліді — мій новий матрац лежить на старій підставі, я вже пару днів на ньому сплю (з великою сатисфакцією!), і терпеливо чекаю, щоб мені доставили іншу sprужинну підставу, у двох частинах, бо виявляється, що фабрики роблять і таке. Роблять, але не всі. Фірма Сіммонс робить дві частини тільки для матраців king і queen size, а мені треба full тобто double. Інша фабрика такої ж кляси (найвищого гатунку) робить такі дво-частинні підстави, але тільки... зеленого кольору. (Каже мені по телефону продавець: а яка вам різниця? Цього ніхто і так не буде бачити! А я на те: але я буду бачити, кожного дня як стелитиму ліжко! Ніяк я не згідна з тим, щоб мій прекрасний новий бежовий матрац лежав на зеленій sprужинній підставі! Погодилася я взяти sprінг трохи нижчого гатунку, іншої фірми. Думаю, що і так найважніший тут сам матрац, а не його підстава. От тепер стоїть на старій підставі і міг би так навіть і залишитися, якби не те, що мені тепер потрібно перенести цю стару підставу до Остапового кабінету. От незабаром у березні Люда плянує у Філядельфії повторення нью йоркського вечора у пам'ять ОТ — отже напевно матиму гостей і можливо треба буде покласти когось і в Остаповому кабінеті.

Вчора, між іншим, поїхавши до Центру трохи раніше, я знайшла в нашій бібліотеці три гарвардські видання, які потрібні були мені для УЛЕ — отже мала нагоду півтора години попрацювати, пишучи анотації. Але забула подивитися, чи є там двомовне видання Рильського. Це мені потрібне не для УЛЕ (я вже це видання описала, але не пам'ятаю, де я його знайшла: думала, що маю вдома, але виглядає, що не маю цієї книжки ні вдома, ні на PENN). Рудницький плянує зробити малу конференцію з нагоди 100-річчя Рильського з доповідями Кацнельсона, і може Білоцерківець, а мене просив, щоб я говорила про англomовні переклади Рильського і я дала тентативну згоду. Це має бути в квітні. Отже я конечно мушу знайти десь цю малу книжечку — без неї доповіді не зможу підготувати. Доведеться мені також ще раніше, у березні, робити другий семінар на тему *Всесвіту*. Я вже й раніше заплянувала собі написати статтю з нагоди 70-ліття *Всесвіту* — отже треба підготувати і гутірку і статтю.

П'ятниця, 17 лютого 1995. Метро. Год. 10:20.

Раніше зібратися не могла! Пенсійне темпо життя, без напруження, без поспіху. Тому 10:20 — це ранок, а воно насправді, для нормальних робочих людей, вже ближче полудня! Чи висипляюся? Ні! Навпаки! Вчора лягла після півночі, а тоді ще до другої читала конкурсні матеріали. Настрій мій щодо конкурсу трохи піднявся, бо прочитавши около 30 різних творів, нарешті знайшла два-три, що гідні уваги, а може й нагороди. Тепер читаю якусь довгу сатиричну повість (ок. 200 сторінок) — геніяльним шедевром вона не є, але незле написана, видно вправного письменника і це — справжня сатира. Серед творів була вже одна повість і також досить добра, але з гумором і сатирою, за винятком кількох гумористичних “крилатих висловів” сучасного фольклору, нічого не має спільного. Але це що я вже прочитала — це ще навіть не четвертина всього матеріалу! Навіть точно не знаю скільки всіх цих творів є, бо Люда позначила їх ще й підрядними числами (напр. 1-1, 1-2, 1-3, 1-4), тому що автори прислали цілі серії поодиноких, не пов'язаних із собою чи то

віршів, чи оповідань. Але звітуючи на зборах відділу про конкурс, Люда сказала, що союзнякам довелося зробити по 2,000 сторінок копій оригіналу для двох додаткових членів журі. Отже треба прочитати около 2,000 сторінок тексту! Трохи боюся за Левка і Ларису. Я й сама можу тільки прочитати яких 20-30 сторінок кожного дня.

Понеділок, 20 лютого 1995. Метро. 11:10.

В неділю їздила до церкви. Випила каву з Софійкою Геврик і Марійкою Лабунькою, довідалася про те, що касир зарахував усі мої вплати як датки і у висліді в книзі не записано, що я маю заплачені членські внески і за 1993, і за 1994, і за 1995 роки (ідуть загальні збори парафії, отже була нагода перевірити!) Повернувшись додому, я вирішила скористати з гарної погоди і поїхати до Hechinger-a і до Wanamaker-a, щоб купити деякі потрібні для господарства речі (фільтри до печі, накривала на матраці, etc.) Несподівано для себе попала у Ванамейкера на випродаж з нагоди Presidents' Day і при нагоді дуже дешево купила собі дві блюзки і спідницю. По дорозі з церкви вступила до Віри — завезла їй у дарунку два томи творів Хвильового, бо мала подвійні і довідалася, що вона Хвильового ніколи не читала. В суботу я вперше рушила авто — поїхала за харчами до Genuardi, а по дорозі вступила до бібліотеки в Центрі і на свою велику радість знайшла томик перекладів Рильського, за яким вже від деякого часу шукала і навіть Максима просила, щоб пробував мені знайти. (Видання це давно включене й описане в ULE80, але книжка потрібна мені для доповіді про англомовні переклади Рильського, що її в мене “замовив” собі Рудницький). Сьогодні позичу у Van Pelt три антології поезій і на цих виданнях побудую свою доповідь. Часу для всього обмаль. А ще сьогодні відчула потребу трохи виспатись — не можна ж так гнати собою around the clock!

Середа, 1 березня 1995. Метро, год. 11:00.

Давно не робила записок, хоч нічого, нібито, не повинно було стояти тому на перешкоді. Аж не віриться: кілька днів взагалі з дому не виходила, зрідка контактувалася з людьми по телефону, на телебаченні навіть вісті тепер слухаю тільки тоді, як готую або їм обід. Але настрої в мене зовсім не депресивні, навпаки! Просто шкода було часу, бо така я зайнята ULE і Остаповими справами. До цих Остапових справ належить підготовка і висилка матеріалів Зоряні і Маряні Лановикам, бо одна з цих близнючок писатиме дисертацію про Остапову творчість. Вже перша посилка до них пішла: літопис життя і творчості ОТ, бібліографія ОТ, *Зібрані вірші*, *Сотня сонетів*, “Подорож,” відбитки статті із фестшріфту Янова, пару зразків політичних статей (бо знайшла подвійні вирізки). Тепер готую фотокопії рецензій. При тій нагоді переконалась, що папір жовкне, крушиться — не довго такий архів збережеться! Добре, що бодай моя бібліографія даватиме ключ до цих газетних матеріалів — може колись хтось знайде щось на мікрофільмі!

Четвер, 2 березня 1995. Метро, год. 10:05.

Знову їду на PENN, бо вчорашній мій день був малопродуктивний. Трохи часу посвятила розмові з Синтією (про американську політику, бо в Конгресі консервативні республіканці

почали революційний наступ на всі ліберальні здобутки держави), та полуденкові з Марією (бо вона хотіла поділитися зі мною сплетнями і дрібними сензаціями нашої Law School, які вийшли вже навіть на сторінки локальної, не тільки університетської преси (Вульгарний жарт на сторінках *Penn Law Forum* викликав гостру реакцію професорів, а ця реакція, у свою чергу, ще більшу протиреакцію — мовляв, посягають по вольності преси, хочуть запровадити цензуру тощо). Є ще й інші сензації. Clyde Summers, професор трудового права, який вже пару літ на емеритурі, але вчить ще повний курс лекцій, звернувся до декана, щоб йому повернули *tenure*, бо це давало б йому право голосувати, і йому відмовили, та ще й мотивуючи це не його віком, а тим, мовляв, що він не відповідає високим стандартам, що їх ставлять до кандидатів на *tenure*!

Отже час мій вчора пройшов не за пляном. Знайшла щоправда у Van Pelt три статті і написала до них анотації, але це мало. Зібралася сьогодні раніше і їду скорше. Треба мені також полагодити справу з моїм новим ID (*turnstile* чомусь каже: “expired”!) і замовити в друкарні нову візитну картку з адресою, internet, etc.

П'ятниця, 3 березня 1995. Метро, 11:25.

Я знову в метро — три дні підряд їду до міста, немов на те, щоб надолужити за минулий тиждень. Сонячні дні запрошують вийти з дому, а я минулого тижня, коли погода була дощева і неприємна, навіть на прохід не виходила. (Це, щоправда, дало добрі наслідки для моєї продуктивності — праця над ULE серйозно поступила вперед, я конче хочу під кінець цього року віддати її до друку!)

Сьогодні, однак, я їду не на PENN, а до бібліотеки Інституту Valch-a. Виявилось, що вони мають потрібний мені комплект видання *Carpatho-Rusyn American*. Знаю з індексів, що там друкувалися статті про Антонича, Гренджа-Донського. Побачу, які будуть висліди праці сьогоднішнього дня.

Вчора на PENN мені вдалося полагодити кілька справ. Докінчила перегляд індексу MLA (дуже хтось робить недбало і безвідповідально: включає газетні статті із *Свободи* ітд., і то під рубрику англomовних публікацій з української літератури — всетаки часом можу знайти і справжню знахідку). Замовила собі візитні картки в Campus Photo Center і при нагоді зробила за 11 дол. по три копії одної з рецензій на ОТ — “довгої” рецензії Ю. Бойка, що друкувалася на літературній сторінці *Свободи*, що вже поживкла і розлітається від старости. Зробила ці копії передусім для збереження цього тексту. Пару годин попрацювала у Van Pelt, мала товариський lunch з Judy, щоб плекати людські контакти з колегами, а ще й мусіла піти до ID office, щоб поправили щось у комп'ютерах, бо моя картка ID на *turnstile* в бібліотеці Van Pelt казала: “expired”, хоч вона нова і має дату аж до 2000 року! (Ого, гряде нове міленіум!)

*** * * год.12:20.**

Зареєструвалася в бібліотеці і жду на матеріяли. Тим разом бачу, що вимагають 1 дол. при

вступі до будинку, а також є заклик, щоб члени платили по два долари за користування бібліотекою. Покищо на цей напис я не реагувала і молода бібліотекарка нічого про це не говорила. (Ми — бібліотекарі ніколи не були знані з наших комерційних способностей. Пам'ятаю, як ми в BLL відмовилися від того, щоб “продавати” наші послуги правникам, мовляв, нехай адміністрація заведе якісь вступи, членські внески тощо, а не щоб ми мусили вираховувати вартість нашого часу і нашої роботи. Маю...

Вівторок, 7 березня 1995, год. 10:45 ввечері.

Навіть 5 березня, в свою річницю шлюбу, записок не робила. Відзначила цю дату, купивши собі вазон жовтих хризантем. Максим пам'ятав — написав мені записку на e-mail, бо не міг зловити мене по телефону (Я двічі виїздила з хати: один раз за харчами, а другий раз до Staples, щоб купити новий cartridge до копіювальної машини).

Пару днів присвятила виготовленню запрошення і програмки на вечір в пам'ять Остапа. І саме до цього потрібна була мені справно діюча копіювальна машина! Тому я і їздила до Staples та й видала там на свої “бюрові” потреби понад сотню доларів! Сьогодні пополудні приїздила Люда, щоб забрати ці програмки, карикатури й портрети. А ще я дала їй пачку Остапових книжок (20 штук) — з тим, щоб із продажу цих книжок заробіток ішов на 43. відділ. (20 штук по 20 дол. — це 400 дол. — потенційно великий даток. Але тільки потенційно! Книжок ніхто не купує, навряд чи можна буде кілька продати, а я хотіла б, щоб книжки “пішли в люди” і не стояли мені паками в пивниці.

Між іншим, коли мова про книжки і пивницю. Я почала велику реорганізацію своєї книгозбірні. Хочу позбутися великої кількості книжок, щоб зробити місце для спеціалізованої і упорядкованої бібліотеки. Але хотіла б книжки комусь подарувати або вислати в Україну. Є між ними і вартісні речі, напр. 46-томово хрестоматія світової літератури, підручники мої університетські — соціології, психології, економіки, права...ітп.

Моя візита в Інституті Valch-а була дуже продуктивна. Знайшла я низку статей про русинських письменників, кілька дрібних рецензій і перекладів. Все це сьогодні переписала вже на комп'ютер.

Помер Кедрин. Ще трохи і мав би 100 років! Найприємніше те, що до останніх днів затримав пам'ять і живий інтелект і навіть гумор. Умирав, кажуть, у повній свідомості. Сказав: на похороні нехай говорить про мене Кузьмович, але хай не називає мене патріярхом! Бо вже так його й називали. Патріярхом журналістики! До останніх кількох тижнів ще писав редакційні статті до *Свободи*. З Кедрином пов'язано чимало спогадів. І його ранні залицяння до мене молоденької замужньої жінки в 1950-их роках, і його реакція на мою доповідь у Н.Й. “Про Попелюшку, що її запрошують на королівський бал” [Він написав тоді статтю про мій виступ п.н. “Легковажена література” і це спровокувало мене змінити назву моєї доповіді — що її я повторяла ще два рази, а потім надрукувала в *Свободі*, на “Легковаження літератури”]. Боже, скільки це тоді викликало живої дискусії,

відгуків, статей! — і врешті зовсім недавно, останній відгук його про вечір в пам'ять ОТ. Згадую старого Кедрина із сентиментом, хотіла б поїхати на панахиду до Нью Йорку.

Четвер, 9 березня 1995. Метро, год.10:55.

Читаючи по ночах надіслані на конкурс твори (а це звичайно буває між 12-ою, а 2-ою), думаю часом, слухаючи нічну тишу: в якій справді самотній ізоляції я тепер живу! Вночі, очевидно, і в хатах, і на вулиці — тиша тиш і ні живої душі. Але в моїй дільниці і серед білого дня людей обмаль, і також — тихо. Ця тиша — хоч вона додає акценту моїй самотності на безлюдді — це божа благодать, якби так було гамірно і багатолюдно, треба було б, мабуть, продавати хату й переноситися. Часом трохи мені страшно: якби так потенційні злочинці-грабіжники знали, що я сама і безпомічна, могли б використати таку обставину. Але я своєї самотності не реклямую. Деякі рахунки ще приходять на Остапове ім'я і я їх не міняю. В його кабінеті щовечора світиться пару годин світло, як за часів, коли він ще жив. Поки я відносно здорова і даю собі раду — все гаразд. Моя робота дає мені велике вдоволення і ціль життя. А клясична музика є джерелом справжньої радості.

Але ось я почала заходи, щоб урізноманітнити мої робочі будні. Саме тому й працюю так інтензивно, бо незабаром маю намір присвятити свій час іншим справам. Передусім хочу поїхати на тиждень до Торонто на Іванкові уродини 3 квітня. Славко Троф., нажаль, не їде — доведеться замовити літак. В травні хочу поїхати в Україну — два тижні із турою Score — Іванофранківськ, Львів — і один тиждень самостійного перебування в Києві у Марка. А в червні маю охоту і потребу поїхати на два тижні до Урбани. Літом, можливо, проведу вакації з Максимом, Уляною і дітьми, але це залежатиме вже від їхніх плянів. З усього виходить, що Великдень зустрічатиму, мабуть, сама у Філядельфії. Але це не біда, напевно піду кудись в гості. Я не така традиціоналістка, щоб достосовувати всі пляни до свят. Іванкові уродини для мене — більше свято. (Я колись своїм знайомим говорила залюбки: в мене свята тоді, як приїжджають до мене діти і внуки! А movable feast, сказав би Гемінгвей.

Сьогодні вступлю на пошту надати моїм тернопільським аспіранткам пакет рецензій на Остапові твори. Вже мають досить матеріалу, щоб почати працю над дисертацією.

Ніч, але вже неділя, 12 березня 1995. 12:08.

Саме приїхала з бенкету, де відзначували 15-ліття Центру. На ту імпрезу, де виступали з промовами Юрій Щербак, амбасадор України до США, і Мирон Куропась, я намовила Славка Трофименка і він приїхав аж з Делавар та ще й привіз зі собою Соню Слюзар. Отже я мала товариство і сподівалася провести цікавий і приємний вечір. Сиділи при нашому столі ще Волчуки і Яримовичі, інтелігентне товариство. Але, нажаль, імпреза була невдала і дуже довга. Програма була перевантажена і промовами, і концертними виступами (хор, танцюристи, співаки), а Люда була в ролі конферансієра, а цій імпрезі треба було надати інший тон. Крім того, caterer заледве давав собі раду з обслугою повної залі гостей, а це, очевидно, непотрібно розтягнуло імпрезу від 6-ої до 11-ої. Єдине

позитивне: я на самому початку, ще підчас коктейлі в галерії, помітила Щербака, що стояв сам, і підійшла до нього, представилась і сказала, що хочу передати йому для вжитку амбасади свою бібліографічну працю про право України, а при нагоді також свою і Остапову книжку віршів. Говорила я з ним коротко, потім хтось інший до нього підійшов, а приготований пакет я передала аж після бенкету, щоб його не обтяжувати. Щербак був із дружиною і донькою, але про це стало відомо тільки під час вечері, коли їх представляли. Промовами і Куропася і Щербака я була розчарована — сподівалася кращого. Були там теж американські політики, а це значить — три додаткові промови.

В п'ятницю мене ввечері також не було в хаті. Скористала з нагоди, що Левко Рудницький їхав до Джерзі Сіті на панахиду за Івана Кедрина і поїхала з ним і Наталкою Пазуняк. Я була б може воліла поїхати сьогодні на похорон до Баунд Бруку, і Левко, який їхав знову, радо був би мене взяв, але він після похорону не вертався до Філядельфії, а їхав на Шевченківську конференцію до Нью Йорку. Якби я була знала якою невдалою вийде імпреза Центру — може варто було поїхати з Левком до Нью Йорку. Але, намовивши Славка приїхати сюди, я вже мусіла триматися первісного пляну. На панахиді було досить багато людей, я рада була віддати старому Кедринові цю останню пошану, але при тій нагоді мала можливість коротко поговорити з Уляною Дячук про Іванову книжку. Тим разом розмова мала такий характер: я: я збиралася саме писати Тобі листа в справі книжки Керницького і думаю, що це буде вже останній мій лист у цій справі. Аж не віриться! Скільки вже вкладено в цю річ і праці і коштів! Зроби щось, щоб це зрушити з місця! За Твоєї каденції ви не видали ні одної книжки! Вона: Але Україна вибухнула! Я: так, це правда — бюро в Києві — це Твій великий успіх! Але Ікера таки треба видати, це ж добре знаряддя навіть для вербування молодого англомовного членства до УНС! Ліпше видати книжку Ікера, як черговий календар Свободи! Вона: нема коштів! Я: чи допомгло б, якби я закупила книжок на суму, скажімо, 500 дол. — тобто дала маленьку субсидію — я це готова зробити! Побачимо, чи будуть якісь наслідки цієї розмови.

На панахиді був і Снилик — навіть говорив промову (Боже мій, з нього і промовець нікудишній!) Я була б запиталася його про Мотиля — чи хоче він, щоб я написала статтю про “Дилеми незалежності”? Але він швидко зник і не було нагоди підступити й поговорити про це.

Сьогодні після ранішнього півгодинного проходу, взялася я за підготовку статті про *Всесвіт*. Заплянувала я на цю тему семінар, що має відбутися в середу, але тим разом я підготую і гутірку і статтю, давно це вже собі заплянувала. Жаль тільки, що не прийшло ще січневе число журналу — я сподівалася там знайти якісь ювілейні матеріали — маю надію, що *Всесвіт* далі ще живе і що Микитенко знайшов якісь способи поборювати кризу... Цього журналу було б мені більше жаль, як *Літературної України*. Але ось вістки про смерть Літературки виявились передчасними. Вже після проголошення, що газету зупинили, я отримала два наступні номери і то навіть без жодних вияснень.

Середа, 15 березня 1995, в ліжку, год. 11:40.

Вранці не мала часу прочитати електронічну пошту, а тепер увечорі ніяк не можу дістатися на сітку! Ранок мусіла присвятити підготовці бібліотечного семінара про *Всесвіт*. Тим разом це гутірка на основі статті, яка вже готова! Вийшло на 12 сторінок, мабуть доведеться їй полежати, заки Снилл надрукує. Завтра вишлю. Для гутірки я тільки підготовила плян-диспозицію. Прийшло на цей семінар 6 осіб. Не знаю, чи ідея робити ці семінари у дні, коли сеніори мають свої збори, була така щаслива: люди, наслухавшись іншої сеніорської програми, мають уже досить і йдуть додому... Сьогодні там була якась доповідь про серцеві хвороби і ще щось. Може на осінь варто робити такі семінари зовсім незалежно, в інший час. Побачимо. Треба започаткувати традицію і звернути увагу на бібліотеку. (В *Свободі* було вже три мої статейки пов'язані з бібліотекою!) А сьогодні увечорі подзвонила до мене Дарія Шуст і запросила виступити з гутіркою на сходинах 90. відділу СУА. Це має бути 21 березня, у вівторок. Отже є вже певна громадська реакція. Я погодилася виступити під умовою, що вони підтримають бібліотеку!

Вчора, 14 березня, я замовила і навіть завдаткувала туру Score — Гуцулка 2, що виїжджає на Україну 15 травня. Буду з ними до Києва, а тоді відлучуся і побуду в Марка до 11 червня. Подорож до Торонто також уже замовлена і заплачена — чекаю на квиток.

Копія листа Максимові, щоб не повторятися: використовую для щоденника:

From: mtarnaws (Marta Tarnawsky)
Subject: Koval
To: tarn@epas.utoronto.ca (Maxim Tarnawsky)
Date: **Sat, 18 Mar 1995 22:37:55** — 0500 (EST)
Cc: mtarnaws (Marta Tarnawsky)

Далі іде транслітерований латинкою український текст:

Мала я сьогодні несподіваних гостей. Вранці потелефонувала до мене Леся Коваль. Це — директор видавництва Просвіта у Львові, де друкуються Остапові спогади. Виявляється — вона у Філядельфії! Приїхала до Америки, якщо я добре зрозуміла, на запрошення AID, щоб познайомитися з практиками американських видавництв — була вже у Вашингтоні, Бостоні, Сан Франціско і ще їде до Нью Йорку. Каже, що макет книжки вже готовий. (Отже, згідно з умовою, я мала заплатити другу частину коштів). Домовилися ми, що вона прийде до мене о 6-ій вечора. Я вранці ще встигла піти до банку і витягнути готівку. Вона приїхала точно, як було домовлено, в товаристві пана Рихтицького, який, виявляється, є відпоручником US State Dept. і супроводить її по Америці! Були в мене на обіді. Леся Коваль — молода жінка, років 30-40, досить ділова людина. Реляції її досить песимістичні: ціни зростають таким темпом, що книжка віддана до друкарні з одним кошторисом, повертається при значно підвищених коштах. Нарікала, що є дуже мале зацікавлення українською книжкою. Навіть у Галичині російські книжки продаються значно ліпше. І то не тому, що вони якісно ліпші. Дала такий приклад: вийшла друком і російською і українською мовою книжка того пропагатора громадянського суспільства, що на нього завжди покликається Сорос (в цей момент прізвище вилетіло мені з голови,

хоч при столі ми про нього говорили!) У всякому разі: два видання: українське з нижчою ціною продається гірше, як російське з вищою ціною! І то у Львові! А ще сказала — у відповідь на моє питання — що такі матеріали, як біографії, не викликають зацікавлення і попиту, а Іваничук за свої спогади мав цілу низку неприємностей, мовляв, він не повинен був писати про різних людей ітп. Проблема є з розподілом — distribution: вони там звикли, що видавництва колись віддавали колекторам (тобто державним dealer-ам) свою продукцію і не мусіли журитися тим, щоб книжки пішли на ринок, до бібліотек, на рецензії тощо. Вона бачила тут скільки видавництва видають на рекламу, на розсилку рекламних примірників і була цим здивована. Щоб вислати 100 реклам американським слов'янським бібліотекам — це коштувало б їх 100 дол. — а такі гроші, каже вона, — це місяць життя їхнього видавництва. Зачароване коло: what else is new. Проблеми подібні, як і в CIUS, як у HURI. Вона, між іншим, була трохи розчарована, що їй не вдалося зустрітися з нашими в Гарварді, бо якось за пізно взялися організувати цей виїзд до Кембрідж і там не могли (а може не захотіли) дати їй appointment. Я рада, що вона тут була — хоч могло легко статися, що могла мене не застати і тоді наша зустріч була б не відбулася. Цікаво, що я саме вчора писала листи до Львова, повідомляючи про свій приїзд. Листи саме сьогодні мала намір надати, але вже тільки їх передала нею. Не буду мусіти везти з собою так багато готівки: і тепер маю більше надії, що зможу привезти назад готову книжку. (Дай Боже! Треба бути оптимістом!)

Понеділок, 20 березня 1995. год.10:50, метро.

Минулого тижня взагалі не була на PENN. Не вийшло. А цього тижня буду, мабуть, один тільки раз — сьогодні. Була б виїхала вже раніше, але подзвонив Arnold Levin, мій “податковий дорадник” і я поїхала до нього до Melrose Park, щоб відібрати готовий вже мій податковий звіт за 1994 рік.

Завтра, у вівторок, запросили мене союзняки з 90. відділу СУА, щоб я повторила свою гутірку про Мотиля. (Це — рекомендація Христі Турченко, яка була на моїй гутірці і є членом цього відділу). Я їм сказала по телефону: бібліотечні семінари подумані для підтримки і реклами бібліотеки, отже я гутірку можу дати тільки тоді, якщо цей відділ дасть даток на бібліотеку, а союзняки стануть членами УБ. погодилися. Отже завтра ввечері матиму в них “виступ”. Що більше: на неділю заповіли сходи́ни Чортополохів. Галя Головчак, повідомляючи про те, також попросила, щоб я зробила гутірку. І я поставила таку саму передумову! Даток на Бібліотеку! Чортополохам і без моєї гутірки випадає підтримати бібліотеку, але тепер це вже буде ультиматум! Отже — другий виступ!

В суботу буде вечір у пам'ять Остапа. У зв'язку з цим, у мене в гостях будуть Лариса Кукрицька і Володимир Лисняк. Треба буде зайнятись пару днів господарськими справами: прибиранням хати, куховаренням.

Останні два дні присвятила писанню листів до Львова і до Києва. До Львова листи до видавництва, Іваничука і Зорівчак забрала Леся Коваль. До Києва листи Доценкові, Москаленкові і Микитенкові передала вчора Погрібним. Микитенкові передала також

копію своєї статті про *Всесвіт*, що її минулого тижня послала до *Свободи*.

Леся Коваль у товаристві Рихтицького (першого імені не знаю) була в мене на обіді в суботу. Щастя, що подзвонила вранці і застала мене вдома — це дало мені змогу побігти до банку і витягнути готівку. Я дала їй — за контрактом — 1,500 дол. — тобто другу половину належної видавництву оплати. Крім того дала їй персонально в дарунку 50 дол. Маю надію, що це прискішить друк Остапової книжки і що я зможу забрати належні мені примірники, як приїду до Львова.

Четвер, 30 березня 1995. Торонто.

Сиджу в гімнастичній залі, де Стефко має лекцію руханки. Це групові вправи з інструктором — всіх дітей є шестеро, з них Стефко — найбільший (Йому і найбільше цієї руханки потрібно, бо він — товстенький, важить більше від Іванка!) Хоч година тільки 9:30, я почала свій день біля 6:30, бо хлопці приходять вранці, будять мене, щоб читати їм книжку, заки Іванко іде до школи! О 8-ій Іванкові треба вдягатися, снідати, щоб перед 9-ою вийти з хати. Отже він придумав уставати раненько, щоб можна бодай годину, півтори, читати. І хоч хата повна книжок до пересади, то ми читаємо, за пляном, позичену в університетській бібліотеці книжку — “На уходах” Чайковського. Тому і таке велике зацікавлення! Уляна каже мені, що я не мушу так рано зриватися, що вистане, коли вона скаже хлопцям, щоб мене не будили і вони не приходитимуть, коли ще всі в домі сплять. Але я її зупинила. Таке зацікавлення варто підтримати і плекати. Воно абсолютно варте посвяти часу, енергії і сну з мого боку. Ще рік-два і вони не схочуть слухати. *Carpe diem, nec semper erunt Saturnalia.*

Приїхала я в понеділок пополудні. Сама з валізочкою добралася до Melrose Park, а звідти поїздом до летовища у Філядельфії, а тут у Торонто приїхала по мене автот Уляна. Великий успіх у хлопців мали привезені дарунки — транзисторні радіо-касети з навушниками і відеотасьма *The Lion King*. Я встигла вже і бути на господарській купівлі харчів, і один день присвятила робленню вареників і телячих котлетиків у сусі. Вчора провела день в університетській бібліотеці. Боже мій, вони і справді мають *FBIS Report. Central Eurasia* і то в оправлених томах в окремому відділі на 10 поверсі, що називається *FBIS Room!* (Більшість томів там — це *Daily report*, але є і ці *reports*, які мені потрібні!) І хто б то подумав, що за офіційними державними американськими документами доведеться мені їздити з Філядельфії до Торонто! Працювала я там десь від 10 до 4-ої — виписала цілу низку статей і законодавчих актів, але о 4-ій мусіла піти на семінар, що його організував Максим і де виступав Рябчук. Рябчук говорив про політичні сили в Україні, про те, що було б бажана коаліція українських демократичних сил із т.зв. прагматиками-лібералами російськомовного шару населення, бо тільки тоді можна забезпечити Україні незалежність, економічні реформи і демократію. Виступ Рябчука був англійською мовою і був би більш успішний, якби був менше розводнений, більш сконцентрований і зорганізований по певним пунктам. Але Рябчук — не науковець, а журналіст, і на ньому тяжить багаж української традиції, який заважає йому робити ефектне враження на англомовну аудиторію. Це не Мотиль, що скалпелем політології розтинає проблему і не

боїться контрверсії. Було на семінарі около 20 осіб і вив'язалася жива дискусія, що в ній навіть я брала участь.

Рябчук та Ірина Коропенко були вчора в нас на обіді. Розмова була дуже цікава: і про *Всесвіт* (на моє здивування, він помітив у *Свободі* мою новинку про “Книжка шукає читача” і знав, що я говорила там і про *Всесвіт*). (Довідався від мене і приємну для себе і Микитенка новину, що я написала статтю про *Всесвіт* до *Свободи*), і про *Сучасність* — зокрема про статтю Шевельова, про примітку редакційну до статті Соломії Павличко про Коцюбинського. Я критикувала їх за те, що занедбали відділ рецензій. (За це, каже, треба платити, а нема коштів — всі працівники редакції працюють part time, а головні редактори — Гунчак і Дзюба — не роблять взагалі нічого). Закордонних передплатників зменшилося до 800 — з того, нібито, журнал і живе, але вони точно не знають, бо Гунчак про фінансові справи їм точно не говорить. Рябчук тепер є Fullbright scholar у Penn State. Він приїхав сюди з жінкою і двоїма дітьми, які ходять там уже другий семестр до школи.

Перед учора ми їздили купувати фортепіан. Уляна з Максимом вже чимало оглядали фортепіянів, але не могли рішитися. Інструменти дуже дорогі — навіть старі і вживані коштують 2-3-4 тисячі доларів. Проблема в тому, що гарний ззовні мебелі не завжди є найкращим інструментом. Я запропонувала, що дам на ту ціль одну тисячу доларів, як дарунок на Іванкові уродини. І вони рішилися купити гарний невеликий фортепіан фірми Calisia, польсько-німецького виробу за 2,000 дол. (плюс канадські податки, які тут дуже високі). Але ось Уляна, вже після того, як дали завдаток, довідалась від когось, що ця фірма не має найліпшої репутації, що часто треба інструмент строїти, що голос не такий, як в інших ітп. Найгірше, що ніхто з нас не тільки не розуміється на інструментах, але навіть не грає. От тому я й сиджу тут, пильнуючи Стефанка, бо Уляна з Максимом і якимсь спеціалістом поїхали ще раз оглянути й оцінити завдаткований вже інструмент. Не знаю, що вирішать. Я мала вранці їхати знову до Robarts Library, але я тут більше потрібна, отже зрезигнувала.

Вівторок, 4 квітня 1995. Торонто.

Фортепіано таки купили, але не Calisia, а Heinzmann, також вживаний, на кількасот доларів дорожчий. Спеціаліст перевірів і порекомендував, як значно ліпший інструмент від Calisia. Доставили його якраз перед Іванковими уродинами і він помітно ним тішиться. Багато ще грати не вміє, але пару разів на день сідає до фортепіяну. Маю надію, що цей ентузіазм триватиме, що він буде вправляти і що фортепіано буде не тільки прикрасою хати. А мебелі справді гарний і вітальня дуже на цьому скористала. (В місці, де тепер піано, була по студентському сформована з дощок і цегляних бльоків етажерка на книжки і на стереофонічну апаратуру).

Іванкові уродини припадали вчора — 3 квітня. Але це був понеділок, звичайний будний шкільний день. Отже Уляна й Максим зорганізували Іванкові гостину для його приятелів напередодні в неділю і то тим разом не вдома, а в кругольні! Оригінальний задум: наперед може з годину хлопці (а було їх, здається, вісім) грали в круглі, а тоді, коли вже

потомилися і зголодніли, отримали по перекусці, давали дарунки etc. Перекуску (hot dogs, hamburgers) приготувляла обслуга кругольні, торт Уляна принесла з дому. Коштувало це, здається, по 8 дол. від особи і, очевидно, вимагало повної уваги зі сторони Уляни й Максима, бо гру і прийняття треба було провадити і дітей розважати — але це справді добрий спосіб і значна полегша батькам, якщо порівнювати з уродиновими прийняттями вдома. (Минулого року забава була така розгукана, що розбили лямпу на стелі! А що вже казати про готування страв і прибирання хати!)

Я вже двічі була в Robarts, працюючи над *FBIS Reports*. А крім того була на святчному відкритті Центру Яцика для східньо-європейських матеріалів у Robarts. Відкриття відбулося дуже урочисто і багатолюдно в бібліотеці рідкісних книг, з гарячим буфетом, живою музикою, і головне з промовами таких визначних особистостей, як президент Торонтського університету, суддя Найвищого Суду Канади Сопінка, директор наукового центру східньо-європейських студій, та й сам Яцик. Найкраще з них усіх говорив суддя Сопінка і це наводить мене на думку, сперту на деякому досвіді, що правники в Північній Америці справді вибиваються і своїм вмінням сказати кілька слів до речі, з дотепом, а при тому із глибшою думкою, і взагалі — може і сама їх освіта, і професійний досвід є для цього ліпшою підготовкою. Гуманісти часто говорять за довго, за поважно себе трактують, і через те не роблять враження на аудиторію. Яцик, який своїм здоровим глуздом завжди мені подобався, також був би виграв, якби не піддався спокусі говорити за багато. Можливо, слава вдаряє йому до голови і він уже не розуміє, що довгий виступ серед академіків може його тільки компромітувати?

Вчора їздили ми з хлопцями на перший у цьому сезоні тренінг копаного м'яча. Грають із Стефком в одній команді, під проводом дорослого тренера. Були там і дівчата. Це добра руханка на свіжому повітрі, та ще в уніформах, з номерами — зовсім як серйозна підготовка до змагань. І хлопці це люблять. Добре, що вчора був гарний соняшний день, бо сьогодні раптом температура впала до -6, вітер, мороз — я приїхала без рукавиць і шапки — мушу позичити в Уляни. Сьогодні такий тренінг на площі гри був би дуже неприємний, а може його й не було б взагалі.

Ніч, год. 12:08.

Дві важливі нотатки:

1/ Я мала їхати вже завтра додому. Уляна, одначе, перемовила мене залишитися до суботи і сама навіть зателефонувала до USAir і змінила мені політ. Це, щоправда, коштуватиме мені додатково 30+ доларів, але дасть змогу побути з дітьми три дні довше, піти ще один раз до університетської бібліотеки, Уляні з Максимом піти на концерт чи в кіно, ще щось зварити їм на запас, скінчити читати “На уходах”.

2/ Сьогодні ввечері Максим сполучив мене через Telnet із моєю електронічною поштою на Internet і я мала змогу понад годину читати усю свою пошту, що її наплило за останній тиждень щось понад 190 різних повідомлень. Що за технологія! Це — заощадить мені час,

коли приїду додому. З цікавіших листів був якийсь відгук з Києва на якусь статтю чи інформацію, що її я подала була на Ukes (якийсь Пашковський, але не пише на яку саме статтю реагує — типова українська не-діловитість!) — і питання про українське законодавство, що на нього відгукнулася Lucy Cox (Те саме питання, що на нього я вже була відповіла раніше).

Середа, 12 квітня 1995. Метро, год. 10:50.

Приїхала я додому в суботу пополудні. Хоч застала у Філядельфії страйк SEPTA, то підміські поїзди, на моє щастя, діяли, і я з валізкою на колісцях добилася до станції Melrose Park і пішки додому. Хату мені тим разом пильнувала сусідка Анна Борис — отже я застала все в порядку, рослини і квіти були підливані, etc. Зразу ж пішла я до Борисової подякувати і занесла їй пляшку вина в реванш. Ще не встигла я розпакувати валізку і переглянути пошту, як подзвонив з Нью Йорку Рябчук. Чи може він скористати з мого запрошення і приїхати? питає. Коли? — Завтра! Ну, я не була захоплена таким проспектом — білля ще навіть після попередніх гостей не випране, в хаті нема харчів, бо мене два тижні не було вдома, та й приїхала я додому неабияк втомлена подорожжю. Але, очевидно, запрошення своє підтвердила. Рябчук приїхав в неділю і був до сьогодні. Я дала йому інструкції, як доїхати до станції Melrose Park з центру міста, а тут близько виїхала по нього на станцію. В неділю вранці, замість іти до церкви, поїхала за харчами, так що поки пізнім пополуднем приїхав Рябчук — обід був готовий. В понеділок я взяла його показати йому Михайлівку, Manor College, і УОКЦентр, а потім нагодувавши бігосом, послала його до міста оглядати Філядельфію. Він знає трохи англійську мову, дуже кмітливий, добре орієнтується. Вчора вдень їздив він до музею, а на 1-у год, прийшов на PENN campus під Архипенка і я, приїхавши туди, взяла його на полуденок до Faculty Club, а потім показала українські колекції у Van Pelt і Biddle. Ввечорі вчора був його виступ на УКУ, я про це повідомила Коропецьких, Гевриків, Трофименка — і всі вони прийшли. В аудиторії були ще теж обоє Пеленські, а публіки взагалі зібралось більше, як там буває звичайно. Славко Трофименко ще потім прийшов до мене на розмову з Миколою і ми провели пару годин аж до півночі, розмовляючи при коньяку. — Сьогодні вранці я відвезла Рябчука до метро і він поїхав до PENN State.

Субота, 15 квітня 1995. 9:00 PM.

Вчора — саме в час, коли я засіла нарешті підготовляти доповідь на конференцію Рильського — потелефонувала Ніна: вони вже у Філядельфії і хочуть прийти до мене. Ія привезла малу і залишила в мене на ціле пополудне, а сама поїхала собі “по справам”. Я Ніну забавляла картами, розповіддю про Дон Кіхота (її улюблена тема, що нав’язує до картин у хаті), руханкою та іншими розвагами, та й під кінець нагодувала пальчиками. Малій побут у мене видно подобається, бо не спішилася потім відходити. Але я рада, що вони не живуть у мене, бо тоді я і справді нічого не могла б зробити. Сьогодні вони не приходили і я посвятила день підготовці доповіді, написала листа Штогринові, полагодила деякі рахунки.

По дитині пізнати впливи американської школи — вона часто переходить на англійську мову і помітно добре вже нею володіє. Я помітно мало зі мною комунікується, а я не питаюся ні про що (зокрема ж при дитині). Схоче мені щось сказати, то сама скаже. Зрештою, чи можна вимагати, щоб невістка була щирою і сердечною по відношенні до свекрухи, та ще й у випадку, коли родина ось-ось розпадеться? Марко буде за тиждень у Вашингтоні, а потім поїде до Лос Анджелес на Нініні уродини. Мого запрошення приїхати до Ф. на час, коли і вони тут — не прийняв.

Понеділок, 24 квітня 1995. 9:30 зранку, вдома.

Щоденник у небезпеці! І тому я, замість братися до якоїсь справжньої роботи, хочу зробити кілька нотаток. Від останніх моїх записок пройшло вісім днів — за цей час я встигла відсвяткувати два Великодні, провести три дні і одну ніч з внучкою, поїхати на цвинтар до Баунд Бруку, написати доповідь на конференцію про Рильського і цілу серію листів, відбути черговий (і останній!) бібліотечний семінар і закінчити читати надіслані на конкурс гумору й сатири твори.

Американський Великдень (16 квітня) я святкувала двічі. Була запрошена в гості до Віри Датон вполудне, а потім до Люди — під вечір. У Віри були всі її сестри з дітьми і внуками, а навіть привезли з nursing home маму — мою тітку Марійку. Вона виглядає напрочуд добре на обличчі, і видно по ній, що пізнає членів родини. Але вона — спаралізована, на візочку, а найважливіше, що не може говорити. Єдиний звук, що його багато разів повторяє, це — пе-пе-пе-пе! Видно, хоче щось сказати. Писати також не може, отже провирити наскільки в неї працює ще розум — не можна. Найцікавіше було мені зустрітися з Лялею і Зенком Шпонами, що приїхали з Erie. Були там і їхні дочки, Арета і Рената — дорослі студентки, що вчать одна на La Salle, одна на Temple. Ляля і Зенко купили хату на Флориді і будуть туди переноситися. Ляля — гарна молода жінка, інтелігентна, діяльна в Союзі Українок. Але вона має діабет і тепер, каже, тричі в день мусить робити собі інекції інсуліни. Недавно мала поважну хворобу легень, нирки її не працюють, як слід. Зенко помітно нею журиться. Він, хоч молодший від мене, також уже на early retirement. Їхня присутність (а вони були потім також у Люди) зробила цю великодню родинну зустріч теплою, цікавою і приємною. Був гарний сонячний день і між цими двома прийняттями, щоб не вертатися на пару годин додому, я запаркувала під Людиною хатою, вийняла з багажника свої спортові Reeboks і пішла собі на одногодинний прохід досліджувати їхню розквітлу весною околицю.

Український Великдень (вчора, 23 квітня) я святкувала в церкві і на гостині у Гевриків. На утреню спізнилася, але вже після 7-ої вранці була на богослужбі на Михайлівці. Після богослужби було свячення пасок на полі просторої парафії і хороводи гаїлок. Була маса-масенна людей, багато молодих батьків з дітьми, що їх ніде не можна бачити у громаді, значне число новоприбулих людей з України. День був сонячний, хоч трохи за холодний. Але я взяла на весняний костюмик ще й дощовий жакетик, отже не змерзла!

На цвинтар до Баунд Бруку поїхала я в суботу. Спочатку плянувала зробити це в самий

день Великодня, після церкви, але тому, що мала запрошення до Гевриків, вирішила поїхати в суботу. Вранці була гарна сонячна погода, але на цвинтарі зловив мене дощ. Правда, я встигла ще підрізати трохи траву біля гробу, вмити нагробний камінь, поставити привезені у вазонку бегонії, встромити в землю кілька галузок розквітлого бузку. Мої нарциси гарно розквітли і це для мене дилема: первісно я висипала камінцями “коритце” саме тому, щоб не мусіти садити квітів, а тепер у своїй непослідовності сама комплікую справи. Не подумала я про те, що нарциси, коли відцвітуть, стоятимуть як бадилля, їх треба буде незабаром зрізати. Втекла я від дощу до авта, але потім знову вийшло сонце і я собі трохи походила по цвинтарі, відвідуючи гроби Ікера, Понеділка, Журби, Маланюка, Кедрина, Лялиної мами і бабуні, Пасічника, Олесницьких і ін. Боже мій, скільки там знайомих! Знайшла я і одну цікаву й несподівану річ. Стоїть полинялий білий дерев’яний хрест з написом: Юрій Косач. Коли я підійшла до хреста, помітила на ньому чорнилом від руки виписане графітті англійською мовою, що починається від слів кирилицею “Тато”, а кінчиться “Твій син Юрий”. Текст варто було переписати, але я цього не зробила, не маючи під рукою олівця і паперу. Є там і певна ідентифікація: writer, novelist etc. і певний коментар: “people used you and did not understand”.

Подорож до ББ — це перша моя довша подорож автом від деякого часу. Завжди мене трохи хвилює — 120 миль, чотири години їзди. Мало маю вправи на великих автострадах. Вступила по дорозі до крамниці і купила в Нью Джерзі 12 пляшок вина. В NJ нібито дешевше. Вино потрібне мені не тільки для гостей, але і на дарунки. Я тепер купую найчастіше два роди вина, що мені найбільше смакують: Robert Mondavi Chardonnay (біле) і тієї ж винярні — Cabernet Sauvignon (червоне).

Вчорашня гостина в Гевриків була дуже приємна і я вдячна їм, що мене запросили. (Я, пізніше, в суботу ввечері, мала також запрошення до Лабуньків, куди приїхав Олесь із своїми дітьми, але — по перше, я вже була запрошена, а по друге, їм, мабуть, приємніше святкувати без мене, бо моя присутність — це тільки зайва пригадка про болючий розрив у родині. В Гевриків були всі три їхні сини (Адріян якраз приїхав з Києва!), їхній старий батько, адвокат з Дрогобича Геврик — ще притомний умом, хоч дуже вже старенький і хворий, та й Третяки з донькою. Сини Тита й Софійки — це надзвичайно талановита молода українська інтелігенція — з ними цікаво поговорити, їх цікаво послухати. Це люди щиро зацікавлені українськими проблемами, та ще й дуже поінформовані, зокрема ж Адріян, який працює для Сороса в Києві, зустрічався і з Кучмою, і з Олександром Морозом, розповідав про те, як президентові України тільки один раз у тижні дають дайджест інформацій про події у світі (давав приклад, як Кучма — на питання про вплив мексиканської кризи на американську допомогу Україні — не знав і не був поінформований про фінансовий крах валюти пезо в Мехіко (крах, що вимагав американського bail-out і втручання Клінтона). Наймолодший з Гевриків — Лесик отримав стипендію Фулбрайта і їде на другий рік до Кракова. Він закінчив Rhode Island School of Design і спеціалізується у мультфільмах.

Останній мій бібліотечний семінар (я повторила свою гутірку про Олену Телігу на основі її листування з Лівницькою-Холодною) відбувся в середу, знову ж у час сеніорських

сходин, як було заплановано. Прийшло на нього — дві особи! Наступний планований семінар я відкликала, бо їду в цей час в Україну. Але майбутні такі семінари (а я думаю їх таки продовжувати, втягаючи в цю справу інші особи — напр. вже я просила Софійку Геврик, щоб вона сказала щось про нові мистецькі монографії, а їх тепер є кілька виданих європейськими й американськими видавництвами). Запляную в незалежний від всяких інших сходин час — хто прийде, то прийде.

Ніна була в мене тричі і має прийти ще сьогодні. Один раз із власної її ініціативи, вона запропонувала “sleep-over” і спала в гостинній кімнаті разом з усіма моїми і власними привезеними собаками, левами, etc. Ходили ми разом на прохід “на поїзди”, розважались шашками, картами, іншими забавами. Але конче — і це пригадка мені — я мушу розшукати в книгарнях якусь розповідь дітям про Дон Кіхота, бо це улюблена її тема і вона повертається до неї знов і знов. Мої ad hoc імпровізації виводять мене далеко поза межі Сервантеса, а варто було б може нав’язувати більше до оригіналу, щоб дитячі асоціації не були в майбутньому якоюсь еkleктичною плутаниною.

Четвер, 27 квітня 1995. Метро, год. 10:05.

Нарешті їду знову на PENN! Плянувала поїхати спершу у вівторок, потім у середу. У вівторок несподівано потелефонувала Ія. (Я думала, що вона вже на летовищі, куди раннім ранком мав відвезти її Іко). Ні, виявляється, літак її щойно о 1-ій і вона не має як доїхати до летовища, бо Іко зайнятий. Щастя, що я ще була вдома. Отже ми поїхали моїм автотом, разом з Марійкою Лабунькою. Туди — по Expressway — водієм була Ія. Назад я поїхала сама повільною дорогою по Broad St. В середу вранці потелефонувала Ольга, що вона могла б прийти почистити хату, але тільки в середу. Я на це чекала, рада, що не мусітиму втратити дня на цю роботу. Отже я залишилася вдома і в час, коли Ольга прибирала, я покосила на городі траву (цього року — вперше!) Весна — розквітла, запашна, саме цвіте моє рожеве дерево-dogwood — вимагає, очевидно, додаткової праці в городі! — Отже їду щойно сьогодні і маю кілька специфічних завдань: 1/ віддати позичені книжки, 2/ перевірити, чи в *Unesco Courier* не було випадком якоїсь статті про Рильського, 3/ перевірити, чи прийшов но.1 за 95 журналу *Право України*, де, як пише мені Антонович, надрукована моя стаття “Зацікавлення правом України”, 4/ зробити бібліографічний опис книжки Фішберга/Рабія про комерційне право і взяти адресу Kluwer-a, щоб написати до цього видавництва в справі моєї UkraLME і, евентуально, в справі review сору цієї книжки. Є ще чимало інших справ — не знаю скільки матиму для них часу і передусім мушу переглянути свою пошту, чи не прийшло щось важливе і гідне уваги.

Ніч, год.12:33. Неділя / понеділок, 30 квітня / 1 травня.

Чого це я серед глибокої ночі починаю братись до записок, замість згасити світло і йти спати? Не безсонність, не депресія, а бажання хоч коротко відмітити дещо важливе, що може загубитися у вирі буденної активності.

В мене в гостях вже другу ніч Абрам Ісакович і Іда Яківна Кацнельсони. Вчора в Нью

Йорку НТШ-А (тобто Леонід Рудницький) влаштували конференцію з нагоди 100-річчя від народження Максима Рильського. В цій конференції взяли участь з доповідями Олексій Опанасюк, Наталка Білоцерківець, я і Абрам Кацнельсон, а вів програму Рудницький. Після конференції автом Рудницького обоє Кацнельсони, я та Опанасюк приїхали до Філядельфії і сьогодні тут в УКУ відбувся авторський вечір Кацнельсона. Будуть мої гості в мене ще й завтра, у вівторок вполудне від'їдуть автобусом до Нью Йорку, а звідтіль до Лос Анджелесу.

Конференція в пам'ять Рильського зібрала біля 100 осіб публіки і то добірної, де серед слухачів були і Богдан Бойчук з Марією Ревакович, і навіть сам Шевельов. Не кажу вже про таку "нормальну" культурну нью йоркську публіку, яка ходить на всі імпрези (бо Бойчуки та Шевельов — це на наших імпрезах рідкісні гості!) — до цієї еліти належать і представники літ-мистецького світу (старі могікани — Іларіон Чолган, Ляся Старосольська, Лідія Крушельницька, Ольга Кузьмович), і громадські діячі (Баранецький, Лебедь, Падох), і новоприбулі з України (Ліда Корсун, Ірина Чабан, Любарт Ліщинський). Молодий студент з La Salle Опанасюк читав спогад свого батька, письменника з Житомира, про Романівку, родинну посілість Рильських. Наталка Білоцерківець — дружина Рябчука і дуже, на диво, до нього подібна — говорила про Рильського в колі неоклясиків, я говорила про Рильського в англомовному світі (про те як мало і незадовільно він представлений англійською мовою!), а Кацнельсон — учень Рильського і нагороджений премією ім. Рильського поет — говорив спогад про Рильського та прочитав кілька присвячених Рильському поезій. Виступи всі були цікаві — найслабшим, мабуть, був виступ Опанасюка — трохи шаблонний, розтягнутий, за довгий. Кацнельсон говорив цікавіше ніж я сподівалася: він не тільки говорив про особисті зустрічі з Рильським, але і про мистецтво поезії. На мою доповідь була дуже добра реакція публіки — чимало осіб підходило пізніше на розмову. (Були і такі, що спеціально через мене приїхали на конференцію, напр. Галя Кокольська-Яремко). Довідалась я цікаву новину: запитав мене Шевельов: чи надрукована вже у *Slavic Review* його коротка рецензія на мою бібліографію? От воно що! От хто є автором цієї рецензії, що я про неї вже чула, що така має бути (десь у літньому номері), але не могла вгадати, хто міг її написати. Виявляється, Шевельов написав цю замітку (він каже, що вона — коротка!) вже давно і думав, що вона повинна вже була появитися! Цікаво мені, що саме він написав, але навіть як написав коротко, то це має престижне для мене значення і я наперед уже цьому рада.

Сьогодні в УКУ — пополудні о 3:30 — відбувся поетичний виступ Кацнельсона. Прийшло тільки 17 осіб і то самих старих. Сьогодні — проводи на Баунд Бруку — і це мабуть трохи перешкодило. А також ішов зливний дощ. Я трохи боялася, як сприймуть цей його виступ, бо чула вчора, як патетично, шаблонним советським стилем, він читає поетичні тексти. Але Кацнельсон вибрав для виступу низку надзвичайно гарних любовних віршів і ця його лірика, зовсім несподівано, зворушила мене до сліз і знайшла теплий відгук теж і в інших слухачів. Стиль його читання мені не подобається, але цей стиль, тим разом, не перешкодив його контактowi із слухачем. В нього прекрасна українська мова — і то не тільки в поезії, але і в побуті. Обоє вони приємні, культурні люди і, на диво, дуже зукраїнізовані. Іда Кацнельсон була вчителькою української мови. Вона — гарна, струнка

жінка, мабуть помітно молодша за нього (йому вже 80 років, але виглядає він, не зважаючи на хворобу, як кремезний черствий дідок!) Це дуже давнє подружжя і між ними помітна особлива теплота і гармонія. В них є син, художник (живе в Нью Йорку, вчить дітей малювати), дочка (здається — Ірина?) хвора на діабет. Внучка (здається — Ілона?) має 25 років. Вони живуть у Лос Анджелесі. І дочка і внучка працювали в ЦНБ. Абрам Ісакович вважає себе мостом між українцями та євреями, але це не тільки публіцистична фраза. Він справді робить враження людини, що для неї українська культура, зокрема мова, поезія — органічно рідні і близькі. Виріс він в українському середовищі і мову їдіш почав вивчати вже в дорослому віці під впливом... Павла Тичини. Тичина, мовляв, засоромив раз Кацнельсона: як це так, що я ось вивчив їдіш, а ви — єврей цієї мови не знаєте? Кацнельсону кілька літ тому якісь наші “ультра” підпалили хату — і хоч про це преса писала як про антисемітський акт, сам АК не узагальнює цього явища, боронить українців перед євреями, недавно написав статтю “Чи Шевченко був антисемітом?”, а вже ось сьогодні, в розмові по телефону з якоюсь єврейсько-російською журналісткою боронив Петлюру, покликаючись на якісь опубліковані Гунчаком документи. Говорить Абрам Ісакович дуже багато, любить говорити і то передусім про себе — як то Кравчук вихвалював його поезію, як він їздив разом з урядовою делегацією в Ізраїль ітд., ітп. Слухати це вперше досить цікаво, але він повторяється. Дружина дуже йому віддана, трохи його стримує, видно добре знає його слабості. Завтра Рудницький повезе їх показати їм Філядельфію, а у вівторок обіцяв відвезти їх на автобусну станцію. Це мене трохи виручить. Сьогодні я трохи втомилася, бо влаштувала обід для моїх гостей і запросила їм до товариства Ізу Каплана, а після авторського вечора, запросила на розмову і на коньяк Олексу Біланюка і Леоніда Рудницького. Іза, між іншим, в час обіду почав з гостем полеміку, мовляв, література мовою їдіш і українською мовою не має жодного значення і не сягає світових стандартів. Цим він спровокував і моїх гостей і мене (їх більше, бо вони до таких контроверсій не звикли!) Це таке собі молодецьке зазнайство і я розумію його джерело — він сам вважає себе модерністом і знецінює клясику, Кацнельсона — коли я показувала йому вірші пару місяців тому — він критикував немилосердно. Але сьогодні Ізині ремарки, висловлені безапеляційним категоричним тоном мені не подобалися. І особливо тому, що перед очима був контраст: Іза, що починав у Спілці Письменників України, приїхавши до Америки, почав писати по російськи і тепер став організатором єврейсько-російського літературного життя і редактором російського літературного журналу. Отже служить він ширенню імперіальної культури. А ось старий Кацнельсон все життя писав українською мовою, вчив і виховав ціле покоління молодих поетів. І в нього куди більше знання теорії літератури, ніж в Ізи. Іза, за свідченням Валентини Сінкевіч, теж і російською мовою не володіє як слід, і хоч у нього є певний смак і любов до літератури, то світогляд його поверховий, освіта — обмежена. Трохи мені його жаль, бо він — життєвий невдаха, в Америці йому не везе — ось він і знову безробітний. Може зрештою такий пів-богемічний стиль життя веде і до таких пів-богемічних нехтувань літератури всякого естаблішменту. (Не тільки Кацнельсона, але й Шолома Алейхема та Башевіса Сінгера, не кажу вже про українських письменників!) Кацнельсонам бракує українського середовища в Лос Анджелесі — вони вже шукали контактів і вже встигли розчаруватися — якомусь нащадкові українського роду (що його порекомендував їм Качуровський) він подарував свою книжку поезій, а тоді виявилось, що

цей чоловік і взагалі не вміє читати по українському! Але я думаю, що Кацнельсон матиме в Америці клопіт з американськими євреями, які сповнені неабиякої українофобії і поширюють свідомо пропаганду про так званій “український антисемітизм” — з надією добитися від американського уряду статусу переслідуваних біженців. Про це ми сьогодні отверто говорили і Кацнельсон підтвердив, що в такому припущенні є чимало правди. Заворожене коло: в інтересах євреїв є ширити міт про український антисемітизм, щоб стягнути якнайбільше євреїв до Америки — хоч в Україні єврейське життя відроджується, процвітає і втішається не тільки толеранцією, але й підтримкою уряду. А така антиукраїнська пропаганда, в свою чергу, викликає реакцію серед українського громадянства і посилює антисемітські настрої.

П'ятниця, 5 травня 1995. Метро, год.8:05 вранці.

Їду так раненько, бо маю appointment у Пенсильванському шпиталі для щеплення проти дифтерії і тетанусу. А при тій нагоді вже повіддаю решту позичених із Van Pelt і Biddle книжок.

Вчора й передучора намучилась я порядно, переробляючи свою доповідь про Рильського на бібліографічну статтю. Хочу взяти її з собою в Україну і занести до редакції “Сучасності”. Намучилась я не з уваги на саму статтю, але через те, що оце я вперше вживала комп'ютеризовану систему “footnotes-endnotes”. Не легко приходилась ця наука і “ради, ні поради ні від кого”. Вчора під кінець дня вже думала, що праця двох днів пішла намарне, бо принтер друкував не мій текст, а якісь закодовані символи, а то й зовсім порожні сторінки. Я була близька розпачу. Але вирішила зробити перерву: виключила комп'ютер, пішла на одногодинний прохід. А тоді, повернувшись, взялася наново перечитувати дуже складно написані інструкції. Вдалося! Стаття готова! І що найважливіше: я відкрила для себе і навчилася ще одного технічного процесу. Боже мій, що за технологія!

Понеділок, 8 травня 1995. Метро, 10:30.

Сьогодні 50 років від закінчення війни в Європі. Президент Клінтон їде на велику парад у Москві, не зважаючи на трохи напружені відносини з Росією (війна у Чечні, продаж атомних реакторів Іранові). 11 травня має мати зупинку також у Києві. Пригадую собі, як 50 років тому до Steinerkirchen am Traun в'їхали танками американці. Я стояла на вулиці і якийсь солдат кинув у мене шоколадом. Жест був, очевидно, приязний, але я шоколади не підняла... Чому? Адже ми були американцям дуже раді! Але була в повітрі напруга — я навіть не пригадую, чи це було вже після проголошення капітуляції? Зрештою в мені напевно заговорив інстинкт самооборони п'ятнадцятилітньої дівчини.

Після щеплень на PENN (tetanus, diphtheria, gamma globulin (anti-hepatitis A), typhoid) маю трошки реакцію. В суботу навіть раніше поклалася в ліжку. А від таблеток проти тифу, що їх маю приймати кожен другий день (на щастя — тільки 4 таблетки!) трохи нудить.

В неділю була я двічі в гостях і один раз на імпрезі. Перша гостина — в Коропецьких. Хоч була запрошена також Віра Лащик, я вирішила поїхати автом окремо, щоб могли повернутися на час на вечір у пам'ять Романа Купчинського, який організувала Люда (тобто наш 43. відділ СУА) і який починався о год. 6-ій. Після вечора була ще гостина в Люди. Отже я мала дуже повний день і зробила автом 50 миль! В Коропецьких було досить недібане товариство, отже нецікаво. Згадувала я старі часи, коли в них можна було зустріти багато цікавих людей, коли в їхньому домі ішли завзяті інтелектуальні диспути. Минулося! Вечір Купчинського зібрав около 100 осіб публіки і був досить вдалий і приємний. Любарт Ліщинський дуже добре читав уривки із “Скоропада” та афоризми, О. Кузьмович розповідала про Купчинського як людину, Лариса Кукрицька читала вірші, був і син Романа з дружиною.

В поворотній дорозі додому:

Їздила я сьогодні на PENN передусім тому, щоб і до BLL і до VP понести каталоги Смолоскипа з моїми рекомендаціями. Поки щось замовлять — потриває, але незабаром почнеться новий бюджетний рік, отже це добрий час для нових замовлень. Коли Смолоскип прислав мені свій перший двомовний каталог “Книги України” я дуже зраділа, але зразу написала їм і книгарні з Едмонтону листа, що в їхньому власному інтересі є присилати мені не один, а чотири примірники, щоб я могла рекомендувати книжки бібліотекам. Смолоскип відгукнувся негайно — прислали не 4, а 6 штук; з Едмонтону прийшов лист, а каталоги ще видно десь у дорозі. Тому, що мене не буде цілий місяць, я хотіла пустити ці рекомендації в рух — я знаю, що справи ці вимагають чимало часу. Але хочу використати свій вплив у добрій справі. Я цілий один вечір присвятила цій селекції і маю надію, що моя робота дасть наслідки.

На вечорі Купчинського зустріла я цікаву пару людей з України, що їх привів Іван Даниленко. Євген Попович і його дружина Ольга Сенюк. Він перекладає з німецької, вона — із скандинавських мов. Коли говорили ми про те, як слабо продається в Україні українська книжка (я цитувала Лесю Коваль з її прикладом українського й російського видання “Відкритого суспільства”), Попович розповів мені таке: його переклад Гессе “Гра в бісер” (Glasperlenspiel!) видавець вирішив був друкувати тільки 30,000 примірників, бо, мовляв, на таку інтелектуальну лектуру не легко буде знайти читача. Тимчасом цей тираж розійшовся був до тижня і мусіли робити другий наклад.

Понеділок, 15 травня 1995. Newark International Airport. 4 PM.

О год. 6-ій відходить політ на Франкфурт (Lufthansa), а звідтіль за пару годин має бути отримання до Львова. Зі Львова автобусом до Івано-Франківська — отже чекає мене довгий, томлячий день і ніч, і знову день. З дому виїхала лімузиною Dave точно о 12 вполудне. Їхали разом зі мною Таня О'Ніл та її мама Ірина Дяків. На прогулянці з моїх знайомих має бути ще Неоніля Кравців з дочкою і зятем. Покищо їх ще не бачила. Я запаслася всякими ліками і стараюся якнайменше пити — бо найбільша моя журба у такій груповій подорожі — це мій міхур. Я все життя мала з ним клопіт, а тепер на старість —

це справжня проблема. Вдома часом уночі доводиться вставати 2-3 рази. Покищо все гаразд — трохи боюся, щоб протилежний екстрем — уникання напоїв — не мав непередбачених негативних наслідків.

Вчора на День Матері мала я приємний телефон з Лос Анджелес. Наші молодята почали ходити до професійного marriage counselor-a і знайшли дорогу до порозуміння і пробачення. Марко рішився в листопаді контракту не відновляти і повернутися до своєї родини, до Америки. Центральну роль в цьому рішенню зіграла Ніна. Марко, як видно з усього, дуже свою донечку любить і готов для її добра повернутися. Ця радісна вістка не була повною для мене несподіванкою. Вже в тижні подзвонила мені Лабунькова, щоб поділитися цією радістю. Маю надію, що повернувшись у Київ, Марко не відцурається цієї нової своєї постанови, і що родинні проблеми і справді налагодяться.

Минулого тижня була один тільки раз на PENN, а через те, що не мала примусової півгодини в метро, записок у щоденнику не робила. Приготовлялася до виїзду в Україну, купувала додаткові ліки і дрібні дарунки, різні люди приносили мені передачі — листи, гроші тощо. Маю надію, що всі ці людські справи не заберуть багато мого часу і не спричинять мені надмірного клопоту. Відмовилася я тільки взяти дві з половиною тисячі доларів на будову якоїсь пластової каплиці — сама вже везу 2,800 і це аж занадто велика сума. Я, плянуючи, зробила підрахунок: скільки кому я хотіла б там дати, і коли додала все це, вийшло так багато, що я жажнулася: на таке мене навряд чи стати. Отже скоротила висоту своїх плянованих дотацій... З самими грішми також трохи мороки: ходила двічі до банку, бо треба було мати дрібні банкноти по 10, 5 і по 1 — і то відносно новими, незношеними і немаркованими папірцями. Дрібні спакувала я в конверти у підручній торбі, а грубші — по 50 і 20 — ношу на собі в поясі, спеціальній торбинці-мішочку, перевішеному через шийку і невелики суму в “сумці”.

“Сума в сумці” нагадала мені, що я приготувала і везу для Москаленка додаткові (старі) вірші та віршовані переклади. Взяла зі собою також копії його завваг і маю надію, що зможу з ним мати бодай одну робочу сесію, і що підготовка книжки “Тихі розмови з вічністю” почне в наступному році приймати реальні зариси. Вчора пізно ввечері ще сіла до комп’ютера і зробила список поодиноких оповідань з ULE80 — може буде нагода піти в Києві до бібліотеки і попрацювати. Якщо ні, то список цей напевно придасться мені в Урбані. Між іншим, літунський квиток на подорож до Урбана/Шампейн я вже замовила і заплатила. Він прийде поштою, як я буду в Україні.

Конечно хочу відмітити, що в час, коли Клінтон був з державним візитом у Києві, я сіла о 1-ій годині ночі до комп’ютера, знайшла на Lexis звіт про цей візит UPI, AFP, DPA, BBC, etc.etc. і з великим зворушенням, плачучи з радості, читала як поважно потрактував американський президент нашу Україну. Як ми виростили! Ще недавно ніхто в світі нічого про нас не знав, а тепер — powerful country, key to stability in Europe etc.etc. Клінтон тепло, із великим зрозумінням, говорив про труднощі початкового державотворення, про жертву, яку приносить народ тепер за ліпше завтра. Дай Боже, щоб вистарчило людям терпцю, а керівникам розуму, щоб вивести Україну на шлях розвитку і

добробуту.

Вівторок, майже північ, Івано-Франківськ.

Готель “Роксоляна” — невеличкий, елегантний, з неабияким теплом і чаром. І є в ньому гаряча вода з добрим тиском — я вже скупалася. Після довгої і томлячої подорожі — цілу ніч до Франкфурту після кількох годин очікування на Newark International Airport, потім знову кілька годин чекання у Франкфурті і політ до Львова (Міжнародні авіалінії України) — і знову кілька годин чекання, та врешті зо три години їзди автобусом до ІваноФранківська — після такої томлячої подорожі купіль була дуже потрібна і побажана. Маю надію, що jet lag не перешкодить мені виспатися.

Літак Авіалінії Україна — це старий Boeing 737. Написи в ньому всі двомовні — по англійськи, і по українськи. “Застебніть прив’язні ремені” (fasten seat belts), “рятувальний жилет під сидінням” (life vest under seat). По російському не бачила я нічого. Також стюардеси заповідають все по українському, англійському і німецькому!

Летовище у Львові і далі ще дуже незадовільне і не пристосоване до того, щоб прийняти й полагодити більшу кількість людей. Правда, зробили (мабуть новий) бар при вході, мармурові колони і розмальовані сволюки. Але довкруги тісно й брудно, туалети брудні і вкрай примітивні, та ще й положені так стратегічно, що дістатись до них можна тільки перед самою митною контролею. На щастя, з туалетом я сьогодні клопотів не мала — навіть не завжди користалася з нагоди вийти в лісок з різними людьми. Була у Львові затримка у зв’язку з тим, що не прийшла одна з валізок власності Явних і що пакунки Score, наповнені паперовими тарілками для нашої групи, митники початково затримали!

Дорога до Івано-Франківська вела через Рогатин, Бурштин, Галич, Крилос, Ямницю. Поля повні свіжої зелені, цвітуть овочеві дерева. Обабіч дороги часто гуси з гусятками, качки з каченятами, кози, корови. На зораних полях де-не-де трактор, але часом і кінь з плугом. Жінки із сапами на полях, мабуть садять картоплю. Краєвид здебільшого рівнинний, зрідка горбки. Багато новозбудованих одноповерхових або партерових домиків, мурованих, цегляних. Часто стоїть цегла, наскладана на будову, у формі колоритної халупи. Нові будинки рідко відзначаються естетичними властивостями. Часто бувають неохайні, із слідами недбальства, погано дібраного матеріялу, спішної будови, випадковости. Чимало будов з блискучими бляшаними банями. Написи (такі ж неохайні і мало естетичні) — тільки українською мовою. Цікаві знахідки: “Аварійно-небезпечна дільниця”, ДАІ (Дорожна автомобільна інспекція).

Під “Роксоляною” чекала мене Мирослава Антонович — з квітами, гарна, молода, в червоному светрі поверх чорних штанів! Вона мусіла добре собі тут посидіти, чекаючи на мене і на наш автобус. Ми коротко поговорили, домовились на завтра пополудні, вона обіцяла взяти мене до своєї школи, показати театр, zorganizувати зустріч із зацікавленими людьми. Вранці після сніданку маємо в пляні прогулянку — туру (пішком) по місту.

Середа, 17 травня, Івано-Франківськ, після 11-ої.

Дивлюсь українське телебачення: збагачую свою мову, як і своє розуміння побуту сьогоденної України. Телевізія — це теж реальність, хоч вона не віддзеркалює щоденного життя людей. Ось іде китайський фільм “Життя без страху”. Фільм іде з притишеним звуком, а диктор читає текст по українському. Написів немає. Такий спосіб не справжнього дублювання, а грамотно читаного тексту (без патосу і шаржу, добрий читець читає!) напевно дешевший замість дублювання спосіб і непоганим засіб українізації. Перед фільмом було лотто — нажалі я запізнилася із записуванням нових цікавих українських термінів.

Ось тепер іде репортаж-інтерв'ю з якимись пілотами. Заповідач гарною українською мовою веде програму, але розповідь самих пілотів — російською мовою. “Велике спасибі вам, відважні льотчики”, каже заповідач.

Тура по місту дала мені деяку уяву про Івано-Франківськ. Є тут досить цікавий музей сакрального мистецтва, що був колись каплицею графів Потоцьких. Там я бачила в двох габлотках старі книги з 17-18 століття, майже інкунабули! Була в автокефальній православній і в греко-католицькій церквах, діє тут також римо-католицький костел і синагога. Цікаво, що в місті є пам'ятник Адаму Міцкевичу, але нема пам'ятника Іванові Франкові. Є оригінальний будинок театру (кажуть: з цікавим інтер'єром, але театр зачинений і не можна було ввійти).

Українські Телевізійні Новини (УТН), засідання, фєрмерських господарств, платежі, о 16-ій годині.

Год.12: кінець передачі. Спів: Боже великий, єдиний (гарно!)
Картини: бані церков Києва, прапор на Верховній Раді.

На одному з будинків, крім синьо-жовтого прапора, теж прапор червоно-чорний: централа УНА-УНСО. Там на розкладці продавали книжки і я навіть купила дві: Українську кухню Ольги Франко та атлас автошляхів. Були там деякі націоналістичні видання, але були і російські книжки. У книгарнях я опісля була ще двічі — у справжніх великих книгарнях український відділ представлений досить цікаво: багато нових книжок, серед них і книжки авторів з діаспори — Субтельного, Гунчака, Храпливої, Черинь, Барагури, Кравціва, але найбільшу приємність мала я, коли побачила, що існує двотомник есеїв Івана Лисяка-Рудницького (коштувало 500,000 карб. — я мало що не купила, це смішно мала ціна для американського туриста (доляр=150,000 карб.!) Але це товсті два томи, я вже і так обладувала себе книжками — купила кілька дитячих, нове видання правопису, словник ділової мови Підмогильного... Мала теж охоту на правничі нові книжки. Може і куплю кілька, щоб подарувати PENN (могла б навіть вимагати звороту коштів — до 50 дол. мені напевно повернули б), але зроблю це в Києві, щоб із ними не возитися. Пересилка поштою дуже дорога, але може я залишу в Марка, а він, як буде вертатися до Америки, привезе зі собою із власними речами?

Після обіду прийшла по мене Мирослава. Повела мене на університет (він тепер називається Прикарпатський університет ім. В. Стефаника), були ми і на концерті з нагоди дня матері у виконанні студентів і викладачів, в тому числі і дуже доброї балетної групи (дві точки їхнього виконання “Чарлестон” і “Кармен” були єдиною гідною уваги атракцією концерту). Але для мене справжня атракція: понад 250 молодих людей, переважно дівчат в аудиторії. Широке море України! І вся ця аудиторія — україномовна. Взагалі Івано-Франківськ має виразно український характер — робітники на вулиці також говорять із собою українською мовою, і міліціонери, й перекупки... Люди, зокрема жінки, помітно добре вдягнуті, не вибагливо чи з вишуканою елегантністю, але дуже прилично. Підозріваю, що це — наслідки приватної торгівлі з близьким закордоном, зокрема з Польщею. Але місто, назагал, робить пригнічуюче враження: єдиний будинок, що може своїм виглядом ззовні нагадувати Європу — це наш готель Роксоляна. Всі інші будинки — занедбані, брудні, навіть пам’ятки архітектури, навіть пам’ятні таблиці. Дві мистецькі речі звернули мою увагу. На вході до католицької катедри барельєф у бронзі А. Шептицького (він був тут колись єпископом) та дуже гарний у бронзі пам’ятник В. Стефаника у дворі університету. Була я і в кількох бібліотеках. В одній навіть зробила бібліографічну виписку з англomовних памфлетів Я. Галана (книжку до ULE я не включаю, бо це полемічні політичні статті, але є там вступ про Галана, який дає його біографію і є може єдиним англomовним джерелом про нього. А такої советської пропаганди я мабуть не знайшла б у західних бібліотеках (її може і тут швидко викинуть, хіба що затримають як курйоз доби).

Була я і в хаті Мирослави Антонович. Її 11-літня Мирося (та, що пише вірші) — дуже симпатичне резолютне, трохи серемудре дівчатко. Я зразу знайшла з нею спільну мову, бо обнявши її на привітання з великою зворушливою сердечністю, сказала: А я твої вірші читала! А вона: і я ваші! (А вона їх і справді читала, бо потім виявилось, що найбільше у книжці сподобався їй “Найкращий сон” — а це щось говорить і про неї). Я просила, щоб вона прочитала мені деякі свої вірші (досить грамотні вправи у ритміці і мові). Вона вчиться у школі також по англійськи і то від першої кляси. (Тепер вона у 5-ій клясі). Дуже дитина тішилася моїми дрібними дарунками: пером, годинником, калькулятором. Мамі я залишила пудерничку, lipstick, і в календарці на 1995 і 1996 рік — 50 дол. Мешкають вони на партері, у відносно новому (5-тилітньому), але вже по советському шаберному будинку, мають три кімнати, кухню і лазничку. В невеличкому помешканні — величезна кількість книжок. Їхали ми туди таксівою (ледве знайшли, мусіли наперед троллейбусом поїхати на вокзал!) і верталися таксівою. Мирослава відвезла мене таксівою додому, а сама повернулася троллейбусом. Їхати одній жінці таксівою не радила — були випадки вбивств і грабежей. Дитина на цей час була вдома сама. Чоловік Мирослави — на конференції в Києві. Друга її доня — 3 літня — у бабуні, десь на селі. Я позичила в Мирослави деякі книжки і мала намір ще сьогодні зробити бібліографічні записки. Але ось взялась до щоденника і мої записки, мабуть, пропали, бо вже 1 год., а завтра вранці їдемо на прогульку до Яремча і Коломиї.

Ще мушу відмітити, що Мирославі не вдалося зорганізувати на скору руку мені якусь зустріч із людьми у Просвіті. Але ось сьогодні ввечорі потелефонувала зі Львова

Роксоляна Зорівчак: вона хоче, щоб я виступила в НТШ і ми домовились, що це станеться в понеділок о год. 5. пополудні.

Четвер, 18 травня, в автобусі.

Майже всю ніч не спала. Після записок не могла заснути і подумала: навіщо тратити ніч і хвилюватися безсонням? Взялася за бібліографічні нотатки і згасила світло аж десь біля 4-ої години.

Ще про вчорашній день. Дитина Мирослави — Мирося — маленька на свій вік дівчинка, з двома коротенькими косичками. Я в секреті від мами запиталася дитини, що їй прислати з Америки. Скромне, добре виховане дівча, спочатку не хотіло сказати нічого, але потім показала мені касетку зужитих фарб-акварель і я обіцяла їй їх прислати.

Надвірна-Яремче-Коломия. Наша провідниця Наталія, нажаль, дає пояснення англійською мовою, бо є в групі одне мішане подружжя з дочкою, де дві особи зовсім не знають української мови. Наталя цьому рада, бо має змогу практикувати свою англійську мову, але я ні. Та й інформації через те скупіші — зрештою вона і українською не багато може сказати: дуже молода, багато чого не знає.

Багато по дорозі цегляних новобудов, нажаль — незакінчених. Стоять порожні каркаси цегляних будов — інфляція унеможливила людям докінчити будувати свої хати.

Бистриця Надвірянська — проїхали річку, досить повноводу і не таку то вже бистру. По дорозі були товсті труби — газопроводи, що ідуть в Європу. Всюди багато кущів і дерев розкішного розквітлого бузку. На овиді в тумані вже видно зариси гір. Боже мій, їду в Карпати, в Гуцульщину! Колись могла про це тільки мріяти! Праворуч: єврейський цвинтар — старі нагробні камені з гебрайськими написами серед зарослої трави. В Надвірні, крім мурованих домів, вже чимало і дерев'яних. Велика мурована нова ще не закінчена.... церква?

Прут-Яремче-водопад-дитяча турбаза. Не встоялась спокусі — купила сувеніри: три інкрустовані ножі до розтинання листів (по \$10), одну інкрустовану коробку у формі грибка (\$13). Ножі — кожен в окремій будці, бо всюди мали тільки по одному. Що більше: на наступній зупинці для базару купила різьблені інкрустовані... шахи! (Я зовсім здуріла, як я це повезу додому?!) Різьблені шахи я хотіла купити ще в час першої моєї поїздки в Україну 1974 року — бачила один комплект, хтось інший тоді купив, а іншого не було.

Полуднували в Надвірні. Подавали пальчики з м'ясом і грибами — смачні пальчики (перекладені сиром, не такі як роблю своїм внукам я). М'яса я ще не їла — не тому, щоб було не смачне, але тому, що я стараюся їсти обережно, не багато, і уникаю м'яса. В готелі на сніданок спокусилась з'їсти до хліба пару платків вудженини — товсте, але саме й тому дуже смачне. ВДМ=Військово-дорожня міліція.

Велике розчарування: приїхали до Коломиї, щоб оглянути Музей мистецтва Гуцульщини і Покуття, а на дверях напис: Санітарний день. Зачинено. Ми втратили кілька годин, щоб сюди приїхати і надаремно. (Це скандал: такий підхід до туризму дуже для України шкідливий!) Каже наша Наталка, що вони два тижні тому повідомляли, що буде прогулянка з Роксоляни. (Правда, досвідчені екскурсоводи й організатори були б вчора ввечері подзвонили, щоб пригадати, але Наталці ще бракує досвіду — в майбутньому буде мабуть завжди перевіряти. Ми стали жертвою її едукації...)

Нарешті здогадались наші екскурсоводи пустити музику. (Я думала, що вони не мають технічної апаратури, отже нічого не згадувала. Апаратуру мають дуже поганеньку, ледве шипить — але все ж можна почути деякі зразки нової української естради. Гарна пісня про коханок, де є добрий і дотепний поетичний текст про “коханки-киянки” — щось для нашого Марка! Цікаво, чи він знає цю пісню?

Богдан Стасиків з Письменниці. Ірина Білик — власні композиції.

Співає Павло Зібров:

“Я і друзів розумів
й ворогів умів прощати,
бо хрещений батько мій —
то Хрещатик, то Хрещатик.

Вертаємось до Ів.Фр. — але до музею в Коломиї ми ще вступимо по дорозі до Львова. Якби було інше плянування і ми вернулися раніше, я могла була піти сьогодні на вечір презентації журналу “Літературний Львів”, що про нього говорила мені Мирослава, але вже 5:30, а ми маємо ще мабуть із годину їзди.

Хоч і не зовсім успішний був день, Карпати роблять велике враження і зворушують. А ще тепер розквітлі овочеві дерева і навіть на схилах гір висить, як сказав би Тичина “розквітлих яблунь дим” (як це геніяльно сказано, я зрозуміла тільки тепер!) Чудесний цей край, але він украй занедбаний, весь його потенціал ще тільки у майбутньому. До справжнього міжнародного туризму ця країна далеко ще не готова: тут їдуть тільки із сентименту і любови до рідної землі. Щоб їхали нормальні туристи, треба було б багатоміліонових інвестицій і змін у ментальності людей: більшої уваги для естетики і в архітектурному рисунку, і в якісному виконанні будовляних робіт, в більшій дбайливості і чистоті. Не тільки треба поліпшити санітарні умови, але й плекати квіти, косити траву, etc. Коли до цього дійде? Народ дуже зубожів, розпочаті будови не завершуються (а їх — цих порожніх цегляних каркасів дуже багато і якщо вони стоятимуть так довго, то виглядатимуть як модерні руїни... Жаль тисне серце за цих людей і чомусь тримаються мені в голові рядки з Франка:

Народе мій, замучений, розбитий,
мов паралітик той на роздорожжю.
Боже мій, коли ж ми нарешті зможемо стати на ноги?

П'ятниця, 19 травня, в автобусі.

Перша зупинка сьогодні — Дем'янів Лаз. Це місце поховання жертв репресій НКВД — на цьому місці знайдено понад 500 трупів. Тут тепер огорожене залізним парканом поле, на ньому висипані чотири широкі гроби з великими залізними чорними хрестами. Є позначене місце, де має стати пам'ятник. Довкола багато простору — ділянки землі, що на них працюють люди. Наближаємось до Калуша. Калуш, каже наша провідниця Наталя, найбільший центр хемічної промисловости, у висліді чого повітря тут дуже занечищене.

Помічення на бігу: Велике поле суцільно покрите жовтим квітом. Переїхали міст на Лімниці — не зважаючи на хемічну промисловість, річка — одна з найчистіших в Європі. На моє питання, Наталя пояснила, що жовті квіти — це ріпак, яким годують худобу. Дерева овочеві всі “у білих спідничках”, зафарбовані внизу вапном. Написи місцевостей по дорозі часто мають знаки недавніх змін, новонамальованих і на місце о. Молодці! Дай їм Боже здоров'я! Завдали собі труду й клопоту, щоб відросійшити свою батьківщину. Це напевно тільки тут, на заході. Міжнародні дорожні знаки без слів: перекреслений чорною смугою Калуш означає, очевидно, що ми виїхали вже з Калуша.

Вчора ввечері була я з Мирославою на концерті місцевого композитора легкої музики Юрія Ковалю. Це було відзначення якогось його ювілею. Виступали солісти, джазовий оркестр. У програмі були марші, естрадні пісні. Але місцевий поет у злободенному вірші й побажаннях висловлював прогноз, що Коваль стане незабаром членом Спілки Композиторів України. Це мене здивувало: чоловік уже святкує якийсь свій ювілей, отже не надто молодий, виглядає, що написав вже чимало пісень, маршів etc. — бо вся програма була виповнена його композиціями — і він ще не є членом Спілки Композиторів? Він — не творець клясичної музики, як мені виглядало, але це такий собі український Glenn Miller, непогані ці його речі і дуже для розваги населення, для війська, потрібна така музика. Що за тим криється? Невже Спілка Композиторів така престижна високо селективна організація?

Мирослава повідомила мене, що їй таки вдасться зорганізувати невеличку зустріч мені з творчою інтелігенцією міста і це відбудеться сьогодні у Провіті. Телефонувала також вдруге Роксоляна Зорівчак. Вона має вже для мене цілий плян. Виступ в НТШ в понеділок о год. 5-ій. Прогулянка до місця народження Франка в неділю. Завдали собі обоє з Василем чимало труду. Роксоляна вже розвідала, що Леся Коваль поїхала в Польщу, але знає, що я прийду в понеділок (Роксоляна замовила мені зустріч на 11 год. у видавництві і Коваль на цей час уже буде у Львові. Книжка ще не готова, бо на фабриці виявилась якась дефективна плівка і треба було щось поправити).

Долина. Соляні джерела. Поклади солі в давнину. Торгівля сіллю. В нових часах знайшли газ і нафту. По дорозі багатолюдний ярмарок. Долина є районний центр. Де-не-де маленькі нафтові шиби. “Магазин авточастин”. Видно на горі монастир — Гошівський, куди ми їдемо.

Зупинка в Гошові. Виходили на гору, де є церква і монастир. Тарас Арханюк? тепер о. Йосафат, Василянин, показував нам каплицю. Церква була зовсім зруйнована, але скелет стояв. Його ззовні вже майже відбудували, всередині церкви на стінах ще видно сліди фресок. Там тепер ристування. Ззаду каплиця відновлена, має кольорові вітражі. Положення монастиря — дуже гарне — приємний підкарпатський краєвид. В монастирі тепер не цілий десяток монахів, хоч вони розголошують, що їх є 30, бо бояться нападів, які вже траплялися з монастирями в Україні і Росії. Найцікавіше для мене — це факт, що Василянин Йосафат — вихрещений єврей. Віднайшов тепер рідного брата в Ізраїлю, хоче туди поїхати. Каже, що серед студитів — багато монахів-євреїв. Ось воно що: це ті врятовані Шептицьким єврейські діти! З одного боку, з нашого, — дуже добре: ряди людей, що працюють для України поновилися новою свіжою кров'ю. Але розумію і жидів: наші спасли цим дітям життя, але забрали їм душі! Цікаво, чи були випадки добровільного повернення до батьківської жидівської релігії?

Дивлюсь на розквітлі яблуні, що з них поволі опадає цвіт і думаю про те, що я вчора приписала Тичині рядки з вірша чи то Єсеніна чи Блока “Всё пройдет, как с белых яблонь дым”. Моє знайомство з російською літературою дуже незадовільне. Вірш знаю від Остапа — він любив цитувати ці рядки.

Річка Сухіль. Полуденок був у Бубнищі, під лісом, недалеко водоспаду. Добре нашими господарями підготовлений. Хлопці жарили шашлик — дуже смачний, маринований два дні, а в час жарення поливаний вином — мусіла з'їсти, бо дуже припрошували, але не жалую. Я пішла собі на півгодинний самотній прохід у ліс. Туди ходили (і досі ходять) пластуни на прогульки в гори. Десь цими дорогами колись ходив і мій Остап. Весняний свіжий ліс чистенький і запашний, повний роздзвоненої тиші. Ліс мішаний і це додає йому особливого чару. Захотілося вернутися знову у світ поезії. Взагалі ходжу зворушена і дуже рада, що я нарешті приїхала на цю бідну й занедбану, але вже таки свобідну нашу землю. Ішла лісом і думала Остаповими словами: “поставте ніжність стіп на чорну землю, щоб дотиком її відчувати рани, невидні із далеких відокремлень.” А рани відчутні і помітні — забере мабуть із чверть сторіччя, щоб вивести цю країну в світ модерної цивілізації. І чи витримають так довго ці бідні люди, щоб дочекатись нового життя, нового добробуту?

Дотеп: Питається гуцула приїжджий киянин (чи може бути й американський турист): а де ви, дядьку (а може: газдо, це звучало б більш автентично) купається? — У річці. — А де річка? — Недалеко. Три кілометри звідти. — А взимку? — Та скільки там тої зими?

Остап любив подібний анекдот про якусь англійську королеву, що славилася своєю поступовістю: “вона купається кожного місяця, чи треба, чи не треба”.

Недобудовані тисячі цегляних будинків вказують на велике піднесення, яке мусіло панувати тут рік-два тому, коли починали цю стихійну розбудову. І факт, що більшість їх стоять опущені, мов американські ghost towns, говорить промовисто і про пригноблення і розчарування, яке мусіла принести людям інфляція і фінансова криза. Але я маю нахил до оптимізму і завжди хочу бачити позитиви. От у деяких хатах, помітила я, таки хтось

працює. Ось по дорозі трапляється одна-дві хати, нові і солідно відбудовані, не за советським стилем недбальства і неохайности, а за західним принципом солідности й естетики. Якби таких більше, вся ця прикарпатська країна виглядала б як Австрія, або бодай як Словенія.

Субота, 20 травня, В автобусі.

Були сьогодні в Косові на базарі і в коломийському музею. Базар — це ein Kapitel für sich. Тут продають не тільки дерев'яні мистецькі вироби гуцульських майстрів, але й живі поросята, старі авта, килими, одяг, частини до авт, пампушки, банани, рибу, вишивки і все хто що має продати. На базар чимало гуцулів приїздить возами з одним або двома кінями, на возах мішки повні ліжників, а поруч — живі вівці. Базар виповнений тісно людьми — все дуже запилене, брудне. Є на базарі жебраки, є й злодії, що перед ними нас перестерігали. Я купила тут вишивку до чоловічої сорочки (без сорочки) за 11 дол. і шкіряний ручно роблений пояс за 5 дол. Інкрустовані речі може і дешевші як в Яремчі, але на диво, хоч майстрів тут виставило значно більше, вибір був менший і я була рада, що купила ножі в Яремчі, бо тут їх і взагалі не було.

Коломийський музей — це феноменальна колекція гуцульських різьб у дереві, одягу, кераміки, писанок. Велике багатство! Нагадався мені музей Бенакі в Атенах. Ми мали, очевидно, значно менше часу на цей музей сьогодні, бо ж після полуденку в Роксолянці, їдемо вже до Львова.

Вчора ввечері я замість “gala dinner” з’їла тільки канапку. Мирослава прийшла по мене разом із своїм чоловіком Євгеном і ми пішли до будинку Просвіти. Це досить великий будинок з багатьма кімнатами і залемо, де відбувалася проба салонових танців, що в ній брало участь може із 40 дітей. На зустріч зі мною прийшло небагато людей (всіх, здається, було не більше як 15). Мирослава представила мене публіці (без зайвих панегіриків, самими фактами — ефективно й інтелігентно — дуже мені її виступ сподобався!) Вона також принесла мої всі книжки (включно з бібліографіями) та й закінчила свій короткий виступ цитатою з мого листа до неї. Я розповіла про себе, підкресливши, що майже все життя прожила поза Україною. А тоді, на бажання публіки, прочитала низку віршів. Я вибрала ранні вірші із збірки *Хвалю ілюзію*, такі як “Поворот,” “Слово про полк ілюзій,” “Зальцбург.” Робила це дуже неформально і пробувала весь час вгадувати настрої аудиторії, залишаючи перерви для коментарів і реакцій. Вив’язалася дуже жива і цікава виміна думок і не тільки про саму поезію. Ця співбесіда була настільки цікавою, що я вирішила, всупереч своєму первісному плянові, не читати додаткових віршів із *Землетрусу* і новіших. Домінувала в розмовах пані Скольська, здається доктор хемічних наук, автор різних винаходів, а при тому дуже широко освічена і зацікавлена літературою людина. Була в аудиторії і Марія Турчин, голова місцевого Союзу Українок, яка їхала сьогодні з нами до Косова і через те я знаю про неї трохи більше. Вона була кілька місяців в Америці, дочка її і тепер у США (щоб заробити собі на медінститут і на перебудову маминих хати!) Марія Турчин мала рака груди, була оперована і після цього чоловік її покинув. Вона дуже ефектовна й елегантна жінка — обличчя молоде і має якийсь

особливий чар, волосся вже сиве. Від мене вона мабуть на десять років молодша — має дорослих троє дітей. Після мого виступу була дуже тепла атмосфера, обдарували мене свіжими бозами і тюльпанами, не хотіли розходитися. Менша групка: Антоновичі, Івасики, Скольська і Василь пішли ще до кабінету Євгена в будинку Просвіти, там зробили кілька фотографій, а коли довідалися, що Мирославі не вдалося показати мені інтер'єр місцевого театру, почали телефонувати до сторожа театрального будинку, щоб добитись дозволу оглянути театр. Була вже година мабуть 11-а, на дворі темно і все зачинено. На телефон сторожа не вдалося їм викликати, але, побачивши мій ентузіазм, вся група вирішила піти до театру, знайти сторожа і переконати його в тому, що ось цій важливій гості з Америки треба відчинити двері і освітити інтер'єр. Сторож спочатку протестував, потім сказав, що не може нічого зробити без згоди пожежників. І от знайшли уніформованого пожежника і українська слов'янська душа цих двох робітників поступилася (без будь якого хабара!) — впустити нас заднім ходом, поза сценою (знаменита, висока, оборотова!) і до залі театру, і до фуає, і на балькон. Театр справді прекрасний. Гуцульська різьба (ціла стіна — мистецьке панно), різьблені сволоки, прекрасний паркет, мармурові колони і сходи... Моє захоплення стимулювало моїх провідників — знаходили щораз щось інше, щоб похвалитися з гордістю за своє місто. Навіть пожежник почав мені інтерпретувати окремі частини великої на два поверхи стіни-дереворізьби. Одна картинка зображувала удар рогами двох баранів, при чому один з баранів має людське обличчя. Це — каже пожежник — мистець хотів показати себе у зударі із системою. Але “система”, мовляв, не зрозуміла символу і мистець був нагороджений Шевченківською премією. Я залишила сторожам і пожежникові кілька банкнотів, як вияв моєї вдячності. Довкола театру, хоч було темно, мої супутники показали мені гарно заплановану простору театральну площу. Тут були колись цвинтарі: український, польський, єврейський. Їх зруйнували, щоб зробити місце для площі. Деякі пам'ятники визначних людей зберегли (напр. композитора Січинського). Недалеко, в парку, є символічні могили Січових Стрільців, ряди однакових білих хрестів. Ми ще до пізної ходили по притемненому місті і я глибоко зворушена повернулася о 1-ій годині ночі у готель.

Понеділок, 22 травня. Grand Hotel. 12:45 пополудні. Львів.

Тількищо вернулася від видавництва “Просвіта”. Книжка ще не зовсім готова, бо трапилося щось із плівкою, але обіцяли, що до середи може бути, щоб я забрала зі собою до Києва 400 примірників. Навіть є маленька надія, що 20-30 примірників може вже бути сьогодні під вечір! Леся Коваль розповіла цікаву і скандальну новину: вона тількищо повернулася з міжнародного книжкового ярмарку у Варшаві. Поляки дали українським видавництвам стенди за колосальною знижкою (щось 75% чи й не більше) і от з України приїхала тільки Коваль і ще хтось: стояли порожні приготовані стенди з написами “Books from Ukraine”. Боже, яка жахлива символіка, які невикористані можливості! Зустріла у в-ві Іваничука — дав мені нове число “Дзвону” із своїм романом (а я йому — конверт, ніби лист — 20 дол.)

За годину прийде по мене Василь Зорівчак, щоб провести мене до університету, де під

патронатом НТШ, відбудеться мій виступ перед вибраною аудиторією — філологами, перекладознавцями. Я запропонувала доповідь про Рильського в англomовному світі, бо везу готову статтю до *Сучасності* і маю статтю із собою. Мабуть читатиму теж поезії — не знаю ще який характер матиме цей мій виступ, чи такий неформально семінарійний, як був в Івано-Франківську? Побачимо!

Grand Hotel має відреставрований старий, ще австро-урорський будинок — височезні стелі, кришталеві канделябри, килими на орнаментально укладеній паркетовій підлозі, елегантні височезні коронкові фіранки з драперіями, кольоровий телевізор, кришталеву вазу на квіти і кришталеву склянку — є, очевидно, і телефон, і лазничка. Але “Roxolana” мала і новіший plumbing і більш приютну атмосферу австрійської Gemütlichkeit. Крім того тут більш космополітна атмосфера, менше українського духа. Зате довкола — Львів! З вікон ресторану видно новий пам’ятник Шевченка. Чимало будинків — відновлені, місто робить куди ліпше враження, як у 1989 році, коли я бачила його востаннє. Чарівне любе місто! Я набралася охоти приїхати сюди знову, зокрема коли довідалась, що Зорівчакі мають до винайму помешкання своєї доньки Зор’яни, яка тепер живе з дитиною в Німеччині.

Вівторок, 23 травня. В автобусі на Олесько, Почаїв, etc.

Є книжка! Вчора, повернувшись від Зорівчаків після півночі, застала, відбираючи ключ до кімнати, перший сигнальний примірник! І записку, що до середи (завтра) доставлять мені 400 примірників, щоб забрати з собою поїздом до Києва. Книжка маленька, 135 сторінок, але має тверду чорного кольору палітурку. На чорному корінці білий напис: ім’я і прізвище, заголовок. На обкладинці використано фото в капелюсі, ім’я і прізвище поздовж чорним шрифтом на білій смужці, а сам заголовок білим шрифтом на чорному тлі. Досить ефектне. Ілюстрації в книжці вийшли незле, Екові карикатури, хоч і поменшені, використані згідно з моїми вказівками, досить вдало і з підписами. Ще, очевидно, не читала, хоч, глянувши побіжно, маю враження, що Ільницький вніс мої поправки. Папір непоганий, друк досить читкий. Дуже тішуся. Несподіванкою для мене є фраза додана на звороті титульної сторінки: “Ця книга завдячує появою підтримці і допомозі пані Марти Тарнавської”. Крім того, що таке признание несподіване, фраза ця з погляду мови для мене дуже цікава! До такого я ніколи не додумалась би! Що приємно, це те, що книжка має також добру, додану видавництвом або редактором, анотацію. Тираж непозначений, але казала Коваль, що друкують наразі 5,000, а наступних 5,000 будуть друкувати, якщо книжка розійдеться. Взагалі я рада, що це нарешті нормально видана книжка видавництвом, а не якийсь самвидав.

Мій виступ у Львівському університеті залишив незабутнє враження. Кристальний зал, з елегантним величезним овальним столом, з високими вікнами, завішеними драперіями, творив атмосферу водночас урочисту і семінарійну. Аудиторія складалася з філологів, перекладознавців, бібліографів, студентів і начисляла між 50-60 осіб, більшість сиділа довкола цього великого овального стола. Були там і деякі мої давні знайомі: Мирослав Мороз, Люїза Ільницька, Марія Вальо, Мирослава Антонович. Ну і, очевидно, Зорівчакі.

Роксоляна почала від того, що студенти, для вшанування Франка, читали спершу його вірші — спонтанно ніби, але, очевидно, наперед підготовлено. Читали просто, без патосу — хто ліпше, хто гірше. Решту часу виповнив мій виступ і жива дискусія, яка була дуже цікава, на доброму академічному рівні, а навіть трохи контроверсійна. Я наперед прочитала доповідь про Рильського в англословному світі. Мої критичні думки в бік перекладачки Еванс спровокували Зорівчак до її оборони, а Зорівчак, в свою чергу, спровокувала аспірантку Габлевич, щоб та розповіла про Gladys Evans, що була канадкою, вийшла заміж за комуніста і з ним поїхала до СРСР. Трохи було за багато цього славословія Еванс. Роксоляна, як видно з різних ситуацій, ще не зовсім звикла до того, що вільна думка вимагає критичного погляду на справи і висловлена критика здається їй атакою на особу. (Чи не тому вона зареагувала так негативно на деякі думки Шевельова у “Третій сторожі”?) Цікаво і навіть досить гостро в обороні мого критичного підходу виступила М. Вальо. Частина тої дискусії записана на тасьму, бо я принесла зі собою свій Sony Walkman і просила Мирославу Антонович робити фотографії і звукозапис, але тільки з дискусії, не з читання поезії чи доповіді. (Нажаль, я забула показати Мирославі, як обернути тасьму, у висліді чого є тільки 1/2 годинний запис. Потім на бажання аудиторії я читала поезії. Спершу вибрала тільки кілька, але Зорівчак та й дехто з аудиторії настоював, щоб читати ще. Я читала не ті поезії, що в Івано-Франківську і переплітала їх часто якимись ремарками: напр. про бабцю Лінку і Остапа, бо дуже хотіла в їхньому місті звернути на них увагу. Між іншими речами читала я *Хвалю ілюзію*, 3 вірші з циклу Вересень 92, Розмова з філософом, Дев’ятнадцятий рік, перший вірш з циклу Буденні діалоги на болючі теми, по одному перекладові з Цветаєвої, Ахматової і Ясножевської. Теж і вірші викликали реакцію, запитання. Просили ще щось розповісти про Остапа, чому я була дуже рада — звернула увагу на нову його книжку, що саме виходить на ринок.

Після виступу в університеті, Зорівчаки ще запросили мене до себе додому на вечерю. Був там також молодий лінгвіст Теплий. Вечеря була дуже смачна з українською горілкою з перцем і з якимись “обратками” квадратиками солоного тіста з кменом, спеченими на електричному grill (à la toastmaster). Варить для родини старенька мати Роксоляни (Дзерович, вдова по священникові), яка має вже 91 років, але ще досить жвава, хоч недавно була серйозно хвора в лікарні. Взагалі в родині Зорівчаків всі господарські справи — це обов’язок Василя і мами. Здається мені, що Роксоляна своїх рук до господарських справ не прикладає взагалі.

Роксоляна подається на стипендію Фулбрайта — Рудницький обіцяв їй допомогти. Є можливість, що вона може приїхати на пару місяців до Філядельфії. Є така ж можливість і в Мирослави Антонович. Мирославі я навіть сказала, що вона могла б на цей час в мене мешкати. Мирослава, щоправда, відмовляється, мовляв їй треба було б жити в самому університеті, щоб не мусіти доїздити і могти працювати по ночах в бібліотеках. Зорівчак нібито також каже, що воліла б мешкати десь незалежно, щоб працювати. Я запропонувала, щоб вона скористала з моєї гостинности, заки знайде помешкання, щоб мала куди заїхати. Щиро кажучи, я радо прийняла б у хату Мирославу — ця молода жінка подобається мені щораз більше. В Роксоляни є багато прикмет галицької панюсі з одного боку, і інтелектуаліста, вихованого советською системою — з другого. Боюсь, що ми з

нею могли б мати якісь зудари особистостей і стилю життя, а ще факт, що вона жінка, яка весь час полягає на послугах свого чоловіка, може бути пересторогою, що вона може чекати і від мене таких послуг... З Мирославою, думаю, таких проблем не було б, бо це дівчина молода, модерна. Їй можна б дати кімнату і ключ до хати і доступ до холодильника, без всяких ритуалів і церетелей.

А прогос ритуалів. Підчас читання Франкового “вічний революціонер”, Зорівчак підняла всю аудиторію на ноги, бо це нібито гимн. Потім ще раз вставали, здається до Прологу до “Мойсея”.

Середа, 24 червня 1995. 20:00 г. в поїзді на Київ.

Спальний вагон. Grand tour — Гранд тур (так і написано!). В купе, де знайшла приміщення я, два ліжка — одне над другим, столик, що є водночас умивальнею і навіть шафка з напоями. Тісно, але зовсім адекватно.

У вагоні раптом з’явився — сват Лабунька! Він їде тепер до Києва, цим же поїздом, але не у вагоні Гранд тур! Трохи ми поговорили, при чому я сказала йому дві неприємні для нього речі — вважала своїм обов’язком це зробити! Перше: що Люїза Ільницька, якій Конкурс Ценків признав три роки тому бібліографічну премію 800 дол., досі цих грошей не одержала! Друге, що в народі говорять про те, що в середовищі св. Юра також існує корупція: до семінарії щоб дістатися, треба заплатити високий хабар у долярах! Він це заперечував, як теж і свою відповідальність, щоб припилувати чи поцікавитися виплаченням гарвардських премій.

Вчора після цікавої прогульки до Олеська (цікавий музей, сам замок і прегарна довкола околиця!), Почаїва (дуже великий комплекс — такого я не сподівалася. Це — як Печерська Лавра!), короткої зупинки біля дубів і хати Шашкевича в Підлиссі (я наробила крику, коли побачила напис на дорозі — там ми за пляном зупинятися не мали!), короткої зупинки біля пам’ятника жертвам єврейського гетто (оригінальний мистецький пам’ятник, зупиняли автобус на мою вимогу: Linda Hodges і я висідали робити знімки!) — після всіх цих пригод ми повернулися автобусом до Львова раніше, як було пляновано, десь біля 6-ої год. вечора. І от я, на бігу передягнувшись, побігла до театру. Там вже чекав мене Василь Зорівчак (і сотня людей, що як і ми не мали ще квитків!) Але Зорівчак — людина надзвичайно проворна і зарадна. Десь когось підплатив, чи по знайомству, і ось ми в театрі, йде Тевс-Тевель із Ступкою, бо це гастролі київського театру. П’єсу я бачу вдруге, але це для мене єдиний шанс бути у Львові в театрі. Заля виповнена по береги, всі льожі і балкони повні людей. (Бачила я здалеку сусідку з Філядельфії Христину Чорпіту!) П’єса не була для мене несподіванкою, зробила трішки менше враження, як київська вистава 1990 року (зокрема танець хуситів був тоді в Києві значно ефектовніший!) Але зворушливою несподіванкою була реакція публіки. Були такі аплодисменти, що руки боліли, стоячі овації, невгаваючі оплески. Тоді в Києві було, пригадую, так мало публіки, що було прикро. Зорівчак відпровадив мене до готелю, по дорозі допитував мене про мої пляни на наступний день, про те, як домовилась я з видавництвом, etc. Він — реальна,

ділова людина, і я, після розмови з ним, прийшовши до готелю, почала собі усвідомлювати розміри мого folly — адже я сказала Лесі Коваль, що візьму 400 примірників книжки, якщо вона буде готова! І як же я дам собі з цим раду? Та ще й у кількох сконцентрованих годинах останнього мого дня у Львові? — У висліді від хвилювання всю ніч не спала. Серед ночі, щоб заспокоїтись, встала і почала о год. 3-ій ночі пакувати валізки. І зробила рішення: половину належних мені книжок залишу у Зорівчаків! Вранці після снідання прийшов Василь, забрав деякі речі призначені для них і для самих Зорівчаків (дала я йому ще додатковий калькулятор, прилад до морозива, ще щось), речі свої (валізки) я перенесла до збірної кімнати (сама, очевидно, не носила, тільки дала хлопцеві доляра) і пішла до бібліотеки Стефаника на умовлену зустріч з Вальо та Ільницькою. По дорозі зловила мене страшна буря, але хоч я трохи змокла, то таки встигла вбігти в бібліотеку, поки зірвалася хмара і почався маленький потоп (ріки текли вулицями!)

В бібліотеці була в мене дуже цікава ділова розмова, показували мені низку нових вартісних бібліографічних покажчиків, що їх вони опрацювали, біо-бібліографічний словник журналістів, говорили ми і про обмін між PENN і Бібліотекою Стефаника. Лариси Крушельницької, нажаль, не було — вона тепер у Варшаві. Отже не було нам, нагоди познайомитись. Але є в Крушельницької тепер молодий заступник директора, Романюк. Зробив на мене дуже добре враження ділової людини і фахової. *Nota bene*: Марія Вальо просила, щоб прислати їй фотокопію програмки першого українського Гамлета, Люїза Ільницька пожалілася, що і досі не отримала від Гарварду грошей премії Ценків і я обіцяла щось у цій справі зробити (вже зробила перший крок, зустрівши в поїзді Лабуньку — йому було неприємно, коли я сказала, що вернувшись до США, потелефоную в цій справі до Гарварду!) Прощаючись, я залишила 50 дол. датку на бібліотеку (фактично це аванс на бібліографічні різні видання, що їх вони мені хотіли подарувати, але що їх я попросила вислати поштою, шляхом обміну). Також дала я Вальо, Ільницькій, Романюкові і ще іншим двом жінкам по 5 дол. (елегантно, в конвертах, як листи, бо я знаю, що ці люди горді і їм прикро приймати такі дарунки, але хочеться мені в цей критичний час бодай трошки їм допомогти. Ільницькому — на руки його жінки — я принесла Остапові *Зібрані вірші* і вклала в книжку 20 дол. Є можливість, казала Люїза, що Ільницький поїде цього року на конференцію в Урбані. Ще пригадка: Роксоляна просила прислати ксерокопії перекладів Слова о полку — має бути якась конференція і вона готує доповідь.

Після Бібліотеки Стефаника поїхала я до Водник, очевидно разом із Зорівчаками, автом, що його вони (не вони, а він, Василь! Роксоляна, мабуть, до таких організаційних справ непричетна!) зорганізували. Водій — молодий чоловік, вчитель середньої школи, заробляє собі додатково автом (йому я дала спершу 20 дол., а потім з уваги на його велику допомогу з книжками додала ще 10). Водники — село Івася Керницького — положене в дуже гарній околиці. Не рівнина, а балки, яри, а здалеку видно підгір'я. Весняна свіжа природа, та ще й після зливного дощу. Зупинилися на фото в Звенигороді, де є пам'ятник і кілька кольоритних будинків гарної архітектурної зарисовки — музей, картинна галерея. По дорозі до Водник, ще у Львові, ми взяли із собою жінку Богдана Керницького Ольгу. Дорога до самих Водник, до хати Керницьких була колись асфальтовою, тепер її розмило і

я боялася, щоб ми не загрузли в болоті. Богдан Керницький подібний трохи до свого брата і статурою, і з обличчя. Але волосся у нього не таке кучеряве, як було в Івася. У сільській школі є одна кімната відведена на музей Івана Керницького. Саме до цього музею я привезла деякі пам'яткові речі із Івасевого архіву: фотографії, паспорти (його, його тітки і вуйка), вітальні грамоти, ювілейне число *Лиса Микити*, один примірник *Будні і неділя*, вирізки із *Свободи* Івасевих фейлетонів. Музеєм завідує молода вчителька школи Надія Петрівна Матіїв. Музей цей у сільській школі виглядає ліпше, ніж я сподівалася. Я думала, що це буде тільки одна стіна, а тут є справді ціла кімната з кількома габлотками, шафою, etc. Все це з увагою і любов'ю упорядковане. Прийшов на зустріч і директор сільської школи Василь Федорович Несторович. Зробила я кілька фотографій — маю надію, що вийдуть. Може колись напишу про цей музей і про недрукований фейлетон Ікера мені присвячений (десь маю його у своєму архіві, не знаю тільки точно де?) Я дуже поспішала, бо боялася, щоб ми приїхали до Львова не пізніше 4-ої години, щоб полагодити справу з Остаповими книжками. Але таки нас умовили залишитися на гостину в Керницьких. Гостили смачною домашнього виробу вуджениною, добрим домашнім хлібом, голубцями, селедцями, салатками, горілкою. Богдан і Марія мають дочку Галю, вже дорослу молоду жінку. Обоє вони, хоч уже пенсіонери, працюють додатково у Львові. Він — кочегаром, а вона — не пригадую, де саме працює і що робить, але знаю що працює два тижні цілодобово, а тоді має повні два тижні перерви, щоб працювати на господарстві у Водниках. Виглядало мені, що у Бібліотеці Стефаніка і цим двом Керницьким із Водник зарплату таки виплачують. Живе ще стара сестра Керницького Стефа — дуже мною тішилася. Сестра Ольга, що писала до нас такі гарні листи, померла пару літ тому. Богданові Керницькому я дала 100 дол., а вчительці, що веде музей — 20.

Вернулися ми до Львова із дощем, але у болоті Водників, на щастя, не застрягли. Поїхали прямо до книжкової фабрики Атлас. Чи готова книжка? Так, вже є наклад 1,000 примірників, саме ладують на грузовик! Зорівчак добре порадив, що треба їхати на фабрику, а не до Просвіти. Без нього навряд чи могла б я щонебудь полагодити! Десь з кимсь поговорив, щось полагодив і *violá!* під'їхали автотом і заладували 20 пачок *Літературного Львова* до багажника. З того 10 пачок (по 22 книжки кожна) я взяла з собою, а інших десять Зорівчак завіз на помешкання Зор'яни і вони там чекатимуть на мій наступний приїзд.

П'ятниця, 26 травня 1995. Київ, майже північ.

Вчора вранці на київському вокзалі зустрів мене Марко. Прийшов приготований із двома візочками колісчат та із водієм. Мій візочок також пригодився, бо до автотом треба було їхати досить далеко. Книжки повиносили на третій поверх Маркового помешкання. Доїхали вони без додаткових пригод — хоч опаковані вони абияк і я боялася, що в разі дощу, або якби впали у калабаню (яких повно було після дощу), міг бути клопіт.

Маркове помешкання — це три окремі кімнати плюс кухня, ванна кімнатка і туалет. Помешкання досить порядне — високі стелі, паркетові старі підлоги. Будинок, очевидно, ще з-перед революції. Марко має деякі меблі: канапи, шафи, ліжка,

кольоровий телевізор, стерео. Двері до помешкання подвійні і замикаються дуже штудерним ключем (я мусіла вчора вчитися його вживати!) Гаряча вода гріється окремою газовою пічкою, що її на час, коли потрібна вода, треба запалити. Хоч Марко мені показував, як це робити, то не все точно запам'ятала і у висліді купалася вчора в зимній воді і в зимній воді мила голову! Вчора тільки вийшла один раз на самостійний орієнтаційний прохід в околиці, і один раз пішла з Марком до його бюро на вул. Коцюбинського, щоб знати, де його шукати в разі потреби і подивитися, де він працює. Але більшість часу провела на телефонах, часто безуспішних, бо людей не було вдома. Додзвонилася я, однак, до Анатолія Погрібного (фактично залишила йому повідомлення, що я в Києві на руки його жінки і він потім віддзвонив), а також до Доценка і Микитенка. Пробувала також, але безуспішно, пов'язатися з Гром'яком, Лановиками, Іркою Стецуною, Мартою Бліхар, з Погребенником... Мої телефони дали наслідки сьогоднішнього дня. Перед полуднем прийшов Погрібний і повів мене (пішки, потім тролейбусом) до Спілки Письменників України. По дорозі зустріли поета Женченка, який працює у фонді Культури разом з Борисом Олійником. Спілка Письменників у будинку на Банковій 2 — це колишня аристократична садиба генерал-губернатора: я була здивована і заскочена тим, що побачила всередині будинку: високі, вибагливо ліплені стелі, оригінальні кафлеві печі, солідні магоньові двері, масивні меблі. Робить будинок враження елегантне і затишне — не даром тепер у час кризи письменники винаймають приміщення різним організаціям на всякі “parties” (коли я там була, готувалося якесь прийняття для пропаганди фітідизайну (тобто прикрас роблених із квітів). Тому що це вже п'ятниця, не було в будинку Юрія Мушкетика, ні офіційних секретарів (Лупія), але були якісь секретарки і я спершу хотіла зразу полагодити справу моїх членських внесків і подарувати книжки для бібліотеки. Але слово по слову — під впливом інформацій цих жінок — Погрібний домовився з ними, що вирівнання членських внесків і передача книжок відбудеться офіційно у вівторок, о год. 2-ій і до цього часу мені виготовлять членський квиток, що його я ще не маю. В Спілці з'явився Ростислав Доценко і він провів мене до *Всесвіту* на умовлену зустріч з Микитенком, звільнивши від цього обов'язку Анатолія. Доценко виглядає молодше, як я його запам'ятала з 1990-ого року — я довідалась, що він з 1931 року, отже на рік молодший від мене. Ми мали досить багато ще часу, бо зустріч з Микитенком була встановлена на 3:30. Отже сіли в парку напроти *Всесвіту*. Говорили про різне. Доценко — колишній в'язень і засланець — дивиться критично на тих активістів, що поміняли партійні квитки на національну символіку і залишилися на старих посадах. Це стосується і Микитенка, якого він, очевидно, добре пам'ятає із давніх літ і мав з ним не один досвід.

Моя зустріч у редакції *Всесвіту* була досить цікава. Микитенко почастував мене кавою і *cherry brandy*, показав перший унікальний річник *Всесвіту* з 1925 року, а потім поїхав зі мною київським метро до станції Золоті ворота, де в Будинку Вчителя відбувалося урочисте вручення премії Антоновичів, яку дістали цього року Євген Гуцало і Апанович.

Будинок Вчителя — колишній Педагогічний музей, де засідала колись Центральна Рада. Тут я була вперше. На свято премії Антоновичів в амфітеатральній залі зібралося понад 150 чоловік. У президії сиділи обоє Антоновичі, Дзюба, Фізер і Марта Хом'як, а серед

гостей на залі були і гості з діаспори — Шевельов, Пеленський, Зінкевич, Петришин, Бандера, Мейс, Ростик Хом'як, Іван і Наталка Головінські... Не було, нажаль, Ірки Стецури (я ніяк не можу пов'язатися з нею телефоном). Підступили до мене, пригадали себе і привіталися Галя Жулинська і Марта Дзюба. Іванові Дзюбі я подарувала Остапів *Літературний Львів* і дала йому статтю про Рильського до *Сучасності*. (Була б забула, але він раптом сам почав запрошувати до співпраці та й не тільки до *Сучасності*, але й у якомусь новому довідниковому Шевченківському виданню).

Літературний Львів, між іншим, я вже подарувала також Доценкові, Микитенкові, Погрібному, два примірники Марко взяв до свого бюро.

Погрібний запросив мене виступити в його факультеті українознавства в університеті — це мабуть буде в середу.

Між іншим, київське метро, вже знайоме мені з попередніх приїздів сюди, трохи мене лякає. Не знаю, чи без Микитенка я наважилась би була їхати цими дуже швидкими і страшно стрімкими, довгими на кілька поверхів, ескаляторами. При моїй фобії — це справжня проба нервів для мене. На щастя, всюди була товпа людей, а це мені, що навіть на лагідних і невисоких ескаляторах американських департаментових крамниць маю проблему, дуже допомагає.

Неділя, 28 травня, Київ, у Марка.

Вчора день провела з Марком. Вранці ходили купувати харчі. Це цікавий і повчальний досвід. Маркова господиня — Ніна Федорівна — сама звичайно купує і готує харчі — от я вже двічі їла смачні, нею приготовані страви. Але Марко докуповує різні речі сам і це не така проста справа. От напр. сметану купує він на недалекому базарі, де довозять, мабуть із сіл, а може перепродують всячину: там і молоко і сметана і масло і ковбаса і м'ясо і риба і городина, а поруч дехто продає якісь речі з одягу, всяке приладдя тощо. На сметану треба принести зі собою власний слоїк. Спершу Марко пробує сметану на смак: йому мажуть сметаною руку, він її злизує і каже: за квасна! і йде далі, до другої. (Потім таки вернувся до першої продавщиці, бо вирішив, що її сметана свіжіша). На цьому базарі трохи дорожче, як у гастрономах, зате, кажуть, продукти свіжіші і кращі. Яйця, бачила я у кіосках, коштують 65,000 карбованців за 10 штук, тут на базарі ціна була 10,000 за штуку. Я купила на базарі банани, помаранчі та гарбузяне насіння. Не дуже гігієнічно виглядає ця продаж масла, що стоїть великою брилою на столі під досить високою, майже літньою температурою, та ще й у сусідстві із вудженою, а то й свіжою рибою. Як це виглядатиме влітку, коли буде ще тепліше? Але є в Києві вже і інші, модерні способи купівлі харчів. Ось недалеко на вулиці Артема є супермаркет "Мрія". Туди ходили ми також. Там стоять в західно-європейських опаковках йогурти, морозиво, шоколада, лікери, коньяки, соки, фільми, дитячі іграшки — все це за валюту, і не тільки це: можна платити кредитовою карткою! От ми вчора накупили там деяких речей, включно із дуже смачним хлібом, булочками і варенням на суму 25 дол. і я записала це на свою картку VISA! Добре було б частіше могли вживати кредитову картку. Бо бачу, що хоч я привезла із собою 2,400 дол.

готівкою, то можна було привезти бодай тисячу долярів більше. Можливо, я надто щедро взялася обділювати всіх в Івано-Франківську і у Львові. Тепер бачу, що в Києві мені треба буде і для себе видати трохи грошей, а ціни тут значно вищі. От, напр. вдалося нам учора купити квитки до театру на сьогодні ввечері. Йде якась пародія на Олбі “Не боюсь сірого вовка” — грають там із відомих мені акторів — Ступка і Роговцева. І от великою несподіванкою для мене є факт, що квитки на цю виставу коштують по 20 дол. від особи! Я купила три — для Марка, Доценка і для себе. Отже такими темпами гроші могли б швидко розійтися! Ідемо також 31 травня на виставу Маклена Граса — ці квитки купував Доценко і хоч я дала йому крім 40 дол. для нього самого, ще 20 дол. на квитки, то тепер мушу перевірити, які там ціни, хоч запевняють мене, що постановка “Сірого вовка” — вийняток, коли мова про ціни квитків.

Вчора і сьогодні — Дні Києва. Майдан Незалежності прибраний і прапорами і спеціально по мистецьки збудованою і удекорованою естрадою (там, де колись перед готелем Москва стояв пам’ятник Леніна). І на цій естраді, і на Володимирській гірці, і в різних інших стратегічних місцях міста — концерти, виступи, музика і тисячі-тисячі людей. На Андріївськоіму узвозі розвішені і розставлені картини на продаж, кераміка, ювелірні вироби, вишивки — одне слово — базар. Переважає кіч — тільки де-не-де можна побачити серед цього мотлоху, якийсь цікавий мистецький твір. Єдине, що мене зацікавило, були шахи — фігури розмальовані на козаків і турків — не якась високомистецька річ, але оригінальна. Я б таке навіть купила, якби не те, що багажу маю вже більше як треба, ну і купила вже одні — гуцульські, різьблені, інкрустовані шахи.

Несподівано, серед багатотисячного натовпу киян, напоролись ми вчора на Грабовича і Сивоконя. Фактично, Грабович зачепив мене — я може його і не помітила б. Виглядає він дуже молодод: я давно його вже не бачила.

Вчора дзвонили вже до мене з Тернополя, від Лановиків. (Я дала знати Гром’якові, що я тут). Запрошують приїхати на пару днів. Навіть хочуть приїхати по мене. І обіцяли повезти до Зборова (це від Тернополя 30 км). Але Тернопіль від Києва далеко. Треба їхати у спальному вагоні цілу ніч. Я дала тентативну згоду, але трохи мені ніяково, що люди напитають собі зайвого клопоту.

Год. 5 пополуцні (тобто 17-а).

Пішла я сьогодні сама в місто на довгий самотній прохід. Тільки так зможу потрохи зорієнтуватися у центрі Києва. І от я пішла вулицями Воровського, Великою Житомирською, Володимирською, Богдана Хмельницького, Хрещатиком аж до Майдану Незалежності. Це напевно не найкоротша дорога до Майдану, але вона орієнтує мене краще ніж всякі short-cuts (гарне українське слово!), що ними водять мене місцеві люди (Погрібний, Марко, Доценко). По дорозі вступила до св. Софії — купила квиток і пішла поклонитися знову Оранті, розглянути без зайвого туристичного поспіху мозаїки і фрески з 11 століття і подихати атмосферою цього собору, що пахне вічністю. Софія ззовні відновлена, але навіть “Шеделя білоколонне диво” викінчене білим і селідиновим

кольором, зраджує поганий квалітет фарби — зеленкавий колір нерівно розмазаний, де-не-де розмитий водою... Також парк довкола Софії залишений рости собі без особливого піклування: трава виросла до колін, кульбаби стоять пушистими головками насіння, довкола лопухи і будяки.

Понеділок, 29 травня 1995, пополудні.

Мала сьогодні ділове “засідання” з Михайлом Москаленком. Прийшов сюди, до Маркового помешкання. Говорили ми про матеріяли: які включати або не включати до нової книжки, про плянування часу. Він тепер дуже зайнятий, але осінню обіцяє зробити критичні примітки до “Притягання землі і неба,” та й інших переданих йому матеріялів. Тоді спочатком наступного року я зроблю нову редакцію і ще раз пришлю йому на його критичний розгляд. Примітки до *Хв. іл.* і *Землетрусу* він уже робив, деякі з них ми мали змогу обговорити. Вступної статті він писати не хоче — вважає себе перекладачем, редактором, але не літературознавцем. Радить включити в книжку дві критичні статті — Костюка і Доценка. Пісень включати не радить, але чужомовні переклади — так!

Він трохи дивний чоловік — на ногу, здається, хромає, неодружений, парубок. Я приготувала перекуску — не мала змоги намовити його, щоб щось таки з’їв. Делікатно всунений між папери конверт із 30 дол. хотів мені повернути... (Ледве вмовила!) Говорили ми і про Костюка, і про Шевельова. Просив, щоб йому прислати Остапові переклади Сен Жон Перса. Як редактор робить він цікаві помічення і моя книжка на цьому напевно багато скористає. Я вияснила своє становище щодо деяких його завваг і тільки зрідка не піддаюся його намовам, напр. Дом і Єдерман: він хотів змінити на “дім” і “Едерман” — але після моїх вияснень, що це таке, погодився, що треба залишити, як було.

Вчорашня вистава була дуже цікава й оригінальна. Театрик малий — там може прийти не більше як 250 осіб. Сцену спеціально перебудували для цієї вистави — зробили довгу трасу, що по ній бігають великою швидкістю актори — де біг має показувати хвилювання, напруження. Текст Олбі, мабуть, залишився без особливих втручань, хоч скорочений, але інтерпретація і сценічний задум — зовсім нові. Марта і Джордж, на привітання своїх гостей, переодягаються, міняючи свої ролі — натяк на гермафродитизм? двостатевість? Ступка грає Марту в жіночій перуці, навіть у криноліні з довгим шлейфом. Ада Роговцева перевтілюється в бородатого професора. Грають всі знаменито. В другій чоловічій ролі — відомий актор Богдан Бенюк. Другу жіночу роль дуже добре відтворює невідома мені досі Вікторія Спесивцева. Режисером постановки є Андрій Жолдак і він справді головний творець цього видовища. В першій дії основне — це саме це перевтілення головної пари у протилежні статі. Після антракту — дія відбувається над хмарами, в небі. П’еса дуже до акторів вимоглива і вимоглива теж до сценічної техніки. В одному моменті падає дощ (дуже до речі, бо Ступка купається в поті у своїй фізично вимогливій ролі і дуже до речі стати йому під туш). При кінці п’еси падає сніг. В небі, для ефекту, напускають не тільки сцену, але й залю якимсь димом-туману ітп. Багато в п’есі еротики — в підкреслено сатиричному пляні. Частини постановки (зокрема початок) можуть навіть сприйматися як пародія на драму Олбі. Заля була виповнена відносно молодими людьми (30-40 років),

можливо, що серед них були і деякі чужинці. В п'єсі чимало чужомовних вставок — французькі пісні, які співає Edith Piaf, а також на живо — Спесивцева, тексти читані французькою мовою (якісь уривані фрази, чи не з Марселя Пруста?) На задньому фоні на екрані весь час появляються якісь постаті або силуєти. Позатим жодних декорацій на сцені немає. Мені вистава сподобалася, але думаю, що Доценкові, мабуть, ні. До таких театральних експериментів треба звикати і навряд чи старше покоління має в собі таку велику дозу терпимости до нового трактування психологічної драми, що на кожному кроці шокує і несподіваністю, і еротикою, і відсутністю всяких моральних постулатів чи дидактики.

Вчора, у моїх походеньках Києвом, я зробила деякі помічення щодо мови. Субота й неділя — це було свято-фестиваль, Дні Києва. З цієї нагоди в місті, зокрема на Хрещатику, повно всяких написів. І всі вони — українською мовою. Ось деякі з них, що їх я відписала: Прекрасне наше місто, чаруй життя красою! З днем народження, золотoverхий Київ! [sic]. Чарівне наше місто, прийми слова безмірної любові! Як тебе не любити, Києве мій! Взагалі напиши в місті — здебільша українською мовою. Також таблиці на урядових будинках. Відписала деякі написи, що звернули мою увагу: Стережись автомобіля. Салон комп'ютерної техніки. Обмін валют. Рекляма на французьке вино. Пежо — досвід доріг усього світу. Міс Італія Піццерія. Музичний бар. Третій міжнародний фестиваль театрів ляльок. Національна опера України. Міжміський телефонний переговорний пункт. Час роботи... Довідково-інформаційна служба... Але ось ходимо вулицями столиці у дні Києва — серед повені багатотисячної товпи — і української мови майже не чути. Всюди довкола чується російська мова, в кращому випадку — київський російський суржик.

Мала я сьогодні зарезервоване пообіддя для Марка. Точніше кажучи, він хотів, щоб я зустрілася з людьми з його Інституту і може дала їм якісь інформації чи поради. Я на це погодилася і після відходу Москаленка, нікуди з хати не виходила, чекала, що Марко прийде на обід і разом підемо до Інституту. Але біля третьої він подзвонив, що не прийде і що зустрічі з його людьми сьогодні не буде. Отже я біля четвертої десь, пообідавши, вийшла з дому з пляном піти на вулицю Саксаганського до Української Правничої Фундації. Вивчила я маршрут на карті і пішла пішки. Це виявилось далше як я думала і коли я вже була біля номера 110 на Саксаганського, небо затягло хмарами, почав накрапати дощик. Я злякалася і вернулася. Сьогодні вперше я — як на злість — вийшла з хати без парасольки і без накидки! Вже на вулиці Воровського, не так то й далеко від Обсерваторної, зловила мене страхітлива буря, з градом і страшною зливою. Вул. Воровського перетворилася у рвучку гірську річку. Я заховалася в двері якоїсь крамниці і перечекала найгірше. Все таки, вже навіть коли дощ трохи ушух, я трохи змокла та й перемочила свої черевики — Reeboks. Мокра підійшла до Маркового помешкання і з великим трудом відімкнула складний замок на його дверях. Уже думала, що не зможу дістатися до хати — а Марка й досі нема, хоч вже минула 9-а. Якби так треба було чекати на сходах, було б справді страшно!) З уваги на цей замок на дверях, трохи боюся кожний раз, коли виходжу з дому. А в майбутньому таки носитиму всюди свою тоненьку вітрівку — бо після дощу стало теж дуже-дуже холодно.

Вичитала в газеті *Пост_Поступ* почуте з натовпу в час візиту Кучми до Москви: “Хохлы вонючие, Крым забрали, а нам негде жопу погреть.”

Дивлюсь Українське Телебачення, зокрема УТН (Українські Телевізійні Новини). Ось був своєрідний круглий стіл з участю журналістів і лідерів політичних партій. Виступали там лідери партій комуністичної, соціалістичної, КУН (Стецько), ліберальної (Лановий). І комуністи і соціалісти отверто говорять про потребу відновлення Союзу. Сумно. На цьому тлі Слава Стецько звучить навіть переконливо. Лановий між ними найрозумніший, але які його шанси?

Вівторок, 30 травня. 11:45 перед північчю, в ліжку.

О год. 14:00 сьогодні я мала заповіджений офіційний візит у Спілці Письменників. Прийшла трохи раніше (вперше сама їхала тролейбусом, трохи блукала, заки знайшла Банкову 2, хоч була вже там один раз з Погрібним!) В СПУ саме відбувалися збори київської організації СП. Я сіла собі і трохи слухала кількох виступів. Потім пішла до кабінету Мушкетика, попросившись зі Микитенком, який був на зборах. В Мушкетика застала вже Дрозда, Лупія і Шевченка. Дрозд, познайомившись, подарував мені нову свою книжку — *Музей живого письменника* і збірку віршів своєї дружини — Ірини Жиленко (Я не знала, що вони — подружжя). Був там і письменник Бедзик, що писав про Лемківщину, і потім прийшов Федір Погребенник і Анатолій Погрібний. Виявилось, що секретарка виїхала і що квитка членського вручити мені не зможуть. Для мене це не було особливим розчаруванням. Я фактично хотіла тільки заплатити членські внески і мала намір зробити це вже в п'ятницю, але це вони самі справу відклали до сьогодні. Я таки настояла на тому, щоб справу внесків полагодити, бо не маю наміру більше часу тратити на спілчанську бюрократію. Нарешті знайшли бухгалтера, що виписала мені квитанцію на 10 дол. вступного і по 10 дол. річних внесків, що їх я заплатила до кінця біжучого тисячеліття (разом дала я 60 дол.)

Опісля пішла я з Федором Погребенником до колишньої Бібліотеки імені КПРС — несподіванкою для мене виявився факт, що вона тепер називається Національна Парламентська Бібліотека України. (Отже видно, що директор її — Анатолій Корнієнко — таки виграв цю роль, що на неї претендувала також Бібліотека Академії Наук, яка має багатші фонди і, мабуть, більше для цієї функції надається). В національній бібліотеці Погребенник завів мене у бібліографічний відділ, де я розповіла про свою бібліографічну літературну і правничу роботу, а потім ми пішли на конференцію в пам'ять Лева Биковського, яка саме відбувалася в конференційному залі бібліотеки. Погребенник був у програмі, але замість сказати щось про Биковського, після короткого вступу, сказав кілька слів про мене і покликав мене до слова. Мені було трохи ніяково, але я таки сказала кілька слів про велике значення бібліографічної роботи, про свою статтю “Ключі до скарбниць друкованого слова,” про Бібліографічний Конкурс УНІУ і про потребу премій і заохоти для бібліографів. Після конференції запросили всіх на невелике прийняття, де були і канапки і солодке і коньяк і вино, і де виявилось, що деякі присутні не тільки знали хто я така, але й виявили обізнаність з моїми статтями про бібліотекознавство і бібліографію, а

навіть знали про існування мого посібника “Українська бібліотека в Америці”... Нажаль, не легко мені буде запам’ятати прізвища цих моїх колег — за багато на один раз доводилося вітатися з людьми, що нечітко представлялися, а то й зовсім не називали своїх імен. За винятком директора Корнієнка (його я вже раніше зустрічала в Урбані), молодого студента-фотографа, племінника Лева Биковського, що приїхав з Луцька і є, здається, професором історії, Сергія Білоконя та Федора Погребенника — всі ці бібліографи, викладачі інституту культури та бібліотекарі — жінки. Теж і тут, як зрештою і в цілому суспільстві — основна конструктивна праця — праця не чоловіків, а жінок. Мені треба буде ще туди зайти, зокрема, щоб понести пару Остапових книжок, але також на те, щоб попрацювати над ідентифікацією заголовків малої прози для ULE80. Я також хочу встановити контакт — обмін між цією парламентською бібліотекою і нашим PENN (Biddle) — Корнієнко обіцяв, що вони присилатимуть нам юридичні видання, а я готова підготувати якусь посилку книг і для них і для Стефаніка. Також я повідомила про те, що кількості томів американського законодавства та юридичної літератури я вже послала була до ЦНБ. — Погребенник підпровадив мене до тролейбуса, по дорозі запізнав із сином Василя Стуса і молодий Стус разом зі мною під’їхав до Львівської площі, де я висіла. Вдома чекала мене несподіванка: я не могла відкрити дверей у важких Маркових дверях! Це особливий замок, я вже трохи мала клопіт з ним і вчора. Але Марко сьогодні від раннього ранку до пізнього вечора — на конференції і я це знала. Пішла на вулицю Коцюбинського до бюро FTUI — нікого там не було. Але я з вуличного телефону подзвонила до них і когось таки застала. Сказала про те, що не можу відімкнути замка — і молодий хлопець Славко з Маркового бюро прийшов і мене визволив! Заки Марко повернувся додому, я вже пообідала, скупалася, поговорила по телефону з Мартою Бліхар... Боже мій, що то було б, якби я не могла дістатися до помешкання? Сидіти на брудних сходах у темноті? А “ради ні поради ні від кого”.

31 травня, год.23:00.

Сьогодні перед полуднем поїхала до Національної Бібліотеки. Завезла їм Остапові *Зібрані вірші* і *Літературний Львів* та свій *Землетрус*. Сіла собі на годину, пробуючи знайти ідентифікації для ULE80 на основі самого таки їхнього каталогу. Це не така проста справа. Тільки де-не-де збірки оповідань описані аналітично, з повним змістом. Крім того, із самих тільки англійських заголовків не завжди можна вгадати назву оригіналу. А крім того маю враження, що україніка в оцій нашій “національній” бібліотеці не належить до найбагатших і найсильніших фондів.

Виходячи з бібліотеки, зустріла Доценка. Він провів мене аж під двері університету, а що ми прийшли трохи заскоро, я запропонувала випити пиво в недалечкому кафе. Отже ще трохи поговорили. Тоді я пішла в Інститут Українознавства, де ждали мене Погрібний, Володимир Мельник, Віталій Дончик. На зустріч зі мною прийшов і директор Інституту українознавства П. Кононенко, який навіть виголосив трохи за довгу промову про свій інститут і українознавство взагалі. В аудиторії семінарійного типу було кілька молодих аспірантів і кілька молодих науковців, в тому числі і Володимир Погребенник, син Федора. Погрібний сказав про мене коротке вступне слово, нав’язуючи до своїх відвідин

Філядельфії, а тоді вив'язалася розмова на основі мого короткого звіту про свою бібліографічну працю. Погрібний спровокував мене сказати щось про свою доповідь про Рильського, а Дончик, який дуже запрошував до співпраці в журналі *Слово і час* і зразу хотів взяти в мене цю статтю про Рильського, дуже був розчарований, коли почув, що я віддала вже статтю Дзюбі для *Сучасності*. Про мої поетичні книжки була мова і я їх показувала учасникам зустрічі, але віршів я не читала. Виступ мій мав дуже спонтанний характер, була жива виміна думок, помітне було справжнє і щире зацікавлення темою. (Крім самого Кононенка, який виголосивши свій монолог, вийшов був до своїх директорських обов'язків. Сьогодні закінчується офіційно академічний рік, вирішується чимало питань про іспити ітп. і тим пояснювали не надто численну аудиторію). На кінець молодий Погребенник обдарував мене квітами, а Кононенко запросив мене, Мельника й Дончика до свого кабінету на чай і коньяк. Володимир Мельник провів мене додому і я ще погостила його обідом, дала йому для Інституту Максимову книжку і кілька примірників *Зібраних віршів*, щоб передати Дроздові та іншим. Мельник розповів, що у його жінки Наталки народився внучок пару днів тому, але в дитини всі органи — ненормальні чи недорозвинені. Це перша дитина Наталчиної доньки. Книжку Максима для себе Мельник отримав уже раніше. Він мене потім ще провів до театру. Я була з Доценками і Мартою Бліхар на виставі *Маклена Граса*, що її ставив одеський драматичний театр, який тут на гастролях. Вистава мені не подобалась: постановка повна шаблону, гра акторів — трафаретна. Жодної свіжої думки, ані оригінальної розв'язки я не помітила. Та й сама п'єса — це не те, що *Народній Малахій*, *Мина Мазайло* чи *Патетична соната*.

Четвер, 1 червня 1995. год. 11 вранці.

Мушу трохи відпочити: користаючи з відпочинку, хочу коротко занотувати дещо з мого досвіду з поштою України. Довідався вже раніше Марко, що посилки книжок до Америки мусять іти малими пакунками, не більше як 3 kg і що це приблизно 11–12 примірників “Літ. Львова”. Запакувала я сьогодні один такий пакет, дала до середини пластик, щоб не замкнуло, зверху міцний картон, що ним опаковували книжки ще в друкарні у Львові і пішки, із своїм візочком на колісцях, пішла на Головну Пошту, до відділу міжнародних посилок. Перед тим вступила до іншого відділу, де є “обмін валют”. Хотіла розмінити 50 дол. — не мали досить грошей: змінляли мені тільки тридцять і дали карбованцями 4,530,000, тобто чотири з половиною міліони! На пошті, коли я нарешті удостоїлась уваги персоналу (перша жінка, до якої я звернулася із запитанням, бовкнула щось під носом російською мовою і я її не зрозуміла, а вдруге вона вже не відізвалася), зважили мою запаковану посилку і виявилось, що є пару грамів більше, як 3 kg. По друге: казали мені розпакувати книжки, щоб вони могли перевірити, що там є. І врешті, коли я витягнула один примірник і залишила тільки 11, посилку мою прийняли, абияк обв'язали мотузкою (мовляв, на митниці і так розкриватимуть!) і за цю маленьку 3 kg посилку взяли 1,211,000 (тобто один мільон двісті одинадцять тисяч) карбованців оплати. Правда, сказали мені, що це нібито ітиме літунською поштою і повинно прийти “за две недели”. Звичайною поштою, яка йтиме два місяці, а то й довше, така посилка коштувала б не дуже багато менше — 1,088,000, тобто тільки 123,000 менше. Це дуже дорого, зокрема якщо зважити, що тих пакетів треба було б вислати чимало. Ось зараз підготую три такі посилки і знову

пиду з візочком на пошту. Трохи книжок я запакувала у свої валізки і візьму з собою, хоч, кажуть мені, що може доведеться платити за додаткову вагу. Якби брала ще одну валізу на 50 kg, треба було б заплатити додаткових 108 дол. Трохи книжок залишу Маркові, щоб він привіз, як буде їхати до Америки, але він уже поволі ліквідуватиме своє помешкання, отже матиме чимало і свого власного багажу. А що буде з тими 220 примірниками, що їх я залишила на помешканні Зорівчаків у Львові? Вже тут у Києві я роздала деякі примірники: вчора дала Мельникові і Дончикові, Національній Бібліотеці, сьогодні дам Софії Майданській, яка дуже нею зацікавилася, бо взялася писати роман з тих часів у Львові.

Досить відпочинку — іду на пошту. Повезу ще три пакети — тим разом адресуватиму і остаточну опаковку здійснюватиму на пошті. (Вони і самі опаковують і зв'язують за додатковою оплатою!)

П'ятниця, 2 червня 1995. год. 17:30.

О 7-ій має прийти по мене Лановик і поїдемо нічним поїздом до Тернополя. Ще навіть не знаю, як йому на ім'я — дівчата називаються Зор'яна і Мар'яна, мати — Ірина. З ними я говорила вже по телефону. Про Лановика писав мені Гром'як, але я точно не запам'ятала. Він також, здається, є професором у тернопільському університеті. Гром'як каже, що Лановики мають велику власну хату, де буде і для мене окрема кімната. Побачимо.

Вчора пополудне провела у Майданської. Занесла я їй примірник *Зібраних віршів* і *Лім. Львова* для неї, а також для Віри Вовк, бо Віра має десь на днях приїхати: тут їй збираються видавати 2-томне зібрання творів. По дорозі купила я Софії та її мамі свіжих бананів, а крім того залишила їм 10 дол. Вони і далі живуть у тому помешканні, куди вперше провела мене Лариса Онишкевич. Але помешкання стало значно просторіше, бо докупили одну кімнату, де тепер Софії кабінет. Кухня і туалет далі спільні із сусідами. Але тепер їхнє помешкання значно просторіше, привітніше, гарно влаштоване. Закордонні поїздки, мабуть, залишили певні сліди. Софія і досі живе тільки із творчої праці. Пише на замовлення лібретта, сценарії, дитячі музичні п'єски. Написала кілька творів більшої прози (Я про це знала, але не читала, хоч деякі її прозові твори друкувалися навіть у *Нових днях*). Грала мені запис ораторії *Святий Дніпро*, де музику до тексту Майданської писав композитор Кікта (українець, який живе у Москві). Це ораторію було створене на замовлення і з нагоди ювілею хору Дніпро в Едмонтоні. Хоч запис аматорський і поганий, сам твір робить неабияке враження, жаль що це не було написане до 1000-ліття християнства і не було виконане вперше в Нью Йорку у Лінкольн Центрі. Текст Майданської включає рядки з літопису, латинські вставки з Теофана Прокоповича — це поетичним модерним словом охоплена вся історія України аж до наших днів. Вона такі речі вміє добре робити, тим більше, що сама вона — скрипаль і музика її перша професія. Мати її мене гарно погостила, хоч я просилась тільки чаю (в Києві неабияка спека — доходить до 30°C, а той більше, але на щастя — сухо!) Софія читала уривок з якоїсь нової повісті, що її вона розпочала писати: тло — Львів за німецької окупації. Я волю у прозі трохи модерніший стиль і лаконічність вислову, живий діалог і трохи дотепу, іронії або

сарказму — в Софії цього немає, але слідкувати за довшим уривком прози нелегко, тільки слухаючи — важко сконцентруватися. Треба читати самій. Трохи мене дивує, що вона вибирає темою досвід пережитий не нею самою, але її мамою. Та й час цей відомий їй тільки з розповідей інших людей. Не знала вона і про белетристику того часу, не то що закордонну, але навіть радянську (напр. роман Тараса Мигалія: *Шинок: Оселедець на ланцюзі*). Приємно було посидіти з обома Майданськими — культурна наша старої дати інтелігенція. Вони з походження — буковинці. Мама, не зважаючи на заслання і інші тарапати, ще має в собі відчуття стилю і смаку колишньої Австро-Угорщини. Вона, мабуть, мого віку, але нагадує мені львівських пань, таких як Бабця Лінка, Тета Леся, Ляся Старосольська.

Сьогодні вранці знову пішла на пошту. Надала знову три пакети: два до Максима до Канади, один — собі. Та й один примірник *Літературного Львова* послала я Марійці Канській до Польщі. Позбувшись на пошті книжок, я пішла далі пішки до редакції *Всесвіту*. Хоч Микитенко обіцяв зібрати для мого перегляду потрібні мені англomовні журнали різних країн (досі я бачила тільки данський такий журнал!) і навіть доручив у своїй неприсутності впустити мене до свого кабінету, щоб я сама цих речей пошукала, то насправді ця моя візита не увінчалася бажаним успіхом. Всежтаки, я мала нагоду сьогодні нарешті занести їм рецензійний примірник Максимової книжки. Про неї я вже раніше говорила Микитенкові, але тоді книжки не мала під рукою.

Тернопіль, 3 червня 1995, субота, біля півночі.

Богдан Лановик є завкафедрою історії в Тернопільській академії Народного Господарства. Його дружина Ірина вчила німецьку мову, тепер уже на пенсії. Молоді близнючки Зор'яна і Мар'яна — тепер аспірантки в Педінституті у Романа Гром'яка — мають по 23 роки. Їх розпізнати майже неможливо (Мар'яна має перчик на обличчі). Лановики мають власну, дуже порядну і досить велику хату, викінчену паркетовими підлогами, імпортованими з Польщі меблями, українськими килимами і сотнями цікавих книг. В хаті на партері є туалет і лазничка. Мені призначили окрему кімнатку на першому поверсі. Тут сьогодні були в гостині на обіді Роман і Марія Гром'яки. Завтра я маю їхати з Гром'яками до Зборова. Пополудні ходила з дівчатами оглядати Тернопіль. Справді гарне місто — в центрі велике озеро і великий, гарно запланований, парк. Саме місто, деякі його вулиці і будинки з опуклими залізними бальконами нагадують міста Європи. Тут помітно холодніше, варто було взяти костюм, чого я не зробила.

Ми приїхали до Тернополя поїздом з Києва — спальним вагоном. Подорож триває цілу ніч. Лановик спеціально приїздив до Києва, щоб мене забрати. Була велика спека, а вікна у переділі поїзда не відчиняються.

Тернопіль, 4 червня 1995, год. 7 вранці.

Зор'яна і Мар'яна заробляють собі, перекладаючи з англійської мови на українську біблійну літературу, що її промовує в Україні Християнське Товариство Кіларні з

Едмонтону. Показували мені розкішно видані в Канаді брошури про основи християнської віри, біблійні оповідання про Йону, про Рут, що їх автором є Рон М. Стайнбрenner. Ці люди організують регулярні біблійні семінарії в Тернополі і Чернівцях, мають тут свої дома молитви. Основником цієї справи є Джек Гунка, старшим пастором в організаційній брошурі позначений Ф. Вербицький. Випускники трирічних семінарій самі стають місіонерами і продовжують євангельську роботу. Видно з цього, що цей євангельський рух в Україні здобуває поважні впливи. Для мене важливе особливо те, що вони своїми перекладами на українську мову допомагають українізувати Україну (Покищо, сказали мені, російських таких перекладів не роблять, може тому, що засновники з українського роду?) Але Тернопіль українізувати не треба. Тут звідусіль чути українську мову, це не те, що в Києві. Вчора, на прогулянці по місту, я навіть здивувалася, коли почула якусь одну розмову російською мовою.

Богдан Лановик мав в Америці батька і маму, та й досі має одну, здається, сестру. Вся родина їздила до Чикаго на відвідини, так що вони вже в Америці були. До партії Лановик не належав. Ці два факти — батьки в Америці і безпартійність — не перешкодили йому, одначе, здобути вищу освіту і зробити наукову кар'єру. Він — разом з цілим колективом своєї кафедри — написав і видав уже кілька підручників чи посібників. Показував мені таку одну книжку: “Україна і світ”: історія економічних зв'язків України від найдавніших часів. Книжка видана під фірмою Міністерства Освіти. Саме до МО Лановик приїздив, коли був у Києві, щоб забрати мене до Тернополя, і у двох торбах привіз із собою якийсь новий манускрипт до коректи з наміром за кілька днів мого побуту тут при допомозі свого колективу зробити коректу книжки і, повертаючись зі мною до Києва післязавтра, відвезти його назад до Міністерства. Але ось люди його кудись роз'їхались на суботу-неділю і він не може обділити їх несподіваною терміновою працею.

Вчора були тут на обіді Гром'яки. Марія Гром'як, яка зовнішнім своїм виглядом нагадує мені Христю Кушнір, є активною діячкою Союзу Українок. Від Гром'яка довідалась я, що Володимир Мельник розійшовся із своєю жінкою — Наталею Шумило! Ця вістка мене трохи заскочила: адже я Мельника пару днів тому гостила обідом, говорили ми про всячину і він навіть запрошував мене до них додому — не було жодного натяку на те, що говорить Гром'як. Про Наталю була згадка у зв'язку з тим, що її донька з першого подружжя саме народила дитину і немовлятко не має жодного здорового органу... Казав Володимир, що Наталя багато тепер часу присвячує доньці і що цими днями вирішиться, мабуть, доля нещасно народженої дитини. Може Гром'якова інформація невірна?

Вчора до пізна говорила я з жінками — Іриною і її дочками. Допитувалися про подробиці нашого з Остапом життя і я старалася доповнити безпосередньою розповіддю ті сухі дані, що їх я їм уже послала поштою. NB: одна з дівчат писатиме про англійські переклади Драча і Калинця. Текст Калинцевих перекладів вони мають, а Драчевих — ні. Взагалі з інформацією тут клопіт ще більший, ніж у Києві. Про літературознавчі праці англійською мовою про цих поетів, та ще й про Ліну Костенко, вони чули від мене вперше.

Минула північ, отже вже понеділок, 5 червня.

Сьогодні вранці приїхав автом Гром'як із жінкою і разом з Богданном Лановиком четверо нас поїхало до Зборова. Я думала, що це буде просто нагода мені пройтися вулицею міста, пригадати ті воєнні роки під німецькою окупацією, коли я дитиною жила в цьому місті, подивитись новими очима на ту дорогу, куди вели на розстріл попри нашу хату групи євреїв — сцени, що запам'яталася мені на все життя і дала привід для вірша “В житті моєму теж був Бабин Яр”. По цій же дорозі, у протилежному напрямку, з української церкви попри польський костел до річки Стрипи, в інший час, взимку на Йордан, ішла процесія святити в ріці воду. Ця сцена також залишила в пам'яті яскравий спогад. Але Гром'яки не просто повезли мене, щоб показати пам'ятні місця, а повезли на богослуження до церкви (тут тепер осідок єпископа!), на гостину до приватної хати, а потім на зустріч в домі Просвіти з членами місцевої громади. Відвідали ми також Музей Зборівської битви. В музеї багато зайвого і зовсім мало автентичного матеріалу, але він має завдаток (і потребу!) стати справжнім музеєм і для цього зроблено вже перші кроки: на першому поверсі є досить вдала діорама Зборівської битви, виконана професійними мистцями, є деякі книжки і документи пов'язані з козаччиною, портрети гетьманів тощо. Перед музеєм стоїть скульптура Хмельницького.

На зустріч у Просвіті прийшло може із 40 людей. Гром'як сказав вступне слово, я розповіла про своє життя на чужині і про своє пов'язання із Зборовом. Було чимало запитань. Я прочитала також пару віршів пов'язаних з Батьком, з Бабином Яром, з незалежністю України. Були фотографії, квіти, навіть репортер місцевої газети “Зборівська дзвіниця”. Люди реагували із теплотою і зворушенням. Потім, уже на вулиці, ще одна жінка розповіла про те, що і вона була свідком, як виводили євреїв на страту. Вона сказала, що мій Гольдберг насправді називався Фухс, що його німці хотіли звільнити, але він вимагав, щоб звільнили і його жінку, а що вони цього не зробили, він пішов на страту разом з нею. Потім за містом на місці розстрілів ще довго кривавила земля і її засипали німці вапном... Цікаво, що про євреїв у час війни я вже кілька разів говорила тут і в Лановиків, і з цими людьми в Зборові. Всюди відчуваю від цих людей велику теплоту і співчуття до цих жертв війни і ще ні разу не наткнулась я на будь який натяк чи прояв антисемітизму... Боже мій, яку кривду роблять цьому бідному народові його вороги!

Повернувшись із Зборова, я потелефонувала до Курилів — Гром'як підвіз мене до центру міста, де вони живуть і я провела в них цікавий вечір. Передусім познайомилась з Дарійкою та Павлом і з їхнім сином Славком. Дарійка — як я це вже знала від інших — безупину говорить, і таку ж прикмету одідичив по мамі Славко, її син. З тією тільки різницею, що я його слухала з великим зацікавленням. Це молодий чоловік, 33 років, уже жонатий і мешкає окремо. По професії він — інженер, але тепер працює пресовим секретарем в адміністрації міста Тернополя. Людина він дуже бистра, освічена, інтелігентна, та ще й з ліберальними політичними поглядами, що було для мене приємною несподіванкою.

Вранці, 9:30. 5 червня.

Від Курилів повернулася я вчора пізно, біля 11 години. Провів мене нічим містом Славко

Курило, але щастя, що вже біля Академії Народного Господарства Лановик вийшов нам на зустріч — бо я була б до їхнього дому не потрапила. Дім Лановиків лежить зараз же за корпусом головного будинку Академії, але тут будова ще всюди у повному ході, треба проходити не тільки всякими заулками, але навіть рухомою кладкою понад невеличку прірву — справа складна для невтаємниченого навіть серед білого дня, а що вже говорити про нічну темряву... Була ще додаткова комплікація, бо раптом телефон у Лановиків перестав діяти: можливо, що спільники від їхнього телефону (party-line) не повісили правильно трубку і весь час був гудок, ніби “зайнято”. З вікна моєї кімнати в Лановиків є вид на тернопільське озеро — між будинками, невеличкий його шматочок. Колись, коли викінчать довколишні будови і зроблять якийсь landscaping, або бодай посіють траву, тут буде довкола досить гарно. Біля самого дому Лановиків вже навезена чорна земля і вже ростуть квіти й городина, свіжі зелені весняні пагінці на чистенькій чорній землі. Скільки тут уже вкладено людської праці! Садиба Лановиків обгороджена дротяним парканом, а крім того, хату сторожить злющий собака Grey, у буді біля самих сходів: він зустрічає всіх гостей пронизливим голосним гавкотом. Я собі зажартувала, що мені треба було приїхати сюди з магнітофоном і записати цей гавкіт — і в цьому жарті велика доза правди — якби знала наперед, могла б була і справді це зробити — це було б значно ефектовніше, ніж недавно куплений електронічний собака, що його легкий гавкіт може хіба забавити Ніну, але не відстрашити злодія..

Сиджу і пишу у “своїй” кімнаті на першому поверсі, при бюрку викінченому магоньового кольору формайкою, де стоїть канапа, на якій сплю, і є три великі шафи аж до самої стелі, цього ж кольору. (Меблі, казали мені, спроваджені з Польщі). Дві із цих високих шаф — це книжкові шафи, виповнені добірними книжками — українською, російською, німецькою та англійською мовами. Книжкові шафи мають скляні засувки і всі ці томи в твердих оправах роблять солідне враження, а їхні заголовки можна читати з корінців. Є тут чимало книг, що є і в моїй бібліотеці вдома і що з ними я добре знайома, але є і багато новинок, напр. дуже цікава книжка Плужника “Змова в Києві”, видана 1992 року, якої я досі не бачила. Хочу зробити собі деякі виписки з цих видань. Вчора у музеї Зборівської битви подарували мені дві цікаві книжки: переклади з французької Бопляна, Меріме і Шевальє про Козаччину (Я залишила музеєві даток 10 дол. і вони хотіли зрештовуватися).

Маю клопіт із своїм фотоапаратом: вчора, напр. не могла зробити знімок у Зборові, ані потім у Курилів. І зокрема це останнє дуже жаль, бо при моїй зоровій “не-пам’яті” мені дуже потрібна документація фотографіями людей, щоб я могла розпізнати їх у наступних зустрічах. Я переконана, що це вигасла батарея, а що фотоапарат повністю автоматичний, то без цієї спеціальної батареї нічого зробити не можна. Це не те, що мій давній Olympus 35, де можна було вживати і ручний механізм. Навряд чи таку батарею (Lithium) я зможу десь купити в Тернополі, та й змоги пошукати мабуть не буде. Сьогодні Гром’як організує якийсь мій виступ в університеті (всі ці виступи спонтанні, ад гок, без попереднього пляну — так як за останніх пару тижнів в Україні: в Івано Франківську, у Львові, в Києві, в Зборові, а тепер тут у Тернополі — я ще не виступала ніколи! Варто було б зробити запис, щоб потім на самоті самій критично переконатися, на скільки виступи ці були ефектовні, чи не наговорила я багато зайвого, чи не розгублювалася в дигресіях?..)

Виступ у Зборові, одначе, дав мені наглядний доказ, що такі виїзди на провінцію дуже потрібні, що вони мають і можуть мати неабиякий вплив на людей. Реакція на мою розповідь про громадське життя в діаспорі, що нанизана на канву особистого життя, інформувала і про школи українознавства, і про Пласт, і про Союз Українок, і про літ-мистецькі клуби, і про табори переміщених осіб в Австрії і Німеччині, показала, що це було для багатьох не тільки ревелюцією, але і викликом до більшої зорганізованості тут в Україні — було прикладом, як у вільному від політичного тиску світі можна і треба творити незалежне від держави громадянське суспільство. Вживала я свідомо і деякої політичної дидактики. Свідома того, що фінансова криза в Україні вселює в людей зневіру і що дехто навіть тут у національно свідомій Україні може пов'язувати занепад життєвого стандарту з незалежністю України — я розповідала як у світі зріс престиж України і як те, що досі ішло завжди за рахунок Росії, всі найкращі наші здобутки в історії і культурі, тепер нарешті віддають Україні, про те, що без держави — Україна в світі ніякогісінького значення не мала і не може мати, і про те, що варто навіть українським комуністам поїхати хоч раз за кордон, щоб побачити, як виглядає життя звичайних людей — робітників і селян — у країнах, що не зазнали перетворень комунізму.

А ці “перетворення” справді застрашаючі і забере кілька десятиліть, щоб привести до нормального стану і країну і людей. Бо спустошення не тільки фізичне, але й духовне. Я колись теж — під впливом Франка і Коцюбинського — думала, що соціалізм може вирівняти нерівності у суспільстві і створити більш справедливий лад. Був час, коли я вважала, що добробут американського робітника — це реакція капіталістів на революцію в Росії 1917 року. Мовляв, зі страху перед революцією, треба було піти на поступки робітництву, підняти життєвий стандарт. Тепер я в цьому починаю сумніватися. Те, що комунізм зробив з Україною — і не тільки з Україною — це гірше від того, що могло б було бути, якби напр. війна не завалила довоєнної Польщі, або навіть, може, якби був виграв Гітлер. Хоч, хто зна: може після винищення євреїв, почав би систематичний геноцид українців? а може й ні? Адже потрібна була робоча сила? Може і жидів були б залишили — адже їх нищили вже тоді, коли бачили, що війна втрачена? Німецька окупація напевно була б страшна (як і шведська, коли був би виграв Карло XII полтавську битву) — але ця окупація, можливо, привчила б людей до продуктивної праці, та й зрештою вона напевно викликала б спротив по якомусь часі і Україна давно вже була б вільною.

Ніч, год.1:30, вже 6 червня.

Пізно, але хочу хоч коротко відмітити події і враження сьогоднішнього дня. Вранці — відвідини музею тернопільської Академії народного господарства. Музей тільки формується із дарованих експонатів, він ще не упорядкований. О год. 1-ій — мій виступ перед студентами Гром'яка в педагогічному Інституті. Заля виповнена молодими людьми, осіб мабуть із двісті. Гром'як коротко мене представив. Я говорила здебільша про свою бібліографічну роботу, подаючи її загальну характеристику, відкликаючись до своєї статті, надрукованої у *Всесвіті*. Говорила я трохи і про культурне життя української діаспори, яке воно було колись і тепер, про еміграційну літературу тощо. Запитань від

студентів не було, але були запитання від їхніх викладачів: про модерністську поезію, про РУН віру... Потім мала я ще виступ англійською мовою перед групою студентів англійської мови. Їх була невелика група і моя зустріч відбулася тут без їхніх професорів, мене тут представила тільки одна з дівчат Лановиків. Відсутність викладачів мала позитивний вплив на атмосферу. Студенти живо, з помітним зацікавленням і доброю англійською мовою ставили запитання, що з них більшість торкалася життя в Америці. Потім ще досить довго розмовляли деякі з них зі мною приватно, тим разом уже по українському, консультуючись про різні справи, що їх цікавили: англійські праці про Лесю Українку, життя у Нью Йорку тощо.

Опісля Гром'як узяв мене на своє авто і повіз до себе додому, показуючи мені по дорозі Тернопіль. Гром'як живе в місті, в апартаменті на третьому поверсі нового будинку, що виглядає трохи як американський townhouse. Помешкання відносно порядне й незле умебльоване, але досить мале, зокрема як зважити, що там крім Романа і Марії живе ще син Гром'яка (здається Тарас?) з жінкою і маленьким синком. Гром'яки гостили мене смачним обідом, а потім — зовсім несподівано — я мала нагоду піти з Гром'яком до театру! Ставили п'єсу місцевого тернопільського автора Левка Крупи. Режисером був Євген Ваврик. П'єса: “Василько — князь тербовельський” написана віршем, з актуальними алюзіями до політичної ситуації сьогодення, була поставлена Львівським Театром Української Армії в “монументальному” “соц-реалістичному” (а може радше національно-реалістичному) стилі, але саме через цю її актуальність і перегук із сьогоденням мала в собі навіть зворушливі моменти (“Боже, не карай! Боже, силу дай”). Була на сцені і відносно жива акція із двобоями і вбивствами включно. Колоритність і дидактика цієї речі могли б мати неабиякий виховний вплив на молодь і дітей. Напевно Іванкові і Стефанкові такий театр припав би до вподоби і залишив би спогад на все життя! Гром'як відвіз мене додому до Лановиків і тут у цій гармонійній родині пройшов на розмові при чайочку ще один вечір.

7:30 вранці, 6 червня 1995. Тернопіль, у Лановиків.

Ніч тим разом провела безсонну і вперше від коли я в Україні мусіла вночі кілька разів вставати. Це дуже незручно в чужій хаті, тим більше, що єдиний в домі туалет є внизу на партері, тоді коли я сплю у кімнаті на першому поверсі, а зараз поруч, у сусідній кімнаті, крізь яку треба пройти, щоб вийти на сходи, спить господар дому. Досі в час подорожі клопотів з міхуром я не мала, аж дивно — фактично чулася ліпше, як це звичайно буває у Філядельфії. Навіть подумала собі, що це може вдома моя дієта — овочі і соки вранці — надмірно стимулює і обтяжує мій міхур. Але ось сьогоднішня ніч нагадала мені про мої проблеми і про те, яке я мала щастя, що вони не переслідували мене за час усього мого побуту в Україні.

Виявилося, що дівчата Лановики мають свій звукозаписувач і ось сьогодні я просила їх записати мені на тасьму гавкіт їхнього собаки Грея. Бо що це за гавкіт! Такого голосного і злющого вітання усіх гостей, що ступають на сходи цього дому, я ніколи ще не чула. Гавкає собацюра переразливим вереском, ще й захлинається від гарчання! Такий концерт

на тасьмі був би мені справжньою обороною і я дуже хотіла б його мати! Маю надію, що це вдасться зробити!

В Тернополі совети побудували колись великий бавовняний комбінат. Працювало там 15,000 людей. Але бавовну привозили десь з Казахстану. Тепер завод стоїть, люди безробітні. Казахстан за кордоном, імпортувати бавовну немає коштів. Гром'як розповідав про інший приклад радянського господарювання: збудували величезну свинофарму — здається згадував цифру 9,000 свиней. І ось виявилось, що неможливо прогодувати всі ці свині локальними засобами і ресурсами. А заводи майже всі, як правило, були спеціалізовані і для виробу своєї продукції були залежні від інших заводів у далекому віддаленні, в інших республіках.

Дівчата-аспірантки отримують тепер стипендію у висоті 8 мільйонів карбованців у місяць кожна. Але ось ще недавно, в жовтні 1994 року, їхня мама, Ірина, вчителька німецької мови, яка тоді ще працювала в школі, отримала за два тижні праці на пів-ставки — 48,000 карбованців — сума, до якої треба додати ще 2,000. щоб купити один примірник потрібної Зоряні і Мар'яні книжки — граматики української мови. Ірина, між іншим, саме закінчила 60 років життя — її ім'янини і день народження, як і ім'янини моєї мами, припадають на 18 травня. Вона має phlebitis на нозі і навіть відкриту рану, але ходить, працює і в хаті на господарстві, і на городі біля хати. От вчора сапала вранці город, а сьогодні зібрала із молодой картоплі цілу посудину колорадських жуків, які є тут великою проблемою.

7 год. ранку, 7 червня, в поїзді до Києва.

Виряжали мене з Тернополя і Гром'як, який приїхав своїм автoм, щоб нас відвезти на вокзал, і вся сім'я Курилів, які спеціально прийшли до пізнього поїзду, щоб попрощатися. Лановик знову їде зо мною (він ще спить на поверховому ліжку над моєю головою). Переділ, як і попереднім разом, маємо на двох, дають чисту постіль, подушку, коц — досить навіть вигідно. Я сьогодні спала ліпше, як вчора! Лановик їде зі мною не тільки для безпеки, але також тому, що він везе до Міністерства Освіти виправлений машинопис якоїсь колективної праці, що її підготовляє до друку його "кафедра". Коли приїхав був по мене у п'ятницю, забрав у Міністерстві манускрипт для коректи, а в час мого побуту в них заставив своїх наукових співробітників — співавторів цієї 800 сторінкової праці — зробити терміново коректу. Богдан Лановик — ділова, зорганізована людина, таких би Україні побільше.

Вчора виявилось, що Зор'яна Лановик також пише вірші. Дівчата до пересади несміливі, але я намовила її вірші таки мені прочитати. Досить цікаві. Прийшло мені на думку, що вона могла б послати їх на конкурс "Слова" — адже Зор'яна ніде ще не друкувалася, отже відповідає вимогам. Дала я їй адресу Ліди Палій, казала слідкувати за оголошеннями в пресі. Та й сама зроблю копію і пішлю їй текст комунікату. Дівчатам тепер по 23 роки — чи була я в їхньому віці більш резолютною? Мабуть так. Передусім тому, що була вже замужна, та й саме, коли мені було неповних 23 років, народився Марко... І Зоряна і Мар'яна малюють собі очі — тобто довкола очей, вії, etc. Кажуть, що всі дівчата в школі

так малюються. На мене це робить враження трохи негативне, думаю, що воно опоганює їх, а ще й підкреслює якусь несерйозну, неінтелектуальну настанову. Справи не тільки в тому, що малюються — Квітка Цісик, пригадую собі, як була ще досить молодою співачкою, делікатним малюнком очей дуже підкреслювала свою молоду вроду й чарівність. Справа, мабуть, у тому як малюються. Зор'яна і Мар'яна довкола очей, зокрема ж над повіками створюють темне тло і це створює якесь несамовите враження.

Год. 4:30. Київ. Обсерваторна.

За пів години прийде Доценко. Запросили мене на вечерю. Приїхала з Лановиком вранці, десь після 10-ої вже були тут. Почастувала я Лановика сніданком і він пішов до Міністерства Освіти віддати свій манускрипт. Я вже раніше говорила з ним про зворот коштів подорожі, але він вперся: ні, та й ні. Але його жде несподіванка вдома. Бо я, побачивши його впертість у цьому ділі, залишила 100 дол. у листі вкладеному в книжку.

Марка нема — він поїхав до Донецька і вернеться аж у п'ятницю (Я про це знала наперед). Тут вже було до мене повно телефонів: Погребенник, Доценко, Мельник, Леся Коваль. Завтра маю мати виступ у програмі, яка включає теж Марту Хом'як, у Домі Вчителя. Сьогодні мені зовсім не хотілося виходити з хати. Покупалася, помила голову, випрала деякі речі, подзвонила до авіаліній у справі відлету в неділю. Хочу деякі свої речі залишити в Києві. Ось вдягаюся в червоний жакет, але маю в пляні залишити його в Доценків разом із двома блюзками.

Ще про Богдана Лановика. З вигляду він — присадкуватий, низького росту. Маленькі, глибоко всаджені вибляклі сині очі. Говорить швидко і багато — передусім про себе, про свої успіхи, публікації і пляни нових публікацій. Гордий за свою хату, яку собі вибудував, за свою кафедру, за наукові успіхи свого колективу і свої власні. Дечим нагадує Лабуньку — але Лабунька — організатор, public relations man, він не має того Sitzfleisch, що потрібний для систематичної наукової роботи. Лановик, мабуть, це має. Є в нього трохи зазнайства провінціяла, але і гордості за те, що ось, мовляв, Київ заздрить їм, що вони в Тернополі розгорнули таку наукову роботу. Подарував мені один примірник економічної історії “Україна і світ”.

Вже 8 червня, пів години після півночі.

Повернулася я від Доценків перед північчю (Зловили по дорозі якесь авто — але, як мене всі перестерігали ще в Івано-Франківську — в таксі або авто сідати можна тільки тоді, коли нас двоє, троє. Доценко провів мене аж до дверей — сама я фактично не наважилась би ходити по цих темних і брудних провулках і сходах!)

Доценки живуть на вулиці Полярній, в районі Куренівка, майже за містом. Ростислав каже: ближче до Чорнобиля... Недалеко є ліс, але, кажуть, що він — радіоактивний і люди туди не ходять... Дружина Доценкова — Ніна з дому Вірченко — учений математик, доктор наук. Брала участь в різних наукових конференціях, має різні друковані праці,

навіть переклади японською мовою. З нею я вперше познайомилась, коли ми йшли до театру на Маклену Грасу. Отже сьогоднішня зустріч була друга. Приймала вона мене смачним і обильним обідом та й шампанським вином України. Мешкають вони дуже скромно, зокрема якщо порівнювати з іншими людьми, що їх я в Україні відвідувала. В робочій кімнаті стоять поруч два робочі столи — його та її, а над ними, і довкола них — гори всяких папок паперів і книжок. Велика тіснота і всюдиприсутній розгардіяш. Була там і їхня молодша дочка Марічка — її я зустріла вперше. Вона — та сама, що вже один раз їздила до США, була в Урбані і говорила зі мною телефоном. Виявилось, що Ростислав і Марічка подавались на фінансову підтримку Soros-а, щоб поїхати на конференцію до Урбани. Візу і паспорти вони вже мають. Тимчасом у фонді Сороса їм відмовили. І ось Марічка впала на “геніяльну думку”, щоб позичити гроші, поїхати до Америки, там піти на якусь заробіткову працю і цим сплатити борг. Мені цей її плян дуже не сподобався: я пробувала представити їй реалістичну картину, щоб запобігти великим розчаруванням, які можуть її чекати. Для подорожі до Урбани, каже вона, треба позичити 900 дол. Але ж Урбана є в центрі Америки, де нема більшої української громади і можливостей заробіткової праці та ще й нелегальної заробіткової праці. Крім того, вона думає, що таку працю можна знайти за тиждень-два і не здає собі справи з того, що подорож з Урбани до Нью Йорку чи до Філядельфії — це додаткові поважні кошти etc.,etc. Крім всього іншого, мені не подобалося, що наукова конференція в цьому пляні — це тільки претекст дістатися до Америки на роботу. Я отверто сказала, що думаю, що на конференцію повинен поїхати Ростислав, який значну частину свого життя присвятив перекладам з американської літератури. Що він повинен був вчасно внести аплікацію і подбати про фонди на подорож і поїхати виключно з науковою метою і щоб побачити країну своїх досліджень. А подорож на заробітки, якщо така побажана, треба плянувати інакше, до котрогось з міст на сході Америки, де є більші скупчення українців. Я дала їм кілька прикладів з життя, де кандидати на працю (а їх багато) тижнями сидять без роботи, вияснила трохи, як могла і вміла факт, що працю на фабриці чи в ресторані напр. така кандидатка дістати не зможе, бо це тепер нелегально, а тим більше якусь інтелектуальну працю в установі. Залишаються хіба праці з дітьми чи із старими каліками — але і на таку працю кандидатів тепер не бракує, так що дістати таку роботу, та ще й терміново, швидко і на короткий час, може бути дуже трудно. Крім того я з’ясувала їм проблему з медичним страхуванням... Вони мабуть розчаровані моїми інформаціями: може сподівалися, що з Урбани я заберу їх із собою додому і вони житимуть собі удвох аж поки не зароблять досить грошей, щоб сплатити борг і запастися долями... Я й сама думала, що заплачу Доценкові за дорогу до Філядельфії і погощу його тиждень-два. Але коли а почула, що вони мають на думці і що їх мало б бути двоє, то я навіть про цей свій плянований жест не згадувала. Я їм вияснила, що мій власний квиток до Урбани куплений вже місяць тому, бо в останній хвилині треба платити за бізнесову клясу — майже подвійну суму — отже такі наглі рішення, що вимагають ad hoc розв’язки — дуже коштовні і непрактичні. Комплікує справи також і факт, що вони в Урбані можуть бути тільки один тиждень, тоді коли я їду туди викінчувати свою бібліографічну роботу і мушу інтензивно попрацювати повних два тижні дозволеного мені побуту. Мої ради та інформації, однак, це тільки краплі реалізму для врівноваження наївних мрій. Є очевидно можливість труднощі перебороти, мати щастя знайти роботу і заробити гроші — але не треба себе задурювати фальшивою

оманою, що це тільки справа доброї волі, праці і посвяти.

Майже 1 год. ночі, отже вже 9 червня.

Сьогодні (тобто вже вчора!) Федір Погребенник організував вечір у пам'ять Ганни Чикаленко в серії “Визначних жінок України”. У програму цього вечора включив і мене. Цей вечір відбувся в Будинку Вчителя, тобто колишньому будинку Центральної Ради, де засідав колись Грушевський. Зібрав він близько 150 осіб публіки. Програма мене спочатку трохи лякала, бо таке *tutti frutti* — та ще й із вставками моєї поезії, що не мали жодного відношення до теми, і концертним закінченням народного хору — може зовсім добре перетворитися якщо не у повне фіяско, то у якийсь кіч. Але, на моє навіть здивування, цього не сталося. Про Ганну Чикаленко було кілька коротких довідок — самого Погребенника, Марти Хом'як, акторок, що читали уривки з її праць, бібліотекарки (Павли, що буде цього року в Урбані). Погребенник зробив мені несподіванку і заангажував народну артустку України Галину Яблонську, щоб читала мої вірші. І читала вона так добре, що аж я здивувалася! Пізніше у програмі Погребенник покликав до мікрофону і мене. Я прочитала тільки “Молитву”, “The Last Frontier”, і три вірші із циклу “Вересень 92”. Яблонська читала вірші із книжки *Хвалю ілюзію*. Після того, як ми зійшли із сцени, щоб зробити місце хористам, я ще досить довго розмовляла з Яблонською, яка виявила велике зацікавлення моєю поезією і дуже просила, щоб їй подарувати книжку. Отже я таки дала їй останній примірник *Хвалю ілюзію*, а також, на додаток, “Літ.Львів”. Всунула я їй пізніше ще і десять доларів у конверті. Обіцяла вона, що награв мені тасьму моїх віршів. Побачимо. Хотіла вона, щоб їй дати ще *Землетрус*, але я обіцяла останній примірник дати Романові Корогодському, з видавництва Фоліо. Він приходив сьогодні зі мною на розмову. Я показала йому пару віршів, що можуть бути цікаві для українсько-єврейських видань, не тільки своїх власних, але й перекладів з Нелі Захс та й Остапових віршів (“На вулиці Маршал”). Подарувала я йому *Літ.Львів* і *Зібрані вірші*, а завтра маю дати *Землетрус*. Видавничі справи може й матимуть якісь шанси, але я покищо не роблю собі надто великих надій. Все ж таки підготовка Остапових статей повинна поступати вперед, а РК виявив зацікавлення також видати окремий том моїх віршів. Чи матиме Фоліо на це фонди? Чи не є це чергова спроба витягнути фінансову допомогу із заходу?

П'ятниця вранці, 9 червня, слухаючи програму “Доброго ранку, Україно.”

презервативи — засоби запобігання (про секс, кондонки)
гороскоп: робота менш метушливою, несприятливо іти у відпустку
на цьому тижні
долати непередбачений опір
ваше лідерство в групі
будете дуже завантажені
не беріть у борг, не позичайте грошей
цікаві призи, гравці
хай вам щастить
а це не з програми, а з міста:

Здається в оренду корпус готелю “Театральний”
слухаю радіо:
стрес — двигун, що працює без пального
звичайна посмішка, яку ви одягаєте зранку
зібрані кошти мають працювати
ломбардні операції приносять значні прибутки
масштабний проект у поліграфії
спеціалізована компанія, устаткована італійським обладнанням
володіючи контрольним пакетом акцій
важливо стати власником — портфель цінних паперів
розгалуження типу компаній
страхова компанія
ключеві сфери життя
меблі з усього світу для дому та офісу
станція технічного обслуговування
В місті Києві здійснюється екологічний режим авто транспорту
з 1 червня бібліотека переходить на літній режим роботи
транзитні пасажери
платна стоянка
талон для посадки (=boarding pass)
автобусна зупинка
телефонна будка
газетна вітрина
головний фасад
баня на 50 місць
група житлових будинків
магазин безподаткової торгівлі (duty-free shop)

Вранці, субота, 10 червня 1995.

Вчорашній день: вранці пішла до Корогодського, який працює в архіві у комплексі св. Софії. Я понесла йому — на його бажання — останній мій примірник *Землетрусу* (він хоче використати деякі поезії у збірнику “Поле відчаю і надії”, що присвячений українсько-єврейським стосункам і першу книжку якого він мені подарував).

Корогодський, якому десь під 60, хоч виглядає молодше, водив мене по забудовах Софії, пояснював символи і орнаменти, повів під браму Заборовського і стіну Мазепи. Він знає ці речі досконало і говорив про них з гордістю і любов’ю. Сам він, очевидно, каліка: плечі трохи перекошені, хромий на ногу. Але повен енергії та ентузіазму. Передав Максимові два томи нової книги Валерія Шевчука. Ділова розмова була під кінець і її було обмаль. Казав, щоб робити натиск на Доценка, щоб приспішити видання Остапових критичних статей. А мені пропонував — довідавшись, що я збираюся готувати книжку поезій — що Фоліо може це видати, але мусить мати матеріалу на 20+ аркушів.

На першу годину дня я пішла на зустріч з Іркою Стецурою (Нарешті я з нею пов'язалася!) Вона тількищо повернулася з Криму, куди їздила з ансамблем “Червона рута”. Рута давала концерти у Севастополі і Симферополі — українська популярна музика, рок ітп. — з простими текстами, українською мовою, з патріотичною тематикою. Було, каже Ірка, на цих виступах по 25,000 людей, передовсім молоді. І після початкових насмішок (рок — українською мовою?) витворився великий ентузіазм, під кінець публіка вже співала з виконавцями... Оттака модерна українізаційна просвітницька робота! Ірена має приятеля — Дмитра Степовика — з ним буде цього літа на вакаціях у Парижі. Він уже там — робить якусь свою наукову роботу і вона вирішила поїхати туди на короткий відпочинок. До свого помешкання вона мене не запрошувала, там роблять тепер якийсь ремонт. Зустрілись ми на полуденок в елегантному готелі на вул. Інститутській і це для мене був також новий досвід. Готель — європейських стандартів, великий, елегантний, з килимами на мармурових долівках, з кафлевими лазничками, порядними ліфтами, дорогими крамничками у фуає. Чекаючи на Ірку в lobby, я зустріла там Пеленську, яка в свою чергу мала домовлення там із Дарією Маркусь. У висліді, ми обідали разом, у чвірку, в готелевому ресторані. Дарія Маркусь працює в Києві для IREX, але вона вже запланувала повертатися до США і буде тут тільки ще пару тижнів.

На 5:30 я мала домовлену зустріч з Федором Погребенником на Майдані Незалежності, біля фонтану. Пішли ми туди разом з Іркою. А там — розкладені всякі книжки, в тому числі багато цікавих і вартісних українських видань. Я не встоялася спокусі і купила двотомовий фразеологічний словник виданий 1993 року (Маю якийсь такий словник удома, але мабуть давніше видання, не пригадую з котрого року — був би пех, якби це було дублетом, бо книжки тяжкі, їх важко везти. Купила також Орфографічний словник (1994), Улюблені вірші. У висліді, вчора, пакуючись, мусіла витягнути деякі Остапові книжки, та й відклала чимало із тих, що були мені подаровані, а навіть із тих, що їх купила в Івано-Франківську, щоб залишити їх Маркові, а може ще й послати деякі поштою. Погребенник прийшов на зустріч з Куком. Від Мирослава Лабуньки знаю, що це — якийсь визначний підпільний керівник. Він значно молодший, ніж я думала, добре “законсервований”. Але ця зустріч була тільки перелетна. До хати Погребенників, які живуть далеко від центру на Оболоню, їхали ми метро і автобусом. Високі мешкальні доми у новій ділянці недалеко Дніпра, довкола багато простору, широкі бульвари, чистіше повітря, трохи зелені. Дружина Погребенника Ярослава гостила нас обідом. Помешкання їх значно краще ніж Доценків, хоч не таке вже велике, як я сподівалася з Федорових запросин. Федір і Ярослава живуть із собою вже дуже довго — старе, зіране подружжя. Вони обоє з Косова, вона замолоду провела якийсь час на теренах Польщі. Федір ще більш потовствів від часу нашої останньої зустрічі у Філядельфії, а що в нього вже був один інфаркт — то це в мене викликає турботу за його майбутнє здоров'я. Тим більше, що він — людина дуже активна, робить популярну, просвітницьку, і дуже потрібну на цьому терені роботу — буде відчутно, якби його забракло. Додому відвіз мене брат Федора, Василь, який — виявилось — має власне авто і навіть пропонував свої послуги в майбутньому.

А це може бути дуже до речі. Бо ось вчора пізно ввечері повернувся додому Марко. Весь пізній вечір він провів на телефоні — ділові справи з Вашингтону, з FTUI у Москві, з Ією і

Ніною. Потім, увесь час попиваючи горілку, він почав зі мною розмову про мій від'їзд завтра вранці. Не сподівалась я, що це викличе таку кризу. Я, щоб полегшити йому, домовилася за попередньою з Марком розмовою, ще перед його від'їздом до Луганська, що поїду на летовище автобусом з-під готелю “Русь”, разом із групою Гуцулка II. Він навіть вислав у моїм імені факс до Score у цій справі і вони відповіли позитивно. Тепер, учора, Марко раптом почав сварку, що, мовляв, його водієві доведеться вставати два дні підряд о 4-ій годині ранку, що він не може так використовувати членів профспілки ітд, ітп. Я не знала в чому справді річ, адже я за послугу заплачу і напевно були б і інші люди охочі зробити послугу і заробити. Не розумію Марка: говорить монологом, підвищеним тоном, з нецензурними всякими вставками (fuck you, etc.), не висловлює ясної думки: не знаєш, не вгадаєш, що справді криється за його реакцією: чи я заваджала йому своєю присутністю? чи для нього це справді такий великий клопіт доставити мене до готелю, чи до аеродрому? Коли я запропонувала, що можу, якщо треба, zorganizувати собі людину, яка мене доведе і допоможе — також різко zareагував і я не знаю, чому саме? Фактично боюсь щонебудь відізватися, бо кожне слово інтерпретує він негативно. Я мало обзиваюся, але він каже, що це навпаки. Свою ж мову — монолог — якщо я пробую чимсь перервати, щось вставити, пересипає завжди фразою англійською “I don't want to hear about it”. Справді прикро, образливо і сумно. Легше мені було б жити в готелі. Але це ж мій син, я болю його проблемами, я хотіла б, щоб життя йому складалося якнайкраще, щоб був задоволений і щасливий. Може оце хамство є наслідком сп'яніння? Під кінець, уночі вже, раптом трохи опам'ятався і просив вибачення. Здається мені, що він має якусь поважну психологічну проблему. Добре, що він повернеться додому і я рада, що Ія настільки ще його любить, що згідна йому пробачити і прийняти його назад. Але жити з ним дуже важко.

Неділя, 11 червня, год. 9:30 ранку за київським часом, але вже в літаку на Франкфурт.

Марко і його водій доставили мене до готелю “Русь”, де чекав уже автобус, щоб везти туристів групи Гуцулка III. до Борисполя. Марко вчора і сьогодні був вийняtkово чемний (і тверезий), хоч розмова з ним майже без вийнятку — монолог, а не діалог.

Вчора вранці прийшов на ділову розмову зі мною Доценко. Мав кілька сторінок своїх зауважень до Остапових статей, що їх він повинен упорядкувати й редагувати. Хотів почути мою реакцію на пропоновані зміни: стандартизацію мови і правопису тощо. Я вважаю, що треба текст підтягнути до одного стандартного рівня і єдине, що викликає в мене застереження, це коли за російським зразком англійські слова і прізвища на літеру “Н” передаються літерою “Х” замість “Г” (Хемінгвей замість Гемінгвей, хол замість гол.) Але, на здивування Доценка, я сказала, що всюди треба запровадити США, там де в Остапа може бути ЗДА або ЗСА — бо в нас у діяспорі кожне видання практикує свій власний варіант, а це просто безглуздя. Книжка статей призначена передусім для читача в Україні і не треба цьому читачеві ставити перешкоди, які утруднюють розуміння тексту. Авторську мову в поезії чи прозовому літературному творі може й варто зберігати для колориту, але в статтях таке різномаїття разимите, тим більше, що в Остапові тексти,

друковані в різних виданнях, уже втручалися редактори цих видань і кожен міняв на свій лад. (*Свобода* завжди міняє США на ЗСА, а *Українські вісті* роблять навпаки).

Справа видання цих статей у видавництві Фоліо не зовсім мені ще ясна. Це вони самі запропонували. Корогодський навіть намовляє мене підготувати том моїх віршів, але мусить бути певна кількість аркушів (здається 23) і один том може включати тільки якийсь один жанр. Фоліо доробилося грошей на російських виданнях посередньої, здається, літератури, а тепер хоче заблиснути серією доброї україніки. Видали вже Світличного, Шевчука, ще когось. Готується до друку дво-томник Віри Вовк. Про жодні субсидії з мого боку не було мови. Побачимо, що з того вийде. У всякому разі є певна надія. Корогодському я подарувала Остапові вірші — він був приємно вражений, що це такий солідний том. Остапових віршів, зокрема якби включити ще й поетичні переклади, могло б вийти на два томи. Але наперед у “культурогічній” серії Фоліо повинні б вийти статті, бо — на мою думку — це більше тепер на потребу.

З Доценком учора поїхала я відвідати Марту Бліхар. Ми вже були з нею в театрі на “Маклені Грасі” і вона була на моєму виступі в Домі Вчителя. Але дуже бідкалася, що я їй досі не знайшла часу, щоб до неї поїхати. Без Доценка навряд чи була б я вибралася туди. Київське метро — єдина мабуть річ, що нею Київ насправді перевищує модерні угодження транспорту міст Америки й Європи — бо це метро функціональне, чистеньке, з орнаментальними мистецькими станціями, з швидкими ескаляторами, і сполучає воно далеко віддалені райони міста — але це київське метро дуже глибоке, ескалятори женуть з великою швидкістю у кількоповерхову глибину — з моєю фобією я навряд чи наважилася би їхати ним сама в час, коли менше людей. Досі, щоправда, їхала я метро з Микитенком, з Погребенником і вчора з Доценком — отже тричі. Це дало мені змогу побачити віддалені дільниці Києва, але, коли треба було мені самій іти в метро — то я воліла ходити по місту... пішки!

Марта Бліхар дуже бідкається над своєю самотністю по смерті Любка, плаче за ним, не може собі знайти місця. Любко похований у Тернополі, в родинному гробівці — показувала мені фотографії із похорону. Гостила вона мене і Доценка обідом, хотіла подарувати мені велику книгу документів про голод 20х років, що її підготував Сербин і що друкувалася на підприємстві, де Марта тепер працює (вона вернулася до праці після Любкової смерті — не могла витримати без зайняття на самоті), але я книжки не прийняла, бо і так уже мусіла залишити в Марка не тільки три пачки Остапових книжок, але і деякі, тількищо куплені або подаровані. Але я рада була почути, що вона почала тепер співати в якомусь церковному хорі і взагалі я рада була взятися за якусь громадську працю, щоб виповнити собі чимсь життя. Привезла я з собою, щоб їй подарувати не тільки 30 дол., дві пари панчіх, ліки, але і свій чорний дощовик з підпінкою. Хотілось мені чимсь людям трохи допомогти, а при тій нагоді зменшити багаж своєї гардероби (Маркові я залишила Остапову флянелеву піжаму, Марічці Доценко — свій червоний вовняний жакет у якому парадувала половину дороги, коли в Івано-Франківську і у Львові було зимно, а тепер ось ще і цей плащ, що рятував мене від дощу і холоду у Львові). Буду мусіти десь у вересні купити собі якийсь новий дощовик — хоч цей чорний також мав не

більше як 2–3 роки. Але я тепер взагалі повинна оновити трохи свою гардеробу. Пенсію вже почала вибирати, отже можу собі на це дозволити.

Я дуже задоволена із своєї поїздки в Україну: всупереч песимізму Максима, з “Літературним Львовом” вийшло все добре і по пляну — книжка надрукована своєчасно і непогано: папір, шрифт, ілюстрації, мистецьке оформлення роблять добре враження — ліпше, як чимало інших книжок, що виходять тепер в Україні. Побачила я багато нового: плянувала тільки Івано-Франківськ, Косів, Коломию, Олесько, Почаїв — тому й вибрала туру “Гуцулка II” — але зовсім несподівано і непередбачено, завдяки ініціативності нових моїх приятелів з України — Зорівчаків, Гром’яка, Лановиків — бачила я ще й Нагуєвичі, Водники, Моршин, частини Дрогобича, Тернопіль, Зборів, Бережани... Без будьяких плянувань і заходів з мого боку, мала я цілу низку виступів перед громадою, зорганізованих ad hoc в Івано-Франківську (у Просвіті), у Львові (в університеті), в Києві (один виступ в університеті, один у Будинку Вчителя), в Тернополі (в пед-інституті перед двома окремими групами студентів) і навіть у Зборові (з ініціативи Союзу Українок). Україну сприймала я і тим разом з любов’ю і сентиментом, але без надмірної еuforia, занадто бо добре я поінформована про труднощі і проблеми політики, економіки й культурного життя. Ситуація, однак, на всіх цих ділянках зблизька видалась мені кращою, як я сподівалася. Правда, політична ситуація під поновним натиском агресивної Росії — загрозна. Але ось: велику конституційну кризу, гостру конфронтацію між президентом і парламентом, конфронтацію, що в Росії не так уже давно завершилась гарматним вогнем танків на будинок парламенту, в Україні минулого тижня розв’язали компромісом, спільним актом конституційної угоди. Кучми заповіджений плебісцит (кому народ більше довіряє — президентові чи парламентові) — крок, що його один із американських співробітників Марка назвав “the political mistake of a century”, виявився чимсь протилежним: розумним стратегічним ходом, що примусив депутатів опам’ятатися. Я дивилася трохи на українське телебачення і двічі на дебати у парламенті. Хоч там перевагу мають комуністи, і хоч більшість виступів — російською мовою, я, у своєму оптимізмі, звернула увагу на позитиви: спікер Мороз, який би він не був, але таки веде справи українською мовою, а такий факт, як те, що на екрані показують текст, де написано: хто говорить, скільки йому призначено часу і як багато мінут він уже зужив, наповнює мене радістю: наші багатослівні земляки таки вчаться демократичного процесу, вчаться говорити коротко, до речі і конкретно, і це сповняє мене радістю і надією. По друге: економічна ситуація — дуже погана, зокрема ж для людей літератури, які були колись упривількованими. Видавництва підупали, гонорарів не виплачують, жити з літератури стало неможливо. Значно гірше, очевидно, пенсіонерам, звичайним службовцям і робітникам старшого віку, що надіялись на допомогу й опіку держави. Чимало на вулиці жебраків та й серед працюючих людей, що тиснуть до переповнених тролейбусів, що обвантажени пластиківими торбами, пробують виторгувати щонебудь на кольосальному базарі — видно помітне зубожіння і турботу. Помешкання, колись субсидійовані державою, стають раптом дуже дорогі, електрика і газ конкурують за гроші призначені на їжу... Але в той же час люди такі, як Пуцентела у Моршині, як Лановик у Тернополі, побудували собі власними силами комфортабельні дома з відносно елегантним устаткуванням і живуть на рівні середньої класи, тобто ненависних колись буржуа, хоч це

не ті *nouveaux riches*, що мають великі гроші, здобуті на спекуляції і на приватизації державного майна... Тобто, крім справжніх багатців — а їх число швидко зростає — є ще такі як музика і майстер скрипкового цеху, що доробляє собі як шофер-власник автомобіля — і професор, завкафедрою, науковець, що стоїть ногами на землі, опрацьовує з колективом молодих колег підручники для вузів і має досить сприту і зарадности, щоб їх пропихати від міністерства до видавництв, але в приватному житті подбати про відносний комфорт і добробут своєї родини... Одне слово, зарадні люди знаходять шанси жити навіть у відносному добробуті. Приймали мене в різних родинах гостинно і щедро і хоч це, очевидно, не значить, що вони так харчуються кожного дня, то все ж це вказує, що з харчами справи стоять непогано. На колгоспному базарі риби, масла, м'яса й городини повно, банани й помаранчі продаються на кожному розі, є чимало крамниць, де можна купити за валюту вибагливі імпортовані харчі з Європи і з Америки, в театрі на претенсійній західного стилю пародії “Не боюсь сірого вовка”, де квитки коштували по 20 дол. від особи — заля виповнена по береги, а для іноземців є в Києві вже і елегантні готелі, такі як Національний, і дорогі помешкання в новому будинкові, що коштують по 1,000–2,000 дол. місячно. Отже Київ поволі стає капіталістичним. А по третє: щодо справ культури. Це правда, що на розкладках і в кіосках стоять російськомовні видання, а українських не видно. Але ось і в Івано-Франківську в книгарнях, і на Міжнародному ярмарку книги в Українському Домі, і на розкладках на Площі Незалежності, і в домашніх бібліотеках Лановиків і Майданської, я бачила багато цікавих прекрасних видань українською мовою. Письменники, перекладачі працюють, видавництва активні і випускають нові цікаві книги. Сприяє цьому і фонд Сороса, який дає фінансову підтримку для перекладів класиків західної філософії та економіки на українську мову. Проблема є не так із самими виданнями, як із системою розповсюдження книги, яка справді зайшла у сліпий кут: старі структури колекторів перестали діяти, а нової ініціативи обмаль. Є і такі парадокси: з літератури жити, кажуть, не можна, але ось Софія Майданська заробляє на прожиток, пишучи лібретта для ораторій, театральних вистав для дітей, музичних заходів різного типу. І помешкання її збільшилось на одну кімнату і виглядає тепер дуже пристойно — не так, як п'ять років тому, коли я була в неї вперше.

В той же час, я усвідомила собі, що Україні ще дуже далеко, щоб “наздогнати Європу”. Київ має славу гарного міста, та ще й у час, коли цвітуть каштани... Але насправді, коли глянути об'єктивним і порівняльним оком, то впадають у вічі обшарпані будинки, недбайливість роботи у тількищо збудованих або наново помальованих будинках, навіть коли мова про такі дорогоцінні пам'ятки як Софійський собор, брудні, темні, нехлюйні сходові клітки, жалюгідні негігієнічні туалети, а вже короною всього з мого особистого погляду є ті колгоспні ринки, де на гарячому сонці поруч себе стоять купи риби, масла, сира, м'яса, що їх завивають у брудну газету чи ганчірку, якщо покупець прийшов без власної посудини чи торбинки.

Найбільше жаль мені жінок, що живуть і працюють в цих обставинах. Ходять вони на базарах обвішані торбами, тиснуться в переповнених автобусах чи тролейбусах, і на перекір усьому виглядають елегантші, як ми американські туристи... І на їх плечах тримається вся держава — бо вони є працівниками управління, профспілок, бібліотек,

видавництв, заводів... Не кажу вже про те, що від них залежить усе майбутнє народу: адже народжують вони і виховують нове покоління. Я вірю в світле майбутнє України, але до цього майбутнього дорога ще дуже далека, небезпечна і “під гору”. Чимало ще жертв деведеться принести, заки діти нашого народу зможуть мати нормальне цивілізоване життя.

Середа, 14 червня 1995. Раннім ранком, год.5:05.

Вчора й передучора виспалася добре, бо лягла вчасно та й прийняла була Bufferin PM. А от вчора звчора не взяла жодної таблетки і це мабуть тому прокинулась о год. 4:00. Jet lag — зміна часу. Організм ще не повністю переставився на новий режим.

Поворотна дорога дуже мене втомила. Кілька годин з Києва до Франкфурту, вісім годин з Франкфурту до Нуарку, пару годин лімузиною до Філядельфії. А між тим — години чекання, митниця, customs, надавання і відбір багажу, etc., etc. В моїй ручній торбці, що з нею я сідала на літак, було також кілька книжок — отже торба важка. М’язи в руках боліли, як після важкої фізичної праці. А ще в день мого повороту, як в Нуарку так і в Філядельфії, стояла прикра літня задуха — вологість понад 90%. На щастя, після зливного дощу в понеділок, погода трохи поправилася — стало холодніше і не так вогко і душно.

Поволі повертаюся до звичайної рутини свого життя. Але спершу треба було переглянути величезну пошту, яка ждала мене після приїзду, та й розпакувати подорожній багаж. Серед цього привезеного багажу, було також чимало всякої людської пошти — деякі передачі вже передала особисто (Рудницькому, Чепілям, Одежинському), пару десятків інших носила вчора на пошту, разом із власними платежами за газ, електрику, телефон, візу кредитну etc, etc. Зробила баланс чекової книжки, виписала серію нових чеків, заплатила податок. Повезла фільми, розуміючи, що жде мене прикре розчарування, бо з власної вини пропаде мені мабуть ціла серія фотографій з Тернополя (я хотіла витягнути фільм, а він ще не був зжитий і через те мабуть просвітлився зовсім!) Купила вже харчі, а Іван Коропецький уже встиг замовитись до мене на візиту в четвер, а Раковська з 90 відділу СУА встигла запросити мене на виступ з доповіддю про Рильського (на 4 листопада) (Я тільки переконала її, що не можна вшановувати Рильського тільки моєю критичною доповіддю і читанням поезій, що треба, для рівноваги, щоб хтось сказав щось про Рильського і його значення в українській літературі. Вони попросили Рудницького і він згодився). Ходила я до Борисової, щоб подякувати їй за догляд над моєю хатою (Вона не лиш підливала квіти в хаті і в городі, але й покосила траву!) Я дала їй примірник “Літ.Львова”, а в ньому 60 дол. Грошей вона ніяк не хотіла прийняти, але я її переконала. Вона живе з невеликої пенсії і їй напевно додатковий дохід придасться, а я хотіла б мати можливість звернутися до неї в такій потребі ще не один раз. (От їду на два тижні до Урбани!)

Електронної пошти я ще не переглядала. Може зроблю це сьогодні. Маю низку доручень з України — поспробую дещо з цього полагодити перед виїздом до Урбани. А ще треба буде розіслати кілька примірників “Літ.Львова” — написати новинку до преси, купити

конверти, зробити ксерокопії Лановикам, Зорівчак, Вальо.

Повернувшись, серед величезної своєї пошти, я застала також першу посилку книжок з Києва! Це була велика несподіванка! А наступного дня прийшли ще два пакети!

Свобода й досі не надрукувала моєї статті про “Всесвіт”. Газета повна пересторог і закликів: є загроза, що щоденник таки перетвориться на тижневик! УНС рішив припинити видання “Веселки”, замкнути бюро у Вашингтоні, продати будинок у Джерсі Сіті. Також є дві особисті вісті: померли Тарас Яцкевич і батько Зенка Шпона. Про конференцію Рильського є допис з фотографією, там чимало місця присвячено і мені. Це, мабуть, дало привід Раковській запросити мене на виступ у Філядельфії.

Понеділок, 19 червня 1995. Метро.

Їду на PENN. Вперше за цілий місяць, але також і востаннє перед виїздом до Урбани. Треба мені переглянути пошту, взяти для Роксоляни Зорівчак переклади текстів “Слова о полку”, подарувати Van Pelt “Літературний Львів” і бібліографію Зорівчак.

Минулого тижня вислала листи-подяки Лановикам, Зорівчакам і Антонович. Дівчатам Лановикам окремо послала я ксерокопії *Orchard Lamps* і статті Павлишина про Калинця, малій Миросі Антонович послала фарби, що про них вона просила. Крім того послала “Літ.Львів” *Свободі*, *Америці* і *Українським вістям*. А ще й Качуровському до Мюнхену, бо застала його листа, де він питається, хто такий О. Тарнавський, що його заарештувало було гестапо після приходу німців до Львова?

Ще маю деякі зобов’язання до людей в Україні. В справі нагороди Ільницької написала листа до Ромка Процика. Вальо обіцяла я послати ксерокопію програмки Гамлета, Москаленко просив про Остапові переклади з Сен жон Перса. Також Лановикам треба буде послати якісь Остапові переклади. Але це доведеться, мабуть, відкласти аж після повороту з Урбани. Треба мені буде підготуватися до дороги. Не тільки спакувати-вибрати гардеробу і господарські деякі речі (радіо, риночку, etc), але передусім підготувити свою основну роботу ULE і UkraLME.

Я ще й досі відсипляю свій jet lag. Лягаю біля 8 год.! Ще відчуваю деяку втому після подорожі і — цікаво — почали мене боліти крижі! За місяць побуту в різних несприятливих умовах, коли доводилось спати і в невідному ліжку і на всяких “рухомих” матрацах (у Марка, напр.!) я чулася зовсім добре, а тепер, коли сплю на своєму знаменитому новому матраці — встаю вранці зі болем у крижах! Та й волога погода Філядельфії дається мені взнаки більше, як звичайно. Але, на диво, почала я звертати увагу на те, що наше місто таки відносно чисте й охайне, навіть ось колись такий занедбаний філядельфійський subway! *Podróże kształcą!* Нема то як порівняльний метод!

Вівторок, 20 червня 1995, вранці.

Вчора подзвонив Іван Собчук. Прийде сьогодні о 4-ій. Маю намір погостити його обідом, а це значить, що треба буде ще поїхати до крамниці за додатковими харчами. (І так мала їхати, а тепер це ще більш потрібне!) Вчора й сьогодні — дуже гаряче. Але завтра має похолодніти. Це дуже до речі, бо перед виїздом треба буде ще покосити траву.

Четвер, 22 червня 1995. Год.4:23 РМ.

Контраст між рухливим і вивпненим контактами з людьми моїм життям в Україні минулого місяця і моїм осамітненням тут дався мені трохи відчутти. Бувають іноді дні, коли я ні разу не спілкуюся з ніким, ні телефоном, ні особисто. І це я після повороту трохи боляче відчула. “Огорнула мене самота, наче море безкрає...” Але ось я почала активно підготовлятися до свого виїзду до Урбани, знову поринула в свою безконечну кропітку бібліографічну працю, а ще й почала вчора вночі читати “Стежка в траві” Валерія Шевчука, зокрема ж його цікаву вступну автобіографічну розповідь... І де ділася моя самотність! Я відчула себе знову в полоні роботи, в полоні доброї літератури... А ще коли з радіо лунає знаменита клясична музика! Свій jet lag я вже відіспала, рутинна мого життя знову вступила у звичне русло: встаю о 7-ій, лягаю біля півночі і ще годину-дві читаю, залежно від рівня втоми... Контакт з людьми в мене також є — хоч і не кожного дня. Ось дзвонив недавно Костюк, допитувався про мої враження з України. Довго розпитували мене про всякі подробиці Віся Блавацька, Марійка Лабунька. В церкві мала зустріч з Бережницькими, Клішами. Я сама дзвонила пару разів до Торонто, зрештою з Максимом маю живий щоденний зв’язок на електронній пошті. Віра Лащик, Іван Коропецький, Іван Карк були в мене в гостях... З Людою і Максимовичами говорила по телефону. Їздила на PENN і мала lunch з Pat Callahan. Самота — поняття відносне. На другий тиждень матиму знову цікаве товариство в Урбані — але, маю надію, що і самотня моя робота в урбанській бібліотеці принесе бажані наслідки. Адже ULE80 треба вже буде викінчити до грудня!

Неділя, 25 червня 1995. Год.11:30 місц. часу. Індіанаполіс.

Ось я на летовищі, чекаю на сполучення до Шампейн. Вже бачу крізь великі вікна ці малі літаки, що належать до USAir Express, на два пропелери кожний. Не пригадую, чи якраз цією лінією я тут у минулі роки літала, але малі літаки нагадують незабутню, травматичну подорож з хворим Остапом на інвалідному візочку з Шампейн влітку 1991 року... Не один спогад, не одне переживання пов’язані з цією серцевиною нашої великої Америки... Скільки разів я вже сюди прилітала? І з Остапом, і сама?

З дому підібрав мене шофер з Dave Limousine. Виявляється, за 32 дол. можна мати доїзд до летовища у Філядельфії і за два тижні — назад додому. Найважливіше, що він забирає з-під хати, і доставляє до хати. Ще й помагає з багажем. Отже вигода і не треба нікого просити, щоб віз на летовище. Дала я шоферові ще 2 дол. “tip”. Вже і в майбутньому, мабуть, коли їхатиму з малим багажем до Торонто, користатиму з лімузини, замість того, щоб мучитись самій поїздом. Єдиний мінус лімузини — це факт, що її приїзд звертає на себе увагу сусідів (а може і потенційних злодіїв?...) Але нині вранці я виїздила о 7-ій годині — маю надію, що це не було помічене якимись небажаними типами. Сусідку Аню

Борис я просила, щоб доглянула мою хату в час моєї неприсутності. За попередній її догляд я зрewanжувалася по 10 дол. за тиждень, плюс 20 дол. за кошення трави, отже вона мала нагоду заробити собі 60 дол. Спочатку відмовлялася, але потім прийняла. Вона має обмежені доходи, гроші їй напевно придадуться, а мені значно легше і вигідніше дати таку рекомпензату, ніж бути залежною від товариських послуг Віри, за що реванжуватися треба було б в якийсь більш делікатний і елегантний спосіб (напевно теж менш задовільний для обох сторін).

Я маю довшу перерву тут на летовищі, бо з Філядельфії вилетіли о 9-ій і політ тривав около півтора години. А ще тут є зміна часу — одна година раніше. А відліт до Шампейн заповіджений на 1:50. Я виїхала з дому не поснідавши, на літаку випила тільки помідоровий сік і з'їла дві порції горішків. Тут уже встигла трохи простягнути у порожній почекальні і здрімнутися, а тепер купила собі каву і з'їла привезену з дому канапку-булочку з маком, з домашнім шницлем, ківі і яблуко. Я вже давно переконалася, що харчі на летовищах не тільки дуже дорогі, але і часто дуже несмачні, отже як могу взяти з дому щось смачніше, то роблю це. Свіжий американський гамбургер буває часом смачний, але на летовищах пригрівають його з готового замороженого м'яса та й устромлюють у дуже несмачну і несвіжу булку.

Цікаво, кого зустріну в Шампейн? Чи приїдуть з України Ільницький, Доценко? Буде напевно Лариса Онишкевич. Ми вже з нею домовилися, що зустрінемося, щоб поговорити про справи літературного конкурсу на гумор і сатиру. Лариса летить літаком з Нуарку, через Чикаго. В програмі заповіджений і Генек Лашик — цікаво, чи приїде? Кажуть, що в нього — левкемія і що хвороба поступає. Коли мова про хвороби, мушу згадати, що я двічі говорила по телефону з Тарасом Кульчицьким. Його жінка, Ірена, має рака груди, так уже заавансованого, що метастази вже по всьому організмі... Мучиться, бідна, а з нею мучиться і Тарас. Як страшно і як досадно, що відхід людини з цього світу часто супроводиться ще й таким стражданням.

Я маю з собою підручну торбу і візочок на коліщатках. Торба моя — дуже важка, бо в ній є мої два товсті томи ULE80. Не хотіла пакувати їх до валізки, бо якби моя валіза пропала, або не доїхала на час, то без цих матеріалів два мої тижні в Урбана/Шампейн були б втрачені. Отже є в торбі ці манускрипти, зміна білля і одягу, на всякий випадок. Це головне, без чого я не могла б обійтись. А у валізі, що я її надала, є не тільки одяг, черевики, радіо, кілька Остапових книжок, але навіть маленька алюмінійова риночка, спеціально куплена для Урбани і життя в гуртожитку.

Купила на летовищі у Філядельфії сьогоднішній *New York Times*. Це недільне видання, купа паперу, але на провінції в Шампейн газета може бути цікава не тільки для мене. Про Україну, нажаль, нічого нема. Хоч може і не “на жаль”. На щастя, нічого поганого не діється, що викликало б сенсацію. От про Росію є аж дві статті, і обі — негативні.

Після недавньої подорожі по Україні, кидається ввічі на кожному кроці великий контраст: велика чистота, упорядкованість, організація праці, високий рівень цивілізації, багатство і

могутність Америки. Пригадую: після першої нашої поїздки до Західної Європи в 1968, я бачила самі негативи: бруд, неохайність, брак відчуття естетики, і тоді доводилось наново привикати до нашої Америки. Чи це тому, що ми в цей далекий час ще були духом європейці? А чи тому, що Західна Європа — це справді особливий окремий світ, а ще Європа бачена вперше очима туриста, що відкриває для себе джерела культури, що є основою нашого виховання й освіти? Тепер цей контраст — виключно на користь Америки. А ще, мабуть, посилює враження факт, що летовища — зовсім нові, або свіжо відновлені, з новим вигідним і чистим устаткуванням, меблями, килимами, крамницями, новочасними лазничками, де вода в умивальнях пливе автоматично, коли тільки підступити до умивальника, де туалети так же автоматично промиваються водою. Уся ця цивілізована вигода, одначе, зуживає ресурси цілої планети. От хоч би й та вода! Якже її недостача відчувається в Україні! Може і там було б легше задержати чистоту, якби було більше води! (І більше бензини, і більше електрики!) Але організації праці таки можна б в американців навчитися. От вранці на летовищі у Філядельфії в терміналі USAir була така маса людей, що виглядало на товпу-збіговисько! Але якже швидко сунулася упорядкована черга, якже справедливо й ефективно розходились люди до найближчого відкритого службовця! Цю систему однієї черги запровадили в Америці недавно і вона дуже ефективно діє!

10:31 ввечері, ще неділя 25 червня.

Wine and cheese party, що недавно закінчилася, зібрала чималий гурт людей української конференції. З моїх знайомих є вже Лариса Онишкевич, Богдан і Мар'яна Рубчаки, очевидно Дмитро і Стаха Штогрини, Клейнер, Карк, Сацюк (з Порто Ріко), Юрко Добчанський з LC, Павла Рогова, Іларіон Чолган з жінкою, Оксана Соловей, Роздольська. З України є досить багато нових для мене людей, в тому числі — молодий поет Цибулько, що його прізвище я вже чула не раз!

Понеділок, 26 червня. год.11:51, перед північчю.

Сьогодні вранці відбулося відкриття конференції (Менш урочисто, як минулими роками!) В першій сесії взяли участь Іван Білас, генерал укр. армій і член Верховної Ради, Анатолій Алексюк з київського університету та Микола Рябчук. Темою було: етнічні=національні меншини України. Була довготривала і цікава дискусія. Присутніх було около 100 осіб. На пополудневі сесії я не ходила. Пішла до крамниці, потім зареєструватися в Східньо-Європейському Центрі, і решту дня провела в бібліотеці — отже вже розпочала свою роботу. У вечорі пішла на авторський виступ поета Володимира Цибулька. Хлопець цей має 30 років, виглядає як американський quarter-back і пише сучасну, сповнену еротики, сарказму і сюрреалістичної образности поезію, що в ній — на диво — заховані глибокі патріотичні нотки. Ввечері трохи посиділа на цікавій розмові з Миколою Ільницьким та Ярославом Розумним.

Дуже мене здивувала вістка, що Ільницький ще навіть не бачив книжки “Літературний Львів” і що нічого не знає про поправки в тексті, що їх після моєї коректи вніс редактор

видавництва Павлишин! А я ж Павлишину ще в лютому писала, щоб обов'язково показав ці поправки авторіві передмови!

Вівторок вранці (6:15), 27 червня.

Вчора спровадилась до кімнати поруч Ірина Коропенко з сином Віталієм. Отже я вже не сама в помешканні. Вчора мала навіть нагоду почастувати їх добрим, купленим у пекарні, житнім хлібом та зупою-бульйоном (бо привезла зі собою, спеціально для Урбани куплену, легку маленьку алюмінійову риночку, що в ній можна варити воду).

Вівторок/серета, ніч 12:35, отже вже 28 червня.

Сьогодні я весь день брала участь у програмі конференції. Вранці: Олександр Бураковський про єврейський рух в Україні 1988/1994, Анна Процик про Жаботинського, Ніна Караванська про кримських татар, Михайло Лисевич про допомогу діаспори вищим школам Тернополя. Наступна сесія включала мовознавчі доповіді Лідії Коць-Григорчук та Святослава Караванського і Соломії Зінчук про видання для національних меншин України. Найцікавішою сесією був круглий стіл про етнічні меншини України, що викликав цікаву, довгу дискусію. Увечері був виступ Міртали — фільм про скульптури і поезію і читання віршів + виставка текстів і малюнків на стіні. Пізнім вечером я ще була в майстерні перекладу, що його вела Лариса Онишкевич. Готується антологія світової критичної літературної думки українською мовою. Ох, як не легко вперше перекладати українською мовою таких авторів як Гайдеггер, Гуссерль та інші філософи, що осмислювали і надавали напрям літературі.

Не вдалось мені взяти Ільницького і Лідію Коць-Григорчук на обід до University Inn — сесії надто затягнулися. Я, щоправда, брала їх сьогодні на полуденок, отже зробила одне добре діло. Друге зроблю завтра, замість запланованого виходу з Ларисою і Ко. до театру, бо завтра — єдиний день, коли Ільницький може піти, а я конче хочу йому віддячити за обід у “Дніпрі” 1990 року — обід, на який я його запросила, а він — галицький джентельмен — не дозволив мені тоді заплатити не тільки за себе, але навіть і за мене!

Серета, 28 червня (ще 4 мінати до півночі).

Сьогоднішній день конференції замітний дуже примітивним — на рівні середньої школи — виступом Христини Василькевич (з Львівського університету!), яка говорила про “ментальну психологію”, “осмислення душі” (whatever that is!), наголошуючи ідеальні риси “національного характеру” українців і потребу єднання довкола одної християнської церкви. Почала свою доповідь від слів “Слава Ісусу Христу”, закінчила “Слава Україні — Героям слава!” — але аудиторії залишилося хіба сказати “Господи, помилуй”! Замітними були виступи Мирона Куропася (з показом програми 60 Minutes “The ugly face of freedom” і коментарем), та Володимира Сергійчука з київського університету про нові документи, знайдені в архівах КГБ.

Але найцікавішими подіями дня була несподівана зустріч із Славком Заплітним, який приїхав на конференцію з Чікаго. Я йому щиро випінула брак родинних контактів на протязі останніх 25 років — а сьогодні посвятила йому час полуденку, що його ми провели разом, в товаристві ще двох мужчин, одного з діяспори, Славкового якогось знайомого, а одного молодого хлопця з України, який був тут в Урбані минулого року як Fullbright scholar.

Короною дня була вечеря в University Inn з Миколою Ільницьким та Лідою Коць-Григорчук. Правда, мали ми невеличку комплікацію, бо зловив нас по дорозі зливний дощ. Але погода пізніше поправилася, обід я замовила знаменитий: Filet mignon, Lobster, Prime Rib, Shrimps — бо хотіла, щоб мої гості попробували доброго і для них трохи екзотичного американського харчу та ще й в елегантній обстановці, з прекрасним видом із 21 поверха, при добрій пляшці Cabenet Sauvignon... Вечеря коштувала мені 112 дол., але і мені, і моїм гостям було приємно, розмова ішла про поезію і поетів — Маланюка, Телігу, Стефановича, Лівицьку-Холодну — напевно такий вечір на довго нам запам'ятається.

В той же час — надпрограмово і несподівано — замовила свій виступ Раїса Іванченко, яка забажала читати уривки зі своїх романів. Від Рубчаків пізніше довідались ми, що було на цьому виступі 20 осіб, що Іванченко з великою дозою самохвальби і самопевности говорила про себе і свою творчість.

Четвер, 29 червня 1995. год.11:29.

Сьогодні не було ні одної доповіді, що викликала моє зацікавлення. Одна справді варта уваги була демографічна доповідь Воловини із статистикою українських поселенців в США, але я на цю доповідь, нажаль, спізнилася. Інші виступи були менше цікаві, а один із них — Василя Лучкова з УВУ — нічого спільного не мав із наукою — така собі газетна націоналістична стаття.

Ільницький зустрічався сьогодні з якимись своїми родичами. Це молодий якийсь чоловік з жінкою і малими дітьми, де ніхто ні слова не розумів українською мовою. Отже я трохи послужила йому за перекладача. Обідала я вполудне сама зупою instant і булочкою, а вечеряла в товаристві Іларіона Чолгана і його молоді жінки. Потім ще були два фільми про Україну (незлі, але я була трохи втомлена і не могла повністю концентруватися!), а ще пізніше Славко Заплітний ущасливив мене розмовою і своїм товариством. Він не розуміє простого факту, що не підтримуючи жодних контактів за останні 25 літ (на весілля ні Марка, ні Максима не приїхав, ніколи не телефонував, може раз чи два прислав святочну карточку!) — він став тепер для мене чужою людиною і цього одною зустріччю не направити!

П'ятниця, 30 червня 1995, год. 11:41.

Сьогодні вранці відбулася 13 сесія конференції, що її Штогрин доручив вести мені. Я не протестувала, що він поставив мене у програму конференції, бо хоч доповіді жодної не

читаю тим разом, то всеж таки мала бажання включитися якимсь чином у програму. В сесії виступали: Валентина Сухіна, з Харківського університету, яка говорила про “Інформаційні зв’язки, як основу синергії”, Оксана Роздольська (аспірантка в докторській програмі Іллінойського університету в Чикаго) говорила про “мотив дороги у поезії Віри Вовк”, Христина Сохоцька (вчить французьку мову в коледжі у Пітсбургу, але має і магістерський ступінь з порівняльної літератури і навіть докторський ступінь з бібліотекознавства!) Вона говорила про книжку Аскольда Мельничука *What is Told*. (Ця доповідь була найцікавіша і викликала найбільше дискусії). Була ще четверта доповідь — про американсько-український театр. Її виголосила Олександра Лапскер-Свирчевська, яка на другий семестр має отримати докторат з драматичних студій в Нью Йоркському університеті. Сесії я не орнагізувала, отже за зміст доповідей і їх рівень жодної відповідальності нести не можу, але керівництвом сесії я задоволена: це була чи не єдина сесія конференції, яка точно вклалася у визначений час (від 9 ранку до 12 вполудне), не зважаючи на те, що була жива дискусія, що в ній взяло участь 12 осіб плюс 4 доповідачі, яким я дала змогу двічі відповідати на запитання. Після сесії кілька осіб гратулювало мені за ефективне її проведення, хоч, очевидно, не всі були задоволені. Одна особа (п-ні Домашевська) висловила була думку, що книжка Мельничука для української громади — шкідлива. На це гостро zareагував Рубчак, провокуючи п. Домашевську викликом, щоб вона це доказала ітп. Але я кінцеве слово в тій дискусії дала не Домашевській, а Сохоцькій, тобто доповідачці. Зробила я до цього зі свого боку ремарку, що, мовляв, проблема тут не нова, що завжди були письменники елітарні для елітарних читачів і письменники для масового читача, і що читач має право вибирати і читати те, що йому подобається, а бібліотекар має право книжку рекомендувати або ні (Домашевська, здається, працює в публічній бібліотеці). Домашевська свої мотиви, чому вважає *What is Told* шкідливою книжкою з’ясувала вже достатньо у своєму виступі, і я не бачила причини давати їй заключне слово, яке було б закінчило сесію на негативній ноті, а в гіршому випадку могло викликати перепалку між Рубчаком і Домашевською, а може і загальну полеміку free for all, і то в час, коли вже була 12 година дня, тобто в час, коли треба було закінчувати сесію. Можливо був у цьому і мій особистий bias — книжка Мельничука, на мою думку, це першорядна сатира, яка заслуговує на серйозне трактування. Давати останнє слово в дискусії людині, яка не розуміє сатири, могло залишити в аудиторії фальшиве враження і про самого письменника і про його твір.

Пополудні були дві сесії. В одній виступали Ірина Коропенко, Наталя Пазуняк і Тетяна Беднаржова з Праги. Перші дві говорили про правопис, Беднаржова говорила про українців Чехії. В другій сесії виступали Олена Логвиненко з “Літературної України” (Про рецепцію в Україні літератури діаспори), Микола Ільницький (про Нью-йоркську групу і деякі її пов’язання з традицією) та Володимир Цибулько (нібито про нову літературу, проти естаблішменту, але говорив заплутано, метафорично, чим, на мій погляд, послабив враження від доповіді). Найцікавіший був виступ Ільницького. Дискусія також була цікава, але я частину пропустила, бо сесії затягнулися (зокрема мовознавча, що нею досить невдало керувала Довбенко), а треба було піти передягнутися на бенкет.

Бенкет я провела в товаристві Славка Заплітного, бо Ільницький, що з ним ми домовились

сидіти разом, не затримав для мене при столі місця (напевно не зі злої волі, просто певно забув, бо я помітила, що він досить розсіяний і мало діловий). Йому потім було трохи неприємно, хотів пересісти десь до іншого стола і забрати туди мене і Славка і його товариша Сурівку — але для таких перестановок вже було за пізно, адже при нашому столі були і інші люди, що з ними ми вже почали спілкуватися. (З права сидів біля мене Воловина і я цікаво поговорила собі з ним про його демографічні дослідження, що їх він робить як labor of love, поза своєю професійною роботою, щось так, як я свою бібліографічну роботу).

Додому ішла я в товаристві Осипа Мороза, який має цікаві ідеї про потребу реорганізації українського життя в Америці при допомозі своєрідного “blue ribbon committee”.

Обідала я вполудне з Іваном Собчуком, а в час бенкету мала нагоду поговорити трохи з Оленкою Сацюк з Порто Ріко (вона, як видно, досить переживає своє повдовіння), з Аретою Галібей, з Мірталою Кардиналовською (Мірталу пізнала я вперше, хоч Асю, її сестру, а навіть стару маму Кардиналовську зустрічала я не раз у минулому).

Неділя, 2 липня 1995. год. 7:00 увечері.

Вчорашній останній день конференції був дуже цікавий. Вранці Марія Зубрицька і Лариса Онишкевич звітували про свою “перекладацьку майстерню”, про готовану Зубрицькою антологію критичної літературознавчої думки і проблеми, які виникають при перекладах на українську мову критичних і філософських праць Сартра, Дерріда, Гайдеггера, Еліота... Пополудні був круглий стіл на тему “діяспора і Україна” — ця сесія була надзвичайно жива, трохи емоційна, виявила різні аспекти проблеми, хоч була занадто широко поставлена, а через те робила неможливим якісь конкретні висновки. Закриття конференції було вкрай неформальне. Штогрин просто сказав кілька заключних слів і повідомив, що наступна конференція, під кінець червня 1996 року, буде коротшою і буде мабуть поділена на менші тематичні групи.

Традиційне прийняття у хаті Штогринів залишило приємне враження від громадного співу українських народних пісень, що об’єднав у гармонійний і повний товариського ентузіазму хор і діяспорників і гостей з України, і українців і представників національних меншин, таких як єврей Олександр Бураковський, росіянки Павла Рогова та Валентина Сухіна.

Сьогодні вранці я “виряжала” тих, що від’їздили, а потім у товаристві Осипа Мороза пішла до супермаркету, щоб накупити собі на наступних пару днів овочів, хліба, молока. Мороз сам запропонував своє товариство, з чого я була рада, бо він — цікава, інтелігентна особистість і розмова з ним — вийняtkово інтересна, а крім того — допоміг мені принести ці продукти додому.

Після 1-ої години дня пішла на пару годин до бібліотеки. (Бібліотека сьогодні відкрита була тільки від 1-ої до 5-ої). Вечеряла сама, не в товаристві (майже всі вже роз’їхалися, а

цих кілька осіб, що ще залишилися, або були мені нецікаві, або мали якісь свої пляни, бо їх не було видно. Але я не вечеряла будь як у кімнаті, а пішла собі до мексиканського ресторану, з'їла обильну і смачну вечерю, та ще й із добрим пивом. При тій нагоді перейшлася трохи по опустілій Green Street, бо сьогодні прекрасна соняшна погода з низькою вологістю повітря і хотілося побути трохи на дворі, і заплянувала собі, що 4 липня — в день, коли бібліотека і так буде закрита, я піду собі серед дня у кіно, бо тут грає фільм “The Bridges of Madison County”, на який я давно вже хотіла піти. До кіна я радо пішла б у товаристві — запрошувала я Оленку Сацюк, але вона тут має низку своїх давніх знайомих і заплановані з ними зустрічі, отже піду сама. Зрештою я вже нанесла собі з бібліотеки повно книжок і журналів, отже маю повні руки роботи і ще може навіть вийти так, що для кіно не буде часу. Побачимо.

В час конференції, від Арети Галібей, я довідалася про смерть Ірени Кульчицької. Я ще перед виїздом до Урбани двічі говорила з Тарасом і чула про те, як вона страждала. Добре, що вже померла, що закінчилися її мука і мука її найближчих. Я купила картку із співчуттям і написала Тарасові довшу теплу записку.

В програмі конференції був Генрик Лашчик, але він не приїхав. Мабуть не чувся в силі зробити таку подорож. Не приїхав на конференцію також і Ростислав Доценко, хоч і його прізвище стояло тим разом у програмі. Але після моєї візити в Доценків у Києві і розмови про їхні пляни позичати гроші і їхати до Америки на заробітки — це пляни фактично не Ростислава, а його дочки — я рада, що вони не приїхали. Це була б з їхнього боку повна безвідповідальність, а мені вона могла б спричинити і багато клопоту і неабиякі прикросці. А може вся ця розмова в Києві була подумана на те, щоб тих нібито 900 дол. потрібних їм на подорож до Америки роздобути-позичити від мене? Ну, якби тут ходило про 200 дол. — то я їм могла б зробити такий дарунок, але 900 — трохи за багато, тим більше, що це — нереальний рахунок, бо їх приїзд коштував би значно більше — треба було б додати до цього ще кошти подорожі до Філядельфії і кошти прожитку і тут в Урбані і потім поза Урбаною.

Деяке розчарування приніс мені і Микола Ільницький. Не тому, що виявив певний брак джентельменства у час бенкету — це я прийняла як дрібне faux pas розсіяного поета і професора. Але я вважала його досі за серйозного літературознавця і критика, одного з найкращих в Україні. Його репутація в моїх очах трохи потьмарилася. Наприклад: довідавшись, що він не бачив ще “Літературного Львова”, я зразу подарувала йому примірник книжки, бо привезла зі собою до Урбани кілька книжок, щоб подарувати їх тут на місці Штогринам, бібліотеці (а теж дала Рубчакові, Ларисі Онишкевич і Розумному). Сьогодні він сказав мені, що почав читати спогади, мовлав, дуже цікаво! І от я довідалася, що він досі не був ознайомлений з цим текстом... Чи може серйозний літературознавець писати передмову до книжки, якої він не читав взагалі? А ще таке: в останньому номері “Дзвону,” є рецензія на Остапові “Зібрані вірші”. І рецензія ця — це тільки трішечки змінена версія його передмови до “Літературного Львова”. Чи так роблять шануючі себе серйозні літературні критики? Або факт, що навіть при наявності точного літопису життя і творчості ОТ, що його я приготувала була, він наробив у передмові цілу низку

фактичних помилок і тільки завдяки моїй коректі і уважливості редактора видавництва Панчишина, ці помилки не попали до остаточної друкованої версії книжки. Але у версії надрукованій у “Дзвоні” вони таки залишилися, включно із такою дурницею, як придуманий Ільницьким нонсенс про те, що Остап став головою “Слова” після смерти Уласа Самчука... Микола Ільницький — симпатична людина і вдумливий критик із власним підходом і смаком. Жаль, що не він, а Зорівчак писала статтю про мене у “Дзвоні”, коли там друкували добірку моїх віршів — він міг сказати про мою поезію щось нове, оригінальне і критичне. Але є в ньому щось із журналіста, щось що деякою мірою нагадує мені... Остапа. Бо і ці помилки в тексті, і передрук готового матеріалу в іншій статті, і неувага до деталей — це речі, що були притаманні і Остапові, який був і в літературознавстві критиком-журналістом, а не науковцем.

год.11:30.

Мала я несподіваних гостей. Прийшли до мене Катерина Шудря і Олена Логвиненко. Логвиненко навіть принесла зі собою магнітофон, бо вона збирає матеріали про конференцію для “Літературної України”. Була цікава і приємна товариська розмова, а я почастиувала своїх гостей чаєм, свіжим французьким хлібом, сиром і овочами. (Свіжо придбані продукти зразу стали в пригоді! А факт, що маю риночку, щоб зварити воду, і пластикові горнятка дає можливість випити трьом особам гарячий чай!) Ірина Коропенко з Віталієм уже сьогодні від’їхали і я в помешканні сама. Це теж упрощує справи. Я вперше, від коли приїхала сюди, вживаю канапу і фотелі “гостинної” кімнати і мала змогу тут тепер вітати своїх гостей. Досі я здебільшого тільки перебувала у своїй спальні. Living room, якщо хтось і вживав за цей минулий тиждень, то хіба Віталій. Але нас усіх трьох майже ніколи і так не було вдома. Ірина і я — на конференції, а Віталій був на якомусь дитячому таборі як виховник-доброволець.

4 липня 1995, год. 11:00 ввечері.

Вчора цілий день працювала в бібліотеці. Принесла собі цілу гору книжок і журналів, щоб сьогодні працювати вдома. Ранок сьогодні провела, читаючи і описуючи статті з *Australian Slavonic & East European Studies* і з *ABN Correspondence*. В *ASEES* знайшла одну знамениту статтю, яка відкрила мені деякі зовсім досі незнайомі горизонти. Автор: Zdenko Zlatar, а тема — візантійська спадщина Київської Русі. З неї я довідалася про цікаві критичні думки про цю спадщину таких критиків як Флоровський, Ягіч, Федотов, які звернули увагу на “intellectual silence” Київської Русі, на брак визначної оригінальної думки в сферах філософії і навіть релігії, яка шукала б нових відповідей на старі запитання. Цікаві розважання автора про те, чому серед перекладених текстів не було грецької клясики, Гомера чи Аристотеля і виявлення, що Київська Русь — це була закрита парадигматична типово середньовічна культура, якої ніяк не можна міряти мірилами сьогоденішньої західної цивілізації.

В кіно на “Bridges of Madison county” не ходила. Штогрин запросив до себе на піццу. Я думала, що буде нас там тільки пару осіб, але виявилось, що є ще тут чимало осіб з

України — не тільки Шудря і Логвиненко, але і Сергійчук, і Винниченко, но і майже місцеві — Оленка Сацюк, Яніщак, Ніна Шагін... Повернувшись біля 9-ої вечора, я ще мала змогу подивитись на фajerверки з нагоди Дня Незалежності.

Неділя, 9 липня 1995, год.8:30 вранці. Урбана / Шампейн.

Я вже спакована і готова до від'їзду. Але мій літак аж о год. 11:45. Стаха Штогрин обіцяла приїхати по мене перед 11-ою і завезти на летовище. Маю ще багато часу.

Вчора ввечері запросила я Штогринів на вечерю до University Inn. Хотіла їм зрванжуватися за гостину в їхньому домі, а на їхній приїзд до Філядельфії — надія невелика. Вечеря з вином була знаменита (тут в центрі США, в самому heartland, я вже вдруде їм американський steak — filet mignon!), а розмова також цікава і сердечна. Довідалася я цікаві новини: 1/ про те, що в банку Куляса в Шікаго переловили були колись якусь поважну дефравдацію ексекутивного директора і ще встигли їй запобігти і директора звільнити, 2/ що Мирон Куропась закидає Улянні Дячук і Ко., що вони не вміють як слід господарити ресурсами УНС, що їм недавно ще давали за будинок 40 міль. доларів, а тепер дають тільки 20 мільонів, 3/ що учасники конференції — ті з України — дістали по 20 дол. від особи на день (тобто зовсім вистачальна сума на оплату харчування, навіть якщо це харчування виключно самостійне, без всяких уфундованих діяспорниками ланчів і обідів). Були і новини загальногромадського характеру: десь цими днями папа вислав вітального листа з нагоди річниці унії — окремо українцям-грекокатоликам, окремо — русинам. Було повідомлення у “Свободі”, що газета залишиться щоденником (слава Богу! щоденник треба втримати, навіть якби для цього треба було “відібрати” його від УНС і створити якусь окрему фундацію). Напевно ці вісті і багато інших чекають на мене у Філядельфії.

Трохи мене турбує, що не зважаючи на чотири окремі спроби, я таки не змогла додзвонитися до Максима до Торонто. Залишила тільки коротке повідомлення на машині. Потішаю себе, що вони кудись виїхали (мали їхати до Монреалю, а також на якийсь табір з дітьми, але я дат не запам'ятала, записала їх тільки на календарі вдома, і тепер не можу пригадати. Вдалося мені після кількох спроб додзвонитися до Ії — вона і дитина простуджені, Ія має лярингіт, ледве говорить. Вона плянує приїхати на схід, хоче побути трохи в Гантері, можливо незабаром зустрінемося у Філядельфії. Марко, казала Ія, має їхати на якусь конференцію до Відня. Бачу, що вона журиться тим, як він переставиться знову на американські рейки після свого активного життя і важливих функцій, що їх він виконує в Україні.

Записок за останніх кілька днів я не робила, бо весь час працювала і над ULE і над UkraLME. Використовувала максимально свій час у бібліотеці, а ввечері працювала з матеріалами принесеними додому. Везу зі собою цілу папку нових матеріалів — роботи вистачить на пів року! Знайшла цікаву статтю Zbigniew-a Folejewski-ого про український футуризм, довідалася про існування англломовної книжки Ліхачова про спадщину Київської Русі (книжки тут не було на полиці, треба буде за нею пошукати у Філядельфії).

Ще маю тільки кілька неперевіраних і незнайдених публікацій, а напевно ще є і такі, що я про них не знаю. Стоятиму перед дилемою: закінчувати чи чекати ще? Мабуть треба триматися пляну, завершити ULE80 під кінець цього року, відіслати до видавництва, а можливі доповнення зарезервувати до “Додатку”, як це зрештою є в моєму первісному пляні. Я вже почала збирати деякі матеріали до ULE90 і ULE70, зокрема ті, що їх не матиму змоги знайти у Філядельфії. Але UkraLME викінчу тільки за 1992–1993. Якщо Kluwer (або хтось інший) схоче це видати і спонсорувати наступні випуски — можу це продовжувати. Якщо ні — то UkraLME 92–93 буде одноразовим виявом мого ентузіазму з приводу незалежності України — і вказівкою для інших про те, що такі матеріали є і де їх шукати. Між іншим, Дмитро Штогрин свою рецензію на мою ULE з *Ethnic Forum*, видав окремою брошурою і вона навіть закаталогізована як його видання в Урбанському комп’ютерному каталозі!

Останніх кілька днів тут у Шампейн / Урбана — прекрасна літня погода. Соняшно, тепло, але низька вологість у повітрі. Виходила я серед дня з бібліотеки, щоб щось з’їсти, а при тому ходила на довші проходи по цьому розлогому університетському кемпусі. Панує тут дуже відпружена атмосфера. Питаю себе знову словами власного вірша: “чи просторінь усмирює серця?” Іллінойські степи тут перетворені на педантично підстрижені травники, довкола широкий простір, рівнина, університетські будинки на значній віддалі один від одного. Студенти їздять по рівненьких бетонових доріжках на рольках і велосипедах. Але студентів тепер — обмаль. В час академічного року тут напевно неабиякий рух, а ще — подумала я — а як тут буває взимку, коли всі ці широкі простори (і дороги!) вкриті снігом і льодом?

У Філядельфії чекає мене за пару днів річне засідання Ради Бібліотеки. Треба буде зразу після приїзду братися за писання річного звіту. Я була б рада передати свою функцію голови Ради комусь іншому, бо вірю в ротачію, але не знаю, чи мені це вдасться зробити. Також незабаром треба буде знайти узгодження і довести до завершення літературний конкурс на гумор і сатиру. Лариса дала мені тут деякі свої і Рудницького прелімінарні ремарки (відповідь на мої попередні оцінки). Треба нам буде ці речі продискутувати, ще дещо переглянути. Не легка справа!

Вівторок, 11 липня 1995. Філядельфія, год. 10:00 вечора.

В неділю додому приїхала лімузиною. Застала все гаразд. І чимало пошти. В понеділок виходила тільки до Борисової і до Genuardi за харчами. Сьогодні також була в Genuardi, щоб купити кошики квітів, які повісила при входових дверях (Минулого року під осінь мені ці кошики вкрали, а раніше я не хотіла купувати, щоб не утруднювати справ догляду за квітами Ані Борис. Тепер уже буду вдома, подорожі закінчені, отже квіти доглядатиму сама. Приводжу справи до ладу. На електронній пошті було 300 повідомлень — в тому 5 таких, що стосуються права України.

Середа, 12 липня 1995. год.10:00. Метро.

Маю сьогодні регулярну профілактичну візиту в PENN Faculty Dental Clinic. Це остання візита, що за неї платитиме моє забезпечення SYS-Dyn, PENN Faculty Plan. Хотіла б я залишитись пацієнткою Mary Bogert — такої доброї дентистичної опіки я ніколи раніше в житті не мала. Але не знаю ще, які страхувальні компанії могла б я вибрати на місце PENN Faculty Plan, який вже мені, як емеритові, продовжувати не дозволено.

Мені треба було вчора засісти за звіт Бібліотечної Ради (річні сходи́ни завтра!), але якось не хотілося. Воліла трохи поновити контакти з людьми. Потелефонувала наперед до Люди. Це було трохи пов'язане із звітом Ради, бо вона — скарбник. Але при тій нагоді виявилось, що вона вже на 7 жовтня замовила велику залю Центру на вечір нашого Літ. Конкурсу Гумору і Сатири, з тим що вона хоче, щоб я підготувала доповідь. Ну це ще пів біди, я того сподівалася, але вийшла несподівана комплікація: Люда заплянувала, крім читання нагороджених творів (ще рішення журі нема, отже це лиш теорія!) включити в програму танці “Волошок” та й інсценізацію дітей НУРідної Школи! Ну, танці, остаточно ще могли б бути для відпруження, але діти? Вона це робить трохи через Зенка (бо він це готував для школи!), а трохи з розрахунку, що мовляв прийдуть батьки, тітки, бабці виступаючих дітей. Люда була видимо незадоволена, коли почула мою думку, що не можна мішати конкурсу, в якому беруть участь відомі (маю надію!) письменники, з дитячою самодіяльністю!

Мала я теж розмову з Софійкою Геврик, з Максимом, а потім — уже біля 12-ої — з Тарасом Кульчицьким. Тарас помітно прибитий і розгублений після смерті Ірени, терпить від довшого вже часу на безсонність. Я рада, що мала нагоду довго і сердечно з ним поговорити, підтримати його на дусі.

Вівторок, 18 липня 1995, вранці, 9:30.

Записок кілька днів не робила, та й сьогодні не маю для них багато часу. Але минулий тиждень приніс чимало новин, що їх хотіла б коротко віднотувати.

Річні збори Ради Бібліотеки були замітні з кількох причин: звіт Марусі Сверстюк був і цим разом загальниковий, оншалантський, без статистичних даних, etc. Присутні на Раді Захарчук і Оріся Гевка, тобто президент і ексекутивний директор УОКЦентру, говорили про нарікання читачів, які приходять до бібліотеки і знаходять двері зачинені, хоч напис каже, що УБ в цей час мала б бути відкрита. Маруся рідко буває в бібліотеці і не виконує як слід своїх керівних функцій. Забула чи не припилювала, щоб змінити оповістку про години праці бібліотеки. Кушнір зрезигнував із поновної номінації до Ради, а на місце Кіпи НУРШ запропонувала Лева Іваськіва. Отже будуть зміни. Мені доведеться ще продовжувати далі виконання обов'язків голови Ради.

Зробили цими днями рішення в справі Літературного Конкурсу Гумору і Сатири. Розмови з Ларисою і Рудницьким були по телефону, на основі оцінок раніше поданих на письмі всіма трьома членами журі. Шедеврів нема та й вибір творів не завжди однозгідний. Але дійшли до компромісу і розділили даних Самопомічню 1,500 дол. (500 додаткових було

призначено на адміністрацію і вечір читання творів). Цікаво, хто є ці нагороджені автори? Але ще більше цікаво, хто попав у список відзначених, і взагалі, хто брав участь? Адже надісланих творів є 105! Покищо комунікат — підписаний мною і Рудницьким — я послала до підпису Ларисі. Тільки тоді, як вона поверне на мої руки підписаний готовий документ, я пошлю його Людї і довідаюся про авторів. Рудницький просив, щоб йому цю інформацію послати факсом до УВУ. Бо він уже поїхав в понеділок і повернеться аж під кінець серпня. Його виїзд прискіпшив наше рішення. Він буде в Латвії (з Іреною), потім у Мюнхені, а тоді їде ще до Львова. Він виявив, що має якусь готову доповідь про гумор і сатиру (не про конкурс — це його доповідь з-перед року, що з нею він їздив до Лондону). Отже ми домовилися, що він цю доповідь прочитає на вечорі 7 жовтня, а я тільки коротко скажу кілька слів про сам конкурс.

Телефонувала Ія. Вона завтра приїде з Ніною до Філядельфії, а тоді в п'ятницю хоче їхати до Нью Йорку і до East Chatham, де є діти Олеса Лабуньки і Боба Чайківського на новацькому таборі. Я обіцяла, що на цю поїздку я позичу їй своє авто. Вони потім повернуться ще на кілька днів до Філядельфії, а тоді вона знову хоче поїхати на пару днів до Гантеру, вернутися 4 серпня, поїхати з нами на суботу/неділю над море, а тоді 7 серпня повернутися літаком з Філядельфії до Лос Анджелесу. 9 серпня приїздить до Л.А. Марко і залишиться аж до Labor Day. На цю другу поїздку до Гантеру я її авта дати не зможу, бо мушу приготувитись до приїзду Максима з родиною і до нашого виїзду на тиждень до Wildwood Crest. Буде мусіти авто собі винайняти, що мала намір зробити вже і першого разу і дуже зраділа, коли почула, що я можу дати їй на цей час авто, бо це заощадить їй понад 300 дол. Застановляюся над тим, чи як вони завтра приїдуть, відступити їм свою спальню. Я зарікалася це робити, тому й підготувала Остапову кімнату з подвійним ліжком, щоб була для гостей, але якби мала бути погода така, як була вчора і кілька днів тому, то без охолодження тажко витримати, а в Остаповій кімнаті нема кондиціонера.

Вчора, користаючи з випродажі у Ванамейкера, я поїхала і видала трохи грошей на нові простирадла і рушники, купила невеличкий дарунок для Ніни, а собі — кульчики! Ну, хто б то подумав, що я можу бути така фривольна жінка! Та ще й не одну пару кульчиків, а три! Справа в тому, що в мене — непроколені вуха і я можу носити тільки кульчики з кліпсами, а їх рідко можна знайти. Замолоду і вже в дорослому віці кульчиків ніколи я не носила, а вуха проколювати вважала примітивним варварством цікавим тільки для антропологів. Де ж би модерна освічена жінка проколювала собі вуха? І мені це упередження і сьогодні важко перебороти, отже вух не проколюю. Але раптом, десь років 10 тому, мені почало подобатись носити кульчики! Очевидно, тільки для виходу між люди.

Люда несподівано запропонувала, що вона — за оплатою, очевидно — могла б в наступному академічному році працювати кожного четверга 5 годин у бібліотеці, тобто перейняти від Марусі Сверстюк керівництво бібліотекою. Я воліла б фахового керівника для УБ, але досвід минулого року виявив, що теперішня розв'язка бажає кращого, що вона — незадовільна. Може й справді з Людою пішло б ліпше?

Четвер, 20 липня 1995. Год. 9:00, вранці.

Приїхали вчора Ія з Ніною. З леговища ввечері привезла їх Марта Чайківська. Вони ще сплять. На щастя, трохи у Філядельфії похолодніло і я не мусіла віддавати їм своєї спальні, бо не потрібно охолодження. Ніна мало говорить: мені здається, що вона має проблеми з українською мовою, бо чує її тільки від мами, і то, мабуть, тільки тоді, коли вони удвох самі... Добре, що приїхали сюди на схід і побудуть трохи в українському оточенні.

Мене від деякого часу болить ліва нога — внизу, біля кістки. Це напевно від артриту. Тупий біль переслідував мене вже кілька місяців, ще перед виїздом в Україну, але тепер є гірше: мушу приймати Motrin або Bufferin.

Вчора я нарешті замовила собі ... фотографа! Пішла зробити чорно-біле фото, бо ніколи не маю фотографії, коли потрібно. Але з результатів я не задоволена. Я, правда, вибрала дешевшу версію — три пози до вибору, без ретушування, і то не з уваги на ціну, а тому, що волю більш натуральне фото без підмальовування фотографом. Але треба було б, мабуть, взяти із десяти поз, щоб був більший вибір. Цього вони не практикують. Дозволив мені вибрати дві пози із трьох: на одній очі занадто інтензивні, на другій — якась дивна, не дуже мені характерна, усмішка. Але це спричинене, очевидно, штучністю ситуації, намаганням фотографа створити “позу”. It’s like going to the dentist! — сказала я йому. Все ж таки буде якийсь документ напередодні мого 65-ліття. (Попередній раз я фотографувалася, коли мені було 60 років), але і з того часу ліпші є звичайні домашні кольорові snapshots (напр. ця з трьома внуками, або наша родинна), ніж чорно/білі фото для публікації роблені у фотографа.

Субота, 22 липня 1995, вранці, 8:30.

В четвер 20 липня помер Генко Лащик. Вчора була панахида, сьогодні похорон на Баунд Бруку. Саме чекаю на Софійку Геврик, яка обіцяла по мене вступити по дорозі до церкви. Я від учора не маю авта, бо позичила авто її і вона ним поїхала з Ніною до Нью Йорку, а сьогодні мають їхати з Олесем і Любою до East Chatham, на пластовий табір.

На панахиді промовляв Олекса Біланюк і два американські професори: голова відділу філософії з La Salle University і професор філософії з Temple. Людей було більше, як я сподівалася. Приїхала Віра Андрушків — сестра, зі Львова (де вона вчила якийсь англійський курс). Була і Світлана Андрушків з родиною. Очевидно також мама Генкова, діти Софійка й Андрійко, жінка Люба і її родина. Віра на панахиду не прийшла. Цікаво, чи буде на похороні.

Неділя, 23 липня 1995, вже після півночі, отже понеділок.

Віри на похороні не було. Може й краще, бо це вводило б помітний дисонанс. Все відбулося гідно, було навіть кілька промов. Над могилою сказав кілька слів якийсь

американець — приятель Генка, Віра, його сестра, а навіть Люба, жінка його, сказала одне-єдине, але яке ж знаменне речення: “Дякую тобі за найкращих п’ять років мого життя”. Була навіть тризна для гурту біля 50–60 осіб, в тому більшість молодих товаришів Софійки і Андрійка. Був на похороні і Віктор Церковнюк. Він їде в Україну і я ним передала листа Зорівчакам і 40 дол. на висилку книжок.

Понеділок, 24 липня 1995. 10:30. Метро.

Маю на полудне замовлену візиту в Mary Bogert, моєї дентистки. Хоче змінити мені одну стару пльомбу. Це остання візита, що за неї ще платитиме моє дентистичне забезпечення. Від 1 серпня я вже буду “on my own”, виключно на власних коштах. Маю надію, що не треба буде якихось непередбачених досі дентистичних заходів.

Вступлю також до Van Pelt — передусім на те, щоб віддати позичені книжки, а також щоб занотувати адреси славистичних видань, яким варто послати рецензійні примірники “Літературного Львова”. “Стало на юшку, стане і на петрушку”.

Після візиту в клініці, піду до Biddle і там попрацюю собі пару годин, перегляну пошту. Сьогодні заповідають температуру до 95°F і високу вологість. Як я вже на PENN, то попрацюю собі в холоді свого невеличкого “кабінету”. Мої колеги напевно мають для мене чимало цікавих новин. В міжчасі коли мене не було, відбувся “інститут” міжнародного комерційного права (таки тут, у Філядельфії, на терені нашої Law School), а опісля також річна конвенція American Association of Law Libraries у Пітсбургу. Якби я ще працювала, була б напевно також на конвенції в Пітсбургу. Не жалую. Навпаки. Рада, що позбулася своїх обов’язків.

Ввечері мають приїхати Марта і Славко Трофименки. Але на обід підемо до ресторану, де є охолодження.

Ніч, уже п’ятниця, 28 липня 1995.

На дворі громовиця і мені не спиться. Температура така, що тим разом я таки пустила Ію з Ніною до своєї спальні, щоб могли спати в охолодженні. Сама я — в своїй робочій кімнатці. Тут є також кондиціонер, але саме тепер я його виключила.

Вже кілька днів переживаю прикру вістку: в суботу Уляна перейшла операцію ока — retina detachment. Максим пару днів нічого не писав по електронній пошті і мені це було підозріло. У вівторок, нарешті, признався: не хотіли мене журити. З Уляною я ввечері розмовляла телефоном — сьогодні трохи краще. Але ще не відомо, чи зможемо разом відбутися заплановані на початок серпня вакації над океаном.

Мені також цього тижня дошкуляють всякі фізичні недомагання. Болить нога (ліва, низько біля кістки), передучора дуже налякалася, бо раптом усвідомила, що мій біль у правій руці — м’язи понад ліктем і в пальцях — це можуть бути симптоми не натягнутих

у подорожі багажем м'язів, а carpal tunnel syndrome — від комп'ютера! Отто була б комплікація! З великого страху я вирішила трохи перервати своє досить таки інтензивне переписування зібраних в Урбані даних для UkraLME. Хочеться мені дуже UkraLME до кінця літа викінчити і евентуально віддати до друку (може фірмі Kluwer, якщо приймуть), — бо потім осінню хотіла б працювати (і теж викінчити!) ULE80... Якби в мене і справді виявився CTS, то всі ці пляни мої пішли б нанівець.

Година перша ночі, вже 6 серпня 1995. Wildwood Crest.

Не пригадую вже, коли востаннє робила я записки у щоденнику, і не можу перевірити, бо маю із собою тільки чисті роз'ємні аркуші паперу.

Минулий тиждень був повен фізичної активності: наперед, після від'їзду Ії з Ніною до Гантеру, я готувалася до приїзду торонтонців — закуповувала і готувала харчі, возила авто до Toyota (смішна дрібниця: Ія, віддаючи мені авто після повороту з East Chatham, сказала, що є якась проблема, бо вікна автоматичним замком не відмикаються і треба завезти авто до механіка. Я послухала її, а тимчасом виявилось, що був замкнений забезпечувач, отже справді жодної проблеми не було!) Я також пішла на візиту до Яримовича, бо рука боліла і це мене журило. Яримович мене потішив, що це не carpal tunnel syndrome, а натягнений м'яз, але рука і далі болить, зокрема важко мені щонебудь підносити. З моментом приїзду моїх невсипущих збиточників із Торонто, все закрутилося в безугавній активності, яка досить таки втомила мене, передусім через рекордово високу температуру — понад 90° кожного дня. Уляна після операції ока на retina detachment чується щораз краще, око закроплює краплями, але ще не бачить досить чітко, може зрештою і через ці краплі. Їй треба трохи відпочивати, щоб око добре загоїлося, і я стараюся допомогти, як можу.

Приїхали ми сюди сьогодні (тобто вчора, в суботу), після 2-ої. Потім ще їздили купувати харчі і горілку і пиво. Сьогодні гарний сонячний день — діти ще встигли скупатися, а після вечері (я привезла зі собою готові вареники, котлети, гуляш, кишку, пальчики, etc., etc.) Але заповідають на завтра бурю і дощ і я боюсь, щоб раптова зміна погоди не зіпсувала нам вакацій. Є тут Люда і Zenko Чайківські — сьогодні ввечері я посиділа собі з ними пару годин — нога боліла, не мала я сили вже іти з дітьми на прохід.

Неділя, 6 серпня. 8:00 вечора.

Весь день ішла страшна злива. Тепер хмарно й дощево. Діти з Уляною і Максимом пішли на Boardwalk. Я пішла була з ними, але почав накрапати дощ і я вернулася.

Читаю трохи Валерія Шевчука “Стежка в траві” — вже другий том. Перший вже закінчила і передала Максимові. Це йому передав ці два томи Корогодський. А тому, що це не хтось інший, а Шевчук — я вирішила прочитати, бо книжка така нова, що її ще ніде немає. Жаль мені, що Максим і Уляна не мають щастя до погоди. Минулий тиждень, коли у Філядельфії була така страшна спека, кажуть, що тут над океаном було чудово!

Год.11:10. 15 серпня, вівторок, Філядельфія, в ліжку.

Більше як тиждень не робила записок. Наші вакації у Wildwood Crest, не зважаючи на початкові побоювання, випали дуже гарно. Погода поправилася: було сонячно і тепло, майже без вітру. Привезеного з дому вітряка вживати не доводилося, вночі ставав у пригоді мій домашній коц. Але вдень діти гарно бавилися на пляжу, вечорі були місячні, хлопці тричі ходили на каруселі. Один ранок ми їздили до Cape May — там були пару годин над берегом, а також на обіді в ресторані. Я купалася в океані один тільки раз. І тільки того дня мала на собі купальний костюм. І це навмисне. Уникаю сонячних купелів, ходжу на пляж вдягнена і в капелюсі — так що приїхала після однотижневого побуту без слідів надмірного загоряння. (There is no such thing as a healthy suntan — вичитала я десь раз і це мене остаточно переконало!) Але приємно побути трохи у відпруженій атмосфері надморського ресорту і подихати чистим морським повітрям.

Повернулись ми до Філядельфії у суботу, а вже в неділю — після ґрунтового прання і пакування — Максим і Уляна від'їхали з дітьми на таборування десь біля Plymouth, в Massachusetts. Сьогодні Максим телефонував: там є понад 100 осіб — українські родини з дітьми, під шатрами, а організують це пластуни-сеніори!

Мушу щиро сказати, що вакації з внуками, починаючи від приїзду її з Ніною, до від'їзду Максима з Уляною і хлопцями, трохи таки мене втомили. І не тільки тому, що гості очевидно ґрунтовно змінили рутину мого життя, що довелося чимало труду присвятити господарським справам — купівлі харчів, варенню, пранню, стеленню, миттю посуду, ітп. — що була рекордова гаряч (понад 90° кожного дня!) — але також, а може і передусім через те, що в мене і далі не відходить біль у лівій нозі і правій руці, а це ускладнює всі справи... Вставала я теж рано-раненько, бо мої завзяті читачі-слухачі приходили до ліжка з томом привезеного для них з України “Незнайка на місяці” — і ми читали цю книжку в усіх можливих антрактах серед дня, також в авті підчас їзди до Філядельфії... Хлопці дуже файні і кохані, але часто із собою заводять сварку і це вимагає додаткової чуйності, уваги й нервів дорослих.

Мої фізичні недомагання, получені з обильним вакаційним харчуванням, додатковим пивом і коктейлями при вечірніх розмовах з Максимом і Уляною, залишили, крім приємних спогадів, і деякі негативні наслідки: я прибула кілька фунтів на вазі. Перестала на час вакацій робити руханку, через біль ноги і гаряч у Філядельфії перестала ходити на проходи — і от сьогодні аж перелякалася, коли станула на вагу: повернувшись з України я важила 135 фунтів, а сьогодні вага вказує 144!

В неділю ввечері, коли діти вже пішли спати, ми потелефонували до Лос Анджелес і мали довшу розмову з Марком, який саме приїхав, з Ніною та з Ією. Ніна дякувала за залишену їй на столі відео-тасьму і книжку про Дон Кохіта, що їх я (нарешті!) таки знайшла на свою велику радість (купила тасьму також для Іванка і Стефанка!) Марко розповідав про свої враження від Відня, про плянований виїзд з Ніною та Ією на таборування, про клопоти і розчарування, пов'язані з виявленим зловживанням грішми деяких профспілкових діячів, що до них він досі мав довір'я (Мріль).

Але найбільша і дуже прикра несподіванка чекала нас, коли до телефону вкінці підійшла Ія. Виявилося, що її мама, Марійка Лабунька, пару днів раніше (здається — в середу минулого тижня) перейшла в Мюнхенському шпиталі операцію на праву грудь, що виявили рака і зробили радикальну mastectomy! Марійка недавно приїхала до Мюнхена з України і, каже Ія, приїхала вже хвора, нібито на шлунок, бо щось їй там пошкодило. Але безпосередньою причиною, що пішла до лікаря, був якийсь випадок — удар у грудь. Провірка виявила тумор. Каже Ія, що Марійка рік тому мала рутинове обстеження-маммографу і важко повірити, що в такому короткому часі тумор міг так вирости. Вістка ця налякала Ію, а мене досить приголомшила. Вже пару днів не сходить вона мені з думки. Мушу зібратись на силах, щоб написати Марійці листа. Може й добре, що це сталося в Мюнхені, де біля неї принаймні є Мирослав і де напевно є добра медична опіка. Велике щастя, що це не трапилося їй в Україні, бо це була б велика комплікація для всієї родини і для неї. Маю надію, що mastectomy врятує їй життя (як мабуть врятувала б була і Лялі, якби їй це були зразу зробили). Адже знаю чимало жінок, що мають вже багато років нормального життя після такої операції (напр. Дана Вонторська). Все ж таки, це — неабиякий удар — memento mori! І велика прикрість і переляк для Мирослава, який саме тепер став ректором УВУ, отже певно вважав себе на вершинах кар'єри і мав підстави радіти з цього приводу. Був у мене сьогодні Іко — приніс передані Марком книжки. При тій нагоді посидів трохи в мене, погомонів про родинні ці клопоти, а навіть звірився мені про свою особисту драму: виявилось, що його дівчина Оленка, що з нею він уже кілька років ходить і до якої їздив кілька разів до Києва, знайшла собі якогось хлопця, і то в Мюнхені, на курсах УВУ. Жаль мені Іка: він якраз на початку своєї професійної кар'єри, за пару днів їде на свою першу працю до Києва, і, здавалось би, зможе почати нове життя, а може й одружитися... а тут така поважна і прикра комплікація... Хлопець він добросердечний і мабуть щиро закоханий — невже справді став він черговою жертвою, яку використали для опортуністичних цілей?

Валерій Шевчук: Стежка в траві:

пожовтілі стінки філіжанок
висока стеля з ліпленням
порцеляна сервізу — старий сервант
зі стелі звисала люстра складена з висячих скляних буруль
кімната заставлена ущертъ стеляжами
книжки впереміш старі з новими
зумисна простота
роздивлялася фото
(також: фотокартка, фотографія, але також “ідемо у фотографію”)
похитуючи своїми округлостями
сиділа на ослінці, який м'яко угруз у її сідницю
він не кусається
шкаралуца обточила його зусібч
темінь густіша приведе у темінь кромішню
дурість і лихочиння не заберуть із собою, а передадуть нащадкам

запалив сигарету
здоров, сонечко
завбачно обійти

На вакаціях я докінчила читати другий том “Стежки в траві”. Вже й віддала Максимові, зробивши деякі виписки мовних знахідок (як вище). Але, несподівано, Марко передав мені два томи “Стежки в траві” з авторським підписом Шевчука... для мене! Це, мабуть, робота Корогодського! Бо я йому сказала, що високо ціню Шевчукову прозу. Тепер бачу, що може треба мені написати про це до *WLT*. Бодай запропоную їм, бо книжка видана 1994 року, отже рецензію могли б надрукувати тільки ще в цьому році.

Копія [електронного] листа Максимові, замість записок у щоденнику:

From: mtarnaws (Marta Tarnawsky)
Subject: Novyny dnia
To: tarn@epas.utoronto.ca (maxim tarnawsky)
Date: Wed, 23 Aug 1995 00:10:13 — 0400 (EDT)
cc: mtarnaws (Marta Tarnawsky)

[Оригінальний текст в латинській транслітерації]:

Сьогодні маю низку повідомлень, що можуть бути для Тебе цікаві:

1/ Вранці прийшов plumber і заінстальював мені новий Moen faucet в кухні. Крім того, я сказала йому про звуки, що їх викликає спущення води в туалеті на партері і виявилось, що треба було тільки змінити помпку в збірнику води (“ballcock”), щоб це зникло! Робота коштувала 416 дол. (!), але все добре діє і гості не мусять лякатися духами, що гримлять по моїх руках! (Я сподівалася гіршого з цим клопоту!)

2/ Городник сьогодні пообрізував мої кущі, а два дні тому скопив мені траву. Разом взяв 70 дол. Ivy poison подрівав і казав, що зніме з дерева листя, як воно вже засохне.

3/ Приїхали два панове із ЗУАДК і забрали для висилки на днях container-ом в Україну 9 пакунків книжок — в тому числі 40 плюс примірників “Зібраних віршів”, 74 примірники збірників “Слова” і 5 менших пачок різних моїх англійських книжок для бібліотек у Львові і Києві. Як бачиш, трохи упорядковую хату і позбуваюся речей, але це ще буде довгий процес!)

4/ Пополудні я поїхала до Genuardi, плянуючи докупити собі кілька свіжих овочів і булок. Тимчасом виявилось, що Genuardi переноситься на інше місце і з цієї нагоди була випродаж усього за половину ціни! Несподівано для себе я мала цікавий досвід: вперше від коли я в Америці, побачила чергу за харчами, яка тягнулася довгим вужем по parking lot, немов в ССРСР! Я також піддалася загальній психозі і замість кількох булок накупила всячини за 100 дол. (тобто за 50!)

5/ Пізно ввечері подзвонив з Вашингтону Марко. Довго говорив: журиться майбутнім, і не тільки працею.

6/ В моєму листі, де є письмо Коропецького, є також несподіванка для Тебе з місцевої газети. Чи Ти вже це отримав?

П'ятниця, 25 серпня 1995, 12:14 вполудне

Навмисне сповільнила темпо свого життя: не на жарт налякалася болю в нозі, що не дозволяв мені багато ходити, і болю в руці, що утруднював підношення тягарів, відкривання вікон і писання на комп'ютері... Почала більше відпочивати, приймати регулярно таблетки Motrin і Bufferin, і — що найбільше прикро — зупинила активну працю над ULE і UkraLME... Навіть і в щоденнику не писала, бо і писати рукою було трохи трудно. Але це, думаю, дало позитивні наслідки: сьогодні я вперше від довшого часу чуюся ліпше, ходила на довгий прохід, а й погода сьогодні також “тільки” понад 80 градусів, та й вологість поміркована.

Вчора була на багатолюдному відзначуванні четвертої річниці незалежності України. Були на нашому святі і посадник міста Рендел, і ціла низка американських політиків (Факс, Санторум, Грінліф, Лонгстрет, Дагерті і інші). Була і непогана програма: головну промову говорив Гунчак, в мистецькій частині виступали солісти Галина Вільха і Олег Чмир, танцюристи Ірина Маріяш-Бойцов та Олександр Бойцов і піяніст Володимир Винницький. Винницький — це зірка вже світової величини, на мою думку, я вже чула його багато разів. Отже обійшлося без хору і фольклору, слава Богу. Нажаль, не прибув Гоко Кравців, генерал, що йому давали вчора різні грамоти і відзначення. Грінліф, пенсильванський сенатор, вручив Захарчукові — президентові Центру — чек на 16,000 доларів — дуже бажаний грент, бо Центр має тепер деякі фінансові труднощі.

Сьогодні має бути концерт в Robin Hood Dell. Я просила Люду, щоб вони взяли мене з собою і мала намір піти, але помітила на моєму календарі, що сьогодні має бути засідання “радіо-комітету”, отже, мабуть, не піду, хіба, як засідання відкликали або перенесли. Справа в тому, що УОКЦентр, тобто Захарчук, плянують започаткувати регулярну тижневу радіопрограму. Скликали комітет, до якого включили і мене. Вже було одне засідання. Я від співпраці не відмовлялася, але думала, що Захарчук уже знайшов якогось шефа-редактора, бо без такої особи не вірю, щоб ця справа вдалася: хтось один мусить відповідати за цілість і мати рішальний голос у виборі матеріалів. Покищо не бачу, щоб вони мали такий ясний плян. Можливо також, що сама ідея програми пов'язана із політикою УОКЦентру: кажуть, що кандидатура Захарчука на президента загрожена: може тому він і проявляє посилену активність? Це, само по собі, явище зовсім нормальне: конкуренція в демократичному суспільстві звичайно є добрим і бажаним стимулом. Побачимо, що з того вийде. У Філядельфії є вже дві тижневі українські радіо-програми: одна з них — бандерівська, друга — музичної крамниці Ганусей. Отже, нібито, є бажання зробити щось інше і краще. Але де є ті люди, що мали б це робити? Якби, напр. таку Центрову програму організував Левко Рудницький, я не мала б сумніву, що вона могла б

мати великий успіх, але він і без того занадто перевантажений.

В неділю буде на Тризубівці пікнік — також з нагоди річниці незалежності. І я також на нього вибираюся поїхати. Святкуймо, тішмося, що дочекалися держави і що вона, не зважаючи на все, виживає, тримається! Провокації на кожному кроці (востаннє — похорон патріярха, який обернувся у світового розголосу скандал, бо дійшло до кривавої сутички між поліцією і УНА-УНСО, де обидві сторони завинили, але опінія держави постраждала на міжнародному рівні, отже користь тільки ворогам!)

Несподівано була я минулої суботи в кіні. Це сталося з ініціативи Івана Коропецького — він запропонував, приїхав з Наталкою і ми поїхали до Ріц, у місті. Правда, фільм, що його пропонував Іван, уже не грав, а те, що грало мені не сподобалося (уперше бачила французький еротичний фільм, та ще й славного Бунуеля, який мені зовсім не подобався, *Belle de jour*, де реальність помішана з фантазією: Люблю здорову еротику, але всякі перверсії, зокрема садизм і масохізм, викликають в мене несмак). Ліпша від фільму була вечеря — в італійському ресторані *Caffe Raffaello*. Нажаль, не могли піти з нами Геврики — вони мають тепер більші клопоти зі хворим Титовим батьком.

Понеділок, 28 серпня 1995. 11:00 АМ. Метро.

Вперше від довгого часу знову їду на PENN. Пробую наново відновити свою звичайну робочу рутину. Але роблю це поволеньки: ось вчора працювала трохи на комп'ютері — написала статтю про Шевчукову “Стежку в траві” для пропонованої нової радіо-програми УОКЦентру, робила доповнення до бібліографії ОТ — і от знову рука болять... А може це таки і є *Carpal Tunnel Syndrome*? Може Яримович помиляється? У всякому разі я працювала над бібліографією недовго, відклала на пізніше. Стаття-рецензія на книжку Шевчука дала мені чимало сатисфакції. Давно вже нічого не писала, а творчий процес, навіть якщо це не літературний твір, а стаття чи рецензія, завжди дає мені душевний підйом. Інакше і писати не було б варто: адже прибутків така робота не дає. Статтю про Шевчука думаю після використання в радіо, послати до друку в “Свободі”. Якщо радіопрोगрама Центру рушить з місця, матиме інтелігентного керівника і буде наголошувати інформацію, освіту й культуру, замість політичної полеміки, тоді вона буде вартісним надбанням для філядельфійської громади, а для мене, можливо, — творчим стимулом. Але як вона почне якусь бандерівську політику, то я з нею не співпрацюватиму.

Неділя, 3 вересня 1995. Пополудні, на городі.

Сьогодні Максимові 40 років. Тількищо з ним говорила. Дякував за дарунок (40x100), що його я вислала йому вже раніше, говорив про те, що до вид-ва КІУС зверталися від *Slavonic & EE Review* з питанням, яка ціна мого ULE65A? Очевидно, тому, що друкуватимуть рецензію Зорівчак. (І хто б то думав, що редакції журналів завдають собі аж такого труду? Що значить солідна фірма!) Говорили ми багато і про господарські справи (Інсталювати чи ні в моїй хаті центральне охолодження? Гаряче літо дуже цього року далось взнаки, зокрема тоді, як були гості!)

Я була сьогодні в церкві і замовила на вівторок 19 вересня заупокійне богослуження в третю річницю Остапової смерті. До церкви ходжу що два-три тижні і зовсім не з релігійних спонук. Коли мене раз запиталися, чи вірю в Бога, я сказала: так, я вірю в Бога, що його створила людина! За кожен раз, коли слухаю в церкві “Вірую”, думаю собі: ні в один з цих постулатів я не вірю! Але період мого “воюючого атеїзму” минувся ще в гімназії. Коли я в час студій пройшла курс “соціологія релігії”, я усвідомила собі, наскільки універсальним явищем є релігія і яка вона потрібна людині. Релігія — опій, мовляв Маркс, але опій — це лік, який може рятувати від болю, від божевілля. А ще ж є і етичний аспект: мені може вистачати кантівський категоричний імператив, але мільйонам простих непереінтелектуалізованих людей потрібні виразні рамки для поведінки і не занадто скомпліковані дефініції добра і зла. Ходжу до церкви, щоб відчутти себе частиною колективу і частиною традиції. Михайлівська церква, нова дерев’яна церковця гуцульського стилю розміщена серед просторого парку, де часом попід вікна в час богослуження проходжуються канадські гуси, а той серни, дає певну естетичну насолоду, а якби був ліпший хор, то можна було б мати і приємність від традиційного співу, що пов’язує з давно-минулим, з традицією — адже пісні ці чула я і знала ще в дитинстві. Зрештою, в християнській релігії і обрядовості є чимало поезії: всі оці міти про життя вічне, про воскресіння, про народження бога в подобі людської дитини, про прагнення спасителя-месії. Недаром біблія — ця хрестоматія старо-єврейської літератури — мала такий вплив на людство: творили її високообдаровані люди. Та й навіть наші церковні пісні мають у собі чимало доброї поезії. От хоч би “Боже великий, єдиний” — текст сьогодні ще більше зворушує, не втрачає актуальності.

За минулих пару днів тричі дзвонив Марко із Лос Анджелесу. І довго говорив. Видно було, що хотів трохи виговоритися. Жаль мені його. Він і досі непевний себе, нерішений. Одного дня каже: “Нічого з того не вийде, ми таки мусимо розлучитися!” А тоді на другий день: “Я схаменувся! Мені треба повернутися, попрацювати над собою самим! Повернутися до сім’ї, щоб її не втратити!” Страшенно мені прикро, що він не знайшов щастя і задоволення в житті. Очевидно, я воліла б, щоб він не розводився з Ією, не руйнував сім’ї. Але не знаю, наскільки ще міцний їх інтимний зв’язок, чи вони зможуть жити з собою в гармонії? Пригадується мені діалог, який колись розповідала мені Марія Струтинська: Мама до дочки: Я мусіла задля тебе пережити пекло з твоїм батьком! На те дочка: А чи ти думаєш, що пекло — це добре місце для виховання дітей? — В кожній розмові — Ніна: як дуже він її любить, як боїться зробити їй кривду. Але самого прив’язання до дитини не вистачить, як не буде любові між батьками.

Цими днями я мало спілкувалася з людьми. От сьогодні після богослуження, з’їла вереники на Михайлівській гірці, погугорила трохи з Бережницькими і Вірою Кліш, а тоді поїхала на годину до Віри Лащик. Давно вже в неї не була. Вчора вступала в час свого довгого проходу, але її не було вдома. Вірина кухня вже майже зовсім викінчена і дуже гарно виглядає. У Віри я переглянула сьогоднішній *New York Times*, бо вона його регулярно купує і читає. Але після цієї візити, я знову повернулася до своєї самотності... і не страждаю, а навпаки: розкошую нею! От сиджу на своєму шезлонгу на городі. Погода вже кілька днів — справді прекрасна! Тепло, понад 80°F, але вологість у повітрі мала —

сухо, соняшно, трохи пахне вже осінню. Літо було надто сухе, листя вже почало де-не-де обпадати. Я вже так пару днів сиджу по кілька годин на дворі — жаль бути в кімнаті біля комп'ютера, коли на дворі така погода! Виношу собі телефон, на всякий випадок, а сьогодні навіть придумала використати пляжеву парасольку! Заінсталювала її собі, щоб бути в тіні.. Добре мені. Рука і нога вже майже не болять. Я почала знову по трохи працювати на комп'ютері. Але тепер поставила свою клавіатуру (keyboard) на столик, а не як давніше, коли писала, тримаючи її на колінах. Побачила я в Синтії спеціальний столик для keyboard і думаю, що і мені треба такий купити, щоб і справді не розвинувся в мене Carpal Tunnel Syndrome... До мого ліпшого самопочуття напевно значно причиняється і погода. Я цього свідомо і використовую цей час. От я не тільки написала статтю-рецензію на “Стежку в траві” для радіо (і потім, думаю, для “Свободи”), але вже зладила і відіслала до *WLT* англomовну версію, а вчора закінчила український варіант статті-рецензії на “Музей живого письменника” і, якщо отримаю позитивну відповідь від *WLT*, зроблю теж і з неї англomовний варіант.

Але я не тільки сиджу на городі або пишу вдома на комп'ютері. Почала я робити довгі проходи і це — при цій чудовій погоді — також приносить мені приємність. Мандрую я швидким кроком (около 115 кроків на хвилину — я змірила!) і ходжу так, звичайно, трохи менше як годину. В час свого проходу я, звичайно, не зустрічаю ні живої душі! — зокрема, як іду вулицями Melrose Park-у. Наша дільниця — East Oak Lane — має тепер значний відсоток — мабуть понад 50% — чорного населення, а також корейців. Расистом я не є, чого доказом є факт, що не думаю звідси випроваджуватись, але не було б добре ні для чорних, ні для білих, якби решта білих домовласників від нас випровадились. Інтеграція рас має багато позитивних сторінок. В моїй дільниці, на моїй вулиці, найбільшою приманою є для мене величезна тиша, спокій, безлюддя. Поки мої сусіди не влаштовують бешкетів, не грають голосної музики rock and roll — *urbi et orbi* — не викрикають і не авантуються на вулиці вдень і вночі — мені байдуже, якого кольору в них шкіра. Тиша мого довкілля часом мене навіть дивує і я часом думаю, чи буде воно так і надалі? Часом дивлюсь уночі крізь вікно на свою тиху безлюдну вулицю: де-не-де тільки світить світло, як і в мене, як у вірші Марини Цветаєвої.

А ночами мені часом не спиться, і не знаю чому. Не дуже тим переймаюся: багато читаю, лягаю о 12-ій і читаю часом до 2-ої, а то й довше. Але тоді не зриваюся, як колись, о 6-ій чи о 7-ій, а сплю часом до 8-ої, 9-ої.

Ідучи вчора на свій довгий прохід вже майже осінніми самотніми алеями, я подумала, як точно віддзеркалений мій стан у прекрасному вірші Рільке:

wer jetzt allein ist — wird es lange bleiben,
wird wachen, lesen, lange Briefe schreiben,
und wird in den Aalen hin und her
unruhig wandern, wenn die Blätter treiben.

Понеділок, 4 вересня 1995. Labor Day. 8:33 PM.

Випадково і несподівано дивилась вчора пару годин на добрий фільм на телевізії. Почалось від того, що одірвалась від праці на комп'ютері і зійшла в підвал, щоб о 8:30, як щонеділі, подивитись на українську телепередачу Мариновича. Програма ця була б значно краща, якби не було самого Мариновича, який, нажаль, не вміє грамотно сказати двох речень ні українською, ні англійською мовою. Але він включає звичайно відеозаписи з України, вісті, відео-репортажі і це буває цікаво. Дивлячись на програму Мариновича, я зробила 5 миль на своєму стаціонарному велосипеді, але втомившись, сіла у фотель відпочити і з цікавості почала “переглядати” телевізійні канали, чи є щось цікавого. На 12-ці натрапила на фільм “The best intentions” — шведський фільм за сценарієм Бергмана, про його батьків. Це мене зацікавило. Фільм має дуже свіжі й оригінальні картини життя в Швеції, мабуть на переломі століть, знамениті психологічні портрети дієвих осіб, дуже особливу атмосферу. Нічого ближче про цей фільм не знаю. Режисером не був сам Бергман, але фільм зроблений у його стилі. Не виключене, що він зроблений спеціально для телебачення: його показували в серії Masterpiece Theater і, здається мені, що він матиме продовження, не знаю тільки коли. Треба буде запитатися когось, хто регулярно дивиться на телебачення і може має програмку в газеті, або в “TV Guide”. Зрештою, вибираюся завтра на PENN, бо треба переглянути журнал “Agni” і ще інші журнали, чи нема за 1994 рік якихось перекладів з української літератури, що могли б бути кандидатами на нагороду AAUS. (Покищо маю тільки два поетичні переклади Найдана — отже, як би не було, одного кандидата вже маємо!)

Вівторок, 5 вересня 1995. Метро, 10:50.

Їду на PENN. Основна моя ціль тим разом: довідатись про столик для клявіатури, переглянути *Agni* і деякі інші журнали в пошуках перекладів з української літератури, переглянути *WLT* за рецензіями 1981–1989 року (чомусь не маю їх на комп'ютері, а знаю, що переглядала і робила виписки вже раніше — невже вони загубилися? Це мене лякає!), віддати дві книжки, перевірити RLIN для деяких позицій в ULE ітп. Мали ми в пляні піти цього тижня з Софійкою і Вірою на обід до ресторану і була мова про те, що єдиний для цього вечір — це вівторок, тобто сьогодні, бо в четвер я маю засідання Ради Бібліотеки, а в п'ятницю їду на Союзівку на з'їзд залцбурзької гімназії. Заки вийшла з дому, я потелефонувала до Софійки на роботу, але могла тільки залишити “message” — її при бюрку не було. Трохи я вдома почекала, але вона не відгукнулася, отже на вечерю не підемо. Зі мною нема як на PENN скомунікуватися, бо я там не маю телефону, та й мабуть і так більшість часу сьогодні проведу не в Biddle, а у Van Pelt. UkraLME 93–94 поволі викінчую. Хочу позбутись цього нарешті, бо до кінця грудня хочу викінчити і віддати до друку ULE80 — а ще буде дуже багато роботи! Якщо для UkraLME не знайду видавця, то продовжувати цієї роботи не буду.

Пополудні. Метро. В дорозі додому.

Я мала намір купити сьогоднішній *New York Times* і читати по дорозі додому. Але машина вкрала в мене три кводри, а газети не дала! Затявся механізм, чого мені ніколи раніше не траплялося! Не лишається нічого іншого, як зробити пару нотаток. Мій день на PENN був

менш успішний, як я сподівалася. Журналу “Agni” Van Pelt взагалі не передплачує, а *Denver Quarterly*, який мені був потрібний, мабуть саме у переплетні. Scooter stand, сказала мені адміністраторка Biddle LL, коштує около 300 дол. — бібліотека платила тільки 162 — але питання, чи мені схочуть дати таку знижку. Julie — великий бюрократ, я певна, що бібліотека могла б цей столик мені замовити, а я їм повернула б гроші. Ще побачимо. Можу піти до Liz, як треба буде. Але варто мені може пошукати і в спеціалізованих крамницях. Знайшла в *Ukr. Quarterly* цікаву статтю Найдана про сучасну українську прозу. Трохи дивно, що він надрукував її саме в *Ukr. Qu.* Хоч, останнім часом, за редакцією Влодка Стойка журнал став цікавішим. Співпрацює з ним, як бачу, також Рудницький. Але редакційна рада і надалі — самі бандерівці!

П'ятниця, 8 вересня 1995. Союзівка. год. 11:33 PM.

Виїхала я з дому 11:10 зранку — приїхала коло 4-ої, зробила 150 миль і тільки дві короткі зупинки (до туалету, за бензиною і на каву з донатом уже в Port Jervis). Їхала зовсім сама і це було добре, бо не мусіла з ніким в'язатись, до нікого достосовуватися і могла спокійно зосередити свою увагу на їзді. Погода у Філядельфії була вчора настільки душна і гаряча, що я спала при включеному кондиціонері. Зранку теж було досить тепло і вогко, але тут холод: зразу мусіла перевдягнутись у довгі штани і светер. Кімнату маю в нововідновленому будинку “Карпати”: гарні нові меблі, телевізія, маленький холодильник, елегантна лазничка з високим тиском холодної і гарячої води — це не те, що “Ужгород”, але і ціни, очевидно, будуть вищі. Тим разом, крім Зальцбурзького з'їзду, є тут паралельно і з'їзд Регенсбурга. І хоч це шойно тільки п'ятниця, тут сьогодні вже було повно людей, їдальня на вечерю була заповнена. Серед регенсбуржців також є чимало моїх знайомих, навіть тих з Філядельфії, напр. Слава Оранська, Чепілі, Куземський. А з наших зальцбуржан вже є Ліда, Міра і Орест Чуйко з Торонто, Ара Каменецька з Каліфорнії, Ева і Сергій Сахаруки, о. Любко Гузар, Павлусь Палієнко з родиною, Мирослав Семчишин, Галя Кокольська, Курилки, Змій, Сталовіри, Луцька-Цегельська, Влодко Стойко і значна кількість інших колег (чимало таких, що їх прізвищ я не пам'ятаю).

Цікаві деякі помічення: Я сіла до вечері з Лідєю, до стола, де була ще Міра і Орест з жінкою. Орестова жінка — чілійка і вони обоє говорять зі собою по еспанськи, часто втягаючи в цю еспанськомовну конвєрзацію також Міру і Лідю. Цікаво, що по стільки роках у Канаді, вони затримали мову з першої країни свого поселення. Я з жінкою Ореста говорила по англійському, а тому, що я саме вчора вночі докінчувала читати “Кохання в час холери”, то хотіла почути, що вона думає про автора. Виявляється, ніколи не чула про такого! Це щось про неї говорить!

Сталовіри мають сина Володимира, який є тепер директором компанії Соса Сола на Україні. Він живе в Києві разом із своєю дружиною-американкою. Олег Цюк є зятем Наді Луцької-Цегельської. Казала мені, що Марко в чомусь там допоміг йому в Києві (Олег — близький колега і Боба і Марка). Сергій Сахарук запустив собі борідку — і хоч борода зовсім сива (подібно як була в Остапа) — він дуже добре в ній виглядає.

Тут сьогодні після вечері комітет наш влаштував додатковий буфет — салатки, вудженина, солодке, овочі — і багато горілки! Приємно було погугорити і напитися коньяку, але я жалую, що непотрібно з'їла трохи ковбаси і солодкого і випила чорної кави — у висліді, мабуть, не спатиму! Але привезла з дому *Всесвіт*, отже читатиму далі знаменитого Гарсія Маркеса.

Ніч, вже година 2:30 ранку, тобто неділя, 10 вересня 1995.

Якраз скупалася і лягла, але хочу зробити перед сном пару записок. Бавилася я знаменито, чулася дуже добре у новій своїй попелятій з коронкою довгій сукні, виглядала ліпше, як того сподівалася, і збирала компліменти від мужчин, танцювала може із 10 танців, як не більше (із Генком Змієм, Харковим, Семчишином, але найбільше з Іваном Собчуком і Сергієм Сахаруком), випила собі перед вечерею два коньяки, а до вечері ще й вино, була в доброму настрої, відпружена! Аж сама дивуюся! зокрема з уваги на мої артретичні ноги! В програмі бенкету була несподіванка для мене, бо Дарія Кузьма читала мою поему “Зальцбург” (не дуже добре), співали теж мою “Пісню про Зальцбург”, але ця — потенційно найліпша точка — вийшла найгірше, бо не підготували і не вивчили її, співали *ad hoc* і це не вийшло. Промову говорив Семчишин (дуже довго і не-ефективно, а при тім із претенсіями на нібито філософську глибину). Дуже добре на самому початку відкрив ювілейний бенкет Влодка Кріль коротким, дуже влучним словом, провадила програмою Дарка Семенген, виступали теж Ліда Белендюк (ніби-гумористичний спогад про Лексенфельд) і Влодка Стойко (із спогадом сентиментально-політичного характеру). Найліпше, що було в програмі, це пара співаків з бандурою Стечишиних, що їх я чула вже один раз у Філядельфії. Вони співають маловідомі народні пісні дуетом при супроводі бандури і гітари, співають натурально, без шаржу та й з неабияким знанням свого діла. Шкода, що їх не попросили вивчити і заспівати “Пісню про Зальцбург”.

Від ранку я в товаристві Еви і Сергія і Ари Терлецької (вона також два роки тому повдовіла). Ара чудово виглядає — як на мій смак, вона була чи не найкраща жінка на залі! Приїхала також Валя Гурська, з чого я дуже зраділа, маю надію, що зможу більше поговорити з нею завтра.

Пополудні були дві доповіді: Гузара про церкву (дуже загальниково!) і Влодка Стойка про сучасну Україну (не надто ефективно). На зборах ніяк не могли вибрати нового комітету, аж Влодка Кріль погодився ще раз очолити комітет, що має за два роки знову підготувати Зальцбурзький з'їзд.

Понеділок, 11 вересня 1995. 8:30 вечора.

Виїхала із Союзівки вчора після 2-ої, перед сумерком була вдома. Дорога мене трохи втомила, але відбула її без комплікацій. Щоб дати організмові відпочати, я рано вчора лягла спати (десь біля 10-ої) і примусила себе до сну таблеткою Tylenol PM. Встала біля 9-ої ранку з відновленими силами.

Біда тільки, що прокинувшись в неділю після забави, я побачила, що “мене затягнуло”, тобто, що я — захрипла. Це дуже тепер не до речі, бо завтра мені треба буде награти-записати пару коментарів до радіо. Але сьогодні вже трохи краще, а — маю надію — хрипка до завтра пройде. В найгіршому разі мої коментарі прочитає диктор — але я ще не знаю, хто має бути тим диктором і тому воліла б прочитати сама. Але ось я готуюся сьогодні до того читання і перериває мені телефон — з Арканса, Захарчук. В справі радіо. Мовляв, треба щось підготувати на пару хвилин про Ступку, бо він має мати виступ у Філядельфії 23 вересня! Ну, я про цей виступ нічого не знаю і не люблю робити таких речей на коліні. А ще не хотіла б, щоб радіо-комітет використовував мене як Mädchen für alles. Я хочу писати коментарі на теми, які сама вибиратиму і то коментарі, які потім думаю використати як статті в пресі. Але Ступка — актор світового рівня, варто заохотити публіку, щоб прийшла на виставу, а хто це може у Філядельфії зробити, як я відмовлюся?

Субота, 16 вересня, ні, вже неділя, 17-ого. 15 мін. після півночі.

Сьогодні вранці від 9 до 10 год. відбулася передача першої радіопрограми Укр. Осв. Культ. Центру. Я уважно прослухала не тільки всю цю програму, в якій і я брала участь, але також присвятила годину часу, щоб уважно прослухати і ранішню програму т.зв. Державницького Фронту від 8-ої до 9-ої. Вони мають якогось дуже малоінтелігентного диктора, який не розуміє того, що читає і має жахливу мову. Сьогодні я знайшла не тільки таку родзинку як “оливу і газ” замість “нафту і газ”, але, о, леле, вістку про те, що мовляв, Україну мають прийняти до “Консульства Європи, тобто до того, що ми називаємо Європейською Спільнотою”. З Консульства Європи можна б тільки посміятися, це те саме, що олива замість нафти, але інтерпретація ad hoc, що це, мовляв, Європейська Спільнота — це вже дезінформація вищого порядку, що межує з крайньою безвідповідальністю. Очевидно п. Солтис (таке, здається, його прізвище) не уявляє собі, що існує в світі і Council of Europe і European Communities (які, між іншим, вже десь від двох років називаються офіційно European Union, бо інтеграція поступає!) Надій на те, щоб Україна стала членом Європейського Союзу або, як кажуть в Україні, Європейського Співтовариства (чи Європейської Спільноти) немає покищо ніяких, але до Ради Європи нас таки, мабуть, незабаром приймуть і це великий успіх України, який починає хвилювати навіть Москву.

Програма Центру випала ліпше, як я цього сподівалася. Патріотична пісня “Боже, помилуй”, що її чула я вперше — зворушила мене до сліз. Відносно добре випав вступ Захарчука, вісті, що їх доброю українською мовою читала Марія Швед (недавно прибула з України), репортаж про жіночу конференцію в Бейжінгу, що його читав Осип Рожка, та й мій коментар про Ступку і Ватаманюк, що мають виступ на наступну суботу. Але було і чимало негативів. Передусім; програма була переладована. Репортаж Рошки був за довгий і головне — він уже надрукований в “Америці”. Не було досить часу на короткі актуальні вісті і на рекламу. За винятком реклами банку Певність, всі інші реклами були власні, Центрові. Музика Скорика — інструментальна — не була такою ефективною, як можна було сподіватися — мабуть запис був не зовсім читкий. А найважливіше мабуть з усього, було те, що програма не була як слід розрекламована і напевно не багато осіб її слухало.

До мене потелефонували дві особи: Богдан Одежинський, якому я непередодні сказала про програму, і Віся Блавацька, яка вчитала про програму в газеті “Америка”. Побачимо, як справи підуть далі. Така програма конче вимагає доброго редактора — чи буде таким добрим редактором Рошка і чи матиме він досить часу, щоб цій програмі присвятити — покаже час.

За намовою Люди, я в п’ятницю запиталася Рудницького, чи він погодиться, щоб йому 43.відділ при співучасті НТШ-А зробив бенкет з нагоди його 60-ліття? Він не зразу потакнув, двічі потім до мене дзвонив, але таки подякував, погодився, отже матимемо нову акцію, новий клопіт!

Неділя, 24 вересня 1995 год.12:30 пополудні

Мої гості годину тому від’їхали. Я встигла тільки помити посуд і упорядкувати вітальню, їдальню і кухню. На те щоб перебрати ліжка не вистачає в мене сили — така я втомлена. Мушу трохи сісти. Отже використаю цей час для записок про насичені переживаннями і активністю минулі три дні. Багато часу на це не маю, бо на другу годину я запрошена до Люди і Зенка на відзначення 50-ліття їхнього подружжя. Це їхнє свято було фактично вчора, але вчора був у нас театр, виступав Ступка, отже вони відклали це на сьогодні. Я їх привітала оголошенням у газеті і “Свобода” з цим оголошенням, на щастя, вже вчора прийшла і багато людей їх поздоровляло, казали мені.

Я знала, що в мене в гостях буде Богдан Ступка — сама запропонувала Центрові свою гостинність, але я не знала, що він буде в мене разом із режисером Валентином Козьменком-Делінде, що приїдуть вони вже в четвер, і що на обіді в четвер буде в мене чотири особи, бо була з ними і актриса, яка грала разом із Ступкою, Світлана Ватаманюк, і яка пізніше, після обіду, пішла на нічліг до Борецьких. Що більше: в четвер вирішили зробити ще інтерв’ю для радіо-програми, і хоч я пропонувала, щоб це зробив редактор радіо-програми Рошка, то він відмовився, і цей обов’язок дістався мені. Обідали чотири особи моїми двома спеченими *cornish hens*, отже ділити треба було за принципом Ісуса Христа і, мабуть, із таким самим вислідом: ніхто на був цими перепілками надто ситий, але була ще зупа, десерт, етц. — отже не були й голодні. На бігу поїхали на радіостанцію, заімпровізували 10-хвилинне інтерв’ю, і я просила Захарчука, щоб відвіз нас додому, щоб мої гості могли відпружитись в хаті біля коньяку, а не сидіти на радіостанції, де записували вісті і решту програми. (Я сама відмовляюся їздити автом по експресвей на радіостанцію, отже була тільки господинею і радіо-журналістом, але не шофером!) Потелефонувала я ввечорі до Ізи Каплана, бо вони були добрими друзями зі Ступкою ще у Львові і Іза приїхав уже в четвер на розмову при перекусці, а на другий день, у п’ятницю, взяв Богдана і Валентина на туру по місту, так що я мала змогу підготувати для них обід. Вчора, в суботу, я возила своїх панів тричі до Центру (на репетиції і потім на виставу) — отже була вже і шофером.

Вистава “Любий баламуте” — це своєрідний монтаж із п’єс Джорджа Бернарда Шоу (вони чомусь вживають прізвище Шоу, як невідмінне!), переплітаний уривками із

листування між Шовом і Стеллою Патрик Кемпбел. Створена так нашим режисером Валентином нова п'єса — це дуже оригінальний твір, що в ньому показана любовна гра між двома індивідуальностями — славним письменником і славною актрисою, психологічний конфлікт, своєрідна battle of the sexes, із ступенуванням драматичного напруження, що веде до несподіваної пуанти. П'єса сповнена еротики (дещо прихованої, мабуть на догоду цнотливій діяспорній публіці) і, очевидно, притаманного Шову гумору і сарказму. Актори, для підкреслення різниці між акцією із драм Шова — *Пигмаліона*, *Цезаря і Клеопатри*, *Лікування музикою*, *Захоплені пристрастю*, *Візок з яблуками*, — коли читають уривки листів, вдягають капелюхи. Світлана Ватаманюк — приваблива молода жінка із дуже добрими фізичними атрубутами — гарне не тільки обличчя, але і все молоде її тіло — виконувала свою роль дуже добре і для публіки може й не надто помітною була різниця стажу і мистецького вміння. Бо сам же Богдан Ступка — це актор високої кляси, прекрасний майстер, творча індивідуальність, яка грає не вивчену задалегідь роль, а творить цю роль на сцені в час, коли її грає. Я певна, що кожна нова вистава цієї ж самої речі, у виконанні Ступки напевно має деякі відмінні нюанси перевтілення. Шов був із нього першорядний, таким я собі його й уявляла б. Вистава вимагає неабиякої фізичної заправи і я хвилювалася: Богдан Ступка виступав із зломаною рукою, яка ще не зовсім загоїлася. Вдома він навіть не міг зашнурувати собі сам черевика, а вистава вимагає і бігання, і лягання на підлогу, і роззування, і тягання валізи — Боже мій, яке виспортоване і вишколене в нього тіло, наче в танцюриста чи акробата. Школа Курбаса! Він був учнем Тягно, а Тягно був учнем Курбаса і пробував ще у застійні роки передавати своїм учням у Львові принципи і засади театру Курбаса. Між іншим, коли мова про теорію, то вчора, коли вже після вистави, і після конктейлу з сиром, і невеличкої (і дуже нецікавої!) розмови при горілці в малому колі в канцелярії Центру, ми приїхали о першій годині ночі додому, ми втрьох ще сіли допивати рештки коньяку і засиділися до 2-ої на розмові. І ось у цій вже зовсім відпруженій, домашній атмосфері, раптом між Ступкою і Валентином Козьменком спалахнула гостра суперечка за Станіславського. І то така гостра, аж я налякалася, щоб це не стало початком серйозного між ними конфлікту. Почав Валентин мені говорити про майстерність актора, що вимагає постійного досконалення і говорив це, вживаючи метафору стріляння в ціль, мовляв, наперед б'є в мішень і думає, що влучив, а то треба не просто в мішень, а в біле поле, а тоді в чорну точку, а тоді в сам її центр, і треба ще подивитись через побільшення, де саме цей центр тої точки. Я це так зрозуміла, і не бачила в тому жодної диверсії. Але Ступка чомусь гостро на це zareагував: мовляв, це наука, не мистецтво імпровізації. І почалося про Станіславського. Ти, мовляв, не знаєш Станіславського! А Ступка: Не знаю, і не хочу знати! Ітд., і тому подібне. Вже сьогодні вранці, коли розмова знову повернулася на Станіславського, виявилось, що Ступка має деякі книжки Станіславського вдома і читав їх. Але, мовляв, методи Станіславського зупинили ріст і розвиток театру на довгі роки. А Валентин: бо його не знають і не розуміють. Ось він, Валентин, на запрошення якоїсь американської театральної школи рік тому виступав з лекціями (здається в Соні-Брук)і всі хотіли слухати і питалися тільки про Станіславського.

Понеділок, 25 вересня 1995. 5:00 PM. Метро.

Їду додому з PENN. Сьогодні я поїхала на університет, щоб на прохання Вол. Бандери показати приїжджій із Києва Валентині Філіпенко секрети користування бібліотеками Пенсильванського університету. Вона — економіст, доцент одного з київських вузів, приїхала до США на стипендію IREX і буде тут до кінця листопада. Крім того, що я показала їй та її товарищці-литовці, як користуватись бібліотеками Biddle і Van Pelt та комп'ютеризованими каталогами й індексами, я допомогла їй знайти інформацію про помешкання поблизу, бо вона живе в International House і платить 650 дол. місячно за окрему кімнату із спільним для 10 інших дівчат користуванням лазничкою і кухнею. При допомозі Марії і Кетрин ми розвідали, що в готелі Divine Tracy є кімната за 80 дол. на тиждень, з окремою лазничкою, але без кухні. Це релігійна інституція цей готель: там тримають певну дисципліну — не вільно пити, курити, приймати в кімнаті гостей, і жінкам треба носити спідниці, не штани! Якщо Валентина схоче туди перенестися — матиме новий досвід: відкриє для себе нову Америку, що про її існування вона навіть не здогадувалася!

Я посвятила для допомоги цій жінці сьогоднішній день, але бачу, що радіо, гості, etc. зайняли в мене надто багато часу. Мені треба написати доповідь на вечір Літ. Конкурсу на Гумор і Сатиру (Вечір конкурсу буде 7 жовтня) — та й всі оці справи відтягають мене від основної моєї роботи: UkraLME, що її треба викінчити й відіслати до видавця, і ULE80, що повинна бути готова до кінця грудня. Сказала мені Філіпенко, що вона була в Центрі і Орися Гевка просила її підготувати щось для радіопередачі, в порозумінні зі мною. Ну, ідея, незла, нехай би щось коротко розповіла про економічний стан України. Але тут мусить обійтися без мене. Інтерв'ю або коментар мусить готувати з нею хтось інший, може редактор програми. Я мушу їм поставити певні обмеження, щоб мене не почали використовувати для редакційної роботи радіо-години Центру. Я можу тільки час-до-часу написати якийсь коментар і то на вибрану мною тему!

Понеділок, 9 жовтня 1995. Вранці.

Приїхали робітники із SEARS-а і почали інсталювати в моїй хаті центральний кондиціонер. Вони вживатимуть електрику і закладатимуть електричну лінію для кондиціонера, отже я не хочу вживати комп'ютера, зрештою треба мені бути десь недалеко від робітників. На цьому скористає щоденник, бо давно вже не робила в ньому записів, а пора!

Вчора була в Нью Йорку на святковому відзначенні 50-ліття УВАН. Поїхала автoм з Левком Рудницьким, який взяв також Віру Лащик. Відбувалося це свято в Українському Інституті Америки і зібрало понад сотню добірної публіки. Дехто приїхав навіть із далеких віддалень — одним із доповідачів був Ярослав Дашкевич зі Львова, а серед гостей був і Леонід Плющ з Парижа, і Ярополк Ласовський, який живе десь під Клівлендом (цей останній брав участь як скрипаль у концертній частині програми). У першій частині, що почалася о 1-ій годині дня і що нею керував Альберт Кіпа, виступали теперішні керівники Академії: Марко Антонович, що живе постійно у Монреалі і тому його звичайно заступає Василь Омельченко. Вони говорили про початки УВАН в

Німеччині і в США. Другою частиною керувала Анна Процик і в ній виступали Ярослав Дашкевич, що говорив про стан науки в Україні і зокрема про Національну Академію Наук — гостро-критично, з особистими випадками проти Патона і Толочка; Іван Дзюба, що говорив на відео-записі про Шевченка і Шіллера; та Юрій Шевельов, який говорив з гумором і іронією про початки УВАН та пізнішу її діяльність. Програма дуже затягнулася, бо всі говорили за довго. Буфетова вечеря закінчилася аж десь по 8-ій і ми на концерт не залишались, а поїхали додому.

Приємно було зустріти багато різних знайомих, перекинутись кількома словами. Чимало осіб приходило до мене, дякуючи за статтю про “Любий баламуте” у “Свободі”. Я не знала, що ця моя річ вже надрукована, до мене ще цей номер газети не дійшов. Ліда Крушельницька казала, що рада мене бачити, бо спеціально хотіла зателефонувати, щоб мені подякувати. Я цікава, чи Сників надрукував повний текст, чи не цензурував випадком останнього параграфу, де я закликаю, щоб імпрези такі як виступи Ступки реклямувати і в єврейській філядельфійській пресі?

А рgoros євреїв: був на святі УВАН і Олександр Бураковський (nota bene: йому треба послати книжку “Землетрус” — я чомусь думала, що він її вже має!) Стойко допомінався, щоб я таки послала обіцяний матеріал для *Ukrainian Quarterly*, а навіть мав ідею, щоб я зробила інтерв’ю зі Ступкою et al. для *UQ*... Підступила до мене і пригадала себе Наталка Соневицька — бачу, що вона звернула увагу на те, що не зважаючи на її та Знаєнко втрату видержки, я сама ULE продовжую і видаю... Я зі свого боку мала нагоду висловити своє велике признання Марті Скорупській за її надзвичайно цікаво й солідно пророблену працю над листами до Лівницької-Холодної.

Передучора, в суботу 7 жовтня, відбувся у Філядельфії вечір Літературного Конкурсу на Гумор і Сатиру. Від вітїрка мене розбирала якась грипа і я трохи боялася, чи зможу прочитати свою доповідь. Але якось при допомозі антигістамінів і кодеїнового сиропу я витримала без кашлю 15 хвилин свого виступу і не втратила контролю над голосом. В програмі була ще доповідь Рудницького (загально про гумор) і читання уривків із нагороджених творів: Любарт Ліщинський і Лариса Кукрицька. Кукрицька приїхала з чоловіком, Володимиром Лисняком, а Любарта привезла Ольга Кузьмович. Отже і Філядельфія збагатилася позамісцевими гістьми. Люда пізніше робила в себе, як звичайно, прийняття, і я при нагоді передала статтю про Літ. Конкурс до *Свободи*. Стаття вдвічі довша, як мій виступ на вечорі і я думаю, чи не послати її мені також до *Літературної України*? Але ось я вже давно *ЛУ* не отримую і не знаю, яке число було останнє (Напевно було вже число пізніше, як те, що маю я, бо чула я від Мирослави Антонович, що там є репортаж про конференцію в Урбані і згадка про мене).

За останніх пару тижнів я розписалася: статті до *Свободи*, рецензії до *WLT*, інтерв’ю і коментарі для радіо... Все це дуже гарно й відсвіжуюче, але моя робота на цьому трохи потерпіла і я тепер стараюся наздоганяти час. Викінчую *UkraLME*, бо хочу цього позбутися. Якраз я в половині індексу — каторжна це робота і кропітка — вимагає точності й уваги, займає багато часу. З усього видно, що через *UkraLME*, *ULE80* до кінця грудня викінчена напевно не буде. Але зате я навряд чи візьмуся за продовження

UkraLME, хіба що цього вимагав би видавець. Ще напевно буде морока з Kluwer-ом, а може треба буде звернутися з тим до Осєана або до Hein-а. Якщо ці заходи не дадуть успіху, дам свою UkraLME на Internet для Sabre і це вже буде вершок моєї “public service” — моя пожертва самостійній Україні. Але продовження цієї роботи мені одній не під силу — це вимагало б і фондів і інших людей до допомоги. А я таки мушу решту енергії віддати для ULE — це робота не така актуальна і практична, як UkraLME, але саме тому UkraLME повинно знайти фінансову підтримку, тоді як ULE — це справді labor of love, для майбутнього.

Центрову радіопрограму далі веде Осип Рошка, але після засідання з ним для критичного обговорення перших трьох програм, я трохи втратила віру в те, чи він справді відповідна для такої ролі особа. По-перше: виявилось, що він сам не чув ні одної із цих трьох програм — і це поганий знак. Адже є записи програм у Центрі. По-друге: його реакція на критику. Коли я звернула увагу на те, що треба завжди відмежовувати факти від опіній у вістях, почав на цю тему цілу дискусію. Коли сказала, що не треба давати в радіо вістей, які вже були друковані в газеті — зареагував: мовляв, не всі такі інтелектуали, що все знають і читають газети. По-третє: у виступі гумориста, який включили в третю програму, була якась фраза про “бандерівців зі Львова”. Він завдав собі труду, щоб цю фразу із гумористичного вірша — вимазати на тейпі! Отже — цензура! Я вважала, що можна було відкинути сам текст, якщо він невідповідний, але цензурувати сам виступ — неетично і непрактично. А ще це викликає в мене недовіря: якби так цензурували мій власний текст, я більше для такої програми не писала б уже нічого. Нажаль, заступити Рошку не легко, бо як і в усіх інших ділянках нашого життя — нема людей, всюди бракує кадрів. І не видно нікого на філядельфійському овиді, хто мав би хист до радіожурналістики, знав непогано українську мову і хотів присвятитися цьому ділу. А програма така потрібна, і люди, і я сама, радо по суботам її слухаю.

Програма нашого конкурсового вечора не була така ефектовна, як цього може сподівалася публіка. Я це передбачила і в доповіді сказала про те, що конкурс був на твори “непроминальної вартості” (in spe!), що з них не завжди можна вибрати ефектовний гумор для короткого естрадного читання. Отже було трохи за довго і нудно. Але мене також трохи позлостив Любарт Ліщинський, який відкинув і не прочитав вибраного мною тексту з повісті “Третейський суд” — що була нагороджена конкурсом. Це — очевидно — не давало йому досить поля для попису. Забув наш актор, що він тут тільки — інструмент. І я це йому сказала після програми. Якби були знали заздалегідь, могли дати читати комусь іншому, хоч би Ларисі Кукрицькій. Адже цей вечір не був подуманий, як попис для акторів, а як презентація матеріалів конкурсу. Любарт зробив колись добре враження, як читав поезії Бабая і гуморески ЕКО, але інші тексти він не читає так добре, але думає про себе дуже високо і має, як казав колись мій тато, “фохи прімадонни”. До програми я включила для ефекту кілька коротких жартів із невідзначених творів — і це, як я і сподівалася, нашій публіці подобалося найбільше (але для майбутнього ці речі жодної літературної вартості не мають і у фонді літератури напевно не залишаться). Добре, що і сам конкурс і цей його заключний вечір уже за мною. Багато — за багато забрало це в мене часу. І не скоро схочеться мені братися за будьякий літературний конкурс у

майбутньому. Хоч Люда отримує листи з висловами вдячності і я не сумніваюся, що ця ідея пожвавила літературний процес і допомогла бодай кільком письменникам України.

Я ще не зовсім звільнилася від обов'язків члена журі. Тим разом — іншого журі. Адже я є головою Translation Prize Committee, American Association of Ukrainian Studies, і за пару тижнів у Вашингтоні треба буде вручити нагороду одному з трьох кандидатів: маємо два поетичні переклади Найдана (вірші Білоцерківець і Могильного) і один переклад прозою Юрка Тарнавського (власного свого твору). Мирослава Знаєнко і Галина Сидоренко є членами мого журі і я саме чекаю на їхню реакцію.

Думала я, що може сьогодні прийде “Свобода” із моєю статтею. Але я забула, що сьогодні — Columbus Day, отже жодної пошти, нажаль, не буде. Та й приходиться газета так нерегулярно, що може не прийти і завтра. Якщо мій робітник закінчить роботу сьогодні, то я завтра поїду, мабуть, на PENN. Мушу перевірити щось для Зорівчак, сподіюсь листа з інформаціями про якесь бюро, що перекладає закони України, та й треба відновити контакт з колегами!

Середа, 11 жовтня 1995. 1:09.

Господарські справи не дозволили мені поїхати на PENN учора. Sears працював увесь день в понеділок і приїхав сьогодні докінчувати. А саме перед хвилиною приїхав і дахар — маю надію, що обидві роботи будуть сьогодні закінчені і що всі ці заходи і коштовні інсталяції вийдуть на добро і користь моїй хаті.

Помер Ярослав Климовський, завтра увечорі буде панахида. Він — ровесник моєї Мами, 1907 року народження. Писав чимало рецензій на мої і Остапові виступи і книжки, хоч не було випадку, щоб ми про це його просили. Навпаки, я воліла часом, щоб Климовський не писав, щоб написав хтось інший, солідніше, більш критично. Але часто бувало і так, що саме Климовський виповняв прогалину, бо про громадське життя у Філядельфії не було кому писати. Зверталася до мене Юля Шашаровська, щоб я сказала промову на панахиді, але я відмовилася. Я не є професійним журналістом, що мусить писати на потребу дня, говорити панегірик Климовському було б з мого боку нещиро, в ньому я завжди найбільше подивляля його “тупет” — відвагу братися за речі, що значно перевищували його можливості та інтелектуальні дані — не тільки в літературних рецензіях, але в театральній критиці, а навіть теорії, в мистецькій критиці, навіть в науці. Климовський мав свого часу навіть плян робити докторат на УВУ — але навіть УВУ розумів, що це може принести компромітацію інституції, отже зупинили його на магістерці. На панахиду, очевидно, піду — з вдячності до його доброзичливості.

Прийшла вчора *Свобода* із моєю статтею про “Баламута”. Сниконк конче хотів змістити в одному числі, а тому скоротив мою статтю, випустивши більше як сторінку машинопису з біографічними даними про Ступку, Ватаманюк і Козьменко-Делінде. Редактор уважав напевне, що інформації про акторів і режисера вже в “Свободі” були і не треба давати їх знову. Все ж трохи шкода, бо я подала там про випадок з оком на виставі “Фавст і смерть”

у Москві, що про нього дуже цікаво розповів мені при обіді сам Богдан Ступка. Це людям було б дуже цікаво прочитати.

Сьогодні вранці, заки приїхав Sears, я зробила пару сторінок індексу до UkraLME на комп'ютері, а вчора з великою самопосвятою працювала над цим покажчиком цілий день. Вже нарешті добігаю кінця. Ще треба буде один раз цілий текст уважно звірити із індексом і додати те, що в ньому бракує, поправити кілька типографічних помилок, доповнити списки журналів і джерел і — баста.

Четвер, 12 жовтня 1995. 11:00. Метро.

Мої робітники — і Sears, і дахар Specialty Roofing закінчили вчора свою роботу і у висліді — я вільна і їду на PENN. Везу у наплечнику пару книжок і журналів, що їх хочу додати до плянованої мною посилки до Бібліотеки Стефаника — починаю прочищати власну бібліотеку. Давно пора. Але це забере ще дуже багато часу. Хочу залишити собі тільки книжки мого власного зацікавлення, а решту роздати — трохи на Україну, дещо може до бібліотеки Van Pelt.

Вже понеділок, 16 жовтня 1995, год.3:00 ночі.

Від деякого часу повернулася до мене безсонність. Я хотіла сказати: терплю від безсонності, але це не було б точною правдою. Зовсім не терплю. Вона тільки ускладнює мені наступний день, бо встаю або пізно, або невиспана і втомлена. Не терплю, бо багато читаю, як рідко коли досі. Так ось за минулі місяці прочитала трохи белетристики: і “Кохання в час холери” Гарсія Маркеса, і Шевчукову “Стежку в траві”, і Дроздів “Музей живого письменника”, і пару знаменитих абсурдних драм Йонеско (“The bold soprano”, “The lesson”), а сьогодні ось докінчила Казанцакісового Зорбу, що в українському перекладі носить назву “Куменді й лихі пригоди Алексіса Зорбаса”. Прекрасна книжка! Пригадую, що після фільму “Zorba the Greek”, що на ньому я була з Людою і Зенком, я сиділа якийсь час зачарована і зворушена, потрясена останньою сценою — танком Anthony Quinn-а... Ми тоді верталися пішки по Broad Street уночі (безпечні були часи!) до своїх хат у дільниці Logan — далекий прохід, ішли напевно більше як пів години і говорили про фільм. Чомусь тоді не було з нами Остапа. Але з Остапом була я потім у театрі, де знову ж таки Зорбу грав цей же Quinn... З фільму і з вистави залишилася в пам'яті тільки життєлюбна постать Зорби — і ось бачу, що атмосфера і життєва філософія Казанцакіса була відтворена досить вірно — хоч книжка, очевидно, додає темі філософської глибини і гуманістичної універсальності. Переклад робив Анатолій Чердакля, книжку видало видавництво Дніпро ще 1989 року. Раніше, думаю, в СРСР роман не міг бути друкований — в ньому чимало такого, що могло викликати застереження.

Безсонність моя, на мою думку, пов'язана із надмірним заангажуванням у роботу до пізнього вечора: от сьогодні і вчора я цілий день не виходила з дому, бо хотіла довершити працю над UkraLME. Знайшла кілька недоглядів, що їх найважливіші, на щастя, вдалося

мені направити. Це справді каторжна робота: я тепер починаю боятися, що коли знайду видавця, то він напевно вимагатиме, щоб я її продовжувала, як серію — а це мені не під силу... Та й моя ULE терпить на цьому, відкладається... Ще мусітиму внести поправки на комп'ютер, бо я — побачивши, що покажчик легше робити на папері, надрукувала його вчора і вже сьогодні докінчувала цю роботу на столі в їдальні, розклавши свої папери і слухаючи прекрасну музику “Копелії” і “9-ої симфонії” і “Трьох тенорів” на своїх компактних дисках... Так захопилася роботою і музикою, що забула-прогавила українську телепередачу о год. 8:30!

Безсонність я свідомо трохи поборюю — не ліками, а зміною рутини: коли лягаю в ліжко раніше, десь біля 10-ої, і читаю тільки до 11-12-ої, проблеми із сном нема, але коли працюю до пізна, лягаю о 1-ій і читаю до 2-3-ої, то — очевидно, вибиваюся зі сну. Та й добра лектура часом дає небажані наслідки — стимулює, захоплює і відганяє сон.

Думала я завтра (тобто сьогодні!) поїхати на PENN, бо ще треба мені доповнити UkraLME кількома дрібними інформаціями. Вже доходить 4-та, не знаю чи спатиму взагалі, а якщо засну, то коли вранці встану? Чи не буде запізно вибиратись на PENN?

Вівторок, 17 жовтня 1995. Метро, год. 1:00.

Хоч уже пізно, вирішила таки поїхати на PENN, щоб віддати Марилі диск з готовою моєю роботою UkraLME. Я хочу, щоб вона зробила копії для Biddle, окремо для Liz, і очевидно, мені. Тому що моя праця довга на 130 сторінок — це заощадить мені чимало праці і паперу. Та й хочу показати моїм колегам, зокрема ж директорці, що я не дармувала цих минулих півтори року. Мариля вже навіть запропонувала мені, що BLL могло б зробити мою роботу доступною дослідникам через Internet. Таку ж пропозицію маю і від Sabre, від Тані Витвицької. Але я, очевидно, воліла б побачити цю працю надрукованою на папері, тобто окремою брошурою. Ну, ще побачимо. Як Kluwer відмовиться, звернуся може до Oceana або/і до Hein, а як ні — то може й справді дам це нашій Biddle — для них це буде успіх і воно посилить спеціалізовану службу бібліотеки. Копії (думаю — паперові) пошлю також до Києва, до Української Правничої Фундації, і до Вашингтону, до посольства України. Знаю з практики, що до амбасад звертаються люди досить часто за юридичною інформацією. Моя робота може їм не один раз пригодиться.

Їду пізно, бо вирішила ще один раз переглянути машинопис і виловити і поправити якісь друкарські чортики. Знайшла таких кілька і поправила. Напевно залишились ще інші — непомітні для мого ока недогляди — і напевно можна б ще і ще доповнювати й удосконалювати предметний покажчик. Але я обіцяю собі, що UkraLME відкладу і більш нічого не виправлятиму, хіба на вимогу видавця. Хочу, нарешті, взятися за ULE — хоч уже до кінця грудня напевно не встигну закінчити.

Після півночі, отже вже вівторок, 24 жовтня 1995.

В неділю приїхали Максим, Уляна, Іванко і Стефанко. Хлопці знову помітно підросли!

Вони встигли якраз на вечерю, а я встигла ще вранці поїхати до Нечт-а (колишній Wanamaker!) купити нові рушники до синьої лазнички — бо тим разом не віддала своїм гостям своєї спальні, а поселила Уляну з Максимом в Остаповому кабінеті, де вже тепер є подвійне ліжко, Стефка, як звичайно, у гостинній кімнаті, а Іванка — в моїй робочій кімнаті. Всі мають відносний комфорт — тим разом включно зі мною, бо я не мусіла переносити своєї гардероби, косметики, etc. і маю власну приватну лазничку. Хлопці приходять до мене на велике ліжко — (Іванко минулої ночі прийшов уже о 4:30! а Стефко аж над ранком біля 6-ої!) Тепер принаймні я можу разом з ними чи спати, чи читати і не мучитись тіснотою, як бувало раніше в робочій кімнаті.

В неділю, поки вони приїхали, я ще побула дві години на загальних зборах Центру, а в суботу була я на багатолюдному концерті Ансамблю пісні і танку Міністерства Внутрішніх Справ України — тобто хору української міліції. Концерт був у залі Abbington High School і на ньому було, мабуть, до 1,000 людей! Я навіть не знала, що під цю пору ще можна зібрати стільки нашої публіки. Концерт був дуже успішний: виступало біля 70 осіб — хору, танцюристів, оркестру. Професійні, добре вишколені люди. Популярна програма. Шкода, що тоді не було ще тут моїх внуків. Їх варто було б взяти на такий концерт. Пригадався мені виступ хору Божика, що його я бачила і чула, коли мені було 10 років у Радомі!

Вашингтон. Серeda, 25 жовтня 1995, вже в ліжку, перед 10-ою.

Приїхали до Вашингтону десь після 1-ої новим, великим і досить вигідним Максимовим van-ом — їх четверо і я. Поселилися тут у готелі Sheraton, що в ньому я вже один раз була, не пригадую на якій саме конвенції і коли. Після другої години приїхала з Клівленду також Улянина мати. Отже тепер нас шестеро. Максим з Уляною і дітьми в одній кімнаті (6050) і напроти — через коридор — в кімнаті 6051 — ми з Марусею Пасічник. Сьогодні мали вільне пополудне. сіли на метро і поїхали до т.зв. Mall — великого простору біля Washington Monument, де звичайно відбуваються всякі велелюдні демонстрації. Сьогодні було там просторо і відносно малоллюдно. Ми пішли пішки до пам'ятника загиблим у в'єтнамській війні, що його я ніколи раніше не бачила, і до Lincoln Memorial, де я вже бувала з Остапом і дітьми. Полуднували піццою в якомусь паршивому закладі поблизу готелю, а під вечір пішли на клюски до італійського ресторану. Були втомлені довгим, далеким проходом і голодні — Іванко марудив, спершу навіть не хотів іти до ресторану, мовляв, він утомлений і хоче йти в ліжко спати. Але коли наївся, вступила в нього нова енергія і не тільки готовий пів ночі товктися зі Стефком по ліжках, але, очевидно, хотів би також пів ночі дивитися на світові серії бейзболу. Моя співмешканка теж велика болільниця, тим більше, що одною із двох команд, що змагаються за першенство, є і клівлендська команда. Отже в кімнаті, в час коли це пишу, включено телебачення, іде матч, а моя сваха час-до-часу старається коментувати гру своїм захопленням чи бодай зацікавленням.

Вівторок, 31 жовтня 1995. Halloween. Філядельфія.

У Вашингтоні були до неділі, але записок робити було ніколи. В четвер я ще з Уляною, Марусею Пасічник і дітьми була вранці у Білому Домі (вперше! Хоч у Вашингтоні була вже багато разів, але Білий Дім досі ніколи не був для мене пріоритетом і ніколи не вистачало часу! — елегантно і гарно обладнано, з підкресленням американського малярства і скульптури). Але вже від четверга пополудні я більшість свого часу проводила на сесіях AAASS. Максим був зайнятий від ранку виставкою (бо ж він не тільки приїхав як професор з доповіддю, але і як видавець — директор видавництва КІУС, тобто exhibitor). Уляна з дітьми і Марусею ходили по Вашингтоні, до музеїв, на зустрічі з братом Павлом, що приїхав також до Вашингтону разом із своєю жінкою — а я ходила на сесії, слухала доповідей, спілкувалася із давніми моїми друзями і знайомими. Послухала Максимової ради і не реєструвалася офіційно — це було б додатковим поважним видатком, а конвенція і без того дорога, бо кімната в Sheratonі коштує понад 100 дол. на день. З реєстрацією один тільки раз мала я клопіт: зупинив мене чоловік при вході на залю, але я збрехала, що передягнувшись, забула причепити собі “badge” і він повірив, бо це часто буває.

Середа, 1 листопада 1995, год. 11:00 вранці

Я вже пару днів вдома, але ніяк не знаходжу часу, щоб доповнити свої нотатки про Вашингтон. В понеділок цілий день прала білля. Два дні мусіла присвятити для тяжкої роботи на дворі — мій робітник, який обрізував ялинки спереду хати (не тільки мені, але і моєму сусідові Алленові) — виявилось, замість порізати галуззя на дрібні куски і пов'язати їх шнуром, не зробив цього, поскладав їх на купи і у висліді смітлярі вже другий тиждень зігнорували це і не забрали із сміттям. Я пробувала потелефонувати цьому робітникові і вимагати, щоб він прийшов і зробив це сам, але, виявилось, що в нього відлучений телефон. Отже довелося взятися за це мені: порізати пилкою, поскладати і пов'язати це галуззя, і то не тільки для себе, але і для Аллена, бо це була моя ідея і я повинна була припилити робітника. Сьогодні почав падати дощ і я рада, що вчора впоралася вже з цією великою роботою. Маю надію, що смітлярі в п'ятницю мої в'язанки позабирають.

Отже про Вашингтон і про American Association for the Advancement of Slavic Studies. Очевидно, не могла я бути на всіх сесіях, що мене цікавили. Деякі ішли паралельно і треба було вибирати. Не встигла я на сесію про українську жінку і проблеми доквілля, де виступали Марта Хом'як і Маріянна Рубчак, але встигла, очевидно, на сесію, де виступав Максим. Була вона присв'ячена в цілості Іванові Нечуєві Левицькому і називалася: *Rebuilding the canon of Ukrainian literature: Ivan Nechui-Levytskyi*. Доповіді читали Данило Струк (про “Хмари”), Юрій Мигайчук (“Nechui’s rendering of consciousness”) і Максим (“Nechui’s irrationality”, про Ярему Вишневецького). Проводити сесією мав Грабович, але він не приїхав. (Взагалі звертала на себе увагу відсутність гарвардських професорів на конференції — не було ні Шпорлюка, ні Флаєра). Доповіді Струка, Мигайчука і Максима були цікаві, загальна думка була зробити переоцінку ролі Нечуя в літературі, він, мовляв, заслуговує на більшу увагу (хоч самі доповідачі досить гостро Нечуя критикували!). Максим виступив може навіть найбільш ефективно з усіх — з гумором і апльомбом. Але

авдиторія була мала — 20 осіб, не більше. Зрештою, на всіх сесіях, постійно, присутніх було небагато. Ще менше осіб було на сесії, де мова була про вплив домашньої політики на закордонну політику — України, Узбекистану і Польщі, де про Україну — дуже ефективно і солідно говорила Зеня Сохор — правда, ця сесія була в неділю, о год. 8 вранці. В той же час була і термінологічна українська сесія, яку я свідомо пожертвувала, щоб почути виступ Зені Сохор, не знаючи того, що в цій сесії, надпрограмово, виступив Славко Трофіменко, замість Біланюка, і що Славко приїхав на цю сесію разом з Мартою (Ми з ними так і не побачилися!). На сесії про державне будівництво України, де виступали Зеня Сохор, Зенон Когут та Ярослав Ісаєвич було може 30 осіб, а найбільше слухачів, як і зрештою можна було сподіватися, зібрала сесія “амбасадорів”, де виступали Юрій Щербак, Роман Попадюк, Jack Matlock, David Swartz, де обговорювали американську політику щодо України і якою з тактом і легкістю керувала Марта Хом’як — там було около 60 слухачів. Щербак, між іншим, виступив і в іншій, літературній, сесії, де крім нього брали участь Онишкевич (говорила про Щербака, як драматурга), Рудницький, Фізер, Т. Бирд і Анна Процик. Були і сесії з українською проблематикою, де участь брали самі не-українці, напр. про етнонаціональну ідентичність (доповіді читали Hiroaki Kuromiya, Cathy Wanner, Amir Weiner) або про українські впливи на російську культуру 17-го сторіччя (Nikolaos Chrissidis, Cathy Potter, Michael Pesenson) — я їх, нажаль, не чула. На деякі сесії не прибули заповіджені доповідачі, і так, напр. я слухала доброго виступу Віри Андрушків про національну свідомість в творах шестидесятників в сесії, де вона була єдиною доповідачкою. Дуже цікавою для мене була сесія “Soviet spies & popular denunciations in West Ukraine, 1944-48”, де Юрій Шаповал говорив про Хрущова (був час коли Хрущов мусів боронитися в Політбюро перед закидами українського націоналізму!), а Jeffrey Burds говорив про агентуру і українське підпілля і подавав дуже цікаві статистичні дані з нововідкритих архівів. Була і окрема сесія, що її зорганізував Магочий: “A new Slavic nationality: the Carpatho-Rusyns of East-Central Europe” — я чула тільки його вступне слово, бо ми вже від’їздили.

В п’ятницю ввечорі відбулися наради American Association for Ukrainian Studies. На цих нарадах полагодили в короткому часі досить багато справ: змінили статут, вибрали новий провід (Ася Гумецька буде тепер головою), дали дві нагороди, обговорили наступний з’їзд МАУ в Харкові. Максим отримав нагороду за найкращу книжку року (грамоту + 300 дол.), а Юрій Тарнавський — за найкращий переклад року (грамоту + 100 дол.). Як я і сподівалася, це викликало деякі саркастичні ремарки: я читала повідомлення про нагороду Юрієві Тарнавському, потім Найдан прочитав повідомлення про нагороду Максимові, отже Маріяна Рубчак звернулася до мене з питанням: а ти, мовляв, не подала якоїсь своєї статті на нагороду? Мовляв, мафія Тарнавських! Але це дрібниця. Я була б воліла уникнути цього і дати нагороду за переклад Найданові, але виявилось, що в тексті перекладу вірша Могильного Найдан зробив дуже поважну помилку і ні я, ні Знаєнко не могли заризикувати тим, щоб дати нагороду цьому перекладові (отже нагороду дали ми двома голосами проти одного, не одноголосно!). Між іншим, я показала Найданові помилку його тексту і сказала, що якби не це — був би нагороду дістав він. Переклад Юрка Тарнавського дуже добрий — його єдиний мінус, що це переклад власного тексту! Мене головство в цій комісії коштувало трохи труду і нервів, я рада, що цього позбулася.

(Вибрали мене, однак, до номінаційної комісії, разом з Рудницьким, з чого я не дуже задоволена!)

Середа, 8 листопада 1995, год. 10 вечора

Мій щоденник, як “Свобода”, загрожує перетворитись на щотижневик! Останній запис був 1 листопада! Які замітні події, що їх варто відмітити?

В суботу, 4 листопада була у Філядельфії заходом 90 відділи США імпреза з нагоди 100-річчя Рильського. Фактично повторили частково конференцію НТШ-А, що відбулася в квітні в Нью Йорку. Отже я знову читала свою доповідь про Рильського в англomовному світі — вже втретє! (Щоправда, я доповідь в останній хвилині трохи переробила, зокрема закінчення). Крім мене виступав ще Рудницький, який і проводив цим вечором, Олесь Опанасюк, який знову читав спогад свого батька та Надія Петрик, яка читала пару віршів Рильського. Зібрала ця імпреза досить поважне число слухачів (біля 80 осіб). Я із свого виступу задоволена, але з цілоти вечора — ні. Бракувало самого Рильського: вибір поезій був зроблений абияк і читала Петрик їх не надто добре, Опанасюк читав довго і нудно, а Рудницький сказав тільки короткий загальниковий вступ.

У вівторок я їздила на PENN — і це була історична поїздка в тому сенсі, що я вперше їхала метро безкоштовно! Мені саме прислали картку MEDICARE — доказ, що гряде моє 65-річчя! — і я вирішила спробувати: чи справді не треба платити? Аж не віриться: все ж таки в Америці існують певні полегші для літніх людей. Ну, це не новина, але раніше я була по тому боці барикади і знала про це тільки в теорії. Тепер починаю практикувати! Отже не мусітиму купувати токенів! Є ще і друга, також фінансова, зміна у зв'язку з моїм 65-річчям. Пару тижнів тому я поїхала до офісу Social Security, щоб — як мене повідомили вже на початку моєї емеритури — використати можливість переходу на пенсію по Остапові, яка, як з'ясувалося, має бути на 260 доларів місячно вища від моєї власної, що її я отримувала дотепер. Ще не прийшов місячний звіт із банку, де всі мої пенсії депонуються автоматично, отже не бачила ще на власні очі потвердження цього факту і я навіть не зовсім певна, чи це вже від листопада, чи аж від грудня, але запевняли мене, що така зміна буде переведена. Отже мій фінансовий стан ще поправиться! І якщо не буде якогось фінансового краху чи раптового підвищення інфляції, то зможу жити зовсім комфортабельно, не надто рахуючись із грошми. (Це вже й тепер віддзеркалене у факті, що я вкладаю трохи гроші в хату: кондиціонер винесе майже три тисячі, недавно дала половину тисячі, щоб помазати дах, майже триста доларів коштуватиме мулярська робота “pointing”, бо затекла мені задня стіна, а з весною треба буде, мабуть, помалювати хату ззовні).

З великим задоволенням взялася знову за свою ULE80: працюю завзято і багато. Але різні інші справи мене перебивають і заважають. Сьогодні мусіла почати чистити хату, бо Ольга зломилася собі руку і кілька тижнів не зможе працювати. Я до неї звикла, брати когось іншого — велика морока, треба наново вчити, а це майже те саме, що зробити самій. Але сьогодні я зробила тільки половину роботи — доведеться докінчувати завтра.

Має приїхати Рябчук, ще не знаю коли. Цього клопоту напирала собі я сама: звернулася до мене Мариля, щоб я зробила доповідь про польсько-українські відносини на форумі польського народного університету (певно щось таке як наш УКУ!) десь тут у Філядельфії, на Academy Road. Мовляв, вони мали заплановану тему, але доповідач, редактор польського щоденника, захворів і треба його кимсь заступити. Доповідь треба говорити по польськи, отже знаючи, що я могла б це зробити, Мариля звернулася до мене. Я відмовилася, бо по-перше, не вважаю себе компетентною говорити на таку тему, а по-друге, не маю бажання відривати себе від власної роботи і занурюватись і починати досліджувати польсько-українські стосунки. Але тема — важлива, зокрема в наш час. Польща, на мою думку, повинна бути нашим твердим союзником, бо як я це нераз говорила знайомим полякам, зокрема Солтисінському ще в часи нашого першого знайомства, в інтересах Польщі є вільна Україна. Бажання сповнилося: поляки починають нас підтримувати на міжнародному полі, і дуже коректно не виявляють жодних територіальних претенсій (на контраст, напр. з Румунією). Отже ініціативу польсько-українського діалогу варто підтримати. Тому я порекомендувала їм Миколу Рябчука і дала телефон до “Свободи”. Сказали мені, що Рябчук запрошення прийняв (вони дають зворот коштів подорожі і 100 дол. гонорару). Не сумніваюся, що приїде до мене в гості і я ще буду мусіти не тільки його завести до цього польського дому, але і сама з ним туди поїхати! Бачила я Рябчука у Вашингтоні і пробувала заговорити з ним по польськи, щоб переконатися, чи знає він польську мову. Говорить з акцентом, видно “поляка з Коломиї або Києва”, але, думаю, що його зрозуміють і що він виправдає покладені на нього надії і мене (та й українську сторону!) не скомпромітує. Говорила я про це також з Рудницьким: варто, може, запросити і якогось поляка на УКУ і діалог продовжувати.

Серед пошти, що її Марко привіз для мене з України, є і матеріали від Михайла Москаленка. Я не відразу мала час подивитися на них і відклала. Але ось передучора я переглянула що він мені прислав (критичні примітки до моїх поетичних текстів) і знайшла велику і приємну несподіванку. Москаленко зробив переклад мого вірша *Vae victis* на ... французьку мову! Та ще й сугерує, що варто цей вірш перекласти на інші мови! Ну, моя праця над підготовкою поетичної книжки відкладеться ще на пару місяців. Бо ж не зможу взятися за поезію, аж поки не відішлю до КІУС своєї ULE80. В “Свободі” за 1 листопада є моя статтейка про Валерія Шевчука. Треба мені з неї зробити фотокопію, щоб послати Корогодському.

Неділя, 12 листопада 1995, 9 вечора.

Сьогодні мій день під знаком виступу Рябчука на польському форумі. *Polski Uniwersytet Ludowy* на Academy Road запланував тему польсько-українських відносин уже давно, але доповідачем мав бути редактор польської газети *Boleslaw Wierzbianski*. Він мав якусь перешкоду і ось — на мою рекомендацію — заступив його Микола Рябчук. Микола тим разом не приїхав до мене — і це була несподіванка: я вчора навіть почала трохи турбуватися, чи приїде він на виступ, бо не було ні його, ні телефону. Але потім виявилось, що Микола вже є, що заїхав тим разом до Третяків, бо він приїхав ще й із донькою (із першого подружжя!) і хотів, щоб вона мала товариство, та й щоб близько їй

було до музеїв, тощо. На виступ завезли його самі організатори, так що я з тим не мала жодного клопоту. Але, очевидно, випало мені самій поїхати на цей виступ. І хоч забрало це мені добру половину дня і коштувало чимало нервів (це досить від мене далеко, треба їхати добрий шмат по Рузвелт булеварі — поїздка в один бік забрала мені майже 50 минут, та ще й я вкінці мусіла таки запитатися, щоб знайти сам будинок) — то не жалую: виступ Рябчука був надзвичайно добрий і я мала повну сатисфакцію, що інтуїція мене не підвела! Присутніх було понад 80 осіб, в тому, здається, я одна тільки українка. (Я намовляла Трофименків і Коропецького, але вони не приїхали). Микола говорив з гумором і великою дозою такту. Його польська мова, хоч і не бездоганна, була ліпша, як цього я сподівалася після короткого “екзамену” у Вашингтоні. А при тому він справді мав що сказати. Людина він не тільки дуже інтелігентна, аналітично думаюча, та ще й із справжніми демократичними ліберальними поглядами. Історію поділив на три періоди: перед-національний (він казав “середньовічний”, але це охоплювало і козаччину), коли конфлікти мали характер релігійний і становий, а не між-національний, період творення нації, романтичний, та сучасний, коли існують незалежні держави. Вся біда в тому, що романтики створили національні міти на основі цього перед-національного періоду і цими мітами до сьогодні живляться обидві нації, загострюючи конфлікти. Очевидно, поляки не можуть виректися Сенкевича з його огнем і мечем, ані українці Шевченка з його гайдаками. Стереотипи були і будуть, але міждержавні відносини оперті на взаємних інтересах, дуже позитивні, еліта обох народів знаходить без труду спільне порозуміння. Це не віддзеркалене ще в масах, які далі в полоні стереотипів і схильні до генералізацій на основі поодиноких негативних випадків. Було із залі дуже багато запитань — деякі гостро-провокативні — про УПА, Дивізію “Галичина”, Донцова — Рябчук дуже добре давав з усім раду: не завжди вважав за конечне виправдувати українську сторону — радше давав вяснення і доповнення: наприклад, на питання, яке сугерувало, що Донцовський “Декалог” був українським “Mein Kampf”-ом, сказав, що не так Гітлер, як Мусоліні і його фашизм були тут моделем. Думаю, що ролю свою Рябчук виконав блискуче і я дуже з нього задоволена. Про те, щоб я могла собі була дати раду з такою темою і на такому форумі не може бути навіть мови. Що більше, навряд чи можна б знайти серед наших українців в Америці когось, хто був би вив’язався краще від Рябчука.

Вчора по телефону Рябчук сказав мені новину: Уляна Дячук намовляє його взяти на себе редакцію “Свободи” — але він вагається... Як на мене, це була б неабияка втрата для України. Для “Свободи” Рябчука шкода — хоч для діяспори це, очевидно, міг би бути великий здобуток. Якби так був якийнебудь шанс зробити із “Свободи” справді добру світову газету — і для Америки, і для України — то це могло б мати величезне значення. Але чи є такий шанс? Для цього треба було б змінити не тільки головного редактора, але, мабуть, і весь редакційний колектив. Чи в теперішніх обставинах скорочень УНСоюзу, і відповідальності редактора перед союзовими конвенціями, де перед завжди вели і далі напевно вестимуть примітивні малі люди з великими амбіціями і вузьким кругозором, що не бачать і не розуміють важливості преси, — чи в цих обставинах варто людині таких здібностей і потенцій як Рябчук братися за таке революційне завдання, що не знайде загальної підтримки? Для “Свободи” на цьому етапі може кращий був би Ростик Хом’як: він ліпше знає американські обставини і йому вже не пошкодило б засмокотання

союзовцями, бо він — незалежний і кожної хвилини міг би відійти.

Четвер, 16 листопада 1995. год. 5:00.

Вчора сповнилося мені 65 років. *Das ist kein Alter für eine Kathedrale, aber für eine Frau!* Це вже таки справжня старість, але — як говорив колись Остап — є тільки одна альтернатива... Вуйко Осип Бліхар колись сказав: як хочете щоб вас гарно згадували, вмирайте молоді! Не мав рації: вік — це єдиний справжній стаж людини, що його ніхто не може їй відібрати. “Вся мудрість життєва — маленький досвід: реальне тільки те, що пережите”. Добре, що сама себе можу зацитувати ще з пам’яті.

Не плянувала вчора нікуди іти, бо мала ввечері засідання Ради Бібліотеки і мусила дещо підготувати. Але подзвонив Іза, що конче хоче прийти: він завжди пам’ятає про мої уродини. Отже я запросила його на обід на 5 годину, попередивши, що о 7-ій мушу від’їхати до Центру. Іза приніс мені єврейську російську газету “Мир” (за 6-12 жовтня), де надрукований ще один переклад мого вірша “В житті моєму теж був Бабин яр” — Перекладач — Семен Вигучин. Я дізналася про це, що переклад цей появився, від Кацнельсона з Лос Анджелесу і просила Ізу, щоб дістав мені газету. Переклад цей, на мою думку, не такий добрий як Валентини Сінкевич, Качуровського чи самого Ізи Каплана, но але є ще один доказ, що вірш викликає зацікавлення.

Прислали мені вчора коші квітів і Максим з Уляною і дітьми, і Марко з Ією і Ніною, і зовсім несподівано і непотрібно — Марійка Лабунька, а на засіданні Ради ще вручили мені додаткові два букети (бо, очевидно, і Аня і Люда, знали про мій день народження). В хаті від цих квітів стоїть такий запах...як на панахиді в похоронному приміщенні... Це такий з мого боку чорний гумор. Фактично, квітами я дуже зраділа, бо мій пару тижнів тому куплений вазончик уже відцвів і я навіть подумала: якщо ніхто квітів не пришле, треба буде купити. Всетаки, бракує мені тих прекрасних великих хризантем, що їх завжди на 15 листопада купував мені мій Остап.

Вранці вчора мала я несподіваний телефон з Києва: вітав мене з уродинами Іко Лабунька! Це мені нагадало, як п’ять літ тому робили мені діти і Остап 60-річчя і як несподівано тоді серед ночі потелефонував з Києва Любка Бліхар.

З нагоди мого 65 ліття я зробила поважне рішення: перейти під медичну опіку пенсильванських лікарів ще поки я у відносно доброму стані здоров’я. Треба нав’язати зв’язки, щоб мати доступ до спеціалістів, як їх буде потрібно. І хочу мати лікарів-жінок. Яримович мені не вистачає: Pap-smear я не мала вже мабуть п’ять років, як не довше, ані таких солідних обстежень, як робили мені колись Anne Marie Chirico і Margaret Lancefield. З Яримовичем хочу розійтись по доброму, він ще не раз може мені допомогти чи то порадою, чи навіть візитою додому. Але головну відповідальність за стан мого здоров’я я воліла б перенести на лікарів з більшою практикою, з доступом до найкращих у Філядельфії спеціалістів і до модерного медичного обладнання. Від листопада в мене поважна зміна із забезпеченням на здоров’я: дістала картку MEDICARE і нову виказку Blue Cross-Blue Shield 65 Special U of P. Це дає мені добрий викрут сказати Яримовичеві, що я з

цими новими забезпеченнями зобов'язана перейти на систему PENN Care, під опіку пенсильванських університетських лікарів... Між іншим, не так це легко. Доктор Форсія, до якої ходить Софійка і чимало наших жінок за її рекомендацією, спочатку не хотіла мене прийняти: секретарка сказала, що вона не приймає вже нових пацієнтів. Але протекція Софійки допомогла. Ще мені мають віддзвонити, щоб визначити дату візиту.

Уляна купила мені квиток на завтра на концерт до Academy of Music. Я ледве її переконала, що мені абсолютно не можна купувати двох квитків на вечірній концерт, бо я нікого не буду запрошувати і ввечері боюся їхати до міста і не поїду, та й взагалі — музику найрадше слухаю з радіо або з компактного диску, і то добре знайому, сотні разів слухану музику, скажімо, Чайковського, Бетговена, Верді, Моцарта... Я не такий вибагливий слухач, щоб бачити різницю між концертом у концертній залі і звуками тієї ж музики — з доброго стереофонічного апарату. Побачимо, чи справді матиму глибокі пережиття завтра на живому концерті і чи це мене переконає ходити вряди годи до міста до Academy of Music.

До міста поїду підземкою трохи раніше: піду може до книгарні Бордерс, бо там для мене замовили були книжку, а я ніколи не буваю в місті і не мала змоги її відібрати (Книжку замовила про форма, щоб звернути їхню увагу на видавництво КІУС). Після концерту, Софійка або Віра відберуть мене з центру міста і підемо до ресторану на обід, а потім на виставку фотографа з Харкова на PENN. Додому повернуся автом Віриним. Такий мій плян. Вигідна старша пані: самій до міста автом на вечір їхати не хотілося, та й місто тепер якесь непривітне і небезпечне.

Зате в суботу таки візьму авто. На PENN буде конференція про націоналізм в пам'ять Генка Лащика. Рівночасно треба мені буде завезти пакунки до фірми Ганусей (до Антонович і Доценка) — я вже пару днів, як маю їх готові і запаковані, щоб вислати, але досі не знала через кого це зробити. Раніше висилала через Транс-Європа, але вони, здається вже встигли збанкрутувати... Ще плянувала завтра поїхати до Ванамейкера до Дженкінтавн — ця крамниця тепер уже не Ванамейкер, а Гехт! Давно хотіла купити собі золотий нашийник, а тепер там буде випродаж: отже зроблю собі дарунок з нагоди уродин. Ще справді не знаю, як мені вдасться всі ці справи сполучити в одне: але на щастя — доповідь з українською тематикою на цій конференції буде щойно пополудні. На інших можу, але не конче мушу бути... Вибираються на цю конференцію і Трофименки — як встигну, то може піду з ними на полуденок до Faculty Club.

Субота, 25 листопада 1995, 8:30 вечора

Замість засісти за ULE, я беруся до щоденникових записок. Бо ось життя проходить — недокументоване. Історія, мовляв професор Пріцак, починається від писаних документів. Дев'ять днів минуло від коли робила записки востаннє, ще трохи і відвикну від щоденника, а це вже в житті мені пару разів трапилося і залишилися тільки щоденникові фрагменти. Не хочу до цього допустити: як доживу до наступної осені, то це вже буде двадцять років безперервних записок.

Запитався мене по телефону Іван Коропецький, з іронічною усмішкою: ну, скільки годин ви вже сьогодні працювали на комп'ютері? І я його здувувала відповіддю: сьогоднішній мій день майже цілості присвячений справам господарства: вранці грабала на городі листя і пакувала його в мішки, потім пішла на одногодний прохід, а повернувшись сіла на пів години відпочати у фотелі і подзвонила до Марка до Лос Анджелесу, а тоді взялася прати і прасувати і наново вішати фіранки у вітальні... Це велика робота, колись ми робили її періодично удвох із Остапом. Тим разом я її собі розділила. Фіранки з їдальні, кухні і моєї робочої кімнати доведеться випрати або завтра, або колись іншим разом. Але зробити це було треба. Хоч у мене гості бувають не часто, то саму мене дратують білі фіранки, що починають прибирати закраску сірости.

Концерт в Academy of Music (17 листопада) був дуже гарний. Дуже зворушив мене скрипковий концерт Чайковського: добре знана музика і прекрасний 21-літній скрипаль Максим Венгеров... Несподівано дуже сподобалася мені симфонія Сібеліуса (варто може купити компактний диск з цією революційною музикою!). Барток подобався мені найменше з цих трьох речей, що були в програмі. Диригував оркестром Дітуа (Charles Dutoit), гість з Франції. Атмосфера АМ має особливий чар і нагадувала ті часи, коли ми бували там з Остапом. Заля пополудневого концерту була виповнена по береги. Приємна зацікавлена музикою публіка: тиша, ні-чи-чирк, навіть ніхто не кашельне. Це не те, що на концертах в Українському Центрі.

Ще перед концертом я пішла до Borders. Замовленої мною про форма книжки вже не було, але я купила на випродажі кілька дитячих книжок, послала їх Ніні, Іванкові і Стефанкові і знаю, що вони вже ці подарунки отримали... Після концерту я поїхала автобусом на PENN, переглянула ще в бібліотеці нові номери *SEER*

а тоді пішла на замовлену вечерю в Титом, Софійкою і Вірою в Palladium. Гарно мене погостили і ми собі приємно поготорили. Але на відкриття виставки фотографій в Institute of Contemporary Art ми таки запізнилися... Віриним автом повернулася я додому.

Зате наступного дня, в суботу, 18-ого листопада, я таки взяла авто, щоб поїхати на конференцію в пам'ять Генка Лащика, а по дорозі завезти до Ганусей пакунки для висилки в Україну. Мала пригоду: їдучи по вулиці Брод, попала в несподіваний переповнений потік авт, що сунулися ледве-ледве і не знала, що трапилося: чи аварія десь по дорозі, чи якась інша несподівана затримка? Найгірше не знати: думаєш: ось-ось в'ясяниться, і поїдеш звичайною швидкістю... Та й вирватися з цього натовпу авт не так легко. Врешті мені вірвався терпець і я таки з'їхала з дороги. Але це забрало мені майже додаткову годину часу. Тому я, полагодивши висилку пакунків у фірмі Ганусей, приїхала на PENN уже тільки на пополудневу сесію, де виступали Бистрицький з Києва і Мотиль. Було біля 30 слухачів, здебільшого — не українці. Але була сестра Генкова — Віра, і його теперішня жінка-вдова Люба, і колега-філософ з Торонто — Тарас Закидальський. Не було нікого з наших професорів із Ла Саль (Лабунька в Мюнхені, але Перфецький і Рудницький таки на місці, хоч відомо, що Генка Лащика вони трохи недолюблювали, зокрема ж після його розводу з Вірою). На вечірню сесію і вечерю я не залишалася: почав падати дощ, була навіть загроза снігу. Я була рада, що добилася назад додому без додаткових клопотів і

пригод.

В суботу (18) на радіопрограмі Центру пустили мій коментар про Дрозда. Вийшов дуже добре, тим разом був заповіджений і в змісті наперед, і безпосередньо перед моїм читанням, не так як із коментарем про Шевчука, де мого імені не заповіли взагалі. Зараз після програми я послала текст до “Свободи” — він чекав готовий у конверті вже від вересня... Але Снулик має ще мою довгу статтю про конкурс сатири, чекаю, коли нарешті він її надрукує. Думаю собі, що може я повинна післати цю статтю про конкурс також до “Літературної України”? І Захарчук, і Оріся Гевка дзвонили вже двічі з Центру, щоб я підготувала якісь нові матеріяли для радіо. З нашим редактором радіогодини вони продовжують мати клопіт, при всіх своїх мінусах, він ще і вряди-годи хоче пропхати якусь бандерівську пропаганду (напр. про 30 червня 1941 року ітп.) Отже остаточні рішення роблять люди, що відповідають за технічне оформлення програми, тобто Центр, тобто Захарчук і Гевка.

На День Подяки в мене були два запрошення: до Люди і до Коропецьких. Але в Люди була гостина тільки для членів найближчої родини, а в Коропецьких Наталка має тепер клопіт із внучком, що попав був під колеса авта, а тепер у гіпсі вже довгі тижні в неї в хаті і вся родина туди приходять обідати. Я так і сказала Іванові: ви не тільки не запрошуйте до себе додаткових гостей, але візьміть і Наталку і давайте підемо десь до ресторану! (Такий плян є на завтрашній день, між іншим!) У висліді я на Thanksgiving не ходила до нікого взагалі. Спекла день перед тим собі (і Вісі Блавацькій) замість індика маленькі перепелички, і в день подяки сама собі пообідала, попрацювала з листям на городі, пішла на прохід, а тоді ще довго працювала над бібліографічними матеріялами Рудницького, що їх маю в УЛЕ. Хочу зробити йому несподіванку-подарунок в час бенкету на його честь, що має бути 16 грудня і де і мені доведеться виступити. (Виступ ще треба буде мені написати — це справа окрема). Але вчора на запрошення Гевриків я таки пішла до них на індика. Вони день перед тим зустрічали День Подяки у Хом'яків у Вашингтоні, де був у гостині також посол Юрій Щербак. Цікаво переповідали розмови з амбасадором. Він має під своїм керівництвом 200 осіб. І в тому числі нема нікого, хто бездоганно знав би англійську мову та був добре обзнайомлений з американськими порядками. Почувається Щербак трохи ізольовано, принаймні так говорила Софійка Геврик. Недавно, каже вона, був такий інцидент: амбасада, як і вся Україна, святкувала “жовтневі свята” 7 листопада. Отже на телефони наших діаспорців у цей день чи то не відповідали взагалі, чи відповідали на машині, мовляв, свято, амбасада не працює. Наших це дуже розсердило і у висліді відкликали запланований у Шікаго бенкет на підтримку амбасад... Також, очевидно, іритує американських українців факт, що в амбасаді і консульствах домінує не українська, а російська мова.

Про Щербака хочу додати кілька слів від себе. Недавно позичила я у Van Pelt книжку “Лікарі” і почала читати. Хотілося мені перевірити, який із Юрія Щербака письменник. Вже закінчила роман “Причини і наслідки”, а тепер читаю повість “Як на війні”. Автор він — цікавий, освічений, інтелігентний. Пише про середовище яке добре знає з професійної практики: лікарів, епідеміологів, що борються з вірусами, із сказом. Багато цікавого

пізнавального матеріалу, дуже інтересні подробиці реалій радянського побуту. Відсутність політики. Але це не Валерій Шевчук, навіть не Дрозд. Факт, що він відчув, що література не має рішального впливу на життя, як це сказав у Вашингтоні, і що тому він перестав бути письменником, а взявся до політики — здається мені закономірним. З його освітою і талантом, після кількох літ досвіду на широких полях дипломатії він може для України зробити більше на пості амбасадора... Між іншим, сьогоднішня пошта принесла мені неабияку приємність: лист від посла Щербака, в якому він дякує мені за надісланий для амбасадати “чудовий подарунок-бібліографічну працю ‘Ukraine: Legal Materials in English, 1992-1993’, який дозволить нам оперативніше реагувати на відповідні запити наших американських колег, поширювати правові документи України серед офіційних та ділових кіл США, використовувати їх у своїй повсякденній роботі.” А на закінчення Пан Посол додає ще й таке: “Знайте, що Ви є завжди бажаним гостем у нашому Посольстві.” Тішуся дуже, що мою роботу оцінили як корисну їм і маю надію, що вони з неї і справді користатимуться.

А в справі UkraLME я написала і до фірми Kluwer і до журналу *International Journal of Legal Information* і тепер чекаю на відповідь.

Працюю досить багато тепер над покажчиком до ULE80, над ідентифікаціями поодиноких творів. Чимало лишилось не ідентифікованих, але чи варто цим перейматися? Штогрин у своїй рецензії навіть піддав думку, що ліпше було б давати англійські заголовки, тобто підказує мені легкий вихід із трудної ситуації. Але він не має рації. Ідентифікація заголовків — велика річ сама по собі і дуже потрібна. Якби тільки можна її повністю виконати.

Вчора (24 листопада) були уродини Уляни. Я потелефонувала до квітарні в Торонто і замовила їй великі хризантеми, послала карточку з побажаннями і чеком на 300 дол., а крім того попросила Ліду Палій, щоб замовила у крамниці на Блур вулиці тузін знаменитих пампушків, які я звичайно купую, коли буваю в Торонто. Все це мені вдалося: навіть моя картка вислана поштою чотири дні тому була доставлена саме в день уродин.

Найбільшою турботою і прикрістю мого життя тепер — є Марко. Стараюся тепер частіше до нього телефонувати і не так говорити, як слухати — дати виговоритись йому. Він і далі дуже незадоволений з життя, непевний себе, загублений. Вважає себе “психологічним калікою”, ходить на консультації до психолога, “не може примиритися із собою”. Не знаю, чи тут грає ролю тільки його незадоволення подружжям, чи щось інше. Дитину свою дуже любить, багато присвячує їй тепер часу, тішиться нею. Але видно, що цього йому не вистачає. Він від давна старався трохи себе від нас усіх відокремити: не даром же поїхав аж до Каліфорнії. Контакт з близького не тримав, казав, що не відчуває такої потреби. І це дало наслідки: відчужився. Не знаю вже так добре “what makes him tick” і не знаю як і чим найкраще можна було б допомогти. Та й взагалі, чи може будь-хто допомогти людині, яка шукає себе і не знаходить?

Понеділок, 27 листопада 1995. Метро. 10:30.

Була вчора з Коропецькими на фільмі *Carrington* і на доброму (і дорогому) обіді в Cafe Nola на South Street. Фільм — британської продукції — про відносини між маляркою Дорою Каррінгтон і письменником Литоном Страчі (Lytton Strachey). В центрі уваги статеві проблеми: Каррінгтон кохає Страчі, але він — гомосексуаліст, і хоч живуть вони разом, то життя проходить у всяких любовних трикутниках і чотирикутниках. Фільм зроблено досить оригінально, дуже повільним темпом, з приємними краєвидами Англії та Італії. Strachey я досі читала, здається, одну тільки книжку: “Queen Victoria”. Це автор надзвичайно добрий і цікавий — але його силует як письменника у фільмі майже зовсім відсутній, а принаймні відсунений на задній план.

Мої намагання дістати appointment в д-р Форсія на PENN і досі не увінчались успіхом. Я ще раз подзвонила сьогодні вранці, щоб себе пригадати. Сказала, що не маю наглих медичних потреб, але хотіла б дістати flu shot. І ось запросили мене вступити до них сьогодні. Побачимо, що з цього вийде. Хотіла б я також дістати спрямування до гінеколога на PENN, щоб зробити PAP test. А може це робить сама Форсія? Конче хочу нав’язати добрі контакти з лікарями PENN. Рішилася, то й треба мені бути послідовною.

Дістала я на 11 грудня виклик на jury duty. Дуже я з цього незадоволена. Але свою громадянську повинність мушу виконати. Треба там бути вже о 8:30 вранці, а ще щоб хоч не вибрали мене до лави присяжних на якийсь процес! Я тепер не маю таких викрутів, як хворий чоловік, або моє пов’язання з правничою школою і адвокатами.

год.12:15.

Моя впертість дала наслідки. Пішла я до Ralston House, знайшла офіс д-р Форсії, і хоч з нею самою не мала діла, знаю вже як вона виглядає, здобула візиту на 2 січня (раніше не зможе мене прийняти, нажаль) і дістала “заштрик” проти інфлюенци. Тепер полудню принесеною з дому канапкою у staff lounge Правничої школи. Доступ сюди — тільки для персоналу і двері замкнені на замок з комбінацією. Але я знаю код і час-до-часу вживаю цю кімнату, де є холодильник, і кухня, і вигідні столи з кріслами і канапами. Fringe benefit мого майже 30-літнього стажу на PENN — і я це вмю оцінити! А зараз піду до бібліотеки Van Pelt!

П’ятниця, 1 грудня 1995. 11:30. Метро.

Натиск зі сторони Бориса Захарчука та Орісі Гевки дав наслідки. В середу впав у Філядельфії перший цього сезону сніг і я цілий день провела вдома, пишучи літературні коментарі для радіопрограми. Все це теми заплановані раніше, але потреба радіопрограми прискіпила їх опрацювання. Зробила я таких коментарів три (щоб дали мені спокій до кінця січня, сказала я), кожний на 5 хвилин читання. І ось вчора Захарчук приїхав по мене, завіз мене на радіостанцію і я там начитала їм на тасьму увесь цей матеріал. Завтра мають пустити перший мій коментар, що у довшому статейному варіанті має заголовок “Підтримку літературі” (What else is new? Чи не писала я широко на подібну тему в своїх довгих статтях про легковаження літератури? про книгочитання?) Два інші мої коментарі

— про музей Ікера у Водниках (цей репортаж у поширеному варіанті із двома фото шлю сьогодні до “Нових днів”) і про проблеми німецького PEN Клубу на основі статті в журналі “Transition”.

Сьогодні по дорозі до Van Pelt хочу вступити на головну пошту. Приготовила святочний даруночок Лановикам (6 пар pantyhose для жінок і дві пари скарпеток для Богдана). Хочу вислати це у двох жовтих конвертах летунською поштою. Керницькому до Водник посилаю копію статті про музей, кілька фот і текст старого Івасевого фейлетону про братове весілля. Подумала я також, що може варто післати “Літ. Україні” статтю про конкурс гумору, що ось лежить у “Свободі” вже досить довго і не друкується. А при тій нагоді залучила також статтю про Дрозда (теж у “Свободі” чекає), та й копію статті про Шевчука, вже надрукованої у “Свободі”.

У вівторок зробила добре діло: повезла Марійку Лабуньку і старих Масюків до банку Самопомочі. Вони вибиралися їхати туди метро і автобусом — довга складна дорога для людей похилого віку, та ще й таких як старий Масюк, що ледве пересувається із спеціальною паличкою.

Говорила вчора довго по телефону з Марійкою Лабунькою. Вона мала телефон від П. Справи в них — не найкращі. Може бути, що розлучення буде таки неминуче.

Середа, 6 грудня 1995. Метро. 11:30.

Вчора в УОКЦентрі виступав рецитатор Святослав Максимчук зі Львова. Читав (з пам’яті!) повний текст Франкового “Мойсея”. На цю досить особливу подію прийшло між 30 а 40 осіб. Пережиття особливе, передусім від самого Франкового тексту. Читець з Максимчука дуже добрий, без надмірного патосу, із зрозумінням поеми. Я, одначе, думаю, що ефект був би ліпший, якби він і справді читав з книжки, а не виголошував з пам’яті. Потреба пам’ятати текст безпомилково часом стає ціллю в собі і заважає інтерпретації. Прекрасно і зворушливо прочитав він ліричні відступи пісні, що починається словами “Добігало вже сонце до гір...” і яку так любила колись моя Мама.

З КІУС з Едмонтону прислали мені вчора рецензію на ULE65A із *Slavonic & East European Review*. Я знала від Зорівчак, що рецензія ось-ось появиться і вже двічі ходила до бібліотеки, але цього номера *SEER* ще не було. Я дуже тішуся — це і для мене, і для КІУС потрібний і бажаний розголос. Зорівчак знає добре матеріял, критичні її уваги дуже доречні, деякі навіть — ревеляційні (про Грабовського, як автора рецензії на *Pieśnie ukraińskie*). Але вона має звичай полегшувати собі справу, переписуючи *verbatim* чужі речення, у висліді чого “score” ULE поданий точно й безпомилково, але ... майже дослівно моїми власними словами. Сторонній читач цього, очевидно, не знає, отже воно фактично є зовсім ОК. Менше подобається мені закінчення, яке є типово українським скиглінням на нашу біду, нашу історію. Пора підняти голову вгору і перестати апелювати до чужого милосердя.

Послала я вчора Роксоляні копію цієї рецензії із святочною карткою. Святочні картки послала я також Погребенникові (із знімками і відбиткою його статті з *НЖ*), Яблонській (знімки+стаття), Дроздові (копія рецензії із “Свободи”), Марійці Канській (лист + мої статті про Шевчука і Дрозда і стаття з *НЖ* Погребенника + знімки з Києва).

Нині несучу копію UkraLME, щоб залишити для Liz. Вона має клопіт з хворою донькою — підозріння на рака, на щастя, виявилось безпідставне. Але часу на ланч, мабуть, таки не матиме, хоч запрошувала.

Понеділок, 11 грудня 1995. год. 8:30 ранку. 1301 Filbert St. Rm. 101.

Мусіла сьогодні встати о 5:40, щоб зібратись і приїхати сюди на Jury duty. На дворі температура нижче 20°F, на дорогах — зокрема на тротуарах — багато льоду, ходити важко. Маю надію, що мене відкинуть і не візьмуть до лави присяжних. Це була б для мене погана і небажана комплікація, та ще й при такій погоді.

Заноситься на те, що я у різдвяний час таки матиму гостей. Телефонував у суботу Марко. Їя сподіється з початком нового року отримати роботу (нарешті, адже вони обоє тепер безробітні!) — і з цієї нагоди вони ще в грудні хочуть приїхати на кілька днів до Філядельфії. Я вже маю квиток на літак до Торонто на 4-ого січня (вертаюся 19-ого). Марко виявив бажання (і вже зробив відповідні пляни) поїхати до Торонто також, разом з Ніною. Отже плян такий: Марко, Ія та Ніна приїдуть до Ф. 26 грудня. Ія вернеться після Нового Року до Лос Анджелесу, ми з Марком і Ніною полетимо 4 січня до Максима. Після свят Марко і Ніна повернуться через Філядельфію додому, а я залишуся ще в Максима й Уляни до 19 січня. Уляна матиме гостей аж занадто: має бути в них також Маруся Пасічник! Я пробувала до них вчора двічі потелефонувати — але їх не було вдома: залишила тільки повідомлення на машині. Хочу вірити, що Марка та її спільний приїзд до Ф. означає, що родинна гармонія на дорозі до кращого.

Почався процес селекції. Сиджу тепер разом із 40 інших людей у судовій залі судді, що називається Marvin R. Halbert. Є присутні дві сторони адвокатів, і обидні сторони — plaintiff і defendant. Ще точно не з'ясували справу, але це очевидно справа не кримінальна, а цивільна: по обох боках — лікарі і одною із сторін є Пенсильванійський шпиталь на 8-ій вулиці. Суддя перестеріг, що процес може тривати 7 днів. Як ще жив Остап, я у подібному випадку зголосила особливий Hardship. Тепер цього зробити не можу — було б нечесно і несправедливо вимагати звільнення через вік, погоду, etc. Зрештою, як звільнять тут, то мені знову доведеться повернутися до Jury Assembly Room і тоді мене можуть призначити на ще довший якийсь процес або на якусь неприємну кримінальну справу. Вже 12-а, а справи затягаються. Я вже зголодніла. А ще думаю про тих 4-ох лікарів, учасників розправи, які сидять і чекають, нудяться і напевно дуже хвилюються, що втрачають дорогий час.

Суд цей — Court of Common Pleas — приміщений на 12-ому поверсі в будинку Ванамейкера. Під нами — департаментова крамниця Гехт. В разі, якщо залишать мене на цьому процесі, зможу, евентуально, робити в час полуденка якісь святочні закупи. Досі, фактично, не встигла ще нічого купити ні дітям, ні внукам. Маркові та Гі може ліпше буде дати цього року гроші, замість якихось речей, що можуть бути їм непотрібні. Це і мені найвигідніше.

В суботу і неділю був у Центрі великий різдвяний базар. Я плянувала там купити дітям якісь українські відеокасети або щось інше. Але з п'ятниці на суботу впав сніг — отже я і не думала рухати свого авта. Обіцяла взяти мене Софійка Геврик, але вона, їдучи вранці (бо готувала там на продаж всякі мистецькі речі — скульптури, дереворізи, мистецькі монографії) забула по мене вступити. Я на всякий випадок цілий день ждала, одягнена до виходу. В неділю я мала надію, що поїду із Славою Оранською, але Слава, переконавшись, що дороги ховзькі, вирішила взагалі не їхати. Автобусом їхати я трохи боялась, в неділю вони взагалі ходять рідко, а при такій погоді не хотіла я бути “stranded”. Центр напевно потерпів втрату через погоду, але — на моє здивування — Софійка сказала, що трохи людей таки було і що вони продали речей на одну тисячу доларів!

Була одногодинна перерва на полуденок. Я з'їла похапцем принесену канапку і яблуко, залишила свій плащ і рюкзак (аякже!) у судовій залі, а сама пішла оглянути нову крамницю Нечт-а і подивитися, що можна було б купити дітям на дарунки. Я нічого не купувала, картку Нечт-а забула вдома, та й не пам'ятала розмірів діточого одягу. Якщо прийду тут завтра, зможу щось купити. А як ні (дав би Бог), я зможу або приїхати метро безпосередньо сюди, або — і це було б найкраще — якби так стопився сніг і не було льоду — я могла б ці ж самі речі купити в мого Нечт-а в Jenkintown.

Хоч погода заарештувала мене вдома, і я тільки один раз могла вийти на короткий, дуже холодний прохід, а може й саме тому, я інтензивно попрацювала над покажчиком до ULE80. Очевидно, до самого тексту ще будуть додатки, і позиції покищо не нумеровані, але прізвища, а зокрема гасла з ідентифікацією українських заголовків уже можна вписувати. Це іде поволі. Покищо ABCD вже зробила, тобто основні дані введені в Index. Додатки будуть, коли читатиму цілість, бо тільки тоді бачитиму аналітичні вписи, предметні гасла на основі анотацій тощо. Тепер щойно перший раз стає мені часом у пригоді бібліографія Оксани П'ясецької. Вона подає часом заголовки творів, які мені досі не були відомі. Але, нажаль, поезії вона обмежує самою тільки назвою, тоді коли я подаю завжди також перший рядок. Та й не завжди можна їй вірити. Я знайшла вже пару помилок. Але коли іншої, ліпшої інформації не маю, беру назву від неї. Бачу чимало випадків, де вона також не подає заголовків, бо не знає. Знайшла я також кілька позицій, що їх досі мені не пощастило знайти. Зроблю ще останню спробу тепер у Van Pelt і в Торонто, а тоді таки вже замкну ULE80, щоб викінчити.

Що значитиме для моєї роботи вимушена перерва на jury duty? Прийшло мені на думку,

що може б так сказати судді, що я маю publisher's deadline? Може це допомогло б їм мене відкинути?

Викликали мене на розмову з адвокатами і суддею. Я на квестіонарі зазначила “так” на питання про law & law related professions & medicine related. Крім того, зазначила я, що маю сумніви щодо великих грошових премій за “pain & suffering”. О, boy! Скільки це викликало коментарів, питань! Адвокати пізніше ще викликали суддю, який почав допитувати мене, чи я потраплю бути об’єктивною, коли судять лікаря за malpractice? Мої відповіді були свідомо не дуже ясні (адже хочу, щоб мене відкинули!) Мовляв, очевидно, я хотіла б давати осуд на основі доказів-фактів, але хто зна, може в моїй підсвідомості є якісь biases? Згадала я також, що мушу “meet a publisher's deadline”... Побачимо, які будуть наслідки. З того, що говорили адвокати, я зрозуміла, що тут у цій справі пацієнт, який сам є лікарем, позиває лікаря чи лікарів (а може лікаря і шпиталь), де робили йому операцію.

Вівторок, 12 грудня 1995. Метро.

На щастя, їду не до суду, а на PENN! Мабуть моя стратегія таки допомогла: відкинули мене! Дуже задоволена приїхала я біля 5-ої години додому (ще за дня!) — і почала готувати собі вечерю. Але тут чекала мене несподіванка: з крану в кухні (нового крану — нового MOEN faucet, недавно заінстальованого) вода не потекла... Що таке? Перевірила інші крани — в лазничках, у пивниці — є вода! Отже тільки кран у кухні. Кухня над гаражем і я зразу подумала: замерзли труби! Повечеряла, подивилась на вісті, потелефонувала до plumber-а, щоб порадитись (лишила тільки запис на машині), а тоді вирішила піти до гаражу, перевірити чи не течуть рури... І що я бачу? Двері від мого гаражу — відчинені! Це зразу справу вияснило. В гаражі нічого не бракує, це не хтось інший відкрив, а я сама, працюючи недавно в городі, забула, очевидячки, затягнути двері. Сама собі дивуюся, як це могло статися?! Але напевно я сама винна. Після того, як я замкнула двері, за пару годин вода таки потекла! Покищо виглядає все гаразд, труби не течуть, я дивилась вранці знову до гаражу. Побачимо, що буде за кілька днів, чи не буде якихось негативних наслідків.

На адресу Люди прийшов до мене лист від Петра Сороки, з Тернополя. Це — доцент тернопільського пед-інституту, один із тих, що на моєму виступі там перед 200-ою студентською аудиторією засипав мене різними питаннями. Чи це не він, випадком, питався про моє ставлення до РУН Віри? Питання — провокативне, тому й запам’яталося. Він пише про трудні умовини життя і праці і зокрема видавничих можливостей і каже, що хотів би написати книжку про творчість Остапа Тарнавського, якою, мовляв, дуже зацікавився і чи я могла б допомогти здійснити видання такої монографії?

В поворотній дорозі додому:

Щоб користати з безплатного транспорту, мушу о 3:30 бути вже в метро. Працювалося мені у Van Pelt дуже добре — навіть не мала часу відірватися, щоб з'їсти принесену канапку. Знайшла кілька ідентифікацій Бажана, нові позиції Луцького і Грабовича, etc. Але мусіла перервати. Зрештою тепер зима, швидко темніє, мені треба перед сутінками бути вдома. До BLL навіть не ходила — шкода було часу, а там тепер, мабуть, мою кімнатку на 5. поверсі Liz дозволила вживати студентам... (Вона про це зі мною говорила, хоч Мариля вважає, що цього робити не варто, бо одна додаткова кімната студентам справ не розв'яже, а адміністрації справи тільки ускладнить). Но, але це їхня справа. Моє діло — кооперувати з директоркою. Надто добре розумію, що цей мій привілей — тимчасовий. Я фактично без цієї кімнатки могла б обійтися: це тільки велика вигода залишити там свої речі. Мені таке більше придалось би десь у Van Pelt, але тут навіть професори таких привілеїв не мають.

Понеділок, 19 грудня 1995. Метро, майже 12-а.

В суботу відбувся у Центрі великий бенкет на пошану 60-ліття Левка Рудницького. Імпреза вдалася: все пішло за пляном ділового комітету, погода нам сприяла, публіка дописала, обід був смачний і швидко поданий, товариство було добірне. Але... Як завжди при таких нагодах імпреза над міру затягнулася. Ми цього боялися і на сходинах ділового комітету про це не один раз говорили. Наголошували на тому, щоб ті члени ділового комітету, які брали участь у програмі (Кіпа, Головчак, Пазуняк, я, Горбачевська) обмежували свої виступи до не більше як 7 хвилин і щоб не допускати нікого, хто не заповіджений у програмі. Це, очевидно, не сталося. Найбільш злегковажила собі цей принцип Наталка Пазуняк: вона говорила доповідь на 25 хвилин, і то передусім про Франка, трохи про Гете і кілька натяків на самого Рудницького. Кіпа (голова Комітету) допустив три додаткові привіти і ці привіти також були понад міру довгі. Я була при столі з Коропецькими, Трофименками, Софійкою Геврик, Сонею Слюзар, Ларисою Онишкевич, Владком Стойком і Ізою Капланом (який був моїм гостем, я за нього заплатитла). Добре, що це вже поза нами. Досить багато ця імпреза вимагала роботи, навіть і від мене. Зробила я Левкові дарунок — витяг з ULE, що стосується його статей і рецензій etc., а свій виступ на бенкеті (що за нього багато людей мені гратулювало!) послала я сьогодні як статтейку до "Свободи".

На завтра заповідають новий снігопад. І от я вчора відважилась взяти авто (дороги майже чисті, але на моїм driveway був лід і нелегко було мені виїхати на вулицю!) і поїхала до Михайлівки на святочний базар (купила харчів всяких на понад 70 дол.), потім поїхала до Genuardi, де знову купила всячини на понад 150 дол. (адже приїдуть Марко, Ія, Ніна — матиму гості!), а тоді ще встигла поїхати до Zainy Brainy і купити дітям — Ніні, Іванкові, Стефкові кілька едукційних іграшок. Мала намір поїхати ще до Гехта, до Jenkintown, але почало темніти і я вирішила зрезигнувати. Може треба буде за одягом для дітей поїхати підземкою до міста — тоді це можна зробити навіть при поганій погоді, без авта, але автом, звичайно, багато вигідніше і навіть безпечніше. Їхати з дарунками підземкою — це значить наражувати себе злодіям... Но і носитися з багажем — невелика приємність.

Четвер, 21 грудня 1995. Метро.

Сьогодні в Law School є Christmas Party. Не вибиралась я іти: на дворі зима хоч куди: мороз, і сніг, і вітер. Але вранці сьогодні осінила мене думка, що це можна пов'язати з купівлею різдвяних дарунків для дітей. Отже їду наперед до Гехта, потім на Christmas Party, і звідти, десь біля 3-ої — додому. Маю запрошення також на другу party сьогодні. Дзвонив Захарчук, що приїде по мене ввечері, щоб забрати до себе додому на прийняття для членів радіо-комітету. Не знаю чи варто їм трудитися (адже мене треба також відвезти!) і чи мені самій варто втрачати час. Маю ще пару днів тільки, щоб попрацювати над ULE. 26-ого приїдуть каліфорнійці, а 4 січня я з Марком і Ніною лечу до Торонто, де буду до 19-ого. Приїхав уже вчора Мирослав Лабунька. Мав щастя, що не попав на день, коли летовища були замкнені. Не легко подорожувати зимою. Маю надію, що приліт з LA і наш відліт до Торонто будуть без додаткових пригод, ускладнень і небезпек.

Субота, 23 грудня 1995.

Починаю поволі підготовлятися до виїзду до Торонто. Це буде тільки 4 січня, але коли приїдуть Марко, Ія і Ніна — а приїдуть вони 26 грудня — я певна, що на таку підготовку не буде часу. Ще вчора працювала я інтензивно над ULE, але раптом усвідомила, що це вже дуже пізній час, що праця над покажчиком затягається і що я, мабуть, не встигну підготувати навіть деякі запитання, що їх хочу взяти зі собою до Торонто. Місяць тому, я написала записку до Люби Пендзей, щоб вона допомогла мені знайти пару клопітливих і невловних матеріалів. Написала також до Юрка Добчанського за бібліографією Маланюкових статей про польську літературу (побачу, що воно таке: описане англійською мовою, отже може, за правилом, повинно бути включене в мою бібліографію?) Від Оранських роздобула ноти Соневицького до “Зів'ялого листа”, де, як мені відомо було з преси, є і переклади Франкових віршів. Одне слово: стараюся доповнити роботу навіть цими невловними ефемеральними матеріалами. Маю надію, що при всій цій дбайливості, не пропущу якоїсь справді важливої статті чи публікації. Але роботу треба завершувати: що буде, то буде! Дам собі не більше часу, як до кінця лютого. Додатки муситимуть чекати на окремий том доповнень, якщо колись такий буде.

Хочу коротко підсумувати рік 1995, що добігає кінця. Багатий враженнями і загалом досить щасливий для мене був цей рік. Передусім — не було поважних ускладнень із здоров'ям. *Gesundheit ist nicht alles, aber alles ohne Gesundheit ist nichts!* З успіхів, які принесли особливу радість: Остапова книжка “Літературний Львів” і Максимова книжка “Between Reason and Irrationality”. При всій травмі, що її принесли ускладнення в Марковому подружжі — його рішення повернутися до родини було чи не найважливішою подією року, а факт, що вони мають разом приїхати сюди за пару днів вселяє в мене надію, що — не зважаючи на ще й досі трохи непевні і напружені відносини — справи ідуть до кращого. Успішна моя подорож в Україну в травні/червні — успішна і привезеною Остаповою книжкою, і серією виступів в Івано Франківську, у Львові, в Києві, в Тернополі, Зборові, і діловими (з Москаленком) і товариськими зустрічами з давніми і новими знайомими — дала мені наснагу і збагачення новим досвідом. Наукові

конференції в Урбані і Вашингтоні були інтелектуально стимулюючі і дали змогу побути в колі давніх друзів, відсвіжити контакти. Двічі була в дітей в Торонто, а потім двічі була з ними на вакаціях — над морем і у Вашингтоні. Завершила літературний конкурс на гумор і сатиру, підготувала серію бібліотечних семінарів (експеримент, що не був настільки вдалим, щоб виправдати вкладену в нього енергію), включилася в організацію радіо-програми і почала писати для неї коментарі. Цей останній експеримент абсолютно більш вдалий — маю чимало відгуків від радіослухачів і від читачів, що читають потім ці мої відредаговані коментарі у “Свободі”. Ось тількищо телефонував Григорій Костюк. (Ми з ним спілкуємося по телефону, бодай раз на два-три тижні і говоримо по пів години, а то й довше). Каже, що вже зовсім сліпне і не може читати, навіть з лупою, але ось йому його піклувальниця читала мою статтю “Підтримку літературі!” і він хотів виявити мені кілька слів признання. Написала також Любов Дражевська, а деякі знайомі повідомили мене, що під впливом моєї статті передплатили “Літ-Україну”, чи “Всесвіт”, чи “Сучасність”.

За минулий рік жодного “літературного твору” не написала, але це може і значить, що час “надхненної творчості” уже для мене в минулому. Не бачу в цьому трагедії: є речі важливіші від поезії, як писала колись Мерієн Мур. Але і не зарікаюся. Ось, як закінчу ULE80 — хочу взятися за підготовку нової збірки “Тихі розмови з вічністю”. Може тоді і повернеться мені охота до поезії, до белетристики. Покищо радіо-журналістика і бібліографія.

УкраLME я закінчила, але відповіді від видавця не маю, ні від редактора журналу. Але я рада, що позбулася, і що довела цей сегмент до завершення.

Була в мене цього року ціла серія публічних виступів, може аж за багато: доповіді про Рильського в НІІ, у Львові, у Філядельфії, доповіді про конкурс гумору, про Рудницького, читання віршів і виступи в Івано-Франківську, у Львові, в Києві, Тернополі, Зборові, виступи по радіо.

Найбільшою турботою і прикрістю минулого року була Улянина операція на око, непевна ситуація в Марковій родині, смертельна хвороба Левка Яцкевича, який догоряє на рака печінки у себе вдома, в Ровд Айленді. Але я у своєму трагічному оптимізмі кажу собі: справа з оком поправилася, Маркова справа — на шляху до поновленої гармонії, а Левко принаймні не дуже мучиться.

Ніч, уже 29 грудня 1995. Год. 3:30.

Самотність часто для мене найбільш дошкульна, коли я не сама, а між людьми. І то між людьми, що, здавалось би, повинні бути мені найближчими. Може це тому, що раптом росте надія-ілюзія, що цей бар’єр самотності можна прорвати? Почуття це мені не нове. Воно вже знайшло колись віддзеркалення у вірші: “та є ще самотність-смерть, коли ласка любого тіла не проходить крізь чорну вуаль, що нависла на найрідніших навіть людських душах.”

Причиною до цих розважань (і напевно до сьогоднішньої безсонности) — Марко. Приїхали вони з Ією і Ніною раненько у вівторок, 26 грудня. В середу я зробила вечерю-гостину для них і обох Лабуньків — Мирослава і Марійки, вже пару днів провела з внучкою Ніною — вдома на різних забавах, на дворі на санках (аякже, адже сніг і лід і досі тримають нас у зимових обіймах), їздили разом з Марком і Ніною на дрібні покупки харчів, etc. — але досі не вдалося встановити якогось щирого душевного контакту. Про свої справи говорити він не хоче, ініціативи зі свого боку не виявляє, а коли ми самі удвох, на мої питання відповідає скупими загальниковими фразами. Як стоять справи? — Живу з дня на день, one day at a time. Чи написав звіт до FTUI? — Ще ні, маю важніші справи. Чи шукаєш праці? — Ні. А як будете жити? — Я має почати працю від січня. Все це без додаткових пояснень. Правда, виглядає мені трохи спокійніший, ніж при останній нашій зустрічі в Києві. Принаймні не поводитьсь образливо й агресивно. Чи це перші позитивні наслідки професійних консультацій? Хто його зна. Одне, що приємно бачити й спостерігати: Ніна помітно відпружена і дуже до нього прив'язана. Видно по ній, що присутність батька і його увага їй, дають їй більшу певність себе. От напр. сьогодні ввечері Я з Мирославом ходили в кіно (просили і мене, але я відмовилася). Дитина мамі тільки помахала і сказала: “Have a good time!” — і то не тому, що — я в цьому певна — сиділа тоді біля мене, слухаючи казку Андерсена, але тому, що в кімнаті сидів у фотелі її тато. Це опісля зразу проявилось, коли скінчилася казка: почала танцювати довкола столу, жартувати, щебетати, втягаючи його в розмову... Говорить вона здебільшого по англійському і тільки в англійській мові проявляє свою добре розвинуту фантазію і інтелектуальний розвиток. По українському вона говорить, але з усього видно, що систематичного заходу для розвитку української її освіти вона не виявляє.

Дуже бракує мені сьогодні Остапа. Чи була б мені легшою турбота про нашого сина, якби він був зі мною? А може я ще більше переживала б, бо боялась би ще й додатково за переживання в цій справі Остапові? Хто зна? А може — і це вже в мене озивається підсвідомий гумор — було б так, як колись за молодих наших літ, коли Марко кавалерував по ночах, а Остап приходив до ліжка, будив мене і казав: “а твого сина і досі нема вдома!” — я вставала схвильована і чекала до ранку, а він — спокійно ішов собі спати... (Може тому, що турботу передав на мої плечі?)

Читаю я цими днями (не днями — ночами!) монографію Валеріяна Ревуцького про Володимира Блавацького. Текст Ревуцького вже прочитала, тепер докінчую спогади Блавацького. Мушу сказати, що я — дуже розчарована. До тої міри, що мабуть не писатиму про цю монографію ні коментаря до радіо, ні рецензії до “Свободи”. Вражає мене багато речей. І текст Ревуцького і спогади написані якимсь “дерев'яним” стилем, без всякого польоту думки, людської теплоти чи зарисовки характеру. Спогади Блавацького написані штучною канцелярійною галицькою мовою, з повторюванням шаблонних газетних фраз повних патосу, де навіть слово театр пишеться з великої літери. В них мало особистої ширости і що мене особливо дивує — мало також конкретних даних про режисерські постановки. Тоді як із спогадів Гірняка можна справді відчутти, а навіть в уяві побачити, як виглядали вистави Курбаса, то у Блавацького похвали Курбасові зводяться до заяв про те, який він був геніяльний ітп. Ревуцький у своїй монографії насправді тільки

переповідає спогади самого Блавацького, доповнюючи їх додатковими даними. Але Блавацький не оживає із слів Ревуцького ні як актор, ні як людина. Що мене прикро вразило також це факт, що Ревуцький обмежився до матеріялів, які знайшов в архіві чи то Вісі Блавацької чи Віри Левицької, а зовсім не завдав собі труда покористуватися готовими друкованими в пресі матеріялами. В його бібліографічних примітках немає ні одної Остапової статті, а ОТ писав не тільки чимало рецензій на вистави і у Львові, і у Філядельфії, кілька прижиттєвих і посмертних статей про Блавацького, велике дослідження у “Сучасності” про першу виставу “Гамлета”, не згадуючи про програмку-книжечку “Гамлета”, що її написав для премієри у Львові... Що за тим криється? Остап може вбачав би у цьому злонаміреність, але мені здається, що тут, мабуть, у першу чергу завинила поспішна легковажність, брак солідної дбайливості, просто — лінивість.

Неділя, 31 грудня 1995 року 7:15 увечорі.

Сьогодні раннім ранком розбудив мене телефон Лесі: помер Левко. О третій годині над ранком. Вони вже вчора бачили, що наближається кінець і Андрій навіть написав мені про це по електронній пошті. Але я електронної пошти вчора не мала змоги читати і не знала. Жаль, що Левко вже відійшов із життя, але це насправді сталося вже пару місяців тому, коли зовсім повалила його ця важка хвороба. Не була його смерть повною несподіванкою, і може добре, що не буде мучитися вже ні він сам, ні його найближчі. Якби це потривало ще кілька місяців, хто зна, чи витримала б цю напругу і велике фізичне зусилля Леся? Адже і вона сама недавно перейшла важку операцію на рака і не втішається великим здоров'ям?

Левкова смерть саме тепер напередодні Нового Року і Різдва ускладнює мені чимало справ. Леся, Мотря і Андрій і Тиміш приїдуть на похорони до Філядельфії, до мене. А я саме маю повну хату гостей — Марко, Ія і Ніна, та ще й гостей, які вже кілька днів борються з якоюсь грипою — спершу Марко, тепер Ніна і Ія. 4 січня, за пляном, ми з Марком та Ніною маємо летіти до Торонто, щоб зустрічати Різдво з Максимом і його родиною. Вийшло навіть так, що Ія, отримавши повідомлення про те, що справа з її роботою відкладається, вирішила в останній хвилині змінити свої пляни і полетіти до Торонто також — та ще й не прямо з Філядельфії, а через Лос Анджелес! Отже на Улянину хату гряде навала гостей! Які самі запросилися!

Ускладнює справи також зима. Ось на наступний тиждень заповідають сніговію.

Тіло мусить перевезти похоронник з Ровд Айленд сюди до Пенсилванії, а тут похороном буде займатися Насевич. Я сьогодні трохи часу провела на телефонах, щоб допомогти Лесі і Андрієві в організаційних справах. Получила їх з Насевичем, бо Андрій на висланий факс не отримав відповіді, довідалася про можливість тризни в Центрі, попросила Біланюка, який тількищо повернувся з Європи, щоб він сказав кілька слів на панахиді. А сама вранці, користаючи з факту, що мої хворі спали до пізна, сіла за комп'ютер і написала на чотири з половиною сторінки посмертну згадку, фактично не у формі новинки до преси, а у формі особистого спогаду. Левко багато значив у моєму житті, його

вплив у моєму дитинстві перерішив все моє майбутнє життя. І тому я на похороні мушу і хочу бути. Мій відліт до Торонто доведеться відкликати, бо панахида буде правдоподібно саме в четвер 4 січня, а похорон — у п'ятницю 5-ого. Якби мені вдалося полетіти 6-ого до Торонто, то може я ще встигла б на Святий Вечір. Але навіть якби я зовсім мусіла зрезигнувати із свят, то на похоронах Левка я мушу бути.

З другого боку, не дуже хочу комплікувати свята своїм дітям. Зміна плянів для них понесла б за собою великі кошти, а їх — безробітних — на це тепер абсолютно не стати. Особливої близькості до Яцкевичів вони не відчувають і примушувати їх до того, щоб вони залишалися на похорони я, мабуть, не маю права. Мене також зміна плянів коштуватиме додатково, бо маю дешевший квиток, де за кожну найменшу зміну треба платити кару. Але я не маю в цій справі жодного вибору.

Вчора я провела несподівано приємний вечір у Гевриків: відзначали 90-ліття Титового батька, Богдана. Він також має рака (легенів), отже не зовсім здоровий. Але міг ще посидіти з нами при столі, а навіть сказати коротку ювілейну промову. Я зробила їм несподіванку, бо до картки старому меценасові Геврикові долучила фотокопію вірша “Старий” Бориса Олександрова і прочитала його сама гостям у час вечері. Вірш надзвичайно зворушливий і я знала, що він зробить враження. Приїхали на цей ювілей всі три Титові сини: Адріян, Роман і Лесик, а також родини Цьолків і Титлів — Софійчиних сестер. Я приїхала з Вірою Лащик, віддавши авто Маркові. Були там також всі троє Третяки, і ровесник старого Геврика і колега з дрогобицької гімназії Винницький, із своєю дочкою. Я трохи поговорила собі із старими. Довідалася, напр. про те, що Богдан Геврик ходив до польської гімназії в Дрогобичі, що студював право в Кракові, на Ягелонському університеті.

Саме з Кракова приїхав тепер наймолодший Геврик — Лесь. (Він насправді Олекса і каже, що має із своїм ім'ям клопіт, бо мають його за дівчину). Носить, як і пристало на мистця, довге волосся і невеличку борідку — виріс, змужнів, від коли я бачила його востаннє. Хотів би продовжити свій Фулбрайт на другий рік, але не відомо ще, які зміни внесе в законодавство наш новий “революційний” республіканський Конгрес, що хоче скорочувати всі видатки, щоб збалансувати федеральний бюджет.

Була в пошті вчора для мене несподіванка. Написав мені з новим роком Абрам Кацнельсон. Культурний, сердечний лист, а в ньому його вірш: “Філадельфія. Гостина в домі Гарнавських”. Вірш зворушливий, адресований Остапові-колезі письменникові, що в цій же кімнаті, де гість проводить безсонні ночі, читаючи мемуари з нашої домашньої бібліотеки, “за цим от столом поет у пориві натхненного злету поник, увостаннє змахнувши крилом...” Вірш вправного майстра не є якимсь панегіриком, а радше є своєрідним мemento mori... Пригадка, що в цій же кімнаті пару літ тому помер за робочим столом колега-поет може бути моторошною для звичайної сторонньої людини, а зокрема забобонної, а для старого 80-літнього поета, що стоїть на краю своєї життєвої дороги тим більше... Треба мені ось зараз написати йому листа із подякою.

Маю запрошення піти на зустріч нового року в гостину до Рудницьких. Може й пішла б, заповідалося спочатку, що піде туди ціла родина Лабуньків та й Марко з Ією і навіть з дитиною, але ось вони вже обі лежать з грипою, Марко нібито чується вже ліпше, але починає показувати свої норови (а потім вибачатися!), Левко помер, гряде похорон — відхотілося..

Я трохи боюся грипи. Маю замовлену візиту в новій своїй лікарки на вівторок. Чекала я на цю візиту стільки часу, виборювала собі її — я не можу дозволити собі на те, щоб її втратити. Стараюся не надто наближатися до своїх хворих, щоб не заразитися... Чекає мене нелегкий тиждень...

12:45 ночі. Вже 2 січня 1996.

Маркові в день його 43 уродин я побажала, щоб він “віднайшов самого себе і ту найбільшу цінність життя, що її дає гармонія родинного тепла і подружнього щастя”. Замість дарунка, вклала чек на 2,000 дол. Він тепер не працює, йому ці гроші потрібні.

Ми тількищо закінчили дивитися на фільм “Immortal Beloved”, про Бетговена. Трохи, як на мій смак, за багато патосу — майже так, якби його робили наші українці або якісь інші пост-соцреалістичні слов’яни. Але Бетговен є Бетговен, та ще й з музикою його. Тема цікава, то ж і фільм приносить деяке задоволення. Мої кіномани позичають фільми часто і от я через них за останніх пару днів бачила вже три: крім Бетговена, ще “Little Women” і “Mrs. Doubtfire”.

Вівторок, 2 січня 1996. Метро, год. 10:00.

Маю сьогодні візиту (першу і довгождану) в д-р Форсія. Маю надію, що нова моя лікарка виявиться такою доброю, як її репутація. Хоч, очевидно, було б найкраще, якби доля обдарувала мене добрим здоров’ям, з мінімальними потребами лікарів.

Вранці потелефонувала я до USAir, щоб перемінити мій відліт до Торонто. Не така це проста справа. Навіть при такій наглій справі, як похорон у близькій родині, доведеться мені заплатити додаткових 50 дол. І то допитувалися всякі подробиці, казали собі дати назву похоронного бюро і телефон! Відлітаю в суботу вполудне, 6 січня, а це значить, що встигну, як Бог дасть, на Свят Вечір. Бідна Уляна! Замість того, щоб я приїхала і допомогла приготувати Святий Вечір, я приїду як гість. Привезу зі собою ушка, бо купила на базарі, але це не досить велика поміч, та ще зваживши, що хата буде повна гостей, бо раніше вже приїдуть Марко, Ніна та Ія. Ще мене повідомили, що Маруся Пасічник не приїде — але в цьому випадку це справ не упрощує, а навпаки. Вона могла б Улянці багато допомогти!

Панахида буде в четвер, а похорон у п’ятницю. Приїдуть вони аж у четвер — трохи через Тимоша, який не може раніше звільнитися з роботи, а трохи через заповіджену сніговію, що має бути в середу.

Ія сьогодні відлітає до Лос Анджелесу. Марко з Ніною полетять до Торонто 4 січня. Ія 5-ого прилетить до Торонто з Каліфорнії. (Warum einfach, wenn kompliziert auch geht?)

Мені треба підготувати хату на приїзд нових гостей — приїдуть вони в четвер.

Пополудні, по дорозі додому.

З візиту в д-р Форсії я дуже задоволена. Наперед робила запізнавальне довге інтерв’ю — шляхом дуже відпруженої повільної розмови. Обстеження включало теж Par smear — чи радше: мало включати. Але вона помітила якийсь поліп і вирішила послати мене до

гінеколога. Сказала, що цей поліп може бути причиною моїх проблем з міхуром. Зробила мені appointment — але це буде аж під кінець лютого. Зробили мені електрокардіограму, взяли кров і моч до лабораторії, замовили мамограм. І казала прийти на початку лютого для follow-up visit. Схвалювала мою дієту і часті проходи, радила — всупереч поглядам Даймонда — таки пити регулярно відтовлене молоко, поручала приймати кожного дня одну таблетку аспірину, щоб запобігати stroke-ові. Терапії естрогеном у моїм випадку вона не вважає за вказане чи потрібне, поки нема якихось проблем. Це ще може змінитися. На безсонність казала, що можу поспробувати Melatonin, або — ще краще — випити чарку вина або шеррі. Візита була від 11:30 до 2:00, з невеликими перервами, де доводилось чекати на телефони ітп. Деякі речі, очевидно, робить допоміжний персонал (кров, моч, електрокардіограм). Про мої болі в м'язах рук сказала, що це може бути від артриту в карку — нова, несподівана інтерпретація. На мене дуже добре враження справив факт, що д-р Форсія мала вже на руках готові мої рекорди від д-р Ленсфілд, а навіть від д-р Кіріко. Вона — відносно молода жінка, заміжня, мати дітям, не дуже гарна з вигляду, чорнява, дитинство провела в Міннеаполіс. Видно записала собі, чи запам'ятала, що я — рекомендована Софійкою Геврик, українка, і святкуватиму Різдво у січні. Потішала мене, що поліп, мабуть, не буде надто клопітливою справою, що його можна буде усунути в лікарському офісі. Я давно підозривала, що мені треба нарешті звернутись до гінеколога, і навіть говорила про це колись з Яримовичем. Він нікого мені не зарекомендував, а я хотіла конче, щоб це була — жінка. Тут на місці, де повно пов'язаних зі собою лікарів, це не є проблемою. Отже маю замовлену візиту і у зв'язку з тим Форсія Pap smear уже не брала, візьме ця друга — гінеколог-спеціаліст, в лютому.

Вступала я на пошту і до BLL. Надала листа і пакет газет Кацнельсонові, поговорила з колегами і побажала їм з новим роком.

Неділя, 7 січня 1996. Торонто. Вранці, 8 год., в ліжку.

Хлопці, видно, трохи заспали, бо ще не прийшли до мого ліжка. Домовились ми, що читатиму їм привезені з дому “Побратими” Чайковського.

Прилетіла вчора без пригод. Відібрали мене на летовищі тут Максим — і Марко, бо Марко вже тут також, з цілою своєю родиною. Він уже вдруге відзначає Різдво в Торонто, але яка різниця! Минулого року був з нами сам, в час, коли Ія з дитиною була в Лабуньків, у Філядельфії. А тепер ми всі разом, родинна гармонія відновлена. На святій вечері вчора були ще старі Мойсеї, але для мене найважливіше, що це вперше від значного часу моя родина була разом. Відчувала я дуже брак Остапа, але не вносила надмірного сентименту у свято.

Похорони Левка відбулися з гідністю і без більших комплікацій. Правда, Головінські з Лесею приїхали пару годин пізніше, як плянували — бо мусіли відкопатися зі снігу. Але встигли ще пообідати і піти на парастас. Правив о. Іван Біланич. Людей прийшло досить

багато. Найбільш зворушливо для мене було, що приїхав також Вуйко Фридзьо — на рік від Левка молодший, з-під Вашингтону.

Першим літературним твором, який був присвячений мені, була віршована казка “Князь роси”, видана десь мабуть 1934-35? року у Львові, на якій, пам’ятаю, був напис: “Маленькій дівчинці Мартусі — Фридрих Марк і Лев Яцкевич”. Фридик робив ілюстрації, Левко був автором тексту. Початок цієї казки і досі зберігся у моїй пам’яті:

Серед гір, серед краль,
де голубина даль
протікає крізь коси ялиці,
у теремі жив князь,
кучерявий Івась,
у теремі з китягів живиці.

Всіх у лісі він знав,
всіх однако кохав,
з всіми в піджмурки грався із малку,
та найдужче за все,
що в житті є святе,
він кохав синьооку фіялку.

Книжечка сама, нажаль, не збереглася. Але Левко пізніше перевидав цей текст (здається у трохи зміненій редакції), з іншими малюнками та й уже, очевидно, без присвяти.

На парастасі промовляли Борецький, Чижович і Біланюк. Це було в четвер. Похорон у п’ятницю з церкви Царя Христа (я давно там не була — весь інтер’єр багато розмальований — деякі ікони роботи Гординського). На цвинтарі у Факс Чейс була суцільна ожеледь. Якби не посипали вузької стежки до гробу свіжо викопаною землею — не можна було б підійти. А так — зробилося болото: глина із сіллю! (Чобітки я потім ледве відчистила і бачу, що вони трохи потріскали — може від солі? — доведеться купити нові!) Але ми мали щастя, що не було додаткового снігу і дороги для авт були прочищені. Я їхала в авті Головінських, не своїм, на щастя. Тризна була в Центрі. Прийшло між 50 і 60 осіб (Леся замовила на 100! і очевидно мусітиме за 100 заплатити!) Приготовляла гостину на Лесине бажання Луцишин. Моїх порад взяти Кострицького і зробити звичайний родинний обід при столах з повною обслугою — не послухали, замовили буфет. Це справи трохи ускладнило. Напр. мені доручили вести тризною і я це робила. Але, коли я заповіла, що отець проведе молитву, Мотря вмішалася і сказала, що може краще почекати, як всі візьмуть собі харчі і сидітимуть при столах. Я покорилася і відкликкала вже заповіджене: адже це — їхня тризна, а я тільки виконавець їхньої волі. Але це була помилка. Люди, які перші донесли страву до стола, почали їсти, не чекаючи на молитву, отже було невеличке замішання. Але потім все пішло більш-менш добре. Після молитви о. Біланича і обіду, було кілька промовців: інж. Кузьма, Володимира Кавка, архітект Калинич, інженер Лисобей і я. Свій спогад — tribute я написала зараз же після смерті Левка, ще як у мене були Марко, Ія і Ніна, бо я знала, що потім треба буде

приготовляти хату на нових гостей і не буде часу. Вчора, перед від'їздом лімузиною на летовище, я вислала цей спогад до “Свободи” — маю надію, що Снилик надрукує. (Але рівночасно я послала свою статейку про німецькі ПЕН-Клуби не до “Свободи”, а до “Літературної України”. В “Свободі” вже чекають черги мої статті про конкурс сатири і про Рудницького.

Між іншим, цікава, повчальна і не дуже приємна комплікація виникла із Марковим виїздом до Торонто. 4 січня, за пляном, мали їхати ми разом у трьох: Марко, Ніна і я. Я свій відліт через смерть Левка мусіла перенести на 6 січня, але Марко мав легіти, як заплановано. Мирослав Лабунька доставив Марка з Ніною і з досить великим багажем на летовище. І раптом до мене телефон: Марко з летовища. Не може поїхати, бо не пускають його до Канади. Не має в нього Ніниного паспорта! Мав фотокопії, але цього не вистачало! Вернувся. І тим разом вже не до мене, а до Лабуньків — бо я вмідчасі хату всю мусіла виспрягати, чекаючи нових гостей. Паспорт Ія прислала з Лос Анджелесу overnight (коштувало 40 дол.!) і вони на другий день полетіли! Рівночасно — пару годин пізніше — прилетіла прямо до Торонто з Лос Анджелесу також Ія. Warum einfach, wenn kompliziert auch geht? У висліді Марко ще мав змогу бути присутнім на парастасі за Левка і зустрітися з багатьма членами дальшої родини і знайомими.

Понеділок, 8 січня 1996. Торонто, 11:40, біля півночі.

Вчора Іванко із Стефком мали сварку за те, хто з них спатиме в одній кімнаті зі мною! Уляна розділила нас так, що Марко, Ія і Ніна спали в гостинній кімнатці, де звичайно ночували ми з Остапом, мене поклала на Стефковому ліжку в його кімнаті, Іванко залишився на місці, в своєму ліжку, з тим що поруч, на матраці на підлозі мала спати Ніна, а Стефко мав спати на матраці на підлозі в кімнаті Максима й Уляни на горі, на третьому поверсі. Але після того, як я трохи хлопцям почитала “Побратими”, вони раптом вирішили, що хочуть спати на матрацах поруч мене в кімнаті. Уляна на це не хотіла дозволити, бо справді на двох місця на підлозі нема — трудно було б перейти. Але врешті дійшли до компромісу: вчора спав зі мною в кімнаті Іванко, а сьогодні спить Стефко. Чи треба мені більшого, сердечнішого компліменту? Я трохи перечекала поки Стеф засне, і тепер тільки наважилася засвітити маленьке світелко... Щоб зробити цих пару нотаток.

Вчора ходили в гостину до родини Дмитра і Касі Мойсеїв, ніби святкували Різдво (зранку їздили всі до церкви св. Володимира). Але сьогодні вже — будний день: діти мали вже нормальний шкільний день, Максим був увесь день в університеті, а до Уляни на цілоденну робочу сесію прийшов Франк Сисин. Я вже також мала серію родинних обов'язків: вполудне відбирала і відправляла хлопців до школи, годувала їх полуденком, під кінець шкільного дня ходила за ними, щоб їх припровадити додому, варила гуляш, ітп. Ія сьогодні поїхала вже до Лос Анджелесу — починає працю. Марко з дитиною буде ще тут завтра, а після завтра їде і він.

У Філядельфії і на цілому східньому побережжі США — великий снігопад. Кажуть, впало 26 інчів снігу! Якби я мусіла відкласти відліт на два дні пізніше — була б не приїхала! Але

цей снігопад може нести з собою і інші комплікації. Якщо, напр., зірвана електрика — то всі мої домашні світла наставлені на timer-и можуть на цьому постраждати і не будуть діяти, як слід. А крім того, невідгорнений сніг звертає увагу на факт, що в хаті нікого немає. А це не добре!

П'ятниця, 12 січня 1996. Год. 10:00 вранці.

Ранок — єдиний час, коли я можу полагодити деякі телефони, прочитати газету. Дітей до школи відводить Максим, я забираю їх на полуденок, приводжу додому, нагодую, а тоді відпровожу назад до школи. Це вимагає неабиякої дисципліни часу: виходять діти о 12:25. Прохід додому триває 10–12 хвилин, назад мають бути о 1:05. Отже часу обмаль, але часом хлопці встигають не тільки з'їсти, почистити зуби, але навіть повправляти пару мінут на фортепіано (Іванко), або на скрипці (Стефко) Баба за кожен вправу дає бонус 5 ¢, — навмисне мало, щоб заохотити до більшої кількості вправ! Вполудне час дуже наснажений: вчора потелефонувала Ліда Палій, то я з нею навіть не могла говорити!

Сьогодні їй віддзвонила — вона і Рися Голод хочуть зустрітися зі мною: це буде, мабуть, завтра о 11-ій годині, коїли діти будуть в українській школі.

Максим з Уляною ідуть сьогодні на Маланку — отже я з дітьми буду сама. Привезла я, між іншими книжками, “Побратими” Чайковського і ми вже в половині книжки. Сьогодні вранці Іванко прийшов о 6-ій до мого ліжка, наставивши заздалегідь собі і мені будильник, щоб читати книжку! Але “Побратими” трохи більше скомпліковані, як “На уходах” чи “За сестрою”. Доводиться мені чимало імпровізувати, щоб зробити книжку цікавішою для дітей. Та й мова в Чайковського препогана, доводиться робити ad hoc редакцію тексту. Не був це може найкращий вибір — все ж може хлопцям щось у пам'яті залишиться про школу в Острозі, про Сагайдачного.

Телефонувала я додому до Філядельфії — і до Віри, і до Борисової. Електрика діє, але снігу напало понад 30 інчів! Борисова ледве дісталася до моєї хати — трохи відгорнула стежку, щоб міг листоноша дійти до дверей. Сьогодні знову почав падати свіжий сніг — заповідають додаткових 8 інчів! Просила я Віру, щоб замовила студента Олеса Опанасюка, щоб відгорнув мені сніг — нехай собі хлопець трохи заробить.

Але при нагоді телефону до Борисової довідалась я дуже прикру новину. Внучку її — 14-літню дівчину — вбило авто, коли вона бігла до шкільного автобуса! Страшна трагедія. Я цих людей не знаю, але смерть дитини, та ще й у такий спосіб — потрясає всіх! Я й сама, тепер коли воджу дітей до школи, весь час маю перед очима недавній випадок із малим внуком Коропецьких і дуже наминаю дітей, щоб вважали на авта, зокрема Іванка, який вже хвалиться, що він сам без опіки може ходити до школи. Тут, правда, відносно безпечно. Рух малий, до школи недалеко, автами їдуть передусім самі батьки дітей, отже може, маю надію, більше уважають і не так спішать, як на автостадах.

На моє прохання Максим приніс мені з бібліотеки деякі речі потрібні мені для ULE. Ще

раніше я дещо замовила наперед у Люби Пендзей — так що, після того як діти ввечері вже сплять, я можу трошки попрацювати для себе. А тепер вранці звичайно читаю “Globe and Mail” — дуже добре редаговану торонтонську газету, що має багато міжнародних вістей, передруковує деякі речі з “Wall Street Journal” і “Economist”. Читаю її з великим інтересом і задоволенням і це тим більше до речі, що я — відколи тут — ні разу не дивилася на вісті на телебаченні. Слухаю, щоправда, радіо — отже не втрачаю зв’язку із світом. Крім того, тут до них приходять журнал “Atlantic Monthly” і я там знайшла цікаву статтю про НАТО, де багато сказано і про Україну. Варто таку статтю зреферувати у “Свободі” і я дуже маю спокусу це зробити: тобто написати коментар для центрального радіо, а потім надрукувати в “Свободі”. Але дуже над тим застановляюся. Політика завжди мене цікавила, але чи варто мені починати писати такі статті? Це був би прецеденс і на майбутнє. Чи не краще триматися моєї більш спеціалізованої тематики?

Вранці 6:18. 18 січня 1996.

Пробудилася — сама не знаю чому? І не спиться. А думала, що посплю довше, бо лягла вчора біля 2-ої, після розмови при чайку і коньяку з Максимом і Уляною, коли вони повернулися з театру, де ставили п’єсу Ібсена “The Master Builder”. На театр я їх сама намовила, прочитавши в “Globe and Mail” статтю про актора (Alan Bates) і рецензію на виставу. Отже це вже вдруге дала їм змогу вийти ввечері (12-ого ходили на Маланку). Це дуже до речі, бо завтра я вже повертаюся додому.

Сьогодні маю ще зустріч з Любою Пендзей в університетській бібліотеці, куди я вже один раз їздила працювати над додатками до ULE (фактично, над перекладами з Одрача).

Дітям закінчила читати “Побратими”. Подивугідне їх зацікавлення. Ось, наприклад, одного дня мають хлопці дозвіл дивитися на мультфільм на телевізії. А Іванко каже: подивимось на “Bugs Bunny” до 8:30, а тоді ідемо читати! Або таке: після цілоденного куховарення (вареники, борщ, котлети, пальчики на запас!), кажу Стефкові: знаєш, ми сьогодні трохи втомлені, не будемо читати. А він на те: Не я! А вчора вийшло так, що я дозволила Іванкові дивитися на “Swiss Family Robinson”, відео-фільм, що був одним із моїх подарунків, а Стефко конче хотів, щоб я почала читати йому “Козацьку помсту”. (Десь Максим приніс новий, виданий в Україні, том Чайковського, де є “За сестрою”, “На уходах” і “Козацька помста”) Мені здавалося, що ми вже це раз читали, але Стефко каже, що вже забув і хоче ще. Мене Чайковський вже починає сердечно нудити, я часто, редагуючи на бігу, пропускаю цілі абзаци. Стефко каже: ти, бабо, читай все, не пропускай нічого! Ну, він не слухав би з таким зацікавленням, якби не мої деякі упрощення і скорочення! Тай активна участь його й Іванка, з коментарями та інтерпретаціями!

Рися Голод і Ліда Палій намовляють мене, щоб зорганізувати у США філію “Слова”. Вони трохи незадоволені з того, що ось напр. відбувся наш успішний конкурс сатири, де і я, і Рудницький, і Онишкевич — члени “Слова”, мовляв, можна було “дати кредит” і ОУП “Слово”. Їх трохи торкнула фраза у статті Кузьмович про вечір цього конкурсу, де вона написала, що конкурси повинні робити літературні організації. Я їм вияснила, що ОКА

цитує речення з моєї доповіді (трохи out of context!), де я ставила питання: чому СУА організує конкурс? Адже це — домена літературних організацій, etc. А тоді: а чому ні? ітд. Погано, що Снилук досі не надрукував цієї моєї статті — не було б цих непередбачених наслідків... Філія “Слова” — це фікція, а я не люблю витратити свою енергію на того рода фікції. І тому не маю особливої охоти братися за організацію такої філії. Якби були якісь молодші нові літератори з нової еміграції, може була б якась доцільність допомогти їм зорганізуватися. Але таких людей нема. Тих кілька причетних до літератури людей у США залишилося небагато і вони дуже розсіяні — Н.Й., Шікаго, Філядельфія. Такі як Бойчуки, Рубчак, Рудницький, я, Онишкевич — кожен робить якусь свою роботу без “Слова”, а мати організацію на те тільки, щоб хтось став фіктивним головою фіктивного об’єднання, чи варто? Я таких амбіцій не маю. А з перебільшеними ego всяких графоманів не хочу мати діла. Для такої фікції зовсім вистачає одна централь на всю діаспору. І от вони навіть тут у Торонто мають постійні конфлікти із Світланою Кузьменко, що має великі претенсії, а єдина справжня діяльність — 13 збірник “Слово” ніяк не може вийти з друку через неактивність Зуєвського. В Едмонтоні також нема згоди і співпраці між Зуєвським, Славутичем, Черненко — самі кваси і конфлікти.

Позичила мені Голод фотокопію цікавої статті про Ірину Вільде із “Дзвону”. Автор — Роман Горак, який мешкав у Вільде, виконував часто роллю секретаря, був товаришем її сина Максима. Це дослідження-спогад цікаво написане, з посиланнями на архівні джерела. Є там цікаві ревелюції і про саму Ірину Вільде і про першого її чоловіка Євгена Полотнюка, що його розстріляло Гестапо і який був тісно пов’язаний з ОУН.

Год. 2:10 пополудні. 19 січня 1996. Торонто, в літаку.

В літаку я вже від години 11-ої. У Філядельфії — буря і летовище замкнене! З інформацій пілота виходить, що це не снігопад, а шторм, з великим вітром, бо температура досить висока. Тут у Торонто — хмарно, але також не надто холодно. Зранку, коли я відводила дітей до школи, політав сніжок, але на землі сніг уже стопився, дороги чисті. Побачу, що застану у Філядельфії — щоб лиш щасливо доїхати і приземлитися! І дай Бог, щоб це не було пізно, коли вже стемніє, та щоб моя лімузина могла довести мене з летовища додому. Не знаю, що це був за шторм. Мусіло бути щось поважне, якщо замкнули летовище! Тут виникло трохи замішання: дехто висів з літака взагалі, зокрема ті люди, які їдуть далі і для яких Філядельфія — тільки перестанок на довшому маршруті.

Вчора ввечері ходили на Щедрий Вечір, на Йорданське водосвяття, до православної церкви св. Димитрія. Церква повна людей, хоч це будний день, богослужба довга, треба увесь час стояти. Подивляю дітей, що сприйняли цей ритуал без протестів і нарікань. Після служби, була в парафіяльній залі під церквою традиційна вечеря. Повно людей — мені, очевидно, незнайомих. Вечеря була відносно смачна, але найбільш помітним для мене був факт, що священник (Макаренко), сам — батько малих дітей — не тільки не сварив на дітей, що бігали по залі (а їх було чимало), але й своїм парафіянам вияснював, що дітей за це картати не треба. Це підхід не тільки оригінальний, але і візіонерський — діти — майбутнє, не тільки як символічна фраза, це — конкретне майбутнє парафії. Ось

навіть Уляна сказала, що в цій парафії білше розуміють молодих батьків і ведуть справи трохи менш шаблоново і традиційно, як у св. Володимира, де вони записані як парафіяни, і вона думає над тим, чи не перенестися сюди?

Неділя, 21 січня 1996 3:30 пополудні

Приїхала в п'ятницю досить пізно — вже темніло, коли лімузина доставила мене додому. Того дня у Філядельфії вранці була страшна буря: вітер, дощ. Температура підскочила до 50 градусів, гори снігу почали прискішено танути. У висліді — повені, деякі дуже поважні і загрозливі. Ріки понесли кригу, виступила з берегів. Біля Wilkes Barre було так загрозливо, що мусіли евакуювати багатотисячне населення міста. У Філядельфії зранку летовище було закрите, а деякі вулиці залишилися закритими і на довше. Під вечір температура знову впала до 20 градусів, вода замерзла всюди там, де ще не встигла висохнути... Одне слово, я була дуже рада, що я вже вдома. На диво і мою радість ніяких комплікацій з хатою, навіть гараж тим разом зовсім не залило! Отже канал діє добре і всю воду встиг своєчасно прийняти в себе... Дах не затік і не завалився (а, кажуть мені люди, що були і такі випадки, адже снігу впало понад 30 інчів — історичний рекорд! Середина вулиці — чиста і суха, але довкола ще чимало льоду і снігу. З авта сніг уже стопився і двигун сьогодні запустила я без труднощів, але виїхати ще не можу, бо на доріжці — лід і щоб його позбутися треба буде ще чимало труду (і пару днів тепла). Зрештою без авта можу обійтися: пішла сьогодні до крамниці купити собі свіжих овочів і городини — пішла з наплечником до недалекої крамниці і мала потрібний мені додатковий прохід. Єдина повчальна пригода: з під дверей вкрали мені мішок солі, що його я залишила спеціально для опікунів моєї хати, на випадок як буде льодовиця. Ні Борисова, ні Віра — кажуть мені — цього мішка солі навіть не бачили! Очевидно, його мусів забрати якийсь хлопчур, що прийшов пропонувати свої послуги у відгортанні снігу! Втрата невелика, але неприємно, що злодії ходять попід хату!

У величезній пошті, яку я застала і встигла вже в суботу переглянути, крім рахунків до плачення і листів, застала я три “Літературні України”, а в них — несподіванка, що її я навіть не зразу запримітила! — дві мої статті: про конкурс гумору і сатири (я вислала недавно, після того як у “Свободі” вона пролежала два місяці — і далі лежить!), і про “Музей живого письменника” (це вже “Свобода” встигла надрукувати раніше!). Бачу, що вони раді кореспондентам із заходу і я тішуся тепер, що статтю про ПЕН-клуби Німеччини, я вже послала тільки їм, а не “Свободі”. Між іншим, не знаю чи коментар про ПЕН-Клуби ішов уже на радіо програмі центру, чи ні? Вчора пустили мій коментар про Водники — текст його в ширшому варіанті я послала вже раніше Дальньому до “Нових днів” і навіть тепер, будучи в Торонто, подзвонила йому, що б виправив ім'я жінки Богдана Керницького на Марія, бо я чомусь назвала була її Ольгою... (На щастя послала текст до Водник і Богдан Керницький вніс цю потрібну коректуру!)

Понеділок, 22 січня 1996. Метро. 11:00 год.

Маю замовлений в пенсильванському шпиталі мамограм і це головна причина, чому їду.

При нагоді вступлю до бібліотек (BLL і Van Pelt) та може куплю квитки до театру на “Три сестри” Чехова в Annenberg Center.

Дзвонила до мене вчора Ніна Самокіш з Нью Йорку. 64 Відділ США хоче влаштувати літературний вечір Лясі Старосольській з нагоди її прийняття до Спілки Письменників України, а мене запрошують з доповіддю... Обіцяють повернути кошти подорожі, переночувати, якщо потрібно, etc. Таке запрошення дуже мені не всмак і не на часі. Прийняття до СПУ не є нагодою для вечора, адже тих членів з діаспори там тепер понад 20! (Зі мною включно!) Якби це було Лясіне 80-ліття — інша справа. Можна б робити підсумки. Зрештою, я вже про Лясію робила раз доповідь і вона потім була друквана в “Свободі”. Нічого нового додати до цього не можна: Лясію нічого більше не написала, видала одну-єдину книжку. Вона дуже перечулена — завжди така була, але Ніна каже, що тепер гірше як будьколи. І має хворобливу концентрацію на всьому, що стосується її особисто та її найближчої родини. Вона, мабуть, образиться, як я відмовлюся. Але чим більше я про це думаю, тим менше маю охоту брати участь у цій адораційній імпрезі. Я їм радила, щоб відзначили це на інтимних сходах відділу США, але вони хочуть більшу громадську імпрезу в будинку НТШ. Я пошукаю і пішлю їм текст моєї статті зі “Свободи”, нехай хтось із них прочитає. Або пораджу, щоб запросили Чолгана, хай він щось скаже про Лясію.

Прислала мені машинопис своїх спогадів Неля Винярска. Спогади з часу війни, їхня з мамою втеча з окупованого німцями Харкова, подорож пішки до дідуна на Житомирщину. Несподіванка: в Нелі неабиякий літературний талант. Стриманість почуттів. Лаконічні конкретні короткі речення. Дуже добра композиція розповіді. Маю надію, що це тільки початок, що вона напише і про свої досвіди як Ostarbeiter в Німеччині.

Четвер, 25 січня 1996. Метро. 11:15 год.

Пару годин — маю надію — проведу на праці над ULE в бібліотеці Van Pelt, відвідаю BLL і перегляну пошту, яка ще до мене часом туди приходиться. Але головна ціль моєї сьогоднішньої поїздки на PENN — театр. Ідемо сьогодні з Вірою Лащик і Гевриками на “Три сестри” Чехова в Annenberg Center. При тій нагоді підемо всі на вечерю до ресторану перед виставою. Намовляла я і Коропецьких: вони тількищо повернулися з подорожі до Гватемалі. Але Іван не мав охоти іти на Чехова, каже що бачив “Три сестри” вже кілька разів. волів би прийти з Наталкою на вечерю, але нажаль домовлена наша зустріч на 5:30 для них за скоро: вони мають обов’язки зі своїми внуками. Натомість Іван виявив бажання приїхати на PENN вполудне, мати зі мною lunch, бо хоче, щоб я позичила йому у Van Pelt якісь потрібні йому книжки. Отже день проведу в товаристві, і не знаю, чи встигну багато зробити для себе.

Вчора ввечері мала перше в новому році засідання Ради Бібліотеки. Не прийшли ні Маруся Сверстюк, ні Ліля Чапля! Чапля бодай передала короткий звіт на письмі. Клопіт з таким керівництвом бібліотекою! Маруся потелефонувала пів години перед моїм виїздом з хати, щоб сказати, що її не буде. Чи замовлені передплати журналів з України? —

питаю. — Ще ні. Зрештою номери ЛУ і інших видань не приходили, отже вона передплату скасувала! Ну так, це найлегше! Ах, минулися безповоротньо ті часи, коли добровільні працівники точно, завзято, відповідально, з посвятою і без жодної винагороди розбудовували цю інституцію! Тепер і за гроші таких знайти не можна!

Понеділок, 24 січня 1996. Год. 1:00. Вдома.

Вікенд провела вдома і на самоті, якщо не рахувати кількох проходів та телефонічних розмов. Працювала над викінченням індексу до ULE80 — робота кропітка, пинява, мусіла я себе до неї примушувати. Взагалі викінчення цього товстеного тому починає мені тяжіти. Дуже хочеться вже його викінчити і віддати до друку. Але є ще кілька позицій, що їх хочу роздобути на Inter-library loan — не знаю чи це мені вдасться. Є ще і низка неідентифікованих перекладів.

Сьогодні вранці їздила я до Центру відібрати квитки на концерт Верйовки, що має бути 2 лютого, а також вступила до Genuardi, щоб закупити додаткові харчі, бо, кажуть, є можливість нового снігу. А сніг і лід уже всім нам надокучив. Я навіть мала несподівану пригоду. Повернувшись з театру з Вірою у четвер, висіла з її авта, витягнула з багажника свій наплечник з книжками і — тому що Віра заїхала на мій driveway — пішла по траві, щоб перейти до стежки до хати. Було вже темно, мої зовнішні світла вже погасли і я не доглянула шматка льоду-замерзлої землі, поховзнула і ... гепнула! Грубий пуховий плащ врятував мою сідницю і плечі, але вдарилася боляче в лівий лікоть! Ну, от. Нещастя чигає на кожному кроці.

(Вистава, між іншим, була непогана, передовсім цікава сама п'єса Чехова — не даром вона досі живе на сцені! Але ще ліпший був обід у тайлендському ресторані Lemon Grass — знаменита качка!)

Вівторок, 30 січня 1996. Метро, 11:10.

Два анекдоти з мого власного життя:

1/ Сьогодні. Вже кілька днів стоїть на вулиці сміття: мали забрати його минулої п'ятниці. Не забирають. Я кожного дня додаю одну додаткову торбину до пушки. Вранці поснідала овочами, лушпиння зав'язала у пластикову торбинку, щоб викинути. А між дверима стоїть ще один мішок, що його приготувала викинути ще вчора ввечері. Я в спальні, на горі, готуюся до виходу на PENN. Раптом чую: їде по вулиці грузовик смітярів. Ось уже випорожнили мою пушку, що на вулиці. Я подумала: треба побігти і додати це сміття, що я вчора і сьогодні приготувала. Вхопила мішок з-під дверей і пластикову торбинку, побігла, і сама кинула у санітарний віз. Вертаюся додому. Готую наплечник книжок і паперів на PENN. А де моя торбинка з канапкою і помаранчею, що її я приготувала собі на полуденок? Іду до кухні, а там у тобинці лежать... зав'язані відпадки лушпиння з мого сьогоднішнього снідання! Зовсім так, як у того професора, що з'їв жабу, а на експеримент у лабораторію приніс канапку!

2/ Минулого тижня була я у Van Pelt. Прочитавши раніше друковані у “Дзвоні” спогади Романа Горака про Ірину Вільде, вирішила позичити “Сестри Річинські” і прочитати. Думаю, може щось про Вільде і ці спогади напишу. При тій нагоді взялася переглядати на полиці інші книжки Вільде. З однієї випав лист. Малий летунської пошти конверт, адресований до Миколи Руденка на засланні. Дивлюсь: а це мій власний лист! Написаний і не висланий! Лист з 1987 року! Це була частина громадської акції на підтримку Руденків! Застромила в книжку і забула кинути до скриньки! “Не приходять ненаписані листи”, мовляв Світличний. Не тільки ті ненаписані, але ті, що написані, а не вислані!

Ну, що ж: я не тільки зорганізований бібліограф, але і absent-minded professor і поет — мушу мати трохи виrozumіння для власної розсіяності. Але посміялася я сама із себе!

Понеділок, 5 лютого 1996. Метро. Год. 12:30.

Повідомили мене з Penn (Van Pelt Inter-Library loan), що прийшла замовлена мною книжка. Це мабуть “Call of the land” (бо я замовила ще й інші речі, користаючи із своїх привілеїв). Тільки тому і їду. На дворі сувора зима. Температура була зранку сьогодні 8°F, сніг (з 10 інчів, як не більше) впав із п’ятниці на суботу. Трохи скомплікував мій виїзд на концерт Верйовки в Academy of Music. Віра вранці перелякалася заповідженого снігопаду і подзвонила, що може не піде. У висліді я телефонувала на всі сторони — до Коропецьких, до Люди, до Рудницького, щоб знайти собі якийсь транспорт додому. На щастя, сніг на кілька годин запізнився. О 4-ій дня ще не падав і Віра змінила думку, вирішила піти. Я поїхала до міста підземкою, зустріла Віру і ми пішли на обід до італійського ресторану біля Academy of Music, який славний тим, що там їли Паваротті, Муті та інші славні люди (очевидно, італійського походження). Вечеряли дуже приємно і мали добрий настрій після двох лампок шардоне. Але потім самі із себе сміялися: ми замовили собі скромно: “pasta” і жартували, що таких дорогих клюсок ми ще мабуть не їли (і не дуже добрих!) Концерт зібрав повну залю публіки — в тому числі може половина українців. Мені більш подобався хор, як танці — до Вірського вони не можуть рівнятися. Я сказала Вірі: якби я була в Києві, я напевно воліла б піти на якусь театральну виставу, але тут ми не маємо вибору. А наш фольклор чужинцям напевно подобається: екзотика!

Год.8 вранці, метро, четвер 8 лютого 1996.

Мій лікар-гінеколог Michelle Battistini мала нині скасовану якусь візиту і могла взяти мене, з чого я дуже рада. Докучають мені і біль у крижах, і міхур, і все це напевно пов’язане з гінекологічними проблемами. Вийшла комплікація з погодою: вночі впав льодовий дощ і сніг — ховзько, неприємно, але не так аж погано, як я сподівалася. Минулої ночі майже не спала. І то не у зв’язку з візитою в лікаря і потребою встати багато раніше. Ні. Схвилювали мене — окуляри! Десь мені запроторилися, я вчора понад годину шукала, і сьогодні вранці знову перешукала всю хату. Нема. Маю, на щастя, інші окуляри, не такі добрі. Але ось у висліді цієї пригоди, я вирішила вступити вполудне до міста і замовити собі нові окуляри.

Був у мене вчора несподівано Іван Карк. Прийняла його варениками і вином. Показував десятки фотографій дітей із сиротинців України. В справі допомоги сиротам він і приїздив на розмови з ЗУАДК.

Понеділок, 12 лютого 1996. Метро. 11:00 год.

В п'ятницю, зовсім несподівано, біля 5 год. пополудні подзвонила Софійка Геврик. Я тількищо повернулася з довгого проходу до аптеки і до Рудницького і Віри, і думала зробити собі перекуску та засісти за комп'ютер. Тимчасом Софійка каже мені: дістала несподівано чотири квитки на "The Real Thing", п'єсу Tom-a Stoppard-a, що на неї ми вибиралися цілим товариством, але ніяк не могли дістати квитків. На коли? питаю. — Сьогодні, о 8-ій годині початок. Віра, що перша намовляла нас на цю річ, не могла іти саме в п'ятницю (отже не матиму авта назад, подумала я). Але коли Софійка обіцяла, що відвезе мене після вистави додому, я швидко рішилася, похапцем зібралася, поїхала підземкою до 30-ої вулиці і там мене Геврики підібрали. Була з нами ще Дора Горбачевська. Ще встигли піти перекусити щось в околиці театру — тим разом вечеря виявилась нікудишня, але зате вистава! Перша кляса! Значно ліпше і цікавіше поставлене і загане, як "Три сестри" в Prince Theater! Цей театр називається Arden і має нове приміщення на вул. 2-ій, біля Market, в старій історичній ділянці міста (Зараз поруч — Christ Church!) Заля вміщає не більше як 200 осіб і сцена надто маленька — тільки для камерних вистав. "The Real Thing" темою має подружню любов, і невірність, і заздрість — посередньо зачіпає також питання життя і мистецтва, як у Henry James-овій новельці тієї ж назви. Стопарт — дуже добрий драматург: інтелігентні діалоги ставлять певні вимоги і до публіки. Режисером був James Christy, в головних ролях виступали Paul Nolan, Leonard Naas, Grace Gonglewski та Sally Mercer. В п'єсі бере участь сім осіб. Найліпші були Nolan і Gonglewski — знаменита акторка, чарівна молода жінка з дуже невідповідним для театру прізвиськом! (Навіть на польській сцені не звучало б воно милозвучно!)

14 лютого 1996. "День Валентина". 10:00 год. ввечері.

Досі ще не полагодила справи з окулярами і, очевидно, також і не знайшла своїх загублених. На завтра замовила собі візиту в оптометриста і замовлю зразу дві пари.

В неділю 11 лютого провела я майже весь день у Марійки Лабуньки — з нагоди її уродин завезла їй квіти, спечену курочку, всякі продукти та пару дрібних дарунків. Саме напередодні стопився був сніг і я мала змогу поїхати до Genuardi. Від Лабуньків привезла я собі пару томів Harvard Library of Early Ukrainian Literature, щоб доповнити ULE80.

Вчора був у мене на обіді Микола Савчук, молодий журналіст і гуморист з Коломиї. Він цікавиться гумористами діаспори. В суботу має в Центрі виступ.

Четвер, 15 лютого 1996. 10:45. Метро.

Їду на PENN відібрати (і замовити!) книжки на ILL, а опісля поїду до оптометриста

замовити окуляри.

Я тепер уже у фінальній стадії ULE80, але ще не взялася за нумерацію, бо щораз то знаходжу якісь додатки. От сьогодні перевірила на RILIN, що є якийсь передрук давнього видання “Stories from the Ukraine” Хвильового. Ці передруки, якщо вони існують, справжня морока. Бо бібліотеки, що мають первісне видання, не зацікавлені в тому, щоб купувати новіші передруки і часом важко встановити, чи існують справді ці передруки, чи ні. Ось я довго думала, що було в 1985 році перевидання “Modern Ukrainian Short Stories”, а тепер коли Винар і справді здійснив це перевидання, бачу, що заплановане на 1985 рік видання було тільки побожним бажанням видавництва. Таких “мітичних” бібліографічних ситуацій є більше, тому так важно перевіряти все de visu!

На завтра заповідають знову великий снігопад. Це ускладнить справу виступу гумориста Савчука заповідженого на суботу. Бо навіть і я сама не зможу мабуть піти, хоч обіцяла йому, та й цікаво, що з нього за гуморист. В розмові хлопець виглядає інтелігентний, але як воно насправді? Чи гумор його, як і він сам, також... з Коломиї?

Понеділок, 26 лютого 1996. 11:45. Метро.

Помер у Філядельфії Микола Кавка, пластовий і мельниківський діяч і великий приятель Яцкевичів. Леся, Мотря і Андрій приїхали на його похорон і були в мене гістьми від п'ятниці до неділі. Це трохи перервало мою працю над ULE і вимагало підготовки і праці з мого боку, але гостина випала дуже приємна і я рада, що вони знову приїхали і що ми мали нагоду зустрітися й поговорити. Леся тримається дуже добре, але є прикрі новини також: в Андрія лікарі відкрили цукрицю, в Мотрі — астму. На парастас у п'ятницю, що був у Насевича на Френклін, ми не їздили — бо вони якраз приїхали з далекої дороги. В суботу мої гості поїхали до катедри самі, а я окремо своїм автотом поїхала на цвинтар. Поминки були в Центрі — велика обильна гостина, що дуже затягнулася. Додому прийшли десь біля 6-ої.

Сьогодні їду віддати позичені на Inter-Library Loan книжки до Van Pelt, а потім поїду до Singer Specs відібрати дві пари замовлених минулого тижня окулярів. Маю надію, що будуть добрі. Цієї суботи ішов на радіопрограмі Центру мій коментар (замовлений!) про Лесю Українку. Вони ще мають в запасі коментар про німецькі Пен-Клюби. “Літ. Україна” ще досі його не надрукувала. Боятися?

В поворотній дорозі додому:

Їду вже в нових окулярах: добрі, трохи сильніші для читання від попередніх. Тепер прийшов час, щоб вийшли із сховища і мої “загублені” старі окуляри. Я майже певна, що вони десь знайдуться у моїй робочій кімнаті. Всюди в хаті — взірцевий порядок, але в моїй робочій кімнаті все завалене паперами і книжками. Там легко “загубити” якусь річ, а для ґрунтового порядку не маю часу. Вичитала недавно такі рядки з Ліни Костенко: “Здається, часу я не гаю, а не встигаю, не встигаю!” Я думаю, що випишу собі ці рядки і

повішу над комп'ютером.

Вчора, між іншим, нарешті навчилася переносити текст з одного документу до другого. Помагають мені додаткові книжки-довідники до Word Perfect: одну купив мені на різдвяний дарунок Марко: “Word Perfect for Dummies”, деякі старі видання подарувала мені Дора Горбачевська. Но і маю свій власний довідник, що прийшов разом з комп'ютером. Спершу видавався він мені дуже скомплікованим, трудним до зрозуміння, але тепер оцінюю його щораз більше. Чимало труду завдає мені “formatting”, не завжди розумію чому деякі надруковані сторінки не мають такого самого формату, який повинен би бути визначений тими самими показниками — Tabs.

П'ятниця, 8 березня 1996. год. 10:17 вечора, вже в ліжку.

Не їжджу тепер на PENN — давно не була! — у висліді занедбую щоденник. Інтенсивно працюю над ULE80 — все інше відкладаю на пізніше, включно із листуванням, запланованими статтями і щоденником. Постановила я впровадити прелімінарну нумерацію, пройти, виправити і надрукувати перед-фінальний текст, на його основі зробити індекс, а тоді після ще кількох додатків та інших доповнень ще раз змінити нумерацію на остаточну. Здається мені, що такої нібито подвійної роботи мені уникнути не вдасться. Тим більше, що на деякі матеріали я ще чекаю, а не хочу справи занадто відтягати. Хотіла б завезти до Торонто (а їду 3 квітня, на Іванкові уродини!) прелімінарний текст на дисках. (Це на випадок, якби мене вміжчасі “шляк трафив”, щоб ця робота багатьох років не пропала!) Мій надрукований прелімінарний манускрипт має вже понад 500 сторінок, а ще певно буде із 100, може й більше! Роблю ще деякі доповнення — зокрема з ідентифікацією текстів. Навіть написала до Ткача до Австралії в справі двох його перекладів з Дімарова і двох з Вишні. Може ще напишу до Марії Скрипник. Але величезна більшість перекладів (сотні їх!) вже ідентифіковано!

За останніх кілька днів було кілька подій, що їх треба відмітити. Передусім — прикра новина. 6 березня — тобто передучора — помер нагло Zenko Dolyntskyi. Христя задзвонила мені вранці, щоб повідомити, що він уночі помер. На серце. Ще в неділю був у церкві, але вже почувався погано. До лікаря пішов аж у вівторок. Дикий спрямував його до шпиталю. Там він і помер. Каже Христя, що десь 15 років тому він мав уже один серцевий удар. Я того не знала. Виглядав здоровий і не нарікав. Добродушний був чоловік, шкода його. Похорон буде аж у понеділок — в неділю ввечері парастас. Сьогодні вночі знову впав сніг і це ускладнить мені справи з похороном, бо не заноситься на те, щоб він до неділі стопився.

Минулої суботи була я в гостях у Третяків. Рената й Олег зробили гостину з нагоди побуту в них Рисі Голод. Були там Геврики, ми з Вірою, Бережницькі з сином Іваном. Товариство інтелігентне і вечір пройшов приємно. Довелось мені обороняти Прицака від закидів Ренати, що він, мовляв, робить собі чергову publicity новим Festschrift-ом... Показала мені цей Festschrift — подвійний номер нового журналу “Східний світ”. Festschrift як Festschrift: збір статей українських сходознавців із доданою статтею, бібліографією і

знимкою Пріцака. Фактично, я зраділа, побачивши цей номер. Таки довершив свого Пріцак і може мати сатисфакцію. Тут створив УНІГУ і три українознавчі гарвардські катедри і *HUS*, а там — в Україні — таки відродив сходознавство і почав випуск нового наукового журналу. Успіх незаперечний — і не тільки його особистий! Всіх нас! *Festschrift*? Належитьс'я йому! Варто хіба радіти! Але Рената мабуть заздрісна: її статті в цьому збірнику нема, а повинна б бути! Вона звикла все і всіх критикувати, а чи зробила вона сама бодай якийсь малий внесок в українське сходознавство?

На радіопрограмі Центру пустили мій коментар про німецькі ПЕН-Клуби і я, вирішивши, що “Літ. Україна” таки мабуть не надукує цієї статті, послала копію до “Свободи”. “Свобода” щоправда затримала десь у редакційній течці і мою статтю про конкурс сатири і слово на вечорі Рудницького. Але мені вже на цих матеріялах не дуже залежить. Стаття про конкурс уже появилася в “Літ. Україні” (після двох місяців у “Свободі” мені ввірвався терпець!) — а виступ на вечорі Рудницького може навіть залишитися ненадрукованим. Також не знаю, чи варто мені слати до друку мій коментар про Лесю Українку — основні думки я вже надрукувала в англійській моїй статті в журналі “Ukraine”.

Ціла серія запланованих тем-статей чекають своєї черги. Хочу написати про Ірини Вільде, з нагоди спогадів про неї Горака, що появилися в “Дзвоні”. Я вже з цією думкою прочитала два томи “Сестри Річинські”. Отже треба тільки сісти за комп’ютер і написати. Вже знаю більш-менш, що хочу сказати. Почала читати “Вирішальні зустрічі” Нижанківського. Зголосила рецензію до *WLT*, але мабуть зроблю і українську версію, щоб використати на радіо в квітні. Знову ж Софійка Геврик подарувала мені рецензійний примірник книжки “Білим по білому” — українська версія “Feminists Despite Themselves” Марти Хом’як. Я погодилася про це написати напередодні конвенції США, що буде в травні. Хочу також написати для радіо і для “Свободи” (а може “Літ. України”) про дискусію про Україну в *Slavic Review*... І це ще не кінець. Чи дивно, що не встигаю з усім? Мушу пріоритет віддати ULE80, бо це головне.

А звертаються тепер до мене люди з різними пропозиціями, кожен хотів би “оженити” мене з якимсь проєктом. Нині дзвонив, напр. Деві Аркадієв з пропозицією, щоб я переклала з російської мови якийсь вірш Чичибабіна. Д-р Новосад подарував мені збірник Академічної Гімназії (із задньою думкою, щоб я щось про це написала). Костюк прислав у дарунку українське видання “Сталінізм в Україні”, із зворушливою присвятою — я дуже рада, що він дожив до такого всенародного визнання! З ним я досить часто розмовляю по телефону. Кацнельсон надрукував свій вірш про гостину в домі Тарнавських в “Українських вістях”. Крім того, він порекомендував мене Анатолію Мойсієнкові в Києві і я от дістала запрошення надіслати кілька своїх віршів до якоїсь плянованої антології. — В мене ціла пачка неполагодженої пошти, але на це запрошення треба мені відгукнутися.

Год.11:54. Від деякого часу безсонність мене покинула: ліпше і довше сплю, мабуть через те, що п’ю тепле молоко увечері. І було б все гаразд, якби не те, що мені доводиться вставати що дві години до лазнички. Це — найбільша тепер моя проблема, а лікування поліпа гормональним кремом, всупереч сподіванням моїх лікарів, позитивного впливу на

мій міхур, нажаль, не має. Що більше: лікарська директива більше пити, справи тільки ускладнює!

Субота, 9 березня 1996, вранці.

Забула я вчора згадати про одну господарську новинку. Спалилася мені жарівка в коридорі при вході. Коли я пробувала її змінити, пішли іскри і прорвалася електрика. Це було минулої неділі. Я подзвонила до електричного свого майстра, Рея Морана. Віддзвонив, сказав, що прийде в понеділок уранці. Чекаю. Задзвонив десь біля 11-ої, що не зможе прийти, аж десь під вечір. І от я зробила рішення: сіла на авто (на щастя, тоді дороги були чисті! без льоду і снігу!), поїхала до Heschinger-a і купила нову лампу! Рей пізно пополудні прийшов, заінсталивав новокуплений маленький канделябр, і ось моя хата збагатилася, вигарніла. Лампа коштувала 30+ дол, а інсталяція — 45! Це такий дарунок мені на день 5 березня! Крім свіжих квітів, що їх купую собі тепер регулярно і не тільки тоді, як маю гостей!

Вівторок, 12 березня 1996. Метро. 10:00.

Маю візиту в дентистичній клініці. А крім того Мариля подзвонила мені минулого тижня, що BLL має якусь нову комп'ютерну програму до *FBIS Reports* і то тільки на одномісячну безкоштовну пробу. Хоче, щоб я прийшла і це випробувала. Я фактично воліла б піти до Van Pelt, бо дуже інтензивно викінчую свій ULE80 і мені ще потрібно замовити дещо на PLL. Але доведеться присвятити трохи часу для FBIS — це зрештою і в моєму власному інтересі, зокрема якби я вирішила продовжувати UkraLME.

При нагоді хочу вступити на пошту. Приготовила я для висилки Анатолію Мойсієнку добір віршів і біо-бібліографічну довідку, Регіні Горжковській “Хвалю ілюзію і “Землетрус” — може зробить мені якийсь польський переклад, Маркові — копії статті про вільні профспілки із “Свободи”, вірш Кацнельсона з “Укр. вістей” і мою статтю про Водники з “Нових днів”, Кацнельсонові — копії його вірша “Гостина в домі Тарнавських”. До Кацнельсона, між іншим, я телефонувала (вперше!), щоб повідомити його, що цей вірш появився друком, подякувати за рекомендацію до “Золотого гомону”, запитатися про те, хто такий Мойсієнко?

Похорон Зенка Дольницького відбувся гідно й достойно. Поминки були в Yorktown Inn. Прийшло понад 45 осіб. Говорили про нього з великою теплотою і зворушенням і молодий священник і родич Онуферко, і Галя Яремко, і Зенко Шпон, і Ляля Шпон, і Люда Чайківська, і зять Фат, і якийсь американський його колега з праці.

Понеділок, 18 березня 1996. Метро, год. 10:45.

В суботу мала я гостей: Рися Голод, Олег Третяк, Софійка і Тит Геврики, Віра Лащик. Шість осіб — оптимальне число за столом до обіду — хоч стіл вигідно сприймає і 8 осіб та є 8 крісел. Підготовка гостини забрала мені пару днів часу і чимало труду. Навіть

непередбаченого. Я відклала гостину на 16-ого, бо 15-ого мала прийти Ольга почистити хату. Тимчасом вона захворіла і довелось мені прибирати самій. Хаті це вийшло на користь — дещо “прибрала”, в сенсі — викинула! Але зате втомило мене більше. Саме готування обіду відклала я на останній день, щоб усе було свіже. Обід був смачний, хоч дуже традиційний (котлети, картопля, брокколи з морквою, мішана зелена салата, гогодзи, грибки, яринова зупа, добре вино). Не вдалося мені солодке. Спеціально їздила вранці до Genuardi, щоб купити свіжий сирник. А це, виявилось, був не сирник, а сирниковий якийсь бішкopt — не те саме і не таке добре. Mea culpa — треба точно читати всі написи та ще й додатково питатися! Розмова була оживлена і цікава: відсутність Ренати і добрі напої (французький коньяк з бенедиктинкою — Zyla Mischung!) розв’язали язик Олегові — я ще ніколи не бачила його таким балакучим — робив велику конкуренцію своїй тещі!

Минулого тижня я поїхала до Sears-a і купила собі... Boom box! Хтось думав би, що в моїй хаті вже стільки радіо-апаратів, що фактично купувати додатковий — зайво. Адже деякі мої радія стоять сховані в шафі і не вживаються. (Напр. дуже добрий і дорогий радіоприймач на короткі хвилі, що його я колись купила Остапові, щоб міг слухати Київ). Але справа в тому, що я весь час працюю при комп’ютері в своїй робочій кімнаті. Слухати клясичну музику із стерео-апаратури в спальні могла б я тільки тоді, якби її пустити дуже-дуже голосно. А на звичайному малому радіоприймачі клясична музика не звучить як слід. От я і вирішила купити собі додаткову забавку. Поставила її високо на шафу (з якої скинула ящик з шуфлядами каталожних карток!) Є там і місце на CD і на тасьму, є і remote control. Єдине моє розчарування: оцей remote control не включає і не виключає радіо. Ним можна тільки контролювати голос — тихше, голосніше. Це справи комплікує, бо мушу вживати східці, щоб досягнути приймач на шафі, включати і виключати музику.

Понеділок, 25 березня 1996 год. 4:00 пополудні

Плянувала я сьогодні поїхати на PENN, але не довелося. Зранку з’явився хлопець-робітник із фірми Кайроне із грузовиком. Тепер гарна весняна погода і ось мої мулярі, які мали направити мені стіни хати ще осінню, прийшли тепер зробити цю роботу сьогодні. Казав мені робітник, що з фірми до мене пару разів телефонували, але телефон був зайнятий, отже не могли попередити. (Телефон в мене зайнятий вранці на електронну пошту, а пообіді на регулярні розмови із свахою Лабуньковою і досить рідкісні інші телефони, отже виправдання Кайроне не дуже переконливе, але нехай: може пробував один-два рази, а потім зрезигнував?) У всякому разі, я дуже рада, що це буде зроблене тепер — адже на другий тиждень я їду до Торонто і якби вони прийшли щойно тоді — був би клопіт.

Крім того, подзвонив Левін, що мій податковий звіт за 1995 рік — готовий і я пішла (пішки! гарний був прохід!) його відібрати. Мені доведеться заплатити великий цього року податок. Левін не передбачив, що мої доходи в 1995 році будуть значно вищі як були в 1994 і тому визначив мені за низькі квартальні рати підчас року. У висліді я заплатила трохи більше як чотири тисячі, а довелося тепер доплатити майже вісім тисяч з половиною. Що більше: першу квартальну рату за наступний рік треба заплатити до 15

квітня також, а вона, за новими його обчисленнями, виноситиме тепер майже тридцять-дві сотки. На моєму стандартному чековому конті не було досить грошей для всіх цих операцій, але я скомбінувала із своїм рухомим контом у Щадниці, перенесла додаткових кілька тисяч доларів і завтра їх здепоную в Меллон на чекове conto, щоб покрити витрати. Маю надію, що все це вдасться без проблем полагодити. Є ще і інша податкова проблема. Я в своїй наївності, кожного року вкладала на IRA Retirement account по дві тисячі доларів. Ревеляцією для мене було, коли Левін сказав мені, що я, будучи на емеритурі, не маю права додавати будьякі гроші до цього конта. Довідавшись про це, я послухала його інструкцій і негайно поїхала до банку, щоб забрати 6,000 доларів вкладених за минулі три роки. Забере трохи часу поки цю трансакцію переведуть. Є ще й питання, чи інші раніші вклати на ІРА мають легальну підставу. Якщо ні — доведеться платити кару. Це ще мусітиму з Левіном перевірити — пізніше, коли минеться поспіх і тиск податкового сезону. Я не люблю займатися цифрами і фінансовими трансакціями, тому й віддала податкові справи в руки фахівця. Але тепер бачу, що мені треба — хоч-не-хоч активніше цими речами цікавитися. От напр. він, щоб показати мені проблему з ІРА, дав мені податковий довідник, а я переглянувши деякі приписи, не зовсім розумію наприклад, чому він вирішив не відтягати цього року моїх добродійних датків, хоч їх було на дві тисячі доларів з документацією? Посиділа я пару годин над цими податковими звітами, все вже підготовила до висилки і до банку, аж голова мені розболілася. Ну, що ж: я не нарікаю на те, що треба платити податок. Завжди казала Остапові, коли він нарікав, комбінуючи, як найкраще обійти це зобов'язання чи звести його до мінімум: хто заробляє і має гроші повинен і зобов'язаний давати і на державу. Я не мала б навіть нічого проти того, якби впровадили в Америці більші витрати на суспільні потреби, на загальне медичне забезпечення, на ліквідацію бездомности — і у висліді піднесли податок і мені. Слава Богу, належу до тих упривілейованих, що можуть комфортабельно жити навіть на пенсії — мій дохід цього року з пенсій і заощаджених грошей був біля 63 тисячі — не багато менше, ніж тоді, коли я працювала. Якщо не буде поважної інфляції, фінансової кризи чи катастроф із здоров'ям — то при моєму ощадному житті в моїй теперішній хаті і з моїми значно меншими потребами — я матиму досить грошей не тільки на своє життя, але і на пляновані видання своїх і Остапових книжок, на допомогу дітям, на помірковані благодійні пожертви на українські громадські цілі... Могла б кудись і поїхати, але, правду кажучи, моя жага мандрів від часу Остапової смерті значно зменшилася. Зрештою, при моїх клопотах з міхуром, туристичні подорожі стають проблемою... Наситилася я подорожами: була і у вимріяній Греції, і в Скандинавії, і у Франції, не кажучи вже про Німеччину чи Україну. Південна Америка мене не манить взагалі, ані Австралія, ані Аляска. Трохи може манить далекий схід — Японія, Китай, але не досить, щоб плянувати щось конкретне. Найрадше, поїхала б я до Праги і може до Іспанії — там ще ніколи не була. А так, то знову десь за рік поїду в Україну, хоч подорож в Україну — це справа не туристичної примани, а справа сентименту і душевної потреби, яка не конче є приємним відпочинком чи розвагою, скорше навпаки. Для приємности й відпочинку найкращою для мене була б Австрія — може колись запропоную таку подорож своїм дітям і внукам, щоб походили собі трохи по слідах дідової і бабиної молодости.

Минулі дні дуже інтензивно працювала над покажчиком до ULE80. Мала я якусь ілюзію,

що зможу викінчити бодай прелімінарний текст, щоб завезти до Торонта. Переслідує мене страх, щоб ця найбільша праця мого життя не пропала, на випадок наглої моєї смерти. Тому й поспішаю. Але передчора я побачила, що мій Sturm i Drang абсолютно нереальний: робота ця така кропітка, просто божевільна — приспішувати її не можна. Завезу до Торонто, на всякий випадок, чотири диски прелімінарного нумерованого тексту і шкелет індексу без готової нумерації. На випадок нещастя може видавництво оцінило б цю роботу бодай на стільки, щоб доробити індекс. Але будьмо доброї думки: маю надію, що викінчу його сама, тільки не цього тижня! Адже мені треба ще перед виїздом написати зо дві статті для радіо, купити Іванкові і Стефкові дарунок, підготувитись до приїзду Мирослави в суботу... На такий люксус як купівля подушок до вітальні і фотелю до спальні на місце старого, що подерся, — не маю часу.

Одну із статей для радіо (і для преси!) я встигла вже в суботу написати. Вирішила зробити собі вакації від покажчика, усвідомивши нереальність поспіху. І як відпочинок для душі, сіла за комп'ютер і написала рецензію на “Вирішальні зустрічі” Нижанківського. (Сьогодні навіть послала вже до “Літературної України”, а для радіо може ще перед виїздом до Торонто зарекордую). Що більше: вчора були сходи “Чортополохів” і мене попросили зробити гутірку. Я вирішила використати “Чортополохів” для своєї творчої лябораторії, і зробила їм гутірку про Ірину Вільде — тема наступної запланованої статті, яку вже вчора пополудні, прийшовши із сходи, почала навіть писати. На черзі: англomовний варіант рецензії на Нижанківського до *WLT*, до цього ж квартальника — рецензія на “Modern Ukrainian Short Stories” (не знаю ще чи варто робити й український варіант для радіо і преси?), обіцяна рецензія на Марти Богачевської-Хом’як “Білим по білому” (візьму книжку з собою до Торонто!). Стоять, як потенційні теми український номер *Slavic Review*, книжки Костюка і Лисяка-Рудницького — хоч про ці останні повинен справді писати хтось інший, а не я!

Бути “на творчій роботі” приносить мені величезне задоволення. Я була б зовсім навіть щаслива, якби не те, що журюся Марком, його психічним станом, його незадоволенням із життя... В суботу понад годину говорила із ним телефоном і бачу, що справи — далекі від оптимального, що він і далі розгублений, нерішучий, непевний своїх почуттів і без віри в себе самого... Єдине, що справді покращало — це факт, що на дитині дуже позитивно і дуже відчутно-помітно можна бачити наслідки присутності батька, який, як видно з усього, віддає їй значну частину свого часу і свого серця.

Четвер, 28 березня 1996. Метро. 10:30.

Прийшли для мене дві замовлені книжки на Inter-Library Loan і от я їду, щоб їх ще перед виїздом до Торонто переглянути, описати і включити в ULE80. Не думаю навіть брати їх додому — хочу зробити це в бібліотеці. Бо ж їду в наступну середу до Торонто, а в суботу приїжджає до мене Мирослава.

Працю над покажчиком ULE80 я тимчасово зупинила. Натомість написала рецензію на Нижанківського і вчора навіть зарекордувала зредагований для радіо програми варіант.

Вже маю чотири сторінки статті про Вільде — це вийде трохи довше, думаю, може пошлю до “Нових днів”, а не до “Свободи”, щоб Снулик знову не відклав usque ad infinitum... Перевага “Свободи” в тому, що її все ще читають тисячі наших людей в Америці, тоді як тираж “Нових днів” тепер, здається, всього 2 тисячі. З другого боку, журнальна публікація має більші шанси зберегтися для майбутнього, чи дійти до України.

Вчора був у Філядельфії виступ творчої молоді, що її возить Зінкевич по Америці і Канаді. Ставили “Арабески” — монтаж різноманітних цитат з творів Хвильового, Симоненка і Сквороди. Молоді студенти Харківського театрального вузу на чолі із своїм режисером Оленко? зробили оригінальне видовище, де видно навіть впливи Курбасівської школи. Але мене не покидала думка: чи не ліпше було б взятися їм за якусь справжню драму, якщо не молодого сучасного драматурга (може таких нема?), то бодай Винниченка? Вся ця лірика, містика, поезія говорить щось про нашу ментальність — оттаку псевдофілософську нібито розтерзаність душі (чи не під московським впливом?) яка виявляє хіба що брак систематизації думки і кристалізації світогляду. Ще найбільше промовляли до мене зі сцени фрази взяті із Сквороди — це була для мене несподіванка! Не даром втримався на поверхні вже пару століть!

Поїхала я вчора після вистави до Нечт-а, купила кілька дарунків для Мирослави, а собі замовила... фотель до спальні, оригінальний і досить дорогий мебель (600 дол.!) — але він залишиться колись і дітям, бо це дуже вигідна елегантна гойдалка, та ще й з гойдалкою-отоманкою під ноги. Факт, що старий мій фотелик подерся, примусив мене до цієї обнови обстановки.

Четвер, 4 квітня 1996. Торонто. год. 2:52 пополудні.

У Філядельфії — весна. Цвітуть форситії і нарциси на моїм городі, день перед виїздом сюди можна було ходити в костюмі, без пальта. Коли я прилетіла вчора вполудне до Торонто, почав падати сніг, а сьогодні вже все місто біле-засніжене, а Стефко — коли я вела хлопців зі школи на полуденок додому — встиг уже “набити” бабу сніговими кулями... Нібито приїхала на Великдень, а атмосфера така, якби це було Різдво... Сніг далі падає, температура нижче зера за Цельцієм, нема надії на те, що цей сніг до кількох годин зникне.

Іванкові 9-ті уродини відзначували вчора самі, родиною, без сторонніх гостей. (Товариші його запрошені на гостину в кругольні на інший день). Моїм дарунком дуже зрадив, бо й сам його собі був вибрав-замовив (Erector set no.5 Мессано). А що я привезла ще й інші дрібні дарунки, та й Уляна з Максимом обдарували Іванка різними речами — отже ввечері діти мали з тими речами розвагу (після лекцій музики, домашніх завдань і вечері). Сьогодні вранці ми вже встигли прочитати один розділ із “Пригод Гуллівера”, що їх в українському перекладі їм тепер читає Максим, до школи їх відводив, як звичайно, по дорозі на університет, тато, я вранці варила борщ, потім приводила і відводила обох на полуденок — Уляна поїхала на якісь зайняття в місті, а тількищо телефонувала, що я не мушу йти по хлопців до школи, бо вона відбере їх, повертаючись додому — і це дає мені

змогу зробити кілька нотаток.

В суботу 30 березня, як заплановано, приїхала до Філядельфії (поїздом із Вашингтону) Мирослава Антонович і була в мене до вчора. В неділю я їздила з нею до церкви, на Михайлівку, а на 5-ту годину дня запросила я була на обід гостей: Рудницького, Віру і Софійку. Мали бути ще Славко Трофименко і Тит Геврик, але Славко не зміг прийти, бо зобов'язався відвезти Соню Слюзар до поїзду, а Тит має прикру функцію біля термінально хворого 90-річного батька і в неділю якраз не міг відірватися, не бажаючи залишати батька самого. Гостина була приємна, обід смачний, думаю, що було цікаво і Мирославі і моїм гостям. Трофименки, хоч не могли бути в неділю, приїхали на зустріч з Мирославою ще в суботу ввечері і це для неї було дуже корисно, бо Марта Трофименко розповіла їй про свою недавню участь у конференції American Association of International Law і в Jessup Cup Competition. В понеділок Мирослава нікуди не хотіла їхати: обклалася моїми різними книжками з домашньої бібліотеки, робила потрібні їй виписки і нотатки. У вівторок вона мала два виступи: один перед студентами La Salle по англійському, один на УКУ перед українською аудиторією. В La Salle було всього десять-дванадцять осіб на її виступі — самі молоді, undergraduates, плюс Рудницький і я. Це не та аудиторія, якої сподівалася Мирослава. Вона розраховувала на юристів і сподівалась серйозніших питань і дискусії, що їх, очевидно, не було. В УКУ було біля 20 осіб, в тому числі і сват Лабунька, який приїхав на пару тижнів з Мюнхену. Він, між іншим, у дискусії після виступу Мирослави, підніс справу про те, як важко українцеві з діяспори отримати громадянство України і це була для неї ревелация. Обидва її виступи були дуже добрі — англійською мовою виступає вона непогано, хоч — всупереч її, думаю, сподіванням — навряд чи дала б собі раду з агресивними питаннями і дискусією, яку могла б зустріти, виступаючи з темою про людські права в Україні перед студентами права і професорами напр. Penn, Гарварду, чи Колумбії або Єйль. Для цього ще їй треба більше знання, досвіду, і відповідної підготовки. Український її виступ був блискучий. Розумно зробила, що на початку сказала кілька слів про себе особисто. Обоє її батьки були карані за український націоналізм, старша сестра народилася ще в Магадані, а вона сама — в Кривому Розі, бо в Галичині після заслання не давали їм прописки. Вчилася також в університеті Дніпропетровська, бо до Львівського сестри не хотіли прийняти, отже батько послав уже і молодшу дочку на східну Україну вчитися — мав у Дніпропетровську знайомого деканом. Аспірантуру з англійської філології робила Мирослава в Києві (має ступінь кандидата наук), вже пізніше, недавно, здобула юридичний диплом у Львові, а тепер хоче робити ще докторат з права, в Києві, під керівництвом Володимира Буткевича. Основне її зацікавлення: термінологія міжнародного права, хоче опрацювати українсько-англійський словник.

Я була рада, що на її виступі був присутній сват Лабунька. Було б добре, якби він стягнув її на правничий відділ до УВУ — варто було б, щоб вона мала змогу побути хоч місяць в Європі. Довідалась я, що вона знає також трохи французьку мову (зовсім випадково, із розмови із спів-подорожним лімузини, що везла нас на летовище). Це дуже здібна молода людина, і я вірю, що вона може далеко зайти і чимало добра зробити для України. Пожартувала я, що, мовляв, я бажаю їй політичної кар'єри в Парламенті України — але це зовсім не жарт, з її особистим чаром і знанням — мала б напевно і в політиці великий

успіх.

Середа, 17 квітня 1996, на летовищі в Торонто, перед відлетом.

Не було змоги робити записки в час мого побуту тут. Дні були виповнені домашніми обов'язками, заняттями з дітьми, подорожжю на Великдень до Клівленду, для якої посвятили п'ятницю, суботу, неділю і понеділок, а також ... читанням по ночах — не “Білим по білому”, українського перекладу книжки Марти Богачевської, яку привезла зі собою, бо лагодилась про неї писати — тільки другого тому спогадів Костюка, першу верстку якого видавництво КІУС дістало вже до редагування. Костюкові спогади дуже цікаві, але по цьому другому томі вже видно слід його немічі і старости. Також вразила мене неповна його щирість. Ніде, наприклад, не пише про те, що працював господарем будинку: мабуть встидається признатися, що заробляв на життя не інтелектуальною працею. Але саме ця деталь дуже важлива, зокрема для читача в Україні. Створюється, напр. враження, що головство в письменницькій організації — це платна посада... Багато анекдотичного матеріалу в спогадах — деякі не з особисто пережитого, а з розповідей інших людей і це часом підриває довір'я щодо їх достовірності. Є і певна кількість фактичних помилок — у прізвищах, заголовках, ітп.

Лектура дітям тим разом концентрувалась на “Синові України” (закінчили) і на двох оповіданнях про Шерлока Голмса. Це викликало найбільше їхнє зацікавлення. “Гулівера” мусіла я залишити, бо цікавіші частини про ліліпутів і великанів Максим уже їм закінчив читати, а решта, що припала мені, це вже була сатира на науку, академіків тощо. Свіфт адресував це своїм дорослим сучасникам і хоч багато цих сатиричних помічень не втратили своєї актуальності, то для дітей вони не надаються. Хлопці і далі тримають із бабою “штаму” — і їхня щира дитяча теплота, прихильність і товариськість зворушують мене і окрилюють. Кохані діти. Залишаються в пам'яті картини, як Стефко тягне всі свої подушки і ковдру, щоб раннім ранком прийти до баби в ліжко читати книжку — в ліжко, де вже сидить на своїх подушках біля баби Іванко. Цікаво також, що коли я, захопивши в Торонто якийсь вірус, дістала лярингіт і не могла говорити, але все ж таки, хоч і шепотом, хотіла далі їм читати — прислухалися до бабиного шепоту з неменшою увагою і концентрацією, вряди годи перебиваючи своїми коментарями чи питаннями.

Але є і проблеми. Обидва хлопці мають силу-силенну різних обов'язків. Регляментація їхнього часу, постійні нагадування, прискісування, накази мами часом викликають протилежну реакцію. Зранку діти поволі збираються (воліли б читати далі, як іти до школи) — і я вже останніх кілька днів вирішила їм читати тільки ввечері. Іванко бунтується, часто плаче і свариться. Він — дуже інтелігентна і сензитивна дитина, але виховувати його не легко. Вчиться він абияк, в поспіху, не має амбіції робити щось понад приписаний мінімум. Стефанко спокійніший і досить повільний: я вранці зажартувала, побачивши як він одягається: о, я бачу, ти вдягнув підштанці і одну скарпетку і ліг відпочити? Але він теж досить кмітливий і по французькому вже багато навчився. Трохи ускладнює справи, на мою думку, надмірна Улянина педантичність — за багато уваги тривіальним дрібницям, за мало в хаті місця для гумору, спонтанної веселости, легкоти,

фантазії.

Я рада, що мала змогу побути вперше у Клівленді. Парма, де живе Маруся Пасічник, це немов велике українське село, де домінують у краєвиді п'ятибанна каталоцька катедра св. Йосафата та однобанна православна катедра св. Володимира — обі на State Road у віддалі кількох кварталів від себе. В православному соборі була я двічі — в п'ятницю на вечірні із свічками, і на Великдень в неділю. Церква повна людей, але відправа — двомовна і через те для мене — майже чужа. Та ще й до пересади довга. Маруся має невелику, але господарську хату, в якій знайшлась для мене навіть окрема кімнатка. Повезла я їй у дарунку невеличку картину Дзядзя Туся — хай залишиться у родині. А крім того, в Duty-Free Shop по дорозі купила невелику кришталеву вазу. Пасічникова не раз мене запрошувала, випоминала мені, що не приїжджаю і я рада, що така візита нарешті відбулася. Були ми і в гостині у молодшого її сина Павла. Він має велику панську садибу, збудовану спеціально для нього на великій парцелі в новому поселенні американської буржуазії. Працює він якимсь фінансовим консультантом і, очевидно, належить до “нуворішів” (це слово вживає Дрозд у своєму романі про мафію, що його я недавно читала). Є і інші прикмети новоспеченого нуворіша: відсутність книжок, картин і будь чого, що вказувало б на якісь інтелектуальні або мистецькі зацікавлення. Не кажу вже про будьякий український дух. Павло жонатий з американкою німецького походження. Двоє їх дітей: хлопчик (Luke), що народився передвчасно, в час їхньої подорожі по Англії і у висліді є калікою з незакінченою (чи може відрізаною) ногою та меншенька дівчинка — Аліція. (Між іншим, хлопчик, якому мабуть рочків 4, має протезу і бігає разом з іншими дітьми, що дуже приємно бачити!) Другий брат Уляни, Роман або Ray, як його тут всі кличуть — жонатий із словінкою Jan. Вони мають троє дітей: Катруся, що їй тепер 14 років — висока гарна дівчина (маленькою дитиною брала участь у весіллі Максима й Уляни!), учениця гімназії, цікава, інтелігентна; John — великий, грубий, гарно бавився з нашими малими, та найменший Адам — молодший від Іванка. Вся ця родина — англомовна.

22 квітня 1996, понеділок, год. 7:30 вечора.

Вірус привезений з Торонто ще далі мене мучить. Не мала сили, ні відваги, їхати сама на Проводи до S.Bound Brook. На щастя, їхала Софійка і мене запросила. Так що я вчора була на Остаповій могилі, посадила квітку, зрізала траву. Не зустрілась з Марусею Пасічник (мабуть тому, що ми приїхали пізно, десь по 2-ій), але вона напевно була: посадила також квіточку біля Остапового гробу (за що я їй вдячна) і залишила штучні квіти з плястику (що їх я мусіла прибрати).

Передвчора потелефонувала я до Марка, щоб довідатись, що можна б Ніні купити на уродини. Він дав добру сугестію: ляльки для лялькового театру, бо він саме будує їй таку велику скриню-театр. Сьогодні я поїхала до Zainy Brainy, знайшла там знамениті і мистецько зроблені ляльки (що їх вдягається на руку), купила таких сім (вовка, Winnie the Pooh, три характери з Sesame-street, півника, жирафу) — все це речі доброї якості, фірми Gund і через те — дорогі. Разом за сім заплатила я 120 дол. У Bound Brook-у вчора купила три дитячі книжечки, що з них дві послала Ніні, а одну — хлопцям до Торонто. А позатим

Ніні та Іванкові зафундую того року літні пластові табори — це в додатку до уродинових дарунків.

Хочу додати ще про Клівленд. Один день свого побуту там я посвятила Нелі Винярській. Вона приїхала по мене і я провела в них ціле пополудне. Тепер вони живуть тільки утрюх: Неля, Сергій і стара пані Лощенко, яка має вже 94 роки і якої Неля не може залишати саму, а через те нікуди не виїздить. В хаті Винярських — цілий музей. Багато картин Катерини і Василя Кричевських, а також самої Нелі — надзвичайно гарні імпресіоністичні пейзажі і квіти. Неля брала участь у кількох виставках, а також мала індивідуальні виставки в Оттаві, Рочестері, в Клівленді. Їхні три сини — всі вже поза домом, хоч тільки найстарший з них, Андрій, — жонатий. Андрій закінчив pre-med і хотів студіювати медицину, але на медицину його не прийняли і він пішов до війська, робить військову кар'єру. Тепер він у ранзі під-полковника в Німеччині. Жонатий (не з українкою!), має двоє дітей. Молодший Юрко — інженер, але з науковими амбіціями і докторатом. Він спеціалізується в ортопедичних пристроях і апаратах. Працював в індустрії, але воліє вчити в університеті і мріє про те, що б дістати “tenure” професора. Наймолодший Данило — фармацевт, працює в якійсь великій фармацевтичній фірмі, продає ліки шпиталям ітп.

Телефонувала я і до Ізарського. Він має якись клопоти з очима і не може довго читати чи писати.

З Уляною, її братовою Джен і племінницею Катрусєю і Максимом була я в Клівлендському мистецькому музею. Моя опінія про Клівленд зразу піднялася: навіть імпресіоністів мають кілька — Claude Monet репрезентований водними ліліями — славно картина — я була заскочена тим, що вона — таких великих розмірів! В приватній хаті навряд чи можна б її повісити! А також кілька Гогенів, Ван Гогів, Сезанів — солідний, зовсім не провінційний, музей!

Четвер, 2 травня 1996. Метро. год.10:00.

Візита в гінеколога примушує мене сьогодні їхати на PENN і на цьому користає занедбаний щоденник. Занедбаний з багатьох причин: Головна з них — це кропітка праця над покажчиком до ULE80 — кожную вільну хвилину посвячую цій роботі, а досі дійшла тільки до половини манускрипту. Вчночі читаю книжку Марти Хом'як “Білим по білому”, бо обіцяла написати рецензію напередодні конвенції Союзу Українок. А до того ще й така комплікація: від понеділка працює в мене Віктор: робить ремонт Остапового кабінету, а це значить, що вся хата в розгардіяші і що моя увага також цим абсорбована. Віктор буде також малювати хату ззовні, але хоч ця друга робота — коштовніша і напевно затягнеться на довший час, то вона не буде так комплікувати мого життя, як ця праця внутрі. Адже меблями з Остапового кабінету завалена маленька гостинна кімната, а все помешкання брудне і неохайне. На додаток — а це мабуть чи не головне: я й досі не позбулась кашлю, що його привезла з грипою з Торонто. Що більше: після того, як купила і посадила у вазонки перед хатою свіжі квіти, розболілися мені крижі, і то до такої міри, що я не можу без болю зігнутися і вбрати панчохи, не згадуючи вже про рутинуву мою руханку! Два дні

тому почала брати Advil — і маю надію, що ця курація допоможе (вже допомгла!)

Варто було відзначити в щоденнику імпрези минулого тижня, пов'язані з десятиліттям Чорнобильської катастрофи. Доповідь Дейвіда Марплеса — найбільшого, мабуть, у всьому світі знавця Чорнобильської проблеми — була потрясаюча і застрашаюча. Концерт симфонічної оркестри з Одеси був цікавий і приємний (нарешті без фольклору!): Данкевич, Колесса, Скорик — модерна, добра українська музика в доброму виконанні. Але з Чорнобилем цей концерт мав мало спільного. Навіть вірші, що їх деклямувала (досить добре!) Ватаманюк були... Лепкого, Лятуринської і Забужко — і це тоді, коли вже можна скласти добру антологію поезії на чорнобильську тему! Та й програмку концерту виготовили абияк: навіть прізвище Забужко перекрутили!

Замість запису у щоденнику — лист до Максима.

From: mtarnaws (Marta Tarnawsky)
Subject: Vechir Nyzhankivskoho
To: tarn@epas.utoronto.ca (maxim tarnawsky)
Date: Sun, 5 May 1996 09:22:51 — 0400 (EDT)
cc: mtarnaws (Marta Tarnawsky)

[Оригінал: український текст транслітерований латинкою].

Вчора відбувся тут літературний вечір з нагоди появи книжки прози Богдана Нижанківського “Вирішальні зустрічі”. Заки я ще поїхала до Торонто, я накрутила була коментар-рецензію для радіопрограми Центру і вчора вранці вони її пустили по радіо, що дало Людиному вечору додаткову рекляму (і багато прихильних відгуків для мене). У вечорі брали участь Кузьмович (вона вечір провадила), Любович (особистий спогад про Бабая), Богдан Бойчук (говорив про поезію Бабая-Нижанківського) і Юрій Тарнавський, який говорив про прозу. Один прозовий твір із нової книжки прочитав Любарт Ліщинський. Для Тебе найцікавішим був би виступ Юрка Тарнавського. Про саму книжку БН він сказав дуже мало, бо зробив занадто довгий вступ про українську прозу взагалі. Але вступ цей був дуже цікавий, контроверсійний, навіть провокативний. Він уважає, що українська проза всупереч прийнятим переконанням, сильніша в різних періодах від української поезії. Напр. між Шевченком і Франком, на його думку, не було нічого справді нового в укр. поезії, що могло б іти в ногу із заходом, тоді коли в прозі були речі на рівні європейських. В тому контексті він вирізнив Квітку-Основ'яненка (як основоположника химерного роману і магічного реалізму), Кулішеву “Чорну раду”, Хоткевича, etc. Не буду всього переповідати. Додам тільки, що дійшовши до 20-их років, він дуже похвалив Хвильового, а про Підмогильного сказав, що дуже доброю є його “Повість без назви”, натомість “Місто” — твір “учнівський”... Пізніше, в приватній розмові я питала його, чи він бачив Твою книжку про Підмогильного. Ні, не бачив. Між іншим, союзьанки почали цікавитися (перед вечором) котрий із синів Марти Тарнавської бере участь у програмі? Отже при буфеті я всім підкреслювала, що ми з Юрком — жодна родина, а крім того ми з ним — майже ровесники (він або з 1934 або 1935 року, отже тільки пару літ молодший від

мене). На це він мені сказав цікаву річ: мовляв, всі Тарнавські якоюсь мірою посвоячені зі собою. Він вважає, що поміщик Тарновський (приятель Шевченка) був зукраїнізований поляк і що він теж належить до цього ж самого роду. Всі шляхтичі Тарнавські, мовляв, посвоячені. Це мені пригадало, як я раз знайшла Татові в якомусь польському “гербарії” герб шляхтичів Тарнавських і зробила йому фотокопію з відповідним жартом. Також Тато колись розповідав про свого професора Тершаківця, великого львівського пана, що мав “хися” на пункті “шляхти” і шляхетської солідарності і висловлював жаль, що між нашими родинами не дійшло до споріднення. (Тершаковець — дідо Оленки Бережницької). Це і Тебе стосується, отже може Тобі цікаво.

Але ж я розписалася: це, мабуть, тому, що мені дуже не хочеться іти чистити кімнату після малювання! Па-па! м.

Вівторок, 6 травня 1996. Метро.

Їду до дентиста — це розбиває мою працю над покажчиком, але дає змогу зробити пару записок.

Сталася страшна трагедія — вона, хоч і не зачіпає мене особисто, є великою прикрістю для всієї української діаспори. Володимир Петришин — науковець, математик — убив свою дружину — відому малярку Аркадію Оленську-Петришин! Неймовірно, але, нажаль, правдиво! Убив молотком, завдавши їй серію ударів. Я довідалась про це від Софійки Геврик — сама на вістях не бачила, але кажуть що це було і в газетах, і на телебаченні. Вони жили під Нью Йорком, в Нью Джерсі. Він був професором у Ратгерс. Петришинів зустрічала я тільки кілька разів — звичайно на гостині у Коропецьких. Робили вони враження висококультурної цікавої пари інтелектуалістів. Сестра Арки — також малярка — також згинула трагічно, покінчивши життя самогубством. Щастя, що Петришини не мали дітей, бо така трагедія, очевидно, залишає травму з роду в рід. Боже мій, до чого докотилося наше суспільство? Хоч *crime passionel*, як його називають французи, існував завжди і всюди. Жаль мені дуже не тільки Арки, але і Володимира. Що його довело до такого божевільного вчинку?

Віктор закінчив уже роботу в Остаповому кабінеті. Вчора допомагав мені вішати картини і уставляти наново меблі. Сьогодні він почав роботу назовні: малюватиме віконні рами, двері, декоративні бельки і залізні огорожі. Це велика робота — підготовка, мабуть, забере більше часу, як саме остаточне малювання.

В поворотній дорозі додому.

Вступила я до бібліотек Van Pelt і Biddle. хотіла переглянути газети, щоб довідатись щось про справу Петришинів. Але це треба було б мати локальну пресу — вони мешкали в Нью Брансвик. Знайшла я тільки маленьку новинку в *NYTimes*, отже є потвердження вістки.

Пішла я поглянути на найновіші номери журналів: *World Literature Today*, *Slavic & EE*

Journal & Slavonic & EE Review. Несподіванка: у *WLT* надрукована рецензія В. Жили на “Літературний Львів”. Я дуже рада, що нарешті є якась згадка. Хоч рецензія Жили написана так, що могла б служити за зразок, як не треба писати рецензій: довжелезна, мало інформативна, та й надмірно підкреслює політичний аспект.

Натомість в *SEER* знайшла рецензійну статтю на “Encyclopedia of Ukraine” (автор — Jankala), яка дуже серйозно, цікаво, інформативно розглядає п’ятитомну англomовну енциклопедію України. Критично, але дуже прихильно оцінює цю історичної ваги публікацію. Щось у лісі здохло! Нарешті *SEER* починає давати місце і для українознавчої тематики. Стаття має промовистий заголовок: “Ukraine, redressing the balance”. About time, *SEER*! About time! Цікаво чи знає про цю статтю Струк? Треба буде йому написати по e-mail.

Максим “опублікував” на Internet обидві мої бібліографії — ULE65B і ULE65A — тобто Research reports no. 19 & 51. Зробив це, очевидно, за моєю згодою (він вважає це подарунком мені з нагоди Дня Матері). Каже, що інші автори не дають своєї згоди. Мене трохи дивує, що видавництво готове робити матеріал доступним по електроніці, адже це підриває можливості його продажі. Але з моєї точки зору (адже я так чи інакше нічого на цьому не зароблю!) мені залежить, щоб моя праця стала доступною якнайширшому колу дослідників, щоб про неї знали. Отже згоду я дала. Бачу, що у праві, напр. цей спосіб публікації тепер дуже поширений — всі хочуть мати якнайбільше матеріалів на Internet.

Неділя, 12 травня 1996, ніч, год.2:00. Союзівка.

Приїхала я сюди з Софійкою і Титом Гевриками на весілля Лади Онишкевич з Андрієм Лещишином. І от тількищо повернулася з весільної гостини. Багато знайомих: при моєму столі Мирослава Заненко, Аня Процик, Славко і Марта Трофименки, Ярополк Ласовський з жінкою. А крім того на залі: Світлана Андрушків з чоловіком, Славка Парахоняк, обое Явні, Воронки, кілька малознайомих осіб (напр. ті з роду Онишкевичів-Лещишиних, що їм я представилася, складаючи свої гратуляції), почувши моє ім’я, почали говорити мені компліменти з приводу моїх статей. Приємно, що хтось їх читає, але цікаво, що читають не тільки у “Свободі”, але і в “Літературній Україні”. При столі були цікаві розмови на різноманітні теми, напр. Знаєнко говорила мені про те, як дуже розчарований Юрко Тарнавський, що не дістав посади викладача на Колюмбії. Процик дуже задоволена своїм спілкуванням з Максимом, що було пов’язане з друком її книжки в КІУС (Треба йому сказати!). З Воронкою говорили ми про Дрозда, і про його нову повість про мафію; з Олегом Третьяком і Славком Трофименком я навіть — танцювала! Ну, ну — ще пару днів тому не могла рушитись, вже два тижні сплю з електричною подушкою, вигріваючи крижі — а тут раптом наважилась і пішла в танець! Весілля було приємне, мало сердечний український характер, промов майже не було, молода виглядала як принцеса з казки... Оркестр грав трохи за голосно і багато всякого “rock & roll” — але було чимало молоді і приємно було дивитися, як вони бавляться.

Неділя 19 травня 1996, год. 8 вечора.

Точно тиждень минув без записок. А нотувати є що, тільки часу немає. Віктор в розгарі ремонту назовні хати (вже два тижні!) — до кінця роботи ще далеко: він направляє зігнилі дошки, міняючи їх новими кусками дерева, шпаклює діри ітд. — підготовча робота триває куди довше, як саме малювання. Але одна стіна — передня — вже закінчена і гарно виглядає. Хоч ремонт ззовні не комплікує мені життя так, як ремонт кімнати внутрі, то все ж таки ця робота абсорбує багато моєї уваги. Крім того я — хоч і не мусіла б цього робити — готую Вікторові кожного дня свіжий обід: як-не-як своя дитина, добрий робітник, і бідний студент — нехай собі трохи заощадить на наступний семестр у Ла Саль.

В четвер 9 травня я мала несподіваний телефон: Bernard Reams, dean/director Law School Library, St. John's University, New Rochelle, N.Y. Він є одним з редакторів журналу "International Journal of Legal Information", а другим редактором є Igor Kavass. Я десь пів року тому написала до них у справі моєї правничої бібліографії "Ukraine: Legal Materials in English, 1992-1993". В листі я відмітила, що праця ця, мабуть за довга для журналу, бо займає 130 сторінок машинопису. І от Рімс дзвонить мені, щоб повідомити, що вони на спілку з Кавасом плянують започаткувати новий щорічник: "Yearbook of the Institute of International Legal Information" (друкувати має Hein) і вони зацікавлені в моїй бібліографії! Я, очевидно, зраділа: нарешті є якась конкретна пропозиція! Але з лояльності до PENN я написала записку до Ліз Келлі, повідомивши її про цю пропозицію. Був час, коли вона робила мені надію, що може PENN започаткує якусь серію власних видань і тоді моя праця могла б бути виданою в цій серії. (Не дуже вірю, що вона це здійснить!) Ліз відгукнулася на мою записку такими словами: Can you give me to the end of the week to clarify what Penn can do? Отже я відклала на тиждень висилку цього матеріалу, але повідомила Ліз, що 20 травня (тобто завтра) вишлю бібліографію, якщо раніше не матиму вістки від неї. Вістки не було і я ось зараз готуватиму пакет до висилки (і машинопис і диск).

На PENN я не їздила, якщо не рахувати двох поїздок до лікаря з Марійкою Лабунькою. В п'ятницю вона до лікаря поїхала сама, але назад я поїхала по неї. Вона цими днями почувається не дуже добре, важко їй ходити, а головне — важко дихати. Досі вона це припусувала реакції на ліки, які вона бере проти артриту. Але вчора послали її на рентгени і виявилось, що на легенях появилися метастази... Ніхто про це ще не знає: вона не хоче ширити паніки. Мирослав саме в Києві: надало була вістка, що мав зустріч з головою Верховної Ради Олександром Морозом в справах Українського Вільного Університету. В Баварії УВУ запевнили продовження дотацій, але федеральний німецький уряд не буде вже фінансово підтримувати університету. Мирослав напевно добре чується в ролі ректора УВУ і хотів би довести справи до завершення. Марійка свідомо того, що вістка про її стан викличе в нього паніку і що він покине все і приїде. Тому вона й не хоче принаглювати цієї вістки. Також покищо нічого не сказала ні Ії, ні Олесеві. Завтра має говорити з онкологом про дальші прогнози. Надумується над тим, чи варто взагалі робити собі якісь надії на хемотерапію, і чи взагалі є якісь надії? Погано сталося, що вона зразу не піддалася хемотерапії, а рішилася на терапію гормонами... Ці гормони може навіть прискіпили процес... Страшна діагноза: вона вимагатиме від неї ще більшої відваги, ніж підпільна її діяльність замолоду в УПА... Сьогодні говорила зі мною про те, що навряд чи зможе

докінчити всі свої пляни. Спогади, виявляється, вже в первісній редакції майже готові, але вона хотіла написати щось про роки в Нью Йорку: про Олімпію Добровольську і студію для дітей, що її вона провадила, про Молоду Думку... Ну, що ж. Доведеться вибирати те, що найважливіше і дай Боже, щоб вистало в неї часу, і рівноваги духа. Страх не тільки перед смертю, але (може й більше, як на мене) перед стражданням, яке неодмінно попереду.

Мemento морі не тільки для неї: я почала думати над тим, що навряд чи дозволить доля мені довершити грандіозні проєкти ULE: Ось вже пару місяців сиджу над покажчиком і ніяк не можу закінчити. А ще ж хотіла б колись повторити цей подвиг (майже цитата з Підсухи!) для 70-их років і для 90-их... Може мені треба залишити 90-ті роки для наступного покоління бібліографів, а пробувати виповнити лакуни 70-их років, щоб була тяглість моєї праці? Як-не-як, треба конче викінчити том, що в роботі і відіслати до видавництва — тоді зможу свобідніше відітхнути, що принаймні ця моя праця не пропаде!

В тій хвилині, коли це пишу, подзвонила Леся Яцкевич. Хоче приїхати. І то вже десь в наступному тижні. Для мене це додаткова комплікація. Але я їй сказала: кімнату з чистим ліжком може мати будь коли, виїду до поїзду і привезу. Холодильник також повний харчів. Але додаткового часу не зможу їй посвятити, і возити її не зможу (вона хотіла б поїхати на конвенцію Союзу Українок, яка відбувається під кінець наступного тижня десь далеко в якомусь готелі в Тревозе, під Філядельфією. Якби це було в центрі міста, я напевно поїхала б, але на бенкет вночі по гайвею їхати не маю ні відваги, ні охоти!). Я вже зробила свій вклад у жіночий рух: відірвалася на пару днів (і ночей!) від ULE і написала рецензію на книжку Марти Богачевської-Хом'як "Білим по білому". Вчора ішов мій коментар по радію (свої коментарі я сама записую пару днів напередодні), а текст рецензії має бути надрукований за пару днів у "Свободі".

Четвер, 23 травня 1996. 9:30. Penn Tower Center.

Привезла я сваху на візиту в онколога. Авто запаркувала далеко на вулиці Spruce і 39th, бо тут поблизу нема вільних місць біля meter-ів, а не знаю, як довго доведеться чекати. Заплатила я на всякий випадок на дві години. Якби знала, що будуть ще якісь тести, поставила б авто на платній паркувальній площі, а сама пішла б до бібліотеки. Але покищо не знаю: може онколог тільки з'ясує можливості терапії (якщо такі існують, бо метастази на обох легенях і не знати як і чи взагалі можна це лікувати?) Марійка тримається покищо дуже добре: вона реальна і відважна людина, без нахилу до істерики. Повідомила вже Мирослава і дітей: я мала вже телефони і від Пі, і від Олесь. Вони, очевидно, схвильовані. Олесь хотів зараз же з цілою родиною приїхати, але Марійка їх відмовила. Саме цього вікенду буде у Філядельфії конвенція Союзу Українок Америки. На неї приїздить близька Марійчина подруга Марія Пискір-Савчин, що була знана в УПА як "Марічка" і тепер є в центрі великої контроверсії в США.

Справа в тому, що її спогади, видані як окремий том "Літопису УПА", отримали нагороду фонду Ковалевих. Один з відділів США запротестував проти вручення нагороди "Марічці" в час конвенції і загрозив демонстрацією. Авторка, мовляв, сама в спогадах признається,

що вона, попавши в руки більшовикам, підписала згоду на співпрацю з КГБ, отже вона — зрадник! “Марічка”, відіставшись на волю і попавши до американців, негайно повідомила про все СІА і американська розвідка спровадила її до Америки. Вона живе, здається, в Дітроїті (а може в Шікаго), має родину, була активна в громаді, була навіть головою відділу СУА! Контroversія довкола книжки тільки допоможе її розповсюдити! Не знаю ні автора, ні книжки, але на мою думку справа ця має принциповий характер. Якщо журі вибране СУА рішило дати цій книжці нагороду — протести членів відділу здаються мені гідними рішучого осуду. Вони підривають довіря до СУА, як до серйозної організації, що може адмініструвати фондом Ковалевих. Читачі і члени мають, очевидно, право на власну критичну думку, можуть евентуально написати в пресі, що журі не мало рації приділювати нагороду “Марічці” ітд., ітп., але загрожувати демонстрацією і тероризувати управу СУА — це типова українська отаманщина, що нагадує мені спогади Лясоти фон Штебляв про Запорозьку Січ, де, після того як “коло” старшини зробило рішення, “коло” посполитого козацтва вислало свого представника, який сказав: “а ми рішили інакше. І як ви не зробите так, як ми кажемо, то ми вас усіх у Дніпрі потопимо!” Оттаке наше розуміння демократії!

Отже ця “Марічка” буде гостею в моєї свахи, вони мають про що поговорити. Приїзд на цей вікенд родини з галасливими дітьми, був би для Марійки занадто томлячим.

10:10.

Тількищо Марійка вийшла від лікаря. Вона погодилася на хемо-терапію! І то вже, починаючи від сьогодні! Це потриває кілька годин: вона, сказали мені, напевно буде зайнята до полудня, а може й довше. Я на це приготована: принесла з собою матеріали і ось зараз піду до бібліотеки. Шкода тільки, що зразу не поставила авта на стоянку. Тепер доведеться о 11-ій годині бігти туди, щоб докинути знову два доляри кводрами... Постраждає на тому Віктор — бо я не зможу подати йому вполудне обіду.

Вчора був телефон від Лесі. Вона таки рішилася приїхати на конвенцію і я маю відібрати її від поїзду о год. 6:28. Буде в мене до п'ятниці, а тоді я маю завезти її до пані Романець, звідки вона зорганізувала собі доїзд на конвенцію. Потім певно прийде до мене і буде до четверга. Я буду пробувати присвячувати їй тільки найконечнішу увагу — бавити її розмовами я не маю часу — кожну вільну хвилину мушу присвятити покажчикові. Адже вчора вже замовила літак до Шампейн (16 червня). Заки поїду, хотіла б манускрипт відіслати до КІУС.

Вчора ввечері потелефонував Костюк і говорив зі мною, мабуть, із півтора години! Він уже зовсім майже сліпий — про жодне читання не може бути й мови! Не бачить навіть облич — розрізняє тільки силуети. Але пам'ять і притомність ума в нього — феноменальні! Цікавиться усім, що діється. Жінки, які ним опікуються, читають йому газети, контакт має він з інтелектуалістами діаспори й України. Дуже добре про все поінформований. Говорили ми про його другий том спогадів, про Кацнельсона (який також телефонував мені пару днів тому з Лос Анджелес), про мою працю над ULE80, а під

кінець навіть про трагедію Петришинів. Але найбільше таки про його спогади. Я, повернувши з Торонто, повідомила його про те, що прочитала другий том, який є в стадії редагування, і сказала щиро, що уважаю, що він замало написав про свої побутові справи і про свою родину. А ще варто було додати справу Журби і Дончука до силуету Галини Журби. Він вчора бідкався над тим, що йому важко це тепер написати, а найбільше жалів, що не написав більше про справу Винниченківського “Закутка”, який, на його думку, повинен був стати “заповідником” української громади, а через надмірну пожадливість малярки Винників, яка нібито за кількасот долярів “відкупила” цю посілість від племінника Розалії Винниченко, який нібито успадкував право до неї.

Четвер, 6 червня 1996. Метро. 9:45.

Маю візиту в гінеколога (Michelle Battistini) — це вже третя з черги і, мабуть, не зовсім потрібна. Гормональний крем поліп зліквідував, але проблеми з міхуром не поправив. Зате антигістамінові таблетки трохи допомагають: якщо їх приймати, встаю вночі тільки раз-два, а не кожних дві години. У всякому разі від візити в уролога я рішила відмовитися. Ці забіги може встановили б точнішу діагнозу (як і скільки мій міхур може витримати), але це прикрі й болючі заходи, вони самі по собі напевно не допоможуть — волю жити із своїми обмеженнями, поки не є гірше.

Щоденник трохи занедбала. На PENN їздила пару разів з Марійкою, але автом. Останній раз — в понеділок на Bone scan. В п’ятницю приїхав Мирослав, але Марійка просила, щоб я їх обох туди повезла, щоб він зорієнтувався що, де і як. Мирослав говорив з онкологом: якщо хемотерапія допоможе, життя може вдасться продовжити на пару років; якщо ні — прогнози погані: до кількох місяців може бути кінець. Мирослав сповнений не так уваги до Марійки, як жалю над самим собою: як то він житиме без неї, мовляв, — алюзія в мій бік — жінкам легше залишатися самим, як чоловікам.

Кожну вільну хвилину присвячую праці над покажчиком. Вже переносу на комп’ютер і є в кінці літери S (цей сегмент, очевидно, найдовший, бо тут не тільки Шевченко, але і Стус, і Славутич...) Багато часу займає мені ремонт хати і Віктор. Робота ця затягнулася і ще напевно потриває аж до мого виїзду до Урбани. Бере Віктор по 12 дол. на годину, отже кошт буде понад 3,000 дол. Але роботу робить дуже солідну — міняє гнілі дошки на підвіконні, здирає надмірний кіт ітп. Частини вже викінчені виглядають дуже гарно. А при тій нагоді я, очевидно, мушу мити вікна, малювати коробки на квіти, etc.

Год. 2:45, в поворотній дорозі додому.

Візита в Баттістіні була, як я і передбачала, не зовсім потрібною. От тільки поговорили — навіть обстеження гінекологічного не робила. Моє невинне запитання про Pap Smear виявило, що нема потрібного репорту у моїй папці — доказ, що бюрократія не працює, як слід. Не було між документами і звіту з лабораторії. Такі непорядки трохи турбують — щоб не було проблем у майбутньому. До уролога іти мені не треба буде — Баттістіні погодилася зі мною, що це не конечне. Але треба буде вважати, якби колись появилася в

мочі кров — то це може бути знак, що є в міхурі якийсь тумор, і тоді треба буде перевірити. Мої клопоти з міхуром — давні, це не є якісь нові симптоми, які вказували б на якісь поважні зміни. Отже будемо жити з надією, що більших ускладнень не буде, а до хронічних проблем і обмежень треба достосовуватися.

Вступила я до BLL, віддала Синтії книжку “Annotated Alice”, яка вже лежала в мене пару літ (я зовсім про неї забула!) Пішли ми разом з Синтією на lunch — тим разом тільки вдвох. Розповіла вона мені про різні персональні справи BLL, а також про свій зв’язок з Майком, мистцем, який недавно втратив своє довготривале подружжя, бо жінка його (Judy) вирішила після 20+ років і двоє майже дорослих дітей продовжувати своє життя у лесбійському стосунку з іншою жінкою. Розсталися вони доброзичливо, ще не мають офіційного розводу, часом сходяться на родинний обід разом з дітьми. Judy є товаришкою Синтії також — отже своєрідне пов’язання двох пар — тема гідна пера якогось Ібсена, Стріндберга, або — що більш правдоподібно — Едварда Олбі.

День для праці майже втрачений, але не жалую: час-до-часу треба поновлювати товариські зв’язки з людьми.

П’ятниця, 14 червня 1996. Метро, 10:45.

Їду — зовсім несподівано — на PENN. Повідомили мене, що прийшла замовлена на ILL книжка “Folktales of the Soviet Union”. Я вже з неї була зрезигнувала, а от доведеться додати ще до ULE і треба, мабуть, буде змінити нумерацію.

Віктор уже нарешті закінчив учора роботу, почистив ззовні вікна, на моє прохання покосив і траву. А ще, якраз вчора, прийшла Ольга і почистила мені хату. Нарешті знову чисто. Ще тільки треба було б трохи прибрати папери в моїй робочій кімнаті, бо нелад там не тільки іде мені вже на нерви, але й заважає в роботі.

А робота? Сиділа я по ночах до 2 год., щоб конче скінчити все і відіслати, заки виїду до Урбани. Але працюючи так, я одної ночі усвідомила, що надмірний азарт роботи може довести мене до хвороби і я опам’яталася... Нагадала собі віденський анекдот. Шарлатан збирає людей, бо буде, мовляв, Sprung über die Donau. Люди зібралися. Він пройшовся з капелюхом, зібрав гроші, а тоді розігнався — і до Дунаю! На березі зупинився. Ще раз! Розгін — і знов зупинка на березі. І так тричі. А тоді обернувся до публіки: Meine Herrschaften! Das ist ja unmöglich! Отак і з моїми плянами закінчити все перед Урбаною.

Робота справді готова. Але треба змінити нумерацію, щоб включити кілька доданих позицій, а це забере трохи часу — може тиждень, два. І надрукувати. З тим також затримка, бо не зовсім даю собі раду з форматом. І часом, напр. комп’ютер не друкує на першій сторінці ані header, ані номер сторінки. Ніяк не второпаю, від чого це залежить — часом друкує, часом ні. Ну це вже видавництво поправить, бо ж вони і так напевно мінятимуть “headers”, а пагінація також напевно буде змінена.

Не відмітила я в щоденнику факту, що минулої суботи я була в Нью Йорку на весіллі Андрійка Лащика з Тамарою Менцінською. Їздила я автом Рудницьких і вночі о 2-ій годині вже була назад вдома. Вінчання було в церкві св. Юра, де звернули мою увагу мозаїки та ікони роботи чи не Михайла Дмитренка? Пантократор угорі має трохи зиза, а князь Володимир має смішну туніку, яка виділяє анатомічні опуклини тіла, та й міну таку, якби ... наробив у штани... У вінчанні брало участь троє маленьких дітей — дівчинка, що сипала пелюстки квітів і два малі хлопчики в білих костюмчиках. Дружки всі були в чорному. Молода мала довгу білу сукню і короткий велон. Весілля відбувалося недалеко на Down Town-і в історичному PUCK Building. Вони тільки винаймали залу (за 3,000 дол.!) — все решта робили самі, бо мають в родині якихсь осіб, що професійно займаються catering-ом. Прийняття було напрочуд елегантне і багате. Знаменитий буфет з дуже смачними закусками міг був взагалі вистачити, а ще ж була смачна вечеря за гарно свіжими квітами прибраними елегантними столами. (Квіти і прибрання столів — це була справа Ренати Голод і Софійки Геврик!) Велике враження на мене зробив факт, що до буфету в бічній кімнаті пригравав тиху клясичну музику невеличкий камерний ансамбль музикантів... Всі в чорному — теж і гості в смокінгах. Проводив усім Кіпа, представляючи молодих і проголошуючи окремі точки програми. Танці заповіли ще перед вечерею — це була новина, але дуже практична — вона виповнила час забавою. (Танцювала навіть я: двічі — раз з Олегом Третьяком, раз з Титом Гевриком). Мені подобалося, що всупереч Віриним постановам, Андрій запросив бабуню Лащикову, а також тітку Віру Андрушків. Ні мама молоді, ні батько молодого вже не живуть, отже Віра ішла в парі з Тамариним батьком, а бабці, щоб не викликати зайвих дисонансів, були присутні, але не брали участі в церемоніях. Єдиним недоліком був факт, що на велику залу, де було 200 осіб, був один тільки мікрофон і він працював погано, отже я не можу сказати, що чула промови і конферанс Кіпи. Але це основного враження від весілля не зіпсуло. Думаю собі тільки: було воно трохи гошптаплерське і напевно дорого коштувало! Чи варто стільки грошей витратити на таке прийняття молодим людям, які не мають багатих батьків і є тільки на початку своєї життєвої дороги?

Втратила я пів дня сьогодні, щоб поїхати на PENN за книжкою. Я тільки зробила нотатку і книжку віддала. Видання це дуже гарне, з люксовими ілюстраціями, на доброму лискучому папері. Нема цієї книжки ні в Урбані, ні в Торонто. Позичили її мені з SUNY-Albany. отже до певної міри вона навіть досить рідкісна. Є там тільки дві українські народні казки (крім одної білоруської, і двох молдавських). Включу в переклади.

Неділя, 16 червня 1996. год. 9:30. На летовищі.

Їду до Урбана/Шампейн на конференцію. Мій політ (USAir) вимагає двох пересідок — у Пітсбургу, і в Індіанаполіс, і остання частина дороги з Індіанаполіс до Шампейн буде на маленькому літачку... Потелефонував мені вчора Іван Карк — він вже в Урбані, має авто і запропонував, що виїде по мене на летовище. Ну, я його відмовляла: це не такий big deal- з Шампейн до Шліні Towers є лімузина, що нею я звичайно користуюся. Але Іван конче хоче зробити добре діло, зрештеш за ланчі... Щоб тільки не надто мені нав'язувався в Урбані.

9:50 в літаку:

Літак повністю виповнений людьми. Взагалі, навіть на летовищі, в терміналі USAir страшна маса людей, довелося досить довго чекати в черзі. Правда, американський know-how допомагає втримувати темп і черга швидко посувається. Але приміщення на таку кількість людей не достатньо просторе і скупчення людей нагадує переповнені летовища в Києві чи у Львові. Раніше цього не було: чи це наслідки downsizing? А може іде якась перебудова і ця ситуація — тимчасова?

Забула я відмітити у щоденнику дуже важливу новину. Після того, як я відіслала Бернардові Рімсові мою UkraLME для друку в новому річнику Американської Асоціації Правничої Інформації, отримала я електронного листа від Ліз Келлі. Декан апробував її пляновану серію бібліографічних і довідкових видань і вона пропонує мені видати мою UkraLME, як перший випуск цієї серії. Пропонує мені 8% “royalty” і обіцяє, що “the publication will be on quality paper and nicely bound, and we will market it aggressively”... А пізніше, “after the initial print run”, вона пропонує “to put it on the web for a digicash transaction, with the same royalty arrangement”... Я повідомила їй, що манускрипт уже вислала до друку, але воліла б її пропозицію, якщо ця справа не відкладатиметься, бо правничу бібліографію треба друкувати поки ще законодавство не втратило чинності. Це не література. Вона мене запевнила, що вже в липні почне переговори з друкарями. І от я написала до Рімса, щоб манускрипт і диск мені повернули. Манускрипт уже прийшов, з листом, де Рімс висловлює жаль, що UkraLME не зможе появитися в цьогорічному виданні Yearbook-a. Диска ще не повернули. — Отже тепер слово за Ліз. Я рада, що матиму публікацію і праця кількох літ не змарнується. Але трохи турбує мене факт, що вони напевно схочуть, щоб я опрацювала і наступні два роки... А я думала вже презигнувати з UkraLME і концентруватися тільки на ULE. Побачимо.

Двічі в минулому тижні дзвонив Марко. Це для нього абсолютно не нормально. За весь свій побут в Каліфорнії після повороту з України, говорив зі мною тільки кілька разів. А коли телефоную я, то найчастіше відповідає машина... Очевидно, відчув потребу контакту. Але справи не дуже добрі. Дитиною він дуже тішиться, присвячує їй увесь свій час. Але він не вірить, що може бути щасливий з Ією. Зробив спробу завернути все до status quo, але виглядає, що і status quo може не був надто гармонійний... Може тому він і поїхав був в Україну? У всякому разі, прогнози на майбутнє не дуже добрі... Вони мають приїхати на початку липня до Філядельфії — мав приїхати тільки Марко з Ніною, щоб потім завезти її на табір. Я обіцяла дати йому на це авто. Але з уваги на стан здоров'я її мами, приїде на тиждень також Ія. Для Марка з Ніною я послала на подорож і табір тисячу доларів. Адже він тепер не працює, напевно з грішми їм не так легко, як було раніше, коли працювали обоє... Розлука також матиме, крім емоційних, і фінансові наслідки, та й взагалі це буде травма і комплікація не тільки для них, але і для всієї родини. Але найбільше, очевидно, потерпить Ніна. Хоч він каже, що хоче своє майбутнє плянувати десь близько неї.

Пітсбург, 11:30.

Летовище виглядає досить велике: в USAir “B” терміналі іде навіть конвеєр для пішоходів. Я, очевидно, перейшла тільки кілька кроків, знайшла Gate B34 для польоту до Індіанаполіс і чекаю на посадку, яка наступить, напевно, вже незабаром. Літак відлітає о 11:55.

Індіанаполіс, 1:30 (тут тільки 12:30).

Купила я карточку з перегонними автами “Indianapolis 500” і послала Іванкові і Стефкові. Фактично, мусіла попросити когось, щоб кинув карточку до поштової скринки, бо єдина така скринка поблизу мене є вже поза контрольною рогачкою, а мені ніяк не хотілося вийти і знову вдруге проходити “security check”.

Хотіла була купити газету, але сьогодні неділя і газети товсті, повно всякого зайвого матеріалу. Мені цікаво і хвилюють мене вибори в Росії — вийде Єлцин президентом у першій турі, чи ні? Його головний опонент Зюганов, лідер комуністів, обіцяє наново відновити Советський Союз... А він має досить поважну підтримку в народі, бо люди, зокрема старші, дуже незадоволені: життєвий стандарт значно понизився, зарплат не виплачують, контрасти між багатими й бідними наявні на кожному кроці, верховодить над усім злочинна мафія, вбивства, грабежі на порядку дня... Порівнюють це із скромним, але упорядкованим побутом за Брежньова і тужать за минулим... Все це такою ж мірою стосується й України, і якби, не дай Бог, прийшли до влади комуністи в Москві, то і наші Симоненки підняли б голову і собі. Вони і так роблять усе, щоб паралізувати реформи, стримувати процес одобрення нової конституції тощо. Але є одна поважна різниця між Росією і Україною тепер: Росія перестала бути імперією і втратила своє домінуюче становище у світовій політиці. Україна, натомість, не тільки здобула незалежність, але теж вийшла на світову арену як велика держава з надзвичайно важливим для світової рівноваги сил стратегічним значенням. Дай Боже, щоб амбіція нової “партії влади” в Україні допомогла затримати нашу незалежність. А ось незабаром уже п’ятилітній ювілей!

9:50 увечері, місцевого часу, Шампейн. Illini Towers.

Саме повернулася з вечірки, що започаткувала цьогорічну конференцію. Говорила коротше або довше з різними давніми знайомими; сердечно привітав мене Дмитро Штогрин (Стахи не було). Лариса Онишкевич привела до мене Лева Гольденберга, який приїхав зі своєю внучкою (на щастя, я його пізнала, але це передусім тому, що раніше бачила його прізвище в прелімінарній програмі). Цікаво й довго — про політику і “Свободу” — говорила я з Ростиком Хом’яком. Богданові Рубчакові сказала кілька слів про його статтю в “Сучасності” — Мар’яна тепер десь на феміністичній конференції в Швеції, але має приїхати, здається, завтра. При тій нагоді я дізналася, що Богдан не їздить автом з медичних причин — замолоду трохи їздив, але діставав сильні болі голови від периферійних образів, одне слово: міг би їздити тільки з накритими збоку очима, так як коні, що їм накладають “blinders” — Мар’яна має приїхати автом і привезти їхній багаж. Є

тут уже обоє Чолгани, Осип Мороз, обоє Розумні, Чопик, Кук, Кіпа, обоє Рудницькі, Генко Змій, Оксана Соловей. Коротко познайомилась я з Людмилою Тарнашинською — обом нам було приємно, що ми взаємно знали себе із сторінок “Літературної України”. Є тут обоє Маркусі, Христина Сохоцька, Любомир Винар і інші.

Подорож літачком з Індіанаполісу була досить неприємна. Велика “turbulence” кількакратно спричинила раптове падіння в “повітряну порожнечу” — неприємний і хвилюючий досвід. Але на летовищі чекав на мене вже Іван Собчук з автотом. Я скористалась з його доброї волі тричі: попросила, щоб повіз мене до супермаркету, де я за 50 дол. накупила собі соків, овочів, городини, хліба — запас на кілька днів. А на вечірку також їздила я з Іваном автотом — це було дуже до речі, бо тут сьогодні пару разів було справжнє “зірвання хмари” — зливний дощ, і навіть з автотом не вдалося повністю уникнути мокроти.

Вівторок, 18 червня 1996, вранці 7:40.

Вчорашній день конференції був дуже вдалий. Відкриття, як завжди, залишало бажати кращого, зокрема через погану англійську мову Дмитра Штогрини. Він — знаменитий організатор, але з публічним виступом англійською мовою в нього завжди проблеми. Але вчорашні доповіді — і то всі, без винятку — були цікаві і на високому рівні. Домінували молоді жінки з України і тематично весь день був присвячений українській літературі.

Ніла Зборовська характеризувала сьогоднішню літературну ситуацію в Україні, як епоху хаосу, карнавалізації, із нестихаючою печаллю з приводу марнотності життя. Марта Хороб також говорила про сучасну літературу, зокрема прозу Шевчука, Андруховича, Забужко. Ігор Трач, новопоселений в Німеччині емігрант з України, говорив про українських письменників, що живуть в Європі, і про свій новий літературний журнал “Зерна”, який присвячений саме тим авторам поза Україною. Інна Санкіна говорила про Ніцшеанські мотиви в творчості Лесі Українки. Дві доповіді Лесі Калінської та Тамари Гундорової мали за тему роман Андруховича “Перверзія”. Дві доповіді — Світлани Кобець та Людмили Тарнашинської — були присвячені творчості Валерія Шевчука. Була дуже жива дискусія, де головну увагу віддано постмодернізму. Андрій Каспрук, аспірант Рубчака, говорив англійською мовою про прозу Юрія Винничука, а Анна Голяш, по українському, говорила про функцію міту в книжці Аскольда Мельничука “What is Told”. Тим разом не було ні одної доповіді, яка була б на такому рівні, як минулорічний виступ цієї елегантної пані з Львівського університету (прізвище забула!), що якимсь чином — замість на бандерівське віче — попала на наукову конференцію, не було і таких примітивних відгуків на книжку Мельничука в дискусії, як це трапилось минулого року на керованій мною сесії... (Ця особа є на конференції, але не була присутня на залі в час доповіді про Мельничука).

Увечері відбувся літературний вечір Ігоря Трача. Він — лікар-психіатр, живе у Zwіckau, в Німеччині від 1988 року. Як він туди попав і чому, не зовсім ясно. Поет він — посередній, але не поганий — “Трач не Драч” можна б сказати, усміхнувшись. Але це грамотна, інтелігентна людина. Про журнал “Зерна” я досі нічого не чула (вийшло два числа), має

він, як місце видання, позначене: Львів-Цвікау-Париж, що в мене викликало усмішку, мовляв дорога на Париж веде через Цвікау... Трач чомусь забажав писати вірші також німецькою мовою. але коли, на бажання публіки, прочитав один вірш німецькою, виявилось, яка його німецька мова ще недосконала.

Обідала я вчора в товаристві Асі Гумецької. Вона тепер — голова Am. Assn. of Ukr. Studies, говорила про підготовку до конгресу МАУ в Харкові (іде 12 осіб-членів AAUS), про пляноване англomовне видання спогадів Кардиналовської, про якогось ізраїльського поета, що колись писав тільки російською мовою, а тепер в Ізраїлі, почав писати українською (Вона читатиме його вірші в середу ввечері).

Вівторок, 9 год. ввечері.

Сьогоднішні сесії були присвячені пресі. Виступали Ростик Хом'як, Наталя Антонюк, Надія Деркач, Тамара Мельник, Ольга Ісаєвич, Олександр Коновець, Сергій Квіт, Володимир Парубій, Григорій Гусейнов і Кость Пономарьов. (Ці два останні говорили про журнал “Кривбас”, Ольга Ісаєвич говорила дуже цікаво про розповсюдження книжок Sabre-Світло, подаючи дуже інтересні цифри і факти. (Приватно, вона сказала мені, що отримала кілька пачок нових книг — “Зібрані вірші” ОТ і 12. “Збірник Слова”, що я його послала через ЗУАДК). Хом'як задивував мене фактом, що з нього не надто добрий public speaker — я Ростика дуже ціную, сподівалася від нього більшого. Молодий і загонистий Сергій Квіт виступив з критикою не тільки літературного естаблішменту, СПУ, письменників у політиці, але і дисидентів-шестидесятників, що вони, мовляв, не стояли на максималістичних позиціях. Христина Сохоцька критикувала журнал “Сучасність”, оправдуючи незадоволення діаспорних читачів київською редакцією, мовою журналу тощо.

Полуденок їла я в товаристві Віри Андрушків, Аки Перейми та Тані Осадци — ці дві старші дами були мені відомі досі тільки з прізвища.

Увечері був літературний виступ Іларіона Чолгана — не знаю, як це відбулося (мабуть ще не скінчилося!). Я вже мала досить і не пішла. Вступила до бібліотеки, пригнесла собі чотири річники “Ukrainian Review” і думаю трохи попрацювати. Мала я в пляні запросити Людмилу Тарнашинську на обід, але всі приїжджі з України мали бути о год. 7-ій на якійсь організаційній зустрічі зі Штогрином — отже не було часу. Я тільки вдома загрила собі зупу, з'їла трохи хліба й випила молока. Зовсім задовільно і навіть здоровіше, як якийсь гамбургер у ресторані.

Потелефонувала до Торонто — розповіла Максимові про вчорашній день конференції, а тоді скупалася, пообідала собі, послухала вістей на своїм радіо (Єлцин зробив Лебеда головою Security Council, щоб з'єднати собі його поклонників у виборах — другій рунді), а тепер працюватиму з “UkrRev”, слухаючи привезені тасьми Бетговена, Моцарта, Верді... В другій кімнаті мого апартаменту живе якась аспірантка з Carbondale, Michelle, готує дисертацію про жінок-лікарок Росії 19 століття. Ми з нею перекинулись тільки кількома

словами покищо.

Після півночі, отже вже четвер 20 червня.

Нанесла собі десяток томів “Ukrainian Review” і працюю над ULE70. Але ще поки ляжу, хотіла б занотувати пару слів про сьогоднішній день конференції.

Вранці була сесія про театр і мистецтво, пополудні про Франка і мову. Виступали Lapsker-Swirchewska (про вистави Крушельницької і Вірлани Ткач), Лариса Онишкевич (про львівський театр ім. Курбаса), Олеся Авраменко (про мистців України). Про Франка говорили Розумний і Рудницький, про мову — Гумецька, Коропенко, Пазуняк і Чопик. Наталя Пазуняк так мене занудила своїм виступом, що я перестала слухати і в цей час скомпонувала такий злободенний віршик про перший день конференції:

Поет Ігор Трач,
хоч він і не Драч,
сіє Зерна 20-ого віку —
він підніс наш престиж,
бо довів, що в Париж
шлях зі Львова веде через Цвікау.

Кіпа, який був керівником сесії вранці, у зв'язку з “Лісовою піснею”, зачитував німецькою мовою довший відступ своєї статті, а Рудницький, говорячи про переклади Франка з Гете, також цитував цілі уступи німецькою мовою. (Між іншим, обидва наші германісти мають прегарну німецьку дикцію — жаль, що на залі не було Ігоря Трача, який має відвагу писати вірші німецькою мовою!). З цього приводу я заімпровізувала таке:

Офіційні мови конференції
українська й англійська. Хіба?
А чи чули ви про інвазію германістів,
що її повели Леонід Рудницький і Альберт Кіпа?

Жарт жартом. Полуденок провела я з Людмилою Тарнашинською. Говорила з нею про “Літературну Україну”, сказала про дві свої статті, що досі ненадруковані. Вона виявила мені, що колектив редакції дуже незадоволений з нового редактора. Про закид, що замало рецензій, сказала, що вони рецензій “з принципу” не друкують, на мою критику статті Дзири (скандальна стаття проти Грабовича і Пріцака) сказала, що ніхто, крім головного редактора не несе за це відповідальности, але і повідомила про те, що готується відповідь і пише її Соломія Павличко. Тарнашинська буде у Філядельфії і я запросила її до себе на обід. (Вона буде в Наталки Даниленко).

На літературний вечір Оксани Соловей і Асі Гумецької я не ходила, ані на вечерю до ресторану. З'їла рештки зупи із хлібом. Зате мала кілька годин спокійної праці, поговоривши перед тим кілька мінут із своєю американською сусідкою Мішель (В неї

чоловік — також аспірант — він досліджує політичні науки, В'єтнам, Азію. В них — маленька дитина).

Неділя, 23 червня 1996. Год. 5:45 пополудні.

Конференція вчора закінчилася. Після першого дня рівень помітно понизився і це стосується також сесії, де мені довелося бути керівником і де виступали Осип Мороз, Святослав Караванський і замість Федоренка, який не приїхав, Галина Райбідюк з Ізмаїла, на півдні України. Здивував мене Мороз — я від нього сподівалася кращого. Караванський та його жінка, яка мала виступ в іншій сесії, виступали агітаційно, немов на якомусь політичному вічу. Гольденберг говорив про “Бібліотечний вісник”, але його виступ також виявив його відірваність від України і брак ширшої інформації про те, що діється тепер у світі бібліографії і бібліотекознавства. Гольденберга запросила я на полуденок (разом з Ростиком Хом’яком), хотіла при нагоді пригадати йому, що він колись давно обіцяв написати критику на мою ULE65A і я давно-давно послала була йому книжку. Маю враження, що його пов’язаність з українським культурним світом не така органічна й глибока, як в Абрама Кацнельсона, але це може бути тільки випадкове й поверховне враження. Сесія, де виступав Мирон Куропась і де обговорювали запитник про демократію, своєрідний експеримент, що на його здійснення Куропась отримав якусь дотацію, була розважально-дотепна, але дуже поверховна. Виступ Любомира Винара про Грушевського не виходив поза трафарет. Анна Процик говорила про дискусію довкола історії України в “Slavic Review”. Оксана Хомчук з НАН говорила про церковні конфлікти, але з помітним бажанням одної національної церкви, якщо не на зразок Ізраїлю чи Ірану, то бодай Москви. Економіст Злупко цікавіше виступав у дискусіях, як у своїй доповіді. Звертала увагу на себе своїм снобізмом Олена Лазоренко — розумна і видно високоосвічена жінка, яка є тепер Visiting Scholar у Woodrow Wilson Center і дивиться на все аж занадто згори. Цікаві були виступи Віри Андрушків, бо вона не тільки робить справжню конкретну роботу (виміна студентів, курси менеджменту) — але і вміє дуже ефективно виступити. Була одна сесія, де представляли проєкт *Енциклопедії Української Діаспори* і де була нагода оглянути том австралійський, який вже появився друком. Очолює справу Маркус, а при самому проєкті працює його жінка Дарія, а також в ролі працівників Роздольська і ще хтось. Це великий проєкт і я не зовсім певна, чи Маркусеві під силу буде його здійснити. (Він робить на мене враження людини не зовсім здорової).

Увечері вчора була, як звичайно, гостина в домі Штогринів, яка затягнулася аж до півночі і включала не тільки розмови з людьми, але і задушевні співи. Не було вже, нажаль, Сохоцької, яка на бенкеті виступила із злободенним віршованим коментарем про конференцію. Я вирішила зробити їй конкуренцію і також для розваги гостей прочитала 5 мін'ютих афоризмів — крім того про Трача, який я вже занотувала, були ще такі:

Протокол на “п”: Першорядна програма першого дня пропонувала проблеми прози. Панували питання: пост-модернізму, порнографії, перверсії і польових досліджень.

Віршик про мови я переробила, відкинувши перший варіант:

Офіційні мови конференції
- якщо вірити Рубчаківій сентенції -
українська й англійська тільки -
та поправку роблю тут відразу я:
почалася германська інвазія
мови славного Гйоте і Рільке.

Гйоте — це алюзія до насмішок Сохоцької над мовою журналу “Сучасність”. А про сам журнал я придумала таке:

Журнал “Сучасність” став об’єктом критики.
Але скажіть: які журнали, всетаки,
дослідники беруть до рук
щоб дослідити прозу, яку пишуть Андрухович і Шевчук?

А на кінець я додала ще таке:

Погляд з Шіні Tower згори
на проти-конференційну демонстрацію
пригадує, що знайти здоровий глузд і рацію
не завжди там, де мають прапори.

Це останнє — алюзія до божевільного Андрія Малицького, що і цього року стояв на розі напроти будинку з українським і американським прапорами, з афішею проти Штогрин, Рубчака, Карка! і ін, як агентів КГБ, роздавав летючки і навіть білі сорочки з тими написами... Він на самому початку хотів зірвати конференцію своїми домаганнями бути присутнім на залі і рекордувати сесії, але тим разом Штогрин і Рубчак підготувались до цього — зібрали підписи на петиції, яка давала дозвіл рекордувати тільки офіційним особам і заборонили при допомозі поліції Малицькому вступ на залю. Каже про нього Рубчак, що це колишній в’язень советської психушки, освічений, який після приїзду до США був якийсь час викладачем російської мови в якомусь американському коледжі, але потім почав якусь кампанію проти “жидів”, зачав писати якісь листи й доноси, втратив працю і тепер від кількох літ вчепився за Штогрин, Рубчака і конференцію в Урбана/Шампейн.

Сьогодні я вже цілий день пробула на самоті — вранці тільки занесла пачку своїх речей до кімнати Рудницьких, бо вони їхали додому авто і мали місце, а я вирішила зменшити трохи свій багаж, щоб було мені легше в час повороту. Більшість часу провела в кімнаті, працюючи над “Ukrainian Review” з пізніх 60-років, потім пішла до бібліотеки, переглянула ще один річник “Soviet Life” за 1981 рік, який мені бракував, і на щастя не знайшла нічого гідного уваги. “На щастя” тому, що якби була якась стаття про укр. літ-ру або якийсь переклад — треба було б її додати, а це зумовило б зміну майже готової вже

нумерації. Я зовсім сама в помешканні, бо Мішель поїхала на вікенд до Carbondale, до свого чоловіка і дитини.

P.S. Я вчора купила картку і зібрала від учасників підписи для привітання Іванові Коропецькому. Йому сьогодні робить Наталка гостину з нагоди його 75-ліття. Я також отримала запрошення і напевно була б у Корецьких в гостині, якби не була в Урбані. Привіт, очевидно, буде спізнений, але може зробить йому приємність!

Середа, 26 червня 1996. год. 7:30 вранці.

Вечір провела вчора в товаристві Ольги Ісаєвич — пішли ми з нею на обід до мексиканського ресторану, а потім ще сиділи на дворі біля будинку до пізнього вечора і говорили. Фактично говорила вона, а я більше слухала. Розповідала про те, як її дочка Леся приїхала була вперше до Гарвардської літньої школи і скільки для цього потрібно було заходів (і хабарів!) з її боку. Вона по своїй освіті — хемік, але бачу, що вона з головою поринула в бібліографічну і книгознавчу працю свого чоловіка Ярослава Ісаєвича, і що вона була і мабуть далі є великою помічницею в його роботі. Але тепер основна її праця — це керівництво проектом Sabre-Світло, який доставляє в Україну величезні вантажі книжок (за шість років вони доставили і розповсюдили по бібліотеках понад 300,000 примірників, це було недавно в її звіті у “Свободі”). Саме у зв’язку з цією своєю роботою вона повідомила мене, що вони свого часу дістали пару пачок Остапової книжки “Зібрані вірші” і пару пачок 12 збірника “Слово”. (Це, як я тепер здогадалася, не ця остання посилка, що її я відправила через ЗУАДК, але ця перша, пару літ тому, що її я передала через Ромка Процика до Sabre). Відкривши посилку, вона, каже, дуже зраділа, що це зовсім нові книжки, повідомила про це Федорова, пропонувала, щоб зорганізувати своєрідний літературний вечір ОТ з презентацією книжки. В цій справі, каже вона, були листи до мене — але я жодного такого листа не одержала! Така презентація книжки і досі не відбулася. Я звернула увагу, що в травні 1997 року буде 80-ліття Остапове і можна було б такий вечір зорганізувати з метою відзначити цю дату. Мені приємно почути, що книжки дійшли і були прийняті із задоволенням. Попробую передати і решту накладу через Sabre — нехай ідуть книжки в народ, адже продати їх — неможливо.

Неділя, 30 червня 1996. 11:50 (перед північчю).

Приїхала я вчора біля 8-ої ввечері лімузиною. Застала хату в порядку, тільки куці на городі дуже розрослися, бо було багато дощів.

Потелефонувала до Торонто до Максима і довідалась радісну новину: парламент в Україні в п’ятницю одобрив нову конституцію! Кучма загрозив, що поставить конституцію на референдум і навіть вже підписав такий декрет. Цей маневр допоміг: остаточна сесія тривала 23 години, але таки погодилися! Я вже сьогодні — крім того, що мила холодильник, прала і прасувала, полагоджувала рахунки, переглянула свою електронну пошту (було 350 листів!) — в тому числі і вісті OMRI, де мова про конституцію — точних і повних вістей ще не маю, але ухвалено однопалатний парламентар, принцип приватної

власности і українську мову, як державну. Und das ist viel, сказав би Рільке.

Останні два вечори в Урбані я провела в товаристві Богдана й Мар'яни Рубчаків — в четвер ходили ми на вечерю до University Inn, в п'ятницю пішли до St. Louis Bread Co. А потім ще до півночі сиділи в їхній кімнаті, де мене почастивали міцною цитринівкою. Розмови мали широкий засяг: від “Літ. України” і статті Дзири (каже Богдан: ніколи не думав, що доведеться обороняти Грабовича!), до моєї ідеї про англомовний журнал української літератури (він цю ідею схвалює і підтримує). Допомінався він книжки Максимової про Підмогильного, мовляв, він своїм студентам Максима дуже рекомендує, але сам книжки не має. Ну, я обіцяла зробити йому подарунок — може схоче написати критичний відгук. Сам він підготовляє тепер працю про фрейдизм — як і я, вони обое також цілими днями працювали в бібліотеці.

Привезла я з собою цілу течку опрацьованих матеріалів — “Ukrainian Review” і “Ukraine” я встигла повністю розписати за роки 1966–1979, та ще й з анотаціями. Аж рука розболіла від писання!

На летовище в Шампейн відвезли мене Штогрини і ще посиділи собі зі мною при каві на двогодинній розмові. Дмитро пішов уже на пенсію з бібліотеки, але взяв на себе добровільний (і безплатний) пост викладача курсу української культури.

Неділя, 7 липня 1996, вранці, 9:00 год.

Щоденник занедбаний і тому я свідомо вирішила відірватися від моєї каторжної роботи над викінченням ULE80, щоб зробити деякі нотатки.

Передусім найважливіше: в п'ятницю, 5 липня, приїхали Марко, Ніна і Ія. Марко з Ніною були в мене весь день у п'ятницю (вони прилетіли вже о 6 ранку!), Марко ночував із п'ятниці на суботу, в суботу вони всі троє поїхали моїм автом на Союзівку. Там Ніна буде один тиждень на таборі — разом з Марком (Ія має за день-два повернутися, а потім по них поїхати), а тоді, після однотижневого побуту тут (що його Марко використовує, щоб поїхати до Вашингтону), Ніна з Марком поїдуть на новацький пластовий табір на East Chatham. Її я ще не бачила.

Подружні їхні справи не поправились. Навпаки. Марко рішений розлучитися. Бачу по ньому, що це рішення допомогло йому віднайти трохи рівноваги. От їде до Вашингтону на інтерв'ю, почав писати довжелезний опус-brief про Україну для FTUI (Фактично, досить зрівноважені і зрілі помічення про політичну й економічну ситуацію). Дитину він справді дуже любить і хоче своє майбутнє плянувати десь поблизу неї, але жити з Ією він, каже, більше не може. Ну, що ж. Це для нас усіх травма, для мене зокрема. Але мусимо змиритися. Зробив він шляхетну спробу повернутися до сім'ї — якщо співжиття — неможливе, не можемо примушувати його, щоб усе життя почувався нещасливим. Я йому тільки сказала таке: постав собі питання: не чи ти будеш більше щасливий з кимсь іншим, тільки чи ти будеш більше щасливий, як будеш зовсім сам? Якщо ситуація така, що самота

видається більш приманливою, то очевидно з подружжям справи погані і не варто людей примушувати жити з собою без взаємної любови... Ненависть може довести до гіршого, ніж розлучення — як це промовисто довела справа Петришинів.

У вівторок, 2 липня, була в мене в гостях на обіді Людмила Тарнашинська. Зробила зі мною інтерв'ю для “Літературної України”. Записувала його на моїм Sony-Walkman — не знаю, чи все записалося, бо батарейки не були досить насажені... Вона має двох дорослих синів — один саме кінчить середню школу, другий — в університеті. Прізвище по чоловікові — Рябий. Чоловік — інженер, але з ним вона, каже, не має спільних зацікавлень і подружжя їхнє також на дорозі до розлучення... Людмила зробила на УВУ магістерський диплом, а тепер плянує завершити ці студії докторатом.

А ректор УВУ саме вчора полетів назад до Мюнхену. Тепер є ще пару днів Іко, потім буде кілька днів з Марійкою Ія. Хемотерапія, здається, трохи помагає, але я ще Марійки після повороту з Урбани не бачила. Зрештою, тести, рентгени, десь за тиждень-два покажуть, чи тумори на легенях змаліли, або, дай Боже, зникли. Чи знає вона про пляновану розлуку наших дітей? Мабуть, ще ні. Не мені про це їй говорити.

П'ятниця, 12 липня 1996, ніч, год. 2:30.

Пробудилась я з короткого сну: не спиться мені. Мучить мене думка про Марка та Ію, про майбутнє. Ія була в мене вчора ввечері пару годин. Приїхала, як сказала, привітавшись, щоб довідатися: чи я вже знаю? чи Марко сказав мені? Я саме косила на городі траву, як вона надіхала. Роботу я перервала — кінчитиму завтра. Говорили ми в кухні, при чайочку. Це вперше я її бачила, хоч вона моїм автом передучора повернулася із Союзівки (де Ніна на таборі з Марком). Авто повернула мені ввечері, кинувши ключі крізь поштову скриньку (так ми були по телефону домовилися) — тоді ми не зустрілися і я навіть подумала, що вона може свідомо уникала зустрічі зі мною. Не дуже дивуюся, якщо й справді було так. Наша розмова сьогодні була в настрої смутку і резигнації. Вона, очевидно, розчарована Марком. На моє зауваження, що він все ж таки зробив спробу повернутися, сказала: він насправді не повернувся — одразу відкрив собі окрему поштову скриньку для контакту з коханкою! Може й краще було б, каже Ія, якби не повертався, не обманював її, якби був не каявся тоді в Києві, а мав відвагу й мужність сказати: я кохаю іншу і лишаю тебе! Не заперечувала, що в них і перед його виїздом в Україну не все було гаразд. Але вона сподівалася, що він віднайде там себе і що справи покращають. Мені здається, що до розриву в їхньому подружжі не мало причинився факт, що Ія — як-не-як — здобула таки певний успіх у фільмовій професії — на будь який натяк на це вона дуже гостро реагує (а це тільки підтверджує мою тезу). Ця підозра виникає в мене по аналогії з Остапом: я знаю як хворобливо й боляче приймав він мої успіхи і хто зна, чи наше подружжя було б витримало, якби я так була зробила докторат (не на УВУ — таких амбіцій я не мала ніколи! — а справжній докторат на Пенсильванії, що для нього я мала всі передумови, включно із безплатним правом на навчання!) І ще якби — після цього — я виявила амбіції почати академічну кар'єру професора, на зразом, скажімо Мар'яни Рубчак? (Між іншим, напруження між Рубчакками також помітне і, очевидно, також на цьому тлі). Ія гостро

реагує на кожний натяк щодо цього, бо це, мовляв, кладе на неї вину... Ні, не в тому суть. Але все в житті має свою ціну. А наші чоловіки, нажаль, ніяк не можуть дорости до того, щоб сприймати жінку як справжнього рівнорядного партнера. Вони виявляють якусь органічну потребу тримати жінку в приниженій залежності від себе — тільки тоді в них зростає самоповага, віра у власні сили, почуття вищости... Допомагає в цьому, як це я колись дотепно висловила у фейлетоні, “романтична любов, як причина жіночого самопоневолення”. Чоловіки потребують жінок, які ставлять їх на п’єдестал, вірять у них, і посвячують себе для їхніх амбіцій. Не даром, кажуть, за кожним успішним чоловіком стоїть жінка — *cherchez la femme!* Сумно. З моментом як закохана і задивлена в чоловіка жінка виростає на самостійну особистість — вона стає загрозою... І звідти прямий шлях до розриву... Мені жаль Марка, що не зазнав у подружжі тривалого щастя, але я розумію також Ю... Як прикро, що за подружню гармонію треба платити, відрікаючись частково власного я! — Яке всетаки мала я в житті щастя, що доля дозволила мені на якийсь баянс, на якусь бодай мінімальну можливість себевияву і не покарала мене за те втратою подружньої гармонії.

Середа, 24 липня 1996, метро, 1 год.

Їду до дентистичної клініки (рутинова профілактика) і на цьому користає занедбаний щоденник. Занедбаний він тепер просто тому, що я увесь час присвячую викінченню індексу до ULE80. Страшна робота, дуже вже мені набридла, але мушу витримати! Бачу, що для індексації 10-літнього тому треба резервувати пів року часу і навряд чи допоможе тут електронічний спосіб індексування, хоч на майбутнє може й варто тим поцікавитися. Але от, перемінивши нумерацію, я мушу наново переписувати всі дані індексу і при тій нагоді знаходжу і виправляю деякі помилки. Отже є якась користь. Марко з Ніною на пластовому таборі в East Chatham — отже я маю повний спокій і хотіла б роботу приспішити, але бачу, що таки доведеться ще над тим посидіти. Пів дня сиджу в їдальні при столі, міняючи нумерацію, пів дня вношу ці поправки на комп’ютер і друкую фінальні сторінки.

В Атланті проходять олімпійські ігри, що в них також Україна бере участь як повноправний партнер. Американська телевізія, нажаль, дуже етноцентрично показує те, що відбувається. Наголос кладуть завжди на власних змагунів, навіть якщо інші країни стоять попереду у змаганнях.

По дорозі додому, метро, 4:30.

Перед клінікою вступила я до BLL і до Van Pelt. В BLL майже весь професійний персонал на річній конвенції в Індіанаполіс — я говорила тільки коротко з Catherine Krieps і переглянула свою пошту, яка далі приходить на університетську адресу. У Van Pelt подивилася я на нові номери *WLT*, *SEER*, *Slavic&EEJ*. Бачу, що в останньому номері *WLT* немає ні одної української рецензії. Це мені нагадало знову, що першим пріоритетом, після відіслання до CIUS мого ULE80, будуть дві рецензії до *WLT* — вже апробовані на цей рік редакцією, але ще ненаписані. Їх мушу вислати перед 1 вересня. Погано, що так

мало рецензій на українські видання. Це видно зрештою і по моїй ULE80. Статтей, новинок ітд. про укр. літ. понад 1700, а рецензій немає навіть 200! Я вже про це говорила Рубчаківі: він відповів на-пів жартом: статтю легше написати, а щоб написати рецензію, треба наперед прочитати книжку! На мій погляд, справи рецензій конечно треба активізувати. Навіть проста інформаційна рецензія інформує про книжку, впливає на її поширення, свідчить про життєвість українського літературного процесу. Очевидно, добре якщо наші літературознавці пишуть аналітичні статті (і то в серйозних наукових журналах) (про це я маю заплановану оглядову статтю, бібліографічний есей, може навіть англійською мовою з додатковим українським варіантом, якщо вдасться!) — але рецензії могли б писати і менш претенсійні люди, бібліотекарі, вчителі, журналісти. Кожна рецензія має вартість — і в науковому журналі, і в популярному виданні, і в газеті.

Четвер, 1 серпня 1996. Jenkintown Toyota, год. 8:30.

Привезла я своє авто до перегляду і на зміну оливи (По українському це, мабуть, “масло”?) Вирішила чекати, а знаючи, що це може потривати пару годин, привезла зі собою книжку Нижанківського і думаю тут на місці написати рецензію для *WLT*. Трохи заважає телевізія, яка грає у “почекальні” (де є з десятків людей, що також чекають). Але я знайшла в кутику столик з кріслом і це дає мені оптимальні можливості відокремитися.

Марко в понеділок уже повернувся до Лос Анджелес. Ія з дитиною ще залишилась на кілька днів. Вони живуть у Лабуньків — заповідали, що прийдуть до мене ще відвідати перед виїздом. Марко тепер активно шукає за працею, а також за помешканням, бо хоче незабаром випровадитись. Розрив, виглядає, неминучий. Але він — відколи зробив рішення — виглядає спокійніший, не є в такій глибокій депресії, як був два роки тому в Торонто, мало п’є і я менше турбуюся тим, що він — як я це йому тоді сказала — на шляху до самознищення. Думає він досить реально: хоче бути поблизу дитини, щоб мати вплив на її розвиток, розуміє свою батьківську відповідальність і навіть фінансове зобов’язання. Але з фінансами в нього тепер не світло: як не матиме праці і перейде на власне помешкання — буде ще гірше. Але він каже, що за майно з Ією воювати не збирається, що має надію на цивілізовану узгоджену розв’язку справ. Я пропонувала йому позичку — покищо не потрібно, сказав.

Дитина з обох таборів — і на Союзівці і в East Chatham — дуже задоволена. Приїхала з пачкою всяких пам’яток, з новонабутими вмілостями, з новонабутою новацькою хусткою і відзнакою до однострою. Марко був на пластовому таборі в ролі “братчика”: дуже серйозно до цього поставився, напередодні купив пару книжок про рослини і тварин, виготовив на комп’ютері словник англо-українських термінів для поширених в Північній Америці звірят, квітів, дерев. Приїхав задоволений своєю працею з дітьми, виявив навіть охоту заактивізуватися у пластовій станиці в Лос Анджелесі. Розповів такий дотепний свій таборовий досвід: іде він з дітьми в ліс. Веде розмову про дерева, рослини, звірят. А тоді каже: а чи знаєте, діти, хто ходив колись цими лісами? А на те якась семирічна дівчинка каже: Тарас Шевченко? — Посміялися ми з таких наслідків пластової індоктринації.

По ночах — після цілоденної праці над покажчиком до ULE80 — читаю спогади Марії Пискір “Тисяча доріг”. Це книжка, що викликала таку контрверсію на конвенції Союзу Українок, де члени одного відділу протестували проти того, щоб надати присуджену їй нагороду Ковалевих. Саме через цю контрверсію книжка викликала зацікавлення і в мене і я її купила. Я тепер приблизно в половині книжки — може ще завчасно робити остаточні висновки. Але мої враження не надто позитивні. В авторки є певний літературний талант (напр. у спогаді про дитинство, ремарки про суворого маминого бога і про ближчого дитині бога-добрягу, що про нього розповідає дідунь), але надто помітний нахил до публіцистики, до узагальнень — за довго була “Марічка” упівською і оунівською секретаркою — залишилися сліди і впливи. Але найважливіше з усього: зовсім несподівано і напевно всупереч інтенціям автора і видавця, книжка викликала в мене цілу низку критичних думок не про спогади “Марічки”, чи про характер автора, а про політичну доцільність боротьби УПА, зокрема після закінчення війни в 1945 році. Чи не розумніше було припинити збройну боротьбу, вийти з лісів і криївок, влитися в населення, затримуючи при тому якусь організаційну пов’язаність, плекаючи і підсилюючи національну солідарність, опираючись і стримуючи русифікацію, просякаючи радянські установи своїми людьми? Т.зв. “визвольно-підпільна боротьба” в умовах миру принесла колосальні шкоди: я тільки тепер зрозуміла, що переселення лемків на захід було прямим наслідком боротьби польського уряду з українською партизанкою. Залежність повстанців від цивільного населення наражувала це населення на посилені репресії з боку більшовиків — напевно ці вивози не були б такими масовими, якби не було діяльної УПА. А що вже говорити про акції УПА проти цивільного населення — своїх і чужих? Про спалені хати, про винищені цілі родини? Ціна цієї “визвольної” боротьби — це втрата найбільш свідомих, найбільш відданих Україні людей — і то багатьох тисяч... “Марічка” і тисячі таких як вона — це також тільки жертви: діти індоктриновані оунівською ідеологією. Але хто винен за ці рішення? Які короткозорі політики відповідальні за долю цілого народу?

Я ніколи не була під впливом ОУН — до того колись причинилася брошура Целевича “Нарід, нація, держава”, яку хтось мені дав прочитати (чи не Остап) ще десь, мабуть, в 1947–1948 роках. Під впливом Целевича я вже й тоді почала критично дивитися на діяльність націоналістів, навіть довоєнного ще часу. А що сказав би вдумливий політик, такий як Целевич, про воєнні і післявоєнні роки? Не сходить мені з думки Багрянний, який казав, що відродження України прийде з рядів комуністичної партії. Він таки виявився пророком! Між іншим, його твори тепер перевидають в Україні, варто було б їх купити і прочитати. Справді сьогоднішню Україну ми таки завдячуємо цим “новонародженим”, “переродженим” комуністам — вони її проголосили (може із думкою рятувати власну шкіру!), вони її і провадять. Це, очевидно, стосується тільки тих

[Докінчую вдома ввечері, год. 9:00]:

ревізійністів, як Кравчук, Кучма чи наші літератори: Драч, Дрозд, Жулинський... Сьогоднішні ще не “навернені” комуністи типу Симоненка діють на шкоду України, стримують необхідні реформи, закликають відновити Союз тощо.

Механіки закінчили роботу раніше, ніж я сподівалася. Щоденник виграв, але до Нижанківського не дійшло. Від Toyota я ще поїхала до Willow Grove shopping center і купила пару літніх суконок на випродажі (собі і на дарунки), а також деякі необхідні речі спідньої білизни. Пригадалися рядки із Wordsworth-a: “getting and spending we lay waste our powers” — але ні, насправді я рідко витрачаю час на покупки — тепер поїхала, бо за тиждень їдемо над океан з Максимом, Уляною і дітьми і треба було трохи оновити занедбану гардеробу.

П'ятниця, 16 серпня 1996. Wildwood Crest, год. 8 вечора.

Тиждень наших вакацій над океаном добігає кінця. Завтра повертаємося до Філядельфії. Погоду мали відносно гарну, якщо не рахувати майже повних два дні дощу. Решта днів були соняшні, теплі і не занадто гарячі. Аж дивно. Сьогодні навіть Максим згадував минулі роки, коли пісок від сонця був так розпечений, що трудно було ходити босоніж. Цього літа температура і вологість більш помірковані. Уляна з Максимом і хлопцями пішли на каруселі, я, нібито, маю до них долучитися і зроблю це пізніше. Є тут у Wildwood Crest також Zenko і Люда Чайківські і Максимовичі, а в нашому таки будинку мешкають діти Святослава Макаренка, отже наші хлопці мають українське товариство.

Я привезла з собою три номери “Літературної України”, “Слово і час” і спогади “Марічки”, а також думала написати англомовний варіант рецензії на Нижанківського для *WLT* (Українську версію “Літ. Україна” вже надрукувала!) Але для цього, очевидно, можливостей майже нема. Зате дітям докінчила читати “Пригоди Тома Соєра” (в перекладі Митрофанова), а тепер читаю “Гека Фінна” в перекладі Стешенко. Що за майстер той Марк Твейн! Давно вже його не читала, забула який він добрий письменник! Зокрема, якщо рівняти його до деяких наших, що їх я дітям читала раніше: Андрій Чайковський, наприклад, чи навіть куди кращий за нього — Нестайко!

Максим готується до поїздки в Україну на МАУ конгрес у Харкові. Докінчує писати доповідь — він не завжди ходить з нами на пляж — привіз собі портабельний комп'ютер і трохи працює.

Ми їздили передучора до державного заповідника в Cape May — вони всі четверо лазили на маяк (зрештою, не вперше, ми вже там бували раніше), але для мене новим і справжнім відкриттям був прохід гущавиною лісу серед комишів, стежками понад мочари й болота, де я загубилася від Іванка і Максима і провела може з годину, шукаючи виходу з цього природнього лабіринту. Дуже цікаво — я не знала раніше про це місце. Крім розваг на пляжі, діти ходять грати в теніс, мін'ятюрний гольф, та на довші проходи, але найбільше їм до вподоби, очевидно, boardwalk, тобто каруселі. Все тепер помітно дорого і за всі ці розваги треба солено платити. На корабель ми цього року не поїхали, завтра ще хочемо провести трохи часу на пляжі, де діти мають товариство, тоді десь з'їмо ще в ресторані, бо з помешкання мусимо вже вранці випровадитися. Пані Нікорович трохи занедбала свій

будинок — тут аж проситься трохи віднови і самого приміщення і устаткування. Трохи брудно і ми не дуже задоволені. Уляна навіть вирішила оглянути теж і інші приміщення. На другий рік може схоче випробувати якусь іншу госпуду. Я тут найбільше люблю ганок, бо з нього видно океан.

П'ятниця, 23 серпня 1996, перед полуднем

Щоденник знову в небезпеці! Треба примусити себе до більшої дисципліни і систематичності! Зокрема тепер, коли я вже знову сама.

Максим з Уляною і дітьми були ще в мене до вітвірка, ще встигли поїхати до Сірса, закупити хлопцям всякого одягу на новий шкільний рік (в Америці дешевше, ніж у Канаді, отже Уляна це завжди практикує і у Клівленді і у Філядельфії — а це дає нагоду обом бабам зробити дітям дарунки з одягу). Між іншим, цікаво: хлопці люблять купувати одяг, остаточне рішення за ними, отже це мені наука: ніколи більше не купуватиму їм чогось без їхньої участі: мають виразні смаки, і не однакові, так що часи, коли носили точно те саме — мабуть безповоротно минулися: індивідуалісти. У Сірса допомагає теж і факт, що там у дитячому відділі стоять машини з грами відео (добре придумано!) і це займає дітей в час, коли дорослі шукають за відповідними речами. Іванко, між іншим, виявив бажання мати костюм, і то чорний! і я купила йому таке дешеве убраннячко, бо саме чорних убрань було кілька, видно — така мода!

У відділі руханкових машин, хлопці почали вправляти на двох і дуже це їм сподобалося. Стефко — надто товстий, йому така руханка дуже була б до речі, а вже дуже потрібна така руханка Максимові, бо йому не тільки треба знизити вагу, але і справді регулярно гімнастикуватися: він починає мати якісь проблеми з хребтом. Я думала купити йому на уродини таку руханкову машину — це справді була ідея Улянина. Коли побачила, як Стефко вправляє на Air Walker, подумала, що така або подібна машина дуже придалась би всій родині. А я і сама вже раніше думала над тим, щоб придбати собі щось подібне, але мала великі застереження до електричних “ходових” машин (одну таку бачила у Віри Датон). Подумавши трохи, я вирішила купити Air Walker, з надією, що може Максим схоче взяти це собі до Канади. Вийшло так, що він привіз цю велику паку і склав (з великим трудом!) машину (якби він сам не складав, треба було б заплатити за це 20 дол. додатково!) — але для себе брати її (або подібну) відмовився: мовляв, такі речі треба купувати в Канаді, бо перевіз їх через кордон і нелегальний (без мита) і веде до втрати нормальної гарантії, та й зрештою займає занадто багато місця... У висліді, я маю у своїй пивниці руханкову машину, вже заінстальовану, але ще не вживану. Коштувала вона 200 дол. Невживана вона досі просто тому, що я мала за минулих кілька днів багато фізичної праці і була занадто втомлена для додаткових вправ. (Хоч на одногодинні проходи ходьбу кожен день, а ранню руханку роблю систематично, бо без того при моїм артриті я взагалі не могла б функціонувати). Крім прання і прасування, я ще вчора мусіла підстригти свої куці на городі, бо за час нашої відсутності дуже все позаростало. Максимові ми дали змогу закінчити писати доповідь на МАУ (про манеру повторення в творах Нечуя-Левицького), а крім того він мав нагоду зробити мені деякі послуги: обрізав на драбині

великий куш, покосив траву, направив двері, що затиналися, відлучив зіпсований патефон від стерео і таке ін.

Ія, після приїзду Максима й Уляни, була ще кілька днів у Філядельфії. Ми з Уляною і дітьми їздили одного дня до Баунд Бруку і взяли зі собою Ніну. Маю надію, що фотографії на Остаповій могилі з моїми трьома внуками вийдуть добрі і буде пам'ятка. Максим Ію і дитину відвіз на летовище, коли вони верталися до Лос Анджелес. Але після їхнього повороту, Ія з Марком — як зрештою було домовлено і заплановано — сказали дитині про неминучий розрив у їхній родині. Марко вже і випровадився, найнявши собі десь в околиці помешкання, а тепер шукає за працею. Ніна, кажуть, трохи заспокоїлася, побачивши, що батько недалеко і буде кожного дня приходити... Але травма, очевидно, продовжується... Незабаром почнуться офіційні заходи щодо розлуки, поділу обов'язків щодо дитини, майна, ітд. Невесело. Я про це з ніким не говорю — крім Максима й Уляни. Але треба буде сказати Мотрі (на листопад заповідається весілля Тимоша з Лілею Любезною в Бостоні), і треба буде написати про це Марійці Канській. Інші люди дізнаються і без мене. Люда, наприклад, вже щось знає від Боба, але я з нею про це не говорила. Якщо вже мусять розлучитися, маю надію, що станеться це цивілізовано і по людському, без надміру ворожости і сварки.

Завтра — 24 серпня — п'ята річниця незалежності України! Радісне свято! Витримали! А це дає надію, що незалежність справді невідклична, незворотна! У Філядельфії завтра буде в Центрі концерт з виступом амбасадора Щербака, а в неділю “свято на оселі”, як сказав би Бабай — на Тризубівці, із скоками парашутистів з українськими прапорами та іншими розвагами!

Вчора були уродини Віри Лашик. Я з цієї нагоди купила квіти і пачку пива і ввечері поїхала до неї на пів години. Вона на відзначення 5-річниці не вибирається, але я хочу в цей день бути з громадою, відчути колективну радість, що ми — нарешті — маємо власну державу!

Неділя, 1 вересня 1996, пополудні, 4:30

Кілька нотаток, щоб не дати загинути щоденникові:

Найважливіше: Максим вчора щасливо повернувся з України, після одностижневої подорожі на Міжнародний Конгрес Україністів у Харкові. Говорила я з ним вчора по телефону. Він був у Києві на саму п'яту річницю незалежності: тисячі людей на вулицях, велике піднесення. В Харкові мав нагоду бути в театрі на виставі “Мікадо” — першорядній, він виявив захоплення постановкою. Але про сам конгрес висловився дуже критично, а ще і був дуже розчарований, бо на його доповідь про Нечуя Левицького прийшло всього сім осіб, та й взагалі тільки один він виступав у сесії, бо інші доповідачі (Струк і ще хтось) не з'явилися на конгресі взагалі. Про цю його поїздку ще будемо говорити, не хотіла вчора його замучувати питаннями.

Минулого тижня була я на виставі Сезана у Філядельфійському Музею Мистецтва. Вистава ця помітна з багатьох причин. Філядельфія — одне із трьох міст, де ця вистава відбувалася — вона була запланована тільки на Париж, Лондон і Філядельфію. Отже на виставу прибували не тільки жителі Філядельфії, але й любителі мистецтва з інших міст Америки. Всі квитки були випродані, треба було замовляти і купувати квитки заздалегідь. Чула я по радію вістку, що на цій виставі, яка тривала ціле літо, наш музей заробив сім мільйонів доларів! Початково, я думала на цю виставу зорганізувати ціле товариство, але через труднощі з квитками, довелося піти самій. Я трохи підготувалася. День перед тим прочитала собі у своїх мистецьких книжках трохи про Сезана і його творчість. Виставка була цікава, досить багата, але вона не включала, очевидно, всіх творів мистця, що більше, не включала навіть деяких Сезанових картин, які є в загальних колекціях нашого музею... Чому? Не зовсім розумію. Були правда, відклики-інформації про ці інші речі і їх можна було піти й оглянути в інших залах. Не можу сказати, щоб Сезан викликав у мене таке захоплення, як деякі інші мистці і я не зовсім розумію в чому саме полягає його важливість для мистецтва. Затирання перспективи? Розрідження олійної фарби, яке ставить деякі його олійні картини на межі акварель? Особливий спосіб бачення і відчуття краєвиду — всі оті його види гори Санкт-Віктуар? Сезан висловився колись, що хотів би зробити імпресіонізм таким важливим як “мистецтво музеїв”... Ну, як на мене, місце імпресіонізму в музеях — а ще більше в моєму серці! — завоювали не так Сезан, як Ван Гог, Клод Моне, Огюст Ренуар — ці три викликають в мене постійне зворушення, захоплення, очарування! Сезана я сприймаю “на зимно”, з цікавістю довідалась деякі деталі з його життя (він жив все життя на утриманні, а потім із спадщини свого батька, ніхто в родині не вірив в його талант, визнання прийшло до нього пізно, а найбільше — посмертно). Але я не мала б бажання бути власником будьякої його картини, тоді як Моне, Ван Гога чи Ренуара радо повісила б собі навіть у добрих репродукціях! І коли я іду до музеїв, то завжди шукаю за ними знову і знову!

Телефонував передучора Іза Каплан Привітав мене з успіхом! Яким? — питаюся, що таке? Виявляється Іза зробив мені чергову несподіванку: в новому номері російського літературного журналу, що його він редагує, він надрукував два нові переклади моїх віршів! І то не свої власні переклади, а переклади, що їх він замовив у поетки Нори Файнберг. Ну, що казати: вістка приємна! Тим більше, що він прочитав мені ці переклади по телефону і це не “Бабин яр”, ані не котрийсь з моїх публіцистичних віршів, а вибрані самою перекладачкою дві поезії з книжки “Хвалю ілюзію” — “До самоти” (вірш написаний ще 1947 року!) та “Є в мене життєрадісне звіря” (вірш, що викликав таке обурення і невдоволення в мого критика Луки Луціва!). Іза обіцяв на другий тиждень прийти і принести мені свій журнал.

Маю одну прикрість. Закінчила вже переписувати покажчик ULE80, але в тракті роботи раптом усвідомила, що бракує там книжки “Echoes of Glasnost”, що її зредагувала Романа Багрій. Ніяк не розумію, що трапилось. Адже я цю книжку мала в руках у Торонто. Думала спершу: може дата є 1990-і роки? Але перевірила в каталозі Ван Пелт — ні, 1989! А там мають бути статті Онишкевич, Грабовича, може ще щось... Невже загубилося? А якщо так, то може загубилися і якісь інші речі? Книжка Багрій має бути у Ван Пелт — я

піду туди, перевірю, і додам ці позиції, не міняючи загальної нумерації (як “а”) — це вимагало б тільки дрібних змін в тексті і в індексі. А інші згуби, якщо такі були, підуть колись у додатку. Трудно. Якби чекати на 100% перфекцію, то не можна було б нічого зробити взагалі.

Як Максим їхав на МАУ, я просила його, щоб привіз мені новий довідник СПУ. Було таке повідомлення в “Літ.Ук.”, отже є нове видання. Воно не тільки потрібне мені для моєї роботи над ULE (маю кілька старих видань цих довідників і постійно користуюсь ними). Тим разом маю також надію, що повинна бути в цьому довіднику і я! Отже є ще додаткова причина мого зацікавлення новим виданням. Але він, нажаль, книжки не привіз. Лишив гроші Доценкові, щоб купив і вислав мені. Зате привіз для мене третій том літературної енциклопедії — це теж радісна новина! Яка б не була криза, а всеж таки деякі вартісні речі таки появляються.

Четвер, 6 [sic] вересня 1996, год.10:00, метро.

Маю стандартну візиту в д-р Форсія (рутина, яку вони вже самі пильнують!) і хочу пов’язати це із візитою до BLL і VP. В Марії Смолки хочу залишити резюме Наді Петрик, бо дуже хотіла б допомогти їй дістатись на якусь роботу в PENN (Вона має юридичні студії, в Америці вже три роки, була б ідеальним кандидатом на кар’єру foreign law librarian — але це далека пісня, а тепер було б добре, якби дістала якусь part-time роботу filer-a). У Van Pelt найважливіше — дістати том “Echoes of Glasnost”, а крім того подивитися, чи мають “Globe and Mail” із рецензією на “Green Library” Kulyk-Keefer (моя остання лектура — думаю про те, чи не написати б про цю книжку для радіо і ЛУ?) та чи не мають випадком ЛУ, номерів 21–31 з минулого року, яких мені бракує.

Забула віднотувати попереднім разом, що я таки дотримала deadline і післала до *WLT* рецензії на Нижанківського і на “Modern Ukr. Short Stories”. А також вислала нарешті давно готовлені пачки на Україну — Лановикам і Керницьким. Нажаль, доброго вживаного одягу в мене тепер обмаль, Остапові майже всі речі вже роздарувала, але додала кілька нових докуплених на випродажах речей — може їм пригодяться.

По дорозі додому — 3:45.

Виявилось непорозуміння: моя візита в д-р Форсія не сьогодні, а завтра! Отже мусітиму приїхати вдруге. Але позатим поїздка була успішна. Передусім є добра надія, що Надя Петрик зможе дістати роботу в BLL на 20 годин тижнево. Навіть уже завтра могла б прийти на інтерв’ю. Було б добре, якби я могла допомогти їй зорієнтуватися — отже факт, що я завтра і так мусітиму приїхати навіть цьому сприяє. Маю надію, що вона схоче і зможе скористати з цієї можливості.

Довгий ланч провела я з Марією Смолкою-Дей. Багато говорили про ситуацію в Польщі (Вони там провели вакації, а також купили собі шмат землі, де може колись побудують собі хату). Була я і в Liz: передала їй і диск і ще одну копію UkraLME. Каже, що до

видавничого проєкту приєдналися теж Колюмбія (тобто це проєкт трьох правничих шкіл — PENN, NYU і Columbia), що 23 вересня вони мають у цій справі засідання, що плянують проєкт передати видавництву Rothman'а для реалізації і розповсюдження. Що ж — престижно, добре. Щоб тільки не відкладали в часі. UkraLME 1992–93 вартісне поки актуальне. З новою конституцією багато законів в Україні зміниться і тоді це матиме тільки історичну вартість. Право — не література.

У Van Pelt напоролася на Dennis-а Hyde-а. Він просив, щоб йому допомогти зідентифікувати одну річ, що її вони тримають в Rare Bk Dept. Виявляється, це стінна газетка української школи з Кам'янець-Подільська, деє із 1920-их років, але без дати. Мова там про боротьбу з релігією та з “дворічністю” — це, мабуть, була якась шкільна реформа, що мала на меті інтеграцію шкільних кляс: хлопців з дівчатами, українців з євреями, ітд. Я їм допомогла розшифрувати що це таке і вони були мені вдячні. З Гайдом говорила я також про пачку книжок, що їх хочу подарувати Van Pelt, зокрема про те, як їх доставити і передати.

“Echoes of Glasnost” знайшла і позичила, а також кілька книжок Kulyk-Keefер. “Літ.Ук.” VP тримає тільки 12 місяців — потім викидають. John з Periodicals подарував мені номери 1995 року — в тому числі є і деякі, що мені бракують. Мають вони і “Globe and Mail”, де я хотіла знайти рецензію на “Green Library”. Не встигла, може зроблю це завтра.

П'ятниця, 6 вересня, метро, год. 10:30.

А вчора таки було 5-ого! Візита в д-р Форсія на моїм календарі позначена правильно — на 6-ого, на сьогодні. Я дуже потребувала поїхати до бібліотеки і тому, мабуть, підсвідомо приспішила!

Ніяк не можу зрозуміти, чому загубилися мені виписки з “Echoes of Glasnost”?! Книжку я мала в руках напевно, а чи робила анотації — не пригадую. Мабуть. А де ж вони поділися? Коли маєш діло з тисячами дрібних нотаток, все можливе. Але це значить, що могли загубитися і інші речі.

Надя Петрик сьогодні не могла поїхати на інтерв'ю — вони тільки вчора перенеслися до власної хати, я ледве з нею порозумілася. Але зробили ми тентативний appointment на вівторок і я спеціально з нею поїду, щоб їй допомогти.

Але час мені наглить. Роблю коректу вже готового матеріялу, а це йде поволі — знайшла кілька дрібних друкарських помилок. Тоді додам ще ці статті із “Echoes of Glasnost”. Хоч конче вислати до Едмонтону ще у вересні, бо з початком жовтня мушу поїхати до Торонто, щоб уможливити Максимові й Улянці участь в ювілею КІУС в Едмонтоні.

А Люда настоює на тому, щоб я взяла участь у програмі вечора Блавацького, 12 жовтня. Я раніше вже дала свою згоду, бо хотіла звернути увагу на Остапові рецензії і статті, що їх зігнував Ревуцький. Але коли я це зроблю?

Середа, 11 вересня 1996, год. 8:30 вранці.

Заки візьмуся до роботи з остаточним виправлянням та друком ULE, хочу відмітити пару позитивних новин:

1/ Вчора я відірвалася від своєї роботи і посвятила один день Наді Петрик. Поїхала з нею до ПЕН на інтерв'ю до Марії Смолки-Дей. Показала їй як можна їхати на ПЕН метро, а також підміськими поїздами, показала їй правничу бібліотеку та деякі українські і російські матеріали в ній. На саме інтерв'ю залишила я її з Марією і Кетрін, щоб не виглядало, що я хочу впливати на їх рішення, але під кінець я таки прийшла і, очевидно, довідалась, як і було передбачено, що їй запропонували працю на 20 годин тижнево і вона погодилася. Почне роботу на другий тиждень у вівторок. (Могла почати вже навіть сьогодні, але Петрики тількищо перенеслися на свою хату і Надя хоче мати пару днів часу, щоб розпакуватися). Праця ця, як я і сказала Наді, це тільки початкова зачіпка, перший крок в правдивий американський світ. Якщо вона там втримається і підівчиться, зможе з часом перейти на повну працю з усіма бенефісами, а згодом — чого їй широко бажаю — я рекомендувала їй піти до бібліотекарської школи, зробити магістерський диплом, бо це може відкрити їй двері до кар'єри в “моїй” вужчій професії — foreign law librarianship. Вона має закінчені юридичні студії у Львові, а правниче бібліотекарство — єдина професія, де ці студії можуть їй зачислитися і мати значення для дальшої кар'єри в Америці. Запросила я Надю і Марію на полуденок до Faculty Club. Петрики в Америці тільки три роки: спочатку жили на парафії на Михайлівці, робили там господарську роботу. Тепер Наді чоловік (Гриць) працює автомеханіком. В них малий синок Мар'янчик, який ходить вже до другої кляси. Казала, що маленька хатинка, яку вони закупили в Ракледж біля Українського Центру (!) була зовсім всередині знищена і вони заплатили за неї 70,000 (тобто взяли гіпотечку). На початкову вплату грошей якимось призбирали, а тепер платитимуть 500 дол. щомісяця. Вона почала цього семестра вечірні курси “para-legal” в Manor Junior College — має надію отримати там повну фінансову допомогу. Дай Боже.

2/ Позичила я з бібліотеки “Echoes of Glasnost”. Я вже була рішена додати ці матеріали позачергово, коли дивлюсь: так, копірайт є 1989, але тутже на звороті титульної сторінки виразно сказано “First printing 1990”. Це мене дуже втішило: не тільки тому, що я повинна включити це в ULE90, а не ULE80 і що не мушу робити цих дуже незручних додатків (номери мусіли б бути подвоєні, з додатком “a”), але також тому, що це відновило в мене віру у власні сили: адже я книжку бачила, можливо навіть є якісь нотатки в моїй папці за ULE90, отже не має підстав підозрівати свої методи, упорядкованість, систематичність.

3/ Пов'язалася я з Ромком Проциком у справі можливої передачі Остапових книжок до Сейбер/Світло. Вчора отримала від нього відповідь на попередні депеші електронною поштою: він сам буде у Філядельфії десь у половині жовтня і забере ці книжки до Бостону. А контейнер потім піде до Львова... Одне слово: підготовка до відзначень Остапового 80-ліття у Львові... (Варто ще мені десь пошукати цю карикатуру Ека на Остапове 70-ліття, де Еко помилився і написав — 80-ліття! Вона тепер буде саме до речі!

Може зроблю побільшення і повезу до Львова, як своєрідний позагробовий жарт!)

4/ Замовила вже літак до Торонто. Їду на тиждень — від 2-го до 9 жовтня, щоб дати змогу Максимові та Улянці поїхати до Едмонтону на відзначення ювілею КІУС. Але бачу, що літунські подорожі значно подорожчали за останніх пару місяців. Ще в квітні платила я 230 дол., а тепер вже коштуватиме мені (і то із знижкою для сеніорів!) 302 дол. Як так дали піде, то всі подорожі стануть більше коштовними. Тепер ще запроваджують нові коштовні машини для боротьби з тероризмом (машини, що перевіряють багаж) — це наслідок недавньої катастрофи літака Trans World Airlines — хоч причину цієї катастрофи ще не встановлено і невідомо, чи вибухла на літаку бомба, чи може вдарила в літак ракета вистрілена з корабля? Видатки пов'язані з цими заходами вплинуть, очевидно, і на ціни польотів.

Субота, 14 вересня 1996, год.9:50 вранці.

Прикра хвилююча вістка, дай Боже, щоб не була предвісником лиха! В середу 11 вересня Максим, шукаючи чогось у бібліотеці, зомлів, впав, вдарився до металевих стеляжів, поранив собі голову. В лікарні, де зашили йому ранку над оком, зробили кардіограму і пробу крові: ніби все нормально. Але чому зомлів? Буде мусіти перейти серію тестів, дай Боже, щоб не виявилась якась серйозна проблема.

Було б добре, якби він взяв собі до серця цю пересторогу: йому треба обов'язково трохи втратити на вазі, почати регулярну гімнастику, і старатися поменшувати стрес — на роботі і вдома. Він дуже напружений, гостро на все реагує, критично дивиться на деякі справи КІУСу, обладував себе надміром всяких обов'язків — адже він і професор, і директор видавництва, а при тому батько, який величезну увагу приділяє своїм синам, а ще і має амбіції бути господарем і робити самостійно всякі ремонти у своїй хаті... Поради і зауваження сприймає як критику, а той образу. Це може погано закінчитися. Але може цей випадок із зомлінням, краще за всі поради мої і Улянині, приведе його до усвідомлення, що це ж його власне життя і здоров'я і що їх не можна легковажити безкарно.

Лечу до Торонто 2 жовтня — квитки вже купила, мають прийти поштою. Маю надію, що все буде гаразд, і вони з Улянкою полетять до Едмонтону і трохи, може, відпружаться.

Вчора мусіла поїхати до Стробріджа купити весільний дарунок для Ніни Марк. Завтра їй тут роблять “Дівич Вечір” і я думаю цей дарунок там їй вручити, замість того, щоб їхати на весілля до Вашингтону... Марки, фактично, майже не тримали контакту (за винятком вуйка Фридзя, який доживаючи віку на самоті, але недалеко від свого сина Андрія, час до часу телефонує до мене). Я навряд чи зможу пізнати навіть як виглядає молода, бачила її може один-два рази в житті... Але всежтаки, бабуня її була моєю хресною матю, отже піти туди треба, тим більше, що це у Філядельфії... Ще чекає мене друге весілля — Тимоша Головінського, десь в листопаді, в Бостоні. Хоч це також буде пов'язане з поважним видатком (не тільки подорож, але і готель), то мені доведеться, мабуть, таки поїхати, якщо отримаю запрошення, тобто якщо весілля буде заплановане на більшу

скалю (вони, здається, ще цього не рішили?) Тоді мені треба буде зрезигнувати з поїздки на річну славістичну конференцію, також у Бостоні, але трохи раніше. Дві поїздки до Бостону одного місяця мій бюджет навряд чи міг би витримати.

Моя лектура тепер (тільки по ночах, десь між 11, а 2ою) “Повість про Гоголя” Полторацького. Початок мені подобався: майстерно описаний панський бал, дворянство. Але далі розчаровуюсь. Письменник талановитий, але що може з талантом зробити соц-реалістичний підхід до літератури! Надумані фальшиві інтонації і суспільного і політичного характеру, патос, ідолопоклонство... Часом навіть думаю собі: чому я витрачаю час на таку лектуру, коли є в світі така величезна кількість високоякісної літератури? Манить мене, очевидно, мова, та й бажання знайомитись саме з українською літературою. Полторацького раніше ніколи не читала, а був він колись редактором “Всесвіту”, цікаво мені було побачити який з нього письменник, а Гоголь — тема для мене надзвичайно приваблива. Але я, мабуть, воліла б прочитати якусь документовану біографію, а не “повість”.

Попередня моя лектура зовсім іншого типу. Janice Kulyk Keefer “The Green Library”. Про цю книжку канадської письменниці українського роду я хочу навіть написати невеличку статтю (для радіо, а може і для “Літ.Ук.”? — це їм було б цікаво). Але книжку мушу повернути Максимові, як поїду до Торонто, отже не знаю чи встигну написати. Це теж не літературний шедевр — також занадто багато там надуманого пропагандивного українознавства... (Мабуть вперше в творах цієї авторки? Здається, вона раптом віднаходить українське своє коріння і відчуває бажання зробити якусь данину предкам. Але тоді, як в Аскольда Мельничука дуже оригінальний сатиричний підхід до теми (який викликав навіть осуд декого в діяспорі), Кіфер влітає інформацію про Україну у стандартний сучасний канадський романс.

Але поки я візьмуся за це мушу нарешті викінчити ULE80. Роблю коректу на комп'ютері і друкую остаточний текст: вже маю понад 400 сторінок. Потерпаю, щоб мені не зіпсувався принтер — хоч маю новий картридж, отже, маю надію, витримає, а може ще і надрукує другу копію (я ще не рішила, може просто дати машинопис на ксерокопіювання? — це було б скорше, хоч і коштувало б бодай 3 центи від сторінки, якщо не більше!)

Вівторок, 24 вересня 1996, год.2:00 пополудні.

Субота, 21 вересня — історичний для мене день. Не тому, що в цей день приїхала до мене Леся Яцкевич, а тому, що я встигла напередодні її приїзду викінчити, видрукувати і запакувати ULE80, і в суботу, виїхавши по Лесю на головну станцію пів години раніше, встигла надати свій пакунок до Едмонтону на головній пошті. Пакунок неабиякий — манускрипт на 884 сторінки, 4 диски, лист і фінансовий звіт з прилогами — пересилка коштувала 20 дол.! Сам фінансовий звіт забрав мені пару днів роботи, бо треба було знайти потрібні дані і прилоги. Невеличкий грент на 3,000 кан. доларів, що його мені дав для цієї роботи КІУС 1991 року, в перерахунку на американські гроші дав тільки 2,576, а видатки на комп'ютер, подорожі до бібліотек в Урбані, Торонто і Вашингтоні винесли

майже 6,000, а це не включає паперу, картриджів до комп'ютера, для яких я не мала посвідок, а ще ж сама технічна робота нехай тільки по 2.50 від сторінки за переписування — це додаткових 2,210 дол. І не включені видатки на готелі чи прожиток, бо в Урбані користаю з безкоштовного побуту, а в Торонто живу в Максима. Одне слово, треба було б гренту на кількадесять тисяч, щоб справді можна було б оплатити цю колосальну працю.

Леся приїхала на кілька днів. Особливо хотіла бути на пікніку товариства інженерів в неділю, на Тризубівці. Але пех хотів, що в неділю була велика злива і пікнік організатори відкликали. Отже Леся не могла зустрітися в одному місці з усіма своїми знайомими і поговорити собі. В неділю ввечері взяли її до себе Вакуловські. Вчора я возила її на цвинтар, потім вона пішла на пополудневу візиту до Шиприкевичів, а на 6-ту годину вечора я запросила на обід їй до товариства Яримовичів. Гостиная випала на славу — обід був дуже смачний (качка і свинячі котлети, риж, шпінат, морква, мішана зелена салата, супа із свіжої городини, добре вино — а ще приставки до коняку: гарячі канапки з потравкою із салмона). Єдине, що ні мені ні моїм гостям не смакувало було солодке. Я купила т.зв. моркв'яний торт — який недавно відкрила як знамениту лакоминку, але тим разом він виявився не дуже добрим, треба було купити десь в іншій пекарні. Але я вчора взагалі ледве з усім встигла, бо ще ж мусіла і зробити велику закупівлю харчів в Genuardi, і вночі, помивши біля 1-ої години посуд, я ледве трималася на ногах, надто мене все це втомило.

А це я вже вдруге мала гостей за минулих пару днів. В п'ятницю були в мене на обіді Мирослав і Марійка Лабуньки. Зустріч відбулася з їхньої ініціативи: мовляв, нам треба поговорити в нових обставинах, що заіснували. Мирослав спочатку хотів конче, щоб ми зустрілися десь у ресторані, але я запросила їх до себе і переконала, що хворій Марійці буде в мене значно вигідніше. Зварила борщ і телячий гуляш, і навіть Марійка, бачила я, їла з апетитом. (Хоч вона — після шостої тури хемотерапії — чується погано, ослаблена, голова болить безперестанку, та й виглядає вже тепер не так добре, як місяць тому). Але розмова, очевидно, не була надто приємна. Про Марка сказав Мирослав, що найбільший має жаль до нього не за те, що він не може жити з Ією, але за те, що він її так довго оббрівував, зраджував... Колись вони, нібито, мали сказати своїй доньці, що вона “не варта такого чоловіка, як Марко”, бо їм Марко дуже подобався і вони його любили. Але тепер, вони, очевидно, дуже розчаровані... Я не мала бажання занадто вглиблюватися в цю розмову і обмінюватися взаїмними обвинуваченнями. Мені не менше болісно, як і їм. Але, як каже народна мудрість, “на милування нема силування”. Якщо вже розлука неминуча, то дай Боже, щоб це відбулося в якнайбільш цивілізований спосіб, без зайвих рекрмінацій... Лабуньки відмітили із вдовolenням факт, що Максим, будучи в Києві, відвідав Іка і висловив надію, що розрив у родині не означатиме розриву в товариських зв'язках наших двох родин.

Не зважаючи на присутність Лесі і ускладнення з цього приводу, я почала підготовку свого виступу на запланованому на 12 жовтня вечорі в пам'ять Володимира Блавацького. (Мушу зробити це тепер, бо перед самим вечором буду в Торонто і повернуся якраз напередодні імпрези). Не дуже мені хочеться говорити про Блавацького, але зроблю це

для Остапа і тільки через нього. Справа в тому, що Ревуцький у своїй монографії “В орбіті світового театру” не використав ані одної статті ОТ і навіть не згадає його імені в покажчику імен. Отже я хочу звернути на це увагу і мій виступ — який маю надію пізніше надрукувати — так і називається “Остап Гарнавський про Володимира Блавацького”. Бо написав він про нього чимало і зігнувати це дослідникові можна тільки, як сказав би американець, “at his own peril”. Щоб знайти потрібні матеріали, мусіла я добре поритися в Остаповому архіві. Ревуцькому може буде трохи неприємно, а й Люда може не буде надто задоволена полемічною ноткою мого виступу, але я її перестерегла і заповіла, що не дуже маю бажання виступати взагалі (пробувала навіть відмовитися!), але якщо виступлю то тільки, щоб направити зроблену Остапові кривду. Ревуцький, на щастя, тим разом не буде мешкати в мене, тільки в Люди.

Треба мені написати також про книжку Кулик-Кіфер, бо мушу Максимів примірник книжки повернути йому, коли поїду до Торонто. Не знаю, чи встигну, але поспробую. Я дуже рада, що позбулася ULE80 і що тепер знаю, що ця найбільша праця мого життя буде вже у руках видавця, отже на загубиться, не пропаде.

Понеділок, 30 вересня 1996. год.10:45.

Їду на PENN — тим разом передусім на те, щоб відвідати у шпиталі Марійку Лабуньку. Справи її значно погіршилися. Болі голови, як виявилось, спричинені не хемотерапією, як вона думала, а метастазами рака, що вже перекинулися і на мозок. Мирослав ще є у Філядельфії. Він мав завтра їхати на синод єпископів до Львова, і навіть вже після того, як Марійка пішла до лікарні, думав цю поїздку відбути. Мовляв, вона і так буде зо два тижні в шпиталі, під опікою лікарів. Я до чужих справ не люблю мішатися, але тим разом таки не втерпіла: Як Ви можете їхати? Адже вона кожної хвилини може померти! І як Ви тоді зможете жити з власною совістю?! Не знаю, чи ця розмова зі мною, чи погіршення Марійчиного стану вплинуло на його рішення. Лишився. Вона приймає радіацію, яка має стримати ріст рака. Але лікарі, каже Мирослав, не обіцяють їй довше, як до Різдва.

Memento mori для всіх хто живий і здоровий! Carpe diem, nec semper erunt Saturnalia! За цим своїм принципом, поспішаючи, я таки встигла написати статті і про Блавацького і про Кіфер — маю намір надати сьогодні до “Нових днів” і до “Літ. України” — щоб, мовляв, на випадок, як літак розіб’ється, і ця мож робота не пропала.

На часі тепер коректа Шекспірових сонетів. Це треба буде робити поволі, не поспішаючи. Та ще й треба знайти адресу Орисі Прокопів. Хочу попросити її, щоб може написала вступну статтю. Я її зовсім не знаю, але маю вдома її книжку “Ukrainian Translations of Shakespeare’s Sonnets” — отже вона — спеціаліст теми.

Четвер, 3 жовтня 1996. Торонто. Год.11:10.

Приїхала я вчора тільки з маленькою торбою (і візочком-колісцятами, щоб не мусіти її носити). Нічого не надавала на багаж. Travel lightly! Пару дрібних дарунків, і туалетні

прибори, додаткова спідниця, светр, пару блюзок. Рахувала на те, що адже я вже тут маю трохи запасового одягу: штани, піжаму, капці, Reeboks або як кажуть в Україні — кросовки... Вчора було дуже тепло, немов влітку. Але сьогодні температура впала, а на ніч навіть заповідають мороз! Отже мій светр дуже зразу придався! Все ж таки, це — не зима, і без плаща можна обійтись. (Маю вітрівку, вистачить). Дарунки мої виявились нікудишніми: Стефкова ліхатарка-вужик не працює взагалі, а відео-касету Star Wars вони вже мають! Нічого. Кажу їм: ось я приїхала: це і є дарунок! Вже сьогодні зранку мої хлоп'ята перед виходом до школи прийшли до мого ліжка. Читала їм нову книжку Всеволода Нестайка “Чоплі”, яку вчора знайшла між їхніми книжками.

Говорила сьогодні по телефону з Лідою Палій. Вона продала свою хату, купила собі помешкання на одному поверсі — кондомініум, десь недалеко на Bloor і вже перепровадилася. Довідалась я також, що Забужко має приїхати на фестиваль Harbourfront, і що на конкурс ОТ наспіло 30+ творів до встановленого речення і ще около 20 після речення.

“Ходячий кардіограм” Максима не виявив нічого загрозового, на щастя. До Едмонтону летять вони завтра, а повернуться в неділю.

Субота, 5 жовтня 1996. Год. 1:00 пополудні.

Зараз діти повернуться з української школи. Я на них чекаю з обідом. А тоді, вже на 2:30 маю запровадити їх до Пластового Дому на сходини новацтва. Вчора ми вже ввечері були в цьому Пластовому Домі, бо там відбувалася Стефкова лекція скрипки. Ввечері Уляна вже телефонувала з Едмонтону. Сьогодні головні сесії і святкування 20-ліття КІУС — завтра ввечері вони вже повертаються додому.

Я говорила сьогодні коротко по телефону з Лідою Гумінілович і Марією Голод. Ліда їздила з Мірою весною на острів Маргарита біля Венесуелі, але там опинилася в шпиталі. Подивляю її, що вона із своєю хворобою серця має відвагу ще їздити на острови. На наступний з'їзд зальцбуржан уже не вибирається — це їй за тяжко. З Рисею Голод і Лідою Палій ми, мабуть, зустрінемося десь у понеділок (от якраз віддзвонила мені: ми домовились на 11:30 у Petit Paris на Bloor, в понеділок).

Середа, 9 жовтня 1996. год.11:00, в літаку.

Mission accomplished. Максим з Уляною щасливо повернувся з Едмонтону ще в неділю пізнім пополуднем. Ми з дітьми були в цей час на прогулянці в Гай Парку, бо день випав надзвичайно гарний і я вирішила взяти їх наперед на забаву м'ячем недалеко на шкільному подвір'ї, потім на pizz-у, замість полуденка, а потім на дві години до парку.

В понеділок я зустрілася на полуденок з Лідою Палій і Рисею Голод в ресторані на Bloor. Потім ми ще коротко пішли до Лідиного нового помешкання також при вулиці Bloor, трохи нижче від Jane, ближче до ріки Number. Це для мене було особливо цікаво, бо я

завжди цікавилася помешканнями в Торонто, з уваги на можливість перенестись колись сюди самій. Лідин кондомініум має певні прикмети нових модерних будинків: все на одному поверсі, великі осклені вікна вітальні з видом на зелень дерев і штучним водоспадом, дві лазнички тощо. Але деякі аспекти помешкання мені не подобалися — вікна тільки з одного боку, і то не всі відчиняються, кухня і лазничка без вікон взагалі. Та й очевидно будинок має характер апартаментового будинку, хоч він і невеликий, то все ж довгі коридори, гараж на 30 авт, etc., надають усьому “інституційний” характер, що до нього було б мені не легко звикнути. Та й коштує це помешкання 240,000 кан. дол., тобто більше, ніж я могла б взяти за свою велику, простору і дуже вигідну хату у Філядельфії. Максим каже, що якби я хотіла переноситися до Канади, то іміграційний процес тривав би 5 років або й більше, але я до такого кроку абсолютно не є готова ні фізично, ні психологічно.

Зустріч з Палій і Голод переконали мене ще раз, як багато в нас розбіжних поглядів на справу “Слова”. Рися, напр., вважає, що кожен член “Слова” має право і може вимагати, щоб його твори поміщувати у збірниках. Мені це не подобається, бо яка тоді роля редактора чи редакційної колегії? Якщо редакція не може вибирати якісно найкращих матеріалів, то хто взагалі схоче бути редактором такого видання? Що більше, якщо напихати збірники всякими графоманськими спробами членів “Слова”, то хто схоче в такому збірнику друкуватися взагалі? От вийшов уже нарешті 13. збірник. Рися мала один примірник — я тільки коротко глянула на зміст. Надрукована книжка великим друком, немов вона призначена на шкільну читанку — але з цього підсліпкуваті наші старики будуть дуже раді, бо часто наші нечитальники нарікають на дрібний друк українських видань. Є там коротенький некролог Зуєвського про ОТ. Я свого не посилала нічого. Інших матеріалів, очевидно, переглянути не було змоги — зрештою збірник пришлють мені поштою з Едмонтону.

Найбільшим успіхом Ліди Палій вважаю факт, що фестиваль письменників у Гарборфронт і цього року включатиме репрезентанта України. Оксана Забужко матиме виступ і українською мовою для української публіки, і англійською мовою в перекладах, і буде одна доповідь про неї. Крім того вийде її книжка англійською мовою — це видання оплачує канадський наш меценат Ємець. Це не вперше на цьому форумі виступають українці — були тут Драч, Воробйов, Калинець — і всі вони були репрезентовані англомовними виданнями. Без особистих зв’язків Ліди Палій навряд чи таке було б можливе.

Максим з Едмонтону привіз копії дисків... моєї ULE80, що їх йому, як директорові видавництва, передала управа КІУС-у. Виявляється — і це мені навіть тяжко зрозуміти і повірити, що на першому з дисків, де є матеріал до кінця категорії “книжки”, бракує титульної сторінки, вступу, списку журналів... Як це могло статися? Адже я все це копіювала — переносила з “hard disk” на малі дискети! І то робила це у трьох копіях — один в банку для збереження, один в мене, один у видавництві! І на дискетці позначено, що там все це має бути, а насправді нема. Максим уже телефонував до Едмонтону, щоб перевірити, чи вони, мовляв, не помилилися, копіюючи дискетку з мого оригіналу. Цю

помилку легко направити, але мене дивує, як таке могло взагалі трапитися.

Субота, 19 жовтня 1996, год.9:00 вечора.

В четвер о год. 7-йй вечора померла Марійка Лабунька. Померла кілька мінут після того, як всі її найближчі — Мирослав, Ія, Олесь, Іко саме поїхали додому з лікарні. Мені дала знати Наталка Даниленко. Я зараз же сіла в авто і поїхала до Лабуньків. Але їх на застала. Вступила до Головчаків, бо підозрівала, що вони можуть мати точніші інформації. Виявилось, що самі Лабуньки тількищо довідалися і, очевидно, негайно повернулися до шпиталю. Потім, за пару годин, подзвонив Мирослав. Ну, що ж — добре, що вже не мучиться. Після мого виїзду до Торонто стан її ще більше погіршився: вона вже зовсім не говорила і не завжди була притомна. В суботу, як я була в Торонто, приїхала Ія. На щастя, приїхала сама, залишивши дитину під опікою Марка. Дитина тільки цього року вперше почала школу, а кінцевий етап Марійчиного життя міг тривати і довше... Вчора, в п'ятницю, я поїхала вранці за харчами до супермаркету, купила трохи овочів і тістечок для Лабуньків і повезла їм вполудне. Там був саме тоді Насевич і вони обговорювали справи похорону. Я тільки коротко говорила з Іком (були саме його уродини!), з Олесем, з Ією, з Мирославом. Радилися мене в справі труни, але не знаю, що вирішили (Я їм сказала, що я вибирала труну з ясного дерева і для Мами і для Остапа, але Мирослав думає, що на випадок якби УПА-івський цвинтар мали переносити з Баунд Бруку в Україну, може треба щоб труна була металева?). Ну, це їх справа.

Похорон буде в середу на цвинтар у Баунд Брук, парастас у вівторок в церкві Михаїла.

Марко з дитиною приїде у вівторок пополудні, але сказав мені по телефону, що Ія не бажає собі, щоб він брав участь у похоронах. Сьогодні було вранці на радіо оголошення про смерть Марійки і серед членів родини була згадана Ія і дитина, без Марка. Видно така буде і клепсидра до преси. Думаю, що вони самі собі шкодять такою поставою. Розводу ще не було, а таке публічне підкреслення відчуження між Марком та Ією привертає увагу громади пліткарів до її і Марка, замість того, щоб подумали чи згадали про померлу Марійку. Мені на тому не дуже залежить, справа ця не секретна, а я завжди мала досить відпорности на чужі сплітки і публічну опінію. Людина, що пише і виступає публічно повинна бути приготована на різні відгуки, не тільки схвальні, але й критично-осудливі. Отже справа не в мені. Хоч може і в мені? В моїй наївності і доброзичливому наставленні до людей? В тому, що я весь час відганяю від себе думку про те, що адже не тільки Мирослав, але і Ія любуються у сплетнях, отже мають велике вдоволення від переповідання всяких сензацій, не тільки чужих, але — як видно тепер — і своїх власних? Маркові я сказала, що він на похороні повинен бути, що на похорон нікого запрошувати не треба і нікому не можна заборонити бути присутнім. А стояти може поруч мене, якщо вона не бажає, щоб стояв біля неї і дитини. Побачимо.

Від часу повороту з Торонто, не зважаючи на простуду, яка мене трохи вимучує, я інтенсивно працювала над коректою Шекспірових сонетів. Обклалася Остаповими перекладами, оригіналом, перекладами Паламарчука і Костецького. Сьогодні закінчила вже вносити поправки в комп'ютерний набір Остапових перекладів, поправки, які робила

спершу на паперовій друкованій копії. Максим переконав мене, щоб не звертатися до Прокопів із проханням про вступну статтю, а написати вступне слово самій. Максим висловив думку, що вона може вимагати гонорару, але найбільше переконало мене те, що вона може схотіти робити детальний аналіз, який забере кілька місяців, а я конче хочу, щоб книжка була надрукована до Остапового 80-ліття. Остапові переклади, якби він жив, повинні були піти ще до мовної і літературної редакції і зазнати різних змін. Але він уже не живе і не може цих змін апробувати. Якби так я дала машинопис до редакції наприклад Славутичеві, то він, якби взагалі захотів за це братися, міг би переробити все на свій лад, так як він це робить з усім, а тоді, як кажуть, Остап міг би і “в гробі перевернутися...” Знову ж редактор з України міг би підробити переклади під Паламарчука чи Маршака, а саме протест проти таких перекладів спонукав Остапа братися за Шекспірові сонети... Отже я таки рішилася пустити текст до друку майже без змін. Майже. Бо є кілька наглядних помилок, що їх я дозволила собі виправити, повідомивши про це Максима і поконсультувавшись з ним. Але ці зміни — в дусі Остапових перекладів, його стилю. Написала я вже також і вступну статтю про перекладача, цитуючи в ній і параграф із книжки Орисі Прокопів, і пару речень з Остапового листа до Микитенка. Головну роботу вже зробила, але ще буде затримка, бо виникла невеличка комплікація із самим Шекспіром. Книжка матиме паралельні тексти. Це коштуватиме дорожче, але Остап мав таке бажання і в цьому є справжня потреба. Максим взяв текст сонетів з інтернет, коли переписував переклади. Тепер я думаю, що це треба звірити з якимсь авторитетним виданням. Вдома маємо американське видання творів Шекспіра з 1952 року. Але там всюди “center” замість “centre”, отже не буду виправляти англійського правопису на американський. Буду мусіти піти до бібліотеки і принести собі якесь добре англійське видання сонетів. Через похорон і приїзд Марка і Ніни ці справи тепер, мабуть, затягнуться. Між іншим, працюючи над перекладами, багато думала про Остапа, часом із неабияким зворушенням. Бо і як не зворушитись, читаючи таке, наприклад, [із сонета 71]:

Якщо, кажу, поглянеш на мій вірш,
Коли я, може, буду вже в землі,
Не згадуй мого імені вже більш,
Твоя любов й моя хай зникне в млі:
Щоб мудрий світ не знав, який твій жаль,
Не кпив із нас обох, як піду в даль.

Остапом я сповнена цими днями по вінця. Адже недавно був вечір Блавацького, де виступали Ревуцький, Левицька, Лісяк, Лісякова, Шашаровська-Чепіль і я. А чому я? Зі злости! Бо я говорила на тему : що писав ОТ про Блавацького, щоб довести Ревуцькому, що він не повинен був зігнорувати ОТ, пишучи свою монографію... Очевидно, мій виступ не мав полемічного характеру — але стаття, що з неї цей виступ був тільки уривком — таки згадує про те, що Ревуцький не використав цих — як-не-як серйозних матеріалів, та ще й подає точну бібліографію Остапових статей і рецензій.

Паки й паки Остап: сьогодні приїхав Ромко Процик і забрав своїм автом до Бостону, щоб передати до Sabre на висилку до Львова до Сейбер-Світло на руки Ольги Ісаєвич Остапові книжки: три пачки “Зібраних віршів” (60 примірників) і дві пачки “Сотні сонетів” (не

знаю по скільки примірників у кожній пачці, але це мала форматом книжечка, отже мусить їх бути разом може із 80 примірників, якщо не 100). Маю надію, що в квітні ці книжки вже будуть у Львові і що їх можна буде запропонувати читацькій публіці на вечорі для відзначення Остапового 80-річчя. І то в моїй присутності! Обов'язково! (А я, маймо надію, приїду з кількома готовими примірниками Шекспірових сонетів! — Ах, оптимістка! Мрію! [А сплетнярі гострять собі зуби на сенсації розбитого молодого подружжя і думають, що я сиджу у кутку і плачу!])

Ніч, вже четвер, 24 жовтня 1996. год. 1:35.

Сьогодні, тобто в середу 23-ого, поховали на цвинтарі у Баунд Бруку Марійку Лабуньку. Марко прилетів з Ніною у вівторок пополудні, але він — на виразне бажання її — ні в парастасі, ні в похороні участі не брав. Був тільки вранці в середу в церкві перед виїздом цілої кавалькади на Баунд Брук. Я була і на парастасі, і в церкві, і на цвинтарі, і на тризні. На цвинтарі і на тризні була також і дитина. Людей було дуже багато, зокрема у вівторок на парастасі, що відбувся не в Насевича, а в Михайлівській церкві. (Церква ввечері дуже гарно виглядала, парковисько було повністю виповнене автами). Промов, на бажання покійної, не було, говорив тільки священник. На цвинтар сьогодні їхала я автом Софійки Геврик — своє залишила Маркові, щоб він міг повернутися з церкви додому. Похорон забрав сьогодні увесь день. Рання відправа в церкві почалася о 10-ій, до Б-Б приїхали десь біля 2-ої, а повернулись додому після 8-ої. (Між іншим, Марко випінув мені, що я не потелефонувала — він, мовляв, турбувався мною, що мене так довго немає!) Над могилою сказала кілька слів Марія Пискір, але на тризні заявили, що бажання покійної щоб не було промов стосується тільки організацій, а не приватних осіб. У висліді посипалися промови — подруг Марійчиних з УПА, приятелів, знайомих. Тому так усе й затягнулося. На закінчення сказав кілька слів Олесь. Мирослав, тим разом, стримався — нічого не говорив взагалі. На похороні також було багато людей — дехто приїхав із Нью Йорку. Тризну замовили були, кажуть, на 45 осіб, але потім змінили на 100! (Тризна була, між іншим, не у галі самого цвинтаря — там відбували рівночасно якийсь інший похорон! — а в недалекому motelі).

Найбільше пережиття для мене випало на вівторок і пов'язане воно було з виїздом по Марка і Ніну на аеродром. Їхала я, очевидно, не по Expressway, але по Broad St. і знала, що це забере мені годину часу. Але звернувши з Broad на Oregon, я під кінець змилила дорогу і у висліді — заблукала! Дуже це мене схвилювало! Замість на один міст, я поїхала на другий і опинилася в зовсім незнаній мені околиці. Але остаточно при допомозі карти і людей, я таки знайшла спосіб доїхати. Вже й на самому аеродромі мала клопіт із паркуванням, а потім ще мусіла далеко йти до потрібного мені терміналу. На щастя, все добре закінчилося і я навіть не дуже спізнилася. Назад їхав уже Марко!

Вівторок замінний ще й тим, що вранці потелефонувала Марта Хом'як, а в полудне я послала їй поштою манускрипт ULE80, щоб представити його на розгляд комісії премії Ковалевих. Чому ні? Можу, як не буде конкуренції, дістати нагороду!

Неділя, 27 жовтня 1996, полудне.

Вчора були в мене в гостях Абрам та Іда Кацнельсони. Тим разом вони не ночували в мене, бо приїхали на запрошення Вінокурова, редактора російськомовної газети “Мир” — він мав якийсь ювілей і Кацнельсон там виступав — отже жили в готелі на Рувелт бульварі. Я по них поїхала, привезла їх на обід, а потім увечорі в своїй хаті влаштувала старому Кацнельсонові поетичний вечір, запросивши день передтим пару десятків осіб. Не всі могли прийти, декого навіть у Філядельфії в цей час не було, дехто мав інші зобов’язання на суботній вечір, але — на диво, вдалося на скору руку зорганізувати добірне товариство і вечір цей пройшов дуже успішно і приємно. Я сказала кілька слів про Абрама Кацнельсона, а сам він читав і говорив досить довго і цікаво і, як видно було з реакції, його традиційна лірика моїм гостям подобалася, а його закоріненість в стихії української культури і неупередженість з’єднала йому приязнь і доброзичливість слухачів. Прийшли вчора обоє Геврики, Віра Лащик, Славко Трофименко, Олекса і Лариса Біланюки (цього ж дня прилетіли з Європи!), Роман і Марта Волчуки, Іван Даниленко, Віра Кліш, Дзвінка Захарчук, Петро Клюк з жінкою Галиною, Зенко і Люда Чайківські. Не було, нажаль, Рудницького, Кіпи (хворий!), Каплана, Коропецьких.

Пів години перед заповідженим вечором з’явився Деві Аркадієв з сином Юрієм, що був йому за шофера. Це була непередбачена комплікація. Аркадієв — агресивний журналіст. Він використав візиту Кацнельсона, щоб зробити з ним інтерв’ю (здається, для російськомовного телебачення), та ще й мене примусив відповісти на кілька запитань. Все це на бігу — бо я ж була в ролі господині і мусіла дбати про побутові речі, та ще й подумати над своїм вступним словом-привітанням... Але все пройшло добре. Правда, коли гості розійшлись біля півночі, я була така втомлена, що головне прибирання і миття посуду залишила на сьогоднішній ранок.

Галина Клюк прийшла із... “київським тортом”... і хоч солодкого було обмаль, торт залишився неторканим і я запропонувала їй взяти його назад додому. Не погодилася, очевидно, і я торт заморозила, але Галина розповіла з тієї нагоди такий анекдот. Ідуть в гостину англієць, француз і єврей. Англієць іде “з гідністю”, француз — із своєю жінкою, єврей з жінкою, трьома дітьми і тортом. Повертаються з гостини: англієць — з гідністю, француз — з чужою жінкою, єврей — з жінкою, дітьми і тортом. Розмова — враження після гостини. Англієць: чи не була нарушена моя гідність? Француз: а котра жінка краща? Єврей: а куди нам піти знову в гостину поки торт ще свіжий?

Понеділок, 28 жовтня 1996, полудень, метро.

Їду по сонети Шекспіра. Але виїхала пізніше як плянувала: подзвонила п-ні Кавка, родичка Яцкевичів, що з нею ми разом домовилися їхати на весілля Тимоша. Я мала сьогодні замовити готель у Бостоні. Але вона, після розмови з іншими людьми, дійшла до висновку, що може краще поїхати літаком — туди й назад одного дня — і не замовляти готелю взагалі. Я первісно думала пов’язати свій виїзд до Бостону з виїздом до Торонто — але це напевно була б коштовна і скомплікована справа. Отже її думка припала мені до

вподоби і я вже замовила літак для себе і для неї. Вилетимо о 7:30 ранку, а перед 8-ою того ж дня будемо назад у Філядельфії. Про Торонто ще подумаю і розвідаю — не знаю ще точно, коли Максим плянує зробити Уляні цю несподіванку. Питання теж чи буде ця несподіванка для неї приємною — пригадую собі своє 50-ліття. Це єдині уродини мого життя, коли мені було весь день дуже прикро із приводу цієї круглої дати. 60-ліття вже було приємне і безболісне — обіцяло недалеко пенсію і свободу — але 50-ліття це вже було остаточне прощання не тільки з молодістю, але і з середнім дозрілим віком — початок старості. У випадку Уляни їй може бути неприємно також тому, що чоловік у неї на 9 років молодший, отже привертати увагу до свого 50-ліття вона може не хотіти. Я про це натякнула Максимові, але я не певна, не знаю — може в Уляни більш модерна реакція до цієї цифри.

Вівторок, 29 жовтня 1996, вранці.

Вчора була і у Van Pelt, і в Biddle, і в медичному центрі, де взяла flu-shot. Переглянула різні видання Шекспірових сонетів, позичила собі три. В BLL довідалася, що Катерина народила хлопчика, але дитина не дихала при народженні і ще є і мабуть буде пару тижнів у лікарні. Маю надію, що дитину врятують і що це не залишить поважних якихось наслідків. Але, Боже мій, яка травма!

Вчора прийшло Максимове запрошення на surprise party на 23 листопада, в суботу. Я вже зробила тентативне замовлення літака до Торонто — поїду 23, вернусь 26-ого! На диво, ціна тільки \$156.13!

Вівторок, 5 листопада 1996. Метро, год. 11:00.

Їду на домовлений полуденок з Марилею, а при тій нагоді поверну дві книжки до Van Pelt.

Вчора надала на пошті до Максима ком'ютерний диск із сонетами Шекспіра — тепер справи будуть у Максимових руках і, маю надію, що книжка незабаром піде до друкарні. Дозволила я собі на кілька дрібних поправок в Остаповому тексті, там де було ясно, що він залишив щось для пізнішої поправки і було “недороблене”, а також у кількох випадках, де він неправильно зрозумів самого Шекспіра. Але цих поправок дуже мало, можливо потрібно було б їх більше, але автор не живе, не може дати своєї апробати для змін, отже я зробила це тільки у випадках, коли воно було справді конечне. Решта залишається на совісті і відповідальності ОТ. З самим Шекспіром також мала я чимало мороки — звірила текст Internet із вибраним академічним виданням Yale і зробила поправки не тільки правопису і інтерпункції, щоб узгіднити точно з Єйлевим текстом, але й виправила деякі помилки, які на диво, виявились в тексті на internet (мабуть scanner також може щось переочити чи перекрутити? В одному місці замість salve було slave!)

Сьогодні — вибори президента США. Я вже ходила голосувати (за Клінтона, очевидно. Дол закидає йому, що він — ліберал, але цим мене тільки заохочує!) А крім того мені подобається ставлення Клінтона до України. Це вперше в історії, що Україну трактують

так поважно. Не забуду з яким зворушенням я читала промови Клінтона в Києві! — А що може протиставити цьому республіканець Dole — може Chicken Kiev промову свого попередника Буша?

Сьогоднішня дата знаменна ще й тим, що у Москві Борис Єлцин саме пройшов складну операцію серця (By-pass). Дай Боже, щоб він не помер, а вижив. Бо який би не був Єлцин, альтернатива — Лебедь, Зюганов, чи хто там ще — може виявитись для України — гіршою. З Росією досі не підписано договору, Чорноморський флот і досі не поділений, російська дума проголошує Севастополь — російським містом, Крим і досі скриває зерна серйозного потенційного конфлікту. Єлцин — який був одним із тих, хто остаточно розвалив СРСР — це під цю пору ще найбільш сприйнятливий для України партнер. Маю надію, що він повернеться до здоров'я, поїде, як обіцяв, до Києва і підпише довгожданий договір.

Понеділок, 11 листопада 1996, метро, 10:10.

Вчора — зовсім несподівано! — була в театрі! Припадково після церкви (нарешті знову вибралася!) і полуденка на Михайлівці в товаристві Біланюка Олекси (також рідкісний гість у церкві!) вступила я по дорозі додому до Віри. З Вірою ми в суботу мали запрошення до Трофименків, до Делявар, але Віра — простуджена, чулася погано, не могла їхати, а я сама на далеку дорогу до Вільмінгтону та ще й поночі не мала ні охоти, ні відваги. Отже ми не поїхали. Я хотіла вступити, щоб подивитися як Віра мається. Тимчасом вона вже настільки одужала, що запропонувала, щоб ми удвох пішли ввечері до театру в Челтенгем на виставу “The Glass Menagerie”. Ми вже давно нікуди не виходили (не пам’ятаю навіть, коли востаннє я була в кіно!) — отже я зраділа. Тим більше, що в половині листопада, з нагоди моїх уродин, ми з Остапом мали традицію ходити до театру — часом збираючи більше товариство, часом тільки удвох. А “Glass Menagerie” — драма Тенесі Вільямса — це вже майже клясик, але я вчора бачила її вперше.

По дорозі додому:

Полуднувала я сьогодні в товаристві Pat Callahan і Synthi-ї Arkin. Полуденок, якщо йде про харч, був незадовільний, але розмова була щира-приятельська і саме задля плекання товариських контактів я стараюся вряди-годи приходити на такі полуденки з колишніми моїми колегами.

При нагоді візити в BLL полагодила дві важні для мене справи: передала Марилі каталог Української Правничої Фундації з рекомендаціями для закупівлі українських матеріалів, а також знайшла на RLIN потрібні мені додаткові дані про дві книжки.

Я тепер почала інтенсивну працю над своєю Автобібліографією — що є черговим моїм проектом. Маю надію, що десь на початку 1997 року я зможу видати її окремою книжкою. А вже половина листопада. Я, щоправда, більшість матеріалу вже маю — інакше цей проєкт був би неможливий для здійснення! — але я маю цей матеріал на MacIntosh і його

треба переписати на Word Perfect. Буде з тим ще дуже багато роботи!

Неділя, 17 листопада 1996. 11:00 вечора

Вчора і сьогодні була в мене в гостях Олена Доценко, дочка Ростислава, з Києва. Вона в Америці на медичному тренінгу в Syracuse, NY — вона лікар. Вона тепер приблизно в половині свого тримісячного побуту в Америці. Дуже хотіла б якнайбільше побачити, а ще хоче поїхати до Торонто. Олені — 26 роки. Гарна, струнка, дуже проворна, повна молодечої енергії. Приїхала вона з Сиракюз в суботу автобусом, десь після 3-ої пополудні (бо це ж далека дорога, 6 годин їзди!). Поки я знайшла її на станції Грейгаунд — вона не ждала на вулиці, як я її просила, а чекала в почекальні, а там же в центрі міста страшний рух і з авта не можна вийти, отже я мусіла два квартали даліше запаркувати на комерційній стоянці авто, щоб могли піти за нею шукати. Вже була 4-та, коли ми виїхали зі станції, а Олена виявила бажання їхати до музею. Я не дуже вірила в можливість і доцільність в таку пізню пору іти в музей, але таки підїхала туди, якимось з трудом знайшла місце для авта і пішком пішли ми до музею. Виявилось, що музей о 5-ій в суботу зачиняють, отже ми мали не багато більше як пів години часу. Але Оленка побачила кількох Ван Гогів, Клодів Моне, Сезанів і Ренуарів, які всі недалеко від головного входу, а потім ще й у сумерках зі сходів музею побачила захоплюючу панораму міста і була задоволена. Вона замовила собі сина Марти Бліхар Юрка (який вже три роки в Нью Йорку, прізвище його, здається, Мацюк), щоб приїхав з Нью Йорку в суботу, оглянув із нею Філядельфію, переночував в мене, а в неділю пополудні щоб відвіз її до Сиракюз. Ці не дуже практичні і реальні пляни вдалося здійснити тільки частково. Вчора в дорозі до Філядельфії авто Юркові зіпсувалося і він мусів з дороги повернутися додому. Сьогодні ми домовились, що будемо ждати на нього з ранку, але він приїхав аж пізно біля 5-ої, та ще з якимсь товаришем Володею (Володя в Америці — два роки). Вдалося мені тільки взяти Оленку на пару годин, щоб показати їй український центр, Михайлівку, Менор коледж, крамницю Genuardi, а потім ще вступили на пів години до Віри. (Віра, між іншим подарувала Оленці дві гарні суконки, бо вона, мовляв, із них “виросла” і не може їх вдягнути). Хлопців обох я погостила обідом і вони відїхали десь біля 7-ої. Дорога до Сиракюз далека, а Оленка о 7:30 мусить бути там “на праці”, в лікарні. Оленка є матір'ю 3-літнього хлопчика Мар'яна, що його залишила зі своїм батьком, тобто з Ростиславом. З батьком дитини, що його прізвище було Похилий, вона вже розведена. Виявляється жила з ним всього три роки. Але нічого більше про нього не говорила, і я не дуже розпитувала. Оленчина мама, Ніна Вірченко ще працює (професором математики у політехніці), сестра Марічка працює в американській установі, здається USAid, отже єдиний Ростислав-пенсіонер займається дитиною. Я звернула Оленці увагу на те, що Ростислав взяв на себе різні редакційні зобов'язання і не вив'язується з них як слід (а тепер розумію чому!), що родині було б доцільніше взяти когось до дитини, щоб Ростислав міг працювати (і заробляти долари! бож він має редагувати другий том спогадів Костюка для КІУСу! — а згодом міг би мати і платну роботу над редакцією Остапових статей. Як так далі піде, то я бачу, що треба буде ці справи передати комусь іншому!) І Ростислав і Ніна Вірченко були за студентських своїх років карані советським режимом і були заслані. Але познайомились вони не на засланні, як я думала, а вже після повороту до Києва, куди

повернулися згодом докінчувати університет. Сім'ю закладали пізно, тому й дочки їх ще такі молоді. Ростислав мій ровесник, він 1931 року народження. Оленка знає англійську мову (мабуть від батька), але про нього каже, що він не знає і боїться розмовної мови, та й мабуть боїться їхати в Америку, й тому не дуже настирливо за такою поїздкою побивається (хоч були свого часу запрошення і можливості поїхати на конференцію до Урбани, наприклад). Оленці я дала в дарунку сто доларів — може купить собі щось в Америці або повезе додому.

В день моїх 66-их уродин прийшов відвідати мене Іза Каплан, отже я запросила його на борщ і вареники і київський торт (цей, що дожидає гостей ще від візити Кацнельсонів! і який дуже став мені у пригоді саме тепер!) Іза — на моє прохання — приніс мені із пекарні новоприбулих євреїв північно-східньої Філядельфії “український хліб” (він так і називається, але написи тільки англійською і російською мовою). Хліб — смачний, але я, їй Богу, волю торонтонський хліб з кміном! (Привожу його з Канади за кожен раз, як туди їду, і тримаю в морозильні!)

Неділя, 24 листопада 1996. Торонто, вночі.

Сьогодні Уляні сповнилося 50 років життя. Випадково, на українській телепрограмі ми сьогодні довідалися, що 24 листопада — це також дата смерти Михайла Грушевського! Це — немов жарт: адже Уляна тепер дуже пов'язана з великим проектом англосовієтського видання багатотомної Історії України-Русі, отже прізвище Грушевського в цій хаті згадується часто і в різних контекстах.

Вчора у великому елегантному ресторані Old Mill Максим влаштував Уляні багатолюдне прийняття, що на нього прибули їхні приятелі, члени родини і то не лиш з Торонто, але і з Клівленду і Філядельфії. Це вже друге велике прийняття з нагоди Уляниного 50-річчя: перше відбулося в Бостоні, коли вони були цілою родиною на конференції AAASS — там влаштувала його Тамара Гутник-Нері у власній хаті. Найцікавіше і найбільше подиву гідним був факт, що обидва ці заходи — і в Тамари, і в Old Mill — вдалося затримати в секреті перед Уляною і були вони суцільною для неї несподіванкою!

Я прилетіла літаком учора перед 3-ою. На аеродром виїхав по мене Роман Пасічник, який вже в п'ятницю приїхав до Торонто з цілою своєю родиною — жінкою Джен і трьома дітьми, а також з Марусею Пасічник і Павлом. (Жінка Павла, Гретхен, сподіється дитини і тому залишилася вдома з двома їхніми малятами). До ресторану мали ми йти на годину 6:30, а Максим запланував прийти з Уляною о 7-ій год. Отже з летовища Роман привіз мене до дому Мойсеїв в Етобіко, де вже зібралася вся їх родина. Old Mill — елегантне й оригінальне приміщення, своєрідний замочок над річкою Humber. Очевидно, я бачила його тільки поночі, при романтичному освітленні. Цей ресторан має багато різних заль, там було повно людей. Максим замовив окрему кімнату на 3-ому поверсі і вечерю на 40 осіб. Столи були елегантно застелені, прибрані квітами і балонами, в кімнаті стояла вже теж прибрана святочна ялинка. Перед 7-ою вже зібралися всі — а були там і Пасічники з Клівленду, і вся родина Мойсеїв — включно з Касею Мойсей, яка після інсульту вперше

на візочку для калік вийшла з лікарні між люди — і близькі знайомі Уляни й Максима: Дарця Hasey з чоловіком, Грицаї, Жили, і співробітники й колеги — Струки, Субтельні, Павлюки, Царинники, Сенкусь. Не було Франка Сисина, бо він тепер в Едмонтоні. Уляна з Максимом з'явилися у дверях точно о 7-ій і видно було, що Уляна була заскочена несподіванкою! Бо ж думала, що іде просто на вечерю з Максимом — а тут, виявилось, застала ціле велике товариство! Вечеря й обслуга були знамениті — це напевно коштувало великі гроші! Але і Уляна і Максим були дуже задоволені — Максим зокрема тим, що йому вдалося до кінця затримати всю цю велику організацію і приїзд родини в повному секреті. Програми якоїсь не було, але Уляна дуже гарно, тактовно і до речі сказала коротку промову, дякуючи і Максимові і гостям і підкреслюючи факт, що вона почувалася в Торонто вдома (це при нагоді згадки і попередньої surprise party в гарвардському оточенні, яке було колись їй рідним і до якого вона довгий час тужила). Максим також сказав коротку промову — своєрідний панегірик закоханого в свою жінку чоловіка! Маруся Пасічник розплакалася зі зворушення!

Дітей на вечері в ресторані не було і вони про це все нічого не знали. Що більше: вже коли Максим з Уляною поїхали до Old Mill, Роман Пасічник завіз своїх обох синів до Іванка і Стефанка, які були вдома під опікою baby-sitter-а. І це була перша несподіванка для моїх внуків — як побачили своїх кузенів. А друга несподіванка була сьогодні вранці, коли наперед Іванко, а потім Стеф знайшли мене вранці на канапі у вітальні! (В кімнаті для гостей на горі вже раніше поклали спати 8-літнього Адама, отже я першу ніч спала внизу!) Очевидно, якби діти були втаємничені у пляноване святкування, секрету затримати було б не вдалося!

Мені трохи жаль, що я не мала змоги більше поговорити з людьми, які були мені цікаві (Струки, Субтельні, Царинники, Сенкусь) — але я мусіла сидіти при “головному столі” з Уляною, Максимом, Уляниною мамою і братом Романом з жінкою. Всежтаки бодай коротко перекинулась кількома словами зі Струком і поговорила трохи з Марком Царинником про Аркадія Любченка, щоденник якого він підготовляє до друку (каже, що щоденник повний еротики, що Любченко в подробицях описує свої сексуальні стосунки з різними жінками). Орест Субтельний вступив ще сьогодні до нас на коротку розмову. Довідалась я, що Магочі видав історію України у в-ві Торонтонського університету і книжка Субтельного, яка досі надзвичайно мала великий успіх на книжковому ринку, тепер матиме поважного конкурента. Про книжку Магочі Субтельний сказав, що це передусім довідкове видання, reference book, що він не пропонує якоїсь нової концепції — але хто зна, може саме це промостить їй дорогу до покупця? Цікаво буде книжку цю побачити!

Ще одна цікава новина: сьогодні тут відбулися пополудні загальні збори канадського відділення “Слова”, де мали вирішити майбутнє цього канадського “Слова” і розподіл чи призначення біля 25,000 дол., які залишилися їм у касі. Завтра мушу потелефонувати до Ліди Палій і Риси Голод і довідатися щось ближче про ці справи.

Субота, 30 листопада 1996. Год.6:30 вранці.

Я вже знову на летовищі — лечу до Бостону на весілля Тимоша Головінського, повертаюся сьогодні ж увечір. Тим разом я під'їхала авто до станції Melrose Park — бо темно і, можливо, небезпечно іти пішки. Коли повернуся, знову буде темно. Отже я запаркувала авто на станції Melrose Park (маю надію, що його ніхто не вкраде!) Мусіла, очевидно, виїхати дуже раненько (поїзд 5:35), у висліді чого всю ніч майже не спала. Лягла відносно рано — десь перед 10-ою, але, коли я вже була в ліжку, подзвонив наперед Костюк, а потім Кацнельсон. З Григорієм Олександровичем ми говорили про з'їзд письменників у Києві, про справи “Слова”, про Ростислава Доценка. Я йому розповіла про недавню візиту Оленки і про те, що Ростислав тепер обтяжений опікою над трирічним внуком. Кацнельсон дуже задоволений своєю поїздкою на схід Америки і в Канаду, зокрема відвідинами Торонто, де йому Ліда Палій влаштувала літературний вечір. Повернувшись до LA вже встиг знову прохворіти — мав черговий приступ своєї “радіаційної хвороби”, з високою температурою, плямами на тілі тощо. А в Канаді ще й обоє з Ідою простудилися.

На Тимошеве весілля їде разом зі мною одним літаком Володимира Кавка — не сидітимемо поруч, бо літак дуже переповнений. В поворотній дорозі наші місця будуть у сусідстві. Деякі гості з Філядельфії вже приїхали до Бостону. Вчора дзвонив з готелю Holiday Inn у Brookline Андрій Головінський. З ними разом в цьому ж готелі вже є Максимовичі та Іван Головінський з родиною — вони приїхали вже вчора автами.

На прекрасне американське свято Thanksgiving, що до нього я завжди мала сентимент і любила, коли наша родина збиралась в цей день разом — я, на щастя, не мусіла бути сама в хаті. Запросили мене до себе на обід Геврики. Була тільки їхня родина: Тит, Софійка, Адріян з жінкою Адьою і два ще нежонаті сини — Роман і Лесик. Я — єдина стороння особа: Софійка хотіла, мабуть, зробити добре діло — запросити самотню старшу паню! Я їй за це вдячна. Не хотілося в цей день бути самій. Тим більше, що шукаючи за фотографією Остапа (Максим скритикував мою ідею використати для сонетів Шекспіра Остапову градаційну знимку в тозі, як претенсійну напушеність і радив знайти добру групову знимку, щоб з неї вирізати Остапа) — я мусіла переглянути альбоми з фотографіями, де віддзеркалене щасливе минуле нашої сім'ї — минуле, якого не можна повернути... Отже я, більше як будь коли, була настроєна досить сентиментально).

З Гевриками завжди приємна, цікава розмова. Хлопці в ній домінують, але це молоді люди з доброю освітою, українською душею і зацікавлені й добре обзнайомлені із справами України й української культури. В цьому інтелігентному товаристві провела я пару годин, десь від 3:45 до 8:00. Поверталася трохи зі страхом божим, бо температура впала, де-не-де було слизько, на щастя сніг на падав.

Максим намовляє мене, щоб встановити власний видавничий знак для Остапових сонетів, щоб зареєструвати ISBN номер і то в Америці, не в Канаді. А потім цей же знак вживати і для інших видань. Мовляв, без ISBN ніхто не знає про існування такого видання. Я думала взяти марку “Слова” і навіть говорила про це з Лідєю Палій. Але, можливо, Максим має рацію. Тим більше, що “Слово”, яке ніколи не стояло дуже престижно, тепер уже зовсім

“сходить на пси”, як про це промовисто свідчить останній 13. збірник, повний всякої графоманії. Якщо за рецептом Рисі Голод кожен член має право і друкуватися в збірниках, і видавати книжки під маркою “Слова” — і то без попередньої апробати президії чи редакційної колеґії — то що така марка варта? Зрештою, це завжди була фікція. Хоч ті особи, що зареєстрували свій ISBN на “Слово” (мабуть) мали часом замовлення до нібито видавництва. Тепер тільки розумію, чому пару разів прийшло на мою (тобто Остапову!) адресу замовлення на книжки Лесі Черненко... Можливо, що варто було зробити собі таке “власне видавництво”, такий самвидав, вже давно. Адже ми з Остапом видали цілу низку книжок і все це могло було іти під одною маркою, щось à la “Славута” (Славутич — проворний чоловік, він давно зрозумів практичну сторону цієї справи). Ліпше пізно, як ніколи. Почала я думати над назвою. Може: МОСТИ-MOSTY. Слово створене з літер в іменах Остап-Марта, а при тому має сенс: мости в майбутнє, і легко знайти якийсь графічний знак мосту.

Справи сонетів тепер уже тільки в Максимових руках. Я ж інтензивно працюю над “Автобібліографією” — дійшла вже до 1982 року (А). Це томляча марудна робота, мушу її час до часу переривати — але підганяю себе, бо хочу це також видати книжкою десь на початку 1997 року (бодай в першій половині року!) Так себе підганяю, що не маю часу виспрятати хату (це зробить, маю надію, в найближчому тижні Ольга!), ані привезти до ладу мою робочу кімату, закладену книжками і паперами (а це можу зробити тільки я сама!)

Вже долітаємо до Бостону!

Неділя, 1 грудня 1996. Філядельфія, вранці.

Мала я велике щастя: погода дописала і не скомплікувала мені подорожі (А могла, бо якби був сніг і мороз — могло бути дуже погано!) Авто чекало на мене на станції і я десь по 9:30 вже була вдома. Весілля було трохи “understated”, що мені подобалося. Тиміш виглядав прегарно — стрункий, пристійний, з борідкою, в елегантній “яскулці” (як це називається по українському, їй-богу, не знаю!) Лілю бачила я вперше, і очевидно також її батьків. Мотря і Леся надавали собі тону в елегантних капелюхах, а їм конкуренцію в капелюсі та ще й з вуалькою робила Ніна Марк. Були очевидно Максимовичі (з Лесею), Іван і Наталка Головінські (з Юрком та його черговою панною). З Філядельфії — Бандери (Ніна, Володимир і Петро) і Володимира Кавка (що з нею ми летіли одним літаком і ділили кошти таксі). Весілля проходило переважно англійською мовою — українського елементу було мало.

10 грудня 1996

Передсвятчна пора прикра, зокрема для людей самотніх. Тим більше для тих, хто зустрічав колись Різдво в колі ширшої родини, що її вже нема. Охороною перед повною депресією для мене є факт, що я ніколи надто великої ваги не клала на різдвяні звичаї і що для мене це завжди було moveable feast, раз 25 грудня, раз 6 січня. Цього року мені

найбільше жаль Марка. Він на американське Різдво певно буде зовсім сам. На українське Різдво я вибираюся до Торонто. Маю надію, що Уляна запросить також Марка — я готова заплатити йому дорогу, щоб приїхав — бо він і досі безробітний. (Повернувся недавно з тритижневої поїздки до Києва, задоволений своєю зустріччю з Юлею, але після повороту довідався, що праця, яку сподівався одержати, бо був одним із двох фіналістів, дісталася тій другій особі — жінці, з уваги на affirmative action. Але запрошення Уляни не можна брати for granted. Вона у близьких взаєминах з Ією і досить критично наставлена до їхньої розлуки. Але якщо вона не запросить Марка, то я сама замість до Торонто, готова поїхати до Лос Анджелесу, хоч їхати до Марка тепер — не дуже добра ідея: має він маленьке помешкання з одним тільки ліжком, отже був би йому клопіт, а мені невигода. Але не був би зовсім сам.

Ія, що її я завжди досі підтримувала, трохи в моїх очах останнім часом втратила. Я побачила фальш і лицемірство, якого досі не хотіла бачити. Поведінка її при нагоді похоронів мами рішуче мені не подобалася, а коли я довідалася, що вона вже роками розпускала по Філядельфії чутки про те, який Марко п'яниця і пропащий чоловік, то я і зовсім втратила до неї повагу. Чи рекляма того рода помагає жінці втримати чоловіка? Не подобалося мені також, що вона неправдиво представила Улянці факт, що Марко не дозволив взяти їй Ніну до Філядельфії, коли Марійка була в критичному стані. Адже зовсім навпаки: він залишився з дитиною, опікувався нею, водив її кожен день до школи, а потім приїхав з нею на похорон. Якби сталося так, як пропонувала Ія, дитина була б втратила пару тижнів шкільної науки і взагалі, що вона мала б робити тут, коли Ія була весь час у шпиталі? Думка віддати її тимчасово до школи, де ходять діти Бобові дуже не подобалася саме Бобові і його жінці... Взагалі, таке трактування дитини, як м'яча яким можна перекидати для власної вигоди, викликає в мене поважні застереження. Марко завжди підкреслює, що Ія — дуже добра мама, він взагалі, як контраст, старається говорити про неї позитивно, промовчуючи деякі справи... Але я щодо виховання Ніни від початку мала чималі застереження, хоч і не висловлювала їх публічно.

П'ятниця, 13 грудня 1996 полудне.

Мала я сьогодні їхати на PENN, бо є в бібліотеці Van Pelt щорічна Christmas Party, на яку і я отримала запрошення. Але на дворі дощ — і має бути ще гірший пополудні — і мені відпала охота. Тимбільше, що я пару днів тому була на такій “парті” в своїй правничій бібліотеці, а на другий тиждень піду (без уваги на погоду) на прийняття, яке влаштовує декан нашої Law School.

Справи із святами наладнуються. Уляна запросила Марка і він приїде може навіть із Ніною. (Це мене трохи заскочило, бо я якраз вислала поштою Ніні до Лос Анджелесу цілу низку різдвяних подарунків — Race car з remote control — про який дитина згадувала мені по телефону, годинничок на руку, светрик, блюзочку).

Я вже також замовила квитки на літак. З тим була смішна пригода. Я є frequent traveller USAir, отже їду звичайно тою лінією і може незабаром зароблю собі досить пунктів на

безкоштовну подорож. Довідалась ціну: \$334.83, якщо їхатиму 3 січня (бо це, мовляв, ще святочний сезон) і \$197.13, якби я їхала 6 січня. Ну, це проблема. Якби я приїхала 6-ого, не могла б Улянї допомогти із святами, та й не була б присутня на Стефкових уродинах 4 січня. Максим, почувши про цю проблему, написав мені записку: приїжджай 3-ого, я доплачу різницю! Ну, зробився з нього тепер гохштаплер, ніби виграв на лотереї! Мене стати заплатити самій, але було досадно з принципу, бо ж я щойно була в Торонто і платила за подорож тільки 156 дол.! Подзвонила я до Air Canada і довідалась, що в них така сама подорож (3 січня до 12 січня) коштує \$62.59 менше. Я не робила резервацій на канадській авіалінії, а вернулася до свого USAir і їм висловила своє невдоволення. І за добрим капіталістичним звичаєм, вони мені знизили ціну! Отже заплачу тільки \$272.24.

Кілька останніх днів присвятила різдвяній кореспонденції та й написала кілька анотацій для ULE90. Це останнє пов'язане з тим, що хотіла сьогодні, з нагоди побуту у Ван Пелт віддати їм позичені книжки. Отже, хоч я і не поїхала через дощ, залишились позитивні наслідки плянованого виїзду. Ще треба б мені закінчити нарешті статтю про Вільде, щоб могли повернути до бібліотеки два томи “Сестер Річинських”.

Написала рецензію на “From Three Worlds” і вже навіть зарекордувала її для радіо. Маю надію, що може завтра піде вона в радіопрограмі. Але не знаю чи посилати її до “Свободи”, чи ні. Там є критичне речення і про видавництво “Свобода”, отже вони можуть не надрукувати. Не думала я готувати англомовної версії, але ось прислали мені книжку з “World Literature Today”, отже маю зобов'язання. (Я купила 4 примірники цього видання на дарунки, а тепер отримала ще два додаткові рецензійні!)

Моя стаття про Кулик-Кіфер досі не появилася ні в “Літературній Україні” (куди послала я її дуже-дуже давно), ні в “Свободі” (куди послала недавно, вирішивши, що “Літ.Ук.” може не хоче цього друкувати).

У Філядельфії 7-ого грудня відбулося засідання потенційних співробітників Енциклопедії Української Діаспори, що на нього запросили і мене. Були там Кіпа, Заліпський, Лужницький, Біланюк, обоє Трофіменки, Наталя Пазуняк, Онуферки, Кравченко і очевидно Маркусь. Ще може одна-дві особи. Рудницького не було, мав у родині похорон. Маркусь дуже довго і досить монотонно говорив монологом, а коли дійшло до більш ділових справ, забракло часу. Це не дуже добре свідоцтво діловитости головного редактора. Маю враження, що якщо ця енциклопедія (американські два томи) вийде, то хіба через зорганізованість і діловитість Дарії Маркусь — шкода, що її не було на нарадах. Все ж таки, енциклопедія американських українців, на мою думку, дуже потрібна. США взагалі пасуть задніх і в загальних історіях еміграції, і в літературі. Про Канаду і про Австралію є багато ліпша документація.

Цього ж самого дня (7 грудня) пополудні був вечір іншої нашої енциклопедії — презентація англомовної *EU*. Приїхав Струк з Торонто (з жінкою) — (я їх запрошувала до себе на нічліг, але виявилось, що вони посвоячені з Захарчуками і приїжджають до них!). В програмі, крім Струка, виступали ще Славко Трофіменко, Олекса Біланюк і

Баранецький, який є головою фундації, що збирає гроші. Програма і виступи були на висоті, а рекламний відео-запис був не тільки дуже добрий, але навіть зворушливий. Софійка Геврик приготувала виставку різних енциклопедій, а що взяла їх з нашої бібліотеки в Центрі, то зробила тим і бібліотеці добру рекламу. (Між іншим, цього ж дня довідалась я радісну новину: два томи *ЕУ*, які “пропали” були з бібліотеки і які примусили мене зробити серію закликів-афішів по всьому Центрі — повернулися до бібліотеки! Анонімно, в мішку підставленому під двері! — Я саме такого й сподівалася і тому зробила такий рух!) Імпреза *ЕУ* була б справді великим успіхом, якби не те, що прийшло заледве 50 осіб! Погода, щоправда, була нікудишня, навіть я їхала “со страхом божим” дорогами, що загрожували перетворитися в ріки! Але як такий автоводій як я міг приїхати, то що можуть сказати на своє оправдання інші? Але є відповідь: справжньої інтелігенції в нас обмаль, а таких, що розуміють вагу енциклопедії — ще менше!

Вчора, шукаючи за чимсь іншим в Остаповій шуфляді, де є педантично поскладані карти різних міст з різних часів, я випадково знайшла у шкіряному портфелі... збірку своїх, писаних Остапові, листів! Прочитала кілька і зворушилася до сліз! Боже, що це була за любов! Найцікавіші не ті, що їх я писала смаркатою гімназисткою — вони повні недомовлень, патосу, декларативності — але ті з-над моря, що їх я будучи там з дітьми, писала Остапові до Філядельфії (хоч він і приїздив туди до мене кожного тижня!) Пропало пів ночі безсонної над цими листами... Може це і була одна з причин, що я не поїхала сьогодні на умовлений полуденок з колегами і на різдвяну “парті” до Ван Пелт.

Середа, 18 грудня 1996. год. 10 вранці, метро.

Хоч я і занедбую трохи хатні обов’язки — пилососом чистить хату тільки Ольга, один раз у місяць — то люблю порядок і чистоту. І от від деякого часу вже “йшов мені на нерви” непорядок і бруд у моїй господарській пивниці, де стоять машини до прання і сушення, додатковий холодильник, господарські прибори тощо. І от я довідалась, що Віктор тепер без праці і запропонувала йому привести це до ладу: вицементувати стіни, помалювати свіжою ясною фарбою цегляні стіни і шафу, зробити поличку та вішаки на прибори. Він справився з цим за два дні і я дуже задоволена, бо чисто і привітно. Трохи може за дорого мене ця робота коштувала — 230 за роботу і 90 на фарбу, цемент, гачки etc. Але я не тільки не торгувалася, але навіть не казала показати собі рахунки за витрати. Він має вже репутацію, що докуповує собі всякі прибори до своєї майстерні, це я знаю від Catherine Kiepers, яка його на цьому приловила — але я люблю Вікторову зарадність, сприт, доброякісну роботу. Взагалі це — інтелігентний, свій, хлопець — йому можна б і даром дати трохи грошей, бо ж він — студент, але це було б невиховно і нерозумно. Хай вчиться продуктивно працювати, що він і робить з успіхом. Ще буду мусіти, як все висохне, завтра упорядкувати речі в цій пивниці — без моєї праці тут не обійдеться. Хотіла б ще перед святами випрати всі свої фіранки і маю надію, що це зроблю.

На 25 грудня маю запрошення до Люди, де буде вся родина: Христя, Віра, Марта і, очевидно, Людині діти і внуки. Просили мене також Яримовичі, але я піду на це родинне свято, до Люди.

Сьогодні їду на Dean's Christmas Party до Law School. А ще вступлю до Van Pelt віддати книжки і перевірити деякі бібліографічні дані до моєї "Автобібліографії".

Софійка Геврик дала мені вчора негативи і чорно/білі фото ОТ, що їх хочу використати в Сонетах Шекспіра.

В поворотній дорозі додому:

Dean Diver's Christmas Party була, як звичайно, щедра, багата й елегантна. Тим разом прийняття відбувалося в старому будинку бібліотеки, в Sharswood Hall, при столиках і з живою музикою трьох на чорно вдягнутих музикантів. Буфет включав і шинку, і індика, і салати, і приставки, а вино, каву і десерт подавали до столів кельнери. В половині прийняття декан Дайвер сказав кілька слів, висловлюючи вдячність професорам і співробітникам, у дотепний спосіб і коротко. Окремо звернув увагу на емеритів, що їх прийшло з десятків, підкреслюючи тяглість поколінь і родинну єдність колективу. Людей було досить багато — може зі сто. Я сиділа при столі з Синтією, Марією, Бобом Мульгаріном, Ришардом Слоном, Ненсі Арнолд, і ще одним алюмном нашої школи, що його прізвище було, здається, Ван Дужен. Була нагода зустрітися з адміністративним персоналом офісу декана, і з усіма майже працівниками бібліотеки, і з професорами — старими і новими, в тому числі і з суддею Люїсом Поляком, колишнім деканом нашої школи, а тепер федеральним суддею.

Я мала нагоду подивитися на ремонт і переробку старого будинку, відвідати приміщення, що було колись — на протязі 28 років — моїм бюро. Багато тут змінилося, зокрема перебудували т.зв. Goodrich Hall, що з нього зробили тепер три приміщення, затримавши однаке мистецьки ліплена високу стелю. Найбільше змінився сам вхід — там, де колись був просторий "hall", що його Liz називала "Gateway" — тепер маленькі кімнатки офісів, туалет, сховків — з вузьким тільки коридором.

Неділя, 22 грудня. 7:30 вечора.

Пару днів уже мучить мене простуда. Сьогодні вперше вийшла з дому і то тільки тому, що треба було піти до аптеки по ліки. Гарячки, на щастя, не маю, покищо це тільки прикрий мокрий катар.

Не зважаючи на все, активно працюю над "Автобібліографією". При тій нагоді мусіла звірити деякі речі з архівом — не все маю, бракує мені деяких бібліографічних інформацій. Але при тій нагоді я трохи упорядкувала свій архів. Це, очевидно, ніщо більше, як збір газетних вирізків, журналів, etc. Запхала все це в дві валізи, і ще є пару пачок.

П'ятниця, 27 грудня 1996, год. 3:00 пополудні. Метро.

Намовила мене Віра піти в кіно. Домовились ми, що зустрінемося біля 5-ої в Ritz/Bourse,

після фільму підемо кудись до ресторану, а тоді Віриним автом додому. Пропозиція дуже приємна, але мене тепер дуже трудно витягнути з дому. От напр. Віра хотіла піти на Новий Рік на gala концерт до Academy of Music і я спершу мала охоту, а потім передумала: квитки по 50 дол., вертатися треба пізно вночі по дорогах переповнених нетверезими водіями. Не люблю вночі бути в місті. Віра до цього звикла: її праця примушує її їздити автом по всьому місту, в різну пору дня, часом навіть з ескортом поліції. А попри те, вона, як і я, дуже зайнята працею, сама без товариства, як і я, любить самотою і не збирається ні виходити заміж, ні шукати якогось партнера, але часом відчуває органічну потребу кудись піти, відпружитися і розважитись.

Я вирішила скористати з нагоди, поїхати трохи раніше і подивитися, чи не змогла б я купити собі якісь черевики або чобітки в Comfort Shoes. Купити черевики — для мене тепер велика проблема. Маю тільки одну і дуже вже сходжену пару замшових мештів (тільки з авта і до авта), що їх беру на парад. А так ходжу в Reeboks, в атлетичних кросівках.

На 24 грудня була я вдома сама, нікуди не ходила, святчного настрою не мала, навіть не прибрала святково хати — ні на зовні, ні в середині. На день Різдва була запрошена до Люди і провела там кілька годин у родинній, але загалом нецікавій атмосфері. Вчора скористала з.

Понеділок, 30 грудня 1996. Метро і то в год.4:50!

Як це не дивно, але я знову їду до міста і знову ж на те, щоб піти з Вірою... тим разом до театру. Вчора несподівано потелефонувала Софійка Геврик — мають два квитки на сьогоднішню виставу і не можуть з них скористати. Театр мене завжди манить, хоч не люблю наніч їхати до міста. Знову їду трохи раніше — вистава починається 7:30, але я хочу бути в метро ще тоді, коли тут повно людей. Віриним автом поїдемо додому. Щоправда, я почала ритися в старих паперах свого архіву у зв'язку з автобібліографією, а це значить, що в хаті залишила я неабиякий безлад, відірвавшись від цієї роботи. Це мені не часто трапляється, бо хоч хату чистить тільки Ольга раз у місяць, то я люблю, щоб був бодай позірний порядок. Ось передучора зібралася я на силах, зняла, випрала, випрасувала і назад повісила фіранки у вітальні і їдальні, почистивши при тому вікна із нутра хати. А риючись в архіві, дещо упорядкувала і при тому викинула цілу важку торбу зайвого паперу. Бачу, що мені треба буде робити це періодично, щоб не залишити дітям надмірного балагану. Вони і так, бідні, матимуть неабиякий клопіт з моїм і Остаповим архівом, Добре може, щоб дещо менше важливе повикидати, щоб того всього не було так багато. От як повернуся з Торонто, треба може буде нарешті попросити Рудницького, щоб забрав кілька великих пачок листування і ділових паперів “Слова” до архіву НТШ-А.

Сьогодні серед пошти було... святчне привітання від ... Івана Дзюби! Із запрошенням до частішої співпраці із “Сучасністю”! Дзюбу я дуже шаную і таке вітання мене навіть зворушило. Видно, що він свідомо хоче “плекати” своїх співробітників з діаспори, а тих співробітників тепер справді щораз то менше. Може мені і справді варто посилати деякі

матеріяли до “Сучасності” замість до “Літ. України”? Ось як довго вже тримають мою статтю про Кулик-Кіфер — і ні чичирк!

31 січня [sic!] 1996, вдома, 3:30 пополудні.

З e-mail, з відгуку Ростика Хом'яка, дізналася а про те, що у “Свободі” надрукована моя рецензія на антологію “From Three Worlds”. До мене ця газета ще не дійшла! Але ось подзвонив Рудницький — також із відгуком на цю рецензію, а також із запрошенням прийти до них на зустріч Нового Року. Мабуть не піду, так я йому і сказала, подякувавши. Досить з мене цих розваг. Фільм “The English Patient”, що має репутацію одного із трьох найкращих фільмів минулого року, видався мені композиційно розтягнутим, за довгим, хоч і дуже гарно й цікаво сфотографованим (Африка, Сагара — але це не “Касаблянка”, ні тим більше не Антоніоні!) Вчорашня вистава в театрі — “Arcadia” славного драматурга Tom-a Stoppard-а також мені не дуже подобалася. Останна його п'єса, яку я бачила, “The real thing”, була, на мою думку, значно ліпша. “Arcadia” — занадто переінтелектуалізована — це драма передусім ідей, і хоч ідеї ці — незвичайно цікаві, провокативні, оригінальні, дотепні — то для театру, здається мені, потрібно живого конфлікту живих людей, а того в цій п'єсі — обмаль. Та ще й варто було п'єсу трохи скоротити і надати їй більшої композиційної гнучкості. Ах, шкода, що не було з нами Остапа — цікаво, яка була б його думка про цю виставу?

Вівторок, 31 грудня 1996 доходить год.8:00

Ось зараз почнуть надавати з Academy of Music новорічний концерт філядельфійської симфонічної оркестри — концерт, що на нього Віра мене запрошувала, а після моєї відмови, пішла в американському товаристві. Могла я піти до Рудницьких — він сьогодні вранці телефонував, але я — щиро кажучи — волю бути сама вдома, тимбільше, що на дворі приморозок і заповідають, що на дорогах буде слизько.

Викінчую свою автобібліографію: ще треба тільки буде додати надруковані ще в грудні мої матеріяли (сьогодні прийшла “Свобода” із рецензією на “From Three Worlds”, а якби “Літ. Україна” надрукувала ще в грудні мою статтю про Кіфер і інтерв'ю зі мною Людмили Тарнашинської, які лежать вже довго в редакційній течці — то це, очевидно, треба було б ще додати. Но і дві рецензії, що напевно будуть в останньому номері “World Literature Today”, і, можливо, одна або й дві статті в “Нових днях”...) Бракує мені також дат народження і смерті бабуні Антоніни Сенківської — хотіла б це додати: може подзвоню до Славка Заплітного або до Ірки Джуль і довідаюсь? Маю надію, що вони знатимуть. Повинні б знати принаймні, в котрому році вона померла, бо це, здається було вже десь у 1970-их роках? Додатки може треба буде на місяць-два відкласти, але я маю намір встановити вже нумерацію для матеріялів до кінця 1995 року і почати працю над покажчиками.

Маю ще кілька годин старого року і може треба зробити підсумки. Серед позитивів: закінчення величезного тому ULE80, пропозиція для видання UkraLME, закінчення

підготовки Остапових перекладів Шекспіра, мої дві перші бібліографічні книжки на Інтернет (в цьому моєї заслуги жодної, я дала тільки згоду, а ідея і її виконання були Максимові), чотири поїздки до Торонто, поїздка на конференцію до Урбани, вакації з родиною над океаном, низка статей-рецензій і виступів по радіо. Великий зовнішній ремонт хати. Last but not least: відносно добрий стан мого здоров'я, початок контакту з лікарями на PENN: Gesundheit ist nicht alles, aber alles ohne Gesundheit ist nichts, мовляв Шопенгауер.

Негативи, нажаль, величезні і перше і найважніше: травма у зв'язку з розривом між Марком та Ією. Рішення він зробив після довго-тривалих вагань: виглядає він тепер більш зрівноважений і задоволений життям, як був досі, і, як видно з усього, має надію на щасливіше життя в майбутньому. Дай Боже, щоб не розчарувався, і щоб з Ією затримав якісь цивілізовані стосунки, бодай задля дитини. Він приїде з Ніною на свята до Торонто, побачу як він мається. Журить і мене і його факт, що він і досі без праці. Робота в профспілці кінематографістів, де він був одним із двох фіналістів, дісталася жінці, завдяки законодавству affirmative action... Тепер має якусь можливість праці в Україні, але він волів би залишитись в Америці — і через Ніну, і через те, щоб знову закорінитись тут і знайти собі місце на дальше майбутнє.

Похорон Левка започаткував цей минулий рік, а потім несподівана смерть Зенка Дольницького, довготривала хвороба і смерть Марійки Лабуньки .

Неділя, 5 січня 1997. Торонто. 7:30 вранці.

Вчора були Стефкові 8-і уродини. Написала нашому малому на уродиновій карточці віршоване привітання:

На радість нам усім
Стефанкові вже вісім!
Йому — найкращу з доль!
Щоб не один ще голь —
всім ворогам на злість —
здобув наш футболіст!

За цим злободенним привітанням — глибокий зміст великого почуття. Найважливіший голь, що його здобув наш завзятий футболіст — це перемога, велика і дай Боже — остаточно — над страшною хворобою рака, що затьмила його другий, ще майже несвідомий рік життя і була великою болючою трагедією для нас усіх. Факт, що ця травма була тимчасовою і не стала катастрофою — вважаю одним із найсвітліших моментів своєї щасливої долі.

Дарунка я йому тим разом з Філядельфії не везла. Вирішили купити тут на місці. Вчора — після уродинової ковзанки і прийняття для 12-ти запрошених хлопчиків (Уляна диригувала всім, як добрий стратег — не легко зайняти, забавити й зацікавити більшу громаду дітей, втримуючи певний рівень дисципліни) — мали цілу нараду в справі дарунка. Перший і другий вибір Стефанка зустрів негативну реакцію Максима: малий хотів лещета або Game Gear. Максим запротестував: лещета не тільки надто коштовні, але де і коли він сам зможе на них їздити? Чи не ліпше наперед поспробувати винайнятими лижами всієї родині, щоб спробувати чи це добра ідея? Що до Game Gear. Це, каже Максим, така собі “arcade game”, з мінімальним, а то просто ніяким виховним чи едукативним елементом, ліпше вже купити якусь нову гру на комп’ютері. На тому й стало. Я дала вчора Стефкові сто доларів, а він сьогодні поїхав з Максимом і купив собі гру “Star Wars”.

Марко також уже вчора приїхав, з Ніною. Ніна гарно бавиться з хлопцями, а спить на матраці в Іванковій кімнаті. Мала вибір — могла спати на матраці в Стефковій кімнаті, де ночує на Стефковім ліжку її тато. Вибрала Іванка. Стефко спить на матраці в кімнаті Максима і Уляни, на горі.

Вчора, після того, як гості розійшлися і ми повечеряли, десь біля 11-ої, як діти вже пішли спати і я мала вільний доступ до кухні, я почала свят-вечірні приготування. Працювала до 2-ої год. ночі, підготовляючи борщ, грибовий сос — сьогодні пару годин варила рибу в галареті (вчора знайшли і купили коропа), а після того, як всі розійдуться до спалень, я візьмуся за вареники. Ушка купила на парафіяльному базарі у Філядельфії і привезла зі собою. Уляна готує інші страви і ми чергуємось, вживаючи кухню. Це дає мені змогу відпочити трохи між фізичними зусиллями, а також дає змогу в антрактах побути з дітьми, граючи з ними різні гри, карти, й читаючи їм.

Тепер Марко з Ніною пішов з Максимом і хлопцями на “Пластову Свічечку” — і це дало мені змогу сісти на пів години до записок.

Неділя, 12 січня 1997. В літаку до Філядельфії.

Марко з Ніною відлетіли до Лос Анджелесу вже в п’ятницю. Факт, що Уляна запросила на свята і їх, дав мені можливість побути в колі найближчої моєї родини — дітей і внуків. Ніколи вона не буде вже в повному комплекті, цього року не тільки через відсутність Остапову, але також і через відсутність Ії. Марко у помітно ліпшому психічному стані — п’є менше, курити зовсім перестав, спокійніший, більш зрівноважений. Не подобається мені, що він часом у розмові забувається і вживає всякі вульгаризми — зокрема в англійській мові, коли ввійде в якусь запальну дискусію. От, наприклад, були по традиції після Святої Вечері на коляді в домі недалеких сусідів Грицаїв. Там трошки посиділи на розмові, а господар прийшов потім продовжувати розмову з Марком і Максимом ще й у нас. Вони три — Грицай і мої хлопці, мабуть, ровесники, але тільки Марко в цьому товаристві пересипає свою мову всякими *fucking this or that, shit, etc.* Правда, він мав тенденцію робити це, ще коли був гімназистом (пригадую собі, як я йому випомінала, що коли він каже “*fucking refrigerator*” — то це зовсім не те, коли Lawrence вживає це слово у відповідному контексті в “*Lady Chatterlay’s Lover*”). Праця в робітничому русі, та й з фільмарями в Голівуді, очевидно, такі нахили тільки посилює. Але це Маркові треба поборювати, бо того типу мова в оточенні дітей і малознайомих людей тільки компромітують його і залишають про нього погане враження. Їя телефонувала кожного дня, а на дарунку написала “духом із Вами”. Прикро. Але на це нема ради. Рік тому була надія, тепер її вже нема. Рубікон перейдено. Яким шляхом піде Маркове життя, чи буде ще колись щасливим, покаже час.

Уляна не тільки не скористала з мого побуту в Торонто, щоб піти з Максимом на новорічну забаву, але ще й

Неділя, 26 січня 1997 10+ ввечорі.

Два тижні минуло від часу, коли літак, приземлюючись у Філядельфії, перервав у половині речення мої записки... Отак драматично могло закінчитися все — але найбільша загроза виявилася не для мого життя, а для мого щоденника! Поринула я з головою в свою роботу над автобібліографією — більшість часу проводжу вдома, якщо не рахувати майже щоденних проходів, виїздів (двічі) по харчі, засідання Ради Бібліотеки, фризера і сьогоднішнього виїзду до церкви. Мала запрошення до Гевриків на Щедрий вечір — не скористала з нього, передусім тому, що прийшло дослівно в останній хвилині, була пропозиція (також від Софійки) піти в театр (разом з Вірою) — це я прийняла з ентузіазмом, але потім виявилось, що забракло квитків — отже не ходили і я — на диво — була навіть рада, що не мушу відриватися від роботи. Не щоб ця праця давала таке вдоволення: це марудна точна бібліографічна робота і вона досить втомлює. Але я вже добігаю до кінця: вже маю понад 200 сторінок комп’ютерного друку — отже вона тягне-мучить, як кожна велика робота, хочеться вже її закінчити, щоб могли взятися за щось

інше.

Хочу доповнити ще кількома словами свої записки з Торонто, а бодай закінчити розпочате речення. “Уляна не тільки не скористала з мого побуту, щоб піти з Максимом на новорічну забаву, але ще й...” найняла опікунку до дітей, купила квитки до театру для усіх нас з Марком і мною включно, і ми поїхали підземкою на другий кінець міста (це вже здається не Торонто, а Йорк!) до театру на музичну перед-бродвейну виставу “Ragtime”! Для мене це була не тільки приємна розвага, але й цікавий досвід: великі розбудовані комплекси нового міста, немов футурологічна казка: прямо з метро ідеш великі віддалі розбудованими торговельними центрами, яскраво прибраними й освітленими, з одного будинку в другий, коридорами ратуші і міської бібліотеки і нарешті — тим разом таки вже через засніжену і морозну вулицю — в модерний будинок театру! Сама вистава була побудована на сюжеті повісті Доктора і мала трохи політичну закрутку. Три групи — білий американський естаблішмент-капіталісти, білі європейські імігранти-євреї із східної Європи і американські чорні — відокремлення і перехрещення доль — поступове зближення. Все це у музичній постановці, із доброю режисурою, знаменитими масовими сценами, оригінальною хореографією. Менше подобалися мені сентиментальні дуети, та й музика взагалі мало мала пам’ятних арій. Вся вистава була рішуче за довга — її абсолютно треба обрізати. Побачимо, чи матиме вона успіх на Бродвею.

В Торонто мала я ще одну приємну розвагу. Поїхала до університетської бібліотеки одного дня, щоб там трохи попрацювати і зустрітися з Любою Пендзей. Пополудні Люба запропонувала, щоб я пішла з нею і Богданом на обід до китайського ресторану. Я погодилася, дала знати Улянці, щоб мною не турбувалися, і пішла з Пендзеями. Ресторан Мандарин має буфетову обстановку безмежного багатства різних китайських (і не тільки китайських!) страв, все дуже свіже, смачне й апетитно пред’явлене — там мусить харчуватися сотні людей, це дуже велике підприємство! Я попробувала малими дозами всього потрохи, дуже мені смакувало і — на диво — я зовсім не переїлася, може тому, що їла теж багато всяких фруктів/овочів. Приємно було побути з Пендзеями, а і їм було відрадно вийти трохи поза хату, бо вони, бідні, мають великий клопіт з дорослим психічно хворим сином, якого можуть тільки на короткий час залишати самого вдома. Богдан уже на пенсії і все його життя тепер крутиться між хворим сином і старенькою мамою в піклувальному домі... А Люба журиться вже наперед, як виглядатиме її життя, коли вона стане також пенсіонером, а це має статися вже цього року влітку... Боже мій, як я їм співчуваю! Люба вибирається поїхати цього року до Урбани — маю надію, що може ми там зустрінемося.

На закінчення мого побуту в Торонто я ще одного дня, коли діти були в школі, пішла на Блур і купила — не тільки пару книжок у книгарні, але і дві пари черевиків на свої zdeформовані ноги! Побачимо, чи зможу їх носити! Одна пара — дешевша — має оригінальну форму: саме там, де в мене піднесена кістка — не має шкіри, ідеальна ситуація. Другі черевики — фірми Саламандер — елегантні, замшові чорні на м’якій підшві — але доведеться їх трохи розходжувати... Це моя єдина надія — інших черевиків я навіть не пробую купувати. Хто зна, чи не доведеться мені таки вдатися до хірурга. Мала

в Торонто з тим трохи клопіт. Мусіла була купити ще у Філядельфії нові чобітки — широкі, матеріяльні, в спеціальній крамниці Comfort shoes, бо ж сніг, зима, а старі вже розлетілися. І поїхала я в тих “валянках” (справжні сукняні валянки були б для мене ліпші). В Торонто — сніг і я мусіла в них ходити. У висліді натерло мені палець і не могла багато ходити по вулицях.

Замість іти на Маланку для дорослих, Уляна з Максимом тим разом пішли з іншими молодими батьками на якусь скромну родинну забаву разом з дітьми. Іванко і Стефанко елегантно виряджені бавилися дуже добре, Уляна з Максимом також. Кажуть, що і на другий рік схочуть таке заплянувати. Це частинно реакція на горендально-гохштаплерські ціни торонтонських маланок — їх є кілька і вони зі собою конкурують... На родинну Маланку запрошували і мене, але я відмовилася і замість того провела кілька годин на... робленню вареників з м'яса, сира/картоплі на спеціальне замовлення своїх внуків, щоб мали готові харчі і після бабиного від'їзду .

Вівторок, 28 січня 1997. Полудень.

Моя *Автобіобібліографія* майже готова. Ще треба буде тільки додати деякі бібліографічні дані, перевірити і доповнити покажчики, зробити остаточну коректу і передрукувати ще раз, але вже так, щоб сторінки були готові до фотодруку. Думала спершу радитись про це з Максимом, але він такий страшенно тепер зайнятий, що добре буде, як зрушить і пустить у світ Шекспірові сонети. А мені може треба пошукати когось тут на місці — може друкарню Америки? Це можливо коштуватиме мені трошки більше, але зате врятує час Максимові, а мені дасть змогу контролювати і припильнувати справу тут на місці.

Хочу відмітити два цікаві листи, які прийшли до мене передучора. Ed Hogan, редактор антології “From Three Worlds” довідався про мою критичну рецензію у “Свободі” і реагує на неї. Його виправдання ще більше підсилюють мій головний аргумент, що така антологія повинна була появитися під якоюсь більш об'єктивною маркою. Він, очевидно, не знає, що я писатиму рецензію також до “World Literature Today”. Якби знав, може пробував би тому запобігти.

Другий лист — від Василя Барки! Побачивши його ім'я, я навіть здивувалася: невже Василь Барка знає про моє існування? (Ми з ним, очевидно, знайомі: були навіть з Остапом в його славній вежі в Глен Спей і то на другому поверсі! але я певна, що він мене собі не пригадує). Я мусіла лист прочитати двічі, щоб зрозуміти чому він його написав саме мені. Бо Барка ні більше ні менше пропонує, щоб я вшанувала пам'ять свого покійного чоловіка виданням нового твору Василя Барки, так як це зробила інша вдова, якась Ярослава Гунчак! Барчин лист — на три сторінки дрібного письма, та ще й з прилогами: першими сторінками рукопису нової поеми “Царство: псалом”, що згідно з авторським твердженням, має коло 700 (а може 800 — нечитке письмо) сторінок. Він навіть пропонує, щоб я підготувала до друку це видання і каже “я платитиму по два долари за переддруковану сторінку”. Цитую: “Видання буде не тільки пам'ятним для читачів, але і службою для слави Господа нашого — Христа Спасителя, а це безліч разів

важливіше... Також значна справа для самої нашої літератури: віднова найвищого жанру лірики, в нас цілковито забутого... (...віднова перерваної в нас традиції псалмічної лірики, що вершиною в нас був твір Сковороди “Сад божественних пісень”...) Владика Стефан... може стати меценатом “Царства” і видати його на зниженій ціні. Або просити про це Владика Василя. Вам видніше.” На початку цього листа такі рядки: “Із преси довідався про Ваш шляхетний намір відзначити пам’ять покійного чоловіка, поета, — на вартості духовнотворчій, а не матеріяльній, що скоро проминає або через довгий час нищиться. Намір не здійснився через невідповідності до конкретних вимог.”

Спочатку я чомусь подумала, що він має на увазі мій даток 100 дол. на видання книжки Маланюка з нагоди річниці Остапової смерти, але потім усвідомила, що це — реакція на недавно проголошене рішення журі конкурсу ім. Остапа Тарнавського, яке вирішило нікому не присудити нагороди, з уваги на слабих кандидатів. (Конкурс цей з рамени “Слова” організував Струк і я ще перед його проголошенням перестерігала їх, що він не вдасться. Вони хотіли знайти якісь нові надзвичайні твори ще ніколи не друкованих авторів — такі критерії, на мою думку, засудили справу заздалегідь. Адже ми недавно робили конкурс на гумор і сатиру, в ньому брало участь велике число членів СПУ, деякі із славними прізвищами, а всетаки там не було якихось геніяльних творів, а значна їх частина була безвартісною халтурою. Думка, що літературознавці з діяспори можуть відкрити якихось молодих геніїв, що їх ніхто ще не відкрив в Україні — досить претенсійна, а навіть трохи образлива не тільки для літературного естаблішменту України, але навіть для цілої мережі вчителів і виховників, які перші могли б такі таланти відкрити... Але це — не моя справа. Струкові, на мою думку, забракло реального глузду в цій ситуації, а Ліда Палій видно також не має організаційного хисту і власної думки щодо конкурсів). Але — назад до Барки. Якби такого листа написав мені хтось інший — я просто відклала б його до пачки ще не полагоджених листів, а то й просто викинула. Але Барка є Барка: я маю до нього респект як до заслуженої для нашої культури людини та й оригінальної постаті інтелектуала-аскета, хоч не поділяю думки тих наших громадян, які ставлять Барчину поезію на вершини і вважають навіть, що він заслуговує на Нобелівську премію... (Єдиним справжнім серйозним українським кандидатом на Нобеля є, на мою думку, Валерій Шевчук). Барка, більше ніж будь який письменник-емігрант, втішався досі неабиякою підтримкою громади, доказом чого є і його вежа на Глен Спей, і чотири томи прекрасно виданого “Свідка”, і премія Антоновичів... Але в поезії його — велика доза звичайного графоманства, король голий — і критики бояться до цього признатися... Отже Барці я вчора написала вже листа, повертаючи йому його дорогоцінні прилоги і вияснюючи, що гроші зібрані на похоронах ОТ родиною і приятелями — це гроші “Слова” і ними розпоряжає президія об’єднання письменників. А при нагоді також повідомила його про вже видані і пляновані нові видання Остапа Тарнавського (бо я певна, що він і про Остапа мало що собі пригадує).

Четвер, 30 січня 1997, 1 год.

Вчорашній вечір і значну частину сьогоднішнього дня присвятила я Наді Петрик. Є на PENN, в бібліотеці Ван Пелт відкрита одна позиція у відділі книгообігу і Надя хоче

спробувати подати аплікацію на цю роботу. Вона вже вчора прийшла ввечері до мене, разом із своїм чоловіком Грицем, ми обговорили деякі подробиці цієї справи і от я сьогодні написала для неї резюме і листа до бібліотеки, а також потелефонувала до Емілі Батіста, яка є керівником цього відділу. Каже Емілі, що є вже низка аплікацій і що треба поспішати. Маю надію, що моя протекція Наді допоможе. Але найважливіше є враження, яке зробить вона в час інтерв'ю. Не знаю наскільки добре вона дає собі раду з англійською мовою, а це може справу перерішити. Але пробувати треба і взагалі почати процес змагання за постійну працю на PENN. Це ж і була причина, чому я її пропхала на тимчасову роботу у правничій бібліотеці. Тепер вона може і подати цей невеличкий, але всежтаки — бібліотечний досвід на своєму резюме, і Марію Смолку, як референцію. (Мене також, але я вже тепер — тільки приватна особа, отже значення моїх референцій — менше). Маю надію, що вона не заведе кладених на неї моїх сподівань — могла б колись, якщо в неї буде цілеспрямованість, завзяття, витримка і бажання вчитися, стати бібліотекарем іноземного права і працювати успішно і довго, як це пощастило мені, в цій цікавій, динамічній професії. А має ж диплом юриста, отже є фундамент, на якому можна будувати далі. (Інших можливостей для українських юристів в Америці нема, це довела вже багатолітня практика. В майбутньому може це зміниться, але для цього були б потрібні величезні економічні зміни глобального засягу). Якби дістала цю працю клерка, стала б автоматично членом профспілки, а це значило б не тільки нормальну і непогану заробітну платню, але і цілу низку бенефісів — медичних, освітніх, тощо. Це були б справді двері в майбутнє для неї. Побачимо, чи вдасться.

В минулому тижні я зробила також рідкісне тепер для мене рішення: запросити гостей на обід! Адже буваю на людях, просять мене — треба ж і мені зрештешуватися. Передусім вирішила я запросити Люду і Зенка Чайківських, бо вони в мене давно не були (за винятком недавнього ех-промпту зорганізованого вечора для Кацнельсона), а просять мене завжди на свята і з інших нагод. До товариства їм думала спершу запросити Максимовичів, але Аня зломила собі руку у зап'ясті і за лікарською порадою нікуди тепер з дому не рухається. Запросила я Гевриків — в них я буваю часто, вони в мене також. Це, взагалі, найближчі тепер мені люди і мені завжди з ними приємно. Але я не була певна, чи це найкраща комбінація товариства. Думала, фактично, зорганізувати незабаром ще й другу гостину і запросити Гевриків, Трофименків, а може й Біланюків — це було б, мабуть, цікавіше. Таке може й заплянує на недалеке майбутнє. Але на цю неділю таки будуть Чайківські, Геврики і Віра — шість осіб зі мною — оптимальне число до мого ідальняного столу. Меню тим разом буде — українське: борщ (маю вже готовий, заморожений), вареники з м'ясом (які тількищо зробила і також заморозила), грибовий сос, салат, вино і київський торт на десерт. А на приставки до горілки — мекіканська сальса і тортілля, кабанос, сири і спеціально куплені вчора німецькі селедці-матіяші (зроблю з них якусь пасту до кексів). Вареники з м'ясом мої гості завдячують... Стефкові! Бо ось на його замовлення я вже тричі в Торонто робила вареники з м'ясом і подумала собі: а чому б не зробити і для себе, для своїх гостей? Адже я тепер успадкувала по Лесі її стару, але добру ще електричну машинку до м'яса і мені легше зробити ці вареники вдома, ніж у Торонто!

По ночах тепер я читаю знамениту українську прозу молодого автора, що називається Володимир Діброва. Справді цікава ситуація. Вийшла англійською мовою у видавництві Northwestern University Press книжка Діброви під назвою “Peltse and Pentameron”. Я бачила цю книжку в Максима і навіть почала її читати. Приємна несподіванка: добре, модерно, з гумором! Але книжку я мусіла залишити, зробивши тільки відповідні нотатки для бібліографії. Із приміток довідалась, що одна з цих речей — Пентамерон — була друкована в “Сучасності”. І от я знайшла собі два перші номери журналу за 1994 рік, де ця річ надрукована українським першодруком і маю величезну приємність від знайомства із першорядним українським прозаїком. Конче мушу подбати, щоб книжку цю замовили у Ван Пелт і може зголошу своє бажання написати рецензію до *WLT* — може пришлють мені примірник. Треба буде також замовити і купити. Вона, нажаль, не реклямується так агресивно як “Три світи”, а шкода: видавництво добре й загальноамериканське, переклад робила Галина Гринь і маю враження з тих небагатьох сторінок, що я їх встигла прочитати в Торонто — зовсім задовільно. Серія має назву “Writings from an unbound Europe” — а це є приємний контраст до “Glas — new Russian writing”. Є в англomовному виданні також добра передмова Аскольда Мельничука — її я встигла в Торонто докладно прочитати і зробити виписки. Не даром Мельничук згадує в передмові Кундеру і Гомбровича — Діброва вкладається в цю традицію і дай Боже, щоб він виріс на нашого Кундеру. Кажуть, що він тепер живе в Америці, а навіть ходять чутки, що він може буде редактором англomовного журналу української літератури, що його то, нібито, має намір випустити в світ Гарвард. Невже сповниться моя мрія? Дай Боже! Дуже було б мені цікаво зустріти цього письменника. Я вже заглянула в довідник СПУ і бачу, що він там є. Народжений 1951 року в Донецьку, закінчив факультет романо-германської філології, перекладач, лавреат премії Лукаша.

П’ятниця, 31 січня 1997, добігає 10 вечора.

А наш Діброва вміє писати і про секс! Ліпше від Забужко, бо в нього відчувається іронія, сатирична посмішка — і це звучить свіжо, оригінально і дотепно! Діброва причинився до того, що я сіла сьогодні і написала до *WLT* рецензію на “From Three Worlds” (пан Гоган напевно не буде задоволений, бо я і тут повторила свої основні закиди, очевидно!) Завтра вишлю рецензію з листом, щоб прислали мені “Пельце і Пентамерон” Діброви. Маю надію, що ніхто ще не зголосив рецензії і що вони дістануть і пришлють мені книжку.

Маю господарський клопіт: з’явилася в кухні миш. Я вже думала, що я давно виграла баталію, купивши електронічні апарати, що видають якісь звуки-вібрації нечутні для людського вуха, але переразливі для слуху тварин, чим, нібито їх відстрашують. Справді, вже пару років не було слідів мишей. Але ось недавно я бачила миш. Сказала навіть Максимові ніби жартом: мої миші-мутанти, вони втратили слух і їм ця модерна електроніка не шкодить! Ну, жарт-жартом, але мишей мушу позбутися. Купила я ще додаткові електронічні апарати і замовила ще два нові, щоб були в кожній кімнаті. Але крім того я купила і наставила звичайні мишоловки, та ще й поклала отруту. Щоб приманити мишку до мишоловки, я навіть відставила від кухні електронічний апарат. І viola! Сир на половину з’їдений, але миш не зловилася! І це все за останніх кілька годин,

в час коли я тут на горі преспокійно працюю при комп'ютері!

Сьогодні відвідав мене отець Жовнірович із кропилем. У цій хаті від коли ми тут спровадилися з Остапом священика здається ще не було! Але на старій хаті, в дільниці Логан, отець Головінський приходив не раз і добре мені запам'ятався (як небажаний гість), коли прийшов, незаповіджений, у дуже невідповідний час: запам'яталися пелюшки, що сушилися на калориферах і отець, що ходив по всій хаті і заглядав у всі кутки! Отець Жовнірович також пройшовся з кропилем по всіх кімнатах, але він принаймні заповів свою візиту наперед телефоном, та й тепер моя хата упорядкована, без дітей і господарського неладу. Маю надію, що кропило вижене мою миш, а принаймні зажене її до мишоловки. Жовнірович, між іншим, недавно був в Україні і привіз мені з Коломиї листа від гумориста Савчука, який просить роздобути йому 6,000 дол на видання енциклопедії українського гумору. Одне слово: до мене тепер всі звертаються як до мецената! Та ще й не знають, що я започаткувала нове видавництво МОСТИ! Може посипляться пропозиції і до видавця? Славутич, між іншим, написав листа, де просить, щоб йому послати Остапові “Зібрані вірші”. Я це вже сьогодні і зробила, додавши ще й “Літературний Львів” — одне слово дарунок за 30 дол плюс пересилка.

Понеділок, 3 лютого 1997, перед полуднем.

Вчорашня гостина вдалася на славу: моїм гостям мої вареники з м'яса дуже смакували, також і борщ і паста з оселедців, яку я вперше придумала і відтепер повторятиму частіше! Розмова була жвава і крутилася довкола справ пов'язаних з українською громадою США, зокрема довкола проблем із скандалом у ЗУАДК, недавньою заявою з цього приводу в пресі і ролею преси в нашому житті взагалі: тобто, точніше, про те як ця преса, тобто передусім “Свобода”, не виконує своїх обов'язків перед громадою, промовчуючи всі неприємні для громади справи (напр. банкрутство Української Шадниці, кримінальну справу українського брокера Біди, який натягнув був наївних людей на грубі тисячі доларів, а тепер — надзвичайні збори ЗУАДК і вотум недовіря президентові Біликові). Замість того, щоб поінформувати об'єктивно про факти, преса подає загальникові заклики до згоди, миру в громаді, тощо, не вияснюючи в чому справа.

А я розповіла моїм гостям про “Пентамерон” і Володимира Діброву. Між іншим, у моїй вітальні, немов у читальні, стоять найновіші номери журналів: “Сучасність”, “Світовид”, “Всесвіт”, “Слово і час”, “Нові дні”, “Літ. Україна”, “Harvard Ukrainian Studies”, “Journal of Ukrainian Studies”, “Forum”... Це завжди притягає увагу всіх моїх гостей. На стільки, що десь мені пропав 5-ий номер “Сучасности” за минулий рік! І я маю підозріння, що хтось його позичив і не признається, а я забула... Вчора Віра Лащик взяла но.1 “Слово і час” і одне число “Нових днів”, але я казала їй залишити розписку.

Сьогодні придуть до мене на обід Марта і Славко Трофименки. Вони самі зголосилися, що будуть у Філядельфії і хотіли б зустрітися зі мною. Я їх запрошувала прийти вчора на обід, де були б зустрілися також з іншими моїми гостями, але вони не могли вчора приїхати. Сьогодні я запропонувала їм “неформальні вареники”, тобто я це розумію так:

можуть прийти увечорі, коли їм вигідно, після того, як полагождать свої справи. Я нічого спеціально не готуватиму, і тільки як уже придуть, загірю те, що залишилося від учора.

Отже маю перерву в рутині моєї самотньої відокремленості.

Вчора вночі читала в старому номері “Сучасности” (там де друкувався “Пентамерон”!) статтю Світличного про метаморфози перекладацької мови. (Ця стаття, між іншим, була готова до друку під прізвиськом Валерія Шевчука, бо Світличний був тоді вже в неласці). Світличний обороняє діалектизми і ненормативності в мові і критикує перекладачів, які виправляють все під норму стандарту. Це навело мене на думку, що може мені не треба занадто журитися ненормативними наголосами і діалектизмами у власних віршах?

4 лютого 1997, вівторок.

Сьогодні понурий, холодний день — напевне буде дощ, або й сніг. Але я таки пішла на свій звичний прохід — 2 милі (точно виміряла колись автом) швидкої ходи по 66 авеню до 2нд стріт, тоді до Челтен і по Челтен назад. Понад 40 минут. Мене колись запиталися знайомі: а ви не боїтесь так ходити? Моя ділянка вже понад 50% заселена чорними, а це в більшість наших американських расистів само по собі вселяє паніку. Покищо не мала я жодної прикрої пригоди. На вулицях людей обмаль, а вечорами, коли темно, я, очевидно, не ходжу. Часом небезпеку створюють мені собаки, але і вони звичайно за огорожею... Буває, що іду “за кордон” міста Філядельфії, до Мельроз Парк, де живуть Віра і Рудницькі — це, мабуть, приблизно така ж віддаль. Зокрема туди приємно ходити осінню або на весну, коли гарна природа додає чару проходові.

Славко і Марта Трофименки в мене вчора таки були на обіді. Меню було — рештки з попереднього дня, неформально, на щоденній порцеляні — але було дуже приємно при коньяку з лікером і при вині і при цікавій розмові.

А тоді зателефонував Іванко. Він хотів повідомити мене про те, що добре здав іспити з фортепіано — якісь такі загальні іспити, не в його вчительки, а в консерваторії. Іванко дуже обдарований музично, але в нього мало терпцю, щоб вправляти і вдовольняється грою абияк. Найбільше любить грати власні імпровізації — чи не вийде з нього якийсь музикант або композитор? Але коли треба грати гами і завдання, то йому треба пригадувати, заохочувати, просити. Тимбільше всі ми дуже раді, що іспити він зробив задовільно, щось на 80% можливого, а це добре і доводить, що йому і далі варто вчитися. Стефко, між іншим, уже покинув свою гру на скрипці. Як і у випадку його тата, лекції ці не давали бажаних результатів, хоч спочатку Стеф і сам собі вибрав і — виглядало — хотів грати на скрипці.

Я до Іванка потім подзвонила вдруге, як пішли Трофименки. Говорила з ним і з Максимом. І довідалася прикру річ: Максим має якийсь клопіт з міхуром, уже навіть мав візити в уролога, робив тести (прикрі і болючі). Покищо не виявили якихось туморів чи

інших поважних загроз, і лікар пов'язує симптоми із стресом... Приписав ліки, дай Боже, щоб допомогли. Дуже болю з Максимом, розумію ці проблеми краще як будь хто інший, бо сама маю такі проблеми. Але я вже стара, і в моєму віці цього можна і сподіватися. А йому ж тільки 42 роки! Каже, що часом не може доїхати підземкою до роботи. Ох, як добре я знаю цей клопіт! Журить мене це. І от я знову в полоні родинних турбот: засинаю, буджуся і встаю з думкою: Максим — нездоровий, Марко без праці.

П'ятниця, 7 лютого 1997. Метро, 11:25.

Їду на PENN — давно вже там не була. Не їхала б і сьогодні, але маю домовлений полуденок з Регіною Горжковською у Faculty Club.

Regina Gorzkowska — польська журналістка, працює для газети “Nowy Dziennik”, що виходить у Нью Йорку. Вона веде для цієї газети філядельфійську хроніку. Познайомилась я з нею через Марилу — Regina не раз приходила до нас до бібліотеки. Але тоді я мала не багато з нею спільного і наші контакти обмежувались до чемностевих привітань. Відколи, одначе, я поручила Рябчука, як доповідача про польсько-українські відносини і була на цій його доповіді в польському “народному університеті”, Регіна часом до мене телефонує, присилає вряди-годи свою газету тощо. І от я вирішила запропонувати їй, чи не схотіла б вона перекласти якісь мої вірші на польську мову? Адже маю вже переклади і англійською, і російською, і навіть португальською та французькою — але ні одного перекладу польською. Колись я про це згадувала Фрайліх, добрій польській поетці, що її зустрічала В Н.Й. на письменницьких форумах PEN, а також на Poetry Readings в AATSEEL. Але вона сказала мені, що ніколи ще не робила поетичних перекладів взагалі, отже відмовилася. Регіна виявила зацікавлення, я їй десь певно пів року тому вислала обидві свої книжки і от сьогодні, маю надію, буде мова про переклади і поезію.

Переклади я хотіла б включити в свою третю книжку віршів “Тихі розмови з вічністю”. Прийшло мені на думку, що може б мені звернутися за допомогою до Yara Balan-а в справі англомовних перекладів. Всі переклади на англійську (за винятком одного, що його зробив Анатоль Біленко), робила я сама. Дуже хотілось би мені, щоб хтось ці переклади переглянув і зредагував. Може Балан погодиться таке зробити? Було б ще краще, якби виявив охоту самому щось перекласти. Адже він чимало перекладав для “Ярмарку”. Треба мені буде довідатись про його адресу і написати йому. (Це все — доказ, що я переставляю рейки з АБ на “Тихі розмови”).

П'ятниця, 7 лютого 1997, 5:38 увечері.

Полагодила кілька справ, зустрілася з Регіною, відвідала своїх друзів у правничій бібліотеці. Не з усім встигла — треба буде на другий тиждень знову поїхати. Зрештою, мусітиму, бо маю рутинуву (і довгоочікувану) візиту в дентистичній клініці.

Маю не дуже приємну несподіванку: журнал *WLT* не надрукував у своєму останньому

номері за 1996 рік моїх рецензій на Нижанківського і перевидані модерні новелі. А я вже включила їх до своєї *АБ* і тільки пішла подивитися на журнал, щоб доповнити бібліографічні дані. Буду мусіти відкинути ці дві позиції. Тепер я подумала собі, що мої сподівання були нереалістичні: адже це — номер за осінь, я послала згідно із встановленим терміном рецензії перед 1 вересня, але це зовсім не значить, що вони могли попасти до осіннього числа: підуть напевно в зимовому. Шкода. Не тільки тому, що буде дві позиції менше в моїй автобібліографії, але передусім тому, що ні у літньому, ні в осінньому номері журналу немає взагалі українського відділу. Погано, що наші критики такі неактивні, а інші так мало цікавляться українськими виданнями. Невже тільки я пишу ще рецензії на українські видання?

Позичила собі у Ван Пелт книжку для приємної розваги: Гоббіт Толкіна! Все молоде американське покоління виросло на цій книжці, а я ніколи її не читала! Але ось в Торонто почала читати внукам в українському перекладі — хлопцям не дуже подобалось, але мене захопило! І от я вирішила собі прочитати цілість. В оригіналі, очевидно. Боже, яку та Англія має знамениту літературу для дітей — від Гулівера починаючи, через Алісу в країні чудес, до Гоббіта!

З Регіною говорили ми про Лободовського і Барбару Трухан — бо я захопила зі собою нову книжку Лободовського, яку ця Трухан мені прислала. Виявляється, Регіна ніколи нічого не чула про Барбару Трухан, але також не знала нічого про Лободовського. Сама Регіна була колись у докторській програмі з англістики десь в університеті Алабама, а потім в Польщі настав “війнятковий стан” і вона залишилася в Америці. Працювала журналісткою, редагуючи якісь газети Полонії. Тепер веде філядельфійську хроніку для польського щоденника, також заробляє перекладачем у суді ітп. Були натяки, що пережила якусь родинну трагедію. Я ближче не допитувалася — було б надто настирливо при першій зустрічі. Може колись довідаюсь пізніше, як не від неї самої, то може від Марилі. З моїх віршів звернула увагу на “Американський триптих”, про який, на її думку, варто було б написати до журналу *MELUS* (мала одне число і казала, що писала туди раніше), а також на “Автопсихотерапію”, яку хотіла б перекласти. Це їй не буде легко, бо вірш, хоч короткий, але римований. Побачимо, що з того вийде. Конче наполягала на тому, щоб я написала якийсь відгук на надруковані в польському щоденнику матеріали про українсько-польські відносини. Я не хотіла цього робити, але вкінці згодилася на два речення. Маю надію, що їх не перекрутять, бо відгук буде підписаний моїм прізвищем. Коли я пізніше вступила до правничої бібліотеки і розмовляла з Марилею і Синтією, Мариля сказала про Регіну, що ніхто точно не знає з чого вона живе, бо хіба можна жити з польської журналістики?

Вночі два дні тому почала читати Шевчукову нову книжку, що її Марко подарував мені на Різдво — “Око прірви”. Але, побачивши, що книжка — не на сучасну тему, я її відклала і замість Шевчука читала Забужко — “Інопланетянку” із одного із давніших номерів “Сучасности”. Досить добре. Вона — послідовна феміністка. Вдало застосовує потік свідомості і діалог з Мефістофелем, на межі реального. Цікаво. В “Літ.Україні” надрукували два відгуки критики на “Стежку в траві”, а при тому згадали і мій попередній

схвальний відгук. Критичні статті Медвідя і Штоня мали б, нібито, підійти до Шевчукового твору глибше, з фахової точки зору, мовляв. Але прочитавши ці статті, я побачила зовсім щось інше: упередженість до Шевчука, заздрість, і зовсім ще радянський погляд на літературу. Про Шевчука цікаво пише Павлишин, але видно *nemo propheta in patria sua*. Шкода. Якби треба було поперти Шевчука на Нобелівську премію, то чи достав би він рекомендації від критиків України? Інституту Літератури? Професорів літератури?

Маю мисливський успіх: вже двічі мої мишоловки вбили миш! Не знаю скільки їх ще тамдесь є? Але наставила знову.

У Ван Пелт переглянула 5-ий номер “Сучасности” за минулий рік і бачу, що я напевно цього номера не отримала. Є там цікаві листи до редакції Ревуцького і Качуровського, та й інтерв’ю Неборака з Юрком Тарнавським — ці речі я була б зразу прочитала, отримавши журнал, а не пригадую щоб я їх будьколи бачила взагалі. Вже сьогодні написала Певному, щоб прислали мені це число.

Лишила Денісові Гайдові рекомендації, щоб закупив до бібліотеки Діброву, антологію “З трьох світів”, книжку Луцького про Шевченка, історію Магочого... Приємно, що є справді що рекомендувати.

9 лютого 1997, неділя, год. 3:30.

Великий снігопад — вперше цього року. Вже двічі відгортала сніг. Трохи він мене заскочив: не зробила я запасу молока, соків, городини, фруктів. Ось вже сьогодні пішла пішки до недалекої крамниці, щоб купити молоко і банани.

Мала я на сьогодні інший плян. Думала вранці прасувати і дивитись на телевізію — бо неділя — єдиний день, коли є програми, що мене цікавлять: Meet the press, A week in review, The McLaughlin report...Завжди пов’язую телебачення з якоюсь іншою роботою, бо інакше це — страшна втрата часу. Але сьогодні нічого з прасовання не вийшло, а отже також і з телевізії.

В п’ятницю я зустрічала на полуденок Регіну Горжковську. А ось вже на другий день, в суботу, дістаю від неї поштою переклад свого вірша “Автопсихотерапія”... Треба було написати листа з подякою, а при тій нагоді я поспробувала зробити редакцію цього перекладу, бо він мав певні недоліки: ігнорував ритміку, перекручував думку, одне слово: нашвидкоруч зроблений перший варіант. Я обидва тексти переписала — її оригінал і виправлений мною текст і вже кинула на пошту. Для змін в тексті мушу мати апробату перекладача. Але такий хвилиний поворот до поезії дав теж інші наслідки. Шукаючи за польським словом на “спрагу”, я переглянула нову книжку поезій “Koniec i początek” Віслави Шимборської, минулорічної лавреатки Нобеля, ксерокопію якої дала мені пару тижнів тому Віра. І ось, під впливом власного вірша перекладеного на польську, я вибрала два вірші Шимборської і переклала їх на українську. Шимборську відносно легко перекладати, бо пише вона подібно як Марієн Мур: білим віршем, простою прозаїчною

лексикою. І навіть має вірш, немов під впливом Марієн Мур написаний, про те, що таке поезія.

Умисне трохи відкладаю остаточне викінчення “Автобібліографії”. Пригадуються різні речі, що їх треба додати, а вчора, шукаючи за чимсь іншим, натрапила на Папаєву епіграму на “Землетрус”. Доведеться змінити нумерацію у відгуках.

Максим прислав перші сторінки Шекспірових сонетів і letterhead для видавництва МОСТИ. Добре виглядає! Геврики зробили мені гарну товариську послугу — потракували моє прохання серйозно, зробили кілька варіантів, і то на комп’ютері. Каже Софійка, що це робота не так Тита, як Олекси, їхнього наймолодшого сина. І ось у висліді logo гідне справжнього видавництва!

Чекаю на ISBN від Bowker-a, а тоді звернуся за номером і CIP до Конгресової Бібліотеки. Трохи вже мені спішиться, бо хочу, щоб друкарня почала роботу.

10 лютого 1997, понеділок.

Пару ночей підряд не спала добре: лягала пізно, а ще й будилася серед ночі і над ранком. І хоч це дало мені змогу читати Пруста і про Пруста у “Всесвіті”, та й взагалі читати (“Літ. Україну”, “Сучасність”), то я, трохи тим стурбована, вирішила взяти собі снотворне вчора, покластися вже біля 9-ої і виспатися. Вставала тільки до лазнички, але таки виспалася. Також із шлунком щось мені долягало — гази не гази, якийсь таке неприємне почуття, навіть і після прочищення. Може це те, що люди тут називають “heartburn”? Але я такого ніколи досі не мала. Отже вчора і сьогодні трохи змінила дієту: варю собі кашку на молоці — те, що колись варила кожного ранку Остапові, але рідко коли сама їла!

Цими днями рідко з ким говорю по телефону, але ось сьогодні вранці дзвонила вже до мене з Н.Й. Барбара Трухан. Мої контакти з поляками тепер несподівано живі і часті. Оця Барбара, якась мабуть особиста приятелька Лободовського, “відкрила” мене при допомозі Українського Інституту Америки (певно Володимир Лисняк дав їй мій телефон і адресу) і тепер телефонує досить часто. Я їй переслала адреси різних українських установ і бібліотек і зацікавлених осіб, що їм варто вислати книжку Лободовського і вона дзвонить ніби у цих справах. Маю враження, що це старша особа, яка напевно живе самотньо, має трохи грошей, бо бачу, що і не дуже рахується з грішми (телефонує тоді, коли найдорожче, книжки висилає рекомендованою поштою, та й книжка Лободовського вийшла за її гроші). Не багато про неї знаю: була, здається колись кореспонденткою газети “Gwiazda polarna”, каже що редактори газети “Nowy dziennik” мають до неї упередження, та й взагалі каже, що в Польщі і тут закордоном до Лободовського також є упередження, нібито через його про-українське наставлення. Не знаю скільки в цьому правди. Я дала їй адресу Горжковської, щоб вона послала книжку Регіні. Може Регіна схоче щось про Лободовського написати і це розіб’є підозріння Барбари щодо упередження. Бож про Україну “Nowy dziennik” пише тепер часто і прихильно.

Взялася я переписувати на комп'ютері свій щоденник. Колись, по моїй смерті, це напевно буде цікаво прочитати моїм дітям і внукам, а може й іншим... Не мала б я застережень, якби це вийшло колись і книжкою. Не все мені там подобається з перспективи пройденого часу, але переписую, не редагуючи і не виправляючи навіть мови. Це — документ часу. І для читача в Україні це міг би бути цікавий документ життя еміграції. Я сама належу до тих читачів, які воліють читати щоденники і листи, ніж белетристику або спогади. Тільки в листах і щоденниках віддзеркалене справжнє життя, в щоденниках більше як в листах, бо вони писані для себе. От навіть і тепер: головний стимул для переписування — це, як висловила колись Віра Ке “занурення у теплу ванну спогадів”. При моїй “непам'яті” — справжні спогади можливі тільки при читанні щоденника. І найбільша прикрість, яка могла б мені трапитись, це якби так пропали мої щоденники. Це була б не просто втрата рукописів, це була б втрата великого шматка життя і напевно підірвала б мене психічно, а може й довела б до передчасної смерті. Мелодраматизую? Можливо. Але старим людям що лишається, як не їхнє минуле? Адже не майбутнє! Не перспектива доживати віку у піклувальному домі, втративши пам'ять про пережите і без свідомості й зацікавлення сучасним! Цей страх, щоб не пропали ці записки і жене мене до їх переписування на комп'ютері. Але робота це величезна, бо щоденник має вже понад 3600 сторінок! До цієї роботи (та й до іншої!) здався б мені секретар: переписування на комп'ютері такого величезного манускрипту не тільки займає багато часу, але і обтяжує надмірно мої руки, зокрема праву — і я вже відчуваю певні симптоми надмірного писання (carpal tunnel syndrome?)

Та й треба мати міру! Спомини споминами, а мені треба нарешті докінчити статтю про Ірину Вільде — уже наполовину написану! Відтягаю це з дня-на-день — бо перервала в половині, а тепер уже забула багато чого і треба буде наново пригадувати і прочитане і те, що було заплановане до статті.

А ще й треба написати пару листів. Передусім — Іванкові. І Качуровському. Ігор К., на моє прохання, вже давно прислав мені свою прекрасну книжечку для дітей “Пан Коцький”, а я і досі йому не подякувала. А мені це подобалося дуже, ще як читала це вперше Ніні (Марко привіз з України). Потім, вже як дістала свій примірник від автора, возила книжку до Торонто і читала хлопцям. Але їм не залишила, бо ця казка — має імплікації і для дорослих (і через те мені так подобається!) Я вже один раз читала цю книжечку Вірі (Лисичка-молодичка, що “страшить” своїх приятелів своїм мужем-паном Коцьким має особливі сатиричні імплікації для двох самотніх жінок таких, як я і Віра). І ми маємо з того велику потіху, та й називаємо деяких наших знайомих тепер “панам Коцькими”.

Вівторок, 11 лютого 1997.

А най то дундер свисне! — сказала б моя Бабця, повторяючи слова композитора Вахнянина після того як вона — учениця народної школи проспівала на іспиті до “Кози-Дерези”... Вчора, доповнюючи і виправляючи покажчик заголовків до “Автобібліографії”, я раптом усвідомила, що там бракує матеріалів включених у пам'ятну книгу Зальбурзької

гімназії! А там же не тільки передрук цілої поеми “Зальцбург” (саме через це я й догадалася!), але і “Пісня про Зальцбург” і “Майже дума”! Який парадокс: брошура, видана раніше, де був текст пісні з нотами — є, а цього розкішного ілюстрованого видання — нема! І я знаю чому: брошура була в архіві, а книжка стоїть між книжками в бібліотеці. Трохи це мене зажурило. Бо що ще бракує? Очевидно, не треба надто спішитися. Доведеться додати, переробити нумерацію, тощо. А най то дундер свисне!

А згадка про Бабцю — не випадкова. Саме сповняється двадцять років від її смерті. З цієї нагоди я дала оголошення до “Свободи” і в її пам’ять склала 100 дол. на Бібліотеку Стефаника у Львові. А переписуючи старі записки в щоденнику з-перед 20 літ, зворушилася до сліз, згадуючи її.

Написала, нарешті, до Качуровського, щоб подякувати йому за знаменитого “Пана Коцького”. Добра сатира для феміністок. А Дзюбі хочу послати свої переклади із Шимборської. Мушу ще знайти пару інформацій про неї, щоб додати примітку.

Ні “Літ.Україна”, ні “Свобода” досі не надрукували моєї статті про Кулик-Кіфер і я не знаю, що це має значити. Хотіла написати до “Літ.України”, щоб передали Микитенкові для “Всесвіту”, але відкладаю це з-дня-на-день, чекаючи, а може таки надрукують... Але це — холодна вода на мою голову. Не скоро пошлю їм щось знову. Хоч не забули про мене, бо ось була згадка при нагоді критичних статей про Шевчука... Також і Сників напевно не забув, що я існую, бо у вчорашній “Свободі” є відгук читача на матеріяли газети і там, між іншими, цей читач згадує і моє ім’я.

Четвер, 13 лютого 1997. Метро, 10:30.

Їду на PENN — передусім до дентистичної клініки, але при нагоді вступлю до бібліотеки перевірити деякі дані до АБ, а може теж візьму якісь матеріяли про Шимборську.

Вшора відбулися сходи Ради Бібліотеки — вже вдруге присвячені справі купівлі комп’ютера. Сходи пройшли дуже добре, ділово, з доречною дискусією. Реферували можливості купівлі комп’ютера і програм, і шафи для збереження цих коштовностей, Альберт Кіпа, Маруся Сверстюк, Дора Горбачевська. Всі вони поставились до своїх завдань серйозно, підготували відповідні матеріяли і я мала сатисфакцію, що могла бути тільки модератором і лідером, який не накидає своєї думки. Найбільшою проблемою нашої бібліотеки є, очевидно, кадри. Якби ми мали доброго і фахового керівника (як це було в минулому — добровільною працею Марійки Кохановської, моєю, Ані Максимович, Мушки Одежинської), то сьогодні — при наявності Ради Бібліотеки — УБ могла б рости і розвиватися. Але наші тимчасові керівники — це люди, які трактують свою працю як тимчасове джерело заробітку і, очевидно, роблять тільки мінімум, без всякої візії на майбутнє та зацікавлення загальними проблемами бібліотечної роботи. Комп’ютер нам потрібний передусім на те, щоб зрушити з місця процес каталогізації. Вчити наших працівників старої техніки — справа не дуже перспективна, як це показала моя спроба пару місяців тому із каталогізаційним семінаром. Як буде комп’ютер, треба буде і мені

навчитися елементарних процесів вживання нової системи та їй треба буде навчити тих, що керують чи керуватимуть бібліотекою в майбутньому. Покищо почнемо від елементарної програми, яку знає і навчить нас вживати Маруся Сверстюк. Але комп'ютер вирішили купити новочасний, добро-якісний, який давав би можливість в майбутньому прилучитись до якоїсь каталогізаційної мережі, до електронної пошти тощо.

Четвер, 13 лютого 1997, вдома, 5:30.

В дентистичній клініці чекала мене несподіванка: Mary Bogert, моя дентистка, покинула клініку пенсильванського університету і перенеслася до Temple. Mary Ann, oral hygienist, зробила свою роботу, почистила мої зуби, зробила рентгени, але міняти дві пльомби (а є в цьому, кажуть потреба) мусітиме вже новий лікар-дентист. Представила мене Мері-Ен молодій жінці, що називається Caren (Karen?) Miller і я зробила в неї appointment. Я маю вибір дентистів в цій клініці, але нікого там не знаю. Воліла б жінку, отже може ця Міллер (молода, з чорним кучерявим волоссям) буде ОК? Здалось би їй трохи більше стажу і досвіду — лікарі найкращі коли досвідчені, але не надто близькі до пенсійного віку! Но, але вона вже сьогодні робила мені обстеження, отже випадало в неї замовити і візиту.

В бібліотеці я знайшла потрібну мені інформацію, а крім того пішла до stacks і знайшла собі маленький томик поезій Шимборської. Цікава деталь: на комп'ютерному каталозі знайшла я чотири її книжки: три збірки — це була її поезія в перекладах на англійську і всі три були на руках у читачів — випозичені! Тільки томик польською мовою стояв ще на полиці. Заздрість бере: книжки у перекладах, очевидно, промостили їй дорогу до Нобелівської премії. Я це, зрештою, вже писала у випадку Мілоша. Нагорода не впаде з неба, як манна небесна. А наші переклади занедбують і Винар замість видавати ще раз модерні українські новели, якби так видав книжку Шевчука — хочби ту “Зозульку”, що її переклала Мирося Стефанюк і що появилася уривком в антології Гласу. А ще я пішла, щоб взяти собі для лектури Щоденник Гомбровича і побачила, що стоять поруч оригіналів чотири томи щоденника в перекладі на англійську! Це вже посмертно, очевидно, і нічого не має спільного з преміями Нобеля, але який же промовистий доказ, що поляки дбають про те, щоб висувати своїх визначних письменників і пропихати їх на великий форум світової літератури... Не даром же сидять в Америці і Чеслав Мілош і Станіслав Бараньчак... А чому б не робити те саме нашому напр. Грабовичеві? (Ну, він щось трохи робить, але не досить. Занадто, мабуть, приманює його велика українська наукова політика.) А на мій погляд, діаспора повинна менше пхатися до справ самої України, а більше концентрувати свою увагу на тому, що можна справді зробити для України в світі, зокрема на заході.

Велика подія: вчора пошта принесла мені нарешті ISBN для видавництва МОСТИ! Отримали ми номери 0-9656983-0-0, і дев'ять дальших номерів цієї серії -1-9; -2-7; -3-5; -4-3; -5-1; -6-X; -7-8; -8-6; -9-4. Завтра приготую посилку до Конгресової Бібліотеки за Cataloging in Publication (CIP), і номер LC. Поволі буду вчитися бути ще й видавцем.

Неділя, 16 лютого 1977, год.4:00 поп.

Потерпіла я невдачу: вчора прийшло повідомлення з *WLT*, що книжку Діброви доручили вже іншому рецензентові. Спізнилась я. Можна б сказати: баба з воза, коням легше — не матиму зобов'язання. А книжку таки куплю, зрештою вона буде у Ван Пелт незабаром. Але прийшло мені на думку, що Діброву могли послати на рецензію Чопикові, а чи він оцінить цю книжку як слід? Адже у рецензії на Максимову монографію про Підмогильного він висловився, що мовляв, Підмогильний не такий вже важний письменник і не вартує такої уваги... Якщо він не бачить того, який знаменитий є Підмогильний, то чи зможе він позитивно прийняти Діброву? Було б жаль, якби англomовний дебют Діброви не дістав позитивної рецензії. Найбільший успіх був би, як би так раптом виявилось, що Діброву дали на рецензію якомусь американському критикові, що досі не займався українською літературою і якби цей рецензент оцінив українського письменника позитивно. Але це — майже мрія. На такий breakthrough напевно не заноситься.

Взялася я переписувати на комп'ютері свій щоденник з-перед 20-ти років і бачу, що це мене тягне, як наркотик. Занурення у спогади... У висліді вже маю понад 50 сторінок, але водночас це мене трохи і журить. Надмірна увага минулому: оце переписування забирає мій час, який фактично треба було б присвятити сучасності, статті про Вільде, про Шимборську, може і про Лободовського, не кажу вже про працю над ULE90 і ULE70.

Серед книжок, що їх я принесла собі із Van Pelt, є “Dziennik” Witold-a Gombrowicz-a. Взяла собі перший том 1953–1956 і читаю його по ночах. Знамениті, цікаві, провокативні деякі його помічення і вислови: деякі варто віднотувати:

Prasa emigracyjna przypomina szpital, gdzie rekonwalescentom daje się tylko lekkostrawne zupki. (p.12). Wielkie, puste sale obwieszane płótnami są odpychajaco wstrętne i zdolne strącić na dno rozpaczy. Obrazy nie nadają się do tego, żeby je umieszczać jeden obok drugiego na gołej ścianie, obraz jest po to, aby ozdabiał wnętrze i był radością tych, którzy mogą z nim obcować. (p.36) ... Bóg stał się pistoletem, z którego pragniemy zastrzelic Marksa. (p.41)...brzydota powolnej śmierci, którą nazywamy starzeniem... (p.54) Dlaczego świat nie lubi Żydów? Ależ dlatego, że są zdolniejsi, mają pieniądze, stwarzają konkurencję....Ci, którym дано право do wyższości, nie mają prawa do równości... Geniusz żydowski jest oczywisty w samej swojej strukturze, to jest w tym, że podobnie jak genialność indywidualna, jest najściślej połączony z chorobą, upadkiem, poniżeniem. Genialny, dlatego że chory. Wyższy, gdyż poniżony. Twórczy, bo anormalny. Ten naród, jak Michał Anioł, Szopen i Beethoven jest dekadencją, która przetwarza się w twórczość i postęp. Ten naród nie ma łatwego dostępu do życia, jest w niezgodzie z życiem — dlatego staje się kulturą... (p.107)

Оригінальна інтерпретація, але чи правдива?

Як на мій смак, щоденник Гомбровіча, занадто, може сповнений всякого нібито шокуючого зазнайства, і передусім занадто само-цензурований. Немає в ньому взагалі віддзеркалення справжнього життя, побутового тла. Записки цього тому роблені в Аргентині, але мало що можна довідатися з нього про життя в Аргентині або про життя самого Гомбровіча. Навряд, чи візьму собі наступний том.

Замість щоденника Гомбровіча, позичу собі записник Вірджинії Вулф. Гомбровіча уривки читала я колись давно у “Культурі”, а щоденника Вірджинії Вулф не читала ніколи. Зрештою пора мені вже закінчити цей мій “польський період” (щось як синій період у Пікассо) — хоч ще може напишу щось про Шимборську, про Лободовського. (Чи не спровокували оцього мого “польського періоду” Барбара Трухан і Регіна Горжковська? Як то випадкові зустрічі, розмови, книжки можуть спрямовувати людську думку в якомусь одному напрямі?)

Середа, 19 лютого 1997, перед полуднем.

Моя “польська ера” триває. Про Шимборську вирішила не писати статті, зате переклала додаткові чотири її вірші (отже всіх перекладів зробила шість). Послала Дзюбі для “Сучасности”. Вчитавшись у її поезію, я знайшла чимало спільного із своїм власним світовідчуванням. Отта її Касандра, наприклад: чи ж не похвала ілюзії, що помагає жити? Замість статті про Шимборську, написала про Лободовського. Вже вчора вислала до “Нових днів”, разом із фотографією з 1977 року. Бо це майже як спогад — включила я уривок із щоденника, що стосується візиту Лободовського в нашої хаті. (Це теж — один із наслідків мого переписування щоденника!) Але, але... Не знаю, чи Дальний захоче надрукувати. Я там переповідаю масний анекдот, що його розповідав Лободовський. А я долучила листа, що на випадок, якби редактор бажав допис цензурувати чи скоротити — нехай його не друкує, а поверне мені. Побачимо.

Закінчила перший том щоденника Гомбровіча. Фактично не читала слово-в-слово, скорше — переглянула. Маю враження, що писав він його для заробітку, мабуть на замовлення Гедройца з “Культури”. Є там і деякі особисті родзинки (може на вимагання читачів “Культури”): напр. *Osobom, które by to interesowało, pragnę wyjaśnić, że nigdy, z wyjątkiem sporadycznych przypadków w bardzo wczesnym wieku, nie byłem homoseksualistą.* (p.173) Чимало його думок стосується польської культури, польських письменників. Висловлює оригінальні, власні, неортодоксальні погляди на справи, але для мене це не завжди цікаво. Замало я цю польську літературу знаю. Оригінальна й дотепна його характеристика Боя Желенського: *Boy — niewiele własnego, ten tłumacz nawet w swoich oryginalnych pracach tłumaczył Francję na polski.* (p.215).

Підсилюють мою “польську еру” також телефони: від Труханової, від Регіни Горжковської. Так що я маю нагоду вправляти не тільки читану, але і говорену “польщизну”.

Неприємна новина: подзвонив вчора увечері Alan Lecoff, сусід з-за стіни. Вчора був у їхній хаті злодій, вкрав апарат VCR! Це мене перелякало й зажурило. Це мусіло статися в білий день, коли вони обоє — Ален і Кріс — на роботі. Не стоять авта перед хатою — сигнал, що господарів нема вдома. Але ж я вчора весь день була вдома, за винятком одної години пополудні, коли ходила на пошту і на прохід. Нічого не бачила, не чула, не помітила. Неприємно. Отак одного дня можуть ограбити й мене, та й не тільки ограбити, а й убити... Все у наш час можливе. Живу самотньо, відокремлено, часом цілими днями з

ніким не зустрічаюся. Навіть ніхто не знав би, пройшло б певно кілька днів, заким би приятелі зорієнтувалися, що щось сталося... Мелодраматизую? Очевидно! Людина завжди живе під загрозою смерти. Життя вимагає відваги.

Понеділок, 24 лютого 1997. Майже полудне.

Марко отримав працю і сьогодні її починає! Дай Боже щасливо! Праця в профспілці SEIU Local 660, яка об'єднує працівників zatrudнених у Los Angeles County, тобто державних робітників. Буде працювати з людьми, які займаються суспільною допомогою. Праця, каже він, не дуже високо платна (не каже: скільки?) — але головне, що буде працювати. Бо це не тільки заробіток конечний щоб утримати себе при житті, але й підстава для самоповаги і рівноваги духа. Та й для плянів на майбутнє — а такі, очевидно, в нього є, і можливо, включатимуть спровадження до Америки Юлі і початок нової родини... Побачимо.

В суботу відбулося друге засідання “співробітників” *Енциклопедії Української Діаспори*. Вів цю нараду Олександр Лужницький. Прийшло вісім осіб із запрошених 32. Не знаю, як можна плянувати таку величезну роботу при відсутності виразного і точно окресленого пляну, критеріїв і відповідних співробітників. Головний редактор ЕУД — Василь Маркусь — на мою думку — не має потрібної для цього діловитости, організаційного хисту, концентрації енергії і цілеспрямованости. Я висловила думку, що перш усього треба з'ясувати критерії і засади співпраці із *Encyclopedia of Ukraine*, яка чейже покриває багато матеріалу, що його треба було б (можливо в трохи поширеному виді) включити також в *ЕУД* — без цього не можна починати жодної роботи. Також дала я приклад своєї співпраці з *EU*: точно визначені параметри і відповідальності офіційним контрактом. Я, правда, писала одну тільки статтю для Струкової енциклопедії (від пропонованої цілої секції про пресу я відмовилася), але мені подобалася його діловитість і організаційний хист. Про Маркуся цього сказати не могу. Думаю, що два томи американської *ЕУД* конечно треба видати, бо ця наша головна метрополія — за винятком книжки Куропася — не має ні історії своєї, ні документації, тоді як провінція — Австралія, Канада — таку документацію мають до пересади! Але для цього діла треба було б взяти когось іншого, не Маркуся — не вірю, щоб він дав собі раду з таким великим завданням.

Вчора сіла я за старий свій Мекінтош, щоб перевірити дані для своєї “Автобібліографії”. Інтуїція, як звичайно, мене не завела. Знайшла я там кілька позицій, що їх не було в переддрукованому на РС з друкованого варіянту тексті. Змінила вже нумерацію — маю надію, що востаннє — і тепер взялася виправляти остаточний текст. Тому, що це має бути самема-ready сору, вирішила я перемінити всі підкреслення заголовків на курсив. Боже, що це за робота! А ще вчора через помилку внесла ці зміни на перших 20 сторінок file A46–79, зовсім забувши, що я вже об'єднала всю категорію А в одній file A46–96! Довелося сьогодні вранці цілу цю марудну роботу повторити!

25 лютого 1997, вівторок.

Чудесна погода. Не тільки сьогодні — вже пару днів. Сонячно, а небо — безхмарна блакить. Температура сьогодні біля 30 градусів — отже досить холодно, але два дні тому було між 50 і 60, а на завтра також заповідають, що потепліє. Дуже поміркована цього року зима. Сніг падав тільки пару разів, та й то швидко стопився і не створює більших проблем.

Мала я сьогодні їхати на PENN — хотіла домовитись з Марилею на ланч, бо вже мені трохи сприкрилось моє безлюддя (Від суботнього засідання в справі *ЕУД* — з ніким взагалі не зустрічалася і тільки пару разів говорила по телефону). Правда, мені добре працюється на самоті, але треба, може, зробити невеличку перерву, зрештою треба відвезти до бібліотеки позичені книжки. Сьогодні не вийшло, бо Мариля мала зранку засідання, а коли дістала моє повідомлення на машині, було запізно мені вибиратися в дорогу. Домовились ми на завтра.

Не відмітила я важної новини. Десь тому два тижні — телефон. Роксоляна Зорівчак! Не зі Львова, а з Урбани! Приїхала, як Фулбрайт сколар і буде аж до вересня! Що більше: приїхала разом з чоловіком, Василем, який в Америці — перший раз! Я вже двічі говорила з ними по телефону. Роксоляна має також в Урбані електронну пошту і я тепер пересилаю їй вісті ОМРІ та й інші інформації. Думала я, що Роксоляна приїде до Нью Йорку на Шевченківську конференцію і при тій нагоді відвідає мене і Філядельфію. Але в суботу, подзвонивши знову, я довідалася, що вона від запрошення до Н.Й. відмовилася і тепер не приїде, може пізніше. Ну, ми з ними напевно зустрінемося в Урбані, бо тепер я матиму ще й додаткову причину, щоб туди поїхати.

Але присутність Зорівчаків в Америці трохи ускладнює пляни мого виїзду до Львова... Не маю ще точних інформацій від Ольги Ісаєвич, але первісний мій плян був поїхати до Львова з початком травня, якщо вони там на місці зорганізують літературний вечір на відзначення Остапового 80-ліття. Це, очевидно, не вимагає присутності там Зорівчаків, але мені було б значно вигідніше, якби вони були тоді у Львові. Я вже навіть думала попросити Василя, щоб на час мого побуту там зорганізував мені квитки на вистави до театру і може навіть дотримав мені товариства разом з Роксоляною, або й сам — боюся ходити по ночах вечірнім Львовом сама! Все це, очевидно, можна зорганізувати інакше. До театру напевно радо пішли б на моє запрошення зі мною і Микола Ільницький, і Тарас Салига, і навіть Юрко Чайківський чи його жінка... Ну, ще побачимо. Ждатиму на вістку від Ісаєвич. Але також важне, щоб до цього часу була готова книжка Шекспірових сонетів. Якщо я мусітиму ждати на друкарню, на пересилку книг, то не зможу нікуди виїздити. Це важніше — як вечір у Львові, який міг би відбутися і без мене.

Середа, 25 лютого 1997. Метро. 11:30.

На Татовій, тобто Андрієвій, хаті зник напис FOR SALE. Він був там, мабуть, довше як рік — від часу, коли Соня виїхала на Аляску. Невже продали хату? А може тільки вигас контракт із агентом-продавцем? Не знаю. Андрій жодного контакту не тримає. Обмінюємось тільки спорадично — двічі в рік — на Різдво і на день народження —

чемностевими вітаннями і дарунками. Ну, що ж. Сказав би Тато, що любив повторяти німецький переклад української приказки “баба з воза — коням легше” — “Weib runter, Pferde — munter!”

Вчора вночі дописала, нарешті, свою статтю про Ірину Вільде. Вже переписала, виправила, і сьогодні хочу надати на головній пошті. Куди? Дальшому, до “Нових днів”. Побачила я, що в травні буде 90 років з дня народження Вільде. Як матиме матеріал завчасу, може схоче редактор надрукувати це в травневому числі, а як ні — пішлю до “Нашого життя” або до “Свободи”. До *Н.Ж.* давно нічого не поисала, а нова редакторка Чабан вже багато разів запрошувала, та ще й почали посилати мені журнал gratis, без моєї передплати, і це мене зобов’язує дати щось для відчипного. Але я воліла б друкуватися у загальних українських виданнях, не групових чи організаційних, а *Н.Ж.* — не зважаючи на заходи в цьому напрямі (мої і Лясині) — таким не став, навпаки, вернувся до своєї обмеженої ролі органу СУА.

27 лютого 1997, четвер. Год.9 вранці.

Після повороту з PENN, я ще ходила надати статтю про Вільде до “Нових днів”, а тоді тільки переглянула газети і вісті на ТБ, і вже після 7-ої... лягла в ліжку! Була дуже втомлена, бо попередню ніч майже зовсім не спала. Приманою була також можливість почати читати “Щоденник” Вірджинії Вулф, що його три томи я собі принесла вчора із бібліотеки. Але довго читати не довелось: втома перемогла. І от я сьогодні відпочата і виспана, починаю новий робочий день.

Полуденок з Марилею поновив трохи мої інформації про те, що діється у правничій бібліотеці. Одна цікава вістка: один з наших працівників у технічному відділі, Steve, має carpal tunnel syndrome і буде мусіти перейти операцію на обидві руки. Це значить, що його кілька місяців не буде на роботі і що наша колега Пет Калаган, шеф цього відділу, мусітиме найняти когось на його місце. Тому, що праця ця — тимчасова — є можливість, що не буде великої конкуренції охочих кандидатів, і не виключено, що цю роботу могли б запропонувати Наді Петрик. (Що значить бути: at the right place at the right time!). Побачимо. Було б краще, якби вона дістала позицію у Ван Пелт, на яку подавалася, бо це означало б забезпечення на дальше майбутнє. Але там напевно більше кандидатів і Наді ще не кликали на інтерв’ю.

Дзвонив вчора Коропецький і я від нього довідалася, що Дзюбі лікарі поручають зробити операцію на серце (bypass surgery). Прикро це почути, я не знала, що він має проблеми із серцем. Казав Іван, що робляться заходи, щоб Дзюба приїхав робити цю операцію в Америці. Якби Остап був наважився на таке, можливо жив би і до сьогодні, і то повним активним життям, як от Пріцак і чимало інших знайомих).

П’ятниця, 28 лютого 1997. Год. 10:30 увечері.

Вчора в цю пору була понад годину на розмові з Максимом. Не задушевна розмова

сердечних сентиментів — а діловий комп'ютерський семінар! Давав мені інструкції, як перетворити підкреслення на курсив у цілому моєму машинописі, без того щоб це міняти ручно в кожному випадку зокрема. І вдалося! Хоч при моїй технічній повільності, це, очевидно, не така проста справа, та ще й по телефону з Торонто! Але ось за його інструкціями я створила собі “макро” і вже при помочі цього “макро” переробила обидві частини своєї “Автобібліографії”: заголовки замість підкреслень будуть подані курсивом. Бо як має рацію Максим, у друкованих книжках, це разить. (В моїх бібліографіях виданих раніше КІУСом вони задержали підкреслення, так як це було в моєму машинописі — але може саме й тому, ці довідники не роблять враження справжніх друкованих книжок!)

Сьогодні прийшли нарешті з Конгресової бібліотеки номери для перших двох видань видавництва МОСТИ: “Шекспірові сонети” — Library of Congress Catalog Card Number 97-93165; “Автобібліографія” МТ — Library of Congress Catalog Card Number 97-93164.

Вже дала знати Максимові. Маю надію, що він знайде скоро друкаря на сонети і книжка піде в друк. З моєю *АБ* ще справи потривають. Після розмови з Максимом бачу, що я, мабуть, не потраплю зробити на своїм комп'ютері переформатовку, щоб сторінки машинопису перетворити на 6x9 і на 10-пунктовий шрифт. А якщо це робитиме друкар, то — каже Максим — ціна підскочить на 30% Телефонувала я сьогодні до “Америки” і довідалась, що вони самі друкарні не мають, а віддають свої речі різним друкарям за контрактом. Обіцяли дати мені якісь рекомендації.

Вночі вчора почала читати щоденник В'ірджинії Вулф. Безконечна кількість алюзій до різних людей цього надзвичайного середовища — все це, очевидно, вияснене у примітках. Але я ще справді не розчиталася, ще нічого особливо замітного чи захоплюючого не знайшла. От хіба тільки здивувало мене те, що вона, пишучи про свою зовицю і тещу, підкреслює їх жидівські риси, тобто ні на мить не забуває, що вони — жидівки. Можна було б думати, що раз вона вийшла заміж за жида, що вона просто прийматиме їх як членів родини, як жінок — адже про Леонарда вона так не пише, не підкреслює того, що він — жид. Одне слово, як може сказав би Остап, аристократична панна Стіфен спролетаризована на паню Вулф. (Це я трохи із сарказмом: які поступові люди не були б, а всеж середовище з якого вони вийшли залишило свої сліди в ментальності, в підсвідомості). Але мені не треба надто поспішати із висновками.

Вівторок, 4 березня 1997, год.10 вранці.

Вчора я мала замовлену візиту в д-р Форсія і з тої нагоди домовилася на полуденок з Патрицією і Синтією. Була вже готова до виходу, але подзвонили з офісу, що моя лікарка — хвора і мою візиту перенесли на четвер. Я з цього була рада, бо — зовсім несподівано — після кількох дуже гарних соняшних днів — раптом вернулася зима: сніг з дощем, льодовий дощ — не найкращий день на прогулянку до PENN. Щастя, що не подзвонили десять мінут пізніше, бо я вже була б у дорозі. А так я свої домовлення відкликала (по e-mail, яка це вигода!) і нікуди з хати вчора навіть не виходила.

У висліді, моє відлюддя продовжується. За останні два тижні, крім полуденку з Марилею на PENN, я з ніким взагалі не зустрічалася і тільки пару разів говорила з людьми по телефону. Плянувала поїхати на виступ “Львівських музик” в суботу. Але ввечорі ішов дощ і я подумала собі: чи варто мені їхати на якийсь фольклорний ансамбль? Не поїхала. В неділю думала, може поїду до церкви. Не поїхала. Погана погода і факт, що Софійка мала якесь засідання в Нью Йорку, тобто, що не зможу зустрітися по церкві з нею на каву, перерішили справу. Чи я роблюся якимсь відлюдком? Бож це відлюддя — не з примусу, а з вибору. Волю самоту, як зустріч з нецікавими мені людьми?

Моє теперішнє осамітнене життя є величезним контрастом до життя Вірджинії Вулф, що її щоденник саме читаю. Боже мій: чистий каталог-реєстр людей, що переходять кожного дня через її хату! Часом навіть без коментарів! Все це — цікаві люди, Bloomsbury circle — письменники, історики, мистці — але коли ті Вулфи мали час на свою власну творчу працю? (Правда, коли я була в її віці, моя хата також завжди була повна людей!)

Хочу віднотувати деякі вислови ВВ:

“We could both wish that ones first impression of K.M. was not that she stinks like a — well civet cat that had taken to street walking. In truth, I’m a little shocked by her commonness at first sight; lines so sharp & cheap. However, when this diminishes, she is so intelligent & inscrutable that she repays friendship.” (v.1, p.58) — це про Катерину Мансфілд.

“She has a good brain, but not enough vitality to keep it working.” v.1.p.61 about Alix Sargent-Florence)

“We walked on the river bank in a cold wind, under a grey sky. Both agreed that life seen without illusion is a ghastly affair.” (v.1,p.73)

“These thoughts were for the most part about books; but books include a good deal of life.” (v.1, p.131)

“...one can’t avoid a certain uneasiness in writing formally of people one knows so well.” (v.1, p.142).

“All interesting people are egoists, perhaps; but it is not in itself desirable.” (v.1, p.152)

“...I can think of no more gossip for the time being.” (v.1, p.153)

“There is something condensed in all Jews.” (p.158)

З побутових деталей найцікавіше для мене відкриття, що в час першої світової війни були літунські бомбардування Лондону! Відкриття з мовного погляду : I was recumbent (часто вживане, пояснення каже, що був звичай, чи може медична порада лежати в ліжку в перший день місячного періоду).

Але я читаю не тільки ВВ. Ігор Трач прислав мені два номери нового журналу “Зерна” і в ньому я знайшла автобіографічний нарис Юрка Тарнавського, що його я з цікавістю прочитала. Виглядає, що наше покоління починає оглядатися назад, осмислювати своє життя... (Чи не тому і мене захоплює переписування мого щоденника з перед 20-и літ?) Чудовий знайшов він заголовок для своєї автобіографії — “Босоніж додому”! Але не знаю, чи ця назва відповідає змістові? (У всякому разі не змістові цього уривка, що

надрукований в 2. номері). І напевно, зовсім безпідставно, обіцяє трохи кращу мову самого нарису — вона в Юрка надто вже кострубата. Цікаві його думки про релігію, про свою роздвоєність і незадоволення собою.

Мої полювання на миші дають наслідки: сьогодні вранці знову викинула мишачого трупика — вже п'ятого! Скільки тих мишок ще є, чи може збирається якоюсь досі невідкритою дірою з надвору прийти відвідати мене і дотримувати мені товариства?

Неділя 9 березня 1997. Полудне.

Вчора — вперше в житті — пішла на тзв. “свято героїнь” — тільки тому, що там промовляла Марта Хом'як. Зібрала ця імпреза понад 100 осіб, переважно жінок. В програмі були також читання віршів і виступ співака Цимбали. Мартин виступ був дуже інтелектуально наснажений, цікавий, з глибшою думкою, про героїзм повсякденного життя, про потребу громадянської активізації. Але для аудиторії, що слухала цього виступу, було б значно ліпше, якби Марта обмежила себе до коротшого, більш прецизно скомпонованого виступу — бо говорила вона понад годину — це була не так доповідь на святі, як університетська лекція.

Був там присутній і Ростик. Довідалась я від нього самого, що в нього — рак простати. І ця вістка мене приголомшила! Тим більше, що в їхній родині стільки вже горя — Марта має lupus, дочка їхня була недавно оперована на рака груди... “Нашу сотню рубають, казали колись козаки”, мовляв Качуровський.

Вчора були теж і інші погані вісті. Ось прийшло нове число “Світо-вида” і в ньому повідомлення про те, що це може бути останнє число... А також прийшло перше число “Нових днів” за цей рік — число подвоєне — січень-лютий, бо, мовляв, немає ні фінансових, ні людських ресурсів.

По полудні. 5:30

Пару годин сьогодні мусіла присвятити англійській статті Роксоляни Зорівчак про Кочура. Відкладала вже пару днів, бо мала пильніші справи, але це зобов'язання і моя згода допомогти виправити англійський текст, висіли над моєю головою і я хотіла вже їх позбутися. Завтра відішлю до Урбани. Роксоляна, між іншим, має електронну пошту і ми вряди-годи обмінюємося листами.

Надходять вже “Bids” від друкарень на Шекспірові сонети. Два прийшли на мою адресу. Ціни (без доставки) приблизно три з половиною тисячі. Певно дійде до чотирьох. Завтра Максим має порозумітися з одним-двома по телефону, хто може виконати роботу якнайскорше. Дай Боже щасливо і щоб вдалося зробити на час! До 80-ліття! А ось у “Сучасності” заповідають на наступний номер Шекспірові сонети у перекладі Павличка! Має Остап конкуренцію!

“Свобода” не тільки досі не надрукувала моєї статті про Кулик-Кіфер, але теж і мого листа до редакції — відгуку на їхню статтю про польсько-українські стосунки. Снилик, взагалі, має досить оригінальний смак у журналістиці: півграмотні звіти з подій у громадах він свідомо вважає важнішими, бо вони віддзеркалюють життя українців в Америці (і також “продають” газету, переліком прізвищ!) Було б пів біди, якби “Свобода” мала більше місця — а то, насправді, там для статей є тільки одна сторінка, при чому і редакційні статті і фейлетони тепер вдвічі довші, як були колись. Газета тепер дорога (75 дол для членів) і дуже нецікава.

12 березня 1997, середа, метро.

Вчора, зовсім несподівано, я мала “a night out”. Коропецький запропонував, щоб ми пішли пообідати перед тим, як іти до УКУ на виступ Тетяни Беднаржової. Я пропонувала їм прийти на обід до мене, але відмовились. Отже ми утрюх з Іваном і Наталкою мали приємний і смачний обід у Caffé Marco Polo. Розмова була цікава і стимулююча, а ще в додатку довідалась я від Івана, що в “Літ. України” є інтерв’ю зі мною Тарнашинської. На моє питання, чи є там і моя стаття про Кулик-Кіфер, сказав, що є якась стаття на цю тему, але підпису мого під нею він не бачив... До мене ще це число не дійшло. Але це, мабуть, наслідки мого листа до редактора, бо мені ввірвався терпець і я написала їм, щоб передали статтю Микитенкові, якщо самі не хочуть друкувати, та ще й послала копію листа самому Микитенкові.

Вчора — історичний день. Післала я дві тисячі доларів і підписаний контракт на Шекспірові сонети фірмі Thomson Shore в Dexter, Michigan, а Максим одночасно кур’єром послав їм camera ready сору. До 7 тижнів обіцяли готову книжку.

Virginia Woolf:

“Ate a large tea” (p.197)

T.S.Eliot — “a polished, cultivated, elaborate young American, talking so slow, that each word seems to have special finish allotted it” (p.218, I)

“... its enough to live one’s disagreeables without writing them” (p.253)

про щоденник: ...my belief that the habit of writing thus for my own eye only is good practise. It loosens the ligaments”. (266)

“Success, I believe, produces a kind of modesty. It frees you from bothering about yourself”. (p. 305).

В поворотній дорозі додому:

З нагоди візиту в дентистичній клініці, вступила також до Van Pelt. Переглянула кілька номерів журналу “Дніпро”, 5-тий номер “Літ. України”, який чомусь до мене не прийшов. Нового номера вони, очевидно, не мають — до мене повинен прийти раніше, як до бібліотеки.

Віддала а перший том щоденника Вірджинії Вулф і позичила собі її роман “Night and Day”. Колись я читала одну-дві її книжки, напевно “A room of own’s own”, але також, здається, “Mrs. Dalloway”. Тепер щоденник ВВ розбудив у мені бажання прочитати також щось з її белетристики. Про “Night & Day” саме була мова наприкінці першого тому.

Позичила я також деякі українські книжки: нову антологію поезії “Молоде вино”, “Яничари” Іваничука, Шевченка для ULE70.

Четвер, 13 березня 1997. Метро.

Сьогодні знову їду на PENN — тим разом робити мамограм. Щоб використати цю поїздку також для інших цілей, домовилась на lunch — тим разом з Merle Slyhoff, що з нею ми давно вже не зустрічалися і не говорили, а крім того вступлю до Van Pelt — може зроблю кілька записок для ULE70.

Це мене відтягає від власної моєї роботи — викінчення “Автобібліографії”. Навчена досвідом із сонетами, бачу, що я таки мусітиму втягнути Максима в цю справу. А ось замовила собі літак на 28-ого, тобто фактично вже за два тижні, бо хочу поїхати на Іванкові 10 уродини — запрошував! і то не один раз! Буду там до 9 квітня. Літак коштуватиме мені досить дорого — 327 дол. — але Іванкові уродини важніші для мене, як Великдень (а на український Великдень могла б поїхати дешевим коштом зі Славком і Мартою Трофименками, їхнім авто!) 10 років — це майже ювілей! А малий Іванко, новонароджений, таки приїхав був на Остапове 70-ліття — і цього ніколи не забуду!

Мій виїзд до Т. примусить мене викінчити *АБ*, щоб завезти готовий до друку матеріал. Я тепер міняю нумерацію в іменно-предметному покажчику. Марудна це робота, але за кілька днів повинна бути готова. Тоді ще підрахування статистики, переробка вступу і остаточна коректа готового тексту. Напевно будуть такі, що зустрінуть мою *АБ* критично, а то й з кпинами, що я от зробила собі такий “ювілей”. Нехай. Немає там нічого неправдивого, ані жодних перехвалок. Самі факти. А документація моєї діяльності може бути корисна також і для загальних досліджень життя й активності нашої діаспори. Точні дані і посилання можуть придатися не тільки мені, але й іншим. (Напр. якби хтось шукав за репортажем Руденка-Десняка). А мені такий довідник буде настільною книгою, що її функціональне значення незаперечне. Ця потреба і стала стимулом до *АБ*!

Понеділок, 17 березня 1997. 6:30 PM.

Має прийти на обід Тетяна Беднаржова з Вірою Лашик. Віра мала якусь emergency, а Тетяна ще не готова і просила, щоб я по неї приїхала пізніше. Отже чекаю. Вчора Беднаржова читала доповідь на Шевченківському святі. Досить цікаво. Вона не філолог, а психолог і наголошувала біографічні.

Середа, 19 березня 1997. 11:15, метро.

Їду на PENN — маю першу візиту в подіятра, д-ра Wolff-а. Хочу порадитись, що робити з моїми ногами. Може є якийсь не-хірургічний спосіб, щоб запобігти дальшій деформації костей у нозі? Щоб пальці не залазили на пальці?

Останні дні — ті без записок — були досить активні. Тетяна Беднаржова з Праги мала два виступи — один в УКУ про післявоєнну українську еміграцію в Чехії, другу — на загальному Шевченківському святі в Центрі. Виступала вона ще й вчора в УКУ — з доповіддю про Маланюка, але я не могла піти, бо мала щомісячне засідання Ради Бібліотеки. Беднаржова виступає відносно цікаво і з великим ентузіазмом, і це передається аудиторії, так що її публіка сприймає добре. Але вона “зірок з неба не знімає” і для поінформованих жодних нових думок, ревеляцій чи відкрить — не приносить.

Наш президент вилетів сьогодні до Гельсінкі на зустріч з Борисом Єлциним. Клінтон, між іншим, мав пару днів тому операцію на коліно — отже їде як інвалід! Мене ця зустріч на вершинах трохи турбує. Щоб не захотіла Америка піти на компроміс з Росією коштом України! Розглядатимуть справу поширення НАТО — Росія гостро протестує проти членства в НАТО колишніх своїх сателітів — Чехії, Польщі, Угорщини, а вже зовсім немислимим вважає таке членство для колишніх республік ССРСР. Очевидно, що для росіян не вигідно було б втратити сферу впливів і мати військо НАТО біля самих своїх кордонів... Найкраще, на мою думку, було б втягнути до НАТО і саму Росію, тоді принаймні можна було б контролювати і стримувати її імперіялістичні зазіхання і претенсії. Маю надію, що наш Клінтон не зробить так, як зробив Черчіль з Польщею, хочу вірити, що заяви США на підтримку України реальні, справжні і невідступні.

Середа, 26 березня 1997. Полудне.

Минулі дні були виповнені по береги підготовкою до виїзду до Торонто. А це значить:

1/ остаточне викінчення “Автобібліографії” (везу зі собою, щоб передати Максимові і диск і машинопис, для переробки сторінок і висилки camera ready copy до друкарні),

2/полагодження справи податків за 1996 рік (Arnold Levin саме вчора викінчив мій податковий звіт і я сьогодні висилаю його разом із чеками (мій дохід минулого року з пенсій і дивіденд виносив понад 74,000, а федеральний податок — 16,000 — отже довелося доплачувати і добре, що на чековому конті були гроші, щоб це вирівняти без скомплікованих якихось трансакцій! Піднесла мій дохід на 6,000 дол. конечність вибрати з IRA цю суму грошей, що їх я відклала, як повідомив мене Левін, проти законних правил, бо мовляв, мені не дозволено додавати до конта IRA, коли я вже на пенсії, а я цього не знала, а банк мене не перестеріг, хоч повинен це був зробити).

3/ поїхала я до крамниць, щоб купити якісь дарунки. Пробувала знайти щось оригінальне і невелике розміром для дітей. Ходила пару годин по крамницях і страшенно мене розболіла ліва нога, до тої міри, що я зареклась у майбутньому робити такі ескапади. У висліді маю для дітей кілька дрібниць, Максимові везу краватку, Улянці блюзочку-светрик,

а Іванкові на уродини дам, як дала Стефкові, сто долярів. Може куплю ще щось там на місці, напр. лампу йому на бюрко, або щось практичне.

4/ вчора поїхала до Ганусей і надала дві пачки в Україну: одну Гром'якові, одну Тарнашинській. Це напевно буде їм несподіванка. Гром'якові я хотіла виявити вдячність за те, що запропонував Зоряні Лановик писати дисертацію про ОТ — це дає вже позитивні наслідки, я Лановикам вже не раз мала нагоду виявити свою вдячність, а Гром'якові — ні. Отже накупила всяких консерв, кави, шинки, панчіх, скарпеток ітп., додала пару Остапових речей (куртку, два кашкети, краватки), та пару книжок. Подібну пачку виготовила Людмилі Тарнашинській, додавши також деякі вживані речі свого одягу, пару суконок та зокрема знаменитий і майже не ношений мій норвезький грубий светр. (Я його мало носила, бо в нас на нього за тепло, хіба пару разів до пластового однострою, бо він оригінальний і виглядає як киптар). Це так у реванш за інтерв'ю в “Літературній Україні” — особливо тому, що вона його робила з власної ініціативи, без жодних спонук з мого боку. Я дуже рада, що мені вдалося поладнати справу висилки цих пакунків ще перед моїм виїздом. За 8 тижнів повинні отримати.

5/ поїхала до банку вибрати гроші на подорож, а також занести до банкової скритки два диски (АБ і Щ.1), і свою золоту біжутерію. Ще треба мені підготувати деякі матеріали, щоб на випадок, якби була така можливість, я могла в Торонто бодай раз піти до бібліотеки і попрацювати трохи над ULE70.

Четвер, 27 березня 1997. Метро, 11:15.

Завтра маю летіти до Торонто і сьогодні напевно не їхала б на PENN, якби не те, що має прибути якась делегація суддів Конституційного Суду України і Liz Kelly прислала мені запрошення прибути на цю зустріч. Їду пару годин раніше, щоб при тій нагоді попрацювати трохи над ULE в бібліотеці Van Pelt.

Вчора, 26 березня, Іванові Дзюбі робили в Нуарку операцію на серце. Про це повідомив на Ukes-News Роман Воронка, до якого Дзюба і приїхав. Заопікувався Дзюбою ККДУ (Координаційний Комітет Допомоги Україні) і від них вийшов також апель до громади, щоб підтримати цю ціль грошовими жертвами. Два українські лікарі Явний і Бурачинський дають свої послуги безкоштовно, але шпиталь і інші медичні заміги напевно коштуватимуть дорого. Операція by-pass — це видаток на 40,000 дол. і щасливі ті з нас, американців, що їм таке покриває медичне забезпечення. А Дзюба, очевидно, такого не має. В Україні, кажуть, така операція була б ризикозна, отже приїхав сюди. Я послала на ККДУ чек на 200 дол. (в цій хвилині не можу більше через податок та друк Шекспірових сонетів — але пізніше може ще додам). Крім того написала Дзюбі листа і запропонувала йому — якщо буде така потреба і охота з його боку — приїхати до мене пізніше, на після-операційний відпочинок, “на пару тижів, а то й на пару місяців”, бо, мовляв, у мене, на провінційному безлюддю він зможе знайти спокій і добру бібліотеку.

Дай Боже, щоб Дзюба успішно перебув і операцію і після-операційні трудні перші тижні.

Такого як він Україна сьогодні, нажаль, не має.

Неділя, 30 березня 1997. Год. 9;30 ввечері, Торонто.

Приїхала в п'ятницю пополудні. Це була латинська Велика П'ятниця — діти мали вільний від навчання день — і разом з Максимом виїхали по мене на летовище.

Вчора в українській школі Стефанко мав виступ у груповій мелодекламації з нагоди шкільного шевченківського свята і всі ми туди поїхали. Крім того, діти пополудні ходили разом з Максимом і іншими дітьми та батьками на нове видання одного з фільмів серії *Star Wars*. Я використала цей час, щоб змінити в банку гроші, купити м'ясо, сир, пампушки, та приготувати фарш на вареники, які маю намір робити аж у вівторок, коли хлопці знову підуть у школу.

Встигла я вже прочитати кілька оповідань, а тепер — на їхнє виразне бажання — читаю “Таємничий острів” Жуля Верна. Покищо слухають з увагою, хоч книжка ця не читається і не сприймається так добре, як деякі наші попередні лектури. Чи винна тому старосвітська трохи манера розповіді, сама тема, чи переклад? Для мене це — як не дивно — також, здається, перша зустріч із Жульом Верном. Не пригадую, щоб читала я його колинебудь у дитинстві. Встигли ми вже і поговорити про всячину і пограти в карти.

Обидва хлопці трохи простуджені. А сьогодні — на сам латинський Великдень — в Торонто падав трохи сніг — вдень температура була біля 0°C, отже топилося й було мокро, але під вечір трохи підмерзло і ось бачу крізь вікно, що дахи — білі. Сьогодні одна тільки Уляна ходила до церкви. Я готувала обід і займалася дітьми. Між іншим, навчилася від них дечого. При нагоді розмови про *Star Wars*, я довідалася, що Іванко збирає карти до гри *Star Wars* — показав мені цілу свою колекцію. Цими картами діти грають спеціальну гру, а крім того складають їх в альбоми, обмінюються між собою, перепродують їх у крамницях, etc. На Internet є окремі гри до теми *Star Wars*, а також ціник на окремі карти з цієї серії. Одне слово, довкола голівудського фільму створилася ціла величезна індустрія і хтось на цій моді, що поширилась серед дітей і підлітків, заробив грубі мільйони... Вже є чотири фільми, готується п'ятий. Крім карт є ще, очевидно, іграшки, сорочинки, шоломи, etc.etc. Добрий приклад, як американці вміють “робити гроші” — як можна створити і продукт і попит на нього.

Вже була нагода коротко говорити з Максимом про вид-во “Мости” і Шекспірові сонети. Треба буде підготувитись мені до промоції книжки. Треба замовити конверти з лого і адресою, таку ж печатку (для висилки самих книжок), приготувити фірмовий “cover letter”, щоб вислати разом з книжкою до шекспірівських, славістичних і українських журналів, окремий лист, в якому тільки пропонується книжку на рецензію на бажання редакції (це Максимова ідея і я не зовсім переконана, що це мало б успіх), а також треба надрукувати announcement-повідомлення-рекламу про появу книжки для ширшого поширення. Ціну книжки, на думку Максима, треба встановити принаймні на 25 дол. Книгарням треба дати 40% опусту, тобто по 15 дол. за примірник. Ще не вирішили, що

робити з коштами пересилки і чи крім logo MOSTY давати на адресі ще прізвище?

Про “Автобібліографію” я ще не мала змоги з Максимом говорити. До цього маю певну резерву — але вже заповіла, що потребую окремого appointment для ділової розмови. Не хочу йому надто нав’язуватись, та й взагалі займати надто багато його часу своїми справами. От навіть і тепер: лишила Максима з Уляною при телевізії, дивляться на якийсь фільм. Адже неділя — це їх відпочинок. Вони не мають його надто багато. А діти вже пішли спати після того, як я прочитала їм два розділи Жуля Верна (чомусь, книжка видана в Києві 1992 року не називає його Жюль, як, мабуть, було б за правописом діяспори?)

12:30 вночі, отже вже понеділок, 31 березня.

Хочу ще коротко відмітити про зустріч із суддями Конституційного суду України, напередодні свого виїзду до Торонто, на PENN. Це була офіційна делегація в складі 10 осіб, і прийшла вона до PENN Law School у супроводі трьох офіційних перекладачів: Марти Зелік, Лариси Онишкевич (аякже!) і Юрія Рихтицького. Очевидно, якась американська урядова агенція спровадила їх і їздили вони по всій Америці. У нас зустріли їх тільки суддя Spaeth, дві особи з адміністрації Law School, троє студентів і три особи з бібліотеки (Liz Kelly, Maria Smolka і я). Наш суддя-професор зробив коротеньку лекцію про проблеми судейської етики і показав документальне відео про справу Фортаса — судді Найвищого Суду, дуже загально шанованого і заслуженого, який був змушений зрезигнувати через “appearance of impropriety”. Відео зацікавило навіть мене. Але ще більше цікаво було мені слухати, як наші судді з України відповідали на запитання присутніх. Голос забирали Шаповал, Костицький, Мартиненко і одна з жінок (або Чубар або Малиннікова) — всі говорили не тільки гарною українською мовою, але до речі і відносно конкретно, хоч і не завжди відповідаючи прямо на питання (але, зваживши на те, що вони відповідали на перекладені, не оригінальні запитання, про це судити важко). У всякому разі зробили на мене позитивне враження. (Були ще: Дубровський, Козюбра, Нозенко і Селівон). Була з ними молоденька бібліотекарка, Людмила Майстренко, а наглядає над бібліотекою (яка тількищо твориться) один із суддів — Петро Мартиненко. Вони дуже зацікавлені обміном матеріалами, обіцяли прислати “Закони України”, а Liz Kelly обіцяла їм конституційні американські матеріали, вибрані рішення судів ітп. Треба буде мені припилювати, щоб цей новий книгообмін таки встановився, щоб на самих обіцянках не закінчилося. Перекладачі мали нелегке завдання, бо правнича термінологія дуже своєрідна і їм мало знайома. (Варто напр. було їм знати термін “legislative history” — це було б допомогло!) Конституційний суд України тількищо починає працювати. Всіх членів суду має бути 18 — 6 назначає президент, 6 — Верховна Рада, 6 — колегія суддів. Досі парламент ще не назначив двох суддів, отже суд у неповному складі. Ті, що забирали голос — це колишні декани і професори права. З того, що я слухала, я зрозуміла, що Конституційний суд України більше схожий на Conseil constitutionel Франції, ніж на Supreme Court США. Мають почати видавати свій бюлетень — перший номер тільки що готується. Дай Боже, щоб цей суд мав змогу працювати і набиратися досвіду в умовах стабільної державности і щоб став з часом гарантом справжньої демократії України.

12:12 після півночі, отже вже четвер, 3 квітня 1997.

Передусім: потрібна поправка: Іванкові уродини саме 3-ого, а не 4-ого квітня. Не знаю, чому ця помилка попала на мої календарі, а навіть до мого “Автобіографічного літопису” в “Автобібліографії”! На щастя, не запізно ще помилку справити. Отже Іванкові уродини — саме сьогодні. Діти ідуть до школи і тільки опісля підемо купувати дарунок. Після наради з Уляною і Максимом я вирішила купити йому новий ровер-велосипед. Він ще цього не знає, скажу завтра, як прокинеться, а може якщо прокинеться досить вчасно, як минулими днями від коли я тут — як прийдуть разом удвох до мого ліжка слухати “Таємничий острів” Жюля Верна. На вечерю завтра — на замовлення хлопців — я наробила вареників: Іванкові-вегетаріянцеві — з картоплі і сира, а Стефкові і нам-м’ясоїдам — з м’яса. Party для дітей буде аж у суботу — в п’ятницю 4-ого є в університеті виступ істориків Грицака зі Львова, Когута, Сисина і Марти Дичок — маємо намір піти туди всі, залишивши дітей з нянькою. Покищо я тільки займалася дітьми і поралася по господарству — прала, прасувала — хочу бути корисною і бодай цим звільнити трохи часу Улянці. Нікуди не ходила, якщо не числити виходів на Влоог за харчами і пампушками. Іванко тепер сам уже приходив вполудне зі школи, а Стефко бере собі полуденок і їсть у класі — отже не треба по них виходити і приводити їх вполудне додому. Діти взагалі помітно підросли, оба майже однакові ростом — Іванко трохи прибув на вазі — і він і Стеф тепер носять одяг однакових розмірів. Трохи менше тепер між ними конфліктів, а коли граємо в карти, то Стеф і Іванко часто один одному допомагають, і вже вміють не тільки вигравати, але й програти (без сварки!)

З Максимом вже була нагода поговорити про *АБ* і передати йому всі матеріали включно із фотографіями. Обіцяв переформатувати мій текст і підготувати *camera ready copy*. Подав деякі технічні сугестії. Візьметься за цю справу після закінчення семестра. Нема то, як мати сина з видавничим досвідом! Це справді для мене вийняток нагода мати таку експертну допомогу. Ще десять років тому це було б неможливе.

Максим дав мені для критичного читання англійський переклад “Рекреацій” Андруховича. Переклад зробив Марко Павлишин. Є можливість, що може вдасться спровадити Андруховича на фестиваль Harbourfront і КІУС готовий до цього часу видати цю книжку. Але... Виникла комплікація, бо виявилось, що Андрухович має літературного агента і вид-во мусітиме пертракувати з цим агентом. Це справу може звести нанівець, або продовжити її і відкласти так, що Андрухович не зможе приїхати на фестиваль. З одного боку добре, що наші письменники пробують виходити в широкий світ шляхом професійного пропихання своїх творів на світовий ринок. Якби агент Андруховича (якийсь поляк) зумів продати “Рекреації” якомусь солідному американському видавництву — був би великий успіх. Але якщо це йому не вдасться, то право представництва продане агентові може стати не допомогою, а перешкодою до видання книжки. Оттаке заворожене коло!

Говорила по телефону з Лідєю Палій. Вона хоче зробити book launch з нагоди появи Шекспірових сонетів. Дуже гарно! Найвищий час, щоб “Слово” зробило щось для

довголітнього свого голови! Адже і Н.Й. (Укр. Інститут Америки) і Філядельфія (43. відділ США) зробили вечорі пам'яті ОТ — а “Слово” і Торонто — нічирк! Сьогодні подзвонила також Рися Голод. (Видно вже мені пробачила за мою критику 13. збірника “Слово” — казала Ліда, що мою заввагу, що там, мовляв, повно графоманії, Голод прийняла на свою адресу, бо там надруковані і її вірші). Хочуть домовитися на зустріч зі мною. Я їм сказала, що буду на доповідях істориків і там ми домовимось. Маю надію, що зможу в понеділок або вівторок зустрітись з Лідєю і Рисєю, а також в цей інший день поїхати на один день до бібліотеки Робартс і зустрітись з Любою Пендзей.

Субота, 5 квітня 1997. 11:20 вранці.

Діти в українській школі. Уляна з Максимом поїхали купувати харчі. Сьогодні пополудні мають прийти до Іванка його товариші на уродинове прийняття. В сам день уродин, 3 квітня, ми пізнім пополуднем поїхали купити Іванкові новий ровер — тим разом вже дорослого розміру. Іванко задоволений бабиним подарунком, а Стефко одідичив Іванків ровер, трохи більший від того, на якому Стефко минулого року навчився їздити. За цей малий ровер продавець давав нам 15 дол., але я сказала їм, що за такі малі гроші не варто спокушатися на trade-in, що ліпше ровер продати за вищу ціну на власному garage sale, а то й подарувати якомусь товаришеві (Стефко, зокрема, має кількох маленьких ростом товаришів, бо він вищий і більший від багатьох своїх ровесників).

Вчора в торонтонському університеті, в Центрі Російських і Східньо-Європейських Студій, відбувся успішний дискусійний круглий стіл, що його темою була історія (чи точніше кажучи історичні науки) в пост-радянській Україні. Замітна ця імпреза була передусім тим, що тут при одному столі зібралися і виступали Ярослав Грицак зі Львова, Франк Сисин і Зенон Когут з Едмонтону, Орест Субтельний, Павло Магочі та Марта Дичок з Торонтонського університету. Вже сам факт, що вони виступали разом, мав свою позитивну вимову — адже в цій групі є люди, які себе ледве толерують і не говорять зі собою взагалі. Проводив цим круглим столом директор східньо-європейського центру R.E. Johnson. Зібрав цей виступ понад 50 осіб публіки — треба було перенести цілу імпрезу з маленької семінарійної кімнати в бібліотеці до більшого приміщення в маленькому старо-світському будиночку напроти. Всі говорили цікаво і до речі. Когут дав загальне історичне тло, Сисин на прикладах говорив про різні тенденції в сучасній історіографії (напр. Толочко-батько, що пробує реабілітувати советську історіографію, Толочко-син, що цікавиться нерозвиненими досі й забороненими темами й постатями), Субтельний звернув увагу на факт, що в час, коли історіографія на заході переживає кризу і є в занепаді, історики в Україні починають відкривати цей захід і це їх часом дезорієнтує, Грицак виступав і проти радянського і проти націоналістичного підходу до історичної науки, Магочі звертав увагу на брак бібліографічного контролю історичних видань, Марта Дичок говорила про практичні труднощі перебудови історичної науки в університетах, брак підручників ітп.

Зустрілася я з нагоди цього круглого стола з Любою Пендзей і обоїма Струками. З Любою (що її я цього ж дня раніше вже мала несподівану нагоду зустріти на розі Bloor і

Runnymede перед полуднем!) — ми домовилися на вівторок у бібліотеці. Зі Струком я коротко говорила про справи енциклопедій (ЕУ і ЕУД), і про Францію, куди Струк знову вибирається на два місяці і куди взагалі мав би намір переселитися, якби мав для цього фінансові можливості. Є загроза, що ЕУ втратить фінансову піддержку на наступні щорічні доповнення. Щодо ЕУД — то Струк не вірить взагалі, що ця енциклопедія буде колись здійснена. Про своє бажання жити в Європі сказав: ми тут в Америці і Канаді забули, як треба і можна жити. Інший світ, інші вартості — і це його тягне. Він хотів би, щоб зберегти Сарсель для майбутнього вжитку України, перетворивши його в своєрідний український готель для науковців з діаспори і з України. Є будинок з городом і прекрасною бібліотекою, але потрібно великого ремонту, щоб привести його до ладу. Софія Янів покищо ще там живе, якось дає собі ще раду сама, але є і кухарка, що варить для неї і Жуковського, який живе в Парижі, але часто приїздить до Сарсель. Були ми там один раз із Остапом. Справді, може й варто затримати такий осередок в самому серці Європи, під Парижем. Але чи це вдасться? Номінально власником Сарсель є кат. церква, будинок колись купив для НТШ Бучко.

Середа, 9 квітня, в літаку, в дорозі до Філадельфії.

В неділю 6 квітня відбувся в приміщенні Інституту Володимира “book launch” для двох книжок виданих видавництвом КІУС — українського перекладу книжки Когута про російський централізм і українську автономію та збірки статей Ігоря Шевченка “Between East and West”. Зібрала ця імпреза 70-80 осіб. Виступали Струк, Сисин, Когут, Грицак і Максим — всі дуже ефективно і українською мовою, відкривав імпрезу голова дослідного центру Інституту, Янішевський. Представник консуляту України вручив Петрові Яцикові грамоту признання від президента України і Яцик сказав при цій нагоді кілька слів подяки з коментарем. Максим, директор видавництва, апелював до присутніх купувати книжки КІУС-у і замовляти видання Грушевського, перший том якого має бути готовий уже в половині цього року. У висліді продано книжок на понад 700 дол., а крім того було два замовлення на комплекти Грушевського (по вийнятковій ціні 500 дол.) та на перший том (також по вийнятковій ціні — 50 дол.). Навіть я виписала чек на перший том! Величезний і коштовний це проєкт! Дай Боже, щоб його вдалося довершити.

Бачилася я на цій імпрезі з Лідєю Палій і Рисею Голод, з Пендзеями і Струками, підійшла до мене одна товаришка з зальцбурзької гімназії — Ірка (з матурального, здається, курсу, що її обличчя я добре пам’ятаю, але прізвища не пригадую). Струк — після розмови зі мною — погодився сказати кілька слів на презентації Шекспірових сонетів, але тому, що він їде тепер до Франції, я запропонувала Палій, щоб вони зробили це не тепер, а осінню. Рися Голод дала мені копію листа, що його написав Грабович до “Слова” з протестом проти цькування в “Літ. Україні” Рябчука та пропонованої асоціації літераторів, які вийшли із СПУ. Хоч я згідна з багатьома його твердженнями, думаю, що лист цей вказує на брак реального підходу до справ самого Грабовича і його надмірну схильність до внутрішньо-українського політиканства. Відповіддю на консерватизм СПУ і ЛУ повинні бути не протести, а започаткування кращого від ЛУ літературного видання, що мало б сучасне модерне спрямування і наслідувало не радянські, а західні зразки.

Четвер, 10 квітня 1997., Філадельфія, 8:08 вечора.

Приїхала вчора з летовища поїздом, а потім з валізкою на візочку з коліщатами пішки із станції Melrose Park додому. Обійшлося без будьчєї допомоги і без лімузини. Застала масу пошти, хата в порядку, авто стоїть — зараз ще вчора пішла подякувати Борисовій за опіку над домом. Увечері дзвонили мої хлоп'ята з Торонто, бо знайшли в альбомі своїх карт Star Wars заховані на жарт дводолярові монети. (Лишилося мені 8 канадських доларів — після витрати і розподілу інших грошей — і я вирішила зробити їм таку несподіванку). Rapport мій з обома — першорядний, не знати, як довго це триватиме? За час свого побуту там прочитала понад 150 сторінок “Зачарованого острова” — обіцяли інформувати мене про те, що буде діятися далі.

Сьогодні їздила на закупи харчів, полагоджувала рахунки. Завтра має бути ввечері засідання ЕУД.

Понеділок, 14 квітня 1997. Метро.

Чудовий сонячний день, хоч трохи холоднувато й вітер. Цвінуть нарцизи, тюльпани. Дерева обсіпані жовтявою свіжістю пуп'янків, форситії вже навіть встигли обсіпатися, а кульбаб — жовта повінь довкола! Догвуд ще не цвіте, але вже пробудився до життя і незабаром розкриється. Трава зелена-зелена і, очевидно, не рівна: окремі кущики виринаються вгору — треба буде підстригти. І взагалі роботи в городі буде дуже багато — аж страшно про це думати.

Покищо я день присвячую праці для видавництва МОСТИ. Ось їду на PENN, передусім тому, щоб там у Cory Center замовити конверти видавництва, печатку, та й зробити копії листів, що їх розсилатиму з книжками. Потім піду до Van Pelt, щоб приготувати адреси Шекспірівських та інших журналів, куди ці листи треба буде послати. Наступний крок буде поїхати до банку Певність, щоб відкрити для видавництва окремеkonto — але це я зроблю аж завтра або післязавтра — сьогодні не встигну.

Вікенд був зайнятий двома імпрезами. В суботу — вечір на пошану Ольги Кузьмович, що його організувала Люда, в неділю — виступ В'ячеслава Брюховецького з доповіддю про Києво-Могилянську Академію. Вечір ОКИ зібрав около 150 людей. Виступали Волянська, Рудницький, Лисякова, Чаплинський і Кузьмович. Рудницький сказав тільки кілька слів привіту, Волянська говорила про свою співпрацю з ОК у “Свободі”. Бракувало біографічного силуету, адже навіть і я не дуже добре знаю, де, як і коли ОК починала і продовжувала свою діяльність перед “Свободою”. Читання двох її нібито літературних нарисів не багато додали до вечора — бо хоч тема цих нарисів була дуже добра (про самоту вдовину та про ключі до рідного дому) — то белетрист з ОКИ дуже слабкий і цього її боку не варто наголошувати. ОК — інтелігентний, грамотний журналіст (нажаль, на тлі сіризни в теперішній нашій пресі — одна з небагатьох) — в мене до неї трохи сентименту, як до редактора пластових видань, що в них я замолоду друкувалася. Після вечора, як звичайно, Люда робила ще гостину у своїй хаті.

З виступу Брюховецького я довідалася, що КМ Академія не є приватною школою, як я думала раніше. Та й взагалі довідалася про різні цікаві подробиці (номінально грошей за навчання не беруть, але є всякі додаткові оплати й зобов'язання).

Понеділок пополудні, в дорозі додому (Метро).

Повертаюся дуже втомлена і голодна. В Campus Copy Center замовила 500 конверт та печатку для видавництва МОСТИ — буде готова за тиждень. Хотіла я ще наліпки, але вони того не роблять. Шкода. Наліпки могли б бути навіть корисніші, як печатка.

У Van Pelt зустріла в коридорі Деніса Гайда і передала йому новий каталог CIUS Press із завваженням, що всі видання KIUC-у повинні бути на PENN. Більшість цих видань бібліотека вже має! Це я знаю, але треба, щоб замовляли і нові, або встановили взагалі “standing order”).

Знайшла у Van Pelt кілька шекспірівських журналів, що їм треба буде обов'язково послати сонети для рецензії. Записала також адреси кількох загальних літературних англословних журналів — їм може треба буде послати тільки announcement, без книжки? А славістичним та українським книжку треба буде послати одразу, так як і шекспірівським. Ця робота дуже мене втомилася, бо їй треба було робити між стеляжами — там журнали поклясифіковані за предметом, отже можна знайти шекспірівські, не знаючи наперед їхніх заголовків. Заки виїхала з бібліотеки, вирішила сісти і відпочити — зробила це, бібліографуючи один том *WLT* для ULE70.

До BLL взагалі не вступала, хоч первісно мала надію, що попрошу там когось зробити мені фотокопії, що їх потребую около 120 штук. В університеті копіювання одної сторінки коштує 10 центів, в Campus Copy Center — 8 ц, а недалеко від моєї хати в “7-11” я плачу тільки 5. Мала малу надію, що може Віра зробить мені послугу і зробить копії в своєму бюро, але сказала мені, що там тепер більше пильнують, щоб цього не робити — отже відмовилася. В BLL я фактично знаю код і могла б просто піти до кімнатки, де стоїть фотокопіювальна машина і зробити собі даром потрібні копії, але якось мені ніяково це робити. А горда натура не дозволяє попросити, щоб це зробив хтось для мене... Мабуть завтра піду вранці до “7-11” і зроблю собі копії по 5 центів!

Полуденку не їла і з ніким (крім Деніса Гайда) не зустрічалася.

Вчора, між іншим, написала я знову до Бернарда Рімса в справі своєї правничої бібліографії. Я повинна була передбачити, що з проєкту Liz Kelly нічого не вийде. Але якщо “Yearbook” уже друкується, то на мою бібліографію там тепер може вже бути запізно.

Четвер, 17 квітня 1997, полудне.

Вчора їздила до банку “Певність” — відкрила конто для видавництва МОСТИ, тобто

перенесла три тисячі доларів на новий Money Market Account, що даватиме можливість депонувати чеки виписані на МОСТИ. Власниками konta подала себе і Максима, з моїм номером Social Security. Маю надію, що з тим не буде якихось податкових ускладнень. (Сподіюсь, фактично, навпаки: мій податковий дорадник за фінансову втрату на виданні Остапових “Зібраних віршів” навіть заощадив був мені невелику суму на податках).

Софійка Геврик наробила мені в себе на роботі фотокопій — листів до журналів і запрошення на 3 травня на гостину. Запрошення я сама трохи зіпсувала, додавши непотрібно рамку довкола портретика ОТ, бо здавалося мені, що там забагато чистого місця. А це не надто добре виглядає — товста чорна рамка надає запрошенню непотрібного похоронного тону. Але це я сама тому винна, тепер уже не виправлятиму. Сьогодні-завтра вишлю своїм запрошеним гостям. А тоді доведеться підготовляти гостину і упорядковувати хату. І надіятись, що книжка не спізниться і таки надійде до цієї дати!

Підготовка моєї власної книжки (не “Автобібліографії”, яка на руках у Максима, але третьої книжки поезій) знову відкладається. Загрожує їй найбільше не моя громадська робота в Раді Бібліотеки чи в комітеті Енциклопедії Діаспори — хоч це, очевидно також — але передусім потреба переписати деякі знайдені дані ULE70, щоб не дай Бог десь не загубилися і щоб можна взяти зі собою до Урбани, запобігаючи дублюванню праці — і... спокуса переписувати щоденник, також з думкою, щоб десь не загубився. Ця спокуса — дуже приманлива: я вже переписала 277 сторінок рукопису і маю в цьому величезну приємність, але... мій записник має вже на сьогоднішній день 3644 сторінки! І переписувати його — значить не робити взагалі нічого іншого! Бо це робота, мабуть, не на місяці, а на роки! Але це — не підготовка до друку, і вона не має термінової пресії, тоді як “Тихі розмови з вічністю” варто було б підготувати до друку, зредагувати, подбати про передмову (або переписати розвідки Доценка і Костюка) і за рік-два (не роблю собі ілюзій, що це може бути скорше!) таки видати! Це напевно буде моя остання книжка поезій. Попередніх моїх двох збірок я вже майже не маю і навіть зацікавленим не можу подарувати. Отже фактично книжку треба підготувати, видати і ... позбутися клопоту! Чи я себе переконала? Чи візьму до уваги власні аргументи? (Переписувати щоденник — цікавіша, більш приманлива для мене робота — не тільки тому, що це — занурення у спогади власного минулого життя, але і тому, що це справді — документ життя діаспори, що його я наново для себе відкриваю — не завжди з повною апобатою, але з неабияким інтересом, а часом навіть із подивом: бачу тепер, що якби видати цей записник книжкою, то він, мабуть, мав би більше значення для читача і дослідника в Україні, як все інше, що я зробила чи написала за все життя. Але це може статися хіба після моєї смерті і сама я такої книги не збираюся видавати за власні гроші. Якщо збережеться манускрипт (а скорше збережеться, як буде переписаний на комп’ютері і доступний у копіях на дисках!) — то може мої внуки колись зможуть “продати” його якомусь видавництву в Україні — бо, маю надію і хочу вірити, — в майбутньому адже колись унормалізуються і видавничі справи, і стан економіки, і зацікавлення книгами серед нашої інтелігенції).

Роблю ці записки сьогодні тому, що ... падає дощ! Я саме збиралася іти до городу — треба зграбати патиччя, якого повно напало за зиму, зрізати траву, скопати грядку. І от

почався дощ — отже все це треба відкласти на інший день. А завтра має бути не тільки дощ, але й дощ із снігом! Квіти, мабуть, садити ще завчасно. Почекаю ще з тиждень, але перед Великоднем таки треба це зробити.

На Великдень маю запрошення на сніданок до Гевриків. Отже святкуватиму.

Сьогодні вранці телефонувала Барбара Трухан. Розповіла мені про якусь молоду жінку — Людмилу Сірик з Люблина, яка в люблінському університеті писала докторську працю (українською мовою!) про переклади з української поезії Юзефа Лободовського.

На електронній пошті була сьогодні вістка від Романа Воронки, що Дзюба мається дуже добре і навіть ходить уже з жінкою на довші проходи, багато пише, і починає думати про поворот до Києва. Це, мабуть, значить, що із мого запрошення приїхати до мене до Філядельфії він не скористає. Але дзвонила пару днів тому Оксана Соловей з Міннесоти — вона приїздить до Нью Йорку на виставу “Слава Візантії” в Метрополітальному музею і має охоту скочити на день-два до Філядельфії. Отже може матиму гостю. Сама я навряд чи виберуся до Н.Й. на цю виставу (хоч є навіть дві прогульки автобусом із Центру!) Хотіла б тільки роздобути десь добру і велику репродукцію мозаїки св. Стефана, що її музей використовує для реклями — це був би гарний дарунок для нашого Стефанка. Куди не підеш — всюди Івани, Іванки — і в фольклорі, і навіть у церкві (Евангелист Йоан завжди дуже промінентний) — а от св. Стефан не такий популярний — а тут — вийнятова нагода пов’язана саме із Стефаном!

П’ятниця, 18 квітня 1997. 5:30 пополудні

Сьогодні вранці добре було сидіти при комп’ютері і не мусіти виходити на двір. Ішов дощ із снігом, хоч довкола цвіте уже весна і навіть догвуд починає червоніти. Був час, що ішов густий лапятий сніг і крізь ті білі сніжинки видно було на городі сусіда розквітлі білі яблінки, що їх пелюстки і самі виглядають як сніжинки.

Пополудні дощ ущух і я вийшла на прохід, щоб кинути до поштової скринки запрошення на 3 травня і піти до 7/11 зробити фотокопії трьох Остапових віршів, що їх з листом і новинкою про Шекспірові сонети думаю завтра разом із листом послати Сниликові. Було б гарно, якби він захотів 3 травня надрукувати якийсь вірш ОТ і цим відзначити його 80-ліття. Я вже також просила Дального, щоб надрукував щось у *Нових днях*, а Орісі Гевка, що завідує нашою центральною радіопрограмою я піддала сугестію, щоб у суботу 3 травня прочитали щось на радіопрограмі, а може і замовили в Пазуняк короткий коментар. Маю надію, що ці мої заходи дадуть якісь наслідки... Хоч, очевидно, мені не випадає робити більшого натиску — схочуть-зроблять, я їх повідомила, отже все залежить від доброї волі цих людей.

На довший прохід — мої стандартні дві милі — я сьогодні не пішла. Хоч дощ і сніг вже не падають, то погода неприємна: холод, хмарно, а найгірше, що сильний вітер. Добра нагода посидіти при комп’ютері і попрацювати. Читала вже вдруге сьогодні свою електронну

пошту і знайшла важливу вістку: публікацію щорічника, що його мали редагувати Рімс і Кавас і де могла бути надрукована моя правнича бібліографія — відкликали, за браком попередніх передплат. Рімс мені пропонує звернутися до Transnational Publishers, де він є членом редакційної колегії. Покищо я послала копію електронного листа Ліз Келлі, щоб передати їй цю інформацію і може порадитися. Зрозуміла річ, моя бібліографія з кожним роком стає для видавця менше привабливою в такому, як є виді. Якби її були надрукували тоді, коли я її закінчила, то роки 1992–1993 були ще свіжі і недавні, — тепер кожен видавець схоче, щоб бібліографію доповнити даними за 1994–1997... А я? Початок я зробила даром, з власної ініціативи, без грентів і замовлень, як “labor of love”, як дар незалежній Україні. Але тепер? Продовжувати цю роботу вимагає колосальної праці і грошей на поїздки до бібліотек. Якби були надрукували цю річ як окремий випуск, я — заохочена цим фактом — може й взялася б була за продовження, за наступний випуск. Але переробляти вже зроблену роботу, доповнюючи її новими даними і без певности, що вона таки появиться книжкою, без гонорару й конкретної заохоти — я не буду. Ця праця потрібна людям, які роблять чи робитимуть великі гроші на інвестиціях і зв’язках з Україною — це дуже практична робота і на самій тільки посвяті таких людей як я будувати її не можна. Для справ культури й літератури я можу посвятитися для загального добра, для майбутнього, але для права повинні знайтися потрібні для цього фонди. (І може інші люди, які зможуть здобути собі на цій праці заробіток). Потреба для публікації моєї бібліографії є — до мене часто звертаються різні люди з запитамі (одні одним передають мою електронну адресу і я щораз то даю консультації різним студентам права). В остаточному разі погоджуся на пропозицію Ліз Келлі — опублікувати бібліографію за 1992–1993 на інтернет — тоді вона буде доступна електронічним шляхом всім зацікавленим на Home page University of Pennsylvania Law School.

Читаю по ночах не тільки щоденник Вірджинії Вулф, але і її роман “Night and Day”. Вона — своєрідна письменниця, я ще не повністю виробила собі опінію про її книжку. Чи є там справді підгрунття іронії або гумору, яке мені ввижається час до часу? Сноберія аристократичної кляси, яка проглядає вряди-годи у щоденнику, присутня і в романі, але часом, здається мені, що є і сатиричні нотки, tongue in cheek? Virginia Woolf, здається мені немов ланка, що поєднує в англійській літературі Jane Austen і такого автора, як James Joyce. Її думку про книжку Джойса “Ulysses” — думку, що так співпадає з моєю — я здається вже десь записала у щоденнику. Не хотіла б повторятися, але не хочу щоб ця цитата мені затратилася:

Diary, v.2, p.188-189. “I should be reading *Ulysses* & fabricating my case for & against. I have read 200 pages so far — not a third; & have been amused, stimulated, charmed interested by the first 2 or 3 chapters — to the end of the Cemetery scene; & then puzzled, bored, irritated, disillusioned as by a queasy undergraduate scratching his pimples. And Tom, great Tom, thinks this on a par with *War and Peace*! An illiterate, underbred book it seems to me: the book of a self taught working man, & we all know how distressing they are, how egotistic, insistent, raw, striking & ultimately nauseating. When one can have the cooked flesh, why have the raw...”

Well, well. Не пригадую, яку освіту мав Джойс (“Портрет митця замолоду” — це про

середню школу), але фраза “self-taught” напевно більше лицює панні Стівен. Та й взагалі оце “self-taught” в устах жінки, та ще й феміністки, авторки знаменитого есею про освіту для жінок, звучить фальшиво, непереконливо, навіть підозріло... Але про те, що перші розділи Джойсового “Одисея” фасцинують, захоплюють — а наступні нудять і примушують відкласти книжку недочитаною — я з нею абсолютно згідна.

Середа, 23 квітня 1997. Полудне.

Сьогодні вранці повідомили мене з друкарні Thomson-Shore (Dexter, Michigan), що друк сонетів закінчений і сьогодні увесь наклад висилають фірмою Consolidated Freight до Філядельфії. Подали мені номер телефону і tracking number пересилки — маю завтра подзвонити, щоб довідатись про дату доставки. Я дуже рада, що дотримали терміну і що книжка буде готова до Остапового 80-ліття, як і було заплановано. Маю надію, що робота зроблена добре і що нема якихось більших промахів. Але народження книжки, як і народження дитини: Побачимо. Маю надію, що не будемо розчаровані роботою друкарні, і що це промостить шлях і до наступної книжки МОСТІВ — моєї “Автобібліографії”. За минулих пару днів варто віднотувати кілька речей. Передусім і це найважливіше: я читаю свою електронну пошту кожного дня (часом навіть двічі), комп’ютер наставлений так, що упорядковує листи у зворотному хронологічному порядку, з найновішим листом зверху. Деякі прочитані листи залишаю тимчасово, не змазуючи їх зразу, і через те в мене є завжди акумуляція пару десятків листів і повідомлень. І ось я пару днів тому вирішила переглянути стару пошту, вичистити цей архів, друкуючи те, що важніше. І раптом бачу: на самому дні, з датою січня є лист зі Львова, від Ісаєвич, якого я ще не читала! І в цьому листі інформація, що на 28–29 травня запланований у Львівському університеті вечір у пам’ять Остапа Тарнавського. Це лист, що на нього я віддавна вже чекаю і факт, що я не помітила його раніше дуже мене схвилював. Не тільки тому, що я первісно вибиралася їхати на такий вечір до Львова, а тепер, мабуть, уже запізно робити такі пляни, але передусім тому, що це підірвало моє довіря до власної зорганізованості й діловитості. Як це могло статися? Пару днів пройшло поки я опам’яталася й вирішила відписати до Львова. І тоді помітила, що хоч є на листі позначено в одному місці дата 13 Jan 1980, то в другому місці позначено зовсім виразно, що лист наданий у Львові 17 квітня 1997 о год. 10:21! Максим вияснив мені причину цієї містерії: на львівському комп’ютері не поправили первісної дати, як купили машину, і тому комп’ютер читає дату з 1980 року і так і сегрегує матеріали! Ну, це мене заспокоїло. Бо справді було б неабияким недбальством, якби лист висланий в січні лежав аж до тепер. І то в такій справі, що має для мене пріоритет. Інші листи, які приходять до мене звичайною поштою, лежать без відповіді часом багато довше, а на деякі я взагалі не завжди відповідаю. Але це речі, що їх я, прочитавши, відклала як маловажні, або такі, що вимагають тільки чемностевих відповідей. (До мене пише чимало різних людей із всякими побажаннями чи закличками — я мусіла б мати секретаря, або не робити взагалі нічого іншого, якби дуже точно відповідала на всю цю кореспонденцію).

Середа, 23 квітня. 1:30, метро.

Записки на комп'ютері перервав телефон. Campus Copy Center повідомив, що готова печатка для МОСТІВ. Отже їду її відібрати. З Campus Copy Center маю проблему: замовлення на конверти десь загубили! А я вже наперед за все заплатила! Але це — Америка. Перепросили. Мушу вдруге замовити, а ще може переконаю їх, що замість рекомпензати за помилку, може б вони прислали мені конверти поштою, щоб я не мусіла їхати знову і тратити час?

Вчора була гарна погода і я вирішила використати день, щоб купити й посадити квіти. Видаток зробила на понад 50 дол. Докупила теж додаткові пластмасові скринки, щоб поставити квіти також із фронту хати, крім тих збоку, де є головний вхід. Напрацювалася, крижі до сьогодні мені болять, але задоволена. Зробила тим разом експеримент: крім бегоній, гарденій і impatiens, купила також жовті mums — побачимо, чи вони добре цвістимуть на моєму тінистому ганочку? Чорнобривці цього року посіяла тільки свої власні. Їх буде ціла грядка.

А ще важлива подія минулих днів: я почала переписувати й редагувати “Тихі розмови з вічністю”. Вже навіть закінчила “Хвалю ілюзію” і почала “Землетрус”! Критичні уваги Михайла Москаленка дуже допомагають, також і не дуже чисельні уваги Доценка. Не знаю, що робити з передмовою: чи дати статті Костюка і Доценка, як це плянувала раніше, чи звернутись до когось, щоб прочитав цілу нову книжку і написав вступне слово. Це найкраще міг би зробити сам Москаленко. Він, правда, відмовився від цієї ролі, коли я з ним про це в Києві говорила. Його опінія про мою поезію висловлена на письмі — дуже позитивна, але може він вважає, що я — не такий уже добрий поет, щоб ризикувати своїм іменем? Не знаю. Може має якісь інші причини. А може варто запропонувати йому ще раз? А як ні, то звернутись до Миколи Ільницького? Думаю, що він не відмовив би. Мені як авторові, було б, очевидно, цікавіше й корисніше, якби хтось новий написав вступну критичну статтю.

Середа, 23 квітня, метро. 3:45 пополудні.

Відібрала печатку, замовила наново конверти і переконала хлопця, що мені належить, щоб тим разом вони прислали конверти поштою. При тій нагоді зробила собі 10 копій інтерв'ю Тарнашинської з “Літ. України” — може дам комусь із знайомих.

До бібліотеки Van Pelt вступила тільки на те, щоб віддати дві книжки та зробити собі копію з “World Literature Today” своїх двох рецензій (на “Modern Ukr. Short stories” і “Вирішальні зустрічі”). Рецензії, як я і передбачала, появились у зимовому, тобто першому номері за 1997 рік. Переглянула я також старі книжки, що їх бібліотека випродує по 50 ц. і 1.00. Серед них були і два томи українські — про бойківські говірки. Мені цих книжок, очевидно, також не потрібно, але бачу, що мені треба регулярно звертати увагу на цю систематичну випродаж старих матеріалів, щоб впевнитися, чи не випроднують, бува, якихось українських матеріалів, які повинні залишитись у колекції?

Вівторок, 29 квітня 1997. Полудне.

Зовсім інакше плянувала я сьогоднішній день. Думала присвятити його розсилці... сонетів. Але мій оптимізм виявився передчасний. Книжок досі не доставили — обіцяли зробити це завтра. Довідавшись про це вчора, я увесь день присвятила кухонним справам — пекла рогаляки з м'ясом та кокосовий пляцок для моїх суботніх гостей. Це трохи може за скоро — я думала робити це в четвер-п'ятницю, але доставка (чи точніше не-доставка) книжок примусила мене пляни перемінити... Вчора мала ще одну несподіванку. Дзвінок у двері. Виходжу: пакет — посылка від Thomson-Shore. Я зраділа: подумала: таки прислали один-два примірники книжки поштою! Радість виявилась передчасною: в пакеті був манускрипт, camera ready сору, що з нього друкували книжку. Очевидно, я вся — очікування. Бо ж хочеться побачити вже, якою народилася ця наша дитина: чи нема якихось поважних перебоїв, як книжка обрізана, оправлена, тощо. А ще й практична сторона: якби я мала один примірник книжки — могла б поїхати й купити конверти для її розсилки, а то й почати ці конверти адресувати. А так, не знаючи точного розміру, конверт задалегідь купувати не хочу. А ще таке: сьогодні на УКУ виступатиме Ромко Процик — буде говорити про гарвардські видання. Я мала тиху надію, що його присутність у Філядельфії дасть мені нагоду знову передати ним до Бостону пару пачок книжок до Сейбер-Світло — тим разом — Шекспірових сонетів. Якби були вчора доставили, хто зна чи не вдалось би це було здійснити?

Великдень (передвчора) випав для мене дуже гарно. Була соняшна, не надто тепла, погода. Я вранці поїхала до Михайлівської церкви: була маса-масенна людей. Авта виповнили не тільки паркувальну площу, але й великий простір довколишнього травника... Люди стояли теж довкола церкви і служба передавалася голосником. Опісля було свячення пасок і гагілки в прекрасному парку біля церкви. Переважали молоді люди з дітьми, старих було значно менше — так як повинно бути в нормальному суспільстві, а не так як буває звичайно тепер на всіх українських імпрезах, де самі сиві голови надають депремуючого тону програмі... Були і деякі люди, що приїхали з віддалених околиць, в тому числі, напр. Лариса й Олекса Біланюки (обіцяли, що прийдуть у суботу!)

На великодній сніданок я була запрошена до Софійки і Тита Гевриків. Були там ще Рената й Олег Третяки з донькою Мар'яною, Олекса і Роман Геврики, а потім ще приїхали Ростик і Марта Хом'яки з Вашингтону, разом із старою панею Богачевською. (Вони, між іншим, усі троє вибираються їхати на довший час в Україну — Марта буде вчити в Києво-Могилянській Академії). Софійчина гостина була першорядна — все мені дуже смакувало, особливо знаменита сирна паска, що її я їла досі тільки два чи три рази і то саме в Гевриків (Моя Мама сирної паски ніколи не робила). Меню не було переладоване нічим зайвим, я старалася їсти помірковано без надмірної захланности, а через те повернулася додому задоволена і без прикрого переситу, який часом у минулому давав себе взнаки, зокрема після споживання надмірних порцій великодньої бабки, що за традиційним первісним рецептом мала в собі чи не копу яець! (Це тепер наші американські господині зредукували! Я бабку завжди дуже любила і потім ще цілий тиждень носила її з шинкою на полуденки до праці — але харч цей справді дуже нездоровий. Пригадую, що Бабця Лінка часто після Великодніх свят мала жовчеві атаки — чи не тому саме?)

Моя робота над редагуванням збірки збірок поступає дуже добре. Зробила деякі рішення: включила тексти під музику і поезії поза збірками, але вирішила відкинути злободенні принагідні вірші — не тільки такі як “Майже дума”, “Річниця Чортополохів” чи “На березі грецького моря”, але і вертеп-монтаж “Мандрівка з книжкою”. Оригінальні вірші вже закінчила. Тепер редагую поетичні переклади із “Землетрусу” (скінчила саме Іллаковичувну). Потім будуть ще поетичні переклади поза збірками і переклади моїх власних поезій на чужі мови. Рішила не давати біографічних довідок, як це було в “Землетрусі” перед кожним автором, а дати їх — скорочено — в авторських примітках при кінці книжки, де треба буде додати дані і про інших поетів, а також вияснити чужомовні епіграфи в книжці.

Сьогодні Зенкові Чайківському 75 років. Я думала поїхати до них з цієї нагоди (купила йому навіть ще в Торонто, як жарт, свічечку, що грає мелодію Happy Birthday, як її запалити), але тепер думаю тільки може потелефонувати. Гостини з цієї нагоди Зенко собі не бажав, казала Люда.

Зараз вибираюся полагодити пару справ у банку — це дасть мені додатковий стимул для мого щоденного двомілевого проходу. А також по дорозі треба буде купити коньяк для моїх гостей. (Це варто робити в Нью Джерсі, Делаварі, або ще краще в Мериленді — бо в Пенсильванії дорожче, але для цього вже тепер запізно!) Звичайно, я купую коньяк на кордоні по дорозі з Торонто до Філядельфії — але тим разом мені просто не хотілося возитися з надмірним багажем задля одного-двох заощаджених доларів!

10:30 вечора.

А я таки встигла поїхати до Зенка з пляшкою коньяку і свічкою, застала їх вдома, але не зупинялася там, бо їхала на виступ Ромка Процика в УКУ. Виступ Ромка був дуже добрий, шкода, що для малої аудиторії. Справді, якби були сонети — він міг взяти пачку-дві. Але для цього будуть ще нагоди пізніше.

5 травня 1997, 11 год. вранці.

П’ять днів незадокументованих — а подій скільки!

Шекспірові сонети доставили в середу, 30 квітня — 20 пакетів по 28 примірників — разом наклад 560 примірників. Книжка виглядає дуже добре: обрізана рівно, папір добрий, оправа тверда з чіткими написами на обгортці і на корінці книжки, знак Мостів на корінці робить враження справжнього видавництва. Фото може повинно було бути трохи більше в центрі і було б, очевидно, гарніше, якби книжка мала мистецьку суперобкладинку. За текст — відповідальність кладу на Шекспіра і ОТ. Те, що зробили ми з Максимом вийшло дуже добре, солідно, і — що для мене принесло особливу радість — саме на час! На Остапове 80-ліття! Я зараз же в наступних двох днях розіслала 25 примірників книжки на адреси шекспірівських і славістичних журналів, деяких українських журналів і газет і кількох приватних людей (перший примірник, очевидно, послала поспішною поштою

Максимові, бо ж він ще його не бачив. Мабуть дістане щойно сьогодні, бо в суботу канадська пошта не працює!)

В суботу відбулася в мене велика гостина з нагоди, як це я заповіла в запрошенні, інавгурації видавництва Мости, відзначення 80-ліття ОТ і презентації Шекспірових сонетів. Прибули на мою гостину: Тит і Софійка Геврики, Віра Лашик, Марта і Славко Трофименки, Іван і Наталка Коропецькі, Олекса і Лариса Біланюки, Роман і Марта Волчуки, Славко і Марта Яримовичі, Олег Тритяк, Марія Голод, Леонід Рудницький, Оксана Кіпа, Наталка Пазуняк, Віра Кліш, Роман і Аня Максимовичі, Zenko і Люда Чайківські, Тетяна Назаренко, Іза Каплан (Були запрошені, але не прибули: Ірена Рудницька, Альберт Кіпа, Мирослав Лабунька, Рената Голод-Третяк, Борис і Дзвінка Захарчуки, Любомир і Лариса Онишкевичі, Гриць і Надя Петрики — всі вони телефонували, вибачаючись, крім Мирослава Лабуньки). Я зробила буфет з городиною, фруктами, сирами, канапками, гарячою ковбасою, гарячими м'ясачками, бігосом, хрустами й кокосовим пляцком, який робила я сама, пляцком, що його спекла Люда і тістечками, що їх приніс Іза — а до того горілка, коньяк, вино, джин, содові води і овочеві соки, чай і кава. Все було смачне, мало в гостей неабиякий успіх — один тільки недолік для мене: я так була заклопотана господарськими справами, що мала мало часу, щоб поговорити як слід із моїми гістьми. Але після гостини, після двох годин, коли гості могли поїсти і поспілкуватися із собою, я провела “програму”: сказала наперед кілька вступних слів, вияснюючи причину чому ми зібралися (і також, чому хата повна бузку, що його мені нанесли мої приятелі!), потім пустила на стрічці записаний голос Остапа, де він читає свій вінок сонетів (запис зроблений фахово канадським радіо в час симпозіуму в Оттаві), а тоді дала від себе кілька інформацій про те, що пам'ять про Остапа живе не тільки в серцях родини, але і інших (про дисертацію, що її пише Зоряна Лановик, про вечір запланований у Львові, про радіокоментар присвячений Остапові вранці 3 травня, що його зладив — на диво досить грамотно і до речі — Праско, диктор, нашої центральної радіопроеграми, про те, що ось у “Свободі” буде фейлетон про Остапа пера Ольги Кузьмович, що і в мене самої замовили радіокоментар про Остапове 80-ліття для нової всеамериканської цілоденної радіопроеграми, що її зорганізували в Нью Йорку і яка вже передається передплатникам, ітд) і нарешті — про Шекспірові сонети, чому він їх перекладав, і про видавництво Мости, про Максимову роботу і допомогу Гевриків. Прочитала я свій вірш з циклу “Вересень 92 (На столі робочому — Шекспір)”, закінчення сонету Шекспіра, мовляв: “Незнаний ввреш, хіба що в тебе син” і сонет 71 — особливо зворушливий для мене і відповідний до нагоди. Все це я зробила в легкій неформальній манері і воно мало приємний відгук у моїх гостей. Рися Голод також включилася у програму, прочитавши вірш, написаний з нагоди появи сонетів. На кінець я вручила перші три примірники сонетів Геврикам — один для Тита, один — для Софійки, один — для Олекси. Заповіла, що мої друзі-гості можуть отримати один примірник у дарунку, і якщо бажають купити комусь на дарунки — можуть це зробити — з нагоди Остапового 80-ліття — по промоційній ціні 15 дол. за книжку, яка в продажі коштує 25 дол. У висліді, мої гості закупили книжок на понад 300 дол. (Максим, коли я про це йому розповіла по телефону, сміявся з моєї щедрости — але я рада, що книжки пішли на люди і сказала йому: я взялася за те, чудово розуміючи, що витрати не повернуться, як би моя ціль була

— заробляти гроші, я робила б щось інше, а передусім не ішла б була на пенсію!)

А *propos* витрат. Тим разом, тому що це може й треба буде голосити до податку, почала я робити точну евіденцію видатків видавництва Мости. Початкові витрати на сьогоднішній день виносять 3691.66 — це включає друк у Thomson-Shore — \$3392.28, Consolidated Freightways 126.84, а решта — це друк конверт з лого видавництва і печатки вид-ва, спеціальні конверти для пересилки книжок і сама пересилка поштою цих 25 примірників (між іншим, пересилка одного примірника до Європи коштує 7.20 а в Америці — 1.24). Маю намір цими днями післати Максимові символічний гонорар — одну тисячу доларів за роботу, яка коштувала б багато-багато більше, якби її мав виконати хтось чужий — бо це фактично був би найбільший і найважніший видаток: сама підготовка camera ready сору. І, очевидно, видатки на поштові пересилки будуть поступово зростати.

Напередодні гостини прийшла до мене “Свобода” із 29 квітня, де надрукована перша новинка про появу Шекспірових сонетів. Я послала це Сниликові ще заки отримала книжку і він зробив мені несподіванку, що надрукував, ще поки і сама редакція книжку отримала. Повідомлення це, щоправда, попало на 4-сторінку, але то не шкодить. Я дуже зраділа такою справді ранньою і безкоштовною рекламою. А 2 травня подзвонили до мене зі “Свободи”, щоб повідомити, що ОКА написала фейлетон з нагоди Остапового 80-ліття, що передрукували вірш “Ключі” (один із трьох, що їх я надіслала) і щоб попросити мене від імені “Українського радіо” записати на стрічку моїм власним голосом статтейку про Остапове 80-ліття. Це я, ще того самого дня таки зробила (маю вже трохи досвіду і знаю тему) і обіцяла привезти готову касету і книжку до Баунд Бруку, щоб там передати це Любартові Ліщинському, який працює в тому радіо. Між іншим, заклопотана господарськими справами, я подумала спершу, що цю готову стрічку я зіграю своїм гостям, зараз після Остапового читання вінка сонетів. І мала це приготоване. Але в останній хвилині, вже слухаючи Остапового голосу на аудіо-записі, я змінила думку, вирішивши, що аудиторія ліпше прийме мій живий виступ ніж більш формальний запис на тасьмі. І це було добре рішення. Копії свого коментаря я зробила, щоб послати їх Марійці Канській, Максимові і Маркові — зроблю це може після завтра.

Моя гостина перешкодила мені бути на концерті в Центрі співаків зі Львова — дехто з моїх гостей пішов, але я мусіла залишитись з тими, що не ішли і коли всі після 8-ої розійшлись, я побачила, що я справді і не могла була б піти на концерт. Прибирання після гостей, миття посуду ітд. забрало мені до 1-ої години ночі і я була страшенно втомлена, коли нарешті пішла спати.

А на другий день, 4 травня — Проводи в Баунд Бруку. Софійка Геврик пропонувала, що може мене взяти, але тим разом я вирішила їхати сама. Мала додаткові дві місії: передати Ліщинському — аудіокасету з коментарем і книжку та піти о 3-ій годині на посвячення пам’ятника на могилі Марійки Лабуньки, про що були оголошення на українських радіопередачах. Я знала, що з цієї нагоди приїде до Філядельфії Ія з Ніною та Іко з Києва.

Отже вчора я була в Баунд Бруку. Давно вже я не виїздила автотом в дальшу дорогу і трошки

навіть хвилювалася. Але подорож відбула дуже добре, зробила 120 миль, що добре і для мого авта, і для мого досвіду шоферування. (Я справді повинна більше їздити!) Їхала зовсім сама і це добре, бо мені в дорозі туди двічі довелося зупинитися до лазнички, а так не мусіла ніким в'язатися. Цікаво для моїх міхуровим проблем, що в поворотній дорозі зовсім мені зупинитися не було треба, хоч я випила напередодні кока-колю, а вранці зовсім нічого не пила, зіла тільки банана, грушку і ананаса. Що воно таке? Чому ранком міхур більше вразливий, і що на це впливає? Бог його зна. Трудно, треба жити із своїми обмеженнями. Часом порівнюю себе до собаки, яка зупиняється пісяти під кожним деревом. І потішаю себе, що не природа тут створює проблему, а саме цивілізація: собака не має жодної проблеми і не мусить шукати ресторану чи бензиновії станції, щоб піти до лазнички.

Ія, прибувши до Філядельфії 3 травня, потелефонувала мені. Вона мала автомобільний випадок, їдучи винаймленим автом із летовища у Філядельфії до батьківського дому. Щастя, що нічого не сталося ні їй, ні Ніні, але матеріальна шкода є. Ія відчуває за собою вину: вона тількищо повернулася з Гаваїв, де їздила службово, була втомлена і невиспана і фактично наїхала на зад другого авта, пошкодивши його. *Life in the fast lane*, кажу я собі. За все є ціна. Не варто так собою кидати. Але я кажу це тільки сама собі. Не повчала я її, коли вона була моєю невісткою, тим більше не робитиму цього тепер. Дорослі люди — кожний живе як знає, як вміє, як хоче, і як йому дозволяє на це доля.

На посвячення пам'ятника Марійці зійшлося мабуть із 30 осіб. Були, очевидно, усі Лабуньки в комплекті. Пам'ятник Марійка має стандартний на кладовищі воїнів УПА — на камені біля імені Мирослава (бо там і для нього вже місце) написано: “Ректор УВУ”. Ну що ж: це справді найбільший успіх його життя. Він надає собі тону, йому це дуже імпонує. Була недавно, з нагоди його 70-ліття, стаття про нього у “Свободі”. Там Соколюк (один з деканів УВУ) пише, мовляв, не будемо тут перечисляти і критично розглядати численних наукових праць ректора... Я собі подумала: яких праць? Фактично Лабунька не потрапив довести до друку навіть свою докторську дисертацію про білий клобук — хоч і мав для друку цієї речі серйозні пропозиції від серйозного американського видавництва. Не має він досить *Sitzfleisch* для справжньої наукової роботи. Його дар — бути консультантом, може й організатором. Може й справді бути ректором — найбільш відповідна для нього роль. Тим більше, що він має великі амбіції і дуже полюбляє помпезність і блеф.

Говорила я вчора в ББ і з Марусею Пасічник, і Романом Пасічником, і з Романом Савицьким, і зі Славою Парахоняк (просила писати рецензії для “Нашого життя”), і з Певним, що є тепер редактором “Сучасності”. (Він, між іншим, вже отримав примірник сонетів, а також сказав мені, що Дзюба вже повернувся до Києва — отже не матиму його в гостях).

Остапові завезла я китицю бозу — ідею піддала мені фактично Уляна, коли я сказала їй, що моя хата після гостини — повна бузку! Я сама може була б до цього не додумалася — бо ж не вірю, що воно Остапові потрібне. Адже дух його не там у ББ, а тут — біля мене. І відзначила я його 80-ліття — гідно, як не можна краще. А книжка залишиться пам'яткою

цього відзначення на завжди.

Метро, 5 травня, год.1:45.

Virginia Woolf. Diary. v.2.

“The fact is the lower classes are detestable.” (p.64)

“But my diary dwindles, perversely enough, when the stuff for it is most abundant”. (18 Dec. 1921, p.149)

“We have our atmosphere of illusion, without which life would be so much duller than it is”.

“After being on one’s own for eight years it’s impossible to marry anyone” (Molly Hamilton, p.167)

“She has a little too much powder & scent for my taste, drawls. In short she is not upper class.” (p.228)

“How it would interest me if this diary were ever to become a real diary: something in which I could see changes, trace moods developing; but then I should have to speak of the soul, & did I not banish the soul when I began? What happens is, as usual, that I, going to write about the soul & life breaks in.” (p.234).

“I love the chatter & excitement of other people’s houses” (p.237)

“...for unless I am myself, I am nobody” (p.259).

Їду на PENN, замість полуденку і проходу, щоб віддати книжки до Van Pelt, відновити 3-й том щоденника Вірджинії Вулф і зробити собі нову ідентифікаційну виказку. (Адміністрація знову ввела якісь зміни). До бібліотеки на працю, ні до BLL на зустріч з колегами не маю наміру вступати. Хочу вернутися завчасу, щоб скористати з безкоштовного транспорту до 3:30.

В дорозі додому, год. 3:30. Метро.

Встигла! Дві книжки віддала, одну відновила. Вияснила справу з виказкою: виявляється, мені нової виказки зовсім непотрібно! Але з тим мала я трохи заковику. Бюро, де я пару років тому робила свою пенсійну вже виказку, перенесли на 40-у вулицю, а я того й не знала. Довелося бігти туди і шукати їх. Це мусіло статися десь недавно — там раніше були приватні крамниці. Я їм сказала: the university is taking over the whole neighborhood! І це правда. І це добре. Там цілий комплекс офісів, не тільки ID Center, але й бюро дентистичної школи і інші університетські установи. Побігала я собі по кемпусі, замість свого щоденного двомилевого проходу. Сьогодні гарна погода і добре, що це вдалось мені полагодити тепер, бо завтра прийде до мене Ніна (Сьогодні вони з Ією поїхали до Нью Йорку).

Написала мені по e-mail сьогодні Роксоляна Зорівчак, що Павличко зробив також переклад усіх Шекспірових сонетів і шукає видавця. Добре, що ми з Максимом поспішилися! Це поважна конкуренція! Також РЗ пише, що у висліді інтерв’ю зі мною в ЛУ, Микитенко просив її про рецензію на ULE. Вона зрозуміла, що йдеться про рецензію

на цей том, що його я тількищо віддала до друку, але я певна, що ходить про ULE65A — адже досі жодної української рецензії ще не було. Маю надію, що РЗ зробить український варіант своєї англомовної рецензії і пошле йому.

Середа, 7 травня 1997 2:40 по полудні.

Вчора я увесь день провела з Ніною. Я привезла її вранці, а потім відібрала десь після 8-ої год. вечора. Ми з Ніною грали в карти і скочки, робили завдання до української школи, ходили на довгий прохід на станцію Мельроз Парк, де підміські поїзди завжди дають цікаву розвагу дітям. Гралися ми на дворі м'ячем і колесом “гуля-гуп”, Ніні зокрема подобалася гра, де вона сиділа у великому картоні з недавню купленого пилососа і ловила м'яч, киданий просто в пачку, як баскетбол — але ця гра бабу досить викінчувала, бо довелось м'яч не тільки кидати, але за кожний раз і підносити, згинаючись і бігаючи по городі. (Це дало свої наслідки — біль у крижах!) Очевидно, їли ми й пальчики, й зупку, й морозиво, і овочеві цукорки, що їх Ніна особливо любить.

Ніна — симпатична і цікава дитина, з нахилом до спорту і фізичних вправ. Українська її мова помітно страждає від нерегулярного вжитку, вона часто й охоче переходить на англійську. Англійською мовою вміла прочитати без великих труднощів повчальний текст у книжці для малювання, що її я принесла колись із аптеки спеціально для дітей — а теж і українською прочитала пару заголовків у “Свободі”. Цікаво, що вона не любить співу чи музики, а слухати читану казку також не видається їй першим пріоритетом, якщо має вибір робити щось інше. У висліді ми тільки почали читати розповідь про Алладіна — під сам кінець, коли вже були втомлені іншими розвагами, та й то без особливого жалю перервали, коли вже прийшла Ія.

Ія полагоджувала у Філядельфії справи пов'язані з якимсь новим фільмом, що його має саме у Філядельфії накручувати компанія Діснея. Щось вона натякнула, що чи то бюро їх, чи само фільмування відбуватиметься частинно в колишньому Civic Center, і що ми знову, мабуть, побачимося десь у червні... Але ближче про це не говорила.

Про батька свого сказала, що він добре сам дає собі раду. Мирослав має запрошення на 3-ого травня зігнував, не тільки не прийшов, але і не подзвонив. Коли я запиталася чому, сказав, що з ніким не має бажання говорити, і нікуди не виходить. Ну, можливо, мусить переболіти на самоті, я не накидаюся. Передала тільки Ією для нього горня зупи, рештки бігосу і одну із святочних бабок, що їх я недавно закупила на церковному базарі. І книжку Шекспірових сонетів.

Сьогодні Ія з дитиною вже повертаються до Лос Анджелесу. В час, коли Ніна була в мене, телефонував Марко. Казав, що він кожного дня телефонує до Ніни, де б вона не була.

Вівторок, 13 травня 1997. 10 год. ранку.

Плянувала я сьогодні поїхати на PENN, бо вже трохи набридло мені моє відлюддя. Але

ось зранку сьогодні радіо заповідало дощ і можливу бурю — і я, пенсіонер, не пов'язана робочими обов'язками, вирішила поїхати не сьогодні, а завтра. Правда, годину тому було навіть соняшно, але я вірю нашим метеорологам — вони рідко коли помиляються, а при сучасній технології, бувають часом точні навіть щодо години.

Майже тиждень пройшов без записок. Мій час був вповнений частинно господарськими справами: покосила траву, попідстригала куці — неабияке фізичне зусилля! Відбула одну нараду в справі Енциклопедії Української Діаспори. Розіслала деякі реклямні, дарункові і замовлені примірники Шекспірових сонетів (на сьогодні розіслала або роздала 76 примірників — сама розсилка вимагає чимало праці і часу! — Дефіцит видавництва виносить тепер \$4447.87. — В цій сумі враховані вже і приходи — а їх досі було тільки \$454).

Найбільше часу, однак, присвятила “Тихим розмовам з вічністю”, тобто не самим розмовам, а підготовці книжки! І маю вже, фактично, повний текст переписаний на комп'ютері, включно із перекладами моїх поезій на чужі мови. Ще треба буде додати авторські примітки, які напевно займуть пару сторінок, бо туди мусітимуть увійти біографічні дані про авторів і перекладачів і пояснення до чужомовних фраз у книжці. Бачу, що справді добре, що я примусила себе довершити цю роботу. Бо ж треба буде мені звернутися до всіх перекладачів, щоб перевірили, а може й справили тексти. Я вже написала до Віри Вовк і до Качуровського. Сьогодні напишу до Сінкевич і до Каплана. Москаленкові написала також, щоб переконати його, щоб він таки написав передмову. Адже ця його передмова майже готова: її тільки оформити! Його критичні ремарки дуже мені допомогли в остаточній редакції текстів. Вагаюся тільки, чи міняти мені “діягнозу” на “діягноз”, “плянування” на “планування”, тобто чи приймати київський правопис без застережень? Найбільше опору викликають в мене, очевидно, чужомовні назви і прізвища, і я рішена затримати “Філядельфія” замість “Філадельфія”, Ле Корбюзіє замість Ле Корбюзье, ітп. В цьому, очевидно, буде певна непослідовність, але правопис нашої мови тепер саме дуже міняється і невідомо, який він буде за 5–10 років? Тексти займають тепер 225 сторінок — це без передмови, без авторських приміток. Треба буде деякі сторінки переробити, щоб не було так густо: зокрема дати повні сторінки для кожного вірша в циклі “Травелог” і “Американський триптих”. А ще може варто й додати, крім змісту, що займе зо дві сторінки, також і список заголовків усіх віршів? Отже дійде, мабуть, до 300 сторінок.

Середа, 14 травня 1997. 10:30. Метро.

Гарна соняшна погода. Не за тепло — якраз добре на вовняний костюм. Я рада, що їду сьогодні на PENN: домовилась на полуденок з Марилею, а теж піду до годинникаря і до бібліотеки Van Pelt. Але метеорологи вчора таки трохи помилилися. День був хмарний і понурий, але ні дощу, ні бурі не було. А я їх сподівалася і цілий день нікуди з хати не виходила. Це, правда, дало добрі наслідки продуктивності праці. Написала листи до Каплана і Сінкевич в справі перекладів, виготовила “Авторські примітки”, зробила майже повний текст покажчика заголовків і перших рядків поезій, бо хочу такий включити до

книжки. Все це, покищо, без позначення сторінок — бо цю інформацію доведеться додати вже після “переформатовки”. Треба ще деяких уточнень до авторських приміток, зокрема дати народження і смерті. Але примітки ці — відносно короткі, не такі обширні біо-бібліографії, як були в “Землетрусі”. Але зате додані переклади всіх епіграфів і чужомовних фраз — це була сугестія Москаленка і я її послухала. Взагалі моя найбільша надія тепер — що він не відмовиться написати передмову. Тоді книжка була б майже готова. Як Москаленко таки рішуче відмовиться — матиму клопіт і не знаю ще, що зроблю? Звернутися знов до Доценка? До Миколи Ільницького? Моя первісна ідея передрукувати Доценкову і Костюкову статтю подобається мені щораз менше. Воліла б, щоб хтось висловився про цілість моєї поезії взагалі і то саме на основі “Тихих розмов з вічністю”.

В розмові з Марилею (по телефону) довідалась я, що Liz знову вибирається іти на sabbatical. Моя правничка бібліографія застрягла і я не повинна була вірити Liz, знаючи її з давніх літ... Два роки тому UkraLME справді можна було надрукувати окремим випуском. Тепер зразу напрошується думка: 1992–93 — це замало. Треба доповнити, переробити! А я без окремого grant-у за таку роботу не маю наміру вже братися. Думаю, що рішу сьогодні передати “UkraLME” для BLL на home page і то безкоштовно.

Четвер, 15 травня 1997. год. 9:00 вранці

9-а година, а я вже при комп’ютері! Мало того: я вже встигла поснідати, постелити ліжко і навіть підлити город, бо, не зважаючи на мої похвали метеорологам, дощу не було вже два дні, а сьогодні, хоч і заповідають showers, то я вже перестала в це вірити!

Встала так рано передусім тому, що й поклалася вчора дуже вчасно — навіть перед 8-ою! І хоч ще читала трохи Вірджінію Вулф (третій том щоденника — значно цікавіший! Є деякі знамениті описи — немов вправи для літературних творів: напр. надзвичайно детальний і цікавий опис повного затьміння сонця — запис із 30 червня 1927 року, (стор. 142) — то все таки незабаром заснула і хоч, як звичайно, мусіла пару разів вставати до лазнички, то все ж — виспалася і відпочала. Бачу, що виїзд на PENN — оця година дороги туди і година назад, проходи по кемпусі, зустрічі ітд. тепер мене втомлюють і я, повернувшись додому, часто вже не здібна до будь-якої сконцентрованої праці! Як добре, що я вже не мушу їздити кожного дня на PENN! Напевно вже не мала б енергії на будь-яку додаткову українську роботу! Хоч не сумніваюся, що могла б ще бути дуже продуктивною у своєму фаху, як зрештою це видно по продуктивності моєї праці вдома. Але від правничих справ я віддаляюся щораз то більше. Вчора фактично рішила передати правничій бібліотеці свою українську правничу бібліографію — нехай вони зроблять її доступною на Інтернет всім зацікавленим — мені це вже пропонували і Sabre, і навіть KIUC міг би це зробити на своїй homepage, але я волю, щоб це появилось під престижевою фірмою Пенсильванського університету — та ще й правничої школи, тобто з доступом саме до правничого американського світу — там воно зможе бути найбільш корисним. І це звільнить мене від обов’язку цю роботу продовжувати в майбутньому. Нехай це робить хтось інший — за гроші, бо за таку працю треба, очевидно, заплатити.

Вчора мала приємний полуденок з Марилею. Довідалась не дуже добру вістку, про те, що Стів не буде робити операції на другу руку і мабуть таки незабаром повернеться на свою позицію і Надя Петрик не зможе затриматись перманентно на цій тимчасовій праці, з якої вона дуже задоволена. Але може ще щось виясниться.

Передала я вчора для бібліотеки Van Pelt дарунковий примірник Шекспірових сонетів, а також дала один примірник Марилі: вона виявила неабияке зацікавлення, коли я показала їй книжку, хотіла навіть купити, але мені не випадало брати від неї гроші.

Сьогодні замовлю літак до Урбани. Вирішила таки заплатити 168 дол. за додатковий побут 7-ми днів, як вони цього року вимагають. Вже плачу за літак, то бодай використаю ще 7 днів. Тим більше, що там є тепер Зорівчаки. Але про форма я таки запротестувала проти цієї додаткової оплати і вимагала вияснення від адміністрації.

Понеділок, 19 травня 1997 год.11:00 ранку

Тількищо мала несподіваний телефон з Вашингтону. Голос Америки, якась Надя Пікас, особа зовсім мені незнайома. Мовляв: довідались, що постало нове видавництво МОСТИ... Зробили зі мною інтерв'ю і кажуть, що в середу це піде по радіо... Все це в блискавичному поспіху, без жодного попередження, чи підготовки... Навіть без кількох мінут часу для надуми. У висліді напевно не так вийшло, як треба, може й не те сказала, або сказала за багато... Не зможу навіть почути, як саме воно вийде, бо Голос Америки, здається, до Філядельфії доходить погано, а то й взагалі трудно його зловити. Не знаю, давно не пробувала. Обіцяли мені прислати аудіо-запис — але вони вже не раз так мені обіцували і ніколи нічого не прислали.

Розголос — реклама для всякого видавництва, очевидно, дуже побажані. Я розіслала також рекламний лист до 30 бібліотек, що мають слов'янські колекції, і до двох книгопродавців. Побачимо, чи хтось відгукнеться. Покищо єдиним результатом новинки у “Свободі” було чотири замовлення. З “Америки” мені подзвонили, що новинку надрукують, не подаючи ціни, бо з ціною, мовляв, це вважатиметься за оголошення... Ну, з такої новинки багато користи не буде — тільки розголос. Але може інші газети надрукують — я послала книжку і новинку кільком українським газетам, навіть до Франції і до Австралії.

Вчора ходила до церкви, щоб трохи урізноманітнити своє відлюддя. Не було ні Софійки, ні Олекси Біланюка, ні Мирослава Лабуньки, але були Бережницькі з Рисею Голод. При каві трохи ми погугорили. При тій нагоді я зробила для себе висновок, що не тільки Рената Голод грішить хворобливим “зазнайством”, але і її мама... В розмові, напр., сказала, що вона, мовляв, вчилася і знає антропологію і що це має віддзеркалення в її поезії, а Нитченко написав їй у відгук, що в її книжці багато фольклору, мовляв, дурень, нічого не зрозумів... (Мені стало трохи смішно: хоч я і маю бакалавра із соціології та антропології, я ніколи не могла б сказати, що “знаю” антропологію, а пані Рися мабуть слухала якийсь один курс і вже ось все знає...)

Продовжую редагування *Тихих розмов з вічністю*. Не легкі рішення з цим нашим правописом. Що робити? В діаспорі закликають, щоб триматися Голоскевича, але — де є ті мовознавці, що його справді знають і практикують? Що їх можна було б порадитися? Адже в еміграції — що видання, то інший правопис! В Україні принаймні існує якась норма: спеціалісти, підручники, словники. А головне — потенційні читачі, які звикли до певного правопису. І ось я вирішила таки перейти на київський правопис (діагноз, синтез, план ітд.) з одним тільки винятком: написання чужих імен і слів. Тому затримую Фройд, Гьокеншпіле, Ле Корбузіє, Філядельфія, Європа... Напевно будуть ще інші непослідовності, яких недоглянув Москаленко або переочила я сама... Боже мій, коли нарешті ця наша мова устаткується? Для мене — це перше таке рішення. В *Автобібліографії* трималася я еміграційного правопису, не знаю чи послідовно, але переробляти вже не буду. Але від сьогодні навіть і в щоденнику поспробую практикувати більш нормативний київський правопис. (Моє рішення — очевидно не щодо щоденника, а щодо *ТРЗВ* — напевно викличе негодування, а навіть осуд, моїх приятелів з НТША — Рудницького, Онишкевич і ін. Та якщо я маю взоруватися на мові цих авторів — Леоніда, Лариси... — то я справді волю нехай і недосконалу, нехай і зрусифіковану, київську! Щоб тільки я засвоїла її, як слід! Отже практикуватиму! Між іншим, наші новоприбулі з України, часто на догоду давнім діаспорникам, починають достосовувати свою мову до мови емігрантів. І я вже навіть один раз запиталася Марусі Швед, яка є одним з дикторів у нашій Центровій радіопередачі, чому це вона почала говорити раптом “доляри” замість “дóлари”, “спонзóри” замість “спóнсори”? Ну, в неї вияснення просте: адже чоловік посилено її акліматизує до “нашої” емігрантської мови, де слово “дев’яносто” вжите на програмі замість “дев’ятдесять” викликає бурю протестів від слухачів. (До нас українців дуже добре можна застосувати репліку з “*My fair lady*”: *The French don’t care what they say, as long as they pronounce it properly!*)

Цими днями був у Вашингтоні з робочим візитом Леонід Кучма. На радіо і на телебаченні нічого про те не було, отже я засіла за свій комп’ютер і знайшла на LEXIS кілька цікавих статей. Напевно не легко пройшов йому цей візит: є негативні відгуки про корупцію в Україні, про те, що американські великі компанії, як Motorola, через шикани непослідовної податкової політики, бюрократію і корупцію, ліквідують свої інвестиції в Україні, і таке інше. А наша публіка не розуміє складної ролі президента. Ось пані д-р Бережницька, коли я запиталася, чи вона знає, що Кучма у Вашингтоні, сказала: “та вони те тільки й роблять, що їздять по світу!” Так якби це була туристична подорож для приємности.

Зорівчак довідалась мені через свої контакти зі Львовом, що Лубківський, який є тепер головою “Просвіти”, планує вечір в пам’ять Остапа десь у першій половині червня і що вони, мовляв, хочуть мене запросити... В листі, адресованому до Роксоляни (і написаному англійською мовою!) є і таке багатозначне речення: “*The Lady should not send any money!!! It is likely somebody wanted to make profit for himself. She should only pay her tickets and her staying in the hotel or so.*” Фактично, дуже неприємно таке читати. Видно є підозріння, що я спонзору грішми цей вечір у пам’ять Остапа. Але це вказує передусім на брак довір’я до Сейбер/Світло і особливо до Ольги Ісаєвич. Я вже і від Зорівчак чула про те, що вони,

мовляв, вимагають оплати за книжки, які дістають безкоштовно з Америки. Не знаю, скільки в тому правди. Сама Ольга Ісаєвич у своїх звітах говорила про те, що вони вимагають оплати за пересилку і магазинування книжок... Це, очевидно, питання висоти цих оплат. Адже і справді, хтось мусить платити не тільки за магазинування книг і їх розсилку, але і за працю людей, що це виконують. Може є якісь надужиття, але вся ця справа нагадала мені анекдот: розмова європейця з американцем про справи культури. Каже європейець: “Ви — американці зовсім не маєте зрозуміння для культури. Ви завжди тільки говорите про гроші...” На те американець: “неправда! В моїм місті є, наприклад, симфонічний оркестр! І коштує він нас один мільйон доларів річно!” Але це не лиш усмішка — це добрий приклад реальності: американець розуміє, що культура коштує гроші, а наші люди — бо це більше стосується українця, як європейця в загальному — думають, що культура падає як манна з неба, або що її має повністю фінансувати держава, як було за часів СРСР! Тому й хочуть все мати даром або за безцінь: книжки, театр, пресу.

Я вже написала Лубківському, що буду рада, як такий вечір відбудеться у червні, але на нього не приїду. Ті підозріння з грішми залишили в мене такий несмак, що я і справді рада, що не зможу поїхати до Львова на цю нагоду. Але маю надію, що вечір таки відбудеться. Післала Лубківському Шекспірові сонети. Також написала Лановикам — може хтось з них зможе на такий вечір поїхати — це в їхньому власному інтересі — Зоряна могла б порекомендувати себе спеціалістом від ОТ! — А мені вони могли б подати про це додаткові інформації!

В суботу говорила по телефону з Костюком, Кацнельсоном, Цмайлом. З Костюком про різні справи літератури, про Ліну Костенко, про Підсуху. Кацнельсон просив, щоб йому прислати “Америку”, де є щось його чи про нього. Його жінка Іда перейшла операцію на серце. Тарас написав мені листа, що в нього перші прояви attention deficit disorder — як наслідок данької травми на лещетах і пошкодження мозку — це мене зажурило. Але в розмові він звучав дуже добре, як за давніх часів. Збирається продавати хату, переноситися на помешкання недалеко сина, їхати на відвідини до доньки до Австралії. Отже покищо — справи не такі ще погані.

Чому я так розписалася? Мабуть тому, що не хочеться мені братися за підготовку завтрішніх сходин Ради Бібліотеки і за продовження редагування *Тихих розмов з вічністю*.

Четвер, 22 травня 1997. 9:30 увечорі

Завтра іду на замовлений gala-полуденок з Марилею і Раном. Gala тому, що це в нанововідкритому ресторані напроти Правничої Школи La Terrace, що як і його попередник того ж імені має репутацію доброго і дорогого ресторану. Побачимо, наскільки ця репутація оправдана. Я тепер так рідко кудись ходжу — не пригадую, коли востаннє була в кіні і в ресторані? Не буду собі жалувати, живу аж занадто ощадно, як на свої можливості.

Але тому, що я при цій нагоді хочу віддати до бібліотеки третій том щоденника Вірджинії

Вулф, хочу зробити тепер деякі виписки з цього тому.

The truth is that writing is the profound pleasure & being read the superficial. (p.18)

...I salute Leonard with unstinted, indeed childlike, adoration. Somehow he will gently & firmly decide the whole thing... I have a child's trust in Leonard. (p.29)

But I don't think of the future, or the past, I feast on the moment. This is the secret of happiness; but only reached now in middle age. (p.36)

What a born melancholiac I am! The only way I keep afloat is by working. (p.235)

A very nice homecoming...a sample of my life...makes me a little amazed at my own happiness. I daresay few women are happier — not that I am consistently anything; but feel that I have had a good draught of human life, & find much champagne in it. It has not been dull — my marriage; not at all. (p.310)

...rather casually & unanimously we have decided within the last week to stop the Press....That is we are to go on only with my books & Ls & Dotty perhaps; & and what we print ourselves... an odd reversal, seeing that we are now financially successful But what's money if you sell freedom? we say....This is what I call living with a pilot in the ship — not mere drifting ahead.

Алюїї до Леонарда і до щасливого подружжя з ним важливі ще й тому, що ВВ не тільки має репутацію лесбійки, але і в щоденнику не скриває своєї закоханості у Віту (Victoria Sackville-West). Цікаві побутові деталі відношення до служниць і куховарок і інших найманих до праці людей (напр. у друкарні) — наскільки це зв'язувало їм руки, свободу і приватності, зокрема ще й через те, що Вулфи мусіли бути — як можна догадатися з контексту — ліберально-поступовими і людяними працедавцями. Маю намір позичити собі і прочитати “To the Lighthouse”, “Orlando” і ще дещо.

Віддаю також позичену книжку Іваничука “Яничари” (колишні “Мальви”). Пробувала читати. Але видалась мені книжка штучною, надуманою. Колись це може робило на нас велике враження, як радянський письменник відважувався виходити поза соц-реалізм і зачіпати недозволені теми... Але тепер — цього абсолютно за мало. Нецікаво. Шкода мого часу. Натомість маю велику приємність від мови і стилістики Марселя Пруста у прегарному українському перекладі Анатолія Перепаді (у *Всесвіті*, “На Сваннову сторону”)

Зі Львова від Ольги Ісаєвич прийшов електронною поштою лист. Вона пише “з нашою Спілкою письменників не вдалося довести справу до кінця. Різник Левко кожен раз обіцяв, запевняв і провалив справу. Не розумію несерйозності такої. Мою суперечку з Різником почув Р. Лубківський, це було в квітні, і запевнив, що він це зробить без Різника. Тим часом його призначили начальником управління культури Львівщини. Ми тішимося з того, але він був такий зайнятий цілий місяць, що не можна було досягнути. І все ж він запевнив, що відзначення буде організоване, але у зв'язку з такою напруженістю з часом, краще це зробити з початком навчального року...”

Ісаєвич буде в Урбані — побачимося. Як добре, що я цю її ідею — організувати вечір в

пам'ять ОТ не взяла настільки серйозно, щоб робити пляни поїздки до Львова! Думаю, що такий вечір міг би бути цікавий і корисний львів'янам, зокрема якби був пов'язаний із роздачею книжок ОТ, недоступних в жоден інший спосіб... Але на самому вечорі мені аж так не залежить, а тепер, коли дехто ще й має підозріння, що я його спонзору грішми (Боже мій! Бідні ці наші люди своїм постійним ментальним жебрацтвом!) — то я не поїду, навіть якби була нагода. Моя велика інвестиція — у видання книжок, і їх я — для загального добра — готова подарувати бібліотекам України. Якщо це оцінять люди, які цих книжок потребують тепер чи потребуватимуть у майбутньому — буду рада. Але як хтось думає, що я даватиму гроші на те, щоб хтось робив рекламу мені чи Остапові — то грубо помиляється. Адже я навіть не відповіла на листа такому П. Сороці з Тернополя, який пропонував, що напише книжку про Остапа, якщо я її видам (так як вже написав про Славутича, Черинь і інших — за їхні, очевидно, гроші)... Зовсім інша справа, коли Гром'як пропонує аспірантці писати дисертацію, а я допомагаю їй матеріалами... Вона ще цього не знає, але як захистить цю дисертацію і схоче видати, то я радо в цьому допоможу і фінансово, може запропоную, напр., що куплю певну кількість книжок, або що. Але не щоб писати за гроші панегірик — це компромітувало б мене в моїх власних очах. Люди так звикли до хабарів, що забули вже нормальні способи спілкування.

П'ятниця, 23 травня 1997. Метро, 11:00.

В середу телефонував з Вашингтону Біляїв. Хотів повідомити про те, що саме цього дня ішло в Голосі Америки інтерв'ю зі мною про Мости, etc., а також розповів мені про Вінграновського, його нову книжку “Северин Наливайко” та про свої власні (тобто Біляєва) подорожі до Донецька і в містя ранньої молодости, як його там приймали ітд.

Вінграновський, завдяки своїм знайомствам з дипломатами, переслав щось із 100 примірників свого роману, щоб його розпродати тут в Америці. Звичайною поштою пересилати книжок тепер не виплачується, бо треба платити високе мито від кожного примірника. Економічна ситуація у Вінграновського тепер критична, бо його жінка-лікар втратила працю у зв'язку із ліквідацією клініки чи лікарні, де вона працювала. Біляїв казав, що Інститут Модерного Мистецтва в Шікаго взяв для розпродажі 50 примірників книжки. Просив, щоб і в Філядelfії трохи розпродати. Я покищо замовила два примірники, а як матиму в руках книжку може когось із знайомих намовлю її купити. Чи можна розпродати сьогодні в Америці 100 примірників нового українського роману? А скільки можна розпродати в Україні? Варто було б зробити соціологічно/комерційне дослідження. Чи є українська інтелігенція для якої варто писати? Трохи мав рацію Білінській, коли дивувався Шевченкові, що він, мовляв, пише для народу серед якого немає читачів? Тоді більшість була неписьменна, а сьогодні більшість письменних — російськомовні, чи так?

Закінчила я редагувати “Тихі розмови” і відклала. Тепер мушу почекати на відповіді від Москаленка і від моїх перекладачів. Хотіла б я, щоб книжка вийшла в 1998 році (в нашому ж видавництві Мости). Але перед тим мусить появитися “Автобібліографія”. Чи витримає мій бюджет такі видатки — адже це вийде разом з сонетами на 15,000 дол.! Витягну з

банку! Це моя інвестиція в культуру, в майбутнє. Може колись знайдеться хтось, хто це оцінить. Але головне, щоб збереглося, щоб не пропало. (А якщо не видати — пропаде напевно!)

П'ятниця пополудні, по дорозі додому.

Полуденок з Раном і Марилею був приємний, розмова різноманітна (поширення злочинності серед молоді, навіть у Польщі, доступ до www і як мені його здобути, поезія Т.С.Еліота і Шимборської тощо). Ран хотів, щоб я була їхнім гостем — нібито в реванш за книжку Шекспірових сонетів — але я на це не погодилася і заплатила 25 дол. за смачну качку, з вином, десертом і кавою. Чи буде La Terrace таким добрим рестораном, як був його попередник, покаже час. Думаю, що їм треба буде урізноманітнити своє меню.

Потім пішла я до Van Pelt. Віддала свої дві книжки. Не знайшла 4. тому щоденника Вірджинії Вулф (і як потім виявилось, вони його не мають). Зате взяла собі 5. том, два томи листування і "Orlando". "To the Lighthouse" не було на полиці — може не мають досить примірників і книжка в руках студентів. Я не перевірила. На моє здивування, перевіривши каталог на комп'ютері, я побачила, що "Peltse & Pentameron" вже не тільки замовили, але й закаталогізували. І хоч мені може незабаром пришлють власну копію з Гарварду або з видавництва, то я книжку таки позичила і думаю, що це буде наступна моя рецензія (може до "Свободи" або до "Всесвіту" українською мовою, а могла б написати й англійську версію та нема куди, хіба до "Weekly"?)

Вчора їздила я до Центру записувати радіокоментар про Ірину Вільде. Хоч Дальний в попередньому номері заповідав, що моя стаття буде в наступному — це не сталося. Замість Вільде, надрукував статтю про Лободовського і то без всяких цензурних поправок! Відважний редактор! Це мені на руку, бо я могла уривок статті про Вільде переробити на радіокоментар, а що стаття ще ніде не друкована, то це буде новинкою. Сподіюся, що піде вона по радіо завтра вранці і потім буде повторена ввечері.

А я, відклавши набір *ТРЗВ*, взялася знову за переписування старого щоденника. Отже думками я тепер у 1979 році, і то в Греції. Приємні спогади!

Год.2:00 вночі. Вже вівторок, 27 травня.

І чого це я серед ночі сідаю до комп'ютера, замість спати? Не спиться мені, і хоч пробувала розрядити безсонність Прустом (Скінчила Сванна у *Всесвіті*), і листуванням Вірджинії Вулф, і початком її повісті "Орландо", то це не помагає. Я далі ростроєна, і винна цьому не тільки кава-капуччіно, що її я випила після вечері, але й розмова.

Запросив мене на вечерю до ресторану Мирослав Лабунька — і це була неабияка несподіванка. Несподіванка тому, що я бачила його востаннє в Баунд Бруку на посвяченні пам'ятника Марійці, а після того — хоч і передала йому примірник Шекспірових сонетів та й деякі дрібнички з харчів Ією — він навіть не потелефонував, щоб подякувати, та й

взагалі, здавалось мені, уникав зустрічі чи розмови зі мною. Два дні тому, я на хвилину вступила до Рудницьких, бо знала, що там є Віра, і я помітила, що в них у хаті був і Лабунька, але, побачивши мене, сховався, щоб не привітатися. Я зі свого боку вирішила не накидатися: не телефонувала і не шукала контакту. Від Віри тільки довідалася, що він уже незабаром повертається до Мюнхену, і що Рудницький вже мав навіть їхати вчора. І от Лабунька сьогодні десь біля 5-ої зателефонував, щоб ми пішли на вечерю до Cafe Marco Polo, бо нам, мовляв, треба поговорити. Я запрошення прийняла, запропонувавши, щоб це був Dutch treat, хоч знала, що з Лабунькою таке практикувати трудно, він занадто старосвітський, щоб дозволити мені заплатити за власну вечерю.

Розмова крутилася довкола Марійки, УВУ і контактів ректора з високими посадовими особами України — президентом, міністром закордонних справ, ітп., а також — у відповідь на моє запитання: довкола його здоров'я (прикро було почути, але в нього відкрили початок рака у простаті і йому доведеться перейти операцію) та його побутових справ і в Мюнхені і тут. Вже після вечері, Мирослав зачепив основну тему: розлуку наших дітей і факт, що, мовляв, наші взаємини вже не можуть бути такими, як були; що він міг би вибачити Маркові, якби Марко був покинув Ію, якщо не міг з нею жити, але не може пробачити йому нечесності, що він її зраджував, будучи її чоловіком. А ще й сказав таке: він, мовляв, думає, що якби Остап був жив, то може до цього розриву було б не дійшло (= камінчик в мій город: мовляв, я винна, не припилювала!) і випімнув мені дві речі: 1/ що я після Остапової смерті, коли робила коляж фотографій з його життя, не включила туди невісток, і 2/ що тепер на уродини Ніни я послала їй вітальну карточку на адресу Марка, а не на адресу Ії. Це, очевидно, закиди Ії, вона мусіла йому наговорити на мене.

Мене ці закиди трохи заскочили: я просто їм дивуюся. І дивуюся бракові щирости і доброзичливости з їхнього боку: адже це, як би не було, досить несуттєві дрібниці. Коляж робила я в поспіху, у хвилини першої розпачі — вибирала з-поміж фотографій ті, які символізували щось у житті Остапа, но і очевидно із тих, які мала під рукою в альбомах. Жодної відносно доброї фотографії, де були б обидві невістки, не було. (Що більше, я — не зважаючи на мої постійні домагання 16 років — і досі не маю доброї фотографії Марка з Ією і дитиною — і тільки знайшла недавно малий якийсь snapshot, який поставила собі в рамку! Марко та Ія ніколи не дбали про те, щоб в мене були добрі їх фотографії — єдине шлюбне фото їх обох висить ще ось і зараз на стіні — поруч шлюбного фото Максима з Уляною — саме напроти мого комп'ютера — я і досі не зняла і не сховала його, хоч, мабуть, доведеться це незабаром зробити!) — Бачу, що мій коляж звернув на себе критичну увагу! Але вони не запримітили того, чого там і справді бракує: не невісток, а Остапових батьків! Бо я в той час ніяк не могла знайти потрібної фотографії. Це справжній недолік коляжу! І колись, якби так я репродукувала такий вибір фотографій в Остаповій бібліографії, то я це, очевидно направлю, бо знайшла відповідну знімку Давида і Ксені! Що мене в тому оскарженні найбільше вразило, то — підозра злонамірності, що я мовляв, зробила це — навмисне! Воно може більше говорить про них самих, зокрема про Ію. Вона приписує мені те, що зробила сама по смерті своєї матері, підписуючи під посмертним оголошенням тільки себе з дитиною, чим звернула увагу всіх людей на свою подружню проблему, а відвернула цю увагу від померлої Марійки! Але я щодо своїх

невісток маю абсолютно чисту совість: була обом їм завжди прихильна, хто зна, може й більше, як вони на це заслуговували... Але буду колись мусіти запитатися Уляну: невже вона також має претензії до цього коляжу? Це було б мені куди більше прикро. Щодо другого закиду, то вияснення зовсім просте: я послала картку і чек Маркові, бо домовилася з ним, що він купить за ці гроші дарунок Ніні. Що він і зробив. Зрештою, закид зовсім ірраціональний: він — батько дитини, вона в нього пару днів кожного тижня, і навіщо робити справу з того, на яку адресу я послала дитині побажання? Всі ці сплетні настільки дрібні, що вони не варті більшої уваги. Але за ними криється щось більше: Я і досі не може погодитися з фактом, що Марко не тільки її не любить, але що він любить іншу жінку, і що можливо, після розводу, одружиться і заведе собі нову родину. Юля саме тепер приїхала до нього з Києва і це, мабуть, є причиною поновного роздрознення... Не мала я в житті досвіду такої великої заздрости (на щастя), але можу, як жінка, розуміти бодай психологічні підстави для такої злоби і ненависти... Бачу, що злоба звертається тепер і проти мене... Я сказала Лабуньці, нав'язуючи до теми традиції, моральних звичаїв народу тощо: для мене не є ідеалом батьки Шевченкової Катерини, що викидають дочку на мороз і на смерть з байстрюком-немовлятком. Я своїх дітей не відречуся, щоб вони не зробили!

Понеділок, 2 червня 1997. 11:00 перед полуднем.

Вечера з Лабунькою порушила мою погідну душевну рівновагу на пару днів — було боляче — *with friends like these who needs enemies?* Але це наслідки моєї доброзичливої наївності: завжди хочеться вірити, що інтелігентні люди нашого часу можуть поводитись цивілізовано і толерантно по відношенні до людей близького оточення... Розрив між нашими дітьми мені не менш болючий, як Лабунькам, але подружжя — це складна інституція, побудована на постійному компромісі, і тут вирішальну роль грають обоє партнери, їхні емоції і їхнє вміння задовольняти потреби один одного... На милування нема силування, а в наш час, де головним кредо став "*pursuit of happiness*", а не побожний шлях мучеників до спасіння, хто має право примушувати людину бути нещасливою, якщо вона такою себе вважає? Серед прогресивної інтелігенції не один раз були розриви в подружжях, що не заважали опісля партнерам бути в нормальних товариських відносинах із собою. (Ляля, навіть і після розводу, зустрічалася час-до-часу з Генком Маланчуком; Куліші з Ласовськими були навіть у приязні, і таких прикладів можна б навести більше). Но але Лабунька — хлопський син, він мабуть із тих, що плекав би родові конфлікти, як в Ромео і Джулієтті... Бог з ним. Не шукатиму в майбутньому жодних контактів, бо як це він сказав, "наші відносини не можуть бути такими як були". (На цьому, думаю, він втратить: от я сьогодні вчитала в рапорті Ройтерса, що Кучма має завтра зустрітися з папою в Гнезні — вістка напевно для Лабуньки дуже цікава — як би не його настанова — я потелефонувала б до нього, щоб йому це сказати... але, навчена паном ректором і професором, не зроблю цього...)

Мала я ще іншу неприємність минулого тижня: дала мені знати Марта Хом'як, що журі Ковалевих вирішило не брати до уваги мою працю взагалі, тому що це — бібліографія! І ось вона повертає мені мій машинопис, з тим, що сказала, що два члени журі затримали

собі свої копії для майбутньої інформації! Не знаю, хто ці члени журі — довідаюся, як проголосять нагороди. Отже моя робота має для них вартість, вони її потребують, нею будуть користуватися, але принципово відмовляються розглядати бібліографічну працю, як кандидата на нагороду. Ну, що ж. Таке нехтування наукової бібліографії в нас не нове, цього можна було сподіватися, але воно дуже знеохочує. Я сказала Марті: невже Ти думаєш, що спогади Пискір більше варті, ніж моя робота? Но, але я розумію, що тут може бути розбіжність думок. Трудно. Я спробувала, нагорода була б мене заохотила до продовження праці. Ще може ждати мене друга прикрість, як КІУС не схоче видати ULE80 книжкою, як це я Когута просила, а настоюватиме на тому, щоб, як і раніше, це був тільки “Research report”... Робота ця справді і вимоглива і кропітка і її повинні робити люди, як нормальну професійну заробіткову працю в бібліографічних чи інших дослідчих інститутах... А коли робити її без гонорару і без гонору — то на як довго вистачить моєї одержимості?

Ще одна невеличка неприємність. Написала мені Тарнашинська. Вона одержала мою посилку, дякує за неї, “особливо, звичайно, за книжки”. І повчила мене, що вона, мовляв, має “таку роботу, яка вимагає постійного спілкування з людьми і відвідання усіляких імпрез” тож мусить “завжди бути пристойно й елегантно одягнуеною” ітп. і воліє “вибирати собі речі сама — до смаку”. Ну, я це розумію, сказано щиро, але фактично з одягу я послала їй тільки куплений у Норвегії дуже порядний грубий светр, із тих оригінальних речей, що їх розхапують туристи, і що був майже новий. Як сама не носитиме, можна комусь дати або продати, я думала. А посилка була повна всяких дрібних лакоминок із харчу, ітп. Що мене вразило: це, очевидне незадоволення. І в тому може критися щось більше... Може я останніми тижнями, після прочитання різних статей про корупцію в Україні, та й після інформацій від Зорівчак “the lady should send no money”, стала більш підозріливою і більш вразливою на ці справи? Може нічого такого і нема й не було? Але прийшла мені раптом в голову думка: а може вона сподівалася якогось хабаря від мене за інтерв’ю в *Літературній Україні*? Адже я чула від людей, що не одна особа пише за гроші, роблячи діяспорникам “publicity”? Одного такого то я навіть знаю — Сороку з Тернополя — адже він мені пропонував щось подібне, а я його лист зігнорувала. (Тепер бачу, що він уже написав книжки про Славутича, Черинь, а тепер написав статтю про Лиду Палій...) Щодо Тарнашинської: інтерв’ю вона робила з власної ініціативи, я про це не просила, не заохочувала — тільки — на її прохання — виправила деякі помилки в готовому тексті, та й скоротила його на 20% — Я, живучи в нормальному світі, вважала це натуральним імпульсом журналіста, але може за тим крилися якісь інші мотиви? Неприємно так думати, бо тоді відхочеться взагалі і писати до преси в Україні (дехто на еміграції, напевно підозріває, що і за друк власних статей треба дати хабар?) Я вважаю за ненормальне явище (і тимчасове), коли преса в Україні друкує мою статтю і не платить мені гонорару, а щоб я мала ще й промоувати собі шлях хабарями?!

Між іншим: цими днями я більшість свого часу віддаю не статтям чи літературознавчій бібліографії, а переписуванню щоденника з перед 20-ти літ! Вже переписала 387 сторінок рукопису — але щоденник мій має понад 3600 сторінок! — Отже це праця на добрих кілька літ! І, очевидно, не подумана вона для друку — хоч може, як знайду щось цікаве

напр. про Журбу, то може використано, як використала матеріал про Лободовського. Не мала б я застережень, якби цей щоденник колись появився друком — це був би цікавий, навіть унікальний документ життя в діаспорі — але це могло б статися тільки після моєї смерти (і мабуть, після смерти багатьох людей, що на цих сторінках згадуються). І — нав'язуючи до попередньо сказаного про хабарі, корупцію ітд. — я маю надію, що мої внуки могли б на моїм щоденнику заробити добрі гроші, бо ж колись напевно справи унормалізуються, будуть нормальні видавництва, і нормальні читачі.

Сьогодні вранці я зо дві години присвятила, щоб переглянути на LEXIS світову пресу. Бо ж сталася епохального значення подія: Україна підписала 31 травня в Києві договір із Російською Федерацією. Приїхав до Києва Єльцин — і це вперше від часу розпаду СРСР — Росія визнала Україну як рівнорядного партнера, признала недоторканість кордонів, право України на Крим і Севастополь, погодилася на розподіл Чорноморського флоту. Є в новому договорі зобов'язання України і Росії не вступати в договори з третіми країнами спрямованими проти одного з партнерів — це, очевидно, пересторога проти вступу України в НАТО. Але я не думаю, що це може стати новим Переяславом — навпаки. Як сказав президент Кучма після підписання договору, Україна і Росія мусять співпрацювати зі собою — для цього нема альтернативи. Думаю, що Кучма своєю вмілою закордонною політикою, своїми увертюрами до НАТО, до Америки, до Європейської Спільноти налякав трохи Москву і москалі пішли на деякі уступки. Передусім, всупереч російським націоналістам, визнали Севастополь і Крим українськими. Севастополь буде винайнятий російським флотом на період 20 років і росіяни платитимуть Україні чинш, що зменшуватиме задовження України за російську нафту. Цікаво, що і Єльцин і його прем'єр-міністрів Черномірдин висловили занепокоєння збільшеною “дискримінацією” проти російської мови в Україні... Невже лагідна українізаційна політика має вже добрі наслідки? Ми їх тут із закордону покищо не бачимо взагалі і просто не хочеться їхати до Києва, де так всеціло панує російська мова — але невже росіяни запримітили якийсь справжній поступ українізації? Дай Боже, щоб такий був! Не силою, як цього хочеться нашим власним націоналістам, але розумною політикою і заохотою. Єльцин обіцяв Україні в разі екстремних ситуацій — мілітарний захист Росії, але наші (Горбулін і ін. з оточення Кучми) зразу це спростували, що, мовляв, Україна з проханням про такий захист до Росії не зверталася. Пропоноване Клінтоном поширення НАТО, що викликає контроверсію, бо дехто думає, що включення в НАТО Польщі, Чехії і Угорщини може ізолювати інші країни і довести до нового поділу сфери впливів у східній Європі (і що його і я сама боялася, щоб мовляв не повторилася нова Ялта, і щоб знову нас не продали) — починає, несподівано приносити певні користі Україні. Ось недавно, під натиском заходу, Румунія — один із потенційних кандидатів до НАТО — підписала договір з Україною, погодившись на теперішні кордони (хоч дехто в Румунії називає це “зрадою” і були навіть демонстрації проти цього договору); ось кілька днів тому був у Києві президент Польщі Квасьневські, у висліді чого обидва президенти склали заяву, засуджуючи і вбивства поляків українцями на Волині і горезвісну “Акцію Вісла”, а тепер ось і цей важливий договір з Росією, що його ми чекали вже не менше, як п'ять років... Дай Боже, щоб це справді довело до покращання обосторонніх стосунків, зокрема в торгівлі, і щоб не було мостом до якогось нового союзу, а ля Білорусь-Росія.

В суботу у Філядельфії була помітна культурна подія. Виступав із двома виставами (в один день!) Львівський драматичний театр ім. М. Заньковецької. Приїхало 20 артистів під проводом художнього керівника театру Федора Стригуна і ставили вони “Наталку Полтавку” і “Шаріку”. Я, зрозуміла річ, воліла б якийсь інший репертуар, і якби мала вибір і була в Україні, напевно і “Наталка Полтавка” і “Шаріка” були б може на останньому місці моїх пріоритетів. Але я спрагнена українського театру, отже пішла на обидві вистави — о 2:30 на “Наталку”, і о 7:30 на “Шаріку”. На “Наталку Полтавку” прийшло може 250 осіб публіки, на “Шаріку” — понад 300. І ця публіка з вдячністю і задоволенням сприймала обидві вистави, зокрема “Шаріку”, що була легкою, до вподоби цій публіці, розвагою. Виконання професійними акторами було ліпше, як до цього останніми роками звикли глядачі еміграції, бо сьогодні мало хто пам’ятає виступи таких асів як Гірняк, Блавацький чи навіть Паздрій... А хоч для мене виступи Богдана Ступки були неперевершеним досі високомистецьким пережиттям сценічного мистецтва — пережиттям, що його я могла порівнювати хіба тільки із найкращими виступами лондонських акторів, то для нашої публіки не підходять ні Ступка, ні Шов, ні Олбі, ні Достоєвський, ні театр абсурду — Бекет чи Йонеско! (Хоч може, хто його зна, ця публіка сприйняла б тепер якусь драму Винниченка або Куліша? — І це була б тоді не тільки розвага, але й едукація?) В “Наталці” дуже добре грали Федір Стригун, що мав роллю Виборного і Б. Козак, що грав Возного. Інші виконавці (Л. Нікончук-Наталка, Терпелиха — Т. Литвиненко, Петро — Я. Мука, Микола — С. Глова) були аж надто пересічними. В “Шаріці” грали: О. Бонковська (Шаріка), Є. Федорченко (Деркач), Т. Литвиненко, Ф. Стригун, Я. Мука, І. Підлипна. М. Шуневич і ще кілька осіб. Стригун грав барона, полковника гусарів, єдину роллю, яка давала деякі комічні можливості. Великим недоліком обох вистав була музика записана на магнітофонній стрічці. Музика в “Шаріці” — нібито Я. Барнича — але в цій Барничівській, нібито, оперетці, мені здається включені пісні не тільки Барнича, але й Весоловського, Купчинського... Але може я помиляюся, це треба було б перевірити. Декорації були настільки примітивні і в поганому смаку, що було б значно ліпше, на мою думку, якби обидві речі були поставлені на тлі звичайної неприкрашеної сірої занавіси. Здається мені, що тексти “Наталки” зазнали деяких скорочень і модифікацій (зокрема в ролі Возного). Було намагання в “Шаріці” надати опереті легкості й безпосередності: актори виходили на сцену із залі, від публіки, танцювали, включаючи до танців і осіб з аудиторії, тощо. Публіка приймала виставу вдячно, розважалася і напевно більшість глядачів — задоволена. Але з мистецького погляду це була, можна сказати з усмішкою, анти-подія. Пересічний виступ провінційного театру на гастролях! Та й сама “Шаріка” — річ настільки не оригінальна й поверховна (хоч і сповнена національної бомбастики!), що мені прийшла на думку еретична думка: порівнюючи “Наталку” з “Шарікою” (мимохідь, тому що були дві вистави того ж дня), я подумала: а все ж є щось у Котляревського, що допомагає цій народній п’есі жити вже чи не два століття? Характери і возного і виборного — це такі типи списані з життя, із повною глибиною характеристичності. Цього не скажеш про барона із “Шаріки”. Може тому і Стригун у цій ролі був, хоч і непоганий, то все ж не такий ефектовний. Постановки обох п’ес залишали бажати кращого. Зокрема ж “Шаріки”, де, очевидно, не встановлено ще жодної традиції. Бракує нашим режисерам і доброго смаку, і міри, і досвіду, як треба ставити оперетку Кальманівсько-Легарівської традиції, а акторам бракує елегантної

легкості і шику! Сумнівні дуже і прикро вражають такі речі напр. як пестоші дорослої дочки на колінах у батька, або бігання цього ж батька з нагайкою, щоб цю дочку набити і примусити до послуху! Голосові вальори надто мене не разили — якби була добра постановка в інших відносинах — і якби сама музика була краща! — такі співаки могли б зовсім вистачити!

Театр Заньковецької їздить по Америці в дуже сконцентрованому турне — напевно актори перетомлені. Ночували вони по хатах — я теж зголосилася прийняти на нічліг дві-три особи. Була в мене тільки одна молода жінка — Ірина Шумейко. Вона грала у “Шаріці” роллю панни Лялі, хоч у програмці навіть не була позначена. Дуже гарна, ефектовна молода жінка, thirtysomething. Блондинка, з довгим волоссям. На диво освічена й інтелігентна, виявляла зацікавлення книжками і мистецтвом. Вона одружена — чоловік її Григорій Григорович Шумейко — також актор цього ж театру. (Його на турне не було). Він часом ставить у Львові великі спектаклі на замовлення міста. Одружені вони вже півтора десятка років, мають десятилітню донечку. Але Ірина є його третьою вже жінкою. Вона — львів’янка, він — з Полтавщини. Я розпитувала її про деякі побутові справи. Мають шматок землі: садять городину, варять варення. Зарплата і в театрі не завжди регулярна. Говорили ми і про поезію, зокрема про Ліну Костенко.

Середа, 4 червня 1997. год.11:00. Метро.

Весна цього року — холодна. Був тільки один день, коли температура піднеслася майже до 80°F і тільки один короткий день, коли було трохи душно. Для нашої Філядельфії — це досить надзвичайно. Не знаю, чи добре це для моїх квітів (вони щось надто поволі розвиваються!) — але для мене це добре. Приємно вийти на прохід, коли температура між 60 а 70 і повітря свіже, без надміру вологості. Сьогодні гарний сонячний день, але я маю на собі, крім суконки з довгими рукавами, також жакет-вітрівку — і зовсім мені не за-гаряче.

Їду на PENN і маю подвійну ціль: передусім домовилася на полуденок у Faculty Club з Регіною Горжковською. Хочу показати їй — для остаточного одобрення — переписаний вже на комп’ютері для “Тихих розмов з вісністю” її переклад мого вірша “Автопсихотерапія”. А також може вдасться мені її намовити зробити ще один якийсь переклад. Під впливом Москаленка, який вважає, що мій “Vae victis” варто перекласти на різні чужі мови і сам зробив перший такий переклад — французькою, хочу запропонувати це Горжковській. Це легше перекласти як “Автопсихотерапію”, яка має класичну форму з римами й ритмікою, але не знаю, чи вірш цей Регіні сподобається. Або може вона схоче перекласти коротенькі речі, такі як “Чорний кіт” або “Веселка”, писані теж без римів, білим віршем. На всякий випадок везу зі собою оригінали, а також англомовні варіанти.

Крім Регіни, хочу зустрітися з кимсь у відділі комп’ютерів, щоб отримати від університету доступ до електронічної мережі Netscape — це давало б мені можливість користуватись різними матеріалами на WWW (World Wide Web), на яких вже є безліч всякої інформації, включно з цілими книгами (в тому числі і двома моїми ULE65). Вчора багато часу

втратила, шукаючи за рахунками за свій комп'ютер — бо ж треба дати точні інформації, який саме я маю комп'ютер, скільки в нього пам'яті, які він має програми, який modem тощо. А ця інформація — тільки на рахунку з 1993 року!

Понеділок, 9 червня 1997. Полудне.

Virginia Woolf: Orlando:

Are we so made that we have to take death in small doses daily or we could not go on with the business of living? [p.68]

Illusions are to the soul what atmosphere is to the earth. [p.203]

By the truth we are undone. Life is a dream. 'Tis waking that kills us. He who robs us of our dreams robs us of our life... [p.203].

“Orlando” — дотепна фрашка з оригінальною композицією. Вона потвердила моє підозріння про нахил ВВ до гумору й сатири. Тепер читаю листування. Подумала я собі: роля і репутація ВВ в літературі сперта не тільки на її власних творах. Чи трактували б її так поважно, якби не ці збережені і опубліковані щоденники, листування? А це значить — коло людей, шанувальників, поклонників, які зберігали ці речі, а потім довели і до їх публікації... Дехто з них — нащадки цих інтелектуалів із Блумсбурі — всі оті Белли, Нікольсони — та й очевидно, сам Леонард Вулф... “Отак твориться ім'я”, як сказала в іншому контексті Докія Гуменна. Літературний процес — це не сам тільки автор. Те саме можна сказати і про всіх визначних, славних письменників — Шекспіра і компанію. Тому англійська література така багата і така цікава, що мала коло споживачів, дослідників, шанувальників. І тому, мабуть, наша література така бідна — замало уваги для збереження документації, на якій можна будувати культуру. Самий безкритичний культ (як у випадку із Шевченком) цього не зробить — бо культ цензурує все, що під цей культ не підходить і тоді текст стає святим текстом, а автор — іконою... А над культурою тоді починає панувати “інтелектуальна тишина”, як це кажуть про Київську Русь — приклад такого замкненого суспільства, де панують тільки святі тексти і ікони.

Мій полуденок минулої середи з Горжковською дав наслідки. Вона сьогодні потелефонувала, що зробила якісь додаткові переклади — я ще не бачила, вона залишила це у Марилі і я маю собі відібрати.

Але в середу я довідалась теж і не дуже добру для мене новину: в університетському комп'ютерному центрі сказали мені, що я, як пенсіонер, не є вже на списках університетського активу і мені не прислуговує право автоматичного доступу до Інтернет. Ну, я не зразу капітулюю. Вирішила піти в цій справі до Ліз, а що її в цей день не було в бюрі, написала їй зараз же цього ж дня записку електронною поштою. І вона почала в цій справі заходи: довідалася, що я можу мати цей доступ до Інтернет тільки як “гість” і за мене треба заплатити за цей привілей 300 дол. в рік! Вона погодилася це зробити, але я маю надію, що в майбутньому, може знайдуть якусь ліпшу розв'язку... Покищо я ще цього доступу не маю. Іронія долі: тепер, коли я “подарувала” їм свою правничу бібліографію і вона буде доступна на Інтернет, я сама доступу до цього матеріалу із свого домашнього

комп'ютера не матиму (як не маю доступу до двох книжок ULE, які вже є опубліковані на Інтернет!)

Вірляна Ткач прислала мені свої переклади української поезії для моєї бібліографії, і я подумала, що варто може звернутися до неї з проханням, чи не схотіла б вона переглянути мої англійські переклади, або зробити власні з моїх поезій? Пропонувала я це Ярсові Баланові, але він відмовився. А не було б добре, якби я мусіла включити в “Тихі розмови з вічністю” тільки власні переклади, та ще й без критичного їх перегляду.

Рутину мого нормального відлюддя урізноманітнили останніми днями: 1/засідання в справі Енциклопедії Української Діаспори — в п'ятницю, 2/ виставка Капшученка з нагоди його 80-ліття, що її організувала Софійка Геврик — в суботу, 3/ вихід до церкви в неділю, зустріч там із Софійкою, і розмова з нею при каві у Genuardi, 4/ моя візита по дорозі з Genuardi на коротку розмову з Вірою, і 5/ естрадний концерт групи “Мертвий півень” — в неділю ввечері.

На виставку Капшученка прийшло понад 150 осіб! (121 було таких, що заплатили вступ 10 дол. і вписалися в книгу!) Виставлені речі скульптора — не були найкращими його творами — я не віддала б свого аргентинського “гаучо” (що в мене сповняє роллю Санчо Панса поруч Дон Кіхота) — навіть за кілька його козаків! Та й програма мала надто панегіричний тон.

“Мертвий Півень” зібрав біля 50 осіб публіки — поголовно молоді, якої ніде більше не можна бачити. Із людей старшої генерації було не більше як 5 осіб. Марта Васильців навіть приступила до мене, здивована, що я на цей концерт прийшла. А мені цікаво, чим дише, що співає молода молодь України — тим більше, що ця група співає пісні на тексти поетів Бу-Ба-Бу, Андруховича і компанії... Якби я була на цьому вечорі в якомусь товаристві, а не сама, і якби це було у Львові в кабаре чи кав'ярні, то при лампі вина можна було б мати досить оригінальну розвагу... Правда, співаків було тільки двоє плюс місцеві хлопці з електричними гітарами ітп. Враження такого як “Не журись” вони не роблять, але все ж пробують творити щось нове і оригінальне і надавати програмі деякої легкості. Купила я їхню касету, щоб їх підтримати. Прослухаю — маю надію, що буде ліпша і більш різноманітна, як вчорашній концерт.

17 — за кілька днів — маю річні збори Ради Бібліотеки. Купуємо комп'ютер, міняємо керівника бібліотеки. Деяке напруження з тим пов'язане. А 18 червня я їду до Урбани. Вже навіть спакувала валіску. Але треба підготувати папери для праці там у бібліотеці.

Четвер, 12 червня 1997. Метро, 1:00.

О 8 год. ранку потелефонувала Liz Kelly, щоб сказати мені, що BLL заплатить за мій Internet Access 300 дол. ще з цього річного бюджету і треба мені порозумітися з якоюсь Monir Shariri, щоб цю справу заактивізувати. Дала мені її телефон. І от я ранок провела, полагоджуючи цю справу по телефону, а тоді ще читала e-mail і написала листа до нашого

спеціаліста по комп'ютерах Chris Cieri, бо це виявляється тільки він зможе мені дати потрібний software для інсталяції на моєму комп'ютері. Щиро кажучи, я мала надію, що Кріс відгукнеться і що я зможу ще сьогодні прийти до нього в цій справі, бо і так вибиралася на PENN.

Їду передусім віддати дві книжки Вірджинії Вулф та відібрати собі матеріяли, які для мене у Марилі залишила Горжковська. Вона телефонувала мені, що зробила пару перекладів (цікаве, що саме і як?) Мала я намір поїхати раніше, але всі ці справи мене трохи затримали. Приїду пізно (це ж година їзди!), а тоді треба мені буде спішитися, бо безкоштовний переїзд транспортом прислуговує мені тільки до 3:30.

Вчора й передвчора підготовляла і плянувала свою працю в бібліотеці в Урбані. Бо без такої підготовки, то і їхати не варто. Але я вже з тим готова. Наступні дні треба буде присвятити звітові на Раду Бібліотеки 6/17. А їду вже в середу 18-ого.

Середа, 18 червня 1997. В літаку US Airways Express.

Не плянувала я робити записки в дорозі. На летовищі у Філядельфії купила сьогоднішній *Wall Street Journal* і в дорозі до Пітсбурга читала. Добравшись у Пітсбургу нарешті до літаків експресу — а це на другому кінці величезного пітсбурзького аеродрому (частину дороги навіть треба було їхати якоюсь підземкою!) я була рада, що встигла на час. Але почався дощ. І от ми вже у літаку майже годину стояли. Пілот вияснив, що міняють йому маршрут, щоб виминути погану погоду — шторми, вітри, дощ. Літак маленький, на пропелері, але не такий малий, як я це вже мала досвід у минулому. Місць тут є на 33 особи, на половину заповнених. Пам'ятаючи минулорічні польоти до Шампейн, я приготувала себе психічно на драматичні і неприємні “скоки” в “повітряні діри”, і очевидно зовсім не думала, що зможу тут щось записувати. Але ось ми піднялися понад хмари і покищо — відносно спокійно.

Кілька важливих подій за останніх пару днів. В суботу Ромко Процик приїхав і забрав на своє авто, щоб забрати до Sabre Foundation книжки, які поїдуть найближчим контейнером до Львова. Я дала йому сім пачок Шекспірових сонетів (кожна пачка — 28 примірників, разом 196 штук). Один додатковий примірник я йому подарувала особисто — а він теж зробив мені дарунок: рецензійні примірники “Peltse & Pentameron” Діброви і нову книжку літературознавчих статей Грабовича. Це — рецензійні примірники і я маю намір про обидві ці книжки написати. Я вдячна Ромкові за цю прислугу: факт, що я за таку пересилку книжок на Україну не мушу додатково платити, заохочує навіть до самого видання. І так ось половина накладу буде вже в Україні і маю надію, за допомогою Sabre, буде розіслана бібліотекам. Послала я вже кілька примірників поштою: летунською пересилка виносить 9 дол.! (і летунською я послала книжку Доценкові, Лубківському, Ользі Ісаєвич, ще комусь). Звичайною поштою коштує пересилка 1.56 і йтиме певно з пів року (також вислала кілька примірників). В Урбані матиму 16 примірників — може щось продам, а решту роздам на дарунки. Максимові також уже Трофименки завезли одну пачку. Отже місце в моїй пивниці трохи звільнилося: буде де поставити нову книжку! (Я

дуже хочу, щоб моя “Автобібліографія” появилася ще цього року, але це вже буде залежати від Максима, бо ж він мусить зробити форматування!)

Процик трохи в мене посидів (хоч і не дозволив себе нічим погостити, бо він тут приїздить до тітки). Розповів мені багато дечого про Гарвард, ФКУ, Пріцака, Грабовича, Шпорлюка, про пляновану конференцію, про літню школу, про Діброву, Остапчука — про справи, що мене надзвичайно цікавлять і що мають неабияке значення для української науки. Мені було приємно, що він стільки часу й уваги присвятив розмові зі мною, що виявив мені стільки свого довір'я. Він дуже бистра, ділова і віддана українській справі людина. Залишив свою професійну працю хеміка, щоб стати екзекутивним директором ФКУ. Явище досить незвичайне — але я про це не допитувалася. Може набридла йому невдало вибрана професія? Дітей вони не мають, а обоє з жінкою — професіоналісти, що напевно мали добрі заробітки.

В неділю — замість іти до церкви — я взялася косити траву і майже цілий день посвятила праці в городі. Це було треба конче зробити перед самим виїздом, щоб газон перед хатою не виглядав запущений.

А понеділок і вівторок я повністю присвятила підготовці до річних зборів Ради Бібліотеки. Полагодила остаточні адміністративні рішення щодо зміни керівництва (на місце Лілі Чаплі керівником буде Марта Васильців, а Лідія Бабина буде 6 годин у тижні робити каталогізацію на комп'ютері). Написала звіт за минулий рік, офіційні листи до Чаплі і Васильців, зробила з Горбачевською перегляд книг бібліотеки, написала плян зборів і проєкт правильника праці для бібліотекаря. Річні збори були за пляном вчора ввечері. Приємною несподіванкою для мене було, що саме вчора доставили новозакуплений комп'ютер. (Несподіване було тільки те, що його доставили до Центру, замість того, щоб доставити до Кіпи!) Але це зробило добре враження. Прогрес! Видно наслідки минулорічної праці і рішень! Це тим більше важливо, що згідно з моєю стратегією (яка вдалася, здивувавши навіть мене!) я провела перевибори діловодів Ради Бібліотеки так, що — вперше за 5 літ — створила Номінаційно-Контрольну Комісію і доручила голові цієї комісії переговорити з кандидатами. Я з переконання — демократ, і вірю в доцільність ротації проводу. Я була головою повних 5 років і вважала, що це досить, що треба на це місце поставити когось іншого. Горбачевська переконала Софійку Геврик і тепер головою буде вона. На щастя, Аня і Люда залишилися на своїх постах (якби вони були б відмовилися, могла б бути проблема). Я залишилася членом РБ і буду активно працювати, щоб поліпшити діяльність бібліотеки, допомогти з каталогізацією тощо. Але не мусітиму бути відповідальною за цілість роботи. Маю надію, що Васильців буде ліпша від Чаплі і не створюватиме нам проблем.

Четвер, 19 червня 1997, год. 9:00 вранці місцевого часу, Урбана.

Вчора приїхала пополудні лімузиною. Кімнату в Illini Tower маю на 11-ому поверсі (#1114A). Зарєструвавшись, я не розпаковувала валізи, а негайно побігла до Russian & EE Center, який тут поблизу, щоб отримати виказку. Це забрало не більше, як чверть години.

А тоді я, залишивши все (навіть торбинку!) в кімнаті, взяла колісця-візочок від валізки і пішла на довгий прохід до Supermarket-у Jewel. По дорозі зустріла Любу Пендзей, і ми пішли удвох на закупи харчів. Товариство Люби перерішило, що ця господарська ескапада тривала довше, як я собі заплянувала (бо Люба може ходити тільки поволеньки, отже мій двомилевий швидкий щоденний прохід перетворився у променаду!) Накупила я собі фруктів, городини, молока, соків, хліба, паперових серветок. Повернулися десь біля 7-ої, але я вчора зовсім не мала охоти іти кудись до ресторану обідати! Навпаки: була така повна енергії, що побігла ще з наплечником до бібліотеки і принесла собі 5 річників “ABN Correspondence”. Коли стемніло і я вже була вдома, розпакувалася, скупалася, зробила собі розчинну зупу з хлібом, і взялася навіть трохи до бібліографічної роботи. До людей вже не виходила, тобто на низ, подивитися, хто вже приїхав (бачила вже і віталася з деякими: крім Люби є вже тут Ольга Ісаєвич, Ярина Турко, Лев Гольденберг). Велику приємність дає мені привезене радіо — передусім тому, що пару років тому я відкрила, що в Урбані також можна слухати National Public Radio — отже я не здана на якихось провінційних дикторів, а слухаю найкращих в Америці коментаторів і міжнародних вістей. Сьогодні вранці (збудилася на філядельфійський час, тобто вже о 6-ій год. місцевого часу) — і привезеним з дому подорожним залізком випрасувала собі свою гардеробу. Тут вчора і сьогодні гаряче — понад 80° і вогко. Охолодження в кімнаті не залучене — покищо я відкрила вікно, бо люблю мати свіже повітря. Але має бути ще гарячіше — 90+ — мушу когось попросити, щоб включив кондиціонери (апарати дуже високо, не могу сама досягнути). Очевидно, доведеться роздобути додаткове покривало на ліжко, бо коців нема, а при охолодженні буде за холодно вночі. Купаючись вчора, помітила, що в мене на лівій нозі — велика червона пляма. Якась екзема? А може це наслідки моєї праці в городі у неділю — алергічна реакція до чогось? ivu poison?

Субота, 21 червня 1997. 11 РМ.

Закінчився вже другий повний день конференції. Відкриття було в п'ятницю вранці — знову ж, як і завжди, вражала Штогрінова англійська мова — між присутніми, навіть серед гостей з України, знаю таких, що володіють англійською мовою краще від нього. Але організатор з нього — єдиний в своєму роді, без нього цих конференцій і взагалі не було б. Хоч ці його вступні відкриття — у присутності двох-трьох осіб адміністрації університету — трохи саму конференцію компромітують. Ліпше якби її відкривав хтось інший, але Дмитрові, мабуть, залежить на тому, адже це його “show”. В конференції бере участь 108 учасників, в тому числі — 40 з України. Отже організаційний бік конференції — справа серйозна і дуже клопітлива, вона вимагає неабиякої посвяти. І єдиний Штогрин, з допомогою Стахи, може таке щось робити — і не знати, як довго ця традиція ще буде продовжуватися. Нема на конференції Рубчаків і не знаю, які в цьому закуліси. Чи була їм програма нецікавою? Чи може були якісь персональні непорозуміння? Не знаю. Головними темами конференції є проблеми українського мовознавства і бібліотечна справа. В п'ятницю виступали з доповідями Лариса Онишкевич (макаронізми знижують культуру мови, курс на малоросіянізацію, штучні обмеження приводять до крайностей, українська мова — як мова еліти); Олександр Чередниченко (про політику спрямовану на приниження укр. мови, про мовні стереотипи, про те, як у Борисполі в українському тексті

диктора нема відповідників до “Thank you” і “Please”, які є в англійському тексті цього ж самого оголошення; Володимир Калашник з Харкова (про повну зросійщеність інформаційного простору); Лариса Масенко з Київського університету (жорстока перевірка на життєздатність мови). В другій сесії виступали Андрій Горняткевич (приємна несподіванка: я не знала, що він такий ерудит! Доброї кляси спеціаліст і цікаво вміє виступити). Роксоляна Зорівчак — велика кількість калькування мовних конструкцій, “давайте бути”, “бабця виїхала до Польщі”, “Всесвіт” — дешеве детективне читиво — Роксоляна вивчає доповідь на пам’ять і деклямує її a la Шлемкевич — я думала, що вона робила це тільки з англійським текстом у Narrowgate, а бачу, що це її звичайна манера. Але несподіванкою було вкраплення гумору — оце “бабця виїхала до Польщі” запам’ятається на все життя!. Марія Зубрицька говорила про працю над антологією літ. критичної думки, про творення термінів — строгих, нерозмитих в мові з обмеженою абстрактною спроможністю, із семантичною розмитістю — “гендерні” студії, дискурс, дискурсивний. Дуже цікаві і вдалі були виступи молоді: Лади Коломієць з Києва, Ірини Старовойт зі Львова і Тараса Девдюка. Всі вони говорили про молоду літературу, БуБаБу і Забужко, про мову літературних текстів нового покоління літераторів. З Ладією Коломієць я вже мала зв’язок електронною поштою — це молоде дівча вже робило кандидатську працю про Підмогильного, тепер вона — Fullbright scholar в Iowa University. Ірина Старовойт має тільки 21 рік, тількищо закінчила у Львові філологію, працює у львівському телебаченні, робить огляди нових книжок ітп. Девдюк є студентом Богдана Рубчака. Найбільше мені сподобався виступ Ірини Старовойт. Вона говорила про стягування Музи з п’єдесталу на вулицю, про розвінчування класиків, про зумисне спотворення мови, про напади на мовні табу, про те, що сучасне молоде покоління перебуває в епіцентрі творення мови, що творить мову al fresco — по сирому. Вона не тільки вміла ефективно виступити, але і відважно оборонила свій виступ від нападу Роксоляни Зорівчак, що тоном старого бельфера виявила значну дозу нетолерантності до новизни модернізму і пост-модернізму. Мені ці дві молоді дівчини дуже сподобалися і я їх вчора запросила до мексиканського ресторану на вечерю. Прилучився до нас також Роман Ференцевич, що його я досі знала дуже мало (навіть спершу не пізнала). Він виявився дуже інтелігентним чоловіком та ще й моїм ровесником та колегою з берхтесгаденської гімназії. Але з нього такий балакун, що вся вечеря була виповнена його розповідями — для мене зрештою дуже цікавими.

Сьогодні вранці, поки йти на сесію, я знайшла Kinko і зробила 30 копій реклями Шекспірових сонетів і сьогодні вже ці реклямні летючки поставила на столі біля реєстрації. Пачку сонетів (16 штук) привіз мені Кіпа. Вранці виступали John Van Oudenaren з Library of Congress, Валентина Пашкова і Юрій Добчанський. Oudenaren говорив про різні виміри і можливості співпраці бібліотек України з бібліотеками США. Пашкова і Добчанський говорили про товариства бібліотекарів — вона про Україну, він — про США.

Пополудні була сесія, де керівником була я. (Штогрин це практикує кожного року, навіть не питаючи моєї згоди). Виступали в моїй сесії Богдан Винар, Олександр Афонін, Людмила Розумна і Олександр Дедик. Винар говорив про свої англійські публікації (не

надто ефективно!) Афонін, за фахом — історик — є тепер президентом української асоціації видавців і директором видавництва гуманітарної літератури “Абрис”. Він гостро атакував новоухвалений закон Верховної Ради. Розумна завідує відділом реставрації та консервації рідкісних видань у бібліотеці Стефаніка. Дедик — математик, працює менеджером у фонді Сейбр-Світло (дуже молодий симпатичний хлопець). Всі мої доповідачі втрималися у визначеному їм часі і було багато часу на запитання і дискусію. Дискусія виявилася надзвичайно широка і темпераментна: на залі були два депутати ВР — Тарас Кияк і Микола Жулинський і вони виступили на захист новоухваленого закону про видавництва.

В другій пополудневій сесії, що нею керував Жулинський, виступали Ася Гумецька, Роман Маловський та Павло Іващенко — перші двоє говорили про мову сучасної укр. преси, Іващенко з Харкова мав говорити про прогрес укр. мови в Харкові, але більше говорив про музейні збірки і театр та й говорив укр. мовою з помітним російським акцентом, чим насторожив деяких слухачів (Ніна Строката-Караванська в дискусії апелювала, що треба починати від себе ітд. і хоч не називала його, ясно було що має на думці — але з її мовним пуризмом я зовсім не згідна, він навіть шкідливий, бо відстрашує людей, замість їх притягати!)

Жулинський сердечно зі мною привітався, був здивований, що я зверталася до нього на “Ви” (забув, мабуть, що ми досі ніколи собі не “тикали” — але я не маю заперечень проти цього!)

Від 7-ої до 10-ої вечора була вечірка з вином, сиром і овочами в нашому ж будинку — заходом управи НТШ-А, тобто Лариси Онишкевич. Зійшлося багато людей, приємно погугорили, навіть співали народних пісень, що завжди і всюди об’єднують нас українців. Тут є на конференції і Люба Волинець, якої я вже багато літ не бачила, і Славко Заплітний, і Василь Зорівчак, і обоє Маркусі, і Ярослав Розумний. Іван Собчук-Карк тим разом приїхав із своєю жінкою Нонною (вона українською мовою не говорить, хоч здається, розуміє), є і Лев Гольденберг зі своєю внучкою (дав мені фото із минулорічної конференції) — отже знайомих багато і я весь час серед людей. Сусідкою в помешканні є тепер Рута Галібей — маємо спільну кухню і лазничку. Але я тут буду два тижні, отже напевно матиму зміну локатора.

Не зважаючи на вечірку НТША, я після сесій пішла на короткий прохід і вступила до St. Louis Bread Company, де з’їла (на самоті, тим разом) добру зупу і булочку — бо вполудне не мала часу їсти взагалі і була трохи голодна.

Я сьогодні продала дві книжки Сонетів — купили Ференцевич і Заплітний, а дві книжки подарувала Старовойт і Коломиєць.

Ніч, 12:47, вже вівторок, 24 червня.

Поки ляжу спати, хочу зробити ще кілька нотаток про неділю і понеділок. В неділю я

трохи спізналась, доповідей першої сесії, де виступали, між іншими, також Люба Пендзей та Оксана П'ясецька, які говорили про співпрацю між канадськими бібліотеками і Україною, я не чула, але чула дискусію, де для рівноваги Ясінський, Штогрин і інші сказали теж дещо про виміну матеріялами, а точніше висилки багатотисячних колекцій бібліотеками США.

На полуденок того дня пішла я з Любою Пендзей. Вона за пару днів іде вже на пенсію. Але вона є головою якоїсь комісії НТШ-К (бачу, що їй це імпонує!) і хоче при допомозі КІУСу видати якийсь каталог української канадіяни, що його зібрав Мухін. Хотіла, щоб я разом з нею дала критичну оцінку про цю роботу — рекомендацію для друку. Але я від цієї ролі відмовилася. По перше, я мусіла б критично розглянути цілість праці, а не якусь тільки вибірку карток цієї картотеки (як вона пропонувала). По друге, я замало обзнайомена з канадіяною, щоб могли мати власну думку про вичерпність роботи. По третє, канадіяна вже так опрацьована і бібліографічно, і історично, що навряд чи ця робота аж так потрібна, зрештою вона мене мало цікавить. Хай це робить хтось інший — шкода мого часу.

Пополудне в неділю мало дві сесії — мовознавчу і бібліографічну. В першій виступали з доповідями Людмила Тарнавецька, Знаєнко, Пазуняк (була ще Бех, але ми з Любою трохи припізналися і її не чули). З доповіді Тарнавецької запам'яталося, що треба говорити “безнастанній розвиток”, а не “постійний розвиток”, бо, мовляв, розвиток не може стояти, отже не може бути постійний. В бібліографічній секції говорили Ярослав Сенік (з бібліотеки Стефаника, який тількищо закінчив бібліотечну школу католицького університету у Вашингтоні), Гольденберг, Олена Башун з Донецька, Ольга Ісаєвич. Гольденберг повторяв думки Меженка про український бібліографічний репертуар, Башун говорила про “проблему фондрейзінгу”, про “системи менеджменту і маркетингу” — а після реакції публіки на ці новотвори, про “залучення коштів до бібліотек”. Доповідь цієї молоді ударної дівчини з Донецька замітна однак не тільки цими термінами — цікаве явище, що бібліотека в Україні починає збірку громадських грошей і взорується на досвіді американських бібліотек.

Вечеряла я вдома кромкою хліба й салатом. Вечірню сесію чула тільки на половину, хоч дуже хотіла на ній бути, бо темою там був обмін науковцями і там говорила про свій досвід Фулбрайта теж і Роксоляна Зорівчак. Не була я на повній сесії тому, що Юрко Добчанський перемовив усіх американських бібліотекарів на ad hoc сходини, щоб відновити діяльність Українського Бібліотечного Товариства і це забрало понад годину часу. (Головою буде Юрко, Царик — скарбником, є і інші діловоди, але я не дала себе вибрати на жоден пост).

Сьогодні, в понеділок, в ранішній бібліотекарсько-бібліографічній сесії виступали Robert Burger, який вчить слов'янську бібліографію в UIUC, Марія Вальо з Бібліотеки Стефаника, Адріана Пілецька-Декайло (Center for Research Libraries) та Іван Гарасим, який працює над англо-українським словником бібліотечних термінів (про мій словничок з посібника “Укр. Бібл. в Америці” знає і вживає його за рекомендацією Ясінського).

Полуднувала я з Миколою Жулинським у St. Louis Bread Co. Говорив про себе, свою працю, свою родину. Він уже втомлений політичною діяльністю, хотів би відійти до творчої праці, але каже, що єдиний його дохід тепер — це платня депутата ВР. В Інституті Літератури нема грошей на платні, ситуація критична. Галя не працює. Дочка закінчила університет, працює юристом, заробляє більше від батька. Дуже тепло, з великим сентиментом згадував Микола свою першу візиту в нашому домі. Казав, що чує за собою вину (не знаю чому, я до нього жодних не маю претенсій і нічого від нього не хочу). Я питалася, чи знає він про розрив між Марком та Ією. Знає, очевидно, від Лабуньки. Не розуміє, чому робити з цього таку трагедію, каже. Це — на думку Миколи — замкнутий світ, в якому живе діаспора і контраст із значно вільнішими звичаями України. Мовляв, Марко, вирвавшись із цього замкнутого світу, піддався спокусі. Я зробила малу поправку до цього: не забувай, що вони обоє з Голівуду. Там звичаї такі ж розмиті, як і в Україні. (Бо це пригадало мені одну розмову в хаті Марка і Ії, де вони в товаристві інших своїх молодих колег обстоювали потребу сексуальної свободи в подружжі. Обоє! Практика виявилась складнішою, як теорія!) Я Миколі розповіла про свою останню розмову з Мирославом, про те, як мене образила його фраза про те, що мовляв, якби Остап жив, наші діти були б не розійшлися. Микола видно не надто прихильний до УВУ, бо сказав в одному моменті: “це йому престижу не приносить!”. Думаю, кажу я, що він вважає це найбільшим досягненням свого життя, бо ж казав на могильному камені написати собі “ректор УВУ”.

Пополудні перша сесія була присвячена мові. Анна Процик дуже цікаво говорила про мовні проблеми в перші роки незалежності Чехословаччини та Ірляндії, як взори для ситуації в Україні. Жулинський говорив про мовну політику уряду і проблеми, які виникають. Андрій Даниленко, тепер у Гарварді, але з України (Fullbright scholar) нудну якусь мовознавчу доповідь вирішив читати англійською мовою — і я на цей час вийшла (та й не тільки я! втратив половину аудиторії — кажу: голосуємо ногами!)

Дуже цікава для мене, натомість, була друга пополуднева сесія присвячена бібліографії, де виступали Микола Сенченко і Олексій Васильєв з Книжкової Палати, Інна Рікун з Одеси і Віра Загуменна з київського Інституту культури. Сенченко недавно став директором Книжкової Палати. Вона тепер у Києві. І розгорнула вже чималу діяльність. Звітували, що літописи книг, статей, etc. появляються досить регулярно, що почали видавати “Вісник Книжкової Палати”, що плянується видання “Книги у продажі” (на зразок “Books in Print”), що почало вже діяти агентство ISBN, що плянується серія реферативних журналів, електронний каталог і таке інше. Про різномодні тематичні бібліографії екології, природознавства ітд. говорила Інна Рікун з наукової бібліотеки ім. Горького в Одесі. Говорила доброю укр. мовою і покажчики, мабуть, україномовні. Сама вона, думаю, може жидівка, не росіянка. Загуменна теж, як і Сенченко і Васильєв, говорила головно про поточну національну бібліографію — реєстр творів друку.

Вечеряла я вдома, випивши молока і з’ївши дві кромки хліба з сиром. Не було багато часу між сесіями, а від 7-ої мала бути сесія присвячена Енциклопедії Української Діаспори. На цій сесії промовляли Василь Маркус і Дарія Маркус, Ярослав Розумний, Дмитро

Штогрин. Маркусь, тим разом, говорив менше, але не дуже вдало керував сесією і дискусією. А ця дискусія пішла зовсім несподіваним шляхом. Розумний, замість говорити про плян праці над канадським томом, дав цілий реферат про історію української еміграції до Канади, характеризуючи різні її етапи і хвилі. Четверту хвилю назвав заробітчансько-опортуністичною і ще додав до того кілька критичних коментарів. Це образило декого з присутніх. Тамара Булат висловила своє невдоволення з цього факту. Пазуняк виступила, осуджуючи категоричні узагальнюючі твердження Розумного. Караванська і собі почала говорити, як на вічу... Я, сподіваючись конкретного засідання, була дуже розчарована. Всі ці виступи спровокували і мене забрати слово: я висловила свій жаль, що дискусія пішла в такому напрямі і сказала просто, що при такому неділовому підході до справ, Енциклопедія Діаспори, яка вже є спізнена на кілька літ, не появиться взагалі ніколи.

Не люблю емоційних виступів. І я була дуже рада, що повернувшись у товаристві до Illini Tower, ми ще трохи посиділи при товариській розмові з Кіпою, Робертом Карп'яком, Вовою Карпиничем, Яриною Турко, і що до цього гурту приєдналися потім обоє Маркусі. Неприємне враження від сесії затерлося, не залишилося якихось особистих ураз, і це добре. Але я тільки маю нагоду остаточно впевнитися (не перший раз!): Василь Маркусь — поганий організатор. ЕУД він не потрапить довести до кінця — він виглядає не надто цим проєктом зацікавлений і може вже втомився. Повинен відійти і передати справу комусь іншому. Багато більше довіря викликає його дружина. Дарія Маркусь — ділова і зорганізована, а при тому це жінка з доброю освітою і досвідом праці. Але діяти за його плечима — трудно. І я її ситуацію добре розумію.

Після того як Маркусі, Ярина і ще дехто пішли вже до кімнати, до мене, Кіпи і Карпинича присілися ще Іринка Старовойт і Тарас Девдюк. Це вже мої добрі знайомі, бо вчора я з ними провела на розмові вечір у помешканні Іринки в Hendrick House. Запросила мене! Довідалась я від них про те, що газета “За вільну Україну” вже не виходить, що Кучма звільнив Лазаренка з прем'єра, і що завтра ввечері вони матимуть творчий вечір (обоє — поети!) Гарна ця наша молодь! Цікава, високоосвічена, безпосередня!

11:46 РМ. вівторок, 24 червня.

З ранньої сесії чула я тільки дискусію (про бібліотекознавчу освіту в Україні). Шкода мені, що не встигла, воліла б була пропустити наступну мовознавчу сесію (Гузар, Караванський, Кияк, Коць-Григорук) — але спала я вчора досить мало, заснула аж десь по 3-ій — не хотіла себе вранці надто підганяти.

Полуденок я мала — за пляном — з Олександром Афоніном (а може — Афоніним?) Це високий, стрункий, пристійний чоловік з чорною борідкою — ровесник моїх синів, 1954 року народження. Жонатий, має двоє дітей — сина-студента і дівчинку 11 років, що народилася після Чорнобиля, дуже нервова, не може спати. Афонін пише вірші і російською і українською мовою — з філософським підтекстом, добрі вірші (прочитав мені два з пам'яті). Говорив про своє важке дитинство. Батько помер, мати вийшла вдруге заміж за якогось простака-алкоголіка. Мусів ще з дитинства працювати, поки йшов до

школи ще дитиною мусів замітати подвіря ітп. Потім носив тяжкі вантажі. Був в армії, пізніше вчився в університеті і працював. В час Горбачовської перестройки поступив на партійну роботу, став партсекретарем одного з районів Києва. Тепер він — директор видавництва Абрис. Це приватне видавництво, в ньому працює 50 людей. Критикував уряд і парламент, які, мовляв, утруднюють працю або видають великі суми на непотрібні безперспективні проєкти. Приклад: будова фабрики паперу, здається в Дніпропетровську. Каже А.: в Україні нема потрібних ресурсів для продукції паперу — дерева, лісу. Треба буде імпортувати. У висліді папір продукований в Україні буде дорожчий, як папір купований у Фінляндії чи Росії. Ліпше, каже, було б ці гроші інвестувати в поліграфію — є багато добрих спеціалістів, вони могли б працювати і для закордонних замовців. Його в парламенті критикували за те, що він дав книжку — підручник для шкіл друкувати в Росії. Горинь зробив з цього справу у ВР. А А. каже, що він це зробив тому, що там йому цю роботу виконали значно дешевше і скорше. За заощаджені таким чином гроші можна було видати другу книжку. Абрис підготовляє для уряду всякі грамоти нагород в одному примірнику. А. іронізував з цих нагород і відзначень і вважає це зайвою витратою коштів.

Абрис редагує тексти і підготовляє camera ready copy, а тоді віддає матеріал до друку поліграфістам. Самі не друкують. Мають розподільчі пункти (1000) для продажі і розповсюдження книг. Я розвідувала в нього про можливості друку Остапових статей. Він ставив пропозицію, щоб дати йому переглянути матеріали для кошторису. Мушу над цим подумати, порадитися з людьми, розвідати про опінію їхню в Україні, ближче зазнайомитися з їхніми роботами. Це, очевидно, не вдасться зробити зараз. Тепер у мене на черзі мої власні дві книжки, видання яких напевно на половину дешевше, бо комп'ютерний набір роблю сама, а Максим робить форматівку. Здається мені, що кошт моєї “Автобібліографії” буде певно около 5,000 дол. і так само, мабуть, коштуватимуть “Тихі розмови з вічністю”. Тоді як навіть прелімінарні інформації про вид-во Абрис наводять мене на думку, що друк Остапових статей може вийти на 12-15 тисяч. Поважні кошти. Сонети я фактично оплатила з поточних заощаджень — для інших книг треба буде вибрати гроші з банку. Але ці гроші є! Замість їздити в подорожі, чи розважатися оперою, ресторанами тощо, я можу забавитися в мецената культури. Це меценатство, очевидно, не безінтересовне. Адже бажаючи бути тільки меценатом, я повинна б дати ці гроші, напр., на видання якогось наукового тому УНІГУ або КІУС. Але я не така скромна, щоб думати, що моя власна і Остапова праця не має вартості для української культури. Отже особиста мотивація тут, очевидно, домінантна. Щоб не пропала наша власна праця, щоб залишити слід за собою. Для цього я готова пожертвувати своїми заощадженнями. Правда, це теж гроші моїх дітей, отже і вони мають якесь на них право. Але в справах спадщини в мене трохи ліві погляди: кожне покоління повинно стояти на власних ногах і жити з власної праці. Я і сама 60,000 дол., які залишилися на рахунку моїх батьків, зразу передала в дарунку своїм дітям, тобто внукам, бо не хотіла сама жодної спадщини. Я готова, якщо зможу, допомогти своїм внукам закінчити вищу освіту і на це грошей не шкодуватиму — але отак просто нагромаджувати капітал, ошаджуючи й обмежуючи власні потреби, на те тільки, щоб його передати наступному поколінню, яке може ці гроші бог-зна-як розбазарити, я не збираюся.

Пополудні була ще сесія про бібліотеки діаспори, де говорили про колекції україніки УВАН, НТШ, Univ. of Toronto, Ottawa, Urbana-Champaign, LC, Harvard U. Найцікавіша для мене була доповідь Люби Волинець про бібліотеку в Стемфорді, де вона тепер працює. Я досі не знала, що це така поважна колекція (ї єдина українська на OCLC).

Ввечері був літературний вечір, що в ньому брали участь Ірина Старовойт, Тарас Девдюк та Оксана Соловей. Караванський взявся атакувати молодих за ненормативну мову, але молоді дуже вдало виступали в дискусії, ефективно відбивалися і робили дуже добре враження.

Середа, 25 червня 1997, фактично вже четвер, 26-ого (12:05).

Конференція закінчилася бенкетом сьогодні ввечері, де було помітно менше число учасників, як на самій конференції. Чимало людей уже раніше відїхало.

Була сьогодні одна бібліотекознавча сесія, одна мовознавча і одна сесія — розділена, окремо — бібліотекарі, окремо — мовознавці. Нібито для підсумків. Вранці виступали Тет'яна Долбенко, Галина Миронюк, Анатолій Бровкін (з ЦНБ), пополудні — Роберт Карп'як, Олег Воловина, Марта Зелік і Тамара Булат. Особливо вдалих був виступ Марти Зелік, українського перекладача в стейт-департаменті США. Вона має важку і дуже відповідальну функцію — вміє про свою працю розповісти цікаво, дотепно, а при тому і з глибшим серйозним підтекстом. (Гор=whoге, дотепний приклад, чому треба впровадити в житті літеру г!)

На заключному засіданні бібліотекарів Штогрин запропонував створення Світової координаційної ради укр. бібліотекарів. Я висловила думку, що вистачить, щоб нововідновлене Укр. Бібліотечне Т-во Америки почало активну співпрацю з Асоціацією українських бібліотекарів (назви точно не запам'ятала!), яке очолює тепер Пашкова, але мене “переголосували”, створили таки Світову Раду із Сенченком, як головою, Пашковою, Добчанським, Пендзей, Крушельницькою ітд. членами. Думаю, що це буде звичайна фікція, бо ж поза межами України бібліотекарське товариство вже кілька літ не діяло взагалі — тепер воно заледве реанімоване, то й творити шумно назване “світове” координаційне тіло навряд чи варто (хіба для самої України!). Отже я принципово навіть стрималась від голосування. Натомість я поставила конкретну пропозицію, щоб збори висловили стурбованість фактом, що УНС припинив працю над покажчиком “Свободи”, стримавши призначені на цю ціль фонди. Така резолюція може мати позитивний вплив на чергові рішення екзекутиви УНС, а принаймні виявить невдоволення громади з їхніх пріоритетів. Цю справу всі підтримали.

На бенкеті сиділа я в товаристві Люби Волинець, Маркусів, Розумного, Олени Башун і Галини Миронюк. Розумний запитався мене про похорон Марійки Лабуньки і говорив про Мирослава. Виявляється, що Мирослав такий ображений на нього, що навіть не подякував за надіслані на похорон квіти. Ображений він за те, що Розумний, разом з Потічним, приєдналися до тих, хто заступає думку, щоб УВУ перетворити в науковий інститут —

отже МЛ вважає його мало не “зрадником”. (Лабунька і мені говорив про те, що ці два приятелі його “підвели”).

Я була рада, що і Розумний і обоє Маркусі перейшли до порядку дня над моєю критикою їхньої сесії про ЕУД. І бенкет, і після бенкетова розмова, пройшли в сердечній атмосфері, зокрема серед жінок: Дарка Маркусь, Люба Волинець, я і Галина Миронюк до пізна, вже навіть повернувшись до Illini Tower, розповідали собі масні анекдоти і реготалися.

На бенкеті ще наробили на пам’ятку трохи фотографій і розпрощались з усіми представниками України. Чимало з них залишили по собі дуже добрі враження, зокрема ж молодь.

Несподіванкою на бенкеті було, що Олена Сацюк представила мене якомусь старшому панові в інвалідкому візочку і це виявилось — її чоловік. 11 місяців тому вийшла заміж за колишнього університетського адміністратора, що був її і чоловіка її — Сацюка — давнім приятелем. Він, очевидно, американець, прізвища я не запам’ятала. Живуть вони у Порто Ріко, де вона працює в університеті. А була ще й інша несподіванка цьогорічної конференції — Штогрини гостини в себе вдома цього року не робили! Але я з ними напевно ще матиму нагоду зустрітись і навіть затримала для них на дарунок один примірник сонетів Шекспіра (а одну книжку хтось таки із стола взяв без мого відома!)

На завтра домовилась я на полуденок із Зорівчаками.

26 червня, четвер, 11:38, перед північчю.

Сьогодні вже працювала. Вранці ще коротко поговорила з Галиною Миронюк: звернула я їй увагу на те, що в брошурі про їхню (Міннесотську тобто) архівну колекцію ЗУАДК, де в передмові говориться про історію ЗУАДК, ніжє словом не згадана Остапова книжка “Брат Братові”, а є тільки посилання на Куропася! Це, очевидно, тому, що люди, які це писали, знали тільки англійську мову, але це їх не виправдує. Обіцяла це виправити — книжку вони мають. Також мають архів Галана — а в нашому Центрі, в бібліотеці, є також якісь матеріали архіву Галана. Може варто це буде їм переслати.

Вранці всі вже розіхалися. Я працювала вдома до полудня, а тоді пішла до Illini Hall на обід з Зорівчаками. Я трохи боялася, що вони нав’язуватимуть мені своє товариство день-у-день, але це не сталося. Домовились ми на наступну зустріч аж у неділю — піду їх провідати увечері. А між тим працюватиму в бібліотеці.

Сьогоднішній день не був надто успішний. Тарнавецька сказала мені, що десь в журналі “Україна” читала якісь мої матеріали чи щось про мене — може в 1990–1991 роках? Я переглянула всі річники від 1989 до 1995 і нічого такого не знайшла, хоч є там багато цікавого матеріалу і я навіть зробила собі ксерокопію якогось інтерв’ю з Дібровою. Може й добре, що не знайшла цих матеріалів про себе, бо очевидно треба було б додавати їх до “Автобібліографії”! Все ж було б приємно, якби таке щось було, про що я досі не знала.

Ще одне розчарування: в бібліотеці Урбани нема “Літопису журнальних статей” (ані газетних, є тільки “Літопис книг”). Я з цього зробила “справу” — звернулася за тим до людини, що була на чергуванні і виявила своє невдоволення. Може це допоможе і на другий рік куплять. А то у відсутності Штогрини тут залле все русистика! Довідковий український відділ аж надто скромний (тому й моя праця така потрібна!), але знайшла я там довідник про бібліотеки України і то видання... Абрису!

Пам’ятна фраза з конференції:

“З певністю крапку можна ставити тільки під знаком запитання”.

Понеділок, 30 червня 1997, вранці.

Записок останні три дні не робила — зате активно працюю і в бібліотеці і вдома. Маю вже повну папку матеріалів — забере багато-багато часу, щоб все це вписати в комп’ютер.

Вчора ввечері була в Зорівчаків — на моє здивування зустріла там також Бровкіна, заступника голови ЦНБ, що його вже зустрічала і на конференції, і пізніше в бібліотеці. Він робить на мене враження ділової людини. Але бачу, що є напруження і між Парламентською бібліотекою і ЦНБ, і між Книжковою Палатою і ЦНБ. А ще проговорився Бровкін, що приїхавши до Вашингтону, подзвонить до посольства, щоб прислали по нього авто. Це мене трохи здивувало. “А так, вони мені зобов’язані. Я їм різні роблю послуги в ЦНБ”. Коли я жартувала, мовляв, номенклатура себе підтримує — образився. Чи директор ЛС дзвонив би до американського амбасадора в Києві, щоб його відібрали з аеродрому?

Год. 3:45 пополудні.

Принесла собі з бібліотеки низку книжок і журналів і, пообідавши салатою, хлібом, кавою, працюю вдома. Тим більше, що на дворі збирається на дощ і бурю, та й взагалі вигідніше і приємніше працювати в своїй кімнаті.

Вранці в бібліотеці знайшла приємну несподіванку: “Russia and the Former Soviet Union” (1994), що його зредагували Helen Sullivan і Robert Burger. Там є на стор. 316 включена і моя ULE65B з критичною анотацією Богдана Винара. Анотація точна (з одним винятком: замість “most items were examined de visu”, повинно бути “all items”) і дуже похвальна: “unlike many other bibliographies published abroad, this author provides a complete bibliographic description for all the items plus intelligent and informative annotations”. Про цей бібліографічний довідник я не знала, але зміст анотацій нагадує або може і точно передає текст Винара, що був також поміщений в його “Ukraine: a bibliographic guide”. Виникає проблема: що робити? чи включити ще в “Автобібліографію”? Це вимагало б низки поправок.

Знайшла і другу несподіванку: в книжці Горохович про афоризми Лесі Українки є досить обширний абстракт англійською мовою. Це вийшло 1989 року, отже повинно було бути

включене до ULE80. Зробила собі виписки — піде до Addenda.

Год. 7:00.

Повечеряла розчинною зупою, сухою кашкою з молоком і чаєм, і мушу щиро сказати, що ця простенька вечеря смакувала мені куди більше, як вчорашній обід з ковбасками в Зорівчаків!

Тількищо прочитала і написала анотацію на знамениту статтю Грабовича “The wages of colonialism” в австралійському збірнику “Ukraine in the 1990's”. (Я справді концентрую свою увагу тепер на 1966–1979 роках, але австралійський збірник може бути недоступний в інших бібліотеках, отже користаю з нагоди, що він тут. При цій нагоді подумала: який справді поступ зробило наше літературознавство від 1970-их років! Моя праця над дев'яцятьма роками буде значно цікавіша (і трудніша!). В 1970-их роках панує політика, репресії письменників, дисидентство — але я з повною свідомістю включаю не тільки чисто літературні, але і біографічні матеріали про Чорновола, Мороза, Дзюбу et al. Це теж своєрідне свідчення-документація про цю трагічну і — дай Боже — неповторну ситуацію нашої літератури.

Середа, 2 липня 1997. Шампейн, год. 7 ранку.

Вчора запросили мене Штогрини на полуденок — я думала, що це буде в них вдома, ні — повезли мене до ресторану, що перебудований із старого млина й оригінально виглядає. Харч, правда, був би ліпший (і дешевший, мабуть) в Illini Hall, куди я їх намовляла іти, но але для мене це був новий досвід. Посиділи ми на розмові пару годин. Дмитро мав недавно поважну медичну проблему: якийсь ніби параліж і викривлення правого боку обличчя. Спочатку думав, що це наслідок дентистичних якихсь забігів два дні раніше, але виявилось, що це — Bell's palsy (якщо я правильно зрозуміла) — своєрідний вірус, що його лікують не антибіотиками, а якимись сильними хемічними препаратами. Йому й досі око забігає сльозою, але вже, здається, проходить. Їхня дочка тепер недалеко від Філядельфії і буде, кажуть, “велику” хату. Отже є можливість, що вони будуть приїздити. Казав, що вчора телефонували до нього і Рудницький, і Лабунька, щоб він конче приїхав на УВУ (він там числиться професором) — не мав охоти їхати, каже, але може ще таки поїде до Мюнхена. Говорили і про Бровкіна (його враження також не занадто позитивні), і про Сенченка, який уже телефонував з Києва, і про Ларису (мовознавча секція схвалила цілу низку резолюцій), і про ЕУД (що її майбутнім і він журиться), і про молодих учасників нашої конференції, яким я так зраділа, а які, як виявилось, попали на конференцію досить випадково.

Вранці, перед полуденком зі Штогринами і пополудні після цього полуденка, я працювала вдома, розписуючи журнал “Recenzija” і “Boundaries of Flame”, і “Ukraine in the 1990's”, і ще дещо. Вполудне, ідучи на зустріч із Штогринами у слов'янській бібліотеці, я віддала частину матеріялів, решту віднесла вчора під вечір. Затрималася ще на годину в слов'янській бібліотеці, зробила виписки й анотації до статей про Київську Русь в журналі

“Russian Literature”, переглянула нові випуски “Ukrainian Review” (робити випуски й писати анотації вже не було часу, але побачила, що там надруковані дві статті Рокслояни Зорівчак), і вже під сам кінець раптом вирішила подивитися, чи мають вони журнал “Березіль”. Мають! І то номери з 1997 року. Цікавий журнал. Знайшла я там якусь полеміку довкола нової асоціації укр. письменників, які вийшли із СПУ. Ще не читала, але зробила собі фотокопії. Чи витримав би мій бюджет ще одну-дві передплати? Варто було б мати і “Дзвін” і “Березіль”.

А тепер я вже ось зовсім спакована, прощаюсь із гарним краєвидом з вікна (великого на всю ширину!) моєї кімнати на 11-ому поверсі — я постелила собі ліжко так, щоб бачити цей вид і вдень і вночі! Цього мені бракуватиме!

Прощання з краєвидом нагадало мені Шимборську і факт, що в “Березолі” я знайшла низку перекладів з її поезії незнайомого мені перекладача-поета (повинна була записати прізвище!) — навіть є два з тих, що їх переклала і я: “Монолог для Касандри” і “О четвертій ранку”. А ось коли я при поезії, скажу, що замість валізи віршів, як сказала б Ліна Костенко, я везу додому валізу нових матеріалів для ULE.

Я домовилась з Василем Зорівчаком, що він прийде сьогодні о 10 ранку забрати рештки моїх продуктів харчування. З лімузиною Corky домовилася я на 10:30. А от вчора ввечері, вже пакуючись, я витягнула з валізки свій паспорт і літунський квиток і вирішила перевірити, коли точно відлітає мій літак. І добре, що перевірила! Бо виявилось, що я відлітаю сьогодні вже о 10:45, а не о 12:45, як я чомусь думала (помішавши, мабуть, з моїм відлетом з Філядельфії два тижні тому!). Мусіла передзвонити ще раз до Corky і до Зорівчаків. Лімузина приїде о 9:30. Зорівчак мав прийти сьогодні вранці. Вчора я почала пакувати валізку і вирішила ще перед тим скупатися. Я саме брала туш, як Зорівчак закривав у двері. На щастя була вдома моя співмешканка-сусідка Vickie — вона йому двері відчинила. І так от я вітала Зорівчака у нічній сорочці і шляфроку! Але забрав дві торби продуктів: квасне молоко, Raisin bran, варення, соки, Coca-Cola і таке інше. Залишила собі тільки молоко на снідання, банана, яблуко. Вже, очевидно, поснідала. Могла б уже навіть їхати, але лімузина приїде аж за півтори години.

В літаку, год. 3:00 поп., вже філядельфійського часу.

Літак вилетів із Шампейн із півгодинним запізненням. Я мала в пляні у Пітсбургу купити собі *New York Times* або *Wall Street Journal*, але ледве встигла до літака — летовище в Пітсбургу колосальне і малі пропелерові літачки стоять на віддаленому кінці летовища — треба далеко йти, а то й їхати підземкою і рухомими сходами. Прибігла, як уже проводили посадку пасажирів. А ось я тут на літаку запиталася: не мають ні газети, ні news magazines. Шкода. Знаю з вістей по радіо, що за час мого побуту в Шампейн, було кілька важливих подій: Гонг Конг перейшов під владу Китаю, на космічній російській станції “Мир” був якийсь випадок, який пошкодив цю станцію, Кучма звільнив Лазаренка з посту прем’єр-міністра. Хотілось би прочитати щось більше про ці справи — а тепер ось маю час — але нажаль не вдалося це здійснити. Вдома напевно чекає мене гора пошти, звичайної і

електронної, і маю надію, що не чекають мене якісь прикрі несподіванки, що Аня Борис підливала мої квіти і що — а це головне — не було якогось влому, крадежі чи іншого господарського клопоту.

Прочитала собі в літаку із Шампейн до Пітсбургу статті Рябчука et al. про Асоціацію Українських Письменників та інтерв'ю Людмили Таран з Володимиром Дібровою. Діброва, виявляється, починав писати російською мовою і тільки недавно перейшов на українську. Атаки Рябчука на СПУ не такі гострі, як я передбачала, хоч є кілька дошкульних епітетів. Не бачу особливої загрози в тому, що буде ще одна письменницька організація. Дивуюся “Літ. Україні”, що не допустила дискусії на цю тему на свої сторінки. Взагалі *ЛУ* стала газетою безпроблемною, заполітизованою, і нецікавою. Надто ще в полоні минулого.

Субота, 5 липня 1997. Год. 10:30 увечорі

Перші два дні після приїзду філядельфійське літо вдарило мене вологістю і гарячою температурою і я зовсім була охляла. Навіть передучора мусіла пополудні лягти, здрімнутися — а такі сієсти для мене дуже нетипові. До моєї втоми причинилося може і утруднене повернення додому. За пляном, я сіла на поїзд на летовищі, але по дорозі виявилось, що поїзди в час піку не їдуть на північ і треба було пересідати. А з моїм багажем (тяжка валіза плюс наплечник) — це не була легка справа. Мала я однак щастя (Мама моя сказала б “більше щастя, як розуму”), бо зустріла в поїзді Христю Швед і вона запропонувала, що може мене підвезти із станції Fern Rock додому автотом. Так і сталося. І я була їй справді вдячна за цю послугу. Але це мені наука на майбутнє: не ризикуватиму більше, братиму додому з летовища лімузину. Коли їхати туди — не радо кличу лімузину, не тільки з ошадности, але і тому, щоб не звертати увагу всіх сусідів, що я виїжджаю з дому — береженого Бог береже, не хочу заохочувати злодіїв.

Застала велику пошту: треба було, як перший пріоритет, заплатити рахунки. Прийшло також перше замовлення на Шекспірові сонети від американської бібліотеки! (New York Public Library) (Наслідок розісланої реклями!) А водночас несподіванка: газета “Український Голос” з Вінніпегу прислала сторінку з новинкою про сонети, де надруковане також платне оголошення книжки. І залучила рахунок! (Оголошення я не замовляла і платити його не збираюся!)

Ввійшовши в хату, з уваги на горяч, я негайно включила центральне охолодження. Трохи прохололо, але після 24 годин я помітила, що термометр далі показує 80 градусів у вітальні, хоч термостат знизений до 60! Кондиціонер ішов безперебійно, у пивниці знову із труб капала вода, але наслідки були мінімальні. Не знаю, що це таке. Мусітиму знову потелефонувати до Сірса — не маю до них щастя. Чи погано зробили інсталяцію, чи може мій Blower за слабкий — кондиціонер вставлений осінню 1995 року, насправді не було змоги досі його добре випробувати: кликала механіків минулого року три рази — видно не дуже допомгло, а може і погіршилося. Бо минулого року холодило незле, тільки в пивниці на трубах була конденсація. Тепер виглядає, що є ще якісь інші проблеми... З уваги на

великий вікенд і свято незалежності, я ще не телефонувала до Сірса — але вчора і сьогодні температура не така висока, віє вітрець, менша вологість — отже я кондиціонер виключила, відкрила вікна і маю свіже повітря.

Сьогодні взагалі прегарний день — я зранку трохи працювала над ULE, потім пішла на свій двомилевий прохід, а решту попудня провела в городі, підстригаючи електричною пилкою кущі. Це велика робота і томляча, але її конче треба було зробити. Телефонували Віра, Максим, Марко, Тарас Кульчицький, Дибко-Филипчак, Богдан Одежинський.

З Марком я давно вже не говорила, і то свідомо. Не хотіла дзвонити до нього в час, коли там була Юля — хотіла залишити їх у спокою. А тоді виїхала до Урбани і повернувшись, чекала, щоб Марко дав знати про себе. Була рада, коли він подзвонив. Юля вже повернулася назад до Києва. За час її побуту не все було безхмарною радістю: були і конфлікти. Вони, очевидно, не жили ще ніколи разом: звикати один до одного мусітимуть поступово, а Марко напевно не легкий до співжиття. Але казав, що розсталися з пляном незабаром розпочати спільне життя в Америці. Для цього, очевидно, треба буде прискіпити розводу справу, і полагодити приїзд Юлі з її дитиною до США. Конфлікти неминучі і в майбутньому, зокрема через дітей.

Марко телефонував і другий раз. Мав пригоду, на щастя не дуже серйозну в наслідках. Вибрався автом до Секвоя Нешенел Парк — хотів відпочити в лісі, серед природи в горах. Коли приїхав на місце, виявилось, що на кемпінгах немає ні одного вільного місця! Мусів повертатися додому. А подорозі вночі зіпсувалося-стануло йому авто. І от він мусів зупинитися в якомусь мотелю, авто дав до направи, і тоді зателефонував до мене.

Іванко і Стефанко — на новацькому таборі в Грэфтон. (Я їм ще з Урбани післала листи!) Максим з Уляною використали відсутність дітей і поїхали до якогось малого містечка в Онтаріо, де відбуваються фестивалі Шова. Довкола цих театральних вистав витворилася ціла туристична індустрія і ціле містечко з цього живе. Були на двох виставах, ночували в якомусь приватному домі. Така культурна розвага дуже мені подобається: я і сама радо на таке поїхала б! А ще в Канаді є і такий собі Стретфорд, де є фестивалі Шекспірівських п'єс! Культурна країна!

Казав Марко, що Ія разом з Ніною, правдоподібно, були (а може і ще є?) у Філядельфії, що Ніна вибирається на новацький табір до Іст Четгему, а перед тим ще має бути з Любою і її дітьми на Союзівці... Ну, зі мною ніхто не комунікувався, може вже поїхали? На всякий випадок, я вчора і сьогодні трохи присвятила часу куховаренню: зварила борщ і зробила свіжі пальчики — ану ж моя внучка загостить до мене? (Після повороту з Урбани холодильник був справді зовсім порожній, бо я навмисне напередодні виїзду позбулася нагромаджених харчів, відморозила і помила холодильник). Харчі взагалі треба буде мені поступово готувати, бо під кінець липня приїдуть всі четверо з Торонто, а тоді в першому тижні серпня їдемо разом над море.

Понеділок, метро, 10:10. 7 липня 1997.

Маю замовлену візиту в дентистичній клініці. Думала ще перед тим піти на пошту надати 4 примірники Сонетів, але не встигла. Зроблю це, як повернуся. Не встигла передусім із двох причин (бо встала рано-раненько!) — був біля 8-ої телефон з Польщі від Марійки Канської, з Ченстохови. Це вона дзвонить вже вдруге — каже, що їй легше говорити, як писати. Але звучала дуже добре і видно мається незле, коли відважилася виїхати від доньки в Познані на своє власне (і самотнє!) помешкання в Ченстохові. Грошей через банк ще не одержала, а я потішила її, що це мабуть потриває ще з тиждень-два. Дуже жаліла Марка з приводу його родинної ситуації. Вона має до нього сентимент, він такий дуже “Тарнавський”, сказала. Гарно його згадує, він її відвідував, коли був у Польщі. Розповіла мені також, що польська телевізія минулого тижня показувала репортаж зі Львова: там на личаківському цвинтарі якісь вандали понищили могили на польському кладовищі “оборонців Львова”. Не добре, що знову якась погана для України “publicity”, — а вже був час, каже Марійка, що почали говорити про Україну позитивно, що приїздили всякі ансамблі з концертами тощо. Крім телефону, трохи часу згаяла я, читаючи електронну пошту — а це спричинило, що для проходу на справжню пошту не стало часу!

П'ятниця, 11 липня 1997. Метро, 12:50.

Маю сьогодні о 2-ій appointment з нашим “директором комп'ютерних служб” Chris Cieri. Хотіла поїхати вже вранці, щоб теж трохи попрацювати в бібліотеці, але приїхали техніки із Sears-а подивитися, чому не працює як слід моє центральне охолодження. Прелімінарна діагноза: Freon leak! Тимчасом наповнили все фреоном, але прийдуть ще в понеділок пошукати, де саме газ витікає і пробувати це направити. З Сірсом мала я вчора і передвчора пару годин мороки — телефони від одного відділу до другого ітп. Маю надію, що це нарешті направлять.

В неділю має приїхати до мене на тиждень Ніна. Вона тепер на Союзівці, а за тиждень має їхати на табір до East Chatham. Комплікація виникла з тим, як вона приїде із Союзівки до мене? Марко пропонував, щоб може я поїхала поїздом до Нью Йорку і там відібрала її від Люби й Олеся. Але я думаю, що було б краще, якби її хтось привіз із Союзівки прямо до Філядельфії. Мені їхати до Нью Йорку поїздом — велика морока. А ще ж потім з багажем Ніни їхати ввечері із станції у Ф. додому. Цього наші молоді голівудські батьки, що звикли жити “in the fast lane”, очевидно, не розуміють. Але я прикладу з них брати не думаю.

Понеділок, 14 липня 1997. год.9:50 вранці.

Звичайно в такий час читаю електронну пошту. Але чекаю на телефон із Союзівки, де хотіла замовити собі кімнату на час з'їзду зальцбурган (12–13–14 вересня), отже не хочу займати телефонну лінію. Мають також прийти робітники із Сірса — але вони вже телефонували, що прийдуть між 11 а 3-ою. Кондиціонер, наповнений фреоном, діє, я ввімкнула його вчора ввечері, в хаті є прохолода. І це дуже до речі, бо на сьогодні заповідають температуру до 100 градусів і високу вологість.

Мала бути в мене цього тижня Ніна. З цієї нагоди я минулого тижня накупила всяких продуктів, включно з такими, що призначені спеціально для неї. Але повідомив мене Марко, що Ія рішила, щоб Ніна залишилася з Любою в Нью Йорку, де матиме товариство малого Андрійка, а на другий тиждень поїде до Іст Четгему, на новацький табір. Не знаю чи за тим рішенням скривається якась нехоть до мене, а може невдоволення, що я запропонувала, щоб Ніна із Союзівки приїхала просто до Філядельфії, автом, із батьками дітей, що також були там на таборі “Пташат”... Може. У всякому разі Ія до мене не телефонувала, коли була у Філядельфії (а вона була таки тут перед тижнем, бо фірма Дісні фільмує у Філядельфії якийсь фільм). Тепер вона в Лос Анджелесі. Ну, що ж. Може й добре. Після останньої розмови і зустрічі з Мирославом, коли він наговорив мені всяких імпертиненцій, я втратила значну дозу своєї доброзичливості до родини Лабуньків. Як добре сказав Мирослав: “наші взаємини не можуть бути такими, як були досі”. Справді: для цього треба було б цивілізованої постави обох сторін.

В п’ятницю їздила я на розмову з Крісом Сієрі. Не на всі питання про мій комп’ютер вміла я до речі відповісти, хоч принесла зі собою старі рахунки купівлі, де точно описаний мій комп’ютер. Наприклад: я не була певна, чи мій модем — в окремій скринці і який він? З інформацій Кріса виходить, що мені треба буде зробити “upgrade” мого комп’ютера, який має 4 МВ пам’яті, бодай на 8 МВ — бо цей мінімум потрібний, щоб могли заінсталювати Netscape etc. Домовились ми з Крісом, що я привезу свій CPU в понеділок 21 липня і лишу його на кілька днів, щоб вони могли зробити потрібні інсталяції. Це мені буде деяке ускладнення: поїхати буду мусіти автом, а потім нести з авта цей напевно не дуже легкий CPU і modem (бо прийшовши додому я перевірила, що модем у мене справді в окремій скринці, тільки вона схована з другого боку і я її не бачу, тому й забула про неї). Та й це значить також, що кілька днів не матиму вжитку комп’ютера. (Без телевізії я можу жити зовсім добре, але чи могла б жити без комп’ютера?) Також трохи турбуюся тим, щоб при нагоді всіх цих уліпшень не затратились мої великі “файли” на моєму твердому диску... Я правда, маю копії, на випадок якогось нещастя, але ліпше, якби можна було залишити все недоторканим.

В суботу запросила до себе на обід Віра Датон. Нагодою для цього родинного зібрання було прощання її молодшого сина Юрчика, який виїжджає на постійне до Каліфорнії. Школи він ще не закінчив і роботи не має, але має в Каліфорнії дівчину і з нею пов’язує пляни свого майбутнього: хоче там продовжувати науку, знайти працю, тощо. Ну, хай йому щастить. Сама Віра вже деякий час не працює, але вона має приятеля Алена, який їй багато допомагає і хоче з нею одружитися. Віра виставила свою хату на продаж і плянує далі своє життя з Аленом. Проблемою для неї є факт, що Аллен — єврей і що це, на її думку, комплікує її відносини з родиною. (Люда, наприклад, запросила раз до себе Віру, але сказала, що з Алленом вона прийти не може). Ну, очевидно, мішані подружжя комплікують справи спілкування, бо тоді все товариство переходить на англійську мову, але Віра вже раз була одружена з чужинцем, отже має досвід у цих справах). Старший її син живе і має дитину з чорною дівчиною (яка, до речі, не хоче формального з Юстином одруження!) Тут також виникла була проблема, бо коли помер Зенко Дольницький Христя заявила, що не бажає собі, щоб Сабріна — чорна Юстинова дівчина — приходила на

похорон. І це повідомлення доручила Вірі. Сабріна образилася і тепер називає Віру біготкою і гіпокриткою... А ще додаткова родзинка: Христя, незабаром після смерти Зенка, віднайшла свою стару любов — Михайла Регуша; він спровадився до неї і вони тепер живуть разом. Це найбільше іде на нерви Людї: мовляв, живуть без шлюбу, на віру, і все це сталося за пару місяців після смерти Дольницького! Зустрівши Христю у Віри я побачила, що вона аж віджила: весела, задоволена! І навіть видається, що надмірна її огрядність і обважнілість менше впадає в око. Питалася, як я задивляюся на її ситуацію... Я чула про це від Людї, але думала, що це секрет, але бачу, що ні. Ну що ж: аби тільки не хворів, бо він міг би стати Христі неабияким тягарем. Адже має вже 75 років, алкоголік, автоматом не їздить, людина він не дуже зарадна, одружений не був ніколи, а наша Бабця Лінка, яка дуже була проти цього зв'язку Христі з Регушом, якого звала "бомом", дуже тішилася, коли на овиді з'явився був Зенко Дольницький... Але я не збираюся бути моральним арбітром і поучувати людей, як вони мають жити. Тим більше, що справи статевого добору і зв'язку вважаю справою настільки особистою і приватною, що до неї, на мою думку, сторонні люди мішатися не мають навіть права... А щодо "моральності" і освячення шлюбу церквою: злосліві, злонамірені обмови здаються мені більше неморальними, як співжиття двох людей без / а то й проти загальної суспільної апробати... Думаю, що справжню проблему має не хто інший, як сама Люда. Вона гостро недолюює свою сваху Дарку, Юркову тещу — а Дарка живе вже багато літ на віру з одним своїм приятелем. Люда зробила з цього цілу моральну крусаду, на кожному кроці її обмовляла, у висліді чого дійшло до конфлікту в родині і тепер відносини між Юрком, його жінкою і Людою і Зенком — дуже напружені. А, щоб бути послідовною, то Люда переносить тепер свою дисапробату і на Христю. А з Христею в неї відносини куди ближчі, ніж мої, наприклад, хоч Христя — моя кузинка, не Людина. Людї й Зенка на прийнятті у Віри не було, ані не було Юстина з родиною, але був Бобо з жінкою і молодшим хлопчиком, обоє Шпони, які приїхали з Флориди і їх дві доньки, що живуть у Філядельфії, і Люба Онуферко, що її чоловік Маркіян тепер у шпиталі після інсульту, і очевидно — Аллен — симпатичний, інтелігентний чоловік, старший від Віри на роки десять, дентист, професор дентистичної школи на Темпел. Зенко Шпон недавно перейшов angioplasty, а Ляля Шпон перейшла операцію на катаракти (— вона надто ще молода для катарактів, але має цукрицю і це, очевидно, впливає на весь організм).

В неділю під вечір я пішла на прохід до Мельроз Парк і при тій нагоді відвідала Віру Лащик. В суботу, коли я була під її хатою і не побачивши авта, подумала, що Віра поїхала до доньки Софійки, виявилось, що Віра цей вікенд вдома, сама, пише свої репорти. Віра, несподівано, погостила мене обідом — отже я два дні підряд у гостях. Вона дала Вікторові роботу — помалювала собі веранду, а тепер плянує відновити підлогу на горищі, де має цілу кімнату: два ліжка, канапу, телевізію. Щоб заробити гроші на ці видатки — бере знову додатково дижури в своїй агенції.

Пізно ввечері телефонувала Мотря. В них дві найбільші новини: в Андрія знову атрофується диск у хребетному стовпі, він часто має болі, мусить багато лежати. В Мотрі здоров'я покращало, але мала неприємну пригоду: грім вдарив у старий будинок школи, де вона працює і де має свою малярську студію, виникла пожежа, у висліді — великі

втрати, хоч вдалося їй врятувати около 30 картин. Але все треба наново оправити, відчистити, тощо. Дуже з тим співчуваю, бо розумію, що творче надбання людині може бути найцінніше, зокрема напередодні старості. Правда, Мотря не вважає цього справжньою трагедією: трагедією було б якби так я в цей час працювала в своїй робітні, або ще гірше, якби в той час були в мене в студії мої студенти, а таке могло трапитися, якби грім вдарив тиждень раніше, каже Мотря.

Останніми днями я дуже багато часу присвячую праці над ULE70: аж мені “очі на лоба вилазять”... Вписую на комп’ютер дані, які зібрала в Урбані цього року і минулого року — а цих матеріялів — гора!

Вівторок, 15 липня 1997. 10:30 вранці

Отримала я в пошті оригінальну карточку: текст російською мовою: Когда ж мы обнимемся снова? В центрі коляжу репродукція поштової марки ССРСР з нагоди 300-ліття “воссоединения Украины с Россией” з пам’ятником Шевченківським у Харкові. З боку малими літерами напис: Проект карточки: Юрій Лужков, мер Москви. (Це останнє, як свідчить ім’я Юрій, вказує на українське походження цього дотепного жарту). Жодних інших позначень джерела немає. Але жарт подвійний, бо карточку цю прислав мені Роман Ференцевич разом із фото, яке він зробив мені в Урбані з Ольгою Ісаєвич.

З цієї самої бочки: подзвонив вчора Богдан Одежинський. Чи може прийти між 7-ою і 8-ою? Я здивувалася: адже я недавно заплатила за своїх внуків до УНС, чи я ще щось винна? Ні, але є циркуляр УНС, що його він, як секретар відділу, обов’язаний доручити всім членам. Ну, добре, прошу. Приходить увечорі — з квітами із свого городу і шпарагівкою, що її сам вирощує. Циркуляр, виявилось, це текст про пляновану злуку УНС з Народною Поміччю і Братським Союзом і пов’язану з тим затримку дивіденди — це я вже читала у “Свободі”. Квітами я зраділа, бо якраз цього тижня квітів не купила і мені їх бракувало, але... чи не занадився журавель до бабиних конопель?

Говорила вчора з Максимом, Уляною і обома хлопцями. В розмові з Іванком про табір і таке інше, питаюся: а що ти робиш тепер? А він: їм торт з морозивом! Торт? — питаюся і думаю: якась нагода? може я забула про якусь річницю або ім’янини? — Та ні! Подія справді така, що її треба зустрічати і тортом і шампанським: вийшов з друку перший том англomовного перекладу історії Грушевського! Ну, я тим справді зраділа, тим більше, що кажуть Уляна і Максим, що книжка виглядає дуже гарно, солідно надрукована, робить першорядне враження. Друкарську роботу робили у видавництві торонтонського університету. Радила я Максимові особисто піти до Яцика і вручити йому цю першу книжку. Уляна це дуже схвалює, але Максима не легко до цього наклонити. Він не дуже хоче особистих зв’язків з Яциком. А я думаю, що йому варто похвалитися цим успіхом видавництва. Вже заплановані презентації книжки у Нью Йорку і у Філядельфії — 26 і 27 вересня. Тобто: Максим приїде до Філядельфії літаком і моїм автoм поїде до Нью Йорку, де презентація буде на Колюмбії в п’ятницю, а в нашoму філядельфійському Центрі — наступного дня, в суботу. Думаю, що і я з ним поїду до Нью Йорку. Взагалі треба буде

мені допомогти йому трохи з рекламою видання і у Філядельфії. Їм треба також могли послати кудись пару пачок книжок. Ну, певну кількість на короткий час можу прийняти і я, але не надто багато, бо моя пивниця і так завалена книжками.

Четвер, 17 липня 1997. Метро, 11:30.

Вилучила своє центральне домашнє охолодження і їду на PENN, щоб попрацювати кілька годин в бібліотеці та віддати книжку до Van Pelt. Книжку позичила зовсім випадково, майже як анекдот. Прочитавши пару томів щоденника Вірджинії Вулф і її листування, я зацікавилася постаттю Віти (Vita Sackville-West). Взяла з полиці кілька томів — біографію Віти, її листування з Вірджинією Вулф. Не доглянула, що на одній книжці стояло не v.2, а c.2 — і так щойно вдома виявилось, що принесла собі два примірники цієї самої книжки! Хоч я не закінчила ще щоденника Вірджинії (читаю 5. том, 4-ого у Van Pelt немає взагалі), то взялася одночасно і за листи Віти до Вірджинії. Віта також була письменниця і поетка і хоч, здавалося мені, що до її творчості ВВ ставилася з деякою поблажливістю, то на своє приємне здивування я побачила, що її листи може й цікавіші, як листи Вірджинії. Передусім факт, що вона була дружиною Гаролда Нікольсона, британського дипломата, який кілька років провів у Персії, куди і Віта їздила до нього на довший побут, дав нагоду Віті описувати екзотичні реалії своїх подорожей і пригод. А крім того, Віта — гарячий молодечий темперамент — і це, очевидно, видно і з кореспонденції.

При всій цій своїй лектурі довкола Bloomsbury Group, я нагадала собі Nancy Arnold — був час, пригадую, що вона дуже зачитувалась тими матеріялами, а навіть їздила оглядати замок Сісінгтурст в Англії, колишню посілість Віти. Я потелефонувала до Ненсі і мала цікаву і приємну розмову. Ненсі порекомендувала мені, щоб я конче прочитала також щоденник Гаролда Нікольсона.

Вдома. 5:20 пополудні.

Переписала на комп'ютер три сьогоднішні знахідки із ранніх томів “Canadian Slavonic Papers”. Встигла опрацювати тільки роки 1966–1969. При тій нагоді виявила, що два із цих томів — пошкоджені: хтось вирізав із оправлених томів дві статті! (Боже, як люди не розуміють, якої шкоди завдають вони науці і майбутній пам'яті про минуле такими дівачькими вандалськими вчинками! Зголосила це, очевидно, з надією, що може вдасться їм ці томи направити. На щастя, це не були матеріяли потрібні мені). Я знайшла дві статті про літературу Київської Русі і одну про Пантелеймона Куліша. Кожна добра наукова стаття — це для мене справжня едукація. Сьогодні теж поширила свої горизонти (стаття про норманські впливи у “Chanson de Roland” і “Слові о полку”, про російську поему-роман у віршах Панька Куліша, наслідування Пушкінського “Онегіна”, що нею він пробував переконати російських цензорів у своїй лояльності...)

Вівторок, 22 липня 1997. Метро, 10:45.

Вночі сьогодні закінчила читати “The Letters of Vita Sackville-West to Virginia Woolf” (Ed.

Louise De Salvo & Mitchell A. Leaska. NY: Morrow, c1985) — везу цей том, щоб його віддати. Надзвичайно цікаво! Я в полоні людей Bloomsbury і не скоро їх покину. А читала я книжку, прокинувшись о 4-ій годині удосвіта. Кому добре о четвертій над ранком? мовляла Шимборська. Ні, це не була одна з тих розпачливих годин, коли чекаєш, нехай прийде п'ята, якщо маєш жити далі. Я просто прокинулася від дощу — бо нарешті, після майже повного місяця посухи, линув справжній дощ! А тоді вже не дуже спалося, теж і з тої простої причини, що я лягла спати вчора раніше, як звичайно. Не маю комп'ютера і вся моя щодення рутина пішла вшкереберть. В неділю ввечорі я свій CPU повідлучувала (з деяким трудом!) і запакувала, а в понеділок вранці завезла автом на PENN. Chris Cieri обіцяв, що за пару днів upgrade буде готовий. Маю надію, що все це відбудеться без комплікацій, що не зникнуть мої файли з твердого диску, що все працюватиме, як слід. А тоді приїде Максим і може ще додатково заінсталує Ko8, щоб я могла читати кирилицю також і на електронній пошті. Вчора, користаючи з нагоди, що їхала автом, завезла я також до Van Pelt пачку книжок у дарунку (передусім гарно оправлений комплект “Листів до приятелів”, бо цього вони не мають, а теж деякі мої дублети поетичних збірок Віри Вовк і ін.

П'ятниця, 25 липня 1997, метро, 10:00.

Комп'ютера я ще далі не маю і дуже мені його бракує. Все моє життя концентрується довкола комп'ютера: ULE, щоденник, листування, не кажу вже про електронну пошту, що її я вже п'ять днів не читала! Ось прийшов вчора лист від Тарнашинської з Мюнхену, з УВУ. Їй конечно потрібні бібліографічні доповнення про видані на заході матеріали про Валерія Шевчука. І я мусіла написати листа рукою — а сьогодні піду до Van Pelt, щоб зробити їй фотокопії статті Павлишина із “Slavic Review”. І зараз же вступлю на головну пошту, щоб послати ці матеріали до Мюнхену.

Мариля повернулася з конвенції AALL у Балтиморі. (Вибрали її на Chair-elect CIS For. & Int. Law). Вона вчора телефонувала, щоб повідомити про те, що вона із студенткою-асистенткою Susan і в порозумінні з нашим Computer Dept. вже в розгарі опрацювання моєї UkraLME — тобто її електронної публікації. Пропонує деякі організаційні зміни (щоб перенести секцію “G — Other sources”, яка не є охоплена покажчиком, в інше місце, під іншим заголовком) і я в цій справі їду, щоб це обговорити. Вона також пропонує, щоб — якщо буде продовження — продовжувати і нумерацію по окремих категоріях. Ну, це ще треба передумати.

Понеділок, 4 серпня 1997. Wildwood Crest, Villa Maria.

Записки робити ніколи, але ми тут над океаном вже від суботи. Живемо тим разом в іншому помешканні — саме напроти нашої колишньої господині Нікорович. Тут господарі — молоді, будиночок недавно перебудований, дбайливо доглянутий, чисто, відносно вигідно, один можливо недолік, що помешкання це — мансарда на третьому поверсі, треба високо іти по сходах і це зокрема важко, коли розладовувати авто і носити тяжкі валізи. Але зате маємо на дворі власну веранду з кріслами, столом, парасолею, де

можна навіть обідати. Вид, щоправда, не в бік океану, а в бік Вайлдвудських карусель, що їх уночі видно іздалеку. Можливо, що в час спеки мансарда дається взнаки, але покищо з погодою такої проблеми не було. В суботу, в неділю і сьогодні було частинно сонячно, а вчора й сьогодні під вечір впав дощ і трохи похолодніло. Уляна приділила мені окрему кімнату, отже маю потрібну мені privacy. Хлопці сплять на окремих ліжках у кімнаті поруч, а Максим з Уляною на одній із двох розкладаних канап у вітальні, де є теж і телевізія. З суботи на неділю ночувала в нас і двічі обідала Вава Бачинська. В нашому будинку із моїх знайомих мешкає ще Люба Лапичак-Лисько з чоловіком, а Люда й Зенко один квартал далше на цій же самій вулиці Crogus. В неділю пішли на католицьке вечірнє українське богослуження — було може із 30 осіб, але нікого, хто був би мені цікавий. Після приїзду в суботу, ми ходили обідати до ресторану, потім ми з Уляною поїхали автoм за харчами до Super-Fresh і тепер харчуємось привезеними з Філядельфії варениками, бігосом та свіжими харчами, готованими у власній кухні. Максим тим разом привіз з Торонто чотири ровери і вранці всі четверо катаються на велосипедах. Тепер пішли (вперше) на Boardwalk. Я пізніше вийду їм назустріч, якщо не буде дощу.

Приїхали вони з Торонто ще минулого вівторка, тобто завтра буде вже тиждень, як ми разом. У Філядельфії встигли ми вже побувати на PENN (відібрали мій комп'ютер, але не всі справи з ним пов'язані вже унормовані). Один вечір провели з Вавою, що була в нас у гостях. Пополудне використали для закупівлі всячини в Sears-a. На один день Уляна з Максимом пішли до мистецького музею, а я в цей час поїхала з дітьми в кіно. Половину одного дня провели вони (без мене) в Інституті Френкліна. Максим трохи часу втратив над моїм комп'ютером, та ще й взявся лагодити мої машини до кошення трави. Отже зайнять аж за багато, як на вакаційний відпочинок!

Я, як звичайно, ділю свій час між господарюванням і дітьми — читаємо “Три мушкетери” Дюма та — окремо, в інший час, — “Іду на вас” Опільського, а крім того граємо в карти (remi-bridge). Я привезла зі собою біографію Віти Саквіль-Вест і читаю перед сном і на пляжі. (*Vita: The Life of Vita Sackville-West*. Автор: Victoria Glendinning. 1983. Knopf), а теж маю зі собою п'ять чисел “Літературної України”, які всі прийшли разом минулого тижня після майже двомісячної перерви. Одну з цих газет позичила сьогодні Людї.

Біографія Віти — ще цікавіша, як я могла припускати. Виявляється, що в 1909 році вона з матір'ю і маминим приятелем Seery була навіть у гостях в князя Йосифа Потоцького в його маєтку Antoniny на Україні! І навіть запам'яталися їй сцени побивання панами селян нагайкою — їй було тоді 17 років. А ще пізніше серед її поклонників був якийсь “Ivan Nau”, який подарував їй малого ведмедика (живого, очевидно). Цікаві і нові для мене всі ці родинні пов'язання англійської аристократії — оті їх mariage à trois і отверті пов'язані з тим маєткові залежності і судові справи за майно, зокрема у випадках нелігітимних дітей. Вітина бабуня Josefa (Perita), еспанська танцюристка, була коханкою 2d Lord Sackville, отже мати її, Вікторія, була нешлюбною дитиною, яка стала шлюбною жінкою 3-ого лорда Саквіля, але подружжя це виглядало так, що батько Віти мав постійно різних коханок, а теж і мати була утриманкою свого адоратора Sir John Murray Scott-a, який давав родині Саквіль чималі гроші, посілості, дарунки — часто полагоджуючи ці трансакції офіційно

через батька родини! Жила родина Віти у замку Knole, що його описує автор, як своєрідне середньовічне містечко, з власними столярами, ковалями, малярами (всіх слуг було 50), з великою кількістю кімнат, включно із спеціально вирядженою королівською спальнею, що була приготована для короля James I. і відтоді майже не вживана, з балевими залями, бібліотекою, etc., etc. Віта провела своє дитинство в замку Knole, написала про цей замок цілу книжку і одним із двох найбільших розчарувань її життя було, що вона після смерті батька не могла стати спадкоємницею замку, бо він — згідно з традицією — дістався чоловічому наслідникові — синові батькового брата. Другим розчаруванням Віти, каже автор, було усвідомлення, що вона не стала “великим письменником” — а писала від раннього дитинства — і поезію, і прозу, і п’єси. Постаць дуже цікава, але факт, що дійшла я до неї таки за посередництвом Вірджинії Вулф, що може мала життя не таке цікаве як Віта, але здобула світому славу.

Субота, 16 серпня 1997. год.5:00 по полудні.

Довга перерва в щоденникових записках. Від 29 липня до 13 серпня гостювали в мене Максим, Уляна, Іванко і Стефанко. Від 2 серпня до 9 серпня ми всі п’ятеро були над океаном у Вайлдвуд Крест. 12 серпня приїхала ще й Ніна і мала змогу один день побути з хлопцями, але, нажаль тільки один день. Вони в середу від’їхали за пляном до другої Баби в Клівленді. Ніна була в мене пару днів і ще можливо ночуватиме сьогодні, але під цю пору — Ія взяла її із собою до Стадниченків. Вони завтра відлітають вже з Нью Йорку до Лос Анджелесу і Ія ще не рішила, чи ночувати сьогодні в мене, чи їхати до Олеся і ночувати там, щоб бути вже на місці. Дотепер ночувала в мене тільки Ніна, без мами. Ія є офіційно на праці — компанія Дісні робить фільм (“Beloved”, за твором нобелівської лауреатки Тоні Моррісон) — отже вона мешкала в готелі, в центрі міста. А Ніна, що прийшла до нас у час, коли хата була повна гостей і всі спальні були зайняті, спала першу ніч в одному ліжку з бабою: це їй так подобалося, що тепер — хоч хата вже порожня і нікого крім мене і Ніни немає — вона і далі спить зі мною в моєму ліжку. Поїхала я з нею до крамниці Zany Brainy і вона вибрала собі деякі іграшки — гармонійку, сопілку, м’яч-вортекс, гру до літака, патички для жонгливання, що їх раніше побачила в Іванка і що виявились хоч і простенькою, але дуже добре придуманою іграшкою. Ми всіми цими речами бавилися, а теж вчора Ніна забажала косити зі мною траву на городі, а потім удома — робили ми разом пальчики, що їх вона вчора теж тричі казала собі давати їсти. Любить вона гратися LEGO, карти, скочки, всякі гри м’ячами, а на моє велике здивування також любить читати перед сном — сама читала якусь свою книжку (справжня книжка, текст без образків!), а й мені доручила прочитати один розділ із більшої книжки англійською мовою, що її їй читає мама (автор: C.S.Lewis: серія: “The Chronicles of Narnia”, назва повісті: “The Silver Chair”). Звичайно я не люблю читати дітям англомовних книжок, передусім тому, щоб не передавати їм своєї недосконалої вимови. Але вчора я відступила від своїх засад. Ніна не виявляла бажання слухати якусь українську книжку, а хотіла продовжувати розпочате. Отже я таки прочитала один розділ (мала двічі поправила мою вимову!) — головне мені тепер — встановити з нею контакт на майбутнє. Її українська мова значно слабша від англійської і вона залюбки переходить на англійську. Колись, коли візита буде не така ад гок, а наперед запланована, я приготую якусь цікаву українську

книжку і читатиму її від початку до кінця, так як я це робила з хлопцями (Тим разом ми дійшли до половини “Трьох мушкетерів”, що, на диво, не зважаючи на старосвітський стиль і скомпліковану політику, мають великий успіх не тільки в Іванка, але і в Стефка!)

Вакації добре далися мені взнаки і втомили мене. Зокрема втомлюють постійні перепалки між хлопцями, їхнє (зокрема Іванкове) безнастанне втручання в розмови дорослих і факт, що хлопці не вміють зайнятися якоюсь спокійною грою, забавою, читанням на самоті, а вимагають постійної уваги й участі в розмові і забаві від мами, тата і баби. Правда, обидва були надзвичайно чемні, коли у нас в гостях на обіді (у Вайлдвуді) були Люда і Зенко, а також, коли ми були на другий день увечері в них — але і тоді діти — концертували, тобто були в центрі уваги. Маю надію, що вони з того незабаром виростуть, бо інакше і тато і мама залишаться їхніми слугами, а діти стануть — розвезеними і серемудрими тиранами своїх батьків. Господарські справи також дуже втомили мене — не так самі харчі, що їх я мала змогу наготовити два тижні наперед, як невігода пов’язана з малим холодильником у кухні. Це вже було проблемою віддавна і я починаю серйозно думати, чи не зробити мені якесь перемодельювання кухні, щоб могли вставити більший холодильник і в іншому місці? Тепер, щоправда, коли я є сама, проблема виникає тільки тоді, як є гості, але ця проблема дуже йде мені на нерви і утруднює справи. Мушу ще порадитись з Максимом, але прийшла мені на думку одна можлива розв’язка і може доведеться використати знову Віктора і переробити розподіл кухні.

Максим добре напрацювався над моїм комп’ютером. У висліді маю вже діючий доступ до Netscape (Law School за мене заплатила і Кріс заінстальював лінію) — Максим провів мені можливість знаходити різні українські речі на інтернеті, включно з газетою “День” кирилицею і “Вечірнім Києвом”. Я ще мушу засвоїти деякі незнані мені досі прийоми і техніку, бо все це йде, очевидно, через Windows — а я досі цього не вживала. Але ось сьогодні я вже мала змогу вперше подивитися, як на homepage Пенсильванської Правничої Школи виглядає опублікована тількищо на інтернеті моя правнича бібліографія: *Ukraine: Legal Materials in English, 1992–1993*.

У вівторок їздили разом на цвинтар до Баунд Бруку. Максим взяв хлопцям ровери, так що вони не нудилися. По дорозі купили в Нью Джерсі 12 пляшок вина — бо мій запас уже повністю вичерпався. А ще передтим Максим полагодив у Центрі справу свого приїзду до Філядельфії з презентацією першого тому Грушевського. (Книжок одну пачку вони привезли — мій заплачений примірник прийшов учора). Книжка виглядає дуже гарно — робить ефективне враження. Треба буде зробити їй більшу рекламу, щоб бодай трохи примірників розійшлося і серед нашої діаспори — хоч все це, що можна продати — і серед нашої публіки і серед американських бібліотек — це тільки крапля в море. Видання кожне дефіцитне — а це буде дефіцитне на велику скалю. Але це подія великої ваги і варта того, щоб у неї вкласти трохи грошей. (На це зрештою є фундатори, бо без них таке видання — його підготовка і друк були б неможливі).

Понеділок, 18 серпня 1997. 11:15 AM.

Нарешті знову їду на PENN. Вночі і тепер зранку падає дощ, отже за нормальних умов я, мабуть, відклала б поїздки на PENN до завтра. Але мені треба конче полагодити справу з Chris-ом Cieri, заплатити йому за замовлені для мене частини до комп'ютера. Я думала, що це вдасться полагодити ще тиждень тому, але приїхала Ніна і пляни минулого тижня треба було достосувати до родинних обставин. Щоправда Максим з власної ініціативи докупив новий модем і заінсталивав його в моєму комп'ютері, але я мушу заплатити Chris-ові і за ту непотрібну вже тепер частину, яку він для мене замовив.

При нагоді вступлю до Марилі, перекажу їй свої зауваження до опублікованої на Internet моєї UkraLME (не подобались мені деякі речі, включно із за великим шрифтом для заголовка і мого імені — воно мене трохи разить). Як буде час і змога — вступлю і до Van Pelt попрацювати над ULE70, подивитися на *WLT*, де вже надрукована моя рецензія на “The Three Worlds” (текст мені прислали, але мені треба перевірити сторінки). Треба мені також нового password, щоб уживати RLINK.

Везу, щоб повернути до бібліотеки, біографію Віти Саквіль-Вест і може візьму собі додому щоденник Гарольда Нікольсона, якщо він є у Ван Пелт. Що це за цікаве мілье! І таке вже мені знайоме. Я ще не закінчила читати щоденника Вірджинії Вулф (останній 5-ий том саме читаю) і ще маю один том її листів.

П'ятниця, 22 серпня 1997. Jenkintown.

Привезла авто до Toyota і чекаю. Треба тільки змінити оливу, а може й дати нову батарейку для дзеркала, але я казала йому перевірити також гальми. Маю надію, що мене не натягнуть, використовуючи моє невігластво. З гальмами була невеличка проблема пів року тому, її поправили, але я хочу впевнитися, що це не повториться, коли я їхатиму на зальцбурзький з'їзд на Союзівку у вересні.

Пару днів тому потелефонувала Роксоляна Зорівчак. З лікарні! Вона рішилась зробити собі в Америці операцію на обидва коліна. Її стипендія Фулбрайта цього не покриє, але вона знайшла якогось українського лікаря (Зарічний) і добрих американців, що погодились взяти її як харитативного пацієнта. Дуже хвалила лікарню і американську медицину, і відношення персоналу до пацієнтів. Вони навіть дозволили Василеві спати на додатковому ліжку поруч! Так що і він разом з нею. Маю надію, що операція їй допоможе (я і не знала, що вона має такі поважні проблеми артрити в колінах). Напевно треба ще буде чимало фізичної терапії, заки вона зможе добре ходити.

Заінстальовані уліпшення в моєму комп'ютері дають мені можливість тепер читати київську газету “День” — і то кирилицею. Не завжди вдається здобути цей доступ через Інтернет, але ось вчора я переглянула газету з 20 серпня і знайшла там рецензію на перше число часопису “Критика”, що його головним редактором є Грабович. Я знала від Ромка Процика, що плянується таке видання, а ось тепер маю потвердження, що перше число вже вийшло з друку! Дуже хотіла б я дістати це видання. З рецензії видно, що це номер за серпень-вересень, на 40 сторінок, що має рецензії, карикатури тощо. Рецензія досить

критична — робить закид в надмірній політизації видання. Але це може говорити не тільки про політичну настанову “Критики”, але і про політичну настанову самої рецензентки. З плянів видання знаю, що моделем для нього є такі англomовні видання як *Times Literary Supplement* і *New York Review of Books*. І я переконана, що таке видання Україні дуже потрібне, тим більше, що існуючі журнали, включно із “Сучасністю”, мало цікавляться новими виданнями і не стимулюють дискусії довкола них. Можливо, що треба було когось із заходу, хто розумів би потребу такого видання і вмів його започаткувати, але чи добре, щоб Грабович був його головним редактором? Чи не треба гарвардському професорові присвятити більше уваги англomовним дослідженням української літератури? Бо хто це робитиме? Взагалі добре було б, щоб був більш раціональний розподіл праці між Україною і діаспорою. Тут на заході треба робити те, чого не можна робити в Україні — виходити на широкі води світової культури. І найлегше це було б робити науковцям з гарвардською адресою. А українську політику залишити Україні.

Неділя, 24 серпня 1997. 11 год. вранці.

Шоста річниця незалежності України. Філядельфія перестаралася у своїх відзначеннях цієї дати: вчора був концерт, влаштований громадським комітетом, на якому головним доповідачем був Зленко; сьогодні є концерт, що його влаштовує Укр. Осв-Культ. Центр, де головним доповідачем буде Щербак. Крім того є сьогодні велике святкування на Тризубівці — з танцями, співами, скоками парашутистів. А в п’ятницю був концерт у Robin Hood Dell, який хоч і не був пов’язаний із 6-ою річницею, то все ж таки започаткував серію святкувань.

Я була з Чайківськими на концерті в Дел — там співали Кровіцька і Стефан (чи Степан) — він — дуже добрий баритон, співатиме теж сьогодні в Центрі — виступали Волошки — і хоч я не люблюся народними танцями, мушу признати, що наука Вірського не пішла намарне і Волошки танцюють майже як професійний ансамбль, що зокрема добре видно на великій сцені Робін Гуд Дел. Балетники з Донецька, які вже встигли закліматизуватися в Америці, були теж на висоті свого завдання. (Цікаво, чи вони справді мають змогу працювати в Америці професійно, без додаткового заробітку збоку?) Грав теж, першорядно, як звичайно, Винницький. Концерт під відкритим небом нагадав мені наш перший з Остапом побут там, коли Стоковський, диригуючи симфонічним оркестром, зупинив гру на хвилину, коли надлетів великий літак... Вчорашній концерт включав співачку Лесю Грабову і вона була єдиною доброю і приємною точкою вечора. Промова Зленка була аж надто пересічною і не дала нічого нового, хор Прометей співав жажливо, ансамбль танцюристів з Балтимору був драматичним контрастом до Волошок (танцювали натурально, як парубки під церквою!), провадив всім Карпинич, який чомусь вважав за відповідне сказати і вступну промову, що зробив теж (із гіршим успіхом) голова комітету Борецький... Посадник міста Рендел і колишній конгресмен Дагерті вшанували концерт своєю присутністю і короткими виступами. Була пізніше теж перекуска і була нагода поговорити з деким — Волчуки, Заліпський, Ліда Ковальчук... Мала я в пляні поїхати на Тризубівку, навіть заповіла, що зафундую Зенкові пиво, але, усвідомивши, що є ще один концерт увечорі, я передумала: піду на концерт, може програма його буде цікавіша: дві

особи мене приманюють — посол Щербак і співак Степан Степан. А дві імпрези на один день — це для мене занадто. Волю трохи попрацювати над ULE70. А ось ранок — замість іти до церкви — присвятила, читаючи газету “День” і “Вечірній Київ” — це дивіденди мого змодернізованого комп’ютера і Максимових заходів біля нього.

Понеділок, 25 серпня 1997. 10:30. Метро.

Їду на PENN. Тим разом запросила на полуденок Марилію і Susan Peters — студентку, що працювала над публікацією моєї UkraLME на Internet. Хочемо цю публікацію відзначити. Не знаю, чи вже внесли пропонувані мною поправки — коли я вчора перевіряла, був на Internet тільки ще старий текст з величезними літерами... Після поправок Марилія зробить деяку рекламу моїй бібліографії, а тоді... боюсь, що почнеться пресія, щоб я цю роботу продовжувала.... Бо очевидно робота ця багатьом людям потрібна і будуть запити про найновіші матеріяли. Але... дальша праця над UkraLME відтягала б мене від інших моїх запланованих і розпочатих проєктів.... Отак без грентів, без гонорару продовжувати, покинувши все інше? Може піду на компроміс і вряди-годи доповнюватиму дуже селективний Supplement, без *FBIS Reports* — як це я вже зрештою і розпочала була робити два роки тому?

Вчорашнє завершення святкування незалежності зібрало трохи більше як половину залі. Щербакова промова була замітна тільки тим, що читав її двома мовами: українською та англійською. Вчиться! І це добре! Стефан Степан не був такий добрий, як у п’ятницю в Robin Hood Dell. Виступив досить оригінальний маленький молодечий “хор” Волянської.

Зустріла там Надю Петрик. Її вже попрощали офіційно в Technical Services і вона повернеться на part-time до Марилі. Праця stack attendant-а, що була вільна, дісталася членові профспілки. Не так легко увійти в цю структуру. Але працювала вона 6 місяців — набула новий досвід, виробила собі дуже добру опінію, має вже цілий гурт поклонників, що хотіли б її бачити постійним членом персоналу. Це добре. Може щось відкриється в недалекому майбутньому. Треба витримки й терпеливості. (І щастя, очевидно!)

По дорозі додому. 3:30. Метро.

Полуденок був приємний і смачний. The White Dog — тепер один з ліпших ресторанів в околиці. Я вирішила заплатити за нас троє — вийшло 60 дол. (Взяла, очевидно, на карту). Наша студентка, Susan Peters, що довершила процес переведення моєї UkraLME на Internet, їде на наступний семестр до Франції, житиме там у французької родини і братиме університетські курси. Все це офіційно під покровом PENN, за нормальні кредити. Жаль мені, що Максим не скористав з такої програми PENN, коли був тут студентом.

Під час полуденка довідалась я, що Марилія, яка була редактором нововиданої збірки матеріялів з конференції, де темою було комерційне право, дістала 800 дол. порядком гонорару, а Флорес, один з редакторів кількатомного довідника до матеріялів іноземного права, навіть лишив працю і живе тепер тільки з royalties. Оце і є справжня заохота до

такої праці! А я мала б продовжувати UkraLME “as a labor of love”?

Вівторок, 26 серпня 1997. Год. 1:30 пополудні.

Вчора ввечері була чомусь неспокійна — вирішила подзвонити до обох хлопців, щоб переконатися, що з ними все гаразд. Наперед до Максима. Вони вибираються на довгий вікенд Дня Праці на таборування до Альгонквін — в ліс, над озеро, разом із своїми приятелями — родиною Гейсі. Вчора саме плянували подорож — сьогодні Максим потелефонував вдень, бо вчора не міг довше говорити. Маркові залишила на автовідповідачі записку і він потім увечері потелефонував. Розповідав мені із великим вдовolenням, навіть із захопленням, про те, як минулого тижня зробив з Ніною прогулянку в національний парк Секвоя, як вона витримала дев'ять-милевий прохід у гори, яка була захоплена природою — водоспадом, горами, лісом, як просила, щоб таку прогулянку заплянувати незабаром знову... Виглядає, що обидва мої сини завзято таборують із своїми дітьми серед природи. Це мені приємно було почути. Але хоч я заспокоїлася, не могла чомусь довго заснути. Багато і довго читала (5 том щоденника В. Вулф) (між іншим, дуже цікаві записки із напружених днів, коли Чемберлен переговорював з Гітлером, а Англія заповідала поготівля, приготівляючи населення до війни...) — Перемучилася аж десь до 3-ої, а тоді взяла Tylenol-PM і заснула... Встала аж по 10-ій і весь мій сьогоднішній день — ненормальний... Турбує мене факт, що я так часто мушу вставати до лазнички — може і справді не обійдеться без уролога?

В розмові вчора з Вірою домовилась піти з нею в кіно сьогодні ввечері. Зранку спершу думала це відкликати, але тепер подумала, що може мені й справді варто кудись піти й розважитися, бо цими днями рутинна мого життя не дає мені такого зрівноваженого вдовolenня праці, як це бувало раніше.

Тількищо мала несподіваний, цікавий телефон. Is this MOSTY publishing? Телефон з Каліфорнії. Про Шекспірові сонети. Що це за книжка, де її можна купити. Виявляється, жінка хоче купити чоловікові на дарунок Шекспірові сонети. Була розчарована, коли довідалась, що текст теж і в українській мові... Інформацію дістала через Books in Print.

А між іншим, підчас перебування Максима в мене, я довідалася, що номер ISBN надрукований в книжці Шекспірових сонетів — неправильний! Помилку зробив Максим (не признався мені!), але я теж винна, бо повинна була це переловити, коли робила коректу! Ну, пропало. В реклямах номер правильний, тільки на самій книжці замість 0 є 1.

30 серпня 1997, субота. год.3:30 пополудні.

Чотири дні без записок — небагато, але треба дещо віднотувати, щоб не забулося.

Я таки пішла з Вірою в кіно. Бачили — на її бажання — японський фільм “Shall we dance?” Тема досить цікава — втеча від штивності і рутини японського життя урядника середньої класи — за допомогою лекцій салонних західних танців. Але фільм, нажаль,

занадто статичний і схильний до банальности. Не подобався мені. Я воліла б була піти на “Mrs. Brown” — фільм про королеву Вікторію, але Віра (і більшість моїх знайомих — Геврики, Коропецькі) вже цей фільм бачили. І от два дні пізніше — в четвер — я зібралася і сама поїхала на пополудневий фільм до Річ у місті — це вперше від Остапової смерті, що я сама пішла в кіно! “Mrs. Brown” — теж не надзвичайний фільм, але все ж цікавіший від того японського. Тема досить наївна — як конюх королеви Бравн допомагає їй повернутись до реального життя із жалоби після смерті принца Альберта. Знайомі мені шотландські краєвиди, замок Бальморал.

Увечорі несподівано прийшов (заповівшись наперед телефоном) Богдан Одежинський: привіз мені розсаду квітів та помідори із свого городу. Я прийняла ці сусідські дарунки, погостила його на ганку пивом, але мушу сказати, що людина він настільки нецікава й обмежена, що більше як пів години розмовляти з ним трудно і нема про що. Одначе його візита дала наслідки. На другий день, в п’ятницю, я поїхала за харчами до Дженарді, але не тільки це: вступила там до городничої крамниці Френкс і за 30 дол. накупила горщиків на квіти, хризантем та землі. Приїхавши і пообідавши, я взялася за роботу в городі. Скопала грядку, посадила Богданові розсади, зробила деяку реорганізацію своїх дотеперішніх квітів — і у висліді маю неабиякий квітник перед хатою. Це гарно виглядає і милує око: на двох грядках перед хатою — чорнобривці із власного насіння, а перед входом до хати у великих дерев’яних бочках — бегонії — білі і червоні, *impatience*, *mums* — жовті і цеглясті, червонова пнуча рослина — “мандрівний жид”. Цього року я додала три подовгасті скринки бегоній та імпейшенс і два горщики гарденій на передній ганок хати, а вчора додала ще три додаткові скринки бегоній та імпейшенс на невживані східці при вході на ганок. Богданові квіти — це мають бути — *Black eyed Susans* — вони покищо мають тільки велике листя, побачимо, що з них виросте і як вони в мене приживуться. Чи не перестаралася я? До мене рідко хто приходить — але я сама маю велику приємність від цих квітів. Маю намір ще спереду хати цього року посадити свіжі нарцизи — бо там тепер є два майже “лисї” місця між азаліями, що їх треба чимсь заповнити. Після весняних нарцизів, посаджу там також імпейшенс. Це квіти, які, як показує мій кількالكітній досвід, найліпше мені вдаються — в мене обмаль сонця, бо вхід хати — до півночі — і тому треба достосовуватися до наявних обмежень.

Люда запропонувала, щоб я завтра поїхала з ними до Лігайтону — там мають бути якісь святкування, пов’язані із 90-літтям Теліги. Я дала тентативну згоду — трохи розрухаюся між людьми і поза Філядельфією. А також добре, що мене це відтягне від комп’ютера. Пару днів тому так багато писала, переписуючи щоденник, що права рука мені розболілася не на жарт. А це може довести до *Carpal Tunnel Syndrome*.

Прийшло цими днями три номери “Літературної України”. В одному з них — приємна несподіванка: Доценко написав статтю про Остапа і надрукував вибір його віршів з портретом. Треба буде мені написати до нього і подякувати. (Я вчора до 1-ої ночі писала за давнені листи — але до Доценка не дійшла — за багато було цих листів, деякі півторарічної давности! — до Качуровського, Винара, Ананченко в Одесі, Іванка і Стефанка, Кузьменко (подяка за книжку) та Дибко-Филипчак, що написала і прислала

мені текст своєї рецензії на Шекспірові сонети. Рецензія ледве-грамотна, але це справа не моя — а редактора — вона шле її до “Жіночого світу” (хотіла теж до “Свободи”, але я — маючи тиху надію, що до “Свободи” напише хтось інший — відмовила її від посилання туди другої копії).

В іншому числі “Літ.України” знайшла прикру вістку: помер Володимир Мельник. Не подають не тільки причини смерти, але навіть точної дати. Шкода його. Він був — перший Максимів зв’язок з Україною, писав про Підмогильного. А я, будучи в Києві, мала нагоду один раз погостити його обідом у Марковому помешканні. А вчора — телефоном — ще одна прикра вістка: Андрій Головінський пройшов вчора вранці складну операцію на хребет. Stenosis of the spine, herniated disk. Сьогодні я вже говорила з Андрієм у лікарні — звучав дуже добре, розповідав мені про всякі нові заходи модерної медицини. Він, бідака, про американську медицину і її розвиток міг би написати цілу статтю на основі свого власного досвіду. Це вже 5-а його операція... Маю надію, що остання.

Мені треба буде в наступному тижні повезти афіші на презентацію першого тому Грушевського — до наших банків і церков. А також хотіла б, може, написати коментар для радіо, щоб допомогти КІУС-ові з рекламою. Але, щиро кажучи, не дуже маю до цього розмах: по перше — я давно вже нічого не писала, вийшла трохи з вправи. По друге — Грушевський і історія — не моя тема, я про це не досить багато знаю і навіть, як напишу радіокоментар, то напевно його ніде не друкуватиму. А це, очевидно, теж відбирає охоту і розмах писати.

Субота, 6 вересня 1997, год. 2:20 по полудні.

Сьогодні в Лондоні багатолюдний похорон принцеси Діяни, яка пару днів тому загинула в автомобільній катастрофі в Парижі. Було їй тільки 36 років. Ця чарівної зовнішності і грації жінка привернула увагу людей в усьому світі не тільки своєю особистістю, але і ревелюціями брукової преси про найдрібніші деталі її життя з принцом Чарлсом, про скандали його подружніх зрад, а потім і її позашлюбних афер — і все це довело до розводу в королівській родині. Загибель Діяни (а теж її шофера та її приятеля) приписують не тільки фактові, що водій був нетверезий, але частинно також фактові, що за ними гналися на мотоциклах “папараці” — фотографи, що її всюди переслідували. Величезне зацікавлення Діяною широких мас було, очевидно, наслідком пропаганди преси. Вона сама мала настільки грації і доброго тону, що використовувала свою популярність для підтримки всяких харитативних акцій, чим здобула собі признання і в серйозних колах. Похорон зібрав багатотисячні маси і перетворився в першорядний шоу. Мав він і політичну закрутку. Прем’єром Англії є тепер Тоні Блер — з лейбористської партії. Під його натиском, королева Єлисавета і принц Чарлс перетворили похорон на королівську імпрезу, хоч раніше після розводу Діяні відібрали були титул принцеси і були в пресі закиди щодо холодної реакції королеви. Тепер, як видно, рятують майбутнє монархії: два сини Діяни, що з них старшому вже 15 років, — майбутні спадкоємці корони. Є і соціальний аспект цілої справи: надмірне нахабство преси, яка не респектує приватного життя славних людей. Може із цього трагічного випадку будуть і позитивні наслідки:

трохи більша стриманість преси? Французька поліція заарештувала фотографів-папарацці, їм — між іншим — закидають теж факт, що вони — всупереч французькому самаритянському закону — не прийшли з поміччю потерпілим у випадку, а взялися робити фотографії... З цього приводу на телевізії обговорювали різниці між французьким і американським законодавством, між двома різними кримінальними процесами... Якби я так була ще на роботі, напевно мала б серію питань з цього приводу.

Смерть Діяни для мене, однак, є меншим переживанням, як смерть філядельфійської радіостанції WFLN, яка саме сьогодні перестала діяти. Продали станцію! І тепер там замість клясичної музики — якийсь нестерпний примітивний вереск. В мене всі радіоапарати запрограмовані на станцію клясичної музики: радіо вранці будило мене музикою, а вночі я засинала під його звуки. Мені подобалася їхня програмова політика: вони грали вибір найбільш відомих творів, повторюючи їх раз-у-раз. І наголос в них був не на модерній музиці, а на клясиці: Бах, Гендель, Моцарт, Вівальді, Бетговен, Чайковський, Гріг... Для мене це було саме добре: я нарешті почала вчитися розрізняти поодинокі твори і мала справжню приємність, коли вгадувала, що саме грають. Також подобалися мені заповідачі, що ніколи не давали надмірно довгих пояснень і лекцій (як це, наприклад роблять в Торонто), а давали пріоритет самій музиці. Ця музика була найбільшою радістю і приємністю мого самотнього життя. Музика, очевидно, доступна мені і на компактних дисках, що їх вже маю чималу колекцію. Але це не те саме: радіо дає також вісті і музика має еkleктичний і несподіваний характер. І велику дозу спонтанности. Факт, що я сьогодні пробудилася до якогось примітивного вереску дуже мене здепремував — я вже знала, що вчора був останній день WFLN. Присвятила трохи часу сьогодні, щоб пошукати якусь іншу клясичну радіостанцію. Не може ж бути, щоб таке місто як Філядельфія залишилося зовсім без клясичної музики. Знайшла щось на хвилях 107.9 FM і тепер слухаю оперу Гуно “Ромео і Джулетта”. Але побачимо, чи ця радіостанція гратиме клясичну музику 24 години на добу і день-у-день, як це робила WFLN. Маю надію, що як не на тій станції, то на іншій знайду щось відповідне, бо без клясичної музики мені було б справді важко тепер жити.

В неділю їздила з Чайківськими до Лігайтону — давно там не була. Були там на святкуванні 90-ліття Теліги і на святковому обіді, де було около 70 осіб. Повісила там один афіш про презентацію Грушевського у Філядельфії, що відбудеться 27 вересня. В понеділок примусила себе сісти і написати радіокоментар. Вийшло, думаю, досить ефективно, переконливо, пропагандивно — але друкувати цього не збираюся. Тоо many platitudes. В четвер зробила вже в Центрі аудіо-запис, щоб могли використати в наступну суботу, або тиждень пізніше.

В середу було перше в цьому році засідання Ради Бібліотеки — перший раз під проводом Софійки Геврик, не моїм. Кіпа привіз і заінстальював уже комп'ютер, в новій шафі. Це мое останнє досягнення на пості голови Ради. Але є теж і п'ять подарованих старих комп'ютерів, що їх привезла Маруся Сверстюк із Дрексель. Це вже перший успіх Софійки. Аби тільки були люди до праці! Але в цьому і найбільша проблема і трудність — була і буде в майбутньому. Треба фахового керівника, такого як були колись ми: я, Аня,

Марійка Одежинська — а тепер і за гроші не знайдеш таких людей! Тому і є хаос, що йому важко давати раду.

Вчора замовила богослужбу на 19 вересня. Ні Остапові, ні мені ця богослужба не потрібна — але це мій реверанс в сторону Михайлівської церкви, з вдячності, що поховали мого, як сказав о. Біланич, “безбожника”. Послала теж оголошення до “Свободи” і Савицькому сто доларів на перевидання в Україні книжки Шлемкевича. Оголошення потрібне, щоб пригадати друзям і знайомим, що це — п’ята річниця смерті. А при тому я й дала рекламу на Шекспірові сонети.

Понеділок, 8 вересня 1997. Метро. 9:05.

Їду так раненько, бо маю візиту в лікаря (д-р Форсія) о 10 год.

Знайшла я станцію клясичної музики — з Трентону! І вже переставила своє радіо на FM 107.9. Отже буджуся і засипляю знову до клясичної музики. Їхній вибір — трохи інший як WFLN, все ж таки вчора перед сном слухала із величезним задоволенням якогось концерту Вівальді.

“Наше життя — це мандрівка під музику тиху,
що її грають заобрійні музиканти”.

Закінчила 5. том щоденника Вірджинії Булф і сьогодні вже віддам. Всупереч моїм підозрінням — адже знала я, що ВВ покінчила життя самогубством — я переконалася, що за винятком своїх періодів божевілля (що очевидно не задокументовані в записках і що напевно причинилися до її смерті) ВВ була людиною досить життєрадісною, з тонким відчуттям гумору й іронії, і справді з неабияким інтелектуальним наснаженням. Але шкода мені, що щоденник уже закінчився. Хочу позичити собі щоденники Гарольда Нікольсона, але чомусь останнім разом, коли я за ними шукала, я не могла їх знайти у Van Pelt.

Була вчора в церкві. Зустріла при каві Славу Оранську і Галю Головчак. Галя тількищо повернулася з своєї першої подорожі в Україну. Дуже задоволена. Почувала себе там, як вдома — каже.

П’ятниця, 12 вересня 1997. Год. 11:30 ввечорі.

Зробила 156 миль автом і ось я на Союзівці. Був один небезпечний момент, коли я в’їздила на велику автостраду (не даром я так боюся цих доріг!) — але позатим моя дорога: 263+202+206+209 була без пригод, з музикою, і навіть досить приємна.

Приїхала я вже десь по 2-ій. Вдягла свої спортові черевики і пішла в ліс, до водоспаду. Такого шумливого і повноводого потоку я ще на Союзівці не бачила! Мусіли бути останніми днями неабиякі дощі (Був і в Філядельфії вчора великий дощ і я навіть, вийшовши на прохід з парасолею, порядно змокла!) Повернувшись від водоспаду, я пішла

на довгий прохід попри церкву аж до роздоріжжя 209. По дорозі зустріла... 15 диких гусей, 5 диких сарн і одного товстенького зайця! Вернулася саме на вечерю, але — несподіванка — пішла до свого будинку передягнути черевики і по дорозі змокла — пустився дощ! (Мала щастя, що не раніше! Але нажаль парасольки я тим разом не мала).

При вечері сиділа з Мирославом Семчишином і мала досить приємну інтелектуальну розмову про Umberto Eco і Вірджінію Вулф, про intellectual silence Київської Русі, про Львів передвоєнних часів, про Остапа, Маму й Тата, Лесю, навіть про Андрія... (питався!)

Після вечері в Полтаві ще була перекуса і напої. Я мала довші розмови з Гайдучком, Воловодюком, Змієм. Є вже і обоє Сахаруки і Ара Каменецька, що далі дуже гарно виглядає. А крім них вже є і досить велике товариство: Білики, Цегельські, Залужний, Белендюки, Семені, молодий Гайдучок з жінкою, Віра Пак, Сяня Адріанович, Гуньо Харків, Сталовіри et al., et al.

Субота, 13 вересня / ні вже неділя, год. 12:45 ночі.

Тількищо повернулася із забави. Навіть танцювала! З Собчуком, Сахаруком і Стойком! Але програма бенкету дуже мені не подобалася: Дарка Семенен надала їй помпезно-поважного, напушеного тону; довго, пренудно і з претенсіями на філософську глибину говорив Семчишин, Аня читала якийсь сентиментально-банальний нарис про гімназію, читали довгий лист Гузара — ні сліду Зальбурга, ні краплі гумору.

Пополудні були збори, де виступали Воловодюк, Собчук, Семчишин, Стойко, члени управи і — найприємніша несподіванка з'їзду — Ірина Стецура з Києва! Ця програма була досить цікава, зокрема те, що говорила Ірка. Вона видала туристичний довідник Києва з акцентом на музику і мистецтво, а навіть почала видавати періодичний журналик-довідник такого ж типу. Добра робота! Оперта і оплачена рекламами, роздається даром на авіалініях ітд. Влодко Воловодюк говорив про ККДУ, Стойко про Пласт в Україні і про другий світовий конгрес українців, який тількищо закінчився. Збори вибрали нову управу (голови навіть не знаю), наступний з'їзд ухвалили зробити не за два, а за три роки, переголосували, щоб не давати поодиноким смертних оголошень, а тільки збірні один раз у рік (за минулу каденцію стільки колег померло, що й перерахувати всіх нелегко!). Зборами дуже вдало провадив Курилко.

Тішуся, що приїхала Ірка. Вона далі ще повна ентузіазму до свого життя в Україні (хоч тепер — сама, без жодних пов'язань!) Але і має чимало цікавих критичних помічень щодо побуту і людей там.

Четвер, 18 вересня 1997. 11:50 — полудне.

Я ще далі в полоні Bloomsbury. Вже віддам до бібліотеки листування Вірджинії Вулф, біографію Леонарда Вулфа (яку проглянула, щоб збагнути їхні відносини з Вірджинією і при нагоді довідалася, що він — Леонард — залишив 5-томів автобіографії!), а також

повість ВВ “To the Lighthouse”, яку саме читаю. Листування ВВ — надзвичайно цікаве, дотепне, ревелюційне. Мені особливо подобалися такі листи як лист до сестри, малярки Ванесси Бел з 2 вересня 1928, де вербатім передана розмова з тещею старою панею Вулф — це немов чорновик для новелі (но.1919 в 3 т.); або така напр. ревелюція: ВВ збирала підписи під петицією в обороні книжки Radclyffe Hall “The Well of Loneliness” — славнозвісної повісті про лесбійство, але вона не була високої думки про літературну вартість книжки. Морган Фостер несе до Радкліф Гол петицію з підписами, а Радкліф, пише ВВ в листі до Віти Саквіл-Вест з 30 серпня 1928 (но.1918): “Radclyffe scolds him like a fishwife, and says that she wont have any letter written about her book unless it mentions the fact that it is a work of artistic merit — even genius... So our ardour in the cause of freedom of speech gradually cools, and instead of offering to reprint the masterpiece, we are already beginning to wish it unwritten.” Дотепні і сердечні листи ВВ до її небожів — Квентіна і Юліана Белів, синів її сестри Ванеси (Юліан загинув пізніше на війні в Іспанії і це було велике пережиття для всієї родини). Під впливом листування і щоденника я позичила собі повість ВВ “To the Lighthouse”, передусім тому, що знаю, що головні герої — це портрети батьків ВВ. І надзвичайна для мене несподіванка. Ця книжка — на противагу тим, що я читала недавно “Night and Day”, “Orlando” — здається мені справжнім літературним шедевром: я покищо тільки в половині книжки, але захоплена: психологічний портрет Mr. Ramsay і Mrs. Ramsay — це немов твір маляра-портретиста змальований мазками модерної мистецької палітри, де суть особистості віддана кольорами, світлотінями, натяками на форму — а не фотографічною подібністю. Не Джеймс, а саме ВВ в цьому романі показує чого може досягнути модерна проза і як саме. При тому саме тут видно глибину і інтелектуальну наснагу світогляду ВВ, її іронічний погляд на життя, прогрес, науку, амбіцію, славу, її зрозуміння для ролі краси, природи і почуття в людському житті, для становища жінки в подружжі і її спроб зберегти власну особистість.

“It was a splendid mind. For if thought is like the keyboard of a piano, divided into so many notes, or like the alphabet is ranged in twenty-six letters all in order, then his splendid mind had no sort of difficulty in running over those letters one by one, firmly and accurately, until it had reached, say, the letter Q. He reached Q. Very few people in the whole of England ever reach Q..... But after Q? What comes next? After Q there are a number of letters the last of which is scarcely visible to mortal eyes, but glimmers red in the distance. Z is only reached once by one man in a generation. Still, if he could reach R it would be something... How many men in a thousand million, he asked himself, reach Z after all?... And his fame lasts how long? It is permissible even for a dying hero to think before he dies how men will speak of him hereafter. His fame lasts perhaps two thousand years. And what are two thousand years? What, indeed, if you look from a mountain top down the long wastes of the ages? The very stone one kicks with one’s boot will outlast Shakespeare”..... (с.53-56)

“She could be herself, by herself. And that was what now she often felt the need of — to think; well, not even to think. To be silent; to be alone. All the being and the doing, expansive, glittering, vocal, evaporated; and one shrunk, with a sense of solemnity, to being oneself, a wedge-shaped core of darkness, something invisible to others. Although she continued to knit, and sat upright, it was thus that she felt herself; and this self having shed its attachments was free

for the strangest adventures. When life sank down for a moment, the range of experience seemed limitless... This core of darkness could go anywhere, for no one saw it. They could not stop it, she thought, exulting. There was freedom, there was peace, there was, most welcome of all, a summoning together, a resting on a platform of stability. Not as oneself did one find rest ever...but as a wedge of darkness. Losing personality, one lost the fret, the hurry, the stir; and there rose to her lips always some exclamation of triumph over life when things came together in this peace, this rest, this eternity; and pausing there she looked out to meet that stroke of the Lighthouse, the long steady stroke, the last of the three, which was her stroke, for watching them in this mood always at this hour one could not help attaching oneself to one thing especially of the things one saw; and this thing, this long steady stroke, was her stroke. Often she found herself sitting and looking, sitting and looking, with her work in her hands until she became the thing she looked at — that light, for example...” с. 95–96).

Вчора пошта принесла мені посилку від Зоряни Лановик: її доповідь про ОТ надруковану в тернопільському збірнику редагованому її батьком та її статтю про ОТ (текст майже тотожний) надруковану у “Дзвоні”. Отже 80 ліття ОТ було в Україні відзначене і у “Літ. Україні”, і в журналі “Слово і час” (передруком статті Ільницького), і в “Дзвоні” і надрукованими частинами дисертації, що ось-ось повинна бути завершена (текст, пише Зоряна, закінчений: має 181 сторінку машинопису), але коли саме буде захист? Приємно, що пам’ять про Остапа просуває в майбутнє молода людина — я справді вдячна Гром’якові, що він піддав таку думку своїй аспірантці, без всякої ініціативи з мого боку..

Вівторок, 23 вересня 1997. Метро, год. 11:00.

Їду на домовлений полуденок з Синтією та щоб повернути до Van Pelt пару книжок. Мала намір виїхати раніше, але, як звичайно “гуздралася”, а потім заслухалася в якусь трохи знайому музику і хотіла перевірити, що це таке. Була певна, що це щось еспанське (гітари, кастанети), трохи нагадувало “Болеро” Равеля, але я була певна, що це не Равель. Крутилося мену в думці прізвище Родрігез, бо десь щось таке чула. І от чекаю: 5 хвилин, 10 хвилин. Я вперлася, що не вийду з дому, поки не почую, що це таке — а вони взялися грати не якийсь уривок, а цілий opus. Таки дочекалася: Andalusian concerto, а композитор не Родрігез, а Rodrigo. Мушу це перевірити. У всякому разі, я щаслива, що знову в полоні клясичної музики. Фактично, маю тепер до вибору дві станції: радіостанція Temple University, що грає від 6 ранку до 5:30 клясичну музику, а потім переходить на джаз, та радіостанція якогось Мерсер коледжу з Трентону, що грає від ранку до півночі. Отже тільки після півночі я вже не можу слухати, як раніше. Але це й добре. Зокрема для сусідів. Адже і колись я мусіла сама собі нагадувати, що адже не можна по ночах слухати музику (чи спати до музики!), коли маєш одну стіну спільну з сусідом!

Четвер, 25 вересня 1997. Год. 8:05 увечорі.

Чекаю на телефон від Максима. Він ось-ось повинен приземлитися у Філядельфії. З леговища я радила йому взяти поїзд до Melrose Park, як це завжди роблю я — а на станцію до Мельроз виїду по нього автотом. Їхати мені на аеродром, та ще й поночі — це було б мені

напружливе переживання, а він же ж їде без якогось більшого багажу... Завтра маємо разом поїхати нашим автом до Нью Йорку, де буде презентація першого тому Грушевського на Колюмбії. А в суботу — подібна презентація з участю Сисина, Когута, Максима і Леоніда Рудницького відбудеться і у Філядельфії. Я саме сьогодні пополудні їздила до Центру вдруде записувати свій пропагандивний радіокоментар до цієї нагоди. Мали цей коментар передавати вже минулої суботи, але зіпсувалася-перекрутилася їм тасьма. Маю надію, що тим разом жодної аварії не буде, бо це вже остання нагода для цього радіокоментаря.

Сьогодні я не надто добре почувалася. Проблема з міхуром посилилася, і навіть відчула я деякі болі, як колись при запаленні міхура. Знайшла я якісь старі ліки, що їх десь два роки тому приписав мені ще Яримович, як я їхала в Україну — якийсь варіант фурадантіну — трохи допомгло. Візьму пару таблеток і завтра, бо не хотіла б зіпсувати собі подорожі до Нью Йорку.

А комп'ютер мій — якби знав, що має приїхати Максим — заскочив мене сьогодні вісткою, що мій Windows file may be damaged (!?)

Неділя, 28 вересня 1997, год.9:36 вранці

Максим вже на летовищі. На щастя не мусіла я його везти: Зірка Когут відвезла його і свого чоловіка Зенона автом, бо вона ще лишається тут у своєї тещі на пару днів. Сьогодні Максим, Когут і Сисин мають презентацію Грушевського в Торонто для української громади, а завтра таку ж презентацію в Торонто в університеті. Ця чотириденна презентація — в Нью Йорку на Колюмбії в п'ятницю, в УОКЦентрі у Філядельфії в суботу, завтра і після завтра в Торонто — це неабиякий tour de force... Вже відбулася така презентація в Едмонтоні, під кінець жовтня буде в Клівленді. Велике діло вимагає великої пропаганди.

Приїхав Максим у четвер, біля 9 вечора. Не встиг потелефонувати з летовища, отже я на вгад виїхала до станції Мельроз Парк зустрічати поїзд. Вийшло смішно: бо Максимові вдалося захопити попередній вже поїзд і він приїхав раніше, ніж я передбачила. У висліді ми розминулися. Побачивши, що між пасажирами, що висіли, Максима немає, я повернулася додому — а він уже тут (має, на щастя, ключ до хати!) — прийшов пішки із своєю маленькою валізкою на колісцятках!

В четвер встигли ще удвох повечеряти, поговорити, виправити проблему з комп'ютером — а в п'ятницю раннім пополуднем поїхали автом до Нью Йорку, вступивши по дорозі по Зенона Когута і його жінку, які були у Філядельфії вже пару днів у Зенкової мами. До НЙ приїхали за гарної погоди, знайшли навіть безкоштовне паркування для авта зараз же біля International Affairs Building, Columbia University, де була запланована імпреза, вступили до організатора цього вечора Марка von Hagen-а, директора Harriman Institute, а тоді нас четверо приїжджих ще пішли на перекуску до недалекого ресторану. Сама презентація була о 6-ій годині. Зійшлося біля 50 осіб добірної публіки, серед якої був навіть Юрій

Шевельов. Зустріла я там чимало знайомих і цікавих мені людей від Вірляни Ткач починаючи (виправдувалася, що не мала ще часу переглянути мої переклади), до Світлани Андрушків і Тані Кейс, які нагадували мені, що обіцяний архів “Слова” треба передати до НТШ якнайскорше, тоді він зможе ще бути включений до довідника, який вони саме взяли підготовляти. В бюрі Фон Гагена мала я змогу побачити перевидання Історії Літератури Чижевського (Вже вийшло!).

Сама презентація відбувалася у двох невеликих, але елегантних кімнатах Lehman Suite, 406 — серед книг в осклених шафах,

(продовжую в **Понеділок, 29 вересня 1997, вранці**):

портретів на стінах, елегантних фотелів, столиків, ламп... Приміщення мало добру атмосферу, але якби прийшло було ще 20–30 осіб була б велика проблема, бо примістити їх було б нікуди — та й взагалі, більшість людей мусіла стояти... А програма була досить довга. Проводив нею Mark von Hagen, а головну доповідь мав Paul Hollingsworth. Це — тобто участь в програмі цих двох науковців-не-українців і університетський форум Колумбії — я вважаю найбільшим успіхом цього свята в Нью Йорку. Вихід у світ на доброму рівні, під доброю фірмою. У програмі виступали також Зенон Когут, Франк Сисин, Марта Скорупська, Максим, з привітаними від НТШ і УВАН виступили Володимир Стойко, Анна Процик і Марко Антонович. Мав бути ще у програмі Анатолій Зленко, амбасадор України до ООН, але його не було. Програма була трохи за довга, мене завжди вражає, коли люди, які мають говорити тільки привіти перетворюють їх у доповіді... Виступи — за винятком кількох фраз — були англійською мовою. Заскочив несподіванкою мене (і не тільки мене!) факт, що організатори (тобто Інститут Гарімана) підготували колосальний буфет — великий конференційний стіл був заставлений овочами, сирами, салатками, а на окремих столиках було вино та інші напої. Харчу було досить на вдвічі більшу публіку і очевидно, багато його залишилося... We have a lot of hungry graduate students, сказав Mark von Hagen... Продали на вечорі книжок на півтора тисячі доларів. Верталися ми автом пізно ввечері. Мені жаль було Максима, бо він справді дуже напружувався: їхав автом туди і назад, говорив на вечорі, а потім сам продавав книжки, без нічиєї допомоги. А дорога вночі автострадою переповненою вантажниками була не легка.

В суботу вранці радіостанція Центру передала мій коментар і ця пропаганда напевно немало причинилася до успіху вечора у Філядельфії. Людей прийшло може із 60, але закупили книжок на понад 4,000 дол. Програма в Центрі була більш ефектовна для української публіки і проходила українською мовою. Проводив нею — дуже-дуже добре! я сказала б навіть: блискуче! з великою дозою гумору і такту і знаменитою українською мовою! — Максим. (Сиділа біля мене Віра Кліш і під час вечора каже: а я і не знала, що Ваш син потрапить так виступити! А я їй: я теж не знала!) Захарчук — президент Центру, тобто співорганізатор програми, не прийшов (вибачився телефоном) — але це вийшло імпрезі на користь. В програмі взяли участь Когут, Сисин, Рудницький і Максим, а крім того показали дуже ефектовне кольорове відео англійською мовою про КІУС — добре

зроблена пропаганда їхньої праці. Рудницький говорив привіт від НТШ — його виступ був значно ліпший (і коротший!) від виступу представників НТШ в НЙ — а я навіть була трохи здивована, що він тим разом потрактував справу поважно, навіть підготувавши свій виступ заздалегідь. Найслабший виступ був самого директора КІУС-у. Зенон Когут, на диво, говорить досить погано українською мовою, хоч англійська мова його також викликає чимало поважних застережень. Взагалі видно по ньому, що він не має досвіду професора. Натомість Франк Сисин, який двадцять літ тому ледве говорив українською мовою, сьогодні виступає нею з неабияким успіхом. І вміє говорити з великою дозою безпосередності і легкості.

Багато людей gratулювали мені за Максима. Люда, яка була на вечорі разом із Зенком, сказала Максимові: ну, тепер я бачу, що наш вечір, який ми тобі плянуємо, буде вдатний. А Роман Максимович сказав мені: ну, хто то міг був подумати, що з Максима виросте така людина? (На це я розповіла йому такий епізод з дитинства: ми на вакаціях над морем, я лежу між обома хлопцями і розповідаємо собі перед сном видумані розповіді: наперед я, тоді Марко, тоді Максим. (Максимові було тоді 6 років). Коли Максим почав розповідати, я, послушавши, встала, взяла нотатник і почала записувати...)

На диво, Центр (тобто Оріся Гевка) підготували не буфет, а тільки каву і якийсь пляцок. (Я думаю, що цього зовсім вистачило, але це було великим контрастом — і то несподіваним! — до буфету в Інституті Гарімана. (Може бути, що американці перебрали наші звичаї, а ми — їхні!)

Єдиним справжнім недоліком імпрези у Філядельфії була повна відсутність людей молодшого покоління. Про це ми не говорили, але я собі подумала: а чому не прийшли Максимові товариші? Бобо, Юрко Чайківські, Андрій Максимович, Прасіцький, Петик, Прончик. Правда, ці люди — які сьогодні вже всі з вищою освітою, займають становища і є батьками родин — не приходять ніколи взагалі, життям української громади не цікавляться, не кажу вже про те, що вони цим життям сьогодні повинні керувати. Є вийнятки, але їх дуже мало. До таких громадських діячів молодшого покоління належить напр. Ромко Процик (був на вечорі в Колюмбії, приїхав спеціально здалека!) або Юрко Масюк (його, очевидно, не було, але він тепер очолює т.зв. Вашингтонську Групу).

Вчора в неділю я пішла на концерт опереткових співаків з Києва. Виступало п'ять осіб: композитор Вербицький при фортеп'яні, Тамара Тимошенко, Ірина Лапіна, Сергій Павлінов і Григорій Горушко. Співали арії з опереток (передусім Кальмана). Це київські професійні артисти і вечір був відносно приємний, не зважаючи на погану акустику в Центрі і брак австро-угорської опереткової легкості (до зальбурзької оперетки їм далеко!). Мені, зокрема, приємно було, що співали українською мовою. Публіки одначе навіть на цьому вечорі розваги було не більше як 60–70 осіб.

Кілька людей (Шиприкевичі, Куземський, акторка Левицька і ін.) спеціально приходили gratулювати мені за радіо-коментар про Грушевського. Нажаль, не чули цього коментаря Когут і Сисин, і вони, очевидно, несвідомі, що до успіху їхнього виступу в Філядельфії,

причинилася теж трохи і я. Але я своє зробила і задоволена, хоч пропагандивного коментаря до друку посилати не збираюся.

П'ятниця, 3 жовтня 1997. Метро. 11:00.

Маю домовлений полуденок у Palladium з Марилею і Раном. Це так, щоб утримувати зв'язки і не відчужуватися від людей. Хоч цього тижня я навряд чи могла б говорити про відчуження: передучора ввечері було засідання Ради Бібліотеки, вчора ввечері ходила я на сходина Чортополохів — отже була між людьми.

Позичила мені Софійка на сходинах Ради Бібліотеки перший номер “Критики”. Видання на взір “Times Literary Supplement” і “New York Review of Books” дуже Україні потрібне і я до цього проєкту ставилась і ставлюся з ентузіазмом. Дуже хотіла бачити це перше число! Дві ночі підряд читала статті Грабовича, Рябчука, Білоцерківець, Сороса. Деякі матеріали тільки побіжно переглянула. Найцікавіші в цьому виданні — реклями видавництв з анотаціями на нові книжки. Найбільш дошкульна хиба: брак коротких рецензій. Є тільки оглядові статті — цікаві і на доброму рівені, але довгі, деякі дуже-дуже довгі. Грабовичева стаття не тільки страшенно довга, але це тільки перша її частина. (Одне слово: перебрали найбільшу хибу “Літ. України”, замість дати приклад як її перебороти). Погано також свідчить про ділову настанову редакції й адміністрації факт, що ніде немає інформацій, як це видання можна передплатити і де. Заповідають цю інформацію в наступному номері! Було б добре, якби Грабович започаткував це видання, але передав роллю головного редактора комусь іншому (хоч би Рябчукові). Взагалі Грабович повинен би менше займатися справами політики України, а більше станом англомовної літературної україніки тут на заході. Про це я ще думаю написати з приводу рецензії на його найновішу українську книжку, яка чекає на моєму робочому столі.

Болить мене рука — права, пальці — і це мене журить. Що буде з моєю працею? З моїми далекосяглими плянами?

Неділя, 5 жовтня 1997 6:10 увечорі.

Гарні, теплі дні — немов влітку. Тількищо повернулася з довшого проходу: відвідала Віру. Вчора, в суботу, провела пів дня в Українській Бібліотеці: чекала на Марусю Сверстюк, яка мала прийти і показати мені, як уживати новий комп'ютер для каталогізації. Вона не прийшла. Але я таку можливість передбачила і не сиділа даром, а працювала з річниками “Жіночого світу” над своєю ULE70. Потім ще вступила за харчами до крамниці Genuardi: Софійка Геврик їде за два тижні до Торонто на конгрес СФУЖО і запропонувала мені присістися. Хочу скористати з нагоди і відвідати внуків. У висліді — тому, що їхатиму автом — вирішила привезти зі собою трохи домашніх харчів: вареників, телятини, бігосу... Мені легше розділити цю роботу на кілька днів і зробити вдома, як варити в них. Отже вже вчора купила потрібне м'ясо і поволі готуюся.

2 жовтня передала Леонідові Рудницькому для архіву НТША в Нью Йорку дві пачки

Остапового ділового листування “Слова” — папки, що були позначені “Слово”. Конче хочу, щоб трохи зменшити нагромаджені архівні папери, що назбиралися, бо в разі моєї смерті хлопці мали б з тим великий клопіт, і у висліді може й викинули б і те, що варто зберегти. Між іншим, я думала, що цих матеріялів “Слова” є три пачки, але потім, переглядаючи, побачила, що ця третя — це матеріяли ЗУАДК (також варто було б комусь передати). Взагалі, коли я побіжно почала переглядати ці пачки матеріялів, знайшла теж і несподіванки: Остап ніколи не мав доброго глузду для організації матеріялів і часом запишав чи то машинописи своїх статей чи газети до різних папок. І от я серед матеріялів “Слова” знайшла кілька чисел “Свободи” з його статтями, що не попали до моєї бібліографії ОТ (бо не були в персональному архіві), а теж і один номер журналу “Нові дні”, де, крім Остапової статті, надруковані мої поетичні переклади, що також не ввійшли до моєї “Автобібліографії”, бо цього номера не було в моєму архіві! Цих додатків до моєї АБ назбиралося вже кілька — не знаю, що з ними зробити, чи додавати їх і як саме?

Бачу, що мені справді конче треба взятися за Остапів архів і якось його упорядкувати: може принаймні упорядкувати машинописи статей поазбучно за заголовками, та окремо листи — за хронологією? чи за адресатами? Десь між тими листами є листи до і від Святослава Гординського: це я знайшла на столі після Остапової смерті. Мабуть витягнув їх, щоб були разом, може готував до друку? Їх варто може було б переглянути і таки приготувати до публікації? Знайшла я один цікавий лист, що його варто було б колись надрукувати — до Чеслава Мілоша. Польською мовою, писаний не на машинці, а рукою (тобто є в архіві копія тільки!) — лист дуже цікавий — гратуляції з нагоди Нобелівської премії, але є там згадка про польських письменників Львова в час першої радянської окупації, про спільний колективний твір — поему про Сталіна ітд. Лист цікавий, вартий того, щоб його надрукувати. Тимбільше, що маю і дуже добру фотографію Остапа з Мілошем. Тільки де друкувати? І якою мовою? Чи робити переклад?

В справі архіву “Слова” говорила я і з Костюком. Він турбувався тим, що сталося з матеріялами, які були у шафі “Слова” в пивниці Українського Інституту в Нью Йорку? Я в цій справі потелефонувала до Лясі Старосольської і довідалася, що вона деякі речі з цієї шафи (збірники “Слова”) переслала через Шкільну Раду в Україну, а архівні матеріяли, які залишилися, також передасть до архіву НТША в НЙ. Тепер, коли “Слово” на порозі ліквідації, архів важливо зберегти і добре, щоб він був десь у громадських руках.

В цих справах я дзвонила сьогодні до Ліди Палій, щоб її повідомити про мої заходи. Довідалася при нагоді, що Петро Сорока написав книжку про неї таки без її попереднього відома — але, що, мовляв, після того, як прислав їй уже набраний на комп’ютері текст, вона не могла відмовити йому фінансової допомоги. Але виявляється, що він ужив на книжці також марку “Слова”, не питаючись дозволу. Неприємна справа. Каже, що він усім свою книжку розсилає і дивувалася, що я ще книжки не бачила. Я розповіла їй про мою “справу” з Сорокою і про те, що я не відповіла на його листа спеціально, щоб не давати йому своєї приватної адреси — отже, зрозуміло, тому й не отримала його книжки.

Вчора ввечері телефонував Кацнельсон і від нього я довідалася, що він отримав новий

номер “Нових днів” і читав мою статтю про Вільде... (Я ще цього числа не дістала і статті не бачила). Бідкався над тим, що “Нові дні” перестануть виходити. Розповідав мені про своє листування з Черінь, яка наслала йому своїх книжок, і до поезії якої він поставився досить критично, мовляв, не треба так поспішно всього друкувати... Написав їй про це і думає, що вона, мабуть, образилась. Я цього майже певна: Черінь на критику хворобливо вразлива і, як вказує її недавній лист до “Літературної України”, дуже пхається в друк і надмірно багато про себе думає.

Вівторок, 7 жовтня 1997. 3:40 по полудні.

Вчора і передвчора — всупереч своїй нормальній рутині — я кілька годин присвятила телебаченню. Справа в тому, що на каналі 12 передавали документальний фільм про президента Трумана. Труман в моїм житті відіграв поважну роль: його заходам ми завдячуємо свій приїзд до Америки, а можливо також, що його відважне, хоч і як трагічне рішення кинути атомну бомбу на Гірошіму і Нагасакі так налякало світ, що забезпечило всім нам і нашим дітям кілька десятиліть миру... В моїй лазничці навіть висить оправлена карикатура роботи Едварда Козака, на якій зображений Труман із своїм довготелесим секретарем стану — міністром закордонних справ Діном Ачесоном... Про життя Трумана я, очевидно, знала вже чимало і перед тим, але документальний фільм був спокуюсою, що їй я не встоялась, навіть виключила на цей час телефон, щоб мені не перешкодив ніхто. (Але просто сісти і дивитися на телебачення я не в стані — першого вечора дивилася на фільм, роблячи гімнастику на своїй машині; наступного вечора дивилася в кухні, одночасно ліплячи вареники...) Чимало нового довідалася. Ревеляціями для мене були і його дитинство і відношення з батьками, а потім з жінкою, і його майже повний брак освіти, і його успіхи в армії в час першої світової війни, і його конфронтації із страйкуючими робітниками залізниці, і його перший вибір на сенатора, що був дуже залежний від корумпованого партійного боса... Пізніші успіхи Трумана, його відважні рішення і в справі атомної бомби, і в конфронтації з більшовиками — НАТО, Плян Маршала, корейська війна, МекАртур ітд. були мені більше відомі, але тепер на тлі його початкової такої аж надто непоказної біографії і особистості — видалися ще більше подивугідними. Як справді важко передбачити, що саме творить з людини лідера — за моєї пам’яті американська демократія винесла з низів двох таких: Трумана і Регана. Хто б то міг сподіватися, що такі люди потраплять дорости до своїх ролей? Але Реган був актор, він свою роль грав непогано, але за ним, підозріваю, стояли інші і розумніші від нього люди. Труман, як видалося мені на основі цього документального фільму, був постаттю більше трагічною і більше осамітненою (навіть жінка не була йому моральною підтримкою, бо вперто не хотіла грати роль першої лейді і мешкала переважно не з ним у Вашингтоні, а в Індепенденс, Мізурі).

Докінчую перший том Гарольда Нікольсона. Книга, скомпонована і редагована сином, складається і з щоденникових записів і з листів. [*Harold Nicolson: Diaries and Letters, 1930–1939. Ed. by Nigel Nicolson. NY: Atheneum, 1966*]. Це, очевидно, тільки уривки із щоденника і напевно досить цензуровані. (Про гомосексуальні взаємини з різними приятелями немає жодної згадки, очевидно). ГН був дипломатом і членом парламенту в

час, коли в Німеччині прийшов до влади Гітлер. Цікаві ревеляції про політику Англії того часу. А має він теж і гумор!

Середа, 8 жовтня 1997. 10:20 вечора

Тількищо закінчила цікавий експеримент: Максим за допомогою netscape переслав мені цілий текст моєї “Автобібліографії”! Це вже вдруге я пробувала, ідучи крок-у-крок за його інструкціями перебрати до свого Word Perfect чотири “файли” з його торонтонського сервера. Перший раз файли перейшли, але були всі “закодовані”, тобто не кирилицею і читати їх було неможливо. Сьогодні Максим увів деякі зміни в процедуру і вдалося! Щоправда один із файлів десь у цьому процесі “загубився” (інформація на комп’ютері казала: was not found on this server), але це напевно можна направити, тим більше, що це — покажчик заголовків, найкоротший із наявних файлів. Справді, які чудеса можна творити при допомозі цієї модерної технології! Але я пеани співаю не тільки технології: велике зворушення викликали в мене три слова від Максима сьогодні по електронній пошті: Ти вже пробувала? В цій прозаїчній фразі більше уваги і любови, як у фальшивих квітах, дарунках, запевненнях у відданості, що їх отримують матері від своїх дітей... Бо чи може бути для мене більший подарунок, як справжня солідна допомога в тому, що я хочу зробити? Боже, яке справді багато бідніше і менше задовільне було б моє життя тепер, якби не ця його сердечна увага й допомога... Зворушило воно мене теж і тому, що я таки ще була не пробувала... Максим чекав, мабуть цілий день на мою реакцію, а я сьогодні вранці поїхала з дому, повернулася аж під вечір, отже щойно після вечері сіла до комп’ютера.

Їздила я сьогодні на зустріч з Мушкою Одежинською. Навіть відмовила в останній хвилині домовлений полуденок на PENN з Марилею і Кетрін, бо Мушка могла зустрітися з нами тільки сьогодні. Поїхало нас чотири: Слава Білас, Віра Пак, Галя Головчак і я. Я взяла авто, вступила по Віру і Галю, а біля Центру ми всі пересілися до авта Слави Білас. Мушка приїхала і зупинилася у Прасіцьких, які тепер мешкають досить далеко за Філядельфією, в Jamison, по дорозі до Doylestown. Я в них там ніколи ще не була. Ледве ми їх знайшли: нове поселення дорогих, вибагливих хат — коли вони купували свою хату, каже Галя Прасіцька, довкола був ліс, а тепер там вже дуже багато нових будинків, навіть вражає надмірна густота цих новобудов... Хата і в середині дуже гарна: високі стелі, оригінальні вікна, елегантні меблі, цікаві на стінах картини, навіть є і трохи книжок, при тому і українських. (Це мене втішило, бо я — замість вести свіжоспечені пляцки, як це зробили мої товаришки подорожі, взяла зі собою дві книжки — Прасіцьким подарувала 12 збірник “Слова”, а Мушці — Остапові спогади про Львів.) Гостили нас там знаменитою шинкою, ковбасою, салатками. Приємно було трохи відпружитись і поговорити. Я віддавна хотіла з’ясувати деякі справи пов’язані з Мушкою і поговорити з нею. Вона вже віддала справу свого розлучення з Богданом у руки адвоката — отже, виглядає, що розвід — неминучий. Має вона поважні фінансові труднощі, бо єдина пенсія, що її вона має — це Social Security — і то дуже низька, бо вона довго не працювала (адже народила і виховала 4 доньки), а коли і працювала, то на низько оплачуваній посаді вчительки у Сестер Василянок. А від коли вона в Колорадо — Богдан жодних грошей їй не дає,

сподіваючись, мабуть, примусити її цим способом до повороту до Філядельфії. Вона живе в Колорадо Спрінгс і опікується двома маленькими дітьми своєї найстаршої дочки Ростислави. Хлопчиків вже 5 років, дівчинці 2 чи 3. Обоє діти мають проблеми і вимагають спеціальної опіки. Жаль мені Мушки — не мала вона в житті щастя — ні в подружжі, ні в професії, ні з дітьми. А людина вона обдарована непересічною інтелекцією і могла мати неабиякі життєві осяги, якби не пеховий збіг обставин... Бо що як не випадок вирішує про людську долю?

Між іншим, у Прасіцьких, довідалася я, також клопіт. Їхній син, Олег, який живе разом з ними в їхній хаті із своєю жінкою (чи дівчиною?) Катєю, мав недавно поважний нещасливий випадок. Він і Катя їхали разом на велосипедах десь по дорозі на Нью Говп і на них наїхала якась жінка автом. Велике пошкодження тіла для обох роверистів — обоє ледве вихрапалися з цього нещастя, він і далі мусить проходити терапію, бо має пошкоджений хребет. Олег — Максима товариш з Пласту і школи. Він є власником крамниці з музичними інструментами, видно що і сам грає і цікавиться музикою.

Довідалась я цікаву інформацію: В Бакс кавнті, районі де живуть Прасіцькі, крім податку за хату (який там виносить щось біля 5,000) треба платити також професійний податок. Тобто професіоналісти (а Только — архітект, отже рахується також до професіоналістів) зобов'язані платити додаткові якісь податки. Це — каже Мушка — щоб запобігати небажаним для околиці елементам. Але я це мушу десь перевірити: а як тоді з мешканцями, що не є професіоналістами? Таж хіба не можна в Америці добирати дільницю самих професіоналістів і то за таким принципом... (Де факто може й можна, але де юре мусить бути якесь інше пояснення).

Моя стратегія реклами Шекспірових сонетів до “target audience” дає наслідки: прийшли замовлення і чеки від Джуля і Оришкевича. Написав також Василь Гіна: але він торгується: мовляв, він може замовив би книжку для бібліотеки, де є бібліотекарем, але хоче 30% опусту. Ще й написав, що, мовляв, знав автора особисто... Я спочатку хотіла послати йому книжку, але передумала: пригадала який він скупар. (Був свідком на нашому шлюбі, дарунка не дав, позичив Остапові 10 дол. тоді, а коли ми приїхали до Америки — негайно казав собі цих 10 дол. віддати, що Остап і зробив). Висилаю ще раз лист видавництва з поясненнями, що є 40% discount for bookstores ordering 4 copies or more and no other discounts apply!

Понеділок, 13 жовтня 1997, вранці.

Неділю провела — в кухні: ліпила вареники для внуків, одночасно слухаючи політичні передачі на телевізії, а пізніше — від 2-ої теж і нову українську телепрограму Контакт. (Канада завойовує Америку! Контакт робить пропаганду організованому життю української Канади! Але в міру того, як рапортуватиме і про інші українські громади в світі, матиме добру нагоду бути справжнім зв'язковим між розсіяними поселеннями).

В час вікенду не ходила на жодні імпрези, хоч були у Філядельфії дві: в суботу — 50 ліття

УПА і Акції “Вісла”, в неділю — вибір “міс Україна” в Центрі. Ні одна, ні друга мене надто не приманювали і я свідомо не пішла (там і без мене була напевно повна зала!) Натомість напередодні вікенду — в п’ятницю ввечері — була в Центрі на концерті камерного оркестру Львівського університету: 12 молодих музикантів: 8 скрипок, дві віолі, два чельо. Диригент — Сергій Бурко. Репертуар був знаменитий: такі собі українські Classical Pops: Handel, Mozart, Sarasate, Gershwin, Людкевич, Скорик, Барвінський, Леонтович, — вибір популярних і ефектовних, відносно коротких (або свідомо скорочених) речей. Виконання було дуже добре, обійшлося без довгих промов, привітань і подяк — у висліді я мала величезну приємність, як рідко коли на українській імпрезі. Публіки, щоправда, прийшло всього 68 осіб. (А кажуть, що на концерті капелі бандуристів минулого понеділка була повна зала!) Мені було приємно ще й тому, що нарешті обійшлося без фольклору. Виступав з ними також співак — Стефан Стефан, який заспівав чотири пісні, нажаль не оперного репертуару, де він міг би проявити себе краще (вже раз чула, він добрий співак), а сентиментальні пісні Янівського. Це значило, що не він, а інструменталісти були в центрі моєї уваги.

Зробила вже поправки на файлах моєї “Автобібліографії”, і копії на дисках, які повезу на другий тиждень до Торонто. Маю надію, що ця моя “Автобібліографія” зможе з’явитися ще біжучого року. Я мала надію, що зроблю собі такий подарунок на мої уродини, але нема надії, щоб це могло бути надруковане до того часу. Фактично, хто зна чи не затягнеться воно і на наступний рік... Перешкодив тому... Грушевський, бо Максим так був зайнятий, що, зрозуміла річ, не міг присвятити часу моїй АВ навесну, літом або ранньою осінню, а без нього — тобто без його технічного оформлення сторінок — не можна послати Camera ready copy до друкарні.

Сьогодні вранці почула на радіостанції WWFM 107.9 що вони роблять “фонотон” збірки грошей для підтримки передач клясичної музики. Від коли я їх “відкрила” зайшли вже деякі зміни — від 1 жовтня вони почали передачі 24 години на добу, та й помітила я, що тепер трохи більше популярного клясичного репертуару, менше експериментального. Тішуся, що вони існують, вони мені конче потрібні для щоденного вдоволення. Потелефонувала їм, щоб мали мене на списку, і вишлю пожертву (напочаток дам 10 дол.)

Понеділок, 20 жовтня 1997 11:00 вранці

Два дні тому потелефонувала до мене Софія Черняк. Це така російсько-українсько-єврейська журналістка, що друкується також і в українській пресі. Їй поручив звернутися до мене Костюк. Сказала мені Черняк, що є якийсь Яків Давідсон, фотокореспондент, нібито майже легендарна постать (в час війни десь партизанів із Ковпаком), який має якийсь унікальний фотоальбом пов’язаний із Шевченковими місцями (здавала про те, як Хрущов послав його в час війни до Канева фотографувати знищення Чернечої гори спричинене німцями). Він шукає потенційного видавця для цього фотоальбому. Я запропонувала, щоб звернулися в цій справі до НТША і до Рудницького. Каже Черняк, що Давідсон уже туди звертався і відповіли йому, що не мають на це грошей... (Він, мабуть, також і вимагає відповідного гонорару).

Але важніше для мене, що в час цієї розмови Черняк згадала, що 25 жовтня Костюкові сповняється 95 років. Я про це, очевидно, зовсім забула, адже календар не позначений такими датами, а шкода. Перевірила: справді! І зрушила мене совість: треба мені щось зробити. І от я зразу таки в суботу ввечері засіла до комп'ютера, пів ночі писала і маю готову статтейку про Костюкове 95 річчя. Сьогодні пошлю до “Свободи”, може встигнуть вчасно надрукувати. Що більше, я подзвонила до Захарчука і запропонувала, що сьогодні можу зробити запис для радіопрограми, якщо вони включать це як коментар в найближчу суботу, саме 25 жовтня. Ще чекаю на телефон від Захарчука, коли маю прийти. Крім того я вчора зробила вдома окремиий аудіо-запис і пошлю Костюкові, щоб міг сам прослухати. Це замість того, щоб йому мусіли читати статтю. (Адже сам він уже не бачить і читати не може).

Мала я із цим коментарем трохи мороки. Передусім затявся мені комп'ютер — серед ночі телефонувала я до Марка до Лос Анджелесу (мала в пляні зробити це, щоб тримати контакт, але тим разом було приємно і йому і мені, що він міг мені прислужитися інформацією, яка допомогла вийти із кризи на комп'ютері). Знову ж учора, коли награвала аудіо-запис також мала клопіт і думала спершу, що не працює як слід мій Sony Walkman. Забрало мені багато часу, поки нарешті розв'язала і цю технічну проблему.

Закінчила читати перший том “Diaries and Letters, 1930–1939” / Harold Nicolson. Книжка дуже цікаво скомпонована, хоч може аж надто скорочена (і цензурована!) сином автора, редактором цього видання Nigel-ем Nicolson-ом. Автор — надзвичайно інтелігентний чоловік, з почуттям гумору, і навіть з несподіваною для мене дозою самокритики і скромности, при всіх своїх амбіціях... Особливо цікаві і драматичні записи з часів політичної міжнародної кризи, і ревеляційні для мене відкриття закуліс англійської політики того часу. Зворушують і застановляють всі ці ходи затримати мир за всяку ціну, які, можливо і причинилися до зросту сили Гітлера і до страхітливої війни, що наступила потім.

Кілька нотаток з книжки:

20th March, 1939

I have a feeling that war will not come at once (mainly because of the spring sowings) but that it is inevitable after the harvest.

Під датою 3 квітня 1939 Нікольсон у щоденнику записує розмову Черчіля з советським амбасадором (Ivan Maisky):

“Now look here, Mr Ambassador, if we are to make a success of this new policy, we require the help of Russia. Now I don't care for your system and I never have, but the Poles and the Rumanians like it even less. Although they might be prepared to a pinch to let you in, they would certainly want some assurances that you would eventually get out. Can you give us such assurances?”

Це розмова в парламентському “smoking room”, Черчіль в цей час не є членом уряду, належить до опозиції, разом з Нікольсоном.

Я з книжки набралася переконання, що навіть якби не було пакту Рібентропа-Молотова, хто зна, чи совети не прийшли б були в Галичину, може як союзники Англії і Франції — проти Гітлера?

Цікаві також Нікольсонові міркування про Джойса. Готує він рецензію (рецензіями і він і його жінка поповнювали свої заробітки).

“There is Joyce’s *Finnegans Wake*. I try very hard indeed to understand that book but fail completely. It is almost impossible to decipher, and when one or two lines of understanding emerge like telegraph poles above a flood, they are at once countered by other poles going in the opposite direction. I see that at the back of it all there is some allegory turning around the Tristan saga. But the research involved in working out this loose mosaic is greater than any ordinary reader can possibly undertake. I truly believe that Joyce has this time gone too far in breaking all communication between himself and his reader. It is a very selfish book.” (p.401) (Може колись використаю цю цитату, отже точно нотую джерело. *Diaries and letters, 1930–1939* / Harold Nicolson. Ed. by Nigel Nicolson. NY: Atheneum, 1966. v.1).

Дуже радо позичу собі наступні томи. Як повернуся з Торонто (завтра їду з Софійкою автом і буду до неділі) негайно піду до бібліотеки і візьму всю решту цього знаменитого видання. Вміжчасі вчора вночі почала читати книжку, яку мені позичила Марилія, бо побачила моє захоплення щоденниками. Автор: Gustav Herling-Grudzinski, заголовок: “Dziennik pisany po są (1984–1988)”. Це тільки один сегмент великого щоденника, що був колись друкований у паризькій “Культурі” і потім перевидаваний у Польщі, набув великого розголосу. Але я переглянула перший том, знайшла тільки кілька речей, які мене зацікавили. Хоч характеризують цей щоденник як “zapis codziennych duchowych zmagañ z historią spuszczoną z łańcucha” — то на мою думку саме історії тут найбільше бракує. Це більше ремарки на маргінесі розважань і мають мало відношення до дат, коли вони записувані. Є в цьому навіть певний анахронізм (в розумінні — без або понад часовість). Бракує драматизму, який завжди дає хронологія дійсного життя. А ще й іритує мене авторове зазнайство, його “name dropping”, зарозумілість, який то я, мовляв, обізнаний із світовою культурою... Гомбровіч був цікавіший, передусім в нього було багато оригінальних, парадоксальних, дотепно висловлених поглядів. Герлінга віддам Марилі і далі не читатиму. Волю Нікольсона — Боже, немає жодного порівняння навіть!

Ходила вчора на імпрезу презентації книжки “Холмщина і Підляшшя”. Книжку мені подарувала Наталя Даниленко, випадало піти. Етнографія мене мало цікавить, а пов’язування цієї книжки з роковинами акції Вісла надало політичного тону всій імпрезі. Добре і не-політично виступала редактор книжки Борисенко, але вела вечором Ірина Дибко Филипчак і сказала таку примітивну і шовіністичну промову, що наступний крок хіба було публіці піти бити вікна у польській амбасаді! Безвідповідальна бандерівщина! Та й взагалі треба дивуватися, що така пів-грамотна і мало освічена людина стала

“письменницею”, а вже справжній скандал, що це саме вона репрезентує українців у ПЕН Клубі! Вона має добрий для виступу голос і неабиякий тупет — але вести програму не вміє, на кожному кроці помилялася, забувала прізвища ітп, а в промові сказала кілька разів УАРЕСАР про радянську Україну — невідомо чому вибрала таку англо-українську форму скорочення? Я не хотіла з нею говорити, але відходячи пішла тільки привітатися, щоб вона бачила, що я теж була на залі. Подарувала мені свою книжку “Хутір тварин”. Чи Ви це вже маєте? Ні, кажу, але чула, що Ви поміняли всі прізвища і дивувалася... А вона: ці зміни коштували мене 160 фунтів стерлінгів, бо цього вимагали від мене власники копірайт! А навіщо було міняти, питаю я. А вона: цього бажав собі мій чоловік. Оттаке! (А про грамотність Дибко говорить теж і факт, що вона не знала, чи це була ціна у фунтах, чи в стерлінгах... Було б комічно, якби не було сумно!)

Четвер, 23 жовтня 1997. 9:00. Торонто.

Дітям дозволено дивитись на телебачення, бо ідуть змагання за світову чашу бейсболу (World series) — отже я сіла на хвилину до записок.

Приїхала у вівторок пізно ввечері. Їхало нас в авті чотири жінки: Софійка Геврик, Ірина Чабан, Оксана Фаріон і я. Софійка і Фаріон шоферували на зміну. Їхали за пляном, виготовленим заздалегідь на комп'ютері, трохи довше як 10 годин. Погода була відносно добра, дощ зловив нас тільки біля Buffalo, а що було вже тоді темно, то це був справді найгірший сегмент дороги, але на канадському боці прояснилося, дощ ущух. В самому центрі Торонто трохи блудили, бо не знали точно, де саме є готель Colony, де відбувався конгрес СФУЖО. Добре, що Максим — коли я заздалегідь дала йому знати, що буде мусіти виїхати по мене до центру міста — сказав мені, що цей готель недалеко від ратуші — це був для нас найважливіший орієнтир.

Дорога в товаристві цих трьох жінок була справді дуже приємна. Ми на зміну розповідали собі анекдоти, а з Іриною Чабан я мала змогу говорити і про “Наше життя”, що його вона тепер редагує, і слухати цікаві мені інформації про неї саму. Вона вже спровадила до Америки чоловіка і сина, другого сина має в Україні. Обидва вже дорослі. Цей в Україні має жінку і сина, цей що в Америці — розведений, жінка його лишила, вийшла заміж за німця, живе в Німеччині разом з дитиною-хлопчиком. Сама Ірина Чабан відносно недавно перейшла операцію серця — в неї була здавна серцева вада, тепер їй вставили штучні пластикові клапани. Вона 1936 року народження, отже між нами тільки 6 років різниці віку.

Отже я мала повні два дні із внуками. Вже пару разів ходила по них до школи, один раз робили разом завдання, грали карти, читали “Трьох мушкетерів”. Хлопці зраділи моїми дарунками (ліхтарки-вужі і шоколадки), а камізельки виявились за малі і доведеться мені везти їх назад. Скриня вареників, що приїхали заморожені і пішли прямо у морозильню, придасться їм дуже за кілька днів, коли робітники розіб'ють стіну в кухні і треба буде обмежувати куховарення. Вчора і сьогодні ще варила я тут свіжий обід, але велика перебудова кухні напевно незабаром дуже утруднить їм щоденний побут. Вже є ззовні

прибудована заокруглена стіна, що буде викінчувати побільшену кухню. Покищо між кухнею і цією добудовою є тільки провізорична стінка, але скоро і її не буде.

Комплікацією для Уляни буде теж і заповіджений на понеділок страйк учителів усіх шкіл Онтаріо — будемо знати аж в неділю напевно, буде цей страйк чи ні, але кажуть, що надія на поладнання конфлікту мала. Іванко з емоцією говорить про “того дурного Гарріса”, прем'єра Онтаріо, що мовляв, винен у цій ситуації. Вчителі видно і дітей втягають у цю політику, а це поганий знак. Такий страйк може затягнутися і на довше і на тому постраждають і діти і батьки. Не знаю, як даватиме собі з тим раду Уляна. Якби так я приїхала на час страйку, могла б бути більше помічною і корисною. Але може ще опам'ятаються і може до страйку не дійде?

Сьогодні мала я зустріч у кав'ярні з Лідою Палій і Марією Голод — коротко, тільки на каву. Рися Голод виглядає нездорова і помітно підупала духом. Не знаю точно, що є тому причиною. Ліда каже, що вона страждає від депресії і дуже перечулена, що не має визнання, може трохи заздрісна за успіхи інших... Я передала Ліді документ передачі архіву “Слова” до НТШ в НЙ. Але переконуюсь що раз більше, що вона до громадських справ не дуже має дар і можливо трохи їх легковажить. Я їй радила, щоб вона добре ще раз прочитала статут щодо ліквідації “Слова”, а навіть порадила якогось правника в справі передачі майна, щоб їй потім хтонебудь не міг робити якихось закидів. Здивувало мене сьогодні, що Ліда навіть не знала про те, хто саме був головою “Слова” на протязі існування об'єднання. Чомусь поширилася версія, що був ним Самчук. Я Ліді сказала про те, що Костюк був 18 років головою (і фактичним засновником!) і що йому в суботу буде 95 років, отже обов'язково треба його привітати від “Слова” телефоном і може дати оголошення до преси, навіть спізнене. Безпорадність і Ліди і Рисі — це справді головні причини ліквідації об'єднання, а цього не було б, якби Струк і інші члени президії були активні і поважніше ставилися до справ. Я ніколи занадто прихильно не була наставлена до “Слова”, передусім із двох причин: 1/ брак суворішого і серйознішого добору членства і матеріалів друкованих у збірниках і 2/ атмосфера “взаємної адорації” надто вразливих егоцентриків, що дбали завжди більше про справи особистої “слави”, як про літературний процес у цілому. Але саме тому, що моє наставлення завжди було критичне, я не дала себе втягнути у президію. Якби я була вже взяла на себе якийсь пост, я відчувала б відповідальність за долю організації. Найбільше в цьому контексті дивуюся навіть не Ліді Палій, а Струкові. Він міг “Слово” врятувати й зреформувати. Остап покладав на нього великі надії. За головування Остапа мій основний закид був, що “Слово” мало діяльне, але він бодай умів лаявувати між всіма цими напушеними егоцентриками і злагіднювати конфлікти, отже затримував для зовнішнього світу фасад об'єднання письменників, яке в час холодної війни найбільше займалося не літературою, а літературною політикою, тобто передусім обороною письменників-дисидентів. Чи потрібна тепер організація українських письменників за кордонами України? Люди, які активно творять літературний процес в діаспорі так чи інакше стоять і стояли поза організацією: Бойчук із “Світовидом”, Трач із “Зернами”, ціла плеяда літературознавців від Грабовича, Рубчака, Павлишина починаючи, до Ільницького, Шкандрія, Максима et al. Важніші від організації є літературні журнали. Ось на дорозі ліквідації “Нові дні”. Хоч це і не чисто літературне видання — шкода його.

Покищо продовжує жити “Світовид”, а “Зерна” — зовсім нове журнальне видання, започатковане вже новою хвилею — може вдасться їм його втримати. А може колись сповниться і моя мрія і постане щось справді нове на нашому горизонті: річник або бодай періодичний збірник української літератури англійською мовою.

Ніч, після півночі 25/26 жовтня 1997. Торонто. Субота на неділю.

Сьогодні була з дітьми і Максимом на концерті Торонтонського симфонічного оркестру. Уляна відступила мені своє місце і я їй була дуже вдячна, бо концерт мені дуже сподобався. Це спеціальна серія концертів для дітей. Сьогодні концерт був достосований до теми Halloween-а і називався “Phantom of the Orchestra”. Зробили з цього цілий show, з дотепною пантомімою і клоунадою, пов’язаною із музикою. А в програмі були твори Баха, Kodály, Dukas-а, і Мусоргського. Диригувала оркестром молода жінка Кеті-Лynn Wilson. Я подивляла музикантів, що дали себе втягнути в акторську гру і знаменито з цього вив’язувалися. Капітальна сцена, коли члени оркестру вперше виходили на сцену: чотирьох несло контрабас, немов катафалк з померлим. Диригент — молода, струнка жінка в чорному pant suit-і, входить на сцену в широкій пелерині — дуже добре пов’язана пантоміма з музикою. Авдиторія дітей і дорослих вдячно реагували на програму.

Вчора діти не мали школи і Уляна запланувала пополудневий вихід до музею ROM. Там всі ми провели кілька годин, оглядаючи випханих птахів і тварин, античну кераміку і скульптуру, ісламську мозаїку, середньовічну зброю ітп.

В час, коли сьогодні діти були в українській школі, я — на бажання Катерини Пивовар — зробила запис короткого коментаря про Абрама Кацнельсона на її “answering machine”, тоді пішла на Блур, занесла до West Arka до Чорнія два примірники Шекспірових сонетів (в коміс по 25 дол.кан. — 40% опусту), по дорозі зустріла Рисю Голод, а потім Мар’яна й Аду Горготів, а тоді ще встигла докупити м’ясо і сири та ще одні — тим разом вже останні пампушки — та й зварити — заки хлопці повернулися додому — свіжі пальчики, та на вечерю — шницлі.

Увечері ми ще довго грали в карти, а потім читали “Трьох мушкетерів”. Стефкові завжди кажу читати заголовки розділів, а Іванкові — один-два параграфи. Сьогодні він так розчитався, що замість двох параграфів, читав на голос цілі дві сторінки — і то з власної ініціативи. Читає він дуже добре, взагалі хлопець дуже обдарований і здібний. Але має часті психологічні зриви — раптом попадає у злість, береться до бійки, а тоді кричить і плаче. Вимагає негайної реакції на кожну свою забаганку. Зокрема від свого брата, а коли його не послухають, вдається до крику і насильства. Така емоційна неврівноваженість дуже мене турбує. Вона, крім всього іншого, дуже псує атмосферу домашнього спілкування — і напевно утруднює Іванкові знаходити і втримувати друзів. Стефко більше флегматик, взагалі спокійніший. В школі дуже його хвалять, добре вчиться, та й мабуть люблять його товариші. Він вряди-годи віддає Іванкові стусани — отже треба їх постійно розділяти, щоб собі голов не порозбивали.

На конгрес СФУЖО я не ходила взагалі. Але говорила по телефону і з Лідою Гумінілович і з Любою Пендзей. Ліда на зальцбурзький з'їзд тим разом не приїхала, бо боїться виїздити поза Торонто через своє серце. Сказали їй лікарі, що їй може потрібно зробити операцію: вставити нові клапани і вона напередодні рішення в цій справі. Люба вже на пенсії, вдома — не могла багато говорити по телефону в присутності свого сина, а я нажаль сьогодні вже не могла ніяк заплянувати з нею особисту зустріч. Може як приїду на Різдво.

Вчора потелефонувала до мене і довго зі мною розмовляла Стефанія Андрусів. Вона приїхала до Торонто зі Львова на відвідини своєї доньки, молодої дівчини, яка закінчила в Україні журналістику, приїхала до Канади і вже має статус легального імігранта. Сама Стефанія працює тепер в університеті, у відділі журналістики. З чоловіком-алкоголіком розійшлася, боїться, що нездорова родинна атмосфера могла погано вплинути на дитинство її дочки. Вона за тиждень повертається вже в Україну. Обіцяла мені передати Романові Гораківі фотокопію моєї статті про Вільде із “Нових днів” та розвідати, чи можна у Сейбер-Сяйво отримати Остапові книжки. Про Горака сказала, що він — хемік за професією, кандидат наук, тепер — директор музею Франка, людина дуже авторитарна і поганий адміністратор. Стефанія Андрусів ніколи ще не була у США, не дуже орієнтується, що треба робити, щоб приїхати на виміну чи стипендію, вважає, що ті всі, що вже їздили — робили це завдяки приватним контактам, а вона їх, мовляв, не має, ітд.

Побачила в Максима книжку: “Nationalism, Marxism & Modern Central Europe: a biography of Kazimierz Kelles-Kranz”. Автор: Timothy Snyder. Цікаве це видання передусім тим, що воно вийшло як Harvard Papers in Ukrainian Studies (© 1997, 321 p.) — а не має жодного відношення до україністики. Це, кажуть, нові впливи Романа Шпорлюка. Якщо додати, що і новий номер *HUS* — фестшріфт Кінена — не має ні однієї статті з українською тематикою — то це не найкраще використання українських фінансових ресурсів..

Дав мені Максим на рецензію переклад Марії Скрипник “В неділю рано зілля копала” — це той же переклад, що був готовий до друку у видавництві Дніпро 1990 року і що його макет я бачила тоді в час першого МАУ в Києві.

Год.4:40 над ранком, вже понеділок, 27 жовтня, Філядельфія.

Не спиться мені: за багато вражень? розмов? утома подорожі? а може випита по дорозі з гарячою піццою кока-коля? Замість хвилюватись безсонною ніччю, вирішила зробити кілька нотаток.

Повернулися ми з Торонто вчора десь біля 11 год. вечора. Їхали 10 годин — але дорога, тим разом, була важка, томляча, напружена. Передусім всю дорогу ішов дощ — за винятком може пів-годинної передишки, коли ми зупинилися, щоб дати змогу Ірині Чабан подивитися на водоспад Ніагари. Виїхали ми з Торонто біля 1 год. — а що саме сьогодні час переставили знову на годину взад — то ми сумерк і темінь зустріли в дорозі відносно швидко. Дорога крізь гори, в супроводі величезних грузовиків, в темноті і з дощем була

для водіїв справжнім випробуванням. Оксана Фаріон, щоб не втрачати часу, часто виминала грузовики, міняючи лінію, коли ми їхали вгору, а тоді ці величезні машини, їдучи вниз, пролітали із своїм колосальним навантаженням попри нас. Все це при швидкості понад 60 миль на годину. Небезпека цієї ситуації тримала мене в неабиякому напруженні. Але наші пані — досвідчені шофери — і Оксана Фаріон, і Софійка Геврик — подивляла я їхню витривалість і вправність. Мали ми ще й деяке напруження, коли проїздили сільську фермерську околицю біля Warsaw. Там дорога була спокійна і безпечна, але виявилось, що ми їдемо на останньому гальоні бензини — а тут, як на злість, ніде нема бензинової станції. Також могла бути неприємна пригода і комплікація. Але повезло нам, обійшлося без пригод і ось ми вдома!

Кажу “ми” — бо в гостях у мене Ірина Чабан. Вона має завтра їхати до Нью Йорку і я запропонувала їй нічліг. Ми ще вчора перед сном пару годин провели на розмові при чайочку. Розповіла мені дещо про себе. Вона має досить драматичну біографію, зокрема ж дитинство. З дому вона — Бачинська і є родичкою Вави Бачинської (Батько Ірини — рідний брат Володимира Бачинського, батька Вави). Батько закохався і одружився з молодою, дуже вродливою, полькою. Коли вона зайшла в тяж, сказала чоловікові, що дитини собі не бажає і хотіла зробити аборт. Бабуня (тобто свекруха) переконала її привести дитину на світ і обіцяла взяти її на виховання. Так і сталося. Ірина народилася, мати після її народження покинула і батька і дитину, а бабуня прямо із шпиталю забрала дитину на виховання. Отже Іра жила і росла з бабунею і дідом у Стрию. Дідо був священиком. Ірина робила пізніше кілька спроб нав’язати контакт з матір’ю, але ця виреклася своєї дочки зовсім і собі контакту не бажала. Батько був дивізійником і після війни опинився у США. Контакт з дочкою тримав і допомагав родині посилками. Ірина вийшла заміж, народила двох синів Тараса і Левка. Чоловік був репресований, провів якийсь час у гулагу. Батько помер в Америці, залишивши жінку (вже третю) і дочку від неї. До цих двох незнайомих, але споріднених жінок, Ірина і приїхала була до Америки. Але спільної мови з ними не знайшла. Тепер їй вдалося спровадити до НЙ також чоловіка і молодшого сина, який встиг уже одружитися і розійтися з жінкою — отже він тут сам. Це Левко і він трохи працює в бібліотеці НТША, зацікавився бібліотечною справою, може піде на студії.

Перед виїздом з Торонто, я ще мала нагоду побути може з годину на заключному пленарному засіданні конгресу СФУЖО, коли ухвалювали резолюції. Конгрес цей замітний для мене тим, що в ньому не брали участі представники жіночих організацій України, але діаспора була репрезентована і Польщею, і Аргентиною, і Німеччиною, і ще може якимись країнами, крім Канади і США. Я не зовсім в курсі справ і не знаю всіх закуліс: довідалась, напр. що не всі жіночі організації Канади належать до СФУЖО і це була для мене несподіванка. Пригадую собі, коли вперше постало СФУЖО (чи не 1948?-ого року?) — воно було єдиною на еміграції федерацією, де були представлені організації різних політичних напрямків — бандерівці і мельниківці, демократи, католики і православні. Тим воно і привертало до себе увагу і повагу цілого нашого суспільства. Тепер, виглядає, перед ведуть католицькі жінки і — як дехто з делегатів каже — ідеологія наближена до бандерівської.

Середа, 29 жовтня 1997. год.8:50 вранці

Їду сьогодні на PENN — маю домовлений ланч з Марилею і Катериною, а крім того вступаю до д-р Форсія по flu shot. Засіла я так раненько за комп'ютер з оригінальної причини: я забула (не встигла) переставити своє радіо на новий змінений час і музика розбудила мене сьогодні не о 7-ій а вже о 6-тій вранці. А не можу їхати на PENN в годину піку — бо тоді моя карта Медікер, що дає мені право безкоштовного переїзду — не дійсна.

Хочу віднотувати важливу і радісну подію. Вчора пошта несподівано принесла мені пакунок від незнайомого мені якогось Ярослава Комаринського. Думала собі: що це таке? А розкрила і виявилось, що всередині передана Зоряною Лановик посилка: кілька примірників автореферату дисертації, сама дисертація — на правах рукопису, але чітко надрукована на комп'ютері і в твердій оправі, Наукові записки Тернопільського університету із статтею про Остапа, том “Історії української еміграції”, де також відведено йому цілу сторінку... Велика радість! Маю величезну сатисфакцію: подумала собі: якби жив, хто зна чи до цього дійшло б! Захист дисертації призначений на 25 листопада. Офіційними опонентами будуть Федір Погребенник і Юрій Бандура. Відбуватиметься сесія в Інституті літератури на Грушевського 4. Маю запрошення приїхати на цю церемонію до Києва. Це був би для мене дуже цікавий досвід — але я, очевидно, не поїду. Пів ночі читала дисертацію, з олівцем. Зоряна просить, щоб написати “рецензію” і мені треба зробити це якнайскоріше, щоб вона може отримала це ще перед захистом.

Тішуся дуже, що це справжня наукова робота молодої людини, що ставить перші кроки в науковому світі, а не якийсь написаний на замовлення і за гроші панегірик якогось Петра Сороки... Очевидно, не є це якийсь літературознавчий шедевр і виявляє деякі поспішні твердження (напр. про релігію, це радше побожні бажання авторки!), а теж деякий брак поінформованості (напр. щодо МУРу, або щодо англомовних довідників), дрібні, але прикрі помилки (з Арчибальда Мекліша зробила двох авторів, очевидно ніколи про такого не чула) — але є досить цікава аналіза впливів Еліота і Тичини на ОТ, деякі цікаві узагальнення про характер поезії ОТ, ітп. Я вчора вночі встигла прочитати тільки половину дисертації.

Від завтра буде в мене в гостях Леся Яцкевич. Вона вже тут, здається, тиждень: була на ювілею 43. відділу СУА, коли я була в Торонто, відвідала різних своїх знайомих, зупинилася у своєї приятельки п-ні Романець. Завтра по неї поїду.

Четвер, 6 листопада 1997. 10:30 вранці.

Потелефонувала я вчора до Марка. Зв'язок з ним дуже спорадичний: сам він майже ніколи не телефонує, коли дзвоню я — він часто “дуже зайнятий”, говорить коротко, спішиться. Зрештою, мені до нього також не дуже легко дзвонити, бо це треба робити вночі, а я цими днями пробую лягати спати о 10–11.

Тим разом вирішила пробувати його зловити і — всупереч своїм звичаям — висловити

йому докір. Не за те, що рідко дзвонить до мене, а за те, що Максимові на уродини прислав ніби-то “лист” електронною поштою, в якому взагалі не було ні одного слова, тільки на місці “subject” — “happy birthday!” Я про це може і не знала б, але сказала мені це Уляна, висловивши здивування, як то між братами немає комунікації. Також знаю, що на останній лист Максима, де було тільки коротке запитання, не відповів взагалі. Я вважала своїм обов’язком Маркові про це сказати. Уляна вже три роки під ряд запрошує Марка на Різдво (перший раз — з цілою родиною, потім двічі з Ніною), виявила йому максимум гостинності і виrozumіння, і то в час, коли вона фактично стояла по боці Ії, а не Марка в їхньому подружньому конфлікті. Така невдячність з його боку викликає і в мене осуд і здивування: міг би виявити бодай якийсь мінімум цивілізованої поведінки. А хто йому це скаже, як не рідна мати? Очевидно, напоролася я цим на велику неприємність. З його вдачею, я могла була це передбачити. Наразила себе на цілий потік вульгарної мови, всякі “bullshit” і “fuck you”, які, нажаль, є частиною його нормального словника, не якимсь винятковим вибухом злості. Жаль мені його. Він має добре серце, непогані інтелектуальні підстави, добру освіту — і де це він набрався такого хамства? Чому саме це хамство найгірших елементів Америки так йому імпонує, що він перебрав його за своє? Це не тільки впливи Голівуду і профспілок — він ще, будучи учнем Central High School, мав тенденції до вульгарної мови, я пригадую собі одну розмову, де я казала йому, що коли Lawrence у книжці “Lady Chatterley’s lover” говорить про “fuck” — то він говорить до речі і до теми, але коли Марко каже “fucking refrigerator” — то в цьому немає жодного глузду... Але справа не тільки в самій мові, а в цілому наставленні. Безмежний егоїзм, брак соціальної перспективи, якась незрозуміла для 40-кілька річного чоловічини ювенільна незрілість... Боюсь, що ця незрілість вже принесла поважні комплікації в його житті, і мабуть принесе ще додаткові. Заки дійшло до неприємної розмови про Максима ітп., я вчора довідалася, що він зірвав свої відносини з Юлею, почав зв’язок з якоюсь жінкою-американкою, що з нею разом працює (вона, на додаток, чорна, неодружена, з сином-підлітком!) Єдине позитивне в його житті: його справжня відданість дитині: з Ніною він тепер проводить багато часу, бо Ія часто буває у роз’їздах поза ЛА. Сказав мені, що їхні відносини з Ією тепер менше напружені.

Середа вранці, 12 листопада 1997.

Пішла я вчора ввечері на лекцію в УКУ. Прізвище доповідача нічого мені не говорило, але темою були соціологічні дослідження сьогоденної України і це мене зацікавило. На доповідь прийшло всього 16 осіб, але доповідь була надзвичайно цікава. Молода дослідниця, Світлана Оксамитна, працює в Інституті Соціології НАН, а рівночасно є викладачем в Києво-Могилянській Академії. Приїхала на стипендію IREX на три-місячне стажування на Колюмбії. Була вже раніше в Америці, знову ж таки через IREX, в Amherst College. Оксамитна зробила аналіз соціологічних опитувань на теми економічного рівня життя населення та політичних його спрямувань. Подала наперед висліди опитувань офіційного типу, що беруть за підставу заробітну плату і які вказують на велике зубожіння населення. Але коли для встановлення рівня життя вживати інших показників, то картина інша. Напр. число автомобілів, дач, колорових телевізорів ітп. на душу населення надзвичайно зросло в порівнанні з попередніми роками і це говорить радше про rising

expectations, як про справжнє зубожіння. Тому й немає покищо бунтів і соціальних зударів. Політичні опитування, однак, показують на розчарування, брак довіри до уряду, до вільного ринку, до приватної власності, до демократичних процесів — і ці показники збільшуються і зростають, замість того, щоб падати. Доповідач і її доповідь так мені сподобалися, що я, побачивши, що їй Рудницький призначив нічліг в УКУ і що вона може і не вечеряла, взяла її до себе додому. І от тепер пишу ці записки, коли вона ще спить. Світлана Оксамитна, десь 1960-их років народження, замужня (чоловік — також соціолог, Сергій Стукало), має малого сина. Мати походить з околиць Запоріжжя, батько з Черкащини. Мати була вчителькою української мови, батько — ветеринар, який потім працював у науковій ветеринарії. Світлана середню освіту здобувала в Тернополі, де вони тоді жили, потім вчилася в Київському університеті. Говорить прегарною українською мовою, приємно її слухати. Видно, що виростала в українському оточенні. Але про свого хлопчика каже, що хоч він і ходить до української школи в Києві, то на перервах діти розмовляють зі собою по російському.

Я сьогодні всю ніч не спала. Лягла пізно, бо сиділи й говорили, а серед ночі розбудив мене телефон з Києва, з Конституційного суду! Подзвонила мені бібліотекар, яка була тоді з делегацією в PENN Law School, що вони передали для нас через посольство України комплект “Законів України” в реванш за подаровані їм книги.

Після півночі, вже неділя 16 листопада 1997 (Союзівка).

Свої 67 уродини провела я на Малій Раді Чортополохів на Союзівці в товаристві 20 пластунок сеніорок і старших пластунок, половину з яких не знаю навіть по імені. Не дуже хотіла я їхати, але не жалую. Їхала власним автoм, але шоферувала тільки першу частину дороги. Потім вже на 206 передала кермо Славі Оранській — і саме в час, бо тут довкола “замаяні снігом дерева”! Дорога була прочищена, крім самого під’їзду до Союзівки. Сама я в таку дорогу в цю пору їхати не наважилась би, але з двома ліпшими від мене автоводіями справа не виглядала аж так погано. Побачимо як буде з поворотньою дорогою — найгірше на самій Союзівці, де дороги не прочищені і якщо завтра значно понизиться температура, може бути клопіт. Тут крім Малої Радy ЧП, відбувається одночасно Орликіяда і є біля 100 юнаків і юначок з різних пластових осередків США і навіть з Торонто, а також мала свої наради Краєва Пластова Старшина. Вибрали ми сьогодні новий провід сеніорського куреня — тим разом вдалося передати естафету молодшим сеніоркам. Курінною буде Ніля Павлюк, писарем — Темницька, скарбником — Брожина — молоді гарні активні пластові діячки, що вже проявили себе на різних виховних постах пластової праці. З молодих і знайомих мені є теж Надя Нинка і Віра Попель, а з наших старих сеніорок, крім Марійки Леськів, що є тепер Головною Чортополохом, і Віри Пак (обидві їхали з нами в моєму авті), є ще Аня Максимович, Іванка Білик, Галя Прасіцька, Авра Середя-Слюсарчук. Інші не приїхали. Велику Радy заповіли на березень в Ramada Inn — тоді прийматимуть кандидаток старшо-пластунського куреня і може нарешті відновлять діяльність цього куреня. Приємно спостерігати цю нашу молодь. Пластові курені — рідкісні середовища, де спільну мову і товариське спілкування знаходять виховані у Пласті люди різних поколінь — в нашому

випадку — покоління матерів і дочок або їхніх ровесниць.

19 листопада 1997. Год.10:00 вечора

Завтра хочу віддати другий том Гарольда Нікольсона і тому хочу зробити деякі виписки:

“I do a *Spectator* article on keeping diaries, in which I lay down the rule that one should write one’s diary for one’s great-grandson. I think that is a correct rule. The purely private diary becomes too self-centered and morbid. One should have a remote, but not too remote, audience.”
[p.199, 28 Dec. 1941]

“he says [Godfrey Nicholson] that it is insane to worry about circumstances which one cannot even know of, far less control”. [p.264, 26 Nov. 1942]

Знамениті в книжці портрети Черчіля і Де Голя — Черчіля описує автор часом навіть із захватом і подивом, але малює дуже людський і живий портрет. Про де Голя — що його оборонцем Нікольсом виступає не раз і в пресі і в парламенті — у щоденнику багато критичних помічень. Напружені відносини між Рузвельтом і де Голем були для мене неабиякою ревелюцією. Цікаво описані перші реакції до Ялтинського договору і перші розчарування. Бритійці вірили, що взаміну за територію Галичини, Совети дозволять на демократичну Польщу. Нікольсон навіть говорив в Парляменті промову на підтримку Черчіля і рішень у Ялті, покладаючись на Сталіна, який, мовляв, досі дотримувався свого слова.

Сьогодні день народження моєї Мами. Рівна річниця. Було б їй, якби жила, точно 90 років.

Ходила я сьогодні ввечері на доповідь Андрія Шуля про вишкіл адвокатів в Україні. Він говорив помпезно і претенсійно, а рівночасно дуже поверховно, та ще й з типовим націоналістично-діяспорним зазнайством. Його рецепт для поліпшення теперішньої ситуації — курси права на УВУ та посилення правничої видавничої діяльності НТША.

А про те, що наші правники вже і без Шулевих розв’язок здобувають справжню правничу освіту в університетах Америки, Канади, Європи він навіть на згадував. Сьогодні мені записку прислала Мирослава Антонович з Монтреалю, з МекГіл. Вона приїхала тим разом з малою Миросею і обидві здобувають неабиякі успіхи. А Мирослава каже, що ніколи їй ще так добре не працювалося і що набутий досвід вже тепер плянує застосовувати в Україні.

Thanksgiving, четвер 27 листопада 1997.

Я завжди любила це американське родинне свято, може більше ніж Різдво, бо це було моє свято, моєї родини. І тому мені особливо прикро сьогодні, що моєї родини уже не має в комплекті і ніколи не буде. Було б ще прикріше, якби довелось пробути цей день зовсім на самоті. На щастя запросили мене Коропецькі і я десь за дві години чекатиму, що по мене

приїде їхній зять Богдан Пазуняк і що я зможу бути в них сьогодні на гостині, в приємному мені й інтелігентному товаристві.

Від вівторка вечора до середи пополудні була в мене Ніна. Ія привезла її тільки і залишила наніч, а потім на другий день по неї приїхала. Вона винаймила авто, приїхавши до Філядельфії по справам фірми Дісні, а на День Подяки поїхала з Ніною до Олеса, до Нью Йорку. З моєю внучкою ми гарно забавилися: грали карти і доміно, читали перед сном (її книжку, по англійському!), робили завдання до української школи, а в середу вранці поїхали до крамниці і купили кілька іграшок (Walkie-talkie, Beenie babies, radio). Вона точно знала, що хоче і на сотні інших іграшок у заваленому перед-святочними речами магазині навіть не звертала уваги! Ніна була дуже задоволена, а я також. Спали ми в одному ліжку, згідно з її бажанням. Я приємно здивована, як добре Ніна читає вже — і то обома мовами! Мої побоювання, виглядає, виявились безпідставні. Також Ія казала, що в американській школі Ніна звертає на себе увагу своїми здібностями. В розмові вона воліє переходити на англійську мову, але пише і читає по українському не гірше від Стефка, а може й ліпше, бо не вгадує, а таки читає. Також і пише непогано, і то курсивом. Має видно добру вчительку. Я мала з неї потіху, коли вона — у відповідь на мої питання про її товаришів у школі — демонструвала мені, як то вона приводить до порядку свого товариша Уаста, який, за її словами, є “jerk”: Whyatt, would you please move over? — а тоді голосніше і з притиском: Whyatt, WOULD YOU PLEASE MOVE OVER! — а врешті, голосно, з криком: WHYATT, PLEASE MOVE OVER, I AM FURIOUS, I’VE HAD ENOUGH!

У вівторок 25 листопада в Києві мав бути захист кандидатської дисертації Зоряни Лановик. Дуже мені цікаво, чи все відбулося за пляном і як відбулося. Може в суботу попробую потелефонувати до Тернополя.

В понеділок Максим з Уляною і дітьми повернувся вже з Сіетел. Саме були Улянині уродини і я ще ввечорі їм потелефонувала, щоб їй побажати і довідатись, як пройшла конференція. На диво-дивне мій дарунок прийшов саме на час: дивно це тому, що в Канаді тепер страйк пошти — видно, я послала якраз вчас, щоб ще встигнути.

Субота, 6 грудня 1997, 8 вечора.

Дев’ять днів не робила записок. Таким чином можна довести і до смерти щоденника. Потрібна реанімація... І саме ця думка примушує мене сісти до комп’ютера в час, коли — на здоровий глузд — я повинна покластися в ліжку. Маю простуду, яка ускладнилася тим, що двічі вночі прокинулася із великим болем голови та ще й із болем вуха. Вуха мене налякало: я потелефонувала до Форсії, вона приписала антибіотики і я вже два дні їх приймаю. Але чую трохи шум у голові — може мені це лиш так здається? Боюсь, щоб мій слух не постраждав від цих якихось грипових, мабуть, вірусів.

Всетаки я функціуюю, зокрема серед дня. От сьогодні поїхала надати пачку на Україну (до Доценків) і 150 дол. — дарунок Зоряні Лановик. А потім поїхала до Дженарді,

закупувати харчі. Повернувшись додому, однак, я вже не мала ні сили, ні охоти йти на свій щоденний двомилевий прохід. Тимбільше, що сьогодні неприємно зимно, може вночі буде навіть сніг. (Добре, що я запаслася харчами!) Але вчора й передвчора я таки ходила на прохід, думала, що це мені допоможе на біль голови. Не знаю, чи допомгло. Але я люблю ходити і ліпше чуюся, як пройдуся.

Події минулого тижня: приємна гостина в Коропецьких, де були тільки Іван і Наталка, їхня донька Софійка з чоловіком і синами та Наталя Пазуняк. Отже на День Подяки я не мусіла бути на самоті і це було мені потрібне. В понеділок 1 грудня було засідання співробітників Енциклопедії Діяспори. Приїхали обоє Маркусі. У вівторок був виступ на УКУ Романіва — голови НТШ, зі Львова. В середу вранці, після поганої ночі з болем вуха і голови, я таки мусіла зібратися і поїхати на замовлену візиту до Слон Тойота, щоб зробити річну інспекцію авта. Чекала там пару годин: якби була чулася зовсім добре, була б взялася за якусь статтю (я вже в Тойота неодну річ написала, чекаючи!) — але тим разом взяла зі собою третій том Нікольсона і читала тільки. Дуже рада, що встигла з інспекцією ще перед справжньою зимою. Направили мені також колесо, змінили пояси і cooling fluids, і оливу. Не знаю, що саме є тому причиною, але моє авто після цієї візити в Тойота їде значно ліпше, ніж коли ми їхали на Союзівку. Мені тоді видалося, що в моєї Тойоти послаб risk-ур, але тепер все нормально і легко. Я підозривала, що може я непотрібно купую найдорожчу бензину — premium, бо почула від когось, що японські авта ліпше функціонують на звичайній бензині. Тому останнім разом, коли дівчата купували (за свої гроші) бензину до мого авта, я казала купувати звичайну. І після поради з працівником Тойота — вирішила, що і в майбутньому перестану регулярно купувати преміум. В середу увечорі я мала засідання Ради Бібліотеки і пішла, хоч тоді я вже чулася хворою. Від середи до п'ятниці працював в мене Сергій Лукашевич — новоприбулий емігрант, людина понад 70 років, але фізично дуже міцна і працювита. Вичистив мені гараж, обрізав живопліт на задньому городі, зібрав листя, викинув все це на вулицю і я зітхнула з полегшею, коли в п'ятницю міські сміт'ярі все це роками нагромаджене барахло забрали... Правда, робітник коштував мені по 10 дол. на годину, отже вийшло на 220 дол. Та ще я — не зважаючи на простуду — гостила його і разом з ним обідала. Він — знайомий Віри Лащик — вона його поручила мені. Навесну покличу його знову, щоб зацементував і побілів стіни гаражу.

В останніх кількох днях вияснились пляни на Різдво. Не зважаючи на те, що в них розбита хата і немає кухні, Максим запросив Марка на Різдво і Марко вже заповів свій приїзд з Ніною. Я пропонувала, щоб всі ми з'їхалися в мене, але Максим каже, що в нього на українські свята нема вільних днів і це неможливе. Випадок хоче, що їдуть до Торонто автом Трофименки — запросили мене, поїду з ними. Це значить, що зможу взяти зі собою наперед приготовані харчі і це може трохи розв'яже справи і допоможе Улянці. Але це також значить, що я буду в Торонто тільки пару днів, бо вони вибираються 4-ого, а плянують повертатися 9-ого.

Докінчую свого Нікольсона. Ось ще пару цитат:

“The Snows are just back from America and tell us that the food there is now so sterilised,

dehydrated, pasteurised and frigidaired that it has lost all taste. That is what we shall come to — a tasteless, common-man age.” [v.3,p.348, 1st May 1958].

“Rich vulgarity is worse than poor vulgarity.” [p.351, 10 Sept. 1958].

В останні роки життя Нікольсон і Віта їздили на зимові круізи кораблями і підчас цих подорожей більшість часу проводили, пишучи свої книжки, часом навіть не сходили до портів із корабля. Ніколи я не мала спеціальної охоти на подорож кораблем — cruise. А тепер собі подумала: хто зна чи не варто було б колись на таке вибратися (але тільки якби було якесь товариство, напр. якби так поїхати цілою родиною, з Максимом, Уляною, дітьми...? Адже деякі люди дуже собі такі подорожі захвалюють.

Жаль мені, що щоденник Нікольсона (і його і Вітине життя) добігає кінця. Я ще, правда, позичила собі дві книжки про них: “Portrait of a marriage” і “Harold and Vita” — але там напевно не знайду вже нічого нового. Цікаві були люди. Інтелігентні, обдаровані, сноби-аристократи, естети і великі патріоти своєї Англії.

Понеділок, 8 грудня 1997. 9 вечора.

Не мала я рації, коли писала, що в книжках про Віту і Гарольда не знайду нічого нового. Прочитала за дві ночі “Portrait of a Marriage” / by Nigel Nicolson (NY: Atheneum, 1973). Книжка добре скомпонована і зредагована, а при тому до болю отверта і повна всяких ревеляцій. Для мене, очевидно, не є новиною факт, що Віта була лесбійкою, а Гарольд — гомосексуалістом — чого не можна було б довідатися з Гарольдового листування і щоденника аж надто цензурованого, очевидно, їхнім сином. Ненсі Арнолд казала мені, що відвідувала колись, як туристка замок Sissinghurst, бачила там Найджела Нікольсона і сказала йому (а може тільки хотіла сказати?) що він не повинен був публікувати таких речей про свою маму... Вона очевидно мала ма увазі цей “Портрет”. Я думаю, зовсім навпаки. Книжка складається із автобіографічної сповіді самої Віти, написаної після афери з Віолетою, рукопис знайшов після її смерті 1962 року син Найджел. Віта була на свій час неабиякою феміністкою і напевно хотіла, щоб ця її сповідь була опублікована. Сьогодні, коли панує зовсім інший дух, ця сповідь має і пізнавальну вартість. Але для мене, щиро кажучи, цікавіші коментарі і додатки самого сина. І то не так ті “еротичного характеру”, як деякі суспільні і побутові ревеляції. Наприклад: докладніші інформації про судові процеси за майно, що в них головною постаттю була Вітина мати, нелегітимна дочка англійського аристократа-дипломата й еспанської танцюристки. З книжки можна довідатись усі подробиці цих процесів і який публічний скандал вони викликали... Найджел дає більш привабливий образ своєї бабуні і корегує враження, яке я мала про неї з листів Віти, Вірджинії і Гарольда. Стара Вікторія сама вважала себе за “une grande dame” — вихована в релігійному конвенті у Франції, вона молодою дівчиною провела сім літ у Вашингтоні, де батько її був амбасадором. Ці роки вона вважала своїм великим тріумфом: вона провадила товариським життям посольства, організувала балі, і своєю грацією, красою і добрим смаком підкорила серця високого товариства (до президента США Артура включно) та й американської преси... Справу нелегітимности тактовно

промовчувано. Повернувшись в Англію і одружившись, вона уже з неабияким досвідом почала адмініструвати замком Саквіл-Вестів Кноле, що згодом таку велику роллю відіграє в житті її доньки Віти і в повісті Вірджинії Вулф — “Orlando”. Я подумала собі: які хиткі підстави має сноберія цих британських аристократів. Віта згори дивилася на плебс, на середню клясу — а не треба їти далеко в минуле, щоб за її плечима побачити Пепіту, еспанську танцюристку з кабарету. І тільки завдяки тому фактові, що ці британські аристократи не відрікалися своїх нешлюбних дітей і залишали їм мастки, вони з часом поросли в піря і задерли носа... Це зрештою стара британська традиція: чи ж не була Єлисавета I нешлюбною дитиною короля Генрика VIII?

Зацікавили мене також зразки Вітиної поезії. Може й варто було б колись переглянути “The Land” — поему, що її критика вважала чи не найбільшим її досягненням. Коханець її Джефрі Скот (тим разом — чоловічина!), який сам був письменником і навіть істориком естетики, автором книги “The Architecture of Humanism” (1914), написав Віті у листі:

“You are a poet, not a poetess. An unforgivable word always, but applied to you, odious. My dear, keep your apartness. There is real aloofness in your best work, the inward and solitary-minded quality which at all costs you mustn’t smear...” [Geoffrey Scott, November 23, 1923. p.197].

Отже я проводжу свої ночі в товаристві Нікольсонів. Ще маю листування Віти з Гарольдом, але я вже наперед знаю, що воно не таке цікаве, як її листування з Вірджинією Вулф.

Качуровський прислав мені книжку — свою антологію української поезії у власних російських перекладах. Є там і мій “Бабин яр”. І довідка про мене. Приємно мені, що я туди попала. Називає мене, правда, Марта Тарнавская... Я собі подумала: може я не мала рації, коли наказала Ізі, щоб у перекладах подавав моє прізвище як Тарнавська (що він і зробив!) Адже Качуровському не можна закинути, що він свідомо русифікує українські прізвища... Він їх просто достосовує до російського правопису... А мене це разить: я волю теж і чужих прізвищ не українізувати, а передавати фонетично: Шимборська, не Шимборська і такий принцип застосовую в своїй майбутній книжці. І це мабуть викличе негативну оцінку критиків.

Праця над ULE70 поступає вперед. З Української Бібліотеки назичила собі цілу купу книг, вже їх опрацювала і віддала, також в УБ переглянула цілий комплект “Жіночого світу”, а тепер докінчую переглядати “Наше життя”. Завтра закінчу бібліографування й анотації “Журналу Вищих Українознавчих студій”, а потім візьмуся за гарвардський журнал. Добре, що маю ці речі у власній бібліотеці. Як буду ліпше почуватися і як погода буде відповідна — поїду знову незабаром на PENN (12-ого є у Ван Пелт різдвяне прийняття — маю запрошення, могла б поїхати зранку і трохи перед гостиною попрацювати — там я працюватиму над іншою періодикою, позичу книжки, яких нема в УБ, а може і замовлю одну-дві через міжбібліотечний абонамент.

Прийшла сьогодні карточка-записка від Віри Вовк: бажає свят, дякує за Шекспірові

сонети. Пише: “Ти невтомна, прекрасна і вірна в викінченні його творчого спадку. Хотілося б, однак, щось нового Твого власного перечитати, бо Ти — оригінальний, своєрідний поет, пам’ятай про це!”

П’ятниця, 12 грудня 1997. Метро. 11:00.

Їду на PENN. Передусім тому, щоб бути трохи між людьми, бо за минулий тиждень аж надто дошкульна була моя самоізоляція. Чуюся сьогодні трішки ліпше — перший день, коли я перестала приймати антибіотики, а крім того сьогодні у Van Pelt велика Christmas Party і мене запросили також. Везу віддати кілька книжок, маю намір позичити деякі нові (передусім для ULE70).

Дуже трясє і мені важко писати. Мала намір купити біля метро сьогоднішню газету, бо помітила, що один заголовок на першій сторінці заповідав про де-регуляцію електричної енергії у Філядельфії. Але не було біля метро газетаря — він певно продає газети тільки в години піку.

Субота, 13 грудня 1997, 8:00 вечора.

Вчора повернулася з прийняття у Ван Пелт (в гарному приміщенні відділу рідкісних книг з портретами поетів Вордсворта і Вітмена на стінах!) Зустріла чимало знайомих (а незнайомих, очевидно, куди більше!) Перекинулася кількома словами з колегами з правничої бібліотеки, з давнішими нашими працівниками, які тепер на різних позиціях у Ван Пелт ітд. Повернулася додому досить втомлена. Не віриться, що колись я їздила до роботи день-у-день, а тоді ще господарила і пів ночі сиділа над своїми українськими проектами... Не ті вже тепер сили. Зрештою, я ще не зовсім здорова, може і це впливає. Мала намір ще вчора поїхати ввечері до Центру на робочу збірку в бібліотеці, але замість того пішла раніше до ліжка.

Натомість сьогодні в Центрі великий різдвяний базар. Я вирішила поїхати і пов’язати це з кількома іншими справами: працею в бібліотеці, полуденком там же, зустріччю з людьми, купівлею деяких речей на базарі і закупівлею харчів опісля в Дженарді. Все це мені вдалося зробити. Зустріла різних людей, купила на Різдво колач, перекладанець, маківник і пшеницю на кутю, опрацювала два томи “Нашого життя”, купила харчі ітп.

Мала я такий цікавий досвід: працюю в бібліотеці. Підступає до мене Лимаренко з питанням, чи я знаю таку англійську книжку, де написано, що Шевченко був гомосексуалістом? Бо його просили із Канева, щоб він прислав їм для музею фотокопії тих сторінок, де про це мова... Боже мій! Примітивізміві українському немає кінця! І тепер він не тільки заливає діяспору, але й Україну... Я сказала Лимаренкові, що книжка Грабовича — це одна із найцікавіших англомовних книжок про Шевченка і що добре було б, якби люди, які цікавляться Шевченком прочитали самі і переконалися, що там не є темою Шевченків гомосексуалізм! — Думала я, що мене шляк трафить від таких Шевченкових охоронців! Але що дивуватися якомусь Лимаренкові — адже пару літ тому

на УКУ Леонід Рудницький також чіпився Грабовича за те саме! (Ціла мітологія постала довкола цієї теми. Грабович натякнув на таку можливу інтерпретацію якоїсь Шевченкової поезії в якомусь футноті якоїсь статті, сьогодні не пам'ятаю вже де це було, але напевне не в книжці!)

Добре мені так: от я хотіла вийти із своєї самоти “між люди”: “ich stieg hinab ins grüne Tal und sah dass es zur Lust und Quall ein Mensch muss unter Menschen sein”... Ні, ні! Odi profanum vulgus — хіба, що слово “люди” розуміти як вибраних, близьких собі інтелектуально і серцем людей. Чи варто хвилюватися і переконувати таких як Лимаренко? Зайвий труд і шкода часу. Ignorantia invincibilis! Чи повірить він, що в книжці такого немає? Але навіть якби було! Якби так справді Шевченко був гомосексуалістом? Овва! Знайшли трагедію! Може треба більше гомосексуалістів, щоб підняли нашу літературу на вищий рівень? (Написав раз у якійсь статті мистець Соловій, що читаючи українську літературу, можна мати враження, що українці — нація євнухів!) Ну от, ці євнухи власне і хочуть до решти вичистити все, що тільки може “пахнути” сексом — гетеро чи гомо-сексуальним. Винниченка теж засуджували і пильнували, щоб молодь не заразилася ним. А про сіфіліс Франка, як я вперше почула ще в гімназії — скільки було зациткування! Все це було б навіть смішно, якби не те, що воно робить справжню шкоду. Тим більше тоді, як оперте на пів-правді, сплетнях, і як впливає на думання людей, які повинні мати ширший погляд (керівники канівського музею). Оце ще тільки підтвердило моє негативне наставлення до Канева: я була там один тільки раз, в 1974 році. Тоді там було більше Леніна, як Шевченка, а сам Шевченко на могилі так був скомерціялізований, як американське Різдво... Тепер каже Лимаренко, Канів не такий. Леніна немає, є великий синьо-жовтий прапор... Саме так. Замість Леніна — прапор. А Шевченка як не було, так і нема... (Ну, не бачила, може справді щось є). На мене величезне враження зробив Шевченківський музей в Києві — там на кожному кроці видно велику любов і повагу до Шевченка людей які із великим розумінням і професійною вмілістю вміють передати знання про нього наступним поколінням. В Каневі — найбільше враження робить не Шевченко, а Дніпро. Могутня ріка, та ще й і з такою історією!

Що сказав би Лимаренко, якби знав, що я з великим захопленням читаю таких справжніх гомосексуалістів як обоє Нікольсони! Я знову таки помилилася, коли думала, що серед листів Віти до Гаролда і Гаролда до Віти я вже нічого нового і цікавого не знайду. Очевидно, ті найбільш сензаційні листи (саме про справи сексу!) вже були цитовані деінде. Але є в книзі багато надзвичайно цікавих листів, де описуються люди, події, подорожі, враження, коментарі — тонко, інтелігентно, оригінально, цікаво, і з великою дозою гумору! Часом на голос сміюся, читаючи! Дуже обширно описана церемонія підписання Версальського договору, де Гарольд був присутній як член британської делегації (лист 28 червня 1919, з Парижа, с.91–94). Дотепно в листі з Тегерану 1 серпня 1926 Гарольд описує як він на бажання єпископа організує йому можливість провести богослуження для дипломатів. “It was rather fun arranging a church for him... “ А тоді описує всякі подробиці і тарапати пов'язані з ритуалом і закінчує: “I went and read the Greek Anthology before luncheon. I am glad that the Christian religion is on the decline”. с. 156.

Vita to Harold 8 December 1925:

“I am reading Proust...It makes me angry that he should write so exceedingly well, having nothing worthwhile to write about.” p.133.

Vita to Harold 13 May 1926 [In the train Moscow-Warsaw].

“All the people at that dinner-party at the [British] Mission [in Moscow] said to me, one after the other, and not in reply to any prompting on my part, “You see, it is so dreadful living here. One never knows who will disappear next.” There are arrests nearly every day. If they cannot or will not bring a political accusation against someone they want to catch, they cause false money to be slipped into his pockets and then arrest him on that charge. The Russians hardly dare to consort with foreigners.” p.139.

Vita to Harold 31 May 1926:

“...the liaisons which you and I contract are something perfectly apart from the more natural and normal attitude we have towards each other, and therefore don't interfere. But it would be dangerous for ordinary people. Besides, you cannot make laws about emotional relationships: either you love, or else you don't love, and that's that.” p.145.

Vita to Harold 14 February 1933, Minneapolis:

“They got very puzzled as to what my name was, and there is a touching reference to my modesty in preferring to be called Miss S.-W. instead of Lady “which is her rightful title”. I think they thought I was being tactful in a democratic country. I don't feel I can stand many more women. America is rapidly curing me of any weakness I may ever have entertained for my own sex.” p. 238.

Harold to Vita. 4 February 1934. Munich:

[about his visit in Paris to James Joyce at his flat in the Rue Gallilee):

“He told me how the ban had been removed from Ulysses (Oolissays, he calls it) in America. He had hopes of having it removed in London also... He told me that a man had taken Oolissays to the Vatican and had hid it in the shape of a prayer book — and that it had been blessed in such disguise by the Pope. He was half-amused by this and half-impressed. He saw that I would think it funny, and at the same time, he did not think it wholly funny himself. It was almost as if he had told me the story in the belief that it might help to lift the ban in England...” p. 248.

Всі цитати з книги: “Vita and Harold: The letters of Vita Sackville-West and Harold Nicolson”. Edited by Nigel Nicolson. New York: Putnam, © 1992.

Подумати тільки: справжня копальня золота. Ще 1992 року можна заробити гроші на книжці листування цих двох — що вже і без того задокументовані аж до пересадки —

біографіями, листами, щоденниками!

Понеділок, 22 грудня 1997 4:00 PM

Harold to Vita. 20 Sept. 1934:

“I said that co-education was calculated to make boys homosexual for life, whereas Eton was only calculated to make them homosexual till 23 or 34.” p. 252.

Harold to Vita. 23 Sept. 1934:

“The retainers who attach themselves to American millioners are disconcerting. There are always people hanging about who may be friends or under-gardeners or private detectives. Anyhow I shake hands all round, and if I include a chauffeur here and there, what does it matter in this egalitarian country?” p.253.

Harold to Vita. 30 Sept. 1934:

“I admit that New York at night is one of the most impressive visions in the world.” p. 258

Vita to Harold. 7 Feb. 1945:

“I hate democracy. I hate la populace. I wish education had never been introduced. I don't like tyranny, but I like an intelligent oligarchy. I wish la populace had never been encouraged to emerge from its rightful place. I should like to see them as well fed and well housed as T. T. cows — but no more thinking than that (It's rather what most men feel about women!).” p. 361.

Harold to Vita. 20 Nov. 1952:

“I do so hate growing old and the only thing to do is to bear the calamity with calm and resignation.” p.408.

Harold to Vita. 29 May 1956:

“I have got so much out of life that the prospect of death fills me with no apprehension.” p. 418.

Книжку поверну до Ван Пелт і на тому кінець моєму періодові “Блюмсбурі”. Скільки цих томів я прочитала! Але було дуже цікаво. Всіх тих Вулфів, і Саквіл-Вестів і Нікольсонів я вже знаю ліпше ніж членів своєї родини! Мушу знайти собі якусь подібну, цікаву лектуру. Хоч може це читання для розваги і є причиною, що я досі не написала рецензії ні на Діброву, ні на Грабовича? Хоч читаю я тільки по ночах. Вдень сиджу над ULE і праця справді поступає вперед! Або — як от вчора — готую вареники, ушка та інші святкові страви. Максим вчора ввечорі телефонував — кухні і досі не мають! Готують все у мікрохвилях або на електричній сковороді! А як будемо гріти вареники? Вони сьогодні

поїхали на свята до Клівленду.

П'ятниця, 26 грудня 1997. Метро. 10:00.

Їду на замовлену візиту до д-р Форсія. Думаю, що мені треба прополокати вуха — підозріваю, що знову зібрався віск. Це зокрема давалося мені взнаки в час останньої простуди, бо тоді вуха навіть боліло і я якийсь час приймала антибіотики. Тепер ще трохи відчуваю шум в ухах. Знаю з попереднього досвіду, що це може бути просто тільки віск — і маю надію, що Форсія схоче зробити це прополікування, так як колись пару разів робив був мені Тато, а потім Яримович.

Вчора провела пів дня на різдвяній гостині у Люди й Зенка. Були там мої кузинки Ляля Шпон із своїм Зенком, Марта Канвей, Христя Дольницька із своїм коханцем Михайлом Регушом (аякже), Христі дочка Аня з чоловіком і дітьми, Бобо із своєю родиною, а також кілька сторонніх людей з поза нашого родинного круга, в тому числі і недавно прибулі з України. Найцікавішим для мене гостем був молодий Зенко Чайківський, син Юрка зі Львова, що коли я вперше відвідувала Україну 1974 року, був новонародженим немовлятком. Він уже три роки в Америці, живе в Клівленді, старається про зелену картку, доривочно працює, був якийсь час на студентській візі, приїхав на медичну, а безпосереднім стимулом до його виїзду зі Львова був ... поклик в армію! Одне слово, мовляв Качуровський, *deserters are immortal*. І не тільки з ворожих армій, але і з рідної. Але я не осуджую ніколи. Передусім тому, що я сама — пацифістка і з деяким упередженням до мілітаризму. Дуже рада була тому, що ні мій чоловік, ні мої сини ніколи не служили у війську. Але теж і тому, що знаю з преси і з інших джерел, які умовини в армії України для новобранців.

Субота, 27 грудня 1997. 10:25 вранці

Мала я на сьогоднішній день інші пляни. Думала поїхати до Willow Grove на додаткові закупи різдвяних дарунків та щоб віддати дві іграшки, які купила для Стефка і для Ніни. Трохи мені зробив прикрість факт, що я з великим трудом минулого тижня купила Стефкові замовлену ним гру для комп'ютера (National Hockey League 1998) — що за нею довелося шукати в п'яти різних крамницях — а тим часом довідалася по телефону, що цю ж саму гру йому вже купили на різдвяний подарунок (бо ж у них різдвяні подарунки — це два окремі свята Миколая і два Різдва!) Подібне сталося також із перегоновим авто для Ніни — замовила собі, бо хотіла дістати, ну і вони вже їй це купили. Мусітиму віддати, замінити на щось інше. Але сьогодні, нажаль, не поїду. Прокинулась вранці, а надворі дощ із снігом. Та й заповідають, що до вечора може бути навіть справжнє накопичення снігу. Для такого шофера-боягуза, як я, зовсім вистачає, щоб я перемінила свої пляни. Але маю надію, що це — не початок справжньої зими, і що як не в неділю, то в понеділок чи вівторок я зможу поїхати до крамниць. Бо треба не тільки купити додаткові дарунки, але і рибу!

Форсія вчора вух моїх не прополокола — вибрала трохи воску інструментом, дала рецепту

на краплі і наказала їх вживати і в майбутньому. Мусітиму піти за тим до аптеки (але піду пішки!)

Латинський Свят Вечір і частину Різдва провела вдома і на самоті, але без надмірних сентиментів. Навпаки: хату трохи почистила, щоб була святочна атмосфера, купила два вазонки червоної пойнтсетти, на дворі повісила дрібні білі світелка на куш перед хатою, а саму хату виповнила прекрасною святочною музикою. Зокрема люблюся “Месією” Генделя — і часто граю це ораторію замість іти до церкви... Тим разом були дуже добрі передачі “Месії” по радію, а коли радію переходило на якусь модерну різдвяну музику — я мінjala знову ж таки на “Месію” на власному компактному диску. Зовсім мені не набридло — навпаки. Найкраще, що світові дало християнство — це музика.

Між іншим, не встигла я відмітити у щоденнику, що 18 грудня був у Філядельфії виступ київського камерного хору з концертом релігійної української музики. Концерт був широко реклямований і зібрав повну залю публіки, що тепер рідко трапляється. Мені зокрема було приємно, що мала змогу побути пару годин в товаристві своїх близьких друзів, бо на концерт прийшли обоє Біланюки, Геврики, Коропецькі, навіть Віра Лащик, яка ніде не ходить! Хор цей — 20 осіб — це ансамбль високомистецької кляси. В програмі були композиції не тільки старих Веделя, Дилецького, Стеценка, Леонтовича, але і таких сучасних композиторів як Дичко, Степурко, Яківчук, Станкович... Диригує цим хором молодий хлопець — Микола Гобдич (1961 р. народження). Все це люди з високою музичною освітою, кожен співак — справжній артист, а все це грає в знаменитій гармонії. Заля нашого Центру — неакустична, а наша публіка настільки примітивна і невихована, що своїм гамором заважає часом слухати. Програма була, очевидно, не зовсім під смак цієї публіки — але це була неабияка і приємна лекція музики... Найбільш приємно мені, що вони потім виступали і в Білому Домі, і в Національній Катедрі у Вашингтоні, а що найважливіше — також у Карнегі Гол в Нью Йорку, і що це дало у висліді дуже позитивну рецензію (та ще й з великим фото) у *Нью Йорк Таймсі*... Софійка Геврик була теж на концерті в Карнегі Гол — казала, що заля була заповнена, крім американців, було також багато молоді української інтелігенції (самих молодих Гевриків скільки!) Я купила два різні компактні диски їхньої музики і одну тасьму, але завезу це Уляні на дарунок, отже ще не пробувала. (Була б купила більше, але вони, нажаль, приймали тільки готівку, а я мала зі собою чекову книжку і мусіла позичати гроші в Олекси!)

Була на святочній гостині декана правничої школи, в нашому старому будинку. Вони письмових запрошень не розсилають і я довідалася про цю “парті” тільки один день перед тим. Але я знаю, що це не зі злої волі, а через процедуральні неадапки і я не образилася таким пізнім запрошенням — а таки пішла. Харч був вибагливий — з обслугою кельнерів — при столах, з вином. Бачила я там деяких старих знайомих з-поміж професорів, а також Ненсі і Слона.

Прикра новина з Клівленду. Максим з Уляною і дітьми приїхали були до баби на американське Різдво. Я потелефонувала 24 грудня, щоб всім Пасічникам побажати із святами і довідалася, що Маруся дістала приступ епілепсії і її відвезли до лікарні... На

саме Різдво вже було ліпше, перевірка виказала, що додаткових комплікацій (інсульту ітп.) не було, і вчора вона вже була знову вдома. Але Різдво було, очевидно, зіпсоване. Максим з хлопцями вчора мав повертатися додому, вже був виїхав, але Стефко по дорозі почав вонітувати, отже вони з дороги повернулися назад до хати Марусі. Стеф, мабуть, має якийсь вірус, і якщо все буде добре з ним і з Марусею, то Максим з Уляною і дітьми сьогодні повернуться до Торонто... Така собі пригадка про реалії справжнього життя, невідвладні святочним людським плянам і настроям. Memento mori.

Я вчора — після візиту у Форсії — мала полуденок із Синтією. Говорили ми про відхід Кріса Сієрі, але також у розмові раптом вона згадала Divertissement Паскаля... Мушу собі знайти цей есей. Каже Синтія, що читала це ще, будучи в гайскул, але з розмови і її реляцій мене це раптом зацікавило, виглядає воно щось на зразок мого “хвалю ілюзію”. Боже мій, яка неповна і недосконала моя освіта (і пам’ять!) Зрештою: вчитись треба усе життя — але для цього потрібно також мати контакт з інтелігентними людьми, що з ними можна розмовляти на цікаві теми... Паскаля напевно могла б знайти і десь серед книжок власної бібліотеки, але для цього треба було б витратити багато часу... В університетській бібліотеці буде легше знайти.

1997 рік добігає кінця. Варто зробити якісь підсумки. На основі щоденника це зробити не важко: один із дивідендів щоденникових записів.

Успіхи і здобутки:

найбільший: інавгурація видавництва Мости і вихід у світ Шекспірових сонетів точно до Остапового 80-ліття! — а крім того: переклади моїх віршів на польську (Горжковської) і французьку (Москаленка), мої власні переклади поезій Шимборської, викінчення “Автобіографії”, робота над редагуванням збірки збірок “Тихі розмови з вічністю”, інтерв’ю зі мною Гарнашинської в “Літературній Україні”, поява на Інтернет правничої школи PENN моєї правничої бібліографії, підвищення якості мого комп’ютера і мій доступ до Інтернет; пересилка частини накладу Шекспірових сонетів до Львова; захист дисертації Зоряни Лановик про ОТ; заходи в справі Наді Петрик і факт, що вона під кінець року таки здобула постійну працю в нашій правничій бібліотеці; друк 11 різних статей і рецензій.

Приємності і розваги:

Різдво в Торонто з усіма дітьми і внуками, відвідини театру (в січні), гостини в мене у Філядельфії (в лютому, в травні), поїздки до Торонто (в березні/квітні і жовтні); участь в конференції в Урбані; вакації над океаном з Максимом, Уляною, Іванком і Стефком; знаменита лектура щоденників і листування Вірджинії Вулф, Віти Саквіл-Вест, Гарольда Нікольсона; відвідини Ніни (в травні, в серпні, в листопаді); знахідка нової станції клясичної музики; з’їзд зальцбуржан на Союзівці.

Неуспіхи, невдачі, розчарування:

провал видавничого проекту правничого щорічника, де мала бути надрукована моя бібліографія права України; нездійснений плян видати “Автобібліографію” ще 1997 року; нездійснений плян Ольги Ісаєвич зорганізувати вечір у Львові з нагоди Остапового 80-ліття; обід з Лабунькою і його закиди-імпертиненції, що назавжди підважили моє досі завжди дуже щиро доброзичливе наставлення до нього; відкинення моєї ULE 1980 від кандидатури на конкурсі Ковалевих.

Деякі неспіхи були фактично позитивними успіхами: напр. факт що головою Ради Бібліотеки стала на моє місце Софійка Геврик, що звільнило мене після п’яти років від навантаження громадської відповідальності (я далі активна і працюю для бібліотеки, але вже не на керівному пості і без відповідальності за цілість праці). Цей перевибір насправді був спеціально мною підготовлений, бо я вперше назначила номінаційну комісію, саме з наміром перевести зміну — і це мені вдалося! Отже відхід із цього громадського становища — це справді особистий успіх, а не навпаки!

Важливі родинні новини: Марко отримав нарешті працю. Андрій Головінський перейшов операцію, в Тимоша народився син — Трувор; А з радісних-успішних подій з-поза особистого життя найважливіші: успіхи України на міжнародному полі (договір з Росією, Румунією, НАТО); успішні презентації першого тому Грушевського.

6 січня 1998. Торонто.

Я вже тут від неділі, 4 січня. Приїхала автом із Славком і Мартою Трофименками. І то з великим багажем: у моїй великій валізці є тільки дві мої суконки і спідне білля, решта — різдвяні дарунки. А крім того були три пачки повні всяких харчів — вареників, ушок, риб, борщу, куті, котлетів, бігосу, приставок-м'ясачків до горілки. Славко ледве упхав все це в багажник. Дорога була без пригод, температура була відносно тепла, ішов трохи дощ, але обійшлося без снігу і льоду. З Мартою і Славком ми цікаво й приємно провели 10 годин дороги — водій із Славка витривалий і уважний. Вертаються вони вже 9-ого, так що я довго тут не залишуся. Вперше від коли я приїжджаю на Різдво до Торонто — немає ні снігу, ні морозу. Увечері, як ми приїхали, було, щоправда, трохи ховзько, але тепер тепліше і тільки мокро.

Сьогодні діти в школі, бо вже вчора почалася наука після різдвяних вакацій. Завтра залишаться вдома, бо Різдво. Але старий календар справи утруднює і дітям і Максимові. Він мусів відкликати лекції — перші зустрічі із студентами нового семестру — через українське Різдво. Але тут ще всі українці бодай тримаються старої традиції — бо в нашій Філядельфії святкують в січні Різдво тільки православні церкви і єдина католицька парафія св. Михаїла — та, де належу і я.

Телефонувала я вже сьогодні, щоб привітати зі святами, до Люби Пендзей, Ліди Гумінілович, Рисі Голод, Ліди Палій. Рисі і Ліди вдома не застала, залишила тільки своє привітання — в Голод на машині, в Ліди — в жінки, що доглядає її маму.

Під вечір сьогодні має приїхати Марко з Ніною. Добре, що будемо разом всією родиною. Хоч повною вона не буде вже ніколи.

Неділя, 11 січня 1998. 7:30 вечора

Повернулась я вже в п'ятницю. Мали ми щастя: приїхали без поважніших комплікацій. А от трохи далі в Канаді в Кебеку, а також у штатах Нової Англії, — справжній катаклізм: морозний шторм повалив дерева і електричні дроти — в самому Кебеку три мільйони людей без електричного струму. Це немов ілюстрація до розмови, що її ми мали при столі в Торонто, де я розповідала Іванкові про великий black-out на цілому східному побережжі. Цей досвід перерішив, що міняючи кухню, я замінила електричну на газову, бо пам'ятаю добре, що в час того славного затемнення були в нас на обіді Коровицькі і я саме збиралася кидати вареники з м'яса на кип'яток, як загасла в усьому місті електрика... До речі, саме напередодні Свят-Вечора в Уляни таки врешті заінсталювали нову кухню — електричну, найновішого випуску, з одностайною плитою, що покриває поодинові спіралі... Це допомогло, бо можна було принаймні заварити вареники й ушка. Але зливу вони і досі не мають, отже посуд доводиться мити в пивниці, або їсти на паперових тарілках.

В такій ситуації привезені з Філядельфії харчі виявились спасеними. І навіть дуже

смачними, включно з кутею, що її я — як це не дивно — варила сама перший раз в моєму житті. Обидва роди риби мусіла я зробити кілька днів наперед і трохи боялася, щоб вона, бува, не зіпсувалася. Але ні, все було добре, а заморожених кілька сортів вареників залишилось Улянці ще на добрих кілька обідів. Знамениті були м'ясачки — приставка до горілки, незлі були на день Різдва привезені котлети, дуже добра була бурякова салатка. Вже після мого повороту додому, казала Уляна, мої хлопці, тобто Максим і Марко, ще могли похарчуватися моїм бігосом — так, що мій приїзд з харчами — завдяки Славковій Трофименковій — допоміг влаштувати свята і розв'язав проблеми пов'язані з перебудовою. (В одному листі Максимові я написала: перебудова, як переконався Горбачов, може принести непередбачені наслідки...) Те, що вже закінчене — виглядає дуже гарно і свіжо. Але немає ще не тільки води, але теж і вікон і прилавоків.

Марко з Ніною приїхали на час — саме перед Святою Вечерею. Ніна тількищо повернулася до Лос Анджелесу з Нью Йорку, де була з Ією кілька днів в Олеса, отже вона — справжній frequent flyer... Після Свят-Вечора ми всі пішки із звіздою, як і в минулому, пішли заколядувати до Грицаїв — тим разом не в зимовій сніжній атмосфері, отже без традиційної різдвяної декорації. В неділю ми їздили до православної церкви св. Димитрія, після обіду — розпаковували дарунки, потім ще на пару годин прийшли до нас Грицаї. На другий день Різдва Максим мусів повернутися вже до праці, а хлопці — до школи. Ми з Марком і Ніною ходили до крамниць на Блурі, зокрема до Арки, де я купила їм у додатку до різдвяних подарунків — Маркові пару книжок, а Ніні — вишивану блузку, що її Марко вибрав, бо казав, що вона її потребує.

Мої дарунки цього року були значно щедріші, як звичайно. Нікуди, крім Торонто і Урбани, я не їздила, живу аж надто скромно, не ходила в минулому році ні до театру, ні до кіна, ні до ресторанів (нажаль!) — отже заощадила значну суму грошей і могла собі дозволити бути щедрою. Маркові і Максимові, крім дорогих краваток, дала по одній тисячі доларів. Марко, крім того, отримав повний комплект Грушевського (тобто передплату) — бо він один із набагатьох, що вже раніше виявляв бажання прочитати перший том і хотів собі позичити в мене з нашого українського комплекту, бо раптом зацікавила його передісторія... Таке рідкісне в його поколінні зацікавлення варто підтримати... Уляна отримала від мене тасьму і два компактні диски Камерного хору "Київ" — і ця стара релігійна музика в першорядному виконанні так нам подобалася, що Марко зараз же почав робити копії і собі і мені. Стефкові головний дарунок купував в моєму імені Максим, бо виявилось, що роздобутий мною із великим трудом дарунок комп'ютерної гри гокею (що його Стеф собі замовив у Миколая) — Миколай уже приніс і я мусіла його віддати, ще заки поїхала до Торонто. Комп'ютерна гра, що допомагає робити шкільні завдання, яку я купила для Ніни, мала успіх не тільки в неї, але теж і в Іванка, а Іванкові я купила електронні шахи і він кілька днів дуже зацікавлено грав сам із комп'ютером (я сказала йому: це така гра, щоб менше говорити, а більше думати!) — нажаль, уже після мого повороту додому я довідалася, що коли замість батарейок, хотіли залучити електрику — комп'ютер перегорів і треба буде цю коштовну іграшку відмінити — ще не знаю, чи це можна буде зробити в Канаді, чи доведеться відсилати мені і відмінювати в крамниці тут.

Хлопці, як звичайно, постійно сваряться із собою. Але, коли я сказала, що запрошуюю їх до себе на вакації, але окремо — наперед одного, потім другого, щоб не було цих конфліктів, Іванко сказав: а що я буду в тебе робити без Стефка? *Kto się liubi, ten się czubi!*

Марко помітно більше відпружений і спокійніший. З Ією їх відносини тепер значно мирніші і більш цивілізовані, більш узгоджені. Але коли я запиталася, чи є якась надія, що вони ще можуть погодитися? — сказав, що це абсолютно виключене. З Юлею він зв'язок припинив. Її приїзд до Америки переконав його, що вони не зможуть разом будувати нову родину. Вона, мовляв, ще сама дитина, і ревнувала його за Ніну... Не багато про це говорив. Але показав мені фото з жінкою, з якою ходить тепер. Вона — його ровесниця і здається працює в тій же профспілці. Має одну дитину, розведена. Вона — чорна, називається Бренда. Я на це фото не реагувала ніяк, не сказала нічого. Бо і що скажу? Маю надію, що цей зв'язок — тимчасовий, що він опам'ятається і знайде собі якусь іншу пару. І не тому, що вона — чорна, а тому що — чужа. Моя реакція була б такою ж неентузіастичною, якби це була якась Глорія Вандербільт. (Може навіть була б ще більш негативною, бо уявляю собі як поблажливо і згори трактували б нас-імігрантів американські “high society” і всякі нуворіші...) Побудова нової родини з дівчиною з України була б тільки початково травматичною, з уваги на неприємність розлуки з першою, але подружжя з зовсім чужою жінкою означатиме постійну травму в майбутньому... Ми, що хочемо затримати українського духа в родині і українську мову, мусіли б охороняти себе від того чужого впливу, а це означало б відчуження в родині. Не знаю, чи Марко здає собі з того справу. Мені він випітнув, що, мовляв, йому здається, що я маю якусь “злість” до нього, але я маю тільки жаль, що він так відчужується, рідко контактується — не пише відгуків електронною поштою, майже не телефонує. Мовляв: дуже зайнятий. Він і до Максима має всякі претенсії: мовляв, Максим зарозумілий і аrogантний. Коли я, обороняючись від його закидів, пригадала йому його поведінку до мене в Києві — признав мені рацію, вибачався, що тоді, мовляв, він був під великим психологічним тиском, ітд. Я пригадала йому також його негостинність в Лос Анджелесі: коли купували хату, я запиталася: а буде там місце для гостей? Сказав: як до нас хтось приїде, то може ночувати в готелю. Страшний він егоїст — думає тільки про себе і, як видно, не відчуває потреби тримати контакт з мамою і братом, хіба один раз у році, в час Різдва... Майбутнє його мене дуже турбує, маю надію, що не зробить він якоїсь чергової дурниці з поважними консеквенціями.

Я привезла зі собою показати хлопцям дисертацію Лановик. Марко дуже цим зацікавився, читав трохи вночі, вперше довідався деякі біографічні дані про свого батька... Хотів взяти дисертацію зі собою до ЛА і там зробити собі копію. Був невдоволений, що я на це не згодилася. Дисертацію я привезла назад зі собою. Навіть Максим жалівся, що за браком часу, не встиг її точніше переглянути. Ну, може я тут зроблю їм копії і перешлю поштою. Ризкувати єдиним примірником не можу — я мушу мати його в себе, бо мені треба буде бути тепер у близькому контакті із Зоряною і допомагати критичними порадами в справі нової редакції тексту і підготовки книжки. Ліда Палій повідомила мене по телефону, що президія “Слова” погодилася дати на це видання одну тисячу канадських доларів, але вона перестерігала, що пересилка офіційним шляхом та й виміна на американські долари

дорого тепер обійдеться, отже насправді цих грошей буде набагато менше.

Говорила я коротко по телефону також з Лідєю Гумінілович, Любою Пендзей та Рисею Голод.

Вівторок, 13 січня 1998. Метро. 10:45.

Їду до Форсії, бо краплі не тільки мені не допомогли, але може й пошкодили. На ліве вухо майже не чую. Але моя візита щойно на 2:30. Я маю намір трохи попрацювати в бібліотеці і віддати деякі позичені книжки.

Онишкевичі вже повернулися зі Львова і Любоко на Infoukes/Politics написав серію дуже цікавих репортажів “Impressions of Ukraine”. Його репліка, що Україна — це насправді тільки Галичина, а решта — це Малоросія, викликала вже низку критичних відгуків. А до цієї теми Максим сьогодні по e-mail прислав такий анекдот: Яка різниця між євреєм і жидом? Єврей живе в Ізраїлі і будує Ізраїль, а жид живе в Україні і будує Україну. Яка різниця між росіянином і москалем? Росіянин живе у Росії і будує Росію, а москаль живе в Україні і будує Україну. Яка різниця між українцем і хохлом? Українець живе в діяспорі і будує Україну, а хохол заважає українцям, жидам і москалям будувати Україну в Україні.

Середа, 21 січня 1998. 10:45. Метро.

Щоденник занедбаний — виглядає, що я пишу його тільки, як колись, у метро. Тільки колись я їздила день-у-день, а тепер тільки час-до-часу. Тиждень від попереднього запису, зокрема перших кілька днів, провела в повній самоті. Нагадалися мені навіть рядки із вірша Анни Ахматової (у моїм власнім перекладі): “Ні до кого і слова в ці дні не кажу” — бо і по телефону майже з ніким не розмовляла. Але працювала пильно над ULE70, ходила на проходи, їздила за харчами. В суботу пішла була до Української Бібліотеки в Центрі. Виявилось, однак, що цього ж дня пополудні мій відділ СУА мав загальні збори. (Коли я отримала була повідомлення, думала була навіть піти, але мені здавалося, що це тиждень пізніше, а 17-ого я не була на це приготована). Щоб уникнути зустрічей, я взяла додому кілька комплектів “Нашого життя” і працювала вдома, а на збори таки не пішла. Роблюся відлюдком? Чи тільки дуже селективно вибираю зустрічі із людьми? Була дуже рада, коли Софійка запросила мене і Віру на Щедрий Вечір 18-ого; вчора з Софійкою і Дорою Горбачевською поїхала на робочу збірку до УБ; на п’ятницю домовилася з Мартою Трофименко в Law Library, а в суботу хочу поїхати з Рудницьким на наукову конференцію до Нью Йорку.

Також трохи читала. Ще не зовсім увільнилася від Нікольсонів. Саме везу віддати її невеличкий роман “All Passion Spent” (дуже цікавий психологічний портрет із феміністичними і соціальними обертонами, а ще маю вдома і читаю Гарольдові “Some People”, нарис про різні постаті з його життя, скомпоновані майже як новели. Добрі письменники, обое! Цікаве явище: і у Віти, і в Гаральда багато діалогів цитуються французькою мовою — і то без всяких пояснень!

Позичила з УБ два номери журналу “Березіль” В одному з них — новий роман Софії Майданської “Діти Ніоби”. Зацікавило мене, тим більше, що його дуже захвалюють. Переглянула я побіжно і — відклала. Розчарувало мене. Нагадує традицію Ірини Вільде. Для радянської літератури це може була б ревелюція, але мабуть тільки через заборонену тему. Але в Софії немає видно бажання творити пост-модерну прозу, щось нове, інше. В другому номері “Березоля” є якась проза Діброви — може це мене більше зацікавить, та й приспішить мою рецензію на “Пельце і Пентамерон”.

У Гевриків я бачила нове число “Journal of Ukrainian Studies”, що в ньому надруковані рецензії Луцького на Максимову книжку і Гольденберга на мою ULE65A. Чомусь цей номер до мене ще не прийшов, я навіть не знала, що він уже появився.

Неділя, 25 січня 1998. 9:17 PM.

В п’ятницю їздила на PENN, щоб допомогти Марті Трофименко з матеріалами у правничій бібліотеці і показати, що вона, як і всі інші правники, має повне право користати з нашої бібліотеки і не потребує для вступу до бібліотеки моєї ані нічиєї іншої протекції. Я познайомила її з Марилею і з Катериною, вони продемонстрували їй мою правничу бібліографію на інтернеті, а потім, коли вона виявила охоту зробити копії цілих сторінок — позичили їй мою UkraLME 92–93 в манускрипті і вона поробила собі фотокопії. Також зробила фотокопії із кількох статей, що їх я мала в моєму “офісі”, зокрема статті про конституцію і конституційний суд України. Потім ми разом пішли на полуденок до Faculty Club. Отже Марта була задоволена і мала продуктивний день. Тепер вона зможе і сама вряди годи приїздити туди і користуватись бібліотекою. Я посвятила цей день також правничим справам і не ходила до головної бібліотеки, а працювала таки в своєму study 517. Я знала вже, що старий комп’ютер, який є в моїй кімнатці, має деякі проблеми, отже використала свій побут там, щоб в’яснити справи. Пішла до computer help desk і сказала технікові (він називається Jacob), що цей старий комп’ютер не читає деяких дискет і я не розумію чому? Одну дискету floppy він приймає, читає і копіює, а іншу — ні. Він вже прислав мені деяке в’яснення по електронній пошті, але справа ще не розв’язана. Було б, очевидно, найкраще, якби мені дали там новіший комп’ютер, який приймав би і малі диски, а не тільки ці “фляппіс”. Мій домашній комп’ютер приймає обидва роди і через те я можу працювати над UkraLME і вдома і в BLL. Але — “дарованому коневі в зуби не заглядай” або “чеши дідька зрідка” — не можу мати за великих претенсій, я вже натякала і може з часом мої натяки дадуть наслідки... Фактично, якщо не дасться розв’язати справу з м’якими дискетами, то навряд чи зможу робити доповнення до цієї правничої бібліографії... А ці доповнення може більше в інтересі BLL ніж у моєму власному. Бо кожний день проведений в BLL замість у Van Pelt відтягає мене від праці над ULE70... Погода в п’ятницю була така, що якби не Марта Трофименко, я була б нікуди з дому не виходила. Була дощова злива, я зовсім мокра повернулася додому і була рада, коли передяглася у суху одіж. Марта також порядно змочла і потім разом із Славком телефонували, щоб подякувати мені, що я в таку погоду таки поїхала до міста. Але могло бути гірше: бо спершу заповідали не дощ — а льодовицю, а міг був впасти і сніг. (Дотепер зиму маємо дуже помірковану: сніговії не було ще ні разу!)

В суботу поїхала я з Рудницьким до Нью Йорку на другий день наукової конференції, що була присвячена 60-літтю української національної революції. (Я була б радо поїхала вже в п'ятницю, але не мала нагоди, а в суботу в програмі був і Рудницький і я сама впросилася до його авта). Суботня конференція відбувалася в приміщеннях Українського Інституту Америки. Були дві сесії — літературна і історична. Відкривав конференцію Олекса Біланюк, що є нововибраним головою УВАН, а закривав Рудницький, голова НТШ. Першою сесією керував Чернецький — молодий професор української літератури в Колюмбійському університеті, другою — Марк ван Гаген, директор Інституту Гаррімана. В першій сесії доповідали Ася Гумецька — про віддзеркалення української національної революції в літературі, зокрема в поезії — і Ляриса Онишкевич — про драматичні твори. Конференція була двомовна і трохи парадоксально, що обидві — і Ася і Ляриса — доповідали англійською мовою. Дискутантом була Тамара Гундорова — вона говорила по українському. В сесії історії виступали Ярослав Грицак зі Львова, Владислав Вірстюк з Києва і Ярослав Пеленський, як дискусант — всі вони доповідали по українському. Був у програмі також амбасадор Щербак — який виступив дуже добре, до речі, хоч трохи може за довго. Смішна одна деталь: Олекса у своєму вступі (по українському) взявся цитувати поетів — до Василя Симоненка включно — це викликало деяке здивування навіть у мене. Але Рудницький використав це вдало і дотепно у своєму заключному слові: мовляв, коли фізик-Біланюк цитує поетів, то йому-літераторові доведеться цитувати Макса Плянка і Альберта Айнштейна, тим більше, що вони обидва були членами НТШ.

Зустріла я там і розмовляла з Тамарою Гундоровою (сказала їй, що бачила нову її книжку і хотіла б її дістати), Вірляною Ткач (яка сама підступила до мене і сказала мені, що вони з Вандою Фипс саме попереднього дня працювали над перекладом мого вірша), з Асею і Лярисою, з Лясею Старосольською (“я дуже постаріла” — сказала мені — “тільки язик мій не старіється”), з Анею Бойчук, з Ольгою Кузьмович (вона думає, що після конвенції УНС “Свободу” напевно перетворять на тижневик, і признавала мені рацію, що газета тепер стала дуже нецікавою, що вона — погано редагована), з Ольгою Андрієвською. Посол Щербак, який прийшов у час, коли друга сесія була в повному ході, сів собі поруч мене і навіть у певний момент запитався, як називається ведучий сесією (Mark von Hagen) — отже я мала нагоду чимсь прислужитися добрій справі, бо пан посол свій виступ так і почав від подяки Маркові фон Гагену. Між іншим, я мала охоту пізніше підступити до нього і запитатися при нагоді про “Закони України” — кількатомове видання, що його переслали для PENN через вашингтонське посольство з Києва, з бібліотеки Конституційного Суду (повідомивши мене про це вночі телефоном із Києва) — матеріали, що їх ми і досі чомусь не одержали і я саме про це довідалася в понеділок від Марилі... Нажаль, я занадто в таких справах делікатна, не люблю пхатися до знаменитостей, а випадкова нагода не трапилась, пан посол поїхали і моя з ним розмова на цю тему, нажал, не відбулася... Були присутні на конференції також Марта і Славко Трофименки, а з Альбертом Кіпою та Іваном Головінським ми навіть разом їхали потім додому.

В Америці тепер створився великий заколот довкола сексуального скандалу в Білому Домі. Виявляється (радше — є підозріння), що Клінтон, вже будучи президентом, мав “аферу” з молоденькою 22-літньою працівницею Білого Дому — Монікою Левінською.

Вийшла ця справа на яв через іншу справу, також подібного характеру, але з давніших років, коли Клінтон був ще губернатором штату Арканса: є цивільний позов на Клінтона і прокуратори шукають за всякими любовними скандалами, щоб довести “a pattern of behavior”. Найгірше, що репортери твердять нібито Клінтон наказав Моніці говорити перед судом неправду, а через те справа стала значно поважнішою, бо це вже “a case of perjury”. Вороги Клінтона причепилися того і почали вже навіть говорити про “impeachment”, новий Watergate, можливу резигнацію президента, etc. Все це — у дуже недобрий для президента час — бо за пару днів йому доведеться виступати перед конгресом із програмовою промовою “state of the Union message”.

Моя реакція на цю сенсацію трохи інша, як реакція американської преси. Підозріваю, що Клінтон мабуть таки й мав якусь любовну аферу з Монікою, та й можливо не тільки з нею. Але мене надзвичайно дивує становище до цього факту американської преси. Інтимні справи пана Клінтона мене не обходять, це — справа його дружини Гіларі. Я не вважаю, що уряд найпотужнішої в світі держави має бути спаралізований через те, що на чолі його стоїть молодий чоловік, який не досить розумно контролює свої сексуальні імпульси. І протест викликає в мене факт, що за зібрані із податків (теж і моїх податків!) гроші — судді і прокуратори займаються досліджуванням сексуальних пригод президента — замість присвятити свою увагу поважним соціальним проблемам. І порівняння цієї справи до Вотергейт не витримує жодної критики. Ніксон і справді робив спробу підважити демократичний процес — це була справжня конституційна криза, а тут? Клінтон досяг в останньому часі поважних успіхів: економіка США — єдина в світі тепер — стоїть на досить міцних основах, вдалося збалансувати державний бюджет, зросла продуктивність робітника, багато нових місць праці, навіть популярність президента в народі значно зросла, пішов на деякі компроміси: перевів реформу “велфер”, тепер взявся за справи освіти і расових відносин — але все це, очевидно, ворогам його не подобається, а слабості його характеру дають їм атути, що можуть його завалити... На похороні президента Міттерана крім жінки була і коханка, мати нешлюбної його дитини. Джеферсон мав коханку — чорну невольницю і навіть не подарував волі своїм неграм. Не тільки Френклін Рузвелт мав коханку, крім жінки Еленори, але навіть Двайт Айзенгавер. А що вже говорити про донжуанство Джана Кеннеді! Його поведінка в Білому Домі виходила за межі пристойності і всі про це сьогодні знають і пишуть... Чи такі люди могли б бути сьогодні президентами? І що ця Америка має таку фіксацію на справах сексу? Половина країни — самі розведені, довкола моральний розгардіяш і сексуальний розгул, пуританські морес хіба тільки стосуються президента держави? Хочуть бачити його на п'єдесталі, святого? Я втратила всякий респект до американських репортерів, що їх колись дуже шанувала, як остою свободи і демократії. Респект цей я втратила вже раніше — від пам'ятного дня, коли телевізійні репортери ганялися гелікоптерами за Сімпсоном, що втікав автом від поліції... Вже тоді всі інші вісті мусіли поступитися сенсації — і на цю вудку попалися такі нібито серйозні репортери як Дженінгс і Ратгер.

Я тепер дивлюся переважно тільки на вісті на публічному телеканалі no.12, де репортером є Лерер. Він справі сексуального скандалу присвятив тільки пару хвилин, а решту програми присвятив відвідинам римським папою Куби (справді історична подія),

проблемам замирення між Арафатом і Нетаньягу в Ізраїлі, небезпечному назриваючому конфліктові з Гусейном в Іраку, відносинам США з Іраном ітп. Такі важні діються в світі справи, а найбільша потуга — лідер західного світу — всю увагу віддає справам сексуальних пригод президента... Мене найбільше цими днями хвилює фінансова криза в Азії. Не багато на тому розуміюся, але в час, коли східна Європа ледве піднімається на ноги, щоб ввійти у вільний ринок світу, така фінансова нестабільність здається мені справжньою великою загрозою. Чомусь приходять мені на думку аналогії з 1933-им роком. Адже голод в Україні не був відірваним явищем: тоді панувала в усьому світі фінансова криза і депресія. І які катаклізми прийшли слідом за тими потрясеннями: фашизм, нацизм, винищування цілих народів штучним голодомором, голокостом, геноцидом.

Завтра знову їду на PENN. Маю візиту в дентистичній клініці. При тій нагоді вступлю до бібліотеки на пару годин.

Максим почав на інтернеті працю над моєю ULE80 — Research report 62. З одного боку — тішуся, що справи поступають вперед. А з другого, я затурбувалася. Що це значить? Невже КІУС не думає друкувати моєї бібліографії книжкою? Якщо не звичайною книжкою з повним нормальним накладом, то принаймні так, як попередні довідники? Написала Максимові електронного листа із запитанням: маю надію на вияснення, сподіюсь, позитивне.

Понеділок, 26 січня 1998. Метро, 9:50.

В суботу у Філядельфії відбувся черговий Баль Інженерів. Тим разом “деб’ютувала” Маріанка Третьак. З тої нагоди прилетіли з Торонто бабуня Марія Голод, тітка Харитя Голод і на баль — до трьох столів Ренати — зібралися її близькі приятелі: Геврики (не тільки Тит і Софійка, але і три їхні сини з Нью Йорку), Віра Лащик, Кіпи, Біланюки, Матківські, Андрійко Лащик з жінкою Тамарою і її братом et al. Все це я знаю, очевидно, з других рук — від Віри, яка також очевидно була і всю ніч танцювала. Для мене це цікаве соціологічне явище. Балі Інженерів відбуваються рік-річно вже певно із 40 років. (Ми з Остапом були, здається, тільки двічі). Це велика і дуже коштовна (а через те — престижна) товариська імпреза. Скільки грошей люди видають на ці балі — сотні долярів на одяги, на літаки, вступи також звичайно досить високі. Все це свідчить і про добробут і про пріоритети нашої інтелігенції. На культуру або на видавничу якусь діяльність не можна б від цих же самих людей здобути навіть десятої частини цих видатків.

Середа, 28 січня 1998. 10:00 PM.

Вчора цілий день працювали в мене електрики. Це ще було замовлення з-перед двох місяців — довелося довго на них чекати. Безпосередня причина: мені треба було зробити дві нові втички в кухні, у зв’язку із моїм пляном закупити новий холодильник і поставити його в іншому місці. (Це мусять бути спеціальні контакти на три штифти). При тій нагоді я вирішила вставити на дворі спеціальні рефлектори, що реагують на рух і засвічуються

автоматично, як хтось іде. Отже заінсталювали мені дві пари таких рефлекторів — над городом і окремо над гаражем. Над гаражем зокрема давно потрібно це було зробити: як часом увечорі повертаюся автом додому, щоб автоматично засвітилося світло. В мене спереду хати є рефлектори, які працюють на регульовані години. Але бувало, що я приїду трішки пізніше — і ці рефлектори вже згасли. При нагоді вставили теж втичку для радіо в моїй робочій кімнаті. Ще не знаю скільки це все мені коштуватиме: два хлопці вчора працювали від 10 до 3. Рахунок, казали, пришлють пізніше.

Сьогодні пошта принесла від Зоряни Лановик критичні рецензії опонентів дисертації, офіційних і неофіційних, а саме коментарі-відзиви або відгуки Федора Погребенника (8 сторін друку!), Юрія Бандури (6 сторінок), Т. Салиги (6 сторінок), М. Присяжного (2 сторінки), Н. Олійник (а може — Олійника?) (2 сторінки), Михайла Шалати (3 сторінки) — все це з офіційними підписами, печатками, потвердженнями... Кожен з тих відгуків — це стаття про творчість ОТ і реакція на працю Зоряни. Боже, якби старий тішився, якби жив! Але якби жив, цього може і не було б. Все це серйозне критичне трактування! І завдячуємо це передусім Романові Гром'якові — це була його ідея, навіть точно не знаю, що саме надхнуло його поручити таку тему своїй аспірантці. Був він, правда, один раз у нашому домі — але це було дуже коротке й випадкове знайомство — навіть не був у нас на обіді, ані не ночував... Потім тільки обмінялись ми кількома листами, і от раптом вийшла від нього пропозиція — прохання до мене, вже по смерті Остапа, дозволити на таке дослідження і допомогти матеріалами... Ну, мого дозволу вони не потребували, але без моїх матеріалів такої роботи Зоряна взяти не могла б. І я маю велику сатисфакцію, що моя праця і над Остаповою бібліографією, і над його літописом життя, і над його архівом не пішла намарне... Очевидно, праця Зоряни була б більш досконалою, якби вона, крім моїх матеріалів, простудіювала також докладніше інші матеріали про літературу діаспори взагалі — тоді вона більш переконливо і з більшим зрозумінням справ могла б намалювати тло для творчості ОТ. Але від молоденької аспірантки навряд чи можна такого вимагати. Зрештою, це може прийде згодом. Бо ж Гром'як і його педінститут беруться серйозно досліджувати діаспору, і творчість ОТ є тільки одною частиною їхньої багатогранної праці.

Понеділок, 16 лютого 1998. Метро.

Заглянула до щоденника: останній запис — 28 січня. Чи справді? Понад два тижні перерви? Ну, такі речі стають звичкою — отже небезпека для щоденника. За минулі дні, правда, не сталося нічого особливого: засідання Ради бібліотеки, співробітників Енциклопедії діаспори, Чортополохів. Їздила теж і на PENN, до бібліотеки і до гінеколога (рутинна візита, тести). Маю якийсь блок: ніяк не зберуся, щоб написати рецензію на “Peltse & Pentameron”, на нову книжку Грабовича, на “Критику”... Давно нічого не писала — і так як із щоденником — відвикла... А стимулів для такої роботи нема. Якби платила гонорари — була б заохота!

Але працюю регулярно над ULE70: тепер опрацьовую журнал “Soviet Literature”. Також написала кілька листів із залеглої кореспонденції і зробила деякі рішення: купила новий

холодильник і це спричинить серію комплікацій із деякою перебудовою кухні — в цій справі був у мене вчора Віктор. Також хочу поїхати у вересні до Boca Raton, на Флориду, на конвенцію AAASS, де буде і Максим з родиною. Трохи це мені коштуватиме: там за одну ніч беруть 120 дол. + політ + реєстрація, etc. Цього тижня матиму два виходи до театру і зустріч — полуденок з Біланюками.

П'ятниця, 20 лютого 1998.

Сьогодні мають доставити мені новий холодильник. Маю надію, що він не виявиться завеликим для простору для якого призначений і що не буде клопоту внести його через кухонні двері. Не можу мати в кухні великого холодильника, нажаль, а коли шукати за меншим — немає великого вибору. Але всетаки купила більший від того, який маю тепер і це було можливе тільки тому, що я зробила “революційне” рішення: не купувати маленького (12 куб.фт) до тісенької заглибини, що в ній досі стояв мій холодильник, а поставити трішки більший холодильник (майже 16 куб.фт.) біля дверей, де досі були полички, і зробити шафку з поличками там, де холодильник був раніше. Якщо все це мені добре вдасться, зможу мати більше місця для схованок, а крім того може буде місце поставити також microwave oven, що його досі не мала. Все це вимагало неабиякої підготовки: холодильник — після кількох поїздок до крамниць — купила по телефону, на основі каталогу General Electric, де подані точні розміри; замовила вже Віктора, що буде будувати мені шафку, а може й помалює кухню (ще не знаю, чи матиме він час і змогу це зробити), він вже розмонтував мені полички і зняв двері, щоб можна було внести холодильник. Я думала, що може вдасться також змінити формайку-покриття прилавків, але після розмови з Віктором я побачила, що ця велика робота йому не була б під силу, що для того треба було б найняти контрактора. Можливо, що зроблю це колись пізніше — за рік-два, воно і кошти розподілить, щоб не було все нараз і не надто коштовно. За моїм старим (але ще зовсім добре діючим) холодильником приїде завтра Зоряна Сохацька — наша новоприбула імгрантка тільки влаштовує собі помешкання і покищо вживає якийсь позичений маленький холодильник. Я вже пару місяців тому обіцяла їй дати холодильник — але не могла, бо сама ще його потребувала.

Була я вчора в театрі на “Примарах” Ібзена з Софійкою і Титом. Мала бути з нами ще Віра, але в неї передучора був влом і вона — схвильована цим фактом — не ходила вчора до праці взагалі і не мала охоти йти до театру. (Мене Вірині злодії також схвилювали: якби це трапилось мені, я була б не на жарт перелякана: почуття, що хтось чужий ходить по твоїй хаті вселяє страх, особливо самотнім жінкам, таким як я чи Віра). Я вчора їздила до театру своїм автотом і паркувала в будинку напроти театру. (Оце паркування — це теж для мене неприємний досвід: не люблю цих паркувальних гаражів, що в будинках і на поверхах, куди треба виїздити вузькими тунелями!) Сама вистава була напів-аматорською, але приємно було знову послухати Ібзена... А Ібзена будемо слухати незабаром знов: на 24-ого маємо квитки на “Гедду Габлер” — Геврики, Коропецькі і я з Вірою. Я тепер бавлюся, як ніколи. Вчора вполудне була на гостині у Люди, от так собі, без спеціальної нагоди, “запусти”... Були там Людині знайомі, ті, що завжди: Максимовичі, Куземські, Ліза Чепіль, Євсевська, Головецька, Данилів, Стефа (прізвище забула) — тобто пані із 43

відділу США і Людині знайомі зі школи українознавства (Оля Головецька). Мені це товариство мало цікаве, але поспілкувалася я трохи з людьми і смачно пообідала. А передучора я була запрошеним гостем на полуденку з Олексою і Ларисою Біланюками — в доброму дорогому ресторані La Terrace, напроти правничої школи. З ними я маю багато спільного, є про що говорити. Бачу, що і Лариса і Олекса тепер трохи більше податливі на зустрічі: полуденок вийшов із їхньої, не моєї ініціативи. Ляриса дуже зайнята (вона тепер радіологом у дитячій лікарні і сказала мені, коли я згадала про Стефка, що медичний поступ у поборюванні neuroblastoma вийшов саме від Пенсильванії) — вона знову їде на тиждень з доповідями до Львова, з групою українських лікарів з Америки. Олекса тепер — пенсіонер, погодився взяти на себе обов'язки президента УВАН, допитувався про можливість електронічної каталогізації бібліотеки академії. Вони розповідали мені про Охтирку, де вони їздили по Ворсклі човнами, давали читати статтю якогось колеги-фізика про літературні пов'язання Охтирки — що з неї походило, між іншими, Багрянний і Арцибашев... З моїх розвагових плянів мушу згадати, що на 10 березня маємо квитки на якусь п'єсу Стопарда — одне слово, треба надолужити невикористані можливості попередніх двох років... А я, здається, не мала змоги відмітити у щоденнику факту, що ходила з Вірою — саме 14 лютого, в день Валентина, в кіно (тут недалеко, в нашій околиці) — на фільм “As good as it gets” — що виявився першорядним фільмом, із дуже добрим актором Нікольсоном в головній ролі (він мені завжди нагадує мого колегу з BLL Ronald-a Day-a).

Тількищо телефонували від ділера: зараз мають приїхати з холодильником!

Сьогодні секретар ООН Kofi Annan їде до Багдаду на переговори із Садамом Гусейном. Маю надію, що Гусейн поступиться, бо інакше буде війна. США вже має кораблі і військо в Перській затоці і хоч нема загальної підтримки інших держав, як було в попередньому конфлікті, і не тільки Росія, але і Франція гостро виступає проти мілітарної розв'язки проблеми, то Клінтон готов, бачу, таки послати бомбардувальників на Ірак... Це мене хвилює і журить. Часом можна загнати себе воєнною риторикою в сліпий кут, що з нього єдиний вихід — війна... Гусейн не дозволяє інспекторам ООН перевіряти свої склади зброї, зокрема бактеріологічної... Тобто не допускає їх до ряду будинків, зокрема державних палаців. Одне слово, ігнорує резолюції ООН і це є, нібито, основною причиною конфлікту. Але виникає низка трудних питань: адже Ірак не є єдиною державою, яка має чи готує небезпечну для всього світу зброю: в Росії нуклірні інсталяції загрожені браком відповідного контролю, Ізраїль також озброєний по вуха... Що власне стоїть за великим криком, який знявся довкола Гусейна і Іраку? Чиї інтереси? Яка інтрига? Що він — безвідповідальний диктатор і вже дав доказ своєї безвідповідальності недавньою інвазією Кувейту? Що йому більше важить його місце в історії як великого арабського лідера від добробуту цивільного населення? Що це людина з усіма завдатками на нового Гітлера, і що її треба стримати тепер, поки не наробить він великих і трагічних для всього світу рішень, що можуть бути потрібні для задоволення його мегальоманії? Можливо, що такі мотиви стоять за рішеннями Клінтона, але я по своїй природі — пацифістка і жах мене бере, коли подумаю, що Америка випробовуватиме свою найновішу технологію і жертвою цієї пацифікації буде не сам Гусейн, а — не дай Бог — тисячі матерів і дітей, не кажу вже

про інших цивілістів та й військових людей Іраку.

В Нагано, в Японії проходять тепер зимові олімпійські ігрища. Навіть я пару разів дивилася на телевізорі на відкриття олімпіади та на деякі із змагань (зокрема на біг слалом та перегони на ковзанах). Україна є рівнорядним учасником (біля 50 спортсменів) і це зворушує. Досі отримала, правда, одну тільки срібну медаль, але це не так важно. Мені здається, що медалі повинні роздавати всім учасникам. Боже мій, які страшні вимоги до людського тіла! Якої треба колосальної заправи, вмільости, витривалости, щастя, щоб здобути перемогу — перше місце... Прекрасно сфотографовані лещетарські змагання: немов фотокамера їде на плечах змагуна: прекрасні засніжені гори раптом вискакують перед лещетарем і він летить вниз з головокружкою швидкістю... Такої картини не бачать ті, що присутні там на місці — це вже чудо телевізійної техніки.

Але із олімпіадою пов'язана теж американсько-іракська політика. Через напруження у зв'язку з цією кризою, олімпіада, зокрема її відкриття, мала дуже зворушливу і добре по мистецькому продуману пропаганду за мир. По традиції старих греків в час олімпіади зупинялися війни... Якщо секретар ООН не дійде в Багдаді до якихось компромісів, що дадуть змогу Клінтону відкликати військо, після закінчення олімпіади може початися справжня гаряча війна.

Субота, 28 лютого 1998, полудне.

Іванко почав писати до мене листи електронною поштою. Випробовує різні шрифти і кольори, має клопіт, бо не може вживати кирилиці. Написав кілька речень по англійському: Did you hear? Iraq gave up! Цікавиться, видно, світовими подіями. Справді, Садам поступився, підписав домовлення. Питання тільки, чи буде дотримуватися обіцянок. Вже є і такі в нашому конгресі, які критикують Клінтона, що погодився на це домовлення. Але це передусім республіканці, яким тепер тільки закордонна політика дає якісь шанси пописуватися.

Вистава "Гедда Габлер" була на більш професійному рівні, як "Примари", але коли мова про саму п'єсу — то я волію таки "Примари". Гедда — аж занадто демонічна жінка, а так як режисер її тут зобразив — то навіть насуваються питання про справжню мотивацію її вчинків. Занадто спрощений образ. Ходили ми з Коропецькими, Гевриками і Вірою також на добру вечерю до недалекого від театру італійського ресторану. Того дня я авта не брала. Поїхала підземкою на PENN, попрацювала пару годин в бібліотеці, а тоді Софійка підбрала мене і Тита з-під будинку Френкліна, де є Титів офіс. Додому поверталася я з Вірою.

В середу, 24 лютого, приходив чоловік із Home Depot робити точні поміри для можливих перебудов у кухні. Сказав мені свою думку, що монтувати нові двері на дерев'яні шафки (є така можливість!) — не варто, що моє дерево ще в доброму стані і його варто було б відчистити. Я і без тих його коментарів не думала цих дверей робити тепер — бо це напевно дуже коштовна справа. Але дасть мені кошторис: і на шафку, і на прилавок, і на

двері. Я рішена дати новий прилавок і шафку, нову підлогу, полицку для телевізора (єдиний час, коли дивлюся — це тоді, коли їм або варю у кухні) і помалювати стіни, змінити ручки на старих шафках, дати нові фіранки — щоб було чисто, свіжо, оновлено. Їздила вже пару разів до Гом Діпо, оглядала кафлі, формайку ітд. Буду мусіти в найближчих днях зробити рішення. Конзультувалася і з Вірою, і з Віктором. Віра переконала мене, що не варто до маленької кухні вибирати формайку взору butcher block, що імітує дерево і мені дуже подобається. Вона має добрий смак і її зауваги дуже до речі. Сама вона переробляла не так давно свою кухню — і це в неї дуже гарно виглядає. Але Вірина робота тривала місяцями, вона не мусіла платити робітникам, бо інсталяцію переводили Андрій з Віктором, який тоді мешкав у Віри. Я мусітиму роботу повністю оплатити, отже це буде коштовний проєкт. Кафлева підлога (матеріал і робота) коштуватиме, сказав мені Віктор, около 500 дол. Не знаю, що Гом Діпо порухе за прилавок і шафку. А ще прийде малювання. Мені сьогодні знову доведеться поїхати до Гом Діпо, ще раз подивитися на можливі комбінації кольорів і якості кафлів, формайки, дерева... В хаті деякий розгардіяш: кухонні двері треба було зняти, як вносили холодильник, і — каже Віктор — їх не можна назад вішати, поки вся робота не скінчена, бо холодильник доведеться знову виносити, як будуть робити підлогу. Стіл у кухні завалений речами, що — маю надію — підуть до шафки, як вона буде готова. А ще, мабуть, доведеться витягати всі речі з шафок, як робитимуть прилавок. Маю надію, що ціна буде сприйнятлива, що мої рішення щодо кафлів ітд. будуть правильні, і що все це не триватиме місяцями.

Все це мене відтягає, очевидно, від регулярної моєї роботи. ULE, щоправда дуже поступає вперед, але напр. ніяк не можу взятися за гасла до Енциклопедії Діаспори, або за заплановані статті (про Діброву, Критику, Грабовича). Прийшов лист від Штогрини: до Урбани думаю таки поїхати, але ще не рішила, чи не зголосити мені цим разом доповіді? (Думала вже раніше, щоб написати два варіанти — англомовний і український на тему “Українське літературознавство на сторінках англомовних університетських журналів 1980-их років”. — Матеріали маю готові: тільки сісти і написати! Могла б надрукувати англійський варіант у “World Literature Today”, а український — у “Всесвіті”).

Зробила також рішення (і тентативне замовлення) поїхати у вересні на Флориду на конвенцію Американської Асоціації Славистів. Буде там Максим з цілою родиною, мали б ми пару днів цікавих і гарних вакацій. Хотіла б я поділити кімнату ще з кимсь — бо беруть вони 120 дол. за ніч. Говорила про це з Лярисою Онишкевич. Вона ще не знає, чи поїде. Отже замовила я кімнату на дві особи, на всякий випадок. Дивна і трохи смішна деталь: не можуть запевнити, що кімната матиме два ліжка: мовляв, може бути одне — king size... Ну, за 120 дол. (чи навіть за 60) не думаю спати в одному ліжку з другою якоюсь особою.... Це не пластовий табір під шатром!

Тількищо телефонувала Софійка Геврик. До Америки приїхав зі Львова театр ім. Курбаса. 7 березня вони в нашому Центрі матимуть два виступи — о 1:30 дня — “Маруся Чурай”, о 7:30 — поетичний вечір Антонича з музикою. З приємністю піду на одне і на друге. Але буде завтра в Мейпелвуд у Нью Джерсі також їхня вистава “Камінного господаря”. Я про

це згадала Софійці і ось вона мене повідомила, що вже має точніші інформації і таки хоче завтра поїхати на цю виставу до Нью Джерсі. Хоч мене трохи розбирає якась простуда і катар, то я таки скористаю з нагоди і поїду завтра із нею на цю виставу. Таке не часто трапляється. А “Камінний господар” — цікавіше навіть як “Маруся Чурай”. Цікаво, як вони його ставлять?

Понеділок, 2 березня 1998. Метро. 10:00.

Маю рутинну візиту у Форсії, а потім піду на пару годин попрацювати до бібліотеки. Вчора їздила з Гевриками і Вавою Бачинською до Marlewood, N. J., де в приміщенні місцевого американського культурного центру театр ім. Курбаса зі Львова ставив “Камінного господаря” (Режисер — Володимир Кучинський. В ролях Донни Анни і Дон Жуана виступали Наталія Половинка і Олег Стефан, командором був Олег Цьона). Вистава зібрала 200 осіб добірної публіки з Нью Йорку і Нью Джерсі. З Філядельфії були тільки ми четверо, але були теж обоє Кіпи з Аллентавну. На залі були присутні обоє Лисняки і Лідія Крушельницька, яка — не зважаючи на свої 83 роки — була напевно найелегантнішою жінкою серед присутніх (та ще така повна життя і плянів на майбутне!) Вистава мала трохи інший характер як Лиснякова постановка 1966 року: тоді коли Лисняк наголошував простоту й універсальну символіку теми, Кучинський дуже підкреслив еспанську екзотику — костюмами, музикою, кастанетами, фасадом церкви на екрані, замість декорацій. Грали непогано, професійно, хоч і не бездоганно. П’єса, як видно з програмки, ще в роботі.

П’ятниця, 6 березня 1998. Метро.

Знову їду до Форсії — вже вдруге цього тижня. Вийшло якесь адміністративне замішання з попередньою візитом і Форсія могла прийняти мене тільки на 15 мін., подивитись мені у вухо (і подряпати його інструментом, замість того щоб промити водою під тиском, як це робив мій Тато, а потім Яримович!) — а мені потрібне повне обстеження, з пробою крові ітд. Отже це має бути сьогодні. Також мусітиму взяти поручення до спеціаліста-ортопеда. Артритичні зміни в правій моїй нозі починають мені дошкуляти — пальці заходять за пальці, трудно ходити. А ходити я мушу!

Мала цього тижня два вечірні засідання — Ради Бібліотеки і регіональної комісії ЕУД. Бібліотека матиме цього року 40-ліття — треба нам щось запланувати. А справам ЕУД я мусіла присвятити пару днів своєї уваги: написала перші три гасла: про журнал “Київ”, про Укр. Бібліотеку в Центрі, і про Літ. Мист. Пластовий Гурток, що існував в 1958–59 роках. А ця робота, що відірвала мене від ULE, втягнула мене знову у транс іншої творчої роботи. Думаю може навіть ще сьогодні засісти нарешті за статтю і коментар про “Peltse & Pentameron” Діброви.

Неділя, 8 березня 1998, увечорі.

Поїхала сьогодні до Home Depot: домовилася і підписала контракт на ремонт у кухні.

Вставляють нову шафку на місці, де був холодильник і дадуть нові прилавки, з такою ж формайкою на стіні. Ця робота коштуватиме майже точно 1500 дол. Віктор за встановлення кафлевої підлоги сказав, що візьме (з матеріалом) 500 дол. Окремо ще мусітиму заплатити йому за малювання стін, дверей і вікна і за вмонтування полиці для телевізора. Отже кошти будуть приблизно дві з половиною тисячі. Маю надію, що кухня буде відсвіженою і чистою, хоч перебудова ця не передбачає зміни старих кухонних шафок. Як знайду когось, хто вмів би це зробити, то колись пізніше, може на другий рік, варто було б дверцята із шафок відчистити і наново затягнути фарбою і шеляком. Але може ще перед тим, при допомозі Віктора, зміню бодай клямри.

Вчора мала рідкісну приємність — і то двічі. Виступав у Філядельфії львівський театр ім. Курбаса. Пополудні ставили “Марусю Чурай”, увечорі — читання поезій Антонича. “Маруся Чурай” зібрала повну залю публіки: я сиділа біля Коропецьких. Не всім вистава подобалася: багато хто тексту не читав, а постановка була не реалістична, а стилізована, отже не всі люди розуміти, що саме діється. Але мене вистава зворушила до сліз — я тільки воліла б бачити її в іншому приміщенні, і без нашої еміграційної публіки, що аплодисментами перериває виставу і нищить враження і переживання справді зацікавленому глядачеві. Режисер Володимир Кучинський почав п’єсу з кінця: Маруся іде на прощу і пригадує картини з минулого: суд, Гриця ітд. Дуже ефективно були використані декорації — майже прозорі полотна із зображеннями темних ікон (роботи Гуменюка), що висіли і повністю закривали сцену. Актори виходили із свічками з-поза тих занавіс. Це творило атмосферу таємничості, релігійності, каяття — прощі. Flashback суду відбувався повністю за завісами — персонажів майже не було видно, чути було тільки голоси. Режисер хотів, мабуть, створити ілюзію життєвої метушні і гамору, навіть в час суду — сама ідея може незла, але це трохи заважало провідному текстові. Закінчив Кучинський виставу співом пісень — “Засвіт встали козаченьки” і ще кількох — і для мене це було дуже зворушливо. Я подумала: Ліна Костенко мусіла поступитися самій Марусі Чурай, справжній Марусі Чурай, не героїні твору, а авторці цих пісень. Мало воно для мене велику патріотичну вимову: мовляв: національна ідея, народжена в 17 столітті, вижила і живе й сьогодні.

В творі Ліни завжди трохи мене дивує і навіть до певної міри викликає протест її приписування месіаністичної місії поетові і ставлення цього поета понад законом. Мовляв, Марусю треба помилувати, навіть якщо вона винна, бо вона “не просто Маруся”. Я розумію Ліну: всі її твори — про місію поета в суспільстві, про поета-пророка, поета-народного трибуна, (яким, до речі, вважала вона і себе). Цікаво, як би таку інтерпретацію прийняла й розуміла публіка демократичної Америки, де ніхто — до президента держави включно — не може стояти понад чи поза законом.

Вечір поезії Антонича зібрав менше сотні слухачів. Проходив в досить інтимній, майже каварняній атмосфері, в приміщенні галереї, при столиках і при фортепіано. Участь брало вісім акторів (молоді дівчата і хлопці). Двоє були в чорних вечорових одягах, один у білих полотняних штанах із сорочкою на випуск, решта в сорочках, светерах... Поезії читали з пам’яті (знаменито — і без сліду советської манери або надмірного патосу), один за

одним, переплітаючи їх вряди годи лемківськими піснями при фортепіано. Назвали вони цей вечір поезії “Молитва до зір” — почали від “Північ чорна, наче вугіль” і ще кількох поезій про Львів, а закінчили релігійними віршами. Все це одним суцільним потоком, без коментаря. Враження було глибоко-зворушливе. Антонич — мій улюблений поет і слухати його в такому доброму виконанні було справжньою розкішшю. Думала я про Антонича, слухаючи деякі менше мені відомі релігійні тексти: що було б з нього “виросло”, якби не помер був на 28 році життя? Чи не повторив би долю Тичини? Бо, здається мені, що деякі з цих релігійних віршів не такі сильні, як його пантеїстичні елегії. Купила я тасьму поезій Антонича: маю надію, що зможу вряди-годи повторити собі цю приємність. Перед вечором (а також по радіо) Наталя Пазуняк сказала кілька вступних слів про Антонича. Може й потрібно для нашої публіки, яка літературою мало цікавиться і мало що про Антонича знає. На програмці Центру було написано: Ігор Богдан Антонич — доказ, що чули цю комбінацію імен, мабуть, вперше.

Понеділок, 9 березня 1998. Год. 11:20. Метро.

Їду знову на PENN — тим разом до BLL. Телефонувала Мариля, що до мене прийшов якийсь факс кирилицею і вони не можуть його розшифрувати. Я думала, що Мариля знає російську мову, але вона мені каже, що могла прочитати тільки “Дорога Пані Марто”. Також прийшли якісь матеріяли зі Львова і вони не знають, що з ними робити. Це добре, що бібліотека Стефаніка знову обізвалась, бо я маю намір саме вислати їм пачку матеріялів та ще й підмовила Марилю, щоб прийняли від правничої фірми комплекти журналів з наміром, щоб послати їх до Львова. Очевидно, тепер сама висилка цих речей вже не лежить у моїй компетенції, але я виберу, підготую, запакую — а саму висилку полагодить Мариля.

При нагоді попрацюю трохи над доповненнями моєї UkraLME. Хоч я тепер не надаю цій правничій бібліографії свого пріоритету, то все таки поволі і дуже вибірково буду цю роботу продовжувати. Зацікавлення правом України є — ось передучоа на інтернеті на IntLaw був запит про кримінальний кодекс України. Але така праця повинна мати фінасову базу.

Вівторок, 10 березня 1998. год. 11:15. Van Pelt Library. Stacks.

Ось я знову на PENN, але до правничої бібліотеки не вступала. Хочу попрацювати над ULE і хто зна, чи не приїду ще раз цього тижня. Загрожує страйк SEPTA — поки це станеться, треба мені запастися роботою. Завжди, працюючи над ULE, почувуюся як мисливець, що вибрався на лови — маю надію, що уполюю трохи матеріялу на запас.

Вчорашній fax виявився листом від Богдана Винара. Аж дивно — американський бібліотекар, директор видавництва, присилає мені факс кирилицею і навіть немає мого прізвища латинкою! Могли навіть викинути, не розшифрувавши. Невже він не розуміє, що BLL — це велитенська бібліотека, де працює пару десятків людей, куди приходять сотні всяких факсів, що їх відбирають, очевидно, чергуючі на circulation службовці, а не фахові

люди. Та й у всякому разі, знаючи, що я вже пенсіонер, Богдан Винар ризикував, що його факс міг іти до мене довше, як лист звичайною поштою. А до електронної пошти БВ ще, мабуть, не перекваліфікувався..

Прямо з PENN поїду сьогодні до міста: вступлю до крамниці купити собі торбинку, бо стара мені розірвалася. А тоді на 6:00 год. маю зустріч з Вірою, Гевриками і Коропецькими. Підемо кудись перекусити, а потім на п'єсу Стоппарда “On the Razzle” в театрі Wilma. Від Стоппарда можна сподіватися доброї інтелектуальної комедії. Побачимо.

П'ятниця, 13 березня 1998, год. 10:30. Метро.

В хаті залишила Ольгу-прибиральницю, а сама їду на PENN. Завтра може бути страйк SEPTA і це значить, що мені доведеться, мабуть, посидіти в хаті — отже треба заpastися роботою. Крім того, телефонувала Марія: знову прийшов факс від Libraries Unlimited — тим разом прізвища нема навіть кирилицею, просто тільки “Дорога Пані Марто!” Така неділовитість від діловитої людини як Винар просто дивує. Заберу також решту газет “За вільну Україну”, що прийшли від Бібліотеки Стефаніка — занесу їх до нашої бібліотеки в Центрі. “Урядовий кур'єр” зібрала і доручила їм упорядкувати. В США має його тільки LC і Harvard. Добре було б, якби схотіли перманентно затримати, але чи послухають моєї ради? Але бодай щоб було в бібліотеці кілька років.

Почала я писати статтю про “Peltse & Pentameron”. Майже готова. Також вчора пів дня присвятила, щоб переглянути всі “Нові дні”, за всі роки. Знайшла і пару Остапових речей, що їх не було в його архіві, а крім того кілька статей, що придадуться мені для довідок до ЕУД.

Вчора приходив чоловік із Terminix і оприскав отрутою кухню, гараж, пивницю і навіть спальні і лазнички. Побачила я минулого місяця двічі таргана в кухні — а це стара моя фобія. Боюся їх. Волюю заплатити, але мати певність, що їх не буде.

Четвер, 19 березня 1998. Год. 5:30 вечора.

Пополудні сьогодні їздила до Центру зробити аудіозапис радіокоментаря про “Пельце і Пентамерон”. Статтю до “Свободи” післала вже в понеділок, отже маю надію, що коментар піде цієї вже суботи. Не почую його, бо раненько в суботу їду з Трофименками до Торонто і вони заповіли, що вже о год. 7-ій вранці будуть у мене. Страйку SEPTA покищо немає, але я цього тижня на PENN не їздила взагалі. Також не працювала над призбираною роботою до ULE. Замість того присвятила трохи часу Остаповій бібліографії і написала чергові два гасла для ЕУД: про ОТ і про себе, а сьогодні почну писати про Журбу. Як матиму готові всі три — вишлю разом до Шікаго (Це вже буде шість опрацьованих гасел). Не так це легко, навіть коли пишеш про речі добре відомі і документовані, як у випадку ОТ і МТ. Але зобов'язалася я написати про деяких філядельфійських письменників і зроблю це. Живим — таким як Міра Гармаш і

Володимир Куліш — передала для виповнення анкети: маю надію, що вони виповнять їх не тільки за себе, але і за Володимира Дорошенка (Гармаш) і за Оксану Керч (Куліш).

Потелефонувала мені в неділю Леся Яцкевич, що в “Америці” є проти мене велика стаття Степана Женецького. Я подзвонила до Люди, бо знаю, що вони передплачують “Америку”. Так, вона має цю статтю. А чому мені про це не сказала? — питаю. “Бо я не люблю говорити про неприємні речі...” От тобі й на! З такими приятелями, то й ворогів не треба! Найбільше мене дивує, що Люда, мовляв, говорила про це з Анею і вони обі вирішили, що мені про це говорити не треба. Від Ані я сподівалася трохи більшого глузду. Я сказала Люді, що мені не тільки треба знати про це, але і мати повний текст — не тільки для власного архіву, але і до висилки до Києва, до Польщі ітд. Стаття Женецького — це полемічний відгук на мій спогад про Лободовського, друкований у “Нових днях” минулого року. Лемкові Женецькому, очевидно “a good Pollak is a dead Pollak”, найбільше дісталось Лободовському, що його він не вважає приятелем України, але вдарив і по мені та ще й перекрутив те, що я написала про Журбу. Всупереч фальшивому протекціонізму Люди, одначе, я зовсім не образилася, навпаки, навіть зраділа: опоненти принаймні читали те, що я написала. А чи можна таке сказати про моїх найближчих приятелів?

Вівторок, 24 березня 1998. Торонто. 4:45 пополудні.

Я вже тут від суботи. Приїхала в суботу пополудні зі Славком і Мартою Трофименками. Виїздили з дощем, а по дорозі захопив нас сніг і мороз. Зокрема важка була дорога вже на канадському боці. Зустрічали кілька авт, що скотилися з дороги вбік, а був навіть один випадок, коли автотом перед нами закинуло так, що воно безконтрольно покотилося дорогою навхрест. На щастя, ми їхали на безпечній віддалі і до аварії не дійшло. Славко дуже добрий і витривалий водій, а крім того його авто на біги і він має ліпшу через те контролю. Приїхали раніше ніж нас сподівалися. Максим з уваги на погоду думав, що отримає від мене телефон десь із Бофало, що ми застрягли. Всі нами дуже зраділи — тобто Максим і діти, бо Уляна, як я і знала, поїхала до своєї мами до Клівленду. Вона повертається завтра ввечері, але Славко хоче їхати назад вже вранці, отже нам зустрітись не доведеться тим разом взагалі.

Решту суботи і неділю я провела з дітьми і господарюючи в новій прегарній кухні — наварила пальчиків, бігосу, зуп, а привезла зі собою борщ, м'ясачки до горілки та два роди вареників. Ще сьогодні підготувала добру телятину в сосі і ще один раз маю в пляні зробити пальчики, щоб залишити Уляні трохи готових харчів.

З дітьми вже пару разів грала в карти, в Monopoly, в гру кораблів ітп. Закінчили ми читати “Три мушкетери”, почали “Робінзона Крузо”.

Вчора Максим залишився працювати вдома, тому я, після того, як хлопці пішли до школи, вибралася на пару годин до університетської бібліотеки. Дуже вдало використала час: Robarts має ліпшу колекцію ніж Van Pelt: їхній комплект “Soviet Literature” не має прогалин і я знайшла тут і те, чого не могла знайти на PENN. Також маю “Нові дні” з 1956

року, які були мені потрібні, бо там надрукована Шерехова критика на “Далекий світ” і я, пишучи про Журбу до енциклопедії, потребувала точнішої інформації. При тій нагоді прочитала вдруге цю статтю — варто було б прочитати її моему критикові Женецькому: Шерехова критика справді нищівна — він признає Журбі неабиякий літературний хист, але вважає її провінціалом і невігласом, та ще й шовіністом, який ширить не міжнародну злагоду, а навпаки — ненависть.

Перебудована Улянина кухня загрожує бути найкращою кімнатою в хаті! Півкругла стіна з вікнами дає почуття простору і прекрасну панораму високих дерев на чужих городах. Прилавки зроблені з темного граніту, шафки (а їх тут повні дві стіни) з ясного черешневого дерева, нові холодильник, кухня і посудомийка — чорні, а підлога — ясний дубовий паркет. Марта Трофименко, увійшовши, сказала: це не кухня, це — музей! Ще мають вкласти кафлі на стіну між шафками і прилавками. Мусіло це коштувати величезні гроші — Максим не хоче признатися скільки. Здається взяли позичку чи мортгедж. Чи варто це було робити? Максим каже; Уляна хотіла, а для подружньої гармонії варто зробити видаток. Ну, нехай тішаться. Щоб тільки не загнали себе в борги. Я стільки грошей в перебудову кухні чи хати не хотіла б вкладати. Але в мене інші пріоритети!

Субота, 28 березня 1998. Ramada Inn, East Hanover, N.J.

Велика Рада Чортополохів зібрала рекордове число учасниць — 47! Десять старших пластунок прийняла Рада, як нових членів — це буде старшопластунська стежа з осідком у Шікаго. Переголосували зміни в Правильнику, дискутували брак активності у виховній праці старшого пластуництва, замовили нові киптарі і/або безрукавники тощо. Зараз буде ватра.

Ramada Inn — велика гангара-готель, без особливої атмосфери. Цікаво, що саме сьогодні відбувається тут якийсь з'їзд хуситів — повно чоловіків, жінок і дітей — в чорному і з ярмулками на голові... Єдиний, мабуть, плюс Ramad-и в порівнанні із більш романтичною і своєю Союзівкою — це центральне положення. Дорога сюди (по 202N і 10E) тривала від 9:30 до 12:00. Їхала я, а потім Слава Оранська, виминаючи великі автостради. Ночуємо тут, а завтра вранці повертаємось назад додому — маю надію, не дуже пізно.

Середа, 8 квітня 1998. год. 11:00 перед полуднем.

В мене в кухні робітники з Home Depot інстальюють нові прилавки і нову шафку. Віктор кухню вже помалював — хоч це було б доцільніше робити після закінчення всіх робіт, то вийшло так, що він мав минулого тижня вакації і час це робити, а тепер уже зможе працювати тільки в час вікенду. Гряде Великдень — 12 квітня — латинський, 19 квітня — наш, а тиждень опісля приїде Максим з цілою родиною, бо вечір — зустріч з професором Максимом Тарнавським, що його організує Люда з рамени 43. відділу СУА — вже в повному розгарі реклями і остаточної підготовки. Отже відкладати перебудову кухні ніяк не було можна, навпаки, треба було її якомога більше прискіпити. Я рада, що вчора доставили великий countertop і що робітники прийшли сьогодні раннім ранком його

інсталювати. Не доставили, що правда, меншого прилавок, що має йти над шафку: через помилку, замовлення на цей прилавок пішло пізніше, отже і виконання буде пізніше. Але це ще пів біди. Якщо вставлять сьогодні шафку і основний прилавок, то Віктор зможе в суботу-неділю вставити кафлеву підлогу. Маю надію, що все це вдасться зробити. Але справи ці абсорбують, очевидно, всю мою увагу і хвилюють. Вийшла заковика з новою лампою. Віктор малював хату, а я поїхала купувати лампу. Купила — навіть дорогу (119 дол.+податок). Того дня поїхала ввечорі на засідання ЕУД. Повернулася: бачу: лампа заінстальована вже на стелі. Але коли я побачила цілість і ефект нової лампи, подумала собі: зробила дурницю, вибір невдалий, лампа, коли світиться, занадто красиво-яскраво-блискуча і це мені не подобалося. На другий день я просила Віктора зняти лампу і поїхала її віддати. Кухня вся помальована на біло — це передусім на те, щоб поменшити враження від білого холодильника, який зразу кидається в очі. Я щойно побачивши помальовану цілість, зрозуміла, що треба купити білу лампу. Віддала в Гекінгера куплену лампу і вибрала іншу — але, виявилось, що не могли моєї лампи знайти на складі і я мусіла їздити за нею до трьох інших крамниць. Але таки купила і нова лампа, вже заінстальована, виглядає дуже добре і навіть оригінально.

Змінила я також телефон на білий — стати на юшку, стане й на петрушку. З телефоном також вийшло мале замішання. Після того, як Віктор його заінстальював, телефон добре діяв цілий день. Але під вечір, коли я сіла, щоб потелефонувати до Марка, виявилось, що лінія мертва і сигналу немає. Я трохи попала в паніку. Пішла ввечорі до Борисової, від неї дзвонила до Віктора. Порадив спробувати задзвонити до себе, чи діє автовідповідач. Діяв. Коли я повернулася додому, все було гаразд з телефоном. Не знаю, що спричинило хвиливу перерву на лінії.

Старих шафок не мінятиму, покищо. Якщо знайду когось, хто вміє відчистити і наново запустити фарбою дерево — зроблю це. Але ручки на дверцятах і шуфлядах обов'язково треба було змінити. Здавалось би: проста справа. Де там. Мої ручки розміром 3 і пів інча. Тепер все таке приладдя роблять розміром на три інчі. Ледве знайшла одну золоту-мосяжну на три з половиною. Купила тільки одну, щоб спробувати. Вклала її — розмір добрий, може бути. Але побачила, що золота клямра разить — бо завіси на дверцятах, як і старі клямри, були мідяні, тобто темно-червонястого кольору. Значить, треба міняти і завіси. І от я придумала оригінальну розв'язку: купила білі кнопки і дала всюди по дві — для кожної дірки. Ліпше, очевидно, було б, якби була тільки одна, але що тоді робити з другою дірою? Спочатку трохи незвично, але мене вже не разить — буде оригінально, інакше, як у людей. І є перегук з білістю решти кухні — зоровий зв'язок.

Деяку кількість мого часу забрали і вибори в Україні. Читала на комп'ютері пресу, пересилала повідомлення різним людям. Комуністи вибори виграли, але не матимуть в парламенті повної більшості, навіть, якщо йтимуть разом із соціялістами. Отже мусітимуть творити коаліції з іншими партіями і з безпартійними (яких вийшло досить багато). Бачу із списків, що Микола Жулинський втратив теплу посаду у Верховній Раді. Може тепер більше займатиметься справами Інституту. Хтось казав мені, що кандидатом у нардепи був також Олег Микитенко. Але його на списках переможців немає і це добре.

“Всесвіт” на цьому втратив би, а чи був би з Микитенка політик?

“Всесвіт”, між іншим, надрукував у січневому номері велику рецензію Доценка на мою ULE-A. Це перша рецензія українською мовою. Нарешті. Рецензія досить цікава — мені, зокрема приємно, що мої анотації відкривають людям нові і незнані речі. Звернув увагу теж і на деякі дрібні помилки — це треба буде перевірити. Зорівчак казала мені, що “Всесвіт” не зацікавлений бібліографіями, але я бачу, що редакція не була зацікавлена її рецензією, бо вже мала замовлену іншу, в Доценка.

До Торонто, серед інших дарунків, які я привезла хлопцям, були і дві книжки Марії Галун Блак. Але в час, коли я в них була, прийшла “Свобода” із вісткою, що Марія Галун Блак якраз недавно померла. Отже я книжки привезла зі собою назад, бо знала, що мені треба написати про неї статтю. Позичила я ще додаткові її книжки з Української Бібліотеки, прочитала наново “Берна”, “Тітку Америку”, “Ді-Пі” і “Дам’янові два світи”, знайшла старе своє інтерв’ю з МГБ із 1976 року і ось я вже написала довшу статтю і послала її — тим разом не до “Свободи”, а до “Всесвіту”. Думаю, що МГБ заслужила собі на цю увагу. Я теж вчора написала листа до її доньки, послала на адресу “Свободи”, де було оголошення-некролог, і повідомила її про цю свою статтю до “Всесвіту”.

Пошта цими днями принесла мені дві приємні несподіванки. Одна — лист від Володимира Діброви. Він прочитав надруковану у “Свободі” статтю і дякує мені за неї. Лист написаний з вийнятковою теплотою і культурою. І, здається мені, щиро, без фальшивих компліментів. Приємно мені, рада була б з ним познайомитись. А вчора прийшов від Ольги Ісаєвич листок — подяка від Львівської спеціалізованої середньої школи но.4 (з поглибленим вивченням англійської мови), який повідомляє: “Учні 4-ої середньої школи м. Львова, які стали переможцями та призерами олімпіад з української мови та літератури у 1997–98 р. одержали в нагороду твори В. Шекспіра у перекладі Остапа Тарнавського”. Велика радість. Я саме збиралася писати Ользі Ісаєвич, щоб довідатися: прийшли вже Шекспірові сонети, чи ні? Адже я передала Ромком Проциком половину тиражу в Україну і досі не мала певности, доставили ці книжки чи ні? Ще й далі не знаю, чи отримали вони всі пачки, але принаймні цей листок — це доказ, що комусь таки ці книжки вже розділяються.

Зголосилася я вже на конференцію до Урбани. Ще не зголосила доповіді. Але це дало б потрібний поштовх мені написати на давніше заплановану тему “Українське літературознавство на сторінках англійських університетських журналів”. Може й варто було б зробити дві версії і одну з них послати до “World Literature Today”?

До Урбани цього року вибирається і Марта Трофименко. Може поїдемо разом.

На PENN від часу свого повороту з Торонто — не їздила. Часу не було. Та й і вдома над ULE не працювала, хоч маю повну теку нових матеріалів. Деякі навіть привезені з Торонто, бо я мала змогу попрацювати пару годин у Робартс і знайти “Soviet Literature” — ті числа, яких бракувало на PENN та інші потрібні мені речі (про Журбу у “Нових днях” — статтю Шереха. Думаю, що час — по боці Шереха: Журбу треба ґрунтовно

перередагувати, якщо вона має залишитися у фонді нашої клясики).

Ця увага для Журби пов'язана з довідкою для ЕУД. При нагоді прочитала її знамениті спогади “Від Української хати до Музагету”.

Тепер мусітиму присвятити трохи часу, щоб написати про інших філядельфійських письменників: Гайдарівського, Гака, Струтинську, Кмету-Ічнянського — може також про Дончука і Манила? Опінія двох останніх, як графоманів, мене не дуже лякає. Думаю, що вони досить помітні постаті діяспори, викликали деякий фермент в літературних колах, і може й повинні бути в ЕУД. (Але не думаю, що туди повинні бути включені такі особи як Чупка, Косенко, Пилипенко, що попали чомусь на Маркусовий список).

Четвер, 16 квітня 1998. 9:30 ввечері.

Сьогоднішній день замітний із кількох причин:

1/ вперше, за інструкціями Максима, відібрала пересланий ним за допомогою мого комп'ютера факс — три сторінки контракту на друк “Автобібліографії” від BookCrafters. Зразу його підписала і з чеком на \$1500 дол. (приблизно половина ціни) — вислала.

2/ нарешті відчуваю, що і моя хата, і я сама, повертаємось до нормального життя після ремонту кухні. Ще, правда, мають прийти завтра вранці робітники із Home Depot заінсталювати прилавок над шафкою (бо цю частину забули замовити у фабриці одночасно з головним прилавком і шафкою) — але це вже відносно дрібна робота. Кухня помальована, підлога вставлена, холодильник на місці, телевізор на спеціально збудованій полиці, нова лампа завішена на стелі, мікрохвилі куплені і стоять поруч із електричною пічкою (це ще може треба буде змінити!), шафки трохи почищені і зовсім не разять із білими кнопками, стоять нові білі прибори із смітьяркою включно, навіть фіранки свіжовипрані уже висять: чисто, відсвіжено, гарно й функціонально. Я дуже задоволена. Коштувала ця робота (з холодильником, електрикою, мікрохвилями ітд.) майже чотири тисячі доларів, а ще також трохи моїх нервів і витривалости і, очевидно, мого часу — Я рада, що вона вже за мною, бо це вже мене порядно втомлювало.

3/ Несподівано, в моїй нововідновленій кухні, я вже мала нагоду сьогодні прийняти гостя: Іван Карк потелефонував, що він у Філядельфії і хоче приїхати на пів години, щоб побачитися зі мною. Посидів трохи довше і я погостила його обідом: борщем, варениками і доброю кавою. Він робить добру роботу в Україні, допомагає сиротам, роздаючи стипендії, веде акцію для розподілу окулярів дітям. Тим разом говорив трохи більше до речі і не так хаотично, як звичайно.

Вже кілька днів прекрасна весняна погода. Довкола все цвіте, із моїм догвудом включно. Я накупила свіжої землі, посіяла чорнобривці, купила і посадила квіти. Бачу, що зможу зустрічати український Великдень в неділю (запросила Софійка Геврик, а минулої неділі я була в Люди, бо вони святкують по новому). Але важніше, як Великдень — приїзд до Філядельфії Максима з цілою родиною (і навіть з тещею) на 25 квітня. Я додала Вікторові

20 дол. бонусу за те, що він встиг закінчити роботу перед цією датою, перед святами.

“Зустріч з проф. Максимом Тарнавським” вже рекламується і на радіо, і в приватних запрошеннях. Мають бути оголошення в пресі, але ще не бачила. Струк прислав дуже гарне привітання. Маю надію, що все відбудеться без комплікацій і що прибуде досить публіки, щоб вечір можна було вважати успішним. Це, очевидно, трохи хвилює — але того рода стрес надає життю динаміки.

Понеділок, 20 квітня 1998. 3:20 над ранком (аякже!)

Година як у Шимборської: не спиться мені. Замість хвилюватися в ліжку, вирішила встати до комп'ютера! Чому не сплю? Бог його знає! Кава? Нерівномірні години минулого дня?

Вчора був Український Великдень: я встала раннім-ранком і вже о год. 7:30 була в церкві. Михайлівка на Великдень завжди набита людьми — не тільки з Філядельфії, але і з околиць. Моя ревність мала не так релігійні спонуки, як чисто практичні. Я хотіла приїхати так, щоб ще захопити місце на паркувальній площі. І треба сказати, що навіть чверть години пізніше мені це було б вже не вдалося. Падав дощ, я бачила пізніше, що авта запарковані на траві, грузли в болоті і мали трудність виїхати! Через непогоду, свято не мало такої приємної атмосфери, як звичайно, зокрема жаль, що діти, які виводили гагілки, трохи змокли та й не мали великої аудиторії, бо люди, посвятивши паски, поїхали додому.

Я мала запрошення до Гевриків і радо з нього скористала. Була там тільки їхня родина і я. Софійка, як звичайно, підготувала дуже смачну великодню страву та й знамениту сирну паску, що її я їла тільки втретє в житті (всі три рази — в Гевриків!) Розмови з Титом, Лесиком, Ромком і Адріаном крутилися довкола Венеції (хлопці їздили туди недавно), культурного путівника по Києву, що його підготовляє Тит і задля якого їде незабаром з Софійкою в Україну і проблем українського Гарварду, де, кажуть, Шпорлюк хоче припинити видання *Harvard Ukrainian Studies*... З Софійкою ми говорили про справи літературного конкурсу нашої бібліотеки, бо я принесла зі собою готові комунікати до преси, і про Українську літературну газету, що її оправлений річник я привезла із собою, бо Софійка обіцяла зробити мені фотокопію Остапової статті... Десь на 5-ту год. пополудні я вже була вдома. Випила тільки дві порції чаю, подивилася на вісті і...біля 8-ої години лягла в ліжку... Спати не хотілося (після доброї кави), але я мала намір дочитати книжку Соломії Павличко “Дискурс модернізму в українській літературі”.

Книжку, на моє прохання, привіз мені з України Іван Коропецький. І ось я з великою приємністю її прочитала. Передусім, з приємністю мушу відмітити, що це чи не перше видання з України на західну тему, де не зустрічаєш ні в тексті, ні у футнотах друкарських чортиків і неграмотних перекручень в чужомовних посиланнях! (В-во Либідь, за фонди Сороса). Соломія пише дуже читабельним, “модерним” стилем, з відкритістю до дразливих тем, з феміністичною і взагалі критичною настановою і з солідним знанням своєї теми. Її книжка для мене — справжня едукація і відкриття. Не тільки про теоретичні

погляди Лесі Українки, про рецепції творчості Кобилянської, але і про дискусії в МУРі, зокрема про незнайомі мені досі теоретичні статті Петрова і Костецького. Мені також подобалося, що вона нарешті розоблачила Барку, назвавши його “псевдомодерністом”... Мені приємно, що в книжці згадуються праці Максима, а єдине моє критичне завваження, щодо фактажу, стосується Езри Павнда — чи справді Юрко Тарнавський перекладав Павнда, чи може вона Остапові переклади приписала Юркові? Соломію я зустрічала, слухала її доповідь англійською мовою в Герровгейт, отже не дивуюся, що вона добре обізнана з англійськими джерелами. Німецької мови, видно не знає, бо Гуссерля цитує за російським перекладом. Між іншим, довідалась я із книжки, що новинка про лесбійство Лесі Українки і Ольги Кобилянської належить Ігореві Костецькому! (Якби в діяспорі його були читали раніше, були б знали це вже давно і не приписували таких “відкрит” Соломії).

Підготувала я вже до преси комунікати про Літературний конкурс для письменників, що його з нагоди 40-річчя переведе Українська Бібліотека. Кіпа і Онишкевич погодились бути зі мною в журі. Нагороди на суму 600 дол. гарантує Рада Бібліотеки (Софійка думає гроші на це дістати від банків або установ — але в остаточному разі витягнемо гроші із каси). Тему ми обмежили, щоб уникнути надміру матеріялу (досвід попереднього конкурсу, куди надійшло було 2000 сторінок машинописів!). Отже це конкурс на оповідання (до 2500 слів) “в сюжет якого вплетена українська бібліотека або книгочитання”. Матиму з цим трохи роботи (вже маю, бо крім комунікатів до преси і супровідних листів, я вже мусіла виготовити інструкції і для адміністрації Центру (куди надходитимуть посилки) і для Марти Васильців, керівника бібліотеки, яка провадитиме адміністрацію і буде берегти анонімність автури, тобто запечатані конверти, аж до остаточної розв’язки. Термін короткий — до 15 вересня. На листопад вже маємо замовлену залу на бенкет-бенефіс, і тоді проголосимо нагороди. Маю надію, що це не тільки буде гарним відзначенням 40-річчя Української Бібліотеки, але і бажаною допомогою українським письменникам.

Віра Лашчик зробила мені вчора приємну несподіванку: принесла величезну китицю бузку — “ніжність біла й гордий фіолет” — мовляв, “це не для тебе, це — для Сяся...” На городі, аж до вікна другого поверха, цвіте наш власний бузок — але Вірин — вибагливий, щеплений, французький.

Також телефонувала Ія (в реакції на мій телефон, чи радше запис на автовідповідачі, бо я її не застала). Вона також сказала мені, що була в Бавнд Бруку і Остапові поклала на могилу китицю бузку... З Ією ми говорили довго і про різні речі. Маємо надію побачитись на проводах у Бавнд Бруку в найближчу неділю, бо вона знову приїде з Ніною на схід.

Четвер, 23 квітня 1998. 9:00 ввечері.

Завтра мають приїхати Максим, Уляна, Іванко, Стефанко і Маруся Пасічник. В суботу буде Людина імпреза “Зустріч з професором Максимом Тарнавським”. Маю надію, що все піде добре і що прийде трохи публіки. Великим успіхом було б, якби з’явилися якісь Максимові товариші або взагалі люди його покоління — але навряд чи цього можна

сподіватися... У зв'язку із гостями, я вже вчора і сьогодні приготувляла — куховарила: борщ, яринову зупу, котлети, телячі битки, вареники і пальчики, салатки, бігос... Раніше вже спекла і заморозила капуснячки. Але прийняття в мене не буде, бо Люда, як звичайно, хоче завершити свою імпрезу гостиною в себе вдома. Вона запрошує, очевидно, всіх виконавців і своїх приятелів — якби гостину робила я, були б інші гості. Немає ради. Вона організує, нехай буде як вона хоче. Родинно, вже після імпрези і прийняття в суботу, поїдемо в неділю на Проводи до Баунд Бруку. Там має бути також Ія з Ніною, і я маю намір, передати Ніні уродиновий подарунок. Ія до мене недавно телефонувала (відповідала на мій телефон, записаний на її автовідповідачі). Навіть довго зі мною говорила. Вона з Ніною недавно була в Н. Й., а тепер приїде вдруге. Буде також у ББ Мирослав, а може й Іко? Нагода для зустрічі.

У вівторок на УКУ мав свій авторський виступ Олег Лишега. Бачила і чула його вперше. Високий, худий, з кучугурою волосся і довгою бородою, з поза якої виблискують часом золоті зуби, а то й беззубий рот... Дуже маломовний, нерado читав і дуже мало, виступ у нього не надто ефектовний. Вірші — писані верлібром, без складних метафор, із — здавалось би — зрозумілим змістом, але дуже дивні і своєю тематикою і трагічною візією. Є в ньому якийсь нахил до епічної розповіді, до автентичного відображення трагічної реальності. Пив цілими склянками воду підчас виступу, а потім — внизу, де була кава — з таким же самим завзяттям — вино і водку... Богема.

В середу я запросила на полуденок Тетяну Беднаржову, яка мешкає вже пару тижнів у Віри і мала вже пару виступів у Філядельфії. Вона відкрила для себе давню українську еміграцію в Празі і з великим ентузіазмом взялася за дослідження інституцій і осіб. Написала книжку про Сірополка. Вона дуже драматична, з нахилом до мелодрами і патосу, трохи а ля Наталя Пазуняк... Її можу сприймати тільки малими дозами... Вона з фаху психолог-педагог, робить непогану просвітницьку роботу, але горизонти її досить обмежені.

Виглядає, що я матину партнера до кімнати в Бока Ратон. Лариса Онишкевич їде туди разом з чоловіком, але ось Ася Гумецька (яка писала до мене в іншій справі) виявила охоту бути разом зі мною.

Вівторок, 28 квітня 1998, год.11:00 вранці.

Я мала такий зайнятий і повний вражень вікенд — до понеділка включно — що тільки вчора ввечері помітила, що забула в понеділок піти на замовлений у лікарні мамограм..

Максим з родиною і Марусею Пасічник приїхали ще в п'ятницю і мали нагоду святково повечеряти, відпружитися і посидіти й поговорити. В суботу Максим вранці підготовлявся до виступу, я з дітьми ходила на прохід, потім трохи зайняла їх роботою (кошенням трави) і забавою в городі, Уляна з мамою пішли собі до крамниці. Імпреза починалася о 4:30. Погода була сонячна, відносно тепла. Прийшло понад 70 осіб — аудиторія галереї в Центрі була заповнена.

Відкривала імпрезу Аня, як голова відділу, провадила нею Люда. Найдан говорив про Максима (досить сухо, переважно біо-бібліографічні дані, без критичної аналізи чи оцінки, але дуже грамотно і на рівні), Максим виступав двічі, його доповідь — для відпруження — була посередині урізноманітнена виступом п'яністки Ірени Пелех Зварич (грала Барвінського і Фоменка, дуже добре, що справді прикрасило імпрезу). Максим говорив дуже добре, цікаво, відносно приступно, але з певною глибшою думкою і без концентрації на своїй особі. Свою доповідь він назвав “Чому я люблю те, що я роблю?” — і якби це був говорив Левко Рудницький, то напевно говорив би передовсім про себе. Але Максим підніс певну проблему — конфлікт між теорією і практикою, між східним і західним світовідчужанням і розумінням ролі інтелекту і науки. Цікаві його думки про Вишенського і Сквороду, кинуті для ілюстрації, навели мене на не дуже веселі думки про те, що я вже помітила раніше про український анти-інтелектуалізм (раз навіть мала гутірку на цю тему) — бачу, що це проблема значно глибша, ніж я раніше усвідомлювала... Пізніше, вже в неділю ввечері, коли повернулися ми з проводів у Баунд Бруку і були при столі тільки втроєх — Максим, Уляна і я — ми цю тему продовжували і вони відкрили мені деякі думки, що їх розробляє у своїй книжці Ігор Шевченко (Україна між сходом і заходом) — бачу, що мені конче треба буде прочитати Шевченка. Як добре мати таких інтелегентних і стимулюючих співрозмовників, та ще й у власній родині! Уляна була також видимо зацікавлена і вдоволена Максимовим виступом: побачила, каже, вперше, що Максим, хоч і нарікає на те, що видавництво відриває його від власної наукової роботи, любить і належно теж оцінює свою видавничу роботу... Я всю імпрезу записала на тасьму, отже буде і пам'ятка в архіві для майбутнього.

Після імпрези (де було багато схвальних голосів від публіки підчас буфету і де навіть були особи, що купили Максимову книжку!) Люда робила в своїй хаті прийняття для виконавців і тим разом це прийняття було значно цікавіше, як звичайно, передусім тому, що серед гостей були Максим, Найдан, молода жінка, що є в Найдана на Пенн Стейт стипендіятом Фулбрайта, обоє Клюки (бо Люда завербувала Дзівак-Клюк, щоб вона написала про імпрезу до “Свободи”). З Найданом я поговорила про різні справи пов'язані з науковим світом, довідалася деякі не дуже прихильні речі про Діброву, що на нього, мовляв, Шпорлюк безпідстано покладає надію, як на редактора нового журналу (та ще й на місце “Harvard Ukrainian Studies”?) ітп. Я запиталася Найдана, чи не захотів би він переглянути і зредагувати мої переклади власних поезій і він погодився, так що мені треба буде послати йому тексти (а може і книжки, якщо знайду ще десь якісь примірники...)

До Баунд Бруку ми їхали відпружені після імпрези, але нажаль із дощем. Що більше: температура була досить холодна і на цвинтарі всі ми не тільки трохи змокли, але і змерзли. Найважливіше було, що там у ББ ми зустрілися з Ією і Ніною, діти трохи собі поговорили і побавилися, ми з Уляною мали нагоду вручити Ніні уродинові подарунки. Вони просто з ББ їхали на аеродром, щоб повертатися до ЛА. Був там також Мирослав, який тепер є у Філядельфії.

Вікенд цей замітний був ще однією подією: в п'ятницю, коли ми всі сиділи біля вечері, з'явилася в дверях Марійка Сеньківська. Це вперше за майже десять літ! Вона приїхала

порядкувати в Маминій хаті, бо є можливість, що нарешті її продадуть. Приїхала сама, без Андрія, і тому, мабуть, наважилась прийти до мене. Ми, очевидно, прийняли її обідом, поговорили, довідались, що вона недавно перейшла операцію на рака груди і має незабаром іти на операцію серця (це напевно змінило трохи її настанову до життя, може тому і прийшла, зломивши чоловікове табу!) Вона також питалася, чи я хочу, щось із Маминих речей, але я відмовилася. Колись я просила Андрія про фотографії, але він мені відмовив — тепер вже запізно, мені вже навіть фотографій непотрібно!) Марійка позбувалася Маминих футер — чорної кримки, мінкової столі, і чорної накидки-кримки. Я відмовилася це взяти, але Уляна погодилася і Марійка це на другий день принесла. Пізніше, одначе, переговорили, що взяти ці речі через кордон, та ще й тепер, коли не є так холодно, може бути справою ризковною. Зрештою, хто тепер хоче носити такі футра — навіть, якщо вони колись і мали (і напевно й далі мають) певну вартість? Вийшло так, що ці речі таки залишили у моїй шафі, з тим, що кримське футро може треба буде послати на Україну, мінкову столію переробити на шапки, а накидку Уляна може таки носитиме. Вже пізніше прийшло мені на думку, що висилка футра в Україну також може мати комплікації: я готова заплатити за посилку, але щоб відборці там не мали клопоту з митом.

Понеділок, 4 травня 1998. 9:30 ввечері.

Майже тиждень пройшов без записок. Хочу коротко зреасумувати цих кілька днів, поки знов закручуся в коловороті: бо завтра чекаю на полуденок Сергія Білоконя, а після завтра прийдуть до мене на два дні Нелі і Сергій Винярьські.

Минулого вівтірка виступала на УКУ Тамара Гундорова. Говорила доповідь про Франка — і на диво приступно й зрозуміло. Людей прийшло обмаль, але кілька осіб взяло участь у питаннях або дискусії (Біланюк, Пазуняк, Рудницький, навіть я, і ін.) — так що було досить живо. Після її виступу, довідавшись, що вона не вечеряла і має ночувати в УКУ, я взяла Тамару до себе додому, погостила вечерею, переночувала, ми провели кілька годин на цікавій і приємній розмові, а вранці Рудницький забрав її показати трохи українські місця Філядельфії і відвіз її на станцію. (Вона Фулбрайт сколар на Колумбії і живе тепер у Нью Йорку разом з чоловіком Сергієм і 14-літнім сином Іллею). При нагоді я довідалася, що чоловік її — росіянин. На моє питання, якою мовою розмовляють вдома, сказала: обома: до батька син говорить по російському, до мами — по українському. Отакий мікрокосм України: найвизначніші наші люди, від президента держави починаючи, спілкуються у щоденному побуті російською мовою. Українська мова — тільки на показ, на службі... Чи зміниться воно колись?

Люда має дуже добрі відгуки про Максимів виступ у Філядельфії і дуже з імпрези задоволена. До преси вже також пішли два звідомлення: Дзівак-Клюк написала до “Свободи”, а Наталя Пазуняк — до “Нового шляху”. (Пазуняк не вміє писати на машині, отже щоб допомогти загальній справі, я переписала її довгу-довгу статтю на комп’ютері. — Редактор повинен її трохи скоротити, бо вона пише про те, що знає, тобто про родину від Бабці і Дзядзя починаючи, про те, що Максим був її студентом ітд. Здивувало мене, що вона так мало написала про Максимову книжку — я думала, що буде навпаки, що вона

напише про Підмогильного, а про все інше згадає мимоходом... Но, але це не моя справа — я була тільки в ролі друкарки-машиністки).

Зараз після Максимової імпрези, Марія Швед зробила з ним інтерв'ю для радіопрограми. І це інтерв'ю пустила в суботу 2 травня. Максим говорив дуже добре, знову ж таки про потребу поєднувати взнеслу антиматеріальну духовність з практичною потребою доносити культуру до консумента. Несподіванкою для мене було, що редколегія радіопрограми вирішила відзначити також... Остапові уродини! Прочитали його “Магістрал”, дали коротку інформацію про нього, і все це пов'язали з Максимом... Спочатку мене це трохи вразило (мовляв, як трудно дітям вийти з-під омофору батьків!), але коли прослухала другий раз, то побачила, що пов'язання це вийшло зовсім натурально.

Минулого року, коли було Остапове 80-ліття, я припилювала, щоб і радіо і преса це відзначили. Зрештою, вдалося тоді сполучити це з виходом у світ Шекспірових сонетів. Цього року, я тільки дала до “Свободи” оголошення Остапових книжок — вид-ва МОСТИ, і у зв'язку із його уродинами в травні проголосила, що видавництво в травні саме оплатить кошти пересилки замовникам. (Думаю те саме зробити у вересні замість того, щоб давати оголошення в річницю смерті, до яких пані Шепарович проти моєї волі додає всякі “бл. п.” і хрест...) Нікому про Остапові уродини цього року я не пригадувала і приємно мені, що про це пам'ятали не тільки мої діти (телефонували всі!), але навіть і члени громади, в особах радіокоментаторів... Мав би старий 81 років, якби був дожив.

На самі Остапові уродини вийшло так, що я з Коропецькими була в кіно. Подзвонив Іван, що є в місті, в кінотеатрі Ріц, фестиваль чужих фільмів, а серед них і український фільм “Приятель покійника” режисера В'ячеслава Криштофовича, зроблений 1997 року. Я радо погодилася поїхати з ними. Виявилось одначе, що в неділю фільм був уже повністю випроданий. Годі я запропонувала, щоб ми пішли на інший фільм в цьому самому кінотеатрі, бо з Інтернету, з інфоюкс довідалася, що фільм “Truce” зроблений частково в Україні. Виявилось, що це фільм про італійського єврея, який виходить з концентраку в Освієнцімі і — визволений більшовиками — пробує репатріюватися. Його шлях веде через Польщу, Україну, Білорусь. Фільм, на щастя, виявився справді цікавим і вартим уваги — в ньому наголошена не політика, а загально-людська драма, намагання затримати людяність в позбавленому людяности світі. Але ми конче хотіли побачити і фільм українського режисера, тому сьогодні поїхали до міста вдруге, і то на годину раніше, щоб зайняти місце в черзі. Заля була виповнена знову по береги (правда, заля невелика!) Фільм Криштофовича має за сюжет нібито якусь новелю Мопасана⁶ і французи були спів-продюсерами фільму. Тема його трохи макабрична: вбивство на замовлення, або як чесна людина перетворюється у злочинця. Актор (Олександр Лазарев) добре підходить до цієї ролі і добре грає, весь фільм — у повільному темпі змальовує психологічний стан героя, обмаль тексту і діалогів нагадує мені дечим манеру фільмів Антоніоні. Дуже добрі

⁶Фактично на підставі роману Андрія Куркова.

візуальні ефекти. Фільм мені подобався, хоч він дуже трагічний своїми імплікаціями життя в сучасній Україні. А ще й тому, що вбивства на замовлення не тільки у фільмах, але й на реальному порядку дня: кілька днів тому убили Вадима Гетьмана, голову валютної біржі, і то у будинку, де він мешкав, у ліфті, а підозріння падає на якусь молоду жінку в чорному... А про проституцію в Україні, та й взагалі на сході Європи (і торгівлю молодими жінками закордон) пише вже і велика світова преса, така як “Нью Йорк Таймс”..

7 травня 1998, четвер, 10:45 вранці, метро.

Залишила в хаті своїх гостей Нелю й Сергія Винярських, а сама їду на PENN, до шпиталю, бо маю замовлений мамограм. (Уже вдруге, бо перший appointment, в понеділок 24 квітня, пропустила, закрутившись в коловороті подій, пов’язаних з відвідинами Максима, Уляни і дітей. (Вони в цей понеділок вранці від’їздили і я зовсім забула про те, що мені треба було поїхати до лікарні на замовлену візиту). Мамограм — рутинний, щорічний, але дай Боже, щоб нічого не виявив... При нагоді вступлю віддати книжки в бібліотеці.

Неля і Сергій, виявляється, ніколи ще не були в нашій хаті на Lawnton. Вони бували в нас раніше, коли ми ще жили на Логан, а вони мешкали у Філядельфії. На перших початках нашого приїзду до Америки, ми з Нелею близько приятелювали, разом працювали на фабриці ламп Progress Mfg. Co., разом нас у цій же фабриці перевели до праці в офісі, разом ми їздили вперше винаймленим авто оглядати Atlantic City, були ми з Остапом на їхньому весіллі, а потім і в них, і в нас народилися сини. Десь з тих часів навіть є спільні фотографії. Наймолодший їх син, Данило, однак, народився вже після їхнього переїзду до Огайо. Кілька літ вони мали поважний клопіт з Нелиною мамою, тепер коли пані Лощенко померла, вони можуть знову виїхати з дому. Ось тепер їдуть на Союзівку на якесь весілля і вирішили на два дні зупинитися у Філядельфії.

Понеділок, 11 травня 1998, перед полуднем. Метро.

Їду на PENN, але, нажаль, не до дентиста. Carmen Miller прийде щойно завтра і тільки тоді дасть мені знати, коли зможу мати візиту. Справа в тому, що вчорашній День Матері замітний для мене тільки тим, що зломився мені передній зуб — на щастя, не власний, а штучний, але напереді вгорі — так що є помітна прогалина. Маю надію, що не буде великих комплікацій з новою коронкою — але доведеться трохи почекати.

Іванко, який експериментує тепер на електронній пошті, прислав мені карточку через www і листа по e-mail. Перед вечором телефонували всі вони, щоб мене привітати (і довго говорили). Марко потім задзвонив також, але, як звичайно, спішився. Я сиділа весь день вдома: виходила тільки на прохід, бо з уваги на дощову погоду останніх днів, вже мені трохи надоїло сидіти вдома.

Працюю над доповіддю до Урбани. Доповідь фактично вже готова, але до статті треба ще зробити деякі дослідження. Саме тому і їду на PENN.

Софійка з Титом — в Україні. Поїхали також Аня і Роман Максимовичі. Їде на конгрес економістів Іван Коропецький. Я передала Софійкою для Зоряни Лановик півтори тисячі доларів — маю надію, що передачу відберуть у Києві.

В МЕТ недавно ленінградська опера ставила Чайковського “Мазепу”. Геврики були на цій опері і були захоплені. В *NYTimes* є дуже цікаві рецензії, з великими похвалами для маловідомої на заході музики Чайковського і з дуже добрими інформаціями про гетьмана Мазепу. І хто б то думав, що москалі можуть зробити нам таку добру рекляму! Мазепа в опері за Пушкіном показаний, очевидно, не як герой, а як зрадник, але американська преса вже сьогодні розуміє, що інше трактування лібретто могло б композитора завести на Сибір.

Вівторок, 19 травня 1998. 9:15 вранці. Sloane-Toyota, Jenkintown.

Привезла своє авто, щоб змінити фільтри й оливу (масло?), і щоб перевірили мені колесо, яке не тримає добре повітря. Маю приблизно годину часу, поки це зроблять. Взяла собі тут каву і поснідала привезеною булкою і бананом, дочитала один розділ із спогадів Анатолія Гака, які саме тепер читаю (“Від Гуляй-Поля до Нью Йорку”), і хочу зробити кілька заміток про останні дні, щоб не занедбати щоденника.

15 травня був замітною датою: прийшла від BookCrafters коректа “Автобібліографії”. Правда, в цій коректі міняти щонебудь у тексті — запізно. Бо ж вони друкують книжку з camera ready сору — кожна найменша зміна вимагала б Максимової участі і відклала б друк книжки на місяці... Сама друкарська робота не викликає застережень. Хіба, щоб трохи “підчистили” деякі фотографії. Я так і написала їм, відіславши всі матеріали UPS overnight delivery. Сподіюсь, що книжка буде незабаром готова.

З недоглядів і помилок, що їх я запримітила, найважливіші: дата 1997 (замість 1998) для самої ж таки “Автобібліографії” у списку окремих видань, та напис “Документальні фотографії”, який надруковано зліва поруч самих фотографій, замість на окремій сторінці. Цього можна було уникнути, якби список псевдонімів не був на окремій сторінці — але це тільки Schönheitsfehler... В самому тексті напевно є якісь друкарські чортики (а може і фактичні помилки!) Я помітила два чортики: “Ліенц” замість “Лінц”, “Цветаєва” замість “Цветаева” (це у змісті, де заголовки подані в російських оригіналах!)

=====

Повідомив мене механік, що треба також змінити гальма. Я цього сподівалася, навіть привезла з собою 50 дол. купон на випадок, як ціна направи буде понад 120 дол. — Отже ще треба трохи почекати.

=====

За намовою Максима прочитала Шевчукове “Око прірви”. Книжку вже пару років тому подарував мені Марко, але побачивши, що тема не із сучасного життя, я книжку відклала. Максим високо оцінив цю річ, порівнює її з Пінчоном (що його я взагалі не знаю, на

сором!) І от я прочитала цей роман. Несамовита книжка, та ще й коли читати її по ночах! Але в ній справді щось є — ота глибока думка про віру і скепсис розуму, що має і свої політичні підтексти.

Статтю “Українське літературознавство на сторінках англomовних університетських журналів” я вчора послала Дзюбі для “Сучасності”. З бібліографією і списком журналів вийшло аж 30 сторінок. Чи схочуть вони це надрукувати? Маю надію. Я послала їм також диск, бо боюся, що в процесі друку можуть наробити гору помилок в англomовному тексті бібліографічних приміток.

У вчорашній “Свободі” є стаття-звіт Дзівак-Клюк про Максимів вечір у Філядельфії. З фотографією! В розмові по телефону з Лесею я довідалася, що вона мала намір приїхати на цю імпрезу до Ф. Це мене зворушило і я послала їй копію тасьми з цього вечора, що її первісно думала послати Марійці Канській до Познання.

Середа, 20 травня 1998. Метро. 9:30 вранці.

Їду до дентистичної клініки. Це, правда, не у зв’язку з новою коронкою, а рутинова візита для чищення зубів. Але маю і проблему: після останньої такої візити, я просила, щоб поправили мені мою маленьку протезу (де є всього 4 зуби!), бо вона була надто вільною. Якийсь чергуючий дентист (не моя д-р Міллер!), щипцями притиснув трохи дротики і протеза зробилася тіснішою. Аж занадто! Тепер ось навіть боляче її вкладати і правий бік моєї щоки мені трішки поболує. Маю надію, що це зможуть направити і що за тим не криється якась поважніша проблема.

Нові гальми в моєму авті помітно поправили їзду, щось мусіли при тому також ущільнити, прикрутити, бо машина їде значно ліпше і має добрий pick-up. На нашій центровій радіoproграмі є платне оголошення якогось нашого автомеханіка. Коли я вперше його почула, аж ахнула з подиву і навіть зворушення, почувши про всі оті “шини”, “ротори”, “двигуни” і “барабани”. Очевидно, автомеханік — новоприбулий з України. Я зраділа цією незвичною для діаспори термінологією. Але ось — може під впливом наших слухачів — мова оголошення змінилася і вже навіть говориться там про emission inspection.

В світі важливі новини і нарешті в центрі уваги преси справи поважніші, як сексуальні пригоди президента Клінтона. В Індії перевели ядерний вибух. Там тепер прийшли до влади націоналісти і вони не хочуть відмовитись від атомної зброї. Це провокує Пакістан і загрожує новими збройними перегонами... В Індонезії — після великого краху досі дуже надійної і просперуючої економіки — почалися вуличні заворушення, у висліді чого — грабежі, пожежі і смертні випадки, що вже нараховують сотні жертв. Там при владі Сугарто, президент, який не хоче поступитися. Кажуть: велика корупція, непотизм. Невже треба буде кривавої революції, щоб це змінити? Індонезія мене журить, бо це може загрозувати й Україні. Бо і в нас економіка в розладі і велика корупція. Та ще й гірше: бо існує велика, добре зорганізована й активна комуністична партія, яка тільки й чекає на

такий якийсь катаклізм.

Четвер, 21 травня 1998. 10:00 вечора.

А моя вчорашня візита в дентиста таки виявила проблему більшу, ніж я сподівалася! Під коронкою з правого боку є якась інфекція — ясна напухлі, трішки сензитивні, покищо не надто це мені дошкуляє. Але це не тому, що моя протеза натискає на зуб! Хоч, очевидно, протеза тепер спричиняє мені трохи болю, отже я її виїняла зовсім. Інфекцію треба буде усунути, і то — хірургічним способом! Вчора не було моєї дентистки Карен Міллер, але Мері-Ен, технічка, яка робить рутинове чищення зубів, покликала директора клініки Тісота, зробили рентген, була навіть консультація двох дентистів на місці. Сьогодні мали ще говорити з Міллер і зробити мені замовлення — як вони кажуть — “across the street”, тобто в Dental School. Я там ще не була ніколи, думала, що дентистична клініка всі справи робить на місці. Виходить, що ні. Операції, видно, роблять там. Сьогодні я цілий день сиділа вдома, чекаючи на телефон від Міллер. Врешті, після двох телефонів з мого боку, таки добилася до неї. Вона вже була поінформована. Я питалася чи не треба мені приймати антибіотики? І вона мала потелефонувати до аптеки, щоб замовити мені рецепту.

Важлива політична подія сьогодні: Сугарто зрезигнував і передав владу своєму заступникові. В Індонезії — велика радість! Не відомо тільки, чи це приведе до справжніх реформ і нових виборів — чи буде тільки маскуванням старої дійсності... Всетаки — поступ. Може їм вдасться уникнути кривавої революції.

Чекаючи на телефон, я сьогодні весь ранок працювала над ULE70. Треба мені якнайбільше матеріялу вписати у комп'ютер, заки поїду до Урбани. Бо ще й треба буде зробити собі плян праці, щоб там на місці не тратити дармо часу.

З Урбани прийшов прелімінарний список осіб, зареєстрованих на цьогорічну літню лабораторію. Досить виглядає нецікаво: немає нікого цікавого з України, а теж і з діяспори малий гурт людей. Можливо, не всі попали у список. А може це вже лебедина пісня цих конференцій? У всякому разі — для мене — головне: праця в їхній бібліотеці. Сама конференція — це мені тільки fringe benefit, товариство, зустрічі з людьми. Але було б добре, якби були якісь нові люди. Їде зі мною також Марта Трофименко — навіть одним літаком — отже матиму принаймні її товариство. Але, якщо не буде більшого гурту науковців, то і вона може буде розчарована, а вона ж там їде уперше.

Застановляюся над тим, чи не зробити перед виїздом прийняття для презентації моєї “Автобібліографії”? Одна дата, коли це можна було б зробити — це 20 червня. 23 я вже відлітаю до Урбани, а раніше — може не бути ще і самої книжки. (Питання, чи буде вона доставлена і перед 20-им червня?) — Пляни може надто оптимістичні? Зокрема, якщо доведеться проходити операцію на зуби?

Четвер, 28 травня 1998, год.7:00 вечора.

Від ранку до пізнього пополудня чекала на телефон від своєї дентистки. Не дочекалася: довелося телефонувати вдруге (бо вже хотіла нарешті вийти на прохід!) Переказала мені, щоб я прийшла на візиту в наступний вівторок, о год. 5:15, коли буде також д-р Тіссот для консультації. Справа в тому, що мені хочеться цю справу або приспішити, або відкласти на пізніше (якщо можна), щоб я могла зробити свої інші пляни. Підозріваю, що хірургічний забіг, навіть якщо увінчається успіхом, то може мені принести “спухлу пику”, а то й гематому — тобто пляму на обличчі — а я ж збираюся не тільки їхати на конференцію до Урбани, але ще й перед тим — в суботу 20 червня — зробити велике прийняття для презентації “Автобібліографії”. (Маю надію, що до цього часу буде готова і прийде!) Покищо приймаю пеніцилін, не ношу моєї маленької протези, їм переважно все м’яке і варене, біль мені не дошкуляє — але не знаю, наскільки ця справа поважна і загрозна, та чи й можна її відкладати? Бо напр. другу зубну проблему — коронку на передній зуб — напевно можна відкласти аж до мого повороту з Урбани — мушу тільки вважати, щоб тимчасової десь не надломити, бо був би клопіт... (А ці мої зубні проблеми може і пов’язані між собою? Коронки д-р Цісик з-перед 20 років мають, мабуть, обмежений вік і тривалість...)

Вчора і сьогодні я майже весь день присвятила — переглядові Остапового архіву. Фактично, стимулом для цього є потреба вислати до Міннесоти архів ЗУАДК, та й до НТША решту архіву “Слова”. Цього архіву “Слова” виявилось багато більше, ніж я первісно сподівалася. Я вже Рудницьким передала була дві пачки до Нью Йорку, і навіть в новому “Бюлетені НТША” є новинка, що цей архів “Слова” вже упорядкований і скаталогізований! Після цих перших двох пачок, я вже до НЙ передала і третю, а от тепер бачу, що непотрібно поспішилася: вже маю дві нові пачки. Бо листування “Слова” — дуже широке і часто помішане з приватним Остаповим листуванням. Доводиться, отже, переглядати папки. Є там і деякі дуже цікаві матеріали (напр. завіщання Журби, справи з її нагробком, виявлення Остапове Мовчанові в справі її похорону і нагробка, ітп.) Може хтось колись схоче ці справи переглянути, дослідити... Можна б на основі цього архіву написати докторську дисертацію... Але моя основна ціль — позбутися трохи цього матеріалу з хати. Якби я нагло померла — Максим мав би досить клопоту навіть із нашими особистими архівами — Остаповим і моїм — а що вже говорити про “Слово”, ЗуАДК, Рідну Школу... Саме й хочу ці матеріали передати в громадські руки.

Журиць мене трохи факт, що навіть коли я перегляну всі папки в Остаповому кабінеті, то ще ж залишаться папери у filing cabinets, які вже понад 20 літ стоять у гаражі — не маю поняття що там є і в якому це стані — не маю ні сили ні відваги до цього братися, але колись треба буде.

Прийшов сьогодні у пошті лист, на якого чекала від давна. Від Зоряни Лановик! Лист наданий 21 травня, отже ішов тільки сім днів. Рекорд! Я давно від неї не мала вістки і боялася, чи щось не сталося у родині. Турбувалася теж тим, чи мої два листи дійшли, чи вдалося їм нав’язати контакт із Софійкою. Все гаразд. Навіть не мусіли їхати до Києва: Софійка була в Тернополі 15 травня, вони зустрілися і моя пересилка (передусім 1,500 дол.) вже на руках у Зоряни. Пише вона, що все вже домовлено: книжка буде друкуватися

у видавництві “Місіонар” у Жовкві (“Це — одна з найкращих друкарень в Україні, з найсучаснішим обладнанням”) і батько її їде туди в цій справі в четвер 21 травня (тобто вже тиждень тому мав там бути). Зоряна сподівається, що з початком червня книжка піде в друк. Гром’як передмову вже написав, а “Розділ про переклади ОТ” (це була моя сугестія!) “він мене відмовив писати, бо планує запропонувати цю тему як окреме дослідження одній з своїх теперішніх аспіранток”. Оттаке! Добра вістка! [і додаткова для мене праця!]

Я подала була їм адреси Western Union в Тернополі, бо думала, що даток на видання від “Слова”, що його запропонувала Ліда Палій (\$1,000), можна було б за посередництвом Western Union вислати до них безпосередньо. З цього приводу Зоряна пише таке: “...ми не впевнені, що перерахунок через банк є добрим шляхом, бо, як нам пояснили, ми можемо мати з цим проблеми з податковою інспекцією (наша податкова система ще дуже недосконала), а також ми не зможемо вільно використовувати ці кошти, бо резиденти України не мають права вести розрахунки в іноземній валюті на території України. Найкращий шлях — передати кимось особисто, як це зробили Ви.” Ну, це справи ускладнює. Така нагода не часто трапляється. Софійка вже вдруге зробила мені цю прислугу, але хто нині хоче возитися з чужими грішми? Я й сама не дуже поспішала брати великі суми, як їхала... А Аня була недавно у Львові, але навіть не признавалася, що їде, бо не хотіла брати таких передач.

Я розумію, що вони ще діють за старою системою, а держава надмірними податками примушує людей до тіньової економіки... Але якби податкова система була більше “досконала”, то її не так легко було б обійти... Прикро це чути. Коли ж нарешті будуть нормальні цивілізовані відносини і фінансовий обмін за допомогою банків, а не приватних рук і... матраців.

Цікаво, що Зоряна і досі пише від себе і Мар’яни водночас (“ми”), та вибачаючись за мовчанку, каже: “деякі особисті проблеми трохи вибили нас із колії і змінили звичний ритм життя.” Що це таке? Добре, що не якісь серйозні проблеми із здоров’ям в родині. Мабуть, якісь романтичні переживання. “God help the mister who comes between me and my sister, and God help the sister who comes between me and my man”. Я їм — близнючкам — цитувала цю пісеньку, коли була в Тернополі.

П’ятниця, 29 травня 1998. Метро. 10:45.

Максим сьогодні з Уляною і дітьми їде на конференцію до Оттави. Це їхня 15-річниця шлюбу. Вчора я з ними говорила по телефону. Отримав уже з друкарні сигнальні примірники “Рекреацій” Андруховича. Дай Боже, щоб йому вдалося започаткувати цілу серію перекладів з української літератури. Максим на Андруховича сердитий, бо хотів зробити авторові велику publicity tour по Канаді з промоцією книжки, а Андрухович відмовився, бо йому тут в Америці влаштовують якісь зустрічі в університетах. Ну, це може видавництву КІУС вийти на користь, бо книжка навряд чи може стати бестселлером, а кошти publicity tour були б дуже поважні. Автор не доцінив Максимової пропозиції, бо для нього це була б нагода once in a lifetime. А Максим у своєму ентузіязмі може і

перецінив можливості і користі такої акції.

Їду тимразом до BLL — хочу завезти пару книжок, щоб додати їх до пачки, яку готую для бібліотеки Стефаника (книжки тяжкі, а я ношу їх у наплечнику!), а також хотіла б побачитись з Марилею. Давно там не була, а на другий тиждень знову грозить страйком транспорту — може не буде нагоди.

Моя лектура тепер — “Autobiography of Alice B. Toklas”. Досі нічого не читала Гертруди Стайн і знала про неї тільки з інших джерел. Початок книжки дуже мені подобався, але цілість не зробила такого великого враження. Каталог імен, name dropping. Всі оці молоді малярі — Пікассо, Матіс, що потім стали такими славними. Найцікавіше для мене було довідатись, що Гійом Аполінер пішов вояком-добровольцем на першу світову війну і загинув від поранення в голову. Може візьму собі з бібліотеки “Three lives”, щоб мати уявлення, який з Гертруди Стайн белетрист. Але, щиро кажучи, воліла б якусь біографію.

Четвер, 4 червня 1998. 11:35.

Хату спряче Ольга, а я собі, як справжня пані, після двомилевого проходу, сіла до комп'ютера... Добре мені поводитьсь! Правда, Ольга їде на ціле літо до Польщі, отже до осені доведеться прибирати хату самій... Час до часу це дуже корисно — бо, треба признати, що тільки сама господиня може справді почистити хату, як слід. Я дуже рада, що мені вдалося — перед приходом Ольги — відіслати пачки з архівами до Нью Йорку і до Міннесоти, бо перегляд цих паперів, очевидно, трохи насмітив.

У вівторок, 2-ого червня я мала візиту в д-р Міллер. Це було справжнє консіліум: обстеження робив також д-р Тісот. Взяли кілька рентгенів. Операцію таки доведеться зробити — ще не відомо коли. Я сказала своїй дентистці, що їду на конференцію і не буде мене від 19 червня до 3 липня — отже або треба робити це вже зараз, або відкласти на пізніше. (В ці дати я включила можливе прийняття на 20 червня!) Вона має полагодити справу в дентистичній школі, бо там це робитимуть і від них залежить, коли призначать мені день. Покищо, після 40 таблеток пеніциліну, моя спухлина зійшла і мені фактично мало що дошкуляє. Але щось там твориться під коронкою, якась інфекція. Каже Міллер, що це напевно вже триває довший час і тільки тепер почало давати симптоми.

Візита до клініки була скомплікована фактом, що в місті вже пару днів страйкують працівники міського транспорту. Довелося, очевидно, їхати автом. Але проблема не з їздою, а з паркуванням. В околиці PENN навіть за нормальних умовин знайти місце для авта не легко, навіть не завжди бувають місця на платних стоянках, а тепер у час страйку — це, очевидно, багато гірше. Єдине позитивне, що вже закінчився академічний рік, бо якби були ще студенти — було б справді дуже трудно. Запаркувала два бльоки далі від клініки, на вулиці, на платній стоянці і потерпала, щоб візита не затягнулася довше, як максимальний заплачений час двох годин. Бо інакше, поліція могла накласти мені поважний штраф. Ледве встигла!

Телефонувала вчора до мене Ірена Чабан. Вона чула від Ніни Бандери, що я читала минулої суботи радіокоментар про Марію Галун Блак і дуже хотіла б надрукувати це в “Нашому житті”. Ну, вона справді різними способами хоче втягнути мене знову до *НЖ*, запрошувала до колегії, присилає мені журнал безкоштовно... Їй може допомогти факт, що перестали виходити “Нові дні” і що “Свобода”, згідно з рішенням конвенції УНС, від липня стане — тижневиком... (Це — неабиякий скандал! Уляна Дячук і весь її уряд не розуміють того, що УНС без преси втратить свій пріоритет і вплив у громаді! Всі ми в родині були і є членами УНС тільки через їх пресу!)

Неділя, 7 червня 1998. 8:00 вечора.

Ходила сьогодні до церкви на домовлену зустріч із Софійкою Геврик, яка в п'ятницю повернулася з України. Ми вже пару разів говорили по телефону: взагалі із її приїздом я відчула себе далеко менше самотньою. (В час, коли Софійка була в Україні мій телефон рідко дзвонив: Віра щось надулася і хоч я навіть пішла була до неї з візитом і занесла їй колекцію газет “Ukrainian Weekly” і ми нібито зовсім вільно із собою розмовляли, я бачу, що вона на мої телефони не відповідає і мабуть гнівається... Ну, це не вперше. Раз, коли я з Генком Лащиком поїхала на засідання Винниченківської комісії УВАН, вона два тижні до мене не обзивалася! В неї це буває, а щирою вона не була ніколи... Підозріваю, що вона гнівається за те, що я не з нею, а з Коропецькими повернулася авто з кіна, коли ми були на “A Friend of the Deceased”... Ну, я з Коропецькими приїхала, то і з ними разом повернулася, а Віра з'явилася на фільмі несподівано і непередбачено. Було б, мабуть, нечемно з мого боку, якби я відпекалася від Коропецьких, а вирішила їхати додому з Вірою — адже я була в їхньому товаристві, а не трактувала їх тільки як “засіб транспорту”... Але це — на боці.

Софійка розповіла мені про свою зустріч з Лановиками, а сьогодні до церкви привезла також книжки, що їх я її просила мені купити: антологію поезії “Золотий гомін”, де є і мої вірші. Про цю антологію просила я також Івана Коропецького, але він сказав мені, що ніде в книгарнях цього не було. Софійка також потвердила, що не було, але вона книжку замовила і чекала на неї два тижні, поки книгарня її роздобула. Каже Софійка, що вони з Титом привезли пару валіз самих книжок... (Моя остання подорож в Україну, коли я привезла дві валізи книжок, створила мені поважну медичну проблему з м'язами і я тепер уже не матиму такої відваги возити такі тягарі... Але їх було двоє, та ще й Адріян забрав одну валізку, як вертався до Америки раніше...) Софійка і Тит з подорожі своєї дуже задоволені, але пасивність і безініціативність людей в Україні, на думку Софійки, — застрашаюча.

Нажаль, сьогоднішня наша зустріч після богослужби мала і свій неприємний аспект. В Михайлівській парафії виникла конфліктна ситуація. Пішли сплетні на отця Олега Жовніровича (який живе на парафії не тільки з жінкою і дітьми, але спровадив туди і велику дальшу родину з України), що він побився із своїм швагром. Є також і інші якісь закиди. У всякому разі, голова і три члени парафіяльної ради прийшли до пароха з пропозицією, щоб він зрезигнував в обличчі цих закидів. Він на це не погодився, тиждень

тому скликав збори парафіян, поскаржився на цих урядників ради, що вони, мовляв, дають йому ультиматум ітд. Сьогодні знову ж парафіяльна рада скликала збори. Випадково були на цих зборах і ми з Софійкою. Вона навіть забирала голос, закликаючи парафію до повороту під юрисдикцію єпископа (В даний момент парафія не має офіційного статусу — боротьба, очевидно, за майно: щоб не переписати посілості на єпископа). На цих зборах сьогодні було більше як сто осіб. Ще добре не почалися збори, як люди у задніх рядах почали вигукувати, що мовляв — не запросили на збори священника, а що нині Зелені свята, ітд. Крик, вереск, образи, навіть в певному моменті дійшло до бійки... Я ще такого не бачила. Очевидно, я спостерігала це з повним спокоєм і на зимно, але було мені боляче і досадно: Боже мій, коли ми перестанемо поводитись як дика банда? Як справді далеко нам до цивілізованого демократичного суспільства! Справи парафії — це тільки малий зразок нашого суспільства в міньятюрі, нажаль. І то не тільки нашої діаспори, але і того в Україні. Вибрали провід ради, але не дають їм навіть дійти до слова. Нагадався мені щоденник Лясоти фон Стебляу, як він описує два кола ради на Січі, де старшина ухвалює одне, а прості козаки — інше, а тоді вимагають від старшини, щоб переводили в життя їхній плян, бо інакше “ми вас всіх у Дніпрі потопимо”. Посланець західного світу відразу це відмітив і записав. Чи змінилося щось сутнє від 16-ого століття? Ми тому мабуть і держави не могли мати, щось таке анархічне сидить в цих українських генах... Тому справді сумно було після цих зборів. *Odi profanum vulgus*.

Вчора була на весіллі в Рудницьких: Катерина Рудницька виходила заміж за Джеймса Шрея. Шлюб відбувся в церкві Царя Христа на Каюга, весілля в Ashbourne Country Club — отже все це в близькому моєму сусідстві. Було 150–200 осіб, передусім американці і молодь. На весіллі я сиділа при столі з Онишкевичами і це дало мені нагоду для приємної товариської розмови. Були там, очевидно, також інші мої знайомі і я навіть використала нагоду, щоб передати декому запрошення на гостину на 20 червня (Кіпам, Вірі, Пазуняк, Онишкевичам, Горбачевській) Сьогодні під церквою передала також запрошення Софійці Геврик, Наді Петрик і Захарчукам. Мала надію, що зустріну там і інших своїх потенційних гостей — але їх не було. Доведеться запрошення висилати поштою.

Все це, очевидно, — мій надмірний (а може і неоправданий?) оптимізм. Завтра мають подзвонити мені із дентистичної школи, коли мені визначать день на операцію. А крім того — це вже 7 червня, а моя друкарня не дає про себе знати... Може треба буде завтра до них потелефонувати і довідатись, як ідуть справи, чи буде книжка готова на час? Як би була вже 12-ого червня — міг би Лужницький взяти пачку книжок до Урбани, бо він їде автом. Але це навряд чи в межах можливого.

Анатолій Мойсієнко вибрав для антології чотири мої вірші: “Купіль” і “*Vae victis*” з “Травелогу,” “Три відміни” і “Еротику.” Це цікавий вибір. Навіть несподіванкою є, що вірш “*Vae victis*” втішається такою увагою критиків: адже і Доценко особливо його хвалив, а Москаленко навіть переклав на французьку мову... Чи їх приманює патріотична тема?... Під впливом цих реакцій вже навіть і я сама зладила переклад на англійську... Але справді несподіванкою для мене є, що Мойсієнко вибрав ці два еротичні вірші... Це щось говорить і про самого редактора — цікаво хто він такий?

Останнє прибирання хати дорого мені обійшлося. Ольга нехотячи зачепила пилососом мій автовідповідач на телефоні і зірвала електронічний дріт. Дуже тим схвилювалася. Я зразу поїхала до Radio Shack — хоч не мала надії, що це можна направити. Очевидно, на місці ніхто такого не направить — сьогодні всюди самі тільки продавці, які ні на чому не розуміються, все відсилають до фабрики... Я пішла до Office Max і купила нову машину. Була рада, що мали саме таку, як мені було потрібно (і то останню!) Коштувало це з адаптером — 80 дол. Ольга конечно хотіла мені гроші віддати, але я їх не прийняла. Трудно — випадки трапляються, могло таке трапитися і мені. Але тепер саме я автовідповідач мушу мати. (Цього ж самого вечора ішла на засідання ЕУД і повернувшись, застала повідомлення від Тараса, а на другий день вранці, коли пішла на прохід, — від дентистки д-р Міллер). І подумати тільки: цілі роки я обходила без такого люкису, а тепер уже привикла і побачила добрі сторони такого винаходу і ось уже не можу без нього бути!

Сьогодні Ані Максимович — 70 років. Я тількищо до неї телефонувала, завжди пам'ятаю про її день народження, а сьогодні — це вже справжній ювілей! Страшно подумати, що наближаюся до цієї дати і я сама — ще два роки, ну фактично 2 роки і 5 місяців... Але тоді буде вже рік 2000 — важлива дата для всієї історії людства.

Вівторок, 9 червня 1998. 2:00 пополудні.

Прийшов сигнальний примірник “Автобібліографії”! Вчора я потелефонувала до Bookcrafters і довідалася, що книжка готова і надрукована. Мають ще тільки зробити точні обчислення і дадуть мені знати, скільки грошей їм вислати. Я дала йому адресу Максима, казала один примірник послати йому “overnight” і одну цілу пачку, а решту мені. Сьогодні мав подзвонити чоловік від BookCrafters і я ось нікуди не виходжу і навіть електронної пошти не читаю, щоб не займати телефону, а він не дзвонить. Думала я, що ще встигну поїхати до банку, щоб справу пересилки “by wire” сьогодні ще на місці полагодити. Але це вже, мабуть, буде за пізно. Натомість UPS приніс сигнальний примірник.

Книжка виглядає солідно: 248 сторінок у твердій вишневій оправі. Прізвище, заголовок і знак видавництва є не тільки на титульній сторінці, але і на обгортці і на корінці книжки. Друк, як на мій смак, міг би бути трохи темніший, та й фотографії не всі вийшли добре (напр. знімка 27, з дітьми і внуками на Союзівці) — але я справді дивуюся, як добре вийшли деякі інші фотографії, зокрема ті старі, що на них я не поклала жодних надій.

Якщо зважити, що це — не збірка поезій чи оповідань, а сухий текст автобібліографічної документації — то друкарська робота зроблена надзвичайно добре! Навряд чи є якась інша бібліографія, щоб була так солідно надрукована, та ще й у наш час!

Відгуки напевно будуть повні заздрости і злосливости. Книжка ця приятелів мені не придбає. Але я маю чисту совість: в ній нема ні одного слова самохвальби: сама документація фактів. І документація об'єктивна: зареєстровані і прихильні відгуки і негативні. (Не так, як напр. у Славутича, де вилучено всі відгуки негативного характеру). І

показує автобібліографія, як я це у вступі сказала, не тільки досягнення, але і лякуни. (Напр. факт, що я не маю докторату ітп.) Все ж таки ця книжка може покаже деяким зарозумільцям, що крім них, існують ще інші люди, які хоч і не випихалися ніколи, то все ж таки зробили певну роботу, що може залишила якийсь слід. (Бодай в автобібліографії — це я вже кажу з почуттям самоіронії...)

Маю намір книжку передусім роздати безкоштовно — бібліотекам, знайомим, критикам, редакціям газет і журналів. Але якусь номінальну ціну доведеться, мабуть, встановити. Треба буде порадитися з Максимом. “Автобібліографія” придасться за пару років, коли — маю надію — появляться “Тихі розмови з вічністю” і коли, може, напередодні мого 70-річчя (як доживу) хтось схоче зацікавитися моєю особою і моєю працею.

Вчора їздила на прелімінарну візиту до дентистичної школи. Повно студентів дентистики, з пацієнтами, а між ними і професори дентистики, саме мої лікарі. Головний мій лікар, який робитиме мені цей хірургічний захід, називається Yi-Tai Jou. Дав мені свою візитівку. Хто він такий: DDS, Assistant Professor and Director, Postdoctoral Endodontics. Китаєць? Кореєць? Японець? На японця, мабуть, трохи за високий. Другий лікар, який також був присутній і якого я вже зустрічала в клініці, називається Nipul Tanna і є напевно індієць або пакістанець. Одне слово: азійський ренесанс! Обидва — відносно молоді, десь між 40 а 50 років. Мою справу видно трактують поважно. Знову зробили пару рентгенів, списали мою медичну історію. З їх розмови я догадалася, що підозрівають розкол кореня під коронкою. Отже є можливість, що — якщо операція не допоможе — я можу втратити зуб. Наслідки консіліум для мене досить вигідні: порадив не спішити перед виїздом, а радше відкласти справу аж до мого повороту з Урбани. І навіть тоді хоче мене ще раз бачити для загального обстеження, перед хірургією.

Вже минула третя, а телефону від Буккрефтерс — нема. До банку вже запізно — доведеться поїхати завтра. Але мене тягне піти на прохід, бо ж від ранку сиджу в хаті і вже дістаю якусь клястрофобію.

Пошта сьогодні принесла два номери “Дзвону” за 1998 рік. Я зраділа. Зінкевич відмовляв мене від передплати — мовляв, не може гарантувати, що отримаю будьяке число, а грошей, сказав, мені не поверне. Але я вирішила заризикувати і так йому і сказала. Ну я рада, що журнал таки виходить. В одному з цих чисел Ільницький пише про літераторів Львова за першої советської окупації і кількакратно посилається на Остапові спогади... Як важно, щоб була видана книжка: вплив її просочується різними шляхами, навіть коли немає рецензій... Не знаю, чи я відмітила факт, як Зорівчак призналася в розмові, що один молодий чоловік хотів писати свої враження про “Літературний Львів”, а вони (може вона сама?) від того його відмовили, мовляв, не можна молодим людям писати про часи німецької окупації, бо вони не розуміють проблеми, це надто дразлива тема... Сама Зорівчак не бачить, як дуже вона сама ще в полоні советської індокриніації... Боятися люди правди, іншої думки, контрверсії... І то у випадку Остапа, який тільки був репортером у газеті, і початкуючим поетом, а що, коли треба було б написати щось про тодішніх галицьких лідерів Паньківського чи Кубійовича?

Між іншим, Зорівчаки нічого не пишуть, відколи повернулися до Львова. Маю надію, що Роксоляна не має якихось поважних клопотів після своєї операції на обидва коліна.

П'ятниця, 12 червня 1998, 3 год. пополудні.

Вже здавалось, що все на добрій дорозі, а ось несподівано — нова проблема. При їжі сьогодні вполудне відлетіла мені тимчасова коронка! І знову є діра на самому переді зубів! Це справді — emergency! — бо ось вже розіслала запрошення на суботу 20 червня, та й їду вже до Урбани 23-ого! Я вже телефонувала до Кармен Міллер і тепер чекаю на її відповідь. Маю надію, що вона швидко назначить мені візиту і це провізорично направить перед моїм виїздом. Але комплікація теж у тому, що після того як я вчора вранці вислала до Буккрефтерс телеграфічно гроші, я сподіюсь за пару днів доставки книжок. Отже треба, щоб я була вдома. Маю надію, що мені наперед подзвонять і що я не матиму конфлікту із дентистичною візитою.

Замовила я також Лукашевича, щоб прийшов зрізати куц. Як не буде дощу — прийде в понеділок. Треба буде також, щоб він зацементував стіну в гаражі — це або треба зробити в наступному тижні, або відкласти до липня.

Друкарська робота в Буккрефтерс коштувала разом з доставою, пересилкою коректи і телеграфною пересилкою грошей — \$3,502.68.

Завела я собі знову, як і для Шекспірівських сонетів, книжечку видатків і приходів. Для Сонетів робила я це передусім з думкою про використання при податках (що і зробив мій Левін!) Але там були і видатки і приходи. Тут будуть напевно майже виключно видатки, бо “Автобібліографію” треба буде роздати даром всім зацікавленим і вислати рецезійні примірники, що буде коштувати додатково поважну суму грошей. Максим переконав мене, що первісно поставлена мною ціна \$20.00 за низька, бо купити АБ можуть тільки бібліотеки так чи інакше. Отже я піднесла до \$30.00. Маю намір розіслати листи до бібліотек з реклямою не тільки АБ, але і інших книжок, які маю ще на продаж (“Шекспірові сонети”, “Зібрані вірші”, “Літературний Львів”, “Самотнє місце під сонцем”). Використаю готовий адресар — це вже буде рекляма до бібліотек втретє. Але знаю з професійної практики, що це потрібне і може з часом почати давати дивіденди. (Кілька примірників “Шекспірових сонетів” у цей спосіб вдалося продати, зрештою, поучую всіх — напр. КІУС, Дніпро, Просвіту — що рекляма має вартість для пропаганди української книжки навіть як не приносить комерційної користи — треба і мені “до глибини власної кишені” доводити цю істину, що в ній я переконана...)

Вчора була я на гостині в Люди. Цим разом — це була гостина з нагоди 70-их уродин Ані. Були Людині приятелі: Чепілі, Куземські, Максимовичі, Стефа Григорчук, Марія Данилів, Ольга Головецька. Маю щастя, що коронка мені не випала там у них, підчас обіду!

П'ятниця, 19 червня 1998. 8:00 увечорі.

Сіла до комп'ютера, хоч повинна спрятати хату. Але я така втомлена, що мушу трішки

посидіти.

Завтра на 5 год. пополудні запросила я понад 30 гостей. Їжа вже вся готова — сьогодні ще докуповувала дещо, бо здавалося мені, що може буде за мало. Плян мого меню такий: (це віднотовую, щоб завтра не забути подати, бо мені вже таке траплялося!) “мачанка” з нарізаною городиною (червоний і зелений перець, огірок без кісток, селера, морква); сир із селедцем до кексів; вдома зроблений сир з горішками; два роди chips; гарячі м’ясачки; (все це на столику у вітальні, як приставки до горілки); в їдальні на столі: шинка і ковбаса; риба по грецькому, салата з бурячків і фасольки; мариновані грибки; гарячий бігос; порізані овочі/фрукти: кавун, зелений і жовтий гарбуз, ананас; окремо овочі збоку: яблука, банани, помаранчі, персики, виноград. Із солодкого я поставлю тільки пару родів купованих андрутів і тістечок, але Люда обіцяла спекти і принести якийсь пляцок. На десерт також є морозений йогурт-капучіно і кава. З алькогольних напоїв маю досить різноманітний і квалітетний вибір: коньяк, українська горілка, руска водка, добрий джин, скач, В & В, лікери, вино, пиво, навіть рештки текіли і бермудської горілки. А до того соки (помаранчевий, cranberry), і кілька родів різних вод до коктейлів.

Вчора — 18 червня — нарешті доставили книжки. Мала я клопіт із робітником, бо не хотів внести пачок до середини пивниці і поставити на крісла, які я заздалегідь приготувала, мовляв, residential delivery — це значить не більше як inside the door. Дала йому п’ятку додатково і це його переконало... Пачок було 14 по 36 примірників кожна.

Увечорі я запакувала 65 книжок у заздалегідь підготовлені конверти і сьогодні вже надала їх на пошті. Це передусім примірники для преси — української і славістичної, українським бібліотекам і низці знайомих в Україні. Пересилка була досить складна, а працівниця пошти навіть сказала мені: quite an experience! бо книжки ішли до різних країн, і всього того було так багато... Коштувала пересилка 141 дол. (В Америці — \$1.24, до Канади — \$1.85, до всіх інших країн — по \$2.76 — це, очевидно, найдешевша посылка кораблем, не літаком!)

Лукашевич встиг уже помалювати гараж і меблі на ганку, обрізати кущі. А я сьогодні сама покосила траву і спереду і ззаду — не тільки задля завітрянних гостей, але також з уваги на мій виїзд до Урбани. (Як добре, що доповідь вже готова, тепер я про це не могла б навіть думати).

Електронний лист до Максима, замість запису в щоденнику:

[в оригіналі — український текст транслітерований латинкою]:

From: mtarnaws Sun Jun 21 13:25 EDT 1998

To: tarn@epas.utoronto.ca

Subject: hostyna.

Вчорашня гостина випала дуже добре. День був гарячий, я пустила охолодження (і згадувала з вдячністю Твою пораду його заінсталювати). Прийшли: Леонід Рудницький,

Альберт і Оксана Кіпи, Віра Лащик, Славко і Марта Трофименки, Віра Кліш, Роман і Марта Волчуки, Тит і Софійка Геврики, Іза Каплан, Марта Васильців і Надія Кохан (обидві з України), Надя і Гриць Петрики (новоприбулі, я їй вистарала роботу на PENN), Олекса і Лариса Біланюки, Іван і Наталка Коропецькі, Чайківські — Люда і Зенко. Були запрошені ще інші особи, деякі оправдалися (напр. Онишкевичі, їм народився третій внук), в числі запрошених, що не прийшли, були: Вава Бачинська, Наталя Пазуняк, Дора Горбачевська, Максимовичі, Захарчуки, Яримовичі, Клюки, Третяки. Може і добре, що не прийшли всі — і так було “завізно”. Буфетове прийняття мало великий успіх, зокрема риба по грецькому, бігос, м’ясачки. Солодке принесли гості. Коштувало це мені величезного зусилля — напередодні, підчас і після гостини — вчора пішла спати по першій, сьогодні до першої ще мила посуд і чистила хату. Фактично дивуюся сама собі, що я це добре перебула: видно моя фізична кондиція ліпша тепер, як була тому пару років? (руханка? проходи напевно помагають!). Книжку зарепрезентувала я під кінець гостини. Реакція: заскочені несподіванкою, всі раптом замовкли — взялися переглядати книжку. Рудницький: а я свої речі десь розгубив... Каплан: а не включена в АБ моя стаття про збірник “Слово”, де багато уваги присвячено МТ... Хтось із гостей знайшов анотацію, де я кажу, що статтю про ОТ писала я, а підпис Рудницького під нею — випадковий... Рудницький потвердив прилюдно, що це правда, а я при нагоді сказала: я, очевидно, тоді воліла б була, щоб про смерть мого чоловіка написав хтось інший, але знала, що як не зроблю сама, то комунікату не буде на час... Рудницький взяв пачку книжок до Урбани (бо їде авто), а Коропецький обіцяв завезти мене у вівторок на летовище. (Я фактично сама напросилася, бо сказала, що через страйк боюся їхати поїздом, бо пікети можуть поїзди затримати, а лімузина зверне увагу всіх сусідів, що я кудись їду...) Отже все на добрій дорозі.

Вівторок/серeda, 23/24 червня 1998. Pittsburgh, Motel 6.

Комплікація в подорожі: з Мартою Трофименко ми зустрілися вже в літаку з Філядельфії на Пітсбург і разом провели цілий день. Добравшись до далекого терміналу E, де причалюють малі літаки US Airways-Express, ми довідались, що наш політ до Шампейн, що мав відлетіти о год. 2:30 пополудні — відкликаний. Cancelled due to equipment problems. Довелось шукати якоїсь розв’язки ситуації. Ми вирішили зачекати на наступний політ до Шампейн, який відлітав увечері о год. 8:55. Пообідали на кошт USAir і провели пару годин на розмові, чекаючи. Але виявилось, що і цей вечірній політ — відкликали. І от ми на кошт USAir повечеряли і тепер нчуємо в цьому motelі. Завтра вранці масмо полетіти. Погано. Втрачаємо один день конференції, наради в справі ЕУД, першу зустріч з учасниками, яка відбувається звичайно напередодні конференції. Кімната в motelі чиста, я вже навіть скупалася. Але — хоч я маю зі собою і доповідь і всю свою заплановану роботу до Урбани і навіть зміну одягу, то не маю ні нічної сорочки, ні туалетних приборів.... USAir дали нам overnight kit — там є паста і щіточка до зубів і ще дещо, але нажаль нема жодного крему ані lotion. Я помила лице і дуже відчуваю сухість шкіри. Втомлена я цим.

Шампейн/Урбана, 24 червня 1998, перед північчю.

Щасливо приїхали десь біля полудня. Моєї валізки не було з багажем нашого літака, але виявилось, що вона вже приїхала раніше за мене. Кімнату маю на 9-ому поверсі Illini Tower, 905A, а Марта Трофименко — поруч в 905B, так що маємо з нею спільну кухню і лазничку. Пару ранніх доповідей і відкриття конференції сьогодні вранці ми втратили, але вже були слухачами медичної сесії, де про лікарське товариство і його допомогу Україні говорили Грицеляки (він і вона), Ярослав Барвінський, Павло Джуль і Олександр Кузьма (цей останній говорив про “Дітей Чорнобиля” і зробив на мене дуже добре враження). Потім був цікавий “круглий стіл”, де темою було враження науковців з України від діяспори — тут виступали Білокінь, Чумаченко (він і вона, Анна і Володимир) і Тарас Грищенко. Вони висловили деякі цікаві помічення. Увечері відбулася презентація книжки спогадів про УПА Романа Петренка, що вийшла як 27 том “Літопису УПА” — з надто довгою вступною доповіддю Ніни Караванської та читанням уривків невісткою автора Анею Дідик-Петренко (Вона працює в Голосі Америки і приїхала з Вашингтону).

Марта Трофименко — ображена і нарікає на все, бо виявилось, що в програмі немає її доповіді. Вона навіть виявила бажання швидше відіхати. Моя доповідь заповіджена на завтра в другій сесії. Ще мушу вранці зробити кілька копій бібліографічної добірки.

Четвер, 25 червня. 11:07 PM.

В ранній сесії виступали Воловина із статистикою нової хвилі іміграції, Роман Цепало і Мирон Куропась, які говорили про свій досвід обміну студентами з України. В другій сесії перед обідом виступали Любомир Винар, я і Стойко. Винар говорив про стан історіографії, Стойко про англомовні журнали, зокрема свій власний -“Ukrainian Quarterly”. Його виступ випав досить погано, не був підготований, а крім того він щось захворів і розгублювався... Вів сесію Сидоренко — зовсім несподівано скоротив її так, що я замість 25 хвилин, говорила, мабуть, 15. Шкода, що не перестеріг мене наперед. Але я дала собі з тим раду — пропустила середину, щоб мати змогу зробити висновки. Мої висновки спровокували Богдана Рубчака, який у дискусії заявив, що він і ще дехто тому не друкуються у славістичних журналах, таких як “Slavic Review” і “Slavonic and EE Review”, щоб не іти на компроміси, яких вимагають редакції цих журналів і взагалі, що цими журналами рядить анти-українська мафія.

Полуднувала я зі Стойком і Собчуком — Іван хотів мені зрванжуватися за борщ і вареники, отже зафундував мені зупу і каву.

Пополуднева сесія була присвячена науковим установам діяспори. Тут виступали Розумний, Рудницький, Винар, Сидоренко і Закидальський. Вони говорили про УВАН в Канаді, НТША і УВУ, Т-во Істориків і УВАН у США, Асоціацію Українських Професорів і НТШ в Канаді. Було чимало цікавої інформації, зокрема про справи УВУ.

Вечірня сесія — це був своєрідний “круглий стіл” на тему т. зв. “четвертої хвилі”. Виступали і представники цієї четвертої хвилі — Олександра Коленська, Роксоляна Дахнівська, Світлана Чолган, Тарас Девдюк і представники діяспори — Рубчак,

Рудницький, Куропась, Ісаїв, Кравченко, Куляс, Лужницький, Розумний. Вив'язалася дуже цікава, часом і гостра, виміна думок і дискусія.

Я ношу з собою на сесії в наплечнику примірники своєї “Автобібліографії” (Рудницький привіз пачку автом!) і вже роздала 16 книжок.

П'ятниця, 26 червня. 6:30 увечері.

В ранній сесії виступив із промовою Юрій Щербак. Говорив дуже добре — я навіть подумала: яка велика різниця між цим державним мужем, а лідерами нашої діаспори! Він зараз же від'їхав після свого виступу. Люди його обступили і я не встигла отримати від нього в'яснення митної політики щодо книгообміну (це викликає велику констернацію, навіть і між американськими бібліотекарями, бо митники затримують транспорти дарованих книжок, ставлять їм високі оцінки і вимагають високого мита або повертають транспорт назад). Відповів трохи подразнено, що, мовляв, існує торгівля книжками і що пересилки треба наперед узгоджувати (!?) Може треба буде наперед написати до посольства, заки висилати новий транспорт юридичних матеріалів до бібліотеки Стефаніка. Я також подарувала Щербакові свою нову книжку, якою він, виглядало, зрадів. (Приємніше отримати якунебудь книжку, як відповідати на запитання незадоволених співвітчизників і діаспорників).

Виступи в цій же сесії Ісаєва і Маркуся не були особливо цікаві. Наступна сесія про УКК, СКУ, Шкільну Раду ітп. Христини Ісаїв, Федоренка, Іраїди Винницької і Аскольда Лозинського була замітна досить ефективно виголошеною, але досить демагогічною, вічевою, політичною промовою Лозинського. Мають в його особі динамічного й інтелігентного молодого лідера бандерівці; він не такий шаблонний, як його ідеологічні батьки, має чимало рації, але все ж таки не може вирватись із вузького русла бандерівської ідеології.

В пополудневій сесії, що була присвячена жіночим організаціям і де говорили про СУА, Золотий Хрест, “Наше життя” і ОЖ ООЧСУ, виступали Анна Кравчук, Наталя Пазуняк, Ірина Чабан і Роксоляна Лозинська (остання також має дуже добрий виступ, гарно говорить по українському, із запалом та ентузіазмом до політичної роботи — це колишня наша Чортополошка. Якби була в СУА, могла б бути великим надбанням організації).

Ірина Чабан зраділа матеріалами, які я їй передала для *НЖ*: я, після її довготривалих запитань і різних реверансів у мій бік (включно з безплатною надсилкою журналу!), нарешті вирішила її прохання задовольнити і перед виїздом до Урбани, зредагувала інший варіант статті про М.Г. Блак і ніде недрукований (і первісно не призначений для друку) статті про англійську історію Грушевського — тобто перередагований мій радіокоментар.

Тепер зараз іду на літературний вечір Богдана Рубчака. Хотіла перед тим вступити до бібліотеки, щоб запитися книжками на вікенд, але нажалі, бібліотеку мені о 6-ій закрили.

Буду мусіти зробити це завтра в час полуденка, бо в суботу бібліотека відкрита тільки від 9-ої до 5-ої, а в неділю від 1 до 5-ої. Вранці є цікава для мене сесія про літературу, а пополудні — про театр. Буду мусіти пропустити деякі виступи: може ті з мовознавства Пазуняк, Караванського — бо до бібліотеки обов'язково мушу піти — інакше це буде втрата вечора, ночі і пів дня в суботу. Бенкет цього року не передбачений — коли я про це довідалася від Стахи Штогрин, сказала їй: “а я спеціально суконку на бенкет привезла!” Справді, варто було знати про це наперед — можна було їхати з меншим багажем!

Ще п'ятниця. 10:44 вечора.

Літературний вечір Богдана Рубчака зібрав досить багато публіки. Відкриття робив Штогрин, Богдан Бойчук сказав кілька слів на весело, дуже серйозну й довгу аналізу Рубчакової поезії зробив Ярослав Розумний. Читала вірші Христина Сохоцька і сам автор. Потім були ще запитання із залі — кілька дуже влучних від молоді з України, що в них видно було справжнє зацікавлення. Рубчака я дуже ціную і шаную і як літературознавця, і як поета, і як вчителя поетів — вдячна йому за критичне прочитання “Землетрусу” перед друком. Але его в нього абсолютно за велике і це йому шкодить. Теж і його надмірна перечуленість і жадоба похвал. Здивувало мене і те, що він спеціально похвалився своєю премією Тичини і своїм членством у Спілці Письменників України — видно, що вважає це великим гонором.

Після півночі, отже вже 28 червня.

В сьогоднішній ранній сесії була добра наукова доповідь Марії Ревакович про еротичу в поезії Нью Йоркської Групи: Андіївської, Тарнавського і Бойчука. Сам Богдан Бойчук мав цікавий публіцистичний виступ про стан літератури сьогодні, про розкол в СПУ, про видавничі проблеми, про занепад літератури і її контакту з читачами в час незалежності України. Молодий Тарас Девдюк, поет зі Львова, що є студентом Рубчака, трохи мене розчарував: він говорив натяками і загальниками. Другу ранню сесію я свідомо пропустила: пішла нарешті до бібліотеки, взяла собі кілька книжок, щоб не тратити часу завтра, бо до 1-ої там буде закрито.

Пополудні говорили Чолган, Люба Жук і Тамара Булат. Чолган про театр, а вони дві про музику. В останній сесії виступила Анна Чумаченко, яка досліджує життя українців в Америці, але доповідь її була поверховна і не зробила доброго враження. Наталя Пазуняк говорила про погані впливи материка на мову діаспори, а Юрій Грицеляк — про український музей в Шікаго.

Цього року в програмі не було ні бенкету, ні гостини в домі Штогринів. Але з ініціативи Ірени Рудницької запропонували організувати ad hoc party на честь Штогринів. Спочатку це мала бути складка, але потім Ірена перемовила Левка і гостину влаштували з рамени і на кошт НТШ-А, потім до спонсорства долучилася і СУА, тобто Анна Кравчук, присутня на конференції. Ця гостина (очевидно, праця Рудницької) відбулася дуже приємно в одній із залей на партері в Illini Tower, тобто в нашому таки гуртожитку. Була перекуска, овочі,

вино, соди. І ми провели кілька годин на приємній розмові. З'явилася там Patricia Grimstead, пізнала мене, привіталася, від неї я чимало довідалася про проблеми в архівах України і Росії, а також про те, що стаття Яковенко в “Критиці” була писана ще перед виданням книжки.

Між іншим, різні особи вже встигли познайомитись із подарованою їм “Автобібліографією”, і я вже мала нагоду відчути реакцію деяких справжніх читачів. Зокрема багато говорили мені про свої враження Христина Юзич і Ніна Караванська. А Володимир Чумаченко з Одеси сказав мені, що віддавна слідкував за моїми віршами і статтями в “Літературній Україні”. Сергій Квіт навіть обіцяв надрукувати рецензійну замітку в своїм журналі. Тішилась моєю книжкою і моїми статтями для “Нашого життя” Ірена Чабан. Оленка Сацюк, що їй минулого року помер уже другий чоловік, запропонувала, щоб ми з нею завтра пішли разом на вечерю.

Доходить год. 1-а ночі, отже вже понеділок, 29. VI.

Ранок провела вдома, працюючи з принесеними матеріялами. Пополудні була в довідковому слов'янському відділі, переглянула кількадесять журналів, прочитала кілька цікавих статей, відкрила для себе деякі невідомі мені досі видання (Напр. “Українська культура”).

Увечері ходила з Оленкою Сацюк не тільки на вечерю, але — що мене дуже втішило — також до театру. Грала п'єсу “Wait Until Dark”. Автор: Frederick Knott. П'єса загально відома і навіть, здається, фільмована. Але я досі її ніколи не бачила. Постановка була професійна, актори грала дуже добре. Підчас вечері і ще довго після вистави Олена Сацюк розповідала мені про своє життя, про своїх двох чоловіків, які обидва вже померли. З другим жила вона тільки трохи більше як рік. Минулого року тут в Урбані я його зустрічала, бо вони були тоді разом. Він хворів на легені і вже тоді був в інвалідному візочку. Помер у листопаді. Олена ще працює і каже, що в час праці почувалася більш-менш нормально, але не може звикнути до самоти в хаті ввечері... Я радила їй, щоб взялася за якусь роботу, напр. щоб почала писати рецензії англійською мовою на нові появи української літератури — буде з цього загальна користь для нашої культури, а для неї ефективна автотерапія..

Завтра маю намір провести цілий день на роботі в бібліотечних підвалах, а на вечір маю домовлення піти на вечерю із Штогринями.

Понеділок, 29 червня 1998. 5 год. пополудні.

Провела день у бібліотеці. Деякі матеріяли принесла додому, деякі переглянула на місці. Знайшла рідкісні дві книжки, що їх нема ні на PENN, ні в Торонто: Пархоменка і англomовний “Замок над Водаєм”. Але були і розчарування: не все є на місці, не всі журнали мають повні комплекти. Вернулася до Illini Tower, бо мала замовлену вечерю зі Штогринями о 6-ій. Але ось пару мінут тому застукав у двері Дмитро: виявляється, що він

помилився: домовлена вечеря не на сьогодні, а на завтра. Це може й добре, бо вже в бібліотеці голосники заповідали, що в природі існують сприятливі умови для торнада і що може бути сигнал тривоги — і тоді негайно треба ховатися у підвали... Всетаки, я — голодна і буду мусіти вийти з дому, щоб десь щось з'їсти. Але маю в кімнаті досить принесених з бібліотеки книжок, щоб могли працювати вдома увечері сьогодні. Щоб лиш і справді не було якогось катаклізму в природі!

6:10 вечора.

Добре, що я — у страху перед торнадо — вирішила не виходити з будинку на вечерю, а з'їсти її в студентській кафетерії гуртожитку. Наїлася досхочу за 7 дол., а тепер на всю широчінь вікна моєї кімнати на 9-ому поверсі можу спостерігати велику дощову бурю з громовицею і блискавками.

Середа, 1 липня 1998. 7:30 вранці.

На вчорашній вечері у Штогринів було нас п'ятеро: крім господарів — Дмитра і Стахи, були Ярослав Розумний, я і Анна Чумаченко. Розмови велися довкола проблем діяспори, особливо про УВУ. При доброму коньяку і приставках і стейку, настрої був піднесений, розмови живі і цікаві. Сьогодні мій останній повний день тут: хочу використати його для праці. Марта Трофименко поїхала додому вже передучора, Олена Сацюк — вчора. Стаха Штогрин обіцяла завезти мене завтра на летовище. Я залишила в Штогринів 6 примірників моєї "Автобібліографії" — може роздам їх на наступній конференції, якщо така буде, якщо приїду сюди знову.

Увечері, год. 11:11.

Запросила я Анну Чумаченко на вечерю до мексиканського ресторану. Вечеря була дуже добра, але їжі було трохи за багато — я трохи відвикла так багато їсти — крім того випила одну маргаріту і одне пиво: після того не хотілося вже нічого, хіба спати.... Але я вже ось скупалася і навіть спакувалася... Ще завтра вранці побіжу до бібліотеки віддати останню книжку.... О 9:30 має приїхати Стаха Штогрин, щоб завезти мене на аеродром.

Четвер, 2 липня 1998. Урбана/Шампейн. 8:45 вранці.

Вже була в бібліотеці, віддала останню книжку, а крім того зробила собі двомилевий прохід по кемпусі. Погода тепер гарна — тепло, сонячно, але без надмірної вологості — приємний ранок. А тут всюди — великі простори, розлогі алеї, кемпус дуже широко розкинений — є куди ходити. Стаха має приїхати о 9:30, отже маю трохи часу на записки.

Підсумки мого побуту тут: везу трохи нового матеріалу для ULE70, хоч і не так багато, як минулими роками. Передусім тому, що я для своєї праці мала значно менше часу: я тут не 14 днів, як раніше, а тільки 9 і з того кілька днів я повністю віддала конференції і товариству. Сама конференція, на мою думку, не була на висоті. Дехто із запрошених

громадських діячів використав цей форум для пропаганди своїх досягнень, замість того, щоб робити пляни на майбутнє і пропонувати розв'язки кризи. Чимало було мови про т.зв. четверту хвилю імігрантів і проблеми їх інтегрування в існуючі організації, але зовсім поза увагою залишилися народжені в Америці покоління, які в своїй основній масі стоять осторонь зорганізованої української громади. Не заторкнено тих характеристик нашої громади, які відстрашують і відчужують від неї молодь, професіоналістів і англомовних, частинно вже засимільованих українців взагалі. Тому що конференція була по суті обмежена до діаспори, було мало людей з України і тому товариство було не таке цікаве, як минулими роками.

Неділя, 5 липня 1998. 7:12 під вечір.

Приїхала ще в четвер — тим разом без особливих пригод: літак щоправда був трішки спізнений і я тільки в останній мінуті встигла на получення до Філядельфії. Тут на летовищі чекала мене несподіванка: я мала намір тим разом замовити собі лімузину. Потелефонувала до Дейв'с і він мені сказав, що не має для мене місця, дав телефон якогось приватного автоводія — цей зацінив мені 45 дол. і я відмовилася. Пішла натомість на поїзд, доїхала за 6 дол. до Мелроз парк, а тоді, поклавши валізку на свої коліщата, які нарешті знайшли примінення! помандрувала поволі, пішки, з наплечником і валізою додому. Дала собі раду сама, по-пластовому, але це з кожним роком — трудніше. (Та ще із досить тяжкою валізкою!)

В хаті все застала впорядку: купу пошти, записані повідомлення на електронній машині (між іншими, також від Костюка, Ії, Марти Яримович, Блавацької). П'ятницю і суботу присвятила господарським справам: прала білля, косила траву. Відповіла на телефони, пішла до сусідки Борисової з дарунком — подякувати за опіку над хатою, пакувала на висилку нові примірники *АБ*, трохи навіть відпочивала, бо після томлячої подорожі відчувала в цьому потребу. Між іншим, у Ф. зразу відчула різницю у вологості повітря і насиченості його полленом — тут вдома я весь час відчуваю мокроту в носі і мушу ходити з хустинкою, усвідомила собі, що в Урбані в цьому не було жодної потреби. Сьогодні ходила до церкви, зустріла там — за домовленням — Коропецьких, ми в парафіяльному домі перекусили варениками, а потім Коропецькі запросили мене на каву до себе, до нової своєї хати. Живуть вони в Елькінс Парку в колонії Breyer Woods. Хата простора, модерна, з високими стелями і вікнами до неба, гарна і вже зовсім влаштована — з меблями, картинами, фіранками — елегантно і заможно. Це поселення хоронене рампами і наглядачем — щоб їх відвідати, треба зголоситися при в'їзді, тоді до них телефонують, чи вони бажають собі відвідувача і тільки після цього гостей туди впускають. Ну, я цієї церемонії уникнула, бо їхала з ними і рампу відчиняв Іван своєю карткою-ключем власника. Одне, що мене дивує: це поселення серед парцелі зарослої лісом, серед гарної природи, має дуже велике скупчення будинків — густота населення в них чи не більша, як на моїй бідній інтегрованій з чорними Ловнтон Евеню. Це мені не дуже подобається: ніби живуть за містом, а густота така як на міській якійсь вулиці... Але я дуже рада, що вони тепер в близькому відносно сусідстві, у знайомій мені недалекої околиці. Зможемо частіше зустрічатися.

В михайлівській парафії, між іншим, конфлікт у громаді ще триває, але парафіяльна рада добилася визнання від єпископа, і вже навіть почав діяти новий священик — хоч попередній ще не випровадився з парафії, де він живе не тільки із жінкою і дітьми, але і з іншими членами своєї дальшої — спроваджені з України — родини, де крім нього є ще два інші священики (Тепер священики мають запевнену працю і добрий дохід — не даром треба давати поважні хабарі, щоб дістатися на студії до богословської академії у Львові!)

Закінчила я минулої ночі свою останню лектуру: “Sons and Lovers” — D. H. Lawrence. Книжку взяла досить випадково з бібліотеки — раніше читала тільки “Коханця лейді Четерлей”. Автор він — дуже добрий, а цей роман — куди складніший, як сензаційної слави Коханець. Глибока і складна психологічна зарисовка характерів, цікава, зовсім інша від сучасної американської, його англійська мова. Не кажу вже про діалоги записані діалектом, що їх взагалі трудно розуміти.

Тепер хочу знову повернутися до улюблених моїх жанрів — щоденників, листування, біографій. Знайшла серед своїх книжок вдома автобіографію Марка Твейна і навіть вже почала читати. Але це paperback — дешеве кишенькове видання, надруковане малим тісним друком. У вівторок буду на PENN, бо маю візиту в свого ендолога — вступлю до бібліотеки і позичу собі якесь краще видання Твейнової автобіографії. А теж пошукаю собі біографію Верді — люблюся часто його музикою і знайшла таку біографію серед рекомендованої лектури.

В розмові по телефону з Блавацькою, слухала я її враження від моєї “Автобіографії”. Звернула мені увагу на помилку: німецько-радянська війна почалася 1941, не 1942 року. Я глянула в книжку: і справді: друкарська помилка: замість 1941 стоїть 1942. З контексту видно, що має бути 1941, бо наступна позиція — 1942/43. Але прикро, що не доглянула цього! Та й зрештою — це не єдина помилка, знаю сама про кілька, а знайдуться напевно ще й інші!

Середа, 8 липня 1998 1:20 пополудні.

Вчорашня візита в ендолога принесла несподіванку: вирішив відкласти, покищо, операцію. Бачу, що мої професори-дентисти турбуються тим, що я можливо втрачу зуб, а це понесе за собою додаткові комплікації — треба буде робити нову протезу і таке інше. Тому, що я насправді не маю жодних поважних симптомів і можу функціонувати і їсти, навіть із закладеною маленькою моєю протезою на 4 зуби, а то й взагалі без неї, не зважаючи на хронічне якесь подразнення чи інфекцію, д-р Джо вирішив не спішитися із хірургією. Отже моя візита на завтра — скасована взагалі і найближча візита до дентиста буде до д-р Міллер, яка вставлятиме мені коронку з лівого боку — забіг, що не має безпосереднього зв'язку з моєю проблемою із напухлими трішки яснами вгорі на правому боці. Такій розв'язці я, очевидно, зраділа — який пацієнт спішиться іти під ніж оператора? Але це напевно тільки тимчасова передишка, бо проблема, очевидно, не зникне.

Наступна лікарська візита — цієї п'ятниці, до офтальмолога, Мушки Стефанишин. Мушу про це пам'ятати, бо останню замовлену візиту в неї — десь пів року тому — я прогавила, просто забула — а таке мені ще ніколи досі не траплялося!

До дентистичної школи вчора (а теж до правничої бібліотеки на пару годин) я поїхала підміським поїздом. Страйк SEPTA і досі триває і утруднює транспортацію в місті. На щастя підміські поїзди їздять нормально, я вже скористала з цього, повертаючись поїздом з летовища, а тепер уже вдруге їздила поїздом на PENN. Зробила кілька нотаток для правничої бібліографії, поговорила з колегами, віддала і позичила книжку у Ван Пелт. Між іншим, у друкованому бюлетені для відвідувачів Ван Пелт знайшла таку цікаву інформацію. Алюмни PENN можуть позичати книжки з Ван Пелт за оплатою \$175.00 в рік, інші дослідники — за \$300.00, корпорації — за \$800.00. І, очевидно, вони не мають доступу до комп'ютеризованих покажчиків... Я дуже ціную своє пов'язання з університетом, добре почуваюся на кемпусі серед студентів і професорів, а тепер бачу, що ці мої привілеї можна було б навіть оцінювати точними коштами... Я вже чотири роки на пенсії — скільки мені коштувало б користування університетською бібліотекою, що без неї я не могла б жити? А ще й тепер маю доступ до Інтернету — недавно зустріла Ліз і вона мене повідомила, що правничка бібліотека і на наступний рік заплатила за мене вимагану ставку — 300 дол.!

Іза Каплан передучора телефонував, щоб мене повідомити, що в Москві вийшов якийсь том світової поезії, де серед 500 різнонаціональних авторів репрезентована також я двома його перекладами з моїх поезій! Ну, ну. Треба це побачити, в якому я товаристві і що там про мене написано... Між іншим Іза звернув мою увагу на факт, що в моїй “Автобібліографії” не включена його рецензія на 12 Збірник “Слова” (друкована в “Сучасності”), де цілих 19 рядків присвячено моему віршеві “Кожна зустріч — прощання”. Шкода. Недогляд. Таких напевно знайдеться більше. Я вже навіть завела собі додаткові два комп'ютерські “файли”: Addenda і Errata.

Вчора телефонувала Неля Винярска. Дякувала за надіслану велику несподіванку. Була заскочена моєю працьовитістю і продуктивністю. Я жартома сказала їй, що це в мені відзивається кров деяких моїх предків, не відмічених в автобібліографії — Шіків і Гофманів (Шік — мати моєї бабуні Михайлини, Гофман — мати діда Антона Чайковського — перших імен їх не знаю, бо не було таких божевільних в родині, щоб робили якщо вже не автобібліо-чи біо-графії, то бодай родинне дерево! Нажаль!

А пропо авто-бібліо чи авто-біо: Я послала книжку також Дибко — передусім через PEN Center of Writers in Exile. Дякуючи, вона пише весь час “автобіографія” замість “автобібліографія”, а ще прислала друге видання [аякже!] своєї книжки “Гільгамеш”. Боже мій, не часто зустрічається така малограмотність, навіть у нашому українському діаспорному малограмотному світі!

Пошта принесла мені вчора і сьогодні три різні речі, що вимагатимуть мого заангажування і праці в майбутньому. Лариса Онишкевич хоче підготувати англomовний словник

українських письменників діаспори і думає, що зможе дістати на це якісь гренти. Запрошує до співпраці. Дарка Маркусь прислала матеріали про літературу до ЕУД, просить моєї opinii про гасла і евентуально нових статей. Іван Дзюба написав листа, де дякує за отриману статтю (журнальний варіант урбанської доповіді), заповідає, що надрукує її можливо в 10 номері “Сучасності”, питається про мою opinii про журнал і запрошує написати статтю до плянованої і готовленої ним “Енциклопедії Сучасної України”. Він має на увазі коротший варіант надісланої йому статті, але це ще треба вяснити: може про англomовне літературознавство взагалі?

Всі ці проєкти мені близькі і я радо з ними співпрацюватиму. Та ще й із Винарем, який готує нове видання свого бібліографічного довідника про Україну. Але це — чимало роботи, треба буде посвятити багато часу і труду і це у висліді відтягатиме мене від моїх власних заплянованих проєктів.

П'ятниця, 10 липня 1998. 5:00 пополудні.

Моя сьогоднішня візита в Мухи Стефанишин не тільки була потрібна з медичних спонук (я вже 4 роки не перевіряла в неї очей, все добре, тільки маю хронічне запалення повік — якийсь блефертітіс — і треба вживати масть і робити гарячі компреси — отже добре, що пішла на провірку) — але це також урізноманітнило рутину мого дня. Їхала до міста підміським поїздом — візиту мала на год. 10:00, отже мусіла їхати в годину піку і заплатила за дорогу туди \$3:50 (Не була я свідомо того, як ціни пішли вгору, від коли я, як пенсіонер, користуюся безплатно транспортом SEPTA серед дня!)

Цікаві помічення: люди на пероні чекають на поїзд, або ідуть до станції. Один на бігу говорить рівночасно по телефону; другий — чекаючи — диктує до мікрофону якісь інструкції чи листи. Боже мій, недавно, посилаючи Максимові інформацію про відкрити в Торонто позицію “Foreign law librarian”, що могла б бути мені запрошенням переїхати туди на працю, я після всяких коментарів і пояснень, додала по англійськи: “Luckily, I am out of the rat race!” Справді, можна було спостерігати ці “щурячі перегони” сьогодні вранці. Не завидую молодим людям того напруження, що його несе американське темпо праці. Самій не легко було втримувати його, та рівночасно пробувати зберігати баланс рівноваги і життєві пріоритети, щоб не дати себе “поглинути” до решти.

Чекаючи на Муху, прочитала в журналі якусь статтю про Гемінгвея — виглядає, що зірка його — яка кілька літ тому, здавалося, дуже була померкла, тепер знову яснє... Але це не була серйозна літературознавча стаття, варто це перевірити — може це тільки його популярність відновилося серед журналістів? Рекляму йому роблять, але чи справді є така переоцінка в літературознавстві?

З Will's Eye Hospital, що на 9-ій вулиці, я пішки пішла до 34 вул., до бібліотеки Ван Пелт. Це замість рутинового дво-милевого проходу в моїй околиці! Хтось інший на моїм місці, будучи в центрі міста, пішов би може...shopping...? але я воліла піти до бібліотеки і пару годин попрацювати. По дорозі, щоправда, вступила до Academy of Music, чи нема якогось

пополудневого концерту? (Могла б була піти, якби був!) Але тепер літо, навіть каса була закрита.

В бібліотеці позичила ще одну біографію — тим разом — Верді! Знайшла таку рекомендацію і слідом за нею вибрала книжку, що її автором є Джордж Мартін. Отже маю вдома запевнену цікаву і приємну лектуру і буду тепер між Марком Твейном і Верді!

А вчора пошта доставила мені два нові номери “Критики” (4 і 5). Я так зраділа, що цілий вечір читала статті Марти Хом’як, Грабовича, Рябчука... Може я таки зберуся, щоб написати критику на “Критику” і зробити цьому цікавому виданню трохи реклями?

Понеділок, 13 липня 1998. 10:30 PM.

Страйк SEPTA — після 40 днів! — нарешті закінчився і я з цієї нагоди їду знову на PENN. Пару днів — до вітвірка — SEPTA, щоб заохотити людей до повороту, пропонує транспорт усім зовсім без оплати! Мене це, правда, не стосується, бо я і так їду на картку Medicare. Але сьогодні бачу, що перегороди відкриті — хто хоче, може ввійти, без всякої контролю. Кожен страйк поменшує число людей, які день-у-день користуються міським транспортом. Люди знаходять собі інші альтернативи — авто, велосипед — і відвикають від SEPTA.

Маю намір попрацювати пару годин в правничій бібліотеці. Стоїть у моїй кімнатці но. 517 пару книжок із статтями про право України — тому, що книжки треба віддати, я вирішила посвятити трохи часу, щоб їх зареєструвати в UkraLME. Цієї своєї роботи я не трактую тепер так поважно як ULE, все ж таки хочу прислужитися і бібліотеці (і Україні!), бо ж вряди-годи бувають довідкові питання. Це як доповнення до UkraLME, що “надрукована” на електронній сітці BLL... Для справжнього чергового випуску, треба було б якоїсь субсидії, бо це вимагало б великої посвяти часу, труду і грошей на поїздки до інших бібліотек.

Говорила вчора по телефону з Ларисою Онишкевич. Я погодилася на пропоновану мені співпрацю у словнику українських письменників США. Вона знайшла у папці НТШ Остапову статтю про інтимну лірику Шевченка. Питалася, чи було це десь друкване? (Мабуть ні, не маю жодного доказу). При тій нагоді я розповіла їй про мої плани видати Остапові статті в Україні. Але про Корогодського вона висловилася негативно і перестерігала перед ним, як хаотиком і не дуже відповідальним і діловим. І друк у нього дорожчий.

Вівторок, 14 липня 1998. Метро. 10:30.

Прийшов учора лист від Зоряни Лановик. Розповідає про переговори з друкарнею, описує в подробицях пляни технічного і мистецького оформлення книжки. Нічого не згадує про заголовок: може залишила незмінним? Хоч він для книжки за довгий і не досить ефектовний. Але я до цього не мішаюся. Це — її книжка, не моя. Побачимо, як вийде.

Вона хотіла б, щоб книжка була готова вже в серпні, бо тоді, мовляв, можна ще буде передати кимсь кілька примірників мені. Пізніше, пише вона, туристи з Америки не приїжджають.

Писав Доценко, що появилася книжка Павличкових перекладів Шекспірових сонетів. І то з паралельним англійським текстом! Цікаво! Добре, що ми з Максимом поспішилися і були першими!

Доценкові я знову написала листа, щоб передав Остапові статті Корогодському. В Зоряни Лановик на руках “Туга за мітом” і ще якісь статті — їй я теж написала, щоб передала це Корогодському. Можливо, що Ларисині перестороги мають свої підстави. Але я вже почала певний процес, отже не можу раптом вицофуватися. Побачимо, як дасть кошторис на це видання. Як-не-як, це престижна серія, вона рекламується, і добре було б, щоб Остапові статті мали солідну фірму. Але як із Корогодським не вийде, то може мені треба буде переговорити або із Смолоскипом (Це мало б ту вигоду, що гроші Зінкевичеві можна було б переслати в Америці), або може зацікавити таким виданням Гром’яка, а комп’ютерний набір і припилнування друкарських робіт дати в руки Лановиків? Смолоскип недавно видав економічні статті Коропецького. Книжка на понад 400 сторінок, досить добре надрукована, коштувала 8,000 дол. У всякому разі, в руках Доценка ці матеріали залишити — безперспективно. Адже лежали вони в нього вже від 1994 року! Він абсолютно за мало діловий і редактор з нього також такий, що потребує ще другого редактора. Він добрий робити сугестії, але — як виявив Максимів досвід з його редагуванням Костюкових спогадів — не вмів взяти на себе остаточної редакторської відповідальності. Отже до Остапових статей треба іншого упорядника і редактора. Міг би написати вступне слово — але і це, виглядає, йому не під силу.

П’ятниця, 17 липня 1998. Метро, 10:20.

Коропецькі їдуть завтра на табір до Іст Четгему і запропонували мені поїхати з ними. Маю намір скористати із запрошення, відвідати Ніну — навіть купила їй трохи цукорків і андрутиків. Але все залежить від моєї сьогоднішньої візити в дентиста. Сподіюся, що д-р Міллер тільки заінсталує мені нову коронку, але є також можливість, що вони зробили якісь домовлення з д-ром Джо-вом в справі моєї операції. Було б погано, якби все це відклалося до часу, коли має бути в мене Ніна і потім, коли маємо всі їхати над океан до Вайлвуду. Отже найкращий час на цю операцію був би хіба на другий тиждень, або навіть завтра. Але мої дентисти, як і всі американські лікарі, мають звичайно заповнений календар — Бог його знає, коли зможуть призначити мені час і день.

Телефонувала з Піттсбурга Марічка Доценко. Вона на три-тижневому вишколі в Carnegie Mellon University. Домовились ми з нею, що вона приїде до мене на вікенд в п’ятницю 24 липня і буде до неділі. Це якраз пару днів перед тим, як має приїхати до мене Ніна.

Вчора поїхала до своєї фризійки підстригтися, але, несподівано для самої себе, дала собі зробити тривалу. Може й добре, менше клопоту в літі. Цікаві помічення: моя фризійка

Анна Кішак (полька, але прізвище чи не українське?) багато вчора говорила про себе, свою доньку і внучку, про чоловікову маму, яка недавно померла в Польщі ітд. Я про це вже знаю чимало, а вона про мене — нічого. Не маю бажання розповідати про себе зовсім чужим або малознайомим людям і часом навіть дивуюся, як люди залюбки розповідають про себе... Але це, очевидно, універсальна людська прикмета. Я не розповідаю, але ось опублікувала *urbi et orbi* свою автобібліографію з літописом-життєписом. Це тільки інший спосіб самовияву.

По ночах читаю “Автобіографію” Марка Твейна. Але бачу, що белетристичний талант Твейна — як це не дивно — заважає йому стати добрим мемуаристом. Надто вже багато надуманої композиції, розважальних-гумористичних епізодів, і не надто багато біографічного пізнавального матеріалу.

Увечері, 10:15.

Reality check для моєї наївності: мої дентисти ще навіть не порозумілися в моїй справі — це раз; по друге: щоб вставити нову коронку потрібні будуть ще три візити в д-р Міллер! Отже справи знов відкладаються. У висліді: *Carpe diem!* Їду завтра з Коропецькими до Іст Четгему, на пластовий табір!

Неділя, 19 липня 1998. Год. 7:30, ранок. East Chatham, N.Y.

До пластового табору прибули вже вчора вполудне — якраз на велику збірку новацтва і юнацтва на головній площі. Є їх тут чимало — може із три сотні дітей. Приїхало також досить багато батьків. Як тільки ми з Коропецькими підійшли ближче до пластунів, раптом з’явилася Ія, підступила до мене, привіталася сердечними обіймами — цим зробила мені велику приємність. Ніна була в однострою, з новачками. Я ледве знайшла її в цьому великому гурті, і станула собі, недалеко, позаду. Спостерігаю. І раптом бачу, що вона похитнулася, сіла-впала на землю. Зомліла! Сестрички зразу вихопили її з рядів, винесли на руках — тут же з’явилися і медсестра, і Ія, і я. Нічого поважного — мабуть сонце, довга “парада”, а може і недоїдання? (На харч діти трохи нарікають, може і неправильно їдять через це?) Тут на таборі є і два внуки Коропецьких — Пазуняки, і два малі Чайківські — Бобові діти, і обидва Лабуньки. Табір — від часу, коли я бачила його востаннє — розбудувався, розріс. Є новий басейн, і тенісовий корт, і якась велика шопа на зайняття в час дощу. Є і нові бараки для новацтва. Рівночасно відбуваються табори і для хлопців, і для дівчат, новацтва і юнацтва. Наші Чортополошки тут у булаві, несуть головну відповідальність.

Вчора пополудні діти мали дозвілля. Возили їх до McDonald’s на гамбургери, а при тому до пральні, щоб випрати брудне їхнє білля. Ія тут великим винаймленим *van*-ом, Олесь — своїм автом, Пазуняки — своїм. Я трималася товариства її, бо хотіла бути трохи з Ніною.

Виникла проблема з нічлігом. Тут в околиці майже ніде нема мотелів. А ті маленькі, що є — заповнені гістьми. Олесь Лабунька мав замовлений нічліг на фермі, у великому

приватному домі, де він ночував уже й минулими роками. Але ми з Коропецькими замовленого нічлігу не мали.

Вівторок, 21 липня 1998, год. 9 вечора.

Записки в Іст Четгемі мусила перервати — почали вставати інші гості, підійшли для розмови. Отже доповнюю вже вдома, у Філядельфії, і то навіть не зразу, а після двох днів інших зайнятть.

Мали ми з Коропецькими щастя, бо на фермі, де ночував Олесь з родиною, Ія, і ще кілька осіб, знайшлося місце і для нас, бо якісь замовлені гості в останній день скасували свій приїзд. Ця ферма — великий приватний старий будинок, де є щось із 20 кімнат. Господарі вже літні люди — він хворий на недугу Паркінсона, його ми навіть не бачили. Жінка веде ще господарство, здається разом із дочкою. Бачила я, що паслися поблизу коні і у відповідь на моє питання вона вияснила, що коней вони тримають для полювання на лисів — fox hunts, тобто — винаймають мисливцям. Хата ця викликала в мене зацікавлення: дуже стара, велика, заможна, з кількома лазничками. Виявилось, що має вона неабияку історію. Побудована ще десь у 1800 роках, але постійно до неї щось додавали. Перед другою світовою війною купив її якийсь гітлерівський полковник, що був жонатий з багатою жидівкою і мусів виїхати з Німеччини. Вони мали двоє дітей, але в час війни, перейнявшись ситуацією в Німеччині, (а може з якихось інших причин?) полковник відібрав собі життя, а пару місяців після нього поповнила самогубство і його жінка. Дітей виховала дальша родина. Хати довгий час ніхто не хотів купити, через цю трагедію — вона мала репутацію, як haunted house. Winnie і чоловік купили цей дім після того, як він повернувся з війни, і почали господарити, накупивши 19 корів ітд. Тут і народили і виховали кілька своїх дітей. Мабуть є і внуки, бо в кімнаті, де я спала, повно дитячих іграшок. За нічліг заплатила я 50 дол. плюс податок, разом 56 — це включало також сніданок.

В суботу ми були на новацькій ватрі, в неділю на богослужбі і на таборівій дефіляді. Я рада, що побачила Ніну та Ію, що відвідала давно не бачений Іст Четгем, де стільки життєвих споминів... Добрих кілька літ підряд їздили ми туди тричі кожного літа — привозити, відвідувати і відбирати хлопців... Звичайно, із Зенком і Людою. Боже мій, скільки ми тоді мали на все це сили й енергії! Сьогодні мені одна візита на пластовий табір вистачить на пару років.

Пару помічень: Ія була та, що полагоджувала нам справу нічлігу. Тому, що я їхала туди пізніше, окремо від неї, питаюся: а ти сказала господині, як я називаюся? Ія: ні, я тільки сказала їй: “my former mother-in-law”... Я засміялася від такого титулу, а Ія каже: дочка господині мені сказала на це: “Oh, I have one of those, too!”

Ще про Ію: Їдемо винаймленим її автом: Ія, Ніна і я. В каравані трьох інших авт, шукаючи дороги на ферму. Ія бере в руки телефон і накручує номер ... до Марка ... Говоримо по черзі всі три із Марком, при чому Ія, очевидно, керує автом. Life in the fast lane.

(Ті мобільні телефони, як на мій смак, повинні бути заборонені — вони не одну вже спричинили на дорозі аварію!) Але ця їхня родина пов'язана тільки телефоном — вони контактуються кожного дня, і добре, що тримають контакт. Бачу, що їх відносини тепер спокійніші і унормовані, навіть приязні. Дитина має багато уваги і мами і тата. Навіть собакою їхнім (що називається Мах) тепер в час відсутності її опікується Марко. Але на поворот до status quo ante, сказали мені обоє, абсолютно не заноситься. Нажаль. Ія — гарна й ефектовна жінка, шкода мені, що вони не разом .

Подорож з Коропецькими була приємна і не здавалася такою довгою. Ми з ними маємо багато спільних зацікавлень і розмови були різноманітні і цікаві.

В неділю ввечері ще подзвонив Максим, щоб перевірити, чи я вже щасливо повернулася і повідомити, що Іванко вже закінчив таборування і задоволений Новим Соколом, а Стефка всі троє відвідували у Грефтоні і все гаразд. Потім я ще потелефонувала до Марка, бо в Іст Четгемі, в час їзди автом, можна було хіба привітатися. З ним ми давно не розмовляли. Я навіть трохи дивувалася, що він ніяк не зареагував на мою книжку. Навіть думала, може йому щось не подобалося в моєму автобіографічному літописі, адже там написано і про нього... Але ні, вибачався, як звичайно, “завжди дуже зайнятий”... Ну, він не тільки погано організує свій час (та й не тільки час — все своє життя!) — але теж і надмірний егоїст, який не надто цікавиться іншими. Як би я мала тільки одного сина — його — то була б багато більше самотньою. Максим пильнує, чи я повернулася, чи все гаразд; Маркові, мабуть, і на думку не приходить, що може треба було б зацікавитися мамою, як вона живе і дає собі раду... На щастя тепер це не потрібне, поки я самостійна і здорова. Але як виглядали б справи, якби я справді потребувала якоїсь помочі?

До мене цього вікенду має приїхати з Пітсбургу Марічка Доценко. Тількищо написала мені по електронній пошті листа: хоче приїхати з якимсь своїм знайомим американцем, що називається Larry Roberta, що міг би привезти її автом і сам хотів би оглянути Філядельфію... Ну що ж. Нехай. Можу їх погостити і переночувати: мені навіть буде легше, бо не буду мусіти возити її по Філядельфії, ані виїздити по неї до автобусу... Я вже почала приготування до цієї гостини (і до приїзду Ніни в наступному тижні): вчора і сьогодні чистила хату... (Ольга поїхала на літо до Польщі). На дворі — велика спека!

Понеділок, 27 липня 1998. Метро. 11:20.

Вікенд з Марічкою Доценко і Larry Roberta трохи втомив мене. Не тільки господарством, але й недоспаними ночами. Приїхали вони в п'ятницю — мали бути десь біля 11-ої вечора, приїхали о 3-ій год. ночі. Я вже турбувалася, чи не трапилася їм по дорозі якась аварія. Ні, заблудили, збилися з дороги. На другий день, у суботу, після сніданку-полуденку, поїхали оглядати місто. Ми домовилися, що повернуться десь між 8 і 9 на вечерю. Повернулися біля півночі. Знову ж таки: мали пригоду. Залишили біля Індепенденс Гол своє авто, а самі взяли автобусну туристичну туру по місту. Виявилось, що це була приватна тура, яка не поверталася назад до центру міста, а їхала до College of Textiles на Henry Ave. Там їх і випустили. Мусіли міським транспортом повертатися

наперед до City Hall, потім до Independence Hall, а тільки тоді власним уже автом — додому. В неділю я повезла їх до Центру, на Михайлівку, до православної катедри, до Manor Junior College, а потім, пообідавши, двома автами поїхали ми до католицької катедри на Френклін стріт. Звідти вони вже поїхали самі до Піттсбургу, а я повернулася додому.

Марічка, подібно як і її сестра Оленка, — ударна модерна жінка, з нахилом диригувати іншими людьми. Ларрі — флегматик, повільний, маломовний, досить серйозний хлопець. Він — з італійсько-польської родини, католик, живе в Utica, N.Y., працює у Federal Reserve, виловлюючи всякі money laundering schemes, ітп. Каже: тепер, нажаль, предметом досліджень є чимало банків України... Він, виглядає, має романтичне зацікавлення не так Марічкою, як Оленкою. Оленку він пізнав, коли вона була в Сиракюзах, їздив уже до них до Києва, гостював у Доценків. Але Оленка, як видно з розповіді Марічки, не дуже йому прихильна. Якби судити по моїх перших враженнях, то не думаю, що Ларрі був би щасливий чи то з Оленкою, чи з Марічкою. Вони б його “взяли в руки” і ним все життя командували. Не знаю, чи йому б це подобалося, хоч хто його зна? Контрасти притягають!

Вчора говорила з Марком. Ія взяла Ніну до Гантеру. До Філядельфії вона приїде за пару днів — ще не знаю коли. В четвер приїдуть також Максим, Уляна, Іванко і Стефанко. З Максимом я також вчора говорила.

Середа, 29 липня 1998. Метро. 9:45.

Їду до Форсії (і також до бібліотеки!) Вже кілька днів маю якийсь ivu poison: руки вгорі обсіпані червонимни, сверблячими виразками і вони, здається мені, поширюються. Вчора кілька разів прокидалася вночі через неугавне свербіння, що його не припиняє ні Calamine lotion, ні антигістамінова мазь проти свербіння. Це очевидно — наслідки моєї праці в городі — саме минулого тижня підрізувала свої кущі, а там мабуть десь заховалися якісь трійливі рослини. В майбутньому буду боятися самій робити цю роботу. Така гостра реакція мені трапилася вперше.

Добре, що мої внуки приїдуть не цього тижня, а наступного. Навіть Ніна. Ія вчора повернулася вже до Лос Анджелесу, але Ніна лишилася в Н. Й. в Олеся і з ним і його дітьми поїде на якусь прогулянку цього вікенду.

Не встигла я відмітити у щоденнику: Hilary Hopkins прислала мені в дарунку маленький дереворіз Юрія Логвина — картинку, яка висіла у спальні Марії Галун Блак. Це така мені пам’ятка по ній. Гарний американський звичай.

Четвер, 30 липня 1998. 11:00 вранці, вдома.

Форсія приписала мені курацію corticosteroid-ами — міцний лік, що називається Prednisone, і що його треба брати три дні по 4 таблетки, а тоді поступово по щораз то меншій дозі. На свербіння дала мені антигістаміновий препарат Hydroxyzine, що його

треба брати що 6 годин і що від нього я буду трохи спляча. Я й уже ходжу трішки запаморочена і втомлена — передучора навіть мусіла серед дня покластися на годину в ліжку, а таке трапляється мені рідко. Руки обсіпані сверблячими прищами — маю надію, що ліки допоможуть, і що я повернуся на другий тиждень до нормального стану. Пробую потрошки щось робити, але не маю досить енергії та й потрібної концентрації. Але може бодай візьмуся за якесь варення — напр. за пальчики для внуків.... Хотіла поїхати до крамниці за лямпюю (моя лямпя при ліжку добре не контактує і я боюся її вживати, щоб не спричинити пожежі), але не знаю, чи варто мені — запамороченій антигістамінами — сідати за кермо авта?

П'ятниця, 31 липня 1998. 10:30. Метро.

Їду знову на PENN — тим разом тільки до Van Pelt. Праця над ULE70 швидко поступає вперед. Тепер працюю над гарвардськими виданнями: “Harvard Ukrainian Studies” і “Minutes”. Багато цінного і цікавого матеріялу.

Між іншим, недавно в “Ukrainian Weekly” Куропась у своїй щотижневій статті вдарив по нашому Гарварді. Передусім за *HUS*, бо вони видали один річник журналу, як фестшріфт присвячений Кінанові, де фактично немає ні однієї статті на українську тему. Це і мене здивувало і думаю, що добре зробив Куропась, зачепивши цю тему. Вже є і відповідь, бо Шпорлюк, очевидно, мусів зареагувати. Але наш Гарвард можна б критикувати і за багато чого іншого. Колись наші невігласи чіплялися Грабовича за його дуже цікаву й оригінальну книжку про Шевченка. Але за те, за що його справді треба критикувати — напр. за те, що не спромігся написати історію української літератури, що має мало студентів і про них не дбає, що займається науковою політикою України, замість того, щоб писати про укр. літ-ру в англосовних журналах — про це ніхто не говорить. А ще якби Куропась знав, що Шпорлюк і взагалі думає припинити видання *HUS*! Вже зробив перший крок — звільнив редактора Сороківського! Та й взагалі, колись за Пріцака виходили, крім *HUS*, ще “Minutes” і “Recenzija”, а тепер? Думаю, що від наших гарвардців можна було б сподіватися більшої активності, а проф. Фляер міг би бодай вряди-годи присвятити якусь статтю українській мові! Студентами вони не переобтяжені, а катедри мають уфундовані громадою.

Вівторок, 4 серпня 1998 9:30 ввечорі.

Курація стероїдами діє — мої симптоми, хоч ще не зовсім зійшли, значно поправилися. Тепер я вже на зменшеній дозі ліків — по дві таблетки на день, а антигістаміновий препарат проти свербіння беру тільки наніч, щоб себе не запаморочувати. У висліді — в мене не тільки ліпший настрій, але і новий приплив енергії. Минулого тижня їздила на PENN і працювала в охолодженій бібліотеці — це було ліпше, як сидіти вдома. Тепер температура поміркована, а головно — низька вологість! — у висліді чого я вітру вже пару днів цілу хату, з приємністю ходжу на проходи, а то й сиджу на своєму ганку, переглядаючи старі газети (щоб передати їх — “Свободу” — Борисовій, а англосовний тижневик — Вірі) — це так порядком прочищення-викидання непотрібу.

Полагодила кілька справ, зробила певні рішення. Передусім замовила літак до Бока Ратон. Домовилась також із дахарем, щоб поправив мені ринви і знову посмарував дах — ця превентивна робота коштуватиме мені 775 дол. — але зваживши, які ми з Остапом мали проблеми з дахом минулими роками, — я думаю, що це потрібно зробити.

В неділю ходила до церкви і мала приємний полуденок з Коропецькими на парафії. Потім повернулася додому, ще встигла подивитися на українську телепередачу Контакт (два тижні тому на цій передачі був навіть репортаж із Максимового виступу у Філядельфії! — і взагалі там багато цікавого про життя наших громад у США і Канаді, а теж добрі — хоч і не найновіші — вісті з України). І після передачі сіла на авто і поїхала до Сірса, до Вілов Гров. Повинна, насправді, була піти купити собі купальний костюм і капці, яких мені дуже потрібно. Але замість того я пішла ... прямо до електронічного відділу і після півторагодинних оглядин, переговорів, ітд. купила собі.... ще один стереофонічний сет до своєї спальні! Ні, це не було раптове імпульсивне рішення. Я над цим вже давно і довго думала. Куплений десь рік чи два тому “boom box”, що був призначений і початково стояв на книжковій шафі в моїй робітні, я перенесла до кухні, після того, як кухню переробила. Тепер я і в кухні маю добру музику і на тасьмі, і на компактному диску, но і, очевидно, ліпше як досі радіо. Але тут у робітні, де я найбільше часу проводжу при комп’ютері, мені потрібно, щоб було добре стерео, і то таке, щоб його можна було виключати при допомозі дистанційного керування-remote control. Я вирішила поставити на книжкову шафу своє старе стерео Aiwa, яке тепер стоїть на бюрку в спальні напроти мого ліжка і яке будить мене кожного ранку класичною музикою. Воно вже старе, компактний диск на ньому, навіть після кількох разів чищення, грає з перебоями, а дублювання аудіокасет також уже не працює як слід. Але воно ще довго мені служитиме, я певна, зокрема як радіо. Компактний диск на ньому включаю тільки тоді, коли моя улюблена станція класичної музики починає давати якусь сучасну какофонію... Отже до спальні, на зміну стерео Aiwa, прийде Phillips-Magnavox, апаратура значно потужніша, на 320 ватів... Маю надію, що буде добрий відбір. Все це ще, покищо, не заістальоване. Чекаю, як після завтра приїде Максим — він мені з тим допоможе. Іграшка ця коштуватиме мені 400 дол. — Музика — найбільша радість мого життя, не буду собі відмовляти такої приємності. (Я, очевидно, маю теж у вітальні старе, дуже добре стерео з великими голосниками ітд., але його я вживаю тільки як маю гостей, або сиджу внизу у вітальні, а це буває рідко. Між іншим, у цьому великому стерео з компонентами, давніше вже зіпсувався мені патефон, отже стародавніх платівок грати тепер не маю змоги. Спершу навіть думала купити тепер такий сет, що включав би також turntable, але виявилось, що хоч такі були — і навіть дешевші — то квалітет їхній був гірший). Ледве я все це привезла від Сірса, пакунок не змістився у багажник, я мусіла везти його на задньому сидженні... А вже вдома розпакувала пачку на дворі і тільки частинами повносила собі до спальні. Матиме Максим роботу — але натомість не мусітиме направляти мені лямпу — це вдалося мені зробити просто у недалекому hardware store.

Вчора і сьогодні чистила хату (Ольга в Польщі, я тепер вже пару разів сама прибирала), їздила за харчами і до банку, варила помідорову зупу і борщ, а навіть помалювала на ганку свої бочки на квіти... Ще завтра треба буде зробити порядок у моїй робітні, зокрема

прибрати папери з ліжка, на якому спатиме Іванко. А ще поїду за м'ясом і приготую обід для своїх гостей, що мають приїхати в четвер. Від її я ще телефону не мала, а це значить, що Ніна приїде автом з Нью Йорку разом із Максимом. (Максим виїздить з Торонто вже завтра і вступає відвідати свого приятеля Мартина в Нью Йорку).

Автобіографію Твейна вже віддала. Верді візьму на вакації над океан. В міжчасі прочитала спогади Тамари Мороз-Стрілець, жінки Косинки. Є там трохи цікавої інформації, але разить советський шаблон, патос, і недосказання. Кінчу також травелоги Ганни Черінь — “Їдьмо зі мною знов”. Книжка давно лежала в нас, подарована авторкою, але раніше я її не читала. Черінь, як Черінь — поверхова, банальна, але дотепна, з добрим почуттям гумору й композиції. Разить її засмічена діяспорними галичанізмами мова — і звідки в неї це береться? Навіть “номер”, а не “номер”!

Залюбки слухаю естрадного співака Павла Зіброва — Іза Каплан подарував мені, коли прийшов був на гостину 20 червня. Зокрема подобаються мені “Хрещатик” і “Наталі”. Зробила вже навіть копії для Максима і для Люди і Зенка.

Ніч із суботи на неділю, 8/9 серпня. Wildwood Crest.

Прибули пізно пополудні двома автами. Обладовані ми хоч куди — чотири велосипеди на причіпці до Максимового van-а, пляжеві крісла, дитячі іграшки, харчі, валізи з одягом. Троє дітей — Іванко, Стефанко і Ніна їхали разом зі мною і Максимом моїм автом попереду — шоферував Максим. За нами їхала великим їхнім возом з причіпкою Уляна з Вавою Бачинською. Мали по дорозі пригоду. Максим дуже уважно слідкував за тим, щоб Уляна була зараз же за нами і їхалося нам дуже добре. Я докінчувала дітям читати книжку “В країні сонячних зайчиків” (спеціально вибрала для Ніни в бібліотеці, бо мій примірник уже давно в Торонто — хлопцям уже я колись це читала, але забули вже і слухали з цікавістю і увагою). Вже недалеко від виїзду на Wildwood Crest, Стефанко сказав, що його від їзди автом почало нудити і що йому недобре. Максим цим трохи перейнявся, бо не знав, чи треба з'їхати йому з дороги, чи ні — і на якийсь час ми перестали слідкувати за Уляною, а всю увагу звернули на Стефанка. Відкрили вікна, щоб був продув, малому нудота пройшла, але раптом бачимо, що Уляни ззаду немає. З'їхали з дороги, чекаємо, авта проїздять мимо, а її таки нема. Максим схвилювався, бо думав, що могла трапитися якась аварія, відчепитися причіпка, чорт зна що, за біду неважко. Вирішив вернутися шмат дороги назад. Але нічого — нема. Стурбовані поїхали до Wildwood-у, і на місці біля Villa Magia чекали вже нас Уляна з Вавою... Нічого не трапилось, просто з'їхали на інший виїзд.

Обідали ми сьогодні в ресторані Курца смачною свіжою рибою, а потім ще пішли до моря. Люди вже були майже зовсім покинули пляж, було тихо, відпружено і дуже приємно. Діти ще досить довго купалися. Погода дуже гарна — тепла, немає надмірної вологості у повітрі. Потім ще ходили на прохід, сиділи на нашому ганку при розмові до місяця.

Четвер і п'ятниця у Філядельфії пройшли нам гарно. Вони, тобто Максим з родиною, підібрали Ніну в Нью Йорку і приїхали разом з нею, саме на добрий обід з телятиною в

сосі, пальчиками і помідоровою зупою. А на другий день, на полудне поїхали до Zany Brainy, де баба зафундувала всім внукам різні іграшки, а потім дуже добру піццу — отже мали розвагу і поза домом. Між іншим, одною з іграшок є апарат Walkie-talkie і він має великий успіх. Це вибрав собі Іванко і ми вже мали нагоду навіть порозуміватися ним між двома автами. (Нажаль, не тоді, коли найбільше було потрібно). Діти добре граються разом, Ніна видимо задоволена, а я рада, що маю їх всіх троє біля себе.

Неділя, 8 год. вечора, 9 серпня 1998.

Діти з Максимом, Уляною і Вавою пішли на Boardwalk. Я залишилася прибрати після обіду і за пів години піду і собі їх зустрічати. А покищо приємно посидіти на ганку — віє приємний прохолодний вітрець. Сьогоднішній день майже повністю, бо десь від 11 год. ранку, діти і Максим з Уляною і Вавою провели на пляжі. День був прегарний, сонячний, вода в океані тепла і чиста. Я в міжчасі поїхала до Асте на більші закупи харчів — вигідно мати друге, своє, авто — хоч підчас вікенду були клопоти з паркуванням. На пляж до них я виходила двічі: занесла їм канапки біля 2-ої, а потім ще і сама передягнулася і пішла на берег (в купальному костюмі, але прикритому довгою до стіп сукнею, ще й з накидкою і капелюхом). Надмірного сонця вистерігаюся — “there is no such thing as a healthy suntan” — це мене остаточно переконало пару років тому і тому я від кількох вже літ мало купаюся, а на сонці з принципу не загоряю, хіба тільки щоб обсушитись після купелі. Вчора я замочила ноги (хоч була у спідниці!) а сьогодні то й взагалі до води не ходила. Але на пляжі приємно посидіти, спостерігаючи за дітьми, та й читаючи книжку (Привезла зі собою Верді!). Українців знайомих на пляжі покищо не зустрічали, хоч бачила вже на вулиці Люду і Зенка. Є тут також Максимовичі — їх я ще не бачила. Якби були пішли ввечері на богослуження (церква — напроти нас!) [були б може когось зустріли], але, щиро кажучи, я навіть про це забула, готуючи обід, щоб вони раніше могли піти на Boardwalk і відпровадити до автобусу Ваву.

Ніна дуже виглядає задоволена і добре з хлопцями бавиться (а спить у ліжку зі мною!) Про маму навіть не згадує і весела. Навіть досить говірлива в товаристві — видно по ній, що вже пару тижнів живе в країномовному оточенні.

Середа, 11 вранці. 12 серпня 1998.

Незабутня вчора картина: вечір, грище баскетболу освітлене рефлекторами, а на ньому не тільки Іванко і Стефанко, але й Максим з Уляною і мала Ніна. З м'ячем. Завзято грають, маленька Ніна, як досвідчений баскетболіст, маленькими рученятами вгору б'є б'є м'яч... Їхнє завзяття підсилене, очевидно, тількищо баченою грою двох команд, що її учасниками були всі як глядачі. І от раптом починає падати дощ (загроза дощу і гromовиці зігнала була офіційний меч двох команд до закритої зали!) — а мої завзяті спортсменці продовжують гру, ніяк не хочуть сходити з грища. Я вже стою під парасолею, а вони далі грають... Мокрі і щасливі, під теплим літнім дощем повернулися додому.

Тепер я саме чекаю їхнього повороту з ранньої прогулянки велосипедами. Виїхали всі ще

перед сніданком і зараз ось повернуться. (Для Ніни велосипед позичили на цілий тиждень, а чотири власні привезли з Торонто).

Понеділок, 17 серпня 1998. 1:30 пополудні. Філядельфія.

Вакації вдалися нам дуже добре. Погода була прекрасна — один тільки раз падав дощ — і то вночі. Ніна дуже добре достосувалася до товариства, навіть, думаю, що між обома хлопцями було менше конфліктів, як звичайно. Вранці вони всі пару разів їздили велосипедами на бордвок і на теніс, були один раз на маяку у Кейп Мей — всі вилазили на маяк, крім мене (я вже була там минулого року, вистачить з мене!) Ніні на пам'ятку купили сорочинку з маяком. Діти тричі витягнули нас на бордвок — на каруселі і до крамниць. Навіть я піддалася спокусі і купила у книгарні (за 7 дол.тільки!) товстий том (хоч і не в твердій палітурці) нової літературної енциклопедії Міріям-Вебстера. В книгарні зустріли ми Святослава Макаренка з Марійкою і дітьми. Він знаменито виглядає — струнко і молодо, каже що втратив багато ваги і дуже себе пильнує. З Марійкою вони, здається, заручені — і я рада, що життя Святославові унормовується після великої трагедії — смерті молодой жінки, що залишила його самого з трьома маленькими дітьми. Тричі ходили на обід до ресторану (баба фундувала!) — а вдома харчувалися привезеними з дому варениками, котлетами, бігосом, пальчиками. За харчі платила я, за помешкання — Максим. Я хотіла і за помешкання заплатити половину, але не погодилися. (Цього року канадський доляр дуже впав у порівнанні до американського, отже їх вакації у США коштують більше, як звичайно). Діти ходили грати мін'ятюрного гольфа, і на гриші недалеко — баскетбол. При тій нагоді навіть заізналися з якоюсь американською родиною, яка прилучилася також до їхньої “команди”. Подивляла я (навіть з деякою турботою!) Уляну, яка також завзято грала разом із дітьми!

Ніна — виспортована дівчинка, добре вже їздить на велосипеді, грає баскетбол, плаває. Їй видимо вакації з нами припали до вподоби, бо пару разів говорила про “наступний рік”. Ні разу не плакала, не тужила і ми тільки один раз телефонували до мами. А мама Ія приїхала в суботу перед полуднем — якраз встигла заки ми випровадились із помешкання! Була цілий день з нами на пляжі, потім ще на обіді в ресторані, а тоді — під вечір в суботу — ми роз'їхалися: вона з Ніною до Кейп Мей (єдине місце, де могла знайти нічліг!), а ми — двома автами додому до Філядельфії. Ія мала залишитися ще один день над океаном, а в неділю мала повернутися до Нью Йорку, а звідти до Лос Анджелесу. Наш поворот двома автами виглядав так, що я з Максимом і Стефком їхала в моєму авті попереду, а Уляна з Іванком їхнім великим возом з причіпкою для велосипедів — за нами. Не легко їхати такою караваною, та ще й вночі, але Уляна добрий автоводій, а хлопці вживали новонабуту іграшку “walkie-talkie” і це давало нам практичну можливість контакту між двома автами.

Вдома застали все гаразд — крім одного: не діє телефон. Видно не діє вже довший час, бо на моєму автовідповідачеві немає жодних записів, так якби ніхто взагалі не телефонував. Це мало правдоподібно. Хоч Максим зразу зголосив проблему до телефонної компанії, і приходив робітник перевірити справу, то телефон не діє і досі — є якась проблема із каблем.

Максим за час свого побуту тут зробив мені кілька послуг: передусім заінстальовав новонабутое стерео у спальні, переніс — на моє бажання — старе стерео до моєї робітні, де я працюю на комп'ютері, поміняв жарівки у трьох місцях, куди мені трудно діставатися, залишив інструкції для комп'ютера — для переносу файлів, і т.ін. Всі ми дуже відчули брак телефону — не так через неможливість контактуватись із людьми (хоч це було неабиякою проблемою, бо ми мали вчора на обіді гостей — Уляни приятельку Керол з її чоловіком Стівом — молодим пристійним китайцем — обоє вони мають гарвардські докторати і працюють в ділянці біо-хемії, а живуть недалеко, в Принстоні — вони вже в нас були і минулого року) — але головно через брак доступу до електронної пошти — а електронну пошту отримує і перевіряє на моєму комп'ютері вже не тільки Максим і я, але навіть одинадцятирічний Іванко, який вже має свою власну електронну адресу (і вряди-годи навіть до баби пише електронні записки!)

Прочитала я дітям підчас вакацій три книжки: “В країні сонячних зайчиків” (Нестайко добре витримує пробу часу! Приємно це бачити!), “Пригоди Сіндбада Мореходця” і Сельми Лагерлеф: “Чудесна мандрівка Нільса Гольгерсона з дикими гусьми”. Цю останню ми не докінчили. І от Іванко каже мені: не забудь, бабо, взяти книжку Стефкові до Флориди. А я на те: тільки Стефкові? А тобі? Ну, як ти вже будеш читати Стефкові, то і я буду слухати! Мудрагель! Але ми і справді незабаром знову побачимось: під кінець вересня на Флориді, в Бока Ратон, відбуватиметься славистична конференція AAASS: вже маю замовлений і готель, і літак, і заплачену реєстрацію. Це будуть дорогі вакації: готель там коштує 120 дол. за ніч, але крім двох ночей, ділитиму кімнату з Асею Гумецькою. Максим всіх, щоправда, страшить, що тоді на Флориді сезон гураганів, але може не буде так погано. У всякому разі, наші вакації тут у Вайлдвуді пройшли дуже гарно: я тішуся, що все відбулося без комплікацій, аварій, конфліктів і інших можливих неприємностей. Зокрема рада я, що була з нами Ніна і що діти разом добре спілкувалися. При нагоді, однак, я довідалася, що ні Марко, ні Ія напередодні до Уляни і Максима в цій справі не зверталися, щоб просити про їхню опіку і згоду: це мене дивує: я їм одразу сказала, що я радо візьму Ніну з собою на вакації, але що господинею помешкання є Уляна, а відповідальним за все є Максим і з ними про це треба наперед переговорити. Не могла я навіть припускати, що вони не виявлять такої нормальної ввічливості.

Четвер, 20 серпня 1998. 10:45. Метро.

Телефон і досі не направлений. Незвичне почуття ізоляції — ніхто не дзвонить, і я нікуди не можу подзвонити. (Вчора ходила до Борисової, щоб потелефонувати знову до Bell Atlantic і висловила їм своє невдоволення. Бо не тільки не з моєї вини є якась проблема із телефонним каблем, не лиш майже тиждень забирає їм, щоб його направити, але ті, хто до мене телефонує, чують сигнал busy і думають, що телефон зайнятий, замість того, щоб компанія повідомляла їх про те, що є якась проблема в сполученні). А ще й прикрість: не можна читати електронної пошти! А її назбиралося вже напевно дуже багато: адже мене цілий тиждень не було! Це і є основною причиною, що я сьогодні їду на PENN, і то до BLL, до свого “бюрового” комп'ютера, щоб прочитати нагромаджену пошту і може повідомити моїх електронних друзів про мою проблему з телефоном.

31 серпня 1998, понеділок.

Десять днів пройшло без записок у щоденнику — можна легко відвикнути, а тоді повертатися трудно. Отже примушую себе зробити певні нотатки, хоч нічого особливого не трапилося.

Крім може одного: іде вересень і я подумала собі: треба до 15 заплатити податок. І от я раптом відкрила, що я забула заплатити вплату податку перед 15 червня! Отже тепер треба платити подвійну суму — а це неабияка сума, бо кожна квартальна вплата є по 3340 дол.! Таке мені ще ніколи не трапилося! Очевидно, розумію, чому я це прогавила: готувала доповідь до Урбани, гостину і презентацію “Автобібліографії”, виїзд на конференцію... Податок зовсім вилетів мені з голови. Не даром же я почувалася багатою — на чековій книжці було завжди кілька тисяч доларів. Ну, от — ліпше пізно, як ніколи. Вислала негайно червневу залеглу вплату (маю надію, що мені не дочислять кари-відсотків, хоч могли б це зробити!) — виписала також уже вересневі чеки за податок, але вишлю щойно перед 15-им. На майбутнє треба мені ці податкові дати значити на календарі, для пригадки... На разі вдалося ці чеки виписати із звичайного мого чекового конта, на якому тепер є тільки пару сот доларів — якби сьогодні-завтра прийшов якийсь більший рахунок — не було б з чого заплатити. Але на початок місяця вплинуть на моє конто мої пенсії, і тоді все буде гаразд. Зрештою, в разі справжньої потреби, є інші гроші, на інших контах. Це тільки справа доцільного господарювання чековим контом.

Тиждень тому, в минулий понеділок, я знову їздила до моєї дентистки, бо знову — вже втретє! — злетіла моя тимчасова коронка. Прийняла мене негайно, і — що було дуже до речі — мала можливість не тільки тимчасову коронку наново приліпити, але і зробити відтиски у воску (а може це якась інша речовина?) для постійної коронки. Тобто те, що мала зробити в час наступної моєї регулярної візити. Між іншим, хоч коронка ще не зроблена, я отримала вже за неї рахунки і була здивована височезними цінами: моя мала коронка коштуватиме понад 800 дол.! (З того я заплатила около 350, решту покрито моє страхування — добре, що його маю!)

Направа мого телефону забрала телефонній компанії цілий тиждень. Але я бачу, що і після того, як лінія направлена, до мене мало хто дзвонить. До цього причинилося літо і факт, що люди на вакаціях. Максим з родиною поїхали на кемпінг (вчора повернулися і він уже телефонував!), Софійка Геврик також була на відпочинку в Гантері, Віра надулася і не дзвонить вже від довшого часу (я востаннє сказала їй: тепер черга за тобою, я більше не дзвонитиму, бо ти не відповідаєш на мої телефони!) У висліді я двічі підряд була в церкві (за рецептою Дуркгайма: що є бог, як не суспільство?), мала полуденок на парафії з Вірою Кліш і Славою Оранською (Віра Кліш має поважну турботу: сина її Марка, який працює в Києві, напав якийсь бандит, розбив йому голову і він вже два тижні у лікарні!), а також ходила в товаристві Зенка і Люди на концерт “Гомін України” в Робін Гуд парку, під відкритим небом.

Також ходила на концерт для відзначення 7-ої річниці незалежності України в нашому

Центрі, але не їздила на Триzubівку, де також відзначували це свято попереднього дня. Як добре, що наша Україна витримала, при всіх проблемах і труднощах. Але перед Україною ще стоять великі випробування і наступні роки будуть справді вирішальними. Фінансова криза в Азії (Індонезія, Японія), вже зачепила і східну Європу, зокрема Росію — був недавно крах на московській біржі, де рубель втратив 60% своєї вартості. Це, очевидно, не може не впливати і на Україну. Тим більше, що в Росії також і криза уряду, пов'язана з цією фінансовою кризою. Єльцин звільнив свого недавноназначеного прем'єр міністра, молодого Кірієнка, що за нього звів був цілу велику баталію з парламентом, і наново призначив колишнього прем'єра Чорномірдіна. Дума ще його не затвердила і сьогодні була вістка по радіо, що комуністи відмовилися іти на компроміс і підтримати Чорномірдіна. Невідомо ще чим воно скінчиться. В цих умовах саме сьогодні Клінтон їде до Москви на давніше запланований саміт з Єльцином.

А наш Клінтон також не дуже тепер сильний: незалежний інвестигатор Стар виграв баталію в суді, президент мусів зізнавати перед лавою присяглих, опісля мав на телебаченні промову до народу, де визнав свою вину, що він таки мав позашлюбні взаємини з Монікою Левінською, і що збрехав, коли запевняв народ у протилежному; одне слово: неприємна справа, яка має вже і може мати ще і в майбутньому поважні наслідки для політики, зокрема для ролі президента і для наступних виборів... Наша преса причіпилася цієї справи (про міжнародні фінанси, спад теж і на Нью Йоркській біржі і тероризм писати трудніше, а про секс писати — всі спеціалісти!)

А терористи, в між часі, висадили американські амбасади в Кенії і Танзанії, у відплату за що американці збомбардували опановані ісламськими терористами Ібд Ладіна табори в горах Афганістану і фармацевтичну фабрику в Судані, де нібито мали продукувати якісь недозволені речовини.

Я мала цими днями помітний спад енергії: лягала раніше в ліжку, пізніше вставала. Не було охоти й запалу до праці. Деякі важливі речі стоять і чекають, а мені єдине, що хочеться робити — це читати свого Верді і переписувати старий щоденник з 1981 року... Це, очевидно, звичайний ескейпізм, але він рятує від депресії.

У вівторок їздила я з Людою і Zenком до Бавнд Бруку: померла Марія Євсевська... Її я знала передусім із гостин у Люди. Але мала нагоду відвідати і Остапову могилу.

Вівторок, 1 вересня 1998. 10:30 вранці.

Вчора вночі закінчила читати мого Верді. Mio Verdi — такою фразою зверталася до нього його жінка Стрепоні. Багато довідалась цікавого, не тільки про життя самого Верді, але і про політичну ситуацію Італії того часу. Автор — George Martin [“Verdi: his music, life and times”. N.Y. Dodd, Mead, 1963] розглядає життя Верді за роками, аналізує також його музику, навіть переплітає книжку музичними текстами. Для мене найцікавіші такі деталі: Верді мав довге життя: помер на 87 році в січні 1901 року. Крім моїх улюблених речей: “Реквієм” (на першому в мене місці!) і “Трав'яти”, та знаних мені і бачених бодай раз

“Аїди”, “Ріголетто”, “Маскового балю”, “Forza del destino”, написав ще чимало інших опер, що з них найбільш відомі: “Il Trovatore”, “Macbeth”, “Don Carlo”, “Simone Boccanegra”, “Otello”, “Falstaff”, при чому останні дві автор вважає найкращими його операми. Був сином селянина і крамаря, народився недалеко містечка Буссето, і потім — вже ставши відомим композитором — закупив ферму біля Буссето і більшість свого життя провів там, не тільки komponуючи музику, але і ведучи і розбудовуючи велике господарство. Замолоду знайшов підтримку з боку батькового друга, торговця винами, Антоніо Барецці, що був одним із важливих громадян Буссето, став спонсором, а згодом і тестем Верді і промошував йому дорогу — спершу на органіста міста Буссето, потім як студента консерваторії в Мілані. Верді одружився з його дочкою, своєю ровесницею, Маргаретою і мав двоє дітей, але обоє діти померли в ранньому дитинстві, а на 27 році життя померла і його жінка. Десь на 33-34 році життя Верді почалися його інтимні стосунки з колишньою солісткою італійської опери, що співала в прем'єрі його опери “Набукко”, а потім жила в Парижі — Giuseppina Strepponi. З нею він прожив разом усе життя, але офіційний шлюб взяв аж багато літ пізніше, і то із-за не зовсім вияснених автором причин. Верді був агностиком, ставився критично до церкви, і ігнорував чимало узвичаєних засад. Факт, що жив без шлюбу із Стреппоні, зовсім того не скриваючи, і то в малому традиційному містечку Буссето, доводив багато літ до товариської остракізації, і тому викликає інтерес у дослідників. Одне з пояснень: що мовляв, він міг дати Маргариті обіцянку вдруге не одружуватись і тільки після того, як знайшов якогось ліберального священика, що звільнив його від цієї клятви, він міг взяти шлюб із Стреппоні. Дуже цікаве його велике заангажування в політику: був великим патріотом і прихильником об'єднання Італії, а після об'єднання навіть був депутатом до першого парламенту (в Туріні). Сам дуже ангажувався у постановку своїх опер, часто сам і диригував. Їздив у зв'язку з постановками не тільки до Риму, Парижу і Лондону, але і до Санкт Петербургу. Мешкав частину року із Стреппоні в Генуї або в Парижі, але завжди повертався на свою вужчу батьківщину біля Буссето. Любив і добре знав світову літературу, зокрема Шекспіра, Шіллера, Гюго. З великою набожністю ставився до італійського письменника Манцоні (Manzoni), якому і присвятив свій “Реквієм”. Зазнав великої слави і обожнювання публіки, але від багатьох гонорів відмовлявся. Мав велике почуття соціальної відповідальності: закладав молочні ферми, щоб дати zatrudнення безробітним, уфундував лікарню і театр в Буссето, на свої кошти побудував в Мілано будинок для старих і хворих музик.

Моя найближча лектура: Ayn Rand: “Atlas Shrugged”. Цю повість, пригадую собі, дуже рекомендувала колись мені пані Радейко (в Норвегії). Я вже навіть почала була читати, але відклала і взялася за свого Верді. Книжку дочитаю до кінця, але вона не викликає в мене такого захоплення, як в пані Радейко — надто вся ця конструкція надумана, та й філософія такого якогось дарвіністичного капіталістичного індивідуалізму мені чужа, вона мене трохи дивує і застановляє — це щось нове — і саме тому я мабуть таки книжку дочитаю, щоб зрозуміти куди і до чого саме авторка пробує допровадити... Але вже тепер думаю над тим, щоб вибрати собі в бібліотеці знову якусь цікаву біографію, листування або щоденник.

Добра бібліотекарська проблема: шукати за перлинами серед триміліонової колекції

бібліотеки... Десь мала я вдома якийсь “Reader’s Adviser” — відклала його для пізнішого вжитку, але в балагані моєї домашньої книгозбірні не маю поняття, де це тепер може бути. Користала вже з такого рекомендаційного підручника в бібліотеці і саме так знайшла свого Верді. (В книжці є бібліографія: самих книжок про Верді є понад дві сторінки!) Треба читати рецензії, а бодай рецензійні анотації, щоб вибрати щось варте уваги. Добре було б знайти якусь таку серію, як мої незабутні багатотомні видання листів, щоденників, біографій Вірджинії Вулф, Нікольсона, Вікторії Саквіл-Вест. Хотіла б перекинутись з Англії на Францію: може візьму собі мемуари Сімони де Бовуар? Побіжно читала вже раз один том — там де було про українку зі Львова, Стефу Авдикович. Може варто прочитати ще раз, докладніше, без поспіху.

Була б рада і якимсь сучасним українським мемуарам. Чула я про деякі речі, що були б мені цікавими — але про них навіть точнішу інформацію знайти трудно, не то що книжку. Купила я в Торонто для нашої української бібліотеки спогади Галини Мазепи, але вже двічі шукала і не знаю: позичив хтось, чи вкрав, чи просто книжка в балагані бібліотеки десь загубилася?

Прийшло з бібліотеки Принстонського університету замовлення на мою “Автобібліографію” і на Остапів “Літературний Львів”. Це — наслідок розісланої славістичним американським бібліотекам моєї реклями. Маю надію, що це не буде єдине бібліотечне замовлення.

Четвер, 3 вересня 1998. Метро. 11:00.

Сьогодні Максимові 43 роки. Вже телефонував, щоб подякувати за дарунок — одностисячний чек за недавно встановленою мною традицією... (відпекувався, мовляв, “розкидаєш непотрібно гроші” — а я йому: “бери, поки даю теплою рукою”...)

Вчора ввечері було перше в новому шкільному році засідання Ради Бібліотеки. Сьогодні має в Центрі виступ Генадій Удовенко — куди я вибираюся теж піти. Це, покищо, єдині мої зв’язки з людьми за цілий тиждень. Ніхто вже кілька днів навіть не телефонував.

Бібліотека відзначатиме в листопаді свій 40-літній ювілей. Теж і мені з цього приводу доведеться попрацювати. Передусім: очолюю журі Літературного Конкурсу (вже наспіло 17 творів і я їх вже прочитала). Крім того треба буде підготувати коментар до радіо і рекляму до преси. А в новому академічному році хочу нарешті урухомити (тобто навчитися і почати) каталогізацію на комп’ютері при допомозі програми Mitinet.

Їду до Van Pelt попрацювати пару годин над ULE70 і віддати mio Verdi.

Вівторок, 8 вересня 1998. Метро. 11:30.

Маю відчуття великої ізоляції від людей. Бувають дні, коли не маю ні одного телефону і з ніким не розмовляю. Це, як я вже і минулими роками помітила, посилюється в час

останнього тижня серпня, і зокрема в час вікенду Дня Праці — Labor Day. Всі кудись розїжджаються, щоб захопити рештки літа.

Їду пізно, хоч вчора мала намір виїхати значно раніше. Але вночі прокинулась, не могла заснути, і пару годин читала. “Atlas Shrugged” — оригінальний своєю незвичною апотеозою *laissez-faire*, сильної людини-індустріяліста, що є головним рушієм суспільства — не захоплює мене, часом навіть трохи іритує. Але є в книжці деякі дуже цікаві моменти — зокрема ті, що стосуються бюрократії і корупції, алегорій до соціалізму, сатиричні картини культурних діячів, кпини з релятивізму.

Сьогодні пошукала в бібліотеці за мемуарами Сімони де Бовуар і за щоденником *Anais Nin* — досі зовсім мені незнайомої. Маю намір зануритися трохи у культурне мілье Парижа і Франції — так як я свого часу поринула була у середовище Bloomsbury, модерністської Англії. Але перед бібліотекою мушу вступити на пошту: надати до бібліотеки Princeton University замовлені ними книжки: мою “Автобібліографію” і Остапів “Літературний Львів”. Це перший відгук на рекляму Мостів, яку я розіслала пару місяців тому до великих університетських бібліотек Америки.

Вівторок, 8 вересня 1998. год. 8:50 вечора.

Тількищо закінчила телефонне інтерв’ю для “Голосу Америки”. Потелефонував якийсь незнайомий мені Олександр Кагановський. Спочатку я не зовсім розуміла, про що саме він хоче зі мною говорити. Згадував “Ukrainian Literature in English”. А коли я сказала йому, що на книгарський ринок тількищо поступила книжка “Автобібліографія” — зрадив. Я пробувала пов’язати це із англомовною літературною українікою, а на кінець, коли він просив прочитати пару віршів, сказала кілька слів про Остапа і прочитала два вірші із циклу “Вересень 92”. Це видно йому сподобалося, бо він пізніше сказав мені, що від згадки про Остапову річницю і почне все інтерв’ю... Це добре, бо саме у вересні актуальне, але не знаю, як воно все вийде. Він приїхав недавно з Києва і незабаром повертається туди — в Голосі Америки він тільки тимчасово. Видно, що не зовсім орієнтується в справах і людях діаспори і мабуть ні про мене, ні про Остапа нічого не знав... Як звичайно, я із такого швидкого інтерв’ю не дуже задоволена, але побачимо.

Із бібліотеки Van Pelt я притаскала сьогодні чотири книги:

Memoirs of a dutiful daughter / Simone de Beauvoir. Tr. James Kirkup. Cleveland: World Publ. Co, 1959;

Letters to Sartre / Simone de Beauvoir. Tr. Quintin Hoare. NY: Arcade, 1991.

The Diary of Anais Nin. Ed. Gunther Stuhlmann. NY: Swallow Press, 1966 – v.1 & v.2.

Щоденник Нін має, здається, 5 томів а то й більше. Побачимо, чи це мене зацікавить. Я ще тільки в половині “Atlas Shrugged”, але вже хочу мати під рукою і щось інше. Може навіть читатиму паралельно. Є ще й інші томи мемуарів де Бувуар — і я їх напевно також пізніше собі принесу. В цей момент найбільше мене тягнуть “Листи до Сартра”. Взагалі,

коли я шукала за цими речами, згідно з класифікацією — у відділі французької літератури — я подумала собі, що найвищий час мені трохи зануритись саме у французьку літературу. Боже, яке це багатство! Колись дуже любила Ромен Роляна, Анатоля Франса, Кам'ю, Санкт Екзюпері, в молоді мої роки захопив був мене “Кандід” Вольтера, не кажу вже про Мопасана і Бальзака! а Сартра читала одну тільки якусь річ і він мені дуже не подобався! (Моя реакція на Сартра була така сама негативна, як моя реакція на американського письменника Мейлера!) Але мені цікаві — жінки. Може варто вигребати десь із забуття Жорж Санд, її роман про Шопена... Але я воліла б не белетристику, а мемуаристику, листи, щоденники... (Навіть листи пані де Севін'є були колись для мене приємною несподіванкою і ревеляцією!)

Четвер, 10 вересня 1998. Метро. 11:00.

Вчора була в мене з візитою Надія Кохан. Вона викладає в Київському університеті історію культури й філософії. Її чоловік виграв зелену картку на побут в Америці. І от вона їздить тепер між Києвом і США і стоїть перед дилемою, що їй далі робити, як зачепитися за якийсь “grant”, щоб могли робити якусь наукову роботу в Америці, не зриваючи покищо зв'язків з київським університетом. Комплікує справи ще й факт, що в них дитина — хлопчик (здається 8 років), який також ходить до школи — раз до американської пару місяців, тоді — до української. Надія Кохан — знайома Трофименків і вже двічі була з ними в мене на прийняттях. Вона з чоловіком і сином навіть довгий час мешкала в Трофименків. Тепер вони нарешті мають власний апартамент, десь у Неварку, Делавер. Нажаль я не багато можу їй допомогти, ані навіть порадити. Сама не досить практична в справах грентів, навіть для власної роботи. Але вона, нібито, має якусь знайому, яка каже, що можна здобути якісь субсидії, але треба мати пов'язання з якоюсь інституцією. І в цій справі вона вчора говорила з Рудницьким і ще має з ним порозумітися знову на другий тиждень.

Рудницький, між іншим, став тепер ректором УВУ на місці Лабуньки, а в La Salle пішов на ранню пенсію, скориставши з якоїсь фінансової оферти університету. Його відхід із La Salle напевно буде втратою для наших студентів з України, що їм він вистарював різні можливості студій. Це теж може і вийти на некористь Надії Кохан. Але він бодай може щось їй порадити і дати конкретну інформацію.

Їду на PENN, щоб попрацювати трохи над ULE70.

Вчора Independent Counsel Starr передав Конгресові матеріали оскарження проти президента Клінтона. Справа, що не повинна була навіть бути предметом серйозного дослідження, тепер загрожує конституційною кризою і можливим, impeachment-ом президента!

Четвер, 17 вересня 1998. 11:00 вранці.

Закінчила нарешті читати Ayn Rand: “Atlas Shrugged”. Філософія авторки мене не

переконала і книжка сама має неабиякі композиційні недоліки. Передусім вона абсолютно за довга (1200 сторінок!) Все це можна було сказати у значно коротшій формі і значно ефектніше. Не варто робити з роману філософську розвідку — і навпаки. Але є певні безперечні позитиви: сама апотеоза вільного ринку — хоч надто упрощена і через те майже наївна — звучить сьогодні — після розпаду ССРСР — зокрема актуально і цікаво. Її візія — до чого може довести країну центральне плянування, бюрократія і корупція — мало що не пророчі. Зроблю кілька виписок, щоб запам'ятати деякі її думки:

“My philosophy, in essence, is the concept of man as a heroic being, with his own happiness as the moral purpose of his life, with productive achievement as his noblest activity, and reason as his only absolute.” (About the author).

“To live, man must hold three things as the supreme and ruling values of his life: Reason — Purpose — Self-esteem. Reason, as his only tool of knowledge — Purpose, as his choice of the happiness which that tool must proceed to achieve — Self-esteem, as his inviolate certainty that his mind is competent to think and his person is worthy of happiness, which means: is worthy of living. These three values imply and require all of man’s virtues, and all his virtues pertain to the relation of existence and consciousness: rationality, independence, integrity, honesty, justice, productiveness, pride.” (p.1018)

“Man’s mind is his basic tool of survival. Life is given to him, survival is not.” (p.1012)

“So you think that money is the root of all evil?..... Money is a tool of exchange, which can’t exist unless there are goods produced and men able to produce them. Money is the material shape of the principle that men who wish to deal with one another must deal by trade and give value for value. Money is not the tool of the moochers, who claim your product by tears, or of the looters, who take it from you by force. Money is made possible only by the men who produce. Is this what you consider evil?” (p.410)

Моя недавно куплена літературна енциклопедія дала мені додаткову інформацію і характеристику авторки. Виявляється, вона — народжена в Ст. Петербурзі 1905 року Alissa Rosenbaum. Ще університет закінчила у Петрограді (1924), потім емігрувала до США, писала кіносценарії в Голівуді. Померла 1982 року в Нью Йорку. Про її ідеї енциклопедія каже “presented her philosophy of objectivism, which held that all real achievement is the product of individual ability and effort, that laissez-faire capitalism is most congenial to the exercise of talent, and that selfishness is a virtue, altruism a vice. Her reversal of the traditional Judeo-Christian ethic won her a cult of followers.” (p.929. Merriam Websters’s Encyclopedia of literature, 1995)

З власних слів авторки знаю, що була замужем за Френком О’Коннорем — йому присвячена і книжка, яку я тількищо прочитала. Не знаю, чи це той славний ірландський письменник, що його новелю я переклала була на українську мову? Мабуть, так.

Від часу останніх моїх записів у щоденнику я двічі була на PENN — один раз — в

дентистичній клініці. (Коронка ще не готова, бо лабораторія не справилася на час із роботою). Закінчила опрацьовувати “Slavic Review”. Знайшла і принесла собі додому пару книжок для ULE70. Написала статтю (і вислала вже до “Свободи”) про 40-річчя Української Бібліотеки — скорочену версію маю сьогодні записати як радіокоментар.

А вся Америка — під знаком Рапорту Старра! Мені зовсім вистачило тих інформацій, що їх подав Лерер на своїй програмі новин. Сьогодні має Конгрес вирішити, чи опублікувати для загалу відео-запис зізнань президента перед grand-jury! В світі такі поважні діються речі, а Америка займається досліджуванням сексуальних аберацій свого президента! Соромно! Що Клінтон повівся по-дурному, як підліток — це інша справа, але його приватне життя мене не обходить. Хай цим займається його жінка! А то витратили 40 мільйонів доларів із наших податків, щоб компрометувати президента перед цілим світом! Та ще й розважають публіку докладними описами орального сексу з Монікою Левінською! Справжнім скандалом, на мою думку, є поведінка преси. А конгрес, який нібито забороняє пересилку поштою порнографії, сам перетворився на smut-peddlers і ще хваляться, яке зацікавлення викликало переслане через інтернет рапортування Старра... Подивляю, всетаки, американський народ. Опитування звичайних громадян показує, що більшість ставляться до цих справ критично і мають уже досить цього скандалу. Але преса і вороги Клінтона тримають скандал як живу й всеактуальну сенсацію. Деякі навіть демократи вимагають резигнації президента, бо бояться, що тривалий скандал, переслухання в справі імпичменту можуть пошкодити їм у недалеких виборах. І це є справжньою проблемою, яка може пошкодити демократичній партії. Віцепрезидент Гор, що став би президентом у випадку резигнації Клінтона, серйозний і добрий кандидат. Але якщо він став би президентом тепер — то був би багато сильнішим опонентом у наступних президентських виборах, а це не є в інтересі республіканців. А тимчасом у Росії прем'єром став Прімаков, колишній міністр закордонних справ, і добирає уряд, який має вже і комуністів. Що буде із реформами, з Україною?

П'ятниця, 18 вересня 1998. Метро. 10:15.

Їду на PENN. Тим разом вступаю також до BLL, бо треба тримати зв'язок і може навіть трохи попрацювати над UkraLME. Адже маю там кімнатку і комп'ютер і ... зобов'язання. Правда, тільки моральне. Але все ж таки: дають мені привілеї, треба з них користати, бо інакше можуть їх відібрати... Серед студентів, а навіть серед професорів є багато таких, що хотіли б “спровадитися” до моєї кімнатки 517Т!

Спакувала я вчора валізку до Бока Ратон. Це, очевидно, ще за скоро, бо ж їду тільки в середу, але треба було запланувати: яку саме валізку брати і до чого обмежити свою гардеробу. А це так як із промовами, мовляв Лінкольн, якщо говорити годину — могу зараз, а як тільки 10 хвилин — то потребую часу на підготовку... Коли їхала до Вайлдвуду автом, набрала була повно всякого барахла; тепер іду літаком, самій доведеться тягнути багаж, добре, щоб він був якнайменшим..

Дзвонила вчора Оксана Соловей. Їде до НЙ і хоче приїхати теж до Філядельфії. Матиму

гостю (але це аж у жовтні).

Понеділок, 21 вересня 1998. год. 8:35 увечері

Тількищо закінчила записувати по телефону три вірші для Голосу Америки. Це вже втретє Олександр Кагановський мені телефонує: з попередніх записів він зладив дві програми — першу з нагоди річниці Остапової смерті з моїми двома віршами йому присвяченими — вже двічі передавали в Україну. До другої — де я говорю про мою “Автобібліографію” — він забажав додати пару віршів. Спочатку піддавав мені думку, що може б так прочитати цей перший друкований вірш з-перед 50 років (бо я згадую про нього в розповіді, подаючи параметри “Автобібліографії”) — але я запротестувала! Я попросила, щоб подзвонив вдруге пізніше (бо перший раз телефонував, коли я дивилася на вісті) — і мала час подумати і вибрати. Вибрала “Купіль” і “Молитву” із “Травелогу”, але запропонувала йому також “В житті моєму теж був Бабин яр” — бо тепер у вересні десь буде річниця, отже зможуть використати окремо, як схочуть. Наступну передачу він за пляном мав би дати чи не 26 вересня. Я, знаючи, що передача про Остапа ітиме, пробувала в п’ятницю зловити Голос Америки на коротких хвилях, але це мені не вдалося. Але Олександр обіцяв прислати аудіо-касету.

Остапову річницю тим разом відзначила я не богослужбою і оголошенням про неї у “Свободі”, а датком 50 дол. на радіопрограму Центру. Вони її гарно проголосили — до музики Скорика — а крім того дали згадку про Остапову смерть в календарі історичних подій. Крім того, я дала оголошення Остапових книжок від видавництва Мости до “Свободи”. З нагоди річниці пропонувала на замовлені у вересні книжки покрити кошти пересилки — так як це я вже робила з нагоди річниці його уродин. Думаю таке робити кожного року — у травні і у вересні. Це буде привертати увагу до його імені, щоб пам’ять не пропадала. А богослужби непотрібні ні йому, ні мені. П’ять років я їх правила на Михайлівці — передусім із вдячності отцеві Злочовському за те, що гідно похоронив мені чоловіка. Але Злочовський давно вже помер, а на парафії тепер скандали пов’язані із священиком, якого мусіли викинути, із приходом нового, із поверненням під юрисдикцію митрополита, із невдоволенням частини парафіян працею парафіяльної ради, ітд. А ще мала я проблеми з оголошеннями посмертних згадок у “Свободі” — вони конечно вважали за потрібне “редагувати” мій текст, тобто додавати всякі “бл.п.”, орнамент хреста ітп. — і мені це не подобалося. Ще й загубили Остапову фотографію!

Сьогодні я втратила 4 години часу: дивилася на відео-запис на телевізії зізнань Клінтона перед лавою присяглих. Наш премудрий конгрес — замість зробити рішення — передав, виглядає, справу на розсуд плебсу — а тепер певно будуть робити опитування перед виборами, хто що про це думає. Про те, що таким вчинком компромітують не тільки президента, але і всю Америку перед цілим світом, вони не думають. Я справою Моніки Левінської досі не цікавилася, рапорту Старра не читала, і навіть не знала всіх подробиць. Справи сексу Клінтона мене не обходять, я не його жінка. Але сьогодні, коли відеозапис стає міжнародним скандалом, я вирішила посвятити трохи часу і подивитися на ці переслухання. Дуже мені жаль Клінтона — таке приниження власного президента немає

хіба прецеденсу в історії! І, на мій погляд, Клінтон вийшов із цих зізнань багато краще, ніж я сподівалася. Подивляю його рівновагу духа і опанованість. Очевидно, він — сам правник, і тому свою брехню ховає за тонкощі юридичних дефініцій. Мовляв “sexual relations” = “sexual intercourse”, але це не включає “oral sex”. Отже поважна справа perjury, яка може бути підставою імпічменту, висить на волосинці цієї дефініції. Як на мене, то очевидно, що він не сказав повної правди — але того роду неправду — в справах статевих відносин між дорослими людьми, що діють за обопільною згодою — не можна вважати таким серйозним злочином, як брехня з ціллю підважити владу чи пошкодити демократичним виборам, як це мало місце у випадку Ніксона.

В Росії прем'єром став Прімаков і є загроза великих анти-американських змін у закордонній їх політиці. У всьому світі — загрозлива фінансова криза, що захопила вже і Україну. Косово загрожує новою громадянською війною на Балканах, терористи мають підтримку ісламського світу на чолі з Іраком, а Америка всю свою увагу присвячує проблемам “орального сексу” президента... І незалежний прокурор витратив уже 40 мільйонів доларів — наших податкових грошей! — на дослідження приватних ескапад президента... Людям, як видно з реакцій, всі ці справи дуже вже набридли, але правники і преса на сенсації роблять гроші і тому, мабуть, розвалковують всі деталі ad nauseam.

Матиму поважний господарський клопіт: помітила сьогодні, що капає зі стелі в їдальні. Вже в куті стелі почало відставати мальовило... Це, очевидно, значить, що тече із лазнички, мабуть із збірника води в центральній туалеті? Я потелефонувала до plombера, але він напевно завтра не зможе прийти, а в середу я їду на 6 днів до Бока Ратон, на Флориду... Покищо спустила воду і закрутила курок, щоб збірник не наповнявся. Але причина може бути інша, це може не допомогти... Цієї лазнички я не вживаю — тільки як бувають в мене гості. Але направити треба якнайшвидше — та й щонайгірше — треба буде робити великий ремонт у вітальні.

Все це дуже не в час, бо я у жовтні сподіюсь гостей: хоче приїхати Оксана Соловей. Буде Мушка Одежинська, сходи́ни Чортополохів, а може теж Онишкевичі.

Середа, 23 вересня 1998. 10:40, ввечері. Boca Raton, FL.

Наш виїзд на Флориду несподівано набрав драматизму. Справа в тому, що на Караїбському морі проходить небезпечний гураган, який наробив уже величезної шкоди в Порто Ріко, Гаїті і Домініканській республіці і загрожує також південній Флориді. Сьогодні гарна сонячна погода, тут в околиці Fort Lauderdale було парко й температура доходила до 90°F. Ми щасливо без пригод прилетіли — Максим з родиною з Торонто, я з Філядельфії, зустрілися — за пляном — на аеродромі у Форт Лодердейл і винаймленим авто приїхали до туристичного центру Бока Ратон.

Я маю кімнату на 18 поверсі будинку Tower, Максим з Уляною і дітьми мешкає у Golf Villas, де має цілий невеличкий апартамент з кухнею і холодильником і повним кухонним вирядом. Boca Raton Resort & Club включає кілька різних будинків, на великому просторі

з алеями високих струнких пальм, з прегарним гольфовим полем, тенісовими кортами, кількома басейнами, морським пляжем, ресторанами, etc.,etc. Кімнати люксові, а вид з моїх вікон — просто приголомшливий. Сьогодні пополудні вже всі ми купалися, і в океані, і в басейні, на вечерю поїхали трохи поза наш ресорт (бо тут все, очевидно, і люксове і страшенно дороге!), а при нагоді закупили трохи харчів, щоб використати обстановку у Golf Villas, де можна справді зовсім добре господарити. Також харчі можуть стати в пригоді, якби довелось перечікувати гураган. Заповідають можливість, що т.зв. Florida Keys (тобто острівці сполучені мостом до Key West — там, де жив колись Гемінгвей і де ми з Остапом були давно-давно разом з Людою і Зенком) можуть бути в полосі гурагану вже завтра ввечері... А чи піде він і трохи далі на північ, на східне флоридське побережжя — тобто прямо на нас? Не дай Боже! Але бачила я сьогодні, як власник одної крамниці забивав дошками великі скляні вікна — отже люди готуються до можливо великого шторму.

Конференція має початися завтра. Покищо нікого знайомого ще не бачила, але є вже Данило Струк, бо вже телефонував до Максима. Між нашими будинками досить поважна віддаль. Сьогодні вранці я ходила пішки, шукаючи за ними, але їздять між будинками автобусики, які возять гостей також і на морський пляж.

Четвер, 24 вересня. Веса Raton. Ввечері.

Сьогоднішній день замітний тим, що я перенеслась із вежі Tower, з 18 поверху до помешкання Максима й Уляни. Справа в тому, що Ася Гумецька, яка мала бути моєю співмешканкою в Tower, налякана гураганом, відкликала свій приїзд. Отже я заплатила за одну ніч 147 дол. (120 + 9 дол. gratuity + податок) і випровадилася. Тут не матиму, очевидно, такої вигоди — спатиму або в ліжку з одним чи другим хлопцем, або на доставленому додатковому ліжку. Але зате буду разом з родиною — бо я і так більшість часу проводжу разом з ними.

Сьогодні вранці ще гарно скупалася в басейні, разом із хлопцями. Провели пару годин у воді, під сонячним небом. Були там і деякі інші гості готелю, зокрема молоді мами з малими дітьми, що мали дуже цікаву для мене лекцію плавання з інструкторкою. Всякі забави на воді, з пісеньками і вправами. Одна з тих пісень особливо мені сподобалась:

If you're happy and you know it —
clap your hands!
If you're happy and you know it —
you may really want to show it —
clap your hands!

Я хотіла і від себе заплескати в долоні!

Після полудня я пішла запакувати свої речі і хлопці з Уляною допомогли мені привезти все це до Golf Villas ресортним автобусиком. Потім ще ми з Максимом пішли полагодити перереєстрацію — отже я маю навіть власний ключ до їхнього помешкання.

Вийшла мала заковика, що її я помітила вже тільки ввечері після двох пополудневих сесій конференції, а саме: пакуючись, я забула у своїй старій кімнаті в Tower свою піжаму, бо вона була в ліжку, під подушкою! Я вже довідувалась і в адміністрації, і в Lost & Found — в кімнаті вже є інші гості, обслуга мою піжаму мабуть згорнула разом із простирадлом і послала до пральні — тепер це ніяк не можна перевірити! Можливо, за день-два піжама знайдеться, але не сьогодні. На щастя я маю зі собою додаткову нічну сорочку і гавайський шляфрок-жакет — але до руханки, та ще й коли спатиму в ліжку з хлопцем — одним або другим — піжама була б, очевидно, більш доречна.

Була я вже сьогодні на двох сесіях: в одній виступали Рябчук і Плохий, як коментатор, і Леонід Рудницький, як керівник сесії. Мали в цій сесії бути ще Лариса Онишкевич, Анна Процик і Антоніна Березовенко, але вони, з уваги на те, що іде гураган, не приїхали. Темою були державотворчі процеси в Україні, справи української мови. Не дуже цікаво, а передусім теж і не було добре чути, бо заля була дуже велика, а всіх слухачів було тільки десять. Другу сесію я вибрала Immigrant women, бо там виступала Мар'яна Рубчак. Прийшов на цю сесію Данило Струк і виникла жива і цікава дискусія передусім між Струком, що був єдиним мужчиною серед слухачів, і Мар'яною. Були там дві альбанки, які говорили про проблеми альбанських жінок в Америці. Це відбувалося в малому приміщенні і мало трохи більш інтимну атмосферу.

Почав уже лити великий дощ. Господарі нашого ресорту підготовлялися весь день до гурагану — забирали і ховали сотні крісел, парасоль.... Гураган може принести і велике нещастя людям і величезні матеріальні шкоди власникам домів, бізнесів, туристичних центрів.

П'ятниця, 25 вересня. 3:30 пополудні.

Сьогодні вранці відбулася надзвичайно цікава і на високому науковому рівні сесія про Франка. З доповідями виступали Олег Ільницький, Данило Струк і Максим. Дискутантами мали бути Грабович і Гундорова, але вони не приїхали. Також не було Юрка Мигайчука, що мав бути керівником сесії. Сесія була в малій кімнатці і це надавало їй інтимності і безпосередності. Всіх присутніх (з доповідачами) було 15. Ільницький говорив про конфлікт Франка з модерністами, наголошуючи не на конфлікті, а фактично товариські та інші зв'язки між Карманським, Луцьким, Вороним і Франком. Струк говорив про "Ліса Микиту" як важливий і не оцінений належно твір і наводив цікаві порівняння з німецьким оригіналом "Reineke Fuchs". Цікаво, що в Гете є дуже багато анти-церковних і сексуальних елементів, які зовсім відсутні у Франковій поемі. Максим говорив про роздвоєння героя — авторового альтер-его — між ідеалізмом і реалізмом. Я записала сесію на тасьму, її варто ще послухати. На самому початку сесії погасло світло — і це був драматичний початок і пригадка про гураган, який наніс нам великого дощу. Але маємо щастя, як показують метеорологи: ядро гурагану минуло східний берег Флориди і подалося в Мехіканський залив. Отже тепер більша загроза для західного побережжя Флориди, ніж для східного.

Неділя, 27 вересня, 3 РМ, над басейном.

Сьогодні вполудне конференція офіційно закінчилася. Мали ми щастя, що гураган нас пощадив, але конференції він таки пошкодив. Кажуть, що біля 400 осіб скасували свої літунські квитки і замовлені кімнати. У висліді значна кількість запланованих сесій не мала повної програми, деякі були відкликані взагалі (в тому числі і друга запланована сесія про Франка, де мали виступати Грабович, Коропецький і Мигайчук, а коментаторами мали бути Гундорова та Ільницький. Струк, керівник сесії, та Ільницький були єдині присутні, отже сесію відкликали. Була в суботу вранці сесія НТША з нагоди 125-ліття товариства. З доповідями виступили Олег Романів, Штогрин і Рудницький; вів цю сесію Thomas Bird. Мали бути ще Стойко і Славко Трофименко — доповідь Славка про стислі науки в історії НТШ Бирд прочитав. Всі доповіді були інформативно-трафаретні, нічого нового я не довідалася.

Вчорашнє пополудне я провела над басейном (з дітьми і Уляною якимось розминулася, я їх шукала, повернувшись із сесії, але не знайшла). Під вечір ми всі поїхали на pizz-у — дуже дорого і дуже несмачну! — а на 9 год. запросили до себе гостей. Прийшло їх досить багато: Когут з жінкою, Сисин, Плохій, Сенкусь, Галина Гринь, Струк, Штогрин, Романів, Торке з жінкою, Марія Ревакович, обоє Ільницькі, Рябчук, David Griffith. Не прийшли, хоч були запрошені, обоє Рудницькі, Стефанівська. Були ще Robert DeLossa, James Clem. Я найбільше розмовляла із Штогрином. Гостина була непотрібно обильна — напередодні ми накупили харчів на 129 дол.! — але люди прийшли після вечері і багато харчів, включно із трьома подвійними пляшками вина — залишилося! Я їду вже завтра, а вони після завтра — харчі доведеться подарувати комусь, або викинути!

Сьогодні вранці довелось вставати раненько, бо о год. 8-ій була сесія про українську літературу. Говорили Галина Гринь про “Літературний ярмарок”, Павлина Рікун про поезію Свідзінського і Лідія Стефановська про Антонича. Особливо мені подобалися дві останні — вони гарвардські докторантки, молоді, дуже обдаровані. Вела сесію Ревакович, дискусантом був Віталій Чернецький з Колумбії (конкурент Юрка Тарнавського, і не дивно, що посаду дали йому — вникливий, добрий науковець). Було ще і в другій сесії — від 10:15 — продовження доповідей про сучасну українську літературу — там виступали той же Чернецький і Тарас Кознарський з Гарварду, але я, нажаль, не могла туди піти, бо вибрала іншу сесію — про євреїв і Хмельницького, де з доповідями виступали Сисин, Когут і Сергій Плохій, а коментаторами були Henry Abramson і Henry Huttenbach. Сам факт, що така сесія має місце на конференції AAASS і то з української ініціативи — дуже вимовний і дуже позитивний. Присутніх було не більше 17 осіб, але доповіді і коментарі були цікаві, на доброму рівні, без дурної політики чи взаємних інвектив.

Максим, який тут у ролі не тільки доповідача, але видавця, що привіз книжки CIUS на виставку, нарікає, що мало продав книжок. Але так як і з сесією Хмельницького: сама українська присутність на цій конференції — прегарні імпазантні стенди CIUS і HURI роблять нам добре ім'я і примушують і чужинців з нами рахуватися. Я перейшла всі книжкові стенди і бачу, що чимало видавництв пропонує одну-дві книги про Україну. Взяла бланки, зроблю замовлення для бібліотек.

Середа, 30 вересня 1998. Год. 7:30 ранку! Метро.

Їду до міста, не на PENN, нажаль, а до суду. Jury duty! Мусіла зірватися вже о 5-ій, а це не дуже до речі, бо я з Флориди привезла якусь простуду і добре було б трохи виспатися... Маю надію, що мене не виберуть до лави присяглих і що я відбуду свій громадянський обов'язок одним тільки днем. Але хто зна, як воно буде.

Вчора двічі — о 10-ій і о 11-ій — телефонувала до Торонто — їх ще не було. Це мене турбує. Вранці з трепетом серця слухала вістей: чи не було якоїсь аварії, боронь Боже. Мусіли виникнути якісь комплікації з польотом.

В понеділок потелефонувала до мене Ія — приємно було мені, що вона з власної ініціативи тримає контакт. Дзвонила з праці. Потім ще вдруге телефонувала з дому: тим разом бажала говорити зі мною Ніна. Я також потелефонувала Маркові, щоб повідомити, що я щасливо повернулася з Флориди. Справді, мали ми щастя. Коли дивитися на вісті, яке спустошення приніс гураган Жорж (Georges) на побережжя Мехіканського залив, стає страшно. Адже могло і нас затопити так у Форт Лодердейл, де вода по обох боках — між океаном і каналами — невелика смуга землі.

Взяла з собою “Memoirs of a dutiful daughter”. Читатиму Сімону де Бовуар.

Четвер, 1 жовтня 1998. Метро. 9:30.

В суді вчора мене звільнили. Справа була кримінальна за вбивство і можлива була кара смерті. Я заявила, що не вірю у смертну кару, що вважаю, що всі цивілізовані держави повинні її скасувати. Sapientia sat. Судді цього вистачило, щоб мене звільнити. Але допомогло мені теж і те, що вчора було жидівське свято Yom Kippur. У висліді деякі судді взяли собі святкові дні і було менше справ на розгляд. Бо інакше могли мене вже і після звільнення приділити до якогось цивільного позову. Але це, на щастя, не сталося.

Маю сьогодні візиту в д-р Форсії. Це рутинова лікарська візита, запланована вже пару місяців тому. Але я досить простуджена — вчора навіть, повернувшись з міста, не сіла за комп'ютер, а лягла в ліжку!

Мала низку ділових телефонів у справі ремонту лазнички і вітальні. Був уже оцінювач від страхувальної компанії. Треба буде кількох кошторисів від різних слюсарів, малярів, кафлярів... Все це напевно затягнеться на довгий час. А до мене заповілися гості: Оксана Соловей на 5-ого жовтня, Мушка Одежинська на 16-ого, а ще й з нагоди її приїзду — сходи́ни Чортополохів!

Понеділок, 5 жовтня 1998 год. 10 вранці.

Вчора провела день у Нью Йорку: їздила з Коропецькими на святкування 125-ліття НТШ. Це святкування почалося вже в суботу, але я, нажаль, не мала як поїхати. Мені тепер їхати

поїздом до НЙ фактично неможливо. Ночувати в НЙ не маю де, а повертатися самій під ніч до Філядельфії — небезпечно, навіть якби я на станції залишила запарковане авто. Не хочу ризикувати. Тому я і рідко буваю тепер у Нью Йорку. Правда, цього міста я ніколи не любила — надмірна концентрація великої кількості людей на малому клаптику землі — *odi profanum vulgus!* Але НЙ має і свій чар, а в українській діаспорі — це єдине місце, де можна зустріти *creme de la creme* нашої інтелігенції. Так було і вчора. Ми були на двох сесіях і на бенкеті. В першій сесії виступали Thomas Bird і Edward Kasinec. Бирд говорив про релігію в Україні, Касинець — про україніку в нью-йоркській публічній бібліотеці. Сесія була англійською. Рудницький і Лужницький говорили про здійснений вже проєкт мікрофільмування рідкісної еміграційної української періодики і презентували видану з цієї теми книжечку-брошуру Лужницького. В другій сесії виступали молоді науковці: Дарія Небеш, Лідія Стефанівська, Оксана Ласовська, Роман Самуляк і Богдан Небеш. Стефанівська говорила про Антонича — тим разом українською мовою те саме, що я чула в Бока Ратон англійською. Вона — лемкиня і говорить українською мовою з лемківським акцентом. Дарія Небеш говорила про народну музику гуцулів у діаспорі, на основі товариства Черемош із Філядельфії. Оксана Ласовська — про математику (“Естетика і аномалії топології”) — говорила з ентузіазмом і апломбом! Самуляк — кандидат наук з України, що є тепер студентом Романа Андрушкова в Н.Джерському інституті технології і з зовнішнього вигляду нагадує мені Славка Заплітного — говорив також про математику (“Динамічні системи”), Богдан Небеш говорив про комп’ютери і штучний інтелект — він працює в департаменті оборони. Замітна ця сесія була передусім фактом, що все це — молоді люди, але вже із докторатами (за винятком, здається Стефанівської). Зорганізувала їх, очевидно, Лариса Онишкевич — голова програмового комітету і це успіх “родинного характеру” — Дарія Небеш і Оксана Ласовська — доньки Ярополка Ласовського, що є теж сватом Лариси! Чоловік Дарії Богдан, і один із синів Онишкевичів виступав на одній сесії в суботу! Ну, що ж — за новою зміною треба шукати, найвищий час, щоб втягати їх в наші товариства. Навіть за допомогою родинних контактів. Цікаво, що на цих святкуваннях НТШ така велика увага була приділена точним наукам — теж і в суботу ціла одна сесія була їм присвячена. (Вона була б для мене цікавішою, бо там виступали Любомир Романків, теперішній “Начальний Пластун”, і Лариса Біланюк). В суботу також сесія з українознавства, де говорили Лариса Онишкевич про мовну політику, Фізер про літературознавство, Анна Процик про історію України очима заходу і Маркусь про діаспору в 21 столітті — була б для мене цікавішою, як те, що я прослухала в неділю. Але трудно. Із сесії молодих винесла я тільки усмішку — в доповідях про математику була мова про теорії “хаосу” і “катастрофи” — добра тема для дотепного фейлетону.

Найцікавіші були зустрічі із людьми, підчас перерв у сесіях і перед і в час бенкету. Вже на порозі зустрів мене новиною Рудницький: а де Ви були вчора? Тут Щербак роздавав грамоти заслуженим і в тому числі є і грамота для вас! Я засміялася: Ого! В Україні іде не тільки інфляція гривні, але теж і інфляція грамот! Ася Гумецька вперше від мене довідалася, що я таки їздила до Бока Ратон! (Але поговорити довше не було змоги). Касинець розповів мені, як в Туреччині, в прогульковому автобусі, зустрів якусь правничу бібліотекарку з Філядельфії, що знала про мене і мою працю в PENN. Данко прийшов привітатися, питався про стан моєї бібліографічної роботи і виявив бажання купити мою

автобібліографію. Я привезла із собою два примірники, бо хотіла подарувати їх композиторові Ласовському і молодій дівчині, що в програмі бенкету до музики Ласовського мала читати якусь мою поезію. (Це була несподіванка — також, очевидно, зорганізована Ларисою!) Отже один примірник я продала Данкові! Комерційний успіх видавництва Мости! Одна знайома з обличчя пані, прізвища якої не пригадую (чи не Тріска?), сперечаючись із якоюсь своєю знайомою про стан школи українознавства в НІІ — раптом показала на мене і каже: “от у Філядельфії, як пише пані Тарнавська, школа має велику бібліотеку, а ми що?” — виявляється, “Свобода” уже надрукувала мою статтю. Я ще цієї газети не бачила. Це добре і не добре. Добре, бо тепер там новий редактор — Раїса Галешко — отже вперше друкуюся в газеті за її редакторства. Ольга Кузьмович сказала мені, що новий шеф виправила і покреслила її статтю, редагуючи її. Побачу, скільки було редакційного втручання у мій текст. Але це має і не дуже добрий бік: я зарекордувала варіант цієї статті до радіопрограми Центру і вони ще не використали її — а це значить, що радіокоментар прийде після друку статті в “Свободі”. Я завжди пробую цього уникнути і перестерігаю керівників радіопрограми. Ну, що ж: не моя вина. Приємно було привітатися і поговорити з Лідією Крушельницькою. Вона прекрасно виглядає — стара дама, 83 роки, струнка, елегантна, повна життя і творчих задумів. Розповідала мені, що була недавно на виставі “Медеї” якогось грецького театру і побачила, що в постановці використано багато ідей, що їх вона впровадила в свою останню студійну виставу до текстів Лесі Українки. Вона може приїде із своєю Студією і до Філядельфії. Була на бенкеті і інша старша пані — Неоніля Кравців — я спеціально підійшла до неї привітатися і потім ми сиділи при одному столі. Вона була з дочкою і зятем Явними. Сиділа я поруч Віталія Кейса, але розмова з ним чомусь не дуже в’язалася. З другого боку були Лужницькі і Світлана Андрушків з чоловіком. Привіталася я із Лясею Старосольською, яка казала мені, що збирається писати мені листа з подякою за книжку. Були і віталися і деякі мої зальцбурзькі колеги: Іван Головінський, Влодко Стойко з жінкою, Любко Курилко з жінкою, Гнатейко... Був на бенкеті не тільки сват Лабунька (який прийшов на пару слів привітатися!), але також Іко! І з ним мені особливо приємно було поговорити. Він тепер працює у Львові з Гудзяком, дуже задоволений. Я розповіла йому про сплетні щодо хабарів при вступі в богословську академію — бо думаю, що їм варто знати про такі поголоски, що підривають репутацію школи, і що їм треба гостро протидіяти, поки не запізно. Були там і обоє Струки, і Надія Кохан, і Тамара Гундорова, і Микола Рябчук (— він сьогодні повертається вже до Києва, розповідав про успішну конференцію в Оттаві, приїде до інституту Кеннана у Вашингтоні десь у січні, я запросила його і до Філядельфії). Проводили бенкетом Кіпа і Трофименко — на переміну і дуже добре. Але господарські справи не були дуже добре зорганізовані: вечеря була погано подавана, страви холодні, хоч і відносно смачні. Бенкет відбувався у Народному Домі і зібрав повну залю публіки — не з усіма можна було привітатися, місця були наперед приділені. Бачила здалека Шевельова (його на бенкеті окремо вшановували і про нього говорила Ася Гумецька), бачила Марту Хом’як, але не було змоги навіть підійти. Бенкет затягнувся і ми з Коропецькими залишили залю ще перед його закінченням. На щастя, музичну програму Ласовського до текстів поезій Богдана Кравцева і моїх включили на сам початок. Про музику важко мені щось сказати — не розуміюся на цьому. Чи це справді композиції написані на тему цих поезій? Чи мають вони якесь пов’язання з текстами? З моїх віршів

вибрали “Читаючи Лесине листування (Великий Ра, я теж тобі молюсь)”. Наперед Софія Зелик прочитала текст вірша, потім ще раз читала його під музику Ласовського, що її виконували сам Ярополк на віолі і його дочка, Дарія Ласовська Небеш на флейті. Даруючи книжку Ласовському пізніше, я запиталася, що було спонукою до цієї його композиції. Очевидно, як я і підозривала — Лариса! Хотіла вибрати тексти поетів — членів НТШ! Софії Зелик, що бере участь в студії Крушельницької, я тільки на словах подякувала (призначену для неї книжку я продала напередодні Данкові!)

Повернулися ми додому після півночі — ще по дорозі Іван Коропецький трохи блукав — спершу в самому Нью Йорку, потім біля Трентону і ще втретє — вже у Філядельфії... Очевидно, втома цілого дня, ніч і дощ були цьому причиною.

Середа, 7 жовтня 1998. Метро. 11:05.

Вчора по телефону Рудницький розповів мені про смішний інцидент, який трапився на бенкеті НТША — після того, як ми з Коропецькими вже поїхали додому. Представник посольства мав передати мені грамоту признання — сказали йому стіл, де я сиділа, і він підійшов, поцілував у руку Неонілю Кравців і передав їй призначену для мене грамоту... Потім, очевидно, спам’яталися, бо п-ні Кравців прочитала на грамоті моє прізвище.... Ну, чиста комедія. Я ще цієї грамоти не бачила, отже не знаю, що це таке..

Господарські справи, тобто плянування ремонту, поволі поступають вперед. Вчора були в мене Андрій Лащик і Віктор Церковнюк. Андрій є licensed plumber і має дати мені кошторис. Думаю, що доручу цю роботу йому і Вікторові, але це буде аж після моєї гостини для Чортополохів 16 жовтня. Хата така чистенька після мого власного прибирання минулого тижня — аж жаль, що знову почнеться бруд, непорядок і загальний розгардіяш.

Вчора ввечері було засідання Ради Бібліотеки: готуємось до ювілею 40-річчя, багато всякої роботи. На Літ. Конкурс наспіло вже 50 творів — буде мені з тим велика морока! Софійка Геврик роздобула для бібліотеки ще один старий комп’ютер (486) і мала вчора привезти його і заінстальювати. І — подумати тільки! — десь вчора підчас дня із запаркованого Софійчиного авта комп’ютер вкрали! — вибивши при цьому шибу, отже пошкодили її авто!

Закінчила вночі читати “Memoirs of a dutiful daughter”. Маю вдома “Force of circumstances”, але як виявилось із передмови, наступний том мемуарів є “Prime of life”, отже сьогодні позичу собі, щоб читати їх за чергою. Воліла б я читати ці речі в оригіналі, бо переклад не завжди повністю віддає всі нюанси, але не думаю, що моя французька мова настільки досконала, щоб могли мені братися за Сімону де Бувар.

Четвер, 15 жовтня 1998. Метро. 10:00.

Сьогодні запланована моя дентистична операція. Якийсь д-р Мармо, ондолог, якого я ще

й у вічі не бачила. Трохи дивуюся, що він думає це робити без попередньої візити. Це буде на клініці, де є інші мої дентисти, а не в дентистичній школі. Відкладали, бо до цієї операції потрібний їм мікроскоп, якого раніше в них не було. Тепер уже є. Маю надію, що це не обернеться в якусь поважну справу, що пика мені не напухне, etc. Адже завтра в мене гості — Мушка і сходи́ни Чортополохів з нагоди її приїзду.

Мої дні тепер — під знаком господарських клопотів. Їздила вже двічі вибирати кафлі — до лазнички і до “den”, бо на другий тиждень почнеться уже ремонт. Вчора також купила два горщики хризантем і бульбочки тюльпанів. Несподівано для мене, ця робота в городі втомила мене аж занадто — розболілися крижі, мусіла наніч взяти Bufferin. А в моєму городі взагалі значні зміни: найняла Лукашевича і він, за моїми вказівками, вирізав мою джунглю, залишаючи тільки п’ять кущів... А я купила біле каміння і висипала доріжку, щоб стримувати ерозію землі.

Крім всього того, була я в кіні. З Коропецькими, на їх ініціативу. На “Лоліті”. Сама навряд чи вибрала б цей фільм — до Набокова маю деяке упередження. Але фільм, на диво, мені навіть подобався. Багато в ньому імпресіоністичної лірики, а є теж і щось з Бунуеля... Сюрреалістична сцена, коли герой фільму стріляє суперника — а той, уже прострелений, в білому халаті з червоними плямами крові, несподівано сідає до фортепіяну — викликала в мене ... сміх! Це немов якась пародія! Трагікомічний сюрреалізм чомусь зразу нагадав мені Бунуеля.

Вчора в журналі “Дзвін” прочитала цікаву статтю про періодизацію укр. літ-ри якоїсь Агнешки Корнієнко з Кракова. Цікава вона для мене тим, що там широко цитується Остапів “Літературний Львів” і його думки про те, що період нім. окупації дав фундамент для дальшого розвитку еміг. літ-ри.

Вівторок, 20 жовтня 1998. Метро. 10:20.

Ремонт, згідно з пляном, почався вчора. Покищо працює тільки Віктор і тільки в “den”, бо Лащик має почати свою роботу в наступний понеділок і тільки після того, як будуть направлені труби в лазничці — направлені і випробувані! — можна буде починати ремонт вітальні. Travelers, моя страхувальна компанія, прислала мені вже чек, але він на менше як 900 дол. і за порадою Андрія Лащика, я його покищо не мінятиму, може виторгую щось трохи більше.

Гостина Чортополохів випала дуже добре. Мушка приїхала пополудні, ми з нею встигли ще пообідати, а тоді увечері прийшли Галя Головчак, Віра Пак, Аня Максимович, Туся Данилів, Слава Білас, Марійка Леськів, Надя Німилович... Принесли квіти і ... французькі тістечка! І це було дуже до речі, бо хоч я мала повно всякого харчу — гарячі м’ясачки, два роди канапок, бігос, мачанку з городиною — то домашнього печива не підготувала. Хата виглядала ще дуже чисто й приютно, не те що сьогодні чи вчора, коли я, готуючись до приходу Віктора, познімала картини, винесла рослини, зібрала й спакувала кераміку, etc.,etc.

В суботу був авторський вечір Лариси Онишкевич, що його влаштувала Люда з нагоди появи двох, зредагованих Ларисою, антологій драми. Виступали: Рудницький, Анна Чумаченко, Лариса, з музичними вставками двоє Ласовські. Проводила імпрезою Ольга Кузьмович. Люда представляла місцевих акторів. Імпреза ця зібрала рекордову кількість публіки — понад 100 осіб заплатили вступ, а крім них були безплатно актори та й велика група і виконавців і Ларисиної родини — напевно було біля 150 осіб!

Лариса в своєму виступі зробила одну помилку — очевидно, не більше як *lapsus linguae*: замість Сімон де Бовуар сказала Сімон де Був'є... Ніхто крім мене цього напевно не зазримів... А я саме в половині другого тому мемуарів Бовуар "The Prime of Life".

П'ятниця, 23 жовтня 1998 год. 8:30 вечора.

По ночах мені не дуже спиться і у висліді лектура де Бовуар поступає швидко вперед. Жаль, що книжка надрукована відносно дрібним друком, читається вона нелегко, та й англійський переклад не дуже мене вдовольє... Але бачу, що я добре зробила, що позичила рівночасно і листи до Сартра. Самі листи мабуть щиріші і більш безпосередні, ніж мемуари. Крім того, примітки і вступні матеріали до них дещо вияснюють. Я зразу помітила, що мемуари — навіть перший їх том — повні недосказань, завуалювань, раціоналізацій з погляду пізнішого часу, але тільки тепер із приміток до листування довідалась, що і деякі особи в мемуарах виступають не під власним прізвиськом, а під псевдонімом! Ну, це вже занадто. Добре, що бодай Стефа Авдикович названа власним прізвиськом — інакше вся ця історія з нею втратила б для мене будь який сенс. Найцікавіше для мене в цих мемуарах — це не тільки своєрідне "подружжя" Сімони із Сартром, що дозволяло на всякі бічні любовні афери (із чоловіками і жінками!), але деякі факти з її життя: напр. те, що вона вийшла із середовища не тільки буржуазного, але і релігійного, що вони із Сартром відбували всякі мандрівки по горах і у Франції, і в Іспанії, і в Греції, що жили дуже скромно, ледве перебиваючись з місяця в місяць, що хоч і симпатизували лівим і СРСР — не були самі комуністами. Сімона і сама любила мандрувати по горах, проводячи цілі дні і ночі з рюкзаком в Альпах, ночуючи будь-де, часом навіть під голим небом... Це справді подивугідне. Хочу зробити кілька виписок:

Simone de Beauvoir: The Prime of Life. Tr. by Peter Green. London: A. Deutsch & Weidenfeld and Nicolson, 1963. 479 p.

..."though I have suppressed certain facts, I have at no point set down deliberate falsehoods."
(p.11)

"I have never met anyone, in the whole of my life, who was so well equipped for happiness as I was, or who labored so stubbornly to achieve it. No sooner had I caught a glimpse of it than I concentrated upon nothing else. If I had been promised renown and glory at the price of happiness, I should have refused. It was not merely this effervescent sensation in my heart, but also the belief that here lay the truth about my existence, indeed about the world." (p.28)

“In the Soviet Union the great blaze of the October Revolution has long since flickered out, and, as Sartre said, by and large what was emerging there was a “technological culture”. We should not, we decided, feel at all at ease in a socialist world. In every society the artist or writer remains an outsider, and one which proclaimed with such dogmatic fervor its intention of “integrating” him struck us as being about the most unfavorable environment he could have.” (p.32).

“We were anticapitalist, yet not Marxists; we glorified the powers of pure mind and perfect freedom, yet we rejected the spiritual approach; though our interpretation of man and the universe was strictly materialistic, we despised science and technology.” (p.39)

...”this personal account is not offered in any sense as an “explanation”. Indeed, one of my main reasons for undertaking it is my realization that self-knowledge is impossible, and the best one can hope for is self-revelation.” (p.292).

Знайшла я одну серйозну помилку: це десь про 1938 або 1939 рік: на стор. 284 така нісенітниця:

“But Slovakia and the Ukraine placed themselves under the “protection” of the Reich, and on March 16 Hitler entered Prague.” І звідки вона це взяла? Про яку Україну може тут бути мова?! Це трохи підриває довіря і до решти її фактажу.

Читаю далі. Дійшла вже до війни 1939 року, що була переломовим пунктом її життя, як сама каже.

Вчора ввечері телефон від Максима: дві радісні вістки: приїхав Андрухович і саме вчора був у гостях в Максима й Уляни, а крім того — і це найбільша радість! — Ліда Палій принесла вчора Максимові три примірники книжки Зоряни Лановик, які тількищо передали з України! Отже книжка — готова! Максим мені один примірник послав поштою і я, маю надію, що на днях його дістану. Дуже цікава подивитися, як вона виглядає, і прочитати, чи Зоряна внесла потрібні редакційні зміни і поправки. Але тішуся вже самим фактом появи книжки — таки вдалося це здійснити! І гроші на час були передані (і мої, і “Слова”!), і друкарня справилася з роботою! Фактично, Зоряна повинна була прислати мені один примірник літунською поштою! (Може, зрештою, післала? і він в дорозі?)

Коген прислав мені вчора брошурований томик, що є рекламним примірником його великої 6-ти томової бібліографії раннього американського права. Нарешті ця величезна його робота вийшла друком у видавництві Гайна. Коштує такий комплект понад \$1,600 дол. — ото ціна! Я написала Когенові довшого листа і послала йому свою “Автобібліографію”.

Також Кагановський знову телефонував до мене. Він тепер вже постійно редагуватиме літературну передачу для Голосу Америки і радився, до кого йому звернутися, з ким зробити інтерв'ю.

Неділя, 25 жовтня 1998. год.8:30 вранці (Сьогодні змінили час!)

Снився мені Остап. Не часто сняться мені сні, і рідко їх пам'ятаю. Минулої ночі обстановка така: нібито Остап випровадився і живе собі окремо. Зустрічаю його і пробую в'яснити, що таке? Нема пояснень, але, виглядає, що так воно і залишиться. Живеш із кимсь? — питаю. Знайшовся якийсь колега, що помагає платити за помешкання. Розмова сумна, але спокійна, без істерики і сліз. Якийсь висить над усім смуток неминучости. Прокинулася: на годиннику: 4:44.

Що це таке? Треба доктора Фрейда? Туга за ним? Підсвідомий страх розлуки, що переслідував мене все життя? Прокинулася до дійсності, що — при всій моїй повній самотності — менше депресивна, ніж це почуття неспокою, жалю, ображеного смутку в моєму сні.

Очевидно, думаю про нього: Максим вже вислав мені книжку і завтра має прийти експресом. Вже говорила з Лідєю Палій, дякувала їй. Виявляється, що цих пару книжок привіз цей священик, що возив до Тернополя і передані 1,000 дол. від “Слова”.

Вчора пів дня присвятила Українській Бібліотеці, каталогізуючи на комп'ютері, на системі Мітінет, нові книжки. Потрохи вивчаю цю систему, але стою перед дилемою, що нам робити із кириличними українськими книжками? Для латинки система діє досить добре, форматує і друкує картки, але якщо транслітерувати українські книжки, то це потягає за собою і інші рішення: адже в бібліотеці є окремі каталоги для кирилиці і латинки, предметний каталог — українською мовою, шифри для кириличних друків виписані на книжках кирилицею ітд.

Ввечорі вчора ходила на концерт співачки Алексіс Кохан і бандуриста Андрія Китастого. Мені концерт дуже подобався: вони обоє співають (часом а капелла, часом при супроводі бандури) старі, десь винайдені і публіці зовсім невідомі народні пісні і щедрівки — співають лірично і піаніссімо, що створює дуже приємний інтимний настрій. Нажаль, концерт відбувався в галереї, а велику залю винаймали якимсь, здається пакістанцям або індійцям, і звідти вряди-годи доходили якісь звуки. Крім того, Соловій, який тепер виступає в ролі телерепортера, крутився весь час по залі із своєю апаратурою і псував слухачам настрій. Публіці (напр. Чайківським) концерт не подобався. Я сиділа біля Михайлюків і було приємно провести час на цікавій для мене розмові (про Грабовича і Шевченка, про аудіо-гасьми класичної музики, що їх п-ні Михайлюк позичає з публічної бібліотеки, ітд.) Були на концерті серед гостей Зенон Когут із жінкою і Вава Бачинська. Когут тепер викладає на Єйл і частину тижня має вільну — тому може трохи їздити по Америці. (У Філядельфії живе його мама).

Забула я раніше відмітити, що д-р Мармо, як і можна було передбачити, не взявся на першій зустрічі зі мною до операції. Зробив ще один рентген, дав інструкції і рецепти, щоб брати ліки і антибіотики перед самою процедурою, яка має відбутися аж 25 листопада. Я спершу домовилась на 18-ого, але — вже по дорозі додому — усвідомила, що 21 листопада буде бенкет-бенефіс бібліотеки, де мені треба буде виступити перед

публікою із проголошенням висліду літературного конкурсу. А Мармо перестеріг мене, що після цієї “процедури” може бути пару днів пухлина, ітд. Отже я повернулася до офісу і переставила візиту на 25 листопада — тиждень пізніше. В міжчасі, однак, д-р Міллер уже нарешті вставила мені постійну корону на передньому зубі зліва — отже принаймні одна дентистична справа вже закінчена.

А літературний конкурс у повному розгоні. В половині жовтня я дала інструкції Марті Васильців більше матеріялів не приймати і авторам, які ще щось надішлють відповіді, що їх речі надійшли спізнено і не будуть взяті до уваги. Термін був — 15 вересня. Я дозволила один місяць довше — але тепер уже не можна продовжувати, бо журі мусить мати час на свою працю. Є всіх творів 77 і я вже всі перший раз прочитала, вибравши з них 13, що заслуговують на повторне читання. Встановила вже зв’язок електронною поштою з Кіпою і Ларисою, і процедуру точкування, що на неї всі ми погодилися. Маю надію, що вдасться нам незабаром дійти до якихось узгіднень. Але надіслані матеріяли не викликають захоплення: навпаки. Шедевр жодного я не відкрила і навіть дивуюся: адже при такій страшній кризі можна було б думати, що навіть добрі письменники схочуть скористати з нагоди заробити сотню-дві долярів і пришлють на конкурс якесь оповідання. Матеріяли — назагал — дають досить сумний образ і побуту України, і примітивного розуміння ролі книжки і бібліотеки, не кажучи вже про “імідж” самих бібліотекарів... Цікаво, чи наслідки були б інші, якби так конкурс був на оповідання... російською мовою? Наша перша і найболючіша проблема, здається мені, це факт, що ми насправді не маємо української інтелігенції. Україномовна інтелігенція пов’язана із селом або з газетною чи книжковою продукцією призначеною для цього ж ледве грамотного села. А освічені люди — говорять, пишуть і читають російською мовою! Собірались малороси в тесном, дружеском кружке — разрешали все вопросы на російском языке!

П’ятниця, 30 жовтня 1998. 4:30 пополудні.

Книжка прийшла з Торонто кур’єром ще в понеділок. Перше враження: дуже добре! Мистецький проєкт обкладинки мені не дуже подобався — зокрема розсипаний шрифт заголовка “Остап Тарнавський”, що нібито зменшується у перспективі і що поданий як відбитка також “догори ногами” — малюнок-натяк на самотнє дерево з претенсіями на модерний майже абстракт — може бути, виглядає незле: біле на чорному тлі посередині голубої обкладинки. Книжка в твердій палітурці, на задній обгортці — білий напис на чорному тлі посеред голубої обкладинки — цитата з *Туги за мітом* “Людина хоче вірити...” Це добре, мені подобається. Знаменито зроблений форзац: коляж автографів із трьох віршів — на темно зеленому тлі — біле письмо. Перед титульною сторінкою — вірш Маланюка “Ти світ оспівуєш...” Це мене трохи здивувало і думаю, що воно зайве. Але видно авторці сподобався цей вірш, що його Остап взяв епіграфом до своєї останньої книжки *Зібраних віршів*. Портрет-рисунок роботи Гуцалюка. Добре. Титульна сторінка чомусь подана двома мовами: українською і англійською. Я цього не робила б, але може бути. Добре, що скоротили заголовок, що не повторили довгого заголовка дисертації. На звороті титульної сторінки — подяка мені і “Слову” в особі Ліди Палій і дві анотації — українською та англійською мовами. Наші автори в Україні думають, що вони знають

англійську мову і пописуються нею. Особливих помилок в тексті анотації нема, але стиль анотації виразно вказує на те, що це дослівний переклад з української: в Америці так бібліографічних анотацій не пишуть. Всетаки, ця сторінка робить добре враження: видно нормальне видавництво, з номерами ББК та ISBN. Книжка має вступне слово Р. Гром'яка, де відмічено мій вклад у книжку (не фінансовий!) — є там одна помилка про те, що родина Сеньківських до 1944 року мешкала в Тернополі. (Навіщо ця інформація — не знаю). Книжка має шість фотографій, три репродукції оформлень Гніздовського і Гуцалюка і автограф вірша “Віщування”. При кінці є 6 сторінок бібліографії. Папір — на диво — дуже доброго квалітету, друк чіткий, рівний і фахово макетований — отже книжка робить справді добре враження. Всіх сторінок — 177. Тираж ніде не зазначений. Фотографії занадто ретушовані, але добре дібрані. І дуже добре вийшли репродукції обкладинок *Самотнього дерева* і *Камінних ступенів*.

Я прочитала всю книжку з олівцем: знайшла тільки 13 друкарських чортиків, що з них найприкріші два: на стор. 136 замість Мегикові, написано Мешкові, і підпис під нашою з Остапом фотографією з 1948 року називає мене Марією... Чимало критичних зауваг Зоряна взяла до уваги і справила, але одне моє — і досить важливе! — зауваження чи то зігнорувала, чи забула: це стосується визнання в англомовному світі, де вона згадує *Ukrainians of North America* і *Men of Achievement*, як приклади цього визнання. Вона робить це навіть двічі: на стор. 41 і 171 — і мене це трохи позлостило. Я їй вияснявала і перестерігала, що це може викликати в обзнайомленого читача хіба іронічну усмішку — не розумію, чому вона не взяла цього до уваги і не викреслила цих параграфів... Це, очевидно, тільки один із доказів, що молода Зоряна за мало орієнтується в реаліях західного світу.

Книжку, очевидно, можна критикувати і за багато іншого. Є в ній надто багато повторень (окремі статті зліплені разом?). Занадто точно (а той *verbatim*!) цитує вона життєпис ОТ на основі мого “Літопису життя і творчості Остапа Тарнавського”, взагалі багато цитат — з рецензій, листів, статей... Сама інтерпретація також подекуди викликає сумніви... Але, якщо зважити, що це вперше потрактована зовсім в Україні невідома тема, що письменника діяспори представлено у відносній повноті його біографії та літературної творчості (мінус журналістика, громадська діяльність і літературні переклади) — то це велике досягнення молодої авторки. Їй, очевидно, треба ще багато вчитися: маю надію, що читає вона регулярно *Сучасність*, де вряди-годи можна знайти висвітлення багато чого із життя і літературної атмосфери нашого закордоння (сьогодні, напр, прийшло число, де є спогади Шевельова та його листи до Лятуринської), що прочитає спогади Самчука і інших, що знайде доступ до літературних видань таких як *Арка*, *Укр. Літ. Газета*, *Слово...* Всетаки, я рада, що дослідженням ОТ зайнялася молода людина, яка може хоч і не має ще повного знання тла літературної діяспори, на тлі якої змальовує постать ОТ, і може не має ще досить ерудиції, вникливості та глибини літературного критика, то все ж вона має щире зацікавлення постаттю і творчістю ОТ, сумлінно прочитала всі його вірші, оповідання і деякі статті та всі рецензії на його книжки, зробила свої висновки, поставила певні гіпотези і створила досить цікаву книжку, що напевно знайде свого вдячного читача в Україні. Якби це був Сорока, що займається професійно-заробітково книжками-

панегіриками емігрантських авторів, що їх пише на замовлення з діаспори, я не мала б того вдоволення. Над дисертацією Зоряна працювала три роки. Дисертацію представила комісії і мусіла захищати її перед опонентами і критиками збоку (таким з боку критиком була і я), виступала на кількох конференціях з доповідями про ОТ, а тепер виступила з книжкою — першою своєю науковою публікацією. Вона тепер в Україні — спеціаліст від ОТ і, я маю надію, що ще не один раз в майбутньому буде повертатися до теми своєї дисертації.

Я написала їй сьогодні довшого листа, подала адреси Рябчука і Чорпіти, якими можна передати для мене кілька примірників, просила про деякі дані про неї. Треба буде написати новинку до преси про появу цієї книжки — а цього не зробить ніхто, хіба я сама.

Понеділок, 9 листопада 1998. Метро. 11:00 год.

Щоденник занедбаний. Більше ніж тиждень не робила записок. Але дві важливі справи, які перешкодили щоденникові, добігають до успішного завершення. Передусім — ремонт. Лазничка на поверсі вже направлена: нові труби, нова підлога і несподівано також — новий туалет (Функціонував він зовсім задовільно, але не можна було його вмонтувати на нову підлогу і новий flange — отже був додатковий видаток. Андрій Лащик десь знайшов білі октагональні плитки з темно синіми квадратами між ними; Віктор робив інсталяцію. Підлога, де тепер замість темно-синього кольору домінує білий, дуже мені подобається, може навіть краще ніж стара.

З роботи Андрія Лащика я дуже задоволена: він взагалі дуже змужнів і виріс в моїх очах. За помічника в нього — Дарко Менцінський, брат його жінки Тамари, також у минулому проблематичний підліток. Андрій взяв його під свою опіку, є для нього добрим моделем і вчить його жити дисципліною праці і приязними доречними порадами (звернув йому увагу, напр. щоб звертався до мене не на ти, а на ви...)

Андрій також говорив з агентом мого забезпечення і маю надію, що його інтервенція допоможе мені виторгувати ще якісь гроші. Бо кошт самої тільки Андрієвої роботи вийшов на понад дві тисячі. Віктор свою роботу у вітальні, в туалеті знизу і в моїй “оранжерії” також уже закінчив. Сьогодні вишкрябував фарбу із вікон. Але я, розмахнувшись на великий ремонт, вирішила, щоб вставити кафлеву підлогу також у фуае — в коридорчику при вході — і помалювати там двері і стіни, щоб було чисто. Віктор обіцяє, що до четверга все буде закінчене.

Мала приїхати в п'ятницю Леся, але я її перемовила, щоб приїхала аж 16 лист. Тоді зможе бути в мене, у чистій відновленій хаті. А також зможе бути на трьох імпрезах: 17 — виступ Андруховича в УКУ, 20 — концерт Скорика, 21 бенкет-бенефіс бібліотеки. Літ. Конкурс вже має рішення, хоч комунікат ще не підписаний.

9 листопада 1998. Год.8:30 увечорі.

Їдучи на PENN сьогодні, полагодила кілька справ. Вступила на пошту надати комунікат-

виследи Літературного Конкурсу до Кіпи і Онішкевич. Маю надію, що вони підпишуть і негайно повернуть, щоб я мала підписи всіх на заплановане засідання Ради Бібліотеки, де Марта Васильців — керівник бібліотеки, що її ми призначили адміністратором конкурсу — розкриє нам прізвища письменників, що прислали свої твори на конкурс. Це має бути вже 13 листопада, сподіюсь, що встигнемо. Формальне погодження по електронній пошті в нас уже є, але поки я не маю підписаного всіми документу, розкривати прізвищ не хотіла б. Можуть нас чекати різні несподіванки, як це часто буває. Хтось із журі міг би роздуматися. Це не станеться з нашим теперішнім журі — це люди поважні і відповідальні, але принцип є принцип. Погодилися на тому, що дамо дві другі нагороди по 150 дол., дві треті нагороди по 100, і п'ять заохочувальних премій по \$20 (але із побажаннями до організаторів, щоб додали ще 100 дол. до конкурсу і тоді ці премії будуть не по 20 (смішно мала сума), а по 40. Один із моїх особистих кандидатів перепавав у висліді колективного точкування, не дістав потрібної кількості точок від двох інших членів журі, але нема ради, компроміси тут необхідні: найщедріша в своїх оцінках була Лариса, але і вона мусіла погодитися, що деякі її кандидати відпали. Щодо головних кандидатів — тих двох, що на першому місці і що мають дістати по 150 дол. була подивугідна однозгідність, всі ми троє погодилися на тому, що це найкращі із надісланих творів. Побачимо, хто є їх автори... Після розкриття прізвищ, мені доведеться сісти і написати огляд конкурсу, бо думаю, що в час бенкету треба буде прочитати не тільки сам сухий комунікат, але і дати деяку характеристику творів і їх авторів. Тоді це перероблю на статтю і пошлю може до “Літературної України”. До “Свободи” не дуже спішуся тепер писати: нова редакторка Раїса Галешко, друкуючи мій допис про 40-ліття бібліотеки, не тільки значно і не дуже вдало його скоротила, але і наробила прикрих друкарських чортиків, а потім відмовилася надрукувати поправку. Це мені не подобалося: стаття підписана моїм іменем і я не хочу відповідати за помилки не свої, а редакторські.

Після пошти, вступила я до клініки і взяла вакцину проти грипи, а тоді пішла до Ван Пелт, віддала дві книжки і позичила три нові (товсті томи, несла їх у наплечнику назад додому). Посиділа в бібліотеці зо дві години, переглядаючи деякі книжки, що стосуються Бовуар і Сартра, потім трохи попрацювала з журналом “Modern Language Review”, але нічого в ньому не знайшла.

До дому принесла такі книжки:

All Said and Done / Simone de Beauvoir. Tr. Patrick O'Brien. NY: Putnam, 1974.

Simone de Beauvoir: The making of an intellectual woman / Toril Moi. London: Blackwell, 1994.

Witness to My Life: the letters of Jean-Paul Sartre to Simone de Beauvoir, 1926-1939. / Ed. by Simone de Beauvoir. Tr. by Lee Fahnestock & Norman MacAfee. NY: Scribner, 1992.

Правда, я маю вдома ще цілу серію непрочитаних томів. Другий том мемуарів (“Prime of Life”) подобався мені більше, як перший. Може тому, що там включені уривки із щоденника часів війни, а це надає розповіді більшої безпосередности і драматичности. Тепер по ночах читаю листи Сімони до Сартра. Не можу сказати, щоб ці листи викликали

в мене захоплення. Листи писані майже кожного дня, і в них повно любовних визнань, а фактично, не визнань, а декларацій — аж до пересади, безконечні повторення того самого. Єдине в них оригінальне — це факт що Сімона Сартрові описує в подробицях свої лесбійанські пестоші з молодими своїми студентками, любовні почування до інших мужчин ітп. Скандалічна субстанція цієї еротики, мабуть, і притягала читачів. Але мені це видається банальною поверховністю і фальшем. Є якась завуальована брехня у стосунках Сімони з Сартром і всі ті любовні декларації звучать непереконливо (та й нудно!) Коли порівнюю листування Нікольсонів — подружжя, що також перетривало всякі бічні афери і чоловіка і жінки — то мушу віддати їм першенство. Нікольсонів листи — надзвичайно цікаві і багаті в конкретні реалія, і їхні любовні визнання звучать переконливо, і зворушливо. Сьогодні в бібліотеці пробувала знайти французький оригінал листів до Сартра, бо застановляє мене також переклад: СБ листи свої адресує до “My dear little being”, а підписує “Your charming Beaver” і я хотіла перевірити як це справді в оригіналі. На диво французького оригіналу книжки листів не знайшла, але знайшла в якійсь французькій книжці один цитований лист і там було: “Mon tres cher petit” і “Votre charmant Castor”. Оце “ваш” замість “твій” також застановляє.

Була я вчора на вечорі “Українського історика”. Приїхав Любомир Винар і він був головним промовцем. Виступав також Альберт Кіпа, а проводив усім зовсім мені незнайомий пан Кий. Імпреза мала ювілейний характер — журнал відзначає своє 35-ліття. Це поважний успіх. На диво, ця поважна імпреза зібрала понад 60 осіб публіки, що було приємно відмітити. Я не є надто великим поклонником Л. Винара — пригадую як багато років тому, на конференції в Урбані, він спровокував мене до полемічного виступу в обороні Гарварду і Пріцака. Але вчора говорив він дуже добре, до речі, відмежовуючи науку від всякої політики та ідеології. Кіпа говорив про Грушевського, зокрема про том листування, що його видало Українське Історичне Товариство.

Між іншим, мені цей том вже кілька місяців тому прислали поштою. Я відкрила його на сторінці, де Грушевський пише до Івана Франка листа із протестом проти гамору “псярні”, який не дає йому по ночах спати... Мені цей особистий лист до сусіда-Франка так сподобався, що я зразу виписала чека за книжку.

Добре, що нарешті і ми доходимо до того, щоб збирати і видавати епістолярій визначних наших людей. Це значно важніше, ніж белетристика, зокрема низькопробна, хоч і популярна серед читачів, белетристика таких авторів як Дончук або Черинь або Чапленко.

Понеділок, 16 листопада 1998. год. 12:45 після полудня.

Моя Бабуня завжди казала, що я народилася 16-ого, але у всіх документах стоїть дата 15 листопада. Вчорашні мої уродини випали інакше, ніж звичайно. Іван Коропецький подзвонив до мене ще 8-ого, вітаючи мене із днем народження. Це не сьогодні, кажу, та й звідки знаєш? Виявляється, наш новий парох церкви Михаїла взявся за американський стиль public relations — виписав у церковному б'юлетені прізвища тих парафіян, що мають цього тижня уродини. Я давно в церкві не була і була б цього навіть не знала. Але

ця “парафіяльна” інформація спровокувала Коропецьких: вони мене запросили на вечерю напередодні мого дня народження, тобто в суботу, 14 листопада. Я з приємністю прийняла запрошення. Але виникла несподіванка: Марко був у Вашингтоні на якійсь своїй унійній конференції і потелефонував, що може приїхати на один день. Я, очевидно, зраділа і хоч приїзд його був досить скомплікований, бо він мусів вертатися поїздом до Вашингтону і звідтам відлітати, а не з Філядельфії, як було б вигідніше, то мені приємно було його зустріти, хоч і на дуже короткий час. Вийшло так, що Коропецькі мали на вечері не одну гостю, але нас двоє. Я мала шофера, могла повністю відпружитися, випила собі трохи вина, була підхмелена і в знаменитому настрою. Вечеряли ми недалеко в Дженкінтавні, в доброму ресторані на станції потягів, Стазі Міляно. І як додаткова несподіванка! зустріли там Боба Чайківського з Мартою. Було приємно, що Марко мав нагоду з ними побачитися, а вони ще й зробили елегантний жест і прислали до нашого столу — з нагоди моїх уродин — пляшку шампанського!

На другий день ми ще з Марком трохи побалакали, він зробив мені деякі дрібні господарські послуги, і після обіду вполудне, десь перед 5-ою ми поїхали на вокзал. Пізно ввечері Марко потелефонував з Вашингтону: поїзд прийшов пізно, заки він дістався із вокзалу на аеродром — літак до Лос Анджелесу вже відлетів! Мусів знайти собі нічліг у готелю і мав відлетіти сьогодні вранці. Прикро мені, що задля короткої зустрічі зі мною він наразився на такі комплікації, труднощі і додаткові видатки. Я хотіла повернути йому кошти подорожі — не хотів прийняти. Ця блискавична візита — немов у старому радянському фільмі “Балада про солдата” — де вояк їде із фронту на коротку відпустку і з великими труднощами добивається додому на те тільки, щоб привітатися і одразу ж повертатися назад.

Сьогодні до мене має приїхати Леся і я за годину маю виїхати по неї на станцію. Буде у гостях цілий тиждень. Я обіцяла повезти її на три імпрези: виступ Андруховича у вівторок, концерт Скорика у п’ятницю, бенкет бібліотеки в суботу. Має вона вже запрошення на полуденок до Яримовичів в середу, потім, мабуть день-два буде в пані Романець, так що — маю надію — не буде нудитися. Яримовичі просили і мене, але я, мабуть, не піду, бо треба мені підготуватись до виступу на бенкеті в суботу. Конкурс ми вже довели до успішного завершення: першої нагороди не дали нікому, дали дві другі по 150 дол., дві треті по 100 дол. і п’ять заохочувальних премій по 40 дол. В п’ятницю 13 листопада відбулися сходи Ради Бібліотеки і журі, і Марта Васильців, в нашій присутності, відкривала конверти і розшифровувала справжні прізвища учасників конкурсу. Нагороди отримали: по 150 — Любов Романчук з Дніпропетровська і Петро Кралюк з Луцька, по 100 дол. Марина Павленко з Умані і Дмитро Чередниченко з Києва. По 40 дол. отримали: Марина Словіанова (Київ), Надія Дичка (Івано-Франківськ), Еліна Свенцицька (Донецьк), Микола Петренко (Львів) і Ганна Черінь.

Всі твори написані спеціально для конкурсу, отже можемо мати сатисфакцію, що причинилися до стимулювання літературного процесу. А при тому і допоможемо хоч трохи письменникам у цей важкий час.

Правда, з нагородами ще справи не зовсім ясні: Софійка обіщувала, що піде в делегації до Самопомочі і до Певності, весь рік говорила про те, що треба домагатися, щоб і банки і інші установи давали бібліотеці щорічні субсидії, так як дає Рідна Школа. Але це легко тільки на словах. На ділі виявляється, що Софійка не має більшого хисту до fundraising, ніж я. От сьогодні телефонувала мені, щоб я пішла сама до Самопомочі випрошувати, щоб вони уфундували нагороди, бо вона, мовляв, не може звільнитися з праці. (Вони, нібито, обіцяли уфундувати першу нагороду — хотіли дурничкою відкупитися! Я може таки буду мусіти в цій справі піти до них, але якщо не уфундують всіх нагород, то хто зна, чи варто взагалі робити їм рекламу за такі малі гроші!)

Між іншим, серед невідзначених письменників — учасників нашого конкурсу — є і деякі відомі прізвища: Володимир Діброва, Іван Іов, Петро Швець, та інші. Та й було всіх творів — 77, що вказує на поважне зацікавлення. Учасників було трохи менше, бо дехто, як виявилось, прислав не один твір, а два, а то й три. Ще я всіх учасників не підрахувала.

Моя хата вже чиста, відновлена і гарно виглядає. Я ще в суботу вішала картини, переорганізовуючи і міняючи деякі установки. Сподіюся, що мої зміни — на краще, не на гірше. Ще тільки треба мені маленьку фіраночку на мале віконце у входових дверях, бо стара не тільки не підходить тепер до білих дверей своїм кремовим кольором, але і подерлася у пранні. Маю намір попросити Лесю, щоб мені з тим допомогла, бо фіраночку як куплю треба буде обрізати до потрібного розміру і вшити, а цього я сама не потраплю, а для Лесі — це дрібничка.

Середа, 25 листопада 1998. Метро.

Їду на домовлену хірургічну процедуру до д-ра Мармо. Маю трохи простуду (а може це тільки реакція на flu shot минулого тижня?) — не легко буде висидіти дві години в дентистичному кріслі з відкритим ротом.

Тиждень випав дуже активний і виповнений цікавою програмою. Леса приїхала в понеділок, і в понеділок від'їхала. Була в мене понеділок/вівторок, на вечір Андруховича зі мною не ходила, бо пішла в гостину до Вакуловських. В середу була на полуденку в Яримовичів, звідти поїхала до п. Романцевої, де пробула до четверга. Тоді повернулася до мене і ми були разом на прекрасному концерті Скорика в п'ятницю, на бенкеті-бенефісі бібліотеки в суботу, в церкві, на парафіяльному празнику, і на візиті в Шиприкевичів у неділю — а крім того, я двічі возила її на цвинтар.

Її побут пару днів у Романцевої дав мені змогу підготувати свій виступ у суботу. Наш бенкет зібрав менше як 100 осіб. Кіпа провадив трохи за довго і нудно, а наші три вокалістки з Нью Йорку дуже мене розчарували. Але мій виступ про конкурс мав добрі відгуки і зібрав трохи грошей. А головне — звернули увагу громади на нашу бібліотеку. Дуже добре враження робить і наша виставка при головному вході до Центру. Соловій зробив зі мною і Софійкою інтерв'ю і фільмував імпрезу для телепрограми Контакт.

З погляду мистецької насолоди — найкращий був концерт з нагоди 60-ліття Скорика. В ньому брали участь: сам композитор і Винницький при фортепіано в першій частині, де грали відносно короткі, легкі і популярні твори, та квіртет Леонтовича в другій частині, де виконували два більші твори. І сама музика, і її виконання були на висоті — такого вдалого концерту я ще в нашому Центрі не чула.

Літ. Конкурс, що його висліди вперше проголосила я у своїй доповіді, вдалося нам покрити коштами Самопомочі і — в останній хвилині, вже після моєї доповіді і нашого бенкету — вдалося виторгувати від них ще 50 дол. — щоб премії були не по 40, а по 50 кожному авторові. Очевидно, Самопоміч не дала вже нічого на саму бібліотеку. Взагалі наша громада бібліотеку легковажить — банк Певність дає 500 дол. датку, тоді коли я — пенсіонер — даю сама 100 дол. (і таких нас є більше). Громада з великим трудом складає 4–5 тисяч з нагоди ювілею, тоді як утримання бібліотеки виносить 12 тисяч річно! Я про це своє невдоволення виразно сказала і представникам Самопомочі (Чижовичеві, Мазепі) і іншим людям, ще й розповіла їм, як в Торонто, на вечорі Академії Укр. Танцю чула про те, що єпископ дав для цієї школи 15,000 дол. А наш єпископ прислав нам тільки — благословення! І жоден священник не прийшов на бенкет (Вони ходять тільки на дармові квитки!)

П'ятниця, 27 листопада 1998. Год. 10:00 вранці.

Вчора на День Подяки мала я два запрошення — до Гевриків і до Чайківських. Але не пішла нікуди. Після дентистичної хірургії в середу, приїхавши зразу додому, я трохи поклалася в ліжку. Рана трошки кривавила і боліла, а лице почало напухати. Вчора вже майже не боліло, але спухлина була ще більша, а сьогодні я вже маю і синяки на обличчі. Беру антибіотики і таблетки на біль, а також приписане полоскання.

В середу прийшов лист від Корогодського із пляном видання Остапових статей і кошторисом. Нарахував він коштів на 5,000 дол. Наклад — 1000 примірників. Упорядкування: Михайлина Коцюбинська, передмова — Олег Буряківський, художнє оформлення — Якутович, обсяг 30 аркушів, около 500–520 сторінок друку. Це плян реальний, ціна мені відповідає, отже я згідна. Жаль тільки, що лист Корогодського не прийшов тиждень-два раніше — була нагода передати гроші Олексою Біланюком. Тепер буде трудніше і ще не знаю, чи висилати через Western Union, чи через “Міст”. Написала Корогодському, може він має якісь сугестії, як передати гроші. (Наразі треба передати половину — тобто 2,500). Про Олега Буряківського не знаю нічого, але факт, що нова якась людина прочитає Остапові статті і напише про нього, вже сам по собі позитивне явище. Не хочу надто вмішуватися в їхні пляни. Вибір статей зробила Коцюбинська, не знаю чи й вона робитиме мовну редакцію? У всякому разі, я не обстоюватиму, як Лариса О., щоб друкували правописом діяспори, навпаки, маю надію, що зроблять солідну мовну і стилістичну редакцію текстів за нормативним сьгоднішнім правописом України. (Коли зі мною тут сперечаються за мову, я кажу: ця горстка людей в діяспорі, які ще читають українською мовою і хочуть старого правопису — вже відмирає, до них достосовуватися — не варто!) Корогодський не пише про пропонований заголовок книжки, але на одному

папірчику “Поліграфкниги” я вчитала: “До рідних піль”. Можливо вони встановили таку тентативну назву. Але я Корогодському написала: це мені не подобається: занадто воно сентиментальне і пахне селом! Для збірки статей про філософію та літературу (та ще й західну!) абсолютно не надається. Пропоную “Людина хоче вірити”, “Турбота про майбутнє культури” (— це назви статей) або просто “Вибрані статті” або щось інше. Також Корогодський пише, щоб я прислала 30–40 фотографій з родинного альбому... Я залучила до листа фото ОТ і написала К., що — на мою думку — зовсім вистачить, коли буде тільки одне (або два, евентуально) фото автора. Це не біографія, не особисті листи, не спогади — тут родинні фото ні до чого. Не знаю, чи схоче він використати мій “Літопис життя і творчості ОТ” — це було б до речі. Я воліла б, щоб вступне слово не переповідало біографії, а щоб аналізувало самі статті, тобто зміст книжки. Ну, побачимо. Але виглядає, нарешті, що справа на добрій дорозі.

В “Листах до Сартра” знайшла я цікаву інформацію: адресу в Нью Йорку, де жила Стефа Авдикович з родиною. (Mme Gerassi, 215 E 57th St.), а також факт, що у Стефи і Фернанда Герассі був син 1935 р. народження (John (Tito) Gerassi). Бовуар приїздила до Америки і була в них в роках 1947–1950 (Вона мала, крім всіх своїх інших любовних пригод і пов’язань, кількарічну аферу з американським письменником Нельсоном Альгреном (Nelson Algren (born Abraham, 1909–81), автором роману “The Man with the Golden Arm”). Вона жила з ним якийсь час у Гарі, Індіана, і в його хаті над озером Мішіген. Її описи Америки досить цікаві, зокрема її захоплення Нью Йорком. Але вона дуже негативно ставилася до американського естаблішменту, американського расизму і урядової політики і писала Сартрові, що повернеться додому мабуть справжнім комуністом.

Бачу з бібліографії, що якийсь Джан Герассі є автором книжки про Сартра. (John Gerassi: *Jean-Paul Sartre: Hated Conscience of His Century*. Chicago: University of Chicago Press, 1989). Цікаво, чи це син Стефи Авдикович. Він, мабуть, ще живе, а може живе і його мати? Якби у нас були справжні “investigative journalists” — то про таку постать, і про її близьке знайомство із Сартром і Бовуар варто було б написати і в українській пресі. Добра була б річ для “Всесвіту”. Але таке дослідження вимагало б багато часу і труду.

Тепер — після Сімониних листів до Сартра і переглянувши побіжно Сартрові листи до неї і біографію авторства Toril Moi, я повернулася до мемуарів Сімони і читаю “Force of Circumstance”. Деякі виписки:

“I should never think of saying that Rabelais, Montaigne, Saint-Simon or Rousseau produced works of art, and it is of little concern to me if such a label is denied to my memoirs. No; not a work of art, but my life with its enthusiasms and disappointments, its convulsions, my life attempting to express itself and not to serve as a pretext for elegance”. (p. vi)

“...its truth is not expressed in any one of its pages but only in their totality.” (p. vii)

“...Existentialism was a definition of man through action; if it condemned him to anxiety it did so only insofar as it obliged him to accept responsibilities. The hope it denied him was the idle

reliance on anything other than himself; it was an appeal to man's will." p. 9.

"There are words as murderous as gas chambers." (p. 22)

Sartre: "My philosophy is a philosophy of existence; I don't even know what Existentialism is." I shared his irritation. I had written my novel before I had even encountered the term Existentialist; my inspiration came from my own experience, not from a system. But our protests were vain. In the end, we took the epithet that everyone used for us and used it for our own purposes." p. 38.

"However, if circumstances happened to be so favorable to Sartre, it was no accident; there existed, at least at first glance, a remarkable agreement between what he was offering the public and what the public wanted. His petit-bourgeois readers had lost their faith too, in perpetual peace, in eternal progress, in unchanging essences; they had discovered History in its most terrible form. They needed an ideology which would include such revelations without forcing them to jettison their old excuses. Existentialism, struggling to reconcile history and morality, authorized them to accept their transitory condition without renouncing a certain absolute, to face horror and absurdity while still retaining their human dignity, to preserve their individuality. It seemed to offer the solution they had dreamed of.

In fact, it did not; and it was for this reason that Sartre's success was always as ambiguous as it was voluminous, bloated by its very ambiguity...

In Sartre, the bourgeois recognized themselves without consenting to the self-transcendence he exemplified; he was speaking their language, and using it to tell them things they did not want to hear. They came to him, and came back to him, because he was asking the questions that they were asking themselves; they ran away because his answers shocked them." pp. 39–40.

Середа, 2 грудня 1998. Метро. 9:30.

Їду до доктора Мармо знімати шви. Лице ще трішки напухле, місце рани ще сензитивне, але синяки з лица вже зійшли — можу показатися "на люди" і не виглядаю вже як battered woman.

Моя примусова ізоляція минулого тижня примусила мене шукати забуття у роботі. А що нових матеріалів до ULE70 в мене не було, я взялася за ULE90. Ця моя бібліографічна робота — як наркотик, а я, як наркоман. Інші люди дивляться на телевізійні програми, а я сідаю до комп'ютера і працюю над ULE. Почався перед-святочний сезон, а це особливо прикра пора для самотніх. Відчуваю це і на собі. Правда, на День Подяки мала я два запрошення (до Гевриків і до Чайківських) — не могла з них скористати. Але і тиждень після майже ніхто не телефонує і бувають дні, коли я і слова людського не чую. Очевидно, я могла б взяти когось на помешкання, але я не готова жертвувати своєю свободою!

Понеділок, 7 грудня 1998. Метро.

Біланюк повернувся вже з Києва і привіз мені від Стратілата обкладинку до книжки "Тихі розмови з вічністю". Коли повідомляв мене про це телефоном, сказав: "Маю для тебе

чудову обкладинку!” Але мій ентузіазм більш поміркований. Стратілат не використав моєї ідеї — небосхилу із зорями і місяцем, а зробив напис на тлі подібному до того, що його робив для “Самотнього місця під сонцем”. У висліді — обкладинка робить трохи понуре враження. Для трагічного оптимізму моїх поезій вона, на мою думку, занадто сувора. А вже зовсім не до речі рисуночок з цвітом калини, що нібито мав би прикрасити титульну сторінку. Але це дрібниця — напис використати можемо без цього рисунку. Ще пораджуся в цій справі з Максимом. Може ефект вдасться пом’якшити якоюсь комбінацією кольорів — наприклад темно-синім тлом? У всякому разі я підтримала мистця 200 долярами, отже бодай зробила добре діло.

Перекладів від Найдана і Вірляни ще не отримала, хоч визначила їм дату до 15 грудня. Також чекаю на відповідь від Доценка: до його статті конечно треба внести деякі поправки — маю надію, що він на час відгукнеться.

Поборюючи свою ізоляцію від людей, я пішла в суботу до Центру, до бібліотеки, переглянула газети, поговорила з Мартою Васильців і з Людою, а в неділю пішла до церкви зустріти Біланюка, а потім ще й на сходи Чортополохів. Нажаль, в тому часі від 2–3 ішла телепрограма Контакт і, каже Люда, був там сегмент з передачі 7. тому Грушевського видавництву, де виступав і Максим, перебираючи машинопис від імені видавництва. Дуже мені жаль, що я цього не бачила!

Вівторок, 8 грудня 1998, год.5:00 пополудні.

Неприсмність з Іваном Коропецьким. Щоб трохи розрядити свою самотність і відлюдкуватість, я запланувала на другий тиждень в себе гостину. Запросила Коропецьких і Гевриків. На понеділок 14 грудня, на вечерю. Спочатку все було ніби гаразд. Я говорила з Наталкою, з нею разом ми вибирали день і погодилися на понеділок. Вчора Наталка потелефонувала, що це мовляв не вдасться зробити, бо Іван ходить в понеділок на бриджа, отже його неприсутність зіпсує гру трьом іншим особам. Ну, кажу, добре. Порозуміюся з Гевриками і перенесемо на вівторок. Софійка погодилася. Я сьогодні потелефонувала до Коропецьких, застала тільки Івана. Він сказав, що рішуче нікуди не піде тепер перед святами, а головне: звучав якось дивно і мені було незрозуміло що це таке. Він такий примхливий і вразливий, що справді трудно його розгадати. Останнім часом, здавалося мені, що він став більше товариським, ніж минулими роками. Двічі навіть дуже мене зворушив: один раз, коли вони обоє вступили до мене в час ремонту. Іван побачив на стіні напис з телефонами “In case of emergency” і сказав: можеш додати і мій телефон, на всякий випадок. Потім вдруге, коли запросив мене на мої уродини на вечерю до ресторану. Завдяки йому і Наталці, а теж, очевидно і з тої радісної нагоди, що приїхав Марко, я мала справді приємний, відпружений вечір, така тепер рідкість у моєму житті... І от раптом: надувся, і не знаю чому? Може злий на мене, що я розмовляла з Біланюком після богослужби про його поїздку до Києва (і злий певно на себе, що Біланюк поїхав, а він не скористав із запрошення Академії і привілею приналежності до еліти?) Бог його знає.

Але була сьогодні і велика несподіванка: листоноша залишив на порозі якийсь пакет. Без

окулярів не можу розшифрувати, але бачу — з Румунії. Перша думка: Лановик знайшла когось, хто їхав до Румунії і пересилає пару примірників книжки про Остапа. (Вчора, нарешті, прийшов поштою один примірник від неї — отже маю вже два!) Взяла ножиці, окуляри... Розгортаю: три томи антології українських поетів діяспори румунською мовою, у перекладі Степана Ткачука, і в тому низка моїх власних віршів! Велика радість! Румунської мови не знаю, отже трудно сказати щось про якість перекладів. Але бачу, що включені тут шість віршів із “Травелогу”, “Читаючи Лесине листування”, “В лікарні”, “Залицання”, “Синтеза”. Товариство непогане: поети категоризовані за країнами: із США є 33 в алфавітному порядку від Барки до Зореслава (попав в це число чомусь і Віталій Коротич!), з Тарнавських є і Юрій, і Остап. Знайшла і супровідний лист: Ткачук був колись у нас гостем і згадує про це. Але адресу здобув від ЗУАДКу. Книжки, що їх ми йому подарували, румунська митниця тоді від нього відібрала, так що для перекладів здобував тексти з України... Три-томовою антологією вийшла тиражем 30,000 і до кількох днів розійшлася. Друк — на державний кошт. (Але гонорарів, каже, не платять). Ткачук є теж головою Союзу Українців Румунії. Ця його посилка — дуже мені на часі. Матиму нагоду включити ці румунські переклади у “Тихі розмови з вічністю”. Очевидно, наперед напишу йому про це, попрошу дозволу передрукувати. Та й треба буде послати йому пару книжок — зокрема “Шекспірові сонети” і “Автобібліографію”.

Цікаве явище: в Україні з трудом українська книжка виходить накладом 1,000 примірників, а румуни готові розкупити 30,000 наклад тритомової антології чужих поетів у перекладах. Аж не віриться!

Не бачу в цьому виданні бібліографічного апарату. Бракує біографічних даних про авторів. Але є відносно коротка вступна стаття перекладача. Видання це називається: “Poeti ucraineni contemporani din diaspora”. Antologie. In romaneste de Stefan Tcaciuc. Bucurest: Editura Mustang, 1998. Окремі томи мають кожний понад 400 сторінок.

П'ятниця, 11 грудня 1998. Метро.

Коропецький таки ображений! Наталка це підтвердила! Це мені дуже прикро, тим більше, що жодної вини за мною немає. Але він до переседи вразливий і має хворобливий потяг завжди бути в центрі уваги. Як в його присутності розмовляти з кимсь іншим — образа. Він зрештою ображений на цілу низку людей: Бандеру, Ренату Голод, Марту Трофименко, Марту Хом'як, і так без кінця. Колись давно не прийшов був до мене на гостину, бо я запросила також Бандеру. Щойно пізніше Лабунька мені вияснив, що вони два — економісти, в одному факультеті університету — навіть не розмовляють зі собою. Я цього тоді не знала. Ну, що ж. Треба перечекати, переболіти. Але ніколи більше в своїй доброзичливій наївності не вважатиму його за справжнього приятеля.

Але моя гостина таки відбудеться. Замість Коропецьких запросила я Трофименків і Віру. Це буде в понеділок, 14-ого. Вечеря при столі: буде нас з Гевриками 6-єро. Якраз добре і вигідно сидіти.

Їду на PENN передусім, щоб відібрати печатку для Української Бібліотеки. Це вже вдруге — бо перший раз зробили помилку у слові Ukrainian! (Американці часто перемінюють spelling на Ukranian)! При тій нагоді піду на годину на Christmas Party до Van Pelt (Прийшло поштою запрошення!), а також трохи попрацюю в бібліотеці.

О, ні, не попрацюю! Написавши це, усвідомила, що забула вкласти до торбинки окуляри! Ну, пех! Маю дві пари і одна звичайно в торбинці! Пару днів тому, як була у Van Pelt, переглянула чотири номери “World Literature Today” і не знайшла ні одної рецензії на українську книжку! Це вже скандал! Я їм пропонувала рецензію на “Peltse & Pentameron”, дали знати, що пише вже хтось інший. Або цей хтось інший не написав, або може це була неправда? Невже є якась зміна в редакції? Нові люди, упереджені до всього українського? Треба буде мені до них написати, щоб висловити невдоволення.

Вівторок, 15 грудня 1998. Доходить 5-а по полудні.

Вчорашня гостина вийшла дуже добре: вечеря була надзвичайно смачна (свіжа яринова зупа, печені куріпки — cornish hens — з диким рижом, броколі/морквою і мішаною салатою, вареники з м'яса з грибовим сосом, тогодзи, добре вино шардоне — гості хвалили, а мені також дуже смакувало). Єдиний виняток був куплений на різдвяному базарі в центрі вдома печений сирник: Хоч я дала за нього 25 дол. — то справді маю науку на майбутнє: сирник мені не смакував, не знаю як моїм гостям, але я жаліла, що не пішла за моїм первісним імпульсом і що не купила в Genuardi моїх з дитинства люблених рурок з пінкою! Напевно були б смачніші. Купила я зернисту каву з шоколадом і макадамія горішками — це був есперимент, але дуже вдалий! Крім Трофименків, Гевриків і Віри був на вечері також Богдан Сорока, мистець зі Львова, який тепер перебуває в Гевриків. Розмови крутилися довкола теми: майбутнє діаспори й України. Марта Троф. розповідала дещо із свого недавнього побуту в Україні.

Вчора поштою прийшли листи від Доценка, Корогодського і з Конгресової Бібліотеки. Доценко прислав мені низку зауваг до моїх текстів, а в листі згадує, що Москаленко десь місяць тому натякнув йому, що в нього ситуація змінилася і він можливо міг би написати вступну статтю до моєї книжки... Корогодський потверджував відбір мого листа, казав, що маємо бодай два місяці часу, щоб передати кимсь гроші, просив прислати ще одну ксерокопію Остапової статті про Німчука і то побільшену на 150%. і може ще якийсь автобіографічний спогад... З Конгресової бібліотеки замість номера, прислали мені повідомлення, що для вже надрукованих книжок вони номерів не дають. Одне слово, низка непорозумінь, які треба вияснювати.

Я думала, що зможу завезти до Торонто готовий вже диск “Тихих розмов з вічністю”, разом із готовою вже обкладинкою. Доценко спізнився із своєю реакцією на два роки — я ж просила його про конкретні зауваги ще 1995 року... Та й не прислав ще виправленої своєї статті, хоч я виразно подала дату — до 15 грудня. Не знаю, що мені робити з Москаленком. Якби був погодився зразу, я не давала б була статей Костюка і Доценка. А що мені тепер робити. Я, очевидно, воліла б новий голос нового критика, але тепер мені

вже незручно і за Доценка, адже я послала йому переписану статтю для редакційних виправлень. Якщо і справді Москаленко щось напише, може дати його як передмову, а затримати Костюка і Доценка у післямові? Але це, мабуть, трохи занадто. Пораджуся з Максимом. Зрештою не знаю, чи мені треба самій написати до Москаленка, чи чекати на листа, якого він, нібито, мав мені написати?

Четвер, 17 грудня 1998. Метро, 12:30.

Конгрес мав сьогодні голосувати над impeachment-ом президента, а Клінтон вчора почав бомбардувати Ірак! Чи повірять історія, що між цими двома фактами нема пов'язання? А може і не бути. Бо бомбардування Багдаду є безпосереднім наслідком рапорту до ООН голови місії інспекторів Батлера, який офіційно заявив, що Садам Гусейн не співпрацює з місією ООН, активно перешкоджає контролерам. Батлер — австралієць, отже не висланник Клінтона. Аж страшно подумати, скільки сили і впливу у такого офіційного висланника ООН, що від його рішення може початися війна..

Сьогодні в PENN Law School — Christmas Party. Офіційного запрошення я не дістала, але запросила мене особисто Liz Kelly. Від неї я довідалася і цікаву деталь про закулісові інтриги. “One person who is not welcome,” сказала Liz, “is Richard Sloane!” Декан на нього ображений за статтю про правничі школи в “NY Law Journal”, куди він регулярно пише. Ліз дала мені прочитати текст цієї статті. Думаю, що декан Diver — “overreacted” і виявив брак почуття гумору і несподівану злосливість. Стаття трохи може tongue in cheek: виявляє чи бодай сугерує, що студенти вибирають правничі школи не так за їхніми “rating”-ами, а більше за зовнішніми приманами оточення, напр. Нью Йорк приваблює молодих людей не так високим рівнем Колюмбії чи NYU, як театром, музеями, концертами, активним культурним життям. У висліді інформації Ліз, я зрозуміла, чому мене не запросили. Щоб не просити Слона, вирішили, мабуть, не слати офіційних запрошень нікому з емеритів.... Оттака інтрига. Ну, я скористаю з особистого запрошення і таки піду — побачимо, що з того вийде. Думаю, що це справжній брак такту і злосливість зі сторони Дайвера, що їх я по ньому ніяк не сподівалася. Але саме тому я й піду. Це треба змінити на майбутнє. А Дайвер на другий рік і так уже не буде деканом, бо недавно зголосив резигнацію!

Вівторок, 22 грудня 1998. 4:00 по полудні.

А Москаленко таки написав! Передумав, видно, а може й справді має тепер меншу навалу праці. А може економічна ситуація захоочує на свій лад... У всякому разі, я дуже цьому рада. Вже йому відписала і ждатиму на його передмову. Це мені справи трохи ускладнює, бо я ось думала, що завезу Максимові до макетування готовий диск... Костюкову й Доценкову статтю доведеться, мабуть, залишити, зокрема через Доценка — адже він саме прислав мені поправки і було б мені ніяково тепер статтю зовсім відкинути, тому що є (чи буде!) передмова... Якби Москаленко був погодився зразу, ще тоді 1995 року, додаткових статей я в книжці не давала б, але тепер, мабуть, таки доведеться їх дати, крім передмови. Ще пораджуся з Максимом, але я майже рішена це таки зробити. Доценка прислав мені у листі також низку зауважень до моїх текстів. Нажаль, вони не тільки дуже спізнилися, але

ще й подані у такому хаосі і без всяких пояснень — ними справді важко користуватись: наголосів він не дає, не вияснює причин, чому деякі речі квестіонує. В порівнанні до Доценка, Москаленко справді першорядний редактор. Його ремарки зперед двох років дуже допомогли в остаточній редакції текстів: я ще й тепер їх переглядаю і вношу деякі зміни, звіряючи із словниками... Вчора провела увесь вечір над своїми поезіями, і навіть до сліз зворушилася, читаючи речі адресовані Лялі і Остапові... Ну, зворушення не допомагає критичній настанові, але щось таки може в цій поезії і є? І може вона промовлятиме і до інших читачів?

Палата Репрезентантів таки переголосувала імпічмент президентові Клінтонові і тепер справа іде до сенату, де може відбутися або повний судовий процес, або, можливо, встановлення шляхом резолюції іншого якогось покарання. (Censure, наприклад). За такою компромісовою розв'язкою заявили в пресі вже і колишні два президенти Форд і Картер, і республіканський конкурент, що програв був до Клінтона, Роберт Дол. Подумати тільки: такий інтелігентний і успішний президент як Клінтон, через свою підліткову неопанованість у сексуальних справах ввійде в історію, як президент що його оскаржили імпічментом (це тільки вдруге за всю історію США!), а ще могли б його засудити в сенаті й усунути від влади взагалі! (На таке не заноситься, бо немає досить голосів проти нього в сенаті, та й взагалі всім це вже дуже набридло і загально вважають, що довгий процес у сенаті вийшов би на шкоду не тільки Клінтонові, але і всій країні).

Надходить американське Різдво. Я навіть ні одного разу не поїхала на купівлю до крамниць. Страшенно не люблю (а навіть трохи боюся) святкової юрби і дуже мене втомлює купівля у такому збіговищі і гаморі. Але у висліді я не маю взагалі ще жодних дарунків для дітей. Радилася я Уляни, що їм купити, бо минулого року довелося мені вимінювати дарунки, після того як я купила дітям саме те, про що вони просили Миколая. (Але вони так просили, що вже інші особи в родині підчас першого Різдва їм це подарували!) Уляна пропонувала компактні диски з музикою “Лускунчика” і Бітлесів... Ну, не знаю, чи хлопці будуть з того задоволені, але може таки поїду до міста, до Towers, і при тій нагоді куплю і собі давно бажані диски: скрипкові концерти Бетговена і Чайковського!

Єдине запрошення на свята маю від Люди — на суботу, 26-ого. Вранці цього ж дня, якщо не буде снігу, я маю в пляні поїхати до крамниці Стробридж у Вілов Гров — в них буде після-святочний випродаж і може варто з нього скористати.

Не вдалося мені підготувати до висилки в Україну кількох пачок, як це я плянувала. Трохи мене знеохотила реакція Тарнашинської, мовляв, вона “воліє сама одягатися”, тобто щоб не посилати вживаного одягу (видно не так погано, як люди такі селективні!). Хотіла послати кілька дрібних дарунків просто поштою (пару панчіх, скарпеток, калькуляторів, напр.) але не знаю, чи наші прерозумні митники не робитимуть одержувачам клопотів? Найкраще, мабуть, послати через Міст, але для того я не маю досить речей на висилку. До свят уже не встигну. Вислала тільки до Марійки Канської 100 дол. через фірму Подгале — але з нею тепер мені легше, бо вона має рахунок у банку.

Взагалі святячного настрою в мене немає. Святячні картки вислала тільки тим, з ким не маю справжніх близьких дружніх відносин: напр. Андрієві, Соні, а також Коропецькому. Правда, я написала низку листів, що закінчуються святячними вітаннями. А от ті трафаретні поздоровлення, де на готових картках є тільки підписи — що вартий такий різдяний контакт раз у рік? Правда, написала листик із вітаннями і Віра Вовк, але до неї я недавно писала, отже нема потреби висилати стандартне “Веселих свят”. От тільки накупила вже ушок і наробила вареників, щоб завезти до Торонто, а також наробила “фаршу” на вареники для самотніх і бідних, що їх готують членки нашого відділу СУА. Ця харитативна акція (як і зрештою парафіяльні вареники і буфети) можуть у майбутньому зовсім зникнути або занепасти: надто мало вже жінок, які мають силу й охоту віддавати для таких цілей свій час і труд. Постарілися ми всі, а молодших нема. Коли мова про добровільну працю: я в суботу ходила на чергування до бібліотеки, заступити Марту Васильців. Після трьох годин повернулася додому страшенно втомлена і з болем у крижах — не можу вже так довго стояти на ногах.

Тоді в суботу приніс був кілька дарунків нашій бібліотеці Ромко Савицький. Серед них — щоденник Марії Башкірцевої в англійському перекладі. Я переглянула кілька сторін і була приємно вражена свіжістю й оригінальністю цих щоденникових записів. З радістю позичу собі і прочитаю. А тепер докінчую третій том мемуарів Сімони де Бовуар. Їй саме бракує оцієї свіжості, безпосередності, щирості! Іде мені трохи на нерви її безкритична апологія Сартра, її наївна симпатія до комунізму, її політичний активізм, її постійна раціоналізація власних вчинків і поглядів, її надто вже “дерев’яний” стиль. Але деякі думки хочу віднотувати для майбутнього вжитку:

“A celebrity and a scandal at the same moment, it was not without uneasiness that Sartre accepted a fame which, exceeding all his old ambitions, also contradicted them... It was a great shock for a writer reared in the old tradition, who had viewed the solitude of Baudelaire, of Stendhal, of Kafka, as the necessary price of their genius. Far from the circulation of his books being a guarantee of their worth, there were so many mediocre books achieving success that success seemed almost a sign of mediocrity. Compared to Baudelaire’s obscurity, the inane glory that had burst upon Sartre had something annoying about it.” (Force of circumstance, p. 40)

“...the bullfight still retains its original significance: an intelligent animal fights and overcomes an animal that is more powerful, but less mentally skilled. It is precisely because I have a materialist view of man that such a combat interests me.” (p. 328)

“The Prime of Life came out, with a success that would have satisfied me completely when I was a beginner. In fact, when I visited Gallimard in November and was told that forty thousand had been sold before publication, I was rather unpleasantly affected by the news. Had I become one of those best-seller manufacturers with a recognized public, the value of whose works no longer has anything to do with their sales?” (p. 575)

Американське Різдя, 25 грудня 1998. 10:40 вранці.

Несподівано маємо біле Різдво. Саме в день Свят-Вечора вже випав невеличкий сніжок. Це була майже несподіванка, бо ще два дні тому температура доходила до 60 градусів і всі вже звикли до думки, що зима забарилася. А от раптом, на протязі одного дня температура різко понизилася і ввечорі почав падати сніг.

Трохи це справи ускладнює. Я ще встигла занести на пошту дрібні посилки до Доценка, Москаленка, Корогодського і Тарнашинської — таки рішила, як експеримент, випробувати наших митників: дарунки смішно малі: панчохи, скарпетки, калькулятори. Цікаво який є ліміт, щоб не платити мита? Мушу про це довідатись. Встигла я також запакувати пачку до Лановиків, але вже не встигла завезти її, щоб вислати через фірму Міст. До пачки я дала своє кримське футро — майже не ношене, з норковим ковніром — це був дарунок від Мама і Тата, має навіть вигаптоване моє ім'я всередині. Але воно на мене тепер трохи тіснаве, зрештою Марійка принесла Мамине футро, яке є трохи більше розміром, хоч більше ношене і не таке гарне. Це також своєрідний експеримент. Міст реклямує себе, що не треба платити мита — але чи це стосуватиметься футра також? Маю надію. На формулярі написала я: футряний плащ. Пачку заадресувала не Зоряні, а Ірині, тобто мамі. Нехай вона вирішує, хто саме його носитиме.

Свят-вечір вчора провела на самоті і в хаті, і це буде й сьогодні. Свят-вечір — річниця смерті Діда Туся. Але не вдаюся у сентименти.

Працюю над підготовкою текстів “Тихих розмов з вічністю”, бо після розмови з Максимом, бачу, що мені таки треба привезти йому готовий диск, не чекаючи передмови Москаленка. Передмову додамо пізніше, сказав він, також сторінки для змісту і для покажчика заголовків доведеться додати щойно після макетування. Отже працюю одержимо — до пізної ночі, аж до болю в плечах. Але ця робота відганяє всяку апатію, депресію, отже служить як знаменита терапія.

Святочний настрій створює мені, як завжди, музика. Дуже люблю різдвяні колядки і клясичну різдвяну музику, зокрема “Месію” Генделя. І часом думаю собі, що я таки дуже вже асимільована заходом — волю деякі західні речі, як наші власні. І навіть думаю собі часом: як дуже віддзеркалений в західній різдвяній традиції європейський гуманізм, і як обмаль його у нас. Наше “Бог Предвічний”, або польське “Bóg się rodzi, moc truchleje” викликає в людей упокорення перед богом-царем, тоді як чимало англійських і французьких колядок наголошують народження дитини: “unto us a child is given”, “Mary had a baby”, “A child is born”, “Ah, que la mere est belle, ah, que l'enfant est beau.”

Вівторок, 29 грудня 1998. 11:15 — перед північчю.

Сьогодні їздила на домовлений полуденок із Синтією і Пет. Полуденок у “Нью Дек” був вийнятово несмачний, але розмова була цікава і приємна. При нагоді взяла зі собою книжку, щоб віддати у Ван Пелт (віддати не встигла, залишила в своїй кімнатці нагорі в правничій школі, щоб назад додому не нести!) — але ще перед тим вдома відписала таку цитату:

Simone de Beauvoir: Force of circumstance, p. 652.

“When one lives in an unjust world there is no use hoping by some means to purify oneself of that injustice; the only solution would be to change the whole world, and I don’t have that power. To suffer from these contradictions serves no good purpose; to blind oneself to them is mere self-deception. On this point too, since I have no solution, I trust to my mood of the moment. But the consequence of my attitude is that I live in what approaches isolation; my objective condition cuts me off from the proletariat, and the way in which I experience it subjectively makes me an enemy of the middle classes.”

Вночі вчора взялася переглядати наступний том мемуарів: *All Said and Done* (N.Y.: Putnam, 1974). Побачивши, що це — передусім рефлексії про вже прожите, про людей, книжки, фільми, французьку політику, тощо — я вирішила всього не читати, а тільки переглянути. І ось — зовсім для себе несподівано, натрапила на кілька дуже цікавих для мене речей, що їх і віднотувати треба.

Передусім про Стефу Авдикович. Стефа відвідала Сімону 1969 року в Парижі і де Бовуар описує цю зустріч.

“There stood a very little old woman leaning on a stick...I recognized Stépha’s blue eyes, her pinkness, her nose, her cheekbones and her broad laughing mouth.... She was suffering from severe arthritis and she could not walk without a stick.... We talked about Fernand, about her son, of whom she is very proud, and about her work. She loves her job as a teacher, a job she has worked at for twenty years: her pupils have a great deal of respect and affection for her, and she makes use of this to try to arouse their political consciousness...She liked living at her brother-in-law’s because he had three children between twenty and thirty, all of them extreme left-wing militants. She never tired of hearing them talk about the great adventures of May.”.... “She had made up her mind not to retire but to accept a post she had been offered in Philadelphia.... She has carried out this plan and it has pleased her as much as she thought it would. She is one of those rare people who have put so much of themselves into their activities that old age does not bring them low; for them the world remains filled with interests, values and aims, until the very end of their life..... As for me...recovering this friendship of my youth was of the greatest value.” (46–47)

В іншому місці Сімона описує Стефиного сина Тіта:

“Before I found Stépha again, I had for some years been friends with her son Tito....The day he was born in 1931 I was with his father...I saw him grow into a cheerful, turbulent little boy, and then he went off to America with his parents. He came back to Paris in the fifties with his wife, a Frenchwoman: they had a daughter....When he went back to the States he worked as a journalist and he traveled in Latin America, writing a book on it. Now and then he sent an article to *Les Temps modernes*. I knew he had had a divorce, that he had married the daughter of a Spanish refugee, and that he was teaching at Berkeley. Politically he was very active. He set up a committee against the war in Vietnam; he often spoke on television to denounce the crimes committed by the American soldiers and to insist upon their withdrawal. He took part in the Russell tribunal’s first inquiry in Vietnam... When he returned to Berkeley he joined the Black

Panthers as an active member... He was also very closely connected with the Weathermen.” (p. 56)

“Following an incident of a racial nature he occupied the administrative buildings with his students: he was looked upon as a dangerous agitator and he was expelled from the university — an exceptional step that made a great deal of noise in the papers and aroused many protests. He sold everything he possessed and gave himself up entirely to the revolutionary struggle: his wife left him, not choosing to risk the life of a refugee again. He has not told me about his activities in detail; I only know that he was imprisoned for having taken part in the great Chicago demonstration against the Vietnam war — every day he underwent prolonged beatings with a rubber truncheon. When he was let out he went right back to the struggle. ... When the Black Panthers slowed down their activities temporarily, he decided to devote himself to his own personal work for a while. Since he had already written several books he was able to obtain a grant from an organization in London, and that meant he had enough to live on. He often goes to England, but he lives in Paris and we often see one another.” (p.57)

Крім цих ревеляцій (не дарма пані Бурачинська сказала мені, що Стефа Авдикович була “лівих поглядів”!), я знайшла інформацію про побут Сімони і Сартра в Києві та у Львові в 1964 році. Навіть думаю, що цей уривок із зустрічей з Бажаном, Корнійчуком та іншими українськими письменниками може варто включити в мою ULE? (s. 300–302)

Але я вже маю досить мемуарів Сімони, що сама називає себе (цитуючи, мабуть, голоси преси) “grande sartreuse”. Ще маю намір прочитати її роман “Мандарини”, щоб переконатися який з неї белетрист, але на цьому зупинюся. Перекинуся наперед на Anais Nin, а потім на Марію Башкірцеву. (Таки думаю триматися ще Франції!)

30 грудня 1998, середа. 5:00 по полудні.

Добігає до кінця 1998 рік. Варто зробити якісь підсумки. Головне, що перебула його без поважніших ускладнень із здоров'ям. Мої хронічні недомагання (з міхуром, з артритом) — трохи обмежують мої можливості — наприклад — подорожі), але це в порівнанні із справжніми проблемами — дрібниці, що до них можна достосуватися. За це ласкавій долі особлива подяка. В моєму віці таких ласк не можна сприймати “for granted” — і я свідома, що вони не завжди будуть мені дані.

Особливих “творчих” успіхів не було — може вже справжнє творче лібідо вичерпалося? Але було чимало справжніх успіхів організаційного характеру, спертих на творчих здобутках минулого. Вийшла в світ моя “Автобібліографія” — добра візитна картка перед світом і перед історією — та ще й у такому добромu технічному вигляді (що його, очевидно, повністю завдячую Максимові!) З нових речей написала тільки одну рецензію (про книжку Діброви), кілька енциклопедичних довідок для ЕУД, дві довші статті (про М. Г. Блак і про Літ. конкурс) та одне довше дослідження, що було також доповіддю в Урбані і яке має появиться в наступному номері “Сучасности” (вже реклямувалося!) До успіхів варто зачислити рецензію на ULE у “Всесвіті” (Доценка) та включення 10 моїх поезій в румунську антологію сучасної української поезії діаспори (в перекладах Ткачука). Менш

важливі, але також приємні були увага для моєї творчості Голосу Америки (дві передачі Кагановського), музична композиція Ласовського до мого вірша, почесна грамота від Посла України Щербака, підвищення до дійсного члена в УВАН.

Окремою радістю року була поява книжки Зоряни Лановик про Остапа. Я можу мати сатисфакцію, що мої сприяння (не тільки фінансові, але матеріялами, порадами, критикою, а навіть візитою у Тернополі 1995 року!) не пішли намарне. Але успіх це — передусім Зоряни Лановик!

Громадська праця на пості голови Літературного конкурсу також дала добрі, бажані наслідки. А праця моя, як звичайного члена Ради Бібліотеки чи регіонального комітету Енциклопедії Діяспори — не зобов'язувала мене до якоїсь особливої відповідальності і була радше нагодою до спілкування з людьми на базі громадської праці.

Тішуся також, що вдалося мені передати Остапові матеріяли на руки Корогодського та дійти з ним до тентативної згоди в справі друку цих статей. Тепер тільки шукаю можливостей, щоб передати йому половину грошей (якщо не вдасться знайти когось, хто міг би цих 2,500 дол. перевезти готівкою, то — повернувшись з Торонто, перешлю ці гроші або через Вестерн Юніон або через Міст).

Ремонт моєї хати був поважним видатком, але вклався в мій нормальний річний бюджет і приніс бажані наслідки: хата — відновлена, чиста і дає мені естетичне вдоволення.

Мала я і три короткі виїзди поза Філядельфію — на конференцію до Урбани і на два дуже приємні родинні вакаційні виїзди: до Вайлдвуд Крест з Максимом, Уляною, Іванком, Стефком і Ніною (Ніна була з нами вперше!) і пізніше — до Бока Ратон на Флориді. (Мали ми велике щастя, що нас не зачепив гураган Жорж, бо спустошення, яке він залишив, змінивши курс на північ, було справді застрашаюче!)

Непомітною і невідміченою могла б залишитися моя рутинова праця над ULE70. Але ця кропітка праця поволі кумулюється і колись в майбутньому, маю надію, дасть мені ще одну книжку моєї бібліографічної серії.

На протязі року я зробила була нову редакцію текстів “Тихих розмов з вічністю”, а тепер — останніх кілька днів року — присвятила ще-одній редакції цих текстів, використовуючи недавно надіслані ремарки Доценка. Працювала з великим азартом, часто до пізньої ночі і в повній ізоляції від людей — але це дало наслідки: текст (крім передмови) — уже готовий і я повезу Максимові комп'ютерний диск, щоб він міг почати макетування. Повезу також Стратілатову обкладинку (також успіх минулого року, що це вдалося полагодити!) Не маю ще номери Конгресової Бібліотеки (чомусь виникло непорозуміння і вони на моє прохання відповіли, що дають номери тільки для ще не надрукованих книжок і я мусіла писати їм вдруге!) Не маю ще також передмови Москаленка, але після наради в цій справі з Максимом, я вирішила текст йому привезти вже, а Москаленкову передмову додамо пізніше. І так треба буде всі сторінки

перенумерувати!

Мала я в плані поїхати сьогодні за дарунками для дітей. Але вранці впав сніг, потім дуже позимніло, вчорашній дощ примерз і зробився де-не-де льодом і це дало поштовх мені змінити думку. Зрештою моя валізка і без того вже заповнена дарунками. До тих речей, що вже маю (одяг для обох хлопців і для Ніни, рукавички, шапочка і капці для Уляни, шалики і краватки для Марка і Максима, дрібні речі для дітей: калкулятори, радіо-алярм, випханий звірок для Ніни) — додам ще грошеві дарунки: по 100 дол дітям, і по 1000 — синам. Це їм напевно вийде на краще — куплять собі, що самі схочуть, а мені упростить справи і не комплікуватиме митних процесів на кордоні.

На завтра, на зустріч Нового Року, маю запрошення до Рудницьких. Скористаю з приємністю, побуду серед людей і на добрій гостині пані Ірени. Сам Леонід з початком нового року їде на довший побут до Мюнхену: він тепер став ректором УВУ на місці Лабуньки, пішов на ранню пенсію в Ля Саль і житиме значну частину року в Німеччині. Лабунька, натомість, має з початком року повернутися до Філядельфії.

В суботу 26 грудня була я на гостині в Люди і Зенка. Ще вранці поїхала до Стровбріджа у Віллов Гров, щоб купити пару дарунків (речі з одягу для дітей, Марка, Максима й Уляни), а при тій нагоді купила Людї на різдвяний дарунок кристалеву вазу на квіти. Я, звичайно, не роблю їм дорожчих дарунків, але тим разом скористала з випродажу і за 32 дол. купила річ, яка звичайно коштує 40% більше. Бобові і Марті дала при нагоді пляшку “sparkling wine” — в реванш за шампанське в листопаді. А дітям принесла кілька шоколад. Але гостина була нецікава, бо були там тільки сини Чайківських з родинами, три Людїні приятельки-союзники: пані Григорович, Данилів і Головецька та Максимовичі. Цікава і повчальна така деталь: розповідає сама Люда: Хотіла запросити також Сохацьку, хоч не дуже симпатизує з її чоловіком. Потелефонувала до неї. А Зоряна Сохацька дякує за запрошення і каже: але в мене є Ірина Чабан з чоловіком... Люда на те: ну, це буде таке родинне товариство, отже краще, як прийдете тільки ви. Тоді Сохацька сказала: ми своїх гостей не зможемо залишити самих. Отже не прийшли. А я собі подумала: Шкода. Якби була в гостині Ірина Чабан, мені було б значно цікавіше. Та й цікаво було б познайомитись з її чоловіком. Трохи мене здивувала така настанова Людї. Адже їжі і місця було для всіх досить.

В нашій Law School роблять черговий upgrading комп'ютерної системи. Переробляють навіть електронну пошту. Я боюся, що після мого повороту з Торонто, я можу мати труднощі. А доступ мій до інтернету взагалі вже від літа дуже утруднений. Мій комп'ютер для цієї нової системи за слабкий і я вже давно не читала статей в газеті “День”, наприклад... Бачу, що з новим роком доведеться мені зробити поважну інвестицію в новий комп'ютер. Якби це була тільки справа видатку — не було б проблем. Але треба буде наново вчитися вживати нову систему та й справа вибору машини не легка. Якщо я куплю сама, треба буде, щоб наш відділ комп'ютеризації заінсталивав мені їхню сітку. А як тоді бути з кирилицею і програмами кирилиці, що їх інсталивав мені Максим? Він приїде аж влітку, а що робити до цього часу? Я так уже звикла до комп'ютера, що жити без нього не

можу. Без інтернету ще, евентуально, могла б обійтись (цими днями з конечности — мушу обходитися!) — але без електронної пошти і без word processing і латинкою і кирилицею я не можу бути! Цими днями я відкрила — у розмовах по телефону із Славком Заплітним і з Тарасом Кульчицьким — що і вони мають вже електронну пошту. Я вже встановила з ними контакт і зробила їм пару пересилань різних цікавих матеріалів, що їх я одержую від Радіо Вільна Європа та Infoukes. А в мене регулярний електронний зв'язок не тільки з Трофименками, Гевриками, Штогрином, Головінськими, Кіпою, Онишкевичами, Біланюками, але навіть і з Україною, зокрема з Мирославою Антонович і Роксолянню Зорівчак. (Шкода, що не з Корогодським і Москаленком!) Електронна пошта дуже допомагає самотнім, що живуть в ізоляції від людей, таким як я. Бо що лишається в житті, крім “wachen, lesen, lange Briefe schreiben”?

Минулий рік, нажаль, не приніс Україні змін на краще. Єдине справді позитивне: витримали вже сім літ незалежності і є надія, що цей процес не можна завернути назад. Але є поважні турботи навіть і щодо цього. От спікером Верховної Ради вибрали Ткаченка, який офіційно і в Києві, і на візитах у Москві, заявляється за відновлення союзу з Росією. А Білорусь, що підписала вже таку угоду з Росією, іде шляхом до дальшої інтеграції. Економічні реформи не відбуваються, комуністи ведуть перед у парламенті, законодавство — зокрема податкове — вказує на те, що його творять люди без розуміння економічних процесів (або такі, що діють умисне на шкоду державі!) — і це ще більше посилює тіньову економіку... Життєвий рівень не росте, а навпаки спадає щораз нижче. Що буде далі?

Ія з Ніною мають завтра приїхати до Нью Йорку, щоб зустрічати новий рік з Олесем і Любою і їхніми дітьми. А потім Ніна має приїхати до мене і разом зі мною, із Трофименками, автоматом поїхати 4 січня до Торонто. Вона вже в розмові зі мною по телефону, виявила деяке невдоволення: мовляв, 10 годин їзди автоматом? Ну, до цього мені треба трохи приготуватись: взяти на дорогу карти до гри, якусь книжку до читання, може казки на тасьмі і малий магнітофон з навушниками для Ніни? З Трофименками, звичайно, мені їхати не тільки вигідно, але й приємно. Маю надію, що з Ніною не матимемо клопоту в дорозі і що вона не зіпсує нам комітиви і не буде надто нудитися... Славко Трофименко, коли годився на те, щоб взяти і мене і Ніну, сказав: але тільки без ресторану, бо не помістимося... Ну, він мав на думці минулорічну поїздку з харчами.... Маю надію, що наш багаж не спричинятиме клопоту...(А я таки, крім валізки та Ніниного багажу, матиму і торбу з варениками і ушками, які вже чекають, заморожені, в морозильні!)

П'ятниця, 1 січня 1999. 9:00 увечері.

Новий Рік зустрічала я не на самоті, а в товаристві. Скористала із запрошення Рудницьких. Там були тільки Катя з чоловіком, Віра Лащик, пані Навроцька, обоє Головачки, Марта Ощипко з якимсь кавалером, одна старша пані, що її прізвища я не запам'ятала, обоє Рудницькі, їх син і його якийсь колега, і я. Мали бути ще Кіпи і Лужницькі, але не прийшли. Гостина була, як звичайно, смачна й обильна, на щастя не було снігу, так що я могла сама приїхати і вночі біля 3-ої повернутися. Левко їде за пару днів до Мюнхену — почне свою каденцію на пості ректора УВУ, а Лабунька, кажуть, 10 січня вже має бути у Філядельфії. Це буде поважна зміна в їхньому житті, а також напевно буде відчутна у громаді. Думаю, напр., що Ля Саль не буде вже таким гостинним для українських студентів, і це втрата для України. Питалася я про серію виступів в УКУ — чи вони будуть продовжуватись? Рудницький має надію, що цим займеться Лабунька. Побачимо. Від Ірени почула я, що останнім часом Рудницький мав прикрі відносини в Ля Саль, був дуже незадоволений, і вона рада, що знайшлася така розв'язка. Але, казала Ірена, вони, щоб оплатити студії дітям, взяли великі гіпотеки на хату і тепер мають поважний борг і це їх журить. Довідалась я від пані Навроцької, що будинок у Вашингтоні св. Софія продала, але гроші тільки частинно пішли на будову у Заздрості, решта пішла до Риму, де мають намір також будувати чи то музей чи якийсь інший пам'ятник Сліпому. Я запиталася про це тому, що недавно отримала черговий апель до збірки грошей на викінчення будови у Заздрості, на школу там ітп. Я прийняла відповідь без коментаря, бо це не є справи мені особливо близькі і я їх грішми не підтримую, отже не хотіла починати контрверсії чи дискусії. Але при нагоді довідалась я, що на будинку у Вашингтоні вони навіть заробили. (Ще б пак: у такій дільниці!) В Рудницького бачила я кілька книжок, які мене зацікавили: напр. твори Миколи Матіїва-Мельника, що їх видало НТШ у Львові. Один том Записок НТШ я навіть позичила собі додому, щоб переглянути цікаві для мене матеріали і зробити виписки для бібліографії.

Телефонувала Ія — сьогодні, з Нью Йорку. Завтра привезе мені Ніну, а сама зараз же повертається, бо має пізно ввечері літак назад до Лос Анджелесу. В Олеся була новорічна гостина — багато людей, та ще й цілий тузін дітей. Ніна похвалилася мені по телефону, що пішла спати о год. 3:30! (Пізніше, ніж її баба!)

Славко заповідав, що будемо їхати в понеділок 4 січня. Я вже все маю спаковане і готова до дороги. Але є турбота з погодою. Вночі із суботи на неділю має бути снігова буря, та ще й заповідають потім льодовий дощ. Дай Боже, щоб до понеділка пронесло.

П'ятниця, 8 січня 1999. Торонто. 8 год. вранці.

Торонто зустріло нас високими кучугурами снігу. Напередодні нашого приїзду, впало, згідно з пресою, 39 сантиметрів снігу. Летовище було пару днів забльокване взагалі, пасажирки, що їх польоти були відкликані, спали в приміщеннях аеродрому, вичікуючи. Марко мав щастя, що приїхав 6 січня, коли криза минула і проблема була під контролем. Наша подорож автом 4 січня почалася у Філядельфії під сонячним небом (бо

заповіджений снігопад перетворився у зливний дощ і не тільки не створив нової проблеми, але ще й змив рештки попереднього льоду). Дорога була майже зовсім як літом: біля Скрентону в горах були тільки невеличкі полоси обабіч дороги, які вказували на те, що перед тижнем падав сніг. Але коли ми вже доїздили до Buffalo, в околиці Warsaw, на бічній дорозі серед фарм, почалася заметіль-сніговія. І то так, що часом взагалі не було видно дороги. Це вже було пізне пополудне і від заметілі ставало майже темно. Славко є справді надзвичайний і дуже витривалий шофер. Він з великим спокоєм і терпеливістю пару годин борюся із стихією. Очевидно, це припізнило трохи наш приїзд. Але вже коли виїхали на головну дорогу, через Бафало і через кордон — сніговія ушухла, небо прояснилося, і хоч довкола снігу було багато, дороги були прочищені і ми без проблем доїхали. Ніна добре дорогу перебула, ми грали карти, читали, трохи спала.

Свят-Вечір провели в колі близької родини — тобто тільки нас семеро: Максим, Уляна, Іванко, Стефанко, Марко, Ніна і я. Максим, як господар, надав урочистого тону. Марко, який тепер помітно відпружений, напередодні пішов до Арки і купив собі дуже гарну вишивану сорочку. А що мав на собі новий темносиній костюм, виглядав у цій вишиваній сорочці дуже елегантно і гарно. (Всі ми, за тутешнім звичаєм, були у вишивках!). Тобто всі, крім Максима. Ми з Уляною дбали про господарські справи: ушка і вареники я привезла з дому, рибу по грецьки й борщ варила вже тут, пампушки, колачі, маківники були куплені, Уляна робила голубці, я — кутю.

В день Різдва їздили до православної церкви св. Димитрія, потім відкривали дарунки, обідали, а на вечір приймали гостей. Були тут обоє Струки, Роман Сенькусь, Грицаї з дітьми (в них ми колядували попереднього вечора), Орест і Келлі Мойсеї, Слоти, Гейсі, Чолкани. Мала бути теж Ліда Палій, але вона потелефонувала, що не чується добре, щось їй пошкодило з гостини попереднього вечора. З нею мені треба буде десь зустрітися сьогодні-завтра.

Я потелефонувала вчора, щоб побажати зі святами, і Ліді, і Рисі Голод (її не застала, лишила тільки запис на телефоні), і Любі Пендзей, і Ліді Гумінілович.

Діти сьогодні вже мусять іти знов до школи (вони тепер не мають уже різдвяної перерви — старий календар комплікує справи!). Ніна гарно забавляється в їхньому товаристві.

Понеділок, 11 січня 1999. Доходить 5:00 по полудні.

Повернулася я із Славком і Мартою Трофименками вчора десь перед 6-ою вечора. В Канаді небо було ясне, дороги прочищені. На кордоні зустріла нас сніговія — це перерішило, що їхали ми не через “Варшаву”, бічною дорогою поміж фарм, де мали прикрий досвід по дорозі до Торонто, а трішки довшою дорогою головними автострадами. Коли минули полосу біля Бафало, де часто бувають сніги взимку, небо знов прояснилося. Дороги були прочищені і посолені, отже не ховзькі, не зважаючи на мороз. Вже тільки під моєю хатою застали замерзлий льодовик. Щоправда, моя добра сусідка Аня Борис навіть сніг мені трохи відгорнула (бо впав два дні тому теж і в Філядельфії),

так що ми без труду ввійшли у хату. Я ще почастивала Славка добрим обідом (варто мати заморожений борщ і вареники з м'ясом на всяку таку нагоду). Він трохи відпочав і відпружився — радий був короткому відпочинку перед ще майже одногодинною дорогою до Вілмінгтону. Марта щось трохи хвора на шлунок — видно це було вже в дорозі туди, а ще більше в дорозі назад. Вона має проблему вже деякий час — це, каже, реакція на давніше приписані їй антибіотики, які їй пошкодили. Маю надію, що це їй пройде і не створюватиме ускладнень в майбутньому, але видно було, що вона не в оптимальному стані здоров'я, і майже нічого не їла.

В Торонто, в день перед моїм від'їздом, ходили ми всі на меч хокею, де Стефко грав у команді хлопців-однолітків — перебраний в уніформу з підкладками на раменах і на колінах і в шоломі виглядав як багатир із праслов'янської казки! Всі (крім мене, очевидно) їздили також на ковзанах в цьому ж парку — не тільки діти, але також Максим, Уляна і Марко — я їх спостерігала крізь вікно із теплого приміщення! Марко свої ковзани привіз із собою з Лос Анджелесу, а навіть пару для Ніни, що була на неї за мала, виміняв на більші ковзани вже в Торонто. Можна було думати, що хокей і ковзани — це достатня програма для одного попудня, але — хоч було уже темно — вирішили піти ще санкуватися, бо привезли автом із собою також три пари санок. При мінімальному світлі з вулиці понад годину ще з'їздили з невеличкої гори в сусідньому парку — і знову ж таки — не тільки діти, але і їхні батьки. Я трохи побула з ними, а потім знову таки втекла до теплого приміщення. Думаю, що Ніні дуже сподобалася така зимова ескапада і вона довго її пам'ятатиме.

Марко з Ніною вчора вже повернулися до Лос Анджелесу — я ще з ними не говорила, але маю надію, що щасливо доїхали і повернулися до рутини реального життя — тобто до праці і до школи.

Я дуже вдячна Улянці, що вона створює можливості для такої родинної зустрічі. Це вже, бачу, почало давати позитивні наслідки. Пару літ тому Марко здавався на межі пропасти. Сьогодні він помітно відпружений, дуже відданий Ніні, приязно настроєний до всієї родини, видимо задоволений традицією, менше п'є і курить. По дитині також видно, що вона має увагу, опіку і любов і мами і тата, не зважаючи на те, що вони не живуть в одній хаті. Ія кілька разів телефонувала і говорила і з Ніною, і з Марком. Відносини в них тепер помітно поправилися, хоч, здається, надії на те, щоб вони знову з'єдналися, мабуть таки не має.

Я використала свій побут в Торонто, щоб піти на візиту до Ліди Палій. Занесла їй свою "Автобібліографію" і провела зо дві години на приємній і цікавій розмові про літературу, нові видання тощо. Мала я також зустріч у кав'ярні на Блурі із Любою Пендзей і їй також я подарувала свою книжку. Люба вже пів року на пенсії. Син якийсь вже достосувався до її постійної присутності вдома, взагалі йому тепер трохи краще. Але Богдан має клопіт із серцем і має незабаром іти на angioplasty.

Завезла я Максимові диск "Тихих розмов із вічністю", хоч там бракує ще передмови

Москаленка, номери Конгресової Бібліотеки, і позначення сторінок для змісту, покажчиків та авторських приміток. Сторінки внесу аж після Максимового макетування, бо це напевно змінить нумерацію.

Говорили ми також про англomовну книжку Керницького. Але на мій плян написати гострого листа до УНС (я думала написати і вислати копії до всіх членів головного уряду) Максим zareагував негативно. Відрадив мені це робити. Запропонував, що напише сам і поспробує видістати від них макетований вже диск і обкладинку Титли. Я рішена видати цю книжку власним коштом, тобто під фірмою видавництва Мости, або можна ще запропонувати Винареві, який виявив бажання подивитися на цей матеріал. “Свобода” протримала це точно 10 літ. (Мій лист до членів уряду УНС мав бути тим остаточним апелем до їх сумління і здорового глузду — але Максим думає, що це справа безнадійна і робити цього не варто). Боюся тільки, що в редакції “Свободи” диск і обкладинку Титли могли загубити — підозріваю, що це може бути причиною, чому я навіть не отримала відповіді на листа до Уляни Дячук, в якому пропоную ще додаткову субсидію 1,000 дол. на це видання.

Привезла я з Торонто і деякі дарунки: червоний флянелевий жакет, риночку “Корнінг”, грецькі підставки до келишків, фото Ніни в рамці, і два компактні диски музики, що її я сама собі вибрала: скрипкові концерти Бетговена і Чайковського.

Середа, 13 січня 1999, доходить 5:00 по полудні.

Метереологи впливають на побут і програму дня. Вчора і сьогодні температура підскочила до 40+ градусів і це допомогло прочистити вулиці, змити основні острівці снігу і льоду. А на вечір заповідають значне зниження температури, льодяний дощ із снігом і погану погоду на завтра. Це справи остаточно перерішило: я ще вчора заплянувала, що вранці треба буде поїхати надати пачку до Лановиків, а потім вирішила, що при цій нагоді я таки вишлю через МІСТ гроші Корогодському, не чекаючи на особливу нагоду, яка може і не трапитися. Так і зробила. Отже футро моє вже в дорозі до Лановиків і, маю надію, що не буде якогось клопоту із митниками, хоч Анна Яворська говорила мені, що вони деякі пачки вибирають для перевірки і що футро може стати предметом митного оподаткування. Ну, побачимо. Корогодському я послала 2,500 дол. Пересилка коштувала 210 дол. — дорого! — але це з доставою додому, йому в руки. Марта Трофименко відраджувала мене посилати гроші через Western Union, бо відбирати готівку доводиться людям при віконці, на виду в різноманітної публіки, і були вже випадки грабунків. Маю надію, що Корогодський виправдає моє довіря, і що справа Остапових статей піде вперед. А при тому матиму сатисфакцію, що в трудний для України час, кілька осіб в Києві — редактори, друкарі — матиме з моєї інвестиції добрий заробіток.

Я привезла з собою із Торонто для Української Бібліотеки кілька цікавих книжок, що їх закупила у West Arka. Найцікавіші з них це нові видання 1998 року: Two Lands, New Visions / ed. Kulyk Keefer & Solomea Pavlychko, Honey and Ashes / Kulyk Keefer, і The Spirit of the Times / Pchilka & Kobrynska. Хотіла я ще купити The Doomed Bridegroom / Myrna

Kostash — але цієї книжки не було в книгарні. “Мед і попіл” це мемуари Кулик Кіфер, про її родину. “Дві країни” — збірка оповідань українських і українських-канадських авторів. “Дух часу” — збірка оповідань Олени Пчілки і Наталії Кобринської у перекладах Роми Франко. Це перший том запланованої серії українських авторів-жінок (“Women’s voices in Ukrainian literature”). Рому Франко я зустріла на Різдво під церквою — Максим нас познайомив. Вона із своєю сестрою Сонею заснувала видавництво Language Lanterns і за власні гроші має в пляні видати цілу феміністичну серію. Дуже цікава ініціатива. І вона сама дуже мені подобалася. Це жінка біля 60-тки, але вже на пенсії, колись очолювала слов’янський відділ в University of Saskatchewan. (Відділ ліквідували і це приспішило їй перехід на пенсію). Її сестра — Sonia Morris — позначена як редактор серії, а Рома — як перекладач. Я вже книжку описала для УЛЕ, але текстів ще не читала. Думаю, що мені варто про це написати до НЖ, а може і до WLT. Книжка Костах — про Стуса! Я вже бачила її в Ліді Палій, але в книгарні не було.

Неділя, 17 січня 1999. Год.7 вечора.

Сьогодні десята річниця смерті Тата. Згадувала я його недавно добрим словом, у зв’язку із споминами Мушки Одежинської. Пригадую, як забрав мене із оточення хлопців, що рекрутували до протилетунського німецького флаку. Це було підчас нашої дороги вантажними залізничними вагонами на Словаччину. Врятував мене від цієї загрози, що могла перерішити мою долю. В подібній ситуації, д-р Богачевський навіть захопив своїх доньку і сина, бо вважав це, видно, одною із можливих побутових розв’язок. Аж не віриться! — Про це я ніколи раніше не думала, бо вважала, що, очевидно, кожний батько був би старався зберегти свою дитину. Нема то як порівняння! Інше Татове добре діло — і того я все життя була свідомо — це факт, що не спротивився моєму подружжю з Остапом. А міг був це зробити! 18-літня дівчина, на порозі виїзду до Америки, щоб виходила заміж! Та ще за багато старшого, без практичного фаху, бездомного і безгрішного скитальця, та ще й поета! Справді подивляю старого — адже був він автократом, прагматиком, людиною практичного здорового глузду, а не якимсь романтиком! Міг був зовсім добре мені це заборонити, або принаймні примусити відкласти рішення на пізніше... Не станув наперекір моєму щастю і я все життя за це була йому вдячна. Хоч вдачу мав дуже прикру і жити з ним мамі не було легко, а і дітям часто створював нестерпні ситуації.

До Вашингтону приїхав Микола Рябчук і привіз аж 40 примірників книжки Лановик! Листа від Зоряни він вже переслав поштою, а зі мною він має електронний зв’язок. Я розвідала в нашому Центрі в Орісі Гевки, чи можна б Рябчукові зорганізувати тут виступ. Є така можливість на 7 лютого в неділю. Маю надію, що це вдасться. У зв’язку з тим, що матиму гостя, я вирішила сьогоднішній день присвятити куховарству: зробила м’ясачки і вареники з м’яса, щоб були на всякий випадок, заморожені. Пару днів тому наварила борщу і також заморозила. Взагалі варто мати на господарстві трохи готових заморожених харчів. Моя морозильна була майже порожня, після мого повороту з Торонто. Плянувала я цю господарську роботу на неділю трохи теж через те, щоб отримати її із телевізійними недільними пресовими програмами. У Сенаті почався процес проти Клінтона, отже політичні програми тепер сповнені важливими виступами і коментарями. Нажаль,

сьогодні перебила ці програми локальна сензація: судові рішення в справі делаварського адвоката Капано, що вбив свою коханку і що його сьогодні лава присяглих визнала винним. Я була сердита, що всі три телевізійні канали перервали регулярні програми, щоб дати до цього свої коментарі. Ще один доказ на жадну сензації американську пресу і телебачення і їхні пріоритети!

Середа, 20 січня 1999. 9 год. вечора.

Америка не перестає викликати в мене подиву! Ми є свідками й очевидцями історичної події. В сенаті США вже кілька днів проходить процес проти президента Клінтона. Виступали вже від імені Палати Репрезентантів в ролі прокурорів конгресмени, що принесли на розгляд Сенату документ імпичменту. Вчора і сьогодні виступають оборонці Клінтона, його адвокати. А вчора, не зважаючи на цей процес, Бил Клінтон виступав перед обома палатами конгресу із традиційною промовою про стан унії. Виступав дуже ефективно, при заповненій залі, під часті аплодисменти! І ні словом не заікнувся про те, що в цьому ж зібранні є значна частина людей, які активно виступають за усунення його від влади! Вітали його з підкресленою чемністю його опоненти, з ентузіазмом його прихильники! Промова наголошувала успіхи економіки, збалансований державний бюджет, із надвишкою, і проблеми, які треба побороти, такі, як суспільне забезпечення, що йому треба забезпечити фінансову стабільність у майбутньому, систему освіти, що вимагає певних реформ ітд. і таке інше. Клінтон має заслужену славу як good communicator, з нього дуже добрий промовець, він має велику дозу харизми. У висліді цієї промови, як вказують нинішні опитування публічної opinіo, позитивна оцінка Клінтона, як президента, ще більше підскочила (аж не віриться: Конгрес хоче усунути президента, що його народ підтримує на 60-70%!) Дуже прикро, що дівчацька його поведінка дала в руки його ворогам сильні аргументи проти нього. Процес навряд чи закінчиться повною перемогою республіканців — для усунення від влади президента вони не матимуть потрібної кількості голосів. Але вся ця глупа афера відтягає увагу і конгресу, і народу, і самого уряду від накопичених справді важливих справ, що їх треба розв'язувати, і зменшує ефективність Клінтона для переведення законодавства в конгресі. А скільки витрачено для цієї справи вже і часу, і енергії, і наших податкових грошей!

Завтра маю замовлену візиту в своєї лікарки Форсії. При нагоді побуту на Пен домовилась я на полуденок із Марилею.

Неділя по полудні, 24 січня 1999.

Вчора в пошті прийшла Москаленкова передмова до *Тихих розмов з вічністю*. Це була приємна несподіванка — я дала йому термін до половини лютого і не сподівалася такої швидкої реакції. Правда, всі основні думки він уже висловив був у давньому своєму листі до мене, отже написати таку вступну статтю було йому легко. Додав тільки вступ про дефініцію поезії в Лорки, но і зорганізував все це в одне ціле. Потракував він мою поезію поважно, знайшов у ній “безсумнівну гармонію світоглядно-філософської зосердженості — з досвідом, сказати б, почуттєво-емоційним”, “врівноваженість і вивіреність поетичної

рефлексії над (і понад) часом та його проминанням, з одного боку, — і цінностями не те, щоб позачасовими, а, хочеться вірити, часові не підвладними — з другого” та “навдивовижу тактовну й виважену ціннісну зорієнтованість”. Головний наголос поставив на віддзеркалення в моїй поезії “колективного підсвідомого”, що походить від “українського історичного катастрофізму” і на похвалу ілюзії, що є “наріжним каменем” мого “неголосного й непоказного, а проте незмінного й самовідданого стоїцизму”. Згадав в цьому контексті і мою “багатолітню невтомну патріотичну працю в різних царинах” з відкликом до *Автобібліографії*. Може ця моя книжка переконала його написати передмову?

Вживає він всюди слово “поетеса”, що викликає в мене завжди негативну або саркастичну реакцію, але я знаю, що робить він це в добрій вірі, за прийнятим в Україні звичаєм. Я вже передмову переписала, завтра пошлю додатковий диск Максимові, щоб міг почати макетування. Передмова має три сторінки тексту без інтерліній — саме стільки, скільки я зарезервувала, пагінуючи манускрипт. Текст і передмови і французького його перекладу пошлю Москаленкові, щоб дати йому ще останній шанс щось виправити, якщо забажає, а також долучила я титульну сторінку (де додала “З передмовою Михайла Москаленка” та Зміст, щоб зорієнтувати його, що буде включене в книжку. Він скромно написав, що може його слово поставити після Доценкового, тому я хочу, щоб він бачив, що Костюк і Доценко будуть тільки при кінці книжки, як додатки, замість передмови. (Не було б їх і взагалі, якби Москаленко зразу пару літ тому погодився був писати передмову, але тепер, коли я вже зверталася до Доценка і він зробив потрібні поправки в своєму тексті, я не можу цих додатків відкинути).

Завтра маю в пляні надати на пошті листи до Москаленка, Корогодського (йому шлю машинопис Остапової статті про Німчука і Луб’янку — він просив про читкіший ксерокс газетного вирізка, але я на щастя, знайшла Остапів оригінал! — а також шлю фотокопію нарису-спогаду “У різдвяний вечір” — бо він домагався вже давніше, щоб було трохи автобіографічних матеріалів) — з цього спогаду я також зробила фотокопії для хлопців — їм може бути цікаво! (а друкований був 1954 року, коли Маркові був один рочок тільки, отже це матеріал їм новий і незнаний). Вишлю також примірник *Автобібліографії* Валентині Сінкевіч, і ксерокси з румунської антології Ткачука Ліді Палій. А тоді поїду до Яворської надати через “Міст” гонорар Москаленкові. Хоч я колись була пропонувала йому сто доларів, думаю вислати двісті. Тепер напевно така підтримка нашим інтелектуалістам в Україні дуже потрібна, а легше це зробити у формі гонорару ніж дарунку. Мої різдвяні бандеролі, як видно з листів і Корогодського і Москаленка, вони одержали. Варто було б мені знати, яка є межа митників — скільки може бути вартий малий дарунок, щоб не треба за нього платити мита?

А пронос мита. Маємо комплікацію з пересилкою книжок в Україну. Від Бібліотеки Стефаника прийшов на моє ім’я до Правничої Бібліотеки факс, що вони отримали переслані їм шляхом міжнародного обміну пачки книжок і журналів і митники вимагають оплат або декларацій. Я ще цього факсу не бачила, — він фактично не до мене, а до моєї наступниці в BLL і вона, не я, мусить цю справу полагодити. Я вже говорила про це з

Марилею, вона завтра має дати офіційну університетську відповідь до Львова факсом, стверджуючи, що посилка Harvard Law Review — це дар, і що окремі частини не вартують більше ніж 100 дол. Маю надію, що це допоможе. Наша влада в Україні діє на шкоду нашій науці і культурі — як будуть робити такі перешкоди, то не допоможуть мої впливи — Марія спакує наступний shipment і пошле його як не до Варшави, то до Любліна... Чи потрібно нам ворогів, коли ми самі вміємо бути собі ворогами?

Корогодський, у листі, що прийшов учора, пише, що Михайлина Коцюбинська, вертаючись з Новорічної зустрічі, впала і зломила собі бедро. Вона муситиме провести наступних 6 тижнів у лікарні! Не тільки жаль мені її дуже, але турбуюся також, що це може негативно вплинути на справу підготовки до друку Остапової книжки статей.

Докінчую читати “The Mandarins” Beauvoir. З роману можна більше дізнатися про її почуття і відносини з людьми, ніж з мемуарів. Мені найцікавіші моменти політичні, розрив між Камю і Сартром, що його спровокувала справа... радянських концтаборів, тобто перші докази про ці лагери і питання, чи французька преса лівого напрямку має ці докази виявити чи промовчати. Щодо інтимних стосунків з Алгреном, які також віддзеркалені у фабулі, мої почуття схиляються до негативних. Може я занадто старосвітська, моногамна, романтично-наївна? Але пані Бовуар мене не переконує: вона трактує секс майже як проститутка. Я говорила про неї з Лідою Палій, і от Ліда прислала мені вирізок із Globe and Mail, де обговорюється новий переклад книжки Бовуар про Америку (America Day by Day, Univ. of California Press). Автор рецензії Robert Fulford цитує Алгрена (Nelson Algren), що, мовляв, негативно zareагував на ревеляції Бовуар про їхні відносини у романі “The Mandarins” і в мемуарах “Force of circumstance”: “In 1981, just before he died, he said: “I’ve been in whorehouses all over the world and the woman there always closes the door. But this woman flung the door open and called in the public and the press.”

Кілька цитат із книжки “The Mandarins”:

“Obviously, the basic need is to have food to eat, but what good is eating if you’re denied all the little things that make life worth living?” (p.244).

“...even allowing the widest possible margin for exxagerations and lies, an absolutely staggering truth stood out. The camps had become an institution, leading to the systematic creation of a subproletariat. Crime wasn’t punished by work. Rather workers were treated as criminals so that they could be exploited.” (p.356)

Цікаве помічення, що на нього навряд чи здобулись би анти-комуністи правого крила. Такої інтерпретації я ще не зустрічала!

Кілька родзинок, що вказують, що Сімоні де Бовуар не зовсім бракувало гумору:

“She was dressed with a perfection that would have given the Duchess of Windsor an inferiority

complex.” (p.365)

в театрі, на репетиції пєси:

“As a matter of fact, the handsome young men who came to kiss my hand seemed far more interested in each other. True, here and there there were a few adults with manly bearing, but they looked like salaried extras.” (p.366).

П'ятниця, 29 січня 1999. Метро. 10:10.

Їду на PENN — тим разом виключно на те, щоб попрацювати у Van Pelt над ULE. Цього тижня я вже була раз на кемпусі, бо мала дві візити в дентистичній клініці — oral hygiene у Mary Ann і потім в моєї дентистки Карен Міллер. Mary Ann недавно вдруде вийшла заміж і я з тієї нагоди принесла їй маленький подарунок: керамічну українську сільничку. Вона — дуже симпатична молода жінка, що є не тільки дентистичним техніком, але і піяністом. Дає пацієнтам вибір класичної музики і це значно полегшує неприємні враження від часом навіть болючого “чищення зубів”. Карен Міллер знайшла потребу замінити мені стару пльомбу, отже візита в неї затягнулася і не була надто приємна. А до того вона має якусь чорну асистентку, молоду дівчину, гарну з вигляду, але дуже балакучу. І от над розпростертим в лежачій позиції пацієнтом ведеться розмова про всякі особисті справи, виховання дітей іт.д., переплітане репліками: “You know what I mean?” а це діє на нерви. Погані bed side manners! Пацієнт має враження, що увага лікаря — не на ньому!

3 лютого 1999. Серєда. Метро, 10:45.

Сімону де Бовуар закінчила і повернула всі томи бібліотеці. Не думаю до неї повертатися, хіба що прочитаю колись у “Всєсвіті” “Другу статть” — але вже українською мовою. Від неї залишилися мені три помічення: 1/ її розчарування від факту, що Франція перестала бути політичною потугою світу; 2/ її розчарування, що інтелек-туалісти, зокрема письменники, втратили своє впливове і керівне місце в суспільстві; і 3/ пов'язаний з політикою її анти-американізм. Коли є до вибору: СРСР чи США, я вибираю СРСР — заявляє Бовуар. І тут, очевидно, моє засадниче із нею непогодження.

Почала я читати щоденник Anais Nin. Нічого про неї досі не знала, крім факту, що цей щоденник має світову славу. Батько її був відомим піяністом, по національності — еспанець. Мати з походження — данка. Подружжя розійшлося, мати з дитиною виїхала до США. Щоденник писаний англійською мовою. Цікаво, що вона розпочала його ще в дитинстві, як листи до несприсутнього батька, за яким тужила.

У Філядельфії померли недавно Лєсько Черник і Лідія Бурачинська. На величаві громадські похорони Черника я не ходила, на похорон пані Бурачинської, очевидно, піду. Це в суботу.

Віднайшла я телефон Семчишина, подзвонила йому, щоб сказати, що вислана йому ще в

липні “Автобібліографія”, повернулася через зміну адреси. Я думала: старий Семчишин може захворів, або пішов до піклувального дому. Йому 89 років. Тим часом він мені каже: оженився! З жінкою з України, що має 53 роки! Мовляв Семчишин: мені треба мати когось, щоб завіз мене до лікаря, до шпиталю ітд. і хто по моїй смерті перебрав би мою пенсію.

Неділя, 7 лютого 1999 9:00 PM.

Вчора хоронили Лідію Бурачинську. Парастас був у п’ятницю в Насевича на Френклін вул. — я туди не їздила — але сам похорон відбувся із церкви Михаїла на цвинтар у Факс Чейсі, із поминками в УОКЦентрі, так що я весь день провела на цих похоронних церемоніях. Приїхало чимало осіб з Нью Йорку: голова СУА Анна Кравчук, кандидатка на наступну голову Куровицька, редактор “Нашого життя” Ірена Чабан, Ляся Старосольська, Христина Навроцька, Надійка Світлична, з Торонто прибула голова СФУЖО Соколик, з Вашингтону Марта Хом’як: була повна церква людей, а на поминках також було певно із 200 осіб. Проводила поминками Наталія Пазунок. Відбулося все достойно і гідно, видно було по всьому, що померла втішалася пошаною і симпатією.

А повернувшись додому, увечері, мала я телефон з Шікаго: помер Мирослав Семчишин! Помер він 5 лютого і повідомила мене про це його жінка. Вона саме одержала мою книжку, що її я послала Семчишинові на нову його адресу, після своєї розмови з ним тиждень тому. З розмови з нею (що тривала цілу годину, а може й довше!) довідалась я, що одружені вони були тільки 3 місяці, і що цей факт перешкодить їй одідичити по ньому його університетську пенсію... Не натішився своїм новим статусом наш колишній професор — а я вже була з усмішкою повідомила Аню, яка є членом зальцбургського комітету, що Семчишина на наступний з’їзд треба буде запросити разом із жінкою... Не доведеться запросити нікого: вже немає в живих ні одного з наших колишніх професорів.

В найближчу п’ятницю приїде до мене Микола Рябчук. Він матиме доповідь у Центрі в неділю, а на суботу я запросила гостей і роблю в себе в хаті невелику гостину, зустріч із ним. Маю надію, що він привезе мені дві пачки книжок Зоряни Лановик.

Моя нічна лектура — щоденник Анаїс Нін — мене трохи розчарувала. Перший том — це психоаналітичні нотатки, частинно записи справжніх психоаналітичних візит в психоаналітиків Алленде і Ранка, а часом аналіз психоаналізу самої Анаїс Нін. Сказав їй одного разу д-р Ранк: “The diary is your last defense against analysis... I do not want you to analyze the analysis.” (v.1, p.284), а вона сама про свій щоденник пише як про свій “opium habit” (p.308) і за порадою Ранка пробує його покинути: “The period without the diary remains an ordeal. Every evening I wanted my diary as one wants opium. I wanted nothing else but the diary, to rest upon, to confide in...” “Get out in the world!” Rank said. “Leave your house at Louveciennes! That is isolation, too. Leave the dairy; that is withdrawing from the world.” (p.307)

[Це — немов пересторога для мене! Але мені далеко до Анаїс Нін: вона свої перші щоденники почала писати маючи 11 років, спершу французькою мовою, потім перейшла

на англійську. Залишила понад 15,000 машинописних сторінок у 150 записних книжках, що їх тримала в банкових сховищах. Щоденник написаний рукою вправного автора, оригінальним стилем, але в ньому, як на мій смак, занадто перемішана фантазія, сні, психоаналітичні роздуми і надто мало реалій справжнього життя, а через те читати його... нудно! Також, бачу із передмови, що вона давала різним людям читати частини свого щоденника і дехто з них виявив бажання, щоб його особу із щоденника викинути... Отже: цензура! У висліді, напр. немає у щоденнику жодних згадок про чоловіка Анаїс і взагалі читач не має справді поняття, як виглядає реальне життя автора та її щоденне оточення, і напр. я не зовсім певна, чи дуже ефективно зображений порід мертвонародженого дитяти — цілий розділ на кілька сторінок — чи це реальне пережиття, чи белетристичний нарис? чи психоаналіз якогось сну? У висліді я вже тільки побіжно переглянула другий том і не знаю, чи принесу з бібліотеки наступні томи.

Але, на основі свого побіжного знайомства із щоденниковою одержимістю Анаїс Ніп, я тепер з великою дозою іронії дивлюсь на свою одержимість останніх днів. Замість читати перші два томи “*Womens voices in Ukrainian literature*”, переклади Роми Франко, що про них я збираюся писати чи то статтю, чи то рецензію, або працювати над найновішими знахідками ULE70 — я цими днями сиджу при комп’ютері і переписую свої щоденникові записи 1983 року. Справді, не можу від них відірватися: Боже, як все це вже забулося! І як приємно і цікаво пригадати пережите, читаючи і переписуючи щоденник! Переписую, нічого не міняючи (крім інтерпункції, і то не завжди), не виправляю мови (адже навіть мовні прогріхи є свідомством діяспорної мовної недосконалості — отже це теж своєрідний документ доби! Але переписати треба, бо навіть я сама часом маю трудність розшифрувати нерозбірливе письмо, зокрема тих записок, що роблені в час подорожей автобусом по Європі... Але я вже теж à la Anais Nin понаписувала цих графоманських нотаток цілу купу — наближаюся до 4000 сторінок — отже переписати все це — величезна робота, що до неї варто було б найняти секретаря... Чи вистачить мого життя, щоб це зробити? Тим більше, що я свідомо поборюю в собі цей наркотик, що тягне як опіум, і завертаю себе, немов за порадою доктора Ранка, до живого життя, до реальної бібліографічної праці, до контакту з людьми, переборюючи свою ізоляцію і відлюддя.

11 лютого 1999, 9:00 PM.

Завтра має приїхати Рябчук, а на суботу на 7-му годину вечора я запросила велике товариство (24 особи!) на товариську зустріч з ним і гостину. Тимчасом, я передучора аж налякала: раптом почала боліти мене нога в коліні, і то так, що я серед ночі прокидалася з болю, а встаючи до лазнички, ледве могла перейти пару кроків. Спочатку прийшло мені на думку, що може це phlebitis — один день ходила я у гумовій панчосі, а наніч прийняла дві аспірини — але це не допомогло. Коли почало боліти більше і я вже в розпачі подумала, що може доведеться гостину в останній хвилині відкликати, я раптом змінила свою діагнозу: це напевно пов’язане з артритом! Знайшла я десь у своїй аптечці Advil, і хоч коробка вказувала давно вигаслу дату 1/97 (доказ, що я не потребувала приймати цього ліку за минулі два роки і не зужила всієї пляшечки!) я прийняла таблетку і вночі, і над ранком, і зразу помітила поправу. Сьогодні могла вже в кухні стояти пару годин на

ногах, щоб приготувати рибу по-грецьки і бурякову салатку для моїх гостей, а пополудні, поволеньки, з паличкою, пішла до аптеки і купила собі свіжий Motrin і вступила в мене надія, що може якось дам раду і з гостиною. Але поставлю все на столи і постараюся не надто багато ходити. Гірше буде із прибиранням після гостини: минулого разу після такого прийняття, я мусіла до 2-ої ночі працювати в кухні. Тим разом ще й ускладнення: бо ж буде в хаті гість, що його в неділю треба буде повезти і до церкви, і на виступ до Центру, а в міжчасі і тут вдома нагодувати обідом... Залишати непомитий посуд після гостини буде незручно і невігідно, хоч найкраще було б розкласти цю роботу на кілька частин і на кілька днів.

Цитата із щоденника Анаїс Нін:

“Dear diary, you have hampered me as an artist. But at the same time you have kept me alive as a human being. I created you because I needed a friend. And talking to this friend, I have, perhaps, wasted my life.” (v.1, p.260)

Субота, 13 лютого 1999, полудне.

Рябчук приїхав учора автом із Романом Ференцевичем. (Той самий Ференцевич, що з ним я мала кілька приємних зустрічей пару літ тому в Урбані!) Привіз дві пачки книжок від Лановик, деякі номери “Критики”, що мені бракують і зразки різних цікавих газет. Приїхали вони вчора досить вчасно, десь біля другої. Так що ми мали змогу посидіти собі при обіді і цікавій розмові утрьох пару годин. Ференцевич розповідав про Антона Драгана, тобто Андрія Луцева, який, виявляється, був чоловіком Романової сестри. Про те, що Драган мав цікаве і законспіроване минуле, я, очевидно знала, але про це родинне пов’язання Ференцевича — ні. Ференцевич, як і я, 1930 року народження, ходив до Львівської гімназії, а потім закінчував 3-тю клясу в Криниці, мешкав з родиною в Мушині. Могли ми вже і тоді зустрічатися, бо ж і я там була. Вибирається він на баль Червоної Калини, бо там дебютує дочка Оксани Драган.

З Рябчуком на цікавій розмові провела решту вечора вчора. Говорили ми і на тему його останньої статті у “Всесвіті” (я зробила йому завваження, що в Америці, так як і в економіці великі різниці між безпритульними бомжами і мультиміліонерами, так і в освіті — є півграмотні студенти десятирядних коледжів і високоздібні студенти найкращих шкіл “айві ліг” — так що не можна одною міркою міряти освіту в США і знецінювати її, як нижчу від пострадянської; зрештою питання також, що саме хочемо виховати в молоді: чи набивати їм голову фактами і датами, чи вчити їх самостійно думати і розв’язувати проблеми?) Була мова і про корупцію в освіті України, про хабарництво на університетах, і про проблеми мови і національної свідомості, і про податкову політику Верховної Ради, загальний рівень життя, перспекти на найближче майбутнє. Довідалась я, що Рябчук заробляє передусім співробітництвом у газеті “День”, а за працю на пості спів-редактора “Критики” взагалі гонорарів не бере. “День” платив йому 500 гривень у місяць і це

донедавна було досить добре. Тепер гривня помітно знецінилася і ці гроші варті наполовину менше. Жінка його також працює — не на повну ставку, заробляє щось 200 гривень. В них двоє дітей — дівчині років здається 15, хлопцеві — 11. Є в Рябчука і старша дочка з попереднього подружжя — вона є студентом Києво-Могилянської Академії. (Про цю школу Микола дуже доброї думки і каже, що там жодного хабарництва немає). З розмови з ним я винесла досить позитивне враження: не зважаючи на всі негаразди, жити можна, і нарікання головним чином спричинені тим, що багатство продуктів доступне і приманливе і треба тільки мати гроші (тоді як за СРСР нічого не було). Він зовсім не думає, що самостійність України загрожена і що є реальні можливості повороту до якогось союзу з Росією, на зразок білоруського моделю.

Гостей запросила я 26 — а нога болить!

Неділя, 14 лютого 1999, полудне.

Вчорашня гостина пройшла дуже добре і моє коліно витримало (при допомозі збільшеної дози Motrin!) Вчора до 3-ої ночі мила посуд, а сьогодні вранці ще пару годин докінчувала. Тепер сіла трохи відпочити при комп'ютері, в час коли Рябчук готується до доповіді. Приємно було, що майже всі мої запрошені гості прийшли, за винятком Онишкевичів і Тритяків. Лариса відмовилася, бо вона увечорі не може їхати автoм, а Олег мав прийти сам (Рената — в Каліфорнії), але чомусь не прийшов. Не прийшла також, хоч була запрошена разом з чоловіком, Галина Дзівак-Клюк (яка тепер на місці Марти Васильців, тобто стала керівником Української Бібліотеки в Центрі). Товариство було досить чисельне і добре дібране, Рябчукові, зокрема, мої друзі дуже сподобалися. Були: Тит і Софійка Геврики, Олекса і Лариса Біланюки, Славко і Марта Трофименки з Надією Кохан, Віра Лащик, Віра Кліш із сином Адріаном Левицьким, Альберт і Оксана Кіпи, Ірена Рудницька, Іван і Наталка Даниленки, Роман і Марта Шиприкевич Волчуки, Славко і Марта Яримовичі, Роман і Аня Максимовичі, Zenko і Люда Чайківські і Петро Клюк. Коропецькі тепер на Флориді, отже їх я не просила.

Всі мої харчі мали успіх: грецька риба, шинка, салатка з бурячків і фасольки, мішана салата, а вже особливо — бігос! та приставки: гарячі м'ясачки, селедцева паста, мачанка, грибки, цибулька ітп. Nota bene на майбутнє: не варто додавати salsa, бо наші люди видно її не люблять, зокрема, як є досить інших приставок. Солодке, за домовленням, принесли гості: Віра Кліш — сирник, Люда Чайківська — крухий плячок. Напоїв було повно до вибору — пішли дві пляшки доброго (і дорогого коньяку!)

Дотеп, що його вчора розповів Рябчук: Гіларі Клінтон у Львові. Все гарне, місто подобалося, але питається мера Львова: а що це так тут у вас негарно пахне? Каже їй Куйбіда: от бачите на Ринку — М і Ж, це звідтіль така вонь! А що це таке? Ну, звичайно, М — для москалів, Ж — для жидів. Добре, а де тоді ходять інші львів'яни? Якто де, це ж наше місто — куди хочемо, туди ходимо! Микола розповідав цей анекдот як взір різниць у ментальності сходу і заходу України. Мовляв: в Галичині, у Львові, із дотепу цього сміються, доросли вже до того, щоб самим із себе посміятися, в Києві цей дотеп

сприймають як образу.

Понеділок, 15 лютого 1999, 10 год. вранці.

Мій гість уже вчора від'їхав. Завезли його на автобусну станцію Геврики, так, що я не мусіла сама їхати.

Виступ Рябчука у Центрі був дуже вдалий. Я знала, що він вміє дуже добре виступити (адже чула його виступи не тільки українською, але навіть і англійською і польською мовами!) Взагалі, на мою думку — з усіх людей, що їх я чула і бачила з України — Рябчук напевно найцікавіший журналіст. При тому він людина західного ліберального світогляду, що вміє критично думати і не займається демагогією на догоду нашої півграмотної маси. Було приємно, що виступ його (тільки двічі проголошений на радіопрограмі Центру) зібрав около 100-120 слухачів. (Своїм суботнім гостям я жартуючи сказала, що буду із списком перевіряти їхню присутність на виступі Рябчука в неділю! але очевидно не всі вони прийшли!)

Рябчук говорив про політичну ситуацію України напередодні нових президентських виборів. Його основні тези такі: національно свідоме українство становить в Україні меншість — не більше як 25-30-40 відсотків при найбільш оптимістичному підрахунку. При владі є стара номенклатура і вона при владі і залишиться, без уваги на те, хто вийде новим президентом. Боятися, одначе, що Україна повернеться до Союзу з Росією і втратить свою незалежність, нема підстав. Абсолютна більшість стоятиме за незалежність. Але є зовсім реальні підстави для загрози, що Україна може стати “новою Ірландією”, де панівною мовою буде російська, що національний елемент в державі відійде на задній плян. Рябчук вважає, що з уваги на те, що національно свідомі меншість має всежтаки досить велику силу і потрібна будьякій групі чи партії для повної перемоги, вона повинна пропонувати свою піддержку котромусь із кандидатів, що має шанс виграти, але вимагати в замін поважних і конкретних поступок. Досі, каже, Дзюбі чи Головатому давали пости міністрів культури чи юстиції, де на практиці і без належних ресурсів справжніх реформ і так перевести не можна, але міністерство нафти і газу і подібні пости номенклатура залишала собі.

На початку, після того як його представили, Рябчук розповів анекдот про VIP = Very Important Person: Приїхав до Америки Папа Римський. В Нью Йорку у нього є старий товариш із дитинства, з яким вони колись у Польщі малими хлопцями мріяли про те, щоб поїхати до Америки і стати таксіварями... От і мрія одного з них сповнилася: він — таксівар у Нью Йорку. Зустрілися, згадують спільне дитинство. І от каже папа до свого друга: я хлопцем так мріяв, щоб провадити таксі в Америці — давай я поспробую! Сідає за кермо таксі і їде із своїм другом вулицями Нью Йорку. Ну, Нью Йорком їздити трудно, а папа не надто добрий автоводій — незабаром зупиняє їх поліцист. Побачивши, хто в авті, поліцист викликає по телефону своє начальство. Я затримав якусь дуже важну особу, що мені робити? А хто ця важна особа? питають. Не знаю, хто він, але за шофера в нього — Папа Римський!

Досадно, що тепер в Центрі нема нікого, хто міг би грамотно провести таку імпрезу, або бодай представити промовця. Доручили цю роллю Михайлюкові, але зробили це в останній хвилині, і він не вмів вив'язатись як слід із свого завдання. Правда, телефонували годину раніше і до мене, але я відмовилася. (Якби були запросили мене при першому плянуванні імпрези, я була б мабуть погодилася, хоч думаю, що це повинен робити хтось із дирекції Центру).

Я була певна, що за традицією наших імпрез, організатори подбають і про буфет. На несподіванку мені, тим разом буфету взагалі не було. Рябчук хотів їхати автобусом о 7-ій — і я просила Софійку, щоб по дорозі додому, підкинули Миколу до станції. Але тому що було ще трохи часу, я запросила ще Тита, Софійку і Миколу щось перекусити, щоб мій гість не від'їздив до Вашингтону голодний. Отже мали ми ще приємну годинку при столі, доїдаючи рештки: зупу, вареники з м'ясом, шинку і сир. При тій нагоді ми з Титом запили ще брудершафт — я плянувала це була зробити передвчора, але зовсім забула. З усіма я вже на Ти (з Біланюками, Софійкою, Вірою, навіть з Іваном і Наталкою Коропецькими!), а з Титом, який мені незрівняно ближчий і симпатичніший, я досі була на Ви. Подумала собі: я старша, ініціатива мусить вийти від мене! Буду мусіти переставитися на “ти” — це в мене, звичайно, забирає трохи часу!

Коліно ще поболює, але трохи менше. Посуд і все інше вже на місці, але на те, щоб почистити хату пилососом — я ще не наважуюсь. Проте, піду може на свій дво-милевий прохід — пару днів не ходила!

Вчора помітила, що мені трохи щемить щока з правого боку! Ого! Щоб не було якогось нового клопоту з яснами чи зубами!

Казала мені Марта Яримович, що виходячи з хати на доповідь Рябчука, захопила ще частину телевізійної української програми Контакт на каналі 35 і бачила там репортаж із 40-ліття Української Бібліотеки і мене та Софійку! Ну, я тоді, очевидно, дивитись на програму не могла. Дуже мені жаль, що я не бачила, як це вийшло!

І що саме Соловій вибрав для свого репортажу? Наше коротке інтерв'ю? Уривки з моєї доповіді про Літературний Конкурс? Нашу виставку книжок у Центровій габлотці при головному вході?

П'ятниця, 19 лютого 1999, год.3:00 РМ.

Моя хата — після суботньої гостини — була вся у квітах. Це нагадало мені польську пісеньку із давніх літ:

Jak wrócisz, o nic cię nie zapytam,
po prostu cię przywitam,
jak gdyby nigdy nic.

Jak wrócisz, po tylu długich latach —

zastaniesz pokój w kwiatach,
jak gdyby nigdy nic.

Але сьогодні я мусіла викинути вже відцвілі білі троянди і треба, думаю, викинути разом із ними надмірний сентимент.

Вчора, однак, зворушилася до сліз — і не через квіти, або сентиментальну пісеньку. Старий Костюк прислав мені свою нову книжку. Спогади, другий том, я вже замовила була в Максима і мала вже вдома. Не тільки мала — зголосила вже рецензію до WLT, і вже навіть отримала від них позитивну відповідь. Плянувала завтра подзвонити вранці до Костюка, щоб переконатися, чи можна ще з ним говорити, щоб сказати йому і про його прегарно видану книжку, і про мою зголошену рецензію, і про те, що в новій моїй збірці збірок буде передрукована його стаття про мою поезію. Тимчасом Костюк, видно, ще при повній пам'яті, не зважаючи на два недавні інсульти, і хоч напевно сам не одержав багато примірників своєї книжки, то одну таки доручив вислати мені. І власною рукою нашкрібав щось на титульній сторінці. Піклунка його дописала своєю рукою, під його диктат: “Дорога Пані Марто! Все, що я міг зробити за останні роки, я виклав у цій книжці. Щиро Ваш Гр. Костюк” А тоді доручив їй ще дописати P.S. “Мама може бути горда за свого сина, так гарно видати книжку міг зробити лише він, слава і честь йому”. Прочитавши це, я ... розплакалася! Не часто плачу, але тут не здержалася. Жаль старого і взагалі жаль за трагічне людське приречення... Це вже його лебедина пісня, ще день, ще два і його не стане. Максим боявся, щоб він не помер, заки буде готова книжка і дуже це переживав. Я боялася, щоб він не помер тепер у лютому, коли може бути сніг — бо ж мені обов'язково треба було б поїхати на похорон. Останнім часом не телефонувала, бо не знала, чи можна ще з ним говорити. Останній раз, коли я дзвонила — він був у лікарні і я говорила тільки з його піклункою. Побачу в якому стані буде він завтра і чи зможе говорити зі мною.

Сьогодні вранці о 7ій годині розбудив мене телефон. З Румунії! Степан Ткачук! Велика несподіванка! Він отримав мого другого листа, де я повідомляю, що вислані йому книжки (дві бандеролі) чомусь до мене повернулися і я не розумію причини, що сталося? Виявляється: і він, і його жінка були в поїздках закордоном, а на пошті якийсь новий працівник вирішив невідібрані посилки повернути до США... Ну, добре, що це така “нормальна” причина, а не якісь примхи митників, чи цензури... Сьогодні я вислала книжки вдруге і навіть додала ще до Остапових “Зібраних віршів”, Шекспірових сонетів, і моєї “Автобібліографії” (які були в перших посилках), також “Землетрус” і “Самотнє місце під сонцем”. Говорив мені компліменти про мої поезії, казав, що румунським євреям дуже подобаються мої алюзії до Єрусалима (але Бабиного яру він чомусь не переклав і не включив!), вибачався за помилку з Іринеем Вересом, що його він приписав до українських поетів Англії... Він тепер — голова Союзу Українців Румунії, телефонував із службового телефону, на державний кошт... В нього діти-лікарі, які тепер живуть у Нью Йорку і він збирається приїхати на відвідини до Америки десь у квітні або травні.

Телефонував вчора також Кацнельсон. Він видав був другу книжечку поезій (другу — від

коли він в Америці!), я написала йому кілька слів про свої враження, він пробував дзвонити до мене раніше, але нікого не було. (Мабуть у час, коли я була в Торонто). Звучав задоволений. Їздив з виступом і читанням поезій до Сан Франціско, вибирається їхати і до Шікаго. Йому — 85 років. В “Літ-Україні” була статтейка про нього з нагоди ювілею. Хотів би дуже ще раз поїхати в Україну, але боїться, що це вже тепер ні йому, ні Іді Яківній не під силу. (Вона останнім часом хворіла на серце).

Мала я намір цього тижня поїхати на Пенн, відвезти два томи Анаїс Нін, завезти в дарунок для Ван Пелт книжку Лановик про Остапа, попрацювати трохи в бібліотеці над УЛЕ70. Але боюсь через ногу. Коліно вже в кращому стані, далі ще приймаю Мотрін, вчора і сьогодні ходила на свій звичайний двомилевий прохід (з палицею, яка тим разом потрібна була не тільки для можливого захисту перед собаками!) — але стан мій ще не повернувся до оптимального, і я не хочу надуживати своїх сил і можливостей.

У висліді я далі... переписую щоденник 1984 року, замість того, щоб працювати над УЛЕ, або читати зголошені на рецензії книжки. Але це вже не довго — от-от скінчу 1984 рік і далі не буду дозволяти собі на це занурення у минуле. І поштовхом до дисципліни буде мені лист, що його я отримала від WLT у відповідь на мою пропозицію рецензувати два томи перекладів Роми Франко і Костюка і на моє негодування, що вони не тільки не прийняли були моєї пропозиції написати про книжку Діброви, але взагалі не надрукували за минулий рік жодної рецензії на українські видання. Лист цей прийшов електронною поштою і датований він 16 лютого 1999. Він, на мою думку, настільки важливий, що я зачитую його тут повністю.

Dear Mrs. Tarnawsky:

Thank you for your letter requesting possible books for review. We will be glad to order all three and send them as soon as possible.

Dibrova's Peltse and Pentameron was sent out to a reviewer on 01/06/97, but a review was never submitted despite several reminders. No catalogues or brochures or books have been sent to us by Ukrainian publishers or North American publishers of Ukrainian works. We haven't had any requests or volunteer submissions from our Ukrainian reviewers for a while. However, Winter 1999 will contain Zyla's review of P.W. Kuzyk's Garden of Verse: Book Four.

We look forward to receiving reviews on Ukrainian works from you in the future.

Best wishes,
Marla Johnson
Editorial Assistant, WLT

В міжчасі вони прислали мені книжку “Two Lands, New Visions”. Я цього не зголошувала і не мала наміру рецензувати — тепер мусітиму.
Цитований лист важливий для мене, як доказ моєї тези (висловленої в доповіді в Урбані, і

при різних інших нагодах), що наші літературознавці і інші професори за мало активні і не дбають про те, щоб писати якщо не статті, то хоч би рецензії до англomовних журналів. А теж і наші видавництва не шукають доступу до загального книжкового ринку, або ошаджують на рекламі, що підриває взагалі цілі їхнього існування. Стара історія, я про цю справу говорила по радіо в Києві ще 1990 року! Тоді це стосувалося до видавництва “Дніпро”, але воно актуальне і для всіх інших наших книговидавців! Я негайно послала копію Максимові, щоб принаймні КІУС посилав свої літературні видання на рецензії їм, але добре якби це робили і всі інші. (Я, наприклад, послала їм і “Шекспірові сонети”, і свою “Автобібліографію”, і — передучора — книжку Лановик. Перші дві вони може мали викрут, чому не рецензувати: мовляв, це Шекспір, а в другому випадку — книжка бібліографії, але у випадку Лановик такого викруту не матимуть. Треба буде їм тільки знайти рецензента!) Я журилася, що може рецензент WLT не оцінить належно книжки Діброви, але не передбачила гіршого: що її можуть взагалі зігнувати! Шкода! Я написала була тоді до “Свободи”, була б радо зладила і англomовну версію. Тепер вже запізно!

П'ятниця, 26 лютого 1999. Полудне.

А я таки примусила себе покинути переписування щоденника! У висліді, перші два дні були мало продуктивні, але тепер я вже знову взялася за ULE, а також за підготовку матеріалів до рецензій, що їх збираюся писати.

Передусім прочитала вже половину книжки “Spirit of the Times”. Переклади першорядні, дуже читабельні, але найбільшою для мене несподіванкою була ... Олена Пчілка. В перекладах Роми Франко, вона звучить свіжо, переконливо і багато краще, ніж я того сподівалася. Не тільки її тематика цікава, але й літературна вартість оповідань не така вже мала: без надмірної сентиментальщини чи мелодрами, живі характери, не стереотипні карикатури, патріотична і феміністична тематика вплетена вміло і без пропаганди, стриманість, недоговорення, без крапок над і, навіть нотки гумору, іронії, сатири... Олена Пчілка виросла в моїх очах і розбудила зацікавлення. (В цьому ж томі є і оповідання Кобринської — я ще не всі прочитала, але вона не може рівнятися Пчілці: в неї надто вже домінує саме ця пропагандивна феміністична нотка, вона пише *à these*, і композиція її дуже надумана...)

Почала я шукати за додатковими матеріалами. Прочитала нарис Дражевської про Олену Пчілку (цікаво, але надто популярно і без документації). Але знайшла у власній бібліотеці книжку: “Леся Українка: документи і матеріали, 1871-1970” (Наукова думка, 1971). На велику радість і несподіванку знайшла я там і цілу низку листів Олени Пчілки — до матері, до сина Михайла, до Драгоманова, до Франків — Івана й Ольги, ітп. Боже, яке багатство! Я цілий вечір вчора читала і зразу мій настрій піднявся! Листи, очевидно, підібрані, щоб кинути світло на саму Лесю Українку — багато іншого в них, нажаль, пропущено, а може сцензуровано. Але всеж багато з них можна довідатися і про життя самої Ольги Косач. До матері, Єлисавети Драгоманової, ОП пише російською мовою, але це не справжня російська мова — бо надто багато там домішок української. Чоловіка в

листах завжди називає “Петр Антонович”. (Цікаво, чи зверталася до нього на ви? Варто було б знайти її листи до нього!) Він часто бував поза домом, за своїми службовими обов’язками. Дітей народила йому аж шестеро: Михайло, Леся, Ольга, Оксана, Микола, Изидора. Напевне нелегке мала життя, та ще й із калікою-Лесею. Павлик у листі до Драгоманова після зустрічі з ОП пише: “Я собі єї зовсім інакше представляв, тепер же пізнав смирну, хоть і серйозну жінку — про розум і не казати”. (Про Лесю в тім же листі він пише, що вона “ошоломила його” “своїм образованием та тонким розумом”, що вона “на свій вік це геніяльна жінка”) (с.70) “Смирною” ОП не була у своїх листах, тому й Павлик певно здивувався, зустрівши “жіночу” жінку. Дуже цікаві в листах інформації, що кидають світло на російську цензуру і поліційну систему. Напр. в час повороту з Відня, конфіскують російські митники... ноти з музикою Бетговена, з німецьким текстом! і ОП радіє, що не брала з собою “русинських книжок” “Першого вінка” ітп., бо вони, очевидно, були б сконфісковані і пропали б! Після того, як Ольга Франко з дітьми перебуває в Косачів у Колодяжному, на поліцію іде донос про цю візиту. Про 22-літню Лесю Українку, що живе із сестрою в Києві, є фантастично докладний звіт якогось поліційного агента Кликова (с.100-103), що з нього можна довідатись точно: скільки платять за квартиру, з ким вони приятелюють, як пройшла студентська вечірка і хто на ній був, ітд. Там є згадка про якогось студента Спілліоті, що часто заходить до Лесі. Советські порядки побудовані на старій, очевидно, традиції. Але і Австро-Угорщина слідкує: Коли по дорозі до Відня, ОП і ЛУ зупиняються коротко у Львові — зразу іде поліційний рапорт про це до ц.к. поліції у Відні.

Я раптом усвідомила, що цього року — 150 років від народження Ольги Косач. Може варто написати щось більше, як рецензію на переклади Роми Франко?

Іду на прохід: дописувати буду пізніше!

Пише ОП в листі до Омеляна Огоновського до Львова: “Не знаю, чи стали б Леся й Михайло укр. літераторами, коли б не я; може б стали... але хутній, що ні... Від батька вони не могли б навіть навчитися україн. мови, бо він нею не уміє говорити...” (с.85)

Корогодський прислав вчора фотокопії рисунків Сергія Якутовича, що мають бути ілюстраціями до Остапових статей. Він хоче, щоб я робила вибір і певні рішення, але я воліла б ці справи залишити їм. Мені і в гадку не приходило, що вони схочуть аж так багато ілюстрацій! Нехай! Але було б добре, якби вже проводився комп’ютерний набір і редакційна робота — про це він не пише... Він вже першу половину грошей отримав і хоче показати, що щось робиться — тому й прислав рисунки Якутовича. Ну, маю надію, що Михайлина Коцюбинська вже одужала або одужує із зломаного бедра (на новий рік!) — бо від неї, мабуть, залежить основна редакційна робота.

Четвер, 4 березня 1999, год. 1:40 пополудні.

Минулого тижня телефонував мені Іза Каплан, щоб “поздоровити із великим успіхом”, появою моїх двох віршів в російській антології світової поезії, що появилася в Москві. Ну, от, я вчора запросила Ізу на обід, щоб подивитися, що це таке.

Приніс книгу: велика форматом, мов євангелія. Понад 1100 сторінок, досить густо задрукованих поезіями (по кілька на сторінку). Гарно том оформлений, з мистецькими ілюстраціями. Називається це: Строфы века — 2: Антология мировой поэзии в русских переводах XX века. Редактор: Евгений Витковский. Видано в Москві (Полифакт), 1998 року. Був теж раніше виданий перший том, присвячений російській поезії 20 сторіччя, його я не бачила. Переглянула я зміст: є там 19 українських поетів: Антонич, Бажан, Зеров, Коротич, Костенко, Лепкий, Підпалій, Рильський, Руденко, Стус, Тичина, Фішбейн і...я! Не всіх запам’ятала — Іза обіцяв зробити мені ксерокопію змісту. Варто було б затримати книжку на пару днів — але це рідкісне і дороге видання, не хотіла навіть просити. Адже це успіх — передусім самого Ізи. Антологія упорядкована за перекладачами і про кожного з перекладачів подана довідка, тоді коли про авторів — тільки рік народження, та й помітка з якої мови зроблений переклад. Ну, вибір виглядає мені досить випадковий, і факт, що попали туди і мої поезії — тільки ще один доказ, якими дивними бувають шляхи до того рода видань. Фактично, здається мені, що Ізу запросили туди, як редактора літературного журналу, а вже з його ініціативи пішли туди переклади моїх поезій “Психотерапія” і “Буря”. Каже Іза, що редактор вимагав, щоб прислати йому для порівняння оригінальні тексти і що йому подобалися мої вірші... Чи це правда? Ну, у всякому разі, української поезії цей том не репрезентує, але, можливо, це і не було його завданням. Це просто антологія перекладів і звіт про працю перекладачів, а вже вибір поезій залежав, мабуть, тільки від них. (Помітила я, що серед перекладів Валентини Сінкевіч (ще один мій російський перекладач, і то, мабуть, ліпший від Каплана!) є переклади з Марієн Мур, в тому числі і вірша “Поезія” — в довгій версії, як і в мене!

Ну, звичайно: мені приємно. Хоч Ізині компліменти і його перекладацький успіх ніяк не можуть перевернути мені в голові! Цього абсолютно не досить, щоб забезпечити мені на майбутнє місце в українській літературі... А хто такий Підпалій, я не знаю. Подана дата смерті, отже вже не живе... От, якби мала книжку вдома, може могла б перевірити, щось там про нього повинно бути написано (є пару слів і про мене).

П’ятниця, 5 березня 1999. 10 РМ.

Сьогодні — 50-річчя нашого з Остапом подружжя! Дала я знати про цю дату обом хлопцям — але Максим десь в Едмонтоні, на річних нарадах КІУС, а Марко може і не читає електронної пошти кожного дня. Зате Уляна написала мені кілька зворушливих теплих речень, чим зробила мені велику приємність.

Їздила я сьогодні на ПЕНН — вперше від трьох тижнів, від коли почало боліти коліно. Не

дуже я певно почуваюся на ногах, а Мотрін перестала вже брати тиждень тому. Але ходжу! Мала надію, що зможу знайти щось у Ван Пелт про Олену Пчілку і Кобринську. Але — як приклад проблем, що їх створює нова технологія — натрапила на день, коли електронний каталог не працював! а звичайні каталоги вже давно зліквідовані! Все ж таки, я пішла просто до полиць і таки знайшла одну книжку — “Українська новелістика кінця ХІХ—початку ХХ ст.” — там включені деякі оповідання і є деякі цікаві примітки. Це в серії “Бібліотека української літератури”, яку я давно колись порекомендувала, щоб купили. І тепер навіть сама із своїх рекомендацій користаю. (Маю надію, що не тільки я одна!)

Два дні тому отримала листа зі Львова від Романа Горака. Заадресований лист рукою Зорівчак. Вона передала йому мою статтю з “Нових днів” про Вільде. Але він пише фактично не так про Вільде, як про Керницького. В Бібліотеці Стефаніка відкрили виставку Ікера, були радіопередачі йому присвячені, було чимало людей. Я знала про це від Зорівчак, вона навіть запрошувала мене приїхати на цю імпрезу, але я тільки пригадала їм, щоб не забули запросити Івасеву родину з Водник. Був брат Богдан. Горак так захопився творчістю Ікера, що хоче писати про нього цілу повість і просить про матеріяли. Я вже йому відписала, послала список речей, які я передала до музею у Водниках і до архіву НТША в Н.Й., а також копію листа до Уляни Дячук в справі англomовних перекладів. Це так на початок. Лист Горака дав мені стимул переглянути колекцію поштових карток, що їх Остап збирав в окремішій шухляді, бо я знала, що там — велика кількість карток від Ікера. Знайшла їх силу-силенну, починаючи з часів війни, і тепер думаю, що з тим робити? Спочатку думала зробити Горакові копії, а тепер прийшло мені на думку, що може ліпше було б послати йому весь цей оригінальний матеріял? Не тільки Іванові листи, але і самі картки можуть бути для дослідника цікаві. А мені може і треба свідомо поменшувати наші приватні архіви, бо який це клопіт буде хлопцям після моєї смерти? І так будуть мусіти багато викинути. Маю десь в архіві і листи Іванові, і пару його фейлетонів, і фотографії, і Остапові статті про нього, і листи до нього... Але все це знайти не так легко. З картками було простіше — але це теж забрало мені цілий один вечір.

Субота, 13 березня 1999. 9:00 PM.

В четвер і сьогодні їздила я на громадську роботу: каталогізувати нові англomовні книжки на комп'ютері, на системі Mitinet, в Українській Бібліотеці в Центрі. Ніхто крім мене, нажаль, цього робити не може (бо не вміє). Робота ця повільна, бо вимагає і знання, і уважливої концентрації, але система Мітінет, на мою радість, уможливує одразу ж і друк цілого комплексу карток! Боже, як ми мучились колись, щоб ці картки — по кілька на кожную книжку — писати на машинці! Але нажаль Мітінет можна вживати тільки для книжок латинської абетки. Покищо ми ще не знайшли способу, що нам далі робити з кириличними друками. Та й взагалі весь наш каталог побудований на кирилиці — предметні рубрики, за моїм посібником, подаємо українською мовою. Покищо, на англomовних картках, поруч транслітерованих предметних рубрик дописую рукою українські. Пробувала, як експеримент, закаталогізувати одну українську книжку в

транлітерованій формі, але побачила, що це створює зразу поважні проблеми. Передусім тому, що в нас є окремі каталоги для кирилиці і для латинки, і навіть у схемі класифікації існує такий поділ. Це справи ускладнює. Але ідуть консультації з “комп’ютерщиками”, може знайдемо якусь розв’язку. І на майбутнє, після того як я добре сама засвою цю нову систему, треба буде навчити і нашого нового керівника бібліотеки Галину Клюк, щоб і вона могла робити бодай найпростішу каталогізацію.

Пішла я сьогодні після праці в бібліотеці і на сходини 43. відділу СУА. Треба час до часу показатися між людьми. Сьогодні там Наталка Коропецька мала гутірку про здоров’я людей старшого віку і харчування. Потім я ще поїхала до супермаркету купити харчі, бо на завтра заповідають великий снігопад, а в мене в холодильнику вже порожньо.

Снігопад дуже ускладнить справи організаторам Шевченківського концерту завтра. Я віддавна мала велику охоту поїхати на цей концерт. Навіть програма заповідається дуже добра: актор Святослав Максимчук читатиме Шевченка, музичні точки виконують Люба Щибчик, солістка київської опери, Володимир Винницький, добре вже мені відомий і знаменитий піяніст, і хор Прометей. А доповіді, кажуть, не буде і маю надію, що це правда. [Зверталася і до мене Наталка Пазуняк від організаторів, щоб я говорила на святі, але я їй порадила: дайте нарешті слово самому Шевченкові! Використайте факт, що Максимчук в Америці! А то завжди дають якогось політичного промовця, що пече власну печеню з нагоди свята, а Шевченка — як не було, так і нема! Я могла була сказати Пазуняк також, що те, що я хотіла б сказати про Шевченка, ні вона, ні організатори не схочуть чути! — Ось знову якийсь Сизоненко напав в “Літ. Україні” на Грабовича за “міфотворця” і “гомосексуалізм”! Український примітивізм не має меж — чи дивно, що еліта від того рідного примітиву втікає до чужих? Ні, це еліти не оправдує, з примітивізмом треба боротися і мати відвагу бути іншим, не піддатися натисковій масі!] Ну, от. Якщо справді впаде сніг — а заповідають до 10 інчів! — то навіть я не зможу поїхати на концерт!

З моїм коліном справи багато кращі — майже не болить. Щоденна руханка (майже 3/4 години вранці!) і двомилевий прохід майже кожного дня (сьогодні не ходила, бо не було часу, хоч шкода, бо день був дуже гарний і сонячний!) добре діють і на кості/м’язи і на психіку. Чуюся значно ліпше, а вже зокрема тому, що вчора закінчила писати рецензію на перший том “Жіночих голосів української літератури”. Думаю послати це до “Всесвіту”. А також зробити коротку версію для радіопрोगрама.

Готуючи рецензію, зробила важливе відкриття: порівнюючи тексти оригіналу і перекладу, я побачила, що Рома Франко додала від себе в тексті пояснення про Котляревського і Шевченка, чим зіпсувала стиль Олени Пчілки, а крім того пропустила-сцензувала понад 100 рядків тексту в “Товаришках” — тексту важливого, що стосується українсько-російських відносин, вжитку української мови в Австрії і Росії... Може вона перекладала з якогось радянського сцензурованого тексту? Але ж є виданий в Нью Йорку “Перший вінок” і то факсимільне видання! (Пані Рожанковська аж тепер могла б мати сатисфакцію і випінути мені, що я так тоді цю ініціативу скритикувала, бо вважала, що зорганізоване

жіноцтво могло було здобутися вже і на другий вінок, а не тільки перевидавати фотографічним способом — перший!) Аж тепер це нью-йоркське видання стає у пригоді! Моє відкриття трохи підірвало мій ентузіазм і довіря до Роми Франко як перекладача і до Соні Моррис, як редактора. Навіщо вони так поспішилися? Може треба було їм із кимсь порадитись? Праця їх заслуговує найвищого признання і прикро мені, що знайшла в ній такі два досить поважні недоліки.

Вівторок, 23 березня 1999. 9:00 РМ.

Ледве підлікувала ліве коліно, як почало боліти у правому клубі. Мала замовлену рутинову візиту у Форсії в четвер 18-ого. Сказала мені, що це, правдоподібно, sciatica. Дала рецепту на 600 mg Ibuprophen і казала брати 72 години, а потім перестати. І от біль у правому боці справді ущух. Але раптом знову почало боліти ліве коліно. Вчора я пішла на свій двомилевий прохід — з палицею і не дуже швидкою ходою. Але назад ледве повернулася, шкутильгаючи. Хоч я ще і не дзвонила до Форсії, ібупрофену не перестала приймати, хоч термін 72 годин уже вигас. Бо ж болить. Сьогодні я на двомилевий прохід уже не мала відваги піти, бо навіть по хаті ходити мені трудно. Але день був дуже гарний, сонячний, і я вирішила переїхатися автом по харчі, щоб не сидіти в хаті. Не багато потрібно було мені харчів, але трохи провітрилася, хоч із болем у коліні і таки шкутильгаючи.

Всі ці мої проблеми навівають невеселі думки про майбутнє. У висліді я погодилася на інформаційний візит від агента Independence Blue Cross в справі Long Term Care. Провела з ним дві години і він вияснивав мені програму цього страхування. (Це справжнє страхування, бо воно побудоване на людському страху перед майбутнім!) Insurance цей покриває nursing home, assisted living і home care. Але він дуже дорогий. Щоб отримати таке забезпечення на приблизну суму \$175,000 я мусіла б платити майже три тисячі доларів річно. Агент залишив мені всякі брошури, включно з інформаціями про те, що дає MEDICARE. З тих всіх інформацій, а теж з пізніших розмов з Вірою Лащик, я набралася враження, що мені фактично такого додаткового страхування брати не треба. Воно, взагалі, подумане передусім на те, щоб зберегти майно дітям, тобто, щоб не платити за опіку власними грошми. Я вже про це говорила з Марком, а ще буду радитись з Максимом. Але я майже певна, що таки не візьму. (Хоч агент казав собі дати 100 дол. завдатку, який мають повернути). З Марком розмова мене навіть зворушила — говорили ми дуже речево і без сентиментів, але він виразно перестерігав, щоб я не давала себе набирати і що мої гроші призначені саме для такої опіки, якщо вона буде потрібна, а не на якусь спадщину дітям. Нема то як виховати собі дітей-ідеалістів! Але може ця візита агента Блю Крос вийде мені на користь, бо при нагоді довідалась я, як багато для такої опіки забезпечує громадянам Медікер — не даром Віра каже, що додаткового забезпечення не потрібно.

Щоб поборювати ізоляцію від людей (а бувають дні, коли ніхто навіть не телефонує!) я була минулого тижня в українській бібліотеці на громадській роботі, один раз у церкві, один раз на Пенн на полуденку з Марилею, а в суботу пішли ми з Вірою Лащик в кіно на фільм “Shakespeare in love”. Два дні пізніше наш фільм здобув нагороду Оскара, як

найкращий американський фільм року. От так — була за весь рік один тільки раз в кіно і то саме на фільмі, який дістав нагороду. (Помогла Маркова рекомендація і досить велика рекляма на телебаченні).

Трофименки їдуть на український Великдень до Канади і я дуже мала охоту поїхати з ними. Але виходить так, що Максим з Уляною і дітьми їдуть на свята до Клівленду. Запрошували і мене і я була б навіть радо з ними поїхала, та ба: Трофименки їдуть 9 квітня, а вертаються 13-ого. Максим також 9-ого виїжджає. Якби Трофименки виїздили раніше і поверталися пізніше, це було б можливо. Але, нажаль, не вийде.

Маю, правда, запрошення: на американський Великдень — до Чайківських, на український — до Гевриків. Щоб лиш коліно до того часу заспокоїлося.

Напружена ситуація в світі: В Косово, що є провінцією Югославії, вже від довшого часу ведеться громадянська війна, чи як сказали б косовари — їхня війна за визволення від сербів. НАТО провело з обома сторонами у Франції переговори, щоб довести до замирення. Косовари погодилися вкінці на обмежену автономію, але президент Сербії Мілошовіч вважає це внутрішньою справою Сербії і не хоче погодитися. У висліді НАТО загрожує бомбардуванням. Ці погрози вже повторялися кількакратно і тепер виглядає, що треба буде доводити, що це не є блефом. Росія протестує проти вживання сили (ще б пак, адже вони добре бачать, що лекція подумана не тільки для Белграду, але і для Москви!) Прімаков, теперішній прем'єр Російської Федерації летів літаком до Вашингтону, але — довідавшись, що сьогодні вже остаточні дипломатичні розмови зірвано — наказав завернути літак назад додому. Чи є справжня загроза війни — не тільки для Югославії, але і для нас? В Косово війна вже триває довший час, є багато жертв і багато тисяч втікачів. Балкани не раз уже провокували великі війни — дай Боже, щоб не дійшло до якогось великого катаклізму! За Косово НАТО готове бомбардувати Сербію, але якби Росія пішла інвазією на Україну, чи було б кому за нас заступитися? А може це потрібне, як пересторога для Росії і інших? *Si vis pacem, para bellum?*

Середа, 31 березня 1999. 9:30 PM.

Вже вісім днів НАТО бомбардує військові об'єкти в Сербії. Мілошовіч не тільки не поступається: він почав справжню інвазію Косово, скориставши із відсутності міжнародних спостерігачів, які досі були на цій території. Що більше: страхом і примусом викидає албанське населення Косово поза кордони Югославії — до Македонії, Албанії — вже є сотки тисяч втікачів. Страшна людська трагедія, віддзеркалена в репортажах на телебаченні. Тимчасом, поїздка Прімакова до Белграду, нібито для переговорів із Мілошовічем, не увінчалася успіхом. Тепер Росія заповідає, що вишле свій флот на Середземне море, нібито в ролі спостерігачів.

А в Україні, тимчасом, сталася теж поважна і підозріла аварія: на бориспільському шосе загинув в автомобільній катастрофі В'ячеслав Чорновіл. Крім Чорновола, загинув теж і його шофер, а секретар Чорновола, третя особа в авті, важко поранений. Чорновіл — дуже

заслужений для України, один із ініціаторів дисидентського руху. (Недавно я довідалася, що його “Лихо з розуму” Софійка Геврик перевезла на пливці з України! — “в майцях”, як сказала, відповідаючи на моє запитання. Вона ніколи мені про це не говорила, але я, знаючи, що Геврики брали участь в перевоженні забороненої літератури, просто запиталася: чи це може Ти перевезла “Лихо з розуму”? — і тоді вона мені це сказала). Але останнім часом були і нарікання на Чорновола, на його автократизм, вождівство, непоступливість, мегаломанію. І Рух, який вже раніше із всенароднього руху перетворився у політичну партію, розколовся знову на двоє. Чи був Чорновіл на заваді комусь із своїх? чи Кучмі? чи може це і справді звичайний випадок? Десь цими днями — вчора чи передвчора відбулися в Києві багатолюдні похорони. Дай Боже, щоб ця смерть бодай об’єднала демократичні сили перед президентськими виборами.

Курація ібупрофеном продовжується. Моя Форсія цього тижня має вакації, а візиту в ревматолога я могла дістати аж на 20 травня. Але бачу, що мені треба поменше ходити, більше відпочивати. Проходи зліквідувала, сьогодні вранці — вперше від 15 років чи більше — руханки не робила взагалі. Примушую себе більше сидіти і лежати, і це, здається, трохи помагає.

Але на дворі прекрасна весняна погода і мені дуже жаль, що я майже весь час вдома. Була, правда, в суботу в бібліотеці в Центрі, а в неділю в церкві, але навіть стояти підчас богослужби було трудно. По дорозі в неділю вступила до Blockbusters і позичила собі три фільми: “Bread and chocolates”, “Red” і “Swann in love”. Перші два вже оглянула вчора і сьогодні. Фільми знамениті, але насправді я трохи жалую свого часу і якби не те, що завтра фільми мушу повернути, може і не дивилась би на них.

Саме тепер переді мною величезна праця: читаю коректу ULE80, яку прислали з КІУС. Манускрипт дуже дрібеньким друком на понад 450 сторінок!

А нещодавно закінчила я читати коректу “Тихих розмов із вічністю”, які прийшли рівночасно з ULE80. “Тихі розмови” вже відіслала Максимові, щоб прискіпити справу друку. Не мала ще номера Конгресової Бібліотеки — тричі до них в цій справі писала, аж нарешті просила інтервенції Юрка Добчанського, щоб прискіпити. Сьогодні вже нарешті отримала номер, завтра пошлю Максимові електронною поштою.

“World Literature Today” — не тільки одобрили мою пропозицію написати три рецензії (на перші дві книжки жіночих голосів в українській літературі і на другий том спогадів Костюка), але і прислали мені вже ці три книжки. Отже ці три плюс одна, яку прислали раніше і яку саме закінчую читати (“Two lands, new visions”) — зобов’язана я до чотирьох рецензій. Я не була певна, чи вони не роздумаються, коли побачать, що жіночі голоси — це письменниці 19-сторіччя. Один раз, пам’ятаю, відмовилися мені прийняти рецензію на книжку Луцького про Куліша, аргументуючи тим, що це — не сучасний письменник (хоч рівночасно таки надрукували мою рецензію на Грабовичевого Шевченка!) Самі, мабуть, не зовсім певні своїх напрямних!

Боже мій, яке щастя могли жити нормальним, цивілізованим життям, інтелектуальною працею при звуках клясичної музики — нехай і в повній самотині й ізоляції від людей, і навіть при болючій нозі, що примушує шкутильгати по хаті... Жах бере, коли дивлюсь на репортажі БіБіСі про те, що діється в югославських горах... Тисячі людей на дорогах, на снігу, жінки з немовлятами, хворі, покручені остеопорозою старушки, декого несуть на ряднах, як на ношах... Ethnic cleansing, кажуть наші репортери. Православні серби примушують косовар-мусулманів звільнити Косово, що його серби, які там були в меншості, вважають “колискою сербської культури”... Остаточна розв’язка, як колись у Гітлера. І це в наш час, напередодні другого тисячоліття! Але рецепта НАТО як розв’язати проблему нагадує анекдот вірменського радіо: чи буде світова війна? ні, але буде така боротьба за мир, що не лишиться камінь на камені...

Слухала недавно політичну дискусію. Один із дискутантів звернув увагу на різниці менталітету між американцями і сербами, на почуття націоналізму, що об’єднує навіть інакодумаючих в час загально-національної небезпеки, на факт, що слово “компроміс” має виключно негативні коннотації. Я подумала: якби американська преса менше займалася справами сексу і Моніки Левінської, а більше дослідженнями європейських національних проблем, може було б більше зрозуміння для того, що діється від довгого вже часу в колишній Югославії, для того, що довело до розвалу Радянського Союзу. Може і політика заходу, а передусім Америки, була б на соліднішній основі і не було б таких промахів, як промова Буша в Києві, як довготривала війна в Боснії, як теперішня криза в Косово... Та ще й невідомо, чим воно все закінчиться.

Іванко вже отримав мій подарунок і привітання з уродинами — трохи за скоро, але я не мала довіря до канадської пошти, тому вислала завчасу. Написав мені аж два листи по електронній пошті. Він трохи розчарований, що я не приїду на його уродини. Ну, я також. Мала надію, що поїду з Трофименками — була нагода — але Максим з родиною саме в цей час їде до Клівленду. Шкода, що Трофименки не їдуть скорше і не вертаються пізніше: я могла б поїхати з ними до Торонто, і з Максимом і Уляною до Клівленду, а потім назад до Торонто і до Філядельфії. Була б при нагоді відвідала і Винярських у Клівленді. Це я могла була б зробити, навіть при моєму болючому коліні. Але полетіти до Торонто літаком я тепер таки не могла б: саме через коліно. Щоб дістатись до летовища, та ще з валізкою, треба бути у трохи ліпшій формі.

Ну, нічого. Дрібниця. Добре, що я не на дорозі до Македонії, Чорногори, Албанії, серед цих бідних, бідних людей, що шкутильгають в невідоме, часто без жодного вантажу, бо мусіли вийти негайно, так як стояли, залишаючи свою батьківщину у згарищах... Ми підчас війни мали бодай змогу поступової евакуації, що дозволяла взяти зі собою деякі речі і пам’ятки, та й то був час всесвітнього катаклізму... а тепер нібито панує в світі мир, рах амерісана? Невже холодна війна і страх перед атомною бомбою був кращим гарантом миру, як те, що маємо тепер? (Хоч ні, не можна ж забувати ні про корейську війну, ні про Вієтнам...)

Найбільша турбота, щоб ця нова перестановка сил не попхала нашу Україну знову в

обійми Росії. Розмови про “братерство” чи “єднання” слов’ян, або солідарність слов’ян, наводять на мене жах. Ми знаємо чим пахнуть обійми “старшого брата”!

Субота, 17 квітня 1999. 8:15 увечері.

Вже 25 днів триває бомбардування Сербії. Мілошевіч не поступається, навпаки: використовує нагоду, щоб вигнати поза межі Косово албанських косоварів. Пів мільона втікачів-вигнанців уже заповнили Македонію, Албанію, Чорногору. Міжнародні організації намагаються допомагати харчами, наметами, лікарською допомогою. Але це катастрофа великих розмірів, що створює напруження в сусідніх із Косово державах. Туреччина, Німеччина, США погодилися прийняти тимчасово по 20,000 цих ді-пі, але це справи не розв’язує. В США уже говориться про можливість (а дехто думає: потребу) перетворити війну з повітря на справжню війну на землі, тобто про висилку війська... Україна запропонувала свої послуги як медіатора. Але покищо виглядів на замирення немає. Як це довго триватиме і чим це скінчиться?

А я вже другий місяць воюю із болем коліна. Перестала ходити на проходи, дуже обмежила ранню руханку. Тиждень тому їздила на ПЕНН до лікарні робити рентген коліна. Але точної діагнози не знаю, ніяк не можу добратися до лікаря. Передучора вночі біль був дуже гострий і прикрий. Напевно допоміг би був льодовий компрес (і навіть маю такий cold pack у моїй морозильні і вдень вживаю його час-до-часу). Але вночі не мала сили іти по сходах до кухні, щоб це принести. А здана я виключно на власні сили... Намочила рушник у зимній воді і приклала... і якось перемучила ніч. Вдень було легше. Але бачу, що після кожного більшого зусилля мені гіршає. Напр. поїхала за харчами, що означає годину на ногах у супермаркеті — зразу відчула болісну реакцію. Те саме після одногодинного куховарення, стоячи на ногах.

Дуже рада, що сьогодні прийшла Ольга і поспрятала мені хату. Та ще й додатково покосила на городі траву. Така поміч дуже була до речі і на часі. Трохи мене журить факт, що Ольга з чоловіком переносяться (повертаються) на постійне до Польщі і вона може ще тільки один раз зможе мені послужити на наступний місяць. Доведеться шукати якусь іншу жінку. Шкода. До Ольги я привикла, знаю її від літ, вона ще й Мамі моїй допомагала.

Примусовий побут вдома дав і деякі позитивні наслідки (відзивається мій трагічний оптимізм?) Нарешті я закінчила читати коректу УЛЕ80. Копітка і марудна це робота, а треба було завернути деякі неfortunні рішення редактора КІУСу, який поміняв усі Kiev на Kyiv, навіть у цитатах і заголовках! та й взагалі перестарався у своїй редакційній прискіпливості, міняючи деякі прізвища, тощо. Але деякі його стилістичні зміни вийдуть може і на користь моїй книжці (він поміняв мої which на that, subchapters на subsections, known also на also known, q.v. на cf.etc., а також змінив курсив транслітерованих українських заголовків на звичайний шрифт в лапках “—“.

Примушувала я себе до цієї роботи. Мовляв, не можу померти (або піти до шпиталю, або окалічити...) поки не скінчу... Ні, я не мелодраматизую: просто хотіла позбутися і

приспішити, щоб книжка пішла в друк, бо я маю на черзі цілу серію різних робіт і зобов'язань. Рецензію на “Two Lands” я вже послала до WLT, про жіночі голоси української літератури говорила по радіо і послала цей текст до “Нашого життя”, англomовні рецензії на перші два томи цієї серії є наступним моїм завданням (докінчую читати другий том, а рецензію на перший зладжу на основі більшої статті, яку послала раніше вже до “Всесвіту”).

Тимчасом Штогрин, хоче включити в програму конференції мій виступ про Олену Пчілку, з нагоди її 150-літнього ювілею, що на нього я звернула його увагу. Я про Олену Пчілку і так мусітиму писати, бо доведеться виступити на її вечорі, що його готує на жовтень Люда. Але для Урбани доповідь треба було б написати вже тепер. (І тоді використати цей текст для вечора в жовтні).

Ще одна справа: потелефонувала Тамара Булат. УВАН 23 травня робить засідання з виступом нових членів УВАН, що мають зробити 20-хвилинні повідомлення про свою наукову працю. Від цього я відмовитись не могла: запропонувала, що говоритиму про свою бібліографічну роботу: “Українська література англійською мовою”.

Все це дуже гарне і здійснимо, але... при умові, що моє коліно заспокоїться і не викличе непередбачених комплікацій.

На Великдень була я наперед в Люди, а тиждень пізніше — в Гевриків. Але до церкви не ходила взагалі. Стояти довго не можу, а крім того погода була погана, ішов, як і минулого року — дощ.

Дуже мала охоту поїхати на Проводи до Баунд Бруку. Думала, що при відповідній погоді, поїду навіть сама автoм. Але там в цей день авт на цвинтар не допускають взагалі і треба іти далеко пішки. На це я не маю відваги і сили. Навіть із Софійкою Геврик не могла б поїхати, саме тому, що там на цвинтарі треба було б багато ходити.

У вівторок була на засіданні Ради Бібліотеки. Наша нова бібліотекарка — Галина Клюк виявляє багато доброї волі і ініціативи.

Вдалося мені приспішити візиту в ревматолога-спеціаліста. Прийме мене між іншими пацієнтами в наступний четвер вранці. Побачимо, що скаже.

26 квітня 1999, понеділок, 13-річниця Чорнобиля.

Мій щоденник, так як газета “Свобода”, може перетворитися в щотижневик, або й щомісячник, як так далі ітимуть справи!

Але замість записок у щоденнику, написала я вже дві рецензії до WLT, і дуже цьому рада, бо позбулася зобов'язання. Ще маю обов'язок написати про другий том спогадів Костюка, але це зроблю пізніше, десь літом, щоб вислати до 1 вересня. Тепер в мене в роботі

український поширений варіант рецензії на другий том жіночих голосів, що його хочу послати до “Всесвіту”, слідом за рецензією на перший том, що її вислала вже раніше. Це мене нарешті звільнить від “жіночих голосів”, і я зможу взятися за підготовку виступу в УВАН і в Урбані. Літак до Урбани вже замовила, хоч робила це пару днів тому, в час, коли моє коліно ще дуже давалося мені взнаки і я не мала повної віри в майбутнє: чи зможу поїхати? і як дам собі раду?.

Вчора і сьогодні помітна значна поправа. Не знаю, чи це просто час робить своє, чи може це наслідок уколу стереодів, що його дала мені Една Шваб, лікар-ревматолог, яка прийняла мене минулого четверга. Вона вважає, що осадил кальцію, що їх виказав рентген, навряд чи могли спричинити мої симптоми. Радше думає, що це bursitis. Висилає мене на MRI. Маю іти раненько в п'ятницю. Тільки після цього зможе моя Швабиха поставити точнішу діагнозу. (Прізвище погане, зокрема в українському звучанні, але це досить гарна і симпатична молода жінка-чорнявка).

Моя візита в четвер на ПЕНН мала ще один несподіваний наслідок. Мене повідомили в середу, що Computer Connection має вже мій новий комп'ютер — Pentium II. І от я використала факт, що приїхала на ПЕНН автом, і після візиту в лікаря поїхала до крамниці, відібрала комп'ютер, заплатила за нього і навіть сама привезла його додому! Ледве хлопець його мені запакував — це були дві великі паки, до багажника, очевидно, не влізли, але одну поставив мені на переднє сидження, а другу розпакував, і посадив із заду. Я подорозі думала, кого то мені просити, щоб допоміг перенести все це з авта до хати, як приїду, але виявилось, що — не зважаючи на болюче коліно — я дала собі раду сама і нікого не мусіла кликати на допомогу.

Комп'ютер коштував \$1800 — без принтера, бо принтер мій діє ще дуже добре і його міняти не треба. Ще треба мені роздобути потрібні сполучення з університетською сіткою. А тоді приїде Максим (десь в половині травня) і все це мені заінсталує.

Між іншим, в четвер, коли я приїхала автом на кемпус, побачила, що паркувальні площі всі зайняті. Саме відбувалися спортові змагання — PENN Relays. Це мені ускладнило справи і примусило змінити пляни: я думала, що авто поставлю на стоянку (за 8 дол.!), а сама піду до лікаря, до правничої школи за сполученнями до інтернету, а тоді на кілька годин праці до бібліотеки, і щойно під вечір — по комп'ютер до крамниці. Але тому, що не було місця на паркувальній площі, я поїхала просто до лікаря — там, на моє щастя, знайшлося місце на їхній маленькій паркувальній стоянці для пацієнтів. А опісля я поїхала прямо до крамниці по комп'ютер, де стояла не більше як пів години на вулиці перед крамницею, аж поки не полагодила справ. А тоді вже таки поїхала прямо назад додому.

В суботу мала розвагу. 43 відділ СУА мав чергову імпрезу: спровадила Люда з Нью Йорку Ліду Крушельницьку і шестеро її студійців із читанням гуморесок Софрона-Левицького і Едварда Козака. Приїхала також Ольга Кузьмович, яка говорила вступне слово. Імпреза зібрала досить багато публіки (з півтора сотні), люди навіть сміялися. Я ціную гумор

Козака, в нього є подвійне дно, але мене зовсім не смішить оцей його мовний суржик, який тепер, коли виконують його молоді люди, що їм навіть нормативна українська мова ледве під силу, не то що діалект, звучить як анахронізм. Опісля було в Люди, як звичайно, прийняття. Тим разом, товариство було цікавіше, бо була і Кузьмович, і Клюки, і Дора Горбачевська, і молода жінка з Львівського університету, що пише працю про Тенесі Вільямса (Люба, здається Колибаб'юк, чи якийсь подібне прізвище).

Подзвонив до мене в суботу Мирослав Лабунька (це — вперше від коли він повернувся в Америку!). Виявив бажання отримати мою “Автобібліографію”, обіцяв в дарунку свою книжку про Новгород. Але я до церкви в неділю не їздила, отже книжку передам при іншій якійсь нагоді.

Зате пополудні в неділю я поїхала... до крамниці... за квітами!!! Це давно треба було зробити, але болюче коліно не дозволило! З великого ентузіазму, що я фізично сильніша, накупила я квітів і землі до городу на суму 70 дол.! А тоді взялася все це розсаджувати по моїх бочках і мисках на квіти і виявилось, що квітів за багато, а землі за мало! Отже я сьогодні поїхала знову до крамниці, докупила ще три мішки землі, посадила квіти теж і під деревом-догвудом, і навіть на вулиці, на місці де зрізали дерево! Ще ніколи так багато не мала я квітів перед хатою! Щоб тільки все це прийнялося і щоб мої білочки мені не наробили шкоди. (Більшість моїх тюльпанів з минулого року, вони, здається таки повигребували, але кілька зійшло і втішають моє око яскраво червоним кольором! І нагадують про Сільвію Плат!) Інші мої квіти — це бегонії, гарденії та *impatience* — бо навчена досвідом знаю, що інші квіти в моєму затінку навряд чи зможуть прижитися.

Я рада, що перестала нарешті читати Любов Яновську і взялася знову за Іру Жиленко, другу частину її “*Homme feriens*”, у “Сучасності”. Дрозда я зустрічала в будинку СПУ 1995 року, а її — ні. Шкода. Варто було познайомитись. Цікава з них пара. Про його “Музей живого письменника” писала я навіть рецензії... Обоє мають відчуття гумору. А ще вона — дуже жіноча. От хоч би таке:

“Споконвічне жіноче бажання — притулитись. Так важко стояти без підпорки, рівно. Але треба. І не тільки самій стояти, а іноді і підтримувати свою опору.” С. вер.98, с.39.
(Нагадує вірш Лесі Українки: “Хотіла б я тебе, мов плющ, обняти”)

“Я самотниця, і людське товариство можу приймати в малих дозах. Ну, хоча б двічі на місяць. Ні, я не мізантроп. Я люблю своїх друзів, люблю свята. Але з цим, як із алкоголем: в малій кількості — ліки, а у великій — отрута. Отруєння людьми. Біда, коли в людині виробляється ‘залежність’ від товариства. Пияцтво, в якому безповоротно тоне її ‘я’.” Шопенгауер уподібнив людську спільноту вогнищу. Мовляв, занадто близько до вогнища — згориш, занадто далеко — замерзнеш. Кожен сам визначає оптимальну відстань між собою і людьми.” (С.січень 1999, с.31).

В нас із Жиленко, як видно із цитат, багато спільного. Шкода, що ми — незнайомі. Жиленко — 1941 року народження, молодша від мене на десятиліття, ровесниця моїх

приятельок Софійки Геврик і Віри Лащик.

“Сучасність”, між іншим, і досі не надрукувала моєї розвідки про літературознавчу україніку в університетських журналах, хоч вже кілька разів заповідали її на задній обгортці, мовляв, “читайте в наступних числах”. Може мають клопіт із друком цього матеріалу: я послала їм дискету: невже не можуть використати?

Я забула і не встигла відмітити у щоденнику приємну новинку: “Вісник Книжкової Палати” надрукував аж дві рецензії: на “Шекспірові сонети” і на мою “Автобібліографію”! Сенченко зробив мені несподіванку і навіть послав номер “Вісника” (це за лютий 1999). Я зокрема радію, що він доручив написати рецензії двом спеціалістам: про Остапові переклади пише Галина Блощицька, завідувач відділу книгознавства; про мою “Автобібліографію” пише Наталія Дехтярьова, науковий співробітник ретроспективного відділу Книжкової палати України. Останнє речення рецензії каже: “Ця книга виходить за межі подібних видань, вона може бути використана як посібник з бібліографії у всіх гуманітарних навчальних закладах.” Und das ist viel! — сказав би Рільке. Очевидно, є в рецензії і низка помилок і недоглядів, і певний вияв необзнайомлення авторки із самим матеріалом, де вона не завжди вміє розрізнити важливе від тривіального. Але рецензія у фаховому журналі — великий для мене комплімент.

П'ятниця, 30 квітня 1999. 5:15 по полудні.

Сьогодні вранці поїхала я автом на ПЕНН: на год. 8:45 мала замовлений MRI (Magnetic Resonance Imaging) на моє коліно. Це був новий для мене досвід: добре, що просвітлювати треба було тільки коліно, а не голову: я маю трохи кластрофобію, а тут — навіть задля одного коліна — всунули мене по груди у якусь “трумну”, що в ній треба непорушно пролежати пів години. Побачимо, що цей модерний діагностичний забіг викаже. Машина напевно коштує із мільйон доларів — цікаво скільки порахують за цей тест, і чи Медікер і Блю Крос це повністю покривають?

Я запланувала наперед, що поїду потім на автостоянку, і залишивши авто, піду до Ван Пелт попрацювати і віддати книжки, а потім до Правничої школи занести весільний дарунок Синтії. Вдалося мені це зробити, з тим тільки, що автостоянка була вже переповнена і мені треба було залишити авто на вулиці, досить далеко від бібліотек, і годувати автомат монетами. У висліді це мені коштувало 5 дол., а не 8, але зате мусіла другий раз перейти, докинути монети, щоб не наразитись на поліцейний штраф.

В бібліотеці Ван Пелт переглянула один том советської енциклопедії, де знайшла дві позиції для УЛЕ, а крім того знайшла і прочитала статті про Дніпрову Чайку і про Яновську в “Радянському літературознавстві” з 1958 і 1959 років. Я вже свою статтю послала до “Всесвіту” і трохи боялася, що може знайду там якесь заперечення своїх тверджень. (В статті про Яновську Г. Синька знайшла цікавий закид буржуазним критикам, що вони, мовляв, недоцінювали талант Яновської і не досить захочували її до

літературної творчості!) А на полиці побачила невеличку, видану десь у 1980-і роки книжечку про Дніпрову Чайку. Якби я писала більшу наукову розвідку, все це треба було б відмітити, але в рецензії на англomовні переклади вистачить загальне тло.

Прийшла нова “Сучасність” і в ній — нарешті! — моя довгоочікувана стаття: “Українське літературознавство на сторінках англomовних університетських журналів”. Ще мушу докладно порівняти надрукований текст з моїм машинописом, щоб упевнитися, що нема якихось поважних прогріхів. Вже про цю статтю чула від Марти Трофименко, а Максим написав мені сьогодні електронну записку, що до нього і до Струка прийшли дефективні примірники журналу, де тексту моєї статті немає! Ця річ написана дуже сухо і не надто читабельна, але це наукова документація, що багатьом може пригодитися, і може також спровокує наших літературознавців до більшої активності! (Хай знають, що хтось — тобто я! — слідкує за їхньою працею!)

П'ятниця, 7 травня 1999. Метро. 11:00.

Це вже вдруге цього тижня відважилась я поїхати на PENN публичним транспортом. Але до метро частину дороги їхала автобусом! Висліди MRI показують cartilage degeneration і моя лікарка-ревматолог рекомендує мені піти до orthopedic surgeon... Ну, ну. Маю надію, що мені не загрожує справжнє каліцтво або операція. З тугою згадую дні, коли ходила на 2-милевий прохід швидкою ходою... У вівторок була я на PENN головним чином, щоб отримати PENN-Net ID для нового комп'ютера. (Максим приїде наступного тижня, щоб його заінстальювати!) Мала домовлену зустріч із Liz Kelly — та не тільки в її офісі — запросила мене на lunch і ми провели дуже приємно півтора години у White Dog Cafe. Запевняла мене, що і цього року Law School заплатить за мій доступ до Internet-y. Саме те, чого мені тепер дуже потрібно. Полагодила справу з ID, дістала новий password. Але.

Пробуючи — на другий день — прочитати електронну пошту на своїм старім комп'ютері, як звичайно, я побачила, що я втратила доступ до e-mail. Мабуть старе засекречене гасло вимазали, а нове мій старий ком'ютер чомусь не приймає: access denied! От я і їду перевірити, чи зможу дістатися до e-mail на машинах Law School! А також є і інша причина. BLL дуже потребує carpet spare, бо в старому будинку роблять ремонт і треба тимчасового приміщення для професорів. Запропонували мені, щоб я перенеслася до.

Середа, 12 травня 1999, доходить 10 год. вечора.

Записки в метро в п'ятницю не докінчила — треба було висідати! А пізніше ніколи було записувати у щоденнику.

Докінчу висловлену думку: Запропонували мені, щоб я перенеслася із своєї кімнатки 517 на 5-ому поверсі, до трішки більшого приміщення 410 на четвертому поверсі — приміщення, що його займає професор Ганолд. Отже будемо вживати його на спілку. Ганолд — мій старий добрий знайомий, радо на це пристав. Але, каже мені Марія, що він майже ніколи не буває у Law School, живе в якійсь Retirement colony поза містом і йому

трудно приїздити, так що шанси на те, щоб ми з ним бажали користуватися цим приміщенням в один і той же час — мінімальні. Зрештою, я добре розумію, що це мені зовсім не належить, і не можу нічого вимагати. Навіть добре, що кімната належить Ганолдові — ніхто не матиме до мене претенсій (ані до бібліотеки). Long live Honnold! — кажу Марії. Бо як він помре, то я напевно втрачу цей привілей.

В суботу поїхала я до центру міста на “весілля” Синтії з Майком. Імпреза була оригінальна: відбувалася на дворі, на вузькій історичній вуличці Quince, де вони мешкають у будиночку — немов на курячій ніжці — що має по одній малесенькій кімнатці на кожний поверх. Церемоніял молодята напевно самі собі видумали — це не було єврейське традиційне вінчання, а секулярна коротенька церемонія взаємного публічного шлюбівання любови й вірності. Харчі були в заряді наймленого “caterer”-а. Була навіть програма: скрипаль грав класичні скрипкові сольо Масне, Сарасате, Штравса; чорний актор читав 116 сонет Шекспіра, якась дівчина грала на флейті... Виконавці і кельнери були в темному одязі, але і самі молодята, і їхні гості були аж надто неформально одягнені, дехто тільки в сорочці, без піджака... Зустріла я там чимало своїх колег — теперішніх, і з минулого, дізналася про деякі закуліси університетської політики (шукають нового декана для правничої школи і президент університету, як ніколи досі, всупереч академічній традиції, дуже вмішується у цей процес). Паркувала я авто на платній стоянці і коштувало це мене 8 дол. На запрошенні було написано: No presents, please. Я дарунок Синтії одначе таки купила — і то навіть дуже дорогу і гарну кристалеву вазу, щоб мала пам’ятку від мене. Але привезла я цей дарунок не на весілля, а пару днів раніше їй до офісу.

Завтра має приїхати Максим. Мало того: приїжджає також Тарас Кульчицький. Як нема, то нема нікого, а тепер матиму аж двох гостей! Та й не тільки: Софійка замовила на п’ятницю квитки до театру і я просила її, щоб купила три для мене. Підемо в товаристві Гевриків і Віри Лащик.

Вдалося мені здобути сьогодні Ольгу Купіху для чищення хати і кошення трави. Я дуже рада, що вона ще тут і могла мені це зробити. Нажаль (нажаль для мене, не для неї!) вона переноситься назад до Польщі, вже продала свою хату у Філядельфії і чоловік її вже поїхав. Отже на другий місяць вже не зможе прийти мені послужити. Мені з нею було добре, я до неї мала повне довір’я — солідна добра робітниця, проста і чесна жінка, без всяких примх і претенсій. Я сьогодні хотіла додати їй екстра 20 дол. на відхідне — не прийняла, повернула мені банкнот — взяла тільки те, що їй належалося: 50 дол. за чищення хати і 20 за кошення трави. А тепер доведеться шукати когось іншого. Тепер зокрема, коли маю клопіт з коліном, домашня поміч дуже до речі і на часі.

В справі коліна був телефон від моєї лікарки-ревматолога. Хотіли мені замовити візиту в хірурга і було навіть місце учора вранці. Але я відмовилася. Хочу наперед ще відбути замовлену візиту в Едни Шваб, щоб вона мені докладніше вияснила діагнозу, а тоді подумаю, що робити далі. Мої симптоми трохи заспокоїлися. Вчора я навіть попробувала піти пішки на пошту: це, правда, не те, що ходити швидким проходом дві милі кожного

дня, але всежтаки — поступ.

А ходила я на пошту надати книжки до якогось Павліва на Флориді, що — прочитавши оголошення видавництва Мости у “Свободі” — замовив по одному примірникові всіх шість книжок! Оголошення в “Свободі” коштувало 52 дол. — зробили дві дрібні помилки і я казала його повторити. Це замість оповіщення і датків з нагоди річниці Остапових уродин і річниці смерти — маю намір робити це регулярно, щоб нагадувати про нього. Шаблонові оголошення “в річницю”, та ще й з фотографією, і з замовленою богослужбою і датками на громадські цілі я практикувала пару літ — в майбутньому цього робити не буду. Замість звертати увагу на себе (от, яка дружина!), та й підтримувати попів, я звертатиму увагу на Остапові книжки та й ще матиму користь для видавництва! Ось і перша дивіденда: замовлення!

Готуючись до приїзду Максима (і до можливості, що ні старого і нового комп’ютера кілька днів не зможу вживати!), я взялася до інтензивної праці і за останніх кілька днів... написала свою доповідь про Олену Пчілку! Можу бути спокійна: доповідь до Урбани — готова, частину цієї ж доповіді використаю на Людиній імпрезі в жовтні, а з уривків скомбіную радіопередачу в липні з нагоди ювілею. Виступ в УВАН перенесли на осінь. Це дасть мені змогу подумати над підготовкою його після повороту з Урбани. Тоді теж візьмусь за рецензію на другий том Костюкових спогадів.

Неділя, 16 травня 1999. год. 1:30 по полудні.

Максим уже заінстальював мій новий комп’ютер і переніс мої старі файли. Нова технологія справді подивугідна: матиму доступ і до бібліотечних каталогів, і до української преси, і до електронної пошти і навіть до вістей передаваних з України по радіо — бо є теж голосники, що ними Іванко вже сьогодні передав нам привітання... Фантастичні речі! Маю надію, що я навчусь все це вживати і не матиму клопоту після того як Максим уже від’їде.

Carpe diem — nec semper erunt Saturnalia! Користаю з рідкісної нагоди і ... розважаюся, надробляючи два роки самотності... Були в п’ятницю з Гевриками, Вірою Лашик і Дорою Горбачевською в театрі на п’єсі Тенесі Вільямса “Orpheus Descending”. Перед тим ми удвох з Максимом були на обіді у Bookbinder’s, де Максимові не подобалося, але мені дуже смакував мій Lobster Neuburg. Вчора тільки ми удвох пішли в кіно на дуже добрий фільм “Cookie’s Fortune” і до ресторану Stazi Milano в Дженкінтавні на знаменитий обід, що смакував дуже нам обом, а сьогодні плянуємо піти з Гевриками в кіно до Ritz і на вечерю до китайського ресторану в місті.

В четвер, у день, коли приїхав Максим, приїхав до мене також Тарас Кульчицький. Я навіть думала, що він піде з нами наступного дня в театр, але він відмовився і квиток я відступила Дорі Горбачевській. Тарас виглядає незле. Лишився на вечерю в четвер, і переночував, але в п’ятницю вполудне таки рішився від’їхати, бо хотів ще відвідати Дарію Каранович-Гординську та інших своїх свояків і знайомих, перед поворотом до Сан Франціско.

В четвер вранці я мала також рутинну візиту в дентистичній клініці для чищення зубів. Але виявилось, що в мене є інфекція — операція зроблена в листопаді, як видно, не допомогла і доведеться зуб таки вирвати... В першій хвилині, я, заскочена діагнозом, не знала, що мені рішити, бо моя “гігієністка” Мері Ен тепер працює в іншому відділенні клініки, на розі Маркет і 34 вул., а там не працює моя дентистка Карен Міллер. Отже діагнозу ставив дентист Ken Carsto. Зробила я в нього appointment, але аж після повороту з Урбани, тобто в липні. Не знаю, чи це розумне рішення. Зуб мені не дошкуляє, ропа виходить, і мабуть триває це вже пару місяців... Чи відкладення процедури може бути шкідливе? Трохи боюся, що як вирвуть зуб і поки додадуть цей п'ятий зуб до моєї невеличкої протези, можуть виникнути всякі комплікації. А мені в Урбані треба буде читати доповідь.

Це перша моя спроба писати на новому комп'ютері.

П'ятниця, 21 травня 1999. 3:00 по полудні.

Максим у вівторок вранці відлетів до Торонто, а увечорі того ж дня був виступ на УКУ подружжя молодих українців зі Львова: Ольги і Тараса Лучуків. Вона доповідала про перекладацьку діяльність Юрія Луцького та Вери Річ; він — про молодих поетів Львова, восьми-десятичників, дев'ятдесятників і дев'яностиків (аякже!). Тарас Лучук, спеціаліст від греки і латини, вчить у Богословській Академії. Він є сином поетів: Оксани Сенатович (нар. 1941 р. в Бережанах, працювала інженером) та Володимира Лучука (нар. 1934 р. в Люблінському воевідстві, від 1945 жив на Волині, вчився у Львові, працював у “Жовтні” редактором відділу поезії). Сам Тарас теж пише, перекладає поезію, зокрема Катулла і ін. римських поетів. Ольга Лучук (нар. 1961), працює викладачем англійської мови в одній із високих шкіл Львова (універ.лісництва і деревообробної технології, чи щось подібне). Вона — колишня студентка Роксоліани Зорівчак. Приїхала до США як стипендіант Фулбрайта до Пенн Стейт і там англійською мовою вчить курс української культури. Особливо цікавиться темою: рецепція української літератури у США. Її виступ в УКУ аранжував Шуль; він повідомив мене, що Ольга Лучук має бажання зі мною зустрітися, отже я запланувала так, щоб наступні два дні — після виїзду Максима до Торонто — присвятити цим гостям. Ночували вони не в мене, а в УКУ (з ними був ще їхній 14-літній син Левко). Але були в мене на обіді в середу — після того як Головчак повозив їх трохи по Філядельфії, а в четвер я повезла їх до Пенсильванської бібліотеки, показала трохи кампус і погостила полуденком у Faculty Club.

Лучуки — цікаві, інтелігентні, молоді люди і мені приємно було провести трохи часу на розмові із ними. В нас багато спільних тем і зацікавлень, а в них і добра поінформованість, і справжнє бажання використати свій побут тут для здобуття всяких матеріалів для майбутньої праці. Вона допитувалась мене про мою бібліографічну роботу (знала вже не тільки перші дві книжки УЛЕ, що їх бачила в Бібліотеці Стефаніка, але і списки друковані в JUS, і навіть найновішу статтю в “Сучасності”). Найбільше вона цікавиться перекладами з української на англійську, і навпаки. Отже відійшли вони від мене обдаровані (і обтяжені!) і книжками, і навіть недрукованим машинописом УЛЕ80 (я

пригадала, що маю зайві копії, з тих, що їх повернула мені Марта Хом'як після того, як УЛЕ80 не прийняли на розгляд конкурсу ім. Ковалевих). З книжок я дала їм по одному примірникові: УЛЕ65Б і УЛЕ65А, "Шекспірові сонети", "Автобібліографію", "Самотнє місце під сонцем", "Землетрус" і збірник "Слово" no.12.

Лучуки будуть також в Урбані, отже буде нагода поспілкуватися і пізніше.

Коли показала я Ользі Лучук книжку Зоряни Лановик, вона пригадала, що була одним з опонентів на захисті Мар'яни Лановик — отже знає обох дівчат-близнючок і їхнього проворного батька... Не була надто високої думки про перекладознавчу роботу Мар'яни і не знала про те, що ця праця також появилася вже окремою книжкою (але я цієї книжки не маю).

Візит на Пенн з Лучуками вдалося мені пов'язати з моєю лікарською консультацією в Едни Шваб. Я впровадила Лучуків до бібліотеки Ван Пелт і там їх залишила, а сама пішла на замовлену розмову із своїм ревматологом. Виявляється, що моя проблема з коліном — це не наслідок артриту, а порваний cartilage, і це виявив мій MRI. Можна поспробувати фізичну терапію, тобто спеціальну гімнастику, а якщо це не допоможе, треба буде вдатися до хірурга. Я вибрала, очевидно, фізтерапію і маю замовлений перший візит на другий тиждень. Мусіло мені пошкодити надуживання швидких дво-милевих проходів... Кажуть (і навіть чекаючи на лікаря, вичитала я в одній статті в журналі "Newsweek"), що від таких проблем терпить тепер чимало людей середнього віку, які бажають залишитись такими ж активними, як були замолоду... І лікарі-хірурги мають повні руки роботи не тільки з молодими спортсменами, але і з підстаркуватими "baby-boomers". От тобі й маєш! Заворожене коло! Ну, нема ради: треба достосовуватись до обмежень, що їх диктує старість.

Мій новий комп'ютер відкриває мені нові можливості: от я сьогодні вже переглянула недавній випуск газети "День", а вчора попрацювала собі вже і на RLIN... До електронної пошти сьогодні не маю доступу, бо там у нас в правничій школі роблять якісь зміни і улпшення на всій системі і перестерегли, що сьогодні і завтра доступу до пошти не буде. Але тепер я маю змогу переносити пошту на окремий файл і це значить, що не мушу займати телефонну лінію на весь довгий час, коли читаю пошту; крім того, є можливість упорядковувати собі залеглу пошту в окремих тематичних теках, а це дуже справи поліпшує і упрощує.

Максим добре попрацював над моїм новим комп'ютером. Тепер бачу, що старий комп'ютер можна зовсім добре винести до пивниці. Я казала Максимові тимчасово залишити його тут поруч, на бюрку, але бачу, що вживатиму його хіба тільки для правничої бібліографії, бо він приймає т.зв. "floppy disk", м'яку дискету більших розмірів, що була колись єдиним способом для копій на старих машинах. Дуже старий комп'ютер, що стоїть у моїм "б'юрі" в правничій бібліотеці має можливість-отвір тільки для такої м'якої дискети для копій і я мушу такі дискети ще вживати для свого UkraLME.

Середа, 26 травня 1999. Метро. 10:00.

Їду на Physical therapy. Мала до вибору кілька таких центрів — при шпиталях в Абінгтон, напр., або при Einstein, багато ближче до моєї хати. Але вибрала PENN, 36th & Market, бо таким чином я зможу пов'язати лікарську гімнастику з працею в бібліотеках PENN. Маю надію, що ця руханка мені допоможе. Але тепер — після точнішої діагнози — я трохи боюся робити свої домашні вправи і ходити на інтензивні двомилеві проходи, бо щось із того мусіло мені пошкодити. Може я робила щось неправильно, або надто інтензивно на мій вік? (Хоч робила свою руханкову рутину 30-40 мін. кожного дня, вже від багатьох років!) Сподіюсь сьогодні довідатись від спеціалістів, які вправи мені потрібні і може виправити мої нерозумні аматорські рішення.

Вступаю також до Van Pelt. Доповідь про Олену Пчілку вже готова, та й не тільки доповідь: вже й надрукована, з усіма футнотами, стаття, що її пошлю Дзюбі до “Сучасности”. Але хочу додати ще одне посилання і треба мені “Творів” Лесі Українки радянського видання, де в 10 томі є її листи. І є саме цей лист, якого мені потрібно. Знаю, бо вже пишучи багато літ тому про “Хронологію”, я користувалася цим виданням і пам'ятаю, що такий лист з допискою до мами і тата, в справі формального шлюбу Лесі з Квіткою, на догоду публічній opinii, і зокрема — мамі, таки був. Може знайду і інші листи, в справі Сергія Мержинського. Це потрібне, як доказ деякого напруження між матір'ю і дочкою, в цих особистих її справах.

“Свобода” нарешті надрукувала відгук на книжку Лановик. І то не мою власну нотатку, а нібито рецензію Жили. Хоч ця рецензія Жили не дуже добре написана (виглядає скорочена-обрізнана) і менше говорить про саму книжку, то Галешко зробила правильно, виславши книжку на рецензію — отже претенсій мати не можу. Але я вирішила тепер перероблену свою новинку про книжку Лановик послати разом з книжкою до “Народної волі”. Зоряні послала копію із “Свободи”.

Вівторок, 1 червня 1999. 8 год. вранці, вдома.

Встала раненько, бо о год. 10-ій маю сесію фізичної терапії. Але виходити з дому мені ще за рано, отже взялася за занедбані записки.

Приписана руханка на моє коліно навряд чи помагає: уночі тепер часом знову болить. А факт, що я перестала ходити на свої двомилеві проходи, уже приніс сподівані погані наслідки: моя вага починає йти вгору! Максим мене лякає, що без операції не обійдеться, і що я мушу бути на це приготована. Побачимо.

Сьогодні вже 70-ий день бомбардування Сербії. Хоч НАТО, нібито, уникає немілітарних об'єктів, то вже є чимало цивільних жертв, а втікачів із Косово вже близько мільона! Дипломатичні заходи, що в них бере участь і Росія, покищо успіхом не увінчалися. НАТО

вимагає повного виходу сербських військ із Косово, міжнародного війська, що забезпечило б поворот біженців на батьківщину. Президент Югославії (тобто Сербії) Мілошевіч на це досі не годився, а тепер справи комплікує ще і факт, що Міжнародний Суд для воєнних злочинів в Югославії, який діє вже кілька років, оскаржив Мілошевіча, як воєнного злочинця. Виходить парадокс: НАТО веде переговори з воєнним злочинцем... Бомбардування несе Югославії спустошення: часто в усій країні немає електрики, питної води... Населення країни, під ворожим натиском, об'єднується у патріо-тичній солідарності із своїм президентом, навіть опозиція, що на неї розраховував захід. Є такий трагічний анекдот про настрої в Югославії. "Що ті американці збираються нас поучувати? Адже вони навіть не мають історії!" — А другий на те: "Як це потриває довше, то ми не матимемо географії!"

Протести проти війни починають підійматися і в Америці. Недавно з критикою виступив у New York Times-і колишній президент Картер. В Конгресі починають говорити про те, що президент веде війну без погодження із Конгресом і що це треба припинити. Але війну розпочати легше, як її зупинити. Тим більше, що наголос покладений на моральний бік справи: мовляв, не можна дозволити на "етнічну чистку", на те, щоб серби силою вигнали косоварських албанців з їхньої батьківщини, щоб створити монолітню одно-національну Сербію... Це, нібито, занадто нагадує Гітлера і його етнічну чистку євреїв. (Американські євреї, між іншим, недвозначно підтримують акцію Клінтона в Югославії). Але бачу, що навіть офіційні республіканці починають голосно заявляти себе проти (напр. кандидати на президента Квейл, Бюкенен). Ставлять добре питання: чи сьогодні після 70-денного бомбардування становище косоварів краще, ніж було перед бомбардуванням? Сотні тисяч людей під шатрами в Албанії, Македонії. США, Німеччина, Туреччина прийняли щось по 20 тисяч, але це — крапля в море! Людей треба повернути додому перед зимою! А вдома в них що? Одна руїна!

Метро, 1 червня (продовжую):

Почала читати "Щоденник" Марії Башкірцевої. Новий англійський переклад, видання 1985 року. Цікаво, що й досі цей щоденник притягає увагу критиків і читачів. Оригінальна дівчина: дуже самопевна щодо своєї краси і впливу на інших, що ними вона свідомо маніпулює, з великими амбіціями визначитись якнебудь і стати славною, з великою дозою самодисципліни і бажання вчитися, з неабияким белетристичним хистом відтворювати діалоги, змальовувати оточення. Вона свідомо і переконано пише щоденник для майбутньої публікації, навіть часом звертається до читача безпосередньо. Дуже цікаві також самі реалія, зокрема з життя крупних панів в Україні того часу. Хочу про цей щоденник написати до "Нашого життя". Маю крім цього англійського видання, також французьку ілюстровану розвідку з новими знахідками дослідника і ревелюціями про цензуру першого видання мамою авторки. Маю десь вдома і книжечку Слабошпицького, але ніяк не можу її знайти!

Середа, 9 червня 1999. Доходить 10 год. вечора.

Сьогодні підписали замирення в Косово. Нарешті. Мілошевіч погодився випроводити військо, дозволити на міжнародну 50,000 військову силу, що має забезпечити поворот додому косоварських біженців — а їх є вже близько одного мільона... Всю цю трагедію і руїну країни можна було уникнути, якби Мілошевіч прийняв був пакт узгоджений в Рамбуе... НАТО, нібито, довело свого і то самою тільки повітряною війною, без інвазії і сухопутних армій. Та ще й задоволені, що альянс витримав єдність до кінця. Але вся ця акція побудована на зовсім нових і досі ніколи не практикованих засадах: “морального” ніби права наводити силою порядок у суверенній державі, де ведеться громадянська війна, супроводжена геноцидом... Чи вдасться такий прецеденс втримати в міжнародному праві? Чи це не надто інфантильна наївність, та ще й получена з ароганцією сили? І яка ціна таких міжнародних поліційних акцій? І то не тільки ціна у людських жертвах — сотні вбитих цивільних і військових, майже мільон біженців, зруйнована інфраструктура країни, загроза екологічної катастрофи ітп. — але і ціна кінцевої майбутньої відбудови — вже тепер говориться про планований своєрідний “план Маршала” для Балканів. А Україна не тільки втратила мільйони доларів через перерване судноплавство на Дунаї, але і свої ілюзії щодо НАТО. Бо напевно прихильників НАТО і в Україні, і в Росії поменшало.

Готуюся до Урбани. Максим недавно з турботою запитав мене в електронному листі: як там твоє коліно? Чи витримає Урбану? Дуже добре питання: я й сама цікава на відповідь. Сесії фізотерапії бажаних наслідків покищо не дали. Як менше рухаюся і менше ходжу — майже не болить. Але тільки я забудуся, зроблю невідповідний рух, довше стою абощо — зразу біль дає мені знати про те, що не все нормально. Ходжу як справжня старушка: поволеньки, уважно. Не знаю як дам собі раду в подорожі. Багаж обмежила до мінімум: беру тільки малу валізочку і наплечник.

Минулих кілька днів присвятила праці над УЛЕ. Також після фізотерапії іду звичайно на пару годин до бібліотеки Ван Пелт — працюю тепер над советською енциклопедією. А вдома, щоб не тратити часу, почала навіть опрацьовувати деякі гасла для УЛЕ90 — тими матеріалами, які маю вдома. По ночах читаю Марію Башкірцеву і вже нанесла собі цілу низку додаткових книжок про неї.

Єдиний мій людський контакт минулого тижня: панахида і похорон Марії Бачинської, Вавиної мами. Вава написала з тієї нагоди вірш і просила мене його виправити і написати на комп'ютері, що я радо зробила. На панахиді мала рідкісну зустріч з Вірою Датон і Лялею Шпон. Віра, виявляється, має також проблему з коліном, відбула вже одну операцію, має мати ще одну. А на тризні приємно було мені поговорити з Іреною Чабан, її чоловіком і сином.

Неділя, 13 червня 1999. Пітсбург.

У Філядельфії на аеродромі літак три години стояв, отже виникло велике спізнення і я втратила сполуку до Шампейн. В природі, кажуть, якісь великі бурі і багато польотів

скасовано. Це створило величезні комплікації, напруження, багатогодинне стояння в черзі для полагодження справ. Призначили мені нічліг у готелі (на кошт US Airways) — полечу аж завтра до Шампейн і ще навіть не знаю, чи безпосередньо (бо цей літак заповнений!) Отже є можливість, що летітиму через Чикаго, а далі American Airlines.

Коліно моє якось витримує, але в правій руці дуже болить зап'ясток — навіть писати мені трудно. Не кажу вже про трудність щонебудь підняти, чи відкрити... “You’re falling to pieces!”- сказала мені недавно жартом Форсія. А це може і не жарт!

Вівторок, 15 червня 1999. 11:11 (!) Urbana.

Приїхала через Чикаго і сполуку до Champaign авіалінією American Eagle. Добилася сюди вчора пополудні. Валізки ще не було, але поки я списала заяву-рекламацію, вона на щастя з’явилася! (Тим разом я в ручному багажі-наплечнику мала все потрібне для нічлігу і одну зміну одягу, так що від біди могла б перебути пару днів. Але з валізкою маю більшу вигоду, бо привезла і маленьке радіо, і залізко, і риночку, і дві пари взуття...)

До Illini Tower (кімната на 7-ому поверсі, 710), я прибула десь перед четвертою. Хоч я побачила на вивішеній програмці, що Штогрин включив у перший день конференції і мій виступ — я не поспішала, бо побачила, що я і так спізнилася. Приємна несподіванка: в програмі першої сесії був Роман Гром’як з Тернополя! Приємно, що він тут і я зможу зустрітися з ним і запросити його на парадний обід до University Inn, але прикро, що я не чула його доповіді і дискусії, яка була після неї.

Вчора ми вже з ним зустрілися, а потім, зареєструвавшись в Східньо-Європейському Центрі, пішли до бібліотеки, разом з усіма трьома Лучуками (Ольгою, Тарасом і Левком) та з Романом Ференцевичем. Я показала їм, як шукати матеріалів, повела їх і до довідкового слов’янського відділу і навіть до стеляжів у книгосховищі. При тій нагоді відкрила і для себе цікаву новину: шукаючи за потрібною мені книжкою про Марію Башкирцеву, я відкрила, що в урбанській бібліотеці є півтора полиці книжок про неї! В тому числі і російські і чеські переклади щоденника, і книжки листування і біографій. Три я собі позичила і читаю.

Сьогодні я вже цілий день провела на конференції. Вранці була сесія фольклору, де доповідала Наталя Кононенко. На диво, сесія була навіть досить цікава: сучасні ритуали весілля і похоронів бачені очима вченого фольклориста. Чумаченко, англійською мовою, прочитала уривки з дисертації Ласовської-Небеш про філядельфійський гуцульський “Черемош” — я вже це раз чула на НТШ в Нью Йорку — зрештою воно на дуже популярному рівні і мені мало цікаве. Святослав Караванський представляв свій нововиданий Російсько-український словник складної лексики. Тоді була моя доповідь, а тому що конференція цього року має не досить доповідачів, то — за порадою Штогрини — я читала не скорочений, а повний варіант своєї доповіді про “Ювілей Олени Пчілки та її англомовний дебют”. В дискусії найцікавішим для мене був голос Гром’яка, який звернув мою увагу на якусь невідому мені книжку про Олену Пчілку Анатолія Чернишева.

Публіки було може із 30 осіб. Увечері Ася Гумецька показувала, привезений з України, документальний телевізійний фільм про Сергія Пилипенка — цікаво й фахово зроблений, з добрими кадрами пам'ятних місць Харкова, біографічними фотографіями та скульптурним портретом і дошкою пошани роботи Міртали.

Вчора обідала з Гром'яком, Лучуками і Ференцевичем у колишній St. Louis Bread Company (що тепер називається інакше), сьогодні — із Славком Заплітним у китайському ресторані. Купила собі молоко, варення, зупи, чай, etc. і снідала вдома, перед виходом на конференцію. Коліно витримує добре, вранці і звечора роблю приписану руханку. Але ходжу трохи за багато.

Середа, 16 червня 1999. 10:04. Urbana-Champaign.

Поки забуду, мушу передусім занотувати анекдот, що його тількищо розповів мені Клейнер. Каже Чапаєв: давай, я повезу тебе в університет! А що таке — університет? Це там, де всі науки. А що таке — наука? От, дам тобі приклад. Ідуть попри лазню двоє, один брудний, другий чистий. Хто з них піде у лазню? Ну, звичайно, брудний. Ні, брудний саме тому і брудний, що не ходить до лазні. А чистий любить митися, то він і піде. Оце тобі наука — це психологія. Або знову ж: ідуть брудний і чистий попри лазню. Хто з них туди піде? Ну, ти ж сам сказав: цей чистий. Ні, піде брудний, бо йому треба помитися! Це — логіка. Знову ідуть двоє; брудний і чистий. Хто піде в лазню? Та тепер я і зовсім не знаю! — І я не знаю! Це тобі — філософія. А ще четверте: ідуть брудний і чистий. Хто піде в лазню? — Ніхто, бо лазня давно закрита і не працює — це тобі політ-економія.

Клейнер тільки сьогодні приїхав: йому сказали, що конференція буде до неділі. Шкода. Це значить, що не буде повного репортажу в Голосі Америки.

Сьогодні були доповіді Лариси Онишкевич про нові п'єси в театрах України, з короткими характеристиками тематики нових драматичних творів молодих драматургів. Ярополк Ласовський говорив про постмодернізм у музиці взагалі, а в українській зокрема. Його доповідь була ілюстрована музикою і хоч була трохи за довга, виявила Ласовського як доброго знавця справи. Ганна Чумаченко доповідала про малярку Наталку Гусар з Торонто (сестру Данила Струка).

Пополудне було присвячене виступові Ірини Старовойт і Тараса Девдюка, які читали не тільки власні поезії, але й поезії своїх колег-дев'ятдесятників. При нагоді цього поетичного виступу була і деяка дискусія, де вийшли на яв деякі закуліси літературного життя. До естаблішменту, СПУ І "Літ. України" мають вони упередження (хоч і є членами СПУ і друкувалися в "Літ. України") Про цю газету Старовойт сказала, що її справжній наклад тільки кількості примірників, а не 9,500, як зазначено в газеті. Не знаю, чи це правда.

Полуднувала я з Іриною Старовойт і мистцем Юрієм Олішкевичем. Я питалася про графіків України і вони назвали мені кілька прізвищ. Олішкевич мав у другій залі

виставку олійних картин, що всі мають за тему — писанку, як орнамент, як сумвол, як магію.

Я використала факт, що Славко Заплітний був тут своїм автом, і перед його від'їздом до Чікаго просила, щоб завіз мене до супермаркету. Накупила собі овочів за 20 дол., бо тут в околиці Illini Tower ніде їх нема, а я далеко пішки тепер не можу ходити.

На 6 год. я домовилася піти на вечерю з Романом Гром'яком. Повела його на 21-ий поверх University Inn з прегарною панорамою міста й околиці і там ми з'їли дуже смачний filet mignon, з добрим вином Cabernet Sauvignon.

Від Гром'яка довідалася багато цікавого. Він тепер закінчує свій 3-річний побут як професор-гість в Ягайлонському університеті в Кракові. (Małgorzata Mokra, яка зверталася до мене за інформаціями — це його студентка!) Також і Марія Шимчишин, що їй я ще не встигла відповісти і послати свої рецензії на Лесю Українку, але ця друга — в Тернополі. Бачу, що Гром'як послідовно виховує молоду плеяду українців і надає їм західної орієнтації. Всі ці його аспіранти знають добре англійську мову, хоч сам Гром'як її знає слабо, а то й може взагалі ні). Про сестер Лановик також, очевидно, була мова. Мар'яна, на його думку, більше обдарована і працює в теорії. Видає Гром'як і "Наукові записки". А крім того має власну готову до друку книжку — підручник з історії української критичної думки. Хотів би, може якимсь громадським шляхом, зібрати фонди на видання цього типу, бо міністерство відмовилося його фінансувати, хоч і рекомендувало до друку.

Гром'як робить на мене дуже добре враження. Він не має в собі того хвалькуватого зазнайства, що таке характерне для багатьох наших професорів. А при тому в нього вже неабиякий стаж і досвід — і як колишнього політика, і як автора багатьох статей і кількох монографій. Переглядала я збірку недавно виданих його статей. Це — не Грабович чи Павлишин, але рівень його здається мені вищим від більшості матеріалів друканих в "Літературній Україні".

Пережили Гром'яки велику трагедію. В них двох синів: один, жонатий, є батьком малого хлопчика і Гром'як дуже внука, видно, любить. Але другий син мав якусь психічну проблему і в дорослому вже віці поповнив самогубство.

Треба відмітити ще одну сьогоднішню подію. Підійшла до мене якась жінка-американка. Називається Louise Wagner. Приїхала сюди на якусь іншу конференцію, побачила, що в календарі університетським є Ukrainian Conference і прийшла розвідати. Син у них у Peace Corps у Винниці, вони з чоловіком (колишнім військовим) недавно побували в Україні, зацікавлені Україною, хотіли б рекомендацій, що можна б їм прочитати про Україну. Була захоплена фактом, що попала саме на мене і почула стільки потрібних їй інформацій. Я дала їй свою візитну картку, щоб написала мені по e-mail. Обіцяла дати їй адреси видавництва і біблію дані про різні видання, що їх я їй рекомендувала. Вони — німецького походження, жили якийсь час десть біля Штутгарту. Тепер у Вашингтоні.

Моя співмешканка називається Janet Martin, є професором російської історії в Мiамі, спеціалізується в 16-ому сторіччі Новгороду (Їй напевно цікаво було б переглянути книжку Лабуньки!) Це жінка десь між 40 і 50 років, досить симпатична. Ми вже кілька разів мали змогу поговорити. Але здебільшого — вона у своїй кімнаті, я — в своїй, або ми обидві десь на сесіях на кемпусі.

Четвер, 17 червня 1999. 10:06. Урбана.

Сьогодні в програмі були виступи Анни Процик (про прояви європейської орієнтації в часописах України), і Ірини Старовойт про постмодернізм в українській літературі, з досить живою дискусією. Пополудні доповідав Орест Павлов про магію у фольклорі, мольфарів ітп. А потім був панель (Рубчак, Штогрин, Розумний, Чумаченко, Кононенко, Старовойт, Гумецька) про проблеми україністики в американських і канадських університетах та співпраці з науковцями України, зокрема з тими, що приїжджають сюди як стипендіанти Фулбрайта ітд.

Полуднувала я з Ларисою Онишкевич: говорили про планований нею енциклопедичний літературний словник англійською мовою. Була на цю тему і коротка виміна думок після доповіді Павлова.

Увечері дехто ішов на балетну виставу “Giselle”, але я вирішила тим разом провести вечір на самоті, пригріла собі в риночці рештки китайського обіду з-передвчора, а потім пішла до бібліотеки і принесла собі пару томів журналів “Ukraine” та “Ukrainian Review”. Маю точний плян чим тут мені займатися, отже роблю початок.

Коліно мене вночі боліло; це мабуть наслідок того, що я вчора пробувала була іти разом із Славком швидкою (тобто нормальною, прискішеною) ходою, а бачу, що мені це протипоказано. Але назагал, нога витримує досить добре. Руханку роблю тільки двічі в день, а не три рази, як приписано. І стараюсь не надто багато і не надто швидко ходити.

П'ятниця, 18 червня 1999. Північ.

Конференція закінчилася буфетовою вечерею в Levis Hall, товариськими розмовами, навіть співами.

Вранці були три доповіді: Ольги Лучук про “Українсько-американський літературний діалог”, Ігоря Трача про українську поезію в Європі та Тараса Девдюка про авангардизм і Михайла Семенка. Ольга Лучук двічі згадала в своїй доповіді мене: один раз мою негативну критику “From Three Worlds” (в полемічному тоні!), другий раз про мою бібліографічну працю.

Пополудні були авторські виступи Трача і Тараса Лучука, при чому про Лучука говорив вступне слово Рубчак, потрактувавши Лучука дуже серйозно, як дуже доброго поета. (Не знаю, чи заслужено, але коли критик такої кляси як Рубчак дає такий поважний критичний

аналіз поета, якого тількищо відкрив — то це великий комплімент).

На закінчення робочого дня був панель — дискусія про політичну й економічну ситуацію в Україні. Брала участь: Гром'як, Сергій Квіт, Тарас Лучук, Анна Процик, Лариса Онишкевич, Ігор Трач і Ярослав Розумний. Дискусія мала одну поважну хибу: в ній не було ні одного справжнього політолога, економіста. Найближчий до реальної політики — Гром'як, але Анна Процик, що нібито як історик твердила про моральні підстави західного капіталізму й етику праці, якої в Україні бракує, образилася за дисидентів, що їх вона ставить на п'єдестал, але яким інші дискутаннти робили низку закидів.

Не виключене, що це вже остання урбанська конференція — наступного року конференції, заповідають, не буде, може аж за два роки, як знайдеться нова сила для допомоги Штогринові. Покладають надії на нову бібліотекарку-українку (здається — Гавур), яку мають прийняти тут на роботу. Цьогорічна конференція не була багатолюдна: біля 30 запрошених з України гостей не отримали грошей на подорож від Сороса, а було щось 9 осіб, які гроші на подорож позичили, квиток на літак купили, а їм американська амбада відмовилася дати візу. Ходять теж чутки, що корупція в Україні захопила теж американських працівників амбада, що треба дати хабар, щоб отримати візу. Якщо це правда — то це страшний скандал і можна б зробити з цього велику справу і направити ситуацію, але мусів би хтось мати відвагу подати конкретні докази, а це навряд чи колинебудь вдасться здійснити.

Богдан Рубчак тут без Мар'яни (вона має стипендію Фулбрайта і тепер в Україні). Хоч я маю до нього велику дозу симпатії і поваги, то мушу признати, що він своїми постійними репліками під час доповідей, дискусій і навіть при інших нагодах, псує собі репутацію. Має якусь хворобливу потребу постійно звертати на себе увагу, щоб бути в центрі уваги, нетактовно поводить до інших людей, зокрема до жінок. Взагалі дозволяє собі на аргументи *ad personam*, викпиває президента й амбасадора України, насміхаючись з їхніх прізвищ (замість їх сейозно, гостро, але тактовно критикувати), постійно вмішується і перебиває розмови і доповіді інших. Він мав тенденції до цього вже раніше, але тепер на старість літ робиться неможливий.

Я дала сьогодні 40 дол. Трачеві у формі передплати за журнал "Зерна", а завтра маю намір дати Гром'якові сто долярів на видання його книжки про історію літературної критики. Я говорила про це із Штогрином і думала, що зорганізуємо своєрідний бенефіс, але цього не зробили, отже я дам даток тільки від себе. Гром'якові я зобов'язана за його увагу до Остапової творчості, що спрямував Зоряну Лановик, доручивши їй тему — зрештою бачу, що він робить взагалі добру роботу в Тернополі, видаючи "Наукові записки", виховуючи молодих аспірантів. Мушу ще його запитатися, які саме матеріяли були б їм придатні. Може треба буде їм вислати якусь пачку діяспорних матеріялів — навіть із власної книгозбірні, а може і з Української бібліотеки Центру.

Ну, треба мені йти спати. Вже майже 1 год., а я ще мушу зробити приписану руханку. Та й може почитаю ще про Марію Башкірцеву — а від завтра беруся до інтензивної праці.

Правда, маю вже домовлення піти на обід з Ференцевичем у суботу, а з Оленкою Сацюк на обід і до театру в неділю — але поза тим маю намір використовувати весь час на працю і не робитиму більше записок у щоденнику.

Неділя, вже північ, 20 червня 1999.

Вчора потелефонувала до Торонто і довідалася страшну вістку: помер Данило Струк! Помер у Мюнхені, приїхавши туди з жінкою із Сарселю. На інфаркт. Було йому тільки 59 років. Ця трагедія матиме далекойдучі наслідки і для Максима, і для всієї української науки. Максим із Струком був у дуже добрих відносинах, зрештою завдячував йому свою посаду в Торонто. Але в них були товариські відносини, як між добрими колегами, говорили собі на “ти”, на початку Максимового приїзду до Торонто навіть займалися разом якимсь спортом. Завдяки домовленням Максима із Струком і співпраці КІУС з університетом, Максим міг частину свого часу віддавати видавництву, а Струк — енциклопедії, а за заощаджені таким чином університетські фонди можна було наймати ще одного україніста-мовознавця на часово обмежені контракти. Невідомо, як ці справи виглядатимуть далі і чи університет не схоче використати Струкової смерті для якихось скорочень україністики. Бо і Струк і Максим — у звичайному слов’янському відділі університету, а не на якійсь уфундованій громадою катедри!

Вчора працювала трохи в бібліотеці, але побачила, що це мені не легко — ходити по книгосховищі трохи для моєї ноги занадто. Сьогодні я вже цілий день працювала з принесеними матеріалами вдома і мала продуктивний день.

Увечері вчора ходила на вечерю з Романом Ференцевичем до University Inn. Він страшенно балакучий, вів суцільний монолог, але розповідав про своє особисте життя зовсім мені досі не знайоме. Свою жінку знав ще в гімназії в Німеччині, потім вони кілька літ не бачилися, бо її рідня виїхала до Аргентини. Романтичне листування довело до подружжя, але це подружжя витримало всього пару років — розійшлися, мають двоє дітей і п’ятеро внуків.

Сьогодні я ходила з Оленкою Сацюк до ресторану на вечерю і до театру на виставу “Stepping out”. Автор: Richard Harris. У виставі бере участь 12 осіб — на залі було менше. Театрик перероблений із залізничної станції, маленький, без окремої сцени. П’єса подібна до “Chorus Line” своїм задумом. Гурт молодих жінок (і один хлопець) беруть лекції step-dancing у приватної вчительки. Кожен з персонажів має власну мотивацію, чому він туди ходить — отже п’єса з хореографією і трагічним підтекстом.

Завтра маю запрошення на обід до Штогринів, а день мушу інтензивно використати, опрацювати решту принесених з бібліотеки матеріалів. Ще маю тільки два дні — маю надію, що будуть продуктивними.

Вівторок, 22 червня 1999. Год. 8:00 вечора. Урбана.

На вчорашню вечерю Штогрини запросили, крім мене, ще Олену Сацюк і Ярослава Розумного. Приємно було побути в інтелігентному і приязному товаристві, при доброму обіді, в піднятими алкогольними напоями настрої (Я перед обідом випила “маргаріту”, до обіду — склянку вина, а потім ще Grand Marnier до кави!) Засиділися ми до пізньої ночі і Дмитро відвіз нас до Шліп Tower десь біля 1-ої години! Розмова велася на різні теми: про Австралію, куди Дмитро їздив недавно, як запрошений доповідач на відкриття якоїсь бібліотеки, здається в Сіднею; про наукові проблеми україністики, про Вінніпег, про Я. Рудницького, що почав свою наукову кар’єру якимсь плагіатом, що викликав десь у 1937-38 роках цілий скандал, аж він мусів давати якусь офіційну заяву в “Ділі” — Розумний взагалі назвав його “шарлатаном”, він з ним працював у Манітобському університеті, а ще почула я сплетні про те, що в нього, крім жінки, були ще коханки (одною з них була Войценко). Я розповіла про судову справу Славутича — вони не знали, що ці матеріяли друковані і доступні. Штогрин каже, що цим кандидатом, який перепав через Славутичеву негативну опінію був Ігор Шанковський. Мова була і про Федоренка, кажуть, написав таку слабу докторську працю, що навіть на УВУ вона отримала тільки задовільну оцінку і він не отримав tenure на Rutgers, де негативну опінію про нього дав Фізер. Мовляв, тому то Фізер з Федоренком не говорять до себе... Про смерть Струка всі уже знали, але це надто болюча тема, зокрема теж і тому, що Дмитрові недавно робили angioplasty, в нього теж не все гаразд із серцем. Розумний має якусь проблему із п’ятою, я також вчора, повернувшись на ніч до кімнати, мусіла прийняти Tylenol, бо коліно розболілося..

Сьогодні я вже закінчила свою роботу над матеріялами до ULE і про Марію Башкірцеву. Маю досить багато нових позицій — отже побут мій тут буде можна назвати продуктивним. Але більшість моїх нових матеріялів не для ULE70, а для ULE90! І причина для цього проста: для ULE70 треба вишукувати вже всяких “білих круків”, а для цього треба неабиякого фізичного зусилля: щоб знайти одну чи дві книжки треба добре знаходитися і намучитися. А для ULE90 я просто сіла на пару годин в славістичному довідковому відділі, де є нові журнали, та й принесла собі додому оберемок “Ukraine” і “Ukrainian Review” — два видання, яких нема на PENN. В “Ukraine” знайшла навіть свою власну статтю, що про неї я не знала, що вона була надрукована! (Про нові літературні видання: Костенко, Сокола ітд). Цього, здається мені, немає навіть в моїй “Автобібліографії” (а може я вже маю склерозу і зовсім забула?)

Мої два томи ULE стоять промінентно (в твердій зеленій оправі!) в довідковому відділі, серед бібліографічних матеріялів України. Це приємно побачити. Видно, комусь моя ця праця потрібна!

Середа, 23 червня 1999. Год. 8:30 вранці. Урбана.

Стаха Штогрин обіцяла відвезти мене на летовище — ще маю годину часу: я вже спакована і повністю готова до виходу. Вчора, майже до півночі, просиділи ми на розмові з Оленкою Сацюк, доїдаючи мою канталупу. На вечерю іти з нею я відмовилася, бо хотіла

якнайдовше бути в бібліотеці. Але домовились ми зустрітися після 9-ої і вона прийшла. Вона дуже переживає свою самотність: поховала вже другого чоловіка. Син жонатий з порторіканкою, сестра у Вірджинії — не має з ними багато спільного. Запрошувала мене приїхати в гості до Порто Ріко.

Цікаво, чи доведеться ще колись побувати на цьому кемпусі. Лариса О. і Славко Розумний говорили про те, щоб влаштувати тут якісь невеликі українознавчі семінари, без того, щоб Штогрин мусів організувати велику конференцію. Це була б нагода для праці в бібліотеці, бо безкоштовне приміщення створює виняткові умовини для наукових дослідів. Майбутнє покаже, чи з того щось вийде. Та й без гостей з України буде воно, очевидно, менше цікаве.

Середа, год. 2:30 місцевого часу. Пітсбург-аеродром.

Навчена недавнім досвідом, я не вибралася пішки до далекого терміналу А — хоч тим разом зовсім не мусіла спішитися, бо приїхали вчасно після двогодинного польоту з Шампейн (на час Шампейн / Урбани була 12 год., на час Пітсбургу — 1:00), а відліт до Філядельфії маю аж о год. 3:55. Навпаки. Пішла зразу до знайомого мені місця, де автобусиком по летовищі (поміж літаками!) возять старих і калік — і вдячно оцінила цю американську уважливість — привезли мене (та й не тільки мене!) аж на місце. Задля ноги користаю із привілеїв. *Potrzeba matką wynalazku*, чи як там у пословиці. На літаку давали нам канапки. От я привезла її, купила собі добру каву *sarrucino*, закусила виноградом і тістечком, що їх везла ще з Урбани — отже я вже і пообідала. Купила собі сьогоднішній *New York Times* і спокійно чекаю на получення. Маю надію, що і решта подорожі відбудеться без комплікацій.

Дочка Штогринів працює фармацевтом і живе десь недалеко від Філядельфії, у Фініксвіл. Мушу перевірити, де це є. Вони часом приїжджають відвідувати її, може колись завітають і до мене. Маю надію, що *angioplasty* Штогринові допоможе і він не матиме дальших клопотів із серцем.

П'ятниця, 25 червня 1999. Метро. 11:00.

Їду на PENN, передусім на те, щоб від д-р Шваб отримати чергове спрямування на продовження фізичної терапії. Я мала мати сьогодні в них чергову сесію, але відкликали її, наступну маю у вівторок. Вони знову (після 5-ти відбух сесій) вимагають письма від лікаря, а я не встигну у вівторок вступити до *Ralston Center*, де працюють мої лікарі. При нагоді піду на пару годин до бібліотеки, попрацювати над ULE.

Вчора ввечері мали річні збори Ради Бібліотеки. Рік був успішний, ювілейний. Але маємо і проблеми. Галина Клюк, яка виявилась дуже добрим керівником бібліотеки, що виявляє ініціативу і хоче вчитися, є на *Welfare* і не може легально брати гроші за свою працю, не може навіть подати Центрові свого *Social Security No.*, бо це загрожувало б втратою допомоги і лікарського забезпечення, яке має її чоловік. Отже треба якось цю проблему

розв'язати. А ще мене дуже розсердило, що Самопоміч, яка зобов'язалася виплатити нагороди нашого Літ. Конкурсу, досі цього не полагодила — отже треба буде Раді Бібліотеки взяти від них гроші і полагодити цю справу через фірму Міст. Якби були передбачили таке, треба було зразу зробити таке рішення. Мене це злостить, бо сума аж надто мала, наш банк думає, що зробив великий добродійний жест, а насправді виявив легковажне ставлення. Це дуже, нажаль, для нашої громади симптоматичне. Легковаження літератури — про це я говорила і писала вже не один раз! І мабуть доведеться писати про це і в майбутньому!

Неділя, 27 червня 1999. Полудне.

Вчора запросила я на вечерю до ресторану Stazi Milano Наталку та Івана Коропецьких, щоб зрewanжуватися за їхній жест у листопаді минулого року. Це вперше від кількох місяців, що ми бачилися з Іваном Коропецьким, бо він, мовляв, образився на мене, коли я більшість уваги присвятила Олексі Біланюкові після його повороту з України... Ну, таке дівчачтво нашому Іванові, нажаль, досить притаманне. Жодної вини за мною не було. Але не було і контакту. З Наталкою ми вже нераз розмовляли і зустрічалися, але з Іваном — ні. Я знала від неї, що і йому вже надоїло оттаке “гнівання”, але розуміючи, що зарозумілий мужчина не зробить першого кроку до поєднання, я — перед від'їздом до Урбани, написала йому карточку із привітанням на його уродини 24 червня і запропонувала піти разом на вечерю після мого повороту з конференції. Повернувшись, застала на своєму автовідповідачі його відгук і згоду. Отже пішли вчора і провели пару годин разом. Я рада, що позбулася цього дурного “напруження відносин”, але його поведінка справді насторожує і вважати його справжнім приятелем у майбутньому я таки не зможу. Навіть підчас вечері виявив свою примхливу натуру — тим разом, на щастя, не до мене, а до кельнерки: відмовився прийняти зупу, бо він, мовляв, “ще не закінчив пити свій скач”, і дівчина мусіла приходити вдруге.

Хочу піти також на вечерю з Анею Борис, щоб їй зрewanжуватися за опіку над моєю хатою в час моєї відсутності. Дала їй пляшку вина, але підемо ще до китайського ресторану, може десь на днях, або й нині, якщо я зловлю її вдома. (Пару разів телефонувала, але там нікого немає).

Забула відмітити цікаву і пікантну новину. В Урбані Ярکو Ласовський представив мені Ганну Чумаченко — як свою жінку! Пару тижнів тому побралися! А Оксана Роздольська також вийшла заміж за якогось новоприбулого біолога Маслянка!

Мотря їде з Лесею і родиною Тимоша на “Союзівку” у серпні, підмовила також Іван Головінського з родиною, заохочувала і мене. Одне слово, можна на Союзівці зробити родинний з'їзд. Ідея непогана і я може б з неї і скористала. Але маю значно цікавішу і для мене безцінну альтернативу: маємо в пляні провести один тиждень у серпні над океаном, разом з Максимом, Уляною, Іванком, Стефком, а також — і це особливо приємно, з Ніною і Марком. Може навіть приїде і Ія. Маємо вже замовлене не одне, а два помешкання. На щастя була така можливість. Максим вирішив не брати родину до Одеси на МАУ, ще

навіть не знає, чи поїде сам. Думаю, що дітей в Україну треба вперше повезти туди, де панує українська мова — тобто до Львова, або в Карпати. Але з тим варто ще рік-два почекати.

П'ятниця, 2 липня 1999. Метро. Год. 8:00.

Встала вранці і я вже у метро! Нечуване для мене-пенсіонера! Маю сьогодні три медичні візити на Пенн: в гінеколога Батістіні, на щорічний мамограм, а на год. 11:15, як встигну, то ще й на фізичну терапію.

Передучора прийшли “гранки” Остапових статей. Ось я і читаю коректу. Є всього 515 сторінок, досі прочитала покищо 120. Бачу, що зробили певні скорочення. Зокрема виключили низку поетичних перекладів в есею “Подорож поза відоме”. Я дала їм повну свободу вибору з матеріалів, що їх я послала ще Доценкові. З того вони вибрали може 40%. Включили три великі речі: Подорож поза відоме, Тичина-Еліот, Гамлет на українській сцені. Але деякі із включених матеріалів, на мою думку, включати було не варто (напр. 50 років свободи мистецтва або цю статтю з давніх літ спрямовану проти Нью Йоркської групи...) Але це мабуть упорядникам сподобалось. Напевно матиму ще низку інших зауважень, в міру того, як читатиму далі.

Вчора у сусіда зрізували старого дуба. Це той дуб, що колись засипав наш driveway навалюю осіннього листа (одного року я нарахувала 38 повних мішків!) Цікаво було спостерігати за робітниками на дереві — ця праця вимагає не тільки фізичної вправності й відваги, але й розумних рішень, щоб галузь не впала на дах ітп.

П'ятниця, 9 липня 1999. Метро. 9:45.

Візити до Penn Fitness на сесії фізичної терапії примушують мене тепер часто бувати в університеті. Але терапія і приписана руханка — допомагають. Чуюся ліпше і починаю ходити звичайним темпом, а не повільною ходою старих і немічних. В середу була я також на кемпусі: д-р Карсто вирвав мені зуба. (Того самого, що його рік тому мої дентисти пробували рятувати спеціальною операцією!) Забіг цей пройшов на диво легко і швидко (досі мої зуби рвати було звичайно дуже важко — в Зальцбурзі, ще за молодих моїх літ, я аж опинилася в шпиталі на операції, бо зуба не можна було витягнути!) Тепер однак треба буде направити шкоду: додати до моєї маленької протези ще один штучний зуб!

У вівторок була я на концерті Пікардійської Терції. Назва незвична і я не знала чого сподіватися та й не мала віри в те, що прийде багато публіки, бо температура була нестерпна — понад 100°, з великою вологістю. На диво, концерт зібрав повну залу публіки (мабуть із 500 осіб!) — і то публіки молоді, якої не видно на жодних інших імпрезах. Приїхали навіть Онишкевичі з Трентону, хоч насправді людей старшого віку було обмаль. Лариса вияснила мені назву ансамблю — це якийсь спеціалізований музичний термін. Сам ансамбль — шість молодих хлопців (всі з закінченою музичною

освітою!) — співають на шість голосів, а капелла, але наслідуючи голосами музичні інструменти, зокрема, напр. гавайську гітару. Репертуар їх зовсім оригінальний: щось à la стилізований український рок, з простенькими і дотепними текстами. Виконання було першорядне, гаррот з публікою — надзвичайний. Концерт мені дуже подобався — я справді мала насолоду слухати їх і усміхатися! Трохи за них боялася, бо хоч зала була охолоджена, кондиціонери при такій температурі діють не зовсім задовільно і напевно виступати було їм нелегко. Купила я компактний диск їхньої музики і думаю подарувати Іванкові.

При нагоді моїх візит у Penn Fitness, та в дентиста і інших лікарів — завжди іду на пару годин до бібліотеки — або до Van Pelt, або до Law School. Мала передучора полуденок з Марилею, а в середу працювала над GSE (зробила два томи).

Субота, 17 липня 1999. Полудне.

У вівторок, 13 липня, була моя остання сесія у Penn Fitness. Казали продовжувати руханку вдома, що я і роблю. Десять сесій мені значно допомогло і дечого мене навчило: бачу, що руханку треба робити більш помірковано, а також трохи інакше, як я робила це досі. Купила собі в Сірса навіть однофунтові тягарці, що їх закладаю на ноги — ніби дрібниця, але яку це робить різницю! З коліном мені багато краще — часом навіть забуваюся і починаю всякі роботи, які мені ще тиждень тому не були під силу. Напр. витягнула з пак свого архіву для фотокопіювання старі номери “Нашого життя”, щоб нарешті виконати прохання студентки Гром’яка Шимчишин і вислати їй свої рецензії на видання Лесі Українки, а також, шукаючи (безуспішно!) в пивниці за книжкою Слабошпицького про Марію Башкірцеву, взялася трохи за порядкування своєї книгозбірні. Бачу, що конечно треба зліквідувати значну кількість матеріалу, позбутись всього зайвого, щоб зробити свою бібліотеку якогось одного профілю, а не збираниною всячини. Але все це має певну вартість і викинути його не можна. Отже пляную (і відповідно сортую), щоб передати деякі книжки до бібліотеки Ван Пелт, деякі до нашої бібліотеки в Центрі, а деякі вислати в Україну. Залишу собі покищо комплекти журналів: “Сучасности” (від першого числа!), “Всесвіту”, “Києва”, “Нових днів” — але вже напр. “Наше життя” маю намір передати нашій бібліотеці, де після їх комплектування, може вишлемо в Україну. (В мене неповні комплекти, бо номери де є мої власні матеріали, я забрала до мого архіву). Колись по моїй смерті і “Сучасність” і “Всесвіт” (зокрема давніші річники) можна буде передати до Ван Пелт, бо їхні передплати багато пізніші, отже це допоможе скомплектувати ці журнали там і їм напевно будуть раді. (Може треба залишити в цій справі інструкції хлопцям).

Працювала я трохи над УЛЕ — вписувала в комп’ютер новознайдені матеріали з советської енциклопедії (ще маю опрацювати два томи), а також те, що привезла з Урбани. Роботи є повно — це добрий наркотик — лік на самотність, що зокрема відчутна тепер літом, коли люди розїжджають на вакації, і коли на дворі нестерпна жаряч. (Треба признати, що було кілька прекрасних днів — передишка від спеки — але вже сьогодні температура знову доходить до сотні градусів! — ще не була на дворі, але треба буде спробувати вийти!)

Софійка Геврик, шукаючи за телефоном Воронки, який їде в Україну і що його я хотіла просити, щоб перевіз гроші для Корогодського, знайшла мені іншу можливість. Їдуть 1 серпня обидві сестри Вакуловські, Вікторія і Мар'яна, і обіцяли зробити мені цю послугу. Отже я назабаром витягну з банку 2500 дол., щоб ними передати. А Корогодському завтра потелефоную, щоб кудись не виїхав.

Четвер, 22 липня 1999, год. 10 вранці.

Покинула я свою працю над ULE і навіть цього тижня ні разу не їздила на ПЕНН. Я усвідомила, що мені треба викінчити заплановану роботу про Марію Башкірцеву, щоб взятися за другий том Костюкових спогадів, бо рецензію на цей том мені треба вислати до WLT перед 1 вересня! А ще чекають на мене інші зобов'язання: передусім манускрипт англомовних перекладів Шевчука, що його для внутрішньої рецензії прислали з КІУС, а тоді доповідь про англомовну літературну україніку для УВАН! Максим привезе мені книжку Слабошпицького про Башкірцеву (бо власного примірника таки не знайшла!) — а це з бібліотеки Robarts, отже мусітиму прочитати в час цих однотижневих вакацій, щоб він міг її зразу ж і віддати. Але книжка Слабошпицького для статті про Башкірцеву мені не дуже потрібна — мені треба тільки узгіднити деякі речі української термінології, напр. назви маєтків Башкірцевих і Бабаніних на Полтавщині, титул Константина Башкірцева “Marechal de noblesse de Poltava”- ітп. Книжка Слабошпицького видана ще за советських часів, я читала уривок друкований у журналі “Ми і світ” — не сподіюсь надто багато. Щоденник вчора вночі закінчила читати, а вже встигла прочитати три біографії, переглянути листування і нововидану книжку французькою мовою Колет Косніє, де знайшла деякі несподівані родзинки: напр. про те, що Жюль Бастієн Лепаж був гомосексуалістом, опис похорону МБ, репродукції картин, що показують справді наскільки МБ була під впливом Бастієн-Лепаж, ітд. Може і занадто великі вступні дослідження для скромної статті до “Нашого життя”?

А НЖ, де вже знову фігурує моє ім'я серед членів ред-колегії, в останніх двох номерах має два мої матеріали: статтю про жіночі голоси української літератури в червневому номері, і переклад цієї статті (переклад не мій, а Тамари Стадниченко!) в липневому номері. Також “Всесвіт” надрукував мою рецензію на перший том цієї жіночої серії. Зробили низку друкарських чортиків в англомовних цитатах, і я мусіла вчора написати поправки Микитенкові — може надрукують, може ні, але це буде їм пересторога на майбутнє, щоб були уважніші з чужомовними текстами. Бо кому як кому, але “Всесвітові” такі помилки не личать — це не те, що якась щоденна газета!

Вчора було сторіччя Гемінгвея. З цієї нагоди слухала я низку дискусій про його творчість і на радіо, і на телебаченні. Зірка Гемінгвея була вже померкла, зокрема серед критиків, тепер наново починають відкривати його позитиви. Цікаво, що всі ці виступи — абсолютно без панегіриків, і це мені подобається. Запам'яталися дві фрази, що їх дослідники цитували з Гемінгвея: “prose is architecture, not interior decoration”, і “iceberg theory”: 80% твору — під поверхнею.

Неділя, 24 липня 1999, год. 9 вечора.

Вчора і сьогодні я цілий день не виходила з дому — якщо не рахувати, що виходила підливати квіти увечері, бо надворі велика спека і посуха. В хаті мусіла виключити центральне охолодження, бо почало мені текти в пивниці і я чекала вчора на механіка, що мав прийти це направити. Може він прийде завтра. Але, на щастя, і в моїй робітні, і в моїй спальні я маю у вікнах кондиціонери, отже можу спати і... працювати. Саме захоплення працею затримало мене два дні вдома. Я усвідомила, що мушу поспішитися: за тиждень прийдуть діти і поїдемо над океан, а це значить, що мені в найближчих днях треба і хату привести до ладу, і наварити трохи харчів, і полагодити справи з грішми для Корогодського, і з протезою в доктора Карсто. Отже я примусила себе прискіпити свою роботу над статтею про Марію Башкірцеву — і на велику свою радість я цю роботу сьогодні вже закінчила. Правда, виросла вона на велику статтю (14 сторінок тексту!) — отже пошлю її не до “Нашого життя”, а до “Сучасності” або до “Всесвіту”. Покищо машинопис відкладу, бо може треба буде внести ще деякі поправки після того як перегляну книжку Слабошпицького та докінчу читати ще одну біографію “Fountains of youth”. Маю велику сатисфакцію: прочитала книжку Колет Косніє, навіть без допомоги словника! Бачу, що моя французька мова для такої цілі зовсім задовільна! Хоч, очевидно, сам щоденник читала я таки англійською мовою і — якщо це було б наукове дослідження, а не популярна стаття — то це можна було б поставити мені як закид.

Дуже послужив мені сьогодні мій комп'ютер: знайшла на RILIN дві цікаві інформації до моєї теми: 1997 року в Марбургу якась німка захистила докторську дисертацію про Марію Башкірцеву, а в Сан Франціско вийшов новий англомовний переклад щоденника! Знаменитий приклад на мою тезу про невмираючу славу цієї феноменальної дівчини!

І подумати тільки, що я взялася за цей щоденник просто для приємності — після щоденників де Бовуар і Анаїс Нін! Тепер — тримаючись далі Франції — може принесу собі щоденник Жорж Санд? Але це буде напевно ще не скоро: на черзі в мене другий том спогадів Костюка, що про нього я зобов'язана написати рецензію, а ще дуже хочеться роздобути десь і прочитати тількищо виданий щоденник Аркадія Любченка. Максим саме його читає і писатиме рецензію, отже не може мені позичити. Може й добре, бо спокуса була б надто велика взятися за Любченка, замість читати Костюка!

А над морем пляную дітям читати “Тараса Бульбу”!

Четвер, 29 липня 1999, 5:30 пополудні.

Сьогодні був похорон Фридка Марка, який помер пару днів тому. Він 1908 року народження, отже мав 91 років. Я відкликала свою лікарську візиту у Форсії і поїхала на похорон. Була тільки коротка відправа біля могили (без попереднього парастасу, служби божої ітп. — я не знала, що таке можливе, це добра ідея!) Потім Андрій запросив присутніх до ресторану на полуденок. Було всіх на полуденку 19 осіб — на цвинтарі було кілька більше.

Пару років після того як я народилася, Фридик і Левко видали разом невеличку книжечку для дітей “Князь Роси”- малюнки Фридка, текст Левка. Пригадую перші строфи:

Серед гір, серед краль,
де голубина даль
протікає крізь коси ялиці,
у теремі жив князь
кучерявий Івась,
у теремі з китягів живиці.
Всіх у лісі він знав,
всіх однако кохав,
з всіми в піджмурки грався ізмалку,
та найдужче за все,
що в житті є святе,
він кохав синьооку фіялку.

Книжечка мала присвяту: Маленькій дівчинці Мартусі — Фрідріх Марк і Лев Яцкевич.

Фридик, заки виїхав з Філядельфії, залишив мені копію своїх писаних по англійськи спогадів, що їх написав для своїх внучок. Я це сьогодні знайшла і хотіла їм передати, але довідалася, що це — копія, і що вони мають оригінал і інші копії. Пригадую собі, що прочитавши цей рукопис, я написала Фридкові листа, висловивши, як він і бажав собі, свої коментарі і враження. У нього був певний хист, чоловік він був і інтелігентний, і освічений, і мав також певне почуття гумору. Але ці спогади показали також, що він почував себе все життя відчуженим від середовища: у Львові, він не був ні поляком, ні українцем — адже походив з німецьких колоністів. Але виїхавши в час війни до Німеччини, відчув себе чужинцем там, а в Америці — залишився європейцем... Тета Славка зовсім його зукраїнізувала і вся родина була українська, але всередині Фридик відчував себе всюди чужим, як це показують його записки. Зустрілася на похороні з Андрієм, Ніною, їхніми дочками, зятем і майбутнім зятем, а також з родиною Ніни — Тодоровими і іншими малознайомими, а то й зовсім незнайомими мені людьми.

Після похорону і полуденку я ще встигла поїхати до Universal Travel і надати пачку вживаного одягу до Богдана Керницького у Водниках.

Субота, 7 серпня 1999. Wildwood Crest, Villa Maria.

Приїхали сюди двома автами: я і Марко в моєму авті, Максим з Уляною і хлопцями (і велосипедами, і нескінченною кількістю іншого барахла!) перед нами, у своєму van-і. Виїхали ми пізно, десь біля полудня, бо в нас у гостях ще був (ночував) David Martin, адвокат з Нью Йорку, Максимів добрий товариш із студій на PENN. Вдень у п'ятницю ми поїхали на цвинтар до Баунд Бруку, а потім у гостину до Carol Anderson і Steve Lynn, що купили собі панську нову хату у новому поселенні біля Принстону. Туди Максим запросив теж і Дейвіда Мартіна, так що нас там було шестеро гостей. Цікавий новий досвід, цікава

нова хата, ще майже не “обжита”, мало меблів, жодних картин, білі стіни, великий простір — вони недавно там поселилися. Обідна гостина була не тільки по спартанськоому скромна, але і не дуже смачна. Я подивляла Іванка і Стефанка — звичайно вередливих і розперезаних і голосних — бо вони поводитись напрочуд чемно і тихо, і то на протязі досить довгого часу. David Martin опісля повернувся з нами (своім власним автом) до Філядельфії, в нас ночував, а сьогодні вранці довго ще готорив при обильному сніданку.

Над океаном зустріли Ію з Ніною — вони тут пробули вже цілий тиждень з Олесем Лабунькою, його дітьми і старим Лабунькою, але всі вони вже роз’їхалися. Їя завтра також від’їде — Ніна залишиться з нами і Марком. З цієї нагоди ми сьогодні пішли на спільну вечерю до Duffy’s on the Lake. Цікаво спостерігати, що між Марком і Ією панує товариська комітива — добре, що вже нема драматичної ворожнечі. Поєднує їх, очевидно, Ніна, що її вони обоє, як видно, дуже люблять.

Ніна, між іншим, трошки хворіла, мала гарячку, ходила до лікаря — інфекція вуха, забурення шлунка. Але якось витримує, хоч більше втомлюється. Розумна дівчинка. Привезла зі собою і читає англomовну дитячу розповідь про грецьку мітологію. Я маю із собою “Тараса Бульбу” і вже хлопцям прочитала два розділи, в авті, коли ми їхали на Баунд Брук. Але чим хлопці більші, тим менші мої можливості їм читати. Золота доба мого читання їм, мабуть, уже безповоротньо минула. Тепер у них вже нема того ентузіазму, який був раніше, і слухають не так охоче.

Цього року ми маємо вперше аж два апартаменти. В нашому давньому помешканні на 3-ому поверсі — тільки Максим із своїми; я з Марком і Ніною — одним поверхом нижче. Побачимо, як нам з тим вийде. Погода, на диво, поміркована. Сьогодні вдень було дуже тепло, але тепер увечері чи то вночі — повіває вітерець і треба буде накритися коцом.

Максим привіз мені з Торонто книжку Слабошпицького про Башкірцеву. Я взяла зі собою над море, бо мушу цього тижня прочитати, бо книжку треба буде повернути до бібліотеки.

Понеділок, 9 серпня 1999. Wildwood Crest. 11:00 PM.

В неділю було хмарно і душно. Вечеряли борщем і варениками, ввечері всі, крім мене, ходили на бордвок. Я не ходила навіть на пляж — пройшлася тільки двічі до крамниць за додатковими харчами. Сьогодні помітно змінилася температура — після менше як 5-тихвилинного дощику вчора, повітря прочистилося, стало свіжо і сонячно. Вранці Максим з хлопцями їздив велосипедами, потім Марко взяв дітей на мін’ятюрного гольфа — я пішла згодом за ними, щоб зробити кілька фотографій.

На сніданок до нас прийшли Вава Бачинська і Ліса Крон із своїм чоловіком, російським євреєм, Владіміром. Цікаві люди. Вона — славіст, тепер в університеті в Шікаго, він — архітектор, але тепер працює, здається, при торгівлі мистецькими об’єктами. Вони жонаті вже щось з 19 років, хоч я спочатку думала, що він — новоприбулий. Цікаво висловився про те, як повільно і поступово імігранти пізнають Америку — зовсім мої думки!

Показували книжку видану в Лондоні з нагоди 200-річчя Пушкіна — там є і есей Ліси. Цікаві автобіографічні нотки до теми: як я дійшла до Пушкіна (Вся книжка така: вона більше виявляє про авторів статей, ніж про Пушкіна). Ліса, як видно з цього есею, походить із заможної американської родини Півдня, де діти виростили в оточенні чорної служби і де першою чужою мовою, яку вони вивчили був Black English. Дотепне помічення: проблема виникала: де і коли, в якому товаристві вживати цю мову, бо дітям це, очевидно, часом мішалось. Ліса пише про те, як багато спільного і подібного до рідного середовища вона знаходила, напр. у “Трьох сестрах” Чехова, чи в інших дореволюційних російських письменників.

Сьогодні навіть я ходила на пляж, але ми вийшли пізно, аж десь біля 4-ої год. пополудні. Було холодно, та ще й з вітром, я довго не сиділа і, очевидно, ані не думала купатися.

Увечері мали знаменитий барбек’ю: стейки смажені на дворі, з картопляним салатом, кукурудзою, зеленим мішаним салатом і добрим вином. Та ще й із знаменитою кавою Starbucks. Вава у нас сьогодні і ноче — з нею після вечері ще ходили на прохід.

Прочитала хлопцям вже пару розділів “Тараса Бульби”. Не пригадую собі, коли я цю книжку читала була вперше, але тепер, читаючи, я заскочена антисемітськими висловами та й дуже непривабливим зображенням запорожців. Але Гоголь — це не Андрій Чайковський, це вже справжня література і дітям це треба знати. Хотіла ще у Філядельфії позичити відео фільму, щоб діти подивилися, але не могла знайти у Blockbusters. Може Марко зробить мені копію, як знайде це десь у Голівуді.

Тут є тепер на вакаціях Люда з Zenком, а також Максимовичі. Я вже їх раз відвідувала по дорозі до аптеки і посиділа певно з годину на розмові, але на пляжі я їх не шукала. Читаю Слабошпицького.

Понеділок, 16 серпня 1999. Полудне.

Годину тому мої торонтонці від’їхали. Вони їдуть не прямо додому, а вступають на пару днів до Марусі Пасічник, до Клівленду. Марко з Ніною вже вчора полетіли до Лос Анджелесу.

Спільні вакації вдалися нам досить добре. Це вперше всі ми були над океаном разом. Присутність Марка і факт, що він займався багато і Ніною, і хлопцями, звільняв мене від обов’язку наглядати за Ніною. Це мало і позитивні і негативні наслідки. Позитивні — бо я мала більше свободи, могла трохи відпочивати, прочитала книжку Слабошпицького і половину другого тому спогадів Костюка. Але через те, що Ніна воліла спати разом з татом, а не з бабою, я мала менше, ніж минулого року, нагоди спілкуватися з моєю внучкою сам на сам, отже мало було в мене з нею безпосереднього сердечного контакту. На бордвок я не ходила ні разу, взагалі ходила не багато, ощаджуючи свою ногу. Але гімнастику робила кожного дня. І нога добре витримала ці вакації. Погода була сонячна аж до останнього дня: в суботу вночі випав великий дощ, та і вдень було хмарно і дощево.

У висліді ми виїхали раніше, ніж плянували, були вже у Філядельфії пополудні.

Застали господарський клопіт: велика злива попередньої ночі залила мені гараж і навіть трохи води проникло до самої хати, тобто до пивниці. Марко і Максим мали з тим досить мороки, бо мусіли мені почистити гараж, — добре, що вони були, бо сама я мала б з тим неабияку проблему.

Пішли ще в суботу до ресторану Stazi Milano на добрий обід, а в неділю вполудне Люда зорганізувала в себе зустріч з родинами Юрка і Боба — так що і мої хлопці могли відновити свій контакт із давніми товаришами, та й діти трохи погралися в родинному оточенні. Від Люди Максим відвіз Марка з Ніною прямо до аеропорту, а я своїм автом потім повернулася з Уляною, Іванком і Стефком додому.

Завезла я вчора Зенкові свого старого Мекінтоша, разом з принтером, цілою колекцією дискет софтвер, книжками інструкцій. Маю надію, що він навчиться це вживати і зможе, замість на друкарській машинці, писати свої речі на комп'ютері. З усіх машин — цей старий мекінтош — найпростіший, найлегший до користування, а для звичайного писання латинкою і кирилицею він зовсім задовільний. Доведеться мені кілька разів поїхати до них, щоб допомогти йому привчитися. Іванко демонстрував вчора, як цей комп'ютер діє, але Зенкові треба передовсім приспособити відповідне місце для цього в своїй хаті, знайти якийсь відповідний стіл, ітд. Але найважливіше: виявити трохи кмітливості: вчитися і практикувати.

Субота, 21 серпня 1999. 5:00 пополудні.

Сьогодні вранці надала на пошті статтю про Башкірцеву до “Всесвіту”. Вийшло на 15 сторінок, з примітками і бібліографією. Ще вчора знайшла на RLIN пару цікавих родзинок: у Франції якесь “Коло приятелів Марії Башкірцевої” почало видавати факсимільне видання оригінального щоденника! Вийшло вже щось три чи чотири томи. Варто було б це десь побачити, принаймні варто було б прочитати передмову чи якийсь проспект цього видання, щоб точніше встановити що це таке — із самого бібліографічного опису цього не можна зробити. Я спочатку думала позичити якесь французьке видання щоденника і крім посилань на англомовний переклад дати посилання на французький оригінал. Але виявилось, що Ван Пелт не має французького видання. Спершу я мала думку позичити на “Inter Library Loan”, але передумала: зайва, непотрібна педантерія. А ще тепер бачу, що для справді наукового опрацювання теми, треба було б звернутись до цього нецензурованого нового факсимільного видання, я — не Сабіна Войтг, що написала на цю тему докторську дисертацію в Марбургу, моя стаття — популяризаторська журналістика, не більше. Навіть свідомо не вживала я футнотів, хоч і подала деякі інформації про джерела і мої нові знахідки, бо це може якийсь солідній дослідниці пригодитися в майбутньому.

В четвер я мала візиту в Форсії (вона, виявляється, також має подібну проблему з коліном, і також почала приймати такі самі таблетки і займатись фізичною терапією — отже це

вийшла сесія не лікаря з пацієнтом, а двох пацієнтів!) Скористала я з нагоди і домовилась з Марилею на полуденок, та й була може із півтори години у Ван Пелт. Але повернувшись додому, я відчула знову біль у нозі і велику втому. Лягла в ліжко вже о 8-й годині вечора! Нога далі поболує — може на це вплинула і погода? — Вчора весь день падав дощ, так що ми з Чайківськими не поїхали на запланований концерт до Рабін Гуд Дел (навіть не знаю, чи концерт відклали і на коли?) Але мої чорнобривці — досі дуже безпомічні і бідні у час довготривалої спеки (не зважаючи на щоденне підливання!) — раптом віджили! Дощ життєдайний і потрібний — якби був почав падати два тижні раніше, був би може врятував мій рододендрон.

Завтра, як буде погода, поїду вранці до церкви (домовилась із Софійкою), а пополудні може на Тризубівку, де будуть відзначувати 8-му річницю незалежності. Справжнє відзначення свята буде в Центрі 24 серпня, тобто у вівторок. Піду, обов'язково. Панусе загальне розчарування сьогоdnішнім станом України, але факт, що ми — вперше в нашій історії — з'явилися на карті світа і витримали ось вже вісім років — це несподіване щастя, що ним аж ніяк не можна і не треба легковажити.

Понеділок, 23 серпня 1999, 11:30 перед полуднем.

Сім днів тому в Туреччині був великий землетрус: 7.4 на шкалі Ріхтера. Є величезні жертви в людях: досі знайдено понад 12,000 тіл, а кажуть, що цифра може дійти до 40,000. Страхітливе враження роблять репортажі про спроби рятувати людей присипаних руїнами будинків. З моєю кластрофобією, я вже воліла б загинути на місці, ніж бути притисненою пару днів цементовими брилами... Але трапляються майже чудесні випадки: вчора ще знайшли живого трилітнього хлопчика... Катастрофа матиме далекойдучі наслідки: навіть ті, що залишилися в живих, стоять тепер перед загрозою холери, тифу, голоду. Велике невдоволення реакцією уряду, вимагають відставки міністра, який легковажив пропозиціями міжнародної допомоги. Критикують будівельників, що не будували сейсмостійких будинків, що не вживали доброякісних матеріалів.

Вчора я ходила до церкви. Домовилась із Софійкою і тому поїхала вже на год. 9:00. Але виявилось, що богослужба аж о 10-й. Ще так вчасно я ніколи не приїздила — бо, звичайно свідомо спізняюся. Жартую, що відбула дві богослужби нараз. Тимбільше, що Софійка заспала і не приїхала взагалі. Я коротко при борщі і варениках поговорила з Наталкою Коропецькою, а потім поїхала до Genuardi за харчами. Мала намір після того поїхати на Тризубівку. Але виявилось, що цього зусилля мені було досить: нога трохи болить. Отже на Тризубівку я не поїхала, хоч погода була непогана (хмарно і холоднаво, але без дощу). Люда казала, що було понад 800 людей (це на основі зареєстрованих вступів — могло бути і більше).

Сьогодні іду на домовлену вечерю до китайського ресторану із Анею Борис — це мій реванш за її опіку над моєю хатою в час наших вакацій над морем.

А завтра піду на свято незалежності до Центру — хоч програма надто переладована і

напевно затягнеться на пару годин. (Рік-річно повторяють цю саму помилку). Але хочу бути “з народними масами”, відчутти себе частиною великого колективу.

Докінчую читати другий том Костюкових спогадів і вже спішуся — рецензію до World Literature Today мушу вислати до 1 вересня!

Неділя, 29 серпня 1999. 2:00 по полудні.

Вчора і сьогодні мала я гостей з Вашингтону. Приїхала до США бібліотекар, зав. відділом довідково-бібліографічного обслуговування Національної Бібліотеки України ім. Вернадського Тетяна Добко і в розмові з Ясінським виявила бажання познайомитись зі мною. Мовляв, вона знає мене із моїх публікацій і хотіла б зустріти особисто. Ясінський в тій справі двічі телефонував з Вашингтону, і ми домовилися на суботу 28 серпня, на другу годину дня. Я запросила їх на обід — отже мусіла напередодні дещо підготувати, почистити хату (принаймні внизу!), — ще в суботу вранці поїхала купити свіже солодке, квіти, овочі. Вони прибули точно, навіть на пів години раніше (добре їхали, не блукали, мали точні інструкції, як мене знайти). Тетяна виявилась молодою, цікавою жінкою. Вона не тільки активний бібліотекар і бібліограф, але і поет. Їй тепер 40 років, батько її Василь Бабич, також бібліотекар, був колись в Урбані, зустрічав мене, згадував їй про мене. Тетяна заміжна, має 14 літню дочку. Вона добре орієнтується на інтернеті, показала мені, як можна знайти на електронній мережі каталог НБУВ (це нова абрєвіатура колишньої ЦНБ), і законодавство України на мережі Liga. Розповідала, що Федір Погребенник мав окремий виступ (чи не в Парламентській бібліотеці?), де презентував мою “Автобібліографію”! Цікаво, що він сам мені про це нічого не написав, а за книжку навіть не подякував! Оттаке! *Habent sua fata libelli!* Чоловік Тетяни — вчитель, між іншими предметами вчить також ...карате! Високий, пристійний, з вусиками — показувала мені фото. Книжка її віршів називається “Непрохане кохання” — еротична лірика. Тетяна каже: телефонує знайомий після прочитання книжки: Ти що, з чоловіком розлучилася? Та ні, чого? Ну, такі вірші... Є в книжці і кілька віршів російською мовою. Я їй сказала: у великій російській літературі Ваша поезія — крапля в морі і не зробить погоди. А в нашій є бодай якийсь шанс, що вона може мати якийсь вплив, якесь значення, навіть тільки тим, що збагачує нашу мову, поширює поетичну тематику, ітд. Казав Ясінський, у відповідь на моє питання, що видання такої книжечки коштує всього 200-300 дол. Мої гості при коньяку і вині засиділись до ночі — вибиратись в далеку дорогу до Вашингтону було за пізно. Я запропонувала їм, щоб переночували. І от ми сьогодні, ще продовжували розмовляти при сніданку, а біля полудня вони поїхали. Я показала їм паки книжок приготовані для бібліотеки Пенсильванського університету і на висилку в Україну. Вони виявили велике зацікавлення цими матеріялами, і у висліді забрали все, крім одної пачки для Ван Пелт. Ясінський час до часу має нагоду висилати книжки в Україну, отже перешле і мої. Я рада, що моя пивниця трохи спорожніла, і що ці матеріяли знайдуть дорогу до людей, яким вони потрібні і які їх належно оцінять. Я вже порозумівалася з Романом Проциком і він також виявив охоту приїхати і забрати трохи книжок, але тепер, коли Ясінський забрав всі ці різноманітні матеріяли, Процикові я передам тільки пару пачок “Автобібліографії” для пересилки до Сейбер-Світло до Львова. Хоч обоє мої гості

сказали, що Сейбер-Світло книжки бібліотекам не роздає, а продає... Ця репутація потверджується різними людьми, але покищо я ставлюся до цього з певним скепсисом. Якщо Ольга Ісаєвич ставить за книжки певну ціну на покриття транспорту пересилки і адміністраційні витрати — то в цьому нічого поганого нема. Біда тільки, якщо хтось на цьому робить приватний бізнес, або бере хабарі. Але це треба було б перевірити.

Крім старих матеріалів, я обдарувала своїх гостей власними книжками: АБ дала обом, також ще один примірник для НБУВ (бо казала Добко, що там цього немає — хоч я вислала!), Ясінському дала один із уже рідкісних примірників “Хвалю ілюзію”, бо казав, що нема в Конгресовій Бібліотеці (хіба десь пропала, бо була і є закаталогізована!), а також дала обом “Самотнє місце під сонцем”. Також дала Тетяні 11 і 12 збірники “Слово”. Треба, щоб книжки ішли між люди, а мені це принаймні заощадить кошти пересилки в Україну.

Богдан Ясінський — 1923 року народження, матуру здавав ще перед війною у Станиславові. Був у Дивізії і в бою під Бродами. Колишній бандерівець. Розповідав про те, як втік із табору в Ріміні десь до Ді-Пі табору, як треба було йому легального оформлення, і як для цього потрібний був секретний бандерівський пароль, по якому розпізнавали “своїх” людей... Перше його розчарування бандерівцями, каже, було, коли йому наказали зривали клепсидри про смерть Сеніка і Сціборського, яких він знав особисто і шанував.

Я трохи втомилася господарськими заходами, і нога поболує. Але, маю надію, що це пройде. Сьогодні мала передати Колодієві книжку Лановик про ОТ, що її він в мене замовив і за яку заплатив. Домовились ми, що я привезу йому книжку до церкви — але через моїх гостей до церкви я сьогодні не ходила.

Телефонувала десь годину тому Софійка Геврик: помер Микола Лютий. Нагло, несподівано, на власній фермі. Якийсь, кажуть, нещасливий випадок із трактором. Був він президентом Укр. Осв.Культ. Центру і членом нашої Ради Бібліотеки — отже це принесе деякі зміни і в Центрі і в нашій Раді. Напевно буде велелюдний похорон, що на нього і мені треба буде піти.

Субота, 4 вересня 1999. 9:00 вечора.

Нічого замітного за минулий тиждень не було: у вівторок поїхала на годину-дві до Української бібліотеки в Центрі. В середу ввечері була на велелюдній панахиді за Миколу Лютого. В четвер на похорони не поїхала (похорони були приватні, жінка Лютого — англійка, не бажала собі на цвинтарі сторонніх людей, але погодилася на тризну в Центрі) — зате поїхала автом до Ван Пелт, щоб завезти туди пакети моїх книжок-дарунків. (Це для мене неабияке зусилля і втрата часу: забрало мені з півтори години — тільки туди і назад автом, пов'язувати це із працею в бібліотеці не хотілося, бо треба було б заплатити за постій авта). До Ван Пелт, до бібліотеки, натомість, поїхала я на другий день, в п'ятницю, публічним транспортом, і провела пару дуже продуктивних годин, працюючи з журналом “Index on censorship”. Ці п'ятниці знахідки я сьогодні вписувала в комп'ютер

— одне слово — два дні продуктивної праці. Завтра маю домовлення поїхати на пару годин до Чайківських, щоб допомогти Зенкові зорієнтуватися у вживанні мого старого Мекінтоша.

Іван Даниленко подарував мені два томи спогадів Анатолія Дімарова “Прожити і розповісти”. Перший том я в нього позичала вже раніше, а тепер читаю другий. Це дуже читабельна книжка і приємна розвага. Саме такої масової літератури в Україні потрібно, щоб привернути увагу читача до української книжки. Думаю у зв’язку з всякими витівками і пригодами Дімарова про Остапа і його молодість у Львові. Багато подібностей у ментальності підхмеленої львівської богеми... Шкода, що Юзя вже нема, мав би велику потіху з дурних жартів літературних мочиморд. От хочби такий анекдот, що зовсім нагадує жарт Остапа-гімназиста (телефон до сусіда, що його обсервують через вікно: погляньте на ваш телефонний дріт, чи він довгий? А так, довгий... Ну то якраз добрий, щоб ви на ньому повісилися!). Пише Дімаров: Петро Інгульський написав нищівну критику на “Вир” Тютюнника. Товариші огірчені. Каже Дімарову Тиміш Одудько: давай ми його провчимо. Телефонує до різних людей-сусідів Інгульського. Що це нібито телефон із “бюро ритуальних послуг” з інформацією, що “гроб готовий” і просить постукати до квартири Інгульського або передзвонити по такому то номеру, щоб передати йому цю інформацію... Або таке: Братунь із прозаїком Віталієм Петльованим, виступаючи в Кривому Розі перед читачами, познайомився з молоденькою читачкою Любою, кілька днів залицявся. Потім забув. Але пам’ятав про це Петльований. І от одного разу на жарт написав нібито телеграму: “Згодна вийти заміж. Прилітаю неділю. Зустрічай. Цілую Люба” і передав Братуневі, чи точніше його батькам. Братунь це сприйняв серйозно, позичив гроші, пішов до аеропорту зустрічати... Потім довго не розмовляв з Петльованим, аж доки йому не відплатив таким же жартом: Петльований надрукував у “Жовтні” документальну повість. Братунь “зорганізував” “нібито телеграму” від Константина Симонова, редактора московської “Літературної газети”, мовляв, повість сподобалася, хочемо друкувати, дайте знати чи згодні. Петльований зразу ж телеграмою відповів Симонову про свою згоду і того ж дня отримав відповідь із Москви: а ми і не думали вас друкувати! Або: приїхала до Дімарова на свято першого травня до Києва дружина зі Львова. Василь Земляк підкупив солдатів, що вночі тренувалися до параду, щоб вони робили це перед будинком Дімарова, та ще й вигукували: “Дімаров, у строй!” Але Землякові, що був красунем і любив жіноче товариство, віддячили жартом: повісили на його кімнату табличку 00 із жіночого туалету, що був у сусідстві, і до нього почали входити різні жінки... А ще така пословиця про виїзди письменників закордон: “Дурне поїхало в турне. Вернулося таке ж дурне.”

Максим вчора відзначив свій день народження досить оригінально: всією родиною поїхали на тригодинну прогульку велосипедами понад онтарійське озеро... Телефонував мені ввечері, щоб подякувати за привітання і дарунок.

А сьогодні я вислала до “Свободи” платне оголошення про книжки, що їх можна купити у видавництві “Мости”. Це така пригадка про Остапа, з нагоди недалекої сьомої річниці його смерті. Рівночасно приготувала його вірш “Смерть” і з листом і датком 30 дол.

передам у вівторок на радіопрограму Центру, щоб згадали його і прочитали вірш в суботу 18 вересня.

А в найближчу п'ятницю їду на з'їзд зальцбуржан на Союзівку. Трохи мене це хвилює, бо давно вже не мала довших виїздів — така подорож завжди є неабиякою пробою витривалості. Але я вже наперед тішуся зустріччю із товаришами, зокрема з Іреною Стецурою, яка приїхала з Києва (Є оголошення в “Свободі”, що вона матиме напередодню нашого з'їзду доповідь у Нью Йорку). Не буде на з'їзді Івана Собчука — він недавно вступав до мене, будучи у Філядельфії в ЗУАДК. (Смішний: під'їхав автом саме коли я косила траву на городі. Навіть не входив до хати, але вийшов, витягнув із свого багажника старий плащ, губку і віск до авта і давай глансувати мою Тойоту! Знав, що моє авто цього потребує, він уже раз мав нагоду зробити мені таку послугу. І подумати тільки, що ці прибори він привіз у своєму багажнику аж з Каліфорнії! Чи не комедія? На з'їзді він не буде, бо якраз виїздив в Україну, в справах допомоги сиротам. Недавно продали хату (одну із хат, вони видно досить багаті люди) і, каже Іван, він має додаткових 20,000 дол. на свою допомогув акцію. Ну, дай Боже, щоб діти України скористали із цих його заходів.

П'ятниця, 10 вересня 1999. Союзівка. 11:30 РМ.

Виїхала я точно о 10 год. — приїхала 2:30. Ішов дощ, було хмарно, але не було заповідженої бурі. Їхала я сама і це добре — не треба ні до кого достосовуватися. Подорож відбула без пригод — зупинялася до лазнички тільки два рази. Я давно вже на довші виїзди не вибиралася і трохи хвилювалася. Мабуть тому і не спала вчора — десь тільки біля 2-ої заснула, прийнявши Tylenol РМ. Трохи, правда, вибилась зі сну, дочитуючи другий том Дімарова. А також трохи схвилювалася розмовою з Максимом: він звечора подзвонив (мабуть і сам турбувався моїм виїздом), розповідав про те, що Уляна поїхала до Клівленду — не пригадую, чи відмітила я у щоденнику, що Маруся Пасічник була в автомобільному випадку і лежить у лікарні із зломаними і потовченими руками, та й прибита вісткою, що приятель її Лагошняк, який провадив авто, загинув у цій аварії. Максим звучав трохи пригноблений — недавня смерть Струка, тепер смерть Лагошняка та поранення Марусі — це не тільки прикрі новини, але й поважні життєві комплікації для Максима. Звалились йому на голову нові обов'язки, а ось саме початок нового семестра, навала роботи. Розумію це і прикро мені, що нічим не можу допомогти, хіба тільки не нагадуванням про те, що серед численних його обов'язків є теж дві книжки видавництва Мости, що їх треба довести до завершення: “Тихі розмови з вічністю” і переклад Керницького. Я сьогодні увечері звідси вже задзвонила йому до Торонто, щоб принаймні знав, що я щасливо доїхала. Звучав нині ліпше: Уляна вже бачила маму і трохи заспокоїлася: справи може не аж такі погані, як можна було припускати.

На Союзівці застала я вже цілий гурт наших зальцбуржан. Приємна несподіванка: приїхав з Австралії Юрко Мішалов! Ірки Стецури ще нема, але вона має завтра бути. Є обоє Сахаруки, Павло Палієнко з Лесею (їх на попередньому з'їзді не було!), Гайдучки — Богдан і Левко з жінками, Влодко Воловодюк з жінкою, не згадуючи численно

заступлених колег з Філядельфії, Нью Йорку і околиць. Покищо є всіх 30 осіб. Вже відбулися прелімінарні збори (теперішній голова — мало, а то й зовсім мені незнайомий, Микола Голінатий), говориться про те, чи і коли робити наступні з'їзди, як саме і хто тим має займатися.

При вечері сиділа я з Евою, Сергієм, Павлом і Лесею Палієнками, Юрком Мішаловим, Лідєю Стеткевич-Андрусишин з чоловіком (забула його прізвище!) Трохи поговорила з Мішаловим. Батько його був дослідником лікувальних рослин, працював викладачем в якомусь вузі в Лубнях, на Полтавщині. На еміграцію пішов тільки з Юрком — мама (росіянка) і молодший син залишилися вдома. Батько помер в Австралії, а тепер, півтори року тому, померла Юркова жінка. Юрко хворів колись на рака, але підлікував це, має проблеми з серцем і з хребтом — трохи “подався” від останньої нашої зустрічі (я теж!) Палієнки запрошували мене відвідати їх колись у Південній Кароліні. Крім хати в Шарлот, мають ще 45 акрів землі і ферму — часто приймають гостей.

Увечері сиділи ще всі у “Полтаві”, співаючи і розповідаючи анекдоти. Навіть мене спровокували розповісти кілька жартів, включно із “масним” дотепом Лободовського (Як могло бути надруковане в журналі, то можна і розповісти!)

Ніч, вже неділя, год. 2:00.

Тількищо повернулася з бенкету-забави і вже встигла скупатися (Гарячої води нема, у ванні нема затички, і я, по пластовому, заткала відплив одним м'ячком — комфорт, як колись у готелю “Москва” в Києві 1990 року...)

Сьогодні, тобто вчора, в суботу — основний активний день нашої зустрічі. Приїхала Ірка Стецура, пополудні приїхала Валя Гурська — і це мені особливо приємно. Жаль, що не прибули з Канади Наталка Томцьо (вона тепер у Торонто, так що постараюся з нею зустрітись!), Ліда Гумінілович, Орест Чуйко. Івана Собчука також нема — але я його тількищо бачила у Філядельфії перед його виїздом в Україну. Але всіх зальцбуржан з'їхалося чимало, найбільшою, одначе, несподіванкою було, що віднайшовся... Степан Киньо! Він прибув на з'їзд вперше — його я бачила востаннє ще в гімназії! Він живе в Сиракузах, жонатий з американкою українського походження, має сина і дочку. Після приїзду до Америки пішов до війська, дослужившись до ранги майора, відійшов “на пенсію”. Має закінчені тільки два роки Community College, працював у друкарській індустрії, дійшов до позицій менеджменту. Син працює в real estate і є власником 50 різних town houses. Отже — люди заможні. Є якась, видно, проблема в родині, бо про сина висловився, що він такий собі мамма's boy і що мама, тобто жінка Киня, живе з сином у Талагасі і помагає йому провадити його бізнес. Правда, Киньо казав, що тількищо їх відвідував і їздить туди кожного місяця.

Ірка мала дуже ентузіастичну доповідь про Україну. Захоплена життям у Києві, любить його архітектурою і культурною атмосферою, часто буває на концертах і в театрі. Хвалила українське телебачення, що має цікаві програми і на 7 каналів — 6 україномовні.

Злочинності не боїться, їздить публічним транспортом уночі досить часто — мовляв, вбивства, які трапляються — це звичайно особисті порухунки. Свій туристичний довідник перестала видавати з уваги на кошти, але також і через те, що вже існують комерційні англomовні довідники. Вона тепер створила товариство друзів образотворчого музею і займається fundraising для цього музею. Мешкає вона на 6 поверсі, мовляв, невибагливо, але вистачально. Запрошувала до себе. Має електронну поштову адресу.

В програмі бенкету виступала із сольоспівом Леся Грабова і включила у свій репертуар мою “Пісню про Зальцбург”. Це було мені особливо приємно, бо Грабова — добра співачка, та ще з прекрасною молодією “апаріцією” (як сказав би Климівський), так що номер вийшов першорядний. Мені на щастя ще у Філядельфії сказала про це Аня і я взяла на бенкет свій Sony Walkman, щоб цей виступ записати. Не знаю, наскільки це мені вдалося. Потім ще один раз “Пісню про Зальцбург” у темпі танго заспівали і оркестранти до танцю. Ну, нарешті використали цю пісню, написану багато літ тому спеціально для зальцбургських з’їздів і тільки один раз досі презентовану — після того, як Няко Гірняк на радість нам усім написав музику. Шкода тільки, що всі ми не вміємо співати цієї пісні — але може до цього ще дійде в майбутньому.

Валя Гурська розповідала мені про те, що їздила в Україну, де в Сумах, родинному місті Гурських, вшановували пам’ять Якова. Вона турбується тим, що досі не поставила йому пам’ятника в Баунд Бруку та ще хотіла б видати книжкою його мовознавчу дисертацію. З Валею говорили ми і про Григорія Костюка. Вона, виявляється, також часом до нього телефонувала і питалася мене про нього. Нажаль, я розповіла їй про те, що Григорій Олександрович вже не міг говорити зі мною, коли я востаннє до нього потелефонувала. А колись то і сам дзвонив і міг говорити цілу годину, а то й довше. Минулося. Безповоротньо. Добре, що хоч дожив-дочекався до справжнього визнання в Україні.

Новим головою вибрали Павла Палієнка і наступний з’їзд запланований за два роки, на 2001 рік. Павло показав фільм, що його зробив його син, там є зворушлива сцена з’їзду, на якому жива і молода і гарна моя Ляля — я зворушилася цим кадром. (Мене на тому з’їзді не було — я тоді їздила на симпозиум поезії до Оттави!) Але сам фільм зроблений не надто добре — це учнівська робота і то не найкращого зразка. Не порівнюю з Марковим фільмом “A Ukrainian Christmas Story” — також учнівською роботою, бо це була белетристика, але напр. студентські документальні фільми Миколи Куліша про землетрус в Югославії були зроблені значно краще (А може я вже забула їх недоліки!)

Гайдучок (Богдан) і Палієнко мали ідею виготовлення своєрідного Who is Who, щоб похвалитися осягами наших зальцбургжан. Хотіли запланувати навіть видання окремої брошури. На бенкеті Павло навіть виступив із списком визначних наших колег — від Любка Гузара починаючи. Справді маємо чимало видатних постатей. Але — хоч цю ідею дуже підтримала Уляна Дячук — я думаю, що вони висунули її невдало і не вчас і це викличе кваси і непорозуміння. На мою думку, визначніших діячів відмітить Енциклопедія Української Діаспори, треба подбати, щоб там була інформація про всіх цих

науковців, винахідників, бізнесменів, менеджерів, поетів, etc., а якщо і потрібно видати якийсь Who is Who, то хіба реєстр усіх, та ще й з фотографіями, адресами і персональними даними, щоб ми могли себе пізнавати на з'їздах! (Мене, очевидно, включили до цих вибраних, але я воліла б дані про всіх!)

Я була на бенкеті у своєму парадному одязі, що його купила була на свою retirement party ще 1994 року, але що в ньому я (здається) ніколи не була на з'їзді (чорні штани, коронкова з кольоровими блискітками блуза, кришталеве намисто і такі ж кульчики) — збирала компліменти на ліво і на право, видно було, що це людям подобалося. Чулася я дуже добре, випила собі два коньяки, в доброму настрої слухала музику, підтупуючи до такту, але... в танець піти не наважилась, хоч мала трохи навіть охоту. Відмовила і Сергійкові, і Павлові — боялася наражувати свою ногу... Тим більше, що після кількох днів майже повної відсутності болю, сьогодні зранку відчула деяке погіршення... (Цікаво, що на це впливає: рух, погода? вологість у повітрі?) Дуже мене здивувало і звернуло мою увагу вчора відчуття і усвідомлення, що нога зовсім не болить. Але вранці вже відчуття такого не було — а погода сьогодні прекрасна, сонячна, а тепер ніч повна зір... Я, зачарована панорамою гір (після вчорашнього дощу, повітря іскристе і чисте!), навіть сіла була на годину на веранді на самоті, щоб полюбуватись природою і переглянути новий журнал з України, що його серед інших привезла Ірка — ПІК=Політика і культура. Тижневик. Оригінальна назва, цікавий зміст. Знайшла там статтю Сергія Квіта, де він згадує позитивно Штогрину і Урбанську конференцію і дуже негативно Богдана Рубчака, навіть із сарказмом!

Серед менше знайомих мені людей трапляються несподіванки. Ось підійшов до мене Ігор Зелик, чоловік нашої зальцбуржанки, яка була членом комітету, виступала в програмі і причинилася до того, що “Пісні про Зальцбург” доробили гармонізацію для піяніста тощо. Він для програми своєї жінки зробив переклад з Гайне “Пісні про Льорелляй”. Зелик почав говорити мені компліменти і про “Пісню про Зальцбург” і про поему “Зальцбург”. Я сприйняла це як чемні компліменти і спочатку не мала навіть наміру продовжувати розмову. Але слово по слові, почали говорити про Гайне і Зелик давай цитувати в оригіналі цілі строфи. Це мене зацікавило — ми навіть вийшли на двір, щоб могли поговорити. Я побачила, що він і справді цікавиться поезією. Говорили і про впливи Гайне на Франка, про “Зів’яле листя”, про Рільке (це вже сказала йому я, він, нажаль, Рільке не знає, але десь пригадував, що я згадую Рільке і в поезії (а це доказ, що читав не тільки поему “Зальцбург” у книзі “Назабутні роки”, але може і мою першу книжку віршів!)) Мені нагадався Славко Трофименко і виявилось, що вони — товариші і навіть, що Зелик вперше познайомився зі мною і з Остапом у домі Трофименків. Ну, цього на великий сором мені, я зовсім таки не пригадую.

Ще трохи і буде четверта година ранку, як у Шимборської. Ні. Настрій у мене збуджений, піднесений. Буває часом зовсім добре о четвертій ранку. Не тільки мурашкам!

Понеділок, 13 вересня 1999, год. 10:00 вечора.

Виїхала я з Союзівки вчора точно о 2-ій, а до дому прибула біля сьомої. Погода була сонячна, по осінньому свіжа. Але я переконалася в дорозі, що мені легше було їхати туди при перелетному дощику і при захмареному небі. Тим разом ярке сонце утруднювало шоферування, сліпило очі — вже і так втомлені недоспаною ніччю. Первісно я мала намір зупинитися по дорозі, щоб купити в штаті Нью Джерсі скринку вина (там дешевше, як у нас в Пенсильванії!), а також хотіла купити десь у фермерів свіжих помідорів і овочів. Але передумала. Заслухана в музику київських “папс”, я раптом помітила, що знак на дорозі каже “15 South” — а я ж маю бути на дорозі 206! Очевидно, прогавила написи на якомусь роздоріжжі і не скрутила, як треба було, а поїхала прямо. Добре, що я швидко зорієнтувалася, вернулася до 206-ки і втратила не більше як 5 хвилин часу. Але це мене насторожило: подумала: як ще пару разів зблуджу, то додому приїду вже, коли буде темно. Отже зупинилася тільки один раз по бензин і до лазнички. Музику виключила: мала приготований “Реквієм” Верді, але сказала собі з іронією: треба їхати сконцентровано, бо мені і справді може бути реквієм.

В неділю до церкви не ходила. Після сніданку, де сиділа при столі з Іркою, Мішаловим, Киньом, Палієнками, Лідою Андрусинин, Сахаруками — пішла заплатити за побут, залишити для продажу в крамничці два примірники “Автобібліографії” і два примірники “Самотнього місця під сонцем”, посидіти з годину на розмові з Валею Гурською і спакуватися. Потім була ще спільна знімка і обід. Я так при столі їх і залишила, попрощавшись о 2-ій годині.

Я привезла зі собою трохи книжок і поставила на продаж (із знижкою 30%) по 5 примірників “Самотнього місця” і “Автобібліографії”. Чотири примірники моїх оповідань товаришки мої купили (Цегельська, Зелик, ще дві інші особи — хоч і підписувала їм книжки, в тій хвилині не можу пригадати!) АБ не купив ніхто. Тоді я забрала решту книжок і кілька роздала як дарунки: Валі Гурській, Мішалову, Киньові (Киньові я дала і “Самотнє місце”, і АБ, і один примірник 12. збірника “Слово” — сказала йому: трохи тебе зукраїнізую, бо ти занадто відірваний від громади, може схочеш прочитати), також дала одну АБ Голінатим, що займалися адміністрацією і продажем і співачці Грабовій з подякою за виконання “Пісні про Зальцбург”. Але коли я подарувала АБ Гайдучкові і Сахарукові, то вони засоромилися і заплатили по 20 дол. за примірник. Отже комерційний успіх видавництва Мости = 80 дол.

Між іншим, підступила до мене “на пів години розмови” гарна пані, яка виявилася Іриною Куровицькою, новообраною головою Союзу Українок Америки. Вона знала, очевидно, що я стала членом редколегії “Нашого життя” і забажала зі мною завітатися і поговорити про плани для журналу. Вона з дому — Книш, до гімназії з нами не ходила (вона — молодша), але сестра її, здається, була в одній із нижчих клас.

З’їзд залишив по собі приємне враження. Добре час-до-часу зустрітись із товаришами і в приязній атмосфері відпружитися. Киньо пригадав собі і мені, що він колись любився в мені, а я з усмішкою сказала йому, що досі десь у моєму архіві затримався його любовний лист до мене по латині (я допомагала йому з латинською мовою, але тоді, коли я знала і

вчила його граматику — він, ліпше від мене — вмів застосувати нехай і невеличний словничок на практиці...) На Союзівці він ніколи раніше не був, отже я “вислала” його в неділю до церкви, щоб подивився на архітектурний твір Жука і на іконостас Гніздовського. Шкода, що Киньо не розвинув свого мистецького таланту. Якби був десь попав під вплив Козака, або якогось доброго американського мистця — міг стати першорядним карикатуристом.

Я прослухала свій запис виступу Грабової і трохи розчарована. Її прегарна поява на сцені, чаруюча жіночість, добрий смак елегантного одягу, тобто “апаричія”, затирають трохи недоліки самого співу. Але я — не спеціаліст цієї справи і не можу сказати в чому саме річ. Співала вона, крім моєї пісні, ще кілька арій з опереток та кілька українських пісень. Я бачила одну дуже позитивну рецензію на її виступ у “Травіяті” — але це була провінційна якась газета і не дуже престижна оперна кампанія. Чи зможе вона здобути справжній успіх в Америці? Чи має дані на це?

Між іншим, коли я запиталася Ірки, хто сьогодні веде перед в українській естраді, вона назвала деякі прізвища, що їх я чула вперше. Чому вони не приїдуть до Америки? запитала я наївно. Вони — співаки європейського рівня, занадто успішні і дорогі, щоб їх можна було спровадити. Очевидно, самої діяспори замало, а американська молода публіка їх не знає і не підтримає. Це було мені цікаво (і приємно!) почути. Добре, що наші вибиваються. Треба мені буде поїхати в Україну, щоб їх почути. Ірка дуже (і мабуть щиро) запрошувала. А я на те: ти так не проси, бо я і справді можу приїхати! (А мені, кажу їй, потрібне ліжко — і десь недалеко лазничка, щоб можна було вночі встати!) Живе вона на б-ому поверсі — щось для моєї ноги! — а ліфт працює? — питаю. Тепер працює, каже, але був час (коли вона спроваджувалася!) що ліфт не діяв... Треба було спеціальної протекції і хабаря, щоб вивезти меблі ліфтом нагору. (Після хабаря, ліфт раптом запрацював!)

Середа, 15 вересня 1999. 4:30 PM.

Вчора увечері потелефонувала Марта Трофименко: вони із Славком їдуть в п’ятницю на кілька днів до Торонто. Я вже раніше їх просила, щоб дали знати, як колись будуть туди їхати. Не сподівалася я, що це станеться так скоро (їхня дочка з родиною перенеслася до Норт Каролайни, отже я думала, що Трофименки тепер дуже рідко їздитимуть до Канади). Я порозумілася з Максимом і Уляною (вона минулої ночі повернулася від мами з Клівленду) — чи бажана і чи на часі моя візита? (Минулого тижня, якби я була туди поїхала, могла була справді їм допомогти, бо Максим був сам і такої помочі потребував. Тепер це вже тільки для приємної зустрічі, але постараюся бодай трохи чимсь прислужитися). Отже поїду з Трофименками. Плянують поїхати в п’ятницю, повернутися в середу. Я вже відкликала деякі заплановані справи (напр. в суботу обіцяла Марилі, що поїду з ними до нашого Центру, щоб вони могли забрати собі з нашої бібліотеки цілу пачку паризької “Культури”, якої ми в УБ мусимо позбутися — адже місця мало, отже бібліотека мусить бути чіткого спеціалізованого профілю!; друге — теж пов’язане з бібліотекою — засідання Ради Бібліотеки у вівторок; крім того не почую оголошення на радіопрограмі Остапового вірша з нагоди річниці його смерті, не зможу бути на концерті

Поповича і пікніку Тризуба в неділю). Але жодних поважних перешкод нема, отже радо з нагоди скористаю, хоч ще невідомо, як воно вийде. Іде з Атлантичного океану гураган Флойд — страшать нас, що це гураган такої сили, якої ще ніколи не було. Вже заповіли евакуацію побереж Флориди, Джорджії, Південної і Північної Каролайни. Телефонувала Марта Трофименко сьогодні вранці, що є перестороги і для побереж в Делаварі і в Нью Джерсі. Отже наш виїзд буде залежати від погоди: якщо в п'ятницю буде великий шторм, очевидно, не поїдемо. Або може поїдемо в суботу.

Крім гурагану на сході Америки, є поважні політичні вісті зі світу. В Індонезії, мешканці Південного Тімуру, колишньої португальської колонії, проголосували за незалежність — це викликало заворушення на велику скалю, поліційний терор, втечу населення в гори і тп. і тепер мають вислати туди під егідою Об'єднаних Націй, міжнародний контингент захисників миру. (Одне слово, ще один тест для “доктрини Клінтона” — це така моя назва, ніхто так цього не називає. Правда, Клінтон каже, що участь США в цій акції буде тільки у стратегічній допомозі, без висилки війська, а основний тон надаватимуть австралійці та азіяти).

А знову ж у Москві шириться паніка і можливо проголосять винятковий стан, бо там уже двічі висадили в повітря мешкальні будинки і це принесло великі жертви у людях. Підозрівають у цій акції терористів з Чечні. Рівночасно ведеться війна в Дагестані, яку також пов'язують із чеченцями та їхніми плянами для ісламської кавказької республіки. Але чи справді воно так? Офіційно президент Чечні участь в тих акціях заперечив, але хто його зна. Не можна виключити також можливість провокації самих, пов'язаних із урядом Єлцина, номенклатурників. Грядуть незабаром вибори, Росія має колосальні проблеми і політичні й економічні, а ще тепер здобула в цілому світі страшенно негативну “публісіті” у зв'язку із промиванням грошей у швейцарських і американських банках. Про всі ці скандали широко пише західна преса. Сліди корупції ведуть до високопоставлених осіб, включно з Чубаїсом і родиною Єлцина. Замішані в міжнародну російську мафію і деякі люди з України — передусім Лазаренко, колишній прем'єр (що сидить тепер у в'язниці у Сан Франціско, але що закупив для своєї родини за майже 7 мільйонів доларів вибагливу садибу в північній Каліфорнії із п'яти басейнами та двома посадками для гелікоптерів), та Семейон Могілевич, алумнус Львівського університету, що його американська преса називає “доном” Мафії, який дотепно відповів на запитання журналістів про промивання грошей, що йому це трапилося тільки один раз, коли забув у кишенці сорочки п'ятидоларовий банкнот і послав сорочку до пральні... Не знати, що ця криза в Росії значитиме для України. Якщо Росія справді розпадається, то може й добре: зайнята власною федерацією може не матиме часу й охоти на відбудову імперії? а може навпаки: втрачаючи кавказькі республіки, може знову натисне на єднання “братів-слов'ян”? Боротьба з тероризмом поширилася тепер і на цивільне населення: були на телебаченні репортажі про те, як люди слідкують одні за одними, як доносять до поліції про підозрілих... Як і всюди у світі, така атмосфера може доводити до зникнення громадянських прав і до тоталітаризму. А вже в Росії, де такі давні для цього традиції, встановлені не тільки за більшовиків, але ще і за царату, — це справжня загроза для молоді і дуже слабкої демократії.

В Україні також передвиборча гарячка. Ось сьогодні англомовний тижневик пише про те, що в опитуваннях після Кучми перед веде Наталія Вітренко, так звана прогресивна соціалістка, яка змагає до повороту назад, проти реформ, заходу і можливо назад до Союзу... Кандидатів є щось 15, серед них аж два від розколеного Руху...а є ще лідер комуністів Петро Симоненко, соціаліст Мороз, колишній голова КГБ Марчук, голова Верховної Ради Ткаченко.

Я недавно відкрила, що найліпші вісті по телебаченні подає канал 35: там є не тільки знамениті вісті англійської ВВС (з цілого світу, не так як подають наші егоцентричні американські ізоляціоністи!), але також цікаві вісті Deutsche Welle і France 2. А українські вісті найцікавіше подає газета “День”, з Києва, по Інтернеті!

Вівторок, 21 вересня 1999. Год. 7:15 вранці. Торонто.

Прибула з Трофименками в суботу вечером. В п'ятницю, хоч була вже гарна сонячна погода, їхати не могли: після гурагану Флойд, що приніс великі повені не тільки на півдні, але навіть і в Нью Джерсі (поїзди з Філядельфії до Нью Йорку були стримані, бо станція Трентону була під водою! А також на нашому цвинтарі у Баунд Бруку, кажуть, вода сягала до сходів Церкви-Пам'ятника!) — треба було і нам сушити наші пивниці. Славко і Марта мали гірше — вичерпали кілька відер води, залило їм килими, канапу, знищило чимало книжок. В мене також показала вода, треба було рушниками її зібрати з підлоги — всього вийшло на три ведра — трохи замок килим, але іншої шкоди не було. Мої книжки в пивниці поставлені вище — вода до них не дійшла. Отже приїхали в суботу, без пригод, при гарній, вже майже осінній погоді, можна було любоватися краєвидами (зокрема на одній із зупинок в штаті Нью Йорк, де є прегарна панорама гір).

В хаті Уляни й Максима чимало змін. Викінчена вже не тільки кухня — добудоване ззовні гарне ratio-ганок, на якому стоїть стіл і там літом обідають — також купили нові меблі до їдальні, дали зробити нові паркетові підлоги. Фортеп'яні пересунули до їдальні, телевізор винесли до пивниці, канапу — нагору. У висліді вітальня зовсім порожня — чекає на нові меблі. Максим — сам власними руками — довершив малого чуда в пивниці — там тепер під ratio додана мала “кімнатка”, з книжками на полицях і комп'ютером, а в центрі пивниці — канапи і телевізор.

В неділю їздили до церкви св. Дмитра (відносно гарно розмальована церква, незле співав хор, гарно обома мовами говорив без жодного акценту народжений вже в Канаді священник Володимир Макаренко — відправа досить чистою українською мовою — православні мають якийсь кращий текст! — одне слово: можна було без особливого протесту дві години простояти (Оце стояння дуже для моєї ноги не до речі, я час-до-часу сідала!)

Після богослужби, я запросила всіх до ресторану на обід. Поїхали до китайців Mandarin, буфетного стилю, кожному на його вибір — недалеко від церкви. Згадали добрим словом Остапа, бо це була його 7 річниця смерті.

Опісля мали намір, передягнувшись, поїхати до парку. Яле я вмiжчасi потелефонувала до рiзних знайомих — Лiди Палiй, Лiди Гумiнiлович та до Наталки Томцьо, що на мою велику радiсть перенеслася недавно з Оттави до Торонто. Палiй не було вдома, з Лiдою Гум. i Мiрою Клименко я поговорила по телефону — вони мають тепер поважнi клопоти зi здоров'ям: Мiра має клопiт iз серцем, Лiда крiм давнiших проблем, проходить якiсь тести на хребет, бо не може ходити. Орест Чуйко має улкькус-виразку шлунка — тому вони i не їхали на з'їзд. Лiда мене запиталася про Ірку Стецуру, мовляв, чи це правда, що вона так постарiла i що така розчарована своїм життям в Україні... Це мене трохи позлостило: якi люди злосливi i як швидко реагують сплетнями, повними злоби i фальшi. Я, очевидно, все це заперечила, щоб їi спам'ятати i виправити! Натомiсть моя розмова з Наталкою зробила менi велику приємнiсть. Що бiльше: ми з нею домовились на зустрiч о 3-ї год. на вiдкриттi виставки Молодожанiна в Канадськiй Мистецькiй Фундацiї КУМФ, недалеко вiд нас. Отже я не їхала з дiтьми, а пішла на виставку. Там я зустрiла i Лiду Палiй, i Любу Пендзей з Богданом (вiн недавно перейшов успішно angioplasty), i Мар'яна Дального-Горготу з жiнкою Адою, i Стефу Гурко, яка підступила до мене привiтатися, i Кузьменко... А з Наталкою ми ще пішли продовжу-вати нашу розмову в парку, а потiм, вона з своїм чоловіком Миколою, взяли мене до себе до хати до Етобіко. Довiдалася я, що вони після понад 20 рокiв життя в Оттаві, перенеслися назад до Торонто, до своєї власної хати, яку вмiжчасi винаймали. Їхня хата — гарний просторий осiбняк, з великим городом i спереду i ззаду, в спокiйнiй резиденцiйнiй дiльницi передмiстя. Вони ще не зовсiм розпакованi, картини ще не висять на стiнах. З Наталкою в нас завжди було багато спiльного, я ще в гiмназiї вiдчувала для неї багато симпатiї. Вона взагалi була тодi серед нас — смаркатих — чарiвною i вже досвiдченою, бо замiжною молодого жiнкою. Життя повело так, що Наталка була одружена тричі. Раєвський згинув, здається, на вiйнi, Спольський нагло помер — дiстав серцевий атак десь на забавi в Торонто, залишив їй одного сина-Андрiя. З Томцьом вони одруженi вiд 1965 року. Наталка закінчила унiверситет (антропологiю) десь вже в Оттаві, але нiколи не працювала. Як освiчена lady of leisure, вела активне товариське життя, але бiльше в мiжнародному, тобто рiзно-етнiчному канадському суспiльствi. Всi ці данi я собi занотувала мiж iншим, бо розмова в нас була на загальнi абстрактнi теми — i було приємно могли поспiлкуватися на iнтелiгентному рiвнi, без побутових i особистих сплетень. Говорили ми i про лiтературу, i про Україну, про проблеми мови, новоприбулу хвилю iмiгрантiв, недавнi подiї в Росiї iтп. Микола Томцьо має якийсь нарiст на кишцi i має йти незабаром на операцiю — це й була причина, що вони не приїхали на зальцбурзький з'їзд. Я дуже рада, що вони тепер у Торонто i взагалi, що нам вдалося вiдновити контакт.

В КУМФi, мiж iншим, є також книгарня, що їi вiдкрив якийсь новоприбулий з України чоловік, що на вiзитнiй картцi називає себе -Andy Bonny, Canadian Global Centre. Там — цiле багатство газет, журналiв i книжок з України. Щоправда, не було нi “Щоденника” Любченка, нi Дiмарова “Прожити й розповiсти”, що їx я хотiла купити для бiблiотеки. Але купила — для Максима — товстий том критичних статей Миколи Євшана-Федюшки i переклад “Любий друг” Мопасана — нововиданий paperback у перекладi Пiдмогильного! А менi аж очi розбiгалися з радостi, бо там були українською мовою i Фройд, i Макiявеллi, i Поппер, i Нiцше, i серiя перекладiв белетристики з “Любим другом” i “Коханцем лейдi

Четерлей” у проводі... Кажуть деякі торонтонці: це жид, робить бізнес на книжках! А я на те: слава Богу, таких нам треба якнайбільше!

В понеділок пішла я до книгарні West Ark на Bloor. Там також не було ні Любченкового “Щоденника”, ні мемуарів Дімарова, але я купила пару книжок для УБ в Центрі, два компактні диски Зіброва і Похолій та відео фільму “Тарас Бульба”. Хотіла фільм дати хлопцям, але Уляна каже, що вони вже це раз бачили, отже може завезу фільм також для УБ. Ще мушу ці речі відібрати, бо вчора не мала з собою картки VISA, а чека вони не хотіли прийняти.

Сьогодні Уляна й Максим запросили на обід гостей: Тамару Гундорову, Сисина та незнайому мені викладачку мови Наталію Шостак. Зараз іду варити бігос та й готувати харчі для гостини. Уляна поїхала на університет разом із Максимом — мають нараду в справі обкладинки 7-ого тому Грушевського. (Сисин повернувся з Європи і невдоволений обкладинкою, яку Максим уже затвердив до друку).

Завтра вранці повертаюся вже автом з Трофименками додому. Але Уляна просила, щоб я приїхала знову в час, коли її мама вийде з лікарні — щоб вона могла поїхати на тиждень до Клівленду. Маю надію, що це вдасться зробити — хоч тоді, очевидно, вже нагоди на подорож автом не буде, треба буде замовляти літак — отже плянування трохи ускладнене, тим більше, що я маю виступ на святі Олени Пчілки під кінець жовтня, і, можливо, також виступ в УВАН, що був перенесений з червня на осінь і ще не знати коли відбудеться..

П’ятниця, 1 жовтня 1999. Починаю в полудне.

Цьогорічну нагороду Нобеля з літератури присудили вчора Гюнтерові Грассові. Кажуть, що одним із його конкурентів був Мілан Кундера... Грасса і його темпераменту полемічну лівизну я мала нагоду особисто спостерігати на конгресі ПЕН в Нью Йорку. Відомий він був із своєї критики німецького расизму (навіть недавно, у зв’язку з турецькими робітниками в Німеччині), та із свого негативного наставлення до об’єднання Німеччини (бо вважав це загрозою для майбутнього). З його творів читала я “Blechtrommel”, “Katz und Maus”, може ще щось, не пригадую. Цікаво чи є українські переклади Грасса — повинні бути, адже його ліва політика була можливо сприйнятлива і в ССРСР? Хоч його цитували недавно, мовляв він соціалізму без демократії сприймати не може... Не знаю, треба було б переглянути “Всесвіт”. Від Кундери, думаю, він серйозніший кандидат, але повинен був Нобеля дістати вже давно, за “Blechtrommel”. Очевидно, як і завжди при Нобелівських преміях, політичні моменти грали першорядну роль.

Дев’ять днів пройшло без записів у щоденнику. Він потребує, очевидно, реанімації. Щоправда, нічого особливо важливого не трапилося біля мене (на щастя!) Повернулася я з Трофименками вже в середу 22 вересня, погостила їх ще борщем (що був заморожений саме для цієї цілі) та привезеною з Торонто ковбасою. В суботу мала знову гостей: тим разом це були Марія і Ран. Марилі я запропонувала пачку польського журналу “Культура”, що його наша бібліотека в Центрі успадкувала від якогось українського

передплатника. Наша бібліотека мусить мати виразний спеціалізований профіль, отже збирає тільки матеріали українською мовою або про Україну, і хоч “Культура” багато уваги завжди присвячувала українській проблематиці, ми справді не маємо місця для таких периферійних для нашого профілю матеріалів. Могли або послати в Україну, або викинути. А посилка в Україну коштовна, і ми на це не маємо грошей. Отже Марія і Ран приїхали в суботу, щоб зі мною поїхати до Центру і забрати ці журнали. Я використала нагоду, щоб прийняти їх обідом — таких вдячних їдунів, як Ран рідко можна в світі зустріти!

В суботу пару годин пізніше я ходила на вечір в пам’ять Світличного. Доповідь (на яку запрошували мене, але я відмовилася, бо хоч шаную високо Світличного, не мала бажання і часу на глибше дослідження, а на шаблонуву доповідь мене не тягне!) доручили Дибко-Филипчак. Але на щастя була також Надійка Світлична, що її виступ був найкращою точкою імпрези.

Марта Трофименко телефоном запрошувала мене прийти в неділю на наради округи СУА. Якби не те, що попередні дні були виповнені вщерть спілкуванням з людьми і я мала зовсім протилежне бажання: попрацювати на самоті, я може була б і пішла. А так, просиділа вдома, працюючи над УЛЕ.

До цієї бібліографічної праці часом потребую себе навіть примушувати. Вона вимагає самопосвяти і дисципліни. А треба, щоб робота поступала вперед. Минулого тижня мала я візиту в дентиста Карста — треба було, на рекомендацію техніки-гігієніста зробити нову пломбу. З цієї нагоди, після лікарської візити, я пішла на пару годин до бібліотеки. Працювала з журналом “Index on Sensorship”. Потім ті знахідки, на другий день, переписувала і редагувала на комп’ютері. Не маю досить нових знахідок із 1966-79 — треба було б частіше їздити на ПЕНН (що і зроблю в наступному тижні). Вміжчасі взялася я паралельно за опрацювання УЛЕ90 — бачу, що мені конче треба вписати в комп’ютер усі дані знайдені в Урбані, бо інакше будуть повторення і можливе дублювання праці. (Вже таке мені трапилося!)

А звідусіль чигають різні дигресії. От сьогодні потелефонувала Ірена Чабан. Я послала їй свою статтю про Башкірцеву, з пересторогою, що це я вже раніше послала до “Всесвіту”. Вона статтею захоплена, хоче надрукувати її без скорочень і то вже в грудневому числі. Журнал повинен друкувати більше матеріалу для жінок і про жінок, і це не тільки моя опінія. Але такого матеріалу та ще й доброякісного — обмаль. Вона рада була б, якби я більше писала для журналу. Журналістика мене бавить, я колись робила це залюбки — в “Нашому житті” було багато моїх не тільки статей, але всяких інтерв’ю, а навіть кросвордів і анекдот. Але тепер — це час вкрадений від УЛЕ, а бібліографічна моя робота — це справа серйозніша і більше потрібна (хоч може не досить доцінена).

Зрештою, не тільки вкрадений від УЛЕ. Мені було б добре взятися за Остапів архів, підготувати до друку може якісь уривки з листування (напр. з Гординським). А ще тягне мене нова ідея: якщо все буде добре і Остапова книжка статей появиться ще цього місяця

(як обіцяв Корогодський), то може б так я зібрала і видала книжку своїх статей і досліджень? Очевидно, не тут, а в Києві. Може Корогодський був би зацікавлений цим зайнятися? Мали б люди продуктивну і доларами оплачену роботу на пару місяців — а мене хіба не стати на таку інвестицію?

Максим телефонував, що таки знайшов трохи часу, щоб викінчити підготовку наших двох наступних видань: “Тихих розмов із вічністю” і англomовного перекладу Керницького. Я не хотіла його наглити, бо знаю, що в нього багато зобов’язань і мало часу, але дуже хотіла б, щоб нарешті з тими двома книжками покінчити і пустити їх в обіг.

Неділя, 3 жовтня 1999. Полудень.

Якби хтось запитався мене, що мені в моєму самотньому житті приносить найбільшу радість, я без вагання сказала б: музика. І то — цими днями — не музика взагалі, а конкретно: скрипкові концерти Чайковського і Бетговена. Я виповнена ними вщерть, маю два компактні диски, часто їх слухаю, і не тільки тоді, як на радіо іде щось мені менше сприйнятливим. Але я абсолютно нічого на музиці не розуміюся. І пам’ять моя — нікудишня. От пробую навчитися розрізняти один концерт від другого, бо часто вони мені мішаються. Добре було б, якби я могла прочитати або прослухати якісь коментарі, якісь пояснення. От недавно в моєму сусідстві відкрилася філія Community College of Philadelphia і я побачила в їхньому каталозі якийсь один музичний курс — навіть думала записатися, телефонувала до них, але вони мені не відповіли, а потім я їхала на зальцбурзький з’їзд саме в час, коли починався семестр, отже не розвідала і не вписалася. Але слідкуватиму за тим: може зроблю це в майбутньому. А принаймні, може, варто було б поконсультуватися когось в музичному відділі бібліотеки Ван Пелт. Заслухана цією божеською музикою, я часто думаю: нема в світі такої мови, такої поезії, щоб могла віддати таку глибину почуттів, таку глибоку лірику... Сьогодні, слухаючи обох концертів, я вирішила подивитись до книжки, що її отримала на різдвяний подарунок від Уляни два роки тому (Lang: “Music in Western Civilization”). Але там про мої концерти мало написано. Книжка ця для мене “за мудра”, мені треба чогось більш елементарного, напр. музичної енциклопедії на зразок таких літературних довідників, які в мене є. Проте я вчитала в Лянга дещо цікаве до моєї теми, що перегукується з моїми власними думками, і зрозуміла з його тексту, що моє відчуття музики — виключно романтичне. (Може тому я, хоч люблю і Моцарта, і Гайдна, і Вівальді — до глибин душі зворушуюсь тільки музикою Бетговена, Чайковського, Гріга...)

“E.T.A. Hoffmann...believed that music is the only truly romantic art... Hölderlin was ashamed of his language, which he found poor and expressionless compared to music. No other art could express the longing for the infinite, no other art could bring men into such close contact with the universe, and no other art could provide so direct a way from the multitudinous to unity — to the achievement of the romantic ideal, the union of all arts, the Gesamtkunstwerk; and even when achieved, it was this urge toward this goal which made the romanticists seek to couple word with tone so that music could become a world philosophy. “Music is the art of the arts”, said Wackenroder, “for it is able to detach the sentiment of the human soul from the chaos of earthy

existence.” (p.745).

Не всі так думали. Вольтер сто років раніше мав сказати “what is too stupid to be said is sung”.

Середа, 6 жовтня 1999. Метро, біля 11-ої.

Снився мені минулої ночі Остап. І знову ж ця сама тема: не що помер, а що покинув ще за життя! Цікаве явище, гідне уваги якогось психоаналітика! У сні: великий жаль і біль і смуток, мовляв, чому, що сталося? що є причиною? І прокидаюсь до самотньої дійсності, що, як-не-як, має позитивну перевагу над сном. Адже залишився щасливий спогад — найкращий дарунок долі. Не всім це дано.

Вчорашній день присвятила громадській праці: провела кілька годин в Українській Бібліотеці. Нарешті маємо керівника, що хоче чогось навчитися і виявляє ініціативу, навіть деякий ентузіазм!

Увечері в УКУ був виступ Роналда Піча, судетського німця, який знаменито володіє українською мовою. (Його десь знайшов і привіз з Німеччини Рудницький, який тепер приїхав на тритижневу відпустку з Мюнхену). Піч говорив про Європейську Спільноту й Україну — говорив сухо і не дуже цікаво, але найгірше, що не вияснив як слід непорозуміння, яке виникає у зв'язку з тим, що наша публіка (та й не тільки наша, як знаю із своєї професійної практики!) мішає структури й функції Європейського Союзу з Радою Європи, а то навіть із НАТО! На цей гачок схопився навіть сам ректор УВУ Рудницький, який хотів виявити певну обізнаність у дискусії і підняв питання смертної кари та контроверсії з тим пов'язані. Це, очевидно, не було до властивої теми доповідача (бо скасувати смертну кару вимагає від України Рада Європи, що її Україна є членом, а не Європейський Союз, який займається майже виключно комерційними справами і куди не тільки Україні, але навіть Польщі ще не скоро можна буде стати членом). Цього, нажаль, доповідач не вияснив, а навпаки, ще більше справи заплутав. Зразу видно, що він не юрист чи політолог, а філософ.

Неділя, 10 жовтня 1999, 10 год. ввечері.

Відбула цього вікенду дві імпрези: вчора, в суботу, було в Центрі т.зв. “відкриття сезону”-веселий вечір ревієвого типу з виступами гуцульського ансамблю “Черес”, акордеоніста Віталія Пирога і гумориста, лікаря із Флориди, Євгена Стецьківа. “Черес” (цимбали, сопілка, скрипка, бас) міг би брати участь в якихось американських конкурсах “country music” — ця музика має в собі досить автентичної екзотики і могла б навіть зацікавити чужинців. Стецьків був ліпший ніж у минулому, коли виступав із своєю жінкою: тим разом його дотепи були досить свіжі і актуальні, віршики Глазового також були непогані, і взагалі можна було подивляти феноменальну пам'ять і досить добру дикцію цього, як-не-як, старшого пана та й не професійного актора. Фактично, якби було яесь своє

товариство, можна було б навіть провести приємний вечір. Але такого товариства не було. Я сіла собі біля Стадниченків, принаймні якісь знайомі з давніших літ.

Сьогодні була презентація книжки Мілени Рудницької. Була доповідь Марти Хом'як, читання уривків з книжки, музичне тріо. Марта говорила досить цікаво і відважно: звернула увагу на деякі контроверсійні теми: єврейське походження Мілени, її неконформізм у політичних справах, зокрема віз-а-ві ОУН, закуліси видання книжки, питання про те чи ліпше видати 9 тисяч доларів на таке видання, чи зужити їх на харитативну ціль. Мав бути ще Пеленський і говорити про Мілену, як політичного діяча, але він не з'явився. Читані уривки були, на мою думку, невдало підібрані і мало цікаві. Книжка в м'якій оправі коштує 35 дол. — Я була б купила, якби не те, що вже зобов'язалася написати якийсь відгук чи рецензію, і Ірена Чабан обіцяла мені рецензійний примірник. Отже я сказала Софійці: якщо куплю, не писатиму. А якщо маю щось написати, то мушу мати власний рецензійний примірник. Це справа принципова. А Мілена мене цікавить, я маю добру волю і охоту книжку прочитати і щось про неї написати. Отже Наталка Даниленко книжку мені дала.

Мілена, очевидно, мусітиме почекати на свою чергу. Мені тепер треба присвятити час, щоб написати доповідь на сесію УВАН (повідомила мене Оксана Радиш, що це буде в неділю 24 жовтня — отже доведеться поїхати до Нью Йорку) — а крім того я вже почала читати спогади Надії Суровцевої і можливо напишу про неї якийсь відгук для “Нашого життя”.

Приємно було поговорити з Мартою Хом'як. Сказала мені, що НТШ (в особі Лариси Онишкевич) відмовилося видати книжку Рудницької, вимагаючи наукових приміток, ітп. Крім того, це тільки перший том, до 1941 року. Наступний період включає критичні думки Мілени про Сліпого і це викликало контроверсію серед редакторів.

Четвер, 21 жовтня 1999. 8:30 вечора.

Щоденник знову в небезпеці: останній запис 10 жовтня, а сьогодні вже 21-е! Легко вийти із нормальної рутини і звички, а було б шкода дати йому передвчасно загинути. Скільки ще тих років життя мені присуджено — в повній свідомості і без паралізуючої депресії? *Nec semper erunt Saturnalia!* — *Carpe diem!* — мої два життєві лозунги: треба себе примусити до певної дисципліни! Отже, до записок!

Замітні події минулих десяти днів: дуже добра пластова імпреза для відзначення 50-річчя філядельфійської станиці. Прекрасно прибрано заля: на кожному столі (бо це був бенкет) — імітація маленької пластової ватри, довкола малі деревця, квіти, сцена прибрано прапорами, при вході — мале шатро, немов на пластовому таборі... Все це робота нібито наших Чортополохів, але фактично Дусі Подоляк, бо вона фаховий декоратор. Це дало відповідну атмосферу. Але і програма була скомпонована дуже вдало і не тривала довго. На сцені відбувся “апель” юнаків і юначок в одностроях, і це включало іменування гетьманської вірлиці, що його довершив Начальний Пластун. Потім були дві промови:

Юлька Крижанівського (дуже добра, наголошувала скавтські засади) і Начального Пластуна Романківа (трохи, на мою думку, занадто політична, бо наголошувала сьогоднішній Пласт в Україні, а там є конфлікти із скавтами і багато пов'язаних з тим контроверсій). В розваговій програмі був спів юначок (безпретенсійний, але добрий) і нібито скеч пера Зенка Чайківського, що його підготував не він сам, але виховниця гуртка — це була найслабша точка програми. На кінець був показ слайдів — на великому екрані, при погашеному світлі, із свічками-ватрами на столах, і під акомпанімент співу пластових пісень юначками. Це була зворушлива точка — майже 400 людей сиділи тихо, мов заворожені, дивлячись на документи минулого — свого власного і своїх дітей. Найкраще було, що ніхто цих образків не пояснював, отже була створена відповідна до хвилини атмосфера — і це залишило дуже добре враження.

На бенкеті зустріла я багато знайомих, були там і всі Лабуньки — Мирослав, Олесь, Люба, а головне — Іко, який тількищо приїхав з України і вчора вже туди повертався. Я просила його, щоб він взяв до Києва передачу — і от вчора я передала йому листи і гроші до Корогодського (100 дол. на поштову пересилку Остапових книжок), до Доценка (50 дол. в дарунку) і те саме для Людмили Тарнашинської. Хочеться трохи людям допомогти і зробити їм якусь малу приємність у цей трудний для їхнього виживання час. Тарнашинській, між іншим, я недавно послала 20 дол. звичайним персональним чеком — це був свого рода експеримент. Написала мені, що банк за послугу відрахує 5 дол. і виплатить їй аж в листопаді, коли прийде потвердження з мого банку. Ну, я вчора робила перевірку банкового звіту і бачу, що чек вже повернувся. Отже, хоч це і не найкращий шлях, але можливість є. Люди нерado перевозять гроші, навіть Іко просив, щоб не було багато. Те, що Вакуловська погодилася перевезти дві з половиною тисячі Корогодському — справді унікальне добре діло — така нагода не швидко трапиться знову.

Повідомила мене Оксана Радиш з УВАН, що “доповіді новообраних дійсних членів УВАН” відбудуться в неділю 24 жовтня. Крім мене будуть виступати там Осип Мороз про економіку, і Роман Савицький про Людкевича. Отже далі відкладати із підготовкою доповіді не було можна. Вона вже готова — трохи за довга, але я маю намір вступ (цілі 4 сторінки) пропустити, щоб не вийшло багато більше як пів години. (хоч на моє питання про час, сказали мені, що не роблять обмеження, мовляв, скільки треба для вичерпання теми! — але я сама знаю, що надто довга доповідь не бажана, зокрема, коли виступають ще інші доповідачі).

Свій виступ про Олену Пчілку (післязавтра, в суботу) я також значно скоротила — в Урбані читала може і пів години, але на імпрезу 43. відділу зредувала це до 18 минут!

Хвилювала мене минулими днями не так моя доповідь, як перспект їхати до Нью Йорку поїздом, з важким наплечником (хочу завезти їм свої дві бібліографічні книжки та машинопис третьої — бо нажаль з КІУСу ще УЛЕ80 не прислали! — це потрібне для ілюстрації моєї доповіді, бо я говоритиму про загальні характеристики і критичні висновки, без того щоб цитувати будь які бібліографічні дані. Зрештою, треба мою працю показати людям, бо хоч були рецензії, то фактично про цю мою роботу мало хто знає. (От,

тільки тепер, написавши про рецензії, раптом подумала: а може варто було б зробити фотокопії рецензій Доценка, Зорівчак, Штогриня, Шевельова і також взяти із собою? — Тільки щоб це не виглядало на саморекляму! Ще подумаю. — На моє велике щастя, потелефонував Олекса Біланюк: він їде автою і візьме мене з собою! Боже, як я зраділа! Я ж навіть добре не знаю, як там в Нью Йорку дістатися із станції до УВАН, а тоді назад, під ніч, до Філядельфії, а тоді з вокзалу публичним транспортом додому?

Та ще й із моїм коліном! Хоч ні, мушу сказати, що з ногою мені значно легше. Я навіть почала наново ходити на двомилеві проходи — щоправда, поволі і з паличкою! (Але палиця — фактично із звички, та як охорона від собак! — а не із справжньої потреби!) Правда, пару днів тому знову трохи нога боліла — може тому, що падав дощ. Але пройшло. От передучора я навіть стояла пару годин на ногах у кухні і ... ліпила вареники! (Останній раз, коли я це робила — мусіла сидіти, бо нога дошкуляла!) А вареники ліпила я “на запас” — добре мати в хаті якісь готові харчі на випадок несподіваних гостей.

Провела кілька безсонних ночей. Передусім через те, що в азарті праці часто сиділа до пізна при комп’ютері, а тоді — вже в ліжку — бралася, за звичкою за книжку — у висліді — вибивалася зі сну, і зустрічала годину “Шимборської”, вже удосвіта, при повній свідомості... Але причинялася до того і книжка. Бо читала я не щобудь, а знамениті спогади Надії Суровцової, що їх я знайшла у власній бібліотеці в щорічнику “Наука і культура: Україна” за 1990 рік.

Ім’я Надії Суровцової почула я вперше від Леоніда Плюща — він говорив про неї з великою повагою, як про особу, що до неї люди їздять, мов на прощу. Але він, мабуть, думав, що ми всі тут закордоном знаємо хто вона така і не пояснював. Згадувала це ім’я і Надійка Світлична. Але я фактично зовсім нічого про неї не знала. І от тепер відкрився мені цілий незнаний світ.

Надія Суровцова свої спогади написала на засланні, десь в Магаданській області, на Колимі. На початку подана дата: 9 листопада 1949. В збірнику є тільки перша частина цих спогадів і немає дати, коли зроблений останній запис, а коротка стаття Миколи Крячка не дуже точна і не дає відповіді на всі питання. Суровцова народилася 1896 року, вчилася до революції в петербурзькому університеті, згодом працювала в Центральній Раді і в міністерстві закордонних справ за Скоропадського. З дипломатичною місією, що їхала на конференцію у Версалі, виїхала закордон і жила згодом в еміграції. У Відні зробила докторат з історії. Жила якийсь час у Швейцарії. Була дуже активна в міжнародній жіночій лізі за мир і свободу — їздила на їхні конгреси у Відні, Дрездені, Гаазі, Амстердамі, Парижі, Вашингтоні. Цікаво дуже, що вона мала великі особисті зв’язки з людьми замішаними у цей рух, ночувала в усіх цих містах звичайно у різних членів цього руху різних національностей, а не напр. в готелях або в українських емігрантських родин! згадує, напр. у спогадах, чимало імен своїх знайомих — англійців, американців, французів, німців, описує свою участь у семінарах, де доповідає Берtrand Рассел! Цікаві подробиці про життя українських дипломатів закордоном, про побутові труднощі і перипетії їхньої праці. Зустрічається тут із іншими діячами з України, згадує напр. Мілену

Рудницьку (що її книжку я саме почала читати!) — Але згодом, Суровцова, переходить на бік комуністів. В час своєї подорожі по Америці вона вже має зв'язки з українськими комуністами у США, і є згадки у спогадах про те, що на неї в антикомуністичній українській пресі появлялися “наклепи і пасквілі” (цікаво було б це знайти! — певно у “Свободі”?) — В 1925 році Суровцова повертається до СРСР і два роки живе в Харкові у вирі українізованої України: працювала з Багалієм, Досвітнім, у Вапліте; згадує дуже цікаво різні епізоди з Бажаном, Сосюрою, Яновським, Курбасом, Кулішем... а 1927 року її заарештовують і вивозять до Москви. На цьому перша частина спогадів закінчується. Каже Крячок, що вона на засланні пробула до 1954 року. Англомовна ЕУ каже, що вона повернулася до Умані, тут писала свої мемуари і КГБ їх сконфіскувало в останні роки її життя. Померла 1985 року.

Спогади написані надзвичайно талановито і цікаво. З безконечною кількістю подробиць та імен, що викликає мій подив і навіть здивування: якщо починала писати на засланні, невже все це писане з пам'яті, без записок і документів? Дуже мене ця постать зацікавила. Я може колись і напишу щось про неї, але мені ще треба буде для цього багато чого знайти, прочитати, розшифрувати. Вона мало — надто мало — пише про своє особисте життя — є тільки натяки, що тільки підсилюють зацікавлення. Виглядає, що одруженою вона не була ніколи — хоч при тодішніх звичаях після революції — не можна з певністю догадатися, чи не жила вона із кимсь із своїх приятелів, що їх згадує. Спогади надруковані із спецфонду державного архіву — мабуть завдячуємо їх професійним архіварям КГБ... “Наука і культура” 1990 року — це часи Горбачовської відлиги. Є в спогадах кілька еліпсисів — скорочень: цікаво, що там пропущено?

А тепер я взялася за товстий том статей і документів Мілени Рудницької. Маю зобов'язання написати рецензію до “Нашого життя”. Є там цікавий, але надто короткий її спогад про родину — батька і маму. Нарешті хтось віддав належне Іді Шпігель — я випінула була колись Кедриніві, що він у своїй спогадах не написав більше про свою маму. Він тоді, оправдуючись, обіцявав мені, що напише про неї окрему статтю, але, очевидно, не зробив того. Мабуть встидався, боягуз, свого єврейського походження. Добре, що це зробила Мілена і слава Богу, що книжку видали з цими біографічними матеріалами. Але сама книжка — це сухий матеріал статей, петицій, меморандумів, звітів. Листування тільки ділове. Цікаві “родзинки” є — але їх треба виловлювати з безлічі іншого, менш цікавого матеріалу. Ця книжка не примусить мене провести безсонну ніч, читаючи. Але зворушила мене цитата з одного її листа, що її дуже влучно редактори виділили навіть на задній обгортці: “З цілого мого великого архіву я не врятувала ні одного листа, всі папери СУ теж пропали. Вже ніколи не напишу історії українського жіночого руху, ні спогадів з власного життя...” Велика шкода для нашої культури — одна з багатьох таких втрат, вся наша історія — це повторення того ж самого мотиву... І тому треба дорожити тими спогадами, які до нас таки дійшли. Такими, як Суровцової.

П'ятниця, 22 жовтня 1999. 5 год. по полудні.

А я таки вирішила зробити копії рецензій. І напоролася на поважну проблему: після 1996 року і моєї “Автобібліографії” — мій архів зовсім неупорядкований, помішаний, тяжко щось у ньому знайти. Отже при нагоді копіювання рецензій (а їх є більше, бо я забула вчора про Гольденберга!) — трохи почала наводити порядок.

Знайшла сьогодні на інтернеті дуже цікаву статтю в “Економісті”, п.н. “Ukraine’s grim choice”. Є там такі знаменні думки: “The presidential election campaign in Ukraine has been depressing, but the result should not be disastrous. Compared with Russia, on a number of counts Ukraine looks more stable, and its chances of climbing out of its post-Soviet trough are a bit better.... it is at peace with itself and the world... Russian-style assassination... is not a feature of Ukrainian life.. There are no political prisoners... dire predictions that the country would be torn apart have so far proved wrong... The Crimea is calm...” etc,etc. “Most of it happened despite, rather than because of the country’s rulers...”

Я послала інформацію про цю статтю кільком особам по електронній пошті, включно із тими в Україні: Антонович, Зорівчак і Білоконю. Нехай потішаться перед виборами, що не є так зле, як виглядає, і що захід починає бачити позитиви в Україні, коли порівнює її з Росією. А вибори президента за десять днів. Пригадую думку Рябчука про те, що зміна була б бажана. Читаю регулярно “День” і бачу яку завзяту кампанію вони ведуть проти Кучми і за Марчука, але це — Марчукова газета. Трохи занадто вони Марчука пропагують, не тільки в редакційних статтях (як це робили б американські газети, напр.), але і в подачі вістей, доборі листів до редакції, тощо. Нам ще далеко до справді вільної преси! Мене застановляє факт, що Марчук не подає якоїсь конкретної своєї програми, а виступає загальною (як це зрештою часто роблять політики перед виборами, щоб з’єднати собі якнайбільше прихильників). Але люди, ті, що є за Марчуком, наголошують часто потребу в Україні “сильної руки”, що зробила б порядок! А це мене трохи лякає: щоб, бува, боротьба з корупцією під проводом сильної руки колишнього генерала КГБ не довела Україну до диктатури!

В Пакистані недавно військовики, напр. зробили пуч, завісили конституцію, розігнали парламент, заарештували прем’єра і тепер на чолі уряду — генерал, такий собі пакистанський Піночет. Чи Україна хоче іти тим шляхом? Маю враження, що хоче — наші люди демократії ніколи не знали, дехто тужить за советськими порядками... Але Кучмі також далеко до справжнього демократа: вільної преси він боїться і на кожному кроці підставляє їй ногу; уряд утруднює іншим партіям і кандидатам доступ до телебачення, до преси. Кажуть, що фабрикує різні провокації. Напружені будуть дні, та й в першому турі 31 жовтня навряд чи вийде хтось президентом.

Понеділок, 25 жовтня, год. 11 вечора.

Мої обидві доповіді — в суботу про Олену Пчілку, і в неділю — про англomовну україніку в УВАН пройшли дуже добре. Філадельфійська імпреза зібрала трохи більше як сто осіб, а що видатки були поважні, бо в програмі був виступ студії Крушельницької “Жінка крізь віки” і з Нью Йорку приїхало 12 виконавців плюс пані Крушельницька плюс якийсь їхній

помічник-шофер і треба було заплатити їм 600 дол. — то буде певний фінансовий недобір... Моя доповідь і пару віршів Олени Пчілки, що їх прочитала Галина Клюк були єдиними точками пов'язаними з ювілеєм Олени Пчілки. Решта програми — це був монтаж із творів Лесі Українки. Це немов ілюстрація до першого провокативного речення в моїй доповіді, мовляв, ОП пам'ятають передусім як матір Лесі Українки і в цьому криється глибока несправедливість... Людям, видно, моя доповідь подобалася, бо багато хто підходив до мене з гратуляціями. Компліменти збирала і моя “апаріція” (як сказав би Климівський), бо я вдягла свою чорну з кораликами і блискітками блузу із штанами, і це надавало урочистого вечорового тону. Потім, як звичайно, Люда робила ще в себе в хаті прийняття, і я потім ще — в ролі шофера — відвозила додому Віру Пак, Головецьку і Дору Горбачевську.

Зовсім інша атмосфера була в УВАН. Приємно було провести пару годин подорожі автотом з Олексою Біланюком — на цікавій інтелегентній розмові про актуальну всячину української науки, культури й політики. Я давно не була вже в УВАН — цього літа вони відновили залю і лазнички, а ще мають робити ремонт другого поверха. Заповіджені “доповіді новообраних дійсних членів УВАН” включали, крім мене також Осипа Мороза і Романа Савицького. Мороз говорив дуже заплутано і теоретично, нібито про економіку, як “незвичайно складну імовірну систему”; Савицький подавав аудіо-записи музики Людкевича та уривок інтерв'ю з композитором, але майже без коментарів і аналізу. На цьому тлі моя доповідь, думаю, вийшла більш ефективною. (Біланюк сказав мені пізніше в поворотній дорозі, що двома іншими був розчарований і тільки мою доповідь вважав справді науковою доповіддю, а Кап (Цап!!), який намовляв мене дати мою доповідь до друку в *Ukrainian Quarterly* (аякже, ще чого!) сказав мені, що звернув Галієві увагу на те, мовляв дехто із доповідачів НТШ повинен був послухати мого виступу) В аудиторії було 30 осіб — в тому числі Ліда Крушельницька (яка тількищо була у Філадельфії), Ляся Старосольська, Лариса Кукрицька з Володимиром Лисняком, Жан-П'єр Кап, Галів з НТШ, якась молода бібліотекарка з *New York Public Library*. Вів програмою Федоренко. Була і дискусія. Олекса спровокував мене питанням про те, мовляв, чи причиняється література до розбудови нації? (Чи щось у тому стилі) Це дало мені нагоду сказати кілька слів про те, що українці дивляться на літературу як на знаряддя політики, що пам'ятник Шевченкові у Вашингтоні ставили тоді, коли не було ще ні одної англомовної монографії про поета, що література, як і музика, і мистецтво призначені в першу чергу задовольняти органічні духовні потреби людини, а не служити політичним цілям, і що ніколи не чуємо про те напр. яка роль Шекспіра у розбудові англійської нації... (Я сама здивувалася, як добре пішли мені відповіді на питання. Бо саму доповідь я, за винятком короткого ад хок вступу, таки читала з написаного тексту, щоб втриматись у 30 мінутах часу. Після офіційної дискусії, були й приватні питання від слухачів. Одна якась пані почала мене розпитувати про Грабовича (бо я його в доповіді водночас і дуже похвалила і скритикувала за те, що не написав історії української літератури і займається іншими справами замість промощувати українську літературу в англомовному світі). Очевидно, нав'язувала ця дама до ...славної сплетні про гомосексуалізм. Моєю темпераментною відповіддю вона напевно не задоволена, а може і заскочена. Бо, по-перше я заперечила сплетню — в книжці Грабовича цього нема, є тільки натяк в одній із статей, а по-друге, я

сказала: а що якби Шевченко і справді був гомосексуалістом? Ну то й що? Список гомосексуалістів у світовій культурі починається від Шекспіра і включає і Оскара Вайлда, і Петра Чайковського і багато інших славних людей... Але хоч були і доречні питання та коментарі до властивої моєї теми, зокрема пару питань стосувалося перекладів з Коцюбинського, то я собі подумала: як змінилася аудиторія, не той тепер Миргород, Хорол річка не та, не та вже Академія... Пригадую, як були ми тут з Остапом на Винниченківській конференції, де були і виступали і Шевельов, і Костюк, і Лисяк-Рудницький... А також пригадала я собі інший свій виступ — на іншому форумі в 1977 році — про легковаження літератури, де в аудиторії була сама інтелектуальна сметанка українського Нью Йорку, де вив'язалась запальна дискусія не тільки на залі, але потім і в пресі (Кедрин написав був статтю на другий день про легковаження літератури...)

Зовсім несподівано була я вчора присутня в УВАН також на вечорі пам'яті Галини Єфремової. Я знала її мало — пару разів бачила, два-три рази обмінялася якимись інформативними листами. Вона багато років була бібліотекарем УВАН. Вчорашній вечір влаштувала родина і на диво мав він досить інтернаціональний характер та був ведений частинно англійською мовою. Брав у ньому участь якийсь дуже добрий музичний камерний ансамбль, що виконав кілька інструментальних п'єс з 13-16 століть, а також твори Моцарта Генделя і ін., прочитано кілька поезій (Кіплінга, Набокова, Гете, Олеся, Діми, Філянського), пару слів про Галину Єфремову сказала якась американська дівчина, що її Єфремова прийняла і виховала, якась молода жінка говорила про те, як Єфремова помагала євреям у Львові в час німецької окупації, цікаво і досить обширно поділився своїми спогадами брат Єфремової — Михайло Корчинський. З його слів я довідалася, що вони — з петлюрівської еміграції, жили перед війною у Львові, мешкали десь у будинках святого Юра, батько працював у кооперації, діти дружили з Галібеями (буду мусіти про це написати Тарасові, бо була згадка про Ірену Галібей, отже Тарас мусів знати і Корчинських). На кінець був зворушливий виступ на бандурі Юліяна Китастого. Родина влаштувала також обильний буфет — не тільки канапки і солодке, а й гарячі страви. Додому повернулися ми десь біля 11-ої вечора. На вечорі Єфремової була повна зала людей, не тільки українців, і не тільки старих: було досить багато молоді. Бачила я там і Оксану Соловей, яка саме приїхала до Нью Йорку з Міннеаполісу, і Леоніда Лимана, який виглядає не тільки старий, але і хворий (він далі живе в будинку УВАН).

Я от подивилася на програмку цього вечора (англомовну!): написано: “Memorial service celebrating the life of Halyna Efremov (1910-1999)” і звернула увагу на те, що в програмі немає навіть натяку на якусь релігійну символіку: ні хреста, ні молитви. Якби наші щось таке робили, то напевно без цього не обійшлося би, а може запросили б і попів... Програма була може трохи за довга, виступали в ній також діти (якісь хлопчики співали Panis Angelicus) — але вона мала на диво культурну атмосферу і мені навіть подобалася. Зокрема гра на гарфі, на інструментах, що названі в програмці як “dulcian, with percussion”, і бандурі.

Сьогодні я відпочивала від обох доповідей: ходила двічі на довгий прохід у прекрасну осінню природу (гарна погода і “маленький нью гемпшир” на довколишніх деревах!)

Вранці надала на пошті на уродиновий дарунок її перший том “жіночих голосів української літератури”. А пополудні написала — на прохання Оксани Радиш — резюме своєї вчорашньої доповіді, щоб полегшити їй звіт до “Новин з Академії”.

Написав електронну записку Максим про те, що Маруся Пасічник знову в лікарні — думали, що інсульт, і Уляна мала завтра їхати до Клівленду. Я вже почала плянувати, щоб може автобусом поїхати до Торонта, щоб допомогти Максимові з дітьми. Але подзвонив увечорі: справи поліпшилися. Це не інсульт, тільки черговий атак епілепсії. Вже справи під контролем і Уляна не мусить їхати. А це значить, що і я не поїду тепер. Хоч мушу бути готова до такої можливості в недалекому майбутньому.

Понеділок, 1 листопада 1999. Год.11:45 вранці.

У вчорашніх президентських виборах в Україні ніхто з кандидатів не отримав 50+% — отже 14 листопада буде другий тур між першунами: Кучмою і Симоненком. Будемо мати ще один напружений день очікування. Маю надію, що народ не проголосує за поворот до комунізму, хоч якби об’єдналися біля Симоненка всі ліві виборці — прихильники Наталі Вітренко і Олександра Мороза, то загроза для Кучми досить поважна. А сам він — також не найкращий кандидат: не виправдав кладених на нього сподівань, а ще й тепер ставлять йому в закид фальшування виборів, шантажування суперників, ітп. Одне слово, як сказав один виборець в Україні: вибір буде між холерою і чумою. Всежтаки, відрадно бачити, що у виборах взяло участь більше людей, як в попередніх виборах на президента. Це доказ, що апатія не така вже поширена, як загалом говорять.

В четвер приїде до мене Леся. Вона конче хоче бути на бенкеті з нагоди 50-річчя товариства інженерів, в суботу 6-ого. Я з нею вчора говорила по телефону. Чомусь мова зійшла на братів і сестер Діда Туся. Хочу занотувати, щоб не забути. Було чотирьох хлопців і одна дівчина. Karol, Leon, Anton, Adam і Zosia. Тільки Антін і Адам стали українцями, по батькові. Решта всі були поляки. Кароль став професором кадетської школи, також гарно грав на фортепіано; Леон був директором газівні, Адам провадив книгарнею, також трохи компонував пісні (щось як його син, Zenko); Антін був начальником товарової станції Львова. Зося вийшла заміж за Вольського, поштового урядника. Він її покинув. Вони мали одну дочку — Гелю. Зосю Вольську я один або два рази в житті бачила: запам’яталася тим, що була горбата; також і Гелю, яка була велика ростом жінка-каліка, дитиною хворіла на полію. Очевидно, розмовною мовою в родині з ними була польська. (Пригадую, як Дзядзьо Тусьо сказав мені один раз, коли я щось похвальне сказала про поляків: ти їх хвалиш, тому що ти їх не знаєш!)

Я тепер, до речі, читаю книжку Мілени Рудницької. Її батьки також розмовляли вдома польською мовою. І подумати тільки, які в цьому середовищі вирости українські патріоти. А вже Мілена — що й казати: на її статтях і промовах могли б вчитися сьогодні українського патріотизму жінки в Україні. Не кажу вже про те, що своїм політичним розумом переросла вона більшість українських політиків і що її погляди витримують пробу часу.

Сьогодні вранці я послала до BookCrafters чек на \$1,725 dol. — перша рата (половина) оплати за друк “Тихих розмов з вічністю”. Рівночасно Максим сьогодні-завтра вирішить кому послати до друку книжку Керницького. Маємо кілька кошторисів, і він ще торгується-домовляється з друкарями.

Субота, 6 листопада 1999, полудне.

Леся в мене від четверга. Вчора їздили ми на цвинтар, сьогодні ввечері ідемо на бенкет з нагоди 50-ліття товариства інженерів, завтра Лесею завезу на обід сеньорів у Центрі (але сама на нього не піду). В понеділок вона має намір відвідати свою приятельку Романцеву. Використала її приїзд, щоб занотувати деякі родинні інформації. Бо як вона помре — ніхто вже про це не знатиме.

Михайло Салюк, мій прадід, батько Бабці Лінки, оженився з вдовою, 10 літ старшою від нього, з дому Шік (імені Леся не пам'ятала), що мала дочку Юзю. (Це пізніша Юзя Маршалкова, її я пам'ятаю: ми в неї зупинилися на пару тижнів в Стрию, по дорозі на еміграцію. Пам'ятаю, що була зима, в помешканні цьоці Юзі ogrівалася тільки одна кімната, а ми спали у спальні, де було зимно: отже нагрівали ковдри до кафлевої печі, заки входили туди наніч!) В моїм архіві є десь пару листів Цьоці Юзі писаних з Польщі до мами (а може і до мене) вже в Америці. Був час, що до неї ішли від мами посилки допомоги. Я не була свідома того, що вона — майже рідна сестра Бабці Лінки — адже мали інших батьків, але одну маму. Моя прабаба Шік (Леся каже, що має її метрику, обіцяла прислати мені фотокопію) мала з Михайлом Салюком дев'ятеро дітей, але всі вони померли в ранньому дитинстві, крім Ліни-Михайлини, моєї баби, що була наймолодшою. Оця прабаба Шік померла на холеру в 1914 році, ще перед народженням Лесі (заразив її, каже Леся, солдат-москаль). Як показує саме прізвище, походила очевидно з німецьких колоністів, але говорила, очевидно по польськи, як і її дочка Юзя, що вважала себе полькою. Мій прадід Михайло Салюк, що його я також пам'ятаю (дав мені попробувати якоїсь міцної горілки з кменом, а мені було тоді певно 5 літ, а то й менше! — може й тому це запам'яталося, бо було міцне і недобре!) — а ще бачила я його на катафальку, в якомусь похоронному закладі, куди мама пішла була зі мною — Це теж було неприємне враження, трохи страшне, тому й запам'яталося певно) — по професії був не залізничником, як я думала раніше, а шефом жандармерії. Мусів бути відносно заможним чоловіком, бо мав власний дім на Богданівці, а крім того подарував малі парцелі Юзі Маршалковій та Марині, яку взяв на виховання.

Коли померла прабаба Шік 1914 року, на 60 році свого життя — прадід Михайло мав тільки 50 років. В тому часі бабця Лінка мала 22 роки, але була вже замужна і мала троє дітей. Смерть свого батька так переживала, що захворіла і не була на похоронах. Сестра Михайла Салюка, замужем Качмар, була мамою Марині. Салюк взяв Мариню на виховання, згодом віддав її заміж за Івана Мельника, що був кондуктором на залізниці. Дочкою Івана і Марині Мельників була Славка (моя хресна мама, жінка Фридка Марка і мама Андрія Марка, який є хресним батьком Максима).

Неділя, 7 листопада 1999, доходить 9-а вечора.

Вчора повернулися з бенкету інженерів десь перед північчю. Леся дуже була задоволена, побачила багато своїх давніх знайомих, трохи з ними наговорилася. Програма була не надто довга, але потім була ще забава з танцями, грала музика, отже навіть ті, хто не танцював продовжували сидіти при столиках на розмові. Сьогодні я Лесею завезла на обід сеніорів, але сама з нею тим разом вже не пішла. Завтра маю завезти її в гості до п-ні Романець, а потім під вечір поїхати по неї, а не вечерю ми запрошені до Вакуловських — і тим разом я піду разом з Лесею. А у вівторок — вечеря в Яримовичів — я також піду разом з нею. Від'їде вона в середу вполудне — саме недавно перемінила я її резервацію на поїзд з понеділка на середу.

Все це значить, що моя звична рутинна поважно надрушена і, очевидно, ніякої праці за останніх пару днів я не виконала.

Сподівалася я, що поїду до Торонто разом з Трофименками в цю суботу. Первісний плян був, що Уляна поїде до своєї мами 21-ого і я на цей час мала намір полетіти літаком до Торонто, щоб побути тиждень з дітьми, як її не буде. Коли Трофименки повідомили мене, що їдуть в цю суботу, я подумала, що може мені варто використати нагоду і поїхати з ними туди, а залишившись на два тижні, повернутися назад літаком або автобусом. Але я тількищо мала розмову з Максимом і Уляною. Справи з Марусею стоять значно краще, але вона навряд чи зможе вже 21-ого переходити на власні сили до власної хати. Отже мусить ще деякий час залишитися в Романа. Це значить, що Уляна тепер до Клівленду не поїде. Моя допомога не потрібна. Очевидно, вони казали, що будуть мені раді, як схочу приїхати з Трофименками, але справи стоять так, що Максим їде в середу на конференцію AAASS, Стефко їде на якийсь табір із своєю школою, отже я подумала собі, що моя присутність у них в цей час може і не надто побажана. Отже відмовлю Трофименкам і не поїду. Трохи мені жаль, бо... я свій від'їзд до Торонто вживала як головне оправдання чому я не зможу поїхати на весілля до Марків, до Мериленду, куди, щиро сказати, дуже мені не хочеться їхати. Леся, Мотря і Андрій, щоправда, вибираються туди, а Ніна Марк, мама молодої, вже телефонувала, що організують мені і кімнату в готелі, і авто до Мериленду.

Між іншим, ще додаток до родинних інформацій від Лесі. Дідо Тусьо, Антін Чайковський, був начальником товарової станції Львова, в ранзі 7 групи державних урядників — це давало йому право на помешкання в домах залізничників біля двірця (я це мешкання трохи пам'ятаю). Але діда послали на пенсію вже на 54-ому році його життя. Іван Мельник, чоловік цьоці Марині, помер на хворобу нирок, маючи всього 46 років. Син цьоці Юзі, Стасьо (Станіслав) Маршалек, утопився на вакаціях в Синевідську.

П'ятниця, 12 листопада 1999, год. 11 вечора.

Розмова з лікарем вчора: Форсія, послухавши мій звіт про аспірину перед сном (замість зранку), barley green і glucosamine chondroitin, що помітно поправили стан мого коліна і міхура, та потішивши мене, що завороти голови, які мені тепер трапляються, це — правдоподібно — тільки поширене серед старих benign positional vertigo — labyrinthitis, сказала доброзичливо, з усмішкою: May you live to be a hundred! А я на це: я хочу жити

тільки так довго, допоки я в повній свідомості і можу думати, слухати, дивитися, читати, писати... Не хотіла б продовжувати життя, якщо я була б термінально хвора, в болях, або підтримувана штучно машинами — я зовсім згідна з доктором Кеворкіяном і співчуваю його клопотам із правом! (Він тепер у в'язниці, саме подав апеляцію до вищого суду). Форсія у відповідь сказала мені, що вона також вважає, що люди мають право покінчити з собою, і що вона сама переконана, що лікар може допомогти пацієнтові порадою як успішно провести самогубство... Цікаво. Неабияка відвага для лікаря сказати таке в Америці. А ще вона додала таку родзинку: мовляв, у неї була розмова на цю тему з Марійкою Лабунькою. Але тумор Марійчин ріс таким темпом, що сама природа перерішила справу. Між іншим, Форсія часом питається про Лабуньків. Вона досить часто згадує Марійку, і відчувається з натяків, що про Мирослава вона не надто позитивної думки, і каже, що не була б здивована, якби він швидко знову одружився.

14 листопада в Україні вибори президента — тим разом вже остаточні вибори між Кучмою і Симоненком. Кучма перетягнув на свій бік Марчука — зробив його шефом Служби Безпеки. Але інші кандидати — Вітренко, Мороз, Ткаченко стали на бік Симоненка. Сьогодні я відкрила, що можу читати і слухати на інтернеті українську службу БіБіСі і ось пів години тому слухала інтерв'ю з Кучмою... Приємно слухати фахових журналістів та й президента України — українською мовою. Говорив досить переконливо. Зрештою — яка альтернатива? Поворот до комунізму, до Союзу з Росією? Хай Бог боронить! Сьогодні в Києві були якісь демонстрації студентів — проти комуністів, за Кучму! В “Економісті” пару днів тому була редакційна стаття у зв'язку з новою війною в Чечні, де був заклик до заходу підтримати Україну та інших демократично настроєних сусідів Росії... Дай Боже, щоб нарешті на заході зрозуміли, що Україна — потужне забороло перед відродженням російської імперії і що підтримка її в інтересах заходу. Бо без цієї підтримки — справжньої і не тільки на словах — навряд чи можна буде просунути реформи і поліпшити економічну ситуацію в Україні.

Четвер, 18 листопада 1999, год. 11:00 ввечері.

Замітні дві події останніх днів: почну від другої. У вівторок 16 листопада біля 11 години ранку я сіла на авто і поїхала до Української Бібліотеки в Центрі. Попрацювала там до 2-ої, каталогізуючи на МІТІNET книжки, поговорила з Галиною Клюк і Наталкою Коропецькою про бібліотечні справи, а тоді поїхала на купівлю харчів до Genuardi. Повернулася додому десь коло 3:30. І от, запаркувавши авто, я помітила, що вікно над гаражем — відчинене. Був холодний вітряний день, видно було як рухалася фіранка. Я зараз собі подумала: злодій! Обійшла хату довкола і побачила друге вікно від вулиці — також відчинене. Відкрила на мить двері і побачила, що все в кімнаті розкинене: я зразу ж двері замкнула, бо подумала: якщо злодії в середині хати, входити небезпечно. Звернула я увагу, що стора в моїй спальні була спущена до низу. Пішла я до сусідів, щоб викликати поліцію. Мартини не чули мого стукоту в двері, отже я пішла до Борисової і звідтам подзвонила 911. Чекала я на поліцію 45 хвилин! І ще треба було двічі до них телефонувати! Тим разом телефонували вже Аня Борис і Шерман Мартин. Коли приїхали нарешті, я ввійшла з поліцистами в хату. Нікого вже не застали, але в цілій хаті —

величезний розгардіяш: у вітальні — подушки скинені з канап, а на горі у всіх кімнатах, а найбільше у моїй спальні, витягнені шуфляди, розсипані на долівку і на ліжко папери, біжутерія, панхоchi, майтки... Розбиті двері до кедрової шафи, де висять футра, плащі, і стоять запасові подушки... Забрало трохи часу, щоб зорієнтуватися, що саме вкрави. В коробці, що її привіз Остап колись з Еспанії, я звичайно тримаю трохи готівки — там було, мабуть, 60-70 дол. Взяли. В їдальні, у шуфляді, тримала я дрібні гроші — по 25, 10, 5 центів, а також може 10 токенів на метро. Шуфляда була повна цих дрібняків — може вартости з 50 дол. Взяли. Помітила я також, що забрали поштові марки — я недавно купила рольку сто марок по 33 ц. — Зникло. Також помітила, що моє нове мале стерео, що стоїть у спальні на бюрку напроти мого ліжка, було відключене від електрики — видно планували взяти його, але, можливо, не встигли. Мусів, очевидно, ввійти крізь віконце від вулиці, бо там була розбита шибка — невеликий отвір, щоб лиш просунути руку і відкрутити закрутку. Але виходив, думаю, вікном над гаражем — там трохи вище, мусів зіскочити, кимсь, мабуть, сполоханий... Дверима з моєї хати вийти без ключа неможливо і це мабуть перешкодило їм взяти якісь речі. На щастя, не було якогось злонаміреного вандалізму — адже могли понищити комп'ютер, стерео-апаратуру, картини, кристали, меблі, килими.

Прикре почуття, що ось хтось ввійшов у твій приватний світ і позбиткувався над тобою... Але я теж усміхнулася з великим почуттям іронії: мій злодій чи злодії мусіли бути заскочені величезною кількістю паперів: що не відкриють — папери! папери! — це мусіло довести їх до шалу! І, можливо, врятувало деякі цінніші речі. Готівка в еспанській коробці — а я навмисне залишала її не скритою, напевно врятувала мої два золоті ланцюжки, що стояли поруч у малесенькій гуцульській різьбленій дерев'яній коробочці — злодій, втішений знайденими грішми, не помітив і не відкрив коробочки (А Це вартісь 600 дол.) Не знайшов також захованої за теками паперів в бюрку біжутерії, де під цю пору є грецький нашійник, діамантовий перстень, золотий браслет, кристалеве мамине намисто — все це разом принаймні на суму 1000 дол. вартости! Не знайшов і захованих у скарпетку 200 дол. готівкою, бо для цього треба було б переглянути цілу шуфляду скарпеток! А сьогодні, порядкуючи, я знайшла на підлозі між паперами подорожний мішочок на гроші, де було ще додаткових сто доларів готівкою... В Остаповім кабінеті, відсували ліжко, заглядали до шуфляд. Але я там сьогодні знайшла дві пластикові тубки повні срібних доларів — злодії цього не запримітили, якби взяли, я навіть і не знала б.

Я дала знати сусідам з-за стіни — Аленові і Кріс. Ален увечорі прийшов, оглянув побоевище, заліпив мені тимчасово розбиту у вікні шибку, а потім вже двічі телефонував, щоб питатися, як я маюся і як ідуть справи. Борисова пропонувала мені, щоб я пішла до неї на нічліг, або що вона прийде спати до мене, щоб я не боялася. Але я відмовилася. Подумала собі: зараз же другого дня злодій напевне не прийде. І я навіть зовсім спокійно спала. Але вранці 17 зразу взялася до діла. Віра пов'язала мене із компанією Guardian Protection Services і мені пощастило: не тільки прийшов за пару годин агент і я змісця підписала контракт, але пізнім пополуднем приїхали два робітники і до 9 вечора заїнсталювали мені алярмову систему. Не була це легка справа — вони досить напружувалися, щоб провести дроти на всіх поверхах. Але тепер я маю три Motion

detectors, четверо “озброєних” дверей, в кухні — heat detector, на сходах два smoke detectors. Контрольні табелі висять — одна біля входових дверей, друга — біля ліжка в спальні. При допомозі цієї системи можна викликати поліцію, пожежну команду, або амбулянс. Коштуватиме мене цей люксус около 1000 дол. за інсталяцію, 30 дол. щомісячно за сервіс, і 35 дол. за реєстрацію алярму в міській поліції. Ще буду мусіти знайти когось, хто направить мені розбиту шибку, тай варто забити вікна шрубками — window jams — щоб їх не можна було відкрити із ззовні. (Цей дрібний забіг варто було зробити раніше — Віктор був би зробив це без великого труду, якби я була про це подумала). Щодо алярму, то Віра давно намовляла мене, щоб це зробити. А я їй сказала: зроблю негайно після того, як мене перший раз ограблять! Отже я про це думала вже раніше, вважала, що після влому мусітиму вставити алярм, хоч би тільки для психологічного ефекту, для ілюзії безпеки, бо після влому не почувала б себе сама вдома спокійною.

Хлопцям я ще не давала знати про це. Вони далеко, допомогти не можуть, навіщо їх хвилювати? Тим більше, що Максим якраз їхав на конференцію до St. Louis (AAASS), де читає доповідь про Михайла Рудницького. Доповідь прислав мені по інтернеті, я вже її читала. А взагалі ми всією родиною якраз напередодні багато говорили по телефону. Адже були мої уродини! (69-ті!) Максим і Уляна прислали квіти — тим разом чудові великі хризантеми, майже такі, як колись купував Остап (тільки Остап завжди купував всі одного кольору, що було дуже гарно). Я зворушилась цими квітами — видно Уляна запам’ятала, що я колись говорила про те, як мені бракує цих Остапових великих хризантем! Отже говорила я з усіма по телефону, і то навіть кілька разів — все в понеділок, 15 листопада, бо треба було також устійнити справи наших різдвяних святкувань у Торонто. Вони цього року ускладнені тим, що Ія з Ніною їдуть зустрічати Міленнієм у... Римі! Отже Ніна повернеться з Риму щойно 5 січня, я маю зустріти її на летовищі і тоді разом полетимо до Торонто, де я побуду до 15 січня. Тим разом все плянування було в руках Марка. Отже говорила я не тільки з Уляною і Максимом і Іванком (Стефко поїхав зі школою на тиждень “таборування” і Стеф бажав мені вже день раніше!) — але також з Марком, Ніною і навіть Ією! Позатим 15-е листопада пройшло мені на самоті: нікуди не ходила, хіба на прохід, і з ніким не зустрічалася.

Але Кучма таки виграв вибори! Найвідрадіше для мене було, що понад 70% людей таки пішло голосувати! Я боялася, щоб — незадоволені кандидатурами громадяни України не вирішили виборів бойкотувати! Але ні! Поволі, мабуть, починають розуміти демократичний процес: хоч не є добре, але апатія громадян може довести до ще гіршого! Кучма отримав щось 56% голосів, а Симоненко — 37%.

Середа, 24 листопада 1999, год. 11, метро.

Сьогодні Улянин день народження. Я послала їй два тузіни червоних гвоздиків і листа електронною поштою.

Їду на PENN — передусім віддати книжку позичену на Inter Library Loan. Тепер уже для

моєї ULE70 залишаються малодоступні книжки і за ними треба шукати по всій Америці. Було б добре, якби я застала там теж і інші замовлені в ILL книжки. Домовилась також на короткий полуденок з Марилею.

В понеділок прийшли робітники направити мені розбиту шибку та вкрутити у всі вікна на партері шруби, що унеможливлують піднесення вікна. Якби я таке мала раніше, злодій не міг би був увійти і вийти. Це крім алярму, який вже заінстальований і що його я тепер постійно вживаю, як виходжу з хати і як кладуся на ніч.

Вчора повернула я до BookCrafters остаточно “Тихі розмови з вічністю”. Є кілька недоглядів, що їх вже тепер запізно виправити. Один із них: d замість s в англomовному перекладі вірша, другий — рядок “Обкладинка роботи Миколи Стратілата” (бо ми думали спершу обкладинки не використовувати взагалі). Але є подяка Стратілатові у вступному слові від автора, отже це не велика біда. Зробила я тільки дві поправки і маю надію, що друкарі це виправлять: треба відкинути останній рядок змісту — список моїх публікацій, що мав бути включений, але його ми елімінували, бо він припадав на стор. 321 і починав собою цілий новий аркуш. Отже цієї сторінки нема. Замість неї є інформація — біо автора на обгортці. Між іншим, це теж друкарня повинна виправити — дали біо на задню обкладинку, а на передню — голоси критиків, а повинно бути навпаки.

На Thanksgiving — колись моє улюблене свято — маю запрошення до Гевриків. (Просила також Люда, але я, очевидно, волю Софійку й Тита та й молоде цікаве товариство їхніх дітей. Зрештою, це вже стало майже традицією.

Докінчую читати спогади Надії Суровцової. Тит, виявилось, мав окреме книжкове видання, що я про нього навіть не знала. Потрашаюча лектура! Боже мій, що ті поради робили з людьми! Надзвичайна, пізнавальна лектура. Варто було б зробити з цього фільм!

Thanksgiving, 25 листопада 1999, четвер, полудне.

Заки віддам книжку Титові сьогодні, хочу зробити кілька додаткових приміток про спогади Надії Суровцової. Передусім вихідні дані, бо книжку хочу собі купити, отже треба буде за нею пошукати. Надія Суровцова: Спогади. Київ, В-во ім. Олени Теліги, 1996. 432 с. Фундатором книжки був Відділ Організації Українок Канади ім. Ольги Басараб у Монреалі — отже книжка повинна бути доступною в Канаді. В книжці є післямова з біографією Суровцової пера Ярослава Дашкевича (с.366-374) і досить обширний іменний покажчик.

Кілька додаткових фактів: батько Надії — Віталій походив з українізованих литовських князів, мати Ганна Говердовська — по батькові з польської родини. Одне слово, як казала колись пані Аделя Савицька, сама з литовського роду Гінейків: ojsiec polak, matka finka, a ja — czysta ukrainka. Пише Дашкевич, що нема підстав вважати Суровцову росіяною (таке було десь в пресі), та що прізвище не треба русифікувати на Суровцева. Перша частина спогадів, що її я читала у власному примірнику “Наука і культура” в книжці доповнена деякими, знайденими в архіві, дописами Суровцової в пресі 20-их років. Друга

частина в книжці — про часи ув'язнення і заслання: в одиночці політизолятора Ярославської в'язниці (5 років), трирічне заслання до Архангельська; поновний арешт 1936 року, вирок у 1937-ому — 5 років таборів на Колімі. 1950 року — третій арешт та присуд на “безтермінове заслання”. 1954 року амністована, до весни 1957 залишалася на Колімі. Ці дані із статті Дашкевича. В самих спогадах — деякі прогалини, зокрема нема про заслання в Архангельську. А там вона, як каже Дашкевич, “одружилася з сусідом по камері у Ярославському політизоляторі, видатним російським соціалістом-революціонером (євреєм за національністю) Дмитром Львовичем Олицьким (пізніше знову арештованим, розстріляний 3.XI.1937)”.

Прикро було читати ці спогади, зокрема про ув'язнення з кримінальними злочинцями, про страшні злидні — не тільки в самій тюрмі, але й після т.зв. звільнення, де Суровцова з трудом виживає з дня на день, на різних тяжких роботах, а часом тільки при допомозі добросердечних людей, зокрема лікарів... Боже мій, що ці люди пережили! І як справді треба дякувати добрій долі — сьогодні в день подяки — що зберегла мене і мою родину від подібного фатуму. А могло ж бути. Якби не втекли в 1944 році — напевно були б нас заслали на Сибір, разом із тисячами інших.

Почала сьогодні читати “Щоденник” Любченка (маю вже власний примірник). І подумала: німці й більшовики не дуже різнилися своїм деспотичним відношенням до людей і німецькі концтабори можна напевно ставити поруч советських. Але більшовики не тільки карали злочинців чи ворогів системи, вони старою імперіяльною метою заселяли Сибір, Коліму, освоювали тайгу — їм потрібні були не тисячі, а мільйони людей, щоб це перевести в життя. І це видно із спогадів Суровцової — бо вона описує життя і працю в деталях. Напр. про Колімську дослідну станцію, де закладено теплиці, парники, городи, щоб виводити стійкі культури, придатні для Далекої Півночі; про повінь, коли ріка Коліма заливає все довкола, і боротьбу з цією повинню; про дитмістечко, де виховувалися діти народжені від матерів — ув'язнених і засланих; про намагання втримати власну гідність та етичні принципи (Суровцова залишалася і в ув'язненні — комуністкою, ділилася з кримінальними злочинцями кожним шматком їжі); про постійне недоїдання і гордість не признаватись до голоду, про заробітки вишиванням для начальників, про потребу організованих протестів і домагань, навіть за право вживати свіжо побудовану вбиральню, що нею якийсь відповідальний хотів похвалитися перед начальством... Таких реальних картин із заслання в глиб Росію я ще ні в кого не читала. Гжицький має деякі не стандартні описи природи далекої півночі, що про неї він пише навіть із деяким зачаруванням. Але ці картини з життя жінок — справді потрясаючі. І не даром це були люди, що їх часто засилали без всяких дальших пояснень, без суду і присуду, та й повторювали їм строки, або і взагалі не визначували терміну. Адже Старосольських також вивезли до Казахстану без суду і вироку... Росія покорювала незаселені простори, а рівночасно вичищувала європейські свої терени від небажаних елементів — націоналістів, куркулів, старорежимної буржуазії, злодіїв... Зі спогадів Суровцової також ясно, що серед тих жертв були люди різних національностей — в її часи, видно, українці напевно не становили більшості, як дехто пише про пізніші часи, коли в ув'язненні були Стус, Руденко, Світличний.

Тількищо телефонувала Софійка. В їхній околиці загасла раптом електрика і вона не може покласти індика в електричну піч! Одне слово: пригадка всім, як дуже ми залежні від модерної технології. Просила прийти пізніше — має мені потелефонувати!

Четвер, 2 грудня 1999, метро, 11:30.

Їду на PENN — до бібліотеки, а потім до клініки. Маю віддавна вже замовлені рентгенологічні обстеження на osteoporosis — нажаль аж о 3-ій годині дня, отже доведеться повертатися підземкою вже в годину піку (і платити!) А увечорі є засідання комісії Енциклопедії Української Діаспори. Може встигну.

Цього тижня в мене взагалі пожвавлення. В понеділок — на несподіване запрошення — ходила до правничої фірми Hecker Brown Sherry & Johnson на прийняття-зустріч з українськими правниками з Миколаєва. На мою рекомендацію на цю зустріч запросили також Трофименків — з чого Марта дуже була рада (і навіть мені за це дякувала). Ну, я не така спрагнена цих контактів як вона, але все ж вважала своїм обов'язком туди піти. Хоч для мене це була деяка комплікація. Я вдень поїхала до міста, висіла в City Hall і пішла подивитися, де саме є ця фірма на Arch і 18th. Потім поїхала до бібліотеки, працювала до 4:30, а тоді автобусом і пішки поїхала на цю зустріч. Додому мала я запевнений транспорт автом. Цікаве в тій зустрічі було те, що серед тих людей з Миколаєва, хоч напевно переважали російськомовні малороси, євреї та москалі, всі що з ними говорила я — розмовляли поправною українською мовою. Одна навіть сказала мені, що хоч закінчила російськомовну школу, іспити в Києві мусіла складати українською. О, може не є так зле, як нам видається. Може з часом все стане на своє місце і державна мова пануватиме і на практиці, не тільки в теорії?

В суботу їду знову з Олексою Біланюком до Нью Йорку, до УВАН — тим разом на засідання Бібліографічної Комісії, що її скликає Винар. А незабаром має бути річна конференція дійсних членів УВАН і мені також треба буде поїхати. Тільки тоді матиму клопіт з транспортом, бо Олекса їде на два дні і ночуватиме в Нью Йорку. Може поїду поїздом, а повернуся автом з Біланюком?

P.S. У фірмі Hecker Brown Sherry & Johnson одним з адвокатів — не знаю чи він partner чи тільки associate? є українець, Євген Луців. Це, очевидно, було причиною зустрічі з правниками саме там. А організатором були зазначені на запрошенні від HBS — Ukrainian Federation of America та International Visitors Council of Philadelphia's Center for International Development. Серед тих осіб з Миколаєва, що з ними говорила я найбільше, було три жінки: найстарша з них, Ірина Салтовська, суддя обласного суду, займається переважно кримінальними справами (нар. 1950 року в Росії, можливо — єврейка?) і дві зовсім молоді дівчини — Ольга Таранущенко, що працює в обласному арбітражному суді (нар. 1969 в Миколаєві) та Вероніка Птічкіна (нар. 1973 року в Миколаєві) є чи не начальником Ольги Таранущенко в цьому ж самому суді. Вона, як вказує прізвище, (зрештою потвердила це) по національності — росіянка. Всі вони в Америці, здається, вперше. Мешкають у приватних американських родинах — одне слово: пізнають

справжню Америку, а не українську діаспору. Але комерційне право України — ще тільки у пелюшках! Я принесла їм різні інформативні матеріали і запрошувала до PENN Law School. Але вони вже на це не мали часу, ні охоти.

Неділя, 5 грудня 1999. 4:30 пополудні.

Їздила вчора з Олексою Біланюком до Нью Йорку на засідання Бібліографічної Комісії УВАН. Ми приїхали трохи за вчасно і ще пішли обоє на піццу — бо саме була 1-година і ми обоє були голодні. Засідання почалося після 2-ої. Приїхав Богдан Винар (з жінкою, — це мабуть його третя чи четверта?), були місцеві бібліотекарі Наталка Соневицька, Світлана Андрушків, Світлана Чолган і Людмила Шпильова. Участь у засіданні брала і стара пані Оксана Радиш (що на ній тримається вся Академія), но і президент УВАН Біланюк екс офіціо. Напередодні засідання Винар розіслав кільком особам листи із пропозицією взятися за опрацювання бібліографічного покажчика наукових праць про Україну, виданих на заході в роках 1945-1999. Довкола цього питання розгорнулася дискусія. Нажаль, Винар не приніс готового проєкту, що над ним можна було б дискутувати, і тому вся справа не набрала тієї оперативності, якої сподівалася я. Фактично, справу затягнули: Винар має зійтися із Шпильовою для обговорення точнішого проспекту. Єдине колективне рішення: обмежитися покищо до книг-монографій, а статті із збірників і періодики відкласти, бо це, як виявила дискусія, може виявитись занадто трудним до здійснення. Я в цей проєкт можу включитися тільки під умовою, що відповідатиму тільки за англomовні літературознавчі праці — отже це ділянка, яку я і без Винаревого покажчика, так чи інакше, продовжую опрацьовувати.

Від сьогодні за тиждень буде річна конференція дійсних членів УВАН. Думаю, що мені треба і навіть цікаво туди поїхати. Зокрема тому, що такий привілей у мене вперше. Біланюк їде на два дні, але обіцяв, що може взяти мене назад, як буде вертатися з Кіпою в неділю. Отже я думаю поїхати туди поїздом, а вернутися автом разом з Олексою і Альбертом.

Фактично до Нью Йорку маю запрошення поїхати також на симпозіум про новий правопис, що його організує Лариса в НТШ в п'ятницю. Приїжджає Василь Німчук, академік, один із тих, хто відповідає за новий проєкт правопису. Вже на цю тему бачила відгук Славутича у Свободі. Виглядає, що деякі зміни, якщо їх затвердять і впровадять у практику, будуть у конфлікті із змінами, що їх впровадила я в тексти своїх "Тихих розмов з вічністю", орієнтуючись на сучасний правопис в Україні і зауваження моїх редакторів — Москаленка і Доценка. Ну, трудно. Може я непотрібно поспішила. Але невідомо ще, як довго триватиме, поки правопис унормується. Непослідовностей не уникнути. До Нью Йорку на цей правописний симпозіум будуть їхати Трофименки. Але я трохи вагаюся: їхати мені, чи ні. Я не мовознавець, впливати на зміни фактично не дуже мене кортить і боротись за Голоскевича чи якісь інші діаспорні правописні принципи ані не думаю. Я готова достосуватися до ухваленого в Києві правопису, який би він не був! А якщо будуть два, як було досі, то я волю орієнтуватися на Київ.

П'ятниця, 10 грудня 1999. Доходить 1 год. по полудні.

Подія! Маємо радісну новину: книжка Керницького вже готова і доставлена — вісім пачок по 57 примірників вже є в моїй пивниці, а решту доставили вже день раніше Максимові. Вчора, зразу після доставки, я поїхала до Office Max, накупила bubble envelopes, зробила копії повідомлень для преси. Потім цілий вечір працювала, щоб підготувати висилку і сьогодні вранці надала вже на пошті перших 30 примірників — до газет, до журналів, до вибраних осіб. Це, очевидно, тільки початок. Але до газет хотіла висилку приспішити, бо може ще надрукують інформацію перед святами і може ще хтось купить кілька примірників на святочні дарунки. Платне оголошення-рекламу вислала до “Свободи” і “Ukrainian Weekly” вже раніше, негайно після того як довідалася, що Максимові книжку вже доставили. Канадська друкарня справилася з роботою оперативно і на час. Книжка виглядає дуже добре, добре читається, і хоч це — не велика література, то це справді дотепна легка лектура, саме для нашої діяспори і її молодого покоління, що шукає ще своїх українських коренів, хоч уже англomовне. Маю надію, що “Weekdays and Sunday” стане бестселером Мостів. Очевидно, було б краще, якби це був видав УНС, бо вони мають і адміністрацію і можливість великої реклами. Але з ними, як виявилось, справа безнадійна. Добре, що ми книжку відібрали, і що могли використали їх старий комп’ютерний набір і обкладинку Титли. Доведеться мені ще докласти чимало труду і грошей, щоб ця книжка пішла на люди, але я рада, що це нам вдалося зробити. Но і Максим має якусь додаткову публікацію. Завтра піду на різдвяний базар Центру — може продам кілька примірників. А в неділю їду на конференцію дійсних членів УВАН в Нью Йорку — також зроблю книжці рекламу, хоч багато примірників взяти не зможу, бо буду їхати поїздом (хоч назад обіцяв взяти мене на авто Біланюк).

Максим вчора повідомив мене, що був телефон від Sheridan Books (колишній BookCrafters), що є затримка у переплетні і “Тихі розмови з вічністю” будуть доставлені щойно 22 грудня. Але це мене не турбує. Може й добре, що не доставили цих двох книжок рівночасно — а то ж то була б морока! Книжка Керницького має можливість розійтися трохи перед святами, а мої поезії і так, напевно, треба буде роздавати даром, хіба, якби Люда зробила мені літературний вечір (що вона хоче робити з власної, не з моєї ініціативи), то тоді може буде змога продати кілька примірників. “Тихі розмови”, фактично, подумані до мого 70-ліття — а до нього, на щастя ще цілий рік! Щоб тільки не відклали доставки до нового року, бо тоді може виникнути проблема: адже 5 січня їду на свята до Торонто і буду там до 15-ого.

Закінчила читати Любченків “Щоденник”. Не зважаючи на його деякі неприємні антисемітські ремарки і на ревеляції сексуального характеру, що видаються часом витвором не зовсім здорової сексуальної фантазії автора, Любченко — талановитий письменник і книжка ця має і пізнавальну вартість, і літературно-мистецьку. Потрясаючі картини злиднів війни, по-мистецьки відтворені нариси напр. про те як німці везуть до Львова заарештованого Любченка (це — майже новеля), або про бомбардування аліянтами під кінець війни. Цікаві і повні влучних, а часом вбивчих спостережень, його коментарі і психологічні характеристики різних людей, серед них великого числа добрих знайомих. Думаю, напр. що Вову Куліша він характеризує досить вірно, а Дуфту теж — хоч не міг передбачити Любченко, що із слабого поета Нижанківського може вирости знаменитий

Бабай! Хто зна, чи Любченко, якби жив, надрукував би свій щоденник у цій нерередагованій формі, напевно захотів би цензурувати деякі свої негативні ремарки напр. про Мстислава Скрипника, або про родину Царинників. Є там і кілька викреслених рядків, саме про Скрипника, і цікаво, хто саме їх викреслив — чи сам митрополит, що в його архіві зберігся цей щоденник, чи хтось з його підопічних? Цього не зробив редактор — Юрій Луцький, який по західному дивиться на такі документи і не боїться контрверсії. Я з ним не тільки в цьому згідна, але навіть йому вдячна за те. Нарешті є українською мовою дуже цікава книжка, повна контрверсійних ревелюцій, нищівних характеристик, сексу і навіть цього неприхованого антисемітизму — це теж має пізнавальне значення і віддзеркалює правдиву дійсність тих часів. Потресаючі записи про вихід на скитальщину, про боротьбу за виживання у час війни. Цікаво і звертає на себе увагу Любченків стійкий український патріотизм — навіть часом дивує, бо це явище абсолютно не типово для його ровесників із Наддніпрянщини. І приємно вражає і навіть зворушує його турбота і опіка над малолітнім сином Лесиком. Велика шкода, що Любченко не дожив до закінчення війни. Він напевно став би був передовим прозаїком еміграції, може був би включився у редакцію АРКІ, в МУР... Велика втрата для нашої культури.

В поїзді на Нью Йорк, 12 грудня. 10:30.

Давно вже а не подорожувала поїздом. Найгірше — сам доїзд публичним транспортом. Сьогодні неділя, метро їздить не часто — треба довго чекати. А ще: везу (у наплечнику, як 15-літня пластунка!) 12 примірників Івасевої книжки. Отже мала ще й тягар на плечах. Подумала собі: ще пів року тому така ескапада не була б можлива через моє коліно. І факт, що я відважилась на таку поїздку, є доказом наскільки Glucosamine і руханка допомогли мені.

Вчора весь день провела на різдвяному базарі УОКЦентру. Наслідки моєї агресивної пропаганди і “полювання” на знайомі “жертви” — 28 проданих примірників “Weekdays & Sunday”! Я навіть пішла на сходи 43. відділу СУА, щоб зробити Ікерові рекляму (кілька осіб купило книжку). Додатково залишила я 10 примірників на столикові бібліотеки, але на це я великої надії не покладаю, хіба що хтось, побачивши книжку у знайомого, зацікавиться нею, шукатиме за нею і купить. Такий передсвяточний базар — унікальна і неповторна нагода. тому дуже добре, що друкарня встигла надрукувати і доставити книжку вже тепер. Пізніше продаж її буде значно сповільнена, хоч не маю сумніву, у порівнанні з іншими виданнями Мостів — Ікер англійською мовою має більший шанс дійти до зацікавленого читача. Але треба буде ще чимало реклями і то коштовно!

Я купила квиток тільки в один бік і коштує він — при знижці для сеніорів — \$37.50. Дорого. Минулися ті часи, коли ми з Остапом їздили на засідання чи до театру, туди й назад, часом день-за-днем, щоб не ночувати в Нью Йорку. Правда, тодішні нижчі ціни відповідали і нижчим заробіткам того часу. А, кажуть, нема інфляції... Але я подумала: якби так я (чи хтонебудь інший) хотіла поїздом їздити на наради УВАН або редакційної колегії “Нашого життя” більш-менш регулярно — це вийшло б на поважну суму в бюджеті. А от Софійка їздить постійно, але вона їздить автотом, і ночує у своїх синів. Тільки

час-до-часу Тит повертається сам поїздом на роботу. Але що директор Facilities Development, то не бібліотекар на пенсії!

Я цікава, хто сьогодні буде на цій конференції дійсних членів УВАН. Для мене це новий досвід. Казав Олекса, що на порядку нарад є й приймання нових дійсних членів. Цікаво, хто вони. Згадував Олекса, що є і кандидати з України. Не зовсім розумію, за яким принципом приймають нових членів, а зокрема дивуюся, як це вони роблять з кандидатами з України. Адже в Україні є сотні людей, що могли б бути членами академії, якщо міряти квалітативним принципом і порівнювати з членством діаспори. Але як так підходити, то скоро в УВАН можуть залишитися самі почесні члени з України.... А працювати тут у США нема кому, та й фінансова підтримка Академії потрібна, якщо має вона існувати і в майбутньому. Побачу, послухаю, напевно навчуся дечого нового.

Вівторок, 14 грудня 1999, доходить 3-а по полудні.

Мала я намір їхати сьогодні до банку, щоб здепонувати чеки на рахунок Мостів, та й полагодити деякі інші фінансові справи. Але на дворі від ранку великий дощ і я свої пляни перемінила: поїду до банку завтра. Сьогодні тільки увечорі поїду на виступ Німчука в УКУ — говоритиме про проєкт нового правопису. Німчука я вже зустріла в Нью Йорку, він прийшов до УВАН на доповідь Любомира Винара про Оглоблина, з нагоди його 100-річчя.

На нарадах дійсних членів було, здається, 13 осіб! В тому числі: Біланюк, Кіпа, Л.Винар, Федоренко, Омельченко, Домбровський, Оксана Радиш, Ася Гумецька, Осип Мороз, я, Олег Романів зі Львова, Карпинич, інших не знаю. Мені прийшло на думку, що при такому зборі (де були не тільки дійсні члени, але і гості) будь-яке голосування повинно бути недійсне. Але, на щастя, було тільки повідомлення, що голосування відбудеться кореспонденційним шляхом. Це в моїй очах врятувало престиж Академії. Довідалась я, що УВАН має около 700,000 дол. залізного фонду і оперує тільки обмеженими фондами із процентів. Платних працівників є тільки троє, і то не на повну ставку, з мінімальною оплатою по 3,000 дол. в рік. Одною із цих трьох є Оксана Радиш — вона найбільш відданий працівник Академії і всі справи лежать на її плечах, а їй вже 80 років життя! В будинку Академії мешкає від давна поет Леонід Лиман — колись він багато допомагав, але тепер це вже теж — старушок. За останній рік проведено поважний ремонт будинку і цей ремонт продовжується. Виник поважний персональний конфлікт, який утруднює працю з архівами і бібліотекою. Запропонували на працю в бібліотеці (мабуть, платну — це мені неясно) Світлану Чолган. Вона мала бажання працювати в УВАН і виявляла деяку ініціативу в цій справі. Це професійна сила, з дипломами і досвідом з України і вже теж із США. Але пані Єфремова звернулася за рекомендаціями до Бібліотеки Стефаника до Львова, де Світлана колись працювала, і рекомендації, не тільки з бібліотеки, але і від інших осіб, були дуже негативні. Не так щодо професійних кваліфікацій, як щодо морального і політичного характеру кандидатки. Мовляв, співпрацювала з КГБ, спала з якимсь там кагебістом ітп. Такі ревеляції викликали величезну опозицію п-ні Єфремової до цієї кандидатури і конфлікт з тими, хто її запропонував (Омельченко і ін.) Єфремова

померла, але осад цих конфліктів далі є, бо Оксана Радиш також має упередження до Світлани. Не знаю, як вони вийдуть із тієї дилеми. Охочих працювати в громадських установах обмаль, а добрих професійних сил ще менше. Факт, що тепер праця в Академії побудована на Оксані Радиш мене дуже турбує. Очевидно, потрібні плани для розв'язання проблеми — бо смерть чи поважна хвороба Оксани Радиш можуть зразу всі справи спаралізувати. Взагалі, обов'язково треба втягати в роботу УВАН молоді наукові сили, бо інакше ця установа в скорому часі може перестати існувати взагалі. Кажуть, що в архівах і бібліотеці УВАН є безцінні скарби. Зрештою, дотеперішні публікації УВАН завжди стояли на висоті і мають велике значення для нашої культури — вони помітно відрізнялися своїм квалітетом від видань НТШ, що з них чимало вражають і досі своєю аматорщиною. Але НТША має більше грошей, ліпших господарів, і у висліді там є кому працювати і над бібліотекою, і над архівами.

Доповідь Любомира Винара про Оглоблина була досить цікава і ефективно виголошена. Має він велику вправу і говорить, не читаючи, що робить добре враження. Але Винар, як Винар — не обійшлося без всяких камінчиків в сторону нелюбих йому конкурентів — зробив закиди в сторону Поппе, за його вступну статтю до перекладу Грушевського, що її, мовляв, повинен був писати Оглоблін, були там і дрібні якісь негодування, адресовані Прицакові і Сисину ітп. В дискусії добру відсіч йому дала Аня Процик, оборонивши Поппе. Були і інші запити і ремарки, що зробило цю сесію досить живою. На неї прийшло ще кілька додаткових осіб, крім тих, що були на конференції членів. Повернулася я з Нью Йорку автотранспортом — з Олексою, Альбертом і Карпиничем. Це було не тільки значно вигідніше і дешевше, як їхати поїздом, але і була змога побути пару годин в інтелегентному товаристві, на цікавій розмові.

Вчора і сьогодні працювала я трохи над своєю УЛЕ — зокрема над англійською книжкою Забужко. Це, нажаль, не паралельні тексти, отже довелося розшифровувати переклади. Знайшла я в своїй колекції збірку Забужко “Диригент останньої свічки”, а в ній оригінали значної кількості перекладених поезій. При тій нагоді, очевидно, я прочитала деякі вірші і зробила для себе певні відкриття. Як звичайно, праця над УЛЕ дає мені змогу поширити мої горизонти! Бачу, що Забужко — першорядний поет, хоч і відчуваю в неї впливи і Ліни Костенко і Силвії Плат. Позерство їй трохи шкодить: воно відвертає увагу від справжньої вартості її поезії (та й прози). Напр. книжка перекладів “A kingdom of fallen statues” прикрашена чорно/білими фотографіями Оксани такого типу, якби вона була не письменниця, а моделька! А ще й обкладинка зроблена із коляжу фотографій — від дитинства до зрілого віку. Це викликає усмішку і не дуже добру думку про естетичний смак авторки. Або і “Польові дослідження з українського сексу”. Книжка, сама по собі, досить серйозна і цікава, але сам сензаційний заголовок говорить про те, що авторка розраховує на примітивного читача, який шукає може тільки за порнографією... Бажання шокувати — мені зовсім зрозуміле; воно може в нашому суспільстві і потрібне. Але воно закриває від серйозного читача справжню і серйозну письменницю-феміністку і доброго поета.

Середа, 15 грудня 1999. 8:00 вечора.

Ходити й усміхатися — сказала б Ляля. Є дві причини: вчора на вечорі Німчука Софійка Геврик сказала мені таку сплетню: телефонувала Надійка Світлична вчора до Сверстюка до Києва і довідалася, що там відбулася презентація книжки Остапа Тарнавського! Боже, як я зраділа! Отже книжка таки вже є! І публічно презентується людям! Сьогодні вранці одержала електронною поштою записку від Сергія Білоконя. Він, очевидно, думав, що я знаю про цю презентацію, бо написав просто *in medias res*: “виглядає Відоме й позавідоме чудово. Виступали Шевчук, Сверстюк, Забужко і я...все накручували на відео...” Справді, приємно мені. Не тільки є книжка, але під доброю фірмою і серйозні люди промошують їй шлях до читача. Чекаю на неї з нетерпінням: маю надію, що Корогодський пришле мені сигнальний примірник літунською поштою, а згодом може і решту належних мені примірників, а може і відео.

Здавалось би цієї радості вистачить на довший час. Але ось, повернувшись сьогодні з банку, бачу — є посилка UPS — Next Day Air. Що таке? — Два примірники “Тихих розмов з вічністю”! Я була заскочена тим, яка це велика книжка і як — всупереч нашим побоюванням — добре і елегантно виглядає суперобкладинка! Дві помилки, що я їх доручила друкарні справити — виправлені, інші, очевидно, ні — бо це помилки не друкарні, а наші власні. Трудно. Не всім це буде помітно. Шкода, що вимазали ми “Обкладинка роботи Стратілата”, бо не думали давати цієї обкладинки, але є подяка Стратілатові у вступному слові від автора. (Ото був би курйоз: якби не було обкладинки, а ця подяка залишилась би — ми забули про неї, а тепер вона нас рятує). Одне, що мені не подобається: на твердій обкладинці, крім прізвища автора і назви книжки, є лого Мостів, видавництва, рік видання. Цього не було потрібно взагалі, а тому, що це лого — маленьке, як на титульній сторінці — то відбите на полотні воно стало нечітке і погано виглядає. Зате лого на корінці книжки — побільшене, і дуже добре. І також дуже добре зроблений (Максимом, не Стратілатом) корінець на суперобкладинці. Суперобкладинка — темно-синя, з білими написами, на твердому блискучому папері надає книжці елегантного вигляду і закриває це маленьке нечітке лого.

Ну, от — “який ще перстень кинути у море”? Чи не за багато радості нараз? Справді, за Лялиним рецептом, ходжу і усміхаюся! Сама до себе, очевидно. Ніхто, крім Максима, навіть і не знає про мою велику тиху радість!

Четвер, 16 грудня 1999, метро.

Запросили мене на Christmas Party — сьогодні до Law School, завтра до Van Pelt Library. Скористаю з обох запрошень, а при нагоді полагоджу деякі справи в бібліотеках (мушу віддати одну книжку, що її мені позичили на Inter Library Loan і маю надію, що чекає мене ще одна, яку я просила позичити. При тій нагоді відмітила я, що книжка Колесника про Франка прийшла з Arizona State University Library. Цікаво. Як вона туди потрапила? Чи працювали в бібліотеці українські бібліотекарі? Чи випадково?

Понеділок, 20 грудня 1999. Доходить 10 год.

Кілька клопотів: в суботу пішла до банку Меллон, щоб полагодити справу телеграфної пересилки грошей до Шерідан Букс. Друкарня поки не отримає грошей, не вишле книжок. Мені було б ліпше поїхати до нашого банку Ферст Секюріті, бо там є рахунок Мостів, але я вирішила піти до Меллон, бо це близько, а остаточно можу витягнути цих додаткових 2798.85 із мого звичайного чекового конта — це так, якби я ці додаткові гроші здепонувала на рахунок Мостів (що зрештою роблю регулярно — мої гроші чи тут, чи тут, яка остаточно різниця?) Крім того, думала: Меллон — великий банк, вони мають більше практики в таких справах. Зрештою, я вже один раз робила через них такий “wire transfer”. Виявилося, що в суботу вони зібрали всю інформацію, перенесли гроші з мого чекового конта, взяли за послугу 20 дол., але саму пересилку мали полагодити в понеділок вранці. Сьогодні десь після 10-ої вранці я потелефонувала до них, щоб перевірити, чи справа полагоджена і виявилося, що ні. Мала я з ними кілька неприємних розмов у цій справі, сьогодні весь день чекала телефонів, дзвонила двічі також до фірми Шерідан і фактично не знаю, чи переслали вже ці гроші, чи ні. Комплікує справи факт, що іде Різдво: я, правда, буду на місці, отже доставу книжок зможу прийняти (якщо вона буде перед новим роком), але Максим їде 24-ого грудня до Клівленду, а йому мають доставити також деяку кількість книжок. Отже добре було б прискіпити цю доставку — або доведеться її відкласти аж до 3 січня, чи пізніше.

Крім тих турбот про “Тихі розмови з вічністю”, маю ще два клопоти з комп’ютером: передусім, із незрозумілих мені причин, я втратила доступ до електронної пошти: “There has been an error transferring your mail. I said PASS (shhhh! Don’t tell anyone) and then the POP server (mtarnaws@law.upenn.edu) said: err bad login.” Коли я прочитала на екрані цю записку вперше, усміхнулася з дотепної фразеології, але тепер, коли вона з’являється весь час, мені вже не смішно. Не розумію, в чому справа, бо доступ до інтернету маю, навіть читала вже і “День”, і “New York Times”, і “Economist”-а. Але не можу відкрити і прочитати своєї електронної пошти! Саме тепер добре було б мати до неї доступ — появились мої платні оголошення на Ікерову книжку у “Свободі” і в “Ukrainian Weekly” — можуть бути замовлення на різдвяні дарунки! (Але оголошення надрукували препогано, та ще й з помилками!) Мені доведеться піти на Пенн і справу перевірити з нашим відділом комп’ютерщиків. Радилася вже по телефону з Максимом, але на віддаль трудно щось зробити. Другий клопіт: диск на якому роблю додаткові копії не вискакує з комп’ютера, щось там зіпсувалося. (Подібно, як колись у старому Мекінтоші). На щастя я тепер маю змогу робити копії також на т.зв. ZIP — і це треба періодично робити, щоб не пропала праця на випадок якогось клопоту з твердим диском, але воно мені не зовсім справу розв’язує. Напр. я свої статті до “Сучасності” посилаю звичайно і на папері, і на диску. Вони це вдало використовують і тому в бібліографічних примітках не було досі більших помилок. А тепер ось мені треба послати їм статтю про англomовну літературну україніку і виглядає, що не зможу послати їм диска... Також не зможу зробити нових записів для UkraLME, хіба, що зроблю це на старім комп’ютері, що його на щастя маю ще в пивниці.

Сьогодні Галина прибирала хату, я вранці попраля і випрасувала фіранки у вітальні, а потім решту дня провела, переписуючи щоденник з 1985 року. Хотіла, власне, завезти до Торонто одну копію на дискеті — а тепер цього не зможу, нажаль, зробити... Із власного

щоденника бачу, що я вже раніше читала Слабошпицького про Башкірцеву — якже воно зовсім мені вилетіло з голови — правда, це була публікація в “Жовтні”, а не книжкою. Книжку я напевне бачила вперше цього року... Між іншим, хотіла зробити передачу про Башкірцеву для радіо, але хотіла пов’язати це із примірником її щоденника в українській бібліотеці — і як на зло, ніяк не можемо цього примірника знайти!

Завтра чекатиму на інформацію від Шерідан Букс — коли буде доставка. А в міжчасі почну приготувляти конверти (вже купила 55 bubble envelopes), щоб перед виїздом до Торонто вислати певну кількість книжок поштою — до газет, журналів і на Україну.

Два видання Мостів нараз — багато роботи для мене, і очевидно поважний видаток. Але я на це грошей не жалію, бо вірю, що тепер такий час, що книговидавання треба підтримати — а мене стати бути також і меценатом (нехай і тільки для себе і власної родини). От сьогодні сказала мені Галина, побачивши як я збирала, щоб винести до пивниці, старі номери журналів “Сучасність”, “Дзвін”, “Всесвіт”, “Світовид”, “Літ. Україну”, “Слово і час” — “А Ви могли б брати собі ці журнали з нашої бібліотеки, і не мусіли б за них платити!” А я на те: от я тількищо до Смолоскипу послала 400 дол. на передплати “Всесвіту”, “Дзвону”, “Січі” і “Літ. Україну” на 2000 рік! А ще ж є “Сучасність” (і то дві передплати — для мене і Максима), “Світовид”, “Forum”, “HUS”, “Journal of Ukrainian Studies”, не кажу вже про “Свободу” і “Ukrainian Weekly”. Але всі ці видання треба підтримати, навіть як всіх їх не можу читати. Треба підтримати, бо інакше вони і взагалі перестануть виходити!

Фактично, я навіть сама дивуюся: при всіх цих видатках, я досі не мусіла ні разу витягати залізного капіталу з банку. При дуже ощадному господарюванні і розподілі цих видатків на протязі року, я можу вкластися в свої нормальні місячні прибутки.

Середа, 22 грудня 1999. 10:30 увечорі.

Десь біля 5-ої сьогодні доставили мені “Тихі розмови з вічністю”. 484 примірники. Також і Максимові доставили сьогодні 100 примірників. Отже турбота про те, що доставка може вийти на час, коли ні Максима, ні мене не буде вдома — відпала. Що більше: листоноша приніс мені сьогодні сім пакетів від Корогодського, а в кожному з них — 8 примірників Остапової книжки (тобто разом 56 штук). Не знаю, чи це вже все, чи він має намір вислати ще більше. Це також добре, бо якби пошта забарилася, книжки могли прийти, коли я буду в Торонто.

А до того поволі наближаємося. От сьогодні з леговища у Філядельфії телефонувала Ія. Вони вже в дорозі до Риму. Мали фактично їхати вже передучора, але Ніна була трохи хвора і вони від’їзд відклали. Ну, маю надію, що все їм піде гладко, без комплікацій. Нас тут по радіо перестерігають перед терористами і це зокрема стосується американців в Римі і Єрусалимі! Мирослав уже в Римі, Іко має приїхати завтра. Будуть мати родинне свято та історичну зустріч третього тисячоліття у столиці християнства. Дай Боже, щоб це їм

вдалося, і щоб на час повернулися до США (бо я маю Ніну зустріти на летовищі і поїхати з нею далі до Торонто 5 січня!!)

“Відоме й позавідоме” презентується досить добре. Видання серйозне, і має всі прикмети серії “Українська модерна література” — своїм оформленням нагадує і Павлишина “Канон та іконостас” і Луцького “Між Гоголем і Шевченком”. Остапове фото поміщене тільки на передньому форзаці — в тексті жодних інших фотографій немає. Якби було глупо, якби я була піддалася спокусі Корогодського і послала якісь родинні фотографії — їм тут абсолютно не місце! Я трохи боялася, що натиск Корогодського включити автобіографічні нариси Остапові буде разити — але це не так погано. Літопис життя і творчости, що його я зладила, надрукований повністю — зрештою може треба ще звірити з моїм машинописом. Помітила я недогляди в бібліографічних примітках — але це не мої недогляди, а їхні. В мене всюди на текстах точно позначені джерела. Вони це, нібито використали, але на свій лад, і з пропусками даних. Може згодом перевірю деякі тексти, бо вони дещо додали після моїх завваг і читання коректи. Але тепер на це не маю просто сили.

Вже приготувала до висилки 20 примірників “Тихих розмов”, а також при нагоді вишлю завтра Марійці Канській Остапову книжку. Не мала ще готових “повідомлень для преси”, отже після завтра, а то й після Різдва! — висилатиму решту книжок. Величезна це робота і я вже порядно втомилася!

Вівторок, 28 грудня 1999, метро.

Їду на PENN. Передусім, щоб віддати дві книжки: позичену на ILL збірку статей з Мекмастерської конференції і книжку Плужника “Змова в Києві”, яку позичила із Van Pelt із цікавості, щоб провирити, який з Плужника прозаїк (повість “Недуга”) і драматург. Ну, книжка ця є вимовним свідченням, як совєтська система калічила таланти. Завдатки мав він неабиякі, але ідеологічні тенденції псують усе. Особливої вартості ні повість, ні п’єса не мають, на мою думку. Вони не доростають аж ніяк до Плужника-поета. А шкода. І Плужник і Підмогильний — люди виняткового потенціалу. Якби ці таланти могли бути розвинуті в нормальних умовах — наша культура сьогодні виглядала б інакше. Та чи тільки вони? Скажу так, як кажуть євреї про голокост: не можна забути і не можна пробачити!

В суботу 25 грудня, в день американського Різдва, я понесла до Вакуловських Остапову книжку, що до її видання вони причинилися, як я це жартом назвала “своїми банківськими послугами”. Вони мене затримали на обід і я зовсім несподівано мала приємний день у товаристві, не на самоті. А в неділю була в гостині у Люди й Зенка, де були також їхні діти і внуки, Максимовичі і ще дві пані.

П'ятниця, 31 грудня 1999. год. 11:15 вполудне.

На острові Кірібаті, в Кореї, в Японії, вже зустріли нове тисячоліття. А мене на зустріч 2000-ого року запросили до себе Рудницькі — отже не буду на самоті. Максим з Уляною зустрічають новий рік у Клівленді, з Марусею і родиною Пасічників, Марко в Лос Анджелесі у товаристві знайомих, Ія з Ніною, разом з Мирославом та Іком — в Римі. Назагал, багато людей не дуже шумно відзначатимуть цей новий рік, з уваги на всякі можливі комплікації пов'язані з комп'ютерами (не передбачили, коли винаходили комп'ютери, що рік треба значити чотирьома цифрами, не двома останніми, отже комп'ютери 00 інтерпретують як 1900, а не 2000). Нібито зроблено всякі коштовні поправки, але цією проблемою, що її назвали Y2K, лякали людей вже від довшого часу, мовляв, можуть бути клопоти з електрикою, водою, ітп. Крім цієї технологічної проблеми, є ще і “нормальна” істерія пов'язана з апокаліптичними візіями і небезпекою від всяких божевільних фанатиків. Маю надію, що все це обійдеться без більших комплікацій.

Але маємо вже неабияку сензацію і то поважну: Єлцин зголосив передвчасну резигнацію і уряд президента Російської Федерації перебрав теперішній прем'єр Путін. До 60 днів будуть президентські вибори. Путін здобув собі загальну підтримку своєю рішучою війною в Чечні. Війна ще ведеться. Наслідуючи НАТО в Югославії, росіяни концентруються на бомбардуванні згори, щоб поменшити втрати свого війська. Саме ведуться бої за столицю Чечні — Грозний, місто яке вже майже повністю в руїні, і де в підземеллях ще ховається багато тисяч цивільного населення. Жах. Прикро усвідомити, що росіяни так підтримують цю імперіальну і расистську війну. Чи є надія, що вони стануть колись демократами, що підуть шляхом Великої Британії чи Франції, які добровільно позбулися своїх колоній? І як нам бути з таким сусідом? Чи втримається Україна?

Я готуюся поволі до виїзду до Торонто. Вчора ще поїхала купити деякі додаткові дарунки. Фактично, основними моїми дарунками будуть гроші — внукам по сотці, синам — по тисячці. Але щоб це не виглядало надто меркантильно, внуки дістануть ще по одній речі з одягу, книжки про Harry Potter-а (J.K. Rowling), КД про планети, гаманці (як додаток до грошей), а синам купила по краватці, Уляні — золоті кульчики і відео “Огнем і мечем”, Маркові ще спортову сорочку, а Максимові — дідову катину “Юра”, яку недавно дістала від Лесі. А ще Максим, щоб полегшити мені закупи дарунків, купив, на мій кошт, своїм хлопцям — тенісові ракетки. Щоб затримати симетричну кількість дарунків кожному, буду мусіти взяти ще щось екстра для Ніни — може герданове намисто (вона за мала, щоб цим тішитися, але може колись пізніше носитиме).

Минає рік і варто зробити якісь підсумки:

Передусім про здоров'я: від лютого мала я клопіт з коліном і багато дечого під час року комплікувалося цією обставиною, все було ускладнене, а про якусь дальшу подорож (напр.в Україну, до Одеси на конгрес) не могло бути й мови. Але під кінець року справи значно поправилися. Фізична терапія, щоденна руханка, а вже напевно найбільше — по

три таблетки glucosamine chondroitin? Маю надію, що ця поправа триватиме. На протязі минулого року я також втратила зуба: мусіли його вирвати, попередня операція, що мала цьому запобігти, не допомогла.

Всетаки я відбула пару скромних поїздок: в січні на свята — до Торонто, в червні — на конференцію в Урбані, у вересні — на зальцбурзький з'їзд на Союзівці і автом до Торонто на пару днів, потім тричі — автом і поїздом, була в Нью Йорку, в УВАН.

З нових творчих досягнень: статті-дослідження про Олену Пчілку, про Марію Башкірцеву і про англomовну літературну україніку на порозі нового тисячоліття. Стимулом до цієї останньої було запрошення від УВАН взяти участь з доповіддю в конференції нових дійсних членів.

Нові книжки посипалися як з рога обильности — плоди довголітніх заходів і праці попередніх років: на початку року Микола Рябчук привіз деяку кількість книжки Зоряни Лановик про ОТ; під кінець року в Києві вийшла книжка Остапових статей “Відоме й позавідоме”. Рішення на початку минулого року відібрати від УНС книжку Ікера і видати її у в-ві Мости — увінчалось успіхом: маємо гарну нову публікацію, яка тількищо появилася. Last but not least!

вийшли нарешті з друку мої “Тихі розмови з вічністю”! Повинна була бути ще одна книжка ULE80: вона вже появилася на Інтернеті, але в Едмонтоні ще не встигли надрукувати паперової версії. Шкода. Це книжка 1999 року — і це напевно найбільша праця мого життя. На неї я ще чекаю.

Інші замітні події минулого року: вакації над океаном з Максимом, Уляною, Марком і всіми внуками, купівля та інсталяція (Максимом у Філядельфії!) нового комп'ютера, нове кореспонденційне знайомство з Романом Горакom.

В періодиці за минулий рік появилася тільки моя велика стаття про англomовне літературознавство в “Сучасності” і пару рецензій довкола нової серії англomовних голосів в українській літературі. Стаття про Пчілку, що її я послала вже в травні, буде надрукована в “Сучасності”, як недавно написав мені Іван Дзюба, тільки у лютневому числі нового року. (Шкода, 1999 рік був для Пчілки ювілейним!) Може ще щось буде — не всі номери журналів уже вийшли.

Субота, 1 січня 2000 року! Полудне.

Новий Рік, нове століття, нове тисячоліття! Така дата може бути один тільки раз у житті і не кожному її дано пережити. Але насправді це — звичайна арбітрарна зміна дати календаря західного світу, що тепер панує на всій планеті. Але є ж і інші календарі — єврейський, китайський. Все це таке релятивне і таке зрештою дрібне з погляду вічності... (А що таке вічність? Вічна пам'ять короткотривалого homo sapiens знову ж таки нашої, західної цивілізації? Чи геологічна вічність нашої планети? Чи вічність космосу — знаного і незнаного?)

Повернувшись вчора вночі від Рудницьких застала я в хаті все нібито гаразд, світло горіло, але годинники всі вказували на факт, що струм електричний був перерваний на короткий час, не знаю точно коли. Мусіла вже сьогодні наставляти всі електричні годинники, наново програмувати радіостанції ітд. В Рудницьких були тільки самі Ірена і Леонід, Галя і Юлько Головчак, Віра Лащик і обоє Лужницькі.

Головчак став тепер — по смерті Роми Навроцької — головою Товариства Св.Софія. Каже, що т-во має маєтку на два мільйони доларів. З Рудницьким говорила я про справу УВУ. Він каже, що впровадив там різні зміни, нав'язав зв'язки з мюнхенським університетом, має німецьких професорів і студентів. Але також, у відповідь на моє питання, чи він думає залишитися ректором, сказав мені, що згідно з новими правилами ректором можна бути тільки до 65 року життя, а йому саме тепер сповняється (чи може сповниться) 65. Вже нібито намовляв Сисина і Павлишина перейняти цей пост, але вони обидва, каже, відмовилися.

На електронній пошті застала вже дві важливі вістки з України: одна, важніша, і дуже прикра — померла нагло Соломія Павличко! Нібито в нещасливому випадку, вдома, поховзнувшись у ванні, вдарилась, кажуть, в голову, впала і втопилася? Мені це трохи підозріло, але як би воно не було — дуже прикро. Їй було тільки 41 років. Вона із тих нових пробоевих жінок України “who made a difference”, їх можна почислити на пальцях одної руки: ще є Забужко і Пахльовська. Не всім вони подобаються, зокрема в нашому консервативному суспільстві, але тільки такі люди можуть змодернізувати нашу Україну, внести новий дух у нашу культуру. Дуже мені жаль і прикро.

Друга вістка — приємна: Микола Жулинський став віце-премієром, а Богдан Ступка — міністром культури в уряді прем'єра Ющенка. Два мої добрі знайомі в уряді України! Але чи матимуть вони якийсь позитивний вплив на політику в сфері культури? Contra spem spero, як сказала б Лариса Косач.

Четвер, 6 січня 2000. Свят-Вечір, перед північчю. Торонто.

Прилетіла з Ніною вчора біля 9-ої вечора. Ускладнені сполучення літаків з Риму, до Лос Анджелесу і до Торонто відбулися без комплікацій, що їх ми боялися. Літак з Риму прибув на час і хоч її та Ніні доводилось переходити митницю і це забрало довго, то все ж до

відльоту Іїного літака до Лос Анджелесу було ще досить часу, щоб поговорити.

Я розповіла мені про свій двотижневий побут з Ніною і Мирославом та Іком у Римі, про заїзд на Madonna del Monti, що є близько Колізею і Форуму, про їхні відвідини Сикстинської каплиці, богослужби у св. Петра правленої папою Іваном Павлом, поїздки до Помпеї тощо.

Після відльоту Ії, ми з Ніною ще мали пару годин до відльоту нашого літака: читали дитячий журналік “Highlights for Children” (що його кілька чисел ж взяла із собою), грали в карти, розмовляли. Коли нарешті з’явилися службовці USAirways, я пішла check in для Ніни, і тут виявилися нагло непередбачені поважні комплікації. Марко, замовляючи квитки, зробив досить ускладнений плян польотів з Лос Анджелесу через Філядельфію до Риму, і з Риму через Філядельфію до Лос Анджелесу і Торонто. Він полагодив справи так, що Ніна мала квиток з Л.А. до Торонто через Філядельфію і повинна була за пляном використати тільки другу його частину — з Ф. до Торонто. Тимчасом мені сказали, що через те, що Ніна не використала квитка з Л.А. до Ф., вона автоматично скасувала і другу половину квитка. Що робити? Літак ось-ось відійде (і то останній того дня), а мене відсилають від одного службовця до другого... Я трохи тим схвилювалася, зокрема теж і тому, що мусіла відійти до офісу, залишивши Ніну з багажем на другому кінці залі... Єдиний вихід — після довгих консультацій і пертрактацій — було заплатити наново за квиток. Це вийшло на суму 530 дол. (Заплатила я, очевидно, VISA-ю, без кредитної картки взагалі нічого не можна було б полагодити!) Ми останні всіли до літака — на нас навіть трохи чекали.

Але прибули щасливо, Максим з хлопцями вже нас чекали на летовищі, а сьогодні вранці приїхав вже і Марко з Лос Анджелесу. Отже зустріч, хоч і з деякими ускладненнями, щасливо відбулася.

До Свят-Вечора я ще сьогодні мала змогу трохи причинитися у господарській сфері: зробила рибу по грецьки, кутю, попросувала всі вишивані сорочки і блюзки і скатерті. Було нас при столі семеро, нікого стороннього. Після вечері ще ходили за встановленим звичаєм до Грицаїв поколядувати. Приємний вечірній прохід поміж святково удекорованими хатами. Тим разом, одначе, зовсім без снігу!

Вчора Ніна спала зі мною в ліжку — не було змоги робити записки. Сьогодні, тому що приїхав тато, якого вона вже пару тижнів не бачила, вона перенеслася спати в його кімнаті, на матраці, біля Стефкового ліжка. А сам Стефко пішов спати до кімнати своїх батьків — на матраці на підлозі — а свою кімнату відступив своїм гостям.

Субота, 8 січня 2000, вранці, 9:13. Торонто.

Вчора ходили на різдвяну богослужбу до церкви св. Димитрія. Правив Макаренко. Читав, замість власної проповіді, енцикліку православних владик, яка мені подобалася (бо давала “критичний” огляд історії християнства — включно із згадкою про інквізицію, що мабуть

можливе тільки у православної церкві!) — але мої хлопці, по дорозі додому, критикували її гостро. Марко сказав, що йому це виглядало, як апологія на сучасне розбиття і конфлікти у православної церкві. Може мав рацію.

У церкві зустріла я Рому Франко, привіталась з нею, довідалась, що вона добре прийняла мою критику. Я думала, що вона ніколи не чула про нью йоркське видання “Першого вінка” (це могло бути її обороною, бодай підставою для виправдання) — тим часом, виявляється, в неї це видання було, але через поганий друк — і мабуть старосвітський правопис! — вона його не вживала, а вживала радянський текст, не звіривши його з оригіналом! Ну, це ще більше її обвинувачує. Несерйозний, легковажний підхід. Я радила їй, щоб переклала “Царівну” Кобилянської, але вона каже, що там багато тексту, який їй мало зрозумілий..

Після обіду розкривали дарунки, що їх ціла гора лежала під ялинкою. Цікаво, що тим разом дарунки робили також діти. І от Іванко, напр. купив мені великого розміру оленя, що є фактично свічником (на одну свічку)... Цей дарунок мусітиме залишити тут, бодай тимчасово, бо до валізки його запакувати не можна. Цікаво, що цей дарунок говорить про самого Іванка — видно йому цей казковий олень промовив до фантазії! Останнім дарунком відкривали мій дарунок Уляні і всій родині — відеокасету фільму “Ogniem i mieczem”. Це викликало певну дозу ентузіазму — мовляв, якби не гості, ми засіли б зразу оглядати фільм.

А в гості прийшли до нас: Наталка Шикула із своїм чоловіком Кейсом і 20-місячним хлопчиком Грицем (вона, між іншим, є студенткою права!); також Душан Беднарський (колишній славіст, тепер почав студювати право); Марія Ревакович, Максимова аспірантка (сказала мені, що “Світовид” навряд чи буде далі виходити), Франк Сисин, Роман Сенькусь, Орест Мойсей з жінкою, Орест Грицай з жінкою і дітьми (він домінував над товариством і звертав увагу на себе своїм бізнесовим підходом до справ і знанням сучасного інвестиційного клімату в Україні — він торгує діамантами, що їх купують в Якутії і шліфують в Україні), Борис Балан з Андіївською (нажаль були коротко, але потім Борис Балан ще приходив із знаменитими колядниками св. Володимира), Орест Субтельний з жінкою, Остапчук з жінкою, 16-літнім сином і маленькою донечкою, Слоти з дітьми.

Перебудована Максимова хата дає тепер змогу дітям бавитися в пивниці (і дивитися там на телевізію, або гратися на комп’ютері), так що це помітно відтяжує дорослих. Приємно було бачити, що Максим з Уляною створили собі таке товариське середовище — і цікаво було спостерігати це досить різноманітне міліе українських інтелектуалістів поруч із бізнесменами (Балан, Грицай), банкірами (Мойсеї), новоприбулими з України (Шикула, жінка Остапчука), англомовними канадцями не українського походження (Кейс, чоловік Наталки Шикуди, Kelly — норвезького походження жінка Ореста Мойсея).

Максим вже раніше подарував Марії Ревакович мої “Тихі розмови”. Вона вітала мене з появою книжки, хвалила її технічне оформлення, мовляв, самих поезій ще не читала. Я

цього від неї так і сподівалася, тому на цю тему розмови не продовжувала. Вона хоче ще цього року завершити свій докторат і не конче плянує змагатися за якусь позицію — каже, що хоче мати докторат просто для особистої сатисфакції.

Довідалась я від Сисина деякі академічні сплетні про судові позови і особисті конфлікти в Альбертському університеті між Наталкою Пилип'юк і Тет'яною Назаренко і Душаном Беднарським. Пилип'юк, мовляв, не хотіла дати докторату Беднарському; є там вмішана справа конфлікту інтересів (бо на комісії разом заступлене подружжя Пилип'юк і Льницький) — а друга справа: закидають Пилип'юк, що вона використала працю Назаренко і ще якоїсь третьої особи, не давши їм кредиту і зарезервувавши авторське право тільки за собою. Ну, я не зовсім ще зорієнтована в цих справах, але бачу, що Альберта має вже якусь традицію академічних конфліктів — від Slavutych vs. Baker починаючи. Прикро про це чути. Так мало тих наших інтелектуалістів, і так не вміють вони співпрацювати із собою, та ще й створюють непотрібні сензації і скандали.

Неділя, 9 січня 2000, год. 11:41 ночі. Торонто.

В суботу Стефко з Ніною, Максим і Марко ходили на ковзани. А увечері — після вечери вдома — ми були запрошені на вино до Субтельних. Вони живуть відносно недалеко, в заможній дільниці міста, у гарній простірній хаті. Були там, крім нас, ще дві українські пари: архітектор, який працює в Дубаї, в Об'єднаних Арабських Еміратах з жінкою-Ковальською (що ми з нею, як виявилось, були багато літ тому на семінарі УВАН в Гантері), та комп'ютерщик-програміст з жінкою, яка веде якусь чи то крамницю чи подорожню агенцію. Найцікавіші самі господарі — Субтельні. Орест вчить історію в університеті York, Ляля — туркологію на Торонтонському університеті. Обоє дуже цікаві, інтелігентні люди, але товариство не було добре дібране і розмова здалася мені мало цікавою. Більше зацікавила мене їхня книгозбірня. Деякі книжки — це залишки із колекції Лялиного батька Лучкова, що був бібліофілом. Але є чимало нових і цікавих книжок, різними мовами: зокрема привернули мою увагу такі речі, як польські історичні монографії про Україну, старі видання Винниченка, нововиданий щоденник Єфремова (що його я мусітиму собі десь знайти і купити!) Зробила навіть виписки з одної незнаної мені досі книжки для UkraLME. Бачила там також і “Брат братові” і “Літературний Львів” і навіть — на диво — свою власну “Автобібліографію”!

Сьогодні Марко з Ніною вже відлетів до Лос Анжелесу — вже телефонував, що щасливо доїхали.

А ми були сьогодні на концерті колядок і щедрівок. Це був спільний виступ двох хорів: жіночого хору “Веснівка” під диригентурою Квітки Зорич-Кондрацької та Капелі Бандуристів, з диригентом Олегом Махлаєм. “Веснівка” співає дуже гарно, гармонійно, лірично — 40 молодих жінок. Але добір колядок був, як на мій смак, надто одноманітний. Репертуар бандуристів був цікавіший: він включав навіть концерт Бортнянського. Разом виконали вони тільки чотири речі, що з них зворушлива була “Чорнобильська коляда” (слова і музика Ю. Китастого). Концерт відбувався у прегарній великій залі

університетського театру Macmillan (Edward Johnson Building) в центрі міста. Квитки всі були випродані. Ми мали два додаткові квитки і відступили їх: один — Закидальській, один — Наталці Томцьо (До Наталки я маю іти завтра, але приємно було побути в її товаристві вже сьогодні на концерті).

Телефонувала я вже, крім Наталки, також до Люби Пендзей, Ліди Палій, Риси Голод і до Ліди Гумінілович. Маю надію з усіма, крім Ліди Гумінілович, ще зустрітися перед відлетом до Філядельфії. Ліда — в лікарні. Я говорила тільки з Мірою Клименко. Не знають точно, що Ліди є — вона в лікарні вже два тижні, роблять тести, перевірки. Каже Міра: Ліда не може встояти на ногах, така слаба. Але давня її проблема — фібриляції серця — тепер нібито вже унормувалися, отже Міра підозріває, що це щось інше. Просила, щоб я ще подзвонила до них за час свого побуту тут.

Увечері сьогодні ми дивились на першу частину фільму “Ogniem i mieczem”. Відео на малому телевізійному екрані, та ще й з англомовними написами, не віддає як слід панорамної картини баталій, краєвидів — але все ж дає загальне уявлення про композицію і “політичну коректність” цього фільму.

Середа, 12 січня, майже північ.

Вчора провела я день на господарстві — ліпила вареники. А увечері двічі їздили дивитися, як хлопці займаються спортом — окремо з Максимом на матч гокею, в якому брав участь Стефко, а потім, в іншій частині міста, з Уляною та Іванком, який грав на команді баскетболу. Приємно дивитися, що внуки мої настільки вже підросли, що робляться досить самостійними, займаються різними речами індивідуально, мають різноманітних друзів, самі вже можуть ходити і до школи, і на пластові зайняття до пластового дому при Блур вулиці, і до товаришів. Факт, що спортові зайняття вимагали окремих поїздки, дав мені змогу поговорити окремо з Максимом, окремо з Уляною — і це було добре. Уляна турбується тим, що Максим займається різними справами і не має часу сконцентруватися на науковій праці. “Йому вже 45 років, а він ще не є повним професором”, сказала. Для того щоб отримати full professorship треба написати ще одну книжку. Є надія, що він візьме незабаром sabbatical і тоді міг би щось писати, але справи видавництва та інші обов’язки трохи це ускладнюють. Цікаво, що про ці речі говорила Уляна, а не сам Максим. Бачу, що вона робитиме в цьому напрямі натиск на нього — і це добре! (Пригадую, як казав Остап, що ми завдячуємо Улянці, що Максим закінчив дисертацію!)

Сьогодні я провела пару годин з Лідєю Палій і Рисєю Голод. Гостила нас обох Рися Голод у своїй хаті вибагливими святочними приставками; рибною салаткою, холодцем, індіком, шинкою, тортами, знаменитим турецьким вином. Розмова ішла про справи літератури, про спогади, які Рися нібито збирається писати, про Кубійовича і Радейків, про листування в архівах ітп. Я принесла показати їм “Відоме й позавідоме” та “Weekdays & Sunday” — просто для інформації, а “Тихі розмови” залишила в дарунку і Риси, і Ліді.

Два дні раніше була я в гостині у Наталки Томцьо та її чоловіка Миколая. Він, між іншим,

помітно схуд після своєї операції, але каже, що вже тепер почувається добре. Мала там бути теж Ліда Палій, а запрошені були і Трофименки, але вийшло так, що була тільки я. Ліда не могла тоді прийти — зрештою знала, що має мене зустріти в Голод пізніше. А з Трофименками вийшла смішна пригода. В час як ми були з Наталкою на концерті, був телефон від Марти Трофименко. Томцьо саме тоді смажив собі яйця — в час розмови по телефону яйця пригоріли, почав гудіти алярм — smoke detector. Марта Троф. каже: та щось там у вас горить, алярм гуде! На цьому розмова урвалася. Потім, коли прийшла Наталка, вона потелефонувала до Марти і на автовідповідачі залишила запрошення на полуденок... Коли мені це розповіли, я запиталася: та невже Трофименки в Торонто? Я думала, що вони тим разом на українські свята не вибиралися сюди їхати! і тоді Наталка зрозуміла, що Марта мусіла дзвонити до них не із свого помешкання в Торонто, а з Вільмінгтону!... (Наталці Томцьо я також залишила в дарунку свої “Тихі розмови”).

А ось сьогодні ввечері чергова несподіванка: Максим приніс, повернувшись з бюро, примірник Research Report No.62 — мій ULE80! І виявилось, що цей примірник на його вимогу прислали йому сьогодні спеціальним курером з Едмонтону! Ну, я не тільки дуже зраділа цією книжкою — адже це найбільша досі праця мого життя! — але мене також дуже зворушила Максимова уважливність — факт, що хотів мені зробити приємність ще заки я повернуся додому! Запили ми це видання великою пляшкою знаменитого канадського шампанського, що смакувало мені більше ніж будьколи раніше питі може й дорожчі французькі шампанські вина! (Справді, не тільки по причині великого ентузіазму!)

Ще перед цією подією, я — повернувшись десь біля 3-ої від Рисі і Ліди — вступила до банку, зміняла 150 дол. на канадські, і пішла до книгарні в КУМФі купувати книжки. Купила книжок на понад 200 дол. (ще доплачувала чеком) — в тому числі великий англо-український словник у двох томах, двотомну історію літератури (де є статтейка Ф. Погребенника про Остапа), малий тлумачний словник української мови, а ще спокусили мене переклади Фройда і Макса Вебера.... Не всі ці книжки візьму зі собою — залишу їх тут для іншої нагоди, коли приїду автом, бо не хочу надто обтяжувати своєї валізки.

Максим при помочі scanner-а готує електронічну бібліотеку української літератури. Щоб йому трохи допомогти, читаю коректу “Міста” Підмогильного — бо після скенера, виявляється, трапляється чимало всякого рода помилок.

Понеділок, 17 січня 2000. 10:15 увечорі.

Повернулася до Філядельфії в суботу, 15-ого. З леговища приїхала поїздом до станції Melrose Park, а тоді дала знати телефоном Ані Борис і вона приїхала по мене автом. Вдома була ще за дня. Все гаразд, не було жодних неприємних комплікацій.

В Торонто ще в четвер їздила до університетської бібліотеки. Працювала з журналом “Промінь” — виявилось, що не мають повного комплекту: знайшла навіть одну статтю Смирнова друковану в трьох числах, що з них бачила і перевірила тільки другу і третю

частини... З цим матиму клопіт, бо цього жіночого журналу, що його видає Союз Українок Канади, ніде мабуть у бібліотеках США я не знайду... (Журнал редагований абияк, вартісного там обмаль, на його прикладі можна побачити на скільки ліпшим і цікавішим є “Наше життя”...) Але день був надзвичайно морозний, із пронизливим дошкульним вітром: я собі подумала, поборюючи цю стихію, що я вже мабуть за стара для такої праці, яка вимагає не тільки посвяти і знання, але і фізичної сили і витримки... Та й подумала про те, що клімат у Торонто гостріший, ніж у нашій південній Філядельфії... На другий день було холодно, але сонячно і відносно приємно — я тільки виходила на купівлю харчів на вулицю Блур. Сиділа вдома, ліпила (вже вдруге!) вареники, варила яринову зупу, смажила телячі котлети — на запас... Максим з Уляною в п'ятницю ходили на новорічну забаву-Маланку: я була із дітьми. Але діти вже дуже самостійні. Іванко навіть має відповідальність-заробіток: розносить рекламні газети по сусідській вулиці і в цьому допомагає йому Стеф.

По дорозі у літаку читала спомини Луцького, що їх позичила в Максима. Луцький завжди був мені цікавий своєю західною ментальністю і своїм неконформізмом — із споминів я довідалася більше про його життя, про різних спільних знайомих, і про деякі трагічні сторінки його долі (жінка його Мойра хворіла на шизофренію, сам він терпить від всяких фобій, що до них отверто признається). Крім того, із спогадів видно і деякі його упередження до людей (напр. до Струка), і деякі поспішні загонисті його рішення у справах, де замість цієї української загонистості дуже була б до речі англо-саксонська стриманість і толерантність (напр. пригадую собі, яка я була ним розчарована, коли він прислав мені текст-полеміку листа з підписами в справі енциклопедії...)

Велика пошта, яка назбиралася за час моєї відсутності, не принесла, нажаль, ні одного замовлення на видання Мостів... Вчора була неділя, а сьогодні свято Кінга — отже пошти немає. На Infoukes застала понад 300 листів, але ні одного особистого, і нічого цікавого.

Про смерть Федора Погребенника дізналася я ще в Торонто. Прикро, що помер — саме згадувала його у зв'язку із статейкою про Остапа в “Історії української літератури”, що її привезла з Канади. Вже не зможу йому навіть подякувати за цю несподіванку.

Вчора поїхала до International House на PENN, як була вже кілька тижнів тому домовилася з Марією, Раном і Регіною Горжковською, на показ фільму Анджея Вайди: “Пан Тадеуш”. Напередодні, ще перед виїздом до Канади, я принесла собі з бібліотеки переклад Рильського, щоб його наново прочитати. Взяла теж оригінал, але було тільки велике ілюстроване видання, яке важило мабуть із десять фунтів, і я тільки принесла його до своєї кімнати в правничій школі і, переглянувши, там і залишила, бо не хотіла на плечах ташити цю книгу додому. Фільм — цікавий, може і кращий від “Ogniem i mieczem”. Починається і кінчиться Міцкієвічем у Парижі — це дає відповідні рямці для розповіді. Режисер — розумно, на мою думку — не давав за багато поетичного тексту і через те у фільмі немає надміру статичної декламації. (Він не починається, а кінчиться словами Litwo, ojczyzna moja, ty jesteś, jak zdrowie). Актори грають досить добре і фільм віддає атмосферу життя польської шляхти. Цікаві для мене були політичні імплікації, зокрема ті

патріотичні нотки, що їх носіями є католицький монах і жид — навряд, чи таку подібну інтерпретацію можна було б знайти в нашій літературі... Зрештою не даром наші (Шевченко і ін.) вчилися патріотизму від поляків.

Крім самого фільму дуже цікавою і повчальною для мене була аудиторія: фільм ішов чотирьома сеансами і на кожному було по 400 осіб! Я ніколи не думала б, що на такий фільм можна зібрати таку величезну аудиторію у Філядельфії! І то по 15 дол. вступу!

Після фільму я ще з Раном і Марилею була на вечері в японсько-корейському ресторані, і вони опісля відвезли мене своїм автом додому.

Сьогодні в нас рекордова температура: вранці було 11° Ф. Нікуди з дому не виходила. Але на завтра маю запрошення на Щедрий Вечір до Гевриків.

Ніяк не можу знайти рахунку за комп'ютер, а потрібний він мені, бо треба буде направити Disk drive. Сховала десь окремо, не між звичайні біжучі рахунки, і тепер маю клопіт. Це мене — крім всього іншого — сердить і хвилює, бо воно вказує на те, що із мою педантичною зорганізованістю і з пам'яттю — не все, як слід.

Вівторок, 18 січня 2000, Щедрий вечір.

Ще про спогади Луцького. Читала я їх двічі, бо Максим дав мені також машинопис, який має подекуди більше матеріалу, ніж книжка. Книжка називається “На перехресті”, вийшла в Луцьку 1999 року у видавництві Ініціал, і має 159 сторінок. Віктор Федосюк позначений як редактор, а Микола Рябчук як відповідальний редактор. Не знаю хто з них винен, що в книжці цензуровано деякі цікаві деталі, які є в машинописі Луцького (факт, що Мойра — хвора на шизофренію, напр., або що в Луцького замолоду був якийсь малий романс з Ольгою Шепарович). І хто забракував цілий розділ про конфлікти довкола ЕУ. Не кажу вже про те, що недбале редагування спричинило, що включені документальні фотографії погано, а то й неправильно підписані і читач часом не знає, хто це. Добрі і цікаві в книжці передмова Валерія Шевчука і післямова Оксани Забужко, але Луцький, на мою думку, зовсім непотрібно включив, якісь свої дрібні журналістські дописи з молодих літ (з короткою нотаткою про Марію Башкірцеву — мусітиму послати йому відбитку своєї статті, як вона появиться, бо бачу, що його ці нові ревелюції можуть зацікавити).

Для мене повчальний приклад: не варто полягати на редакторів в Україні, зокрема в таких речах як спомини, щоденники, листування... Надто вони вже бояться якоїсь свіжої думки, що може викликати контрверсію (і зацікавлення читача!) Адаже навіть в газетах України, в некрологах, немає згадки про причину смерті і часом не знаєш, чи людина померла натуральною смертю, чи поповнила самогубство, чи її вбили? Невже це стара засвоєна ще за більшовиків традиція? Недавно, я була здивована, і то приємно, коли Тарас Кознарський написав до “Ukrainian Weekly” статтю про смерть Соломії Павличко і подав не тільки факт, що вона померла у наслідок нещасливого випадку у власній хаті, але навіть про те, що залишила крім батьків, донечку-підлітка, і “партнера свого життя”

Богдана Кравченка... Вже був один голос на інтернеті, який протестував проти цієї інтимної ревеляції — та ще й голос молодого чоловіка, який вихований в українській фальшивій атмосфері, раптом прочитав таку контроверсійну деталь з життя української жінки... (А сам хто зна чи не живе на віру з якоюсь дівчиною?)

В сьогоднішньому “Ukrainian Weekly” є невідписана, але ілюстрована обкладинкою книжки, новинка про англomовне видання Ікера. Маю надію, що ця добра рекляма принесе нам бодай кілька нових замовлень.

П'ятниця, 21 січня 2000. 10:00 увечері.

Вчора був великий снігопад — цього року вперше! Виходила з дому вчора і сьогодні тільки щоб трохи відгорнути пухнастий сніг, щоб була доріжка до хати і попри хату на вулиці. Добре, що цей снігопад не випав раніше і не перешкодив мені приїхати додому з летовища в суботу, піти на фільм “Пана Тадеуша” в неділю, поїхати на Щедрий вечір до Гевриків у вівторок, поїхати на купівлю харчів, за бензиною і до банку “Самопоміч” в середу... Тепер напевно сидітиму вдома пару днів — добре, що комп'ютер працює — маю зв'язок із світом і можу робити свою роботу. Ах, як треба цінити в такий час теплу хату й електрику, що є гарантом цивілізованого побуту!

В газеті “День”, в номері за 20 січня, надрукована стаття Ірени Стецури “Про ринкові реформи в академічній музиці України”. Тішуся, що я її не переочила! Стаття має полемічний характер, критикує провінційне зазнайство і про-московську орієнтацію українського музичного світу, наголошує потребу систематичного плекання і пропагування зірок української музики, без того щоб залучувати до цього державні кошти. В наступній статті має бути мова про недержавні опікунські ради, — але в сьогоднішньому номері газети ще такої статті не було. Мушу дати знати Ірці, що я її статтю читала — але на мого попереднього електронного листа вона не відгукнулася — не знаю, чи взагалі має вона тепер електронну пошту?

З великим трудом, нарешті, мала я змогу відсунути свій комп'ютерний “processor”, щоб відчитати серійний номер та інші дані мого комп'ютера. Від Penn Computer Connection дістала номер телефону Dell і вже порозумілася в справі направи мого “disk drive”. Якби не сніг, можливо технік уже прийшов би. Має потелефонувати, але при такій погоді годі сподіватися, що він скоро прийде.

Почала читати “Мої спомини” Софії Русової. Це фотокопія львівського видання “Хортиці” з 1937 року — позичили мені вже раніше Геврики. Дуже цікаво, тимбільше, що це доповнює мої ще досить свіжі враження доби, в якій жили і Олена Пчілка і Марія Башкірцева. Між іншим є такі рядки про ОП: “Ми чули, що сестра Драгоманова була вже заручена з волинським мировим посередником Петром Косачем. Але цей Косач мав таку скромну зверхність, був такої тихої вдачі, що трудно було уявити собі, що могло з'єднати цю горду панночку з цим простим, невидатним чоловіком. Аж пізніше я оцінила П.А. Косача. Це була людина таких міцних переконань, така прямолінійна і шляхетна в своїй

громадській поведінці, така добра до людей, що мені стало зрозумілим, як розумна молода Драгоманівна вибрала саме його.” (с.43).

Понеділок, 24 січня 2000. Метро. 10:00 год.

Їду на рутинову дентистичну візиту, а при нагоді вступлю попрацювати в бібліотеці. Добре мати все це на PENN, воно значно упрощує справи.

Вчора були в мене Марта і Славко Трофименки. Вони їдуть на днях автом до Торонто і я передала ними Максимові 16 примірників книжки “Відоме й позавідоме” — маю надію також, що в поворотній дорозі вони привезуть мені книжки, що їх я купила і лишила в Торонто та Іванків подарунок. Якби не те, що я тількищо була в Торонто, могла б була поїхати з ними.

З цієї нагоди я прийняла їх, за попереднім домовленням, добрим обідом. Приємно було провести пару годин на цікавій розмові про різні новини і проблеми, які нас спільно цікавлять. Марта думає, що варто було б присвятити один номер “Нашого життя” пам’яті Соломії Павличко — ідея незла, але навряд чи здійснима. Я намовляла її, щоб вона почала писати до НЖ на актуальні жіночі правничі теми. Говорили ми і про Ірину Стецуру (що її стаття про музичне життя України саме появилася в газеті “День”), і про політичні події в Росії, війну в Чечні, і про їхню внучку і моїх внучат. Під кінець вони виявили бажання підтримати видавництво Мости і — крім подарованого їм примірника — купили чотири додаткові примірники “Тихих розмов” для дарунків своїм приятелям. Ну, якби всі мої друзі зробили такий жест в сторону видавництва — то це була б не тільки фінансова підтримка, але й моральна заохота!

Я знову взялася переписувати щоденник. Саме розпочала 1986 рік і якраз закінчила звітлення із конгресу ПЕН. Боже, як все це вже забулося! Одне слово, я знову, як сказала б Віра Ке, “занурююсь у теплу ванну спогадів”.

Але не тільки власних. По ночах читаю спомини Русової і передімною стоїть ціла панорама українського життя в царській Росії напередодні революції.

П’ятниця, 28 січня 2000. 9:00 вечора.

Трофименки мали їхати до Торонто у вівторок або в середу — але випав знову великий сніг і вони свій виїзд відкликали взагалі. Снігопад був такий, що я ледве могла відкрити двері на двір, щоб вийти з хати і прочистити стежку... На авті лежить більше як стопа снігу, вулицю плугом трохи прочистили, але є фактично тільки вузька смуга для одного авта. А з моєї доріжки виїхати було б неможливо, навіть якби в мене був такий намір... Навіть бочок із сміттям не можна було виставити сьогодні — хоч я, передбачаючи снігопад, пересунула авто ближче до виїзду і бочку із сміттям пересунула ближче до вулиці... (але дістатись до неї таки неможливо!) Якби було кілька днів вищої температури, можна б трохи прочистити виїзд, але, нажаль, на неділю заповідають нову снігову бурю,

отже навряд, чи можна буде скоро звільнитись із цього домашнього арешту.

Не зважаючи на ці комплікації з погодою, вчора і сьогодні були в мене техніки направляти floppy disk drive в моєму комп'ютері. Вчора прийшов якийсь Ліо, працював понад дві години і не вмів, видно, дати собі раду, бо сьогодні мусів прийти другий чоловік (Джан), який швидко, без проблем вставив нову частину. Цікаво, що обійшлося без всякої бюрократії — про рахунок ніхто мене не питався. Виглядає, серійний номер вистачив, щоб дати доказ, що я маю гарантію на свій комп'ютер куплений минулого квітня і право на безкоштовний сервіс. У висліді моїх проблем із “drive A”, однак, я виявила, що один із моїх “файлів” — пошкоджений, і то пошкоджений на головному твердому диску C, а це значить, що копії роблені із C на всі A і на Zip також дефективні. Це сталося із моїм файлом ULE70Articles-W. Я перелякалася, бо бачу, що не можна мати повного довіря до комп'ютера і полягати тільки на електронний “back-up”. На щастя, я маю звичку, кожну нову бібліографічну позицію після внесення на C, друкувати на принтері. Отже, маю надію, що зможу відновити пошкоджений “файл”. Перевірила я всі інші файли в статтях ULE70 і надрукувала їх, щоб мати повну копію на папері. Але тепер матиму більше скепсису по відношенні до електронних моїх записів і більше турбот про те, щоб не пропала моя праця.

Вчора посвятила трохи часу, щоб послухати виступу президента Клінтона в Конгресі. Це була остання його State of the Union message. Ще рік тому Клінтон був під обстрілом і під загрозою імпічменту — вчора виступав він тріумфально, перериваний сто разів аплодисментами в час своєї 90-хвилинної дуже ефективно виголошеної промови. Він знаменитий “communicator”, — на противагу деяким своїм попередникам, що навіть ліпші промови не могли ефективно виголосити (напр. Картер). Очевидно, він тепер бореться за своє місце в історії, і хоче використати ще останній свій рік, щоб перевести деяку свою програму, та й промостити шлях до президентури своєму наслідникові — Горові. Мав він і багато щастя — бо факт безпрецедентного економічного росту США навряд чи можна завдячувати тільки самій його політиці (кажуть республіканці: “a rooster taking credit for the sunrise”). Але я підтримую його ліберальні пропозиції, хоч навряд, чи республіканська більшість конгресу переведе їх в життя, та ще й напередодні нових президентських виборів.

Тимчасом в Україні, Кучма почав виявляти нову рішучість. Прем'єром став Ющенко — колишній голова Національного Банку України, молодий загально шанований діяч. Кучма заповів розпуск колгоспів і референдум на 16 квітня, де виборці мають виявити своє ставлення до Верховної Ради, імунітету депутатів, двопалатної системи та інших конституційних змін... Більшість депутатів у ВР (коаліція під проводом Л. Кравчука) вийшла з будинку ВР і продовжує наради в будинку Народного Дому, а меншість (комуністи і інші ліві), під проводом спікера Ткаченка, кричать, що все це — незаконно... Справи ці турбують. Може і треба було зробити якісь рішучі заходи, щоб примусити парламент до остаточних реформ законодавства, але така гра із референдумом не відомо чим може закінчитися: розпуском парламенту? новими виборами? диктатурою президента?

Путін у Москві здобув загальну підтримку населення Росії своєю рішучою і жорстокою війною в Чечні. Але вже навіть російська преса починає більш отверто писати про жертви в людях і може наступити зворот в публічній opinii... (Скільки треба пожертвувати російських молодих хлопців, щоб за всяку ціну зберегти останню імперію?) Але Путінова імперіяльна політика не зупиниться на Чечні. Чи встоїться Україна супроти натиску москалів — в їхніх руках такі ефективні важелі, як енергопостачання — а тепер ще й зима — газ, нафта, електрика можуть перерішити долю цілої країни. Кажуть, що навіть у Києві вже кілька годин на день виключають електрику, а що вже говорити про Львів (де це вже давно на порядку дня) і про міста і села української провінції?

Понеділок, 7 лютого 2000. Минула 8:00 вечора.

Останній мій виїзд з дому був 24 січня. Потім слідувало два тижні майже повного домашнього арешту. За цей час я тільки тричі перейшлася до крамниці по молоко ітп., а два-три рази вийшла до поштової скринки. Очевидно, все це наслідок погоди — кількох снігопадів, льоду і пониженої температури. Добре, що в хаті затишно і тепло, що електрика діє, що комп'ютер працює і що моя робота рятує мене від депресії. Але харчі вже викінчуються і треба буде незабаром знайти спосіб для їх поповнення. Поволі пробиваю собі дорогу до вулиці і ще день-два теплішої температури і могла б, евентуально, рушитись автотранспортом. Середина вулиці майже чиста, але по боках всюди стоять кучугури снігу і це створює проблеми: бо навіть як кудись поїхати, не можна мати гарантії, що буде де поставити авто.

Вдень переписую щоденник 1986 року — вже маю майже сто сторінок машинопису — це тягне, як наркотик — спогади, минуле, що вже давно забулося. Воно мене навіть відтягає від бібліографічної роботи, що її я повинна робити... Вночі, а принаймні звечора перед сном — читаю. Зворушила мене недавно Ірина Жиленко своїм черговим “*Nono feriens*” у “Сучасності”. Це я проковтнула за одну ніч — не могла відірватися! Але я принесла собі з Van Pelt автобіографію Жорж Санд. Переглянувши побіжно, усвідомила, що я чейже читала вже колись біографії Жорж Санд пера Моруа, біографію Шопена пера Вежинського, так що самі факти її життя мені були відомі. Але я раптом відкрила, що значна частина книжки складається із листування між батьком ЖС і її бабунею — і це часи французької революції, Наполеона, віддзеркалені дуже живо і конкретно у справжньому листуванні звичайних людей того часу. І це мене особливо зацікавило! Є там знамениті родзинки, напр. про те, як напередодні заворушень бабуня ЖС — аристократка, ховає у спеціально збудовані сховища в стінах будинку срібло, дорогоцінності і важливі папери, і як в час революції — робітники-столярі, які робили і знають ці схованки, приходять це майно конфіскувати... Або напр. така картина: Моріс, батько ЖС, любитель музики і музикант, є звичайним солдатом з французькою армією в Німеччині. Зачарований музикою в церкві, входить і захоплено слухає, викликаючи переляк і констернацію віруючих своєю умундированою появою ... Книжка велика і важка, вона має майже 1200 сторінок дрібного друку — її важко в ліжку читати. Читаю, очевидно, англійський переклад, і то відносно недавній — видання 1991 року, *Story of My Life: the autobiography of George Sand*. A group translation ed. by Thelma Jurgrau. State University of

New York Press. SUNY Series, Women writers in translation. Бачу, що зацікавлення фемінізмом і феміністичні курси (або як в Україні кажуть: “гендерські” студії) стимулюють цього типу видання — чи не тому і Рома Франко взялася за видавання жіночих голосів в українській літературі?

Замість записок у щоденнику 14 лютого 2000 — електронний лист до Максима, Уляни і Марка.

09:37 PM 2/14/00

To: Maxim Tarnawsky <tarnchass.utoronto.ca>

From: Marta Tarnawsky <mtarnaws@law.upenn.edu>

Subject: Valentine

Cc: “VOICE660@aol.com” <VOICE660@aol.com>, Uliana Pasicznyk <uliana.pasicznyk@utoronto.ca>

[В оригіналі кириличний текст транслітерований латинкою].

Вітаю Вас із днем Валентина! Я сьогодні в цей пам’ятний день мала пригоду. Тому що вперше від тижнів, після морозу, льоду і великого снігу, піднялася температура і вночі падав сильний дощ, я — навчена досвідом минулих літ — зі страхом думала про можливій клопіт з каналом. Зійшла вранці вниз подивитись до пивниці — сухо. Але заглянула крізь вікно на двір з пивниці — а там повно води, ціле озеро! і ось-ось ще пару інчів і підійде під двері, а далі і до пивниці... Не довго думаючи, потелефонувала до Roto-Rootera. Прийшов аж десь перед 4-ою, але на щастя дощ вже не падав, навіть вияснилося і було тепло. Працював він кілька годин! Від вулиці пробити каналу не міг (так як це легко було зробити минулого разу, пару років тому), але вдалося йому пробити і прочистити канал через отвір в гаражі. Ну, гараж, очевидно, залитий зовсім, повно води, навіть глибоко! Але вже все добре, я дала собі сама з тим раду, воду з гаражу вихлюпала, хоч, очевидно, там ще далі мокро і не скоро висохне.

Мій “трагічний оптимізм” (цю фразу придумали критики моїх поезій!) виявився і на практиці сьогодні: я подумала: яке щастя, що 1/ тепло, канал не забитий льодом і не надто слизько — можна ходити; 2/ що моє коліно і взагалі мій фізичний стан настільки добрі, що я могла сама дати собі з тим клопотом раду. Але в майбутньому, думаю, треба збудовану Вами греблю таки розбити, бо вона не помагає, а утруднює вигортання води з гаражу.

Четвер, 17 лютого 2000. Метро.

Їду на візиту до Форсії. Добре, що нема снігу — сухо і соняшно, хоч і мороз. Потім піду до VP, але навряд чи матиму час для власної роботи. Просила мене Марта Шимчишин з Тернополя прислати їй фотокопії статей Карпяка і Макарик про Лесю Українку — довідалася про них з моєї статті в “Сучасності”. Це вперше від довгого часу, що я можу поїхати на університет — вона вже двічі писала електронною поштою про це з Тернополя.

2000 2299/3540

Заки вийшла з дому: телефон. Люда. Ми у вівторок мали засідання Ради Бібліотеки, де я передала відео-касету фільму “Ogniem i mieczem”, та закуплений у Львові УСЕ — “Український Словник Енциклопедія”. При нагоді я також поінформувала, що маю на руках (і принесла показати) серію книжок Evanishyn-a: переклади укр. нар. казок та гумористичні оповідання з канадського життя українських піонерів. Запропонувала, що замість відсилати ці позичені мені книжки, я могла б передати їх бібліотеці, якби УБ хотіла їх в автора купити. Рада схвалила цей плян, я написала до Іванишина і він уже вчора подав мені рахунок по e-mail. І от раптом сьогодні Люда каже, що вона на засіданні не хотіла забирати в цій справі голосу, але вона вважає, що бібліотека англomовних перекладів укр. казок купувати не повинна і що це навіть шкідливо! Мовляв, школа робить все можливе, щоб вчити дітей української мови і дає гроші на бібліотеку, а ми от пропагуємо нашим дітям англomовні переклади... Чи треба нашій культурі більших ворогів, як ми самі? Примітив нас заливає, казав колись Костюк. Очевидно, ми з Людою перемовилися. Дітям, очевидно, треба вчитися української мови, але зовсім не зашкодило б, якби школа українознавства давала теж англomовні курси української історії і літератури. Бо дітей ця школа може навчити хіба елементарної розмовної мови, а чи читають вони щонебудь по українському, після того як закінчать школу? А ці англomовні переклади могли б зацікавити їх українським фольклором, літературою, спадщиною.

Четвер, 24 лютого 2000. Метро, полудне.

Їду пізно, бо довго і поволі збиралася. Встала о 9-ій, руханку робила до 10-ої. Потім були ще два телефони (один, між іншим, від Галі Головачак, внук якої потребує для школи якогось англomовного матеріалу про Шевченка — це немов заперечення того, що говорила пару днів тому Люда!) Спала довше, бо до 2-ої читала “Автобіографію” Жорж Санд. Розчиталася я в цій книжці і тепер вона тримає мене в своїх лабетах. Але збиралася поволі теж і тому, що цими днями наново розболілося мені коліно — не знаю, що тому причиною — чи надмірна гімнастика (три дні тому, крім одногодинної руханки, я ходила ще на 2-милевий прохід, а потім майже годину, дивлячись на вісті на телевізії, їхала на своєму стаціонарному велосипеді...) — а може свідомо зменшена доза Glucosamine chondroitin?

Вибралась я на PENN сьогодні не випадково. Увечері з Софійкою і Титом та Вірою ідемо до театру на п'єсу Стоппарда “The invention of love”. Тому що я назад повернуся автом з Вірою, а перед тим до ресторану і до театру поїду з Гевриками, я пов'язала це з пляном провести пару годин у Van Pelt. Буду там до 5-ої години, отже ще матиму трохи часу для своєї роботи.

Найважливіша подія минулих днів: подзвонила Лариса Онишкевич і запросила мене взяти участь з доповіддю в Шевченківській конференції в Н.Й. 11 березня. Дала мені два дні до надуми. І я погодилася: говоритиму про англomовну шевченкіяну останніх двадцяти років. Отже готуюся до доповіді. Очевидно, для 1990-их років я ще не маю повних матеріалів, зокрема перекладів, що могли бути друковані десь в журналах. Але є дуже мало можливостей, щоб щось важливе пройшло повз мою увагу — хоч я і концентруюся тепер

на іншому періоді, 1966–1979. Вже надумала я собі кілька полемічних тез, що їх хочу впровадити в доповідь і кілька конкретних пропозицій для підготовки до Шевченкового 200-ліття 2014 року (не так то вже далеко!)

Вівторок, 29 лютого 2000. Полудне.

Сьогодні рідкісні уродини Марійки Канської. Маю надію, що вона отримала і книжки, і листа, і гроші, які я завчасу вислала, і головне — що мається настільки добре, щоб мати якусь приємність в цей день.

Занедбую щоденник — а це може довести до передвчасної його смерти. Отже беруся за його реанімацію!

В п'ятницю попрацювала трохи в бібліотеці, а тоді з Титом і Софійкою поїхали до ресторану, де вже чекала на нас Віра. Повечеряли при дружній розмові, але піднеслого настрою не було. Може тому, що не було й алкоголю: тільки я одна випила склянку вина до вечері, Тит бере якісь ліки, отже не може пити взагалі, Софійка веде авто, отже теж не може. Взагалі Тит трохи має депресивні настрої цими днями, може тому, що має ревматичні болі і тяжко йому ходити. Я ледве тягну коліно. Старіємося! П'єса у Wilma Theater — “The Invention of Love”. Автор — Tom Stoppard. Як звичайно у Стоппарда, інтелектуалізована дискусія, уміщевлена в англійському елітарному міліє. В центрі п'єси — постать англійського поета А.Е. Гаусмана, на тлі університетського середовища Оксфорду. Композиція створена як flashback, старий Гаусман пригадує молоді свої роки. Домінують дві теми: Гаусман має роздвоєння особовості: він з одного боку — поет, з другого — він серйозний дослідник клясики, критик старолатинських текстів. І друге: Гаусман — скритий гомосексуаліст, закоханий у свого товариша Джексона, якому присвячує вірші, але він живе у світі, де гомосексуалізм вважається злочином і він сам боїться і трагічно переживає цю свою сексуальну інклінацію. Тим більше, що тексти, які він досліджує — Горацій, Катулл, сповнені гомосексуальної любові. Поставлена п'єса цікаво й оригінально. Особливе враження робить цікава вигадка: починається п'єса виїздом нібито на човні через річку Стикс Харона, який приїхав забирати Гаусмана, але чекає на дві різні особи: науковця і поета. Човен Харона плаває у повітрі — піднімається вгору з правого боку сцени і в'їздить у стіну. Зроблено дуже ефективно і це кілька разів повторяється. Дуже добре грає ролю старого Гаусмана Martin Rauner. Менше подобався мені актор, що грає ролю Оскара Вайлда — чомусь зроблено з нього майже карикатуру. Режисером була Blanka Zizka, директор театру Вільма. Вона разом із своїм чоловіком Jiri (очевидно — Юрієм) приїхали із Чехословаччини і тепер творять в Америці справжні культурні цінності. Мене просто дивує — і приємно дивує — що сьогодні, коли в школах не вчать уже латини, ні греки, і більшість американської інтелігенції не має безпосереднього відношення до клясики, п'єса того роду — де проблемі текстуальних контroversій довкола поезії Горація чи Катулла — віддано чимало діалогів — може мати і має неабиякий успіх у публіки!

П'ятниця, 3 березня 2000. Метро, 10:45.

Хочу знову пов'язати вихід до театру із працею в бібліотеці. Підготувала собі деякі речі до Van Pelt, отже поїду туди наперед. О год. 2-ій маю зустріч із Мартою Трофименко в Biddle Law Library. Вона хоче переглянути нові правничі матеріяли з України. Це мене примусить також пару годин попрацювати в правничій бібліотеці, замість у Van Pelt. На п'яту годину маємо домовлену зустріч в китайському ресторані — Геврики, Віра Лащик, Трофименки — а потім разом та ще й з Вавою Бачинською ідемо в місті на постановку п'єси Гомбровіча “Фердидурке”. Ставить цю річ приїжджий польський театр. Кілька вистав ішло в польському оригіналі (що я, очевидно, воліла б), але сьогоднішня вистава іде англійським варіантом. Квитки полагоджувала Вава і все товариство воліло саме п'ятницю. Я при нагоді дала знати Трофименкам і вони прилучилися також. “Фердидурке” я ніколи не читала і взагалі досі жодного його твору на сцені не бачила. Здається мені взагалі, що ця п'єса перероблена з прозового твору, але може я помиляюся. У всякому разі я цікава на цей польський авангард — навіть рада, що не знаю теми — хочу мати несподіванку!

Вівторок, 7 березня 2000, доходить 4 год. дня.

Щоденник занедбую, але доповідь моя на Шевченківську конференцію в суботу вже готова, а в міжчасі написала я також — на замовлення директора школи НУРШ Лужницького — статтейку про бібліотеку для книжки, що вони її видають із нагоди 50-ліття українознавчих шкіл у Філядельфії.

Хочу кількома словами згадати вихід до театру минулої п'ятниці. Вечеря в товаристві була дуже приємна: присутність Трофименків оживила розмову, я випила собі дві склянки вина і знамениту запашну каву (згодом, провела у висліді цієї кави безсонну ніч, але не жалую, бо такої кави давно не пила!). Отже настрої в мене був, як рідко цими днями, піднесений. “Ferdydurke” ішла в приміщеннях University of the Arts на Broad & South. Театр був заповнений по береги. П'єса перероблена з повісті Гомбровіча була поставлена з мінімальними ефектами й атрибутами, при обсаді чотирьох тільки акторів. Режисерами були Janusz Opryński і Witold Mazurkiewicz. Мазуркевич був також одним із виконавців. Все це — одна суцільна метафора, або краще може — накопичення метафор. Наголос покладений на фізичні аспекти, мабуть щоб підкреслити залежність людини від її фізичної істоти. Є там і натяки на гомосексуалізм і трохи надмірна вульгаризація всяких “пуркань”, сцен у вбиральні ітп. Але є і сатира на освіту, суспільство, релігію, багато гумору і величезні вимоги фізичної справності до акторів. Курбасові це було б до вподоби! Фактично, не знаю скільки там самого Гомбровіча — це твір в більшій мірі, мабуть, обох постановників. Навіть мова не грає великої ролі, бо домінує пантоміма. Ефективно і дотепно. Публіка добре сприймала п'єсу, немов комедію або фарс.

В суботу провела я кілька годин на громадській праці в бібліотеці. В неділю пішла до церкви, де зустріла Найдана, підійшла до нього на коротку розмову і подарувала йому “Тихі розмови. А пополудні в неділю пішла на гутірку Мирослава Лабуньки, що мала місце на форумі Осередка праці пластунів-сеніорів. Лабунька мав говорити про свої враження з України, але, нажаль, говорив передусім... про себе. Megalomania invincibilis!

От, наприклад, критикує політику України щодо Ватикану. Мовляв, довго не назначували амбасадора, а тепер нарешті назначили — і то жінку, та ще й жидівку. І от він каже в розмові з міністром, що треба мовляв назначувати такого посла, що міг би разом з усім дипломатичним корпусом іти до причастя в час святочних богослужб, тощо. (МЛ був одним з кандидатів на цей пост, отже натяк недвозначний) Не вірю, щоб послы Ізраїля, Індії, Китаю, чи мусулманських держав ходили до причастя в римській базиліці, і я зовсім згідна з державними чинниками України, що на цей пост назначують представників неутральних — адже Україна — не якась католицька держава, що повинна цілувати пантофлю папи! Або його кпини з науковців України, що хваляться цілим списком своїх видань — бо мовляв, чого варта така велика продукція в науковому світі? (Він, мовляв, має дві книжки, але які!) А ще друга тема: про начального пластуна і ситуацію Пласту в Україні. Знову те саме: мовляв, треба було вибрати начальним пластуном когось такого, хто мав би зв'язки з урядом і міг впливати на політику прихильну для Пласту (а МЛ був одним із кандидатів у голосуванні, що в ньому і я як пластун-сеніор брала участь!) Говорив він і про захист докторської праці Пахльовської, де він був одним з опонентів (з літературознавства!;, бо він мовляв має одну літературознавчу книжку — про “Слово о законі і благодаті” Іларіона). — Другим опонентом був Рудницький, а двох інших Лабунька не міг назвати навіть по прізвищу. Фактично шкода і жаль: Лабунька бистрий, інтелігентний оповідач, має надзвичайну спостережливість і феноменальну пам'ять — міг би неодне цікаве розповісти... Сумно дивитися, як наші освічені й обдаровані люди коопмпромітують себе своїм зазнайством і само-закоханістю!

До церкви я ходила з певним розрахунком. Давно вже не була, треба було бодай кинути конверт із датком. Але була й інша причина. Надія Петрик запитала мене в п'ятницю, коли я була в правничій бібліотеці: Її синок, мовляв, має шкільну читанку, а там є якесь оповідання підписане: Марта Тарнавська. Чи це може я? Вона знає, що я пишу вірші, але чи також прозу? (Ну, це доказ, що Надя навіть не переглянула подарованої їй колись “Автобібліографії”!) Я просила, щоб вона цю читанку принесла мені до церкви показати. Приємно таке бачити: читанка “Зелена неділя”, видана ще 1993 року, і там є моя “Мала людина і море”! Комусь видно сподобалося! Цікаво, де вони це знайшли? Може Середяк передав рештки накладу на Україну? А читанка вийшла тиражем 280,000 примірників! Це, очевидно, повинно було бути в моїй “Автобібліографії”! Піде до Addenda.

Також успіх: Максим переслав якомусь Романові Косаренкові в Україну електронну версію ТРВ і мої поезії появилися на інтернеті в своєрідній антології “Поетика”! І навіть один читач, що відгукнувся на ці поезії до Косаренка, звернув увагу на друкарську помилку в цитаті з Верлена! (Ну, як це я не доглянула! Пся крив!) Також Іза Каплан, якому я подарувала книжку, передрукував низку моїх віршів з інформацією про мене в російській філядельфійській газеті “Реклама-жизнь”, що виходить накладом 6,000 примірників. Ну, це може мені приспорити ще злбних коментарів від наших патріотів — хоч Каплан, може на догоду саме їм (не мені), додав до цієї добірки ще й.... тризуб! Я воліла б, якби він написав бодай два-три критичні речення про книжку, но але це, як сказав би Остап, “за великі претенсії до малої гортенсії...”

Субота, 11 березня 2000, в поїзді з Нью Йорку.

Вертаюся з 20. конференції НТШ-А, присвяченій Шевченкові. Були дві мовознавчі доповіді: Асі Гумецької про кольори в Шевченковій поезії, Андрія Даниленка про діалектизми в Шевченка і моя про англомовну Шевченкіяну останніх двадцяти років. Зібрала ця конференція між 30 і 35 слухачів. До невеликого числа учасників причинилася напевно також і погода. Падав зливний дощ і навіть я, чекаючи в черзі на таксі (із парасолькою, на щастя!) добре таки змокла і навіть мої замшеві черевики були зовсім мокрі, коли я вже десь перед 3-ою годиною добилася до дому НТША. Приїхала я навмисне завчасу, бо хотіла переглянути в бібліотеці НТША “Записки”. Бібліотекарів не було, але — хоч Галів не мав ключа до бібліотеки (це добре!) — о третій прийшов помічник бібліотекаря і я його переконала, щоб дав мені доступ до цих матеріалів. Очевидно, не було досить часу, щоб справді попрацювати, але принаймні я відмітила собі ці номери “Записок”, до яких треба мені буде повернутися.

Доповіді почалися 20 мін. після 4-ої. Перша говорила Гумецька, тоді зробили малу перерву, і після перерви наперед говорив Даниленко, потім я. На тлі цих двох мовознавчих відчитів, моя доповідь була, мабуть, більш сприйнятлива і цікавіша для слухачів. Між ними були такі люди як Старосольська, Кузьмович, Падох із дочкою Літепло, Прокоп, Ганьківський, Вол. Стойко. Кілька осіб підступило до мене згодом на розмову. Хоч я і допитувалася про прізвища (а декого повинна була знати з давніших зустрічей!) — всі ці прізвища вже встигли вилетіти мені з голови! Соромно і досадно! Але що зробиш. Підступив до мене, між іншими, теж Слупчинський. (Зустрічаємось не вперше, але я це усвідомила тільки після того, як він назвав себе!) Я йому сказала — на доказ, що я знаю, хто він такий, хоч обличчя не запам’ятала, — що він — один з тих майстрів книжкової графіки, що ще вмів по мистецькому зробити український шрифт.... Він запитав мене, чи була я колись у Радомі — бо хтось дав йому якусь знимку з тих часів і на ній, здається, є також я. Обіцяв прислати.

Я дала примірник “Тихих розмов” Асі Гумецькій та Ользі Кузьмович, а привезений примірник ULE80 підписала для бібліотеки НТША і залишила Ларисі, Лариса вела конференцією і представляючи мене, сказала, що я є дійсним членом НТША і УВАН. Це було для мене новиною. Про УВАН, очевидно, знаю, але про НТША чую вперше. Я взагалі не знала, в яку категорію членства мене приділили, а що мені так дуже на того рода почестях не залежить, то я і не довідувалась досі. В УВАН я мала промотора, якому залежало, щоб мене підвищили — Костюка — і він свого домігся. Тут в НТША я таких промоторів не мала, а мені на пропиханні своєї особи не залежить. Я роблю свою роботу і вірю, що вона потрібна науці і що її скорше чи пізніше хтось оцінить. Мені більше залежить на тому, щоб мене хтось згадав добрим словом після моєї смерті, ніж на нещирих аплодисментах моїх сучасників.

П’ятниця, 24 березня 2000. 9:00 вечора.

Бачу, що дата останнього запису у щоденнику — 11 березня! Аж не віриться — втрачаю

дисципліну регулярних записок, а це, якщо буде повторятися, доведе щоденник до загибелі. Правда, часом думаю, що так йому може і треба — увірватися, поки я ще жива? поки не затратила зовсім пам'яті? — хоч напевно драматичніше було б, якби життя на бігу обірвалося рівночасно із щоденником? (Я ще трохи і почну писати так як Марія Башкірцева!)

A propos! Минулої суботи ішов по радіо мій коментар про Башкірцеву. Відкладала, відкладала, бо хотіла зробити рекламу нашій бібліотеці в Центрі і нав'язати до книжки-щоденника, яку маємо... Мати-маємо, подарував примірник Ромко Савицький, але... ніяк книжки не можемо знайти, отже вона не закаталогізована і не можна її рекламувати... Незабаром десь надрукують мою довшу статтю і “Всесвіт” і “Наше життя” — тоді вже на радіокоментар буде запізно. Давно я не давала їм коментарів, уже допоминалися, отже зробила коротенький витяг із довгої статті.

Завтра вранці їду з Анею Максимович на велику раду Чортополохів до Рамада Ін в Нью Джерсі. Рада запланована на два дні, але ми їдемо тільки на суботу, бо в неділю тут у Філядельфії відзначають 75-ліття Союзу Українок — буде “панель”, а потім і бенкет з програмою — треба бути на цьому святі і мені, а тимбільше Ані, бо вона у програмі панелю. (Між іншим, я відраджувала їм вживати слово “панель”, але мене не послухали!). На бенкеті СУА сидітиму разом з Трофименками і Вірою Кліш і Титом Гевриком — отже маю надію, що — без уваги на програму — проведу пополудне в товаристві.

Настрої в мене цими днями не надто рожеві, але, як звичайно, апатію поборюю працею. Турбує мене Україна. Прем'єр Віктор Ющенко, що на нього такі великі надії поклали люди і тут і там, натрапив на поважні труднощі. Виник закид, що державний банк України провів якісь нечесні операції, щоб створити враження ніби резерви вдвічі більші, як були насправді і на тій підставі отримати кредити Міжнародного Валютного Фонду. Хоч така практика, кажуть, ведеться і в Росії, то всетаки це підірвало трохи довіря до Ющенка. Кажуть навіть, що його приїзд на візиту до США був у зв'язку з тим відкликаний. Тепер ведеться перевірка банку і можливо все це ще унормується. Але є турбота. Також нова українізаційна політика (трохи більш рішучі, хоч обережні, кроки в цьому напрямі Миколи Жулинського!) викликає протести не тільки російськомовних громадян, але і міністерства закордонних справ Росії. А в самій Росії цієї неділі будуть вибори президента і все вказує на те, що вийде ним Владімір Путін, колишній КГБ-іст, що про нього небагато відомо. Він здобув собі прихильність більшості росіян своєю рішучою і дуже жорстокою війною в Чечні — а це доказ, що в Росії переважають імперіялістичні настрої і бажання не демократії — а сильної руки диктатора. Сприяє Путіну також висока ціна на нафту — а це, очевидно, вдаряє подвійно по економіці України. Читаю регулярно електронну версію газети *День*, а також електронні передачі Арієля, що робить цікавий дайджест статей та бібліографічних інформацій, що стосуються України. Ці вісті та коментарі не дають підстав для оптимізму.

Максим полетів вчора до Едмонтону на засідання КІУСу. А 8 квітня він виступає на конференції в Єйл і звідти має приїхати на два дні до Філядельфії, потім до Вашингтону,

де буде у посольстві презентація 7-ого тому Грушевського, а потім до Нью Йорку, де буде презентація Грушевського в суботу 15 квітня. На цей день планую і я також поїхати до НЙ, а тоді разом з Максимом повернутися до Ф. (він мав би відлітати з Ф. в неділю 16-ого). Всі ці плани ще можуть бути докорінно змінені. Передусім тому, що сьогодні вночі є можливість страйку USAirways і це всі справи дуже скомплікує. Також заповіла свій приїзд в квітні Оленка Доценко, а 15-ого Люда робить вечір в честь Мирослава Лабуньки.

Сьогодні прийшла від Корогодського відео-касета із презентації Остапової книжки в Києві — “Відоме й позавідоме”. Нажаль, касету просвітлили рентгеном і зовсім знищили — не знаю хто: митники? пошта? Чути тільки голоси, і то прискішеним темпом і дуже невиразно. Корогодський, правда, в листі перестерігав мене, що таке вже йому трапилося раз із касетою переданою до Канади туристом, який віз її у валізці. Не знаю, як і чи взагалі можна такому зарадити? Чи це значить, що касет взагалі не можна ні ввозити, ні вивозити?

Але ось отримала я і радісну вістку сьогодні з Києва. Від Людмили Тарнашинської. Так, неначе вона якимсь телепатичним способом дізналася, що я саме читаю її оповідання “Сходження на Фудзіяму” і якраз вчора думала про неї, бо серед не надто вдало і майже традиційно скомпонованих жіночих “жалощів”, натрапила на майстерний опис жіночої еротики, що рідко кому вдається і вносить щось нове в літературу... Тарнашинська повідомила мене, що написала і передала Микитенкові есе “Два крила спільної долі (Марта й Остап Тарнавські)” — матеріал аж на 17 комп’ютерних сторінок! А крім того, в “Літературній Україні” чекає на друк її допис про презентацію Остапових статей... Ну, це приємно почути. Але чекатиму на друк цих речей. Людмила вже не працює в “Літературній Україні” — вона тепер тільки в Інституті Літератури. Редакція може відкласти її матеріал usque ad infinitum.

Понеділок, 27 березня 2000, метро, 11:00 год.

Гарна весняна погода, а на ніч і на завтра заповідають зливний дощ. Я вирішила з тої нагоди поїхати на PENN вже сьогодні — це примушує мене до 15 мін. проходу до метро і пополудні — від метро. Приємніше робити це при гарній погоді. На 2-милевій щоденні проходи — з уваги на коліно — тепер не ходжу. У висліді моя вага підскочила майже до 150 ф. — я налякалася і почала трохи обмежувати своє харчування. Останніми тижнями трохи це була занедбала: час-до-часу огортала мене апатія, а від депресивних настроїв до непотрібного лакімства — маленький крок.

На PENN чекає мене пару годин продуктивної праці над “Digest of Soviet Ukrainian Press”. PENN має комплект до 1973 року — мабуть повний — отже мені доведеться опрацювати томи від 1966 до 1973. Боже, що це за багатство і яке знамените віддзеркалення доби і обставин в Україні! Коли я була на Шевченківській конференції в Нью Йорку — бачила Прокопа і говорила з ним (він сам підступив до мене). Шкода, що я тоді ще не працювала над Digest-ом. Він підписаний як редактор цього видання. Коли побачу його знову, треба буде мені сказати йому, яку добру роботу вони тоді зробили і щоб знав, що і сьогодні

хтось це оцінює.

В суботу їздила з Анею Максимович на 16. Велику Раду Чортополохів до Ramada Inn, в N.J. Я поїхала вранці своїм автом до Ані, потім з нею до Н.Дж. Вступали ще по Наталку Головнінську. Велика Рада замітна була передусім тим, що зібрала велике число учасників. Сеніорок було 24, старших пластунок 20. Крім ЧП в Рамада Ін була ще відправа-наради станичних і іншого пластового проводу з різних частин країни — отже було повно пластових діячів. А крім наших, були знову ж (як і попереднього року) євреї-хусити, з жінками і малими дітьми. Наша Рада не була особливо цікавою. Більшість уваги віддали змінам правильника. Жодної серйознішої теми не порушували, не було — як це бувало минулими роками — якоїсь цікавої гутірки або дискусії. Атмосфера RI мені дуже не подобається: тісно, гамірно, анти-естетично, харч поганий, ніякої довкола природи, жодної атмосфери. Навряд чи поїду туди знову. А ще прийшло мені на думку, що пластуни причиняються до занепаду Союзівки, де раніше такі зустрічі відбувалися. Але їм тут вигідніше з уваги на центральне положення, близькість до аеропортів ітп.

Вчора був у Ф. багатолюдний бенкет з нагоди 75-ліття СУА. Бенкетом вела Люда і він затягнувся нудно і довго. Але була нагода зустрітися й поговорити з різними людьми, з Куровицькою-головою та Іреною Чабан з Н.Й. та нашими-тутешніми. Я сиділа з Трофименками і Вірою Кліш і провела пару годин на приємній розмові.

Понеділок, 27-ого, вдома увечері.

Хочу докінчити ще про вчорашнє. Розповіла мені Віра Кліш трагічну історію. Померла Реня Козіцька-Гуцалюк — це я знала, бо була клепсидра в “Свободі”. Але виявляється, що ця смерть — це справжня грецька драма. Гуцалюки мають одного сина. Вчили його в найкращих школах, дуже над ним побивалися. Але син попав під погані впливи, став наркоманом. Він вже, очевидно, дорослий, але я зрозуміла, що мешкав з батьками. І от в приступі якоїсь суперечки вдарив маму по голові. Коли вона втратила притомність, він опам’ятався, викликав швидку допомогу. Але вона померла, а поліція його заарештувала. Любослав Г. кілька років тому мав інсульт, він вже, здається, не малював. Тепер залишився сам. Може ця історія не зовсім точна (хтось інший сказав мені, що Реня також хворіла на левкемію), але основні риси її напевно правдиві. Це вже друга така трагічна історія серед еліти української діаспори. (Петришин і досі в психіатричному ув’язненні).

Віра Кліш молоденькою вийшла заміж — ще в Міттенвальді — за Левицького і з ним поїхала до Австралії. Прожили разом щось 20 літ. Я запиталася про Вавриків. Так, вона знала Таню — заміжну за лікаря-ветеринара Томашека, але вони жили десь на провінції, отже не мала з ними багато контактів. Коли я розповіла їй про своє захоплення Танею в дитинстві, про те, що вона вийшла заміж за мого вуйка Романа напередодні бою під Бродами, де він і загинув — Віра сказала, що Таня і в Австралії мала репутацію гарної жінки і загально жаліли її, що вона вийшла за Томашека, бо це, мовляв, не було добре дібране подружжя.

Перед бенкетом був панель — чотири доповіді: Ані Максимович про три постаті: Лотоцьку, Пушкар і Бурачинську; Ратич про проблеми старшого віку та дві молоді жінки, що виступили найцікавіше: Мотря Бойко-Вотерс, що говорила про можливості втримання української мови у мішаній родині і Маруся Райтарівська-Колодій, що говорила про проблеми поєднання успішного бізнесу і сім'ї. Цікаво, що стара пані Ратич, яка була професором у Ратгерс, ані словом не торкнулася бібліотерапії, а молода мама Мотря закликала батьків читати і вивчати лектуру приписану в українській школі їхнім дітям. Я потім зустріла Ратич у лазничці і сказала їй про те, що при всіх її порадах старшим жінкам вона зовсім знехтувала книгочитання та інтелектуальний ріст, (Я згадала Бабцю і Маму) — а вона сказала мені, що вважала це самозрозумілим.

Зробили також у центральній габлотці виставку фотографій, всяких меморабілія і книжок членів СУА філядельфійської округи. Є там і моїх вісім (!) книжок. Виставка триватиме три тижні.

Вівторок, 28 березня 2000, доходить 6-а вечора.

Минула ніч пройшла мені без сну. Заснула справді вже тільки над ранком, прийнявши таблетку Tylenol PM. Це вже вдруге за останніх кілька днів. Ніч з п'ятниці на суботу також була безсонною. І причиною в обидвох випадках були пізні телефони від хлопців. В п'ятницю Максим потелефонував з Едмонтону. Він поїхав туди на засідання КІУС-у. І між іншим сказав мені прикру вістку: саме після того як він відлетів до Едмонтону, в Торонто, в школі, Іванко поковзнувся на сходах, впав і зломив собі ліву руку-зап'ясток. Очевидно, мене це схвилювало, як схвилювало воно і Максима. Максим дуже переживав, що його нема вдома, щоб допомогти Уляні та Іванкові в цей прикрий час. В п'ятницю Іванкові руку тільки знерухомили, в суботу заклали гіпс, а коли я говорила з Уляною і з ним у неділю — виглядало, що є всі причини бути доброї думки, що зломання не таке страшне, і що до трьох тижнів повинно все загоїтися. Жаль мені мого внучатка — прикрість саме на його уродини: буде ж в гіпсі на 3 квітня. Але, виглядає, що він собі дає раду, сам може одягнутися ітп.

Вчорашня розмова була з Марком. Розповів мені, що Ніна виступала на Шевченківському концерті, декламуючи вірш Остапа "У Шевченкове свято". Це дуже трудний для декламації вірш, та ще й такій дитині, як Ніна. Каже Марко, що ініціатива вийшла від учительки і що Ніна дуже добре дала собі раду, гарно виступила. Ну, це було приємно почути. Марко взагалі дуже гордий із своєї доні, дуже багато нею займається, тішиться нею, багато про неї говорить. Вона під кінець квітня матиме десять років. Ія плянує зробити для неї і для кількох її товаришок прийняття в Дісніленд. Треба буде, мовляв, винаймати для них усіх на одну ніч кімнату в готелі. Я трохи здивувалася, бо це ж напевно поважний видаток, але Марко вияснив, що вступ до Дісніленд матимуть даром через те, що Ія працює для студію Дісні — заощадивши на вступах, зможуть заплатити за кімнату. Ну, це їхнє рішення і їхні гроші.

Нав'язуючи до концерту і виступу на ньому Ніни, Марко раптом почав говорити про Шевченка. Як то він недавно, шукаючи для школи якихсь віршів, почав читати "Кобзаря"

і яке велике на нього враження зробила ця поезія. Порівнював його із Вордсвортом, та ще й не зовсім на користь останнього, мовляв Вордсворт не мав такої прекрасної співучої мови, щоб могли складні образи передати такими нібито простими словами... Я розповіла Маркові про те, що недавно, готуючись до доповіді, прочитала англomовну біографію Зайцева... Скінчилося тим, що я йому обіцяла послати книжку, але під умовою, що він мені її потім поверне... Аж не віриться; приємно мені, що і Марко і Максим мають таку українську душу і справжнє відчуття для української поезії: фактично вони може єдині люди з мого середовища, що виявляють таке щире зацікавлення.

Четвер, 30 березня 2000. Доходить 10-а вечора.

Вчора потелефонував до мене Зенон Снилик. Від коли він перестав бути редактором “Свободи”, в мене з ним жодних зв’язків не було: я зараз подумала, що він має якусь справу. Виявилось: хотів запропонувати мене на редактора плянованої книжки поезій такого собі народного примітивіста Матвія Костишина. Не знаю, може він думав, що мені потрібно додаткового заробітку? Сини Костишина, англomовні і не дуже грамотні, каже Снилик, хотіли б відзначити пам’ять батька і видати його збірку. Ну, вольному воля — мають гроші, можуть собі видавати що завгодно. Я, очевидно, відмовилася, але пропонувала Сниликові, щоб взяли когось в Україні — люди потребують заробітку, а може є й такі, що цікавляться еміграційним фольклором... Зі свого боку тільки сказала, що є безконечно більше важливих видавничих проєктів, що на них можна було б витрачувати гроші, але я добре розумію, що Костишини гроші дадуть тільки на видання книжки свого батька.

Снилик дуже зі мною розговорився і розповів мені, як він грав на футбольній команді в день свого весілля... Про теперішню редакторку “Свободи” він дуже поганої думки і називає її Раїса Давидовна Галешкіна, бо це — мовляв — її справжнє прізвище... Ну, я до Галешко маю і власні претенсії (за те, що наробивши фактичних помилок відмовляється надрукувати поправки) — тому й не пишу тепер до “Свободи” після досвіду із своєю статтею про “40-річчя Української Бібліотеки” — не хочу, щоб моє прізвище стояло під неспростовними помилками редакції — але на закид Снилика щодо мови, я Галешко оборонила, бо думаю, що мова газети тепер гірша ніж була за Снилика (принаймні не називають США — ЗСА!)

Сьогодні був у мене на полуденку Іван Собчук. Він в суботу знову їде в Україну. Тим разом везе колосальний багаж надрукованих звітів своєї програми допомоги сиротам, що їх думає роздати в Україні сиротинцям та інтернатам, з якими він співпрацює. Звіти ці написані не дуже грамотною українською мовою і боюсь, що з Івана там можуть поза його очі насміятися — але він везе і роздає гроші, робить добру харитативну роботу, хоч, як видно з усього, дуже йому імпонує роля професора Карка, добродія з Америки... Лікарі його налякали, що в нього рак простати — але переляк виявився передчасний і він трохи заспокоївся. Іван, хоч і говорив, як завжди, багато, довго і нудно, — тим разом здався мені більш логічним і не таким хаотичним, як раніше.

Ія сказала Маркові, що я десь висловилася про те, що, мовляв Мирослав не заслуговує на вечір, який влаштує йому Люда. От тобі інтригани-сплетнярі! Але це значить, що я не зможу поїхати до НІІ і мусітиму піти на цей вечір вшанування Лабуньки!

Понеділок, 3 квітня 2000. Метро, полудне.

Іванкові уродини сьогодні — 13-ті! Маю надію, що моя карточка і 100 дол. дарунків дійшли на час!

Їду до театру Walnut за квитками на 11 квітня. Приїде Максим і я з цієї нагоди організую вихід до театру цілим товариством. Нажаль, єдино можлива на цей день вистава — п'єса “Heiress” за романом Henry James-а “Washington Square”. Маю надію, що не будемо розчаровані. (Нажалі, “Invention of Love”, що її я вже бачила, але яка напевно була б подобалася Максимові, вже не гратиме на другий тиждень, а на сучасну нову річ “WIT”, що навіть отримала нагороду Пуліцера, не було вже квитків. Піде нас п'ятеро: Геврики, Віра, Максим і я. Можна було замовити квитки по телефону, але квитки дорогі — 35 і 45 дол., а при телефонічних замовленнях вони дочисляють ще по 4 дол. від квитка додатково.

Вчора говорила з Максимом по телефону. Він тепер дуже зайнятий вибором кандидата на звільнене смертю Струка місце. Конкурс уже в останній фазі, близький завершення. Три фіналісти саме тепер дають показові лекції і з цих трьох доведеться комісії вибрати. Максим дуже це переживає, бо хто б не був назначений, він з ним мусітиме близько співпрацювати в майбутньому. А ще він плянує взяти собі sabbatical, щоб написати книжку і тому добре було б, щоб кандидат був не тільки мовником, але й міг викладати курси з літератури. Та ще й довідався Максим, що один із кандидатів, який не дійшов до фіналу, збирається оскаржувати процедуру, мовляв, він — канадець, його відкинули, а до фіналу вибрали кандидатів з Америки. Оттаке! Не легкий академічний хліб! Хоч на перший погляд, здавалось би, що легше і приємніше бути професором в атмосфері академічної свободи й науки, в середовищі високоосвічених колег і співробітників.

Середа, 5 квітня 2000. 9:00 вечора.

Сьогодні був у мене Ромко Процик і забрав для пересилки до Львова до Сейбр/Світло 112 примірників “Тихих розмов з вічністю”, 72 примірники “Автобібліографії” і 57 примірників “Weekdays and Sunday”. Для України — це крапля в море. Я знаю, що там на книжки великий попит і голод — хоч ті, кому книжки потрібні, не мають грошей, щоб їх купити, а українські нуворіші книжками, зокрема ж українськими, не цікавляться. Я рада, що маю змогу переслати трохи книжок через ФКУ і Сейбер безкоштовно, бо мої власні посилки в Україну обмежені тим, що кожна книжка “Тихих розмов”, напр. коштує найдешевшою поштою, яка йде два місяці або й довше — 3.31 дол. плюс спеціальне опакування. На те, щоб можна продати більшу кількість книжок тут — розраховувати найвнво. Наш бестселлер — Іванові гуморески англійською мовою — розходиться найліпше, але щоб їх розпродати і повернути кошти потрібна була б велика реклама і кілька років часу. Про поезії нема що й говорити. Є правда рідкісні випадки: наприклад,

незнайома мені Анна Джансон прислала чек на 45 дол., щоб вислати “Тихі розмови” в Україну. Навіть після оплати авіо-пошти, яка коштувала 10.20 дол., — це за багато грошей, бо книжка коштує 27 дол. Оттака щедрість і справжнє зацікавлення. Оця Анна піклується старим Костюком і в нього побачила мою книжку. Видно їй сподобалися мої поезії, коли так розщедрилася із своїх нелегких заробітків! Вона поїхала тепер в Україну — доведеться мені за якийсь час її відшукати, щоб повернути решту грошей — або послати їй ще один примірник! Такі читачі — на вагу золота! Це зворушує: одна сльоза з очей карих — мовляв Шевченко. І водночас контраст: на Велику Раду Чортополохів я привезла зі собою по 4 примірники книжки Керницького і своїх “Тихих розмов”. І запропонувала Чортополохам заробіток: 40% опусту, так як ми даємо книгарням. Сьогодні зателефонувала Марійка Леськів і сказала мені, що продали 4 прим. Ікера і одну мою книжку поезій! Я сказала їй, що 40% опуст є тільки тоді, коли продано 4 примірники або більше і тому в їх інтересі почекати ще і поспробувати продати ще залишені 3 примірники. Але самій мені досадно і навіть соромно за наших Чортополохів: щоб на плем’я 50+ осіб не знайшлося 4 особи, які зацікавились би поезіями свого колишнього Головного Чортополоха? Перші Стежі підтримують і розпродують книжки Лариси Онишкевич, навіть давали субсидію на її видання, Лісові Чорти підтримували Богдана Кравціва, а мої подруги навіть не бажають скористати із нагоди курінного заробітку? Ганьба! Марта Трофименко зареагувала дуже по товариському: сама закупила 4 примірники, щоб скористати з 40% опусту і дарувати книжку на дарунки знайомим. Но, але вона — не Чортополошка, а Перша Стежа! Та й має зрозуміння для культури. А це рідкість і виняток.

Написав зі Львова Роман Горак. Він, між іншим, мою “Автобібліографію” позичив у Водниках у Богдана Керницького, і живив її... пишучи роман про Івана Керницького! (Він, між іншим, просить щоб передати “хоч пару книжок” в бібліотеку Стефаника й університетську... — це так мені на доказ, що не зважаючи на ситуацію тут — комусь ці книжки таки цікаві і потрібні!)

Але про Горака і його роман. Має вже 387 машинописних сторінок. Хоче, щоб я це прочитала і дала йому критичні ремарки. З джерел, які використав, згадує “Літературний Львів”, мою “Автобібліографію”, 200 відкриток Івася адресованих до нас, листи до родини в Україні, фейлетони в “Свободі” і “Лисі Микиті”... Не мав можливості скористати з архіву в НТША в Нью Йорку, а шкода. Він помітив і підкреслює велику різницю між літературними творами і фейлетонами — може трохи теж услід за Остапом, за його критичною статтею у вступі до “Буднів і неділі”.

Але Горак пише також про сучасну ситуацію у Львові. І вісті ці не тільки сумні, але розпачливі. Ось кілька цитат: “Йде масова спеціально спланована русифікація. Вам важко пояснити, а ще важче буде зрозуміти, в якому упослідженні наша рідна мова і це у Львові.. Масове засилля трьохсортних російських театрів, вся торгівля книжками, спеціально організоване “Наше радіо”, яке російською мовою буквально знущається над українцями. А це радіо спеціально на повний голос включають шофери маршруток...” А про побутові труднощі каже: ціни на хліб виростили на 50%, вдвічі електроенергія, опалення, комунальні

послуги... Ввечері на вулицю страшно виходити. Бандитизм.” “...певні сили роблять все можливе під лозунгом: “Хотіли України — тепер маєте”.

Сьогодні пошта принесла теж карточку з Єрусалиму — подяка за “Тихі розмови” від Івана Потьомкіна. Про “Бабин Яр” пише: “Обійду мовчанкою якість перекладів. Зараз набагато важливіше знати про долю сина лікаря Гольдберга, якого рятував Ваш батько.” Ну, не він перший мішає мистецьку правду з правдою життя. Навіть Тато не був задоволений, мовляв, це було не зовсім так. А Потьомкін пішов далі: він вважає вірш документом і шукає за сином Гольдберга... Ну, поодинокі факти — правдиві, зокрема сцена походу вулицями Зборова і моя реакція на це пережиття, але прізвище, очевидно, видумане (в Зборові, після того як я прочитала цей вірш, одна жінка згадувала про цю подію і навіть назвала того чоловіка, що йшов попереду, я десь — мабуть у щоденнику — записала була його прізвище — здається Фріш, чи щось подібне на Ф. — у всякому разі не Гольдберг).

Прийшов також лист з Києва — від незнайомого мені Валерія Гайдабури. Він — заступник директора театру ім. Франка. Але водночас він — театрознавець і зокрема досліджує театр періоду німецької окупації та театр української діаспори. На мій слід потрапив за посередництвом Зої Білоніжко, дочки К. Гупала, яка й дала йому мою адресу. (Ця Зоя — також мені незнайома, але я відповіла на її лист в справі “Тріумфу прокурора Дальського”, отже має мою адресу).

Гайдабура подає низку запитань, на які хотів би відповіді. Щоб повністю задовільнити його прохання, я мусіла б відставити на довший час мою власну роботу і взятися за “театрознавство”, бодай на тих матеріялах, що в мене є. Наприклад, Остапові рецензії в його архіві, книжки про театр, що їх в мене ще є ціла бібліотека. Ну, щось йому мусітиму написати, принаймні спрямувати його до людей, що можуть знати більше (Онишкевич, Ревуцький), до книжок ітп.

Є в нього характеристичне для людей України і зворушуючо-наївне нерозуміння ситуації діаспори в Америці: Напр. він просить дати йому “Ваш коментар, Ваше “порівняльне театрознавство” щодо цих колективів, щодо їхньої ролі в культурному житті Філадельфії. Як американці ставилися до них? Чи, не знаючи мови, не приходили? Але ж американська преса якусь бодай загальну оцінку давала цьому явищу — український театр на терені США? Які американські трупи, колективи створювали філадельфійський фон для колективів В. Блавацького і Шашаровського? Чи не було точок дотику?”

Ромко Процик посидів сьогодні в мене деякий час і розповів мені про різні справи пов’язані з Гарвардом і з “Критикою”. “Критика”, виявляється, має забезпечене майбутнє бодай на пів року — дістали якісь гренти з американських джерел, а також з’явився український меценат у Торонто. Це приємно почути — бодай одна добра новина! Я Процикові сказала про те, що я закликаю Грабовича писати англійською мовою історію української літератури і взагалі виступати на англо-американському форумі про українську літературу, а “Критику” залишити людям в Україні. Виглядає, що Процик саме тепер їде до Києва наладнувати розбіжності між Грабовичем і Рябчуком щодо “Критики” і

її орієнтації... Ну, я готова, *volens nolens*, впасти в існуючу контроверсію (якщо Дзюба мою статтю надрукує без змін і скорочень!) Я питалася про студентів Грабовича: чи є такі. Стефанівська вже зробила докторат, поїхала до Польщі, а на наступний рік вчитиме у Львові. Тарас Кознарський закінчує докторат — він є одним з кандидатів на посаду в Торонто, у Максима. Не знала я, що він з України, що робив магістерку в Альберті — я думала, що він родич Іки Кознарської-Казанови!

Субота, 8 квітня 2000, 8 год. вранці.

“Не спалося, а ніч як море...” Причина банальна: не хвилювання, біль, чи нерви — просто шлунок, як це вже мені траплялося нераз. Я навіть не пробувала спати, не прийняла насонної таблетки — хоч може треба було — бо видно по мені, що невиспана і втомлена, а йду увечорі на концерт Баха в товаристві Мар’яни та Вікторії Вакуловських (з їхньої ініціативи!) Зате прочитала — уривками — роман Умберто Еко “Маятник Фуко”, надрукований в кількох номерах “Всесвіту” за 1998 рік. Подумала я собі: недоцінюємо ми сучасних читачів! Факт, що така інтелектуальна гра (як і п’єси такого напр. Тома Стоппарда) може приманити тисячі (а може й мільйони?) читачів, свідчить про те, як багато в світі високоосвічених людей, що можуть розуміти й сприйняти з усміхом і зацікавленням всі ці алюзії до історії західньої культури... Роман капітальний! З елементами сатири, просякнутий наскрізь іронією, трохи може занадто розтягнутий (всі оті напівсерйозні кабалістичні вправи читати трохи нудно, особливо скептикам, таким як я — дещо варто і треба просто пробігти оком), але є знамениті сцени, що викликають захоплення! І то не ті, які подумані щоб втримати читача в напруженні, не квазі-кримінальна інтрига (хоч сюжет, очевидно, тримає роман до купи!) — але такі напр. як знаменита сцена з політичним підтекстом, де партизани приводять оскарженого у співпраці з фашистами збирача податків до свого командира, а той відпускає оскарженого, бо виявляється, що вони були колись разом на фронті у війні 1914 року. Це, правда, єдине таке національно-італійське місце в романі. Решта могла б діятися в будьякій іншій країні. Знаменита сатира на Видавництво АВК (Автор Власним Коштом) — щось для нашого видавництва Мости! Мусітиму той уривок прочитати Максимові. Це не просто насмішка над *vanity press*, але знаменитий рецепт з подробицями як можна доробитися грошей на такому підприємстві! Є майстерні портрети всяких псевдо-науковців з їхніми ідеями фікс — нагадуються всякі українські люди такого типу від Реннера починаючи до такого собі “оріяніста” Тата Миколи, що тепер подвизається на комп’ютерній мережі Infoukes, пропагуючи на повний серйоз дажбожу релігію, ітп. Має роман, очевидно, і серйозну глибоку думку — філософію ліберального скептика, яка висловлена виразно при кінці книжки, але наявна очевидно в іронії і в самому задумі цілого роману. Хочу зробити деякі виписки:

“Знаєш пароль? — так звучало запитання. І відповідь, ключ до знання був у слові “ні”. У ньому певним чином криється істина, адже воно говорить не лише про те, що магічного слова немає, а й про те, що ми його не знаємо. Але той, хто наважиться це визнати, може про дещо дізнатися, як міг дізнатися принаймні я.” (с.67, В.12.98)

“Справжній утаємничений той, хто знає, що наймогутніший із секретів — це секрет, позбавлений змісту, адже жоден ворог не зможе примусити нас відкрити його, жоден вірний не зможе його привласнити.” (с.66, В.12.98).

“...єдиний спосіб збити з пантелику диявола — це переконати його, що ти в нього не віриш.” (с.62, В.12.98)

“Маятник теж фальшивий пророк. Ви дивитеся на нього, гадаєте, ніби це єдина непорушна точка в космосі, але якщо зняти його зі склепіння Консерваторію і повісити в борделі, нічого не зміниться. Є ще інші маятники, один — у будинку ООН у Нью Йорку....Маятник Фуко нерухомий, а Земля крутиться під ним у будь-якому місці, де він знаходиться. Всяка точка Всесвіту — це нерухома точка, досить тільки повісити там Маятник. — Бог усюдисущий? — У певному сенсі так. Саме тому Маятник турбує мене. Він обіцяє мені безконечність, але залишає мені обов’язок вирішити, чи хочу я її мати..... Не знаю, може, ми постійно шукаємо ту єдину точку, може, вона поруч із нами, але ми її не впізнаємо, а щоб упізнати, треба повірити...” (с.67. В.9.98)

Багато уваги в романі приділено комп’ютерній техніці — знаменита модерна сатира. Є такий розділ: Filename: Abu. (Так в оригіналі: там багато чужомовних виразів і латинки). “...маючи відповідну програму, можеш робити навіть анаграми, якщо ти написав цілий роман про героя-конфедерата на ймення Рет Батлер та химерну панночку, яку звали Скарлет, і починаєш відчувати докори сумління, тобі треба всього лиш дати команду, і Абу замінить всіх Ретів Батлерів на князя Андрія, а всіх Скарлет — на Наташу, Атланту — на Москву, і ти написав “Війну і мир”.” [с.17, В.8.98]

Автор — екзистенціаліст, принаймні я так його назвала б. “Що є істина? — поспитав Бельбо. — Ми, — промовив я.” (с.43. В.11.98).

Приємно читати українською мовою! Переклад з італійської робила Мар’яна Прокопович. Це трудний переклад — багато чужомовної лексики, очевидно, треба було затримати. Часом дивують мене слова, як виглядають якби були живцем перебрані від діяспори (треба буде мені за ними пошукати, щоб відмітити, бо тепер, очевидно, знайти їх неможливо — але я ще читатиму, бо фактично тільки пробігла по розділах, щоб зрозуміти суть композиції). Як завжди — вчуся мови і поширюю свій словник. Бачу, що слова файл і офіс здобули вже місце горожанства в українській мові. Але є і деякі недогляди, не тільки вряди-годи друкарські помилки в чужомовних фразах, але і такі речі як напр. невідмінність імени Карло: дядько Карло, дядька Карло і тд. А це не прізвище, а перше ім’я!

Ніч, 9/10 квітня 2000. Неділя/понеділок.

Сьогодні вранці я прокинулась і аж скрикнула від досади і несподіванки: СНІГ! Великий, лапятий, чиста метелиця! А вчора ж було 60°F, я насадила новозакуплених за 25 дол. квітів, любувалася майже розквітлим своїм рожевим деревом-догвуд, тішилася, що весна в

повному розквіті якраз на привітання Максима... Сьогодні вранці температура впала до 30°, а снігу напало більше як три інчі. Можна було плакати! На щастя, до полудня прояснилося, сонце по весняному пригріло і снігу якби й не було. Чи відживуть мої квіти — побачимо щойно завтра.

Вчора, в суботу 8 квітня ходила я з Мар'яною і Вікторією Вакуловськими на концерт творів Баха — в місті, в церкві св. Патрика біля Rittenhouse Square. Програму виповнив мішаний хор (понад 150 осіб) при супроводі невеликої оркестри. Виконували твори Баха і то — німецькою мовою. Публіки в церкві було біля 600 осіб.

А сьогодні в нашому центрі виступали актори з Харкова — ансамбль Арабески. Чотири актори + режисер. Ставили в Курбасівському стилі вибір віршів для дітей, як окрему виставу, та оригінальну постановку на матеріялі “Енеїди” — справжній *tour de force*, з великими вимогами для фізичної витривалості акторів. Цікаво. Я ще деякі помічення додам завтра — тепер вже 1 год. ночі, я в ліжку — Максим уже приїхав, ми мали нагоду трохи поговорити, він теж уже поклався — знову дуже простуджений, це мене турбує. Ще хочу перед сном прочитати його доповідь з конференції, яка тількищо закінчилася в Yale.

Середа, 12 квітня 2000, доходить 5-год. пополудні.

Максим поїхав до Вашингтону — там буде сьогодні ввечері презентація 7-ого тому перекладу Грушевського — імпреза за запрошеннями тільки, в посольстві України. Переночує він у готелі і завтра їде вранці до Н.Й., де братиме участь в конвенції ASN, а в суботу буде і в НЙ презентація 7-ого тому Грушевського в НТША — отже він повернеться до мене ще в суботу ввечері, а в неділю відлітає з Філадельфії додому. Отже він більше як тиждень поза домом. Кожен день телефонує і розмовляє і з Уляною, і з хлопцями, які дуже з ним близькі і переживають, каже, його відсутність.

На конференцію в Сйл, каже Максим, дехто з України в останній хвилині не зміг приїхати, отже були зміни персоналій і програми. Приїхали Валерій Хмелько з Києво-Могилянської Академії і Микола Рябчук. Участь брало около сто осіб, в тому числі Шпорлюк, Грабович, Оля Андрієвська, Кузьо, Вілсон, Лада Біланюк, Галина Гринь, Мотиль, Домінік Аріель... Тема конференції — *Ukrainian politics in the twentieth century* — Максима не надто цікавила — мусів до неї достосувати і свою літературну доповідь. Говорив про *Fictional politics*, ставлячи гіпотезу, що в двадцятих роках — зразу після революції — всупереч популярній думці — в літературі не було надмірного зацікавлення політикою і політичні теми, якщо і були, то були трактовані наскрізь традиційно. Давав приклади з творів Підмогильного, Хвильового, Антоненка-Давидовича, Головка, Косинки, Куліша, Смолича, Винниченка. Винниченкова “Соняшна машина” — це було справді нове трактування політичної теми, каже Максим, — але автор не був радянським письменником, а жив закордоном!

Хочу додати ще пару слів про концерт Баха в суботу 8-ого, що на нього я ходила з Вакуловськими. Виконавці називають себе *Singing City Choir* і це був їх 52-ий річний

концерт. Музичний керівник називається Jeffrey Brillhart. Мені дуже сподобалася солідна, гарно видана програма концерту, де подані повні тексти виконуваних кантат — і в німецькому оригіналі, і в англійському перекладі. Вони співали: *Wachet auf, ruft uns die Stimme, Lobet den Herrn, alle Heiden i Gottes Zeit ist die allerbeste Zeit*. Мені було цікаво прочитати німецькі оригінали, що на моє здивування, зробили на мене враження майже модерної поезії, а це ж тексти з 17/18-ого століття! Цікаво, що прихід Спасителя людська душа зустрічає як нареченого, з відповідними любовними сентенціями. (Чи в нашій теперішній церковній службі прийняли б таке?) *Komm, Jesu! Komm, liebliche Seele! Ich öffne den Saal zum himmlischen Mahl! So geh herein zu mir / Du mir erwählte Braut! / Ich habe mich mit dir / Von Ewigkeit vertraut / Dich will ich auf mein Herz / Auf meinen Arm gleich wie ein Siegel setzen / Und dein betrübtes / Aug ergötzen / Vergiss, o Seele, un [sic] / Die Angst, den Schmerz / Den du erdulden müssen [sic] / Auf meiner Linken sollst du ruhn, / Und meine Rechte soll dich küssen / Mein Freund ist mein! / Und ich bin sein! Die Liebe soll nichts scheiden!* — таку любовну поезію можна адресувати будь якому коханцеві! Цікаво також, що остання кантата подумана як похоронна, але має радісний характер — мовляв: *Es ist der alte Bund: Mensch du musst sterben!... In deine Hände befehl ich meinen Geist... Heute wirst du mit mir im Paradies sein... Mit Fried und Freud ich fahr dahin / in gottes Willen...* На програмці не позначений автор тексту: композитор живе в нескертельності, а про поета забули.

Кілька додаткових слів про харківські “Арабески”. Вони називають себе “молодіжний театр-студія”. Керівником їхнім є Світлана Олешко, в ролях виступали Наталя Цимбал, Руслан Никоненко, Армен Калоян, Вадим Коробка. Вони в Харкові покищо не мають власного приміщення: часто їздять на гастролі по всій Україні. На них видно не тільки вплив Курбаса, але і вплив сучасних закордонних театрів, зокрема польського. Навіть нагадали мені дечим недавно бачену виставу “Фердидурке”.

А вчора увечері ми були в товаристві Софійки, Тита, Віри Лащик у театрі на п’єсі “The Heiress”, зробленої за романом “Washington Square” Henry James-a. Ставив виставу Walnut Street Theatre, на будинку якого позначено, що це найстарший театр в Америці. Ми з Остапом там бували колись — тепер цей будинок перероблений, змодернізований. Але вистава була поспіль традиційною: старосвітська мелодрама, загра на доброму професійному рівені, з багатими декораціями — але це не тільки не Олбі чи Стоппард, але навіть і не Ібзен ані Чехов... Ми перед виставою також вечеряли разом у французькому ресторані “Синій ангел”... Я воліла б була іншу виставу, але на цей вівторок, коли ми могли піти з Максимом, це була єдина можливість... Квитки, що їх я купила, хоч і дорогі — були відносно погані — високо на балконі, далеко від сцени.

Максим мені направив дещо на господарстві (електрику, голосники в стерео), а також допоміг привезти з Home depot каміння до городу — треба щось робити, щоб стримувати ерозію землі, бо це загрожує моїй каналізації — але не легко придумати, як це зробити. Експериментую покищо із камінням. Раніше там було все заросле і здається мені, була менша ерозія. Я зарості — після свого прикрого досвіду із ivy poison — доручила робітникам, що мені допомагав — зліквідувати і тепер земля спливає з дощем до каналу.

Оленка Доценко повідомила, що не приїде, бо не знайшла спонзорів на оплачення дороги. Я думала, що це їй покриває медична конференція. Отже не матиму сподіваних додаткових гостей.

П'ятниця, 14 квітня 2000. 10 год. вечора.

Була в мене сьогодні Ніна з Ією. Ія у Філядельфії службово, живе в готелі. Буде до середи. Використала нагоду і шкільну перерву, щоб взяти з собою дитину і бути на батьковім відзначенні, яке має бути завтра. (На цю Людину імпрезу має приїхати також Олесь Лабунька з цілою родиною!)

Я підозрівала вчора, що Ніна може мене відвідати цими днями, і зробила свіжі вареники. Це дуже придалося: я мала змогу погостити своїх гостей борщем і варениками.

Потім ми з Ніною — з її ініціативи — трохи грали в скочки і в шахи, в час, коли її мама полагоджувала із десятків телефонів на своїм телефоні, що його носить у кишені.

Контакт наш — безпретенсійно безпосередній, але досить поверховий. Дитина, виглядає, має деяку трудність висловлюватися українською мовою, а тому збуває розмову загальниками й кліше. Але знаю вже від Марка, та й сама вона мені це потвердила, що на Шевченковому святі деклямувала Остапів вірш. Зробили з цього навіть відео-запис і обіцяли мені подарувати.

Я подарувала їй “Тихі розмови” і “Weekdays and Sunday”.

Максим телефонував з Нью Йорку. Вечір презентації у Вашингтоні пішов їм, каже добре, було понад сто осіб публіки. В Нью Йорку він не дуже задоволений із продажі видань КІУСу на конвенції ASN. А презентація 7-ого тому Грушевського — заповіджена на суботу в НТША — чомусь не включає у програмі Максимового виступу. Може забули, даючи оголошення до “Свободи” і друкуючи реклямну летючку — але це його вразило, як вразило і мене. Хто зна, чи це не матиме наслідків: він готовий не піти на цю презентацію взагалі, а повернутися раніше до Філядельфії.

Вчора вдень я поїхала до Strawbridge-a і на випродажі купила собі дві пари штанів і — що саме найважніше — простенькі виступці на мої ноги-каліки. Вже не маю в що взутися — бо мені справді треба вже не шевця — але хірурга! Але я ще не рішена, хоч бачу, що мені цього не уникнути.

А сьогодні присвятила день, щоб відповісти на листи Горакові і Гайдабурі. Мусітиму присвятити трохи часу для упорядкування Остапового архіву: Горакові потрібні листи від і до Ікера, а Гайдабурі — рецензії на театральні вистави. Я це відкладала, бо знаю, що воно забере мені багато часу, труду і нервів!

Понеділок, 17 квітня 2000. 11:00 ввечері.

Завтра мала я з Ніною іти до мистецького музею або до Інституту Френкліна, але Ія потелефонувала, що є зміна плянів і вона на пару годин привезе Ніну мені до хати замість того, щоб ми з нею їхали кудись до міста. Ія з Ніною живе в місті в готелі, бо Ія тут службово, в справах якогось фільму Студіо Дісні. Пов'язала це з відвідинами баби і діда, та з дідовим відзначенням у суботу.

Відзначення це відбулося при досить добрій фреквенції гостей (самої родини Лабуньків було шість осіб — крім її і Ніни, також Олесь з родиною!). Говорили про Лабуньку Данко і Чопик, та й сам Мирослав, привіти складали Біланюк, Заліпський, Левицький, деякі читала Люда. Пелех-Зварич грала дві речі на фортепіано (Барвінського і Колесси), пластунки-юначки заспівали пару пісень. Імпреза мала характер “взаємної адорації”, була напрочуд нецікава і нудна. Непогано говорив Данко. Міг би був внести трохи легкості й гумору сам Мирослав, якби не впав був у патетичний тон, висловлюючи подяки всім і вся, включно із подружжям меценатів-фундаторів його книжки. (УВУ включилося в коло тих, хто за українські гроші видає книжки з російської історії! але не вони перші — УНІГУ також вже видало фештшіфт Кінненові, де немає ні однієї статті на українську тему!)

Після імпреди Люда запрошувала до себе в гості, за усталеною традицією. Але я поїхала додому, бо сподівалася телефону від Максима з Нью Йорку. І саме в час: застала на автовідповідачі повідомлення, що він саме сідає на поїзд в НІІ. Мала не цілих пів години, щоб доїхати до станції — боялася, що розминемося. Мусіла запаркувати авто, але хоч трохи і спізнилася, вийшовши, таки ще знайшла Максима на станції. Було вже пізно і не було бажання іти до Люди — отже ми повечеряли вдома і поговорили з Максимом про конвенцію Association for the Study of Nationalities, яка тількищо в НІІ закінчилася і де Максим брав участь від видавництва КІУС.

В неділю ще на коротку розмову приїхала до нас Ія — а тоді Максим сам завіз себе на аеродром — тобто їхав зі мною, але провадив авто він, бо я принципово по експрес-дорозі не їжджу — це не на мої нерви! А поверталася я з летовища повільною, довгою дорогою по Брод-стріт.

Дуже я цими днями підупала психічно — настрої в мене депресивні. І раптом осінила мене думка, що я непотрібно відмовилася від спільної поїздки на захід Канади — Уляна вже давніше пропонувала, але я в припливі песимізму вирішила, що це мені не під силу. Я і далі так думаю — в гори з ними їхати не можу, бо моя недобра фізична кондиція може зіпсувати їм вакації — але ось я випадково подивилася на програму конференції Канадської Асоціації Славістів в Едмонтоні під кінець травня і бачу, що конференція переповнена українськими доповідями і цікавими доповідачами — буде ціла одна сесія присвячена Кобилянській, де доповіді мають читати Максим, Павлишин і Гундорова! — і раптом я подумала, що на саму конференцію я могла б поїхати — це буде під кінець їхнього побуту там, вони вже повернуться з гір — отже я була б і на конференції, і була б разом із дітьми і внуками. А що цього року не буде конференції в Урбані, то може б я так поїхала до Едмонтону? Я, правда, в Едмонтоні вже була, отже не маю ілюзій, щодо самого міста чи околиці, але якщо програма буде на 90% виконана — то це була б для мене

надзвичайна нагода всіх тих цікавих людей побачити і послухати. Дві основні перепони: це буде справа досить коштовна, но і треба далеко летіти — адже це — на другому кінці континенту!

Але на депресію воно може бути добрим ліком! Ось вже сам плян це здійснити підняв у мене настрій!

Чи витримають мої ноги таку ескападу? Про Джаспер навіть думати не могла б — але на конференцію, де більше доводилось би сидіти і слухати, як ходити, може б так можна було відважитися?

Четвер, 20 квітня 2000. 10 год. вечора.

Сьогодні знову снився мені Остап. І знову той же мотив: ніби що збирається мене покинути. Нема суперечки чи істерики, тільки сумна розмова, яка пробує в'яснити: чому? що сталося? І болісний щем від незрозумілої кривди, і велика ніжність і туга, і якась така близька до болю свідомість його присутності! Прокинулася я з думкою: як я його любила! Цікаво, що саме навіяло мені цей сон? Чи депресивне відчуття самотності останніх днів?

Але я цю депресію взялася активно поборювати. Вже зробила певні заходи в справі поїздки на конференцію канадських славістів до Едмонтону. Після обміну кількома листами по e-mail, маю вже запевнену одну ніч в гуртожитку на кемпусі. Якщо будуть додаткові cancellations — то може отримаю приміщення на повних чотири дні. Це було б мені найвигідніше, бо не треба було б далеко їздити з міста. А ціни — помірковані. Вигода гуртожитку мені напевно вистане — думаю, що там не буде гірше, як в Урбані. Але в цій хвилині, перші три дні отримати неможливо, бо все зайняте. На щастя Уляна й Максим мають в місті замовлений готель — цілий suite — для всієї родини, де є дві кімнати, вітальня і кухонка. Там є для мене канапа, отже — як не отримаю приміщення на кемпусі — скористаю з їхньої гостинності. Вони один день раніше вже відлетять до Торонто, але я хочу бути ще на останньому дні конференції, бо тоді буде ще одна сесія про українську літературу — отже мушу мати приміщення на одну додаткову ніч. Тепер це вже запевнене. Отже їду! Дала знати Анні Яворській з Universal Travel, щоб пошукала мені за якимсь недорогим польотом. Вона знайшла щось на лінії Continental, за трохи більше як 500 дол. Залишила мені інформацію на машині — подробиць ще не знаю. Завтра до неї потелефоную.

В Києві померла Оксана Корогодська, дружина Романа. Довго хворіла на рака. Прикро мені це чути. Я її не зустрічала ніколи, а сам Роман згадував тільки раз в листі, що жінка хворіє і в лікарні. Але я не знала, що це так поважно і що це рак. Мушу до нього написати.

Середа, 26 квітня 2000. Метро.

Написала дату й усвідомила: річниця Чорнобиля!

Літунського квитка ще не маю, але вже заплатила за нього: вийде майже 600 дол., бо я зробила деякі зміни до первісного плану, вирішила їхати не фірмою Continental, але Air Canada і в поворотній дорозі зупинитися на тиждень у Торонто. Виїду 26 травня — за місяць від сьогодні — і повернуся 6 червня.

Вміжчасі написав Штогрин. Він планує міні-конференцію на тему біо-бібліографії — тут і в Україні. Якщо це буде в другій половині червня — поїду і до Урбани. Але дата ще не встановлена.

Вислала я через Міст дві пачки в Україну: Гром'якові до Тернополя і Тарнашинській до Києва. Головний зміст цих пакетів — книжки, кава, панчохи, скарпетки, горішки, капці, T-shirts — все це нове, спеціально куплене в Nat. Wholesale Liquidators, бо там дешевше. А до того додала: Людмилі — футрянку накидку, мало ношену, якщо буде на неї добра — матиме на зиму, елегантну курточку (на мене вона трішечки за тісна), а також старий, але в доброму стані тренкот, з підпінкою на зиму. До пачки Гром'яка додала жакет і жіночі штани. Може комусь придадуться ці речі.

Галина Клюк порекомендувала мені крамницю з черевиками в її околиці, на North East, де можна знайти черевики більшої ширини. Я вже там була двічі: справді, мають вибір не модних елегантних мештів, але спортових до ходу черевиків. Саме те, що мені треба. І я купила — навіть дві пари. Трохи їх поношу тепер, а в одній із них поїду до Едмонтону, замість брати Reeboks.

Велика П'ятниця, 28 квітня 2000. Метро.

Їду знову на PENN — вже вдруге цього тижня. Обіцяв мені Ray Trent вислати до палітурні чотири примірники моєї ULE80. Моїм коштом, очевидно! (По 7 дол.) Один примірник я вже йому залишила, везу сьогодні додаткові три. Подивляю цього чоловіка: зі своєю кмітливістю і працездатністю міг був багато років тому зробити більшу кар'єру, ніж бути клерком, що завідує справами переплетні для правничої бібліотеки. Тобто: якби не був чорний. Тепер це вже вирівнялося, сьогодні це часом навіть допомагає, але Рей напевно вже по 60-ці, в часи його молодості дискримінація ще процвітала. Навчився від Наді Петрик кілька українських фраз і завжди вітає мене: “Доброго ранку! Як справи? Прекрасний день сьогодні!” Хвалився новим своїм комп'ютером: як дуже упрощує і прискішує він його роботу. Але знайшов мені на комп'ютері цілу низку речей, пов'язаних з Україною, навіть “Поетику” Косаренка! Її він, очевидно, прочитати не може, але я йому тим разом таки призналася, що і мої вірші там є. Зробив собі Bookmark, може покаже Наді Петрик, яка про це і не здогадується.

Але Надя зробила мені передучора велику приємність. Прислала своїм чоловіком Грицем велику китицю прекрасного запашного бузку!

Субота, 29 квітня 2000. Перед полуднем.

Великдень, як і Різдво, самотнім людям приносить замість радості — біль. Але я вже переборолася свою депресію, а завтра маю навіть запрошення до Гевриків — отже святкуватиму по традиції і навіть із сирною паскою (яку їла досі тільки в Софійки, бо в нашій родині цього не практикували!). Мусітиму поїхати до Михайлівської церкви вже раненько — святочні обряди, утрєня ітд. починаються вже о 7-й годині. Можна б поїхати пізніше — тільки на богослужбу і гаївки, але тоді буде клопіт із паркуванням авта. Бо — якщо є добра погода — на Великдень на Михайлівку зїжджається маса-масенна людей, також із поза Філядельфії... Вже навіть сусідка, Христина Чорпіта, яка не має авта, допитувалася, чи я можу взяти її з собою. Я сказала — добре, але мусить поїхати раненько, і вона ще думає, їхати зі мною, чи ні.

Мала я запрошення і на минулу неділю — до Люди. Але свідомо не скористала з нього. Ще в мені не осів жаль за інтригу, яку вона поширила напередодні вечора Лабуньки. А я щира, і не могла б фальшиво усміхатися, коли думаю протилежне. Отже перечекаємо якийсь час, поки загоїться злість. Замість того, я була в церкві, а потім вступила до Віри і вона — зовсім несподівано — погостила мене обідом. Отже я була між людьми і цього мені вистачило.

У зв'язку із святами приходять також листи, зокрема ті з подякою за “Тихі розмови”. Компліменти мені менше важні, вони зрештою стосуються передусім зовнішнього вигляду книжки, яка всім подобається. Але приємно мені, коли пишуть напр. що “книжка мандрує між аспірантами філологічного факультету Львівського університету” (примірник Іринки Старовойт) або коли пише Марта Бліхар, що “не встигла ще прочитати, а попросили друзі, бо побачили її в мене”. Видно, що є справжнє зацікавлення — треба буде переслати більше примірників в Україну.

Недавно написала Марійка Канська і у відповідь на серію моїх запитань про Давида Тарнавського, написала таке (хочу переписати з її листа датованого 22 березня 2000 р. щоб ця інформація збереглася):

“Про Батька де що напишу, а в Ч-ві маю про Него книжку, постараюсь докладно прочитати і Тобі написати. Тата арештували 1934 р. за розповсюдження летючок. Одноднівки зі своїми товаришами також друкував. Вийшов 1937 р., якраз була амнесія і Він вийшов, навіть дали йому працю, але знов під його проводом робітники заштрайкували, Тата звільнили з роботи і більше не працював. На суді мав двох оборонців, др.мец. Старосольський і мец. Бомбах, дуже гарно боронився, адвокати були здивовані. Мартуню, напишу напевно більше, але вір мені, Він був чесною людиною, нікого не скривдив, тільки хотів, щоб всі мали працю і нікого не експінували [sic] з помешкання, як нас. Остап єму ніколи не простив, все казав як мається четверо дітей то не політикується, а працює на них.”

Хочу написати до Марійки, щоб прислала мені фотокопію цієї книжки, що її має — це був би дуже цікавий документ. (Підозріваю, що книжка взагалі про комуністичний рух в Галичині, і там може є якісь згадки про Давида Тарнавського — не віриться, щоб про

нього самого була б написана ціла книжка!)

Передучора я примусила себе присвятити кілька годин переглядові Остапового архіву. Підганяє мене почуття вини: якби я нагло померла, який клопіт мали б хлопці з цими всіми неупорядкованими паперами! Ну, добре, що я кілька пачок уже вислала — матеріяли “Слова” до НТША, матеріяли ЗУАДК — до Міннеаполіс, але приватного листування, машинописів статей — цілі гори! Остап складав все в окремі папки, часом за роками, часом за темою, тому і не можна нічого знайти. (Знайти можна тільки те, що охоплене моїм бібліографічним покажчиком, тобто те, що було друковане) Очевидно, машинописи статей — це теж чернетки друкованих опісля матеріялів, але є серед них і такі, що друковані не були, принаймні я на це не маю доказів у бібліографії. Не знаю, що і як мені з цим матеріялом робити. Я вже навіть радилася з фаховими архіварями. Напр. Галина Миронюк радила, що листування треба упорядковувати за окремими адресатами. Так, мабуть і зроблю. А машинописи статей стали б “retrievable”, якби були в алфавітному порядку за заголовком. Але що робити напр. із папкою, на якій написано “Нижанківський” і яка включає матеріяли славнозвісної історії з “Теремом”? Це справа настільки цікава, що про неї можна було б написати окрему розвідку. А там є і сама стаття, і листування з Тисом, Бабаєм, Рубчаком. Якщо це розділити по окремих папках, то дослідникові буде трудно пов’язати ці матеріяли із собою... Отже маю дилему. Голова мені розболілася, після цієї роботи, та й не можу похвалитися якимись успіхами. Хіба, що викинула трохи паперу, та й то всяких непотрібних, бо вже неактуальних ділових банкових звітів, а не паперів Остапового архіву. В мене занадто великий респект до всіх цих документів проминання життя і тому мені трудно з тим працювати. Інші люди викидають із сміттям безцінні речі, а мені важко рішитися, щоб викинути будьякий записаний Остаповою рукою папірець... Але я пригадую, як сама колись радила Журбі, щоб не затримувала всяких вирізків із “Нового Русского Слова” та іншого барахла в своїм архіві, бо через цей непотріб можуть затратитися і цінні рукописи та інші важливі речі. Потрібна селекція. І мені треба перебороти свою резерву і почати викидати речі третьорядні, щоб зберегти головне. Хотіла б може також підготувати деякі речі до публікації, наприклад Остапове листування з Гординським.

Копія електронного листа, замість запису у щоденнику.

11:09 AM 5/1/00

To: Maxim Tarnawsky <tarn@chass.utoronto.ca>

From: Marta Tarnawsky <mtarnaws@law.upenn.edu>

Subject: Andrukhovych & Vynnychuk

Сс: hewryk@pobox.upenn.edu, Sophia Hewryk@moore.edu, Swiatoslaw Trofimenko <trofimen@UDel.Edu>, nyt <obilani1@cc.swarthmore.edu>, Andrew Holowinsky <Andrew_Holowinsky@brown.edu>

[В оригіналі український текст транслітерований латинкою].

Зверніть увагу на дуже цікавий автобіографічний твір Андруховича “Центрально-східна

2000 2322/3540

ревізія” у березневому числі (3/2000) “Сучасности”. Автобіографічність може і фіктивна, але це портрет цілого покоління. Пахне заходом, такого не міг би написати жоден — навіть найліпший письменник східної України. Трохи а ля Умберто Еко, якого я недавно читала в українському перекладі у “Всесвіті”. А випадково, через Андруховича, який мене зацікавив, подивилася я також на надруковану в цьому ж числі другу частину повісті Винничука “Мальва Лянда” (першої частини я не читала). Якби не напів-безсонна ніч, була б на це не попала! А тимчасом — це справжня сензація! Еротика, яка межує з порнографією! Але ні, не треба кривдити автора — майстерно написана еротика, але такої еротичної оголеності в українській прозі я ще ніде не бачила! Куди там Андруховичевим “Рекреаціям”! Читачі “Сучасности”, які протестували проти “Рекреацій” могли б тепер вийти на демонстрацію протесту! (Панство Бережницькі, Колодій та інші). Але варто зробити рекляму про цю українську еротика — всупереч опінії цнотливців — це може здобути “Сучасности” нових передплатників серед молодших читачів! Марта

Четвер, 4 травня 2000. 9:30 РМ.

Вчорашній день Остапових 83-іх уродин провела я поза хатою. Передусім мала замовлену рутинуву візиту в дентиста перед полуднем. Потім пішла до правничої бібліотеки, зустріла Марилю і посиділа з нею на дворі при столику, споживаючи принесені з дому фрукти — здоровий і приємний полуденок, при чудесній весняній погоді.

Дві цікаві правничі новини: прийшов нарешті до нашої бібліотеки журнал людських прав з Києва (що його я замовила ще 1995 року!) — видання добре презентується, половина статей українською, половина англійською мвою. Ще не встигла докладніше переглянути. Друге: Зорівчак має студентку, яка хоче досліджувати мову дипломатичного перекладу і радилася мене, що для такої цілі може бути придатне. Я порекомендувала взяти тексти міжнародних договорів, де є український і англійський авторитетний текст. А Марилі доручила це як офіційне довідкове питання: знайти мені такі договори. І от вона знайшла в “United Nations Treaty Series” три такі документи. А бачу, що в часописі людських прав також є український переклад одної з міжнародних конвенцій про права людини — якраз добре! зможу прислужитися львівській аспірантці!

Потім пішла я на пару годин до Van Pelt, попрацювати над дальшими номерами “Digest of the Soviet Ukrainian Press”. А перед 5-ою годиною я чекала на Софійку перед Franklin Building, бо ми домовилися піти на показ документального фільму австрійської продукції “Припять”, що його показують в програмі міжнародного фестивалю фільмів. Тит в останній хвилині був перешкоджений і не пішов з нами, але було нас на фільмі чотири — з Вавою Бачинською і Вірою Лащик включно. Були там ще інші українці (напр. Віра Кліш із синами).

Фільм потрясаючий своєю страшною і неприкрашеною правдою — це немов метафора спустошеної землі, спустошеної України. Зроблений він дуже простенько, повільним темпом, і без всяких пояснень. Своєрідне інтерв’ю на ходу з працівниками атомної електростанції та з людьми, які повернулися — всупереч заборонам — у мертву

радіаційну зону і там доживають віку. При чому, фільмарів та інтерв'юверів не видно — чути тільки їхні запитання. Мова фільму також вказує на спустошення — панує або російська, або суржик: тільки написи в Чорнобильській зоні — нормативною українською мовою.

Приголомшені побаченим, пішли ми втрюх — Софійка, Віра і я — перекусити до китайського ресторану. Харч був неособливий, але ми були голодні. Посиділи ще пару годин на розмові, а тоді я з Вірою її автомат повернулася додому. Вдома на автовідповідачі застала записи не тільки від обох хлопців, але і від Вісі Блавацької, яка пам'ятала про Остапові уродини. І Максим і Марко телефонували пізніше вдруге і я ще з ними мала нагоду довго і приємно поговорити.

П'ятниця, 5 травня 2000, метро, 11:45.

Їду до міста і — хто б то подумав? — на на PENN, не на працю в бібліотеці, а ... в кіно! І то сама, без товариства! Це буде другий раз від часу Остапової смерті, що я буду сама в кіно. Спокусив мене фільм, що грає в Ritz5: "East-West". Фільм французької продукції і, як вчитала я десь на електронній пошті, фільмований в Києві (хоч Україна, кажуть, для продуцентів якби і зовсім не існувала!) Але тема особливо цікава: після війни 1946 року родина повертається на заклик Сталіна на батьківщину — і наслідки цієї добровільної репатріації. Щось близьке всім колишнім ді-пістам, що стояли перед вибором: залишатись на заході, чи повертатися. Мій виїзд до міста — це теж своєрідний експеримент — ніколи раніше на матіне я не їздила. Це може спонукати мене ще колись поїхати до Ritz, де завжди грають цікаві іноземні фільми (до голівудських фільмів, і взагалі до Голівуду, в мене є деяке упередження — мусіла б точно знати чи фільм вартий моєї уваги, тоді як на французький фільм я готова навіть заризикувати, нічого про нього не знаючи).

Метро, 3:50, по дорозі додому.

Встигла до метро точно на 3:30 — отже не мусіла платити. У висліді заплатила тільки 5 дол. за фільм. А фільм вартий був того, щоб його побачити. Була в ньому і несподіванка для мене: там в одній із менших ролей — Богдан Ступка! Грає роль диригента червоно-армійського хору. Актори всі грають дуже добре. В головних ролях: Sandrine Bonnaire і Oleg Menchikov. Режисером був Régis Wargnier. Фільм іде французькою і російською мовами, з підписами англійськими. Хор співає також українські пісні. Зроблений фільм дуже реалістично, без перебільшень, але і без прикрас — я думала, що там буде більше знімок самого Києва. Але режисер хотів, мабуть, наголосити сірість життя, отже більшість дії відбувається в комуналці, а навіть Дніпро, що бере важливу участь у фабулі, показаний не із туристичного боку, ані не з мостів, що могло б було надати ріцці романтичної закраски. А романтики у фільмі нема, і то напевно свідомим рішенням.

Понеділок, 8 травня 2000. 11:12 перед полуднем.

Вчора провела день на цвинтарі у Баунд Бруку. Проводи. Людей, тим разом, було менше,

як минулими роками. До цього може причинилася велика і несподівана горяч — вже третій день температура біля 90°Ф. Але також напевне деякий вплив мають конфлікти у православній церкві — ерархія Баунд Бруку піддалася під юрисдикцію константинопільського патріярха, що означає втрату автокефалії і співпрацю з московським патріярхатом. У висліді — внутрішній конфлікт серед православних, а навіть судові позови за власність в американських судах. (На цвинтарі роздавали летючки в цій справі і навіть закликали до участі в якихсь зборах вірних, що мали місце не на церковній території, а в готелі Марріот, через вулицю від Православного Осередку).

Всетаки зустріла я на цвинтарі Ваву Бачинську із Яриною Турко-Бодрок (що приїхала з Сан Франціско), Мирослава Лабуньку і Олеся з усією родиною, Діму Комілевську, Лисняків, Гевриків, Клюків.

Відвідала я не тільки Остапову могилу (помила камінь, бо птахи його занечищують, але жодних інших порядків не було потрібно, бо квітів принципово не саджу і не приношу!), Івана Пасічника, Марійки Лабуньки, Івася, Миколи Понеділка, Галини Журби. Хотіла піти ще на могилку Лялиних мами і бабуні, але сандали мені розлетілися, ходити було важко, отже зрезигнувала.

Діма дуже обурена фактом, що Славутич, зібравши матеріяли до хрестоматії творчости членів “Слова”, раптом передав все Шкандрієві із рішенням, що це буде антологія виключно канадських авторів. Ну, я цю ідею видавати знову і знову самих канадців (до пересади вони вже задокументовані і то не тільки українською мовою!) також вважаю анти-громадською, бо ж і “Слово” і кошти на це призначені були не тільки канадськими!) — але не поділяю думки Діми, що “Слово” варто відновити, або створити у США якусь нову організацію письменників. Ну, Діма каже: от Ви — були б добрим головою “Слова”. До мене зверталися — поінформувала я її — але я відмовилась. Фактично, може й шкода, що — злакомившись на дотації канадського уряду — перенесли колись збірники “Слова” до Канади — це започаткувало провінціалізацію організації і дало атут активістам таким як Стефаник перетворити філію на централю. В цьому, очевидно, частина вини також на наших “слов’янах” у США — зокрема, якби Остап був здоровіший, більш активний, і мав кращі лідерські прикмети — “Слово” могло бути справжньою, активною і корисною літературною спілкою. І якби члени Нью Йоркської Групи не стояли осторонь, а включилися в загальну активність. Адже можна і треба було видати хрестоматію творчости цих українських письменників США, і то також і в англійських перекладах. А були серед них і справжні тузи!

Четвер, 11 травня 2000. Метро, 10:30.

Їду до Форсії, а потім на пару годин праці в бібліотеці. Сьогодні температура понизилася до 58-70 і це дуже добре, бо пару днів стояла немилосердно гаряча погода, як у літі. Вчора, враховуючи заповіджену пополудневу бурю, я поїхала вранці до Frank’s і накупила квітів. Кущик азалії, на місце того, що минулого літа загинув (азалії, між іншим, в повному розквіті і дуже прикрашують мою хату!), кілька чорнобривців, щоб додати до тих, що їх вже раніше посіяла я і які поволеньки починають сходити, і дві пачки по 12 штук розсади

impatiens (червоних) і білих бегоній. Я трохи надто розщедрилася, бо не врахувала факту, що 12 треба ще помножити на 4 — бо одна така коробка, що коштує \$1.39, включає чотири квітки. У висліді трохи квітів мені залишилося і я придумала їх посадити спереду хати. Там земля не дуже добра і не підготована, але побачимо, що з того вийде.

В суботу 20 травня будуть у Н.Й. загальні збори НТШ. Зробили мене дійсним членом, отже маю обов'язок поїхати. Поїду автом із Трофименками. У програмі — перевибір управи. Кандидатами на голову є Лариса Онишкевич і Володимир Стойко. Отже буде справжня баталія. Я за Ларису, бо Стойко надто розполітизований. І не добре, щоб всі великі установи діаспори були опановані бандерівцями: УККА, ЗУАДК, УВУ, СКУ... НТША вже мало одну еру, де пріоритетом була не наука, а політика. Смаль-Стоцький і Стахів скомпромітували НТША до тієї міри, що шануючі себе науковці не хотіли ставати членами товариства. Невже це може знову повторитися?

Понеділок, 15 травня 2000. Полудень.

Закінчила читати — хто б то подумав? — “Хмари” Нечуя-Левицького! Читала раніше тільки “Миколу Джерю”, “Кайдашеву сім'ю” і “Бабу Параску й Бабу Палажку”. Пригадую, що “Миколу Джерю” читала в дитинстві ... з Татом (це була єдина книжка, що ми з ним разом читали). Може й тому залишила вона в мене негативні враження. Більше подобалися ті дві інші — через гумор. Але “Хмар” не читала ніколи. Тепер зацікавили вони мене з двох причин: по перше, це роман з життя інтелігенції, а по друге — і це важніше — Максим особливо цікавиться творчістю Нечуя, виступав уже з доповіддю про нього, а навіть — що найцікавіше — хоче писати про нього цілу монографію! Хотіла я переверити: що є Нечуя таке, що могло викликати такий його інтерес.

Ну, початок книжки мене дуже розчарував. Така стилістична й композиційна беспорядність, немов в якогось аматора-початківця. Характери — чорно-білі стереотипи, без всякої глибини, чи психологічного росту. Але я в книжці розчиталася і побачила чимало надзвичайно цікавих і позитивних її прикмет: передусім: картини життя української інтелігенції 19 століття в російській імперії — вони не тільки віддзеркалюють минулу добу, але... нажаль, мають і безпосереднє відношення до сьогоденної ситуації в Україні, вияснюють ментальність, що й досі не змінилася, видаються мало що не трагічним пророцтвом! Варті уваги описи стародавнього міста Києва. Знамениті описи побуту і звичаїв. Дуже добре почуття гумору. І велика доза українського патріотизму, з рідкісним анти-московським присмаком. Мені може варто прочитати також статтю Нечуя з 1878 року “Сьогочасне літературне прямування”, де він говорить, як каже у вступній статті Леонід Білецький, про “непотрібність великоруської літератури для України і для Слов'янщини”. — Невже Хвильовий 50 років пізніше тільки повторював, або пригадував тезу Левицького?

В “Літературній Україні” є стаття Людмили Гарнашинської про Остапову нову книжку. Я думала, що вона напише тільки коротко про саму презентацію книжки в Києві (мені

Корогодський прислав відео-запис цієї презентації, Максим її переробив на нашу систему і я недавно мала змогу подивитися і послухати як ця презентація виглядала!) Але ні, Тарнашинська пише не звіт, а цілу (і то навіть довгу!) рецензію, про саму презентацію навіть не згадуючи. Тішуся, що це пригадає про Остапа і утвердить його ім'я між літературними людьми України. Виступи на презентації (Корогодського, Шевчука, Бурячківського, Забужко, Сверстюка, Білоконя) Максимові не подобалися — от, кажуть, появилася ще одна книжка. Але я думаю, що стриманий серйозний підхід більше вартий, ніж фальшиві і солодкі панегірики. Не треба, щоб всі погоджувалися з Остапом, але добре, як будуть з ним дискутувати.

П'ятниця, 19 травня 2000. Полудне, метро.

Вибиралася я сьогодні зранку на PENN і була майже готова, як раптом потемніло надворі і за кілька хвилин пустилася страшна злива! Я вирішила відкласти свій виїзд до наступного тижня, навіть написала записку в цій справі і до Рея Трента і до Тита Геврика. До Рея, бо він повідомив мене, що чотири примірники моєї ULE80 вже повернулися з палітурні і їх можна відібрати. До Тита — бо Софійка зробила мені послугу: на своїй великій хехох-овій машині зробила мені фотокопії великих Остапових театральних рецензій, що їх я на звичайних копіювальних машинах зробити не можу. Це матеріяли для висилки до Києва, до Валерія Гайдабури. Я вже одну таку посилку йому послала, це вже буде друга.

Ну, от. Дощ далі іде і йтиме цілий день. Але нагла злива ущухла і я вирішила таки поїхати на PENN і полагодити ці справи з Титом і Реєм. Приїду пізно — на працю в бібліотеці часу напевно не буде. Думала я, чи не поїхати мені автотом, але не хочеться платити 8 дол. за паркування, а крім того, поїздка підземкою примушує мене до проходу, а він конче мені потрібний. Навіть тоді, як іде дощ.

Неділя, 21 травня 2000. 3:30 пополудні.

Вчора весь день провела в Нью Йорку, на зборах НТШ. Славко з Мартою приїхали по мене вже о год. 7-ій ранку, а повернулися ми десь після 10-ої вечора. Їхала з нами також Надія Кохан, яка недавно стала звичайним членом НТШ. Зранку мали нібито відбуватися засідання секцій, але це або було погано заплановане, або через відсутність членів нашої ("філологічної") секції, що були зайняті іншими справами (напр. Фізер, який був головою номінаційної комісії, Рудницький, Штогрин), не мало характеру ділового засідання. Інші секції, здається, таки мали свої наради, одна з них навіть поділилася на дві окремі секції: історичну і суспільних наук. Мені всі ці справи секцій — неясні. Секції, нібито, працюють, без уваги на територіяльні поділи, тобто об'єднують членів одної секції в різних країнах. Секції займаються добором членства, і підвищенням цього членства на шляху від звичайного до дійсного члена. Мені неясно, як напр. може голова секції, який живе в Шікаго, вирішувати про прийняття чи підвищення члена осередку НТШ у Канаді, Німеччині, Україні... Але, але... виявляється, що Україна діє самостійно, до неї це не відноситься! (А в Україні, як це видно було із доповіді Олега Купчинського зі Львова, діє вже значне число осередків НТШ, і то не тільки на теренах західної, але і східної України!

— Цей Купчинський, між іншим, дуже подібний до Івася Керницького! — тільки, що він кременезний і великий, не те, що Івась!) Читала я і статут — ще навіть напередодні поїздки до Нью Йорку — але статут за давнини, не віддзеркалює сучасного стану, і він справ зовсім не вияснює.

Між ранніми засіданнями, реєстрацією, доповіддю Купчинського і загальними зборами, була вполудне перекуса — дуже до речі, бо я виїхала з дому без снідання. Можна було зустріти чимало знайомих і поговорити з деким. З Філядельфії були ще Рудницький, Заліпський, Кіпа, Лужницький і Волчук з Мартою Шиприкевич. З Урбани приїхав Штогрин (запрошував приїхати на дводенну конференцію і запевняв, що не запізно ще зголоситись на помешкання у гуртожитку (звичайно, конференція в червні і зголошення мають термін до 1. квітня, а тим разом дату встановили недавно, і то на 14-15 липня). З Шікаго приїхав Маркус, з Нью Гейвену — Данко. Були Фізер (добре виглядає і добре мається — мав 4 операції на серце! — (якби Остап був відважився, може жив би дотепер!); Проккоп (я сказала йому про свою працю із редагованим ним колись “Digest of the Soviet Ukrainian Press” — свідомо хотіла зробити йому приємність, щоб знав, що ця праця ще й сьогодні знаходить дослідника, який її вмє оцінити. Був помітно зворушений). Присутні були обоє Андрушкові, Володимир Рак, Тарас Гунчак, Ольга Кузьмович, Уляна Старосольська, Ірина Падох, Іван Головінський, Юрій Слюсарчук, Богдан Чопик, Тетяна Кейс, Олекса Біланюк, Андрій Шуль, Баранецький, Василь Ленчик, Ярмо Ласовський із Чумаченко (він обіцяв, що сам напише гасла до ЕУД про Вову Куліша і Оксану Керч), ціла низка інших, яких я або не знаю, або не запам’ятала — серед них і певна кількість людей молодшого покоління. Пізнала я серед присутніх Петришина — видно, що його вже випустили і він живе нормальним життям. Але найважливіше, очевидно, що були і два кандидати на голову: Влодко Стойко і Лариса Онишкевич. Відчувалося певне напруження, бо, як було видно, номінаційна комісія мала трудність дійти до узгоджень чи консолідації пропонованої листи кандидатів. Була пропозиція доповнити тимчасову номінаційну комісію новими членами — були навіть два списки для цієї мети і на одному з них, проти моєї волі, була і я (запропонована Мартою Трофименко). На моє щастя, цей список перепав у голосуванні. Але я мала необережність забрати голос на самому початку зборів (в справі порядку нарад), висловивши здивування, що на порядку нарад ні слова не згадується про справи статуту, а статут, як це ясно новому членові такому як я, вимагає неабияких змін і усучаснень). Рудницький на це дав мені відповідь, що мовляв, “праця над статутом продовжується”, а я згодом, коли вибирали статуту комісію, вже не могла відтягнути свою кандидатуру, отже сама на себе наклікала непотрібну біду.

Перед основним голосуванням обидва кандидати виступили перед виборцями. Стойко був, мабуть, заскочений, несподіваним закликком до 3-ох хвилинного виступу (вони раніше вже говорили про свої пляни, хоч я не мала змоги чути того, що тоді казав Стойко). У висліді, він почав від того, що, мовляв, у 3-ох хвилинах нічого сказати не можна (зужив на це бодай одну-дві хвилини!), потім сказав кілька слів про себе, що він — професор, редактор Квартальника, ітп. Говорив понад 10 хвилин і це зразу підхопив з аудиторії Шуль, вимагаючи такого самого часу для Лариси. А вона, як контраст, виступила дуже ефективно. Говорила про свої пляни для НТША, про потребу збільшити англомовні

видання, про участь у загально американських форумах славистики ітп. Її виступ може і приєднав їй якісь нерішені до цього часу голоси. Тай виглядала вона більш презентабельно, говорила більш переконливо. Стойко — дуже млявий, не має жодної харизми, і це йому шкодить. Але за ним була зорганізована група, не тільки бандерівці, але і такі люди з естаблішменту НТШ як Рудницький і Кіпа, і вони, мабуть, були певні своєї перемоги. Лариса має чимало ворогів: у Львові її не люблять і бояться (про це я чула не тільки від Зорівчак, але і від Романіва), а в самому НТШ, майже як шантаж, була мова про те, що — у випадку, коли вона вийде головою, з нею не співпрацюватимуть ні керівник канцелярії Микола Галів, ні заступник голови і фінансовий діловод — Володимир Рак. В такій атмосфері, вибори створювали особливу напругу. Мені передали мандат до голосування Іван Коропецький (який поїхав в Україну) і Наталя Пазуняк (яка не могла поїхати на збори). За Пазуняк, я мусіла навіть заплатити членський внесок за два роки (80 дол.) щоб мати право її голосу. Спочатку була мова про те, що, згідно із статутом, право голосувати мають тільки дійсні члени, члени-кореспонденти та звичайні члени з-перед 1964 року. Отже Тит Геврик, який з'явився на залі без виборчої картки, а потім пішов до реєстрації, щоб її одержати, довідався, що йому не прислуговує право голосувати, образився і пішов додому. Тимчасом, на самих зборах проголосили, що згідно з традицією попередніх двох загальних зборів, рішенням учасників надається право голосу всім присутнім членам НТШ, включно із звичайними членами. І всі ті звичайні члени пішли до реєстрації за картками. Якби Геврик ще був на залі, був би голосував.

Голосування ухвалили перевести тайними балотами. І голосували не тільки на Стойка або Онишкевич, але і на цілий список їхнього “кабінету”. Деякі особи були на обох списках (напр. Роман Андрушків і Святослав Трофименко). Роздано управненим до голосування 105 балотів (було 42 голоси дійсних членів і членів- кореспондентів на залі, плюс 48 уповноважень від неprisутніх, решта — звичайні члени). Після короткої тиші, коли підраховували голоси, проголосили вислід: 52 голоси за Стойка, 53 — за Ларису. Ого! Вийшла один-єдиним голосом! Це був приклад американської демократії в дії: Стойко сказав кілька слів, привітавши Ларису з перемогою і закликаючи до співпраці (я потім йому за це погратулювала!), Лариса подякувала за довір'я, закликаючи всіх до співпраці і навіть до конструктивної критики. А що вийшла одним тільки голосом, то може рахувати, що опозиція до критики буде готова повсякчас, не знати тільки чи до критики конструктивної...?

У висліді цих зборів я матиму в недалекому майбутньому додаткові зобов'язання. Погодилася я ще перед виборами стати членом видавничої комісії, а через Марту Трофименко (і мою непотрібну репліку на початку зборів) увійшла я теж до статуткової комісії.

Деякі речі на зборах мені рішуче не подобалися. Хоч більшість членів управи подавала свої звіти на письмі, такого звіту на письмі не було від фінансового діловода. Навіть не назвав цифр: скільки товариство має маєтку? А це майно неабияке, може й тому є зацікавлені люди “перебирати організацію”. Рак виглядає на речеву й розумну людину, але нема прозорости в його фінансовому звіті, а це — на мою думку — потрібне. Не

тільки, як кажуть американці, "propriety, but also an appearance of propriety". Самих приходів за останні три роки було \$289,184. А недавно продали якусь землю в Кергонксоні за один мільйон доларів. Із звіту Рака виходить, що фінансовий діловод мусить звітувати різним державним установам — федеральним, стейтовим, міським — і то не тільки в Нью Йорку, але і в штаті Ілліной, де є бюро Енциклопедії Української Діаспори. Це потрібне, щоб затримати статус неприбуткової організації, щоб не платити податків. Я маю повне довіря і до Рака, і до цих надзірних державних чинників — це не Україна, фінансових зловживань тут бути не може. Все таки, вважаю, що ці справи треба ставити отверто і ясно. Грозив Рак, що відійде, якщо головою стане Лариса. Це буде для неї поважний клопіт. Але водночас прийшла мені думка, що така велика установа, з мільоновим майном, повинна мати платного службовця для ведення фінансів і не спиратись тільки на добру волю члена, що працює на громадських засадах. Грозив, що відійде також Галів — керівник канцелярії. Але він ще може передумати, бо це для нього самого може бути більша втрата, ніж для товариства. (На платну роботу кандидатів можна знайти, а зміна часом навіть може внести трохи свіжого духу і проглядности). Не подобалися мені також ті ухвали в справі виборів, мовляв, всі присутні звичайні члени можуть голосувати. Адже це явно проти-статутове рішення! І це, як почула я на зборах, практикувалося вже на двох попередніх загальних зборах у минулому! Таке може довести до справжніх зловживань демократичним процесом! Або треба змінити статут, або припинити таку сваволю. Типова для українців проблема: наперед ухвалюють конституцію, а потім її ігнорують... What else is new?.

Чи не забагато про НТШ? Але хотіла записати ці думки за свіжої ще пам'яті, поки не забудуться.

А бачу, що не відмітила в щоденнику важливої справи минулих днів. Вже вдруге написав до мене Валерій Гайдабура з Києва. Він — заступник директора Театру ім. Франка, театрознавець, збирається писати дослідження про театр української діаспори. Але тим разом, крім листа, він прислав мені свою книжку "Театр, захований в архівах". Це справжнє, серйозне і дуже солідне дослідження театрального життя України в час німецької окупації. Він дає цілу панораму театрів у різних містах України, їхнього репертуару, особового складу акторів ітд. А сам його текст — побудований на багатстві джерел, друкованих і недрукованих, до спогадів і особистих листів включно. Цитує він кількакратно і Остапів "Літературний Львів", цитує розумно і критично. А навіть є в книжці цитата із мого листа до дочки Гупало, де я описую свої враження (12-літньої дитини!) із постановки вистави "Тріумф прокурора Дальського". Очевидно, за дозволом таке друкувати він не звертався, але його уважливість до деталей — подивугідна! Я ще книжку не зовсім прочитала, але вона розбудила в мене довір'я до автора і бажання допомогти йому матеріялами. У висліді, я посвятила цій справі добрих кілька годин, переглянула театральні Остапові статті в архіві, зробила деякі фотокопії і вже послала йому першу посилку. Сьогодні підготую другу — із фотокопій, що їх мені зробила Софійка Геврик.

Ще одна новинка, і також з України. Написала по електронній пошті зі Львова незнайома

мені Мар'яна Комариця. Вона працює в Бібліотеці Стефаника, де — як я знаю із своїх відвідин в 1995 році — опрацьовують біо-бібліографічні довідники “Українська журналістика в іменах”. Виявляється, вона — на основі моєї “Автобібліографії” (напевно примірник бібліотеки Стефаника, бо я їм послала!) — написала про мене цілу статтю до цього біо-бібліографічного словника! Сьогодні вже і прислала мені цю статтю, як attachment до електронного листа. Це цілих 5 сторінок машинописного друку з інтерлініями! Ну, там чимало помилок і всяких непотрібних і неістотних деталей, вибраних із мого літопису — доведеться текст трохи виправити, зредагувати, скоротити. Це я мусітиму зробити звичайною, не електронною поштою, бо інакше мусіла б весь цей текст переписати. При нагоді я звернула увагу їм, що в цьому довіднику обов'язково повинна бути біографічна довідка про Остапа. Він був справжній журналіст і повинен там бути скорше від мене. Можу це навіть зробити я сама, якщо така буде воля редакції.

Сьогодні Ніна приступає до св. Причастя. Марко повідомив мене про це минулого тижня, отже я встигла послати їй карточку і невеличкий дарунок. Але Марко вчора потелефонував: мовляв, Максим — Ніні хресний батько, повинен їй подзвонити з цієї нагоди. Ну, кажу, Максим про це, мабуть, не знав, а сьогодні з цілою родиною поїхав до Едмонтону, і в гори до Джаспер — отже напевно не телефонуватиме. Ія, видно, робить з цієї нагоди цілу параду, дитина навіть буде вдягнена в цю ж саму білу суконку, яку з цієї ж нагоди носила її мама, а буде там також дідо — Мирослав, який вступив до них, по дорозі до Австралії. (Про те, що він їде до Австралії, я почула на зборах НТШ: Фізер, коли говорив про проблеми Номінаційної комісії, сказав таке: був ще один кандидат на голову, але, почувши, що його ніхто не підтримує, вирішив поїхати до Австралії... Він, очевидно, не згадував прізвища, але не трудно було догадатися!) Ну, я заспокоїла Марка: не варто з такої справи робити цілий “federal case”, зрештою, чи Ія — хресна мама Іванка, вітала його, коли він приступав до першого причастя? Марко — сам атеїст, але видно дуже під впливом своєї колишньої жінки, а Ія — також не дуже велика практикуюча католичка, але, як і її родина, більшу вагу кладе на зовнішні церемонії і ритуали, ніж на суть самої ідеї. “Все життя построєне на показ”, мовляв Остап.

В п'ятницю я маю летіти до Едмонтону. Підготовляю гардеробу до виїзду і маю клопіт. Хочу взяти якнайменше багажу — маленьку ручну валізочку. А ось два дні тому було гаряче, тепер нагло дуже позимніло, а як буде в Едмонтоні?

Вівторок, 23 травня 2000, доходить 8-а вечора.

Чудеса нової технології! Я вже встигла — на протязі останніх двох днів — обмінятися кількома листами з Мар'яною Комарицею: довідалася, що в довіднику журналістів вже раніше була стаття про Остапа (про що я не знала), навіть прислала мені текст на комп'ютері. Але найцікавіше таке: в одному листі Мар'яна пише, що до листа є додаткова дописка від її батька... І виявляється, що це не хто інший, а Микола Ільницький! Ну, справжня тобі ревеліяція! Ільницький повідомляє, що вже отримав “Тихі розмови з вічністю” і навіть має намір написати відгук... Сьогодні я вже послала Мар'яні справлений текст довідки, очевидно, звичайною поштою.

Рівночасно надала я другу посилку Валерію Гайдабурі. Вислала йому деякі оригінали, а собі для архіву зробила (при допомозі Софійки) копії на новому безкислотному папері... Вночі вчора і передучора читала його книжку про театр німецької окупації. Це не тільки історія театру, це дуже цікавий документ доби повний цитат із листів, щоденників, спогадів — про воєнні жахіття, про трагічні людські долі... Добре і цікаво скомпонована книжка — таких треба нам якнайбільше.

Марта Трофименко вияснила, що статутова комісія, до якої мене вибрали на зборах, це не була постійна комісія, а тільки комісія парламентарної процедури на час самих зборів. (Якби я цього була свідомо, була б напевно відмовилася!) Вона запрошувала мене стати членом постійної статутової комісії, але я — дуже рада, що впав з плечей додатковий обов'язок — відмовилася. Але сьогодні дзвонила Лариса Онишкевич в справі видавничої комісії, на яку я вже давно дала свою згоду. Є там щось 10 членів: Марта Хом'як, Гунчак, Гумецька, Марта Трофименко, Тит Геврик, Найдан, Ласовський, Попович (хемік), я і з уряду, Лариса. Вона хоче, щоб я стала головою цієї комісії, координувала її працю. Я відмовлялася, просила дати мені змогу рік-два приглянутись спершу до праці комісії і взагалі НТШ, бо ж я новий член, зовсім з нічим ще не обзнайомлений. Я пропонувала Богачевську-Хом'як або Гумецьку, але Хом'як зайнята справами СУА, а Гумецька, каже Лариса, за м'яка для такої ролі... Я маю ще деякий час до надуми. Лариса має прислати мені вже готовий правильник цієї комісії, що її вона сама досі очолювала цілих 8 років. (Я собі зажартувала: “ну, тепер я розумію, чому Ти маєш стільки ворогів” — бо це, очевидно, досить впливова роль, що може багатьом не подобатися (зокрема всім тим, чиїх творів комісія не рекомендувала до друку). Не дуже я рада брати на плечі такий тягар — напевно буде з тим досить мороки, кореспонденції, телефонів... Але маю трохи викиди совісті: як всі будуть відмовлятися від громадської праці, то хто її вестиме? Критикувати легко, стоячи збоку і без всякої відповідальності. Ще подумаю.

П'ятниця, 26 травня 2000. Edmonton, Univ. of Alberta, Lister Hall.

На філядельфійський час уже минула 1 год. ночі, тобто вже субота 27, але на місцевий час ще нема 11:30. Я сьогодні на ногах від 5 год., ранку, отже втомлена, але хочу накреслити пару рядків, щоб не забулося.

Політ з Філядельфії був на пів години спізнений і я боялася, що втрачу сполуку в Торонто. Але встигла — хоч була справді останнім пасажиром, що всідав на літак до Едмонтону! В Торонто, очевидно, мусіла ще проходити митницю, відібравши багаж — це теж забрало трохи часу, чекання в черзі і, очевидно, нервів. Тут на летовищі зустрів мене Максим з обома хлопцями. Вони мають винаймане авто. Це значно упростило й полегшило мені справи. Привезли мене на кемпус, я зразу зареєструвалася і заплатила за 4 дні, занесла речі до кімнати. Кімната маленька на 4 поверсі — ліжко, стіл, шафа. Не так вигідно як в Урбані, передусім — і це найгірше — лазничка в коридорі! А живуть тут і чоловіки і жінки! Кухонки, очевидно, також немає. Фактично, приміщення це — на 1 особу; в Урбані є приміщення для 4 студентів, отже для тих, хто живе тут довше, така приватна має свою ціну. З лазничкою буде мені проблема — от навіть і тепер — якби мала власну лазничку,

була б взяла собі туш. А так, то тільки вмилася. Та ще й мені треба вночі вставати... Ну, якось то буде. Максим і Уляна запрошували мене до себе в готель, але вони живуть у місті, доїздити сюди треба було б автом або підземкою.

Були сьогодні в Athabaska Hall, де приміщується КІУС і Центр Яцика. А о год. 7-ій був вечір-прийняття в пам'ять Данила Струка. Оксана Струк спеціально приїхала на цю імпрезу з Торонто. Працівниці КІУС зробили гарне прийняття — овочі, городина, вино — харчів цих було за багато, бо людей певно не було більше як 30. Відкрив це коротким словом Marples і дав основну (і єдину!) промову сказати Павлишинові. Павлишин говорив тихо і невиразно — здебільша неформальні спомини про зустрічі із Струком. Сказав двічі щось дотепне, бо аудиторія сміялася, але я не дочула. Жодної іншої програми не було. Була нагода мені зустрітися і коротко поговорити з Татяною Назаренко (вона тепер вчить у Манітобі, має 14-річну доньку, що її батько-росіянин живе у Філядельфії, отже збирається незабаром приїхати), Оксаною Струк, Олегом Ільницьким і Наталкою Пилип'юк, із Зеноном Когутом (він тепер на sabbatical, обов'язки директора КІУС сповняє Marples), Франком Сисиним, познайомитись із Іриною Сивенькою (молода жінка, займається пост-модернізмом, хоче готувати антологію східньо-європейської пост-модерністичної прози), і з двома-трьома жінками-працівницями КІУС-у, що їх прізвищ я, нажаль, не можу вже тепер пригадати.

Треба мені нарешті лягти, бо завтра доведеться розв'язувати побутові проблеми, вивчати топографію кемпусу. Треба мені буде іти досить далеко пішки — перша сесія про Кобилянську є в Arts Bldg., о год. 10:45.

Субота, 27 травня, вранці. Едмонтон.

Сампус Альбертського університету дуже розлогий: будинки розташовані на терені університетського містечка далеко один від одного. Це мені зараз доведеться випробовувати власними ногами.... Весна тут тількищо починається. Чимало розквітлих овочевих дерев, а головне — багато прекрасного фіолетного бузку, який ще навіть повністю не розкрився..

Я вже встигла попросувати своїм маленьким залізком деякі змінні речі — добре, що я, не зважаючи на дуже обмежений багаж, це залізко таки привезла. Можна, правда, позичити і тут на місці, але за тим треба ходити, а так можу бути незалежна. Жаль, що не вклала у валізку маленького радіо — не маю свіжих інформацій про події у світі і про погоду, ані музики, ані навіть присутності людського голосу. Цього мені бракує. Тушу в публічній лазничці вчора, повернувшись пізно, не мала відваги взяти, але лазничка дуже близько моїх дверей — ніч перебула без клопоту. Мені треба перед сесією піти ще до банку і виміняти гроші на канадські. Максим вчора, щоправда, позичив мені 50 канадських долярів, але цього мало. На конференцію я офіційно не реєструвалася (це було б додатково 140 дол.) — маю надію, що мене не випrosять із сесії. Поснідала сьогодні ще з дому привезеною канапкою і бананом — шкода було викидати, а вчора не було нагоди її з'їсти.

New interpretative paradigms of Ol'ha Kobylianska.

Тамара Гундорова не приїхала і доповіді не прислала.
(20 осіб).

Максим:

OK — two persons. Defender of common man & the people, but known also for her iconoclasm, her feminism, dedication to the lofty & the beautiful. Choices: German v. Ukrainian language... Not a populist admirer. Єфремов greeted OK with scorn. К. — a modernist, decadent. Aristocratic stance, young innovators. Petko Todorov — an influence. Seeking balance of emotional & intellectual life. Gives Nietzsche a fair hearing, but not all feminist battles are worth fighting — conflict between individual & social perspective. Земля — tale of fratricide, philosophical dualism, Cain-Abel choice. Rejecting path of isolationism & individualism. В неділю рано зілля копала: Мавра — central focus, dramatic mirror of the central conflict, both a sinner & a victim. К. iconoclastic ambivalence about social norms, unusual women. Tatiana's dilemma — not Hryts's. Nature of the problem: instinct vs. selfcontrol, also conflict between the sexes — wants to be loved on her own terms — individual's experience of freedom's limitations. Polarity between social & individual, public obligation vs. private lives.

Павлишин:

What really happens in Zemlia & why it matters: No certainty that murder of Mykhailo is a case of fratricide. Finished in 1901. Authorial voice does not identify the guilty party — identity left uncertain. Consideration of evidence & voice. Evidence — alibi, circumstantial evidence can be explained, no weapon found. Authorial narrative avoids supporting circumstantial evidence — every piece is presented as subjective — mysterious — principle of discontinuity in human affairs, murder — a riddle. Symbolically — a fog descending on the land. Does not predict human behavior — a range of models of human behavior — Nietzsche in Zemlia: Sava is easily invested in a spirit of Nietzsche — Mykhailo strong, but only in confines of society — he is shown to be weak in the army — Sava exhibits some of Nietzschean characteristics — Sava stands beyond good & evil — universe without explanation. Does it matter? Yes. Case symptomatic of lit. interpretations that deepen lit. criticism — Honest & careful reading can return the canonical text. OK may become most interesting contemporary Ukrainian writer — requires nothing less but a cultural revolution.

Discussion:

Is there anything else in the novel that shows that Kobylianska used uncertainty as a principle — centrality of the murder is disputed — this is not a detective novel — what if there are alternative explanations for uncertainty — thought process of various individuals is central focus in the work — particularly the parents — how people deal w/a variety of impacts on their lives — role of M-me Blavatsky as influence on OK — seeming sympathy for the irrational — focalization — number of personages used for focalization — enigmas mysteries in OK novels — Khotkevych

about OK (in Ukr. Khata) — concept of beauty (tedious, little skill, not a memorable article), Sriblianskyi in Ukr., Khata thought that Zemlia would become a foundation for modern Uk. lit.

Субота, перед північчю.

Сесія про Кобилянську була така цікава, що навіть задля самої цієї сесії варто було приїхати! Пополудні зустріла Максима після його засідання CAS, де створили канадську асоціацію українців, афілійовану з CAS, але як окрему організацію. Разом з Максимом поїхала до міста і — замість полуденку — пішли до Української Книгарні. Там ще й тепер є чимало нових цікавих книжок: я купила собі три: “Укр. журналістика в іменах” но.3 і 4 і “Щоденник” Анни Франк (українською мовою!) Не можу занадто обтяжувати себе книжками, отже більше не купувала. Максимові також купила пару книжок, які він собі вибрав. Нажаль, за час, коли ми були в книгарні, поліція дала нам штраф на 25 дол. за паркування. (Захопились книжками, забули побігти, щоб додати нові монети!)

Увечері ми були всі запрошені до родини Сергія Плохія. Він працює із Сисином та в КІУС-і, спеціалізується, здається, в історії церкви. Приїхав 9 років тому з України. Жінка його Олена (Лена) працює в архівах. Мають сина й дочку — вже підлітків. Живуть вони у власній новій хаті, в поселенні таких — дуже подібних до себе — хат, недалеко від Едмонтону (около 30 мін. їзди автотом). На гостині були крім нас п’ятеро, Марко Павлишин, Франк Сисин, Зенон Когут, Роман Сенькусь, Юркевич, Leonard Friesen. Із Сисином, Павлишином і Когутотом вив’язалася в нас дуже цікава й жива розмова: про Yale (враження Когута і порівняння Yale з Гарвардом), про Кобилянську (як продовження ранішньої сесії), про Діброву (нову його книжку, де один із персонажів — це перевтілений Михайло Найдан), про листування Лесі Українки, що його дуже хвалив Павлишин, як найкращий стилістично твір Лесі Українки, про Андруховича, який має приїхати до Penn State, про Едмонтон і Торонто (це зокрема від Сисина, бо він тепер більше живе в Торонто, а тут приїздить тільки час до часу)... Лена гостила нас вибагливими домашніми стравами — шашликом, рибою, різними салатками і приставками. З’їла я може й більше ніж треба — але це тому, що сьогодні за браком часу не полуднувала.

Сьогодні кілька разів ішов дощ, а це — згідно з попередніми прогнозами мого комп’ютера — мав бути найтепліший з усіх і сонячний день. Добре, що привезла з собою плащ-дошовик — він добре мені служить. Вперше сьогодні ввечері прийняла туш. Вода гаряча діє справно, але в лазничці холодно, нема жодних підстілок під ноги, отже і мокро.

Завтра піду на сесію історії, де виступають Когут, Сисин і Плохій. Але це в якомусь Business Basement, мушу знайти де це є. Сьогодні ледве знайшла будинок Arts — досить від мене далеко. На щастя, ще перед дощем.

На сесії про Кобилянську був також Славутич і Черненко. Славутича зустріла я в ліфті — говорили ми не дуже довго: він мене похвалив, що я дбаю про Остапову пам’ять, але не знав ні про книжку Лановик, ні про “Відоме й позавідоме”. Про антологію я не встигла йому сказати — може буде нагода завтра чи післязавтра. Зате сказала я про цю антологію

(що була плянована як загально-українська діаспорна, а тепер стала тільки канадською) Лесі Черненко. Вона, очевидно, “вмила руки” і сказала, що із Славутичем не співпрацює. І взагалі до всіх і вся почала виявляти різні свої претенсії. Я їй сказала: Ви підходите до всіх цих справ особисто, а я про себе скажу: загально-діаспорну антологію треба було видати давно і я раділа б такому виданню, навіть якби мене туди не включили. От напр. у США: Рубчак і Бойчук видали “Координати” — мене там нема, але це найповажніша антологія діаспорної української поезії. А “Слово”, перенісшись до Канади, стало провінційним канадським товариством і до пересадки пропагує своїх пів-грамотних піонерів, тоді як Маланюк, Осьмачка, Клен, залишаються поза антологіями.

Черненко дуже хотіла мене взяти на полуденок і я ледве від неї відпросилася. Пішла до бібліотеки. Перевірила кілька речей на комп’ютерному каталозі і бачу, що не тільки потрібних мені “раритетів” тут нема (таких як англомовний переклад “Європи” Загребельного, що його ніде не можу знайти!) — але навіть нема моїх Research Reports: Ukrainian Literature in English — їхнє власне видання! Просто скандал! В Урбані мої RR стоять у твердій оправі в Ref. Dept. між вибраними книгами!

Неділя, 28 травня. Вранці.

Хмарно. Не знаю, яка буде погода. Сьогодні з вікна бачила на плеканому стриженому газоні величезного зайця, що вискочив із кущів! Це не така порода, як мої малі зайці, що живуть біля моєї хати. Цей — удесятеро більший, на високих ногах, з чорними вушками.

Привезла я з собою два примірники “Тихих розмов”. Вчора дуже напрошувалася Черненко, щоб їй подарувати, або бодай прислати. Але вона мені вкрай несимпатична, дуже накидається, а знає мене дуже давно (Остап був товаришем її першого чоловіка, Славка Єндика і був навіть свідком на їхньому шлюбі, а потім вона ж була жінкою нашого давнього знайомого, Івана Лисяка-Рудинцького, який живучи у Філядельфії із своєю першою жінкою, часто нас відвідував, а і ми пару разів бували в них, хоч перша пані Рудницька, яка згодом проголосила себе лесбійкою, завжди трималася осторонь Іванкових гостей — тільки було привітається і зразу відійде, а чаєм нас і інших своїх гостей частував тільки сам Іванко. Ну от, ми завжди дивувалися, як це Іванко зійшовся з Лесею Черненко і як він з нею витримував...) Славутичеві теж книжки не хочу дати. Але радо подарую їх якимсь молодим літературознавцям, а їх є тут кілька, починаючи від моєї знайомої з Філядельфії (що була в мене на презентації Шекспірових сонетів!) Татяни Назаренко. Вона, між іншим, сказала мені, що написала рецензію до WLT на “Weekdays & Sunday” Керницького. Може схоче написати якийсь відгук і на мої поезії. Вона тепер в університеті Манітоба із Шкандрієм, але на цій конференції виступає з доповіддю не про українську, а про російську візуальну поезію.

Сесія історії: “New perspectives on Mykhailo Hrushevsky”.

Першим говорив Когут, тепер виступає Сисин. Скінчив і зараз слово має Плохій, який концентрує свою увагу на радянській критиці Грушевського. (Його англійська мова, між

іншим, досить свобідна, з невеликим акцентом. Зваживши, що він недавно приїхав, це навіть дивує). Когут твердив, що саму ідею виводити історію України від Київської Русі приписувати тільки Грушевському не можна — це робили вже перед ним Максимович, Антонович, Костомаров, “but H. puts together the entire scheme”. Сисин говорив про те, як Грушевський вияснює причини повстання Хмельницького, звертаючи увагу на те, що економічний бік справи показаний недостатньо. Плохій — високий чорнявий, з борідкою, в окулярах. Говорить, не читає. Публіка (23 особи) добре реагує. Богдан Клід є дискусантом і робить критичні ремарки до доповідей. (Його я бачу вперше: невисокий, високе чоло, довге волосся — шатен, з початками лисини, окуляри вживає тільки до читання).

Год. 6. вечора.

Пару годин провела в бібліотеці. Знайшла книжку, за якою давно шукаю: “Adam’s Sons”. Дуже нею зраділа і точно її описала. А це навіть актуальна тема: адже вчора про “Землю” Кобилянської була ціла дискусія. Мусітиму розповісти Маркові Павлишину про свою знахідку! Він про це напевно ніколи не чув! Але бібліотеку сьогодні о 5. замкнули і ось я вже в кімнаті. Купила собі по дорозі два тістечка і пляшку молока — тільки відкривши пляшку, побачила, що це не звичайне, а квасне молоко. Випила пів пляшки з тістечком. Це мені буде замість вечері. Сьогодні полуднувала канапкою і зупою (і пивом) разом з Максимом у студентській кафетерії. Він увечері має засідання CAS, сполучене з вечерею, Уляна в місті з хлопцями, возить їх на якісь розваги, а я собі трохи відпочну, читаючи “Щоденник” Анни Франк.

Понеділок, 29 травня, доходить 11 год. вечора.

Недавно закінчився бенкет. Їжа була дуже добра і дуже до речі (бо я сьогодні їла тільки пару тістечок, замість снідання і полуденка), промова Marples-а про пост-радянські республіки була цікава (з неї я довідалася, що найдалше до демократії є, на думку доповідача, Туркменістан, Таджикистан і Білорусь; Україна і Росія десь посередині, але після балтійських країн, які мають першенство), я була добре вдягнена і добре чулася. Все було б дуже добре, але.... Я прийшла перед самим бенкетом і місця при столах були здебільшого зайняті. Сивенька і Романець, що з ними я домовлялася напередодні, не затримали мені місця біля себе, і я мусіла сісти коло Лесі Черненко (При її столі сиділо тільки три особи з польського департаменту — наші їй обминають!) Вона без передишки говорила цілі дві години про свої grēvances на всіх і вся: Зуєвського, Славутича, Назаренко, Ларису Онишкевич і ін. Відгрожується тим, що на 80 році життя напише про все це спомини. Скорше не може, бо “мусить” викінчити якісь ще книжки поезій, статтю чи книжку про Шевченка (проти Грабовича).... Я слухала цього монологу, але вкінці сказала їй, що злопам’ятність шкідлива для неї самої і не варто їй такого плекати. Напр. до Онишкевич має претенсії за те, що в “Сучасності” появилася не дуже прихильна рецензія на її книжку, замість радити з факту, що рецензія появилася взагалі... Та й взагалі, сказала я, чи не краще говорити про справи літератури взагалі, як концентрувати все на особистому, зокрема на особистих уразах? Їй така моя реакція не подобалася — напевно

вдруге не буде до мене присідатися.

Славутич, в порівнанні з нею, все таки досить раціональна людина. Я мала нагоду сказати йому свою думку щодо того, як він розв'язав справу з хрестоматією літ-ри діяспори. Він склав винуватість на Шкандрія, та й врешті сказав мені, що буде окремий другий том для авторів із США (Якби у цьому була справа!)

Але, крім цих двох не дуже приємних справ, де я вважала своїм обов'язком висловити критичну думку, конференція проходила дуже цікаво, я багато навчилася, пізнала нових людей, а крім того вчора і сьогодні мала змогу попрацювати кілька годин у бібліотеці (замість сувенірів, привезу кілька цінних для мене знахідок до ULE70).

Сьогодні була я на сесії, де виступали Сергій Єскельчик (про сталінську політику зберігання історичних пам'яток, її еволюцію і внутрішні суперечності), і Олег Ільницький, який говорив про потребу відрізнити культуру імперіальну від російської. Обидві доповіді, а зокрема остання, викликали багатогранну живу дискусію. Пополудні була сесія, що мала бути присвячена виключно українській літературі, але не приїхав Богдан Небесьо, а що були відсутні інші доповідачі інших сесій — то у висліді дві сесії об'єднали. Отже виступали Erica Fraser, яка показувала й інтерпретувала карикатури, друковані в журналі "Крокодил" і вказувала на те, що негативні типи зображені часто як гомосексуалісти або гермафродити або трансвести. Ірина Сивенька говорила про Валерія Шевчука — дуже теоретично і скомпліковано. В анотації вона каже: "I approach his texts from the perspective of post-modernist epistemology & focus on his (de) construction of national space and (de)mythologization of history." Я не зовсім певна, що це має значити. Марина Романець говорила про еротичку в творах Забужко, Іздрика і Покальчука. Від неї я довідалася, що Іздрика "Воцек" — серйозний і гідний уваги літ. твір, і що Покальчук пише справжню анти-мистецьку порнографію. При чому вона мала відвагу всі речі називати своїми іменами і цитувати — на потіху аудиторії — цілі порнографічні уривки! Замітно, що обидві ці молоді жінки недавно прибули з України, але добре володіють англійською мовою, виступали ефективно і в дискусії. Обом цим дівчатам я подарувала по примірникові "Тихих розмов", дала їм свою адресу і запрошувала до Філядельфії. Романець тепер у Саскатуні, казала мені, що чула про мене від Роми Франко. Сивенька є докторанткою в Альбертському університеті.

Дякуючи "Пилипницьким" за програму, яку вони підготували, я розповіла їм про свій досвід у бібліотеці і радила звернути увагу на те, щоб видавані КІУС-ом research reports були доступні студентам. Дала я приклад: як студент пише працю про Винниченка, він може знайти в каталозі U of A під Vynnychenko — Bibliography невеличку, видану в Харкові книжечку на 100 сторінок, але він не знайде бібліографії Стельмашенка, що її видав КІУС у серії research reports! Щось тут не в порядку!

Завтра вранці маю поїхати автобусом на летовище і відлетіти до Торонто. Максим з родиною від'їхав уже сьогодні і на сесіях, ані на бенкеті не був. Уляна вранці мала ділові засідання, тому він залишився з хлопцями, щоб повезти їх на якусь розвагу. Їм, очевидно,

утруднює справи факт, що вони обоє працюють для тієї самої інституції — одна сторона завжди мусить уступити. Остап міг повністю присвячуватись поезії і журналістиці тільки тому, що я займалася дітьми, як першим пріоритетом, бо і не працювала тоді і могла свої студії робити part-time, поміж головними моїми родинними обов'язками. Але, маймо надію, що незабаром хлопці вже зможуть бути більш самостійні і не вимагатимуть такої повсякчасної уваги.

Сьогодні сонце розбудило мене вже о 6. год. ранку. Цікаво, яка погода буде завтра? Тепер, коли я вже маю від'їздити, я вже трохи познайомилася з кемпусом, віддалі не здаються такими великими. (Мої ноги дуже добре цю конференцію перебули, але я пильную, щоб брати регулярно Glucosamine, бо бачу, що це мені помагає). Хоч день сьогодні був сонячний, було відносно холодно і свіжо. Я ходила без плаща, але в костюмі, і не було мені надто тепло. На бенкеті була в своїх чорних штанах з кольоровою в шкельцях накидкою. Але на це на дворі накинула чорний светр. Взагалі моя гардероба була добре дібрана і зовсім вистарчална. До Урбани візьму те саме, тільки замість парадного вечорового убору, візьму нову синю суконку, що не мнеться і добра для подорожі.

Тут на кемпусі вперше бачила птахів — magpie. Великі, чорні, з довгими хвостами. У нашому фольклорі вдало названа птиця: сорока-білобока. Немов у формальному фраку. А як летить — цей взір біло-чорної композиції на крилах гарно виглядає!

30 травня 2000. Едмонтон, вже на летовищі.

Приїхала автобусиком Shuttle, разом з іншими пасажирами. З одним із них вив'язалась цікава розмова. Він — куратор музею Діфенбейкера в Саскатуні. Це на взір президентських бібліотек у США. Виявляється, цей музей — єдина того роду інституція в Канаді. Інші архіви — в Оттаві. Діфенбейкер заповів свої папери і навіть дав власні деякі фонди на встановлення такого його архіву. Після того, як вже постав цей музей в Саскатуні, провели в парламенті законодавство, яке забороняє такі приватні музеї. Діфенбейкер, виявляється, був німецького походження і зазнав деякої дискримінації замолоду в час війни. Тому, мабуть, мав зрозуміння і промощував етнічні групи в Канаді. Є в музею і Шевченківська медаль, що її дістав він від українців. Тепер музей утримується шляхом кількох endowments та періодичною збіркою фондів. Користають з нього школи і дослідники. Все це я з зацікавленням слухала, стимулювала його всякими запитаннями.

Я тут на летовищі вже встигла поснідати. Надто обильно, без фруктів. І не так тому, що була голодна, як “іzza лакімства нещасного”. Справа в тому, що мені Air Canada ще в Торонто дали купон на 8 дол. — шляхом вибачення за спізнення польоту. І я хотіла це використати. У висліді випила каву з канапкою, а додатковий помаранчевий сік і два muffins запакувала до наплечника. Нема то як бути надто ощадним — менталітет скитальської молодости, чи звичайна захланність? На літаку напевно даватимуть полуденок, отже я сміло могла обійтись сьогодні без снідання (зокрема ж після ситого бенкету вчора). На літаку записів не робитиму. Буду читати Анну Франк, або сьогоднішню газету, та й напевне показуватимуть якийсь фільм. В дорозі сюди показували якийсь

досить дурний, але дотепний фільм-мелодраму, а там була теж знаменита сатира на надмірне вживання мобільних телефонів. Мені нагадалася Ія, я трохи — сама в собі — посміялася над цим новим феноменом американської дійсності — ще пару літ тому такого не було — тепер настала ціла пошесть: говорять по телефону на вулицях, в автобусах, автах, на городі під хатою.

П'ятниця, 2 червня 2000. Пополудні, год. 1:30. Торонто.

Свідомо присвятила пару днів господарським справам. Один день робила вареники, вчора наварила на пару днів свинячих котлетів і телячих “бітків” у сосі, зварила яринову зупу з калафйора вчора, а свіжу з каларепа саме варю тепер. Вчора і сьогодні пару годин присвятила прасування сорочок тощо. Хочу бути допоміжною в господарстві — якби жила десь ближче, Уляна мала б з мене якусь користь, а так? Минулися вже ті часи, коли хлопці маленькими приходили зранку до мого ліжка слухати читання якоїсь книжки... Це вже великі підлітки, зайняті спортом, наукою, комп'ютерами. Була я на шкільному концерті, де Стеф грав на трубці. Авдиторія переповнена (500-600 осіб!), дітей, що брали участь — сотня, як не більше. Наголос на інструментальному пописі, дуже ще початківському.

Потелефонувала я до Наталі Томцьо, Рисі Голод, Люби Пендзей. З Наталею, мабуть, зможу зустрітися в понеділок на полуденок. З Голод поговорила про її стан здоров'я (досить добре мається, тільки рідше виходить з хати). Довідалась від неї, що Ліда Палій тепер в Україні. З Любою Пендзей вчора мала зустріч у кафе Petit Paris, а потім ми ще удвох пішли до книгарні в КУМФі. (Книгар Анатолій дав мені нарешті “Щоденники” Єфремова, що за них я заплатила ще в січні!) Син Пендзеїв Роман, який досі працював десь у Ванкувері, саме приїхав на постійне сюди на схід, має вже запевнену працю недалеко від Торонто. Це напевно Пендзеїв підтримає на дусі і буде їм допомогою. Богдан, каже Люба, відколи мав angioplasty, нерадо виходить з дому, хіба задля неї, до товариства. Молодший, психічно хворий, син Юрій тепер у стабільному стані, але він сам нікуди не ходить. Люба розповідала про те, що Яцик невдоволений фактом, що після її відходу на пенсію, університетська бібліотека не найняла жодного бібліотекаря-україніста. Він навіть погодився дати гроші на те, щоб встановити таку позицію на контрактній основі, бодай на пару років. Мають на увазі кандидата — Гавур, але, очевидно, позиція буде проголошена і можуть бути ще й інші зголошення. Про Магочого сказала, що він іде на однорічну відпустку і буде писати якусь нову працю про русинів, а свою “унікальну” (напевно!) русинську колекцію хоче передати університетській бібліотеці взамін за податкові пільги. До Урбани Люба радо поїхала б, якби Богдан захотів їхати туди автом (ну, це таки далека дорога, я не думаю, що він сам один автоводій повинен за таке братися!)

Сьогодні буде ввечері перша меморіальна лекція ім. Д. Струка. Читатиме її Марко Павлишин і темою його — Кобилянська. (Запевняв мене в Едмонтоні, що це не те саме, що він говорив на конференції). Підемо обі з Уляною, а хлопців вона тим разом вирішила залишити самих без опікуна. (Ну, Іванкові вже 13 років — я пам'ятаю як 13-літній Микола

Куліш приходив до нас на бейбі-сітінг до Марка і Максима!) Завтра, в суботу, ідемо разом з дітьми на концерт симфонічного оркестру (Уляна запросила також Оксану Струк — робить добре діло — жести в бік обох старих вдів!) А в неділю я запросила всіх на парадний обід десь в ресторані, з нагоди недавньої 17-ої річниці їхнього подружжя. Ми, щоправда, вже першу рунду відзначення цієї дати вже мали вдома, в день мого приїзду з Едмонтону: випили шампанське після знаменитих, жарених на власному барбек'ю, стейків, що їх приготував Максим на їхньому добудованому до кухні, дуже практичному і вигідному ганку-ratio. А кухня їх — нова, елегантна, із заокругленими вікнами, дуже практична, вигідна і приємна — це взагалі найкраще місце в їхній хаті!

Неділя вранці, 4 червня 2000.

Вчорашній концерт торонтонського симфонічного оркестру, що ним диригує Jukka-Pekka Saraste, включав Ріхарда Штравса “Till Eulenspiegel” і світову прем'єру канадського композитора Дерека Голмана (Derek Holman) під назвою “The invisible reality” (до поетичного тексту Р.К. Page), з участю двох великих хорів — хору ім. Мендельсона (120 осіб) та дитячого хору Торонто (також понад 100 співаків, передусім дівчат). Були і три солісти: Ben Herpner, Adrienne Pieczonka і Susan Platts. Програма була неособлива, зокрема для таких як я, що не люблять модерної музики, тенора не було добре чути, та й сама зала, що в ній я була вже пару разів минулими роками, хоч і дуже оригінальна — малоакустична, погано архітектами запланована. Взагалі цей будинок має цілу низку практичних недоліків — від туалетів між поверхами починаючи, а на підземній стоянці для авт під будинком кінчаючи.

Значно більше подобалася мені інша прем'єра: перша лекція ім. Данила Струка, в оригінальній старій університетській викладовій залі. Павлишин говорив цікаво про Кобилянську, відвойовуючи їй належне місце в нашій літературі. Вів ввечері Максим — отже виступали тільки вони два. Все, очевидно, англійською мовою. Були друковані програмки. Людей прийшло около 80 осіб. Після лекції було — в іншій залі цього ж будинку — прийняття: з вином, овочами, закусками — смачно і навіть може за обильно. Все це без всяких вступів, на кошт новоствореної для цієї цілі фундації. Максим плянує повторювати такі лекції кожного року. Культурна ініціатива на високому рівні.

Четвер, 8 червня 2000 року, пополудні. Філядельфія.

Прилетіла у вівторок, 6 червня. Аня Борис виїхала по мене на станцію до Melrose Park, так що я не мусіла іти пішки з валізочкою (хоч могла, бо це недалеко!) Цього самого вечора я запросила Борисову на вечерю до китайського ресторану, щоб їй зрванжуватися за опіку над моєю хатою. Все гаразд, тільки вона не вміла правильно включити алярм після того, як приходила підливати в хаті квіти. Отже кілька днів хата не була “під алярмом”. Але це дрібниця. Вчора я поїхала за харчами, а потім ще встигла пополудні покосити траву на передньому городі. Сьогодні, нарешті, докінчила переглядати електронну пошту (було 650 листів!) — а також пішла на дво-милевий прохід, щоб відсвіжити голову. Погода тут гарна, вчора і передвчора було сонячно і холоднувато, на завтра заповідають 90 градусів!

Останні дні в Торонто: в неділю ми ходили до першорядного ресторану Old Mill — був дуже смачний і різноманітний буфет, всі — з хлопцями включно — були дуже задоволені з моєї гостини (що коштувала мені около 220 канадських доларів, бо ж нас п'ятеро!) Я була рада, що це вдалося. На другий день я мала домовлену зустріч з Наталею Томцьо. Наталка приїхала по мене автом і повезла до недалекого парку. Там ми собі поснідали привезеними з дому канапками — отже мали пікнік і прохід на свіжому повітрі. (Було досить приємно, але холодно, навіть Наталка позичила мені ще свою накидку). Ми собі пару годин побалакали. Вона відчуває брак культурного товариства, яке мала в Оттаві (не-українське), а також журиться здоров'ям свого чоловіка. (Він пройшов операцію на раковий тумор десь на кишці, виглядає незле, але дуже худий). Вона — інтелігентна й освічена жінка і я радила їй, щоб вона взялася писати до англomовної преси про якісь українські культурні справи, напр. відгуки на книжки, тощо. Жаль мені, що така потенційна добра сила марнується в час, коли є велика потреба на людей, які вміють і могли б щось робити!

Завтра вранці я маю першу візиту в лікаря-ортопеда Океріке. Якщо він скаже, що мені треба оперувати ногу, я мабуть мусітиму з цим погодитися і заплянувати, як саме це перевести. Чи дам собі раду сама без сторонньої допомоги? Адже, мабуть, довгий час не зможу їздити автом, а може навіть і ходити по сходах? Це, очевидно, було б можливе тільки після мого повороту з Урбани, але якщо така операція мала б відбутися цього літа, то я не зможу поїхати на Кейп Кад, коли там буде Уляна з Максимом і дітьми, і по дорозі вступити до Головінських, як це я плянувала? Ну, побачимо, що скаже лікар. Навряд, чи можу тішити себе надією: артретичні деформації пальців у правій стопі погіршуються з кожним роком.

Полудне, 12 червня 2000 р. Понеділок.

Має бути сьогодні дощ і буря, отже я — замість їхати на Пенн — вирішила залишитися вдома. Зранку, правда, було сонячно і я пішла на пошту, а одночасно на довший прохід. Цими днями дуже гаряче і вогко, температура понад 90 градусів, але тепер не надто гаряче, та ще й вітерець. Тому й пішла пройтись, використовуючи передишку в літній погоді.

В п'ятницю я мала візиту в ортопеда Окереке. Чекала я на нього цілих три години (мовляв, було якесь emergency), сама візита не тривала довше як 15 хвилин. Подивився і помацав мої пальці в ногах і сказав те, що я знала вже і без нього: мовляв, є дві альтернативи: залишити, як є, вживаючи переділки між пальцями, широкі, м'які черевики, тощо, або піддатися хірургії, яка виріже частину деформованої кістки (bunion) і випростує на сталевих штифтах малі викручені пальці (hammertoes). Операція відбувається на out-patient basis, а це значить, що я зразу після операції іду додому. Але перестеріг, що реконвалесценція триває довго: за три місяці, мовляв, можна вже буде нормально ходити, а за шість — бігати... Єдине, що я справді довідалася від нього: попробував мої пальці — чи болить? — ні! подивився чи між пальцями немає нагнітків — нема! (отже може бути ще гірше!)... Окереке — з Нігерії, симпатична, яснобрунатна, лиса (а може голена?)

голова, відносно молодий... Чи має він досить практики і досвіду? — Ну, я чепилася за першу альтернативу, тобто — не робити покищо нічого. Може це з мого боку нерозумно, але воно дасть мені ще трохи часу для надуми і підготовки. Жалію, що не виписала собі запитань на картці і через те — забула. Чи для операції потрібна повна анестезія? Чи деформація буде продовжуватись і після операції? Чи ліпше робити операцію в зимі чи літом? (Мої знайомі сестри Вакуловські робили таку операцію двічі, вони радять робити це зимою, а дехто інший радить навпаки). Грає певну роллю і факт, що операція тепер могла б скомплікувати справи моїм дітям — якби щось вийшло не так, і треба було до мене приїхати, то цього літа, коли Максим вчитиме в Гарвардській літній школі, це було б особливо клопітливо.

Закінчила читати щоденник Анни Франк. Це справді потрясаючий документ часу і написаний з неабияким літературним хистом. Є певні паралелі із щоденником Марії Башкірцевої — обидві авторки — підлітки, обдаровані інтелігенцією і талантом і бажанням залишити по собі пам'ять. Анна Франк примушена до інтроспекції і запису спостережень своїм добровільним ув'язненням у сховищі із семи іншими особами — якби була на волі, навряд, чи залишила б такий щоденник. Найбільше зворушує мене її туга за природою: як важко мусіло бути людям, навіть у відносно комфортабельному приміщенні, коли на протязі двох років не можна було ні разу вийти, а навіть відчинити вікно нароствір! Її детальні описи побуту, настроїв, характеристик мешканців дуже точно віддзеркалюють ситуацію: допомогу місцевих голандців, що без неї немислима була б сама ідея такого переховування, слідкування за політичними подіями по радіо, послідовне навчання, із випозичуваними із волі скриптами і книжками, сварки і непорозуміння між людьми, що примушені жити у тісній близькості на протязі двох років — від 12 червня 1942 до 1 серпня 1944. Цікаво, що щоденник, розпочатий ще на волі тринадцятирічною дівчиною, поступово перетворюється із приватного записника в документ доби — і то мабуть свідомо, під впливом радієвих закликів нідерландського екзильного міністра, щоб мешканці занотовували детально події війни і життя під окупацією. Сьогоднішнього читача тримає в напруженні свідомість дальшої долі авторки та її рідних — бо ось-ось настане визволення, адже у червні почалася вже висадка аліантів у Нормандії... Але 4 серпня сховище німці розкрили, всіх заарештували і вивезли до концентраційних таборів... Щоденник врятували дві жінки-голяндки, які ще в день арешту заховали його від ревізії. Покарані були не тільки євреї, але і їхні голадські помічники. Оцілили тільки ті дві жінки, що переховали щоденник і батько Анни Франк, який пережив концтабір в Освенцімі, подбав про першу публікацію щоденника своєї доньки і помер у Швейцарії 1980 року. Українське видання щоденника вийшло в Києві 1999 року (в-во Сфера), на кошт Міжнародного Благодійного Фонду, засновником якого позначені “Українсько-американське бюро захисту прав людини” і Міжнародний фонд “Женевська ініціатива в психіатрії”. На книжці позначено “Розповсюджується безкоштовно”. Цікава і гідна наслідування ініціатива. Український переклад здійснив Михайло Тупайло, нажалі не з нідерландського оригіналу, але з німецького перекладу.

Тепер я взялася за “Щоденники” Сергія Єфремова, що їх нарешті привезла-відібрала від Анатолія Бонрі в Торонто (заплатила я за цю книжку ще в січні, але досі мені він її не

прислав поштою!). Маю трохи викиди совісті: я повинна читати Кобилянську і Ярошинську і написати рецензію до WLT, а не читати щоденники для приємности, без жодних зобов'язань.

Вчора пополудні ходила на фільм “Вічна пам'ять=Eternal memory” про злочини комуністичного режиму в Україні. Це одна з небагатьох серйозніших спроб документувати жахливі звірства над українським народом, друга після “Harvest of despair”. Але цього мало. Тепер, коли розкривають архіви КГБ, варто було б таку документацію — книжками, фільмами — поставити як один з пріоритетів. Але в Україні для цього тепер нема коштів і людей, а може й охоти виявити всю правду, яка багатьом може бути неприємною.

Четвер, 15 червня 2000. Метро, 11:50.

Химерна, як на філядельфійський клімат, погода. Кілька днів тому було по літньому гаряче і вогко, температура понад 95°. Мусіла навіть включити кондиціонер. А ось передучора, щоб вийти на прохід, мусіла вдягнути плащ-дошовик, а вночі прикритися другим коцом! Сьогодні десь біля 70° і вогко — вночі був дощ і заповідають дощ під вечір.

Почала читати “Щоденники” Єфремова. Боже, це справжній, живий, нецензурований щоденник! КГБ зробило нашій культурі неабияку прислугу, зберігши цей документ! Єфремов зберігав його десь у засекреченому місці, так що він не попадався в руки періодичних у нього ревізорів. Я читаю тільки поночі — вдень працюю. А що лягаю спати пізно, десь біля півночі, то розчитавшись, щоденник не відкладаю аж десь о 2-ій годині ночі.

Написала короткі статейки про конференцію в Едмонтоні і про меморіальну лекцію Струка. Зробила це передусім для Максима, і тому що бачу, що такі важливі події проходять поза увагою нашої преси.

А Максимом я цими днями трохи турбуюся. Він — під неабияким натиском. Не тільки звичайний Sturm und Drang професійного життя (підготовка лекцій до Гарвардської літньої школи, статті про укр. літ-ру до “Encyclopaedia Britannica”), але ще й низка поважних комплікацій у зв'язку з перенесенням славістичного відділу до іншого будинку. Адміністрація університету раптом відкрила, що професори-україністи Струк і Тарнавський займали не тільки власні робочі кімнати, але цілий відділ із 8-ма місцями праці для видавництва КІУС і “Encyclopedia of Ukraine”. Все це вирросло без всяких формальних договорів. А тепер клопіт, щоб це зберегти.

В поворотній дорозі додому.

Продовжую розпочате. КІУС і його видавництво є фактично частиною не Торонтського, а Альбертського університету. Щоб Максим міг присвячувати частину свого часу

видавництву, Албертський університет зобов'язаний повертати Торонтському визначені кошти. Тепер коли Струка вже нема в живих, а адміністрація вирішила перенести бюро славистів в інший будинок, вся ця неформальна прибудівка, т.зв. торонтське бюро КІУСу, була загрожена. Треба було нового офіційного домовлення, яке сперте на одній тільки особі — професорові україністики, тобто Максимові. Раптом Сисин, Когут і інші мусіли усвідомити, що статус КІУСу в Торонто залежить від позиції Максима. Це для нього великий клопіт і ускладнення. Домовлення він вже нібито досяг — з деканом відділу і з адміністрацією. Тепер буде клопіт з переносинами. Та й порушені всякі ego: хто матиме окрему кімнату — директор вид-ва чи Сисин, який того домагається, і такі інші неприємні клопоти, що викликають напруження.

Понеділок, 19 червня 2000, доходить 11 год. Метро.

Написав Корогодський. Дивується, чому я не присилаю статей до планованої книжки? Чи я, бува, не роздумалася? Ну, це непорозуміння. Я чекала на їхню реакцію на мою першу посилку, щоб знати, чи вони зацікавлені таким виданням. Виявляється, що вони обговорювали цю справу на редакційній раді із Валерієм Шевчуком, який мав сказати, що не скоро ще будемо мати таку інформацію, і запропонував видати її в окремій під-серії “Модерна українська літ-ра. Супутні явища”. Книжка мала б бути до 400 сторінок. Мені ще не зовсім ясна справа коштів і я в цій справі написала листа Корогодському. Я добре розумію, що моя книжка не буде якимсь геніальним відкриттям, але я переконана в тому, що вона може бути корисною багатьом дослідникам і англомовної україніки, і фемінізму, і діяспори, і взагалі інтелігентним читачам. За нормальних умов, я не сумніваюся в тому, що таку книжку прийняло б до друку нормальне видавництво і навіть заплатило за неї гонорар. Але тепер час абсолютно ненормальних умов для книжок взагалі, а для книжок українською мовою зокрема. Тому мені доведеться бути не тільки автором, але й меценатом. Не дивлюсь на це як на vanity press — моя субсидія не тільки дасть змогу мені як авторові пустити в світ ще одну мою книжку, але вона запевнить заробітну платню кільком особам в Україні. Коштуватиме це мені, підозріваю, понад 6,000 дол., може й більше. Оферту Корогодського прийму, а вияснення в справі коштів прошу від нього, щоб надати ділу бізнесової точності і вимагати певної конкурентноспроможності і діловитости від видавництва.

В газеті “Національна Трибуна / Шлях Перемоги” появилася стаття Штогрин “Сумнівні вибори” про Ларису Онишкевич, НТША, перед-виборчу кампанію ітп. Я чула, що він написав такого листа до Лариси, пропонуючи їй резигнацію, але не знала, що це надруковане в пресі. Прикра справа. Пише Штогрин, що син Лариси Всеволод розіслав на електронній пошті листа, що мовляв, бандерівці збираються перебирати 6-мільйонне товариство і цьому треба запобігти. Я того електронного листа не читала, але в листі до членів управи Лариса про нього згадує і за нього вибачається. Ну, вона матиме клопіт у родині (Може не тільки із нетактовним сином, але і з чоловіком Любомиром, що дуже активний на Infooukes-Politics і непотрібно подає urbi et orbi всякі інтимні ревеляції від дідів до внуків). Не легко жінкам брати участь у громадському житті і політиці. Geraldine Ferraro перепала у виборах через ревеляції про її чоловіка! Але факт, що Штогрин

надрукував свою статтю в офіційній бандерівщині, вказує на те, що йому не добро НТШ на серці, а партії.

Понеділок, 26 червня 2000. Полудне.

Вчора, зовсім несподівано, мала дуже приємне пополудне. Зеня Черник і Віра Андрейчик влаштували політичний бенефіс для Чарлса Дагерті, який знову збирається кандидувати до конгресу. Вступи були по 25 дол. і це було заповіджене як “Львівський карнавал”, із виступом гумориста д-ра Стецькова з Флориди. Я пішла трохи із повинности, що як-не-як треба прихильного українцям американського політика підтримати, а бодай виявити йому вдячність за минулі його акції, а трохи щоб побути між людьми і розважитись гумором Глазового, що його незле виконує Стецьків (Старий чоловік, а яку пам’ять має, та й вміє виступити ліпше ніж малограмотні професійні актори!) Програма мала дуже неформальний характер і це був її великий плюс. Заля була надзвичайно оригінально удекорована: посередині стояла імітація львівської криниці з ринку (з біжучою водою!), було і пару ліхтарень. Гості сиділи при столиках, дехто під бальдахімом. До пари Стецькову була Катерина Немира з Клівленду, яка у виступі коротко згадала і зачитувала Бабая-Нижанківського, чим зробила мені велику приємність! Був багатий і гарно виставлений буфет. Сам Дагерті виступав дуже коротко: його ще коротшим словом представила Зеня Черник — це була єдина “формальна” точка програми. При кінці відбулася ще “тиха ліцитація” подарованих приватними особами картин. Ціни були смішно низькі, а між картинами я побачила великий оправлений дереворіз Баляса (видно, не знали хто це такий, бо було підписане: Галас!) Ми мали потіху з Вірою Кліш: я перша поставила ціну, вона її підбила на 10 дол., тоді знову я, тоді вона, і нарешті зупинилося на 120 дол. А ще я побачила маленьку олійну картинку (нібито гірський краєвид, майже абстракт) підписану: Сумбал. Початкова ціна була: 50 дол., я піднесла до 60 дол. І так я, зовсім несподівано, придбала собі дві картини. Думала, буде на дарунки. Але ось сьогодні в моїй “галерії графіки” над сходами, я зняла одного Колесаря і на його місце повісила Баляса (гніздечко птахів) і так мені подобається, що мабуть залишу собі, а подарую Колесара, якщо він буде подобатися, Максимові. Сиділа я в інтелігентному товаристві Вакуловських і Волчуків, було про що поговорити, і було дуже приємно. А крім того, Віра Андрейчик захотіла купити (і купила!) дві книжки: ще один примірник Керницького і “Тихі розмови”; а Віра Кліш забажала купити ще один примірник “Шекспірових сонетів”. Катерині Немирі, яка в Клівленді веде радіо-програму і, як видно, трохи розуміється на літературі і любить її, я подарувала примірник “Тихих розмов”. Вона знайома з Нелею Винярьською. Питалася мене, чи я не схотіла б приїхати з виступом до Клівленду? Ну, чому ж ні?

Сьогодні я послала Корогодському решту статей до книжки “Ключі до царства”. Разом з тими, що вже на його руках, є 45 статей. 19 із них я позначила зіркою, як такі, що на мою думку, повинні ввійти до книжки. Решту залишаю до вибору редакторів. Бібліотекознавчі роботи я відкинула взагалі, вони надто сухі-нечитабельні, та й деякі втратили трохи свою актуальність. З англійської українки вибрала я тільки найновіший свій огляд, плюс аналіз перекладів Коцюбинського, Рильського, Гончара і поодинокі рецензії. Збрало це

мені кілька днів праці — а головне, треба було відсувати і відкривати паки мого архіву — яке щастя, що моє коліно у досить добрій формі і я це могла зробити! (Минулого року, не могла б була такого подолати!) Справа видання, очевидно, ще не налагоджена, немає ще офіційного домовлення, але нехай вони подивляться на матеріал і зроблять остаточне рішення. А мені треба було зробити цю роботу тепер, бо незабаром мусітиму весь час присвятити справам НТШ і підготовкою виїзду до Урбани.

Між іншим: до Урбани їду раненько 12 липня (безкоштовним польотом на кредити US Airways frequent flyer!), а день перед тим, 11-ого липня, мушу бути на засіданні НТШ в Нью Йорку — трохи це мені невігдно, але мушу достосуватися до інших. Вже почала опрацьовувати правильник видавничої комісії, бо думаю, що від цього треба буде починати, щоб надати роботі цієї комісії об'єктивні безсторонні рами.

У зв'язку із змінами “remote access” на Пенн, втратила я можливість пересилати листи електронною поштою. Отримувати можу, а пересилати далі поза ПЕНН — ні. Написали мені передучора Зоряна і Маряна Лановик, що вони мають можливість поїхати до Канади, питаються, чи привезти мені трохи книжок. Їм треба відповісти, але для цього мені треба буде поїхати на ПЕНН, або написати їм з чиєїсь іншої адреси. Сьогодні ще мала надію, що зможу це зробити із власного комп'ютера: вчора вночі робила “download Netscape”, але чомусь ніяк не можу получитися. Думала, що сама розв'яжу цю проблему, але мабуть без сторонньої допомоги не обійдеться... Маю надію, що це тимчасові труднощі перехідного часу, і що на новій платній мережі, що на неї я маю незабаром переключитися, все буде діяти справно. Ах, якою невід'ємною частиною мого життя зробився Інтернет і електронна пошта! І хто б то думав, що без цього тепер життя немислиме просто! А жили ж ми цілі десятиліття без цієї технології і зовсім добре давали собі раду!

Помітила я також вчора, коли поверталася з Центру і відвозила сусідку-Христину Чорпіту, що на моїй шибі в авті появилися плями конденсації. Пригадую, що в моїм старім Шевролеті, це було зв'язане з якимись проблемами з радіатором. Треба мені буде завезти авто до механіка, щоб перевірити. Температура, між іншим, понад 90°: і в авті, і в хаті іде кондиціонер.

Сьогодні Максим розпочав вчити в Гарвардській літній школі.

Середа, 28 червня 2000. 11:30, метро.

Їду на PENN, і то головним чином не на працю в бібліотеці Van Pelt, а щоб перевірити, чи зможу вислати в Україну листа електронною поштою із комп'ютера в моїй кімнатці у Law School. Бо з домашнього свого комп'ютера я вислати нічого не можу, хоч далі отримую листи. Все це пов'язане із змінами на мережі PENN-Net. Незабаром я взагалі мусітиму перейти на комерційну платну мережу і з тим пов'язана низка технічних клопотів. Не дуже даю собі з тим раду, але пробую. У висліді, напр. я “заладувала” на свій комп'ютер систему Netscape і тепер замість Microsoft Internet Explorer, з'являється мені на екрані

Netscape... Маю надію, що це вдасться поступово розв'язати, хоч саме тепер це не дуже на часі, бо у зв'язку із справами НТШ і моїми кореспондентами з України, добре було б мати наладану електронну пошту.

Сьогодні треба мені відповісти на листа Зоряни і Мар'яни Лановик. Вони мають змогу поїхати цього літа до Едмонтону. Думають чомусь, що Максим живе і працює в Едмонтоні. Хочуть привезти для мене трохи книжок Зоряни про Остапа.

Субота, 8 липня 2000. Год. 9:20 вранці.

Нарешті, успіх! Чуюся, як по матурі! Що таке? Вдалося мені після довгих спроб, кількох особистих і телефонних консультацій із фахівцями, і довгих днів без можливості висилати електронну пошту, наладати сполуку Remote Access із університетською поштою PennNet, а також із сервером DCANet, що даватиме мені за зниженою місячною оплатою (\$12.95) доступ до Інтернету. При нагоді мого експериментування на комп'ютері, навчилася чимало нового, наладувала свій комп'ютер новими програмами, такими як Netscape, Eudora новішого випуску, а навіть встановила безкоштовну електронну адресу для нашого видавництва на Netscape WebMail (MostyPub)! Маю надію, що все це працюватиме як слід у майбутньому.

Мала нагоду вже вчора використати свій комп'ютер для практичної потреби. Приїхала до Балтимору Мирослава Антонович і от сьогодні вона приїде до мене на цей вікенд. Їде вона автом якогось американського професора права, який їде до Раднор, біля Філядельфії. І от вона потелефонувала за інструкціями, як йому їхати. Я пробувала знайти відповідь на це питання на мапах, але безуспішно, а тоді усвідомила, що таку інформацію можна знайти на комп'ютері. Знайшла (після двох годин шукань і експериментів!) і навіть надрукувала точні інструкції, разом з мапками!

Закінчила я читати "Щоденники" Сергія Єфремова. Що це за книжка! Її повинні читати всі в Україні, зокрема всі ті, хто зітхає за советським минулим. Вони дають і потрібні корективи для всіх нас, що звикли дивитись на двадцять роки, як на час "відродження" (яке потім "розстріляли"). Щоденники покривають час від 1 травня 1923 року до 20 липня 1929 — один день перед арештом Єфремова! Єфремов — непримиренний критик советської системи, людина старого демократичного виховання, який не приймає нового режиму, ні його ідеології, але це людина зовсім реальна, не якийсь революціонер чи підпільник: він виявляє режимові мінімум лояльності, але не дає себе стероризувати до вірнопоклонних заяв і до співробітництва з урядом чи з КГБ. Його змагання з режимом обмежене до боротьби за незалежність Академії Наук і це змагання він, очевидно, програє. Єфремов гостро висловлюється проти Михайла Грушевського і дає йому дуже негативну характеристику: нібито Грушевський запобігав ласки в наркомоса Скрипника і робив доноси до нього на Єфремова і Академію. Єфремов — людина консервативних поглядів, критик, який негативно сприймає модернізм. Про це я, очевидно

Неділя, 9 липня 2000, пополудні.

[Приїхала Мирослава і записки довелося перервати. Про її візит напишу більше при кінці, а тепер хочу закінчити розпочате про Єфремова]

Про те, що Єфремов не сприймав модернізму, було мені відоме з літературознавчих досліджень. Адже навіть не оцінив належно Кобилянської, про що була мова недавно в Едмонтоні на конференції. Але досить цікава його наскрізь негативна реакція на вистави театру Курбаса і його захоплення побутовим театром Садовського і Саксаганського. Цікаве, що на те сказав би Гірняк, якби дожив до публікації цих щоденників. Єфремов пов'язує Курбаса з більшовизмом, з революційними змінами, і злорадісно коментує факт, що на виставах Курбаса театр порожній, а вистави Саксаганського і Садовського публіка штурмує, хоч їм і відмовляють театральних приміщень... Надзвичайно цікаві реляції Єфремова про реакцію в Україні на вбивство Петлюри і сама його характеристика Петлюри, що його він знав з 1905 року і що про нього він спершу мав не надто позитивні враження, закидаючи йому "єсдечеський дух" хвастливість, доктринерство, несерйозність. Але коли він зустрів його знову десь у 1912 році, пише СЄ: "...я не пізнав колишнього Симона: виріс, споважнів, розвинувся, занехаяв свої колишні витівки. В Центральній Раді в 1917–1918 рр. він був одним з найбільш вдумливих і розважних політиків.... В усякому разі одно нестеменно: це була єдина безперечно чесна людина з усіх, що їх революція винесла у нас наповерх життя." (сс. 379–380). СЄ обурений закидами, що їх на процесі проти Шварцбарта роблять Петлюри, пише про те, як фальшувалися документи обвинувачення, що їх збирала французька прокуратура в Україні, де всі погроми євреїв, без уваги на те чи їх робили денікінці чи інші, приписувались військам Петлюри ітп. Видно з його реляцій, як процес проти Шварцбарта посилив антисемітські настрої серед населення. Між іншим, у Щоденниках є чимало негативних висловлювань проти євреїв, що є при владі, і значне число анти-єврейських анекдотів. (СССР = три Срулі і один руський) або: як вийти на Хрещатик і крикнути: Рабинович! — то половина прохожих оглянеться). Але є і позитивні характеристики. Єфремов — не Аркадій Любченко, який вразив мене своїми антисемітськими коментарями писаними в час, коли німці винищували євреїв. Єфремов критикує владу імущих комуністів, а серед них багато євреїв, отже їм попадається також. Винниченко, як і Грушевський, отримують в нього негативні характеристики, а про "Соняшну машину" СЄ каже: "Слабенька річ, хоча з великими претензіями". (Ах, який жаль, що Костюк уже не може прочитати цього Єфремова!) Один місяць перед арештом Єфремов нотує: "Володимирові щоденники потрапили до ГПУ. Виказала людина, що їх переховувала. Отже Вол.[здається, Дурдуківський] вже призначений. А разом з ним і багато людей. Це й мені грізне memento. Чи не знищити й мені своїх записів? Шкода нищити. Будь, що буде..."

Єфремова щоденники, що він їх переховував у безпечному місці, виявив ГПУ Микола Павлушков, який знав про місце їх зберігання. Але Єфремова були б знищили і без щоденників — це вже ішла лобова атака на всю українську інтелігенцію. Інспірований процес проти неіснуючої Спілки Визволення України засудив 1930 року Єфремова на 10 літ позбавлення волі, сім років він провів в Ярославському ізоляторі, і помер в таборах гулагу 1939 року. Щоденники збереглися в архівах КГБ, а тепер оригінали є в Інституті архівознавства в бібліотеці Вернадського. В час великої нагінки на нього Єфремов

працював із великою посвятою і захопленням над щоденником Шевченка. І це мені нагадало, що я давно вже хотіла прочитати Шевченковий щоденник. Маю його у повній збірці творів, видання Денисюка, що є мабуть копією видання Книгоспілки — цікаво чи знайду там також коментарі Єфремова?

А тепер про Мирославу Антонович. До її приїзду до Америки причинилася може якоюсь мірою і я, бо я завжди пересилаю електронною поштою не тільки цікаві для людей в Україні вісті із західної преси, але всякі інформації про стипендії, гранти ітп. Посилаю я це не тільки Мирославі, але й іншим моїм кореспондентам, бо думаю, що нашим людям треба якнайбільше використовувати всякі можливості, що з них користають і росіяни, і поляки, і євреї, і всякі інші люди, а найменше — українці. Мирослава вміє такі нагоди використати, податися вчас на стипендії, і це вже не вперше. Вона побувала вже на конференціях і курсах і в Будапешті, і в Зальцбургу, в Лондоні, в Сан Франціско і в Едмонтоні, не кажучи вже про Синсинатті, Вашингтон, Монреаль (в МекГіл вона зробила навіть магістерку з права). Я забула точно записати як називається програма, в рамках якої вона пробуде в Балтімурській правничій школі ціле літо, але вона вже має повно добрих контактів: живе в приватній хаті професора права Чарлса Шейфера (Charles Shafer), привіз її автотом до мене інший балтімурський професор — Tim Collins (який має родинний дім в Раднор, біля Філядельфії). Мирослава, тим разом, приїхала сама: діти з чоловіковими батьками в Долині, чоловік — в Івано Франківську. Мирослава тепер працює на повну ставку як доцент на факультеті права Могилянської Академії в Києві. Чоловік, покищо, не може знайти відповідної праці в Києві, отже приїздить тільки раз у місяць, а працює далі в Прикарпатському університеті в Івано Франківську. Донечки разом з мамою в Києві. Мирослава привезла мені свою книжку “Україна в міжнародній системі прав людини”, видання KM Academia, на понад 260 сторінок, тількищо вийшло з друку (2000 року), тираж всього 300 примірників. Дуже добре презентується: дизайн обкладинки нагадує видання Ради Європи, серйозне наукове видання. Це наслідок її праці як Фулбрайтівської стипендіата в Синсинатті. Мені справді приємно, що вона висловлює подяку і мені (поруч професора Мельника та свого чоловіка Євгена Антоновича) за допомогу в пошуках матеріалів. Я ще, очевидно, книжки не читала, але переглянула із зацікавленням бібліографію, яка має 227 позицій (переважно українською і англійською мовою), а в тому числі ціла сторінка статей самої Мирослави! Горда я за свою Мирославу: маю сатисфакцію, що моя віра в неї та інтуїція щодо її можливих успіхів не підвела мене! Я колись пророкувала їй політичну кар’єру і думала, що вона може стане депутатом Верховної Ради, але вона каже, що їй більше цікавить наукова робота. Вона тепер працює над докторатом. Але я довідалася, що Рудницький запрошував її робити докторат в УВУ і вона над тим серйозно думає... Ну, я їй трохи відраджувала: думаю, що їй варто зробити докторат в якомусь більш престижному університеті. До УВУ вона могла б колись пізніше приїхати як професор... Але я розумію, що це неабияка примана для людини з України: адже могла б певно прожити ціле літо в Німеччині, може навіть з цілою своєю родиною... УВУ пропонує стипендію і на студії, і на прожиток, і на подорож. Не знаю, що вона вирішить.

Про ситуацію в Україні Мирослава висловлюється досить позитивно, вона вірить в те, що

діти, які тепер в українських школах, українізуватимуть Україну в майбутньому. На матеріальні недостачі не нарікає, дають собі раду. Хотіли б купити собі помешкання, але з тим є певні труднощі — покищо живуть у винайненому мешканні, мають досить місця, але це, каже, дорого. Власне помешкання було б дешевше. Також мріє про те, щоб купити авто... Вона взагалі не належить до тих, хто нарікає, навіть потішала мене, коли я висловила турботу про їхнє подружжя, що живе розділено. Євген має якусь пропозицію в новоzapлянованій якійсь школі в Києві, але ця інституція покищо не має потрібного капіталу, щоб почати діяти. Добре висловлювалася про К-М Академію, про рівень студентів, про виміну професорами з американськими університетами (здається що обидва балтиморські професори Шейфер і Селлерс приїздили на академічний обмін до них до Києва), про Брюховецького і контакти в світі, що їх він нав'язує... Між іншим у розмові виявилася цікава і повчальна деталь: в Прикарпатському університеті, коли вона ще була доцентом на кафедрі англійської філології в Івано-Франківську, в неї виник конфлікт із деканом. Він, наприклад, не хотів дати їй дозвіл поїхати до США на курси підвищення кваліфікацій, що на нього вона дістала стипендію. Вона зацікавилася своїми правами, почала ці права досліджувати — взяла належну їй відпустку (бо в неї ще була тоді малолітня дитина) і використала це, щоб таки поїхати до Америки. Але згодом від права власної особи до права людини взагалі був один крок — і це привело її до правничих студій. В 1995 році вона у Львові закінчила юридичний факультет. І так, як це часто в житті буває, протест проти власної кривди, може бути переломовим для життєвого успіху.

За одну добу перебування Мирослави в мене, я мала нагоду слухати й говорити більше, як це звичайно в мене буває за цілий місяць. Адже я веду досить ізольоване від людей життя, часом кілька днів телефон навіть не обзивається... Побачила я вчора, що я вже відвикла від такого інтенсивного спілкування... Ще трохи і відвикну говорити і здичавію взагалі, немов якийсь характерник на хуторі.

Мирослава дуже зацікавилася матеріалами, які в мене побачила. Парадокс: живе і працює в центрі Києва, серед інтелектуальної еліти, але ніколи не чула про “Критику”, ані про “Кур’єра Кривбасу”, ані про “Слово і час”. Нічого не знала про Єфремова, “Сучасності” не читає, новиною для неї були видання Шевельова, Фройда, Вебера. (Все це, щоправда, не в її ділянці зацікавлень). Каже, що Євген передплачує “Всесвіт”. В мене мала нагоду переглянути “Harvard Ukrainian Studies”, “Journal of Ukrainian Studies”, “Slavic Review” — де я радила їй вислати рецензійні примірники її книжки. Мирослава дуже хвалила мені свого професора Петра Рабіновича, ім’я якого мені знайоме із сторінок “Українського часопису прав людини” (з правничими журналами Мирослава, очевидно, обзнайомлена дуже добре, в деяких, як бачу із книжки, друкує свої статті).

Донечка її Мирося, мала поетеса, що її я зустрічала в Івано Франківську в 1995 році, тепер на останньому році середньої школи. Має дуже добру вчительку української літератури, що вміє передати своє захоплення учням. Недавно Мирося з великим захопленням розповідала про “Чорну пантеру і білого ведмеда” — не запам’ятала я, чи вони тільки аналізували п’єсу, чи навіть ставили її в класі? Мирося взялася тепер писати “роман” — мамі його не читає, але читає товаришам у класі... Тішуся, що вони живуть тепер у Києві

— що столиця, то не провінція! Тай треба комусь своїм позитивним впливом внести в серце України українського духа! Щоб тільки Євген міг також до них переїхати.

Я подарувала Мирославі не тільки свої “Тихі розмови” і ULE80 (де у вступі також висловлена моя подяка за її допомогу в ідентифікуванні перекладів), але також три американські правничі підручники порівняльного права, цивільного процесу і “тортс” (деліктів) — вона весь цей тягар радо взяла, з тим що наказала мені підписати підручники як дарунок для КМ бібліотеки. Миросі я передала невеличкий фотоапарат — не мала готового якогось дарунка для меншої дівчинки, але мамі дала в дарунку сто дол. може вона сама їй щось купить (не хотіла прийняти, мовляв, вона має стипендію!)

Середа, 12 липня 2000. Год.8:30 вранці.

(в літаку, по дорозі до Шампейн через Шікаго).

Вчора увесь день провела в Нью Йорку на засіданні управи НТША. Славко Трофименко з Мартою приїхали по мене автом, але ми не їхали автом до самого Нью Йорку, тільки вступили по дорозі до Онишкевичів і вже з Ларисою поїхали поїздом New Jersey Transit до Penn Station і таксі до дому НТША. Крім нас четверо, присутніми на нарадах були: Юрій Слюсарчук (фінансовий діловод, який перебрав обов’язки Рака), Роман Воронка, Анна Процик, Мирослава Знаєнко, Ольга Кузьмович, Ганя Кріль, Баранецький, Андрій Шуль, Юрій Павлічко, Орест Попович. Народи пройшли надзвичайно ділово. Із звіту Слюсарчука можна було нарешті почути деякі конкретні дані про стан фінансів НТША, про недовершену ще продаж реальности біля Союзівки (якби в околиці дозволили казина гри, ціна на землю з лісом підскочила б до одного мільона доларів, але як справа касин перепаде — а є чимало людей в околиці, які протестують проти — вартість цього майна може зменшитись на половину). Рак про цю справу на загальних зборах говорив так, немов вона вже завершена! За цю землю НТШ платить кожного року 22,000 дол. податку, а справу продажі веде якийсь американський адвокат, що має дістати певний процент від суми продажу. Слюсарчук не всі справи ще перейняв, не все ще йому передане, але вже з його реляцій видно, що капітал ульокований в дуже консервативних контах, які не приносять високих відсотків, але добре забезпечені. (Щось à la моя власна обережно-боягузлива практика!) Вся діяльність НТША сперта на річних прибутках, без порушення основного капіталу. Отже відсотки від інвестицій визначають параметри діяльності. На видавничі справи на цей рік прелімінарний бюджет передбачає 80,000 дол., а сама Конкорданція до Шевченка коштуватиме около 40,000 або й більше. Нема з чим дуже розганятися, тим більше, що вже є низка всяких зобов’язань попередньої управи, праці в друку або в остаточній фазі підготовки (напр. книжка Рудницького про Франка — очевидно, стара дисертаційна ще, не нова праця, ітп.). Величезні кошти пожирає Енциклопедія Української Діяспори — в Шікаго є кілька платних працівників. Велике є невдоволення фактом, що ЕУД так затагнулася, що Маркусь не присвячує усього свого часу цій справі, що не видно результатів зробленої роботи. Воронка звітував про стипендійну комісію, про окремі фонди приватних меценатів, часто призначених à priori на якусь одну ділянку або ціль. Серед присутніх були правники і люди з адміністративним і фінансовим досвідом. Фінанси уже переводяться на новочасну комп’ютерну систему для

більшої проглядності і контролю (є вже окрема працівниця, яка почала цю роботу). Цікаво було слухати точних реляцій щодо правних зобов'язань працівникам, всякі можливі консеквенції деяких рішень ітп. — з конкретними посиланнями на статті законодавства.

Про після-виборні непорозуміння коротко звітувала Лариса. Виявляється, що вона з власної ініціативи минулого тижня дзвонила до Штогрин і до Стойка! — поєднавчий жест гідний похвали. Штогрин нібито оправдувався, що він написав це на гарячу голову, а Стойко пропонував, щоб Лариса, після того як він переговорить “із своїми людьми”, прийшла на окрему з ним розмову, де він нібито буде з Фізером, а Лариса повинна була б прийти з кимсь із “своїх” відпоручників. Вона радилася, чи повинна вона на це погодитися. Вона, мовляв, радо говоритиме з самим Стойком, але коли це має бути не зустріч двох осіб, а конфронтація двох таборів, чи іти на таке. Був тільки один голос “за” — решта була “проти”.

Особисто думаю, що відповіддю на закиди і критику повинна бути посилена, збільшена діяльність товариства, а не якісь інтриги в кулюарах. Я до цих зборів управи підготувала 5-ти сторінковий детальний правильник для Видавничої Комісії, формуляр для рецензентів, а також проєкт для двох Шевченківських конкурсів (що їх я пропонувала ще в час моєї доповіді про англomовні видання шевченкіяни) — одного конкурсу на біографічне дослідження, другого — на нові переклади поезій. Треба починати вже тепер, щоб було з чим зустріти не таке вже далеке 200-ліття нашого поета.

Маю доручення від зборів поговорити з Даркою Маркусь у справах ЕУД (якщо вона приїде до Урбани), а зі Штогрином із власної ініціативи мусітиме поговорити, щоб виявити йому своє невдоволення його статтею в “Національній Трибуні”.

Четвер, 13 липня 2000 р., год. 8 ранку. Urbana.

Томлячий був учора день: треба було далеко ходити по летовищах, довго чекати на получения в Шікаго на American Eagle до Шампейн. Прибула я сюди врешті біля 3 год. пополудні. (Пропелерний літачок American Eagle на 22 особи, виповнений на половину, не такий вигідний як USAir, що іде з Піттсбургу, але більший і більш стабільний у повітрі, як маленькі літачки United Express). Зареєструвавшись в Russian & East European Center і отримавши ідентифікаційну картку, я ще пішла пообідати зупою і хлібом у Panera, купила хліб, воду і сік, а тоді пішла на кілька годин до бібліотеки. Принесла собі додому два томи “Digest of the Soviet Ukrainian Press” (ті, яких нема у Van Pelt) і маю намір зараз трохи в кімнаті попрацювати, заки піду по молоко і на дальшу працю до бібліотеки. В REEC реєструвала мене дівчина, що називається Сара Филипс, одружена з українцем Савицьким, пише дисертацію з антропології про проблеми здоров'я жінок в Україні, два роки працювала в Україні. З ніким більше я вчора не зустрічалася і не говорила. Цікаво, хто приїде на конференцію української біо-бібліографії?

Навчена досвідом в Альберті, я привезла зі собою свій маленький Sony Walkman і от

тепер, коли пишу це, маю змогу слухати класичну музику на радіо. Не можу цією музикою виповнити всю кімнату, як колись, коли привозила сюди нормальне більше радіо — можу слухати тільки з навушниками, але це піднімає в мене настрій, дає мені зв'язок зі світом, розбиває мою самоту. Яка я рада, що моє коліно так добре сприймає мої конечні походеньки. Рік тому це було на багато важче!

Четвер, 7:30 увечері.

Багато вже сьогодні працювала: вдома із “Digest of Soviet Ukrainian Press” і в бібліотеці з різними матеріалами (“Antaeus”, “Boundary 2”). Натрапила на...”Щоденні записки” Шевченка під редакцією Єфремова — зіркову копію видання з 1927 року! В твердій оправі! У двох томах! Один із них — товста, велика, важка книга — я принесла собі до кімнати і читатиму перед сном, для відпочинку. А повернувшись увечері до Illini Tower, напоролася на Драгомирецьку з Шікаго — перша особа, що буде на українській конференції. Вона мені сказала і показала новину: в новому номері журналу “Березіль”, який вона передплачує, (номер 5–6 за 2000 рік) є на задній обкладинці дві анотації “На книжкову полицю” і одна з них — про “Тихі розмови з вічністю”! Приємно це бачити! Новинка написана на основі пресового повідомлення видавництва і має 18 рядків інформації.

П'ятниця, 14 липня 2000. 8 год. ранку.

Моїм компаніоном по помешканні (тобто маємо спільну вітальню, кухню і лазничку) є молода чорнява жінка з кучерявим волоссям, Juliette Stapanian Arkarian, яка є доцентом (Associate Professor) і головою відділу Russian and East Asian Languages & Cultures, в Emory University, в Атланті, в Джорджії. Походить вона з вірменської родини, але вірменської мови не знає. Її батьки із турецької частини Вірменії, ніколи не були під советською владою.

Говорила вчора по телефону із Штогрином. Конференція починається сьогодні о 10-ій. Моя доповідь, здається, буде першою. Предсідником сесії буде Розумний. А другу доповідь читатиме ... Сергій Білокінь! Вже приїхав!

П'ятниця, 4:30 пополудні.

Конференція почалася о 10 год. вранці. В першій сесії було тільки дві доповіді: моя і Сергія Білоконя. Провідником нашої сесії був Ярослав Розумний. Присутніх було, крім нас троє і Дмитра Штогрин, ще Nadezhda Banchik (єврейка, що добре говорить по українському, живе в San Jose, CA), Килина Драгомирецька, Богдан Ясінський, Оксана П'ясецька, Раїса Братків і Тамара Тимошенко (обидві останні — меценатки українських студій в Іллінойському університеті). Обоє Маркусі на першу сесію запізнилися, отже доповіді моєї не чули. Пішло мені добре, не треба було спішитися (хоч я ще вчора доповідь трохи скоротила). Була жива виміна думок після доповіді. Білокінь говорив про укр. бібліографію в сучасній Україні, про потребу нових довідників та про потребу видати

ті, що вже лежать готові, про труднощі доступу до архівів, напр. справи не-реабілітованих дослідникам недоступні ітп. Пополудні доповідали Розумний (про термін “москаль” і “московський” в творчості Шевченка і як його по різному вияснюють в коментарях, про те, як цензурували деякі документальні матеріали, що тепер виявилось, після публікації колись засекречених документів поліції проти Кирило-Методіївського Братства ітп. Надежда Банчик працювала колись з архівними матеріалами в бібліотеці Стефаника у Львові. Але тут вона говорила про україніку серед архівних матеріалів Гувера (зокрема про фонд Івана Петрушевича, колишнього представника Зах.Укр.НР, а потім кооператора в Канаді, який переїхав до Каліфорнії), і про потребу опрацювати покажчик до україніки в Гуверському архіві, бо ця україніка розпорошена по різних фондах. (Про друковані вже листи Драгоманова, Лесі Українки з цих архівів вона не знала). Ясінський говорив про свою працю над покажчиком до ЛНВ, який ось-ось має появиться друком, про електронний покажчик до Шевченкіани в Конгресовій Бібліотеці та про свою роботу над покажчиками до альманахів УНС-Свободи.

Обідала я в товаристві Маркусів і Ясінського там таки, в Illini Hall — смачно, дешево і тому занадто обильно. (Вчора я за цілий день з’їла менше, як сьогодні на цей полуденок — хоч і не брала з буфету жодного м’яса, ні десертів). А ще має бути спільна вечеря!

Надежда Банчик купила примірник моєї “Автобібліографії” (за зниженою ціною — \$25 дол.), ще має мені заплатити. Я позичила їй “Тихі розмови”, але не продам, бо маю один тільки примірник і хочу його подарувати Розумному — може напише якийсь критичний відгук?

9:45 увечері.

Вечеря була в Levis Hall, в невеличкій кімнаті, при одному довгому столі — а що було нас небагато (всіх присутніх, здається, 16), то виникла досить жвава загальна розмова після вечері (не дуже смачної, але з вином!) — про майбутнє цих конференцій, про потребу відзначити її 20-ліття наступного року, про стан діаспори, про патріотизм російськомовних українців і про загрозу для української мови і можливу ірландизацію України.

Субота, 15 липня 2000. Пізно увечері.

Конференція закінчилася. Сьогодні вранці доповідали Маркусь (про джерела ЕУД) і Штогрин (про плановане нове видання довідника “Ukrainians in North America”). Пополудні прочитали надіслані доповіді: Валентини Прокопової з Харкова (про бібліографічну роботу ЦНБ у Харкові) та Юрія Романишина (про періодичні публікації військових формацій у час війни). Була пополудні ще одна сесія присвячена справам і труднощам ЕУД. Згодом я мала нагоду ще в короткій діловій розмові з Василем і Даркою Маркусями передати їм прохання від головної управи НТША в справі фінансового звіту і printout зробленої роботи та домовлення в справі їх приїзду на засідання до Нью Йорку. Із Дмитром про справи НТШ я не говорила, але сказала те що думала Стасі, коли та під’їхала

автом, щоб підвезти мене сьогодні на сесію до Illini Hall. Вона дуже обвинувачувала молодого Онишкевича, що той мовляв, всіх образив, назвав злодіями, що хочуть перебрати 6-мільоновий капітал ітп. Я сказала їй: статті Всеволода, чи радше листа на інтернеті я не бачила, але можу сказати тільки, що — по-перше: мама не мусить відповідати за те, що робить чи говорить її дорослий син, а по друге: в приступі перед-виборчої кампанії не один раз опоненти можуть перебрати мірку — це буває і у великій політиці. Але після виборів, опоненти подають собі руки і починають співпрацю. А Дмитро свою статтю опублікував уже після виборів, а це може виходити тільки на шкоду товариства. Не знаю чи буде нагода ще сказати йому те особисто.

Вечеряли ми з Калиною Дрогомирецькою, Оксаною П'ясецькою і Надеждою Банчик в китайському ресторані. Потім ще сиділи на розмові з Ясінським, Білоконем, Оксаною і Ярославом Розумними. (Між іншим: Розумні мають четверо дітей, одну доньку-Ларису і трьох синів. Лариса — замужня, має родину, живе в Оттаві і Розумні їздять туди відвідувати внуків). Розумному я подарувала привезений спеціально для нього примірник “Тихих розмов”. Штогрин виставив на стіл кілька моїх “Автобібліографій” (що залишилися тут з минулого року). Одну з них купила в мене Надежда Банчик. Це єврейка, що живе в San Jose, в Каліфорнії, куди приїхала з батьками кілька літ тому зі Львова. Вона працювала в архівному відділі Бібліотеки Стефаніка, а також дописувала до преси. Молода дівчина, трохи дивна і своєю зовнішністю і манерою мови (говорить тоненьким голосом), але інтелігентна і виявляє зацікавлення українськими справами. Вона, виявляється, дописує вже і тут в Америці — до російської газети “Взгляд” у Сан Франціско, до української газети в Шікаго (“Події і люди”, чи щось подібне), а навіть до “Свободи”. Забажала зробити зі мною інтерв'ю — замовилася вже два дні тому, зараз після моєї доповіді, але здійснити це вдалося тільки сьогодні пізно ввечері. Сиділа тут у мене мабуть зо дві години.

Субота, 22 липня 2000. 10:15 увечері.

Повернулася я з Урбани вже в середу. Встигла вже засмикатися всякими своїми обов'язками. В четвер пару годин провела в Українській Бібліотеці в Центрі (моя данина локальній громадській праці!). В п'ятницю взяла Аню Борис на вечерю до китайського ресторану, щоб зреванжуватися їй за опіку над моєю хатою і за те, що виїхала по мене на станцію (важніше, що вранці тиждень тому мене туди завезла! назад я фактично могла прийти навіть пішки зі своїм невеликим багажем), а сьогодні я цілий день мусіла присвятити новим моїм обов'язкам в НТША на пості голови Видавничої Комісії. Надійшов манускрипт від Олександра Бураковського “Історія Ради Національностей Народного Руху України”. Він уже двічі телефонував у цій справі — перший раз, як я була в Урбані, другий раз — сьогодні вранці. Я кілька годин сьогодні посвятила, щоб переглянути цей машинопис, а потім ще написати йому листа, Ларисі листа по електронній пошті, та й собі власні коментарі, що допоможуть зреферувати працю для комісії. Як так далі піде, то я не матиму часу для своєї власної роботи. Зокрема треба мені терміново написати рецензії до WLT — і то дві. А я тільки дочитую оповідання Кобилянської.

З побуту в Урбані я задоволена. Привезла собі цілу папку нових матеріалів до ULE — досить роботи на добрих кілька місяців! Сама конференція була справді дуже “міні-міні”: людей обмаль і доповіді не надто цікаві. Якби я так писала спеціально доповідь для цієї конференції, не мала б особливої сатисфакції. Але я тільки повторила готову доповідь, що її зладила була для УВАН вже раніше. І не коштувала мене ця конференція майже нічого: літак за зароблені кредити, побут в гуртожитку майже безплатний, реєстрації не було взагалі... От переїхалася, побула з людьми, попрацювала в бібліотеці. А мої ноги відбули подорож і працю там — блискуче! Коліно взагалі не боліло і не болить (завдяки Glucosamine Choindroitin!), а викривлені пальці дошкуляють і утруднюють нормальне взуття — але з тим я якось давала собі раду. (Поволі, поволі починаю приготувляти себе психологічно, що без операції мені не обійтись — і це мабуть доведеться запланувати на цю зиму!)

Пару днів після повороту мусіла присвятити полагоджуванню всяких рахунків, справам Mostів, великій нагромадженій електронній пошті, що від неї лопає голова і вилазять очі... Мусітиму дещо зліквідувати, зокрема Int-Law, а може також і Infoukes, де дорослі, старші панове забавляються своїми інфантильними дискусіями і перепалками, замість взятися до якоїсь продуктивної громадської роботи.

Вівторок, 1 серпня 2000 р., полудне.

Щоденник загрожує перетворитися в щотижневик або навіть у щомісячник! Потрібна реанімація! Легко відвикнути від рутини щоденних записок, адже це потребує і часу і самодисципліни.

Драматичних подій у моєму житті, щоправда, немає. Але це і велике щастя. Якби вони були, було б мені не до записок!

Події минулої “декади” — адже проминуло десять днів від останнього запису?

Передусім, могла нарешті розіслати членам Видавничої Комісії узгіднений з Ларисою проєкт правильника. Маю надію, що цей правильник буде затверджений на зборах “пленуму”, які заповідаються на 23 вересня. Ще можу мати з тим клопіт, якщо члени моєї комісії матимуть суттєві застереження чи зміни, тому й хотіла послати їм текст якнайскоріше, щоб був час, якби зайшла потреба, і на нову справлену редакцію... (Слово “пленум” викликає в мене усмішку: саме переписую на комп’ютер свої анотації з “Digest of Soviet Ukrainian Press” з 1970-их років. Там багато звітів із всяких пленумів СПУ і партійних організацій...)

Друге важне досягнення: написала і вислала вже рецензію до WLT на том перекладів з Кобилянської і Ярошинської. Мушу встигнути ще перед 1 вересня написати і про наступний том, де є проза Грицька Григоренка і Лесі Українки. Саме читаю Григоренка (вперше) і мені не подобається, навіть прийшла думка, чи варто було це перекладати? Читається нудно, накопичення етнографічних деталей, без глибшого аналізу і без стрижня

якогось сюжету... Слаба композиція. Є в цьому матеріалі і певні позитиви — напр. об'єктивне зображення селян, без всякої ідеалізації чи сентименту, або пізнавальна вартість деталей побуту, звичаїв, забобонів. Ще не знаю, що про все це напишу. Чи не ліпше було б, якби Рома Франко переклала була і видала “Царівну”?

“На людях” буваю рідко. Була пару днів тому на концерті Тараса Петриненка і Тет’яни Горобець — була майже повна зала людей, майже всі із четвертої хвили, молоді батьки з малими дітьми. Це було приємно бачити. А популярну естраду я люблю і думаю, що це може і є один із найкращих способів українізувати Україну — популярною українською модерною музикою, (а не заборонаю російської музики, як це наші патріоти почали практикувати у Львові!) Пішла також на пікнік на “Михайлівську гірку”, де з’їла полуденок і погуборила трохи з Вірою Кліш. (Віра Кліш недавно також повдовіла, але вона має і стару 90+ літню маму і таку ж стару і хвору сестру чоловікову — так що бувають ситуації куди гірші ніж повна самотність — і я цього аж надто добре свідома!)

Між іншим, коли мова про сестру чоловікову — вчора потелефонувала до мене з Ченстохови Марійка Канська. Каже, що не може знайти книжки про батька, що про неї я її просила. Їй шукати за будь чим важко і я це розумію, але я просила, щоб вона таки кожного дня присвятила цій справі кілька хвилин, і таки книжку знайшла і мені прислала. Бо ця книжка, якби вона померла, може пропасти, разом з інформацією, що в ній захована. Марійка нарікає, що, мовляв, тепер за все треба платити — за лікарів, лікарства, поїздки до курортів — а колись все це було безплатне. Ну, вона стара соціялістка, та й зрештою каже правду: був час, що все це було забезпечене. А тепер старим пенсіонерам, мабуть, найгірше. Та ще в Польщі не так погано, як в Україні. Пошлю їй ще одну сотню доларів (вже цього року послала сто на уродини в лютому) — але вона гроші тримає в банку “на похорон”, замість того, щоб заплатити ними за ліки.

Давно не мала вісток від Горака зі Львова, ні від Гайдабури з Києва. Це мене трохи дивує, бо обидва повинні були написати. Горакові недавно доставили від мене пачку, та й на попереднього листа не відповів. А Гайдабура отримав ксерокси рідкісних матеріалів і дві книжки — повинен відгукнутися!

Зате вчора — несподіванка! Я думала, судячи по конверті, що це якась реклама чи запрошення на конференцію — а це, виявляється, лист від Івана Дзюби, на листовному папері Енциклопедії Сучасної України. Повідомляє про те, що моя велика стаття про англomовну літературну україніку піде в 10-ому або 11-ому номері “Сучасности”, але водночас посилає скорочений варіант цієї статті, який хоче надрукувати в енциклопедії і просить про мою коректу... Ну, запрошення написати таку статтю до ЕСУ я вже від нього мала, і прикро мені сказати, досі на нього не зареагувала. Фактично, може й добре, що він використав для цього мою готову статтю (хоч до енциклопедії я певно писала б трохи інакше!) Але цей матеріал потребує з мого боку дуже уважних коректур — бо вони сам текст скоротили, але бібліографію надрукували повністю, так як вона була, пропустивши сторінки і серії. У висліді там є повно посилань до речей, які не згадуються в їхньому варіанті тексту... Сьогодні присвячу цій справі кілька годин, щоб без проволоки повернути

їм справлений текст.

А про Дзюбу я саме думала цими днями, бо переписую всякі його статті з дайджесту, включно із тими, що він їх писав про Оссетію і Кабардію... Це, очевидно, не українська література і я зовсім добре могла б все це поминути, якби не те, що це оригінальний доказ, як виглядала політична нагінка на Дзюбу і як саме він на неї реагував... Навіть у цих вимушених нотатках про літературу малих советських народів, він вмів знаходити патріотичні аналогії... Подиву гідне, як цей чоловік в тих важких умовах вмів затримувати власну гідність, навіть у полемічних виступах проти “фальсифікацій буржуазних націоналістів”... Приклад гідний наслідування. Не про всіх це можна сказати. Як буде опублікований цей сегмент моєї ULE, не одному авторові буде неприємно, що його подвизання на ідеологічному партійному полі були відмічені закордоном англійською мовою і збережуться для історії в моєму бібліографічному звітному.

Стоїть відносно холодне і дощове літо — великий контраст до минулого року, коли від посухи гинули кущі і квіти. Недавно в мене працював на городі, зрізуючи кущі, Сергій Лукашевич. Йому вже 78 років, але це мужчина міцної будови, добрий і солідний робітник. Приїхав він до США десь років десять тому з Волині. Є їх тут ціла сім'я, недавно всі вони їздили відвідати Україну. Я питалася його про враження. Чорна біда, каже, зокрема на селах. Землю ніби дають, але нема чим і кому її обробити. Старі не мають ні сили, ні плуга чи трактора, а молоді не хочуть. Багато дуже п'ють. Шириться велика зневіра. Розповідав про молодого ветеринара на селі, який не мав досить заробітку, щоб утримати сім'ю. Поцілував вчора дітей і жінку, а вранці знайшли його в клуні: повісився... А коли дивитись з потягу по дорозі із Києва, каже Л., виглядає, як десь в Європі: повно нових будов. Мовляв, злодії, що накралися людського добра... Л. був на примусових роботах в Німеччині, пробував утікати, німці запхнули його в концентрак, був би помер з голоду, але якийсь поляк-урядник допоміг, щоб його звільнили... Коли прийшла советська армія, взяли його за перекладача. Був при штабі Жукова і добре про нього висловлюється. Після повороту додому, трохи його переслідували, але мав якусь “справку” від цього штабу, яка його рятувала. Він був двічі одружений, має дітей від першої і другої жінки. Став через другу свою жінку віруючим (здається: п'ятидесятником). Довго змагалися за право виїхати з СРСР, але врешті їм це вдалося: виїхали, як я зрозуміла, на єврейську візу, хоч вони і не євреї.

Говорила я з Мотрею і Андрієм і домовилася, що приїду до них 16-ого. В суботу 19-ого Максим з родиною починають тиждень вакацій на Кейп Кад і я до них маю намір прилучитися. Поїду поїздом до Провіденс, побуду два дні в Головінських, а тоді від них (може автобусом, ще не знаю) поїду на Кейп Кад.

Субота, 12 серпня 2000. 3:00 по полудні.

День-у-день дощі, та ще й з громовицями! Маю господарський клопіт, пов'язаний напевно з цією погодою. На задній стіні в “Остаповому кабінеті” з'явилися плями. Мабуть, щілини між цеглами пропускають воду... Можливо, потрібний новий “pointing”. Я вже тиждень

2000 2359/3540

тому замовила контрактора-муляра, але він двічі не прийшов на домовлену зустріч, має прийти сьогодні, але на дворі знову — дощ. Не знаю, чи прийде. В міжчасі, одного дня з'явилися якісь два робітники-італійці, що запропонували мені помазати смолою мою доріжку (driveway). Це, мабуть, треба було зробити. Я виторгувала в них ціну і вони це мені за 190 дол. зробили. (Кілька літ тому також випадковий такий робітник взяв за цю роботу тільки сто). Я скористала з нагоди і показала цьому робітникові також стіну. Він радив зробити “waterproofing” замість коштовного “pointing” — і навіть голосився зробити це на другий день за 600 дол. Але я хочу наперед почути думку мого контрактора — це викликає в мене більше довіря. Всетаки, фірма, яка бере на себе відповідальність за роботу. Мабуть і так не зможу цього розв'язати перед моїм виїздом на вакації — буде мусіти почекати до вересня.

А дощ ліпше якби перенісся на захід Америки. Там тепер жахливі пожежі лісів — вже пожежі охопили простір завбільшки штату Конетікат. 25,000 пожежників веде завзяту боротьбу з тим лихом, залучили до цієї справи теж військо, є і пожежники з-поза Америки. Так мало залишилося тепер лісів, а після таких пожеж буде їх ще менше. Читаючи Кобилянську, я подумала: нема вже тих лісів, що були за її життя! Тепер ці тексти читаються, як екзотика.

Між іншим, я не тільки написала другу рецензію (на Григоренка і Л. Українку) до WLT, і вже вислала, щоб із чистою совістю поїхати на вакації з внуками, але і зробила український варіант обох рецензій на ці два останні томи жіночих голосів і послала до “Всесвіту”.

Згадка про “Всесвіт” нагадала мені Башкірцеву, бо це остання моя стаття, що була надрукована у “Всесвіті”. Одержала я по інтернеті недавно листа — з Парижа, від невідомого мені чоловіка, Філіпа Каретт-а (Philippe Carrette). Він знайшов на інтернеті мою ULE, а там в одному з покажчиків згадана Марія Башкірцева. От він і обізався до мене: чи знаю я, мовляв, якісь матеріали про Башкірцеву, бо він створив окремий для неї сайт (!!) і хоче його доповнити. Я перевірила: є сайт, французькою мовою, а сам Філіп пише, (по англійськи), що МБ — це “sister of my great grandfather”. Ну, МБ — не українська письменниця, отже в мою ULE попала випадково, але я написала Філіпові про мою статтю у “Всесвіті” і ще подам йому додаткові українські матеріали.

Понеділок, 14 серпня 2000. год.10:30 вечора.

Їздила сьогодні до міста. Передусім на головну станцію, щоб взяти розклади їзди поїздів і купити квиток до Провіденсу. Отже поїду поїздом, що відходить з Філяделфії 12:35, а має прибути до Провіденсу о 6:37 вечора. Подорож туди і назад коштує 101 дол. — це вже з урахуванням знижки для пенсіонерів. Дорого. Хтось мені недавно казав, що літунський квиток до Бостону можна дістати вже за 140 дол. Але це ще треба було б перевірити.

Після станції, пішла я ще на Penn і працювала в бібліотеці Van Pelt пару годин над дайджестом радянської преси.

День для такого виїзду до міста був поганий: ішов дощ, подекуди навіть з грозовицею. Найгірше, що злива робила калюжі на переходах вулиць — у висліді чого, очевидно, промокли черевики. Мала я намір вступити теж до правничої бібліотеки, щоб передати туди книжку Мирослави Антонович, але через негоду — роздумалася. Віддала іншу книжку у Van Pelt, а Мирославину назад принесла додому. Занесу іншим разом.

Завтра мали бути сходи Ради Бібліотеки, але люди всі пороз'їздилися, отже сходин не буде. Добре, що я не чекала на нагоду цих сходин і зустрічі з Софійкою, а вже минулого тижня поїхала спеціально до Гевриків і завезла грошеву передачу для Корогодського. Софійка погодилася взяти 2,500 дол. готівки для нього. Це перша половина коштів за “Ключі до царства”. Софійка з Титом їдуть наперед до Берліна, а потім в Україну. В Києві будуть на початку вересня. Отже — через мій виїзд до Провіденсу і на Кейп Кад — ми з нею побачимося знову аж після її повороту з України.

Закінчила читати “Станційні пасторали” Григорія Гусейнова. Оригінально написані спогади про дитинство, цікаві і своїм стилем, і своїм документально-пізнавальним свідченням про життя і нужду українського села. Гусейнов по батькові Джамалович, батько — азербайджанець. І хто б то подумав, що цей підприємчивий і повний ініціативи редактор “Кур’єра Кривбасу”, що його я зустріла колись в Урбані, вийшов із такого бідного, та ще й не-українського середовища... Може оця домішка східної крові зробила його саме таким — енергійним, підприємчивим?

Я тепер — між лектурами. І от вчора переглядаючи якісь книжки, щоб вибрати собі якісь кишенькові видання на подорож, я натрапила на польську книжку “Bunt wspomnień”, що її автором є Hanna Mortkowicz-Olczakowa. Це спогади, де кожен розділ присвячений якомусь письменникові. Зацікавило мене: вчора прочитала нариси про Жеромського, Каспровіча і Тувіма, сьогодні прочитаю ще може про Бруно Шульца і Марію Павліковську. Інші мені менше цікаві.

Середа, 16 серпня 2000, в поїзді до Провіденсу.

Тількищо виїхали із станції в Нью Гейвені. Я забула, що теж і тут довша зупинка, не тільки в Нью Йорку. Це, очевидно, також продовжує подорож. Я купила у Філядельфії сьогоднішній New York Times, встигла вже всю газету прочитати, та й навіть трохи здрімнутися. На дорогу взяла собі книжку “Cat’s Eye” канадської письменниці Margaret Atwood. Ще не починала. Але ось моя сусідка висіла у Нью Гейвені і залишила мені якийсь бестселлер: “Waltzing the Cat”, якоїсь невідомої мені авторки Pam Houston. Подивлюся, що це таке, може залишу Уляні.

NYTimes повен політичних новин, бо саме в Лос Анджелесі відбувається демократична конвенція. Альберт Гор взяв собі за віце-президента Джозефа Лібермана. Цим викликав сенсацію, бо Ліберман є першим євреєм (та ще й ортодоксальним), який кандидує на таку високу посаду. Але взяв він його напевно тому, щоб показати свою незалежність від Клінтона. Сенатор Ліберман був одним із нечисленних демократів, який гостро осудив

поведінку Клінтона. Гор — розумний, досвідчений лідер, але йому бракує харизми, яку мав і ще далі має Біл Клінтон. Опитування вказують, що Буш далі веде, хоч віддаль між кандидатами тепер менша, як була в час республіканської конвенції. Ну, я голосуватиму за Гора/Лібермана, хоч воліла б, щоб демократична політика була більш ліберальною. А то, коли демократи стали центристами, а республіканці також тягнуть до центру, — різниці надто затираються.

Четвер, 17 серпня 2000, ніч (фактично вже п'ятниця). East Greenwich.

Андрій вчора привіз мене зі станції і ми з Мотрею і Лесею допізна сиділи спершу при смачній вечері, потім на розмові і при телевізії (Нашу увагу притягають передусім демократична конвенція в Лос Анджелесі та затоплений російський підводний корабель біля Мурманська, який у ближче нивияснених обставинах потонув — впав на дно моря разом з понад 100 осіб залоги).

Сьогодні я провела пів дня на розмові з Лесею, перегляді цікавих для мене двох документів — індексових книжок діда Туся з Львівського університету з літ 1904–1907, і Романа Чайковського з вищих торговельних курсів. Андрій обіцяв зробити мені копії цих документів, бо там є чимало фактів, які мене зацікавили — може колись використаю.

Пополудні ми удвох з Мотрею пішли на довгий прохід в їхній околиці і до дикого парку поблизу, де є 60+ акрів лісу, з річкою, млином, залишками першої фабрики джінсів Tillinghast — джінсів, що їх тут шили для невільників південних плянтацій, каже Мотря.

Живуть Мотря і Андрій в дуже вибагливому поселенні, де хати деякі оцінюються на 400–500 тисяч доларів — вибагливі хати з великим простором довкола, широкими дорогами, гарно утриманими газонами і кущами. Хата Андрія і Мотрі належить тут до скромніших, але і за неї річний податок виносить 7,000 дол. Не легко утримувати таку дорогу й вибагливу резиденцію. Сам городник, що тільки косить траву, коштує кожного тижня від 40 до 70 доларів. Я вже в них була, очевидно, кілька разів і знаю, що Мотря надає хаті особливого стилю — не знаю, як цей стиль назвати й інтерпретувати — треба було б психоаналітичного підходу, щоб зрозуміти стимули й мотивацію саме такого особливого смаку і стилю, який відображує її особистість — і в урядженні дому і в її картинах. Хотіла я прочитати якісь критичні відгуки на її недавню виставку, але каже Мотря, що таких не було. Шкода, може інтерпретація критика допомогла б їх зрозуміти. Картини я оглядала не тільки на стінах, але і в пивниці — всі вони великих розмірів, мальовані акриліком. Дуже вони своєрідні, ні до кого не подібні. Є в них щось сюрреалістичне... В мене вони не викликають реакції ні інтелектуальної (я їх просто не розумію, це для мене немов ребуси), ані емоційної. В їхній хаті найбільше мені подобається невеличкий в синій тонації і дуже гарно оправлений в пів-синю раму альпійський краєвид діда Туся — моя улюблена тема: невеличка людська хатина, а над нею високі і загрозливі гори. Екзистенціальна тема, немов у Баляса. Не знаю, чи дідо малював це з натури — мені це виглядає як копія якогось дуже доброго маляра. Невже сам Тусь міг мати таке глибоко-трагічне відчуття людини в космосі?

Увечорі слухали промову Гора. Говорив трохи за скоро, не використав всіх можливих ефектів (павз для аплодисментів і реакції публіки), але промова була дуже добре написана, мала багато конкретних речевих пропозицій і підкреслювала різниці між демократичною і республіканською програмою. Маю надію, що вона допоможе йому у змаганні із Бушом, бо покищо соціологічні опитування дають перевагу республіканському кандидатові.

П'ятниця вранці.

Я тут маю велику вигоду: кімнату на горі, з окремою лазничкою. Попробую її описати: два дерев'яні ліжка з розмальованими квітами бічницями. Кілька античних меблів, із чотирма фотелями включно. Шезлонг біля ліжка. Шафа на одяг, розмальована на синьо, при чому дерев'яні її двері мають малюнок рослинного орнаменту в синьо-рожевому кольорі. На ліжку велика Мотрина картина — своєрідний автопортрет з молодих літ, де постать майже в повну висоту, стоїть збоку стола, а на столі свічники, квіти, ще щось. Є натяк на якісь фотелі. Майже все тло заповнене. Тонація кольорів — рожево-жовта. На стінах, які покриті квітчастими тапетами, ще низка менших образків, мисник з тарелями. На античному буфеті стоять не тільки сухі квіти у склянці, але і шість високих синіх склянок на вино. У вбудованій етажерці в стіні — книжки. (Тут у хаті книжок взагалі досить багато). Вікно має кольорові драперії. В лазничці також: квітчасті тапети на стінах, свічники над двома умивальнями, сухі квіти, тарелі і оправлені картинки на стінах. Хоч хата сама нова і модерна, все її влаштування, всі прикраси створюють атмосферу 18–19 століття — і це, очевидно, свідоме рішення. Все це дуже оригінальне, але воно, очевидно, віддзеркалює Мотрин смак, не мій. Я волію модерну простоту. Пригадую собі своє здивування, коли я вперше довідалася, що грецький Партеон, напр. був прикрашений кольоровими.

П'ятниця пополудні.

Їздили сьогодні всі четверо до центру міста Провіденс. Старе це місто, що було колись центром текстильної промисловости і торгівлі невільниками, за останніх десятиків літ зазнало величезних перебудов — сьогодні цей центр, немов спеціально для туристів: відновлена свіжо архітектура старих будинків, відкрита ріка, яка була колись закритою, з добудованими мостами, все до блискучости чистеньке, з орнаментальними прикрасами і скульптурами. Відкрита ріка робить враження якоїсь північної Венеції або Амстердаму, на ній плавають не тільки качки й лебеді, але й гондолі і звичайні човни. Тут над освітленою спеціально на ріці вбудованими ліхтарями водою, відбуваються вечорами музичні концерти. Довкола низка вибагливих ресторанів, купецький центр у закритих приміщеннях сполучених зі собою будинків, майдан для ковзанів узимку, немов такий собі місцевий Рокефелер центр. Панорама старого міста має неабияку привабу і колоритність. Але мене вразила відсутність людей.... Де-не-де кілька осіб, то тут, то там. А на ці простори можна було б сподіватися неабиякої метушні кількатисячної юрби народу.... Може бувають дні, коли тут багатолюдно... Бо інакше виникає питання: для кого все це призначене? І на чий кошт відновилося це старе історичне американське місто? Засноване воно в 1620 році — видно, що має віру в майбутнє і інвестує в нього. На що

вони розраховують? На туризм, чи нову якусь індустрію?

Полуднували смачно й обильно в ресторані Рафаель. Тим разом гостила я.

Субота, 10:30 увечорі.

Їздили сьогодні над море до Narrangasett. Прегарний надморський ресорт, з колоритною старою вежею-аркою понад дорогу, з пляжами, вітрильниками на морі, вибагливими ресторанами і мешканевими будинками пастелевих кольорів стародавнього архітектурного стилю. Полуднували в еспанському ресторані, де їли смачні Camarones al ajillo, тобто креветки з часником.

Вчора до пізна просиділа я на розмові з Мотрею. Спровокувала я її до цілої лекції про мистецькі стилі і епохи, а все почалося від мого питання про Сезана, як то він малював ту саму гору багато разів в різних тонаціях. Сьогодні ми це ще вранці продовжили, бо я хотіла почути щось від неї про її власне мистецтво. Два поняття кинуті мимоходом: фемінізм і alienation, дуже мені допомогли для дальшої інтерпретації. Але Мотря каже: “Мистець ставить собі за завдання розв’язати проблему” і під цим вона має на увазі не так тему, як композицію, тобто не так що сказати, а як сказати. Так бодай я зрозуміла.

З Лесею ми довго оглядали різні старі фотографії — в альбомах, що їх вона упорядкувала. Показувала мені і останній лист вуйка Юрка до Бабці і Дзядзя. Там нема дати і є тільки останні сторінки листа, без початку. Але це писане в Німеччині, вже після війни, мабуть у радянській окупаційній зоні. Йому вислали фотографії нашої родини роблені в Берхтесгадені і він на них реагуючи, згадує і мене, мовляв, “Марта вже дівка, файна, може йти заміж”. Незабаром це і сталося, але він уже до цього не дожив, здається? Помер, кажуть 1950 року? чи 1949?

Неділя, 11:30 увечорі. Cape Cod. South Chatham. 131 Forest Beach Rd.

Андрій, Мотря і Леся привезли мене сюди до Максима й Уляни. Cottage, що вони його винаймають, це дуже простора і по господарському випосаджена хата, вигідна, чиста, удекорована. Для мене є тут окрема кімната з двома ліжками (могла бути ще одна особа). Поруч — спальня Максима й Уляни і лазничка, а хлопці мають окрему кімнату на горі, із власним тушом і туалетом. Є простора вітальня, з канапами, фотелями, кольоровим каблевим телевізором, етажерками повними книжок. Досить велика кухня, де шафи повні всякого посуду, нова електрична кухонка, великий холодильник. Крім того є ще веранда, де можна їсти при столі, і велика господарська пивниця, де Максим поставив їхні (привезені з Торонто!) чотири велосипеди. До моря тут недалеко — сьогодні ми їздили автом, але можна зовсім добре дійти і пішки. На полудне приїхали сюди в гості також Тиміш з Лілею і своїми двома маленькими дітьми та Вава Бачинська. Жінку й дітей Тимоша я бачила вперше. Вікторія — тримісячне немовля, але Трувор, що має майже три роки — жвавий веселий кучерявий хлопчик. Лілю я, очевидно, бачила на весіллі, але була б напевне не пізнала. Вони будуть тут ще завтра. Андрій з Мотрею і Лесею

повернулися вже додому. Вечеряли ми сьогодні дуже пізно в ресторані тут недалеко — clam chowder-ом і рибою.

Понеділок, 21 серпня 2000. 11:30 вечора.

Сьогодні значну частину дня провели разом з Тимошем, Лілею і їх дітьми у Chatham і на березі біля маяка. Дуже шикарне й кольоритне містечко — з крамничками, ресторанами. Є і кілька церков різних деномінацій. Хати здаля одна від одної, добре все утримане. Не видно ніде дешевої комерціалізації. Це ресорт заможної середньої класи. Всюди майже виключно білі, включно з обслугою. Не видно в Четгемі філіялів МекДоналда, Pizza Hut чи Int. House of Pancakes, а може вони тільки менше реклямовані і я їх не встигла помітити? Мусить бути якесь локальне законодавство, яке свідомо стримує надмірну розбудову й комерціалізацію. Полуднували смачно в одному з ресторанчиків. Ми зі Стефком трохи втомилися цим проходом і не пішли вже на пляж з Максимом, Уляною й Іванком. Увечері приїхала до нас Улянина приятелька Керол із своїм чоловіком-китайцем Стівом — це вже і мої знайомі — були двічі гістьми в моїй хаті, була і я в них біля Принстону. Тут вони були на вакаціях на острові Нентакет, вступили до нас по дорозі додому.

Вівторок, 22 серпня. Північ.

Сьогодні — двічі на пляжі (інші два пляжі, що до них треба було доїздити автoм). Самотній прохід між дюнами до маяка. Діти купалися в океані, Максим і Уляна в цей час сиділи на піску. Увечері: вечеря вдома: шницлі, свіжа картопля, шпарагівка, вино. Фільм на телебаченні (відео) “Титанік”. Карти з дітьми.

Відео-фільми, між іншим, як і книжки, залишені місцевими господарями. Ми вже дивилися на один фільм: “Forest Gump”. Пригадую, що я завезла була це відео Маркові до Києва в 1995 році, як один із дарунків. Але тепер дивилася, немов вперше. Невже я так все призабула? Після купелі і вина — готова до ліжка. Ще читатиму місцеву книжку: “Out to Pasture” / Effie Leland Wilder.

Середа, 23 серпня 2000, перед північчю.

Максим, Уляна й Стефко провели сьогодні пару годин на прогулянці велосипедами. Ми з Іванком посиділи дві години на пляжі, але він не мав охоти купатися. Читали. Розмовляли. Дивилися на вітрильники і катамарани. Було холодно й вітряно. Полуднували вдома. Потім трохи дивилися на фільм “Titanic” — белетристичну версію — а після вечері з раками (Уляна сама варила!) додивилися ще й версію документальну, яка мені подобалася більше. В міжчасі їздили ще дивитися ввечері на маяк, що має подвійні рефлектори. Але увечері почало дощити, не знати яка буде погода завтра. В антрактах грала я з хлопцями в карти.

Четвер, 24 серпня 2000. 10 год. вечора.

Сьогодні дев'ята річниця незалежності України. Відзначили ми це свято вечерею в ресторані, разом з Яриною і Філіпом Бодроками. На пляжі були разом з ними і родиною Сливоцьких, які мають хату у Четгемі. А перед тим ще, перед полуденком, що його їли вдома, їздили ми на заповідник Марконі. Я там була вже щонайменше тричі — це гарне місце. Високо на пагорбі над пляжем залишки колишньої станції, звідки Марконі переслав 1903 року перше телеграфічне повідомлення через океан. Там особлива рослинність, дикий залісений парк, цікава гра кольорів — від зелених хвиль океану, жовтого піску, до брунатних дюн і диких заростей.... Добре для малярів-пейсажистів, що малюють з натури.

Субота, 26 серпня 2000. East Greenwich, R.I. 11:00 PM.

Я в Мотрі і Андрія, після однотижневих вакацій на Кейп Кад. Мали ми весь час гарну погоду — дощ падав один тільки раз, і то увечері. Вчора — останній наш день — провели майже повний день на пляжі. Я хоч і не купалась взагалі, та й ходила одягнена як не в штани, то в довгу сукню, таки припекла собі трохи ногу — бо були ми на пляжі довго і від самого полудня, а не, як звичайно, пізнім пополуднем. Максим привіз мене сюди, Мотря пригостила нас усіх обідом, а тоді Максим зі своїми поїхали далі додому. Вони десь по дорозі зупиняться на нічліг, бо виїхали десь по 3-ій, а до Торонто далеко..

Тут в Головінських застали крім Мотрі, Андрія і Лесі, ще й Тимоша з Лілею і дітьми — 2-річним Трувором і недавно народженою Вікторією, і Аню з Романом Максимовичів, які приїхали на кілька днів з Філядельфії. Тиміш з родиною від'їхав, а Максимовичі ночують в кімнаті поруч зі мною, маємо спільну лазничку (і певно серед ночі зустрінемось там із Романом — вже ми з того заздалегідь посміялися).

Дивились ми тут пару годин на відеозапис “Russia at War” — дуже цікавий документальний історичний фільм про добу, що її ми прожили і пам'ятаємо. Нарешті починають у світі бачити певну симетрію між Гітлером і Сталіном і їхніми методами боротьби за владу, безоглядністю і жорстокістю. Є в цьому фільмі і чимало нової інформації, напр. про те, що Сталін не вірив в те, що Гітлер іде інвазією на СРСР і перші рапорти з фронту вважав провокацією.

П'ятниця, 1 вересня 2000. 2:00 пополудні.

Я вже вдома від понеділка. Приїхала автом із Максимовичами, не використавши свого заплаченого квитка на поїзд (може повернуть мені гроші? ще не розвідала). Авто провадила Аня — добрий і витривалий з неї водій. Роман після свого інсульту та інших проблем їздить автом тільки на недалекі віддалі. Аня взагалі дуже багато виявляє йому уваги, бо він тепер уже часом забувається, втрачає трохи орієнтацію, отже потребує допомоги. По дорозі ми вступали до хати їхньої дочки Лесі, що мешкає сама з малим синком у вибагливій, великій хаті, з просторою парцелею довкола, в малому ексклюзивному поселенні в Нью Джерзі. Мусів її чоловік досить швидко заробити поважні гроші, бо коли він зовсім ще молодим втопився на вакаціях в Південній Каролайні (мабуть із десять років тому), залишив Лесі не тільки цю хату, але й хату на

винайм над морем у Каролайнні, та й напевно поважне забезпечення... Мав він докторат з хемії, каже Аня, але переставився на програмування комп'ютерів.

Не встигла я ще добре розглянутись по хаті після приїзду, як — побачивши 10 записів на автовідповідачі — почала слухати залишені повідомлення. Одне з них повідомляло про смерть Марійки Чайковської і парастас о год 7-ій. Я мала п'ятнадцять мінут, щоб перевірити з Насевичем, чи це в нього, передягнутися і поїхати. Ще встигла. Прийшло — на диво — багато людей, десь може із 40 осіб. Все це молоді люди, знайомі Христі, Віри, Лялі і Марти, а не їхньої мами. Марійка Бедрило-Чайковська мала довге, але дуже трагічне життя. Про це життя дуже цікаво і детально, наперед в українській, потім в англійській мові розповів Зенко Шпон. Померла в сам день незалежності 24 серпня — дожила до 92 року життя, але що це за життя? Понад 20 років уже була в піклувальному домі, спаралізована, без здатності говорити. Жах. Ліпше, якби була померла вже давно. Але це не була єдина її трагедія: в перші роки побуту в Америці заломилася нервово і була пару років в психіатричній лікарні. А ще раніше (про це Зенко не говорив) пережила смерть свого брата, який дуже їй допомагав фінансово вже в Америці, але також не міг, мабуть, витримати тяжких перших літ пристосування в Америці: повісився. А був Іван Бедрило інтелігентна, цікава людина, співробітник енциклопедії Раковського: його я пам'ятаю ще із Штайнеркірхен. Не кажу вже про те, що Марійка замолоду втратила чоловіка — зовсім несподівано і в силі віку — бо мій вуйко Юрко помер на 40 році життя після операції на сліпу кишку в повоєнному Берліні. А четверо дівчаток були тоді ще дуже маленькими дітьми... Бабця Лінка допомогла їх переселити до Америки, піклувалася ними, коли Марійка була в лікарні, вислала молодших до Словтсбургу, до академії сестер на науку. А як я пам'ятаю з дитинства, Марійка не втішалася особливою симпатією в родині, Бабця була, здається, проти синового вибору, та й подружжя, кажуть, не було надто щасливе... Може Бабця знала щось про родину, а може інтуїтивно передчувала, що поєднання їхніх генів не принесе добрих наслідків: дивлячись на проблеми, що їх мають мої кузинки, можна думати, що винною може бути і спадкова схильність до всяких хворіб. Марта, напр. має поважну психічну хворобу — маніякальну депресію; Христина перейшла повно всяких хворіб, на парастасі і похороні пересуватися могла тільки при помочі "walker"-а, а це при її великій вазі не така проста справа; Ляля має від дитинства діабет із усіма його шкідливими наслідками; Віра також не в найкращому стані, крім іншого, має проблеми з колінами, навіть перейшла операцію, що їй не допомгла. Та й доля їх незavidна: Віра і Марта — обидві розведені; Христя швидко після смерти Зенка Дольницького прийняла до себе свого колишнього коханця і може була б з ним щаслива, але він — невдаха, алькоголік. В цій родині найкраще, на сьогоднішній день, ведеться, мабуть, Шпонам. Виростили дві гарні доні (одна з них в жовтні виходить заміж), тепер живуть на Флориді. Але над ними висить Дамоклів меч Лялиної хвороби... Вірині хлопці — Юстин і Юрчик знайшли собі пару не тільки не-українську, але й іншої раси: Юстин вже одружений і має малого хлопчика: його жінка Сабріна — чорна, американка. Юрчик покищо ще кавалер, але був з дівчиною: ім'я її я не запам'ятала, але вона з Філіпін, темношкіра, красуня з довгим розпущеним по плечах чорним волоссям (з них цікава пара контрастів, бо він не то що блондин, а взагалі майже альбіно, з білим волоссям!) Дуже гарні діти має Аня, донька Христини: вона вийшла заміж за православного українця, Фата,

дуже гарного молодого хлопця і в них двоє діток: дівчинка і хлопчик. Дівчинка нагадує Христю з літ її дитинства, коли її порівнювали із Шірлей Темпел... Sic transit gloria mundi... Я була і на парастасі, і на другий день в церкві, на цвинтарі та на поминках.

Поволі повертаюся до рутини нормального мого самотнього життя. Передусім треба було полагодити термінові справи: побажання Максимові і Андрієві, податки і рахунки, висилка книжок, оголошення Мостів.

З вакацій я задоволена: поновила контакти з внуками (шкода, що не було з нами цього року Марка і Ніни!), відпружилася в товаристві Максима, Уляни, Мотрі, Андрія, Лесі. Нагадала собі такі рядки з Рільке: “sich einmal alles geschehen lassen und wissen: was geschieht, ist gut...”

Від Лесі привезла деякі родинні документи та інформації, серед них такі:

Андрій зробив мені на “scanner”-і копії трьох документів і кількох цінних фотографій (зокрема Бабці і Дзядзя). Серед документів є відпис метрики Дзядзя (офіційно затверджена копія зроблена в Берхтесгадені), а з неї можна дізнатися такі дані: метрика виповнена по латині, отже: Antonius Henricus, легітимний син батьків Theophylus Czajkowskyj, filius Basillii et Mariae or. Wagner, natus in Ozydow ad Brody & Ioanna filia Ioannis Hoffmann et Annae or. Czuczman, nata in Brody. Дата народження подана як 23 травня 1884 у Львові. Хрищення і миропомазання в греко-католицькому обряді в церкві св. Юра у Львові довершив канонік Антоній Петрушевич. Отже, виходить, що крім Шіків і Гофманів були серед моїх предків і якісь інші німці — Вагнери, та й Чучмани навряд чи могли бути українцями.

Дідів Index lectionum s.r. Universitatis leopolitanae, виставлений 7 Octobris 1904/5 має номер 2029 і прізвище написано як Antonius Czaykowski (хоч підпис власника є Anton Czajkowski). Дуже добре фото, в офіційному якомусь, мабуть, університетському мундирі з високим ковніром (з нього Андрій зробив мені побільшену копію). Слухав Тусьо курсів зоології, біології, хемії, гігієни, ботаніки, анатомії, психології, геології — цікаво, що власне думав він студіювати? Відбув п’ять курсів, здавав іспити (є окремий документ кольоквіюму із стоматології, що його він здав 31 березня 1905 року “z postepem celuясум” (доказ, що панівною мовою була не латина, і не німецька в цьому цісарсько-королівському австрійському університеті, а таки польська). Професорами були Dybowski, Nusbaum, Radziszewski, Szpilman, Zuber, Ciesielski, Szyszylowicz, Twardowski. Я знала, що Дідо Тусьо колись студіював в університеті, але тепер маємо доказ, що він студіював досить довго і що саме. Леся каже, що рівночасно він вчився разом з Адамом Лісікевичем в малярській студії Новаківського. Останній рік його студій в університеті 1906/7. В листопаді 1907 року народилася моя Мама. Отже напевно студії мусів перервати і піти на працю.

Привезла я теж копію індексу вуйка Романа Чайковського: Książka legitymacyjna. Wyższa Szkoła Handlu Zagranicznego we Lwowie, z років 1934-37. Але з того документу

найцікавіше для мене фото і дата народження: 6 вересня 1911.

Прочитала я в Лесі також спогад про вуйка Юрка надрукований в Альманаху Українських Ветеринарних Лікарів, 1950–1980 (Вид. НТШ, Український архів т.36, 1981) “Доктор Юрій Чайківський в моїх спогадах” (стор, 204–209, автор — Іван Розгін). На це я звернула увагу в час похорону його дітям. Про Юрія є чимало різних спогадів, він був активний в громаді, але напевно є і всякі нерозгадані енігми з його біографії — адже був він із німцями в Україні, працював на дослідчій роботі на острові Рімс напередодні закінчення війни.

Ще про родину: Теофіль Чайковський і Йоанна з Гофманів мали п’ятеро дітей: Karol, Leon, Antos, Adam, Zosia. Karol Czajkowski (помер 1946 року) був професором кадетської школи у Львові, мав також скінчену консерваторію і грав на фортепіано. Був поляком-шовіністом, контакту з Антоном не тримав, родиною не цікавився. Леся бачила його на святах у своєї бабуні Йоанни Гофман-Чайковської, куди він приходив сам, без жінки. (Жінка його була вчителька, спольщена німка). Батько Теофіль помер коли Антонові було 4 роки. Згодом Антін тримав контакт з братами Леоном і Адамом. Адам вважав себе українцем, працював урядником Изби Скарбової (його я пам’ятаю, це — батько Зенка і Юрка). Леон був поляком, але не таким шовіністом, як Кароль. Леон був хресним батьком Лесі. Раз купив їй у дарунку плащ з лисом. Подобався Левкові. Працював, як директор газонні, замолоду щось студіював у Відні. Любив поезію — носив в кишені вірші. Залишив двоє дітей: Янку і Тадзіка. Розійшовся з жінкою — мав приятельку. Зося — мала, горбата, вийшла заміж за Вольского. Її донька Гелька — каліка після полію, висока ростом, але мала маленьку ногу: бабця Лінка що якийсь час купувала їй ортопедичні черевики і вони були розміру 4-ого. Sobinski, що був куратором шкіл і що його вбили українці, був тіточним братом Антона, мого діда, і був одружений із своєю тіточною сестрою.

Мотря, не знаю з якої причини, вирішила мене обдарувати: не тільки кількома залишками Дідових малюнків, але і досить великим полотном олійної картини Труша, що висіла колись в домі Яцкевичів. (Це мабуть наслідок моєї розповіді перед кількома роками, як я пробувала відкупити картину Труша, що її колись подарувала нашому спонзоріві до Америки — отцеві В. Андрушкову — моя Мама. Ну, цей наш Труш, що його вивезли на еміграцію із Зборова, мав для мене ще й сентиментальну вартість, тому я і звернулася з пропозицією до о. Андрушкова. Але Андрушків подарував цього Труша своєму лікареві Баранові, отже шанс дістати його назад — мінімальний).

Тому, що я їхала автотом з Максимовичами, Мотря настоювала, щоб я забрала картину тепер (бо я відмовлялася її брати). Її треба буде дати оправити — не знаю, чи залишити її собі, чи подарувати Максимові. (Він саме виявляє бажання прикрашувати свою хату мистецькими речами). Якщо дарувати Максимові, то може ліпше було б оправляти в Канаді, щоб не наражуватись, перевозючи оправлену велику стару картину через кордон. Між іншим, Мотря подарувала Максимові (своєму похресникові) один свій власний твір — але її мистецтво дуже своєрідне і картина, здається, найбільше подобалася Іванкові.

Корогодський послухав моєї поради і прислав два рецензійні примірники свого Довженка. Я вже вислала їх вчора до “Slavic Review” і “Slavic and East European Journal”. Може хтось щось напише.

Понеділок, 11 вересня 2000. 2:00 пополудні.

Галина прибирає хату, а я можу спокійно сидіти біля комп’ютера, після томлячого проходу на пошту і до аптеки. Треба щоб хата була чиста, бо я запросила на четвер на обід четверо гостей: Лялю і Зенка Шпонів та сестер Вакуловських. Вакуловських давно хотіла запросити, а Шпони напередодні весілля своєї доньки приїхали із Флориди і будуть тут пару тижнів. У зв’язку з цим весіллям, я вчора провела день на своєрідних “вінкоплетинах”, американському “shower”-і для Арети Шпон. Запрошені були самі жінки — передусім молоді дівчата, товаришки Арети, а також її тітки — Христя, Віра і Марта. Прийняття було в елегантному ресторані Evviva далеко на Montgomery Ave. Я їхала з Вірою, ледве знайшли це приміщення. Мала нагоду відсвіжити трохи своє спілкування із моїми кузинками. Це вже вдруге після недавніх похоронів Марійки.

Повезла я на це прийняття дарунок куплений у крамниці “Bed, bath, and beyond”, де молода зголосилася до так званого “Bridal registry”. Оригінальна і добра для бізнесу комерційна новинка. Молода вибирає собі речі, що їх хотіла б мати, визначивши точні виміри, кольори і т.д. Гості в крамниці дістають цілий готовий список цих речей, з цінами, і вибирають, що відповідає їхній кишені. В такий спосіб можна уникнути непотрібного дублювання. Я вибрала коц на ліжко за около 50 дол., але на саме весілля маю намір дати чек на сто дол. — мені буде менше клопоту і менше витрати часу й енергії, а молодятam придасться на пошлюбну подорож до Італії.

Була нагода для приватних медитацій про те, якою дуже засимільованою є вже ця наша молодь. Справа не тільки в тому, що панує всюди вже майже виключно англійська мова, але і ментальність, орієнтація на консумента-споживача — можна б сказати, що я живу в якомусь іншому, ізольованому від реальности світі, в своєрідній вежі із слоневої кости. Час до часу добре мати такий reality-check... Не тільки український духовий світ, але взагалі справи культури, літератури, це щось таке далеке і екзотичне всім цим людям. Але це стосується не тільки цього молодого покоління — дітей і внуків третьої хвилі імміграції. Недавні розмови з моїми друзями з новоприбулих (Галиною, Надею) переконують мене в тому, що ця нова хвиля швидше від нас засимілюється в Америці і вийде з українського гетто... Чи треба над тим розпачати? Україну треба будувати в Україні і можна розпачати, що Україна там не стає більше українською, а тут — мусимо примиритися: наші внуки і правнуки навряд чи будуть вже українцями. В моїй власній родині цей процес трохи сповільнений, мої внуки ще принаймні говоритимуть українською мовою, але це вже буде тільки додаткова їх мова, хоч і вивчали вони її першою .

Ще понеділок, 4:30.

Привезла собі від Лесі книжку “Jarmark gumów”. Леся конче хотіла мені щось дати, а я,

побачивши на полиці цю стару книжку Тувіма, книжку що нагадує мені моє раннє дитинство в Радомі, вибрала саме її. Сказала Лесі: для нікого з Вас ця книжка не має жодної вартости, і її колись можуть викинути, а я до неї маю сентимент. Ну і от я минулого тижня прочитала всі ці вірші Тувіма. Були там, очевидно, і знайомі мені речі, зокрема цей вірш, що починається “Spotkali się w święto o piątej przed kinem Miejskowa idjotka z tutejszym kretynem” і що його я і досі знаю напам’ять. Пригадую, що моя Мама, коли приїхала мене відвідати в Радомі, була неприємно заскочена тим, що її десятилітня доня деклямує напам’ять такі нецензурні речі, як цей сатиричний вірш Тувіма, або таку еротичну як “Елегія про ключі від кохання” Антонича (а крім того таким фактом, що я замість вітатися із старшими панями словами “Цілую ручки”, казала “Слава Україні!” — це вже було не під впливом дому Яцкевичів/Чайковських, а під впливом цих молодиків-націоналістів, що тоді подвизалися в радомському Українському Допомоговому Комітеті...) Вірш Тувіма про ідіотку і кретина має назву “Kartka z dziejów ludzkości” — цього я не пам’ятала. Прочитала я книжку від дошки до дошки і мушу щиро сказати: я розчарована. Цей гарно виданий том у твердій оправі включає сатиру, фейлетони, і всякі злободенні віршики, але якби репутація Тувіма була оперта тільки на цьому томі, то не можна було б сказати про нього, що він — великий поет. Побачила я, як дуже під впливом цих віршів був сам Левко Яцкевич, а ще мене трохи заскочили вірші із анти-капіталістичним духом молодої советчини, à la Рильський з тридцятих років, та й переклади із російських советських поетів таких як Нієкрасов або Алексей Толстой... Якби не те, що знаю, що сам Тувім був євреєм, могла б закинути йому анти-семітські нотки. Є один такий віршик досить навіть дотепний, але якби його хтось написав сьогодні і опублікував в українській пресі, счинився б напевно великий галас. Зацитую його повністю:

Bank

Jak czarne włochate kulki
Po banku toczą się srulki.

Skaczą, skaczą nad biurkiem,
targuje się srulek ze srulkiem.

Srulek srulkowi uległ
i biegnie do kasy srulek.

Liczy drżącemi palcami
i zmyka przed srulkami.

W klubzesłach zdala od kasy
siedzą srule — grubasy.

Srulki z uśmiechem lubym
kłaniają się srulom grubym.

A w głębi — w ciszy — wielki jak król
Duma
sam
główny
Srul.

(Juljan Tuwim. Jarmark rymów (1934) s.51).

Трохи часу забрала мені підготовка остаточного тексту Правильника Видавничої Комісії та інші справи НТШ-А. Треба підготувати матеріали до Пленуму, що відбудеться в Нью Йорку 23 вересня, вислати працю Бураковського рецензентам тощо.

Заноситься на те, що я в найближчих тижнях матиму кілька разів гостей і доведеться присвятити трохи уваги господарським справам. Заповіла свій приїзд до Філядельфії Соня Сенковська із своїм чоловіком Крісом Флойдом. Я їх запросила до себе, бо не знаю, в якому стані Андрієва хата і чи в ній можна ночувати, чи є там ще меблі, постіль ітп. (Варто відмітити факт, що я в цій хаті не була ще від смерти Тата, тобто більше як десять років! А раніше, то була там по кілька разів на день!) Маю надію, що цей візит і знайомство з Крісом відбудеться без зайвих комплікацій.

Також буде на другий тиждень у Філядельфії Сергій Білокінь. Він має заповіджений виступ тут на форумі сеніорів у середу. Я вже давніше казала йому, що він може зупинитися в мене, якщо бажає. Ще мені не телефонував, але я сподіюся, що він таки приїде, не знаю тільки коли і на як довго.

Телефонував також Іван Карк, що буде переїздом у Філядельфії. Він знову їде в Україну і мабуть перед тим потребує вступити до ЗУАДК. До мене він, мабуть, вступить тільки на полуденок, як звичайно. Ще не знаю.

А треба ще, щоб муляр направив стіну, де затекло.

Субота, 16 вересня 2000. 5:00 по полудні.

Мала неприємний і несподіваний клопіт. Заткався знову канал. Правда, я це помітила зразу, вода ще не встигла навіть залити гаражу. Я зразу покликала Рото-Рутера і він до пів години канал пробив. Вони дають гарантії на 6 місяців — саме минуло трохи більше як 6 місяців, відколи вони в мене були. Є можливість, що десь по середині між моїм гаражем і вулицею, відходову трубу затикає коріння дерева — там, догадується робітник, є якесь “черевце”, де нагромаджуються відпливи. Щоб встановити точнішу діагнозу треба було б зробити захід подібний до кететеризації серця — сама ця процедура коштувала б 300 дол., а тоді треба було б розкопати в тому місці город і вставити нову трубу. Великий і коштовний ремонт — але можливо, що це треба буде мені зробити. Наразі все діє

2000 2372/3540

нормально.

Ця господарська справа мене трохи втомила, бо робітник прийшов вранці того дня, коли в мене була заповіджена на вечір гостина для Шпонів і Вакуловських. На щастя він швидко все полагодив, я трохи почистила і ще навіть встигла покупатися і трохи відпочати. Гостина пройшла відносно гарно, хоч, очевидно, цікавіше, коли є більша група гостей. На мої сили тепер, одначе, 5–6 осіб на обід — це максимум. Мила посуд після гостини не тільки до півночі, але і на другий день вранці. У висліді гостини — моя хата повна свіжих квітів. Я сама купила і вазонку хризантем і гвоздики, а мої гості принесли ще додатково два букети гвоздиків!

Закрутанина трохи з недалеким пленумом НТШ-А. Програму встановили вже давно, всіх повідомили, а тепер раптом давай міняти, бо треба у той же час вставити також засідання з Маркусями в справі ЕУД. Я пробувала Ларису переконати, що такі сходи в поспіху, на бігу, і для комісії, і для енциклопедії не дадуть бажаних наслідків і що гірше, створюють враження, що і справи ЕУД і справи комісії трактується досить легковажно. Я пропонувала, щоб для ЕУД скликати окремі додаткові сходи, може на інший день, щоб можна серйозно і без поспіху обговорити ці, як не як, дуже поважні справи. Не вийшло. Все заплановане на 23-ого. Дай Боже, щоб вдалося провести цей пленум ділово і на певному рівні.

Сьогодні в пошті — велика несподіванка. Лист із Щеціна, від Цецилії Юдек (Cecylia Judek), керівника відділу рукописів бібліотеки, що називається Książnica Pomorska. Недавно, упорядковуючи архів письменниці і скульптора (plastyczki) Jadwigi Dąbrowskiej-Lewińskiej, знайшла пакет листів від її сестри.... Галини Журби!! Хоче написати статтю про двох сестер-письменниць! Мою адресу подав їй Мирослав Лабунька, що його вона зустріла на якомусь фестивалі українського фільму. От тобі і справжня ревелюція!

20 вересня, середа. 9:11 вечора.

Вчора минула восьма річниця Остапової смерті. Що можу сказати? — Вижила, переболіла. Та й відзначила його пам'ять і “Літературним Львовом”, і Шекспіровими сонетами, і книжкою Лановик, і збіркою статей. Чотири книжки за вісім років — непогано, а ще треба зважити, що і “Зібрані вірші” появилися вже по смерті і до мене належало не тільки за них заплатити (це була найдорожча з усіх книжок — хоч і, на мою думку, найменше вдала!), але і подбати про її пересилку в Україну.

Сьогодні виступав у Ф. Сергій Білокінь. Говорив на полуденку сеніорів про свої дослідження в архівах КГБ. Я пропонувала йому вже раніше, що може в мене переночувати, але він із запрошення тим разом не скористав, вчора ночував у Даниленків, а сьогодні поїхав до Вашингтону. Це може й добре. Матиму завтра вільний день, щоб приготувитись до сходин Видавничої комісії НТШ-А в суботу. Пленум почнеться раннім ранком і триватиме до вечора (бо є ще і круглий стіл заповіджений на 5 год.) Я поїду автом з Трофименками, але тому, що в НІЙ треба їм бути вже о 9:30, то доведеться виїхати

раненько. Запропонували, щоб я приїхала до них до Вільмінгтону в п'ятницю, переночувала в них, а вранці поїдемо. Так і зроблю. Не можу ж вимагати, щоб Славко їхав до Ф. спеціально по мене. Могла б я поїхати сама поїздом, але приємніше зробити це в товаристві (но і дешевше).

Якраз закінчила читати спогади Василя Сокола “Здалека до близького”. Видання КІУСу, 1987 року — мала вдома давно, але досі не читала. Мають вони деякі недогляди редакційного характеру, але книжка цікава і нешаблонова. Передусім він — український письменник, що живе і творить в УРСР, не будучи довгі роки членом СПУ — отже це відкриває трохи іншу перспективу. І він подає чимало деталей побутового характеру про тих, хто пробує жити з літератури. Описує структуру СПУ, методи натиску партії тощо. Сокол жонатий з єврейкою (я їх обох зустрічала на конгресі ПЕН у НЙ) і серед його друзів-літераторів чимало євреїв, що про них в інших книжках небагато можна знайти інформації. Дуже цікавий сам процес виїзду його з ССРСР — він його описує в подробицях.

В Сідней відбувається олімпіада і Україна, на радість нам усім, має вже на сьогоднішній день вісім медалей, в тому дві золоті, що їх здобула в плаванні Яна Клочкова. Спортом я цікавлюся мало, але олімпійські ігри — це не тільки спорт, але й політика. Як добре, що ми нарешті виступаємо на них повноправним і рівнорядним партнером інших країн світу.

Неділя, 24 вересня 2000. 5:40 пополудні.

Сьогодні я знову у своїй самотній рутині — нікуди не ходила, і тільки один раз по телефону говорила з Максимом. А вчора і передвчора я була у вирі зустрічей з людьми й посиленої активності. В п'ятницю пополудні поїхала потягом до Вільмінгтону. Зовсім несподівано зустрілася на станції з Наталкою Коропецькою — вона їхала тим же потягом до Балтімору до сестри, а з нею мала летіти літаком до Шікаго на раду Перших Стеж. Сказала мені, що з Балтімору польоти до Шікаго значно дешевші, ніж з Філядельфії. Сіли ми на потяг о год. 3:45. Було так багато людей, що для Наталки, на щастя, знайшлося місце, але я до самого Вільмінгтону таки мусіла стояти (Це щоправда всього 20 мін. їзди, але мене таки трохи втомило). Марта Трофименко виїхала по мене на станцію — це від них 15 хвилин автом, але їхати треба великими автострадами, і я подумала собі, що мені цими дорогами їздити не було б легко. Марта мене перестерігала, що, мовляв, в них в хаті — великий непорядок, але цей розгардіяш — книжки і папери на всіх столах — в кухні, в їдальні, у вітальні, на підвіконних полицях — був мені навіть приємним. Багато і цікавих для мене журналів, і всяких книг, до найновішої книжки Андруховича включно. Пообідали ми пізно, після того як Славко приїхав з університету, — смачною куркою і добрим вином. На розмові довго не сиділи, бо треба було вставати вранці о 6 год. На ніч я взяла собі читати якесь старе число “Сучасности” і в невеликій повістині, де повно всяких фраз французькою мовою, знайшла так багато помилок на кожній сторінці, що мені стало і соромно і досадно за цей наш як-не-як нібито репрезентативний журнал.

До Нью Йорку прибули на час — після 9-ої години. Марта мала засідання своєї секції, я

мала час відібрати копії документів Видавничої Комісії, що їх приготував Андрій Даниленко (він виконує тепер функції Миколи Галіва, і виконує їх, як бачу, точно і згідно з інструкціями) і поговорити коротко з Анею Процик (Вона займається суботніми “імпрезами” для громади і конференціями НТШ-А і виявила зацікавлення можливостями мого літературного вечора), а також мала нагоду поснідати кавою і булкою (що про них також господарі подбали).

Наше засідання Видавничої Комісії мало визначену тільки одну годину і я трохи хвилювалася тим, чи вдасться вкластися у цей час, і полагодити принаймні найважливішу справу: одобрення правильника комісії. Присутніми на цих сходах були Гунчак, Марта Трофименко, Ася Гумецька, Жан-П’єр Кап, Попович, Ласовський, частинно Лариса Онишкевич і я; бракувало Слюсарчука, який був на інших сходах, Геврика і Марти Богачевської-Хом’як, які тепер в Україні, і Найдана, що прислав оправдання. Я просила напередодні Марту Т., щоб вона писала протокол, але вона відмовилася. На щастя, погодилася це зробити Ася, що напевно вийде навіть на краще. Я винесла на розгляд тільки спірні точки правильника, бо ж члени мали нагоду вже познайомитись як із першим, так із другим варіантом пропонованого тексту і дехто висловив був свої думки на письмі поштою. Відбулася жива дискусія над цими точками і їх прийнято з деякими запропонованими змінами. Трохи треба було мені стримувати надмірну балакучість і Гунчака, і Марти Троф., але відітхнула з полегшею, як сходи вдалося завершити з певними рішеннями і вичерпанням програми. Очевидно, не могло бути дискусії над пропозиціями-проханнями, які надійшли до Комісії від НТШ зі Львова, від Бураковського, від Савицького — я обмежилася тільки до короткої інформації про ці справи. Але це і добре: праця Бураковського вже на руках рецензентів, а всі інші — це претенденти на гренти. Їм треба буде вислати затверджений правильник, щоб згідно з вимогами оформили свої заяви і прислали вимагані прилоги, опінії і документи.

Вдалося також на пополудневих зборах самого пленуму (де я наперед склала тільки короткий звіт про свою працю від травня до вересня) — провести одобрення прийнятого комісією вранці правильника. Отже фундамент для дальшої праці закладений — і маю надію, що на ньому будуватимемо свою працю в майбутньому. Очевидно, я розумію, що не так то просто замінити дотеперішню систему, де багато видавничих рішень були роблені приватними домовленнями між напр. Рудницьким і керівниками НТШ у Львові, або всякими спонсорами чи регіональними комітетами в діаспорі. (Розповідала мені Лариса, що був час, коли регіональні комітети видавали свої збірники без попереднього порозуміння з НТШ-А і тільки дзвонили до канцелярії, щоб довідатися про поточний номер серії!) Виник навіть такий інцидент на самих зборах пленуму, де Рудницький почав інформувати про якесь спільне з УВУ видання, демонструючи вже надруковані титульні сторінки і виявилось, що про це ніхто крім нього взагалі не знає... Виникла констернація, коли хтось із президії сказав, що мовляв, це треба було полагодити наперед з Видавничою Комісією... Левко був заскочений таким несподіваним обмеженням своїх автократичних рішень... Щоб відпружити можливу конфронтацію, я сказала, що рішення зроблені нашими попередниками ми, очевидно, зобов’язані респектувати, але в майбутньому треба, щоб процес був унормований правильником. На цьому й стало. Але власть імуці, думаю,

усвідомили собі, що оцей правильник Видавничої Комісії — це не така собі формалістична забавка, а документ, який може мати далекойдучі наслідки.

Збори пройшли в діловій атмосфері. Не було досить часу, щоб справам Енциклопедії Діяспори присвятити пів дня, всетаки обоє Маркусі таки привезли на показ президії машинописи проробленої і готової до друку роботи і Дарка звітувала досить ділово про труднощі з персоналом, з ненаписаними гаслами тощо. (Мене, між іншим, просила, щоб я написала загальне гасло про українську літературу в США і погодилася бути редактором відділу літератури — але це погодився вже раніше зробити Рубчак. Він своєї роботи не виконав і вони мають клопіт. Але я не маю охоти брати на себе цей обов'язок, може запропоную їм Штогрину?) Слюсарчук мав нагоду заізнатися ближче з деякими фінансовими проблемами ЕУД. На самих зборах він інформував про можливості продажу землі біля Кергонксону (є оферта на 1 мільон дол., але ця оферта — тентативного характеру і може ввійти в силу аж після одного року). Були звіти стипендійної і бібліотечної комісії і комісії членства. І очевидно — звіт голови. Я рада, що Ларисі вдалося побороти інтриги опозиції і що вона успішно розв'язала і принципові резигнації фінансиста Рака і керівника канцелярії Галіва. Маю надію, що бандерівська політика відійде на задній плян і не буде блокувати праці наукового товариства в майбутньому.

На год.5 була заповіджена прилюдна імпреза для громадянства — круглий стіл про недавню міжнародну конференцію у Фінляндії, в Тампере. Виступали Левко Рудницький, Мирослава Знаєнко, Марта Трофименко, Томас Бирд і німець Ульріх Швасер, вела імпрезою Аня Процик. Я не багато сподівалася від цього круглого столу і була приємно здивована — виступи були дуже цікаві, відповіді на питання аудиторії дуже живі, а присутність двох чужинців — американця і німця — що хоч самі виступали англійською мовою, українську мову знають, і відповідали без перекладачів на ставлені їм запитання — був доказом, що ми як-не-як зробили певний прогрес за минулих кілька десятиліть в Америці і що виходимо поза межі рідного гетто.

Публіки прийшло не багато — може 30-35 осіб. Але були серед них і мої знайомі: Старосольська, Лідія Крушельницька, Люба Волинець. Ляся дуже подалася, не дочуває, трохи себе занедбує, зате пані Крушельницька, яка з гордістю сказала мені, що їй 86 років! — виглядає і далі елегантною стрункою дамою. З нею ми говорили про Гайдабуру, театр в Нью Йорку, інсценізацію, що її вона підготовляє на свято пластового ювілею. Стомлені і трохи підпухлі її очі ілюстрували мені клопоти, що їх вона має з цією молодечою імпрезою... Люба Волинець запрошувала мене приїхати до Стемфорду і подивитись на унікальні колекції їхньої бібліотеки.

Повернулися ми з Н.Й. десь по 9-ій вечора. Я ще прийняла Трофименків варениками і кислим молоком і вони від'їхали від мене десь аж біля 11-ої.

В НЙ Лариса показала мені нове число “Кур'єра Кривбасу”, де є анотація про мої “Тихі розмови з вічністю”.

Вівторок, 26 вересня 2000. Полудне.

Подзвонила мені в неділю ввечорі Віра Лазик: Рудницький приніс їй показати книжку Романа Іваничука, де є згадка і про мене. Я саме закінчила читати Сокола, і “Мої спомини” Антонович і була готова на якусь нову цікаву лектуру. Отже Іваничук мене зацікавив і я перемовила Віру, щоб вона позичила мені книжку. Сьогодні я вже закінчила її читати. Це “Дороги вольні і невольні”, спогади видані в Києві ще 1996 року (Український письменник), фактично продовження “Благослови, душе моя, Господа!”, невеличкого тому, що його я маю вдома і який читала вже давно. “Дороги” також книжечка невеликого формату — всього 165 сторінок. Читаються ці спогади цікаво, хоч як на мій смак, у них забагато публіцистичних дигресій. Автор нібито борониться від закидів надмірної егоцентричності, але саме в його спогадах замало особистого. Спогади, по самій своїй суті, мусять бути суб’єктивні, і саме це дає їм особливу привабливість. А наші критики хочуть, щоб спогади були не спогадами, а історичною монографією... На сторінках 82–84 цієї книжечки, Іваничук згадує про свій перший виступ у Ля Саль 1980 року, про своє перше знайомство з Остапом, зі мною, з Лабунькою, з Коропецьким, а потім про свій другий приїзд до Філядельфії 1995 року, про вечерю в мене і про рукопис Остапових спогадів, що його він повіз до Львова... Приємно, що в його пам’яті залишилися добрі згадки про ці наші зустрічі, і що він їх відмітив у книжці.

В суботу матиму гостей: приїде Соня і Крис з Аляски і будуть в мене пару днів. Я рада буду познайомитись з Сониним чоловіком та відновити відносини з моєю братанкою. Маю тільки господарський клопіт, що ускладнює цю гостину. В Остаповому кабінеті, де є подвійне ліжко і де вони ночуватимуть, затекла стіна. Контрактора я замовила ще перед моїм виїздом на вакації, але він і досі цього не направив. Дощі ідуть майже кожного дня і це справи ускладнює. Обіцяв прийти в суботу, якщо не буде дощу.

З Нью Йорку привезла я новину: Уляна Дячук звільнила редактора “Свободи”, Раїсу Галешко. Тобто, як сказала мені Кузьмович, їй не відновили контракту... На Галешко були великі нарікання: я й сама перестала писати до “Свободи” після того, як Галешко відмовилася надрукувати спростування своїх помилок у моїй статті, а це були серйозні помилки у фактах, а не якісь стилістичні чи мовні зміни. “Свобода” за її редагування почала більше орієнтуватись на менше освіченого читача, на популістські, часом трохи сензаційні матеріали. Але були і деякі позитиви: скорочення дописів з місць, наближення мови до сучасної, нормативної (нарешті замінили ЗСА на США). Цікаво, які будуть наслідки цього рішення.

Субота, 30 вересня 2000 р. 11:00 вранці.

Чекаю на Соню і її чоловіка. Тимчасом хочу занотувати дещо за минулі дні.

В середу 27 я була на PENN — мала візиту в дентиста, а потім працювала пару годин у бібліотеці. Повернувшись, застала на телефонному автовідповідачі запис. Почула голос Теодора Костюка і злякалася: мабуть помер старий... Було б мені дуже не на часі — якраз

приїздить Соня, якби був нині похорон на Баунд Бруку — мала б я клопіт. Але, ні. Каже Теодор: мій батько хотів з Вами говорити. Я потелефонувала до них увечорі двічі: перший раз, щоб домовитись, коли йому буде вигідно. Потім, коли я подзвонила вдруге і Костюкові заклали відповідну апаратуру, я почула його голос. Говорить він із трудом і не легко його розуміти, та й може говорити дуже коротко: це для нього вже велике зусилля. Просив, щоб вдруге послати йому копію моєї рецензії на його спогади, бо копія, що я надіслала, десь загубилася. Думає ще він зовсім раціонально, пам'ять має добру, казала його піклувальниця, що читали вже йому двічі його власні друковані спогади, а також щоденник Любченка. Я подумала собі, що Костюкові особливо цікаво було б послухати Щоденник Єфремова. Але Ніна-піклувальниця сказала: а де його дістати? Доведеться може мені послати-позичити книжку поштою. Але я не дуже радо випускаю цю книжку з рук, нею багато людей цікавиться, а і я сама може сказала б кілька слів по радіо. Якби так можна було Костюкові купити примірник! Але де там: адже наша культурна діаспора на всю Америку не має ні одної справжньої книгарні! Та й навіть у Канаді мені довелося чекати кілька місяців на мій примірник!

Вчора були збори регіональної комісії ЕУД, що на них присутні були обоє Маркусі. Дуже мене Дарка намовляє, щоб я погодилася стати редактором від літератури... Рубчак давно обіцяв загальну статтю, але досі не написав. А на прохання реагувати критично на пропонувані гасла — навіть не відповідає. (Я вже раз таку свою реакцію їм послала, може й тому Дарка тепер настоює, щоб я перебрала цю роль офіційно). Не дуже на це маю охоту. Довелось би відкласти на бік мої власні проекти, потерпіла б від цього значно моя праця над викінченням ULE. А мені життя утікає і хочеться викінчити розпочате. Думаю, що є інші люди, яким може залежати на цій почесті, і які нічого іншого під цю пору не роблять. Ну, Дарка вважає, що я “найбільш компетентна” для цього людина. Не знаю, ще може подумаю.

Мав прийти сьогодні контрактор-муляр направляти стіну. Досі його нема. А цих пару соняшних днів — тепер рідкість.

Неділя, 1 жовтня 200, 4:00 пополудні.

Сьогодні я поїхала із Сонєю і Крісом до церкви — показала їм Михайлівку, купила там чотири тузіни вареників для Соні (вона хоче завезти їх своїм батькам!), а потім повела їх на жовтневий український фестиваль Менор коледжу. Там ми оглянули новозбудовану каплицю, музей народного мистецтва і там я їх залишила. На щастя поїхали ми туди двома автами, саме з думкою, щоб я могла вернутися додому. Мушу сказати, що дві години на ногах на Михайлівці і на фестивалі були для мене максимальним обтяженням; ноги мені розболілися, я довше не могла б була витримати. Вони ще мали намір поїхати звідтам до крамниць в центрі міста і на оглядини Філядельфії.

Вчорашній день провели вдома — була нагода багато наговоритися і в час полуденку, і в час вечері. (Я гостила їх борщем, домашніми м'ясачками, варениками з м'яса, всякими приставками, салатками, сирами, горілкою і вином, так що гостина випала на славу і я

була з неї задоволена, а мої гості тим більше).

Кріс походить з Арканза, з Клінтонового міста Літл Рак. Батько був пілотом в літунстві, тепер він на емеритурі, пробував різні роботи від продавця забезпечення починаючи, але не дуже з них задоволений. Мама працювала тільки на тимчасових не ціло-добових роботах. Тепер вона часом помагає флористові. В час, коли батько працював в Air Force, родина часто мінjala місце проживання, якийсь час провели на Окінаві і Кріс згадує, як в дитинстві бавився з японськими дітьми на військовій американській базі. В нього дві сестри — обидві живуть близько батьків. Сам Кріс вчився в університеті Міссісіпі, він має ступені бакалавра і магістра, був якийсь час у докторській програмі, але покинув. Як хемік, відповів на оголошення праці на Алясці і поїхав туди. Працює в інженерному корпусі американської армії, так що має федеральну працю. Він там уже вісім років. Між іншим, Соня, яка працює як “Features writer” в газеті Anchorage Daily News, дуже хоче спеціалізуватися як “science writer”, брала вже деякі семінари і курси, та й тепер їде на Флориду на фаховий вишкіл. Вона застановляється над тим, чи не змінити працю і переїхати до США, має навіть якусь оферту з Денвер, яка пропонує цілих 30,000 дол. більше від її теперішньої зарплати. Але, якщо підрахувати, що Кріс мусів би піти не меншеплатну працю, бо в Алясці прислужують різні додаткові бонуси, та ще й мешканці Аляски не платять податків, то у висліді це може вийти зовсім не на користь у фінансовому сенсі. Вони обоє, виглядає, дуже прив’язані до Аляски, люблять природу цієї країни, багато часу проводять на прогулянках, на кемпінгах, і кажуть, що цього їм бракувало б, якби покинули Аляску. Я щойно в розмові з ними усвідомила, що там, як і в Скандинавії, бувають літом довгі дні, а зимою буває часом тільки чотири години денного світла... Я запиталася, як вони познайомилися, зовсім не очікуючи цікавої ревелюції: виявилось, що Кріс подав персональне оголошення до газети і Соня на нього відгукнулася! Він дуже маломовний, стриманий, може навіть трохи несмілий — а може це так тільки виглядає у першій зустрічі.

Я думала, що Соня має ключ до хати при 6420 Lawnton, і що піде туди подивитися. Але виявляється, що вона ключа не має і навіть не дуже хоче туди іти. Сказала мені, що вклала багато часу, труду і власних грошей, щоб відмалювати хату і підготувати її до продажу і була розчарована, що її батько, хоч і мав зацікавленого покупця, не довів до продажу, занедбав будинок, і тепер Бог знає в якому хата стані і як виглядають справи продажі. Часом здається, каже Соня, що Андрій має якесь прив’язання до того дому і підсвідоме бажання його не позбутися. Ну, я думаю, що йому просто тяжко зробити рішення і він мабуть складає вину за ситуацію, яка склалася, на когось іншого. Може навіть на Соню. Мовляв, якби вона далі там мешкала, було б все гаразд.

З Марійкою, каже Соня, справи унормувалися. Операцію на грудь вона перебула добре, мала зломану ногу, але на весіллі в Алясці були вони обоє, і навіть не було жодних прикрих інцидентів з Андрієм, що їх Соня боялася, і зустрічі обох родин молодят відбулися без комплікацій.

В мене молодята, виглядає, мають намір побути аж до суботи. Я не маю до цього

заперечень, але не зможу присвячувати їм так багато уваги як вчора. Нехай собі їздять по місту, полагоджують свої справи, а до мене приходять на вечерю. Я вже і сьогодні дала їм ключ до хати, щоб могли мати свободу рухів. Звідси вони мають у пляні поїхати до Ван Еттен, до Марійки і Андрія, потім вертаються — Кріс окремо полетить додому, до Анкоредж, Соня ще має поїхати до Атлантик Сіті робити інтерв'ю з Міс Аласка під час виборів кандидаток на “Міс Америка”, а потім вона летить до Санкт Петербург, на Флориду, на семінар для журналістів, що пишуть про стислі науки.

Вчора потелефонувала мені Наталка Пазуняк, щоб повідомити, що померла Віся Блавацька. Сьогодні дала мені деякі додаткові інформації про це Слава Оранська. Саме Слава була чи не остання в контакті з Вісею: домовилася з нею, що привезе деякі харчі, але в четвер увечері не могла до неї додзвонитися, в п'ятницю вранці привезла ці харчі і ніхто не відповідав на дзвінок до хати. В порозумінні з Яримовичем, викликали поліцію і поліція знайшла Блавацьку вже неживою. Пару днів тому я з нею ще розмовляла по телефону: задзвонила вона, що бувало не так то часто. Дякувала мені за те, що я перед виїздом на вакації, прислала їй інформацію — номер телефону бюро Philadelphia Corporation for the Aged, куди можна звертатися за допомогою самотнім людям. Я виписала цей номер на комп'ютері в багатьох примірниках, щоб вона наліпила це собі в різних стратегічних місцях у хаті (Також і мені треба це собі зробити). Казала мені Віра Лашик, що таку допомогу можна дістати навіть у справах закупівлі харчів, транспорту до лікарів тощо і що наші люди повинні з того більше користати, зокрема ті бідніші, що не можуть дозволити собі на таксі і платну допомогу). Віся розповідала мені про Чепіля і дуже бідкалася тим фактом, що він — який досі так дуже допомагав їй у всьому — тепер і сам близький смерті (рак легенів з метастазами ітп). Пам'ятаю (і згадую про це тепер із сатисфакцією), що останніми моїми словами до Блавацької було прохання дати мені знати, як їй потрібно буде щось купити чи полагодити. Блавацька, хоч і хворіла хворобою Паркінсона, і мала деякі депресивно-психопатичні нахили, дуже дорожила своїм приватним життям, аж до певного дивацтва включно, нерado відкривала будькому двері своєї хати (я одного разу, пару років тому, завезла їй була спечену курку, але поставила її на порозі, не входячи до хати, хоч і повідомила їй про це заздалегідь телефоном!) Вона хоч і не мала формальної середньої освіти, багато читала, цікавилася справами культури, зокрема театру, мала багато вродженої інтелігенції — з нею цікаво було говорити. Мені вона завжди була прихильна, цінила мій час, ніколи не накидалася тривіальними розмовами чи сплетнями (як це роблять деякі інші люди), хоч ми досить часто і навіть довго розмовляли. І я з вдячністю згадую факт, як вона з власної ініціативи замовила була радіокоментар про мене, щоб відзначити моє 60-ліття... (Це було десять років тому і вона ще провадила радіопрограму). Я говорила сьогодні на Михайлівці із Славою Оранською: Ще невідомо, коли буде панахида і похорони. Спадкоємниця Блавацької, її похресниця — донька Тамари Гординської — саме виїхала в Україну і не буде її зо два тижні. Саме ця похресниця успадкує архів Блавацького, а це важливо знати дослідникам історії театру діяспори, зокрема Василеві Гайдабурі. Маю надію, що зможу бути на похоронах.

Субота, 7 жовтня 2000. 3:00 по полудні.

Соня і Кріс були в мене до четверга — тепер поїхали до Марійчиних свояків у Нью Джерсі, а потім поїдуть до Марійки й Андрія. Я гостила їх “по-королівськи”, тобто виявила максимальну уважливості. Одного вечора навіть був у нас в гостях колишній Сонин поклонник Steve Levkowitz. Контраст між цими двома хлопцями — неабиякий і, думаю, на користь Кріса. Стів — художник, тепер працює для ювелірного журналу, виконуючи для них карикатури. Він — дуже пристійний, товариський, балакучий, має велику дозу особистого чару. Але, мені здається, що він великий егоцентрик, може й неврастенік: він ще шукає самого себе і навряд, чи надається до подружнього життя. Кріс, хоч по професії хемік, також займається мистецтвом: він різьбить у дереві маски, і то маски ескімоської обрядової традиції, також цікавиться музикою. Але він, здається мені, людина серйозна, маломовна, більш устabilізована, знає чого хоче, а при тому він досить уважливий і добросердечний. Помагаючи мені косити траву, напр. закріпив проблему з моєю косаркою, що з неї час-до-часу злітають колеса. З власної ініціативи на другий день купив якісь спеціальні шруби, закрутив їх у машину і маю надію, що це мою давню проблему направить. Між іншим, вони привезли і показували мені фотоальбом з їхнього весілля: виявляється, що вінчав їх якийсь жрець-шаман місцевого племені гайда в оригінальній церемонії. Обое вони закохані в Аляску. Каже Соня: людям дають бонуси, щоб вони поїхали туди працювати, але коли вони вже там задомовляться, коли їх захопить довколишня природа, вони вже не хочуть покидати Аляску... (а тому і не потрібно працедавцям додатково платити, щоб їх затримувати)... Невже справді?

Але добре, що мої гості вже в четвер від'їхали, а то я зайнята ними і господарством за малим не забула, що в мене в п'ятницю замовлена візита в гінеколога і мамограм... Добре, що своєчасно пригадала собі. Після медичних процедур, я ще пару годин провела, працюючи в бібліотеці Ван Пелт. Досить мене цей вчорашній день утомив, тим більше, що я мусіла виїхати з дому вже о 7:30, та й снідала й обідала тільки виноградом, грушкою і яблуком... Коли увечорі потелефонувала Софійка, щоб запитатися, чи прийду на мистецьку виставку Титлів (що про неї я зовсім забула!) — я вже не мала ні сили, ні охоти збиратися і їхати до Центру. Сьогодні також нікуди не виходила — бо мав прийти робітник-муляр направляту стіну. Не прийшов. А я втратила день — бо не використала навіть гарної осінньої погоди для проходу.

Панахида за Вісю Блавацьку буде аж в понеділок і то біля катедри на Френклін вул. Сьогодні я написала Гайдабурі, а його адресу дам Ксені Гординській-Гапій, може вона перешле йому щось із архівів.

Середа, 11 жовтня 2000. 8:00 увечорі.

Вчора більшу половину дня я провела на похоронах Вісі Блавацької. На цвинтарі було біля 30 осіб, таке ж приблизно число людей було і день раніше на панахиді на Френклін стріт, біля катедри. Але не всі ті самі люди. Ховали її поруч Блавацького — не знаю, як вирішать справу із написом, бо пам'ятник був ставлений тільки для нього і має тільки його ім'я. Дуже вранці на цвинтарі було холодно, та ще й з вітром. Мені дуже подобався монтаж фотографій Дичківної — на чотирьох великих табло — завдали собі організатори

труду! (Це робила Тамара Гординська та її дочки). Нажаль, не послухали моєї ради, щоб дати через погребника до преси це фото, де Блавацька стоїть поруч Ділворта і Кларка. Був би Philadelphia Inquirer напевно помістив некролог. Я перевірила на інтернеті — не було згадки. Запиталася Насевича. Сказав мені: родина собі не бажала, щоб давати інформацію до американської преси. Шкода. Невикористана нагода. Володимира Кавка, яка допомагала в справах похорону від ОМУСу, просила мене, щоб я сказала кілька слів на поминках. Я підготувала собі кілька думок, щоб звернути увагу на Вісю — не як на акторку, а як на жінку неабиякої вродженої інтелігентности, що зуміла самостійно провадити у Філядельфії 40 років щотижневу радіопрограму і зробила з цієї радіопрограми справжній форум громадської думки. Я не завжди була згідна з тим, що на форумі її програми пропагував напр. Лев Шанковський, і взагалі на мою думку Блавацька — був час — занадто піддалася була натисковій бандерівської ідеології — але треба признати, що вона вміла давати собі раду з програмою, лавірувати між політичними групами, переборювати організаційні і фінансові труднощі, нав'язувати контакти з американцями, переводити харитативні акції — одне слово, провадила свою радіопрограму майже так, як редактор якоїсь малої газети провадить своє видання. А все це, не маючи ні формальної освіти, ні доброго знання англійської мови, ні навіть не маючи авта, щоб доїздити на радіостанцію.

Я подумала собі, що цю малу згадку про Блавацьку варто може послати до “Свободи” — на пробу, щоб перевірити як стоять справи після відходу з редакції Раїси Галешко. Так і зробила. Побачимо.

Накупила сьогодні квітів і напрацювалася на городі аж плечі болять. (Приємно відмітити, що мої ноги зовсім добре витримали цю фізичну пробу). А тепер сидітиму півтори години при телевізорі, слухаючи другої вже дебати між претендентами на президента: Гором і Бушом молодшим.

Неділя, 15 жовтня 2000. Увечорі, після 8-ої.

Вчорашній день провела на весіллі Арети Шпон. Поїхала вполудне до Максимовичів до Вілов Гров, там вже були Андрій і Мотря Головінські з Лесею. Я там залишила своє авто і поїхала разом з Андрієм, Мотрею і Лесею на весілля. Вінчання відбувалося в українській церкві у Ворінгтоні — я там ніколи не була і не сподівалася, що десь там на провінції може бути така велика і гарна українська церква. Церква дерев'яна, побудована 15 років тому, довкола великий простір, три господарські будинки. В'їзд до церкви — алеєю, висадженою деревами. Ось де вкладені гроші нашої діяспори! Українського в тій церкві — обмаль. Відправа була переважно англійською мовою, як і сам акт вінчання. Зрештою, подружжя мішане, чоловік Арети Ерік Перел (доктор аеронавтики) — не українець. Весілля було в старому заїзді Hotel de Village у New Hope. Відносно елегантно, з претенсіями на античну простоту. Гостей було із півтори сотні. Я сиділа при столі з Головінськими, Лесею, Людою і Зенком Чайківськими і незнайомими мені Касарабами. Харч був неособливий, а музика була така голосна, що розмовляти при столі було майже неможливо. Молодь танцювала і забавлялася, підсилюючи свій настрій при барі, нам

старим було не дуже цікаво і абсолютно за голосно. Біля десятої ми вже були вдома у Максимовичів (Максимовичі на весілля не їздили, може зрештою не були запрошені, адже вони — не родина).

Я запропонувала Лесі, що вона може пару днів залишитися в мене: буде у вівторок похорон Володимира Чепіля — там буде повно Лесиних знайомих, а мені також треба буде туди піти. І ось вона вже одну ніч ночувала в мене. Сьогодні я повезла її на Михайлівку, до церкви, де вона зустріла Бережницьких, Лабуньку, Гевриків, Віру Кліш і різних інших своїх знайомих.

Мені було приємно, що несподівано з'явилися цієї неділі в церкві Софійка з Титом, але справжньою сенсацією було, що був у церкві також Іко Лабунька. Виявляється, він не просто приїхав на чергові свої відвідини, а “майже втік”, як сам сказав, бо йому сказали, що він попав на список “небажаних” осіб і що йому варто виїхати з України! Ну, Софійка думає, що він перебільшує, але з розмови з ним я довідалася, що це давня якась справа, пов'язана з американським Freedom House, під проводом Адріана Каратницького, де Іко колись працював. Вони збирали якісь інформації про надуживання в ділянці людських прав, і це не подобалося властям в Україні. Їх, мовляв Іко, вважають за агентів СІА — я трохи зажартувала собі, що я скорше назвала б його “агентом Ватикану” (адже він тепер працює з Гудзяком, у Львові, в богословській академії, що її хочуть при допомозі Ватикану перетворити в католицький університет!) — але це, можливо, не жарти, а може бути й поважна справа і проблема для Іка.

Субота, 21 жовтня 2000. Майже полудне.

Вчора відвезла Лесю на станцію і вона вже сьогодні телефонувала з Провіденсу, щоб подякувати за гостину. Думаю, що може бути задоволена із свого побуту тут. Були ми не тільки в церкві в неділю, і на похороні Чепіля у вівторок, але також на прошеній гостині-вечері у Вакуловських (у вівторок), в Яримовичів (у середу), на візиті в Шиприкевичів, три рази на цвинтарі, а Лесю, крім того була в середу на сходинах сеніорів, де Саляк мав доповідь про свою подорож в Україну.

В середу, відвізши Лесю до Центру на ці сеніорські збори, я повертаючись додому (з пляном взятися за листування Видавничої Комісії НТША), вирішила вступити до крамниці на 5-ій вулиці, щоб купити банани. Купила, повернулася до авта — і раптом проблема: ніяк не можу застартувати мотор! Пробувала кілька разів — безуспішно. Пішла до недалекої станції, попросити механіка, щоб допоміг — відмовився прийти, хоч це було всього кілька кроків. Була і в другого механіка — також тільки через дорогу — відмовився. Пробував мені допомогти порадою якийсь чоловік (виявилось вчитель) — він бодай подивився до мотору, і спробував запалити двигун — безуспішно. Але це допомогло мені зрозуміти, що є справжня проблема, а не що я чогось не вмю зробити, як слід. (Маю неабияке почуття меншевартості в справах шоферування!) Пішла пішки додому, щоб занести банани, скористати з лазнички, і почекати на Лесю (її мали привезти додому з Центру, але вона не мала ключа). Щойно як Лесю повернулася, я потелефонувала

до ААА. Спочатку думала, щоб вони затягнули моє авто до Тойота в Дженкінтавні, але потім усвідомила собі, що це для мене буде велика комплікація. Бо якщо доведеться там авто залишити — поворот додому може бути проблемою. Пішла я до авта. Механік з ААА дав мені іскру, авто рушило і я заїхала на бензинову станцію на 2-ій і Челтенгам, де звичайно купую бензину. Виявилось: вичерпалася батерея. До години вставили мені нову батарею і двигун їде, як по маслі! Я ще навіть встигла приїхати додому, передягнутися, і поїхати з Лесею до Яримовичів на вечерю! (А вже їм була подзвонила, що маю проблему і не зможу бути, та щоб хтось із них приїхав по Лесею).

Оттаке. На тому однак мої господарські проблеми не закінчилися. Помітила я, що знову стоїть вода над каналом — і негайно викликала Рото-Рутера. Але тим разом я сказала, що хочу також замовити “діагностика”, щоб провів нутро труби камерою. Приїхали в п’ятницю раненько. Запустив камеру в трубу і на телеекрані навіть і я сама могла побачити: є в двох місцях якісь перепони в трубі: одна виглядає, як якийсь великий камінь; друга — немов надломані шматки самої труби. Дав мені кошторис: за першу роботу, що її конечно треба зробити — \$2,965, за другу — що її евентуально можна відкласти на пізніше -\$2,905. Якщо робити одне і друге в один день — дадуть одну тисячу доларів знижки, також відтягнуть кошти діагнози — \$375, які я вже їм заплатила. Є можливість, що частину цього видатку може покрити моя страхувальна компанія Travelers. Щоб зробити цей ремонт, доведеться розкопати город у двох місцях, при чому постраждає мій куц Firethorn, що виріс уже як міцне мале деревце і що на ньому висять дві недавно куплені хатки для пташат, а також може постраждати мур, що його направа була б додатковим великим видатком. Друге місце ближче вулиці і там доведеться їм розвалити хідник — а це також буде поважний додатковий видаток. Я рішена зробити всі ці роботи, і то якнайскорше. Чекаю тільки на понеділок, щоб довідатися, яка процедура в страхувальній компанії — вони можуть вимагати додаткового кошторису від іншого слюсаря. Жаль мені куца — не тільки через птахів, але також тому, що цей куц посадив був колись мій Тато як дарунок на день народження Остапові. Мала я до цього куца сентимент — він, правда, дуже колючий і щороку доводиться його трохи підрізувати. Ну трудно. Канал мушу направити. Адже я навіть не могла б піти на операцію ноги, бо треба весь час слідкувати за проблемами з каналом, відгортати воду з гаражу ітп.

Вже маю комплікації. Дзвонила вчора Віра Андрейчик. Хочє зорганізувати виступ у Ф. Винничукові (що я дуже підтримувала). Але вона шукає і приміщення на пару тижнів для Винничука — якби не канал і роботи з тим пов’язані, я радо його погостила б.

А маю надію, що ці роботи вдасться закінчити перед половиною листопада, бо ж заповіли приїзд до мене на День Подяки всі мої діти: Максим з Уляною, Іванком і Стефанком і Марко з Ніною. Це вони так хочуть відзначити мій ювілей і я глибоко зворушена таким жестом і такою їхньою уважливістю.

Прочитала нову і досить голосну тепер книжку народженої в Шікаго американської українки Ірини Забитко, *The Sky Unwashed*. Заголовок, очевидно, із Шевченка, і вірш у перекладі Забитко служить як мотто до книжки. Це перший її роман. Тема: Чорнобиль. Книжка звернула на себе увагу деяких критиків і читачів, має неабияку publicity (напевно завдяки видавцеві — Algonquin Books of Chapel Hill).

Українці захоплені фактажем побуту, звичаїв ітд. Має цей роман чимало позитивів, але має і недоліки. Вражає надто наївна і надумана інтерпретація, деяка тенденційність, неточні деталі побуту. (Напр. українська мова там, де напевно у вжитку була б справді російська, питна вода “Віші” у пляшках на покинутих господарствах зони, ітп.) Один з критиків (Дарія Небеш на інтернеті) порівнює авторку з... Кам'ю! Мовляв: “This book reminds me of Albert Camus’s works, but a bit more spiritual and a little less negative.” Ну, est modus in rebus! Такого захоплення я не поділяю.

П'ятниця, 27 жовтня 2000. 5:15 PM.

Читала я недавно спогади Валеріяна Ревуцького “По обрїю життя” (Київ: Час, 1998, серія “Українська модерна література”). Спогади як спогади: є в них ще одне віддзеркалення знайомої вже доби, зокрема театральної культури України 1920-их років. Але Ревуцький не Гірняк, що був обдарований неабияким літературним талантом, стиліст із Ревуцького поганий, він воліє замість “я зробив” казати “мною було зроблено” — і так десятки разів на сторінці. Найцікавіші епізоди його життя — вбивство невідомими злочинцями його батька Дмитра і мачухи (але він не був цього свідком), та втеча Валеріяна від репатріації в Італії, де його перепачковують до табору полонених дивізійників в Ріміні. (Сам факт дуже вимовний: Ревуцький, який ніколи в Дивізії не служив, був “полоненим” і певно задокументований як вояк Дивізії!)

Є, одначе, в книзі Ревуцького передмова Валерія Шевчука і ця передмова, мабуть, важніша, як сама книжка спогадів. Є в ній незвичайно цікаві медитації про жанр мемуаристики, але є і дуже контроверсійні — для мене особисто прикрі і болючі — рефлексії про ролі діаспори, що повинні б викликати широку дискусію. Я зробила собі фотокопію цієї передмови і хочу сама для себе зреферувати з неї те, що мені видається найважливішим.

Пишучи про суб'єктивність мемуарів, Шевчук дає приклад із власного життя, мовляв, він із братом виростили разом, переживали ті самі події, але “Деякі речі запам'ятали однаково, а деякі з варіантами й різночитаннями і різнобаченнями, тобто він подію сприймав по своєму, а я по-своєму, відповідно, один і той самий об'єкт нашого спільного життя стає ніби двома неоднаковими об'єктами при певній подібності, і це так само, як славнозвісна копиця сіна Мане: зміна освітлення чи й сприймання робить об'єкт різновимірним і різнобаченим. І саме в цьому величезна привабливість спогадів, бо попри обов'язковий суб'єктивізм, обов'язкові неточності, помилки, неправдивості, зміщення, модельзації, проступає й інше — незрівняно індивідуальний образ часу і того світу, що його побачили живі людські очі й перепустили крізь призму власного чуття. Відтак істотні вади спогадів, коли дивитися на них з погляду суворої науки, стають достоїнствами, коли дивитися на них як на своєрідні образи часу чи, точніше, людини в тому чи іншому часі.” (стор.6)

Але далі Шевчук, коментуючи спогади Ревуцького про втечу від людоловів, дає низку думок про “ситі суспільства”, що “неодмінно здобувають тенденцію до загнивання” і про

“суспільства голодні, невлаштовані, повні нестач та катаклізмів”, що “раптово виявляють велику силу до виживання, а це означає — до творення, тобто активного життя”. “Трагедія ж нашої діаспори в тому, що вони з голодного суспільства потрапили в сите; дехто у тій ситості розчинився швидше, а інші — у народженому на чужині поколінні. Я схильний тут бачити палицю на два кінці. З одного боку, наша діаспора спромоглася на величезного духовного подвига, якого їй Україна ніколи не забуде, тобто, не маючи змоги реалізуватися на батьківщині й зігріті гарячим ностальгічним почуттям, а отже постійно відчуваючи в собі живильні соки рідної землі, вона витворила цілу підлітературу зі своїми шедеврами, розвинувши немалу видавничу й наукову діяльність, тобто стала ніби охоронцями й продовжувачами світлих гуманістичних традицій української літератури. Ці люди й справді палко любили Україну і гріли свої душі біля її хай далекого, але незгасного вогню, зрештою, саме ця діяльність і витворила високий смисл для їхнього існування. Але існував і зворотній бік цієї палиці — їх поступово з’їдало сите суспільство, а запах отої квітки, яка дала авторові снагу жити, працювати й дерзати далі, поступово ставав не життєтворний, а таки трупний, бо плекання отієї квітки вимагало від людини куди більше сили й енергії віддавати чужому суспільству, як ностальгічному мареву майже зниклої батьківщини. Відтак поступово й вони самі, ще не признаючись собі в тому, все далі віддалялися від свого справжнього сонця рідної землі, котре наливало їх життєтворним соком, для них уже яскравіше стало світити сонце чуже...” “Ось чому ті діти й онуки, здавалося б, виховані в національно-твердих родинях... поступово перестають бути людьми української культури й душі, пишуть книги вже на чужих мовах та в стилях і стають плоть від плоті дітьми тих чужих суспільств, а хто так не чинить, стає у своїй творчості анемічний. Більше того, ці люди не мають навіть перспективи для відродження в наступних поколіннях, бо для відродження конче потрібне почуття національного закорінення, а це можливе тільки на питомій землі. Ось чому, скажемо, так мало людей діаспори, вже заковтнутих ситими суспільствами, повернулося на батьківщину, коли до того з’явилася реальна можливість: вони вже не мають ані сили, ані енергії, ані витривалості жити, страждати, бідувати, поневірятися, переживати труднощі з рідним народом, тобто, мовлячи прямо, жити по справжньому, бо одне — квітка, яка росте в підсонні, а друге — у вазоні.” (стор.11–12).

На кінець Шевчук цитує епізод про Івана Сірка з 17 століття, записаний в літописі Самійла Величка. Сірко у переможному поході на Крим взяв у полон багато і християн. Дав вибір: повертатися на Україну, або повернутися до Криму. Тих потурнаків, що вибрали поворот на Крим Сірко наказав вирубати до ноги, щоб мовляв не розмножувались у Криму поміж бісурменами..

Цю історію чи легенду вже опрацювали в нашій літературі, здається, Федорів і Іваничук — я цих книжок не читала. Але пам’ятаю, що в мене тема такого міту викликала була здивування і заперечення. По перше: козацький ватажок дає людям вибір, вони вірять йому на слово, а тоді він їх карає на смерть? І це має бути міт, що на ньому має виховуватися і вчитися патріотизму молодь? По друге: як це справді дико звучить в наш цивілізований час, що людські права не мають в автора жодного значення, тільки права національні (чи фактично в 17 столітті — релігійні)?

Рефлексії Шевчука викликали і в мене низку рефлексій. Якби не те, що я Шевчука високо ціню як письменника, я не прийняла б цих його думок із таким болем. Якщо так думає письменник-інтелектуаліст — перший в Україні, кандидат на Нобелівську премію — то чого можна сподіватися від закукуріченої бандерівської голоти? Очевидно, правдою є, що діаспору поглинуло “сите суспільство”, я сама не раз критикувала байдужих і ситих наших людей і закликала їх підтримувати культуру — і тут, і в Україні — що до неї вони уже зовсім збайдужіли. Але це нормальний процес асиміляції, доля кожної еміграції. Не діаспорі вирішувати долю України. Чи не гірше, коли народ на рідній землі тотально засимілювався з панівною культурою імперії, що його поглинула? Адже тільки від цього народу залежить майбутнє України! Чи не гірше, коли не тисячі емігрантів, а мільйони корінних українців “перестають бути людьми української культури й душі”?

Моє відчуття українства не пов’язане із сентиментом до землі, ані до етнографії, але воно дуже тісно пов’язане з мовою. Я стала “людиною української культури” — при допомозі Коцюбинського, Франка, Шевченка, Лесі Українки... І якщо Україна буде країною російськомовною, в полоні чужої мені російської літератури й культури, то до такої України в мене сентимент дуже обмежений. І коли я мала б вибір: чи мої діти і внуки мають бути російсько-мовними громадянами України, чи англomовними громадянами США чи Канади — то я волію, щоб вони асимілювалися із Заходом, з цими країнами імігрантів, де на першому пляні не перебільшена апотеоза канадського чи американського патріотизму, а права індивідуальної людини. Ще одне: невже Шевчук не розуміє, що Україні треба нарешті позбутися провінційності і виходити в широкий світ? і що для цього потрібні послі культури в різних країнах світу? і що в цьому ділі вже зробила дуже багато і ще може багато зробити саме діаспора (ну, не вся діаспора, але поодинокі її представники, зокрема люди наукового світу)? Цікаво як Шевчук zareагує на мою статтю про англomовну україніку, де я закликаю Грабовича залишити “Критику” і наукову політику України — Україні, а більше писати про українську літературу англійською мовою?

2 листопада 2000. 10.15 вранці.

Отримала другий — дешевший — кошторис від іншої фірми (Fran Taylor Plumbing & Heating). Після наради з Максимом по телефону, вирішила дати роботу їм. Трохи турбує мене факт, що город буде розритий, що втрачу деякі рослини, що треба буде направляти хідник, а може і мур — але я рішена зробити цей ремонт і то якнайскорше. Чекаю саме на телефон від цього контрактора, щоб домовитися щодо дати і замовити роботу.

З власної бібліотеки вибрала собі низку книжок — спогадів, біографій. Бо читання по ночах — це вже не тільки приємність, це — наркотик. Саме закінчила читати “У вічному місті: записки українського журналіста, рік 1930” Євгена Онацького (видання Денисюка, ще в Аргентині, 1954 року). Не знала я, що Онацький був так тісно пов’язаний з ОУН — книжка включає всяке ділове листування між Онацьким, Коновальцем, З. Пеленським, Мартинцем. Є в ній цікаві реляції Бучка про пацифікацію в Галичині, що їх Онацький передавав італійській пресі. Цікаві також зв’язки його і думки про фашистський рух і

уряд в Італії.

На неділю 19 листопада готують у Філядельфії виступ Андруховича і Винничука, разом із Найданом і невідомим мені актором Берноським. Мені доручили підготувати коментар для радіо. Я ще не маю книжок Винничука, але вже накреслила собі коментар на основі інтерв'ю з Андруховичем і Найданом (в “Літ. Україні”, і в “Дзвоні”), та інших матеріалів, які є в мене. Після того, як доставлять мені книжки Винничука, зроблю ще потрібні доповнення. Уночі докінчувала читати (сміючись!) “Мальву Лянду” в “Сучасності”. Жаль тільки, що радіокоментарів тепер нема мені як використати. А для мене тільки друк статті чи літературного твору дає сатисфакцію, а не саме лиш публічне і швидкопроминальне його читання для обмеженого і невідомого гурту слухачів... Попробую може знову “Свободу” — там тепер головним редактором стала незнайома мені Ірена Ярославич. Це людина молодшого покоління, працювала в “Ukrainian Weekly”, і як кореспондент цього тижневика була пару років у Києві. Побачимо, як вона редагуватиме “Свободу” і чи варто буде мені повернутися до співпраці з ними.

Сьогодні ввечері буде засідання регіонального комітету ЕУД. На основі книжок, що їх позичила мені Пазуняк і деяких її даних, написала я довідку про Волкова. Але я не зовсім певна, чи її дані правдиві, бо вони не підтверджені джерелами. Напр. вона каже, що він закінчив право у Варшаві. Чи справді? В “Азбуковнику” Романенчука є згадка про дворічні бухгалтерські курси.

Середа, 8 листопада 2000. 4:44 пополудні.

Вчора були президентські вибори, а сьогодні ще невідомо хто буде наступним президентом США: Буш мол. чи Гор. Справа застрягла у Флориді: там різниця голосів між ними така невелика, що згідно із законодавством, мусять перераховувати голоси. Всенародне голосування виявило великий поділ опіній, але справу ускладнює ще й конституційний принцип, що президента вибирають не тільки всенароднім голосуванням, але голосами електорів кожного штату. Це нібито має підвищувати роль і впливи поодиноких штатів, бо інакше, на думку прихильників цього старого принципу, кандидати зовсім легковажили б собі штати із невеликим населенням, а концентрувались би тільки на великих скупченнях людей, скажімо в Нью Йорку чи Каліфорнії. Це вперше за всі мої роки в Америці, що трапилася така несподівана комплікація. Всенародне голосування виграв невеликою перевагою Гор, але як Флориду виграє Буш, то стане президентом, бо Флорида дає 25 рішальних електорів. Вибори також відзеркалили майже повну рівновагу між республіканцями і демократами у виборі кандидатів до конгресу, а це значить, що хто б не став президентом, матиме трудність переводити свої програми через поділений між обома партіями конгрес. У виборах брало участь 100 мільйонів голосуючих — всупереч песимістам, що нарікають на апатичність електорату.

Багато цими днями займаюся справами господарства: готуюся поволі до своїх любих гостей, що приїдуть на День Подяки. Ось вчора і сьогодні наварила і заморозила борщу, вареників з м'яса, вареників із сира. Вже раніше напекла м'ясачків. Ще хочу наварити

бігосу, але мушу почекати аж Софійка привезе мені з Нью Йорку добру ковбасу. Треба буде також випрати і випрасувати фіранки, помити вікна — ще не знаю, як дам собі з тим раду.

Прочитала для розваги книжку “Ключ” Василя Шкляра, що її купила була колись в Торонто для Української Бібліотеки. Ця книжка виграла “гран-прі” на Першому всеукраїнському конкурсі гостросюжетного українського роману “Золотий Бабай”. Хотіла впевнитися, що це таке і на якому рівні це написано. Приємно було побачити, що це справді добре написаний еротичний “трілер”, з інтелігентною фабулою, доброю композицією, з цікавим віддзеркаленням сучасного побуту і цікавою мовою. Зробила собі навіть мовні виписки, що їх тут занотую, щоб запам’яталися на майбутнє і стали частиною і мого власного слововжитку:

завів двигун
набрав номер телефону
спустився сходами в підвал
піднявся ліфтом нагору
я впав на диван
об одинадцятій годині
був збіса кмітливий
я вперше сів за кермо
убік бульвару
убік вулиці
їхав на невеликій швидкості
хочеш — я поведу машину
нам треба взяти праворуч
напакувала нам кульки
зайшов у ванну, напінив лице і став голитися
я в цьому ділі мастак
ідемо рибалити
подала мені чорні колготки з вирізами угорі
обчищав раків
зіпер
кинув ноги на плечі
візьму лише свою сумочку і маленький кульок
ми збиралися на автостанцію
застібнути босоніжок
не встиг завести машину
перемикати коробку передач, пускаючи кермо
водогінна труба

A propos! Моя водогінна труба ще в ненарушеному стані: контрактор ще навіть не призначив мені дати, коли почне роботу.

Стоїть вже 20 днів суха осіння погода, дуже гарно, соняшно і свіжо. Але завтра заповідають дощ. Саме тоді, коли мені треба буде поїхати до Центру записувати коментар для суботньої радіопрограми. (Говоритиму про Андруховича і Винничука, про еротичну і порнографію — як наші цнотливі вікторіянці почують, то може і не схочуть пустити таку крамолу в ефір? Але я навмисне хочу спровокувати нашу публіку — може зацікавиться сенсацією і прийдуть на вечір?)

Знаю, що “Свобода” надрукувала мою статейку про Вісю Блавацьку, додавши до неї гарне Вісине Фото. Але я ще газети не отримала і не мала нагоди прочитати, щоб перевірити на цьому прикладі, яке тепер буде редакційне втручання, після зміни головного редактора? Від цього залежатиме моя дальша співпраця з газетою. Другою пробою буде, після вечора Андруховича і Винничука, цей радіокоментар, що його я маю намір переробити на допис про імпрезу. Побачимо.

Не встигла я відנותувати важливу і цікаву подію: в неділю 5 листопада я була із Славком Трофименком в Нью Йорку на відзначенні 50-ліття УВАН. Славко сам запропонував, що їде авто і радо мене візьме і я з великою охотою скористала з нагоди. Імпреза відбувалася не в домі Академії, а в Українському Інституті Америки, що на моє приємне здивування, виявився свіжо відреставрованим ззовні і всередині. Надзвичайно там тепер елегантно, а на стінах висять оригінальні картини Грищенка. Аж не віриться! Програму почали дуже оригінально: замість доповідей був концерт піяніста Сука, який грав Колессу, Ліста тощо і грав надзвичайно, знаменито! “Музиці цій не малят колисати — землю вона трясє”, нагадалися мені рядки із Коротича. Про історію УВАН говорили Олекса Біланюк і Ігор Шевченко. Був також круглий стіл про сучасну ситуацію в Україні, де виступали Кіпа, Ася Гумецька, Смолянський і Ярослав Білінський (його виступ читали, він хворий і не приїхав). На залі був старенький Шевельов (він нічого не говорив, йому вже 92 роки, нагору по сходах два панове його випровадили попід руки). Було також чимало знайомих, що з ними я мала нагоду перекинутися кількома словами: Старосольська, Світлична, Діма Комілевська, Аня Процик, Лариса Біланюк, Карпинич, Галів, Оксана Радиш. Аня Процик сказала мені, що на днях перешле мені рецензію на працю Бураковського. Галів перший повідомив про мою статейку про Блавацьку у Свободі. Кіпа дав мені 20 дол. за другий примірник книжки Лановик про Остапа, бо мовляв, привіз з Мюнхену дві, одну мені переслав, а одну собі затримав. Лариса Біланюк сиділа при касі, — напевно вперше в житті! — чим викликала дотепні вітання і гратуляції з мого боку. Дімі і Надійці Світличній я подарувала “Тихі розмови з вічністю” (привезла із собою два примірники!), а Оксані Радиш я передала примірник ULE80 для бібліотеки УВАН, разом із стодоляровим датком на Академію. Не було на цьому святкуванні ні Лабуньки, ні Коропецького. НТША репрезентував офіційно заступник голови Роман Андрушків, бо Лариса Онишкевич виїхала на два тижні в Україну (від Андрушкова я довідалася, що вона поїхала туди не в наукових справах, а на пластовий з’їзд КУПО).

Їздили ми зі Славком тільки удвох, бо Марта лежала з грипою і не могла поїхати. Я була рада, що він мені запропонував таку ескападу, бо такі нагоди тепер трапляються мені дуже рідко. Йому приємніше їхати в товаристві, а також я зі свого боку завжди стараюся

покрити частину коштів — бензин, мости, рогачки, паркінг — що також напевно грає певну роль. Оглядаючи відновлені стіни Інституту, згадувала я із неабияким сентиментом численні імпрези, що відбувалися колись в цих приміщеннях, літературні вечори Слова, ювілей Костюка, наукові конференції (напр. Шевченківську, на якій вперше із публічною науковою доповіддю перед українською аудиторією виступав і наш Максим!), інавгурацію Молодого Театру Лисняка після прем'єри “Камінного Господаря” — елегантний вечір, що його зорганізувала була Ірка Стецура та багато чого іншого.

Вівторок, 14 листопада 2000. 8:00 PM.

Сьогодні, не зважаючи на те, що зранку падав дрібний дощик, мої робітники приїхали розкопувати город і направляти каналізаційну трубу. На щастя, я з вечора перепаркувала авто на вулицю, а ще раніше пересадила свої хризантеми до бочок на моєму ганку. Заїхали на мою доріжку величезним краном і давай рити землю і висипати її на доріжку. Працювали цілий день. Каналізаційна труба лежить досить глибоко під землею, до неї не легко докопатися. Спершу викопали яму в одному місці — знайшли трубу, але це не було місце, де була основна проблема: блокада труби каменем. Розкопували в другому місці (фактично точно там, де вказав був на пляні мій перший контрактор — Рото Рутер. Знайшли проблему, вирізали шматок труби (cast iron), доштукували новим шматком труби, а тоді взялися засипати яму землею. Цікаво, що — всупереч прогнозам Рото Рутера — мій колючий куц залишився на місці, вони його не викоренили і можливо, якщо він не надто пошкоджений, то і взагалі врятується. Але сказав мені робітник, що навряд чи варто робити і другу роботу. Відеозапис показав, що є нібито якась заломана чи пошкоджена керамічна труба (terra cotta), ближче вулиці. Обидва контрактори інформували мене, що це направляти необов'язково, бо воно не блокує відплив, але подали ціну, на випадок, якби я хотіла обидві роботи робити разом. Я так і була заплянувала, щоб зробити це рівночасно. Але сьогодні робітник перестеріг мене, що це може бути складною проблемою, мовляв, керамічна труба напевно в процесі роботи поламається, а тоді треба буде замінити не тільки ту частину, де є заломання, а взагалі заступити всю керамічну трубу залізною трубою. А це в свою чергу потягне за собою розламання цементових хідників і правдоподібно втрату великого куца при вході та живоплоту із азалій — рослин, що мають уже по кілька десятків літ і що їх не так легко заступити новими. Отже я вирішила другої роботи не робити. У висліді такого рішення, справи вже сьогодні закінчені. Обидві ями засипали. Але, очевидно, вся ця земля разом із камінням, отже я ще поки стемніло почала каменюки витягати, бо по перше, я там садитиму квіти, отже треба щоб у ґрунті каміння не було, а по друге, я маю намір цим камінням обгородити цю наново зрушену землю. Доведеться мені зробити це завтра вранці, за дня. Пошкодили мені трохи асфальтову доріжку, та й забруднили її землею по саме нікуди, але зваживши на те, які інші могли бути комплікації, це не така вже біда. Маю надію, що канал діятиме справно і не приносить мені клопотів у майбутньому. Коштувала ця робота 2,150 дол. Страхування прислало мені на обидві роботи 2,200. Не знаю, що мені робити: чи повернути 1,200 дол., які були призначені на цю другу роботу, чи прийняти це як аванс на випадок, якби таки довелося пізніше робити і цей другий коштовніший ремонт?

Середа, 15 листопада 2000. 9:00 PM.

Das ist kein Alter für eine Kathedrale, aber für eine Frau! Мені сьогодні сімдесят років!
Точно десять літ тому діти справили мені свято і Остап написав вірш “Марті на ювілей”.
Цей вірш — каліграфічно переписаний і в рамці — залишився мені пам’яткою цього
далекого дня. Сьогодні я повісила його собі на стіну в моїй робітні і це — немов привіт
від мого коханого із того світу!

Про цю мою ювілейну дату не всі, очевидно, знають і пам’ятають.

Діти заповіли свій приїзд на День Подяки, саме з нагоди мого ювілею, і я рада, що будемо
разом. В Україні ще місяць тому звернув увагу на цю дату Микола Ільницький: повідомив
мене: з нагоди Вашого ювілею я написав статтейку до “Дзвону”. Приємно це було почути.
А ось тепер, та ще й своєчасно перед 15-им, написала мені привітального листа Марта
Бліхар. Пригадую, як десять років тому Любко Бліхар, саме в день мого 60-ліття,
потелефонував був із Києва — і як це мене тоді зворушило! Прислала мені подарунок
Мирослава Антонович з Києва (дві книжки: есеї Забужко і твори Захер Мазоха).
Електронний привіт прислала Тетяна Добко. В Америці привітали мене карточками: мій
брат Андрій, Люда і Zenko Чайківські, Надія Кохан, яка, крім картки, прислала мені також
зворушливого листа із реакцією на мої “Тихі розмови”. Також із реакцією на подаровану
їй книжку потелефонувала сьогодні Діма — вичитала в книжці дату мого народження і
подзвонила. Це було приємною несподіванкою. Телефонувала також Неля Винярська —
вона завжди пам’ятає про мій день народження. Ання Борис прийшла вчора із букетом
троянд і гарною карточкою — застала мене після брудної і томлячої роботи в городі (теж і
частину сьогоднішнього дня я провела, укладаючи каміння і замітаючи ґрунт після моїх
ескаваторів!) Мої близькі приятелі (Софійка, Тит, Віра) ніколи мене не вітають з такими
нагодами і я була здивована, як задзвонили Трофименки: призналися, що їм пригадала про
це Надя Кохан. Ще не телефонував Марко, може зробить це пізніше — зрештою,
приїжджає з Ніною, отже пам’ятав вже напередодні. Максим дзвонив двічі, другий раз
цілим квартетом: співав “Многая літа” разом з Іванком, Стефком і Уляною. А ще, крім
того прислав дарунок-сувенір із Денверу, та прийшли від них сьогодні також великі
хризантеми з бальонами. Хата взагалі повна квітів. Бо я, пригтовляючись до роботи
ескаваторів, надрізала кілька букетів хризантем з власного городу і тепер вони стоять і у
вітальні, і в їдальні, і в кухні, і в бічній кімнатці на партері.

Фраза на початку листа — і досі мене інтригує. Це було перше речення в якійсь німецькій
автобіографії, що її я каталогізувала, працюючи у Free Library of Philadelphia. Не пам’ятаю
ні автора, ні заголовка. Але дуже хотіла б цю книжку десь віднайти, бодай її
зідентифікувати. Це, очевидно, мусіла бути книжка видана десь перед 1966 роком і
автором була жінка. Не пам’ятаю чи напочатку стояла цифра 70 чи 75 — але перше
речення мені запам’яталося і я його вряди годи завжди цитую. Цікаве, чи могла б я
доручити таку загадку комусь із довідкового відділу публічної філадельфійської
бібліотеки? Але це мусів би бути хтось, хто знає німецьку мову. А може мені самій варто
вибратись колись туди на відвідини і розпочати самій такий пошук?

2000 2392/3540

Десять років тому шістдесятка була мені навіть приємною: вона нагадувала про перспективу недалекого майбутнього, коли можна буде звільнитися від заробіткової праці і взятися за якусь власну творчу роботу. Тепер — єдина перспектива: поспіх. Щоб встигнути ще щось зробити, поки діє ще пам'ять і свідомість, поки працюють очі, поки я ще можу рухатися, думати, читати, працювати... Поки ще не обірвалося життя.

Казав колись Остап: є тільки одна альтернатива до старості, і вона — гірша.

Але в мені таки й справді живе якесь начало трагічного оптимізму, як сказали б мої критики. От і сьогодні: не переймаюся тим фактом, що мені вже час вистукав останнє десятиліття... Не маю такого підлого настрою, як мала — пригадую — коли мені сповнилося п'ятдесят... Думаю про те, наприклад, що моє коліно сьогодні в ліпшому стані, ніж було минулого року, що я ще здібна навіть до деякого фізичного зусилля, що взагалі моє здоров'я у відносно доброму ще стані. І хоч я зовсім свідомо того факту, що все це — тимчасове і йде до гіршого, то вірна своїм давнім лозунгам, повторю собі в думці знову і знову, як це бувало вже нераз: *Carpe diem, nec semper erunt Saturnalia!*

А президента ми і досі не маємо! Рахують і наново перераховують голоси. Гор, який здобув невеличку перевагу у всенародному голосуванні, на Флориді позаду Буша на всього 300 голосів. А Флорида дає 25 електорів і хто виграв Флориду, виграв вибори! Хто б це не був, доля нового президента — незavidна. Майже повна рівновага обох партій в конгресі, і сумнівний мандат такого поділеного електорату не дадуть змоги президентові переводити свої програми і впливати на народ своїм авторитетом. Покищо з виборів потіху мають гумористи, а закордоном підсміхаються: оце ті американці, що всіх поучують, як проводити демократичні вибори? Одна журналістка з Аргентини жартувала собі сьогодні: а може треба вислати на Флориду спостерігачів від OAS?

П'ятниця, 17 листопада 2000. 5:15 PM.

Галина прибрала хату — і я цьому дуже рада. Дуже вже бо я втомилася — і городом, і купівлею харчів, і куховарською підготовкою. Якби я ще сама мусіла прибирати всю хату — було б понад мої сили.

Винничук тепер у Третьяків — і мабуть залишиться в них аж до свого від'їзду. Я тільки поїду забрати його в неділю, нагоду полуденком, а тоді разом поїдемо на їхній (з Андруховичем, Найданом, актором Майком Берноським) виступ. Маю надію, що прийде досить публіки — хоч є в той же день і празничний обід парафії Михаїла, і в Кліфтоні — ювілейна пластова ватра, що на неї поїде автобусами трохи молоді з Філяделфії, разом із своїми батьками. Рекляма на Андруховича-Винничука досить велика: оголошення в "Свободі" і на двох радіо-програмах, статтейка в "Ukrainian Weekly", мій коментар завтра по радіо, новинка на Infoukes, що її подала я, і друга, що її написав Найдан, значна кількість особистих листів поштою і велике число летючок розданих людям. Було б великим успіхом організаторів (Федерації і НТШ), якби прийшли на цей "Літературний міст" люди, які звичайно не бувають на наших діяспорних імпрезах. Після імпрези хоч

запросити з-поміж присутніх на вечорі деяких людей до себе додому — на бігос і пиво та розмову з письменниками.

До каталогу моїх “ювілейних” привітів треба доповнень. Телефонували Ляся Старосольська і Ася Гумецька, Марко, Іза Каплан, Ненсі Арнолд, Аня Максимович, письмові вітання прислали Ліда Палій, а також Стів Лефковіц — друг Соні, що був у мене на обіді, коли гостювали Соня і Кріс з Аляски. Звідки він знав про мій день народження? Американці бувають дуже уважливі до таких дат. А при тому він подякував за гостину, ще й написав “Дуже дякую — Стів” по українському!

Справи НТША знову починають займати мій час і увагу. Маємо вже дві рецензії на працю Бураковського — обидві негативні. Але згідно з правильником, я повинна наперед поінформувати про ці справи членів Видавничої Комісії, а щойно тоді написати авторові. Можливо мені треба буде встановити прецедент електронного порозуміння — хоч не всі члени ВК мають електронну пошту. Не виключене, що можна буде зробити сходи ВК 2 грудня — не знаю, чи чекати на них? Також сьогодні потелефонував Олександр Лужницький. Його спрямував до мене новий скарбник управи, Юрій Слюсарчук. Виявляється, вже чотири роки проходить мікрофільму-вання старих українських газет США, що його здійснює Міннесотський університет за гроші анонімного фундатора, але під фірмою НТШ (бо він тим хоче здобувати податкові пільги). Чи потрібна апробата ВК на продовження праці?

Понеділок, 20 листопада 2000. 2:00 РМ.

Мій контroversійний і провокативний радіокоментар в суботу зробив своє: на виступ Андруховича і Винничука прийшла велика кількість людей — мусіли доставляти крісла і розсувати стіни. В програмі брали участь Найдан, актор Берноський і обидва письменники. І актор і Андрухович знаменито читають, не так добре читає свої речі Винничук. Найдан говорив обома мовами — я думала, що його українська мова буде ліпшою після його піврічного побуту у Львові. Вибір текстів не був такий добрий, як міг був бути. Але назагал вечір, на мою думку, був удалий, викликав напевно багато суперечних реакцій, отже будуть про нього і далі говорити. Мені напевно також попадеться при цих обмовах! Ще мушу сьогодні переробити свій радіокоментар на допис до “Свободи”.

Після програми я запросила певну кількість осіб до себе на бігос і пиво (+сири, приставки, коньяк, вина, два роди імпортованої з України горілки ітд.) Не всі могли прийти: навіть не було Андруховича, Найдана і Берноського — бо вони мусіли від’їхати до Пенн Стейт, а це тригодинна подорож автoм. Але був Винничук (він в неділю був також в мене на обіді!) і крім нього: Марта і Славко Трофименки, Надія Кохан, Марта і Роман Волчуки, Тит і Софія Геврики, Софія Лада, Вава Бачинська, Борис і Дзвінка Захарчуки, Славко Заліпський, Зеня Черник, Віра Андрейчик, Адріян Левицький, Сухацька і Дора Горбачевська. Винничук ще читав нам уривки з “Мальви Ланди”. Посиділи собі до пізна. Тим разом я (вперше в житті!) наважилася до бігосу подати не порцеляну, а паперові

тарілки! А це значить, що не мусіла пів ночі мити посуд! (Щоправда, для миття склянок і інших частин посуду я мусіла присвятити не тільки вчорашній вечір, але і половину дня сьогодні. Та ще й треба було почистити після цих гостей хату, бо завтра приїжджають мої найлюбіші гості — отже треба було все знову привезти до ладу!)

Сьогодні дуже позимніло, вночі був мороз. Заповідають навіть можливість перелетного снігу! Завтра мені доведеться поїхати до Дженарді — відібрати замовленого індика та й купити свіжої городини і фруктів! Маю надію, що сніг мені цього не скомплікує!

На вечорі, між іншим, були Мирослав та Іко Лабуньки (Мирославові я подякувала за привітання з уродинами, що прийшло в суботу; запрошувала обох прийти на гостину, але відмовилися). Не було ні Люди ні Зенка Чайківських, ні Максимовичів, але деякі інші “цнотливці” таки прийшли (напр. Бережницькі)... Запрошувала мене Андрейчик на “пікнік” з Винничуком сьогодні в домі Зені Черник, але я відмовилася. Не дала б усьому ради.

28 листопада 2000. 11:00 AM.

Попробую за Вордсвортом зібрати “emotion recollected in tranquility”. Мова, звісно, не про поезію, а про події останніх днів.

У вівторок 21 листопада прилетів з Лос Анджелесу Марко з Ніною. З аеродрому прибули поїздом до Melrose Park, так що мені не треба було виїздити по них аж на летовище. Ніна спала зі мною у моєму ліжку, Марко першу ніч спав у гостинній кімнаті, а від середи, після того як приїхали з Торонто Максим з Уляною і хлопцями, спав на канапі у вітальні. Сказав Максим, як ми всі розмістилися: як добре, що Ти маєш таку велику і вигідну хату і можеш нас всіх вигідно примістити! Максим з Уляною — на подвійному ліжку в Остаповому кабінеті (з новою елегантною ковдрою, яку я тількищо купила), Іванко в моїй робочій кімнаті, з комп’ютером, Стефко у гостинній кімнаті. Можна було котрогось із хлопців дати на канапу до вітальні, але ми з Марком вирішили, що ліпше, як там спатиме Марко, тим більше, що він курить і йому часто треба виходити на двір. Добре, що Марко приїхав день раніше, і від’їздив аж у понеділок — він міг моїм автотом виїхати по торонтонців на летовище, а потім, у неділю, завезти їх туди знову. У вівторок, я гостила Марка і Ніну борщем, бігосом, варениками і пальчиками; в середу, коли приїхали торонтонці, на обід були свинячі котлети, в четвер ми з Уляною пекли індика (і мали з ним поважні проблеми, бо він ніяк не хотів спектися і ми у висліді вечеряли досить пізно). В п’ятницю були Улянині уродини. Зранку ми привітали її дарунками і написами “Happy Birthday”, наліпленими на шафу. На обід я запропонувала, що можуть бути вареники з м’яса і яринова зупа, але це, здавалося мені, не викликало ентузіазму. Тоді я сказала: то можемо піти сьогодні пообідати в ресторані. Всі на це погодилися. Я хотіла зателефонувати і замовити, а Максим сказав: я це зроблю. От і ми зібралися на 6:30. Наперед поїхали Максим, Уляна і хлопці з Марком, а тоді Марко вернувся по мене і Ніну. От ми і входимо з Марком до Stazi Milano і я ще при дверях кажу офіціантці: “We have a party of seven and some of us are already here, waiting”. Бачу, що Марко веде нас вниз по

сходах: я кажу: ні, там є тільки лазнички, ресторан — нагорі. А Марко на це: ні, тут є ще й інші кімнати. І от ми входимо до кімнати, що позначена як “grotto” і де є темно. Раптом спалахує світло і я бачу: Леся, Мотрю, Андрія, Біланюків, Гевриків, Кіпів, Віру Лащик, Трофименків, Люду і Зенка, Максимовичів, Ірену Рудницьку, Ізу Каплана, навіть Рана і Марію Деїв! Суцільна велика несподіванка! Очевидно, підготована пару місяців тому і затримана в секреті! Бачу знамениті, дотепні, на комп’ютері надруковані двомовні запрошення з моїм фото з 1935 року з ведмедиком і з написом — Марті 70! Ніколи і в думку мені не впало б, що мої хлопці можуть щось таке встругнути! Правда, Максим робив уже раз таку несподіванку своїй Уляні — але це була особлива нагода — та й робив її на місці в Торонто, для їхніх друзів. А тут йому треба було консультуватися з кимсь, кого саме запросити. Вибір був знаменитий, мені було приємно, що в це товариство також попав Каплан і Марія Смолка з Раном — тобто, що товариство було до деякої міри — міжнародне, але дібране так, що панівною мовою мовою була українська (Іза, очевидно, україномовний, а Ран так уже привик до поляків своєї дружини, що він добре достосовується до чужомовного товариства). Обидва хлопці сказали короткі промови — перший Марко, потім Максим — я була горда за них, бо зробили це дуже ефективно, гарною українською мовою, коротко і без сльозоточивих емоцій, Максим ще й включив Остапів ювілейний вірш з перед десяти років. Сказали кілька слів Славко Троф. від себе і від НТША, чим спровокував Олексу, бо той і собі привітав мене від УВАН, прочитали також вітального листа від Левка Рудницького з УВУ — так що справили мені справжній ювілей! Я була приємно заскочена, що всі вони потрудилися і приїхали: Леся, Мотря і Андрій з далекого Ровд Айленду, навіть ночували в готелі, Лариса Біланюк мусіла знайти якогось лікаря, щоб заступив її на джурі в лікарні — а крім того, я приємно була здивована, що всю цю затію так довго вдалося затримати в таємниці! Цього ж дня вранці телефонувала Рудницька. Я підняла слухавку і вона сказала, мовляв, Левко з Мюнхену хотів щось Максимові переказати. Ну, я не мала жодних підстав щонебудь підозрівати. Тепер бачу, що єдиним знаком перестороги для мене могла бути репліка Ольги Кузьмопвич (недавно в Люди, після її вечора у Філядельфії): “то Вам незабаром сповниться 70 років!” — я запиталася: “а Ви звідки про це знаєте? Я правда, з цим не криюся, є дата мого народження і в моїх книжках, і на нагробному камені” — але факт, що вона на це звернула була увагу, був мені трохи підозрілий. Я подумала: може наспіла до редакції якась стаття з приводу мого ювілею (підозрівала Надію Баньчик, яка робила зі мною інтерв’ю в Урбані і могла була надіслати його до “Свободи”). Тепер бачу, що Кузьмович певно довідалася була про це від Люди. Але добре, що не виявила секрету: була б зіпсувала весь ефект!

Мої хлопці добре напрацювалися на моєму господарстві. Я просила змінити дві зігнили дощинки в скринці під квітами на ганку: це виявилось значно складнішим завданням: скінчилося тим, що побудували цілу нову скринку, та ще й вставили туди трубу від сушарки, щоб не треба було, як раніше, відкривати дверей на двір. Також купили мені новий VCR до телевізії, щоб можна було записувати програми, коли мене немає вдома.

Ніна приїхала простуджена, а що ми з нею спали в одному ліжку, то я від неї захопила якийсь каліфорнійський вірус. Вчора я почувалася дуже погано. Велике щастя, що це не

розвинулося в мене раніше — було б зіпсувало всю приємність ювілейної несподіванки!

Неділя, 3 грудня 2000 р. 8:15 PM.

Вчора я весь день провела в Нью Йорку на нарадах НТШ-А і на конференції в пам'ять Ярослава Падоха. Факт, що я таки поїхала, не зважаючи на те, що почуваюся досить ще погано — дуже вимовний. Вночі не спала, дуже кашляла, і була рішена передати свій письмовий звіт Славком Трофименком і — не поїхати... Але вранці передумала. Було мені трохи ліпше, і перемогло почуття громадського обов'язку. Якби я була їхала тільки для приємності — була б напевно залишилася вдома, а так — набрала торбу ліків, сиропу, м'ятних цукорків і паперових серветок на флегму і користаючи з того, що Славко приїхав автом, закуталася в теплий плащ і поїхала. Та ще й, користаючи з нагоди такого вигідного транспорту, завезла до дому НТШ-А пачку (28 примірників) “Тихих розмов з вічністю”. Аня Процик плянує десь у лютому робити презентацію книжки, а тоді може бути сніг, та й хто зна, чи доведеться мені їхати автом чи поїздом. Хай будуть на місці.

Їхали ми до НЙ з Мартою і Юрієм Ковальчуком, молодим юристом з Тернополя, який змальовував стан життя України у згущених темних кольорах. (Про всюдисущу корупцію і труднощі налагодження нормальних відносин розповів такий епізод із своєї правничої практики: управлінські чинники всякими податковими і незаконними утисками доводять підприємство до банкрутства. Підприємець подає позов до суду і виграє справу, але управління не може пошкодованому виплатити призначених йому збитків, бо — немає грошей... заворожене коло!)

Нарада президії НТШ-А, з головами секцій та головами комісій була надзвичайно ділова, більшість звітів була на письмі. Присутніми були Онишкевич, Роман Андрушків, Славко Трофименко, Юрій Слюсарчук, Аня Процик, Ольга Кузьмович, Роман Воронка, Тарас Голота, Дарія Дика, Таня Кейс, Орест Попович, Марта Трофименко, Андрій Шуль, Тарас Гунчак і Олег Купчинський зі Львова. За бібліотеку звітувала Світлана Андрушків. Під кінець нарад з'явилася ще Мирослава Знаєнко. Десь під стіною сидів старий Ленчик — не знаю, чи має він право брати участь в цих нарадах? Не було, нажаль, Олега Романова зі Львова, а саме присутність заповіджених гостей зі Львова примусила мене приїхати, не зважаючи на простуду.

Найцікавіші для мене новини цих нарад — це дві правного характеру інформації. Про одну реферував Слюсарчук. Мешканець Флориди Юрій Кузик залишив посмертну спадщину, що її поділив між Києво-Могилянською Академією і НТШ-А. Але у завіщенні написано чомусь: “La Salle, Shevchenko Scientific Society” — можливо у зв'язку з тим, що професор Ля Саль, Леонід Рудницький, полагав цю справу з Кузиком ще за його життя. Тепер з того виникла величезна проблема, бо адвокати повідомили Ля Саль і є можливість складного судового позову та боротьби за це майно. (Майно в акціях і цінних паперах, невідомо точно якої висоти, але напевно якась поважна сума). Друга вістка, це повідомлення Шуля, що у зв'язку з тим, що НТШ-А не проходило п'ять років “CPA audit”, можуть виникнути правні комплікації. Не знаю, що за тим криється: чи справді ця справа

занедбана, чи це Шуль подвизається своїм фаховим знанням і хоче робити враження на президію?

В моєму звіті теж була своєрідна сензація: адже я мусіла повідомити президію про негативні опінії рецензентів відносно праці О. Бураковського. Я, очевидно, не виявляла прізвищ рецензентів, але Гунчак публічно заявляв про свою рецензію, та й конче хотів знати, хто був той другий рецензент... Він взагалі багато й хаотично говорить, заплутався у своїх пропозиціях на якісь багатотомні збірки документів, які в принципі викликають зацікавлення, але з його боку не підтримані жодним конкретним пляном. На мої власні питання і пропозиції щодо англomовного літературного збірника — конкретних відповідей від президії — за браком часу і навалом інших звітів і проблем — я так і не отримала.

Комплікує мені справи також факт комунікації з членами самої Видавничої Комісії. Пів ночі минулого тижня писала я звіт своїм членам, послала його як кириличний “attachment” до електронного листа. У висліді отримала відповіді від Гумецької, Онишкевич і Слюсарчука, що вони кириличного додатку відчитати не можуть, Марта Троф. сказала, що взагалі “ніколи” не відкриває жодних “attachments”, а сьогодні я довідалася, що Тит Геврик також мого листа не читав. Тепер мені невідомо, чи інші читали і зігнорували, чи не могли прочитати? Виглядає, що мені треба буде висилати всім їм такі листи звичайною поштою (звичайною поштою я послала була цього листа тільки тим, хто не має електронної пошти, тобто Поповичеві і Гунчакові).

Чекає мене тепер неприємна функція: треба буде написати відмовного листа Бураковському. Рецензенти можуть заховатися за анонімність, а голова комісії — навіть якби не був згідний з оцінками рецензентів — мусить висловити опінію і оцінки ex officio. Шкода, що ця праця не є ліпшою і не витримала критики — вона могла бути першою книжкою, що її наша комісія могла попровадити від народження до завершення.

Від 4-ої години вчора була наукова конференція присвячена пам’яті Падоха. Брала участь із доповідями: Лариса, Славко прочитав доповідь Романова (цікаву, з всякими контроверсійними ревелюціями про конфлікти довкола НТШ у Львові з Ісаєвичем, Винарем, Історичним Товариством тощо), Купчинський (він опрацьовує архіви Падоха і навіть видав невеличкий бібліографічний покажчик) — після перерви були ще більш загальні правничі доповіді — Марти Трофименко про глобалізацію права, Андрія Шуля, Тетяни Гошко про магдебурзьке право, всі вони нав’язували також до праць Падоха. Конференція затягнулася, людей трохи втомила (а мене подвійно, бо ж я не вповні сил), але публіки трохи зійшлося. Був і буфет (навіть гарячий бігос).

Ляся Старосольська похвалилася сигнальним примірником книжки свого брата Ігоря (гарно видані спогади про заслання в Казахстані). Я мала змогу зустрітися і перекинутися кількома словами із Лідією Крушельницькою, Осипом Данком, Любою Волинець. Підступив привітатися якийсь чоловік: Ви собі мене не пригадуєте? (Ну, це в мене на порядку дня!) Питаюся: а Ваше прізвище? — Никифорок. Тепер була черга мені справді

здуматися. Облич із прізвищами мені завжди трудно ідентифікувати, але коли почую прізвище — все стає на своє місце. Не в цьому випадку! Абсолютно не знаю хто це такий і прізвище нічого мені не говорить! От підступила до мене раніше гарна жіночка, вітається, не пізнаю. Але коли назвала себе: Маса Стойкевич, я зразу знала хто вона. (Не така вже близька моя знайома, але ми зналися в дитинстві, у Зборові).

Моя активність в НТШ-А залежна від Славка Трофименка. Якби не приїхав, на завіз — була б там не була. Як у житті багато залежить від того рода зв'язків і випадків. За час молодих літ мого материнства такі зв'язки також були залежні від... транспорту. Тоді ми найчастіше їздили із Зенком і Людою — на пластові табори — з дітьми і до дітей; потім часто шоферував Мирослав Лабунька — це були поїздки до Гарварду, до Вашингтону, до Нью Йорку — звичайно на якісь наукові конференції; на літературні імпрези ми з Остапом їздили досить часто з Левком Рудницьким, а моє громадське шоферування було пов'язане з Остаповими виступами на похоронах письменників у Баунд Бруку... (До ББ я могла їхати і його завезти, до Нью Йорку — ні тоді, ні тепер!)

Завтра думаю потелефонувати до Форсії. Моя простуда тягнеться уже тиждень, кашель почався щойно недавно, але він заважає спати. Може треба мені почати приймати антибіотики, щоб запобігти можливим комплікаціям?

Між іншим, Лариса розповідала також про свою недавню поїздку в Україну. Була на постановці Швейка в театрі Франка. В п'єсі всі чиновники, офіцери говорять російською мовою і тільки Швейк — українською. Є така репліка: “а чому ти говориш чеською?” на те Швейк: “бо я — чех!” Каже Лариса: тишу театру сколихує раптом хвиля оплесків: наперед балькон, потім ложі і тільки люди в перших рядах партеру не аплодують і не розуміють в чому справа.

Субота, 9 грудня 2000. Минула 8-а увечері.

Мала я сьогодні намір піти вранці на святочний базар до Центру і продавати англомовні гуморески Ікера — бестселлер Мостів — бо може хтось захоче купити на святочний дарунок. Але не довелося. Лариса скликала нараду президії НТШ-А з Олегом Романовим, який нарешті приїхав зі Львова (він мав бути вже на наших сходах в Нью Йорку, але його викликали до Києва на засідання НАНУ з академіком Патоном і він свій виїзд до Америки мусів відкласти). Були в домі Онишкевичів на цих нарадах, крім Лариси і її чоловіка, Романова та Олега Купчинського зі Львова, ще Роман Андрушків, Мирослава Знаєнко, Славко і Марта Трофименки. Славкові взагалі НТШ завдячує мою активність у Видавничій Комісії — якби по мене не приїхав і мене не завіз, навряд чи я поїхала б. (От, наприклад, завтра відбуваються у Нью Йорку наради дійсних членів УВАН — якби мала транспорт, була б поїхала, бо мені дуже цікаво, як вони розв'яжуть справи членства, але їхати не маю з ким, а що я — звичайний дійсний член без особливих обов'язків, то поїздом їхати мені не дуже хочеться, тим більше, що я й досі ще борюся із своєю простудою...) Народи в Онишкевичів мали діловий характер і, маю надію, що вони внесли деякі роз'яснення в дальші питання співпраці. Вони у Львові роблять добру наукову

роботу, яка заслуговує на фінансову підтримку НТШ-А. Але це мусить бути поставлене на солідну формальну основу, з відповідною документацією і проглядністю, щоб не було, як досі, тільки домовлень на словах між двома-трьома особами, що про них ніхто інший не поінформований... Ускладнює справу ще й сам статут, який тепер — коли існує вже цілий ряд краєвих товариств НТШ із великим, багаточленним осередком в Україні — вимагає основних змін. Особисто я маю враження, що цим змінам найбільше опонують люди з діяспори, які бояться втратити свій контрольний вплив на товариство. І так, напр. в ім'я єдності цілості, голова секції в Шікаго мав би рішати про прийом дійсних членів в Канаді, Україні, Австралії... Цю думку заступає також (і готова боротися за неї) напр. Марта Трофименко. А я більше схилиюся до автономності краєвих товариств, і секцій в їхніх межах. Здається мені, що цю думку підтримують теж представники України. Побачимо, як справи підуть далі: бо ж існує Світова Рада НТШ і саме вона повинна розв'язати ці спірні питання, із статутом включно.

Онишкевичі гостили нас вибагливим обідом: я цього не сподівалася. Думала, що буде якась скромна холодна перекуска (бо наради починалися вполудне), але це були вибагливі всякі приставки (може замовлені в ресторані?)

Розповів цікаву історію Романів: На поклик Патона їхав до Києва нічним потягом. Подорозі потяг зупинився: що таке? — мороз і лід зірвали електричні дроти! У висліді цієї аварії, його подорож до Києва тривало три доби. Потяг повен пасажирів, дітей, що їхали додому в час шкільної перерви. А як у вагонах, чи зимно? — питаю. Є пічки опалювані деревом. По дорозі збирали від пасажирів по дві гривні, щоб докупити паливо до цих пічок! А до потягу потягнулися всякі підприємчиві люди — з продуктами, харчами, напоями... Нагода підвищити ціни і заробити на пасажирях... Цікава картина реального життя.

Хоч я цими днями рідко виходила поза хату (моя простуда тримає мене вже два тижні, по ночах не спала — так кашляла, телефонувала вже до Форсії, яка приписала мені якийсь лік (тайленол з кодеїною), але не хотіла дати рецепти на антибіотики), то все таки в четвер увечорі я таки пішла на раніше домовлену вечерю у Faculty Club із Маріянною і Вікторією Вакуловськими. Вечеря ця була пов'язана із гутіркою професора Пенсильванського університету Вітолда Рибчинського, який говорив про історію ... викрутки! (тобто screwdriver-a, Schraubenzieher-a!) (Між іншим, навіть досить цікаво! Я довідалася, напр. що китайці не знали взагалі шруби, а тому й не могли бути придумати друкарської преси, та й взагалі цікаво, як один винахід веде до різних споріднених винаходів і які може мати далекойдучі наслідки для розвитку цивілізації!) Але цікава не тільки сама гутірка. Я думала, що ми з Вакуловськими мали домовлення і що це буде звичайний Dutch-treat, а вони тимчасом потрактували це як гостину ... з нагоди мого 70-ліття!! Та ще й обдарували мене великим вазонком червоної пойнтсетти та пляшкою вина!

Справа американських виборів президента досі ще не розв'язана. Тепер уже рішення за судами, до Найвищого Суду включно. Перевага Буша невеликою кількістю голосів у Флориді викликає закиди, недовіря, домагання перерахувати голоси... Неприємний

початок каденції для нового президента, хто б то не був. Та й майже повна рівновага обох партій у конгресі може паралізувати діяльність.

Але є і велика і прикра політична сензація в Україні. Депутат Мороз, лідер соціалістів, оприлюднив аудіо-запис, де нібито записані розмови Кучми з міністром внутрішніх справ і керівником Служби Безпеки, в справі можливої ліквідації голосу журналіста Гонгадзе, що був послідовним критиком президента. Гонгадзе зник, є можливість, що знайдене без голови тіло — це його труп, отже справа дуже поважна. Аудіо-запис нагадує подібні компромітуючі тасьми Ніксона і преса вже почала називати цей компромат президента України “Кучма-гейт”. Ходять різні версії, що за цим криється і в чиему інтересі скомпромітувати президента України.

Вівторок, 12 грудня 2000. 11:00 РМ.

Приємна, радісна несподіванка! Прийшов новий номер “Всесвіту” (11-12 за листопад-грудень 2000), а в ньому велика стаття Людмили Тарнашинської “Два крила спільної долі, реставровані з книжок та уяви (Марта й Остап Тарнавські)”! Людмила колись давно повідомила була мене, що послала статейку до “Всесвіту” під назвою “Два крила одної долі” — але я думала, що це буде невелика замітка-коляж на основі її давніших матеріалів: друкованого в “Літ. Україні” інтерв’ю зі мною і друкованої там же рецензії на Остапові есеї. Тим часом це досить велика і добре скомпонована стаття, і хоч тут справді багато дечого використано із її раніше друкованих статей, цілість робить дуже добре враження: факти біографії вдало вплетені в інтерпретацію світогляду віддзеркаленого в творчій праці і все це написано з неабиякою теплотою і зрозумінням, але без надмірних панегіриків чи перехвалок. Так про мене ще ніхто не писав! Я справді зворушилася, читаючи цей матеріал і навіть дивувалася, як тонко Людмила відчула і зрозуміла і моє пов’язання з Остапом, і мою життєву філософію віддзеркалену і в поезії, і в співбесіді. Стаття ілюстрована: тут є аж вісім ілюстрацій: шлюбне фото з Остапом, 4 мої фото з різних літ, одне родинне фото і обкладинки двох книжок: “Тихих розмов з вічністю” і Остапового “Літературного Львова”. Ну, щодо ілюстрацій — то я думаю, що Микитенко перестарався! Мені навіть стало трохи неприємно, коли я побачила аж чотири різні мої “портрети” — все це, очевидно, репродуковане з “Автобібліографії”. Стаття, як і каже авторка, написана “у переддень 70-річного ювілею”... і я собі думаю, чи не була вона написана на замовлення редактора “Всесвіту”? А може сама Людмила звернула увагу на дати подані у книжках і вирішила таким способом цей ювілей відзначити? В Україні велику увагу надають ювілеям і через те слідкують за круглими датами: от у “Літ-Україні” повно регулярних рубрик вшановування “ювілярів”... Приємно мені, що Микитенко шанує мене як давнього читача, співробітника (і критика!) журналу, що друкує регулярно мої статті і рецензії, а тепер от подбав про те, щоб так гарно відзначити мій ювілей! До “Всесвіту” я завжди мала сентимент, від першого моменту, коли його “відкрила”: полемізувала з ними і критикувала їх ще за радянських часів, писала про журнал, заохочувала діаспору його читати і підтримувати, боліла над падінням його тиражу (тепер тираж позначений як тільки 2,130 примірників, а було ж колись 96,000!)... Добре, що і я, і “Всесвіт” дожили до цієї щасливої хвилини нашої ювілейної зустрічі, дай Боже, щоб журнал жив і пережив і мене і

теперішнього редактора, щоб піднявся на ноги і знайшов нових читачів, щоб і наступні його редактори тримали його на висоті.

А Людмила Тарнашинська, пишучи цю статтю, ще і не знала тоді, що їй доведеться бути і редактором — на запрошення не моє, а Корогодського! моєї наступної книжки “Ключі до царства”... Між іншим, не маю жодних вістей від них і не знаю, на якому етапі тепер праця над моєю книжкою.

А може їм і не до книжок? Скандал довкола справи Гонгадзе вже вся світова преса взяла в обороти і називає це “Kuchma-gate”. Чи можна повірити, що президент України давав інструкції, щоб знешкідливити дошкульного критика-журналіста? Якщо в демократичній Америці Ніксон і його прибічники могли висилати злодіїв, щоб викрасти документи з бюро опозиційної партії, то чого можна сподіватися від людей вихованих в радянській тоталітарній поліційній державі? Але чи справді можна мати певність, що за тим не стоїть якась ворожа сила, яка хоче компромітувати і Україну і її президента?

Маленький скандал розвинувся і в нашому маленькому світі. В суботу в Онишкевичів я вперше отримала нове число “Вісника НТШ”, що його привіз зі Львова Романів. В час засідання не було часу читати цей матеріал. Але під вечір в суботу потелефонувала мені Марта Трофименко. В тому числі (но.24), поруч інших статей, надрукована також стаття про Володимира і Аркадію Петришинів під назвою “Математика і мистецтво: творче життя, яке завершилося трагедією”. Марта була обурена цією статтею та й взагалі цілим журналом, мовляв він хоче конкурувати із “Універсум” чи іншими популярними виданнями, замість бути вісником-бюлетенем наукового товариства. Після її істеричної реакції, я знайшла час, щоб цей номер докладніше переглянути: прочитала кілька статей, включно із тою про Петришинів. Очевидно, тема — дразлива: науковець із світовим стажем, дійсний член НТШ і — вбивник! Та ще й дразлива вона тепер, бо Петришин, звільнений на підставах ментальної хвороби, пробує наново повертатися до життя і я навіть бачила його на імпрезах НТШ-А в Нью Йорку. Але стаття, на мою думку, написана зовсім пристойно, без надмірного підкреслення сенсації, з доброю і повною виrozumіння характеристикою і наукового доробку математика, і творчого доробку мистця. Інші матеріали також написані цікаво і всі мають якесь відношення до науки — популяризують біографії науковців. Зовсім в мені не здіймається якийсь протест обурення проти цього видання: але ось маю на електронній пошті повідомлення від Лариси, що президія мала ще інші ділові зустрічі з Романовим і він погодився на їх вимогу знищити частину накладу із статтею про Петришинів. Думаю, що наші члени управи реагують перебільшено і непотрібно. Може я помиляюся, але не бачу потреби зацитькувати всі болючі і неприємні сторони життя громади. А трагедія Петришинів може колись бути сюжетом літературних творів і фільмів і принести їм не смертельну славу!

Четвер, 14 грудня 2000. Полудне.

Вчора у телевізійній промові до народу Ал Гор визнав свою поразку у виборах — після рішення Найвищого Суду не дозволити на повторне не-машинове числення голосів на

Флориді. У висліді маємо нового президента: Джордж Буш, мол. Це не вперше “мій” кандидат перепав у президентських виборах, але, не зважаючи на досить різкі конфлікти довкола цих дуже скомплікованих і близьких опозиційними голосами виборів, вчорашні виступи і Гора і Буша відсвіжили мою віру в Америку і силу її демократичних традицій. Мені завжди найбільше імпонували оці надзвичайно цивілізовані і джентелменські відносини — після остаточного рішення — між переможеним і переможцем. І Гор і Буш виступили з поєднаними промовама, де Гор, напр. наголошував важливість нації понад партією і факт, що він, хоч і не погоджується з рішенням Найвищого Суду, приймає це рішення як остаточне. А Буш в свою чергу закликав до співпраці опозиційних партій, звертався безпосередньо і до тих, що голосували проти нього, мовляв, я “хочу служити і вашим інтересам і заслужити на ваш респект”. Наступного тижня має бути зустріч обох у Вашингтоні, а президент Клінтон у свою чергу також висловив свої побажання Бушові і запросив його до Білого Дому.

А добрі побажання Бушові потрібні і від нас усіх, бо в його руках тепер доля мільонів, і не тільки самої Америки. А він — найменш досвідчений з усіх дотеперішніх претендентів на президентське крісло і дай Боже, щоб він виявився здібним учнем, щоб був оточений розумними людьми, і щоб мав трохи щастя — і в домашній, і в закордонній політиці.

Запропонували мені із “Harvard Ukrainian Studies” написати рецензію на бібліографічний покажчик до англійської україніки Богдана Винара “Independent Ukraine”. Тому, що я вже писала була про перший том цього його покажчика (велика стаття-рецензія саме в HUS в 1992 році) та ще й тому, що я дуже хотіла мати примірник цієї дорогої книжки (85 дол.!) — я дала свою згоду. Визначили мені термін до січня і я от саме тепер накреслила вже перший варіант. Його ще треба доповнити деякими даними, що за ними доведеться поїхати до університетських бібліотек, але я вже маю чисту совість, що зобов’язання напевно виконаю у визначеному часі. Рецензія, нажаль, досить критична: довідник зредагований дуже недбало. Рецензуючи перший том, я ще мала надію, що саме Винар може при допомозі критики — виправити і видати добрий такий путівник — тепер в мене такого переконання нема. Ні, він потребує доброго конкурента! Треба щоб за такий проєкт взялося якесь солідне англійське або американське видавництво!

Субота, 23 грудня 2000. 9:30 PM.

Більше як тиждень без записок. Але — живу і працюю! В суботу 16-ого була в гостині у Трофименків. Славко мав день народження. Їхала я з Волчуками, бо ні Віра, ні Геврики не їхали, хоч були запрошені, а сама я до Вільмінгтону, та ще й поночі, ані не думала їхати. Віра почувалася погано (вона має якийсь клопіт із шлунком і проходить всякі тести). Геврики їхали на 70-ліття Софійчиної сестри. Факт, що я їхала з Романом Волчуком і Мартою Шиприкевич дозволив мені побути в досить цікавому товаристві (обоє Біланюки, Богдан Гасюк, Надя Кохан, Білони, Рудавські, ще пару незнайомих осіб), але нажаль причинився до того, що візита ця була досить коротка: старому Шиприкевичеві стало погано, ми виїхали спізнено, а потім мусіли швидко повертатися, бо знову справи вдома були нестабільні — (старий після кількох інсультів ледве живе, але ще якое не повністю

паралізований, може ходити при допомозі walker-a, а стара пані Шиприкевич майже зовсім сліпа, отже не дуже може давати собі раду).

Пару днів тому був у нас снігопад, потім вдруге. На щастя наші метеорологи тепер працюють з такою точністю, що можна зробити деякі запобіжливі заходи. І от я накупила собі харчів на запас і могла посидіти пару днів у хаті. Ще перед снігом поїхала попрацювати до нашої бібліотеки в центрі. Там зустріла також Софійку Геврик, яка на моє прохання привезла мені кілька нових мистецьких монографій (що їх я хотіла додати до рецензії на Винара). Також привезла вона різні книжки для бібліотеки, в тому числі і нову антологію поезії “Сто років юності”. Я книжку вже була замовила, але ще її не бачила. Там, на радість, є і пару моїх віршів! Антологія двомовна і моя присутність в ній напевно вирішена фактом, що я до “Тихих розмов” додала і кілька англomовних перекладів. Але можу мати ще й іншу сатисфакцію: Ольга Лучук при укладанні антології користувалася моєю бібліографією і це мені особливо приємно: додається моя робота дослідникам! Тепер саме розписую зміст цього товстого тому для ULE00, і добре розумію, що такі речі як переклади Фолєєвського або Ашер могли потрапити туди тільки тому, що я їх задокументувала в ULE! Та й не тільки вони!

В четвер, вже після снігопаду, поїхала я на різдвяну гостину до Penn Law School. Отримала офіційне запрошення! Там є тепер новий декан — Майкел Фітс, отже будуть різні зміни, які можуть і мене заторкнути, тим більше, що заповіла свій відхід в червні на пенсію Ліз Келлі. Holiday Party була тим разом при елегантних столах, з обслугою кельнерами, при музиці живих музикантів, у вибагливо відновленому старому історичному будинку (що був колись моїм пристановищем-місцем праці через 28 років!) Тепер його відновили-реставрували, намагаючись привернути йому дещо із первісного вигляду з-перед 100 років! (Віднова коштувала 10 мільйонів доларів, і це видно: старий будинок свіжо відчищений іззовні, а в нутрі бюро перебудовані, читальні зали перетворені у вибагливі амфітеатральні класи, судову залу-moot court room, елегантне приміщення для прийомів (де ми при столах обідали) ітп. Оригінальна стара підлога-мозаїка в голі, відреставровані високі стелі, нові канделябри, старі портрети, елегантні кольору стін драперії на високих вікнах... Ми з Марією і Раном ходили по будинку і згадували наші роки прожиті в цьому будинку, що завжди мав трохи старого чару, але ніколи не був таким елегантним.

Я використала нагоду, щоб зробити собі копії своїх додатків до UkraLME — бо мені потрібні були дані до рецензії на “Independent Ukraine”. Рецензія була фактично готова, я ще тільки чекала, щоб її доповнити бібліографічними даними про мистецтво і право. Зробивши це, я вже і вислала рецензію до HUS. (Втрималася у визначеному терміні, до січня — тепер не буде воно висіти наді мною, як меч Дамокля).

Справи Видавничої Комісії забирають чимало часу і думки, відривають мене від власної моєї праці. А буде з тим напевно гірше: от уже починають напливати звідусіль різні пропозиції і їм треба буде присвятити чимало уваги. Починається натиск звідусіль: телефонував Рудницький і вже навіть дав на письмі прохання про фінансову підтримку

для українсько-німецького словника, Гумецька питається про можливості спільного видання з НАНУ і УВАН “Атласу української мови”, Лариса прислала запити в справі видання зібраних творів Костецького разом з “Критикою” — одне слово: знають люди, що НТШ-А має гроші... Все це поважні проекти, варті підтримки. Але рішення не будуть легкі, бо виникають всякі питання не тільки щодо пріоритетів НТШ-А, але і щодо доцільності розподілу фінансових зобов’язань між різними інституціями і фундаціями.

Купила для УБ книжку спогадів Миколи Руденка “Найбільше диво — життя”. Галина спеціально для мене її закаталогізувала, бо я заповіла, що хочу бути першим читачем цієї книжки. Вже прочитала понад 200 сторінок (книжка має 558!) — мої ночі проходять над лектурою, у висліді чого останніми днями вставала досить пізно, вигріваючись під пуховою ковдрою, як і пристало на 70-річну старушку! (На дворі — мороз, а я в хаті тримаю температуру біля 68° — отже, зрозуміла річ, під нагрітою периною — тепліше). Спогади Руденка дуже цікаві — хоч я і знала про нього чимало і читала кілька його книжок, то все ж таки і в біографії самого автора, і в характеристиці його сучасників багато для мене нового, повчального, викривального. І як і в спогадах Гусейнова, глибоко потрясає факт безпросвітної нужди, що з неї ці наші люди вийшли.

Середа, 27 грудня 2000. 10:00 РМ.

Латинський Свят-Вечір, тим разом, провела не, як звичайно, на самоті вдома, а серед людей. Намовили мене Туся і Мар’яна Вакуловські піти з ними на свят-вечірню відправу до презбитеріанської церкви в центрі міста. Церква називається Tenth Presbyterian Church (17th & Spruce Streets). Приміщення досить велике і вщерть заповнене людьми. Був хор, і оркестр дутих інструментів, люди співали колядки (з книжки, за друкованим текстом!), пастор читав уривки з євангелія. Без літургії, без проповіді. Цікава атмосфера, при запалених свічках, з великим деревом-ялинкою, що стояла без будьяких прикрас чи світел. Вакуловські по мене приїхали, після відправи ще взяли мене до себе додому на чай і приємну розмову, а потім мене відвезли десь перед північчю.

В день Різдва (25-ого) я була запрошена на гостину до Люди і Зенка. На щастя, обійшлося без снігу (хоч було дуже зимно!), отже я могла не тільки сама туди поїхати, але в поворотній дорозі ще відвезти додому Ольгу Олексішин-Головецьку, бо це мені майже по дорозі. Нажаль, в Люди були тільки Максимовичі, Ольга, Стефа (з 43 відділу) та Бобо з молодшим сином — отже було ще менше цікаво, ніж звичайно. Не було з ким говорити, бо те, що мене цікавить — всім їм — чуже, і vice versa.

Вівторок я використала, щоб поїхати до крамниць і купити кілька дрібних дарунків. Хочу везти з собою якнайменше багажу, отже обмежую дарунки до біжутерії, шаликів, рукавиць, сорочинок. Все це тільки як додатки до грошей, зрештою думаю докупити ще щось на місці в Торонто. Користаючи з випродажі, купила і собі пару светерових блюзок.

Свої пляни достосовувала я до заповідженого приїзду Оленки Сацюк, яка мала бути в мене 28-ого або 29-ого. Тимчасом, вона вчора зателефонувала з Вірджинії, з лікарні.

Головокружна її поїздка з Порто Ріко до Вірджинії, потім до Каліфорнії, тоді до Вашингтону (а звідам мала їхати до Філядельфії) нажаль не вдалася. Повернулася з Каліфорнії хвора, має запалення легень і лежить у лікарні. На щастя, вона є там, де живе її сестра, отже з лікарні перейде ще на кілька днів до сестри, заки повернеться додому до Порто Ріко. Співчуваю з її клопотами — хворіти поза хатою — дошкульна прикрість.

Маю запрошення на 31 грудня на передноворічний обід до Онишкевичів. Це, очевидно, було б абсолютно поза межами можливого, якби не факт, що Славко Трофименко заповів, що приїде по мене і поїдемо разом.

Четвер, 28 грудня 2000. 10:00 РМ.

Кінець року: пора робити підсумки. Без сумніву найвидатнішими подіями була несподівана гостина, що її zorganizували хлопці з нагоди мого ювілею і стаття Тарнашинської у “Всесвіті”. Нові творчі надбання: доповідь на Шевченківській конференції, рецензії на т.3 і т.4 жіночих голосів, на бібліографічний покажчик Винара, дописи про конференцію в Едмонтоні, про лекцію Струка в Торонто, про виступи Андруховича і Винничука — все це досі не друковане! З друкованих матеріалів найважливіші — стаття про Олену Пчілку в “Сучасності” і про Башкірцеву у “Всесвіті”. Нажаль, моя велика стаття про англomовну літературну україніку, що мала бути в 11 номері “Сучасності” (як писав Дзюба) і досі не надрукована! До творчих набутків повинна я додати великий прогрес, що його я зробила у праці над ULE70, но і підготовчу працю над книжкою “Ключі до царства” — і одне і друге повинно дати дивіденди в недалекому майбутньому.

Колись давно я думала, що у 2000 році поїду в Україну. Це не сталося. Єдині подорожі минулого року були до Торонто (двічі), до Едмонтону, до Урбани, до Провіденсу і на Кейп Кад. Неабияку зміну в моє життя внесла моя згода прийняти головство у Видавничій Комісії НТШ-А — це не тільки примусило мене присвятити значну частину мого часу цій громадській роботі, але і дало можливість для нових товариських і ділових контактів з людьми, і поїздок до Нью Йорку. Були в мене в гостях на протязі року не тільки всі мої діти в час мого ювілею, але також Мирослава Антонович з Києва, Кріс і Соня з Аляски, Леся Яцкевич, а весною на пару днів також Максим.

З літературно-наукових успіхів треба відмітити, крім статті Тарнашинської, також рецензію Зорівчак на ULE80 і появу моїх поезій у двох антологіях: в електронній антології Косаренка і в двомовній антології “Сто років юності”, що саме вийшла у Львові. А в господарській ділянці дві важливі події минулого року: мій перехід з університетського сервера на комерційний (успішний перехід, що його мені вдалося здійснити самотужки!) і велика робота розкопування і направи каналізаційної труби (що маю надію витримає пробу, коли почнеться відлига!)

До відлиги, одначе далеко: мороз тримає міцно, а на суботу заповідають великий снігопад. Це мене журить — не так тим, що може перешкодити виїздові на гостину до Онишкевичів

(бо тут я буду під опікою доброго шофера) — як тим, що може утруднити мені виїзд на летовище... Моя надія на те, що я їду у вівторок, а снігопад має бути в суботу. Може за пару днів справи унормуються і не буде надмірних комплікацій із транспортом.

А здоров'я було більш-менш стабільне і без поважніших загроз. Обійшлося без хірургії (покищо). Каліфорнійський вірус трохи мене виснажив, і ще не зовсім минув.

Понеділок, 1 січня 2001. 1:30 PM

А я таки зустрічала новий рік, нове століття, нове тисячоліття в товаристві, серед людей, а не “на лоні родини”, як дотепно любив висловлюватись Остап. Великий снігопад у суботу довів до того, що зустріч в Онишкевичів, що мала бути пов’язана із сходами управи НТШ-А, була відкликана, бо на неї більшість запрошених гостей не могла прийти. Але запросила до себе на новорічну гостину Соня Слюзар, а що до неї до Делаверу їхали Волчуки, то я мала забезпечений транспорт. Були там також Марта і Славко Трофименки, Софійка і Тит Геврики, Білони, Білінські, Беї, Заїка із старенькою мамою, новоприбулий молодий лікар, що його я вже раз зустрічала в Трофименків, і що його прізвище звучить щось як Микитей, чи подібно. В хаті Соні Слюзар я була вперше. Вона робить такі гостини кожного року. Всі ці люди мені знайомі, товариство інтелігентне, добре дібране, розмови були цікаві. Славко грав трохи на фортепіано, співали колядок. Якби знаття наперед, можна було б навіть запропонувати якусь злободенну програму — ідея, що її в розмові зі мною запропонував Славко. Він питався, чи не варто було б забавити гостей якимсь літературним читанням. Але я на це йому сказала, що навряд, чи такого собі ці гості бажають — можна було б хіба зробити щось злободенне, на весело, але це треба було підготувати заздалегідь. Соня Слюзар працювала довгі роки у Вашингтоні (здається у Стейт Департаменті), вона і далі має там помешкання. (Навіть два, сказала мені — в одному живе, друге винаймає). Хата у Вілмінгтоні — це фактично хата її брата і мами, які обоє вже давно померли. Соня тепер уже на пенсії, але ділить свій час між Вашингтоном і Вілмінгтоном. Між іншим, мала я ще також запрошення від Рудницьких. Але, коли я говорила з Леонідом тиждень тому, він ще не був певний, чи і цього року Ірена робитиме гостину. А коли подзвонив вдруге — я вже зробила інші пляни. І добре: товариство було цікавіше, та й для мене це був новий досвід.

Вчора й передвчора чимало часу мусіла я присвятити снігові. Довелося відгортати його тричі. Але сьогодні вже більшість вулиць прочищені, люди також відгорнули сніг біля хат. Я прочистила дорогу так, що могла б навіть виїхати автом, якби хотіла. Але це зробила я не так із-за справжньої потреби, але як своєрідний камуфляж перед злодіями: адже завтра вранці відлітаю до Торонто, не буде мене цілих два тижні, отже невідгорнений сніг звертає увагу на факт, що нікого немає вдома. До поїзду підвезе мене Аня Борис — в суботу, коли і вона і я були засипані майже стопою снігу, я трохи турбувалася, що то буде з тим доїздом до поїзду, але сьогодні бачу, що з транспортом проблеми не повинно бути. Біда тільки, що мушу їхати дуже рано: о 6:30 вже мушу бути на поїзді.

4 січня 2001. Торонто.

Сьогодні Стефанкові 12 років. Уляна, Максим, Марко, Ніна, Стеф і його гості пішли до Ontario Science Museum — зараз повернуться на перекуску, піццу, торт і забаву вдома. Іванко вміжчасі ходив до товариша, а Баба Маруся і я лишились на господарстві. Я варила бігос і приготувала тісто на тістечка, які робитиму завтра. Баба Маруся готувалася до святвечірніх голубців.

2001 2408/3540

Два дні тому, 2 січня, ми відзначували 48 річницю народження Марка вечерею в Old Mill. Всі виглядали задоволені, були в доброму настрою, Уляна з Максимом і Марком навіть танцювали до живої музики. Марусі з нами не було — вона ходила на похорон якоїсь знайомої.

Діти вже дуже великі — час, коли я в ліжку читала їм українські книжки, минувся безповоротньо. Сьогодні ще тільки я може з годину пограла з Ніною в гру кораблів (принцип боротьби двох воєнних флот знайомий мені з дитинства — тільки тоді я грала це із своїм дідом, рисуєчи схему на папері, а тепер для цього діти мають спеціально зроблену іграшку (але ще не електронічну!))

Снігу в Торонто досить багато — де-не-де стоять на роздоріжжях цілі кучугури. Але тут до зими звикли — і все нормально функціонує.

Я вже встигла вчора зробити вареники, а ушка купила готові в крамниці. Завтра куплю і варитиму рибу (не коропа в галяреті, а orange roughy з морквою по грецьки!)

Вчора у West Arka, де купувала Ніні вишивану блузку, знайшла газету з Вінніпегу “Український голос”, де є рецензія Жили на мої “Тихі розмови”. Рецензія англомовна, можливо варіант того, що він послав куди інде. Як звичайно у випадку рецензії Жили — особливого вдоволення вони мені не приносять. Я воліла б солідну критику, ніж того рода пів-панегірик, Все таки, газета, друкуючи таку рецензію дає бодай читачеві інформацію про книжку, отже і за те треба бути вдячному.

В Максима знайшла серед книжок спогади Руденка, які саме дочитала була вдома десь до 500-ої сторінки — отже маю нагоду їх тут продовжувати читати. Чимало цікавих ревеляцій (про Бердника, про Стебуна, наприклад), але найцікавіший, очевидно, автопортрет самого Руденка. Хоч я і читала його твори, і навіть писала на них рецензії, я тільки тепер усвідомила, що Руденко не мав вищої освіти, що його “прозріння” і справді мало quasi-релігійний характер (не даром Остап порівнював його з Паскалем!) Я подумала, що будучи на місці його жінки Євгенії (що була лікарем!), я напевно також думала б, що мій чоловік збожеволів і що треба його лікувати психіятрам! Цікаво також, що Руденко, як видно, був неабияким дон-жуаном — крім Євгенії і Раїси, в нього була ще ціла низка інших жінок і ціла громадка дітей, легітимних і позашлюбних.... Спогади написані з великою дозою щирости, а тому й цікаві. Хоч він наполовину сліпий і частину спогадів не пише, а диктує.

Вівторок, 9 січня 2001. Торонто.

Вибираюся зараз їхати до бібліотеки Інституту Володимира, щоб пару годин попрацювати над журналом “Ukrainian Canadian”. Там тепер працює Галина Остапчук, яка була тут у нас в гостях у неділю, на різдвяній гостині. А гостина була на славу і зібрала вона не тільки чимало запрошених гостей, але і дві пари колядників — жіночий октет з хору “Веснівка” і вертеп новоприбулих молодих хлопців і дівчат, що їх прийшло щось із

15 — ледве всі вмістилися в хату. Вони відіграли цілу традиційну вертепну п'єску — з Іродом, чортом, Мошком-жидом, королем Данилом, ангелом, пастушками ітп. Серед товариства були Остапчуки, Субтельні, Сисин, Марія Ревакович, Оксана Струк, Тарас Кознарський з родиною, Грицаї-сусіди, що в них ми були з колядою після Свят-Вечора, Жили, Мойсеї (молоді — Орест з жінкою і старий Дмитро), Косаренки (той самий, що створив антологію поезії на інтернеті!), Дарця і Гері Гейсі, Наталка з чоловіком Keith-ом. Була надзвичайна атмосфера, домінувала добірна українська мова, вертеп надав особливого чару усьому — мені приємно було спостерігати Максима в ролі солідного громадянина українського інтелектуального середовища Торонто і він сам був видимо задоволений. Рада була, як завжди, бачити всю свою родину разом, з Марком та Ніною включно — настрої був святочний — це можливе вже тепер тільки тут і тільки завдяки Уляні. “Такого Різдва ми ще не мали”, сказав Максим.

Середа, 10 січня 2001. Торонто. 1:20 PM.

Вчора пару годин попрацювала в Інституті Володимира, але десь біля 5-ої вже ледве витримувала — почало нудити і чистити... Ледве доїхала додому, зразу лягла в ліжко. Дроці мала такі, що і під двома ковдрами мене трусило. Це, очевидно, якийсь шлунковий вірус — пару днів раніше хворіли ним Маруся Пасічник, Стефко і Максим. Прийшла черга і на мене. Тепер чуюся ліпше, хоч нічого не їм. Мала я домовлену зустріч з Любою Пендзей, але відкликкала, перенесла на завтра.

Марко з Ніною відлетіли вже 8 січня. Ніна мусіла вертатися до школи. Маю надію, що їх шлунковий вірус не чіпиться. Ще перед самим від'їздом Марко ходив з нею санкуватися — бо це їй дуже доподобило. Взагалі тут була нагода для зимових спортів — ковзанів, санок — діти кілька разів ходили. Тепер всі вони уже в школі.

Я вже тут у Торонто закінчила читати Руденкові спогади, а також видану КІУС-ом книжку Кирила Трильовського “З мого життя” (1999). Написана ця річ не надто добре, але в ній багато пізнавального матеріалу — напр. про антиклерикальну настанову організованих Трильовським “Січей”, про те, як панівною мовою в середовищі галицьких священників, що вважали себе русинами, була польська ітп. Серед моїх різдвяних дарунків отримала я “Unabridged journals of Sylvia Plath” — (знали мої діти, що мене може цікавити!). Це буде моя наступна лектура.

Четвер, 11 січня 2001. Торонто. 11:00 AM.

Домовилась на зустріч з Любою Пендзей, але не в кав'ярні на Блур, як це ми робили раніше, а в Інституті Володимира. Після полуденка з Любою, хочу попрацювати ще пару годин у бібліотеці.

Вчора пішла до книгарні Canadian Global Centre. Вони тепер уже не у вигідному приміщенні Канадської Мистецької Фундації, а у скромному тісному приміщенні, на другому поверсі, напроти No Frills — жовтої харчевої крамниці — на щастя, все ще на вул.

Блур, куди можна зайти пішки. Має він тепер цілу низку також російських видань — зокрема серію популярних бестселерів (всяких Марениних ітп.) Але знайшла я і багато цікавих українських видань. Тому, що Анатолій погодився прислати їх із рахунком до заплачення поштою, я вибрала для Української Бібліотеки книжок на суму 599 кан. доларів! В тому числі і “Англо-український словник” (120 дол.), що його я раніше купила була для себе, і словник синонімів, і три томи Пруста, і цілу низку інших цікавих видань. Нажаль не було ні “Щоденника” Єфремова, ні спогадіув Ревуцького. Їх треба буде замовити окремо.

Почуваюся значно ліпше, але ще не зовсім пройшло. Зокрема мало що їм, і апетиту зовсім не маю. Може й добре. Втрачу трошки на вазі.

Телефонувала Лариса, щоб впевнитися, коли я вертаюся додому. Хоче зробити засідання 20 січня. А на лютий (не знаю ще дати) плянує Аня Процик презентацію моїх “Тихих розмов”.

Четвер, увечері.

Люба розповіла мені про свою подорож в Україну: їздили разом з Богданом, користаючи з того, що другий їх син Роман міг залишитися з братом Юрком. Каже Люба, що і Київ і Львів помітно відновлені, багато нових будинків, гарно відсвіжені старі пам’ятки. Вона порівнювала з 1995 роком, і каже, що на туриста міста роблять краще враження. Це приємно почути, бо більшість реляцій концентруються на негативному. Люба не дуже задоволена із свого життя на пенсії, бракує їй стимулу колективної праці, контакту з людьми. Має повно всяких запрошень до громадської роботи, але нічого їй не хочеться робити. Докучає їй сильний діабет і має інші проблеми із здоров’ям.

Говорила я по телефону з Лідою Палій: вона навесну також їздила в Україну. В Тернополі якийсь дослідник опрацьовує архів її батька і вона їздила туди, а в Києві мешкала в помешканні Дімарова, десь на Печерську (Я спеціально про це питалася, більшість моїх знайомих, їдучи в Україну, не живуть у готелях, а десь приватно). Ліда має поважні клопоти з артритом і ліками на артрит, які спричиняють підвищений тиск крові і інші комплікації.

Невеселі реляції також довідалася від Міри Клименко. Ліда Гумінілович важко перехворіла на thyroïd, часто мліла-падала, тепер ситуація трохи краща. Просила Міра, щоб я подзвонила завтра біля 5-ої, бо о 8-ій Ліда вже спала. Орест Чуйко перейшов дві тяжкі операції на кишки. Але Міра — оптимістка, каже, що йде до кращого, і що може, дасть Бог, всі вони прийдуть на зальцбургський з’їзд у вересні.

Субота, 13 січня 2001. 10:00 PM.

Максим з Уляною пішли в кіно. Іванко, несподівано, дістав запрошення піти до товариша і там ночуватиме. Ми з Марусею і Стефанком удома. Стеф хотів по вечері дивитися на гру

гокею на ТБ, Маруся і я дивилися на українську телепрограму “Світогляд”. Вранці я ще раз (і востаннє!) зробила вареники — з м’яса, і з картоплі і сиру. Єдиний короткий вихід з хати на вул. Блур — щоб купити дітям пампушків. Стужилася я вже за своєю нормальною рутинною, мабуть не треба було мені приїздити на цілих два тижні. Сьогодні пробувала (безуспішно) додзвонитися до Ані Борис — їй не було вдома. Подзвонивши до Віри Лащик, дізналася, що Борисова мала якийсь клопіт із ключем до моїх дверей — отже не знаю, чи була в хаті бодай один раз підлити мої рослини.

Дзвонила вранці Аня Процик, щоб впевнитися, чи може заповісти мій виступ у Н.Й. на 3 лютого. Виглядає, що вона плянує включити у програму Ларису, а може також Славка Трофименка з читанням вибраних віршів! Я мала надію, що вони спровадять Асю Гумецьку, яка вже навіть дала була свою згоду — але, можливо, ощаджують кошти, бо Асі треба було б оплатити дорогу. Мені, очевидно, цікавіше було б почути опінію нового критика, який досі про мене не писав. Більшість програми (до 45 мін.) пропонують виповнити мені — читанням і коментарями. Побачимо, як це вийде.

До Ліди Гумінілович дзвонила я двічі — не застала. Також не застала дома Наталки Томцьо — але їй лишила привітання на автовідповідачі.

Вівторок, 16 січня 2001. Год. 3:30 ночі.

Несамовита година! Чомусь мені не спиться і не розумію, що це таке? Reisefieber? Я сьогодні відлітаю до Філядельфії. Мабуть треба було вчора прийняти таблетку Tylenol PM — була б виспалася. Тепер уже, мабуть, запізно. Замість того, щоб хвилюватися, перекидаючись у ліжку, засвітила світло і взялась до записок.

Сьогодні в мене було дві зустрічі: з Наталкою Томцьо і з Лідою Палій. Наталка приїхала по мене автом, але повезла мене не до себе додому, а до великої книгарні Chapters, де ми сіли собі на вигідних фотелях і майже три години пробалакали. Оригінально! Навіть кави не купували! Я зажартувала собі, що ми не тільки не причиняємося до бізнесу книгарні, але розмовою, можливо, відстрашуємо потенційних покупців... Але атмосфера цього великого гарно обладнаного закладу дуже була сприйнятлива для нашої інтелектуальної розмови. Говорили передусім про потребу стимулювання-вирощування українського консумента культури, бо обидві дошкульно відчуваємо занепад нашого культурного життя. Наталка наводила приклади із канадського середовища Оттави, де клуби університетських жінок і зокрема книжкові клуби дуже причиняються до піднесення тону і культурного рівня товариського життя. (Вона, між іншим, саме повернулася з Оттави, куди їздила з чоловіком на свята до сина Андрія — він п’ять років тому одружився з дівчиною з України, працює консультантом, здається, по телекомунікаційній технології, разом з жінкою цікавиться і збирає античні меблі). Наталка перехворіла в Оттаві на шлунковий вірус, тількищо повернулася. Микола іде на серію медичних тестів сьогодні, перевірити свій пост-операційний стан. Але мається він, казала, досить добре, прибув пару фунтів на вазі і навіть мав досить сили, щоб самому вести авто з Оттави до Торонто (бо Наталка була така слаба, що не могла керувати).

Цей шлунковий вірус виглядає справді немов епідемія. Марко телефонував з Каліфорнії, що його також звалило з ніг.

До Ліди пішла я на домовлену візиту пішки. Я вже була пару разів в її помешканні, але тільки сьогодні звернула увагу на її власні картини — вона справді цікавий маляр, мені подобаються її речі — це щось таке, що я навіть на виставці бажала б купити. Один з її образів — гондолі Венеції — нагадував дуже Миколу Кричевського, тільки в Ліди це не акварель, а олія. Можливо, що ці картини повішені недавно, або в іншому місці, бо я певно була б звернула на них увагу. Ліда показувала мені коректу книжки про свого батька, що її підготував Роман Матейко в Тернополі і яка має незабаром появитися друком. Це збірка спогадів, листів і статей про Маслосоюз, що їх Андрій Палій, Лідин батько, друкував у галицькій періодиці. Сказала мені, що зредагована Славутичем/Шкандрієм хрестоматія канадських письменників уже появилася, але що це не є видане, як останній збірник “Слова”. Хоч Ліда переді мною “вмивала руки” від цього видання, я обережно висловила критичну думку, що “Слово” відповідальне за це видання, бо ж навіть проголосило заявою в пресі, що цим останнім виданням завершує своє існування... Не вміли зійти із сцени із гідністю, нажаль. Я повторила їй чимало із тих критичних думок, що їх висловила була в Едмонтоні Славутичеві і також переказала про обурення Діми-Комілевської, Черинь та інших. Питалася я і про Наталю Ливицьку-Холодну, але Ліда не могла мені точніше сказати, де саме Холодна тепер живе і в якому вона стані. Я дуже мала б охоту відвідати стареньку, якщо вона ще притомна умом і охоча до розмови.

В Торонто є тепер Стефанія Андрусів зі Львова. Пару днів тому вона була в Ліди. Привезла нову свою книжку — про національну ідентичність в Галичині. Мені дуже жаль, що я не мала нагоди зустрітися з нею. Андрусів матиме в Торонто виступ 27 січня — в неї тут дочка, яка живе постійно в Канаді. Може Максим піде на цей виступ і купить для мене цю книжку. Та й самому йому варто познайомитись із Андрусів, та й взагалі плекати більше особисті контакти з людьми з України.

А електронних контактів він має повно! Зокрема з його проєктом електронної бібліотеки української літератури, де вже існують електронні версії деяких романів Винниченка, Коцюбинського, Нечуя-Левицького, Підмогильного... До електронної бібліотеки причетне і видавництво Мости. Я вже раніше дала на це свою згоду і один з таких електронних елаборатів — Меженків есей про Нечуя-Левицького навіть надрукувала собі в паперовій версії. Ідея такої електронної бібліотеки — знаменита! І ось завдяки Максимові і таким людям як Косаренко, вже доступні дослідникам і студентам тексти-зразки і української прози і поезії. Обіцяла я Максимові зробити коректу сканованого вже тексту Косачевого роману “Еней і життя інших” (Виявляється, scanner допускається часом механічних помилок, що їх треба ручно виправляти!) Максим трохи турбується тим, щоб не мати клопоту з авторськими правами — тому не береться за сучасних живих письменників, та й у випадку Косача не минуло ще досить часу від авторової смерті. Але Максим уважає, що “Еней” — твір вартісний і цікавий і його варто запропонувати студентам. Юрій Косач був би напевно радий такому несподіваному ренесансові своєї слави в молодшого покоління літературознавців.

Між іншим, ми з Максимом мали серйозну розмову про мою давню мрію — англomовний альманах української літератури. Тепер коли я є головою видавничої комісії НТШ-А, ідею цю можна наблизити до реальності. В моєму звіті управі НТШ-А я вже представила саму ідею. А тепер треба було б почати планувати й обдумувати конкретні деталі. З Максимом я не раз уже говорила на цю тему, але тільки тепер він виявив справжнє зацікавлення такою справою. І цьому я дуже рада — якби він погодився взяти на себе працю і роллю головного редактора — справу можна було б зрушити з місця. Але Максим пропонує, щоб це був електронний альманах, бо тоді кошти можна було б обмежити тільки до мовного редагування і есентуально невеликих гонорарів авторам і перекладачам. Сам він годиться зайнятися форматкуванням безкоштовно. Я, очевидно, воліла б, щоб це вийшло також у формі друкованого збірника. Але тоді кошти були б значно вищі. Максим згідний співпрацювати з Найданом, Гумецькою, Онишкевич, що їх треба було б запросити до редакції (це ті з НТШ-А), а також може треба буде запросити до співпраці і інших. Я зробила записки із своєї розмови з Максимом і хочу зреферувати наш плян на найближчому засіданні НТШ-А. Була мова і про те, що це могло б бути спільне видання Мостів і НТШ-А. Ще подумавмо і побачу, яка буде реакція Лариси.

16 січня 2001. На летовищі в Торонто.

Цікавий приклад канадської двомовності. Рекляма: ідентична картина: руки тримають грати, а за ними надморський краєвид з пальмами. На одному напис: “Dans l’eau chaude... et pour longtemps”. На другому: “Room with a view. Your travel destination should not look like this”. Це пересторога для канадців, що виїжджають закордон, про суворі кари, що їх можуть зазнати, торгуючи наркотиками або вживаючи наркотики. Мовляв: не долучіться до числа тих 500 канадців, які тепер перебувають в ув’язненні закордоном. (Це пояснення, меншими літерами і по французькому, і на англійській афіші — і текст його майже тотожний).

Неділя, 21 січня 2001. 2:30.

Вчора у Вашингтоні відбулася інавгурація нового президента — Джорджа Буша, молодшого. Але я увесь день провела у Нью Йорку, на нарадах НТШ-А, отже була до інавгурації зовсім непричасна, навіть жодного репортажу ще не бачила на телевізії, і навіть звітів у газеті ще не читала (звичайно читаю кожного дня пару статей в НЙ Таймсі, по інтернеті, але за минулих пару днів не мала часу). Після повороту з Торонто, мусіла зосередити свою увагу на ділових справах, рахунках, що наспіли в час моєї відсутності, візиті в дентиста, що примусила мене поїхати на PENN і дала нагоду зустрітися на полуденок з Синтією і Пет, а ще була запрошена на Щедрий Вечір до Гевриків. В п’ятницю всю увагу мусіла присвятити підготовці звіту до нарад НТШ-А.

Метереологи заповідали вчора снігопад. Але Славко — відважний водій, не завагався. Приїхали по мене з Мартою і ми без особливих перешкод доїхали до НЙ (вступивши по дорозі ще до Баунд Бруку, де Славко мав відібрати деякі матеріали). Ішов дощ, але не було ховзько. На дорозі авт було мало, бо люди перелякалися заповіджених прогноз, а це навіть

приспішило наш приїзд і поворот. В поворотній дорозі було трохи гірше, а найбільше клопоту мав Славко, повертаючись перед північчю від моєї хати додому у Вільмінгтоні. Вже були автостради ховзькі. А сьогодні вранці я аж ахнула, глянувши із вікна: уночі впало добрих кілька інчів снігу!

На наради в НІЙ не міг приїхати Слюсарчук — він живе близько гір і там сніговія прийшла раніше. Але були присутні, крім Лариси, Трофименків і мене, ще Аня Процик, Тарас Гунчак, Роман Воронка, обоє Андрушкові, Ольга Кузьмович, Орест Попович. Було багато справ, що вимагали обговорення і рішень, але збори пройшли у діловій і конструктивній атмосфері і деякі справи вдалося полагодити. Для мене найважливіше: одобрили і схвалили мою ідею англomовного літературного альманаху та конкретну Максимову пропозицію видавати альманах в електронній версії, з додатком також паперової версії друкованого видання. Було помітне задоволення, що справа набирає реальних форм, що знайшовся для такої ідеї редактор і здійснимий конкретний плян. Я подала у звіті кошторис — за Максимовими приблизними даними — на суму від 6,000 до 10,000 дол. на оплату мовного редактора, комп'ютерного набору, часткових гонорарів авторам з України і може перекладачам, і додаткових 5,000 дол., якщо хочемо мати також друкований продукт (книжку на приблизно 300 сторін, накладом 500, в м'якій оправі). Максим погодився працювати без гонорару, на громадських засадах, та ще й зайнятися макетуванням. Я подала приблизну дату здійснення такого першого випуску: рік 2003. Гунчак висловив бажання, щоб, по можності, приспішити народження цього задуму. Ну, це буде залежати від Максима — він зможе взятися за ці справи аж після того, як звільниться від обов'язків директора видавництва КІУС-у (Він уже вніс резигнацію і вона повинна увійти в силу 1 липня). Каже Лариса, що НТШ-А має окремий фонд призначений виключно на чужомовні видання, отже є з чого покрити кошти. Маю надію, що моя давня ідея, що її я пропагую від 1987 року, нарешті набирає конкретних форм і може перетвориться із мрії на реальність.

Після нарад НТШ-А, була ще заповіджена “імпреза”: четверо акторів з Львівського театру ім. Курбаса виступили із співом мені зовсім невідомих якихось колядок і щедрівок, що були вплетені у доповідь режисера театру Кучинського на тему сільської і міської культури, де акцент був поставлений на потребі плекати “міський ритуал” і таким способом віднаходити шлях до міської інтелігенції, яка свої культурні потреби заспокоює тепер російськомовною культурою, бо українська звужується до села і етнографії. Доповідач, між іншим, проголосив, що театр ім. Курбаса буде відтепер наголошувати постановки драматичних творів Лесі Українки (саме з думкою відходу від сільського ритуалу!) і просив підтримки для цього задуму. Актори виступали у чорному, один був навіть у повному смокінгу з камербандом. Виступали дуже добре і робили культурне враження на зібрану публіку. Не зважаючи на непевну погоду, до будинку НТШ-А на цей виступ прийшло може із 60 осіб, серед них вирізнялися люди театру: Крушельницька, обоє Лисняки, Вірляна Ткач. Приємно було їх побачити, а ще й Надію Світличну, Тамару Гординську, Богдана Бойчука, Лимана, Діму .

Мій літературний вечір в НІЙ, що був первісно запланований на 3 лютого, відбудеться,

правдоподібно, аж 24-ого. Мають брати в ньому участь, крім мене, Лариса і Славко Трофименко. Славко буде повертатися з Торонто 3 лютого і міг би еventуально приїхати прямо до НІЙ, але це пов'язане з певним ризиком (адже може бути знову снігопад!) (а також було б невігодною для мене, бо тоді я мусіла б їхати туди поїздом!) Отже я навіть рада, що дату перенесли. Але, на всякий випадок, я вчора завезла до НТШ-А десять примірників “Автобібліографії” (пачка “Тихих розмов” — 28 штук — вже там є). Успіх вечора буде, як продамо трохи книжок. Це і є основна мета презентації. Ларисі я завезла вчора папку рецензій на мої поетичні книжки, щоб могла використати їх для підготовки своєї доповіді.

Понеділок, 22 січня 2001. 9:30 РМ.

Приємна новинка по електронній пошті зі Львова. Прислав Ільницький — за посередництвом свого зятя Ореста Комариці — короткого листа і сканований текст своєї статті про мене із “Дзвону”. Тексту не вдалося мені відтворити повністю, але маю досить добру уяву про те, що являє собою ця його “ювілейна” стаття, що носить назву: “Здійснена ілюзія”. В листі є згадка, що в цьому ж числі “Дзвону” є і вибір моїх поезій. Не пише, який це номер “Дзвону” — мабуть листопадовий. Маю надію, що до мене журнал дійде і тоді зможу все це точно прочитати. Тішуся, що воно таки вже надруковане (Ільницький згадував вже давніше, що написав статтю у зв'язку з моїм 70-літтям, але останнє слово все таки — за редактором, міг не надрукувати!). Приємно мені, що саме Ільницький вважав за потрібне зареагувати і оцінити мій доробок — він як не як поважний критик і ще ніколи досі про мене не писав.

Трохи дивуюся, що “Літературна Україна” не зареагувала на моє 70-ліття — адже вони спеціалізуються на ювілеях! І не забули про моє існування, бо включили мене у список осіб, що їх вітають із річницями. Трудно повірити, що забув про мене Ростислав Доценко... А сама Літературка не надрукувала теж мого репортажу із конференції Канадської Асоціації Славістів, що його я послала їм у червні... Вони, щоправда, пару місяців взагалі не виходили, може це тому? Але це вже вдруге, що вони зігнорували мій допис і воно, очевидно — холодна вода мені на голову, не скоро пошлю їм щонебудь знову. Я вже й тепер послала репортаж Микитенкові до “Всесвіту” (повідомивши, що він був посланий в червні до “Літ. України”). Шкода моєї праці, було б досадно, якби не була надрукована. Чекаю також на друк статті про виступ Андруховича і Винничука, що його я послала до “Свободи” і що про нього вже допитувалася Віра Андрейчик (Вона навіть дзвонила в тій справі до “Свободи”!)

Прийшли сьогодні з Canadian Global Centre вибрані мною книжки для Української Бібліотеки. Книгар додав по одному примірникові кілька газет для реклами. І ось в одній із них, що називається “Слово” і є “рекламно-інформаційним виданням”, яке виходить в Торонто (велика газета на 24 сторінки друку!) я знайшла під рубрикою “Вірші для душі” дві поезії: Ліни Костенко “Біла симфонія” і... Марти Тарнавської “Сиплється, стелиться...” Ну, хто б то подумав: є ще люди, які читають поезію! Добре допасували — до торонтонської зими! Навіть не знаю, хто є редактором цієї газети, і де вони знайшли цей вірш. Підозріваю, що в “Тихих розмовах...”, а може в електронній поетичній антології

Косаренка? У всякому разі, попала я в добре товариство Ліни, і це подвійно приємно. Але була б зовсім про це не знала, якби не припадок з книгарем і газетами.

Вівторок, 30 січня 2001. Полудне.

Мала я їхати сьогодні до бібліотеки в Центрі, каталогізувати книжки. Але надворі дуже погана погода: дощ, заповідають бурю. А я маю по вінця роботи вдома — отже вирішила залишитися. Може поїду в четвер. Зрештою, я в суботу втратила три години часу, пробуючи разом з Дорою Горбачевською заінсталювати на нашому бібліотечному комп'ютері нову систему кириличного MIPNET — але це не дало ще результатів. Взагалі для центральної бібліотеки я за минулих пару тижнів зробила досить багато: полагодила нарешті — після довшої кореспонденції з Коробком — замовлення на журнали з України, а в Торонто накупила різних книжок (які вже прийшли, але мусітиму ще сьогодні туди потелефонувати, бо наш книгар прислав два примірники другого тому англо-українського словника, замість того, щоб прислати т.1 і т.2. (Добрий мені бізнесмен!) Отже совість в мене чиста — свою громадську повинність виконала, навіть без сьогоднішнього каталогізування.

А роботи в мене по вуха з кількох причин. Я навіть зажартувала на останніх сходинках управи НТШ-А, що моє головство у Видавничій Комісії загрожує перетворитися у “full time job”. Різні справи і проекти, що ними мене “засипали”, вимагають уваги, листування, рішень.

А крім того — важна подія: переслали мені електронною поштою з Києва коректу “Ключів до царства”. Пересилка ішла кількома окремими документами — ще не все маю, зокрема не маю ще приміток, а це в моїй книжці може і найважливіше. Я вже надрукувала 345 сторінок дрібного друку і тепер треба мені буде зробити коректу. Не можу сказати, щоб ця моя книжка викликала в мене захоплення. Як і завжди, зрештою, в мене може і надто велика доза критицизму до себе і скепсису. Але може, всетаки, подана там інформація буде для багатьох в Україні корисна, навіть ревелюційна — ergo, може така книжка і потрібна? Тобто, не тільки мені, для задоволення власного ego? Вступна стаття Тарнашинської непотрібно переповідає зміст її статті у “Всесвіті” (хоч є там додана і критична думка про самі статті, що їх вона характеризує як “популярне літературознавство” і де вона зовсім правильно каже, що я “не надто заґрунтована в аналітику”). Корогодський вирішив включити також мій “Автобіографічний літопис” — але використав не виправлений і надісланий дискетою варіант, доведений до 2000 року, а старий текст, передрукований з книжки! Ну, матиму з цим мороку на довший час, тим більше, що мушу зайнятися ще деякими НТШ-А-івськими справами, а ще й повідомила мене Лариса, що мій авторський вечір у Нью Йорку буде вже 10 лютого, а не 24 лютого, як я думала! Ще не знаю, хто крім мене читатиме вірші. Доповідь робитиме Лариса.

Неділя, 4 лютого 2001. 5:00 год. ранку.

І нехай прийде п'ята, якщо маємо жити далі — сказала б Шимборська у моєму перекладі.

Пройшла зовсім безсонна ніч і я не розумію чому саме. День провела в доброму настрою. Навіть смішно, бо зранку встала, щоб перед виїздом до центральної бібліотеки, ... спекти капустнячки! Хто б то подумав? Навіщо? Не з тих спонук, що Силвія Плат, якій готування страв, видно, давало якесь відпруження. Ні, в мене причина була зовсім практична: за багато харчів в холодильнику — і я помітила, що маю дві коробки сметани, одна з них вже не така свіжа, але не зіпсута. І от я, ошадна господиня, вирішила використати її для французького тіста. Вчора приготувала, вставила до холодильні і сьогодні зранку напекла капустнячків. Здадуться, як приставка до горілки. Заморозила. Чекатимуть на нагоду. (В мене таких заморожених харчів більше: борщ, вареники, телятина в сосі, хліб). Поїхала до бібліотеки, попрацювала пару годин, не скористала з нагоди, щоб піти на пластову зустріч, де давали нагороди (волю конкретну роботу від показухи!)

Вдома перекусила, сіла за коректу “Ключів до царства”. Цю роботу роблю частинами, не більше як дві-три статті кожного дня. Розклала я папери на столі в їдальні (бо потрібний великий стіл) і роблю цю роботу при музиці, слухаючи на своїх компактних дисках серенаду “Partita” Моцарта і симфонії Бетговена — отже в приємній атмосфері. Читаючи коректу, переконуюся, що ця книжка знайде свого читача і може бути корисна і бібліографічною інформацією про англomовну літературну україніку, і своїм свідченням про зацікавлення українськими культурними справами діаспори. Навіть мої критичні ремарки про діаспору і полеміка можуть когось зацікавити. Так, це не аналітична критика, це радше літературознавча журналістика, але може саме й тому вона може дійти і до ширшого кола читачів. Отже я аж занадто не хвилююся цією роботою і не жалію, що рішилася видати ці статті. Щоб тільки не наробили помилок у примітках! (Примітки мають бути при кінці книжки і їх ще не прислали). Ніхто не телефонував, спокійна праця на самоті, перервана тільки для вечері і вечірніх вістей на телебаченні.

В ліжку лягла вже по 11-ій, о 1-ій згасила світло, але не виключала ще радіо: слухала з насолодою якусь монотонну музику, що видавалася мені індійською грою на цитрі, а виявилась якоюсь старою італійською композицією, а потім ще ішли вальси Штрауса із “Geschichten aus dem Wienerwald” і я вперше відмітила для себе, що вони своїми безконечними повтореннями також мають своєрідну монотонність. Здавалось би: ідеальна атмосфера, щоб заснути.

Але я десь біля третьої наново включила світло і взялася далі читати щоденники Силвії Плат... Не знаю, може це вони вибивають мене зі сну? Та й читати їх не легко, бо книжка надрукована дуже малим друком... Я вже прочитала понад 400 сторінок — всіх є майже сімсот. Книжка ця має характер письменницького записника — тут занотовані зариси і композиції планованих творів, цілі сторінки детальних описів — людей, оточення, подій, з думкою майбутнього їх використання в поезії чи прозі. Хроніка самого життя не є основним стрижнем щоденника, хоч є, очевидно, чимало автобіографічних записів, спостережень, і віддзеркалення почуттів і настроїв.

Ось кілька цитат:

...I must discipline myself. I must be imaginative and create plots, knit motifs, probe dialogue — rather than merely trying to record descriptions and sensations. The latter is pointless, without purpose, unless it is later to be synthesized into a story... (p.77)

...what I have written here so far is rather poor, rather unsatisfactory. It is the product of an unimaginative girl, preoccupied with herself, and continually splashing about in the shallow waters of her own narrow psyche. As an excuse, she claims these are writing exercises, a means of practice at expressing herself, of note taking for future stories. Yet on the merry-go-round of time there is scarcely enough to spend pondering and attempting to recapture details. In fact, if one has not the imagination to create characters, to knit plots, it does no good to jot fragments of life and conversation, for alone they are disjointed and meaningless. It is only when these bits are woven into an artistic whole, with a frame of reference, that they become meaningful and worthy of more than a cursory glance. (p.83)

I want to write because I have the urge to excel in one medium of translation and expression of life. I can't be satisfied with the colossal job of merely living. (p.184)

What I fear most, I think, is the death of the imagination... the poverty of life without dreams is to horrible to imagine... (p.210)

I have gotten back the life, whatever that is, which enables people to live out their lives & not go mad. (p.336)

Є в щоденнику чимало теплих любовних згадок про чоловіка, поета Теда Гюза (той самий Ted Hughes, до якого я колись звернулася була за дозволом надрукувати переклади з Силвії Плат, і що відповів мені листом, де виявив, що право на українські переклади передано — чи продано? — журналові “Всесвіт”!). Але є і такий дотепний пасаж:

Story: woman with poet husband who writes about love, passion — she, after glow of vanity & joy, finds out he isn't writing about her (as her friends think) but about Dream Woman Muse. (p.301)

Понеділок, 12 лютого 2001. 9:30 PM.

В суботу, 10-ого, був у Нью Йорку в НТШ-А мій літературний вечір. Трофименки нажаль не могли їхати, бо мали в себе вдома в цей день якусь гостину, отже я мусіла поїхати поїздом. АМТРАК тепер дуже дорогий: за квиток із знижкою для пенсіонерів в один бік я заплатила 37.40 дол. Але я воліла вигоду поспішного поїзду, що стає тільки пару разів і має лазничку, ніж пробувати їхати підміським транспортом NJTransit, який значно дешевший, але вимагав би від мене трьох пересідок і їхав би дуже довго... А мені важливо було, щоб повернутися ще перед північчю: лишила я авто на станції Melrose Park, поїхала підміським поїздом на головний вокзал, там сіла на АМТРАК і таким самим способом повернулася. Була назад вдома о год. 11:00. Але мушу признатися: дорога ця дуже мене втомила і переконала, що ... подорож в Україну, де багато треба було б ходити по місту і

покладатися на невігоду міського транспорту — мені вже, мабуть, не під силу... В неділю ледве волочила ноги (а треба було мені нарешті поїхати до церкви та й на купівлю харчів).

Сам літвечір пройшов успішно — якщо рахувати реакцію публіки на програму. Але якщо розцінювати успіх цифрами — то цього не скажеш. Публіки було не більше як 35 осіб — і це мене розчарувало. Я сподівалася більше від Нью Йорку: мала надію, що прийдуть на мій виступ різні знайомі, але цього не сталося. Були правда серед присутніх такі люди як Старосольська, Крушельницька, Навроцька, Прокоп (самі старушки!), Варка Бачинська, Таня Кейс, Наталка Соневицька, були і деякі колеги-літератори (Лиман, Діма, Махно — цей останній молодий поет з Тернополя, який пам'ятає мій виступ в тернопільському університеті 1995 року), було кілька людей молодших і незнайомих, та й одна особа, що призналася, що вона в будинку НТШ-А вперше... В програмі брали участь Лариса Онишкевич, я і Знаснко. Відкривала вечір Аня Процик, реклямуючи наступні заплановані доповіді. Лариса говорила досить довго і загальниково, не обмежуючись до моєї поезії. Вона підкреслювала мій нахил до упорядкованості і організації матеріялу, але і мала кілька аналітичних думок щодо поезії. Я вибрала для програми речі, що на мою думку, були більш сприйнятливі для публіки. Деякі вірші читала я з коротким коментарем, що напевно допомагало людям зрозуміти ліпше вірш. З Мирославою ми чергувалися, що було добре для передишки і урозмантнення. Чимало осіб висловлювало вдовolenня із програми, деякі втягали мене потім у досить складні розмови, які мені були доказом, що ті особи таки добре слухали і щось запам'ятали. (Один пан почав цілу дискусію на тему “реальне тільки те, що пережите” і я мала з ним досить цікаву виміну думок, нажаль не знаю його прізвища). Але книжок продала я всього вісім. (Та й то добре, на таку малу кількість людей, та й книжки — хоч із знижкою — то всетаки по 20 дол. — не так уже й дешево, зокрема для пенсіонерів!) Приємною несподіванкою для мене було те, що бібліотекар — Світлана Андрушків (на вечорі її не було) завдала собі труду і підготувала у двох габлотках виставку моїх книжок і вибраних статей — з ілюстраціями. Це була гарно й фахово зроблена виставка, я такі робила не раз, розумію добре скільки труду й уваги в цю працю вкладено і вмю її оцінити. Але мало хто з публіки звернув увагу на ці габлотки: я і сама була б може не зауважила, якби мені спеціально не звернули на них увагу. Коли я запитала Лясю, чи вона бачила, як гарно на цій виставці зарепрезентований був її журнал, то вона здивувалася: “на якій виставці?” — навіть не помітила.

Був один неприємний інцидент перед програмою. Знаєнко побачила на столі мою “Автобібліографію” і зацікавилася книжкою, бо досі не знала про її існування. Я сказала: там і Твоє прізвище згадане! Вона знайшла згадку про себе в “Автобіографічному літописі” і дуже була незадоволена. Це, мовляв, дуже недобррозичливо з мого боку! Ну що ж — сама правда, без коментаря. Але їй було прикро, а з мого боку досить недипломатично було звернути її увагу саме на цей пасаж. Якби знайшла його сама, пізніше, читаючи цілість літопису, сприйняла б це напевно без такої подразненої реакції.

В п'ятницю і сьогодні Давид Батицький з помічниками обрізували моє величезне дерево на городі. Це була справді колосальна робота — і небезпечна! на височезних драбинах. Я була рада, коли нарешті закінчили, бо це навіть мене хвилювало: хоч робота ця досить

коштовна — він поставив ціну 350 дол. — то я з власної доброї волі додала йому ще 20 дол. — бо бачила, скільки труду ця робота вимагала. Та й зробив її солідно й чисто — чотири рази вивозив своїм грузовиком зрізане галуззя. Маю надію, що саме дерево не буде надто травмоване цією операцією, що навпаки, це допоможе йому втриматись при житті на довший час (Бо це старе дерево вже навіть посередині почало розколюватися — думаю від надмірної ваги великого галуззя).

В Україні і далі напружена ситуація: проходять демонстрації протесту “Україна без Кучми”. А сьогодні був у Дніпропетровську з офіційним візитом Путін — підписали якийсь договір в справі спільного з Росією використання електроенергії. ВВС подало на вістях досить обширний і цікавий фоторепортаж. Були в ньому натяки на те, що, мовляв, Кучма шукає порятунку в Росії, а демонстранти тягнуть до заходу. Чи це справді так? Серед так званої опозиції вперше разом виступають і комуністи і бандерівці з-під стягу УНА-УНСО... Що це має значити? Як це розуміти? І чи це справді доказ зростаючої демократії, чи може шлях до анархії?

Неділя, 18 лютого 2001. 10:00 PM.

Вчора й сьогодні — як ніколи! — я розважаюся! Вчора була в гостині у Трофименків, а сьогодні була із Тусею і Анею Вакуловськими в кіно на знаменитому китайському фільмі “Crouching Tiger, Hidden Dragon”.

В Трофименків були Віра Лащик, Геврики (ми з Вірою їхали разом з ними), Надя Кохан з чоловіком Володимиром, обоє Білони, Соня Слюзар і Богдан Гасюк. Це не була звичайна гостина. Марта із Славком вирішили — тому, що вони не були присутні на моєму вечорі в Нью Йорку — зробити в себе своєрідний poetry reading. Признаюся, що я трохи боялася, що це буде насилу накинута незацікавленим людям програма і було мені трохи ніяково. Але я мабуть недоцінила товариство. Вечір випав інтимно, без зайвої штучності і може навіть викликав зацікавлення до моєї поезії. Я напів жартома сказала, що Марта примусила Віру і Софійку вперше послухати мої вірші... Бо вони — найближчі мої приятельки — фактично з боку поезії мене зовсім не знають. (Сьогодні в розмові по телефону і одна і друга сказали мені, що я в поезії зовсім інша, більше емоційна, не така раціональна як у житті). Наперед пару віршів власного вибору прочитав Славко. Мене його вибір навіть трохи заскочив, бо читав він перший вірш із “Другого відкриття Америки” (я думаю, навмисно для новоприбулих з України Коханів!), “Memento”, “На смерть Василя Стуса”. Потім читала Надя Кохан (“До самоти”, “Буденні діалоги”). Славко читав дуже добре, тільки денедє ставлячи неправильні наголоси. Надя, на диво, читала гірше (вона, мабуть, більше в житті спілкувалася російською мовою!). Потім читала я. Але я вибрала виключно любовні вірші, з нагоди святого Валентина, і переплітала їх злободенними примітками і коментарями (“Запрошення”, “Еротика”, “Вибір”, “Das ewig Weibliche”, “Як шість годин прозвонять дзигарі”, “Pursuit of happiness”, “Ти в моє життя прийшов у вересні”, “Не реквієм тобі — подяки гимн”, “І знов мені листа не принесли” та “Дякую Боже за дар” — два переклади. Мала намір прочитати також “Залицяння”, але ... забула. Коли я сьогодні подзвонила Марті і Славкові, щоб подякувати за гостину, сказали

мені, що після того як ми вже поїхали додому, Славко читав ще Соні Слюзар мій вірш “Синтез”... Це особливо приємно почути, бо ж воно вказує на справжнє, а не тільки чемностеве зацікавлення. Та й знову трохи дивує вибір: це може найбільш прозаїчний з усіх моїх віршів... Взагалі атмосфера гостини була дуже приємна, маю надію, що не тільки для мене. Славко потім сів до фортепіано і ще загравав кілька пісень, а товариство пробувало підспівувати, але виглядає, що всі ми вийшли з вправи і спів тепер у товаристві буває рідко і не дуже вдається, не зважаючи на добрі побажання. (Може бракує одного доброго співака, щоб почав і вів?)

Але ні, я не тільки розважаюся. Два дні присвятила справам НТШ-А: написала кілька ділових листів. Закаталогізувала низку нових книжок куплених у Торонто для нашої бібліотеки в Центрі і повезла їх туди у вівторок. З Вірою Андрейчик мала зустріч у справі мого допису до “Свободи” про їхній вечір (тобто про виступ Андруховича і Винничука). Віра телефонувала до редакції і вони прислали їй зредагований текст моєї статті, щоб довідатись, чи я згідна щоб це надрукували. Ну, вони половину мого тексту викинули, залишивши з моєї статті тільки звіт про саму імпрезу. Але мені на тому не залежить. Статтю я послала Микитенковій до “Всесвіту” — він уже встиг мене повідомити, що її надрукує. А “Свобода” хай друкує що хоче. На тому більше залежить Андрейчик, як мені. Але це мені вказівка на майбутнє, що до “Свободи” можна писати тільки листи до редакції, та короткі замітки про громадські події. Тепер в діяспорі взагалі нема ні одного видання, де можна було б надрукувати якусь статтю. Колись ми нарікали на те, що щоденник “Свобода” не надто добре редагований, але тепер нарешті маємо змогу переконатися наскільки поважнішою газетою був щоденник і за Драгана, і навіть за Сника. Тепер це — бюлетень подій і реклям, це вже не є газета, яка творить публичну опінію.

На мій літературний вечір в Нью Йорку звернули увагу і в Філядельфії. Можливо, що десь весною повторять цей вечір тут у нас — виявили зацікавлення і Віра Андрейчик і Ярослав Заліпський (голова осередку НТШ-А на Філядельфію).

Отримала я електронною поштою примітки до “Ключів до царства”. Це значить, що наступний тиждень доведеться присвятити остаточній коректі. А 26-ого я, можливо, поїду з Трофименками на пару днів до Торонто!

Прийшов до мене сьогодні електронною поштою лист від якогось незнайомого мені чоловіка на ім'я Archie Henderson, який ставить низку питань про переклади на українську мову творів Паунда і Еліота... Ну, це вимагатиме пару днів мого часу, може доведеться відповісти йому частинами — адже не можу кинути те, що мені тепер важніше і спішніше — коректу приміток — на те тільки, щоб робити бібліографічний пошук для когось іншого. Але, очевидно, відповісти треба і то докладно і точно. (Вже я раз комусь давала деякі інформації до цієї теми, але не пам'ятаю кому і коли).

Субота, 24 лютого 2001. 1:00 PM.

Надала сьогодні вранці на пошті коректу “Ключів до царства”. Втомила мене ця робота неабияк, тим більше, що мене знову розібрала простуда і я вже пару днів мучуся із катаром і кашлем. Зробила я фотокопії з цього манускрипту, із зробленої коректи. Саме фотокопіювання забрало мені пів дня (і коштувало понад 20 дол.!). Але встигла я це зробити ще перед снігопадом, який прийшов — точно за передбачаннями метеорологів — в четвер пополудні. В п’ятницю я взялася коректу читати вдруге і ще знайшла кілька потрібних поправок. А сьогодні встала о год. 7-ій, щоб докінчити читати коректу і встигнути ще на пошту перед полуднем, бо о 12-ій пошту замикають, а я в понеділок їду з Трофименками до Торонто. Оттакий поспіх. Маю надію, що не прогавила я помилок, і що те, що я виправила, друкарі візьмуть до уваги і уважно виправлять. Напевно не все вийде так, як цього я бажала б. Редагуванням Тарнашинської я не дуже задоволена — там, де треба було виправити й уніформувати мову, цього не зроблено (напр. є і радянський і советський, СССР і СРСР), натомість внесла деякі скорочення, що на них я абсолютно не згідна. Це зокрема стосується біографії Олени Пчілки і Хвильового — навіть, насправді, не знаю, чи це редакційні скорочення, чи помилки друкарів. Взагалі наші люди бояться особистих деталей біографії — стара радянська звичка ігнорувати особисте життя. Примітки також зредаговані абияк. Та й передмову могла була написати іншу й коротшу, не спираючись на вже готові матеріяли друковані у “Всесвіті” і не наголошуючи моєї поезії, бо щиро кажучи, моя поезія тут ні при чому. Може й ліпше було дати редагувати книжку комусь, хто мене зовсім не знає, хто писав би тільки про свої враження на основі прочитаного матеріялу книжки — щось так, як Бурячківський написав про Остапові есеї. Ну, нехай буде. Робить рекляму моїм іншим книжкам. Як повернуся з Торонто, поїду до Universal Travel надати Корогодському \$2,600 дол. (100 дол. додаю як поштову оплату за пересилку належних мені примірників). Через Вестерн Юніон було б дешевше, але я потерпаю за людей там — адже відбирати такі суми в доларах при віконці якоїсь установи, та ще й напевно у черзі за іншими клієнтами, може наразити і на грабіж і навіть на вбивство... Максим каже: параноя! Але я волю бути обережна. Поліційна система в Україні — як і колись за часів СРСР — спрямована на дисидентів і журналістів, а злодії розпаношились, разом з бандитизмом — до них нашої поліції руки за короткі... (Та й злодії ті і бандити, кажуть, навіть серед державної поліції.)

Нарешті можу взятися і за іншу якусь роботу, зокрема біжучі справи НТШ-А.

Четвер, 1 березня 2001. 11:11 РМ. Торонто.

Приїхала з Трофименками в понеділок. Виїхали вранці 7:30, після 5-ої пополудні вже були на місці. Погода була сонячна, холодно, вітряно, але без снігу. Отже вечеряла я вже в понеділок із родиною. У вівторок увечері мала я нагоду дивитись на пів-фінальні змагання Стефкової гокейної команди (що, нажаль, програла, отже до фіналу не ставатиме), в середу була з Максимом в Royal Ontario Museum на виставі скитського золота старої України (що робить надзвичайно добре враження і дуже широко реклямована по всьому місті і в пресі), а також була в новому Максимовому бюро. В четвер — тобто сьогодні — встигла перед полуднем зробити на запас їм вареників, а пополудне провела в бібліотеці св. Володимира, працюючи з журналом “Ukrainian Canadian”. Встигла також полагодити

одну НТШ-івську справу: передала Тарасові Закидальському на критичну оцінку план чотири томника філософських творів Чижевського і вже маю його опінію на письмі. Поміж тим — багато спілкування з Максимом, Уляною і дітьми, а сьогодні ввечері хлопці запросили мене ще на партію Monopoly і ми втрьох допізна грали цю гру. Тим разом ні до кого із знайомих я не дзвонила. Трохи попрацювала, викінчуючи для Максима коректу Косачевого роману “Еней і життя інших”, що його він включає до своєї електронної бібліотеки української літератури. Було чимало розмов з Максимом і Уляною про наш планований збірник “Ukrainian Literature”, але про це згодом. Пізно вже.

Середа, 7 березня 2001. 9:30 PM. [Філядельфія].

Нарешті стопився сніг і я могла поїхати автом до міста відібрати свій оправлений портрет. Плаксії малював його на замовлення Максима й Уляни, на основі фотографій, що вони йому вислали. Олійний портрет на полотні прийшов поштою з Києва до Торонто в тубці — так і привезла його мені Вава Бачинська. Але при обрамуванні довелося його ще натягати на раму — все це разом коштувало майже 300 дол. (Не знаю скільки вони заплатили за сам портрет?) Очевидно, до портрета доведеться мені звикати — але він уже висить у вітальні. Не все в ньому мені подобається, але має багато червоного кольору і через те добре допасовується до моїх червоних канап і перського килима. А бабуню роботи Байбарака, яка раніше висіла в тому місці, я перенесла до своєї спальні.

Встигла я сьогодні також поїхати до Яворської і надати через МІСТ Романові Корогодському 2,600 дол. (Додаткових сто призначені на поштову пересилку належних мені примірників). Посилка коштувала додаткових 154 дол., але гроші доставлять йому додому, а це напевно безпечніше. Тепер уже я тільки чекатиму на готову книжку. Маю надію, що вона таки появиться, не зважаючи на політичну кризу в Україні.

А криза таки триває. Сьогодні преса принесла вістку, що Кучма перестеріг державних урядовців і працівників, щоб вони заявили себе до тижня: або вони за ним, або за опозицією... Що це: початок отвертої поліційної нагінки а ля совет? У зв'язку з цими подіями в Україні, науковці-україністи в діаспорі підписали листа-заклик до Президента, Прем'єра, Верховної Ради і Верховного Суду забезпечити цілісність демократичного процесу в Україні. Одним з організаторів цього звернення була Ольга Андрієвська — вона запросила до підпису і мене. Текст написаний дуже зрівноважено (не так, як заява молодії української інтелігенції, що була недавно оприлюднена і де серед підписів є Андрухович і Старовойт) — отже я не вагалася дати свою згоду. Тепер цю заяву вже оприлюднили, вона появилася вже в деяких органах преси в Україні. Є там вже понад 150 підписів, але заохочують теж інших приєднуватись. Чи того рода акція може мати якийсь вплив? В Америці вона мобілізує публичну опінію, може подібну роль матиме і в Україні.

В суботу їду з Трофименками на збори НТШ-А в Нью Йорку. Написала вже свій звіт, підготувала листи до підпису в справі перших двох грантів (на “Волинську акцію” Ваната, і на друге видання “Антології світової літ. критичної думки” Зубрицької). А ще треба мені завтра відібрати і може вислати вже податковий звіт за 2000 рік.

Вівторок, 13 березня 2001. Год. 8:10 вранці.

Jury duty. Ось я вже в кімнаті но. 101, в будинку суду на Filbert Street. Маю надію, що мене звільнять, бо в іншому випадку довелось би їздити кожного дня, якби — не дай Бог — попала на якийсь довший процес. Але для мого щоденника це може й добре, бо останніми днями дуже вже я його занедбую.

В суботу їздила з Трофименками і Надею Кохан до Нью Йорку. Вполудне було засідання управи НТШ-А, а пополудні була Шевченківська конференція. Сходина поширеної управи пройшли в діловій атмосфері. Лариса підписала пропонувані нашою комісією гранти, отже встановлено прецедент, що його практикуватимемо і в майбутньому (тобто: голосування ВК, моє реферування вислідів, затвердження управою і особливо те, що було для мене важливе: щоб повідомлення за підписами голови ВК і голови НТШ-А пішли до прохачів ще перед тим, заки вони отримають гроші від скарбника. Справа з виплатою грошей може ще тривати, а я хотіла б з боку ВК мати ясно і точно закінчену справу, щоб згодом не мусіти продовжувати кореспонденцію з прохачами. Зрештою, звичайна ввічливість вимагає, щоб людей сповістити про рішення). Підчас нарад Лариса дала змогу виступити Павлові Гриценкові, який зreferував справу “Атласу української мови”, що його третій том був готовий ще за радянських часів, але із-за браку фондів досі не вийшов. В цій справі ми з Гриценком мали додаткову приватну розмову — тобто ПГ, Гумецька і я. В мене були деякі питання принципового характеру, я вже раніше про це писала Асі: якщо діяспора субсидіюватиме українські видання Академії Наук України, то НАН зуживатиме свої власні фонди на російськомовну продукцію і це зведе їхнє українознавство до маргіналії. У висліді в діловій розмові з Гриценком ми домовились, що він пришле на мої руки всю потрібну документацію і заяву, де буде забезпечено, що НАН покриє половину коштів. Це коштовне видання — 350,000 гривень, отже десь около 75,000 ам. доларів.

Гриценко був також доповідачем на Шевченківській конференції. Говорив він, очевидно, про мову Шевченка, а мовознавчі доповіді рідко викликають в мене особливе зацікавлення чи захоплення. Тим разом це був виняток: говорив він дуже цікаво, без надмірних деталей і прикладів, я багато довідалася нового (напр. факт, що Квітка-Основ'яненко мав значно багатший словник укр. мови, що ТШ вживав чимало діалектизмів, які потім шевченкознавці “перередаговували” і “уніформували”, що “Словник Шевченкової мови” не дає потрібних тлумачень для великого числа термінів ітд. А при тому говорив дуже гарною українською мовою, якої я давно вже не чула. Гриценко зробив на мене дуже позитивне враження, він є тепер професором-гостем в Любліні, в університеті Кюрі-Складовської. Другим доповідачем був Вова Карпинич, який говорив про Шевченка і Гете — дуже поверховно, майже на студентському рівні. Єдине, що я довідалася з цієї доповіді було про російські переклади і пародії на вірш Гете “Über allen Gipfeln ist Ruh” (колись я це знала на пам'ять!). Зокрема цитував переклад Лермонтова. В програмі був заповіджений також Гриць Грабович, який мав говорити про Шевченка в інтерпретації Донцова, але він не приїхав. Шкода. Напевно було б дуже цікаво. Нажаль, це не вперше, що Грабович — заповіджений у програмі — не з'являється. Я вже бачила таку його поведінку навіть на конференціях AAASS.

2001 2425/3540

11:30. Я вже була вибрана в першій групі присяглих для кримінальної справи, що її веде суддя-жінка Pamela Demby, і де оскаржений у вбивстві чорний хлопець на прізвище Washington може стояти перед загрозою смертної кари. Моя рішуча позиція проти смертної кари і тим разом врятувала мене від участі в цьому процесі. Тепер знову сиджу на загальній залі і чекаю нового виклику. Суддя Demby заповідала, що процес проти Вашингтона триватиме, мабуть, кілька днів. Маю надію, що не попаду на якийсь не менше довгий цивільний процес.

На Шевченківській конференції в Нйорку публіки було вдвічі більше, як на моєму авторському вечорі — але це страх як мало! Невже навіть і в Нью Йорку не можна тепер приманити більше інтелігенції на таке свято? Я пригадую одну Шевченківську конференцію в Нью Йорку, що відбувалася у великій залі NY University і де було, мабуть, понад 500 осіб публіки! Частина цієї публіки вже на цвинтарях, а молодь науковими конференціями, та ще й українськомовними, не цікавиться.

Роман Горак прислав електронною поштою на адресу Максима (не знаю, чому не на мою?) свою книжку про Івася Керницького, тобто не книжку, а готовий до друку манускрипт. Він хоче це дати до друку у “Дзвоні”, але перед тим хоче моїх критичних зауваг і порад. Я привезла цей машинопис зі собою з Торонто і ось вже встигла його прочитати. Є там і деякі зворушливі місця, зокрема цитати з листа Ікера до родини, де він сердечно, тепло і вдячно описує свій побут у нашій хаті. Але є і деякі фактичні помилки; найважливіша з них це факт, що він помішав д-ра Володимира Галана з письменником А. Галаном і там, де мова про можливість якоїсь праці чи іншого заробітку через Галана, Горак дає цілу довідку про Галана-Калиновського!

Неділя, 18 березня 2001. 8:20 PM.

Вчора було у Ф. Шевченківське свято. Виступав Іван Бернацький, що на програмці названий як “народний артист України, актор театру і екрану”. Бернацький, прочитавши (кажуть — вперше, в Америці) Шевченкову біографію Зайцева, зробив на її основі дуже своєрідну “моно-виставу” про життя Шевченка. Це був надзвичайний tour de force: дві години монологу — без записок, без перерв, без музики. Надзвичайно цікаво й ефективно. З поезій вплив тільки пару автобіографічних текстів і на закінчення увів “Послання”, що немов зверталось безпосередньо до діаспори — до мертвих і живих і ненароджених. Мені надзвичайно подобалося: нарешті на Шевченківському святі в центрі уваги був сам Шевченко — а не так, як часто досі, що виголошувались політичні агітки, які часто нічого спільного не мали із самим поетом. Здавалося мені, що публіку може цей безперервний монолог трохи втомив — але аплодисменти були бурхливі і довгі. Нажаль, виступав також хор “Прометей”, який і давнішими роками не був надто добрий, але тепер то вже зовсім зійшов “на пси”, но і непотрібно Праско проводив програмою, заповідав пісні і дякував всім і вся. Це розпорошило враження від Бернацького. Він був дуже добрий і все свято було б виграло на тому, якби він виступав сам один, без будьяких пояснень і представлень — можна було хіба для відпруження публіки і самого актора раз або двічі зробити маленьку павзу якоюсь інструментальною музикою (але без вступів і коментарів!)

В п'ятницю була я на запрошеному обіді в Онишкевичів, очевидно із Славком і Мартою Трофименками. Це було подумане не тільки як товариська зустріч, але і поглиблення ділових розмов із Павлом Гриценком а справі “Атласу української мови”. Там були ще також Орест Попович і обоє Андрушкові — Роман і Світлана. Отже була заступлена і управа НТШ-А, і Видавнича Комісія. Це вже вдруге я мала нагоду бути в домі Онишкевичів. Завезла їм у дарунку другий том Костюкових спогадів (де на фотографіях є і Лариса) — бо хоч у їхній хаті є величезна кількість книжок, то я знала, що вони цього не мають (бо Лариса звернула мені увагу на згадку про Остапа, прочитавши фрагмент спогадів у “Кур'єрі Кривбасу”). Я мала другий примірник цієї книжки — бо ж писала рецензію до WLT, а Костюк прислав мені авторський примірник у дарунку.

Цікава деталь: заяву науковців в справі подій в Україні, що її підписало понад 160 осіб, надрукували в інтернеті в Україні такі видання, як “Українська правда” (український текст, з усіма підписами в оригінальному англomовному варіанті) і “Кореспондент-нет”. Це друге видання дало тільки український текст, без підписів, додавши від себе заголовок “Закордонні українці проти українця головного”, і такий додаток від редакції: “Серед тих, хто підписав листа, відомі вчені, професори Франк Сисин, Любомир Винар, Марта Тарнавська, Дж. Грабович та ін.” Це мене неабияк заскочило! Не знаю хто сидить у редакції цього видання, але це, очевидно, хтось такий хто мене знає, і може не надто добре поінформований про справді відомих вчених, чиї прізвища є під заявою (навіть Ігор Шевченко, Роман Шпорлюк, Зенон Когут, Марко Павлишин, не кажу вже про таких як Ярослав Білінський, Гумецька, Всеволод Ісаїв, Коропецький, Бандера, Гунчак, Кононенко, Мотиль, молоді професори: Ільницький, Пилипюк, Андрієвська, Шкандрій, Найдан, Максим, Ромко Коропецький і ін.) Між іншим, з управи НТШ-А там є підписи Лариси, Ані Процик, Знаєнко, але немає Трофименків — вони принципово відмовились дати свої підписи. Лариса щодо свого підпису консультувалася з президією і навіть телефонувала в цій справі до Львова! Вона підписана під заявою, як президент НТШ-А. Ну, я консультувалася тільки сама з собою, бо я і підписана своїм професійним титулом з PENN і це дає мені повну незалежність!

Максим недавно дав мені знати, що відлига в Торонто дала непередбачені наслідки: замокла їм пивниця, зокрема в тому місці, де ... я тримаю свої речі і папери! Це прикра новина. Речі — байка, але мої “папери” — це фотокопії щоденника, що їх я туди періодично завозила, щоб на випадок втрати оригіналів, щось таки збереглося... Це, очевидно, тільки прикрість, а не трагедія — трагедія (для мене!) була б якби пропали або замekli або згоріли оригінали! Це навело мене на думку, що треба таки приспішити переписувати щоденник, бо тоді є кращі шанси і на збереження його, і на те, що хтось колись схоче (і зможе!) його прочитати.

А ще жаль мені Максима, що він несподівано має з тим клопіт (я ці речі там складала в торбу, без того, щоб йому про це говорити). Цей випадок, а ще й манускрипт Горака про Керницького так на мене вплинули, що я почала наново пробувати упорядковувати архів ОТ. Страшна це робота: Після одного дня з листами і іншими паперами я була фізично викінчена! Але таки буду далі це порядкувати (за адресатами), бо совість мене гризе, що

залишу хлопцям великий клопіт по своїй смерті... (Не хочу себе лякати, але це я покищо взялася тільки до Остапового архіву — а мій власний? Листування також зібране за роками і його величезна кількість! — За довго, мабуть, живу, бо нагромадила вже цього матеріалу таку гору, що до неї трудно забратися!)

Прочитала я оголошення в “Критиці” на видання, що називається “Книжник”. Це мене зацікавило. Замовила собі і вже отримала пару чисел. Самі рецензії на видання — саме те, чого потрібно!

П’ятниця, 23 березня 2001. 9:00 РМ.

Сьогодні вранці телефонувала з Познаня Марійка. Їй тепер легше телефонувати, ніж писати листа, а хотіла мені подякувати за 100 дол. — дарунок на її уродини. На моє питання сказала: уродини 83-ті. Звучала дуже добре, ліпше ніж попереднього разу, навіть коментувала фотокопію статті із “Дзвону”, що її я їй послала для розваги, дякувала за інформації про своїх знайомих — Варку Бачинську, Старосольську. Журиться трохи своєю дочкою Лідою, яка має клопіт з ниркою і може мусітиме піддатися операції, питалася про моїх синів і внуків. — А пару днів тому, 21-ого березня, були уродини Лесі Яцкевич і я потелефонувала до неї, щоб її привітати. Їй уже 87, але пам’ять має знамениту — пам’ятає не тільки те, що стосується її особисто, чи родини, але і всі діагнози хворіб своїх знайомих!

Я таки на добре взялася за упорядкування Остапового архіву — вже навіть видно деякі наслідки. Листи упорядковую в окремих папках, за адресатами. Виявляється, що є чимало копій — Остап мав доступ у бібліотеці до безкоштовного фотокопіювання! — отже є нагода дещо викинути. Також викидаю всякі записки і допоміжні матеріали до статей — якби ОТ був Шекспіром, це могло б бути цікавим для дослідників, якими, мовляв, користувався джерелами. Але джерела посередньо або таки й безпосередньо згадані у статтях, і це вистачить. Наслідком моєї праці з архівом є деякий безлад в Остаповій кімнаті — якби так мала когось переночувати, мусіла б наново робити порядок. (Про це згадую тому, що завтра буде тут виступ Театру ім. Леся Курбаса, але вони видно знайшли якийсь інший нічліг, бо ніхто тим разом до мене не звертався).

Крім архіву, взялася також наново за переписування щоденника. (Я тепер на початку 1988 року — отже передомною ще зо три тисячі сторінок рукопису! Від половини 90-их років буде легше, бо тоді вже є деякі записи роблені на комп’ютері, як ось і тепер). Але навіть якби не робити нічого іншого — то це робота, яку треба трохи нормувати: як писатиму інтензивно день-у-день, то ще чого доброго дістану якийсь *carpal tunnel syndrome*! Отже три-чотири години пишу, а решту часу присвячую архівові і вістям на інтернеті та електронній пошті. Очевидно, на цьому терпить моя регулярна праця над ULE. Але архів і щоденник — це тільки тимчасове моє зайняття, в антрактах між справами НТШ-А, які, очевидно, мусять бути в центрі моєї уваги. От навіть і сьогодні був телефон від Осипа Зінкевича (він тепер гостює в Балтиморі) в справі чотиритомника філософських творів Чижевського, а Лариса написала листа по е-мейл в справі “Атласу української мови” і

німецько-українського словника.

Неділя, 25 березня 2001. 10:00 PM.

Вікенд пройшов під знаком виступу Театру Леся Курбаса зі Львова. В суботу в УОКЦентрі відбулася вистава під назвою “Марко Проклятий або Східна легенда”. Вони назвали це “драматичною симфонією за текстами Василя Стуса”. Композиція і постановка Володимира Кучинського, який і є керівником цього театру. Виконавців було чотири: три хлопці (Олег Стефан, Андрій Водичев і Купчинський) і одна дівчина — Наталія Половинка. Фактично це було високомистецьке читання поезій Стуса, що були зібрані в чотири цикли: Ностальгія, Веселий цвинтар, Дорога і Постриг. Режисер вважає, що “ностальгія за втраченим раєм” є наскізною темою Стусової поезії і використовує чотири образи-постаті: Марка Проклятого (“шлях пізнання через спокуту”), Мамая-Будди, замріяного мудреця-музиканта, що святкує життя, Манкурта із східної легенди про дитину кочового племені, якій насильно відібрали пам’ять про минуле, і Божевільної Галі, що має бути символом жіночого, України. Вистава відбувалася в галереї, на чотирикутному килимі, розписаному символами і автографами Стусової поезії, що служив як центральна сцена; актори виступали в полотняних одягах і босоніж; публіка сиділа довкола двома рядами і було її може із 150 осіб. Напевне не багато осіб зрозуміло, про що ішлося. Стус — поет для поетів, а не для широкої маси, і тільки КГБ зробило з нього національного героя на кшталт Шевченка. Можна було любитися самою музикою його поезії, можна було захоплюватися виконавцями, що вміли створити ілюзію безпосередності і простоти, без найменшого натяку на такий домінуючий для нашого театру, зокрема еміграційного, фальшивий патос... Але скільки в нас любителів чистої поезії? Курбасівці мають в своєму репертуарі також “Сніг у Флоренції” за творами Ліни Костенко. Можливо, що для філядельфійської публіки Костенко була б більш зрозуміла, зокрема ж своїми політичними алегоріями і алюзіями.

Сьогодні вранці ці ж курбасівці (фактично троє, без Купчинського) дали прегарний концерт ірмосів — одноголосних співів з часів Київської Русі — в нашій Михайлівській церкві, зараз же після богослуження. Тут домінувала Наталія Половинка, яка не тільки має гарний голос, але і вчилася в консерваторії. Одне слово: дві культурні події, яких у Філядельфії, нажаль, небагато.

Після вчорашньої вистави, що на ній були навіть Онишкевичі з Трентону, Трофименки і Кохани з Делавару, Софійка і Тит привезли акторів до мене до хати, Славко Трофименко привіз кілька великих паляниць піци, я поставила пиво, горілку та інші напої, і ми ще мали нагоду поговорити у відпруженій атмосфері. Крім Гевриків і Трофименків, були в мене ще обоє Кохани і Дора Горбачевська. Актори ночували у Гевриків.

Середа, 28 березня 2001. Метро пополудні, по дорозі додому.

Їду з PENN. Отримала запрошення на святковий полуденок з нагоди Retirement секретарки-асистента декана правничої школи Rae Di Blasi. З приємністю скористала із

запрошення. Відбулося прийняття у колишньому Sharswood Hall, що тепер називається якось інакше і є елегантним, недавно реставрованим приміщенням, де відбуваються тепер такого роду “party”. Аудиторія — може 100–125 осіб — включала чимало знаменитостей — колишні декани Поллак, Мандгайм і Дайвер, чимало професорів-емеритів, бібліотекарів, адміністративного персоналу. Проводив цим бенкетом теперішній декан Фітс, а виступали з промовами попередній декан Дайвер і професор-емерит Леснік. Цікаво, що Rae почала працювати на PENN 1953 року! І то зразу по закінченні гай-скул, а це значить, що вищої освіти вона не мала? Але, як сказав Diver: “She was a force to be reckoned with”, і сама присутність такої великої кількості людей, та ще й таких визначних, вказувала на її великі впливи. Були на полуденку і мої колеги з бібліотеки, а також Nancy Arnold і Dick Sloane, що їх я вже давно не бачила.

Субота, 31 березня 2001. Полудне.

Мій український словник поповнився двома новими термінами: “коров’ячий сказ” і “ящур”. Так називає газета “День” епідемію “mad cow disease” і “foot and mouth disease”, які поширилися у Великій Британії і загрожують решті Європи. Через те, що моїми джерелами інформації є не американські локальні вісті, а “Світові новини” на мережі BBC, я більше свідома того, що діється в Англії, ніж останніх новин із Філядельфії. А ця худоб’яча епідемія — це справжня криза трагічних масштабів. Теле-репортажі про десятки тисяч домашніх тварин, що їх знищують і спалюють, щоб запобігати поширенню епідемії, роблять моторошне враження. А нищать не тільки хворих тварин, але і здорових! Це трагедія і для індивідуальних фермерів (деякі поповнюють самогубство!) і для економіки цілої країни. Бо це матиме далекосяглий вплив не тільки на харчеву індустрію! Кварантин і погана ‘publicity’ руйнують також туристичний бізнес, у висліді чого банкрутують і замикаються крамниці, ресторани, музеї... Уряд дає фермерам компенсацію, що очевидно є додатковим обтяженням для державного бюджету. Континентальна Європа запровадила заборону британського експорту м’яса, але при сьогоднішній глобалізації вже є випадки обох хворіб і у Франції, і в Голландії, і в Німеччині.

“Люди стають вегетаріанцями”, пише “День”. Але загроза не тільки у м’ясі, але в молочних продуктах також. Покищо, кажуть, для людей загрозливий тільки коров’ячий сказ, а ящур грізний передусім для овець і свиней... У США, випадків цих хворіб не виявили. Але якщо дійдуть ці хвороби і сюди — то що буде з нашими м’ясоїдними американцями? Адже вони напевно споживають більше м’яса, ніж європейці і азіяти! І всякі МекДоналди, що вже поширилися по всьому світі, головним своїм продуктом досі вважали “гамбургери”, тобто мелене м’ясо яловичини, швидко запечене і подане на булках... (Між іншим, саме через ці погані булки, а не через м’ясо, я ніколи гамбургерів не любила!)

Був вчора у Філядельфії Костенко, один з лідерів Руху. Я весь тиждень плянувала іти, але в останній хвилині передумала через дощ (бо дуже не люблю їхати вночі автом, та ще й при поганій погоді). Але сьогодні жалує. Якби була знала, що Вакуловські вибираються, була б поїхала з ними. Шкода, казала Мар’яна, що було дуже цікаво і що він робить дуже

добре враження.

Переписую 1988 рік щоденника і пару годин кожного дня порядкую листування Остапового архіву. Боже мій, не вистачить мого життя, щоб це довести до якогось ладу! А там справді багато цікавого.

Понеділок, 9 квітня 2001. 10:30 вранці.

Вчора, в центрі Філядельфії, у приміщенні телевізійної станції WHYY відбувся надзвичайно цікавий “круглий стіл” — дискусія про сучасну політичну кризу в Україні. Центральними особами були Олена Притула, редактор “Української правди” з Києва, Марта Дичок і Ольга Андрієвська та ще одна особа — адвокат Марина Кац, партнер із фірми Кац, Джемісон, alumna Темпланської правничої школи. Відбулося це в рямцях регулярного “WHYY Civic Space Forum”, а офіційна рекляма цього заходу називала його “Ukrainian Truth” To Explore Scandal, Corruption and Civil Liberties in the Ex-Soviet Republic”. Проводили цим “панелем” дві молоді журналістки: Julia Barton, WHYY news reporter, і Carla Anderson, Daily News columnist.

Притула кілька речень сказала досить поправною англійською мовою, але решту своїх зауваг вона робила українською мовою — з дуже добрим ad hoc перекладом Ольги Андрієвської.

Марта Дичок, що має докторат з Оксфорду, досліджує тепер “media” в Україні — отже вся ця справа довкола Гонгадзе вкладається добре в її спеціалізовану тему дослідження. На моє здивування, представивши як влада віддавна маніпулює пресою (libel suits, harassment, tax inspection, intimidation threats, control of ownership structures by oligarchs) — вона дійшла до досить оптимістичних висновків: справа Гонгадзе — це була кульмінація процесу, що тривав від половини 90-их років (вона каже, що за Кравчука обмежень преси було менше) і тепер раптом тиск влади поменшився, журналісти заворушилися, стали більше активні, в Україні в обігу значно більше вістей, а на різних телеканалах бувають зовсім різні інтерпретації подій. Проба сил наступить, коли треба буде відновлювати ліцензії, тоді стане ясніше, чи справді настала більша свобода преси. Підкреслювала величезний вплив нової технології — саме видання по інтернеті звернуло увагу західних медій на Україну. Притула говорила передусім про Георгія Гонгадзе, характеризуючи його як великого українського патріота, не зважаючи на те, що він тільки на половину українець, бо батько його — грузин. Розпочав Гонгадзе видавати “Українську правду” після того, як преса відмовлялася друкувати його критичні статті. Влада має чорні списки журналістів, відмовляє декому акредитації, не допускаючи їх тим до прес-конференцій тощо. Часом на прес-конференціях наперед роздають журналістам запитання на папірчиках. Можна й не ставити цих апробованих запитів, примусу нема, але є наслідки в майбутньому для тих, хто не піддається цим впливам. Найбільш об’єктивна інформація в Україні на тих телеканалах, де є закордонні інвестиції. Говорила теж про демонстрації: зокрема про факт, що Кучма примусом, залякуванням ітп. зорганізував два мільйони демонстрантів на підтримку своєї позиції — але це потім стало бумерангом проти президента, бо люди почали нарікати і розповідати, як їх організували для цих

демонстрацій.

Ольга Андрієвська говорила про політичну кризу в Україні, називаючи її “first home grown crisis”, “crisis about the nature of political system”. Вона наголосила на тому, що слабе не тільки громадянське суспільство, але і сама держава, чого доказом є невміння поладнати цей політичний скандал, який вибухнув. Невдала реакція до справи Гонгадзе перетворила політичний скандал у всеохопну політичну кризу. (denial of the story, almost complete news blackout, pressure on the media to not cover the story, students expelled, pressure on rectors to report students who demonstrate, charging the individual implicated — Kravchenko — with the investigation, etc.) Саме спроба задусити і заховати правду довела до міжнародного розголосу справи. Згадувала про індивідуальні випадки тероризування владою опозиції, податкову інспекцію в газеті “Eastern Economist” на другий день після появи критичної до влади статті, ліквідування наметів і зборів в Києві, Дніпропетровську, Снятині, Миколаєві. Центром опозиції є Західна Україна, яка в останніх виборах дала вирішальну підтримку Кучмі. Але опозиція включає людей з різних частин України, різних етнічних і мовних груп, різних політичних переконань — це все-український феномен. Опитування минулого місяця виявило що 54% не має довіря до президента, а 55% не має довіря до парламенту. Найбільшу підтримку і довіряє має прем'єр-міністр Ющенко. Верховна Рада не може погодитися на тому, як розв'язати кризу. На думку Андрієвської слабкість політичної культури в Україні характеризують намагання зводити все до персональних проблем — “кому це вигідно” — і це робить не тільки влада, але й опозиція. Напр. Удовенко десь висловився, що він не хоче причинятися до популярності Мороза. (state dominated by personal relations, personalized exchanges at every level. bribes, etc.). Вона виключає можливість “Білоруського варіанту” розв'язки кризи, передусім тому, що Кучма, на противагу Лукашенкові, не втішається популярністю і підтримкою населення. Висновок Андрієвської: Kuchmagate — defining moment: for the first time political discourse has shifted from whether or not Ukraine is to exist, to what kind of Ukraine. Greatest danger: not that Kuchma will become dictator; real danger: Ukraine could continue to drift endlessly with a weak president. “Kuchmagate = xray, catscan of society and politics at age 10”.

Кац (здається українка за походженням, говорить з акцентом) їздить часто у бізнесових справах в Україну — вона зробила тільки кілька загальних спостережень і коментарів. Карла Андерсон, з газети “Дейлі ньюс”, авторка великого репортажу про Україну, копію якого я собі принесла, але ще не читала, зробила кілька цікавих помічень: Напр. про те, які високі ціни на помешкання в Києві (по \$2,000 за квадратний метр) і як на вулицях продаються троянди по 12–20 гривень за штуку. Доказ, що є люди, які мають гроші! Але їх мало. З аудиторії забирали слово Патриція Савчак, Уляна Мазуркевич, Богдан Коженювський, Олесь Ганас. Всіх присутніх було 50–55 осіб. Я їздила з Вірою Кліш і її сином за шофера.

Напередодні цього форуму я мала телефонічну розмову з Мартою Трофименко. Вона дуже гостро виступала проти всіх тих, що мовляв, “паплюжать Україну” і дискредитують її імідж, виступаючи в опозиції до президента Кучми. Зокрема власне говорила про цей форум, що мав відбутися у Філядельфії, покпиваючи собі з “експертів” від України

(Дичок, Андрієвської), висловлюючи підозріння щодо спонзорів цієї акції (ДеЛосі з Гарварду, невідомого нам Словацького фонду, що дав підтримку WHYY, газети “Дейлі ньюс). Ну, ми з нею трохи посперечалися, бо я думаю, що добре, що нарешті міжнародна преса зацікавилася Україною і робить Україні великий розголос. Очевидно, що преса, як і завжди, активізується довкола якоїсь сенсації, але цього не треба боятися, навпаки. Це так, як і в літературі. Якби не судові заборони і пов’язані з тим сенсації в пресі довкола “Коханця лейді Четерлей” чи став би Лоренс світової слави письменником? Ще Оскар Вайлд казав: не важне, що пишуть, але треба щоб писали. Це тим більше стосується України. Адже це велика держава, має своїх і героїв і злочинців і нажаль надто велику кількість беспорядних дурнів. Ось преса пише тепер чимало про Перу — президент Фуджіморі, оскаржений в корупції, втік до країни свого походження — Японії; у Філіпінах також недавно оскаржили президента у фінансових надуживаннях, випадки корупції і надуживання владою бувають і в старих устаткованих демократіях — чи треба пригадувати про “касетні скандали” Ніксона? Але демократичні суспільства знаходять демократичні розв’язки для цих проблем. Україна щопиш тільки вчиться це робити — на очах всього світу. Саме факт, що весь світ спостерігає і рапортує про те, що діється, що вже нема залізної зависи і не можна сховатися за нею, і є може найкращою запорукою, що може таки і наші доростуть до своїх декларованих демократичних заяв і до своїх бажань стати наравду європейцями... Вже є вісті, що Кучма в дечому поступився опозиції, що може починає брати до уваги не тільки панегірики, але й критику.

ДеЛосі і AAUS напевно завдячуємо, що спровадили Олену Притулу з Києва на конференцію ASN (Association for the Study of Nationalities). Виступ у Філядельфії — це один із варіантів сесії, яка тількищо відбулася в Нью Йорку і має бути повторена у Вашингтоні. На конференції ASN виступала і Трофименко (з доповіддю про міжнародні приписи для мов меншин) в сесії про мови меншин, яку організувало НТШ-А. Цікаво, чи була вона на сесії про “Українську правду” і скільки ця сесія там зібрала слухачів?

20 квітня 2001, п’ятниця пополудні.

Останній мій запис у щоденнику має дату: 9 квітня. 11 днів тому! Не хочу допустити до передчасної смерті щоденника, хоч нічого особливого на протязі минулої декади не трапилося (слава Богу!) Були щоправда Великодні свята — нагода для підвищеної депресії для всіх хто самотній і здаля від родини. Мене рятує факт, що я нерелігійна і що традиційний ритуал не ставлю в центрі своєї уваги. Традицію поважаю, як зв’язок з минулими і майбутніми поколіннями, але я здатна сприймати її тільки в поміркованих дозах. На Великдень у церкві була, богослужбу вислухала, навіть співала (гарний звичай, нажаль дуже підупав!), дивилася на багатолюдне посвячення пасок та дитячі гагілки, але сама паски не святила, не тільки сама її не пекла, але навіть не купила. Мала щастя, правда, що запросили мене знову до себе на великоднє снідання Геврики, отже я мала нагоду поділитися ячком, з’їсти шинки і ковбаси і домашньої навіть паски. А головне: була в цей день у приємному для мене товаристві, мала нагоду поговорити собі не лиш з Софійкою і Титом, але і з їхніми синами Романом і Лесиком (Лесик, між іншим, працює у фірмі Ніколодеон, що продукує мультфільми для телевізії і має в цій ділянці неабиякі

успіхи!)

Максим з родиною поїхав на свята до тещі до Клівленду і, як я довідалася в розмові по телефону, ходив до церкви навіть уже в четвер і п'ятницю (з неохотою, але задля Уляни і родини). Між іншим, там у них — клопіт, бо в Уляниного брата Романа виявився рак у міхурі — вже його лазером оперували і ніби все гаразд — але це справжнє *memento mori*. З Марком я також говорила — Ія поїхала з Ніною до Нью Йорку — так що він святкував тільки зі своїми американськими приятелями. Сказав мені новину: побачив десь оголошення, що на UCLA шукають директора для Інституту labor relations і вирішив спробувати податися на цю працю. Якби були відповідні умовини і його кандидатура їм підходила б, то він, мовляв, радо змінив би середовище своєї праці, та ще й може там були б якісь привілеї для майбутніх студій Ніни.

Ні разу за минулу декаду я не працювала над ULE. Зате багато переписала старого щоденника, трохи упорядковувала Остаповий архів, підготувала звіт на сходини Управи НТШ-А, що мають бути завтра в НЙ, вислала лист до членів ВК в справі наступних трьох грантів, а навіть написала статейку до колонки НТШ-А в “Свободі, бо Орест Попович, який це організує, раптом виявив, що він не має матеріалу на наступний місяць.

А по ночах — як звичайно — читала. Саме опинилася між лектурами, а що тепер рідше буваю на PENN в бібліотеці, і не мала нагоди вибрати собі щось і позичити, переглянула старі свої власні книжки, щоб вибрати щось цікаве. І от знайшла якусь романізовану біографію Мендельсона і з великим інтересом вже її прочитала. Автор називається Pierre La Mure і був перед війною французьким письменником, який навіть отримав Strassburger Prize for Literature. В час війни і пізніше перейшов на англійську мову, живе в Каліфорнії і пише по англійському. Книжка називається: “Beyond Desire: a novel based on the life of Felix and Cecile Mendelsohn” і з неї я чимало довідалася не тільки про життя самого Мендельсона (помер на 38 році життя!) але і про Баха, Шопена, Шумана, Вагнера... Написаний цей роман з великою дозою французького еспрі, мовою, яка часом здається перекладом... З великою охотою прочитала б я ще якусь добру біографію якогось музики — але мусіла б знайти якусь рекомендацію, так як це було із знаменитою біографією Верді. На Мендельсона попала зовсім випадково, знайшовши книжку вдома. А друга романізована біографія, що попала мені в руки тим самим способом — це “Those Who Love: a biographical novel of Abigail and John Adams”. Автором є Irving Stone, що вславився свого часу бестселерами “Lust for Life” (про Ван Гора), “The Agony and the Ecstasy” (про Мікельанджельо). Саме почала читати. Може і найвищий час, щоб я трохи перенеслася на територію США?

Завтра їду з Трофименками до Нью Йорку, а в неділю пляную поїхати до Баунд Бруку. Запрошували мене Вакуловські їхати з ними, але вони мають повне авто, бо крім них двох, їдуть ще з ними Бережницькі. Думаю, що поїду власним автом, сама. До ББ — разом з мамою — їде також Уляна — вони летять літаком із Торонто і будуть десь у ББ ночувати. Погода заповідається гарна, напевно буде багато людей. Цікаво буде зустрітись.

А — забула відмітити: в нас уже весна: форситії і нарцизи уже навіть відцвіли, овочеві дерева і магнолії — повні цвіту, а мій фантастичний dogwood ось-ось розпустить свої рожеві пелюстки... Деревця повні свіжої зелені, трава уже виросла так, що треба її буде незабаром косити. У зв'язку з тим я зробила вже також чимало праці в городі: скопала грядку, посіяла траву — квітів розсади ще не садила, бо було кілька холодних ночей, зрештою тих квітів, що потрібні мені, ще навіть немає в продажі — замовила Лукашевича, щоб підрізав кущі і помалював городові меблі на ганку, вчора ще підкопала і підсипала “mulch”-ом мої азалії. Коліно моє витримує якимось чином навіть цю фізичну роботу і майже щоденні двомилеві проходи. А пройтися приємно серед такого відродження природи. Сказала б Ляля: можна ходити й усміхатися! Що я і роблю!

Понеділок, 22 квітня 2001. 11:00 вранці.

Випадково попала мені в руки програмка 12-ої наукової сесії Наукового Товариства ім. Шевченка, що відбулася у Львові від 24 лютого до 31 березня 2001 р., тобто пару тижнів тому. Програмка була у пакеті з примірниками нового “Вісника НТШ”, що його залишив в мене Рудницький, щоб завезти до НЙ в суботу на засідання управи. Чекаючи в суботу вранці на Славка, я почала переглядати цю програмку. Зробила на мене неабияке враження. Це брошура на 67 сторінок, де поданий план роботи пленарних сесій, сесій поодиноких комісій ітп. Список доповідей, десятки різних комісій і секцій, сотні прізвищ науковців! Імпозантний ріст, велике відродження наукового товариства, що недавно ще було тільки гніздом екзильних недобитків приречених на вимирання.

Але, але... Ось у цій програмці, я раптом знаходжу таке: На першому засіданні Комісії всесвітньої літератури, 17 березня, в аудиторії 220 Львівського університету, де головою є Андрій Содомора, серед 11-ти доповідей (від 11:00 до 15:00), виступає також Роксоляна Зорівчак, а темою її є: “Марта Тарнавська як бібліограф англійської україніки” (!!) — це для мене було суцільною несподіванкою! І, очевидно, дуже радісною! Тим більшою це було несподіванкою, що недавно ми з Роксоляною обмінялися коротенькими великодніми привітаннями електронною поштою, але вона ні словом не згадала про таку свою доповідь! І подумати тільки: якби я не взялася переглядати програмку, якби не моє професійно-бібліографічне зацікавлення того рода інформативним матеріалом, я взагалі не знала б про таку подію! А це справді подія (якщо вона відбулася в реальності, не тільки заповіджена на папері) — бо це справжня мені заохота продовжувати мою копітку працю над ULE, що її я останніми тижнями зовсім занедбала (в користь переписування щоденника, упорядкування архіву і ділових справ НТШ-А!)

Суботу всю провела в НЙ — на засіданні НТШ-А і на презентації книжок Гунчака. Вчора їздила на проводи до Баунд Бруку. Тим разом не їхала сама своїм автoм, а прилучилася до сестер Вакуловських, отже могла насолоджуватися прекрасною розквітлою ранньою весною і мала приємне товариство. В ББ зустрілася з Уляною і свахою Марусею (вони прилетіли літаком з Торонто і ночували там дві ночі у знайомих). На Остаповій могилі привітали мене несподівано два жовті нарцизи — які всупереч моїй настанові повитягати із землі всі бульбочки — десь залишилися непоміченими і врятувалися від ексекції! Я

тільки помила камінь надгробника, підрізала і трохи почистила траву. Квітів не саджу і навіть не ставлю у вазонку, бо це вже за тиждень буде тільки зайвим сміттям. Відвідала могили Ікера, Журби, Гуменної, Косача (Має вже пам'ятник!) і ін. Дуже втомилася!

Четвер, 26 квітня 2001. 9:00 вечора.

15-а річниця Чорнобиля. І не дай Бог, щоб сьогоднішня дата стала для України політичним Чорнобилем. Парламент голосами 263 до 59 ухвалив вотум недовіра прем'єрові Вікторові Ющенку! Ще вчора була надія, що дійде до якогось компромісу, голосування було на два дні відкладене і я думала, може таки вдасться Ющенкові затриматися. Він — перший прем'єр міністрів, який мав певні успіхи у реформі економіки, почали виплачувати на час пенсії, почали прикорочувати корупцію. Саме це мабуть найбільше не сподобалося тим, хто на розгاردіяші української економіки заробляє порядні гроші і вивозить їх закордон... На підтримку Ющенка під Верховною Радою зібралось, каже американська преса, понад 10,000 демонстрантів — найбільше досі зрушення опозиції. Що буде далі? Кабінет Ющенка буде діяти ще поки не назначать нового прем'єра. Сам Ющенко заповів, що “він ще повернеться” — і дай Боже, щоб ця криза допомогла йому вирости на справжнього лідера, щоб об'єднала опозицію, і допомогла іншим людям прийти до влади в наступних парламентських і президентських виборах.

Я сьогодні мала візиту в д-р Форсії. І при тій нагоді пішла на кілька годин до бібліотеки. Примусила себе працювати знову над ULE і маю добрі наміри відкласти переписування щоденника і повернутися знову до бібліографічної праці. Якщо я маю їхати до Урбани, то треба підготувати і zorganizувати собі роботу. А також, очевидно, найвищий час мені зголоситися, замовити літак ітд. Не знаю, чи зголошувати мені доповідь — мала намір говорити про електронні джерела української літератури і про планований англomовний літературний журнал, теж електронний. Трохи мені незручно, що і в першому і в другому випадку довелось би мені говорити про Максима. Я воліла б, якби він сам поїхав до Урбани і розповів про свою електронну бібліотеку і про пляни журналу — але він їхати до Урбани не має охоти.

Середа, 9 травня 2001. 5:30 РМ.

Сьогодні за дві години буде парастас за Ніну Марк. Померла нагло, несподівано і навіть — загадково. Кажуть мені: була зранку в дентиста, разом з Андрієм, бо боялася сама іти. Потім з Андрієм мали спільний полуденок. Після того він повернувся до праці, а вона — додому. Андрій прийшов з роботи біля 8-ої і побачив, що у басейні щось плаває... А то було тіло Ніни, в повному одязі. Зімліла, впала у воду і втопилася? Бог його зна. Мала 58 років і збиралася незабаром іти на пенсію... Ховатимуть із церкви в Мельроз парку, на кладовище в Баунд Бруку. Я піду зараз до Насевичів на парастас, а завтра до церкви, але до Баунд Бруку не вибираюся, хоч там мала б нагоду зустрітися з Лесею і Мотрею.

Що віднотувати за минулі майже два тижні? Працювала над доповіддю до Урбани і маю

вже майже готовий чорновик. Мала також клопіт із якимсь комп'ютерним вірусом — Максим повідомив мене, що до всіх моїх листів дочіпається ще якийсь “message”. Мали ми цілий семінар: він давав мені іструкції, як прочистити комп'ютер від цього віруса — крок за кроком, по телефону з Торонто! При тій нагоді я знову дечого навчилася: передусім про те, що час до часу треба очищувати т.зв. “Attachments”, бо вони, виявляється, не зникають автоматично, коли змазувати тільки самі листи!

Вчора був в УКУ виступ Олександра Пономаріва, що є членом Правописної Комісії в Києві. Говорив про проблеми із реформою правопису, про всякі закулісні політичні впливи. Говорив цікаво і ефективно, з великою дозою гумору, дотепних полемічних ремарків ітп. Аудиторія його, щоправда, була дуже нечисельна — біля 20 осіб. Може тому, що рівночасно в Центрі відбувалася також доповідь — про етнографічні експедиції в Чорнобильську зону. Як нема, то нема нічого — а як є щось цікаве, то на той сам час! А от і сьогодні: чула оголошення по радіо, що виступатиме сьогодні в Центрі Десняк-Руденко. Я дуже цим зраділа, бо хотіла його знову побачити і почути. Але доведеться іти до Насевича!

Мала несподівану приємність. На 3 травня не мала бузку — Віра про мене забула. Але ось зранку 4 травня — дзвінок у двері. Відкриваю: а там Богдан Гасюк з китицею бузку! Зворушив мене! Адже ми з ним ледве знайомі — але він слухав мого читання любовних поезій в день Валентина у Трофименків і запам'ятав собі мою розповідь про бузок у моєму житті.

Сьогодні натомість — поважна прикрість. Прийшов черговий “Бюлетень НТША”. В ньому є і невеличкий допис про мій літ-вечір у НЙорку — коротенький, хоч із фото — ОКА мене злегковажила, до “Свободи” не написала взагалі, а до “Бюлетеню” дала коротеньку нотатку. Але це — дрібниця. Натомість дивлюсь: а між звітами комісій надрукований не текст, який я дала Поповичеві для друку, а автентичний докладний звіт на засідання управи, де в першому параграфі згадується праця Бураковського і негативна реакція його рецензентів, що довела до відкинення праці. Я так цим схвилювалася, що не могла дочитати до кінця... Але вирішила взяти себе в руки: замість далі читати — пішла на одногодинний прохід, щоб заспокоїтися. Адже НТША не варте того, щоб я від хвилювання дістала атак серця! Чорт побери! Дуже я сердита: це підриває моє довіря до управи, і персонально до Поповича (вчора його бачила, приїхав на виступ Пономаріва, ми дружньо собі поговорили — але тоді я ще не знала про “Бюлетень”!) Говорила я вже і з Ларисою — їй також неприємно, що таке сталося. Здавалось би — інтелігентні, вчені люди, що повинні розуміти різницю між звітуванням і дискусією на форумі управи, і публікацією в пресі! З того ще будуть неприємності — сам Бураковський може мати претенсії! (Тим разом — зовсім оправдані!) Це буде мати наслідки і на майбутнє. Я досі вірила, що НТШ-А потребує більшої демократичності і гласності, щоб члени комісії і управа були точно про все поінформовані. Тому й давала точні звіти на письмі, та й розсилала їх всім членам своєї комісії. Від тепер даватиму тільки короткі реляції, а пояснення хіба усно — і то не завжди. Матиму пересторогу: не треба писати їм нічого, чого я не написала б під своїм прізвиськом у газеті.

А саме тепер треба мені буде написати два звіти: один для річних зборів (який я і без того плянувала дуже сконцентрований, бо це для ширшого членства), а другий на сходинах управи, де потрібні деякі деталі, вислід голосування в справі дотацій, остаточне домовлення в справі електронного збірника української літератури.

В НІЙ відбувалися різні імпрези, де виступали і Славко і Марта — і в УВАН і в НТШ. Запрошували і мене їхати. Але мені вистачить, коли я поїду з ними 19 травня на річні збори.

День перед тим, довідалася я, будуть вшановувати в нашій правничій школі Ліз Келлі, у зв'язку з її відходом на пенсію. Довідавшись про це від Марилі, я просила її, щоб вона здобула запрошення і для мене. Хочу піти і навіть зробити Ліз якийсь подарунок. Спочатку думала купити інкрустовану гуцульську касетку, але передумала. Маю вдома дві монографії про Гніздовського — одну із них подарую Ліз на пам'ятку. Крім цієї “престижної” імпрези, буде ще “парті”, що її організує бібліотека. Але це буде у формі неформального пікніку, мабуть надворі. Піду також, обов'язково!

Субота, 12 травня 2001. 10:30 PM.

Закінчила читати “Those Who Love”. Irving Stone, очевидно взяв цей заголовок із якогось листа Abigail Adams, отже він автентичний. Але мені не подобається своєю патетикою. Але сама книжка цікава і то з різних причин. Цікаво, що ця біографічна повість з часів американської революції не має в собі жодної патріотичної декламації чи пропаганди. Політичні суперечності показані без пристрастей і без односторонньої інтерпретації зі сторони автора. Добре й живо віддзеркалені, наприклад, конфлікти між членами родини чи близькими друзями, які опиняються по різних сторонах політичної барикади. Хоч в центрі не одна особа, а подружна пара — то фактично вся книжка показана з точки зору не Джана Адамса, теоретика американської державности, правника, історика, амбасадора до Франції і до Англії, пізніше віце-президента в першій адміністрації і другого президента США — а з точки зору його дружини Абігейл — жінки неабияких обдарувань — не тільки інтелектуальних, але й адміністративно-господарських, що залишила по собі велике листування. Саме тим ця книжка цікава. Вона віддзеркалює факт, що американська державність, що її творили репрезентанти в конгресі, військо, генерали і політики, фактично була оперта на величезну, повну посвяти, жертвенність і майном, і працею, і витривалістю тих людей, які залишалися вдома, пробували рятувати господарства, утримувати і власні родини і революційну армію. У випадку Адамсів — цю роль відіграла Абігейл і вона тут у центрі уваги, немов би автором був не мужчина, а жінка з феміністичним наставленням до історії. Цікава ця книжка також і старосвітською, незвичною мовою, достосованою, очевидячки і до доби взагалі і до автентичних листів зокрема. Ось деякі приклади:

a pettifogging lawyer
to let him jigg her
falling into the briars

the fireplace was splayed
she was in circumstances
it's the common fate of brides to be extended
each Sunday after holy walking
gunboats athwart the harbor

Чимало я навчилася, читаючи цю книгу. І думаю продовжити свою американську едукацію, якимись добрими біографічними книгами. Може позичу собі Сендбурга книгу про Лінкольна — має вона неабияку репутацію, а я досі її не читала. Хоч, щиро кажучи, воліла б знову таки якусь жіночу постать.

Понеділок, 21 травня 2001. 8:30 PM.

Вичищуючи стару електронну пошту з комп'ютера, знайшла я записку від Миколи Ільницького зі Львова, де він писав про якогось професора з Познанського університету Б. Бакулу, який виявив зацікавлення перекласти на польську мову і видати в Польщі “Літературний Львів”. Писав Ільницький, що подав йому мою електронну адресу, отже я не приклала цьому великої уваги, бо думала, що цей Бакула сам до мене напише. Лист Ільницького був із січня, а тепер ось, коли я цю записку змазувала, я вирішила сама написати пару слів Бакулі на подану його електронну адресу. Написала транслітерованою українською мовою, але додала при кінці одне речення, що мені, мовляв, можна писати і по польському. І раптом я отримую довгого листа від Богуслава Бакули з Познаня. Мовляв, треба мого дозволу на переклад, і він, при допомозі якоїсь українки Анни Хранюк, приготує переклад, напише коментар і подасться до фундації Сороса і до українських підприємств в Польщі за фінансовою підтримкою для видання. В листі Бакула пише і про відзначення 10-ліття незалежності України в познанському університеті, про приїзд амбасадора Павличка, про великий пропагандивний успіх свята, про участь преси і телевізії. (Цікаве чи Марійка Канська і її родина бачили і знали про це?) Бакула досліджує слов'янські літератури, зокрема українську, писав до “Культури” про Стуса, Калинця, Андіївську... Мав надію бути цього року в Гарварді на стипендії Фулбрайта, але йому відмовили, отже не приїде. Цікаво, чи він українець або українського походження? Лист зробив на мене дуже добре враження: справжня і радісна новинка. А ще він пише: “Przekład wymaga ode mnie poważnego historycznego i literackiego komentarza, ponieważ dotyczy kwestii ważnych również dla polskiej literatury. Dlatego książka jest tak potrzebna.” — Ах, який щасливий був би Остап, якби почув таке справжнє признание! Послала я копію Максимові, хотіла з ним ще порадитися, чи не запропонувати Бакулі, що я куплю у передплаті 50 примірників книжки (це дало б йому початковий капітал для оплати перекладу) — могла б, евентуально підтримати цю справу якоюсь невеликою дотацією — але Максим відмовив мене: мовляв, вони грошей не просять, отже не треба їм робити таких пропозицій. І ось — тому що я не зразу відповіла — сьогодні отримала від Бакули вже другий лист з повідомленням, що він має вже початок перекладу... Відповіла короткою запискою: мовляв даю згоду на переклад і друк і книжки і евентуально уривків в часописах, а також просила, щоб подав свою звичайну адресу, щоб я могла послати йому кілька Остапових і своїх книжок для кращого знайомства.

В п'ятницю 18-ого їздила я на PENN, щоб бути присутньою на відзначенні Ліз Келлі. Поїхала автом. Запаркувавши, пішла попрацювати пару годин до бібліотеки Ван Пелт, а на 6-ту прийшла до правничої школи. Прийняття було в приміщеннях нашої бібліотеки, точно там, де було і моє прощальне прийняття. З тою різницею, що тут усім проводив декан Фітс, а відзначення давали не самій тільки Ліз, а кільком іншим особам. Сам декан сказав кілька слів про Ліз, і вона подякувала кількома реченнями. Це все. Одержала, правда, в дарунку репліку скульптури китайського козла — те, що я колись хотіла була мати, не знаючи, що таку нагороду дають тільки винятково заслуженим для правничої школи людям. Але — як це ми з Марилею і Раном відмітили — нам здавалося, що Ліз заслужила собі на більше. (Коли мене прощали таким прийняттям в 1994 році — були промови і професорів і колег, і взагалі я була в центрі уваги, а тут Ліз була тільки одна із п'яти осіб і про її заслуги сказано було аж надто коротко і побіжно, та й то тільки деканом Фітсом, який недавно обійняв свою посаду, з Ліз не мав надто довгого пов'язання і може й небагато про неї знає (та й він не такий ефектовний як його попередник Колін Дайвер). Дайвера не було, та й взагалі переважали не професори, а алюмни. Я напередодні залишила в секретарки дарунок — монографію Гніздовського — і було мені приємно, що — коли я зустрілася з нею на прийнятті — Ліз не тільки вже сама цю книгу бачила і дякувала мені, але вже і встигла була показати її всій своїй родині і моїм колегам — видно, що ця чудова книга звернула на себе увагу і їм також подобалася.

В суботу 19-ого їздила я з Трофименками, Надею Кохан і Ярославом Заліпським на річні збори НТШ-А в Нью Йорку. В 11-ій було пленарне засідання поширеної управи, о 2-ій — річні збори членів, о 5-ій — круглий стіл про науку і її вплив на державні справи в Україні. Одне слово: день виповнений по береги, аж занадто. Я представила два звіти, рішення і листи до підпису в справі 5 різних дотацій, умову до підпису Лариси в справі електронного англomовного збірника української літератури. Неабияка активність за рік праці! Як і можна було передбачити, до Максимового вибору редколегії, Лариса і інші члени управи пропонували додати пару осіб з уряду від НТШ-А (мене і Ларису). Я мусіла представити Максимову сторону: мовляв, умова передбачає, що головний редактор має право сам добирати собі співробітників, готовий текст збірника буде представлений управі і Видавничій Комісії до затвердження; запропонована редколегія — першорядна і робить честь виданню, а будьякі зміни чи доповнення можуть бути загрозою для реалізації проєкту. Максим боїться втручання Лариси і управи в редакційні справи і тому свідомо не включив її в ред-колегію (сказав мені: як дам переклад Марії Скрипник — скажуть: а це колишня комуністка, як візьму твір Забужко — скажуть: та вона — лесбіянка! — я запевняла його, що такого не буде — але як вказує мій досвід із “Бюлетенем” і друком мого звіту проти моєї волі — чи справді можна покладатися на те, що в управі НТШ-А будуть відповідальні і серйозні люди?) Я особисто також думала, що ввійду до редколегії, — адже це мій проєкт, що його я пропагую вже від років! — але для мене куди важніше, щоб таке видання появилось, ніж щоб мені було дано кредит. Побачимо, що з того вийде: Лариса на зборах умови не мала змоги прочитати докладно, не знаю, що вона вирішить: чи настоюватиме на тому, щоб її включили до редколегії, чи буде переконувати про те Максима, і чи він у цій справі поступиться їй, чи ні? Була мова про те, мовляв, треба, щоб всі ці члени колегії були або стали членами НТШ-А (ну, там є тільки один член — Найдан,

Максим є членом у Канаді, Павлишин — в Австралії, а Кознарський і Аскольд Мельничук ще мабуть не є членами НТШ взагалі).

Принесла я собі з Ван Пелт два томи Сендбургового Лінкольна і вже почала читати. Не даром цей твір має таку репутацію! Майстерно зроблено! — Але поки я принесла собі Лінкольна, я вже встигла прочитати в “Сучасності” новий сатиричний роман Павла Щегельського “Хата-читальня”. Чому саме це? Згаданий був цей роман серед речей доступних на інтернеті (це наслідки мого готування доповіді на цю тему!) А що я про такого письменника ніколи не чула, вирішила подивитися, що це таке. Ну, шедевром цього не назвеш, кандидатом на переклад до нашого збірника це також не є, але це досить дотепна сатира на СПУ з останніх літ радянської влади і дає багато пізнавального матеріалу про деталі щоденного життя і побуту і атмосфери, що в ній ці люди жили і — до певної міри — живуть і досі.

Займають мою думку цими днями і ... фінансові справи. Діло в тому, що моє IRA (Individual Retirement Account) інвестоване в дрібних сертифікатах і вже пару років на мене з банку роблять натиск, щоб все це сконсолідувати і інвестувати з більшою користю на вищі відсотки. Ну, я — дуже консервативна і боюся будьякого ризику, отже досі опиралася всім таким порадам. Але тепер, коли мені буде незабаром 70 з половиною років, я — згідно із законом — мусітиму почати вибирати з цього IRA. (Сказав мені мій tax accountant; держава боїться, щоб ви не померли, не заплативши податку від цих грошей!) Отже я пішла до банку розвідати, як це робиться, і при тій нагоді знову відновилися пропозиції консолідації дрібних сертифікатів. Вже радилася я з Марком, і Максимом, і Марилею, не кажучи вже про урядника в Меллон — маю в четвер домовлення на другу в цій справі розмову, а ще не вирішила, що мені робити. За мало я в цих справах орієнтуюся і — а це найгірше — не маю бажання вчитися цій науці і весь час думати про гроші, цікавитись фінансовими справами. Якби я мала до цього охоту і зацікавлення — була б мабуть в іншій професії і мала б справжні гроші. А так мені зовсім вистачає того, що маю і тільки боюся, щоб не втратити своєї незалежності.

Четвер, 24 травня 2001. 4:30 PM.

Цікавий політичний спектакль: американська демократія в дії, черговий для мене досвід. Сьогодні республіканський сенатор із Вермонту Джім Джефордс (James Jeffords) проголосив, що згідно із своєю совістю, він не може надалі вважати себе членом республіканської партії, і стає незалежним. Мовляв, республіканська партія під проводом президента Буша пересунулася на право і стала надто консервативною, а він має ліберальні погляди і не може підтримувати теперішню програму Буша — зокрема у справах податкової реформи, освіти, відповідальності за доквілля. Можна б сказати: ну то що? Кожен має право на свою думку. Джефордс не перший, що відмовляється від партійної лояльності — в американському конгресі таке бувало не раз. Але тепер це не тільки викликало велику сензацію, але стало неабияким ударом по адміністрації, поличником для Білого Дому і величезною перешкодою для здійснення Бушевих плянів. Справа в тому, що сенат після останніх виборів був поділений точно 50 на 50: між

республіканцями і демократами була повна рівновага і рішальний голос мав віцепрезидент, голова сенату ex officio. Тепер, коли Джефордс перестав бути республіканцем, ця рівновага захиталася: тепер демократи мають перевагу одного голосу. Але це має значення не тільки для голосування над законопроектами — в голосуванні рідко буває повна рівновага голосів, бо дехто з демократів голосує разом з республіканцями і навпаки — куди важніше, що від того, хто має більшість залежить ціла структура сенату. Наприклад: досі провідником сенату був Trent Lott, Republican majority leader, а Tom Daschle — Democratic minority leader. Тепер ролі автоматично помінялися: Дешел є лідером партії більшості. Що більше: партія більшості контролює всі головства комісій і у висліді взагалі контролює “agenda” сенату. Адже від голов комісій часто залежить які законопроекти посуваються вперед, а які блокуються, напр. голова судової комісії матиме великий вплив на те, як будуть приймати в сенаті номінації президента Буша на федеральних суддів. А ось у важливій комісії для справ здоров’я, освіти і праці, де досі головою був саме сенатор Джефордс — тепер головою стане правдо-подібно Едвард Кеннеді — а це матиме, очевидно, далекосяглі наслідки. Цікава лекція, як одна людина може вплинути одним своїм голосом на революційну майже зміну вже здавалось би усталеного порядку. А ішло республіканцям незле останнім часом, мали успіхи, стали може вже і занадто самовпевнені. Податкову реформу вже майже провели крізь конгрес (повертаючи бюджетову надвишку платникам податків, але згідно з демократичними критиками — саме тим найбагатшим, — замість того щоб зужити нагромаджену надвишку для потреб освіти чи охорони здоров’я), Буш відмовився від міжнародного договору в Кіото в справі охорони довкілля, плянує посилену експлуатацію нафти в Алясці (та й взагалі заохочує нафтових продуцентів до посиленої активності) — (а він один із них!)

П’ятниця, 25 травня 2001. Полудне, метро.

Їду на PENN працювати над ULE. Їду без особливої охоти — страшна, марудна це робота. Але примушую себе! Треба викінчити “Digest of Soviet Ukr. Press” — це найбільше копітка з усіх праць. Хтось міг би сказати: а чи варто все це включати? Але коли глянути на цілість, всі ці звідомлення про всякі пленуми і збори СПУ дають документовану реальну і моторошну картину, як виглядає в тоталітарній державі контролю над літературою. Це — унікальне і неповторне свідчення, що було можливе тільки в час холодної війни, де зацікавлення процесами, що проходили в СРСР, було настільки велике, що знаходились фонди для утримування всяких дослідних центрів, перекладачів і друкованих звітів на зразок цього дайджесту української преси.

Понеділок, 4 червня 2001. 9:30 PM.

Дочитую перший том Сендбургового “Лінкольна” (Carl Sandburg: “Abraham Lincoln, the Prairie Years”, 2v. 1926). Мій початковий ентузіазм помітно пригас. Книга дає знамениту панораму життя США, зокрема життя перших поселенців в штатах Індіана та Ілліной, додає чимало нового до знаної вже з інших джерел постаті Лінкольна (напр. про його гумор, нахил до меланхолії, нерішучість у матримоніальних справах), але має вона і

чимало недоліків. Передусім це не критична біографія, а свого роду гагіографія, та й наснажена вона надмірною кількістю анекдотичного матеріалу — зібрані всі міти, весь фольклор про різні вислови та епізоди з життя Лінкольна, а також кримінальні і цивільні справи, що ними займався Лінкольн як адвокат. Цього матеріалу так багато, що читати його стає... нудно.

Знайшла я там одну дотепну історію, що її хочу тут *verbatim* переписати. Але вона не стосується Лінкольна, а генерала Джексона, сьомого президента США, що поїхав до Гарварду “to take a degree of Doctor of Laws so that he could, if he chose, write LL.D. after his name. The old general knew plenty of Smoky Mountain dialect and plenty of Choctaw and Cherokee and Creek Indian lingo, but no Latin, and he had got up from a sick bed to go to the exercises where the sheepskin degree was to be handed him. President Quincy of Harvard made the presentation speech in Latin, and as Jackson accepted he made a little response, in a voice so low and mumbling that few in the audience understood him. Some said that he spoke a few modest, simple words in English. Others said that he replied, “Caveat emptor; corpus delicti; ex post facto; e pluribus unum; Ursa Major; sic semper tyrannis; quid pro quo; requiescat in pace”. (v.1. p.358). (здається мені, що тут повинно бути “in pace”, але може я помиляюся; одної з цих фраз я не знала: думала навіть, що може мало бути “vis major”, бо я не знала і тільки тепер у словнику перевірила, що “Ursa Major” — це констеляція зір, Великий Віз, здається).

Вчора була в церкві (навала людей, Зелені Свята!), а потім вирішила поїхати автом, щоб перевірити-запізнатися з дорогою до Андрейчиків, куди я запрошена поїхати в наступну суботу на зустріч-прощання Андруховичів. Мала друковані інструкції і вирішила випробувати свої шоферські — не часто практиковані, нажаль, вмілості. Дорога виявилася багато дальшою, ніж я припускала — вони живуть дуже далеко поза Філядельфією. Вчорашня вправа, з кількакратним блуканням, забрала мені мало не три години часу і додала до мого одометра біля 40 миль зробленої дороги... Але це дало мені певну орієнтацію. Маю надію, що буде добра погода і що я зможу повернутися додому ще за дня. А було б найкраще, очевидно, якби могла присістися до когось іншого і не мусіла їхати сама .

Неділя, 10 червня 2001, полудне.

Якби я була поїхала вчора до Андрейчиків власним автом, мусіла б була за дня повернутися і була б втратила рідкісну нагоду цікавих розмов у приємному товаристві. Але, довідавшись від Віри Андрейчик, що серед запрошених гостей були також Третяки, я подзвонила до них і впросилася до їхнього авта. Отже поїхала з Олегом і Ренатою і вернулася додому після півночі. Вони їхали зовсім іншими дорогами — експресами і тернпайками — можливо трохи швидшою, але ще більш для мене скмплікованою і неприступною дорогою.

Андрейчики живуть недалеко Valley Forge, в ексклюзивному багатому районі, в сусідстві гольфового поля. Хата їх багато обладнана, з гарними меблями, музейного типу експонатами, картинами українських малярів. Але прийняття відбувалося у просторому

городі, де був виставлений різноманітний і багатий буфет. Гості сиділи при столах і на лавках, а дехто купався у басейні або в jacuzzi. В jacuzzi, зокрема, весь час майже сидів Михайло Найдан, тому з ним довелося мені говорити тільки коротко (Перекинулась, фактично тільки кількома словами, подякувавши йому за його згоду бути в редколегії електронного збірника “Ukrainian Literature” і за його підтримку цього проекту в розмові з Ларисою Онишкевич). Центральними гістьми були Юрій Андрухович з дружиною і двома підлітками дітьми. Крім них були ще господарі Андрейчики, Татунчаки (що, як я згодом зрозуміла, є батьками Віри Андрейчик) і молодший Татунчак (брат Вірин) з жінкою, Зеня Черник з сином, Ігор і Наталія Гавдяки з Вашингтону та Леся Гонгадзе, дружина вбитого журналіста з двома 4-літніми донечками-близнючками. Мали бути ще Геврики, але вони поїхали до Гантеру.

З Наталею Гавдяк я була знайома раніше, бо вона працює в Law Library of Congress у Вашингтоні і я колись мала з нею чимало професійних контактів, а раз була з нею і її чоловіком на полуденку, в час своєї візити до LC. Ігор Гавдяк є тепер головою УАКРади, а також був активний у Братському Союзі. Від нього я довідалася, що переговори з УКК довели до створення якоїсь координаційної комісії, але бандерівці настоюють на централізації, тоді як демократичні організації воліли б створити тільки своєрідну надзірну раду. Верховину таки вдалося Ворохові і його комісії відкупити від УБС, але тепер буде питання, як з тим далі бути. Гавдяк вважає, що треба і Верховину і Союзівку відкрити як загальні ресорти для всіх гостей — не тільки для українців — бо це єдина можливість, на його думку, зробити їх фінансово незалежними. Гавдяки привезли з Вашингтону Леся Гонгадзе з дітьми — можливо, що вона в них і мешкає. Леся Гонгадзе — гарна молода струнка жінка з коротко стриženим волоссям. Вона, виявляється, має політичні амбіції, може хотіла б бути кандидатом у виборах до Верховної Ради, але покищо вона у США, на правах політичного азилу, і наступні два роки має забезпечений побут тут. Вірять, що в Україні може за цей час настануть якісь зміни, тоді хотіла б повернутися.

Найбільше, очевидно, я розмовляла з Юрієм Андруховичем. Привітала його з отриманням нагороди Гердера — він сказав, що якби сам був про це не повідомив, ніхто про це не знав би. От, мовляв, Борис Олійник отримав московську нагороду ім. Шолохова і про це преса в Україні пише, як про велике досягнення, а про нагороду Гердера — ні слова. Виявляється, що цю нагороду дають не тільки з літератури, але і з інших ділянок. Андрухович має книжку німецьких перекладів, що їх робила і видала Анна-Галя Горбач. Він має якусь стипендію пробути деякий час у Відні і буде там осінню. У Відні буде і Рябчук — але в інший час. Там є якась організація, яка підтримує культуру народів, що належали колись до Австро-Угорської Монархії. (Приклад росіянам, як можна не політичним тиском, а благодійним цивілізованим способом продовжувати імперіяльні впливи!). Про Рябчука, що його Андрухович цінить надзвичайно високо, Юрій сказав, що Рябчук напевно не повернеться до редакції “Критики”, що його конфлікти із Грабовичем дуже серйозні і що там місце Рябчука перебрав якийсь єврей, здібний і успішний, але раніше мало українськими справами зацікавлений. З газетою “День” А. колись близько співпрацював, але тепер там інша політика і він туди більше не пише. Московське якесь

видавництво мало видавати російські переклади Андруховича, але хотіло, щоб він відступив їм авторські права на всі іншомовні переклади. Я аж перелякалася такої нахабної пропозиції і була рада почути, що А. від такого контракту відмовився. Згодився зі мною, що нам треба виходити в світ самим безпосередньо, а не за допомогою Москви, як бувало раніше. Андрухович, на мою думку, зірка досить яскрава і в майбутньому може вирости на справжнього великого автора. На ньому московське видавництво могло б навіть колись заробити великі гроші — може тому й ставили такі пропозиції. Я радила йому, щоб поцікавився таким явищем як нагорода Нойштадта — міжнародна премія, що промощує шлях до інших. Мілош її отримав перед тим, як його номінували на Нобеля. Але найважливіше — виходити у перекладах, і то передусім — англійських. Сказав, що не є членом ПЕН Клубу, але я переконувала його, що йому варто туди ввійти і здобувати міжнародні літературні контакти. Розповіла про Вінграновського, як це він репрезентував український осередок на конгресі ПЕН. Юрій знає чужі мови, має надзвичайну товариську огляду і такт, і добре було б якби люди такі як він репрезентували українську літературу в міжнародному товаристві.

П'ятниця, 15 червня 2001. Urbana/Champaign.

Приїхала вчора без пригод і без зайвих проволок літаком American Airlines, з пересідкою в Шікаго на American Eagle. Цей останній виявився приємною несподіванкою, бо хоч літак був маленький, але таки джет, а не пропелеровий, як бувало раніше.

Я вже вчора встигла не тільки зареєструватися, але й втомитися працею в бібліотеці. Принесла собі пару книжок, не тільки для ULE, але і для розваги (повісті В. Шевчука і Загребельного). Мала трохи заверни-голова з побутовими справами: замок у дверях треба було направити, холодильник не був включений (сказали мені: можуть прислати когось завтра — отже я сама відсунула холодильник, знайшла електричний шнур і включила його — отже діє — не розумію, чому цих дрібниць не припилюють — адже знають, коли люди приїжджають! Сьогодні я вже маю також другу подушку і два коци — вчора мені не дали, але сьогодні я лишила записку для housekeeping і допомгло!

Від 9 до 2-ої працювала в бібліотеці. Вийшла, щоб піти щось перекусити до Panera, (де мають добрі хліби, зупи — хоч і не дешево: за Boston clam chowder, 4 булочки, 1 каву і Oatmeal cookie дала я 8 дол. — але було смачне і 3 булочки ще маю в холодильні.

Нікого досі не зустрічала — мабуть приїдуть люди щойно завтра. Іду знову до бібліотеки.

Субота, 16 червня 2001.

Зробила вже чимало праці в бібліотеці і нанесла собі трохи книжок додому. Ввечері приїхали Сацюк, Гром'як, Лановик.

Неділя, 17 червня 2001, доходить північ.

Зранку працювала вдома над “Who Was Who in the USSR”, том, що його дозволили мені на ніч випозичити з бібліотеки. Від 1-ої до 5-ої працювала в залі Слов’янського Довідкового Відділу. Там мене застала Оленка Сацюк з Наталкою Скочиляс. Домовились на вечірній вихід до театру. Вийшовши з бібліотеки, я знову їх зустріла — ми пішли разом на перекуску до Panera (знаменита салата Strawberry Poppyseed!), а увечері більшим товариством (самі жінки! Оленка Сацюк, Наталка Скочиляс, Оксана П’ясецька, молода жінка, що робить докторську програму в Богдана Рубчака і що її прізвища в цей момент не можу пригадати, і молода дівчина з Боснії (фактично вже з Канади), яка є співмешканкою Оленки. В Krannert Center, в Studio Theater, ішла п’єса “Murder by the Book”. Автори: Duncan Greenwood і Robert King. Театрик невеликий, але майже повністю виповнений (150–200 осіб) — атмосфера дуже gemütlich, п’єса непогана (мало що не сатира на твори такого жанру!), актори професійні, хоч може і не найкращі. Після вистави ми всі ще пішли до International House of Pancakes, де вже застали (при іншому столику) Розумних, Гунчака і Ясінського.

Завтра починається наша конференція. Мій виступ запланований на год. 1 — тобто після полуденку, в другій сесії. Зі мною разом мають виступати Раїса Мовчан та Ігор Трач, а головою сесії буде Христина Сохоцька (її я вже бачила — вона навіть сказала мені, що читала мою рецензію на Кобилянську (мабуть у “Нашому житті”).

Понеділок, 18 червня, близько півночі.

Сьогодні вранці було відкриття конференції. Відкривав, як звичайно, Штогрин, як звичайно, поганою англійською мовою. Було двох представників університету, тим разом трохи нижчих інстанцій. В першій сесії брали участь Розумний, Лебедінская і Андрей Лужницький. Розумний сам схарактеризував свою доповідь, як Касандрівські прогнози — говорив про стан українців в Канаді, цитував статистику: згідно з переписом тільки 50 тисяч українців в Канаді розмовляють вдома українською мовою. Діаспорою, за його визначенням, мала право називати себе тільки політична еміграція після II. світової війни, бо вона мала певну місію, для якої була готова посвятитися. Лебедінська говорила про життя українців у Санкт Петербурзі і заохочувала аудиторію до туризму по Шевченківських місцях Петербургу. Лужницький — високий, пристійний і елегантний хлопець, чорнявий, з борідкою — говорив про українців у Швейцарії, але він, як виявилось, син Олександра з Філядельфії, вчився на Ля Саль, потім на УВУ, тепер у Фрібургу. В другій сесії виступала я, Раїса Мовчан (про програму навчання літератури в середніх школах України) та Ігор Трач (про українських літераторів Європи). Зі свого виступу я задоволена, з доповідей спів-доповідачів — менше. Але була і досить жива дискусія. В третій сесії виступали Гром’як, Караванський і Чопик. Найцікавішим був, очевидно, Гром’як — його рівень помітно вищий, і він взагалі дуже вже по західньому поводить і говорить. З Лановиком і Гром’яком пішли ми разом на вечерю. Хотіла я взяти їх до доброго ресторану на вежі University Inn, але виявилось, що він збанкрутував і його вже нема. Перенісся (а може теж збанкрутував) і мекіканський ресторан, що був моїм другим вибором. Отже пішли до якогось White Horse Inn — було там незле пиво, але їжа була тільки приставкою. Вдруге туди не піду.

Потім ще сиділи з годину-дві на дворі (прекрасний вечір, свіжо без вологости, з легким вітрецем) в товаристві Розумних, Брюховецького, Гунчака. Брюховецький цікаво розповідав про те, які великі перебудови міста проходять у Києві і як їх вміло організує мер міста Омельченко. Знаходить гроші, дає людям роботу — як колись в Америці в час депресії, або — я про себе подумала — як Перікл в Атенах будував Партедон — з подібних, мабуть, спонук.

Год. 1 ночі, отже вже середа, 20 червня.

Увечорі сьогодні був мій літературний вечір — разом з Ігорем Трачем. Людей прийшло понад 40. Олена Сацюк мала сказати вступне слово — прочитала вступну статтю Москаленка, додавши від себе кілька особистих завваг про свої зустрічі зі мною. Я читала може трохи більше як 30–45 хвилин. Вибрала наперед вірші, щоб були більш ефектовні і вдячні для читання, такі як “Запрошення”, “Хвалю ілюзію”, “Еротика”, “Das ewig Weibliche”, уривок із поеми “Зальцбург”, “Поворот”, “Слово про полк ілюзій”, “Буря”, “Молитва”, “Vae victis”, “Бабин Яр”, “Last Frontier”, “Де твій читач”, “19 рік”, “Вересень 92 (I, III, IV, V, VI)”, “Найкращий сон”, “Дякую, Боже”, “Хто спить по ночах” і після Трача, на бажання публіки, надаток “Читаючи Лесине листування”. Пішло мені дуже добре. Читала я спокійно, поволі, з коментарем. Публіка сиділа мовчки, не перебиваючи, і це створювало відповідний настрій. Трача представив Штогрин — він уже виступав в Урбані вдруге. Читав коротше від мене. Здавалося мені, що люди були вдоволені, дехто був помітно зворушений. Якось поетеса, Ярослава Василишин, принесла мені квіти і прочитала на привітання мені власний вірш. Кілька дуже цікавих зауважень зробив у приватній розмові Сергій Квіт — він, виглядає, досить уважно прочитав мій автобіографічний літопис в “Автобібліографії” (що її я йому колись подарувала була тут в Урбані) і тепер, прослухавши вперше мої поезії, поставив їх у відповідний контекст. Виявив бажання щось написати, після того як прочитає всю книжку. “Тихих розмов” я мала 15 примірників — дехто книжку купив, декому подарувала — ще маю два примірники.

Повернувшись до нашого Illini Tower, сиділи ще до пізна на дворі з Пахльовською, Трачем, Оленкою Сацюк, молодою докторанткою Голяш і Богданом Ясінським. Багато цікавих розмов. Мені найцікавіша, звичайно, Оксана Пахльовська. Я з нею вже сьогодні була вполудне на перекусці в Panera, а тепер ще тут. Дещо я довідалася і про родинні справи. Оксана замужем за італійцем, теж професором, який називається Gianfranco Barbieri. В них є 9-літня донечка на ім'я Ярослава Франческа. Дитина під цю пору в бабусі — Ліни Костенко. Ліна недавно повдовіла — її чоловік, Цвіркунов, помер від інсульту. Батько Оксани називався Jerzy Pachlowski, він — польський письменник, живе у Щеціні. Оксані було всього три роки, коли Ліна повернулася з Польщі додому. А пізнала вона цього Пахльовського в Москві, де обоє були на студіях. Не знала я, що батько Ліни був у 30-их роках репресований... Трач розповідав про роки свого дитинства у Львові, як він закопував у лісі друкарську машинку, щоб її не знайшло КГБ підчас трусу.

Програма підчас дня сьогодні включала виступи Лесі Матвіїв, Віталія Жугая, Надії

Банчик, Юрія Бідзілі — всі вони говорили про пресу України: Віталій і Юрій — про пресу Закарпаття (вони обидва з Ужгороду), Банчик говорила про те, що пише про Україну російська преса (на диво цікаво!). З доповіді Головінського про психологію ми чули тільки дискусію, бо разом з Пахльовською спізналися з полуденка. Опісля дуже добру, літературознавчу доповідь сказав Фізер (це поруч виступу Гром'яка вчора, були чи не єдині справді наукові виступи конференції). Натомість Оленка Сацюк зробила огляд журналу “Жінка”, з прозірками — це був виступ рівня середньої школи, та ще й з традиційним анти-феміністичним спрямуванням. Маряна Рубчак, навпаки, пробувала подати феміністичну інтерпретацію сучасної ментальності щодо жінок України і з цього виникла широка дискусія, яка з наукою нічого, очевидно, не мала спільного.

Пора йти спати — уже доходить 2-а!

P.S. Запиталася я Оксану, що робить її брат. Він, виявляється, комп'ютерний програміст і працює на професійній роботі в Америці! І живе тут з родиною!

Середа, 20 червня, год. 11 вечора.

Сьогоднішній день абсолютно нецікавий своїми сесіями — деякі я навіть свідомо пропустила. Зранку виступали Ulrich Schweier, Рудницький і Володимир Чумаченко. Найцікавіший був Брюховецький, який говорив про Києво-Могилянську Академію. Рудницький і Шваєр говорили про українські студії в Німеччині, а молодий Чумаченко, який тепер перебрав курс Штогрини в Урбані, говорив про цей курс і мав, нібито, дати огляд українських студій в США, але він про це мало поінформований. Спровокував мене сказати кілька слів про Гарвард, не-українців, яких привабила україністика, світової слави вчених, які співпрацюють з “Harvard Ukrainian Studies” тощо. В другій сесії виступала Скочилас (з доповіддю, що її я чула в НТШ-А в Н.Й. раніше, Андрій Садовий, який сказав кілька дуже загальникових, але оптимістичних слів про перебудову міста Львова та Рубчак. Богдан вибрав собі темою образ Америки в пресі України і надав своєму виступові провокативно антагоністичного тону — це, зрештою, не вперше. Жаль мені, що такий серйозний літературознавець знижує себе на рамки досить таки примітивної полеміки. Пізніших виступів Гунчака і Стойка я не чула, а вечірня сесія про УВУ мала майже кадильний характер і замітна була хіба тим, що на неї Левко привіз з Німеччини (напевно на кошт УВУ!) двох німців — крім Шваєра, ще якогось члена Bundestag-у, що йому сам, очевидно, написав промову про історію УВУ (по англійськи). Штогринові Левко подбав про якусь медаль від німецького, нібито, уряду. Гратулюючи Стасі, я зажартувала: ще зроблять із Дмитра німецького коляборанта!

Четвер, 21 червня. 10:20 PM.

Сьогодні зранку була сесія про русифікацію України, в якій виступали Олег Романів, Ярослава Василишин, Богдан Михайлишин і англійською мовою Mica Hall (про споріднену тему — мовну проблему кримських татар, які виробили собі особливий кримотатарський суржик російської мови, хоч мають і свою власну мову, яка проте менше

поширена). В пополудневій сесії були цікаві доповіді Лариси Брюховецької про українське кіно (вона — редактор журналу “Кіно-Театр”), Світлани Шіллс (Shiells) про Миколу Стороженка та інших мистців України, та блискучі виступи Марти Зєлик і Михайла Найдана. З’єлик, як завжди, цікаво і прекрасною українською мовою говорила про свій перекладацький досвід з президентами і всякими делегаціями, а Найдан, англійською мовою, говорив про свій переклад “Перверзій” Андруховича. Не сподівалась я, що він потрапить так ефективно і з таким драматизмом читати дотепні пасажі, що їх я вже чула у професійному виконанні актора Бернацького. Одначе, в контексті Найданової доповіді ці речі були більш ефективними і зрозумілими та й мали вдячну аудиторію. Пізніше був ще круглий стіл про реформу освіти в Україні — чи вона потрібна, а зовсім увечорі був ще один круглий стіл Маркусів про ЕУД, що в ньому брали участь обое редактори, Рудницький, Розумний, Рубчак, я, Ясінський і Рута Галібей. Мій виступ мав критичні нотки до редакції, бо я думаю, що занадто грандіозний глобальний задум відвертає увагу від американського тому і що не надто чітка і цілеспрямована редакційна політика заважає своєчасно викінчити цю важливу і потрібну публікацію.

Вже п’ятниця, 22 червня 2001, год. 1 ночі.

Тількищо пішла від мене Ярослава Василичин. Робила зі мною інтерв’ю для студентів Івано-Франківського університету, де вона працює разом із своїм чоловіком. Обіцяла прислати касету — не тільки цього інтерв’ю, але також і запису мого літературного вечора (вона, здається, записує цілу конференцію). Сама вона тут із сином, який називається Олесь Марчук (від першого чоловіка). Син цей був студентом семінарії в Stamford-i, а тепер десь там у Конетікат живе і працює. Сама вона вчилася в Івано-Франківську, але довгі роки після закінчення університету, вчила українську мову й літературу на Полтавщині. Була я з нею також на полуденку і саме тоді довідалася деякі з цих подробиць.

Вже субота, година майже як у Шимборської, тобто 4 ночі.

Пів години тому пішла від мене Оксана Пахльовська. Ми з нею вже пару разів були на полуденку, сьогодні в товаристві Оленки Сацюк, Оксани П’ясецької і Ані Голяш були в театрі на знаменитій постановці старої п’єси Гольдоні “Слуга двох панів”, а тепер ось пробалакали половину ночі. Пахльовська — це для мене найкраща знахідка цієї конференції. Маю з нею так багато спільного, така вона мені близька, що забуваю, що адже я — ровесниця її мами! Говорили ми і про її велику італійську книгу, можливості її видання англійською мовою, і про Ліну та інші родинні справи.

Год. 1:40 ночі, вже неділя.

Конференція закінчилася прийняттям десь по 10-ій, але ми — група жінок на чолі з Христиною Сохоцькою, просиділи ще у фуає пару годин на розмові з Оксаною Пахльовською. Сохоцька запропонувала, що гурт жінок-перекладачів візьметься за англійський переклад книжки Пахльовської — на громадських засадах, без гонорару —

подібно, як це вони робили, працюючи над антологією світової літературної критики. В цій групі, крім Сохоцької, були на цих нарадах ще Оленка Сацюк, Оксана П'ясецька, Іванка Яців, Гандзя (з дому Яців) Terrell. Вид-во Дніпро у Києві має зробити український переклад, а тоді вони частинами перекладатимуть на англійську. Хотіли б податися з цією справою до НТШ-А і я маю намір представити їх проєкт на засіданні управи.

Дві останні сесії конференції розглядали право і політику України. Виступали Футей, Сергій Квіт, Олександр Сич (високий поліщук, що живе тепер в ІваноФранківську і своїми дуже вдалим виступами збудив у багатьох з нас надію, що в нього попереду неабияка політична кар'єра), а також Володимир Чумаченко, Тарас Гунчак, Володимир Сергійчук і Богдан Лановик.

Більшість вечора я провела спілкуючись з Оксаною Пахльовською — вона й сама знаходила мене і шукала мого товариства. Розпрощалися ми з великою ніжністю і теплом — такої людської сердечності я давно від нікого не мала. Рідна прекрасна душа! Мусила свідомо стримувати свої емоції, щоб не розм'якнути до сліз.

Неділя, 24 червня 2001. 10:00 вранці.

Папа в Україні! Добре, що програма конференції вже закінчилася і я могла вже двічі слухати репортажів по радіо і навіть пішла в коридор, де є великий телевізор, і де часом студенти дивляться фільми, щоб на станції CNN подивитись на вісті з України. Покищо папа в Києві, він має правити і латинську і греко-католицьку богослужбу. Людей не багато, але здається, Московський патріархат відкликав свої протести. В Галичині, маю надію, вітатимуть його велелюдні маси — щоб лиш не трапилось якоїсь неприємності — брутальних протестів, сутичок ітп. Якби не було, дуже добра нагода для ширення інформації про Україну. Мільйони глядачів у світі слідкують за цими подіями.

Неділя, 12:30.

Потелефонувала до Максима. Говорила певно більше як годину, розповідаючи про конференцію, учасників і свої враження. Він пише статтю про Нечуя, Уляна працювала на городі, хлопці поїхали на Свято Весни. В п'ятницю їдуть до Клівленду.

Тепер піду купити Нью Йорк Таймс, щоб подивитись, що пишуть про папу.

Ще неділя. Доходить 11 год. вечора.

Смішний інцидент. Пробую телефонувати до Марка. Чомусь телефон шумить, не діє. Пробую кількакратно. Раптом з другої кімнати чую голос своєї сусідки Jennifer. Вона працює на Internet-і, тому лінія зайнята! Ну, вона мене пустила — виключилася. Я поспішала, хотіла тільки коротко подзвонити до Марка і до Борисової. У поспіху накрутила неправильний номер — відізвалася Ія. О, що ти робиш на цій адресі? запиталася я жартом. (Nadzieja — matka głupich!) А вона каже: та я в себе вдома! Не

доглянула я, що поруч стояв і новий телефон Марка. Ну, ми собі приємно поговорили. Ніна закінчила вже школу, вчиться відмінно, буде ходити до іншої школи від наступного року. Довго говорити я не могла, навіть попросила Ію, щоб дала знати Маркові, що все гаразд, що конференція закінчилася, що я повертаюся додому аж в четвер. А ще я розповіла їй замість анекдоту на кінець: Кажу вчора Рудницькому: я слухала вранці на радіо ВВС — папа вже в Києві. А Рудницький на те: а про Лабуньку що говорили по радіо? Лабунька, каже Ія, повертаючись з Києва і Львова, має привезти на пару місяців до Філядельфії свою сестру з України.

Борисової не було вдома — я хотіла довідатись, чи все гаразд з моєю хатою — чула, що в Пенсильванії великі дощі і повені.

Jennifer Suchland, моя співмешканка — молоде дівча з університету Texas-Austin. Вона пише докторську тезу на тему пов'язань між правом і статтю (gender), зокрема у сфері трудового права ССРСР. Симпатична дівчина. Хотіла б дістати ґрант, щоб поїхати досліджувати архіви в Росії. Запиталася сьогодні, чи я знаю когось тут, хто займається советським правом і дуже зраділа, коли я сказала їй про те, що я була 28 років foreign law librarian. Ми собі пару годин поговорили, я дала їй деякі інформації про пов'язання советського права з цивільним правом, радила прочитати книжку Рене Давіда ітд. Вона вже знала, що я — український поет, бо бачила як робили зі мною інтерв'ю, і знає, що квіти в нашому апартаменті — із мого авторського вечора. Сказала мені, що вважає це неабияким щасливим випадком мати нагоду зі мною познайомитись. Ми обмінялися адресами, я просила, щоб вона написала мені записку про точнішу тезу її праці. Може щось зможу допомогти.

По ночах перед сном, у ліжку, читаю роман Загребельного “Зона особливої охорони” (вид. Український письменник, 1999). Гостросюжетний роман сьогоднішнього дня з актуальною темою: викрадення нуклеарного фізика. А Ольга Кузьмович каже, що нема популярних українських романів! Загребельний написав їх вже цілу нову серію: ще є “Ангельська плоть” (1993) і “Попіл снів” (1995). Письменник з нього вправний, вміє будувати і композицію і дотепні мізансцени — читати його приємно — але великою літературою цього не назвеш.

Вівторок, 26 червня, вранці.

Вчора вдень працювала в бібліотеці, а увечері була на дуже цікавому російському фільмі “Вікно в Париж”. Контраст двох світів показаний з гумором і поетичним польотом. Бувають дуже зворушливі моменти — зворушливі не сентиментальністю, а саме мистецькою переконливістю. Але під кінець є і трохи надумані псевдо-патріотичні нотки не дуже переконливого геппі-енду, що трохи нагадує соцреалізм.

На фільмі була і Оленка Сацюк. Вийшовши з фільму, ми зустріли учасника нашої конференції Юрія Бідзілу (дивне прізвище і не знаю точно, як по українському: в програмі конференції написано Bidzilia). Він викладає журналістику в Ужгородському університеті.

Пішли ми разом із ним на пиво і просиділи майже до півночі на цікавій розмові. Дотепна деталь: коли ми втрюх входили до бару, його зупинили і казали показати паспорт. В чому справа? Виявляється, що Юрко виглядає так молодо, що йому доводиться давати докази, що йому більше як 21 років. Я собі зажартувала, як то дві старші пані деморалізують молодого хлопця, запрошуючи його до корчми... Юрій вже жонатий і батько дитини. Жінка його — філолог, але працює методистом в університеті. Платні їм виплачують більш-менш регулярно, часом з одномісячним запізненням (про це я питалася). В Ужгороді більшість шкіл — українська, російські впливи — мінімальні. Є і русини й невелика група угорців. І мати і сестра постраждали від повені — хати їм розвалилися. Але все це — відповіді на питання. Сам він говорить дуже оптимістично й позитивно. В Америці він вперше. Був тільки в Шікаго і в Урбані, і за пару днів повертається додому.

На полуденок пішла була з Надею Банчик. Вона хоч в Америці вже пару років — не має в цю пору праці — отже я її погостила. Їй нелегко буде працю знайти, бо вона робить несерйозне враження і говорить якимсь ненормальним тоненьким голосочком. Але це дівчина розумна, доповідь її була дуже добра, запитання в час дискусій дуже доречні і конкретні. Вона писатиме репортаж з конференції, а що приїхала день пізніше і не була на моїй доповіді, просила дати їй текст — що я і зробила. Між іншим: щодо моєї доповіді. Романів просив прислати її до друку у “Віснику НТШ”. Може так і зроблю (незручно відмовлятися), хоч я не певна, чи це найкраще місце для такої теми.

Папа вже у Львові. Приймають його з ентузіазмом і багатолюдно. Підудивитись, чи є якийсь звіт в NYT. В недільному виданні була довга стаття, з двома фотографіями — одна з них на першій сторінці. Стаття добре поінформованого журналіста і я зрозуміла, яке велике політичне значення для України має ця папська візита. Викликало це в мене вдячність до Войтили — за ним напевно стоїть Brzezinski! Поляки і таким способом причиняються до підтримки нашої незалежності. Московський патріарх шантажує Ватикан, грозить, що зустріч навіть з Філаретом і УАПЦ може довести до зірвання зв'язків з Римом — а папа таки приїхав! та ще й говорить українською мовою!

П'ятниця, 29 червня 2001, полудне, метро, Філадельфія.

Їду до PENN на першу візиту до д-р Едни Шваб — в справі моїх проблем з міхуром. Може дасть якусь добру пораду. Ця лікарська візита запланована вже давно і була головною перешкодою, що я не поїхала сьогодні на сходуни президії НТШ-А. Головною, але не одинокою. Я сказала Ларисі, що 29-ого я могла б приїхати, якби знала про це заздалегідь і могла відкликати лікаря. Ну, вони рішили в останній хвилині, я застала вістку від Лариси на своєму автовідповідачі. Ще вчора я могла лікаря відкликати, але Лариси не було вдома і я не могла з нею порозумітися, а Славко казав, що це тільки засідання самої президії.

Повернулася я вчора додому пополудні, без комплікацій, якщо не враховувати факту, що Аня Борис не виїхала по мене до поїзду і я сама пішки, з наплечником і валізкою дібралася додому із станції в Melrose Park-у. Температура була понад 90°F і хоч я ішла поволеньки, тягнучи свою маленьку валізочку на колісцятках — то це мене дуже втомило.

В хаті застала все гаразд, хоч алярм не був включений. Борисова приходила підливати хатні рослини і мабуть забула про алярм, виходячи. В городі все дуже виросло — і трава, і кущі, і квіти. Тут був в час моєї відсутності якийсь дуже великий дощ — але, як видно, мій канал тепер добре працює.

Ще поки я поїхала до Шампейн, ходила на медичну візиту на PENN, бо дуже мучила мене алергія. Форсія не могла мене прийняти, але прийняла мене медсестра, дала ліки, оглянула ніс і горло, навіть трохи почистила вухо від воску. В Урбані я ці ліки приймала, але коли вони мені закінчилися, знову почала дошкуляти алергія (ніс, горло, кашель, ніби катар). Також дошкуляла мені в Урбані моя нога — навіть у скарпетках часом поболує. Мабуть таки треба буде рішитися на хірургію.

Середа, 4 липня 2001. Доходить 9:00 вечора.

Від понеділка була в мене в гостях Мушка Одежинська. Візит її був заповіджений давно — ще перед моїм виїздом до Урбани. Я була дуже рада, що могла привести хату і город до ладу перед її приїздом — бо за час моєї відсутності все дуже заросло, а хата місяць цілий була неприбирана. Вдалося мені здобути на суботу і Галину (до прибирання хати) і Сергія Лукашевича, щоб підрізав кущі. А в неділю вранці я сама ще встигла покосити траву, закупити харчів, зварити дещо. Мушка була в мене в понеділок і вівторок, а сьогодні я відвезла її до поїзду на аеропорт. Вона приїздила в своїх матримоніальних справах (розподілу майна з Богданом тощо), до неї в понеділок приходив на розмову адвокат Фаріон, а у вівторок мали переслухання в суді в Норіставн. Я дала їй максимум privacy, в час, коли вона обговорювала свої справи з адвокатом, я дві години сиділа нагорі на інтернеті, а у вівторок, після судових переслухань, я ні про що не допитувалася, зробила для відпруження їй і собі коктейль з водки і помаранчевого соку, а до обіду ми удвох випили пляшку вина... Багато говорили про різні справи, але не особисті. Мушка має чимало інтелектуальних зацікавлень, ми з нею легко знаходимо спільну мову і не має між нами зайвої штучності. Маю надію, що вона свobodно почувалася в моїй хаті. Сьогодні я довідалася від неї цікаву річ: Мушка є референтом віддалених відділів в управі Союзу Українок і має контакт з різними людьми в місцевостях, де обмаль українців. Каже, що в різних місцевостях постають тепер українські клуби, що активізують і жінок і чоловіків — жінки активні в цих клубах, не хочуть творити окремих відділів СУА. Для централі СУА — це може є проблемою, але я собі подумала, що це позитивне явище і свідчить передусім про те, що всупереч публічній opinii давно-поселених, новоприбулі таки знаходять спосіб організуватися і творять нові українські осередки. Мушка чимало розповідала про своє Колорадо, запрошувала приїхати. Гори завжди були для мене приманою, я мала була охоту поїхати до Денверу рік тому, коли там відбувалася конвенція AAASS — тоді могла була і відвідати Мушку. Не скористала з нагоди. Чи наважуся поїхати колись в майбутньому? (І чи в моєму віці можна говорити про майбутнє?) Треба направити ногу!

Юрій Бідзіля уже прислав мені привіт з Ужгороду електронною поштою. А я маю намір завтра вислати йому пачку книжок — з додатками (кілька вживаних речей з одягу, каву, чай, панчохи, скарпетки). Сьогодні відібрала в Ірени Рудницької пачку подарованих мені в

Урбані книжок (Вони їхали авто́м і я скористала з нагоди, щоб це ними передати і не возитися з тягарем). Є між цими книжками і італійський том Оксани Пахльовської.

Понеділок, 9 липня 2001. 9:30 PM.

Коли ми прощалися в Урбані, Оксана Пахльовська сказала мені: “Мені Вас бракуватиме”. “Не так, як мені Вас — адже я зовсім самотня”, сказала на те я. І справді, такої спорідненої душі я ще мабуть не зустрічала: маємо чимало подібних поглядів і зацікавлень, затирається велика різниця віку. Добре було б мати такий близький контакт десь поблизу — не на другому кінці планети. Але є надія на якийсь зв’язок електронною поштою. Ось Максим прислав мені її ділового листа-відповідь, де вона пише і про мене: “Щойно зараз роздивлялася фото з Вашою мамою. Пані Марта стала для мене в ці дні конференції справжнім людським і професійним відкриттям. То є унікальна особистість, і я щаслива, що мала нагоду з нею познайомитись. Вітайте її від мене, а я теж скоро до неї озвуся.” “Und das ist viel!” — сказав би Рільке. Я послала їй листа, бо вона вже 13-ого (тобто за три дні!) їде до Києва і буде там до 25 вересня, отже напевно не матиме доступу до електронної пошти. Просила я, щоб переслала мені копії фотографій, бо я не маю ніяких. А також повідомила про друк “Ключів до царства” і написала їй, щоб від Корогодського взяла для себе і для Ліни по одному примірникові. З дня на день вичікую на її відгук — але можливо вона тільки вишле фотографії з допискою, тобто звичайною поштою, якщо, очевидно, не забуде взагалі в коловороті свого активного життя.

А в мене — великий контраст з Урбаною. За кілька днів там я говорила більше, як тут за цілий місяць. Останніх кілька днів взагалі в мене повна самота і, як сказав би Франко, “лежить печать мовчання на сотках старечих уст”. Трохи навіть із свідомого вибору. Не хочеться ні до кого телефонувати (крім Віри і Софійки ні до кого я сама не обзивалася, але до мене телефонували вже і Ірина Чабан, і Наталя Пазуняк, і Маряна Вакуловська, а Софійка дзвонила вже навіть тричі...) Дзвонили також і Максим, і Марко. Марко — з лісу, куди пішов на кількаденну прогулянку з Ніною. Максим з Торонто — після повороту з Клівленду. Але розмова з ним тим разом прибрала дразливий характер. Говорив про електронний збірник “Ukrainian Literature”, про те, як тяжко співпрацювати з Ларисою Онишкевич. Ну, я йому випінула, що він сам трохи завинив, бо відмовився відповідати за друкований варіант збірника, а це дало змогу Ларисі почати про це говорити з Найданом, який нібито погодився “редагувати” друкований варіант, що, зрозуміла річ, викликало негодування в Максима. Натякнула я, що і з Максимом не завжди людям легко співпрацювати — образився, повісив слухавку. Це в свою чергу образило мене — і я не віддзвонила. Нехай трохи прохолоне... Не знаю, що буде з цим нашим збірником. У випадку розриву між Максимом і президією НТШ-А, я готова і сама підтримати таке видання власними грішми. Адже це мій давній проєкт!

Вівторок, 10 липня 2001. год.11:00 PM.

Позичила я собі із Blockbuster фільм “Thirteen days”: саме зробила собі перегляд цього

фільму. Я давно хотіла цей фільм побачити, але він не грав в кінотеатрах у Філядельфії. Довідавшись, що є вже і відео — поїхала, позичила. Кубинська криза 1962 року була великим для мене пережиттям. Пам'ятаю, як налякалася я, побачивши Кеннеді на телебаченні — з підпухлими від безсонних ночей очима. Загроза атомної війни висіла над нами всіми і я тоді молилася на Хрущова, щоб спам'ятався, щоб забрав ракети із Куби. І завжди вдячна була йому, що таки поступився — бо я все життя боялася, щоб мої діти не мали воєнного дитинства... Фільм має репутацію, що він близький до правди. Якщо справді так, то він в моїх очах реабілітує Джана Кеннеді — я мала саме його за “загонистого” політика, що міг нас усіх завести у війну і не знала, що він протистояв натискові Пентагону, що шефи штабу настоювали на воєнній інтервенції, на інвазії Куби; що були випадки, коли над Кубою зістрілили американський літак, але це на наказ Кеннеді промовчано, щоб не завогнювати ситуації і запобігти великому катаклізму.

Закінчила я читати “Parallel lives: Five Victorian marriages”. Автор — Phyllis Rose дає феміністичну інтерпретацію подружжям п'яти визначних пар вікторіанської Англії: тут в центрі уваги Карлайл, Раскін, Джан Стюарт Мілл, Чарлс Дікенс і Джордж Еліот та їхні партнери. Надзвичайно цікаво й оригінально побудовані ці біографії, сперті на багатющому матеріалі листів, щоденників, спогадів та інших документів. Було б добре, якби щось подібне можна було зробити на матеріалах української інтелектуальної історії. Але навряд, чи в нас знайшлось би досить інтимного джерельного матеріалу для таких біографій.

Jane Welsh & Thomas Carlyle: Джейн з багатої інтелегентної родини, талановита, з доброю домашньою освітою. Томас був її вчителем та інтелектуальним компанйоном. Поки дійшло до подружжя, було кілька літ інтелектуальне листування. 1826 вони одружилися. 1866 вона померла. Після смерти Джейн, Томас знайшов її щоденник, в якому вона висловлює свій жаль до чоловіка, незадоволення своїм на око гармонійним і щасливим подружнім життям. Карлайл видає листи і щоденник Джейн окремою книжкою, вважаючи це свого рода спокутою.

Effie Gray & John Ruskin: Раскінові було 29 років, коли він одружився з 19-літньою Ефі (1848). Подружжя не було сконсумоване і 1854 року було анульоване церковним судом. Ефі рік пізніше вийшла заміж за маляра Джана Мілле, що був приятелем обох і автором славного портрету Раскіна (Millais: Glenfinlas portrait).

Harriet Taylor & John Stuart Mill: Гарієт була одруженою і матір'ю трьох дітей. Інтелектуалістка, незадоволена подружжям, зокрема сексуальними вимогами чоловіка, звернулася за порадою до свого унітаріанського пастора. Він познайомив її з Джаном Мілом. Вони разом почали співпрацювати, пишучи статті та рецензії для журналу, читаючи поезію (Шеллі), обмінюючись статтями на суспільні теми, зокрема на теми подружжя і становища жінки. Спершу ці відносини були платонічного характеру. Після смерти Тайлора, Гарієт і Мілл одружилися. “In John Mill's mind as in Harriet's, sex was hopelessly associated with an unjust arrangement of power; it gave men pleasure at women's expense. Like most Victorian feminists, Mill saw women as the victims of male sexuality and

looked forward to an age of diminished sexual activity as an advance.” (p.124) “In their daily life as in their collaboration, he obeyed her in all things.” Гаріет померла сім років після їх одруження. Мілл купив дім недалеко цвинтаря, де вона була похована, вирізав в мармурі гіперболічні похвали для Гаріет, згадує про неї в своїй автобіографії бомбастичними фразами, з надмірним патосом.

Catherine Hogarth & Charles Dickens: Дікенс одружився з Катериною дуже молодим (1836) і в них було 10 дітей. Дікенс був дуже успішним письменником, мав великі заробітки, міг утримувати родину на високому рівні, дбав про буржуазну вигоду. Дім провадила сестра Катерини. В 1858 році незадоволений життям Дікенс взяв з Катериною сепарацію, повідомивши про це своїх читачів у пресі, оскаржуючи Катерину, що вона зробила його нещасливим. Мав на боці аферу з іншою жінкою, але про це не було загально відомо.

George Eliot & George Henry Lewes: Marian Evans працювала журналісткою в Westminster Review, приятелювала з Гербертом Спенсером, закохалася в нього, але він не відповів їй взаємністю. Познайомилася з Джоржом Льюесом, літературним журналістом, жонатим, батьком трьох дітей. Жінка його, одначе, мала афери з різними іншими чоловіками і деякі її діти не були дітьми Льюеса. Він одначе продовжував утримувати свою родину і робив це навіть після того, як вони з Маріон почали жити разом. (А Маріон продовжувала утримувати їх після смерти Джорджа). Джордж був за життя більш успішним від Маріон, він чимало причинився до її літературного успіху, авторка вважає що “Джордж Еліот” є інтелектуальною дитиною їх обох. Хоча за їхнього життя, факт, що вони не були одружені причинявся до остракізму у високому товаристві, авторка книжки Філіс Роз вважає цю пару за найбільш щасливу і як найбільш вдале поєднання двох інтелектуально рівних собі людей. Джордж Еліот — Маріон після смерти Льюеса, вийшла заміж за банкіра Джана Кроса, що був молодшим від неї на 20 років.

Вівторок, 17 липня 2001. Год. 10:00 PM.

Завтра приїдуть Максим, Уляна, Іванко і Стефанко. Хата вже готова — ліжка застелені, кімнати прибрані, харчі куплені. Завтра ще зварю свіжий обід, не тільки на завтра, але на пару днів. Такі приготування тепер займають мені пару днів роботи — минулися ті часи, коли можна було працювати швидко, коли такі справи як застелення ліжок взагалі не вважалися роботою... Добре, що це можна розкласти на пару днів... В суботу їдемо над океан, до Вайлдвуд Кресту.

А головну увагу цими днями присвячую... мишам! Знову з'явилися десь, мабуть, із городу. Наставила я мишоловок кілька родів і отрути — але вже кілька днів стоїть, а миші час до часу пробігають навіть серед білого дня — від стіни до стіни, від кухні до холодильника, оминаючи всі наставлені на них пастки! Я сьогодні аж скрикнула! Але приспівую собі: “як ти мишей боїшся, на воротах повісся!...” Нема нікого хто міг би мене від цього охоронити! Може Максим щось порадить, як приїде!

Прочитала вміжчасі дві книжки — Софії Яблонської “Книгу про батька” і Аскольда

Мельничука “Ambassador of the dead”. Книжка Яблонської була приємною несподіванкою. Я давно мала її в своїй бібліотеці, але ніколи досі не читала. А це знаменито скомпонована розповідь про дитинство, що може сміло стати поруч “Далекого світу” Журби і “Ранку” Ізарського. Потребує вона щоправда (як зрештою і Журба!) доброго мовного і літературного редактора — але модерна манера Яблонської виразно вказує на те, що це автор, який читає добру західноєвропейську літературу і вміє абсорбувати позитивні впливи. Мельничук натомість розчарував мене. І не тому, що він може не в найкращому світлі показує американсько-українську діаспору (як це дехто йому закидає), але тому, що композиція розтягнута, надто повільне наростання пуанти, нецікавий банальний стиль, брак якоїсь глибшої думки. Нудно читати — хоч під кінець темпо трохи пожвавлюється, якщо читач не покине читати раніше, то може нарешті зацікавиться. Шкода, я думала, що в особі Мельничука ми маємо багатообіцяючого автора. А так мені здається, що перший його роман “What is told” був цікавіший. Там принаймні були дотепні сатиричні нотки.

Оксана П. написала мені сердечного листа електронною поштою. Перечитую його знову і знову, щоб набратися трохи людського тепла. Чекаю на фотографії, що їх вона мала мені вислати перед своїм виїздом з Італії. Тепер вона в Києві, мабуть разом з донечкою і мамою. А цікаво, що з Києва не обзиваються ні Корогодський, ні Тарнашинська. Моя книжка давно вже повинна бути готова!

Неділя, 22 липня 2001. Wildwood Crest.

Фактично вже понеділок — саме минула північ. Приїхали ми вчора, в суботу пополудні, на нове — досі незнане нам помешкання, що його Максим винайшов через агента real estate, по інтернеті. Помешкання значно дорожче (у порівнанні з минулими роками) і не краще, а навпаки, значно гірше. Хоч воно також при вулиці Crocus, то на два квартали далі від океану — 130 W. Будинок старий, наше помешканнящ на першому поверсі. Господиня — 77-літня Mrs. Miglio, очевидно, не в стані вже дбати, як слід про господарство і хоч ми маємо всі окремі кімнати (тобто є три спальні), і хоч кухня відносно чиста, вітальня з кольоровим каблевим телевізором — то лазничка дуже примітивна, туш добре не діє, а на дворі також не дуже можна помитися. Я ще тут не купалася, бо не хочу справ ускладнювати, а маю надію, що може завтра прийде plumber і щось поправить.

В суботу полуднувати в ресторані Dockside, а вечеряли піццою на Бордвоку. Крім того накупили велику кількість харчів у супермаркеті. Сьогодні обідали і вечеряли вдома, домашнім харчем. Вчора і сьогодні гарна сонячна погода — всі, крім мене, купалися вже в океані. Знайомих жодних не зустрічала, хоч наші люди є і в Пенкальських, і в “Лідії”, а на пляжі чули українську мову якоїсь родини новоприбулих. Шкода, що з нами нема Марка і Ніни — Ніна тепер на пластовім таборі, а Іванко і Стеф їдуть на пластові табори в Канаді після повороту. Саме ці табори ускладнили нам наші родинні пляни.

Привезла зі собою сюди романи-есе про Франка і Шашкевича пера Романа Горака — саме читаю “Задля празника”.

Вівторок, 24 липня, вранці.

Погода, на наше щастя, тримає. Хлопці, а разом з ними Уляна й Максим, їздять на велосипедах, грають теніс, а пополудні проводять на пляжі. Казали, що вчора була гарна купіль в океані. Я ходжу на довгі проходи — увечері ходила з усіма на міст — але на пляж виходила тільки один раз і не купалася. (Господиня, на щастя, викликала plumber-a і туш діє уже справно, отже вчора я купалася таки, але не в океані).

На побережжі у Wildwood Crest зробили гарні доріжки для велосипедів та пішоходів, а сам берег покрили дюнами, що порослі невеликими кущами. Це тепер чи не найкраще тут місце, бо сам Boardwalk помітно підупав, тобто не так підупав, як у висліді надмірної комерціалізації втратив свою колись романтичну атмосферу. Тут на кожному місці чигають на мене спогади. Але самих спогадів мало. Бракує мені моєї звичної рутини. А внуки вже мене не потребують — це вже підлітки, досить самостійні, вже і самі можуть піти — за дозволом мами — на Boardwalk... От хіба баба зафундує піццу чи морозиво — минулися безповоротньо ті часи, коли баба читала внукам цілі романи, а потім ще й скільки було про це розмов! Тепер розмови здебільшого на побутовому рівні і словник української мови моїх внуків не росте, а помітно зменшується! І хоч ходять обидва до французької школи, а вдома розговорною мовою є українська, то між собою залюбки переходять на англійську і вона домінує всевладно!

П'ятниця, 3 серпня 2001, Полудне.

Минулий місяць в мене під знаком інтерв'ю з журналістами. В Урбані для новофранківської преси (чи для радіо) робила зі мною співбесіду Ярослава Василишин, Бідзіля прислав питальник електронною поштою з Ужгороду і я вже вчора нарешті на нього йому відповіла, Банчик приготувала інтерв'ю для російської преси і я ще маю доповнити його відповідями на деякі запитання, а ось вчора — зовсім випадково, коли я прийшла на добровільну працю до нашої бібліотеки в Центрі — пристала до мене Julia Barton, радіо- і теле-журналістка з National Public Radio, яка, як видно, готує передачу до десятої річниці незалежності України.

Діти від'їхали вже в понеділок 30 липня. День раніше ми ще їздили на зустріч з Уляниною приятелькою Керол і її чоловіком-китайцем. Завтра хлопці обидва їдуть на мандрівний пластовий табір — тим разом у горах Нью Гемпшир, на Моунт Вашингтон. Маю надію, що їм ця прогулянка сподобається і заохотить до такого таборування і в майбутньому. Було б добре, якби поїхали колись на пластові табори в Україну, в Карпати. Саме й тому, що це діти, які надто привикли до всяких комфортів — їм треба справжньої пластової заправи, що є школою характерів і підготовкою до реального життя... А ще й було б добре, якби побули бодай кілька тижнів в україномовному оточенні своїх ровесників.

Пару днів після їхнього від'їзду я мусіла присвятити господарству — прала, прасувала, приводила до ладу хату. Трохи цим втомилася — 70-тка дає про себе знати! Максим в час свого побуту тут дуже допоміг мені — почистив авто, зробив порядок в кухні під зливом,

наставив наново мишоловки (покищо зловилася тільки одна миш), поміняв жарівки, що до них мені трудно дістатися (одна згоріла вже після їхнього від'їзду, треба буде когось попросити, щоб допоміг мені закласти нову лямпочку на стелі). Оттакі старечі господарські клопоти — а що було б, якби я рішилася на операцію ноги і не могла ані автом їздити, ані сміття винести, ані харчів купити — не кажучи вже про всяку іншу господарську рутину.

Ніна закінчила вже табір в Іст Четгемі — вона тепер з мамою в Гантері. З Марком мали ми втрьох з Максимом довшу розмову по телефону. Він збирається купувати хату, є якийсь дім, що його продає українець-лікар. Будинок не надто дорогий, бо дільниця інтегрована, але на горбі, з видом на околицю, і має друге помешкання, яке можна було б винаймати. Може щось з того вийде. Я готова допомогти йому трохи грішми.

Фото від Оксани досі не прийшли — видно забула їх вислати! А я так чекала!

В середу їздила я увечорі до Дори Горбачевської. Вона ліквідує своє велике кондомініум на Пайн стріт, переноситься до малого помешкання в околиці 24 вул., а згодом взагалі хоче переїхати до Баффало. Запросила мене і Софійку, щоб ми переглянули її бібліотеку і вибрали для себе особисто і для нашої бібліотеки в Центрі якісь книжки. Розміри Дориної бібліотеки мене заскочили: велике помешкання, де три кімнати повні книжок! І то добірної, переважно української колекції! Це родинна бібліотека, її збирала ще її мати, д-р Салабан. Приємно було усвідомити, що адже існувала колись в діяспорі справжня українська інтелігенція, яка цікавилася і підтримувала культуру. Але сумно, що сьогодні, коли Дорі вже не під силу утримувати таку велику хату, вона мусить це добро роздавати. За нормальних умовин таку бібліотеку можна було б продати якійсь інституції. Кравців, напр. продав свою бібліотеку Гарвардові. Але тепер? Я й сама подумала, що мені треба скорочувати і власний стан посідання, а не доповнювати свою бібліотеку ще й Дориними книжками. Але не встоялася спокусі: вибрала цілу низку поетичних книжок (бо вже маю велику колекцію, упорядковану за авторами), кілька томів англійської україніки та літературознавства. А для нашої бібліотеки в центрі вибрала деякі знамениті книжки з народного мистецтва і хореографії, дублети поетичних антологій, та інші книжки, серед них і чотири томики елегантно виданих поезій Віри Вовк (Це я маю з авторськими дедикаціями). Вчора навіть завезла вже 10 томів до центральної бібліотеки, позначила їх як Дорині дарунки, зробила список, а три назви навіть встигла закатологізувати. Решта покищо чекає (і робить непорядок! у моїй вітальні), бо все це треба переглянути, позначити, а те що має залишитися в мене — десь примістити (але де і як?) Деякі дублети може варто буде передати до Ван Пелт бібліотеки пенсильванського університету — але все це вимагає додаткової роботи, перевірки каталогів тощо.

“Здається часу я не гаю, та не встигаю, не встигаю”. Накопичилося багато різних справ. Романів зі Львова прислав мені пригадку по е-пошті, щоб прислати йому доповідь. Вчора нарешті надала літунською поштою, разом з дискетою. Думала над тим, що це може варто було б хоч частинно надрукувати десь тут, може згодом зроблю коротший варіант для сторінки НТШ-А у “Свободі”? Телефонувала до мене Ірена Кушнір: мовляв, Остап колись

писав про її батька, діяча галицького соціалістичного руху, це було десь друкване в “Свободі”, вона за тим шукає. Ну, я переглянула свій покажчик Остапової творчості — там є кілька статей, де міг бути згаданий Іван Кушнір — але щоб таке знайти, треба було б присвятити надто багато часу. Окремої статті такої нема — це було б легше. Люди не розуміють і не підтримують бібліографічної і архівної праці, а потім хотіли б раптом здобути потрібну їм інформацію. Ось Народний Союз припинив індексування “Свободи” — якби газета мала покажчик то з нього могли б користати не тільки приватні громадяни, але й історики... Чекають на чергу і справи НТШ-А — їх ціла низка, але я навмисне вирішила наперед полагодити власні справи, бо потім буде нікуди. Ось на черзі в мене — відповіді для Банчик. Дивна це дівчина — ходила в Урбані в капелюшку і звертала на себе трохи здивовану увагу учасників, а ще й говорить якимсь особливо пискливим високим сопрано — але за її фривольною зовнішністю скривається вникливий розум і непогана журналістська вмільсть і спостережливість.

Над океаном прочитала Романа Горака “Задля празника” і “У сутінках” (видання Радянського письменника, 1989 року). Перша про молодість Франка, друга про молодість Шашкевича. Документальні романи-есе малюють дуже цікаву панораму австро-угорської монархії, українсько-польських відносин того часу. Дещо трохи може натягнуте на догоду цензури, зокрема делікатна тема галицького москвофільства, але без більших викривлень. Цікаві дані про Ольгу Рошкевич і Анну Павлик. Анна кохала Франка і Павлик думав, що Франко буде з нею женитися — на цьому тлі були між ними непорозуміння. А Ольга Рошкевич в моїх очах трохи виросла: я її мала досі за пересічну попадянку недостойну Франка, а тепер бачу, що вона була йому й інтелектуальним партнером і може шкода, що не стала йому дружиною. Є кілька дрібних друкарських помилок в чужомовних словах, що на них при нагоді хочу звернути увагу Горакові (також на доказ, що я це читала!), напр. “Das Heimweh der Verbannten” (Гете) він перекладає як “Домоболіє проклятих” (с.190) — це нібито вислів Йосифа Левицького з 1822. Але тут мова не про проклятих, а про вигнанців, хоч, очевидно, вигнання також можна вважати прокляттям. Є ще кілька граматичних помилок у німецьких назвах журналів, напр. “Wiener Allgemaine” замість “Wiener Allgemeine” (с.153), “Osterreichische Beobachter” замість “Osterreichischer Beobachter” ітп. Цікаво, між іншим, як Горак відмінє чужі назви, напр. пише “в Kurjerze Lwowskim” або “у номері “Kurjerza Lwowskiego” (с.149) — ну, в цьому другому випадку, якщо навіть відмінати, то треба “Kurjera”... “Fremdwörter — lebensgefährlich” — казали колись німці. Це особливо стосується радянських коректорів і друкарів. Та й не тільки радянських: а в сьогоднішній Україні що? Кожна друга англомовна фраза — з помилками. А нібито мову всі знають, вчать, і не хочуть, щоб їх поправляти. Я раз завдала собі труда і послала Марічці Доценко до Києва кілька зауваг про англійську мову агентства УНІАН. Не допомогло. А це цілі репортажі англійською мовою для заходу. Там, правда, помилки зовсім іншого типу: напр. пишуть “wonder” замість “miracle”, “informed” замість “reported”, etc. А вже англомовні резюме в наукових виданнях (а їх редагують і перевіряють спеціалісти!) бувають часом такі, що соромно і гірше, якби їх взагалі не було, бо часом компромітують серйозне і добре наукове видання.

Друга книжка, що її взяла на вакації і яку тепер докінчую — це Володимира Дрозда “Злий

дух. Із житієм” і “Пришестя” — також видані в одному томі, в серії “Сучасна українська література” 1999. Перше — це сензаційний гостросюжетний роман із життя сучасної України, що його, здається мені, я вже раз десь читала (вразила мене в ньому нотка ностальгії до чеснот минулого життя і мало що не революційне закінчення), а друга — спогади про дитинство — зворушливі, потрясаючі своїм свідченням про нужду українського села, зокрема про голод 1947 року. Не могла я уникнути аналогій із власним життям: 1947-ий рік був у моєму житті відносно щасливий. Надто ситі ми не були в ді-пі таборах Австрії, але і не голодували, завдяки допомозі UNRRA і IRO. Я ходила до гімназії, близько товаришувала з Лідою, Христею і Лялею, активно пластувала, а понад все — переживала велику любов, та ще й у такому чудесному місті... Дрозд на дев'ять років від мене молодший, щось як мій брат Андрій. Якби ми були піддалися натисковій репатріації, ми могли бути опинитися в тому самому становищі що Дрозд, або й в ще гіршому — могли бути виселені на Сибір або до Казахстану.

Середа, 8 серпня 2001. 9:00 РМ.

Вчора були в мене Ія з Ніною. Ія привезла Ніну десь біля полудня, сама поїхала по справам, а потім вернулася на вечерю і біля 10 вечора від'їхали до готелю в місті. Сьогодні вони вже мали полетіти до Лос Анджелесу. Ія з Ніною була один тиждень в Гантері (після новацького таботу Ніни в Іст Четгемі) — дуже обидві задоволені. Там є добре товариство молодішої нашої інтелігенції, а що всі з малими дітьми, то організують дітям всякі розваги і курси (писанкарства, кераміки, співу, ітп). Її Гантер так подобається, що хотіла б мати там хату, або колись, на старість їздити туди влітку (а мешкати в апартаменті в Нью Йорку). В її випадку — це тільки хвилеве захоплення, ніби-мрія, але Геврики зовсім серйозно таке плянують: перебудовують свою маленьку хатку на горі на більший будинок, щоб туди могли приїздити і їх три сини з родинами. А і Тит і Софійка, коли стануть пенсіонерами, хочуть переїхати з Філядельфії до Нью Йорку і там проводити зиму. Вони, очевидно, можуть собі на це дозволити. Ніна знову підросла (три інчі від останніх її відвідин в листопаді)! З нею ми вчора грали і скочки, і ремі-бридж, і війну, і уно, і парчезі. І я мала нагоду особисто вручити нагороду за знамениті її річні свідоцтва. А мої заморожені вареники, пальчики і борщ, як звичайно, станули у пригоді. Ія має в пляні продати хату на Воррен і перенестися десь ближче праці і ближче до Ніниної нової школи. Але там де вона хотіла б жити — доми дуже дорогі, а в трохи гіршій околиці вона не хоче купувати. Приїздила вона до Філядельфії службово — Дісней робить якісь фільми з режисером, що мешкає біля Філядельфії і не хоче їздити до Лос Анджелесу... Тому мешкали вони в готелі на Ріттенгавз сквері, де Ніна залюбки використовувала доступний гостям басейн... (А в нас рекордова температура — heat wave! доходить до сотні градусів! і висока вологість! — сьогодні я навіть на прохід не ходила, вийшла тільки підлити квіти, а так то сиджу в охолодженій хаті — рада, що маю тепер цю вигоду і що є електрика, яка дає змогу працювати кондиціонерам!)

Останніми днями в мене чомусь були трохи апатичні настрої, не було енергії і мотивації братися за якусь працю, насила на мене самота і екзистенціальне відчуження від всіх і всього. Але пройшло кілька днів і, як завжди досі, я знайшла розв'язку у творчій праці.

Перемогла хвилю зневіри у власні сили — за високо сягає амбіція! — треба реально оцінювати свої спроможності і робити не щось таке, що перевищує моє знання і мій талант, і викликає розчарування, а вкластися у реальні можливості і робити хоч і малу, але корисну власну справу. Я вже раніше зголосила була до WLT рецензію на “Сезон вічності” Тарнашинської — але прочитавши побіжно книжку вирішила, що вона потребує іншого ніж я рецензента. І думала рецензії не писати. В міжчасі прийшла ще й друга книжка Тарнашинської — про Валерія Шевчука. І це теж повинен би рецензувати якийсь справжній літературознавець. Отже я спершу навіть і не думала за це братися. Але пару днів тому, читаючи цю книжку, я раптом усвідомила, що адже до WLT напевно ніхто про неї не напише, і що моя неактивність на цьому полі іде в розріз з моєю власною критичною настановою і закликом до інших пропагувати в англomовному світі українську літературу. Зрушила мене совість: письменник такої кляси як Шевчук повинен бути більше відомий, перекладаний, рекламований. Я про це вже писала в своїй великій (досі в “Сучасності” не надрукованій!) статті про англomовну україніку — але це розмова між своїми — а треба ж виходити на широкий світовий форум. Було б очевидно краще, якби про Шевчука писала не я, а Грабович, Максим, Ільницький, а то й чужі славісти (Павлишин вже писав нераз!) — але кожна інформація, кожна рецензія, навіть така як моя, допомагає доносити до чужого читача бодай інформативні дані про нашу літературу. І от я сіла і за два дні, після прочитання обох книжок, написала дві рецензії — і на збірочку Людмилиних статей і на її монографію. Послала запит до редактора WLT, чи приймуть мою рецензію на книжку про Шевчука — відповіді ще не маю (може поїхали на вакації?) — але обидві рецензії завтра таки вишлю. (Термін був до 1 вересня). Оця робота зразу піднесла мій настрій і я навіть не мала бажання їхати сьогодні на український вечір у Філядельфійському музею (програма мене не цікавила, але я могла була використати поїздку автобусом в товаристві інших людей, щоб піти до музею, що в ньому давно вже не була).

Сьогодні прийшли (нарешті!) фотографії від Пахльовської. Прийшли тоді, коли я вже перестала на них чекати. (Здається мені, що це не йшло авіапоштою). Вона включила теж інші матеріали — своє *curriculum vitae*, бібліографію, ремарки для презентації її книжки, а також рекомендаційний лист для італійсько-українського словника Маряни Прокопович. І хоч на залученій карточці дописка: “Згадуючи Вас — з любов’ю і ніжністю — назавжди!” — то мені блиснула думка, що може все це не вислів щирої симпатії до мене особисто, а може перебільшено-фальшива спроба приподобатися мені, як голові видавничої комісії НТШ-А? Фе, мені прикро таке подумати — бо найбільше в житті не терплю людської фальші. Але хочеться вірити, що ділові контакти тільки утвердять наше порозуміння в майбутньому і дадуть підвалини для справжньої дружби. Хоч дивлячись на фотографії, що документують її розквіт і мою старість, повертаюся до реальності після хмелю несподіваного захоплення... Довідавшись від Оксани, що її батько — польський письменник, я перевірила на RLIN і знайшла, що Jerzy Jan Pachlowski є автором таких книжок як “Delfiny idą pod wiatr”, “Ryba i słońce”, “Opowiadania morskie”, “Wołanie horyzontów”, “Na krawędzi wody” (1991). У Філядельфії жодна бібліотека їх немає, але попробую позичити через Inter Library Loan. Pachlowski нар. 1930 року — отже він ровесник Ліни і мій.

Телефонував сьогодні Собчук із Сан Дієго — жалує, що не був на конференції в Урбані. Буде на зальцбурзькому з'їзді у вересні, але зараз після з'їзду їде в Україну. Я на з'їзд вибираюся також, навіть уже замовила собі кімнату на Союзівці.

Писала до мене електронною поштою Зорівчак зі Львова — їй потрібні певні інформації, але я це зможу зробити аж тоді, коли поїду до бібліотеки Ван Пелт. А це мабуть буде аж десь на другий тиждень.

Є повно справ НТШ-А, що за них треба буде мені взятися, деякі справи полагодила вже перед виїздом над море, але є різні інші: листування, підготовка нового голосування ітп. У вересні має бути в Нью Йорку концерт-бенефіс для НТШ-А Павла Плішки. Лариса питалася, чи затримати для мене квиток. Але я відмовилася. Це буде негайно після мого повороту із Союзівки — за багато розваг! Але головна причина відмови — факт, що елегантний вихід між люди є для мене тепер неабиякою проблемою, з уваги на черевики. (Добре сказала мені Діма і я її часом цитую: “а Ви чого носите такі погані черевики? Певне мусите!”)

Чи задля елегантності варто піддатися хірургії? Тяжко мені рішитися, особливо тому, що ноги не болять і у вигідних черевиках можу ходити на двомилеві щоденні проходи... (Сьогодні не ходила, через високу температуру, але ходила і вчора вранці і передучора...)

З Києва ні чичирк! Поїхали мої друкарі на канікули, чи так всі готуються до десятиріччя незалежності України?

А десятиріччя таки гряде. Якби не було — не зважаючи на розчарування у зв'язку з русифікацією, корупцією, видавничою кризою, старими навиками тоталітарної поліційної системи — Україна таки існує як незалежна держава і є надія, що вона таки втримається, що молодь матиме краще майбутнє... Не треба нарікати: Адже здобули свободу без чергового кровопролиття, та й всупереч різним прогнозам не розбилися на двоє громадянською війною.

Неділя, 12 серпня 2001. Доходить 4 пополудні.

Мала я добру волю поїхати сьогодні до церкви. Передусім тому, щоб побути між людьми (як це в Durkheim-а, де він каже що Dieu це і є société? мушу десь знайти точний вислів!) Цілими днями сиджу на самоті, і навіть з ніким не говорю по телефону! Але не вийшло.

Вчора написав по е-мейл Бакула з Познаня — вже отримав мою посилку книжок. Я зразу відповіла йому, подякувавши за “Дедалеве крило”. Але це спонукало мене вчора знову взятися за цю книжку (Вступ і розділ про Костенко я прочитала зразу, як книжка прийшла!) Читала в ліжку перед сном — і замість сну! Прийшло мені на думку, що про таке цікаве і солідне видання варто щось написати. Але куди? В Україні вже були відгуки на цю книжку, до WLT (що принесло б найбільшу користь і авторові і українській літературі!) я написати не можу, бо книжка видана 1999 року — отже рецензії не

прийнуть, за пізно. Але я подумала, що я могла б, евентуально, написати коротку статтю-рецензію до “Свободи”. І думка ця мене спонукала читати книжку далі. Розчиталася так, що читала до години 5-ої ранку.

Вже світало, коли я вирішила, що матиму непродуктивний день, якщо трохи не висплюся. І от я на світанку, замість вставати, прийняла таблетку Tylenol PM і поклалася назад у ліжко. Спала майже до полудня. Снідала, дивлячись на телепрограму McLaughlin Report, — цей своєрідний круглий стіл про найновішу політику мене цікавить і я його майже регулярно дивлюся (о годині 1-ій в неділю!) А потім взялася переписувати кілька сторінок щоденника з 1989 року — це добре діє на мою психіку і рятує від апатії і депресії. Зараз піду на короткий прохід (хоч всю ніч ішов дощ і ще далі мокро — слава Богу, бо вже трава майже вигоріла від посухи!) — а тоді візьмуся докінчувати читати Бакулу, а може вже й почну писати статтю. Це допоможе мені втримувати душевну рівновагу.

Деякі справи НТШ-А чекають, але тепер літо — не можна вимагати і від членів Видавничої Комісії надто великої активності! А ця громадська повинність не тільки не дає мені відпруження, але навіть викликає деякий додатковий стрес!

Неділя, 26 серпня 2001. Год. 11:00 вечора.

Була в мене пару днів Марта Бліхар із Києва. Вона фактично приїхала до свого сина, Юрія Мацюка, який вже кілька років живе в Америці, має зелену картку, доривочно працює, але ледве зводить кінці з кінцями. Він спровадив маму на візит (але має, крім неї ще жінку і сина в Україні, яких вже кілька років не бачив!) Юрій привіз Марту в четвер 23-ого, а сьогодні приїхав по неї під вечір і забрав назад до Нью Йорку. Вона вертається до Києва десь на початку вересня.

Марта в Америці вперше. В Нью Йорку вона вже три тижні, але тому, що Юрій працює, а вона нікого більше там не знає, вона більшість часу проводила на самоті в його помешканні. Факт, що він привіз її до мене саме тепер, був надзвичайно щасливим збігом обставин. Не тільки тому, що я саме маю передишку між всякими терміновими справами і могла присвятити їй трохи часу, але передусім з уваги на святкування десятої річниці незалежності України. В день незалежності, 24-ого, я взяла її на концерт в УОКЦентрі. Програма була непогана (промова Француженка, дуже добрий і зворушливий виступ дівочого ансамблю “Пролісок” з Торонто, місцеве тріо молодих жінок, де співає Надя Петрик, виступ чоловічого хору Прометей) — атмосфера була урочисто-святчна, ще й підсилена фактом, що заля була виповнена по береги (напевно понад 500 осіб). Сьогодні ми продовжували відзначувати патріотичне свято в фестивалній обстановці “Триzubівки” при участі 2,000 (двох тисяч!) української публіки! Для моєї гості з Києва це було унікальне пережиття і справжня ревеліяція про українську діаспору Америки! Показувала я їй багаторічні табло випускників Рідної Школи, возила оглянути дві православні церкви, митрополичий католицький собор, коледж сестер Василянок, цвинтар, а сьогодні були на богослужбі в Михайлівській церкві. В суботу повезла я її до Willow Grove, щоб вона мала уявлення про те, як виглядають типові для Америки “shopping malls”, і щоб купити їй

дещо з одягу в Strawbridge's. (Я рада що це нам вдалося і що за не цілих сто долярів ми могли на випродажі купити і елегантний чорний жакет, і светерову вечорову блузку, і гарну довгу чорну з білими цвітками спідницю — все разом дуже добре до себе було допасоване і вона елегантно в цьому новому одязі виглядала, а ще й додатково квітчасту блузку до штанів. Вступили ми по дорозі також до супермаркету, бо вона хотіла купити для знайомої порошок до печива (і це дало нагоду мені показати їй харчевий супермаркет, що для всіх гостей з колишнього СРСР, завжди був чи не найцікавішим і повчальним об'єктом Америки). Я мала намір з нею поїхати підземкою або поїздом до центру міста, щоб показати їй "Independence Hall" і мистецький музей, але ми вже були надто потомлені, щоб наважитись на таку ескападу. Проте конче треба було, щоб вона мала бодай якесь приблизне уявлення про центр міста, і тому я повезла її автом, щоб просто подивилася з вікна на філядельфійські хмарочоси, університети, історичний район, де возять туристів кінськими повозками, музей здалеку, китайську дільницю... Марта має на нозі гулю і має такий же великий клопіт з черевиками, як і я. Знаючи з власного досвіду, яка це проблема, я повезла її до крамниці Phil's Shoes і там, перепробувавши може із десять різних пар, знайшли нарешті сандали, що їх вона могла взути і це ми купили. Марта була згіршена фактом, що ці сандалики з невеличкими пасочками шкіри коштували 70 дол., але я переконала її, що ми з нашими ногами не маємо вибору і мусимо радіти, як можемо знайти щонебудь, що можна взути взагалі. Отже вона поїхала обдарована, бо я їй додала ще сто долярів готівкою. Не хотіла брати, але я твердо сказала, що така можливість — неповторна, а ще й пригадала їй із зворушенням, як то її Любко потелефонував мені в день мого шістдесятиліття з Києва — а це ще було за советських часів, я була глибоко зворушена цим телефоном — привітом з України, що розбудив мене серед ночі після святкової гостини в домі, виповненім дітьми, невістками, внуками — тоді ще нашої родини в повному комплекті — останнє таке наше родинне свято — ще з Остапом і Ією.

Марта з дому називається Чорна. Батько був господарем у Великих Гаях біля Тернополя. Вона на п'ять років старша від мене, отже в час війни була вже майже дорослою. Батько був хоровитий, було ще двоє дітей: сестра і брат, якому в час війни було 10 років. Хотіли Марту забрати на роботи до Німеччини, але врятувалася тим, що мама влаштувала її на якусь працю. З поворотом більшовиків працювала бухгалтером у банку. Співпрацювала з підпіллям, використовуючи свій доступ до офіційних печаток тощо. Це викрили, її заарештували. Ще перед тим прийшли забирати батька, була перестрілка, маму прострілили і вона померла. Батько помер пізніше. Сестру також заарештували, брата виховували чужі люди. Марту вивезли на Сибір і там пробула вона десять років. Працювала в бригаді жінок, що рубали ліси! Там вона познайомилася з Ніною Вірченко (жінкою Ростислава Доценка) — тоді молодою студенткою, що її забрали з університету. Ніна працювала в медичній лабораторії, дуже своїм товаришкам-каторжанкам помагала всякими фальшивими аналізами, що допомагали звільняти їх від важкої праці. Вибувши строк покарання, Марта повернулася додому. На працю могла влаштуватися тільки при допомозі людей, які свідомі її минулого мали відвагу брехати, щоб це не виходило на яв. Вона з вдячністю згадує таких людей, советських чиновників на вирішальних посадах, що — не відомо, чи просто із гуманних спонук, чи може з якихось інших причин — ризикували, щоб затримати доброго і потрібного працівника. За Мацюка вийшла заміж,

щоб оформити свій статус, але це не було вдале подружжя. Він працював на сталеварному (здається) заводі, але був п'яниця і завжди дорікав їй за націоналізм і за її минуле. Вона його покинула, забравши сина Юрка. Познайомилася з Любком Бліхарем після смерти його жінки — він приїздив часто до Тернополя. Вони одружилися, вона переїхала до Любка до Києва. Прожили разом 16 років. Любко, каже Марта, дуже любив Юрка і багато часу йому присвячував. Вона дуже за Любком побивається. Але бачу з розмов, що вона досить активна — співає в хорі, їздить з тим хором на гастролі, була вже і в Австрії, і в Угорщині, і в Італії — отже не є так зле. Журиться Юрком, бо він має жінку і дитину в Україні, ледве дає собі раду тут в Америці, не має грошей, щоб їх сюди спровадити (та й не знати, чи консульство дозволить їм приїхати), а сам Юрій не хоче повертатися в Україну... Марта має високий тиск крові, приймає ліки, щоб це регулювати, але напередодні свого виїзду сюди — лежала пару тижнів у лікарні... Ну, я рада, що візит у мене пройшов без ускладнень і маю надію, що й додому повернеться вона в кращому стані здоров'я і задоволена.

Привезла вона мені від Доценка велику несподіванку. Вийшла в Києві нова антологія поезії: "Листок з вирію: поезія української діаспори". Це книжка на 445 сторінок, на доброму папері, гарно надрукована, з досить ефективною твердою кольоровою обкладинкою. Упорядниками є Галина Кирпа і Дмитро Чередниченко. Тираж — 1000 примірників. Дата видання: 2001 рік, а видавцем позначена: "Головна спеціалізована редакція літератури мовами національних меншин України". Видання вийшло "До 10-ої річниці незалежності України" — і це справді прегарний дарунок нашої батьківщини поетам української діаспори. Бо, виглядає, що це видано таки з ініціативи і за гроші України. На звороті титульної сторінки написано: "Випущено на замовлення Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України за Національною програмою випуску суспільно необхідних видань." Цікаво, що справді криється за цим багатослів'ям і від кого вийшла ця ініціатива? Видання зовсім нове — підписане до друку 5 липня! — отже просто з друкарні!

Включено в антологію 68 поетів, в поазбучному порядку від Емми Андіївської і Романа Бабовала до Миколи Щербака і Валентини Юрченко. Є там і троє Тарнавських: Марта, Остап і Юрій. З моїх поезій включено десять, з Остапових — 12.

Уважніше переглянувши книжку, помітила я, що немає серед авторів не тільки Кацнельсона і Караванського, але що гірше — Богдана Бабая-Нижанківського! Є коротка передмова упорядників, але вона не ділова і не з'ясовує принципів добору ні авторів, ні творів. Правда, книжка позначена як "Книга перша" — отже можуть бути і наступні томи. Сам вибір моїх поезій мене трохи здивував. Є тут, напр. пісня "Сіль землі", що її я сама навряд чи колинебудь запропонувала б будьякій антології. [Факт, що того роду антологія може вийти друком без відома включених в неї авторів, можливий хіба тільки в країні, де не звикли рахуватися з авторськими правами!]

Переглянувши побіжно свої тексти, помітила я, що у вірші "Де твій читач, поете-емігранте" випустили останніх сім рядків, і то тих найважливіших! Немов скреслене рукою цензора! Це, очевидно, звичайний недогляд, але він прикрий, краще було цього вірша не давати взагалі, якщо пропустили саме пуанту!

Якби воно не було, поява такої антології — явище несподіване й радісне!

Передав Доценко мені також збірник виданий до його ювілею. Там є поруч спогадів і листів, також документальні фотографії, включно з двома груповими, на яких є я, і одною, де Доценко є з Остапом. Цю книжку я маю намір прочитати — бо це саме і є той жанр, який мені цікавий: біографічно-документальний.

Останній мій запис у щоденнику має дату 12 серпня. Аж не віриться! Два тижні пройшло! Гарний мені що-денник! Це навіть не що-тижневик! Час цей (за винятком останніх днів) пройшов мені на самоті, але деякі справи таки полагодила: написала рецензію на книжку Бакули і послала і до “Свободи” і до “Всесвіту”, знайшла для Зорівчак потрібний їй матеріал і вже вислала, разом із листом, написала пару листів в справах НТШ-А і лист до членів комісії в справах голосування на два наступні гранти. Трохи примушую себе до праці над знайденими гаслами для ULE, по трохи переписую старий щоденник. Чи вистачить життя, щоб це все викінчити?

Вже година 1:30 ночі, тобто вже 27 серпня. Цікава річ: це вже третя ніч під ряд, що мене зовсім сон не береться, немов би випила сильну каву. (А кави я не пила вже давно!)

Вівторок, 29 серпня 2001. Метро, 11:30.

Їду на PENN. Передусім, щоб віддати книжку позичену для Зорівчак (Я їй робила і вислала фотокопії), а також щоб може вже викінчити остаточно “Digest of the Soviet Ukrainian Press”. Якщо вдасться, може піду на полуденок або з Надею Петрик, або з Марилею.

Поволі думаю про свій виїзд на Союзівку — усвідомила собі, що це вже незабаром. Але перед тим треба мені піти до фризiera і зробити нову тривалу, поїхати до Strawbridge-a і купити якусь нову суконку, а також направити електрику на дворі. Як був у мене син Марти Бліхар, я просила його, щоб закрутив свіжу жарівку в моїй робочій кімнаті, і три рефлектори назовні. Самій мені робити це трудно, бо треба вилазити на драбину, отже я звичайно прошу якихось мужчин, як є така нагода. На стелі в кімнаті Юрко замінив жарівку, але з рефлекторами назовні справа складніша, бо там щось зіпсувалося. Я вже вчора телефонувала до електрика, але відповіді не маю — має мені віддзвонити. Було б добре, щоб це було направлене перед моїм виїздом.

Субота, 1 вересня 2001. Пополудні.

У вівторок, коли я була на PENN, вступила до BLL, щоб може піти на полуденок з Надею Петрик. Її не було. Пішла до бюро Марилі. Двері замкнені, ніхто не обзивається. Вирішила вступити ще до бюро Синтії — може вона вільна на ланч. I lo and behold! — в Rare book department, зараз же біля бюро Синтії, бачу: ціле прийняття, увесь персонал прощає секретарку директорки, що відходить на іншу працю. Запросили й мене. Отже я мала несподівано зустріч з усіма, піццу, салатку і кока-колю, поговорила собі, а потім пішла до

Van Pelt, віддала книжку, розписала два останні числа “Digest of Soviet Ukrainian Press”.

В міжчасі подзвонила була до свого електрика, але Рей Моран сказав мені, що він дуже зайнятий, і що до такої дрібної роботи може мені треба покликати когось, хто живе ближче від мене. На щастя, прийшла мені думка подзвонити до Батицького. (Він — справді дахар, але вже зрізував мені також дерево). Я запиталася, чи може він зробити таку невелику електричну направу — погодився, приїхав вчора і вже всі мої лампи діють, як слід. Волосся підстригла і маю нові “тривалі” кучері! Суконку також вже купила (навіть дві!), поїхавши до Strawbridge-а в середу. Вчора ще прийшов Лукашевич підстригти мої куці, а сьогодні я сама покосила траву і трохи зробила порядок на городі. Отже я готова до виїзду.

Вчора телефонувала Аня, щоб запитатися, чи вибираюся на зїзд. Навіть пропонувала, що має одне місце в авті і може мене взяти. Але я поїду таки сама, власним автом і то вже у четвер. Мені треба трохи практикувати шоферування, я давно вже не була на великій дорозі. А їдучи власним автом, не буду з ніким зв’язана, зможу зупинятися, коли треба буде, і це мені легше.

Була я в четвер також на громадській роботі в бібліотеці в Центрі. При нагоді поговорила собі з Наталкою Коропецькою. От недавно дзвонила до мене Вонторська. Вона дуже відчуває осамітнення і рада була б відновити колишній наш зв’язок. Але він розірвався пам’ятного дня, коли вона в розмові зі мною про книжку Нижанківського (яку вона хотіла позичити, бо це мовляв “Львівський письменник і пише про часи її молодости”) відповіла на мою пораду купити книжку за 15 дол. на вечорі Нижанківського, що мав якраз за пару днів відбутися у Філядельфії, що вона, мовляв, книжок уже не купує... Я їй тоді випіснула, що вона недавно хвалилася, що їздила до Метрополітальної Опери і за один вечір витратила 250 дол. за цю приємність. Сказала я: то ви за один вечір не жалували видати 250, а за книжку, яку читатимете цілий тиждень жалуете заплатити 15 дол.? І то ще оповідання вашого знайомого львівського письменника? Втратила я терпець до так званої нашої інтелігенції, що робить ласку письменникові, коли прочитає його книжку. Дана Вонторська колись також допомагала в бібліотеці, якби робила це і тепер — була б менше самотньою. Я їй співчуваю і розумію її самотність — але якби трохи читала і пробувала бути ще активною в громаді — було б їй легше. Зустріну її ще на вечері в жовтні, що її PENN кожного року робить для працівників, які відбули 25 і більше років праці в університеті. Я вже кілька літ підряд на це не їздила, але цього року Ран має вперше право бути гостем на цьому обіді, та й взяти зі собою безкоштовно і Марилю — намовив і мене, обіцяв навіть відвезти своїм автом після вечері додому. Отже скористаю із запрошення і товариства.

Помила я сьогодні також авто, бо завтра хочу поїхати до церкви. Погода сьогодні дуже приємна, тепло, сонячно, низька вологість.

Але більшість часу минулого тижня присвятила я переписуванню старого щоденника з 1989 року... Так мене потягнуло, що не могла відірватися. Бо саме дійшла до нашої

подорожі до Франції, а потім в Україну — а це спогади, яких я ніколи досі не перечитувала, або й зовсім забула. Якби не мої записки, що б мені з мого життя залишилося? А так наново переживаю — і то з великою приємністю — свої походеньки з Остапом по Парижі, і нашу подорож до Ленінграду, Львова і Києва разом з Марком та Ією.

Це переписування старого щоденника активно перешкоджає моїй праці над ULE і я цього свідома. Маю цілу валізку матеріалів, що їх треба вписати в комп'ютер. Марудна томляча робота. Треба самодисципліни: я мушу це поступово робити. Але і щоденник переписати треба, бо інакше він може пропасти. Біда, що і одна і друга робота — це друкування текстів на комп'ютері — це можна робити також тільки поміркованими дозами, бо інакше дістану “carpal tunnel syndrome” і буде клопіт.

Моя сусідка Аня Борис продає хату і буде переноситись до доньки десь біля Horsham. Не буде кому пильнувати мою хату в майбутньому, підливати квіти, коли мене нема. Шкода. Але я розумію, що їй це треба зробити. Помітила я в неї час до часу втрату орієнтації і зник пам'яті — їй треба бути біля доньки, бо можливо буде гірше і треба буде опіки. (Таке і мені загрожує і не знати, як довго ще я зможу бути самостійною?)

Сьогодні уже вересень, а з Києва про мою книжку нічого не чути.

11:37, близько півночі, четвер, 6 вересня 2001. Союзівка.

Погода сьогодні прекрасна, сонячно, безхмарне небо, тепло, поміркована вологість. Їхалось незвичайно добре, зупинялася до лазнички один тільки раз. Вийхала з дому о 10-ій, прибула сюди біля 3-ої. Не їхала я сама, впросилася на пасажирів Віра Пак. По дорозі слухали трохи зальцбурзької музики та вальсів Штрауса. Віра, на щастя, розуміла, що мене не завжди можна втягати в розмову, що мені треба концентрувати свою увагу на шоферуванні — отже говорила відносно помірковано. Тут, на диво, вже зібралася невеличка компанія зальцбуржан. Передусім є вже Юрко Мішалов з Австралії, Павло і Леся Палієнки з Норт Каролайни, а Федаки — Дозя Казієвич з чоловіком приїхали — автом! — із самого Денверу!

Я встигла вже сьогодні піти на довгий прохід перед вечерею, згадувала давні часи, нашу з Остапом візиту в хаті Падохів, і було мені приємно зустріти на дорозі стареньку п-ні Падох (92 роки!), яка, як виявилось, ще досі живе в своїй хаті під Союзівкою (але має молоду жінку з України до помочі).

Мешкаю я в Чернівцях. Будинок не грішить надто великою охайністю (зокрема брак світла на зовні утруднив мені поворот додому тепер після вечірки в Полтаві — ледве могла відчинити двері! — таке собі типове українське недбальство! — але ліжко з твердим добрим матрацом, числа постіль, в лазничці гаряча вода до купелі — *mein Liebchen, was willst du noch mehr?* Палієнки запросили на вино і горілку після вечері — приємно було поговорити з Юрком (він важко пережив смерть своєї жінки, а тепер знову повернувся до

норми), цікаво розповідала про себе Леся Палієнко (я не знала, що вона — уроджена канадка, завзята пластунка, що її виховницею була Ліда Палій, і що вона з Павлом одружена вже 48 років (в них 6 дітей!))

П'ятниця, 7 вересня 2001, полудне, Союзівка.

Снідала весело в товаристві, потім ще оглянула виставку картин Ірини Зелик, а десь біля 11-ої пішла на одногодинний самотній прохід. Погода прекрасна. По дорозі не тільки дикі гуси (білі! не канадські, а видно — місцеві!), але й сарни. Видно, що тут уже давно триває посуха — в потоці тільки невеличкі сліди води.

Я поставила вчора на столику книжки, що їх вид-во МОСТИ пропонує учасникам з'їзду за знижкою 5 дол. від книжки. Цікаво, чи хтось щось купить. (Книжки, по одному примірникові, я поставила тільки для реклями, прикривши зверху пластиком. Купувати треба, зголошуючись у мене. (Не хотіла завдавати додаткового труду організаторам).)

Вже приїхав Іван Собчук і Влодко Воловодюк з жінкою.

Північ, 12:38, отже вже субота, 8 вересня. Союзівка.

Приїхали Софійка Мельник-Бура з Клівленду і Валя Гурська — отже більшість часу сьогодні я провела з ними. Софійка давно вже на з'їздах не була, я давно її не бачила, навіть теперішньої адреси не маю. В неї три доньки і 9 внуків — живуть з чоловіком разом з одною з доньок і її родиною, десь на передмісті Клівленду. Сама Софійка страждає від астми і пов'язаних з тим ускладнень. Радіопрограми вже не веде, чоловік її віднайшов в Україні свій щоденник з часів УПА і це, як я зрозуміла, надруковане в “Літописі УПА” т.13 (NB: треба знайти!). З Валею ми згадували Лялю і ті часи, як я в неї позичала плащ, щоб їхати в гори Нью Гемпшир... Увечері сиділи великим гуртом у вестибюлі головного будинку, розповідали жарти, співали. Дуже додав до атмосфери виступ неформальний бандуриста Віктора Мішалова — справжній майстер! (Він завтра бере участь у формальній програмі). Присутній на з'їзді Любомир Гузар, патріярх і кардинал, поведився скромно і натурально, як гімназійний колега.

1:36 ночі, отже вже неділя, 9 вересня 2001. Союзівка.

Тількищо повернулася з бенкету і забави. На сам кінець, вже після півночі, коли вже майже всі розійшлися, запросив мене... до танцю Павлюс і я... не відмовилася! Сама собі не вірила: повільним танцем попливла на своїх ногах-каліках, взутих у мої найкращі черевики, де деформованим моїм пальцям є місце вилізти собі наверх, між два платки шкіри... Танець дав нагоду Павлові сказати мені кілька цікавих новинок про його дитинство на початку війни у Варшаві, про батька — петлюрівського полковника, що приїхав до Варшави з Подебрад на заклик президента УНР Андрія Лівницького.

В програмі бенкету виступав бандурист Мішалов, співак Роман Цимбала і Дарка Зелик.

Цимбала, як першу свою точку, співав “Пісню про Зальцбург” — потім цю пісню грав до танцю ще й оркестрант (модерна технологія голосників, etc. дає змогу одній людині заступити цілий оркестр). Дарка Зелик рецитувала (з пам’яті) мою поему “Зальцбург” — і я рада була, що цим речам знову виявили увагу. Із самого виконання я надто вдоволена не була — Цимбала співав цю легкого жанру пісню надто драматично — він оперовий співак з досить потужним голосом, а акустика в залі погана. Дарка рецитувала поправно, але з неправильною, як на мій смак, інтерпретацією. Дарка має також амбіції співачки і співала дует з Цимбалою, який, на диво, випав ліпше, ніж я сподівалася. Аня прочитала на початку віршованій привіт патріархові. Вів програмою Курилко, привіти склали Ульяна Дячук і голова СУА Куровицька Ірина. Подобалося мені, як провів молитву Гузар — бо він тільки сказав “Отче наш” (Приклад гідний наслідування!) Гузар мав довший виступ на пополудневій сесії: говорив про ситуацію церкви в Україні, відповідав на запитання. Йому вручили картину Ірени Зелик, альбом фотографій і вирізків з преси та 5,000+ дол. на особистий фонд від товаришів.

Новим головою комітету погодився бути Криштальський, а до управи ввійшли Дарка Зелик, Змій — отже є надія, що цей з’їзд — не останній. Приїхав сьогодні Степан Киньо з якоюсь своєю американською дівчиною. Є і Ульяна Дячук з чоловіком. Завтра ще тільки сніданок, богослужба, полуденок і поворот додому.

Дозя Казієвич-Федак купила один примірник “Самотнього місця під сонцем”. Може завтра ще хтось щось купить, але надія невелика.

Ще неділя, 9 вересня, год. 10:52, в ліжку. Філядельфія.

Щасливо повернулася назад додому. Поворотна дорога не була така легка, як їзда туди. Напис Detour на 206-ці збив мене з пантелику, я опинилася на іншій дорозі, зблудила, мусіла зупинити авто, безуспішно консультиватися на якійсь бензиновій станції і врешті при допомозі мапи віднайти наново 206-ку. Трохи це мене хвилювало, бо ми виїхали по 2-ій, а я обов’язково мусіла добитися додому ще заки стемніло. На щастя, це мені вдалося, хоч — після того, як відвезла додому Віру, доїздила додому вже із світлом.

Сьогодні на Союзівці було парадне богослуження з Гузарем і кількома священиками. Парафія Кергонксону вітала свого колишнього пароха окремим бенкетом. На цю оказію, а також на з’їзд регенсбурзьців прибуло на Союзівку велике число людей в додатку до нас — зальцбургжан. У висліді був трохи хаос в їдальні, забракло їжі ітп.

Я мала добру волю піти на богослужбу до Кергонксону, але застрягла на цікавій розмові з батьком і сином Мішаловими і врешті таки не пішла. Снідала з Киньом і його панною, обідала із Сахаруками і Лідєю Андрусинин-Котис з чоловіком.

10 вересня 2001, 4:00 пополудні.

“Бізнесмена з мене не получится”, кажу собі, парафразуючи Льоню Плюща. Пробую

підрахувати “бізнес” Мостів на Союзівці і ніяк мої рахунки не сходяться. Знаю напевно, що купила в мене один примірник “Автобібліографії”, і то за 30 дол. (не хотіла 5 дол. знижки) Анна Росткович-Погребецька з Каліфорнії (дуже хвалила Марка, яка він гарна і вартісна людина, як добре веде українську школу ітп.). Один примірник “Тихих розмов” купив Богдан Котис (чоловік Ліди Андрусишин) за 22 дол.; другий примірник “Тихих розмов” купив Киньо. Один примірник “Тихих розмов” я подарувала співакові Романові Цимбалі. Один примірник (за 10) дол. “Самотнього місця” купила Дозя Казієвич, Ікера купили Киньо і Собчук, але бракує ще чотирьох примірників і за два з них є гроші — не пригадую хто саме їх купив. Але один примірник “Літературного Львова” напевно... вкрали! Його бракувало, коли я забирала показові примірники зі столика. Оттаке! Один тільки Котис платив чеком, решта — готівкою: разом уторгувала 91 дол. готівкою і 22 чеком, тобто \$113 — так і здепоную на рахунок Мостів, але цифра трохи підозріла — чому якраз 91? Повинно б бути, мабуть, 88? Мабуть я міняла комусь вплату власною готівкою? Нема то як поети беруться за бізнес!

Ще про зальцбурзький з'їзд. Сергій Сахарук при полуденку розповідав про те, як то він молодим хлопцем прийшов до німецького військового шпиталю на Волині з напухлою від закаження рукою, як йому на місці зробили розтин, прочистили рану, і він потім пару разів туди заходив лікуватися, а тоді, коли вже німці відступали, взяли його з собою, як добровільного помічника в лазареті, щоб не залишався з більшовиками, і як він в останні дні війни був свідком сотень ампутацій і смертей чоловіків у цьому лазареті... Їх розпустили, коли закінчилася війна, і тоді він прибився до Зальцбурга, потрапивши спершу до російського табору на Парші, а щойно потім до українського в Лексенфельді. Калина прийняв його до гімназії до одної з нижчих клас, але тому що Сергій був старший від своїх товаришів (і був, як сам каже з усмішкою, загрозою для дівчат у цій класі), то Калина скоро перевів його вище.

Сахаруки недавно провели вакації з дітьми і внуками в Австрії біля Зальцбурга — дуже собі хвалили — це мовляв найкращий тиждень вакацій в їхньому житті. Обіцяли прислати мені адресу, бо я також мрію про те, щоб колись показати моїм дітям і внукам прекрасний Зальцбург. Їхній син десь працює і живе в околиці Філядельфії, може колись, нарешті, зголосяться і до мене.

При іншій нагоді Собчук і Мирон Гнатейко розповідали про те, як їх Америка прийняла як сиріт і які вони мали пригоди і переживання на початках свого побуту в США, спершу в американських родинах, потім у католицьких українських семінаріях, потім в американському війську, в школі чужих мов у Монтерей ітд.

Влодко Воловодюк і Стойко розповідали про свої враження із Всесвітнього Форуму Українців, який відбувся в Києві напередодні 10-ої річниці, про виступи Кучми, Лозинського, Лукяненка, про святкування незалежності, військовий парад, відновлений Київ ітд. Валя Гурська показала мені новинку надруковану в журналі алюмінів Сіракузького університету про стипендію ім. Якова Гурського встановлену в цьому університеті для студентів з України.

Гайдучок дуже горойжився, скільки то він мусів напрацюватися, щоб розіслати листи всім зальцбуржанам (3 рази по 140), і відгрозився, що прийме головуство комітету тільки тоді, як зможе найняти когось за гроші, щоб оттаку розсилку робив за нього... На щастя зголосився добровільно Криштальський — і це дуже добре, не тільки тому, що це запорука, що заплянують ще бодай один такий з'їзд, але також і тому, що Гайдучка варто було трохи цим присмирити. Зі свого боку мушу сказати, що я невдоволена (і прощаючись сказала йому про це зовсім щиро), що він кількакратно реклямував продаж і касет Мішалова, і картин Зелик, але ні словом не обізвася про мої книжки, що стояли на столику біля реєстрації) — ще один доказ, як у нас цінять українську книжку. Сам признався: бо, знаєш, це і правда — я книжок не читаю... Оттака в нас інтелігенція!

Була на з'їзді також Ірина Куровицька, голова СУА. Кількакратно підходила до мене: з гратуляціями і щоб повідомити, що текст гімну СУА, який я їй прислала після святкування 75-ліття у Філядельфії, тепер обговорюють і одобрюють на відділах. Ну, я тільки висловила була раніше здивування, що на цей мій лист не отримала з канцелярії від управи жодної відповіді (а чемність вимагала принаймні прислати мені якийсь acknowledgment!) — мені зовсім не залежить на тому, схвалять цей текст чи ні. Вона дуже хотіла б втягнути мене до активнішої співпраці в журналі. Але ця її настирливість дала мені нагоду висловити і моє помічення, що на моєму літературному вечорі в НЙ нікого з СУА не було... Вона сказала: якби хтось був нам пригадав... Ну, я ще ніколи нікого на свої виступи не організувала — не хочуть, можуть не приходити. Але бачу, що самій за себе треба заступитися і довести людям до відома, що я їхню неприсутність помітила... Мовляв, як мене комусь потрібно, то вони знають де мене знайти, але мені самій жодної уваги не виявляють... Я втомилася вже від факту, що наша діаспора літератури не підтримує і книжок не купує. Тепер дарункові примірники я даю тільки людям з України. І то таким, що виявляють якесь зацікавлення і ще не розучилися читати українською мовою.

Вівторок, 11 вересня 2001, доходить полудне.

Я вранці прокинулася і робила ранню руханку — сьогоднішнього ранку замість класичної музики, що її звичайно в той час слухаю, радіо було наставлене на станцію National Public Radio. І раптом — кілька мінут перед 9-ою — чую повідомлення: в один із будинків World Trade Center в Нью Йорку вдарив малий літак, невідомо: аварія чи терористичний акт. Не минуло десять хвилин — друге повідомлення: в другу вежу World Trade Center вдарив другий літак, і то пасажирський джет, отже немає сумніву, що це справа терористів. До пів години вже були звідомлення про акти тероризму у Вашингтоні, про пожежу в Пентагоні, про два літаки, які впали десь біля Піттсбургу. America under attack! — голосять повідомлення на телевізії. Ще невідомо, як це сталося, хто за тим стоїть і на чому воно скінчиться. Обидві вежі World Trade Center завалилися (хмарочоси по 110 поверхів!) — і це навіть схопила телевізійна камера. А в цьому центрі — в самому серці американської комерційної потуги — працює нормально 50,000 людей! Отже будуть величезні втрати в людях. Всі аеродроми Америки стримали літаки, польоти з-поза океану до США спрямували до Канади. Державні будинки у Вашингтоні евакуовані, історичні місця у

Філядельфії закрили для туристів (я собі подумала: терористи цим місцям не загрожують, бо знають, що удар по історії американців зачепив би куди менше, як удар по Мангетені і Пентагоні). Сказав один із коментаторів: від часу нападу на Перл Гарбор, ще такого не було!

Літаки, які вдарили в Світовий Комерційний Центр — це були hijacked літаки American Airlines, на них були сотні пасажирів. Очевидно, це справа пілотів-камікадзе, мабуть ісламців, які пожертвували собою, як жертвують собою часто тепер палестинці в Ізраїлі, щоб звернути увагу на свою боротьбу.

Телефонував уже Марко з Лос Анджелесу, Софійка Геврик та Віра Кліш, щоб поділитися новинами. Я запиталася про Ніну, бо ліпше, щоб вона не ішла сьогодні до школи. Ія залишилася вдома, не пішла до праці, Марко вдома працює над черговим номером газети. Софійка має в себе свої дві маленькі внучки — бо їхня господиня виїхала по справам в Україну, а батьки працюють, отже привезли дітей на тиждень до бабуні. Це велике щастя. Бо Софійчина невістка — фармацевт, і ось уже була від неї вістка, що весь персонал мусить бути на місці (адже на лікарях і шпиталях тепер буде колосальна непосильна відповідальність) — і вона не могла б повернутися з праці додому до дітей.

Події розвиваються далі — що пів години — нові вісті. Але я думаю, що не треба попадати в більшу паніку — це не початок війни з Китаєм чи ССРСР. Терористи вже своє слово сказали — ефективно, символічно, сильно. На більше їх, мабуть, не стати. Хоч, очевидно, це справа не якоїсь малої групки терористів, а людей за якими стоїть добре зорганізована терористична армія, субсидійована якимсь як не Осамом Бен Ладіном то Гусейном.

Здається мені, що нова наша адміністрація Джорджа Буша своїм арогантним ставленням до світових проблем, своїм умиванням рук від палестинсько-ізраїльського конфлікту, своїм ігноруванням міжнародних договорів і навіть недавнім демонстративним виходом з конференції Об'єднаних Націй проти расизму, конференції яка відбувалася в Південній Африці і де осуджували Ізраїль за його нібито расистське трактування палестинців — підливає оливи до вогню і провокує анти-американські настрої в світі. А капіталістичні потуги світу, пропагуючи надмірну глобалізацію, ігноруючи потреби бідніших народів, що залишилися позаду, вже не від сьогодні викликають протести і демонстрації... Взагалі в світі помітне деяке захитання стабільности: вісті кожного дня переповнені новинами про мігрантів — з Азії, східної Європи, південної Америки — які пробують за всяку ціну дістатися до ситих і багатих країн, таких як Англія, США, Канада.

Як завжди в таких випадках, боюся не тільки самого тероризму. Реакція на нього може дати небажані наслідки для всього майбутнього Америки. Чи відповіддю на приватний тероризм, є тероризм на велику скалю потужною державою, що має в своєму розпорядженні нуклірний арсенал? Є небезпека, що гарячі голови спробують реагувати саме силою. Адже Реган бомбардував Лівію в подібній ситуації, і тільки потім виявилось, що на цьому потерпіли невинні люди.

Багато гірша і більш небезпечна реакція може бути всередині країни. У боротьбі з тероризмом першою жертвою може стати свобода громадян у демократичній державі. Перетворення США в поліційну державу, істерія страху і підозри — не менше загрозна для майбутнього, як повторення терористичних актів.

Я мала в пляні поїхати сьогодні на працю до бібліотеки в Центрі, а потім на закупи харчів до супермаркету, а увечері заповіджене засідання регіонального комітету Енциклопедії Української Діаспори. До супермаркету конечно треба мені зараз поїхати — холодильник порожній, а на час кризи подвійна причина заpastися якимись харчами.

П'ятниця, 14 вересня 2001. Год.9:30 вечора.

Всенаціональна травма триває. Годинами дивлюсь на телевізор. Немов на замовлення Голівуду (або самих терористів!) відео-камери схопили драматичні сцени: як горить північна вежа World Trade Center, як джетовий літак вривається в половину другої вежі, як згодом одна за одною обидві вежі падають вниз у хмарі диму... Ці відео-записи облетіли вже цілий світ і їх все життя пам'ятатимуть всі, хто їх бачив.

Президент і його міністри говорять не про терористичний акт, а про “act of war” — але це війна проти невідомого ворога і не відомо ще до чого вона доведе.

Не все ще, очевидно, ясно. Але деякі подробиці вже просліджені. І так: першим ударив у WTC не якийсь малий літак, як говорили перші рапорти, а літак-Boeing 767 American Airlines, політ #11, що на ньому було 81 пасажирів, 9 осіб обслуги і 2 пілоти. Літак летів з Бостону до Лос Анджелесу, отже мав повний бак пального. Це сталося о год. 8:45. П'ятнадцять хвилин пізніше, о год. 9:00 ранку, такий же сам Боінг 767, тим разом фірми United Airlines (#175), також в дорозі з Бостону до ЛА, вривався в другу вежу WTC. На ньому було 56 пасажирів, 2 пілоти, 7 осіб обслуги. О год. 9:40 Боінг 757 фірми Америкен (#77), по дорозі з Вашингтону до ЛА (58 пасажирів, 2 пілоти, 4 особи обслуги) впав на Пентагон. Четвертий із цих викрадених літаків, також Боінг 757 (фірми Юнайтед #93), що летів з аеродрому в Newark, N.J. до Сан Франціско (38 пасажирів, два пілоти, 5 осіб обслуги) розбився біля Піттсбургу біля 10 год. ранку. Цей останній літак, можливо, впав у висліді якоїсь боротьби пасажирів із “гайджекерами”, а може навіть був зістрелений?

ФБіАй має вже список 19 осіб з арабськими прізвищами, що їх оскаржують у цьому злочині. Дехто з них був тренуваним пілотом, і то тренуваним у спеціальній авіаційній школі на Флориді. Крім тих камікадзе, що загинули, кажуть, є ще ціла сітка людей, що їм допомагала — і то не тільки на терені США, але і в інших країнах.

Як часто в обличчі кризи, американці показують себе з найкращої сторони. Сотні людей стоять у чергах, щоб дарувати кров для поранених, цілі відділи пожежників і медичного персоналу з інших міст поїхали до Нью Йорку, щоб допомагати. Але у звалищах цих будинків-гігантів дуже рідко трапляються живі люди. Каже один медик: ми готові приймати поранених, але їх нема... Ну, є, але не так багато, як сподівалися: неповний

список людей, що їх бракує, має понад 5,000 прізвищ.

Посадник Нью Йорку Рудолф Джуліані виявився справжнім лідером: він весь час на місці аварії: інформує, заспокоює, підтримує на дусі. У Вашингтоні сьогодні в Національному Соборі відбулася зворушлива релігійна відправа з участю священників різних деномінацій, що на ній були присутні всі члени уряду і конгресу і колишні президенти з родинами. (Не було тільки віце-президента Чені — навмисне, для безпеки). Як мусять переживати за свого сина і його велику тепер відповідальність Джордж сеніор і Барбара Буші.

З усіх усюдів напливають в Америку вислови співчуття, солідарности, підтримки. НАТО проголосило, що напад на одного члена — це напад на усіх. В Німеччині, Франції, Англії, Ватикані, Москві — люди складають квіти, підписують книги кондоленцій, співають американський гімн... Я сама отримала листи з України — з Ужгороду, Донецька, Львова, Києва.

На цьому тлі раптом вчора на електронній пошті прочитала “Послання УНА-УНСО стосовно терактів у США”. В цьому посланні говориться про те, що, мовляв, “США не такі страшні, всесильні чи довговічні, як їх малюють”, що “кілька десятків камікадзе здатні поставити на коліна США”, що “мільйони відчули моральне задоволення...за бомбардування американцями Хіросіми і Нагасакі, В’єтнаму, Лівії, Іраку....” що “Бумеранг історії невпинно починає повертатись назад” і що “Нинішній Україні не вигідна стабільність у світі... Тому УНА-УНСО вітає дестабілізацію — запоруку майбутньої сильної і процвітаючої України”.

Мене це так схвилювало, що пів ночі не спала. Нікому далі не хотіла по е-мейл пересилати цю безглузду пропаганду, а сама — на знак свого протесту і своєї солідарности з Америкою — пішла до гаражу, витягнула 5 американських прапорців (що стояли невживані вже 30 років!) і застромила їх перед своєю хатою. Така демонстрація патріотизму не є для мене характеричною — я цього ще ніколи не робила! — але заява УНА-УНСО мене спровокувала! З такими “патріотами” — чи треба Україні ще інших ворогів? Нажаль, пресове агенство Радіо Вільної Європи вже сьогодні включило новинку про цю заяву — отже інформація розійшлася по всьому світу.

Президент Буш проголосив сьогоднішній день — днем молитви і меморіялу за загиблих. Вполудне в церквах були молебні, дзвонили дзвони. Я й сама вибралася піти до української православної церкви на 5-у вул. — в моєму недалекому сусідстві — не так з релігійних спонук, як задля вияву солідарности. Але церква була замкнена. Нашим отцям “невигідно” солідаризуватися з усім американським народом в один час. В нашій парафії, кажуть, молебен буде завтра увечері... Пізні Івани, як звичайно не в ногу із світом.

Середа, 19 вересня 2001, год. 10:45, метро.

Сьогодні — дев’ята річниця Остапової смерті. Колись давно, років тому десять або більше, він купив мені в дарунку з якоїсь нагоди нічну сорочку. Вона була мені тоді

непотрібна, та ще й видавалася за великою, отже я відклала її в шуфляді, так як була, з комерційними талонами. Думала свого часу подарувати її Уляні, але стримував мене факт, що це — як-не-як — від Остапа. От тепер я цю сорочку витягнула і вже кілька днів (радше ночей!) її ношу. Немов дарунок із того світу.

Вісті слухаю з острахом і неспокоєм. Боюсь, щоб наш уряд у Вашингтоні не рішився з гаряча на якусь каральну експедицію, шукаючи сатисфакції в якійсь непродуманій акції. На щастя, тиждень пройшов і цього покищо не сталося, отже є надія, що холодний розум і здоровий глузд візьмуть верх. Потішив мене факт, що Буш зустрівся з американськими музультманами, що сказав вчора, що, мовляв, “наша кампанія не проти арабів, не проти ісламського світу, а проти терористів”. Та ще й те, що шукають міжнародної коаліції і підтримки. Вчора був у Вашингтоні Шірак з Франції, сьогодні є гостем президент Індонезії — найбільшої ісламської країни в світі. Ах, як скоро доводиться нашому новому і малодосвідченому президентові вивчати політичну географію. А ще недавно він не відрізняв Словенії від Словачії... ФБіАй уже затримало 70 підозрілих осіб. Отримали дозвіл затримувати довше, ніж передбачено, підозрілих чужинців. На цьому можуть потерпіти і численні нелегальні українські імігранти у США.

Великі будуть наслідки для економіки. Біржа в першому дні впала на майже 700 пунктів. Зокрема потерплять авіокомпанії. Деякі вже на дорозі до банкрутства. Фірма Боінг проголосила вчора, що звільнить 30,000 працівників. Конгрес голосує над тим, щоб дати фінансову підтримку літунській індустрії.

Четвер, 20 вересня 2001. 2:30 пополудні.

Вчора їздила на PENN. Провела полуденок із Надею Петрик, від ком'ютерного відділу здобула собі нову проти-вірусну програму Нортон, а потім ще пару годин працювала у бібліотеці Van Pelt над ULE70. Надя розповідала мені про свої родинні справи (сестру, що несподівано захворіла, 12-літнього сина, що йому вона віддає всю свою увагу поза працею). Я їй запропонувала, щоб вона поцікавилася моєю англійською правничою бібліографією, щоб може в майбутньому включилася в цю роботу. Тимбільше, що її теперішня праця дає їй змогу переглядати поточні правничі журнали. Цікавим і повчальним для мене є факт, що Надя не знала і вперше від мене довідалася про те, що існує в інтернеті, на сітці нашої ж таки правничої бібліотеки бібліографія: “Ukraine: Legal materials in English”. Зразу видно, що правом, як наукою, вона цікавиться мало, хоч казала, що переглядає часом українські правничі журнали в бібліотеці... Я їй заохочувала, щоб не покидала думки про те, щоб в майбутньому піти на студії бібліотекознавства до Дрексель і стати професійним бібліотекарем. Але бачу, що це ще далека пісня — вона дуже задоволена з теперішньої своєї праці, а поза тим — заабсорбована тільки сином і родиною.

Повертаючись додому, мала я прикру пригоду. На 10 вул., по дорозі від метро додому, я несподівано зашпорталась і ... впала! Це було зовсім несподівано і не розумію, чому це сталося. Може такого не було б, якби я була взута в білі Reeboks? Правда, мої чорні

спортивні черевики, єдині, що їх можу тепер взути, вигідні, на низьких закаблуках — такого не повинно було бути! Мої ноги тепер взагалі як колоди — не має вже тієї легкості в ході, що була раніше. На щастя, нічого мені не сталося, але чуюся трохи побита і маю синяки на долонях.

Обидва хлопці пам'ятали про Остапову річницю — дзвонили. Але в розмові із Торонто (говорила з усіма четверо) довідалася я також і дві прикрі речі, що їх вони, виглядає, хотіли спершу від мене заховати. Стефанко пару днів тому перейшов операцію на hydrocele (пухлину в мошонці — scrotum), і хоч кажуть, що нема якоїсь поважної загрози, то хлоп'ятко терпить, і, очевидно, не ходить до школи. А крім того ще й таке: Максим був із Стефанком у лікарні в час цих забігів і ... зімлів! Це, можливо, переживання у зв'язку з дитиною, але — хто його зна? Це вже вдруге, що він мліє (пару літ тому це сталося в бібліотеці) — і це мене журить. Може є якась проблема із серцем? Остап також мав схильність мліти — може це передалося й Максимові?

П'ятниця, 21 вересня 2001. 11:00 вранці.

Вчора по електронній пошті отримала я повідомлення такого змісту:

“Дорога Пані Марто! Національний музей літератури і Коло Шевельова щиро вітають Вас з нагоди презентації чудової книжки “Ключі до царства”. Користуючись нагодою, ми хочемо висловити глибокий сум і співчуття Американському народові з приводу жакливної трагедії, яка сталася у Вашій країні. Ваші шанувальники Ліна Костенко, Оксана Пахльовська, Людмила Тарнашинська, Валерій Шевчук, Марко Павлишин, Валерій Гайдабура, Євген Попович, Роман Корогодський.”

Це прийшло як “attachment”, на фірмовому папері Видавництва “Гелікон”, додане до е-мейл від Романа Корогодського на адресі Андрія Ящишина, з датою 20 вересня 2001, 16:35:23.

Рівночасно Максим переслав мені копію електронного листа від Марка Павлишина (з Києва!) з датою 21 вересня, де він пише: “Вчора тут у Києві в Музеї Літератури було представлено книжку твоєї мами. Говорили Тарнашинська, Шевчук, Корогодський (який вів), Костенко, Пахльовська і інші. Було гарно. Книжка дуже добре виглядає. Вітання передавай авторці від мене і від Олі.”

Я глибоко зворушена — велика радість. Кілька днів тому вислала листа Корогодському з турботою про те, що діється з моєю книжкою. А ось маю доказ, що книжка таки вже є, що бачили її вже різні люди — тільки я ще її не бачила! Повинні були мене повідомити про пляновану презентацію. Хоч я і писала Корогодському, що сама на приїду (маю щастя, що я тепер не в дорозі в ці непевні часи!), але варто було прислати мені листа — якби Корогодський сам умів користуватися електронною поштою, може був би зробив це? А може сигнальний примірник в дорозі до мене став жертвою недавніх подій — адже літаки пару днів не літали і пошта ззакордону була стримана?

Дивує мене також реакція Максима. Відписав Павлишину: “Приємно почути що відбулося так гарно”. Я думала, що для Максима друк моєї книжки в Києві буде несподіванкою — нічого я йому про те не говорила, а от, виявляється, що він — в курсі справ? Певно через Корогодського? Телефонувала вчора до Стефка і думала поговорити про інші справи з Максимом. Але ні його, ні Уляни не було вдома.

Неабияка честь для мене, що на вітанні з Києва є підписи Ліни Костенко і Валерія Шевчука. Шевчук, очевидно, репрезентує видавництво — його згода включити у видавничий плян “Ключі до царства” — була вирішальною. Але Ліна? Очевидно тут заслуга Оксани Пахльовської. Та ще й пише Павлишин, що Костенко щось говорила на презентації. Невже? Я колись думала, що вона навряд чи знає про моє існування взагалі, бо ж не могла хіба пам’ятати про свою коротку візиту в нашій хаті? Навіть як Оксана передавала привіти від неї — я не вірила: думала, звичайна чемностева фраза.

Цікаво, що говорили на цій презентації? Маю надію, що Корогодський зробив відео-запис і пришле мені, як це зробив із презентацією Остапової книжки.

Але найцікавіше мені, очевидно, сама книжка. Як вона насправді виглядає? Чи внесли потрібні поправки після моєї коректи? Чи нема якихось скандальних помилок, недоглядів, друкарських і редакційних чортиків? Все можливе. Потерпатиму, поки не дістану у власні руки.

Вчора промовляв у Конгресі президент Буш. Очевидно, слухала всю його промову — з турботою, з неспокоєм. Готується, очевидно, довготривала “війна з тероризмом” і справа поставлена аж надто виразно, мовляв, “або ви з нами, або ви з терористами”. Була гостра пересторога для талібів в Афганістані, але, на щастя, була і пересторога для американського народу, щоб не поспішали ототожнювати всіх музультанів і арабів з терористами. Промова була ефектовна, викликала одностайне схвалення обох партій, була багатократно переривана довготривалими аплодисментами... Хоч не хоч, Джордж Буш молодший доростає до ролі лідера і дай Боже, щоб справді виріс і не наробив якихось непродуманих помилок, що можуть коштувати мільйони невинних жертв.

Я почала писати звіт на пляновані збори ширшої управи НТШ-А на день 29 вересня. В цьому звіті, крім інформації про манускрипт Вериги, проведене голосування на гранти для “Лікарів-вчених” та покажчика до “Листів до Приятелів”, є також перша моя репрезентація і рекомендація великого проекту — перекладу книги Оксани Пахльовської “Українська літературна цивілізація” на англійську мову. Справа, однак, мусить бути відкладена на пізніше. Лариса відликала сходуни 29 вересня, з уваги на те, що після терористичних актів, доїзд до Нью Йорку став більш проблематичним: займає кілька годин, щоб переїхати тунелі і мости. Збори перенесені на жовтень.

Число жертв, що загинули у вежах Світового Торговельного Центру тепер обчислюють на понад 6,000. І це число напевно зросте.

Середа, 26 вересня 2001. 8:20 PM.

Американські літаконосці пливають до Перського залив, резервісти мобілізовані, талібам в Афганістані дали ультиматум: видати Оссаму бен Ладіна, але Талібан заявляє, що бен Ладіна в Афганістані немає... Тимчасом наш міністр закордонних справ Колін Павел (найрозумніший, мабуть, і найбільш поміркований чоловік в нашому уряді) буде міжнародну коаліцію: якщо атакуватимуть Афганістан то ключевими будуть сусіди: Пакістан, Узбекистан, Таджикистан... Навіть Україна дала вже дозвіл на переліт американських літаків. А в коаліції неабияку ролю починає грати Росія: адже вони мають чималий досвід в Афганістані. (Бідні чеченці, хто тепер повірить, що вони воюють за свою незалежність?) До кордонів Пакістану сунуть уже багатотисячні маси афганських біженців — вже навіть Об'єднані Нації готують запаси для допомоги цим нещасним людям.

“Стабільність стає нудною і нецікавою” написали у своїй заяві наші гівнярі із УНА-УНСО — тепер їм мабуть стане менше нудно і цікавіше? [Між іншим, спам'ятавшись, на третій день вони скликали прес-конференцію, щоб переконати всіх, що “Заява з приводу терактів у США” це була провокація! — але mądry Polak po szkodzie! — Зрештою навіть ворог не подумав би приписати таку заяву якійсь іншій нормальній партії — УНА-УНСО не вперше виявляє свій брак здорового політичного глузду і тому легко може стати об'єктом провокації. What else is new? З бандерівцями ми і в діяспорі мали не один подібний досвід у минулому...]

У Філядельфії життя, покищо, пливе звичайним ритмом. Але доїзд до Нью Йорку значно утруднений через посилені перевірки перед тунелями; літаки почали вже літати, летовища працюють, (крім аеродрому ім. Регана біля Вашингтону, який досі закритий), але на літаках — обмаль пасажирів; туристична індустрія зазнала величезного провалу, понад 100,000 людей в авіоіндустрії втратило працю. Крах на біржі трохи вирівнявся, але не відомо яка буде реакція, якщо почнеться гаряча війна... Конгрес, щоправда, ухвалив вже допомогу авіокомпаніям, зокрема як компензату за кількадечну заборону літати, і це може допомогти економіці. Але економічна ситуація вже і перед 11-им вересня була захитана: грозить рецесія. Люди починають боятися інших можливих терористичних актів, було кілька випадків ексцесів проти музулман і проти богові-духа винних індійських сіків (одного навіть вбили!), ФБіАй заарештувало вже понад 350 запідозрених осіб... Але арештують теж і тих, хто дозволяє собі на нападі проти невинних арабів чи музулман... Маю надію, що все це не обернеться в якусь шовіністичну істерію нетерпимості.

Прийшла вчора до мене листівка з Києва: нічний вид на освітлені бані Софії. Нажаль, немає поштового штемпеля, отже не могу перевірити, коли вислана. Але, очевидно, вже після трагічних подій тут у нас. Бо текст каже: “На тлі 11 вересня ще раз згадуємо [нерозбірливе слово] Урбани... Бережіть себе! Обнімаємо. Дякуємо за книжки! Оксана, Ліна Костенко.” Замість дати, написано: “Київ, літо 2001.” Повіяло людським теплом: думає про мене Оксана. І видно отримала примірники “Літературного Львова” від Зорівчак з мого доручення — бо хіба подяка за книжки не стосується “Ключів до царства”... А може...?

2001 2480/3540

Але пошта з України — тепер рідкість. Від 11 вересня прийшла тільки “Критика” і “Сучасність” і ця листівка. Краще діє електронна пошта, але не всі її мають, та й ті, що мають, не завжди обзиваються. (От тільки мої два молоді друзі-журналісти з Ужгорода вже двічі писали і відгукнулися зразу, коли я відповіла, що в мене, покищо, все гаразд — вони готують до друку інтерв’ю зі мною).

Але ось прислав мені Марко з Лос Анджелесу два примірники газети “Мы и Америка”. Це номер 56.V.2 (без точнішої дати). Газета має 40 сторінок друку. Це щомісячник, виходить тиражем 24,000 і рекламує себе — по англійському! як “The largest American nationwide newspaper in Russian”, а по російськи каже: “Распространяется в 29 штатах США, странах СНГ и Израиле”. Є в цьому номері велика на дві повні сторінки (сс.24,26) з трьома ілюстраціями стаття Надежди Банчик, що називається “Американская мечта Марты Тарнавской”. Дві фотографії взяті з моєї “Автобібліографії”, третя — мабуть зроблена в час конференції в Урбані. Зміст, очевидно, мені в загальному відомий: вона прислала мені інтерв’ю для перегляду і доповнень. Але є в тексті деякі речі, що мені не подобаються і є не моїми, а авторчиними (а то й редакторськими!) твердженнями і скороченнями. На питання: що дала Америці українська культура? я вичислила серед людей науки Тимошенка, Кістяковського, Грановського, Шевченка, Прицака, Шевельова — в друкованій версії поминули перших чотирьох, а додали Лева Добрянського! — серед письменників пропустили Гординського, Косача і Барку; серед музик — Гайворонського. Додала Банчик про Енциклопедію Української Діаспори, чого я не казала. Решта статті — це її власний текст. Хоч там і не все, як слід — то всі розуміють, що це пише Банчик. Але в інтерв’ю, якщо слова Банчик, приписують мені — то це мені не подобається! Ну, ну. Маркові якийсь його колега звернув увагу на цю статтю — там є і про Марка, і він теж є і на фотографії. Сама Банчик ще мені нічого не прислала і не писала. Цікаво, чи хтось із моїх знайомих зверне на це увагу? Тут у Філядельфії можуть хіба прочитати це Іза Каплан і Галина Клюк, бо вони читають російськомовну пресу.

Понеділок, 1 жовтня 2001. Полудне.

В суботу, два дні тому, прийшли нарешті мої “Ключі до царства”. Перша посилка — 11 примірників. Книжка в твердій оправі — та ще й вишневого кольору! Художнє оформлення Віри Крутіліної робить приємне враження, добре зроблений форзац, де включене моє фото та добра коротка анотація від видавництва. Книжка є частиною серії “Українська модерна література” (без всяких підсерійних додатків!), отже на звороті титульної сторінки виписаний цілий іконостас імен редакційної ради, від Валерія Шевчука починаючи. (Є серед них і Максим, який нічого про підготовку цього видання не знав! — а хтось може думати, що він був — інспіратором!). Мені приємно, що хоч це видання спонсороване моїми грішми, то все таки це — не самвидав, а видання, що мало критичну оцінку видавництва. Книжка має 391 сторінок плюс 6 рекламних сторінок від видавництва, і надрукована на доброму (хоч і досить тонкому) папері. Видавці додали від себе покажчик імен, який займає сторінки 385–391.

В швидкому попередньому перегляді моє око зловило вже досить значну кількість

помилку — навіть в рекламі видавництва зробили помилку, бо замість “Гелікон” написали “Геліон” (на щастя, не на титульній сторінці!) Ця помилка саме в рекламі газети “Час”, що досі була позначена як видавництво на попередніх книжках серії “Українська модерна література” — (ось так на Остаповій книжці є “Час”, а на моїй “Гелікон”). Мушу сісти і систематично прочитати весь текст, та ще й з порівнянням до машинопису. Зокрема треба перевірити поважні огріхи, що їх я переловила, читаючи коректу. Маю надію, що це виправили. Але досі я ще не мала часу це перевірити.

Не мала часу, бо... мала клопіт пару днів із комп'ютером. За порученням нашого комп'ютерного центру в Penn Law School, я привезла собі від них дискету нової антивірусної програми Нортон. З великим трудом заінстальювала її на своєму комп'ютері (знявши перед тим програму Мекафі). І ось Нортон рапортує мені, що знайшов вірус! Та ще й налякав мене словами: “Clean failed. Quarantine failed. Access denied.” Я в паніці телефонувала пару разів до Максима, але його не було вдома. Щойно вчора ввечері справа виявилася. Після різних моїх експериментувань (за Максимовою порадою), я отримала повідомлення: “Action taken. Clean succeeded. Access allowed.” Отже: I am back in business! Боялася, щоб вірус не зруйнував моїх величезних файлів на твердому диску — адже там і вся моя робота над ULE, і щоденник, і листування. Є там і цілі книжки — “Шекспірові сонети”, “Автобібліографія”, “Тихі розмови” — але це можна б навіть змазати, адже вже надруковане, пішло в світ. А от поточна робота могла б пропасти. Я щоправда, роблю періодичні back-up на ZIP і на окремі дискети, але не кожного тижня!

Середа, 3 жовтня 2001. 10:15 вранці.

Маю поважний клопіт з комп'ютером. Відколи заінстальювала програму Norton Antivirus почалися проблеми. Ось вже попереднього свого запису для щоденника не могла надрукувати. І те, що пишу тепер, мабуть також напевно не зможу надрукувати, та й взагалі питання, чи воно залишиться в пам'яті комп'ютера. Отже це свого роду експеримент. Вчора могла ще читати свою електронну пошту, а сьогодні вже — ні. Отримую повідомлення такого змісту: “This program has performed an illegal operation and will be shut down”. А Norton Antivirus Notification один раз каже мені: “Clean failed. Quarantine failed. Access denied”, а потім міняє повідомлення на “Action taken. Clean succeeded. Access allowed”. Чому? Що таке? Не маю поняття! Треба буде мені знову потелефонувати до Максима — не можу робити цього вдень, бо він зайнятий лекціями, та й зрештою вдень телефон дуже дорогий. Подзвоню ввечері. А завтра поїду на PENN (домовилася на вечерю клубу 25-літніх працівників університету разом з Марією і Раном) — при нагоді піду на консультацію до комп'ютерного відділу. Хоч ця справа, мабуть, вимагатиме, щоб хтось таки прийшов до мене додому і направив. Дуже це мені перешкоджає. Не можу навіть листа написати. Я собі подумала: адже в мене є ще старий комп'ютер в пивниці, де немає сполучення з інтернетом, але є програма MS-DOS і кирилиця на WordPerfect, до якої я звикла і можу швидко писати — але там немає принтера. Може мені варто купити другий принтер, сполучити його із старим комп'ютером і вживати його як друкарську машинку, зокрема в час, коли є комплікації з Windows 98 на новій моїй машині? Треба це мені перевірити.

Помер Роман Пазуняк. Вчора був парастас, сьогодні похорон. Зараз їду на цвинтар.

В мене на руках вже 39 примірників “Ключів до царства”. Взлася я перевіряти, чи внесли поправки, що їх я робила при коректі в лютому. Так, внесли, але як! В кожному майже новонабраному рядку є помилка! Зокрема це стосується приміток, де бібліографічна точність особливо важлива. Це мені дуже прикро і досадно. Книжки видані в Україні вже мають погану репутацію і всі нарікають на велику кількість друкарських чортків, але від такого серйозного видавництва серії “Модерна українська література” я сподівалася кращого. За таке недбалство — в нормальних умовах — відповідального за помилки працівника повинні б навіть звільнити з роботи! Боже мій! “з того сі не стріляє”, казав Остапові друкар у газеті, мовляв, нема чим перейматися. Але такі недбалі люди не тільки відстрашують потенційних інвесторів, а й можуть спричинити катастрофу на взір Чорнобиля!

Неділя, 7 жовтня 2001. 10 увечері.

Америка сьогодні почала бомбардувати Афганістан. Підготовка до війни велася вже від 11 вересня, отже це не було повною несподіванкою. Всетаки прикро. Війна завжди приносить великі жертви і рідко коли буває успішною і оправданою. Але мій пацифізм має і свої обмеження: якась реакція на терористичний напад мусіла бути — не можна дозволити терористам безкарно продовжувати свої напади. Бо це могло б їх тільки захопити, або підтвердити їхню перевагу над цивілізованим світом. Але ці терористи — це не армія держави-ворога, це кількості фанатиків, що готові пожертвувати собою в ім'я своєї ідеї-фікс — воювати з ними при допомозі модерного літунства, далекострільних ракет, навряд чи можна. Поки уб'ють одного терориста, згине тисячі невинних людей... США скидають з літаків рівночасно і гуманітарну допомогу для біженців — мішки з харчами, позначені літерами USA, з додатком пропагандивних летючок. Прийшло мені на думку, що терористи можуть і цю допомогу обернути проти Америки: а що, якби вони затроїли якусь частину того харчу і сказали людям, що це мовляв Америка хоче їх потроїти такими харчами? Все можливе. Дай Боже, щоб обійшлося без більших комплікацій і повторних терористичних актів. Але всюди в США — збільшене поготівля: на летовищах довготривалі контролі, деякі багатолюдні заходи відкликані взагалі, багато всюди поліції і людей в уніформах, чого досі в Америці ніколи не було.

Я і досі не маю доступу до свого комп'ютера. Пишу це на старому комп'ютері, що стоїть у пивниці і на якому є тільки Word Perfect (з латинкою і кирилицею), але нема доступу до інтернету, електронної пошти і програми Windows. Як добре, що я нікому цього комп'ютера не подарувала: тепер бодай можу вживати його як друкарську машинку (хоч тут не маю принтера, отже не можу тексту надрукувати!) Між іншим, справжню стару ручну машинку до писання я також зберегла і маю — але я вже дуже давно на ній не писала. (Хоч на випадок справжньої потреби, якби не було, напр. електрики, можна б відсвіжити старі привички і старий досвід).

Сьогодні провела приємне пополудне у Вірі Кліш. Вона запросила мене до себе “на

буковинську кулешу” — але виявилось, що крім кулеші було ціле прийняття, з приставками включно. Та ще й була крім мене у гостях також Наталя Даниленко. Віра Кліш живе у вибагливій дільниці, недалеко від нашого Центру і Михайлівської церкви, в прегарній хаті, де з кожного вікна є чудовий вид і багато вільного простору довкола. Я навіть була здивована такою обстановкою, адже утримання такої хати — справа дуже коштовна. Сам податок там коштує майже 5 тисяч в рік. А утримання городу, травника? Віра потвердила, що вона думає над тим, чи їй не перенестися до якогось скромнішого помешкання. Тепер, після смерти чоловіка, вона живе там із сином і старою матір’ю. Але син хоче перенестись до центру міста, а мати — стара і хвора, довго вже, мабуть, не житиме. Чи зможе Віра сама дозволити собі на таку розкіш? І Віра і Наталя — цікаві інтелігентні жінки, з ними було багато тем до розмови. Отже я — як рідко коли — провела неділю не на самоті, а в приємному і цікавому товаристві.

Субота, 13 жовтня 2001. Доходить 4 год. по полудні.

Мають за годину-дві приїхати до мене Мотря, Андрій і Леся. Завтра з нагоди 50-ліття їхнього подружжя справляють Ані і Романові Максимовичам діти несподіванку: буде святковий полуденок в якомусь ресторані біля Флемінгтону, в Нью Джерсі. Я рада, що не мусітиму їхати сама, поїду автом з ними, а повернуся з Чайківськими, бо Андрій з Мотрею і Лесею хочуть переночувати другу ніч в Івана Головінського і від них повертатися додому, бо це ближче. Я одна з тих нечисленних живих ще гостей, що були присутні на цьому весіллі Максимовичів 50 років тому... Я мала добру волю запросити моїм гостям на обід додаткових гостей — їхніх знайомих, але сестри Вакуловські нині зайняті, а Яримовичів не було вдома, як я телефонувала. Харчів наварила я досить на 6 осіб, але буде тільки чотири. Нічого, менше клопоту з миттям посуду.

Від мого останнього запису в щоденнику — крім війни в Афганістані, яка далі триває і ще довго триватиме — в центрі уваги був мій комп’ютер. Пробувала я отримати допомогу від нашого технічного департаменту на PENN, навіть була готова додатково заплатити, щоб хтось із них прийшов до мене додому. Пропонувала це делікатно, за посередництвом Рана, бо знала, що він раз мав такий досвід, і хлопець прийшов до нього направити йому комп’ютер, за що він дав йому сто доларів. Але виявляється, що тепер є певні загострення, бо можливо персонал надуживав такими “привілеями”, а це — як-не-як- прямий шлях до корупції... Сказали мені: радо подивляться на мій комп’ютер, але я мушу привезти свій CPU на PENN — no house calls! Дали мені ще кілька інших телефонів (Computer-fixer et al.), але всюди та сама відповідь: no house calls! Нарешті я вирішила пошукати в телефонній книзі за комерційною фірмою, що може прислати техніка додому. Зупинилася я на Omega Computers. Прийшов 22-літній хлопець, Matthew Yeomans, забрав мій апарат до себе, на другий день привіз його назад. Сказав, що знайшов три віруси і 126 випадків пошкоджених файлів! Взяв за свою роботу аж 380 дол.! Що мене трохи заскочило, але я заплатила. Але на другий день побачила, що маю далі проблему із своїм Word Perfect — не могла друкувати, діставала періодичні перестороги: Warning: No room on back-up drive, This program has performed an illegal operation etc. Потелефонувала я знову до Матвія і він на другий день прийшов. Пару годин ще мусів попрацювати, навіть брав консультації по

інтернеті, але таки направив і що дуже мене втішило — не взяв додаткових грошей. Я з радості погостила його полуденком. Справа, виглядає, була в тому, що моя програма є програмою DOS, але директиви для принтера ідуть через Windows.

Неділя, 14 жовтня 2001. 9:45 увечорі.

Прийняття для вшанування 50-ліття подружжя Максимовичів відбулося в ресторані Harvest Moon Inn в Ringoes, New Jersey. Були там всі діти Максимовичів із своїми партнерами та дітьми, Іван Головінський з Наталкою, їхня дочка із чоловіком китайцем, свати Максимовичів Григоровичі, Білики, Чайківські — Люда, Зенко, Юрко з Анітою та Данилком і ми з Лесею, Мотрею і Тимошем. Цей заїзд, у гарній околиці, з плеканим (певне спеціально до весільних фотографій!) городом і знаменитим харчем напевно коштував неабиякі гроші — але несподіванка вдалася, гості були задоволені, не кажу вже про соленізантів.

Леся була б радо залишилася в мене на пару днів — але з уваги на непевну ситуацію — вирішили, що повертатися їй самій поїздом — ризиковно, отже вона повернеться з Мотрею і Андрієм автотом вже завтра. Я їй пропонувала, щоб залишилася до 4 листопада (я пляную в цей день зробити гостину в себе вдома з нагоди появи “Ключів до царства”) але під умовою, що Андрій і Мотря приїдуть на цей день до мене і потім заберуть її додому автотом. [Про книжку я нічого їм не казала, але заповіла тільки гостину — а що це вже в листопаді, то вони певне думають, що воно пов’язане з моїми уродинами!]

Повернувшись під вечір додому, я потелефонувала до Трофименків, бо хотіла довідатися, чи їм підходить дата 4 листопада. Так, підходить. Але при тій нагоді я довідалася надзвичайно прикру новину: Славко має рака! і то вже в досить завансованій стадії, на костях! Виявляється, що вже п’ять років тому відкрили в нього рака на простаті, він брав радіацію і виглядало, що все зникло. Тим часом тепер недавно відкрив він на шії гулю, пішов на перевірку і виявилось, що є метастази на ребрах, на шії... Бере хемотерапію, 23 жовтня матиме операцію... Говорив він дуже спокійно, раціонально, реально, з поміркованим оптимізмом. Мовляв, вилікувати це зовсім — неможливо, але можна стримати швидкість процесу... Хотів би дожити до конференції присвяченій його хемічним винаходам, що запланована, здається на 2002 чи 2003 рік... Дуже мені його жаль, добра, приязна він людина.

Корогодський прислав мені вже не тільки 127 примірників книжки, але також аудіо-касету із записом презентації в Києві 20 вересня. На касеті чути ремарки Тарнашинської, Шевчука, Ліни Костенко і ще один голос незнайомого мені чоловіка. Не має голосу Пахльовської, хоч, як писав Максимові Марко Павлишин, вона нібито також щось говорила. Тарнашинську і Шевчука чути виразно, Ліну чути гірше, є якийсь гамір довкола — вона мабуть не говорила до мікрофону. Найцікавіший для мене виступ Шевчука, бо він вказує на те, що він мою книжку справді таки прочитав. Цікаво, що його увагу привернули такі речі як Євгенія Ярошинська, відносини між Лесею Українкою та її мамою, Ірина Вільде, рецензії на Нижанківського, Руденка — сказав чимало добрих слів під мою

адресою, хоч додав, нібито, ложку дьогтю проти фемінізму... Костенко говорила передусім про себе (вона прийшла пізніше, повертаючись з Оксаною з цвинтаря, отже ще під враженням недавньої смерті чоловіка). Книжку вона, очевидно, побачила вперше щойно на презентації, отже не могла нічого про неї сказати. Але — що мене приємно заскочило — сказала, що вона колись хотіла перекладати Шимборську, а потім раз прочитала в “Сучасності” мої переклади, і вони їй так сподобалися, що вона, нібито, сказала собі: вже не треба, бо вже є добрі переклади. Ну, я знаю що в Україні появилася ціла книжка перекладів із Шимборської — і це вже було після появи моїх у “Сучасності”, але мене туди не включили — видно не всім ці переклади так сподобалися, як Ліні. Увага таких людей як Шевчук і Костенко — це велика для мене честь. Тим більше, що в їхніх виступах не було якихось надуманих і перебільшених суперлятивів — потрачували мене серйозно і приязно.

Натомість дуже неприязно і злосливо написали в “Книжник-review” про Остапові переклади Шекспірових сонетів. Це в номері 17 (26) за вересень 2001. Автором рецензії є Уляна Глібчук і назвала вона її “Чому йому з інфекцією жить...” Я собі подумала: добре, що Остап уже не живе, бо прочитавши цю рецензію, він міг би був дістати атак серця! А ще при його хронічній невідпорності на критику! Чого варте таке перше злосливо-саркастичне речення: “Зовсім зле, коли біялітературні генії всерйоз беруться за класиків”. Глібчук говорить і про графоманію, і про сверблячку притулитися до вічного, і про смертельне замучування сонетів Шекспіра... Попалося і видавництву за “тиражування потворності”. Все це, очевидно, за “мовні промахи” — і ілюстроване автентичними цитатами особливо кострубятих Остапових конструкцій. Книжник-рев’ю має взагалі іронічно-насмішливу настанову, вони не одну вже книжку викпили. Цікаво, що напишуть про інші видання Мостів, що їх я їм вислала була разом із Шекспіровими сонетами? Але я не боюся за себе: воліла б щирий відгук молодого серемудрого зазнайства — нехай із кпинами, нехай і з критикою! — як тотальну мовчанку, ігнорування, недобачування.

От сьогодні приклад: Під вечір потелефонував Собчук. Він тількищо дістав примірник книжки “Незабутні роки”, прочитав її, із здивуванням відкрив низку моїх матеріалів в цій книжці і хотів мені висловити своє признание. А я на це зареагувала зовсім для нього несподівано: мовляв, треба було аж 14 років, щоб він прочитав мої речі в цьому гімназійному збірнику! І висипала на нього цілу низку моїх негативних думок про неувагу нашої інтелігенції, зокрема в діяспорі, до справ культури, до літератури, до україномовної преси, до книжок взагалі. Про те, що всі деклямують проти русифікації України, а самі не підтримують ні видавництв українською мовою, ні україномовного театру. Сам Іван — хоч і робить добру роботу, помагаючи сиротам в Україні, нічого українською мовою не читає, а доказом того сам факт, що навіть книжку про власні гімназійні роки в Зальцбургу він прочитав (а може тільки переглянув!) аж тепер — а книжка ж видана ще 1987 року! Він, як виявилось, навіть “Свободи” не передплачує! Факт, що мої добре-ситуовані, заможні гімназійні колеги навіть на гімназійних з’їздах не зацікавлені в тому, щоб купити якусь мою книжку і підтримати моє видавництво, нехай навіть тільки з товариської солідарності, — дуже вимовний. Винятки є, очевидно, але вони тільки підкреслюють загальний стан. Я це вже нарешті зрозуміла, і тепер принципово не буду роздаровувати

книжок малозацікавленим людям — нехай мені ніхто не робить ласки, що прийме книжку в дарунок і не читатиме її! Я робитиму дарунки тільки тоді, як це мені буде вигідно (от замість купувати якийсь дарунок на сьогоднішню гостину, я подарувала Ані і Романові “Ключі до царства” — це буде їм несподіванка, а Роман може навіть і прочитає книжку, бо це статті, а не поезії!) — даруватиму в діяспорі тільки вибірково — рецензентам, журналам, або як дарунок при нагоді гостини, а видання Мостів посилатиму в Україну — бо там читачів ще є порівняно досить багато! В діяспорі треба людей примушувати, щоб книжку таки купували — тоді вони її може навіть і читатимуть. От пляную гостину, що буде пов’язана з презентацією “Ключів”. — Але маю намір подарувати книжку тільки Софійці Геврик — їй я зобов’язана за те, що вона завезла була гроші Корогодському, отже допомогла здійснити це видання. Маю надію, що витримаю у цій постанові — бо при попередніх гостинах я не тільки частувала своїх гостей напоями і наїдками, але ще й обдаровувала їх книжками! Поганий прецеденс — від того треба себе відзвичаїти!

Цими днями поболюють мене крижі — вже кілька ночей сплю з електричною подушкою. Трохи це мене журить. Теж і коліно пару днів тому наново нагадало про себе. [Хоч я приймаю регулярно glucosamine — і досі це мені дуже помагало — я навіть про коліно забула — вся моя увага була на покручених пальцях правої ноги!] Ну, може пройде. Але воно, очевидно, заважає в щоденному побуті. Андрій і Мотря також мають різні проблеми і ледве ходять. Та й піднести їм якусь торбу чи валізку трудно і навіть небезпечно. Я бачила з яким трудом вони вибиралися з авта, коли приїхали до мене... Ну, що робити. Треба жити з власними обмеженнями. Дійшли ми всі до такого віку і стану, що треба дякувати долі за кожний прожитий день, навіть якщо він не позбавлений фізичного болю.

Субота, 20 жовтня 2001. Доходить 8 год. вечора.

Не зважаючи на біль у крижах (що налякав мене не на жарт і я почала приймати Motrin, щоб себе рятувати!) я сьогодні поїхала до Дженкінтавну і купила не тільки вино, але — в іншій, очевидно, крамниці — фіранки до пивниці. Добре час до часу запрошувати гостей: тоді є нагода подивитися на власну хату критичним оком, почистити дещо і поправити. Тому що я запросила велику кількість осіб (понад 40 — але напевно прийде тільки частина їх) — прийшло мені на думку, що треба привести до ладу також і “гес-рум” в пивниці. Там, правда, стоять пачки з книжками Мостів, але я їх прикрила, деякі зайві речі винесла, а фіранки — випрала. Але, виправши, переконалася, що вони старі і погані і їх треба викинути — і от сьогодні поїхала і купила нові і вже навіть їх повісила! Вперше за все моє життя пляную гостину... з паперовими тарілками і горнятками!! Сили не маю мити посуд після гостини, бо це взагалі вимагає додаткової праці — зносити тарілки до кухні, складати їх на столі ітд. — а там мало місця і це дуже справи ускладнює! На старість треба собі справи упрощувати — елегантна гостина з японською порцеляною і кристалевиими склянками вже мені не під силу (особливо при багатолюдній гостині!). Вистане, як підготую і поставлю на столи харчі і приставки і напої — гості нехай обслуговують себе самі.

Харчі, очевидно, мушу готувати поступово. Бігос і пиріжки з м’ясом і капостою я вже

приготовила і заморозила. Зроблю городину з мачанкою, мішаний сир з горішками, бурякову салату, рибу по грецьки, шинку і кабанос. З напоїв маю коньяк, скач, водку, джин, вина. Треба ще докупити пиво, кока-колу, тонік, клаб-соду. Не пляную нічого пекти — може хтось з гостей принесе якийсь пляцок? Як ні, доведеться щось готове купити, або обмежитись якимись тістечками чи андрусами.

Вчора була на PENN — запросили мене на полуденок із нашим колишнім шефом — Річардом Слоном. Обідали ми в оригінальному і досить дорогому ресторані “Pod” — що його модерна психоделічна атмосфера мені не подобалася, але де харч був дуже смачний і своєрідний. Отже я провела день у товаристві: були на полуденку, крім Слона, Ран і Мариля, Синтія і Пет Калаган. Потім я ще пішла на пару годин до бібліотеки Ван Пелт і провела дві години, переглядаючи два томи Contemporary Authors, Permanent edition. — Не знайшла в цих двох томах ні одного українського письменника — але чужі автори там були, напр. Ахматова, Гомбровіч.

Написала вчора два листи в справах НТШ-А. А зараз треба мені написати нарешті Корогодському.

П'ятниця, 26 жовтня 2001. Доходить полудне.

З трепетом душі слухаю вістей. Війна в Афганістані загострена, в самій Америці є випадки захворювань (а навіть смертей!) на Anthrax (що, як бачу з українських газет, називається “сибіркою” або “сибірською язвою”). Білий порошок тієї сибірки пересланий поштою на адреси телевізійних коментаторів і сенаторів, наразив на хворобу кількох працівників пошти і урядовців конгресу. Тисячі людей проходять медичні обслідування, шириться паніка. I'll show you fear in a handful of dust, мовляв Еліот. Є побоювання, що терористи можуть застосувати не тільки бактеріологічну, але і ядерну зброю. Кілька літ тому один автор написав був пророчу статтю про неминучий “зудар цивілізацій”, маючи на увазі мусулманський і християнський світ. А мені здається, що це удар модерного світу із середньовічним фанатизмом. Як можна збройно поборювати людей, які “джіхад” вважають шляхом до царства небесного? Турбує також факт, що з уваги на війну і небезпеку тероризму, помітна явна цензура вістей. Бритійське ВВС, як звичайно, інформує цікавіше і повніше. Картин війни небагато, але контраст між американськими найновішого випуску бомбардувальниками і кіннотою т.зв. північного афганського альянсу (новоспеченими союзниками США), що немов зійшли із кадрів Довженкового фільму — вражаючий. Страх перед сибіркою шириться і в Європі, були вже випадки в Україні і в Росії. Очевидно тут не обходиться і без фальшивих алярмів — але тепер за того рода жарти гостро карають. Вся ця ситуація має далекойдучі політичні імплікації. Росія раптом стала майже союзником США... [Вони, мабуть, раді тому, що не тільки вони, але й Америка ламатиме собі зуби на горах Афганістану...]

Я недавно закінчила величезну книгу Босвела про Джансона. Давно хотіла це прочитати — адже це класик, що на нього всі покликаються, це — чи не перша книжка того жанру — критичних дослідчих біографій. Здається мені, що Самюель Джансон — енциклопедист,

автор першого словника англійської мови, біографій англійських поетів і різних інших книжок, який за життя був чи не найславнішим інтелектуалом Англії — сьогодні завдячує свою славу майже виключно цій біографії Босвела. Книжка цікаво скомпонована, переплетена листами, сконцентрована на думках і афоризмах Джансона, з деякими біографічними додатками і не позбавлена критичного погляду. Босвел вряди годи висловлює власну думку на різні справи, коли він не погоджується з Джансоном. Вступ від видавництва каже: “Boswell’s book is more modern, to the reader of today, than many a modernistic novel of last year...” Ну, це перебільшення. Зокрема сьогоднішнього читача дивуватимуть і будуть йому зовсім незрозумілі алюзії до грецьких і римських поетів (та ще й з цитатами в оригіналі!) і суперечки на тему хто ліпший: Гомер чи Вергілій? (с.743)

Кілька цитат для запам’ятання і майбутнього вжитку:

(The Life of Samuel Johnson, L.L.D. by James Boswell, Esq. NY: Modern Library, n.d. 1200 p.)

“If a man does not make new acquaintance as he advances through life, he will soon find himself left alone. A man, Sir, should keep his friendship in constant repair.” p. 180)

“On Johnson’s Dictionary” (complimentary epigram by Peter Garrick):

Talk of war with a Briton, he’ll boldly advance,
That one British soldier will beat ten of France:
Would we alter the boast from the sword to the pen,
Our odds are still greater, still greater our men;
In the deep mines of science though Frenchmen may toil,
Can their strength be compar’d to Locke, Newton, and Boyle?
Let them rally their heroes, send forth all their pow’rs,
Their verse-men and prose-men, then match them with ours!
First Shakespeare and Milton, like Gods in the fight,
Have put their whole drama and epick to flight;
In satires, epistles, and odes, would they cope,
Their numbers retreat before Dryden and Pope;
And Johnson, well-arm’d like a hero of yore,
Has beat forty French* and will beat forty more!’

[*the number of the French Academy employed in settling their language] p. 180.

“...being in a ship is being in jail, with the chance of being drowned” (p. 211)

“At this time the controversy concerning the pieces published by Mr. James Macpherson, as translations of Ossian, was at its height. Johnson had all along denied their authenticity; and, what was still more provoking to their admirers, maintained that they had no merit.” (p. 240).

“He recommended to me to keep a journal of my life, full and unreserved. He said it would be a very good exercise, and would yield me great satisfaction when the particulars were faded from

my remembrance. ... He counselled me to keep it private, and said I might surely have a friend who would burn it in case of my death. From this habit I have been enabled to give the world so many anecdotes, which would otherwise have been lost to posterity. I mentioned that I was afraid I put into my journal too many little incidents. Johnson. "There is nothing, Sir, too little for so little a creature as man. It is by studying little things that we attain the great art of having as little misery and as much happiness as possible." (p. 263).

He told me that he had twelve or fourteen times attempted to keep a journal of his life but never could persevere. He advised me to do it. "The great thing to be recorded, (said he) is the state of your own mind; and you should write down every thing that you remember, for you cannot judge at first what is good or bad; and write immediately while the impression is fresh, for it will not be the same a week afterwards." (p. 440).

Johnson: "Sir, a woman's preaching is like a dog's walking on his hind legs. It is not done well; but you are surprised to find it done at all." (p. 279).

He talked of the heinousness of the crime of adultery, by which the peace of families was destroyed. He said: "Confusion of progeny constitutes the essence of the crime; and therefore a woman who breaks her marriage vows is much more criminal than a man who does it. A man, to be sure, is criminal in the sight of God; but he does not do his wife a very material injury, if he does not insult her... A wife should study to reclaim her husband by more attention to please him..." (pp. 337-338)

"... a decent provision for the poor is the true test of civilization. — Gentlemen of education, he observed, were pretty much the same in all countries; the conditions of the lower orders, the poor especially, was the true mark of national discrimination." (p. 383)

"I will do you, Boswell, the justice to say, that you are the most unscottified of your countrymen. You are almost the only instance of a Scotchman that I have known, who did not at every other sentence bring in some other Scotchman." (p. 455)

He had long before indulged most unfavorable sentiments of our fellow-subjects in America. For, as early as 1769, I was told by Dr. John Campbell, that he had said of them, "Sir, they are a race of convicts, and ought to be thankful for any thing we allow them short of hanging." (p. 505)

"Sir, Hell is paved with good intentions." (p. 532)

"Knowledge is of two kinds. We know a subject ourselves, or we know where we can find information upon it. When we enquire into any subject, the first thing we have to do is to know what books have treated of it..."(p. 535)

Boswell.. you are not of opinion with some who imagine that certain men and certain women are made for each other: and that they cannot be happy if they miss their counterparts. Johnson. "To be sure not, Sir. I believe marriages would in general be as happy, and more often so, if they were

all made by the Lord Chancellor, upon a due consideration of the characters and circumstances, without the parties having any choice in the matter.” (p. 599).

...he uniformly adhered to that strange opinion which his indolent disposition made him utter: “No man but a blockhead ever wrote, except for money.” Numerous instances to refute this will occur to all who are versed in the history of literature. (p. 623)

Johnson: “You may translate books of science exactly. You may also translate history, in so far as it is not embellished with oratory, which is poetical. Poetry, indeed, cannot be translated; and, therefore, it is the poets that preserve language; for we would not be at the trouble to learn a language, if we could have all that is written in it just as well in a translation. But as the beauties of poetry cannot be preserved in any language except that in which it was originally written, we learn the language.” (p. 633)

“There are ten genteel women for one genteel man, because they are more restrained. A man without some degree of restraint is insufferable; but we are all less restrained [sic] than women.” (p. 643)

“You are much surer that you are doing good when you pay money to those who work, as the recompence of their labour, than when you give money merely in charity.” (p. 644)

“Johnson is the most common English formation of the surname from John; Johnston the Scotch” [Boswell footnote, p. 680]

Dr. Johnson maintained, that “If a man is to write A Panegyrick, he may keep vices out of sight: but if he professes to write A Life, he must represent it really as it was”... “a man’s intimate friend should mention his faults, if he writes his life.” (p. 718).

Johnson: “There must be a diseased mind, where there is a failure of memory at seventy. A man’s head, Sir, must be morbid, if he fails so soon.” (p. 741)

“It is a man’s own fault, it is from want of use, if his mind grows torpid in old age.” (p. 782).

He had always been very zealous against slavery in every form... His violent prejudice against our West Indian and American settlers appeared whenever there was an opportunity. Towards the conclusion of his “Taxation no Tyranny”, he says, “how is it that we hear the loudest yelps for liberty among the drivers of negroes?”

“It must be agreed that in most ages many countries have had part of their inhabitants in a state of slavery; yet it may be doubted whether slavery can ever be supposed the natural condition of man. It is impossible not to conceive that men in their original state were equal; and very difficult to imagine how one would be subjected to another but by violent compulsion. An individual may, indeed, forfeit his liberty by a crime; but he cannot by that crime forfeit the liberty of his children.” (p. 748)

“No man is by nature the property of another” (p. 749)

He found fault with me for using the phrase to make money. “Don’t you see (said he) the impropriety of it? To make money is to coin it; you should say get money.” (p. 744).

порада дівчині, що поїхала закордон: “Let her review her journal often, and set down what she finds herself to have omitted, that she may trust to memory as little as possible, for memory is soon confused by a quick succession of things; and she will grow every day less confident of the truth of her own narratives, unless she can recur to some written memorials” (p. 759)

“No rational man can die without uneasy apprehension” (p. 809)

“I would rather be attacked than unnoticed. For the worst thing you can do to an author is to be silent as to his works.” (p. 860).

“Sir, (said he) do not appoint a number of guardians. When there are many, they trust one to another, and the business is neglected. I would advise you to choose only one; let him be a man of respectable character, who, for his own credit, will do what is right; let him be a rich man, so that he may be under no temptation to take advantage; and let him be a man of business, who is used to conduct affairs with ability and expertness, to whom therefore, the execution of the trust will not be burdensome.” (p. 876)

Босвел намовляє Джонсона поїхати до Ірландії, щоб побачити Дублін. “is not the Giant’s-causeway worth seeing? Johnson: “Worth seeing? yes; but not worth going to see.” (p. 883)

“He that outlives a wife whom he has long loved, sees himself disjointed from the only mind that has the same hopes, and fears, and interest; from the only companion with whom he has shared much good or evil; and with whom he could set his mind at liberty, to retrace the past or anticipate the future. The continuity of being is lacerated; the settled course of sentiment and action is stopped; and life stands suspended and motionless, till it is driven by external causes into a new channel. But the time of suspense is dreadful.” (p. 890)

“He that lives, must grow old; and he that would rather grow old than die, has God to thank for the infirmities of old age.” (p. 1014)

“Resolve not to be poor: whatever you have, spend less. Poverty is a great enemy to human happiness; it certainly destroys liberty, and it makes some virtues impracticable, and others extremely difficult.” (p. 1014)

“Sir, (said he,) two men of any other nation who are shewn into a room together, at a house where they are both visitors, will immediately find some conversation. But two Englishmen will probably go each to a different window, and remain in obstinate silence. Sir, we as yet do not enough understand the common rights of humanity.” (p. 1035)

“Sir, there is no settling the point of precedency between a louse and a flea.” (p. 1035 — на питання хто з двох підрядних поетів ліпший)

“...the best plan for the government of India is a despotick governour; for if he be a good man, it is evidently the best government; and supposing him to be a bad man, it is better to have one plunderer than many. A governour, whose power is checked, lets others plunder, that he himself may be allowed to plunder; but if despotick, he sees that the more he lets others plunder, the less there will be for himself, so he restrains them; and though he himself plunders, the country is a gainer, compared with being plundered by numbers.” (p. 1050)

“If your house be like an inn, nobody cares for you. A man who stays a week with another, makes him a slave for a week.” (p. 1055)

Джансон студіював в Оксфорді, але не здобув диплому. Гонорові ступені магістра і доктора дістав в нагороду за свої здобутки в науці. Жив він від 1709 до 1784 року, тобто помер на 75 році життя. Книжка, очевидно, віддзеркалює мову і стиль доби. Чимало слів сьогодні маловживаних і не зовсім зрозумілих, напр. що таке animadverted? Але ось, поглянула до Вебстера і збагатила свій словник: animadversion = a critical, censorious remark, adverse criticism (implies criticism prompted by prejudice or ill will); animadvert = to pay attention to censure [animum advertere = turn the mind to].

Завтра їду поїздом до Нью Йорку на засідання управи НТШ-А. Доведеться мені вийти з дому перед 8-ою, щоб встигнути на 12-ту. Поїду автом до Мелроз, тоді підміським поїздом до головної станції на 30-ій вул. Від Ренна. станції в Н.Й. візьму таксі. І таким самим шляхом повернуся. [Квитки вже купила, бо вчора мала візиту в нового свого гінеколога — молоде якесь дівча, називається Ліза Бауте — це замість моєї Мішель Батістіні, яка загинула в автомобільному випадку!] — отже вступила на станцію і купила квитки, що забрало більше як пів години чекання в черзі!) Якби їхала зі Славком взяла б зі собою книжки, що їх передав Рудницький, та й товстий том Пахльовської, щоб показати там, бо в моєму звіті є перша офіційна пропозиція на видання англomовного перекладу. Але я не можу надто себе обтяжувати — і так мушу брати низку паперів, в тому числі і автореферат Пахльовської, який їм і залишу для ближчого обзнайомлення. Італійської мови ніхто там і так не знає, отже продемонструвати цей товстий том треба б тільки для ефекту — мовляв, яка це велика і солідна книжка. Ну, буде нагода теж і наступного разу, бо про книжку Пахльовської буде ще мова не один раз. Славко у вівторок пройшов операцію — на другий день мені телефонували. Маю надію, що він прийде до норми і ще не раз зможе поїхати автом до Нью Йорку (а може і до Торонто?)

[Між картками щоденника в цьому місці вкладений текст запрошення на товариську зустріч і гостину 4 листопада 2001 року о 2-ій пополудні, з нагоди появи книжки “Ключі до царства”. Текст запрошення включає репродукцію карикатури з журналу “Лис Микита” з жовтня 1981 року п.н. “Світовий терор”].

Понеділок, 5 листопада 2001. 10:30 зранку.

Вчора відбулася моя велелюдна гостина. Не всі запрошені гості прийшли (на щастя!, бо запросила трохи за багато людей!) — всетаки було гостей 27 осіб. Прибули: Трофименки, Кохани, Онишкевичі, Геврики, Андрейчики, Заліпські, Волчуки, Яримовичі, Вакуловські, Даниленки, Максимовичі (це по дві особи) і по одній: Надя Петрик, Галина Клюк, Олег Тритяк, Віра Кліш, Зеня Черник. Були запрошені, але не прийшли: Біланюки (виїхали на тиждень до Бостону), Чайківські (Люда зломилла руку), Віра Лащик і Кіпи (померла Вірина і Оксанина мама), Андрій, Мотря і Леся з Ровд Айленду (ну, я їх насправді таки не сподівалася, бо недавно тут були, а це їм далеко і дуже трудно), Мирослав Лабунька (казав, що від смерті Марійки нікуди в гості не ходить), Іван і Наталка Коропецькі (він — примхливий і вже деякий час удає “ображеного” за те, що я розмовляла не з ним, а з Біланюком після того як Олекса повернувся з Києва, полагодивши мою справу із Стратілатом), Рената Тритяк (поїхала до хворої мами до Торонто), не прийшли і не відгукнулися на запрошення Наталя Пазунок, Дора Горбачевська, Ірена Рудницька. Ще мала я намір запросити: Соню Слюзар, Захарчуків і Ізу Каплана — але налякалася надто великого числа гостей.

Харчів накупила і наготовила я за багато. Рибу по грецьки варила двічі, бо здавалося мені, що перша — приготовлена в п'ятницю — була за суха і занадто поперчена — і я в паніці поїхала знову до крамниці, купила нову свіжу рибу і приготовила її в суботу. Ця риба і бігос мали найбільший успіх. Залишилося багато шинки й ковбаси і я частину цього харчу заморозила. Хоч гостина була на паперових тарілках і Галина Клюк трохи допомогла мені, збираючи їх до сміття, то всетаки я вже і вчора ввечері кілька годин, і сьогодні вранці добре втомилася, приводячи все до ладу. От і тепер — робота ще не закінчена, крісла ще стоять у вітальні, ще чимало посуду треба поставити на місце — але я мусіла вже собі сісти, бо не можу так довго бути на ногах. Та й саму підготовку гостини робила я кілька днів, розділяючи свої сили. (На тому значно скористала моя бібліографічна робота, бо відпочиваючи від фізичного зусилля, я сідала за комп'ютер до своєї ULE70).

Гості домагалися якоїсь програми, самі навіть заініціювали її: Надя Кохан прочитала мій вірш “Де твій читач, поете-емігранте”, а Лариса Онишкевич розповіла і продемонструвала, як то вони із Славком Трофименком поставили були в 1972 році дотепний скеч-шарж до теми мого вірша “Запрошення”. На прохання Волчука, підтримане іншими гістьми, я продемонструвала їм на аудіо-касеті виступи Тарнашинської і Шевчука на презентації “Ключів до царства”, що відбулася в Києві. Шевчука слухали з помітним зацікавленням, реагували сміхом і полемічними запереченнями. Голос Ліни Костенко записаний дуже невиразно вже не слухали — це вже було занадто довго. Але я ще раніше прочитала їм для розваги віршик Діми, що його вона мені недавно прочитала по телефону (“В моїм житті настали зміни: нема зубів, болять коліна. В моїм житті настала осінь, а жити хочеться і досі, піти в кіно чи до театру, підфарбувати смуток — жартом, часом і віршик написати — така вже звичка: віршувати!”) дотепний з інтернету англomовний фейлетон про старих сеніорів та дуже цікавий уривок з листа від Валерія Гайдабури, де він описує прем'єру 20 жовтня в Києві Шекспірового “Отелло” — де головний актор Анатолій Хостікоєв виступає схарактеризований на Бен Ладена, а військове оточення (за одягом) на арабів, і де герой часто говорить і молиться арабською мовою.

Віра Кліш зайнялася розпродажню книжок і вторгувала видавництву “Мости” понад 400 доларів. Отже приємне, пов’язане з корисним. Хоч якби це була не приватна моя гостина, а спонсорована видавництвом — то вона була б дефіцитною, бо прийняття напевно коштувало більше від цих приходів... Але моя ціль: дати змогу собі та іншим зустрітися в інтелігентному товаристві, а при тому зробити трохи рекляму книжці, стимулювати людей, щоб не забували і про справи української культури.

Нанесли мої гості квітів! Маю щось із шість різних букетів, а ще й сама — напередодні — купила свіжі гвоздики!

Славко Трофименко виглядає дуже погано. Він не тільки не похудів (що в його випадку дуже було б побажано!), але навпаки: розпух, напучнявів, полисів. Не знаю, чи це від хемотерапії чи радіації — вони про це не говорять — але вигляд у нього дуже нездоровий і я ним дуже турбуюся. Правда, нарікає він тільки на ще не зовсім зажили рану на шиї, де йому вирізували якийсь тумор, але це, напевно, не головна його проблема. Рак, мабуть, розпустив уже метастази в організмі і з ними боротися нелегко.

Марта Бліхар прислала мені фотографії з презентації “Ключів” у Києві. Є там серед виступаючих також Оксана Пахльовська. Дуже мені жаль, що її виступу нема на аудіо-касеті — це зробило б мені особливу приємність. Мені дуже цікаво, що саме вона говорила — бо ж мусіла говорити не про книжку (яку на презентації напевно побачила вперше) — але, мабуть, про нашу зустріч в Урбані. Я недавно послала їй офіційного листа з прилогами від НТШ-А (мій звіт, де вперше пропоную переклад її літературної цивілізації, правильник видавничої комісії, копію мого листа до рекомендованої нею Мар’яни Прокопович) — але особистого обміну листами ще між нами не було, відколи вона повернулася з Києва до Італії.

П’ятниця, 9 листопада 2001. Перед полуднем.

Як follow-up до моєї гостини, я передучора і вчора поїхала до запрошених гостей, що не могли до мене прийти, з квітами, бігосом, пивом, печивом. В середу була я в Люди і Зенка. Люда має не одну руку зломану, а дві! Руки не в гіпсі, а мають зложені залізні штаби. Пальцями може рухати, але не може сама ні вдягнутися, ні навіть тримати слухальце від телефону. Має щастя, що Зенко з нею і може їй допомогти. Якби це сталося мені, що я зробила б? Це мене не на жарт налякало! Адже трапилося їй це на проході — впала, зашпортавшись! А я недавно, ідучи від підземки, також несподівано впала! Тільки на щастя, в мене обійшлося без більших комплікацій!

Вчора поїхала я до Віри. Віра має кілька днів вільного у зв’язку з похоронами мами, взялася до порядків в хаті, прала і прасувала фіранки. Я привезла зі собою і прочитала їй уривок із свого щоденника — запис про День Подяки 1989 року і гостину в її хаті, де є кілька речень і про її маму. Я знала, що їй це буде приємно почути. Це вперше, що я комунебудь читала якусь сторінку з мого щоденника. Ніхто навіть в родині нічого не читав (за винятком надрукованого уривку про Лободовського).

Вже більше як рік передплачую “Кур’єр Кривбасу”, але досі тільки переглядала зміст. За минулих пару тижнів я збрала кілька чисел разом і нарешті мала змогу прочитати “Таємниці кохання Володимира Винниченка” — документальну розповідь Надії Миронець про Винниченковий роман з Люсею Гольмерштейн, розповідь переплетену автентичними листами, що збереглися в Центральному державному архіві України (понад 660 аркушів! фонд Но.1823). Людмила Максимович, за мужем Гольдмерштейн, була вже матірню донечки Олі, але жила відокремлено від чоловіка. В 1908 році їй було 30 років, Винниченкові — 28. З Винниченком була вона на Капрі, в Женеві, потім в Парижі. Завагітніла, хотіла позбутися небажаної дитини, жила у великих недостатках, навіть плянувала самогубство. В листопаді народився хлопчик, Володя. З дітьми поїхала до Парижа, до Винниченка, і тут, у загадкових обставинах немовлятко померло. А саме в тому часі Винниченко написав п’єсу “Мemento”, де в діялогах віддзеркалені майже дослівно відносини між ним і Люсею, і яка кінчиться навмисним убивством дитини. (Щось подібне, пригадую, є і в “Записках кирпатого Мефістофеля”?) Відносини між ним і Люсею дуже загострилися (цікаво, що там у Франції, в їхньому близькому колі є і Марія Юркевич з родиною, яка, як видно з тексту, обвинувачує Винниченка у смерті дитини), але згодом ці відносини наново налагоджуються і роман продовжується (паралельно, очевидно, з іншими романами Винниченка, зокрема із майбутньою його дружиною Розалією Ліфшиць). Частини цієї документальної розповіді викликають дуже негативну реакцію до Винниченка, як людини, але водночас і подив, бо, як у першому ефектовному реченні каже Надія Миронець: “Жінки Володимира Винниченка любили. Любили віддано і відчайдушно...” Факт, що десь в архівах України є такі фантастичні матеріали — дуже цікавий. Шкода, що Григорій Олександрович вже, мабуть, про це не довідається... А також досадно, що ось в журналі “Слово і час” друкуються уривки з Винниченкового щоденника і редактор публікації Ганна Сиваченко каже про Марію Юркевич, що це “особа не встановлена” і аж я з діаспори мушу подавати ці дані. Невже редактор Винниченкового щоденника не читає інших, друківаних в Україні, Винниченкознавчих матеріалів?

В “Кур’єрі Кривбасу” прочитала я також роман Валерія Шевчука “Кросворд” — але ще чекаю на закінчення. Шевчук такий продуктивний автор, що майже в кожному журналі з України, друкується якийсь новий його роман. Трохи мені занадто Шевчукової “бароковості” — я воліла б щось більше сучасне і модерніше. Сам він тої своєї бароковості свідомий: в одному місці, напр. каже “По-бароковому сказано, правда? І не дивно, бо я цілий вік сидів у барокових текстах, отож звідтіля такого способу художнього бачення світу й набрався”. Шевчук, як рідко хто з українських письменників, високоосвічений та інтелігентний автор, і мова його — цілюща криниця.

“єдність протилежностей” = “непередбачені сюрпризи” = “забаги старого гріховоди” = “Людина в своїх пристрастях не завжди жалюгідна, але її пристрасті завше жалю гідні. І не даремно в цій позиції слова пишуться окремо, бо, з’єднуючись, складають цілком інші поняття. Отож людину належить не судити (що вона, мовляв, жалюгідна), а жаліти, бо вона таки жалю гідна. Але жалю гідне — це не раз смішне і неважливе, — от чому молоді скаляться, коли стара людина виявляє почуття, котрі входять у їхню молодечу прерогативу.” (КК, 141, с. 25–26).

Дуже цікаві також у “Кур’єрі Кривбасу” матеріали Ігоря Костецького. Полеміку довкола його “афери” з “Сучасністю” добре пам’ятаю — це не єдиний випадок, коли ліберальність “Сучасности” була поставлена на іспит (справа друку книжки Снегірьова — другий такий випадок — але на щастя, в моїх очах, журнал реабілітувався фактом, що пізніше таки надрукував мою рецензію з усіма критичними пілюлями під власною адресою).

Лариса, приїхавши на гостину, привезла зі собою факс-машину, це, мовляв, від НТШ-А. Я їй сказала, що цього не прийму і тепер маю клопіт. Адже я вже маю факс на своїм комп’ютері, тільки від останнього ремонту, не вмю правильно його вживати.

Середа, 14 листопада 2001, 9:00 вечора.

В “Книжник Review” (но. 21 (30) за листопад є на сторінці 4-ій колонка, що називається “Резонанс-рейтинг новинок: Чудова сімка 7 (за версією експертів газети “Книжник-Review).” І ось на сьомому місці в цій колонці — мої “Ключі до царства”. Анотація каже: “Підводить ризику під сімкою найпомітніших дебютів середини осені культурологічна книжка, куди увійшли статті різних років, що відкривали світові невідому Україну.” Поруч: репродукція обкладинки з ціною: 14 грн. Шість інших книжок тут згаданих це — “Російські історичні міфи” Едварда Кінана, “Поетичне кіно: Заборонена школа” (упорядник: Лариса Брюховецька), “Усе для школи: Валерій Шевчук” (11 клас), “Те, що на споді” Юрія Покальчука, “Творчість і життя” Валерія Марченка і “Русская семиотика” Георгія Почепцова. Ну, приємно бачити, що на книжку звернули увагу. Маю надію, що згодом надрукують і якусь рецензію. Також сьогодні, переглядаючи побіжно матеріали з’їзду письменників України, побачила, що у величезному звіті Оргкомітету, що надрукований в “Літ. Україні” з 11 жовтня згадані і мої “Ключі до царства”, як “помітне видання”.

В понеділок сталася в Нью Йорку нова трагедія: упав пасажирський літак та ще й прямо на заселену дільницю Квінс: загинуло 266 осіб, згоріло до щенту вісім будинків. Покищо всі докази свідчать, що це був нещасливий випадок, але тероризму чи саботажу також ще виключити не можна. І це, очевидно, хвилює не тільки потерпілих. От завтра летить до Вашингтону Максим на конвенцію AAASS, а тепер з польотами і морока, і збільшена, як звичайно досі, турбота.

Але на славістичну конвенцію повинна була поїхати і я. Не зголосилася, не заплянувала завчасу. А тепер бачу, що насіла на мене хандра і мені було б добре відсвіжитися науковою конференцією, зустріччю з Максимом і іншими цікавими мені людьми, так як я це зробила була, полетівши на CAS до Едмонтону. Дуже я стала мало мобільна. Кості такі штивні, що мені навіть поїхати тепер на PENN не так вже легко. От ще тільки примушую себе часом вийти між люди (автом) — на добровільну працю в бібліотеці Центру, напр., або на доповідь до УКУ.

Між іншим, вчора Мезенцев говорив про археологічні розкопки Батурина. Це була блискуча лекція, ілюстрована слайдами, з історичними і мистецтвознавчими поясненнями.

(Був потім також відео-фільм, який точно цю лекцію повторював, але був менше вдалий, бо зіпсований намаганнями прикрасити його музикою (фольклорною!) і всякими зайвими трафаретами). Доповідь Мезенцева навела мене на низку сумних рефлексій про те, як вдало Москва ліквідувала пам'ять про Мазепу, і як справді можна вимазати з історії цілу добу культури — хоч це, здавалось би, було всього 300 літ тому.

Субота, 17 листопада 2001. 8:30 ранку, в поїзді на Вашингтон.

Оцей перед-святочний час, від мого улюбленого американського свята Thanksgiving починаючи, це для самотніх людей часто пора депресії і смутку. В мене також цими днями були досить апатичні настрої. І ось коли в четвер, 15 листопада, подзвонила до мене Уляна, щоб привітати мене з днем народження, я сказала їй, що жалію, що не зробила плянів поїхати на конференцію AAASS. А вона на те: ще не запізно, можна поїхати! І я собі подумала: а справді! Порядком боротьби з депресією, я зробила два рішення: поїхати на один день до Вашингтону на AAASS (сьогодні, якщо встигну, зможу бути на двох українських сесіях!), а також поїхати на День Подяки до Провіденсу, користаючи із запрошення Мотрі й Андрія. І ось я здійснюю заплановане. Мала намір їхати поїздом о год. 8:43, але приїхала на станцію 30 вул. раніше і несподівано для себе, встигла на поїзд, що мав виїхати годину скорше, отже і раніше повинен бути у Вашингтоні. Щоправда, вже є спізнення, але може наздоженуть час. Плянувала купити на дорогу сьогоднішній *New York Times*, але не встигла, бо пішла просто на перон.

Квитки купила я вже і до Провіденсу. Поїду у вівторок, 20 листопада, повернуся в суботу, 24-ого. Вчора поїхала ще до Strawbridge-а і купила собі дві суконки та Улянці вечорову блузку на її день народження. Цю річ везу із собою, щоб передати Максимом. Маю надію, що із Union Station у Ваш. не надто далеко до Crystal City Hilton, готелю біля летовища Регана, де відбувається конференція — мусітиму взяти таксі, отже було б добре, щоб це не було надто коштовне. Сам поїзд — туди й назад — коштує 71 дол. — дешевше, ніж до Нью Йорку. Коли я при касі запиталася, чому це так? — сказали мені: бо до Нью Йорку їздить більше людей. Оттака логіка.

15-ого дзвонили до мене не тільки всі мої діти, але також Аня, Мотря і Діма. Неля Винярьська прислала гарну карточку, Андрій і Марійка прислали мені дарунок: оленячі роги (можливо, з оленя, що його уполював сам Андрій?) Діма завжди вміє сказати щось дотепне: “доброго по землі вам ходження, вітаю із днем народження!”

Оце “ходження по землі” було трохи причиною апатичних настроїв. Ноги штивні, крижі болять, зігнутися неможливо і ризиковно. Артрит, чи що? Я перестала думати про операцію пальців на правій нозі, бо бачу, що це — не найважливіша моя проблема. Навіть страх мене збирає на думку, що я мала б додати собі до інших проблем ще й після-операційний біль у нозі. (Питалася я одної відносно молодій ще жінки, чи вона задоволена з операції на bunion і hammertoes. Сказала мені: так, можу тепер носити нормальні черевики, але із зубами стиснутими з болу!)

Війна в Афганістані триває і починає давати конкретні здобутки. Північний Альянс вже контролює більшість території, включно із столицею, Кабулом. Таліби тікають у гори, де обіцяють продовжувати боротьбу. В сьогоднішніх вістях є потвердження, що в час американського бомбардування загинув заступник бен Ладена. Але справи там дуже складні. Є міжетнічні проблеми: пуштуни в більшості підтримували талібан — а це основна в Афганістані етнічна група. Північний Альянс включає різні інші меншини, включно з узбеками. Серед них нема повної згоди щодо майбутньої політичної розв'язки.

А наш президент Буш пропонує судити терористів у закритих військових судах — і це викликає спротив ліберальних кіл, бо бачать в тому загрозу для громадянських прав і можливості надуживання.

Субота, 6 вечора, в поїзді, в поворотній дорозі з Вашингтону.

А я таки встигла побувати на двох сесіях, провести полуденок в товаристві і на зустрічі, що її влаштувало НТШ-А, оглянути виставку книжок, та й повернутися до Union Station так, щоб могли взяти поїзд о год. 5:37 замість плянованого о год. 7-ій. Не пробувала шукати дешевшого транспорту метро (а є така можливість), а взяла таксі і туди, і назад (дорого! по 15 дол. в один бік, але яка вигода!)

Рання сесія мала назву “Gender and Alterity in Ukrainian Literature”. Виступали: Галина Гринь, Тамара Гундорова, Марія Ревакович. Дискутантом був Тарас Кознарський, головував Максим. Гринь говорила про українські журнали 1928–1929 — тема мені цікава, але, нажаль, говорила так тихо, що я ледве її чула. Не тільки я: присутня на залі Мар’яна Рубчак звернула їй увагу, щоб говорила голосніше, але це не допомогло. (Деякі доповідачі читають свої доповіді так, наче їм самим від цього нудно, або так, немов би свідомо не бажали собі уваги слухачів — чи це звичайне легковаження публіки, чи може трема від виступу?) Гундорова говорила про Ольгу Кобилянську і Ніцшеанські категорії Аполлонівської і Діонізійної ментальности. Ревакович говорила про Патрицію Килину: про її зумисне шукання “іншости” — наперед в україномовній поезії, а тепер у її дуже поширених романах, що трактують здебільша проблеми гомосексуальної любови. (“Frontrunner” — один з її бестселерів). Авдиторія (разом з доповідачами) нараховувала 12 осіб. Була жива виміна думок у дискусії. Пополуднева сесія, де всіх було 16, називалася: “Configuring Ukrainian cultural space: boundaries and thoroughfares.” Виступали: Кознарський (про українські літературні альманахи 1840-их років), Максим (про Нечуя-Левицького), Мирослав Шкандрій (про авангард 1910–35, із слайдами). Головував Ромко Коропецький, дискутантом була Галина Гринь. Знову ж таки — жива, цікава виміна думок. Всі виступи були англійською мовою. А що на залі були люди україномовні, то це нагадало мені частушку: “Собирались малороси в тесном дружеском кружке, розрешали все вопросы на российском языке” (Не знаю, чи точно це цитую). Але зрозуміла річ, на таку конференцію доповіді мусять бути англійською мовою — шкода тільки, що рідко трапляються якісь слухачі не-українці, або не-україністи. Звернула я увагу на приємний факт: всі недавно прибулі україністи (такі як Кознарський, Гундорова, Ревакович, Чернецький) дуже поправно володіють англійською мовою — значно ліпше, напр. від

наших старих професорів Пріцака, Коропецького, Лабуньки, не кажу вже про таких як Штогрин). Зустріла сьогодні, крім всіх тих, хто брав участь у тих сесіях, ще таких знайомих, як Юрко Добчанський (дала йому на продаж 1 прим. “Ключів до царства”), ДеЛьосу (він вже вміє сказати пару речень по українському!), Віру Андрушків (розповіла мені про свою боротьбу з раком і реконструктивну 8-годинну операцію на груди — між іншим, вона і тепер виглядає прегарно!), Аню Процик і Славу Знаєнко, Ларису Онишкевич і Андрія Даниленка, Тиміша Головінського (він тут офіційно від HURI, приїхав до Вашингтону цілою родиною), Зенона Когута, Наталю Кононенко, Патрицію Грімстед. Сірко (Ціпко), що є тепер редактором HUS, показував мені макет нового номера, де є і моя рецензія на “Independent Ukraine”.

Субота, 24 листопада 2001, в поїзді до Філядельфії.

Год. 9:35 вранці. Чверть години тому виїхали із Провіденсу. Андрій відвіз мене на станцію і поїзд з Бостону прийшов точно. Маю надію, що не буде несподіваних затримок і що приїдемо на час. Цього не можна сказати про мою подорож з Філядельфії до Провіденсу у вівторок. Вже з Філядельфії поїзд виїхав був із 20-хвилинним запізненням, а заки доїхав до моєї мети, спізнення потроїлося. Андрій чекав тоді на мене на станції понад годину. Та й взагалі це сезон піку — час, коли американці найбільше подорожують. Навіть із попереднім замовленням не завжди можна знайти сидяче місце. Тепер, коли поїзд тільки виїхав з Бостону, він ще не такий повний, але у Філядельфії я ледве знайшла собі місце, бо вже було повно пасажирів із півдня — з Вашингтону і інших міст.

Записок у щоденнику не робила. В дорозі туди читала *New York Times*, в домі Мотрі, Андрія і Лесі проводила час на розмові з ними, а перед сном трохи читала. Леся позичила мені книжку “Hitler’s Mistress, Eva Braun” (Автор — Nerin Gun). Навряд чи я вибрала б таку книжку в бібліотеці, але біографії завжди мені цікавіші від белетристики. Отже я навіть взяла цей paperback із собою в подорож — саме тому, що він маленький розміром, а я дуже ощаджую свій багаж, щоб себе не переобтяжувати.

Провела я кілька приємних днів із родиною, у вигідній і дуже оригінальній хаті Андрія і Мотрі, де культурну атмосферу дому підкреслюють і картини на стінах, і багатство різномірних книг у всіх кімнатах, і елегантно свіжовідреставровані античні меблі. На День Подяки приїхали на святковий обід Тиміш з Лілею і дітьми Трувором і Вікторією та батьком Лілі, Михайлом Любезним. А вчора ми поїхали їх відвідати і мені було дуже цікаво оглянути Тимошеву хату і подивитися, як він влаштувався. Їхня хата досить велика: має три спальні на поверсі, вітальню, їдальню, кухню, додатковий sitting room і веранду на партері, і дві викінчені, вистелені килимами кімнати у підвалі. Хата ззовні виглядає ще більша, як всередині, і стоїть на досить великій парцелі, із вбудованими гойдалками і ховзанками для дітей. Все це в гарній околиці, у відносно новому поселенні, де тільки цього року вперше запровадили на вулицях каналізацію. Податок там, здається, не цілих три тисячі, але оце нововведення каналізації вимагало від всіх домовласників додаткової оплати по 10,000 дол. [Щоб допровадити труби каналізації до власної хати, одначе, кожен мусить заплатити окремо!] Коштувала ця хата, якщо я правильно зрозуміла, 270–280

тисяч. Тобто — вона приблизно в ціні Максимової хати і дешевша від хати Марка та Лі в Лос Анджелесі. Але головний недолік Тимошевої хати, це факт, що йому доводиться їхати дві години до праці в Кембріджі — скомплікованою дорогою, що включає доїзд автотранспортом до станції, потім поїздом до Бостону, з Бостону метро до Кебріджу, та ще й 10–15 хв. пішки до УНІГУ.

Тиміш віддавна був пов'язаний з Гарвардом, але колись він і мешкав недалеко від університету, та й був парубком. Шпорлюк намовив його перейти до УНІГУ, на ексекютивного директора. Коротко після того, як він почав там працювати і зацікавився деякими адміністративними проблемами, він почав жалувати, що дав себе переконати, але тепер бачу, що він уже трохи привик і може вірить у те, що зможе деякі речі направити. Я не надто розпитувала його, бо розумію, що про деякі сензитивні справи не варто в родинному колі говорити. Але деякі новинки доповнили те, що я вже віддавна знаю про Гарвард, УНІГУ і ФКУ. Шпорлюк має тепер sabbatical і викінчує якусь нову книжку. На пості директора УНІГУ тепер — Michael Flier. Каже Тиміш, що з нього непоганий адміністратор. Щодо майбутнього: є великі розбіжності між візіями для Інституту Грабовича і Шпорлюка. Шпорлюк, напр. думає, що замість Літньої Школи, ліпше було б стягати на стажування науковців з України. Каже Тиміш, що Шпорлюк часом занадто рішучий і потрапить на місці звільнити довголітнього працівника, якщо він з нього незадоволений. Одною з жертв такої імпульсивної політики став Сороковський, який був колись редактором HUS. Нібито Грабович і Шпорлюк погоджуються в тому, що це була помилка ітд., ітп.

Від Мотрі везу собі перепис на штрудель і може колись попробую зробити як лакоминку для гостей. Взагалі навчилася я дечого: напр. бачу, що Мотря індика пече день наперед, на малому вогні (першу годину на 350°F, потім на нижче.) Каже, що можна поставити в піч на цілу ніч!

Леся чується дуже добре. Багато ходить по хаті, господарює, любить бути рухлива. Цікаво, що вдома, в присутності Андрія і Мотрі, вона, на диво — маломовна. Як завжди — дуже елегантна. Навіть, коли іде садити тюльпани на город, вдягнена в шикovníй жовтий капелюх, жовті гумові рукавички, відповідного кольору штани і куртку — хоч довкола її хати — ні живої душі і абсолютно ніхто не бачить її в цій ролі, крім домашніх. Їй 87 років.

Мотря вже заповіла в своїй школі, що від червня вона відходить на пенсію. Андрій також думає в той час перестати вчити, але він ще хоче працювати науково в лабораторії. Мотря буде мусіти переробити одну з кімнат (мабуть цю, де спала я) на мистецьку робітню. Вона малює майже виключно великі полотна — для цього потрібно чимало місця.

Запрошували мене приїхати знову на латинське Різдво, але я зразу сказала, що це неможливо — адже в січні поїду на українське Різдво до Торонто, а грудень треба буде мені побути вдома, попрацювати, полагодити деякі справи. Але на Великдень — теж запрошували — могла б я, евентуально, приїхати.

Дивились ми на два фільми: один про Соломію Крушельницьку (тема мене дуже зацікавила, але фільм дуже поганий). Другий називався — “Onegin” і це фільм британської продукції, зроблений досить гарно, з наголосом на візуальних ефектах, що створюють атмосферу, на часто домінуючій мовчанці, що рятує фільм від надмірної мелодрами й сентименталізму.

Ми тепер у штаті Конетикат і нові пасажери вже мають труднощі знайти сидяче місце. Покищо ніхто не стоїть, але родини чи приятелі вже не можуть сидіти разом, а мусять бути розділені. Доїздимо до Нью Гейвен — година 11-а. Довкола безлисті вже ліси — сліди багатоколірної осені. День хмарний. У Філядельфії, казало радіо, — дощ. Вчора телефонувала Мар’яна Вакуловська, щоб я, мовляв, дала знати, як приїду, і вони по мене виїдуть на станцію. Учинні люди, аж до пересади!

Понеділок, 3 грудня 2001. Год. 9:00 ранку. Jenkintown.

Привезла я своє авто на інспекцію до Sloane-Toyota і маю дві години чекання. Привезла зі собою два номери “Кур’єра Кривбасу”, де є продовження т.зв. “альтернативного любовного роману” Михайла Бриниха “Реальна ніжність вирваного серця”, що його саме читаю. Але поки візьмуся за лектуру, хотіла б зробити кілька нотаток, бо давно вже не робила записок у щоденнику.

В суботу цілий день провела в Нью Йорку. НТШ-А мусіло відкликати давнозапланований і заповіджений вечір в пам’ять Бортнянського, бо виявилось, що доповідач з Каліфорнії не зможе приїхати. І Лариса на швидку руку зорганізувала поетичний вечір. Запросила до участі і мене і я погодилася, хоч не вірила, що є ще досить публіки, щоб була готова слухати дві години саму поезію. Приємно мені, що я помилилася. Всіх людей було понад 40 і чимало з них висловлювали своє вдовolenня і подяку Ларисі. Не було жодних доповідей, музичних точок для відпруження — сама тільки поезія. Виступали по черзі: Марія Ревакович, я, Юрко Тарнавський, Василь Махно і Марія Шунь. Лариса дуже коротко всіх представила, заповівши також несподіванку на кінець. Ревакович читала вірші про осінь, я присвятила свій виступ Америці з нагоди трагедії 11 вересня — тобто прочитала кілька перекладів з Марієн Мур, Адрієн Рич і Емілі Дікінсон. Юрко Тарнавський читав не поезію, а прозу, якийсь нарис п.н. “Жовтий трамвай” (що трохи нагадав мені Нижанківського “Я вернувся до мого міста”). Молодий Махно читав кілька довгих поезій (філософська настанова, добра метафорична мова!), молоденька Марія Шунь (чиї вірші були друковані в “Жовтні”, в тому самому числі, що й добірка Остапових поезій “Білі вежі”), прочитала якесь вірші адресовані до поета Девдюка (який тепер живе в Шікаго — я його зустрічала в Урбані). Несподіванкою вечора був виступ пари “захалаявних поетів” (так їх назвала Лариса) ... Марти і Святослава Трофименків. Марта прочитала кілька своїх віршів українською мовою (вона пише часом і навіть має друковані в пресі вірші англійською мовою!), Славко прочитав два злободенні вірші вітального характеру — один присвячений мені з нагоди мого 70-ліття, другий — Ларисі, з нагоди її почесного докторату у Львівському університеті, а також кілька ліричних вправ ще з гімназійних літ у Міттенвальді. Опісля поети ще читали кожен по одному вірші — я

прочитала до “американської” своєї теми — власний вірш “The Last Frontier”. Серед публіки на залі був Леонід Лиман (я питалася Ларису, чому його не запросили? Сказала, що відмовився виступити) — хотів купити в мене “Тихі розмови”, щоб вислати до Харкова, до бібліотеки Короленка. Я мала з собою тільки один примірник і подарувала його йому. Була на вечорі також Ляся Старосольська — я їй подарувала “Ключі до царства”, де є моя стаття про неї. Але їй вже важко читати, не могла навіть сама знайти цю мою статтю в книжці. Показувала мені тількищо виданий у Львові том її інтерв’ю і статей з “Нашого життя”.

Їхали ми тим разом комбінованою дорогою. Трофименки приїхали по мене автом, але їхали тільки до Онишкевичів, до Lawrenceville. Там взяли Ларису і поїхали на залізничну станцію NJ Transit у Hamilton-i, а звідти вже цим локальним поїздом до Нью Йорку і таксівою до НТШ-А, а тоді те саме в зворотному напрямі, з тим, що ще зупинялися на годину на чай в Онишкевичів. Додому я приїхала біля півночі, а Трофименкам від мене ще майже година дороги. Славко чувся досить добре, був у доброму настрою. В найближчу суботу — таким самим шляхом — їдемо до Н.Й. знову, на засідання управи НТШ-А.

П’ятниця, 7 грудня 2001. год. 9:30 РМ.

Сьогодні 60 років від нападу японців на Перл Гарбор і 50 років від заснування “Чортополохів”.

Цього тижня я двічі була в Українській Бібліотеці на громадській роботі, але головна моя увага була на господарських справах. В понеділок полагодила справу річної інспекції авта (чекала там не дві, а чотири години, бо знайшли дрібні проблеми з гальмами і збірниками оливи і хоч це не було абсолютною konieczністю, я казала дати нові гальми і нові збірники, що коштувало мені майже 600 дол.) Авто моє — маловживане, але воно мусить бути в добрій кондиції, щоб я не мала клопоту на дорогах. Інша річ — косметика: вчора поїхала до Sloane Collision на вул. Cottman — їх мені порекомендували в Тойота для евентуального polishing, щоб зняти дрібні подряпини і плями на моїм авті. Хлопець дав мені кошторис: 1,500 дол. за малювання подряпаного боку авта, а 3,500 (сказав) коштувало б малювання цілої машини, згідно з фабричними специфікаціями. Ну, моє авто стоїть вже десять років на дворі, на нього какають птахи, скапує квас із дерев і світить сонце — отже воно не блищить, як цього я б хотіла, має плямки і подряпини — але такої суми грошей я не готова витратити на цю чисто косметичну справу. Пошукаю якогось дешевшого автомеханіка, що схоче помалювати за дешевші гроші. Колись, пригадую, давала я малювати свого старого Шевролета — Каспрук тоді взяв у мене 900 дол. — і це, всі казали мені, було аж надто дорого! До інших моїх господарських проєктів приєднався ще один: чищення килимів. Це давно треба було зробити. Я думала замовити робітників з машиною ще перед моєю гостиною 4 листопада — але пригадала дотепний Остапів принцип, мовляв, хату треба чистити не для гостей, а після гостей! Знайшла рекламу в Yellow Pages, вибрала фірму Doctor Carpet і ось вони сьогодні вже кілька годин працювали в моїй хаті і почистили вистелені килимами підлоги в спальні, вітальні, їдальні, коридорі і на сходах — коштувало це нецілих 90 дол. Але воно вимагало від мене неабиякої підготовки і

плянування, бо ось і тепер килими ще сохнуть і не можна по них ходити. У висліді я значну частину дня провела у підвалі, переписуючи щоденник 1990 року — мала з тим пригоду, бо писала на старому комп'ютері, прямо на дискеті, з думкою, що потім перенесу і скопіюю. За пізно комп'ютер повідомив мене, що дискета вже заповнена — у висліді я втратила кілька сторінок роботи, що їх доведеться наново переписувати.

Завтра їду з Трофименками до Нью Йорку на засідання НТШ-А. А в неділю є в Нью Йорку конференція дійсних членів УВАН і я також повинна б туди поїхати, але я поїхала б тільки тоді, якби хтось взяв мене туди автом. А так — доведеться зрезигнувати. Зрештою це дасть мені змогу піти на святочний базар до центру і на сходини Чортополохів.

Вівторок, 11 грудня 2001. 8:00 PM.

Сьогодні — рівно три місяці від терористичного нападу на World Trade Center. Цікаво, що сьогодні о год. 8:46 вранці відзначували цю подію і в Нью Йорку, і у Вашингтоні, та ще й під гаслом “Anniversary” — забуваючи, що це слово стосується таки року, річниці... Невже таке робитимуть тепер кожного місяця? Війна в Афганістані закінчилася поразкою талібанців, але ще не згладили бен Ладіна і останки фанатиків Ай-Кейда сховалися в печери Тора Бора... Американська авіація кидає бомби на гори, щоб поруйнувати ті печери і вигубити терористів... А сьогодні преса принесла повідомлення, що почнеться перша судова розправа проти якогось французького мароканця, який нібито був тим 20-им hijacker-ом, що разом із погиблими самогубцями плянував напад на Світовий Торговельний Центр і Пентагон. Ця судова справа цікава передусім фактом, що вона відбудеться у звичайному американському суді, а не перед “воєнним трибуналом”, що його заповів своїм декретом для терористів президент Буш, чим викликав великі негодування серед ліберальних кіл, які вбачають у цьому декреті небезпеку для громадянських вольностей і верховенства права.

А я таки їздила до Нью Йорку не один раз, а двічі! В суботу була на засіданні НТШ-А, в неділю — на конференції дійсних членів УВАН. В суботу по мене вранці приїхали Трофименки, ми автом доїхали до Онишкевичів, а звідти — поїздом NJ Transit до Н.Й. В неділю по мене приїхали Славко Трофименко і Олекса Біланюк і ми автом поїхали просто до УВАН в НЙ. В суботу був дощ і раптом похолодніло: в поворотній дорозі ми довго мокли на вулиці поки зловили таксі до станції — потім ще в Онишкевичів трохи відгрівалися при чайочку. В неділю — ми вже вдяглися відповідно до погоди і пори року (цього року була дуже суха і тепла осінь і досі не було ні морозу, ні снігу) — та й погода була приємніша, хоч і холодна. На засіданні НТШ-А було мабуть більше осіб, як на конференції УВАН — хоч повинно бути навпаки, адже в НТШ-А засідала тільки управа, а тут мала бути конференція дійсних членів. Я завжди з повагою ставилася до УВАН, їхні видання стояли завжди на академічній висоті, чого не можна було сказати про НТШ-А, яке довгий час, зокрема під керівництвом таких людей як Смаль-Стоцький і Стахів, займалося не так наукою як політикою і то бандерівського зразка, зазіхаючи не тільки на монополію, але і на диктат у громаді. Але сьогодні УВАН викликає турботу: є там безцінні архівні матеріали, але мало ділових і відповідальних людей. Любомир Винар,

Домбровський, Гунчак та й не тільки вони поводяться як прімадонни: коли вони виступають — всі повинні слухати, але як виступають інші — то вони займаються власними розмовами, перешкоджають, не беруть участі, а то й виходять з нарад. Олекса має трудну роллю, але він також не надто діловий і не дуже вміє давати собі з усіма цими людьми і справами раду. А ще й він трохи глухий, а не хоче погодитися на факт, що йому потрібний в усі апарат... Головними темами нарад в НТШ-А були справи пов'язані з Енциклопедією Діаспори, та пропозиція підтримати річною субсидією по \$25,000 дол. курси історії на Колюмбійському університеті (Ці справи реферували Сисин і Марк фон Гаген, які спеціально прийшли на ці наради). Найважливішою справою конференції УВАН мали бути вибори нової управи, але не було узгодження, виникли якісь персональні непорозуміння, отже шляхом компромісу продовжили старій управі каденцію на ще один рік... Тобто відсунули розв'язку, заховавши голову в пісок... А головною темою, підданою під дискусію, було питання, чи дозволити на передачу архіву (оригіналів чи копій) в Україну? В цій справі Олекса зачитував навіть лист від Миколи Жулинського. Голоси були поділені, отже рішення також не зроблено. Але проблема ускладнена також тим, що, як видно з усього, немає точного каталогу чи інвентаря цих архівів, а без того, чи можна взагалі говорити про якусь передачу? Бачу, що Олекса схиляється до думки, що архіви варто передати в Україну, де є люди, що можуть і хочуть ці архіви досліджувати і з них користати. Я також так думаю, але вважаю, що обов'язково наперед зробити повну інвентуру і копії, а щойно після цього передавати оригінали архівам України за наперед узгодженим домовленням. Дехто з наших діаспорників боїться, що архіви в Україні пропадуть, але є реальна небезпека, що вони можуть пропасти і тут в Америці, не залишивши по собі навіть сліду.

Хоч я і їздила двічі до Нью Йорку, і була активною і серед людей — то це не значить, що зі мною все гаразд. Ібупрофен приймала повні два тижні: в крижах мене болить менше, але от руки від ліктя до рамени болять так, що я вчора увечорі не могла роздягнутися, коли лягала спати... Бо тільки з болем могла підняти вгору руки... Що це таке? Я не на жарт перелякалася. Сьогодні вранці телефонувала до лікарки — її не було, але говорила з медсестрою, вона з Форсією, і от завтра я їду до неї знову на візиту. Маю надію, що тим разом вона зробить трохи докладніше обстеження, ніж тому три тижні, коли я в неї була і коли вже говорила їй про ці проблеми, бо вони в мене тягнуться вже більше як місяць... Може я, напередодні своєї гостини 4 листопада, коли робила в своєму підвалі ґрунтовні порядки, нарушила собі якийсь м'яз, переставляючи з місця на місце пачки книжок нашого видавництва?

Між іншим, а прогос видавництва. Вчора написала на Infoukes рекляму про перед-різдвяну випродаж книжки Ікера (по зниженій ціні 15 дол + оплату пересилки). Може хтось спокуситься. А сьогодні занесла надруковані летючки-рекламу до УОКЦентру.

Неділя, 16 грудня 2001. Минула 8-а год. вечора.

Polymyositis — це назва хвороби, що її підозривала в мене Форсія. Наказала мені прийти, віддати кров до лабораторії, щоб це перевірити. Кров не потвердила діагнози, але мої

симптоми далі тривають, хоч і в більш поміркованій формі. Беру якийсь новий лік Vioxx і він, мабуть трохи допомагає, але можливо доведеться завтра погодитися на сильніший препарат Prednisone (corticosteroids), що від нього я пробувала відмовитися. Не люблю брати міцних ліків, але мабуть треба. Рамена менше болять, але підняти можу їх тільки з трудом і з болем, нічого не можу піднести, а навіть кермувати автом буває боляче. (Сьогодні їздила я до церкви, а так то вже кілька днів нікуди не ходжу і не їжджу. Пропустила свідомо навіть Christmas party у Van Pelt Library. Найгірше, що це недомагання заважає моїй самостійності на господарстві: от треба змінити на зиму сітку в дверях на скляне вікно — це досить важка рама і я побачила сьогодні, що не зможу її підняти). Якби діагноза Форсії підтвердилася, то це може бути поважніша справа. Каже моя медична енциклопедія про цю хворобу: “A rare disease in which the muscles become inflamed and weak”. Ну, не будемо себе лякати наперед.

Знайшли якийсь відео-запис бен Ладена, де він у розмові з невідомим якимсь шейхом, хвалиться успіхом терористичного нападу на Світовий Торговельний Центр. Мовляв, перейшло найбільш оптимістичні його сподівання, бо він думав, що будуть зруйновані горішні поверхи, але не передбачив, що можуть взагалі завалитися зовсім обидві вежі... Видно в розмові сатисфакцію від успіху, від вдалої акції. І ще говорить про те, що самогубці, які виконали цей акт, не знали до останньої мінуті про подробиці своєї місії і про інших своїх колег і їхні приписані ролі... Цікава, добре продумана конспірація. З усього видно, що тут не тільки треба було мати цілий загон фанатиків, але і до подробиць продуманий, перфідний плян злочину. А самого бен Ладена ще не знайшли, хоч талібанців нібито вже розгромили. Чи втік до Пакістану? Чи ховається в якійсь печері? Чи його диявольський геній кнує нову якусь атаку на секулярний світ модерної цивілізації?

Для відпруження від фізичних недомагань і невеселих думок про війну й тероризм — багато читаю. Навіть белетристику. За останніх кілька тижнів прочитала: “Імітацію” Євгенії Кононенко, “Реальна ніжність вирваного серця” Михайла Бриниха, “Ти чуєш, Марго?” Марини Гримич, “Кросвод” Валерія Шевчука, тепер взялася за другу частину “Мальви Лянди” Винничука. Найвартісніша, на мою думку, річ — це “Кросворд”. Але ці інші речі цікаві реаліями сучасного побуту України, захованими між рядками упередженнями, мовою, іноді зазнайством і неграмотністю в чужомовних фразах.

Четвер, 20 грудня 2001. 10:00 PM.

Важлива поправка: сьогодні в мене була ще одна лікарська візита і тим разом з'ясувалося, що я не зовсім правильно зрозуміла діагнозу. A little knowledge is a dangerous thing! Др. Шваб, спеціаліст від ревматичних недуг, потвердила, що в мене не Polymyositis, а Polymyalgia rheumatica. Тому що в мене ще не зовсім відійшли симптоми, подвоїли мені дозу ліку Prednisone, що його маю приймати разом із Vioxx. І маю прийти знову на візит до Форсії, як тільки повернуся з Торонто. Якби не було, мені вже значно ліпше. І думаю тепер про те, що це не вперше в мене такі симптоми. Адже я пригадую, ще коли працювала, був раз такий час, коли мені важко було підняти рукою книжку (ну, ці товсті томи правничої літератури, це справжні цегли!) А коли я повернулася з України в 1995

році? І не могла підняти-відкрити вікна, бо так боліли м'язи? Тоді я була пацієнткою Яримовича, він дав якийсь лік — muscle relaxant, здається, — і пройшло. Але я була переконана, що це я надірвала собі м'язи, подвигавшись важкими двома валізами, повними привезених з України книжок.

Коли мова про книжки: паки й паки: нарешті дірвалася до знаменитої лектури: позичила мені Софійка Геврик спогади Шевельова “Я-мене-мені... (і довкруги)”. Це видав Коць з “Березолем”, у двох томах. Я зразу відклала “Мальву Ланду” і всяку іншу белетристику і поринула з головою у Шевельова (а він не тільки не Шевельов, і не Шерех, і навіть не Юрій, а фактично Георгій Шнейдер). Батько — Володимир Карлович Шнейдер — походив з німецького роду з Польщі, мати — Варвара Володимирівна Медер — також була напівнімецького роду з України. Прізвище офіційно змінили на російське (довга процедура, що вимагала дозволу царя), при чому змінили також і по батькові — замість Карлович, батько став Юрійович! Це було 1916 року, коли батько став генерал-майором, а нашому Шерехові, тоді ще за документом Георгієві, було сім років. Батько після революції пропав, але в подружжі розрив наступив вже раніше, отже Шерех батька пам'ятає мало і про нього багато не пише. Спогади ці, як і можна сподіватися від такого автора — далекі від всяких шаблонів і дуже цікаві і хоч Софійка, яка вже встигла прочитати перший том, каже що Шерех показує себе великим егоцентриком, то мене це не вражає, бо цього і треба сподіватися. (Спогади, зрештою, і мусять бути суб'єктивні!)

Тягне мене книжка — про неї ще напевно не одні робитиму нотатки!

25 грудня 2001. Американське Різдво.

Латинські свята в мене не викликають депресії — навпаки. Маю сентимент до різдвяної музики християнської Європи — все ці Генделі і Мендельсони і популярні колядки англосаксонського, французького та германського світу. Серед них тепер рівнозначне місце в американській популярній культурі посів і наш “Щедрик”. Отже навіть якби мені довелося пережити свята в повній самоті, депресії, мабуть, не було б: хата від ранку до вечора виповнена музикою... Та ще й згадую із сентиментом пов'язані із Різдвом кадри моєї молодості: прохід з Остапом тихими вулицями засніженого свят-вечірнього Зальцбургу (Stille Nacht, heilige Nacht), перший американський фільм у Скрентоні, де темою було Різдво і що залишив приємний спогад: немов обіцянку нашого спільного щасливого життя на цій благословенній землі, моє перше знайомство із “Месією” Генделя в 50-ті роки, що немов на весь світ проголошувало радість мого раннього материнства (unto us a child is given, unto us a son is born), і згодом, вже в університеті, на курсі французької мови, перше відкриття для мене — молоді мами — теплого гуманізму французької колядки (il est née le divin enfant... ah, que la mère est belle, ah, que l'enfant est beau), що було таким приємним контрастом до нашого традиційного східно-європейського суворого божого авторитаризму (Бог предвічний народився, Bóg się rodzi — moc truchleje).

Але ось вийшло так, що я святкую насправді і між людьми. У п'ятницю була на

різдвяному прийнятті декана правничої школи, в суботу зовсім несподівано попала на гостину Нашої Української Рідної Школи (я приїхала до Центру на пару годин праці до бібліотеки і мене затягнули на цю гостину, де найцікавішим був факт присутності католицького митрополита Стефана Сороки, який — у контрасті до свого попередника — всюди ходить, нав'язує контакти з громадами і інституціями, пізнає людей і робить дуже позитивне враження своєю нормальною, не позованою, поведінкою).

В неділю вже до церкви не ходила і мала передишку на самоті, але в понеділок, на латинський Свят-Вечір поїхала, як і минулого року, з Тусею і Анею Вакуловськими до пресвітеріянської церкви в центрі міста на концерт колядок (дуже цікава імпреза: велике приміщення виповнене по береги — було, мабуть із 800 людей — в партері і на балконах; мішаний хор, оркестр, добрий соліст, участь цілої конгрегації у співі вибраних колядок, читання уривками тексту про народження Христа, без проповіді чи будьякої відправи, запалені ліхтарі свічок при майже погашеній електриці, ефектовна майже пантоміма перекладача для глухих, що виглядала як стилізований балет, велика зелена неприбрана нічим ялинка — все це створювало особливий настрій, нав'язувало до старої традиції, без найменшого сліду комерціалізації, навіть вступів ані колекти жодної не було — що заохотило мене кинути п'ятку до скринки пожертв!) Після цього концерту Туся й Аня погостили мене ще й обідом у своїй по-святковому прибраній хаті (хоч вони — православні і святкуватимуть, як і я, аж 7 січня).

Сьогодні скористала із запрошення Люди і поїхала на гостину до Чайківських. Люда вже може рухати руками, але без Зенка вона цієї гостини приготувати не могла б! Взагалі Зенко за ці останні тижні здав великий життєвий іспит! Якби таке трапилось мені, то як я могла б перебути критичний час з двома поламаними руками на залізних штабах — ні вдягнутися, ні зачесатися, ні навіть піти до лазнички.

А ось потелефонували сьогодні Трофименки і виявили бажання піти разом в кіно. Вони хотіли зробити це сьогодні, але тому що я ішла в гості, я запропонувла перенести це на інший день. Отже може ще моїм святкуванням не кінець.

Чуюся трохи ліпше, лік помагає, але ще праве рам'я трохи поболує — підняти пилосос, щоб почистити килими, було мені досить трудно, а знести його назад до пивниці — видається просто неможливим, та й керуючи автотом, налягаю більше на ліву руку... Хотіла замінити сітку на дверях віконною рамою, але бачу що це мені не під силу. З уваги на ці свої фізичні недомагання, я жодних світел ні декорацій не вішала — ні на дворі, ні внутрі в хаті. Але хата чистенька, упорядкована, килими свіжо почищені — здалось би ще тільки зробити трохи порядок із паперами у моїй робочій кімнаті — може дійду до цього завтра.

Перед виїздом до Торонто ще хочу упорядкувати деякі справи НТШ-А, зокрема зробити рішення в справі двох нових дотацій (на Гірничий словник і на покажчик до Вістника) — бо вже маю висліди голосування. Треба буде написати офіційні листи і послати Ларисі до підпису ще перед новим роком. Матиму знову клопіт із працею надісланою до видавництва — як і у випадку Бураковського, манускрипт Вериги отримав негативні

оцінки рецензентів.

Максим з родиною в Клівленді, Марко вчора був на свят-вечорі у Ренера (лікар, син того Ренера з Кергонксону), а сьогодні іде в гості до своєї приятельки Бренді. Ія з Ніною поїхала на прогулянку автом до Арізони. 2-ого січня повинні ми всі зустрітись в Торонто.

Понеділок, 31 грудня 2001. Минула 8-а вечора, ще дві години до кінця року.

Сподівалася я двох запрошень — від Соні Слюзар і від Рудницьких — але вийшло так, що не запросив мене ніхто і от я проведу надвечір'я нового року на самоті, при комп'ютері, слухаючи прекрасну музику (саме іде скрипковий концерт Бетговена — мій улюблений твір!). Зовсім мені не сумно, я навіть рада, що вдома, бо готуюся вже до виїзду (післязавтра) до Торонто.

До церкви в неділю не ходила і причиною були — Шевельов і щоденник! Розчиталася спогадами Шевельова і хоч моє первісне захоплення значно ущухло (занадто багато в нього рис мізантропа: злосливий, недобррозичливий до людей, і не зовсім щирий до себе самого!) — то я вже в половині другого тому.

А свій щоденник переписую прискішеним темпом, бо хотіла б взяти зі собою до Торонто не тільки диск за 1990, але і за 1991. А що це був за рік! І криза з Остапом в Урбані, і досить точно задокументований шлях до незалежності України! І ніколи раніше я цього матеріалу не перечитувала: як добре, що робила ці записки: при моїй “не-пам'яті” навіть спогади мені не були б залишилися.

Добігає до кінця 2001 рік — знаменний своїми трагічними подіями, що поділили епоху на “до” і “після”. Знаменно, що дата 9.11 (так як її звичайно пишуть американці) співпадає із номером телефону по наглу допомогу: 911.

Для мене цей минулий рік позначився такими подіями як поява “Ключів до царства” і презентація книжки в Києві, а ще раніше — моя участь в конференції в Урбані і перше знайомство з Оксаною Пахльовською. Це напевно — найважливіші для мене події року в моєму особистому житті. Менше важливими були: авторський вечір в Нью Йорку, премія на конкурсі Волянників-Швабінських, стаття Надії Баньчик в російській газеті, контакт з Бакулою з Познаня, включення в антологію “Листок з вирію”, пару статей у “Свободі”, WLT, “Всесвіті” і “Нашому життю”, активність в НТШ-А. Кілька родинних контактів — в час Різдва і під час літніх вакацій — допомагали розрядити мою самотність, а фізичні недомагання не загрожували життю і — покищо — не відібрали мені здатності давати собі раду, без сторонньої допомоги. А це значить — свобода і самостійність! (Вартості високого порядку не тільки в житті народів, але й у житті індивідуальної людини, зокрема на схилі літ!)

П'ятниця, 4 січня 2002. Торонто.

Стефкові сьогодні 13 років. Дуже виріс, посерйознішав: не захотів уже, щоб йому робити якесь прийняття для його гостей. З друзями він цього року вже зустрічав Новий Рік (каже Уляна: тільки Стефко був у гостях поза домом!), а сьогодні він святкуватиме разом з нами виходом в кіно і потім вечерею в ресторані Львів.

А Маркові 49 уродини ми відзначили вчора в ресторані Old Mill, так як і минулого року. Це приємний, великий ресторан, з живою музикою, можна і танцювати — хоч вчора ніхто із танцювальної площадки не користав.

Приїхали ми всі без пригод і комплікацій. Наперед я, потім Марко з Ніною. Я запланувала свій приїзд на приблизно той же час, коли мали прибути й вони з Л.А., щоб Максим не мусів виїздити на летовище двічі. На щастя, спізнень не було і все вийшло за пляном.

Вчора значну частину дня провела я на закупівлі книжок. Маркові, як додаток до грошового подарунку, купила я УСЕ, а для Української Бібліотеки в Центрі вибрала нових книжок з України на суму понад 800 кан. доларів. Очевидно, Анатолій це вишле поштою — я свій багаж тим разом так обмежила, що валізочка дуже легка, а в наплечнику також є тільки папір для нотаток та картотека ULE — на випадок, якби я мала змогу поїхати після свят до Інституту Володимира попрацювати з журналом “Ukrainian Canadian”. Маю надію, що я таку нагоду знайду, після того як Марко з Ніною відлетять додому (8 січня), а хлопці повернуться до школи.

Завтра почну господарити. У пляні: вареники, риба, холодець, etc.

Вівторок, 8 січня, раннім ранком, год. 6:00.

Свят-Вечір зустрічали у вузькому родинному колі, а потім пішли на годину поколядувати до недалеких сусідів-Грицаїв. Там я провела час на розмові з двома старими жінками-матерями Ореста (Грицаєвою) і Маргарити (Слотою). Картина реального життя у старості: Слота живе лиш завдяки модерному прочищуванню нирок діолізою (вона, якщо не помиляюся, з давніх канадських поселенців, і є також матір'ю Терези-монахині, що працює у ватиканському представництві в Києві). В неї живе зацікавлення українськими справами — звернула увагу на мої “Ключі до царства”, що їх я принесла в дарунку господарям, розповідала про свою маму, яка складала вірші українською мовою. Грицаєва була остарбайтером в час війни біля Відня, говорила про цю свою працю і про теперішню ситуацію, де вона — у глибокій старості — мусіла дати притулок розведеній дочці та займатися її дітьми.

На Різдво їздили до церкви св. Димитрія. Було помітно менше людей як минулого року (понеділок, для багатьох будній день!) Хор співав гарно, з делікатною безпретенсійністю. о. Володимир Макаренко вмів до речі сказати від себе кілька слів доброю українською і доброю англійською мовою, а дикція в нього, немов у доброго актора — це не часто буває

серед священників.

На Різдвяну гостину запросила Уляна чимало гостей — прийшли і три групи колядників (Але цього року не було тих молодих студентів із вертепом!) Мені було цікаво зустріти вперше Марка Андрейчика з жінкою (він писатиме в Максима докторську дисертацію на тему сучасної української прози) та Сисинового приятеля Саїда (смаглявий пристійний молодий хлопець — копт, тобто також православний). Інших гостей я зустрічала вже раніше минулими роками. З Франком Сисином розмова була про українські студії на Колюмбії, де Чернецькому недавно відмовили *tenure*, та про Іллінойський університет в Шікаго, де, як я зрозуміла, Сисинові пропонували якусь професуру. З Тарасом Кознарським говорила я про Шевельова (він недавно його відвідував і думає, що якби був хтось справді зацікавлений допомогти старому, то може і третій том спогадів міг би бути написаний, а так то навряд чи таке можливе). З Галиною Остапчук розмова була про Україну, про українізаційні процеси, про втрачені шанси українізувати Україну в перші роки незалежності, коли панувало піднесення і була виняткова гармонія з нацменшинами, які також — на її думку — були б цю українізацію підтримали. Галина розповідала про своїх батьків, які негайно після свого одруження 20-літніми були вивезені на Сибір (мати — добровільно поїхала за батьком і там з ним жила. І парадокс: йому після реабілітації признали збільшену пенсію і всякі пільги, а тепер він помер, а їй ці привілеї не прислуговують). Із симпатичною парою Гейсі я говорила про їхні спільні з Максимом і Уляною таборування з дітьми у природі, про виховний вплив таких акцій для дітей і про те, що зрозуміла річ, діти швидко вже не захочуть продовжувати того рода ескапад з батьками. З Kelly Мойсей розмова була про літню резиденцію, що їй вони собі будують десь над озером, на північ від Торонто. Темою розмови з Романом Сенькусем були *Harvard Ukrainian Studies*, де йому свого часу пропонували бути редактором, і взагалі доля і стан HUS і JUS і слаба репрезентація україністики в славістичних англомовних журналах.

Обмінялися ми різдвяними дарунками. Тепер уже й діти купують дорослим презенти. Від Іванка я отримала чудову срібну шкатулку на біжутерію (подібну до тої, що їй рік тому дістала від Лесі); від Стефка — книжку про музику (що їй вчора вночі уже встигла до половини прочитати), від Ніни та Ії — індіяньську керамічну коробку, що дуже нагадує нашу трипільську кераміку і що є пам'яткою їхньої недавньої подорожі до Таос в Нью Мехіко на індіяньську резервацію Пуебльо. Від Уляни отримала я вишневий берет і такого ж кольору светрик, від Марка — спортовий *sweatshirt*, що на диво дуже добре на мені лежить і що його напевно радо носитиму — взагалі дарунків за багато і не знаю, чи зможу їх усіх забрати (ще є календарі, CD, книжка про фільми, яку я собі замовила тощо). Але була і одна неприємність, пов'язана з дарунками. Цього року, з уваги на мою проблему з м'язами, я свої дарунки дуже обмежила. Єдиний справжній дарунок зробила Уляні — купила їй гарний золотий браслет (що його везла на руці, немов свій власний — окремо від коробки — щоб не напоротись на якусь неприємність на митниці!). Синам і внукам купила гаманці і вклала туди гроші (дітям по 100 дол.) і чеки (синам по 1,000 дол.). Це мені було найлегше зробити, щоб не обтяжувати валізку. Діти прийняли це із вдовolenням, Марко подякував, а от Максим демонстративно відкинув мій чек! Це мені не

тільки зробило велику прикрість — це мене образило! І я дарунку від Максима навіть не відкривала! Мовляв, не приймаєш від мене, не приймаю і я! Що більше: такий брак розуміння для моєї ситуації може мати ще й інші наслідки. От була мова про те напр. чи мені не плянувати переїзд на стало до Канади, або про те, чи не поїхати разом з ними літом на МАУ до Чернівців (а перед тим по дорозі до Парижа). Після дурного інциденту з чеком — подумала я, що навряд чи легко мені з ним було б знаходити спільну мову, тим більше, що він тепер взагалі якийсь напружений, незадоволений, категорично-критичний — і я не зовсім розумію, що за тим криється.

Четвер, 10 січня 2002. Торонто, вранці.

В Runnymede Public Library віддзеркалена багатомовність дільниці західнього Блуру — там є цілі секції книжок, зорганізованих за принципом мови: німецькі, польські, російські, українські книжки. Переглянула я українську колекцію і знайшла деякі цікаві речі, що їх раніше не бачила, напр. український переклад щоденників Франца Кафки. Також серед діяспорних видань, звернула я увагу на книжку В. Вериги “Під сонцем Італії” — про табір полонених дивізійників у Ріміні. Це мене зацікавило з уваги не на тему, а на особу автора (що, як бачу, встиг уже видати цілу серію книжок на різні теми) — але зовсім випадково перевірила я за покажчиком імен одне знайоме ім'я — Ярослав Яримович — і знайшла цілу сенсацію. Яримович був відповідальний за інтендантуру, в таборі були якісь недостачі з харчами, викрили якісь зловживання і було ціле дослідження справи! Мушу при нагоді запитатися про це Славка!

В грудневому номері Маркового журналу “Atlantic” прочитала я цікаву статтю, що з неї хочу зробити деякі виписки для майбутнього вжитку. Це стаття про гарвардського професора Samuel-a Huntington-a і голосну його теорію про зудар культур, яка тепер — у зв'язку з вересневими подіями — набула посиленої актуальности. Первісний варіант “Clash of civilizations” був друкований у “Foreign Affairs” ще 1993 року і я вже тоді читала якісь уривки, але запам'яталися тільки загальні ідеї. Тепер із статті в “Atlantic” (що її автором є Robert Kaplan) бачу, що Гантінгтон взагалі досить унікальна на тлі ліберального американського естаблішменту постать і що його погляди мали і мають великий вплив на американську реальну політику, отже не тільки викликають інтерес, фермент і контроверсію в інтелектуальних колах, але і мають практичні наслідки для всього світу.

Ось головні ідеї “зудару культур” у резюме Каплана:

The fact that the world is modernizing does not mean that it is Westernizing. The impact of urbanization and mass communications, coupled with poverty and ethnic divisions, will not lead to people's everywhere thinking as we do. Asia, despite its ups and downs, is expanding militarily and economically. Islam is exploding demographically. The West may be declining in relative influence. Culture-consciousness is getting stronger, not weaker, and states or peoples may band together because of cultural similarities rather than because of ideological ones, as in the past. The Western belief that parliamentary democracy and free markets are suitable for everyone will

bring the West into conflict with civilizations — notably, Islam and the Chinese — that think differently.

In a multi-polar world based loosely on civilizations rather than ideologies, Americans must reaffirm their Western identity.

(Atlantic Monthly, Dec. 2001, p. 70).

“The quest for truths is synonymous with intellectual controversy” (S.H.)

S.H. “combines liberal ideals with a deeply conservative understanding of history and foreign policy” (p. 71)...”always interested in applying intellectual rigor to real-life concerns” (p. 72).

“corruption can sometimes be good”

“... the difference between democracy dictatorship is less than we think...”

“...the fundamental source of conflict in this new world will not be primarily ideological or primarily economic... the principal conflicts of global politics will occur between nations and groups of different civilizations... “ (S.H.)

“The dangerous clashes of the future are likely to arise from the interaction of Western arrogance, Islamic intolerance, and Sinic [Chinese] assertiveness.”

“...whereas the West has generated ideologies, the East has generated religions... religion is now the more menacing force on the international scene... [SH pointed out that because communism was a Central European ideology, the Sov. Union was philosophically closer to the West than is the Eastern Orthodox Russia that has succeeded it. p. 82].

“it is pointless to expect people who are not at all like us to become significantly more like us; this well-meaning instinct only causes harm... Western belief in the universality of Western culture suffers three problems: it is false, it is immoral, and it is dangerous”.

“In this world America must learn to distinguish among our true friends who will be with us and we with them through thick and thin; opportunistic allies with whom we have some but not all interests in common; strategic partner-competitors with whom we have a mixed relationship; antagonists who are rivals but with whom negotiation is possible; and unrelenting enemies who will try to destroy us unless we destroy them first” (S.H. p. 82).

П'ятниця, 11 січня 2002, вранці.

Вчора провела пополуно в бібліотеці Інституту Володимира. Що більше: Галя Остапчук дозволила мені взяти додому трохи УС і я маю намір працювати з тим матеріалом вечорами і вдень — отже не робитиму записок. Нажаль, їхня збірка неповна, бракує багато номерів, за якими ще доведеться пошукати деінде.

Говорила вже по телефону з Лідєю Г., Любою Пендзей, Лідєю Палій, Рисею Голод, Наталкою Томцьо. З Наталкою маю сьогодні зустріч на полуденок в ресторані Львів.

А вчора — цілою родиною — були в театрі на виставі “The Lion King” — зробленої на основі мульт-фільму Дісні. Знаменита постановка Julie Taymor, оригінальна хореографія, фантастичні вигадливі костюми, Курбасівська акробатика. Музичний бік може трохи

слабший, ніж у фільмі. Але тема дуже добра для театру. НАКUNA МАТАТА!

Субота, 12 січня 2002, полудне.

Тількищо повернулася із Пансіону ім. Франка в Етобіко. Я дуже вдячна Улянї, що вона захотїла присвятити пару годин на те, щоб завезти мене на візиту до Наталї Лївицької-Холодної. Я вже давно хотїла це була зробити, але тїльки минулого року довідалися ми про точну адресу її мїсця перебування (Ранїше вона була у пансіонї в Міссїсага, де я її кїлька рокїв тому відвідувала, але тепер вона — зовсім немїчна і доживає віку в пїклувальному домі). Дїм гарно положений, недалеко від дїльниці Bloor West. Гарний новий будинок оригїнальної архїтектури, приютно, навїть елегантно обладнаний, з українською атмосферою і приязною українською обслугою. Візиту ми замовили наперед, бо треба було довідатись у якому станї панї Наталя, чи вона бажає собї таких відвїдин. Наталї Лїв.-Хол. в червні буде 100 рокїв життя — спочатку вона мене запевняла, що це вже було в червні 2001 року, але перевірили в картотеці, що це щойно за 6 мїсяцїв. (Слава Богу, був би скандал, якби таке столїття залишилось непомїчене!) Вона на інвалїдному візочку, не може сама ні встати, ні ходити, ні покластися в лїжку — але вона не спаралїзована, тїльки дуже ослаблена, мовляв, все її болить. Говорить до речї, свїдома реальности, але думка швидко втомлюється. Я була здивована напр. такими її реплїками, як: “от я не знаю, напр. чий це плащ — могла б думати, що він — мїй і хотїти його вдягти: (це навїть вказує на гумор!) або як мова була про те, що їй треба їти на обїд: “а чи вас запросили також?” Я кїлькакратно запевнила її, що її знають і пам’ятають в Україні, що вона не забута, що відроджується інтерес до її поезїї. Це і була головна мета моєї візити. Говорила я їй і про моє захоплення спогадами її мами (про маму вона радо згадувала), і про редаговане Скорупською листування до неї (цим разом вона про це не дуже собї пригадувала), і про виставку трьох поколїнь Холодних. Читати може тїльки з трудом: нарікала на новї окуляри, якї їй не допомагають. Згадувала про якогось Олега з України, який хоче перевидати її книжку поезїї. Жалїлася на те, що якась жїнка “позичила” в неї єдиний її примїрник її поезїї і не віддала. (Nota bene: я обїцяла роздобути десь додатковий примїрник і прислати). Треба буде менї написати статейку з нагоди її ювілею — якщо вона доживе до 100 рокїв — то це може бути дата без прецеденту в історїї української лїтератури!

Минула 3 год. ночї, вже 16 січня.

Не спитьсся менї. І це мабуть не Reisefieber (сьогоднї о год.1:20 пополуднї я лечу назад до Фїлядельфїї), але мабуть наслідки кави капучїно, що її випила пїсля вечерї в ресторани Львів, куди запросили мене Пендзеї, а може також до певної мїри наслідки розмови з Максимом — нажаль, не вдалось менї намовити його, щоб погодився на український переклад своєї книжки про Підмогильного. Я думаю, що йому таке українське видання принесло б добре реноме в Україні, а для нашої лїтератури на батьківщинї це був би вартїсний здобуток. І тому я рада була б спонсорувати таке видання. Корогодський напевно радо прийняв би таку рїч у свою серїю, а на перекладача можна б, напр. запросити Ладу Коломиєць, яка і знає англїйську мову і дослїджувала творчїсть

Підмогильного. Я вже не раз таку пропозицію робила. Тим разом думала, що мені вдасться Максима переконати, бо при попередній розмові сказав: я ще подумаю. Але не вийшло. Не розумію: чи він вважає свою книжку не вартою перекладу? От про Нечуя може варто було б видати, сказав. Але ця праця тільки пишеться, і це ще в майбутньому, а Підмогильний, на мою думку, напевно викликав би інтерес у читачів. Адже не всі знають англійську мову, та й ті, що знають, не мають доступу до Максимової книжки!

В Максима взагалі бачу якийсь не зовсім мені зрозуміле почуття меншевартости. Може тому, що студентів на українських курсах мало? От почали вони до спілки з Кознарським цікаво подуманий курс літературного перекладу — на першу лекцію прийшло тільки 3 студенти. Правда, це курс, який вимагає доброго знання обох мов — української і англійської, отже не всім він доступний. Кознарський готов вчити також російські курси, але Максим хотів би концентруватися таки на українській літературі, а зацікавлення україністикою — невелике. Зрештою в цілому англо-американському світі гуманістика, література зокрема, відходить на задній план. Куди більше зацікавлення викликають право, політичні науки, а вже особливо такі інновації, як комп'ютерне програмування.

Працювала я пильно над принесеними з бібліотеки Володимира журналами і везу додому цілу течку нових знахідок. Буду мусіти примусити себе, щоб внести всі ці речі в комп'ютер, доповнити бракуючі числа "Ukr. Canadian" (може знайду в Balch Institute). Було б добре викінчити до кінця року і віддати до друку ULE70 — хоч це може надто оптимістичний сценарій при моїх зменшених старечих силах. (Але назагал чуюся незле — ліки допомагають, хоч праве рам'я ще трохи поболіє, зокрема як підняти руку вгору). На доказ, що я ще здібна до якоїсь праці, навіть фізичної, зробила двічі вареники — внукам на запас!)

Були сьогодні на цікавому фільмі — це вже вдруге ходила я тут в кіно, а була також раз у театрі! Уляна дбає про те, щоб я мала також і розвагу: я жартую собі, що за два тижні тут я більше мала розваг, як за пів року вдома у Філядельфії! Фільм називався "Kandahar", тема його — Афганістан. Фільм іранської продукції, дуже оригінальний, на межі між документальним фільмом і белетристикою, з деяким прихованим політичним підтекстом, з багатою символікою, повний трагічних образів каліцтва, брутальности, середньовічного мрякобісся, поневолення жінопок. Силуети людей на тлі афганської пустелі — атмосфера фільму часом нагадувала мені фільми Антоніоні і Довженка. Мені, Улянці, пані Жилі (яка поїхала з нами) фільм подобався, Максим його розкритикував, а Стефко, який пішов з нами, трохи нудився. (Іванко не ходив, бо мав роботу для школи, лишився вдома).

Пендзеї приїхали на зустріч зі мною до Інституту Володимира, але я там тільки повернула позичені журнали і ми поїхали (їхнім авто) на вечерю до ресторану Львів. Приємно було мені з ними зустрітися і поговорити. І рада була я бачити, що Богдан був веселий і, виглядало мені, в доброму стані здоров'я. Бо раніше Люба по телефону сказала мені, що він недавно мав щось схоже на інсульт і проходить медичну перевірку. А з моїх знайомих тут всі мають поважні проблеми: Ліда Палій — з хребтом, Рися Голод — з раком, Ліда Гумінілович — з thuyoid-ом, а Наталка Томцьо також мала недавно операцію на нозі —

вирізували якийсь, як вона сказала, карбункул. На тому тлі моя polymyalgia виглядає дуже benign і я дуже свідомо ласк доброї долі.

Година Шимборської — 4:15. Але сон мене не бере!

Неділя, 20 січня 2002. год. 9:00 вранці.

Перший снігопад цієї зими. Нападало вчора 4-5 інчів. Маю щастя, що це не сталося раніше: в день мого приїзду з Торонто (бо я мусіла іти пішки з валізкою і наплечником зі станції Мельроз додому), або передучора, коли треба було поїхати до крамниці за харчами (Між іншим, мала клопіт з автом: не могла зрушити двигуна і мусіла викликати наглу допомогу ААА, щоб наладували батарею!)

Якби не було снігу — була б сьогодні поїхала до церкви. А так — сидітиму вдома, при комп'ютері, при музиці, любуючись з вікна краєвидом зимової казки.

Закінчила читати другий том спогадів Шевельова “Я-мене-мені...(і довкруги)”. Пару речень самохарактеристики:

“я був егоїстом, мабуть, більшою мірою, ніж пересічно людина буває” (с. 291) Про Швецію: “Підгрунття цього комплексу почувань, що вів до внутрішнього опору навколишній дійсності було не в країні, воно було в мені. Я не був приготований на іншу дійсність, не знану мені. Я був десь між барокковістю української культури і вимріяною Америкою, про яку я, щиро кажучи, поняття не мав...” (с. 275)

“Проникливіші з моїх друзів і симпатиків помічали мою самотність. Лятуринська казала мені, що я сам роблю собі ворогів. Дивнич... питав мене: чому я сам? чому без односторонців і школи?...” (с. 262) “Я розумів: наші письменники — селяки або богема. Я не те й не те. Я прийшов до них, я розумію їх, але я не їхній. І ще одного бракувало мені — я не відкривач нових шляхів, в найкращому випадку я синтезатор... (с. 263) “Усе життя я ставив перегороди між собою й іншими... У житті я завжди потребував дистанції між іншим і собою... Роки активної діяльності в Німеччині були по своєму щасливі роки. Люди до мене горнулися. Я не горнувся ні до кого, але жив з ними. Я спостерігав, вивчав, багато чого не розумів, але діяв, мав сякий-такий талан, мої діла й діяння принесли якийсь, хоч і відносний успіх, я вперше був на Заході, хоч і сторозтерзаному, і на волі. Чого мені бракувало, — я ще не розумів себе. Але, може тому, крізь усі болі й розчарування, я якось стверджував себе. Всупереч собі й своїй натурі.” (с. 263).

“Він пробував навчити мене їздити вельосипедом. Я хотів перше, ніж почати їхати, твердо й певно сісти на сідалі, з цих спроб нічого не вийшло й не могло вийти, бо це суперечило самому принципіві вельосипеда — рівновага в русі, а я хотів рівноваги в спокої, я кілька разів упав, і на цьому моя наука скінчилася. Аж пізніше я здогадався, що принцип вельосипеду — це й принцип життя і що не одна моя поразка в житті походила з нерозуміння цього.” (с. 273).

Свій принцип що “зовнішність людини розкриває її вдачу” (с. 290) Шевельов застосовує до всіх, немов якийсь сучасний Ломброзо. З усіх персонажів єдиний Ілько Борщак удостоївся абсолютно позитивної характеристики і цікаво, що в його випадку — Шевельов не намалював його зовнішнього портрета взагалі.

Спогади напевно пройшли уважну коректуру самого автора — мова і правопис, очевидно, самого Шевельова — що помітно відбігає від сучасного правопису і мововжитку України. В тексті чимало чужомовних фраз, і на відміну від інших видань України, всі вони — грамотні і без друкарських чортиків. Єдине, що я помітила: є згадка пару разів про написи на залізниці в час війни “Räder müssen rollen für Sieg” — а я пам’ятаю з дитинства, що це було “Räder müssen rollen für den Sieg”! Деякі фрази особливо дотепні: на серветках у швейцарському ресторані: “Amusez vous bien, mais ne cassez rien”. Але епіграфом до книжки є фраза “За Л.А. Сенекою” “Docendo discimus” — і я не знаю, що це значить — треба буде розшифрувати із словником.

Примусила я себе до праці над ULE70 — значну частину торонтських знахідок уже вписала в комп’ютер. Треба мені справді примусити себе бодай до двох годин праці над цим матеріалом кожного дня. Адже треба викінчити цей великий том, що буде може навіть об’ємніший ніж мій ULE80. Страх мене бере, коли подумаю скільки ще треба в цей том вкласти праці, не тільки з доповненнями, але з ідентифікаціями і покажчиком.

Вийшла я на пів години на двір відгорнути сніг. Сонячно, не дуже холодно. Сніг напевно буде поволі танути, але його досить багато — треба буде кілька днів температури понад 32°Ф, щоб все зійшло. Відгортання снігу було пробою на мою фізичну спроможність: ліки, як видно, помагають. Дала собі раду без сторонньої допомоги. Але в правому рамені ще й досі відчуваю легкий біль і каже моя Форсія, що мені треба продовжувати курацію преднісоном і ваяксом (Prednisone, Vioxx).

Жаль мені, що закінчився Шевельов і що не маю під рукою інших таких цікавих спогадів, щоденників, листування, або біографій, які б мене полонили. Доведеться читати белетристику, але це для мене тепер не те саме... Невже я дійшла до такого етапу, де правда життя перемагає правду мистецтва?

Говорила по телефону з Вірою, Софійкою, Вікторією Вакуловською, Лесею, Мотрею, Анею, Зенком. Подзвоню сьогодні до Трофименків, щоб довідатись як справи у них.

Неділя, 27 січня 2002, год.10:30 вечора.

Не щоденник, а щотижневик! Та й то свідомо примушую себе зробити пару нотаток, щоб реанімувати цей записник.

Мою самотню рутину минулого тижня (кілька годин кожного дня при комп’ютері при переписуванні 1992 року щоденника і систематичній праці над ULE70) перервала сьогодні: дала вранці помити авто, поїхала до церкви, поговорила при полуденку з Олексою Біланюком, Колодієм (купив “Ключі до царства”!), Вірою Кліш, Лабунькою,

поїхала по додаткові харчі до крамниці, а потім вступила в час проходу до Вакуловських, щоб їм передати деякі дрібні дарунки з Торонто і при тій нагоді, несподівано, посиділа з ними і їхніми гістьми Лимаренками ще зо дві години.

Від Лабуньки довідалася дві важливі речі про Ію і про Іка. Ія, виявляється, мала минулого тижня переляк: була якась циста на тайроїдній залозі, що для неї треба було робити біопсію, щоб впевнитися, що це не рак. Біопсія загрози не потвердила, отже все гаразд. Але я вирішила сьогодні під вечір потелефонувати до її і ми собі по дружньому поговорили. Довідалася я також і від неї і від Мирослава, що Іко тепер має намір бути якийсь час у Філядельфії і що він шукає якоїсь праці десь в Америці.

Минулого тижня був у мене з йорданським благословенням дому парох Михайлівської церкви, Орест Михайлюк. Це вперше! Заповівся наперед телефоном. Довідалася я від нього цікаву річ: він є студентом в La Salle, бере курси філософії та східної Європи. Це мені подобалося, зразу виріс в моїх очах. Я вже сьогодні говорила з Лабунькою про те, що може б йому св. Софія приділила якусь стипендію на ці студії — але Лабунька каже, що він на це жодного впливу не має, бо Рудницький, мовляв, завжди тримав його здаля від св. Софії — а коли нарешті до нього звернулися — він, ображений, не хотів ангажуватися. Ну, тепер головою св. Софії є Альберт Кіпа — я ще і з ним про це поговорю (хоч це моя власна ініціатива, не отця Ореста!) Але варто було б звернути увагу нашим католикам, що громадяни (такі як я) дивляться критично збоку на факт, що акумульовані громадські гроші св. Софії не вживаються на справи варті підтримки, що будинок УКУ стоїть порожній, невживаний.

Тепер під вечір вперше засіла за комп'ютер, знайшла на своїй електронній пошті листа від Людмили Тарнашинської, а в сьогоднішньому “New York Times” сенсаційну редакційну статтю “Protecting speech on campus” — в обороні тенюрованого палестинського професора університету Південної Флориди (Sami Al-Arian), що його університет, підтриманий губернатором Джейбом Бушем вирішив звільнити за те, що він в 1988 році висловився за перемогу ісламу і проти Ізраїлю. Тепер після подій у вересні, Аль-Аріяні осудив терор, але університет почав отримувати сотні листів проти нього і вирішив його звільнити. А наш ліберальний NYT показує нам приклад справжньої демократії, обороняючи непопулярні погляди і академічну свободу!

Субота, 2 лютого 2002, вранці, год.9:30.

Сьогодні у Філядельфії львівський театр ім. Заньковецької дає дві вистави: “Андрей” (о 3 год.) і “Тріумфальна жінка” (о год.7-ій). Ідемо на обидві ці вистави з Мартою і Славком Трофименками. Може і вступимо десь до ресторану на перекуску. Я не маю великих надій на театр Заньковецької — надто вони на мій смак нац-реалістичні і провінційні. Воліла б я експериментальну групу ім. Курбаса, або акторів театру Франка із Києва. Але український театр — така велика в нас рідкість, що, очевидно, з цікавістю піду, на обидві вистави (було б приємно, якби зробили мені несподіванку і виявились ліпшими від моїх сподівань!) Україномовного театру мені дуже бракує і одна з приман поїздки в Україну —

це саме і є можливість побачити якісь нові вистави.

Замітна для мене подія минулого тижня: в новому числі “Критики” (но.50, грудень 2001) є велика стаття Грабовича “Літературне історіописання та його контексти”. Тема мене, очевидно, зацікавила і я статтю почала читати. І що я бачу? Професор Грабович помітив мою статтю в “Сучасності” (про “Ключі до царства” він, мабуть, не знає?) і борониться проти моєї критики! І цій полеміці зі мною присвячує понад 100 рядків у своїй статті! Він заперечує важливість історій літератури, мовляв, “наукової погоди вони не роблять”, “процес осмислення і переосмислення здебільшого витворюється в інших, сфокусованіших дослідженнях” “Історія, про яку мріє пані Тарнавська, виконати таку функцію не спроможна, бо сама парадигма — нібито есенційно-авторитетного, квазі-сакрального тексту, що буцімто переказує ‘цілу’ історію... не переконує.” Але Грабович чесно написав, що я закликала його “взагалі більше писати англійською...” (тобто писала не тільки про історію літератури, а взагалі про праці англійською мовою про українську літературу!) — то може моя критика спровокує його до “інших, сфокусованіших досліджень”? Він реагує культурно, але видно що деякі мої критичні зауваження його заболіли (брак “великого завантаження лекціями та адміністративними обов’язками”, порівняння з Мілошем, нахил до пасивності і летаргії). Він характеризує мій апель як “трохи незвичний стиль публічного лобювання”, але як заклик “по суті добронамірений, у дечому навіть компліментарний”. Ну, такий відгук вважаю великим своїм успіхом! Ліпше з мудрим згубити, як з дурним знайти, або всупереч Цезарові, який казав, що воліє бути першим на селі, як останнім в Римі, я все життя воліла бути останньою в колі розумних людей, як першою особою серед невігласів!

Вівторок 5 лютого 2002, год.10:00 вранці.

Наталка Даниленко позичила мені книжку Тарнашинської “Закон піраміди” і я відставила іншу свою лектуру, щоб до кінця тижня прочитати книжку, яку мушу терміново повернути. “Закон піраміди” — це збірка інтерв’ю, що про її підготовку я знала давно. Там включене і інтерв’ю зроблене зі мною і друкване раніше вже в “Літературній Україні”. Книжка видана дуже гарно, з добрим технічним оформленням і без друкарських чортиків (покищо знайшла тільки один-єдиний!) Читається вона дуже цікаво — бо це живі люди, що говорять про свою працю, свої погляди на літературу, свої творчі лабораторії. Багато можна вчитати і між рядками. Попала я тут у добре товариство: Дзюба, Жулинський, Валерій Шевчук, Сверстюк, Анатолій Макаров, Вінграновський, Талалай, Загребельний, Жиленко, Соломія Павличко, Василь Герасим’юк, Андрухович, Кошелівець, Андієвська, Ігор Шевченко, А-Г Горбач, Качуровський, Розумний, Жуковський, Леонід Рудницький, Рубчак, а ще як співбесідники у круглому столі з Тарнашинською — Степан Пушик, Стефанія Андрусів, Володимир Олейко, Степан Процюк і Євген Баран. Почала я читати, очевидно, не так від початку, як від кінця — від інтерв’ю із знайомими мені діячами діяспори, а тепер повернулася до початку. Не всі ці речі однаково цікаві — в деяких переважає “великих слів — велика сила”, та ще й помітна в старших письменників (Загребельний, Талалай) прихована, але таки присутня ностальгія за “добрими старими часами”, коли письменники були “інженерами людських душ”.

Вступне слово Загребельного має назву: “Притулок для покинутих” і він там каже, між іншим: “...українські письменники... сьогодні майже те саме, що динозаври. Вони викинуті з життя, забуті, засипані попелом і ‘державотворчим’ сміттям.” А роллю книжки Тарнашинської він бачить в тому, що вона намагається “дати притулок покинутим, повернути до життя передчасно вмерлих, реанімувати, реінкарнувати їх у слові, здійснити чудо апофрадеса, як в Афінах називали дні, коли мертві повертались жити в доми, де колись мешкали.” Щиро кажучи, не розумію, чому Тарнашинська дала це, як передмову до книжки: вона зовсім непотрібно надає виданню якогось трагічно-песимістично негативного тону, який — на щастя — зовсім не притаманний розмовам з іншими письменниками.

В п’ятницю маю давно заплановану медичну процедуру colonoscopy. Ніколи раніше цього тесту не робила. Але маю клопіт: пакет інструкцій, який мав прийти до мене з лікарні, досі не прийшов. А тест вимагає попередньої підготовки. Я вже до них вчора телефонувала — якщо сьогодні пошта не доставить інструкцій, доведеться мені, мабуть, поїхати завтра до лікарні, щоб їх безпосередньо отримати.

Субота, 9 лютого 2002. 11:00 вранці.

Медична процедура colonoscopy відбулася вчора в Presbyterian Medical Center, що є частиною University of Pennsylvania Health System, і довершив її dr. Timothy Hoops. Діагноза, на моє щастя і радість, не виявила нічого загрозливого: тільки sigmoid diverticulosis (про що я вже знала) і “a single small polyp in the cecum” (що його вирізали, і.e. “removed by snare cautery”). Якщо біопсія виявить, що поліп був “adenomatous”- то процедуру треба буде повторити за 5 років, в іншому випадку — за 10 літ.

Коли мене везли на візочку до операційної зали, я нагадала собі рядки із вірша “Тюльпани” Силвії Плат: “Я віддала своє ім’я і одяг щоденний — медсестрам, свій життєпис — анестезіологові, тіло — хірургам. Мою голову підперли між подушкою і простиралом...” А ще я думала про свого тата і інших наших лікарів, що вели лікарську практику без допомоги всіх цих технічних удосконалень, де діагнозу треба було вгадувати.

Підготовка до процедури вимагала цілоденного посту в четвер і повного очищення шлунка огидним препаратом Fleet Phospho-Soda. А що вчора я також майже нічого не їла, то сьогодні вранці з радістю помітила на вазі — 144 фунти. Останніми тижнями, як наслідок ліку Prednisone, що про нього написано в інструкціях, що він підносить апетит, моя вага піднялася була до 154! Я вже раніше собі обіцявала, що мушу завести дієту, менше їсти і не спокушатися шоколадами і хлібом (хліб — моя найбільша спокуса! я волюю хліб, зокрема житній торонтський з кменом, помащений філядельфійським cream cheese і варенням, ніж всі галицькі і київські торти!) А тепер маю виняткову нагоду: бо вимушений піст дозволив на драстичний спад ваги, що його треба тільки втримати в якихось пристойних межах (було б добре, якби вага могла зупинитися на 145 — в моїм віці на менше мабуть розраховувати було б нереалістично).

Факт, що інструкції з лікарні одержала я спізнено, трохи справи скомплікував. Коли я, відповідаючи по телефону на питання медсестри, сказала, що пляную приїхати публічним транспортом-метро, і таким самим способом повертатися додому, вона категорично заперечила. Навіть на таксі не можу сама повертатися додому, заявила мені. Лікарня мене не випустить, якщо не буде когось, кому вони можуть мене передати після процедури. Мусіла я звернутися з проханням до Софійки і вона по мене приїхала. Я, правда, була зовсім притомна, і ми ще поїхали до центральної бібліотеки на пів години, а потім Софійка відвезла мене додому, де ми ще разом випили чай і з'їли перекуску. Коли вона поїхала, я ще сіла до комп'ютера переглянути електронну пошту, але бачила, що я — спляча, тому й лягла пополудні в ліжко. Спала до 10 год. вечора — фактично розбудив мене телефон від Софійки. Але і після розмови з нею, я вже тільки передягнулася в піжаму, і знову пішла до ліжка. Отже виспалася я за всі часи!

Закінчила читати “Закон піраміди”. Найцікавіші для мене інтерв'ю там — з Соломією Павличко і з Еммою Андієвською.

Каже Соломія Павличко:

“Тільки ті жінки в політиці реалізуються успішно, які абсолютно не відповідають українському стереотипові берегині, жінки-матері у вишитій сорочці, котра співає коліскових пісень а ля Ніна Матвієнко...” (с. 100)

“Наша література все ж таки є ще дуже молодою, і мусимо визнати, що таких творів, які спричинили б вплив на німецьку, французьку, англійську, російську літератури, ми ще не маємо.” (с. 101)

“Терміни ‘всесвітньовідомий’, ‘геніяльний’, які у нас вживаються мало не біля кожного прізвища — такого ніде в світі немає. За такими патетичними визначеннями стоїть комплекс вини й неповноцінності.” (с. 101)

“Якщо говорити про певні традиційні цінності, скажімо, села, традиційної родини, то втрата їх стане лише здобутком. Я вважаю, що в нашій культурі є дуже багато таких традиційних цінностей, втрата яких — просто благо — і це мене обнадіює.” (с. 101)

“Я взагалі не люблю поверхових речей, поверхова народна культура, поверхова національна культура — солодкава, патетична — мені чужі. І я не хочу, щоб сучасний образ України був з нею пов'язаний. У моєму розумінні, Україна має шанс вижити як культурна європейська нація, тільки якщо модернізується.” (с. 103)

“Специфіка професії літературознавця, критика полягає в тому, що він завжди на другому плані, наче музикант, що виконав річ, поклонився, але всі аплодують не йому, а Бетховену...” (с. 105)

Каже Емма Андієвська:

“Для того, щоб могли сприймати світ свіжо, ймовірно, і треба бути аномальним, власне дитиною”. (с. 131)

“...перша реакція на те, чого людина не знає — відкинути, і щойно потім, як вона поновно

повертається до цього, то встановлює, що це зовсім не так уже й незбагненно. Мета мого життя — якомога повніше відтворити ту дійсність, яка навколо мене. Її всі бачать, тільки чомусь не помічають...” (с. 132)

“Я той, хто ходить тільки крізь стіни. Усе моє життя — ходіння крізь стіни... Мені завжди казали: цього не можна, а те погано, а це взагалі нікуди не годиться. Знаєте, мій єдиний критик — мій дзвіночок усередині. Той дзвіночок — безпомилковий. Він далеко ліпше вам скаже, що справжнє, а що ні.” (с. 138)

“Мені цікаво писати для такої публіки, як я сама, мені хочеться сказати якісь несказані речі, витягнути їх із небуття.” (с. 137).

Понеділок, 11 лютого 2002. Год. 9:15 вечора.

Значну частину сьогоднішнього дня я провела в культурному товаристві і на цікавій розмові. Ще минулого тижня запросила мене до себе на полуденок Наталка Даниленко, разом із Вірою Кліш. Але через мої медичні процедури я мусіла це запрошення відхилити. Отже Наталка перенесла це на сьогодні. Даниленки живуть у містечку Сомердейл, в штаті Нью Джерсі, приблизно годину дороги автом. На щастя, я мусіла поїхати тільки до УОКЦентру, а там пересілася до авта Віри Кліш. Віра з Наталкою — давні і близькі знайомі і вони часто бувають у себе, так що Віра добре знає дорогу. Івана вдома не було (він ще працює, хоч тільки два дні в тижні), так що нас було там тільки три жінки (плюс сучка, що дотепно називається: Ксенька). Мені завжди приємно бути в хаті, де люблять і цінять українську книжку. Знайшла я там і кілька нових видань, яких раніше не бачила (а привезла повернути тількищо в них позичені і прочитані “Закон піраміди” та “Що ми за народ такий?” Яворівського). Наталка спеціально цікавиться феміністичними виданнями і має чималу їх колекцію, а крім того етнографією (яка мене менше цікавить). Розмови велися зокрема про пляноване біографічне видання визначних жінок України, що його Наталка має в пляні спонсорувати.

Даниленки — бездітне подружжя — і вони свої життєві заощадження та інвестиції зуживають тепер на благородне меценатство всяких громадських починів: їхні гроші, напр. уфундували кімнату в Києво-Могилянській Академії, книжку про Холмщину і Підляшшя, монографію Тарнашинської про Шевчука, “Масовий терор” Білоконя і ін. Обоє часто їздять в Україну. Довідалася я при нагоді, що Наталка мала перед Даниленком ще іншого чоловіка, з яким ходила кілька років, але подружжя витримало тільки три місяці... Наталка по професії — хемік, Іван Даниленко — інженер. Вони напевно не належать до найбагатших українців в Америці — хата їхня — відносно скромна, типовий буржуазний осібняк американського передмістя. Такими як вони меценатами могли б бути тисячі наших людей, якби мали добру волю і бажання залишити добру пам’ять по собі.

Повернувшись додому, застала я на автовідповідачі повідомлення від Марилі: помер Дик Слон. Я знала, що в нього рак, що справи погіршилися і він в лікарні. Мариля пару днів тому дала мені номер телефону і я дзвонила йому в четвер, в п’ятницю і в неділю пополудні. В четвер і п’ятницю — ніхто слухавки не піднімав, і я думала, що його перенесли кудись, або й виписали вже, але спробувала подзвонити ще в неділю. Слон

відізнався, пізнав мене, але не міг уже зі мною говорити... А на другий день — помер.

Середа, 13 лютого 2002. 10 год. ранку.

Маю дилему. Як оптимально розподілити свій час, щоб встигнути за життя ще дещо зробити? Має рацію Тарнашинська, коли пише про “розуміння плинності часу і вміння те розуміння зреалізувати в конкретні речі”. Вона це приписує діяспорі взагалі, а мені зокрема. Але тут потрібна поправка: розуміння плинності часу, очевидно, притаманне людям похилого віку. Вони розуміють, що їх життєвий шлях добігає кінця, на що люди замолоду не звертають уваги. А я тому й пішла на пенсію, що сприймаю цю плинність часу може навіть гостріше, ніж інші люди. Не даром в мене на шафі приліплене гасло: CARPE DIEM!

Моя дилема: за багато проєктів, за мало сил і часу для їх здійснення. Головна моя робота — це ULE70, ULE90 і ULE post 2000 і переписування щоденника, але хотіла б також підготувати до Остапового 90 річчя (в 2007 році) друге поширене видання його бібліографічного покажчика (на зразок моєї “Автобібліографії”, з фотографіями і вибраними статтями про його творчість), упорядкувати листування в його архіві і може дещо з того надрукувати в періодиці. Колись думала зібрати його поетичні переклади і видати їх окремою книжкою. Могла б зібрати і свої англomовні статті і рецензії. Колись в далекому майбутньому можна б видати вибрану ULE окремою (справжньою!) книжкою.

Але: треба вибирати. Скільки ще в мене сил залишилося і часу? Ось при останній зміні окулярів сказали мені, що в мене початки катаракту (більма) — мовляв, забере десять років, поки він дозріє. Ну, але це — memento! А сьогодні я вчитала в медичній енциклопедії, що приймання кортикостероїдних ліків сприяє розвиткові катарактів. Мій prednisone помагає мені на мої м’язи, але шкодить мені на очі.

Щодо ULE рішення я зробила вже давніше: як Бог дасть, постараюся викінчити ULE70 і ULE90, а ULE post 2000 робитиму тільки вибірково для публікації в періодиці, евентуально як матеріал для доповідей і статей. Але щоб викінчити і послати до друку ULE70 треба вкласти ще дуже багато праці, їздити до бібліотек ітд. 90-ті роки тільки розпочаті, але 70-і обов’язково треба закінчити, бо вони виповняють лакуну моєї праці між 1965 і 1980-ими роками.

Але праці над ULE дуже заважає мій потяг до переписування щоденника. І я розумію чому. Я цього щоденника фактично ніколи в цілості не перечитувала, і він є для мене цікавою лектурою і зануренням у минуле. А ще думаю собі: якщо я цього не перепису на комп’ютері — діти і внуки не зможуть ніколи розшифрувати мого письма. І ось так я вже закінчила трагічний 1992 рік і дійшла до березня 1993 року. Як дійду до 1994 — буде легше, бо тоді вже багато записів було безпосередньо на комп’ютері.

Неділя, 17 лютого 2002. Год.7:15 PM.

Вчора весь день провела в Нью Йорку на пленарних нарадах управи НТШ-А і на доповіді Ольги Гнатюк. Славко і Марта Трофименки приїхали по мене перед 8-ою вранці, автом ми доїхали до Онишкевичів, а тоді з Ларисою далі поїздом до НЙ і таксівою до НТШ-А. Народи — перервані перекускою — забрали весь час, майже до 4-ої год. В центрі уваги була справа ЕУД і нове домовлення з Маркусем. Він був присутній і пробував боронитися і оправдуватися перед закидами, але на щастя наради пройшли без зайвих конфронтацій і непорозумінь. Всіх турбує постійне відтягання терміну завершення цієї важливої і коштовної праці, надмірне заангажування головного редактора в поїздки по різних країнах у зв'язку нібито з цілістю проекту, охота редакторів до зустрічей і дискусій з регіональними групами, замість завершувальних дій самої редакції. Ухвалено додаткові кошти на оплату допоміжних сил, але не на поїздки, зустрічі (на Союзівці!) ітп., що їх пропонував Маркусь.

Ольга Гнатюк, молода жінка, що є професором Варшавського університету і під цю пору стипендіантом Шклярів у Гарварді, говорила про житомирську і івано-франківську школи в сучасній літературі України і про конфронтацію між цими двома групами, що нагадує історичні конфронтації схід-захід, народники-модерністи, Просвіта чи Європа. Не знаю на скільки реальною є ця конфронтація, але цікаво було почути від критика і літературознавця таку характеристику та й почути прізвища осіб із цими напрямками пов'язаних. (Головна увага була на передмові Володимира Даниленка до антології “Вечеря на дванадцять персон”, яка нібито ставить руба цю конфронтацію). До цієї “житомирської” групи вона причислила також критика Барана (хоч він живе в Івано-Франківську) і письменників Медвіда і Пашковського. (Валерій Шевчук, що з його ім'ям навіки буде пов'язаний Житомир — в її характеристиці до цієї групи не належить, або належить тільки умовно). Західняки, це, очевидно колишні Бу-ба-бісти, Андрухович, Винничук, Іздрик і компанія. Я нажаль не мала змоги поговорити довше з Олею Гнатюк (бо ми вже спішилися до поїзду). Встигла тільки подарувати їй “Ключі до царства” (Виявилось, що “Тихі розмови” вона вже має від Максима!)

Юрій Шевельов минулого тижня мав “легкий” атак серця і є в лікарні. Ще кілька днів тому вибирався до опери з Андрієм Даниленком, кажуть. Знайшли його непритомного вдома, бо помітили, що він цього дня не ходив відбирати пошту і викликали господаря, щоб відкрив його помешкання. Я подумала собі: як би це трапилось мені, то знайшли б мене певно аж за тиждень-два: до мене не часто бувають телефони, а відвідувачів майже не буває взагалі. Але таких самотніх людей — тисячі довкола, і це — неунікнима condition humaine в демографічній ситуації сьогоденного американського суспільства. Зрештою — як я це не раз уже висловлювала — в обличчі смерти людина завжди самотня.

А телефонного зв'язку з людьми в мене буде незабаром ще менше, ніж досі. Бо і приятелів поменшає. Найчастіше телефонує до мене Софійка Геврик і це, без сумніву, найближча мені у Філядельфії людина. Ми з нею не тільки маємо багато спільних зацікавлень (зокрема справами української культури), але навіть і спільні інтереси в громадській праці в Українській Бібліотеці в Центрі. А товариське наше спілкування тягнеться вже кілька десятиліть: скільки було спільних походеньок по театрах і ресторанах і кінах, не згадуючи

вже гостювань у них, і у нас, чи тепер — у мене... Але Геврики продали вже хату, десь у червні матимуть вже settlement. Софійка вже покинула працю пару місяців тому, а Тит десь цими тижнями також піде на пенсію. В Гантері вже стоїть новоперебудований їхній дім, куди вони перенесуться і де житимуть влітку. На зиму думають купити собі кондомініум у Нью Йорку, де живуть уже всі три їхні сини. Для мене особисто це буде велика і болюча втрата і Філядельфія для мене — після їхнього виїзду — стане ще більше провінційною, ніж була досі.

Буде втрата і комплікація також для Української Бібліотеки, бо треба буде когось іншого поставити на голову Ради Бібліотеки, а це не буде легка справа. Я рішена не прийняти поновної номінації, про це я вже не раз перестерігала — навіть звичайним членом Ради залишилася я тільки під умовою, що Софійка погодилася ще рік бути головою. Я радо посвячу трохи свого часу і добровільної праці для цієї бібліотеки, бо залежить мені на тому, щоб вона продовжувала рости і діяти, але я готова працювати тільки там, де потрібна моя фахова експертиза. Головою Ради я була вже 5 років і до цих керівних громадських функцій я вже повертатися не хочу. От в наступному тижні я погодилася дати перші дві лекції каталогізації для кількох зголошених добровольців (цілий курс забере 4–5 таких двогодинних сесій). Це я, під натиском Софійки, обіцяла зробити вже давно, і хоч воно вимагатиме від мене досить багато додаткової праці і підготовки — я розумію, що ніхто крім мене цього зробити не може. Але от очолити Раду Бібліотеки мусітиме хтось інший — біда тільки, що не маємо добрих кандидатів. Добре, якби на цей пост можна поставити якусь молодшу особу та ще й професійного бібліотекаря. Таким ідеальним кандидатом була б наша Чортополошка Туся Данилів — але вона, на жаль, жодної ініціативи в Раді не виявляє і, як показує досвід, на керівника не надається.

Була сьогодні в церкві, але не було навіть з ким піти на каву.

Неділя, 3 березня 2002. Вранці.

Не тиждень, а два пройшло без записок у щоденнику. Нічого замітного, щоб варто було віднотувати: простуда, візита у Форсії, перші дві сесії каталогізаційного семінару в Українській Бібліотеці (ще має бути чотири), вчора — бенкет в УОКЦентрі, де в центрі уваги був митрополит Стефан Сорока.... Бенкет зібрав майже 400 осіб. Я не мала особливої охоти іти (в програмі, крім Сороки, був ще хор Прометей і соліст Чаплинський), але пішла з уваги на Гевриків і товариство. (Сиділа між Титом і Лихач, молодою дослідницею ікон і редактором журналу “Родовід”, що сьогодні буде доповідати в Центрі). Програма вечора мала кадильний характер, вітали митрополита від організацій Філядельфії діти в національних костюмах ітп. Сорока виграє на тому, що він — великий контраст до свого попередника Сулика, який нікуди не виходив і зв’язків з громадою не тримав. (Між іншим, Сулик написав книжку спогадів, яка має досить характеристичну егоцентричну назву “Як Стефан став митрополитом” — але книжки я ще не читала).

А читаю я перший із двох принесених з університетської бібліотеки томів: Jan Swafford: “Johannes Brahms, a biography”. (New York: Knopf, 1997). Це вже вдруге (після

Мендельсона) відкриваю музичну Німеччину кінця 19 століття, тим разом середовище Роберта і Клари Шуманів, Гамбург і Дюсельдорф, що успішно конкурують із Ляйпцігом, де в даний час подвизається Франц Ліст. Але я тільки прочитала перших 130 сторінок (а том має майже 700!) — знаю наперед, що Брамс до вершин своєї кар'єри доходить не на вужчій своїй батьківщині, а у Відні.

Другий товстий том, що його я собі принесла із Ван Пелт — це біографія Чайковського (Anthony Holden: "Tchaikovsky: a biography". N.Y.: Random House, c.1995). Добре мати доступ до великої університетської бібліотеки! Сама присутність в моїй спальні цих двох книжок дає мені запоруку цікавого й приємного відпруження.

А довкола також безліч української лектури — переважно в журналах ("Всесвіт", "Сучасність", "Кур'єр Кривбасу") — але я більше там читаю статей, ніж белетристики.

В Україні у зв'язку з недалекими виборами до парламенту загострена передвиборча кампанія, включно із старими випробуваними методами — терором. От прийшла вістка, що колишню дисидентку Ірину Сенік побили якісь хулігани після того, як вона публічно виступила, заохочуючи голосувати на блок Юценка. А газета "День", що її я читаю майже кожного дня на інтернеті, також переповнена анти-Юценківськими матеріалами (це газета Марчука!)

П'ятниця, 8 березня 2002. 9 вечора.

Минулий тиждень пройшов під знаком відвідин Мушки Одежинської. Приїхала з Колорадо Спрінгс в понеділок, у вівторок мала засідання з адвокатом (головна причина її приїзду), в середу я зробила для неї своєрідний open house — невеличку гостину, щоб дати їй можливість зустрітися з Чортополохами, а в четвер вранці відвезла я її на станцію Мельровз, звідки вона поїхала на летовище. (Вона заплянувала цю подорож так, що летіла наперед до дочки до Оттави, а щойно під кінець місяця повертається додому). На зустріч з Мушкою в середу прийшли Слава Оранська і Віра Пак, Слава Білас, Галя Прасіцька з Тольком та Аня Максимович.

Якщо до цього додати факт, що я у вівторок і в четвер провела наступні дві сесії каталогізаційного семінару, що вчора була на засіданні регіонального комітету ЕУД, що їздила на зустріч із своїм податковим дорадником Арнолдом Левіном, а сьогодні мала візиту в дентистичній клініці та пов'язану з тим зустріч на полуденок з Марилею у правничій бібліотеці — то все це разом свідчить про зовсім нетипову для мого теперішнього життя рухливість і перебування серед людей. Фактично, навіть, аж занадто. У висліді, чимало справ лежить неполагоджених (включно із деяким залеглим листуванням — приватним і НТШ-івським), не встигла піти до фриз'єра, щоб підстригтися, а що я ще відчуваю деякі залишки простуди — то відчуваю втому і бажання трохи відійти від надмірної активності і відпочити (на самотній роботі...)

У висліді я вирішила не скористати з нагоди, що Трофименки їдуть в неділю до Нью

Йорку на Шевченківську конференцію НТШ-А. Спершу думала була навіть їхати поїздом — Лариса сугерувала, щоб я зробила там презентацію “Конкорданції” Ільницького та книжки “Світи Шевченка II”. Але обидва ці видання — це ще видання попередньої видавничої комісії, в офіційній програмі конференції мого імені не згадано, отже я не почувуюся до обов’язку бути там присутньою.

Отримала цими днями два не дуже приємні листи. Один від Вериги — його реакція на критичні опінії рецензентів і наше рішення, що НТШ-А не видаватиме його праці. Другий — від Богдана Винара — реакція на мою критичну рецензію на його “Independent Ukraine” в “Harvard Ukrainian Studies”. Але мала я недавно і приємну несподіванку: Володимир Пилишенко з Рачестеру — на основі оголошення Мостів у “Свободі” замовив у мене всі наші видання для бібліотеки Самопомочі і написав мені дружнього листа підтримки, що на нього мушу йому відписати, бо це перший того рода випадок... (Якби таких людей було більше, справи українського книгодрукування стояли б зовсім інакше!)

П’ятниця, 15 березня 2002. год. 9:30 вранці.

Вчора закінчився мій курс каталогізації для добровольців української Бібліотеки. Відбулося шість сесій, число учасників вагалось між 5 а 7. Дехто (Дзвінка Захарчук, Наталка Коропецька, Віра Кліш) виявив не тільки справжнє зацікавлення, але навіть і деякий ентузіазм для цієї роботи, що дало мені певну дозу сатисфакції, а вже найбільшим успіхом вважаю факт, що в усіх сесіях брала участь Галина Клюк, керівник бібліотеки, якій в першу чергу треба було засвоїти ці елементарні каталогізаційні принципи. Успіх мав і мій підручник “Українська бібліотека в Америці” — замовили в Кінко, за моїм дозволом, очевидно, кілька додаткових копій (бо примірники оригінального накладу є вже тепер білими круками!) Маємо надію, що від тепер дехто з тих добровольців приходитиме бодай на годину-дві в тиждень, щоб допомагати каталогізувати нові книжки, а я зобов’язалася з’являтися там на пару годин у вівторки і допомагати додатковою консультацією. (Я так чи інакше приходила, щоб каталогізувати на комп’ютері, системою Mitinet, нові англомовні матеріяли).

У зв’язку з Українською Бібліотекою мала я ще цікаву розмову з Ромком Проциком. З доручення Ради Бібліотеки я звернулася до нього, щоб запропонувати йому членство в Раді. Він, на диво, погодився, але хоч тоді вранці не мав часу довше бути при телефоні, при нагоді заявив, що має бажання поговорити зі мною в інших справах і окремо увечері потелефонує.

Вечірня наша розмова тривала годину, а то й більше. І темою її були справи пов’язані з Гарвардом та українськими студіями на Колюмбії. Сказав мені новину: мовляв, моя критика Грабовича вже дала добрі наслідки: Гриць показував Процикові якусь свою англомовну літературознавчу працю, чи то історію літератури чи щось інше. Але інформуючи мене про справи Гарварду, Процик виявив що і Грабович і Шпорлюк стоять на становищі, щоб фонди вкладати передусім в Україну, а не у видавничі проекти тут у США, Шпорлюк мав навіть ідею припинити видавання “Harvard Ukrainian Studies”, а

Грабович носить з думкою створити в Києві якийсь Інститут Перспективних Досліджень, своєрідний “post graduate finishing school”, що для нього меценат Шкляр уже нібито дав 75,000 дол., а ФКУ має дати додаткових 75,000. Коли виникла розмова про Колумбійський університет і можливості встановлення там якоїсь регулярної програми курсів українознавства, я просила вяснення щодо статусу ФКУ і якою мірою ФКУ пов’язаний юридично з Гарвардом. Виявляється, що ФКУ — Фондація Катедр Українознавства = Ukrainian Studies Fund — зареєстрована в штаті Нью Йорк як “charitable endowment”(501 C3). Від 1986 року вона ведена три-членною езекутивою, що її членами є Богдан Кудлик, Андрій Герасим’як (alumnus Harvard Law School, пов’язаний з фірмою Cravath, яка через нього робить для ФКУ юридичні справи pro bono) і Олесь Лабунька, а езекутивним директором є Роман Процик. Тамара Гутник працює в Процика секретаркою. Гроші мають, люди залишають їм різні спадщини, недавно мали судову справу за якийсь залишений їм будинок. Навчені досвідом Гарварду, не хотіли б створювати в Колумбії постійної катедри (катедру можна було б встановити за 2.5 міль. доларів, але тоді університет має повну контролю, на це трудно впливати ззовні і воно може бути використане незгідно з програмою, чого прикладом є Фляер в Гарварді, який займає катедру української мови, але чий науковий інтереси зовсім не лежать у сфері українського мовознавства). Можна б встановити ротаційний lectureship, напр. у School of Public Affairs, концентрувати справи на політології (що примусило б Гарвард наголошувати традиційні дослідження мови, літератури, історії), підтримати post doctoral graduate student research, оплатити бібліографа, адміністратора. Процик каже, що ФКУ саме за слабе для такої нової ініціативи і що вони хотіли б громадської підтримки НТШ-А. Конкретно сугерував, що ФКУ готов інвестувати в цю справу пів мільона доларів під умовою, що НТШ-А, замість давати по 25,000 річно, як вже було ухвалено на спільних засіданнях з Сисиним і фон Гагеном, призначив би одноразовий endowment fund capital в сумі \$100,000. Нью Йорк є все ще центром української громади в Америці, Колумбія має більше українських студентів як Гарвард, а також на думку Процика — варто було б спрямовувати гроші потенційних українських меценатів на справи науки (а не тільки на розбудову Українського Музею). І стимулювання українських студій в Колумбії мало б також позитивний вплив на науковий осередок в Гарварді, який тепер втратив свою динамічність, ввійшов у фазу стагнації і поволі втрачає фахових людей.

Я вважаю, що встановлення наукових осередків в американських університетах — не тільки на Колумбії — дуже побажане, навіть якби воно було безпосередньою конкуренцією Гарвардові. Конкуренція в нашому сучасному світі потрібна, бо це стимулює людей до праці, примушує до творчого думання, дає можливість зацікавити українознавством ширші кола людей, створює нові позиції для молодих науковців, дає змогу українознавчим дисциплінам рости й поширюватись. Роля діаспори, на мою думку, не в тому, щоб бути тільки філантропічним банком для починань в Україні, але передусім в тому, щоб виводити Україну — її науку й культуру на світову арену. Я про це вже говорила й писала не один раз. Про освіту й культуру в самій Україні повинні дбати громадяни України та її уряд, а нуворіші замість вивозити народні гроші закордон, повинні інвестувати їх не тільки в економіку України, але також і в її науку і культуру. Грантами-дотаціями ззакордону можна час-до-часу допомогти в час кризи, але це не може

бути підставою для майбутнього.

Неділя, 17 березня 2002, год. 8 вечора.

Вчора, в суботу, була аж на двох імпрезах. Пополудні їздила з сестрами Вакуловськими до міста, до Academy of Music, де Opera Company of Philadelphia ставила “Madama Butterfly”. Раптове і несподіване зацікавлення оперою виникло у зв’язку з українським тенором — Михайлом Дідиком, який співав і грав ролю Пінкертона. (Недавно читала я в газеті “День” про проблеми Київської опери: всі добрі солісти перебувають на гастролях закордоном!) “Батерфляй” не належить до моїх улюблених опер, навіть у випадку Пуччіні волю “Тоску” або “Богему”, а якби мала справжній вибір то першенство віддаю Верді — “Травіаті”, “Аїді”. В “Батерфляй” фактично є одна тільки славна арія в другому акті (її співала якась молода китайська співачка Xiu Wei Sun). Назагал, співаки були на доброму професійному рівні і сама постановка (режисер: Key Walker Castaldo) була досить оригінальна і помислова. Приємно було бути знову у приміщеннях старої Academy of Music, що своєю елегантністю, акустиккою і старомодною Gemütlichkeit нагадує старі театри Європи. Українців було на виставі досить багато, квитки купували ми за груповою знижкою через УОКЦентр (по 45 дол.)

Увечері був у Центрі політичний круглий стіл, у зв’язку з парламентськими виборами в Україні. Його учасниками були Мирослава Гонгадзе, конгресман Joseph Hoeffel, і два представники нової вашингтонської адміністрації: David J. Kramer (Senior Policy Advisor to Under Secretary of State for Global Affairs), який працює з Павлою Добрянською, і Karen L. Malzahn (career Foreign Service Officer). Все це люди пов’язані з політикою США по відношенні до України, і добре зорієнтовані в сучасній ситуації. Але з усього видно, що політика Буша ще тільки формується, і що багато залежатиме від вислідів парламентських виборів в Україні.

Сьогодні я знову була на імпрезі. Тим разом на Шевченківському святі, де в програмі виступали Михайло Найдан, актор Майкел Берноскі, якийсь докторант з України — студент Найдана, співачки сестри Тельнюк і бандуристка Боднар. Тим разом програма була коротка (менше як дві години) і в центрі уваги були твори Шевченка (винятково навіть у двомовному виконанні). Найдан говорив про те, як він почав перекладати Шевченка і це було для мене цікавою новинкою. (Моєї статті, де я закликаю до нових перекладів із Шевченка він не читав!)

Всі ці походеньки поза хату дають мені алібі, чому я не беруся до праці над НТШ-івськими справами... А ще поїхала до міста і знайшла для Ніни дарунок, що його собі вона в мене замовила: Philadelphia Flyers, home jersey, із прізвиськом спортсвця Le Clair.

Середа, 20 березня 2002, перед полуднем.

А на дворі і справді весна: цвітуть форситії, нарциси, магнолії, овочеві дерева. Вчора і сьогодні, щоправда, дощ і безсонячна понурість — але це благословенний дощ, бо цього

року зима була така тепла і суха, що загрожувала перетворити нас у пустелю.

Нарешті примусила я себе до праці над справами НТШ-А, написала кілька листів, подала під голосування дотації для листів до Коцюбинського і універсали Мазепа. Ще мушу підготувати рекламні анотації для бібліотек про Шевченківську конкорданцію і “Атлас української мови”. На 20 квітня Лариса заповіла збори управи — у зв’язку з цим я мусіла відкликати свою участь у святкуванні 50-ліття Чортополохів на Союзівці, бо хоч Чортополохи запросили мене виголосити святкову промову на бенкеті, то я розумію, що моя участь в ділових зборах управи НТШ-А, де рішаються важливі справи і де мені також треба звітувати про пророблену працю — куди важливіша, ніж моя церемоніальна участь у товариському пластовому з’їзді. Промову, щоправда, я їм уже написала і вислала поштою — може хтось інший прочитає. (Повинні також прочитати мій вірш : “То не раду жалобну шеф штабу склика в Пентагоні” — написаний на 20 річницю, тобто 30 літ тому — але не знаю чи вони його відповідно доцінюють?)

Кілька хвилин тому телефонувала Діма з Нью Йорку. Переїнялася фактом, що у “Свободі” надрукували її вірші, поставивши під ними дату її листа до редакції (2002), і це виглядає як дата написання цих старих віршів... Ну, я радила їй не звертати надмірної уваги на такі дрібниці. Вона також дуже негативно висловила про Грабовича, його участь в Шевченківській конференції в НЙ і його книжку “Шевченко, якого ми не знаємо”. Книжки я ще не бачила, але знаю в чому справа, бо ці статті друкувалися на сторінках “Критики”. Я Грабовича боронила, бо надмірна і фальшива цнотливість наших людей і їх тенденція забронзовувати героїв і творити святих корів — мені абсолютно чужа. Діму я напевно позлостила, бо у відповідь на її твердження, що мовляв Грабовича не треба запрошувати, що він ображує Шевченка, я сказала, що Грабович більше зробив для слави Шевченка, ніж цілий гурт шевченкознавців. Але це ще один тільки доказ, що Грабович — замість любитися примітивною полемікою і шокуванням української публіки, повинен взятися за серйозні англійські дослідження і Шевченка і української літератури взагалі.

Написала електронного листа Роксоляна Зорівчак. На якомусь засіданні львівського НТШ вона читала доповідь про мене як бібліографа. Може цей лист матиме практичні наслідки. Бо мені конче треба якоїсь заохоти, щоб я повернулася до праці над ULE.

Середа, 27 березня 2002, 10 год. вранці.

Закінчила читати біографію Брамса і хочу зробити пару нотаток, заки все вивітриється з пам’яті і поки я віднесу книжку до Van Pelt.

Передусім кілька біографічних даних: народився 1833 року, як син гамбурзького музиканта, помер у Відні 1897. Замолоду мусів для заробітку грати в різних нічних локалях і це залишило вплив на все життя, зокрема сексуальне (від молодості користувався послугами проститутток і мав труднощі у відносинах з порядними жінками, і боявся зв’язати себе родинною відповідальністю, хоч родину і упорядковане буржуазне

життя вважав своїм ідеалом). Молодим хлопцем познайомився з подружжям Шуманів. Роберт написав про Брамса надзвичайно похвальну статтю, чим звернув на нього увагу музичного світу. Шумани в житті Брамса відіграли важливу роль. Клара Шуман, з дому Вік (Wieck), була вже на 16 році життя визнаною піаністкою. Вона мусіла перебороти великий опір батька, щоб вийти заміж за композитора Роберта Шумана. Клара і Роберт мали семеро дітей, але Роберт мав психічні проблеми, пробував утопитися в Райні, після того як його врятували, кілька літ жив в інституції для ментально хворих. Брамс весь цей час був у близьких стосунках з Кларою, але після смерті Шумана, і мабуть всупереч сподіванням Клари, Брамс не запропонував їй подружжя, хоч все життя вони обоє залишились близькими і добрими друзями. Брамс мав ще кілька любовних пригод, в деяких був близький до одруження, але в останніх хвиликах різні комплікації цьому перешкодили. Як композитор мав неабиякий успіх за свого життя, жив вигідним життям віденського буржуа, любив добре їсти і випити і забавитися в товаристві, мав чимало поклонників і приятелів, хоч жив відносно скромно і самотньо. Деякі з його колег (von Bülow) вважали його одним із трьох великих Б музики (Бах, Бетговен і Брамс), але сам Брамс дуже турбувався, що майбутня критика не буде така до нього ласкава, що він матиме таке місце, як скажімо Cherubini. Чимало своїх композицій він знищив, а також спалив багато біографічного матеріалу, особистих листів тощо.

Біограф Jan Swafford серед своїх характеристик Брамса дає і таке: “the Brahms Effect: music at once warmly, lyrically, Romantically expressive, and at the same time remote, Olympian... Like the gods on Olympus, Brahms is fully and tenderly and lustily human yet unsearchable, in his art as in his life. After twenty-five years Clara Schumann declared him still a stranger, and she knew him better than anybody else. When we speak about Brahms’s music, as when he did, most often we are forced to resort to abstractions: this theme, this rhythm, this design. Meanwhile, in contrast to Wagner and perhaps to Beethoven, Brahms was too realistic to imagine that music could save the world, no matter how much the world needed saving.” (p. 632).

Звернула я увагу, що за весь час, коли я читала цю товсту книгу, я ні разу не чула на моїй радіостанції клясичної музики, що її слухаю з раннього ранку до пізньої ночі, ні одної композиції Брамса. Перевірила це в програмці і бачу, що справді останні два тижні його не грали, але ось заповідають на четвер о 8 год. вечора “Das deutsche Requiem” — один з його великих творів, і в дальших програмах прізвище його згадується нераз. Мені конче треба послухати трохи його музику — в пам’яті зринає тільки “Академічна увертюра” (її він написав, коли йому давали почесний докторат на університеті Бресляу), але напевно чимало мелодій мені мусять бути знайомі (всякі малярські танці, колісанки, Lieder) — попробую навчитися їх ідентифікувати... Найважливішими його творами вважають, крім німецького реквієм, чотири симфонії, Alto Rhapsody, фортепіянові і скрипкові концерти і сонати... Щось з того мені напевно знайоме — не хотіла б купувати CD, не перевіривши наперед, чи це музика мені по душі. Бо моє відношення до музики абсолютно віддзеркалює мою підсвідомість: реагую на неї спонтанно й емоційно — часом подобається і захоплює, часом викликає заперечення і спротив. Поміж тими екстремами чимало такого, що залишає мене байдужою.

Каже Swafford: “In the Modern era the presence of easily available music on radio and television and discs, ubiquitous but rarely intensely listened to, only dilutes the kind of pleasure music lovers experienced in Brahms’s day. In the era of electronic media, few people learn the musical literature in four-hand piano arrangements. In Brahms’s time many learned it that way through their fingers, or sang in choirs, and waited eagerly to hear the rare performances of a familiar masterpiece. In other words, music was by and large available only to those who took pains, who went out of their way for it. Inevitably that made music more precious.” (p. 625)

В цьому, на мою думку, тільки частина правди. Не всі слухачі на концерті слухають більш інтенсивно, як слухачі, що концентруються, слухаючи композицію з диску на самоті. Правда, знайома музика завжди робить більше враження, отже коли хтось сам вправляв якийсь твір на фортепіано чи скрипці, то очевидно він ліпше може оцінити віртуозне його виконання. Слухача такого як я критика Свафорда добре характеризує — от я слухаю музику, пишучи на комп’ютері, нічого в музиці не розуміючи — очевидно музика для мене тільки тло. Але яка я вдячна модерній технології, що цей люксус віденської бідермаєрівської буржуазії і аристократії робить мені доступною у власній моїй хаті, вносячи радість у моє самотнє життя!

Неділя, 31 березня 2002. Полудне.

В Україні сьогодні парламентські вибори — не знати ще що вони принесуть. Медіа переповнена вістками про Близький Схід — палестинці тепер день-у-день висилають молодих самогубців на терористичні акти, а прем’єр Ізраїля Шарон висилає танки та руйнує будинки на палестинській території... Замітною подією була конференція арабських лідерів кілька днів тому, яка вперше пред’явила плян миру: визнання Ізраїля в заміну за повернення окупованих земель, встановлення незалежної Палестини із столицею в Єрусалимі. Але плян цей, покищо, не знайшов належної підтримки. А тут без втручання США не обійдеться — треба примусити обидві сторони до замирення!

Сьогодні — латинський Великдень. Я не знала б взагалі, що є свято, якби не те, що маю аж два запрошення: сподіване і традиційне від Люди, і зовсім несподіване, на завтра, від Ані Максимович.

На моєму домашньому фронті замітні події останніх днів: вперше в житті замовила комерційного підприємця помити в моїй хаті вікна. Коштувала мені ця присмність не тільки 175 дол. за їхню роботу (трьох хлопців працювали три години, з драбинами, з вилаженням з вікон назовні), але і наступні два дні прання і прасування фіранок і вішання їх на вікна. (В ідальні навіть сама не зможу цього зробити — там є особлива трудність — висока і довга вішалка — сама не дам ради! треба мені буде заждати на якусь поміч — бо навіть якби я сама могла спробувати це зробити — то є в цьому певний ризик — якби впала, не було б кому навіть викликати допомогу!) Отже світ мені прояснів і я цьому рада.

Моя лікарка Форсія поїхала з родиною до Англії. Я була в неї 21 березня, але вона тільки змірила мені тиск крові, навіть не робила жодного обстеження. (Надуживають наші лікарі

систему Medicare!). Тимчасом мені весь час дошкуляє кашель і я подзвонила до медсестри, щоб наново приписала мені антибіотики, що їх і приймаю. Доведеться знову піти до Форсії — може це — алергія? Плян перестати приймати Prednisone я мусіла покинути: бо коли дійшла — за інструкціями Форсії — до розкладу, коли приймала тільки 5 mg. кожний другий день — м'язи наново почали мене боліти. Polymyaglia rheumatica! (Навіть дивуюся, що — не зважаючи на те, що мені трудно піднімати руки вгору — я таки змогла сама повідкручувати шруби у вікнах, пригтовляючи їх до миття, і що опісля — як-не-як таки змогла повісити всі фіранки у вітальні, в кухні і навіть у малій бічній кімнатці! — всі, крім їдальні) Щодо преднісону, то я вирішила залишитися на 5 mg. денно — це симптоми зменшує, але їх не елімінує.

Мала я пару днів тому несподіваний телефон від Богдана Бойчука. Недавно вернувся з України, говорив досить оптимістично. Головна його справа: знайти для Валерія Шевчука книжку, що має темою сюжет “Тодора Сокора”. Бойчук навіть прізвища автора собі не пригадував і я мусіла його поінформувати про Зосима Дончука, про його книжки і його справу з Журбою, про товариський “суд” в цій справі, у висліді якого Дончука, що був одним із засновників “Слова”, позбавили членства в об’єднанні письменників. Попробую знайти Шевчукові “Першу любов” — може буде десь зайвий примірник в нашій центровій бібліотеці (не хочу висилати йому свого власного).

Бойчук також сказав мені, що написав полемічний відгук до “Критики” на статтю Грабовича. Цікаво чи її надрукують і що саме Бойчук у ній написав. Богдан живе тепер у Глен Спей, у власній хаті. Дав мені свою адресу і телефон. Його твердження, що в Україні поволі налагоджується сітка книгозбуту, що вже не є так погано, щоб у Києві не знали, що виходить в Тернополі — мене трохи втішила і підтримала.

Вчора (нарешті) прийшли з Ужгорода газети від Юрка Бідзілі, в одній з них, в газеті “Срібна Земля” (з датою 20 жовтня 2001) на стор. 12 надруковане інтерв’ю зі мною п.н. “Марта Тарнавська: Я хотіла б, щоб Україна була українською”. Ця сторінка має надзаголовок “Людина в часі” і рубрика позначена як “Гість номера”. Є дві ілюстрації (передруковані, очевидно, з “Автобібліографії”!) — моє фото і фото з 1997 року з синами і внуками в Торонто. Є в статті кілька помилок (напр. Сасбург, замість Зальцбург; Берчесгаден, замість Берхтесгаден, Фізер, замість Фляер, Притсак замість Прицак, Костик замість Костюк), але назагал інтерв’ю надруковане без поважних промахів і зберегло основні мої думки, навіть ті критичні, адресовані людям в Україні. Газета має 16 сторінок, виходить в Ужгороді, один раз на тиждень накладом 6,500 примірників. Шеф-редактором є Віктор Бедь, а крім нього позначена ще як “головний редактор” — Світлана Терпелюк. Серед редакторів єдине знайоме мені прізвище — Петро Скунець. Юрій Бідзіля, завідувач кафедри журналістики Ужгородського університету, автор інтерв’ю, серед членів редакції не позначений, отже є тільки співробітником газети. Бідзіля прислав також число газети “Нова Свобода”, де є його інтерв’ю з Ярославом Розумним (що його просив мене переслати до Вінніпегу) і ще одне число “Срібної землі”, де він розмовляє із Штогрином. На тлі цих інших інтерв’ю — моє виглядає цікавіше і змістовніше.

Неділя, 7 квітня 2002. 10:30 увечері.

О, нарешті грають Брамса: “Regenlied” і “Violin Sonata”!

Але, закінчивши читати біографію Брамса, я не взялася зразу за Чайковського — книжка лежить і чекає. А я вміжчасі прочитала собі Андрія Куркова “Смерть чужого” (купила в Торонто для Української Бібліотеки, щоб переконатися, що собою являє цей російськомовний письменник України, який тепер робиться навіть популярним на заході! — очевидно, я купила український переклад!) Курков видався мені цікавим, але не багато ліпшим від деяких українських авторів, що пишуть гостросюжетні сучасні романи!

Але читала не тільки Куркова. Пишучи реклямну анотацію для чотиритомної Конкорданції Шевченка, що її тількищо видало НТШ-А і КІУС, я дивилася за чимсь до Шевченкових творів і подумала при нагоді: як це так, що я — любитель щоденників — досі не читала ще Шевченкового журналу?! І от я взяла собі з Денисюкового видання том 9 і прочитала Шевченків щоденник. Очевидно, в українському перекладі. Покриває він всього один рік із життя поета (1857–1858), і то такий нетиповий рік — між засланням і поворотом до Петербургу. Очевидно, особливих ревелаяцій там для мене не було — все це речі відомі і використані біографами. Всетаки, це — цікавий особистий документ, який допомагає розуміти його як людину. Про його візити і пригоди в “чарівній родині” мадам Гільде (а згодом в Адольфіні — це також, мабуть, дім проституції?) і про його залицання до акторки Піунової я, очевидно, знала, але знайшла кілька цікавих для мене деталей про інші справи. Напр. я не зовсім була свідомо того, що він добре знав польську мову, бо думала, що із приятелями-поляками на засланні напевно спілкувався “на общепонятном”, а от він Лібельта естетику читає по польськи. Цікава для мене його візита в публічній бібліотеці в Астрахані, його зустріч із молодим Василем Павловичем Енгельгардтом, сином його колишнього пана; його захоплення клясичною музикою (“Божественний Гайдн!” с. 198), згадки про часті відвідини театру, про російських офіцерів у Нижньому що “розмов-ляють між собою тільки по французькому” (с. 180); про те, як вбравшись в фрак, з’являється до свого поліцейного наглядача (згадався мені Остапів вірш “наш Шевченко носив теж і фрак”). Пише про якусь свою поему “Сатрап і Дервіш”, наслідування Пушкіна. “Шкода, що я кепсько володію російським віршем. А цю оригінальну поему треба написати конче по-російському” (с. 85). А ще таке: “Росіяни, між ними й нижнегородці, чимало позичили від європейців і між іншим, слово ‘клуб’... В європейців клуб має важливе політичне значення, а в російських дворян це навіть і не громадські сходина, а просто ‘посидылки’. Вони збираються посидіти за ломбардними столами, помовчати, попоїсти, випити, а як трапиться нагода, то й по пиках один одного мазнути.” (с. 154).

Понеділок, 8 квітня 2002. Год. 5:00 пополудні.

У Філядельфії проходить міжнародний фестиваль фільму. В рамках фестивалю іде також фільм Кіри Муратової з Одеси, що в англійському перекладі називається “Second class citizens”. Я довідалась про це від Віри Кліш і от сьогодні поїхала до міста, до кінотеатру Ritz East, щоб подивитися на цей фільм. Початок був вполудне, людей було обмаль. Фільм

дуже сюрреалістичний, нагадував мені Бунуеля. Але без тої тонкої іронії, яка була в цього майстра. Найцікавіше для мене в цьому фільмі з України — манери поведінки, яка така зовсім інша від фільмів роблених на заході і на сході. Кожен чужий фільм, без уваги на тему і мистецьку вартість, дає деякий відбиток життя в даній культурі (Напр. недавно бачений іранський фільм “Кандагар”) Чи простакуватість советського ще побуту навмисне підреслена режисером? Звертає на себе увагу напр. сцена між двома сусідками, які вигукують до себе взаємно, мовляв, “мені наплюють на те що вам наплюють” — в перекладі на англійську це губиться, але в російському оригіналі звучить реалістично, дотепно, і нажаль віддзеркалює досить поширене на колишньому советському просторі хамське простацтво.

Увечері сьогодні іду на концерт сестер Тельнюк — дві розваги на один день! А за минулих кілька днів була на 1/ виступі колишнього дисидента, а тепер професора Львівської Богословської Академії, Мариновича, 2/ на обіді-бенефісі Українського Музею, що його організувала Софійка Геврик і що зібрав 13,000 дол. на музей, 3/ на зборах кредитівки Самопоміч в неділю — зборах, що зібрали повну залю людей (передусім напевно тому, що був безкоштовний гарячий буфет!) — отже я, як рідко коли, буваю часто “на людях”.

Але це не значить, що всю свою роботу я занедбала. Ні. Навіть повернулася трохи до ULE і то не до 70-их чи 90-их років, які я повинна викінчувати, але до зовсім нової серії, що її думаю послати Максимові для публікації в нашому електронному журналі “Ukrainian Literature”. Ця нова моя серія не буде початком нового сегменту моєї бібліографії — я вже не доживу, щоб розпочинати нове десятиліття 21 сторіччя — це буде вибіркова серія, що включатиме тільки найновіші книжки (і може пізніше також деякі вибрані статті та переклади в журналах). Така бібліографія потрібна для інформації читачів і дослідників, і я пляную використати її в журнальних публікаціях. Нажаль, треба буде скорочувати й обмежувати інформацію, бо в журналі (чи то в Максимовому, чи в іншому) місце, очевидно, мусить бути обмежене. Всетаки, маю надію, що редактор (Максим чи хтось інший) розумітиме потребу давати не тільки коротку анотацію, але і точний зміст книжок: це буває великою проблемою: напр. “Антологія Сто років Юності” сама одна забере 8–9 сторінок! Маю надію, що знайдемо розв’язку для цього: може дрібний шрифт?

Вівторок, 16 квітня 2002. Год. 9:30 вечора.

Сьогодні, як звичайно у вівторки, їздила на добровільну працю в УБ, закаталогізувала пару книжок, перевірила каталогізацію Дзвінки Захарчук, яка прийшла на пару годин, а потім поїхала купити квіти і пополудне провела на фізичній праці в городі: садила квіти (48 імпатієнс!), скопавши перед тим грядки, посіяла чорнобривці, прибрала сміття, підлила з домішкою Miracle-Gro. Мала велику сатисфакцію, що вистачило в мене сили все це зробити — якщо завтра буду така ж сильна — покошу косаркою траву.

Цими днями раптом температура піднялася понад 80°F — так немов літо вирішило прийти ще перед закінченням весни.

Минулого тижня мала три замітні розваги: Концерт сестер Тельнюк виявився надзвичайно культурною і на доброму рівні імпрезою — співали власну музику до літературних текстів, при акомпаніюванні скрипки, бандури і електронної клавіатури. Крім того, я поїхала знову до міста на міжнародний фестиваль фільму і бачила дотепну німецьку комедію “Jetzt oder nie”, про трьох старушок, що грабують банк. (Тоді коли на українському фільмі Муратової було менше як 10 глядачів, то на німецькому фільмі було понад 70 — це очевидно помічення тільки до одного із сеансів, що ішов о 12 годині дня — але мені ця година якраз була вигідна!) В суботу мала я третю розвагу: з сестрами Вакуловськими поїхала до Academy of Music на ще один виступ Михайла Дідика — оперу Беліні “Капулетті і Монтекі”. Музика незнайома і опера також — але подобалася мені помислова постановка, добрі солісти і хори, добра гра акторів, що рідко буває в опері. Приємно також бачити, що це не якісь спорадичні виступи нашого київського соліста, а справжній engagement на цілий сезон (“Батерфляй” ішла пару тижнів, а ця опера також). Ми знову ходили за куліси привітати нашого тенора і довідались, що він вже повертається до Києва.

Написала листи до Качуровського і Корогодського. Переглядаючи занедбану пошту (на електронні листи відповідаю, звичайно, зразу — а інша пошта чекає usque ad infinitum) — я усвідомила, що не подякувала Качуровському за давно надіслану книжку “Село і Осінні пізньоцвіти”. Стало мені неприємно, а вже особливо прикро, коли переглядаючи книжку, знайшла там і знайомий, мені присвячений вірш (Нашу сотню рубають). Корогодському подякувала за надіслані його двотомники (один сет послала до “Slavic Review”, один продала УБ — і вислала Корогодському 30 дол. чеком — один з присвятою залишила собі, а один він призначив Максимові). Запиталася я про можливість додаткового накладу виправлених “Ключів до царства” і про евентуальне видання в Україні моїх віршів і прози (тобто сполучення “Тихих розмов” із “Самотнім місцем”, без перекладів).

В неділю була на сходинах Чортополохів (їдемо в суботу на Союзівку на відзначення нашого 50-ліття, отже мова була передусім про програму). (Збори НТШ-А перенесені на 27 квітня). Їду власним автотранспортом в товаристві Слави Оранської, Наді Німилович і Галі Прасіцької. Шоферів (зі мною) буде принаймні три, але пляную, що їхатимемо на зміну Слава і я.

Ділові справи включали візит у банку Певність, купівлю харчів в Bell’s Market (Наші новоприбулі євреї мають знаменитий вибір спеціальностей включно з кефіром, гусянкою, квашеними огірками, пиріжками і налисниками з м’ясом, різноманітним варенням ітп.), купівлю різних дрібниць до автотранспорту і хати в National Liquidators, а також висилку пачки до Юрія Бідзілі до Ужгороду (10 книжок, вживаний одяг, панчохи, скарпетки, кава, дешевий новий фотоапарат, шоколад). Маю надію, що це їм придасться — як не самому Юркові, то його дружині, синкові, мамі, сестрі — вони там не так давно потерпіли від повені.

Світові вісті сконцентровані на подіях в Палестині. Шарон, прем’єр Ізраїля, у відповідь на серію самовбивчих терористичних атак на цивільне населення, послав військо на

палестинську територію, руйнуючи будинки, вбиваючи й арештуючи палестинців. Це в свою чергу викликає хвилі антисемітських демонстанцій — були вже такі у Франції, в Німеччині, а найгірше — що також у Києві, після футбольних змагань розгаряченими хуліганами... Наш секретар стану Колін Повел поїхав на Середній Схід пробувати довести до замирення між Шароном і Арафатом, між ізраїлітянами і арабським світом, але це дуже трудне завдання і по доброму до замирення навряд чи дійде.

Є ще одна погана вістка з України: на тасьмах Мельниченка є докази, що Кучма дав свою згоду на продаж Іракові — всупереч міжнародним санкціям — радарної охоронної системи “Кольчуга” за 100 мільйонів доларів. Це поважна справа, бо ці українські кольчуги можуть мати здатність викривати американських бомбардувальників (Stealth bombers) — а наша Америка, нажаль, не приховує своїх плянів заатакувати Ірак... (Єдине добре, що можна сказати про конфлікт в Палестині — це факт, що він, мабуть, віддаляє нас від нападу на Ірак!)

Боюсь, що уряд Буша вважатиме Україну не стратегічним партнером, як було за Клінтона, а одною із проблемних країн — а це в свою чергу може сприяти надмірному наближенню України до “старшого брата”.

Ніч, год.1:15, отже вже неділя, 21 квітня. Союзівка.

Слава Оранська вже спить, але я, випивши кави на бенкеті, саме готова до записок. Святкування 50-ліття Чортополохів випало надзвичайно гарно, значно ліпше, ніж я того сподівалася. Прибуло на це святкування понад 80 учасників, в тому числі і деякі наші Чортополохи з чоловіками і дітьми. В програмі бенкету найліпшими точками були дуже вдало підготовлене відео з історії Чортополохів, що слайдами з різних літ показувало різноманітну діяльність наших куренів, та дотепний скеч стежі старших пластунок з Шікаго до теми 100-ліття ЧП і поширення впливів на глобальній скалі. У формальній частині зробили несподіванку основоположницям, відзначивши нас корсажами, обрамленими грамотами та керамічними, ручно приготованими, брошками. Моя промова мала трохи критичний характер, звертаючи увагу на потребу збільшення активності старших, вихованих у Пласті, сеніорок у загально-громадській праці. Аня Максимович говорила про історію куреня, згадуючи і деякі дотепні пригоди і ситуації.

Їхали ми моїм автом у чвірку: я, Слава Оранська, Галя Прасіцька і Надя Німилович. День був хмарний, пополудні (але вже на Союзівці!) падав дощ, але не перешкодив мені з Дусею Подоляк і її чоловіком та з родиною молодих Темницьких поїхати до стейтового парку Міневаска. Я ніколи раніше там не була. Це надзвичайно цікавий заповідник, із великими білими скалами, глибоким темнозеленим озером унизу, гористим тереном природного незайманого лісу, без сліду будьякої комерціалізації. Знамените місце для теренових ігор, цілоденних прогульок. Варто приїхати тут колись із дітьми.

Понеділок, 29 квітня 2002. год.3:20 пополудні.

Закінчила читати біографію Чайковського. (Anthony Holden: “Tschaikovsky: a biography”.

Random House, c. 1995, 490 p.) Книжка написана дуже цікаво, концентрується на особистому житті композитора, а не на критичній аналізі його творів, і подає деякі сензаційні ревелюції щодо смерті Чайковського (на 53 році життя, офіційно нібито від холери). Автор чимало уваги присвячує фактові, що ПЧ був гомосексуалістом (і то практикуючим, з різними партнерами), але сам вважав це ненормальною аберацією, боровся з тим нахилом, і все життя панічно боявся викриття і скандалу. Навіть пробував нормалізувати свою ситуацію, одружившись із мало-знайомою і зовсім не відповідною йому жінкою Антоніною Мільюковою, але це подружжя тривало всього три тижні і ПЧ просто — утік від жінки. Розводу він не хотів, бо боявся скандалу, але все життя мусів виплачувати Антоніні певні суми грошей, щоб її втихомирити. Гомосексуалізм довів ПЧ і до смерті, згідно з ревелюціями Голдена. Почав собі ПЧ якусь аферу з 18-тилітнім Олександром Стенбок-Фермором, небожем князя Алексея Стенбок-Фермора, що був близьким другом царя. Князь написав скаргу до царя, передаючи її за посередництвом адвоката, що його прізвище подане як Nikolay Jacobi. (Микола Якобі). Цей адвокат був шкільним товаришем ПЧ із школи, що названа як School of Jurisprudence. Вважаючи, що скандал довкола ПЧ кине пляму на цю їхню Alma Mater, адвокат зібрав товариський суд, вони розглянули справу і вирішили, що єдиним виходом із ситуації для ПЧ є поповнити самовбивство у такий спосіб, щоб це виглядало на смерть від холери. ПЧ, якому залежало на тому, щоб його слабкість не вийшла на люди і не скомпромітувала його і серед суспільства і перед майбутнім, мав нібито погодитися і втроїтися арсеніком. Голден цитує нові свідчення різних осіб і твердить, що всі згадки про сексуальне життя ПЧ в його власних листах були і досі ще є цензуровані у Росії.

Крім цих сензаційних ревелюцій, дуже для мене цікавими є дані про багатолітнє листовне спілкування ПЧ із багатою вдовою Надеждою фон Мек, що підтримувала його фінансово, і що з нею — за обоюсторонньою згодою — вони не були особисто знайомі (хоч часто перебували у недалекому віддаленні і могли себе бачити!), про часте перебування ПЧ в країнах західної Європи і його постійну ностальгію за батьківщиною, про те, що він був і в Англії і в Америці (Cambridge University надав йому почесний докторат 1893 р.), про негативну реакцію перших критиків на улюблені мої твори: перший фортепіяновий концерт, скрипковий концерт, “Лебедине озеро”. Каже Голден, що “Онегін” писався саме в час подружньої кризи Чайковського, що популярний “Capriccio Italien” “must surely rank among his less inspired works” (p. 197), а “Увертюра 1812” була написана на замовлення на протязі одного тижня і сам композитор був про неї дуже невисокої думки (“banalities and lots of noise”) (204).

Про оперу “Мазепа” і українську симфонію Чайковського я, очевидно, знала, але тільки від Голдена довідалася, що ПЧ редагував 5-ти томне видання творів Бортнянського, а в доданому списку творів знайшла я серед пісень “Вечір” до слів Шевченка.

Найважливішим твором композитора автор вважає “Патетичну Симфонію” (intimations of mortality, brooding agonies, presentiments of death (344), дуже високо оцінює “The Sleeping Beauty” (“not merely the most substantial of Tchaikovsky’s three hugely successful ballets, but the benchmark by which all the world’s great companies have measured themselves throughout

the ensuing century and beyond... supreme classical ballet in the repertoire” (p. 282)

Про Чайковського-людину, автор каже:

“..he regarded his homosexuality as a ‘correctable abnormality’... “ortured vacillation between sexual relish and self-disgust...” p. 65)

“a vain struggle towards ... compromise — between his love of company and his self styled misanthropy, his need for solitude and his longing for a family, his sexual tastes and his desire to make a respectable marriage.” (65)

Про Чайковського-композитора:

“bringing the best of Western influences to bear on his Russian heritage (p. 65) (“The best German music is now being written in St. Petersburg” (“New York Daily Tribune”) “was too popular for his own good” “Only towards the end of the twentieth century... has Tschaikovsky’s technical mastery at last been accorded the same respect as his undoubted command of melody and musical passion”.

Трохи мене дивує, що Голден ніде не вияснює чому прізвище Чайковського стало славним під німецьким варіантом “Tschaikovsky” — хоч мав до цього нагоду, бо описує інцидент в Італії, де службовець готелю не може знайти між поштою листа адресованого Чайковському.

В суботу весь день провела в Нью Йорку: Славко приїхав по мене вже о 7-й годині вранці, а повернулися ми біля півночі. (Марти тим разом з нами не було, вона в Києві!) Славко маєтья ліпше, хемотерапії покищо не бере. В НЙ, крім довгого засідання і різних ділових справ, були дві доповіді: Олега Романіва, що говорив про вибори, та Наталі Яковенко, яка говорила про нових істориків, що працюють поза Академією наук.

Я розписала вже запрошення на гостину на суботу 11 травня. Це подумане як прощальна гостина для Гевриків. Софійка розповіла мені про те, що Тит дуже тепер у депресивному настрої, переживає свій відхід на пенсію, показала мені прегарно виданий архітектурний путівник до Пенсильванського університету, де вступне слово написав Геврик. У висліді я сіла й написала статтю про Тита — взяла її із собою до НЙ і особисто передала Ользі Кузьмович для “Свободи”.

П’ятниця, 3 травня 2002. 8:30 увечері.

Остапові 85-і уродини. Бузок за вікном давно перецвів, але дерево догвуд і азалії прекрасно цвітуть довкола хати, і мої impatientse також. Прекрасна весна — на зміну кільком гарячим дням, прийшла холодна, сонячна погода, переплітана потрібним і довгожданим дощем. Відзначила я Остапів день народження тим, що вислала сьогодні вранці глобальною поштою експресом документи договору, які надіслав по електронній пошті Бакула — на друк польського перекладу книжки “Літературний Львів”. Бакула вносить прохання на якийсь грант, що уможливив би друк цієї книжки — з мого боку потрібна була тільки згода і заява, що я не матиму фінансових претенсій (обіцяють

прислати 40 примірників книжки, хоч я просила тільки 20–30!) Дай Боже, щоб це вдалося здійснити! Був би для Остапа поважний успіх!

Вчора в місті, в Bar Association Law Library, відбулася імпреза, що її на запрошеннях окреслили як “a memorial service to celebrate the life of Richard Sloane, Librarian and Professor Emeritus, University of Pennsylvania School of Law”. Зійшлося може із 20 осіб. Проводила всім директор бібліотеки Jenkins — Regina Smith. Почала, прочитавши з Талмуду, дуже для мене цікаву притчу про два кораблі, що з них один відпливає у море, а другий повертається до порту. (Мовляв — вся увага для того, хто тільки відпливає, так як і в житті — вся увага і радість для новонародженого, а повинно бути навпаки — вітати корабель, який повертається, і відзначувати життя, коли воно вже завершене — треба мені буде десь роздобути цей мудрий текст, разом із посиланням на джерело!) Кілька осіб виступали із короткими спогадами й анекдотами, дуже неформально, і не в похоронному тоні, а навпаки, навіть з гумором. Трохи в стилі Quaker meeting. Після того було прийняття — гарячий буфет із знаменитим м'ясивом (prime rib і lamb), салатками, винами. З бартендерами і кельнерами. Згадували Слона і при столиках. Я розповіла про професійне засідання, із гарячими дискусіями і критичними пропозиціями Рана, коли під кінець Слон сказав: “I’m sorry, Ron. This is an imperfect democracy. Sometimes I am in the minority and I win!” А особисто згадую Слона з вдячністю, що вислав мене на конференцію до Будапешту (чим уможливив нам з Остапом приємні і цікаві вакації), а також у зв’язку з флейтистом James-ом Galway-ом, на концерт якого запросив він нас був з Остапом після доброї вечери в ресторані. Не кажу вже про те, що він перший порадив мені приймати Glucosamine на моє болюче коліно! Між іншим, нарешті затвердили нового директора правничої бібліотеки PENN — я його ще не бачила і не знаю: називається він Paul George і є, як і Слон — гомосексуалістом. Ron Day, разом з Марією, відвіз Ненсі Арнолд і мене автом додому, так що я мала ще нагоду подивитись на нове помешкання Ненсі і на її картини, а Рана і Марію згодом погостити ще чайчком у себе.

Телефонував з Румунії Степан Ткачук. Просив, щоб надіслати йому книжки. Я сьогодні послала йому “Відоме й позавідоме”, “Літературний Львів”, книжку Лановик і “Ключі до царства”. Інші книжки, згідно з моєю картотекою, він повинен вже мати з попередніх посилок.

Готуюся поволі до гостини 11 травня — запросила я на прощання Гевриків 31 особу, але багато хто не зможе прибути: Трофименки їдуть на градацію своєї дочки, Лариса Біланюк відлітає на конференцію до Ванкуверу, Вакуловські їдуть на Баунд Брук підготовляти могилу до Проводів, Вірі Кліш нагло захворіла стара мати, Клюк має в школі матуру. А я в міжчасі не тільки зробила вже бігос і спекла м'ясачки-капуснячки, але й скомпонувала злободенний вірш — “Геврикяду”:

Філядельфія — місто, де роки найкращі прожито:
тут родились сини, тут цвіла-дозрівала любов.
тут на кемпусі слід неповторної візії Тита
у бруківці алей, у світлах міліонових будов.

Філядельфія всім дозволяє двовірності вияв,
Френклін здавна задав толерантності доброї тон:
тут Тит мріяв про наш сторостерзаний, знищений Київ,
тут у гості до нього приходив Король Соломон.

Філядельфії цвіт — в українській рухливій громаді:
повно банків, церков, а з усіх найважніший — наш Центр.
Активістів чортма, і тому активістам тут раді,
а Союз Українок, мов дріждзя, тут творить фермент.

Van Софійчин, мов птах, що кружляє весь час над землею,
з Дженкінтавну в Нью Йорк, до Торонто, з компасом і без...
Скільки в нашому місті відбулося Тижнів Музею!
Експозицій мистців! І висококультурних імпрез!

У громаді, де грамотні всі — хто читає ще книжку?
А Софійка — шукач мецената, що випише чек —
як старий дипломат просить ласки і підтримки нишком
для найбільшої в США з українських живих бібліотек..

Філядельфія — місто, що скоро у тузі заплаче —
і цей лемент полине у небо, до Бога, до зір,
бо Софійка і Тит виїжджають на Гантерську дачу,
щоб дивитись згори — не на нас, а на обриси гір.

Розуміємо гантерські всі вакаційні примани,
розуміємо теж: Філядельфія — це ж не ресорт,
та солодке безділля — це тільки зрадлива омана:
коли хліба нема — чи комусь смакуватиме торт?

Van Софійчин пливе по гайвях із міста у гори
і зникає миляж — всюди близько, рукою подай!
Приїжджайте у Центр раз у місяць на зустріч і збори!
Адже місто це — ваше, тут юності вашої край!

Неділя, 12 травня 2002. 10 увечері.

Я плянувала бути сьогодні на цвинтарі в Баунд Бруку. Проводи. Навіть домовилася зустрітись там з Уляною — бо вона полетіла на Проводи і на зустріч із своєю мамою і братом ще в суботу. В суботу була гарна погода, але на неділю заповідали бурю і дощ. Вакуловські були на цвинтарі вже в суботу, упорядковували могилу батьків, відправляли панахиду за померлих. Вони тому і не були на моїй гостині з нагоди прощання Гевриків. Приїхали: обоє Онишкевичі, які привезли зі собою також Олега Романіва, обоє Захарчуки, обоє Кіпи, обоє Волчуки, Олекса Біланюк (сам — Ларису саме відвіз на летовище, вона

полетіла на конференцію до Ванкуверу), Віра Лашик, обоє Геврики і я, потім приїхали ще Аня Максимович (сама) та Галина Клюк. Отже разом 16 осіб (а мало бути 33!) Повідомили, що не зможуть прибути: Вакуловські, Трофименки, Мирослав Лабунька, Наталка Коропецька, Люда Чайківська, Віра Кліш, Процики; не відповіли на запрошення взагалі: Олег і Рената Третяки і Соня Слюзар. Було приємно і відпущено, може теж і тому, що не було за багато осіб. Харчів було надто обильно і багато залишилося, тим більше, що крім мого бігосу, риби, бурякового вінігрету, овочів, сирів, мачанок (новинка: мачанка із шпінатом!), селедцевої пасти, тістечок, торта, ітп., Віра і Сяня принесли зрази в грибовому сосі, гречану кашу, салатку та сирник, а Аня Максимович, додатково — тістечка. Заїмпровізували ми і програму: зранку на радіопередачі центру передавали мій радіо-коментар про Геврика і це для Тита була приємна несподіванка, а під час гостини я прочитала свою “Геврикі-яду”, Лариса приготувала, немов точку на пластову ватру, дотепний монолог. Настрій був дуже добрий, навіть маломовний Тит почав розповідати з гумором про те, як вони колись спільно з Онишкевичами мандрували, як ночували в motelі в одній кімнаті і Любко, дуже встидливий, не міг при світлі роздягнутися і залазив до шафи, щоб це зробити, але таких скрупулів не мала Лариса, каже Тит, і тому йому це запам’яталося! Романів розповідав про цікаві нам усім справи в Україні. Розмова зайшла про хабарництво і він дав такий цікавий і повчальний приклад: ректор якогось вузу, дуже принциповий, не бере сам і нікому не дає хабарів. Його вже знають в Києві, що він нічого не дає. У висліді: викладачі і працівники вузу місяцями не отримують зарплати, не працюють як слід, незадоволені. Другий ректор — навпаки: дає в міністерстві хабарі кому треба і у висліді бюрократія працює, зарплати ідуть регулярно, всі задоволені й активні. Моральна дилема гідна пера якогось Кам’ю!

Я на цвинтар не поїхала не тільки тому, що падав дощ, але тому, що була надто втомлена. Спочатку думала скористали із запрошення Софійки і поїхати разом з ними (це було б мені легше, ніж власним авто), але вчора подзвонив увечері Марко, ми довго з ним говорили, і у висліді — порядки довелося робити не тільки вчора, але й сьогодні.

Неділя, 19 травня 2002. 8.00 PM.

Вчора — довгий і томлячий день у Нью Йорку. Річні збори НТШ-А і конференція в пам’ять Бортнянського. Славко приймає якісь нові ліки, чувся погано і Трофименки не поїхали. Але мав їхати з нами Ярослав Заліпський, бо він є головою осередку НТШ-А у Філядельфії. Домовились ми з ним, що поїдемо моїм авто до Онишкевичів, а потім з Ларисою поїздом до Н.Й. Шоферував, очевидно, Заліпський. Виїхали раненько (7:30), падав великий дощ, їхати було не легко. Але не блудили, приїхали на час, перед полуднем були вже в Н.Й. На річні збори прийшло 20 осіб, в тому числі і такі люди як Стойко, і Рак, та Володимир Петришин. Звіти були на письмі, але було і деяке обговорення їх та проектів на майбутнє. Ідея підтримати українознавчі студії в Колюмбії, як бачу, має з боку Стойка поважну опозицію. Йому опонувала передусім Аня Процик. Отже була і деяка полеміка. Вперше на зборах НТШ-А бачила я подрібний фінансовий звіт — Слюсарчук подав на письмі не тільки приходи і розходи біжучого року, але й дані про інвестиції решти майна, що переходить загальну суму шість мільонів доларів. Я звітувала про уділені

в минулому році дотації (25,000 +), про відкинену рецензентами працю (без подробиць, навчена досвідом минулого), про англomовний електронний збірник, який повинен з'явитися 2003 року, та й про три проекти на майбутнє (англomовний переклад Пахльовської, бібліографічний довідник на інтернеті, збірку феміністичних літературознавчих статей у перекладі на англійську мову — останнє ідея не моя, а Максимова!)

Конференцією Бортнянського проводив Андрій Шуль. Брали в ній участь Степан Максим'юк (говорив про дискографію Бортнянського від 1902 року), Василь Гречинський (про хорові концерти Бортнянського), Ярополк Ласовський (про інструментальні твори), доповідь Романа Савицького була про Бортнянського у західних виданнях, але її читали у відсутності автора, бо сам Савицький має якийсь клопіт з хребтом і був у лікарні. Співачка Гончаренко, при акомпаніаменті Христини Карпевич проспівала 5 пісень, включно з дотепною, немов сучасною естрадною піснею (“Арія Саншетті” з опери “Син-суперник”, з українським переспівом Леоніда Полтави) (щось в стилі любов-печаль, нажаль, нажаль — варто десь знайти, в програмці написано: клявір Юрія Оранського — мушу його про це запитатися!) Програма була за довга (сказала Ляся з притаманним їй гумором: доповідачі не вичерпали теми, але вичерпали публіку!) А публіка була повна зала (понад 70 осіб!). Варто було більше сказати щось про життя Бортнянського, бо ж про нього мало хто знає. Мені найбільше подобалася лекція Ласовського, що продемонстрував і порівняв уривки з Моцарта і Бортнянського, і концертна частина.

Тиждень не робила записів у щоденнику, а шкода, бо треба було відмітити дещо. От напр. поїхала я в середу на PENN. Треба було віддати до Ван Пелт книжку, а що в правничій школі був кінцецьрічний пікнік, то я вирішила наперед піти по дорозі до них в гості. Побула там з півтори години, з'їла смачну перекуску, поговорила з Марилею, Раном і Синтією, привіталася з деякими професорами, а тоді пішла до Ван Пелт. Пішла переглянути нові журнали (зокрема хотіла перевірити, чи прийшло вже число WLT з моїми рецензіями на Тарнашинську) і ось несподівано для себе знайшла велику радість: в SEER no. 2 за 2002 є рецензія якогось незнайомого мені Сороки (з Альбертського університету, але це мабуть якийсь новоприбулий аспірант з України?) на “Відоме й позавідоме” і монографію Зоряни Лановик. Дуже я цим зраділа: моя стратегія дає нарешті наслідки. Рецензійні примірники я послала їм давно-давно, вже навіть і не сподівалася відгуку. Послала я сьогодні копію Зоряні. Великий для Остапа успіх, шкода що він цим уже не може тішитися!

А ще і друга для мене радість: прислала мені з Києва Тетяна Добко фотокопію автореферату наукової студентської конференції в Харкові в квітні 2001 року, де якісь дві дівчини — Р. Стаховська і О. Вілинська — робили доповідь про мою друковану в “Сучасності” 1986 року працю “Бібліотекарство і бібліографія в сучасній Україні”! Ах, як приємно почути, що хтось цим моїм дослідженням поцікавився, прочитав, завдав собі труда поінформувати інших! Це справді нагорода за зроблену роботу і заохота на майбутнє! Добко поінформувала мене також, що в журналі “Українські проблеми” (но. 21) надрукована рецензія на мої “Тихі розмови з вічністю” незнайомої мені Н. Косинської.

Нажаль, цього журналу нема ні у Філядельфії, ні в бібліотеці НТШ-А, але я вже написала прохання до Штогрин, щоб зробив мені фотокопію і прислав.

А Штогрин, між іншим, саме прислав мені запрошення на конференцію в Урбані, що має бути присвячена американським українським архівам і відбудеться в липні. Це для мене суцільна несподіванка — Розумний мене не так давно запевляв, що жодної конференції в Урбані цього року не буде! В програмі східно-європейської лабораторії також про будьяку українську конференцію не було жодної згадки. Тепер уже за пізно, навіть якби я мала бажання туди поїхати.

В трьох останніх номерах журналу “Дзвін” надрукована романізована біографія Івася Керницького “З Божої ласки”. Я нарешті прочитала надрукований текст і на своє велике здивування (і досаду!) побачила, що Горак зовсім злегковажив усі мої поправки! В надрукованому варіанті бачу всі ті помилки, що були у манускрипті: перекручені прізвища і Полянського, і Боднарівича, безглузда ідентифікація “д-ра Галана” з Анатолем Галаном, письменником, і всякі друкарські чортики. Я вже написала Горакові свою реакцію і залучила ще раз копію свого листа з 19 березня 2001 року, бо конче треба запобігти, щоб всі ці помилки не були повторені також і в книжковому виданні, якби таке плянувалося. Рідночасно, з уваги на Великдень, написав також Богдан Керницький — отже я і йому для інформації послала копію цього свого старого листа. Скільки я завдала собі труда, щоб всі ці помилки виловити і виправити, а автор все це собі злегковажив.

Поволі готуюся до виїзду до Торонто (їду в четвер 23-ого, повертаюся 3 червня). Буде там конференція канадських славістів, отже нагода не тільки побути з родиною, але і послухати доповідей та й зустрітися з українцями. Раптом і зовсім несподівано стало дуже холодно — і це мені ускладнює плянування гардероби до виїзду.

Минулого тижня я не тільки готувала звіт на річні збори НТШ-А, але і написала статейку до 100-річчя Наталі Лівицької-Холодної, бо усвідомила собі, що треба це було передати в НІЙ на руки Кузьмович, бо інакше до 15 червня “Свобода” не встигла б цього надрукувати! Між іншим, виникла така ситуація: Каже мені на зборах ОКА: “Переглядаю я звіти з попереднього засідання і знайшла Вашу статтю про Геврика. Це певно було для “Свободи”?” — Ну, я подумала собі: Оттаке! я думала, що стаття вже буде в наступному числі газети, а тимчасом ОКА (вона вже поважного віку, мабуть забула!) ще і взагалі матеріялу не передала редакції! Як добре, що коментар про Тита пішов вже по радіо — тепер він уже знає, що таке щось буде про нього в “Свободі”, остаточно може трохи почекати, може ще й зможуть додати фотографію! Але я маю надію, що таке не станеться із моєю статтею про Лівицьку-Холодну! А ще я завдала собі труда і зробила для вжитку редакції фотокопії цілої низки її поезій — з моїми рекомендаціями, для їхнього вибору!

Комп’ютер мій працює — тобто Word Perfect і e-mail. Але десь зникла мені програма Norton Anti-Virus — можливо у наслідок якогось вірусового нападу? Приходила мені допомогти Мар’яна Вакуловська — вона на цих справах знається багато краще, ніж я — дві години провела в п’ятницю з моїм комп’ютером, але не вдалося. Обіцяла прийти ще

завтра. Проти вірусова програма потрібна конечно, вона прочищує програми і наладує потенційні зараження — я вживала її кожних 10 днів, заки вона мені зникла. Як не вдасться наладувати це Мар'яні, буду мусіти звернутися за фаховою допомогою.

П'ятниця, 24 травня 2002. 3 мін. до півночі. Торонто.

Вчора вже вечеряла в Уляни й Максима, разом з Іванком і Стефанком. Хлопці — навіть Стеф — вже вищі від мене — і навіть Стефкові змінився вже голос. (Між іншим, Стеф трохи нагадує Гевриків Лесика, мушу це сказати Софійці!) Уляна гостила мене парадним обідом з filet mignon і вином. Багато вже чого вчора обговорили, а найважливіше те, що Максим у розмові, зовсім несподівано, відповідаючи на мою репліку, що нав'язувала до його впертого небажання надрукувати переклад книжки про Підмогильного, раптом погодився! Тобто дав свою згоду на те, щоб я почала в цій справі переговори з Корогодським! Отже вже маю неабиякий успіх своєї візити тут! Я давно його на це намовляла, але він настоював на тому, що не бажає собі такого видання за мої гроші — а я радо дам таку субсидію, бо це не тільки інвестиція в книжку мого сина, але допомога у критичний час тій українській Україні, що до неї ми все життя відчували зобов'язання. А Підмогильний — чи не виборів він собі своїм трагічним життям права на таку підтримку і пам'ять?

Немов на підтвердження цього, знайшла я сьогодні в Canadian Global Centre, в серії “УСЕ для школи”, дуже цікаво скомпоновані матеріали про Підмогильного і уривки з “Міста”, з оригінальними репродукціями першодруків, фотографіями, ітд. Серед критичних матеріалів є і Максимів есей “Невтомний гонець в майбутнє”. Купила я це Максимові і це була для нього несподіванка! Якби існував український переклад книжки, напевно використали б якийсь уривок з монографії. Це тільки доказ Максимові, що в Україні його не ігнорують, тільки він їм недоступний, адже не всі знають англійську мову!

В Global Centre, між іншим, провела я сьогодні ціле пополудне (вранці ліпила вареники!) Вибрала я може із 20 книжок для нашої бібліотеки, в тому числі кілька “УСЕ для школи” (знаменита серія! Знайшла не тільки Стефаніка, Лесю Українку, Франка, Антонича, Вал. Шевчука, але навіть Винниченка, Самчука і Багряного!)

Завтра вранці запросила мене на brunch до ресторану Оксана Струк, увечері пляную піти до КУМФ, де буде круглий стіл про майбутнє українських студій в Канаді, а неділю, понеділок і вівторок маю в пляні присвятити українським сесіям конференції канадських славістів. (Маю надію, що зможу дістатись туди без реєстрації, бо реєстрація коштує, здається, 130 кан. долярів).

12:27 ночі, отже вже неділя, 26 травня.

Після brunch-у з Оксаною Струк, я ще пішла до її нової хати і оглянула надзвичайно цікаву колекцію олійних картин роботи таких мистців, як Сологуб, Макаренко, Сорока, Медвідь, Патик, Петрук, Левицький, Наталка Гузар, Плаксий. (Цей останній, між іншим,

підписує свої речі П.Б.). Є по кілька портретів Оксани, її доньки, Данила. Деякі речі я бачила вже раніше, як була в них, ще за життя Данила, на Rynnymede. Тепер вона живе в новокупленій хаті, що є duplex-ом на два окремі помешкання. В одному з них (нагорі) живе незаміжна Оксанина дочка.

Увечері разом з Максимом і Уляною поїхали ми автом до КУМФу на “круглий стіл” про майбутнє українських студій в Канаді. В програмі, що нею керував Марко Горбач, брали участь Дарія Даревич, Андрій Макух, Алла Недашківська, Тарас Кознарський, о. Галадза, Роман Єренюк, Ольга Андрієвська, Максим, Кравченко (о. Олег), Шостак. Справи, очевидно, не стоять добре. Студентів мало, не тільки україністика, але взагалі гуманістика, в університетах відходять на задній плян (про це навіть в сьогоднішній газеті була дефензивна стаття “Humanities matter!”) В гарній залі КУМФу, де на стінах була розвішена виставка картин якогось мистця, що називається Kurt Rostek, зібралось може з 80 осіб. Тут я зустріла і чимало своїх знайомих, бо були тут і Ліда Палій, і обоє Пендзеї, і Наталка Томцьо з чоловіком, і Марта Трофименко, а теж такі люди як Славутич, Гурко, Колесник, Закидальські, Сисин, Марко Стех, Марія Ревакович. Якесь пані підступила до мене, довго зі мною говорила про різних спільних знайомих у Філядельфії, передавала їм поздоровлення, а я не знала, хто вона. Потім я нарешті довідалася, що це — Ірена Мороз (вона тепер займає якесь становище в СКУ Лозинського) — але мені і це прізвище нічого, нажаль, не говорить і я не пригадую, звідки вона мене знає.

Вчора мене трохи провіяло і я сьогодні добре захрипла. Тут весна цього року спізнена і холодна. Цвіте бузок, тюльпани, нарциси, в одному місці на вулиці Willard цвіте навіть dogwood — але цих південних дерев тут мало, а ті що є — це мабуть різновиди наших філядельфійських.

Неділя, 26 травня 2002. 5:30. University College, Rm. 140.

Тут за пів години відбудеться лекція ім. Данила Струка. Виголосить її Олег Ільницький, а тема його позначена як “Deconstructing Gogol’s/Hohol’s two souls”. Це сполучене з презентацією конкорданції до Шевченка, а після того має ще бути якесь прийняття (Reception). На залі покищо нікого нема, але я знаю, що це тут, бо була на цій залі вже раз у минулому.

Пополудні слухала сесії, що мала назву “Gender issues in the past” і де виступали три жінки: Adelina Angusheva (говорила про середньовічні слов’янські книги і довідки в них про анатомію і здоров’я жінок), Наталія Пилип’юк (говорила про іконографічні зображення Софії-Мудрості в образі жінки-Богоматері — як це бачив Григорій Сковорода) і Марина Романець (говорила про барокові елементи в творі Ліни Костенко “Маруся Чурай”, про образ, схований під зовнішнім амальгамом тем).

Від 1 до 3-ої була в бібліотеці Робартс. Єдиний успіх: виробила собі карту доступу до стеляжів важну на кілька днів. В каталозі не знайшла ні “Українських проблем”, ні “Ukrainian Canadian” (останній є, але виглядає, що мають тільки поодинокі числа). На

знаю, що це значить: казали мені, що Петро Кравчук передав U of T свій архів — там певно є комплект журналу — може він ще лежить незакаталогізований?

Проїшлася я попри стеляжі української літератури на 12-ому поверсі, жодних новин не помітила, але бачу, що вони мають “Революція іде” Журби — я цього ніколи раніше не бачила. Переглянула собі також “Жовтого князя”, бо про нього була мова на останньому засіданні НТШ-А (говорили про потребу повторного видання в Україні і про англomовний переклад — який, до речі, вже існує, але Барка підписав контракт, де 40% власности передав перекладачам і це тепер утруднює можливе видання цього твору, бо вони (не знаю хто?) вимагають високого гонорару.

На своє велике здивування, побачила я, що в каталозі є вже мої “Ключі до царства” — можливо, це тільки замовлення (але від кого? може купують безпосередньо в Україні?)

Понеділок, 27 травня, 10 год. вранці.

Лекція ім. Струка пройшла з великим успіхом. Програмою провадив, представляв доповідача і керував дискусією Максим — дуже добре, елегантно, навіть з гумором. Ільницький говорив дуже цікаво, поставивши тезу, що про Гоголя можна говорити або як про імперського письменника, або як про українського, мовляв, російським письменником він не був. Бракує, мовляв, терміну, щоб відрізнити “все-російське”, тобто імперське, від правдиво-руського, щось на взір British vs. English. (Чомусь не згадав, що донедавна такий термін був — Soviet!) Тема Ільницького, очевидно, контрoверсійна, але саме тому вона викликала живий відгук — була низка запитань і коментарів від публіки. А цієї публіки була повна зала: я сиділа на балконі, де було біля 60 осіб, деякі навіть стояли, внизу напевно було понад 100. Опісля в іншій залі відбулося гарне і велелюдне прийняття, що його спонсорував КІУС. Це було завершення 25-річчя КІУС-у і презентація Конкорданції Шевченка. Тут програмою вів Сисин і була низка промовців: Ільницький, Гавриш, Когут, Сенькусь, Стех — дехто (зокрема Сенькусь) говорив за довго і через те не ефективно. Прийняття було обильне (канапки, овочі, сири, солодке, вино і кава). Це було дуже до речі, бо я весь день була на конференції, отже була голодна. Зустріла там чимало знайомих, бо були там і Наталка Томцьо з чоловіком, і обоє Пендзеї, і Марко Царинник з Мартою Горбань, і Остапчук, і Вірляна Ткач, і Стефа Гурко, і Славутич, і Марта Трофименко (без Славка).

Не дуже я могла з людьми говорити, бо лярингіт затягнув мене не на жарт: говорю тільки шепотом. А сьогодні ще й кашляю, та й болять крижі. До бібліотеки Робартс сьогодні не вибираюся, розчарована вчорашнім візитом. Але піду на пополудневу сесію конференції — після того, як зварю зупу, щоб була на вечерю.

Я дуже рада, що передучора потелефонувала до Рисі Голод і довго з нею говорила. Вона пройшла вже дві хемотерапії, чується ослаблена, волосся їй вилізло, з хати не виходить, але ще звучала досить добре, казала, що пише спогади — я її дуже до цього заохочувала, розпитувала про деталі (вона дійшла вже до 1941 року у Кракові і про це ми з нею

говорили). Сьогодні з моїм лярингітом я вже ні до кого не дзвоню — бо навіть і при особистій зустрічі говорити тяжко.

З учорашніх розмов довідалася такі цікаві деталі: Гурко має помешкання в Києві, яке часом винаймає знайомим. Царинник (що йому я сказала про негативну реакцію деяких громадян на його публікацію в HUS про антисемітський документ Стецька), виявляється, працює над більшим дослідженням українсько-єврейських відносин, збирає документацію — не тільки друковану, але і свідчення очевидців, концентрує свою увагу на ситуації в Золочеві в час війни. На моє питання, чи має він якусь фінансову підтримку для такої праці, сказав, що отримав гренти від канадської якоїсь фундації, а також від якоїсь американсько-єврейської інституції.

Середа, 29 травня. 11:30 вранці.

Конференція CAS вчора закінчилася. Саме вчора (у вівторок) була я на трьох сесіях: вранці Алла Недашківська робила аналіз українського електронного дискурсу з метою відрізнити спосіб висловлювання жінок і чоловіків (жінки, як я зрозуміла, частіше висловлюють персональні опінії, мовляв, “я думаю”, “на мій погляд”, “мені здається” ітп.) Другу доповідь в тій ранній сесії мав молодий хлопець з Альбертського університету, який говорив про гендерні визначення професій (автор-авторка, etc.). Мала ще бути в цій сесії Наталія Монахова з Києва, але вона не приїхала. Перша пополуднева сесія була присвячена темі української ідентичності. Виступали тут Богдан Клід (з КІУСу, з Альберти, говорив про народників і державників, про дебати пізнього 19-ого століття), Тарас Кознарський (про “Запорозьку старину” і Срезневського), Максим (про анти-московські статті Нечуя-Левицького) і Марко Роберт Стех (про ранні драми М. Куліша “97” і “Комуна в степах”). Остання сесія була присвячена сучасній українській літературі і тут виступали Максимові студенти: Світлана Кобець (про “Око прірви” Валерія Шевчука), Марко Андрейчик (про групу Бу-Ба-Бу) і Марія Ревакович (про Нью Йоркську групу поетів). Приємно бачити і слухати молодих науковців. Подивляю добру англійську мову не так давно прибулих з України чи з Польщі: Алли Недашківської, Марії Ревакович, Світлани Кобець, навіть Стеха (його володіння англійською мовою трохи менше певне) і Марини Романець (яка говорить вільно і поправно, але з підкресленим “советським” акцентом! Романець, між іншим, є викладачем англійської літератури! в малому якомусь коледжі в Альберті).

День раніше, в понеділок, я пішла слухати історичну сесію, де виступали Сергій Плохій і Zenon Kogut (Плохій — про антів, Когут — про династичні та етнічні концепти в російській історіографії. На третю доповідь я не залишилася, бо хотіла послухати в іншій сесії виступу Світлани Українець-Міхалек, яка говорила про літературне життя Львова 1929–1939 років та українсько-польські літературні зв’язки. Вся ця сесія була присвячена польській літературі і на моє здивування, Світляна У-М, після короткого вступу по англійськи, доповідь читала польською мовою! У вівторок, під кінець конференції, я до неї підступила, познайомилась, дала їй свою адресу. Вона, виявляється, читала і навіть має Остапів “Літературний Львів”, але нічого не знала про Бакулу і його публікації. Працює

вона в Польській Академії Наук у Варшаві. Українка зі Львова, в Польщі всього 9 років.

Ніч 29/30 травня.

Сьогодні 19-а річниця вінчання Уляни й Максима. Мали ми увечері квитки на концерт Торонтського симфонічного оркестру, а перед тим пішли всі на обід в центрі міста, недалеко від концертної зали. Шукали за якимсь ліпшим рестораном, але вкінці пішли до Red Lobster, де — на диво — з'їли дуже смачний обід (New England Clam Chowder і Lobster Tail, включно з вином). Гостила я, бо ще із Філядельфії заповідала, що запрошую всіх до ресторану з нагоди річниці. Концерт був понад голову такого музичного невігласа, як я (або можна сказати: це була для мене чергова музична едукація). В програмі були Paul Steenhuisen (сучасний канадський композитор голландського походження), Maurice Ravel (фортепіяновий концерт із Olli Mustonen-ом при фортепіано) та Anton Bruckner (“Symphony no. 6”). Ця симфонія нагадала мені рядки з Коротича: “Музиці цій не малят колисати — землю вона трясє...” Диригував Jukka-Pekka Saraste, але тим разом концерт був у старому приміщенні Massey Hall (бо модерний їхній будинок проходить ремонт). Massey Hall — старий і трохи занедбаний, але акустика в ньому феноменальна!

Вранці Уляна мала низку ділових засідань. Я трохи прала й прасувала, бо хочу хоч трохи допомогти в господарстві.

Понеділок, 3 червня 2002. Год. 10:00 вранці, на аеродромі Торонто.

Вчора провели цілий день в Niagara on the Lake, де відбуваються театральні фестивали ім. Дж. Б. Шова. Квитки мали ми на пополудневу виставу: “The return of the prodigal”. Автор, тим разом не George Bernard Shaw (а шкода, бо я люблю п'єси Шов-а), а його ровесник-драматург St. John Hankin. В головній ролі блудного сина був Ben Carlson. П'єса і постановка трохи старосвітські, але тема не перестаріла, з універсальним присмаком. Грали всі незле, хоч сама п'єса не дає надто багатьох можливостей для вияву таланту акторам. Перед і після вистави трохи походили по мальовничому і повному туристів містечку Niagara on the Lake. Опісля пішли на обід до дуже доброго ресторану у винярні Hillebrand. Довкола — виноградники, а також в цій околиці багато теплярень для городини і квітів. Мені було особливо приємно, що з нами був Іванко — він уже майже дорослий і гарний компаньйон. Стеф поїхав в суботу на музичний табір із своєю школою, так що його з нами не було.

Пару днів я провела в Robarts Library. Хоч вони і не мають “Ukrainian Canadian” і це для мене було розчаруванням, то всетаки я знайшла там чимало потрібного мені матеріалу (не для ULE70, але вже для ULE90!)

Звернула я увагу на те, що і в Торонто, і в Наягара on the Lake, багато розквітлого бузку і каштанових дерев, при чому, вперше в житті, побачила каштан із розквітлим вишневого кольору “ліхтарями”.

Вівторок, 4 червня 2002. 9:30 PM.

Приїхала вчора без пригод і комплікацій. Вікторія Вакуловська навіть виїхала по мене до поїзду на станцію Мельроз парк — отже я не мусіла тягнути валізочки пішком додому, як це було минулого разу. Вдома теж застала все впорядку. Сусідка Кріс, як видно, підливала квіти на ззовні, Віра була один раз всередині і підлила рослини в хаті. Прийшло чимало пошти, звичайної і електронної. Вчора і сьогодні я не тільки всю цю пошту переглянула, подякувала добрим людям за опіку над хатою, але вже і відвідала Українську Бібліотеку (не так з наміром каталогізувати книжки, як перевірити деякі дані для ЕУД — було запитання з Шікаго! та для Білоконя — було запитання з Києва!) Вступила я і до Genuardi (купити молоко і деякі овочі), і за бензином. А під вечір прийшла до мене Мар'яна Вакуловська і — озброєна новими інформаціями — без перешкод за пів години заінсталювала мені програму Norton Anti-Virus. Новозаінстальована програма знайшла на моєму комп'ютері шість вірусів! Це саме вони заатакували мою охоронну програму! Я дуже вдячна Мар'яні, що вона посвятила мені стільки часу і допомогла розв'язати проблему. Сама я ще не вміла б із тим дати раду! А комп'ютер тепер для мене — така необхідність, як гаряча вода, електрика, телефон! Ще кілька років тому всі ми жили без комп'ютерів, аж не віриться: на наших очах в такому скорому часі сталася справжня технологічна революція! Між іншим, треба відмітити, що моїх десять днів у Канаді — це були — крім всього іншого, також вакації від комп'ютера й від електронної пошти. Бо хоч у Максимовій хаті комп'ютерів є аж п'ять і в разі конечної потреби я могла була читати свою електронну пошту, то свідомо від цього себе стримувала.

Ще про Торонто і Канаду. Не вперше звернула я увагу на факт, що реклями там часто віддзеркалюють іншу, “канадську” англійську мову, але і часом розраховані на вдумливого, інтелігентного читача, не ставлять крапок над і, практикують лаконізм і всякі недомовлення, що стороннім людям можуть бути незрозумілі. Напр. “Mind the gap”; “I’m so there”; “Someone’s parents will go away this summer. And when they do, you’ll be ready”; “Sadly, it’s our 20th anniversary” (Covenant House); “Labels are for mails, not for males”; “Thank you, Prime Minister” (це останнє, як видно з дальшого тексту, стосується домагання до федерального уряду підтримати публічний транспорт Торонто).

Максим і Уляна вже замовили собі подорож в Україну в серпні. Їдуть всі четверо і будуть там три тижні. Крім МАУ у Чернівцях (де Максим читатиме доповідь), будуть в Києві, у Львові, хочуть поїхати на село біля Рівного ітп. З помешканням ще не рішили, але мабуть винаймлять помешкання в Києві у письменника Черногуза, а у Львові будуть в Уляниного кузена Паробія. З первісних плянів сполучити цю подорож з відвідинами Франції, або з участю хлопців у пластовому з’їзді в Карпатах — нічого не вийшло. Надто це скомпліковане. За багато на один раз.

Бажаючи причинитися до цієї їхньої подорожі, я поїхала з Уляною і Максимом в суботу до торговельного центру і купила їм в дарунку великі дві валізки на цю подорож, а також для них четверо і для себе “money belts” — пояси на гроші, що їх носить під сорочкою. Знаю з практики, що це дуже потрібне, я вже пару таких “поясів” і мішечків “зносила” —

бо беру їх у всі свої подорожі.

Колись я думала, що поїду в Україну разом з ними, що це була б для мене добра нагода поїхати не самій, а в товаристві, і під опікою. Але тепер я іншої про це думки. П'ята особа в такому гурті — це справжня комплікація. А ще й стара і не дуже міцна на ногах. Це було б їм завадою, а й мені самій утруднювало б справи, бо я мусіла б, як не як достосовуватися. Маю надію, що ця подорож їм вдасться, що зустріч з Україною — зокрема Іванкові та Стефанкові — принесе позитивні переживання і враження, що не будуть мати якихось неприємних пригод і розчарувань.

А я — якщо колись таки знову відважуся на таку подорож — мусітиму плянувати її довкола своїх власних потреб і фізичних обмежень.

З Максимом, Уляною і дітьми ми ще будемо разом один тиждень у липні на вакаціях у Wildwood Crest. Помешкання маємо замовлене у будинку, власником якого була колись пні Нікорович. Тепер він перебудований і — маю надію — буде нам відповідати. Може поїде з нами і Маруся Пасічник.

А от після завтра я маю не тільки замовлену візиту у Форсії, але — цього ж дня — і запланований вихід на люди: обід в ресторані з Раном і Марилею, а потім разом з ними — концерт філядельфійського оркестру в новопобудованій концертній залі Кіммель-центру, де я ще ніколи не була. Ран обіцяв відвезти мене після концерту додому автом. Вибрала я собі програму пару місяців тому: гратимуть “Реквієм” Верді. А до цієї музики в мене особливий сентимент: вона допомогла мені пережити найбільшу травму мого життя.

Між іншим, цього року, з нагоди десятої річниці Остапової смерті, я маю намір дати до “Свободи” оголошення від видавництва Мости, щоб звернути громаді увагу на цю річницю. Зроблю це у формі платного оголошення спеціальної випродажі і повторю це оголошення три рази в місяці вересні.

П'ятниця, 7 червня 2002. Полудне.

Чудовий був вчора концерт. Прекрасна, знайома, глибоко зворушлива музика “Реквієм” Верді у знаменитому виконанні Філядельфійського оркестру, з великим мішаним хором на понад 150 осіб і першорядними солістами. Диригував Wolfgang Sawallisch, хор називається Philadelphia Singers Chorale, а солістами були сопрано: Luba Orgonasova (словачка, з Братіслави), меццо-сопрано: Petra Lang (німка, уродженка Франкфурту), тенор: Stuart Neill (американець, це був його деб'ют з Філядельфійським оркестром), бас: James Morris (також американець, вчився у Філядельфії). До великого враження вчорашнього вечора причинилася також концертна зала Verizon Hall в новопобудованому приміщенні Kimmel Center for the Performing Arts, де я була вперше. Надзвичайно оригінальна споруда — дуже сучасна, але з певним посмаком теплоти і Gemütlichkeit, що характеризують стародавні елегантні концертні зали і театри Європи. Це великий контраст до Торонтського модерного концертного будинку, що на нього тепер всі

нарікають. Передусім — гама кольорів. Все тут у вишневих тонах і з дерева, не з бетону. Крісла м'які, покриті темночервоним матеріалом, але підлоги всі — ясний непокритий паркет! Факт, що на підлогах немає килимів, можливо і додає якийсь елемент до фантастичної акустики! Крім партеру є три яруси бальконів — я сиділа на першому. Перед концертом ми ще послушали лекцію про різні роди реквієм — тоді сиділи на партері, близько сцени і там навіть приклади, що їх доповідачка грала на компактних дисках, звучали феноменально, немов би звук виходив просто із стін! Verizon Hall — це тільки одна частина Кімель центру. Це фактично немов величезна квадратова вишневого кольору коробка всередині великого будинку, що покритий скляним оригінальним дахом, з терасою городу на найвищому поверсі, з додатковою концертною залю для камерних концертів, з великою крамницею подарунків, елегантним рестораном, паркувальним гаражем тощо. Це таке оригінальне приміщення, що я конче мушу привести сюди моїх внуків, Максима й Уляну, коли вони приїдуть у липні. Найрадше взяла б їх і на концерт нашого славного оркестру, але літом вони в цьому приміщенні не грають. Я дуже вдячна Ранові і Марії, що уможливили мені таку ескападу. На моєму квитку була позначена ціна 58.50 дол., але тому, що Ран і Марія мають передплату на цілий сезон, вони могли купити додатковий квиток за 20 дол. Ходили ми і на обід до китайського ресторану перед концертом. А головне, що мене після концерту відвезли автом додому. Я запрошувала їх вступити на чай і вино, але не захотіли — адже це був четвер і їм треба було зранку на другий день бути на роботі. (Мариля вже вранці телефонувала довідатися, як я маюся, бо помітила вчора мою хрипку. Але мені вчора долягала не хрипка, а крижі — бо день раніше косила траву і полола свої чорнобривці в городі!) На щастя це мені не перешкодило прослухати з великою приємністю концерт — навіть ні разу не кашлянула — напхала рот цукерками проти кашлю!)

Була я вчора вранці на візиті у Форсії. Взяла кров до лабораторії, щоб перевірити як діє лік prednisone. Дозволила мені зменшити дозу на половину (з 5 міліграмів), але я можливо зроблю це аж мені перейде біль у крижах. Погодилася я на інтерв'ю-пробу пам'яті. (Мій щоденник є доказом, що з недоліками своєї пам'яті я свідомо борюся вже 25+ років!) До симптомів Альцгеймера мені ще мабуть далеко, але з 10 слів, коли доводиться повторити, я пам'ятаю тільки 7. Це своєрідна гра Кіма, що її ми практикували в пластовому юнацтві, і раніше також ніколи не було в мене повного recall. Я зажартувала собі, що на шпіона я абсолютно не надаюся. Це я знаю віддавна. Але я вирішила почати вправляти свою пам'ять — бо тепер на старість такі вправи можуть запобігти або бодай віддалити справжній зник пам'яті — це з власної ініціативи, а не чиясь сугестія (трагічний оптимізм, як казав про мої вірші Качуровський).

Потім пішла до бібліотеки Ван Пелт. Перед будинком ще сіла на лавці з'їсти канапку. І знову підступила до мене якась студентка з граматичною вправою з англійської мови. Я погодилася присвятити їй кілька мінут. Питання були в стилі: “Neither one of my sisters IS here” чи “Neither one of my sisters ARE here”? Молоде дівча орієнтального якогось походження ставило питання: була здивована, коли я їй сказала, що я не є “native speaker” і мої відповіді можуть бути зовсім не типові. [“Her English is too good, he said. She must be a Hungarian! “ мовляв професор Гірінг з “My Fair Lady”].

В бібліотеці провела я дві години над журналом “Choice”. Цей журнал видає товариство американських університетських бібліотек і в ньому є короткі невідомі рецензії-рекомендації для вибраних книжок. Звичайно це рецензії досить критичні і будь якій книжці з українською проблематикою попасти туди — нелегко. Книжок із слов’янських літератур взагалі обмаль — дві-три на число, не більше. Отже за дві години, переглянувши “Choice” від 1966 року до кінця 1970, я знайшла тільки три рецензії — на Біди “Лесю Українку”, на “Chornovil Papers” і на Гудзія “History of early Russian literature”. Рецензійна нотатка на Биду така гостро-негативна, ще й упереджена! що я хочу зацитувати частину її verbatim, бо вона показує з яким опором мусить рахуватися українська література на англомовному ринку:

“The literary merit of the introductory material and the quality of the translations are discouragingly inferior to what is considered the minimally acceptable standard today, but that is really beside the point. If your politics and your upbringing incline you to this sort of demodé romanticism, but you cannot read Ukrainian, you will want this book. Libraries seeking to cover the Slavic field will have to get it, though students will little use it. It is a pity that the enthusiasm behind this project did not meet with the excellence necessary to produce a readable work.”

Дописка 6/22: Викидаючи сьогодні програмку концерту, знайшла додану карточку. виявляється, співачки були інші: Christine Brewer (сопрано) і Nancy Mauitsby (меццо), обі — американки.

Середа, 12 червня 2002, пополудні.

Хочу додати до опису Verizon Hall кілька речень цікавої інформації, що її знайшла в описі Кіммель Центру, коли була там на концерті.

“Inside the 2,547 seat concert hall, architect Rafael Vinoly’s musical background is evident as the structure not only resembles a cello, with its wood finish and undulating shapes, but it also acts like a musical instrument, reverberating and reflecting sounds to enhance the acoustics. The hall is finished in teak, and there are no flat surfaces to produce unwanted echoes. Doors lining the side walls can be opened into large, empty rooms that act as reverberation chambers to “enlarge” the sound. A three-part movable canopy suspended over the stage holds spotlights and can be positioned to redirect sound coming from the stage. The exterior is sheathed in tropical Makore wood — known for its resistance to the sun’s ultraviolet rays that would fade other woods. The stage consists of three sections that can be raised and lowered as needed: The orchestra pit can be raised to stage level, the piano lift lowers to the storage area below and the choir section can be raised in tiers above the stage level.”

Rafael Vinoly, архітектор, — уродженець Аргентини. Америка шукає і знаходить найкращі таланти світу. Мушу обов’язково показати цю цікаву структуру Максимові й Уляні, як вони приїдуть сюди в липні.

Цілі дні тепер присвячую одержимій праці: вранці примушую себе працювати над ULE70, переписуючи на комп’ютер давніше опрацьовані статті і інші матеріали. Було б добре викінчити цей том, опрацювати до нього покажчик (о Боже, я знаю з досвіду, яка це

страшна робота!) — і вислати до видавництва КІУСу. Тоді я могла б спокійно присвятитися праці над останнім томом — ULE90. Це забрало б ще кілька років праці — якщо доживу і буду відносно здорова. Пополудні переписую щоденник. Дійшла вже до 1995 року — і Боже мій, до детального опису мого побуту в Україні! Забула я вже багато із тих деталей, добре, що робила записки! Часом, читаючи і переписуючи, досада бере, як бракує реляцій про якісь події, що відбулися. (Напр. немає в мене точного опису вечора в пам'ять Остапа, що відбувся у Філяделфії — є тільки згадка напередодні, що в мене будуть у гостях Кукрицька і Лисняк, які брали участь у цьому вечорі. Ну, що ж. Мабуть така була зайнята гістьми та імпрезою, що часу і сили на записки не залишалось! Я й взагалі часом дивуюся, скільки цих нотаток є. І багато з них писані по ночах, коштом сну і відпочинку!)

Справи НТШ-А знову вимагатимуть моєї уваги. Але якби це були проекти, згідно з нашим правильником! А то приходять листи з різними ідеями, без заяв, дат, кошторисів, рецензій, навіть без адрес!

Субота, 15 червня 2002. 8:00 PM.

Сьогодні сто років від дня народження Наталі Ливицької-Холодної — вранці на радіо Центру ішов мій радіо-коментар про неї. Я його записала на тасьму ще перед від'їздом до Торонто та й перестерегла Захарчука, що шлю цю статтю до “Свободи”. Він вирішив дати коментар якраз у день цієї знаменної річниці. Очевидно, запізнився. Бо “Свобода” надрукувала вже цей матеріал в газеті, що прийшла на початку тижня, отже радіо-коментар — це немов муштарда по обіді. Все таки, я вже мала відгук від одної слухачки, що хвора на Multiple-Sclerosis, живе сама, але рухається тільки на інвалідному візочку, “Свободи” не читає, але радіо слухає. Отже може і не зайво було подати коментар по радіо — навіть після того, як він появився у газеті. Видно, що існують якісь слухачі. “Свобода”, між іншим, надрукувала мою статтю без змін, прикрашену великим фото НЛХ і з дуже добрим добром поезій (із тих, що я рекомендувала, але вибрали так, щоб показати три категорії її поезії, що про них я згадувала в статті). Це мені подобалося. До радіокоментаря також додали два вірші — але вибір тут був, на мою думку, менше вдалий (я до цього вибору була непричетна!)

Штогрин, на моє прохання, прислав мені фотокопію рецензії з журналу “Українські проблеми” на мої “Тихі розмови”. Автор рецензії — невідома мені Наталя Косинська. Рецензія відносно коротка і простенька, але вона по своєму — цікава. Без панегіриків і біографічних інформацій, з деякими свіжими думками людини, яка вперше зустрічає мою поезію і реагує на неї. Каже напр. про мої ранні вірші, що вони “трохи наївні у своїй красоті і простоті”, витримані “в дусі романтизму або неоромантизму”. А заключає свої враження таким параграфом: “Поезія Тарнавської неоднотонна, контрастна: трагічна безвихідь і проста до наївності радість буття, радісне здивування кожною миттю дарованого життя, скептичний досвід і дитинна безпосередність. Вона бере життя в цілісності, в єдності суперечностей”. Цікаво таке прочитати, приємно усвідомити, що єдесь в Україні той читач, що до нього може промовити моя поезія.

Але у зв'язку з цією рецензією, а також з багатьма іншими рецензіями друкowanими в Україні, навіть у “Книжник-рев'ю”, де друкуються самі тільки рецензії, я звернула увагу, і то не вперше, на дивне явище: ось мені, як авторові, цікаво прочитати таку рецензію, як ця Косинської, бо вона — про мою книжку і я знаю про що вона пише. Але от читач, який моєї книжки не бачив, не довідається з цієї рецензії, що являє собою ця книжка, який її зміст, яка вона завелика? — навіть немає поданих вихідних даних: місця видання, видавництва, року. Рецензій в українських виданнях взагалі за мало, їх майже всі редакції легковажать, не організують. Про це я писала вже у статті “Легковаження літератури” багато років тому — це явище не нове, і воно було притаманне також виданням діаспори. Але тепер звернула я увагу і на інше: Рецензії друкovanі в Україні — навіть в “Критиці”, в “Літературній Україні”, в “Книжник-Рев'ю” — це великий контраст до рецензій друкovanих в англomовному світі. Читаючи “Times Literary Supplement”, “New York Times Book Review”, чи інші того типу видання, можна багато довідатися про саму книжку, про автора, про інші подібні видання подібного типу ітп. Тому я залюбки завжди читала рецензії — не тільки на твори літератури, але і на твори з історії, політики, економіки, навіть точних наук — бо з цих рецензій можна було багато довідатися. Англomовні рецензії — це завжди була своєрідна едукація. Я і досі залюбки їх читаю. В українських рецензіях є тільки опінія критика, часом, як от у “Книжник-Рев'ю” — саркастична, іронічна. Без змісту, даних про автора і конкретної бібліографічної інформації! І читач, який книжки не має і не бачив, часом не зовсім розуміє в чому річ. Оця манера критики — це ще один аргумент для мого давнього твердження, що наша преса, замість бути справжнім посередником між книжкою і читачем, дуже часто і сама спричиняється до кризи книгочитання.

Написала я вчора листа Корогодському в справі потенційного видання перекладу Максимової монографії про Підмогильного. Але Корогодський дуже зіпсував собі репутацію своїм легковажним ставленням до видань: на нього нарікають і Оксана Соловей, і Лариса Онишкевич, які мали з ним поганий досвід. (Ларисі, казала вона, Корогодський загубив якийсь цілий розділ книжки, Оксана Соловей по телефону казала мені, що знайшла 100 помилок у своїй книжці. Я з ними про свою співпрацю з Корогодським не говорила, але і мій досвід із “Ключами до царства” не був дуже добрий). Все таки, серія “Українська модерна література” має свою марку, і за нею стоять такі серйозні люди як Валерій Шевчук. Та ще й у моєму досвіді з ними є два позитиви: публічні презентації книжок ОТ і МТ в Києві, а це ж теж варто оцінити. Я перестерегла Корогодського, що Максимова книжка мусіла б появитись без всіх тих друкарських чортиків, які попали у мої “Ключі...” На перекладача і редактора я запропонувала Ладу Коломієць — вона досліджувала творчість Підмогильного і знає англійську мову. Побачимо, яка буде реакція — але я хотіла справу зрушити з місця ще поки Максим приїде до Києва.

Написав мені Горак у відповідь на мого листа з критикою Ікерової біографії. А в листі цікава інформація про те що Роман Федорів перед смертю перевів журнал “Дзвін” на власність підприємства свого сина “Червона калина” і тепер з цього приводу — скандали і судова тяганина! Моя інтуїція щодо Федорова, як видно, мене не підвела!

Вівторок, 25 червня 2002. 10:00 PM.

Софійка сьогодні позичила в мене кілька карикатур Е. Козака та низку номерів старого “Лиса” з 1950/51 років, бо вона приготує виставку в Гантері з нагоди століття ЕКО. Мої стіни, зокрема в Остаповому кабінеті, де висіли оправлені ці карикатури ОТ, і в коридорі, де висіла велика побільшена карикатура Ікера з Гірняком — виглядають тепер — порожні і до цього трудно звикнути. Це, правда, тільки на місяць липень, але саме тоді будуть в мене у гостях діти і внуки. Но, але маю надію, що виставка буде на славу (Софійка запрошувала мене приїхати до Гантеру і її оглянути).

Майже весь день сьогодні провела я на похоронах Марії Куземської — вранці була в церкві на Михайлівці, потім на цвинтарі, а тоді ще й на тризні. Було досить багато людей — не менше, ніж звичайно буває на богослуженнях в неділю (тільки аудиторія була інша; переважали діяспорники і старші люди, тоді як в неділю багато молодих батьків з малими дітьми — новоприбулі, “четверта” хвиля.)

Саме закінчила читати товстий том спогадів Омеляна Антоновича. Знайшла я цей том, переглядаючи українські стеляжі у Van Pelt. Роблю це час до часу, щоб перевірити чи Dennis Hyde купує для бібліотеки рекомендовані мною книжки. Але “Спогади” Антоновича — це не моя рекомендація. Я навіть не знала про існування такої книжки. Позначений цей том як дар Центральної Наукової Бібліотеки, що само по собі є цікавим відкриттям: видно мають обмін із Ван Пелт бібліотекою, або бодай часом щось сюди присилають! Книжка має коротку передмову Івана Дзюби, а Микола Жулинський позначений як редактор тому. Видавництво (“Август”) позначене тільки в колофоні, а рік видання ще 1999. Друкована книжка в Словаччині, квалітет друку досить добрий, друкарських чортків небагато. Мову, нібито, залишили авторську, але це не зовсім правда, бо кількакратно знайшла я фрази “дивитися” картину, фільм, виставу, телевізію, а не “дивитися на” — а це наглядний доказ — *corpus delicti* — втручання мовних редакторів.

Про Антоновича знала я тільки те, що він і його дружина — фундатори нагороди Антоновичів. (Колись я думала, що цю фундацію заснували, прочитавши мою статтю про “Легковаження літератури”, але це скорше моє побожне бажання, а не факт). Нічого не знала про нього як людину, хто він такий, який його фах. (Знаю, що дружина його, Тетяна, була лікарем, але про самого Омеляна — не знала нічого). Спогади, нажаль, закінчуються його приїздом до США, отже я далі не знаю, чим займався автор, після приїзду до Америки. Він 1914 року народження, походить із Долини на Підкарпатті, батько був судовим урядником. До гімназії ходив в Перемишлі, ще гімназистом став членом ОУН, скоро по maturі був заарештований і ув’язнений поляками, за німців двічі був в’язнем концентраційного табору Sachsenhausen. Книжка цікава передусім надзвичайним багатством конкретних реалій, напр. дуже цікаво описані звичаї життя в Долині різних національних груп і клас: жидів, поляків, українців — міщан, селян, інтелігенції. Авторова пам’ять до деталей — задивляюча! Чимало інформацій про підпільні завдання, що їх виконували молоді хлопці. Багато детальної характеристики товаришів, професорів. Точні

2002 2556/3540

свідчення про польську в'язницю і про німецьку, при чому вперше бачу описи систематичних садистичних знущань над в'язнями в концетраках — додатковий садизм (копання чобітьми, биття по голові, і по голій задниці, постійна біганина до апелів ітп.), садизм що, очевидно, мав на цілі застрашити і стероризувати в'язнів, але який видається справжньою патологією, та ще й практикованою з німецькою педантерією. Між іншим, пише Антонович, що в бункрах Саксенгавзена часто передавали з радіо чи з патефонів пісню “Лілі Марлен”. Асоціації Антоновича до цієї пісні, після прочитання цих спогадів, залишаться вже назавжди і зі мною. Від тепер, коли згадуватиму цей добре мені знайомий шлягер, матиму на оці концтабір у Саксенгавзені. Антонович був близький до Бандери, виконував різні його доручення, але згодом розійшовся з ним і його рухом, і пристав до середовища УГВР, тобто до двійкарів. Про ідеологічні розходження він пише мало, значно більше в нього уваги до опису різних виконуваних місій, переходу границь (навіть уже після війни — між Австрією і Німеччиною, горами недалеко Зальцбурга), курсам англійської мови, праці в ІРО, перепитуванню неграмотних українських кандидатів на виїзд до США, де одною із передумов було уміти читати і писати, морській хворобі на кораблі до Америки тощо. Можна вичитати в спогадах і різні ревеляції про всяких спільних знайомих: напр. що Матвій Стахів мав труднощі з виїздом до США, бо на нього був донос, що він — німецький коляборант, або що малий Данилко Гузар-Струк плив до США на одному кораблі з Антоновичами і він єдиний не хворів морською хворобою на океані.

Софійка і Тит пакуються, ліквідують хату (в перших тижнях липня матимуть settlement). Коли я почула, що Софійка збирається везти до Salvation Army паку вживаного одягу, я попросила, щоб привезла це мені для висилки в Україну. І вона це зробила. Я, коли висилаю пакунки завжди жалую, що тепер маю мало чоловічих речей для висилки (бо Остапові речі давно вже роздала людям), а речі Гевриків — це чоловічі штани, сорочки, блюзки, светри. Все в доброму стані і я рада, що зможу це розділити між пакунки, що їх незабаром запакую і вишлю, ще мушу докупити деякі лакоминки, такі як кава, шоколад, ітп.

Середа, 26 червня 2002. год. 10:00 вранці.

О 8-й годині був до мене телефон — з Ріо де Жанейро! Це вперше Віра Вовк вирішила потелефонувати — досі наші контакти були переважно листовні, або особисті, як вона була раніше у США. Вона пише спогади і їй потрібно для уточнення різної документації: де виходили журнали такі як “Нові дні”, “Фенікс”, “Терем”, “Листи до приятелів”, “Авангард”, “На зміну”, “Агні”? Не на всі ці питання могла я відповісти зразу, просто з голови, зокрема про ті журнали, що з ними я особисто не пов’язана (“Фенікс”, “Авангард”, “На зміну”). Віра мається відносно добре, але казала, що вже не подорожує. Вибиралася, щоправда в Україну, але захворіла її якась приятелька і вона мусіла її доглядати. Питалася над чим працюю, а коли довідалася про те, що маю і переписую щоденник за останніх 25 літ, висловила жаль, що і вона не провадила такого записника, бо це, очевидно, допомогло б їй писати спогади.

Пару днів тому телефонував Абрам Кацнельсон. Він до мене дзвонить досить регулярно — йому там в Л.А. напевно бракує українських літературних контактів. Дякував за надіслані числа “Книжник-ревію” і “Критики”, зокрема був захоплений першим: мовляв, аж тепер бачить, як багато виходить в Україні різних книжок! А при тому сказав мені новинку: він написав (і послав до “Свободи”) рецензію на мої “Ключі до царства”. Ну, це приємна вістка. Маю надію, що надрукують. Це була б перша рецензія на цю книжку взагалі. Дивує мене, що Корогодський не реклямує книжок своєї серії. Ні в “Критиці”, ні в “Книжнику” “Українська модерна література” не згадується. Правда, подбав він про те, щоб була згадана його власна книжка — двотомник статей і спогадів. А може це тільки тому, що вона найновіша? Ну, треба мені буде запитатися. Він, правда, твердив, що видавництво розсилає рецензійні примірники до журналів, але чи це справді так? От недавно писала мені Зоряна Лановик з Тернополя, що вона тільки від мене довідалася про те, що вийшла в Києві книжка моїх статей. А це ж той зацікавлений читач і покупець, що на нього видавництво повинно розраховувати: Зоряна і Гром’як напевно замовили б для своїх студентів навіть більше примірників. І як тут дивуватися, що українська книжка, як кажуть, слабо продається? З досвіду свого і знайомих знаю, що за українськими книжками треба в книгарнях Києва спеціально питатися, їх тримають під прилавком, як колись заборонену літературу.

Четвер, 27 червня 2002. Год. 9:36 вранці.

Занадто багато по ночах читаю: очі болять, вибиваюся із сну. Треба це трохи прикоротити. Але вчора мала я нагороду: з великою приємністю прочитала “Нарис мого життя” Юрія Луцького та деякі інші матеріали в новому числі “Дзвону” (но. 4) — до цього номера ще повернуся, бо бачу, що “Дзвін” став тепер цікавіший, модерніший, ніж був раніше за Федорова. А читаючи нові номери журналу “Слово і час” знайшла в 4. номері статтю Дончика “Про історію літератури, якої досі не було” — це передусім полеміка із Грабовичем. Є в ній, на мою радість, згадка і про мене. “Сюжет пов’язаний із закидом Марти Гарнавської українсько-американському професорові ... щодо того, як він просуває українську літературу в англomовний світ. Професор Г. Грабович відзвітувати не зміг (чи не захотів), зате зумів роз’яснити всім нам (**може, заради цього виправдання й написано згадану статтю?**), що ті історії літератури, які ‘наукової погоди не роблять’.... не в річищі його літературних смаків...”

Бачу, що моя критика Грабовича спровокувала цілу літературну дискусію. Бо крім статті самого Грабовича, була вже і полемічна стаття Бойчука, і відповідь Бойчукові Грабовича, і ось тепер також — стаття Віталія Дончика.

До журналу “Слово і час” також я ще повернуся: є там чимало цікавих статей і рецензій. Це взагалі добре і цікаво редагований журнал, тому я його і передплачую віддавна.

Але Коробко присилає мені бандеролі моїх передплат більшими пакетами і так я отримую одного дня одразу кілька номерів “Літературної України” (її читаю найменше!), “Дзвін”, “Кур’єр Кривбасу” (дуже цікавий журналик, майже конкурент “Сучасності”), “Слово і час”

— все на один раз. А “Всесвіт”, “Сучасність”, “Критика”, що їх передплачую безпосередньо, також цими днями прийшли. В мене ці нові журнали, немов у публічній читальні, стоять на столику у вітальні, і коли в мене гості — всі кидаються до цих нових номерів. Та й дивуються мені: невже Ви все те читаете? Ну, я читаю вибірково, але передплачую, щоб підтримати ці видання, бо інакше вони занидіють або перестануть виходити. Я закликала до такої підтримки і інших людей, то ж і сама переводжу свою теорію в практику, наскільки це мені дозволяє моя кишеня. Але позичаю я журнали дуже нерado, бо люди забувають віддати, а мені це розбиває комплекти (“Сучасність”, наприклад, маю від першого номера до останнього! навіть редакція не має такого повного комплекту!) — зрештою, я не маю змоги все це одразу читати і часом повертаюся до якогось журналу рік-два-три пізніше. Треба, щоб був на полиці. Нехай люди самі передплатять, або прочитають в нашій бібліотеці.

П'ятниця, 28 червня 2002. 9:00 PM.

Знову пів ночі не спала, читаючи. Тим разом “Рубали ліс” Лариси Крушельницької. Книжку позичила мені на кілька днів Софійка — якщо вірити, що тираж її 250 примірників (а так подано в колофоні!) — то це справді “білий крук”. (Як видавець позначена Бібліотека ім. Стефаніка, 2001). Деякі з цих “Спогадів галичанки” я вже колись читала у “Дзвоні”. Книжка має розділи присвячені родинам Крушельницьких (рід по батькові), Левицьких (рід по мамі) і силуетам різних знайомих. Я вже в половині книжки (хоч почала читати її тільки вчора пізно ввечері! — а вдень книжок для розваги не читаю). Як буду читати таким темпом, то сьогодні-завтра закінчу. В цій книжці переплітаються особисті спогади із дослідженням, спертим на документах. Про сагу роду Крушельницьких я вже знала, мені тепер найцікавіше довідатися, що було далі, після визволення Лариси з ССРСР — бо про це, як і про родину Левицьких я знаю дуже мало.

Вчора на моїй електронній пошті — несподіванка. William Reagan, один з редакторів *World Literature Today*, пропонує мені переглянути і дати критичну оцінку про статтю на тему української літератури, що її вони розглядають як кандидата для друку в журналі. А я і не знала, що вони практикують такий “referee review”, чи як це називається. Ну, я рада, що хтось, нарешті, починає писати про українську літературу, і відмовитись від такого обов'язку не можу. А стаття ця на тему Бу-Ба-Бу, і автором її є Найдан. Матиму термінове зобов'язання написати критичну рецензію до чотирьох тижнів, після одержання матеріалу.

Сьогодні прийшли з України два листи: Романів прислав пару фотографій з гостини в мене і до Видавничої Комісії — рецензії і кошторис на збірник в пам'ять Кубійовича. Корогодський реагує на мою пропозицію щодо Максимової книжки про Підмогильного. Книжки він не бачив, до Лади Коломієць телефонував, але не застав. Пропонує кілька інших кандидатів на автора вступної статті. Хочє, щоб про переклад домовлятися окремо, мені безпосередньо з перекладачем. Але на мою попередню пропозицію щодо видання моєї “поезії і прози” в одному томі, де є готовий комп'ютерний набір всієї поезії і вступних статей і треба було б тільки зредагувати і зробити комп'ютерну верстку для

кількох оповідань, — отже книжки, яка не повинна бути надто коштовна — він подає орієнтовно ціну \$5,000 за 400 сторінок. А це — дорого. Ось маю на руках кошторис від Романіва на збірник Кубійовича (600 сторінок, 500 примірників = \$4,300, що включає все із коштами редагування включно). Не даром Корогодський має репутацію — дорогого видавця. Але мене більш усього дивує (і дратує!) факт, що не бачу, щоб “Українська модерна література” реклямувалися де-не-будь, щоб були рецензії.

Субота, 6 липня 2002, вранці.

В середу має приїхати Максим з Уляною, Іванком і Стефанком. Вони тепер у баби Марусі в Клівленді, по дорозі мають вступити ще на два дві до Максимового приятеля Томи Бурки, який живе десь біля State College в Пенсильванії. Від сьогодні за тиждень — їдемо всі на один тиждень над океан, до Wildwood Crest.

Поволі приготуюся на їх приїзд. Хату вже Галина пару днів тому поспрятала, сьогодні Лукашевич ще підрізує кущі на городі. (Добре, що вчора і сьогодні трохи знизилася температура і вологість — бо вже кілька днів минулого тижня була така страшна гаряч, що я мала включене центральне охолодження і навіть на прохід виходити було протипоказано! Отже я Лукашевича навіть не кликала — бо ж у такій температурі тяжка праця на городі могла б бути загрозливою не тільки для здоров’я, але навіть і для життя).

Маю цілий список справ до Максима: використаю його присутність, щоб привезти собі з крамниці скриню паперу до комп’ютера і деякі господарські прибори, пораджуся в деяких господарських справах, засягну інформації про мої електронні апарати, ітд. Раз у рік добре, як він приїде, щоб з деякими справами допомогти і порадити.

Не так легко підготувати мою робочу кімнату для Іванка: бо тут ліжко заставлене паперами і книжками. Але це дало мені змогу дещо викинути, та й подумала я, що я непотрібно, мабуть, збираю всяку інформацію (напр. електронні звідомлення Ареля, або каталоги видавництв — так немов би я ще далі була на бібліотечній довідковій роботі — ці речі часом мені припадають, як хтось звертається до мене за інформацією, але чи не пора мені більше спеціалізуватися і не розпорозувати своєї уваги і енергії?)

А в своїх особистих плянах я таки сконцентрувала свою увагу тепер на одному: на переписуванні щоденника. Спочатку думала ділити свій час між ULE70 і щоденником, але бачу, що цей щоденник тягне мене як наркотик і я починаю розуміти чому: адже я цього матеріялу (за малими вийнятками) ніколи не читала. Переписування дає змогу прочитати — а це, очевидно, дуже цікава для мене лектура. Якже все це вже забулося! І як добре, що я робила ці записки! Отже я з великим азартом переписую щоденник на комп’ютері — і вже дійшла до кінця 1996 року! Тобто маю вже повних двадцять років переписаних! Бачу, що не матиму спокою, аж поки не перепишу цілоти. Тільки тоді зможу серйозно взятися за ULE70. На щастя, деякі записи пізніх 90-их років, як і ось тепер, роблені безпосередньо на комп’ютері, отже їх переписувати не треба — тільки перенести з індивідуальних файлів до річних.

Понеділок, 15 липня 202. Wildwood Crest.

Ми тут вже від суботи. В неділю було хмарно, вночі падав дощ, але позатим погода сонячна, тепла. без надмірної жари і вологості. Живемо в старому будинку на Crocus, що колись належав пані Нікорович, а тепер має нових власників і називається Sandcastle by the Sea. Будинок трохи перебудований, відсвіжений, обладнання нове і чисте, всі спальні мають кондиціонери, є і телевізія. Довгий балькон тепер переділений так, що кожен мешканець має свій власний. От я тепер сиджу на нашому бальконі, здаля видно мотель Pan American і океан. А сам балькон вистелений новим килимом і має нові білі пластикові крісла. Власник живе тут увесь рік — він займає два помешкання, а три — кожне на 6 осіб — винаймає. Тепер ціна за тиждень — 675 дол. Зробив він також невеличке парковисько для своїх клієнтів, що справи упрощує, зокрема в час вікенду, коли багато тимчасових приїжджих гостей. Внизу під нами (ми займаємо 2В), приятелі Максима й Уляни з Торонто — Василь і Наталка Жили, з сином Матвійком і Наталчиними батьками, Шептицькими. (Старі Шептицькі живуть в місті Вотерлю, на схід від Торонто. Він (Григорій) за молодих літ працював у м'ясарні, вона (Марія) — на швейній фабриці. Василь Жила працює в адвокатській фірмі, Наталка, яка колись студіювала славістику в Оттаві, також має там якусь доривочну працю при документації реальностевих трансакцій. Їхній синок Матвій — близький товариш Стефка, на рік від нього старший, але дуже маленький ростом.

В суботу ми мали тут спільний обід — барбекю — на городі, де приємна обстановка і багато квітів. Вчора всі разом ходили до ресторану Duffy's. Була тут вчора — поруч, у сусідській церкві, українська католицька богослужба і ми всі на неї ходили. Але людей було обмаль, а з моїх знайомих бачила здалека тільки дві особи. На пляж я ходила вчора тільки на прохід. Діти вже раз купалися, але от Іванко сьогодні трохи хворий: мав уночі гарячку, болить його горло і Уляна з Максимом саме поїхали з ним до клініки. Маю надію, що це нічого серйозного і що не зіпсує дітям вакацій.

Середа, 17 липня 2002. 9:30 PM.

Вчора день провели у Cape May і звідтам взяли прогульку кораблем Cape May Whale Watcher і провели кілька годин на океані. Китів не зустріли взагалі, зате було дуже багато дельфінів. Для декого з пасажирів морська подорож не була приємною — сиділи ззаду позеленілі, як колись мій Остап на яхті Кульчицького. Але я мала романтичне відчуття швидкої плавби, морського вітру і солених бризків океану. Погода — прегарна, сонячна. Іванка з нами не було — трохи справді хворий, трохи маркірує, проводячи довгі години біля телевізора. Купили вчора в Кейп Мей свіжу рибу і жарили її спільно з Жилами на barbeque.

Сьогодні ходили на вечерю до польського ресторану Польонез — на вареники, голубці, ковбасу, флячки. А раніше я ходила на довгий прохід, після 4-ої год. пішла на пляж, де всі були вже раніше. Навіть коротко скупалася в океані. Але сонячних купелів уникаю і загоряю від сонця тільки там, де цього просто не можна уникнути: бачу сліди сонця на

обличчі, руках, шиї.

Я привезла зі собою переклад “Кирпатого Мефістіфеля” і вже навіть закінчила його читати. Нажаль, переклад Прокопова має дуже багато недоліків і мені доведеться писати досить критичну рецензію.

Почала читати “Листи так довго ідуть” — листування родини Косачів. Також маю зобов’язання написати рецензію. Маю зі собою і три числа “Всесвіту” із романом “Сто років самотності”, але це я взяла так на всякий випадок — думаю, що до цього не дійду. (Зрештою Гарсія Маркеса я вже раз читала в англійському перекладі — це була б моя друга зустріч з цим романом).

Вівторок, 23 липня 2002. Год. 1:30 пополудні.

Повернулися ми з-над океану в суботу ввечері. Steven Horwell, власник Sandcastle, не дозволив нам “стушуватися” (як каже Іванко), в зовнішніх тушах біля будинку (що ми завжди в минулому практикували в останній день вакацій, коли мусіли залишати помешкання ще вранці, але залишалися на пляжі до вечора). Погода була гарна, вирішили ще посидіти на березі, покупатися (не я!) — але тому, що не могли помитися, змінили плян і замість іти до ресторану у Вайлдвуді, а потім їхати додому, приїхали до Філядельфії, тут у повній домашній вигоді “потушувалися” і передяглися, а тоді поїхали до ресторану “Marco Polo” на дуже смачну вечерю. (Між іншим, я довідалася у Вайлдвуді, що там у ресторанах малий вибір місцевої свіжої риби — що не тільки креветки і лосось, але навіть і фльондра, не місцева, а привезена — і це значить, що така ж “свіжа” риба є і у Філядельфії, та ще й може у більшому виборі!)

В неділю Уляна прала велику масу накопиченого білля (вони були пару тижнів в дорозі — Клівленд, Пенн Стейт — і мали великий багаж), а потім ще вони поїхали на додаткову (вже другу) закупівлю одягу до крамниці Т.Д. Мах, щоб запасти хлопців на наступний шкільний рік і на подорож в Україну. Кажуть, що у нас ціни на одяг дешевші як в Канаді, зокрема в цій крамниці. Там я була з ними разом ще перед виїздом над океан — ця крамниця була для мене відкриттям, я там ще ніколи не була, а ціни там справді більше помірковані, як деінде. В майбутньому може спробую і собі. Тим разом я була тільки в ролі “фундатора”. Обідали ми вдома борщем і варениками.

В понеділок вони вже від’їхали. Мушу щиро сказати, що я була цьому рада, бо останніх кілька днів я почувалася надзвичайно втомленою — не для мене вже таке рухливе темпо, біганина, напруження. Ще забере мені трохи часу, щоб прийти до status quo ante. Але хоч маю ще багато праці (самого прання і прасування цілі гори), то тепер я можу це розділити на кілька днів. Наперед взялася до полагоджування рахунків, а перевіривши телефонні записи і електронну пошту, бачу, що пробували зі мною контактуватися в НТШ-івських справах і Лариса і Славко (недавно Лариса бажала всім “гарного літнього відпочинку”, але не минуло два тижні, як вже алярмують!) Я ще мушу трохи “відітхнути”, поки візьмуся знову за справи НТШ-А!

Максим зробив мені кілька господарських послуг: відкрутив і помив у пивниці вікна (чого не хотів зробити мій недавно найманий робітник!), купив і заінсталивав додаткові полиці на книжки у пивниці (я не була певна, що це вдасться зробити! і дуже рада, що вдалося), купив і привіз пачку паперу до комп'ютера, пачку пива і мінеральної води, заінсталивав вішаки на кухонні прибори, що розв'язала мені одну щоденну кухонну проблему ітп. Максим надзвичайно добрий у практичних справах, він фактично повинен був бути інженером, не професором літератури! Але говорити з ним про ділові справи, які торкаються чи то видавничих, чи літературних справ — дуже трудно. А вже сензитивність його до найдрібнішої критики — просто патологічна! Навіть до такої дрібниці, як те, що Іванкова вимогливість і примхливість до харчів може бути їм клопітливою в подорожі в Україні. На все реагує дуже подразнено, і до всіх дуже критичний. А що тепер, як і в минулому, організація конгресу МАУ в Чернівцях, залишає багато до побажання, то сипляться інвективи на голови українських організаторів (Максим ще не має точної вістки про те, чи матимуть забезпечене помешкання для всіх четверо у Чернівцях і де саме).

Турбує мене Іванко. Хлопець дуже гарний і приємний, але цікавиться тільки телевізією, фільмами і комп'ютером. Та й вчиться він абияк. Стефко навіть у Вайлдвуді часто проводив час, читаючи. Але не бачила я ні разу, щоб взяв книжку в руки Іванко. Маю надію, що він з того виросте. Такий здібний і обдарований, a mind is a terrible thing to waste.

В суботу, 13-ого липня, заки ми зібралися на виїзд над океан, включила я радіопрограму Центру о 9-ій годині вранці. Включила може 10-хвилин спізнено. Чую: іде коментар. Говорить про творчість — Остапову! Я побудила Максима й Уляну, щоб також прослухали. А це, виявляється, Колодій написав з нагоди Остапового 85-ліття! Щойно сьогодні мала я нагоду подзвонити до нього і подякувати. При нагоді навіть запропонувала, щоб послав це до “Свободи” з нагоди 10-ліття Остапової смерті.

Сьогодні в електронній пошті — лист від Олени Башун, з Донецька. Довідалася про мою книжку статей і хотіла б її дістати. Але довідалася — із “Свободи”!!! Оттак працює видавництво в Україні! Це вже другий випадок: Зоряна Лановик також довідалася про мою книжку тільки від мене! Мусітиму написати про це Корогодському. Як можуть українські книжки успішно продаватися, коли зацікавлені читачі про них навіть не знають. Не доцінують видавці справу реклами, рецензій, бібліографічних анотацій. Маю намір послати Корогодському копію рецензії Кацнельсона на мої “Ключі” і копію рецензії Сороки на “Відоме і позавідоме” — дві книжки їхнього видавництва, отже видавці повинні знати про те, що такі рецензії були.

Понеділок, 29 липня 2002. Минула 10 вечора.

Два дні тому на авіо-шоу біля Львова сталася велика катастрофа. Літак упав просто на глядачів — є понад 80 вбитих і понад 100 поранених, в тому значна кількість дітей. Світова преса широко про це інформувала, мовляв — це найбільша того рода катастрофа. На місце трагедії негайно прибули Кучма і інші люди з уряду. Сьогодні було

повідомлення, що Кучма звільнив двох начальників відповідальних за цей літунський показ, а також робитимуть дослідження можливо кримінальної відповідальности пілотів (які обидва уціліли!) та інших. На інтернеті вже сьогодні я знайшла точний список тих, що постраждали і тих, чії тіла знайшли і розпізнали. Вчора в церкві в нас була панахида за погиблих, готують збірки коштів на допомогу потерпілим.

Останніх кілька днів в мене була якась пост-вакаційна депресія, але поволі я вже знову приходжу до себе. Взлася за НТШ-івські справи (завтра вишлю голосування но. 7 в справі двох нових дотацій), поїхала вчора до церкви, щоб розрядити трохи свою самотність, але найбільше для віднайдення психічної рівноваги допомогло мені, коли я знову взялася переписувати старий щоденник (я тепер в половині 1997 року!)

Написала і послала вже електронною поштою свою рекомендацію до WLT на статтю Найдана — отже дотримала терміну. В найближчих днях треба мені буде написати рецензії на переклади Винниченка — бо це також має deadline. А тоді візьмуся за листування Косачів — Софійка просила, щоб написати до жовтневого номера НЖ — отже також не можна надто відкладати.

Максим прислав мені по інтернеті програму 5. конгресу МАУ в Чернівцях. Понад 700 доповідей! І серед доповідачів чимало моїх знайомих. Якби була рішилася поїхати, можна було б усіх їх зустріти в одному місці. (Жаль, що не їду може і причинився додатково до депресивних настроїв?)

Завтра маю візиту в дентиста і при нагоді домовилася на полуденок з Марилею. Також погляну на новий номер “New England Journal of Medicine”, бо там — казала мені Форсія — надрукована стаття про мою polymyaglia.

На електронній пошті сьогодні було повідомлення, що помер Богдан Ясінський. Помер нагло в Україні і там його і ховатимуть.

Субота, 3 серпня 2002. Доходить 11 РМ.

Була сьогодні на прекрасному концерті Тараса Петриненка і Тетяни Горобець з Києва. Високоякісна українська сучасна естрада, своєрідний синтез між голосною рок-музикою і традиційними шлягерами. Петриненко сам пише і музику і тексти пісень і ці тексти — доброї якості поезія, без зайвого патосу, сентиментальности і патріотичного кічу. Патріотизм і політичне національне забарвлення деяких пісень — переконливе, щире і глибоко зворушливе. Такими естрадними виступами можна б зукраїнізувати всю Україну, дай їм Боже сили і витривалости. Петриненкові незабаром виповниться вже 50 років життя — він це, як видно з пісень, переживає. Молодші від нього не мають, мабуть, такої патріотичної глибини, і можливо промовляють тільки до зовсім молодого слухача, а Петриненко з'єднує собі і старше покоління. Я була захоплена, зокрема знаменитими його текстами, давно не чула такої грамотної, поетичної, а водночас такої простої пісні. Сестри Тельнюк кладуть складну поезію на музику і виконують її першорядно, але співаний Стус

чи Антонич промовляти можуть тільки до еліти, тоді коли Петриненкові тексти доступні масам. Тетяна Горобець також була незла, але зіркою був сам Тарас, в моїх очах навіть не як співак, а як автор. Заля була виповнена по береги, було багато новоприбулої молоді. Я сиділа з сестрами Вакуловськими, а при нагоді зустрілася і поговорила з Лярисою і Олексою Біланюками. Після концерту я пішла до авта, витягнула з багажника два примірники “Тихих розмов з вічістю” і подарувала їх обом виконавцям.

Але факт, що я була на цьому концерті — це майже чудо! О год. 3-ій, готуючись вийти з дому на прохід, запримітила я в лазничці, що немає теплої води. Вчора я купалася і тоді гаряча вода була. Пішла я подивитися до пивниці — а там ціла потопа! Залило не тільки господарську частину, але і кімнату з телевізором! Очевидно, протік газовий збірник на воду! Я викликала plombера Стівена Еллена, на щастя застала його вдома і він до пів години приїхав і поставив діагноз, якого я і сподівалася: потрібний новий збірник. Поставив ціну 475 дол., а я сказала: дам ще 10, якщо витягне і винесе на двір наскізь перемочений килим! Так і сталося! Я вмідчасі вибирала шматами і рушниками воду (вибрала 5 відер!), він поставив шлях, щоб вицідити решту води, що залишилася в старому збірникові, а сам поїхав до Гом Діпо за новим. О год. 5:15 все вже було заінстальоване, мокрий килим лежав на траві на задньому городі, телевізія стояла на своїй дерев'яній підставці, а підлога сушилася від залученого вітряка. Я перед 6-ою встигла ще скупатися (вода вже була тепла!), передягнутися і поїхати на концерт! Новий збірник трохи менший від попереднього (40 галонів, не як було раніше 50).

Субота, 10 серпня 2002. год. 10:30 вранці.

В понеділок увечорі Максим, Уляна, Іванко і Стефанко відлітають в Україну. Буде для мене і для Марусі Пасічник три тижні хвилювань і турбот. Вони вже також мають *Reisefieber* і хвилюються. Зокрема кілька днів тому була паніка, бо не могли додзвонитися до Черногуза в Києві, на помешканні якого вони будуть мешкати і який має виїхати по них на летовище. Виявилось вкінці — після того як заалярмували до помочі інших людей в Києві, що Черногузам змінили номер телефону. Оттаке! Повинен був сам Черногуз повідомити — невже не усвідомлював ситуації? Також донедавна не знали точно, де зможуть зупинитися в Чернівцях. Тепер уже знають, але це буде не на приватному помешканні, а в готелі, отже коштуватиме їм дорого. Маю надію, що доїдуть і повернуться щасливо, що на місці в Україні не матимуть за багато несподіваних комплікацій, що матимуть цікавий новий досвід і повернуться задоволені і збагачені цим досвідом. Але ми тут на місці матимемо три тижні хвилювань.

Прислав мені Максим також уже свою доповідь, яку читатиме в Чернівцях. Тема його доповіді: “Жінка в творах Нечуя-Левицького”. Цікаве нове прочитання прози старого клясика, помічення про центральність жіночих персонажів у його творах, про “образ сильної, рішучої жінки, який розвивається з часом ... на образ жінки, яка символічно обезсилює свого чоловіка”. Максим згадує праці Зборовської і Підмогильного, де розглядаються питання можливого гомосексуалізму Нечуя, але вважає їх непереконливими. На думку Максима, факт що Нечуй наголошує проблеми “жіночої

сексуальної ідентичності і її свободи і розвитку” і що бачить чоловічу сексуальність “в перспективі тваринної агресивності або патологічної пасивності”, віддзеркалюють тільки особисту психіку автора.

Давно я вже не працювала над ULE. Повинна б взятися за викінчення тому ULE 1966–1979. Але я недавно усвідомила собі, що не матиму спокою, аж поки не закінчу переписування щоденника. (Це мабуть тому, що я ніколи його в цілості не перечитувала, а найкраще читати — переписуючи!) Тепер це іде скорше, бо вже значна частина писана на комп’ютері і треба тільки переносити готові файли. Отже я вже в половині 1998 року. Як закінчу, мусітиму також виготовити покажчик імен, бо це допоможе мені знаходити потрібні інформації. От пригадую, що є там десь записи про Журбу, можна б використати для якоїсь публікації — але їх без покажчика імен знайти неможливо.

Цими днями, тому що багато вночі читаю, а дні проводжу при комп’ютері — відчуваю втому очей (може росте катаракт — маю замовлену візиту в Мухи Стефанишин, довідаюся, бо це мене лякає — а без очей — і жити не було б варто!) Але от я подумала, що варто трохи ошаджувати очі. Подумала собі, що треба розвідати, чи публічна бібліотека має і випозичає аудіокасети книжок. Пішла я до нашої невеличкої філії Free Library of Philadelphia, Oak Lane — саме напроти православної церкви св. Покрови. Мають! Є! Позичають і відеокасети, і аудіокасети. Але вибір їх дуже обмежений. Спокусилася я позичити якийсь старий фільм “Picture of Dorian Gray” — бо до цього твору Оскара Вайлда у мене був сентимент (нагадалася мені сцена над Зальцахом, коли Остап, тількищо приїхавши із Грацу, прийшов до мене, ми ходили понад ріку, розмовляли і чомусь виникло якесь непорозуміння, посварилися. Але от він витягає з кишені книжку “Портрет Доріяна Грея”, в німецькому перекладі, очевидно. А я за цією книжкою тоді довго шукала і дуже хотіла прочитати. “Привіз тобі у дарунку”. Все йому зразу пробачила, так зраділа!) Отже позичила я фільм і навіть зразу першого вечора дивилася на нього на VCR. Але дуже розчарована. Тема — фавстівська, але фільм поставлений як старосвітська мелодрама, без якоїсь модерної інтерпретації, з дуже посередніми акторами. Подумала я собі: в порівнанні з цим фільмом, Довженкові фільми (зроблені напевно два-три десятиліття раніше) — справжні модерні шедеври!

Але позичила я на аудіокасетах і книжку. Мали там тільки дві біографії, які мене зацікавили: автобіографію Френкліна і “Galileo’s Daughter” by Dava Sobel (Read by George Guidall, Random House).

Вже прослухала першу тасьму (всіх є сім). Дуже цікаво: Галілео, виявляється, мав дочку, яка жила в монастирі під ім’ям Марія Челесте (Sister Maria Celeste) і на протязі довгого часу писала до батька листи. Батькові листи до неї не збереглися — підозрівають, що після того як Галілео засудила інквізиція, настоятелька монастиря, після смерті Марії, мусіла листи знищити. Але листи самої Марії збереглися в архівах і на основі цих листів написана ціла книжка. Цікаві деталі родинного побуту: Галілео мав більше дітей, і то нешлюбних. Хлопця згодом котрийсь з його патронів-принців зробив легітимним. Дівчат було дві і обидві Галілео віддав до монастиря на виховання і науку. Виглядає, що батько родини зобов’язаний був платити “придане” і за дочок, і за сестер, що виходили заміж, і за

тих, що їх віддавав до монастиря. Багато цікавих реалій з життя того часу, напр. про тогу, що її Галілео, як професор був зобов'язаний носити (і не хотів, бо вона йому, очевидно, заважала), про висоту його заробітків, не кажу вже про деталі пов'язані із винайденням телескопа, спостереженням планет, революційними поправками до Аристотеля ітп. Слухатиму з приємністю і далі, а тоді позичу собі Бенджаміна Френкліна. Треба буде мені також запитатися у Ван Пелт — може вони також мають і випозичають аудіокасети? Там був би більший вибір!

Понеділок, 12 серпня 2002. Перед другою.

Десь незабаром Максим з родиною поїдуть таксівою на летовище, а о год. 6:15 відлітає їх літак KLM до Амстердаму. В Києві вони повинні бути завтра десь після другої. Дай Боже, щасливо!

Напередодні — приємна для нього новина. В почитній київській газеті “Дзеркало тижня” (із датою 10-17 серпня) появилася стаття Ореста Стадника п.н. “Українська література у глобальній павутині”, де автор вирізняє дві вдалі спроби “зацифрувати слід української літературної спадщини у віртуальному просторі”, а саме Косаренкову “Поетику” і Максимову “Електронну бібліотеку української літератури”. Стадник багато і дуже похвально пише про ЕБУЛ, про фахову підготовку текстів і про їх добір. “ЕБУЛ — чудова нагода виявити солідарність українців, небайдужих до власної культури, без огляду на те, по який бік океану чи політичних барикад вони перебувають”, пише Стадник, закликаючи до підтримки жертводавців. Вкінці він згадує про товариство “Дерево життя” у Львові, яке працює “над справою наповнення ЕБУЛ та збору коштів для неї”, а зокрема зацікавлене студією звукозапису, щоб незрячі і люди з вадами зору могли слухати твори української літератури по інтернеті.

А propos. Я вже на 16-ому розділі біографії Галілео. Книжка не тільки дуже цікаво написана, але і читання тексту на професійному рівні — актор читає без зайвої драматизації і патосу — приємно слухати таку добірну англійську мову! Це ввело в моє життя свіжу новинку: увечері я звичайно лягаю за пізно, щоб включати магнітофон. (Сусіди з-за стіни могли б собі таке випросити!) У висліді далі трохи читаю перед сном (Тепер саме “Сто років самотності” Гарсія Маркеса у перекладі Петра Соколовського у “Всесвіті” — колись я це читала в англійському перекладі, але вже зовсім забула!) Але пускаю магнітофон вранці, коли роблю руханку. Це має навіть певні переваги, бо голова свіжа і нема можливості заснути, не докінчивши слухати! Один мінус тасьми: не можна робити виписки цитат для майбутнього вжитку!

Суботу і неділю присвятила я, щоб написати рецензії на переклади з Винниченка. Написала наперед англійську версію, бо ж маю зобов'язання і визначений термін до WLT, але потім подумала, що варто зладити і українську версію для “Всесвіту”. Вже і вислала. Також послала до “Свободи” оголошення Мостів — 20% процентову знижку на Остапові книжки з нагоди недалекого 10-ліття його смерті.

Вівторок, 13 серпня 2002. год. 10:00 вранці.

Сьогодні, десь після 2-ої, Максим з родиною повинен вже бути в Києві.

А тимчасом в Європі — великі повені. В Празі заповіли евакуацію 50,000 населення! В Зальцбургу — одна тисяча домів залита водою, а на автобані між Зальцбургом а Мюнхеном — в деяких місцях, пише сьогоднішній *New York Times* — п'ять стіп води! Великі дощі кількох минулих днів підняли рівень рік — Влтава у Чехії, Зальцах на південь від Зальцбургу вийшли з берегів, на Дунаї стримана вся навігація. Є повені теж на півдні Росії, десь над Чорним морем. Маю надію, що всі ці катаклізми не дійдуть до України. І що не скомплікують побуту там Максимові, Уляні і дітям.

А тимчасом у нас — велика посуха. Згідно з метеорологами, вчора був 35 день цього року, коли температура піднялася понад 90 градусів Фаренгайта. Квіти на дворі підливаю кожного дня, але цього не досить, вони — ледве живі. Трава зовсім висохла (її не підливаю — є директива: ошаджувати воду!) Велике щастя, що маю охолоджену хату. Є дні, коли навіть на прохід не можна вийти. Тиждень тому було кілька днів передишки — впала була і температура і вологість, можна було нарешті відкрити вікна і провітрити хату. Але тепер знову — heat wave.

Ніхто до мене не приходять і не телефонує. Один раз — з Гантеру — дзвонила Софійка, але це тепер буде рідко, бо по-перше, телефони на віддаль коштовні, а по друге, саме розпал літа, в Гантері — сезон, в неї на вакаціях бувають і діти, і внуки. Електронна пошта тепер також не приносить нічого цікавого: Оксана Пахльовська поїхала в Україну, інші мої кореспонденти також певне на вакаціях.

Але ось на п'ятницю Лариса заповіла засідання поширеної управи НТШ-А в Нью Йорку. Є чимало справ, що їх треба обговорити. Маю надію, що Славко буде в доброму стані і зможе поїхати автом (він тепер знову проходить сесію хемотерапії). Якщо ні, то мені доведеться їхати поїздом, що було б менше вигідно і більш клопітливо.

Докінчую слухати біографію Галілео. Деталі процесу проти нього святої Інквізиції нагадали мені Дзюбу і його покаянну заяву. Plus ça change, plus c'est la même chose.

Субота, 17 серпня 2002. год. 8 РМ.

В четвер отримала електронного листа від Максима з Києва. Писав з бюро Марти Базюк, дружини Тараса Кознарського (Вони всі троє, разом з дитиною тепер в Києві і вона має якусь тимчасову працю на літо). Я зараз же, як і обіцяла Уляні, потелефонувала до Марусі Пасічник до Клівленду, щоб повідомити їй, що доїхали щасливо і все гаразд. А я тепер день-у-день читаю газету “День” — і зокрема дивлюсь на погоду. Покищо хмарно, перелетні дощі. Марчук їздив на інспекцію біля гирла Дунаю: не передбачають повені, а навіть якби була, то здаля від населених міст. В Європі, крім Праги, дуже постраждав Дрезден та інші міста східної Німеччини. Я вже питалася Віру Кліш, як положені Чернівці

і чи Прут близько? Вона, каже, ходила до гімназії мостом понад ріку Прут. Ну, маймо надію, що обійдеться без зайвих клопотів. Онишкевичі їдуть в четвер і в їхньому пляні було повертатися через Прагу. На столі в них лежить прегарний альбом про це старе середньовічне місто..

Вчорашній день провела в Нью Йорку. Славко вранці приїхав, ми як звичайно доїхали до Онишкевичів, а звідтам, поїздом з Ларисою поїхали до Н.Й. На зборах були крім нас (Марти Трофименко з нами не було, вона тепер з донькою і внучкою в Торонто): Слюсарчук, Андрушків, Аня Процик, Ольга Кузьмович, Орест Попович. Василь Лопух, як звичайно, підготував перекуску. В канцелярії були ще Андрій Даниленко і Юрій Навроцький. Чимало справ переглянули, була мова і про проблеми з перекладом “Берестейського миру” — публікація нібито в пам’ять Кедрина, що має бути пред’явлена Вид. Комісії Анею Процик (частину перекладає Марта Скорупська і з нею виникли якісь непорозуміння), а навіть мова зайшла і про останній рік Ларисиної каденції, про загальні збори, що будуть у травні, про можливості кандидатур на голову Андрушкова (Лариса сказала, що він нібито обіцяв перебрати від неї головство, але він каже, що міг би це зробити аж тоді як піде на емеритуру), а також, виявляється має охоту бути головою не тільки Стойко, але і Гунчак. На мою думку і на думку, здається всіх, було б добре, якби Лариса погодилася залишитися на ще одну каденцію. Я вірю в демократичну ротацію проводу, але одна тільки каденція — це замало, щоб могли справді розгорнути діяльність товариства. Вона, виглядає, з тим згідна, хоч казала, що тужить вже за тим, щоб повернутися до розпочатої роботи, яку мусіла відкласти через цю громадську навантаженість.

Славко виглядає досить добре, тільки зовсім вилисів. Він тепер дуже подібний до свого покійного тата, Кліма. Чується незле, але казав, що більше втомлюється. Найгірше йому безпосередньо після серійних інфузій — наступну має мати десь 26 чи 27-ого серпня, але перед тим їде ще автом по Марту до Торонто — а це 10 годин їзди!

Понеділок, 19 серпня 2002. Полудне.

Хочу зараз віднести до бібліотеки автобіографію Френкліна на аудіокасетах і тому хочу зробити кілька нотаток (“The Autobiography of Benjamin Franklin”. Read by Fredd Wayne. Audio-Partners, c. 1997). Ця автобіографія кінчиться перед американською революцією — отже вона залишає поза увагою найважливіший період його життя. Напевно цікавішою була б якась біографія Френкліна, написана іншим автором. Але цей автобіографічний матеріал цікавий і описом ранніх літ автора, і стилем його мови, і картиною життя американських колоній того часу і тими висновками, що їх можна робити на його основі про вдачу, уподобання, світогляд і характер Бенджаміна Френкліна. Актор Вейн читає текст знаменито, з анотацій на касеті бачу, що він є творцем і виконавцем цілого одноособового шоу про Френкліна, з яким виступав на оф-Бродвею, а потім також гастролював на сценах Європи.

Тепер слухаю “Pride and Prejudice” Jane Austen. Добра письменниця! Колись читала, але

вже зовсім забула. Але белетристика менше займає мою увагу, та ще й трохи іде мені на нерви надто “артистичне” читання тексту акторкою Flo Gibson. Позичила, бо не мали біографій. Але я запиталася бібліотекарки, чи існує на тасьмі книжка Barbar-и Tuchman: “The Distant Mirror” — я колись почала читати, але не дочитала. Так, існує, є в якійсь бібліотеці в центрі міста. Потелефонувала і, виявляється, можна позичити на Inter-Library Loan. Як це прийде, то слухатиму Тухман, і то напевно довго, бо книжка має два томи. Побачимо.

Знайшла сьогодні на інтернеті цікаву інформацію: журнал “Критика” започаткував електронний двотижневик “Критика-Коментарі”. Я спершу думала, що це буде рецензійний додаток, і що в центрі уваги будуть книжки, але бачу, що це подумане як публіцистичне ліберальне видання для інтелігенції і в центрі його уваги не так культура, як політика.

Двічі з Гантеру телефонувала Софійка. Скучно їй, казала. Ну, не дивно — до такої драстичної зміни довго треба їй буде звикати. Взимку буде гірше — хіба, що до цього часу вони куплять собі додаткове помешкання в Нью Йорку.

Вчора — замість іти до церкви — я зробила велике фізичне зусилля: перенесла до пивниці і упорядкувала в новопоставленій шафі свою величезну колекцію українських поетичних збірок. А працюючи над тим, слухала телевізійні недільні програми, цікаві політичні дискусії, концерт бостонських “попс”, і якусь незлу програму політичної сатири.

Середа, 21 серпня 2002. Близько полудня.

Потелефонувала мені вчора бібліотекарка з Oak Lane Library: прийшли для мене аудіокасети “The Distant Mirror”. Я саме була в розпалі “Pride and Prejudice”. Перемігши первісну упереджену реакцію до способу читання Flo Gibson, я попала в полон таланту Jane Austen. Боже мій, аж повірити трудно, що цей роман написаний майже двісті років тому! Без зайвих описів, сентиментальних зітхань і патетики, лаконічні модерні речення у знаменито скомпонованих розділах, майстерні психологічні портрети, скрита іронія з дотепом! Я була зачарована! Яка справді велика сила доброї літератури! Виникла заковика: “Pride and Prejudice” — це 8 аудіокасет, “Distant Mirror” 19 касет. Позичають ці речі тільки на три тижні, а “Distant Mirror” позичений на між-бібліотечний абонамент, з іншої бібліотеки, що за словами бібліотекарки з Oak Lane branch, досить рідкісний випадок, вона, телефонуючи, не сподівалася успіху. Отже мушу повернути Барбару Тухман до 10 вересня. Не хотіла я відриватися від Джейн Остен в половині роману. Касети слухаю тільки вранці, підчас руханки, і ввечері перед сном. Вдень — працюю на комп’ютері, це не час для мене на лектуру. Але вчора — після несподіваного зливного дощу — вперше, мабуть, від місяця! — трошки похолодніло, впала вологість, прекрасний день. Хотілося бути на дворі! І мене раптом осінила думка, що я ж можу взяти на прохід із собою свого Sony Walkman-а (дарунок її з перед років, досі вживаний передусім для запису доповідей або виступів) — і слухати “Pride and Prejudice” в час проходів! Так і зробила. У висліді, я немов якийсь підліток (нагадала собі Іванка з його слухавками на

вухах!), ходила на двомилеві проходи вчора не один раз, а тричі, і до вечора докінчила слухати Jane Austen. Вже сьогодні навіть понесла і віддала до бібліотеки. Бо на сьогоднішньому проході я вже слухала першу касету Тухман.

У висліді менше слухаю класичну музику, бо включаю магнітофон при кожній нагоді, як щось роблю в кімнаті. Але зате зробила я нове відкриття: з уваги на те, що моє радіо-стерео в робочій кімнаті, після того як ми його возили до направи (фактично тільки на діагнозу, бо нічого так і не направив!), хоч і стоїть нарешті назад на своєму місці високо на шафі (Іван Карк мені прислужився, бо сама не могла його там виставити), то однак радіоприймач майже не грає, бо не включена антена. Сама я цього зробити не можу, чекаю на якогось чергового гостя, отже не можу слухати ні своєї класичної радіостанції, ні української програми на хвилях АМ. Це примусило мене нарешті спробувати вкласти компактний диск з музикою до мого комп'ютера. Досі я вживала компактний диск тільки "Encyclopaedia Britannica", і не подумала, що це ж саме можна зробити і з музикою. I violà!, на мою велику радість — голосники діють і я можу слухати музику!

Субота, 24 серпня 2002. 11-та річниця незалежності України.

Вибираюся сьогодні на концерт з нагоди річниці незалежності. Перед концертом маю намір вступити на мистецьку виставку семи малярів зі Львова. Завтра, як буде погода, поїду на святкування на Тризубівці.

Привітав мене з річницею незалежності Віталій Жугай з Ужгорода — і це було зворушливо. Але в електронній пошті нема нічого від Максима, хоч знаю від Марусі Пасічник, що Уляна телефонувала після їхнього приїзду до Львова, і що все гаразд. Я цікава, чи зустрічався Максим з Ільницькими, Лучуками, Зорівчаками? Мала тиху надію, що хтось із них напише мені електронну записку і чекаю. А в понеділок, 26-ого вже має бути початок МАУ у Чернівцях, отже вони незабаром виїдуть вже зі Львова, і то не знаю як — поїздом, чи авто? І також не знаю, як їхатимуть з Чернівців до Києва, і чи будуть ще раз ночувати на помешканні Чорногузів, перед поворотом до Канади?

Мені варто було б поїхати у вересні до Торонто, щоб почути безпосередньо від них усіх про враження з України.

В Україні, зокрема у Львові, як пише преса, у зв'язку з недавньою трагедією на авіашоу, святкування обмежені. В Києві мабуть також святкуватимуть скромніше, ніж минулого року. Офіційні комюніке від посольства у США підкреслюють позитиви, включно із останніми заявами Кучми про західну орієнтацію України і бажання приєднатися до Європейського Союзу і до НАТО. Якби це було зроблене раніше — мало б великий позитивний резонанс. Тепер воно звучить нещиро і не зовсім серйозно. Виглядає, що Кучма чекав на сигнал з Росії — бо тепер після трагедії минулого вересня, Пугін у Москві змінив трохи закордонну політику Росії, співпрацює з Америкою (нібито в боротьбі з тероризмом, це дає йому вільну руку в Чечні!), не так гостро висловлюється проти НАТО. До Кучми і до уряду України переважають у пресі і у наставленні людей негативні

моменти: надмірне наближення до Росії, включно із такими справді каригідними заявами, як плановане відзначування Переяславської угоди в 2004 році, офіційна корупція і злочинність з нерозв'язаними справами вбивства журналіста Гонгадзе і інших підозрілих вбивств, фальсифікація виборів, брак прозорості і демократизації. Партія Ющенка “Наша Україна” — яка отримала перевагу на виборах, завдяки махінаціям партії влади не має такої сили в парламенті, як цього всі сподівалися. Є значна опозиція до Кучми, і на початок вересня заповіджені демонстрації опозиції. Америка ставиться до України тепер холодно, і президента України до Вашингтону з візитом не запрошує.

Вівторок, 27 серпня 2002. 7:30 PM.

Була на двох святкуваннях незалежності — в Центрі в суботу 24-ого, і на Тризубівці в неділю. Було багато людей — заля Центру була заповнена, а на Тризубівці напевно було тисяча людей, а то й більше. Програма концерту в Центрі була дуже погана: Сергій Погорельцев, ген. консул України, який мав бути головним промовцем — не приїхав. Дикторка Центрального радіо повторила коментар з нагоди свята, коментар, який вже був читаний на радіо вранці. В мистецькій програмі виступали: солістка київської опери, Лідія Бичкова, тріо дівчат “Рідна душа” та хор “Прометей”. Всі ці виступи були дуже слабкі. Присутній був митрополит Сорока — його нібито-молитва також була не на висоті завдання (ліпше якби був і справді прочитав тільки коротку молитву!) — та ще й виголошена ледве грамотною українською мовою (я думала, що він вчиться, але бачу, що ні!) Давно я вже не була на такому невдалому концерті! Та ще й співаки вибирають якісь недоречні народні пісеньки, замість підготувати щось урочисте, відповідне для такого свята. (Чомусь пригадала я собі, як на бенкеті Братського Союзу багато літ тому Павло Плішка співав “Гетьмани, гетьмани”.... тепер держава вже є, але ми скотилися назад до примітиву.) Ані промови, ані навіть якоїсь доброї поезії. На пікніку, де відповідна до місця панувала відпружена фестивальна атмосфера, були і співи, і танці, розваги для дітей і навіть меч копаного м'яча — погода була гарна, не було гаряче, але людей було за багато, щоб можна було з кимсь зустрітись.

Сьогодні я поїхала до обох наших банків, Певности і Самопомочі. Українська Федерація у Філядельфії збирає датки на допомогу потерпілим у Львові, але ці датки треба депонувати на рахунок у Самопомочі. Я вже хотіла зробити це минулого тижня, при нагоді побуту в Центрі у бібліотеці в четвер, але на жаль, філія Самопомочі біля Центру якраз у четвер — закрита. Отже я вирішила завезти своїх сто доларів до головної квартири Самопомочі на Котман вул. При нагоді взяла свої банкові книжечки, щоб їх “усучаснити” (Я це рідко роблю і тому не знаю точно, які вони вписують дивіденди). При тій нагоді довідалася важну інформацію: Самопоміч регулярно членам розсилає квартальні звідомлення, але я чомусь досі ніколи таких звідомлень не отримувала — обіцяли мені, що це виправлять. В Певности я також усучаснила дані на моїх книжечках сертифікатів.

Відкрила я деякі практичні користі переписування щоденника. Не тільки ностальгійні спогади, але і важна часом інформація. Напр. усвідомила я — із свого опису симптомів мого коліна 1999 року літом — на скільки справи в мене поліпшилися. Взагалі завдяки

Glucosamine, Vioxx, Prednisone, я чуюся фізично досить міцна, хоч, очевидно було б ліпше, якби могла чутися так, не приймаючи жодних ліків. Та чи це можливе? Також прочитала я, що моя проблема із зубом, операція на нього, і потім втрата цього зуба, прийшла швидко після того, як мені дентист ушільнів на моє бажання мою протезу. Я недавно знову просила теперішнього мого дентиста Scanlon-а, щоб стиснув трошки дротики: протеза тримається тепер так міцно, що я з трудом тільки можу її наніч скинути. І чую якесь подразнення на яснах. Щоб тільки не повторився мені подібний клопіт і цього року. Якби була читала свої записки із 1999 року, або переписувала їх раніше, була б може навчилася з минулого досвіду, і не давала ушільніювати протезу, це не була така конечна справа, що вимагала обов'язкового втручання. Пам'ять в мене нікудишня, і як не записане, то забувається. Бачу, що такі медичні інформації мені треба нотувати, щоб могли пригадати і симптоми, і дати, і евентуальні розв'язки проблем. Це мені допоможе в майбутньому. Але треба і перечитувати ці інформації.

В час, як я була на Тризубівці, телефонував зі Львова Максим і залишив кілька слів записки на моєму автовідповідачі. Сказав мало, не звучав надто захоплений. Трохи хворіли на шлунок (не знаю чи всі), багато перебувають в родині з Паробієм, не казав, з ким зустрічався. Вони вже їхали до Чернівців (також не казав чим і як). На електронній пошті нема нічого — я думала, що може як не Максим, то може Роксоляна Зорівчак або Ольга Лучук або Микола Ільницький напишуть мені пару слів. Але може вони його і не бачили. Але привітав мене з Днем Незалежності Віталій Жугай з Ужгорода — і таке єднання понад простір і час було мені особливо приємне.

Адміністрація Буша, як видно, підготовляється до війни з Іраком. Мовляв, потрібний такий preemptive strike, поки Садам Гусейн ще не має атомної зброї, бо може бути за пізно. Вся Європа і арабський світ висловлюються проти такої війни. Я була проти війни з Іраком навіть тоді за першого Буша, але тоді справа була принципова, бо Ірак напав на Кувейт. А тепер що? Америка вже змінила режим в Афганістані війною проти талібанців, а тепер хоче змінити режим в Іраку, вигнати Садама Гусейна. Але як показує досвід з Афганістаном, військова перемога — це ще не все. Афганістан ще довго не буде демократичною державою, а демократію в Іраку хочуть привезти на американських бомбах, а тоді — як це вже трапилося раніше — залишити людей напризволяще? Буш мол. визначився вже як речник “ароганції сили”, ігнорує міжнародні зобов'язання (проти Міжнародного Кримінального Суду, проти договорів про збереження довкілля ітп.) Сьогодні вже ліберальна американська преса гостро Буша критикує. Мені він не подобався ніколи. А ще журюся тим, що інвазія Іраку армією США може бути прецедентом для російської інвазії України в майбутньому. Не дай Боже!

П'ятниця, 30 серпня 2002. Перед північчю.

Їздила сьогодні до центру міста на візиту до офтальмолога Мухи Стефанишин. Потішила мене, що очі — здорові, а маленький катаракт, ще бодай п'ять років не повинен бути проблемою. Сказала також, що преднісон не може бути його причиною, що треба було б брати довший час відносно великими дозами — 40 мг або більше, і тоді катаракт — білий,

а мій, нібито темний (так я зрозуміла).

Мала я намір вступити до театру Волнат і купити для себе і Віри квитки на п'єсу Олбі. Але виявилось, що цю п'єсу ("The Zoo Story") ставить Studio 3, а їхніх квитків каса театру не продає. При нагоді я перейшлася до театру Вільма і до Кіммель, набрала повну торбу всяких брошур про вистави і концерти, і маю намір зорганізувати якийсь вихід до театру або для нас двох, або може навіть і для Софійки Геврик, що повинна на 10 вересня приїхати на Раду Бібліотеки до Філядельфії. Завтра до неї в цій справі потелефоную, щоб розвідати, які є можливості для такої ескапади.

З України від Максима свіжих вісток немає. Вони вже певно повернулися з Чернівців до Києва, а вранці 1 вересня вже відлітають з Києва назад через Дітройт до Торонто. Дивує мене, що ні в газеті "День", ні в "Дзеркалі тижня", жодних згадок не має про конгрес МАУ у Чернівцях. Дивна ця преса України. Як був з'їзд Спілки Письменників України, також щойно пару днів після з'їзду надрукував "День" інтерв'ю з нововибраним головою Яворівським, а про сам перебіг з'їзду — ні слова.

Закінчила я слухати "The Distant Mirror". Надзвичайно цікаво! Очевидно, накопичення історичних фактів і персонажів таке велике, що це не легко схопити і неможливо запам'ятати. Але панорама цілого 14-ого століття змальована майстерно, з увагою для реалій щоденного життя, не тільки воєнних баталій і політичних інтриг, але звичаїв, одягу, харчування, відносин між чоловіками і жінками, між клясами феодалного суспільства. Barbara Tuchman в центрі своєї розповіді поставила добре удокументоване життя провідного лицаря і державного мужа Франції Enguerrand-a de Coucy і це надає книжці стрункості композиції. Багато я навчилася: і про столітню війну між Францією і Англією, і про страхіття чуми, і про двох папів — в Римі і Авіньоні, і про хрестоносні походи і навіть про те, як дуже вже інтегрованою в цю західну Європу була Чехія. Читає текст на касетах Aviva Skell — дуже добре, із знаменитою вимовою в обох мовах — англійській і французькій. На касетах поданий телефон Recorded Books, я вже до них дзвонила, довідалася, що вони мають каталог на інтернеті і ось я вже маю невеличкий список книжок, що їх попробую роздобути шляхом міжбібліотечного абонаменту.

Вівторок, 3 вересня 2002, год. 1:30 пополудні.

Сьогодні — день народження Максима. Він, на щастя, уже повернувся з цілою родиною додому, після історичної (бо першої для дітей) поїздки в Україну. Вчора я довго говорила по телефону з Максимом і Уляною, слухала їхньої розповіді про бачене і пережите. Погоду мали непогану, за винятком двох днів дощу в Києві. Мешкали на помешканні письменника Чорногуза, пару перестанків метро від центру, але — казали — це навіть добре, бо в околиці центру, біля Майдану Незалежності, все значно дорожче, включно із ресторанами. Мали нагоду поїхати ракетою до Канева і, як я сподівалася, найбільше враження на них зробила сама ріка. Оглядали і Софію, і Лавру, і Видубицький монастир і дуже імпозантний, як казали, новий Михайлівський собор. (Стефко сказав мені: ми були у всіх церквах Києва!) Були і в музею архітектури. До Львова їхали поїздом — там мешкали

в родича Уляни Ореста Паробія. Нарікали на брак води і брак чистоти. Хотіли у Львові випрати своє білля — і це виявилось складною справою, бо пральна машина була зіпсована, вода була тільки в певний час ітп. Їздили на село, до родичів Марусі Пасічник. У Чернівцях мешкали в готелі, там було їм вигідно й чисто. Всі, крім Уляни, майже весь час хворіли на шлунок. Сам конгрес МАУ був у різних будинках університету, сесії відбувалися рівночасно, трудно було когось зустріти. Максим хвалив виступ Уляни на конгресі, а ще я довідалася при тій нагоді, що вже вийшов 8 том Грушевського і вони його там презентували. На Максимову доповідь був у дискусії один тільки виступ, і то не дуже серйозний, він ним не був задоволений. З Корогодським зустрівся, передав йому аж два примірники своєї книжки, але Корогодський справами перекладу не хоче займатися, тільки самим видавництвом. Рекомендували Максимові на перекладачів Тереха і Мокровольського. І він з ними говорив по телефону. Міг би взяти на себе працю Мокровольський, але десь аж у березні. Ну, я сказала Максимові, що ми не мусимо бути зв'язані з Корогодським, що ще можна розвідати в інших видавництвах, може котресь хотіло б взяти на себе всю справу — видання, із перекладом включно. Корогодський зіпсував собі в мене опінію і недбалою коректою моїх “Ключів” і фактом, що ціла його серія ніде не реклмується, і не викликає рецензійних відгуків.

Іду зараз до бібліотеки Oak Lane Library. Хочу віддати касети “The Distant Mirror” і повість Е.М. Forster-а “A Room with a View” (Blackstone Audio Books, read by Frederick Davidson), що її взяла була на додаток, але також вже встигла прослухати. Ну, я вже майже “addicted” до цих аудіо-касет. Читаю по ночах тепер менше (і звичайно тільки українською мовою, матеріали із “Всесвіту”, “Сучасності”, “Кур’єра Кривбасу”) — отже очі мої помітно відпочали й відпружилися. Але на прохід завжди беру із собою аудіо-касету.

Вівторок, 10 вересня 2002. 10:00 ранку.

Сьогодні мала бути в мене Софійка Геврик, бо увечері є — перше в новому шкільному році — засідання Ради Бібліотеки. Але в суботу помер Софійчин швагер — Богдан Певний, і вона не приїде. Похорони Певного будуть у Баунд Бруку в четвер і я, мабуть, поїду. Бо і так вибиралася цими днями на цвинтар, щоб відзначити десяту річницю Остапової смерті. Певний був співредактором “Сучасности” (разом з Римаруком). Цікаво, чи візьмуть когось з діаспори на його місце?

Між іншим, хотіла я дати на радіо якийсь Остапів вірш у його власному читанні. Провела цілий вечір передучора, слухаючи різних записів з минулих літ. Приємно було чути живий його голос, і я рада, що ці записи збереглися в архіві. Але нажаль, нічого відповідного до нагоди не знайшла. Або технічна сторона запису недосконала, або твір за довгий і не відповідний. Може дам Захарчукові даток на радіо програму із проханням, щоб Праско сам вибрав і прочитав якийсь вірш. Але це, очевидно, не те саме, що живий голос Остапа. “Свобода” вже двічі надрукувала оголошення “Мостів” з нагоди десятої річниці — я мала вже два відгуки: потелефонував Рудницький, який тепер приїхав на пару тижнів додому, і хоч він про оголошення в “Свободі” не згадував, не маю сумніву, що дзвонив саме тому. Другий відгук — замовлення на книжку від якогось незнайомого мені старшого pana

Богдана Лисяка, родича Івана Лисяка-Рудницького, що живе в старечому домі недалеко PENN.

Завтра буде річниця нападу на Світовий Торговельний Центр у Нью Йорку. З цієї нагоди ідуть з Вашингтону всякі перестороги, а деякі посольства США закордоном, зокрема у країнах ісламського світу, мають бути в цей день взагалі закриті. Я особисто боюся також загрози, яка може вийти із самого Вашингтону: щоб, не дай Бог, наш президент не подумав відмічувати цю річницю нападом на Ірак! Буш має говорити на форумі ООН 12 вересня, саме у справі Іраку. Що він скаже? Увесь світ (крім Великої Британії) висловився проти такого превентивного, нібито, удару, навіть серед адміністрації Буша є помірковані голоси проти (напр. Колін Повел, секретар закордонних справ). А вже дуже гостро виступає тепер ліберальна преса. Ось сьогоднішній Нью Йорк Таймс має не одну, а кілька критичних редакційних статей, де говориться про небезпеку для громадянських прав, про абсурдність і шкідливість поняття “війни проти тероризму”, яка запроєктована у безконечність і може вживатися для оправдання поширення влади і обмеження громадянських свобод. “We must fight the enemies of freedom abroad without yielding to those at home”, каже стаття “The war on civil liberties”, а стаття письменниці Susan Sonntag називається “Real beetles and empty metaphors”. Недавно читала я десь в пресі статтю, яка налякала мене не на жарт: там давався аналіз внутрішньої політики напередодні виборів до Конгресу в листопаді: мовляв, один спосіб відвернути увагу виборців від економіки, краху біржі і величезних скандалів, пов’язаних з корупцією, в капіталістичних великих потугах таких як Енрон (де головні директори доробилися мільйонів, продаючи акції компанії напередодні їхнього краху на біржі, що про нього вони знали наперед — у висліді чого тисячам пенсіонерів пропали заощадження цілого життя) — отже один спосіб спрямувати увагу людей на інше — це розпочати війну! Бо, мовляв, демократи тепер мають атути проти республіканців, як таких що завжди тримали руку з великим бізнесом!

Одне слово: напружена ситуація!

А в Україні також готуються демонстрації опозиції проти президента Кучми і його уряду. На 16-ого вересня заповіли публічні виступи непокори. Видно, що вже і сам Кучма налякався опозиції, бо починає проголошувати речі, які донедавна сам засуджував (напр. він тепер є за те, щоб переіменити Україну із президентської на парламентську республіку). Віктор Ющенко говорить про вибір між диктатурою і демократією. Вимагає, щоб “адміністрація Президента припинила втручання в процес створення демократичної парламентської коаліції, яка повинна формуватися на основі блоку-переможця” (*Дзеркало тижня*, 9/6/02).

Замовила я в бібліотеці Oak Lane три аудіо-касети, щоб позичили для мене на Inter-Library Loan. Але щось мене не повідомляють. В міжчасі я позичила собі, на вгад, щось що виглядало мені на автобіографію: Dick Schaap: “Flashing before my eyes: 50 years of headlines, deadlines & punchlines”. Підзаголовок добре книжку характеризує: а ще можна додати “insubstantial name-dropping & gossip”. Та ще й переважно з ділянки спорту, бо автор — відомий американський спортовий звітодавець, автор понад 30 книжок,

телевізійний коментатор. Відомий, мабуть, мільйонам глядачів Америки, але не мені. Ця книжка, що її я прослухала на проходах, тільки доводить мені наглядно, що я живу в окремому іншому світі. Часом трапляється щось дотепне, але для мене найцікавішою була згадка про ... Славітта, американського письменника, що його я зустрічала і що про нього я навіть написала була цілу статтю!

П'ятниця, 13 вересня 2002. 9:30 PM.

Була вчора на похороні Богдана Певного. Вибиралася я їхати сама автом, бо і так мала намір цього тижня відвідати Остапову могилу. Але подзвонила мені Віра, що вона їде на похорон, отже я поїхала з нею, її автом. Було там 30–40 осіб. На поминках я сиділа при столі між Воронкою і Гунчаком, але в час похорону мала нагоду коротко зустрітися і поговорити і з Ларисою Онишкевич, і з усіма Гевриками, і з Ференцевичем, і з Титлами, із двома Стойкевичівними (знайомі з дитинства із Зборова!), і з Надійкою Світличною, і з Фізеровою. На Остаповій могилі була тільки коротко, бо Віра спішилася, щоб вступити до своєї дочки у Метачен. Привезла я прибори, щоб підстригти траву і хотіла помити нагробний камінь, але не було води. На сусідській могилі дуже розрісся якийсь шпильковий куц і його треба підрізати, щоб не закривав частини нашого пам'ятника. Але до цього треба привезти відповідні кліщі, звичайними ножицями до куців (які я мала з собою) цього не дасться зробити.

По дорозі додому вступили до молодих Титлів в Metuchen, N.J. Мають гарно вже загосподарену хату, повну не тільки дитячих іграшок, але навіть картин і книжок! Приємно це було бачити. Маленький синок Софійчин — Дмитрусь, вже бігає, але ще не говорить, але дівчинка Оленка, що їй чотири роки, говорить дуже гарною українською мовою, без всякого акценту — зразу видно, що мала довший час опікунку з України. Цікавий інцидент з дитиною: читаємо книжечку, оглядаємо фотографії із музичної світлички. Тільки вона і я. Є там на фото, крім Оленки, два якісь хлопці. Я питаюся, чи вони чемні, чи не б'ються. Оленка каже мені на одного з них, що він нечемний. Я питаюся: а якби він тебе вдарив, то що ти зробила б? А вона на те: “я пішла б у куточок, на крісло, і знайшла б свій коцик.” Фантастична ревеліяція! *Cherchez la femme!* *Das ewig Weibliche!* Це було для мене цікавою несподіванкою! І це не може бути хіба надбана індоктринація? Невже це такий натуральний жіночий інстинкт?

Залишила я в Центрі для Захарчука касету з Остаповим читанням двох віршів — таки знайшла! (у своїй впертості ще раз повернулася до архівних тасьм, бо конче хотіла щось вибрати, щоб не Праско читав, а таки сам Остап!) Нелегко було знайти і вибрати, бо напр. вірша “Записка синам”, що дуже надавався для нагоди, не могла знайти взагалі (невже Остап його не записав??), “Балада про міт смерти” досить добре і виразно записана, але, нажаль, без останнього слова, отже вибрала і скопіювала на чисту касету “Проминання у вічність” і “Кроки”. Долучила даток 50 дол. на радіопрограму і просила, щоб це передали в наступну суботу. Маю надію, що так і зроблять.

Неділя, 15 вересня 2002. 11:00PM.

Вчора день провела в Нью Йорку, на зборах НТШ-А. Їхала автом із Славком Трофименком до Лариси, а потім далі з Ларисою поїздом до Н. Й. На засіданні були не тільки ми троє, Роман Воронка, Попович, Слюсарчук, Аня Процик, Ольга Кузьмович, Роман і Світляна Андрушків, але також Маркусь. Під кінець з'явилися ще Знаєнко і Стойко. Замітні ці збори були для мене трьома справами. Мої пропозиції щодо грантів-дотацій (сперті на демократичному голосуванні серед членів комісії!) — тим разом зустріли опір. Попович (а також Славко Трофименко) дуже настоювали на тому, щоб дотацію на “Російсько-український словник інженерних технологій”, що її я на основі голосування встановила на 5,400 дол — піднести до 8,000 (що і сталося: Слюсарчук, який був первісно проти цієї дотації взагалі, змінив свою думку і віддав голос за повну дотацію!) Друга замітна справа також стосувалася мови: Маркусь запропонував, щоб вимагати від прохачів з України, щоб вони застосовували в своїх виданнях правопис діяспори, навіть щоб таку вимогу додати до правильника! Я гостро запротестувала. Для мене це справа принципова, і поки я є головою видавничої комісії — такого не буде! Наші мовознавці (і навіть хеміки, політологи, історики), що з них кожний має окремих правопис і окреме уявлення про правила нашої мови, замість турбуватися тим, щоб мова мала якнайбільше поширення, вводять хаос і концентрують всю увагу і енергію на несуттєвих дрібницях, знеохочуючи навіть тих, хто постійно пише українською мовою. Ще одна справа, що пішла не зовсім за моїм пляном: у випадку подання про літературу Київської Русі, де ми маємо вже вимагані правильником прилоги і що його я хотіла подати вже в наступних днях на голосування разом з іншою працею з історії театру, президія раптом забажала, щоб авторка прислала повний манускрипт для двох додаткових рецензій діяспорних літературознавців, бо там, мовляв, можуть бути небажані коментарі, напр. про Велесову книгу ітп. Не думаю що дотація НТШ-А означає що президія товариства схвалює чи поділяє всі опінії висловлені у виданні.

Після засідання був круглий стіл про недавній конгрес МАУ у Чернівцях. Брала в ньому участь Лариса, Аня Процик, Знаєнко і Марк фон Гаген, який став тепер президентом Міжнародної Асоціації Україністів (на місце Жулинського). Фон Гаген, між іншим, на мое велике здивування, всю свою доповідь виголосив українською мовою, і навіть брав участь у дискусії, ні слова не сказавши по англійському. (Його українська мова не зовсім задовільна, він — видно зразу — знає трохи російську і це йому допомогло — але факт, що науковці-неукраїнці говорять українською мовою в час, коли більшість рідних малоросів цвенькає на общепонятному — дуже вимовний!)

П'ятниця, 20 вересня 2002. 2:30 РМ.

Я повинна була бути вже в половині дороги до Торонто, але вчора потелефонувала мені Марта Трофименко, що Славко має гарячку, бере антибіотики і не може сьогодні їхати. Дай Боже, щоб йому це пройшло — тоді, може, поїдемо у вівторок.

Вміжчасі, у зв'язку з цим плянованим виїздом, я мала цілу закрутанину. Мала замовлену візиту у Форсії на понеділок вполудне — треба це було перенести на пізніше. Але я хотіла говорити з Форсією, бо думаю, що мені може пора перестати приймати преднісон і ваякс

— ліки дуже мені допомогли, чуюся добре, функціую нормально, але це потентні ліки і напевно ліпше було б, якби можна обійтись без них. На розмову з Форсією чекала я в понеділок цілий день, а потім вийшло так, що вона двічі телефонувала до мене, коли мене не було вдома. Сьогодні вранці подзвонила знову — але сьогодні я вже знала, що не їду, вранці подзвонила до канцелярії і вдалось мені відновити первісну візиту в понеділок. Отже розмова про ліки буде в понеділок, при особистій зустрічі.

Факт, що я не поїхала і вдома, дасть мені змогу особисто перевірити, чи Захарчук пустить на завтрішній радіопрограмі аудіозапис Остапових віршів і як це вийде. В день 10-ої річниці вислала я 5 книжок, замовлених у висліді моїх оголошень у “Свободі” — доказ, що таки дехто звернув на це увагу. Відома громадська діячка (хоч особисто мені незнайома) Божена Ольшанівська замовила всі чотири Остапові книжки. Якби таких замовлень було більше! Ще дзвонили до мене із “Свободи”, що мають допис про ОТ Колодія і чи я згідна, щоб його надрукувати, та ще й у скороченні? Я була трохи здивована таким телефоном: адже не я посилала цю статтю до друку, тільки сам автор, то чому питатися мене? Я тільки згадала при нагоді, що Остап був довгі роки співробітником “Свободи” і що вони повинні надрукувати допис із фотографією!

Хлопці, обидва, пам’ятали про Остапову річницю і написали мені по е-майл. Написала теж і Уляна. Ну, я думала, що ми його згадаємо сьогодні разом на спільній вечері в Торонто, але не довелося.

Закінчила слухати на касетах роман “A Daughter of Fortune” народженої в Перу, чилійської письменниці Isabel Allende (читала: Blair Brown). Це моя перша зустріч з цією авторкою. Роман не тільки цікаво написаний — із знаменитою замальовкою характерів, багатою фабулою, гумором, феміністичними нотками — але і дає багато пізнавального матеріалу про життя англійської колонії в Чіле, китайців у Китаю, напливу до Каліфорнії шукачів золота в половині 19 століття. Щоб написати такий роман, треба зробити досить велике дослідження всіх цих різних середовищ та історичного тла. Майстерно зроблено!

Одночасно читаю по ночах книжку з власної бібліотеки: “The Education of Henry Adams”. Вже прочитала 2/3 книжки. Автор вступної статті характеризує її як “the most famous of American autobiographies”, а моя літературна енциклопедія Вебстера каже навіть, що це “one of the outstanding autobiographies of Western literature”. Але я не поділяю цього ентузіазму. Генрі Адамс, що його дід і прадід були президентами США, був професором історії і журналістом. Найцікавіші для мене його ремарки про часи громадянської війни, коли його батько є послом США у Великій Британії, молодий Генрі — секретарем посольства, а закордонна політика Англії лявірує між Лінкольном і Конфедерацією, а навіть підтримує південь, вважаючи, що розпад США може бути в її інтересі. Далі книжка занадто багато уваги присвячує внутрішнім інтригам адміністрації у Вашингтоні, та й автор пише про всякі контроверсійні і голосні питання тодішньої американської політики без пояснень і без резюме фактів, так що для сьогоднішнього читача багато чого у цих недосказаннях залишається незрозумілого і загадкового. Треба було б одночасно з автобіографією Адамса читати його статті, а то й історичні монографії, щоб розуміти Адамсові

алюзії до подій і людей. Та й стиль його штивний, старосвітський, публіцистичний — навіть про себе пише в третій особі, і очевидно, здалека, виминаючи все особисте.

Тепер позичили мені на Inter-Library Loan “Guns of August” Barbar-и Tuchman. Слухаю вже другу касету — з великим інтересом. Ось зараз піду знову на прохід (хоч вже раз ходила) — і приманою для мене є не тільки гарна погода, але і книжка на аудіо-записах!

Середа, 25 вересня 2002. Торонто. Доходить північ.

Приїхала вчора ввечері автoм з Трофименками. Тут уже пару днів гостює Маруся Пасічник. Уже вчора, сьогодні вранці і ввечері була нагода для обширних розмов і оповідань про їхню недавню подорож в Україну. Я рада, що їм ця подорож вдалася і що дітям була нагода вперше познайомитися з Україною. Не всі враження позитивні, але це нормально і цього можна було сподіватися. Питаюся Іванка: що тебе в Україні вразило найбільше? — Що багато курять і п'ють!

А ще мав він пригоду під Михайлівським собором, де на нього кинувся якийсь божевільний з ножем, а по дорозі зі Львова до Чернівців авто їх зупинила ДАІ і треба було давати хабар. Всі, очевидно, вражені тим, що панує довкола російська мова, що не видно ніде і купити не можна українських газет. Хлопцям дуже подобався Дніпро, як їхали ракетою до Канева. А що подобалося найбільше? — питаю Стефка. — Амстердам! — там вони зупинялися оглядати місто, бо їхали літаком KLM.

Четвер/п'ятниця, 26/27 вересня. Минула північ.

Вчора була в бібліотеці Runnymede, де багато книжок українською мовою, навіть нових. Видно — докуповують. Є там навіть Шекспірові сонети OT, “Відоме й позавідоме”, і моє “Самотнє місце під сонцем”. Сьогодні була у двох книгарнях. Анатолій перенісся до будинку напроти КУМФу — приміщення велике на два поверхи і там має бути не тільки книгарня, але і продаж деяких продуктів із СНД (одягу, ліків, відеокасет), а навіть т.зв. Internet Cafe. Покищо упорядковані тільки відеокасети — більшість російською мовою. Казав, що до неділі розпакує паки книжок. Маю намір піти там у неділю і вибрати трохи книжок для центрoвої бібліотеки. Була і у West Arka. Вони мають чудові дитячі енциклопедії вид-ва Махаон (переклади з англійської), але вони тут дуже дорогі. Почекаю, може матиме їх і Анатолій. Була б купила в Арці для УБ кілька англoмoвних книжок, але вони не хочуть дати їх бібліотеці до заплачення (Анатолій, хитріший бізнесмен, має більше довіря, а через те уже скористав на кілька сотень долярів).

В КУМФі увечері був виступ Сергія Біленького про Михайла Максимовича. Це було в серії доповідей канадського НТШ, відкривала Дарія Даревич, і навіть привітала гостей з американського НТШ — Трофименків і мене. Було на доповіді 35–40 осіб, в тому числі Наталка і Микола Томцьo і обоє Пендзеї. Ми домовились з ними на полуденок у суботу.

З доповіді для мене найцікавішою була реляція про антипольське наставлення Максимовича. Я мала підозріння, що може Максимович мав приятелів-поляків і що це

котрийсь із них написав рецензію на “Малоросійські пісні”, що потім в англійському перекладі появилася друком у “Foreign Quarterly Review” і була першою статтею про укр. літ-ру в серйозному англійському журналі. Я приватно, після доповіді, підійшла до Біленького і запиталася, чи знав Максимович особисто Грабовського та інших польських людей пера. Він не дав на це конкретної відповіді, але вказав на одну публікацію, де є бібліографія відгуків на праці Максимовича. Зробила записку, може пошукаю за цією інформацією.

Вівторок, 1 жовтня 2002. 10:00 PM.

Повернулася вчора з Торонто. Була там всього п’ять днів, але встигла і поспілкуватися з внуками, Максимом, Уляною, Марусею Пасічник, коротко з Пендзєями і Наталкою Томцьо, поговорити телефоном з Рисею Голод і з Марією Скрипник, побувати на двох громадських виступах, на концерті симфонічного оркестру, на обіді в грецькому ресторані і в ресторані “Львів”, а навіть попрацювати кілька годин над ULE70 (“Ukrainian Canadian”) в Metro Toronto Reference Library!

Один із громадських виступів — це була доповідь Біленького, про що я вже згадувала. Другий — це був “круглий стіл” в Інституті св. Володимира на Спадайна, де виступали посол Юрій Щербак, голова державного комітету з інформаційної політики Іван Чиж і президент національної радіокомпанії України Віктор Набруско. Мова була про “інформаційний простір” України. Я мала враження, що це була зорганізована Щербаком зустріч із громадою діаспори в цілях “damage control”, у зв’язку з опозиційним рухом в Україні і закордоном і невдоволенням, яке виникло у висліді надмірного контролю над засобами масової інформації в Україні. Доповідачам ставили низку запитань, часом гостро критичних, була жива виміна думок, але, на щастя, обійшлося без хамства і авантур.

Симфонічний концерт відбувався в “нововідремонтваному” Roy Thomson Hall (коштом 20 міль. поправили погану акустику модерного бетону, прикривши деякі стіни деревом!), диригував Jukka-Pekka Saraste (тепер уже тільки гість у Торонто). В програмі були Carl Nielsen (данський композитор, увертюра до “Maskarade”), Jean Sibelius (скрипковий концерт із солісткою, молоденькою грузинкою Elisabeth Batiashvili, яка збирала феноменальні овації) та Gustav Mahler (перша симфонія).

В КУМФі, на доповіді Біленького, ми мали нагоду подивитися на виставлені там скульптури Крука і у висліді я запропонувала Уляні, як дарунок на недалекі її уродини, маленьку Крукову бронзу. Уляні ця річ сподобалася. В перерахунку на американські гроші ціна вийшла на суму 263 дол. А були там і відливи жіночого акту подібні до того, що його колись купив Остап, не такі гарні і на одну третину менші від мого. Ціна на них була 980 кан. дол. За нашу скульптуру Остап заплатив півтори тисячі ам. дол. (ми це сплачували тоді ратами довший час!) Була там на виставці і одна велика річ Крука за 6,000 дол. Можна зробити висновок, що моя скульптура в ідальні має тепер комерційну вартість приблизно зо три тисячі (але на практиці, очевидно, все залежить від supply and demand!)

Субота, 5 жовтня 2002, 9:00 PM.

Вчора увечері потелефонував з Вашингтону Теодор Костюк: помер Григорій Олександрович. Помер 3 жовтня. Ще 22 дні і був би дожив до сто років! Не довелося! Ховатимуть в понеділок у Баунд Бруку. Поїду, очевидно. Вже вчора і сьогодні провела трохи часу на телефоні, повідомляючи про смерть Костюка і Ларису Онишкевич, і Трофименків, і Рудницького, і Пазунок, і Біланюків, і Максима, і електронною поштою Пахльовську в Італії. Доведеться, може, і щось сказати на тризні. Завтра треба буде мені накреслити кілька слів — може потім використаю для коментаря по радіо, або на статейку до “Свободи”. Нераз я вже про нього писала: нового нічого не скажу, але може треба людям пригадати.

На дворі погода, неначе влітку: часом навіть надміру гаряче і вошко. Ходжу на проходи, слухаючи аудіозаписи книжок. Чекаю, щоб позичили мені з інших бібліотек те, що я вибрала, а в міжчасі позичила собі з невеличкої колекції Oak Lane Library белетристичні твори — англо-американську клясику: Henry James: “The Aspern Papers”. Narrated by Grover Gardner і “The House of the Seven Gables” / Nathaniel Hawthorne. Narrated by Flo Gibson. Обидві записані фірмою Audio Book Contractors. Джеймс, очевидно, цікавіший, бо сучасніший. Готорн не витримує так добре проби часу, як Джейн Остен, хоч між його старомодним багатослів’ям всетаки видно доброго письменника.

Але я принесла собі з нашої бібліотеки в Центрі три номери журналу “Київ” (номери 4–5, 6, 7–8 за 2002 рік). Там надрукована “Автобіографічна оповідь-есе” “На березі часу” Валерія Шевчука. І звернув мою увагу на цю річ працівник нашого Центру Діденко — інтелігентна людина, новоприбулий юрист, що є пильним і вдячним читачем нашої бібліотеки. Спогади Шевчука мені цікавіші, ніж будь що інше — отже саме це буде найближчою моєю лектурою!

Вівторок, 8 жовтня 2002. 8:20 PM.

На похорони Григорія Костюка з’їхалось до Баунд Бруку 35–40 осіб — з Вашингтону, Нью Йорку, Нью Джерсі, Філядельфії, Аллентавну. Якби помер був 20 літ тому — було б, може, удесятеро більше. Тепер більшість його поклонників, співробітників, навіть учнів — уже також на цвинтарі. Подумати тільки: на пості голови “Слова” замінив його Остап у 1975 році, мовляв, молодший — а Григорій Олександрович пережив мого Остапа на цілих десять років. Але багатолюдні похорони не є мірилом значення людини: Маланюка ховала мала горстка людей, це я добре пригадую. Над відкритою домовиною сказав кілька слів тільки Теодор Костюк, на тризні промовляли: Кіпа від УВАН, Лариса Онишкевич від НТШ-А, Гунчак, Майстренко, представник “Смолоскипа”, Світлична і я. Зачитували листа від посла України у Вашингтоні. Робили збірку в пам’ять ГК на УВАН. Підходив до мене Гунчак, щоб дати йому текст мого виступу для “Сучасности”. Але хоч я мала при собі готовий в конверті текст, то передала його Світличною для “Свободи”, бо думаю, що до журналу він не надається, зрештою Гунчак не є тепер редактором, не знати як на цей матеріал зареагував би Римарук, та й взагалі “Сучасність” може повинна надрукувати цілу

низку матеріалів із відзначень у Києві, які були пляновані до Костюкового 100-ліття, та й поставитись до справи серйозніше.

Але ось під кінець обступили мене Кіпа і Федоренко. УВАН плянувала 26 жовтня вечір для відзначення Костюкового століття: там мають виступати Француженко, Жулинський, ще хтось. Вони дуже просять, щоб я підготувала якусь доповідь про Костюка, тим більше, що бояться, що Жулинський може не приїхати. Не люблю робити таких речей “на коліні”, та й маю запляновану вже іншу роботу (на 10 листопада Окружна управа СУА робить вечір презентації книжки “Листи так довго ідуть”). Не дала я остаточної відповіді, Федоренко телефонуватиме завтра ввечері. Якби темою не був Костюк, я напевно відмовилась би. Але чи можу це зробити у випадку Григорія Олександровича? Думала вже сьогодні над можливою темою такої доповіді. Щоб сказати щось нове й унікальне, найліпше було б зробити це у формі особистих мемуарів — але для того треба було б переглянути і весь щоденник, і листи в архіві. Якби архів був упорядкований, а щоденник мав покажчик імен — це можна було б зробити. Але так як справи стоять, цього не можна зробити в такому короткому часі. Друга можлива тема: “Зустрічі і прощання”, і це можна було б назвати “Костюкові спогади як дзеркало життя української діаспори”. Таку тему, очевидно, міг би опрацювати будь хто, отже унікальною вона не може бути. Але написати її значно легше, тим більше, що я спогади не тільки читала, але й писала на них рецензії.

Я тільки тепер усвідомила, пишучи речення про Федоренка, що має зателефонувати завтра ввечері: я плянувала піти сьогодні ввечері на виступ Наталки Даниленко, яка говорить про свою недавню поїздку в Україну, про демонстрації опозиції, ітд. — і ось... зовсім про це забула, а вже за пізно, щоб цей недогляд направити! Я сьогодні мала рухливий день: вранці працювала в УБ в Центрі, потім їздила по харчі, тоді пішла на прохід і до аптеки, тоді дивилася на вісті і вечеряла. Але напевно грав якусь роллю і Freudian slip: сьогодні, рівночасно, в УКУ мав доповідь Рудницький про “імідж” України в Європі. Первісно я плянувала піти послухати Рудницького, але почувши, що є доповідь про події в Україні — вирішила піти до Центру. Навіть запиталася Левка вчора: чи він знає, що матиме поважну конкуренцію? Знав, але вже виступу перенести не міг. Ну от: вийшло так, що я не пішла ні на одне, ні на друге. Ще мені таке не траплялося! Шкода, що хтось мені про це не пригадав! (Навпаки, були телефони в інших справах, які тільки відвернули мою увагу!)

А ще маю одну велику неприємність: пропала мені цілоденна робота на комп’ютері і це мені дуже досадно. Правда, текст не зовсім пропав, бо я його надрукувала — але пропала електронна версія цілого файлу sh2001.2 — вона вже була, нібито, збережена (saved), але тільки на твердому диску, без копії на дискеті. І от щось мій Word Perfect 5.1 з’явся і у висліді комп’ютер “з’їв” цей збережений файл, нібито пробуючи його направити. Ще не зовсім знаю, як вийду з тої халепи, маю надію, що не мусітиму переписувати наново 13 сторінок тексту!

Написав електронного листа Бакула: фундація Баторого відмовила дати грант на друк польського перекладу “Літературного Львова”. Книжка, щоправда, ще не зовсім готова до друку, навесну думають пробувати щастя ще раз. Трохи стримую свій імпульс

запропонувати “грант” від себе особисто. Трохи ще почекаю, але в остаточному разі не дам цій ініціативі загинути.

До Баунд Бруку їздила я вчора сама власним автoм — зробила 126 миль. Це дало мені змогу поїхати раніше, щоб мати час підрізати сусідську ялинку, яка закривала наполовину наш пам’ятник, та й помити надгробний камінь. Про цю ялинку вже колись була мова з Максимом. Мовляв, ось сусідський куц закриває мій бік пам’ятника, навіть напису не видно! А Максим каже: не турбуйся, ми колись зробимо як в Нечуя-Левицького: підсиплемо отрути і деревце всохне. Я подивилась на сусідський нагробник і бачу прізвище; Посипайло. Саме добре для цього анекдоту. В поворотній дорозі везла я додому Наталю Пазуняк, яка до ББ приїхала була з Левком Рудницьким, але він раніше від’їхав був додому. Вона по дорозі розповідала мені подробиці про свою недавню подорож в Україну.

Середа, 9 жовтня 2002. Доходить північ.

Провела день сьогодні на кемпусі Пенсильванського університету: пробувала зареєструвати свій т.зв. PennKey. Справа в тому, що адміністрація знову впроваджує якісь зміни в ідентифікаційну систему для студентів, професорів і допоміжного персоналу. А тепер всі ідентифікаційні картки контролюються електронічно комп’ютерами, отже доступ до бібліотек і комп’ютерних програм вимагає індивідуального ідентифікаційного номера і секретного гасла. Ходила я від одного офісу до другого і, нажаль, не вдалося мені цього поладити. Сказали мені: адміністрація зробила деякі скорочення і обмежила привілеї для людей, що вже не є в активній службі. Комп’ютер сказав мені, що я є *inelligible*. Я не зразу піддалася: пішла ще до вищого начальства. Перевірили і сказали мені: єдиний спосіб обійти цю проблему: треба, щоб департамент (в моєму випадку певне Law School або Law Library) змінив мій статус на “активний” — тоді автоматично вся комп’ютеризована система прийматиме мою картку і мій “password”. Не така це проста справа, але буду пробувати. Нажаль, немає вже Liz Kelly, з її наступником, що називається Paul George, я мала нагоду тільки на бігу познайомитись, він нічого про мене не знає і мені ніяково звертатися до нього з такою проською. Бо є можливість, що за мій статус бібліотеці довелось би щось заплатити. Я щоправда вже довгий час не мала доступу до різних data bases (тепер розумію чому) — це не заважало мені користуватись бібліотекою і позичати книжки. Але боюсь, що раптом можуть і це відібрати — отже варто було б таки поборотися за привілей мати “пенсильванський ключ”. Побачимо.

Телефонував Федоренко і я дала згоду виступити з доповіддю про Костюка на вечорі УВАН 26 жовтня. Доведеться відкласти інші речі і взятися за доповідь.

Туся Вакуленко, що їй я позичила була “Щоденники” Єфремова може вже рік тому, сьогодні прийшла віддати мені книжку і — як вияв своєї вдячності — принесла мені прекрасний розквітлий вазонок жовтих хризантем! Стало в хаті веселіше! Я дуже зраділа, бо якраз думала, що треба купити якісь свіжі квіти на стіл до їдальні! І з радости позичила їй два томи спогадів Дімарова, бо думаю, що їй це буде подобатися.

Вівторок, 15 жовтня 2002. 2:30 PM.

Незабаром має приїхати Софійка з Гантеру — сьогодні маємо засідання Ради Бібліотеки. Цікаво буде послухати її розповідь про їхню недавню подорож з Титом до Туреччини.

Вчора була на PENN — передусім в дентистичній клініці. Боялася я, що буде більша проблема, але виявилось, що це не зломився передній зуб, а випала з нього стара пльомба. Д-р Скенлон за пів години все це безболісно направив і коштувало воно мені тільки 85 дол. (Тепер я нарешті знаю, які є ціни, бо вже не маю дентистичного страхування).

З моїх заходів здобути для себе привілей мати PennKey, мабуть, таки нічого не вийде. Покищо я перевірила: ще маю доступ з домашнього комп'ютера до RILIN, OCLC, ABSEES, MLABibliography і при допомозі моєї PennCard маю такий доступ і в бібліотеці. Але від січня заповідають зміни і я цей привілей можу втратити. Говорила я з Марилею і вона вже порушила різні інстанції в правничій бібліотеці (до директора включно) і в правничій школі. Але справа не така проста і з усіх цих заходів, мабуть, нічого не вийде. Хоч і вони розуміють добре, що тут мова не тільки про мої особисті привілеї, але і про “retiree benefits”, що за пару років можуть стосуватися і моїх колег, які ще покищо в активній службі.

Натиск із боку УВАН уже дав наслідки: я відклала інші справи і вже маю доповідь на вечір Костюка готову. Але сам вечір, який мав відбуватися 26 жовтня (бо був запланований у зв'язку із століттям ГК, 25 жовтня) — тепер перенесли на 1 грудня, з уваги на те, що в програмі бере також участь Микола Жулинський, а він раніше не зможе приїхати.

Не встигла я відмітити у щоденнику, що я мала змогу прочитати в час свого побуту в Торонто книжку-автобіографію Олексія Воскобійника. Це, очевидно, на основі його розповідей написав Олег Черногуз — письменник-гуморист, в помешканні якого Максим з Уляною мешкали в Києві. Саме тому, що це вправний професійний письменник, книжка Воскобійника написана досить цікаво і багато чого розкриває про особу цього нашого будівельника-мільонера (що з ним і його жінкою, до речі, ми з Остапом були разом на прогульці інженерів до Скандинавії). Книжка називається: “Повість моїх літ. Публіцистичні спогади”. Літературний запис Олега Черногуза. Київ: ВУС, 2000.

Субота, 19 жовтня 2002. 8:20 PM.

Закінчила читати “На березі часу” в журналі “Київ”. Шевчукові мемуари переплетені листами (до брата Анатолія, Євгена Концевича і Ірини Жиленко). Під-заголовок каже: “Мій Київ. Входи́ни” — це наводить мене на думку, що ці спогади про шістдесяті роки і шестидесятників, можливо, є частиною більшого автобіографічного твору. Добре, якби це справді було так.

“Автобіографічна оповідь-есе”, цікавіша для такого читача, як я, ніж деякі белетристичні Шевчукові твори. І в ній менше нагоди для “бароковості” стилю і композиції. Має вона

неабияку пізнавальну вартість — і не тільки для зрозуміння атмосфери того часу, але і для зрозуміння ментальності цього передового українського прозаїка сьогодні. Звертає на себе увагу молодече зазнайство, але і переконаність у своєму літературному покликанні, у своїй місії. Тексти листів того часу подає Шевчук із власними сучасними коментарями. Мемуари дозволяють простежити впливи і літературні уподобання Шевчука (з чужих напр. Гемінгвей, Бель — обох читає в російському перекладі, Тувіма читає в оригіналі, з наших — Хоткевич, Плужник, Підмогильний, Скворода). Багато пізнавального матеріалу для дослідників ранньої Шевчукової творчості: як поставали оповідання, що хотів ними сказати, які речі пізніше ввійшли в композиції довших творів. Дещо можна довідатися і про інших шестидесятників — Драча, Гуцала, Вінграновського, Дрозда — зокрема що думає про них і як їх бачить теперішній Шевчук. Чи спогади повністю щирі й отверті? Скільки в них замовчаного і захищеного між рядками? Деяким мірилом цього є Шевчукові реляції про особисте життя. Імен дівчат, що з ними мав стосунки, не згадує, але є признання про велику любовну драму, що сколихнула його еством замолоду і залишила глибокий слід (дівчина його покинула). Взаємини з Іриною Жиленко, якщо вірити текстові, не виходили поза рамки платонічної дружби, є й опис романтичного епізоду з дівчиною Оксаною у Карпатах. Пише він і про перше знайомство з пізнішою своєю дружиною Неонілею Біличенко. Цікавий його опис подорожі з Тичиною і знаменита фраза Івана Сенченка про Тичину: “Коли по скрипці Страдіварі бити молотком, якої музики від неї ви чекаєте?” Читаючи доброго автора українською мовою, завжди багато вчуся мови. Але мене дивують такі знахідки: “мала чудового голоса”, “написав окремого спогада”, “нам було передано заповіта” — невже справді так воно має бути?

Понеділок, 21 жовтня 2002. Майже полудне.

Завтра пляную повернути УБібліотеці 7–8 число “Києва” і тому хочу виписати пару дотепних фраз чи анекдотів із спогадів Шевчука.

Про Рильського (це розповідав в Ірпені Д. Бобир):

“Це було тоді, коли Рильський написав вірша про Сталіна “Із-за гір, із за високих сизокрил орел летить”, а Левко Ревуцький на ці слова створив музику. Якось уранці поет після перепою вийшов у сад (це було в Голосієвому). Його сусід і каже через паркана:

— О, Максиме Тадейовичу, вашу пісню народ уже співає.

— Та де? — похмуро спитав Рильський.

— Вчора вулицею йшло двоє п’яних і так голосно співали вашу пісню!

— А-а! — сказав Рильський. — Це були ми з Левком.”

Про ставлення до газет:

— Ти газети читаєш?

— А ти гадаєш, що я з телевізором в “00” ходжу?

Популярні пародії на Тичину:

— В полі трактор дир-дир-дир, ми за мир, ми за мир.

— Затичинилося небо, засосюрилась земля.

— Стоїть в степу немов билина Павло Григорович Тичина.

Про жінку Сосюри майстер, який ремонтує машинки до писання сказав: “Знаєте, яку машинку я відремонтував? Володимира Сосюри, ту, яку його жінка Мура вижбурнула з вікна на тротуар.”

А ось майже анекдот з життя самого Шевчука, пізнавальний і дотепний:

“...я ніколи не мав досі костюма. Коли я одержав свого першого гонорара з “Вітчизни”, а це було 150 крб., жахнувся: ніколи таких грошей у мене не було також. Ми зібралися з моїми університетськими приятелями й почали радитися: як ті гроші витратити. Один сказав: гульнути, інший — щось інше, а В. Феньченко рішуче те все засудив і сказав: — Ти тепер письменник і маєш виглядати пристойно. Отож пошій собі костюма. — А може, простіше купити? — несміливо спитав я. — Ні! — категорично відказав “архіпрактичний” Володимир. — Письменники не ходять у купленому ширужитку. Вони костюми шують. Я тобі все організую.”

Вівторок, 22 жовтня 2002. 9:00 PM.

Сьогодні, перед тим як поїхати на працю до Української Бібліотеки, я вступила на цвинтар. Річниця смерті Мама. Привезла із собою потрібні прибори і зробила трохи порядок. А потім, після праці в бібліотеці і після закупівлі харчів в супермаркеті, вступила на цвинтар вдруге і поставила там свіжозакуплений вазон розквітливих хризантем. Це для мене досить нетипово: рідко вступаю на цвинтар, щоб доглядати могилки. Але тим разом зробила виняток. Пішла також на могилу Чайковських–Яцкевичів–Марків і там також трохи зробила порядок. Але було б добре, якби господарі цвинтаря бодай регулярно косили траву, чого вони не роблять. На цвинтарі вранці не було нікого, але потім з’явився якийсь молодий священик з двома особами. Пізніше священик підступив до мене, почав розмову. Молодий пристійний мужчина, називається Роман Паньків, був колись тут у Філядельфії, а тепер у Торонто. (Встоялась спокуси: не просила його відправити молитву біля могили: це була б з мого боку гіпокрізія і єдина користь була б хіба у фінансовій підтримці священика.)

Засипають мене різні люди питаннями, заявами і проханнями про НТШ-івські дотації. Можна було б zatrudнити на пару годин в тижні секретаря, щоб все це полагоджувати. Та й навіть ті, хто має і знає наш правильник, не вважає за потрібне триматися його приписів.

Мушу свідомо викроювати час для власних справ. І ось завтра, наприклад, плянувала поїхати до міста до American Historical Society на 13th & Locust. Вони перебрали архіви Balch Institute і там мають деякі потрібні мені річники “Ukrainian Canadian”. Казали мені, що за користування їхнім архівом треба заплатити \$6.00 вступної вкладки. Ну, я маю намір завести їм додатково в дарунку три книжки вид-ва Мости: Шекспірові сонети, свою “Автобібліографію” і “Тихі розмови”. Нехай залишиться наш слід і на локальному загальноамериканському терені. Але ось я глянула на свою записку розмови з Rachel, що є

директором архіву (прізвища не знаю), і бачу, що в середу вони відкриті від 1 до 9-ої. Це не добре, бо не хочу повертатися в темноті. Поїду в четвер і постараюся максимально використати час від 9:30 до 5:00. Тільки після відвідин цього архіву, зможу звернутися до Марії Скрипник за номерами, яких мені ще бракуватиме.

Може й добре, що завтра не поїду, бо після моєї роботи на цвинтарі розболілися мені крижі — не знати, в якому стані буду завтра.

В п'ятницю ввечері співають в Центрі сестри Тельнюк. Намовляю людей, щоб на це пішли і сама, очевидно, також піду. А в суботу Люда робить вечір студії Крушельницької з гуморесками ЕКО.

Четвер, 24 жовтня 2002. 9:30 PM.

Цікавий досвід сьогоднішнього дня: поїхала я вранці до міста, до Historical Society of Pennsylvania. Заки виїхала з дому, подзвонила до них, щоб приготувала для мене "Ukrainian Canadian". Поїхала метро до зупинки Walnut/Locust і звідти пішки один квартал до 13 вул. і Locust. Великий старий історичний будинок елегантно відреставрований ззовні і всередині. При вході треба зареєструватися: виповнити реєстраційний формуляр, представити документ із фото, заплатити шість доларів вкладки. А попри це: треба у locker-і, перед входом до бібліотеки, залишити все: у моєму випадку — куртку, наплечник із паперами і полуденком, торбинку з грішми і документами. Дозволили взяти з собою тільки кілька карток паперу (без авторучки). В бібліотеці дають тільки олівці. (Такий досвід досі я мала тільки один раз: у Харкові, за часів СРСР, де довелося залишити все, із паспортом включно, щоб могли ввійти до бібліотеки). Два чоловіки при бюро чергування, коли я назвала себе і назву журналу, який мені потрібний, сказали, що вперше про це чують, що якщо це матеріал із Balch Institute, то навряд чи він уже перенесений до цього будинку і чи можна до нього дістатися, ітд. Я не відступала, мовляв, я говорила вже із Rachel Opuf і знаю, що цей матеріал напевно тут на місці. Послали мене до іншого деску, всередині бібліотеки. І тут вже на мене чекали приготовані і привезені із сховища, зберігані в добротних архівних папках, номери журналу, що їх вони мають. Комплекти, нажаль, неповні, але деякі номери, що були мені потрібні, таки були і я кілька годин там собі попрацювала. Встигла навіть переглянути річники 1990 і 1991 і довідатися, що саме грудневе число 1991 року — останнє. Журнал перейменували на "Ukrainian Canadian Herald", зробили двомовним двотижневим виданням — отже мені вже він не буде більше потрібний. В бібліотеці було кілька клієнтів, а ще більше працівників — так воно і повинно бути. Спокійна атмосфера для наукового дослідження, в приємному, гарно обладнаному приміщенні.

Повернувшись за дня, застала від Захарчука запис на телефоні в справі радіо-коментаря і о 7-й поїхала до Центру записати для суботньої програми те, що я говорила про Костюка на тризні в Баунд Бруку. (Надійка Світлична повідомила мене, що "Свобода" має намір надрукувати це аж на 40-ий день від смерті Костюка, отже це дало змогу використати цей матеріал перед тим ще й для коментаря на радіо).

П'ятниця, 25 жовтня 2002. Полудне.

Костюкові було б сьогодні сто років, якби був дожив.

Хочу відмітити дві важливі події — терористичні акції, що тримають у напруженні тисячі людей. Перша тут в Америці. Від трьох тижнів в околицях Вашингтону якийсь вбивник стріляв із рушниці на людей, що день-два вбиваючи або раничи якусь жертву. Було вже десять вбитих і три поранені особи. Це викликало паніку. Серед жертв були і діти, і жінки, часом випадки ставалися, коли люди набирали бензин до авт, або на парковиськах торговельних центрів. У висліді паніки і поліційної акції, були заблоковані часто автостради, школи відкликали всі зайняття поза шкільними будинками, бензинові станції завішували паравани, щоб закривати від стороннього ока осіб, що набирали бензин, ітп. Вчора проголосили нарешті, що злочинця схоплено і сьогодні вже звітують, що є і докази злочину, бо в багажнику знайшли рушницю і лабораторійні тести доводять, що це саме з неї були кулі, що спричинили смерть недавніх жертв. Отже сьогодні — велика полегша, діти знову займаються спортом, люди заспокоїлися. Вбивник — чорний американець, який недавно перейшов на ісламську релігію, але мотивація покищо не встановлена, бо були і вимоги 10 міл. долярів окупу.

Якби не було, я собі подумала: це добра лекція для терористів Осами бен Ладена. Не треба аж скомплікованого нападу на вежі Торговельного Центру в Нью Йорку: Америку, з її вільним і отвертим способом життя і вільною пресою, яка негайно про все рапортує, можна спаралізувати, заініціювавши в кількох місцях терористичні акції такого невеликого масштабу: кілька осіб з рушницями, що стріляють, напр. в американських shopping centers, могли б спаралізувати цілу економіку країни. От тепер FBI перестерігає, що є можливість нового великого терористичного акту, та ще й пов'язаного з транспортом — кораблями, поїздами. Напевно менше людей буде їздити, я й сама думаю, чи варто мені вибиратися на День Подяки до Провіденсу.

Добре казав Франклін Рузвелт: найбільша проблема — страх!

А ось у центрі Москви група озброєних чеченців (кажуть: 25 чоловіків і 25 жінок) захопили аудиторію великого якогось театру, підчас вистави. Це сталося вже пару днів тому. Вони вимагають негайного звільнення Чечні від російських військ, в іншому випадку висадять в повітря і себе і своїх заложників. А є тих заложників тепер, кажуть, 700 — було більше, але деяких дітей і жінок раніше відпустили. Є серед них і деякі чужинці, не росіяни. Путін відкликав свій виїзд на міжнародну конференцію і зустріч із Бушом у Мексіко.

Субота, 26 жовтня 2002. Полудне.

Вчора була на концерті сестер Тельнюк. Концерт, як я вже знала з досвіду, був прегарним високопрофесійним виконанням доброї естрадної музики з літературними текстами. Сестри Вакуловські дякували мені, що я їх намовила прийти на цей концерт. Але публіки

було не більше 20 осіб! Скандал! Перешкодою напевно була імпреза, яка заповіджена на сьогодні: Люда спроваджує до Філядельфії студійців Крушельницької з гуморесками Едварда Козака. Рекляма, як звичайно, досить велика, напевно імпреза збере досить публіки. Приїдуть навіть Трофименки і Біланюки і я маю намір з ними після виступу піти на вечерю до ресторану. Це велика конкуренція сестрам Тельнюк, а крім того наші старі пенсіонери рахуються з грішми, як ідуть на одну імпрезу, не йдуть на другу. А ще: вечір звичайного робочого дня, дехто працює, старші люди вечорами не їздять автом. (Я й сама добре не бачу вночі, можу їхати тільки по знайомій дорозі до Центру).

Софійка Геврик, як була в мене недавно, привезла мені—позичила “Спогади” Галини Мазепи. Ця книжка має вже свою історію. Я кілька років тому купила її для УБібліотеки в Центрі, привезла, закатологізувала. А потім хотіла собі позичити і виявилось, що книжки ніде нема. Чи вкрав хтось? Чи може десь закинулась? Досі її не знайшли.

Галина Мазепа, дочка відомого політичного діяча Ісаака Мазепи (в книжці вона його називає “Ісак”) і його жінки Наталії Сінгалевич, лікарки, народилася в Петербурзі 1910 року. Авторка дотепно починає книжку, підкреслюючи, що вона народилася як нешлюбна дитина: батьки подружжя вважали буржуазними пережитками. Тепло авторка пише про свого чоловіка Володимира Ковалю, що його називає Сусликом. Вони знали ще в гімназії у Празі, батьки були первісно проти їх одруження, але це подружжя виявилось довготривалим: вони разом прожили все життя — від Чехословаччини до Венесуелі. В час війни, підчас бомбардування, загинула мама Галини разом із Галининими двома маленькими синами. Згодом Ковалю мали ще двох синів. У Венесуелі Суслик працював професором в університеті (але він, як я зрозуміла інженер-електрик, отже це мабуть політехнічний відділ університету), вони жили в неабиякому достатку, будували собі люксові хати, подорожували по світу. Галина мала мистецькі успіхи, отримувала державні нагороди. Але в одному місці каже про себе: “Я розчарувала господарку дому. Вона уявляла мене модерною вампіресою, а побачила звичайну маму з двома хлопцями”. (с. 194) І справді: в книжці багато жіночого тепла і згадок про родинні справи. Є там і таке речення на стор. 231: “На нас велике враження зробив молодий український “Вернер фон Браун”, він був дуже на нього подібним, його прислали з НАСА до Парижу і він прийшов із дуже елегантною дружиною. Ми говорили про мистецькі репрезентації і придбання творів Василя Хмелюка”. Авторка ніде не називає прізвища, але це очевидно про Міська і Ляну Яримовичів. Цікаво чи вони про це знають? Книжка однак має дуже багато композиційних і стилістичних недоліків, навіть помилок, часом здається потоком старечих дигресій — вона потребувала доброго редактора. Та й шкода, що не прикрашена вона ілюстраціями роботи самої ГМ — є в ній, правда, репродукції деяких її картин, але вони зроблені недбало і неефективно. Наскільки краще враження робить напр. Понеділкова книжка із знаменитими рисунками Мазепи!

Понеділок, 28 жовтня 2002. Доходить 2 год. пополудні.

Кризу із заложниками чеченців у Москві розв’язали брутальним способом. Відділи спеціальної поліції напompували у вентиляційні труби будинку якийсь паралізуючий газ

— у висліді є вже 118 мертвих, а 600 людей у лікарнях, при тому дехто з них у критичному стані. Тільки двоє людей загинуло від чеченських куль, решта всі — жертви газу. За старою московською традицією, державний терор пов'язаний із засекреченням. Ніхто не знає, який саме вжито газ і це утруднює роботу лікарям. Піднімаються голоси невдоволення і критики в московській пресі. А США затурбовані, чи мовляв Москва не зігнорувала міжнародних домовлень щодо хемічної зброї.

Вчора увечері закінчила писати свою доповідь на презентацію книжки Союзу Українок “Листи так довго ідуть”, що має відбутися 10 листопада. Отже могу спокійно братися за іншу роботу.

Поїхала сьогодні до National Wholesale Liquidators і, крім деяких господарських дрібниць, купила собі дешеве радіо на батареї, щоб мати на випадок як загасне електрика, і також дешеве маленьке радіо-транзистор, що грає і аудіо-касети, бо зіпсувався мені мій Sony-Walkman, а я вже так привикла слухати аудіо-книжок в час своїх проходів кожного дня. що не могу без того бути. Тимбільше, що нанесла собі з бібліотеки аж три різні речі нараз і не хочу віддавати їх неслуханими.

Вчора, в неділю, ходила на загальні збори УОКЦентру.

Ввечері пробувала телефонувати до Ії, щоб побажати їй з уродинами — не застала. Попробую сьогодні знову. Ії день народження — завтра. Давно я з нею не говорила, а внучки не бачила вже від минулого Різдва. Послала їй була “бонус” за свідоцтво при кінці шкільного року, але вона не обізвалася, не подякувала, і чека ще не розміняли. Але знаю від Марка, що Ніна задоволена літнім табором і має намір поїхати цього року ще на лещетарський. А потім будемо разом у Канаді — Максим плянує якесь відзначення Маркового 50-ліття. Хотіли ми поїхати десь на острови взимку, але Марко каже, що йому з теплої Каліфорнії нецікаво їхати у тропіки, волів би Торонто і зимові вакації.

П'ятниця, 1 листопада 2002. 5:00 PM.

Ура! Слава! Закінчила переписувати свій щоденник. Від сьогодні записи ітимуть прямо на комп'ютер і переписувати в майбутньому доведеться тільки те, що буде занотоване в час подорожей, поза хатою. Ще тільки виготую іменний покажчик до щоденника, щоб могли витягати з нього інформації, як будуть мені потрібні.

Поїхала сьогодні до банку “Певність” і надала на банківський рахунок вид-ва “Пульсари” в Києві \$2,100 — перша половина коштів на друк Максимової книжки про Підмогильного в українському перекладі. За банківську послугу почислили 40 дол. — посилка через фірму Міст коштувала б 105 дол., бо вони беруть 5%. Побачимо, чи справді доставлять за три дні, як обіщували.

Також хотіла я купити-замовити державні бонди для Марка і Максима. (Це замість давати готівку на Різдво, дам на таку саму суму державних бондів. — Це моя реакція на те, що

Максим відкинув — не хотів прийняти мого чека минулого року і цим зробив мені прикрість). Але виявилось, що Певність цього не може полагодити. (Я думала, нехай український банк має кредит в статистиці продажі державних бондів США і тому запропонувала це їм, бо мала готові виповнені формуляри). Отже я по дорозі додому вступила — наперед до Bell's Market, щоб купити варення, кефір і інші додатки до харчів (знайшла мінеральну воду “Нафтуса” з Трускавця!) а потім до Citizens Bank, щоб замовити бонди.

В сьогоднішньому номері газети “День” є повідомлення про велику аварію, яка сталася в бібліотеці ім. Вернадського в Києві. Тим разом — не пожежа, а потопа! Прорвало “трубопровід системи опалення” і гаряча вода протягом цілої ночі лилася із сьомого поверху до низу. Пошкодження зазнало понад 200 тисяч одиниць: колекції історії, образотворчого мистецтва, естампів, репродукцій. Сталося це, пишуть, у ніч з 21 на 22 жовтня у філії но.1, на Володимирській, 62. Про катастрофу повідомили тільки 30 жовтня і газета обурена, мовляв, “інформаційна блокада проводилася у кращих традиціях минулого.” Будинок не має серйозних пошкоджень, але треба замінити “усі труби та батареї”.

Чергове українське недбальство! Ще одна ілюстрація (після Чорнобиля, зістрілення російського літака, авіошов біля Львова, ітд.) Давала я приклади недбальства Корогодському, реагуючи на хмару друкарських помилок у “Ключах”, мовляв, де ділося Франкове “Кожний думай, що на тобі мільонів стан стоїть, що за долю мільонів мусиш дати ти одвіт...” — чи замінила це ментальність Остапового друкаря із “Львівських вістей”, який казав: “що ся так денервуєте? З того сі не стріляє!”.

З 30 на 31 жовтня була в мене Софійка Геврик. В середу, хоч приїхала вона пізно ввечері, вдалося мені знову зорганізувати Віру і ми мали приємну вечерю втрьох. Добре, що була Віра — бо саме в час вечері потелефонувала з ЛА Ія — відповідала на мій телефон попереднього дня. Я давно з нею не говорила, і не хотіла надто скорочувати нашої розмови — отже була рада, що моя гостя могла собі в цей час говорити з Вірою. Ія, як звичайно, дуже зайнята своєю роботою, їздила недавно до Італії, де фірма Дісні робить якісь фільми, негайно після повороту зустрічала Боба і Марту Чайківських, які поїхали до Каліфорнії на тиждень вакацій.

Софійка мала в четвер візиту у Форсії, а також була в бібліотеці в Центрі. Великої вітрини на виставку з нагоди нашого 45-ліття не зможемо дістати — її в Центрі зарезервував собі Український Музичний Інститут. Отже виставки не будемо робити.

Понеділок, 4 листопада 2002. 11:00 PM.

Мала сьогодні візиту у Форсії: взяли в мене кров до лабораторії і дали укол проти інфлуенци. Зменшила мені дозу преднісону — два тижні по 2 міліграми, потім місяць по одному. Полуденок провела з Марилею, а потім пішла до бібліотеки Ван Пелт і пару годин там попрацювала над матеріалами УЛЕ.

Почала я робити покажчик імен до щоденника: жах мене бере, яка це довга і марудна буде робота! За перші чотири години я зробила тільки 40 сторінок! А щоденник має під сучасну пору 3166 сторінок! Чи справді знайду витримку, щоб це зробити? То не така приємна робота як переписування цікавого тексту!

Завтра у нас — вибори. Від них залежатиме, хто здобуде перевагу в сенаті, бо тепер є точно 49 на 49 (і два незалежні). Турбує мене, що не зважаючи на поважні економічні проблеми і загрозу війни з Іраком наш президент Буш має високий у виборців “рейтинг” (це слово вже навіть в українській мові прижилося і преса в Україні його вживає!), а демократи чомусь не надто успішно використовують свої атути. Але побачимо. Я, очевидно, голосуватиму на листу демократів і на Рендела, як губернатора для Пеннсильванії.

Вже справжня осінь — *wer jetzt kein Haus hat, baut sich keines mehr, wer jetzt allein ist wird es lange bleiben*. Сонячних днів не так уже багато, темінь надходить швидко, дні короткі. Це трохи депресивно впливає. Не могла б я жити на Алясці, чи в Скандинавії, де сезон довгих ночей триває довше.

Середа, 6 листопада 2002, вранці 10:30.

Потелефонувала до мене вчора ввечері незнайома мені жінка, Ірина Панченко. Вона є дружиною Вадима Скуратівського і мешкає тепер у Вознесінні. Вона тут має дочку, що вийшла заміж за єврея, і внуків. Це дочка із першого подружжя, отже не рідна дочка Скуратівського (Для обох — це другий вже шлюб). Телефонувала до мене, щоб порадитися, як можна було б одержати офіційне запрошення для Скуратівського на приїзд на відвідини до США. Він вже тут бував давніше, але тепер американську візу дістати не так легко. Хотів би приїхати (за свої гроші) на відвідини дружини десь у квітні-травні. Скуратівський вчить у Києво-Могилянській Академії, він є також у редакції “Сучасності” і веде в Києві телевізійну передачу. Зрештою, мені це ім’я добре відоме, хоч особисто з ним жодних контактів не мала. Друкується він і в російськомовних виданнях, навіть в альманасі, що його видає і редагує Іза Каплан. Від Ізи Панченко, мабуть, отримала і мій номер телефону. Мовляв Вадим міг би дати серію публічних виступів. Він закінчив фільфак романістики-германістики, але особливо цікавиться історією і культурологією. Недавно їздив на конференцію до Венеції, де доповідав про Гоголя. Сама Ірина Панченко була викладачем російської мови і літератури. Дочка (прізвище по чоловікові — Гамарник) писала дипломну працю про сценариста Владислава Клеха (українською мовою). Клех хотів видати це як монографію, мав призначені на це видання гроші, але після його смерті справи перебрала його жінка Леонора (здається ірландка) і покищо виникла затримка. Панченко каже, що переклала статтю дочки на російську мову і це має появиться в Каплановому альманасі, бо мовляв праця за велика (30 сторінок комп’ютерного друку) щоб могла появиться повністю в якомусь українському журналі, а сама монографія мала б мати велику кількість ілюстрацій.

Панченко думала, що може є якась інституція української громади у Філядельфії, що

могла б вислати таке запрошення. Не знаю, УОКЦентр — напевно ні, осередок НТШ-А — це майже фікція, міг би зробити це Рудницький, але його нема (хіба як приїде на свята поговорю з ним у цій справі). Найбільша надія була б на НТШ-А в Нью Йорку — вони такі речі роблять регулярно, наскільки мені це відоме. Поговорю з Ларисою.

Вівторок, 12 листопада 2002. Доходить 11 вранці.

За пару годин має приїхати Софійка: сьогодні ввечері є засідання Ради Бібліотеки. Вона залишиться до четверга: завтра, можливо, підемо разом із Вірою в кіно і на вечерю до ресторану.

Субота і неділя були дуже активні: аж занадто. В суботу встала о 5:30 вранці і лягла в ліжко десь після першої ночі. Цілий день провела в Нью Йорку на засіданні НТШ-А, яке продовжилось сесією доповідей математично-фізичної секції, а потім круглого столу присвяченого в цілості великому проекту збірки 5-ти мільонів доларів на центр українських студій в Колумбійському університеті. А в неділю пополудні була у Філядельфії презентація книжки “Листи так довго йдуть”, де я виступала з доповіддю. Після цієї імпрези, Славко і Марта Трофименки, які приїхали на цю імпрезу з Вільмінгтону, пішли зі мною на вечерю до ресторану Yorktown Inn.

Нью Йоркське засідання, тим разом, залишило по собі в мене несмак і невдоволення. Я досить напрацювалася, пригтовляючись до нього, одне голосування на дотацію представила як довершене, одне у процесі голосування, а одне (яке розглядає три окремі дотації) привезла зі собою, щоб канцелярія розіслала членам Видавничої Комісії разом із моїм звітом. Крім того, я у звіттовому часі написала 16 листів, вияснюючи різним прохачам (яких тепер чимало) вимоги нашого правильника. Підчас засідання несподівано виникло питання, що мовляв треба вимагати, щоб прохачі надсилали готові до друку праці для нашого перегляду, і додаткових критичних опіній з діаспори, від нас, бо інакше ми, мовляв, “купуємо kota в мішку”. Я вияснила, що ми діємо згідно із нашим правильником, який вимагає тільки точного опису праці, передмови, змісту, кількох сторінок, двох рецензій і кошторису — і навіть ці вимоги натрапляють на чималі труднощі і вимагають додаткової кореспонденції. Додаткова вимога повного готового до друку тексту значно скоротить наші дотації — якщо така наша ціль, то це, очевидно, можна зробити, але тільки шляхом зміни правильника. Мені дуже не подобалося, що управа діє так непослідовно: на попередньому засіданні піднесли пропонований грант на працю, якої не тільки не бачили, але яка мала негативні рецензії, тепер — після того як я, діючи згідно з правильником ухваленим тою ж управою, написала стільки листів до різних людей, вони раптом міняють свої власні вимоги. Це мене ставить у незручне становище, воно компромітує моє ім'я, адже я виконую волю НТШ-А, але підписую себе, як голову комісії. Типова українцям риса: самі ухвалили правильник, а тепер його не тримаються, так само як і в Україні: схвалили конституцію держави, але навіть у парламенті на кожному кроці її ігнорують.

Круглий стіл провадили Ромко Процик і Марк фон Гаген — досить ефективно і вміло. Але

чи є ще досить людей, щоб такий великий проєкт підтримали своїми грішми? Самопоміч, щоправда, задекларувала на цей проєкт уже чверть мільона доларів, НТШ-А вже раніше зобов'язалося давати по 25 тисяч річно на курси історії, але є чимала конкуренція від інших великих проєктів, що збирають громадські гроші: будується великий Український Музей в Нью Йорку, Гузар приїздить збирати гроші на будову католицького собору в Києві, був на залі коротко і ректор Могилянки Брюховецький, який також збирає фонди на свою школу. Крім того є й опозиція. Та й Гарвардський проєкт, зокрема слаба активність гарвардських професорів в ділянках, що їм вони повинні були присвятити всю свою енергію, не служить заохотою для жертводавців. От напр. проф. Фляер — те що він не українець і не знає української мови ще можна було б пробачити, якби він писав наукові праці про українську мову, досліджував її історію, її сучасні проблеми. А Грабович теж — замість діяти на міжнародному полі і писати по англійському, воліє займатися науковою політикою України.

Лариса в час засідання вшанувала мене і ОКУ — квітами, з нагоди недалеких річниць народження. А Марта і Славко, на моє здивування, не хотіли, щоб наша вечеря в ресторані була Dutch treat, а також погостили мене з нагоди моїх уродин.

Імпреза Окружної управи СУА вийшла, на диво, вдалою. Вела нею молода Оленка Карпинич, представляючи виконавців. Іванна Ратич говорила про генезу книжки, я дала критичну її оцінку, Аня Максимович і дві молоді новоприбулі союзянки прочитали пару уривків (що їх їм вибрала і запропонувала я, як ілюстрацію до моєї доповіді), молода якась новоприбула з України дівчина проспівала у супроводі бандури пару пісень. На залі було понад 70 осіб — був і буфет. Програма не була переладована, я не мусіла спішитися, говорила 20 минут, при чому звернула увагу на контроверсійні (а через те цікаві для публіки) моменти: конфлікти в справах формального одруження Ольги і Лесі в родині Косачів, російськомовність Петра Косача, цікаві інформації в листах Олени Пчілки про погроми жидів у Києві, про підробку нібито народної пісні “Без тебе, Олесю, пшеницю возити”, еманциповані феміністичні поради Михайла сестрі Ользі. Мала я сатисфакцію, що вибрані мною і скорочені тексти були цікаві для публіки (мені самій було цікаво їх ще раз почути!) Продавали і книжки і напевно продали їх чимало, бо бачила в руках різних людей куплені примірники.

Різні люди підходили до мене, щоб висловити своє вдоволення, а повернувшись увечері після вечері в ресторані застала я на автовідповідачі записаний відгук-подяку від Оксани Фаріон, який навіть мене зворушив. Була серед публіки і Люда — вона до мене потім не підступила: думаю, що була шокована моїми ревеляціями про “не-моральну” і не згідну з католицькими приписами поведінку молодих Косачів. Я люблю шокувати і провокувати публіку, бо якщо тільки повторяти старі заязлені фрази, то навіщо взагалі доповідати? “Добудь нові слова, новії струни, або мовчи — могили не співають”, мовляла Лариса Косач.

Субота, 16 листопада 2002. 3:00 PM.

Моя 72-а річниця народження привернула до себе увагу різних осіб: у висліді моя хата виповнена гарними живими квітами (від Максима й Уляни, від Ії, від Наді Петрик, а є ще живі і гарні букети півоній, що їх привезла Софійка Геврик і не зовсім вже свіжі троянди, що їх я привезла із засідання НТШ-А тиждень тому. На сам вчорашній день я нікуди з хати не виходила і навіть нормально не обідала — була в мене в той день Галина прибирати хату і хоч на дворі була гарна погода, я не мала змоги навіть піти на прохід. Зате хата чиста, і навіть мої журнали на столику упорядковані — винесла до пивниці 2001 річники!) Але я мала нагоду вже раніше двічі відзначувати свій день народження в ресторані — з Трофименками, а потім з Софійкою і Вірою. Вітали мене з уродинами і Марко, і Максим з хлопцями, і окремо Уляна з Марією Пасічник, і окремо Ніна, з якою нарешті я мала змогу трохи довше поговорити по телефону, а крім того Марія Смолка-Дей (довідалась від Наді Петрик), і Галина Клюк, і Леся Яцкевич, і Мотря з Андрієм. Прислала вітання і Неля Винярска, а по електронній пошті — Марійка Сеньківська. Вже раніше з України писала мені Мирослава Антонович і Марта Бліхар. Приємно, що люди пам'ятають, хоч це не такі вже важливі уродини. Сімдесятка — це справжній ювілей і дата, яка буває тільки раз у житті (якщо до неї дожити) і дає можливість зробити підсумок життя, що ось-ось завершується. Наступні всі уродини — дар божий, що за нього можна дякувати долі, якщо людина ще у відносно доброму стані здоров'я, але відзначувати ці дати вже не дуже потрібно.

Були ми з Софійкою і Вірою в кіно на фільмі “Frida” — це про малярку Фрідю Кальо (Frida Kahlo), жінку Дієго Рівери (Diego Rivera). Я про неї нічого абсолютно не знала, тим більше фільм мене зацікавив. Зроблений він оригінально і по мистецькому, трохи з надміром гетеро-і гомо-еротичних сцен.

Софійка від'їхала в четвер. В Нью Йорку мала зустрітися з Титом і піти з ним до лікаря-ортопеда. Потім телефонувала. Виявилось, що Тит має пошкоджений клуб і йому потрібна операція. Ця вістка їх приголомшила і вони поїхали з Нью Йорку просто додому, до Гантеру, зрезигнувавши з приїзду до Філядельфії на празник Михайлівської парафії, який має бути сьогодні ввечері. Я сьогодні знову потелефонувала до них до Гантеру, щоб запропонувати — на випадок, якби вони робили цю операцію у Філядельфії — що можуть мешкати в мене так довго, як це їм було б потрібне. Вони тут зліквідували хату, в Нью Йорку ночують в помешканнях своїх синів (можливо не надто вигідно), а після операції напевно треба було б проходити деякий час фізичну терапію і треба бути десь недалеко лікарень, а не на дачі в Гантері. Побачимо, яке буде їх рішення.

Мотря у розмові зі мною сьогодні по телефону запропонувала, щоб я приїхала до них перед Днем Подяки на пару днів і я, можливо, з цього запрошення скористаю. Мотря має в УНІГУ виставку своїх картин і я дуже хотіла б її побачити. Цього року вона вдома обіду з нагоди Дня Подяки не влаштовує, а плянує відбутися цю гостину в ресторані, а день пізніше вони їдуть до Нью Джерзі на 50-ти ліття подружжя Івана Головінського. Запропонували, що відвезуть мене до якоїсь станції в Нью Джерзі, щоб я звідтам автобусом або поїздом повернулася додому. Це виглядає як плян здійснимий і не надто скомплікований.

Погода сьогодні паршива: дощ, холодно, непривітно. Але в Гантері випав сніг, а в Провіденсі і в Торонто також мабуть буде падати. Отже наша філядельфійська погода ще не найгірша.

Понеділок, 18 листопада 2002. Полудне.

Мала я намір поїхати сьогодні на PENN, але прийшов вранці Лукашевич підрізувати кущі — отже мені треба бути вдома. Сьогодні — сонячно, хоч і холодно та з вітром — але це перший гарний день після кількох понурих дощових днів.

Вирішила сьогодні припинити свою працю над покажчиком імен до щоденника — дійшла до кінця 1979 року і маю вже 20 сторінок. Бачу справді, що це мусітиму зробити я сама, бо воно вимагає не тільки посилань на пам'ять про різних людей, але часом навіть і перевірки в довідкових виданнях. Але це дуже пинява робота, яка відтягає мене від важливіших справ. Робитиму її принагідно, час до часу тільки, бо головну увагу, нарешті, треба таки присвятити ULE70, щоб викінчити том і віддати його до друку. Це певно забере цілий рік часу, але відкладати справді не можна.

Для відпруження по ночах читаю Малапарте “Шкуру” у “Всесвіті”, а крім того слухаю аудіо-касет. Нажаль, не позичили мені біографічних книг, що про них я просила, і я здана на невибагливу колекцію моєї Oak Lane Library. Прослухала дотепну психотерапевтичну лекцію “Men are from Mars, Women are from Venus” (by John Gray, narrated by George Guidall), сензаційний роман “Hunt for Red October”, що його автора навіть не запам'ятала, бо він звернув увагу на себе тільки виключно своїм технічним know-how про підводні човни, а не психологічною глибиною чи літературним талантом, а тепер слухаю класика англійської літератури Форстера “A Passage to India” (by E.M. Forster, read by Sam Dastor) з цікавими ревелюціями про протистояння культур у колоніальній британській Індії.

В Україні президент звільнив прем'єр міністра Кінаха і творить новий уряд. Там взагалі — криза. Зокрема у відносинах із США. Закидають Кучмі продаж радарних оборонних інсталяцій “Кольчуги” Іракові всупереч санкціям ООН (і наступальній політиці Буша, який отверто підготовляється до війни з Іраком). Покищо поїхали до Іраку інспектори ООН, які мають знайти і знищити, якщо знайдуть, хемічну, бактеріологічну і можливо нуклірну зброю, що мовляв, загрожує Америці і всьому світові. Не поділяю воєнної істерії, яку пропагують республіканські кола: Сталіна, що був справжньою загрозою для всього світу — толерували, тримали в окруженні, тобто практикували т.зв. containment, чому не можна застосувати такої ж тактики до Садама Гусейна? Війни рідко коли щось насправді розв'язують, частіше вони створюють низку додаткових проблем і трагедій, а раз пустити в рух воєнну машину — зупинити її буде дуже трудно.

Четвер, 21 листопада 2002. 3:00 PM.

Була вчора з Марилею і Раном на оригінальному концерті у Кімьель-центрі. Моя програмка каже: “Every boy deserves favor: a play for actors and orchestra”. Автор драматичного твору:

Tom Stoppard, композитор: André Previn. Постановка нашого філядельфійського театру Вільма і нашого ж симфонічного оркестру (диригував молодий диригент Rossen Milanov. Ця річ триває 60 мін. отже щоб заповнити програму, в першій частині оркестр грав камерну симфонію Шостаковіча.

Ця п'єса Стапарда — інша від його драм, що їх я досі бачила. Передусім — незвична для нього тема: психіатрична лікарня в ССРСР: божевільний, який грає на трикутнику, живе ілюзією, що він диригує симфонічним оркестром. В лікарні він в одній кімнаті із політичним в'язнем-дисидентом, що його покарали психушкою. Отже тема має політичний підтекст, але і філософський: що таке реальність, хто нормальний, хто божевільний. Акторів тільки 6. На великій сцені три платформи, що репрезентують три окремі кімнати. Переходи між ними — своєрідні довгі помости, що самі також творять трикутник. А між тим — оркестранти, що їх було, мабуть із 70. (Симфонію Шостаковича виконувало 50 музик — при чому це були тільки скрипки, чельо і басы — я їх порахувала, але до драми було оркестрантів помітно більше). Враження від п'єси і від музики було для мене зворушливе. Передусім тому, що за символами цієї п'єси скривається така жахлива дійсність недавньої нашої історії.

Цікаві біографічні дані про Стопарда і Превіна. Стопард народився в Чехословаччині і називався Tomas Straussler. Батько був лікарем, якого 1938 року вислали на працю до Сінгапуру. Батько помер, мати з дітьми втекла перед японською окупацією до Індії, там вийшла заміж за британського офіцера Стопарда і з ним переїхала до Англії. На 17 році життя Tom Stoppard покинув школу, працював журналістом і почав писати драми. Превін почав життя як Andreas Ludwig Prewin в Берліні 1930 року. Родина втекла з Німеччини. André Previn студював у консерваторії в Парижі, від 16-року життя працював в Голівуді, писав музику для фільмів, має чотири нагороди Оскара.

Ніч, год.2:00, вже 28 листопада. Thanksgiving, Providence, R.I.

Випила сьогодні міцну каву Carruccino і тому, мабуть, не спиться мені. Не збиралась я робити записки, але вже прочитала NYTimes за кілька днів, а тепер, усвідомивши, що сон мене не бере, засвітила світло і взялася до записок.

Приїхала я сюди в понеділок увечері поїздом. Андрій чекав на мене на станції (а вдома пішла я до станції Melrose пішки, тягнувши тількищо куплену маленьку валізочку на колісцях!) І от я вже ночую третю ніч у вигідній й оригінальній хаті Головінських. Леся за минулий рік трохи подалася, не дочуває, але ще всім цікавиться, і як завжди — елегантна. Мотря й Андрій далі страждають від своїх проблем з артритом, хребтом, алергіями, діабетом — але добре з усім дають собі раду, утримують багату й коштовну свою хату, Мотря уже повністю звільнилася з праці (після багатьох відзначень і прощань у своїй школі), а Андрій також уже майже пенсіонер, хоч ще їздить до лабораторії і ще очікує незабаром Retirement party в університеті Brown.

В УНІГУ тепер відбувається виставка Мотриних картин. Відкриття відбулося вже кілька

днів перед моїм приїздом, але я виявила бажання її побачити і ми у вівторок з Мотрею і Лесею їздили до Кембріджу, щоб її оглянути. Я не зовсім усвідомлювала собі факту, що це так звідси далеко. Дорога туди забрала нам більше як дві години автострадами заваленими великим рухом авт. Мусіли бути там перед 1-ою годиною дня, бо виставка — в семінарійній кімнаті інституту, а о 1-ій мав там початися якийсь семінар. В УНІГУ я вже багато років не була, але все там мені, очевидно, знайоме із минулого (включно із Law School, що зараз поруч через дорогу).

Мотриних картин на виставці — 13. Всі вони разом у цій невеликій кімнатці гарно виглядають — більшість з них я вже бачила раніше в Мотриній хаті, хоч деякі полотна — нові. Своєрідне Мотрине малярство нагадало мені назву недавно виданої книжки Тамари Гундорової — “Femina melancholica” — бо в Мотрі майже завжди домінують жіночі постаті, з деяким виразом alienation, відчуження, а можна б це назвати і мелянхолією.. Мотря має професійного агента, який веде на інтернеті галерію — website; Мотрині картини на цьому сайті мають високі ціни — в тисячах доларів. Назви їх дуже своєрідні, напр.: Ancient whispers, I need shade and air, Between high blue and low pink, Reflections on the past, A little echo of color, etc. В надрукованому біо — є така характеристика її творчості: “Motria’s paintings are the expression of dreams on imaginary subjects, color and composition. Her imagery, therefore, is created, not found. She invents highly lyrical atmospheres through the use of unusual color combinations.”

В УНІГУ бачили ми і Тимоша. Його бюро тепер там, де колись була канцелярія ФКУ.

З Мотрею і Лесею обідали ми таки там у Кембріджі, в доброму китайському ресторані на Massachusetts Ave. Повернувшись додому, ще довго розмовляли, оглядаючи старі фотографії, та дивилися на якийсь досить інфантильний фільм про друїдів (який нагадав мені французькі камікси для дітей, що їх я колись читала в Іванковій і Стефковій колекції).

Сьогодні вранці пробудились до ... снігової казки. Впало 6 інчів снігу і краєвид лісу з вікон набрав романтичного зачарованого вигляду. За кілька годин, одначе, дороги були прочищені (не даром вони тут платять 8,000 дол. річного податку!) — і ми утрюх поїхали до ресторану на обід (тим разом гостила я), а потім ще до оригінальної крамниці подарунків Bombay, де Мотря купила дарунок на гостину, куди вони їдуть у п’ятницю (до Нью Джерсі, на 50-ліття подружжя Івана й Наталки Головінських), а також собі два столики з темного магоньового дерева до вітальні. Леся з нами не їздила, бо її болів шлунок. Вечір провели при телевізорі. Ішли дві дуже цікаві програми: про малярку Mary Cassatt, а потім про Зігмунда Фрейда.

З моїх подарунків найбільшим успіхом втішається компактний диск сестер Тельнюк. Менше подобався диск Петриненка і Горобець. Дотепний коляж-оберіг (що його недавно подарувала мені Надя Петрик) більше цікавий Мотрі, як мені. Але добре теж, що я привезла їм по два числа “Всесвіту” і “Сучасності” (мої дублети), бо бачу, що і те викликає зацікавлення в тій хаті, де багато читають і цікавляться культурою. Привезла я зі

собою і нововидані спомини Романа Волчука — сама прочитала їх по дорозі сюди, а тепер дала Лесі і вона уже в половині книжки.

П'ятниця, 29 листопада, 9 PM. Somerset Marriott.

Приїхали сюди до South Bound Brook-у, до готелю, що через дорогу від православного осередку і цвинтаря. Я думала, що може вдасться мені доїхати до станції Metropark, щоб повернутись поїздом додому до Філядельфії. Ми приїхали досить пізно, десь після 4-ої год. Андрій був дуже втомлений дорогою, а з готелю не було ні shuttle, ні лімузини. Андрій, Мотря і Леся приїхали сюди на 50-літній ювілей Івана і Наталки Головінських — вони замовили собі тут готель на дві ночі. Мають дві окремі кінати із чотирьома великими ліжками — отже є тут місце і для мене. Тому я і залишилася, щоб не комплікувати справ і не їхати на ніч не зовсім певною дорогою. Поїду завтра вдень (маю надію: вранці!) — Андрій обіцяв довести мене до станції в Метропарку і хоч я не маю квитка і зарезервованого місця (а це тепер після Thanksgiving може бути проблемою), маю надію, що завтра пополудні вже буду вдома. Це важне, бо в неділю їду до Нью Йорку, на конференцію в пам'ять Григорія Костюка, де маю читати доповідь.

Андрій, Мотря і Леся пішли на вечерю до Марусі Чен, доньки Івана й Наталки, яка є головним організатором цього ювілейного родинного зібрання. Основні святкування будуть завтра увечері. Я залишилася в готелі, тут у ресторані перекусила зупою і салатою, скупалася, а тепер дивлюсь на телевізійні програми.

Субота, 30 листопада 2002. Минула восьма вечора.

Я вдома вже від полудня. Погода, на щастя, була поміркована, без дощу і без снігу, валізочка трохи легша, ніж в дорозі туди, і я без пригод і без сторонньої допомоги прийшла пішком із станції Мельроз Парк.

Поїздка до Провіденсу урізноманітнила трохи мій щоденний побут і я рада, що відвідала родину. Сам День Подяки, одначе, не мав тим разом урочистої атмосфери родинного свята: вони вирішили відбути його в ресторані недалеко від Тимоша Holiday Inn, щоб було вигідно молодим Головінським з дітьми. Було нас при столі дев'ятеро: Леся, Мотря, Андрій, я, Тиміш, Ліля, її батько Михайло Любезний і малята: Трувор і Вікторія. Був багатий буфет, кожен брав що хотів, але було, очевидно, також повно інших гостей ресторану і — що мене трохи навіть здивувало — люди не були святково вдягнені і не відчувалося взагалі якоїсь святкової атмосфери. А ще великі і стандартні американські готелі можуть імпонувати своїм багатством хіба що новоприбулим людям із бідніших і менше цивілізованих країн. Думаю, що скромний обід вдома в родинному оточенні був би значно приємніший. Ми, правда, поїхали опісля до Тимоша і побули там пару годин, але це вже робило враження звичайної візити, а не родинного свята з нагоди Дня Подяки.

Діти ще дуже маленькі: Трувор, правда, ходить вже до передшкілля, Вікторія тількищо починає говорити. Бачу, що Мотря трохи переживає факт, що Трувор слабо, а то й зовсім

мало розуміє по українському, що його мама-Ліля, хоч і українка, говорить до дітей здебільшого по англійськи. Тиміш пізно повертається з праці додому, доїзд до Кембріджу довгий і виснажливий, я дивуюся, що люди аж так утруднюють собі життя, задля того, щоб мешкати в панській багатій дільниці. В околиці Гарварду всюди страшенно дорого, але я певна, що є дільниці в Бостоні, де можна було б мешкати скромніше і ближче до праці. Але це не моя справа: кожен має право вибирати свої пріоритети.

В розмові з Тимошем відчула я певні натяки на непорозуміння з ФКУ, з Романом Проциком, але я не хотіла входити в такі розмови: йому треба бути дискретним, а мені не про все варто і треба знати.

Завтра приїде по мене Олекса Біланюк і разом поїдемо до УВАН автом. Застала я в пошті гарно надруковане запрошення на конференцію в пам'ять Костюка і бачу, що в ній участь беруть Олекса Біланюк, Теодор Костюк, Микола Жулинський, Сергій Гальченко, я, Микола Француженко, Тамара Скрипка і Лариса Онишкевич — отже програма готова затягнутися на три години (початок о 2-ій). Буде і презентація книжки Костюка "Літературно-мистецькі перехрестя", яка тількищо появилася. Цікаво чи справді прийдуть Жулинський і Гальченко?

Понеділок, 2 грудня 2002. 9:00 PM.

Завтра мають приїхати обоє Геврики, маємо засідання Ради Бібліотеки у вівторок, а Тит має візиту лікаря в середу. Саме приготувала їм кімнату і лазничку. Також їздила вдень до крамниці за харчами і встигла сьогодні також зварити бігос.

Не знаю чи зможу бути присутня на засіданні Ради Бібліотеки. Несподівано вийшло так, що буде в той самий час виступ в УКУ Євгена Місіла і мені конче треба буде туди піти — може візьму ще з собою і Тита. Місіло приїхав з Варшави, НТШ-А (тобто моя комісія) саме подала на голосування дотацію для їхнього каталогу архівів НТШ знайдених у Варшаві, я маю з ним довшу вже переписку і він конче хоче зі мною зустрітися. Є можливість, що він прийде на розмову (і коньяк!) вже сьогодні ввечері, разом із Заліпським, який організує цей його виступ у Філядельфії. Повинен вже бути в мене, але він летить із Шікаго і літак його спізнений, отже не знаю, чи прийде сьогодні, чи зустрінемось на розмову аж завтра.

Конференція в пам'ять Григорія Костюка пройшла в неділю в УВАН у Нью Йорку з помітним успіхом: прийшло понад 50 осіб, приїхали з Києва і Жулинський, і Гальченко, крім доповідей, була і презентація нововиданої збірки Костюкових статей і в цій книжці — на мою радість — є і його статті про Остапову і про мою творчість. Зі свого виступу я дуже задоволена: пішло мені добре, публіка живо реагувала, було і пізніше чимало відгуків від людей (навіть і зовсім незнайомих!) які підходили до мене і виявляли своє зацікавлення і задоволення. Були серед них і деякі молоді новоприбулі люди з України, що їм моя критична і провокативна доповідь про контроверсії діаспорного життя віддзеркалені в Костюкових спогадах була несподіваною ревеляцією. Проводив

конференцією Біланюк, виступали Теодор Костюк із спогадами про батька (мало індивідуалізовані, досить шаблонні, а тому не надто ефектні), Жулинський (який дав характеристику соціологічного методу Костюкового підходу до літератури), Сергій Гальченко (який опрацьовує архів ГК, що в ньому є не тільки багате листування, але і значна кількість щоденникових нотаток), Тамара Скрипка (яка говорила про перевезення до США архівів Винниченка) і Мирослава Знаєнко, яка прочитала доповідь неprisутньої Лариси Онишкевич (про Винниченківську комісію УВАН) і додала від себе кілька теплих слів про Костюкові контакти з молодими українськими науковцями. Мав читати доповідь ще Француженко, але він не приїхав.

Жулинський тепло зі мною привітався, в короткій розмові сказав, що залишив помешкання своє на вул. Гончара дочці Лесі, а сам з жінкою побудував собі хату на Кончі Заспі, запрошував приїхати. Про мої “Ключі до царства” нібито чув, але казав, що не бачив і я йому книжку подарувала (хоч він казав, що купить собі в Києві, але я подумала, що може він ще тут в час свого побуту в США матиме змогу переглянути). Також подарувала я дві книжки Гальченкові — не “Ключі”, а “Тихі розмови” і “Автобібліографію”. А на місце цих трьох своїх книжок, що їх я привезла із собою, назад до Філядельфії приїхала я з двома примірниками нової Костюкової книжки та із книжкою праць Драй-Хмари — теж нове видання УВАН — купила собі і Максимові на подарунки.

Їхала я до НЙ автом із Олексою Біланюком, поверталася з Олексою і Кіпою.

Середа, 4 грудня 2002, 11:00 перед полуднем.

Вчора мала активний день, як ніколи. Вранці потелефонував Заліпський: Місіло приїхав десь опівночі. Отже я запросила Заліпського і Місіла на полуденок і розмову. Були від 11:30 до 1:30, бо мусіли ще їхати на інтерв'ю із Захарчуком. Я погостила їх коньяком, бігосом і пивом. Місіло зробив на мене дуже добре враження: високий, пристійний, із західними манерами поведінки. Розмова була про його дослідчу працю над документами “Акції Вісла” і я довідалася вперше, що після того як ці речі були опубліковані (наклад 5,000 примірників вже розійшовся, плянують нове поширене видання), Місіла звільнили з праці в Польській Академії Наук. Він тепер є тільки директором Українського Архіву, інституції, що утримується на громадських засадах. Згадував про те, як перша його праця отримала нагороду Ценків і як це допомогло йому купити помешкання у Варшаві. Не знав (а може не пам'ятав) про те, що це я була головою комісії, що приділила йому цю премію. Про справи архіву НТШ і гранту, над яким саме проходить голосування, говорила я з ним тільки під сам кінець його побуту в мене. Я вияснила, що наш демократичний процес вимагає певної процедури і часу, але що справа на добрій дорозі і я певна, що він якийсь грант отримає. Сказала йому зовсім щиро, що він непотрібно так подразнено в листі zareагував і що якби послушав моїх порад і дотримався був всіх вимог нашого правильника, то це навіть вийшло б йому на більшу користь, ніж те, як він це полагодив. Вияснила йому, що моя видавнича комісія розглядає тільки прохання про гранти на видання, а дотації на підготовчу працю розглядає Стипендійна комісія, головою якої є Роман Воронка.

Негайно після від'їзду Місила і Заліпського, приїхав післанець від Романа Процика — Іко Лабунька. Процик прислав його з текстом апелю до громади від Української Бібліотеки, щоб я переглянула ще цей текст перед його друком і розповсюдженням (увечері Процик хотів дати вже готові ці матеріали Раді Бібліотеки). Іка я погостила борщем і він посидів в мене понад годину, розповідаючи мені різні сплетні та інформації. Особливо багато говорив про Ромка Процика і його жінку, бо Іко має тепер працю у Процика, пов'язану із новою збіркою фондів на Колюмбійський проєкт, і через те тісно із ним пов'язаний. Іко говорив, як звичайно, динамічним монологом і з власної ініціативи, немов мав потребу звільнити душу від деяких жалів. Я зовсім його питаннями не провокувала, але слухала з цікавістю, багато довідалася, і думаю, що ліпше розумітиму в майбутньому Ромка Процика. Після ревелаяцій Іка я подумала, що добре сталося, що Процик став членом Ради Бібліотеки. Бачу, що він вже виявляє бажану і дуже фахову активність, а всупереч моїм побоюванням, що він може не матиме досить зацікавлення і часу і охоти для такої порівняно дрібної і локальної справи, як наша філіядельфійська бібліотека, починаю розуміти, що Ромко може матиме і особисту потребу в такому контакті із громадою і що ми в майбутньому зможемо числити на його участь у праці, а може навіть вдасться намовити його очолити Раду після каденції Софійки.

Геврики приїхали десь перед п'ятою. Приїхали не своїм великим “van”-ом, а винаймленим малим автотом і Тит виліз з нього, як поломаний, ледве випростував хребет. Він великий мужчина, а ще й з пошкодженим клуботом — для нього їхати так далеко таким малим автотом було дуже невигідно. Потім трохи розрухався. Після обіду ми з Титотом поїхали на виступ Місила до УКУ, а Софійка поїхала до Центру на засідання Ради Бібліотеки. Прикро, що так вийшло, що я не могла бути на Раді — я перестерігала Софійку вже по телефону, що я мусітиму піти на виступ Місила і не зможу бути на нашотом засіданні. Але вийшло так, що не тільки я пропустила засідання Ради Бібліотеки — на виступі Місила були і обоє Захарчуки, і Наталка Коропецька, і Ромко Процик. (Треба конче змінити день наших засідань, бо у вітвірки часотом бували і в минулотом цікаві виступи на УКУ і це було в конфлікті з нашими засіданнями).

Місила говорив дуже цікаво про те як колега-поляк знайшов у смітнику матеріали з архівів НТШ, як знайотмі його поляки допомагали йому знайти документи “Акції Вісла” у військових архівах Польщі, про інтернованих українців в концентраційному таборі після війни, створенотму на місці німецького концентраку в Осьвієнцімі і в його філії в Явожному (? не певна назви місцевості). Місила має документацію прізвищ полеглих вояків УПА, засуджених, розстріляних ітп. Є один документ, який переселення українців на німецькі терени називає “остатотчною розв'язкою української проблеми в Польщі” і дає точні інструкції: кого переселювати, кого інтернувати в концентраку і таке інше. Робить Місила подивугідну копітку роботу, збираючи документацію для історії, і ця його завзятість викликає не тільки пошану до його праці, але навіть заражує його ентузіазотом і таких як я — бо я подумала, що і моя особиста одержимість в ділянці англомовної українки, хоч і не має громадської підтримки і визнання, потрібна для майбутнього і треба знаходити в собі силу й самодисципліну, щоб її продовжувати.

Сьогодні вранці Тит і Софійка уже від'їхали: Тит має в місті візит у лікаря, Софійка іде стригтися до фриз'єра, а потім на ланч із президентом свого коледжу, а тоді вони їдуть назад до Гантеру. Я думала, що вони будуть в мене на обіді, а навіть раніше думала zorganizувати якийсь вихід до театру. Добре, що я не завдала собі з тим клопоту, бо з тих плянів нічого б не вийшло. Крім всього іншого, заповідають на завтра снігову бурю — і це ще одна причина, що Софійка спішиться повернутися додому. А я мала завтра вранці везти авто до Тойоти в Дженкінтавні на річну інспекцію — але з уваги на заповіджений сніг, я своє замовлення відкликала.

Понеділок, 9 грудня 2002. Доходить 5 пополудні.

Вчора провела день у Нью Йорку на конференції дійсних членів УВАН. Приїхали по мене вже о год. 7:30 ранком Олекса Біланюк і Славко Трофименко і ми автом поїхали прямо до Нью Йорку. В нас після великого снігопаду в четвер ще і досі вулиця не прочищена і якби не мої знамениті і вправні водії — то, очевидно, нікуди з хати не їхала б. Навіть на проходи цими днями не ходжу!

Мусіли бути на місці раненько, бо хоч сама конференція була заповіджена на 2 год. пополудні, то Олекса мав ще перед тим ділові засідання президії. Отже ми із Славком мусіли достосуватися і чекати. Це дало нагоду коротко поговорити з Асею Гумецькою, а згодом з Миколою Жулинським і Сергієм Гальченком. Микола, на моє запитання, розповів мені про свого батька — він його минулого тижня відвідував. Старий вже має понад 90 років, живе зовсім сам, десь біля Коговз, але ще відносно здоровий і дає собі раду. Я знала, що він вдома залишив жінку з двома синами і що він був в німецькому концетраку. Потім, після війни, одружився на заході з якоюсь полькою, з нею приїхав до Америки, мав нову родину, але подружжя не витримало проби часу, розійшлись, він навіть не знає тепер, де живуть його діти. Старий випровадився з власної хати, все залишив жінці, живе на винайнятому помешканні. Не належить до громади чи церкви, але по своєму дуже релігійний і роздає людям все, що має. В Україну їхати не хоче, хоч Микола пропонував забрати його до себе. Говорив Микола — без великого ентузіазму — і про своє заангажування в політику (він далі є депутатом Верховної Ради), про Ющенка, що його близько знає від давна і, каже, через те не міг йому відмовити, коли він взяв був його до свого кабінету ітд.

Сама конференція дійсних членів заповідалася трохи сензаційно, бо було нам відомо, що номінаційна комісія ставить кандидатом на президента УВАН Ігоря Шевченка. Шевченко з'явився на зборах, але назвав себе "пасивним" кандидатом і на прохання виявити якісь свої пляни щодо активності УВАН в майбутньому сказав, що говоритиме про це хіба тільки тоді, як його виберуть. Поводився дуже легковажно, як прімадонна і це зробило на мене (і напевно не тільки на мене!) погане враження. Я дуже шаную професора Шевченка як вченого із світовим іменем, але якщо він дає свою згоду бути кандидатом на президента УВАН — то повинен поставитись до цього серйозно, а не робити якусь ласку, мовляв, я даю вам своє ім'я і це має вистарчити. Взагалі, як правило, і в науці і в літературі, визначні прімадонни не є найкращими лідерами. Треба вміти працювати з людьми, заохочувати

інших до праці, виявляти ініціативу, плянувати і координувати діяльність. До цього треба адміністративного хисту. Тому зовсім не треба пхати на міністрів таких людей як Дзюба чи Ступка, ані таких як Шевчук чи Вінграновський на голов чи то СПУ чи Українського ПЕН-Клубу. І, слава Богу, збори пішли таким шляхом, що Шевченко, остаточно, зняв свою кандидатуру і запропонував Біланюка. Отже Олекса залишиться президентом УВАН ще на другу каденцію. Це йому належить, тимбільше, що мав у першій каденції досить поважні успіхи: направили дах і відремонтували будинок, видали спільно з НАНУ і ін. 15 різних книжок, нав'язали активні зв'язки з Україною (НАНУ, Інститут Літератури). Не має Олекса доброї команди людей до співпраці — найбільш активними там є Кіпа, Любомир Винар і Гумецька, але є і такі як Тамара Булат, генеральний секретар — людина, яка робить враження дуже неділової і незорганізованої, яка навіть на такі збори не мала точного протоколу і я дуже дивуюся, що її знову запропонували до нової управи.

Перед виїздом до НЙ я ще мала один господарський клопіт. Сама його собі викликала: на дворі стояв мороз і я пригадала собі, що треба замкнути трубу, що веде воду на город. Після того як я з трудом закрутила закрутку — почало мені капати і у пивниці збиралася вода. Щастя, що не замкнули пачки видавництва Мости! Закликала я в п'ятницю Стівена Алена — плобмера, він приїхав в суботу. Робота виявилась більшою, як виглядало спочатку: треба було вирізати кусок дерев'яного ranneling стіни і я турбувалася тим, що мусітиму кликати ще іншого робітника, щоб це направив. Але Стівен трубу направив, сам стіну назад приліпив, я завісила її побільшеними карикатурами ОТ і все знову впорядку і на своєму місці. (Коштувала ця робота 175 дол., але я рада, що обійшлось без більшого клопоту!)

Я взяла з собою до НЙ пару примірників Ікерової книжки і навіть продала два примірники по 17 дол. (Кіпі і Карпиничу).

Вівторок, 17 грудня 2002. 9 РМ.

В суботу 14 грудня їздила я з Трофименками і Ларисою до НЙ на засідання НТШ-А. Мусіла встати вже о год. 5:30 вранці (щоб встигнути ще зробити руханку, заки приїхав Славко о 7-ій), а повернулася пізно, десь перед північчю. Довгий і томлячий був день. Але тим разом я брала участь тільки в поширеному засіданні управи, що почалося о год. 2-ій, і була учасником цікавого круглого столу, де виступали Жулинський, Гальченко, Романів і Гриценко — чотири тузи з України. Засідання тим разом було коротке, без звітів, але новинкою було, що Лунь прийшов знімати все це для телевізійної програми "Контакт". Виїхали так раненько тому, що в НЙ вранці робили засідання Світової Ради НТШ, де були присутні Левко Рудницький, Олег Романів зі Львова і Курас з Канади. Славко, Марта і Лариса також брали в цьому участь, але мене воно не стосувалося. Отже я використала час, щоб попрацювати в бібліотеці НТШ-А над своїм ULE. (Знайшла невеличку сензацію: брошуру видану товариством "Україна" з 1976 року, що її автором є Іван Дзюба! Чортові большевики примусили чоловіка компромітувати себе такою нібито реабілітацією після його покаяної заяви!)

Привезла я до НЙ для Жулинського всі три мої бібліографічні книжки ULE, бо подумала, що ці речі повинні бути в Інституті літератури. При нагоді сказав мені, що читає мої “Ключі” з великим зацікавленням.

А виявляється, що я і справді маю кілька читачів: Софійка телефонувала з холодного Гантеру, щоб повідомити мене, що докінчує читати мою книжку і дуже під враженням прочитаного, а саме недавно говорила я з Оксаною Фаріон, яка — виявляється — їздила з моїми “Ключами” аж до Сінгапуру на відвідини сина, з великим задоволенням, каже, прочитала мою книжку і навіть хоче запропонувати її на нагороду Ковалевих. Ну, ну.

Я зі свого боку також багато читаю. (Очевидно, тільки по ночах!) Ось закінчила недавно позичену в публічній бібліотеці цікаву й оригінально скомпоновану книжку: *From this Day Forward* / Cokie and Steve Roberts. (NY: Wm. Marrow, 2000, 352 p). Приманила мене до книжки особа Кокі Рабертс — дуже інтелігентної і чарівної тележурналістки, що донедавна вела недільною програмою вістей. Мене зацікавив факт, що її чоловік, Стівен, також відомий тележурналіст і що це давнє, довготривале подружжя. Книжка є своєрідною автобіографією подружжя, і коментарем про інституцію подружжя взагалі — особисті ревелюції переплітані розділами про історичне подружжя Адамсів (Абігейл і Джана), про подружжя невольників американського півдня, піонерів, що ішли на захід завойовувати прерії, імігрантів з Європи. Цікаво, що Кокі — католичка, із заможної американської родини, батько був сенатором (Boggs, згинув у катастрофі літака над Аляскою), а Стівен — єврей — прізвище первісно було Rogowsky, батько, а може дід, походив із польського Bialystok-а, з Роговського змінили на Rogow, а потім на Roberts. Кокі і Стів деякий час жили в Каліфорнії, потім у Греції, а тепер живуть в родинному домі Богсів у Вашингтоні.

Подружні пари і далі в центрі моєї уваги. Тепер докінчую вже книжку про подружжя Бравнінгів [*The Brownings: a Biography Compiled from Contemporary Sources* by Joanna Richardson. London: Folio, 1986. 285 p.] Ця книжка замітна не тільки тим, що героями є подружжя славетних поетів, але теж і тим фактом, що вся книжка побудована на уривках з листів і спогадів сучасників, з мінімальним коментарем від автора, і це робить її для мене ще більш привабливою.

В неділю була в УВАН конференція в пам’ять Шевельова, але я не мала змоги знову їхати до НЙ. Зрештою, може і не варто так собою кидати. Славко також хотів відпочати після активної суботи. [Він, між іншим, маєсья добре, волосся йому відросло, саме відзначував 15 грудня свій день народження, в Онишкевичів, після повороту з НЙ, коли Любка гостив нас оригінальною перекускою, Славко навіть засів до фортепіано і цим мене зворушив: як-не-як перемога над небуттям, дай Боже, щоб вдалося йому перебороти рака, а бодай припинити його ріст.]

Замість до НЙ, я в неділю поїхала до Центру на різдваний базар, накупила за понад 100 дол. компактних дисків української музики на дарунки, а також собі “Історію українського письменства” Єфремова і ... янтарні кульчики.

В понеділок мала я візит в гінеколога (Lisa Baute), ходила робити мамограм, а вміжчасі вступила до бібліотеки Ван Пелт, знайшла там книжку про історію Сибіру, де є цитати із листів Драй-Хмари — отже максимально використала час.

Турбує мене накопичення справ НТШ-івських і факт, що я так багато свого часу і уваги мушу їм присвячувати. Це мене відтягає і від ULE, і від впорядковування архіву, і від евентуальної підготовки до друку Остапового листування з Гординським, і від інших моїх задуманих проєктів. А життя тікає, як краплі води з клеписдри. Може не варто мені давати згоду очолювати Видавничу Комісію НТШ-А ще і в наступній каденції?

З нагоди недалекого Різдва привезла я з собою до НЙ три примірники Ікера і продала їх Ані Процик, Романові Воронці і Ользі Кузьмович. Англomовні гуморески дуже надаються на святочні дарунки, а мені легше промоувати цю книжку видавництва Мости, ніж свої власні видання!

Понеділок, 23 грудня 2002. 5:00 РМ.

В п'ятницю двадцятого, не зважаючи на погану дощову погоду, я їздила до Penn Law School на Dean's Christmas Party. Смачно і елегантно, як звичайно, з живою музикою, в новореставрованому нашому старому будинку. Але знайомих, тим разом було обмаль, Словн вже помер, Ненсі вже мабуть не під силу приїздити на такі шиндики, Марія з Раном поїхали на Різдво до Польщі, знайомих професорів також було мало. Я сиділа при столі, де були Judy, Pat і Cynthia і старий наш проф. Reitz з якоюсь мабуть новою, відносно молодою жінкою.

В суботу приїхала Софійка — спершу прямо до бібліотеки в центрі, щоб з Галиною і кількома іншими добровольцями (Софійка зорганізувала навіть Віру Лащик до громадської роботи!) помити вікна, звільнити полиці від книжок, тобто підготувати бібліотеку до інсталяції новозакуплених полиць. Сьогодні вранці мали їх доставити: Софійка поїхала до Центру вже раненько, я поїхала пізніше, але виявилось, нажаль, що зайшла якась перешкода і фірма дату доставки перенесла на 30 грудня! І подумати: скільки Софійка і інші вклали вже в це праці, і приїхала вона кількасот миль спеціально, щоб цю справу припилувати, і не вийшло!

Я в суботу з нею до бібліотеки не їздила, бо мусіла підготувати деякі матеріали Видавничої Комісії на засідання наступного дня, в неділю, що його скликала Лариса в себе вдома і де були і Роман Процик, і Зенон Когут, і Павло Гриценко з Києва, і обоє Трофименки, і я. Зустріч ця, пов'язана з гостиною, була дуже цікава — обмін думок про спільні видання, про спонсорство видань в Україні, про нові проєкти ітд. дав мені багато цікавої і нової для мене інформації (наприклад про те, що ФКУ повністю субсидіює видання "Критики" (журнал, книжкові видання, інтернетне видання "Критика-коментарі") і що це їх коштує майже сто тисяч доларів річно (друк, платні редакторам, гонорари авторам, оплата приміщення в Києві, комп'ютерів, ітп.). Виглядає, що Грабович повністю присвятився "Критиці". Між іншим на конференцію в пам'ять Шевельова, де Грабович

мав читати доповідь, він не з'явився, бо мовляв, там не всі доповіді були науковими — але він, мабуть, не свідомий того факту, що присвячуючи себе всеціло “Критиці” в Україні, він і сам перестає бути американським науковцем, а стає українським публіцистом. Павло Гриценко пред’явив представникам КІУСу, ФКУ і НТШ-А грандіозний плян мовознавчого проєкту, що мав би передати діалектологічну інформацію Атласу на аудіодискети (цей проєкт Гриценко оцінює також на майже 100,000 дол.) Гриценко вміє дуже переконливо говорити і повний справжнього ентузіазму, але рішення нелегке: бо гроші, навіть як вони є, треба призначувати на те, що важливіше — вибір пріоритетів лежить на плечах кількох тільки осіб (зокрема таких як Ромко Процик, що як ексекютивний директор ФКУ завідує мільйонами громадських грошей цієї фундації. Їздила я тим разом не з Трофименками, а Проциковим автотом, разом із Когутом, який тепер перебував у Філадельфії у зв’язку із хворобою його матері.

7:45 PM

Використала я Софійчину присутність, щоб поміняти вигорілі жарівки при входових дверях і у моїй робочій кімнаті на стелі. Не така це проста справа: треба принести з гаражу драбину, вилізти на неї, а тоді піднятими вгору руками відкручувати абажур і міняти лампочки. При моїй фобії висот і поліміялгії м’язів така проста, здавалось би, процедура переростає у великий проєкт. Часто, буває, що прошу когось із моїх гостей це зробити за мене, але останнім часом не було для цього змоги. Коли я зовсім сама в хаті, боюся таке робити, бо якби впала з драбини — не було б навіть кому викликати наглу допомогу! Отже я сьогодні встала раненько, приготувала Софійці сніданок, а сама принесла з гаражу драбину і зробила цю роботу і на дворі, і в кімнаті. Не така це легка справа, зокрема назовні — але вдалося мені це зробити без сторонньої помочі і хоч мене це втомило, то дало і велику сатисфакцію. В таких випадках я шляхом іронічних самогратуляцій парافразую собі рядки Тичини, мовляв: “Ви — сила, і з вас ще буде комуніст!”

Поки віддам до бібліотеки книжку про Бравнінгів, хотіла б віднотувати деякі факти. Батько Elizabeth Barrett успадкував поважний маєток свого діда-власника фабрик, копалень ітп. в Англії і на Ямайці. Замолоду для своєї родини побудував резиденцію Hope End estate, яку авторка Joanna Richardson називає “a vast flamboyant house in the Oriental style”. Батько після 23 років подружжя овдовів, а потім також втратив цей свій палац. ЕВ мала ще дві сестри і двох братів. Мешкали в Лондоні у власному будинку при вул. Wimpole 50 — ЕВ хвора на туберкульоз і серце жила як інвалід, в замкненій кімнаті (згадуються ліки Digitalis, opium). Батько був страшний автократ, мораліст і релігійний фанатик. ЕВ, не зважаючи на хворобу, багато писала, почали появлятися її збірки поезій, вона звернула на себе увагу літераторів, її відвідували Вордсворт, а Роберт Бравнінг став постійним гостем, вив’язалась любов. Батько був проти їхнього зв’язку — вони повінчалися проти його волі і старий відіркся дочки і до своєї смерті не хотів її бачити. Роберт був молодший на пару років від ЕВ і за життя ЕВ вважав, що вона — геніяльний поет, а про себе був значно скромнішої думки. Виглядає із листів, що мусів бути енергійною і доброзичливою людиною. Мав якийсь невеликий дохід з родинного спадку, вони не мусіли жити з літератури. Виїхали негайно після одруження до Італії, там здоров’я

ЕБ значно поправилося, народила сина (Пен), про нього і про себе в листі пише: “ми, італійці.” Вони бували і у Франції, але жили переважно в Італії, в Пізі, Римі, Флоренції. Там вона і померла на 55 році життя. Славні “Sonnets from the Portuguese” були написані на початку їхнього кохання, але вона показала їх Робертові аж після подружжя в Італії. Роберт пережив її на 28 літ, більше не одружувався, багато писав, його слава росла і хоч вважався за життя “трудним” поетом, то сьогодні він звучить майже як модерніст і має велику увагу критики, тоді коли її зірка трохи померкла.

Латинське Різдво, 10 год. ранку.

Вчорашній день провела на орудках: їздила за ліками до аптеки, до банку, щоб вибрати готівку на поїздку до Канади і золотий годинник з ланцюжком (той, що я купила Остапові на 25-ліття нашого подружжя), бо хочу його подарувати Маркові на його 50-ліття (але передам Ією, щоб не мусіла ця річ два рази перетинати кордон і канадську й американську митницю!). Потім до супермаркету за додатковими харчами (і квітами, бо хотіла мати свіжі квіти вдома на свято, щоб мені на самоті було веселіше!), до Віри, щоб завести їй “Ключі”, які вона собі замовила на дарунок Кіпі (Вірі я вже раніше книжку подарувала, але за дарунок Кіпі буде мусіти заплатити!), до Рудницьких, щоб передати їм книжку Кацнельсона, що її він прислав на мою адресу, хотіла теж вступити до Центру, щоб відібрати книжки Мостів залишені в бібліотеці — але було замкнено і на парковій площі не було ні одного авта!

Віра була вдома, бо простуджена і не ходила до роботи. Але запросила мене на полуденок, запалила свічки, пустила різдвяну музику, і погостила мене святвечірніми голубцями, які приготувала раніше для своєї сестри (Наші люди мають тенденцію святкувати за обома календарями — одне слово: twelve days of Christmas!)

На вечір і сьогоднішній день був заповіджений сніг із льодовим дощем, отже я нікуди вчора ввечері не вибиралася їхати. Сьогодні також буду вдома і рада тому, що мене ніхто не запрошував!

Вчорашній свят-вечір (роковини смерти Діда Туся) провела я в приємній атмосфері своєї вітальні: на вікнах запалені світелка, в кімнаті і свіжі квіти і два вазонки червоної пойнтсетти, на радіо — повний концерт Генделового “Месії”, а я сіла в фотелі з книжкою, яка саме вчора до мене прийшла з Києва, “Зафіксоване і нетлінне” Михайлини Коцюбинської: “роздуми про епістолярну творчість” (Київ, Дух і літера, 2001) Прочитала-переглянула за один вечір всю книжку, бо це примірник призначений не для мене особисто, а для бібліотеки НТШ-А в НЙ.

А вночі, вже в ліжку, докінчила читати біографію Скот-Фіцджералда (*F.Scott Fitzgerald / Ruth Prigozy; Overlook Press, 2002, 158 p.*) Факти його життя всі мені відомі, але книжка ця в популярній серії Overlook illustrated lives і має велику кількість дуже гарних фотографій.

Хотіла б сьогодні трохи часу присвятити ULE. Але — хоч ніби свято — вже вчора були

телефони і від Лариси і з канцелярії НТШ-А від Андрія Даниленка, і в пошті вчора також були нові матеріали. Доведеться дещо переглянути, заки сяду до власної роботи.

Вівторок, 31 грудня, останній день року 2002. Пополудні.

Вчора, нарешті, доставили нам до Української Бібліотеки в Центрі новозакуплені полиці. Софійка приїхала в неділю ввечері, о 8-ій ранку наступного дня була вже в Центрі, приймати робітників і давати їм інструкції. Інсталяція затяглася аж поза полудне. Я поїхала туди після 11-ої, повернулася додому о 4-ій. Софійка тоді ж виїхала назад до Гантеру. В міжчасі ми порядно напрацювалися: тепер, коли маємо більше полиць, треба переорганізувати цілу колекцію — і ця робота забере ще досить багато часу (я їздила і сьогодні на три години, щоб допомогти Галині Клюк в цій реорганізації). В понеділок, закінчивши роботу, ми з Софійкою і Галиною ще пішли на полуденок до китайського ресторану. Подивляти треба Софійку: вона не тільки заініціювала і довершила цей проект (що коштував нашій бібліотеці біля 4,000 дол.), але і полагодила у Філядельфії багато своїх передсвяточних покупок (вареники, рибу, торт ітд.) Я трохи нею турбувалася, бо їхала вона додому наніч, втомлена цілоденною роботою і біганиною, та ще й після того, як, ідучи разом зі мною до авта на центровому парковиську, несподівано впала — і то без якоїсь видимої причини. Казала мені, що таке їй уже траплялося і раніше. Мабуть, це пов'язане з її щитовидною залозою, або з високим тиском крові. Але вже телефонувала після приїзду, отже все гаразд. Велика це посвята з її боку, адже вдома в Гантері залишила на цей час всю свою родину: Тита, хлопців, невістку і дві внучки, які приїхали на відвідини з Нью Йорку. Але Софійка любить громадську працю і вона ще не звикла до гантерської ізоляції і до обмеженої ролі господині і бабуні.

Завтра приїде до мене Ніна з Ією — Ніна саме сьогодні закінчила лещатарський пластовий табір (дуже цього року велелюдний — біля 200 учасників!) Пізно ввечері сьогодні вони приїдуть до Боба і Марти Чайківських, разом з ними зустрічатимуть Новий Рік, а завтра ми з Ніною увечері відлітаємо до Торонто.

Факт, що Ніна приїде не сьогодні, а завтра, дає мені змогу скористати із запрошення до Рудницьких — там мають бути і Кіпи, і Віра. Отже Новий Рік зустрічатиму не на самоті, а в товаристві.

А сьогодні варто зробити підсумок року, що ось проминув. Найважливіше, за Шопенгауером, *Gesundheit ist nicht alles, aber alles ohne Gesundheit ist nichts*. Мій фізичний стан — підсилений, щоправда, щоденною дозою Prednisone і Vioxx — був знаменитий: рік тому я не була така міцна і фізичне зусилля, яке ось цього тижня практикувала і вдома і в бібліотеці — було просто неможливе! Важливо також, як і завжди, що в родині не було поважних ускладнень: всі більш менш здорові, Максим з родиною їздив в Україну, з Марком також ситуація — стабільна. Я сама їздила тільки тричі до Торонто, раз влітку над океан, в листопаді — до Ровд Айленду і досить багато разів до Нью Йорку. Активність в НТШ-А була в минулому році в центрі моєї уваги і забрала чимало мого часу і енергії. Єдині “творчі”осяги — це дві статті надруковані у “Всесвіті”, дві рецензії в WLT,

три статті у “Свободі”, урбанська доповідь у львівському “Віснику НТШ”, дві нові ще не друковані доповіді, а з відгуків — рецензії на мої “Ключі” у “Свободі”, “Книжник Review”, *WLT* і *Ukrainian Weekly*, передруки статей про мою творчість в книжках Тарнашинської і Костюка.

Але в 2002 році домінували над усім погані вісті з України (скандали з “кольчугою”, з промиванням грошей, з цензурою преси і атентатами на журналістів, погіршення відносин із США) та й напружена політична ситуація в світі: наш президент Буш мол. поводить ся аrogантно, ігноруючи міжнародну спільноту, погрожує не тільки терористам, але теж і країнам т. зв. “осі зла” (Іракові, Іранові і Північній Кореї), серйозно готується до війни з Іраком, а тимчасом Північна Корея починає продукцію атомної зброї і шантажує не тільки Америку, але й Південну Корею і Китай. Боже мій, якою цінністю видається мир проминулого півстоліття побудований на рівновазі сил між “*рах americana*” і “*рах sovietica*” — а ми думали тоді, що ситуація напружена.

А минуле пів-століття незабаром матимемо нагоду згадувати й оцінювати: Маркові 2 січня сповняється 50 років життя! Справжній ювілей!

Середа, 1 січня 2003. Полудне.

Чекаю на свою внучку — вона з мамою зустрічала Новий Рік у Боба і Марти Чайківських, а я — у Рудницьких, де були Кіпи, Віра Лащик, Наталя Пазуняк, дочка Рудницьких Катря з чоловіком і двома маленькими дітьми, обоє Лужницькі і якийсь американський приятель Катрі, що тепер вчить у ЛаСал. Особливо цікавий цей вечір не був, але я довідалася, що Рудницький буде вчити в наступному році курс української літератури у Віденському університеті і доїздитиме з Мюнхену на два дні у Відні. Також показав мені книжку “Шевченко, Франко, Стефаник” (Івано-Франківськ, 2002), де у його статті про Стефаника в англійських перекладах, ціла перша сторінка присвячена моїй бібліографії. На моє питання про майбутнє УВУ сказав, що йому виповнилося вже 67 років і він, згідно з вимогами німецького законодавства, мусітиме відійти. Про можливого свого наступника не хотів нічого виявити, але згадував, що такий кандидат є.

Тількищо закінчилась трансляція новорічного концерту з Відня, а радіо далі подає легку музику, переважно Штрауса, і моя хата виповнена новорічним настроєм. Я вже спакована і зовсім готова до дороги. Хотіла б погостити Ію і Ніну варениками, але не знаю, коли вони прийдуть. На летовище треба нам буде виїхати десь біля 4-ої, літак летить щойно о 7-ій вечора, але тепер дуже посилені всякі контролі і це напевно забере більше часу.

Ніни я вже не бачила цілий рік! Жаль, що через пластові табори, які комплікують всі родинні плянування, нам уже два роки під ряд не вдається побувати разом улітку над океаном.

Сьогодні погана погода: температура десь біля 40° і дощ. Я мушу їхати в найтеплішому своєму плащі, бо ж плянуємо їхати на снігові вакації, на північ Онтарію, сьогодні для такого пальта рішуче за тепло. Маю намір може, як вдасться, купити собі в Торонто якийсь елегантний плащ і залишити його там. Бо їжджу взимку звичайно в тому мому пуховому плащі, а до церкви варто було б мати щось порядніше. Жаль, що колись при нагоді не передала Трофименками до Торонто маминого футра — це було б справи розв'язало. (Своє футро я вислала до Тернополя, але мамине трохи більше, і хоч воно не таке нове, як було моє, бо більше вживане, то тепер воно на мене саме добре і я могла б у Торонто його вряди-годи використати).

Blue Water Acres, недалеко Huntsville, Ontario. 4 січня 2003: Стефкові 14-і уродини.

Довкола — зимова казка. Снігу багато і він безупинно падає вже другий день. Цей респорт розташований на великому просторі, серед лісу білокорих беріз і шпилькових дерев. Жовті дерев'яні халупки, далеко одна від одної. Кожна з бальконом, а всередині три окремі кімнатки, вітальня, кухня з новим обладнанням, лазничка. Є тут і т.зв. Franklin stove — пічка, що в ній ми вчора палили, але насправді ogrівання — електричне, і в кожній спальні окремий термостат. Довкола — тенісові корти, майданчики з гойдалками для дітей, але все це, очевидно, порожнє, присипане товстим шаром снігу. Можна випозичити лещета, ковзани для хокею, snowmobile ітп. Є окремий будиночок з

басейнопом, сауною, більярдовим столом. В іншому будиночку показують фільми, а в головному, де офіс, є і велика їдальня, де ми вчора вечеряли.

Дорога сюди була нелегка. В Торонто вчора впало 15 см. снігу. До полудня, одначе, дороги були прочищені, головні автостради посолені. Тут на місці, одначе, з чималим трудом можна було під'їхати під наш будиночок. Діти і Марко вчора купалися в басейні і в сауні, ввечері ми всі дивилися на якийсь дурний голівудський фільм, але ходити тут нелегко: я вибралась вчора на самотній прохід, але по дорозі поховзнула і впала, отже пізніше ходила тільки в гурті, спираючись на чиєсь рам'я.

Неділя, 5 січня 2003. Торонто. 10:00 PM.

Вчорашній день повністю провели в ресорті Blue Water Acres — молоді ходили на showshoes, їздили на cross-country skiing і на snowmobile, купалися в басейні і сауні, а на вечерю поїхали до Huntsville, до доброго ресторану Three Guys and a Stove. На snowmobile покаталася навіть я — із Марком. Сьогодні виїхали з нашого ресорту у протилежний бік — далі на північ. Максим конче хотів показати нам Algonquin Park — великий провінційний заповідник — дикий ліс з багатьма озерами, де водяться і вовки і лосі. Гарно там, але тепер все присипане снігом. Ліс відносно молодий, переважно шпильковий — десь в половині 19-ого століття первісний ліс тут вирубали, дерево сплавлювали аж до Європи. Так що теперішній ліс — свіжо насаджений. Тут літом Максим з Уляною і хлопцями таборували, переносячи канойки на плечах від одного озера до другого.

Вечеряли ми сьогодні вже вдома. Поворотня дорога була легша, сніг уже не падав, дороги були прочищені. Але сонце за весь час нашої поїздки виглянуло сьогодні тільки на пару мінут. Весь час було хмарно і тільки пару годин було без свіжого снігопаду. Одне слово — подорож у справжню зиму.

Зробила я Максимові коректу першого розділу українського перекладу його книжки (переклад робить Триліс, якому доручило цю роботу видавництво Пульсари). Очевидно, вимагає цей переклад деякої уваги і поправок з нашого боку — хочу в цьому трохи допомогти.

А також знайшла я в Максима книжку, що про неї тепер багато мови в наших колах: *Everything is illuminated* / Jonathan Safran Foer (N.Y. : Houghton Mifflin, 2002) — і почала читати.

Субота, 11 січня 2003. 11:00 PM.

Максим з Уляною та з Іванком пішли на Пластову Маланку. Іванко — вперше! Кавалер хоч куди! Отримав з цієї нагоди новий (чорний!) костюм, виглядав дуже елегантно! Стеф не виявляв ще охоти іти на забаву — він удома. Я — несподівано — була на концерті Торонтського Симфонічного Оркестру в Roy Thomson Hall. Максим і Уляна мали два квитки, але ішли на Маланку, не могли використати. Я пробувала намовити Наталку

Томцьо, потім Ліду Палій, а вкінці пішла на концерт з Оксаною Струк. В програмі була одна коротенька річ Сібеліуса (Pan & Echo), світова прем'єра Clarinet Concerto фінського композитора, що називається Einojuhani Rautavaara та “Фантастична симфонія” Гектора Берліоза. Ця остання річ, очевидно, найкраща, ще й тому, що частинно знайома.

За минулих пару днів я вже встигла зустрітися на полуденок з Наталкою Томцьо (провели пару годин вчора на розмові в ресторані “Львів”), і побувати на доповіді Сергія Головатого, колишнього міністра юстиції України, а тепер депутата Верховної Ради (і рівночасно стипендіанта Фулбрайта на Yale). Доповідь була в університеті, зібрала біля 50 осіб аудиторії. Говорив він про “rule of law” і про те, як трудно перещепити цей західний концепт на відмінну українську традицію. [Мені здавалося, що частиною проблеми тут є факт, що rule of law — це концепт систем common law, а Україна перебрала конституційні моделі від Франції, тобто належить до систем і традицій цивільного права — і тому можливо виникають деякі непорозуміння].

На доповіді Головатого був ще з нами і Марко, але 9 січня він уже з Ніною повернувся до Лос Анджелесу. Приємно було побути пару днів разом і я рада, що нам вдалося гарно відзначити його 50-ліття. Але трохи він мене і журить. Погруб, виросло йому пузо, за багато п'є, боюся, що він уже став алкоголіком.

Свят-Вечір провели в тісному родинному колі — колядувати до Грицаїв тим разом не ходили. Сиділи після вечері при ватрані і відкривали дарунки. На Різдво поїхали до православної церкви св. Димитрія, де гарно співав хор і о. Володимир Макаренко задавав урочистого тону своїм драматичним голосом гарною українською мовою. Бачила я там і Рому Франко (яка тепер живе в Торонто!). Під вечір почали сходитися гості — була в Уляни велика гостина, де були і Грицаї, і Жили, і Наталка Шидула з чоловіком і дітьми, і родина Гейсі, і Мойсеї — Орест і Келлі, і молоді Косаренки, і Остапчуки, і Сисин, і Сенкусь, і Макух і ще кілька осіб. Між іншим, Маргарита Грацай з великим захопленням розповідала про свій побут в Україні, зокрема в Києві і на Криму, а Сисин і Сенькусь говорили зі мною про Гарвард, HUS і JUS, і я довідалася, що De Lossa не виправдав надій і не зможе бути редактором JUS, а буде ним Закидальський. Приходили з колядою дві групи колядників — молоді дівчата з балетної якоїсь школи (заквітчані, в народних строях!) і старші панове з Інституту Володимира, що співають з нот старовинні, мало знайомі, колядки.

Мала я повертатися 15 січня, але Максим 16-ого має в університеті доповідь (про Нечуя) і виявив бажання, щоб я пішла послухати. Змінила я рейс на 17 січня, в п'ятницю (такі зміни несуть тепер за собою штраф 100 дол. — не знаю навіть американських чи канадських? — не встигла запитатися).

Понеділок, 13 січня 2003. 5:30 PM.

Минулої п'ятниці Максим завіз мене до Марії Скрипник. Я до неї писала напередодні в справі деяких невловних номерів журналу “Ukrainian Canadian”, що мені ще потрібні до

ULE70. Mary Skrupnyk живе в просторому світлому апартаменті на 4 поверсі великого мешкального будинку. Їй уже 86 чи 87 років, але виглядає гарно і добре тримається. На видному місці в її помешканні — велике чорно/біле фото Петра Кравчука — зразу видно, що в них були близькі відносини.

Серед журналів, що їх вона мені приготувала, був і один номер з жовтня 1991 року. Є в ньому стаття “Canada in the pages of Ukraine” by I. Hutsuliak. Це вже час не тільки ‘перебудови’, але й незалежності України, отже наші комуністи вже не можуть ігнорувати або атакувати решту діаспори. І ось там на стор. 15 є такі рядки: “...it is not inconceivable that *Ukraine* magazine might turn from socialist-realist one sidedness and even shallowness to a similarly hampered perspective merely from another point of view. One could facetiously call it a ‘nationalist-realist’ or ‘capitalist-realist’ perspective. Here in Canada, AUUC memmbers know well the feeling of being consistently excluded from mainstream representations of Ukrainian Canadian life. Indeed, for a time the Ukrainian Canadian Congress would boldly claim that it spoke for all Ukrainian Canadians. In its second issue, “Ukraine” printed an article by Marta Tarnawsky which repeated this kind of error. Tarnawsky left the reader with the impression that the statue of Lesya Ukrainka in Toronto is the only one in Canada. Of course there is also a very fine statue of the poet installed by the AUUC in Saskatoon.” Well,well — what do you know?! Помітили мою статтю про Лесю Українку в діаспорі! Приємно це відкрити, хоч і 11 років пізніше! Про пам’ятник ЛУ в Саскатуні я довідалася тільки недавно — якби була знала, була б його напевно згадала. Але стаття була не про пам’ятники, а головню про два поважні англійські видання творів Лесі, а таким наші комуністи похвалитися не могли!

Год.1:30, на лєтовищі в Торонто. 17 січня 2003.

Максимова доповідь про Нечуя була вчора в семінарійній залі MUNK центру і зібрала 35 слухачів. Доповідь була блискуча, хоч читав може трохи за швидко. Напакував свою 55-хвилинну доповідь оригінальним аналізом, новими думками, свіжою інтерпретацією. Основна його увага на жіночі портрети в Нечуя, що їх зображення як постаті домінуючі, на протигагу малоактивним, летаргічним чоловікам, говорить щось про самого Нечуя Левицького. Цікаво представив і критичні оцінки Нечуя — Єфремова, Підмогильного, Зборовської. Я багато довідалася і ліпше зрозуміла деякі речі, напр. у “Хмарах”, що мені не подобалися, але в яких мій професор-літературознавець відкрив мені несподівані атрибути. Сказала я Максимові замість гратуляцій: варто було заплатити Air Canada додаткових сто доларів, щоб почути таку доповідь. Виступав, очевидно, англійською мовою, була і досить цікава дискусія.

Свій додатковий час в Торонто я використала не тільки для куховарення (Уляні на запас: дві порції вареників, пальчики, гуляш — та й пару свіжих обідів з котлетами, зразами, cornish hens, etc., але і для опрацювання тих номерів “Ukrainian Canadian”, що їх мені позичила Mary Skrupnyk, номерів журналу “Forum”, що їх мені люб’язно привезла додому з бібліотеки Інституту Володимира Галина Остапчук, та й доповнення бракуючих номерів “Форуму” в університетській бібліотеці вчора — перед і після Максимової доповіді.

Сьогодні тут -17°С тобто 1°Ф — сонячно, але дуже холодно. Цікаво як у Філядельфії?

П'ятниця, 24 січня 2003, 8:00 РМ.

Держить вже кілька днів рекордовий мороз — вночі температура 10° Фаренгейта. Як летіла літаком, бачила що все навколо — біле! Хоч по телефону і Віра і Вакуловські запевняли мене, що снігу не було. Але впав невеличкий снігопад саме напередодні мого повороту! Віра не могла по мене виїхати, але виїхала Туся Вакуловська і я їй справді вдячна, бо і холодно було і трохи ховзько, та ще й темно — іти пішки від станції Мельроз було протипоказано.

На другий день я трохи відгорнула сніг. Двигун авта, на щастя, тим разом не підвів мене (18 днів авто було невживане!) Дороги були чисті і я могла поїхати до крамниці за харчами, бо ж не було в холодильнику ні свіжого молока, ні овочів, ні городини.

Довідалася я, що в час моєї неприсутності, була у Філядельфії Софійка Геврик. Тим разом ночувала у Віри. Приїхала вона спеціально, щоб підготувати бібліотечну виставку з нагоди нашого 45-річчя. Отже я по дорозі від Дженарді вступила до Центру подивитися. Виставка досить гарна, з модерними написами, з книжками оригінально розставленими на трьох на червоно помальованих драбинах. Моїм “Ключам” Софійка дала промінентне місце, також включила у виставку книжку Лановик про Остапа.

За минулих кілька днів (за винятком одного пополудня, коли я поїхала до фриз'єра підстригтися і зробити собі перманентну зачіску), я весь свій час і увагу присвятила справам НТШ-А. З надісланих прохань вибрала чотири, що їх вважала найважливішими, і підготувала голосування но.11 на чотири нові гранти. Також написала звіт на сходина поширеної управи, що мають бути завтра в Нью Йорку.

Вчора і сьогодні трохи працювала над ULE, користаючи з того, що Галина могла нарешті прийти і почистити трохи хату. Мушу послідовно знаходити час і для своєї власної роботи, а то громадські справи в НТШ-А і в УБ могли б зовсім добре забрати всю мою енергію і унеможливити будьяку іншу працю.

Щоб зрушити трохи авто, поїхала я сьогодні на годину до Staples подивитися на їхні книжкові шафи і поміряти їх. Максим обіцяв приїхати в половині лютого, щоб полагодити мені різні господарські справи, отже я до того трохи готуюся. Хочу, щоб заінстальовав в пивниці додаткові книжкові шафи (минулого року ми одну таку шафу вставили — це був вдалий експеримент, варто його повторити!) Довідалася я, що вони можуть доставити це безкоштовно, отже я вдома перевірила поміри і на другий тиждень поїду шафи купити. Дуже важливим для мене є також, щоб Максим поміг мені купити і заінстальувати стерео в моїй робочій кімнаті на місці того, що зіпсувалося. А при нагоді може куплю ще маленький сейф на папери (але це мусів би бути порядний мебель, тобто сейф схований в дерев'яній елегантній шафці!) Ще є кілька інших господарських справ, що для них треба мені допоміти.

2003 2616/3540

Максим уже замовив собі літак на 15 лютого. Буде тут 16, 17, 18, а 19 має від'їхати. Хотіла б на цей час зорганізувати також якийсь вихід до театру або на концерт. Побачимо, чи мені це вдасться. [В міжчасі повідомив мене Ран Дей, що має додатковий квиток на “Травіату” 31 січня — отже піду з ними на оперу!]

Приїзд Максима, одначе, залежний буде також від міжнародної ситуації. Я йому сказала: якби почалася війна — щоб не їхав! А війна може початися! В понеділок мають в ОН здавати звіт інспектори, що перевіряють в Іраку можливу наявність нуклірної, хемічної або бактеріологічної зброї. Буш уже послав до Перської затоки понад 150 тисяч війська і говорить дуже загонисто. Можливо, це тільки блеф, щоб налякати Садама Гусейна. Але загониста реторика — небезпечна і може довести до справжньої гарячої війни. Буш почав впроваджувати в практику нову свою доктрину: концепти “preemptive strike” і “regime change” — це рецепт для ліквідації міжнародного права, але наша нова адміністрація, з позиції сили єдиної в світі великої потуги, легковажить собі світову опінію і хоче всім накинати свою думку. Чи це вдасться, покаже майбутнє. Але воєнна пропаганда, що триває вже кілька місяців, починає давати і непередбачені Бушем наслідки. У Вашингтоні недавно відбулася демонстрація проти війни, що в ній взяло участь біля 100 тисяч осіб (і то на сильному морозі!) В Європі також великі антивоєнні демонстрації. Канцлер Німеччини і президент Франції — а ці дві країни є членами Ради Безпеки в ОН, Франція із правом вета! — склали спільну заяву проти несанкціонованої Об'єднаними Націями війни, плянів Буша не підтримують, очевидно, ані Китай, ані Росія. [І хто б то подумав, що в цьому конфлікті я буду ближча до становища Росії, ніж до становища наших США??!!] Думаю собі з великою дозою іронії: зміна режиму потрібна не тільки Іракові, але і Америці! Якби Гор був президентом, я певна що справи стояли б значно краще! А то Буш своєю арогантною за два роки вже навчив додаткові мільйони людей ненавидіти нашу Америку! Зрештою його позиція і в домашній політиці залишає бажати кращого: віддає непотрібно податки багатим, нарощує жахливі дефіцити, допустив до скандалів і зловживань в корпораціях, підтримує християнських фундаменталістів не тільки в справах абортів, а й взагалі (а вони не ліпші від фундаменталістів іслямських!), а тепер ще ось виступив проти affirmative action. Нарешті наші демократи опам'яталися і почали контратаку, маю надію, що воєнна гістерія не відверне уваги виборців від справжніх проблем: економічного краху, загрози терору від Аль-каїда і інших. Північна Корея шантажує Америку і світ атомною бомбою, а Буш причіпився Гусейна, не даючи доказів, чому саме він нібито становить таку велику загрозу. (No blood for oil! — стояло на транспарентах демонстрантів).

Неділя, 26 січня 2003. 11.11PM

Сьогодні прогаяла цілий день на двох справах: поїхала до крамниці Staples замовити етажерки для книжок до пивниці, щоб Максим — як приїде — міг мені їх заінсталювати. Виявилось, що це не така проста справа, бо хоч моделі стояли в крамниці, в магазині заявили що ці продукти є out of stock. Вдома, по телефону, я додатково довідалася, що замовлення можна зробити по інтернету. Ця наука забрала мені пару годин часу і у висліді та сама відповідь: out of stock. Але я залишила їм свою адресу і телефон і точне питання,

2003 2617/3540

цитуючи номери моделей ітп. Може ще до приїзду Максима вдасться щось з тим зробити (це з мене говорить може не зовсім оправданий оптимізм!) А крім того, я пару годин дивилася на телевізійну програму Forsyte saga. Ніколи цього роману John-a Galsworthy я не читала.

Вчора натомість я весь день пробула в Нью Йорку на нарадах НТШ-А і на літературному вечорі Юрка Тарнавського, а потім ще на перекусці в Онишкевичів (Любка О. завжди приготує якісь вибагливі приставки, що їх вони купують десь у крамниці для гурманів — смачна екзотика!) Засідання НТШ-А — вперше за нашу 3-річну каденцію — виявило якесь серйозне непорозуміння між Ларисою і Анею Процик. Аня висловила невдоволення, що, мовляв, Лариса без порозуміння з нею і без її згоди вислала запрошення Курасові, що є тепер одним із віцепрезидентів НАНУ. Аня Процик про нього поганої думки і вважає, що його запрошувати не варто. Голосування в цій справі виявило, що тільки Аня була проти запрошення, дві особи здержалися, а решта голосів була — за. На знак протесту Процик заявила, що резигнує і вийшла демонстративно із сходин. Згодом виявилось, що Аня останнім часом має якісь поважні проблеми із хворим батьком, і що в неї деякі люди запримітили емоційну незрівноваженість і особливе роздражнення, а ще кажуть, що вона не отримала теню, змінила працю, і тепер вчить в якомусь Community College. Може все це створює якусь обставину, що веде до надмірної вражливості. У всякому разі — справа дуже неприємна. Аня Процик є одним із заступників голови, відповідальна за суботні імпрези НТШ-А і за наукові конференції, отже її відхід створює поважну комплікацію. Лариса реагувала дуже стримано і помірковано, що було в цій ситуації навіть гідне подиву, після відходу Процик сходини далі продовжувала в діловому тоні і чимало справ вдалося ще обговорити і полагодити.

В час, коли я дивилася на Форсайтів, зателефонувала Софійка з Гантеру, щоб потвердити, що вона таки приїжджає на Раду Бібліотеки у вівторок. Запиталася мене: чи правда, що Аня Процик вчора зрезигнувала? Я була трохи заскочена фактом, що сплетня вже долетіла і до Гантеру, але я про це не хотіла з нею говорити — може ще конфлікт якось полагодять, навіщо виносити негайно такі справи поза вузьке коло самого НТШ-А? але як знає вже про це Софійка, то це мабуть значить, що сплетня уже таки мандрує по людях.

Літ-вечір Юрка Тарнавського зібрав біля 30 осіб публіки — проводив ним і представляв Юрка Василь Махно. Юрій Тарнавський читав вибір віршів, нова його молоденька жінка читала деякі його вірші у польських перекладах, а потім він ще прочитав нібито сатиричне оповідання “Мозок Леніна” (саме надрукований в новому номері “Критики”) і пару власних англійських перекладів із Цибулька. Юрій Т. — талановитий поет (Остап вважав його найбільш обдарованим із Нью Йоркської Групи) але мене дуже разить його бідна діяспорна українська мова і тому мені найбільше на цьому вечорі подобалися поезії Юрка ... в польському перекладі!

Четвер, 30 січня 2003. 10:30 вранці.

Завтра буду на PENN (у зв'язку з тим, що іду з Раном і Марилею на “Травіату” і на вечерю

в ресторані) — отже хочу віддати позичену у Van Pelt книжку, яку тількищо закінчила читати: Margaret Lane: *The Brontë story (A reconsideration of Mrs. Gaskell's Life of Charlotte Brontë)*. (Greenwood Press, c1953). Зацікавила мене ця біографія передусім тому, що я — на превеликий сором! — фактично майже нічого не знала про сестер Бронте, а навіть ніколи не читала славетних романів “Wuthering Heights”, ані “Jane Eyre” і щойно після прочитання цієї книжки усвідомила, що автором першої є Емілі, а другого її сестра Шарлотта. Книжку Шарлоти я навіть купила в українському перекладі для нашої УБ, може тепер, після ознайомлення з життям автора, перегляну її при нагоді. Родина Бронте — дуже своєрідна. Три сестри і брат, діти батька-овдовілого пастора, всі з дитинства жили в світі фантазії і писали надумані, багатосерійні романи. Згодом сестри Емілі, Шарлотта і Анна таки написали і видали пару справжніх книжок — під чоловічими псевдонімами. На думку автора, найбільш обдарованою серед них була Емілі. Померли всі вони дуже молодо на туберкульоз, останньою померла Шарлотта на 39-ому році життя. Вона ще встигла під кінець вийти заміж (всупереч первісним своїм відмовам і протестам батька) за закоханого в неї батькового соратника — і це, за свідченням біографів, був чи не єдиний короткий щасливий час її життя. Цікава ця книжка передусім композицією: автор бере стандартну біографію Шарлоти пера пані Гескел, видану ще 1857 року, цитує з неї цілі параграфи, і доповнює її своїми критичними ремарками та новими знахідками.

На дворі дуже погана погода — трохи, правда, потепліло, мороз, який тримав нас в своїх обіймах вже пару тижнів, ущух, але вчора впав сніг, сьогодні — ховзько, має бути пополудні новий сніг або дощ, а завтра також заповідають подібне. Якби не вихід на оперу, мабуть сиділа б вдома.

Вчора мусіла вийти з дому, щоб надати до Пульсарів факсом копію нашого договору в справі видання перекладу Максимової книжки про Підмогильного. Оригінал, що його я послала звичайною поштою в листопаді, десь загубився на пошті (кажуть), а банк, мовляв, вимагає цього документу, інакше не виплатить видавництву грошей. (Гроші на їхній рахунок я також давно вже переслала!)

У вівторок було в нас місячне засідання Ради Бібліотеки. Приїхала Софійка і була в мене з вітівка на середу. В УБ помітні позитивні зміни: нові полиці дають трохи додаткового і дуже потрібного простору для росту колекції, гарна виставка у великій габлотці звертає увагу публіки на бібліотеку. Роман Процик приніс для бібліотеки старий комп'ютер МекІнтош, що — маємо надію — зможе в майбутньому бути нам допоміжним для реформи реєстрації членів і книговидачі (і буде третім бібліотечним комп'ютером у додатку до наших двох РС). Треба ще дуже багато праці, передусім з упорядкуванням новозакуплених і подарованих бібліотеці книг, щоб навести якийсь порядок перед каталогізацією і встановити якісь пріоритети, але тепер принаймні є надія, що це вдасться поволі здійснити. Галина Клюк робить добру роботу і працює із зацікавленням і навіть з ентузіазмом. Вона, щоправда, не зовсім ще ознайомена з літературою, не завжди вміє розрізнити важливі речі від тривіальних і, нажаль, не знає ще як слід англійської мови і комп'ютерної техніки. Але це, маймо надію, згодом поправиться. Гірше, що громада не доцінює як слід ролю УБ — наш недавній апель приніс тільки трохи більше як одну

тисячу доларів датків. Навіть сама дирекція Центру не розуміє вартості бібліотеки. Недавно в “Свободі” були статейки про якісь малі українські колекції в інших громадах, а наша велика і фахова каталогізована колекція, що має 16 тисяч томів самої україніки та й значну кількість передплат нових журналів з України і комп’ютерний доступ до інтернету, заслуговує на більшу увагу і підтримку громади. Але нашим українцям, нажаль, часто вистачає тільки “хлоп і поп”, вареники і гопак. Не розуміємо того, що єдиний вплив у світі мають освічені люди, а освіта починається від книжок і бібліотечної інформації.

Субота, 1 лютого 2003. 7:30 PM

Сьогодні вранці сталася велика катастрофа: космічний корабель “Колумбія”, повертаючись на землю після 16-ти денної наукової місії в космосі, чверть години перед приземленням вибух і розлетівся на шматки. Загинуло семеро астронавтів, в тому числі дві жінки, один чорний американець, одна індійка і один космонавт з Ізраїля. Родини цих космонавтів і тисячі інших глядачів чекали на поворот “Колумбії”, щоб повітати їх з успіхом завершеної місії і поворотом на землю. В Ізраїлю, зокрема, мали бути великі святкування, бо це перший їх астронавт в космосі і вони були дуже за нього горді. Перша думка була: чи не терористичний акт, зокрема саме й тому, що замішаний в цю справу був Ізраїль? Але кажуть, що ні. Очевидно, потрібне буде довше дослідження, що справді сталося. Але перші дані вже потверджують технічні причини катастрофи.

Вчорашня “Травіята” була надзвичайно вдалою і приємною постановкою. Прекрасна і так добре до подробиць знайома музика Верді, першорядні солісти (Violetta — Maureen O’Flynn, Alfredo — William Burden, батько Germont — Franco Vassallo), знаменитий хор, дуже добрі балетні вставки, багаті костюми і дуже оригінальні декорації сцени (на цілу стіну величезне дзеркало, що в ньому відбивалися танцюючі пари.)

Перед виставою ми з Марією і Раном були на вечері в Палладіум. На противагу до опери — вечеря була дуже не смачна. А крім того, мене пару днів вже мучить сильний катар, я навіть думала, що не зможу піти на оперу, але якось витримала при допомозі антигістамінів і цукорків проти кашлю.

Замітний вчорашній день був також тим, що я, поїхавши до міста напередодні, купила в Кіммель центрі квитки для себе і Максима на концерт у вівторок 18 лютого, а також, побачивши оголошення на Carmina Burana в Academy of Music — на цей балет на неділю 17-ого.

Сьогодні здому потелофунувала до Staples і — на основі попередньої підготовки, каталогу і переписки електронною поштою — замовила дві книжкові шафи, що їх мають мені доставити в найближчих днях. Одне слово: підготовляюся до приїзду Максима! Вже маю цілий список речей, що їх проситиму його мені полагодити — а інсталяція цих шаф у пивниці і купівля стереофонічної апаратури до моєї робочої кімнатки — це з усіх цих справ найважливіші.

Понеділок, 10 лютого 2003. 10:00 PM.

Не дуже мені хочеться сідати до записок. Але ось пройшло вже десять днів — і ні слова у щоденнику! Гарний мені щоденник! Треба більшої дисципліни — хоч, мушу признати, що дисципліни в мене останнім часом на диво багато: зробила великий прогрес, працюючи над матеріалами ULE70. Фактично працювала з таким азартом, що вже закінчила вносити в комп'ютер свої недавні торонтські знахідки, давніші копії привезені з Урбани, тепер перевіряю на RILIN дані про рецензовані книжки і незабаром матиму вже майже повний текст готовий до нумерації і індексування.

Прийшло повідомлення і запрошення від Штогрини на чергову конференцію в Урбані. Пляную поїхати (мабуть, востаннє!), але там я вже працюватиму над ULE90 і до того мусітиму ще солідно підготувитись. Зокрема треба буде внести в комп'ютер всі зроблені давніше записки, щоб не дублювати непотрібно роботи. Одне слово: маю плян, що мені треба зробити, щоб максимально використати час.

Вся ця активність — у значній мірі своєрідна аутопсихотерапія. Напруження в світі таке, що можна дістати нервовий розстрій: війна з Іраком висить на волоску, адміністрація Буша веде таку політику, що втратила підтримку Франції і Німеччини, а сьогодні навіть — вперше за всю історію — стався розкол у НАТО, бо США не отримали потрібної згоди і підтримки альянсу для забезпечення кордонів Туреччини (члена НАТО!) на випадок війни з Іраком. Рівночасно новостворений Homeland Security Department закликає населення до підвищеної настороженості і пильності з уваги на можливі терористичні акції тут таки на терені Америки. Наше мирне й щасливе життя може увірватися нагло і несподівано — не тільки індивідуальне життя, але й життя цілого суспільства.

В такій атмосфері, як сказав недавно Ран, коли ми ішли на “Травіату”, треба використовувати кожен можливість культурної розваги, бо все це скоро може навіки урватися.

Немов за тим приписом я не тільки працюю, але й розважаюся. Була з Вірою в кіно на дуже доброму фільмі “About Schmidt”, де дуже добрий актор Нікольсон (що так подібний до Рана!) відтворює глибоко трагічний образ суєтності життя, а вчора була я з сестрами Вакуловськими (та кількома сотнями інших людей, що заповнили УОКЦентр до останнього місця!) на дуже вдалому концерті популярної естрадної співачки Оксани Білозір. Вона виступала в супроводі музикантів і чотирьох модерних танцюристів — мала знаменитий гарпорт з публікою і дала нам всім пару годин професійної кабаретного типу розваги.

Якби не Віра і Вакуловські, я мабуть сиділа б удома. Бо останній снігопад засипав мою вулицю і авто так, що я не тільки сама не могла б нікуди виїхати, але навіть і до моїх шоферів виходила я на ріг вулиці, бо Lawnton Avenue ані не посолена, ані не відчищена від снігу і льоду. Маю надію, що до суботи справи налагодяться і я зможу виїхати по Максима на станцію Melrose. На всякий випадок, однак, я його перестерігала, щоб не

2003 2621/3540

брав великого багажу, бо може доведеться йому іти із станції пішки.

А Максим вчора мав у Торонто успішний виступ на ювілейному вечорі Едварда Козака. Напередодні дуже мені нарікав і жалів, що погодився виступити з доповіддю, мовляв, непотрібно витрачає час, але вчора після виступу був дуже задоволений: прийшло півтори сотні людей, публіка вдячно сприймала і його доповідь і читання Екових текстів. Я рада, що це добре пішло, бо думаю, що Максимові потрібний — як колись сказав був мені MLC — *you need greater exposure!* Час до часу таким людям як він (і я), що займаються езотеричними справами, цікавими для малого гурта людей, потрібно “вийти між люди” і відчути вібрацію більшої публіки.

Я свідомо відірвалася на кілька днів від НТШ-івських справ — це потрібно мені для втримання душевної рівноваги. Але ось завтра вже мусітиму знову взятися за підготовку нового голосування (хоч ще не закінчилося голосування но.11!) — а це значить, що треба мені буде переглянути надіслані манускрипти, заяви, рецензії — вибрати з них те, що найважливіше, написати деякі листи. Аня Процик не тільки не відкликала своєї емоційної резигнації, але навіть розіслала листа не тільки всій управі, але і всім дійсним членам НТШ-А, вияснюючи свій протест проти запрошення Кураса. Отже Лариса має неприємну кризу, та ще й пару місяців перед закінченням своєї трирічної каденції. Аня своїм листом ще більше переконала мене в тому, що вона не має рації — адже не хто інший як голова відповідає за остаточні рішення, “*the buck stops here*” — як казав Труман, або як дотепно сказав колись Dick Sloane: “*This is an imperfect democracy: sometimes I am in the minority, and I win*”. Аня чомусь вважає, що Лариса зобов’язана була піти за її думкою — навіть всупереч власним переконням і рішенням інших членів президії.

Серед моїх різдвяних подарунків було і кілька книжок. Одну з них вже встигла прочитати, а другу саме дочитую. Максим купив мені досить несподіваний дарунок: *The Wandering Jews / by Joseph Roth. The classic portrait of a vanished people (Norton, 2001)*. Це англійський переклад народженого 1894 року в Австрії письменника і журналіста, що помер ще 1939 року. Автор намагається представити напів-асимільованим євреям західної Європи світ східно-європейської єврейської культури. Це мені нагадало мою сусідку на 13-ій вулиці на Логан, що від неї вперше я довідалася про конфлікти між західно-європейськими і східно-європейськими євреями. Приємно бачити, що Roth не має упереджень до українського чи польського населення, і що згадки про антисемітизм і погроми не домінують і не затемнюють його любовного зображення своєрідного світу єврейських штетлів. Фактично моторошно читати таку розповідь, знаючи, що наступило пізніше.

Друга моя різдвяна лектура — *Georgiana, Duchess of Devonshire*. Автор — Amanda Foreman. Книжка позначена як Winner of the Whitbred Prize for Biography (Random House, 1998). Постає англійської аристократки, що відома з портретів славних мистців. Книжка має для мене пізнавальну вартість — бо розповідає про пересичене розвагами, балями, азартними грами і позашлюбними аферами життя панівної кляси, яка також бавиться в англійську демократичну політику. Але щиро кажучи — читати мені це — нудно. Не всі біографії, і не всі середовища мені однаково цікаві. Але думаю, що цю книжку я колись

подарую Мотрі, вона напевно буде їй подобатись.

Четвер, 20 лютого 2003. 3:00 PM.

Emotion recollected in tranquility — тільки мова буде не про поезію, а про прекрасних кілька днів із Максимом. Приїхав він у суботу 15-ого, увечері. На щастя тоді сніг і лід майже повністю стопився і я могла сама виїхати по нього на станцію Melrose Park. Решту суботи провели вечеряючи, на розмові, а тоді Максим взявся зразу до роботи: монтувати новозакуплені мої етажерки на книжки. Із суботи на неділю почав падати сніг і не переставав і в понеділок. Рекордовий снігопад — навіть Максим дивувався. Засипало нас по саме нікуди — зо дві стопи. Транспорт спаралізований, автом не можна нікуди рушитись. Відгортав він сніг і відчищував доріжку повторно, але сніг падав безперервно і все наново засипав. Навіть вже після того, як в понеділок пополудні прояснилося і Максим, добре напрацювавшись, прочистив наш виїзд — вулиця була засипана на підтора стопи і їхати не було можна. Плугом місто прочистило нашу Lawnton Avenue тільки аж у вівторок! Але моє стратегічне положення і цим разом двічі нам стало у пригоді. В неділю 16-ого ми мали квитки на “Carmina Burana” — виставу Пенсильванського Балету з хором і симфонічним оркестром в Academy of Music. Наперед потелефонували, щоб впевнитися, що вистава не відкликана через погоду, а тоді пішли пішки до метро (загрузаючи часом у сніг майже до колін), і підземкою до центру міста. “Карміна Бурана” виявилась справжнім мистецьким пережиттям. Першорядний професійний балет із 16 танцюристів, знаменита модерна хореографія, прекрасна, вже знайома музика Карла Орфа у виконанні оркестру, багаточленний, добрий хор. Я давно вже не була так зачарована: a willing suspension of disbelief! Квитки мали ми першорядні (ще б пак! по 63 дол.), і я була щаслива, що мені вдалося зорганізувати таку ескападу. Максимові також дуже подобалося: пішли зразу купити компактний диск на дарунок Уляні. Вже вдома, слухаючи цього диску, де музику виконує повний філядельфійський оркестр під орудою Орманді, вирішили, що це виконання ще краще, ніж те, що ми слухали в Academy of Music (зрозуміла річ: там найбільша увага була для балету!) Єдиний жаль, що до диску не долучена брошура з текстами пісень — а це середньовічні пісні, що їх співають по латині. Крім “Карміні Бурани” в програмі була також світова прем'єра нового балету “Le travail” — своєрідна інтерпретація малюнків про балет Едгара Дега. Це теж було першорядне, дуже ефектне. (Якби було більше часу, могли були піти і до нашого великого музею мистецтва, де під цю пору саме відбувається велика експозиція творів Degas). В понеділок плянували поїхати до міста, купувати стерео — але через сніг це було неможливо. Максим працював із снігом, а вмідчасі викінчив монтування шаф, вставив шибу в дверях — я мала для нього цілий список речей, що їх мені треба було направити або порадити. Стерео було серед цих проєктів чи не найважливіше і було досадно, що сніг нам перешкодив. Але у вівторок ми мали квитки на концерт симфонічного оркестру в Кімель центрі. Я запропонувала, щоб ми пішли знову пішки до метро, підземкою до центру, а там може десь до ресторану на вечерю перед концертом. Так і зробили: мали досить часу, щоб перед вечерю пройтися і в одній з бічних вулиць знайшли аж три крамниці із апаратами стерео: в одній з них купили модель, що його Максим мені рекомендував, а я сказала крамареві: купуємо негайно, але під умовою, що це буде завтра вранці, не пізніше як до 10 години доставлене!

Дали за доставку ще додатково 20 дол, але це на диво вдалося і Максим ще в останній день свого побуту в мене заінстальював стерео, заклав нове сидження в туалеті, повіз мене до крамниці по додаткові харчі і сейф на документи, отже вдалося все заплановане поалагодити! Допомогло теж і те, що у вівторок вранці, після кількох телефонів до міста із зажаленням, таки проїхався по нашій вулиці плуг і можна було рушити авто. Вечерю у вівторок їли ми в самому Кімелі центрі, в ресторані на третьому поверсі з видом на місто. Концерт був першорядний, в його центрі був мій улюблений Trumpet Concerto Haydn-a (соліст називався David Bilger), а крім того були ще одна річ Гайдна (Симфонія но.60 — подив бере від цих чисел: які ті люди були продуктивні!), скрипковий концерт Глазунова і Шоста симфонія Шуберта. Диригував Wolfgang Sawallisch — це вже його останній сезон у Філядельфії. (Старший дистингований пан, диригує дуже статично, навіть сидів підчас одного твору). Максимові дуже подобався і концерт і оригінальний наш Kimmel Center for the Performing Arts, навіть купив собі (і мені на дарунок) маленький пам'ятковий магнет, що буде згадкою на майбутнє. А захоплення попереднім виступом довело, що я пішла купити Улянї другий компактний диск “Карміни Бурані”, щоб раніше закуплений залишити собі — саме його слухаю, коли це пишу.

Сьогодні в нас увечері засідання Ради Бібліотеки. Софійка вже у Філядельфії, приїде за пару годин на вечерю, а потім разом поїдемо на сходи. Сьогодні температура 40+, сніг топиться, боїмося всі можливих проблем із каналами і дахами, а ще й наніч напевно все це замерзне. Пару днів тому Марта Трофименко зломилася собі ногу на льоду! Це пересторога для всіх нас! (Дуже мені їх жаль, тим білше, що Славко проходить тепер новий тур хемотерапії і слабо почувається).

Звернувся до мене Праско від громадського комітету із запрошенням, щоб я прочитала доповідь на Шевченківському святі 16 березня. Я порекомендувала йому Максима, але перестерегла, що Максимові треба буде повернути кошт подорожі. Максим відмовився, як я і сподівалася, а думаю, що і організатори воліють, мабуть, мене, бо мені не треба буде платити ні гонорару, ні інших витрат. Можливо, що і саме це свято під сучасну пору не таке престижне, як колись бувало, і що місцевий доповідач такий як я може зовсім добре вистачити до програми. Вже думала над цим пару днів і вирішила не відмовлятися. Адже маю пару статей на шевченківські теми — популярну доповідь не так трудно буде мені підготувати.

Цими днями по всьому світу прокотилася хвиля багатотисячних протестаційних демонстрацій проти війни. Максим чув по радіо таку частушку, що її співали демонстранти:

Georgie, Porgie, you're all wrong:
war is not the answer!
You can take your stupid war:
stick it in your pants, Sir!

Мені це дуже сподобалося не тільки своїм антивоєнним сентиментом, але і респектабельним закінченням, що створює ще й добру риму!

Середа, 5 березня 2003. Доходить полудне.

Сьогодні річниця нашого з Остапом вінчання. Як і тоді в Зальцбурзі — довкола лежить сніг і біло-біло. Купила собі з тої нагоди свіжі квіти — але я квіти купую регулярно, з нагоди і без — відрадніше від них і в хаті і на душі.

Але дороги прочищені і я вже пару разів виїздила з дому: до УБ на громадську роботу, за харчами і за новими окулярами. Зараз вибираюся поїхати до свого податкового дорадника Левіна, який вже мені телефонував, що мій податковий звіт за минулий рік уже готовий (Цікаво скільки мені доведеться платити? І чи є стільки грошей на чековому конті?)

Доповідь моя на Шевченківське свято вже готова, отже не мушу хвилюватися до останньої хвилини. Штогрин прислав запрошення на чергову конференцію в Урбані — думаю поїхати на два тижні, щоб попрацювати над ULE90. Хочу прочитати ще раз свою доповідь про спогади Костюка — сьогодні послала електронного листа до *Сучасності*, щоб впевнитися, що вони доповіді не надрукують раніше (бо тоді я мусіла б до Урбани готувати щось інше).

Маю надію, що до Урбани приїде і Оксана Пахльовська. Сьогодні я навіть написала їй, що може б так вона свою поїздку на конференцію пов'язала із приїздом до Філядельфії (Ми могли б разом поїхати до Урбани). Сумніваюся, чи це можливе, бо вона вже раніше мені писала, що в червні в неї ще курси і тільки з трудом, можливо, зможе вирвати кілька днів для Урбани. Побачимо.

Все це плянування — вияв мого оптимізму. Війна ще не почалася, але вона висить на волоску і хто зна які комплікації може принести?

Читаю (по ночах, звичайно, бо вдень працюю над ULE90) дуже цікаву книжку Наталії Мусієнко “Мистецтво і політика”. Це збірка інтерв'ю з такими людьми України як Дмитро Гнатюк, Драч, Коротич, Ліна Костенко, Борис Олійник, Павличко, Лариса Скорик, Лесь Танюк, Чорновіл, Шербак, Ющенко, Яворівський. Книжку прислала мені Оксана, із автографом Ліни для мене. Жанр інтерв'ю, бачу, тепер в Україні поширений (напр. книжка Тарнашинської) — і це заслужено: бо для читача, зокрема такого як я, цікавіша особиста розмова, що виявляє у своїй безпосередності і особистість людини і її погляди на справи і всякі деталі, що про них інакше не дізнаєшся (напр. Танюк згадує про те, що спогади Гірняка привіз йому ще за советських часів Петро Кравчук) — це цікавіше, ніж надумана белетристика.

Завтра їду на PENN (бо маю візит у дентистичній клініці) — при нагоді віддам позичені книжки і попрацюю в бібліотеці. А сьогодні і в п'ятницю доведеться попрацювати над справами НТШ-А — в суботу маємо поширене засідання управи в Н.Й. Поїду із Славком (він, бідака, знову проходить хемотерапію!) та з Олексою Біланюком. Марта Троф. зломила собі ногу і не буде їхати з нами.

Четвер, 13 березня 2003. 5 год. пополудні.

Суботу 8-ого провела в Нью Йорку. Відбула не тільки засідання поширеної управи НТШ-А, але і Шевченківську конференцію, на якій виступали з доповідями Павло Михед з Ніжина, Олег Ільницький, Іван Бажинов, Наталя Слухай, Лариса Брюховецька. Відкривали конференцію Марк фон Гаген і Лариса Онишкевич, закривав Олекса Біланюк. Програму вела Мирослава Знаєнко. Це була 23 щорічна конференція спільна з УВАН, УНІГУ і Гаріманським Інститутом. Людей було досить багато (60–70? — повна зала).

Найприємнішою несподіванкою був Павло Михед — говорив на досить високому рівні (Може бути в одній лізі з Грабовичем, Забужко et al.) — приємно було усвідомити, що такі люди можуть бути і на українській провінції. Він фактично спеціаліст від Гоголя (адже з Ніжина!), але, як видно, займається і Шевченкознавством. Слухай не приїхала — її доповідь, сповнену великою кількістю премудрих літературознавчих термінів, читала Гумецька. Решта (включно з Ільницьким!) була дуже посередня.

Субота, 15 березня 2003. 10 увечері.

Сьогодні в мене вперше була прибирати хату нова моя помічниця — Іра Нагірняк (бо Галина має проблеми із спиною і рукою і не може більше приходити). Поручила мені її Сохоцька — я спеціально до неї в тій справі потелефонувала. Могла б я і сама чистити хату — зрештою роблю це додатково час до часу — але мені шкода мого часу, та й не завжди відчуваю досить фізичної сили, щоб за це братися. Приємне і цікаве нове знайомство. Іра — з Івано Франківська, молода жінка, одружена, мати двох малих хлопчиків (що з них один народився уже в Америці). Вони всією сім'єю приїхали на виграну на лотереї зелену картку. Чоловік — інженер, Іра — лікар. Медицину студіювала в Івано Франківську і вже пару років працювала лікарем. Вона свідомо труднощів для нострифікації диплому в Америці, але хотіла б піти тут до школи і стати американською мед-сестрою. Вчиться інтензивно мови, готується здавати іспити. Чоловік має якусь працю і головне — має медичне страхування для них усіх. Тепер вона своїх маленьких дітей відвезла до бабуні і вони в Україні. Хотіла б я їй допомогти якоюсь інформацією. Адже у США є великий недобір пара-медичного персоналу, про це говорять по радіо і пишуть в пресі — повинні б бути якісь заохочувальні стипендії для студентів! І евентуально праці в шпиталях для початківців. Я вже сьогодні потелефонувала до Лариси Біланюк, щоб засягнути якихось інформацій. Але вона каже, що велика бюрократія справи дуже утруднює, принцип “equal opportunity” вимагає, щоб всі праці були відкриті для всіх можливих кандидатів, нікого не можна просто прийняти на працю збоку. Але порадила звернутися за інформацією до дочки Володимири Кавки, яка є професором у Nursing School PENN. Попробую нав'язати цей контакт. Кавку буду бачити під кінець березня: Люда заплянувала вечір з нагоди 90-ліття Лесі Яцкевич — Кавка там буде головним промовцем (я також маю там виступити із спомином і вже сьогодні накреслила собі те, що говоритиму). Іра приходитиме до мене один раз у місяць. Прикро, що Україна має такий великий brain drain — гарні здібні молоді люди, та ще й освічені, покидають рідну землю для непевних заробітків закордоном, та й мусять пробиватися на початках фізичною працею.

Завтра мій виступ на Шевченківському святі. Досадно, що організатори не дали оголошення до “Свободи” — ошаджують на коштах? Правда, бачила я розліплені афіші і летючки, були й оголошення по радіо. Назвали мене “поетесою” — що мені також не подобається. Цікаво скільки людей прийде на концерт і чи це буде у великій залі Центру, чи в Галереї? Не знаю.

Неділя, 16 березня 2003. 10 РМ.

Шевченківський концерт зібрав повну велику залу УОКЦентру — 300–400 осіб. Приємно було бачити зі сцени таку велику аудиторію. Доповідь мені пішла добре, говорила я поволі, не поспішаючи — але тема моя напевно не всім подобалася. Навмисне була вона контоверсійною, бо Шевченка обов’язково треба боронити від примітивних його поклонників, що стягають його вниз до власного інтелектуального рівня, а всіх хто справді досліджує Шевченка, таких як напр. Грабович, атакують за інакомисліє. Моя оборона Грабовича напевно декому не подобалася. Але саме до таких була адресована моя доповідь, може це їх трохи опам’ятає. Я недавно критикувала Грабовича за те що мало пише англійською мовою — він і сам мені відповідав на сторінках своєї “Критики” — але коли мова про його англійську книжку про Шевченка — то це був поважний успіх і приніс Шевченкові добру славу і повагу там, де дотепер ставились до нього поблажливо як до народного барда, а не як до великого поета. Грабовича є за що критикувати — але не за Шевченка! [Він сам навіть не здогадується, що став об’єктом позитивних тверджень у моїй доповіді!]

Решта концерту була, нажаль, мало що не ілюстрацією моєї доповіді: примітивна самодіяльність. Але бодай було кілька творів Шевченка, хоч і не в найкращому виконанні, а це вже плюс.

Буш сьогодні їздив на зустріч з прем’єр-міністрами Великої Британії і Іспанії на Азорах. Це, нібито, остання спроба запобігти війні з Іраком? А може це вже воєнна рада? Союзників Америка має мало, навіть Туреччина відмовилася дати дозвіл на постій американського війська на своїй території. Франція і Росія погрожували вжити право вета в Раді Безпеки ООН, Німеччина рішуче проти війни, а навіть серед інших членів Ради Безпеки США не могли знайти підтримки для війни і вирішили нову резолюцію не піддавати на голосування. Буш за два роки своєї президентури встиг уже своєю арогантною поведінкою придбати Америці нових ворогів, навіть серед колишніх приятелів.

Війна висить на волоску — ось-ось і почнеться інвазія. А тоді що? Не тільки великі жертви в людях, спустошення Іраку, можливість громадянської війни, величезні кошти і самої війни і повоєнної перебудови, але також реальна загроза нових терористичних актів на території самої Америки. Вже і тепер напруження комплікує життя, стримує інвестиції, чверть мільйонна армія стоїть уже готова до інвазії, а це включає не тільки професійне військо, але і резервістів відірваних від нормальних своїх професійних цивільних зайнят (їх родини вже терплять неабиякі матеріальні збитки, не говорячи вже про емоційні

кошти, а що буде, коли війна таки пічнеться?)

Все це впливає і на мої пляни на наступні місяці. От треба мені зголоситись на конференцію в Урбані — треба замовити літак. Вчора пробувала здобути інформацію по інтернеті — ціни видаються мені дуже високі і вони з дня на день, виглядає, ростуть. Може треба довідатись, які є можливості подорожі поїздом. Мені тепер не так спішно, не мушу повертатися до праці, могла б посвятити день-два для подорожі. Але це далеко — мушу розвідати скільки годин тривала б така подорож. При великій контролі на аеродромах тепер багато часу доводиться проводити перед польотом — отже навіть літунська подорож триватиме цілий день (А вже бували випадки, що і два дні — коли доводилося ночувати в Піттсбургу.) То може поїздом було б не аж так страшенно довше? Треба розвідати!

Середа, 19 березня 2003. 11 год. вечора.

Тількищо промовляв Буш. Почалася інвазія Іраку. Дай нам Боже, щоб та божевільна війна не довела до всесвітнього катаклізму, щоб пройшла блискавично при можливо якнайменших жертвах у людях, щоб справді принесла краще життя для народу Іраку, як це твердять ті, що мовляв, несуть іракському народові “визволення”.

Ще вчора Нью Йорк Таймс мав три критичні статті проти війни, а в конгресі були гострі виступи сенаторів. Від тепер критика напевно замовкне — треба буде виявляти солідарність із військовиками на фронті. I weep for my country, сказав сенатор Бирд.

Субота, 22 березня 2003. 11 РМ.

Così fan tutte — бачена на сцені вперше — виявилася своєрідним камерним фарсом — блягенька любовна комедія у виконанні шести добрих співаків, в костюмах, але без декорацій і без хору. Сольо, дуети, тріо, квартет. Рятувала виставу музика Моцарта і дотепно поставлені режисером мізансцени. Бачу, що Opera Company of Philadelphia має добрий професійний ансамбль і репертуарний план на цілий сезон. Наступною їх оперою буде *Макбет* (Верді) — Ран і Марія запрошували мене піти з ними, але це вже в наступну п'ятницю, а тоді в мене будуть Мотря, Андрій і Леся — отже не зможу піти. Але потім буде *Ariadne auf Naxos* (Richard Strauss) — Деї мають додатковий третій квиток і я думаю з нього скористати. Ран і Марія відвезли мене додому і ще вступили на коньяк і чай. А перед оперою я провела кілька продуктивних годин у бібліотеці Ван Пелт, працюючи над ULE90.

Софійка передучора була в мене на вечері, але не ночувала. На нічліг поїхала до Третяків. Ми з нею провели кілька годин у четвер в Українській Бібліотеці в Центрі. Я тим разом не сиділа там біля комп'ютера, а переносила книги, отже мала неабияку фізичну гімнастику і прийшла додому поважно втомлена. Намовляю Софійку, щоб погодилася на ще один рік головства в Раді Бібліотеки, але вона каже, що тепер — коли ціни на бензину дуже підскочили — кожен приїзд з Гантеру до Філядельфії і назад коштує їй 60 доларів за саму

бензину, не враховуючи посвяти часу і труду.

Війна в Іраку триває. Бомбардують Багдад, а водночас армія вже підійшла на 100 миль від столиці. Не зважаючи на те, що війна в повному розгарі, сьогодні в Нью Йорку була велелюдна демонстрація проти війни (кажуть від 100 до 200 тисяч людей!). Були також демонстрації і в інших містах Америки, а також в Європі й Азії.

До УБ на працю добровольця прийшла Христина Турченко. Сказала: прийшла, щоб у громадській роботі забути своє горе. Дочка її Маланка є у військовій резерві і її покликали на фронт до Іраку. А вона одружена і має двоє малих дітей! Так на практиці виглядає сьогоднішня жіноча емансипація і наша державна політика вести війну армією добровольців, підсилюючи її цивілістами із резерви.

Четвер, 27 березня 2003. 2:30 РМ.

Війна триває і приносить день-у-день жертви в людях. Інвазія зустрічає несподіваний спротив, а ще й великі піскові бурі, що утруднюють наступ на Багдад. Одна несподіванка: преса рапортує дуже вільно, навіть критично. Та й друга: американці, нібито, вживають прецизні ракети, щоб бомбардувати тільки військові об'єкти, уникати цивільних жертв, та й не знищили в перших бомбардуваннях ні електричної мережі, ні навіть телевізійної іракської станції, яка продовжує передавати свої комюніке, включно із фотографіями американців у полоні (наші розкричалися: це проти женевських конвенцій! а де були ці мудрагелі, коли ми ігнорували міжнародні конвенції, забравши у полон афганців, що їх досі тримають на Кубі?) Раптом усвідомили собі, що і нашій стороні потрібне міжнародне право. Кричать: воєнні злочинці мусітимуть стати перед міжнародним судом! [Може тим міжнародним кримінальним судом проти якого виступила адміністрація президента Буша?]. Трагічно, прикро. I weep for my country, як сказав сенатор Бирд.

Недавно подзвонила я до Марка. Був пригноблений війною, трагічно це переживає. Обрахував, що кошт одного бомбардування ракетами — кожна з яких коштує майже один мільон доларів — міг би оплатити медичне страхування для працівників цілої Los Angeles county.

Але він, можливо, пригноблений не тільки війною. Сказав мені, що Ія має “бойфренда” і це примушує його ще більше часу віддавати Ніні. Ну, Марко сам уже має другу коханку, то не може вимагати чернечої цнотливості від її. Взагалі можна б якось урегулювати ці відносини — адже тягнеться ця розлука вже більше десяти років, а вони й досі рапортують разом свої податки, хоч і живуть окремо. Факт, що досі не мають офіційного розводу наповняє мене і ще декого (а може і їх самих?) надією, що може вони ще зійдуться знову. Але це, мабуть, марні, нереальні сподівання.

В розмові з ним я відчула, що він — не зовсім тверезий. А була з ним і Ніна, бо Ія саме з приятелем пішла на вечір презентацій нагород Оскара. Це мене дуже затурбувало. Він має від довшого часу проблему з алкоголем і я радила йому вже давніше, а при нагоді

останньої розмови повторила пару разів, що йому треба лікуватися, піти десь до санаторію. Він ніби і сам це знає, але нічого в тій справі не робить. Бракує йому самодисципліни. У висліді я пів ночі не спала і далі журба не сходить мені з думки.

Сьогодні має до мене приїхати Леся з Мотрею і Андрієм. З тієї нагоди я не тільки додатково вичистила хату, підготувала трохи харчів, але і купила на свій балкон квітів — бо вже кілька днів у нас весна, сонячно і тепло. Це ще правда за рано, отже я купила братчики (інших квітів навіть ще нема) і маю надію, що не буде морозу, щоб їх знищив.

Леся матиме в суботу імпрезу 43-го відділу з нагоди свого 90-ліття. В програмі маю брати участь і я (Виступ свій вже собі, очевидно, написала). Але приїзд Лесі зв'язаний з різними запрошеннями: ось так: ночуватимуть вони в мене від сьогодні до понеділка, але на вечерю сьогодні і вони і я будемо в Максимовичів, завтра, маю надію, будемо в мене, в суботу вранці запрошені до Вакуловських, потім — імпреза. В неділю вже є два запрошення — вполудне до Люди, під вечір до Шиприкевичів. Хотіла б їм до товариства запросити ще дві особи на обід в п'ятницю, але не можу зробити цього без порозуміння з ними, а це може вже бути за пізно, щоб когось запрошувати.

Прочитала недавно книжку “Оті два роки у Києві при німцях”. Автор — Дмитро Малаков. Київське видавництво “Амадей”, 2002 рік. Книжка має документальні рисунки з часів війни авторового брата Георгія Малакова, що йому в час німецької окупації було 13 років. Книжку дав мені прочитати Тит Геврик, та ще й написав офіційного листа з пропозицією, щоб наша Видавнича Комісія подбала про англomовний переклад і видання цієї книжки англійською мовою. Це й було причиною моєї лектури. Книжка написана дуже талановито — дуже добрі реалії побуту, точні описи будинків Києва ітд. — але це — белетристика на основі, можливо, братового щоденника, бо самому авторові було тоді тільки 4 роки. Ілюстрації, можливо, мають найбільшу вартість і взагалі добре, що книжка вийшла в українському перекладі (оригінал — російський!), шкода, що не кращим виданням, а тільки як маленький дешевий “paperback”. Але це не наукове видання і тому НТШ-А не може, згідно з нашим правильником, навіть братися за розгляд такої пропозиції. На свого офіційного листа до Тита, отримала від нього вже відповідь: мовляв, він написав таке в ентузіязмі, побачивши книжку, а коли її повністю прочитав, то і сам змінив свою первісну думку і повністю згідний з моїм рішенням. Ну, я подумала: варто було йому поважніше до справи підійти, а не посилати мені офіційну пропозицію, не читавши самому книжки. Але я не жалую свого часу, бо книжка справді талановито написана, дає ще один погляд на справи, показує ситуацію киян в основному лояльних до ССРСР, які ані не співпрацювали з німцями, ані не вибиралися на еміграцію.

А тепер я читаю “Столицю над Ізаром”, останню книжку серії Ізарського, що вийшла в Полтаві 2002 року. Здається мені, що я його колись трохи перехвалила була, нав'язуючи навіть до Марселя Пруста. Ця остання річ виразно вказує на авторові хиби. Зокрема вражає страшне зазнайство і name dropping — без всякого пов'язання з основним стрижнем композиції. Найцікавіші тут силуети письменників з часів МУРу у Мюнхені, зокрема Юрія Косача. Але все це мало б, на мою думку, куди більшу вартість, якби це

були мемуари або щоденникові записи, а не белетризований твір, який міняє все від імен і прізвищ починаючи, створює ситуації, що мабуть ближчі до авторових побожних бажань, як до реальності (оцей гонорар на німецький переклад “Ранку”! наприклад) а через те підриває взагалі довіря до автора. Вірджинія Вулф сказала була колись про Марселя Пруста: яка шкода, що він не має про що писати, бо писати він вміє ще й як! Подібність з Ізарським хіба тільки в цій першій частині речення, до Марселя Пруста йому — ох, як далеко!

Понеділок, 31 березня 2003. Полудне.

Десь дві години тому виїхали Андрій, Мотря і Леся. Візит їх випав на славу, не було жодних комплікацій, за винятком факту, що Андрій — простуджений, дуже кашляв і навіть не міг бути на Лесиній імпрезі в суботу. На щастя була добра погода і я могла служити також за шофера. [Але вчора ввечері нагло позимніло, почав навіть падати сніжок — на мої свіжопозаджені братчики! — отже вчора і до Люди на гостину і потім до Шиприкевичів їхали ми автом Андрія, не моїм!]

За тих кілька днів я була серед людей більше, ніж за попередній місяць: в четвер — вечеря в Максимовичів, в п’ятницю — вечеря в мене із Яримовичами, в суботу — сніданок у Вакуловських, потім — імпреза з буфетом в Центрі, де була ціла програма, що в ній брали участь Аня Максимович, Люда, Володимира Кавка, я, квартет “Голубка”, декляматорка Канонів. В неділю — гостина в Чайківських, а потім просто з одної гостини на другу — до Шиприкевичів. Якщо до цього додати, що кожний сніданок в мене і полуденок — при обильно заставленому столі — то мені найвища пора знову піти на помірковану діету. А морозильня моя повна всякого харчу, бо, очевидно, чимало всього залишилося.

Найбільшим успіхом Лесиної імпрези був факт, що прибули на неї наші свояки, що їх я вже давно не бачила: Віра Датон, Христя Дольницька з Анею, а навіть Андрій Марк, який приїхав спеціально аж із Вашингтону. Він, між іншим, дуже добре виглядає, пристійний, елегантний. Працює він у Пентагоні, саме у відділі, де займаються симуляціями бактеріологічних і хемічних воєн. За два місяці іде вже на пенсію, але буде продовжувати працю в ролі консультанта. Андрій мало говорить, але з усього видно, яке там мусить бути у Пентагоні напруження у зв’язку із справжньою, не симульованою війною.

Одна із несподіванок цієї війни: на пограниччі Іраку приготували намети для втікачів, а тимчасом тих втікачів покищо нема, навпаки, деякі іракці з Йорданії, Кувейту і інших сусідніх країн добровільно повертаються на батьківщину, щоб боронити свій край від напасників. Боже мій, чи аж такої потрібно історичної лекції, щоб навчити наших американців більшої покори і поваги до інших країн і народів? Щоб перестали силою насаджувати нашу демократію тим, хто її не хоче і до неї не готовий?

Середа, 9 квітня 2002. Полудне.

Війна в Іраку триває вже 22 дні. Сьогодні рапортують про те, що американське військо в

Багдаді руйнує статуї Садама Гусейна і що це викликає ентузіазм в населення, яке починає нарешті вірити, що Садама повалять і прийде інша влада. Але є в сьогоденнішньому *New York Times*-і дуже цікава і критична стаття Фрідмана: “Hold your applause”: мовляв, ось тепер Ірак — наш; старий порядок ми знищили, а тепер треба встановити новий. А його немає. Країна в руїні, шпиталі переповнені раненими, нема води, грабіжники розбивають крамниці, хаос, а населення огірчене війною, бо в кожній родині — жертви, втрати майна і нормального життя. А ще є деякий спротив окупації, війна далі триває, отже порядок встановити важко.

Жертви в людях часом спричинені власним вогнем. Остання така жертва — це навіть наш українець, Тарас Процюк, репортер агенції Ройтерса, що був у готелі, де живуть закордонні журналісти у Багдаді і де, нібито, випадково попало американське стрільно.

Я мала в неділю 6 квітня бути в Нью Йорку — не на сходинах НТШ-А, але на сесії про голодомор, що його НТШ-А спонсорувало. Славко їхав і запропонував мене взяти. Я радо погодилася, бо хотіла використати нагоду, щоб завезти до канцелярії свої звіти для контрольної комісії, нове голосування, листи, тощо. Кілька днів забрало мені все це приготувати. Але в неділю виникла комплікація — і то не якась поважна, пов’язана із Славковим здоров’ям (чого можна було сподіватися), але дуже глупенька: в неділю міняли годинник на літній час, Трофименки про це забули, а коли опам’яталися — було за пізно їхати по мене до Філядельфії і Славко поїхав просто до Лярисі і з нею — поїздом — до Нью Йорку. Ну, трудно. Буває. Тому, що я була вдягнута до виїзду — поїхала до церкви, але не зустрівши там нікого цікавого, ще перед закінченням богослужби повернулася додому. А свої матеріяли вислала вчора до канцелярії НТШ-А — поштою.

Я рада, що Славко незле тримається (хоч наново мусить проходити хемотерапію!) — зокрема тішить мене те, що він недавно їздив до Нового Орлеану, де відбувалася конвенція американських хеміків і де цілі сесії були присвячені Славковим “скорпіонатам”. Колись, після трагічної діагнози, він сказав був про цю таку важливу для його професійного успіху конвенцію: “я хотів би до цього дожити”. Дожив. Тримається. Але за життя доводиться боротися. І не тільки йому. Ось Тит у Нью Йорку перейшов операцію на клуб. Мав уже повертатися із лікарні додому, але знайшли сціп крові у легенях і його ще (кажуть — на пару днів) затримали. А Олекса Біланюк недавно дав собі зоперувати обидва коліна — і тепер він проходить вдома фізичну терапію, може вже ходити на милицях, але справа ця напевно ще затягнеться.

Радію кожним добрим днем, бо знаю, що у моєму віці таких добрих днів сподіватися багато не можна. Була недавно у Форсії — пробує перестати приймати Prednisone — я вже дійшла до 1 mg на день, і хоч деякі симптоми повертаються, маю надію, що зможу зовсім бути без цього ліку.

Форсія помітила на моїм лівім пальці дві обручки і перстінчик. Суглоб напучнявів, здеформований — зняти перстені з пальця не можна. Це, щоправда, вже так кілька років. Але вона сказала, що це небезпечно і треба перстені зняти — тобто треба буде дати їх

розрізати ювелірові. Шкода, але мусітиму це зробити. Заручиновий перстень напевно треба буде розрізати, Остапову обручку, трохи більшу, може вдасться скинути нормально, а мою власну — хто зна.

Неділя, 13 квітня 2003. 9:30 вечора.

Сьогодні в Центрі заходом Товариства Українських Інженерів відбулася “Конференція про вклад українських визначних науковців в американську науку”. Головними двома доповідачами були Славко Трофименко (про хеміка Юрія Кістяковського) і Любомир Онишкевич (про фізика Олександра Смакулу). З тієї нагоди я запросила Лярису і Любомира Онишкевичів та Славка на бігос і коньяк після конференції. Марти Троф. не було, бо вона ще реконвалесцент — зломана нога вже майже загоїлася, але має якісь проблеми — чи то через потовчені ребра, чи з якоїсь іншої причини, і ще лікується. Обидві доповіді були дуже цікаві, я багато чого довідалася. Був там ще виступ філателіста про українські сліди на поштових марках США — але це було менше цікаве і не на такому самому рівні.

Вчора, в суботу, пішла я (вперше!) на збори Української Федерації. Бачу, що вона гуртує нашу філядельфійську інтелігенцію для доброї роботи (харитативна допомога Україні, зокрема медична, а також видавнича, напр. спонсорують українське видання журналу *Світ Науки (Scientific American)* (оплачуючи, як я довідалася, \$10,000 за саме авторське право!) Мені подобалися деякі їх імпрези, тому й вирішила стати членом, а тепер бачу, що добре зробила. Людей на цих зборах, щоправда, було дуже мало, але членів ця Федерація має значно більше, а грошовий оборот за минулий рік був щось біля 60,000 дол., а це вимовно свідчить про активність організації.

В п'ятницю я ходила з Марією і Раном до Academy of Music на постановку опери “Ariadne auf Naxos” Richard-a Strauss-a. Автор лібретто — Hugo von Hoffmannstahl. Мені здалося, що ця річ — немов якась синтеза Вагнера з італійською commedia del arte. Любов і смерть, високе мистецтво і мистецтво розваги. Ставила цю річ Opera Company of Philadelphia — досить ефективно, з добрими акторами і співаками. Але музика мені мало знайома.

Зробила я рішення скористати з доброї волі Рана і на наступний сезон взяти передплату — але не на оперні вистави, а на вистави драматичного театру. Ран і Марія мають передплати і до Вільма, і на оперу, і на симфонічні концерти. Я їм сказала, що я волію драматичний театр — і ось вже навіть виписала чека на 111 дол. на чотири вистави у Wilma Theater в наступному сезоні. Справа не тільки в тому, що матиму їх товариство, але ще й Ран зобов'язався відвезти мене після вистав додому. Ходила я з ними також на вечерю — тим разом до дуже доброго тайлендсько-французького ресторану на 40-ій вулиці. Одне слово: рятую себе від повної ізоляції і здичавіння!

П'ятниця була для мене також дуже продуктивним днем. Бо я приїхала вполудне і пару годин провела в університетській бібліотеці, працюючи над ULE. А на зустріч з Марією і Раном пішла аж перед п'ятою.

Понеділок, 14 квітня 2003. 10:30 вранці.

Коли я два роки тому познайомилася з Оксаною Пахльовською, я довідалася, що її батько і перший чоловік Ліни Костенко — Jerzy Jan Pachlowski — є польським письменником. Свого часу я зробила пошук на RLIN і знайшла низку книжок Пахльовського, але ні одної з них не було у бібліотеках Філядельфії. Недавно я подала Марилі інформацію, щоб дістала мені одну його книжку шляхом між-бібліотечного абонаменту. І от вчора я собі переглянула збірку оповідань Пахльовського, *Na krawędzi wody* (Szczecin: Polskie pismo i książka, 1991). Пахльовський свого часу плавав, як моряк, на кораблях комерційного рибальського флоту і це віддзеркалене в усіх оповіданнях цієї книжки. Але цікаво: домінує не пригодницький сюжет, а своєрідна екзистенціальна філософія, самотня людина серед безмежжя океану в обличчі смерті і дилем морального вибору. Незлий письменник. Нагадався мені чомусь Myśliwski: його *Kamień na kamieniu* також має екзистенціальні нотки, хоч нібито трактує сільсько-господарську тематику. Цікаво, що обидва ці письменники працювали в комуністичній Польщі — а яка велика різниця між ними і нашими українськими соц-реалістами!

Неділя, 20 квітня 2003. Полудне.

Сьогодні — латинський Великдень, але я могла б цього навіть не відчутти. Ніхто мене не запрошував, до церкви не пішла (зрештою в моїй церкві Великдень буде за тиждень і тоді я піду). Слухаю гарну релігійну музику — сказала недавно Синтії: найкраще, що дало християнство цивілізації — це музика. А вона мене поправила — і мистецтво! Але мистецтво далеко від мене, а музика лине прямо з радіоапарата.

В п'ятницю ходила я на домовлений полуденок з Синтією і Патрицією. Пішли ми до першорядного ресторану на PENN і я, з нагоди Великої П'ятниці, замовила собі пструга. Був знаменитий. А розмова також була дуже цікава, і — на диво — менше про війну, і навіть не про сензаційний скандал довкола особи директора Пенсильванських бібліотек, а більше про музику, театр, зокрема про філядельфійську оперу, яка тепер втішається більшою фреквенцією публіки, ніж симфонічний оркестр. Пет, після того як чоловік її пішов на пенсію, перенеслася до центру міста і тепер активно користує з усіх культурних приман Філядельфії.

А про скандал довкола особи Пола Мошера я довідалася вперше, читаючи газету “Метро” в метро. Маленька вістка: мовляв, директора Ван Пелт бібліотеки заарештувала поліція, у зв'язку з тим, що він з інтернету зняв собі понад 2,000 картин дитячої порнографії, та ще й заплатив за цю колекцію своєю кредитною карткою! Господи! Я подумала: якщо в цій газетці метро є така мала вістка, то справа, мабуть, вже була предметом широких репортажів у пресі! Яка погана publicity — не тільки для Мошера, але для університету і нашої бібліотечної професії! І справді. Сказали мені, що в “Philadelphia Inquirer” два дні тому була велика стаття, а і я сама ще у п'ятнищевому номері “Daily Pennsylvanian” прочитала велику сензацію на першій сторінці. Мошер, очевидно, зрезигнував, його обов'язки перебрав Carton Rogers. Прикро. Він очолював колектив понад 300 осіб, і був

директором і віце-провостою 12 років. Добре сказала Марія: якби це зробив професор історії, було б менше дивно, але бібліотекар? Невже він не розуміє, що на інтернеті залишаються сліди, які можна простежити? Мошер активно висловлювався проти всяких нових спроб скорочувати свободу інформації, зокрема проти заходів включити бібліотекарів до співпраці з ФБІ, щоб інформувати про те, якими матеріалами користуються читачі в бібліотеках. Може хтось підставив йому ногу, щоб його скомпромітувати? Але тим більше треба було вважати, щоб не давати таких підстав — адже такої справи не могли б сфабрикувати, якби не було якихось доказів?

Війна в Іраку нібито завершена перемогою. Але здобути мир буде трудніше. Країна в руїні, ще немає всюди електрики, води. Центральний музей розграбували — а це пам'ятки тисячелітньої історії всього людства, Мезопотамія, кодекс Гамурабі. Бібліотека Багдаду — спалена. Пару днів тому відбулася величезна демонстрація 20,000 шіїтів — проти Америки, проти окупації. Якщо на місце Садама прийдуть ісламські аятолли, то Буш ще може пожалувати, що розпочав собі цю війну. Але може бодай дійде до порозуміння між ізраїлітянами і палестинцями. Бо тепер звідусіль буде натиск на Буша довести там до замирення.

Середа, 23 квітня 2003. 8 год. вечора.

Дві події: Перша (і важніша!): написав Андрій. Справжнього листа. Це вперше від 1989 року, року смерті Тата. Просить мого прощення “за всі кривди і оминки”, мовляв, щиро кається. Нарікає, що “від часу Марійчиної хвороби — наша мала практика пропала! Пацієнтів менше, як видатків.” А також пише про те, що він, можливо, має рака, а крім того має депресію і social phobia. Татова хата була залита дощем, бо зіпсувався дах, а крім того, мовляв, “нашу хату у Філья. знищили мурини — ще влізли через задній дах і зняли там двері”, ітп.

Він хотів би, щоб я йому дістала “roofing estimate”, бо мовляв треба поставити цілий новий дах. Прислав мені подарунок — якусь скульптуру, можливо, власного виробу. Але, хоч запакована ця річ була у всякі охоронні опакування, то скульптура прийшла до мене пошкоджена, без голови! (тобто — голова постаті була окремо в пачці!)

Я йому вже відписала. Подала телефони двох моїх дахарів, щоб вони самі з ними порозумілися. Бути посередником в такій справі взагалі незручно, а у випадку Андрія — навіть небезпечно. Взагалі, він така людина, що я його просто боюся. Каяття, навіть як воно справді щире і не тимчасове, може допомогти встановити більш цивілізований між нами контакт. Але цей контакт ніколи вже не зможе бути по справжньому близьким. Навчена болючим досвідом, я свідомо буду триматися осторонь. Він — людина брутальна й хамувата, з параноїдальними претенсіями до всіх і вся, з автократичним характером, як у нашого батька, але без здатності робити самостійні життєві рішення і приймати їх наслідки. Хату повинен був продати негайно, вже десять років тому. Чому він її далі тримає, не дбаючи рівночасно про її відповідне утримання — не маю поняття. Після смерті Тата, вже після всіх образ на мою і Остапову адресу, коли я добровільно з власної ініціативи передала на його руки хату батьків і все, що в ній було — він мав шанс

встановити зі мною ближчий контакт, але цього не зробив, навіть не признавався, що є у сусідстві, коли приїздив до своєї хати. Я від смерти Тата ніколи в їхній хаті не була, єдине моє бажання — отримати якісь родинні фотографії — зігнував, мовляв, все вже запаковане. Тепер мені вже нічого не треба, але й опікуватися його маєтком не маю найменшого бажання. Цікаво, що Андрій тим разом написав листа українською мовою — видно, що ще трохи пам'ятає її в письмі, хоч і не дуже поправно ... (колись він сказав до мене у злості: “говори до мене моєю мовою”, тобто по англійськи). За його логікою, можливо, він має претенсії до мене, що я подарувала йому батьківську хату і тому він має з нею тепер клопіт. Так точно, як він мав претенсії до батька за те, що став дентистом. Але всі ті роки відчуження навчили мене не ангажуватися у всі ті справи емоційно. Мені жаль, що він такий — але “маємо те, що маємо” і на це вже тепер немає ради.

Друга подія: Коли я недавно була на PENN, Ран сказав мені, що вони з Марією бачили в театрі Вільма постановку “Big Love”, яка їм дуже подобалася і що ця річ продовжена до кінця цього тижня. Дуже радив мені піти на цю виставу. Я сьогодні потелефонувала до Вільми і довідалася, що сьогодні є матіне о 2-ій годині дня. Поїхала я метро, і таким самим способом повернулася ще за дня і навіть на безкоштовний для сеніорів переїзд. Це вперше я відважилася на такий експеримент. Таке можна практикувати тільки навесну, коли темніє пізно. Може колись ще поїду як не до Вільми, то на якийсь концерт до Кіммель-центру. Очевидно, було б приємніше поїхати в товаристві. Але це трудніше zorganizувати, зрештою мої друзі всі ще працюють (напр. Віра Л., Вакуловські) — отже треба було б іти увечері. А сама я увечері не маю відваги їхати до міста.

А тепер пару слів про виставу “Big Love”: автор: Charles Mee, режисер: Jiri Ziska, у виставі бере участь 19 акторів. В програмці є вступ від автора, де він каже, між іншим: “The great hope for theater is that it returns to the immense energies that were in Greek theater and Shakespeare, theater that includes not just text and interpersonal relationships but also spectacle, music, dance, physical performance, color, noise, fabulous events happening”. Ці його слова незле характеризують і саму виставу, але мені здається, що постановка ліпша, ніж сам текст драматурга. Оригінальне сюрреалістичне оформлення сцени: зліва: кручені сходи вгору і висока на два поверхи скульптура жіночого тулуба — без голови і ніг, в центрі — своєрідний атріум-басейн (дія відбувається в городі італійської вілли), що з нього вгору вистає перевернена колюмна внизу закінчена корінтійським карнизом, а вгорі спрямована в намальовані на стіні напіврозкриті жіночі уста, зправа — теж якась нібито скульптура з пап'є-маше. Дуже ефектовні, добре зарежисеровані дві сцени, що мені подобалися найбільше: починається вистава тим, що на сцену виходить вбрана в шлюбну сукню дівчина, скидає черевики на високих закаблуках і кидає їх на стіл, а сама ступає босими ногами у воду басейну, поступово скидаючи зі себе туніку-сукню: дівчина, зовсім гола, занурюється ціла у воду (справжню!) басейну. Все це мовчки. Воно вкрай несподіване і дуже дотепне. Тема п'єси — феміністична. 50 дівць з Греції, що їх родини плянували одночасно повінчати з 50-ма кузенями, тікають до Італії і шукають там притулку у власника цієї вілли. Друга сцена, що мені дуже подобалася: несподівано гудуть гелікоптери і на сцені раптом з'являється десант парашутистів — всі у військових одностроях, (що нагадують нашу армію в Іраку!) Одна хвилина несподіванки для публіки,

і мов на знак, всі ці хлопці скидають з себе військові камуфляжі і виявляється, що це — женихи-кузени, готові до вінчання, вбрані у смокінги. Ціла вистава дуже до акторів вимоглива: Курбасівська акробатика доведена тут до максимум: є сцени де актори кидаються всім тілом на землю, б'ють головами до долівки ітп. — це повторяється і з дівчатами, і з хлопцями кілька разів (вони падають на передню частину сцени, яка, виглядало, була покрита якоюсь чи то гумою, чи чорною м'якою тканиною, бо інакше такі вправи могли б довести акторів до каліцтва). Є і світляні ефекти, і сцени бакханалії, і симульовані вбивства, у висліді яких білі шлюбні сукні дівчат дістають червоні плями “крови”. Вистава така вимоглива до фізичної вправності акторів, що я не можу зрозуміти, як ті самі люди можуть увечері грати знову ці самі ролі.

Субота, 26 квітня 2003. Доходить 10 вечора.

Завтра Великдень. Піду вранці до церкви, а потім на сніданок до Віри. Це рятуватиме мене від повної самотності в цей святочний час.

Сьогодні — річниця Чорнобиля.

Світом шириться нова паніка, пов'язана тим разом з епідемією хвороби SARS (Severe acute respiratory syndrome). Хвороба подібна до пневмонії, з високою температурою і дуже заразлива. Почалася в Китаю, а сьогодні, казали, є вже біля 5,000 випадків в 25 країнах світу і майже 300 смертних випадків. Найбільше уваги у зв'язку з цією новою недугою приділяють містам Бейжінг, Гонг Конг і ... Торонто! До Канади привіз цю заразу хтось із Гонг Конгу. Є вже навіть пересторога Світової Організації Здоров'я, щоб, мовляв, не їхати до Торонто! Така заява викликала вже зливу реакцій, бо очевидно наслідки такої перестороги не так медичні, як економічні. Зокрема страждають китайські ресторани, бо перелякані люди, включно із китайцями, перестали до них ходити. Також бояться люди літати літаками, бо мовляв, там найбільше можливостей для зараження через циркуляцію замкненого повітря. Найбільше справжньої загрози для медичного персоналу — деякі лікарні закриті квантином.

Минулого тижня я була в кількох ювелірів, але виявилось, що зняти з мого пальця перстені — не така проста справа. Врешті я рішила, що треба піти до великого престижного закладу Bailey, Barnes & Biddle — поїхала спеціально аж до Willow Grove Shopping Center. І справді. В цій великій елегантній ювелірній крамниці при допомозі спеціального приладу розрізали мій заручиновий перстінчик і мою шлюбну обручку і зняли їх із пальця. Остапова обручка настільки більша, що вона навіть просунулась сама поза мій здеформований суглуб, отже її розрізувати не було потреби. Перстені дала я направити, побільшити і маю надію, що зможу носити їх на правому пальці — він (покищо) більш-менш нормальний.

Пару днів тому Мирослав Лабунька переслав мені фотокопії із брошури чи книжки, що називається: “Видатні українці світу” і вийшла в Ужгороді 2002 року у видавництві “Мистецька лінія”. Там передруковане інтерв'ю, яке робив зі мною Юрій Бідзіля і яке вже

було друковане в ужгородській газеті. В цій книжці, як видно з обкладинки, включені, крім мене, ще Всеволод Мардак (з Німеччини), Дмитро Штогрин, Лука Костелина, Марта Коломиєць, Омелян Русин (з Угорщини), Ігор Трач, Іван Фізер, Юліан Куляс, Йозеф Сірка (з Німеччини), Микола Мушинка, Юрій Бача, Ярослав Шуркала (також із Словаччини), Василь Горват (з Румунії), Василь-Ярослав Новицький і Маркіян Припхан (обидва з Австрії), Олександр Клібанець (з Угорщини), Осип Мороз, Леонід Рудницький, Ярослав Розумний, Богдан Футей, Іво Пополях (з Німеччини), Володимир Косик (з Франції), Франк Сисин, Ігор Качуровський, Андрій Ребет (з Німеччини), Мирослав Лабунька, Анатоль Камінський, Всеволод Ісаїв, Василь Маркусь. Цікаво, що я про таке видання нічого не знала — не розумію, чому Бідзіля або Жугай не прислали мені цієї книжки? А може вона ще іде до мене? Цікаво було б мені прочитати, що написано про цих інших. А про моє власне інтерв'ю скажу тільки: жаль, що редактори не виправили тих помилок, що були в газеті, де замість Фляєр є Фізер, замість Шпорлюк — Шпорлик, замість Зальцбург — Сасбург.

Вівторок, 29 квітня 2003. 9:00 вечора.

Пару днів гарячково працювала над ULE70 і ULE90 — навіть їздила вчора і сьогодні на PENN, два дні підряд, замість того щоб поїхати до Української Бібліотеки в Центрі. Справа в тому, що я замовила деякі книжки на Inter-Library Loan — тепер вони приходять, отже треба негайно використати. Оця нагла концентрація над ULE спричинена пляном поїздки до Урбани і бажанням ще цього року віддати до друку ULE70.

Але — всупереч моїм плянам і бажанням — буду мусіти перервати цю роботу, щоб знову взятися за справи НТШ-А — думала я, що голосування но. 13 буде останнім (його термін — 1 травня), але надійшли — серед інших матеріалів — праці нашого конкурсу про Переяславський договір — а це треба буде приспішеним темпом надрукувати, щоб встигнути до офіційних відзначень цього злопам'ятного політичного мезальянсу урядом президента України.

В неділю, на Великдень, була я в Церкві ще перед 8 вранці — встигла не тільки знайти місце на парковищі для авта, але і сидяче місце в лавці. Погода була весняна-сонячна, людей з'їхалось дуже багато (передусім новоприбулих з України), діти виводили гагілки. На полуденок поїхала на запрошену гостину до Віри Лащик і там відзначила свята у гурті Віриної родини. Були Софійка Титла з чоловіком і дітьми, Андрій Лащик (без Тамари!), Сяня і Альберт Кіпи з сином Марком (молодий абсолювент правничої школи, працює клерком у судді Футея — дуже задоволений із своєї роботи і професії — а пристійний, як голівудський актор!) Пізніше ще приїхав брат Альберта — Святослав з жінкою і дітьми. Він — лікар, але повний ентузіазму до нової технології інтернету і можливостей які відкриваються для майбутнього її застосування в науковій роботі і загальній освіті взагалі, а донечка його — підліток, молода поетеса, показувала мені поезію в прозі, що її написала з нагоди свята градуації Марка — очевидно, англійською мовою — української вона не знає, здається, взагалі. Від Альберта довідалася я про деякі справи Нашої Української Рідної Школи (де зрезигнував із головства Лужницький), про кризу в УВУ (де мусять

знайти нового ректора на місце Рудницького, який згідно із німецьким законодавством мусітиме вже цього року відійти), про господарство УВАН і Св. Софії (Альберт і в одній, і в другій установі заряджує справами майна!), про архіви і видавничі пляни — одне слово: цікава розмова на актуальні і близькі для мене теми.

Вчора були 13-ті уродини Ніни. Я послала їй подарунок, а також просила Марка, щоб купив їй спортову сорочку, яку вона сама собі вибрала (з іменем філядельфійського чемпіона баскетболу.) Маю надію, що вона буде тими речами задоволена. Ще не телефонувала.

Субота, 3 травня 2003. Вранці.

Сьогодні день народження Остапа. Скільки було б йому років, якби жив? 86! Маю ще нецілих чотири роки, щоб викінчити і видати книжкою друге доповнене і перероблене видання його бібліографічного покажчика. Це пляную до його 90-ліття. А завтра поїду до Баунд Бруку на проводи і буду на його могилі. Але мені не треба їздити до нього на могилу: там тільки рештки розкладеного тіла, а дух його зі мною тут вдома повсякчас.

Вчора весь день провела на похоронах Юлька Головчака. Передучора була панахида, вчора похорон і тризна в Yorktown Inn. Чортополохи причинилися до буфету: я й сама поїхала до Bell's Market і купила торт. Він останні роки дуже вже мучився — добре що помер. Галя і сама ледве тримається — хвора на серце, на діабет, майже сліпа — була тривога, що вона виснажена Юльковою хворобою і сама помре ще раніше від нього. Похорон був велелюдний, бо Головчак був активний в товаристві Св. Софія і в патріархальників.

Але ввечері я мала досить небуденну приємність бути вперше на концерті в Curtis Institute. Виступала з дипломним речиталем молоденька українка — Соломія Івахів, скрипаль. В програмі разом з нею брали участь ще камерний оркестр Інституту, та двоє різних піяністів-акомпаніаторів. Соломія — молоде ще дівча, але це вже справжній віртуоз. В програмі були концерт но. 4 Моцарта (з камерним оркестром), Соната Гіндеміта (сольо, без акомпаніменту), Соната но. 2 Брамса і Фантазія на теми з Гуно Фавста — Венявського (обидві з фортепіановим супроводом). Невелика зала (200 осіб?) була вщерть заповнена людьми — українців було може із 30. Curtis Institute of Music, в центрі міста недалеко від Rittenhouse Square, — це престижна і славна на весь світ музична школа, побудована на приватній фундації. Туди приймають тільки найбільш обдарованих учнів і дають всім повні безкоштовні стипендії. Будинок сам дуже елегантний, старий: стіни — панелі темnobрунатного, різьбленого дерева. Сцена невеличка, але — на несподіванку глядачам таким як я, в другій частині концерту, коли прибрали крісла музикантів камерного оркестру, із під землі піднявся на сцену величезний концертний фортепіан. Акустика, очевидно, також першорядна. Я їздила на цей концерт в товаристві сестер Вакуловських їхнім новісіньким автoм — зеленою Toyota Camry.

Чекає мене ще один похорон, бо помер син Віри Кліш, Марко. Він останніх кілька літ

працював журналістом у Києві, там одружився і мав намір залишитися. З дитинства хворів на серце, але приїхав до Америки лікуватися від рака. Не вдалося врятувати його. Я особисто Марка не знала, але знаю добре його маму і дуже мені за неї прикро. Немає гіршого, як хоронити власних дітей. А вона ще має стареньку маму, що їй вже понад 90, та й стару і хвору чоловікову сестру, що їй вона виявляє багато уваги й опіки. З нею живе ще другий син — Адріан. Інтелігентний молодий чоловік, але, здається, не дуже успішний, нежонатий, не знаю навіть чи працює і де.

Хоч я і дуже активна, не почуваюся надто добре. Від 1 травня не беру вже ліку prednisone — до цієї зміни підходила я поступово, але вже коли перейшла була на 1 mg кожного дня відчула зміну на гірше. Повернулися артритичні болі, навіть коліно почало давати про себе знати. По ночах часом не сплю. А ось від передучора на лівій нозі вгорі з'явилися якісь сверблячі червоні плями — немов би якийсь ivu poison. Не знаю, що це таке, але воно дошкуляє: свербить, пече. Я тепер бачу, що моє знамените самопочуття минулого року було наслідком не гімнастики, Vioxx, Glucosamine — а prednisone-у. Це мене журить. Не хотіла б я бути весь час на цьому стереоїдальному лікові, бо він небезпечний і для костей, і для очей. Доведеться послухати що про це думає Форсія? Чи не треба буде мені піти до неї ще перед замовленим візитом?

По ночах читаю “Дві жінки Алберта” — роман Богдана Бойчука. Позичив мені цю книжку, на рекомендацію Віри Лащик, Альберт Кіпа. Купив в Києві, побачивши такий заголовок. Маю змішані почуття щодо цього роману — ще не скінчила — але думаю над тим чи має книжка, як сказав би не літературознавець, а правник, “redeeming social value”? Бо коли йдеться про еротику (щоб не сказати порнографію!) то при обмеженому діяспорному словнику Бойчука вона не звучить так дотепно, цікаво і свіжо як у Шкляра чи Винничука, а тому від неї буває ... нудно!

Четвер, 8 травня 2003. 9:20 ввечері.

А мені таки довелося піти на медичний огляд! Сьогодні вранці, скупавшись, я побачила, що на лівій нозі вгорі струпи досить великі і далі дошкульні і подумала, що це може бути щось серйозніше, ніж звичайна екзема. І справді. Форсії правда сьогодні в офісі не було, але я домовилася телефоном і прийняв мене о 1-ій годині Bill Edwards, nurse.

Подивившись на мою ногу, закликав ще на консультацію джурну лікарку (Вайнбаум? Вайнтрауб? така симпатична, з широкою кучугурою сивавого волосся — прізвища не запам'ятала) і вони прийшли до висновку, що це shingles, або по медичній термінології — Herpes zoster. Моя медична енциклопедія дає таку невтішну дефініцію цієї біди: “an infection of the nerves that supply certain areas of the skin. It causes a painful rash of small, crusting blisters. After the rash heals, pain may persist for months, or, rarely, years.” А ще знайшла я таке: “The competence of the immune system declines with age; this decline is probably accelerated by stress and by the use of corticosteroid drugs.” Ну, на особливий стрес тепер нарікати не можу, але... невже це наслідки моєї курації преднісоном?

В суботу їду до НЙ на збори поширеної управи НТШ-А. Славкові завтра роблять

невеликий хірургічний забіг — вставляють якусь рурку, щоб легше було брати кров і давати хемотерапію — отже він, правдоподібно, не зможе по мене приїхати. Я вже зробила заходи, щоб поїхати поїздом — NJ Transit, з 30-ої вул. поїздом но. R7 до Трентону, а там — пересідка. Я вже їздила подивитися і навіть купила собі квиток. Нормально повинна б я поїхати авто до Мелроз, там сісти на поїзд R1 до головної станції, а тоді пересісти на R7. Отже три пересідки. Повернувшись увечорі, чекало б на мене на станції авто. Але є певні комплікації. Саме тепер почали якусь перебудову і роблять її по суботам-неділям. До Трентону, здається, поїзд їде нормально, але з Мелроз до головної станції буде проблема — там заповідають тимчасове отримання автобусами, а це — погано. Отже я подумала, що мені треба буде поїхати до головної станції на 30-ту вулицю не поїздом, а метро. А це значить, що я не братиму авто, бо на станції Fern Rock залишати його було б не так вигідно, а може й небезпечно. А це значить, що не зможу повернутися пізно, а треба буде мені повернутися ще за дня до Філядельфії. Отже буду на засіданні, але не зможу залишитися на виступ Головатого, який заповіджений на 5-ту годину.

Пару днів уже підготовляю звіти, тим разом не тільки звіти на засідання, але і за всю трирічну каденцію (їх друкуватимуть напередодні загальних зборів, що будуть 24 травня). Є за що звітувати: дали ми за три роки 32 гранти на суму \$182,479! Зверталася до мене Лариса і Номінаційна Комісія і я дала згоду прийняти номінацію на пост голови Видавничої Комісії на ще одну каденцію — під умовою, очевидно, що збори виберуть знову Ларису головою! Роблю це без особливого ентузіазму, бо праці справді багато, і зовсім певно, знаю це вже сьогодні, не прийму такої номінації на третю каденцію, якби її мені пропонували. Але відмовитись тепер — незручно, адже праця була успішна і велика, отже поновна номінація — це вотум довір'я і признання.

Почала я замовляти книжки для ULE70 на Inter-Library Loan через Biddle Law Library. Встановили мені процедуру і вона уже дає мені неабиякі плоди. Дістала я вже і передруки Франка і Лесі Українки, що їх ніколи раніше не бачила, знайшла рідкісне видання “Землі” Довженка, а сьогодні саме скінчила описувати справді оригінальну знахідку: Ribald Russian Classics, передрук книжки виданої первісно в Парижі 1897, що — виявляється є збіркою “порнографічного” українського фолклору! “Our object is not ‘Pornography for the sake of pornography’, but ‘Pornography for the sake of science’” — каже до пересадки цнотливий перекладач, що його оправдання звучать трохи смішно, бо в цих трохи вульгарних жартах і анекдотах жодної справжньої порнографії немає. Якби так він прочитав собі Бойчука або Винничука!

17 травня 2003, субота, пополудні — доходить 4.

Мала я добрий намір помити й почистити авто, а також треба було б скопати грядку, купити й посадити квіти. Але я втомлена і вирішила сісти за комп'ютер. Вранці тільки поїхала на пошту, а потім до Дженарді купити харчі — і вже втомлена.

Це очевидно наслідки мого shingles, що — знайшла я у словнику — називається по

нашому “оперізувальний лишай”. За минулі два тижні я чотири рази була в клініці на PENN: ночами мені дошкуляло, а масть, що її мені Бил поручив вживати чотири рази на день, не тільки не допомагала — але робила біль ще прикрішим. Вчора нарешті прийняла мене Форсія. Казала припинити намащування кремом, приписала курацію збільшеними давками ... преднісону (аякже!), дала рецепту на лік тайленоль з кодеїною, щоб приймати на ніч на біль. А ще мені дуже дається взнаки алергія: довкола прекрасна весна, цвітуть азалії і рододендрони, а з мого догвуду вже опадають пелюстки. Одночасно з дерев сиплеться квітковий пилок: авто покрите брудним жовтим пилом, а я пчихаю, кашляю і з носа мені тече. Сьогодні я вже чуюся значно ліпше і маю надію, що незабаром прийду до норми.

Замовила я вже літак до Урбани. Тепер це справа значно коштовніша, ніж раніше: з податками квиток в обі сторони коштуватиме мені 418 дол.! Лечу 11 червня, повертаюся 24-ого. Вже прислали мені прелімінарний список учасників цьогорічної літньої лабораторії. З України зголошень обмаль, але я маю надію, що їх насправді буде більше. Натомість моїх знайомих з діаспори є ціла низка: обоє Рудницькі, Розумний, Головінський, Гумецька, Карк, Лужницький, Миронюк, Сацюк, Сохоцька, Соловей, навіть Мирослав Лабунька і Наталка Даниленко! Нажаль немає на списку Оксани Пахльовської, але може вона ще зголоситься, бо писала, що мабуть приїде на один тиждень. Якщо її не буде і не буде якихось цікавих людей з України — конференція для мене буде менше привабливою.

Але роботу свою інтензивно готую, щоб мати більш менше точний план, за якими в Урбані шукати матеріялами. Фактично за минулий місяць — не зважаючи на справи НТШ-А — мені вдалося чимало зробити для ULE. Незабаром надрукую вже прелімінарний текст ULE70 і почну працю над покажчиком. Але водночас працюю і над ULE90 — це буде останній том цієї серії — щоб лиш добра доля допомогла мені його завершити.

В останніх кількох днях допомогала Максимові робити редакцію Трилісового перекладу книжки про Підмогильного. Саме переслала йому 4 розділ. Є чимало проблем з перекладом — передусім є певні літературознавчі концепти, які не мають досі українських відповідників, напр. *bad faith*, *mauvaise foi*, і це викликає труднощі. Але назагал мені приємно зануритись у добру українську мову перекладача і я рада, що ця книжка нарешті вийде українською мовою.

Рівночасно, саме два дні тому (15 травня) написала я до Лариси Копань листа з пропозицією, щоб “Пульсари” видали мої “Поезію і прозу”, тобто передрук “Тихих розмов” і “Самотнього місця під сонцем” — без чужомовних перекладів моєї поезії і без моїх перекладів англomовної прози. Побачимо, як вона зареагує на мій план. Для поезії я могла б послати готову електронну касету, прозу треба було б віддати комусь до мовної редакції. Таке видання не повинно бути надто коштовне, але я хотіла б 2,000 примірників, у м’якій оправі (щоб книжка була доступна читачеві в Україні), та й з якимсь гарним мистецьким оформленням. Послала я “Пульсарам” обидві книжки для ознайомлення.

Отримала недавно несподіваний подарунок від Тадея Карабовича з Польщі — його том поезій та його польські переклади віршів Віри Вовк. Саме Вірі завдячую цю несподіванку, бо вона Карабовичеві порекомендувала мої твори для перекладу і подала мою адресу! Приємно таке почути! Сьогодні я надала до Карабовича свої “Тихі розмови”, “Самотнє місце” і — для ліпшого знайомства — свою “Автобібліографію”. При тій нагоді мала цікавий досвід на пошті. Офіціант дає мені кошторис скільки коштуватимуть посилки авіапоштою і виходить щось понад тридцять доларів. Це мене заскочило. Раптом з поміж людей, що чекають в черзі озивається якийсь консумент: а чому б вам не послати цього Global Priority Mail? Виглядає, що тим шляхом за кожен посилку в їхньому конверті платиш по 9 дол., без уваги на вагу. Отже за дві — 18 дол. Таку пораду повинен був дати мені працівник пошти, а не її клієнт! Я була вдячна за цю типово американську приватну ініціативу — було тільки досадно, що довелося ручно наново нашкрябати адреси ітд., замість того, щоб посилки пішли з гарно наклеєними адресами, митними наліпками ітд., що їх я підготувала вдома. Научка на майбутнє! Пошта тепер дуже дорога. Недавно я посилала Пахльовській свої книжки до Італії і послала їх кораблем, бо літунська пошта була надзвичайно коштовна.

Завтра приїздить до мене Софійка Геврик. Вона буде в неділю на христинах у своєї родички, а потім може вдасться зробити сходини Ради Бібліотеки.

Неділя, 18 травня 2003. Пополудні.

Чуюся ніби ліпше, наніч навіть жодного ліку не приймала — не боліло. Але вранці помітила, що обличчя в мене порожевіло, немов би від гарячки. До церкви не ходила, але зате засіла до ULE і дуже багато працювала, а між тим випрала машину білля, зварила собі обід, дивилася на політичні передачі “This week” і “MacLaughlin Report”.

У висліді моєї праці над ULE, шукаючи ідентифікацій поезій, знайшла повний текст вірша Рильського, що його часом люблю цитувати. Запишу для майбутнього вжитку, щоб за ним не шукати, якби був потрібний:

“Лише дійшовши схилу віку,
поезію я зрозумів,
як простоту таку велику,
таке єднання точних слів,
коли ні марній позолоті,
ні всяким викрутам тонким
немає місця, як підлоті
у серці чистім і палкім...”

На цьому Рильський повинен був зупинитися. Принаймні на цьому зупинюся я, бо як поет модерний, що вживає і білого і вільного вірша, я зовсім не згідна з тим, що “рими мусять бути вірні, як друзі” і що порівнання — це немов дельфін, що не знає чому саме зринає він у даному місці. Фактично деякі строфи цього “Поетичного мистецтва” можна було б навіть вжити як аргумент проти традиційної поезії. Але переглядаючи томики колись

улюбленого мною поета, бачу, як справді багато в нього “паровозів”, крім тих, що надруковані в томі, в одній книжечці знайшла навіть додатково переписані власною моєю рукою в 1947 ще році два вірші про Сталіна.

А ще заки викину записку, хочу відмітити знайдену серед моїх бібліографічних нотаток таку родзинку: в журналі *Ukraine* (no. 9, 1991), на обгортці кольорове фото президентів Буша сен. і Леоніда Кравчука з таким написом: “The United States is hoped to understand aspirations of the Ukrainian people” — і те саме потім повторене в тексті. Це взір вжитку англійської мови нашими спеціалістами в Україні. Я свого часу навіть написала записку Марічці Доценко, звертаючи увагу на деякі неправильні конструції, що часто появляються в повідомленнях їхньої журналістичної агенції. Але сказала мені, що нема надії, щоб можна було на це звернути комусь увагу. Вони вважають, що знають краще і не хочуть вчитися. А я думала, що завдам собі трохи труду, щоб їм допомогти. Тепер вже не трачу на це часу. Але поволі час вчить і їх і сьогодні бачу в різних інформаційних повідомленнях з України цих помилок менше. Але в наукових виданнях резюме англійською мовою буває таке неграмотне і повне друкарських і інших помилок, що ліпше, якби його не було взагалі.

По ночах тепер читаю в кількох числах “Кур’єру Кривбасу” спомини дружини Юрія Бадзя Світлани Кириченко “Люди не зі страху”. Заголовок мені не подобається, але самі спомини — знаменито написані, потрясаючі. Вони дуже добре віддають атмосферу, в якій творився дисидентський рух України, зокрема наглядно вказують на те, яка це була невеличка і осамітнена горстка людей. Тут немає тої лірики і поетичності, які притаманні спогадам Жиленко, але це може і є їх великою прикметою. Такого точного відображення побуту і подій цього часу я, здається, досі не читала. Авторка видно добре розуміє, що афектацію і лірику треба тримати на припоні, а драмі життя не потрібно додавати мелодраматичності. Чого варта описана сцена, де батько, прощаючись в час арешту з 11-літньою донечкою шепче їй у вухо два слова “помпа для матраца”! І дитина знає, що це треба тримати в секреті, що це місце сховку батькового рукопису. Боже мій, я вчора пів ночі проплакала над цими споминами. Сказала про ці речі Софійці і погодилася позичити їй перші два номери (152 і 153), а цього матеріалу є ще і в наступних числах. (А ще, як бачу із першої нотатки, були якісь початкові частини друковані в “Дніпрі” — треба буде мені за ними пошукати. Це може в моїй очах реабілітувати журнал “Дніпро”, який передплачує бібліотека Ван Пелт, але який мені чомусь останньо видався дуже каззонним і навіть майже радянським.) Журнал “Кур’єр Кривбасу” тепер зробився надзвичайно цікавий, це фактично поважний суперник “Сучасності”. Варто було б, щоб Гусейнов знову колись приїхав до Урбани — тепер ми вже справді знали б з ким маємо діло (хоч він і тоді при першій зустрічі робив надзвичайно позитивне враження!)

Одержимість Бадзя і ці спогади його жінки додають і мені завзяття працювати далі над своїми проєктами. Як могли ці люди в таких страшних умовах працювати з вірою в Україну, як міг Бадзьо переписувати свій трактат після втрати першого варіанту знову і знову, то я тут в ідеальних умовах теперішнього свого осамітненого життя, забезпечена фінансово і ще не зовсім позбавлена сили й енергії, маю хіба обов’язок тримати себе в

дисципліні праці, бо при моїх далекосяглих плянах можу хіба сказати за Ліною Костенко: “здається часу я не гаю, а не встигаю, не встигаю...”

А про Ліну також варто було відмітити цікаву сензацію. В “Книжник-рев’ю” недавно появилася стаття, де пишуть, що Ліна має претенсії до Найдана за те, що без її дозволу видав “Пейзажі пам’яті” і збирається подавати його до суду! Найдан дякує в книжці, що Пахльовська здобула йому дозвіл на переклади, але стаття пише, що, мовляв, дочка не мала права давати такий дозвіл! Я вже питалася про це Оксану — обіцяла мені за пару днів написати. З Ліною непорозуміння легко можна собі заробити — жінка темпераментна, примхлива, непередбачлива у своїх реакціях. Я вже й сама мала з нею такий досвід, коли воювала за її ім’я в радянській антології, а потім показалося, що це вина не радянських редакторів, а самої Ліни Костенко! Сама мені про це розповіла в час візиту в нашому домі!

Вівторок, 20 травня 2003, 10 год. ранку.

Передучорашню ніч чулася так, що три рази мірила собі тиск крові, а вже о 6-ій ранку потелефонувала на клініку. Правда, залишила тільки прохання, щоб до мене потелефонували. Це не дало наслідків і я 9:30 зателефонувала знову. Нарешті вдалося двічі поговорити з Билом, а він в свою чергу говорив із Форсією (поміж іншими її пацієнтами). Справа в тому, що мені помітно піднісся тиск крові: перший раз, коли мірила передучора було 176/100 з пульсом 112. Це напевно наслідки курації преднісоном. Але Форсія потішила мене, що це пройде і щоб курації не міняти і переривати. Вчора пополудні я вже чулася добре, навіть поїхала купити і посадила квіти (Сама з себе сміюся: вночі вмирала, а тепер саджу квіти!) Але сьогодні вранці — обличчя знову червоне, немов від ружу, а тиск вранці був 150/79 з пульсом 52. Вчора, немов на пересторогу For whom the bell tolls, по мою чорну сусідку приїхала швидка допомога і забрала її до лікарні.

Маю дві несподівані комплікації. Передусім повідомила Пахльовська, що вона таки не приїде цього року до Урбани. Жаль. Друге — також пов’язане з Урбаною — вчора прийшло травневе число “Сучасности” а в ньому ... моя стаття про спогади Костюка! А я мала намір читати її як доповідь в Урбані, ще й перестерегла по е-пошті редакцію, щоб не друкували перед червнем! Не тільки зігнорували це моє прохання, але ще — і це вже вдруге! — представляють мене, як члена Об’єднання “Слово” — “Слово” давно померло, а вони далі роблять йому рекляму! (Як їм вже так залежить на визначенні членства — хоч я думаю, що це зайве! — могли б написати, що я член Співки Письменників України, ПЕН-Клюбу, НТШ-А, УВАН).

Це мені справи комплікує. Адже не читатиму доповіді, яка вже надрукована. Треба буде на швидку руку підготувати щось інше. Я давно ношуся з думкою про листування Остапове з Гординським — з цього колись могла б навіть вийти книжка. І це, очевидно, нова дослідча робота, якої ніхто інший не міг би зробити, бо оперта на єдиному архівному примірнику листування. Отже це могло б мати якусь вартість. Але я ще й сама усього цього листування не читала, та й навіть не певна, чи маю вже повністю зібрані всі ці листи. Та й

заплянувала я підготовку ULE (добре, що вже багато чого встигла зробити!) Часу лишилося мало (ще й мають приїхати на весілля Ренати Шпон Леся, Мотря і Андрій — саме напередодні мого виїзду до Урбани!) А найбільше потерпить на цьому книжка про Підмогильного — бо ось Триліс прислав 5 розділ, а я не зможу за це взятися.

А зараз мушу поїхати до Української Бібліотеки — це напевно востаннє на добровільну працю, але вже домовилася завести Оксані Фаріон передані Софійкою книги Віри Вовк, отже поїхати мушу.

Вівторок, 27 травня 2003, год.3:30 пополудні.

Ось-ось приїде Софійка Геврик — сьогодні будемо мати засідання Ради Бібліотеки. Я вже на добровільній праці в Бібліотеці сьогодні була — закаталогізувала три книжки, а потім поїхала до супермаркету за харчами. Вечерю маю готову, отже тільки чекаю на Софійку і можу сісти до записок.

Передусім треба відмітити важливу подію: в суботу, 24 травня, відбулися загальні збори НТШ-А в Нью Йорку. Ларису перевибрали (тим разом не було опозиційної листи!), а я дала згоду бути ще одну каденцію на пості голови Видавничої Комісії. Отже матиму ще три роки великої громадської праці. Але це вже востаннє. Зрештою, Лариса також мабуть уже не схоче бути головою на третю каденцію — вона навіть натякала на те, що варто було б у статуті зробити обмеження головства до двох каденцій, за американським зразком. Я також думаю, що це здорова традиція, яку варто наслідувати. Але вона, нажаль, рідко практикується в українському діаспорному суспільстві. Збори пройшли добре, внесено деякі зміни у статут. Контрольна Комісія (тобто Леонід Рудницький) не звернули уваги на мою працю, навіть не знаю чи читали мої звіти. Натомість вирізнили стипендійну комісію Воронки, але як! Звернули увагу, що стипендійній комісії потрібний правильник і більша внутрішня комунікація. (Добрий мені комплімент!) Зі звіту Рудницького видно, що він має особистий інтерес: хвалить тих, що вже дали, або в майбутньому можуть дати йому гроші. Я тепер ex officio буду також членом Стипендійної комісії, а Воронка членом моєї, видавничої. Практика показала, що добре нам знати і координувати свою діяльність. Тому що в мене у праці Видавничої комісії головними постулятами були не тільки намагання втримати якийсь науковий рівень, що за нього не було б соромно, але також проглядність, об'єктивність та послідовність рішень, я запропоную Воронці ввести у правильник стипендійної комісії засаду, щоб члени управи і контрольної комісії НТШ-А не могли бути кандидатами на стипендії, бо така практика — це конфлікт інтересів, пряма дорога до корупції.

Крім звітів на збори НТШ-А, я в минулому тижні думала чимало про доповідь до Урбани, переглядала знову Остапів архів. На мою прикру несподіванку, листи Гординського і до Гординського, що їх десь є ціла пачка, виявилось, ще не є у папці упорядкованих матеріалів і я ніяк не могла їх знайти. Це мене збентежило. Вони, очевидно, знайдуться, не пропали. Але тепер шукати їх як матеріалу для доповіді — запізно. Я змінила тему: взяла з архіву справу Остапової статті про Бабая у Теремі, перечитала все листування, знайшла

серед друкованих Остапових статей радіо-коментар “Лібералізм проти консерватизму” друкований в “Америці” — і коли в суботу їхала на збори до Нью Йорку вже була спокійна: плян доповіді вже був готовий у голові. В неділю і понеділок нікуди з дому не виходила, засіла за комп’ютер і violá! — моя доповідь до Урбани вже готова! Назвала я це: “Свобода слова в літературі діаспори: закуліси одної публікації з-перед 30 років” (на основі архівного листування).” Штогрин і інші бандерівці не будуть захоплені моєю темою, але тема ця досить цікава для безстороннього слухача. А при тому згадаю добрим словом і свого Остапа і Бабая.

Я рада, що доповідь не висить наді мною вже, як меч Дамокля, і що я зможу ще взятися і за іншу роботу перед виїздом до Урбани. Триліс вже прислав Максимові і шостий — кінцевий розділ книжки і я завтра вже сяду за коректу, щоб справу прискіпити.

Між іншим, сьогодні отримала електронного листа від Л. Копань, від “Пульсарів”. Поставила мені тентативний кошторис на понад 5,000 дол. на мою книжку “Поезія і проза”. Це мене заскочило. Не розумію чому це мало б бути так дорого. Адже я пропоную їм готовий комп’ютерний склад цілої книжки і тільки кілька оповідань треба мовно зредагувати і набрати на комп’ютері. Правда, я хочу аж 2,000 примірників, у м’якій оправі, та й з мистецьким оформленням... Але дивує мене: Максимова книжка потребувала не тільки набору, макетування, але і перекладу, а кошт її тільки 4,200! Не знаю, як вони це калькулюють?

Середа, 11 червня 2003. 9:30 вранці, на аеродромі у Філядельфії.

Останній мій запис у “щоденнику” був 27 травня! Це свідчить не так про моє легковажне ставлення до щоденника, як про факт, що я була дуже зайнята іншими справами: доповідь до Урбани, підготовка бібліографічної праці, весілля у родині, гості — Мотря, Андрій і Леся.

Весілля Ренати Шпон, яка виходила заміж за хлопця, що називається Michael Montgomery, відбувалося у вибагливій, колись панській приватній садибі “Highlands”, досить далеко на північ від Філядельфії. Гарний, великий, старий будинок на великій, зеленій, залісеній посілості. Плянували робити церемонію вінчання на дворі, але ішов сильний дощ, отже все відбулося в будинку. Гостей було може із двісті, обід був першорядний, але для мене єдиною його атракцією була зустріч із родиною, що її рідко бачу, зокрема з моїми кузинками Лялею Шпон, Христею Дольницькою та Вірою Датон (була там і Марта Канвей, але я її не бачила). Мотря, Андрій і Леся — всупереч моїм порадам — взяли собі на два дні кімнати в недалекому готелі, так що до мене вони приїхали в неділю, вже після суботнього весілля. Я, на щастя, не мусіла їхати туди сама автом, а прилучилася до Люди, Зенка, Боба і Марти Чайківських.

Коли я вже при темі весілля, мушу зареєструвати маленьку сензацію: 1 червня, в неділю, в нашій Михайлівській церкві відбулося вінчання... Мирослава Лабуньки! Про це я довідалася post factum: подзвонив мені про це сказати в середу, тобто три дні пізніше,

Ярослав Колодій! Потім потвердила цю вістку з додатковими інформаціями Софійка Геврик, бо Лабунька з новою своєю жінкою Іванкою були в Гантері і склали Геврикам візиту. Вона зі Львова, вдова, обоє вони з чоловіком були приятелями Марійки і Мирослава. Буду мати нагоду з нею познайомитися, бо вони обоє будуть в Урбані. Ну, що ж: хай їм щастить! Мирослав активно шукав жінки і різним знайомим про це говорив. А Форсія, яка була лікарем Марійки і тільки двічі говорила з Лабунькою, сказала мені колись давно: він напевно скоро оженився знову! Добре, що я вже і йому, і Ікові, і Лі пригадувала і питалася, чому досі не вийшли друком Марійчині спогади? Тепер уже про це не випадало б мені говорити.

В неділю Мотря, Андрій і Леся були в мене на сніданку, а на вечерю пішли до Вакуловських. Я також була запрошена, але прийшла пізніше, бо пішла на танцювальну імпрезу, зорганізовану на привітання Роми Прийми, яка тепер перенеслася жити недалеко від Філядельфії. Я була там тільки дві години, а потім вийшла, щоб поїхати на гостину до Вакуловських.

В понеділок мої гості в мене снідали і вечеряли, а на полуденок їздили до Максимовичів. У вівторок, після снідання, вони поїхали вже додому — по дорозі мали ще вступити до Івана Головінського. Вдалося також полагодити одну ділову справу: Софійка робить у Гантері виставку малярів і просила Мотрю привезти якісь картини. Мотря привезла три і Софійка їх у мене ще в неділю забрала (Вона була тут на зборах округи СУА).

Туся Вакуловська підвезла мене сьогодні вранці до Fern Rock. Але вже маю невелику комплікацію: взяла собі до наплечника канапку, яблуко, виноград. Це було в плястиковій торбинці — не знаю, чи випало, чи хтось витягнув — але нема! І наплечник був розкритий, коли я прийшла сюди!

Середа, 11 червня. 7 PM, місцевого часу. Урбана/Шампейн.

Tornado warning вигнав мене передвчасно з бібліотеки. Я рада, що прийшла вже додому. За вікном справді чорні хмари і не знати, що вони ворожать. Але покищо не було інструкцій сходити до підвалу.

Господарські справи забрали мені кілька годин, бо хоч Illini Tower тепер під іншим зарядом, килими і деякі меблі — нові, то в кімнаті не було ні рушників, ні простирадел, ні коців, ні подушок, ані лампи на робочому столі — а без цього я не могла б ні жити тут, ні працювати. Ще й затявся ключ і не можна було дверей відкрити. Була я вже в Colonial Pantry і купила сік, молоко і Raisin Bran. Хотіла піти на перекуску до Panera, але там, виявляється — *Nota bene!* — замикають вже о 4-ій!. З'їла я салату в італійській якійсь кафетерії на вул. Green, а тоді пішла до бібліотеки, перевірила на комп'ютері деяких авторів і принесла собі з десятків книжок до кімнати, в тому числі 8-ий том спогадів Смолича, який думаю по ночах читати. Решта — передусім збірки поезій потрібні для ідентифікації перекладів. Все це, очевидно, було можливе тому, що я негайно після приїзду пішла зареєструватися в Russian & East European Center, щоб отримати картку до

бібліотеки. Мені треба буде принести собі трохи книжок, бо прочитала на дверях, що 14 і 15, в суботу і неділю, бібліотека взагалі буде зачинена, а так то вона відкрита тільки до 7-ої вечора, а в суботу і неділю до 5-ої. Слов'янський відділ, куди я пішла десь біля 6-ої, замкнули вже о 5-ій — це їх нормальний час, треба це мені мати на увазі.

Тут, очевидно, нікого з наших ще нема. Моє мацюпеньке радіо (дарунок Максима) є мені приємним компаніоном.

Субота, 14 червня 2003. 9:00 вранці.

Бібліотека сьогодні і завтра — закрита. Знаючи це наперед, я нанесла собі трохи книжок — зокрема 6 томів *Ukrainian Quarterly*, щоб могли працювати вдома. Чи з уваги на нові якісь приписи, чи тому що ще офіційно не почалася сесія Summer Lab, спершу не хотіли мені видати додому опрацьованих томів журналу. Але я не поступилася: сказала, що минулими роками завжди видавали періодику, а тепер це тим більше важливе, бо будуть зачинені на вікенд. Залишила їм час, щоб “порадилися начальства”, а тоді, кілька годин пізніше, зголосилася по ці журнали! І моя впертість, очевидно, дала позитивні наслідки. Але в бібліотеці помітні зміни: чимало нових видань з україніки — нема, а немає також журналу *Agni*, де є чимало перекладів з української літератури. Цікавий парадокс: американські бібліотеки мають всякі українські видання, а не мають цього досить цікавого американського літературного видання, що його редагує Аскольд Мельничук: немає *Agni* ні на PENN, ні в Торонто. Не купили досі і моєї ULE80 — я це вже помітила два роки тому. Тим разом, при нагоді розмови в довідковому відділі про *Ukrainian Review* (нема останнього випуску за 1999 рік, ані пізніших — невже журнал перестав виходити? Це можливе, бо бачу, що Vera Rich тепер працює для RFE/RL...) — я таки в розмові звернула їм увагу на те, що не мають найбільшої моєї бібліографії, хоч дві менші в них — опрацьовані — стоять промітно в українському довідковому відділі! Сказав мені бібліограф, що вони автоматично отримують книжки з Укр. Книгарні, але бачу, що і інших нових Research reports вони не мають!

Пару днів інтензивної праці в бібліотеці дало вже наслідки. Тепер, правда, мені головним чином потрібні ідентифікації перекладів, а з тим особлива морока: часом треба переглянути кілька збірок поезій якогось автора, щоб знайти один якийсь вірш. Та й ідентифікація оперта на самому заголовкові, а не на порівняльній аналізі текстів — справа ризикозна. Можуть бути і помилки!

Мої пошуки дали мені і пару особистих дивідендів. Побачила з деяким здивуванням, що є тут вже мої “Ключі до царства” — отже купили не в мене, а в Україні. Я привезла один примірник на дарунок для Штогрини і думала, що це буде йому несподіванка! Мають вони, хоч ще не закаталогізований двотомник “*Twayne Companion to Contemporary World Literature*”, що його видав цього року *World Literature Today*. Про існування цього видання я довідалася, коли вчилася як шукати на інтернеті за допомогою Google, бо там передрукували мою статтю з 1978 року. Пішла я до відділу *Modern Languages*, на четвертому поверсі, і там дали мені цей двотомник оглянути. Солідне велике видання. Але

моя стаття там — єдина згадка про українську літературу взагалі! А є там 300 статей і 150 рецензій вибраних за всі роки існування квартальника! Видно комусь моя стаття подобалася! Неабиякий комплімент! Дивує тільки, що про цей передрук я була б і зовсім не знала. Правда, copyright WLT має, отже мого дозволу, мабуть, не потребує. Але могли бодай повідомити з чемности — та й може заохотити до купівлі цього (напевно дуже дорогого!) видання. Найгірше, що є там у відділі “Note on contributors” інформація про мене, яка не відповідає правді. Сказали про мене: “Translator and specialist in Ukrainian literature. Professor Emerita of Law at U of P. Author of an annotated biblio. ULE 1980–1989.” Ну, я не тільки ще живу, але і постійно дописую до WLT — могли були написати і запитатися.

Зовсім випадково, шукаючи за чимсь іншим, натрапила в книгосховищі на *Who's Who in Am. Law*. З цікавістю перевірила, що про мене є і в 6 (1990–91), і в 7 (1992–93) і у 8 (1994–95) виданнях!

Мала вчора неабияку заковичу з телефоном. Вперше в житті купила телефонну картку, але чомусь ніяк спершу не могла додзвонитися до Торонто. Нарешті додзвонилася з іншого апарату в канцелярії. Говорила тільки із Стефком, але залишила йому свій номер телефону і вістку, що я вже тут і все гаразд. До Віри Лащик таки додзвонилася на картку з телефону в моїм помешканні. А я тут покищо сама — сьогодні-завтра, мабуть, приїде хтось до сусідньої кімнати.

Харчуюся молоком, соком, хлібом з Панери, зупою. Дуже бракує мені свіжих овочів — я що живу вдома на бананах, яблуках, помаранчах, винограді, полуницях, кавунах, динях — не мала в роті свіжих фруктів від середи (а ще загубила ті, що взяла з дому!) В крамницях довкола тут ніде свіжих овочів не продають, а супермаркети далеко і до них треба їхати автом. Як тільки з'явиться тут хтось із приїжджих — зокрема як приїде Іван Карк, який напевно матиме авто — я попрошу, щоб мене завіз до супермаркету! А ще дрібниця, але комплікує справи: в Панері продають знаменитий хліб і я купила собі бохонець sourdough з маком і різним зіллям, та ще й до нього якесь дороге і смачне варення. Але нові приписи контролю на аеродромах такі, що я перестала возити зі собою Swiss Army Knife, який завжди роками ставав мені у пригоді. Тепер я маю тільки маленький пластиковий ніжик і не маю чим врізати хліба!

Зате привезене мацюпеньке радіо зовсім вистачає, щоб ловити добру клясичну музику і я сьогодні вранці навіть слухала скрипковий концерт Бетговена — мій улюблений твір!

Субота, 14 червня. 8:30 PM.

Вже маю сусідку: вона називається Ruth Biro, є професором Duquesne University в Пітсбургу, спеціалізується в літературі і навчальних матеріалах, пов'язаних з угорським голокостом. Вона — великих розмірів фальшива блондинка, десь певно після п'ятдесятки, була замужем за угорцем, трохи знає угорську мову, але походження її мішане — скандинавсько-французьке, etc. Їздила кілька разів до Будапешту і взагалі подорожує по

світу, була недавно в Італії, а пару тижнів перед візитом Буша була на конференції про голокост у Кракові, відвідувала Auschwitz. Трохи вона занадто багатомовна, маю надію, що не буде мені заважати працювати.

Приїхала вже також Оленка Сацюк. Ми вже разом з нею пройшлися аж до театру — перевірити чи і що там грає. Але там, замість на виставу, трапили на якийсь приватне весілля. Оленка не вийшла поновно заміж, хоч каже, що саме минуло п'ять років від смерті другого її чоловіка і вона має “a five year itch”. Я розповіла їй про статтю в NYTimes-і “Who needs a husband”, але вона каже, що любить кимсь опікуватися і що цього їй бракує. Тепер до неї спровадився розведений син, отже не є зовсім сама. Ще працює — на пенсію збирається іти за 2 1/2 року. Хотіла б перенестися з Порто Ріко десь до Америки, може до Вірджинії, де живе її сестра, але там, каже, дуже дорого, а вона не має грошей.

Неділя, 15 червня 2003, полудне.

Моя сусідка, виявляється, не єврейка, а християнка, народжена 1940 року — отже старша, ніж я їй спершу приписувала. Та й волосся її не фарбоване на блонд, а сиве, хоч, мабуть, також фарбоване? Я дала їй сьогодні вранці — після розмови про голокост і Авшвіц — прочитати англійський переклад мого вірша “В житті моєму теж був Бабин Яр” (Маю один примірник “Тихих розмов”), а також я дала їй прочитати статтю з *New York Times* про советський гулаг — статтю, де ясно сказано, що голокостові присвячується стільки уваги, а гулаг зовсім не знаний на заході замовчується та ігнорується.

Понеділок, 16 червня 2003. 7 год. ранку.

Сьогодні починається конференція. Вчора приїхали вже різні люди: я бачила і віталася з Оксаною Соловей (вона похудла і помітно постаріла!), з Галиною Миронюк, з Лабунькою і новою його дружиною, з Анею Процик. А з Оленкою Сацюк ми таки були вчора в театрі, перед тим разом полуднували в Rapera, а після театру пішли собі на пиво! Крім того вона зробила мені колосальну послугу — поїхала (таксівою!) до супермаркету і купила собі харчі, а при нагоді і мені овочів за 10 дол.!

Вистава в театрі називалася: “Marriage is Murder”. Автор: Nick Hall. П'єса для двох тільки акторів. Грали Abbey Siegworth і Jake Schneider — дуже молоді, але добрі актори. Тема: подружжя Батлерів є також партнерами-письменниками, що спільно пишуть кримінальні романи. Але вони вже від деякого часу розведені. Вона пробує відновити авторську спілку, а насправді також і подружжя. Комедія наснажена гумором, вимоглива до фізичної вправності акторів. Але мова весь час про вбивства — фіктивні, літературні, з двозначним підтекстом для можливості справжнього .

Є ще дві інші вистави — маємо в пляні піти, залежно від програми нашої конференції. Квитки були всі розпродані, отже театр має успішний сезон. (Нам вдалося відкупити два квитки в останній хвилині. Отже на наступну виставу квитки треба купити якнайскорше,

бо потім може не бути).

Помітила я вчора, лягаючи спати, що мої ноги внизу — напухлі. Я ще у Філядельфії це одного разу запримітила, але думала, що це може натиснули нові скарпетки. Тепер бачу, що це справа серйозніша і не знаю, що воно має значити? Тепер вранці, після нічного відпочинку, ноги вже не набрякли.

Понеділок, полудне.

Не пішла я з ніким на полуденок, а прийшла додому. Передусім тому, що розболіла мене нога і я вирішила піти змінити черевики. Але також і тому, що мені ранішня сесія конференції дуже не подобалася. Єдиним доповідачем ранньої сесії був Дмитро Павличко. Говорив півтора години — про минуле, сучасне і майбутнє України, про Рух і причини міжусобиць, про русифікацію України, про Ющенка, про міжнародні відносини. Типова українська великих слів велика сила, без якоїсь чіткої тези і композиції виступу. А дискусія була ще гірша: така собі Оксана Хомчук, активістка за київський патріархат, закинула Ющенкові, що він фотографується і з достойниками московського патріархату, з УАПЦ, Київським патріархом, католиками, etc., мовляв, не має власної виразної лінії, а Лабунька сказав в дискусії: що значить, що не можна нічого зробити з чиновниками освіти в Україні, які її русифікують? і дав за приклад до наслідування вбивство куратора Собінського і міністра П'єрацького в Галичині. Мені було просто соромно за Лабуньку: нібито називає себе демократом, але ментальність має оунівську. Ще повинен був згадати вбивство директора гімназії у Львові — одне слово: пропаганда терору, чистий фашизм.

Між іншим, нова жінка Лабуньки називається Іванна Смачило і є викладачем медичної школи у Львові. Вона має доповідь у четвер. Моя доповідь у програмі на середу пополудні о 3:30. На щастя, не зробив мене Штогрин керівником якоїсь сесії, як це він часто — всупереч моїм бажанням — робив у минулому.

Вівторок, 17 червня. 7 год. ранку.

Вчорашні доповідачі: Олег Романів, Євген Федченко, Сергій Квіт, Ігор Винниченко, Олег Романчук, Олександр Сич — майже всі говорили про сучасний стан України, підкреслюючи всі негативи. Найгірше що багато хто, включно із дискутантами із залі, виступали так немов це було політичне передвиборче віче, а не наукова конференція. Мені це все так не подобалося, що я з останньої доповіді вийшла. По дорозі додому зустріла молоду пару, що йшла, тримаючись за руки — з ними пішла я на пиво і перекуску. Потім увечері — замість піти на виступ Мезенцева (він напевно був цікавий, але я його вже чула двічі у Філядельфії) — пішла я на російський фільм “Жорстокий роман” — фільм зроблений ще 1985 року, мелодрама à la “Євген Онегін” — тільки без прекрасної музики Чайковського. Бачила тільки частину фільму — не цікаво!

Сьогодні піду на ранню сесію присвячену Шевельову, яка — маю надію — не принесе мені розчарування. Виступатимуть там Фізер, Рубчак, Андрій Даниленко і Оксана

Соловей. Ще не знаю, чи лишуся на сесію про архіви, але напевно не хочу слухати Hansjürgen-a Doss-a, що його я вже з чемности слухала два роки тому. Маю намір і сьогодні і завтра частину дня провести в бібліотеці. (Між іншим, Лабунька вчора питався мене: “де є університетська бібліотека”, а коли я запиталася, чи вони зареєструвалися в Russian & EE Center, щоб отримати виказку, виявилось, що ні, і що навіть не знали де це і як це треба робити!)

Вівторок, 17 червня, увечері.

Сесія про Шевельова була знаменита. Доповідь Фізера про спогади Ю. Ш. варта була того, щоб задля неї самої приїхати до Урбани. Блискучий був його виступ. За тему взяв собі дві проблеми: як і чому Шевельов став українським ученим, його свідомий вибір українства, і роздвоєння між Шерехом і Шевельовим. Говорив про суперечності і недовомлення, без панегіриків, навіть з деякими критичними нотками, але з великою пошаною і навіть із деяким зворушенням (Сам Фізер зворушився, місцями ледве панував над голосом, та й мене — а може і ще декого — зворушив теж). Рубчак говорив про національний органічний стиль, як Шерех його наперед прогнозував, а потім заперечував. Даниленко говорив про мовознавчі праці Шевельова. Оксана Соловей подала низку цікавих бібліографічних інформацій — про відгуки за залізною заслоною, як теж про промовчування, ігнорування, заперечування.

Вполудне взяла я обох Лабуньків до Панери на полуденок, щоб зреванжуватися їм за пиво в понеділок. На пополудневій сесії про архіви я була (Лужницький, Кіпа і Розумний), але потім пішла до бібліотеки, де трохи змерзла і втомилася роботою. Замість вечірньої сесії пішла до ІНОР з'їсти зупу і випити какао, а тепер взяла туш і готова покластися в ліжко, хоч ще не пізно.

Ноги спухлі — треба дати їм змогу відпочити. Навіть у час сесії тримала я ноги на кріслі! Завтра вранці на сесію про церковні справи (де між іншим виступає Лабунька) — не вибираюся. Але в полудне піду, а о 3:30 заповіджена і моя доповідь.

Неділя, 22 червня 2003, Урбана/Шампейн. 5 РМ.

За пів години іду з Оленкою Сацюк на вечерю і до театру на виставу “Proof”. Конференція вчора закінчилася і люди вже роз'їхалися. Сьогодні ще в Шікаго є якийсь громадський бенкет на підтримку студій в Іллінойському університеті — були малі автобусики для зацікавлених, запрошували і мене. Але я відмовилася: волю ще пару днів попрацювати в бібліотеці. На кінець конференції зробили ще короткий поетичний вечір, на якому Павличко, Драч, Рубчак і я читали поезії. (Добре, що мене про це заздалегідь повідомили — я мусіла піти того дня до бібліотеки і позичити свої “Тихі розмови”, бо єдиний примірник, який я привезла зі собою, я раніше подарувала Павличкові, зустрівши його випадково на алеї перед Illini Union. Він, між іншим, на другий день сказав мені пару приємних слів про мої кримські вірші і зокрема про *Vae victis*, і про мої переклади з Цветаєвої. Я взяла це до уваги і коли мене запросили виступити, прочитала “Поворот” і

“Травелог”.

Штогрин успішно завершив 22-у річну конференцію і офіційно “подався до димісії”, тобто передав відповідальність наступних конференцій на Асю Гумецьку, Левка Рудницького і (здається) Ярослава Розумного. Заповіли вже, що наступна конференція таки відбудеться, але побачимо, чи це справді вдасться. Великий клопіт із людьми з України — каже Штогрин, що хоч були забезпечені фонди на подорож, американський консул багатьом відмовив візу. А тим хто приїде, треба ж теж забезпечити прожиток тут в Урбані: не знаю чи Ася і Рудницький зможуть з тим дати собі раду. Була надія на Чумаченка, який тут місцевий, але казала Стаха, що на нього не можна покладатися: тим разом був, нібито, відповідальний за друк програмок і наробив так багато помилок, що довелося переписувати, а і в кінцевому варіанті були недбалі помилки і пропуски (забув Розумного в списку організаторів, а і в моїй доповіді — в її назві — є помилка).

Є ще тут обоє Рубчаки — Богдан і Мар’яна — вони їдуть додому у вівторок. Моя сусідка також вже сьогодні від’їхала.

Були вчора у більшому товаристві на пиві в Joe’s. Я жалувала, що не мала з собою ані книжки, ані навіть візитної картки, щоб дати Тетяні Конончук — це єдине нове цікаве для мене знайомство. Вона говорила про віддзеркалення голоду в літературі і мистецтві, але вона також є власником видавництва “Акцент”.

Понеділок, 23 червня. 9 вранці.

Щойно почула по радіо дату: 23! І усвідомила собі, що я повертаюся додому не в середу, як казала Оленці Сацюк і Штогринам, а вже завтра, у вівторок! Я пам’ятала дату 24-ого, а забула, що це не середа, а вівторок! А я ще плянувала з Оленкою один вихід до театру! Ну, щастя, що спам’яталася впору! Треба викінчувати сьогодні розпочату роботу!

Четвер, 26 червня 2003. Полудне.

Вчора відбулися кінцеьрічні збори Ради Бібліотеки і Софійка погодилася залишитися ще один рік головою. Рік цей був надзвичайно успішний, передусім завдяки Софійчиній ініціативі і посвяти та завдяки фактові, що маємо відповідального, навіть ентузіастичного керівника бібліотеки в особі Галини Клюк. Поставили нові полиці, переорганізували колекцію, дали опрацювати значну кількість журналів, а звіт Галини показує також досить добрий книгообіг, новокаталогізовані книжки, зв’язок із школою, навіть і рекляма минулого року була непогана. Єдине, що недописало — це наш фандрейзінг, який приніс менше як дві тисячі доларів (передусім тому, що недосвідчений в нашій роботі Ромко Процик настоював щоб це робити в час Різдва і тільки на вибрані адреси, що було помилкою). Але зате отримали 5 тисяч від Самопомочі, одну тисячу від банку Певність, одну тисячу, як звичайно від НУРШ — отже недобору не було, навпаки.

Софійка в мене ночувала і після снідання сьогодні поїхала додому. Запрошувала і мене

поїхати з нею до Гантеру — я навіть раніше думала, що може й прийму це запрошення, але після повороту з Урбани вирішила, що робити мені це тепер було б нерозумно. Ноги мої спухлі і мені обов'язково треба піти на консультацію до Форсії. Крім того після двох тижнів в Урбані відчуваю неабияку втому — мені треба трохи відпочити, а це найкраще зробити вдома. Софійці, однак, я передала до крамниці в Гражді по чотири примірники всіх видань Мостів — on consignment — може щось продадуть, нехай книжки не лежать у моєму підвалі, а йдуть на люди.

А ще маю комплікацію з телефоном (знову! Це вже вдруге цього року!) З летовища приїхала я поїздом. Хотіла дати знати Вакуловській, щоб вона виїхала по мене до станції в Мелроз парку — але виявилось, що там на Терміналі А не було публичних телефонів! Подумала я собі: якби мала мобільний телефон, могла б була подзвонити із поїзду! А так вирішила іти додому пішки з моїм наплечником і валізочкою на колесах. Якось дала собі раду, хоч температура була понад 90 градусів! Вдома застала все впорядку, велику пошту, 25 повідомлень на автовідповідачі. Встигла потелефонувати до Віри, до Вакуловських, до Максима, був і до мене один телефон — пригадка про Раду Бібліотеки. Вранці на другий день хотіла запустити противірусову програму на комп'ютері і тоді побачила, що нема dialtone — телефон мовчить, нема звуку. Вирішила не іти до сусідів, а почекати поки приїде Софійка. Але я знала, що вона буде хвилюватися, що не може пов'язатися зі мною телефоном. Так і було: подзвонила до дверей схвильована, що зі мною сталося? Отже я відірвана від цивілізованого світу: при допомозі Софійчиного телефону дала знати Максимові і Ларисі про свій клопіт. Завтра має прийти робітник. Найгірше, що я не можу потелефонувати до Форсії — бо справа не тільки в тому, щоб потелефонувала я, але щоб і вона могла мені віддзвонити. Можливо мені треба буде таки придбати собі додатковий мобільний телефон, щоб мати принаймні на випадок наглих потреб.

Надворі сьогодні ще гарячіше як було вчора і передвчора — вологе філядельфійське літо. Слава Богу, кондиціонер діє і я його включила зразу після повороту. Покищо тільки виписала рахунки, яких була велика кількість! Їздила за харчами до супермаркету — навіть свіжі квіти стоять на столі! А тепер берусь упорядковувати свої привезені із Урбани записки і бібліографічні папери. Казала мені Галина, що за мною питалася якась жінка, яка, мовляв, має для мене передачу із Москви. Не знаю, хто це міг би бути і від кого? Може в якійсь справі НТШ-А? Телефону нема і ніхто не може зі мною пов'язатися.

Субота, 28 червня 2003. Близько полудня.

Телефон мені вже направили. До Форсії я телефонувала, але її нема — буде аж в понеділок. Нікуди не ходжу, відчуваю втому, навіть двічі вже пополудні клалася в ліжку на пополудневу сієсту. Але це, мабуть допомгло: ноги тепер не спухлі.

Переписала я свої записки про конференцію в Урбані і бачу, як дуже вони неповні і спорадичні. Попробую це тепер доповнити.

Учасників конференції, згідно із звітом Штогриня, було 106. Були 22 окремі сесії, понад

60 доповідей. В офіційній програмі конференції був поетичний вечір Василя Махна, з доповіддю про нього Богдана Рубчака. Василь — серйозний, добрий поет і Рубчак його поважно потрактував. Приїхав на конференцію з Ужгороду Віталій Жугай і привіз на продаж деяку кількість примірників книжки “Видатні українці світу”, де серед інших інтерв’ю є передруковане і те інтерв’ю, що його робив зі мною Бідзіля. На книжку звернула мою увагу Оксана Кіпа — вона закупила кілька примірників. Я спочатку купила тільки два, а потім, за прикладом Оксани, докупила ще два примірники. Є там повно помилок, але книжка досить цікава, бо включає різних знайомих і незнайомих — Рудницького, Лабуньку, Маркуся, Розумного, Косика, Мороза — можна про них чимало довідатися. Була присутня на конференції і Надежда Банчик (вона — смішна і ексцентрична дівчина, але дуже інтелігентна і виступає добре і до речі і в доповідях, і в дискусії). Приїхала з Монреалю і Христина Сохоцька — ми з нею згадували разом Пахльовську і проблеми з перекладом її книжки. Брав участь у конференції і Євген Місило — ми з ним ходили на пиво, разом сиділи на бенкеті, але доповідь його я пропустила, бо ж чула її вже раніше у Філядельфії. З України не було так багато цікавих молодих людей, як колись у минулому, а крім того, їх усіх поселили не в Illini Tower, а в Hendricks House, на другому кінці кемпусу, а це утруднювало спонтанне вечірнє спілкування після сесій. Серед учасників конференції були також з моїх знайомих Мірко Пилишенко, Наталя Даниленко, Іван Карк, Вова Карпинич, Олена Башун, Марія Фізер, Ірена Рудницька, Осип Рошка (який тепер став редактором *Америки*) і ще кілька осіб.

На мою доповідь були дві репліки: одна від Рубчака: я мовляв, назвала серед книжок Нижанківського “Вирішальні зустрічі”, а це книжка ... не Бабая, а зрадагована Рубчаком і він придумав заголовок! Лабунька подав мені карточку: мовляв, ви не згадали хто був Андрій Білінський. (Це він має рацію: в доповіді я мусіла скорочуватися і випустила не одне, але до друку про Білінського варто додати бодай футнот — я цього була свідома, але покищо не знайшла про нього досить інформації). Після доповіді, приватно, одна пані з Детройту (Дигдало) похвалила мене за відвагу і сказала мені, що вона добре знає це середовище і мала з ними не одну стичність.

Підступив до мене в час конференції Рудницький: мовляв, він вислав мені факс, але не отримав від мене відповіді. Це мене трохи позлостило: факс прийшов день перед моїм виїздом до Урбани і це була додаткова рекомендація на одне із подань на гранти НТШ-А. При нагоді цієї розмови я сказала: я взяла собі короткі вакації від справ НТШ-А, не тільки тому, що тих справ така велика кількість, що я мусіла б хіба мати секретаря, щоб усі їх полагоджувати, але також і тому, що моєї трирічної великої праці контрольна комісія навіть не вважала за потрібне відмітити, хоч ми дали 32 гранти на 182,000 дол. і маємо не тільки добру гармонійну співпрацю, але і докладний правильник, — дві справи, на які Контрольна Комісія звернула увагу, як такі що їх бракує Стипендійній Комісії, яку КК окремо відмітила з подякою за її працю. Вважала я за потрібне отверто і в очі сказати про цей свій жаль Рудницькому — я не з тих, хто плекає інтриги і обмови поза очі, як це дехто (включно із ним самим) вміє практикувати. Був здивований і вражений моєю щирістю.

А тих справ НТШ-А справді повно. І люди наші такі неділові, такі багатослівні, з ними

треба було б вести безконечну переписку, кілька разів в'яснювати вже те, що сказане попередньо.

Неділя, 29 червня 2003. Увечері.

Сьогодні я мала добру волю піти до церкви. Але прокинулася десь близько 10-ої — таке мені ще не траплялося! Я звичайно прокидаюся ще перед шостою, і то кілька разів! Видно, що я таки втомлена, і те, що я нікуди не ходжу, може і має якийсь глузд. З Форсією ще не говорила, але вона завтра має вже повернутися і я вранці туди потелефоную. Моя ізоляція трохи мене депремує: десь інші люди їздять на вакації і перебувають у товаристві, а я сиджу вдома. [Несправедливо це мені казати: адже тількищо повернулася із двох тижнів в Урбані, де мала нагоду зустрічатись з багатьма людьми.]

Десь між моїми записками знайшла і таке: це були написи, вириті в камені, на будинку бібліотеки. Я помітила і відписала їх тоді, коли був пожежний алярм і ми поспіхом мусіли вийти з будинку:

The hope of democracy depends on the diffusion of knowledge and wisdom.

The whole world here unlocks the experience of the past to the builders of the future.

Іду до ліжка, хоч на годиннику тільки доходить восьма.

Субота, 5 липня 2003, 9:00 PM.

Невеличке хвилювання: в середу, лягаючи спати, я побачила, що обличчя в мене ненатурально рожеве, і дивне почуття, немов від гарячки. Лягла і почала читати “The Hours” (автор — Michael Cunningham) — саме позичила з локальної бібліотеки пару книжок, бо відчувала, що треба якось розрядити депресивний настрій — а добра книжка, звичайно, є для мене добрим ліком. Правда, саме ця лектура не була в даний момент для мене відповідною — я взагалі позичила її тільки тому, що все, що стосується Вірджинії Вулф мене цікавить, а фільму зробленого на основі цієї книжки не бачила, бо ніде не грає. Ну от: біля півночі я чулася так погано, що вирішила змірити тиск крові. Було 160/82. Годину пізніше було вже 185/92 і я чулася ще гірше. Налякалася: що мені робити? Вирішила потелефонувати до чергового лікаря в Ралстон центрі — це я пробувала вперше і, на щастя, виявилось, що це можливе. Dr. Lawrence трохи заспокоїв мене, я взяла собі таблетку на сон (Tylenol PM), холодний компрес на голову. Трохи допомогло, заснула. Вранці думала встати і піти на працю до центральної бібліотеки. Але перед тим, за порадою Лоренса, зателефонувала до Форсії. Я, очевидно, могла тільки залишити повідомлення і прохання, щоб вона віддзвонила мені. Отже не йду нікуди з дому, чекаю на її телефон. Задзвонила вона аж десь перед 4-ою пополудні, отже до бібліотеки того дня я вже не ходила. Вислухавши мої звітлення про тиск крові, підпухлі ноги і втому, (в четвер вранці тиск був нормальний: 132/74, але пополудні вже піднісся до 177/78) — Форсія сказала мені, що є можливість, що всі ці симптоми є наслідком ліку Vioxx, що його я

приймаю вже більше року на артрит — досі таких симптомів не було, але вона має вже кілька випадків серед своїх пацієнтів. Казала приймати Diazide, а стримати ваякс до понеділка. Так і роблю. Чуюся значно ліпше, вчора і сьогодні тиск крові і вранці і увечорі — поміркований.

Сьогодні на прохід не ходила, бо було гаряче, але вчора і передвчора таки зробила свої дві милі. А в четвер таки поїхала до Дженарді, бо треба було купити харчі. Крім того ніде не ходила, з ніким не зустрічалася (Випадково тільки зустріла в супермаркеті Віру Кліш). Але зробила чимало праці над своїм ULE70 — прочитала, виправляючи, і понумерувала вже частини B, T, R і частину A — (до місця, яке треба перевірити у Ван Пелт!) — хочу почати працю над покажчиком, щоб могли десь у вересні відіслати готовий манускрипт до видавництва.

Телефонувала сьогодні Лариса: вона має їхати до доньки, яка от-от повинна народити дитину, але справа затягається і всіх їх, очевидно, хвилює. У висліді розмови з нею, бачу, що мені треба буде відірватися від ULE і десь за тиждень-два підготувати голосування на нові дотації. Говорили ми тим разом передусім про конференцію в Урбані, про сесію в пам'ять Шевельова, яка мені найбільше подобалася і я дуже підтримувала думку, щоб цю сесію повторити в Нью Йорку.

Був сьогодні і телефон від цієї “містерійної” гості з Москви, що за мною допитувалася в Галини. Вона має для мене якусь передачу від Десняка-Руденка, читала навіть мої вірші на інтернеті (і то справді, бо цитувала мені вірші про Чорнобиль і цей присвячений Лялі, які їй особливо припали до вподоби, бо в неї батьки з Чернігова, обоє хворіли на рака після Чорнобильської аварії і від рака й померли.) Називається вона Вікторія Марківна Ксензенко, приїхала до сина Віктора Романенка, який працює біо-фізиком на PENN. Сама вона довгі роки працювала в лабораторії, тепер на пенсії, займається малими дітьми. Живе в Москві і каже, що від дитинства не вживала української мови. Почала говорити російською, але коли я в розмові сказала, що я сама тільки два роки свого життя провела на українській землі, що живу вже 70 років на чужині, а всетаки розмовляю українською мовою — їй мабуть стало соромно і вона перейшла на українську, зрештою зовсім поправну, хоч часом бракувало їй слів. Запросила я її на середу 9 липня на полуденок — вона, виявляється, добре їздить автом і може сама приїхати (живуть десь у Дженкінтавні, отже недалеко).

П'ятниця, 11 липня 2003 10 AM

Вчора пару годин провела в Українській Бібліотеці в Центрі. Тим разом там були на праці добровольці — крім Наталки Коропецької, яка приходить постійно, ще також Слава Оранська і Віра Пак. Тим разом, одначе, я працювала не для УБ, а для себе, тобто над ULE — знайшла кілька потрібних мені ідентифікацій. Чуюся значно ліпше — не беру ні Dyazide, ні Vioxx, тиск крові — поміркований, двічі на добу його перевіряю, але якби не взяла двох таблеток Tylenol, то мабуть не могла б функціонувати: руки болять, суглоби штивні, ледве ноги пересуваю. Це знак, що Ваякс — всупереч моїм підозрінням — таки

мені помагав на мої проблеми, а також тепер доказ, що тайленоль також діє — ніколи не брала я його систематично, тепер мусітиму.

В середу мала гостей: Вікторія Ксененко прийшла не сама, а з дружиною свого брата, яка, виявляється є Роксаною Сенишин, що її я вже раз зустрічала в Центрі. Роксана в Америці вже майже десять років: робила докторат у Теннесі, тепер на доривочних працях у Темпл університеті, в Манор коледжі, а в Центрі провадить курси англійської мови для новоприбулих. Погостила я їх борщем і бігосом (мала готові, заморожені). Вікторія привезла мені з Москви дві книжки від Десняка-Руденка: гарно видані (в Мінську!!) збірки поезій Ахматової і Гіппіус. Я передала для нього в реванш свої “Ключі до царства”, Вікторії подарувала “Тихі розмови”, а для Українського Центру в Москві додатково дала ще свою “Автобібліографію” та Остапові Шекспірові сонети. Хай і там про нас знають.

Потелефонувала я в середу і до Лабуньки: хотіла його з новою дружиною запросити на обід. Тимчасом відмовився: мовляв, має багато клопотів з оформленням статусу своєї жінки, треба ходити до лікарів за посвідками, багато бюрократичної мороки. При тій нагоді з притаманним собі наставленням до людей висипався на бюрократів, на жидів (лікарів), що, мовляв, не хочуть справи прискіпити ітд. А коли я, засміявшись, запримітила, що він говорить як антисеміт, він обрушився: “Я, мовляв, не антисеміт: я підтримую право Ізраїлю на існування!” Ну, він зробив раптове рішення одружитися, а тепер бачить, що з тим пов’язані певні легальні проблеми. Більше не проситиму: чекатиму на телефон від них. Фактично, я зробила це з чемности, бо думала, що Іванні Смачило може цікаво було б мене відвідати.

Сьогодні і завтра маю в пляні присвятити час справам НТШ-А (Мої фізичні недомагання утруднюють мені доступ до великої паки матеріалів НТШ-А — це зусилля не тільки інтелектуальне, але і фізичне!)

Наш президент Буш тепер в Африці. Сказав добру промову про невільність, немов офіційно вибачився перед Африкою за скоєний колись злочин людоловів і торгівлі людьми. Але має і проблему: бо в своєму виступі про стан Унії в січні згадав був про те, що Саддам Гусейн купує в Африці ураній — а тепер виявляється, що ця інформація фальшива. А пошуки зброї масового нищення — це була одна з головних причин війни проти Іраку. Нічого не знайшли дотепер. Саддам, виглядає, живий. В Іраку кожного дня від рук терористів гине один-два американські вояки. Цивільна влада ще не функціонує як слід. І от вже і в американському конгресі, і в Гавз оф Коммонс переводять слухання у справі свідчень секретних служб, які довели до війни. Серед родин вояків, зокрема тих із резерви, шириться невдоволення.

В Україні тепер також велика неприємність: на Волині відзначають трагедію, яка сталася 60 років тому, де УПА робила етнічну чистку поляків, а поляки в свою чергу нищили українське населення. Цими днями має відбутися спільна зустріч президентів Польщі і України, де мають засудити і вибачитися за ці акції. Парляменти України і Польщі саме ухвалили резолюції в цій справі. Дискусія довкола цих резолюцій підняла емоції по обох

боках, загострила спільні жалі і претенсії, саме в час, коли Польща стала найкращим союзником України в Європі. Дай Боже, щоб це відзначення втихомирило наші стосунки на майбутнє, бо інакше — якже рада цьому протистоянню буде Москва. (напевно не вперше, і не востаннє!)

Серед книжок, які я принесла собі з локальної бібліотеки Овк-лейн (гарні видання великим друком для старих, таких як я!) був і роман “The Pickup”, нобелівської лауреатки Nadine Gordimer. Ніколи я нічого її не читала, хоч бачила її живу на конгресі ПЕН Клубу у Нью Йорку багато літ тому. Добрий, цікавий автор, оригінальна і дуже актуальна тема, малознайомі реалії Південної Африки і арабського світу. Епіграфом до книжки служать рядки із вірша Вільяма Пломера: “Let us go to another country ... The rest is understood / Just say the word” (William Plomer). Читаючи натрапила я на речення, яке — на мою думку — добре віддавало суть роману, щось про людську гідність, але тепер не можу того речення знайти, щоб його відписати. Сюжет такий: молода дівчина з багатої білої родини в Південній Африці, але вже самостійна і в стані соціального бунту проти своєї кляси, привозить до направи свою автомашину, зустрічає хлопця-араба, що працює автомеханіком і є нелегальним емігрантом. Кохання між ними ускладнюється тим, що його влада віднаходить і депортує. Дівчина купує два квитки і їде з ним. Перед тим, на його вимогу, одружуються, бо він не може у світ своєї родини приїхати з нею, неодружений. Вона живе в арабській пустелі, серед примітиву і бід, в чужому, строго регламентованому, ісламському доквіллі. Він всю свою енергію вкладає в те, щоб емігрувати, будь куди. Відмовляється від можливостей перебрати місцевий родинний бізнес. Нарешті отримують візу до США, але не мають грошей на подорож. Нерадо, під натиском чоловіка, вона звертається з проханням про гроші до свого улюбленого дядька (бо з батьками в неї відчуження). Дядько присилає гроші, квитки готові, родичі обдаровують їх на прощання, але вона — в останній хвилині — відмовляється їхати, вирішує залишитися в його родині, і він їде до Америки сам. Думаю, що цей роман варто перекласти на українську мову і видати в Києві.

Знайшла це речення: вона виносить рештки харчів для приبلуди-собаки, що завжди сидить на вулиці: “She held out her hand, but the dog wouldn’t approach, she should have known by now, it would never come to her. That was all it had, in its hunger: its dignity that can’t be understood.” (p. 351).

Неділя, 13 липня 2003. Пополудні.

Варто часом піти до церкви. Я була сьогодні тільки тому, що Ярослав Колодій обіцяв принести мені два томи збірника “Бережанська земля”, де є спогади Андрія Білинського. Я тепер у пошуках за матеріалами Білинського і про Білинського, бо хочу додати кілька речень про нього до моєї урбанської доповіді, щоб післати цю статтю до “Сучасности”. При нагоді цих пошуків, звернула увагу на те, що Білинського нема в Енциклопедії Кубійовича, ні в українській, ні в англійській. Це недогляд або навіть упередження: повинен бути. Він є автором цілої низки книг (дві з них німецькою мовою про радянське право я купила була колись для правничої бібліотеки PENN). Українською мовою він написав книжку про Тому Лапичака, про громадські організації СРСР, про українську

політику (*Світ і ми, Погляд на минуле і українські перспективи*) та спогади про концтабори СРСР. Все це я знайшла на мережі RILIN. *Погляд на минуле і українські перспективи* — це брошура на 62 сторінки, видана в Шікаго 1970 року. Там, припускаю, викладені основні його думки того часу, коли він їздив з виступами по Америці і викликав таку контроверсію серед нашої громади. Ця брошура є в двох бібліотеках Америки, а також в НТШ-А. Я вже написала до канцелярії, щоб зробили мені фотокопію — якщо не отримаю з НТШ-А, попробую міжбібліотечний абонамент. Колодій приніс мені ці два томи бережанського збірника, я провела полуденок в товаристві Колодія, обох Лабуньків, Олекси Біланюка (він уже може сам їздити автом) та Віри Лащик з Оксаною Кіпою (які несподівано з'явилися в церкві з Віриними внучатами). Вже задля цього варто було піти до церкви.

Але є і інша новина. Але наперед трохи передісторії, бо — здається — я не згадувала про це в своєму щоденнику ні разу. Софійка Геврик купила в мене пару додаткових примірників “Ключів”, а також забажала купити один примірник Оксана Фаріон. Потім Оксана мені згадувала, як то вона в літаку по дорозі до Сінгапуру, де працює її син, читала мої “Ключі”, і наговорила мені у зв'язку з цим в'язку приємних слів. Мені, очевидно, така увага до моєї книжки дуже була приємна — рідко в наш час можна почути не то що позитивний, але взагалі будьякий голос зацікавленого читача. А це, зрозуміла річ, стимулює до дальшої праці. Згодом, одначе, виявилось, що за цим їхнім зацікавленням схована не тільки звичайна читацька зацікавленість, але і громадська ідея. І Софійка, і Оксана Фаріон є членами управи Союзу Українок Америки, а СУА адмініструє фондом Ковалевих і кожного року дає нагороду. До журі вони запрошують серйозних людей, великий голос в тому мала і має Марта Хом'як. (Свого часу, знаючи що вони розглядають і недруковані манускрипти, я подала їм була на розгляд ще не друкований манускрипт свого ULE80, але вони його відкинули.) Серед лауреатів там є і кілька поважних імен: Андрухович, Гундорова. Виявляється, що Софійка і Оксана запропонували мені і Віру Вовк, бо хотіли тим разом дати нагороду комусь із діаспори. Одному із членів цьогорічного журі був Гунчак. Мені переказали, щоб я послала йому свою книжку, і він потім, дякуючи мені, висловив кілька добрих слів про мої “Ключі”. Отже я знала, що мою кандидатуру розглядають. Недавно Софійка раптом каже: гратулюю Тобі за Ковалевих? — а я на те: ніхто нічого не казав, я нічого не знаю. — А ось пару днів тому пише мені Лариса, що НТШ на спілку з СУА запросило Віру Вовк (вона недавно отримала почесне членство НТШ) на листопад-грудень, що вона матиме виступи в Нью Йорку і Філя, бо, мовляв, вона отримала нагороду Ковалевих. Це була перша вістка, що рішення вже зробили. І моя перша реакція була: розчарування. Ну, що ж. Добре, що Віра Вовк, а не хтось інший. Віру я ціню і люблю, сама про неї писала і причинилася до її слави. А що я не тільки поет, але і критик: сама не раз була членом журі і добре розумію, що всіх задовольнити не можна, треба когось вибрати. Та ще й подумала, що Вірі Вовк ці гроші (не знаю навіть скільки?) може більше потрібні, як мені. Знаючи, що Віра Вовк буде і в Філядельфії, я переказала Ларисі, що вона може — якщо бажає — зупинитися в мене на час її побуту у Філядельфії (це мало бути в грудні, але перенесли на листопад, що трохи комплікує справи, бо я думала поїхати в листопаді до Торонто на конвенцію AAASS)... Виявляється, що Лариса говорила з Вірою про моє запрошення і що Віра таки буде в мене.

Сьогодні в церкві я підступила до Фаріон, щоб їй подякувати за хоч і неуспішні, але щирі заходи в моїй справі і сказати про моє запрошення Вірі. А вона, виявляється, все це вже знає, саме вона організує Вірин приїзд до Філядельфії і імпрезу з тим пов'язану, і питається, чи я вже отримала офіційне повідомлення від США? Бо, мовляв, нагороду признали не тільки Вірі Вовк, але і мені!

Ну, коли Софійка мені gratулювала, я думала, що вона просто помилилася, або не в курсі справи. Але тепер бачу, що це — справді реальний факт! Нагороду поділили — дали і мені і Вірі, як сказала Оксана, за довголітню працю! Несподівана радість! Чекатиму з нетерпінням на офіційний лист.

П'ятниця, 18 липня 2003, 1:30 PM.

Два дні тому Максим з Уляною і хлопцями полетів до Європи. Будуть в Англії і Франції, переважно в родичів Уляни — а це не тільки поменшить кошт їхньої подорожі, але і дасть їм можливість бачити реальне життя з точки зору місцевих людей, а не тільки те, що можна бачити оком туриста. Маю надію, що вакації їхні будуть успішні і цікаві. Запрошували мене приїхати 20 серпня до Торонто, щоб побачити український фестиваль на Блур, а потім поїхати з ними і Марусею Пасічник десь над озеро, де вони вже винаймали для усіх нас хату. Каже Максим, що навіть для Марка і Ніни було б місце, якби вони захотіли приїхати. Ну, побачимо. Я була б рада побути тиждень з родиною, почути про їхні європейські враження — сьогодні-завтра може замовлю літак.

Сьогодні чуюся ліпше і тому готова робити пляни. Пару днів тому не було так світло. Перестала брати віохх — non est argumentum contra experimentum — по десяти днях переконалася, що мій хронічний артрит і polyuaglia дають постійні реальні симптоми і — без ліків — я в болях і ледве функціуюю. Зробила я на письмі точний запис для Форсії за два тижні, як мінявся мені тиск крові ітд, уважніше приглядалася до моїх симптомів. Регулярна візита у Форсії була заповіджена аж на 8 вересня, але я подумала, що не зможу поїхати до Канади поки не поговорю з нею і не отримаю якогось нового ліку. В середу я була на кемпусі, вступила до Ролстон центру і вдалося мені здобути візиту у Форсії на другий день, у четвер, використовуючи факт, що якийсь інший пацієнт вирішив свою візиту відкликати. Отже вчора я була у Форсії, отримала дві нові рецепти і нові вказівки, пополудні купила і прийняла вже одну капсулку Celebrex, і — у висліді чуюся значно ліпше. Побачимо тільки, чи не буде якихось інших наслідків від цього нового ліку. Але я нарешті переконалася, що я можу функціонувати, бути активною, тільки при допомозі якоїсь фармакотерапії.

Біланюки запросили були мене на вечерю до ресторану. Це було в середу. Лариса пропонувала, що Олекса по мене приїде, але я вирішила полегшити їм справи, поїхати на кемпус в середу міським транспортом, полагодити деякі свої орудки (з лікарем, з бібліотеками), попрацювати пару годин у Ван Пелт, а тоді щойно зустрітися з ними під вечір, після того, як Лариса закінчить свою роботу. Так і зробили. Вечеряли в знаменитому тайлендському ресторані NAN, харч був першорядний (я їла качку!), Олекса

2003 2662/3540

приніс дві пляшки доброго вина, розмова була цікава, багатогранна, сердечна — давно не мала я такого приємного вечора!

В четвер, повернувшись від Форсії, я ще поїхала на пару годин до Української Бібліотеки, а потім до Дженарді за харчами і до аптеки відібрати ліки. Але це вже було трохи понад мої сили — я ледве дотяглася додому — бо в цей день не мала ще нового ліку і діяла тільки при помочі таблеток Tylenol — а це, як я переконалася, не було достатньо.

Сьогодні вранці варила бігос (поважне зусилля тепер, не те, що колись!) — але хочу мати в запасі, бо це дуже придається, коли бувають несподівані гості! (Та й не тільки несподівані! — Лабунька потелефонував, що вони вже полагодили свої справи — отже готові позитивно прийняти моє запрошення: я не могла ні в середу, ні в четвер, вони не могли в п'ятницю і на вікенд — бо їдуть на 50 ліття Вовчої Тропи до Іст Четгему! — отже, мабуть, будуть у мене в понеділок або вівторок. До товариства їм я запрошу Віру Лащик (вже їй про це згадувала) — можна б ще когось, але я не знаю, чи дам усьому раду. Бігос буде тільки одною із страв — маю в пляні інше меню, але тому, що маю вже і свіжий бігос, додам і його).

Після ранішнього куховарення, сіла з ногою на кріслі до свого ULE70. Продовжую нумерацію статей і коректу — це можна робити тільки поволі й уважно, отже без поспіху — 100–150 статей на день — я вже закінчила К — робота, хоч і не дуже швидко, а всетаки посувається вперед.

Працю над ULE можу продовжувати тільки тому, що минулого тижня повні два дні присвятила справам НТШ-А: підготувала листування на чотири нові дотації, написала вісім листів. Сьогодні вже копія голосування но.1 прийшла з канцелярії і до мене — отже вони вже мої матеріали, згідно із вказівками, розсилають. Маю надію, що отримаю голоси до визначеного терміну і тоді ще перед виїздом до Канади зможу зробити перші рішення.

Між іншим, з бібліотеки НТШ-А в Нью Йорку, прислали мені фотокопію брошури Андрія Білинського — отже я також майже готова зробити додатки до моєї урбанської доповіді, щоб вислати її до *Сучасності*. Ще потрібні мені тільки точні дані дат народження і смерті Білинського, та про його освіту і кар'єру (був він професором Мюнхенського університету, чи тільки співробітником Інституту Східного Права?)

Понеділок, 21 липня 2003, 4 РМ.

Запросила я сьогодні на вечерю молоду пару Лабуньків і їм до товариства Віру Лащик. Мають прийти о год. 6:30. Я вже готова з усім, але так втомилася, що мушу трохи сісти, а може і лягти? від коли беру новий лік Celebrex, відчуваю більшу втому і частіше мушу бігати до лазнички, але артретичні болі помітно ущухли. Тиск крові тримається десь в районі 140/70 — отже я роблю висновок, що він піднявся не через Vioxx, а з якоїсь іншої причини. Може доведеться повернутися до Ваяксу — його приймати було простіше (раз у день), а мабуть таки допомагав. У всякому разі, я бачу, що мені треба завести собі Medical

record (і то по англійському, щоб можна показати лікарям), бо бачу, що треба записувати симптоми, ліки, ітд, щоб можна порівнювати і робити висновки. Це вимагатиме від мене додаткової дисципліни, але поспробую.

Телефонувала сьогодні Маруся Пасічник, щоб мені сказати, що був телефон з Англії від Уляни, всі дуже задоволені, зустрічаються з родичами, оглядають Оксфорд.

Звернулася я до Сенкуся за даними про Білінського і — на мій сором — виявилось, що він таки є в першому томі англійської енциклопедії! Отже маю вже все, що потрібне, додала цілу сторінку до тексту своєї доповіді і десь на днях пошлю до “Сучасності”.

Лабунька по телефону сказав мені новину: новим ректором УВУ вибрали Альберта Кіпу! Це несподіванка, тим більше, що я недавно саме про це питалася Альберта і він заперечував: мовляв, йому ще завчасно іти на пенсію із Мюленберг коледжу.

Але мені значно цікавіше буде послухати розповіді обох Лабуньків про Вовчу Тропу. Жаль мені, що я не могла там бути. Ніна, казав вчора Марко, вже бачила нову дружину свого діда: сказала своєму татові: а в неї червоне волосся! На що діти звертають увагу!

З Марком, як завжди, говорили ми передусім про політику. З ним єднає мене політика, з Максимом — література — отже наголошую позитиви.

А наш “Кущик” (так називає нашого президента Буша Марта Трофименко, яка має параною і боїться, що телефони можуть підслуховувати.) має поважні проблеми. В Іраку кожного дня гине принаймні один американський вояк (розумна тактика Гусейна, додумався, що така партизанка більше може принести йому користи, ніж бактеріологічна війна!) В Англії відібрав собі життя чоловік, який був джерелом інформації про передачу уранію з Африки до Іраку — цю вістку про ураній з Африки Буш цитував, як одну із причин, чому треба повалити Садама Гусейна — тепер виявляється, що інформація ця була фальшива. Приїздив до США Тоні Блейр — мав дуже ефектний виступ в нашому Конгресі: він значно інтелігентніший від нашого президента і добрий оратор, але майбутнє його, як і його союзника, zagrożене. Але найбільший аргумент демократів при виборах буде напевно економіка: федеральний бюджет матиме величезний дефіцит, локальні уряди мають клопоти із збільшенням коштів на поліцію і інші витрати спричинені тероризмом і охороною проти нього, а Буш пробує стимулювати економіку, зменшуючи громадянам податки (очевидно, тим багатшим!)

Вівторок, 22 липня 2003, доходить 3 РМ.

Вчорашня гостина випала на славу: хата охолоджена, вечеря обильна і смачна, цікава нова гостя, приємна розмова. Але я вчора тільки дещо помила, залишивши решту порядкування на сьогоднішній ранок. Тепер уже маю status quo ante: хата чистенька, упорядкована і я можу братися за свою нормальну рутину.

Сьогодні зробила вже остаточну редакцію урбанської доповіді і зараз піду на пошту послати її до “Сучасності”. Написала я до редакції листа з короткими даними про себе і з проханням, щоб перестали мене називати членом давно померлого Об’єднання Українських Письменників “Слово”.

По дорозі з пошти маю намір вступити до дільничевої нашої бібліотеки і віддати їм книжку, яку вони позичили мені, на моє прохання, по абонаменту з іншої бібліотеки. Це біографія “Jane Austen” видана 1987 року. Автор: Park Honan. Книжка незле написана, але мене не захопила: забагато в ній всяких побутових реалій, товариських сплетень того часу ітд. — Все це було матеріалом для романів Джейн Остен і це тло дещо вияснює. Зокрема впливи на неї дуже посередніх авторів-романістів її часу, що їх прізвищ ніхто сьогодні не пам’ятає, життєвий досвід членів її великої родини, що з нього вона також черпала сюжети ітп. Але сила її книжок — як це я мала нагоду недавно усвідомити — не в сюжетах, і в зображенні життя тодішньої Англії, зокрема її вищих клас, але у стилі: модерному, лаконічному, повному отвертого і прихованого гумору. Талановита була дівчина! Жила недовго (1775–1817), була дочкою священника. Мама її походила з якогось зубожілого аристократичного роду. Джейн мала кількох братів і сестер і велику кількість різних кузенів. Брати замолоду також займалися літературою і мали великий вплив на Джейн, два з них зробили кар’єру як капітани кораблів, один став згодом адміралом флоту. Джейн замолоду любила бавитися, ходила на балі ітд, але заміж ніколи не вийшла. Мала одного жениха, якому спершу дала згоду, а потім її відкликала. Померла від недуги Аддісона, хоч не виключають можливості рака або туберкульозу. Мені цікаво було усвідомити, що ми навіть точно не усвідомлюємо, як вона насправді виглядала. Залишилися тільки два портрети-рисунок роботи її сестри Касандри, при чому тільки один з них дає уяву про її обличчя. Це не те, що сьогоднішня доба з її можливостями фотографічної документації! Є щоправда в книжці пару мальованих портретів членів її родини, але ніхто з них не передбачав великої посмертної слави Джейн Остен — може були б замовили портрет в якогось доброго маляра!

П’ятниця, 25 липня 2003, минуло полудне.

Гарний день надворі — зараз піду на прохід. Але при нагоді вступлю до бібліотеки Oak Lane віддати дві з позичених книжок, отже хочу ще коротко відмітити передусім невеличку книжечку про Вірджінію Вулф в серії Overlook Illustrated Lives. Саме задля ілюстрацій я її позичила і несподіванкою для мене було, що і сам текст, який концентрувався на особистому житті і психологічному портреті ВВ приніс мені багато нового. (Автор Mary Ann Caws, книжка видана 2002 року). Я подумала собі: саме таку серію варто було б видавати про передових українських письменників! Не патронізуючо-популярну, але і не глибоко літературознавчу — саме так можна зацікавлювати читача літературою!

Друга книжка — переклад Гюнтера Грасса “Мое століття”. Я чомусь думала, що це — автобіографія. Але ні, це своєрідні новелі укладені за роками 1900, 1901, 1902 ...1999. Вони творять цілість, немов оригінальний роман. Грасс добрий письменник, але я на

белетристику тепер охоти не маю — отже віднесу до бібліотеки. Зрештою Граса, як і раніше, я повинна б читати в німецькому оригіналі, не в перекладі.

Хотіла сьогодні зробити замовлення, щоб могли піти до магазину, де тримають у “storage” потрібні мені для ULE70 *Dissertation Abstracts International*. Цей магазин бібліотеки Ван Пелт приміщується в будинку колишнього Evening Bulletin на 30-ій і Маркет. Я вже туди задзвонила, домовилася на понеділок, але — добре, що я ще не вийшла з хати — хлопець мені потелефонував, що тих років, які мені потрібні (1966–1979) у них нема! Мовляв, мають пізніші роки, але не ці. Радив ще раз пошукати у Ван Пелт. Оттака морока. Та й подвійна, бо я вже кінчу нумерувати позиції і оці абстракти дисертацій доведеться додавати надпрограмово (якщо їх знайду!).

Понеділок, 28 липня 2003, пополудні.

Три приємні новини: 1/ Нарешті в суботу дійшов до моїх рук лист від СУА, що повідомляє про нагороду Ковалевих. Я вже їм відписала й подякувала. (Ірині Куровицькій і Оксані Фаріон). Вручення нагороди має бути на вечорі 30 листопада у Філядельфії. Лист до мене ішов 12 днів, хоч наданий у Філядельфії! Але це напевно тому, що його помилково доручили Шерману Мартіну, сусідові, а він тепер заклопотаний хворобою своєї жінки, і можливо забув раніше мені передати. Звернуло мою увагу, що в цьому офіційному повідомленні ніже словом не згадана Віра Вовк. Очевидно такий самий лист пішов до неї і там, напевно не згадана я. Дивно: замість прислати офіційне комюніке журі, яке піде до преси, де напевно згадані ми обидві (а може ще й дехто? може були якісь вирізнення, чи відзначення?), голова СУА вирішила написати від себе, з додатковим підписом своєї заступниці — референтки для справ культури. (Саме Оксані Фаріон завдячую, напевно, свою кандидатуру, а її увагу до моєї книжки привернула Софійка Геврик. Інші пані навряд чи читають щонебудь і знають про появу нових видань.)

2/ Лариса Онишкевич десь знайшла у своєму архіві і прислала мені поштою картку машинопису, де Остап, відповідаючи, мабуть, на якісь поставлені запитання, подає біографічні дані про себе, з коментарями. Це цікава знахідка — може є десь і в Архіві ОТ, але я на неї ще не натрапила!) Є там такі рядки: “Питаєте про цікаве переживання? Час, в якому доводиться жити, самий по собі вийнятковий, то ж і переживань багато, та й багато цікавих. Людина, звичайно, шукає співзвучності і тому повне заінтересування поезією і взагалі літературою моєї дружини — це неабиякий успіх. То ж не дивно, що я свої самітні мандрівки по Карпатах радо поміняв на спільні з моєю дружиною мандрівки по Австрійських Альпах. Вони закінчилися подружжям, спільним домом, сім’єю — речами набутими і земськими, які зв’язують людину з землею і всіми тими щоденними проблемами, за якими вже рідше вдається здобутись на дальший вихід у віддаленішу подорож поза відоме”. Нема ні підпису, ні дати. Лариси тепер нема — її донька Лада якраз мала народити другу дитину і Онишкевичі, мабуть, поїхали до неї — отже не можу запитатися, звідки це. Але це можливо були відповіді для статтейки про Остапа в “Юнаку”, що були надруковані в січні 1969 року. Треба мені буде на це подивитися і перевірити.

3/ Вчора зателефонував Максим — з Парижа! Дуже задоволені своїми вакаціями. Гарно провели час в Англії, в родичів Уляни, тепер практикують свою французьку мову. Максим каже, що найбільше доводиться говорити йому, хлопці його поправляють, але не дуже самі спішаються говорити. Воліють порозуміватися по англійському. Є надія, що коли поїдуть відвідати ще одного Уляниного кузена, який одружений з французжанкою і який мабуть не вміє говорити англійською, що це примусить хлопців до практики.

Середа, 30 липня 2003, 5:30 PM.

Вчора і сьогодні була на PENN. Вчора мала полуденок з Марилею, а потім дві години праці у Ван Пелт. Сьогодні поїхала просто до Ван Пелт і працювала від 12 до 4-ої. *Dissertation Abstracts International* за роки, які мені потрібні, таки справді є на полицях у Ван Пелт — це великі форматом, важкі томи — їх з неабияким трудом доводилось мені знімати з полиць. Переглянула сьогодні 30 томів — але, зваживши, що видають один том на місяць — мені ще далеко до закінчення. Мусітиму ще не раз поїхати до Ван Пелт, щоб це закінчити. Але вже знайшла кілька дисертацій про українську літературу — шукати за ними, як я переконалася, треба не тільки в рубриці Slavic, Russian, East European Literature, але також у відділах Comparative literature і Modern Literature. Додати ці реферати дисертацій мусітиму як “а”, бо хіба не буду завдавати собі додаткової праці, міняючи вже асигновані номери? Зокрема тому, що я вже таки почала працювати над покажчиком.

Працю над ULE, одначе, доведеться на якийсь час перервати. Звернулася до мене Дарка Маркусь, щоб я написала для ЕУД статтю про літературні переклади. Загальну статтю про літературу в США вже нарешті написав їм Рубчак, але, каже Дарка, там нема нічого про переклади, ані про дитячу літературу, отже треба додати. Ну, англломовні переклади — це ділянка справді моя, отже я не можу відмовитися. На дитячу літературу я запропонувала Христину Винар — не знаю, чи вона пише по українському, але остаточно можна зробити переклад або витяг з її англломовної статті.

Чуюся значно ліпше. Celebrex помагає, а факт, що я минулими днями відчувала сонність пополудні, що заважало мені в роботі, перемагаю або кавою, або кока-колею. Після вечері, натомість, п'ю чай і то не звичайний, а Chamomile і це допомагає мені заснути. (Пару днів тому так зачиталася, що вибилася зовсім зі сну і мусіла прийняти таблетку Tylenol PM десь о 3-ій годині над ранком — такому мушу запобігати).

Пару днів тому мала я несподіванку: Лабуньки їздили на ферму збирати Blueberries (борівки, черниці, афіни, чорт знає як ці ягоди у нас справді називаються) — по дорозі додому, вступили, щоб передати мені дарунок — цілу торбу цих ягід. Вступати — не вступали, але жест я оцінила, як символ певної товариської прихильності.

9 год. вечора.

Десь біля 7:30 телефонувала Люда і залишила на автовідповідачі повідомлення про те, що

у Львові помер Zenka брат, Юрко Чайківський. Я до них пізніше віддзвонила, говорила довго із Людою і Zenком, згадували Юрка. Він був старший від мене на рік і в дитинстві завжди мене напминав, пам'ятай, мовляв, що я — твій вуйко! Старший його брат, тобто Zenko, вважав себе кузенком, але насправді вони обидва — кузени моєї мами, отже справді “вуйки”. Пам'ятаю свою першу подорож в Україну і зустріч з Юрком і його родиною у Львові — нужденність їхнього життя мене тоді просто приголомшила. Пізніше жилося їм краще, діти виросли, доньки повиходили заміж, малий Zenko, що в 1974 році був немовлятком, приїхав до Америки і живе в Клівленді. Але сам Юрко довго хворів на серце і вже 10 літ тому думали, що він недовго житиме.

Субота, 9 серпня 2003. Пополудні.

Працюю над ULE на кілька днів перервала, але за цей час встигла не тільки обчислити голоси членів Видавничої Комісії, зробити рішення щодо грантів, написати звіти і офіційні повідомлення на сходу президії, що будуть в наступний четвер, але навіть написати дві статті — одну (в двох частинах) до ЕУД про переклади з української літератури і критичні праці англійською мовою, та другу — про працю Видавничої Комісії. Обидві ці статті на спішне замовлення Дарки Маркус до ЕУД і Василя Лопуха до НТШ-А. (Лопух готує матеріяли до преси з нагоди 130 ліття НТШ). Вчора я собі усвідомила, що мушу також написати до WLT зголошену вже раніше рецензію на “Лірику” Кацнельсона, бо як не зроблю цього зараз же, то навряд чи зможу зробити, а термін до 1 вересня. Відклала все і вчора таки написала — завтра вишлю.

Справа теж у тому, що я можу мати в наступному тижні несподіваних гостей: Марко має якусь конференцію у Вашингтоні і готов приїхати на два дні перед тим (16–17), а є також можливість, що на днях відвідає мене Ніна, яка буде у Філядельфії у Мадаів і з ними поїде пізніше до Вайлдвуду. Буду рада і їй і Марка нарешті побачити. Ія тепер “кохається” — має якогось приятеля-американця, отже не дбає про те, щоб моя внучка вряди-годи відвідала свою бабусю, чи принаймні написала листа, або зателефонувала. (Останньо, навіть на дарунки не відповіла, а чеки з минулого року — бонуси за свідоцтва — Ія десь загубила, у висліді чого я відкрила для Ніни окремий рахунок у банку і замість посилати чеки їй, депонуватиму просто на книжечку, яку вона, коли матиме вже 18 років, зможе сама перебрати).

До НЙ їхатиму автом з Трофименками. Я рада почути, що Славко має досить енергії, щоб їздити (не тільки до НЙ, але і на далеку дорогу до Торонто, бо в них народилося вже друге внучатко).

Максим з родиною вже щасливо повернулися з Франції — дуже всі задоволені. Хлопці тепер поїхали на якийсь пластовий табір на канойках, а потім Іванко має відбути курс для автоводіїв (аякже, йому вже 16 років, вчиться їздити автом, буде нова турбота!)

Я лечу до Торонто 20 серпня, повертаюся 4 вересня. Рада буду почути про їхні пригоди і враження і оглянути фотографії.

Минулі дві неділі підряд їздила до церкви — передусім тому, щоб віддати позичені книжки Колодієві. Але його, як на злість, не було в церкві. В четвер нарешті ми з ним зустрілися в Центрі, в бібліотеці і я книжки повернула. Це звільняє мене від обов'язку іти до церкви ще й завтра. Тим більше, що зовсім несподівано потелефонувала Маріяна Вакуловська і запросила мене поїхати з ними на вечерю десь за місто. Недавно я з ними була в кіно — також з їхньої ініціативи — фільм мені не подобався, але пішла задля товариства. Те саме зроблю і завтра. А вранці зможу нарешті попрацювати знову над ULE.

По ночах читаю біографію Айн Ранд (так треба вимовляти, була замітка, мовляв Аун римується з mine!). Автор — Barbara Branden. Книжка дуже добре написана, читається як роман. Автор по фаху філософ і вона критично аналізує свій об'єкт, а крім того вона інтимно була пов'язана з Ранд, тобто не в якомусь лесбійанському зв'язку, а навпаки: Барбара була одружена з Натаном Бранденом, а Айн з Франком О'Коннором (спочатку я думала, що це може той ірландський письменник, новелю якого я перекладала, але це не він). І ось після деякого часу професійного знайомства молодого подружжя Бранденів і Айн Ранд, між нею і Натаном виник роман і вони — за згодою всіх чотирьох партнерів! — мали любовну аферу у визначений за загальною згодою час! — хоч це зовсім не означало розриву існуючих подруж. Одне слово, ситуація як у Сартра і Сімони де Бовуар! Читаючи роман Atlas Shrugged, що його колись так гаряче і з таким ентузіазмом поручала мені пані Радейко, я вже тоді мала чимало застережень до цієї майже дарвіністичної філософії необмеженого капіталізму, а тепер постать Айн Ранд стала мені ще менше симпатичною: аморальний егоїзм, без будьякої серйозної і відповідальної суспільної візії, з амбіціями зашепити цю життєву філософію широким масам. З книжки Барбари Бранден я довідалася про те, що рецепція критиків була вкрай негативною, але книжка мала фантастичний успіх у читачів і видавалася, та й далі видається повторними мільйонними накладами. [На маргінесі хочу відмітити, що справжнє прізвище Айн Ранд — Alice Rosenbaum, що народилася вона 1905 року в Скт. Петербургу, там студіювала в університеті і до 1925 року жила в СРСР. Частина їхньої родини була в Америці і цій родині вдалося здобути для молодій дівчині візу на виїзд до США. Вся решта родини залишилася в СРСР. Айн Ранд все життя була великим ворогом комунізму: був час, що навіть давала свідчення в конгресовій комісії проти голлівудських акторів-комуністів. Nathaniel Branden = справжнє прізвище Nathan Blumenthal, Barbara Branden = справжнє прізвище Barbara Weidman].

Понеділок, 11 серпня, увечері.

Цитата з книжки, яка характеризує масовий рух довкола т.зв. філософії об'єктивізму Айн Ранд: “NBI [Nathan Branden Institute]...engaged in a task of supreme importance: helping to move the philosophical trend of a country from faith to reason, from altruism to self-interest, from collectivism to capitalism; perhaps, it sometimes seemed as NBI's progress became intoxicating, even helping to change the world” (p. 313)

Дочитала книжку до кінця. Рух об'єктивізму потерпів від особистого конфлікту: після деякої перерви у стосунках Айн з Натаном, Айн забажала їх відновити, а Натан, молодший від неї на 25 років, знайшов собі іншу коханку і не бажав відновлювати

сексуальних зносин із Ранд. [На той час з Барбарою вони були вже розлучені]. Айн Ранд розлучена такою зрадою — зрадою не тільки її як жінки, але нібито й основних її життєвих принципів, виреклася Натана зовсім, заборонила йому продовжувати працю його інституту, що пропагував її філософію, оприлюднила заяву, де закидала Натанові зловживання грішми ітп, порвала всякі товариські зв'язки і з Натаном і з Барбарою.

Сьогодні, шукаючи на інтернеті за якоюсь рецензією на цю книжку, дізналася я, що на її основі зроблений був навіть фільм, що так і називається, як і книжка.

А пропо фільму: Вчора їздила я із сестрами Вакуловськими на вечерю до доброго ресторану, а потім ще в їхній хаті дивилися ми на позичене відео французького фільму “Вісім жінок”. У фільмі багато шаржу, і гра акторок не завжди на висоті. Тема майже така як у Прістлі “Прийшов інспектор”, але потрактована з певною дозою гумору, а навіть із вставками пісень і хореографії.

Сьогодні приїздив до мене професор Володимир Бандера. Це, очевидно, була ділова візита до голови Видавничої Комісії НТШ-А. Він пропонує видати в Україні переклад книжки статей, які тількищо вийшли англійською мовою *Society in Transition*. Бандера з рамени філяделфійської федерації зробив вже чимало для видань в Україні українською мовою наукових книжок з економіки, точних наук ітп., приніс мені для бібліотеки НТШ-А український переклад книжки Стігліца — “Глобалізація та її тягар.” В четвер завезу до НІ.

Субота, 16 серпня 2003, доходить 1 год. пополудні.

Мер Нью Йорку Michael Bloomberg потішав мілони своїх співгромадян, мовляв криза минеться, а драматична історична подія залишиться в пам'яті і вас, мовляв, питатимуть: а де ви були тоді, де застала вас ця подія? “Where were you when the lights went out?”

В четвер, 14 серпня, за пляном, ми із Славком Трофименком і Ларисою поїхали до Н.Й. на перше в цій каденції засідання поширеної управи НТШ-А. Славко приїхав по мене раннім ранком (без Марти, бо її боліла нога), вступили до Лариси і разом з нею, як завжди, потягом NJTransit, і таксі прибули до дому НТШ-А. Засідання пройшло дуже успішно, зробили низку рішень, затвердили чотири гранти запропоновані моєю комісією, і таке інше. На годину 4-ту ми вже були назад на Pennsylvania Station і в поїзді NJ Transit. І от раптом проголошують, що є клопіт з сигналами і виникає затримка. Чекаємо. Але ось іде нова вістка: це не якась локальна проблема, а раптове затемнення цілого східного побережжя, втрата електрики не тільки в усьому Нью Йорку, але і в Дітройті, Клівленді, Торонто, Оттаві. З поїзду ми виходили пішки по сходах в темноті, три поверхи вгору. На дворі ясний гарячий літній день ... і товпа тисячів людей. Ні автобуси не їдуть, ні таксі. Що робити? Була думка: може повернутися пішки до будинку НТШ-А і там перебути ніч (Лариса мала ключ від будинку). Але це далеко: Славко сказав, що він такої віддалі не подолає. Лариса зробила на картці паперу напис PRINCETON і станула посеред вулиці. Стояла так годину а то й більше. Приватні авта їхали, посувалися поволі, бо всі

світлофори погасли, де-не-де тільки люди з власної ініціативи ставали на перехрестях регулювати рух. Для заохоти водіїв Лариса дописала на картці \$200, \$300. Але ніхто не зупинявся. Нарешті, несподівано вже, коли здавалося, що цей підхід не дасть наслідків, підїхало яесьь BMW з середнього віку жінкою за кермом: зупинилася, взяла нас трьох, їдемо. Куди? питає Славко, через міст Вашингтона? Ні, каже вона, через тунель Лінкольна. А чи буде там чим дихати? (Бо світло не важне, авто має свої фари). Побачимо. Посувалися повільно, але таки доїхали. В тунелі, видно, працювали генератори, вентиляція діяла. Проїхали тунель, відітхнули з полегшею — Нью Йорк вже за нами. (Божевільне це місто, мільони людей на клаптику землі на острові!) Наша пані-водій дає знати своїй дочці мобільним телефоном, що вона вже в дорозі додому, все гаразд, і їде не сама, але везе “three perfect strangers”. В міжчасі телефонує мобільним телефоном і Лариса чоловікові додому, щоб не турбувався, що ми вже в дорозі, що все гаразд. Говорить з ним по українському. Я собі подумала: наш водій зовсім нас не знає, троє незнайомих людей підібраних на вулиці, говорять з акцентом, а тут шей домовляються з кимсь незрозумілою мовою — ситуація непевна, а може й небезпечка. Так мабуть думали і її родичі, бо поки ми доїхали, було п'ять дзвінків — мабуть хотіли впевнитися, що мама чи жінка не стала об'єктом якогось “Hijacking”. Довезла вона нас до самого Гамільтону, до станції, де було запарковане Ларисине авто. Гроші взяти відмовилася, мовляв, нехай це порахують їй в небі за добре діло. Ми знали тільки її прізвище (не дуже точно, так як сказала) і факт, що працює в MacGraw-Hill. На другий день вранці Лариса відшукала її ім'я і адресу фірми-видавництва, послала їй в реванш кіш квітів і ми сьогодні вже всі троє отримали від неї подяку електронною поштою (ми дали їй наші візитні картки). Називається наша добродійка Kathi Strahan. Є ще на світі добрі люди, це було дуже помітно в час кризи в Нью Йорку: з помешкань виносили прохожим воду, дозволяли вживати приватні телефони, ітд. Від Онишкевичів (де ми ще відітхнули й перепочили) Славко відвіз мене до Філядельфії (де електрика діяла нормально) і поїхав до себе до Вільмінгтону, де також не було перерви у постачанні електрики. Але на моєму автовідповідачі було повідомлення з Торонто: Максим, з притаманним йому гумором, заїнтонував, мовляв “в усьому світі погасла електрика і ми тут в темноті.” Ми — це, правда, тільки він та Уляна, бо хлопці на пластовому таборі в природі, де електрики, кажуть, так чи інакше нема. Ходили — сказав мені пізніше — до родини Гейсі, і дивились телескопом на зорі — явище рідкісне, бо звичайно світла великого міста на це не дозволяють.

Вчора була в мене Ніна. Вона вже кілька днів у Возних — Міця Возна, приятелька Ії, має сина у віці Ніни, вони разом їдуть також до Вайлдвуду. Зателефонував також Лабунька: мовляв, він має зустрітися з Ніною, а в нього в хаті гаряче і він не знає, що з нею робити. У висліді я запросила Мирослава і Іка на полуденок, отже мала активний день, який мене трохи утомив (може теж реакція на переживання попереднього дня). Іко розповідав нам про свою дівчину (Оленку), що з нею плянує незабаром одружитися, показував фотографії. В понеділок він уже їде до Львова — батько купив йому у Львові помешкання, десь на вулиці Чупринки, недалеко від НТШ (Трикімнатне помешкання на першому поверсі, кажуть, коштувало щось біля 20,000 дол.)

Сьогодні за пару годин приїде Марко — вже телефонував із Лас Вегасу. Він буде цілий

день завтра, в понеділок їде до Вашингтону, а в середу повернеться і поїде до Вайлдвуду до Ніни. Потім разом з нею повернеться до Лос Анджелесу. Я в середу відлітаю до Торонто, отже вийде так, що Марко з Ніною будуть бодай один день в моїй хаті тоді, коли мене не буде вдома. Я пропонувала йому взяти моє авто, що він напевно і зробить.

Середа, 20 серпня 2003. год. 9:10 вранці.

Маю нецілих півгодини, заки піду до поїзду на летовище. Піду пішки до станції Ферн Рак, де залишила на парковищі своє авто з багажем. Увечері повернеться з Вашингтону Марко і відбере авто на стоянці. А завтра, певно поїде над море, де вже чекає його Ніна.

Приємно було зустрітися і поговорити, хоч і коротко. Крім того Марко зробив мені низку послуг: поміняв жарівки, покосив траву, подивився на косарку, поправив шруби і ми вирішили нової косарки не купувати. Виглядає він незле, трохи повинен втратити на вазі, але це не легко. Бачу, що кожного дня робить собі скач, а також курить. Особистих своїх справ міняти не збирається. З Брендю далі в близьких стосунках, але не хоче цього легалізувати, взагалі каже, що він воліє бути сам, ніж одруженим. Ніна була в мене весь день ще перед приїздом Марка — вона дуже виросла — висока, тоненька. Сказала мені під кінець дня, що я є “cool” — а це від teenager-а неабиякий комплімент! Вона радо їздить на пластові табори, має багато знайомих і друзів у Пласті. А ще виявила мені Ія (вона телефонувала вчора, бо думала, що Ніна саме в мене), що Ніна виявляє бажання піти до середньої школи до бурси (boarding school) — не знаю, що це має значити? Чи дитина відчуває брак стабільності, перекидувана від мами до тата до їхніх друзів, чи може думає, що бурса — це щось подібне до пластового табору? Ну справді у бурсі напевно не буде самотня, але чи справді буде їй ліпше ніж удома? Цього року ходила ще до української школи, але на другий рік вже не ходитиме, та й Марко уже звільниться з обов’язків директора цієї української школи, бо робив це тільки задля Ніни.

П’ятниця, 21 серпня 2003, год. 2:00 поп., в бібліотеці Robarts. (Toronto).

Знайшла тут, крім деяких потрібних мені для ULE матеріалів, дві цікаві речі, про які я не знала. Передусім бачу, що вийшло нове видання хрестоматії української літератури в 4 томах — “Українське слово” (ред. Василь Яременко) (Київ: Аконіт, 2001). Новий редактор випустив критичні статті (в тому числі і Остапові), але додав нових авторів. В четвертому томі включений вінок сонетів ОТ — але це єдина його присутність в цьому виданні. NB для бібліографії ОТ: “Життя: Вінок сонетів / Остап Тарнавський (3.V.1917–19.IX.1992). *Українське слово: хрестоматія української літератури та літературної критики XX століття*. Книга 3. Київ: Аконіт, 2001. с.762–769. Без жодної біографічної довідки!

Знайшла я також Нитченкові “Листи письменників”. Я знала, що таке видання появилася, але не знала, що це вже має 5 томів! Остапових листів до Нитченка чи Нитченка до Остапа там нема, але серед Костюкових листів до Нитченка знайшла я таку цікаву родзинку:

“Ви питаєте, чому ж вибрано знову О. Тарнавського? А кого ж, на Вашу думку, можна

було б вибрати? Ви були на з'їзді й оглядали всі ті “кадри”. Хто з присутніх на з'їзді міг був узяти на себе такий тягар? Єдиний Стефаник міг би бути добрим головою. Але ж він йде на схил. Вже вік такий, що не хоче і не може брати на себе такого тягару. Ще міг би і Смолій. Але він зараз обтяжений редагуванням “Народної Волі” і ніяк не може більше. І все. Більше нікого нема. О. Тарнавський довгорічний секретар “Слова”. Знає наше життя і болячки. Був завжди моїм однодумцем. Принаймні ніколи не інтригував. І єдиний, що ще віком підходить і має відвагу взяти на себе цей тягар. Він, правда, позбавлений організаційного хисту. Немає потрібної широти погляду й дипломатичної гнучкості. Але ради нема.” (с.128 – 13 рядків) (Дмитро Нитченко: Листи Письменників, зб. 3. Мельборн-Ніжин, 1998. Літ-ра укр. діяспори, вип. 3). Це пише Костюк Нитченкові дня 16 вересня 1982 р. Чи викликає це в мене обурення? Ні. Костюк був добрим знавцем людей. Остапові бракувало не тільки організаційного хисту, але й ініціативності, наполегливості, вміння бути лідером.

Вівторок, 26 серпня 2003. 9 год. вранці. Georgian Bay.

Літня хата Тимкевичів, що її ми винаймали на тиждень, — це добре устаткована родинна резиденція, де є шість окремих спалень, дві лазнички, вітальня, кухня, господарська пивниця — з меблями, холодильниками, телевізорами, кухонним приладдям ітп. Зразу видно, що це хата — не для випадкових туристів, а для вжитку родини — і то української. Фотографії цієї родини виставлені на окремій шафці, а про смаки їх свідчать вишивані подушки на канапах, трафаретні портрети Шевченка і Франка, примітивні релігійні зображення Христа римо-католицького стилю ... і відсутність книжок. Всі ми тут маємо окремі кімнати, а ще є можливість, що прийматимемо гостей (серед тижня має приїхати родина Жилів, які і поручили Улянці цю садибу).

Околиця нагадує мені Кергонксон біля Союзівки — тільки без гір. У віддалі 10 мін. ходу є пляж — берег великого озера Huron — Georgian Bay. Я ходила туди вчора подивитися. Озеро — як море, безкрає, і навіть із хвилями. Людей там було обмаль, нікого у воді — хоч був сонячний, теплий день. Мабуть вода холодна. Це мене не турбує, бо я і так не збираюся тут купатися.

З Торонто ми приїхали вчора. Це дорога на північ, біля 2-ох годин віддалі.

В п'ятницю і суботу був український фестиваль на Блур. Багато людей, ярмарок, парад, концерти. Вулиця Блур — останніх кілька кварталів аж до вулиці Jane — закриті зовсім для руху авт. Посеред вулиці поставлені столи, каруселі для дітей, на бічних вулицях — переносні туалети, амбуланси, всюди багато поліції — цікаво, чи міський уряд багато доплачує до цього фестивалю? Помітна добра організація, велика кількість добровольців. (Фестиваль закінчився в суботу вночі, а вже вранці в неділю вулиці були чисті — столи і барери позникали і не було навіть сліду сміття — після всіх тих тисячних мас людей!) З концертів, де брали участь різні солісти і танцювальні групи, подобався мені найбільше скрипаль Василь Попадюк — енергія і темпо, як у якогось “рокера” і велика майстерність інструменталіста. Прославлені “Ве-Ве” (Воплі Водоплясова) не подобалися мені взагалі —

більше помітні, ніж їх музика, є рапор із публікою, який вони викликають і реклама, що їх супроводить.

В товпі людей зустріла я Христину Сохоцьку. Сказала мені, що вони з чоловіком переносяться з Монреалю до Торонто. Це для мене добра вістка — матиму ще одну цікаву знайому в Торонто.

День Незалежності — в неділю 24 серпня — зустрічали ми втрєох з Уляною і Марусею Пасічник на оселі “Київ”, біля Торонто, в Oakville. Людей там було багато, концерт був на відкритій сцені на дворі, люди сиділи на принесених з дому кріслах на траві. День був соняшний, гарний, отже свято їм вдалося. Виступали з промовама консул України Лосовський і член Верховної Ради, Зварич. Зварич цікавий тим, що це людина з діяспори (народжений, здається, в США), який зрікся американського громадянства, повернувся на Україну і там займається політикою. Він — вихованець Яр. Стецька і належить по ідеології до КУН-у.

Вранці, четвер? Cawaja Beach, Georgian Bay.

Використали пару днів сонячної погоди, проводячи пополудне на пляжі. Тут в околиці, мабуть, поселилось чимало українців, бо є навіть — у віддалі всього 10 мін. автотом — маленька дерев’яна церковця! Але людей взагалі обмаль — довкола ліс і спокій. Вчора їздили до великого супермаркету IGA — це вже в місцевості Midland, невеличке містечко, з торговими центрами, туристичним великим кораблем у заливі, сілосами збіжжя ADM і торговим пароплавом, що це збіжжя вивозить може і поза Канаду.

Привезла я сюди дві книжки: біографію поета Єйтса (R.F. Foster: *W.B. Yeats: a Life*, Oxford U. Press, 1997) та Євгенії Кононенко роман “Зрада”. “Зраду” читаю вголос Марусі Пасічник на пляжі — це мені куди приємніше ніж провадити нецікаві розмови! — хоч для неї цей роман може занадто літературний і скомплікований. А біографія Фостера, мабуть, надто скомплікована для мене — написана як літературознавче дослідження, хоч і без глибшого аналізу текстів. Поезію Єйтса (чу Їтса?) я не знаю взагалі — Остап переклав якийсь один його вірш, але я мало знаю про цього ірландського поета. Книгу цю читаю поночі, визбираючи з неї зеренця цікавої для мене інформації.

Хлопці їздять на привезених з дому велосипедах, грають з нами в топоролю, є нагода для ближчого спілкування. Іванко вже майже дорослий, цікавиться бізнесом, вже починає серйозно думати про свою майбутню науку. Саме закінчує курс автоводія, дуже хоче з батьком практикувати керування автотом. Але часом бувають і конфлікти з братом, з татом. Підліток! Стеф уже за кілька днів піде до французької середньої школи — велика для нього зміна!

Бракує мені музики. Місцеве радіо тільки зрідка подає вісті, а телевізійні апарати, як виявилось, не працюють, як слід, і тільки хлопці (які мешкають внизу в кімнатах на партері) можуть дивитися на привезені з дому якісь фільми на малому екрані маленького

телевізора.

П'ятниця, полудне.

Дощ. Навіть з громовицею! Сьогодні мають приїхати до нас гості — Жили: Василь і Наталка з сином Матвійком.

Вчора їздили оглядати цікавий скансен-музей під відкритим небом — Sainte-Marie among the Hurons — реставрація поселення, що його заклали місіонарі-єзуїти в 1639 році. Вже десять років пізніше в 1649 самі поселенці спалили свою місію, перенеслися в інше місце, а згодом взагалі повернулися до Кебеку. Був час, що в Sainte-Marie жило 40–50 осіб — кілька єзуїтів, вояки, що охороняли поселення, навернені на християнство вендати-гурони (Wendat-Huron). Ворогами їх були Iroquois, а також хвороби — інфлуенца, кір, віспа, що до них тубільці не мали відпорності. Поселенці плекали агрикультуру; корови, свині і кури доводилося привозити канойками з Кебеку. Цікаві там примітивні інструменти того часу, є і кузня, але залізо доводилося привозити аж з Франції. У скансені відтворені індіанські вігвами та криті корою з дерев дерев'яні будівлі. Археологи знайшли сліди якоїсь водної системи, але не знають точно, що це було: канал для човнів, чи джерело солодкої води, чи може млин? Інформації про це поселення знайдені в листуванні місіонарів-єзуїтів, у їхніх звітах посланих додому із “Нової Франції”.

Неділя, перед північчю, 31 серпня 2003, Торонто.

Повернулися додому сьогодні ввечері. А ще вранці були в українській церкві на дорозі Concession 11, в Sawaja Beach над Georgian Bay. Церква існує вже 15 років — дерев'яна, гарно устаткована, вистелена новими килимами, не має ще лавок, але має крісла — парафія мусить бути досить заможна: ікони, канделябри, іконостас, туалети, господарський додатковий будиночок, де можна після служби перекусити при столах, довкола гарно утриманий просторий травник з квітами і велике парковисько для авт. Людей в церкві сьогодні було понад сто осіб! Священик не живе тут, а приїздить з недалекого міста Barrie. Говорить він українською мовою дуже добре, але зразу видно, що приїхав із Польщі. (Серед поселенців я теж запримітила: переважають люди, що їх мова ідентифікує їх як імігрантів з Польщі). Проповідь цього отця Петра Боднара була на диво інтелігентна і навіть з домішкою гумору. Говорив і по англійському, і то не повторення українського тексту, а зовсім іншу проповідь. Подобався мені. Таких у нашій церкві нема багато.

Пополудні ще посиділи пару годин на пляжі, а тоді спакувалися і повернулися до Торонто. Хлопці зокрема хотіли бути вже вдома, бо вони післязавтра вже починають школу.

Вчора перед північчю ми були з Жилами на пляжі з телескопом. Небо було засіяне зорями, що їх там, на березі великого озера серед повної темряви було добре видно навіть і голим оком. З Жилами провели пару приємних днів — варили, їли, грали в карти — хлопці їздили роверами, ходили грати гольфа. Погода виявилася: було сонячно, тепло.

Середа, 10 вересня 2003, 11 год. ранку.

Пройшов майже тиждень від мого повороту з Торонто. Не чулася надто добре: втома, апатія. Celebrex, видається мені, помагає на мої болі артриту, але може і причиняється до почуття втоми, зокрема пополудні. До моїх мінорних почуттів і недоброї фізичної кондиції, можливо, причинилися ще й інші речі. Я сама пішки із станції Мельроз ішла із своєю валізочкою на колесах і з торбою через плече і рюкзаком на плечах — поволеньки, дала всьому раду, але може це за багато на мої сили? (Я телефонувала з летовища до Вакуловських, але їх не застала вдома). Може в майбутньому треба мені уникати цього зусилля і не перецінювати своїх можливостей. Також серед електронної пошти за минулий місяць знайшла листа від Марійки Сеньковської, яка хотіла запроситися до мене, бо, мовляв, їм треба приїхати, щоб полагодити справи з батьківським домом, а “the house is not in shape to stay in. Would it be possible to stay at your house?” Лист писаний 21 серпня, тоді коли я була в Канаді. Це мене заскочило, а ще й прийшло в час моєї фізичної слабости, коли кожне зусилля видавалося надмірним. Як вони собі це уявляють? 15 років мене ігнорували, навіть не повідомляли, коли бували в маминій хаті, а тепер — оттак собі, без всяких вступів, після всіх образ і неприємностей, вони думають приїхати до мене, як до готелю? А ще вона пише, нібито, без порозуміння з Андрієм. Вона мабуть думає, що моя гостинність супроти Соні і її чоловіка означає, що я буду така сама гостинна і для них? І що робитиму спроби переконати Андрія, щоб прийняв мою гостинність? — Колись я його запрошувала і він мене ігнорував, а тепер, на старість, роздумалися? Я не бажаю собі ближчого з ними спілкування, бо знаю, що його хамська натура може до решти зіпсувати мені життя. Якби Марійка виявила бажання прийти на коротку візиту, поговорити — це інша справа. Якби вони таку виявили ініціативу, я запросила б їх до ресторану на обід. Але на кількаденну гостинність в моїй хаті, з моєю обслугою — я не готова.

Мала я в понеділок візит у д-р Форсії. Сказала їй про те, що мені долягає і як ділає на мене лік Celebrex. Я сама запропонувала, що може мені треба повернутися до Vioxx, уважно стежити за тиском крові — чи справді він від цього ліку піднімається? Форсія дала зробити електрокардіограм (видався нормальним), взяли кров до лабораторії. Погодилася, щоб я три дні підряд брала ваякс замість селебрекс і дала їй звіт у п'ятницю. В понеділок я не брала селебрексу, ідучи до Форсії — вранці ще чулася непогано, але вже під вечір розболілися мені всі суглоби, з коліном включно — доказ, що без ліку на артрит мені не бути. Вчора і сьогодні беру вже ваякс, тиск покищо не вищий, як при селебрексі, а загальне почуття краще. Побачимо, як буде далі.

Президент Буш тепер під обстрілом за свою політику в Іраку і за поганий стан економіки. Буду рада, як підтримка його впаде так, щоб не перевибрали його на наступних виборах. Але, нажаль, ситуація в Іраку буде тяжкою проблемою для майбутнього президента, навіть як ним буде демократ — наколотив нам Буш клопоту і розв'язку залишить свому наступникові.

В понеділок працювала три години в бібліотеці Ван Пелт (знайшла три нові дисертації!), а вчора працювала добровольцем в УБ.

Четвер, 11 вересня 2003, друга річниця нападу на Світовий Торговельний Центр.

Мала намір поїхати сьогодні на PENN, але передумала. І добре, що з ніким не домовлялася. Провела майже безсонну ніч: тиск крові піднявся до 164/85 — це, мабуть, наслідок мого експерименту з ваяксом. Вже десь над ранком прийняла таблетку Tylenol PM, у висліді чого прокинулася біля 10-ої. Зате вночі багато читала: наступний сегмент знаменитих спогадів Кириченко у *Кур'єрі Кривбасу*, цікаві листи Винниченка до Євгена Чикаленка у *Вітчизні*, знаменитий есей Оксани Забужко “Дар маргінальності” у *Березолі*. (*Вітчизну* і *Березіль*, числа 3/4 (2003) позичила собі в нашій УБ в Центрі). Позичила також книжку Соломії Павличко про Кримського і почала читати. Натрапила у вступній статті Омеляна Пріцака на таку самохарактеристику Кримського: “Турецький вчений — це тип працюючого компілятора, що вміє робити вибірки та мозаїчні компіляції з чужих писань, або складати пильну бібліографію чужих творів, а самостійного думання, самостійної научної творчості — у турецького вченого нема” (с. 8) — Подумала з великою дозою іронії і самокритики: невже у мене є якісь спільні риси з Кримським? Від сьогодні називатиму себе “турецьким вченим” — хоч очевидно, приписувати таку самохарактеристику “турецькій крові” так само, мабуть, безпідставно, як і мою працюючість і педантерію моїм далеким німецьким предкам.

Працювала вчора пару годин над покажчиком до ULE70. Це така страшна робота, що від неї самої може піднятися тиск крові і біль голови.

П'ятниця, 19 вересня 2003. Союзівка. Доходить північ.

11 річниця Остапової смерті. Бракує мені його. Але якби мав жити пів-інвалідом, спаралізованим або без пам'яті — то ліпше, що не живе. Бо тоді і мені не було б життя. Та й собі не бажала б я такого животіння.

Приїхала я сюди на з'їзд зальцбуржан. Ішов гураган і виглядало, що може я зможу виїхати аж завтра, хоч замовлений нічліг маю на Союзівці від п'ятниці. Але на щастя, прогнози виявилися для Філядельфії і околиці — перебільшені. Зірвало, щоправда, електрику, але вранці вже навіть направили і погода прояснилася. Я виїхала точно вполудне, приїхала сюди о 5-ій. Трохи втомилася дорогою, зокрема мої руки давали знаки давньої polymyalgia — годину довше вже їхати не могла б.

Завтра — вперше за 4 роки — не буду на сходинах поширеної управи НТШ-А в Нью Йорку. Але я минулого місяця здала успішний звіт, з чотирьох новими грантами — нових на завтра і так немає готових.

Невелика сензація. Перший раз за 15 років поріг моєї хати переступив мій брат Андрій! Прийшов в середу з Марійкою — вони приїхала полагоджувати справи пов'язані з їхньою

хатою. Я запропонувала їм піти разом на вечерю до ресторану — може це і здійснимо за пару днів, після того як я повернуся з Союзівки. Але на нічліг до своєї хати я їх не запрошувала. Не маю ні сили, ні охоти займатися гістьми, та й слухати Андрієвих імпертиненцій. А ще вони придбали собі собаку і з ним разом приїхали. Отже ночували вони у своїй власній хаті, хоч я Марійку погостила сніданком, та й передала сніданок для Андрія (коли вона прийшла вранці, щоб покористуватися телефоном).

Неділя, доходить 6-а вечора, 21 вересня 2003, Союзівка.

На Зальцбурзький з'їзд (18-ий!) приїхало щось понад 140 людей. Вже в п'ятницю було нас багато, а в суботу доїхали нові. Центральною особою був Любомир Гузар, колишній молодший колега, а тепер — князь церкви, патріарх de facto, хоч ще не de iure. Але маємо вперше і новинку — серед наших колег з'явився і нововисвячений православний священник, колишній інженер, а тепер панотець Базилевський.

Я більшість часу провела в товаристві (і при столі) із Сахаруками і Палієнками. Обидва мої колеги — і Павлусь і Сергій — мали поважні клопоти із здоров'ям: я навіть думала, що їх на з'їзді не буде. Тому спеціально приємно було відчутти цю їхню перемогу над небуттям — на диво і Павло і Сергій добре виглядають. Зіркою з'їзду (для мене, не для всіх!) була і тим разом (як і раніше) Леся Палієнко. Вона — народжена і вихована в Канаді, говорить такою нормативною українською мовою, якої могли б позаздрити їй зальцбурзькі гімназисти. А крім того вона має чаруючу зовнішність і досвід публічних виступів (вона дуже активна в різних американських культурних акціях, пов'язаних з такими справами як опера і театр, ітп.) Цікаво сьогодні при столі розповідала про те, як її дочка, заміжна за американця, усиновила трое українських дітей із сиротинця в Рівному і які з тим були пов'язані труднощі і проблеми. Ева далі ще працює, хоч і не на повну ставку. Спроварила недавно до США, до своєї школи шляхом виміни гурт дітей з Бучача і взялася взагалі за допомогу цьому своєму рідному місту, яке в американській брошурі схарактеризоване як "Jewish town". Це рідне місто Агнона, нобелівського лавреата. Ева привезла пару примірників українського перекладу книжки Агнона про Бучач і одну мені подарувала — маю намір передати Укр. Бібліотеці. Мала Ева також ефективно зроблені туристичні довідники про Бучач, з кольоровими ілюстраціями, картою міста, описами історичних об'єктів тощо.

Програма з'їзду не була переповнена. В п'ятницю зробили нібито ватру на весело, але там найцікавіші виступи (з дотепами) були Левка Каменецького та Любомира Гузара. Гузар розповів такі два анекдоти. Один чоловік, знаний з того, що завжди каже на кожну вістку: "могло бути гірше". Йому розповідають про знайомого, який застав свою жінку з коханцем і в розпуці застрелив і жінку, і коханця, і самого себе. А той: "могло бути гірше!" Як гірше? А так, якби це сталося два дні тому, то міг був застрелити мене! Другий жарт: колонія нудистів просить знайомого священника, щоб він їм правив службу. І він це регулярно робить. Довідався єпископ, допитує священника, як він чується в такій ролі? Ну, нічого, вони ж також потребують духовної опіки. А чи не приходять вам на гадку якісь грішні думки, коли ви з ними спілкуєтесь? А священник каже: приходять! Що саме?

цікавиться єпископ. А той каже: я все собі думаю, а де то вони тримають гроші? — Така нормальна і неформальна поведінка Гузара з'єднує йому прихильність і він добре чується на наших з'їздах. Говорив двічі серйозну промову — зрівноважену і розумну, як завжди, з критичним аналізом ситуації в Україні, без надмірного патосу і сентиментальности. Я тим разом мала випадкову нагоду перекинутись з ним кількома реченнями і то не раз, а двічі. Бо на цьому з'їзді я вирішила зробити йому дарунок із 100 дол. і вклала чек у “Тихі розмови з вічністю” і він спеціально шукав за мною, щоб подякувати. Організатори подарували йому всі гроші зібрані при реєстрації. Цього разу маємо неабияку сензацію. До організаційного комітету напередодні з'їзду зголосилися якісь анонімні добродії і склали пару тисяч доларів на потреби з'їзду. У висліді — бенкет, бенкетова програма і спільна знімка зроблена професійним фотографом — були оплачені цими анонімними меценатами.

Сьогодні вже всі роз'їхалися. Я перед полуднем виписалася і заплатила вже за кімнату і мала намір виїхати о 12-ій, щоб за дня прибути додому. Але передумала: лишилася ще на обід у товаристві, пішла наново зареєструватися і заплатити за ще одну ніч — поїду завтра вранці.

Тепер тут тихо і безлюдно. Погода прекрасна, хоч це ще не осінь — дерева ще зелені. Ходила я на одногодинний прохід, а зараз іду ще на вечерю.

Доходить 8 год. вечора.

Я вже скупалася і зараз буду пакуватися, щоб не відкладати цього на завтра. Ще хочу зробити кілька нотаток про з'їзд.

Наступним головою став Богдан Гайдучок. Номінаційна комісія зверталася до різних осіб (зі мною включно), але не хотіла Гайдучка і його не просили. Одначе виявилось, що він — єдина особа, яка має бажання очолити майбутній комітет і організувати наступний з'їзд. Отже з'їзд знову буде. Що більше — приватно і поза з'їздом деякі наші товариші виявили бажання приїхати колись на Союзівку на вакації і скоординувати це так, щоб бути разом. Бажаючими виявились Сахаруки, Палієнки, Уляна Дячук з чоловіком, Воловодюки, ще хтось. Може справді вдасться колись зорганізувати таке вакаційне товариство. Я також радо з такої можливості скористала б. А мають мої товариші і громадський мотив: мовляв, треба підтримати Союзівку.

Мала я нагоду познайомитись коротко з новим головою УНСоюзу, Стефаном Качараєм. Просив звертати увагу на речі, що їх треба направити, бо мовляв, відновляють, малюють, ремонтують Союзівку. І я мала нагоду звернути його увагу на одну поважну недочоту. У висліді змін і ремонтів зліквідували публічні телефони у фуає біля крамнички. Тепер єдиний публічний телефон на всю Союзівку — в коридорі головного будинку. В п'ятницю, коли я пробувала дзвонити до Торонто на телефонічну картку — він не діяв; на другий день вранці я пробувала дзвонити при допомозі монет — телефон не приймав їх. Отже мусіла подзвонити з канцелярії — вчора один раз, а сьогодні вдруге, щоб

повідомити, що залишаюся ще на один день. Дивуюся, як можна допустити таку аномалію — це навіть небезпечно!

На вчорашньому бенкеті ми сиділи до пізна, слухаючи музику. Мені було приємно, що знову включили у програму “Пісню про Зальцбург” (співали Щибчик — нібито оперова співачка, але з усіх арій вдалася їй тільки ця скромна пісня! — в асисті Дарки Зелік і Лесі Палієнко). Також музикант, що грав до танців, включив її в свій репертуар. Це дало приємну нашу атмосферу — бодай щось пов’язане із Зальцбургом!

Знову приїхав на з’їзд Стефан Киньо із своєю американською дівчиною. Але не було Юрка Мішала, ані Ірки Стецури, які колись багато додавали чару до з’їзду. Але були і Максимовичі, і Білики, і Віра Пак з Галею Головчак, і Ігор Пак з жінкою, і Ара Каменецька з Каліфорнії, і обоє Головінські, і Стойки, і Гнатейки, і Іван Карк, Генко Змий, Галя Кокольська, і Данченки, і Курилки, Ліда Белендюк з Флориди і чимало інших моїх знайомих. Голова СУА Ірина Куровицька привітала мене з нагородою Ковалевих.

Очевидно, це вже не ті часи, коли ми були ще відносно молоді, повні енергії й життєвої верви. Коли бували на з’їзді такі близькі мені люди як Ляля, Ліда, Христя, Валя — не кажу вже про те, що найкращі спогади маю із тих з’їздів, що на них бувала разом з Остапом. Минулося. Аж страшно подивитись, як всі ми постаріли. Нагадався мені навіть чорний гумор Богдана Нижанківського, мовляв, що ви тут так зібралися, чи має прийти погребник з мірилом?

Мій побут на Союзівці — за моїм тентативним пляном — мав бути пов’язаний також із відвідинами Гевриків у Гантері. Я свого часу — у відповідь на запрошення Софійки — сказала, що вона могла б приїхати по мене на Союзівку, а потім мене сюди відвезти. Але Софійка поїхала вчора на раду Перших Стеж, а за пару днів вони з Титом їдуть на якусь прогулянку до Німеччини. Отже мої відвідини Гантеру відкладаються *usque ad infinitum*.

Завтра чекає мене далека 5-годинна поворотня дорога додому. Дай Боже щасливо і без комплікацій!

Середа, 24 вересня 2003. 9:30 PM.

По дорозі із проходу сьогодні я вступила до Татової хати і запросила Андрія і Марійку на полуденок, на вареники. Андрій помітно зрадів моїм жестом, що само по собі показує на певний прогрес. Прийшли о 1 і сиділи до 6:30. Час цей був виповнений суцільним Андрієвим монологом, здебільшого про медичні проблеми (має якісь клопоти з нирками), про пацієнтів, спогади про його перші кроки в дентистичній праці в американському летунстві, про відвідини Соні в Алясці, нарікання на підвищені податки на хаті у Ван Еттені, реляції про купування по okazійних цінах на різних ярмарках різної всячини: мікроскопів, фотокамер, моторів до човна, рибок до акваріумів ітд, ітп. — все це з точними описами, подробицями, цінами — безперервним потоком слів. Час до часу Марійка було вставити якесь одне слово, або два, доповнюючи ці описи. Розмовою такого

ніяк не назвеш і воно, очевидно, дуже втомлює. Цікаво, що він зовсім не враховує зацікавлення чи реакції слухачів — і таке напевно трапляється йому не тільки зі мною. Я подумала собі: технічні описи будь чого вміє він подати з точними подробицями і з неабияким знанням предмету, але синтези думки в нього немає взагалі — потік асоціацій, немов в якогось Джойса. Є певні подібності між його способом говорення і напр. способом говорення Івана Собчука-Карка, недаром обидва мають проблеми у спілкуванні з людьми.

Але я рада, що така зустріч в моїй хаті відбулася. При тій нагоді виявилось, що він має якесь зацікавлення поштовими марками і я дала йому конверт значків, що їх збирала для Іванка (Іванко тепер цим менше цікавиться і я від тепер збиратиму ці марки для Андрія). Також признався, що вже не передплачує *Ukrainian Weekly*, а дуже хотів би читати фейлетони Куропася. Отже я завтра дам йому всі номери, які я саме переглянула, та й у майбутньому посилатиму йому газети (або навіть передплачу в дарунку). Але я також дуже задоволена, що переборола в собі хвилеву м'якість кілька днів тому і не дозволила їм спровадитися до моєї хати, немов до готелю — адже мають власний дах над головою, хоч і з меншою вигодою і без моєї обслуги! Також не маю наміру брати на себе якісь зобов'язання щодо рішень відносно продажі хати чи її ремонту. Вони такі обоє практичні і вираховані, так на всім знаються, а мене ці справи не цікавлять і не займають: я і для себе самої полагаджую їх тільки, коли мушу, і то напевно не з оптимально вирахованими наслідками чи коштами. Отже маю чисту совість: моїх порад чи допомоги вони не потребують.

Середа, 8 жовтня 2003. 9:45 PM.

Вчора мала цікавий і приємний день. Домовилась на першу зустріч з Анею Шаповал (не знаю, чи відмітила я була у щоденнику: це стипендіантка Фулбрайта на PENN, дочка Юрія Шаповала, історика з Києва, що їй — на прохання Марти Хом'як — я пробувала свого часу шукати помешкання. Ну, вона вже тут, живе в Graduate Towers і от ми вчора вперше познайомились. Гарне молоде дівча, ну ні, вона ж уже заміжна жінка (але чоловік залишився в Києві, вона тут сама і має бути півтора року). Взяла я її на полуденок до Inns at Penn — доброго і дорогого ресторану і ми приємно провели дві години на розмові. Вона працювала в Києві в американських установах, цікавиться особливо працею 'non-profit' organizations, а тепер вчиться у програмі Fels Institute of Government. Досі ми комунікувалися тільки електронною поштою — при чому вона писала мені завжди по англійськи. Ділить помешкання ще з якоюсь дівчиною-американкою, що студіює архітектуру.

Опісля я три години провела у Ван Пелт працюючи над ULE. А біля шостої поїхала автобусом до центру міста, бо увечері мала домовлену зустріч з Раном і Марією в театрі "Wilma". Вчорашня п'єса — "Resurrection Blues"; автор — Arthur Miller. Своєрідне модерне мораліте в сатиричному плані. В центрі уваги подібний до Піночета генерал якоїсь південноамериканської країни. Він планує зробити публічне розп'яття якогось бунтівника. Американська телевізійна компанія пропонує йому 20 мільйонів доларів за

право фільмувати цю екзекуцію на хресті, в супроводі реклами, для мільйонної аудиторії телеглядачів всього світу. Дилема і для самого генерала і для дівчини-режисера: приймати цю оферту, чи ні. Мовляв, за зароблені таким чином гроші можна багато добра зробити для населення: побудувати школи, шпитали ітп. Нагадало мені трохи Прістлі з його інспектором, а також Ібсена. Режисером був Jiri Zizka. Постановка досить оригінальна: зокрема подобались мені такі речі, як поділена сцена, з краєвидом вгорі, з силуетами постатей, що репрезентують народ, але думаю, що їм доведеться ще цю п'єсу і саму постановку вигладжувати (це прем'єра на сході Америки), та й гра акторів і темп п'єси можливо потребують певних змін. Ах, як жаль, що не можу про цю виставу поговорити з Остапом! Ран і Марія не дуже мали багато що додати до інтерпретації досить завуальованої символічної теми. А ми з ними матимемо ще чимало нагод побувати разом в театрі цього сезону: я взяла передплату на серію вистав у двох театрах: "Wilma" і "Arden". Користаю з нагоди, що не тільки матиму їх товариство, але також із факту, що обіцяли відвозити мене після вистав додому.

Субота, 11 жовтня 2003. 9 РМ.

Вчора була я аж на двох імпрезах: наперед на відкритті малярської виставки молодого художника Корчинського (прийшло багато людей!), а тоді на концерті Віктора Павліка і його групи музикантів і танцюристів. Це — своєрідний український Rock & Roll, дуже голосна, криклива музика в супроводі модерної акробатики — величезна молодецька енергія, яка запалює не тільки виконавців але і аудиторію. А аудиторія — молода молодь! — заповнила велику залю Центру по береги і була фактично співучасником програми. Заскочило мене, що програма починалася релігійною піснею (де домінували оклики Бог! Бог! — в розумінні Боже! Боже!), а кінчилася колядкою "Нова радість стала".

Сьогодні поїхала до церкви на похоронні відправи матері Ромка Петика, але швидко повернулася — передусім через те, що мала прийти Іра прибирати хату, але також і тому, що в мене прикрий катар і не дуже хочеться передавати його людям.

Іра, між іншим, висловила бажання показати мою хату своєму батькові, який тількищо приїхав на короткі відвідини з її старшим (5-тилітнім синком) — бо вона вважає надзвичайним і винятковим явищем факт, що в мене така велика кількість передплат на сучасні журнали України і взагалі, що хата має такий український дух і характер — "цього не можна описати", сказала мені, "це йому треба побачити". Батько, мовляв, дуже цікавиться літературою (хоч він не літератор, а хірург!) Ну, мені звичайно, приємно таке почути. Я запропонувала, щоб наступного разу він приїхав разом із нею — можу його також завести до бібліотеки в Центрі — це і йому, і дитині було б і цікаво і корисно. А Ірі подарувала свої "Тихі розмови".

Тяжко працюю над покажчиком до ULE70 — це справді каторжна робота! А по ночах, як звичайно, читаю. (Хоч стараюся лягати раніше спати, випивши теплого молока, бо довелося вже перемучити пару безсонних ночей!)

В четвер їздила я на візит до д-ра Scanon-а — надломився мені знову передній зуб. Я боялася, що може треба буде вставляти корону і що процес цей затягнеться. На моє здивування, мій дентист направив зуб, навіть без новокаїну, та ще й відмовився від будь якого гонорару — це вже вдруге, і той самий зуб. Потішив мене, що це повинно витримати — дай Боже.

Решту четверга я провела у бібліотеці Ван Пелт і на полуденку з Синтією і Пет. Говорили ми з ними передусім про політику — мої колеги з PENN, як і я сама, завзяті демократи і противники теперішньої адміністрації у Вашингтоні.

Від сьогодні за тиждень мають приїхати до мене Леся, Мотря і Андрій. 43-ий відділ вшановує Романа Максимовича — будуть робити презентацію його книжки (українського її перекладу). Андрій Головінський матиме доповідь. А цього ж дня йтиме в нас вистава “За двома зайцями” (Львівський театр ім. Юрія Дрогобича) і я вже заповіла, що навіть якби мої гості не мали охоти іти — я з українського театру не зрезигну, навіть якби мала сама вийти раніше з імпрези США і там залишити своїх гостей.

Саме закінчила біографію Моцарта (автор Annette Kolb, це переклад з німецької). Я волю біографії академічного типу (з футнотами і посиланнями на джерела) і з безстороннім об’єктивним наświetленням. Кольб ближча до своєрідного панегірика. Всетаки, я довідалась чимало нового. Вона дуже осуджує дружину Моцарта, як таку, що не розуміла його генія, не вміла орудувати фінансами, а навпаки егоїстично вимагала багато для себе, їздила на всякі купелі ітп., тоді коли він був у великих боргах і таке інше. Не була я свідомо факту, що він мав такі труднощі у своїй кар’єрі, що тільки вже після його смерті пані Моцарт почала отримувати неабиякі заробітки з його опер. А також пані Кольб дуже наголошує “німецькість” Моцарта і я не знаю, скільки в тому самого Моцартівського наставлення, а скільки патріотичної пропаганди самої авторки.

Понеділок, 13 жовтня 2003. 10 РМ

В п’ятницю мають приїхати до мене Мотря, Андрій і Леся. В суботу має бути вечір вшанування Романа Максимовича із презентацією українського перекладу його книжки. Доповідь про Максимовича робитиме колега по фаху — Андрій Головінський. Тому і приїдуть. Я їм, як завжди, рада. Але вчора Мотря по телефону просила мене, щоб вона могла ночувати не в кімнаті з Андрієм, а в моїй робочій кімнаті, де, як вона знає, є додаткове ліжко. Ну, це мені досить поважна комплікація. Бо моя робоча кімната — це єдине місце в хаті, де панує досить великий безлад: ліжко, напр. завалена паперами і книжками. Навіть коли хату прибирає Іра, чи раніше Галина, то вони в цій робочій кімнаті тільки пилососом чистять килим на підлозі. Ну, нема ради: вже почала робити порядок, але це забере мені пару днів, та й маю надію, що не матиму потім клопоту щось знайти! (Бо тут не тільки всі матеріяли ULE, але і ціла велика пака матеріялів НТШ-А!)

Сьогодні їздила надавати пачку до Мирослави Антонович. Тим разом я додала 8 книжок нашого видавництва і написала їй листа, щоб знайшла студента чи студентку, які схотіли б ці книжки продавати для власного заробітку. Це — експеримент. Моя мотивація

потрійна: щоб донести книжки Мостів до читачів в Україні, щоб допомогти якомусь потребуючому студентові, щоб стимулювати ініціативність і підприємницьку жилку в молодих людей. Побачимо. Може напишуть мені, як в подібному випадку написала Зорівчак, що мовляв, наші студенти “за делікатні” і книжок продавати не вміють?

Написав Бакула в справі “Літературного Львова”. Потрібно не 500, а 1,000 дол. — і я без вагання дам йому таку субсидію. Переклад вже готовий, ще треба тільки пару приміток, скорочень і вступного слова. Питався мене про валюту у Львові того часу, бо ОТ згадує про гонорари в злотих. І от я переглянула пару книжок Паньківського і знайшла потрібну відповідь на стор.99–100 його мемуарів “Від держави до комітету”. Інтуїція мене не підвела!

Середа, 15 жовтня 2003. 3 РМ.

Вчора ходила з Раном і Марією до театру “Арден”, а перед тим на вечерю до ресторану. Ресторан був на долині міста, в околиці театру і називався “Cuba Libre”. Кубинська атмосфера відтворена досить оригінально, але харч — хоч і дорогий — мені не смакував. Вистава була з музикою, фактично своєрідне рев’ю: анекдоти і лімерики сексуального характеру, що їх розповідають і співають три проститутки, які після праці, сходяться до малого кафе в Амстердамі в післявоєнному 1948 році. Участь брало чотири жінки і два чоловіки. Грали і співали в супроводі фортепіано. Виконання було непогане, але все це було на рівні вечірнього кабаре. Вистава мала назву “Cafe Puttanesca”, автором текстів і музики був Michael Ogborn. Наступна наша п’еса в Арден — вже на другий тиждень! — буде “Rosencrantz & Guildenstern are dead” — а автор її — Tom Stoppard, знаний мені вже з інших його п’ес, любується в комедії ідей, в словесних парадоксах, в оригінальних поглядах на життя, смерть, секс і літературу. Може варто було б перед тим прочитати “Гамлета”, бо напевно буде до нього повно алюзій.

Навряд чи знайду для цього можливість. Готуюся до гостей, а при моїй старечій обмеженості, мушу ділити свої зусилля на малі дози. Вчора, перед виїздом на PENN (бо перед театром пару годин таки попрацювала у Ван Пелт), зробила велику закупівлю харчів в супермаркеті, сьогодні вранці варила бігос. Посидівши трохи при комп’ютері, щоб ноги відпочали, піду варити борщ. А ще треба постелити ліжка і закінчити чистити робочу кімнату для Мотрі. Було б добре, якби мені вдалося завтра або в п’ятницю піти до фризiera і зробити собі тривалу зачіску — дуже вже моє волосся потребує якоїсь уваги!

Зрозуміла річ, праця над покажчиком до ULE70 мусить бути відкладена ad infinitum!

У вчорашньому номері “Свободи” є стаття Тараса Гунчака про “Лавреатів нагороди Ковалевих”, тобто про Віру Вовк і про мене. Це перше таке офіційне повідомлення про цю нагороду і про те, що 30 листопада відбудеться врочисте вручення цих премій. А я, тимчасом, уже замовила собі літак до Торонто. Полечу в понеділок 17-ого, повернуся в понеділок 24-ого. Конференція AAASS від четверга до неділі, є кілька цікавих для мене сесій. А пару днів після мого повороту, прилетить до мене Віра Вовк з Ріо, побуде пару

днів, а після 30-го, мабуть, переїде до Лариси або до Нью Йорку, де має виступити на форумі НТШ-А.

Вівторок, 21 жовтня 2003. Полудне.

Вчора, після від'їзду Мотрі, Лесі, й Андрія знайшла на своїй електронній пошті листа від Бакули з адресами, куди можна переслати гроші. Не довго думаючи, сіла на авто, поїхала до Universal Travel і надала одну тисячу доларів на прізвище видавця Мечислава Кучинського через Western Union. Повідомила Бакулу, подала йому код-номер і ще вчора ввечері отримала від нього відповідь: “Podziwiam szybkość Pani decyzji. Tak się wygrywa bitwą”. Ну, рішення зроблене давно, а швидкість справи зумовлена була фактом, що ні сьогодні, ні завтра я цього зробити не могла б: сьогодні буде в мене Софійка і ввечері маємо засідання Ради Бібліотеки, а завтра іду з Раном і Марилею до театру на “Розенкранца і Гілденстерна”.

Цього місяця я мабуть була в театрі більш разів, ніж за минулі два-три роки. Так склалося, що буду ще двічі, бо і 26-ого буде вистава “Сльози Божої Матері” театру ім. Дрогобича.

Після вечора вшанування Романа Максимовича, де виступали Андрій Головінський, Заліпський, Рудницький, Бандера, а в мистецькій програмі квартет “Голубка” та початкова учениця гри на скрипці (якій ще за рано виступати перед публікою) — я з Лесею і Мотрею пішла на виставу театру ім. Юрія Дрогобича (зі Львова) “За двома зайцями”. Стару п'єсу побутового українського театру режисер Роман Валько поставив у традиції італійської “Комедія дель арте” і мені, як завжди після театральної вистави, дуже бракувало Остапа, щоб з ним поділитися враженнями. Текст Старицького пристосували до сьогоденної дійсності, викпиваючи суржик і нуворішів сьогоденної України. Мені постановка подобалася — професійність акторів приємно відрізнялася від давньої діяпорної аматорщини. Побачу, що вони зроблять з наступної вистави — що побудована на матеріалі Самчукової “Марії”, отже в трагедійному ключі.

Візит Головінських тим разом обмежився до нічлігу трьох ночей, до сніданків і одного полуденка, бо в неділю ми були запрошені до Ані на прийняття, де були крім нас Чайківські, Рудницькі, Заліпський, та Іван Головінський з Наталкою. З моїх харчів деякі залишились невикористаними, але дуже смакувала моїм гостям риба по грецьки і бігос. Навезли мені мої гості дарунків: два шалики, конфітури, а найбільше зраділа я портретом, що його зробив мені Андрій з групової знимки, обрізавши зайве при допомозі комп'ютерної техніки. Я просила його, щоб зробив мені теж меншого розміру копії з цієї фотографії — бо це можна дуже добре використати для наступної моєї книжки!

Мої гості з великим зацікавленням читали мої українські журнали, зокрема “Сучасність”. Мотря відписала собі адресу, щоб журнал собі передплатити (найвищий час! А хтож має підтримувати українські видання?!) Леся виявила бажання позичити в мене пару номерів, але в цьому я делікатно, але рішуче їй відмовила — маю вдома повний комплект “Сучасности” від першого до останнього номера (цього не має навіть редакція в Києві!) —

але рішуче нікому журналу не позичаю — відмовляла вже не раз і Вірі і іншим — я й сама часто повертаюся до старих номерів і не можу ризикувати, щоб не повернений якийсь номер розбив мені повний комплект журналу!

Хочу відмітити, що вчора вночі закінчила читати книжку “Odd man out: a memoir of the Hollywood Ten”. Принесла собі ці спогади Едварда Дмитрика і з інтересом прочитала. Дмитрик, син українських емігрантів з Галичини, народився в Бритійській Колумбії в Канаді 1908 року. В час першої світової війни, рятуючись від інтернування канадською владою, батьки Дмитрика переїхали кордон і поселились у Сполучених Штатах. Едвард став голівудським режисером, мав поважні успіхи. Став членом Комуністичної партії, але після короткого часу розчарувався і вийшов з партії. В час переслухань Конгресової комісії в 1950-их роках (House Committee on Un-American Activities) він уже членом партії не був, але солідаризувався з групою десяти інших голівудських комуністів. Вони відмовилися зізнавати, були суджені за “contempt of court”: Дмитрик відбув шість місяців ув’язнення. Потім вирішив оприлюднити заяву, що він уже не був членом партії і на зізнаннях в Конгресі назвав деяких голівудських комуністів. У висліді згодом зазнав дискримінації і ostracizmu і з боку лівих (що вважали його зрадником) і з боку правих (що не мали до нього довір’я, як до колишнього комуніста). Він з гіркотою про це пише в своїх мемуарах. Книжка має також досить цікавий опис короткого часу у в’язниці, де напр. реєструючи в’язнів, тримають їх голими, що, очевидно, понижує людську гідність і витворює негативну реакцію навіть у споминах багато років пізніше. Nota bene: *Tender Comrade; Murder, my Sweet; Crossfire; Caine Mutiny; Raintree Country; The Broken Lance; The Young Lions* — це фільми Едварда Дмитрика. Згодом він викладав мистецтво фільму в університеті Тексасу, а потім в Університеті Південної Каліфорнії.

Четвер, 23 жовтня 2003. Полудне.

Вчорашня постановка “Rosencrantz & Guildenstern are dead” була дуже цікава. Своєрідна суміш Шекспірового “Гамлета” з Бекетовим “Чекаючи на Годо”. Актори грали досить добре, Стопардові репліки, як звичайно, стимулювали думку. Багато опісля ми з Раном і Марією розмовляли про виставу, про її “existential Angst”, про Шекспіра і Стопарда. Режисером вистави в театрі Арден був Aaron Posner, в головних ролях виступали Ian Peakes і Scott Greer. Вистава тим разом починалася о год 6:30, отже після вистави я запросила Рана і Марію до себе додому на вечерю: риба по грецьки, борщ, бігос, і солодке — залишки після моїх недавніх гостей.

Вранці я ще погостила Софійку сніданком і вона поїхала додому. Турбує мене недобра новина: сказала мені Софійка, що має якісь невияснені випадки раптового умлівання: навіть у вівторок, приїхавши на засідання Ради Бібліотеки і вступивши до крамниці в центрі міста — впала і на пару секунд, каже, втратила притомність. Вона має високий тиск крові і бере на це ліки. Але не хотіла, щоб я змірила їй тиск своїм електронним приладом, і не хотіла потелефонувати в цій справі до Форсії (яка є також і її лікарем). Перед засіданням Ради я запросила на вечерю також Віру Лащик — і ми разом переконували Софійку, що вона повинна зробити собі свіже медичне обстеження, бо це треба вияснити,

поки не пізно. Софійка також турбується Титом — він після операції мається добре, ходить на проходи і все було б гаразд, але він — який в час коли працював на PENN проводив вільний час, пригтовляючи монографію про Київ — тепер, коли пішов на пенсію і має багато вільного часу — не має охоти до будьякої роботи і терпить від депресії.

Вчора, після кількох годин у Ван Пелт, я прийшла до правничої бібліотеки по Рана і Марію і побачила написи “Tanenbaum’s 10th birthday”. Таненбаум — це новий будинок нашої бібліотеки: йому вже десять років. А це значить, що і я могла б відзначити десятиліття свого життя на пенсії: це буде в січні 2004 року. Я ще наглядала за переносинами колекцій до нового будинку в грудні, але до нового будинку вже свого власного бюро не захотіла переносити — це вже було бюро Марилі. Я сказала напів жартом: з мого круглого вікна в старому будинку я спостерігала за ростом хмарочосів у центрі Філядельфії, а в новому будинку з вікна видно тільки стіну сусіднього будинку — я такого пейзажу не хочу! Ну, це було добре рішення: мені було легше покинути старий мій офіс і старий будинок, бо не тільки я, але і всі інші працівники мусіли з нього випровадитися, а до нового не хотіла вже звикати. І я перейшла на пенсію за давно надуманим пляном: зразу взялася за власну улюблену роботу. І маю що показати за минулих десять років: треба буде справді відзначити це десятиліття у січні і зробити підрахунок успіхів і невдач!

Четвер, 30 жовтня 2003. 8:30 PM.

Вчора відбулася моя доповідь на УКУ. Прийшло менше як двадцять осіб, але це для вечорів УКУ навіть незле. Очевидно, якби я для цієї авдиторії була писала доповідь — було б може досадно. Але я повторила доповідь написану раніше для Урбани — в новому її варіанті, доповнену даними про Андрія Білинського — текст, який я уже давно послала до “Сучасності”. Була навіть невеличка дискусія: голос забирала і Наталя Пазуняк, і Олекса Біланюк. Але найбільшим успіхом було, що я — з нагоди, що доповідь була фактично про Остапа і його досвід з Крохмалюком — принесла до продажі чотири примірники книжки ОТ “Відоме й позавідоме” і продала з них три по зниженій ціні 25 дол.!

Ці дні взагалі під знаком Остапа. Вислала була до Польщі тисячу доларів на видання польського перекладу “Літературного Львова”. Не мала потвердження від видавця, чи отримав гроші від Western Union. Навіть подумала собі, як це я роблю всі справи “на віру” — колись, може, розчаруюся на своєму довір’ї до зовсім незнайомих людей. Написала пару слів до Бакули із запитом чи одержав видавець гроші, а рівночасно запропонувала йому прислати для книжки фото Остапа з Мілошем та пару листів до Мілоша. У висліді ми з Бакулою на протязі одної доби обмінялися аж трьома листами (чудо електронної пошти!) і я довідалася, що він відкинув передмову Ільницького, замість фотографій із львівського видання — замовив графіку Остафійчука, сам викінчує писати передмову ітд. Все це мене дуже тішить. Я завтра вишлю йому три фотографії: ОТ з 1942 року, ОТ з Мілошем з 1986 і фото письменників з 1942 року (знайшла подвійну знимку, але маю надію, що Бакула це

фото мені поверне!). Ці знімки напевно добре можна буде репродукувати в книжці і більше не треба. А також завдала собі труду і переписала Остапові листи до Мілоша — бо оригінали (які очевидно залучила) написані Остаповою рукою, а це не кожному легко прочитати.

Працюю над покажчиком до ULE70 — марудна, копітка праця — але поволі поступає вперед.

Неділя, 2 листопада 2003, 4 РМ.

Гарні осінні дні: сонячно, тепло. “Земле, засмічена золотом”, вітаюся з алеями Остаповими словами. І на проході, немов молитву, цитую собі в пам’яті найкращий вірш світової літератури “Осінній день” Райнера Марії Рільке. Але саме тому, що шостий рядок цієї поезії мені часто вилітає з пам’яті, хочу його тут переписати, щоб було точно і не мішалось. Також і останній рядок я колись запам’ятала була як “in dem Blättertreibe” а виявилось, що це зовсім не так. Задля цієї одної поезії варто знати німецьку мову: жоден переклад цього вірша не віддає його так, як сам оригінал! Ось він:

Herr: es ist Zeit. Der Sommer war sehr gross.
Leg deinen Schatten auf die Sonnenuhren,
und auf den Fluren lass die Winde los.

Befiehl den letzten Früchten, voll zu sein;
gib ihnen noch zwei südlichere Tage,
dränge sie zur Vollendung hin, und jage
die letzte Süsse in den schweren Wein.

Wer jetzt kein Haus hat, baut sich keines mehr.
Wer jetzt allein ist, wird es lange bleiben,
wird wachen, lesen, lange Briefe schreiben
und wird in den Alleen hin und her
unruhig wandern, wenn die Blätter treiben.

Неділя, 9 листопада 2003. Доходить 11 вечора.

Вже пізно і мені треба лягати спати, але на бігу ще хочу відмітити події дуже активного для мене вікенду. Вчора — в суботу — їздила до НЙ на сходини управи НТШ-А і повернулася пізно аж десь біля півночі. Приїхав по мене Славко Трофименко, з ним автом до Лариси, а від Лариси поїздом до НЙ. Після сходин управи був ще симпозіум про голодомор 1933 року, де брали участь і гості з Києва і з Англії: James Mace з жінкою (Дзюбенко), два директори архівів, родичка журналіста Gareth-a Jones-a, який на противагу кореспондентові НЙТаймсу Durranty, писав до західньої преси правду про голод. Була рекордово велика аудиторія слухачів — невелика заля НТШ-А була виповнена по береги, деякі люди навіть стояли ззаду.

Турбує мене Славко: сказав мені, що знову мусить брати нову серію хемотерапії — рак відновився і поширюється. Славко ще у досить добрій формі, але на як довго? Гарна він людина, а при тому дуже раціонально, без найменшої істерії, сприймає своє страшне *memento mori*. Марта Троф. з нами не їздила: вона має клопіт з недавно зломаною ногою, яка і далі пухне і болить. Але на днях вона таки їде до Києва на якусь конференцію.

Сьогодні були в мене на обіді гості: Іра Нагірняк з чоловіком Василем Нагірняком, п'ятилітнім сином Богданком та батьком — Богданом Кузиком, який дуже хотів зі мною зустрітися. Кузик, 1939 року народження, походить з околиць під Ярославом. Родина була переселена до УРСР. Закінчив медицину в ІваноФранківську, потім ще вчився в Інституті в Києві, тепер працює хірургом в Калуші. Він та його жінка, хоч обоє ще працюють, мають під своєю опікою двоє Іриних дітей (крім Богданка, ще є менше якесь дитинча). Він привіз хлопчика на відвідини до батьків, але за пару днів повертається вже в Україну, разом з дитиною. Іра і Василь добре дають собі раду в Америці — вони виграли були зелену картку. Обоє вже мають непогану працю: він інженер — десь на фабриці, вона як медичний асистент в дерматологічному відділі університету Джеферсон. Лікарського свого диплому вона нострифікувати покищо не збирається, але вже принаймні обертається в професійних колах і дуже інтенсивно вчиться: хоче перекваліфікуватися на медсестру. Кузикові я подарувала Тихі розмови, Автобібліографію, Шекспірові сонети і 12 збірник Слова.

Не встигла я відмітити, що і в п'ятницю були в мене гості. В суботу мала виступати у Філядельфії Катерина Криворучко. Наталя Пазунок, до якої вона заїхала, казала мені, що КК знає мене з публікацій і дуже хоче зі мною зустрітися. З уваги на мій виїзд в суботу до НЙ, я запросила Катерину і Наталю в п'ятницю до себе на обід. Їздила по них на станцію 30-ої вул., бо вона того дня приїздила з Нью Йорку. КК — Жінка великого ентузіазму для української поезії, знає на пам'ять і цитує довгі поетичні тексти, зокрема Олени Теліги, дуже балакуча, Наталя ледве упросилася, щоб під вечір уже їхати додому (куди я їх і відвезла). КК я також подарувала кілька книжок: Тихі розмови, Автобібліографію, Шекспірові сонети і 12 Збірник Слова. КК працює в Києві у Музею літератури. Завтра запитаюся, чи не хотіла б вона взяти собі або для Музею збірники "Слова", що їх недавно передав мені Андрій із батькової спадщини. Ці перші збірники — тепер велика рідкість, зокрема в Україні. Їх варто туди передати. (А перший — має навіть дарчий напис Остаповою рукою! — це був наш дарунок батькам на Різдво).

Четвер, 13 листопада 2003. 8:30 вечора.

Вчора, як attachment до електронного листа отримала я від Пульсарів — за посередництвом Максима — верстку його книжки про Підмогильного. Чудо модерної техніки! Щоправда, мусіла поконсультуватись з Максимом, заки вдалося мені відкрити і надрукувати ці тексти — але вже є, готове до останньої коректи. У висліді сьогодні я поїхала до банку Певність і надала до Пульсарів шляхом wire transfer на поданий нам банківський рахунок другу, тобто останню рату — дві тисячі сто доларів. Спішу полагодити всі ці справи перед виїздом до Торонто — лишилося тільки кілька днів (Лечу в понеділок

17-ого). Вчора переслала звіт та письмо офіційного гранту для “Вітражів Львова” до канцелярії НТШ-А з інструкціями, а рівночасно повідомила електронно другого кандидата про потребу кошторису на збільшений тираж (Напевно здивується Воронка, які непередбачені ним наслідки дала його негативна постава до цього гранту!) Попробую решту часу присвятити читанню коректи Максимової книжки і пакуванню маленької валізки. (Беру найменшу, яку маю, а з пакуванням, відома річ, як із промовою: чим менший багаж, тим довше й уважніше треба його готувати). Працю над покажчиком до ULE70 затримала я покищо, викінчивши літеру К у відділі статей. Це вже неабиякий успіх — майже половина роботи!

В Торонто кілька днів тому померла Марія Голод. Вже її й поховали. Говорила я з Олегом Третьяком, Рената ще в Торонто, але ні вчора, ні сьогодні до неї я не могла додзвонитися.

Четвер, 20 листопада 2003. 11:00 АМ Торонто.

Я тут уже від понеділка. В понеділок Уляна зробила гарну гостину — парадний обід з нагоди моїх уродин — отримала я навіть подарунок (ще одне намисто до моєї аж надто багатой вже збірки!). Був навіть торт із свічками. (А три коші-букети прегарних квітів, що прийшли від Марка, Ніни, Ії — та навіть від Іри Нагірняк! — залишилися без мене у Філядельфії — ними я могла любитися не більше як два дні!)

У вівторок я трохи господарила. Зміняла гроші в банку, накупила м’яса, ковбаси, городини, etc. і зварила борщ, бігос і пальчики — все на запас, щоб заморозити. Це був єдиний день, коли я могла це зробити.

В середу ходила до ресторану “Львів” на домовлений полуденок з Наталею Томцьо. Мали ми 3 1/2 години розмови про всячину: Наталка належить до книжоклубів, отже мова була про нові книжки, про канадських письменників, про підготовку видання з нагоди 50-ліття пластової станиці в Торонто (вона є членом підготовчого комітету чи редколегії), а також про те, що в їхньому сусідстві новий власник на місці старої хати буде якусь велику резиденцію на цілу площу парцелі — а це загроза для Томців, що вони втратять свою приватність.

Після зустрічі з Наталкою я пішла з Уляною до “Danu” і купила їй — на її день народження 24 листопада — гарний костюм — бо на сам цей день 24-ого я вже буду в дорозі додому — отже це була єдина така можливість. При нагоді купила я і собі светерову кремову блузку, яку вже навіть сьогодні вдягла до бронзового костюму.

Сьогодні починається конференція AAASS і я саме збираюся виходити з дому. Це буде в центрі міста, в готелі Fairmount Royal York. Сьогодні в програмі чимало україністики, а що є паралельні сесії — треба вибирати. Я вибираюся, очевидно, на сесії, де участь бере Максим, тобто присвячені українській літературі.

1:30. Сесія про новий пропонований правопис української мови. Vera Andrushkiv (chair),

Halyna Hryn (Harvard), Alla Nedashkivska (U of Alberta), L.M.L.Z. Onyshkevych, Nikolae Pavliuc (U of Toronto). Круглий стіл. Андрушків представляє всіх учасників. Каже, що Гринь перекладає “Без ґрунту” Домонтовича. ЛО реферує справу транслітерації, пропозиції Німчука і Русанівського. Гринь коментує пропозиції Русанівського, робить цікаве для мене помічення: “Ukrainians have a far too great preoccupation with orthography” (my sentiments, precisely); “issue needs to be de-politicized”. Недашківська говорить про вплив медіа (ТБ, радіо, etc.) на розвиток мови — massive influx of English vocabulary, accept the fact that language is vibrant, borrowing is inevitable, indeed desirable, task of linguists not to impose, but to facilitate — orthography should be viewed as a social practice. Павлюк читає доповідь по українському. Пиши як чуєш, а читай, як бачиш. За подвійне, паралельне написання слів. Дублети не збіднюють мови, а навпаки. Бодай тимчасове написання Т чи Ф: Атени=Афіни, катедра чи кафедра ітд. Берліна, Берліну — в Голооскевича тільки закінчення — у., але гордості, чести — тільки и, не і. Дискусія: подвійні компромісові форми утруднюють стандардизацію, зокрема вчителям мови; we have British English, Australian English etc. Приклад Німеччини: подвійне ss, консультації з видавцями, які погодилися прийняти нову правописну норму.

Сесія 2:13. Revisiting the canon of Ukrainian literature. Part I. Senkus (chair), Halyna Hryn (Cultural revival of the 1920's), Roman Koropeckyj (Shevchenko), T. Koznarsky (Kiev and literary imagination), Максим (дискутант).

Кознарський: Київ у літературі, цитує Гребінку, Гоголя (наш vs. їхній Київ, Gogol's most passionate desired destination, “the Russian Athens”; Gogol's romance w/K — a fragment of his imagination. Шевченко бував у Києві кілька разів, перший раз ще як козачок у службі пана. К — не завжди в центрі уваги Кирило-Методіївського Братства (більша надія на Полтаву, Харків), Київ — місто паломництва, але не козацьке місто (Куліш); для Костомарова — тло; у Шевченка Київ на марґінесі, element of setting, destination, К — eternal, alien, at best auxiliary, destination outside of the inner world of the narrative; тільки у Варнаку — візія Києва, holy K, an invisible city, paradise-like site.

Коропецький: як Шевченко представляє сам себе як мистець, drawing attention to himself, significantly many self-portraits, Тризна, автопортрет для Репніної, allegorical overtones. Шевченко малює селянське подвір'я, alienated from the world, obsessive concern w/ self depiction, narcissism, self-portrait that Grabowicz analyzed is atypical — акварелі з Аральської експедиції — artist on the expedition, S. is depicting himself not as an artist but as an author of forbidden poetry hidden in his boots.

Halyna Hryn: new findings lead to new interpretation of the literary work of the 1920's.

Ukrainizatsiia went hand in hand w/ greater control from the center. Розстріляне відродження — ВАПЛІТЕ в центрі. Вже Ільницького футуризм вказує на трохи іншу перспективу.

Тепер прийнята ця перспектива і в Україні. Problem: moral & national criteria, not viewed as critically as it could be. Contemporary Western approach to the canon. Disagreement centers on whether aesthetic value can be a principle of scholarship — defending the autonomy of art and literature. Khvylovyi: insistence on quality, intellectual art, modernist acceptance of high art. Out of step w/ current western approaches — головполіт освіта — art & lit part of it, people should read what is good for them — bolshevik position — Хвильовий not against Просвіта, but наркомпрос — along with education came political control, terror. 1925–26: foreign movies,

American dominated Uk popular culture — пролетарські поети. Максим — дискусант.

Сесія 3. Revisiting the canon of Ukr. Lit. Part II.

Виступають Stech (голова), Льницький, Максим, Оксана Тацяк (PhD stud., Toronto).

Дискусант: Тарас Кознарський.

Льницький: Toward a theory of culture in the Russian empire. Ukr.-Russ. relationship in the empire. Did the empire have an imperial culture. Максим: Нечуй; modernism currently in fashion, інтерес Нечуя до модернізму, дві критичні праці про декадентство, зокрема в творчості Кобилянської і Винниченка.

Оксана Тацяк: Жінки у “Чесність з собою” і “Блискавиці” (Яцків). Впливи Ніцше.

П'ятниця, 22 листопада. 2:00 PM.

Ukrainian famine 1933. Hennadii Voriak: читає тихо і мляво англ. мовою. Перший партійний документ про голод 1990, описує збережені в архівах матеріали, архіви ГПУ.

Юрій Шаповал, директор Інституту, автор 400 публікацій. Сисин дає резюме по англ., Шаповал говорить по укр. Біблію — 6,000 позицій, цінні документи відкриті за останні два роки. Командири великого голоду — Молотов, Каганович, Косіор — 1932 рік, стенограми, районні керівники звертали увагу на складність ситуації; влітку 1932 в Кремлі думали, що план реальний. Сталіна лист до Кагановича: поставив під сумнів лояльність партійного апарату України, вичавити хліб для міст і перевести чистку — від жовтня 1932 почала діяти спеціальна комісія під проводом Молотова — спеціальні бригади для збору зерна, підозрівали селян, що вони ховають зерно — комісія Кагановича, репресії українців на Кубані, вважали, що існує саботаж — Балицький (кер. ГПУ): “Удар по куркульсько-петлюрівським елементам”, заборона торгівлі харчами, припинення поставки промислових товарів (сірники, сіль, керосин), заборона селянам втікати від голоду. Голод не зачіпає близьких з Україною регіонів Росії — видача паспортів — громадяни сіл паспортів не одержують — закупівля вартісних речей у селян — Торгсін — вилучення золота і коштовностей — Постишев в листопаді 1933: “нарешті колгоспи стали більшовицькими”.

Argentieri, з Риму: Famine — top of the iceberg, most of it is still underground, but we know enough to assess the significance of the event, need to explore archives in countries like Czechoslovakia, France, Romania, Poland

Субота:

Ранішня сесія про “Border literatures in border countries” мене цікавила, але вона починалася о 8-ій годині ранку. Я приїхала під кінець, не чула вже доповіді Найдана, Шкандрія захопила тільки закінчення (говорив на тему “Jews as metaphor in Ukrainian literature”), але прослухала досить цікавий (несподівано!) виступ останнього доповідача і дискусанта. Slava Yastremski, з Bucknell Univ., говорив про “кухонні есеї” зовсім мені незнамого Ігора Клеха (якийсь російськомовний письменник з Галичини), а Peter Barta з Англії говорив коментар. Цікаві й провокативні теми. Galicia as a hole in the bagel, спорідненість літературів різних національностей (Lem, Bruno Schulz, Андрухович), що

самі на периферії, тягаться до центру, який є не у Москві, а у Відні, що виявляють подібне світовідчуження і є виразниками культури центральної Європи.

На черговій сесії (про Чижевського) були два доповідачі (Гумецька і Закидальський), один керівник сесії (Знаєнко) і одна особа, що репрезентувала публіку (я). Потім прийшла ще Лариса Онишкевич. Найцікавіше, що я тут почула, було, що Ася робила докторат у Гарварді про неологізми в Маяковського і що Чижевський був близьким другом її родини. Потім нас четверо жінок: Лариса, Знаєнко, Гумецька і я пішли на полуденок до готелевого ресторану. Від Асі дізналася я, що Рудницький пропонує для майбутньої конференції в Урбані сесію про Чижевського і планує привезти на цю сесію німців, що займаються творчістю Чижевського, а Штогрин пропонує присвятити другу частину конференції річниці НТШ. Я сказала Асі, що на мій погляд, найбільша примана урбанських конференцій — це приїзд молодих науковців з України і що це старання організації (запросити їх і спровадити) — це найважливіша праця для підготовчого комітету. Сказала мені, що Фундація вичерпала свої фонди і навряд чи зможе людям з України оплатити дорогу. Якщо так, то конференції в Урбані перестануть бути магнетом для людей таких як я.

Субота, сесія 2 РМ. “Journeys East and West in contemporary Uk. lit.” Mark Andryczyk (про “Вечірній мед” Костянтина Москальця. Lviv and its bohemians. M. forsees the waning influence of Lviv — love story, Tristan & Isolde theme — quotes from Rymaruk & Riabchuk — attempt to form a community.

Marko Robert Stech: Echos of Far East in Emma Andievska. Kostetzky pointed out Oriental elements in EA. Drzhavyn on EA: surrealist, not Oriental — Western. Polemical articles in K’s journal. Bakula mentions surrealist elements & influence of the East. Stech: haiku, tanka, shift from physical to metaphysical in EA. Tychyna — Western, dance of energy; EA — Eastern, round wheel of cosmic visions of Tychyna & EA — Chinese & Japanese painting tradition — landscape painting, yang & yin, what is beyond physical forms .

Lida Stefanowska: Andrukhovych, inventing Europe & Eastern Europe — Andr.’s meeting with the West — binary opposites: theirs & ours, civilization vs. barbarism — West Europe in And. — under construction, imagination feeds upon geography & history— approaches Ukr. tradition through comparative perspective ... пошуки альтернативної України, водночас це — пошук Європи, відчуття форми — drew upon both fact & fiction, Galicia — logical axis, Europe, Central Europe in particular, new role for writers, called “manifesto of Western separatism”.

Марія Ревакович, коментатор.

[Остання сесія]:

Ревакович: not one feminism, but many — Solomia Pavlychko introduced the concept of feminism in literary studies — connection between feminism and nationalism: test this correlation on Kyiv & Kharkiv feminist schools & against lit. texts — Civic vs. ethnic — Харків: Жеребкіна, Київ: Павличко, Агеєва, Гундорова, Зборовська — new methodologies of examining lit. texts — Kharkiv — in Russian, their perspective is outside, even civil model is too much for them, disagrees with M. Bohachevska-Khomiak — Kyiv school — nationally

inclined — the two centers seem to ignore each other — defensive posture — internet publication Виднокола — lit. scholarship dominates

Марьяна Рубчак: stereotypes — media as imagemakers, print media, myth — idealized Ukr. woman — resilience of the matriarchal myth “Берегиня”, “Жінка”, П’ята пора” — Бувуар — Second sex — Берегиня + Оранта

Христина Скольник (DePaul Univ.): prevalence of adv-marketing Ukr women for Western audience — soft porn — literacy in social economic context — educated but unemployed — few opportunities to define themselves — defined by Western stereotypes — internet literacy hitting young women — most vulnerable population — internet porno is close to the surface in Ukraine — lack of regulation, discipline — porno images create credibility problem — Zabuzhko & Tymoshenko are exceptions — Natasha trade and AIDS

Віталій Чернецький, коментатор: gender study — scholarship interdisciplinary, other centers (Lviv), bizarre fabricated Oranta-Berehynia, forced as Velesova knyha, “Brides for export” — billboards in Odessa.

Вівторок, 25 листопада 2003. 10 вечора.

Я вже порядно втомлена, але хочу зробити пару нотаток, бо в круговороті наступних днів для цього, мабуть, не буде часу. Я вчора повернулася з Торонто. Тим разом була зовсім самотійна — ніхто мене не довозив до поїзду, і ніхто не відбирав. Але я з малою своєю валізочкою тим разом пішла до автобусу і їхала з Ферн Рак, а не із станції Мельроз, і так само й поверталася. Це добра розв’язка — не вимагає такого зусилля, як іти пішки з валізкою із станції в Мельроз Парку.

Побут в Торонто пройшов і приємно, і корисно. Прослухала чимало цікавих доповідей на конференції AAASS, зустріла багато знайомих людей, зустрілася в ресторані “Львів” з Наталкою Томцьо, відбула навіть громадський концерт для вшанування жертв голодомору в 70-річницю, але найважливіше: мала нагоду побути з родиною, купити Уляні дарунок на її день народження (сама собі вибрала гарний костюмик), відзначити цей її день вечерею в ресторані, та й поговорити — сам-на-сам! — з обома моїми внуками, які ось-ось і будуть вже зовсім дорослі. Хлопці помітно змінилися і споважніли — навіть Іванко має тепер амбіцію більше уваги віддавати науці і починає думати вже про майбутні студії (він хоче студіювати бізнес в Торонтському університеті, мешкаючи вдома). Виявив охоту поїхати на шкільну подорож до Німеччини і я вирішила дати на це “грант” в сумі \$2000. (Чек виписала на Максима, але маю надію, що Іванко про це знатиме, і що Стефко також зможе в майбутньому з такого “гранту” скористати).

Зробила Максимові коректу його книжки, гроші вислала з Філядельфії ще перед виїздом до Торонто і хоч виникла маленька заковика із зміною номера рахунку Пульсарів, то все вже наладжано, видавництво гроші вже отримало і книжка ось-ось появиться.

В п'ятницю має приїхати до мене Віра Вовк. Можливо побуде аж до 6 грудня, а тоді разом поїдемо до Нью Йорку — вона там матиме літературний вечір і буде також на відзначуванні 130-ліття НТШ тиждень пізніше. Є можливість, що до товариства Вірі в гостях в мене будуть і Геврики — ще не знаю, чи це вдасться zorganizувати.

Втомлена я передусім тому, що пару годин чистила город від листя, а також прийшла посылка книжок від Анатолія для Укр. Бібліотеки і їх треба було перевірити, позначити, приготувати рахунок до заплачення. Вранці писала власні господарські рахунки, порядкувала свою велику пошту, що назбиралася за тиждень. Завтра поїду на закупівлю харчів, а в четвер — замість того, щоб скористати із Людиного запрошення — мусітиму взятися за підготовку харчів на приїзд своїх гостей, бо Віра, за пляном, повинна бути в мене вже в полудне у п'ятницю. (Вона прилітає з Ріо до Нью Йорку о 6-тій годині вранці).

Субота, 29 листопада 2003. 5:17 вечора.

Віра приїхала вчора перед полуднем. Але вона — хвора! Якесь простуда чи грипа, вчора під вечір мала навіть гарячку (100.5°) Це викликало паніку в організаторів завтрішньої імпрези, що на неї є вже понад 140 зголошених осіб. Я вчора їздила до аптеки, купила деякі потрібні ліки і вітаміну С. Спала вона вчора вдень і вночі. Сьогодні вранці чулася ліпше, температури не було, з'їла сніданок і полуденок, але тепер знову спить — має дрозці. Маю надію, що вона завтра матиметься відносно добре, що не заразить мене грипою, і що імпреза пройде без комплікацій. Сьогодні мали ми запрошення поїхати на вечерю до Даниленків, куди приїздить Надійка Світлична (вона завтра говорить доповідь від імені журі). Вона хотіла з нами зустрітися і показати нам свій фільм про Соловки. Не поїхали. Організатори — Христина Їжак і Оксана Фаріон навіть насварили Наталку Даниленко — мовляв, це дуже егоїстично запрошувати нас у гостину тоді, коли Вірі треба конечно відпочати і відлежатись перед завтрішньою презентацією. Я покищо чуюся досить добре, хоч вже пару днів болять мене плечі — але це, можливо, від перевтоми: у вівторок дуже напрацювалася, збираючи листя, в середу їздила на велику закупівлю харчів і напоїв (за 250 дол. в супермаркеті і додатково за 100 дол. на вино, лікер і V&V). В четвер не пішла на запрошену гостину Дня Подяки до Люди, але взялася за готування страв: спекла качку і рибу, зварила зрази і гречану кашу і борщ, спекла яблучану лакоминку. Маю досить харчів, щоб прийняти додаткових гостей, якби такі були. Я запросила Тита і Софійку, щоб приїхали і лишилися до середи (у вівторок має бути важливе засідання Ради Бібліотеки і Софійка мусить приїхати, так чи інакше, а завтра — казала вона — що також буде на імпрезі.)

З розмов з Вірою довідалась я таке: живе вона в Ріо на 7-ому поверсі в помешканні, яке недавно собі купила за гроші виплачені їй напередодні пенсії. Пенсію вона має вистачальну — у висоті її заробітної плати, медичне страхування забезпечене тільки на половину. Має клопіт з очима — macular degeneration. Сказали їй, що вона зовсім не осліпне, але за якийсь час не зможе вже читати. Її “посестра” Тереса живе в цьому ж будинку, але в окремому помешканні. Вона тепер після інсульту і Віра нею опікується. Тереса — німецького роду, колишня вчителька середньої школи. Віра з нею розмовляє по

німецькому. З усіма іншими, очевидно, по португальському. (Вчора, в гарячці, говорила через сон португальською мовою — я навіть думала, що вона може має галюцинації.) В Ріо немає навіть української церкви. Віра часто їздила до Європи, часом у товаристві Зої Лісовської (Зоя має двоє дітей, син ще нежонатий, дочка замужем за данцем, який не надто позитивно наставлений до українства (каже Віра), а може тільки до українських звичаїв і обрядовості?). По Віриній мові видно, що вона має мало контакту з українською громадою. А ще в розмові виявилось, що вона не передплачує “Сучасности”, вперше від мене почула про “Кур’єр Кривбасу” (і про спогади Кириченко), не знала взагалі хто такий Іздрік. Комп’ютера вона не має і не вживає, автом також не їздить. Сама вважає себе “старомодною”.

З нагоди приїзду Віри були вже напередодні різні телефони і запрошення. Дзвонила, напр. Рома Прийма-Богачевська — запрошувала до себе. Вона живе тепер поблизу Філядельфії, сказала мені, що в неї lymphoma і вона приймає хемотерапію. Вона їздила колись до Бразилії, давала там лекції народних танців, відвідувала Віру Вовк. Мені приємно було з нею поговорити — вона пам’ятала нашу останню зустріч у Глен Спей.

Понеділок, 1 грудня 2003. 4:30 пополудні.

Віра знову поклялася в ліжку і спить — і це дає мені змогу засісти до записок. Вчорашня презентація вдалася дуже добре. Людей прийшло багато, казали що 170. Сиділи всі при столах, елегантно накритих скатертями, і заставленими справжньою порцеляною. Заля була прибрана квітами. Дві габлотки презентували всі видання мої і Вірині, які має наша центрова бібліотека. Зробили гарне велике побільшення обгорток нагороджених книжок і повісили це на передній стіні, як фон для доповідачів. Виступали Ірина Куровицька, голова Союзу Українок Америки, як адміністратор Конкурсу Ковалевих, Оксана Фаріон, голова комітету конкурсу, Надійка Світлична, в імені журі, — з доповіддю про Віру і про мене, дві молоді дівчини читали уривки Віриних і моїх творів (прізвища не були названі у реклямі вечора і я їх, нажаль, не запам’ятала), Соломія Івахів грала скрипкове сольо (нажаль, не заповіли композитора і я не могла вгадати що це було), вкінці виступила Віра і я. Публіці, виглядало, імпреза сподобалася, чимало людей підходили з ґратуляціями, а головне: продали 30 моїх книжок — великий успіх для видавництва Мости! Рахунок Мостів у банку зросте підсилений грішми із цих проданих книжок і одностисячним чеком моєї нагороди.

Я була вдягнута у свій темно-синій з блискітками вечоровий одяг (із штанами) та з білою своєю накидкою-лисом (щоб охоронити себе в разі холодної залі), прикрасила це маминим кристалевим намистом і сережками, а також Марковим топазом, чулася добре, говорила ударно й переконливо, і збирала компліменти на ліво і на право. Простудженій Вірі я дала мінкову столу моєї Мами, а що вона називає себе “старомодною”, то їй це дуже сподобалося, трохи її зігріло і пасувало до її суконки. Вчора вона витримала дуже добре, але сьогодні більшість дня спить і має під-гарячковий стан.

Ночувала в мене також Софійка. Приїхала, що правда без Тита, але я рада була її

приїздові, ми до пізна вчора гуторили при перекусці і вині, коли Віра вже пішла до ліжка.

Хата моя виповнена квітами — бо вчора різні люди мене обдарували (Софійка від бібліотеки, окремо від Чортополохів, від сестер Вакуловських, від Галини Дзівак-Клюк — а були ж і букети від організаторів для Віри і для мене!) А ще сьогодні прийшли квіти-привітання від Мотрі, Андрія і Лесі! — Цих останніх я навіть не розпаковую. Завтра маємо піти на запрошену гостину до Фаріонів — завезу їм! Запрошень було більше: напр. до Роми Прийми (була на вечорі — прегарно виглядає, ніхто не вгадав би, що в неї поважна хвороба!), до Даниленків, а навіть до Гевриків, до Гантеру — Софійка мала ідею, щоб ми поїхали з нею в середу до Гантеру, а вона, мовляв, доставить нас на час в суботу до Нью Йорку. Але це напевно не вдасться: передусім тому, що Віра нездорова і їй ліпше тут у мене відлежатись, бо на неї в НЙ чекає два виступи: на власному літературному вечорі в суботу, і на наступну суботу з доповіддю на ювілею НТШ-А.

Негативом імпрези був факт, що організатори не подбали про репортера від Контакту, а це значить, що не буде репортажу в телевізійній програмі. Була, казали мені, журналістка від *Америки*. Повинна була бути редакторка журналу *Наше життя*, але Ірина Чабан не тільки не приїхала з Куровицькою, але проголошуючи в останньому номері журналу нагороду Ковалевих, написала, що я отримала її за “збірку поезій *Ключі до царства*” і те саме повторили на грамоті — а це доказ, що пані редакторка книжкою не зацікавилася і навіть не знає що це таке! Захарчук хотів зробити зі мною і Вірою інтерв’ю для радіо (не знаю ще, чи це буде можливе), а також різні люди хотіли текст моєї доповіді. Я відмовилася дати його до *Нашого життя*, вирішила послати його до *Свободи*, але під впливом намови різних людей, щоб це надрукувати також десь в Україні, може спробую послати його також до *Літературної України*. Я купила новий звукозаписувач і вперше його вчора уживала — не знаю, що саме записалося і як — не мала часу прослухати. Також мала ще 6 фотографій у фільмі і просила Славу Оранську зробити знімку. Побачимо, що з того вийде!

Середа, 3 грудня 2003. Полудне.

Вчора, 2 грудня вночі, помер нагло Мирослав Лабунька. Мав вранці летіти до Риму, на конференцію з нагоди річниці УКУ. Ірена Рудницька мала везти його на летовище. Спаковану валізку він завіз до неї ще звечора, щоб виїжджаючи з дому не звертати надмірної увагу сусідів. Увечері пішов до сусідів — Пришляків, які звичайно тримали ключ від його хати і в його відсутності наглядали за нею. Сказав, що болить його зуб і вухо, що має намір наніч випити гарячого чаю з румом. Біля першої ночі потелефонував до них, що чується погано і що його треба везти до шпиталю. Дочка Пришляків Надя везла його автом, йому по дорозі стало погано, не міг дихати, не доїхав до лікарні.

Є можливість, що похорон буде в цю суботу. Якщо таке буде рішення, то я не зможу поїхати на засідання управи НТШ-А, а буду мусіти бути на похороні. Віра Вовк ще далі хвора — Дикий по телефону приписав ліки, я вчора їздила до аптеки і Віра вже приймає антибіотики, і якийсь спеціальний сироп. На обстеження до лікаря відмовилася їхати, хоч

я це пропонувала. Вчора ми були в гостині у Фаріонів, але після того вона таки поклатася знову, та й тепер спить. До сніданку вставала, чулася значно ліпше, була трохи веселіша.

Софійка Геврик була в мене три ночі, була на нашому святі, а вчора провела нараду Ради Бібліотеки з президентом Центру Борисом Захарчуком. Були важливі справи — є натиск із сторони Центру замінити Галину Клюк кимсь іншим, бо вона отримує соціальну допомогу і їй не можна платити отверто чеками, а треба платити готівкою. Але Галина дуже добре виконує свої обов'язки, вона — найкращий керівник бібліотеки, якого ми мали на протязі бодай десяти років, бібліотека тепер нарешті справно функціонує і відхід Галини означав би поважну кризу і стагнацію. Людям таким як Захарчук здається, що кожного можна легко замінити, але це зовсім не так. Зрештою адміністрація Центру недоцінює бібліотеку — типове українське відношення до книг та інтелектуальної праці. Збори пройшли дуже добре, Захарчук побачив, що майже всі шукають компромісової розв'язки, щоб якось затримати Галину, дуже добре виступав Ромко Процик, який має великий досвід громадської праці. Покищо — до літа — маємо запевнення, що жодних змін не буде.

В мене дуже рухливий тиждень — не тільки гості (крім Віри Вовк і Софійки були вчора ще Наталка Даниленко і Віра Кліш), але й задушевні розмови з Софійкою до пізньої ночі. Чуюся — на диво — добре, адреналіна пливе! якось собі даю раду із додатковим зусиллям. Правда, не мала змоги ще прослухати запис із презентації (чи взагалі щось записалося?), занести фотографії до викликання, приготувати статтю для *Свободи*, а може і для *Літературної України*? Тепер найважливіше — мусітиму написати звіт і підготувати пропозиції на гранти на засідання НТШ-А в суботу — навіть якби я ішла на похорон, звіти і пропозиції мушу передати, щоб можна було зробити рішення.

Шкода старого Лабуньки. Колоритна й оригінальна був людина. Світ крутився весь довкола нього — егоцентрик був страшний! — але мав особливий дар розповідати і пам'ять в нього була феноменальна! Не знаю, чи вдасться їм спровадити Іка з Києва і нову жінку Лабуньки зі Львова до суботи. Ія має приїхати сьогодні, а Ніна десь під кінець тижня (не знаю ще: сама, чи з Марком).

П'ятниця, 5 грудня 2003. Доходить 11 год. вечора.

Перший в році великий снігопад скомплікував деякі наші пляни. Лариса, яка вже два дні тому чула по радіо про можливість двох снігопадів, радила, щоб Віра якнайскорше поїхала до Нью Йорку, бо в суботу (тобто завтра) заповіджений там її літературний вечір. Мали ми їхати в суботу разом із Славком Трофименком автом до Лариси і потім поїздом до НЙ — бо мали бути також наради управи НТШ-А. Але Лариса добре передбачила: ми з провінції (з нею включно!) можемо завтра мати труднощі, щоб дістатися до НЙ, а якщо Віра буде вже на місці, то її вечір може відбутися — люди з НЙ не такі вразливі на сніг, ходять пішки, отже можуть прийти на імпрезу. А якщо буде сама авторка і Василь Махно — то авторський вечір може відбутися навіть без Лариси і без нас — приїжджих.

Отже Віра вже в Нью Йорку, в домі НТШ-А. Оксана Фаріон доставила її до поїзду, а там

на станції по неї виїхали. Я вдячна їй за таку реальну допомогу — два дні тому я ще думала, що сама зможу Віру відвезти на Амтрак на 30-ту вул. і там всадити до поїзду. Але сьогодні я вже автом їхати не могла б — снігу напало між 3 і 8 інчів, вулиці починають замерзати. Я послала свій звіт факсом до НТШ-А (ходила на прохід до крамниці на Брод і Гадфрі — з власного компютера послати факс не можу — а може тільки не вмію?) — але під вечір Лариса завтрішне засідання відкликала.

Похоронні відправи будуть в неділю ввечері в церкві на Михайлівці, а в понеділок — на цвинтар у Баунд Бруку. Ія була в мене вчора на полуденку, а також вживала мою пральну машину. Олесь просив мене передати вістку по інтернеті, що я і зробила і вже сьогодні були відгуки з Італії, з Києва, зі Львова. Ніна мала сама прилетіти сьогодні вранці — не знаю, чи вона вже тут. Казала Ія, що вона дуже хоче бути в Чайківських — там відзначатимуть день народження (18!) старшого хлопця. Я пропонувала Ії, що вона може разом з Ніною затриматися в мене (кімнату після Віри Вовк я вже почистила і ліжко перестелила свіжою постіллю) — і вона можливо скористає з того — після приїзду Іка і пані Іванки з України. (Там в хаті Лабуньків їм буде тісно — бо ж буде ще — а може і вже є — також Олесь з родиною).

Вчора ми ще їздили робити інтерв'ю з Вірою для радіопрограми Центру і запис мого виступу на презентації премії (Казав Захарчук, що хоче пустити це завтра по радіо).

Віра була вчора також у гостині у Коропецьких — Іван є якимсь далеким її свояком. (Вона вже чується майже зовсім добре). З Коропецьким вийшов інцидент. На святі презентації він приступив з гратуляціями до Віри Вовк, а зі мною навіть не привітався! Мені на його чолобитні не залежить, але було мені трохи соромно за його нетактовну поведінку. Після засідання Ради Бібліотеки я взяла Наталку на бік, щоб сказати їй, як приємно мені було в Торонто, коли Ромко, побачивши мене в аудиторії, вийшов з-за президіяльного столу, щоб сердечно привітатися зі мною. — А при тій нагоді сказала я Наталці і за Івана. Вона, очевидно, знає, що він мене від деякого часу ігнорує, сказала мені, що він дуже злопам'ятний і не може мені вибачити за те, що я тоді (во врем'я оно) говорила не з ним, а з Олексою Біланюком, так як не міг вибачити своєму колезі Володимирові Бандері, що він будучи шефом відділу, призначив йому якісь невігідні для нього години лекцій. Ну, це стара байка і малоцікава. Але Наталка, видно, мусіла сказати щось Іванові. Несподівано телефонує він вчора і запрошує Віру до них на вечерю, а також і мене. В час, коли він телефонував вперше, Віра спала. Але згодом, коли вона прокинулася, я сполучила її з Коропецькими і він потім по неї приїхав. Забираючи Віру зі собою, повторив своє запрошення і мені. Але я відмовилася — не тільки тому, що мала писати звіт НТШ-А, але також принципово: він ані не думав вибачитись за свою поведінку і невже сподівався, що запрошення на вечерю (очевидно жінчине, Наталчине) може направити цілу ситуацію? Ах, ті наші мужчини! Як їм далеко до нормальної цивілізованої поведінки! А з Іваном Коропецьким, після досвіду, я взагалі буду в майбутньому обережна і здалека і зовсім мене не приманює нагода бути в його товаристві!

Субота, 6 грудня 2003. 4 РМ

2003 2699/3540

Мали ми колосальне щастя, що вечір Ковалевих був минулого тижня, а не цього вікенду! Засипало ціле східне побережжя, Лариса сказала мені, що навіть дверей не може відкрити, щоб вийти з хати. Добре, що Віра Вовк вже в НТШ-А, може і вечір її відбудеться. Тут у нас будуть клопоти з похороном Лабуньки. Дзвонила Ія: сказала мені, що вчора застрягла десь з автом на вулиці. Іванна Смачило вже прилетіла зі Львова, але Люба Лабунька, що мала її вчора відібрати з летовища, не могла до летовища доїхати. Ніна, на щастя, прилетіла з Лос Анджелесу вчора вранці, але цілий день спала, нікуди не виходила. Тепер, виглядає, вже все під контролем: є вже Іко і пані Іванка, проблема буде завтра і в понеділок — може до того часу трохи прочистять дороги. Софійка хоче приїхати з Титом на панахиду до Філядельфії, якщо приїде — буде в мене ночувати. Також пропонувала я нічліг її і дитині — місця в моїй хаті досить для всіх.

Я запиталася про Ікову жінку. Не могла приїхати, передусім тому, що — виявляється, вони взяли тільки церковний шлюб, а цивільного не мають, та й Оленка не має правної “приписки” у Львові, отже є певні комплікації з документами.

Сьогодні на радіопрограмі Центру ішов мій виступ на презентації Ковалевих, у висліді чого я мала кілька телефонів від людей, що мене чули.

Ще про Віру Вовк: сказала про ситуацію в Ріо: кожен раз, коли іде до банку за грішми, боїться чи донесе їх до хати — такі часті в них грабежі і напади, навіть вбивства. Машини до прання вона не має, але має три служниці. Платити їм треба готівкою, тому й мусить приносити готівку з банку. Комп’ютера вона не має і не вміє ним користуватись, Зоя Лісовська також далека від модерної технології (я пробувала її переконати, що вона могла б мати щоденний зв’язок електронною поштою із Зоєю у Швейцарії). Віра виглядає досить добре, волосся має не сиве, а фарбоване. Це нагадало мені мою внучку Ніну, бо коли її запиталися про її першу зустріч з новою дружиною її діда Лабуньки, вона сказала: а в неї волосся — червоне! Таке ж червоне волосся і у Віри Вовк.

Вівторок, 9 грудня 2003. Полудне.

Не зважаючи на сніг, похорони Мирослава Лабуньки були досить багатолюдні. На панахиду в неділю під вечір було пів церкви людей, в понеділок вранці на богослуженні, що його правив Михайлівський парох і колишній митрополит, приятель Мирослава, Стефан Сулик, церква була майже повна. Прибули і люди з-поза Філядельфії: Софійка і Тит приїхали з Гантеру, їх син Адріян з Нью Йорку, Осип Данко з Нью Гейвену, а навіть професор Ігор Шевченко, який літаком прилетів із Бостону. До Баунд Бруку поїхали, очевидно, не всі, але зате там прибули люди з Нью Джерсі і околиць. На поминках (в готелі Маріотт напроти українського осередку) було понад 100 осіб! І промов було дуже багато: говорили Муньо Левицький, Данко, Саляк, Когут, Шевченко, Біланюк, Стойко, Заліпський, Кіпа, якийсь товариш з народної школи, що взявся цитувати ціле “Послання”, якийсь пластун, що є тепер “головним лицарем” пластового ордену Хрестоносців. Проводив усім Олесь Лабунька. Родина, в комплекті з панею Іванкою (але без Ікової жінки), сиділа при окремому столі: моя внучка Ніна — виросла ще вища як була коли я

востаннє її бачила, гарно виглядає, а особливо гарно виглядає її мама. До церкви на панахиду в неділю і вранці на богослужбу і до Баунд Бруку я їхала в авті Софійчиному, а назад після тризни поверталася з Олексою Біланюком і Заліпським. На цвинтар вдягла я (вперше?) мамине футро, але день був сонячний, хоч і морозний, я сподівалася гіршого. На моїй вулиці ховзький лід, треба буде кількох тепліших днів, щоб можна було поїхати до крамниці за харчами. Софійка і Тит не ночували в мене, тільки в Тритяків, а Ія з Ніною також не прийшли — змінили плян, мовляв, їм треба бути всім разом. (Думаю, що це правильно — адже їм треба ближче познайомитись з Іванкою, вони ж її ледве знають!) Сьогодні Ія з Ніною вже повертаються до Лос Анджелесу, Іванна Смачило-Лабулька повертається до Львова у п'ятницю, а Іко залишиться ще довше і сказав мені, що перед поворотом в Україну, прийде ще до мене на розмову.

До Баунд Бруку їхав з нами в Софійчиному авті Ігор Шевченко. Була нагода з ним поговорити. Я навіть згадала Лялю, яку він добре пам'ятав з молодих літ у Варшаві, а також порекомендувала йому прочитати том листування до Натусі Лівницької-Холодної, де всі його знайомі (Теліги, Маланюк, і ін.) — Він про цю книжку нічого не знав, але видно моя рекомендація зробила своє, бо Олекса в поворотній дорозі згадав про те, що Шевченко доручив йому прислати йому цей том із УВАНУ.

Неділя, 14 грудня 2003. 2:00 PM.

Вчора я весь день провела у Нью Йорку на святковій конференції з нагоди 130-річчя НТШ. Їхала автом (прямо до Нью Йорку) з Леонідом Рудницьким, Ярославом Заліпським і Олександром Лужницьким. Конференція зібрала повну залю учасників. Наперед був круглий стіл про майбутнє НТШ, де виступали Леонід Рудницький (голова Світової Ради НТШ) і голови краєвих НТШ — Лариса Онишкевиш (США), Олег Романів (Україна), Дарія Даревич (Канада); пополудні були доповіді різних наукових секцій. Хоч мене не надто цікавлять точні науки, мушу сказати, що доповіді таких людей як Любомир Романків, Андрій Храпливий і Лариса Біланюк зробили на мене велике враження — це люди, які внесли поважний вклад у світову науку (компютерну техніку, медицину) і їхня присутність в НТШ-А робить честь товариству і підносить все на вищий рівень. А ще приємно було відчувати, що всі вони досконало володіють українською мовою і не мусять про нові наукові досягнення говорити англійською (хоч, зрозуміла річ, це було б їм багато легше!) Нажаль, з кількох доповідей, які мене цікавили (зокрема про Андруховича якоїсь незнайомої мені молодій дослідниці, а також з виступів Тита Геврика та Ренати Голод, я мусіла зрезигнувати, бо мій автоводій вирішив не чекати до кінця конференції, а повертатися додому. Сьогодні в НЙ є ділові збори Світової Ради НТШ, Рудницький знову мусів туди їхати, отже не дивуюся, що вчора хотів раніше повернутися. Тимбільше, що він тільки день раніше прилетів із Мюнхена. Левко Рудницький, помітила я вчора вперше, дуже багато курить, став значно більше нервовий і не досить уважно провадить авто — це може колись довести до катастрофи, якщо не до аварії на дорозі, то до поважних клопотів із здоров'ям.

Сьогодні знову падає сніг — але температура піднялася і, кажуть метеорологи,

переміняться в дощ. В минулому тижні пару днів дощу і тепла змили весь нагромаджений раніше сніг і я мала змогу нарешті поповнити свої запаси харчів, поїхати до банків, до Staples за папером до принтера і новими календарцями, до Home Depot за жарівкою Halogen до кухні і за свіжим різдвяним вінком на двері, до National Liquidators за всякими потрібними до господарства речами.

Снігопад і раптове потепління спричинило мені шкоду: поламало мені рефлектори на зовні хати. Я потелефонувала до Батицького: обіцяв завтра приїхати і направити. Треба, щоб це справно діяло — бо я їду на свята до Торонто (вже замовлені квитки — лечу 1 січня разом з Ніною, яка буде на лещатарському пластовому таборі до 31 грудня!)

Дала я свою згоду взяти участь в літературному вечорі, що його вже в наступну суботу організує в НЙ в НТШ-А Василь Махно. Маю намір прочитати пару віршів з нагоди недавніх смертей Лабуньки, Прокопа, Лимана і Кацнельсона — один свій власний, один Остапа і по одному віршеві Лимана і Кацнельсона. Ще не знаю, як буду їхати — мабуть поїздом. Туди — це не велика проблема, гірше з поворотньою дорогою, бо це вже буде пізно ввечері.

Після завтра їду з Раном і Марією до театру. П'єса в театрі Wilma називається “Embarrassments” — нічого про неї не знаю. В понеділок 22 грудня буде різдвяне прийняття в Правничій Школі. Скористаю із запрошення, маю надію, що погода не буде перешкодою.

Тому що я вже цього вівтірка буду на кемпусі і при нагоді поверну бібліотеці Ван Пелт позичену книжку, хочу зробити деякі виписки. Я тепер — після Англії, Франції і США — перекинулася на ... Росію. Прочитала останнім часом дві книжки мемуарів (обидві, очевидно, англійською мовою, тобто в перекладі): Надежди Мандельштам і Ольги Івїнської [*Hope against Hope / Nadezhda Mandelstam* (NY: Atheneum, 1970; *A Captive of Time / Olga Ivinskaya* (NY: Doubleday, 1978)]. Івїнську саме закінчую — з неї я зрозуміла, що “Доктор Жіваго”, який колись іритував мене нерішучістю героя між двома жінками, віддзеркалює характер і біографію самого автора Бориса Пастернака, який і у власному житті жив між двома жінками — Івїнська була 14 років коханкою Пастернака, але він не міг рішитися на те, щоб задля неї покинути свою дружину Зінаїду і провадив два окремі доми. Цікаво, що Івїнська була ув'язнена за свої стосунки з Пастернаком [акт обвинувачення чудово віддзеркалює советську безправну систему “за зв'язки з чоловіком, запідозреним у шпигунстві” — він тільки запідозрений і живе на волі, а її тримають у тюрмі!] Але з цих двох книжок цікавіша, на мою думку, книжка Надежди Мандельштам. Це не просто спомини особистого життя, а цікаві і дуже влучні помічення про саму советську систему і саме з неї хочу зробити деякі виписки:

“...we all felt as if we were constantly exposed to X-rays, and the principal means of control over us was mutual surveillance ... the employees of all Soviet institutions duly took their offerings to their superior, to the secretary of the Party cell or to the personnel department. In the schools a system of ‘self-government’ in the classroom, with monitors and Komsomol representatives, made it very easy for the teachers to get everything they needed out of their pupils. Students were

instructed to spy on their professors. The penetration of the world at large by the secret police was organized on a grand scale. In any institution, particularly in the universities and colleges, there is always a large number of people whose careers have begun in the security service. They are so superbly trained that they have no difficulty getting promotion in any field of activity. When they are given ‘study leave’, they receive all kinds of incentives and are often allowed to stay on and do graduate work. Another link with the secret police is maintained through informers who are even more dangerous because, merging with the rest, they are indistinguishable from their colleagues. To advance themselves, they are quite capable of framing people — something the professionals rarely do. This was part of our everyday life, a dreary routine relieved only by a neighbor telling you at dead of night how ‘they’ had summoned him to bully him into working for them, or by friends warning you which other friends to beware of. All this happened on a vast scale and affected everybody indiscriminately. Every family was always going over its circle of acquaintances, trying to pick out the provocateurs, the informers and the traitors. After 1937 people stopped meeting with each other altogether, and the secret police were thus well on the way to achieving their ultimate objective. Apart from assuring a constant flow of information, they had isolated people from each other and had drawn large numbers of them into their web, calling them in from time to time, harassing them and swearing them to secrecy by means of signed statements. All such people lived in eternal fear of being found out and were consequently just as interested as regular members of the police in the stability of the existing order and the inviolability of the archives where their names were on file.” (pp. 34–35).

Все це, очевидно, не є якимсь новим відкриттям — воно знайоме вже давно і з інших джерел. Але тут схоплено ефективно саму суть цієї сітки поліційного доноництва, на якій стояла ціла советська система і яка ще досі не зовсім відійшла у минуле.

Жодного вірша Осипа Мандельштама я ніколи не читала. З мемуарів виглядає, що його арештували і переслідували передусім за вірш про Сталіна, що його він написав після того, як побачив наслідки колективізації в Україні. Невже справді? Це згадано тільки побіжно, але для мене, очевидно, воно особливо цікаве. Може візьму з бібліотеки ще і другий том мемуарів Надежди Мандельштам, який називається “Hope Abandoned”.

Обидва — і Пастернак і Мандельштам — з походження євреї. Батько Бориса Пастернака, Леонід був художником, в 1920-их роках виїхав до Німеччини, згодом жив і помер в Англії. Борис також був якийсь час у Німеччині, але потім повернувся до СРСР. З першою своєю жінкою Євгенією Борис розлучився, Зінаїду “відбив” в її чоловіка, п’яніста Найгауса, з Мариною Цветаєвою мав листовний роман, ще поки познайомився з Ольгою Івінською, молодою вдовою, що була молодша від нього на 22 роки.

Надежда Мандельштам майже не пише про себе. Із вступної статті до книжки (автор: Clarence Brown) довідаюсь, що вона раннє життя прожила в Києві, що була студенткою в мистецькій студії Екстер, що знала європейські мови, що здобула ступінь кандидата наук з англійської філології і займалася літературними перекладами. Осип Мандельштам народився у Варшаві, був сином єврейського купця, виростав і вчився в Петербургу і в

Гайдельбергу, перша його книжка появилася ще 1913 року. Він належав до трійки поетів-акмеїстів: Ахматова, Гумілев, Мандельштам. Вважають, що Надежда, яка прожила з Осипом 19 років, дуже причинилася до світової слави Мандельштама, зокрема ще й тому, що зберегла його поетичну спадщину.

Увечері:

Треба відмітити історичну подію: сьогодні вранці радіо проголосило сенсацію: американці знайшли і взяли у полон Садама Гусейна. Радіо і ТБ сьогодні переповнені цією вісткою. Великий успіх для Буша, але він — навчений досвідом — у короткій промові з цього приводу тримав емоції під контролем і перестерігав, що це ще не кінець труднощів в Іраку.

Середа, 17 грудня 2003. Полудне.

Вчорашня вистава в театрі Wilma (“Embarrassments”, автор: Laurence Klavan, музика Polly Pen, режисер: Blanka Zizka) трохи мене розчарувала. Це була світова прем'єра спеціально на замовлення театру написаної п'єси, але я не вірю, що вона матиме довге життя на сцені. Тема дуже “під Стоппарда” — в центрі уваги романіст Генрі Джеймс, який пробує, без великого успіху, стати драматургом. Навіщо було робити з цього “музикл”? Головна тема нагадала мені новелю Джеймса (“The Real Thing”) про різницю між правдою життя і правдою мистецтва, але тема, яка може бути дуже ефективною в новелі або в романі, мусить бути, на мою думку, зовсім інакше представлена на сцені.

Вечеряли ми з Раном і Марією — перед театром — в маленькому корейському ресторані біля правничої школи.

Маю вже два запрошення на зустріч Нового Року — до Рудницьких і до Соні Слюзар. Правдоподібно не скористаю з жодного з них — 31-ого має приїхати до мене Ніна, а 1 січня о 5-ій пополудні летимо разом з нею до Торонто. Як звичайно, маю клопіт із плануванням різдвяних дарунків, бо рішена знову їхати з мінімальним багажем. Доведеться знову давати гроші, а може ще вдасться купити щось Улянці вже там на місці?

Неділя, 21 грудня 2003. Пополудні.

В Нью Йорку вчора, в НТШ-А, відбувся “Літературний ярмарок” — організував його Василь Махно, я дала була згоду взяти участь, отже мусіла поїхати. В програмі читання поезій виступали, крім мене і Махна, Діма, Марія Шунь і Тамара Ганенко. Я присвятила свій виступ пам'яті недавно померлих і прочитала один власний вірш, два Остапові вірші, один Леоніда Лимана і два Абрама Кацнельсона. Цей мій несподіваний для публіки жест (читати не власні вірші, а чужі) Василь Махно назвав “шляхетним”. Публіки було не більше тридцяти осіб, але в тому числі були і Наталка Пазуняк і Катерина Криворучко, що приїхали із Філядельфії.

Тому що до НЙ вибиралася також Лариса Онишкевич (не тільки на цей поетичний вечір, але також на ділову зустріч з Романовим, який пополудні вже відлітав до Львова), я привезла готові до підпису і затверджені управою рішення Видавничої Комісії в справі трьох грантів, отже рада, що ці трохи за давні справи вже завершені ще перед кінцем біжучого року.

Лариса їхала раннім поїздом і запропонувала, що ми дві — після розмови з Романовим і перед “літературним ярмарком” який починався о год. 5-ій — могли б піти до недалекого від НТШ-А театру, де ставили короткі п’єси Бекета і Олбі. Я з ентузіазмом погодилася. Це значило, що я вже о 7-ій годині ранку мусіла вийти з хати, щоб встигнути на поїзд. Але все це нам вдалося — ми зустрілися в поїзді, а потім з НТШ-А поїхали таксівою до Century Center for the Performing Arts.

В першій частині були три монолози: “Not I”, “A piece of monologue”, і “Footfalls”. Samuel Beckett, як і в “Чекаючи на Годо” — провокативний, інтригуючий, загадковий: екзистенціальна тривога, життя як дорога до смерті, шукання глузду існування, біль від безповоротного проминання часу. Коротка п’єска — діалог між чоловіком і жінкою — називалась “Counting the ways” і це був quintessential Edward Albee, що в його центрі уваги завжди — подружжя, відносини між статями, любов і смерть любови. Але справжій tour de force це були актори: Marian Seldes і Brian Murray — я ніколи раніше цих прізвищ не чула, але це тільки доказ моєї провінційності і невігластва. Вони справді концертували! І прекрасною мовою — рідко можна чути таку дикцію і ритм англійщини, де прозові тексти сповнені алітерацій, каламбурів, асонансів майже як добра поезія! і чудесним виконанням дуже вимогливих на мінімалістичному тексті побудованих роль! Нагадалася мені “Gin Game” і знамените подружжя Cronyn-ів.

Їхали ми додому ввечері разом з Наталкою Пазунок. Лариса висіла в Гамілтоні, ми з Наталею доїхали до 30-ої вул. і тут взяли таксі додому. Чекала нас несподіванка: шофер не знав дороги, почав нас возити кругом міста, нарешті я зорієнтувалася, що ми їдемо в сторону аеродрому, а це на протилежному боці Філядельфії! — наказала йому повернути нас знову до станції на 30-ій вул. Ми, очевидно, за цю несподівану туру міста не заплатили, висіли, взяли інше таксі і вже без пригод добилися додому. Але таке трапилось мені вперше і добре, що це було тільки непорозуміння (прийшло мені на думку, що шофер із злочинним наміром міг би перетворити невинну поїздку у справжній кошмар.)

Увечері, 6 РМ.

Завтра поїду на PENN, на різдвяне прийняття до Правничої Школи. При нагоді хочу повернути бібліотеці Ван Пелт деякі позичені книжки, серед них і маленький томик Стуса “Вікна в позапростір” (1992), який приманив мене малюнками Опанаса Заливахи. Тексти Стуса маю вдома, не мусіла б їх позичати з бібліотеки, але добре, щоб був книгообіг в українській колекції, бо це доказ, що комусь вона потрібна. При нагоді перечитала ще раз (деякі вперше!) Стусові листи і щоденникові записи і деякі вірші. Страшна його інвектива: “проклятий краю, вітчизно боягузів і убивць!” “Яка нестерпна рідна чужина...” і який це

був цікавий поет, як інакше виглядала б наша література, якби таких обдарованих не вирізували в пень, ще поки вони дійшли до повного росту. “Схились до мушлі спогадів — і слухай...” “Іди в кубельце спогаду — зогрійся!” Але, як звичайно у виданнях з України, дуже вражають друкарські помилки: майже в кожному реченні надрукованому латинкою одна-дві помилки, і так на кожному кроці! А Стус цитує в оригіналі Верлена (с. 175) радить синові читати “Dichtung und Wahrheit” (sic! с. 201), добре бодай що Рільке цитує тільки у власних прегарних перекладах, бо уявляю собі, що ті неграмотні друкарі і коректори зробили б з оригіналів! Автором кінцевої статті про Стуса в цій книжці є Микола Жулинський. Пригадую, як він, ночуючи в нашій хаті — коли це було? десь в 1980-их роках? — у всякому разі Стус тоді ще жив і ми дали Миколі читати на ніч його поезії — а Микола вранці, під враженням прочитаного (мабуть вперше?), сказав, як йому прикро, що такий добрий поет карається у концтаборі.

Вівторок, 23 грудня 2003. 5 РМ.

В неділю ввечері несподівано і без попередження з'явились у мене Андрій з Марійкою. Мовляв: їм треба нічлігу, бо в Татовій хаті нема ogrівання, отже вони там не можуть бути. Тим разом приїхали без собаки (їхню сучку недавно переїхало авто). Я їх прийняла, поклала в Остаповій кімнаті і вони в мене були до сьогодні вранці. Я думала, що вони полагождать уже остаточно продаж хати, але це не вийшло. Продають самі, без агента, мають купця який погодився за Татову хату дати \$110,000 так як вона стоїть, без жодних направ і інспекцій, і дав уже \$2,500 депозиту. Але справа ще відкладається, мовляв тепер у різдвяний час є труднощі полагодити справи з банком ітп. Ну, маю надію, що це їм вдасться незабаром полагодити. За час їхнього побуту в мене, я тільки тричі погостила їх сніданком і раз вечерею — не хотіла міняти власних плянів (вчора була на PENN на різдвяному прийнятті), і не витратити надмірно багато часу на нецікаві для мене розмови в час, коли я поспішаю викінчувати справи НТШ-А до нового року і мого виїзду до Торонто.

Андрій поводитьсь нормальніше, як звичайно. Признався сьогодні вранці при сніданку, що в нього лікар визначив діагноз: social anxiety disorder — а таке усвідомлення це вже шлях до нормалізації. Видно з усього, що він пробує затерти прикрощі минулих 15 років — приїхав з квітами, коробкою шоколадок і направленою скульптурою рибалки роботи Капшученка, яку прислав був колись літом і яка у пересилці поламалася. Я йому її повернула, а він майстер на такі справи — приєднав голову назад до тулуба, навіть не пізнати. Я не хотіла прийняти це в дарунку, але він настоював — мовляв, в моїй елегантній хаті, серед інших скульптур, саме і є місце для ще одного Капшученка. Це, очевидно річ, із спадщини наших батьків — десь, мабуть, від когось одержали в дарунку (мабуть не від нас з Остапом, ми подарували їм були іншу річ Капшученка, чоловіка на лавці, що її зараз після татової смерті Андрій дозволив мені собі взяти назад на пам'ятку.)

Латинське Різдво, 25 грудня 2003, 3:00 РМ

Проводжу день на самоті, слухаючи знаменитого “Месію” Генделя. Що за музика! Я

наставила всі свої радіоприймачі — в робочій кімнаті, спальні, вітальні, кухні — на ту саму станцію — така собі власностворена стереофонічна атмосфера — і виповнила всю хату цією прекрасною музикою! Через неї досі навіть не виходила з хати, але зараз таки вийду на короткий прохід.

Вчора сестри Вакуловські знову взяли мене зі собою до Пресвітеріянської церкви в центрі міста — концерт колядок і іншої різдвяної музики, що в ньому участь бере не тільки оркестр і мішаний хор, але і вся 600+ аудиторія присутніх. Пастор (правильніше мабуть було б “пресвітер”), вдягнутий в цивільний костюм, без будьяких ознак своєї професії, читав з книги (Біблії?) короткі тексти, що стосуються міту про народження Христа (без будьякої додаткової дидактики!), церква, що в ній немає ні одної ікони, образу чи навіть хрестів, була прикрашена тільки високими канделябрами запалених свічок, вазонами червоної поінтсетти та — на підвищенні — височенною зеленою ялинкою, єдина оздоба на якій був ... білий голуб. Не практикують там жодної збірки грошей. Я вдячна Вакуловським, що вони відкрили мені ще одну Америку — радо з ними поїхала, брала активну участь в колядуванні (на всіх кріслах товсті співаники з нотами і Біблії!), а потім вони ще в себе вдома погостили закускою і вином.

Вівторок, 30 грудня 2003. 11 вранці.

Зараз іду на працю до Української Бібліотеки — хочу також перед відлетом до Торонто віддати книжку Лесі Романчук “На залишай...” (Тернопіль, 2001), яку я тількищо прочитала. Це один із серії популярних романів, що їх я літом купила в Торонто, щоб приманити до бібліотеки читачів легкою лектурою. Вирішила прочитати бодай одну із цих книжок, щоб впевнитися, що інтуїція мене не підвела. Ну, “великою літературою” цього ніяк назвати не можна; безпомічний стиль авторки часом ішов мені на нерви. Але менш вибагливий читач напевно з цікавістю прочитає розповідь про життя жінки-лікаря-гінеколога, її професійні і любовні пригоди. Для мене найцікавіші там реалія, які відбивають побут України 1980-их років. Наступні романи цієї серії мають продовжувати життя цієї ж героїні і можливо, що я ще котрийсь із них прочитаю пізніше, після повороту з Торонто.

Але водночас в мене і серйозніша лектура: читаю манускрипт Валерія Шевчука про Мазепу як будівничого козацької держави (це — кандидат на нове видання НТШ-А), а також Листи до Михайла Коцюбинського — видання на яке ми свого часу дали видавничий грант, а яке я собі недавно привезла із Нью Йорку, бо чомусь видавці не вважали за потрібне прислати мені примірник.

Середа, 31 грудня 2003. Вранці.

Ніна має приїхати під вечір — Бобо поїхав по неї і свого сина до Неварку, куди привозить автобус учасників пластового лещатарського табору. Виглядає, що Ніна ночуватиме в мене, бо Марта Чайківська — хвора і дітям Нового Року справляти не буде. Я також не зовсім здорова — маю надію, що це не спізнений вірус Віриної грипи! — але сьогодні

вранці, коли замовляла лімузину на аеродром на завтра, ледве могла говорити.

Варто зробити підсумки року, який саме кінчається. Рік, очевидно, пройшов під знаком війни в Іраку. З особистих успіхів найважливіша, очевидно, премія Ковалевих. Але були і інші: виступ на Шевченківському святі в березні, доповідь в Урбані і повторення її в Філядельфії, виступ на Лесиному вечорі (важливий тільки тим фактом, що із зробленої там групової фотографії Андрій Головінський зробив мені добре особисте фото, яке маю намір використати в наступній своїй книжці!), передрук моєї статті з 1978 у двотомій антології *Twayne Companion to Contemporary World Literature*. До приємних подій минулого року треба зачислити приїзд Максима в лютому, часті виходи до театру, вакації з родиною над *Georgian Bay* в Канаді, участь у товариському з'їзді Зальцбуржан на Союзівці, приїзд Віри Вовк. До прикрих: *shingles* в травні, підвищений тиск літом, пригода в Нью Йорку під час затемнення. Несподіванки: заходи Андрія поновити перервані 15 літ тому зв'язки, і нагла смерть Мирослава Лабуньки. Друкованих нових моїх праць в минулому році було небагато, фактично тільки раніше читані доповіді про спогади Костюка і про листування родини Косачів. Багато часу присвятила я в минулому році справам НТШ-А, Української Бібліотеки та праці над покажчиком до наступного тому *ULE (1966–1979)*. А на початку наступного року, маю надію, появляться підготовлені в 2003-ому два видання мого спонсорства: переклади Максимової книжки про Підмогильного і Остапових спогадів про літературний Львів у час війни.

Субота, 3 січня 2004. 9 год. вранці. Торонто.

Усі ще сплять, бо вчора пізно полягали спати. День народження Марка відзначили трьома заходами: вечеряли усією родиною в ресторані “Львів”, потім всі, крім хлопців, поїхали до міста на фільм “Lost in Translation”, а ще раніше ми удвох з Уляною ходили оглянути виставку Art Deco в онтарійському королівському музею (ROM). На виставку до музею поїхали ми автoм з Максимом, Марком і Ніною, але там була така колосальна черга, що решта товариства з виставки зрезигнувала. Оцей великий натовп зацікавленої публіки був для мене може сам по собі явищем цікавішим від самої виставки. Максим і Уляна є членами музею, отже двом особам можна було пройти поза чергою, хоч і на точно визначений час. Тому і пішли ми дві — бо щоб купити квитки для всіх, треба було б чекати пару годин. На вечерю в ресторані “Львів” прийшли ми з власним тортом, але після безлічі приставок і закусок вже ніхто не мав охоти, ні сили на солодке і ми принесли торт назад додому. На фільм їздили автoм до міста. “Lost in Translation” — дуже своєрідний, оригінальний фільм, хоч трохи нудний. Максим гостро його осудив, але мені фільм подобався. Це немов якийсь Бекет на тлі метушливого, багатолюдного, кольорового реклямами немов калейдоскоп, Токіо. Трагізм, alienation, абсолютна самотність людини модерного світу, безглуздість і безрадісність життя. Японія тут, на мою думку, тільки метафора. І дуже вдало підібрана. Мінімум діалогів, як в Антоніоні, справді за весь фільм говореного тексту і фабули обмаль — японська мова, як тло, підкреслює брак порозуміння між людьми, їх повну відчуженість і самотність. Факт, що фільм розтягнутий і нудний, майже без акції, міг бути навмисним і свідомим рішенням режисера.

Маємо вже першу добру вістку нового року. Написав Максимові по e-mail Триліс-перекладач, що він уже отримав перші примірники Максимової книжки про Підмогильного, що книжка гарно виглядає і що він дуже задоволений і книжкою і своєю співпрацею з Максимом. Маю надію, що може і ми на днях книжку побачимо.

Але є і погана вістка з Клівленду: Маруся Пачічник мала черговий приступ епілепсії і вона тепер у лікарні. А Уляна ж з Максимом і хлопцями тількищо була в неї на святах і все було добре! Жаль мені Марусі — страшно жити (та ще й самій) із свідомістю, що такі несподівані прояви хвороби можуть появлятися знову і знову. Вона, очевидно, приймає ліки, щоб це контролювати, але може забула взяти таблетку, а може ліки не діють, як слід? Клопіт і турбота і про найближче майбутнє. Маруся має, правда, недалеко від себе обох синів, отже є кому нею заопікуватися, але все ж таки вона більше числить на допомогу доньки. Коли б таке сталося мені, було б гірше — сини далеко, а доньки нема.

Різдво, 7 січня 2004. 3:45 пополудні.

Свят Вечір провели у вузькому колі родини — тільки нас семеро. Сьогодні вранці їздили до церкви св. Димитрія, повернувшись, пообідали, а тепер після прибирання маю коротку передишку, бо увечорі будуть у нас гості.

15 день народження Стефанка планували провести в Niagara on the Lake, але погода була

2004 2709/3540

непевна і ми тільки поїхали до недалекого заповідника Kortright Centre, де походили собі по лісі і понад мочарами пару годин — там напевно дуже гарно й цікаво поїхати осінню. Вечерю того дня їли в знаменитому італійському ресторані на Блурі (“Queen’s Pasta”). Стеф у свої 15 років зробився серйозний хлопець, добре вчиться, хоче бути лікарем. Він дуже стриманий і маломовний. Іванко — навпаки — екстрове́рт, веселий, зі мною вміє вже жартувати, багато говорить. А сьогодні вперше тато Максим дозволив йому провадити авто з церкви додому. Церковна відправа хлопців нудить і вони залюбки пересиджують не в церкві, а у фотелях в церковному підвалі, але мені православна відправа у св. Димитрія навіть подобається, зокрема дуже приємний баритон о. Володимира Макаренка, що не тільки гарно співає, але має прекрасну дикцію і в нормативній українській мові, і в англійській, немов добрий актор. А при тому не говорить за багато.

Сьогодні 19° за Фаренгайтом (вранці було 12°Ф). Сніжок пару днів тому тільки притрусив, але мороз тримає і на дорозі біля церкви було багато льоду.

Вчора ми по вечері нікуди не ходили, сиділи при ватрані і розпаковували дарунки. А їх цього року надто багато. Навіть я скористала з факту, що приїхала пару днів перед Різдом, і крім дрібних привезених дарунків і грошей, пішла вже тут у Торонто до крамниць, купила Уляні вечорову блюзку та фінландський кристал, Ніні додатковий светрик, Маркові, і Максимові і хлопцям додаткові книжки. Отримала і я повно дарунків — не всі навіть зможу забрати із собою додому.

Говорили ми вчора до пізна про можливість спільних вакацій в Європі. (Я купила Максимові туристичний довідник про Австрію із промовистим лозунгом серії: “Let’s go!”) Віддавна намовляю їх, щоб скористали з моєї оферти заплатити за побут десь біля Зальцбургу — хотіла б, щоб я мала змогу показати їм це прекрасне місто. Очевидно, планувати таке для семи осіб — справа досить складна, та й смаки і пляни кожного зокрема треба було б звести до якогось спільного знаменника. Я хотіла б, щоб це запланувати до Максимової 50 річниці. Побачимо. Може вдасться.

8 січня 2004, ні вже 9 січня, год. 12:43 ночі.

Сьогодні вранці Марко з Ніною вже відїхали, а пополудні пошта доставила два примірники книжки про Підмогильного. Максима не було вдома — він мав сьогодні дві вечірні лекції і прийшов аж десь біля 9-ої. Ми з Уляною посилки не розпаковували, чекали на автора. Я пішла на Блур, купила пляшку коньяку і квіти. Щоб відзначити подію! Книжка презентується добре: папір безкислотний, добрий читкий друк. Деякі речі мені не дуже подобаються (оформлення титульної сторінки, надто темна обгортка, факт що на verso немає повної бібліографічної інформації про англomовний оригінал) — але це дрібниці.

Неділя, 11 січня 2004. 6:00 РМ. в літаку.

П'ятницю провела на полуденку з Наталею Томцьо і Лідою Палій в ресторані “Львів”. Ліда була з нами коротко, принесла тільки показати новий номер журналу “Березіль”, де надруковані нові її поезії. З Наталкою ми сиділи до пізна на розмові. Багато говорила про Славка Флиса, колишнього свого колегу із Зальцбургської гімназії та про його, покищо ще недруковану автобіографію, що її дуже хвалила. На моє завваження, що Флис зовсім відійшов від українства і що він — один з багатьох прикладів талановитих наших людей, які працюють на користь чужих культур — гаряче заперечувала, мовляв, його написана еспанською мовою автобіографія зробить багато корисної publicity для України. Порівнювала його до Анни-Галі Горбач і тут була моя черга заперечити. Горбач вже десятки років своєю працею пропагує українську літературу серед німців, а Флис досі українськими справами взагалі не цікавився, відчужився, навіть на з'їзди гімназійні не приїздить.

Суботу провела з Любою і Богданом Пендзеями. Мали ми з ним не тільки полуденок, але і відвідали дві українські книгарні: Koota Ooma, що її веде Таня Онишук — це недавно заснована книгарня дитячої літератури. Це справжнє чудо, як на наші діаспорні обставини. Очі розбігаються: сотні прекрасних нових книжок для дошкільця і раннього шкільного віку, ефективно розположені для вигідного оглядання у двох невеликих, але оригінально споряджених кімнатах. Ах, як хочеться, щоб ця їх ініціатива увінчалася успіхом. Але вони мусіли б бути десь на центральній вулиці, на Блурі, а не в глухому куті, де вони тепер. Я вибрала для нашої бібліотеки в Центрі кілька книжок — вони їх нам пришлють.

П'ятниця, 16 січня 2004. Полудне.

Рекордова температура: вночі було 9° Фаренгайта. Та ще й морозний вітер. Снігу дуже небагато, але довкола біло. Мій рододендрон, природний термометр на моєму городі, скорчив свої листки і виглядає немов шпильковий кущ. На північ від нас ще гірше. В Гантері, казала Софійка, температура впала до 0. В штатах Нью Йорк, Конетікат, Масачузетс деякі школи закриті, перестерігають людей, щоб не затримувались на довше на дворі. В хаті в мене тепло, але це тільки підкреслює факт, як важливо мати “дах над головою”, в місті поліція забирає з вулиці до притулків бездомних, навіть проти їхньої волі. *Wer jetzt kein Haus hat, baut sich keines mehr.*

Поволі повертаюся до рутини робочого життя. Переглянула деякі справи НТШ-А, написала листи, вчора цілий вечір робила коректу своєї — виправленої редакторами на гірше! — статті про англomовні переклади для ЕУД. Вислати це назад до Шікаго зможу, коли погода трохи поправиться — піду на пошту тільки тоді, коли підготую ще й інші посилки, в тому числі дарунок для Мотрі, “Ключі” для Пендзеїв (які обдарували мене несподівано книжкою про Львів, а вони належать до справжніх моїх читачів: Богдан, в час останньої нашої зустрічі, цитував з пам'яті рядки з моїх віршів і виявляв справжнє зацікавлення!) Може за день-два прийдуть від Пульсарів належні мені примірники Максимой книжки — рецензійні примірники треба буде також розіслати на адреси журналів — отже буде ціла низка причин, щоб піти на пошту.

Повернувшись з Торонто, я застала на автовідповідачі повідомлення від Романа Гром'яка. Він, виявляється, приїхав на свята до США, до свого сина Тараса і невістки. Молодий Гром'як виграв зелену картку і вже понад рік живе у Нью Джерсі, працюючи шофером для якоїсь заснованої російськими іммігрантами харчевої компанії. Я запросила Романа Гром'яка на пару днів до себе — він зацікавлений матеріялами, зокрема бібліографічними, для своєї катедри порівняльної літератури. Каже, що розпочав нову програму і що обидві дівчата-Лановички є в нього докторантками. Шкода, що він повертається вже 25 січня — можна було б йому зорганізувати якийсь виступ чи в Нью Йорку, чи тут у Філядельфії. Він має приїхати до мене в понеділок і буде, можливо, до середи.

В суботу заповіджене засідання управи НТШ-А. Славко — повідомила мене Марта — не поїде, він тепер після чергової хемотерапії більше ослаблений і мусить вистерігатися нагод заразити себе якимись вірусами. Мусітиму поїхати поїздом — вже навіть купила собі квиток. Але якщо не потепліє, то навряд чи виберусь до НЙ.

З України вісті дуже депремуючі. Кучма підготовляє свого роду *coup d'etat* — у формі, нібито, конституційної реформи, щоб мовляв президента обирав не народ, а парламент. А ще й Конституційний Суд вирішив, що заборона третього терміну для президента, не стосується Кучми. В парламенті опозиція блокує працю, є справжня загроза, що можуть, як недавно в Грузії, вуличними заворушеннями довести до зміни режиму. Для Грузії це принесло бажані наслідки — Шевернадзе мусів зрезигнувати, вже відбулися вибори нового президента. Але наскільки ліпше було б, якби можна було досягти цього демократичним, конституційним процесом. Джеймс Мейс сьогодні написав статтю, яка просто передбачає криваву революцію. Але навіть у випадку революційного зриву — чи є вигляди на те, щоб перемогли демократичні і українські сили? Адже по всьому видно, що ці сили — в меншості, що вони не зорганізовані, що ними вміло маніпулюють і олігархи, і рідні диктатори типу Кучми чи його прибічників, і зрештою — Москва? Невже справді наша Україна не вмітиме бути незалежною, демократичною і українською? Якщо оцінювати по мові, по процесі русифікації, який в незалежній Україні посилюється гірше ніж був у Радянському Союзі, то чи справді можна вірити, що є досить людей які справді хочуть цієї незалежної і української України?

П'ятниця, 23 січня 2004. 4:30 пополудні.

Хотіла сісти до записок вже вчора, після того як відвезла Гром'яка на автобусну станцію. Не довелося. Не встигла я випити чай і перекусити, на порозі з'явилися Андрій з Марійкою. “Ви що, телефону не маєте? Не можете повідомити про те, що приїдете?” — запитала я з досадою. Але вони тим разом наніч не мусіли залишатися. Покупець їхньої хати має вже ключ, включив електрику й ogrівання, в хаті тепло, отже вони вирішили — востаннє — переночувати на 6420 Lawnton, в хаті Тата і Мами. Я почастиувала їх вечерею, сиділи до пізна, Андрій, як звичайно домінував своїм монологом: про всякі okazійні дешеві покупки різних апаратів, квітів, човна, картоплі; про полювання на зайців, качок, серен; про риболовлю; про їхні пригоди на Алясці; і багато про ... жидів. Щодо останньої теми, то я врешті заперечила: мовляв, чому то наші українці стільки уваги присвячують

жидам? Замість того, щоб свій час і енергію, за їхнім добрим прикладом, присвятити власним справам? Побачивши, що мені це нецікаво, змінив тему. Але слухати його про полювання, мотори і різні машини було б цікаво, напр. Іванкові або Стефкові — я слухаю тільки із співчуття, як свого рода терапію. Бо в його випадку видно деякий поступ: починає поводитись більш нормально, не так як за минулі два десятиліття. Маю надію, що сьогодні вдасться їм нарешті довершити продаж хати (settlement мав бути о 2-ій годині).

А сьогодні не могла раніше взятись до записок, бо треба було збалансувати чекову книжку, полагодити рахунки, переглянути пошту (є кілька речей мені цікавих в нових номерах *Кур'єру Кривбасу*, *Сучасності*, *Дзвону*, *ЛУ*, *СіЧі*...) А ще був ряд телефонів — як ніколи: починаючи від Гром'яка о 9 год. ранку — потім телефонували: Надя Петрик, Діма, Лужницький, Василь Махно, Василь Лопух.

Роман Гром'як приїхав до мене вранці в понеділок 19-ого. Привіз його син Тарас, разом із невісткою Лілею і 10-тилітнім внуком Романом. Вони всі в мене пообідали (бігосом і пивом), а тоді молоді поїхали назад додому. Роман Гром'як залишився в мене до четверга пополудні — отже була нагода для багатьох розмов при сніданках, обідах і вечерях ... і при комп'ютері, бо Гром'як хотів максимально використати свій побут і мій бібліографічний know-how. Коли засіли до комп'ютера в понеділок увечері, чекала мене прикра несподіванка: я не могла сполучитися з пенсильванським "сервером" і трохи тим зажурилася: думала, що може від нового року ввели якісь нові процедури і я втратила доступ до бібліотечних каталогів і до RILIN. Але вже у вівторок вранці справи вияснилися, ми з Гром'яком майже цілий день сиділи при комп'ютері, я знайшла йому низку потрібних йому книг (його докторанти знають англійську мову і писатимуть порівняльні праці про Салінджера, Драйзера, Сандбурга, Солженіцина, про рецепцію цих письменників на заході і в Україні, а також деякі теоретичні матеріали). Понеділок і вівторок були дуже холодні дні, мороз тримав, довкола смуга льоду покривала всю вулицю і навіть з хати не можна було вийти. Це нам не дуже шкодило, бо ми весь час сиділи вдома. В середу, на щастя, трохи потепліло і ми з Гром'яком поїхали (автобусом і метро!) до міста, до бібліотеки PENN. Там знайшли потрібні книжки і зробили фотокопії на майже 40 дол. вартості — деякі цілі розділи з книжок. Я подумала: добре мати такого професора, що так дбає про своїх аспірантів і привезе їм із своєї подорожі в Америку цілу низку матеріалів до дисертацій.

9:00 вечора.

Записки мусіла перервати. Прийшли Андрій з Марійкою. Погостила я їх рештками вареників і курки і морозива на десерт. Трансакцію продажі успішно завершили, але ще одну ніч ночуватимуть у не своїй уже, бо проданій хаті. Новий власник називається Вільям Гордон.

Субота, 24 січня 2004. 1 год. пополудні.

Не встигла я сьогодні ліжка застелити, як прийшли Андрій з Марійкою. Поснідали в мене

і перед полуднем поїхали. Мали щастя, що я не поїхала сьогодні до Нью Йорку на засідання НТШ-А (Лариса мене пощадила, бо Славко не їхав і мені довелося би самій їхати поїздом і повертатись пізно додому, отже я тільки послала звіт поштою). Нарешті можу сісти за комп'ютер, щоб додати кілька нотаток про візит Гром'яка, поки все повністю вивітрилося з пам'яті.

Я знала, але вже встигла забути, про те, що Гром'яки пережили велику трагедію: в них, крім Тараса, був ще другий син і він, дорослим вже мужчиною, поповнив самовбивство — вискочив із вікна. З Тарасом також були деякі проблеми: він був замішаний в якусь комерційну справу, підприємство не витримало, спільник наробив боргів, Тарас щоб їх сплатити, взяв якусь позичку в застав за помешкання Гром'яків. Це провалилося і Гром'яки втратили свою хату. Тому, коли трапилася нагода і Тарас виграв на лотереї зелену картку на виїзд до Америки разом з жінкою і дитиною — він скористав з цієї нагоди — і от вони вже півтора року у США. Сам Роман Гром'як також мав цікавий інцидент: в час, коли він був представником президента на Тернопільщину, йому запропонували (здається з АБН) поїхати на якийсь з'їзд до Тайвану. Він каже, що напередодні говорив про це з Павличком і пробував говорити з Кравчуком, виглядало що все гаразд. Але коли повернувся з Тайвану застав повідомлення від Кравчука, що він уже не є представником президента. (Ну, це треба розуміти в порівняльній перспективі: у США також виникають проблеми загострення з комуністичним Китаєм на тлі контактів з Тайваном.)

Розмовляти з Гром'яком було дуже цікаво і я багато від нього довідалася. При нагоді чаю з цитриною, напр., розповів про те, як Франко вживав цитрину для засекречення свого листування з Ольгою Рошкевич. Виявляється, що Франко з Ольгою зустрічався ще кілька разів, після того як вона вийшла заміж за Озаркевича. Про те, що Франко був хворий на сифіліс я знала ще в гімназії, але від Г. довідалася, що він захопив цю хворобу, готуючись до докторату у Відні, де — будучи вже жонатим з Хорунжинською і батьком дітей — він відвідував віденські борделі, про що писав людям до Львова із Відня Щурат. Від хвороби Франко діставав приступи галюцинацій: під кінець життя написав якусь книжку про Міцкевича, приписуючи йому авторство якогось твору, про що Франкові, мовляв, розповіли якісь голоси чи духи. Франко, каже Г., видав ці речі власним коштом (нібито, щоб реабілітуватися в очах поляків за “Dichter des Verrates”), але ця книжка його тільки скомпромітувала, як науковця. Сьогодні це бібліографічна рідкість і не передруковується.

При нагоді розмови про “Слово” я висловила думку, що письменницьку організацію за кордоном міг би відновити хіба Ігор Трач, бо він в цьому напрямі виявляє вже певну активність, гуртуючи довкола збірника “Зерна” письменників діаспори. На це Г. сказав мені, що навряд чи можна на Трача покладатися, що він дуже розпився, жінка-німка вигнала його з хати.

Я питалася про Петра Сороку, розповівши Г. про те, як він хотів перебити Зоряні Лановик працю про ОТ і як пропонував мені свої послуги. Я висловила думку, що Сорока своїми безкритичними панегіриками про діаспорних авторів, часто друго- і третьо рядних,

книгами писаними на замовлення і за гроші цих авторів з діаспори, скомпромітував своє ім'я до тої міри, що шануючий себе письменник не бажав би собі монографії його авторства. Щоб бути справедливою до Сороки, я сказала, що з подивом переглянула я його книжку про Андіївську — бо про неї таки нелегко написати щонебудь, а книжка Сороки виявляє певне для неї зрозуміння, що вже само по собі підносить його трохи в моїх очах. Сказав Г., що Сорока, будучи у Німеччині, жив якийсь час у Кошелівців, привіз кілька олійних картин Емми, які одержав в дарунку. Сорока своїм підприємницьким хистом заробив трохи грошей, побудував собі досить велику хату, утримує велику родину.

Я хотіла довідатися, як виглядає точний процес здобування і затвердження наукових ступенів, шлях від написання дисертації до затвердження її ВАКом. Мені цікаво було знати, напр. чому захищаючи кандидатську дисертацію в Тернополі, треба їхати до Києва, щоб її захистити. Процес такий довгий і складний, що я ніяк не могла б його тут зреасумувати. Велика централізація, окремі наукові ради на базі університету, а пізніше на базі поодиноких дисциплін. Тепер в деяких вузах запровадили бакалавреати і магістерки, а вже після них є кандидатські і докторські дисертації. Можливо, має цей процес і деякі позитиви — в теорії він повинен відсівати менше вартісне, запобігати дублюванням. Але яка ж геніяльна нагода для хабарництва на кожному кроці! Університети, як видно з цього, не є автономними інституціями, а коліщатками великої державної адміністративної машини для керування освітою.

Прикро було почути про нововведені обмеження, яких вже, здавалося, були позбулися після упадку СРСР. Напр. каже Г., що коли в Тернополі була Оленка Сацюк і мала виступати в університеті, їй не хотіли дозволити, щоб вона мешкала десь приватно, і за це право треба було боротися з чиновниками.

Гром'як, прямо з Філядельфії, їхав до Нью Йорку на вечір Василя Махна, що відбувався на форумі польської газети "Nowy Dziennik". Махно, виявляється, є колишнім аспірантом Гром'яка. Виступ на польському форумі — добрий успіх для нашого поета. Говорила про нього Анна Фрайліх, поезії читали і в оригіналі і в польському перекладі. Телефонував мені Гром'як на другий день, розповідав, що українців там було може з десятків, але польської аудиторії було понад 30 осіб. Про цю імпрезу говорила вже зі мною і Лариса О. і сам Василь Махно: вони пропонують зробити в НТШ-А вечір польської поезії. Запрошували мене до виступу. Я радо погодилася: адже маю що читати: Шимборську, Павліковську, Іллаковичувну. А ще якби до того часу появилися Остапові спогади польською мовою — можна було б зробити і презентацію книжки ОТ.

Четвер, 29 січня 2004. Доходить 4 пополудні.

Мороз тримає. Передучора впав новий сніг. У висліді я, як сказав би Кедрин, "заарештована". Добре, що в мене тепер немає гостей: в холодильнику зовсім вже нема городини, з овочів є тільки пару мандаринок і яблук, молоко я недавно докупила, пішовши пішки до CVS. Але ходити нелегко, бо ховзько. Вулицю мою проїхали плугом, отже теоретично можна було б виїхати автотом. Та ба: доїзд до цієї відгорненої траси засипаний

снігом і льодом: якби так день-два теплішої погоди могло б прочиститися, але навряд чи таке станеться скоро. Нічого. Почекаю. Мені харчів вистачить, хоч це може і не найбільш раціональне і здорове харчування: хліб, клюски, вареники, каші.

Будучи в Торонто, я знайшла у Максимовім кабінеті книжку Віри Агеєвої: “Жіночий простір: феміністичний дискурс українського модернізму”. Книжка видана в Києві 2003 року, Максим недавно її був купив. Із захопленням прочитала. Фактично читала з азартом вже в Торонто, бо думала, що доведеться книжку Максимові залишити, але вийшла несподіванка: Агеєва приїхала до Торонто, де буде цілий семестр, Максим її зустрів, вона подарувала йому свою книжку, а він у свою чергу подарував мені свій примірник і я його привезла додому і вже тут докінчила.

Займається Агеєва темами, які мені особливо близькі і що про них я і сама писала: Марко Вовчок, родина Косачів, листування Лесі Українки, Ольга Кобилянська, Олена Теліга, Марія Башкирцева, Вірджінія Вулф. В одному місці цитує уривок з мого перекладу знаменної цитати із щоденника Башкирцевої (на стор. 194) — доказ, що мою статтю у “Всесвіті” таки читала (посилання дає тільки до “Всесвіту”, не згадуючи мого імені!) Варто було б мені із нею зустрітися і заізнатися! Я тільки популяризатор цих прецікавих постатей і тем, сама для себе інтуїтивно відкривала цікаві для мене аспекти незалежної інтелектуальної постави цих жінок — Агеєва розглядає ці справи в контексті порівняльного літературознавства. Як добре, що нарешті і в нашому патріархальному суспільстві жінки-інтелектуалістки виборюють собі право на власний погляд на життя.

Тепер по ночах читаю “Листи до Коцюбинського” — томи 2 і 3, що на їх публікацію наша Видавнича Комісія дала була гранти. Не всі листи цікаві, деякі може і не варто було включати (якісь випадкові привітання, тощо). Але є і листи, які є документальним свідченням про побут і оточення Коцюбинського, про підтримку його деякими громадянами, про те, як виглядала українська видавнича ініціатива в обличчі російської цензури, про його зв’язки з чужомовними перекладачами ітп. Шкода, що не маю під рукою листів самого Коцюбинського, може варто за ними пошукати.

Працюю трохи над Показчиком до ULE70, скінчила вже літеру Л. Боже, що це за страшна робота!

В американській політиці маємо несподіванку: в передвиборах в штатах Айова і Нью Гемпшир переміг не губернатор Вермонту Джан Дін (який виріс на хвилі всенародного протесту проти війни в Іраку!), а сенатор з Масачузетс Джан Керрі, колишній ветеран в’єтнамської війни, який повернувшись з В’єтнаму, зорганізував був анти-воєнний рух, але минулого року був серед тих сенаторів, які голосували за резолюцією, яка дала апробату для Бушевої інвазії Іраку. Минулої неділі я присвятила трохи часу, щоб послухати різних інтер’вю і коментаторів на телебаченні і вперше зацікавилася особою сенатора Керрі. Подобався мені: його ліберальні погляди мене не відстрашують, а навпаки; презентація його справді президентська, виглядає на незлого кандидата. Буша критикує дошкульно й ефективно: за фаворизування багатих, за бюджетний дефіцит, за

невдалі пропозиції реформи медичного забезпечення, освіти, екології, за погану міжнародну політику, що довела до ізоляції Америки. Гусейна з Іраку треба було, мовляв, позбутися, але при допомозі ООН і коаліції альянтів, а не односторонніми рішеннями. Може це і добрий підхід до електорату. Керрі виборцям в Айова і Нью Гемпшир подобався: мовляв, головне знайти такого демократичного кандидата, який мав би шанс перемогти Буша у листопаді!

П'ятниця, 6 лютого 2004. 10:30 PM

Маю великий клопіт: заткався канал і залило мені пивницю! Вода стоїть калабанями поміж меблями і телевізором, килим замок. Справа в тому, що після морозів і льодовиці, як це часом у Філядельфії буває, температура піднялася і линув великий дощ. Дощ ішов всю ніч і більшість дня сьогодні. Помітила я проблему аж десь вполудне, коли пішла за чимсь до пивниці. Перша річ: пробувала саму себе заспокоїти: не варто переплатити життям за дурний канал! З трудом добралася надворі до каналу: вода стоїть високо! Пробувала я пробити льодову кригу і навіть думала, що це мені трохи вдалося. Але після кількох годин вода таки не зійшла. Треба, очевидно, пробити канал. Справа і досі нерозв'язана: Рото Рутер, що його я зразу замовила, не приїхав, приїде завтра. І подумати тільки, що три роки тому направа каналу коштувала понад дві тисячі доларів! (До фірми, що це робила я також телефонувала — але вони мені досі не віддзвонили!) Я тільки рушниками зібрала трохи воду в пивниці — є тієї води два-три ведра, але вилити її нема де — навіть дверей з пивниці не можна відкрити, бо зразу понад порогом вливається до хати вода.

Пару днів гостювала в мене Софійка Геврик — приїхала на засідання Ради Бібліотеки, яке відбулося у вівторок. На час її приїзду вже було потепліло, дороги були прочищені, я напередодні закупила харчів, а потім ще із Софійкою їздила до Bell's Market по всякі імпортовані лакоминки. Вчора, після того як Софійка вже від'їхала, я ще поїхала до крамниці Bed, Bath and Beyond, купила фіранки, підстілки до ванни, полотняні схованки для одягу, бо старі всі ці речі вже подерлися і треба було їх замінити новими. А фіранки хочу виправити, як приїде Максим, бо він допоможе мені їх здійняти і повісити. Максим має приїхати від нині за тиждень — якби був уже тут, допоміг би мені розв'язати прикру справу із залитим гаражем і залитою пивницею. Мусітиму раду дати тому сама. Після сантехніка може покличу Лукашевича, щоб забрав з пивниці мокрий килим. Може навіть і подарую цей килим Лукашевичу — ліпше мені в пивниці тримати тільки малі килимики — з ними менше клопоту, як з цим великим. (Після останнього потопу, я давала його чистити і він досі був в добромому ще стані).

Завтра увечері мала я іти з Трофименками на фільм “Молитва за гетьмана Мазепу” — навіть запросила їх після фільму на бігос. Але тепер не знаю, чи це мені вдасться.

Четвер, 19 лютого 2004. 5:30 PM.

Максим приїхав в п'ятницю 13-ого ввечері і був до середи, 18-ого. Багато мені допоміг: у

висліді маю чисті вікна і випрані фіранки, прочищені від зайвини високі полиці кухонних шаф, що до них я сама не можу дістатися, деякі дрібні направи в лазничці і в пивниці, а наша українська бібліотека в Центрі особливо скористала: на моє прохання Максим опрацював систему, щоб я могла на бібліотечному комп'ютері писати кириличні картки своєю системою Word Perfect 5.1, а також направив наш бібліотечний доступ до інтернету, що з нього ми не могли останнім часом користати. Максим любить цю технічну роботу і радо послужив нам своїм “know-how” — хоч це забрало йому кілька годин у суботу, а потім ще додаткові години у вівторок. Були ми з Максимом в неділю на гостині у Трофименків. Їхали автом із Заліпськими, а зустрілися там з Онишкевичами, Надею Кохан з чоловіком і сином, Рудавськими, Білінськими.

Я отримала по е-мейлі запрошення від Лесі Демської з України взяти участь в міжнародній славистичній конференції в Берліні. Сама я від цієї пропозиції відмовилася, але порекомендувала Максима. Він уже з нею порозумівся, запрошення прийняв (має вже навіть два — дав згоду виступити із доповіддю і в іншій сесії бути коментатором). Він до Берліна хотів їхати так чи сяк — ми вже навіть говорили про те, що це можна пов'язати із вакаціями біля Зальцбурга. Це буде літом 2005 року — дай Боже здійснити таку мрію і поїхати в Європу цілою родиною.

В суботу маю їхати до Нью Йорку на засідання управи НТШ-А, що на ньому будуть обговорені важливі фінансові проблеми. (Тепер дуже низькі відсотки і їх не вистачає на оплату всіх наших проектів: виринає питання, чи можна і чи треба порушити т. зв. залізний капітал. Я маю низку прохань на гранти, деякі з належними прилогами, а не всі вони здаються мені пріоритетними. Хотіла б почути в цій справі опінію управи та й взяти участь в дискусії, бо рішення матимуть далекойдучі наслідки для нашої майбутньої праці. Крім самого засідання, буде пополудні і презентація нових видань членів НТШ-А і кількох нових видань спонзорованих нами. В програмі цих презентацій бере участь сім осіб, в тому числі і я. Вже є оголошення у *Свободі*. [Всі з титулами д-р або проф., крім мене. Питався Василь Махно, чи я бажаю собі, щоб до мого імені додати проф. — я запротестувала. Вся ця титуломанія мені чужа, а зокрема ця фальшива титуломанія. В цьому оголошенні всі справжні професори мають титул д-р, а ті що не мають докторату названі професорами — доказ, що наші люди не мають зеленого поняття як вживати ці титули. В нашій родині справжній професор — це Максим. А я хоч і провадила два роки курс в Правничій школі мала тільки титул лектора і зовсім не бажаю себе підвищувати до чогось, що мені не належить. А справжній титул професора, це щось більше як “д-р”, бо всі справжні тенюровані вчителі вищих шкіл само собою мають докторати, а крім того титул “assistant professor”, “associate professor” і нарешті — “professor” [i.e. full professor]. Але в нас навіть дяків на парафії називали професорами, не згадуючи вже про галицьких “панів професорів” середніх шкіл тобто не університетів, а гімназій. [Остап перший свій заробіток в Америці здобув, співаючи на похороні панахиду, заступаючи дяка нашому спонсоріві отцеві Андрушкову. Після того йому сказали старі емігранти-парафіяни англо-американським діаспорним суржилом: “new professor має найс голос”.] Не маю амбіції бути таким професором.

Написали мені сьогодні електронні листи Пахльовська з Італії і Рябчук, який тепер в Едмонтоні. Рябчук приїде в квітні до США, має виступ у Вашингтоні і в Нью Йорку. Хочемо зорганізувати йому також виступ у Філадельфії. Це буде у вівторок 13 квітня. Я запросила його до себе в гостину. Приїде 12-ого, від'їде 14-ого.

Пахльовська організує всякі наукові конференції і інші заходи присвячені Україні на терені Італії — має поважні успіхи в цьому ділі, дуже активна. Але порушила в листі і досить болючу тему: Поповичі в Києві мають вартісну книгозбірню. Почали дарувати книжки бібліотекам і бачать, що ці книги не мають там належної опіки й уваги. І от Оксана питається, чи не можна б передати таку книгозбірню комусь в Америці чи Канаді? Це трагічна перспектива. Всі ми думаємо про те, щоб наші надбання передати колись в Україну, а тут раптом зворот у протилежному напрямі. Хіба може вони хочуть “продати” свою колекцію закордон за тверду валюту, замість того щоб дарувати її бібліотекам України?

Понеділок, 23 лютого 2004. Доходить 6 год. вечора.

В суботу весь день провела в Нью Йорку. Славко з Мартою приїхали по мене автом, ми вступили по Ларису, а тоді потягом до НІІ. Цей випробуваний спосіб транспорту для мене і вигідніший, і дешевший — не кажу вже про приємність їхати в доброму товаристві і вже по дорозі обговорювати поточні справи.

Тим разом засідання було довкола грошей: із самих відсотків не можна оплатити діяльності, необхідне бодай часткове порушення капіталу. Кожен суботній вечір для громади коштує кругло 500 дол. — треба оплатити не тільки оголошення в газетах, але і працівників НТША. Але це громадська активність, та й добра реклама для Т-ва. Чи варто це скорочувати, щоб заощаджувати гроші? Починаючи від січня НТШ-А припинило виплачувати платні Маркусям — але в цьому випадку це не лише викликане потребою економити, радше у випадку ЕУД, тут причиною є велике незадоволення, бо цей проект коштує вже близько мільйона доларів, а досі — після 14 років — не видно вислідів цієї роботи. Отже потрібний певний натиск і дисципліна для обох редакторів. Нажаль, з усього видно, що вони не вміли дати собі раду із цим проектом. Я подумала: Маркусь підставляв ногу Струкові і хотів конче бути редактором теж і англійської енциклопедії. Тепер бачимо, що якби були взяли Маркуся замість Струка до цієї справи, то ми не мали б 5-ти томної Encyclopedia of Ukraine. А Енциклопедія Діяспори, навіть якщо і появиться за життя Маркуся, то хто зна чи не доведеться нам червоніти за неї.

Після зборів була громадська імпреза: презентація нових книг. Виступали автори і редактори різних видань: Гунчак, Пеленський, Трембіцький, Іван Головінський, а на мою долю випало представити п'ять видань, що їх спонсорувала наша Видавнича Комісія, в тому числі мовознавчу монографію Даниленка (він виступав і сам після мого короткого вступу), збірник “Переяславська Рада”, монографію Яцюка про малярство і графіку Шевченка, Голоцванові еспанські переклади Кобзаря і Ганіткевичеву історію медицини. Мій виступ, що мав за мету заохотити публіку до зацікавлення і закупівлі цих книжок, дав добрі наслідки: хоч на залі було тільки 30 осіб — уторгували з книжок для НТШ-А майже

400 долярів.

Год. 8:00.

Завтра іду з Раном і Марилею до театру. П'єса в Arden називається "The Proof", здається щось à la "The beautiful mind". Намовляла я Віру прилучитися до товариства, але вона кілька днів тому ще була нерішена, а сьогодні подзвонила мені, що квитків уже немає. Між іншим, з Вірою ми недавно двічі були на вечері в ресторані. Ще як був Максим я запросила її до товариства і ми мали дуже смачну і приємну вечерю утрюх в недалекому ресторані "Marco Polo". На другий день я просила Віру поїхати зі мною повернути маленький килимок, що його я попереднього дня купила, поїхавши до крамниці з Максимом. Килимок виявився занадто темний і я вирішила його відмінити, а що Віра має добрий смак, попросила її поїхати зі мною. У висліді ми виміняли килимок за інший, вдвічі дорожчий, справжній перський з Ірану, вживаний, очевидно, за 320 дол. типу Namadan. Віра, бажаючи зрештешуватися за вечерю в Марко Польо, запросила мене до недалекого китайського ресторану.

Хочу завтра при нагоді зустрічі з колегами віддати у Ван Пелт книжку, яку тількищо закінчила читати. Відкрила я її випадково, працюючи над *Dissertation Abstracts International*. Потім переконалася, що ця докторська дисертація на Колумбії, встигла вже також появитися окремою книжкою. Це "The Mazepa Legend in European Romanticism" — автор: Hubert F. Babinski (Columbia University Press, 1974). Цю книжку можна було б запропонувати як кандидата на український переклад і видання в Україні. Автор мабуть поляк, але книжка не має ні одного фальшивого слова в бік України, навпаки. Хоч, очевидно, його основна тема не Мазепа, як постать історії України і наш національний герой, а Мазепа як легенда в малярстві, музиці і літературі. Дуже цікаво. Почалося все, якщо вірити Бабінському, не тільки від Вольтера і його біографії Карла XII, але ще більше від белетристичного твору "Memoires d'Azéma"(1764), "anecdotes" з життя цара Петра Великого, що їх автором був André Constant Dorville. Історія про молодого Мазепу на дворі польського короля, про його любовну пригоду з чужою жінкою і про те, як його голого прив'язали до коня і вигнали у степ — саме в цьому творі має свою генезу. Мазепу неприємного рятують десь над Дніпром українські селяни і там починається його кар'єра козацького провідника і борця за волю України. Ця легенда з різними варіаціями відображена в поемі Байрона "Мазепа", яка мала велике поширення на європейському континенті, і вплинула на поширення цієї теми і в літературі і в малярстві; серед малярів найбільш відомі Gericault, Delacroix, Horace Vernet, а серед цілої плеяди французьких письменників, що писали про Мазепу, найважливіший, очевидно, Victor Hugo. Бабінський вважає, що поема Гюго використана в символічному плані: "Genius is a Pegasus carrying the artist over the world into somber regions... Hugo implies that the whole society does not understand and appreciate the artist... Genius, the horse, and the artist who rides him are fused into one in the language of the poem. The tireless flight of Genius takes the artist out of the banal world to the horizon of the ideal. Here is a beautiful description of world-weariness. The real world is ennui, the ideal is genius..." (p.71) Окремі розділи трактують мазепинську тему в творах Рилєєва, Пушкіна, Словацького, згадуються і українські джерела, що вплинули на

цих та інших поетів.

Мазепа тепер взагалі був у центрі моєї уваги. Не тільки читаю манускрипт Валерія Шевчука, що є кандидатом на наше НТШ-івське видання, але недавно була тут у Центрі на фільмі Ільєнка “Молитва за гетьмана Мазепу”. Фільм надто сюрреалістичний (“забагато Фелліні, за мало Антоніоні”, сказала я пів жартом комусь. Всетаки це неабияка подія. Заля Центру була переповнена, немов на Святі Незалежності або Шевченківському святі, хоч квитки були дорогі — по 20 дол. від особи. Люди прийшли передусім тому, що фільм має славу контroversійного, що він заборонений у Росії. Аншлаг! А ще й продали значну кількість касет (купила і я і треба буде колись подивитися). Публіка, очевидно, таким дуже своєрідним мистецьким фільмом була розчарована. А мені найбільше сподобався виступ самого режисера: говорив цікаво, з гумором і неабияким знанням справи — дуже ефективно.

Тількищо телефонувала Марта Хом’як. Вона тепер у Вашингтоні, разом з Ростиком. Робила собі операцію коліна. Повертаються до Києва десь у половині березня. Телефонувала, очевидно, в НТШ-івських справах, має якісь передачі від кандидатів на гранти.

П’ятниця, 27 лютого 2004. Доходить 9 РМ.

Привезла я собі з Нью Йорку — серед інших книжок — також перший том “Листів до Коцюбинського” (бо раніше дали мені тільки спонсоровані нами том 2 і 3, а першого не могли знайти). Саме читаю. Тут найцікавіші для мене листи Винниченка та Вороного. Але ці листи зацікавили мене настільки, що я — будучи у вівторок у Ван Пелт — взяла собі останній томик творів Коцюбинського, де включені деякі статті і вибрані його власні листи. Яка це цікава, інтелігентна і західна людина! Як дуже він відрізняється від решти свого оточення. Подобалася мені його стаття “Згадки про Романа Сембратовича” — нічого я про цього редактора журналу “Ruthenische Revue” не знала, але написане це так живо і модерно, немов вчора. А листи самого Коцюбинського дуже цікаві і багато виявляють про його особистість, наставлення до людей, патріотичну українську настанову, міжнародні контакти та “творчу лабораторію”. В російськомовному листі до Олександри Аплаксіної (аякже, є і такі, очевидно скорочені, цензуровані!) пише Коцюбинський із Криворівні літом 1911 року і дає точний опис похоронного обряду, де стара померла гуцулка лежить під стіною, довкола на лавках, немов у театрі, багато людей, а в сніях молодь всю ніч веселиться. От звідки черпав письменник свої так геніяльно відтворені у “Тінях забутих предків” картини гуцульського побуту (що до речі залишаться в пам’яті мільонів людей завдяки Параджанову.) Але, як видно з листів до і від Гнатюка, не тільки власні враження Коцюбинського, але й етнологічні матеріали були стимулом і джерелом для цього його твору.

Пару днів тяжко попрацювала над матеріалами НТШ-А, написала пару листів, в тому і два із відмовою — прикро таке писати, але конче треба, бо як почнемо знижувати рівень до популярної публіцистики, то треба буде соромитись за ці видання, як вже було колись із

виданнями нашого НТШ-А в минулому.

Але відробивши громадську данину, я вирішила, що заробила собі на відпочинок: тобто не справжній відпочинок, а право на власну роботу над покажчиком до ULE70. Конечно треба щоб ця робота поступала вперед.

Четвер, 11 березня 2004. Доходить 9 вечора.

В суботу 6 березня їздила до Нью Йорку на засідання управи НТШ-А і на Шевченківську конференцію. Трофименки тим разом не їхали, але їхав Олекса Біланюк (бо Шевченківська конференція спільна з УВАН, УНІГУ, а тепер також і ГІКУ, тобто Гарріманським Інститутом Колюмбійського університету). Отже Олекса приїхав по мене, потім автом до Онишкевичів, а від них — потягом до НЙ. Я рада, що не мусіла їхати потягом вже із Філядельфії, бо мусіла везти важкий манускрипт у наплечнику, а користаючи з авта, завезла теж до Лариси торбу книжок, що їх прислав був на мою адресу (але мабуть для НТШ-А) Лесь Танюк. Засідання було конструктивно ділове, а конференція була помітна участю в ній двох осіб неукраїнців, які виступали доброю українською мовою. Джованна Сієдіна, італійка, що робить докторат на УНІГУ, говорила про італійські переклади Шевченка, а Рорі Фіннін з Колюмбії говорив про Якова де Бальмена, Шевченкового друга, якому присвячений “Кавказ”. Крім них цікаво говорив Фізер, критикуючи Грабовича і Забужко (так критикувати можна і навіть треба, це була критика на науковому рівні, не примітивна полемічна нападсть, як це буває в Літературній Україні!) Слабо виступив Федоренко, який дуже трафаретно цитував опінії слов’янських літературознавців про Шевченка.

В Нью Йорку я довідалася, що *Свобода* таки надрукувала мою минулорічну шевченківську доповідь — і то на першій сторінці! І навіть не цензурували моїх контрверсійних думок!

Пульсари прислали покищо тільки 38 примірників Максимової книжки мені, а йому також тільки частину того, що належиться. Кажуть, що вислали по 50 йому і мені — будуть реклямувати на пошті, бо пересилка ішла рекомандованою поштою.

Користаючи з нагоди, що проект Підмогильного вже завершений, я знову повернулася до попереднього свого пляну — видати у Пульсарах свою “Поезію і прозу”. Тим разом я запропонувала тираж 1,000 примірників, і без трьох критичних статей, а тільки з одною, новою, наново замовленою в когось, кого порекомендує видавництво. Лариса Копань подала мені новий коштоприс — на 2,925 дол. Це значно реальніше і я вже сьогодні дала їм знати, що я згідна. Мають зробити мовну редакцію прози, замовити якесь художнє оформлення. Я спочатку думала, що пошлю їм свій “Автобіографічний літопис”. Але прочитала його свіжим оком і вирішила не давати. Вистане дати тільки сторінку біо-бібліографічних даних про автора.

Мала я також думку, що може замість “Автобіографічного літопису” було б цікаво читачам прочитати мій довгий лист до Лялі, який описує мою першу подорож в Україну. Почала шукати за цим листом серед свого листування ... і не знайшла. Але шукаючи,

почала переглядати старий архів — Боже мій, скільки там цікавого! Пару годин присвятила, упорядковуючи деякі листи за адресатами (як це я роблю з Остаповим архівом), а найбільший успіх, що викинула торбу всяких ділових паперів, квитанцій ітп. Це мені треба конче робити що якийсь час, бо ж не можна такого неупорядкованого архіву залишати на клопіт дітям. Та й самій мені, якщо доживу, варто було б мати ці листи упорядковані. Можна було б дещо з того навіть опублікувати (наприклад листування з Ізарським.) Але і Остапів архів ще не зовсім упорядкований, ще і з нього можна було б дещо вибрати і надрукувати. Все це чекає на час, коли я нарешті позбудуся головства у Видавничій Комісії НТШ-А. А це не буде раніше як у травні 2006 року.

Субота, 13 березня 2004. Год. 9 вранці.

В четвер в Еспанії стався великий терористичний акт: терористи підклали бомби у вагони потягу: вибух спричинив потрясаючу катастрофу: загинуло 200 людей, а біля 1500 поранених. Вчора в усіх містах Еспанії відбулися багатоміліонні демонстрації — як вияв жалоби і протесту проти терору. Досі немає певности, хто за тим стоїть: мусульманські терористи чи ЕТА — організація басків, які вже і раніше виконували терористичні акти в Еспанії. Уряд кидає підозріння на басків, бо мають бути в неділю вибори до еспанського парламенту, але баски заперечують свою причетність. Як би не було — страшно. Як дуже модерний світ і західна демократія відкриті для фанатичного тероризму! І як з ним боротися, не затрачуючи громадянських вольностей і не перетворюючись у поліційну диктатуру?

А турбота про тероризм в Європі матиме для нашої родини тепер ще й особисті мотиви. Іванко саме сьогодні їде на два тижні із шкільною прогулянкою до Німеччини, до міста Hersbruck, біля Nürnberg-у. Це своєрідна виміна середньошкільників: вони там житимуть в німецьких родинях, ходитимуть до школи, відвідуватимуть туристичні об'єкти (серед них замок Neuschwanstein, Rothenburg!), а в жовтні німецькі гімназисти приїдуть — за цією ж виміною — до Торонто. Прогулька під опікою вчительки Neumann (німки за походженням, що має десь біля Герсбургу родину). Хоч Іванко знає перфектно три мови — українську, англійську і французьку — німецької він ніколи не вчився. Але там всі говорять по англійському, отже я не передбачаю жодних труднощів. Навпаки, я дуже рада, що він сам виявив охоту їхати — подорожі вчать, як кажуть поляки (podróże kształcą). Освіту обов'язково треба збагачувати контактом з іншими культурами і людьми. Може і почне вивчати трохи німецьку мову. Маю надію, що такі прогульки будуть колись і до Франції, і дуже хотіла б, щоб міг поїхати і Стефанко. Я так і сказала їм: на мотоцикл я грошей не дам, але на студійні подорожі, або на літню школу в Гарварді чи деінде можете числити на бабину субсидію! Нарешті маю першу змогу на таку “стипендію” своєму найстаршому внукові!

Правда, є певні в цьому обмеження: ось повідомила мене моя внучка, що її прийняли до ексклюзивної школи в Конетікат. Чи піде вона туди ще не відомо. Але ці приватні школи дуже дорогі — кажуть десь біля 30,000 дол. на рік. Вони, нібито, дають добру освіту, але головне — добрі контакти з американською елітою і майже гарантований доступ пізніше

до Гарварду, Єйл чи інших найкращих високих шкіл Америки. Ну, якщо такий у них план — дай їм Боже. Ія заробляє великі гроші, вона тепер збирається виходити заміж за заможного американського режисера (який доробився грошей на фільмах жахів, але — казала Ія — є режисером одного славного фільму (Wes Craven: *Music of the Heart*, 1999 — мушу колись позичити собі і подивитися що це таке?) Можливо план Ніни піти до boarding school якоюсь мірою пов'язаний з цим рішенням її? Але мені особисто мало імпонують такі клясові social climbing — в мене завжди було більше схильності до соціалізму! І я занадто бідна, щоб спомагати елітарну американську гімназію! Мої невеликі гроші мусять піти на часткову допомогу для високих студій моїх внуків, а середню освіту нехай забезпечують їм їхні батьки.

Вчора цілий день працювала, підготовляючи дискету для “Пульсарів”, елімінуючи з дискети “Тихих розмов” усі переклади моїх поезій на чужі мови, та всі три критичні статті. Зробила пару дрібних поправок, перередагувала “Заголовки поезій і оповідань” та “Авторські примітки”, додала біо-бібліографічні дані “Про автора”. Ще доведеться надрукувати повний текст, щоб не було непорозумінь.

В новому номері журналу “Книжник review” (но. 3 за 2004) — несподіванка. Дають вони своєрідний “Дайджест” преси. І от раптом бачу: цитата з моєї недавньої статті в “Свободі” “Де читач і покупець української книжки”! З притаманною їм легковажністю не позначають ні мого прізвища, ні назви статті, ні дати газети — але це подане під рубрикою: “Svoboda”! Цікаво, видно хтось із них читає “Свободу”! І як оперативно реагує! Адже стаття в “Свободі” була тільки кілька тижнів тому!

Між іншим, забула я згадати: переглядаючи старе листування, знайшла вирізок надрукованого мого листа до редакції “Нашого життя” із 1970 року, очевидно не включеного в мою “Автобібліографію”, а крім того, в конверті — 200 дол. готівкою! Sami nie wieście, co posiadacie! Це очевидно наслідки влому і злодіїв — вони тоді розсипали всі мої папери, а серед них і заховані гроші! (Нехай не думають мої спадкоємці, що працюючи над архівом зможуть знайти якісь гроші — це була б добра заохота, щось так, як у цій легенді про скарб захований у землі, що примусив синів розкопати й обробити землю — але ці знайдені гроші — чистий дотепний випадок, я не маю звичаю ховати гроші між листи!)

Серед книжок Танюка була одна, що мене зацікавила і я позичила собі в Лариси (бо їй завезла всі його книжки) і саме по ночах читаю. Це щоденник, т. 3 тритомника “Слово. Театр. Життя” (Київ, Альтерпрес, 2003). Знайшла я там вчора таку цікаву цитату: стор.157. 15.лютого 1957.: “Клубна робота? Червоні кутки з плакатами про урожай, жажливі фото, гасла... І взяв мене страх. Відчуття провінційної безпорадності. Рішучий контраст між книжним моїм вихованням — і брутальною реальністю. Діяльність без осмислюючого начала, без опори на духовну теплоту. Що більше читаю, то більше відчуваю самотність. Ще коли ми були мешкетерами, голоси наші не видавались мені самотніми: ми звучали к्वартетом, а це вже багатоголосся. Тепер я більше мовчу — про сокровенне. Аби тільки не засмоктала мене байдужність. Бо часом буває так скучно!!!”

Це не тільки про волинську провінцію советського часу! Таке можна сказати і про провінційність України взагалі, про брак справжньої інтелігенції, про культуру зведену до самодіяльності, про літературу, де як казав колись про діяспору Костюк “примітив нас заливає”, це про причини, чому таланти і генії, як колись Гоголь, переходять до більш розвинутих культур. “Чигає на мене провінція”, повторюю собі часом рядки з Ігоря Калинця. Сумно.

Написав Бакула. Має різні клопоти з редагуванням Остапового тексту, але книжка вже в друкарні і скоро буде готова. Дам йому знати, щоб передав 5 примірників книжки Марійці Канській — це буде для неї неабияка подія!

Вівторок, 23 березня 2004. Доходить 9 вечора.

В неділю були ми з Вірою Лащик на постановці “Отелло”. Приїхав з Міннеаполісу Guthrie Theater і кілька днів гостювали в Annenberg Center на кемпусі Пеннсільванського університету. В ролі Отелло був Lester Purry, в ролі Яго — Bill McCallum, Десдемоною була Cheyenne Casebier. Перша половина п’єси мені сподобалася. Несподіванкою було, що актори були вдягнуті в чорні формальні убрання 19 століття, або в мілітарні уніформи — це наближало п’єсу до нашого часу. Грали в першій дії непогано, декорації були відносно прості, але помислові, добре була поставлена сцена авантюри підпитих солдатів. Але після перерви вистава помітно погіршилася. Вбивство Десдемони на ліжку посеред сцени перетворилося у свого рода фарс — Отелло дусив її, а вона дригала ногами на ліжку і це викликало сміх, немов би це була комедія! Завинив, думаю, режисер (Joe Dowling) — треба було знайти іншу розв’язку. Але і актори не були на висоті. Єдиний Яго витримав у своїй ролі до кінця. Тим разом, всупереч моїм звичкам, я собі прочитала оригінальний Шекспірівський текст перед виставою. Подумати тільки: ця драма живе на сцені уже повних 400 років!

Незабаром візьмуся за “Короля Ліра”. Прочитаю собі текст, поки поїду до Нью Йорку на постановку з Крістофером Пламмером у головній ролі. Намовила мене на це Ляриса — ідемо на матіне 7 квітня! Рецензія в *New York Times*-і була дуже похвальна: “Christopher Plummer ... is giving the performance of a lifetime ... he delivers a Lear both deeply personal and universal, a distinctly individual man whose face becomes a mirror for everyman’s mortality.”

Я взагалі цього року часто буваю в театрі. От і завтра іду з Марією і Раном на виставу до Арден — навіть точно не пригадую назви, щось сучасне. Добре мати передплату і ходити регулярно на всі ці драматичні постановки — але це стало можливим для мене тільки тому, що Ран запропонував, що після вистави відвезитиме мене додому. Сама я не одважилась би поночі повертатися додому, хоч може я вже стала занадто вигідна “стара дама”? [Адже справді могла б поїхати власним автотом!]

Іванко вже двічі писав електронною поштою з Німеччини. Цікаво, що не зважаючи на труднощі транслітерації, він таки пише ... українською мовою! Це навіть дивує. Адже знаю молодих людей з України, які — щоб не завдавати собі труда транслітеруванням

кирилиці — воліють писати англійською мовою! Задоволений мій внучок, маю надію, що повернеться щасливо збагачений досвідом і повний свіжих вражень.

Всі три українські газети, що їм я послала новинку про появу Максимової книжки про Підмогильного — *Свобода, Америка і Народна воля* — надрукували її майже без змін. *Свобода і Америка* дали репродукцію обгортки. У висліді цієї реклями, Віра купила в мене один примірник.

А ми з нею були після вистави також на вечері в ресторані “Lemon Grass”. Завтра на вечерю до ресторану не підемо, Марія з Раном мають якийсь великий полуденок, а вистава починається вже о 6:30. Я собі поїду на пару годин праці до бібліотеки Ван Пелт, а на 5 год. домовилася з Раном і Марією на зустріч. Може десь перекусимо піцою.

Лариса з Любомиром і Софійка з Титом були два тижні на Мальті. А це дало мені змогу взяти собі трохи вакації від справ НТШ-А. Були ці два тижні для мене дуже продуктивні: зробила чимало праці над покажчиком ULE70, трохи почала упорядковувати свій архів (листування), підготувала і вислала до Пульсарів дискету і надрукований текст поезій для “Вибраного”, обмінялася кількома листами з Ларисою Копань в справі друку цієї книжки, а завтра кину до скриньки підписану угоду. До банку зможу поїхати аж після завтра, щоб послати їм половину грошей.

В конгресі відбуваються слухання в справі трагедії 11 вересня 2001 року. Мовляв, чи адміністрація не занедбала була боротьби з тероризмом, чи не можна було запобігти цій трагедії? У цих слуханнях зізнають перед комісією представники обох адміністрацій — не тільки Буша, але і Клінтона. Цікаве для всього світу дійство американської демократії. Бушові тепер не везе: ось знову один з колишніх його службовців написав книжку, де обвинувачує уряд, а зокрема президента, в тому, що вони мали фіксацію на війну з Іраком і всупереч доказам протилежного — хотіли конче пов’язати терористичний акт 9/11 із Садамом Гусейном. Ну, маю надію, що всі ці ревеляції допоможуть в листопаді повалити республіканський уряд. “Regime change begins at home”, як писало на автах у Каліфорнії в час, коли Буш говорив про те, що конечно треба змінити уряд в Іраку. Але незavidна доля випаде сенаторові Керрі, якщо він успадкує від Буша всі ці колосальні проблеми. В Іспанії, після недавнього терористичного акту, у виборах програв прем’єр, який підтрмував Америку у війні, а його наступник вже заповів, що забере еспанських миротворців з Іраку.

П’ятниця, 26 березня 2004. 9:00 увечорі.

Іванко сьогодні щасливо повернувся додому. Сам мені потелефонував. Я рада була почути, що він уже тут, що кінець нашим хвилюванням. Найбільше йому сподобалися Альпи і замок Людвика. Їздив навіть до Інгольштадту — міста, в якому народилася його мама.

Вистава в “Arden”-і називалася “Tooth and Claw”. Це нова п’еса, світова прем’єра. Автором її є Michael Hollinger. Дія драми відбувається на островах Галапагос і темою є, очевидно,

теорія еволюції, і конфлікт між бажанням зберегти довкілля і економічними потребами сучасності. Режисером був Terrence Nolen. В головних ролях — Susan McKey, Donald Grody, Alvaro Mendoza. Грали незле, найліпший був старий Grody. В самій п'єсі може варто було загострити конфлікт між дослідницею і робітниками і прискіпити темпо.

Вийшла смішна заковика. Знаючи, що вистава скінчиться не дуже пізно і що Ран з Марією відвезуть мене додому, я вирішила почастувати їх бігосом і пивом. Витягнула вранці коробку з морозильні, щоб відморозилося. Справді, вступили, скористали із запрошення. Тимчасом я до коробки — а там не бігос, а телятина в сосі! У висліді гостила їх не бігосом, а цілим нашвидкоруч зготованим обідом!

Але вчора Віра підкинула мені куплену в польській крамниці на моє прохання ковбасу і я сьогодні наварила велику миску бігосу — бо з практики знаю, як добре мати заморожені порції на випадок несподіваних гостей!

“Пульсарам” я вже послала половину грошей і підписану угоду. Цікава і не дуже приємна новина: мої електронні листи до Києва — повертаються! Пару листів адресованих Ларисі Копань мусіла послати за посередництвом Максима. Юрій Копань перевіряв у комп'ютерщиків, що таке. Виявляється, що їхні сервери заклали нові якісь фільтри і мою адресу “penn.edu” трактують як “spam”!! Це мабуть наслідки моїх частих пересилань на адреси в Україні різних рапортів і матеріалів преси. Я робила це свідомо, бо вважаю, що Україні грозить ізоляція від вільної інформації, зрештою мої адресати нераз мені за це дякували. Але мабуть тепер — у рік виборів — в Україні починають робити натиск не тільки на пресу і телебачення, але і на інтернет. Нібито боротьба із “спеммом”, але насправді — ефектовна цензура.

Четвер, 1 квітня 2004. Доходить 10 вранці.

Сьогодні о 11:30 маю замовлену візиту в подіятра, недалеко тут на Челтенгем евеню. Називається він Ronald Small і я нічого про нього не знаю, за винятком факту, що одна з працівниць нашого українського банку дуже позитивно про нього говорила. Це й перерішило справу, що я вибрала саме його — бо в моїй околиці подіятрів досить багато. Побачимо, що він скаже про мої ноги. Але, очевидно, якби настоював на хірургії, то це може бути кінець нашим відносинам. Бо якби треба робити операцію, то, зрозуміла річ, не йому, а фаховому ортопедові. Але мені треба когось, хто вирізув би мозолі на моїй правій стопі, обрізув нігті, порадив може якісь підкладки або що — щоб легше було ходити. Побачимо.

Вистава у театрі Wilma у вівторок називалася “Wintertime”. Це нова п'єса, світова прем'єра. Автор: Charles Mee, режисером був Jiri Zizka. Весела комедія, з деякими (часом на мою думку — надмірними) вставками slapstick. Сюжет вдячний для відтворення наших сучасних “o tempora! o mores!” Хлопець везе дівчину в час перед Новим Роком до літньої садиби своїх батьків, у гори, в ліс. [Гарна, між іншим, сценографія, із справжніми деревами]. Хоче там, на самоті, освідчитись їй у коханні і запропонувати подружжя. Коли

вони вже там, раптом виявляється, що в домі вже є пара коханців — мама хлопця із своїм любовником. А згодом з'являється ще батько із своїм гомосексуальним партнером і ще дві принагідні лесбійки. На цьому тлі побудована вся фабула. Найбільше подобалася мені сцена в першому акті, де актори несподівано витягають на авансцену великі двері, щоб дати змогу всім по черзі виявляти свою злість тріскаючи цими дверима! Дотепна вигадка!

А я тепер в полоні театру: читаю щоденник Танюка, а там багато записів лекцій Мар'яна Крушельницького про режисуру і драматургію. Між іншим: слово драматург, яке в українській мові рівнозначне з автором п'єси, в американських театрах вказує на посаду дорадника театру, який вибирає та інтерпретує для постановки п'єси. Автор — не драматург, а “playwright”.

Велика П'ятниця, 9 квітня 2004. 1 пополудні.

Цього року Великдень випадає разом по обох календарях. Але на неділю заповідають дощ — отже дітям на Михайлівці, мабуть, вийде ускладнення з гагілками. Я була в церкві минулої неділі — була така маса людей — стояли попід стінами, між рядами лавок, у притворі, на дворі. Все це — майже поголовно — новоприбулі. А біля парафіяльного будинку, де я пішла відібрати замовлену паску і вареники — чула я, як молода жінка розмовляла по мобільному телефоні — російською мовою. Маю надію, що це зросійщення з України не перекинеться також на діаспору.

В понеділок я не на жарт зажурилася: розібрала мене простуда: катар, біль голови, з носа тече. Турбота була передусім через те, що я в середу мала їхати з Ларисою до Нью Йорку — не на засідання НТШ-А, тим разом — а до театру на постановку “Короля Ліра”. Я почала “кінську курацію” заваром імбиру, часнику, цитрини і перцю, але крім того купила собі в аптеці антигістаміни. Помогло. В середу я була в досить добрій формі, до НЙ поїхала, з носа мені не текло, погода була гарна, я навіть не надто утомилася — встала вранці о 6-ій, а 9:30 я вже була назад вдома.

Вистава була в театрі “Vivian Beaumont”, в Lincoln Center. Короля Ліра грав знаменитий старий актор Christopher Plummer, лавреат багатьох нагород, ветеран сцени і фільму. Грав він Ліра як примхливого старого деспота, що тільки на старість літ відзискує свою гуманність. Режисером був Jonathan Miller. Сцена без будьяких декорацій: тільки дерев'яний поміст, дерев'яні сходи з бальконом, і вихід із сцени в сторону публіки, що давала змогу для акції на трьох площинах. Актори в костюмах 17-ого століття. В основі п'єси — народна казка з 12 століття, використана в літературі не один раз ще перед Шекспіром. Шекспірівського Ліра ставили вперше 1606 року. І живе ця річ на сцені вже сотні років!

Між іншим, в Танюковому щоденнику є цікаве звітлення з постановки “Ліра” в Києві 1959 року, де головну роль грав Мар'ян Крушельницький. Переклад був Рильського, але не з англійського оригіналу, а з російської версії. Проте Танюк каже, що “переклад Рильського прекрасний, мова виразна, власне українська, проста і чиста” — варто може

було б десь знайти і прочитати? Танюк описує сцену, коли Лір-Крушельницький на карті розподілює своє королівство. “Гарна деталь: хтось із почету спробував зазирнути йому через спину у карту. Лір рикнув і рвучко затулив карту червоною шматою: лютий пес чи лев, який гризе кістку, зробив би інтуїтивно саме так — ‘Моє, не чіпай!’” А далі — розвиток. Лір поволі повертає голову і дивиться на того, котрий насмілився. Погляд — вирок. Варта дивиться на Ліра. Ствердний кивок голови — і нещасного виводять. За лаштунками здавлений крик. Смерть. Розподіл триває.” — Такої сцени у нью-йоркській виставі не було. А може я її просто не помітила? Сиділи ми досить високо, збоку сцени. Танюк досить докладно описує всю постановку. В сцені бурі, каже, “Крушельницький уникає трагікомедійності. Він волає до небес, як людина, що гине — гине, усвідомивши своє ‘я’, гине, вперше з такою силою відчувши несправедливість світу, який подарував йому цю істину вже тоді, коли наслідками її він не здатний скористатися ... тут Крушельницький не вдається до патетики, не намагається перекричати бурю. У нього розмовна інтонація, без будь якого шаленства. З бурею Лір сперечається, іноді навіть пошепки.”

Мусіла бути цікава вистава, але коли Крушельницький запропонував, щоб її повторити на українській декаді в Москві, сказали йому: ні, тільки радянський сучасний репертуар!”

В додатковій книжечці, що її я купила за доляра, професор Гарвардського університету Michael Ignatieff пише: “What we think Lear is about depends on how old we are, how much we have lived” і робить таке заключення: “Lear begins to learn only when he becomes homeless, when he steps into the zones of danger and begins his awesome downward flight from madness to insight, from blindness to sight. The play refuses to sentimentalize home and family, and is also too wise to romanticize suffering. Lear is redeemed by his passage through madness, by discovering a capacity for selfless love, but the suffering that teaches him these lessons is too terrible for him to bear: he learns everything, but too late.”

Цікава для мене едукація. І то Шекспірівська. Недавно вперше бачила “Отелло”, тепер “Ліра”. Лариса бачила Ліра вже кілька разів, навіть українського, у Львові, де головну роль грав Ступка. (Каже Лариса — не дуже добре, Ступка найкращий — у ролі Тев’є!)

Великдень, мабуть, проведу на самоті. Ніхто мене не запрошував. Запрошували Головінські і Геврики, але я не можу нікуди вибиратися поза Філядельфію, бо в понеділок приїздить до мене Микола Рябчук. Він матиме у нас виступ в УКУ у вівторок. Після його виступу пляную запросити кілька осіб на бігос і пиво.

Середа, 14 квітня 2004. 8:30 вечора.

На Великдень поїхала вранці до церкви — була на Михайлівці ще перед 8-ою і тому могла запаркувати авто на площі, а не на траві. Погода була дощова і понура і тому — після відправ — я не залишалася на гагілки, а поїхала до Шиприкевичів на запрошений великодній сніданок. Були там тільки обоє Волчуки і стара пані Олена Шиприкевич, майже зовсім уже сліпа, на інвалідному візочку, але при повній пам’яті. Волчук дав мені

другий том своїх спогадів, (фактично хотів продати, але я йому запропонувала дати у виміну Максимову монографію про Підмогильного). Довго я в них не забарилася, решту дня провела вдома, на самоті.

Чекала мене під вечір радісна вістка з Познаня: Бакула повідомляв, що польський переклад Остапових спогадів вийшов в суботу з друкарні! Готовий! Збулося! Але я не скоро ще отримаю сигнальний примірник, бо Бакула в понеділок виїздив на 10 днів до Києва і не встиг надати мені книжку. Ну, нічого, мушу потерпіти, ждатиму. А ще й подумала з радістю: він напевно завезе кілька примірників до Києва! Адже цього року в Україні відзначають рік Польщі, в Польщі — рік України. Добросусідські відносини процвітають, отже Остапова книжка появилася саме в пору!

В понеділок пополудні приїхав Микола Рябчук. Я не мусіла виїздити по нього аж на 30-ту вулицю, а тільки до станції в Мельроз Парку. Приїхав саме вчас на вечерю (гречана каша із зразами зробила на диво добре враження: сказав мені: а знаєте, я торбину гречки привіз собі до Едмонтону з Києва і ще потім наказав Наталці, щоб привезла знову, бо там гречаної каші в супермаркеті я не міг знайти!) При доброму вині і коньяку провели вечір на цікавій багатогранній розмові. У вівторок вдень нікуди не ходили, Микола трохи часу провів на моєму інтернеті, а сніданок і обід з борщем, варениками, курочкою-перепілкою та вином давав нагоду для продовження розмов на різні теми.

Вечір в УКУ зібрав рекордове число учасників (40+), Микола виступив блискуче, змальовуючи реалістичну і не дуже привабливу картину політичної ситуації в Україні, був живий відгук публіки у дискусії, та й продано 20 Рябчукових книжок. [Тому, що вечір був не в Центрі, а в УКУ, не треба було платити за залю і Заліпський мав змогу дати Рябсукові невеликий 100 дол. гонорар. Думаю, що Микола був задоволений із свого успіху]. Після вечора в УКУ я запросила деяких знайомих до себе на “бігос і пиво” і ми ще пару годин продовжували спілкування з цікавим гостем. Не всі запрошені могли прийти, але були на цій зустрічі в мене обоє Волчуки, Трофименки, Біланюк, Віра Лащик, обоє Заліпські. Сьогодні вранці, після обильного сніданку, Ромко Процик забрав Рябчука автом до Нью Йорку. Вполудне там відбувався невеликий семінар на тему “Евразії”, тобто дискусія довкола цієї неприємної для нас термінології. Правда, я думаю, що не допоможе нам тут на заході боротися проти американського звичаю класифікувати Україну, як частину Евразії, якщо сама Україна замість пхатися всіми силами на захід, безконечно фліртує з Росією і всякими можливими євразійськими структурами.

Рябчук обдарував мене цілою бібліотекою книжок — не тільки своїх і Наталки Білоцерківець, але навіть Андруховичевою книжкою про Антонича (що за нею я вже навіть шукала), та й брошурою про Жулинського і його батька. А розмови з ним збагатили мене всячиною важливих інформацій: про “Критику” і Грабовича і причини, чому Рябчук вийшов із складу редакції, про Римарука і Скуратівського, про мовну ситуацію в Україні (він вважає, що ситуація не така безнадійна, як на перший погляд здається людям з діяспори), про видавничі справи в Україні і в сусідній Польщі, де вийшла вже друга Рябчукова книжка (для першої видавництво отримало грант від Сороса і могло дати

Рябчукові одну тисячу доларів гонорару та й зорганізувало йому серію авторських виступів та інтерв'ю, щоб книжку реклямувати, для другого перекладу видавництво вже не потребувало субсидії — книжка добре розходитьса і себе оплачує. Видання Критики, якщо розійдеться 4,000 примірників, також себе оплачують, але продаж тільки частково налагодна в Києві, у Львові і ще десь там — на провінції про ці видання ніхто навіть не знає).

Доповідь у вівторок давала досить песимістичну картину політичної ситуації в Україні. Дві України — не треба розуміти, каже Рябчук, як географічне протиставлення зрусифікованого сходу і національно свідомого заходу. Ці дві України можна знайти і на сході, і на заході. Але найбільша маса населення — амбівалентна, не визначена у своїй ідентичності, у своєму виборі між Європою і Росією. Влада цю амбівалентність і невизначеність свідомо підтримує і плекає, бо це допомагає їй втримуватися при кермі. Крім того Рябчук характеризує владу, як таку що плекає свідомий шантаж, як засіб контролю над інакодумаючими: збирають на всіх “компромат” (а мовляв, кожен бізнесмен чи підприємець, щоб утриматися на поверхні, мусить так чи інакше полягати на квазі-легальних методах, хабарах, корупції, обминанні податків, і тому “компромат” можна зібрати на будь кого і у відповідний час, коли хтонебудь відважується стати в опозицію, цей компромат використовують, щоб примусити людей до лояльності. Взагалі Рябчук схарактеризував сьогоднішню Україну, як продовження Української Радянської Республіки з додатком політичної самостійності. Чи може щось у близькому майбутньому змінитися? Чи може Ющенко перемогти і направити цю ситуацію? Рябчук не потішив аудиторії оптимістичними прогнозами: він думає, що Кучма знайде спосіб кандидувати втретє і залишитися при владі.

Субота, 17 квітня 2004. Полудне.

Гарна весняна погода: цвітуть магнолії, форситія, нарциси, навіть вже й овочеві дерева. Завтра має також бути гарно: вибираюся до Баунд Бруку на Проводи. Уляна з Марусею Пасічник уже полетіли туди з Торонто сьогодні — вони там ночуватимуть і будуть до завтра. Маю надію, що зустрінемось: ще не знаю, чи поїду з Вакуловськими, чи сама автом. Вакуловські поїхали туди вже сьогодні, упорядкувати могилу, отже я не певна, чи поїдуть вони і завтра, бо Туся щось не зовсім добре почувалася вчора.

Є прикра новина: у Славка Яримовича виявили тумор на мозку. Не відомо ще, чи братиме радіяцію — прогнози погані. Говорила я з Мартою Яримович: вона і сама недавно перейшла операцію жовчі, отже ще не зовсім сильна. А сильною мусить бути, бо загроза для життя Славка поважна і напевно ще треба буде багато страждань, поки дійде до кінця.

Як завжди в таких випадках, думаю: скільки мені ще залишилося часу? Я й на пенсію вийшла так рано, бо казала своїм американським колегам: “я не маю часу заробляти гроші, бо мені життя кінчається”. Минуло вже десять років мого життя на пенсії: багато встигла зробити — колекція книг на шафі у вітальні є промовистим доказом успіхів. Але скільки в мене ще плянів!

Ось саме викінчую роботи покажчик до ULE70. Поспішаю, бо хотіла б завезти готовий манускрипт і комп'ютерний набір на касетах, коли під кінець травня поїду до Торонто. Вже навіть мала нагоду запитатися по телефону Когута: чи висилати це поштою до Едмонтону, чи до Торонто. Доручив передати Романові Сенькусю — отже повезу до Торонто.

Трохи переб'є мою роботу приїзд Софійки (просто з Баунд Бруку) — але не так її приїзд до мене, як факт, що я прийняла її запрошення повернутися разом з нею до них до Гантеру і побути там кілька днів.

Довго я там не збираюся бути, в суботу або в неділю повернуся поїздом, але всетаки кілька днів буду здаля від свого комп'ютера і своєї роботи над ULE70. В травні ще переб'є мені конечність виготовити звіт на річні збори НТШ-А, які будуть 22 травня — два дні перед моїм відлетом до Торонто.

Зроблю все можливе, щоб встигнути!

Середа, 21 квітня 2004. 10:00 PM. Гантер.

Я в гостях у Софійки і Тита Гевриків, у їхній новій, прегарно влаштованій хаті, із чудесним краєвидом на високі гантерські гори. Хата повна античних оригінальних меблів, яскравих орієнтальних килимів, мистецьких картин, а бібліотека — в окремій кімнаті на першому поверсі — має не тільки цілі стіни — від підлоги до стелі — заповнені книжками, але і дві високі драбини на коліщатах, немов у якомусь середньовічному монастирі.

Приїхала я сюди з Софійкою сьогодні пополудні, відбувши вчора ввечері Раду Бібліотеки. За планом побуду тут до суботи, а в суботу із Софійкою поїду до Нью Йорку, а звідтам сама поїздом додому.

Ходила я сьогодні вже на одногодинний прохід дорогою, що по ній майже не їздять авта: тиша, безлюддя. По той бік дороги від Гевриків — невеликий ставок, де плавали вдень качки, а тепер звідтіля доходить до нас голосне рохкання жаб.

В розмовах з Титом переконалася, що він любить цю свою за власним планом побудовану хату і любить повертатися сюди після побуту в Нью Йорку. Говорили ми і про PENN, і про українську політику, і про війну в Іраку, і про Титові плани написати книжку спогадів про поїздки в Україну в 60-их роках та переплести ці спогади листами від дисидентів, що з ними Геврики мали тісні дружні зв'язки. Тит — всупереч реляціям Софійки — зовсім не здається мені здепримованим, хоч, можливо, що він тут трохи самотній, бо Софійка часто у роз'їздах.

П'ятниця, 23 квітня 2004. 10:45 PM. Гантер (насправді — Jewett).

Вчора — при гарній сонячній погоді — ходила на довгий прохід, насолоджувалась

краєвидом, читаючи другу частину спогадів Юрія Луцького, набувала цікавого досвіду місцевих реалій, коли поїхала із Софійкою і Титом відбирати пошту (около 3 милі автом), а потім — відвозячи автом (10, а може й більше миль!) сміття. Околиця Гевриків мало заселена, тут багато простору — полонин і лісу, зовсім без хат. Каналізації, очевидно, немає — тільки приватний cesspool. Вода також із власної глибокої криниці. Але хата модерна з усіма атрибутами цивілізації — дві лазнички з гарячою і зимною водою, електричне обладнання, пральна машина, сушарка (між іншим — не внизу, а на поверсі, біля бібліотеки!), посудомийка, etc., etc. Два комп'ютери — один PC і один Мекінтош, телевізор з VCR і DVD, добра класична музика з якоїсь місцевої станції. Вчора до пізна дивилися на фільм “Молитва за Мазепу”, що його я привезла їм у дарунку. (Фільм нікому з нас не подобався, але це досить важливе і цікаве явище і добра тема для розмов).

Сьогодні був хмарний і дощовий день. При нагоді відбирання пошти, Софійка повезла показати мені околицю: Conifer Lake West, де над озером, у лісі, здаля один від одного живе чимало українських родин (більшість — тільки літом!), а також повезла мене дорогою попри “Карпатію”, церкву і гражду, до мотелю Хеніа, який тепер відновлений і має великий успіх у туристів завдяки вмілому керівництву новоприбулого молодого українця-лікаря. Його ми зустріли, говорили з ним. Тижневий побут у “Ксені” літом коштує 400 дол. від особи, разом з харчем. Внизу повновода гірська річка, але купатися у ній тепер заборонено.

Увечері поїхали разом з Титом до ресторану на вечерю. Ресторан Deer Mountain Inn, що його власницею є полька Danielle Gortel, має своєрідну елегантну атмосферу і знаменитий харч (я їла swordfish) — він гарно положений, але здаля від головної дороги. Доїхати до нього не легко, зокрема увечері, коли там не тільки дощ, але й густа мряка. Мені було трохи страшно, але Софійка — героїня нашого часу, відважна, пробоева жінка з неабияким запасом енергії і відваги. Турбує мене трохи факт, що жити тут у цьому відлюдді можна тільки при допомозі авта і з добрим шофером — а Тит сам автом не їздить і через те у всьому дуже залежний від Софійки.

Телефонувала Лариса і заохочувала мене прийти завтра до НТШ-А на наради про архіви, але я не дуже хочу тинятися по Нью Йорку з валізкою — волю, приїхавши із Софійкою до Нью Йорку, зразу поїхати із Pennsylvania Station додому — може навіть не NJ Transit через Трентон, а дорожчим поїздом Amtrak — щоб було скорше і вигідніше.

Понеділок, 26 квітня 2004. 9:00. Філядельфія. Річниця Чорнобиля.

NJ Transit — з пересідкою у Трентоні — коштує до Нью Йорку і назад тільки 12 дол. (для пенсіонерів, таких як я), а Amtrak, навіть із належною сеніорською знижкою, 40 дол. в один бік! Але я вирішила не ошаджувати гроші, а ошаджувати свої сили: сіла на потяг о 11-й, а о год. 2-ій була вже вдома. Зі станції в Мельроз парку прийшла пішки, тягнучи свою маленьку валізочку на колесах. В нашій дільниці — весна у повному розквіті — навіть мій рожевий догвуд привітав мене у пишній своїй красі, а до вікон гостинної кімнати, що колись була Остапова, заглядає уже зовсім розквітлий фіолетний бузок!

В неділю до церкви не пішла, але була на дуже добромu концерті Капелі Бандуристів! Тим разом концерт був не у Центрі, а в залі Manor College. Присутніх було не менше як 400 осіб — публіка вдячно аплодувала хористам. В програмі крім народних пісень, були також композиції Китастого, Ніщинського, Леонтовича, Гнатишина, Брамса, Ґуно і релігійні пісні Дилецького, Вербицького та “Amazing Grace”. Зустріла я там Віру Даттон, яка далі ще живе на disability, а молодша сестра її Марта уже перманентно у піклувальному домі, має клопіт не тільки з психічними своїми проблемами, але і з нирками.

Сьогодні — дощ і я нікуди з хати не виходила. Працювала над ULE і вже закінчила покажчик до цілоти! Почала вносити нумерацію, поправки і пагінацію на комп’ютер і поволі друкувати манускрипт!

В електронній пошті — новина: Марта Хом’як написала мені, що вони з Ростиком “у захваті від моєї статті в літературці” — значить “Літературна Україна” таки надрукувала моє слово на презентації премії Ковалевих. Я вже, крім Марти Хом’як, дістала два додаткові відгуки з Києва — від Лариси Копань і Тетяни Добко — при чому ця остання — колега-бібліотекар — єдина, яка подала мені і заголовок і точну дату газети! Цікаво, коли цей номер прийде нарешті і до мене, щоб я могла подивитися, що редакція зробила із моїм текстом. Але добре, що нарешті таки надрукували (хоч полежала ця статтейка добрих пару місяців!)

Добко також знає про те, що в Києві друкується нова моя книжка (цікаво звідки?) Знає про це також Доценко — мабуть до нього зверталися із видавництва в справі його статті.

Вівторок, 27 квітня 2004. 10:00 PM.

Пошта доставила мені сьогодні сигнальний примірник польського перекладу Остапових спогадів. Бакула прислав її ... з Києва! Називається книжка: *Literacki Lwów, 1939–1944: Wspomnienia ukraińskiego pisarza*, а прізвище подане як: Ostap Tarnawski. Книжка має м’яку обгортку білого кольору, з графікою Остафійчука на обгортці. На задній обгортці — довша цитата із спогадів. На титульній сторінці додано: *Z języka ukraińskiego przełożyła Anna Chraniuk. Wstęp, opracowanie redakcyjne, przypisy Bogusław Bakula. Poznań, 2004.* Видавництво позначене тільки на verso: Bonami. Є навіть серія: Biblioteka Porównań, tom 2. А ця серія описана як “Seria Wydawnicza Pracowni Komparatystyki Literackiej Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, Poznań — pod redakcją Bogusława Bakula”. Отже — фірма серйозна! В книжці є дві фотографії — ОТ з 1942 року на переді, і збірне фото львівських письменників на кінцевій сторінці тексту. Крім того є 6 рисунків Остафійчука. Мушу щиро сказати, що ця графіка подобається мені в книжці найменше. Я воліла б щось інше, якісь види Львова або що, але — *de gustibus non disputantur*. Прочитала вже вступну статтю Бакули, де він не тільки дає інформацію про автора, але і характеристику літературного середовища часу війни, а також і пересторогу для читача, що українська перспектива на справи польсько-українських стосунків не тотожна з польським баченням справ. Самі спогади саме збираюся читати. Є там і деякі скорочення, а також чимало редакційних коментарів і пояснень у футнотах.

Як-не-як — великий успіх для Остапа! Жаль, що цього він не знатиме! Була б для нього велика радість!

П'ятниця, 30 квітня 2004. год.8:30 вечора.

Сьогодні історичний день: Європейський Союз збільшився на 10 нових членів. В Польщі, в Балтійських країнах — урочисті святкування, радісні феєрверки. “А нас там нема”! Що більше: кордони ЕС будуть тепер новою залізною заслоною і Україна буде знову по той бік барикад! Може якби Кравчук і Кучма зразу поставили наголос на інтеграцію з Європою, та й не тільки на словах, але і на ділі демократизували країну, поборювали корупцію, вели отверту й чесну про-західну закордонну політику — може й ми могли стати членом Європейського Союзу? Та реальність така, що навряд чи це тепер було б можливе: Кучма веде державу автократично, спираючись на кримінальні елементи, занадто потурає Москві і політика його про-російська, у висліді чого, як це добре підкреслив Рябчук, маємо новий рід УРСР з додатком самостійности, визнаної світом. Та й менталітет нашого народу, зокрема на сході, зовсім не-європейський. “Ми прилетіли вранці у Європу” — писала Ліна Костенко, прилетівши, мабуть, із Києва до Варшави. Тепер це таки й буде правдою. Нажаль.

Війна в Іраку коштує Америці вже майже 800 вбитих і велике число поранених. А ще й завдає великої моральної шкоди, робить Америці нових і завятих ворогів. 30 червня нібито мали б передати владу самим іракцям, але в країні нема спокою, іде майже громадянська війна, покищо спрямована проти американської окупації, але згодом може обернутися в міжетнічний конфлікт. Єдине позитивне від цих вістей: підтримка для Буша помітно падає, а це дає надію, що може вдасться його замінити демократичним президентом. Тільки ж бо справи ці такі складні, що розв'язати їх буде важко. Не треба було починати цієї божевільної війни.

Прийшла нарешті і до мене “Літературна Україна” з 22 квітня. Несподіванка: моя стаття надрукована на першій сторінці! Заголовок її: “Де читач української книжки?” і під заголовок: “Крик душі”. Але редакція обрізала і мій вступ, і моє закінчення, які нав'язували до премії Ковалевих. Ніхто і не здогадається, що це було слово на презентації цієї премії!

Але маю і другу несподіванку. В новому номері журналу Дзвін є нова праця Романа Горака про Ірину Вільде п. н. “Кинути каменем”. Замість вступу автор подає дві рецензії — статтю про Вільде з “Азбуковника” Богдана Романенчука і мою статтю з “Нових днів”. Передруковує повний текст з приміткою, що “це була перша прихильна до творчості Ірини Вільде рецензія”. Приємно, що Горакові сподобалася моя стаття. Цікаво, чи знає він, що вона також передрукована у книжці “Ключі до царства”?

Вівторок, 4 травня 2004. Доходить 11 ранку.

Саме закінчила друкувати — для коректи — присланий електронно текст моєї прози.

Поезію отримала вже раніше. Але, але ... Якесь непорозуміння: у змісті немає моїх поетичних перекладів, від Ахматової до Шимборської. Хоч цей матеріал я їм переслала і він включений у примітки і покажчик заголовків.

Виглядає, що працюю рівночасно над двома книжками: ULE70 уже друкую, вписуючи в текст поправки і нумерацію. Це буде величезний манускрипт — маю покищо тільки 194 сторінки, а це включає тільки статті до літери Е. Спішуся, бо обов'язково мушу завезти готовий манускрипт до Торонто!

Вчора вночі закінчила читати *Literacki Lwów*. Знайшла кілька важніших помилок у перекладі і низку друкарських чортиків. Але цього крім мене ніхто мабуть не помітить. Чи не гідно відзначила я вчорашні Остапові уродини? Не мав такого визнання за життя, як має тепер!

Субота, 7 травня 2004. 4 пополудні.

В Україні 3 травня помер Джеймс Мейс. Було йому всього 52 роки. Нагло, на серце, хоч, кажуть, що рік тому перебув якусь дуже важку операцію. Тоді робили йому переливання крові і — пише редактор газети “День” Івшина — таким способом Джим отримав бодай кілька крапель української крові. Зробив для України більше, ніж цілий гурт рідних патріотів, не кажучи вже про тисячі несвідомих хахлів. Шкода його — ще багато міг зробити. Газета “День” гарно його вшанувала, прощаючи “великого українця”. Дали також місце читачам для листів із висловами жалю і співчуття — і серед них я несподівано знайшла ... нашу Уляну! Гарно написала! Я горда за свою невістку!

Весна у повному розквіті — в моїй ділянці повно різнокольорових азалій, дерев “догвуд”, розквітлих вишеньок, яблінок, груш, слив. Навіть я посадила і посіяла вже квіти — тим разом тільки шавлії і impatientes, і власні чорнобривці, які ще не зійшли. А погода також весняна — сонячно і не надто гаряче.

Раз на день тільки маю змогу любитися цією природою — коли іду на одногодинний прохід — бо від ранку до ночі працюю над ULE70. Вношу поправки і нумерацію і друкую — вже маю надрукованих 455 сторінок (статті до кінця літери R) — це правдоподібно трохи більше як половина цілості. Аж страх мене бере: такий величезний і важкий манускрипт доведеться взяти у валізку?!

Неділя, 23 травня 2004. Минуло полудне.

Ось уже повних 15 днів без записів у “щоденнику”. Але це дні, що були сповнені особливої активності і різних подій, що їх бодай коротко поспробую підсумувати. Передусім домінувала праця над викінченням і повторним передруком мого величезного манускрипту: сказала я недавно Ларисі: “я молюся до свого принтера, щоб мене не підвів!” Забрало це мені багато днів, майже суцільно виповнених цією роботою (без телефонів, читання газет ітп.) і хоч принтер мій час до часу страшив мене і затинався,

роботу вдалося успішно закінчити. Має цей комп'ютерний машинопис 942 сторінки, включаючи покажчик та список предметних рубрик. Запакувала я свою ULE 1966–1979 в три окремі опаковки і вклала як першу річ до подорожньої валізки. З уваги на цей машинопис не можу брати своєї найменшої, легкої червоної валізочки, тільки стару, чорну, трішки більшу. Зробила вчора також копії на дискетах — для КІУС-у, для Максима, і для себе. Навіть дискет є шість для цілоти праці, бо треба розділити деякі речі, щоб не було замішання. Вчора я з тим покінчила і нарешті можу присвятити свою увагу справам пакування і підготовки до виїзду.

Мала я кілька днів перерви від цієї роботи. Передусім — 15 травня, в Нью Йорку були кінцеьрічні збори НТШ-А. Їздила я тим разом своїм автом (із Славком Заліпським за шофера) до Онишкевичів, а вже від них — разом із Славком Трофименком і Ларисою — потягом до Нью Йорку. Збори пройшли в діловій атмосфері, звіти були надруковані, готовий був також і Бюлетень НТШ-А, на зборах була низка запитань, деякі навіть критичні (зокрема з боку Галіва, який домагався, щоб більше точно триматися первісних вимог фундаторів ітп.) Наші два працівники канцелярії, Василь Лопух і Василь Махно підготували і буфет і пополудневу імпрезу (виступав Міхаель Мозер, австрієць, що майже бездоганно говорив українською мовою про мовні проблеми русинів в Австро-Угорській імперії перед 1848 роком). В поворотній дорозі вступали ще на перекуску до Онишкевичів, де Любомир гостив нас всякими екзотичними приставками. Отже я була між людьми і в цікавому інтелігентному товаристві.

В понеділок 17 травня приїхав Марко. Він мав якусь фахову конференцію в Бостоні і вирішив пов'язати це із кількома днями на відвідинах у мене. Дуже я була йому рада. Він не тільки допоміг мені у різних побутових справах, що їх я сама заплянувала, але — як добрий господар — виявив ініціативу і намовив мене на деякі додаткові речі. Антени до телевізій і радіо, купівля та інсталяція апаратури DVD та портабельний CD player, що його можна також включити в авті — це були інновації заплановані мною давно і я чекала нагоди, щоб хтось міг мені з тим допомогти. Отже ми поїхали до Willow Grove Shopping Center і там у Circuit City він вибрав потрібну електронічну апаратуру. А при нагоді я вступила до Strawbridge, щоб купити собі новий гаманець, бо старий мені вже подерся, а помітивши якісь великі намети розбиті біля Bloomingdale's, я пішла з Марком подивитися, що там таке? Виявилось, несподівано, що це ... велика одноденна випродаж орієнтальних килимів! І між ними нові, ручно роблені, килимки з Ірану — щось таке, що я за тим шукала вже з Максимом, Вірою і Софійкою в крамницях на Джерментавні і останньо в оригінальній крамниці, що називалася "Material Culture" і куди завезла була мене Софійка. Спокуса виявилася непоборною: я за такими килимками до ідальні шукала вже давно, отже купила два. Килимки, обидва іранські, один — Abadeh, другий — Karajeh коштували на випродажі нецілих 600 дол. (обидва!) Подорозі додому Марко намовив мене вступити до харчевої крамниці Trader Joe's, що має всякі екзотичні лакоминки і куди я ще може колись поїду за хлібом або іншими спеціальностями, а потім вступили ще до Blockbusters позичити на пробу нової апаратури два фільми (і там при нагоді Марко знайшов якісь додаткові фільми, що за ними шукав і я їх йому купила). На другий день Марко обстриг кущі на городі, покосив мені траву, а випробувавши мою стару машину (що з нею я давно

уже маю клопіт), вирішив, що конечно треба купити нову. Я запевняла його, що віддавна шукаю за новою машиною, але не можу знайти меншої як 18 інчів, а такої великої не хочу купувати. Ми поїхали до Home Depot, і оглянувши ті, що там були, Марко признав мені рацію: ті великі і важкі, що там були, для мого вжитку — непридатні. Але працівник Home Depot сказав нам, що на вул. Castor є якийсь H&S Hardware Store, який може мати і менші машини. Ми туди поїхали — самі собі на здивування таки знайшли таку машину, 13 інчову — мене всі переконували що таких взагалі не роблять! Купили, очевидно. Стоїть в гаражі, ще її не пробували. А господарська крамниця на вул. Кастор виявилася справжнім відкриттям: там навіть зробили мені копії ключа до гаражу, чого я досі ніде не могла зробити, бо всі запевняли мене, що таких вже не роблять!

Вся ця нетипова для мене комерційна активність на протязі двох днів викликала навіть телефон із CitiBank: їм було підозріло, чи в мене, бува, не вкрали кредитної картки?

Але маю і поважний господарський клопіт, зв'язаний не тільки із грошовим видатком, але і з великою морокою. Зіпсувався в кухні холодильник. (Це той відносно новий — йому не більше як 7 років, тоді, коли в пивниці маю другий, значно старший, який зовсім добре працює!) Викликала механіка: за візит і діагнозу взяв 95 дол., але сказав, що направляти не варто, бо це коштувало б понад 600 дол.!!

Комплікація не тільки в тому, що доведеться купувати новий холодильник, але — що значно більш клопітливе — це мусить бути холодильник невеликого розміру, бо місце для нього в кухні точно виміряне до сантиметра. Це справи дуже ускладнює, я і попередній холодильник купила просто з каталогу, вибравши такий, що мав відповідні розміри. А таких дуже мало, бо люди люблять холодильники великі та й з різними додатковими прикметами.

Після злочасної діагнози механіка, я спершу трохи розгубилася: адже їду до Канади, нема коли розв'язувати цю проблему, що напевно забере багато часу, а ще й висіла наді мною, мов меч Дамокля, підготовка манускрипту ULE. Опам'ятавшись, я вирішила — не перейматися, справу відкласти аж до мого повороту з Торонто — спокійно присвятити всю увагу праці над друкуванням і копіюванням манускрипту, і ось я стою на порозі свого виїзду, харчі мушу приносити з пивниці і стараюся з'їсти (або викинути) все, що могло зіпсуватися.

Четвер, 27 травня 2004. Торонто.

Максим з Уляною полетіли сьогодні на славістичну конференцію до Вінніпегу. Стефко вже вранці пішов у школу, Іванко повіз (автом!) свого товариша здавати іспити (шоферські!) на право їзди, а пополудні має також іти на лекції. Я вдома сама. Має прийти десь біля 1-ої Роман Сенкус, щоб забрати в мене манускрипт ULE 1966–1979 і дискети. Я вже з ним говорила по телефону, хотіла домовитись на побачення в бюро КІУС, але він сам запропонував, що буде тут в околиці і може манускрипт відібрати. Це мені, очевидно, вигідніше, бо не треба їхати підземкою до міста, шукати бюр КІУСу на Spadina (де я ще ніколи не була) та й тягнути важкий манускрипт у наплечнику.

Я тут уже від вітвірка. Покищо виходила один тільки раз на Блур — до аптеки. Я привезла зі собою рецепту від Форсії на Celebrex, бо в Канаді ліки помітно дешевші, а за Celebrex (що його 60 капсулок коштує у Філядельфії 160 дол.) моє медичне страхування Independence Blue Cross ніяких коштів не повертає (за інші ліки дають зворот 50–60%). Але сказали мені в аптеці, що я мусіла б мати рецепту від канадського лікаря. Я так і думала, що це не така проста справа, але хотіла спробувати.

В Максимовій бібліотеці я вибрала собі низку книжок, що їх не маю вдома. Переглянула “ПроЯвлення Слова” Тамари Гундорової (серйозна літературознавча праця, але занадто понад мою голову); тепер читаю Ніли Зборовської “Моя Леся Українка” (не такий високий рівень як Гундорова, але для такого читача як я, доступніша і тому цікавіша). Близькі мені ці феміністичні літературознавчі студії, бо теми давно знайомі, я і сама їх досліджувала і про них писала, відчуваючи цю проблематику інтуїтивно, без всякої методологічної підготовки. Після “Лесі Українки” на черзі в мене Гундорова про Кобилянську — “Femina Melancholica” — давно хотіла цю книжку прочитати.

Неділя, 30 травня 2004. Пополудні.

Сьогодні дуже гарний, теплий, сонячний день. Температура, мабуть, біля 70°Ф, вологості не відчувається. Іванко покосив траву (обіцяв ще вчора), хлопці тепер вдома, працюють над своїми проектами, а я сіла собі “на сонці”, тобто на їхньому приємному ганку, посеред квітів. Це вперше, що тут так тепло і таке чисте-чисте синє небо — досі я трохи мерзла і була рада, що маю тут на місці трохи відповідної гардероби.

З Наталкою Томцьо говорила по телефону ще в п’ятницю. Вона повідомила мене, що увечері в п’ятницю в КУМФі відбувається вечір присвячений Архипенкові. Я на цю імпрезу пішла і там ми з нею зустрілися. Про Архипенка говорили три доповідачі: Ірена Мороз, Галина Новаківська і — найцікавіше, бо трохи аналітично — говорив якийсь скульптор, що його прізвища в тій хвилині не пригадую [Олег Лесюк]. Показували слайди творів Архипенка — найцікавіша для мене точка в програмі. Був і музичний інтервал: Стадник із Дрогобича грав на саксофоні (майстерно), йому на фортепіяні акомпанював чоловік, що потім, при короткій зустрічі біля виходу, назвав своє прізвище — щось оригінальне, німецьке, на зразок “Квартір-майстер”.

З Наталкою може зустрінуся десь на полуденок, після повороту Уляни. Натомість з Лідєю Палій маю домовлення на вівторок у якомусь тайлендському ресторані.

Наше звичне місце зустрічей — ресторан “Львів” — уже закрили. Мабуть не витримали конкуренції. Шкода. Не легко втриматись початкуючим бізнесменам. Також помітила я, що на крамниці-книгарні Анатолія напроти КУМФу — напис “Closed” — мабуть також збанкрутував. Подвійна шкода. Я мала намір знову вступити там і вибрати книжки для нашої філядельфійської бібліотеки.

Пробувала вже двічі телефонувати до Субтельного, щоб приспішити його рецензію на

Шевчука. Не застала нікого вдома. Але, казали мені, що на славістичні конференції він звичайно не їздить, отже у Вінніпегу його мабуть також нема. Може десь в Європі? Справи НТШ-А, однак, таки мене зловили і в Торонто. Телефонувала сьогодні вранці Лариса — передусім у справах ЕУД. Але при нагоді сказала мені прикру вістку: померла Рома Прийма-Богачевська. Відомо було, що вона має рака і бореться з ним вже тоді, як переїхали в околиці Філядельфії. Але виглядала ще дуже добре (була присутня на презентації премії Ковалевих). Якби я була вдома, поїхала б на похорон (мабуть до Баунд Бруку?)

Помер також — у Києві — Микола Вінграновський. Добрий був поет.

Я тут можу читати свою електронну пошту. Ось раптом почав наглити мене Ярослав Розумний, щоб я свою статтю для книги-фестшріфту Штогриня переписала йому на Word. Ну, проф. Розумний сидить на цьому матеріалі вже кілька літ. Минулого року в Урбані я навіть уже думала, що буде презентація цього тому! Тепер раптом він почав спішитися. Моя стаття така давня, що вона була написана ще на комп'ютері Мекінтоші і електронної версії я не маю. Треба буде всю цю працю переписати. Адже готувала я її до тому, що його редактором мав бути James Mace, коли ще він був на праці в Urbana/Champaign. Сьогодні це моє дослідження втратило актуальність, але воно віддзеркалює доповіді урбанських конференцій (в моєму випадку — дві окремі доповіді) — і стимулом до тематики цих бібліотекознавчих досліджень таки був Штогрин — отже у збірнику на його честь добре, щоб воно було надруковане.

Говорила я по телефону і з Пендзями — вони саме виїздили на свою дачу, десь над озером. Будуть незабаром на якійсь родинній імпрезі у США, може відвідають мене у Філядельфії. (Добре, щоб до цього часу я могла полагодити справу купівлі нового холодильника).

Вівторок, 1 червня 2004. Пополудні.

Зустрічалась на полуденок у ресторані Simply Thai з Лідою Палій. Вона зразу пригадала мені, що ми повинні бути “на Ти” — десь цей Bruderschaft запивали вже пару років тому, але я забула. Занадто рідко бачимося, щоб практикувати “тикання”. Ліда розповіла мені про те, що вже викінчила свої мемуари про дитинство і послала до “Сучасності”. Нарікала на погане фото, що його “Літ. Україна” додала до статті Слабошпицького про Ліду — я це вже бачила, ще вдома, але самої статті — в азарті праці останніх тижнів — прочитати ще не встигла. Я в свою чергу принесла показати Ліді сигнальний примірник Остапових спогадів у польському перекладі та Максимову українську книжку про Підмогильного. Вона їх ще не бачила. Коли я розповіла їй про феміністичні літературознавчі праці Гундорової, Агеевої, Зборовської — виявилось, що вона їх не знає. Взагалі бачу, що Ліда концентрується виключно на власній творчості, літературним процесом мало цікавиться, журналів не передплачує — навіть “Сучасності” ні, де друкуються вряди-годи і її речі.

1 червня 2004. Доходить 11 вечора.

Маю надію, що Максим з Уляною вже долітають до Торонто і що незабаром повернуться. Тимчасом хочу занотувати бібліографічні дані про книги, які я встигла прочитати за кілька днів свого перебування тут. Саме закінчила третю з них, а саме: Тамара Гундорова: *Femina melancholica: стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської*. (Київ: Критика, 2002. 271 с.); Тамара Гундорова: *Проявлення слова: дискурсія раннього українського модернізму: постмодерна інтерпретація*. (Львів: Центр гуманітарних досліджень Львів. унів-ту, Літопис, 1997. 297 с.); Ніла Зборовська: *Моя Леся Українка*. (Тернопіль: Джура, 2002. 227 с.); а ще маю намір прочитати в наступних днях: Віра Агеєва: *Поетеса зламу століть: Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації*. (Київ; Либідь, 1999. 261 с.)

21 червня 2004. Увечері.

Ще такого, здається, не було: цілих двадцять днів без записок у “щоденнику”!! На щастя причиною того не була якась трагічна подія чи хвороба, а просто велике навантаження різного роду обов’язками і працями. Попробую зробити коротке резюме.

Передусім ще про Торонто і про головну подію мого побуту там: “Баль Матурантів”. Імпреза ця була замітна передусім тим, що тут у Торонто відзначували матурантів семи українських суботніх шкіл і було тих матурантів аж 91! Бенкет і забава відбувалися на величезній залі, що поміщувала 800 гостей! Матуранти були святково вдягнуті — хлопці в темних костюмах, дівчата в довгих білих сукнях. Були промови, музика, танці. На це свято приїхала також і Маруся Пасічник з Клівленду. Робили фотографії — буде пам’ятка.

Коли я пізніше, сам на сам, говорила з Іванком на тему української школи (він ходив до Школи ім. Цьопи Паліїв, де директорами були Мірка Вербова-Онух і Валентина Курилів), 17-літній матурант сказав: “я в тій школі нічого не навчився!” Мовляв, те, що він так гарно вміє говорити українською мовою (з досить багатим словником і без найменшої тіні чужого акценту!) він завдячує виключно татові і мамі, і взагалі ходив до цієї школи тільки на догоду батькам! (Sounds familiar! What else is new?!) Але після-матуральну ніч провів не так на самій матуральній забаві, як на “поправинах” у колежанки-матурантки Петри Котрел-Вжесневської, батьки якої (мільонери!) запросили двісті молодих хлопців і дівчат до себе на “garden party”. Був дуже задоволений, що приємно провів час у товаристві своїх ровесників. І бачив себе в центрі уваги і батьків і решти громади, що напевно запам’ятається.

Іванко цього літа дуже хотів би знайти собі якусь працю, але це не така легка справа. Він уже самостійно їздить автом, говорить про те, що хотів би наскладати собі гроші на власну машину. Ну, ну. Саме страхування для молодого водія таке високе, що навряд чи скоро до того дійде. Вже він і сам це розуміє. Ще має один рік середньої школи — справжня “градуація” буде наступного року, і це вже буде, як добре називають це американці, не закінчення, а commencement, початок дорослого життя. Дай Боже дожити.

Повернулася я з Торонто в понеділок 7 червня. А вже наступні два дні була на двох дуже

добрих театральних виставах. В театрі Wilma ішла цікава психологічна драма, де в центрі уваги два різні в'язні і два в'язничні сторожі ("Jesus hopped the A train", автор: Stephen Adly Guirgis) Актори добре грали, але вся п'єса повна вуличного сленгу і не всі нюанси були мені зрозумілі (та й не тільки мені: Ран також нарікав, що не розумів багатьох реплік). Наступний вечір ми ходили на виставу "Hard times" до театру Арден. П'єса адаптована з роману Чарлса Дікенса і — як і можна було сподіватися — мелодраматичний сюжет розгортається на тлі індустріального Лондону 19-ого століття. Але, але ... Чекала нас неабияка несподіванка. Дікенс в романі вживає як контраст — цирк. І ось постановник-режисер (Heidi Stillman), впровадила в дію чимало колоритних, карколомних акробатичних сцен — надзвичайно майстерно, як метафору для краси життя, мрії, ілюзії — прекрасно і дуже делікатно, із знаменитими світловими ефектами, що раптом змивали циркові сцени з поля зору, немов якусь фатаморгану. Я була зачарована — "a willing suspension of disbelief", мовляв Колрідж, давно не мала такої насолоди в театрі. Зокрема ефектовна була перша дія. Курбасівська вистава! Не вірилось мені, що це могла бути постановка самого театру Арден — і справді: приглянулась програмці, де сказано: "Lookingglass theatre company's production ... in association with Actors Gymnasium". Приїхав цей ансамбль із Шікаго.

Наступні дні я присвятила переписуванню статті для Розумного. Поспішала, бо хотіла щоб він отримав це ще перед своїм виїздом до Урбани. Встигла! Але щоб встигнути із цим мусіла відкласти на пару днів коректу своєї книжки, хоч Пульсари переслали мені верстку ще до Торонто і пару разів допитувалися, коли я відішлю їм поправки. Господарські справи з холодильником і машиною до кошення трави свідомо відклала на другий план — взялася за коректу книжки, що забрало також кілька днів. Але нарешті послала це поштою Пульсарам ще перед приїздом Софійки на річні збори Ради Бібліотеки 15 червня.

Збори Ради мали пару драматичних моментів. Ромко Процик вже раніше погодився очолити Раду на наступні три роки, я заповіла вже раніше, що звільню своє місце щоб могли оновити Раду новим якимсь членом (хоч далі працюватиму добровольцем і можу навіть бути в ролі "фахового дорадника"). Сталося так, що Люда в останній хвилині зрезигнувала (Контрольна Комісія вимагала якогось дрібного в'яснення і це її позлостило). У висліді, звільнилося не одне місце, а два. І вже до наших зборів вдалося кооптувати до Ради двох нових членів: Марту Шиприкевич і Федорійчука (незнайомий мені, але фаховий бібліотекар). Це добрі зміни і заповідають доплив свіжої крові і енергії для дальшого росту нашої громадської бібліотеки. Каденція Софійки Геврик була справді дуже успішною і маю надію, що і Ромкові пощастить, і що наша бібліотека дотягне до свого 50-ліття, та й надалі.

А ось і остання із новин, які треба занотувати. Повідомили мене з канцелярії НТШ-А, що членам управи НТШ-А Верховна Рада України признала нагороди і що вручення цих нагород відбудеться в суботу 19 червня, в приміщенні Консульства України в Нью Йорку о 10 год. ранку. Моя перша реакція була: timeo Danaos et dona ferentes! або як у Фокнера, який сказав на запрошення Білого Дому: "щоб я мав їхати задля якогось обіду з Міссісіпі аж до Вашингтону!" Але порозумівшись з Поповичем і Ларисою, я таки вирішила поїхати.

Довідалася, що нагороду справді признали Ларисі, а вона їм сказала, що НТШ-А — це цілий колектив і нагороди треба давати всій управі! (Попередник її Рудницький такого не сказав би, очевидно). Щоб встигнути на час перед 10-ою, поїхали ми з Ларисою раннім потягом, а це значило, що я мусіла встати вже о 4-ій, щоб на час добратися до головної станції!! В консульстві зібралось вже чимало осіб з управи: Воронка і Слюсарчук з жінками, обоє Андрушкові, Попович, Кейс, жінка Стойка, були і деякі сторонні люди з-поза НТШ-А. Бракувало декого, напр. Трофименків, що саме тепер в Урбані. Приміщення консульства на 240 East 49th Street невелике, але приютне: на стіні висить прегарна картина “Чорнобильська мадонна”, знана мені з репродукцій, але в оригіналі особливо гарна своїми кольорами. Нагороди вручав нам міністр закордонних справ Константин Грищенко — пристійний і елегантний мужчина, що робить дуже позитивне враження. Але нагороди ці — не від уряду, а від Верховної Ради. Грамота каже: “За заслуги перед Українським народом нагороджується член управи Наукового Товариства ім. Шевченка в Америці Марта Тарнавська” і підписаний голова Верховної Ради В. Литвин. Дата на грамоті: 19 грудня 2003 року і номер 1369. Крім грамоти — що в елегантній папці із штучної шкіри — є також в окремії коробочці — золота медаля з тризубом і написом “Грамота Верховної Ради України”. Було там у консульстві теж і невеличке прийняття (“фуршет”), але ми з Ларисою спішилися до поїзду, бо вона ще того самого дня мала їхати на Союзівку. Я тільки спробувала кекса з ікрою, звернувши на це увагу, з усмішкою, Воронці і Поповичеві, та нагадавши їм про “ікроїдів” передвоєнного Львова.

Вівторок, 22 червня 2004. Вранці.

Розбудив мене сьогодні перед 6-ою годиною Лукашевич: прийшов підрізати куці на городі. Я рада, що цей старий 81-річний чоловік ще у такій добрій формі, що може фізично працювати. Давно до мене не приходив, бо коли я навесну потелефонувала, був трохи хворий і я думала, що це вже кінець. Але виявилось, — сказала мені Віра — що він і далі ходить працювати на людських городах, отже я знову до нього потелефонувала. Мала я сьогодні іти на працю в Українській Бібліотеці, але з уваги на Лукашевича, мабуть, не піду. [Хіба, що почнеться заповіджений дощ, бо тоді він мусітиме перервати роботу].

Маю від деякого часу проблему з очима і це мене турбує. Вранці встаю із “закислими” очима, коле щось під повіками. Почала вживати якусь масть, і краплі, що трохи помагає на надто “сухі” очі, а також купила собі додаткові вітаміни Oscuvite — спеціально для очей. Але сьогодні замовлю собі офтальмолога, бо можливо, що і мій катаракт дає про себе знати.

Недавно в пошті прийшов до мене каталог від “The Teaching Company”. [Я, як член славістичної асоціації, часто отримую каталоги і реклями видавництв і тп.] Тим разом в цій реклямі я знайшла щось справді мені цікаве: “How to listen to and understand great music” — 48 лекцій по 45 min. кожна на audio CD коштувало 115 дол. Я це купила і ось уже прослухала перші дві лекції (якраз вистачає для мого двомилевого проходу) — моя новопридбана апаратура CD player уже виконує свою призначену функцію. Лекції веде професор консерваторії в Сан Франціско, Robert Greenberg. Це справді краще ніж

записатися на один семестр в Комюніті Коледжі — а про це я вже думала і розвідувала давніше. Отже маю нову едукативну розвагу, а щоб ощаджувати очі, мені може треба взагалі буде почати купувати собі книжки на компактних дисках?

Але покищо очей ніяк ощаджувати не зможу. Чекає мене колосальна робота із матеріялами НТШ-А — мушу підготувати нове голосування.

Середа, 30 червня 2004. Під вечір.

Завтра їду до Провіденсу. Маленька валізочка вже спакована. Буду там до понеділка — у вівторок маю рутинну візиту в дентистичній клініці, в середу мають — нарешті! — доставити закуплений у Сірса холодильник [щоб лиш вмістився у визначене місце!], в п'ятницю маю замовлену візиту в офталмолога, Мухи Стефанишин.

Від часу останніх записів у “щоденнику”, я вже встигла полагодити останню пересилку грошей до “Пульсарів” та й нарешті закінчила читати манускрипт спогадів Тараса Гунчака. Сьогодні написала йому про свої враження [є деякі добрі і цікаві місця, але праця має надмір публіцистики і часом читається не як мемуари, а як серія журнальних, а то й газетних статей!]. Маю надію, що він добре прийме мою конструктивну і доброзичливу критику. Недавно читала також спогади Тита Геврика, переплетені листами шестидесятників-дисидентів. Титові спогади значно менше претенсійні і вимагають ґрунтовної мовної і стилістичної редакції, але вони — на контраст з Гунчаком — характерні своїм майже британським understatement і не страждають від багатослів'я, перехвалок, генералізацій, та навіть деякої нещирості, які притаманні спогадам Гунчака.

В суботу не їздила до Нью Йорку — там були сходи Світової Ради (до якої я непричетна) та й виступи Жулинського і Романіва. Лариса має клопіт з Романовим і Рудницьким, які — всупереч зміненому статуту — мають свої плани щодо Світової Ради, а ще й виявилось непорозуміння з банківим рахунком у Самопомочі — Романів користувався фірмою НТШ-А, а тепер має претенсії, що не може вибрати більшої суми без погодження із скарбником НТШ-А. [Наші люди не розуміють, що НТШ-А — неприбуткова корпорація і підлягає законам США. Приватні фонди вкладані під фірмою НТШ-А, або навіть фонди львівського НТШ вкладані на наш рахунок — це своєрідне “промивання” грошей, над яким немає громадського контролю]. Взагалі отверте звітування про фінанси вперше завів в НТШ-А Слюсарчук. Коли я була на перших загальних зборах НТШ-А ще за Рудницького, коли фінансистом був Рак, я була дуже здивована, що не було письмового фінансового звіту для членства. Ще й пояснили мені приватно, мовляв, як люди дізнаються скільки грошей має НТШ-А, перестануть давати пожертви. Це мовляв була думка ще Падоха. Таке було для мене новиною. Навпаки. Того роду засекречення підриває довіря до організації і її проводу. Прикро бачити такі методи і в наших діяспорних лідерів, не кажу вже про Україну, що її, за пророцтвом Шевченка, приспали і збудили окрадену.

Хоч я не їхала до Н.Й. то весь день — від раннього ранку до пізнього вечора — присвятила

справам НТШ-А. Підготувала нове голосування на три нові дотації, написала кілька листів.

Заспокоївши цим свою громадську совість (та ще й попрацювавши для громади кілька годин в Українській Бібліотеці в Центрі), присвятила два вечори порядкуванню листування свого приватного архіву. Це робота, яку можна робити тільки час-до-часу, але треба, щоб вона поступала вперед.

Сьогодні прийшло нарешті із Познаня вісім примірників польського “Літературного Львова”. Я ще в Торонто написала невеличку статейку до преси про це видання і от сьогодні, не гаючись, надала на пошті примірники (разом із статейкою) до *Свободи*, *Америку* і *Народної Волі*.

В поїзді з Providence до Філядельфії, 5 липня.

Приємно було побути пару днів у гостинному домі Мотрі і Андрія. Я приїхала поїздом уже в четвер. Марко з Ніною приїхали пізно ввечері в п'ятницю. Ніни не бачила я вже від Різдва: вона ще більше виросла — висока і худа, з коротко підстриженим волоссям — нова для неї зачіска — що в ній дуже їй до лица. Марко значно погруб, виглядає, якби був на 9-ому місяці вагітності! Це мене турбує, бо це не тільки негарно, але й загрозово для здоров'я. Леся мається ще дуже добре, трохи недочуває, але ще навіть дуже активно допомагає в куховаренню. Андрій страждає від діабету, мабуть докучає йому досі хребет, бо ходить з трудом, переломаний. Але він дуже всіми опікується, як завжди галантний і сердечний. Андрій і Мотря саме відзначали 45-ліття свого подружжя. З цієї нагоди Аня прислала квіти, а я, побачивши це, купила їм, в додатку до привезених з Філядельфії книжкових і музичних дарунків, ще пляшку коньяку Courvoisier. Марко з Ніною приїхали винаймленим авто з леговища в Бостоні, а в суботу їздили ще купувати Ніні гокейний виряд, бо вона буде тиждень на гокейному таборі у Провіденсі. Казав Марко, що ці гокейні прибори й одяг коштували 700 дол.! Коштовна розвага! Я зі свого боку привезла їй у дарунку 200 дол. — як привітання із закінченням початкової школи. Але до гокейних видатків я не додавала від себе. Це їхня справа. Дитина буде в коштовній школі і в коштовному оточенні — маю надію, що нею там не будуть помітувати, що вона буде задоволена і що це принесе їй успіх у майбутньому.

В суботу ввечері всі ми, крім Лесі, їздили до центру міста Providence, де на каналах були запалені дуже ефектовні ватри і де по воді їздили гондолі, немов у Венеції. Місто Провіденс гарно відреставроване, а ці канали в самому центрі додають містові своєрідного чару. В неділю ми знову приїхали з Андрієм (Марко, Ніна і я) до міста — але тим разом оглядали campus університету Brown — гарне, цікаве, свіжо відновлене університетське містечко з мистецькими скульптурами на зелених площах.

Андрій і Мотря плянують зробити з нагоди своєї річниці велике прийняття для всієї родини і знайомих і плянують зробити це в суботу 6 листопада, в готелі Меріот у Саут Баунд Бруку, біля православного цвинтаря. Мовляв, це буде близько і вигідно для родини

з Нью Джерсі і Пенсильванії. Після цього прийняття, вони плянують поїхати удвох на прогульку до Вілямсбургу і питалися, чи могли б у мене залишити на пару днів Лесю. Я, очевидно, погодилася. Маю надію, що це прийняття у Баунд Бруку їм вдасться, хоч передбачаю вже тепер, що не всі наші родичі схочуть платити за нічліг у готелі.

Андрій і Мотря створили Лесі надзвичайні умовини доживання віку — в прекрасній околиці мільонерів, серед ліса, і без ізоляції від громади, що в цих умовинах могла мати місце. Навпаки. Їздять регулярно до церкви в Бостоні (півтори години автом в один бік!), Мотря навіть саме тепер дуже активна в парафії, приготує велике прийняття для Л. Гузара (в шатрі біля церкви, при чому сам винайм шатра коштуватиме 1,000 дол.!) Товариське життя в них надзвичайно живе і йому вони присвячують багато уваги. Але по дорозі сьогодні вранці до станції сказав мені Андрій, що в майбутньому, коли вже не буде Лесі, вони плянують зліквідувати хату і перенестися до якогось апартаменту-кондомініюму, бо там, де вони тепер живуть, життя дуже коштовне — податок виносить 8,000 дол., сотнями треба платити за кошення трави, відгортання снігу та й за інші роботи необхідні для утримання такої хати.

Вчора був тут у гостях Тиміш з жінкою і своїми дітьми. Дітям я з дому нічого не привезла, але знаючи, що вони мали прийти, я при нагоді побуту в місті, купила їм відео Lion King і комп'ютерну гру до цієї самої теми. З Тимошем тим разом я не говорила багато про HURI, хоч там саме перебрав справи новий директор — Flier. Але знаю від Мотрі, що Тиміш не надто задоволений своєю працею із нашими гарвардськими професорами-прімадоннами, і що почав активно шукати іншої праці.

Вівторок, 6 липня 2004. Доходить 10 вечора.

Тількищо отримала електронною поштою листа такого змісту:

“Шановна Пані Марто! Вітаємо Вас з виходом книжки. Перші 5 примірників у дорозі до Вас. “Не перебільшуючи важливості поетів”, все ж, у слід за Автором, хочемо ствердити, що поезія, творчість взагалі, “... одна із тих ілюзій, що надають життю і глузд і смак” Усі, хто був причетний до народження цієї книжки-дитини з хвилюванням чекають Вашого присуду-оцінки. Шампанське можливе лише після Вашого слова. З повагою Лариса Копань.”

Зворушливо! Приємно мати інтелігентних читачів! Хочу вірити, що знайдуться читачі і з-поза видавництва! А про шампанське мова тому, що я — посилаючи другу половину грошей через банк — додала 50 доларів “на шампанське для працівників видавництва”.

Маю надію, що сама книжка не буде для мене розчаруванням!

Між іншим, я була сьогодні на PENN — мала візит в дентистичній клініці і при тій нагоді домовилась на полуденок з Марилею (вони з Раном тількищо повернулися із однотижневих вакацій в Ісландії). Я зробила Марилі подарунок — принесла примірник

польського перекладу Остапових спогадів. Це була для неї несподіванка і вона дуже нею зраділа. Не сумніваюся, що з цікавістю прочитає.

Четвер, 8 липня 2004. 3:00 PM.

Дві події сьогоднішнього дня: вчора доставили мені від Сірса холодильник — після всіх клопотів, пов'язаних із зніманням дверей ітп. виявилось, що закуплений холодильник марки “Кенмор” чуть-чуть за глибокий: тобто, коли його засунути у призначений для нього кут, він на пару сантиметрів вистає, а цього досить, щоб заблокувати двері з кухні на двір. Таке, очевидно, не може бути. Отже я сьогодні вранці знову поїхала до Сірса. З трудом, при допомозі продавщиці, знайшла у каталозі холодильник фірми “Maytag”, що — маю надію — згідно з поданими вимірами — повинен вміститися у визначене місце. Мають доставити в понеділок, а покищо вживаю доставлений вчора “Kenmore” — бо вже мені набридло бігати за кожною дрібничкою до пивниці, до старого холодильника марки “Westinghouse”, який має вже певно із 25 років, але діє ліпше, ніж цей семилітній, що зіпсувався, і що спричинив такі комплікації.

Друга подія: пів години тому задзвонив листоноша. Рекомендована посилка, треба підпису. Я спершу думала, що це чергова бандероля від Коробка, або може сподівані Остапові спогади, що їх досі отримала тільки вісім примірників. Тимчасом, виявилось, що це — моя власна книжка тількищо вислана “Пульсарамі”. Не сподівалася я, що вони прийдуть так швидко. Оперативно працює видавництво!

“Вибране” презентується незле. Несподіванкою для мене — зелена обкладинка. На берегах передньої обгортки подали дані про мене (так як у “Тихих розмовах”, а на берегах задньої — голоси критиків, при чому цитата з Доценка не та, що в “Тихих розмовах”, а уривок з його додатку про мою прозу. (Саме в цьому уривку помітила я друкарську помилку: Доценко в додатку пише про неможливість “поєднувати буденну прозу з поривами in blue (як любила висловлюватись Леся Українка)”. В тексті, коли я робила коректу, я змінила це на “ins Blaue” (бо саме начиталася про це в книжках Агеєвої і Зборовської про Лесю Українку) і вони так і поправили, але на обгортку дали текст в оригіналі Доценка. Не знаю від котрого з німецьких письменників Леся Українка це вхопила, але сумніваюся чи англійське “in blue” має подібні коннотації, зрештою Доценко як перекладач з англійської повинен би знати, що по англійському воно напевно звучало б інакше [може into the blue?] Напевне, це не єдиний недогляд — треба мені буде уважно прочитати всю книжку. Книжка має 286 сторінок, виглядає помірковано товста, а текст — хоч і надрукований відносно тісно (короткі вірші по два-три на сторінку), а критичні статті — дуже дрібним друком), то друк поезій і прози значно читабельніший і робить непогане враження. Художнє оформлення творять гобелени роботи Людмили Лисенко й Адлера Короліва — я мала надію, що це може буде в кольорах, воно було б більш ефектовне, але “de gustibus non est disputantur”. Крім цих художників, в колофоні згадані ще 8 інших прізвищ, на чолі з редактором Сергієм Цушком (що з ним в мене була переписка). Маю надію, що моє спонсорство цієї книжки запевнило цим людям працю бодай на короткий час — бо така мотивація є також одним із стимулів моєї видавничої

діяльності в Україні.

Добре, що знайшла я видавництво, яке досить солідно і по діловому ставиться до своєї роботи. Корогодський давав престижну фірму, але недбайлива робота їхнього видавництва над моїми “Ключами до царства” дуже мене розчарувала. Наступну книжку вишлю “Пульсарам” і це буде Остапова проза, тільки, мабуть, під якимсь іншим заголовком, бо “Камінні ступені” здається — неправильно?

Субота, 17 липня 2004. Пополудні, доходить 5 год.

В понеділок доставили нарешті мій новий холодильник. Була в цей день страхітлива злива, отже робітникам нелегко було справитись з доставою. Але Maytag змістився у визначене місце і працює добре.

Минулого тижня доставила мені також пошта два пакети книжок із Познаня — по вісім примірників кожен. Отже в мене вже 24 примірники польського “Літературного Львова”. З того я вже кілька розіслала до преси (*Свобода, Америка, Народна воля, Slavic Review, World Literature Today, Polish Review*), а також подарувала один примірник Марилі, і один Лесі.

Цього року сповняється століття від дня народження Докії Гуменної. Про це мені нагадала Ірена Чабан ще минулого місяця і я обіцяла їй пошукати за якимись листами Докії в нашому архіві. Знайшла три такі листи і вчора післала з коментарем до “Нашого життя”. Не знаю, як справиться з тим матеріалом редакторка — вона, нібито, дуже дякувала мені за допомогу, але редактор з неї — нікудишній, бракує їй журналістської жилки і журнал останнім часом зробився досить нецікавий і навіть своїм виглядом не надто привабливий. Якби не Чабан, я була б післала ці листи Гуменної до журналу “Слово і час”, вони туди може й більше надавались би.

А пропо листів. Останнім часом я почала присвячувати трохи часу упорядковуванню свого архіву. Тобто: переглядаю листи, які в мене тепер у папках за роками, дещо викидаю, а решту упорядковую за адресатами. Може повинна я більше викидати? бо того листування — справжні гори! Але є між цими листами і дуже цікаві речі. Якби я так збиралася писати автобіографію або спогади, то мої листи (а я маю і власні листи і листи до мене) могли б бути знаменитим джерелом: вони віддзеркалюють життя з багатьма подробицями, що вже зовсім призабулися. Але для автобіографії було б доцільніше затримувати їх за хронологією, а не за адресатами. Але я, покищо ні спогадів, ні автобіографії писати не збираюся.

Між іншим: прочитала Бойчукові “Спомини в біографії”. З усіх його книжок — ця, мабуть, найцікавіша. Але я приловила його на неточності в описі одної добре відомої мені справи (Косача і Лесиноного футра), а це підірвало моє довіря до інших його реляцій. Навіщо йому переповідати почуті сплетні, замість того щоб написати більше про себе і свою активність? Напр. ніже словом не пише Богдан про свою працю в редакції

“Сучасності”. А про пригоди Косача писали вже і Костюк, і Семчишин, і Остап, і всі вони мали безпосередню причетність до тих справ, а Бойчук тільки чув про це від інших.

Середа, 21 липня 2004. Доходить 9 вечора.

Була я вчора на роботі в Українській Бібліотеці. При тій нагоді переглянула “Народну волю” і “Америку”. В “Америці” знайшла не тільки свою статтейку про польський переклад “Літературного Львова” (гарно надруковану з репродукцією обкладинки і портретом автора!), але і зовсім несподівано передрук інтерв’ю Клари Гудзик з Оксаною Пахльовською, де вона навіть згадує моє прізвище! Нажаль, я останнім часом не читаю так регулярно газету “День”, як це було колись — прогавила цей матеріал, а в “Америці” не подали дати, ані номери газети звідки вони це передрукували. Давно з Оксаною не мала контакту — отже написала їй з приводу цього інтерв’ю маленьку записку — може відгукнеться.

Сьогодні вранці мала я теж і несподіваний телефон. Я не відразу зрозуміла, коли почула: “Тут Віра”, але чую — голос не Віри Лащик, не Віри Даттон, не Віри Кліш, не Віри Пак. Віра? Невже з Ріо? Так, з Ріо! Віра Вовк отримала мого листа, де я дякую їй за надіслані дві маленькі книжечки, і ось телефонує. Мовляв, я їй сьогодні снилася, що ми десь ідемо до якогось замку, над водою, але не десь в Європі, а в Нью Йорку. Ми собі трохи поговорили: на питання про здоров’я, відповіла, що кашляє і має якусь хронічну хрипку, не хоче журитися наперед фактом, що в неї “macular degeneration” (воліла б скорше померти, як осліпнути, сказала). Взлася писати якусь коротку прозу. Жаль мені Віри, що вона така там ізольована від українського світу, що не має змоги комунікуватись дешевою електронною поштою, що витрачається на коштовні — а через те, очевидно, надто рідкі і короткі телефони. А ще й у тій Бразилії на пошті працюють злодії — послати гроші в листі абсолютно неможливо, бо не тільки гроші, але і листи пропадають. Сказала мені Оксана Фаріон, що недавно післала Вірі фотографії, а що посилка була надто добре опакowana і заліплена, то викликала підозру і пропала — не зважаючи на те, що пішла рекомендованою поштою!

П’ятниця, 23 липня 2004. 8 год. вечора.

Вчора мала приїхати до мене Софійка. Приїздила на лікарські обстеження до Філядельфії і мала залишитися в мене на ніч. Вона не їхала прямо з Гантеру, тільки з Атлантик Ситі, де була пару днів із Харитею Голод. Але Софійка з дороги дала знати телефоном, що змінила думку і після обстежень поїде прямо додому. Запрошувала, щоправда, мене до себе, казала, що вступить, щоб забрати і мене до Гантеру. Ну, не тим разом. До мене на днях має приїхати Максим з родиною — тепер я до Гантеру виїхати не можу, навіть якби цього хотіла. Другим разом: може у серпні, коли Софійка приїде на сходина Ради Бібліотеки. Увечері вчора я потелефонувала до Гантеру, щоб впевнитися, що Софійка щасливо добралася назад додому. І довідалась я таке: вона мала у Філядельфії проходити MRI, але коли її засунули в цю апаратуру-труну, вона впала в паніку, натиснула алярм і її витягнули. Сказали їй, що вона мусітиме отримати окреме лікарське спрямування, щоб їй

дали чи то снотворне, чи якийсь інший засіб для заспокоєння — інакше зробити MRI вони не зможуть. Софійка дуже була схвильована і незадоволена, що даремно їздила до Філядельфії, що не витримала цього тесту. А я розумію її і дуже співчуваю. Коли мені робили MRI на коліно, засунули мене у трубу аж по саму шию і я ледве витримала в цьому апараті 25 минут. Якби треба було всунути туди й голову — навряд чи я могла б це витримати. При моїй клаустрофобії враження від цього нібито зовсім безболісного заходу — немов тебе живцем ховають у труну. Маю надію, що в недалекому майбутньому придумують якісь більші апарати, що не робитимуть такого враження на пацієнтів.

Поволі готуюся до своїх гостей. Вони тепер у Клівленді, а до мене приїдуть на другий тиждень. Сьогодні я ліпила вареники і готовила гостинні кімнати для Максима й Уляни та для Стефка. Мусіла робити це з перервами — добре, що роботу можна розділити на частини і виконувати її без поспіху. Завтра постараюся трохи привести до ладу мою робочу кімнату і приготувати її для Іванка. Це значно трудніше — бо тут повно паперів, книжок, компютерних дискет, пачок з НТШ-івськими матеріялами, з паперами ЕУД, УБібліотеки ітд. Але я рада, що завтра прийде також Іра прибирати хату — інакше довелось би мені робити це самій — мити лазнички, підлоги, пилососити килими. Це тепер видається понад мої сили — якби мусіла робити це сама, мусіла б розкласти на кілька днів.

Понеділок, 2 серпня 2004. 5 пополудні.

Мої гості приїхали тиждень тому, а вчора вранці вже від'їхали до Торонто. Це був справді максимально насичений час, quality time, і для практичних справ, і для розваги. Перші дні було хмарно і дощово — але це ми використали для господарських справ. Максим допоміг мені купити і заінсталювати новий кондиціонер до вікна в моїй робочій кімнаті (щоб не мусіти завжди охолоджувати непотрібно цілу хату!), а також новий додатковий “dehumidifier” (відвогкувач?) для пивниці (де я маю цілу велику колекцію книжок, отже треба конечно тримати вологість під контролем). Старий “dehumidifier” ще діє: його Максим заінсталював в господарській частині пивниці, збудувавши для цього ціле дерев'яне риштування, щоб вода могла трубкою відходити прямо до зливу. Подивляю свого сина: професор літератури, а вміє все зробити власними руками, як добрий майстер! В четвер погода поправилася, і хоч ми не мали замовленого помешкання у Wildwood Crest-i, — поїхали над океан. Виявилось, що в дорогих мотелях над океаном були вільні місця і ми знайшли притулок в Park Lane, зараз же поруч знайомого нам Pan American при “нашій” таки Crocus Road. Дві кімнати з лазничкою з ліжками на 5 осіб коштували за одну ніч 175 дол. Але нам подобалося, так що залишилися там дві ночі (один раз платив Максим, другий — я). Харчувалися, очевидно, в ресторанах, купалися в басейні (навіть я) і в океані (не я!), ходили на проходи — зокрема мені подобалося, як тепер гарно виглядає набережна в сторону Кейп Мей — між пляжем і доріжкою для променад там тепер вирости зарослі високими кущами дюни і це не тільки гарно виглядає, але й екологічно доцільне. Повернулися в суботу додому, вступивши ще по дорозі, щоб купити в Нью Джерсі овочі і вино.

Ще перед виїздом Максим взявся за велику роботу — відчистити чорний залізний паркан перед входом і ми удвох з Уляною встигли ще помалювати це залізо першим “праймером”. Після повороту, Уляна з Максимом встигли ще помалювати чорною фарбою — а за пару днів, я поспробую завершити це, помалювавши цю огорожу вдруге. Це була понадпрограмова робота — я не сподівалася, що таке буде можливе. Викликала вже в тій справі дві різні фірми, радилася кількох робітників і не знала, що з тим зробити. Нова така залізна огорожа, сказав мені один, коштувала б понад тисячу доларів. Тимчасом мої гості виявили, що вони вже таку роботу чищення старого заліза зробили в Клівленді Марусі, отже почувалися до обов’язку зробити це і мені. Я цьому дуже рада і вдячна їм — бо тепер нарешті я зможу дати направити сходи, які крушаться — роботу яку я відклала, розуміючи, що наперед треба вирішити справу огорожі. Подібну роботу з залізною огорожею треба зробити і спереду хати — там ця огорожа в значно гіршому стані, я навіть застановлялася, чи її не зліквідувати взагалі. Але коли я побачила, як робив це Максим, думаю, що зможу дати відповідні інструкції Лукашевичеві і найняти його для цієї роботи в найближчих тижнях.

Але господарським клопотам ще не кінець. Ще коли був Максим, зірвався нам кабель на дверях гаражу — для цього я вже викликала компанію — мають приїхати завтра. А вміжчасі трапилася мені ще одна господарська прикрість. Назбиралося за цей тиждень багато прання: я вчора ввечері випрала одну машину білля, вночі висушила в сушарці, але коли сьогодні вранці кинула прати рушники — машина затялася і не йде. Мабуть, доведеться купувати нову, бо вона вже і так працювала мабуть із тридцять років.

В неділю вранці, коли мої гості мали від’їздити додому, зірвалася біля 7 год. ранку страхітлива буря: громовиця, зірвання хмари. Довкола залило дороги, на телебаченні показували вулиці, що перемінилися у рвучкі повноводі ріки. На щастя, біля 10 год. трохи заспокоїлося і вони поїхали. Телефонували вже після повернення додому і казали, що за Аллентавном уже навіть прояснилося і вони приїхали щасливо і при добрій погоді.

Не так щасливо, однак, повелося усім. Коли я потелефонувала до Віри, щоб дізнатися, як в неї справи, телефон був весь час зайнятий. Під вечір вона сама мені подзвонила і сказала прикру новину: грім вдарив в її хату, і спалив електричне сполучення, викликав вогонь у пивниці, хата наповнилася димом, Віра з Сянею втекли в нічних сорочках до авта, викликали пожежників, а ті в свою чергу загасили вогонь, порозбивавши в хаті вікна, наробивши додаткової шкоди. Я негайно поїхала до Віри. Справді: руїна! Потрясаюче враження і великий жаль. Не має Віра щастя! Доля випробовує її, немов біблійного Йова! Удар за ударом! Але вона дуже зрівноважена, не попадає в істерику. Могло бути гірше: передусім добре, що пожежники не залили хати водою, бо це могло б було зруйнувати меблі, килими, підлоги. Не кажу вже, що була і справжня загроза для життя! Я запропонувала їй і Сяні, щоб спровадилися на деякий час до мене, навіть вчора поїхала закупити харчів, бо думала, що вони будуть в мене на вечері. Але вони вчора не прийшли, а і сьогодні, коли я їх знову відвідала, я побачила, що вони справді мусять тепер бути в хаті. Андрійко позабивав вікна дошками, викликає одного по одному електриків і інших контракторів, страхувальну компанію, алярмову компанію — там тепер треба і робити

поважні рішення і пильнувати хату, щоб не внадилися злодії! Електричний кабель мають від сусідів, отже покищо дають собі якось раду. Але це нещастя і поворот до status quo ante забере напевно добрих кілька місяців!

Минулого тижня відбувалася в Бостоні конвенція демократичної партії. Номінації на кандидатів на президента і віце-президента не були несподіванкою: John Kerry і John Edwards отримали офіційне схвалення і одобрення делегатів. Сама конвенція пройшла дуже добре і затримала, в загальному, позитивний і оптимістичний тон. Дуже добре промовляли колишні президенти Картер і Клінтон, колишній кандидат на президента Гор — ці промови, як і заключну промову Керрі в останній день ми чули і бачили на телевізії. Жаль мені, що я пропустила промову сенатора Кеннеді — він ліберальна совість нації, добре що маємо такого в сенаті. Промовляла і пані Тереса Гайнц-Керрі, що про неї злобні язики кажуть, що вона “opinionated” і “loose-canon”, бояться, щоб своїми отвертими репліками не пошкодила свому чоловікові зокрема в більш консервативних середніх штатах Америки. Мені лібералізм Керрі (і його жінки) подобається, але я розумію, що тепер у США ярлик “лібералізму” набрав серед виборців негативного забарвлення і ним республіканці лякають американських виборців. Найбільше об’єднують демократів не так захоплення обома кандидатами, як ненависть до президента Буша і його політики, зокрема незадоволення його війною в Іраку і небажаними її наслідками. Але Буш, будучи вже четвертий рік президентом, та ще в час війни! — опонент дуже серйозний і вибори заповідаються трудними для прогнозування.

Середа, 4 серпня 2004. 11 перед полуднем.

Вчора приїхали до мене Софійка з Титом, взяли мене і Віру на вечерю до китайського ресторану, переночували, а сьогодні — після лікарської візити — мають відїхати назад до Гантеру. Ця лікарська візита і була головною причиною їхнього надпрограмового приїзду: Софійка турбується фактом, що їй терпнуть і пухнуть ноги, що в неї високий холестероль і високий тиск крові, а Тит — доматор, що не любить нікуди виїздити — приїхав, підозрюю, тому, що турбується Софійчиним здоров’ям.

Провели ми приємний вечір учора. Це зокрема важливо з уваги на Віру — обоє Геврики з великою теплотою поставились до Віриного нещастя, заки приїхали до мене, вступили наперед до Віри, оглянули шкоду в її хаті, привезли їй низку дарунків, а потім ще й дали змогу відпружитися в товаристві, при вечері. Віра настоює на тому, щоб ночувати таки в себе — хоч я їй пропонувала, що вона може на деякий час спровадитись до мене. В неї в хаті вже запровадили тимчасову електрику, щоб вона могла вживати холодильник, охолодження і телевізор — але в хаті чути димом, треба буде чистити навіть і те, що не зазнало помітної шкоди, бо підлоги, килими просякнуті димом і ще довго нагадуватимуть про трагічний випадок. Сьогодні Віра вже повернулася на роботу, сестра її вже вчора повернулася до себе до Аллентавну, Андрійко також поїхав додому.

Вчора вдень нікуди з хати не могла виходити, бо вполудне прийшли робітники направляти машину до прання (сьогодні телефонував, що знайшов потрібну частину до

моєї старої пральки і прийде закінчити роботу), а пополудні прийшов робітник, щоб направити двері до гаражу.

Тепер вже все знову діє і я могла б взятися за роботу: помалювати ще один раз залізну огорожу перед входом та покосити траву. Але ... Болить мене вже пару днів ліва нога (може жиляк?) і тому мені вранішня метушня із сніданком та з робітниками зовсім вистачила, щоб вичерпати мою енергію. От сіла біля комп'ютера відпочити. Може завтра візьмуся за цю більшу роботу, що її теж треба буде розкласти на частини.

Понеділок, 9 серпня 2004. Полудне.

Вчора вночі (не спалося!) закінчила читати мемуари Гарсії Маркеса (*Living to Tell the Tale / Gabriel Garcia Marquez*. Tr. by Edith Grossman, Knopf, 2003). Книжку отримала як різдвяний подарунок від Уляни. Я трохи розчарована: тільки перша частина — про дитинство, родину, і середовище, де він виростав і яке дало наснаження для його творів — цікава. Решта віддзеркалює політику, літературні і журналістичні кола Коломбії і через те напевно цікавіша для земляків Маркеса, ніж для інших. Та й кінчиться цей перший том на перших його успіхах як письменника, тобто на початку його кар'єри. Переклад також видається мені незадовільним. Одне слово, повертаюся до щоденника Леся Танюка (читаю тепер том 4) — це мені значно цікавіше і ближче.

Вчора — замість того, щоб поїхати між люди, тобто до церкви — зайнялася пранням рушників для Віри Лашик (бо хочу чимсь допомогти), тай руханкою при телевізорі (єдині цікаві для мене програми — політичні дискусії та інтерв'ю в неділю вранці). А позатим взялася цими днями за покажчик до щоденника (дійшла вже до сторінки 435). Це марудна копітка робота, але вона і мені самій допомагає знайти потрібні речі, та й буде корисна (маю надію) моїм видавцям після моєї смерті. Оця робота над покажчиком, над упорядкуванням архівів — моїх і Остапових — могла б повністю виповнити моє життя, так її багато. А в мене ж ще інші зобов'язання та інші плани. Зокрема думаю над підготовкою і бібліографічного покажчика, і можливо книжок новель і поетичних перекладів Остапових — що їх хотіла б здійснити до його 90-річчя, тобто до травня 2007 року. Але це в мене така собі невелика вакаційна передишка присвячена особистим справам. Бо ось вже на 19-ого заповіджені сходи́ни управи НТШ-А (тим разом вдома у Лариси, бо в Нью Йорку тепер у зв'язку з республіканською конвенцією посилена охорона перед терористами, що ускладнює справи і трохи людей лякає). До цих сходин мушу підготувати висліди останнього голосування та й деякі інші справи.

А на проходи ходжу тепер із стереофонічними слухавками на вухах — слухаю курсу лекцій музики професора Грінберга — я вже дійшла до лекції 33-ої — останні дві присвячені П'ятій симфонії Бетговена! Я надзвичайно задоволена з цього курсу і готова інвестувати ще і в інші подібні курси цієї компанії! Професор Грінберг має прекрасну англійську дикцію, велике почуття гумору і хоч його пояснення теорії музики абсолютно понад мою голову (жартую собі: мовляв, як добре, що не треба складати іспитів!) — то все таки щось в голові залишається, не кажу вже про зразки прекрасної музики, що її слухаю з

коментарем, усміхаючись сама до себе із задоволення. А дотепні репліки Грінберга запам'ятовуються, як анекдоти. Говорить про Монтеверді, а тоді каже: якби я жив в Італії, то також моє ім'я було б не Bob Greenberg, а Roberto Monteverdi! А говорячи про натуральний геній Моцарта цитував його самого (мовляв, це сам Моцарт так сказав чи написав, очевидно не по англійському!): "I write music the way cows piss".

Четвер, 12 серпня 2004. Пополудні.

Виборча кампанія в повному розгарі — і в Америці, і в Україні. В Україні зголосило свою кандидатуру 24 претенденти на президента. Опитування перевагу дають Вікторові Ющенкові, але Віктор Янукович, теперішній прем'єр, є дуже поважним опонентом, передусім тому, що має по своєму боці великий адміністративний апарат, з міліцією та податковим управлінням включно. Вільної преси немає, один телевізійний канал, що підтримував Ющенка недавно закрили, всіх службовців і студентів ангажують до активної підтримки прем'єра, загрожуючи втратою праці чи втратою стипендій — одне слово, така собі бананова республіка із живими советськими традиціями. Якщо додати до того потужну русифікацію з одного боку та примітивізацію всього того, що залишилося українським та й факт, що теперішній президент Кучма замість провадити про-західну політику, щораз більше хилить Україну назад до Росії — то така Україна викликає велике розчарування і прикрість. Сьогодні найбільшим союзником України виступає Польща — поляки нарешті зрозуміли, що в їхньому інтересі мати між Росією і Польщею незалежну Україну (пригадую, як я це колись говорила Солтисінському!) — але часом виглядає, що Польщі більше залежить на тому, щоб тягнути Україну до Європи, ніж самим українцям.

А в нашій Америці — хоч і шириться велике незадоволення політикою Буша, війною в Іраку, нерозв'язаними проблемами в Афганістані, загрозою тероризму, проблемами економіки, то демократичний кандидат Джан Керрі не викликає у виборців великого ентузіазму і навряд чи має на поготові якісь кращі плани для розв'язки всіх цих наболілих проблем та небезпечної ситуації в світі.

Неділя, 15 серпня 2004. Доходить 9 вечора.

В Атенах проходить 28 Олімпіада. Навіть я, що рідко дивлюсь на телевізійні програми, провела понад дві години, дивлячись в п'ятницю на офіційне відкриття. Зворушлива церемонія, але згодом, в параді народів, ледве дочекалася України — бо представники держав ішли за порядком грецького алфавіту і парад починався від всіх святих. Santa Lucia etc. (Агія?), а Велика Британія була, очевидно, під М (Мегала?). Між іншим якась українка несла прапор Нікарагуи і коментатор сказав, що мовляв вийшла заміж за чоловіка з Нікарагуи (нашого цвіту по всьому світу, "seid stolz, ich trage die Fahne", мовляв Рільке). Але на щастя минулися ті часи, коли наші виступали тільки під чужими прапорами. Яка би та Україна не була, але тут на Олімпіаді вона нарешті рівна з рівними. А що має добрих змагунів, то викликає загальний респект серед спортових коментаторів. На сьогоднішній день Україна має вже дві золоті медалі і одну бронзову, тоді коли навіть Сполучені Штати мають тільки одну золоту медаль. Перед в усьому покищо веде Китай. Побачимо, як буде

далі.

Вчора помер у Кракові Чеслав Мілош. Хочу використати актуальну нагоду і послати до друку Остапів лист до Мілоша та його фото з Мілошем, яке я зробила на Конгресі ПЕН в Нью Йорку. Мабуть пошлю це до Львова, до “Дзвону”. Може надрукують. Остап колись, здається мені, почав був перекладати “Родинну Європу”, але я того матеріялу ніяк не можу знайти. Друкований він, здається, не був ніде. Треба було б — замість займатися справами НТШ-А — взятися за упорядковування архіву, і Остапового і мого власного — це скарбниця багатьох цінностей, які можуть пропасти.

П'ятниця, 20 серпня 2004. 8 год. вечора.

Вчора весь день провела на сходинах управи НТШ-А. Тим разом вони відбулися не в Нью Йорку, а в домі Онишкевичів у Лоренсвіл. Їхала я тим разом із Ромком Проциком — він є референтом осередків і чи не вперше брав участь в засіданні управи. Приїхало досить багато людей: крім Процика, мене і обох Онишкевичів, Славко і Марта Трофименки, Андрушків, Слюсарчук, Попович, Воронка, Гунчак, Кузьмович, Махно, Лопух.

Для мене ці збори були особливо важливі: я не тільки представила рекомендації для трьох нових грантів (Шевчукові, Слободянові, Корпанюкові) але мала особливу приємність зробити історичної ваги повідомлення: перший номер електронного журналу *Ukrainian Literature: a Journal of Translations* — готовий! Максим три з половиною років працював над його підготовкою і хоч постійно нарікав на мене, що я його намовила стати редактором такого видання — тепер може мати сатисфакцію, що діло таки довершив! (Був час, що я боялася, що весь цей проєкт “спухне” і залишиться і далі в сфері моїх побожних бажань і НТШ-івських планів, але тепер мрія таки збулася і маю надію, що наступні номери буде легше підготувати, що редакційна колегія (самі аси: Павлишин, Мельничук, Найдан, Кознарський) більше включатимуться в роботу і допоможуть Максимові, побачивши, що справа ця перспективна, а з часом, коли журнал справді стане на ноги, коли буде появлятися регулярно і електронною і паперовою версією, він може мати неабиякий вплив на розвиток і майбутнє української літератури і її вихід на світовий форум. Такий журнал міг був постати багато років тому, зокрема після того як я 1987 року опублікувала в “Свободі” статтю “Потрібна фундація для перекладів з української літератури”, але не можна було знайти редактора, який повірив би в доцільність такої справи і мав бажання присвятити їй свій час і труд. Першими до кого я зверталася були Богдан Бойчук і Данило Струк — не тільки самі відмовилися, але і мене знеохотили: мовляв, треба друкувати переклади української літератури в американських літературних журналах. Ну, ну. Я не проти того — але ... як бібліограф і спеціаліст цієї теми знаю краще ніж будь хто інший як незадовільно ця справа стоїть. І не дивно: американські літературні журнали мало цікавляться перекладами взагалі, а переклади з української мови, якщо і надрукують вряди годи маленькими дозами, то це тільки завдяки активності якогось нашого перекладача (Найдана, Онишкевич). Цим ніяк не можна вдоволятися. Треба брати приклад від інших народів. Англійські літературні журнали існують не тільки для голяндської літератури (що було для мене відкриттям на Конгресі ПЕН 1986 року!) — але

і для літератур російської, польської, австрійської, данської, словенської.

Матиму з тим ще чимало роботи: наперед електронна версія, потім друк паперової, а тоді громадська презентація в Нью Йорку, велика рекляма, розсилка друкованого журналу до славістичної і літературної періодики і до бібліотек. Радо посвячу свій час і труд, бо вірю в цю справу і майбутнє, маю надію, доведе, що мої скептики не мають рації.

Середа, 1 вересня 2004. Полудне.

Сьогодні Сергій Лукашевич вже малює на чорно мою залізну огорожу на передньому ганку, а ще маю надію помалює і входові залізні двері. Я зробила вже йому підготовчу роботу і буду рада, якщо вдасться сьогодні це закінчити. Неабиякий господарський успіх. Я вже зо два роки ношуся з цим проектом, кликала вже дві фірми, говорила з різними контракторами, бо залізні огорожі і при вході до хати, і ще більше на передньому ганку від вулиці були вже дуже знищені і треба було щось робити — або замінити їх новими (надзвичайно коштовна справа — тисячі доларів!), або навіть відрізати і викинути взагалі (це було можливе тільки для переднього ганку від вулиці, бо там ця огорожа не мусіла б бути). Зрушив справу з місця Максим: він сам почистив залізо на передньому ганку, з Уляною і мною разом помалював і тим показав мені, що можна зробити. Отже я найняла Лукашевича і він кілька днів працював над чищенням і малюванням ганку від вулиці — це вийде мені на яких 600 дол., але в порівнанні з іншими пропозиціями, це поміркована ціна, що на неї я можу собі дозволити. Лукашевич також погодився, разом із своїм сином Анатолієм, забетонувати мені простір між хідником і стіною хати, щоб запобігти просочуванню води крізь стіну. Там тепер ростуть азалії і їх треба буде перенести в інше місце. Не знаю, як воно вплине на естетику, але зробити це мабуть таки треба. Бо останній раз, коли була велика злива, канал працював зовсім добре, але в моїй викінченій півничній кімнаті була на підлозі невеличка калюжа.

Олімпійські ігри закінчилися в неділю. Греки горді, що все встигли підготувати на час (були щодо цього певні сумніви, чи вони впораються з усіма запроектованими будовами), а всі без винятку раді, що обійшлося без терористичних актів та інших подібних сензацій, що їх усі боялися. В кінцевому підрахунку перед взяла наша Америка (103 медалі, в тому 35 золотих), на другому місці Китай, на третьому Росія. Україна зайняла 12 місце: 23 медалі, в тому 9 золотих. Браво!

Минулих пару днів я присвятила реклямі новоствореного англomовного журналу. Написала новинку англійською мовою до *Ukrainian Weekly*, та дві окремі (зовсім інші тексти) до *Свободи* і до *Америци* та *Народної Воли*. Але після розмови з Ларисою і Поповичем, я послала ці свої статейки їм і вони із деякими змінами і додатками підуть як офіційні комюніке НТШ-А. Ну, нехай. Я і так не мала наміру їх підписувати. Але я написала також довшу статтю, тим разом підписану повним прізвищем, де я пишу про свої довголітні намагання, що нарешті увінчалися успіхом — і це я послала до *Літературної України*, а також думаю, з деякими скороченнями, запропонувати це Захарчукові як коментар до радіогодини Центру.

Тепер беруся за підготовку листів до друкарень по кошториси, з Титом вже пару разів переговорювала в справі обкладинки для друкованого номера — первісна його пропозиція використати серію еклібрисів — відпала, але погодився використати еклібрис НТШ-А — я аж тепер довідалася, що це — робота Гніздовського) — і вплести його якимсь способом у заголовок журналу.

Але є вже і негативна реакція: Ромко Процик незадоволений, що Максим у вступній статті згадує УНІГУ та КІУС, як установи що досі не були зацікавлені перекладами з української літератури. Гарвард, мовляв, має цілу серію перекладів — давньої української літератури і несправедливо робити їм такий закид. Ну, я сказала: УНІГУ з політичних причин літературу київської Русі називає українською літературою, але справжня модерна українська література таки починається від Котляревського. Ніде правди діти: література не втішалася досі увагою властей імущих: на гарвардський проект давньої літератури і на переклад історії Грушевського ідуть грубі тисячі, а сучасна українська література не має і десятої частини тої суми. Нагадала собі, як в Едмонтоні, в будинку КІУСу бачила таблицю фундаторів-меценатів: на дослідження фольклору хтось дав понад 5 мільйонів доларів, а на дослідження української літератури дав Олег Зуєвський 5 чи сім тисяч. Такі то в нас пропорції. І тих пару тисяч мусів дати професор літератури, бо інші і на таку малу суму не спромоглися. Тепер, коли сказати це вголос — обурюються!

Четвер, 2 вересня 2004. Вранці.

Я не тільки прослухала всі 48 лекцій професора Грінберга, але вже замовила і отримала дві нові серії викладів на компактних дисках. Грінбергові лекції залишили в мене надзвичайно гарне враження: від тепер не тільки Бах, Гайдн, Моцарт, Бетговен, Чайковський, Верді сприйматимуться не лиш із захопленням, але і з більшим зрозумінням, але навіть такі композитори як Стравінський і Шенберг знаходитимуть в мені більше толерантності. Нова серія, що її я замовила, присвячена самим тільки симфоніям Бетговена (той же Грінберг), але крім музики я замовила собі також лекції з інтелектуальної історії. І ось уже почала слухати цикл “European thought and culture in the 20th century” (Professor Lloyd Kramer, University of North Carolina at Chapel Hill) і мабуть замовлю собі і такий же самий курс присвячений 19-ому століттю. Одне слово: доповнюю свою освіту в ділянках, які мене на правду цікавлять! Може треба мені також розвідати, чи нема таких курсів на компактних дисках у бібліотеках — бо моя самоосвіта при допомозі The Teaching Company коштуватиме мені чимало грошей!

Четвер, 16 вересня 2004. Вранці.

Ого! Два тижні пройшло без записок! Потрібна реанімація щоденника!

Минулі дні були присвячені справам журналу перекладів: обмін листами з Титом Гевриком в справі обкладинки, з Максимом, Ларисою і Поповичем в справі тексту про НТШ-А на останню сторінку, заходами в справі реєстрації номера ISSN. А також підготовкою і висилкою голосування но. 7 членам Видавничої Комісії.

Вчора їздила я на PENN, бо Марія робить порядки із нагромадженими паперами і вирішила викинути старі нагромадження “Урядового кур’єра” та інших українських газет з часів мого ще урядування. Я зупинила її, щоб не викидала нічого поки я сама не подивлюся і не перевірю. Вчора присвятила дві години часу, щоб це переглянути. Спершу думала, що передам пачку “Урядового кур’єра” Марті Трофименко, бо вона виявила зацікавлення, але Марта вчора змінила думку, отже ці старі газети з 1993–1994 року таки доведеться викинути. Але при нагоді я з приємністю ствердила, що Марія передплатила “Юридичний вісник” і бібліотека його не тільки затримує, але й опрацьовує як великого розміру фоліант.

Вступила я при нагоді до Ван Пелт. Занесла їм у дарунку пару книжок (Дзіся, Максима про Підмогильного, моє “Вибране” і Остапові спогади в польському перекладі). А також пішла переглянути останні номери журналу “Дніпро”. Цей журнал вони передплачують вже багато років, але тепер він дуже понизив свій рівень і мені соромно і досадно, що він компромітує перед світом Україну. Я вже давно помітила, що вони дають перевагу комуністам (у поезії домінує Борис Олійник, у прозі Сизоненко), але вчора переглянула також статтю Миколи Сенченка (невже це той самий Сенченко з Книжкової Палати?) — проти масонів, сіоністів, Америки, заходу, і все це на російських матеріалах, немов добре продумана провокація. Досі я це ігнорувала, але тепер озивається в мене сумління: напишу їм, щоб відмовили “Дніпро” і передплатили “Критику” і “Кур’єр Кривбасу” — “Сучасність”, “Український історичний журнал” і ще деякі речі вони мають, а “Всесвіт” мали після моїх рекомендацій рік чи два, а потім скоротили. (Ну, це я розумію: переклади українською мовою світової літератури справді не повинні мати місця в академічній американській бібліотеці). Взагалі можна навіть дивуватися: українських журналів, як не як, вони мають кілька, але такого цікавого і доброго американського літературного видання як “Agni” (потрібного мені для моєї бібліографії) Ван Пелт не передлачує взагалі.

Серед моєї лектури останнього часу були дуже цікаві щоденники Леся Танюка. Прочитала я т.3 і 4 (а для т. 5 Танюк звернувся з проханням про грант НТШ-А). Непотрібно, на мою думку, назвав він цю серію “Твори”. Перші два томи включають Танюкові поезії і статті, а щоденник починається від т. 3, від 1959 року, коли авторові було тільки 20 літ і він був студентом на курсі режисури, у Мар’яна Крушельницького, колишнього актора “Березолю”. Ах, яка шкода, що Йосиф Гірняк не міг дожити до появи цього щоденника. Танюк записує лекції Крушельницького магнітофоном і вони в щоденнику творять немов підручник режисури. Але найцікавіші є дрібні ремарки, що їх робить Крушельницький про Курбаса, про різні закордонні і заборонені матеріали і молодий студент довідується про 20-ті роки, про діаспору, про репресованих, про Куліша. (Пише Танюк про “Патетичну сонату”: “Боже, які типи, яка густа метафорика, якого талановитого чоловіка закатавали! Іншому б за таку п’єсу дали Нобелівську премію! А в нас — Соловки.” (с. 225, 1959, 12 листопада). Він ходить регулярно на візити до Орісі Стешенко (колишньої акторки Березоля) і каже, що в її домі більше України, як в решті Києва, в неї він також отримує всякі заборонені раритети. Записки Танюка дають доказ, якою меншістю в Україні були свідомі українці, вони — немов яесь таємне, засекречене братство втаємничених. У щоденнику чимало вставок — листів, виписків з преси — російською

мовою. Це мене вразило, бо навіть Гайне цитується у російському перекладі. Але воно допомагає зрозуміти справжню ситуацію України. Молодий Танюк цікавиться заходом, вибирає всякі реляції про західну драматургію і театр — від Шекспіра до Йонеско. Він переписує до щоденника цікаві йому статті і рецензії (напр. про виставу *My fair lady*) з московської преси. Ще один зайвий доказ, що навіть захід доводилось раніше відкривати Україні тільки через Москву. Та й сьогодні це ще не зовсім змінилось, нажаль.

Друга моя лектура: Gore Vidal: *The golden age*. (Random House, 2000). Книжку вибрала я в публічній бібліотеці серед видань друкованих великим шрифтом “large print edition”, щоб легше було читати поночі. Нажаль, моя місцева філія Free Library of Philadelphia не має відповідного для мене вибору книжок (тут є багато афро-американських письменників, з уваги на інтегровану дільницю, і багато дитячої літератури, але обмаль класики і сучасних серйозніших видань. Але я собі вибрала кілька, і серед них також нову автобіографію Мадліни Олбрайт “Madam Secretary”, яку саме почала вчора читати). Але ось кілька слів про Відаля і його книжку. Це роман про політику Америки і в ньому виступає ціла низка історичних осіб від Франкліна Рузвелта до Клінтона. Написано дуже живо, на добре прослідженому матеріалі, так що книжка має і пізнавальну вартість, зокрема про побут і вашингтонські закуліси політики. Трохи може за багато всяких сплетень, та й інтерпретації автора деяких історичних подій і постатей часом дуже суб’єктивні і натягнуті. (Імплікує напр. що Рузвелт спровокував напад японців на Перл Гарбор, щоб могли офіційно виповісти війну; не доцінює загарбницької політики ССРСР і покпиває собі з антикомунізму Трумана, ітп.) Але книжка досить оригінальна, одна із постатей у романі — сам автор, під власним прізвищем. Найцікавіше в ній — проминання життя, зміна генерацій у політиці, старіння і відмирання авторових сучасників. Ще більше вражають паралелі із сьогоднішнім днем.

Середа, 29 вересня 2004. Пополудні.

За пляном я повинна бути в Гантері, у Гевриків. Софійка давно запрошувала: вона після засідання Ради Бібліотеки хотіла взяти мене з собою, а потім у суботу відвезти на засідання управи НТШ-А до Нью Йорку. Я вже почала пакувати валізочку і наперед приготувляти НТШ-івські звіти. Але виникла комплікація і в Тита, і в Софійки. Обоє потребують тепер лікарських обстежень: Тит сьогодні іде на MRI в Нью Йорку (бо в мочі показалася кров і невідомо що є проблемою), а Софійка приїхала в понеділок на візиту до Форсії і Форсія підозрює в неї peripheral neuropathy. Маю надію, що все це швидко з’ясується і що не буде справжньої загрози, але клопіт уже мають, зокрема також і тому, що перебралися на старість так далеко на провінцію, в гори, здаля від своїх лікарів.

В понеділок увечері, користаючи з присутності Софійки, пішли ми утрюх з Вірою до китайського ресторану на вечерю. Вчора, натомість, відбули засідання Ради Бібліотеки. Відбули його при дуже несприятливих обставинах: була весь день страхітлива злива (наслідок останнього з гураганів, які цього року вже вчетверте навідуються на караїбські острови і Флориду), були в околиці Філядельфії цілі дільниці із закритими дорогами, поваленими деревами, вулицями, що перемінилися в ріки. Як звичайно при таких нагодах

потерпіла і моя пивниця: канал на диво працював, але в пивниці таки появились калюжі води на підлозі (і Бог його знає, чи ця вода іде стінами, чи прямо з землі?) На щастя немає в моїй пивниці вже великого килима — маленькі килимки я підняла заки вони ще замekli, а воду рушниками вдалося вибрати. Софійка дуже мені допомогла! Сьогодні вже нарешті все висохло, старі рушники я випрала і висушила — маю надію, що не скоро будуть потрібні знову. А маю надію, що заплановані роботи цементування біля бічної стіни, що їх обіцяли зробити Лукашевичі (батько Сергій і син Анатолій) допоможуть розв'язати цю проблему на майбутнє.

Приємно мені, що Софійка час до часу приїздить — з нею в мене багато спільного: безконечні розмови і то не про знайомих, а про книжки, мистецтво, політику, зокрема тепер перед виборами і в США і в Україні. Вона взагалі ударна і пробоева жінка, але я турбуюся фактом, що вона весь час на мобільному телефоні, а це в час їзди авtom може бути дуже небезпечним! Взагалі на мою думку оці мобільні телефони в час їзди повинні бути суворо заборонені — адже вони створюють небезпеку не тільки для водія, що сам говорить, керуючи, але і для всіх інших людей на дорозі.

Софійка має знову приїхати до лікаря 4 жовтня. Може вдасться нам знову піти з Вірою на вечерю.

П'ятниця, 1 жовтня 2004. Пополудні.

Вчора півтори години дивилася на дебати президентських кандидатів — Буша і Керрі. Ці дебати, перші із серії трьох, були вцілості присвячені закордонній політиці. Керрі, на мою думку, вийшов дуже добре: він взагалі людина вийнято інтелегентна й поінформована, тоді коли в Буша — дуже обмежені інтелектуальні горизонти. Але в американській політиці, як я це вже переконалася багато років тому на прикладі Адлея Стівенсона, інтелектуалісти часто програють, бо до “простого народу” треба говорити просто, впевнено і переконливо. Учора Керрі успішно переміг свою склонність до “longwindedness”, говорив короткими реченнями без дигресій, і гостро атакував Буша за війну в Іраку. Мовляв, замість боротися з тероризмом в Афганістані, замість сконцентрувати всю увагу на постаті Оссамі бін Ладіна, Буш забрав військо з Афганістану і послав до Іраку. Каже Керрі: так, Саддам Гусейн — тиран, але не він нас заатакував і не він був для нас головною загрозою. Війна в Іраку, сказав Керрі, це — “colossal error of judgement”, а на закид, що він, мовляв, голосував у сенаті, щоб дати воєнні повноважності президентові, сказав — це, можливо, була моя помилка, але помилкою було піти на Ірак війною і котра з цих помилок важливіша? Буш виглядав, як олень переляканий світлом фар на нічній дорозі у лісі — це не моя характеристика, а одного із глядачів, що висловився сьогодні вранці по радіо. Але були і такі, які вважають, що Буш добре обстоював свою позицію — послідовності, впевненості. Побачимо, що буде далі. Цікавий демократичний театр — із продовженням.

В Україні справи куди гірші. Прихильники Ющенка твердять, що його пробували отруїти — Ющенко вже вдруге поїхав на лікування до Відня, але лікарня недавно спростовувала

вісті, що мовляв, вони не твердили, що він став жертвою отруєння. На Януковича знову ж наші патріоти в Івано Франківську кидали яйцями. А виборча кампанія виглядає так, що виборців лякають звільненням із праці, навіть пацієнтам в лікарні (згідно з рапортом одної з комісій) загрозили, що їх викинуть на вулицю, якщо вони не підтримають теперішнього прем'єра Януковича. Одне слово, демократія á la mode ukrainnienne.

Наші дивляться на Росію, як на модель. А там ніколи демократії не було. Недавно Путін заповів, що губернатори країв будуть назначувані з центру, а не вибрані. А це ж федеральна держава, з федеральною конституцією.

Закінчила читати автобіографію Мадлени Олбрайт. *Madam Secretary / a memoir by Madeleine Albright* (Miramax Books, c2003). Цікаві особисті дані: народилася вона в Чехословаччині 1937 року. Батько Josef Körbel був у дипломатичній службі, а потім вже в Америці був професором університету, помер 1977 року. (Кондоліса Райс є його ученицею!) Дитинство проводила Мадленка в Англії, вчилася якийсь час у Швейцарії. 1948 року родина прибула до США. Мадлен закінчила коледж Wellesley, згодом зробила докторат на Колумбії. Від 1959 до 1983 року була одружена з Йосефом Олбрайтом, журналістом, родичем Гугенгаймів, згодом шефом вашингтонського бюро Newsday. В них народилися три дочки. Чоловік забажав собі розлучення, знайшов собі іншу жінку. (Моя особиста підозра: Мадлен почала робити неабияку кар'єру, мала більші від нього успіхи, і це можливо стало причиною розпаду родини). Але вона досить гарно пише про своє подружжя, без гіркоти і без оскаржень. В 1992 році МО стала представником США в ООН, а в 1996 році, у другій каденції Клінтона, Олбрайт стала міністром закордонних справ. Цікаво, що вже будучи на цій високій посаді, вона дізналася, що її дідо і баба загинули в концетраку, що вони були євреї. Виглядає, що батьки були повністю асімільовані, до єврейського походження не признавалися, Мадлена була вихована на католичку. Цікаві подробиці про закордонну політику Америки, але рівночасно пригадка, що ця політика досить подібна і послідовна, без уваги на зміни партій і адміністрацій.

П'ятниця, 8 жовтня 2004. Пополудні.

Історична сьогодні дата: Rebecca Humrich з Sheridan Books запевнила мене сьогодні по телефону, що — якщо до 15 жовтня вони отримають всі потрібні матеріали і 50% коштів, і якщо не буде якихось додаткових комплікацій — то до 15 листопада друкарі обіцяють закінчити друк нашого журналу *Ukrainian Literature: a Journal of Translations* і до 20 листопада (встановлений мною термін) тираж повинен бути доставлений до Нью Йорку. Sheridan Books дали найнижчу оферту (\$2,456 за 500 примірників) плюс доставка. Ми хотіли дати можливість українській друкарні (Computorprint) отримати цю роботу — але їхній кошторис був на \$339 вищий і вони відмовилися його знизити. Фактично із восьми фірм, що до них ми зверталися, три дали кошториси нижчі від Computorprint, не кажу вже про торонтських Василян, які взагалі виявились дорогими і не конкурентоспроможними. Сьогодні вже Слюсарчук вислав підписану угоду і половину грошей, Максим має вислати комп'ютерні файли і надрукований на папері текст, та Геврикову обкладинку. Всі ці справи коштували мені чимало нервів, бо маємо заповіджені вже презентації журналу на

11 грудня в Нью Йорку, на 12 грудня — у Філядельфії, а ще раніше на конвенції AAASS в Бостоні. Маю надію, що наступні тижні будуть для мене менше напруженими, хоч, очевидно, можливі всякі комплікації. Десятки телефонів і електронних листів, а ще й всякі непорозуміння: Максимові не подобається обкладинка, а він є єдина особа яка знає технічну сторону видання і може в технічних справах допомогти. Мовляв: “я казав, що друкованим варіантом не буду займатися”. Ну, якби від початку допоміг із справою обкладинки, міг був вплинути на її вигляд. Тепер вже запізно. Він мене питається: а Тобі ця обкладинка подобається? Ну, мені передусім залежить на тому, щоб журнал появився друком, а щодо естетики оформлення — то це справа різних смаків. Всіх ніколи не задоволиш.

“Літературна Україна” в номері за 30 вересня надрукувала вже мою статтю про журнал — досить проміментно, з початком на першій сторінці. Гунчак замовив у мене англomовну статтю про журнал перекладів до “Ukrainian Quarterly”. В Торонто, в англomовній частині газети “Новий шлях” появилася статтейка Зені Кіш, та ще й прикрашена Максимовим портретом. Президія НТШ асигнувала вже кошти на приїзд з Торонта на презентацію Максима і ще може когось — одне слово підготовча реклама вже діє.

Працювати над якимись власними проєктами минулого тижня я не могла через те напруження з журналом, але зате побувала двічі в театрі — бо приїхав з Києва Ступка з двома виставами: в Центрі ставили “Ревізора”, а для єврейської публіки з філядельфійського “North East” ставили у великій аудиторії американської середньої школи аж у Вормінстер (пів години поза Філядельфію) “Тев’є-Молочника”. Віра несподівано виявила охоту піти до театру двічі, отже я була на обох виставах. (До Центру була б поїхала сама, але вночі незнайомою дорогою до Вормінстеру сама була б не поїхала).

Приїзд Ступки викликав контроверсію серед української громади. Виявилось, що якісь визначні люди культури, в тому числі і Богдан Ступка, підписали листи із підтримкою Януковича. А справа президентських виборів в Україні набирає всяких неприємних оборотів; Віктора Ющенка, кажуть, пробували отруїти, урядові чинники придушують пресу, примушують людей до підтримки урядової команди теперішнього прем'єра Януковича, загрожують людям втратою праці, а пацієнтам — викиненням із лікарні. Одне слово “демократія по українськи”. А наші тут в діяспорі вже нераз воювали з людьми культури при допомозі бойкотів, і це сьогодні вже практикують не тільки бандерівці, але і люди, здавалось би, демократичних переконань. Мої знайомі сестри Вакуловські вирішили не йти на виступи Ступки, щоб висловити протест проти того, що він підтримує Януковича. Я щиро сказала їм в очі, що така “бандерівська ментальність” мені чужа, що я можу мати інші політичні погляди від акторів театру, а їхню вмільість політичними мірками не міряю.

І “Ревізора” і “Тев’є” ставили без програмок. Не знаю, хто був режисер (хоч він і виступав перед програмою, але прізвища свого не назвав). “Ревізора” ставили як сатиру на сучасну ситуацію в Україні. Городничого грав Богдан Ступка, Хлестакова — його син, Остап

Ступка. Остап, тим разом, був може і більш ефектовний в своїй ролі від батька. Режисерський задум п'єсу включав чимало еротики, бурлеску, шаржу. Розважальний аспект вистави був на першому плані, важко мені сказати що залишилося від оригінального Гоголя. За режисерським задумом Хлестаков говорив російською мовою, а що цього російського тексту було досить багато, то для публіки яка його не розуміла, це була втрачена нагода сприйняти дошкульні репліки автора. На виставу приїхала Лариса Онишкевич з Любомиром — їй вистава не подобалася, занадто була, мовляв, вульгарною і перешарженою. Мене ця нібито вульгарність особливо не вражала, актори мають бездоганну професійну рутину, грали добре і незле розважали публіку. А якби текст був в українському перекладі — українська публіка сприйняла б його краще. Не зважаючи на політичні протести, зала Центру була майже заповнена.

“Тев’є” бачила я вже втретє. Тим разом, одначе, вистава мені подобалася менше. Передусім була дуже розтягнута, втратила потрібне темпо. Сцени, де статисти стоять попід стіною без всякої акції нагадали мені безпорадність побутового аматорського театру. Парадоксально, що для єврейської російськомовної публіки (величезна аудиторія була тільки на половину заповнена, але мусіло бути там більше як 400 осіб) театр грав п'єсу українською мовою, тоді коли для української публіки в Центрі день раніше вистава ішла на половину російською. Правда, ця мовна ситуація в “Ревізорі” знаменито віддзеркалює справжню реальність в Україні і, нажаль, нагадує про те, як недалеко ми відбилися від котляревщини.

Четвер, 14 жовтня 2004. Увечері.

Вчора була остання із трьох телевізійних дебат двох президентських кандидатів: Буша і Керрі. Я трохи спізнилася, бо їздила з Раном і Марією до театру (вже вдруге цього тижня), але ще захопила більшість дебати. Дуже цікаво. Буш на другій і третій дебаті вийшов краще, як на першій, але, на мою думку, Керрі був більш ефектовний. Але побачимо, чи нерішені виборці зроблять свій вибір на основі цих дебат і дискусій, бо тих, хто вже зробив вибір, переконувати не треба.

В Україні замість дебат ведеться нагінка на інакодумаючих, а Ющенко, хоч і виступає перед виборцями, виглядає страшно після хвороби, викликаної спробою отруєння: обличчя напухле і постаріле, питання чи він взагалі встані буде виконувати функції президента? (Може це і мали на увазі його вороги — якщо не вбити, то знешкодити!) Бідна наша Україна. Янукович обіцяє впровадити подвійне громадянство, російську мову, як офіційну і взагалі “пхається без вазеліни” до Росії. Хтось недавно сказав, що ми ще будемо згадувати добу Кучми з ностальгією.

А наша Уляна хоче їхати в Україну в ролі спостерігача в час другого туру виборів — відважна жінка!

П'єса в театрі “Wilma” могла б бути політичною аналогією і для України. Tom Stoppard, тим разом, вибрав собі темою журналістику і свободу преси. Дія відбувається в Африці,

протагоністами є англійські колоністи, журналісти з материка та чорний президент, вихований і освічений в Лондоні, але все ж деспот-автократ. П'єса називається “Night and Day” — я навіть позичила собі книжку із Ван Пелт, щоб прочитати цей текст, бо він мене зацікавив. Режисером був Jiri Zizka, в п'єсі бере участь дев'ять акторів. Всі вони грали досить добре. Перед виставою ми втрюх з Марилею і Раном пішли на вечерю до ресторану “Penne” — таки на кампусі.

Наступний день я знову була в театрі. Тим разом в “Arden”. “The underpants” — дурна німецька комедія написана ще 1911 року. Автор: Carl Sternheim, сучасну адаптацію зробив Steve Martin, режисером був Aaron Posner. Фактично, прийшло мені на думку, що навряд чи варто відновляти такі глупенькі речі, що давно втратили свій чар і свою актуальність, хоч, очевидно, гумор ситуації і загравання на стереотипах загальній публіці може й подобається. Вистави в Арден починаються вже о год. 6:30, отже був час тільки на коротку перекуску. А перед тим я пару годин провела в бібліотеці Ван Пелт.

Хочу відмітити дві важливі події. 11 жовтня я написала до Лариси Копань листа із пропозицією перевидати Остапові “Камінні ступені”. Це така моя підготовка до Остапового 90-ліття. Оповідання ці я тепер ще раз прочитала — деякі з них справді досить слабкі, навіть наївні (напр. “Радний Олексій Винар”), але всетаки хотіла б я пригадати Остапа читачам в Україні. Друге видання книжки оповідань видати мені найлегше — в Україні зроблять мовну редакцію і надрукують, а єдина вимога до мене — дати на це гроші. В міжчасі, однак, я саме взялася за інше Остапове видання, що його хотіла б видати напередодні 3 травня 2007 року: поетичні переклади. Остап, пригтовляючи свої “Зібрані вірші” не включив поетичних перекладів взагалі і вони ніколи не появились окремою книжкою, за винятком кількох перекладів включених у збірку “Самотнє дерево” і посмертних вже, виданих до його 80-ліття, “Сонетів” Шекспіра. Отже для цілоти спадщини ОТ поетичні переклади треба видати. Це однак вимагає від мене багато праці: треба ці переклади знайти, переписати, додати примітки ітп. Попробую викінчити цю роботу в 2005 році і надрукувати десь у 2006-ому. А тоді, якщо житиму і матиму для цього силу, підготую друге видання бібліографічного покажчика ОТ, на взір моєї власної “Автобібліографії”. Колись думала саме цей покажчик видати до 90-ліття — але може з нагоди цієї річниці десь хтось його згадає і тоді варто було б включити і ці додаткові статті і зарекордувати для майбуття всю його спадщину.

17 жовтня 2004

Іванко потелефонував мені: має завдання зі школи зробити інтерв'ю з письменником. Попросив мене, чи я згідна дати відповіді на його питання. Очевидно, по англійському. Ну, ще б пак. Така увага від молодого покоління — явище унікальне! Бачу, що американські і канадські школи таке практикують. Пригадую, що таке шкільне інтерв'ю робила свого часу Наталка Турченко з Галиною Журбою. Знаю про це тому, що воно згодом було опубліковане в “Нашому житті”, а тому і попало в мою бібліографію. Ось Іванкові питання і мої відповіді йому перенесені з моєї електронної пошти до щоденника.

Ivanku: First of all let me say that I am immensely flattered to be recognized as a writer by my own grandson! This is a compliment like no other. Years from now—when I am no longer here—I hope you will remember this interview and perhaps go back to my books and read some of the things I have written. Now, to your questions:

At 09:26 PM 10/17/04 -0400, you wrote:

hi babo, osh ie pytannia:

1) Could you briefly describe what first inspired you to write, and what your first writings were?

I wrote my first poem when I was ten years old. I lived at that time with the family of my uncle Leo, who was a poet himself, and used to discuss poetry at the dinner table. We lived at the time in the city of Radom, Poland, but our family was Ukrainian. Uncle Leo was a great fan of two major poets: Bohdan Ihor Antonych who wrote in Ukrainian, and Julian Tuwim who wrote in Polish. I knew many poems of these two authors by heart and they were a great inspiration.

2) What type of writings do you currently, or have you used? (fiction, poetry, translations, nonfiction, technical texts, etc.)

Most of my literary work is original poetry in Ukrainian and translations of poetry into Ukrainian by Anglo-American, German, Russian and Polish poets. Three books of my poetry have been published over the years. I have also written some short stories and translated some short stories from English into Ukrainian—these are contained in two of my books. In addition to belles lettres, I write book reviews and critical articles, both in Ukrainian and in English. I am also a bibliographer specializing in Ukrainian Literature in English—three books of my annotated bibliographies have been published so far, the fourth is about to be published. This bibliographic work, in my opinion, is perhaps my greatest contribution—unlike my poetry and prose, it has practical uses and is of interest to a great number of researchers and translators.

3) For each of the types of writing that you have used, what are the most difficult parts of writing?

Poetry for me is a form of “autopsychotherapy.” The English Romantic poet William Wordsworth defined poetry as “emotion recollected in tranquility.” This has a special meaning for me. Writing poetry helps me to regain my equilibrium after some major upheaval in my life—to release tension, to alleviate stress. Sometimes, to express joy or happiness. I am not a very productive poet, I only write poetry when I have to. Short stories need to be planned ahead and composed, before they are actually written, at least that is how I go about it. Literary criticism and bibliographic work require immense amounts of time and a great work discipline.

4) What formal background (schooling, workshops, etc) do you have in writing?

I took some creative writing courses during my university studies. Reading great writers with

critical commentary by university professors was a great help. Not being a literature major or a professional writer—I graduated with degrees in sociology and anthropology and library science—I enjoy attending lectures and workshops dealing with literature.

5) What skills or talents do you possess which you find most beneficial to your writing?

Knowledge of foreign languages—German, Polish, Russian, some French, some Latin, in addition to English and my native Ukrainian—is essential both for understanding and translating poetry and prose. Professional background and experience in bibliographic work makes it possible for me to do the pioneering work of Ukrainian literature in English with considerable professional expertise.

6) Do you think your writing has evolved as you have gained more and more experience as a writer? If so, how?

I wrote a great deal of poetry when I was a teenager. As I matured, I became more critical of my work, and wrote less and less (only when I had the urge to write to release some tension or emotion—as I have mentioned above). Only one or two poems written in my teens have found their way into my published books.

7) Is there a specific routine you go through when you are writing? A specific place or time that you work?

I remember creating a poem once in my head while walking on the PENN campus during lunch time, in between my regular and very demanding working schedule, as a foreign law librarian. Writing articles or doing bibliographic work requires preparatory work—doing research in libraries—before you can sit down at your computer and do the actual writing.

8) Do you ever experience “writers block?” If so, how do you get around it?

It happens occasionally, even if you write articles, which is considerably less creative and less prone to “writer’s block” than writing poetry or prose. You do better, if you do it consistently, without major intervals of inactivity.

9) What is the greatest difference in writing poetry and other texts?

As I have explained above, as far as I am concerned, poetry requires a special kind of inspiration or emotional need. I never sit down at the table (or computer) with the intention to write some poem. Unless I already have it in my head, at least fragments of it. With a short story I need to have at least a clear outline and plan, before I start writing. With articles it is less complicated, but you also need to know ahead of time what you are planning to say.

10) Do you find yourself incapable of expressing something you would like to say?

Yes, of course. The fact that I do not write much is perhaps the best testimony, if one is needed. Also, in the matter of languages: I find that my English may be sufficient for book reviews or bibliographies, but I do not consider it good enough to write poetry in English or short stories. I have attempted to translate a few of my Ukrainian poems into English, but I consider them barely adequate.

11) In 1998, you wrote an autobiography. How was this experience different than other writings you have taken on? What have you learned from this experience, and what advice can you give others attempting the same?

One correction, please. My book is an “Autobibliography” not “Autobiography.” It is primarily a listing, a bibliographic record, of all of my published work over 50 years. The book contains a section which is an autobiographical chronicle—a very concise, crisp recording of life’s major events—which could be viewed as a scaffolding for an autobiography, but a true autobiography this is not. The reason I did this book was very practical—I use it as a reference quite frequently, and not only for my own life and work. One reason it is so useful, is the fact that it was based on documentary evidence, on written records, all of which can be verified. Some such book would be useful to any writer, but it does require some bibliographical discipline and temperament, to have and record all the necessary details. One of my reviewers in Ukraine considered this a model for personal bibliographies of other writers.

12) Many of your books are published by your publishing company, Mosty. What are the advantages/disadvantages to owning your own publishing company?

Self publication is derided, generally, and frequently with good reasons. However, many great writers, who are published today by major publishing houses, came into print by publishing their own work privately, at their own expense, or at the expense and initiative of their friends or family. Would you believe that this is true of such greats as T.S. Eliot, Virginia Woolf, Marcel Proust and among Ukrainian writers Kotliarevskyi, Shevchenko, Lesia Ukrainka? Publishing by “Mosty” is complicated by the fact, that you have to be not just a publisher, but also a distributor of your work. I much prefer to be published in Ukraine, by established publishing houses, who send me only a certain number of books in exchange for a subsidy, but who distribute the books themselves, at their own profit, to a readership that is eager to absorb these small editions. My last two books—a book of essays and a book of poetry and prose selections have been published in Kyiv, and though the editions are of only one thousand copies (in a nation that has some 48 million people and over 40,000 libraries!)—I hope that they have a chance to survive the critical test of time, and—if they do survive—will eventually find their way to a greater number of Ukrainian readers.

diakyyu babo

Daikuiu i Tobi Ivanku — za uvahu ta initsiatyvu. Baba Marta

Marta Tarnawsky

mtarnaws@law.upenn.edu

Четвер, 21 жовтня 2004. 5:30 PM.

Вчорашня вистава в театрі Арден — Arabian Nights була адаптацією Казок 1001 ночі. Автор: Mary Zimmerman, режисер: Terrence Nolen. У виставі бере участь значне число акторів. Постановка досить оригінальна, з помітними актуальними алегоріями. Сьогодні самі географічні назви Багдад, Басра знайомі із щоденних політичних вістей з Іраку.

Ран і Марія не схотіли скористати з мого запрошення залишитись в мене після вистави на вечерю. (Вистави в Ардені починаються о год. 6:30, отже вдома ми були перед 10-ою.) Ран, мовляв, мусить підготувати лекцію на 9 год. ранку наступного дня. Ну, справді. Робочі обов'язки мусять бути на першому плані. (добре, що не для мене!)

При нагоді свого побуту на кемпусі віддала позичені книжки, в тому числі автобіографію поета Грейвса, яку позичила як наслідок прослуханих лекцій професора Лойда Креймера про інтелектуальну історію Європи 20 століття. Він згадував книжку *Good-Bye to All That* що є своєрідним документом першої світової війни в Європі. Robert Graves, англійський поет німецько-ірландського походження описує в натуралістичних подробицях ситуацію в окопах на західному фронті. Не знаю чи заслуговувала ця автобіографія такої великої уваги професора Креймера.

Думала позичити собі *The Bell Jar* Силвії Плат, але не могла знайти ні одного видання на полиці. Але випадково знайшла щось для мене цікавіше: *The Death and Life of Sylvia Plath* / Ronald Hayman. (New York, Carol Publ. Group, 1991). Вчора вночі вже прочитала два розділи.

П'ятниця, 22 жовтня 2004

Хочу переписати вірш Роберта Фроста, який особливо люблю, але ніяк не можу точно запам'ятати. Отже для пам'яті і практики:

Fire and Ice

Some say the world will end in fire,
Some say in ice.
From what I've tasted of desire
I hold with those who favor fire.
But if I had to perish twice,
I think I know enough of hate
To say that for destruction ice
Is also great
And would suffice.

(Robert Frost, 1923).

Це — наслідок моєї праці над підготовкою Остапових поетичних перекладів — бо це примушує мене заглядати до антологій і поетичних збірок. Клопіт буду мати з Еліотом — не так із самими перекладами, як з тими епіграфами грецьким шрифтом до “Спустошеної землі” і “Бернт Нортон” — не знаю, як дадуть собі раду мої видавці-друкарі в Україні з цією екзотикою? Вони мають труднощі навіть із звичайною латинкою!

Вівторок, 26 жовтня 2004. Увечері.

В суботу в Києві відбулися багатолюдні демонстрації на підтримку Віктора Ющенка. Чула я ввечері в суботу новинку на BBC, а на другий день Тит прислав фотографії, де видно справді великий збір людей під оранжового кольору прапорами. Але після демонстрації якісь люди в чорних шкірянках почали нападати на невелику групу демонстрантів, що залишились, чекаючи на закінчення сесії виборчої комісії, нападати з палицями і ножами. Трьох напасників демонстранти зловили і показалося, що це перебрані полісмени. Дехто із демонстрантів був серйозно поранений і опинився в лікарні. Ситуація в Києві та й взагалі в Україні дуже напружена. Вибори мають бути 31 жовтня, а на 28 жовтня уряд заповів мілітарну параду з нагоди 60-ої річниці перемоги над німцями і на це свято приїздить до Києва Путін. Росія взагалі всіма можливими шляхами підтримує кандидатуру Януковича, а він зі свого боку обіцяє завести подвійне громадянство, зробити російську мову другою офіційною мовою України, віддалити Україну від НАТО і Європи, та й наблизити ще більше до Росії. Видно з усього, що свідомі українці раптом прокинулися, мабуть зрозуміли, що ці вибори і Ющенко — це може єдиний і останній шанс для демократичної української України, наближеної до заходу. Але про-російські і про-автократичні сили побачили загрозу для себе і за старими советськими традиціями вдаються до репресій, тиску і переслідувань. З України надходять розпачливі голоси протесту, зокрема від молодих письменників, таких як Андрухович і Забужко, з апелем і надіями на якусь інтервенцію із заходу. Але захід, зокрема наша Америка, зайнята тепер своїми власними виборами. В газеті *Нью Йорк Таймс* досі жодного відгуку про події в Україні не було, але були відгуки в іншій американській пресі. Лист від Забужко, написаний англійською мовою, описує події пов'язані з передвиборчою демонстрацією — вона написала його до Олі Гнатюк у Варшаві, а Оля переслала до Максима й Уляни. Поки пересилати це далі, Уляна звернулася із запитанням, чи можна це робити — бо, очевидно, київська поліційна держава має свої засоби присмирити Оксану Забужко, але Оксана дала згоду, і ось сьогодні уже листи і Забужко, і Андруховича і різні інші відгуки преси на події в Україні включені в пересилання *Ukraine Report*, який розсилається на сотні адрес. Я теж додала свою лепту до розповсюдження цієї інформації — вислала цей рапорт на всі доступні мені електронні адреси в діаспорі, а також і на адреси в Україні — і то не одним збірним пересиланням, а кожному зокрема, і то з якимсь невинним і щораз іншим “subject heading” а la “vitannia”, “pryvit” etc., щоб може уникнути цензури чи автоматичної затримки. Не дуже вірю, що всі ці заходи увінчаються успіхом, бо блокада інформації напевно вже працює, але всетаки інтернет контролювати трудніше і тому є певна надія на прорив інформації.

Середа, 27 жовтня 2004. Пополудні.

Сьогодні із статті Анатолія Мойсієнка в *Літературній Україні* довідалася, що існує 15 українських перекладів мого улюбленого вірша Рільке “Der Herbsttag”. Стаття дає критичний аналітичний розгляд цих перекладів і серед перекладачів згадує і ОТ. Натомість в журналі *Просценіум*, що його переглянула в УкрБібл. є матеріали про першу виставу “Гамлета” у Львові, включно з текстом перекладу Михайла Рудницького, стаття ілюстрована репродукцією зредагованої Остапом програмки, але в тексті статті, серед тих хто писав про цю виставу, велике документальне його дослідження в *Сучасності* навіть не згадане. Це, очевидно, ланцюгова реакція, що має свій початок у книзі Валеріяна Ревуцького — невігластво передане з діяспори в Україну.

Завтра буду на PENN і при нагоді поверну до бібліотеки книжку Роналда Геймана про Силвію Плат. Довідалась я чимало цікавих біографічних деталей: я не знала, наприклад, що напередодні самогубства СП, її подружжя з Гюсом вже було в процесі розлучення, що він мав позашлюбний роман із замужною жінкою Асею (Assia Wevill), яка потім також поповнила самогубство, та ще й разом із дитиною, батьком якої був Тед Гюс. Силвія не встигла поладнати правно свої стосунки з Гюсом, не залишила тестаменту, і тому він успадкував всі авторські права до її творів. (Це я знаю з власного досвіду: адже писала до нього за дозволом на переклади і він мені навіть відповів — відмовно, мовляв переклади на українську вони вже продали журналові *Всесвіт*.) Я вже, очевидно, чимало знала про Силвію Плат з її щоденників і інших джерел, але з книжки Геймана залишилося в мене дуже негативне враження про неї: вражає мене не тільки її невротичність, що межує з психозом, але і її дрібноміщанські деякі настанови, її сексуальна розгнuzданість, її повний брак відповідальності за дітей (адже вбила себе газом у хаті, де на іншому поверсі були і її залишені на поталу чужим людям малолітні діти.) Відхотілося мені читати *The Bell Jar* — з книжки Геймана дізналася досить про те, якою саме є ця автобіографічна книжка, надрукована під псевдонімом ще за життя Силвії, де головною негативною постаттю є Силвіна мати Аврелія, емоційне пов’язання з якою Силвії вагається між крайнім і надмірним обожнюванням і повною ненавистю.

Завтра в мене візит у Форсії. Нарешті. Сама Форсія мала якісь проблеми із здоров’ям і взяла собі довшу відпустку від своїх пацієнтів. Мені треба порад в різних справах: щодо ліку Celebгex, що його я на власний розсуд почала приймати тільки нерегулярно (недавно відкрили, що Vioxx, що його я приймала на артрит регулярно два роки а то й довше, виявився загрозливим для здоров’я, бо міг спричинити інсульт або інфаркт! — Мені він спричинив підвищення тиску крові і тому Форсія замінила його Селебрексом — але хто його зна, чи лік цей безпечний?), щодо маммограму, якого я вже не мала більше як два роки, бо моя лікар-гінеколог покинула PENN і я мусіли шукати нового гінеколога — а це виявилось не такою простою справою, бо деякі лікарі мають вщерть заповнені практики і не спішаються приймати нових пацієнтів, щодо нестравности шлунка, яка раптом почала мені дошкуляти; щодо уколу проти грипи (недобір вакцини, яку продукують в Англії, а не в США, став тепер навіть темою президентської політичної кампанії.)

Поетичні переклади ОТ в розгарі підготовки. Маю вже набраних на комп’ютері понад 70

сторінок тексту, зокрема цілого Еліота, разом із примітками. Текст цих перекладів не завжди мені подобається, вражає мене Остапова українська мова і синтаксис, але я свідомо примушую себе до вірності і до прийнятої наперед засади нічого не міняти і не виправляти. Солідна мовна редакція вимагала б праці якогось справжнього майстра, мені це не під силу, а маю всі підстави думати, що авторові-перекладачеві такі зміни були б не всмак. Ну, він уже не живе. Навіть якби зміни були на його користь, чи маємо ми (я або будьякий редактор) право такі зміни вносити в його переклади?

Цими днями трапилася мені неприємність: радіостанція класичної музики, що її слухаю вже пару років і яку навіть підтримую вже кілька літ щорічними грошовими пожертвами, втратила право на сигнал FM107.9. Вони, щоправда, передають свої програми також на інших хвилях, але це вже не такі доброякісні пересилання, сигнали слабші і передавання нечіткі, нечисті. Музика — тепер найбільша радість мого щоденного життя і це для мене серйозна прикрість. Знайшла я інші пересилання класичної музики, але вони не такі доброякісні, та ще й звичайно обмежені до кількох годин робочого дня, а увечері переходять на джаз. Мусітиму більше слухати музику на компактних дисках, але бракуватиме мені також вістей BBC, що передавалися між музикою кожної години.

Лукашевичі (батько і син) передучора посмарували мені смолою мій driveway. Це вже, маю надію, остання із господарських робіт, що їх мені вдалося завершити цього року: залізні огорожі і двері відчищені і помальовані на чорно, азалії пересаджені, смуга городу під вікнами забетонувана, цементові сходи направлені, великі декоративні посудини на рослини наповнені землею і засаджені рослинами (щоб надати цій забетонуваній смугі якогось естетичного вигляду), а тепер ще і доріжка посмарована на чорно. Я задоволена: коштувало воно трохи грошей, але напевно коштувало б ще більше, якби не те, що частину роботи зробили ми самі (Максим, Уляна і я), а основну роботу виконала не якась дорога фірма, а наші такі робітники за більш помірковану ціну.

Маю добрий намір примусити себе до робочої дисципліни: відкласти на кілька днів працю над поетичними перекладами ОТ, а взятися за підготовку виступу на презентації англомовного журналу перекладів (презентації вже заповіджені на 11 грудня в Нью Йорку, на 12 грудня у Філадельфії, прилітає не тільки Максим, але й Уляна — трохи мені незручно за таку “родинну імпрезу”!) і за підготовку англомовної статті на цю ж тему, що її в мене замовив Тарас Гунчак до Українського кварталника.

Середа, 3 листопада 2004. Вранці.

Кількаденне напруження у зв’язку з виборами. В Україні, як і можна було сподіватися, ніхто не отримав понад 50% голосів, отже буде другий тур виборів 21 листопада. Янукович отримав 39.88% голосів, Ющенко — 39.22%. Зваживши на шахрайства партії влади це навіть дивує. Наївно було б думати, що Ющенко зможе перемогти в першому турі. Автократична і як каже Рябчук “шантажистська” держава активно і зорганізовано працювала, щоб цього не допустити. І тому, щиро кажучи, мене навіть здивувала така велика кількість голосів на підтримку Ющенка. Це доказ, що Україна таки не Білорусь, і

не Росія, що є якимось майбутнім для демократії в Україні. Може воно свідчить і про те, що владі трохи може залежити на іміджі України у світі? Спостерігачі висловилися дуже критично про антидемократичні методи табору Януковича. Невже є надія, що 21 листопада Ющенко, не зважаючи на все, зможе перемогти?

Президентські вибори у США, всупереч надіям демократичного табору, виявили підтримку для президента Буша: він отримав три мільйони голосів більше від сенатора Керрі. Але офіційний підрахунок ще не закінчений: перевага електоральних голосів буде по боці того, хто переможе в штаті Огайо, а там ще мусять підрахувати так звані провізоричні балоти. Політична кампанія цього року була дуже гостра: електорат був поділений майже по рівному, в голосуванні взяла участь велика кількість нових людей, зокрема молоді, і були сподівання, що ці нові виборці — це виборці протесту проти існуючої політики і війни в Іраку. Але виявилось, що серед цих нових активістів була і значна кількість республіканців, які підтримують Буша і тому, що в час війни не хочуть міняти командира, і тому що він апелює до фанатиків-християн, для яких справи абортів, заборони гомосексуальних подруж важливіші ніж міжнародна політика, імідж США у світі, чи медичне страхування для населення.

В суботу в готелі у Баунд Бруку Мотря і Андрій влаштовують велику гостину з нагоди 45-ліття свого подружжя. Запросили всю родину і знайомих, приїде, кажуть, понад 70 гостей. Я поїду туди автом з Вакуловськими. В поворотній дорозі привеземо зі собою Лесю і вона побуде в мене до п'ятниці 12 листопада. Мотря і Андрій прямо з Баунд Бруку поїдуть на прогулянку до Вільямсбургу, а тоді в поворотній дорозі вступлять до мене і заберуть Лесю із собою. Мушу зорганізувати для Лесі якусь програму на наступний тиждень, зокрема також тому, що у вівторок я маю засідання ЕУД, на яке приїздить Лариса Онишкевич, а в середу маю візиту в дентистичній клініці.

Вівторок, 9 листопада 2004. Пополудні.

Поїздка до Баунд Бруку відбулася при добрій погоді. Була мені нагода відвідати Остапову могилу, походити по цвинтарі, відвідати могилки деяких знайомих. Гостина Головінських відбулася в готелі Меріот, через дорогу від Православного Осередку. Гостей з'їхалось багато: з ближчих і дальших родичів були Андрій Марк з новою своєю жінкою, Христя Дольницька з донькою, Віра Даттон, Тиміш з родиною і тестем, родичів Андрія було ще більше: Аня і Роман Максимовичі і всі їхні діти, Іван і Наталка Головінські, їх син Юрко (який недавно повернувся з Багдаду) з найновішою своєю жінкою, донька з чоловіком і дітьми; були і сторонні гості — знайомі Мотрі і Андрія, а серед них і мені знайомі і близькі Сергій та Ева Сахаруки, а також Бахо Ісаїв з Христиною, Володимир Бандера з Ніною, Волчуки та чимало інших. В програмі була своєрідна фотобіографія, що її підготував сам Андрій, говорили Тиміш і Іван Головінські, а я також взяла участь, прочитавши два Остапові сонети про весільну гостину і про подружню вірність — вони дуже тематикою своєю підходили до цього свята. Найцікавіше, що я винесла з цієї приємною гостини, це була новина Бандери і Ісаєва про появу українського видання “Українське суспільство на шляху перетворень” — книжки статей, що на неї наша

Видавнича Комісія признала була грант.

Вчора — до товариства Лесі — я запросила на обід Люду і Зенка. Вони до Баунд Бруку не їздили, отже Лесі була нагода з ними зустрітися. Гостина пройшла на диво приємно, гості посиділи досить довго і я їм ще під кінець показала телефільм з України про Леоніда Рудницького, що його позичила мені Віра Лашик.

Сьогодні вранці я відвезла Лесю на відвідини до пані Шиприкевич, а потім поїхала по неї. По дорозі вступили на цвинтар, щоб Леся могла відвідати могили своїх батьків і чоловіка. Вона дуже турбується про опіку над могилами, платить за те, щоб там хтось садив квіти. Я радила їй щоб зробила так, як зробила я: засипала коритце білими камінцями, що не потребують піклування і постійної уваги. Але вона такого рішення зробити не хоче. У висліді, як я це сьогодні могла перевірити, могила моїх батьків виглядає значно порядніше, ніж могили Левка, Бабці, Дзядзя, тети Марини, Славки і Фридка. Між іншим, я десь пів року тому зробила на татовій-маминій могилі ґрунтовний порядок і ще й полила камінці хлорком, щоб їх вибілити. Сьогодні побачила, що ця стратегія дала добрі наслідки.

Я мала мати сьогодні засідання регіонального комітету ЕУД з головою НТШ-А (тому і запланувала відвезти Лесю в гостину до Шиприкевичів), але це засідання відкликали, бо Лариса має клопіт з ногою (heel spur), мусить тримати ногу в гіпсі і не може їздити автотом. Використала я передполудне, щоб підготувати деякі харчі на завтра, бо запросила Лесі до товариства на вечерю обох Вакуловських і Марту Яримович. А сама я завтра вранці мушу поїхати на рутинуву візиту до дентистичної клініки, отже не матиму багато часу завтра на підготовку гостини.

Сьогодні ввечері беру Лесю до УКУ на виступ Бориса Ґудзяка. Мотря з Андрієм проводять час у Вільямсбургу, вже двічі телефонували. Вони приїдуть під вечір у четвер, а в п'ятницю — разом з Лесею — повернуться додому.

Четвер, 11 листопада 2004. Пополудні.

Виступ Ґудзяка в УКУ був так погано зорганізований, що прийшло тільки 20 осіб замість сподіваної аудиторії понад сто (що для них були спеціально приготовані крісла!) Говорив він про Богословську Академію у Львові, а разом з ним виступав американський адвокат Джан Ф. Курі, який присвятився Фондації Українського Католицького Університету і збирає на нього гроші не тільки серед української діаспори, але і серед не-українських американців. Були присутні серед цих 20-осіб Рудницький, Кіпа, і Ромко Процик — три представники конкуруючих з фундацією католицького університету організацій, що також збирають гроші. Для Ґудзяка і УКУ, очевидно, було б ліпше, якби в аудиторії були справжні меценати. Ми з Лесею мали виписані чеки по 100 дол., але при поганій організації вечора так і не вручили їх прелегентам (Я вислала свій поштою, Леся передасть свій як Ґудзяк приїде з виступом до Бостону).

Вчорашня гостина (Вакуловські, Марта Яримович і Леся) пройшла приємно, вечеря була аж занадто обильна (тим разом: свинячі реберця в сосі, гречана каша, бігос, ітд.) Я до пізна мила посуд і порядкувала, лягла спати після півночі і сьогодні вранці ледве встала. Тепер чекаємо на Мотрю і Андрія — вони вже телефонували з Вільмінгтону, отже незабаром приїдуть. Мотря захоплена своїми відвідинами Вільямсбурга. А мені саме відломилася ручка від невеличкої керамічної посудини на молоко, що її я купила колись, як сувенір, саме у Вільямсбургу.

П'ятниця, 12 листопада 2004. Пополудні.

Сьогодні перед полуднем мої гості уже від'їхали і я повертаюся до нормальної рутини свого життя. Тобто, заки повернуся до нормальної рутини, мушу перебрати, випрати, попросувати постіль, випрати рушники, і привести до ладу кімнати, щоб були готові до нових гостей. Погода сьогодні дуже погана — дощ, часом навіть досить сильний — погану матимуть дорогу до Провіденсу. А вони не надто здорові — Леся і Андрій трохи простуджені, а Андрій, взагалі, має поважні клопоти з діабетом — тричі в день мусить робити собі ін'єкції інсуліну.

В час гостини в Баунд Бруку я, очевидно, мала клопіт з ногою — очевидно, бо до елегантного одягу пробувала взути якісь бодай помірковано приличні виступці (що їх собі розширила для своєї потреби спеціальним приладом). Але після цієї гостини я почала серйозно думати про те, чи не заплянувати мені операцію на ногу, пішовши слідами Вікторії Вакуловської, до її ортопеда? Рішення не таке для мене легке. Не тільки тому, що кожна хірургічна процедура ризикозна, та ще й у моєму віці (якраз грядуть мої 74 уродини!), але також і тому, що я живу сама, а реконвалесценція після такої операції дуже довга і вимагала б якоїсь сторонньої допомоги. Я подумала, що можна б таке запланувати на Максимову міжсеместральну перерву — він і так, мабуть, приїде до мене тоді на пару днів. Каже Туся, що зараз на другий день після операції треба їхати до хірурга на перев'язку, а потім знову приїздити кожного тижня. Вона робила операцію в червні і щойно недавно почала знову їздити автом. Але в неї вдома — сестра, отже є кому допомогти і зайнятися доставою харчів, поїздками до лікарів ітп. Стан моєї ноги тепер гірший ніж був минулого року, і очевидно, іде не до кращого. Але ось тепер, коли сиджу в капцях біля комп'ютера, нога не болить. Але навіть у скарпетках доводиться вставляти між пальці в носі м'які переділки, щоб вони не натискали один на одного.

А Ющенко, навіть при наявності всіх шахрайств, таки здобув першенство в остаточному підрахунку голосів і це навіть мусів визнати Центральний виборчий комітет. Різниця щоправда десь біля половини процента, але всетаки! Обидва кандидати мають по 39% голосів. Мій трагічний оптимізм озивається: таки є вже початки демократії і громадянського суспільства! Але якщо 21 листопада переможе Ющенко, то чи не захоче влада силою усмирювати опозицію? І чи опозиція не захоче революційним шляхом захопити владу, якщо їй не признають чесної перемоги? Будемо всі в напруженні. А наша Уляна таки хоче їхати за спостерігача виборів!

Понеділок, 15 листопада 2004. Під вечір.

Kein Alter für eine Kathedrale, aber für eine Frau! На моє сьогоднішнє 74-ліття я отримала знаменитий дарунок: прийшли спеціальною посилкою UPS три сигнальні примірники *Ukrainian Literature: a Journal of Translations!!* Успіх! Вдалося довершити справу на час. В суботу вже переслав Слюсарчук другу частину грошей, на днях доставлять наклад до НТШ-А. Друкарня дотримала обіцянку: зробили роботу раніше визначеного терміну. Журнал виглядає дуже добре. Обкладинка, щоправда, така ясна, що спершу видалася мені не кремовою, а білою (а ми доплатили 95 дол. щоб був кремовий папір на обкладинку!) Також доставка до Нью Йорку коштуватиме не 177 дол., а 310. Я висловила їм своє негодування з цього приводу, но але трудно. Тепер треба буде готувати рекламу, подбати про доставку певної кількості примірників на конференцію AAASS до Бостону і на презентацію 12 грудня до Філадельфії, розіслати рецензійні примірники до славістичних журналів і українських газет.

Про мій день народження пам'ятали Мирослава Антонович з Києва, Надя Петрик (яка має якусь додаткову справу і прийде зараз до мене на бігос разом із чоловіком), Лариса Онишкевич, Вакуловські, Василь Махно. Вакуловські дізналися з ... радіопрограми Центру, бо в суботу Праско несподівано включив мою дату в історичний календар подій — одне слово, можу вважати себе за живого класика! Завтра потелефоную йому, щоб подякувати за таку несподівану увагу!

У розмові з Марком вчора довідалася я про те, що їхнє розлучення вже офіційне, отже Ія може виходити заміж за свого Веса. Між іншим, виглядає, що наші молоді дуже зробили це цивілізовано: відвідуючи Ніну в школі у Конетикат, вони всі троє: Марко, Ія та її наречений ходили разом на вечерю. Ніна дає собі раду і задоволена зі школи. Але виглядає, що на українське Різдво до Торонто вона цього разу не приїде. Марко не хоче комплікувати їй справ, бо за приписами школи вона в січні вже мусить бути назад після різдвяних вакацій. (Календарні проблеми не раз утруднювали нам життя в минулому і напевно ще не раз буде з ними проблема у майбутньому).

А сьогоднішня дата замітна також і тим, що Уляна десь за годину відлітає до Києва. Ще не знає, куди її вишлють на спостерігача. Мешкатиме вона у винаймленій приватно квартирі, разом із своєю кузиною з Англії, яка буде в цей час в Україні. Повертається Уляна 28 листопада. Будемо мати пару тижнів хвилювання! Я не хотіла впливати на її рішення їхати, але вже раніше постановила собі, що поверну їй кошти цієї подорожі. Зрештою, це буде мій дарунок на її день народження, що саме випадає на день виборів. Дай Боже щасливо. Мирослава Антонович написала мені: “Живемо великими надіями на гарні зміни, але у будь якому випадку, так як було, вже не буде. Народ прокинувся”.

Вівторок, 16 листопада 2004. Увечері.

Вчора потелефонувала Ія привітати мене з днем народження. В час, коли вона задзвонила, були в мене Петрики, але пізніше, як вони відійшли, я віддзвонила їй і ми довго з нею

говорили. І про Ніну, її школу, їхні плани на День Подяки і на Різдво, і про те, що Ія вже перепровадилася до свого нареченого і має намір свою хату на вул. Воррен комусь винаймати, і про Іка, і про Боба і Марту Чайківських та їх проблеми у зв'язку з його безробіттям. Її наречений Wes, я вчора довідалася, має 65 років і чотири роки тому перейшов операцію серця (quadruple bypass). Він був двічі коротко жонатий і має дорослих дітей. Про те, що він — режисер і добре фінансово забезпечений я вже знала раніше. Каже Ія, що він дуже добре ставиться до Ніни. Ніна хоче і цього року їхати на пластовий лещатарський табір, але до Торонто на українські свята вона не зможе приїхати, бо 3 січня мусить повернутися вже назад до своєї школи. Тепер на День Подяки вона приїде до мами і тата до Каліфорнії, але латинське Різдво зможуть хіба провести з родиною Олеса, бо лещатарський табір починається, здається, вже 26 грудня.

Понеділок, 22 листопада 2004. Вранці.

Журба, турбота, хвилювання. Уляна в Одесі, була спостерігачем виборів в місті Роздільна. Контакт з нею спорадичний, мобільний телефон не завжди працює як слід. Всі три хлопці Гевриків також в ролі спостерігачів в Києві. Максим і всі ми напружені і хвилюємось: не тільки нашими рідними, але і Україною. Центральна Виборча Комісія, як і можна було передбачити, проголосила переможцем Януковича, але фальшування виборів, надуживання т.зв. відкріпних талонів (absentee ballots, що допомагають автобусам про-режимних виборців мандрувати з одної виборчої дільниці в іншу та голосувати два-три рази), застрашування виборців, недопускання спостерігачів до виборчих дільниць ітд. Сьогодні вранці був довший репортаж ВВС: західні спостерігачі одностайно заявили, що вибори не були демократичними. Прихильники Ющенко вийшли сьогодні на багатолюдні демонстрації. “На майдані коло церкви революція іде.” Що буде далі? Якби так міг повторитися грузинський варіант! Щоб демонстрації довели до резигнацій влади, до перемоги опозиції! Але в Грузії вирішальним, мабуть, був натиск із заходу і домовлення заходу із Росією. Навряд чи таке станеться з Україною. Проголошення Януковича президентом — всупереч перемозі Ющенко (на яку виразно вказують т. зв. “exit polls”) може принести Україні каральні санкції, остракізм, ізоляцію, заборону виїзду до Європи чи Америки, але що це дасть? Перетворить Україну в другу Білорусь і попхає її ще більше в обійми Росії? Сьогодні чула на радіо, що мер Львова відмовився визнати Януковича президентом. Таке, очевидно, може повторитися у всіх районах, де переміг Ющенко так, що навіть Виборча Комісія того не може заперечити. Але що це допоможе? Хіба розколе Україну на про-західну і східну? В нашій історії вже так було, що на Лівобережжі був один гетьман, а на Правобережжі — інший.

Середа, 24 листопада 2004. Увечері.

Сьогодні Улянин день народження. О 7й годині ранку я поспробувала потелефонувати їй на номер її мобільного телефону. Вдалося! Вона саме була в дорозі маршруткою з Києва до Рівного. Звучала піднесено, наповнена ентузіазмом масового руху. Не журіться мною, сказала, я дам собі раду. Журіться Україною! Довкола Києва збираються російські війська — треба дати про це знати на заході, сказала. Я висловила деякий сумнів, чи це правда,

можливо, що такою вісткою хочуть залякати тисячні маси демонстрантів? Навряд чи Путін зробив би таку дурницю, як вислати військо для примирення України. Але це може зробити Кучма, силами самих таки збройних сил України. Я розповіла їй про реакцію світового телебачення і преси: вперше в нашій історії Україна — не сама. Вчора на першій сторінці *Нью Йорк Таймсу* велике фото демонстрації в Києві, велика стаття із продовженням та додатковими фотографіями, а крім того і редакційна стаття. На BBC і Deutsche Welle великі репортажі, інтерв'ю з різними спеціалістами, а сьогодні — після того як Центральна Виборча Комісія поспішила проголосити Януковича переможцем — на заході посипались заяви лідерів і міністрів, що вибори були фальшовані і вони Януковича не визнають президентом. З боку США сьогодні гостро говорив наш секретар стану Colin Powell, а вже раніше на місці в Києві, офіційний представник США сенатор Richard Lugar визнав вибори не тільки недемократичними, але і вказав на офіційні зловживання самої влади. Знамениті його фрази варто запам'ятати: “It is now apparent that a concerted and forceful program of election-day fraud and abuse was enacted with either the leadership or cooperation of governmental authorities”. Сказано точно і дошкульно, хоч і цивілізованою дипломатичною мовою. Подібно висловились і лідери Німеччини (Gerhard Schröder), і лідер Європейського Союзу, (Jose Manuel Barroso, president, European Commission) і міністр закордонних справ Великої Британії. Квасьневські і Валенса висловили свою готовість поїхати до Києва, щоб пробувати запобігти громадянській війні. Україна вже три дні є першою і головною міжнародною вісткою на телебаченні і по радіо — такої уваги світу ми ще не мали ніколи. Великою ціною куплена ця увага — чверть мільйона демонстрантів на майдані в Києві, тисячі — в інших містах України. А там мороз і сніг, і довкола ряди поліції. Досі, на щастя, не було жодного насильства, і всі говорять про мирний і здисциплінований протест багатотисячних мас з оранжевими хустками і прапорами, що скандує в унісон одне лиш слово: Ю-щен-ко! Виглядає він погано, гарне його лице спотворене чи то отрутою чи хворобою, але говорить чітко і ясно. Сьогодні він уже закликав маси до виявів громадянської непокори, до загального страйку. Jim Lehrer вчора на телебаченні, в розмові із коментаторами, характеризував Ющенка, як несподіваного лідера, “a mild-mannered banker”, що раптом виріс на лідера революції. В нашій історії вже таке було: журналіст і літературний критик Симон Петлюра став був Головним Отаманом.

Що буде далі? На інтернеті безконечна кількість різних реляцій і я присвячую трохи часу, щоб пересилати ці комюніке і на адреси людей в діаспорі, і на електронні адреси в Україні. Конечно треба переборювати інформаційну блокаду. Вся ця підтримка Ющенка і багатолюдна демонстрація навряд чи була б можлива без інтернету та мобільних телефонів — преса і телебачення в Україні опановане владою, і тільки електронним шляхом можна донести інформацію куди слід.

Якщо почнеться загальний страйк — матимемо нову турботу. Уляна повинна за пару днів поїхати назад до Києва, в неї 28 листопада літак назад до Торонто. Як вона добереться назад до столиці, і чи літатимуть літаки? Може ліпше було б їй якось автотом дістатися до Польщі і вже з Варшави пробувати прилетіти додому?

П'ятниця, 26 листопада 2004. 8 год. вечора.

Сьогодні в Києві президент Польщі Квасневські і міністр закордонних справ Європейського Союзу Javier Solana зібрали на спільне засідання Ющенко, Януковича і Кучму і пробували знайти якусь розв'язку конфлікту. Помаранчева революція триває, деякі частини війська, міліції переходять на сторону Ющенко. Але з Донецька приїхали групи гірників і вони починають робити демонстрації за Януковича. Найвищий Суд заблокував проголошення Януковича президентом — на час поки не перевірять зловживань у голосуванні. Ющенко погодився (чи може навіть сам запропонував?) на нові вибори, але передумовою є зміни виборчого закону, заборона т. зв. відкріпних талонів (absentee ballots), присутність міжнародних спостерігачів. Наша Уляна (разом із Вавою Бачинською) вже приїхала з Рівного до Києва, бере участь у помаранчевій революції. Ввесь світ заговорив про Україну: перша вістка на міжнародних вістях, репортажі на перших сторінках газет. Вчора в Гаазі була зустріч на вершинах (summit) лідерів Європи і Путіна. Мали обговорювати справи співробітництва, торгівлі, договору Кіото (який завдяки ратифікації Росії ввійшов у силу). Тимчасом першою точкою програми стала, несподівано — Україна. Путін повчав європейців, що не треба мішатися, мовляв, сама Україна це вирішить, але він сам захвав себе в кут, бо перший вмішався у вибори, двічі їздив до Києва напередодні виборів, повів велику пропаганду за Януковича в Москві (кажуть всюди були “бігборди” з портретом Януковича!), інвестував, кажуть 600 мільйонів дол. в українські вибори, а тепер, ще перед офіційним затвердженням вислідів, вже двічі гратулював за перемогу Януковичеві. Дай Боже, щоб натиск із заходу спам'ятав його, щоб він поступився так, як поступився був у випадку Грузії. Але чи не за багато тут мого оптимізму? Демократія в Україні — це не тільки втрата імперії, але і загроза для тоталітарного режиму Путіна. Демократи Росії (такі як Явлінський і інші) підтримують демократичний рух України, бо знають, що і самі могли б піти за прикладом України. Але того власне і боїться Путін і тому надія мала на те, що він піде на компроміс.

Ночами слухаю BBC (о півночі) — вже чотири дні передають довші звідомлення, інтерв'ю, репортажі. Марко і Максим кожного дня телефонують, пересилають додаткові вісті по е-мейл. Обидва ходили на демонстрації, при чому в Торонто ця демонстрація під консулятом зібрала, казав Максим, може із 5,000 осіб .

Понеділок, 29 листопада 2004. Під вечір.

Україно, ти моя молитва,
Ти моя розпука вікова.
Громотить над світом люта битва
За твоє життя, твої права.

Ніколи ці слова Василя Симоненка не були такими актуальними як тепер! Демонстрації на Майдані у Києві тривають! Сьогодні Верховний Суд України почав розглядати скаргу про фальшування виборів. Не тільки Ющенко, але навіть Кучма (під пресією!) годяться на повторні вибори. Але є і загрозливі симптоми: лідери Донецька, Луганська, Харкова

відгрожуються, що відірвуть ці області від України, якщо Янукович не буде затверджений президентом.

Уляна щасливо повернулася вчора з України. Ще я з нею не говорила — добре, що вона вже вдома, хай трохи відпочине і прийде до себе. Героїчна жінка! Але як будуть нові вибори, треба буде знову їхати спостерігачам! Може, зрештою, і США і Європа побачать, що треба послати своїх спостерігачів, бо рішається доля не тільки України!

На моїй електронній пошті сотні різних реляцій. Ukraine Report і UKL, що його готує Dominique Arel, пересилаю на десятки електронних адрес в Україні і діаспорі. По ночах, а також вдень, слухаю BBC, де передають довгі репортажі з України. В суботу ходила на демонстрацію на площу незалежності в Філадельфії — зійшло понад 500 осіб. В неділю їздила на бенкет 60-ліття ЗУАДК. Там були присутні деякі члени посольства України, які мали відвагу вже раніше заявитися по стороні Ющенка і тому їх присутні зустрічали бурхливими оплесками.

Померла моя сусідка — Аліс Мартин. Я сьогодні спакувала кошик овочів і кексів, поїхала до квітярні і купила кошик квітів і особисто занесла все це її чоловікові, Шерманові. На “viewing” не зможу піти, бо це буде 1 грудня, а я маю в цей день візиту в лікаря (нарешті повідомили мене, що зможу отримати укол проти інфлуенци!) Старий видимо зрадив, я йому співчуваю, але і турбуюся: він також уже немічний і старий, довго може не потягне, а може ще й за життя схоче продавати хату. Тоді матиму нових сусідів. Правда хата Мартинів маленька, отже загрози що там спровадиться велика й галаслива родина, мабуть, нема. Аліс довго хворіла, до неї часто викликали швидку допомогу, отже це не була повна несподіванка. Для мене куди гірше було б, якби щось трапилось моїм сусідам з-за стіни. По перше, що я з ними в ближчих стосунках; по друге: що їх хата велика, точно така як моя, там могло б спровадитись десятеро людей і я чула б їх із-за стіни. Але вони ще молоді — Ален і Кріс — маю надію, що переживуть мене.

Субота, 4 грудня 2004, близько півночі.

Вчора Верховний Суд України визнав вибори недійсними і зарядив нові на 26 грудня. На Майдані була еuforia, вигуки і навіть фаєрверки. Але сьогодні парламент України не дійшов до згоди, щоб виправити виборчий закон, уневажнити відкріпні талони ітп. Криза триває і поглиблюється. Турбуюся також тим, що дата на наступні вибори — дуже невідповідна. 26 грудня для виборців України може бути сприйнятливою датою, але це день після латинського Різдва: хто із спостерігачів Європи зможе прибути на цей день в Україну? Польща та й значна частина Європи — традиційно християнські країни і Різдво 25 грудня — всюди велике, родинне свято. Щоб прибути на вибори 26-ого, треба було б виїхати ще перед Різдвом — хто здатний на таку жертву? А ще й турбує факт, що Кучма напередодні рішення суду їздив на наради з Путіним, що — виглядає — є спроби розколоти Ющенкову коаліцію.

Вже два тижні українська молодь (і не тільки молодь!) мерзне на Майдані Незалежності в

Києві. Як довго вони ще зможуть витримати?

Неділя, 5 грудня 2004. увечері.

Україна була предметом дискусії сьогодні на McLaughlin Report. Pat Buchanan, один з постійних учасників цієї програми (і колишній кандидат на президента США!) висловив недвозначну думку, що, мовляв, Україна лежить у сфері впливів Росії, що Америці нема потреби мішатися, що для США найважливіші добрі відносини з Росією ітд. Інші учасники йому заперечували, обороняючи демократію і право України на самостійне вирішування власних проблем.

Мені досі здавалося, що Путін, який досі виявлявся хитрим і успішним політиком, зробив помилку, заангажувавшись так отверто по боці Януковича. Сьогодні я раптом зрозуміла, що він міг зробити це свідомо, заявляючи арогантно і багатократно, що мовляв, світові до України зась, це — наше.!

Дай Боже, щоб тим разом таки вдалося Україні відстояти не тільки свою самостійність, але і демократію. Демократія України давала б надії і на поширення демократії в Росії — але саме цього Путін і компанія бояться, мабуть, найбільше.

По ночах не спиться, слухаю завжди о півночі вісті BBC про Україну. Взяла собі з бібліотеки три книжки для відпруження, серед них два романи: Margaret Atwood: *The Blind Assassin* і John Le Carre: *Absolute Friends*. Прочитала два розділи в одній і другій книжці, знудило мене, поверну книжки непрочитаними. Белетристика взагалі мало мене цікавить. Але була серед цих книжок і одна біографія: *Gertrude Stein. Author*, Автор: Ann La Farge (New York: Chelsea House, 1988). Цю книжку я прочитала з великим інтересом. Про Гертруду Стайн дещо знала, адже читала колись її *Autobiography of Alice B. Toklas*. Але з книжки про Гертруду Стайн довідалась багато додаткового і цікавого. Зокрема про її інші твори, про її стиль письма, про всякі подробиці у її відносинах з братом Левом, про їхню підтримку поодиноких мистців, про її славу в Америці.

...she usually wrote in an obscure, repetitive style, rarely using punctuation.

“Why don’t you write the way you talk?” asked one reporter. “Why don’t you read the way I write?” she shot back.

She said she thought that stories should not only be told without punctuation; they should be written without a beginning, a middle, or an end. “Only the present moment matters, the visual sense, the texture of that moment,” she said.

A student asked her to explain one of her most frequently quoted lines, “Rose is a rose is a rose is a rose.” Stein responded: “You have seen hundreds of poems about roses and you know in your bones the rose is not there,” she said. “Now listen! I’m no fool; I know that in daily life we don’t go around saying, ‘is a ... is ... is ...’ Yes, I’m no fool; but I think that in that line, the rose is red

for the first time in English poetry for a hundred years.”

She felt no sense of homecoming, no nostalgia, no emotional connection with her old hometown. Later she wrote: “That’s what makes your identity, not a thing that exists but something you do or do not remember.” History, for Stein, was not merely a record of events; it was a story to be imagined, even invented. “Our roots can be anywhere and we can survive because, if you think about it, we take our roots with us,” she wrote. (p. 19).

П’ятниця, 10 грудня 2004. год. 9 вечора.

Максим саме поїхав автом на леговище по Уляну. Завтра їдемо на презентацію журналу до Нью Йорку, а в неділю презентація журналу буде у Філядельфії. Назад привеземо також Анатоля Біленка, який мав сьогодні приїхати з України до Нью Йорку; він також братиме участь у програмі.

Максим прилетів в середу увечері. Вже встиг багато допомогти мені на господарстві: я мала цілий список завдань для нього: міняти на стелі жарівки, купити і посадити ялинки, повісити драперії, купити і привезти дві пачки паперу до комп’ютера, ітп. Я дала йому прочитати свою статтю до *Ukrainian Quarterly* — трохи боялася його реакції на мої критичні ремарки — але ні, прийняв цю доброзичливу критику без негативної реакції.

Є можливість, що і Уляна і Максим поїдуть, як спостерігачі в Україну на вибори 26 грудня. Це можливе було б тільки тоді, якби я поїхала на той час до Торонто, щоб побути з дітьми. Я дала свою згоду поїхати. Маю, щоправда, заплановані на цей час два виступи на конференції AATSEL — один на круглому столі про переклади, а другий — на поетичному вечорі. Але вибори в Україні — справа куди важніша, і я зрезигную з цих своїх виступів, якщо буде потреба.

8 грудня в Києві дійшло до історичного компромісу: Кучма погодився розпустити стару Виборчу комісію, підписати новий виборчий закон, а Ющенко погодився на конституційну реформу, яка зменшує в дечому владу президента. Дай Боже, щоб вибори 26 грудня пройшли успішно, щоб переміг Ющенко, і щоб Янукович і його партія прийняли рішення народу без ексцесів і насильства. Майдан сьогодні вже спорожнів, люди готуються до нових виборів. Помаранчева революція перемогла! Україна і далі в центрі уваги преси і телебачення усього світу, зокрема ще й через те, що справа України довела до протистояння між США і Росією, яке дехто (зокрема москалі) називає новою холодною війною. Боюся радіти передвчасно, ворог надто сильний і хитрий — але нарешті маємо якусь справжню надію.

Понеділок, 13 грудня, доходить 6-а вечора.

До Нью Йорку на презентацію журналу їхали ми автом: Максим, Уляна і я. Ми приїхали біля 2-ої години, якраз я встигла ще на засідання управи, а Максим з Уляною коротко пройшлися по місту. Презентація почалася о год. 5-ій. Виступали в програмі Лариса

Онишкевич, я, Максим, Уляна, Марко Андрейчик з Яриною Якуб'як і Анатоль Біленко, а відкривав і закривав вечір Василь Махно. Програма була, як на мій смак, досить цікава, зокрема цікаво говорив Максим, а також і Уляна. Андрейчики читали уривок свого перекладу — вона — український текст, він — переклад. Біленко виступав останнім і трохи зіпсував вечір. Передусім говорив дуже довго, не тримаючись точно визначеної теми, із старечими дигресіями, мало що не потоком свідомости. А ще в нього виразно пробивалася антиамериканська настанова та й майже ностальгія за минулими радянськими часами. Мені це настільки не подобалося, що подорозі автoм назад додому до Філядельфії, я висловила рішучу пораду в час повторення вечора у Філядельфії обмежитись до коротших виступів, щоб не зануджувати публіку і зокрема перестерегла Біленка, що довше 15 хвилин він абсолютно не повинен говорити. Послухали мене: Уляна також трішки скоротила свій виступ, а Біленка виступ у Філядельфії був значно коротший і більш ефектовний. У висліді я дуже задоволена презентацією журналу у Філядельфії, і значно менше цією ж самою імпрезою в Нью Йорку. Зокрема також тому, що до НТШ-А в Нью Йорку прийшло менше як 30 осіб публіки, тоді як самих виконавців було вісім! Подумала я собі: стільки труду, витрати енергії, часу і грошей, щоб всі ми з'їхались у Нью Йорку і такі наслідки! Правда, сказали мені, що одночасно із нашою презентацією в НТШ-А відбувалася політична зустріч із Рибачуком із штабу Юценка в Українському Інституті Америки — і що люди пішли туди. Можливо, що політика нам перешкодила, але політика нам у майбутньому напевно також допоможе, бо тепер увесь світ знає і говорить про Україну і тому є реальна можливість, що нашим журналом можуть зацікавитись і сторонні читачі, щоб довідатись і про нашу літературу.

Справді з радістю і гордістю слухала я виступів Максима і Уляни. Максим, як видно з усього, переконався про позитивну роль журналу і маю надію матиме досить ентузіазму, щоб продовжувати цю справу і в майбутньому. Уляна знаменито підготувала свій виступ, вона чудово володіє обома мовами і навіть має хист до доброго художнього читання текстів. Взагалі імпреза у Філядельфії, де брали участь молоді люди що виростили у Філядельфії (не тільки Максим, але і Андрейчик) дуже і мене і інших присутніх підняла на душі: ось де, мовляв, нове успішне покоління вирощене в діаспорі.

Максим з Уляною вчора пізно ввечері відлетіли до Торонто. Максим, між іншим, не тільки допоміг мені в господарських справах, але і привіз у дарунку стару Улянину факс-машину. Тепер і я зможу посилати факси з дому, бо досі могла тільки приймати факси на власному комп'ютері (тільки після того, як мене повідомили, що мені висилають факс і як я наставляла відповідно машину). Справжньої факсувальної машини, яка була б включена в телефон постійно і приймала пересилані факси, я не потребую і не хочу. Але час до часу треба послати якийсь документ і досі я мусіла виходити за тим до крамниці і платити по доларові за кожну сторінку.

В розмові з Біленком увечері я довідалась такі дві досить цікаві для мене реляції:

Перше: щодо антології української поезії в англійському перекладі видання Юнеско (про яку я писала довшу статтю!) Каже АБ, що переклади з Ліни Костенко таки мали бути

включені, але вони “десь пропали” з редакції — навіть була підозра, чи їх, мовляв, не викрали наші бандерівці. (Ну, якби були викрали, напевно були б їх використовували і надрукували — а якщо такого не було, то й самого факту викрадення певно і не було). Фото Ліни таки залишилося в антології, але без її поезій. Я це помітила, про це писала, але коли запиталася при нагоді саму Ліну, то вона мені заявила, що хоч до неї і зверталися за дозволом, то вона їм відмовила, бо їй, мовляв, переклади не подобалися. Де правда, де видумка — “без водки не розберьош”.

Друге: Олесь Гончар, каже АБ, послав Твардовському до редакції *Нового мира* текст свого твору “Людина і зброя”. Твардовський, нібито, висловився дуже критично (мовляв, “викопайте яму і закопайте туди свій твір чи свої твори”). Це так позлостило Гончара, що він зробив донос до ЦК на Твардовського і щоб Гончара задобрити, надрукували його книжку в німецькому перекладі. Біленко, з усього видно, про Гончара дуже критичної думки, каже, що він, крім всього, поганий стиліст, що йому всі речі мусіли виправляти редактори ітд.

Тепер Біленко поїхав до міста — вже темно, а він ще не повернувся. Чекаю на нього з обідом, маю надію, що не заблудить і не загубиться. Але також буду рада, як він завтра від’їде, щоб я могла повернутися до своїх власних справ і обов’язків.

П’ятниця, 24 грудня 2004. Латинський Свят-Вечір.

Замовила вже літак до Торонто: полечу 3 січня, повернуся тиждень пізніше, 10 січня. Марко прибуде до Торонто сам, без Ніни, можливо 4-ого або 5 січня. Ніни цього року з нами не буде: вона буде з мамою і її новим чоловіком десь, мабуть, на Martha’s Vineyard. В неї з початком січня починається вже школа і Марко з Ією не хотіли ускладнювати її справ виїздом на українське Різдво до Торонто. Можливо, що на другий рік зможемо бути разом.

Сьогодні я сама, та й на завтра жодних запрошень в мене нема. Але я цим не переймаюся. Одного Різдва зовсім вистачить! Максим з Уляною і хлопцями тепер в Клівленді, у Марусі. Трохи розчаровані, що їх не вибрали спостерігачами на вибори з канадського списку, але — хоч я і була готова поїхати на цей час до Торонто, щоб побути з хлопцями — то думаю, що вийшло на краще: Уляна вже раз посвятилася на другому турі виборів, їхати їм обоїм справді трохи ризиковно (хлопці були таким пляном трохи затривожені, бо бачили, як Максим хвилювався, коли Уляна була в Україні), а Марусі також треба було виявити трохи уваги, бо ж Уляна — з уваги на вибори — не була на святковому відзначуванні Марусиного 80-ліття 12 грудня.

Преса і радіо далі присвячують Україні чимало уваги. Спостерігачів зголосилося рекордове число — дехто називає цифру понад 12,000 осіб — маю надію, що вибори відбудуться цивілізовано і що не дійде до якогось кровопролиття. Ющенко, навіть якщо вийде переможцем, матиме не легке завдання задобрити і своїх опонентів і навіть членів своєї коаліції, що виявляють невдоволення його поступками в справі конституційної

реформи.

29 грудня у Філадельфії буде конвенція AATSEL (American Association for Teachers of Slavic and East European Languages). В рамках цієї конвенції запланований “круглий стіл” НТШ-А про поетичні переклади слав’янськими мовами і “poetry reading” — в програмі обох цих сесій запланований і мій виступ. Треба буде щось підготувати.

Забула я відмітити, що я їздила до Нью Йорку в суботу 18 грудня на поетичний вечір НТШ-А, де брали участь крім мене також Діма, Тамара Шунь і Василь Махно. Махно дуже вдало цим вечором проводив, але публіки було не більше 25 осіб — чи варто мучитись на публічному транспорті цілий день, щоб брати участь у такому виступі? На другий рік, якщо доживу і буде таке заплановане, мабуть, не поїду. Але чекає мене літературний виступ 16 січня у Філадельфії. Звернулися до мене Зеня Черник і Віра Андрейчик, що хочуть мені влаштувати літературний вечір під фірмою Української Федерації і я дала свою згоду. Буде нагода продати може кілька примірників “Вибраного” (в Нью Йорку продано два).

У вівторок 21 грудня була я на різдвяному прийнятті декана правничої школи PENN (трохи менш елегантно, як у минулому, тим разом без живої музики!), а цього ж самого вечора ходила з Раном і Марією до театру “Wilma” на оригінальну нову виставу “The Clean House”. Автор: Sarah Ruhl, режисер — Daniel Fish. Комедія з трагічними обертонами: подружжя лікарів, служниця-бразилійка не хоче чистити хати, але сестра господині-лікарки має obsesію чистоти і перебирає обов’язки прибиральниці. Подружжя лікарів розбивається: чоловік має аферу із своєю пацієнткою, яка згодом помирає на рака. П’єса написана досить цікаво, з максимальною простотою а ля Гертруда Стайн, з деякими дотепними репліками. (Напр. чоловік лікар каже, що згідно з єврейською традицією, він має право покинути жінку, якщо знайшов свою “soulmate”. Але ж ти не єврей, звідки ти про таке знаєш? А він на те: чув на National Public Radio!)

A National Public Radio — що його я слухаю день-у-день — мало не що години говорить щось про Україну. Ах, дай Боже, щоб не було якихось поганих новин!

Понеділок, 27 грудня 2004. Полудне.

Радіо сьогодні вранці о год. 7 привітало мене ... гимном “Ще не вмерла” і початком промови Віктора Ющенка! А кілька мінут пізніше — телефон: Ron Day вітає мене з перемогою демократії в Україні! А незабаром телефон від Софійки з Гантеру: її хлопці — спостерігачі виборів, у Сумах — вона вночі була з ними в телефонічному контакті.

За офіційними підрахунками Ющенко здобув 52.3% голосів, Янукович — 43.9%. Голосувало понад 70% всіх управнених до голосування — менше, очевидно, ніж на попередніх виборах, бо не було таких далекойдучих фальсифікацій і воження виборців з відкріпними талонами з одної дільниці в другу! Янукович, покищо, ще не визнав поразки і погрожує, що квестіонуватиме вибори в суді. Висліди показали, що Україна таки справді

поділена: в десяти областях, навіть при відносно чесному голосуванні, Янукович здобув перевагу. Не легко буде правити такою поділеною країною і взагалі, зрозуміла річ, великі труднощі ще попереду. Але чудо вже сталося! Свободу не спинити! — як вітаються наші молоді в Україні. Разом нас багато, нас не подолати! Завдячуємо цю велику перемогу мільонам людей, передусім молодим, що мали не тільки відвагу, але й витримку, дисциплінованість, стриманість, толерантність і досить розуму, щоб повчитись на прикладах Грузії, Сербії. Революція не була створена Америкою, як це говорять Путін і компанія, але моральна підтримка і зацікавлення Америки і західної Європи напевно допомогло!

Зараз буде дискусія про вибори в Україні на “Talk of the Nation” на NPR. Але Україна сьогодні не є першою і найважливішою міжнародною вісткою, бо сталося страхітливе стихійне лихо: на Індійському океані, в наслідок підводного землетрусу (понад 9 на шкалі Ріхтера!), здійнялися величезні хвилі — цунамі — і затопили побережжя Індонезії, Індії, Тайленду. Кажуть, що жертви в людях понад двадцять тисяч, найбільші спустошення на островах Суматра і Шрі Ланка.

Вівторок, 28 грудня 2004. вранці.

Янукович досі не визнав себе переможеним. Загрожує, що передасть справу до суду, мовляв були і тепер фальсифікації. Очевидно, теперішня різниця голосів настільки велика, що навряд чи міг би суд визнати вибори недійсними, тим більше, що всі закордонні спостерігачі стверджують, що були тільки невеликі недотягнення, що була відносно велика проглядність і легітимність виборів. Це відтягає остаточну передачу влади. Кажуть, що Центральна Виборча Комісія має 15 днів часу, щоб офіційно проголосити вислід виборів. Було б добре, якби перейшли до порядку дня, щоб нарешті взятися за планування майбутнього. В Америці мені завше найбільше подобалися не переможці, а переможені, що вміли цивілізовано і зрівноважено визнати свою поразку і привітати суперника з перемогою. Це, мабуть, і є ознакою справжньої демократії. Чи міг би дорости до такого і наш “лідер нової опозиції” Віктор Янукович? Є вже на нього деяка пресія із заходу: сьогодні чула по радію, що Рада Європи закликала Януковича визнати свою поразку. Може це допоможе? Адже йому хіба повинно залежати на тому, щоб мати доступ в майбутньому до міжнародних кіл на заході?

Домінує на вістях трагедія в Азії. Сьогодні вже говориться про 44 тисячі жертв — а ще, очевидно, не має повних даних. Це лихо матиме далекойдучі наслідки для економіки Індії, Тайленду, Шрі Ланка, Індонезії. Не знала я, що ці райони були дуже популярними для туристів з Європи і що туризм до цих надморських районів був важливим складником економіки цих країн. Цунамі дійшло навіть до берегів Африки — тисячі кілометрів від епіцентру підводного землетрусу.

Завтра матиму два виступи на конференції AATSEEL. В сесії про поетичні переклади і в поетичному вечорі. Приїдуть також Лариса, Махно, Ревакович, Найдан. Я мусітиму поїхати автoм. Обіцяла також відібрати Ларису від поїзду, щоб вона не мусіла брати таксі.

Але ночувати в мене вона не буде, ані Махно. Вони запланували повернутися зразу після виступів додому.

На дворі мороз і ще лежить трошки снігу. Завтра температура має піднятися і, маю надію, що це мені допоможе з виїздом. На всякий випадок, хочу вже сьогодні поспробувати поїхати автом за орудками: до банку, по бензин, і до аптеки. Маю надію, що зможу це зробити без клопоту.

П'ятниця, 31 грудня 2004. 11 год. ранку.

Чекаю на Гевриків. Разом із Софійкою і Титом поїдемо зустрічати Новий Рік у Соні Слюзар, в Делаварі.

Жахлива трагедія над Індійським океаном домінує у вістях день-у-день. Число жертв зростає із головокружною швидкістю: сьогодні мова вже про понад 120 тисяч жертв, в Індонезії уже перестали навіть рахувати загиблих. А скільки ще людей загине від епідемій, недостачі питної води і харчів? Увесь цивілізований світ готує допомогу, але доставити її тим, хто її потребує надзвичайно важко. Цілі поселення зникли з лиця землі, навіть зникли і залюднені раніше острови. Бачила вчора на вістях відео, яке зробив якийсь батько знімаючи своїх дітей на пляжу над океаном. Здаля видно наближення білої гриви невеликих хвиль, менших як буває на Атлантичному океані в Нью Джерсі. Картинка з райської спокійної природи: сліпучий чистий пляж, туристичні шаласи, яскраве сонце, блакитне небо. Хвилі наближалися, але не виглядали загрозою. Це не так, як в Голівудських фільмах, де море піднімається високою стіною — зовсім ні. Стихія підійшла несподівано і тільки тоді, коли вдарила жахливою силою і почала заливати все довкола (а є і такі відео-записи) стало страшно. Чомусь не сходить мені з думки Мальтус: природа вирівнює надмір людства на планеті.

Україна мала щастя, що “помаранчева революція” не вибухла саме тепер. Бо сьогодні вона вже не вийшла б на перші сторінки газет в усьому світі.

Ющенко готує уряд, але Янукович і досі не визнав своєї поразки. Хоч вже і Виборча Комісія, і суд відхилили його скарги. Навіть як і були якісь порушення і фальсифікації (а напевно якісь були), то Ющенко переміг двома мільонами голосів, отже перемогу його заперечити неможливо. Не визнали також перемоги Ющенка у Москві і це мене турбує. Але сподіюсь, що воно тимчасове. Інавгурація заповіджена в другому тижні січня, деє біля 14-ого?

В четвер я провела день на Penn's Landing, в готелі Hyatt на конференції AATSEEL. В сесії про переклади, що її зорганізувала і вела Лариса Онишкевич, брали участь, крім мене, Михайло Найдан, Марія Ревакович і Slava Yastremski. Темою сесії мало бути “Translating Slavic Writers from Other Slavic Cultures”. Ястремський говорив про свої і Найданові переклади на англійську прози Ігоря Клеха, львівського письменника, який пише російською мовою, Найдан говорив про свої поетичні переклади з Тичини, Шевченка,

Білоцерківець і ін., Марія Ревакович зробила коротку доповідь бібліографічного характеру про існуючі літературні переклади з української на англійську (аякже, взяла собі мою тему!), я говорила на тему “Fidelity vs. beauty”, про свій досвід перекладання поезій, порівнюючи переклади з англійської з перекладами із словянських мов. Авдиторія слухачів була не більше численною від виступаючих. Трохи більше людей прийшло ввечері на поетичний вечір, де читали свої вірші або переклади Анна Фрайліх (польською мовою), я, Лариса Онишкевич, Василь Махно і Марія Ревакович. Закінчив вечір Найдан прочитавши у своєму перекладі “Заповіт” Шевченка — і це — на диво — з уваги на події в Україні — звучало дуже актуально і зворушливо. Була там і Тетяна Назаренко — їй, а також Анні Фрайліх я подарувала книжку свого “Вибраного”.

Варто зробити підсумки року. Закінчився він для нас феноменально: дай Боже, щоб почалася нова ера демократичної України!

А особисті справи: дожити до “помаранчевої революції”, та ще й у відносно непоганому здоров’ї — велике досягнення! Доля була ласкавою! Хлопці також здорові, внуки також, Уляна не тільки добре тримається, але здивувала нас всіх своєю революційною патріотичною настановою, своєю активною участю у відродженні України. Чи треба ще чогонебудь іншого? А були і інші добрі новини 2004 року: закінчила і віддала до друку ULE70, вийшли три книжки: Максимів Підмогильний, моє “Вибране”, Остапові спогади у польському перекладі і перший номер журналу “Ukrainian Literature”; відбулася успішно Іванкова поїздка до Німеччини, а потім в травні його матура в українській школі; Ніну прийняли і вона почала навчання в ексклюзивній школі Choate, в Конетікат; відвідували мене на протязі року Максим (в лютому, в липні з усією родиною, у грудні з Уляною), Роман Громяк, Микола Рябчук, Марко (в травні), Софійка і Тит Геврики, Леся, Мотря і Андрій Головінські; я також робила короткі виїзди з дому до Гантеру, Торонто, Провіденсу, і на засідання НТШ-А до Нью Йорку; вдалося мені довести до завершення важливі і давно плановані господарські роботи (залізні огорожі, бетонування біля входу, смакування доріжки для авта).

Mein Liebchen, was wills du noch mehr?

Субота, 1 січня 2005. 9 год. вечора.

Новий Рік зустрічала я з Софійкою і Титом Гевриками у Соні Слюзар. Були там три пари досі незнайомих мені людей: Ріта і Олег Послушні, Федики (вона — гарна й елегантна струнка дама), Григоровичі (він — брат редактора *Форуму*), а крім них Славко і Марта Трофимиенки, Лариса Заїка з мамою і під кінець — на приємну несподіванку всім — Ростик і Марта Хом'яки, із братом Марти Ігорем Богачевським і зі старенькою 95-літньою панею Богачевською, яка не тільки добре все пам'ятає і всім цікавиться, але і гарно виглядає (хоч погано бачить на очі). Розмови крутилися довкола перемоги помаранчевої революції, а коли прийшов час на шампанське, я підняла тост за здоров'я президента Ющенка. І це не порожня фраза: його здоров'я тепер важніше, ніж наше власне, і дай Боже, щоб мав досить сили поборювати труднощі які перед ним — труднощі не тільки з ворогами, але і з союзниками і співробітниками!

Вчора я відчувала неабияку втому, а ніч (решту ночі, після повороту додому, десь від четвертої до 9 ранку) я спала на електричній подушці, бо дуже розболілися мені крижі. Я добре розумію чому: від деякого часу я перестала приймати Celebrex, а вчора, у зв'язку з візитом Гевриків (на обіді в мене вполудне були Софійка, Тит і Віра), та й з виїздом на Новий Рік, я трохи більше мала всякої метушні, прибирання ітд. Мабуть треба мені таки приймати Celebrex, може з уваги на безпеку і всякі перестороги, не регулярно, а спорадично — але лік цей і справді мені допомагає, як зрештою свого часу допомагав і Віоxx, аж поки не спричинив підвищення тиску крові. (У випадку інших пацієнтів, як тепер дослідили, були випадки інсульту та інфаркту — мені це обійшлося тільки пересторогою).

Геврики сьогодні вполудне від'їхали, а я — після прибирання посуду і кімнат — почала поволі готувитись до виїзду. Віра Лащик виявила охоту спровадитись до моєї хати на кілька днів, бо в неї тепер ремонт — малювання підліг і стін. Це навіть добре, що хата не буде порожня. Хоч я їду тим разом тільки на один тиждень — від понеділка до понеділка. Будуть у Торонто і Трофименки — може буде нагода нам там зустрітись.

Четвер, 6 січня 2005. 8 год. ранку. Торонто.

Ми вже всі разом, крім Ніни. Марко прилетів учора вранці — мав пригоду: по валізку довелось їхати на летовище вдруге, бо вона на час не доїхала (пересідав на інший літак у Шікаго). Колись, як таке траплялося, авіалінії доставляли багаж додому, але тепер не ті часи.

Я тут вже від понеділка. Встигла вже трохи погосподарити (зробила вареники, бігос, рибу по грецьки, купила готові ушка і кутю), а також докупила деякі різдвяні подарунки.

4 січня відзначили Стефанкові 16-і уродини вечерею в ресторані і французьким фільмом про кохання в час першої світової війни. Стеф гарно виглядає — високий, стрункий, знаменито вчиться, займається спортом, міцний і здоровий — приємно на нього

подивитися — наше пост-чорнобильське родинне чудо!

Але і Іванко тим разом отримав ліпше свідоцтво — це його останній рік у середній школі. Іспити SAT зробив, нажаль, нижче 1300, а це значить, що до найкращих високих шкіл доступу йому не буде. Саме подався до кількох університетів в Онтаріо. Йому, може, добре було б виїхати на студії, не мешкати вдома, бо йому конче треба набути звичок більшої самостійності й упорядкованости і самодисципліни.

Уляна завела в родині South Beach Diet (майже без карбогидратів) і це вже дало наслідки. Не тільки хлопці і сама Уляна втратили на вазі, але навіть і Максим — хоч до стрункости йому ще далеко. Було б добре, якби за їхнім прикладом пішов і Марко — він надто повний товстун, а це загрозове для здоров'я. Я й сама трохи почала вважати на харч, зокрема обмежую кількість хліба, і вже бачу добру зміну.

Вітаючи Улянну з поворотом з України, Максим виготовив і почепив на двері дотепну таблицю, яка дуже мені сподобалася. На великому помаранчевому картоні напис, що починається від літери У: горизонтально: УКРАЇНА, вертикально: УЛЯНА, а посередині велике: ТАК!

Про Україну цими днями жодних нових вістей немає, але це й добре. Святкують і готуються до інавгурації президента Ющенка.

Субота, 8 січня 2005. 9:00 вранці.

Свят-Вечір провели в тісному родинному колі — тільки нас шестеро. Хлопці вже майже дорослі — приємно, що ми всі разом, хоч шкода, що нема Ніни. Таке родинне спілкування залишає пов'язання на все життя, зокрема ще й тому, що у нашому випадку такі родинні зустрічі проходять у повній гармонії, без конфліктів. На Різдво, як звичайно, їздили до православного собору св. Димитрія, потім обідали родиною, а увечері гостили велику кількість гостей — близьких друзів Уляни й Максима. Гостям так сподобалася, що розійшлися аж біля 1-ої години ночі.

Дарунки розпаковували перед сном, після Свят-Вечора. Я встигла купити Улянні дарунки тут на місці: светрик, лопатку до торта (вона про таке просила), але найбільший мій подарунок — блок кухонних ножів німецької фірми Zwilling Henckel, який навіть на випродажі коштував 440 кан. доларів! Але це дуже тут на господарстві потрібне, а до королівської Уляниної кухні варто було додати цей високого квалітету сет. Я вже і раніше планувала це купити, але стримували мене — забобони.

Хлопцям (і синам, і внукам) — основні мої дарунки у формі чеків (Маркові і Максимові — по 1,000 дол., Іванкові і Стефкові — по двісті). Але докупила до цього кілька дрібниць. Я сама також отримала низку подарунків — не тільки від дорослих, але і від дітей, в тому числі два помаранчеві шалики (“a political statement”), автобіографію Клінтона на CD, оперу Верді (“Il Trovatore”), німецькомовну книжку (Christa Wolf), брошку, піжаму, магніт

на холодильник.

Почала тут читати Луцького щоденник “Роки сподівань і втрат”. Книжку я вже два місяці тому замовила собі в Києві, але досі мені її не прислали. Прочитала вже майже двісті сторінок. Редактори щоденник цензурували і то без позначення пропусків. Казав вчора Сенькусь (і каже Максим), що ці скорочення були абсолютно необхідні, але я не маю такої певності. Щоденник виявляє Луцького як людину дуже невротичну і непослідовну в своїх поглядах, але це цікавий особистий документ, а таких в нашій культурі бракує.

П’ятниця, 14 січня 2005, доходить 2 год. пополудні.

Я вже вдома від понеділка. Виїхала по мене автом до станції Мельроз Туся Вакуловська і я їй була особливо вдячна, бо приїхала досить втомлена дорогою і було б мені важко іти пішки додому, з наплечником на плечах, тягнучи валізочку. Моя втома далася мені взнаки ще й у наступні дні: всупереч моїй нормальній рутині, я лягала спати рано, вставала пізно, одне слово — висиплялася і відпочивала.

За минулий тиждень нічого, фактично, не встигла зробити. Маю клопіт із електронною поштою. Комп’ютерний відділ на PENN вніс якісь забезпечення — нібито улпшення у мережу електронної пошти, у висліді чого я маю доступ тільки по інтернеті, а не як було досі на POP сервері (Бог його знає, чи це так називається?) Кожна така зміна комплікує мені життя: треба наново вчитися, як вживати цю технологію, а при тому приходиться щоразу усвідомлення, як дуже моє щоденне життя від цієї технології тепер залежить — одне слово, своєрідна наркоманія. От, наприклад, бачу, що написала листа Гарнашинська з Києва — але лист її залучений, як звичайно, кириличним attachment — і я цього ніяк не можу відкрити. Добре, що помаранчева революція вже закінчилася — бо тепер я вже не могла б пересилати сотні повідомлень в Україну (і на деякі адреси в діяспорі), щоб перемагати інформаційну блокаду. Деякі люди вже мені навіть дякували за ці пересилки (Пахльовська, Мирослава Антонович, Оленка Сацюк, Пендзей, Палій, Штогрини), знаю, що доходили мої пересилання навіть до Олени Башун у Донецьку. Тепер уже цього робити я не могла б. (Зрештою, перед своїм виїздом до Канади я заповіла всім, що з Новим Роком мої пересилання припиняться і заохочувала, щоб вони самі підписалися на безкоштовні передплати Ukraine-Report і Arel-a.

Запланований на 16 січня мій літературний виступ, на щастя, перенесли на іншу дату. Я пропонувала Українській Федерації Америки щоб перенесли цю імпрезу на осінь, але вони хочуть зробити це десь у лютому. Осінню воно мало б більший сенс, бо принаймні співпадало б із моїм 75-літтям. Бо який глудз робити мені “літературний вечір”? Хіба з нагоди ювілею? — Після останніх моїх поетичних читань в Нью Йорку і на AATSEEL — мені вже відхотілося публічно виступати. Час зійти зі сцени. Старі люди повинні бути за кулісами або біля мегафону, щоб їх слухали по радіо.

Докінчую читати позичену в Українській Бібліотеці книжку “Остання з роду Скоропадських”. (Львів: Літопис, 2004). Автор — Олена Отт-Скоропадська досить цікаво

описує свої молоді роки в Німеччині, зокрема драматично віддзеркалений в її спогадах побут в час і після бомбардування міста Вюрцбурга. Вона взагалі набралася рис німецької скрупулятності і вміє передати багато точних деталей життя. Менше зацікавлення викликають в мене аристократичні родоводи російської придворної знаті — всіх отих Дурново, Кочубеїв, Бібікових, Скоропадських. Це інформація з другої руки, як теж і її дані і коментарі про українську політику. Але полеміку вона обминає і це добре. Книжка перекладена з німецького оригіналу і переклад (Галини Сварник) викликає чимало застережень. Фактично, якби я мала оригінал під рукою, воліла б читати по німецькому. Тимбільше, що наступними місяцями таки читатиму німецькою мовою — вже нанесла собі трохи книжок. Це така підготовка до планованої літом поїздки до Берліну-Праги-Австрії, що про неї ми вже говорили з Марком і Максимом під час нашої різдвяної зустрічі.

Понеділок, 17 січня 2005. Пополудні.

Янукович і досі не визнав своєї поразки — вніс скаргу до Верховного Суду — інавгурація президента Ющенка відкладається. Але це вже, мабуть, останні дні такої проволоки.

В сьогоднішньому *Нью Йорк Таймсі* — сензація. На першій сторінці, з доданими фото і аудіозаписом, стаття про те, як Служба Безпеки України запобігла кровопролиттю та насильному розгромленню “помаранчевої революції”, відмовившись від наказів Януковича і Медведчука, та перейшовши на бік опозиції. Автор репортажу, немов би писав сценарій для голлівудського фільму-трилера (а такі напевно колись і будуть.) [С.І. Chivers: “How top spies in Ukraine changed the nation’s path”]

Переписую поволі “Поетичні переклади”, але важко мені в родинному архіві знайти потрібні мені деякі матеріали — мабуть легше буде пошукати за ними в Українській Бібліотеці (на щастя, маю записи в поточній бібліографії ОТ, отже знаю, чого мені потрібно).

Маю намір завтра повернути бібліотеці книжку Скоропадської, тому хочу додати про неї кілька коментарів. Пані Отт — це людина західної ментальності і не боїться виявляти деякі секрети особистого життя своїх родичів. Робить це дискретно, не називаючи прізвищ, але і не приховуючи секретів. І так, наприклад, можна довідатися, що один із предків Олени, батьків батько Петро Скоропадський відзначився як офіцер у боях на Кавказі, але привіз із цих воєн сифіліс і тому, каже авторка, його син Михайло страждав від уродженого сифілісу, який згодом призвів до епілепсії. Також і брат Олени страждав від епілепсії і був недорозвинутим. Мамин батько генерал Дурново мав довготривалий роман з актрисою Маріїнського театру і мав від неї сина й дочку, з якими офіційна родина контакту не тримала. Про свого батька, гетьмана Павла Скоропадського, Олена пише, що він “до пізнього віку залишався повнокровним чоловіком, за яким бігали жінки” і що в нього була довгі роки коханка,” набагато молодша дама, яка завдяки деяким обставинам також була у нашому домі, роками була, так би мовити, постійною інституцією, про яку всі знали, але зі скромності не говорили” (с. 413) а про брата, гетьманича Данила, Олена

розповідає досить докладні подробиці про його найважливіші романи з жінками, а при тому дотепно додає: “Юні дівчата цікавили його мало. Він спав лише з молодими вдовами, розлученими або нещасливими в заміжжі жінками, які шукали потіхи, завжди все зовсім без зобов’язань, щоб зберегти з усіма дружні стосунки й тоді, коли любовний зв’язок закінчувався” (с.440) — я на голос сміялася, читаючи це вчора серед ночі!

Неділя, 23 січня 2005. Пополудні.

В Києві сьогодні відбулася інавгурація президента Ющенка. Нарешті! Почекали аж Верховний Суд розгляне всі скарги Януковича, зробить рішення і дасть остаточний дозвіл на публікацію остаточних вислідів виборів. Трохи напружені були дні, але добре, що наші політики мали витримку і що домоглися легітимної передачі влади. Саме прочитала в “Українській правді” репортаж про церемонії інавгурації у Верховній Раді, що на ній були присутніми і обидва попередні президенти Кравчук і Кучма, і промову Ющенка на Майдані Незалежності, де зібралося, кажуть, біля пів мільйона людей. Промова зворушлива і своєю демократичною настановою, і своєю про-європейською орієнтацією, і своїм загально-українським патріотизмом. Трохи за довга і може занадто багато розбуджує надій у різних прошарків суспільства своїми обіцянками добробуту, справедливості, боротьби з корупцією. Дай Боже, щоб хоч частину цього вдалося йому реалізувати!

Зворушилась сьогодні до сліз звичайною вісткою по радіо, хоч це вже і не було для мене ніякою новиною. Мовляв, Ющенко в понеділок їде до Москви, а звідтам до Польщі, до Страсбургу, де промовлятиме на засіданні Європейського Парламенту, і на конференцію в Давос. Зворушила мене маленька фраза кореспондента про те, що Ющенко, син колишнього в’язня Освенціму, буде присутнім на всенародньому відзначуванні 60-ліття визволення Аушвіцу. Боже мій, скільки було злосливої пропаганди про українських колаборантів нацизму і як важко було цій антиукраїнській пропаганді протистояти! А тут ось їде до Авшвіцу президент України, який напевно єдиний серед присутніх там державних мужів має безпосереднє відношення до цього жахливого концтабору, як син одної із його жертв.

Дуже хотілось би побачити інавгурацію президента України на телебаченні. Але — хоч я і дивилася сьогодні на недільні політичні програми — то єдина згадка про Україну була на програмі This Week — де, коментуючи інавгураційну промову президента Буша, в якій він подав ідеалістичну і відірвану від реальності візію про боротьбу з тиранією і роллю Америки у поширенні свободи в світі, один із коментаторів згадав недавні вибори в Україні. Маю надію, що можна буде купити якісь відеозаписи цієї інавгурації, і що це буде можливе вже в недалекому майбутньому. Треба взагалі радіти, що завдяки інтернетові, я можу вже сьогодні прочитати на комп’ютері вісті про те, що сталося фактично тільки кільканадцять годин тому, та ще й оглянути кольорові фотографії. Хай живе модерна технологія!

Вчора і сьогодні в нас — велика снігова буря. Нападало пару стіп снігу, мороз і вітер. Вчора я собі підспівувала під носом свою пісеньку про зимову казку, а сьогодні вже

другий день не виходжу з хати і думаю про те, як мені відкопатися з цієї заметілі... (Лариса вчора по телефону перестерігала мене, щоб я сама не відгортала снігу і не наражувалася на можливість серцевого удару!)

Почала я читати *Dichtung und Wahrheit*. Принесла собі з бібліотеки дві версії — оригінал і англійський переклад. Бачу, одначе, що з оригіналом жодних проблем в мене нема, навіть, порівнюючи часом знаходжу місця, що мені в англійському менше зрозумілі, як в німецькому оригіналі (напр. тільки з оригіналу я дізналася, що таке “nosegay”= і.е. “Blumenstrauss”), а ще напр. перекладач вживає “Jew-German”, на означення мови, яка в оригіналі називається “Judendeutsch”. Читаються мемуари з неабияким інтересом, відкривають мені зовсім незнайому епоху, цікаве суспільне середовище, з якого виріс Гете, і навіть заохочують перевірити деякі історичні ситуації в енциклопедії (мені не зовсім ясно, в яких стосунках був пруський цісар Фридрих до Франції, хто з ким воював, а хто був союзником, чи Прусія напала на Саксонію, будучи у союзі із французами?) На квартирі в родині Гете живе французький офіцер і родина поділена у своїх політичних симпатіях, є на цьому тлі конфлікти серед родичів, і навіть серед батьків Волфганга). Але я свідома факту, що мова Гете — це не мова сьогоднішньої Німеччини, отже мені для мовних вправ треба взятися за якусь сучасну белетристику. Вже одну річ навіть прочитала: досить оригінальний драматичний твір Грасса (Günter Grass: “Onkel, Onkel”) — своєрідний “театр абсурду”, що нагадує мені трохи Йонеско або Бекета. З цієї драми зроблю собі виписки кількох розмовних фраз, що допоможуть мені відсвіжити в пам’яті і щоденну німецьку мову.

Я взяла собі “святочну відпустку” від НТШ-івських справ, щоб могли присвятитися власним проектам. Ось уже підготувала понад 100 сторінок Остапових “Поетичних перекладів” — ще не всі переписала, бракує мені ранніх перекладів друкованих під час радянської окупації Львова. Журнал в домашньому архіву маю, але щоб до нього дістатися, треба відсунути велике ліжко, а для цього я просто не маю сили. Може як прийде до мене завтра Іра чистити хату, я попрошу її мені з тим допомогти. Але не знаю, чи вона справді прийде, бо снігом усе замело і не знаю, чи зможе вона автом дістатися на мою вулицю? Зате вступне слово від упорядника я уже вчора таки написала. Примітки майже готові, потребують ще деяких доповнень і уточнень, також треба мені буде знайти перші рядки оригіналів, але для цього треба буде піти до університетської бібліотеки, бо не всі ці вірші можу знайти в домашній бібліотеці в антологіях.

Понеділок, 24 січня 2005. Пополудні.

Знайшла в домашній бібліотеці антологію французької поезії і — окремо — стару якусь збірку поезій Бодлера в оригіналі, із англійськими примітками. На свою радість, знайшла перші рядки перекладених Остапом поезій Валері, Лафорга і Бодлера. Бодлер забрав мені найбільше часу — двічі переглянула книжку заки знайшла те, що мені потрібне. Але — з подивом сама для себе — побачила, що не даром пройшли мої два семестри французької мови на Темпельському університеті: не тільки переглянула ці речі із зрозумінням тексту, але й наново переконалася в тому, яким справді добрим поетом був

Бодлер! Не вдалося мені знайти початкові рядки з Сен Жон Перса, бо в антології включені інші вірші, а мені треба буде знайти ціле видання *Anabase*, маю надію, що на PENN знайду не тільки англomовний переклад (якого мені не потрібно), але і французький оригінал.

Ющенко сьогодні зустрічався із Путіним, а напередодні виїзду до Москви назначив прем'єр-міністром Юлію Тимошенко. Вже другу обіцянку свою виконав! Тепер летить до Страсбургу, де виступатиме з промовою перед Європейським парламентом. Дай Боже в добрий час!

Понеділок, 31 січня 2005. Полудне.

Читаючи на інтернеті промови Ющенка у Страсбургу, в Кракові (напередодні відзначувань 60-ліття визволення Освенціму), в Давосі (на річному економічному форумі) — плачу від радості і зворушення: нарешті маємо президента, який говорить те що треба і як треба: він, виявляється людиною західної ментальности, без слідів совєтської номенклатурщини, що мене не тільки дивує, але й захоплює. Навіть має добре почуття гумору! Можемо, нарешті, бути горді за президента України!

Вчора показували на програмі CBS 60 Minutes інтерв'ю з Ющенком. Добре підготовлена, знаменита програма, з чудовими кольоровими видами церков Києва і портретами Ющенка (перед і після отруєння), і Катерини Чумаченко, яка не тільки прегарно виглядає, але і говорить доброю англійською мовою, розумно і з жіночою теплотою.

В австралійській пресі появился недавно репортаж, ще більше сензаційний ніж недавня стаття в *Нью Йорк Таймсі*, про ролю американських і британських розвідчих служб в помаранчевій революції. Є там і така пікантна новинка: мовляв, гірники Донбасу, що їхали автобусами до Києва, щоб вчинити заколот на Майдані і тим викликати проголошення надзвичайного стану, отримали з анонімних джерел скрині водки — перед виїздом автобусів, і після прибуття до Києва. У висліді цих подарунків, гірники приїхали п'яні до нестями і не були в спроможі виконати своїх доручень. Дотепно, мовляв, Америка воює не тільки зброєю, але і водкою.

Має сьогодні приїхати до мене Софійка. Увечері може підемо з Вірою на вечерю до ресторану і в кіно, а крім того попрошу Софійку, щоб повезла мене на харчеві закупи до крамниці. Довкола сніг, і моє авто покрите досі товстою його верствою. А я тільки з трудом відкопала частину заїзду, щоб було місце Софійці запаркувати машину.

Закінчила читати перший том *Dichtung und Wahrheit*. Найцікавіше в тих мемуарах — зображення побуту Німеччини вісімнадцятого століття, час давнопроминулий і забутий. Є там сцени, які могли б послужити для фільмів: наприклад такий епізод: іде Гете-студент з товаришем на відвідини професора, камердинер помилково веде їх до кімнати, де жеде ще не проготований до візиту професор з голою головою. І от вже у присутності гостей, професор одягає на голову перуку, а камердинерові дає поличника за його помилку. Гете точно описує свої відвідини Дрезденської галереї, а його опис готичного собору в

Страсбургу наводив мені на думку недавній візит до Страсбургу Ющенка — цікаво, чи мав він змогу побачити цей собор, чи взагалі існує ще ця пам'ятка давньої архітектури, чи перетривала останню війну? Цікаві також зображення товариських відносин, жарти студентів, залицяння до молодих жінок, вплив Гердера на молодого Гете і багато чого іншого. Але є і цілі сторінки, що читаються не як мемуари, а як статті про німецьку літературу того часу, є також значна доза дидактики — і від цього буває нудно (Я пригадую собі як нудила мене колись лектура його роману “Wahlverwandschaften”. Зроблю собі виписки мовних фраз (прості розмовні речення в книжці є рідкістю, бо тут панує німецький стиль із стандартною синтаксою і дієсловами на кінці).

П'ятниця, 18 лютого 2005, 5:30 пополудні.

Давно не робила записок. За минулі 18 днів (!) найважливіше, що може треба віднотувати: Кілька днів проведених у повній ізоляції з уваги на сніг, візита Софійки, збори Ради Бібліотеки, пару поїздок на PENN (до лікаря і до бібліотеки), праця над “Поетичними перекладами ОТ” (майже готова, 120 сторінок компютерного тексту, з примітками та ідентифікаціями перших рядків і заголовків) та — останніх пару днів — інтенсивна підготовка до завтрішнього засідання управи НТШ-А в Нью Йорку — звіт з праці, завершення чергового голосування на три нові гранти, реклями для журналу перекладів, коментарі до проекту статуту Світової Ради НТШ. Нажаль, Славко проходить чергову сесію хемотерапії, вони не їдуть на засідання взагалі, а це значить, що мені доведеться їхати поїздом через Трентон — тобто довгою, хоч і дешевою дорогою, яка вимагатиме від мене, щоб я була готова і вийшла з дому перед 7-ою годиною вранці.

Мала я також пригоду 8 лютого: сніг стопився і я нарешті хотіла поїхати автом до Української Бібліотеки. Та ба! Виявилось, що мотор не стартує. Викликала ААА, приїхали досить швидко і навіть самі вставили мені нову батарею, так що я ще встигла поїхати на роботу до бібліотеки.

А тиждень пізніше — 15 лютого — поїхала я до банку First Security, щоб надати до Пульсарів \$1,200 wire transfer на книжку оповідань ОТ. Отримала вже проект обкладинки. Книжка буде називатися “Крейзі та інші оповідання”. При нагоді, підготувала я пачку вживаного одягу для Марти Бліхар (з додатком книжок, кави ітп) і повезла це до Universal Travel, щоб надати через фірму Міст.

Було кілька майже весняних днів, а сьогодні наново мороз і сильний вітер. Але снігу нема, хоч заповідають таку можливість в неділю уночі. Маю надію, що до того часу буду вже назад вдома.

Закінчила читати ще одну німецьку книжку. Це був подарунок Максима й Уляни: Christa Wolf: *Der geteilte Himmel*. Нічого я не знала про автора, і тільки вже прочитавши перші розділи і напорювшись на титул “Genosse”, я собі усвідомила, що дія відбувається у Східній Німеччині і що автор східно-німецький соцреаліст. Написане незле, і не так пропагандивно як деякі наші соцреалісти, але всетаки з певним ідеологічним ухилом.

Мова досить плинна, сучасна, зрозуміла — більш загадковою видалася мені сама композиція.

Неділя, ввечері, після 9:00, 20 лютого 2005

До Нью Йорку їхала, як і запланувала, поїздом, (зустрівшись по дорозі з Ларисою), але поверталася автом із Ромком Проциком. Це було, очевидно, багато вигідніше і дало мені змогу бути вдома вже після 8-години вечора. Але вигода мала і негативну сторону: Процик повертався додому негайно після нарад управи, і я мусіла зрезигнувати із літературного вечора Анни Фрайліх, який починався о годині 5-ій. Я привезла для неї примірник польського перекладу Остапових спогадів і мала намір вручити його особисто. Довелося передати його Василем Махном. Сьогодні вже телефонувала Лариса: на вечорі було біля 40-осіб і пройшов він, на її думку, дуже добре. Може й варто було мені залишитися довше і повертатися назад поїздом з Ларисою? Але це значило б, що я приїхала б до Філядельфії пізно і мусіла б чекати довго на головній станції на сполуку з підміським поїздом, що підвіз би мене до мого запаркованого на Мелровз парк авта.

Сьогодні я не мала охоти іти до церкви — релігійних спонук для цього в мене нема, а зустрічі з людьми тепер бувають рідкістю, бо знайомих, а ще таких що мені цікаві і приємні — обмаль (хоч церква, звичайно, повна людей, переважно новоприбулих, і приємно бачити молодих батьків з малими дітьми, які щебечуть українською мовою). Може я трохи дивачію на старість: хоч і відчуваю деяку ізоляцію від людей, то вистачає мені зустрітись — як от вчора в Нью Йорку — з інтелегентними людьми, що з ними мене єднає спільна праця і спільні зацікавлення, і це мені вистачає на кілька днів.

Вчора увечері потелефонував Марко і ми довго говорили. Розповідав мені про те, що їздив недавно до Ніни і провів з нею пару вихідних днів у Нью Йорку. Також і про те, що він таки рішився винаймати в її колишню їхню хату і перепровадитися туди. Тепер, коли Ія вийшла заміж і перебралася до хати свого чоловіка, вона стояла перед питанням чи хату на вул. Ворен продавати чи винаймати. Була думка, щоб цю хату зберегти для Ніни, бо це, мовляв, хата, де вона виростала і яка дає їй почуття певної стабільності і “рідного дому”. Отже вони спільно з Марком вирішили, що Марко перебереться туди жити, і що Ніна, приїжджаючи на вакації до Лос Анджелесу, матиме там знайоме і близьке їй пристановище. Це значить, що і я могла б колись поїхати Марка відвідати, бо так як він живе тепер, — в тісному холостяцькому помешканні — це неможливо.

Сьогодні двічі ходила на довший прохід — хоч зимно напередодні заповідженого снігопаду. Заохотою до проходів — випозичена в бібліотеці на аудіозаписах дуже цікава і добре написана біографія Джана Адамса. [*John Adams*. Автор: David McCullough. Читає: Nelson Runger, видання: Recorded Books]. Я вже про Джана і Абігейл читала, — це особливо цікава пара людей — а портрети діячів американської революції і майстерні зображення побуту дають краще розуміння минулої доби. От хоч би такий контраст: Томас Джефферсон, високий елегантний панок з вишуканими манерами, що їздить повозкою із лакеями у лівреях, винаймає собі будинок не в центрі Філадельфії, а на

околиці, де є краще повітря (тобто далі поза 7-ою!! вулицею), купує своїй жінці дорогі рукавички і інші елегантні речі, а має у Вірджинії вже побудовану резиденцію в Монтічелльо, плантацію із 200 чорними невольниками ітд., і Джан Адамс, з пуританського Массачузетсу, кругленький і не надто охайний, людина спартанських звичок і серйозної постави до життя, що має крім зароблених адвокатською практикою доходів, велике господарство із службою, але без чорних невольників і без особливих люксусів.

Четвер, 24 лютого 2005. Увечері.

Вчора була з Раном і Мариною в театрі. Оригінальна п'єса для одної акторки: "The Syringa Tree" [Вимовляти: "сирінга трі"]. Автор: Pamela Gien, Режисер: Whit Maclaughlin. Виконавцем дуже вимогливої ролі була Catharine Slusar. Сцена без жодних декорацій; посередині тільки звисає висока гойдалка. Акторка розповідає сюжет, граючи ролі різних персонажів. Дія має місце в Південній Африці, часів апартеїду і розповідь дає драматичну картину суспільних відносин, зокрема персональних зв'язків між білими і чорними. П'єса дуже ефектовна, театр Арден повний людей; виставу, прем'єра якої була місяць тому, продовжили до половини березня. Мають заслужений успіх.

Добре, що до театру ходили ми вчора. Я ще пару годин перед тим попрацювала собі у Ван Пелт. Потім ми утрюх пішли собі на дешевеньку (і не дуже смачну!) перекуску піццою, бо вистави в Арден починаються вже о год. 6:30, отже на вечерю в ресторані не було часу. Добре, що це було вчора, бо сьогодні — великий снігопад! Навіть мусіли відкликати панахиду за Звеню Романів, бо заповідають, що нападає може із 8 інчів. Маю надію, що це вже останні подвиги зими.

Працюю одночасно над трьома книжками — і всі вони — Остапові. Поетичні переклади відклала — вони майже готові. Якщо знайду ще щось, може додам, клопіт матиму із грецькими заголовками. Думаю над тим, чи не попросити Михайла Москаленка написати передмову. Але він може вважатиме, що тексти треба перередагувати. Це може було б і добре для підвищення їхньої якості, але Остап напевно не був би цьому радий. Друга його книжка — збірка оповідань "Крейзі" — саме отримала від Пульсарів електронним шляхом половину тексту для коректи. Але почала я працювати також над бібліографічним покажчиком ОТ — хотіла б видати це для вшанування Остапового 90 ліття, включаючи ще й всі публікації 2007 року. (Але ж бо я оптимістка! Такі пляни! Чи доживу, чи матиму силу це викінчити? — Але без плянів нічого не можна здійснити, треба працювати з вірою у майбутнє, а вже доля сама вирішить, що буде довершене і здійснене!)

Оцей бібліографічний покажчик, надсподівано, вимагатиме від мене більше труду, ніж я передбачала. Бо доведеться не тільки переписати ціле перше його видання з 1980 року, але і дещо виправити і переробити. Ось почала я від поезій і бачу, що мусітиму додати до кожної позиції перший рядок вірша, бо побачила із досадою, що тоді в 1980 році я того не робила. За чверть століття бібліографічного досвіду я таки чогось навчилася. Але щоб додати ці перші рядки, треба наново звернутись до джерел — і в цьому основний клопіт. На щастя маю ці речі в домашньому архіві, тільки що доступ до них вимагає фізичного

зусилля. Робитиму це поволі, переплітаючи іншими роботами, бо надто копітка і виснажлива це праця. На щастя, доповнення до старого покажчика я робила на протязі років і маю цей додатковий текст уже на комп'ютері, треба буде тільки перевірити, вставити якісь новознайдені додатки, трохи переорганізувати тематично, ітп. Із прозою і статтями не буде такого клопоту, як з поезією, не треба буде всього наново перевіряти з оригіналами. Але прийшло мені на думку, що варто може написати до когось у Львові, щоб знайшов мені Остапові першодруки в журналах *Дажбог*, *Обрії*, *Назустріч* з років 1935–1937. Може звернуся з тим до Люїзи Ільницької.

Неділя, 6 березня 2005. Полудне.

Знову десять днів без записок! Працювала багато на самоті, деякі дні знову ізольована снігопадом (аякже, впав ще і новий напередодні березня, немов на те, щоб нагадати мені нашу річницю шлюбу, бо і тоді в Зальбурзі сподівана весна привітала нас несподіваним снігом!) Але, свідомо поборюючи свою відлюдкуватість, була один раз у церкві, один раз на концерті (музиканти “Галичина”, співак Іван Попович, гуморист Остап Федоришин), а вчора провела день у Нью Йорку на Шевченківській конференції, де виступали Грабович, Найдан, Процик, Лариса і Олекса. Я була рішена поїхати на цю конференцію навіть поїздом і вже навіть домовилась із Ларисою, щоб зустрітись на поїзді, але вийшло так, що їхала багато вигідніше — автом із Ромком Проциком, Славком Заліпським і Ларисою, яку ми по дорозі підібрали.

В Нью Йорку тим разом було досить багато людей (понад 50, заля була заповнена). Зустріла я там Мар'яну Рубчак і довідалась від неї цікаву новину, що, мовляв, Рубчаки планують перенестися до Нью Йорку, Богдан уже цього року іде на пенсію, а Мар'яна ще рік-два працюватиме.

Грабович говорив про співвідношення між Шевченковим малярством і поезією (мовляв, не так поезія впливала на малярство, як навпаки: малярство впливало на поезію). Його виступ, очевидно, був найцікавіший. Аня Процик говорила про зв'язки Шевченка з поляками, його знання польської літератури і реакцію на його поезії таких польських поетів як напр. Залеський. Найдан говорив про свої переклади з Шевченка, цитуючи вірші. Його виступ вчора був менше ефектовний, ніж те, що він сказав був на цю ж тему у Філядельфії на AATSEEL. Але він пару разів згадував журнал *Ukrainian Literature* — отже робив нам рекламу. Лариса дуже вдало відкривала цю 25-ту (ювілейну!) конференцію, згадуючи попередні і з певними пропозиціями на майбутнє, Олекса, закриваючи конференцію від імені УВАН, нав'язував до політичної ситуації і помаранчевої революції. З'явилася там під кінець і Софійка.

Закінчила я читати “Роки сподівань і втрат” Юрія Луцького. Якби редактори менше уваги приділяли цензурі і виправляння мови, у висліді чого книжка переповнена всякими “хорошими” фразами абсолютно непритаманними для емігрантів і Луцького (та й правописом що з Гете робить Гйоте!), а більше уваги звернули на помилки в чужомовних фразах, яких напевно не було в оригіналі, книжка була б на тому виграла. Навіть таку

популярну німецьку пісеньку як “Лілі Марлен”, яку пам’ятають всі, хто пережив німецьку окупацію, перекрутили до безграмотности, допустившись у кількох рядках цілої низки помилок. Якби Луцький дожив був до цієї публікації, напевно не був би вдоволений! Гарне й оригінальне оформлення обкладинки: використали портрет Луцького, що в ньому віддзеркалена досить добре його особистість. А людина він був невротична, суперечлива, злослива до людей, непослідовна у своїх поглядах на асиміляцію і діяспору, але також на диво критична до власних досягнень (вважав себе не так науковцем, як журналістом, ітп.) Щоденник Луцького, як і спогади Шевельова, показали мені цих людей трохи меншими, ніж мені малювала моя пошана до них, але всеж таки читати їхні мемуари цікавіше, ніж надуману белетристику, бо вони ближчі до справжнього життя.

Але, а пропо надуманої белетристики і відзеркалення життя. Саме докінчую коректу Остапових оповідань і бачу, скільки в них автобіографічного. Скільки там відбиток людей Остапового оточення, передусім батька, частинно і мами, та й скільки між рядками можна знайти про самого автора, зокрема в його молоді роки. Не любив говорити про себе, а шкода. Подумала я собі, напр. чи сюжет “Виходу у призначення”, наприклад, не оснований на якійсь справжній події? Бо портрет батька там виразний і неоднозначний.

Понеділок, 7 березня 2005. Пополудні.

Сьогодні надала літунською поштою виправлену коректу Остапових оповідань. Було там 76 сторінок — і я їх сьогодні вранці ходила до недалекої крамниці фотокопіювати, щоб могли потім перевірити, чи внесе видавництво потрібні поправки. Трохи мене втомила ця робота — фотокопіювати там у цій крамниці дуже невігідно, нема поблизу ні стола, ні крісла, отже я мала зайву додаткову гімнастику. Фотокопії коштували майже вісім доларів, а пересилка літунською поштою (не реєстрованою, звичайною!) винесла 10. Це я нотую просто для бухгалтерійного рахунку. Рада, що позбулася одної роботи, беруся за наступну. Але від пропозиції написати репортаж до *Ukrainian Weekly* про Шевченківську конференцію в Нью Йорку (Лариса вранці телефонувала з таким проханням) я таки відмовилася. Як буду набирати на себе забагато всяких додаткових завдань, то не встигну завершити свої проєкти. А мої очі тепер уже не ті, що були (катаракти поволеньки підрастають, казали пару днів тому мої офталмологи) — треба свої очі і свій час ошаджувати на те, що мені найважливіше в даний момент. НТШ-А має своїх пресових референтів, мені вистачить пильнувати обов’язків голови Видавничої Комісії.

Написала також короткого листа до Марійки Канської. Не знаю, що з нею діється? Мабуть хворіє, а може навіть померла? Бакула писав мені, що заніс їм на моє прохання кілька примірників польського перекладу *Літературного Львова* — вони мене про це не повідомили — жодної реакції. Написала я перед святами — від них святочних поздоровлень не отримала. Сто долярів, які я вислала перед Різдом через Подгале, повернула мені агенція, бо в банку змінили номер їхнього рахунку. Ніхто мене про це не повідомив. Я написала також текст листа паралельно і польською мовою — на випадок, якби Марійка вже не могла читати українського тексту, або може на випадок, якби її вже не було серед живих. Саме проминула її річниця народження — 28 лютого. В минулому я

завжди посилала їй додаткових сто долярів у дарунку.

Вівторок, 8 березня 2005. Увечері.

Я мала сьогодні добру волю поїхати на працю до центральної бібліотеки, завести Галині Клюк і нові книжки, і рахунки, і повернути Луцького. Вже була навіть зібралася, готова іти до авта. Але ось раптом дощ, який ішов від ранку, перемінився у сніг, температура впала від 50 до 20, вітер дошкульно почав вдаряти у стіни — і от я у висліді, не тільки до бібліотеки, але навіть на прохід з хати не виходила! Там неприємно, холодно і слизько! А ще вчора я ходила двічі на прохід, і на пошту, в легкому жакеті — було сонячно і приємно!

Зате сьогодні я нарешті підготувала листа до Ільницької з відповідними прилогами — початковими сторінками Остапової бібліографії — ранніх поезій, поетичних перекладів, прози, статей. Може і справді знайдеться хтось із студентів або молодих бібліографів, який схоче переглянути старі журнали і заробити собі пару центів.

Роботою з цим архівом я порядно втомилася; що це за зусилля! Але, підготовляючи матеріали для Ільницької, зробила вже чималий поступ у праці над покажчиком ОТ.

П'ятниця, 11 березня 2005. Увечері.

Віддала сьогодні біографію Джана Адамса. 21 аудіо-касет! Прослухала з великим зацікавленням. Знаменито змальована панорама історії США, характерів батьків народу, зокрема таких як Адамс, Джеферсон, Вашингтон, Гамільтон. Добре написане — це варто читати всім політикам, і не тільки американським. Мені зокрема подобається, що автор не пише панегірика Адамсові, як це зробив Сендбург для Лінкольна, а змальовує характер Адамса з його прикметами і з його вадами, подає характеристики не тільки його прихильників, але і його ворогів — у висліді чого маємо не якогось забронзованого героя, але повнокровну людину. Ах, щоб такі автори з'явилися і на горизонті України... Найближчий до такого жанру, здається мені Роман Горак, але David McCullough значно перевищує Горака талантом, багатством і знанням джерельного матеріалу, вмінням будувати композицію драматично і цікаво.

Ходила я вчора до мого податкового дорадника Арнолда Левіна відібрати готовий податковий звіт за минулий рік. І в розмові з ним — а говорили ми не тільки про податок, але і про театр і літературу — згадала, що саме закінчила слухати біографію Адамса. Левін — інтелігентний і очитаний чоловік — сказав мені, що цей самий автор написав також біографію Трумана і що він має цю книжку і може мені її позичити. Труман цікавить мене більше ніж інші американські президенти — йому ми завдячуємо, що могли приїхати до Америки — і я таки позичила від Левіна цей товстенний том і вже навіть почала читати. Воліла б, очевидно, мати цю річ на тасьмі і слухати її на проходах, але не знаю, чи існує ця книжка на аудіо-записах.

Але коли мова про аудіо-записи, то мушу відмітити, що я знову замовила собі в Teaching Company нові два курси — один про Вольтера, другий — про літературу. Видала я на ці два курси 185 дол.! Одне слово інвестую чималі гроші в цю нову свою інтелектуальну розвагу! Переглянула їхній новий каталог і вже маю на приміті ще два інші курси. Трохи воно за дорого, але це справжня можливість доброї самоосвіти на університетському рівні. Колись, можливо, слухатиму ще й другий раз — а зокрема, якби не дай Бог — я взагалі не могла читати — такий збір цікавих мені матеріалів у власній бібліотеці мав би велику для мене вартість. Не буду собі жалувати.

Іра Нагірняк знову не прийшла, щоб зробити порядок у моїй хаті. Це вже вдруге. І от я знову сама мусіла взятися за прибирання. Але розклала собі це на пару днів, щоб не перетовмлюватися і щоб почистити все, як слід. Добре час-до-часу, коли це робить сама господиня, і то солідніше і докладніше. Іра — молода, повна енергії і може за кілька годин зробити те, що мені займає два дні. Подивляю її — інтелігентна і дуже працьовита, та й вже по американському запрацьована по саме нікуди. Лікарем в Америці вона не пробує бути, але хоче перекваліфікуватися на медсестру. Вже має працю в дерматологічному відділі шпиталю Джеферсон, крім того бере якісь курси в Нью Йорку, а до того — в неї двоє малих дітей! Я рада, коли вона до мене прийде раз у місяць, але розумію, що їй це тепер не легко. Вона, однак, виявила охоту далі приходити, після того як закінчить суботній курс у Нью Йорку. Отже покищо не шукатиму за іншою помічницею.

Вчора на National Public Radio ішла вранці цілу годину передача про Марину Садовську — інтерв'ю з нею, переплітане її співом. Я не є особливим прихильником фольклору, але її пісні — це цікаві автентичні знахідки і співає вона їх натурально й оригінально, зовсім не так, як співають професійні артисти на естраді. Садовська матиме у Філядельфії в центрі міста концерт — але, нажаль, саме в день, коли в Центрі буде Шевченківський концерт, в неділю 13 березня.

Понеділок, 14 березня 2005. Увечері.

Шевченківська академія в неділю була повністю виповнена актором Іваном Бернацьким та його ансамблем, що називається “Українська Драматична Студія” і діє в Нью Йорку при церкві св. Юра. Є серед студійців пару підлітків, які тільки починають володіти мистецьким словом, але є і кілька акторів, які могли б сміло і то на власну користь рівнятися з колишніми т.зв. “професійними” акторами колишньої української Філядельфії. Бернацький зробив монтаж із поезій Шевченка — і то не тих хрестоматійних, найбільше відомих, патріотичних, а таких як “Сова”, “Відьма”, “У тієї Катерини”, “За байраком байрак” ітп. — до того додав свій короткий вступ про дитинство Шевченка — і все разом вийшло досить оригінально і цікаво. Навіть викликало в мене деякі рефлексії: напр. говорячи про Шевченкового батька, Бернацький згадав, що Григорій їздив чумаком на Крим — і я собі подумала: як це кріпак міг їхати на таку експедицію, що напевно тривала місяцями? Треба мені це перевірити у Зайцева! А що зі сцени промовляв до нас своїми словами Шевченко, то це мене паки й паки наводило на пригадку, яка велика в нього була фіксація на знасилуваній, покинутій дівчині. Я була рада, що не було якихось політичних

промов, що у минулому не так прославляли поета, як робили на ньому власний бізнес. Концерт був би ще ліпший, якби не було додаткових вступів, молитов у виконанні отців, та й заключних подяк.

Сьогодні я знову була між людьми. Галя Головчак і Віра Пак організували в УКУ зустріч колишніх зальцбуржан з нашим колегою кардиналом Любомиром Гузарем. Напрацювалися вони страшенно, бо замість зробити скромну зустріч з якимись приставками, вони приготували велику і багату гостину, де були не тільки hors d'oeuvres, і вино, але й обильний гарячий обід, з двома м'ясами, рибою, салатками, пляцками, тортами і кавою. Мій вклад у цю гостину був обмежений до овочів (тобто фруктів): я привезла три коші: мандаринки, полуниці і виноград. Гостина зібрала понад 20 осіб, а було харчів принаймні на 50. Перестаралися. Але було досить приємно. Гузар розповідав про різні справи в Україні, відповідав на питання, сказав навіть один добрий дотеп у відповідь на питання про корупцію і хабарництво. Один із митників жениться і колеги хочуть зробити йому якийсь більший подарунок. Перша пропозиція: купити автомобіль, друга — вислати його з дружиною на пошлюбну подорож, третя — подарувати йому один день на львівській митниці. Ні, кажуть, ця третя пропозиція — це рішуче за багато! Приїхали на цю зустріч Максимовичі, Цегельські з Лігайтону, Гуньо Харків, Лучанки, Кульчицькі, Білики, Головецька, Булик, Гораєцька, були і обоє Рудницькі, хоч вони і не зальцбуржани. Гузара привезла його племінниця Марта Ставнича. Він має поважні клопоти з очима — має занедбану главному в одному і другому оці, робили йому тут у США якусь операцію і ще здається мають робити другу, але це може тільки сповільнити хворобу, а не повністю вилікувати її. Жаль. Перед ним тепер великі завдання і було б ліпше і для України і для української католицької церкви, якби він був в оптимальному стані здоров'я.

Субота, 19 березня 2005. Увечері.

Союзянки (90. відділ) зорганізували сьогодні зустріч з Тетяною Ярошенко — директором бібліотеки Києво-Могилянської Академії, яка тепер перебуває на стипендії Фулбрайта в Yale. До зустрічі запросили тільки невелике число союзянок (в тому числі і мене, бо Ярошенко виявила бажання зі мною познайомитися і зустрітися). Але порозумілися із директором школи і на доповідь Ярошенко про історію Могилянки прийшли також учні старших класів школи українознавства. Ярошенко говорила більше про історію, ніж про сьогоднішній стан школи — думаю, що варто було зробити навпаки, зокрема тому, щоб зацікавити учнів. Вона має прийти завтра до мене зранку і буде на обіді. Якщо схоче, зможе в мене отримати цілу низку книжок у подарунок — чи то для неї особисто чи для Могилянської бібліотеки.

В середу мала я вполудне візит у дентистичній клініці, а ввечері — театр Арден з Раном і Марилею. Рутину чищення зубів закінчилася оглядинами дентиста. Мого зубного лікаря не було, отже перегляд зробила мені колишня моя дентистка Керен Міллер. Вона знайшла якусь щілину в короні і налякала мене, що можливо треба буде міняти корону. Вдалося мені зараз на другий день здобути візит у д-ра Скенлона: він мене потішив, що покищо нічого робити не треба, треба тільки слідкувати за цим містком. Втішена таким добрим

прогнозом, я з радості сіла на автобус і поїхала до кінотеатру Ritz 5, де саме ішов шекспірівський фільм “Merchant of Venice”, з актором Al Pacino в головній ролі. Я ніколи досі не бачила на сцені, ані не читала цієї драми (з уваги на закиди в антисемітизмі її ставлять дуже рідко). Фільм зроблений майстерно, але характеристика Шекспіром жидівського купця навіть мене трохи здивувала.

П'єса в театрі Арден, де я була з Раном і Марилею, називалася “Fences”. Автор: August Wilson, режисер: Timothy Douglas. П'єса з життя афро-американців, і актори всі — чорні, але основною її темою є не так соціальні конфлікти, як відносини між батьком і сином. П'єса написана дуже добре, недаром отримала вона 1987 року нагороду Пуліцера. Вілсон, серед інших популярних драматичних творів, є також автором п'єси “Ma Rainey’s Black Bottom” — що її я колись бачила разом з Лялею і товариством і що також зробила була дуже добре враження. Актори були незлі, але першенство я таки даю авторові.

Середа, 22 березня 2005. Полудне.

Вчора знову була в театрі. Тим разом у театрі Wilma на постановці нової п'єси “Raw Boys”, що її автором є Dael Orlandersmith. Ставила п'єсу Blanka Zizka. Авторка — чорна письменниця, яка вже має інші драматичні твори з життя афро-американців, але тим разом вибрала за тему дисфункціональну родину ірландців, наслідки на синах побоїв батька і алкоголізму матері. П'єса мені не подобалася — за мало динамізму, акції, розвитку характерів — за багато монологів і діалогів, та ще й узятих із таких маргінальних проблем, як труднощі початкових поетів і акторів. Наскільки ліпшою була драма *Fences*, що була оперта на афроамериканський досвід, але своєю універсальністю перегукувалася з Артуром Міллером чи іншими добрими драматургами.

Тим разом вечеря з Раном і Марилею в добромu ресторані Nap на 40 вул. була значно ліпшою від вистави. Тільки, нажаль, в цьому ресторані не подають вина, і мені його бракувало.

Вчора закінчила я слухати на проходах цикл 12 лекцій про Вольтера. Тим разом це курс професора нашого ж University of Pennsylvania! Професор називається Alan Charles Kors і є спеціалістом від доби Enlightenment. Надзвичайно цікаво! Про Вольтера в мене досі були тільки досить поверховні відомості, знала про його взаємини з Фрідріхом Пруським та листування з царицею Катериною, але з книжок його я читала тільки “Кандіда”. Тепер дізналася не тільки більше про його довге життя, про його конфлікти з естаблішментом, про “екзильні роки” в Англії, чи згодом на пограниччі із Швайцарією, про його філософію життя, його драматичні твори, що їх він уважав за своє найбільше досягнення, а які сьогодні пішли вже у забуття, про його погляди на релігію та історію, що мали і мають досі непроминальне значення, про те, що під кінець життя він втішався вже величезною славою серед своїх земляків. Вольтерові, бачу, завдячуємо основну підвалину західної цивілізації — толерантність до інаквоіруючих. Гідне подиву, як одна людина великого інтелекту може вплинути на розвиток цілого світу.

Кілька днів посвятила для НТШ-А: підготувала і вислала нове голосування в справі трьох нових дотацій, написала пару листів. Це вже добігає другий рік моєї каденції на пості голови Видавничої Комісії. Ще один рік — і зможу визволитися від цих обов'язків.

Поступово, кожного дня стараюся також працювати над бібліографічним покажчиком ОТ. Всупереч моїм сподіванням, це не тільки вимагає переписування і реорганізації записів з першого видання. Деякі статті вимагають анотацій, щоб могли зрозуміти, яка властива їх тема. Отже доводиться переглядати деякі джерела. У висліді моя нова бібліографія буде багато кращою, дай Боже щоб вдалося мені цю велику роботу довершити.

Понеділок, 28 березня 2005. Пополудні.

Завтра приїде Софійка — не сама, а з Титом. Приїде на візиту до лікаря. Тести виявили ракові клітини в матиці і Софійці її гінеколог рекомендує зробити hysterectomy. Софійка, зрозуміла річ, трохи цим перейнялася, хоч я потішаю її, що ця операція в її віці не така вже загрозна, як була б замолоду. Мені свого часу д-р Воевідка також пропонував таке зробити, бо я мала проблему з фіброїдами і часті великі кривавлення. Але тоді я рішилася не робити операції у Воевідки (що був товаришем мого Тата), щоб не робити Остапові і дітям комплікацій з моїм побутом у Нью Йорку. Я подумала собі, що адже Філядельфія — велике місто, з добрими спеціалістами, то чому мені їхати на операцію до Нью Йорку? Я тоді пішла вперше на візит до гінеколога д-ра Люїса і він мене потішив, що, можливо, операції взагалі не буде потрібно, зажартувавши, що під його наглядом цілий город фіброїдів. І справді. Операції не робила, фіброїди з віком змаліли, і проблема перестала бути дошкульною.

Але Софійчина діагноза ще раз нагадала мені, що всі ми живемо на позиченому часі. І от я у висліді — із ще більшим завзяттям — взялася за свою роботу. Працюю день-у-день, аж до фізичної втоми, до болю в плечах. Поспішаю. Як завжди в житті світить мені давно засвоєний улюблений принцип: *Carpe diem, nec semper erunt Saturnalia*.

Ходила вчора до церкви. Не так тому, що це був латинський Великдень, як тому, щоб перервати і урізноманітнити моє відлюддя. Михайлівська мала церковця — переповнена людьми, а на великій площі я ледве знайшла місце для авта. Фактично у церкву навіть не могла ввійти, так багато було там людей, але в парафіяльному домі зустріла Оксану Фаріон і Олексу Біланюка — так що провела понад годину на полуденку і розмові. А ще й ковбасу купила!

По дорозі додому, вирішила вступити за харчами до крамниці Асте. Спершу мигнула мені думка: а може закрито з уваги на свято? Та де там! Повно людей, немов це зовсім будний день!

Понеділок, 4 квітня 2005. Увечері.

Сьогодні у Вашингтоні — президент України Ющенко. Зустрічався сьогодні з Бушем.

Програма його в США включає промову в Конгресі, нагороду фундації Кеннеді, відвідини Шікаго і Бостону, зустріч з діаспорою під пам'ятником Шевченка і на бенкеті ітп. Нажаль преса не приділяє цьому належної уваги, бо помер папа Іван Павло і все телебачення переповнене репортажами про папу, його похорон, що має відбутися в п'ятницю, прогнози на майбутнє і проблеми католицької церкви. Про Ющенка чула я тільки на National Public Radio і знаю, що Буш привітав його як “стратегічного партнера” та підкреслив, що розуміє і не осуджує його бажання забрати українське військо з Іраку.

На зустріч з президентом України і на бенкет їдуть з Філядельфії автобуси. Намовляли і мене, але я вирішила не їхати. Там буде багато охочих і без мене, а для мене такі демонстрації не дуже приманливі і надто виснажливі. Але я запропонувала Лярисі, що варто подарувати президентській делегації, а зокрема Катерині Чумаченко-Ющенко наш новий літературний журнал перекладів — вони і самі можуть ним зацікавитись, і можуть ужити його як дарунки різним високопоставленим американцям. Ляриса дуже цю ідею підтримала, але сама вона має тільки один примірник, а з канцелярії в Нью Йорку ніхто до Вашингтону не їде. На щастя трапилася нагода: потелефонувала сьогодні Зеня Черник, щоб дати до книги привітів для Ющенка привіт від української бібліотеки, і коли я згадала їй про Ukrainian Literature і факт, що маю 10 примірників і могла б передати їх як дарунок від НТШ-А — їй моя ідея дуже подобалася і вона запропонувала, що приїде і забере це від мене. Я підготувала два пакуночки по 5 штук, до кожного додала карточку, що це дарунок від НТШ-А, і вона це вже сьогодні пополудні забрала.

Пару днів тому їздила я до Lenscrafters за новими окулярами. Там недалеко на вул. Cottman є велике відділення Free Library of Philadelphia і я вирішила піти туди і перевірити наскільки кращою є їхня колекція від моєї дільницевої бібліотеки. Ця філія справді досить велика, має багато аудіо-візуальних матеріалів і велику колекцію книжок російською мовою! (Українських також є кілька, досить випадкового вибору). Позичила я там собі біографію на аудіо-касеті, яку вже вчора і сьогодні встигла прослухати. Книжка про Марселя Пруста, автор Edmund White. Біографія коротка (всього три касети). Трохи може надто багато уваги присвячує гомосексуалізму (очевидно, не тільки Пруст, але і автор біографії певно — гомосексуаліст!) Найцікавіше, що я довідалася, це факт, що славетний роман Пруста був відкинутий двома видавництвами, у другому випадку рішальну роллю в негативній оцінці манускрипту мав Андре Жід (і згодом постійно каювся за свою помилку), так що врешті перший том вийшов друком за гроші самого автора!

Біда з тою бібліотекою така, що позичені там аудіо-касети не можна повернути іншій бібліотеці, отже мусітиму поїхати туди знову (пов'язавши це із відвідинами крамниці Strawbridge, яка там є в околиці).

Поволі набирають реальних обрисів пляни нашої європейської подорожі. Максим мав багато труду із замовлянням помешкань в Берліні, Празі, Відні, Зальцкамергуті — але тепер усе вже, здається на добрій дорозі. Коштуватиме це чимало грошей (побут у горах хочу зафундувати усім нам я) — але мене більше журить турбота, чи витримаю я таку тритижневию подорож, з усіми моїми обмеженнями і недомаганнями? Потішаю себе, що

мені легше поїхати з родиною, як пробувати щось таке самій. Врешті треба відважитися — найбільший мій клопіт з ногами і з міхуром. Але може при помочі ліків якимось витримаю, а зрештою не мушу всюди разом з молодими ходити, вистачить як зможу їх самих спрямувати на деякі цікаві місця (наприклад добре, щоб поїхали собі на Шафберг, не кажу вже про Зальцбургський замок.)

Іванкові вчора сповнилося 18 років — уже дорослий. А на другий рік буде вже в університеті!

Понеділок, 11 квітня 2005. Увечері.

Сьогодні Софійка Геврик перейшла операцію — hysterectomy. Казав Тит по телефону, що операція тривала понад три години і вона тільки під вечір прокинулася від наркози. Висліди біопсії будуть аж за два дні. Маю намір поїхати завтра до лікарні її відвідати. Дай Боже, щоб не треба було додаткової хемотерапії.

Їздила я сьогодні до банку і переслала додаткових \$1,200 Пульсарам за книжку “Крейзі”. Додала до належності 20 дол. на “піццу” для працівників видавництва. Обіцяють, що книжка буде готова до Великодня — а Великдень наш цього року 1 травня!

У Філядельфії уже справжня весна: цвітуть жовті форситії, рожеві і білі магнолії, рожеві черешневі дерева. Не можна сказати за Антоничем: “листар носив листи зелені”, бо листя ще насправді немає. Деревка тільки прокидаються до нового життя. Але трави вже зеленіють. Був уже один день, коли температура піднялася до 75 градусів. Вчора і сьогодні — прекрасна весняна погода, не надто тепло і без літньої вологи.

Понеділок, 18 квітня 2005. Увечері.

Минулий тиждень був під знаком Софійчиної операції. Двічі їздила я її відвідувати в лікарні Pennsylvania Hospital при вул. 8-й і Spruce. Софійка дуже нарікала на лікарняну обслугу і на факт, що її гінеколог і хірург на виявили їй після операції належної уваги. Що більше, за два дні казали їй вийти з лікарні — і хоч я запрошувала до себе, а також і Віра Лащик пропонувала побут у своїй хаті, то вони з Титом вирішили спровадитися на пару днів до готелю Omni, недалеко від лікарні. В суботу вони вже поїхали додому, до Гантеру. Приїхав син їх Роман і завіз їх додому. Вислідів біопсії досі нема, але є добрі висліди перевірки крові. Ми всі тут дуже турбуємося Софійкою і раді були, що вона вже щасливо і безпечно добилася додому, що може пару днів відпочине. Але ось сьогодні вона подзвонила: завтра вранці в неї має бути тест Ultra Sound — і от вона за пару годин має з Романом приїхати на нічліг до мене. Ну, я гостям рада, але турбує мене факт, що Софійка вже вдруге буде в такій довгій і томлячій багатогодинній подорожі — а вона ж тількищо перейшла досить поважну операцію і може не повинна так довго сидіти в авті. Не треба було їм на старість переноситися так далеко в гори, здаля від лікарів і госпіталів.

В суботу відбувся у Філядельфії вечір Ольги Кузьмович, що його організувала Люда. Я

мусіла з чемности піти — з уваги і на ОКУ, і на Василя Махна, який говорив вступне слово. Виступав там ще актор Бернацький та хор Прометей — одне слово, ціла “академія”. А вчора була у Філядельфії вистава театру ім. Заньковецької “Неаполь — місто попелюшок”. Стригун перед виставою дозволив собі на довшу доповідь, нібито про історію театру, але фактично з апелем про підтримку, мовляв, будинок потребує ремонту. Не знаю, чи гастролі в Америці принесуть їм сподіваний прибуток: квитки були по 25 дол., але публіки на залі було всього півтора сотні. Кажуть, що в Нью Йорку було ще менше. П’еса Надії Ковалик — така собі “мильна опера”, для дуже широкої публіки. Грали посередньо, з великою дозою шаржу. Програми не було, отже акторів навіть по прізвищу назвати не можу. Приїхали на виставу обоє Онишкевичі, були й Вакуловські, Волчуки, Наталя Коропецька.. Я воліла б, якби вони поставили якусь Винниченківську п’есу, а Лариса казала, що Стригун був дуже добрий колись як “Народний Малахій”. П’еса Ковалик не має відповідної глибини і хоч тема сучасна й актуальна, то постановна шаблонна, і навіть найкращим акторам великих можливостей вона не дає.

П’ятниця, 22 квітня 2005. Увечері.

Вчора вночі закінчила читати масивний том біографії Трумана. [David McCullough: Truman. N.Y.: Simon Schuster, 1992. 1117 p.] Читала тільки вночі перед сном (вдень працюю над бібліографією ОТ, а на проходах слухаю аудіозаписи університетського курсу про історію європейської літератури — вже дійшла від Гільгамеша до Молієра!)

Про таке читання перед сном є така Труманова репліка: відповідає він — вже у пізній старості — якомусь молодикові на питання: “Did the President like to read himself to sleep at night, McCormick asked. “No, young man,” said Truman, “I like to read myself awake”. Папу разів, читаючи цю книгу, я так захопилася її драмою, що половину ночі не спала. Які страшні рішення випали на долю цієї людини, і як цей малоосвічений фермер з Мізурі, що випадково став президентом, доріс до своєї ролі і виявив надзвичайні прикмети лідера не самої тільки Америки, але і всього вільного світу. Довідалася я чимало нового — не тільки про такі доленосні рішення, як атомні бомби на Японію, доктрину Трумана про відбудову Європи і план Маршала, допомогу Греції, війну в Кореї, реакцію на блокаду Берліну — що вирішили про те, що Європа не стала жертвою советської агресії — але і такі цікаві і досі невідомі мені “родзинки”, як факт що Труман намовляв Айзенгауера кандидувати від демократичної партії, або те, що будинок Білого Дому в час президентури Трумана перейшов докорінну перебудову, бо загрожувало, що завалиться. Про характер Трумана дуже вимовно свідчить його конфлікт з МекАртуром: загорілого генерала, що пропонував кинути атомні бомби на Корею, треба було конечно звільнити, щоб довести пріоритет цивільного контролю над військом і не допустити до третьої світової війни, але Труман, виглядає, досить зрівноважено сприймав факт, що МекАртура вітали як переможця і в конгресі, і на велелюдних парадах. Цікаво, що Труман за час своєї президентури зазнавав чимало критики, навіть злосливої, але водночас втішався великою популярністю серед населення і зокрема, серед людей які були йому підлеглі або з ним співпрацювали. Його роллю в історії гарно оцінив Вінстон Черчіль. Відпишу цитату, яка характеризує також і стиль автора — біографа: “Looking at Truman, Churchill said slowly, “The last time you and I

sat across the conference table was at Potsdam, Mr. President”. Truman nodded. “I must confess, sir, “ Churchill went on, “I held you in very low regard then. I loathed your taking the place of Franklin Roosevelt.” He paused. “I misjudged you badly. Since that time, you more than any other man, have saved Western civilization.” (с. 874–875). Мені особливо приємно, що Труман був у дуже добрих стосунках із Діном Ачесоном — не піддавався пресії звільнити його з посади міністра закордонних справ, а згодом, вже на емеритурі, був з ним у близьких приятельських відносинах, радився його в багатьох справах, вів часту дружню з ним кореспонденцію. В моїй лазничці висить оригінал карикатури роботи Едварда Козака, що була надрукована в *Лисі Микиті* десь у 1950-их роках — де зображений невеличкий Труман в окулярах, що сидить в трусиках на пляжі, а над ним зігнений дугою тонкий і високий його секретар стану — Dean Acheson.

Середа, 27 квітня 2005. Вранці.

Передучора був замітний день, що його варто відмітити у щоденнику. Наперед я потелефонувала до Марти Шиприкевич, повідомляючи її, що нікуди не їду і тому радо прийму її запрошення на великоднє снідання в неділю. Завжди в час свят трохи нападає мене хандра — хоч я і не надто традиційна, але підчас свят більше відчуваю свою ізоляцію від родини і близьких мені людей. Трохи пізніше я подзвонила до Мотрі, щоб повідомити, що не приїду. А вона мені, у відповідь на те, розповіла, що готує велику гостину на 12 осіб, що деяких людей запросила передусім з уваги на мене, що зробила вже цілий плян на кілька днів мого побуту в них їд, їтп. І раптом я усвідомила собі, що я замість поборювати свою апатію і відлюдькуватість, сама непотрібно обмежую своє життя. І от я несподівано — перемінила думку і вирішила таки поїхати на Великдень до Провіденсу!! Перевірила на компютері можливості польоту і переконавшись, що кошти майже точно такі самі, як і поїзду (\$140+), була б замовила літак, але години польоту дуже не вигідні (або дуже-дуже раненько, або дуже-дуже пізно), я таки рішила їхати потягом. Поїду в п'ятницю, повернуся у вівторок. Мусіла, очевидно, перепросити Марту Шиприкевич, але вона поставилась до цього із зрозумінням.

В пошті того дня також була несподіванка. Лада Коломієць прислала свою монографію “Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу” (видання Київського університету, 2004). З Ладвою я познайомилась була коротко колись в Урбані, знала про неї тільки, що вона знає англійську мову і що досліджувала творчість Підмогильного. Жодного контакту з нею в мене не було. І я здивувалася, отримавши її книжку. Чому вона мені її прислала? Почала я переглядати монографію — а це солідна наукова праця на понад 500 сторінок, написана дуже технічною науковою мовою. Іменного покажчика книжка не має, але в бібліографії згадуються і Остапові Шекспірові сонети і мій “Землетрус”. Почала я систематично переглядати книжку. Побачила, що вона дуже серйозно поставилась до перекладів Костецького, присвятивши йому цілий розділ, що розглядає роботу Юрка Тарнавського, Кочура, Лукаша, Зуєвського, Славутича, Осьмачки, Барки, і от раптом — у цьому серйозному товаристві натрапила я ... на свій переклад “Тюльпанів” Силвії Плат, та ще й з таким промовистим критичним коментарем: “Серед найбільш вдалих перекладів з Сілвії Плат — стримані, непретензійні

переклади Марти Тарнавської (нар. 1930). Побутовізовано-описовий, антипоетичний тон її сповідальних поезій, характерна для неї розмовність вислову й підбір метафори в площині буденних (навіть вульгарних, як для традиціоналістів) речей, позірна, оманлива беземоційність інтонації — трагічне змагання з безпорадністю й відчаєм — всі ці прикмети присутні в поезії “Tulips” (“Тюльпани”), оригінал і переклад якої М. Тарнавською ми подаємо нижче:” — наступні три сторінки присвячені текстам цього довгого вірша, а тоді слідує ще таке: “Про переклад можна сказати, що він максимально (для поетичного перекладу) семантично точний. Прагнення ідеальної точності на практиці зреалізувати невимовно складніше, ніж може видаватися читачеві. Завдяки ретельному доборові кожного слова переклад М. Тарнавської зберігає невимовну розмовну інтонацію, прозорість метафорики, ясність і стислість вислову, нейтральний тон першотвору. На специфічно розмовну інтонацію й характер мови перекладу (дещо “архаїзована” мова української діаспори) вказує присутність у ньому нехарактерних для сучасної нормативної літературної мови слів: чоловічок (зіниця), в білих чіпках (у знач. “шапочках”), тузін (дюжина); а також слова з відмінним від конвенційного значенням: хвилюючі (в знач. “збудливі”... В оригіналі словосполучення, в основі яких міститься метафора чи метафоричне порівняння, в’яжуться між собою в більші метафоричні картини (наведемо лише декілька прикладів)” Далі слідує приклади, а тоді: “Перекладачка, як видно з наведених прикладів, перейняла й точно відтворила буденну неприкрашеність, дитячу безпосередність і різкість відвертих поетичних образів С. Плат”... І ще далі йде інтерпретація мого вислову “червона миска”, який дослідниця вважає більш відповідним ніж можливі у цьому контексті слова “кубок” або “чаша”. Все це займає в книжці сторінки 219–224, тобто майже шість сторінок! І хто б то подумав, що завдяки перекладові вірша Сілвії Плат (яка не належить до моїх улюблених поетів!) я зверну на себе увагу серйозної критики! Текст вона подає за книжкою “Землетрус” і мабуть не знає ні про “Тихі розмови з вічністю”, ні про “Вибране”, де цей переклад трішки виправлений, напр. слово “хвилюючі” таки змінене на “збудливі”... Треба буде послати Ладі “Тихі розмови” — в книжці була вкладена візитна карточка (англомовна!), де сказано, що вона “Associate professor, Translation Theory and Practice from [sic] English Language Department” Київського університету, але на упаковці адреса подана (трохи невиразно) десь в штаті Айова.

З нагоди весни, яка розцвіла прекрасно моїми рожевими догвудами і червоними пуп’янками азалій, я вчора запланувала велике миття вікон. Запросила до цієї роботи Галину і її сина, але сама дуже втомилася пранням і прасуванням фіранок. Зробили цю роботу утрюх за чотири години, але я — як завжди — мала “більше щастя як розуму”, моя пральна машина випрала мені два комплекти фіранок (для партеру), а на третьому — зупинилася. Сьогодні я вже мала майстрів, але вони моєї старої машини направити не змогли. Доведеться купувати нову — та ще й мусіла я напрацюватися, щоб ручно випрати фіранки і щоб вичерпати воду із машини. Але дякую долі, що це не сталося мені на початку роботи — бо який був би сенс мити вікна, якщо не можна було б повісити чистих фіранок?

Заки ще зможу готуватися в дорогу до Провіденсу, мушу полагодити кілька НТШ-івських

справ. Думала це зробити вранці, але перебили майстри. Тепер піду на прохід і до банку, а справи НТШ-А доведеться полагоджувати перед вечором.

Минулого тижня працювала я з одержимістю, з азартом над Остаповою бібліографією, у висліді чого перше видання покажчика вже повністю переписане на компютері! Ця робота тягнула мене, як терапія — тепер я зможу вже тільки виправляти, удосконалювати, додавати нові матеріяли. Хочу щоб книжка була готова до Остапового 90-ліття — але друкувати її можна буде аж 2008 року, бо хочу включити ще якісь відгуки преси, що може появляться у зв'язку з 90-літтям. (Наївна оптимістка!)

Вівторок, 3 травня (Остапові уродини!) 2005. East Greenwich, Rhode Island — у Головінських.

Год. 7 ранку — я уже спакована і готова до поворотньої дороги, але в хаті всі іще сплять. Мій поїзд відходить із Providence о 10:16, отже з дому вистачить виїхати десь біля 9-ої.

Приїхала я сюди в п'ятницю і байдикую в елегантній хаті Мотрі і Андрія. Ніколи раніше не була я в них ранньою весною і тільки тим разом побачила, що з вікон спальні крізь молодий і ще не покритий листям ліс, видно потік — а він, на диво, навіть багатоводний і шумливий. Посілість їхня — вибаглива і в ексклюзивній дільниці, але я сказала Мотрі, що до їхньої хати бракує ще 5-ти невільників — службового персоналу, бо утримати таку хату вимагає багато праці, чимало коштів. Кошення травника, як я довідалась, коштує 40 дол. на тиждень підчас сезону, а це тільки мала частина видатків. Мотря вкладає багато власної праці, але як довго це може тривати? Не надто міцні вони обое: особливо турбує мене Андрій — в нього діабет тепер вимагає трьох уколів інсуліну в день і цукор часом падає несподівано і непередбачено і створює небезпечні проблеми. Леся, що їй тепер 93 роки, тримається надзвичайно добре. Вона дбає про те, щоб навіть при кухонній роботі, у фартусі, виглядати елегантно, і залюбки порається, допомагаючи Мотрі готувати страви, заставляти стіл, тощо. Говорить вона небагато і трохи недочуває, але пам'ять має першорядну.

До церкви їздили ми в неділю до Бостону — це біля 2 годин їзди по великих автострадах. Падав дощ, отже Великдень не випав надто веселий, паски доводилось святити у самій церкві. Парафіяльна їх посілість досить велика, церква поміщає може із 300–400 осіб (не була на 100% заповнена!), парафіяльний будинок — окремо поруч, із досить великою площею. Мотря показувала мені, як вона прикрасила нутро парафіяльного будинку — не тільки картинами, подушками ітп., але навіть власними меблями. Мені найбільше сподобалися позначення лазничок картинками з козацького бароко — на дверях чоловіків — старшина-полковник, на жіночій туалеті — його дама в костюмі 17 століття, а в одній із кімнат — дуже гарний портрет Шептицького, та в залі два великі побільшені фото (Андрієва робота!) Віктора Ющенка і Юлії Тимошенко!

В гостях на Великдень були тут Тиміш з родиною та Мотрині знайомі: Ігор Коцур і Христя Шиприкевич. Він — інженер, меценат на громадські цілі, живе в Кембріджі,

недавно повдовів. Вона — приїжджа з України, має дочку в Америці, виховує її дітей. Казала мені, що була у Філядельфії і з Мартою Шиприкевич була присутня на презентації премії Ковалевих, чула мій виступ там, засипала мене компліментами, etc.

В поїзді, уже в Нью Йорку. Доходить 2-а год.

Я встигла прочитати вже сьогоднішній *New York Times*, з'їсти великодню канапку і мандаринку, а тепер хочу додати ще пару коментарів про мою великодню ескападу.

Знаючи, що на Великдень будуть у гостині Тимошеві діти, я просила Андрія, щоб завіз мене до недалекого Toys 'r Us магазину, щоб купити їм якісь дарунки. Тим разом купила знову відео-фільми, бо возитися мені з дарунками з Філядельфії надто складно й обтяжливо. (Маю з собою тільки найменшу свою червону валізочку на колісцях!) Діти обоє дуже підросли, старшому Труворові вже, здається, вісім років. Казала Мотря, що Вітя (Вікторія) до 4 року життя не говорила взагалі і вони підозрювали якусь поважну проблему. Але тепер почала вже говорити. Українською мовою, одначе, діти не розмовляють, або розмовляють дуже мало і це, бачу, трохи Мотрю турбує. В Тимошевій хаті, підозрюю, розмовною мовою мусить бути англійська, хоч з ними разом живе батько Лілі, тесть Тимоша, Михайло Любезний, а він навряд чи так добре володіє англійською. В церкві також — хоч священик — новоприбулий з України (інтелігентний, освічений чоловік, по професії не тільки священик, але також лікар! — підчас причастя всіх парафіян називав по імені! а людей було пару сотень) — але сама відправа була переплітана українськими і англійськими молитвами і проповідь також була двомовна.

В понеділок вранці була гарна погода і ми з Мотрею зробили собі одногодинний прохід по околиці. Біля другої години виїхали до Кембріджу, до УНІГУ, де відбувався семінар про модернізм в літературі і мої господарі, знаючи, що мені це буде цікаво, вирішили поїхати туди зі мною. Вони часом бувають в УНІГУ, але це неабияка посвята з їхнього боку — майже дві години швидкої їзди та ще й по переповнених автострадах у час піку.

Семінар відбувався не у приміщеннях УНІГУ, а в елегантному будинку Barker-центру. Всіх присутніх було не більше як 25, але семінарійна кімната з кріслами довкола довгого стола була заповнена. Семінар цей був подуманий як чергова лекція пам'яті Кравцева, отже Грабович відкрив сесію коротким словом про Богдана Кравцева і навіть прочитав його вірш. Виступали по черзі: Грабович (про Тичину), Галина Гринь (про Йогансена), Чернецький (про Хвильового) і Тамара Гундорова (про Домонтовича, зокрема про його роман "Доктор Серафікус"). Грабович, виступаючи, визнав три лиха, які випали на долю Тичини: його перехід на ролі пропагандистського трибуна, факт, що мало хто ним сьогодні цікавиться, хоч всі признають, що він найбільший укр. поет 20 сторіччя — і ... Найданові переклади на англійську! Бачу, що чіпається він Найдана на кожному кроці, бо я чую такі його ремарки не вперше. Ну, що ж. Найданові переклади не зовсім задовільні, але що робить професор української літератури в Гарварді, щоб стимулювати й зацікавлювати українською літературою англословних перекладачів? — Він займається не науковим літературознавством, а журналістикою в Україні. Можна сказати за Тичиною: "а

в нас якомусь журналістику українську музу віддали...”

З усіх виступів найцікавішим для мене був виступ Гундорової про Домонтовича. Це справді автор, який заслуговує на переклад — я повинна була згадати про нього серед сугестій на нові переклади, коли писала статтю до *Uk. Quarterly*.

Були серед присутніх деякі знайомі мені люди в додатку до прелегентів: Тамара Нері, Тиміш, Шпорлюк, Шевченко. Говорила я там з Вол. Дібровою (сама до нього підступила і представилась — він ще раз дякував мені за рецензію, але він робить трохи дивне враження: коли я сказала, що мені подобалася його сатира в *Uk.Lit.* — відпекався від власного твору, мовляв, це не я!). Підійшла я також до Пауліни Левін — старої, уломної жінки, щоб сказати їй, що я читала всі її статті про українську шкільну драму, бо знала, що зроблю цим старій жінці приємність.

Познайомилась я там з Ігорем Папушею. (Він мав бути у гостях у Мотрі на Великдень, але вийшло непорозуміння: ми мали відібрати його після церкви, але він не прийшов туди, тобто прийшов дві години після того, як всі розійшлися). Папуша був в Америці 8 місяців. Захоплений багатством україністики у *Widener Library*. Він працює в Тернополі, на відділі Р. Гром'яка, передавав привітання. Жаль, що не було змоги довше з ним поговорити. Обзнайомлений з моїми бібліографічними працями і хоче щось писати про Остапові переклади Шекспірових сонетів. Але властива тема його зацікавлень — Панас Мирний. Високий, пристійний, брюнет із чорною борідкою.

Вівторок, 10 травня 2005. 4:00

Вчора і сьогодні доставила мені пошта 88 примірників книжки “Крейзі”. Виглядає незле, в помаранчевій м'якій обгортці, але тоненька — 190 сторінок, досить великого друку — кишенькове видання в м'якій оправі, paperback, саме добре для масового читача. Маю надію, що книжка не буде надто дорога в Україні і що знайде свого читача. Це більше варте для Остапової пам'яті, ніж моя недільна візита (на “Проводи”) на його могилу. [Їздила я з Вакуловськими, зустрічала там Уляну, Марусю Пасічник і Павла, а також Гевриків, Діму і ще декого — але в порівнанні з минулими роками, “Проводи” тим разом не були такі багатолюдні як раніше. [Знайомі лежать уже на цвинтарі, стали не гістьми, а резидентами!]

Мають незабаром приїхати Геврики. Софійка має сьогодні візиту в лікаря, а увечері — засідання Ради Бібліотеки. Це вперше від часу її операції, що вона сама керує автом. Але ще не телефонувала, маю надію, що все гаразд, що нема якихось ускладнень.

Чекаючи на гостей, не можу вийти на свій рутиновий прохід, хоч погода на дворі — прекрасна.

Замовила я також літак до Торонто: поїду 1 червня, повернуся 8-ого. Буду там на матуру Стефка, і на презентацію нашого журналу *Ukrainian Literature*.

А бідний Стеф має зломану ногу і ходить з гіпсом. Став жертвою спорту: поломили йому ногу підчас матчу Rugby! Недаром я відмовлялася підписати своїм синам дозвіл на американський футбол — який також дуже брутальний. Це правда не перешкодила Максимові постраждати на воротях європейського футболу (soccer), що для нього я таки підписала була дозвіл!

Аня Максимович позичила була мені книжку Anne Applebaum: *Between East and West: Across the Borderlands of Europe* (1994). Я думала тільки зробити виписку для УЛЕ (бо там цитуються рядки із Шевченка), але побачила, що книжка справді дуже цікава і всю її прочитала. Написана із великим розумінням справи і без упереджень, та ще й добрим літературним стилем. Ніби травелог, але це веде до застанови над положенням усіх нас, що жили на цих “окраїнах” чи як поляки казали “кресах”, де етнічні групи жили поруч себе, але відокремлено, і часто у ворожих стосунках.

Неділя, 15 травня 2005. Увечері.

Провела день на самоті і навіть нічого цікавого не робила. Фактично жалію, що не поїхала до церкви — може була б зустрілася бодай із людьми. Хоч тепер рідко буває хтось мені цікавий, з ким можна було б бодай трохи порозмовляти. Пішла на довгий прохід аж до Віри, занесла їй книжку “Крейзі”, але не застала вдома, хоч навіть сіла на її ганку відпочити і пів години чекала, знаючи, що вона мала поїхати за харчами.

Але мої проходи цими днями пов’язані із лекціями The Teaching Company. Я вже на останньому циклі: про модернізм у літературі. Сьогодні слухала про Генрі Джеймса і Конрада. Наступні лекції включають Єйтса, Джойса і Вірджінію Вульф, Кафку і Брехта, Фокнера, Пруста, Камю, Бекета. Цікаво, що в цій серії нема окремої лекції присвяченої Еліотові. Маю намір всі ці лекції слухати ще раз від початку, і не тільки ті про літературу, але й ті про музику.

В п’ятницю була на концерті сестер Тельнюк, разом з Вакуловськими. Концерт був справжнім культурним пережиттям — добра поезія (Тичини, Антонича, Лесі Українки, Шевченка і батька співачок Станіслава Тельнюка), в оригінальному музичному оформленні. Тим разом вони виступали в супроводі двох хлопців із електричними гітарами (Олега Путятіна та Євгена Бортничука) та й сполучений був концерт із виставкою олійних картин Ігоря Поліщука. Відбувалася імпреза в галерії, а не на великій залі, і може тому видавалася може надто голосною. Людей було десь 40–50 — це краще ніж минулими роками. Одна пані після концерту ішла додому із картиною — купила! Я запиталася про ціну: \$1,200! Ну, якби там були продавали тексти поезій, що їх виконували сестри Тельнюк, то ніхто не купив би!

А в четвер я їздила на PENN, до клініки, на тести пам’яті. Погодилася свого часу, щоб допомогти науці, брати участь у контрольній групі пацієнтів геріатричного відділу медичної школи — і от мусіла тій справі посвятити в четвер пару годин, хоч думала початково, що це не забере в мене більше часу, як пів години, і що я зможу піти пізніше до

бібліотеки. Не довелося, бо розмови затягнулися і я до бібліотеки прийшла після 5 год. і вже було закрито! Такі тести, як своєрідна “гра Кіма” знайома із давнього пластування — вони вказують на лакуни пам’яті. Я про ці лакуни знаю віддавна — саме тому і почала вести щоденник! Шпигуном я напевне не могла б бути — бо потребую текст прочитати бодай двічі, щоб його запам’ятати і переповісти. А може це також спричинене браком концентрації?

Неділя, 22 травня 2005. Увечері.

Вчора провела весь день у Нью Йорку. Були сходи управління НТШ-А, річні збори із звітами та НТШ-івська громадська імпреза — презентація нової книжки Гриця Грабовича “Тексти і маски”. Їхала я в авті Романа Процика, разом із Заліпським. Це була особлива вигода та й цікаве і приємне товариство. Процик є центральною фігурою нашого наукового життя в діаспорі, він вже довгі роки очолює Фонд Катедр Українознавства при Гарварді, а диспонує великими громадськими грошми, має візію і ініціативу для нових всяких починань. Такі речі як розбудова українознавчих студій в Колумбійському університеті, підтримка різних науковців стипендіями, фінансова підтримка журналу і видавництва “Критика” навряд чи були б можливі без Процика. Шкода, що таких людей в нас нема більше.

Засідання управління розглядало біжучі справи, зокрема ті, що не були ще узгоднені раніше на двох попередніх теле-конференціях, такі напр. як ратифікація статуту Світової Ради НТШ. Звітні збори були ділові і цікаві — звіти всі були надруковані і готові у “Книзі Звітів” (моя Видавнича Комісія за минулий рік не тільки випустила в світ англomовний журнал перекладів з української літератури, але й признала 13 грантів на різні нові видання на загальну суму \$68,200!) — так що виступи були короткі, ремарки доповнювали надруковане, була і невелика дискусія. Але на звітні збори прийшло не більше як 30 осіб і це мене турбує. На другий рік буде кінець нашої каденції (вже не можу дочекатися, щоб позбутися цього громадського обов’язку!) — чи знайдеться досить охочих до праці людей, щоб їм передати справи наукового товариства? І чи це будуть віддані загальній справі люди, чи може тільки партійні апаратчики, що схочуть перебрати відносно заможне наукове товариство і розбазарити майно для власних партійних цілей?

Презентація книжки Грабовича відбулася надзвичайно цікаво. Присутніх також не було більше як 30-40, але в програмі виступали Махно (який провадив), Галина Гринь, Юрій Тарнавський і Грабович. Гринь розповіла, як стаття Грабовича надрукована в книзі *Shevchenko and His Critics*, змінила її погляди і наукові пляни. Юрко Тарнавський признався, що книжку “Тексти і маски” ще не мав змоги всю прочитати, але прочитав там одну статтю про Костецького і має до неї низку застережень. Виступив із критикою ідеалізації таких постатей як Костецький і Стус, що їх, мовляв, тепер пропагують, замість того, щоб розглядати їх з різних боків “warts and all”. Юрко покпив собі трохи з Костецького шекспірівських сонетів, скритикував його переклади з Паунда. Такий несподіваний виступ викликав деяку полеміку і дискусію, не тільки з боку Грабовича, але і з публіки, але саме він додав цілій імпрезі деякої пікантності, зробив її трохи

контroversійною, а тому і живішою. Грабович говорив і про свої статті, і про видавництво “Критика”, і про цікаві і велелюдні презентації цієї нової своєї книжки в Україні. Його я завжди радо слухаю, бо це людина понадпересічної обдарованості, вникливого інтелекту. Шкода тільки, що він перекинувся на публіцистику і занедбав свій обов’язок промощувати українській літературі шлях в англomовний світ — а це значить — на світовий форум.

Субота, 28 травня 2005. Вранці.

Маю пару годин часу поки вийду з хати до театру — бо з уваги на свій виїзд до Торонто в наступну середу, перемінила я свої квитки до Wilma і Arden на матіне — і от перша з цих вистав — сьогодні.

Вчора їздила на похорон Льолі (Олени) Коровицької до Баунд Бруку. Померла на 92 році життя, але останні роки провела вже в піклувальному домі, не дуже свідомо свого довкілля. Їздила я разом з Тусею Вакуловською автом Марти Шиприкевич. Марта взяла також і свою маму, яка має відрізану одну ногу, може пересуватися тільки на інвалідному візочку, а ще й частинно осліпла. Велике враження на мене зробила картина, як пані Олена пересувається — при допомозі електричного витягу — на другий поверх у власній хаті, і як багато уваги присвячує своїй мамі її дочка. Справжнє щоденне геройство. На похоронах Коровицької була тільки родина її сина і кілька осіб з поміж її знайомих у самому Баунд Бруку (де вона колись жила). Священик тепло і коротко згадав Івана Коровицького та його заслуги у вихованні православних студентів богословії і організації Баунд-Брукської бібліотеки.

А в понеділок я несподівано мала цікавий і приємний день у Нью Йорку. Ішов прогульковий автобус, зорганізований пластунами-сеніорами на відвідини вистави Архипенка в новому будинку Українського Музею. Я спочатку від цієї поїздки відмовилася, але потім змінила думку — в останній хвилині хтось зрезигнував і я могла долучитися до групи. Виставка Архипенка тільки до вересня і я собі подумала, що це може для мене єдина нагода її побачити. Дуже рада, що зробила таке рішення. Будинок музею робить дуже добре враження, а сама виставка приготована і виставлена так професійно, що викликає подив! Аж не віриться, що наші українці здобулися на культурний подвиг такої високої класи! Правда, експонати Архипенка — всі, крім одного, що є власністю Музею — позичені з інших музеїв і приватних колекцій (зокрема з колекції останньої дружини скульптора) — але інаугурація нового будинку саме такою виставкою привернула увагу американської преси і мистецького світу — в Нью Йорк Таймсі була велика стаття про цю виставку і музей, і таких статей було більше. Відізвилися також і заздрісно вороги — десь, кажуть, в Новому Рускому Слові накинулися, що, мовляв, українці привласнюють собі Архипенка, а він зовсім не українець! Ну, тепер навіть реагувати на це немає потреби. І не тільки тому, що Архипенко — чистокровний українець, народжений і освічений в Києві, але також і тому, що сьогодні, коли нарешті Україна стала державою, ми маємо право навіть на Шолом Алейхема і Бруно Шульца — вони також є частиною нашої культури! Єдина моя турбота

про Український Музей — це його майбутнє. Виставка Архипенка коштувала 300 тисяч доларів — бо не тільки підготовка, але і велике страхування цих безцінних експонатів. Навіть менш амбітні майбутні виставки, як мають бути професійними й ефективними, будуть коштовні. Чи зможе наша громада утримати таку коштовну інституцію? Вони отримують гранти і від американських фондаций, але цього не досить. А меценати трапляються рідко (один із них забезпечив можливість побудови нового приміщення музею, бо це приміщення коштувало вісім мільйонів доларів!)

Субота, 28 травня. Увечері.

П'єса називалася “Outrage”. Автор — Itamar Moses, народжений 1977 року, він є автором ще трьох інших п'єс, але “Outrage” на східньому побережжі іде вперше. Режисером був Jiri Zizka, а оригінальні і гідні уваги декорації сцени робила Mimi Lien. “Outrage” (Обурення?) це своєрідна інтелектуальна комедія на взір Стоппарда. Дія відбувається в сучасному американському університеті, де вплив великих дотацій фондаторів на напрям навчання і адміністрацію викликає внутрішню інтригу і боротьбу за остаточне рішення. В центрі уваги — аспірант, що збирається писати дисертацію про проблему мучеництва на прикладі трьох постатей: Сократа, італійця 16 століття Меноккіо, що був суджений за ересь, і Бертольда Брехта, що виступає тут як жертва нацистського режиму і автор п'єси про Галилея. В п'єсі бере участь 26 акторів. Грали незле, п'єса провокує до застанови, має чимало актуальних реплік.

Тим разом, одначе, я була сама — поїхала до міста підземкою, і підземкою повернулася. В суботу пополудні в публичному транспорті мало людей і неприємно. Але повернулася додому ще за дня, тільки що на дворі — за тих пару годин, що я була в театрі — кардинально змінилася погода. Вийшла з дому при сонячній погоді і температурі понад 75 градусів, а поверталася після зливного дощу і температурі на 20 градусів холоднішій. А вдома, слухаючи вістей, довідалася, що в околиці за цей час було навіть якесь торнадо.

Трохи мене розболіли крижі і я добилася додому з неабияким фізичним зусиллям. Але ще перед виставою вступила до крамниці Tower Records і купила собі ще один компактний диск музики Гайдна. Недавно в університетській крамниці на PENN я купила три компактні диски, в тому і Гайдна, але вдома побачила, що там немає Симфонії но. 88, яка трохи знайома мені із лекцій Грінберга, отже тепер я цей недогляд виправила і буду сьогодні слухати. Після того як я втратила радіостанцію класичної музики, яка грала безперебійно 24 години на добу, я слухаю класичну станцію моєї Alma Mater — Temple University, я дуже незадоволена фактом, що вони увечері з класичної музики переходять на джазову. У висліді я, коли кладуся спати до ліжка, включаю свої власні компактні диски — отже докупила до своєї колекції Гайдна, Бранденбурзькі концерти Баха і Дворжака, зокрема його Симфонію Нового Світу.

Четвер, 2 червня 2005. Торонто.

Прилетіла вчора без пригод і комплікацій. Мала приємний вечір. Уляна подбала про те,

щоб я разом з ними мала нагоду піти на концерт Торонтського Симфонічного Оркестру — це зрештою не вперше: вони мають передплату на концерти і, як я буваю в Торонто, беруть мене із собою. Вчорашня програма була присвячена чеським композиторам і диригував нею Jiří Bělohlávek. В програмі брав участь і великий мішаний хор (понад 100 осіб), і двох солістів: сопран Measha Brueggergosman і баритон Russell Braun. Виконувані твори були мені незнайомі (за винятком, може, “Тараса Бульби” Яначека). Найбільше сподобався “Te Deum” Дворжака у виконанні повного оркестру, хору і солістів. А були в програмі ще Oskar Morawetz (канадський чех) і Bohuslav Martinů. Шкода, що в програмі не було творів Сметани та “Симфонії Нового Світу” Дворжака, мені це було б подобалося більше.

Іванка прийняли до Trinity College Торонтського університету і він вирішив піти таки до U of T. Хотів би мешкати на кемпусі, не вдома. Я дуже хочу до студій своїх внуків причинитися фінансовою підтримкою. Виглядає, що перший рік, із знижкою належною Максимові, з помешканням у гуртожитку, коштуватиме 16 тисяч. Це дуже поміркована ціна — я була готова на суму принаймні вдвоє вищу. Але це ще прийде згодом, зокрема якби Стеф міг піти на студії до Гарварду. Іванко хоче студіювати Commerce, а Стеф плянує іти на медицину. Дай їм, Боже. Стеф, однак, ще буде в high school два роки.

Була нагода вчора до пізньої ночі говорити сам-на-сам з Іванком. Пішли ми спати аж після 1-ої — він ще далі спить, хоч вже 11 год. (Ранніх кляс він сьогодні не має і просив його не будити!)

Сьогодні увечері має бути в КУМФі, під фірмою НТШ-Канади презентація *Ukrainian Literature*. Вже маю одне розчарування: наша канцелярія з Нью Йорку не прислала додаткових 15 примірників, як я просила вже місяць тому! Отже будемо мати для продажі тільки ті, що я їх передала Гевками і Трофименками (15+10), вчора я привезла додатково 2 примірники, один передала раніше Уляною — отже всіх тільки 28!

П'ятниця, 3 червня 2005. Торонто.

Вчорашня презентація журналу *Ukrainian Literature* відбувалася під егідою канадського НТШ. Відкривала вечір д-р Дарія Даревич, а перед самою програмою відбулася коротка церемонія вручення грамот Верховної Ради голові канадського НТШ Даревич і членові управи Василеві Веризі. Цієї церемонії довершив консул України Ігор Лоссовський, який після цієї своєї функції не пішов додому, а залишився на вечорі до кінця. Презентація зібрала понад 40 осіб публіки, відбувалася в приміщенні КУМФу (що його я вперше бачила без мистецької виставки, з голими стінами). У програмі брали участь: Максим, я, Уляна, Кознарський і обоє Андрейчики. Максим дуже добре провадив програмою. Найменш ефектовним випав виступ Кознарського — читав він мляво, хоч мав дуже вдячну тему — уривок з монодрами Ірванця, одної з кращих речей збірника. Людям, виглядало, імпреза подобалася — розкупили 24 примірники (по дуже зниженій ціні: 15 кан. дол — отже ми вторгували 360 кан. дол., які за нинішнім курсом виносять 288.90 дол США). Було там чимало моїх знайомих: Ліда Палій, обоє Пиндзеї, Наталка Томцьо з

чоловіком, Стефа Гурко, Бошно, Борис Балан з Андрієвською, Ліда Гевка. Харченко зробив зі мною інтерв'ю для канадського міжнародного радіо.

Сьогодні приїхала вже з Клівленду Маруся Пасічник — завтра ідемо святкувати Стефкову матуру. А сьогодні пополудні я вступила до Runnymede Library на Блур і приємно було мені бачити поширене нове приміщення бібліотеки та й досить показну колекцію в ній книжок українською мовою. Знайшла я там т.2 Гончаревих щоденників і я собі його там переглянула.

Знайшла я серед новозакуплених Максимових книжок (а він у книги інвестує поважні суми грошей!) надзвичайну книгу: антологію укр. літ-ри французькою мовою — від 11 століття до 20 ст. Книга — справжня цеглина в розбудові культури — том має понад 1200 сторінок. Дуже мене ця річ зацікавила — я почала робити виписки для статті і думаю назвати її — “Книга, яка викликає подив... і заздрість”. Шкода, що не матиму книжки під рукою вдома, отже треба мені буде багато написати вже тут в найближчі дні. Цікаво, чи має цю книгу бібліотека НТШ-А в Нью Йорку? Видавцем є НТШ-Європи, але друкували вони том “з готових діапозитивів замовника” в Україні, в житомирській обласній друкарні.

Неділя, 5 червня 2005. Торонто.

Величаве радісне свято! 89 випускників Торонтських шкіл українознавства і 600–700 людей на матуральному бенкеті! Головну промову говорила молода журналістка з *Globe and Mail*, випускниця теж і української школи, Рома Луців. Говорила про Помаранчеву Революцію, що в ній і сама брала участь — говорила, ілюструючи слайдами на двох екранах, ефективно і коротко. Від кожної школи промовляв вибраний градуант — говорили доброю українською мовою, хлопці і дівчата, відносно коротко, часом навіть із гумором. Всі у святкових одягах, хлопці в чорних костюмах, дівчата у довгих білих сукнях. Наш Стефанко отримав нагороду за успіхи в історії — один із 8 студентів (на всі школи Торонто). Міг нарешті скинути з ноги гіпс, але, очевидно, танцювати йому ще лікарі не дозволили. Виглядає він дуже гарно — стрункий, високий, та ще й запустив собі невеличкі “бакенбарди”. Дуже він серйозний хлопець, відмінник, хоче вчитися на лікаря. Але йому ще треба два роки, щоб закінчити середню школу. Я чулася дуже добре, мала на собі нову довгу вишневу сукню, виглядала незле, нога в сандалях витримала, Ditropan тримав мене у формі.

Понеділок, 6 червня. 10 АМ.

Вчора мали святкову вечерю в ресторані на CN Tower. Вежа височіє над містом — кажуть, найвища будівля в світі! — а ресторан крутиться і крізь великі вікна видно панораму Торонто й околиці. Виїзд туди, очевидно, ліфтом. Один поверх нижче від ресторану є осклена тераса для туристів, які їдуть тільки, щоб подивитися згори на місто. Ще один поверх нижче — тераса відкрита до вітру, закрита тільки сіткою. Ресторан — дорогий, але справді дуже добрий. Харч був знаменитий! Вид феноменальний! Таке буває тільки один

раз у житті! Під кінець вечора розмова зійшла на бандерівців. Маруся дуже їх боронила і захвалювала і виникла невелика суперечка.

П'ятниця, 10 червня 2005. Філядельфія.

Повернулася я додому в середу. Туся Вакуловська знову зробила мені послугу і виїхала по мене на станцію Мельроз Парк. Це було дуже до речі, бо температура у Філядельфії піднялася до 90+ Фаренгейта і було б мені справді важко добратися пішки з валізкою і наплечником. (Між іншим, у Торонто також останні два дні було дуже гаряче!)

Я встигла вже переглянути всю пошту за минулий тиждень, заплатити деякі рахунки, купити харчів у супермаркеті. А сьогодні маю намір взятися за писання статті про франкомовну антологію.

Хочу ще тільки відмітити, що в останній день мого перебування в Торонто, я пішла ще раз до Runnymede Library, і не тільки провела там пару годин, переглядаючи цікаві мені книжки, але і принесла їм у подарунку свої *Тихі розмови* і *Автобібліографію*, Остапові оповідання *Крейзі* і Максимів переклад Керницького. Вони, як видно, купують часом українські книжки (є там моє *Самотнє місце* і Остапові переклади Шекспірових сонетів), але я з нагоди інавгурації нового їх приміщення вирішила зробити їм подарунки з нових книжок.

Завтра маю квиток на матіне до Арден. Не дуже мені хочеться іти, бо надворі спека, а на завтра ще й заповідають можливу бурю.

Понеділок, 13 червня 2005. Пополудні.

Вчора ходила до церкви (Треба час до часу кинути лепту в коверті, щоб був слід, що я підтримую парафію). Зустріла Олексу Біланюка і з ним провела годину на розмові. Вони з Лярисою мають клопіт із старою її мамою, п. Зубаль, яка має вже 92 роки і дуже хвилюється та випомінає їм, як вони на пару годин залишать її саму вдома. Не добре так довго жити. Не дай боже, щоб я на старості літ була тягарем і клопотом для своїх дітей.

В неділю до пізна сиділа при комп'ютері і писала статтю про французьку антологію. Я цими днями звичайно рано лягаю спати, біля 9-ої я вже в ліжку, читаючи. А от вчора, “в затишші радісної праці” (як сказав би Гординський), непомітно для себе засиділась, як колись за молодих літ, до півночі. Стаття майже готова: ще треба мені перевірити деякі оригінальні українські заголовки для творів Хоткевича і Сверстюка — доведеться пошукати за цим у бібліотеках.

В суботу їздила до міста на матіне до театру Арден. Їхала туди підміським поїздом, поверталася підземкою. Відписую із програмки: “Sweeney Todd: the Demon Barber of Fleet Street. Music and lyrics by Stephen Sondheim. Book by Hugh Wheeler. From an adaptation by Christopher Bond. Directed by Terrence J. Nolen.” — Своєрідна, макабрична “horror story”,

покладена на музику. В п'єсі бере участь 24 актори і 9 музикантів. Музиканти сховані за параванами, їх не видно. П'єса стара, ішла багато разів на Бродвею. Сюжет — справжній кошмар: голяр бритвою зарізує своїх клієнтів, а його спільниця переробляє трупів на м'ясо, і пече з нього м'ясні піріжки. Фактично, можна б цю річ навіть вважати сатирою на того рода тріллери. Грала актори першорядно, з неабиякою акробатичною вправністю, бо сценографія вимагала бігання по сходах, лаження по драбині, скидання зарізаних клієнтів до підземелля і до горючої печі, ітп. Курбас був би гордий із такої постановки! Переляку п'єса не викликала, тільки подив для акторів і усмішку! Театр був виповнений по береги — як зрештою на всіх майже виставах.

Хтось приніс до Української Бібліотеки книжку Кошелівця про Жанну д'Арк. Я навіть не знала, що він щось таке написав. Позичила, прочитала. На таку тему написати щось нове і цікаве досить важко. Хотіла б я знати, що Кошелівця спонукало взятися за таку тему?

А от Пульсари прислали мені в дарунку книжку Гориня про Віктора Цимбала. Фактично маю навіть два примірники, бо один прислала мені Надійка Світлична (я вирішила купити в неї цей примірник — буде добрий дарунок для Лесі і Мотрі). Почала вже читати. Дуже цікаво. Бачу, що Горинь може бути конкурентом Горакові і Слабошпицькому! Таких біографій треба якнайбільше!

Середа, 22 червня 2005. 8:30 вечора.

Минулої неділі, замість їхати до церкви, я вирішила поїхати після полудня до крамниці Strawbridge у Willow Grove. Треба трохи оновити гардеробу, зокрема перед виїздом до Європи. Зустріла там випадково Аню Максимович, яка також прийшла скористати із випродажі.

Але поки я вийшла з хати, задзвонив телефон. Morris Cohen!! Це була велика несподіванка і я була рада, що не вийшла з дому п'ять хвилин раніше. Він був у Філядельфії на якомусь “Bar-Mizvah” своїх знайомих і вирішив поновити контакт. Вже кілька років ми не розмовляли, а ще довше не бачились. Йому вже 77 років, він — пенсіонер, але ще тримає зв'язок із Єйль, вчить якісь курси, разом з Глорією займаються гімнастикою, обоє у відносно добромому стані здоров'я. Син є професором американської історії, жонатий із жінкою, що також вчить в університеті. Це створює їм проблеми: мають т.зв. “commuting marriage”, бо знайти працю обом в одному місті дуже трудно. Дочка ще далі в Каліфорнії і не бажає собі контакту з батьками, але її дочка, а Морисова внучка, живе з батьком на Алясці і там Когени її відвідують. Вони ще далі подорожують — часто, по дорозі до Єрусалиму, зупиняються в Європі. Я запиталася про Адрієн Рич і дізналася, що вона тепер живе у Каліфорнії, але часто буває і на сході, навіть мала якийсь поетичний вечір у нас на PENN. Приємно було поговорити із старим другом. Він, виявляється, бачився при якісь нагоді з Марилею Смолкою і вона розповіла йому про наші спільні походеньки до театру.

В суботу мають приїхати Максим, Іванко і Стеф. Я поволі готую хату до їхнього приїзду, а це значить також, що роблю трохи порядок у своїй робочій кімнаті, закиданій паперами

моїх власних проєктів і справ НТШ-А.

А управа НТШ-А вчора увечері провела чергову (вже третю!) телеконференцію: обговорили поточні справи, зробили деякі рішення. Лариса їде в п'ятницю в Україну, до Донецька, на конференцію МАУ. Буде там і наша Уляна.

Аня купила для центральної бібліотеки книжку Марини Левицької (Marina Lewycka) “A Short History of Tractors in Ukrainian” (Penguin Press, 2005). Я взяла її до каталогізації, але тому, що тепер у нашій бібліотеці великий ремонт (вставляють нові полиці і килими — подивляю Ромка Процика за його енергію і відвагу братися за таку справу!) — я книжку принесла додому і вже до половини прочитала. Це свого роду сатиричний роман про старого діаспорного українця, що жениться з молодою новоприбулою, що викликає конфлікти в родині серед двох дорослих його дочок.

Не зважаючи на те, що в суботу приїздять мої гості, я вирішила скористати з нагоди, що в центрі у суботу є ярмарок: замовила за 15 дол. стіл і маю намір посидіти там від ранку до 5 год. пополудні, пробуючи продавати книжки видавництва “Мости” і НТШ-івський журнал “Ukrainian Literature”. Мій оптимізм, можливо, наразить мене на велике розчарування: бо чи схочуть люди прийти на ярмарок у гарячий літній день, а навіть якщо прийдуть, то хто схоче купувати книжки? Але я не могла б собі вибачити, якби принаймні не спробувала.

Четвер, 30 червня 2005. 8 год. вечора.

Максим з хлопцями вже десь, мабуть, доїжджають до Торонто. Візита їхня була коротка, але дуже активна. Quality time! Приїхали в суботу саме на вечерю. В неділю поїхали за господарськими справами до Home Depot, купили землю, каміння, mulch — (тяжкі міхи, що їх я сама не можу собі привезти), потім працювали на моїм городі, підрізуючи дерева, розкидаючи землю, висипаючи камінці. Поміняли мені спалені жарівки, батарейки в димових алярмах ітп. В понеділок поїхали ми над океан. На жаль, поїхали з дощем, бо нагло змінилася погода. Але пополудне у Wildwood Crest було хмарне, і ми вирішили залишитися. Зупинилися на ніч у Waikiki — (дуже дорого — з податком 187 дол. за одну ніч для нас четверо! — але з прекрасним видом на океан з 4-ого поверха!) Хлопці ще навіть у понеділок покупалися і в океані, і в басейні. Полуднували ми в північній частині міста, а на вечерю пішли до Duffy's. У вівторок прокинулися до туману, що застеляв повністю океан. Перед 11 год. вирішили випровадитися з нашого помешкання, щоб не платити за наступний день. Але залишилися до вечора, пішли на пляж. В полудне сонце спалило туман, була гарна сонячна погода аж до вечора. Провели весь день на пляжі (Іванко навіть трохи за багато почервонів, бо не послухав доброї ради, щоб сидіти на пляжі в сорочці!) Вечеряли в італійському ресторані (який, нажаль, закривають, бо на цьому місці мають нові власники побудувати кондомініюми) і під вечір повернулися додому. У Філядельфії застали знову дощ, а на другий день (вчора) була увечері така буря з громовицею, що раптовий електричний power surge спалив мені мій радіо-телефон з автовідповідачем! Максим плянував їхати додому сьогодні вранці, але на моє прохання поїхав ще о 8:30 до Staples купити новий телефон. Сама я на цьому не розуміюся, трудно

було б мені зробити вибір, та й хотіла я мати допомогу в інсталяції нового апарату. Все це вдалося швидко полагодити і о год. 9:30 вони виїхали.

Пам'ятна, цікава картина з над океану: я сіла на побережній лавці з книжкою (забули привезти з дому крісла!), а Максим з Іванком і Стефанком ідуть по дерев'яній доріжці до океану, на пляж. Але над водою стоїть туман, нічого не видно, тільки кінець дерев'яної доріжки. Картина, мов із Сальвадора Далі. [Пізніше, туман зник, позичили крісло і я сиділа з ними поруч на пляжі, хоч, зрозуміла річ, навіть не пробувала роздягатися чи купатися!]

В суботу, заки вони приїхали, я провела день на ярмарку в УОКЦентрі. Столи були на дворі, але на щастя, віяв вітерець і температура 90 градусів Фаренгайта не здавалася надто опресивною. Але людей було мало — більше було продавців, ніж покупців. За весь день продала я книжок на суму 71 дол. По знижених цінах: по одному примірникові *Крейзі, Літературного Львова*, Вибраного, Підмогильного, *Weekdays & Sunday* і за 1 дол. відбитки із *Сучасності* “Подорож поза відоме”. І ні одного примірника *Ukrainian Literature*!!

Знаючи, що доведеться сидіти при столі в час ярмарку, я позичила собі в публічній бібліотеці книжку: біографію Едіти Вортон і з нею їздила також над океан. [*Edith Wharton*, by R.W.B. Lewis, Harper & Row, 1975]. Прочитала досі якусь третину книжки. Вортон має опінію доброго прозаїка, але я досі, на сором, нічого її не читала. Може тепер візьму собі якийсь із її романів, щоб переконатися який із неї автор.

Але в бібліотеці я також позичила собі для розваги на проходах аудіозапис детективного тріллера, що приманив мене своїм заголовком і анотацією: *The Burgler Who Liked to Quote Kipling*, a Bernie Rhodenbarr mystery by Lawrence Block, narrated by Richard Ferrone. Великою літературою цього не назвеш, але написано інтелігентно, з великим почуттям гумору, і навіть з деякими літературознавчими довідками про рецепцію Кіплінга і дотепними віршованими пародіями на нього його сучасників.

Заткало мені праве вухо восковиною, краплі не допомагають, і це мені трохи заважає. Але почекаю ще тиждень, бо маю 7 липня візиту у Форсії. Того ж дня буде також у Biddle Law Library прийняття у зв'язку з відходом на пенсію Синтії Аркін. Я вже послала їм чек на спільний для неї дарунок і маю в пляні піти туди на зустріч з давніми колегами.

Уляна тепер у Донецьку на конференції МАУ. Вчора говорили з нею телефоном. На МАУ в Донецьку також і Лариса Онишкевич. Цікаво, що розкажуть про конференцію, повернувшись?

Понеділок, 4 липня 2005. Увечері.

День Незалежності США відзначила я добрим американським стейком (якого давно вже не їла!) Пішли ми в ресторан разом з Вірою після того як вдруге (на протязі двох днів!!)

були з нею в кіно. Фільм запропонувала Віра — *Ladies in Lavender*, британський фільм з двома знаменитими британськими акторками Maggie Smith і Judi Dench в головних ролях. Це було вчора і фільм справді був прекрасний. Дві старі неодружені сестри, що живуть із служницею у власному домі на побережжі Cornwall рятують молодого хлопця, що його буря викинула на берег. Хлопець виявляється поляком і скрипалем. Фільм наголошує психологічний стан двох старих пань, є в ньому чимало недомовлень, навмисне не вияснених деяких обставин, знамениті реалія довколишньої провінції (місцевий лікар, з ревностів, робить донос на хлопця, бо він, мовляв, розмовляє по німецькому і може бути німецьким шпугуном (дія має місце 1936 року), прекрасні краєвиди, фантастично добра гра обох акторок, чудово відтворена атмосфера часу і місця. Сьогодні ми з Вірою знову поїхали до Ambler Theater і бачили документальний фільм *Music Inside and Out* — про музикантів філядельфійського оркестру. Мені він подобався менше, передусім тому, що наголос був покладений на членів колективу — музикантів оркестру і як вони сприймають музику — з повним нехтуванням композиторів, диригентів і звичайних слухачів. Я мала б більше вдовolenня, якби в час фільму були ідентифіковані композиції, уривки з яких прикрашують і наснажують фільм, якби була більша увага для інструментів — тоді я принаймні щось навчилася би, а так то вийшла з фільму під враженням, що мовляв всі члени оркестру дуже емоційно переживають музику, що більшість з них спершу пробувала бути солістами ітп., але цього мені не досить.

Була я в неділю в церкві. Олекса приніс мені книжку, яку раніше обіцяв: *Tuez Iouchtchenko!* Автор — Gerard De Villiers, серія SAS. Цей автор написав уже цілу низку сензаційних романів і має в Парижі власне видавництво для їх розповсюдження. Книжка “Вбийте Ющенка” має вже номер 158. Я цей роман переглянула, сама здивувалася фактом, як багато я зрозуміла французького тексту, але цей тип літератури мені цікавий тільки по його відношенні до України. Події помаранчевої революції там тільки як тло, але цікаво, що автор вміє розрізнити українців від росіян, і українську мову від російської. Не все там очевидно вставлене до речі, є і трохи змішані поняття і термінологія, але всетаки — це вже неабиякий поступ. We have made it! або Nous sommes arrivés! (Маю надію, що є такий ідіом у французькій мові!)

Понеділок, 11 липня 2005. Пополудні.

Вчора знову була в церкві. Французький роман принесла віддати Біланюкові, але позичила його — за дозволом Олекси — Віра Кліш. Я пропонувала Олексі, щоб він подарував книжку для Української Бібліотеки — він ще не певний чи це зробить.

В четвер, 7 липня, я їздила до Форсії, де промили мені вуха, отже я вже позбулася цього клопоту. Опісля пішла до бібліотеки Ван Пелт і позичила собі десяток книжок німецькою мовою (передусім драм Дюренматта, Брехта і найновішої нобелівської лавреатки, австрійської письменниці Єлінек [Elfriede Jelinek]), а тоді пішла на “Retirement Party” Синтії Аркін. Ця гостина відбулася аж надто неформально, в голі, прийшло на неї не більше як 20 осіб, кілька слів сказали директор бібліотеки Пол Джордж (Paul George), Патріція Каллаган [Patricia Callahan] та Мелісса Бакус [Melissa Backus], вручили Синтії

“gift certificate” (до якого я також причинилася двадцятидолларовим внеском), перекуска включала тільки сири і овочі. Це був великий контраст до прийняття, яким прощала мене Ліз Келлі — де було понад 70 запрошених гостей, чимало професорів, включно з деканом, та й приготований кейтерером обід — цікаво, чи Синтія згадувала це? Вона, щоправда, не зовсім ще відходить: працюватиме обмежені години три дні у тижні.

Але дата 7/7 запам'ятається із зовсім іншої причини: в Лондоні стався великий терористичний акт. В лондонському метро вибухли одночасно в різних місцях чотири бомби. У висліді є понад 50 осіб вбитих і понад 700 поранених. Очевидно, підозрівають терористів з ісламського Аль-Каїда, але не відомо ще чи були це самовбивці, чи може терористи ще живуть і втішаються враженням, яке вони викликали на цілий світ. В Шотландії саме в цей час відбувалися наради провідників найбільших економічних потуг, т.зв. G-8, прем'єр Тоні Блер [Tony Blair] приготував амбітну програму допомоги Африці і додаткових рішень в справі охорони довкілля — в Единбургу у зв'язку з тим були на вулицях великі демонстрації проти глобалізації і фокус всіх новин був на Шотландії. А тут раптом — Лондон.

Тероризм в усьому світі має свої коріння і у конфлікті палестинців з Ізраїлем, США із Іраком та Афганістаном, але чи тільки? Чи це зудар цивілізацій, заздрість і ненависть до багатой Америки і її союзників? Тепер все пов'язують із війною в Іраку, яка день-у-день приносить жахливі жертви, і то не так американців, як самих цивільних жителів Іраку. Але ж напад на Америку стався перед цією війною — 9/11/2001 року — отже війни в Афганістані і в Іраку — це вже відплата за те, що сталося. Велика загроза для західної демократичної цивілізації — не тільки від ісламських терористів, але від реакції на ці теракти, що можуть викликати серед населення анти-ісламські вибухи й упередження. Чи можна і як можна боротися з тероризмом, не перетворюючи в найбільшого терориста саму державу? Адже таке вже було! Мені чомусь нагадалися графітті на стінах Парижу, коли ми там були на першій європейській подорожі в 1968 році: *Les anarchistes sont toujours là!* Терор існував і в минулому, не згадуючи державних тероризмів Гітлера і Сталіна, але тепер він прибирає екзистенціальні шати якогось ірраціонального безглуздя і призвичаює людей до банальності зла.

Почала я готуватися до далекої дороги. Хочу брати якнайменше багажу, а це вимагає уважнішої підготовки. Повинна б я також почати нарешті читати принесені з Ван Пелт німецькі книжки. Одну добре мені знайому прочитала я вже у бібліотеці, бо вона своїм заголовком мені найближча. *Besuch der alten Dame*. Тільки ж я їду до улюбленого мого Зальцбурга, не як Дюренматова героїня з бажанням помсти, а з великим сентиментом і вдячністю за прекрасну юність в оточенні божественної краси.

Але наперед мусіла закінчити читати біографію Edith Wharton. Довідалась я чимало про цю популярну колись американську письменницю, що написала велику кількість романів, збірок оповідань і поезій, мала неабиякий навіть комерційний успіх, а 1927 року була навіть номінована на нобелівську премію. Була це велика й багата дама, що мала вибагливі резиденції в різних країнах, багато подорожувала (в оточенні шофера і служби!),

провадила велике товариське життя, в її домах завжди були всякі визначні гості, правдиве Who is Who Америки, Британії, Франції, Італії. Навела мене ця книжка на деякі роздуми і паралелі. Жила вона передусім у Франції, там і померла. Але писала тільки англійською мовою, і більшість її книжок — про американську “аристократію” 19-ого століття. Одне слово: така собі інтелектуальна еміграція. Очевидно, таких було більше. Але з Гертрудою Стайн Вортон навіть не була знайома, та й смаки її і в мистецтві і в літературі не дуже збігалися з модернізмом. Вірджінію Вулф вона не доцінювала, а Джойса також ні. Мені найцікавіше з усього видалися такі дані: пані Вортон була у дружбі з Генрі Джеймсом, який жив тільки з літератури і не був надто заможний. В 1911 році вона організувала заходи, щоб номінувати його на нобелівську премію. Це не вдалося, премію отримав був Моріс Метерлінк. Згодом Вортон хотіла відзначити 70-ліття Джеймса, створивши фонд для його фінансової підтримки, але Джеймс образився і справа ця перепала. Тоді Вортон придумала інший спосіб допомогти Джеймсу: вона звернулася до видавництва Scribner з пропозицією, щоб вони дали Джеймсу аванс на чергову книжку (The Ivory Tower), з тим що вона — анонімно, без відома Джеймса — покриє їм цей видаток. Цей план вдалося здійснити. В час першої світової війни, пані Вортон, живучи у Франції, була глибоко заангажована в харитативні акції великого масштабу — не тільки власними грошми, але і власною енергією і вмінням організувати людей і фонди. Чоловік Едіт Teddy Wharton не був відповідним для неї партнером і наскрізною темою її романів є подружжя як ув’язнення для жінки. Після багатьох літ подружнього життя (досить часто: він в Америці, вона у Франції) вони розійшлися. Пані Вортон була в постійному оточенні мужчин-приятелів, і біограф твердить, що в неї були два серйозні любовні романи (один з журналістом, що називався Morton Fullerton, другий із гарвардським правником, що був якийсь час суддею міжнародного Трибуналу в Каїро і літературним критиком, на ім’я: Walter Berry). Найважливіші з її книжок це *House of Mirth*, *Ethan Frome* і *Age of Innocence*. Може колись прочитаю.

Четвер, 21 липня 2005. Пополудні.

Валізка спакована і наплечник, гроші з банку принесені — і долари і євро, волосся отримало нову перманентну зачіску, вчора ще позичила давнобачений фільм “Sound of Music”, щоб пригадати собі краєвиди Зальцбургу і Мондзе, сьогодні ще відбула візиту в подіятра, щоб зішкрябав на моїй стопі болючий нагніт — і от я готова до виїзду в суботу. Повезе мене до станції Fern Rock сусідка — Chris LeCoff, бо Віра, яка первісно дала згоду це зробити, в останній хвилині відмовилася, бо має візиту в лікаря. Не знаю, що буде в поворотній дорозі — Вакуловські самі будуть на вакаціях, а на Віру не знаю чи можна покладатися? Може зроблю так, що подзвоню з летовища, і якщо її не буде вдома — може доїду до центру поїздом, а від 30-ої вул. — щоб було дешевше — візьму таксі. Найпростіше було б може взяти таксі просто з летовища, але це буде дорого, певно із 40–50 дол.!

Драми Брехта, Єлінек і Дюрренматта також уже переглянула. Саме докінчую читати роман Дюрренматта — *Justiz*. Цього письменника люблю не від сьогодні — в нього завжди якась глибша моральна дилема, але він вміє передати її глядачеві чи читачеві

дотепним, відносно легким стилем, мовою, що сповнена гумору та іронії.

Пару днів тому Лариса звернулася до мене з проханням, щоб я написала вступне слово до книжки Оксани Пеленської “Український портрет на тлі Праги” — видання, на яке наша Видавнича Комісія ухвалила недавно грант і яке появиться, як спільне видання НТШ-А і Слов’янської Бібліотеки в Празі. Я вже таке вступне слово написала і послала до Праги електронною поштою. Була з тим деяка морока, бо кирилиці мого Word Perfect 5.1 дехто не може відкрити, але допоміг Максим і вже текст на руках у видавця. Але при нагоді мала я обмін листами з Оксаною Пеленською і у висліді пляную в Празі з нею і з директором Слов’янської Бібліотеки Лукашом Бабкою особисто зустрітися в час нашого побуту у Празі.

Але маю несподівано і господарський клопіт. Прийшла два дні тому сусідка з 10 вул. і повідомила, що в час останньої бурі велика галузь відломилась від мого дерева і впала на її город. Я вже кликала в цій справі і Сергія Лукашевича (сказав, що це за велика для нього робота!), і Давида Батицького (саме пару годин тому був і був би зробив, що треба, але помітив, що дерево обвите довкола гірляндами ivy poison — і налякався. Сказав, що в нього на цю отруту буває сильна реакція і він не зможе взятися за цю роботу. Ще сьогодні має прийти один спеціаліст від дерева, — побачу, що мені скаже. Клопіт в тому, що я в суботу їду і повертаюся аж за три тижні. Добре було б прочистити город сусідці вже завтра, бо я за це відповідальна. Але бачу, що у близькому майбутньому матиму справді великий клопіт. Дерево (а фактично не одне, а два) — дуже старе і по всьому видно, що хворе. Одне з тих дерев має розколоти на двоє пень, є небезпека, що в майбутньому може впасти і велика галузь та й зробити поважну шкоду (зокрема, якби впала на дах!) Та й проходять в повітрі поміж цими деревами каблі електрики і телефону. Не буде легко там працювати. Отже буде морока і великий видаток. Та й жаль буде, якщо обидва дерева треба буде зовсім зрізати. Це старі, столітні дерева. Простягають над моїм городом зелену парасольку галуззя, дають затишок та й деяку заслону від сусідів.

Тількищо був спеціаліст від дерев. Дізналася я, нарешті, що ці мої дерева — це шовковиці (одне — звичайне mulberry, друге — red mulberry). Сказав мені, що в половині 19 століття спровадили ці дерева до США з Китаю, що була думка, розпочати продукцію шовку. Але з цих планів нічого не вийшло. Дерево зліва, сказав, обов’язково треба зрізати, воно зовсім гине. Червону шовковицю можна б, евентуально, іще на якийсь час врятувати, але її у всякому випадку треба було б значно обрізати, бо вага простягнутих галузей занадто велика, небезпечна, загрожує сусіднім дахам і електричним та телефонним проводам. А тулуб, який їх поєднує — розколений на двоє. Рекомендував забрати дерева зовсім. За обидва — дав кошторис на \$3,200! [Я знала, що це коштуватиме тисячі доларів! Треба буде звернутися і до інших, за додатковими кошторисами!] За роботу, яку треба зробити негайно, тобто за очищення городу сусідки і вивезення того галуззя, що туди впало — роботу, яка мусіла б бути зроблена завтра! — поставив ціну 400 дол. Але під умовою, що його робітник погодиться працювати з отрутою айві, і це вимагатиме окремого одягу. Я погодилася, але він дасть мені знати завтра вранці о 7-ій, чи зможе прийти. Якщо ні — єдина для мене можлива розв’язка покликати Анатолія Лукашевича. Він, почувши від

батька, який я маю клопіт, увечері передучора приїхав був, дивився на город із ліхтаркою і сказав, що може приїхати і це зробити, бо має електричну пилу. Був разом з жінкою і малим синком і цей факт, що вони увечері приїхали мене рятувати, дуже мене зворушив. Але я тоді, після відмови старого Лукашевича, вже замовила була Батицького і так йому і сказала. Анатолій, щоправда, ще не знає, що там є “айві пойзон”. Але я дам йому пересторогу і може він не такий вражливий на цю отруту, як деякі місцеві американці. [Перші роки в Америці в мене була якась відпорність на “айві пойзон”, але останнім часом я вже її втратила і навіть пару літ тому мала прикру від айві екзему на руках, яку Форсія лікувала мені преднізоном.]

Понеділок, 25 липня 2005. Берлін.

Живемо тут у помешканні при Schönhauser Allee 5, вгорі на 3 поверсі (за американським численням на 4-ому, бо є ще і партер!) Ліфту нема, треба ходити по сходах. Це територія колишнього східного Берліну. Помешкання свіжо відновлене, чисте, з високими стелями і високими вікнами. Маємо тут три кімнати з кухнею і лазничкою. В кухні є посуд, холодильник і маленька пічка на мікрохвилі. Але багато дечого бракує, дрібниць, які створюють невигоду. Ніде нема вішаків і шаф, розпакований одяг нема де повісити. В кухні є, нібито, якийсь “чайник”, але він такий брудний, що ми не наважились його вживати. Шухляда на вилки-ножі збудована так, що випадає із шафки. Замість німецької ретельности, часто видно советську неохайність. На будинках напроти — високо під дахом і на коминах! — графітті.

Політ Lufthansa з Філядельфії був спізнений на цілу годину і я боялася, що втрачу сполуку з літаком на Берлін у Франкфурті і що ми там не зустрінемося. Але це не сталося! Максим, Уляна і Стеф уже чекали у Франкфурті на летовищі, а потім знайшов нас Іванко, який прибув з Торонто іншим літаком (Його первісний плян — їхати після Зальцбурга до Львова з товаришем — відмінили і довелося йому міняти цілий рейс). Так що з летовища в Берліні ми вже їхали разом таксівкою, з водієм якої — турком — я вперше мала змогу говорити німецькою мовою. А в літаку уже напередодні пару годин читала *Frankfurter Allgemeine Zeitung* і журнал *Focus*, з приємністю відмічуючи і в газеті, і в журналі, велику увагу для справ літератури. В газеті помітила навіть — крім статей про літературу і поезії (та ще й Ельзе Ляскер-Шюллер!) фрагмент роману, що друкується із продовженням!

Вчора мали вже нагоду зробити собі багатогодинний прохід по місту аж до Unter den Linden, до нововідбудованого будинку опери. Там, в опері, привернули мою увагу виставлені плакати, які зображують процес реставрації. Цікаво, що перша бомба впала на оперу ще 1941 року і німці — в час війни! — будинок відбудували! Пізніші бомбардування доводилось направляти довго, після війни. І ці реставраційні роботи проводила комуністична східна Німеччина — на оригінальних плакатах чимало ще політичної пропаганди про те, мовляв, що влада робітників і селян відбудовує оперу не для розваги багатой еліти, а на духовне оздоровлення трудящих мас.

На Unter den Linden — поруч себе — кілька великих будинків з часів пруських імператорів

(Friedrich Wilhelm I, II, III), де тепер різні музеї та університет ім. Гумбольта, де має відбуватися конференція.

Вчора ввечері знайшли відкриту крамницю із харчами і купили собі дещо, щоб не мусити завжди харчуватися у ресторанах. Крамниця, не зважаючи на неділю, була відкрита. Може тому, що власниками її є корейці? (Бачу, що “азіатський ренесанс” помітний не тільки у Філядельфії!)

Понеділок, увечері, перед північчю.

Сьогодні вперше поїхали U-Bahn-ом #2 від станції Rosa Luxemburg Platz до Stadtmitte. Відвідали два музеї — CheckPoint Charlie та Jüdisches Museum. В першому з них найбільш помітні автентичні авта, surfboards, скриньки музичних спікерів, у яких перевозили контрабандою втікачів із східного Берліну до західного. Але сам музей — збиранина всячини — не робить доброго враження і навряд чи вартує ціни вступів. Є там нагорі куток присвячений Андрію Сахарову і в ньому помітила я невеличку сензацію: серед стовпів-скульптурних портретів Єлени Боннер, Ковалева, що був редактором *Хроніки самвидаву* і ін. є також такий скульптурний портрет... Віталія Коротича! І написана там цитата з Коротича, мовляв, ми вдячні Є. Боннер, що вона зберегла посмертну маску Сахарова. Коротич ідентифікований тільки як редактор Огонька. В жидівському музею відображене життя жидів у Німеччині від часів середньовіччя до сьогодні — там помітна деяка напруга між відображенням життя відокремленої діаспори, що творить власну культуру, і асимільованими євреями, деякими впливовими родинами, що були дорадниками князів (Hofjuden) або заможною буржуазією, яка святкувала Різдво з ялинкою, поруч із жидівськими святами. Частиною музею є і нова скульптурна композиція Лібескінда — лабіринт із 49 високих бетонових стін, що роблять трохи моторошне враження. Це називається Garten von Exil. Я чомусь уявляла собі це трохи інакше — чула репортаж про відкриття цього монументу на американській телевізії і думала, що це якийсь самостійний пам'ятник десь у парку, на взір пам'ятника воякам В'єтнаму у Вашингтоні. А тут він стиснений між мурами і є фактично частиною музею.

В місті зловив нас дощ. Трохи змокли. Вечеряли в незлому баварському (не берлінському!) ресторані Maximilian's. На серветках було мотто: Speisen wie in Bayern.

Вівторок, 26 липня. Год. 11:37 перед північчю.

Сьогодні були в Deutsches Historisches Museum, який разом із старим Zeughaus-ом творить один комплекс. Zeughaus, колишній арсенал, тількищо реставрується — там готове і дуже оригінальне величезне фуає покрите скляним дахом, з чотирьох стінами, де поруч себе ряд високих дерев'яних дверей або ряд вікон. Долівка кам'яна і в цьому великому, тепер порожньому просторі, дуже своєрідна акустика. Новий будинок музею — модерна, дуже оригінальна конструкція роботи архітектора Пея (I.M. Pei), того самого, що проектував піраміду в Люврі. Тут звертають на себе увагу спіральні сходи в оскленій вежі при вході. Виставки в музею не були виставками мистецьких експонатів, а виставками

документальних фотографій та інших пам'яток до теми “Війна та її наслідки” і “Легалізована грабіж”. Ця друга, фактично, розглядала цікаву тему: конфіскацію майна євреїв Німеччини напередодні їх ліквідації. Виставка про війну, на мою думку, недостатньо представила жертви війни поза самими німцями, в інших країнах, та й не досить підкреслила план Маршала, який дав підставу до відродження західної Німеччини.

Потім ми пішли в університет, де Максим зареєструвався на конференцію, а тоді пішли обідати, що з уваги на повільну обслугу і дощ тривало зо три години. Тоді пішли до Brandenburger Tor і — недалеко поруч — до будинку Reichstag-у з його оригінальною куполою. Були довжелезні черги, щоб туди піти. Ми всі трохи там постояли, а тоді Максим із хлопцями мали досить чекання і пішли додому. Ми з Уляною залишилися і добре зробили. Купола Райхстагу — дуже оригінальна модерна конструкція роботи архітектора Foster-а — це покищо найцікавіше з усього, що довелося бачити у Берліні. При вході — електронний контроль, як на летовищах. Потім ліфтом угору, а тоді серпентиною вгору всередині скляної копули, що дає прегарний вид на місто. Посередині є якась модерна конструкція зроблена з дзеркал, а на самій горі — відкрита до неба кругла отверта стеля. Все це разом створює почуття головокружної легкості. Є там на першій платформі теж і зображена документальними фотографіями історія райхстагу. На самому будинку є великий напис Dem deutschen Volke — і цей підкреслений націоналізм (навіть часом із шовіністичною закраскою) притаманний і селекції документальних фотографій.

Середа, 27 липня. 10 вечора.

Мала я сьогодні добру волю піти на дві сесії VII. Світового Конгресу ICCEES (International Council for Central and East European Studies), що мали певне відношення до українки. В першій з них вранці мали брати участь Знаєнко, Павлишин, Гнатюк, Ревакович і Гундорова, в другій — пополудні — мали виступати Павлишин, Гринь, Чернецький і Савкіна. Максим офіційно на конференцію зареєстрований і має виступ у п'ятницю. Але реєстраційна оплата виносить 220 євро — а це — головокружна сума і я, що не читаю тут доповіді, вважала надмірним люксом реєструватися. І ось впала я жертвою німецької Ordnung muss sein! педантерії. При дверях сиділи якісь дві молоді дівчини, очевидно — студентки, і хоч я мала зі собою на всякий випадок офіційну течку конгресу і наважилася збрехати, що, мовляв, реєстраційну візитку забула в готельній кімнаті, то мене на сесію не впустили! Максим був уже всередині, бо прийшов раніше, я трохи спізнилася, а Уляна з хлопцями пішла до музеїв і домовилась зустрітися зі мною і Максимом в Gemälde Galerie о год. 3:30.

Не потрапивши на наукову сесію, я вирішила піти до недалекого музею Pergamon. Боже мій, що за несподіванка! Грандіозні монументи з Мезопотамії, Вавилонії, Ассирії! Тзв. Пергамонський вівтар — це колосальна будова, що займає повністю одну величезну залу (це пам'ятка 180–159 років перед Христом!) — з колонами, сходами, скульптурними барельєфами. Ярмаркові ворота з Мілету (Market Gate from Miletus) з року 120 AD має понад 16 м. височини і займає ще одну залу. Велике враження робить Брама Іштар (Ishtar Gate from Babylon) з 6-ого століття перед Христом — височенні стіни керамічної

кольорової цегли (glazed bricks) і прадний процесійний коридор (Processional Way) — на синьому тлі стіни — золоті, мало що не тривимірні, леви. Все це придбали німецькі археологи в Малій Азії при кінці 19 століття — перевезли частинами до Берліна і вже тут на місці наново склали в оригінальну композицію. Є в Пергамонському музею і відділ ісламського мистецтва — найцікавіша там кімната Aleppo — червоні, викладені деревом стіни парадного нутра обителі якогось купця із Сирії початку 17-ого століття. Задля самого Пергамону варто було приїхати до Берліна!

Я трохи блукала по місту, заки знайшла дорогу до Potsdamer Platz і Gemälde Galerie. По дорозі зустріла Марію Ревакович, а потім Ларису і Любомира Онишкевичів. Навіть ми з Ларисою плянували разом пообідати в ресторані і вже навіть сіли до столика, але Любко забажав повернутися до готелю, бо він — саме напередодні нашої зустрічі — упав був на вулиці, розбив коліно, подер штанку, і вважав, що треба ранку промити і прочистити. Нарешті десь біля 4:00 я дійшла (пішки! украй втомлена!) до Gemälde Galerie і на свою радість знайшла і зустріла там Максима, Уляну і хлопців. А Gemälde Galerie — передусім старе малярство Італії, Голандії, Німеччини — запам'яталися деякі речі Cranach-a, Hals-a.

Перекусили дешевим сендвічем подорозі, а додому повернулися підземкою. Добре, що я була разом з ними, бо якби не зустрілися, я вже була рішена повернутися на таксі!

Четвер, 28 липня. год. 11-а вечора.

Сьогодні день провели усі разом у Charlottenburg-у. Там і обідали. Charlottenburg — своєрідний пруський Версаль — з високими залями, сріблом і золотом ліпленими орнаментами стель і стін, елегантними старими меблями, картинами, гобеленами та з великим простором плеканого городу — довгі алеї, висипані в орнамент кольорові доріжки, плекані квіти й дерева, басейн з фонтаном та й озеро з лебедями і качками.

По дорозі додому висіли з метро на Alexander Platz і пішли на телевізійну вежу (Fernsehturm), з якої є велика панорама на весь Берлін. Сьогодні, на щастя, гарна сонячна погода: урбаністичний пейзаж був дуже гарний і виразний.

Тут на кожному кроці пам'ятки комуністичної Німеччини і советської окупації. Недалеко від нас — площа Розі Люксембург, одна з великих вулиць — Karl Marx Allee, а друга — Karl Liebknechtstrasse. На території колишнього західного Берліна є великий пам'ятник полеглим советським воїнам, з двома советськими танками і великим монументом, що його завершує постать советського вояка. При вході в університет, що носить ім'я Humboldt-a, всередині на центральній стіні стоїть напис: “Die Philosophen haben die Welt nur verschieden interpretiert, es kommt aber darauf an, sie zu verändern” (Karl Marx). Є тут в околиці також Gorki Theater. Амбасада Російської Федерації займає величезний будинок при Unter den Linden, біля самого Brandenburger Tor. Час до часу чути російську мову, а крамарі продають советські сувеніри та російські матр'юшки. В парку на Alexander Platz є великий пам'ятник, що зображує сидячого Маркса і біля нього поруч — стоячого Енгельса.

П'ятниця, 29 липня. 10:28 вечора.

Сьогодні була літературна сесія, де Максим читав доповідь. Я пішла з хати раніше, розвідала в університеті чи можна зареєструватись на одну тільки сесію, а дізнавшись, що це можливе за оплатою 20 євро, заплатила, зареєструвалася і була присутня на цій сесії. Мали там бути доповіді Лариси Онишкевич (про драму), Максима (про літературну критику), Зубрицької та Старовойт, які не приїхали. Головувала Боботова (з Пряшева), дискусантом був Марко Павлишин. Прийшло на сесію понад 20 осіб — бачила я там і коротко привіталася з Макарик і Шкандрієм, з Олегом Романівим і Карасем зі Львова, з Павлишином і Боботовою, а сиділа поруч з Марією Ревакович. Сесія була досить цікава, зокрема теж і тому, що Павлишин приготував досить довгий коментар і до доповіді Зубрицької (яку прочитала Боботова), і до Максимової і Ларисиної доповіді.

Опісля всі пішли до Пергамон музею, а я спершу думала поїхати до Neue Gemälde Galerie на Potsdamer Platz, але заки дійшла пішки, блукаючи, до метро, було вже досить пізно, музеї замикають о 6-ій, а на 6:30 ми мали домовлену зустріч на вечерю біля Nikolai Kirche. З мистецької галерії я зрезигнувала, але вступила до Deutscher Dom — дуже оригінальної церкви-музею, де була виставка присвячена історії зростання німецької демократії від пост-наполеонівських часів починаючи.

Субота, 30 липня. 10:28 вечора.

Сьогодні після снідання пішли пішки до Berliner Dom, заплатили там вступи і вилазили сходами аж до куполи цієї величезної церкви. Цікаво, що ця розмальована з багатьма прикрасами церква — не католицька, а євангельська! Тут не тільки музей — а справжня діюча церква: ми були свідками проповіді (бо це Predigtkirche) і навіть якогось вінчання. Церква ззовні виглядає як старинна, але насправді — це після-воєнна реставрація. Та й оригінальна будова, що її знищила бомба у час війни, також не була дуже стара. Пруські цісарі побудували її щойно під кінець 19-ого століття, там є і крипти-поховання цісарської великої родини Гогенцолернів. Після 1918 року, в час Ваймарської республіки, на цю церкву дивилися критичним оком, бо вона була державним творивом, а в новій німецькій демократії церква була відділена від держави. Потім нацисти використовували її для пропаганди.

Після Berliner Dom взяли собі прогулянку корабликом по ріці Spree. Уляна трохи нарікала, що не було досить англомовного коментаря, але мені і сам німецький коментар був вистарчальний. Клясичні будови Museen-Insel ми вже бачили, ходячи попри них пішки, але тільки з кораблика я побачила вперше модерні забудови для канцлера Німеччини, що на другім боці ріки від Райхстагу і сполучені мостиками понад ріку. Також гід потвердила мій здогад: в Tiergarten — всі дерева молоді, їм не більше 50 років: в час блокади Берліну населення старі дерева вирізало на опал у час зими!

Після поїздки рікою поїхали до Kurfürstendamm-у і там пообідали. Ku-damm виглядає як Нью Йорк — модерне, рухливе, повне людей місто. Добре, що ми туди поїхали

подивитися, бо живучи в колишній східній зоні, ми могли б мати не зовсім правильне уявлення про це місто: тут значно менше людей, майже повна відсутність модерних будинків — хоч, щоправда, рух на вулиці, зокрема звечора, такий голосний, що заважає спати.

Завтра, раннім ранком, їдемо потягом до Праги. Моя валізка вже спакована і готова до дороги.

Неділя, 31 липня. 10:22 ввечері. Прага.

Прибули поїздом десь біля 2-ої пополудні. Виїхали з Берліну (Ostbahnhof) біля 10 вранці. Їхали першою клясою — багато простору, високі, вигідні фотелі. По дорозі була контроля паспортів: прибав печатку — і все. Нас тут на вокзалі чекав відпоручник фірми, що винаймила нам помешкання, разом з малим автобусиком, і він нас привіз на Prizna 4. Це в районі Nove Mesto, малий провулок між двома більшими вулицями Žitna і Reznicka. Помешкання велике: маємо три окремі кімнати, вітальню і кухню та й дві і пів лазнички! Сьогодні пішли пройтися в нашій околиці, аж поза ріку. А ріка ця — Vltava — досить, на диво, велика: має в одному місці недалеко від нас навіть острів. Місто справді гарне. Старі будинки стилевої архітектури, деякі (хоч далеко не всі) свіжо відреставровані. Недалеко від нас — опера. Грають Don Giovanni і ми, можливо, спробуємо піти. Обідали аж надто обильно в чеському ресторані і пили всі по гальбі чеського пива (Максим та Іванко по дві). Чеська кухня має добру репутацію і тому ми не вибрали ні італійського, ні китайського ресторану, хоч цих міжнародних господ і тут, як і в Берліні, чимало на кожному кроці, зокрема італійських.

Понеділок, 1 серпня. 11 год. вечора. Прага.

Сьогодні робили прогулянку на Празький замок. Їхали трамваєм #22 на гору. Цей комплекс трохи інший, як я собі його уявляла. Там крім височеного готицького собору, є не тільки частина старого замку, з тюремними вежами, кімнатою знарядь для тортур, але і модерно споряджена картинна галерея, а крім цього ще й сучасні урядові будинки. При входах стоїть парадна уніформована сторожа. Є там і гарні городи, але ми вже не встигли туди піти — точно о 6-ій годині все позамикали.

Обідали тут же під замком — я тим разом скромно тільки зупою, канапкою і Cоsa-Cоl-єю, бо вчорашнє пиво добре мене звечора прочистило і я сьогодні тримаю діету. Вночі погано спала — не так через вуличний рух, який тут такий же голосний, як і в Берліні, як через голосні крики якихось п'яниць. Тут, кажуть і навіть перестерігають на офіційних афішах, дуже розпаношилися злодії. Хата, в якій живемо, замкнена на подвійні замки, і окремо також замкнена брама. Живемо замкнені, мов у середньовічній фортеці.

На завтра маю домовлену зустріч з Оксаною Пеленською в Klementinum.

Вівторок, 2 серпня, вранці. Прага.

Спала погано, хоч тим разом не було вигуків п'яниць, а тільки шум авт і трамваїв на вулиці і шум пральної машини, що її Максим двічі пускав у рух під час ночі. Десь між 2-ою і 3-ою я прийняла таблетку на сон, бо сьогодні ввечері маємо іти на оперу Don Giovanni — отже не хочу бути невиспана і втомлена. Перша прем'єра Don Giovanni мала місце саме в Празі, куди привіз її Моцарт — це була, як пригадую з його біографії, одна із рідкісних успішних для нього вистав і він повернувся був до Відня дуже задоволений Прагою і пражанами, що його тепло вітали. Побачимо, якого квалітету буде сьогоднішня постановка. Судячи по цінах, повинна бути на висоті, бо квитки на чотири особи коштували майже 5 тисяч корон! Між іншим — і це була несподіванка — тут ще не зовсім прийнявся звичай вживати євро. Але можна не тільки платити кредитною картою, але також в АТМ вибрати з власного чекового konta певну суму грошей, що їх зразу виплачують чеськими кронами.

Частину безсонної ночі провела, читаючи Der Spiegel, що його привезла ще із Люфтганзи. Цікава стаття — трохи саркастична — про російського письменника Сергея Міхалкова — автора кількох версій сов'єтських і російських гімнів, орденоносця, що має пару сталінських премій і який і тепер є у великих ласках Путіна. Інша стаття була про сестру Сімони Бувар — Гелену, яка, виявляється, була досить визначною маляркою, але прожила все життя у тіні славішої своєї сестри.

Вівторок, 2 серпня, доходить 6-а вечора.

Зустріч з Оксаною Пеленською відбулася у подвір'ї Кліментіnum. Познайомившись з усією родиною, ОП запропонувала і домовилася з нами на завтра вранці, щоб зробити інтерв'ю для Радіо Вільної Європи (RFE/RL), де вона професійно працює, а тоді — відпустивши Максима з родиною на Карлів міст — ми з Оксаною Пеленською подалися на домовлену зустріч з директором слов'янської бібліотеки Лукашем Бабкою. З ним я вже мала переписку, бо саме його бібліотека, на спілку з НТШ-А, буде видавцем книги Оксани Пеленської “Український портрет на тлі Праги”. Д-р Лукаш Бабка — молодий, худий, високий чоловік. Українську мову він ледве розуміє, трохи знає англійську. Пеленська служила нам за перекладача. Слов'янська бібліотека має около 700,000 томів, тільки останні десятиліття надбань доступні на електронному каталозі. В картковому каталозі є відклик від Tarnawsky, Ostar до Tarnavs'kyj, Ostar, але там картки я не знайшла. Казав, що деякі надбання україніки вони кожного року купують, але мають великі лакуни, зокрема у періодиці. Приготовив для мене торбинку подарунків: путівник по бібліотеці, картки з їхніх деяких оригінальних заль, книжку Зілинського (Богдана) про переклади української літератури чеською мовою, збірник доповідей з конференції в пам'ять Чижевського. Така його уважливість мені подобалася. Я привезла зі собою списки видавництва Мости — просила, щоб перевірів, чи щось мають, і маю намір вислати їм пачку книг — як-не-як, це чи не найбільша в Європі збірка слов'янських видань — треба, щоб і ми були тут репрезентовані. Просив Бабка теж про видання НТШ-А. Каже, що електронний каталог показує 120 книг НТШ.

Оксана Пеленська — жінка десь по сороківці, з коротким ясним волоссям. Приїхала зі

Львова на працю в Празі, тоді коли ще послом України тут був Лубківський. А потім перейшла на працю до RFE/RL. Вона отже тут вже 13 чи 14 років. Неодружена. Має (мала) маму у Львові і часто туди їздить. Каже, що чехи українців загалом не люблять. Може через робітників зі сходу?

Я звернула увагу на факт, що тоді, коли в Берліні на кожному кроці натикаєшся на сліди советські в назвах і пам'ятниках — тут такого не має. Неможливо, щоб і за комуністів того не було — мусіли змінити назви і повалити пам'ятники. Бабка це потвердив: він, мовляв, народився при вулиці Дзержинського — тепер вона називається Липневою (чи якась подібна назва, добре не дочула, але в кожному разі змінена, позбавлена ідеологічного комуністичного забарвлення). Також не сумніваюся, що тут мусіли стояти колись і пам'ятники Леніна. Але це не Київ! На Леніна ми ще не натрапили!

Уночі.

Поверталися з опери прегарно освітленим містом. Вистава була першорядна, з дотепними авангардними вставками. Будинок, де ставили Don Giovanni — це Stavovske divadlo (що по англійському перекладають як Estates Theatre). Великий, європейського стилю, оперний будинок — п'ять поверхів — два балькони і три поверхи лож плюс партер. Все це гарно по бароковому прикрашене, зокрема запам'ятався чудовий великий канделябр.

Четвер, у поїзді на Відень. Год. 9:30.

Їдемо першою клясою, але вагони не такі вигідні, як у поїзді з Берліна на Прагу — сидження не нахиляються, тож спати важко. Попробую зреасумувати вчорашній день. Вранці, за домовленням з Оксаною Пеленською, пішли ми втрьох — Максим, Уляна і я (хлопці залишилися в хаті) до RFE/RL. Вони займають великий модерний (але не надто гарної архітектури) будинок, зараз поруч Національного Музею. Це колишня садиба чехословацької легіслатури і має трохи советський характер. Вацлав Гавел, каже Пеленська, відступив цю будівлю американському радіо за номінальну ціну на кілька років, але ось реченець вигасає і вони, мабуть, перенесуться в якесь менш престижне місце, може навіть за місто. В українській редакції працює там, крім Пеленської, ще кілька осіб. Я помітила на одних дверях прізвище Драч — це дочка Івана Драча, пояснила Пеленська. Інтерв'ю робили ми утрьох і розмова велася довкола студій україністики в Канаді і довкола того, яку допомогу надає діаспорі уряд України, і чи події помаранчевої революції піднесли зацікавлення Україною. Пеленська гарно нас пригостила, почастувала кавою в їхній кафетерії, та й зробила нам прислугу, погодившись переслати поштою книжки (ті, що мені подарував Лукаш Бабка і Максимові матеріяли з Конгресу), бо возитися з ними важко. Я взагалі жалую, що не взяла ще менше багажу (хоч в мене тільки маленька валізочка на колісцятках і наплечник). Але досі, наприклад, не було потреби вдягати костюм (а він забирає мені досить місця), та й ходжу завжди тільки в спортових черевиках, хоч маю додаткові дві, більш презентабельні пари). Мої кремового кольору спортові черевики дуже добре мені служать — а ходження тут справді дуже-дуже багато.

Після RFE/RL зустріли в місті хлопців і помандрували містом до старого єврейського кварталу, оглянули там три синагоги (одна з них — найстарша в Європі, з 13-ого століття) і старий жидівський цвинтар. Між іншим: у чеській мові всюди стоїть *židivsky*, поляки також називають жидів жидами, а ми чомусь, на догоду старшому братові, перейшли на євреї, єврейський. В слові жид ніякої дискримінації нема, воно зовсім неутральне. Навпаки: коли нас примушують викидати це слово з української мови, то в тому є хіба якась доза дискримінації української мови людьми, які мають до неї упередження. Історія жидів у Празі досить цікава. Вони тут були під охороною короля, хоч і платили за це вищі податки. Вичитала я там десь, що 1215 року римський папа зарядив, що жиди мають відзначатися окремим одягом — з того часу походять чорні капелюхи і плащі жидів-мужчин. Відрізняти людей за їхньою релігією — це була ще давніша вигадка ісламців, папа в цьому не був оригінальним. Як і не були першими нацисти, що казали їм носити нашивки “Jude”. Із синагог, мабуть, найцікавіша т.зв. еспанська синагога — розкішно розмальоване дерево і стіни мавританським стилем. У виставлених там документах празькі жиди хваляться своїми визначними людьми, в тому числі є такі як Husserl і Sigmund Freud. Кафка має не лише окремий музей і вулицю названу його іменем, але і дуже дотепний пам’ятник — якась символічна композиція, де на тулубі великого чоловіка стоїть у гумористичній позі, вказуючи пальцем, молодий Кафка в капелюсі. Взагалі в Празі на кожному кроці чимало гумору. На *Vaclavske namesti*, головному бульварі міста, стоять всякі смішні модерні скульптури, включно з рядом залізних постатей голих, з анатомічними деталями, мужчин.

Повечеряли з хлопцями, а тоді вони повернулися додому самі, а ми з Максимом та Уляною пішли на концерт камерної музики, де невеликий ансамбль, з українським скрипалем Романом Федчуком у проводі, виконував твори Баха, Вівальді, Моцарта, Чайковського, Сметани і Дворжака. Концерт був першорядний! Ми ще й зустріли нашого скрипаля. Він 19-тилітнім прибув до Праги і тут уже десяток років живе постійно.

Чеська мова, зокрема написи, часто зрозуміла. Багато чого, хоч не все і не зразу, можна вгадати. *Ovoce, podraviny, sleva, vyprodej*. Але що таке *nahudky* — покищо не розгадала. Нажаль, не було часу і змоги записувати деякі вислови (я мусіла вважати, щоб не загубитись від групи і тримати темпо, а тому не все навіть мала змогу як слід оглянути). Щодо мови: відпишу деякі фрази із реклами, яку знайшла у поїзді, бо полягати на пам’ять небезпечно:

“Přijměte naše pozvani do restauračního vozu, který je řazen v tomto vlaku”
“Klasické nabídky v mezinárodní přepravě”. “S jízdenkou EURO DOMINO si můžete vybrat 3 až 8 dní během jednoho měsíce a cestovat v tyto dny po zvolených tratích bez omezení.”

Прага в час війни відносно мало потерпіла. Бомба, яка зруйнувала Український Музей Визвольної Боротьби, каже Пеленська, впала випадково, бо при поганій погоді американські пілоти думали, що під ними — Дрезден.

П’ятниця, 5 серпня. Год. 9 вечора. Відень.

Ми вже другий день у Відні. Живемо на Lasallestrasse 11.

Помешкання на першому поверсі: 3 кімнати, кухня, лазничка і додатково окремо ще одна туалет. Вулиця досить рухлива, посередині гарно висаджена квітами. Зараз же поруч — станція Метро. Вчора їздили до центру, були у Stephansdom -і, потім оглянули Karlskirche (яка є в стані ґрунтового ремонту — туристів вивозять робочим ліфтом, щоб могли подивитися на розмальовані стелі), походили собі по Kärntnerring-у, по парку із золотою статуєю Йогана Штрауса, а сьогодні весь день провели у Schönbrunn-і. Середину палацу бачила я сьогодні вперше, бо в містах Шенбруна я вперше була з татом в 1944 році, з Остапом в 1968-ому, але тоді в палаці ми не були. Палац цікавий тим, що він віддзеркалює панування династії Габсбургів, це не просто збиранина мистецьких експонатів, як це часто буває в інших замках, а родинний дім цісарського роду — від Марії Тереси до близького і знайомого нам-галичанам Франца Йосифа I.

Наше помешкання положене недалеко ріки Дунаю — не одного з каналів, а справжньої ріки. Над Дунаєм іде великий модерний міст, що має окремі траси для потоку авт, окрему для поїздів метро (які їдуть по мості, але в замкненому тунелю), окрему для пішоходів і роверистів. Посередині ріки є ще й досить великий острів. Вчора під вечір ми пішли довгим проходом на міст — це нам так сподобалось, що ми сьогодні повторили це вдруге і з висоти мосту дивились на захід сонця. Сьогодні пішли ми іншою дорогою і попали на острів — там неначе маленький Prater — по одному боці турки, по другому — греки. Я сьогодні вранці шукала за крамницею, щоб купити молоко, булки, шинку на снідання, і єдине, що знайшла, була якась турецька крамниця, де навіть на продуктах були написи турецькою мовою і де порозумітися із продавщицею не було легко навіть німецькою мовою. Тут взагалі помітна присутність турків, а серед туристів досить багато японців. Але назагал туристів тут менше, ніж було у Празі!

Субота, 6 серпня. Біля півночі. Відень.

Сьогодні вранці оглядали будинок опери, потім Hofburg, чи точніше Schatzkammer, де зібрані дуже цікаві і коштовні скарби австрійської імперії — корони, мечі, парадний одяг, ювелірні прикраси, релігійні клейноди. Дуже подобались мені різьблені у слоневій кості мініятюри, що зображують сцени страстей Христа — з подивугідним реалізмом, до найменших деталей. Були там і повчальні дві історичні карти — Святої Римської Імперії і пізнішої австрійської імперії, частиною якої була і наша Галичина.

Обідали смачними наїдками і десертами в ресторані Smutny, а увечері були на концерті Моцартівської музики у прекрасній залі Musikverein. Оркестр біля 30 осіб був у костюмах моцартівської доби, з перуками включно. Диригував Siegfried Andraschek, солістами виступали Claudia Emà Camie (колоратурне сопрано), Andrea Martin (баритон) і Bettina Gradiger (скрипаль). Грали вибрані популярні частини з опер, особливо успішний був дует Papageno-Papagena із Zauberflöte, а також популярні, добре знані речі: Eine kleine Nachtmusik, Rondo Alla turca, скрипковий концерт, симфонію но.40. При чому я помітила у програмці, що по німецькому на частину (movement) кажуть: 1. Satz, 2. Satz. Концерт мав характер “Pops”: диригент включав у дію і аудиторію. Панував на залі ентузіазм — люди

вдячно реагували. Серед публіки було чимало янопських туристів. Але прегарна, елегантна зала — з інкрустованою і розмальованою стелею, з білими бюстами композиторів понад бічними бальконами — була може тільки на 60% заповнена.

Неділя, 7 серпня. 9 год. вечора. Mondsee, Schlössl.

Знову нам пощастило: виїхали таксівою до Westbahnhof у Відні, поїздом добралися до Зальцбурга, пересіли на автобус і десь біля 2 год. були вже в Мондзе. Ще й ввічливий водій автобусу, коли я пішла до нього довідуватись “wie weit ist die Haltestelle vom Pension Schlössl?” і чи можна знайти на місці таксі, раптом по надумі сказав: “Es gibt eine andere Lösung” і запропонував підвезти нас під сам пансіон. Хлопцям помітно подобалося, що несподівано моя німецька мова стала в пригоді. Я дала шоферові 5 євро і всі були задоволені, бо багажу в нас багато, зокрема в моїх канадців. Зальцбург зустрів нас по традиції дощем, а що їхали ми якимись бічними задвірками, то доброго особливо враження не зробив навіть на мене. Зате панорама Мондзе — зокрема коли трохи прояснилося — всіх зачарувала. Schlössl — дуже приємний готелик-шалет, із завітчаними бальконами, гарно обладнаними кімнатками — окремо для всіх пар, і окремо одноособова для мене. Всі кімнати з лазничками. Незабаром після нашого приїзду з’явився також Марко з Ніною. Вони мали довгий і важкий політ з Лос Анджелесу (з двома пересідками), а потім їхали до Мондзе з Відня винаймленим автотом. Маю надію, що сьогодні трохи відпичнуть. Але ми вже встигли зробити довгий прохід до церкви і до озера, і навіть встигли трохи змокнути на перелетному дощі. Вечеряли в місті досить смачно і весело. Буду рада, як ця моя ідея зібрати сюди моїх синів і внуків увінчається успіхом, щоб лиш була відносна добра погода. Заплатила я вже за цілий тиждень — за 7 осіб, 7 днів, із сніданком — 1764 євро — це вийде понад дві тисячі доларів. Вечеря для всіх коштувала около 150 євро.

Понеділок, 8 серпня 2005. Mondsee. Schlössl.

Холодно і перелетні дощі. Ми вранці пішли довгим проходом до центру Мондзе — це звідси досить далеко, може зо 2 кілометри. Максим з Марком поїхали вполудне до Зальцбурга позичити друге авто, бо нас семеро, отже одного автотом нам за мало. Ми з Уляною залишилися в центрі, походили трохи по місту, в час дощу вступали до крамниць і навіть купили деякі речі: я купила місцевої роботи скатерть на стіл і дві текстильні торбинки з едельвайсами на дарунки. Уляна купила гарну керамічну маленьку посудину на квіти роботи місцевої мисткині. Пополудні двома автотоми поїхали до St. Gilgen — надзвичайно колоритної місцевості над озером St. Wolfgang. Довідалися, що звідтам можна поїхати на прогульку кораблем до St. Wolfgang, і мати сполучення до залізнички на гору Шафберг. Це ескапада на цілий день від раннього ранку, та й потрібна для цього добра погода. Плянуємо це зробити може в четвер. Вечеряли в St. Gilgen в ресторані з прекрасним видом на озеро і довколишні високі гори. В перервах між дощами було сонячно, панорама чудесного краєвиду і знаменита вечеря усім піднесла настрій. Мої діти і внуки починають, бачу, розуміти, чому саме сюди я хотіла їх всіх зібрати й привезти. Але слово “привезти” має подвійне значення: в St. Gilgen я, мабуть, якщо колись і була в

юності, то хіба тільки переїздом, не пам'ятаю, а тепер можливість бути тут із моїми найближчими я завдячую своїм синам, що винаймали авта і возять нас усіх зі мною включно по цих гірських дорогах, куди я сама автом не пробувала б їздити.

Вівторок, 9 серпня. 10 PM. Mondsee.

Сьогодні день провели у Зальцбургу. Автобусом сюди їхали ми бічними дорогами більше як годину, але швидкими автострадами цю віддаль можна подолати за 20–25 хвилин. Їхали ми двома автами: Максим з родиною в одному, Марко, Ніна і я — в другому. Заплянували так, що залишили авта на стоянці на лівому березі, посередині між мостами Lehener і Mozart Steg і весь день провели на ногах. Наперед показала я їм колишню Lehener Kaserne, де я мешкала з батьками в роках 1945–1949 — там тепер, як я це вже знала з попередніх відвідин, якась середня школа. Але є одна поважна зміна: напроти, по другому боці Зальцаху, побудували якусь споруду — великий, брунатного кольору будинок, з високою не то вежею, не то комином. Такого поганого будинку не бачила я ще ніде — він дуже зіпсував краєвид, а що цей комин-не-комин видно здалека, бо він високий, то він справді негативно позначився на панорамі міста. Не знаю, яке призначення цього будинку — вікон там не було видно, отже це не мешкальний будинок. Але щоб там не було, дуже дивуюся, що управа міста погодилася на таку архітектуру.

Franz Josef Kai, алея над рікою, здавалася мені тепер чомусь меншою, трава на побережжі ріки — непокошена, росте собі дико, і дерева на алеї, здається, це вже не ті каштани, що їх я запам'ятала з юності. Натомість церква Уршулінок, де ми з Остапом вінчалися, дуже гарно всередині відреставрована, тільки що вона тепер називається церквою св. Маркуса. Там чекала нас несподіванка: в старинній бароковій церкві перед престолом з'явився... іконостас з візантійськими іконами, а коли приглянулись ближче, то побачили, що є в церкві і кольорові брошурки про “St. Markus in Salzburg”, і німецько-українські святі образки, і церковний календар і навіть заява із підписом “Nikolaj Hornykewycz, Rektor der St. Markus Kirche”. Отже, виявляється, що тут має осідок українська греко-католицька парафія! Була там навіть книга з підписами відвідувачів, серед них і українців. Я принесла зі собою 20 дол. банкнот, щоб кинути до скарбонки, а тепер, коли ми довідались, що це — українська церква, ми залишили ще додаткові євро та й свої підписи в книзі.

Перед церквою стоїть якась нібито модерна скульптура — своєрідна машкара з кольоровою головою. Це твір якогось скульптора, що називається Markus Lüpertz — ми цього і не знали б (бо підпису жодного там нема), але в церкві знайшли заяву о. Горникевича, який вияснює, що ця скульптура ніякого відношення не має до самої церкви. Між іншим, таких псевдо-модерних творів на території Залцбурга більше і вони не надто добре вписуються у традицію міста.

Походили по Getreidegasse, оглянули дім Моцарта, тоді ліфтом виїхали на гору Mönchsberg (де вже нема Cafe Winkler!), пішки парком пішли аж до Festung — далекий, важкий прохід, але з прегарною панорамою гір, подолали оглядини старого замку, де тепер додали різні не пов'язані з традицією і історією доповнення, напр. дві кімнати

музею театру маріонеток, або військові пам'ятки — уніформи, зброя, портрети — з часів першої і другої світової війни, ітп. З'їхали вниз фунікуляром, повечеряли на Getreidegasse, перейшли на другий бік повз Landestheater до Mirabellsschloss — а тоді — до наших авт і додому до Mondsee.

10 серпня 2005. Mondsee. Минула 4-а пополудні.

Сьогодні день відпруження — маємо мати спільну вечерю о 6-ій, але вдень кожен проводить день за власним пляном. Я двічі сьогодні зробила прохід аж над озеро. Що за прекрасна панорама гір! Тим разом я завдала собі труду і знаю, що головні гори, які видно з-над озера Мондзе — це Шафберг, Drachenwand і Schober. На Schafberg (1780 m.) вилазили ми пішки і також виїздили вагончиками гірської залізнички із пластового табору “Чорногора” у Försterheim-і над Wolfgangsee 1947 року, але я не знала, що другий його бік видно із Мондзе. Ми вибираємося завтра зробити прогулянку саме на Шафберг: автом до St. Gilgen, тоді кораблем до St. Wolfgang, а тоді Zahnradbahn-ом на Шафберг. Але треба буде раненько встати всім і поснідати, щоб на час туди приїхати, бо таке сполучення, здається, тільки можливе один раз на день.

Перший раз, коли я пішла у місто і над озеро, я вступила до крамниць, щоб купити додаткову картку і фільм, а повертаючись, вступила до ювелірної крамниці, де були ми вчора з Уляною, і оглядали дуже гарні намиста з кристаликів кварцу і інших каменів. Тоді дівчина, що продавала, дала нам чесну інформацію, що це, мовляв, продукт не Австрії, а Бразилії, і ми не купили. Але сьогодні я передумала: я хочу сприяти австрійським купцям і саме тут воліла б видати трохи грошей. І я сьогодні повернулася до цієї крамнички і купила собі намисто за 160 євро. Сказала Улянї, яка вже його помітила в мене на шії: не хотіла Ти вчора дарунку, як я пропонувала, то отримаєш у спадку по мені!

Коли я вдруге пішла над озеро, взяла зі собою куплену в Зальцбурзі газету *Salzburger Nachrichten*, сіла на лавці і читала. [Довідалася, що центральною атракцією зальцбурзьких фестивалів цього року є опера “Травіята”, де головну роллю співає Анна Нетребко, росіянка, яка здобуває великі похвали. Але постановка мусить бути по авангардному оригінальна, бо всі — крім самої Травіяти — виступають у чорних чоловічих одягах, з чорними краватками включно!] Коли я так сиділа на лавці, над'їхала на ровері якась середнього віку жінка. Пристанула, запиталася, чи може собі сісти. По якомусь часі втягнула мене в розмову, почала розпитувати. І тут я переконалася, якою недосконалою є тепер моя розмовна німецька мова: що кілька слів мішаються мені слова: ein Wort English, ein Wort Deutsch... Якось ми порозумілися. Вона довідалася, що я тут з усією родиною, що ходила колись до школи в Зальцбургу ітп. А вона, нав'язуючи до того, що один мій син із Лос Анджелесу, пригадала мені, що Шварценеггер, губернатор Каліфорнії — це їхній земляк, десь здається, сказала, із Штаермарку. Сама вона працює в готелевій індустрії, має 18-літнього сина, який ходить до школи в Зальцбурзі.

Наш готелик Schlössl має дуже приємну атмосферу, немов домашнього пансіону. Кімнати не тільки вигідні, але і гарно обладнані, gemütlich, зокрема гарні, напевно місцевого

виробу, драперії (немов вишивані чи гаптовані червоно-зелені квіти). В моїй маленькій кімнатці є і лазничка, і балькончик, і радіо, і телевізія. Це вперше за всю нашу подорож я маю повну ргівасу і можу слухати німецькомовного радіо та телевізії. Щоправда, ні разу ще не зловила якихось справжніх вістей із світу, здебільша передачі локального характеру, а на радіо, нажаль, переважає американська пісня. Але все тут обладнано і для практичних потреб, не так, як на помешканнях у містах, де ми були раніше. Всі вони, треба признати, були модерні, свіжо відновлені і взірцевої чистоти квартири, але дивувала деяка непрактичність і неувага до деталей. Напр. у Відні. Дуже було добре, що крім великої лазнички була і окрема туалета з умивальнею. Але — ніби дрібниці: в цій малій туалеті не було не тільки дзеркала, але навіть і якогось гачка, щоб на ньому повісити рушник, а сама умивальня (в якій була тільки холодна вода) була така вузька, що не мала взагалі місця, де можна було б поставити мило.

Вчора в час трудного виходу на Salzburger Festung, коли ми нарешті вибралися до місця, де можна було сісти, я сказала: фундюю всім пиво! Це було до речі, бо всі були спрагнені та й потребували на пів години сісти. Я пила мале пиво в склянці Salzburger Stiegl — інші всі, включно з дітьми (крім Стефка, який по пластовому п'є не пиво, а чай) мали по пів гальби. Склянка моя мені дуже сподобалася, мала напис фірми і не була занадто велика і я сказала: оттаку склянку я купила б собі на пам'ятку! І що? Маю саме цю склянку, пам'ятку із зальцбурзького замку: Марко просто вкрав її для мене! Ну, маю надію, що мій напивок кельнерові покрив якоюсь мірою цю втрату і облегшить моє власне сумління!

12 серпня. Mondsee. Вранці.

Вчорашня прогулька кораблем до St. Wolfgang і старою залізничкою на Шафберг забрала менше часу, як ми передбачали, може тому, що виїхали з дому раннім ранком. Краєвиди з гори були феноменальні! Для мене це було чергове пережиття — не віриться, що я на старість маю змогу ще раз дивитись на панораму довколишніх Альп з такої висоти. Чи вмiли оцінити це мої внуки — не знаю. “Не для всіх вид з висот на життя панораму” — але я, за Лялиним принципом, насолоджувалася фактом, що могла “ходити й усміхатися”.

Вечеряли в самому Мондзе після повороту і, нажаль, прогавили фаєрверки над озером (не маю я щастя до фаєрверків! Це в моєму житті нераз повторялося!) Трохи мені ішла на нерви занадто голосна поведінка Марка та дітей в місті — я вже за своїх 13 вдовиних самотніх літ відвикла від східно-українського й американського простацтва.

Сьогодні плянуємо поїхати до Hallstatt. Це далека дорога, мабуть вдвічі довша від вчорашньої. Дороги тут добрі, але це все таки гірські серпентини і подорож автом трохи хвилююча.

Четвер, 12 серпня. Увечері. Mondsee.

До Hallstatt треба їхати через Bad Ischl і дорога між St. Wolfgang і Bad Ischl — широка і не створювала особливих проблем. Вона не така серпентинна, як дорога між Mondsee і St.

Gilgen. І не іде довкола озера Wolfgangsee, як я сподівалася, а через те і не така страшенно довга. Перед самим Hallstatt-ом тепер довгі два тунелі і, переїхавши їх, зупиняєшся в долині озера Гальштат, окруженого довкола височезними горами. Гальштат — дуже маленька місцевість, домики немов висять тісно на скелі. Там дуже трудно знайти постій для авта, але ми мали щастя — трохи крутилися, шукаючи безуспішно за платним паркінгом, і нарешті потрапили на якесь приватне подвір'я. Вийшов якийсь чоловік, що мабуть був працівником якоїсь гальштатської установи. Ми запиталися, а він по надумі, дізнавшись, що ми вибираємось на гору відвідати соляні копальні, сказав: “Bleiben Sie hier!”

Витяг на гору відкриває фантастичну панораму, а там на горі знайдено в соляних копальнях залишки людських поселень з-перед тисяч років до Христа — отже є і археологічні розкопки і діючі й досі копальні солі. До копалень пішли Максим, Уляна і Стефко. Решта товариства, зі мною включно, залишилися і походили трохи по горі, сіли на лавках і насолоджувались надзвичайним видом.

Потім, з'їхавши вниз, всі пішли прохажуватись по вуличках цього маленького цікавого містечка, купували дарунки у крамничках, сіли собі на пиво і перекуску в ресторані над озером. [Між іншим, я відчула, що від води гальштатського озера трохи тхне рибою чи якимсь іншим запахом — пригадала собі норвезькі фйорди, що пахли морем]. Але вечора в цій замкнутій горами долині ми не хотіли зустрічати — на вечерю поїхали ще за дня до нашого ж таки Mondsee.

Субота, 13 серпня. Mondsee.

Раптом похолодніло і дощ. Немов пригадка про те, яке ми мали досі велике щастя з погодою! Сьогодні наш останній день тут. Завтра я відлітаю із Зальцбурга через Франкфурт до Філядельфії, Іванко із Зальцбурга через Амстердам до Торонто, Максим з Уляною і Стефком пізніше, пополудні, із Зальцбурга через Франкфурт до Торонто, а Марко з Ніною автом до Відня, де пробудуть ще пару днів. Маємо намір повечеряти в нашому власному Schlössl, відзначивши при нагоді Максимове 50-ліття — річницю, що була спонукою до нашої ескапади.

Понеділок, 15 серпня 2005. Пополудні. Філядельфія.

Ich bin wieder zu Hause! Після довгої і томлячої дороги — із Зальцбургу до Франкфурту, після довгого чекання із Франкфурту до Філядельфії, та й після довгого проходу незаними мені коридорами нового інтернаціонального відділу нашого аеродрому, я просто найняла таксі і не шукала якогось дешевшого способу доїхати до хати. Тим більше, що тимразом нема нікого, хто мігби мене підвезти із станції Мельроз додому — Вакуловські, і Віра, і навіть моя сусідка Кріс — всі на вакаціях. Замість 2 дол. заплатила 45, але мала вигоду, тимбільше, що температура тут градуси Фаренгайта і велика вологість — великий контраст до чудесної погоди у Мундзе.

Максим з Уляною і Стефком, а також Іванко, що летів іншим літаком, також уже всі дома. Wir sind noch einmal davongekommen! Саме вчора, напередодні нашого вильоту, розбився біля Атен літак, де загинуло 122 особи, а підчас наших вакацій була на вістях невеличка сензація — літак, приземлюючись на летовищі у Торонто, загорівся — вже після приземлення! і тільки згодом ми довідалися, що пасажирів вдалося врятувати. Летіла я величезною машиною-фортецею — Boing 747 — з великою кількістю людей і думала про те, як нелегко пілотам маневрувати таким великим кораблем. Самого палива скільки потребує ця машина, та й не тільки: вода в туалетах і в умивальнях на таку кількість осіб також чимало додає до ваги літака. А ще ж і харчі, і багаж... Політ був довгий, але відносно вигідний, чого не можна сказати про летовище у Франкфурті, де в почекальні не було навіть досить сидячих місць.

Надзвичайно гарною і успішною була ця наша ескапада. Ініціатива щодо Зальцбургу і Зальцкамергуту була моя, але решта дороги — Берлін, Прага, Відень — це був до деталей опрацьований плян Максима. Він чимало доклав зусиль, щоб все це при допомозі інтернету, вибрати, запланувати і замовити і вже на місці виявляв подивугідну ініціативу, зарадність і швидко орієнтацію. Мені він виявляв максимальну опіку й увагу — без нього вся ця ескапада не могла б бути здійснена. Марко тільки в останньому тижні прилучився до нас, на вже готове помешкання — він ще з Ніною поїхав на додатковий тиждень до Відня — шкода, що не був у Відні разом із нами, не знаю чи це у висліді пізніх планувань, чи може свідомого пляну побути додатковий тиждень тільки з Ніною? Спостерігаючи Максима, я подумала собі, що з нього дозрів справжній pater familiae — бере на себе провідну роль і відповідальність. А мені це було дуже вигідно: я лиш пробувала тримати темп, вважати на себе, щоб десь не впасти і не наробити їм клопоту і думала, як це добре, за Рільке “sich einmal alles geschehen lassen und wissen was geschieht — ist gut”.

Одинокі неприємності нашої подорожі були пов'язані з поведінкою Іванка. Він — хлопець дуже бистрий і вміє бути товариським і приємним, але часто буває надміру аrogантним, поводить як “ugly American”, голосною англійською мовою, та ще й пересипаною всякими хамствами, вміє звертати на себе увагу, страшенно егоцентричний, домінує в кожній розмові, виявляє часті нарікання і взагалі, як на туриста в Австрії, нагадує мені типа, що про нього любив говорити Остап, мовляв, “гори любить здалека, церкви — ззовні, а в корчмі то би собі посидів...” Найбільше прикро було мені спостерігати, як Іванкова поведінка, його аrogантне відношення до батька і мами, виводила з рівноваги Максима і доводила до непотрібних хвилювань. Турбує мене також Іванкова настанова до життя: йому бракує самодисципліни і він на своїх 18 років на диво мало дозрілий. Ніколи він у житті не працював, але вважає, що йому все належиться. Робить враження розпещеного паничка, якому все прощається, і чий помилки виправляють за нього батьки. Маю надію, що він, коли стане університетським студентом, за рік трохи дозріє, але жалію, що він і далі мешкатиме вдома, бо кому як кому, але йому варто було б бути здалека від родини і зданому на власні сили. Стефанкові тільки 16 років, але він робить враження серйознішого, більш дозрілого, він вміє бути частиною товариства, не обов'язково домінуючим центром. І цікаво, що він вміє із задоволенням сісти з книжкою, або піти на самотній прохід оглядати околицю. Я до виховання своїх

внуків не мішаюся, я — тільки зацікавлений, і часом стурбований, спостерігач.

Ми з Уляною пару разів мали нагоду піти в Мондзе до крамниць. Я купила собі і Уляні кристалеві намиста роботи австрійської фірми Swarovski, скатерть на стіл місцевого виробу, ще одне кольорове намисто, що виявилось продуктом Бразилії. Уляна і Максим зробили мені дарунок із брошки-едейвейсу, а Марко у Гальштадті купив мені альпіністичну палицю, яка на диво складається і влізла у маю маленьку валізку.

Nec semper erunt Saturnalia! Повертаюся до щоденної рутини життя: перу і прасую і ... відсиплю свій jet-lag!

Четвер, 18 серпня 2005. Год. 6-а ранку!!

Вчора я провела день в Онишкевичів, на нарадах управи НТШ-А. Їхала автом з Ромком Проциком і Заліпським. На нарадах були також обоє Трофименки, Орест Попович, обоє Андрушкові, Ольга Кузьмович, Василь Махно і Василь Лопух. Найбільше часу присвятили двом справам: потрібним ремонтам будинку (дах і інші наприви) та участі НТШ-А в бенкеті на честь президента Ющенка в Нью Йорку. (Ющенко і його команда багато людей розчарувала і наші з евфорії попадають у протилежність: мовляв, чи протестувати, вносити петиції ітп.) Це зокрема стосується справ пониження української мови, браку підтримки для науки і культури ітп.

Хоч я була серед людей і брала участь в нарадах, і хоч обіцяла Галині Клюк і Процикові, що піду сьогодні на кілька годин праці до Української Бібліотеки в Центрі (Ромко Процик, з цілою командою помічників, уже майже закінчує велику перебудову нашої бібліотечної кімнати — нові полиці, новий килим на підлозі — а тепер треба наново укласти на полицях 17 тисяч томів книжок, отже поміч потрібна, і то невідкладно!) — але це не значить, що я уже зовсім “прийшла до себе”, після тритижневої європейської подорожі. Здавалося мені, що я вже встигла трохи відпочити, але ось вчора, повернувшись додому, вже біля 8-ої години була така втомлена, що мусіла покластися спати, а сьогодні вже о годині 4-ій повністю розбудилася, встала і засіла до компютера переписувати записки із подорожі.

Між іншим ще деякі помічення із Європи. У Відні, оглядаючи будинок опери і слухаючи пояснень гіда, довідалася, що колись ставили опери при повному освітленні — одна із причин була в тому, що газове освітлення не легко було контролювати. Публіка підчас опери розмовляла і поводитася зовсім свобідно, та й голосно реагувала на вистави. Тільки коли керівником віденської опери став Густав Малер, і коли вже було електричне світло, почали гасити світло на залі і сам цей факт припинив розмови на залі і надав більш урочистої атмосфери виставі. Концерт Моцартівської музики в Музікферайні також відбувався при повному освітленні і добір репертуару, де грали тільки окремі популярні частини, а не цілі твори, також, згідно з поясненнями, віддзеркалював автентичну традицію моцартівської доби.

У *Frankfurter Allgemeine Zeitung* читала я статтю з нагоди 100-річчя нобелівського лауреата Канетті (Elias Canetti). Враження на мене зробила одна фраза, що стосується мови. Для Канетті, мовляв, німецька мова була четвертою — після ладіно, англійської і французької, але, каже автор статті: “Heimat fand er in der deutschen Sprache”. Сентимент близький і знайомий і мені: батьківщина як мова і мова як батьківщина. Тому такою болючою і далекою є мені російськомовна Україна.

Реклямні написи в Австрії: “Es wird nie so sein wie woanders”.

П’ятниця, 19 серпня 2005. Вранці.

Вчора пару годин провела в Українській Бібліотеці в Центрі. Добре, що пішла, бо довелося направити і переробити деякі неправильні рішення Галини щодо ростановки книжок на полицях. Сьогодні знову піду на кілька годин. Це фізична праця, досить виснажлива, а ще й факт, що полиці тепер ідуть дуже високо і треба досягати їх на драбинці, для мене не така легка. Процик з подивугідною відданістю вкладає в перебудову бібліотеки не тільки свій час і know-how, але і велику кількість годин фізичної праці. Подивляю також факт, що йому вдалося включити в роботу і деяких досі неактивних членів Бібліотечної Ради, і директора школи українознавства, і деяких учнів школи. Маю надію, що Рада Директорів Центру зуміє оцінити велику посвяту добровольців і змінить своє не надто приязне наставлення до нашої бібліотеки. (Провід Українського Освітньо-Культурного Центру не завжди розуміє, що без бібліотеки і школи вони ніякого відношення не мали б ні до освіти, ні до культури, а були б просто будинком, що його винаймають сторонні люди на різні імпрези.)

Перед сном вчора прочитала собі привезену з подорожі брошурку “St. Markus in Salzburg” про близьку мому серцю церкву Уршулінок, де ми з Остапом вінчалися 5 березня 1949 року. Як приємно бачити, що ця історична церква — врятована від руїни, що їй грозила, що вона так гарно відреставрована і що вона, зовсім несподівано, також — українська! На цьому місці, згідно з брошурою, була побудована церква ще 1616/17 року. 1669 року церкву зруйнувало завалення гори (дослівно написано так: *Der gesamte Gebäudekomplex fiel dann dem schweren Bergsturz vom 16 Juli 1669 zum Opfer.*) Зваживши, що церква стоїть між високою скалою і рікою, це справді і до сьогодні не надто безпечне положення. 1695 року спровадив “Fürsterzbischof Johann Ernst Graf Thun” до Зальцбургу монахинь Уршулінок, щоб вони заснували школу для дівчат (*hatte “zur besseren Auferziehung der Jugend weiblichen Geschlechts die Klosterfrauen S. Ursulae, virgo Ursulinerinnen aus Klagenfurt berufen”*). В липні 1698 року Уршулінки почали свою працю на теперішньому місці. 1699 почалася будова церкви і монастиря, 1705 року було посвячення. Є здогади, що будову плянував архітектор *Johann Bernhard Fischer von Erlach*. *Christoph Anton Mayr* малював фрески, зокрема куполу із зображенням “Слави св. Урсулі”, головна завітарна картина, що зображує євангелиста Марка з книгою і пером, є роботи зальцбурзького маляра *Шаумбергера (Johann Martin Schaumberger)*, а також цей мистець малював картини на двох бічних вітварях (зліва: *Augustinus-Altar*, справа: *Ursula-Altar*). Проповідниця (“*Die prächtige Kanzel mit ihrem reichen pflanzlichen und figuralen Stuck*”) — це спільна робота

“des Bildhauer-architekten Fischer von Erlach und des Stukkators Diego Francesco Carlone”). Варті уваги також “Kruzifix mit Schmerzensmadonna” і дуже гарні окремі кольорові статуї святих Івана і Доротеї (Johannes Nepomuk & Dorothea). Уршулінки 1956 року перенесли свій монастир і школу до Глязенбаху. Монастир перебрало місто Зальцбург, церкву — зальцбурзька архидієцезія. Церква побудована на ґрунті піску і каменя і їй загрожував повний обрив. З уваги на цю небезпеку, в 1973 році церкву закрили для публіки. В роках 1976-1980 проведено ґрунтовну перебудову фундаменту і церкву врятовано при співпраці католицької архидієцезії, міста та приватних меценатів. 1999 року церкву передано до користування Українській Католицькій Церкві. В серпні 2000 встановлено в церкві візантійського стилю іконостас роботи Богдана Турецького зі Львова. Цей іконостас не вражає і не псує прекрасного декору барокової австрійської церкви, а досить добре вписується в її стиль. І хто б то подумав, що наше з Остапом скромне вінчання, (на якому було тільки пару осіб) мало місце в такій прекрасній історичній церкві, що є сьогодні об’єктом уваги і зацікавлення багатьох туристів!

П’ятниця, 26 серпня 2005. Полудень.

14-ту річницю незалежності України відзначила концертом, на якому промовляла Павля Добрянська. Концерт був на досить низькому рівні — але — ліпше щоб Україна мала справжню незалежність, яку люди згадують пікніками і танцями, ніж щоб були високоякісні концерти (як це часом було в минулому), що не відзначували, а тільки мріяли про незалежність України?

День 24 серпня цього року замітний також тим, що померла в Познані Марійка Канська. Дав мені знати про це її син Юрек, електронною поштою. Послала я їм двісті доларів через Western Union, щоб мали за що справити поминки. Марійка мала 85 років, померла вдома у дочки Ліди, а ховатимуть сьогодні в Лодзі, де живе Юрек і де, здається, похований Марійчин чоловік і старший син Андрій. Андрій, молодий лікар, що згинув в автокатастрофі, був останній в тій родині, який ще володів українською мовою.

Завтра — весілля в Рудницьких, що на нього і я отримала запрошення. Поїду з Вірою. Переглядаючи свою гардеробу, побачила, що я можу завтра вдягнути довгу сукню, яку справила собі ще 1980 року на Маркове весілля. Але проблемою, як завжди, є не сукні, а черевики. Вчора весь день провела на кемпусі PENN — в дентиста, в бібліотеці Ван Пелт (повертаючи німецькі книжки!) і на зустрічі з колегами — Марилею, Синтією, Пет — прийшла додому дуже втомлена, а особливо фактом, що навіть у моїх спортових кремкових черевиках натерло мені до болю мої здеформовані пальці. [Добре, що Європу перебули мої ноги без більших комплікацій!]

Ще пару помічень з подорожі: Чекаємо в черзі з Уляною в Берліні, під Бундестагом. Перед нами якісь два студенти. Ми з Уляною розмовляємо по українськи. І от раптом один з них звертається англійською мовою: Are you Ukrainian? Слово по слові, виявляється, він — також українець з Америки. Звідки, питаю. З Філядельфії. Ов, а де ви у Філядельфії мешкаєте? В Дженкінтавні. Чи знаєте, що там є Український Центр? Так, я там навіть

ходив до школи. Як Ваше прізвище, питаю. Пазуняк! — Ну, подумаєш, внук Коропецьких, син Богдана і Софійки! Шкода, що наші хлопці, Максим, Іванко і Стефанко, не витримали довше в черзі і пішли собі, мандрувати по місту. Адже вони дітьми з малими Пазуняками колись догори дном перевертали хату Коропецьких, коли ми були в них на гостині!

Прага. Градчани. Оглядаємо замок. Частини його ремонтуються. Раптом чую українську мову: робітники розмовляють зі собою. Наші. З Галичини, очевидно (бо такі говорять рідною мовою!) Почали ми з ними розмову: дуже зраділи, зустрівши українців з Америки і Канади!

Філядельфія готується до зустрічі з президентом Ющенком. Приїде він 17 вересня отримувати медалью свободи від міста Філядельфії. (Це дають рік рідно в день 4 липня, але Ющенко тоді не міг приїхати. Це престижна нагорода — серед попередніх лауреатів — Валенса, Гавель, Мандела). Купила я квиток на бенкет за 250 дол. День цей не легко запланувати, бо автобуси їдуть з-під Центру о год. 11:30 до Індепенденс Гол, потім — після церемонії — до катедри на Френкліні, потім назад до центру міста на бенкет, а після бенкету — назад до Центру в Дженкінтавні. Занадто і непотрібно перевантажена програма: не розумію, навіщо тягнути Ющенка до католицької катедри — це може навіть викликати негодування православних — та й навіщо так перемучувати чоловіка, замість дати йому пару годин передишки в готелі?

Середа, 31 серпня 2005. 4:00 пополудні.

Поринула я наново у рутину свого самотнього життя, але ще не зовсім. Забрало мені тиждень часу, щоб відіспати свій jet-lag, а й й досі відчуваю незвичну для мене втому. Літо, висока вологість? Можу тільки малими дозами присвячувати час своїм обов'язкам. Була пару разів на роботі в Українській Бібліотеці в Центрі, один день була на PENN та й у дентиста, потрохи готую свій звіт на сходини НТШ-А 10 вересня — звіт, що його мушу послати поштою, бо в час сходин буду на Союзівці — але досі ще не наздігнала всіх залеглостей, крім рахунків, що вимагають негайної уваги. Кожного дня пополудні відчуваю потребу сіести, а для відпруження, щоб ошаджувати свої почервонілі очі, принесла собі з публічної бібліотеки аудіо-записи книжок (прослухала такий собі тріллер Маргарети Труман “Murder in the CIA” (хотіла переконатися, яка письменниця виросла із дочки президента), та куди цікавіше для мене історичне дослідження Barbar-и Tuchman “The Zimmermann Telegram”(що з нього я довідалася про гео-політичні інтриги пруського цісаря, які допомогли переконати президента Вільсона у потребі включитися у першу світову війну), а тепер слухаю досить цікаву, екзотичну своїми реаліями, літературознавчо-політичну книжку іранської письменниці Azar Nafisi “Reading Lolita in Tehran”). Замовила собі шляхом між-бібліотечного абонаменту книжку, яку бачила у Відні (але не купила, бо не хотіла возитися з таким товстим томом): *The lonely empress; Elisabeth of Austria*. На PENN цієї книжки нема, а моя публічна бібліотека має якісь труднощі, щоб цю книжку мені роздобути.

Але в суботу 27 серпня я мала виняткову нагоду бути гостем на весіллі Миколи

Рудницького з Христиною Німчук. Їздила автом з Кіпами і Вірою. Вінчання відбувалося в катедрі на Френкліні, а гостина була в готелі Гілтон у Cherry Hill, N.J. Весілля було надзвичайно елегантне і багатолюдне, пам'яткою цього родинного свята є прекрасний arrangement білих квітів, який стоїть у мене у вітальні (це була прикраса нашого стола, а після гостини казали гостям квіти забрати додому, що я із великою приємністю зробила!) та й пляшка вина, з пам'ятною наліпкою про весілля, що її давали в дарунку кожному гостеві. Сиділа я при столі з Галею Головчак і Вірою Пак, а вдягнула на цю оказію, стару синю сукню, що її вперше купила в 1980 році на весілля Марка з Ією. Сукня, на диво, не була на мене за тісна, і я сама здивувалася, побачивши себе такою елегантною у дзеркалі. [Інша справа — ноги. Але мала нагоду і в церкві, і в час весілля, скинути чорний сандал із болючої правої ноги — отже витримала. Не могла тільки танцювати — хоч Заліпський галянтно прийшов навіть запросити мене до танцю!]

В час вакацій ми з Максимом, Уляною і Марком обговорювали можливості різдвяної зустрічі не в Торонто, а десь на півдні. Одною із можливостей, що про них ми говорили, було місто New Orleans. І ось тепер я думаю про це місто у зв'язку з великою трагедією, яка його навістила. Гураган Катрін спричинив величезну руїну: Новий Орлеан майже повністю залитий водою, понад мільон людей встигли з міста евакуювати, а тепер рятують гелікоптерами тих, хто ще залишився. В Люїзіяні і Міссіссіпі великі втрати в людях — ще навіть не знають скільки загинуло. Мільйони людей залишилися без електрики, без даху над головою, інженери пробують з великим трудом направляти греблі, деякі нафтові інсталяції на океані поплили з водою — всенациональна трагедія великих масштабів.

Labor Day, понеділок 5 вересня 2005. Пополудні.

Вчора, в неділю, я була запрошена на барбекю-пікнік до Рудницьких. Ірена Рудницька перестаралася — я сподівалася на скромний пікнік на городі, а вона підготувала досить вибагливий буфет з кількома м'ясами і різними десертами. Були там Віра Лащик, обоє Заліпські, Альберт і Оксана Кіпи, дочка Рудницьких Лариса з чоловіком і дітьми, Кульчицькі з сином, невісткою і внуками, Лужницький, Наталка Пазуняк, Віра Пак, Галя Головчак, пані Катя — приятелька Рудницьких, але для мене найбільшою і найприємнішою новиною було, що там були також обоє Ірванці — Олександр з дружиною Оксаною. Виявляється, Рудницькому вдалося при допомозі його приятеля Блументаля, спровадити до Ля Сальського університету Ірванця на стипендію Фулбрайта. Будуть вони у Філядельфії до травня — маю надію, що їхня присутність у Філядельфії підніме рівень нашого культурного міліе, що Рудницький зорганізує йому кілька публічних виступів. Я буду рада вітати їх у себе — але вони тількищо приїхали, це їхня перша подорож до США — треба їм трохи відпочити, відіспати jet-lag, привикнути до Америки. Покищо мешкають вони на УКУ. Сашко зробив добре враження навіть на гостей, які нічого не знають про нього як про письменника. Дружина його — у відповідь на моє питання — розповіла про своє чи то гоббі, чи професійне зайняття: виріб мистецьких ляльок.

Зробився мені нижче грудей, вище живота якийсь твердий боляк. Трохи мене це турбує. Прикладаю гарячі компреси вже пару днів. (Помітила я його 2 вересня). Потішаю себе, що

це подібне до цієї маленької цисти, яка мабуть із двадцять років тому зробилася була мені на правій груді. Тоді, з уваги на грудь, я не на жарт перелякалася — кілька тижнів за порадою лікарки Лічфілд прикладала компреси, але закінчилося все операцією. Досі думаю, що ця операція була зовсім непотрібна, але хто його зна, чи справа не повториться? І щоб не мала поважніших наслідків? Нікому ще про це не говорила, але маю намір за день-два подзвонити до Форсії, і може поїхати до клініки, щоб хтось — лікар чи медсестра — подивилися на це і щось мені порадили.

Від четверга на Союзівці має бути Зальцбурзький з'їзд. Я собі зарезерувала кімнату, послала 50 дол. завдатку. Але тепер вагаюся, чи мені їхати. Трохи лякає мене дорога — давно не їздила сама на такі віддалі. А ще тепер є заклики по радіо, щоб обмежувати поїздки: бензин не тільки значно подорожчав (бачила вже навіть ціну 3.69 за галон!), але і часом треба чекати в черзі, щоб його купити. Але найбільше стримує мене факт, що в суботу 10 в Нью Йорку є засідання управи НТШ-А — отже я фактично маю вибір: чи їхати мені на Союзівку, чи до Нью Йорку? На з'їзді не буде Сахаруків, бо вони їдуть саме тепер в Україну, може приїдуть Томці (але їх я часто бачу в Торонто), а таких, які мені були найближчі і найцікавіші, як напр. Ляля або Ліда або Христя, або вже нема серед живих, або вони десь доживають віку і не їздять на з'їзди. Чи варто мені їхати на Союзівку на те, щоб зустріти там Кардинала Гузара, чи моїх колег з Філядельфії? Мабуть цікавіше мені поїхати на збори НТШ-А і зустріти людей, з якими мене лучить спільна громадська праця (хоч я свій звіт, на всякий випадок, уже послала поштою).

Дзвонила Віра. Домовились піти сьогодні в кіно на документальний фільм “March of the Penguins”.

Четвер, 8 вересня 2005. 8:20 PM. Союзівка.

В середу я ще не була певна, чи поїду, але увечері рішилася — і ось я тут. Виїхала по 11-ій, приїхала на Союзівку після 4-ої. Найважніший аспект мого приїзду сюди — саме ця поїздка. Мені справді потрібно знайти відвагу, щоб частіше виїздити на подорожі поза місто. Рідко їжджу, а мені потрібний регулярний тренінг. Їхала я повільно, один тільки раз було 60+ миль на годину на дорозі 202 — решта між 45–50, але доїхала без пригод і комплікацій.

Хотіла потелефонувати Максимові, щоб знав, що я безпечно доїхала. Але це не так просто. В мене нема мобільного телефону, а тут є тільки один публічний телефон. Пробувала один раз: машина з'їла моїх монет на \$1.25, але мене не получила. Коли я о 6-ій подзвонила “collect”, відповідь була, що в Торонто в цей час не приймають телефонів. Потім пробувала ще тричі — лінія була зайнята. Отже я вже в кімнаті, скупалася і вже в ліжку. В кімнаті є телевізія і холодильник, але я воліла б якби був телефон.

Вечеряла в товаристві Івана і Наталки Головінських і Дячуків. Вже тут є обоє Палієнки, Белендюки, Семені і ще кілька осіб.

Заки виїхала з дому, чула на National Public Radio, що Ющенко звільнив увесь уряд. Пару днів тому зрезигнував Зінченко, обвинувачуючи в корупції Порошенка, Третякова, Мартиненка. Я собі перед виїздом надрукувала найновіший Ukraine-Report. Там є тільки, що новим шефом адміністрації буде Рибачук. Але більше нічого не знаю.

П'ятниця 9 вересня. Пополудні. Союзівка.

Хтось привіз сьогоднішній New York Times. Є дві статті про Україну — редакційна про потьмарення надій Помаранчевої революції, і друга — на цілу майже сторінку — про Юлію Тимошенко. А на сходинах зальцбуржан колега Богдан Федорук, який проводив сходинами, повідомив, що саме відбулася в Києві пресова конференція Юлії Тимошенко, що вона критично висловилася про Ющенка і офіційно перейшла в опозицію.

На зальцбурзьку зустріч уже з'їхалося чимало людей. Серед них Ара Каменецька з Каліфорнії, як завжди красива й елегантна. Мені проте покищо найцікавіше було розмовляти з обоїма Курилками — Богданом-Пулюсом і Даркою, його жінкою. Обое прочитані люди, які цікавляться історією і політикою.

Субота, 10 вересня. 5 PM. Союзівка.

Вчора до пізна розважали себе жартами та споминами, але тимразом Владика Гузар, який вже є присутнім, участі в програмі не брав і не розповідав анекдотів. Він прибув до США ще заки Ющенко розпустив уряд, але його думка про цю подію не така песимістична, як декого з нас. Мовляв, треба було розрізати рану, щоб випустити ропу — це його метафора. З'їзд уже є досить численний — сьогодні прибули додатково Киньо і Валя Гурська. Я думала, що може цей з'їзд буде останнім, та де! Зголосився навіть Микола Голінатий очолити наступний комітет, щоб знову zorganizувати з'їзд за два роки.

Ірена Куровицька викликала мене сьогодні на розмову про “Наше життя”. Я висловила низку критичних думок, але не думаю, що при теперішній редакторці — Ірені Чабан — будьщо вдасться змінити. Жалію, що дала колись згоду на свою участь в редакційній колегії. Насправді жодної колегії нема, редактор ні з ким не консультується. Шкода. Журнал міг би бути багато ліпший і має покищо ще відносно велику базу читачів (але майже всі нарікають!). Каже голова СУА, що говорила з двома потенційними кандидатками на пост редактора, але вони вимагають більшої платні та й медичного забезпечення, на яке, мовляв, СУА не може собі тепер дозволити.

Стойко мав доповідь сьогодні про історію нашої гімназії — трохи шаблоново. Я в дискусії піднесла думку, що варто було б дослідникам трохи уваги присвятити міжнародним організаціям — UNRRA, IRO, які творили базу для нашого життя в таборах DP.

Аня Максимович привезла мені книжку *The Lonely Empress* / автор Joan Haslip. Вона здобула її для мене на ILL з Пітсбургу. Хоч я привезла собі з дому іншу лектуру: “Elizabeth Costello” нобелівського лауреата J.M. Coetzee — то перервала її в половині і взялася вчора

за “нашу пані цісареву”.

Залишила я в коміс у крамниці по 4 примірники “Вибраного” і “Крейзі”. Позичила один примірник “Ukrainian Literature” Дарці Курилко — думала, що може купить. Ні. Повернула мені цей том.

Середа, 14 вересня 2005. Пополудні.

Сьогоднішня дата замітна тим, що я саме підписала контракт з підприємцем, який зобов’язався зрізати обидва мої дерева за \$2,600. Ціну я виторгувала — бо почав був від \$4,000, але я мала вже один кошторис на \$3,300 отже знала більш менш, що мені це дорого обійдеться. Я чекала ще на кошториси від інших, але один із рекомендованих Ромком Проциком спеціалістів сказав мені, що він такої роботи зробити не міг би взагалі, з уваги на те, що крізь мої дерева проходять електричні та телефонні каблі, а інші два, не зважаючи на мої телефони, не з’явилися і кошторисів не дали. Справу перерішив факт, що в сусіда Мартіна саме зрізували дерево і я пішла на розмову з робітниками. У висліді приїхав власник, подивився на мої дерева, дав мені чимало нової інформації (одне з моїх дерев не mulberry tree, а linden, в обох деревах загіздилися терміти і взагалі, сказав мені, що це “an accident waiting to happen”). Я мала нагоду спостерігати робітників, як вони працювали в сусіда, отже бачу, що роблять фахову роботу — це допомогло викликати в мене довір’я. Власник називається Ken Brokenborough, а його фірма — Pro-Cut Lawn & Tree Service. Це чоловік 52 років, симпатичний і дуже балакучий. Коли підписували контракт багато чого я про нього довідалася. Він був двадцять років поліцистом, але батько мав невеличкий бізнес — landscaping — послав його і братів до школи (він має бакалавра із Темпел і після його прізвища стоїть титул: “Horticulturalist”), отже він паралельно також взявся до бізнесу, і його підприємство свого часу так розрослося, що він мав 120 грузовиків і багато робітників. Але згодом вирішив, що не хоче всього життя посвячувати для бізнесу, скоротив його, більше займається родиною — має троє власних дітей і двоє адоптованих — дуже активний у своїй церкві, виховує якихось підлітків, співає солістом і в хорі — обіцяв навіть принести мені компактний диск із своїм співом. Він один із десяти дітей у родині, своїм братам створив варстат праці у своїй фірмі. Успішний чорний чоловік — але походить він і вся родина із півдня, із Вірджинії. Дуже йому сподобалася моя хата, зокрема вбудована в стіну шафа з дзеркалом у їдальні. Якби я продавала хату, просив дати йому знати. Маю надію, що зроблять добру роботу і не матимуть непередбачених клопотів чи випадків (робота ця небезпечна і нелегка!) Я рада, що зробила це господарське рішення. Жаль мені моїх старих дерев, але нема ради — прийде осінь і зима, з бурями і вітрами — небезпечно залишати status quo.

Із Союзівки повернулася я в неділю. Виїхала 10:30 вранці — не ішла вже до церкви і не чекала на належний і заплачений обід. Добре зробила. На 209-ці вранці був менший рух і я не мусіла хвилюватися тим, що за мною тягнеться хвіст інших авт. Зупинялася тільки до лазнички і по бензин (платила дорого — по \$3.31 за галон, хоч бачила станції, де було дешевше, але зупинилася там, де мені було вигідніше). Прибула додому після 5-ти годин їзди. Найбільший успіх моєї ескапади на Союзівку, це факт, що я примусила себе зробити

318 миль автoм!

Неділя, 18 вересня 2005. Полудне.

Вчорашній день, субота 17 вересня — історичний. Місто Філадельфія вітало і відзначувало Медалею Свободи президента України, Віктора Ющенка.

Ющенко, не зважаючи на кризу уряду, таки приїхав до США. Перших пару днів брав участь у ювілейному зібранні лідерів світу, що відзначували 60 років існування Організації Об'єднаних Націй. Ющенко промовляв в ООН (українською мовою) — цю його промову в суботу вранці передало і українське радіо нашого УОКЦентру — отже я мала нагоду його слухати. Нав'язував навіть до факту, що Україна була серед засновників ООН, дипломатично пояснивши це, що мовляв мільони загинули у переможній війні з нацизмом дали Україні повне право стояти серед засновників. Були в Нью Йорку також зустрічі з громадою, візита в Українському Музеї на виставці Архипенка, бенкет і ще щось, але про це я точніших відомостей покищо не маю.

У Філадельфії основна церемонія вручення медалі відбулася о 2-ій годині дня на площі перед National Constitutional Center в центрі міста. Участь у цій церемонії брали губернатор Пенсильванії Edward Rendell, мер міста Філадельфії John Street, провідні особи з Philadelphia Foundation, організації яка є спонсором цієї щорічної медалі, конгресмен Curt Weldon, що займається в конгресі США справами України. Проводив програмою відомий філадельфійський тележурналіст з 6-ого каналу Jim Gardner і всю одногодинну церемонію передавали по телевізії. Несподіванкою для мене було, що головою цьогорічного Philadelphia Liberty Medal International Selection Committee був не хто інший, а Martin Meyerson, колишній президент Пенсильванського університету, емеритований професор, якого я часом маю змогу бачити в бібліотечі Ван Пелт. Крім офіційних промов, з короткими вітаннями виступали католицький митрополит Стефан Сорока та боксер Віталіі Кличко. Ансамбль Волошки виступив коротко з вітаннями Ющенка хлібом і сіллю, співав бас Стефан Шкафаровський і зібраний мішаний хор під диригентурою Нестора Кизимишина.

Приїхала я на цю церемонію автобусом із УОКЦентру. Цих автобусів було щось із 12! Щоб запевнити собі місце на парковій площі УОКЦентру, я приїхала туди ще перед 10-ою годиною вранці, заладувавши у багажник парадний одяг призначений на вечірній бенкет, щоб — повернувшись автобусом, в лазничці Центру передягнутися, бо не знала чи буде час і змога поїхати додому. Первісний плян, щоб їхати автобусом на зустріч Ющенка з молоддю до катедри на Френклін багато з нас відкинуло, як нереальний, і Слава Білас постаралася про додатковий автобус, який повертався після церемонії до Дженкінтавну, а потім годину пізніше їхав на бенкет знову ж таки до міста, до National Constitution Center. Все це вдалося за пляном здійснити, але у висліді — хоч я і не була в катедрі і не бачила, як там все відбулося — день випав надзвичайно томлячий, зокрема через те, що була гаряча і волога температура, немов серед літа, і не всі ми передбачали, що пополуднева церемонія відбуватиметься не в охолодженому приміщенні, а на дворі. Всі люди, включно

з тими, що стояли і не мали сидячих місць, проходили контролю для безпеки, а на одному з будинків бачила я двох охоронців із зброєю. Після промови Ющенка перелетіла над площею ескадра п'яти військових літаків — ефектовний жест пошани, що його напевно нелегко було організаторам довершити, зваживши зокрема на те, що всі ці люди — цивілісти! Людей було дуже багато, площа була заповнена. Ющенка вітали з ентузіазмом — навіть я кричала з товпою Ю-щен-ко! Бо — не зважаючи на турботливі події в Україні, на зміну уряду, і на не надто великі успіхи дотеперішньої команди Ющенка на полі економіки і культури, на подальшу русифікацію України і багато розчарувань — то все таки Ющенко — це найбільша наша надія на майбутнє, може навіть — єдина наша надія. Але мені подобалося, що в своїй промові конгресмен Велдон згадав справу Гонгадзе — це для нашого героя Помаранчевої Революції потрібна пригадка про те, що ніхто не стоїть поза законом і поза критикою і що не дай Бог, щоб єдина дуже помітна реформа, яку вже принесла ця революція — свобода преси і право її критикувати політиків до президента включно — зазнала якогось нищівного удару з боку адміністрації.

Бенкет — що на нього вступ коштував \$250 — зібрав дуже численну елегантну публіку в гарних приміщеннях нового і оригінально запланованого будинку Конституційного Центру. Великий мішаний хор збагатив програму і співав значно краще в залі, ніж пополудні на церемонії. Був також виступ якоїсь белерини, прізвище якої не встигла занотувати в пам'яті — її виступ бачила тільки на екрані. (Тих екранів було кілька і вони дуже ефективно подавали картини з попередніх таких церемоній, де серед лауреатів були Jimmy Carter, Kofi Anan, Lech Walesa, Vaclav Havel, Nelson Mandela — і з Помаранчевої революції. Ющенко з дружиною були до самого кінця і бенкет завершився їхніми виступами. Ющенко, як звичайно, говорив за довго і не надто ефективно. Пані Катерина сказала тільки кілька речень подяки. Дивує мене сердечно, що президент України, маючи жінку з Америки, не навчиться сказати бодай кілька чемностевих слів англійською мовою, бодай якесь “Thank you” або “God bless America” — тоді, коли американські політики, кожен один, вставляє в свою промову принаймні “Слава Україні”.

Напереденні, в четвер 15 вересня, на National Public Radio була одногодинна програма присвячена Ющенкові і новим подіям в Україні. Місцева преса чимало уваги присвятила присвоєнню Ющенкові Медалі Свободи.

Я рада, що дожила до такої історичної події, коли моє місто — не українська громада тільки, а провідний американський естаблішмент — вшанувало так гарно президента демократичної України. Все таки, який це великий поступ від тих часів, коли ми ходили протестувати проти советських репресій, інформуючи про них американських політиків, а навіть і від тих часів, коли вшановували почесним докторатом в Ля Саль і бенкетом в готелі першого президента України — Леоніда Кравчука.

Понеділок, 19 вересня 2005. Пополудні.

Сьогодні — 13-а річниця Остапової смерті. Я дала оголошення до “Свободи” від імені видавництва “Мости”, щоб нагадати про його посмертні видання. Але досадно мені, що

досі ні в *Свободі*, ні в *Америці*, ні в *Народній волі* не було не то що рецензії, але навіть новинки про появу книжки “Крейзі”. Фактично, єдиний відгук (і то досить цікавий!) помістила російськомовна багатотиражна київська газета — що про нього я дізналася від Ростика Хом’яка.

Закінчила я читати *The Lonely Empress: A Biography of Elizabeth of Austria* (видання Weidenfeld and Nicolson, 1965 року). Давно не мала я такого наркотичного занурення в лектуру: читала, прокинувшись серед ночі, а також серед білого дня, що для мене є рідкістю, бо читаю для приємності звичайно тільки звечора в ліжку.

Переконалася я, що Joan Haslip, авторка численних інших біографій, вміє писати цікаво і критично. Біографія цісареві “Sisi” — це не якийсь панегірик, а критичне дослідження сперте на друкованих і архівних документах, яке змальовує багатовимірний портрет цієї контроверсійної і екстравагантної жінки на історичному тлі епохи. Мені надзвичайно жаль, що я не знала про існування цієї книжки в час, коли жила ще моя Мама. Вона багато читала різними мовами, я приносила їй десятки книжок, найчастіше споминів і біографій — вона була б вдячним і захопленим читачем цієї книги про “нашу паню цісареву, цісарського роду”, що “поїхала ся купати у швайцарську воду”. В 1968 році, коли ми з Остапом і дітьми їздили на прогулянку до Європи, ми були переїздом також у Mayerling-у. Тоді ще жила Бабця Лінка і ми послали їй звіттам карточку з привітанням, бо вона єдина в родині могла оцінити це місце романтичного самогубства престолонаслідника Рудольфа. Досі всі ці справи були мені відомі тільки з фольклору, з легенд, що жили у пам’яті старшої генерації. Тепер нарешті, після чергових відвідин Шенбруну, мене зацікавила біографія цісареві і цісарської родини і я врешті мала нагоду зрозуміти деякі справи пов’язані з австро-угорською монархією, громадянами якої були і наші предки.

Єлисавета, яку називали “Sisi”, походила з Баварії. Її мати, Ludovica, була сьомою дочкою першого короля Баварії Maximilian-a Joseph-a. Батько, що його авторка називає Duke Max [нажаль, авторка — британська письменниця — ніде не подає оригінальних німецьких титулів та імен — це треба було б перевірити в німецьких джерелах!] — був кузином своєї жінки і походили вони обоє з роду Wittelsbach-Birkenfeld-Gelnhausen і мали посілість у Pössenhofen, в Баварії. Батько був людиною ексцентричною, не мав обов’язків будьякого уряду, маючи рівночасно досить маєтку, щоб безтурботно жити, вважав себе поетом і артистом і гуртував довкола себе мистецьку богему. Був чоловіком особистого чару, діти його любили, хоч він не присвячував їм надто багато уваги. Дітей в Людовіки і Макса було восьмеро, але подружжя їх не було щасливе: Макса місяцями не було вдома, він їздив по Греції і Малій Азії, мав низку коханок. Людовіка всі амбіції концентрувала на своїх дітях: три сини мали забезпечені мілітарні кар’єри, але дівчатам треба було промощувати шлях до відповідних подруж. Дівчата виховувались і вчилися вдома, займалися спортом, зокрема Єлисавета, що про неї батько раз сказав, що вони обоє, якби не народились принцями, могли б бути акробатами в цирку. Одна із сестер Людовіки, Софія (“Archduchess Sophia”) була жінкою австрійського престолонаслідника (Francis Charles) і матір’ю Франца Йосифа. Після смерті старого імператора, Меттерніх вплинув на те, що наслідником став епілептик-Фердинанд, а не чоловік Софії, але в 1848 році, після

резигнації Фердинанда, імператором став вісімнадцятирічний син Софії, Франц Йосиф I (Hapsburg) — уже підготований до своєї високої посади такими державними мужами як Metternich і Schwarzenberg і після мілітарного досвіду на італійському фронті. Року 1853 на запрошення сестри Софії Людовіка приїхала із своїми двома дочками до Бад Ішлю. Людовіка надіялась, що Франц Йосиф сподобає собі її найстаршу дочку Гелену, яка мала вже відповідну підготовку і в освіті і в етикеті, але на несподіванку всім Франц Йосиф сподобав собі п'ятнадцятилітню Sisi. Весілля відбулося у Відні весною 1854 року. Франц Йосиф був кузином своєї дружини і вінчання мусіло мати спеціальний дозвіл папи римського. Молода Єлисавета була жінкою виняткової вроди, але і свободолюбної та химерної вдачі. Роля цісареві не була їй легкою: вона з трудом переносила церемонії цісарського двору, обмеження свободи рухів, постійну присутність охоронців, дам двору, слуг. Політикою спершу не цікавилася взагалі, довгі роки була в конфлікті із своєю свекрухою, яка була жінкою бистрого інтелекту, що впливала на політичні рішення свого сина. Народила Єлисавета Франц Йосифові троє дітей, але діти виховувались фактично поза її впливом і тільки наймолодша дочка була в близькому відношенні до матері. Франц Йосиф все життя любив свою жінку, але початкова любов Єлисавети швидко погасла: подружжя часто жило нарізно, є здогади, що в Єлисаветі було кількох коханців, зокрема таке припущення стосується угорського політика Андрассі (Julius Andrassy), що під його впливом Єлисавета перейнялася справою Угорщини, вивчила угорську мову, довела до зміни цісарської політики і до проголошення подвійної австро-угорської монархії. Авторка висуває здогад, що молодий Франц Йосиф заразив Єлисавету якоюсь венеричною хворобою і що мав почуття вини перед нею і може тому постійно потурав численним її забаганкам. Єлисавета мала кілька резиденцій — не тільки в Австрії і в Угорщині, але і в Італії та Греції, їздила на довготривалі подорожі, зокрема на полювання до Англії і Франції, на лікування до Італії і Швейцарії. Дуже дбала про свою фігуру, роками морила себе дієтою, рідко коли обідала з родиною чи в товаристві, ходила на довгі проходи в ранні години за всякої погоди (а що її мусіли супроводити дами двору, то вони не витримували фізичного темпа і напруження і часто на це нарікали), займалася постійно гімнастикою і вимогливим та небезпечним кінським спортом. Єлисавета була інтелігентною жінкою, знала кілька мов, цікавилася поезією, зокрема Гайне, сама писала вірші — хоч — на може надто критичну думку Гесліп — особливим талантом не відзначалася. Терпіла від постійної меланхолії, почувала себе нещасливою. Авторка робить здогад, що рід Вітельсбахів, де кузини одружувались зі собою, ніс у собі зародки спадкового божевілля: король Людвік Баварський (той самий що збудував замок Neuschwanstein, був приятелем і поклонником композитора Вагнера і близьким другом Єлисавети) був ментально хворим, його примусили зректися престолу, ув'язнили і він загинув в загадкових обставинах, утопившись в Starnberger See; його брат Отто збожеволів був уже раніше, а всі вони — Вітельсбахи, Гапсбурги, Гогенцолерни, рід Гессе-Дармштадт були споріднені зі собою подружжями. Син Єлисавети, престолонаслідник Рудольф одідичив, мабуть, також щось із цього спадку. Його трагічна загибель з коханкою в Маерлінгу зовсім не така романтична, як у фольклорі австро-угорських галицьких русинів. Рудольф замолоду дуже був гулящий, набув якусь венеричну хворобу, лікували його морфіною, він під кінець життя був уже наркоманом. Був інтелігентною людиною і лібералом, який не надавався на свою роллю престолонаслідника, під псевдонімом писав до газет, займався політичною

журналістикою, дехто навіть уважав, що його поведінка близька до державної зради. Був уже жонатий із Стефанією, принцесою Бельгії і мав малу донечку. Але мав зв'язки з різними коханками, а будучи ментально незбалансованим, активно шукав когось, хто погодиться разом із ним відібрати собі життя. На цю роль погодилася молоденька Марія Вецера (Vetsera), дочка Баронеси Вецери, яка у свій час також була коханкою Рудольфа. Медична експертиза встановила, що Рудольф застрелив Марію Вецеру кілька годин перед тим заки здобувся на відвагу застрелити і самого себе. Авторка пише без особливого сентименту про Франца Йосифа, називаючи його “найбільш перепрацьованим бюрократом імперії”, але я маю враження, що саме йому належав би титул “The lonely Emperor”, бо поведінка примхливої Єлисавети залишала його самотнього і відданого політиці своєї держави. Чула я вже раніше прізвище Катерини Шрат (Katherina Schrott) і вперше побачивши книжку “The Lonely Empress” інстинктивно подумала, що чортів син цісар зраджував свою жінку з цією акторкою і може тому вона була така “lonely”. Ні. З Катериною Шрат зв'язок цісаря був фактично навіть спонсорований самою Єлисаветою — вже десь під кінець їхнього понад 40-літнього подружжя — і можливо навіть, що був просто платонічним, приятельським. Бачу із залученої бібліографії, що є якісь листи Франца Йосифа до Катерини Шрат — може там можна було б знайти ближчі пояснення.

Книжка дуже цікава, але вона навела мене на цілу низку споріднених думок. Великої прихильності до Єлисавети вона в мене не викликала: я навіть подумала собі, що напад на неї в Швейцарії італійського народженого в Парижі анархіста (Luigi Luccheni) забезпечив їй місце у народному фольклорі і сентиментальну пам'ять в громадян імперії і це може і було для неї щасливим завершенням не надто щасливого (з її точки погляду) життя. Викликала любов і захоплення своєю красою і чаром, але навряд чи заслуговувала на любов своїх громадян. Екстравагантність її життя — зокрема у контрасті до спартанського життя самого імператора — коштувала монархії великі гроші — а це були гроші, що могли бути бути призначені на поліпшення побуту хоч би й наших русинів в Галичині. З другого боку вперше прийшла мені в голову співчутлива думка про незavidну роль коронованих осіб, що мусять посвячувати все своє приватне і особисте, на безконечні ритуали, виступи перед товпами народу, регламентоване вузькою етикеткою і безконечними інтригами життя на цісарському дворі.

Вівторок, 27 вересня 2005. Пополудні.

Вчора були в мене на обіді Олександр Ірванець з дружиною Оксаною та Роман Процик. Процика я запросила до товариства Ірванцям, бо думаю, що Процикові варто було познайомитись із Сашком, а Сашкові напевно корисно буде нав'язати контакт із Проциком. Хоч я уже зустрічала Ірванців у Рудницьких, я була заскочена фактом, які вони обоє високі ростом! Розмови велися довкола політики і літератури, а що я мусіла виконувати роль господині, то не було мені змоги довідатись ближчі цікаві мені подробиці про моїх гостей — маю надію, що буде для цього нагода при наступних зустрічах. Ірванці недавно були в Нью Йорку — Сашко мав в НТШ-А свій перший у США літературний вечір, казав, що людей було біля 30-ти і що Діма дуже критично zareагувала на його вірш “Любіть Оклагому”, цитуючи з пам'яті повний текст оригінального Сосюри.

Є вже заплановані два виступи Ірванця в УКУ — один із читанням власних творів, один із доповіддю про сучасну літературу України. Я обдарувала Ірванця цілою торбою книжок (ОТ: Крейзі, Шекспірові сонети, Літ. Львів, Відоме й позавідоме; МТ: Ключі до царства, Тихі розмови, Вибране, Автобібліографія; Максим: про Підмогильного, Лановик про Остапа, а ще й додала 12. збірник “Слова” і відбиток статті “Подорож поза відоме”). Є люди, яким варто дарувати книжки — Сашко один із них. Він мені приніс свою збірку поезій “Любіть!” Я рідко тепер читаю вірші, але Ірванцеву збірку вчора ввечері прочитала цілу. Найбільше сподобалися мені рядки “наче в клеписдрі у кожному з нас пере/ сипається час” (з циклу “Midlife crisis”), “Я солдат будівельного батальйону. Я ніхто”. Одним із кращих віршів у книжці видався мені вірш “Переночуй мене, вишневий саде”, а із Сашкових злободенних сатиричних віршів подобався мені “Відкритий лист до прем’єр міністра Канади”. В цілості, однак, я подумала собі, що драма Ірванця надрукована в перекладі в *Ukrainian Literature* має більше значення, ніж його поезія. Колись Бу-Ба-Бу зробили добру роботу, викпиваючи советський соцреалізм і сентиментальний патос, але тепер цим хлопцям, як каже в одному вірші сам Ірванець — “Сорокаріччя дихає в обличчя” і треба братися за щось вагомніше і більш серйозне.

Четвер, 6 жовтня 2005. 5 год. пополудні.

У вівторок я була з Раном і Марилею в театрі і на добрій вечері в ресторані Penne на Пенсильванському кемпусі. П’єса в театрі Wilma називалася “I am my own wife”. Автором її є Doug Wright, який за цю річ отримав був нагороду Пуліцера та інші відзначення. В головних ролях виступали Kevin Bergen і Floyd King (хоч у деяких інших постановках це п’єса для одного актора!) режисером була Blanka Zizka. П’єса, дія якої у Берліні (мене цими днями переслідує Берлін — недавно бачила на касеті позичений від Кіпи німецький фільм “Прощай, Леніне”, а тепер ця пєса!) розглядає проблему переслідування нацистами гомосексуалістів. Але в ній чимало інших універсального засягу нюансів, які провокують та інтригують глядача. В центрі уваги постать жінки, яка називає себе Charlotte von Mahlsdorf, займається збиранням і реставрацією античних меблів, створює музей старожитностей з часів пруської імперії (Gründezeit Museum). Насправді це не жінка, а мужчина, трансвестит, на ім’я Lothar Barfelde. Згідно з програмкою, Лотар/Шарлотта — особа реальна, історична (1928–2002), яка за свої заслуги удостоїлась в 1992 році нагороди “Bundesverdienstkreuz” і є автором автобіографії, яка появилася у США в перекладі під назвою “I am my own woman” в 1995 році. Doug Wright був особисто знайомий із Шарлотою і записував роблені з нею інтерв’ю. Постановка Бланки Зізки виглядає як серія інтерв’ю автора із Шарлотою, де в розмовах про її життя заторкуються проблеми співпраці із Stasi, донощицтво як засіб для самозбереження ітп. Режисер у короткій нотатці про п’єсу ставить такі питання: “Doug is reliant on Charlotte’s stories, and they are mesmerizing. But are they true? Or has Charlotte partially created a myth about herself? Can a fight for survival make a person immoral? Is it possible to live a completely heroic life in a society such as East Germany’s?” [Тема актуальна і для пост-комуністичної України!] Каже автор: “Charlotte adopted many guises in order to survive”...”the play has a very central tenet: that one person can embody a host of contradictions”.

Моя візита на PENN дала мені змогу, нарешті, подивитися на серію фотографій з наших вакацій в Європі. Максим з'єднав їхні фотографії з моїми і зробив компактний диск для компютера. Але мій компютер цими днями виявляє якусь старечу слабкість і я мала трудність заладувати цей диск вдома. Фотографії з дотепним коментарем упорядковані хронологічно від Берліна до Мондзе і дозволяють наново пережити приємний спогад.

Повернувшись пізно ввечері додому, застала я на автовідповідачі записку від Рудницького. Мовляв, він за кілька годин відлітає до Європи, цікавий чи є якісь можливості для гранту на переклад Барки, а крім того просить мене заступити його 18-жовтня, представляючи Ірванця на його літературному вечорі в УКУ. Ну на перше питання я могла була йому дати ще не зовсім остаточну, але потішаючу відповідь: грант для Барки я саме послала під голосування членам Видавничої Комісії — напевно буде ухвалений грант, не знати ще тільки в якій висоті. Щодо Ірванця, то я справді не можу відмовитись. Рудницькому відповісти не могла, бо він поїхав в Україну (цікаво в якій справі?), але на другий день прийшов до мене з візитою Сашко Ірванець, приніс мені свої книжки, щоб я могла собі підготувати вступне слово про нього, та й провів зі мною пару годин на цікавій (і несподіваній для нього, як сказав) розмові про театр. Я дала йому цілу збірку театральних рекліам філіадельфійських театрів, що їх завжди затримую для своїх іноземних гостей. Він розповів мені про те, що брав участь як член журі в міжнародному театральному фестивалі у Візбадені. Я ще не мала змоги переглянути його книжки, але найбільше зацікавлення викликають в мене його драми.

Піддалась я знову спокусі і купила в Teaching Company чергову серію лекцій. Тим разом це — “European history and European lives: 1715–1914”. Викладає Jonathan Steinberg, професор нашого ж таки University of Pennsylvania. Дуже цікаво! Вчора я так захопилася цими лекціями, що ходила на двомилевий прохід не один раз, а двічі, щоб послухати і наступний диск!

А сьогодні, коли я працювала на городі, телефонувала до мене редакторка *Свободи*, Ірена Ярошевич. Я недавно послала до *Свободи* листа, включивши російськомовну рецензію з “Газети по київськи”, що мені недавно прислав Ростик Хом’як, і висловлюючи своє незадоволення фактом, що досі в *Свободі* не появилася не то що рецензія, але навіть жодна згадка про “Крейзі”, хоч я рецензійний примірник вислала ще в травні! На автовідповідачі записана репліка Ярошевич: просить вибачення: книжку, мовляв, хтось “позичив” після того, як вона надійшла була до редакції. Досі жодної згадки не було також ні в *Америці*, ні в *Народній волі*. Невже і там хтось собі книжку “позичив”?

Неділя, 9 жовтня 2005. Пополудні.

Вчора весь день падав великий дощ. Я турбувалася своїм каналом і заглядала до пивниці — але все сухо, видно робота Лукашевичів — цементування біля бічної стіни — не пішла намарне. Але сьогодні, в час, коли я снідала, потелефонувала сусідка з 10-ої вулиці. Каже, що моє дерево впало на електричні дроти і в них нема електрики! І справді! Подивилася я на город: цілий правий тулуб моєї старої шовковиці навалився на електричні дроти! А це

старе, велике дерево! Видно, не витримало додаткової ваги від води, та й земля, наповнена водою, не могла його втримати. І подумати тільки: я ж тількищо підписала контракт із фірмою, щоб ці дерева зрізати. Якби робітники прийшли були раніше, цього випадку не було б. Але на них доводиться чекати, вони мають досить роботи і я в них на черзі вже від половини вересня. В цей час робітники електричної компанії працюють, щоб зрізати дерево, що повалилося, і направити шкоду. Отже тепер вже і в мене нема електрики. Ці дерева — на диво — здалеку виглядають зовсім здорові, вони не сохли, а навпаки — повні виповненого зеленим листям галуззя. Але стовбур всередині чи то спорохнявів, чи підгнив, чи то посічений термітами. Сьогоднішній випадок, немов *memento* для мене, що не треба і не можна вже цих дерев рятувати.

Марко і Максим, бачу, змовляються, щоб приїхати до мене на мій 75-ий день народження. Пам'ятають! Уже заповіли, що цей їх приїзд має припасти на вікенд 18–19–20 листопада. Ну, я їм завжди рада, а їхня пам'ять про мій “ювілей” мене зворушує.

Підготовляючись до Ірванцевого вечора, почала я читати його книжки. Досі прочитала ще одну збірку поезій *Преамбули і тексти*, збірку оповідань *Очамимря* та *П'ять п'ес*. Тепер читаю нібито-роман *Рівне/Ровно*, що його я вже частинами читала в *Кур'єрі Кривбасу*. Мушу щиро сказати, що я ... розчарована. *Преамбули й тексти*, всупереч своїй претенсійній назві, є збіркою злободенних віршиків на актуальні політичні теми, які не тільки не мають жодного відношення до поезії, але взагалі не вартують навіть газетного, не то що книжкового видання. Оповідання трохи ліпші, але перше з них, що претендує на повість і що його видавець називає перелицьованою версією легенди про Кожум'яку — це макабрична “наукова фантастика”, що може хіба послужити як сценарій для голівудського фільму жахів. Взагалі бачу в Ірванця схильність до макабру, бруталности, насилля. Найліпшою видалась мені збірка п'ес, а серед цих п'ес найкращою, без сумніву, є “Маленька п'еса про зраду для однієї актриси”. Признаюсь, однак, що англійський переклад в *Ukrainian Literature* зробив на мене ліпше враження, як український оригінал.

Вітторок, 11 жовтня 2005. Увечері.

Господарські справи займають чимало мого часу й уваги. Кілька телефонів у справі дерев — два до страхувальної компанії Travelers. Сьогодні вони повідомили, що мені від них нічого не належить, а сусіди — якщо матимуть якісь претенсії за шкоду, мусять звертатися до своїх власних страхувальних компаній. Багато уваги в цих справах (може і за багато) приділяє мені мій сусід, Alan LeCoff. Він, намов рідний син, цікавиться, дораджує, а сьогодні то й сам від себе зателефонував до фірми, що має зрізувати мені дерево, щоб приспішили роботу.

Ірена Рудницька порекомендувала мені робітницю до прибирання хати — отже я матиму нову поміч. Називається вона Тетяна Криницька, жінка десь понад сорока років, в Америці вже п'ять років. Розлучена, має дорослих уже доньку і сина, що з ними разом приїхала до Америки. Походить із Хмельниччини, мала сирітське дитинство, вчилася в Києві в будівельному інституті і працювала на будівництві. Домовились ми, що вона

почне приходити раз у місяць, починаючи від наступного тижня.

Сьогодні я їздила на працю до української бібліотеки в Центрі. Заки виїхала з хати, подзвонив Ірванець і я запропонувала їм, що можу їх повезти до Центру, до бібліотеки, а згодом до супермаркету. Що і зробили. Оксана навіть записалася в члени бібліотеки і позичила собі якісь книжки. Подорозі я показала їм ще й Михайлівську церкву — може колись в неділю повезу їх туди на богослужбу і полуденок. Сашко дав мені ще додаткові якісь матеріали — ще одну п'єсу і якісь статті. Читатиму.

А сьогодні ввечері був у мене телефон із ... Києва! Дзвонив Анатоль Біленко. Сказав мені цікаву новину: десь він знайшов на інтернеті, що 2001 року вийшло “нове” видання книжки Шабліовського *Ukrainian Literature Through the Ages* і продається по \$60 і по \$30 за примірник. Є мовляв і “452” рецензії на це видання! Ну, це якесь хіба непорозуміння. Сама тепер не маю часу це перевірити, але перекажу Максимові. Він, очевидно, тим зацікавлений, бо він — перекладач цієї книжки.

Середа, 12 жовтня 2005. Вранці.

Вночі не спалося. Докінчувала читати Ірванця і вибилася зовсім зі сну. Замість хвилюватися, встала, засіла за комп'ютер і цілу ніч писала статтю. Вже готова. Матиму спокій. Може опісля і надрукую в “Свободі”. “Рівне/Ровно” зробило на мене ліпше враження, а новіші речі друковані в “Критиці”, такі як уривок з роману “Полювання на червоного Леніна” [у співавторстві з Едвіном Бендиком — хто це такий, може якийсь поляк? — мушу запитатися] або оповідання “Play the game” подобалися мені ще більше. А особливо добре враження зробило на мене інтерв'ю з Ірванцем в “Українській правді”. Боліє Україною і працює для неї. Дай Боже, щоб піднявся ще вище, щоб ріс і міцнішав, зокрема в драматургії. Багато таких не маємо, нажаль.

Лягла я до ліжка десь біля сьомої і думала наздігнати сон. Але раптом пробудив мене дзвінок у двері. Година тільки 8:30. Що таке? Прийшли мої робітники до дерев! Ну, видно вчорашній телефон Елена мав наслідки. Отже працюють, прочищуючи галуззя і тулуб дерева на сусідському городі. Це пріоритет. А тоді я хотіла б щоб почали, як не сьогодні, то завтра, зрізувати і решту дерева, яке ще стоїть. Треба запобігти, щоб і воно не повалилося. Нехай би навіть тільки розпочали цю роботу — щоб обрізали бодай одну якусь галузь, щоб полегшити вагу — вже буде безпечніше. Бо сама робота — ліквідація обох дерев згідно з моїм контрактом, я свідома цього, забере досить багато часу, поки буде скінчена.

Ще поки я взялася за Ірванця, я закінчила читати перший том “Щоденника” Євгена Чикаленка. Колись давно із захопленням читала його спогади, писала про них, наробила великого шуму цією статтею, бо ще й крім всього іншого тодішній редактор “Нових днів” передрукував цілу мою статтю (від прізвищем Гарматенка), що не було єдиною, але напевно одною із причин, чому він мусів відійти від редакції, яку перебрав був Горгота-Дальний, помістивши мого іронічного листа-протест під назвою “Гарматою по

Гарматенкові” (тому і прізвище це запам’яталося, інакше давно була б забула!). Але ось щоденники Чикаленка надрукували в Україні вперше. Я замовила була книжки і собі і Українській Бібліотеці, але прийшли тільки два томи для бібліотеки — моїх нема. Недавно закаталогізувала я ці книжки і ось перший том позичила вже і прочитала. Я знала, що це буде цікаво, знаючи Чикаленка із “Спогадів”. Безліч цікавих деталей, зокрема про редакційні перипетії, передплатників і кошти видавання “Ради”, про переслідування українців царським режимом, арешти, труси і обмеження цензури (what else is new?), про гонорари Винниченка, громадську фінансову підтримку Коцюбинського, темперамент і характер Грушевського, “т.зв. “юдофільство” “Ради” і т.зв. антисемітизм Олени Пчілки і її журналу “Рідний край” і багато чого іншого. Відсотую кілька таких родзинок:

Чикаленко давав на “Раду” 5 тисяч рублів власними грішми, а треба ще було додаткових 12 тисяч. Гроші частинно давав В. Смирненко, трохи давали передплатники. Але переплачувати “Раду” було небезпечно, бо за те переслідували і люди боялися. Передплатників було звичайно дві тисячі, часом після ударних кампаній це число зростало.

Нарікає Чикаленко, що мовляв українські жида, хоч і називають його своїм “батьком” і знають, що Рада — газета не юдофобська, таки не підтримують і не передплачують її. Кажє Ч.: “Певно їх ображає, що “Рада” їх називає по-українському “жидами”. Але коли б ми назвали їх з російська — “євреями”, то цим ми признали б, що Т. Шевченко та всі наші класики були юдофобами, бо вони їх називали “жидами”. Тому я запропонував нашій редакції компроміс: коли говориться про жидів з похвалою, то називати їх “жидами”, а коли з ганьбою, — то “євреями”; “жидів-націоналістів, яким ми симпатизуєм, називати “жидами”, а асиміляторів, яких гудимо — євреями”“ (т.1, с.46–47).

“Треба бути вже дуже зацікавленим українським духом, треба бути ідейною людиною, щоб тепер виписувати газету, будучи людиною залежною від начальства. Само собою, що такі ідейні люди між сільською інтелігенцією знаходяться і виписують українську газету, коли можна на своє ім’я, а то на ім’я якоїсь незалежної людини. Але газета не може держатись на самих передплатниках-героях... По містах обставини інші ... начальству у великому городі трудніше простежити, що людина читає, передплачує собі додому... Але міста наші так змосковлено, що дуже, дуже малий процент людности проявляє якийсь інтерес взагалі до українства...” (с. 47–48)

“Сьогодні нас оштрафовано на 30 руб. за звичайну передову Єфремова. Нічого в ній нема різкого; такі статті щодня пишуться по російських газетах і їм нічого, а нам-зась!” (с. 50, 1909, 20 лютого).

“Почалися Шевченківські дні... В Києві було вже скільки концертів і ще буде. Я беру білети на всі вечірки, але не ходжу ні на одну, бо всі вони уряджуються по нашому національному девізу: “Хоч погано, зате довго” (с. 54)

“несподівано приїхав до Києва славнозвісний Іван Франко і оселився в мене. Сумно

дивитись, як такий великий і глибокий розум помутівся. Про все він говорить, як здорова людина, а коли зайде мова про його паралізовані руки, то тут і виявляється його божевілья: він запевняє зовсім серйозно, що то Драгоманов покрутив йому руки... Прожив у нас Франко днів з десятків і наморочив нас усіх чимало, бо руками він не може нічого робити — його треба роздягати, одягати, вмивати й годувати. Дивно, як він сам зі Львова приїхав сюди. Тут він багато ходив сам по знайомих та на Поділ, де купував собі багато раритетних книжок. Гроші він держить у кишені піджака і, коли треба платити, то він каже продавцеві лізти до себе в кишеню і брати грошей скільки йому слід, а здачу класти назад...”

про драму Винниченка: “Герой п’еси — босяк ... щоб помститись умисно заражує себе сифілісом і потім заражує зрадницю-милу і розлучницю-панну... Цілком натурально, коли хворий на сифіліс ... заражує когось, але ніяк не можна уявити собі, що хтось навмисне сам себе заразив, аби заразити когось іншого. Це вже просто комізм ... [немов у відомому анекдоті]: “Гімназист звертається до знайомого лікаря з проханням прищепити йому сифіліс. Лікар, страшенно здивований, але і зацікавлений, розпитує нащо, для якої потреби? — Я хочу помститись учителю математики. — Але як саме? [Я заражу нашу покоївку. — Ну? А вона тата, а тато — маму, а мама — учителя”.] (с. 70)

[Продовжую в п’ятницю, 14 жовтня]:

“Вчора в клубі на вечорі в пам’ять Т. Г. Шевченка зібралася сила народу, кажуть, що було 150 душ. Поприїздили навіть з інших міст.” (с. 89, 27 лютого 1910, Київ)

“Вчора М.І. Павловський, наш редактор, сів у тюрму на 2 місяці по приговору суду за статті С.О. Єфремова про вище духовенство” (с. 91, 1910)

“Сьогодні нас оштрафували на 200 руб. за незначну статтю С. Єфремова про знищення автономії Фінляндії” (с.101, 1910)

“Справедливо Куліш висловився, що ми “народ без чести і пуття”. Ми збагатили і збагачуватимем сусідів, але самі, без сторонньої допомоги ніколи не станемо нацією... Хіба наші брати-галичани вибились би на світ Божий, якби їх після розділу Польщі не підтримав австрійський уряд, щоб ослабити польський елемент у Галичині?...” (с. 106)

“Вийшла по-російському в збірнику “Земля” велика повість В. Винниченка “Честность с собою”. В листі своєму до “Ради” він пише, що йому докоряють за те, що він не написав її по-українському. Але, каже він, вона була спочатку написана по-українському, та редакція ЛНВісника не схотіла друкувати її, бо передплатники і так докоряють редакції, що вона містить аморальні твори на сторінках свого журналу. Таким робом, він мусів надрукувати її по російському і, додав від себе, дістав за неї 2500 рублів, тоді як ЛНВісник заплатив би йому, може, четверту частину цієї платні” (с. 142, 26 січня 1911) [Відписую точно, хоч мені здається, що повинно бути ЛНВісник, не Вісник! Невже редактори щоденника виправляють йому мову?]

П'ятниця, год. 2:00 пополудні.

Хочу відмітити дві події. Сьогодні по телефону, за попереднім домовленням, провела зі мною понад-годинне інтерв'ю Teresa Stanton з North Carolina для проекту oral history, що його проводить Special Interest Section on Foreign and International Law of the American Association of Law Libraries (AALL). Вони збирають матеріали про історію професії foreign law librarianship у США з думкою, щоб не тільки зберегти для архіву події і практики минулого, але також, щоб на досвіді попереднього покоління навчитися, як можна вийти із кризи, яка тепер навістила цю нашу професію. Колись кандидатами на спеціалістів іноземного права в американських правничих бібліотеках були часто перекваліфіковані в Америці європейські правники, такі напр. як Vaclav Mostecky, Adolf Sprudz, Igor Kavass, Ivan Sipkov, Blanka Kudej. Всі вони знали чужі мови і мали основні підвалини цивільного права. Тепер у цю професію входять молоді американські юристи і серед них нелегко знайти людей, що вміли б собі давати раду з матеріалами не-англосаксонських традицій, та ще й чужими, незнайомими їм мовами. Мій випадок служить прикладом, як можна стати спеціалістом в цій ділянці, не будучи випускником американської правничої школи. Я підкреслила в розмові ролі Мориса Когена, додаткові курси в Берклі, Дрексель і PENN, досвід праці, який є найліпшим учителем і згодом — викладання предмету студентам, що є найкращою нагодою викладачеві усистематизувати і поширити власне знання. На запитання, які найважливіші прикмети, щоб стати успішним професіоналом у цій ділянці, я підкреслила, що потрібно мати an intellectual curiosity, an open mind and eagerness to learn.

Друге, що хочу віднотувати. У зв'язку з моїми господарськими клопотами з деревом, останніх кілька днів у мене були часті контакти із сусідом Аленом. В останній розмові він запросив мене до себе на гостину вчора увечері на Yom Kippur. Вранці я ходила на візиту до Форсії, мала полуденок із Марилею, а повернувшись пополудні зустріла біля хати Крис, як вона ішла із собакою на прохід. Вчора ми пару разів підчас дня мали клопіт з електрикою (деякі лінії і в моїй і в їхній хаті що якийсь час гасилися) і вона каже: от мій холодильник відлучився, а я увечері маю гостей!... і ні слова про те, що серед цих гостей маю бути і я. Це мене трохи застановило. Невже Ален не сказав жінці про те, що мене запросив? Було мені трохи ніяково. Подумала, що може він десь біля 7-ої зателефонує, але ні. Не дзвонить. А бачу, що під їхню хату заїхали авта — отже вже є гості. Не знала я — іти мені, чи ні. В мене часом бувають симптоми як у Джорджа Бернарда Шоу — він, кажуть, потрапив повернутися з-перед дверей чужої хати, такий був несміливий. Ну, я перемогла свою резерву і таки пішла. Трохи зніяковіла, побачивши, що це не типова американська cocktail party, а гостина за столом, і що там не видно порожнього для мене місця. Але ми обернули це в жарт, Алан посадив мене біля себе і виявив, що серед гостей був ще один сусід (David), а решта всі — родичі. Очевидно, всіх імен не запам'ятала: один із них Albert — сивавий, пристійний, якийсь більший бізнесмен, здається чи не шеф Алена, Barry — низький, симпатичний бородатий, трохи старший від Альберта, були три жінки — одна з них Аленова сестра, і ще один старший чоловік, здається батько Альберта. Гостина була традиційна, без м'яса і на зимно: різні роди дуже смачної риби, омлет з грибами, фрукти, соки, солодке, знамениті свіжі і різноманітні bagels. Всі гості, крім мене, очевидно — жида, а головне, що всі вони добре знайомі, а я їм зовсім незнайома і чужа.

2005 2862/3540

Але резерву вдалося перемогти, після години ми вільно вже розмовляли на різні теми і я була рада, що пішла. Тимбільше, що вже навіть і я сама — ще заки ініціативу виявив Аллен — думала собі, що варто цих двоє — Аллена і Крис, сполучити може з Раном, Марилею і Вірою і запросити колись на вечерю в моїй хаті? А їхня хата — така, як і моя, ми сполучені стіною, близьнюки: вони з вікнами на південь, я на північ. Мені цікаво було поглянути на подібності і різниці. Я в цій хаті вже була один раз із Остапом, коли попередні власники — також жиди — напередодні свого відходу, після продажу хати — запросили всіх сусідів на обід. Ми тоді також були єдині — не жиди, але мали унікальну нагоду спостерігати ідеологічну суперечку між ліберальними і консервативними нашими сусідами. Я пригадую собі, як один із сусідів, після перепалки про політику Ізраїля, запитався Вернера: “а ви до якої ходите синагоги”, а Вернер йому на те з апльомбом: “а я взагалі до жодної синагоги не ходжу!” Шкода, що ті сусіди, що тоді були в гостині, уже свої хати попродали, утікаючи від напливу чорних. З Вернером, особливо, були в мене частіші контакти: він був випускник нашої правничої школи, але мав претенсії до PENN, бо вони колись відмовилися дати йому стипендію. Я зустрічала його часом у метро, бо він мав адвокатський офіс десь на Аллегені і їздив туди публічним транспортом.

На маргінесі щоденника Чикаленка (на другий тиждень принесу собі з бібліотеки другий том) хочу відмітити таке: ніде в цілому томі не згадується Чикаленкова жінка. Є мова про сина Левка, якого арештують у Петрограді, згадуються і якісь родичі по жінці, але про саму жінку — ніже словечка! Якби вона і не існувала! Цікаво чи і в другому томі не буде жодної згадки?

Неділя, 16 жовтня 2005. 8 год. вечора.

Сьогодні був дуже успішний вечір Віктора Малярека. Організатором був 90 відділ СУА. Малярек говорив англійською мовою і вся імпреза — за винятком кількох реплік була по-англійськи. Навіть Надя Петрик (що є тепер головою відділу) зробила короткий вступ по-англійськи. Малярек говорив на тему торгівлі жінками — дуже ефективно і темпераментно. Було також досить багато запитань із залі, на які він відповідав. Дуже осуджував також і легалізовану проституцію в Німеччині і Голландії і казав, що борделі там переповнені жінками із Східної Європи. Продали чимало книжок — “Наташі” існують вже і в українському перекладі. Я теж купила і англійську версію, і українську. Людей на цій імпрезі було понад сто.

А вчора, в суботу, був в УКУ виступ Дмитра Павличка. Там також прийшло досить багато публіки — понад 50, що для імпрез такого типу на УКУ є дуже багато. Я мала надію, що він говоритиме — як було заповіджено — про сучасну політичну ситуацію в Україні. Але він вдався до спогадів, про свій перший приїзд до Філядельфії, та й читав вірші, надруковані недавно в Літературній Україні. Я принесла, щоб йому подарувати, Шекспірові сонети. Сказав мені, що вже має цю книжку, але захотів взяти і цей другий примірник.

П'ятниця, 21 жовтня 2005. Полудне.

Вчора увесь день провела в Sloane Toyota в Дженкінтавні. Фірма запропонувала “безкоштовну” перевірку авта — а що мені давно треба було щось подібне зробити, я скористала і у висліді заплатила понад 1,100 дол. за всякі нібито потрібні наприви. Не дала я себе намовити на нові колеса, хоч рекомендували замінити два — здається мені, що я так мало їжджу, що колеса повинні ще якийсь час витримати. Але вже при нагоді зробили мені і стейтову інспекцію, отже не мусітиму приїздити наново у грудні. Не розуміюся на всіх цих механічних справах, але маю досить довір'я до ділера, а авто старе хоч і мало вживане, а мені треба щоб воно було у доброму стані і не створювало мені непередбачених несподіванок.

Авторський вечір Ірванця зібрав досить чисельну публіку (Рудницький казав, що було 60 осіб, це може перебільшено, але 50 було напевно!) Я своє вступне слово на другий день доповнила бібліографічними даними і послала до “Свободи”. Бодай буде додаткова позиція в бібліографії. Ірванець виступив дуже добре, хоч почав не дуже фортуно, цитуючи довгі репліки російською мовою із п'єси “Брехун із Литовської площі” — і я трохи злякалася за реакцію нашої публіки, яка і не розуміє російської і має до неї упередженість. Але видно публіка зрозуміла сатиричні інтенції автора.

Натомість виступ пані Леонтович на форумі сеніорів в середу вполудне був, на мою думку, дуже неуспішним. Людей було досить багато — бо це були чергові сходи товариства сеніорів, отже старичків зібралася повна галерея — але доповідачка, яка мала була говорити про свою дослідчу працю над матеріялами про Володимира Леонтовича, її предка, говорила довго, хаотично, незорганізовано і навіть може для більшості присутніх — незрозуміло. Називала людей по імені і по батькові, часто без прізвищ, так неначе це якісь спільні для неї і аудиторії знайомі, замість того, щоб дати вступні інформації про Володимира Леонтовича, хто він такий і чим він важливий. А вона ще й говорила про свої літературні спроби на схилі літ, і навіть читала якусь свою ліричну мініатюру. А патетичної атмосфери надала всій імпрезі Наталя Пазуняк, що була головним ініціатором цього виступу своєї своячки: вона говорила вступне слово і вважала конечним виступити теж із коментарем (мовляв, доповідачка говорила за довго!) — але сама Наталя в дуже поганому фізичному стані: зігнена й горбата від остеопорози, та ще й з додатковим горбом на плечах від якоїсь рани, прикритої додатковим опатрунком (це вияснила мені Наталка Коропецька, її сваха), вона ледве може зробити пару кроків, але взута в мешти на високих закаблуках, із бажанням звернути на себе співчутливу увагу присутніх, як звичайно переповнена сентиментальним і декларативним патосом. Вона належить до тих нечисленних у Філядельфії людей, які мають чимале знання в ділянці українознавства, прекрасно знають українську мову, вміють гарно висловитись, але, нажаль, терплять дуже від української надмірної патетики і сентиментальщини (і люблять за довго говорити, отже не їй було до речі звертати на це увагу доповідачці!).

П'ятниця, увечері.

Минуло вже більше як два тижні від дня, коли в Гімалаях стався жахливий землетрус. Сила його була 7.6 на шкалі Ріхтера і не зразу можна було встановити жертви в людях.

Трагедія сталася на території Пакистану та Індії, зокрема у Кашмірі. Сьогодні вже видно, що ця катастрофа куди більша ніж ті, що були спричинені цунами або гураганами Катріна і Ріта. (Тепер, між іншим, уже насувається черговий гураган — Вільма і він вже приніс спустошення для Мексики і Куби, а тепер посувається до Флориди.) Але землетрус у Кашмірі — це трагедія величезних масштабів. Не тільки тому, що жертви в людях уже обчислюють на понад 70,000, але також і тому, що землетрус зруйнував оселі значної кількості населення, що люди, які заціліли від самого землетрусу, тепер наражені на смерть і хвороби, часто в умовах, де навіть гелікоптерами трудно довести будьяку допомогу. А це не теплий клімат надморських побереж Індонезії, де пробували наново будувати своє життя жертви цунамі, а жорстокий холод високих гір, де на беззахистних та ізольованих від світа людей насувається сувора зима.

Великі нещастя насуваються одне за одним. Заклики до міжнародної допомоги дають певні результати, але як буде цих масових трагедій так багато, то очевидно, що допомога не буде вистачальною і почне зменшуватися. А це може мати і значні соціальні і політичні наслідки. Бачимо навіть у США, як пошкодили адміністрації Буша гурагани на півдні і незадовільна федеральна допомога людям. А в Пакистані може дійти навіть до революції.

Насувається також іншого роду, але потенційно велика загроза. В Китаю, Тайленді, В'єтнамі були вже випадки курячої грипи, де не тільки кури, але і люди стали жертвами. Тепер уже цей вірус знайшли і в Румунії, і в Хорватії, і в деяких частинах Росії. При теперішніх зв'язках, де люди подорожують по всій планеті, втримати заразливий вірус в географічних межах — неможливо. Та ще й, кажуть, що перелітні птахи також переносять цей вірус. Недавно, якісь дослідники відкрили, що причиною епідемії т. зв. “еспанської грипи” в Європі, яка свого часу забрала мільйони жертв, був власне вірус курячої грипи. Мотря сказала мені сьогодні по телефону, коли ми про це з нею говорили, що мати нашої бабці Лінки, тобто наша спільна прабаба, померла якраз власне від епідемії цієї грипи.

Не знаю, чи я відмітила факт, що Андрій Головінський, десь місяць тому, проходячи процедуру angioplasty, у висліді невеликого інсульту, втратив зовсім слух у правому вусі. Це значить, що він не тільки не чує на це вухо, але і має проблему з балансом і мусить вчитися наново ходити і привикати до свого нового стану. Каже Мотря, що йому це йде поволі і що і ця нова ситуація, і давній його діабет, доводять його до депресії. Жаль мені його. Гарна він людина і жаль, що на його долю випадає стільки страждань.

Понеділок, 24 жовтня 2005. Пополудні.

В суботу відбувся багатолюдний і досить елегантний бенкет з нагоди 25-річчя Українського Освітньо-Культурного Центру. Вступи були по 75 дол., а крім того, очевидно, люди складали додаткові дарунки (я дала 100 дол. на Центр і додаткових 100 на нашу Центрову бібліотеку). На бенкеті було біля 300 осіб, всі в елегантних вечірніх одягах. Проводив бенкетом Праско, виступали з промовами Захарчук і Куляс, в мистецькій програмі виступили “Волошки” і хор “Прометей”. Програма, на щастя, була відносно коротка. Самопоміч з нагоди ювілею дала на Центр 25,000 дол., фундація Куляса

— \$10,000. Приставки коктейлю були смачніші ніж сама вечеря. Я сиділа при столі з Волчуками, Галиною Клюк, Заліпським, Проциками, Саяком. Це вперше бачу, що Ромко Процик був на якійсь громадській імпрезі з дружиною. Але було мені за нього і за нашу бібліотеку досадно, бо Захарчук у своєму виступі вранці по радіо, де говорив про досягнення Центру, ні словом не згадав про існування і працю бібліотеки, а після того, як я в час коктейлю йому це випіснула, згадав одним словом (дослівно) бібліотеку, промовляючи на бенкеті, але вичисляючи всіх і вся працівників-добровольців центру, що робили ремонт і підготовляли бенкет, ніже словом на заікнувся про Ромка Процика і його величезну працю при ремонті центральної бібліотеки. Перший президент Центру — Лесько Черник не тільки боровся за те, щоб Бібліотека Пласту і Рідної Школи перенеслася з парафіяльного дому при вул. Каюга до новоприданого будинку Центру, але і на власних плечах допоміг перенести книжки. Він розумів, що Центр мусить виправдати свою назву “Освітній” і “Культурний” справжнім освітнім і культурним змістом. Його наступники цього не розуміють.

В неділю ходила я на концерт Оксани Лиховид. Нічого я про неї не знала. Вона композитор і музикознавець, приїхала до США десь років тому 10 або й більше, живе в Нью Йорку і там довкола неї зібрався цілий гурт новоприбулих молодих дівчат-співачок таких як Вероніка Канінська і ін. Серед виконавців була дружина Василя Махна Світлана (яка читала вірші) і мала його донечка Христина, яка виступала в ролі співачки і була, можливо, найцікавішим членом цього ансамблю. Оксана Лиховид — фахова вчителька музики, та й співаки виконували свої ролі задовільно, але вся ця імпреза мала солодково-сентиментальний характер, а через те не залишила в мене особливого вдоволення. А ще й тривала понад три години і я врешті мусіла вийти, не чекаючи на приготований на столі “фуршет” і на можливість товариського спілкування, бо до мене мала приїхати Софійка Геврик і мені треба було поїхати додому, щоб приготувати на швидко якийсь для неї і для мене скромний обід.

Софійка мала сьогодні вранці візиту у Форсії — але це, можливо, вже востаннє. Вона вже знайшла собі лікаря в Нью Йорку і хоче перенести до нього всі медичні документи від Форсії, отже в майбутньому приїздитиме рідше. Тим разом вона їхала прямо із Союзівки, де була на пластовому з’їзді. Я намовляла її залишитися на день-два у Філядельфії і піти завтра на виступ Ірванця, який буде тим разом доповідати про стан літератури в Україні, але вона вже пару днів поза домом і не хотіла залишатися на довше.

Сьогодні о 8-ій год. заповіла Лариса теле-конференцію управи НТШ-А. Це замість поїздки на наради до Нью Йорку.

Середа, 26 жовтня 2005. Пополудні.

Нарешті сіла я до комп’ютера: плечі мене болять, на ногах більше встояти не можу, саме до речі тепер сісти. Дуже я задоволена з того, як я сьогодні заплянувала свій день: вранці трохи працювала над поетичними перекладами ОТ, (знайшла в архіві і переписала додаткові, ніде здається недруковані, переклади з Монтале, Паунда і Сейфєрта). Опісля

пішла на одноденний прохід, слухаючи лекцій про Вагнера і другої про Маркса і Енгельса. Після обіду, взялася до ліплення вареників з м'яса (фарш приготувала вже передучора!) — бо готуюся поволі до приїзду моїх дітей і внуків у листопаді! Але тим разом, щоб мені було легше перебути цей фізичний *tour de force*, пустила собі додаткові дві лекції професора Стайнберга — про Бісмарка про Дарвіна. Якраз скінчила, запакувала вареники до морозильні і нарешті можу відпочити.

Вчора увечері був в УКУ черговий виступ Ірванця. Мав говорити про стан мови і літератури в сучасній Україні, але говорив передусім про Бу-Ба-Бу. Говорить він дуже ефективно, не читаючи — має видно неабияку практику виступів — але при всій моїй симпатії до бубабістів, думаю, що він не виправдав покладених на нього сподівань і 30+ особова публіка, яка мало орієнтується в сучасній літературі України вийшла, мабуть, під враженням, що наша література сьогодні бідніша, ніж вона справді є. Не розумію, як можна говорити про сучасну літературу України, не згадавши таких прозаїків як Валерій Шевчук, Олесь Ульяненко, Євген Пашковський, Марія Матіос, Шкляр, Жадан, Іздрик, Кожелянко. Та й можна було сказати пару слів про прозу Андруховича, замість того, щоб збути його одним і не надто показовим віршем. Прізвища Забужко, Кононенко, Винничука згадав відповідаючи на запитання, але тільки побіжно. Дивує також, що він не сказав ні слова про драматургію, а також повинен був дати бодай приблизну панораму літературних журналів, що відбивають сучасний літературний процес. Хвалився, що на виступи Бу-Ба-Бу ще недавно в Києві можна було зібрати аудиторію із 1000 осіб. Це дуже гарно, але я воліла б, якби він нас міг потішити, що проза Андруховича чи Шевчука розходиться багатотисячними тиражами, а так воно не є, нажалі. І журнали ледве клигають. Ось “Всесвіт” відзначає свій ювілей і лякає читачів, що перестане виходити взагалі, бо не має досить підтримки від читачів і держави.

Я купила один примірник його книжки “Рівне/Ровно”, не так собі, як на дарунок Максимові. Бо згадував, що хоч він і включив цей роман у свій курс, то книжку хтось потягнув і він її не може знайти.

Субота, 30 жовтня 2005. Під вечір.

Закінчила читати другий том Щоденника Євгена Чикаленка. Тут самих щоденникових записів мало (1918–1919), але є і цікаві листи з різних літ. Цікаво відзеркалені погляди Чикаленка на гетьманат П. Скоропадського (від портфеля міністра в уряді гетьмана він відмовився), повстання проти гетьмана осуджував, але згодом, вже на еміграції, переконував у статтях, що треба підтримати Петлюру, бо він єдиний отримав серед народу підтримку і став легендою.

З листів я нарешті довідалася, що жінка Чикаленка називалася Юлія Миколаївна, але тільки із іменного покажчика дізналася я, що вона була на прізвище Садик і була другою дружиною Є. Чикаленка. А хто була його перша жінка? Про це ані натяку ні в Щоденнику, ні в примітках. Від цієї української патріархальщини і анти-фемінізму дуже приємно відрізняються лекції професора PENN Джонатана Стайнберга (Jonathan Steinberg), що його

European history and European lives я саме закінчила слухати: він не тільки включив у цей цикл кілька жінок — Mary Wollstonecraft, Катерину II, Марію Тересу, Marie Antoinette, королеву Вікторію, Джордж Еліот, але і для чоловіків, що їх вибрав для цієї серії і де мова не про біографію, а про історію! — він всюди згадує і їхнє приватне життя і можна довідатись про жінок-партнерів таких людей як Дарвін, Маркс і Енгельс, Люї Пастер, Лев Толстой, Меттерніх і інші.

А ось пару цитат з Чикаленка:

“...Грушевський при всій своїй, можна сказати, геніальності, дивлючись в далеку будучність не бачив у себе під ногами того, що всі бачили і лучче було б, якби він писав історію, а не робив її.” (т.2, с. 55)

“Якщо обставини складуться так, що Германія окупірує Україну, або посадить свого короля, то й такий стан України буде безмірно кращий за об’єднання з Росією, бо Германія, хоч би й схотіла, не зможе посягнути на нашу душу, тобто на нашу мову, на нашу національність ..., краще бути навіть рабом німецьким, ніж товаришем російським. ... ести та латиші, яких визволено в 1812 році без землі і поставлено в становище рабів, під впливом баронської культури поробились найкультурнішими націями в Росії, вони перейняли од німців лютеранство, німецький алфавіт, виучились німецької мови, але не загубили своєї, а навпаки розвили свою пресу, літературу, а головне те, що навчились ненавидіти своїх гнобиителів, а через те національний момент в боротьбі з німцями у їх переважає соціальний і вони борються з ними не стільки за землю, як за національну волю, бо вони всі свідомі своєї національності. Якщо обставини складуться так, що українці попадуть в становище німецьких рабів, то вони в боротьбі з німцями переймуть у них і орудіє боротьби т.є культуру, як перейняли її ести, латиші в Росії та чехи в Австрії, тоді українці навчаться ненавидіти своїх гнобиителів і згодом визволяться від них. А коли українці знову попадуть в становище “братів” до великоросів, то народ український надовго зостанеться темним, несвідомим своєї національності, з прикметами парія, тобто п’яниці, злодія та матерщинника, якому далеко і в соціальному, і в національному відношенні до німецького раба-естонця, латиша, не кажу вже про чеха.” (т.2, с. 91–92, запис з датою 3 серпня 1918).

Неділя 30 жовтня 2005. Увечері.

Вчора потелефонувала до мене Любов Коленська і говорила зі мною понад годину. Вона, мовляв, дуже відірвалася від літературного життя, живе самотньо та ізольовано і хотіла б довідатися, що діється в літературному світі. Мовляв, чи виходять ще збірники “Слово”, хто очолює тепер письменницьку організацію? Зваживши на те, що Коленська живе не десь на відлюдному острові, а в Нью Джерсі, що вона — колишня журналістка, яка працювала кілька літ у “Свободі”, і що це особа, яка видавши пару книжок оповідань, вважає себе причетною до української літератури — такі питання мене трохи навіть здивували. Навіть читаючи тільки одну-єдину “Свободу” можна трохи щось знати про ситуацію в українській діяспорній літературі сьогодні. А вона от мовляв знову має намір

писати якусь прозу і хотіла б вислати її до друку ... в “Сучасності”... — а питалася чи “Сучасність” ще виходить і яка адреса редакції? Ну, я мала трохи вільного часу, не спішилася, і дала Коленській потрібні їй інформації, але дивуюся, як наші нібито причетні до літературного процесу люди не підтримують і не читають літературних журналів — а хочуть щоб українська література мала читачів? Щодо “Сучасності” я порадила їй, щоб перед тим як посилати щонебудь до редакції, переглянула кілька останніх чисел журналу і зорієнтувалася у смаках теперішньої редакції.

Вчора також телефонував Марко. Розповідав мені і про Ніну, яку недавно відвідував, і про конвенцію їхньої профспілки, в програмі якої він брав активну участь і де підготована ним презентація на відео була дуже успішною і принесла йому задоволення. Ніна задоволена зі школи, вчиться добре, а цього року найвищу оцінку мала ... з алгебри! — предмет, який раніше завдавав їй чимало клопоту. Марко буде на конференції у Вашингтоні і приїде до мене увечері в четвер, 7 листопада.

Сьогодні була гарна осіння погода і я запропонувала Ірванцям, що можу завезти їх до Михайлівської церкви, щоб подивилися, як люди спілкуються на парафії і можливо нав'язали якісь товариські чи ділові контакти. Оксана, сказав мені Сашко, не почувалася добре і не захотіла скористати з нагоди, але Сашко таки поїхав зі мною і думаю, що добре зробив. Не тільки мав нагоду побачити церкву із середини, звернути увагу на багатолюдну фреквенцію парафіян, перекусити варениками, але і зустріти давніших і нових знайомих (виявляється із Зоряною Сохоцькою він уже десь зустрічався, а знайомі вони ще з України), я познайомила Сашка з Борисом Захарчуком і запропонувала Борисові, щоб зробив з Ірванцем інтерв'ю для радіопрограми, а взагалі дала Сашкові повну свободу і він познайомився з якимись двома молодими художниками (яких я навіть не знаю), та й взагалі був видимо задоволений, що поїхав зі мною до церкви. (Хоч первісну мою пропозицію прийняв був без ентузіазму, мовляв, він — іншого віровизнання, та й взагалі не надто релігійний.) Подорозі туди почав розмову про те, що хотів би запланувати якусь книжку чи серію “філядельфійських розмов” і чи я не заперечувала б проти того, щоб дати йому можливість для інтерв'ю? Ну, я не відмовляюся, кажу, але це треба буде відкласти на пізніше, аж після того як від'їдуть мої сини і внуки, тобто десь після 20 листопада.

Ще одна цитата з Чикаленка: Російськомовний заклик до населення графа Келлера, головнокомандуючого військами “добровольців” (тобто Денікіна, союзника Скоропадського), в листопаді 1918: “Каждому человеку понятно, что есть только один русский народ и что если этот народ и говорит в разных губерниях на разных наречиях, то все же это один и тот же русский народ, который создал своей работой и кровью великую единую Россию” (с. 174)

Вівторок, 1 листопада 2005. Полудне.

Чекаю на Василя Махна. Він уже приїхав потягом з Нью Йорку і саме сідає на підміський потяг до Мелроуз Парку. Туди я по нього виїду автом. Сьогодні у Філядельфії другий день транспортного страйку, це трохи справи комплікує, бо автобуси і метро спинені, але

підміські потяги їздять, тільки розклад їх, мабуть, змінений. Махно матиме сьогодні ввечері на УКУ літературний вечір. Говоритиме про нього Ірванець. Ночуватиме він у мене. Хочу Ірванців запросити після вечора на бігос і пиво і на розмову з Махном у відпруженій домашній атмосфері. Маю надію, що це вдасться зробити. Очевидно, мусітиму їх пізніше відвезти автом до УКУ, отже сама не зможу випити з ними коньяку. [А саме вчора купила пляшку Remy Martin!]

В моїй філії Free Library of Philadelphia — Oak Lane Branch немає досить відповідної для мене лектури. Зокрема я шукаю там за аудіо-записами, а вони дорогі і бібліотека не може багато їх купувати. У висліді я часом позичаю речі досить випадкові, яких за нормальних обставин може б і не позичала. І так ось недавно прослухала три касети оповідань Агати Крісті [мушу признати, що написані ці речі майстерно, з гумором, добрим знанням людської психології і з першорядною композицією!] і чотири касети гумористичного автобіографічного нарису “A marriage made in heaven ... or too tired for an affair” / Erma Bombeck. До Агати Крісті пані Бомбек далеко, це така собі дотепна сатирична розповідь про життя американського подружжя, проби часу вона не витримає, але можна розважитись, посміявшись. Потелефонувала я сьогодні до Recorded Books. Виявляється, що вони мають платну rental library of audio books. Побачу, як пришлють каталог, чи варто мені скористати з цієї платної бібліотеки. Не можу ж я весь час купувати дуже дорогі курси з Teaching Company! Саме закінчила останній курс професора Стайнберга. Слухатиму за якийсь час знову — вдруге. Але вмiжчасi хочеться чогось нового!

Середа, 2 листопада 2005. 2 год. пополудні.

Десь біля 11 години відвезла я Василя Махна на станцію. Вчора сиділи до півночі з Ірванцями при коньяку, пиві, вині і бігосі (якого саме вистачило на нас четверо!) Поетичний вечір Махна випав надзвичайно добре — він виступав прегарно, зачарував своїм читанням навіть людей, що навряд чи самі колись читають якусь поезію. Секрет, можливо, в тому, що Махно — один із тих модерних поетів, який пише зрозумілими реченнями без надміру еквілібристики чи герметичности, і хоч у нього, на щастя, немає сосюриної сахаринової сентиментальщини і традиційної форми, до якої звикла наша українська публіка, то всеж таки його поезія бодай частинно доходить до слухача, який навіть без усвідомлення глибшої метафорики чи символіки вірша, піддається під чар поезії, а willing suspension of disbelief, мовляв за Колдріджем. Недоліком вечора, одначе, було, що цієї публіки зібралось всього 14 осіб (враховуючи в це число і трьох прелегентів: Заліпського, який відкривав вечір, Ірванця, який представив Махна і самого поета).

При сніданку сьогодні я довідалася чимало про обставини Василевого життя в Америці. Він у США вже п'ять років, виграв був “зелену картку” і за намовою дружини і тещі, залишив свою роботу викладача на фільфаку Тернопільського педуніверситету, приїхав до Нью Йорку. Перших пів року пристосуватися йому тут було дуже важко, думав навіть повертатися додому. Але згодом Лариса запропонувала йому працю в НТШ-А, і водночас він почав відкривати незнаний йому досі Нью Йорк, з його мистецькою богемою та інтернаціональними літературними гуртками. Махно фактично чи не перший з

українських поетів, який справді пише про Америку, хоч і була колись у нас Нью Йоркська Група поетів, то Нью Йорк увійшов в українську літературу поезією Махна, який відкривав і бачив Нью Йорк очима Федеріко Гарсія Лорки, так як я колись бачила Париж очима і віршами Святослава Гординського. Дружина Махна Світлана під цю пору не працює, в них дві донечки, одна з них зовсім ще маленька. Виглядає, що Василь — єдиний у родині під цю пору — легально zatrudнений чоловік, на його — напевно дуже скромних — заробітках з НТШ-А живе вся родина, та ще й двоє тестів. Тесть (не знаю яке прізвище, з делікатности не запиталася) має дуже своєрідну історію, що могла б бути темою до роману про четверту хвилю української іміграції. Теща свого часу була в Америці на легальну візу і бачила життя тут. Повернулася до Тернополя і почала намовляти решту родини до переїзду сюди. Василь виграв зелену картку — отже приїхав і працює легально (хоч, як я довідалася у відповідь на моє запитання, ні він, ні Світлана не мають жодного медичного забезпечення, а дітям прислуговує якась американська медична безкоштовна допомога). Теща знову приїхала із візою, але залишилася і після того як віза вигасла. Її чоловік, натомість, отримав був дозвіл поїхати до Канади. З Канади, човном по озері, з другим якимсь чоловіком, переплив кордон і ось він у США. Працював у Нью Йорку в якійсь єврейській крамниці, але там трапився йому нещасливий випадок: він упав непритомний і його повезли до лікарні. Прочунавши у шпиталі, коли збирали дані про пацієнта, подав вигадане прізвище і адресу. Виявилось, що в нього був інфаркт серця, він пробув у лікарні довший час, лікування коштувало понад 60,000 дол., але їх, очевидно, ніхто не платив, бо пацієнт був невідомий. Тепер він ще не може повністю працювати через серце, хіба на відносно легкій і малоплатній роботі. (Американські працедавці, каже Василь, не перевіряють документів і не цікавляться тим, що він тут — нелегально). Живуть всі вони разом, в одному помешканні. В Тернополі мають свою квартиру, замкнену, з охороною сигналізації. Отже можуть повернутися, якби захотіли, або в разі депортації.

Виряжаючи Махна в поворотню дорогу, я обдарувала його низкою книжок. Він почав був якусь розмову про Сеферіса, що мовляв читав Остапів есей і дуже цим зацікавився, і у відповідь на те, я простягнула йому “Відоме і позавідоме”, але згодом виявилось, що він радо взяв би і інші видання, отже я дала йому ще й польську версію “Літературного Львова” (він мені подарував свою польську збірочку поезій, яку також редагував Бакула!), “Крейзі”, Шекспірові сонети, свою “Автобібліографію” та “Ключі до царства”, а для дитини додала ще й Ікерову “Weekdays and Sunday” — легке читво для тих, хто вивчає англійську мову.

Четвер, 3 листопада 2005. Перед полуднем.

Два дні тому, в час, як в мене були мої гості, потелефонував із Каліфорнії Тарас Кульчицький. Я давно не мала з ним контакту, вислала була йому книжку “Крейзі” і отримала коротеньку подяку, отже знала, що ще живе, але не знала який точно його стан. Не могла я тоді з ним говорити, бо мусіла займатися гістьми. Але вчора я сама до нього потелефонувала і говорили ми мабуть зо дві години. Тарас півтора року тому перейшов операцію на серце, але звучав досить бадьоро і хоч нарікав на періодичний зник пам’яті

— жодних таких симптомів у розмові я не помітила. Навпаки. Все пам'ятав, всім цікавився, питався про знайомих, розповідав про своїх дітей і внуків, хвалився навіть тим, що має 12-циліндрового Ягуара, але, мовляв, з уваги на вік, їздить ним дуже уважно і малою швидкістю. Тарас — ровесник Остапа — йому в 2007 році буде 90 років. І от мені в голову прийшла щаслива думка: намовляю Тараса, щоб написав спомини про свою ранню дружбу з Остапом — я могла б включити це у плянований бібліографічний покажчик ОТ. Він тентативно згодився, але я мусітиму йому пригадувати, підганяти, щоб не відкладав, щоб писав фрагментами, пригадуючи окремі епізоди. Він ще має електронну пошту, отже є змога робити систематичний натиск. Діяльний він в американському клубі Kiwanis, організував навіть недавно бенкет на користь фондації Альцгаймера і це дало понад 30,000 дол. прибутку! В українській громаді він неактивний, але українськими справами цікавиться, читає вісті на інтернеті.

Діти і внуки тримають з ним близький зв'язок, а в час його серцевої операції приїздила до нього навіть дочка з Австралії і була з ним у час його реконвалесценції. Отже, бачу, що з ним все гаразд і що писання споминів буде і для нього добрим стимулом, а мені дасть (маю надію!) бажані наслідки.

Мої сусіди, зокрема ті з 10 вулиці, що на їх город понападало галуззя з моїх дерев, нарікають і мають до мене претенсії. Мовляв, вони через цей розгاردіяш не можуть продати хату і я за це буду відповідальна. Погрози, очевидно, безпідставні, але факт є, що мої робітники від дерев не приходять і не викінчують розпочату роботу, хоч на дворі прекрасна осіння погода і саме добрий час для таких справ. Мій город завалений і галуззям, і товстими тулубами повалених дерев і, щоб це прочистити і забрати, треба буде чимало часу для цілого штабу робітників. А мій підприємець, мабуть, розпочав одночасно кілька робіт і ніяк не встигає всього викінчити. Я вже до нього кілька разів телефонувала — у вівторок обіцявав мені, що прийдуть в середу і почнуть прочищувати город сусідів, а до п'ятниці, мовляв, вся моя робота буде скінчена. Не дотримав обіцянки. Сьогодні вже четвер — а їх нема! Напевно ще мої хлопці, як прийдуть, будуть бачити увесь цей завалений деревом мій город — але щоб хоч сусідам город прочистили!

Хочу сьогодні поїхати до Стробріджа — є 20% знижка і, хоч мені особисто нічого не потрібно, я подумала собі, що це добра нагода купити дарунок для Уляни. Рівночасно маю намір вступити там в околиці до публічної бібліотеки на Котман вулиці і позичити якісь аудіо-касети. А також хочу поїхати до Bell's Market і подорозі вступити до банку Певність. Як вже буду там в околиці, варто полагодити кілька справ за одним виїздом.

П'ятниця, 4 листопада 2005. Під вечір.

Мої робітники таки приїхали сьогодні вранці і працювали майже весь день, прочищуючи город сусідів. Мабуть допомогло, що я залишила по телефону вчора пересторогу: мовляв, як не прийдуть в п'ятницю, то я найму когось іншого, щоб прочистив город сусіда, а кошт цієї роботи відтягну від їхнього рахунку. У висліді — вся вулиця заставлена брусами з моїх дерев — але мій город ще і далі завалений деревом і галуззям. Не скоро все це закінчиться.

Закінчила слухати позичений з бібліотеки Oak Lane аудіозапис книжки про Германа Мелвіла (*Herman Melville* by Elizabeth Hardwick). Досить цікава літературознавча студія, яка розглядає всю творчість Мелвіла, (він, крім “Моби Дік”, написав ще низку інших романів, а також писав поезії). Гардвік подає дані з його біографії, аналізує по черзі всі його романи, дошукується гомоеротичних елементів в його прозі, розглядає досить критичну прижиттєву рецепцію його творів.

Вчора купила в Стробріджа Улянї на уродини перлове намисто з кульчиками (на випродажі нібито 50% знижки за 250 дол. але мого додаткового 20% купону тут не прийняли! Зате купон придався для купівлі дощевика, який мені потрібний, бо за нього я у висліді випродажі і купону заплатила тільки 80 дол. (Дощевик гарного вишневого кольору, але за теперішньою модою дуже довгий і мабуть доведеться його дати скоротити!)

З Bell’s Market привезла я потрібні мені для бігосу ковбасу і капусту (плюс цілу низку всяких лакоминок в тому числі і дві для Віри, що їх вона вчора по дорозі з праці додому вступила відібрати). Була і в бібліотеці на Котман і позичила чотири аудіо-записи, які слухатиму в найближчих днях.

А сьогодні ранок присвятила для варення бігосу — готуюся поволі до приїзду моїх дорогих гостей.

Працюючи цими днями над підготовкою Остапових поетичних перекладів мусіла заглянути до антології польської поезії. І знайшла там, між іншим, вірш “Zielono tam w głowie i fiołki w niej kwitną”. Фраза знайома мені з цитувань Остапових. Але я чомусь думала, що це з вірша Тувіма, а бачу, що автор — Kazimierz Wierzyński. Подобався мені цей короткий оптимістичний віршик і я вирішила — для вправи пам’яті — вивчити його на пам’ять. Цікаво, як довго збережеться він у моїй старечій голові?

П’ятниця, 11 листопада 2005. Ранок.

Робітники моєї фірми працюють за системою: один день праці і три дні відпочинку! Незабаром буде два місяці від коли я підписала контракт на зрізання дерев — робота досі не закінчена, город і далі завалений тулубами повалених дерев, а ще й не зовсім зрізані самі дерева. Що більше: останніх кілька днів мій заїзд був завалений галуззям до тої міри, що я не могла дістатися до свого гаражу і виставити сміття на вулицю. Ну, телефон мій настільки поміг, що вчора заїхала машина, якою перетерли галуззя на тріски, і сьогодні мій заїзд уже нарешті вільний і я навіть могла трохи прочистити його від нагромадженого листя. Але на городі роботи ще принаймні на два дні, якщо не більше, а сьогодні мої робітники вже не приїхали. [Вони, я розумію, насправді не відпочивають, але їхній шеф посилає їх на різні роботи одночасно і тому вони так нерегулярно працюють на одній адресі.] Напевно ще мої хлопці будуть бачити рештки цієї великої і незакінченої роботи.

В бібліотеці на Котман позичила я чотири аудіо-книги. Одну з них — *The Screwtape*

Letters / C.S. Lewis, що рекламована на обгортці як “masterpiece of satire” і “entertaining spiritual instruction”, я почала слухати і вирішила, що це не “my cup of tea”, не подобалося, не слухала до кінця. “Walden” D.H. Thoreau — прослухала з інтересом на одному проході — славний і знайомий мені з різних цитат есей, якого в цілості ніколи не читала. Натомість дві довші книги слухала з інтересом кілька днів, і то одночасно. “Leap of Faith: memoirs of an unexpected life” by Queen Noor — мемуари американки арабського походження, що її справжнє ім’я було Lisa Najeeb Halaby, і яка на 26 році життя, після закінчення університетських студій у Принстоні, познайомила з королем Йорданії Гусейном і рік пізніше стала його четвертою жінкою і королевою Йорданії. Мемуари досить цікаві, зокрема тим, що вони написані з незвичної для американського читача арабської точки зору, але в них, як на мій смак, трохи забагато політичної пропаганди, но і, очевидно, замало об’єктивної відстані. Значно цікавішою виявилася книга “Michelangelo and the Pope’s ceiling”, що її автором є Ross King. Ревеляцією для мене виявились технічні деталі праці малярів над фресками, труднощі пов’язані з доставою матеріалів і пігментів потрібних для скульптур і малюнків, побутові проблеми, з якими зустрічався Мікельанджельо, працюючи над стелею Сикстинської каплиці. Мушу сказати, що після цієї книги, дивитимось на фрески іншими очима, з більшим подивом для труду і технічного знання, якого вони вимагали від мистців. А ще й книга дуже цікаво розповідає про життя самого Мікельанджело, який вважав себе не малярем, а скульптором, жив дуже скромно і самотньо, навіть неохайно, мав постійні фінансові труднощі і клопоти із здоров’ям, утримував батька і братів, і — всупереч своїй пізнішій репутації — навряд чи справді був гомосексуалістом. Натомість гомосексуалістом був його патрон — папа Юлій II, великий мегаломан і любитель мистецтва, що на його замовлення Рафаель — одночасно з Мікельанджельо — малював фрески у Ватиканській бібліотеці і в папській резиденції. Папа провадив війни з Венецією і з французькими провінціями в Італії і брав активну участь у воєнних баталіях. Автор подає безліч цікавих історичних деталей. Напр. про Еразма Ротердамського, який прибув до Риму, щоб отримати прощення гріхів для свого батька — католицького священника, і який потім у своїй “Похвалі глупості” критично описує Рим і папу Юлія. Або про відвідини Риму в той час Мартином Лютером — і про його пізнішу критику Ватикану. Рафаель, на протигагу до Мікельанджельо, був великий бон-віван, завжди оточений учнями, співробітниками і жінками. Є переказ про те, що Рафаель казав привести собі кілька найкращих жінок Риму і з кожної з них вибрав якусь одну прикмету краси для своєї мадонни. А одна із його мадон зображує відому тоді в Римі куртизанку (і можливо любовницю самого Рафаеля). І Рафаель і Мікельанджело працювали в той же час у Римі, але були конкурентами, не любили один одного і може навіть не зустрічалися. Праця над стелею Сикстинської каплиці тривала чотири роки, в час роботи нікому не дозволяли дивитися на готові малюнки, відкриття відбулося 1512 року. Це замовлення отримав Мікельанджельо несподівано, бо він плянував працювати над замовленим раніше скульптурним нагробком для папи Юлія, і вже навіть спровадив був потрібні для цього матеріали.

Мікельанджело слухаю на проходах, але королеву Йорданії слухала вечорами перед сном у спальні ... лежачи на електричній подушці. Справа в тому, що кілька днів тому схопив мене гострий біль у крижах — було так погано, що ледве могла піднятися з ліжка. Не

могла навіть перестелити ліжок для своїх недалеких гостей! Купила свіжий іbuprofen і вже кілька днів приймаю по чотири таблетки на день, зупинивши одночасно аспірин і Etodolac, щоб запобігти якимсь конфліктним діланням. Треба мені буде запитатися Форсію при наступній візиті, чи правильна така моя стратегія. Бачу вже значну поправу, але ще не зовсім пройшло.

Софійка і Тит вибираються на тиждень до Парижа. А там у Франції саме тепер — заворушення! Молоді, народжені у Франції, мусульмани роблять бешкети на передмістях, підпалюючи авта, розбиваючи вітрини крамниць. Уряд проголосив надзвичайний стан, загрожує депортаціями.

Вівторок, 15 листопада 2005. Увечері.

75 — Das ist kein Alter für eine Kathedrale, aber für eine Frau! Коли вчора потелефонував Роман Воронка, щоб мене привітати, я розповіла йому як десь у ранні 1960-і роки я у Free Library of Philadelphia натрапила на такий перший рядок якоїсь німецької автобіографії і до сьогодні не знаю, що це була за книжка. А хотіла б нарешті перевірити цей знаменитий перший рядок. Він порадив мені поспробувати німецький Google. Я це і зробила, але без успіху. Крім Воронки, вітала мене вчора і Софійка, напередодні свого виїзду до Парижа. А сьогодні вранці Ромко Процик привіз букет квітів — мовляв, із доручення управи НТШ-А. Квіти прийшли також від Максима й Уляни, від Ії та Ніни, від Мотрі та Андрія. Особисто квіти приніс Леонід Рудницький! А потім ще прийшли з квітами і помадками сестри Вакуловські! Карточки з привітаннями прислали Ніна (особисто), Марко, Ніна і Ія — на спільній карточці, Аня Максимович, Ярослав Колодій, Марта Бліхар, Андрій і Марійка Сеньковські. А також State Representative John Myers [гарний звичай американських політиків, приклад вартий наслідування депутатам Верховної Ради!] По е-мейл привітав мене з Києва Валерій Гайдабура, а вже раніше, кілька днів тому, дуже гарним листом привітала мене Лариса Копань в імені Пульсарів. Вранці сьогодні вже телефонувала з вітаннями Лариса, окремо з канцелярії НТШ-А Василь Махно, Максим і Уляна з Торонто (двічі — увечері разом із хлопцями!), Марко з Вашингтону, а під вечір Леся Яцкевич, Сашко Ірванець і — що мені особливо було приємно, бо це велика рідкість — Ніна з Конетикат і окремо — на довшу розмову Ія Лабунька з Лос Анджелесу. Пару днів раніше, коли мене не було вдома, телефонував з Бостону Іза Каплан і залишив привітання на автовідповідачі. В суботу, на радіопрограмі Центру, диктор Праско включив мою ювілейну дату в календар важливих подій, у висліді чого на зборах Української Федерації Америки пополудні в суботу підійшла до мене Дарія Федак і усміхнувшись, сказала: а ми вже тепер знаємо скільки Вам років! Ну, це не секрет — я відбилася — кожний, кому це цікаво, може довідатись про це з енциклопедії, або з інших джерел! Цікаво звідки натрапив на мою дату Гайдабура — я давно не мала з ним контакту і трохи здивувалася його вітаннями. А Віра Лащик телефонувала увечері, але вона про мій ювілей не пам'ятала — просто дзвонила, як дзвонить досить часто, по приятельськи.

Сьогодні вранці прийшла чистити хату Таня Криницька — вона роботу, яку інші роблять по п'ять-шість годин, встигає за чотири години — не знаю, чи працює так же солідно, як

інші? [Плачу 60 дол. з думкою, що це повинно бути 10 дол. на годину] Минулого разу вона виявила зацікавлення поезією, отже я подарувала їй сьогодні свої *Тихі розмови з вічністю*.

Нічого собі в цей день не бажаю, тільки щоб не було гірше, як є тепер — не тільки із моїм власним здоров'ям, але також із здоров'ям моїх дітей і внуків. Довкола стільки людського горя, що я справді вдячна своїй щасливій долі. Можу хіба повторити рядки давнього молодечого вірша: “який ще перстень кинути у море, яким закляттям заклинати фатум...”

Середа, 16 листопада 2005. Під вечір.

Сьогодні потелефонувала Неля Винярска, Вітаючи мене з днем народження, розплакалася. Тількищо помер її чоловік! Я про це нічого не знала, хоч каже Неля, що у найновішій *Свободі* вже є клепсидра. Газета до мене ще не дійшла, а похорон уже відбувся! З Нелею і Сергієм мали ми з Остапом давнє знайомство, були на їхньому весіллі, де Остап навіть говорив промову, потім разом їздили — вперше в Америці! — над океан до Атлантик Ситі! Наші сини, коли ще були немовлятками, свідчать про наше знайомство з 1950-их років на давніх спільних фотографіях. Я знала, що Сергій в поганому стані здоров'я — йому вирізали одну частину легень, він навіть у хаті мусів користуватися киснем. Говорила я з ним востаннє десь навесну, коли в березні телефонувала поздоровити Нелю з її днем народження.

Середа, 22 листопада 2005. Пополудні.

Завтра — американське свято Thanksgiving. Маю запрошення від Мотрі і Андрія — але я вже свій День Подяки відсвяткувала. Приїхали мої діти і ми мали пару приємних днів разом. Єдиний мінус — не було з нами Ніни. Але були обидва хлопці — Іванко і Стефанко, і мої два сини, і невістка Уляна. Марко приїхав пізно увечері в четвер, Максим з родиною — раненько у п'ятницю, а від'їхали всі в неділю. В п'ятницю гостила я їх індіком і свининою, увечері запросила Ірванця на зустріч і розмову з Максимом і гостила всіх бігосом, а в суботу ходили на вечерю до китайського ресторану, запросивши до товариства Віру. Вміжчасі, мої сини господарили на моїм господарстві: не тільки виконували ті прохання-доручення, що їх я мала на приготовленому заздалегідь списку, але виявили максимум ініціативи, звертаючи увагу господарським оком на додаткові речі, що їх треба була направити. І так, напр. доробили мені додатковий електричний контакт для сушарки, та направили рефлектори на дворі. Добре мати час до часу таку господарську допомогу, та ще й від таких майстрів на всі руки як мої хлопці. (Щодо практичного змислу і вміння у батька свого не вдалися!) Вони мали нагоду подивитися на незакінчену роботу зрізування моїх дерев на городі — це виняткова картина, яка нагадує вірш Куніца, що його я недавно знайшла в Остаповому перекладі. Була нагода і поговорити про пляни на Різдво. З-поміж наших плянів — і Новий Орлеан і Канкун мусіли відпасти, з уваги на спустошення недавніми гураґанами, а можливість поїхати в час українського Різдва на Кубу — видалась оригінальним задумом, але для цього вже запізно. Цей рік винятково можна було запланувати щось поза Торонтом, просто тому, що 7 січня випадає в суботу і

що Максим не матиме в університеті лекцій, але для дальшої якоїсь подорожі бракує часу. Стало на тому, що мабуть проведемо Різдво тим разом тут у мене, у Філядельфії.

Максим встиг уже в понеділок прислати електронно зроблені під кінець нашої зустрічі фотографії, а сьогодні прислав чудові дві знімки пластової Орликіяди на Союзівці, де наш Стефанко здобув булаву гетьманича! Горда баба послала ці фото Онишкевичам, бо знала, що вони — провідні пластуни — зрозуміють і оцінять мою гордість за мого внука!

Минулого тижня, віддаючи позичені аудіо-касети регіональній публічній бібліотеці на вул. Коттман, я позичила собі там три книжки: *Lev & Sonya: the story of the Tolstoy marriage* / Louise Smoluchowski (New York: Putnam, 1987); *A Fish in the Water* / Mario Vargas Llosa. Tr. Helen Lane (NY: Farrar Straus Giroux, 1994); *Catherine de Medici: Renaissance queen of France* / Leonie Frieda (NY: Harper Collins, 4th Estate, 2003). Першу з них я уже встигла прочитати.

Про подружню драму Лева Толстого я знала небагато. Є на цю тему п'єса американської авторки, доброї знайомої нашої Уляни, Ірени Коваль "Pagan Saints", п'єси, що під назвою "Лев і левиця", ішла навіть в театрах України і що про неї я чула від Лариси. Лев Толстой одружився із Софією Берс, коли йому було 34 роки, а їй — 18. Родини були зі собою добре знайомі. Різниця між молодими були не тільки щодо віку. Лев був графом, його мати була дочкою князя Волконського. Др. Андрей Берс, батько молодої німецького походження, був лікарем на царському дворі. В нього було три дочки — Ліза, Соня і Таня — і п'ятеро синів. Берси думали, що Лев залицяється до старшої дочки Лізи і були заскочені фактом, що Лев освідчився Соні. Батько Берс був так незадоволений, що не був навіть присутнім на вінчанні Лева із Сонею. На самому початку їхнього подружжя Лев дав Соні прочитати свої молодечі щоденники, де були описані всі його любовні пригоди, що було неабияким шоком для молодої дівчини. Домовились обоє, що читатимуть свої щоденники і в майбутньому. На цих щоденникових записах і оперта ця книга про подружжя, яке перетривало від 1862 до смерти письменника 1910 року, тобто 48 років. Соня була 14 разів вагітною — деякі діти померли ще в дитинстві. Соня не тільки виховувала дітей і провадила всі господарські справи, але і брала активну участь у творчому житті чоловіка — переписувала його рукописи, згодом займалася видаванням його творів. Непорозуміння між ними часто мало підстави сексуальні: Лев, закінчивши "Війну і мир", а потім "Анну Кареніну", переживав спад творчих сил і уроїв собі (згідно із Смолуховською!), що Соня вичерпувала його сексуально, що вона спокушала його своєю привабливістю і доводила його до "гріха", у висліді чого він стримувався від статевих зносин і кожна нова Сонина вагітність була доказом, що він таки "согрішив". Це, зрозуміла річ, доводило до напружень. Але головні конфлікти прийшли тоді, коли Толстой, у своїх народолюбних і релігійних переконаннях, оточений послідовниками і учнями, вирішив передати авторське право на свої твори не Соні чи дітям, а своєму поклонникові Черткову. Дійшло до того, що Лев утік з дому на 82-ому році свого життя — і помер не на Ясній Полянці в оточенні родини, а в гостинниці, по дорозі до Новочеркаська. Боротьба за авторське право продовжувалась і по смерті письменника. Чертков і дочка Толстого — Саша, яка підтримувала батькове бажання передати права в безкоштовне користування "народові",

остаточно справу програли. 1914 року сенат Росії доручив передати всі авторські рукописи Соні, а вона в свою чергу передала їх на збереження центральній бібліотеці. Чертков по смерті Соні продав право на переклад останнього роману (в тексті назва подана як “Наджи Мурат”) американському видавцеві і заробив на тому порядні гроші.

Тепер читаю мемуари Маріо Варгас Льози. Пам’ятаю його виступ на конгресі ПЕН-Клубів у Нью Йорку: пристійний, високий мужчина, расово трохи подібний до мого Остапа. Конгрес тоді мав центральною темою відношення держави до письменників, промовцем на конгресі, серед інших, був і секретар закордонних справ Шульц, і Варгас Льоза собі зажартував: “ви, мовляв, турбуєтесь, що вами держава за мало цікавиться, а в нас у південній Америці для визнаного письменника найбільшою проблемою є як не стати амбасадором!”

Понеділок, 28 листопада 2005. Увечері.

А я таки була в гостині на День Подяки: запросили мене пані Вакуловські і ми втрьох провели вечір при традиційному американському індику. [Їхній був смачніший від мого: мушу запам’ятати їхній перепис як пекти індика, щоб використати на другий рік!]

Завтра хочу повернути бібліотеці деякі позичені книжки, отже треба зробити пару дрібних нотаток:

На проходах слухала для розваги позичені в Oak Lane Library, де нема великого вибору, дві речі: *The Mysterious Affair at Styles* / Agatha Christie і *The Secret Pilgrim* / John le Carré. Детектив Агати Крісті — це перша її книжка і вона не така майстерна, як те що я позичала і слухала раніше [надто розтягнена і надумана композиція, але є вже дрібні проблески гумору та іронії]. Шпигунська розповідь Ле Карре, натомість, здивувала мене своєю психологічною глибиною і майстерною композицією, не кажучи вже про першорядну політичну обізнаність із глобальними проблемами. Фактично, це не якась одна повість чи роман, а серія ніби-новелет, нанизаних на один стрижень, майже по старій традиції якогось Бокаччіо або Чосера.

А по ночах читала я мемуари Варгас Льози. Ці мемуари скомпоновані так, що кожний другий розділ присвячений політичній кампанії за президентуру Перу в 1990 році. Ці розділи цікаві передусім для політиків Південної Америки, і зокрема для земляків автора, його політичних прихильників і опонентів. Мені тільки цікаво було ствердити, що Варгас Льоза, який замолоду був навіть членом комуністичної партії, перемінився в консервативного лідера, який пропонував спрямувати Перу в напрямі ліберальної ринкової економіки і демократії. Але президентом став не він, а Alberto Fujimori. Для мене значно цікавішими були розділи про його особисте життя, про конфлікти із батьком, про здобування освіти, працю журналістом і інші доривочні роботи поруч із навчанням, його ранні пригоди з проститутками, подружжя на 18-році життя із рідною тіткою Юлею, старшою від нього на 13 років (подружжя, з уваги на його малолітність і протести батька і родини, було пов’язане з неабиякими труднощами), про першу подорож до Парижа, що її

він виграв на літературному конкурсі. З хронологічно пізніших політичних розділів бачу, що дружина Варгас Льози називається Патриція, і що в них є троє дітей — але особисті розділи з молодих літ таки кінчаються на Юлі і я не зовсім розумію дальший тяг Льозиної біографії.

Четвер, 1 грудня 2005. Вранці.

Останніми днями багато часу присвячую праці над Остаповою бібліографією. Хотіла б закінчити нарешті “Поетичні переклади”, але, працюючи над бібліографією, недавно знайшла ще один переклад (із Стенлі Куніца), який був включений в Остапову статтю, отже подумала, що треба ще докладніше переглянути архівні матеріали, щоб переконатися, що я віднайшла вже всі переклади. Одночасно побачила, що мені варто поширити літопис життя і творчості ОТ і що це можна зробити, використовуючи папку архівних вирізків — відгуків поза бібліографією, де зібрані всякі оголошення про виступи ОТ з доповідями ітп. Несподіваний fringe benefit цих матеріалів! Нема то як мати вдома документальний архів!

Вчора отримала я з Києва приємну несподіванку: Лада Коломієць прислала мені доповідь своєї аспірантки Юлії Стукало, доповідь що її вона читала на конференції у Львівському університеті в жовтні 2005 (“Тригорій Кочур в контексті української культури”). Доповідь Стукало називається “Марта Гарнавська як перекладач” і аналізує мої переклади з англомовних поетів, зокрема Емілі Дікінсон, Маріяни Мур, Адрієн Річ, а також мої власні автопереклади. (Силвію Плат вона свідомо пропустила, бо ці переклади були вже аналізовані Ладю Коломієць). Працю Стукало я собі надрукувала — це цілих 12 сторінок машинопису! Вона має бути надрукована у працях конференції. Серйозна наукова робота, чимало технічних її тверджень — понад мою голову, не зовсім їх розумію. Бачить критик у моїх перекладах позитиви, про які я і не здогадувалась. Я перекладаю творчим інстинктом, несвідома всіх цих тонкощів критики. Так, мабуть, із усіма поетами. Який це справді гарний дарунок на моє 75-ліття! Може така увага дослідників наверне мене знову до поезії, до перекладів?

Понеділок, 5 грудня 2005. 8 год. вечора.

У Філядельфії, в Annenberg Center, від 30 листопада до 4 грудня гостював Шекспірівський театр Globe з Лондону. Я намовила Рана і Марилію і ми вчора втрьох були на виставі “Measure for measure”. Мистецьким керівником Глобу є Mark Rylance і він також грав головну роль Vincentio, the Duke. Театр Глоб має в Лондоні недавно збудований будинок — точну репліку Шекспірівського Глобу, з круглим отвором відкритим до неба, де тільки ложі на поверсі під закритим дахом і де люди на партері сприймають виставу стоячи. Також і філядельфійська вистава намагалася відтворювати стару традицію: всі ролі були виконувані чоловіками, костюми були з часів Шекспіра, освітлення сцени було тільки канделябрами запалених свічок, музичні інструменти були обмежені тільки до тих, що існували й тоді. Сама п’єса не належить до найліпших творів Шекспіра, але ставить справжню шекспірівську моральну дилему; чи варто посвятити жінці свою чесноту, свій

гонор, щоб рятувати життя братові? І чи не повинен би брат відмовитися від такої жертви? тобто посвятити власне життя, захищаючи гонор сестри? Весь сюжет дуже надуманий, мало правдоподібний, але є в ньому трохи гумору, актори грали знаменито, заля була заповнена відносно молодою аудиторією, яка сприймала виставу з ентузіазмом — отже всі були задоволені. Після вистави ми поїхали на вечерю до китайського ресторану в Джерментавні, Ран з Марилею дуже були раді такій моїй пропозиції, бо не тільки ресторан цей — першорядний, але також він у половині дороги до мене — і це була добра комбінація. Я вечеряла тим разом бараниною, а на десерт випила собі капучино з Grand Marnier — отже додому приїхала slightly inebriated.

Четвер, 8 грудня 2005. Вранці.

Вже пару днів докучає мені тупий біль лівої щоки. Біль знаходить хвилями, найбільше дошкульний тоді, коли їм або п'ю щось гаряче. Потелефонувала я вчора до дентистичної клініки. Мій дотеперішній дентист (Scanlon) покинув PENN і відкрив собі приватну практику десь у місті. Попередня моя дентистка (Carmen Miller) повернулася назад до клініки на 34 вул., але не могла мене прийняти. Вчора взагалі всі були занадто зайняті, щоб зробити місце для нового пацієнта. Але маю візиту сьогодні на 3 год. пополудні.

Вчора мої робітники нарешті закінчили свою роботу на моєму городі. Тобто, винесли порізані куски дерева на мій передній город при вулиці — цього дерева дуже-дуже багато, хоч це вже друга чи третя така “вистава” перед моєї хатою. Вже сьогодні вранці бачила, що приїхало авто і забрало кілька кусків до багажника. Люди беруть дерево для опалу у ватранах. Попередні два рази забрали все, що було виставлене. Думаю, що це саме буде і цього разу. Воно тільки забере трохи часу. Ну, я рада, що не матиму загрози взимку, що підчас бурі звалиться на хату одне з моїх старих дерев. Але решту оплати отримає мій підприємець аж тоді, коли зникнуть рештки дерева з мого газону.

Коленська замовила собі дві мої книжки: *Вибране* і *Ключі до царства*. Зараз підготую цю посилку і піду на пошту, щоб надати. Рівночасно поверну бібліотеці тількищо прослухані касети книжки *Lucky Man* / Michael J. Fox. Досить цікава і незле написана автобіографія народженого в Канаді, в Бритійській Колюмбії хлопця, що не закінчивши навіть середньої школи, пішов до Голлівуду, здобув велику славу у фільмах і телевізійних серіялах, але на 30-ому році життя отримав страшну діагнозу хвороби Паркінсона. Кілька років боровся з хворобою, затримуючи її в секреті і продовжуючи свою кар'єру. Врешті виявив її публічно, чим з'єднав собі не тільки увагу спрагненої сенсації розважальної преси, але й визнання та увагу серйозної медії, а головне — вдячність великої кількості хворих цієї хворобою. Решту життя присвятив харитативній роботі, заснувавши фундацію свого імені, впливаючи на конгрес, щоб асигнували більші фонди на поборювання цієї недуги. Я, що рідко дивлюся на телевізійні програми і не часто ходжу в кіно, чула про Факса тільки у зв'язку з хворобою Паркінсона. Тепер може варто мені подивитись на якийсь його фільм, щоб збагнути, який з нього актор. У книжці найцікавіші для мене: опис його дитинства в Канаді, коментарі про надмірну увагу, якою користуються т.зв. celebrities (не тільки брак privacy, але і такі родзинки, несправедливі і небажані fringe benefits як напр. коли

затриманому за надмірну швидкість на дорогах Факсові поліцист рутинно прощає вину, побачивши хто він такий, або коли після того як Факс, виступаючи на якійсь програмі, згадав що він любить пити канадське пиво Музгед, кілька днів пізніше заїжджає під його хату грузовик компанії Музгед і виладовує дарунок — кілька пачок пива.)

Понеділок, 12 грудня 2005. Пополудні.

В четвер прийняла мене дентистка на ім'я Lynda Bard. Зробила новий рентген зуба, переглянула мою щоку. Нічого особливого не знайшла, але порекомендувала спеціаліста, бо мовляв, треба може буде робити root canal і дала рецепту на антибіотики. Dr. Nissan прийме мене в середу о 9-ій ранку, в тій же клініці. А сьогодні я мала рутинну (довгу і не надто приємну) візиту в Mary Ann для т.зв. періодичного “чищення зубів”. (Шкода, що такої процедури не практикували мої лікарі, коли я була молода і мала ще майже всі свої зуби — може були б врятували деякі з них?) У всякому разі, біль щоки — чи від пеніциліни, чи так собі (зі страху перед лікарем?) уступив зовсім. На дворі мороз і ховзько і їхати вранці публічним транспортом на 9-ту годину до міста не дуже приємно. А цього тижня таке маю двічі.

В суботу я до НЙ не їздила. Треба було їхати поїздами і поїздами вертатися поночі. Для дами мого віку це трохи занадто — тимбільше, що Лариса провела в п'ятницю телеконференцію управи, де зроблено різні рішення, а свій звіт я послала до НЙорку факсом. Отже поїздка до НЙ була б тільки для приємності — щоб зустрітися з людьми. Якби був хтось взяв мене автом — я радо була б поїхала, але для ускладненого публічного транспорту просто не мала сили і охоти.

Дослухую на касетах книжку, що називається “Midnight in the Garden of Good and Evil” і автором якої є John Berendt. Свого часу ця річ була бестселлером. Це своєрідний репортаж перехрещений з детективом: дія відбувається в місті Savannah, Georgia і саме картини життя американського півдня — багатой білої аристократії, упривілейованої середньої кляси чорних, соціальні і політичні конфлікти і їх закуліси є найцікавішим аспектом цієї книжки. Є в ній і досить велика доза скритої іронії та гумору. Добре тло для кращого розуміння літераторів цього регіону. Нагадалася мені “Троянда для Емілі” Фолкнера, яку я колись була переклала.

Середа, 14 грудня 2005. Увечері.

Roni Nissan, DMD, Endodontics — мужчина середнього віку, з приємним відносно молодим обличчям, але вже із сивою шевелюрою. При обстеженні зуб мій не реагував і у висліді цієї візити я рішила процедуру root canal відкласти — побачу, чи скінчивши курацію пеніциліном, біль повернеться, чи ні. Можливо, що це тільки відкладе справу на пізніше, але як можна робити таку процедуру, коли лікар спирається тільки на симптоми пацієнта, а їх якраз і немає? Зробив, щоправда, ще один рентген, але там, мабуть, також не видно було нічого певного. Покищо мій перестрах за зуб коштував мені 50 дол. для Линди Бард і 75 дол. для Ніссана. Але я довідалася, що процедура root canal коштуватиме майже

дев'ятсот доларів! Нівроку ціни — тимбільше, що дентистичного забезпечення в мене немає жодного.

Вчора ходила з Раном і Марилею до театру. Вистава називалася “Shakespeare in Hollywood”, автором п’єси є Ken Ludwig. Ставив цю комедію Jiri Zizka. Мені найбільше подобалося оригінальне оформлення сцени: set designer називався Robert Pyzocha, його варто відмітити. Сама п’єса ані гра акторів мені не подобалися — і можливо не тільки мені, бо звернула я увагу на рідкісне явище: театр був тільки на 2/3 заповнений. Сюжет, на мою думку, глупий і надуманий. Десь у 1930-і роки Макс Райнгард створив у Голівуді фільм “Midsummer Night’s Dream” з такими славними акторами як Jimmy Cagney, Mickey Rooney, Joe Brown, Dick Powell і Olivia de Havilland. Людвіг створив комедію довкола цих осіб, мовляв, як могли виглядати закуліси фільмування такого фільму в обставинах Голлівуду. Щиро кажучи, я воліла б побачити оригінальний шекспірівський “Сон літньої ночі”, або якусь модерну комедію із сучасного життя, а так не вийшло ні одне, ні друге.

Перед театром ми тим разом не ходили нікуди обідати, а домовились зустрітись перед виставою у фуае. Я приїхала до міста підземкою ще за дня і пішла до крамниць Towers і Borders: купила два компактні диски музики і дві книжки на різдвяні подарунки. Хотіла ще замовити три додаткові книжки (в тому числі Юрія Джуля і Олександра Мотиля, але виявилось, що треба для замовлення цих малотиражних видань 5–6 тижнів — отже я тільки замовила “The lonely empress”, бо цю річ, сказали мені, можуть отримати десь за тиждень. Буде ще один дарунок для Уляни.

Сьогодні — після візиту в Ніссана — я пішла до бібліотеки Ван Пелт. Знайшла Остапового листа в *Time* з 12 травня 1961 року (лист про Гагаріна, отже дату не було трудно встановити!) Потім трохи попрацювала над журналом *Literary Review* — вже була готова зробити висновок, що за всі 1990-і роки не було там ні одного перекладу з української літератури, але ось — в одному з останніх томів знайшла переклад поезії Лишеги! (Приємна нагорода за пару годин труда!) Звернула я увагу на факт, що в цьому американському кварталнику таки друкують переклади іноземної поезії і прози і в деяких випадках, як я це помітила у випадку літератур Ливану, Японії, Еспанії, редакція дякує за гранти різним зацікавленим організаціям, таким як напр. Lebanese Center for Policy Studies, Japanese American Friendship Commission, і “the Spanish government”! Невже таким способом можна було б вплинути на більшу увагу для перекладів літературної україніки? Якимсь грантом від уряду України, НТШ-Америци чи УККА? Ніколи раніше не думала я, що таке можливе!

Візита в дентиста примусила мене вийти з хати у дуже морозний день, але я рада тому, бо в час вікенду сиділа вдома із своєрідним cabin fever. А пару годин у Ван Пелт принесло мені цілу низку дивідендів. Я давно не працювала над ULE, бо зайнята Остаповими поетичними перекладами і бібліографічним покажчиком, та й працею Видавничої Комісії. Сьогодні вирішила, будучи у Ван Пелт, не поспішати додому, а таки трохи попрацювати. І під кінець пішла поглянути на нові числа *World Literature Today*. And lo and behold! Знайшла не тільки статтю Найдана про Бу-Ба-Бу, переклади трьох бубабістів, і три

рецензії — при чому одна з них — на мою власну книжку Вибраного!! Дарунок з другого світу — бо рецензія Володимира Жили, який уже не живе! Книжку я послала в липні до журналу з надією, що вони доручать рецензію комусь іншому. Але послали таки Жилі, а він ще таки встиг відгукнутися!

Четвер, 15 грудня 2005. Полудне.

Уже полудне — а я тількищо поснідала! Зовсім не типова для мене рутина. Встала пізно, не тому, що заспала. Навпаки. Десь біля 7-ої ранку, вирішила полежати собі під теплою периною і дочитати нарешті книгу про Катерину де Медічі. А це велика книжка — 440 сторінок дрібного друку! Авторка — (Leonie Frieda) — не зуміла полонити мене так, як полонили мене своїми творами Joan Haslip або Barbara Tuchman. Занадто багато деталей цієї дуже скомплікованої доби, надмірна кількість персонажів, при чому повторюються ті самі імена, що дезорієнтує і наводить хаос. (Самих королів — Генриків є кілька — Henri III, Duke of Anjou; Henri of Navarre (Henri de Bourbon), Henry II (чоловік Катерини, король Франції), Henry VII (Tudor) і Henry VIII — королі Англії). Авторка пробує розрізняти між ними — одних називає Henri, інших Henry — але це не багато помагає. Та і подає французькі імена в англійській транскрипції, що справи нібито повинно упрощувати, але насправді комплікує ще більше. Отже всі імена подані як Henry (Henri), Charles, Francis (а не Francois), ітп. Взагалі вона як історик розшукала величезну кількість сирого документального матеріялу і з книги можна чимало довідатися і про династичні зв'язки королівських родин, що були, як видно, підставою закордонної політики, і про перепихи життя на королівських дворах, і про жорстоку боротьбу за владу між претендентами, і про жажливі війни між протестантами і католиками у Франції, що їх за життя Катерини було аж вісім. Сама Катерина, яка жила від 1519 до 1589 (померла на 69 році життя) була дочкою Lorenzo II de Medici, володаря Флоренції. Але французи вважали родину Медічі просто нуворішами-купцями, отже Катерина не була королівського роду. Дитинство її пройшло під знаком заворушень у Флоренції (якийсь час вона навіть була в ув'язненні), але на 15 році її життя папа Клемент VII зааранжував її одруження з Генриком, другим сином короля Франції, ім'я якого в книжці подане як Francis. Катерина і Генрик були однією особою, обоє мали по 14 років в час одруження. Перші роки у Франції були для Катерини нелегкими. Папа Климент скоро помер, домовлення в справі віна і передачі всяких територій не були виконані, французи були невдоволені таким некорисним шлюбом, зокрема ще й тому, що молода Катерина в перші роки вважалася безплідною. Генрик мав коханку старшу від себе на 19 років Діану (Diane de Poitiers), яка мала на нього величезний вплив. Цей зв'язок був загальновідомий і отвертий, Діану нагороджувано всякими посіlostями і титулами, а монограм, де перепліталися ініціали Генрика і Діани був у публичному вжитку. Після смерти старшого брата, Генрик став престолонаслідником, а після смерти батька королем Франції в 1547 році. Діана розуміла, що майбутнє Франції залежало від продовження династії і заохочувала Генрика до інтимних зв'язків із власною жінкою. У висліді Катерина на протязі свого життя народила була 10 дітей, з чого три сини стали згодом королями Франції. Катерина — не зважаючи на Діану — любила свого чоловіка і залишилась йому вірною і після його смерти. А помер він після турніру-дуелю, поранений в око 1559 року. Найстарший його син мав тоді 15 років.

Катерина, королева-мати, все життя була керівною силою, яка вирішувала державні справи своїх синів, а вони молоді вмирили і перебирали королівство один за одним. Один із них (що згодом став королем Франції як Генрі III) був якийсь час королем Польщі і після смерті брата, коли одідичив батьківський французький трон, мусів утікати з Польщі, щоб перебрати французьке королівство. Цікаво як цю справу наслідують польські історики? Релігійні війни на території Франції (підтримувані також католицькими і протестантськими можновладцями ззакордону) мали характер громадянської війни і приносили страхотливі жорстокості і руїну країні. Авторка характеризує політику Катерини для примирення обох сторін, але також як остаточно відповідальну за т. зв. Варфоломіївську масакру гугенотів 1572 року, що почалася планованою езекуцією-чисткою нібито кількох провідників, а закінчилася масовими вбивствами тисячів людей.

П'ятниця, 23 грудня 2005. Увечері.

Ще зовсім недавно я думала про себе, що зовсім дивачію на старість: Мало зустрічаюся з людьми і не часто до людей телефоную. Очевидно, на це є причини. Є особи, з якими просто не хочеться говорити по телефону, бо їхня основна тема — обмова знайомих та родичів, а я до цих справ не хочу мати жодного відношення і вони мені не цікаві. Людей з якими цікаво було б говорити — обмаль, таких друзів, з якими можна було б ділитися справді задушевними справами, що близькі мені і цікавлять мене найбільше можна порахувати на пальцях однієї руки: Максим, Лариса, Софійка, Віра — але з кожним із них тема інша. Маю спорадичні приємні товариські контакти з Вакуловськими (які ніколи нікого не обмовляють), ділові дружні контакти з Василем Махном, приятельські телефони з Мотрею — цього могло б мені вистачити, чи ж ні? Бракує мені Софійки — вона тепер більше тяжіє до Нью Йорку, перенесла свої справи до тамтешніх лікарів і вже не приїздить регулярно до Філядельфії. З нею ми найбільше могли говорити про нові книжки, українську культурну політику, громадські справи — бо все це її і мене цікавить.

Але от, я свідомо почала поборювати свою відлюдкуватість: в неділю 18 грудня, прийняла запрошення Лариси і їздила з Ромком Проциком і Зеноном Когутом на діловий полуденок до Онишкевичів. (Процик тількищо повернувся з України, привіз дві валізи нових книжок, а також різні реляції про неприємні справи із крадіжками у львівських архівах). У вівторок вранці (завдяки відносно теплій погоді, що стопила рештки снігу) я їздила вранці на роботу до української бібліотеки, а увечері цього ж дня — після того як Таня закінчила чистити мою хату — поїхала на доповідь Когута в УКУ (про відгомін Переяславської Ради в пізнішій історіографії). [На цій доповіді в УКУ було може із 12 осіб — навіть Ірванці не прийшли, хоч живуть у будинку УКУ і повинні були з'явитися бодай з чемности!] В середу 21 грудня їздила я на Penn Law Holiday Party — яка пройшла, як звичайно, в елегантній і приємній атмосфері і дала мені змогу зустрітися з моїми давніми колегами праці. А ще я свідомо, переборюючи своє старече дивацтво, прийняла запрошення — до Люди й Зенка на Різдво 25 грудня (давно вже в них не була, та й говорю з Людою нечасто, бо не хочу слухати обмов під адресою — що найбільше дивує — не тільки знайомих, але синів, невісток, свях), і до Рудницьких на Новий Рік — тим разом може буде цікавіше для

мене товариство, бо мають бути там Кіпи, Ірванці і Віра. А ще й на завтра погодилася я поїхати з Вакуловськими до американської церкви в місті на свят-вечірній концерт, як це вже ми робити минулими роками.

Закінчила читати роман МекІвана: *Субота* (Ian McEwan: Saturday. NY: Doubleday, 2005). Вперше довідалась я про існування цього письменника і його найновішу книгу з газети. Frankfurter Allgemeine! будучи в Європі. Там його назвали одним із найбільших англомовних письменників нашого часу. Та й тема книжки мене зацікавила. А *Нью Йорк Таймс* включив її до найкращих книжок 2005 року. От я й купила Уляні на дарунок цей роман на касеті, ще заки прочитала позичену з бібліотеки книжку. Талановито написана. Тема сучасна. В центрі уваги неврохірург, щасливо одружений, батько родини, в сьогоднішній Англії, де атмосфера насичена страхом перед тероризмом, політичними демонстраціями проти війни в Іраку. Є вплетена в сюжет драматична акція — грабунковий напад, є і може трохи наївний образок сили і впливу поезії. [Між іншим мова тут про вірш Метью Арнольда, який колись зробив був на мене величезне враження і я, глибоко зворушена, презентувала була його Остапові, як своєрідне закляття, зокрема такі його рядки:

Ah, love, let us be true
To one another! for the world, which seems
To lie before us like a land of dreams,
So various, so beautiful, so new,
Nath really neither joy, nor love, nor light,
Nor certitude, nor peace, nor help for pain;
And we are here as on a darkling plain
Swept with confused alarms of struggle and flight
Where ignorant armies clash by night.

Але в романі вірш цей не цитується, є тільки натяки на окремі рядки! Подивляю письменника, який наважився вжити поезію як зброю проти грабіжника. Хто сьогодні може ще повірити такій наївності? Де ще існують такі люди, що на них може мати такий вплив поезія?

Понеділок, 26 грудня 2005. Полудне.

Таки відзначила латинське Різдво. Була з сестрами Вакуловськими в презбитерянській церкві в центрі міста на святвечірньому концерті, який цього року включав також щедрівку Леонтовича та знаменитий виступ тенора-соліста. Людей було, мабуть, понад тисячу. Гарний, культурний звичай — мінімум ритуалу, максимальна заангажованість аудиторії. Відомі колядки аудиторія співає стоячи, з книгами текстів, які подають ноти, слова, авторів, композиторів. І так нащадок славного єврейського філософа композитор Мендельсон збагатив християнський світ не одним релігійним твором, із колядкою “Hark the Herald, angels sing” включно. Серед присутніх здалека бачила і одного з професорів правничої школи PENN — думаю, що він не християнин, а єврей. Культурна традиція поєднує людей різних віроісповідань, включно з невірними атеїстами.

На різдвяну гостину ходила до Чайківських, де були крім мене тільки Максимовичі. Погода вчора була дуже погана — дощ і туман. Повертаючись увечері автом, я навіть трохи заблудила (давно не була в їхній околиці, а вночі добре не бачу, та ще й у дощі з мрякою). Навіть трохи схвилювалася і подумала собі, як легко могла напитати собі якоїсь біди. Була щаслива, як добилася нарешті додому.

Сьогодні — перша річниця страшного цунамі. Каже радіо, що це — чи не найбільша природна катастрофа в історії людства. Загинуло понад 200,000 людей. Немов якийсь біблійний потоп.

В Україні велике напруження у зв'язку з тим, що Росія хоче підняти ціну за газ — раптово і дуже драматично — цифр добре не пам'ятаю, але це щось вроді якби скочити від 50 до 260. Україна досі отримувала газ по знижених цінах, так як і Білорусь. Тепер хочуть покарати Україну за помаранчеву революцію і вживають свою перевагу в постачанні енергоносіїв як політичну зброю. Очевидно, що треба, щоб Україна купувала газ і нафту в Росії по ринкових цінах, а не за якимись привілейними знижками. Тільки тоді вона справді зможе бути незалежною. Але цей раптовий скок угору суперечить існуючим контрактам і створює велику політичну напруженість. Територією України ідуть газопроводи, які постачають російський газ Європі, за це Україна отримує оплату і відгрожується тепер, що піднесе ціни за транзит — але це недобору не покриє. З уваги на міжнародні інтереси ця газова проблема привертає увагу цілого світу, а прем'єр Єхануров погрожує, що справу конфлікту передасть до арбітражного суду в Стокгольмі. Є загроза, що з новим роком жителі України можуть мати великі проблеми з газовим опаленням, а новий рік ось уже за кілька днів.

Середа, 28 грудня 2005. Вранці.

Закінчила слухати позичений в місцевій бібліотеці роман (Evelyn Waugh: *Brideshead revisited*). Нічого не знала про автора (навіть думала раніше, що це — жінка!, мабуть мішала я його з Едіт Вортон!) Спочатку книжка мене мало цікавила, але вирішила дати очам відпочити — отже слухала навіть вдома, не тільки на проходах. Картини життя британської аристократії між двома війнами, з несподіваними релігійними (католицькими) обертонами. Закінчивши книгу, поглянула до літературної енциклопедії: автор має славу сатирика — зокрема своїми ранніми романами (*Decline and fall*, *A Handful of Dust* etc.) *Brideshead* належить до його пізніших, серйозних творів. З цієї книги був створений фільм, що в ньому актор Jeremy Irons грав головну роль. Той же Айронс читає твір на аудіо-касетах.

У вчорашній пошті, в карточці від Лановиків з Тернополя прийшла приємна несподіванка. Зоряна прислала мені фотокопію своєї статті про внутрішній образ емігранта в творчості ОТ, надрукований в польському журналі *Fraza*, який виходить у Ряшеві. Ще одна позиція до бібліографічного покажчика ОТ! Якби Остап знав про свої посмертні успіхи, та ще й на міжнародному полі! Шукаючи на Google за можливими рецензіями на *Literacki Lwów*, знайшла одну, що її автором є Tadeusz J. Żółciński. Але мені здається, що ця річ

публікована тільки в інтернеті, серед огляду книжок про Львів. Іншого джерела там нема. Отже і не зможу включити це в бібліографію, а шкода!

Субота, 31 грудня 2005. Вранці.

Гряде новий рік і з ним велика газова криза в Україні. Нарешті сьогодні знайшла я в “Українській правді” на інтернеті фотокопію договору з Росією в справі доставки газу. Не розумію, чому у західній пресі досі не було мови про цей контракт. Невже є справді легальні підстави підвищити ціну чотирикратно, не зважаючи на підписаний раніше договір? Такий шантаж може обернутися Росії бумерангом — як може Європа довіряти такому постачальникові енергії, що раптово може самочинно ламати підписані раніше зобов’язання?

2005 рік, який саме закінчується, був для України знаменним: інавгурація президента Ющенка, його візит до США, промова в Конгресі, а потім — приїзд до Філадельфії по медалью Свободи — це були зворушливі для нас і важливі для України успіхи. Але криза в уряді, звільнення Тимошенко, компроміс з партією Януковича, неуспіхи на полі боротьби з корупцією і посилена дальша русифікація довели до розчарування і стають неабиякою турботою напередодні парламентських виборів у березні. А ще тепер ця криза з російським газом, що невідомо чим закінчиться.

Особисто для мене рік був досить успішним. Найважлишою і неповторною подією, очевидно, була наша поїздка до Європи — це залишиться спомином на все життя. Велике щастя, що це нам вдалося без більших комплікацій. Мала я і кілька дрібніших поїздок: до Провіденсу на Великдень, до Торонто — на Різдво і потім вдруге на Стефкову матуру, кілька разів була і в Нью Йорку, літом була пару днів над океаном з Максимом і хлопцями. У вересні була на Зальцбургському з’їзді на Союзівці (та ще й власним автотом!) Приїздили до мене в гості відзначувати мій 75-літній ювілей Максим з Уляною і хлопцями, і навіть Марко. А крім того ночували в мене на протязі року і Софійка з Титом, і Василь Махно, а в гостині були пару разів нові мої знайомі Сашко і Оксана Ірванці і Ромко Процик. До культурних приємностей минулого року належали мої регулярні відвідини театру з Раном і Марилею. Все це доказ, що я ще не зовсім здивачіла на добровільно вибраній самоті. Але до першорядних культурних розваг моєї самотності належать книги — і читані, і слухані — ніколи в житті, мабуть, я ще так багато не читала, як тепер.

Моя власна бібліографія особливих успіхів не віднотовує — рецензія на франкомовну антологію української літератури (що може стати початком нового проекту!), вступна стаття до книжки Оксани Пеленської, та англomовна рецензія на переклади з Винниченка — єдине що було надруковане. Вступне слово на авторському вечорі Ірванця — і досі не появилось у “Свободі”. Віддана до друку в КІУС ще весною 2004 чергова книга моєї англomовної літературної українки, нібито вже зредагована, але ще лежить на руках у Сенькуся. Але зате мій рік був під знаком Остапової творчості. Вийшла книжка його оповідань “Крейзі” і більшість року присвятила я підготовці його “Поетичних перекладів”

та бібліографічного покажчика. “Поетичні переклади” майже готові — повезу Максимові готову касету і епіграфи грецькою мовою, що створюють певні технічні труднощі і їх ще треба буде додати. На мою радість, Ільницька знайшла мені цілу низку додаткових бібліографічних позицій ОТ з ранніх передвоєнних і воєнних років у Львові, отже бібліографія зможе бути майже вичерпною. “Поетичні переклади”, маю надію, зможуть піти до видавництва вже десь за пару місяців. Треба, щоб ця книжка появилася напередодні Остапового 90-річчя — тобто перед 3 травня 2007. А сам бібліографічний покажчик хотіла б доповнити ще може якимись статтями, що — маю надію — появляться з нагоди його 90-ліття, та й з нагоди появи “Поетичних перекладів”. В наступному році працюватиму над додатками до бібліографії, літописом життя і творчості ОТ, уривками із спогадів про нього, покожчиком до покажчика ітп.

З власних творчих успіхів можу хіба віднотувати радісні два факти: критичний аналіз моїх перекладів із Силвії Плат в монографії Лади Коломієць і аналіз інших моїх перекладів в доповіді Юлії Стукало на конференції присвяченій Г. Кочурові у Львові. Одна-єдина рецензія на моє “Вибране” — це рецензія Жили — її за нову критичну думку ніяк не можна вважати, це не більше як рекляма для книжки, повторення того, що він уже написав був раніше. Своєрідним — не літературним, а професійним успіхом — можу вважати увагу до мене керівників Special Interest Section (American Association of Law Libraries) і інтерв’ю зі мною для Oral History Project, що його провела Teresa Stanton.

На протязі року я чимало свого часу віддала для праці у Видавничій Комісії НТШ-А. Але це вже останній рік моєї другої каденції, в травні будуть загальні збори з перевибором управи і я вже заповіла, що не прийму поновної номінації від нового голови — навіть якби така номінація і була комусь побажана. Вірю в потребу демократичних змін в організаціях і в державних структурах. Лариса також не буде вже головою НТШ-А — і хоч вона дуже добрий лідер, що веде організацію демократичним і колегіальним принципом, без пропагування культу власної особи — (що в усіх трьох аспектах є контрастом до попереднього голови Леоніда Рудницького) — то я думаю, що зміна голови і приплив нових людей до управи — це бажаний і здоровий розвиток і повинен вийти на користь товариству. Щоб тільки не прийшли до влади люди, які справи особисті і партійні ставлять на перший плян, замість того щоб дбати про добро громадське і потреби науки.

До важливих подій минулого року належать також мої господарські проблеми: зрізання столітніх дерев на моєму городі забрало пару місяців праці і вимагатиме певних змін навесну (може треба буде посадити якісь декоративні овочеві деревця, щоб цвіли весною і давали естетичну насолоду?)

Найважливіше за минулий рік: проблеми із здоров’ям, покищо, під контролею. Успіх європейської подорожі завдячую частинно лікам (на міхур і артрит), що їх приписала Форсія (я в час останньої візити висловила їй окрему за це подяку!) Справи, мабуть, не будуть такими світлими в майбутньому — ось пару днів тому поїхала я на закупи до “Стробриджа”. Була в крамниці від 1 години до 4-ої і за цей час мусіла тричі ходити до лазнички! і це при тому, що п’ю досить мало, та й вранці прийняла таблетку дітропану! В

такій ситуації навряд чи могла б я, наприклад, вибратись в подорож на Україну. Але не нарікаю. Покищо можу ще ходити на свої двомилеві проходи (з палицею!), елегантних черевиків взути не можу, а навіть мої спортові черевики мушу вряди-годи скинути з правої ноги, бо починає боліти! — але поки я ще можу працювати над своїми проектами, біля свого комп'ютера і давати собі раду на господарстві — справи не такі погані. Вистачить розглянутись довкола, щоб бути вдячною за власну долю. Ось Наталя Пазуняк перейшла операцію на рака відходової кишки, а ще й вона хвора на серце і на остеопорозу! А навіть Лариса, яка молодша від мене і ще стільки енергії вкладає в працю для НТШ-А, в лютому (на самий день Валентина!) має заплановану операцію на коліно, де їй мають вставити штучну голівку, здається із титанію! Це напевно вимагатиме довшого часу реконвалесценції.

CARPE DIEM — NEC SEMPER ERUNT SATURNALIA!

П'ятниця, 6 січня 2006. Торонто.

Українське Різдво у Торонто тим разом без снігу. 3-ого січня, в день, коли і я і Марко прилетіли до Торонто (обоє спізнені на пару годин!) було хмарно, падав дощ і було відносно тепло. Сьогодні сонячний день і легкий морозець. На завтра також заповідають гарну погоду.

В день Стефкових уродин (йому цього року — 17!) ходили на вечерю до ресторану “Того”, який відкрили на тому ж місці, де був колись “Львів”). Завтра маємо в пляні обідати після церкви не як звичайно вдома, а в українському ресторані “Золотий лев”. Свят-Вечір — сьогодні — зустрічатимемо по традиції — вдома, у вузькому родинному колі — буде нас тільки шестеро (нажаль, цього року без Ніни). А пізніше, завтра під вечір, прийде кілька осіб до нас на гостину, але це не буде таке багатолюдне прийняття, як Уляна робила минулими роками.

Треба трохи ошаджувати сили — навіть я, тим разом, вареників сама не ліпила, а купила їх у Суспільній Службі. Зате зготувала рибу по грецьки, грибовий сос, зварила борщ. Ушка Уляна привезла від своєї мами, також і голубці. Пампушки ми купили, решту на сьогодні і завтра готує Уляна — знаменита господиня, що з нею мені не рівнятися. (Я навіть те, що колись вміла, уже забула, бо не маю практики і не люблюся в куховаренні).

Приємно, що ми разом. Не мусимо навіть багато говорити — сама присутність нас укупі створює родинну атмосферу і будує міст у минуле до старої традиції.

Вчора увечері їздили на “пластову свічку”. Стеф — великий пластун, цього року став ‘гетьманичем’ на Орликяді, а вчора брав участь у коротенькій сценці про значення коляди (самі діти придумали). Все відбулося дуже коротко, але приємно було бачити кількасот українських дітей, в одностроях, із засвіченими свічками, при спільній коляді. Були ми там усі, крім Іванка. Марко також захотів взяти участь у тому святі пластової станиці.

Неділя, 8 січня 2006.

А я таки помилилася! Вночі із 6 на 7 січня впав сніжок і ми прокинулися до білого Різдва! Їздили до православної церкви св. Димитрія — ущерть виповненої вітрими — де гарно співав хор і отець Володимир Макаренко гарною, як в актора, дикцією читав українською та англійською мовою послання православних єпископів. З церкви поїхали до ресторану “Золотий лев” — велике, гарно наряджене приміщення з урбаністичними українськими розмальовками стін, реплікою скульптури Кия, Щека, Хорива і Либеді, де можна справляти багатолюдні весілля та гуляння. Вполудне на Різдво, крім нас, було ще лиш кілька осіб. Харч був смачний і було його може аж занадто багато. Я була так пересичена, що увечері більше вдома не могла їсти.

А о 6-ій годині вечора прийшли до нас гості: Наталка і Keith Clark з дітьми, родина Hasey

в комплекті, Орест Мойсей з жінкою Келлі, Роман і Юля Косаренки, Василь Жила з жінкою і сином — десять дорослих осіб, троє маленьких дітей і троє підлітків плюс нас шестеро домашніх. Було менше гамору, як минулими роками при багатолюдних гостинах і нарешті була змога трохи з людьми поговорити. Приємно було бачити, що Іванко (який до Золотого Лева з нами не їздив, а повернувся — власним автoм BMW! — до хати, бо він трохи простуджений) виявив неабияку увагу малим дітям, одну з дівчаток (яка є його похресницею) навіть носив на руках і поводився взірцево. Але сказав, що не розуміє, як батьки можуть (чи мають силу) займатися так малими дітьми день за днем, кожного дня. Марко, як видно було з усього, добре чувся у цьому товаристві, він знає їх уже з минулорічних гостин, отже він тут, як удома. Я вдячна добрій долі і Уляні, що ці щорічні родинні зустрічі тут можливі, це зокрема допомогло Маркові віднайти душевну рівновагу після його родинної драми в минулому. Сьогодні він уже полетів назад до Лос Анджелесу, а я ще побуду тут пару днів, до 13-ого.

Обмінялися ми цілою низкою подарунків. Пару днів перед Різдвом і я, і Марко мали змогу докупити вже на місці додаткові дарунки до тих, що їх ми привезли зі собою. Я докупила обом хлопцям, Стефкові і Іванкові спортові сорочки, Маркові і Максимові — тоненькі светри, Уляні важкі підставки для книжок з бронзи, що нагадують берлінську бранденбурзьку браму. Дуже сподобалися Іванкові і Стефанкові привезені з Філядельфії елегантні і дорогі краватки. Я отримала пару книжок (навіть від внуків!), Марко, що займається розгадкою кросвордів Sudoku, отримав аж три такі книжки, бо всі ми помітили це його нове зацікавлення. Були серед дарунків і дві аудіо-книги: я Максимові — “Saturday” MacEwan-а, а Марко мені “Адамса” (що його я вже знаю, бо позичала з бібліотеки). Уляна купила мені кристалеві кульчики, якими я дуже зраділа, Максим — брошку-ящірку, а додому пришлють мені з фірми електричний чайник. Везу додому дотепні каліфорнійські T-shirts, а одну з книжок — дарунок мені від Максима — нову біографію Лінкольна — я подарувала Маркові, бо мені з такою великою і важкою книгою важко їхати додому. Одне слово, з дарунками, як звичайно, перестаралися. Що більше: хлопці купили своїм батькам велику і коштовну аудіо-апаратуру, яка вже стала предметом потенційного конфлікту, бо заінсталювання цієї акустики в пивниці може порушити тиху робочу атмосферу батьківських кабінетів на поверсі другому і третьому.

Вівторок, 10 січня 2006. 11 год. вечора.

Вчора мала зустріч на полуденок у Sweet Gallery з Наталею Томцьо. Просиділи пару годин на приємній товариській розмові про українське життя в Торонто, про англіканську церкву в Оттаві, яка об'єднувала в добровільній харитативній службі сметанку канадської інтелігенції і яка, за словами Наталі, могла б служити добрим прикладом нашим церквам, що зациклені на ритуалах і обрядовості; говорили ми і про Київ молодих років Наталі, і про сучасну ситуацію в Україні.

Сьогодні три години провела в Ліди Палій. З нею розмови всі були про літературу, зокрема українську. От помер Бабовал, каже Ліда, і я з ніким в Торонто про це не можу поговорити, бо ніхто не знає навіть такого імені! Ну, мені ця проблема теж близька. У

Філядельфії також мені ні з ким говорити про літературу. Найбільше на літературні теми можу говорити з Максимом. Щастя мати такого сина, що успадкував родинні зацікавлення. Ми з Лідою обмінялися інформаціями про нові книжки. Вона показала мені два мистецькі журнали з України: “Образотворче мистецтво” та “Артанія” — високого рівня видання, що їх я досі ніколи не бачила. Нажаль, редактор цих журналів — Маричевський — саме недавно помер і не знати яке їх майбутнє. Я розповіла Ліді про нові речі, які знайшла у Максима: романи Анатолія Дністрового, Тетяни Парнюк, прецікаву антологію жіночої прози й есеїстики “Незнайома”, що її редактором є Василь Габор, знаменитий і дуже дорогий історичний атлас “Україна на стародавніх картах”, а також про Ірванця і Махна. Обіцяла Ліді потелефонувати, переглянувши покажчик “Сучасности”, що про його появу вона нічого не знала. Вона показала мені книжку про свого батька і книжечку (менше як 100 стор. друку) про неї Петра Сороки — обидва видання досить поганої поліграфічної якості, видані в Тернополі. Від Сороки вона трохи відхрещувалася, мовляв, вона не хотіла, щоб він про неї писав, але за книжку таки заплатила. І Наталя Томцьо і Ліда дуже з признаннями висловлювалися про недавній виступ Максима з нагоди 100-ліття Уласа Самчука.

Середа, 11 січня 2006.

В Канаді під кінець січня будуть вибори до парламенту. Навіть я із зацікавленням слухала дебату між лідерами чотирьох партій, які змагаються: Paul Martin, лідер ліберальної партії, є тепер прем'єром, але його лідерство zagrożене, бо були якісь скандали, зв'язані з корупцією влади. Головний опонент — лідер консервативної партії, Stephen Harper, як пише сьогоднішня газета “Globe and Mail”, має 10% переваги в опитуваннях потенційних виборців. А ще є Gilles Duceppe, лідер Bloc Québécois та лідер квазі-соціалістичної партії NDP (New Democratic Party), Jack Layton. Англomовну дебат передучора слухала всю — головними темами були опіка над дітьми, охорона здоров'я, конституційні питання про пріоритет судів (“notwithstanding clause”). Я собі подумала: щаслива країна, без імперських амбіцій! Вчора деякий час дивилася на дебат французькою мовою. Мені було цікаво, як даватимуть собі раду кандидати із мовою. Очевидно, лідер з Кебеку і Мартін говорять французькою, як рідною (їх я майже не розуміла!), а Гарпер і Лейтон говорили плинно, але вивченою, уважною мовою, що була мені трохи зрозуміла. Цікаве явище: в Америці такого не побачиш. Ліда Палій сказала мені також цікаву деталь про цю локальну канадську політику. Ліберали поставилися толерантно до справи гомосексуальних подруж, у висліді чого в українських церквах наші отці почали велику кампанію за “мораль” проти ліберальної партії. Є також контроверсія довкола кандидатури колишнього професора гарвардського університету Ignatieff-a, що йому українці закидають якісь українофобські образливі вислови у минулому.

Неділя, 15 січня 2006. Увечері. Філядельфія.

Моя поворотня дорога додому в п'ятницю дуже мене втомила. Передусім літак був спізнений на цілих три години, отже прилетіла я до Філядельфії вже після 3-ої години пополудні. Підміський поїзд втік мені з-під носа, на наступний, який зупинявся на станці

Мелровз парк, треба було чекати цілу годину. Отже я вирішила не чекати, поїхала до центру на 30 вул., а там пересіла на потяг до Warminster, висіла на станції Fern Rock і, на щастя, встигла на автобус. Додому добилася десь біля 6-ої години, вже було темно. А ще й була велика мряка, отже взагалі погана і неприємна погода. Якби була приїхала раніше, була б може подзвонила до Вакуловських, але було пізно, я подумала собі, що не потрібно мені переривати їм вечері. Дала собі раду сама, але день такої подорожі мене досить таки вимучив.

В суботу також була неприємна погода: тепло, але дощ і дуже вітряно, мрячно. Я нікуди з хати не виходила. Читала і впорядковувала нагромаджену пошту, зокрема банківські звіти, писала рахунки (особливо за податки!) Вночі з суботи на неділю нарешті виспалася і відпочала (бо в п'ятницю, може із перевтоми, майже не спала!) Сьогодні було на 30 градусів холодніше — навіть вночі трохи покрило траву снігом. День був морозний і сонячний, але дороги були чисті і я пополудні — вранці прослухавши політичні програми на телебаченні — поїхала за харчами до Асте.

Від коли я вдома, з ніким ще не зустрічалася, але говорила по телефону з Максимом, Марком, Вакуловськими, Мотрею, Вірою, Софійкою, Оксаною Фаріон.

За час побуту в Торонто бачила я два фільми: “Girl with a pearl earring” — і “Good night and good luck”. Перший з них — прегарний мистецький фільм про правду життя і правду мистецтва — оглядали ми з Уляною на їхній великій домашній телевізії в пивниці (яку Максим власними руками переробив і розбудував на приємне, гарне приміщення). На другий фільм їздили ми з Наталкою Жилою і Уляною (тільки ми три) до кіно в місті. Фільм про Едварда Моррова і його розвінчування сенатора МекКарті подобався мені менше, ніж Уляні і Наталці. Тема цікава і може бути аналогією до сьогоднішньої політики в Америці: боротьба за свободу думки завжди актуальна. Але як на мій смак, фільм занадто нагадує пропагандивний панегірик і занадто обмежений до середовища журналістів із CBS. Може режисер хотів наслідувати жанр документального фільму? Фільм чорно білий і найбільш маркантним образом у ньому — хмари цигаркового диму.

П'ятниця, 20 січня 2006. Пополудні.

Надворі майже весна. Завтра забиратимуть сміття, отже з тої нагоди — стимульована сонячною і відносно теплою погодою — провела пару годин на дворі, прочищуючи город від листя і надломаних гілок. А тимчасом — на другому кінці планети — у Москві страхотлива, рекордова зима — мінус 30 градусів Цельсія! Показували вчора Йорданську відправу: не зважаючи на мороз, дехто скакав скупатися в ополонці, вирізаній серед льоду на ріці. Але зима — не жарти: населення страждає, індустрія зупиняється, навіть експорт газу закордон мусіли зменшити. А вчитала я десь у якійсь статті, що слонам в зоопарку почали додавати водку до води, щоб їх зігріти!

В Україні, після домовлення щодо газу, у людських хатах, маю надію, не бракує тепла. Але є поважна політична криза. Парламент, у зв'язку з газовим домовленням, висловив

недовіря урядові Єханурова, але Ющенко твердить, що Верховна Рада не має тепер права розпустити уряд і номінувати новий — отже міністри далі працюють. Що більше: парламент не затвердив повного складу суддів Конституційного Суду, отже нема кому розв'язати цей конфлікт між президентом і Верховною Радою. У березні будуть вибори, придуть нові люди до парламенту, але чи зміниться щонебудь? А якщо перейде конституційна реформа, то нібито мала б почати діяти не президентсько-парламентарна, але парламентарно-президентська система і тоді Верховна Рада матиме більшу силу і номінуватиме прем'єра. Ющенко говорить про потребу референдуму в цій справі (давно пора, на мою думку, бо ж цю так звану реформу підписали під натиском обставин, що само собою вже є протиконституційним.)

Пару днів тому потелефонував до мене Аллен, щоб перевірити як називався мій спеціаліст від дерев. Kenneth Brokenborough, кажу, підозрюючи, що він має для нього якусь роботу. На те Аллен: я так і думав. Є вістка в сьогоднішній газеті, що цього чоловіка вчора вранці застрелили! Це колишній поліцист, вбивство було видно плановане, бо сталося вранці, коли він робив перед своєю хатою руханку, а вбивник, із запаркованого на вулиці авта BMW, вбив його кількома пострілами. Добре, що Аллен мені про це сказав, бо я локальної преси не читаю і на локальні вісті на ТБ не дивлюся і була б цього не знала. Того дня зробила виняток. Знайшла в інтернеті статтю у Philadelphia Inquirer, довідалася деякі додаткові подробиці, а увечері на локальному ТБ почула, що вбивника арештовано і що це, мабуть, якась особиста драма. Прикро таке почути. Зробив на мене цей чоловік добре враження і хоч роботу тягнув пару місяців, то всетаки подбав, щоб його робітники виконали її задовільно і перед святами.

Серед моїх різдв'яних дарунків були і дві книжки від моїх внуків, що їх я саме читаю. Одну вже скінчила: *The Kite Runner* / Khaled Hosseini (дарунок від Стефка) і *Memoirs of a Geisha* / Arthur Golden (дарунок від Іванка). Добра белетристика, сучасні нові бестселлери. Обидві книги — справжня екзотика. *Kite Runner* — діється в сучасному Афганістані і автор роману — народжений в Кабулі син дипломата, який тепер працює як лікар і живе в Каліфорнії. Талановито написано, хоч це його перший роман. *Гейша* — недавно сфільмована в Голлівуді — очевидно має за тло екзотику Японії. Прочитала покищо тільки кілька розділів, але вона видається мені не така потрясаюча і ефектовна, як афганська розповідь Госейні. На проходах слухаю тепер *Dances with Wolves*. (Автор: Michael Blake). Книжка подобається мені менше як фільм, може тому, що автор виявляє своєрідну безпорадність в англійській стилістиці і це мене трохи разить. Але фільм був прекрасний!

Відколи повернулася з Торонто нікуди покищо не виходила, за винятком засідання Ради Бібліотеки у вівторок. Але зваживши на те, що я закінчила рік гостиною у Рудницьких, а розпочала новий рік гостиною у Віри Лашик — думаю, що така передишка на самоті не тільки не дошкульна, але потрібна і побажана.

Працюю над Бібліографічним покажчиком ОТ. За кількома винятками, бібліографічні дані майже повні. Але хочу доповнити книгу спогадами, но і потрібними покажчиками. Остап

почав був писати спогади про дитинство — в архіві знайшла 11 сторінок машинопису “Життя за роками” — але, нажаль це тільки початковий фрагмент. Додам до цього уривки із спогадів Тараса Кульчицького і Марійки Канської — може доведеться мені знайти і перечитати її листи до Остапа і його до неї? Там може бути щось цікаве. Дуже мені жаль, що Остап не довів своїх спогадів бодай до кінця 1930-их років — може був би вияснив сам справу ув’язнення свого батька?

Середа, 25 січня 2006. Увечері.

Принесла собі з бібліотеки нові книжки, щоб слухати на проходах. Моя локальна бібліотека не має досить матеріалів, щоб мене задовільнити, отже вибираю тепер навіть досить випадкові речі. Це вже немов наркотик — дає мені стимул до проходів на свіжому повітрі. Вчора почала слухати якісь біографічні нариси із *New Yorker*-а. В першому з них про Гемінгвея (автор: Lillian Ross) натрапила на таку дотепну родзинку. Ross, репортер *Нью Йоркера*, зустрічає Гемінгвея, коли він переїздом до Європи перебуває пару днів у Нью Йорку. Гемінгвей з жінкою і сином Патриком. Не хоче нікого бачити, тільки “Kraut”. Краут — це, очевидно, Марлена Дітріх. Вона приходить до Гемінгвеїв у готель і розповідає таку історію. Вона тепер бабуня, часом опікується малою дитиною своєї дочки. Дочка живе в апартаменті десь на 30-ій вулиці, а Марлена — в готелі Plaza. Час до часу Марлена іде на “babysitting”. Бере зі собою в торбу рушники із свого готелю і чистить ними помешкання своєї дочки. А тоді брудні рушники збирає знову в торбу, кличе таксі і їде додому. Але розуміє, що таксівар уважає її, мабуть, за якусь “bag-lady”, не має відваги під’їздити під сам готель, отже висідає один квартал раніше.

Понеділок, 30 січня 2006. Вранці.

Суботу провела в Нью Йорку, в НТШ-А. Засідання управи було заповіджене, тим разом, на годину 2-у. Я вийшла з дому перед 9-ою, підміським поїздом доїхала до 30 вул. і сіла, як домовлено було з Ларисою, на поїзд NJTransit на Трентон, о годині 10:09. В Гамільтоні мали всісти Лариса з Трофименками. Але вийшло якесь непорозуміння: вони сіли на інший поїзд і ми не мали змоги поговорити в час дороги та й потім спільною таксівою доїхати до НТШ-А. Мені було досадно, що я, купивши газету *Нью Йорк Таймс* і прочитавши вибрані статті в поїзді перед Трентоном, свідомо залишила газету в підміському поїзді, бо думала що від Гамільтону будемо разом. Так не сталося і мені було жаль, що я не мала своєї газети, щоб дочитати решту (щоправда вже менше цікавих мені) матеріалів.

Засідання було трохи хаотичне, звітів не читали (хоч і я, і Воронка такі звіти на письмі виготовили), багато шуму довкола різних питань створювала Марта Трофименко, яка також запропонувала Славка на голову підготовчої номінаційної комісії, не знаючи, мабуть, що попередні розмови в цих справах уже були і є кандидати, які вже погодилися. Відбулося голосування, бо крім п’яти кандидатів, які вже дали свою згоду, були ще додаткові два, запропоновані на засіданні. Отже головою буде Воронка, а членами підготовчої номінаційної комісії будуть Баранецький, Знаєнко, Таня Кейс і Славко

Трофименко. Мої два нові гранти були затверджені — але це не дуже важні гранти і на досить скромні суми грошей.

Імпреза для публіки почалася о год. 5-ій. Темою був круглий стіл на тему “Мова і вибори”. Учасниками круглого стола були Лариса, Олександр Мотиль, Микола Рябчук, Юрій Шевчук і Антоніна Березовенко. Всі виступи були надзвичайно цікаві і живі. Що більше: Рябчук і Мотиль висловили навіть контроверсійну думку, що т.зв. “двомовність” може бути некорисною для тих, хто її сьогодні пропагує, бо тоді і в російськомовних регіонах муситимуть запровадити українську мову, як другу “офіційну”. Цікаво, що в партійних програмах передових політичних партій мовного питання взагалі не торкаються, тільки комуністи і, здається також соціалісти, отверто пропагують двомовність. В сьогоднішній ситуації, де на першому пляні — газ, нафта, взагалі економіка, конституційні зміни ітп. проблеми — мовне питання відсувається на дальший плян і турбує тільки свідомих і переконаних українців, а такі там у меншості. Заля НТШ-А була заповнена — людей було не менше як 70. Була жива дискусія і відчувалося загальне вдоволення з цього вдалого вечора.

Микола Рябчук — найстрункіший, найхудіший мабуть, мужчина серед чоловіків його віку присутніх на залі — привіз мені “Солодку Дарусю” і свою власну нову книжку “Зона відчуження”. Книжок, які я в нього “замовила”, щоб привіз з України (ЕСУ т. 2 і 3 і 2 т. “Зарубіжні письменники”) не міг роздобути і не привіз. (Це промовисто свідчить про те, як продаються в Україні важливі довідкові видання!) Буду мусіти замовити через Коробка.

Підступила я до Мотиля, представилася йому і сказала, що хотіла купити “Whisky priest” на різдвяний подарунок і сказали мені в книгарні, що треба 6 тижнів чекати — отже не замовила. Виявилось, що він мав у течці один примірник своєї книжки, отже я мала нагоду купити. Прочитаю і потім подарую Максимові.

Назад я мала нагоду повертатися автом із Ромком Проциком. Що більше, він почекав до кінця програми і взяв із собою не тільки мене, але також Ларису і Трофименків. Очевидно, на “фуршет” і приємну розмову з іншими людьми (була там серед гостей і Софійка Геврик) часу вже не було. Користаючи з вигідного транспорту, я привезла з НТШ-А пару книжок, в тому числі і два примірники покажчика *Всесвіту* (один для Бібліотеки в Центрі). Це видання, що на них ми дали гранти, отже мені треба їх переглянути. Не знала я також, що вийшла вже друком і “Литовська метрика” нами спонзорована (крім нормального відмічення гранту НТШ-А на версо титульної сторінки, дали там також наше лого, поруч із знаком НТШ в Україні). Але Литовської метрики я додому не брала, взяла тільки Драгоманова, і збірник харківського філологічного товариства, якого я ще не бачила.

Рябчук приїде до мене в неділю, 12 лютого, бо в суботу 11-ого він ще має виступ в НТШ-А на презентації книжки Марка Стеха. Це для мене важлива інформація. Я думала, що Микола приїде в п’ятницю і що в суботу я могла б зробити з нагоди його приїзду гостину. Тепер бачу, що єдина така можливість буде в неділю. Його два виступи у Філядельфії

запляновані на 13 і 14 лютого увечері, а це будні дні — понеділок і вівторок, і тоді таку зустріч в мене зробити не вдасться, бо ж одні люди ще працюють, а пенсіонерам їздити по ночах протипоказано!

Зараз вибираюся за харчами до Асте. Це вже враховує і мої тентативні пляни щодо гостини в неділю 12 лютого.

Понеділок, 6 лютого 2006. Вранці.

Не скористала з нагоди поїхати в неділю до церкви, щоб, можливо, зустрітися з людьми. Провела день на самоті, ні з ким навіть по телефону не спілкувалася. Зате працювала з Остаповим архівом. Вже пару днів тому знайшла додаткові переклади (з Мілоша, з Роберта Пенн Воррена, з Камінгса, із Збежховського) — отже переписала ці тексти і додала до “Поетичних перекладів”. Ще потрібно буде додаткових інформацій про Збежховського для моїх приміток. Може знайду щось на Google. Це знаменита технологічна інновація: вчора знайшла навіть потрібні перші рядки польського оригіналу Мілоша — це заощадило мені часу і труду шукати за тим у книжках бібліотеки Ван Пелт. Правда, Гугл не завжди допомагає. З першими рядками Бещадовського мала я досить мороки — зверталася за допомогою і до Махна, і до Бакули, бо книжок цього поета ніде не могла знайти в бібліотеках. Нарешті — всупереч сподіванням — написала до довідкового відділу бібліотеки в Урбана-Шампейн. Зареагували зразу, але відповіді довго не знаходили, і я написала вдруге. І ось недавно написав мені чоловік на ім’я Jan Adamczyk (мабуть якийсь новий бібліотекар в Урбані): отримав потрібну мені інформацію з Ягайлонської бібліотеки в Кракові! Дуже я цим зраділа. Така послуга нагадала мені мої власні труди з довідковою інформацією, коли доводилось отримувати потрібні нашим професорам дані з європейських судів, інституцій ОН ітп.

В архіві знайшла також спогад про Остапову працю у львівському Промбанку. Напевно написав він це на замовлення Атанаса Мілянйча до якогось збірника про Промбанк, але в моїй бібліографії ніде такого немає, отже можливо, що це ніколи не було друковане. Доведеться ще зробити пошук і цю справу перевірити: ануж був якийсь такий збірник, а я про нього не знаю?

Мала я мати 2 лютого візиту у Форсії — але канцелярія просила мене перенести цю візиту на 17-ого. Лікарських порад мені потрібно — цими днями відчуваю якісь підозрілі симптоми, якесь ослаблення лівого боку, на проходах часом трохи задихаюся — аби не серце! Зрештою потрібно мені порад щодо ліків (зокрема Ditropan-у, який, бачу, треба мені брати кожного дня!) та й треба відновити рецепти на ліки в аптеці. Ну, маю надію, що не зважаючи на все, я зможу відбути свою гостину 12 лютого. Запросила досить багато гостей і думаю — со страхом божим! — як я дам усьому раду. Це мабуть буде моя лебедина пісня щодо таких гостин — мабуть не наважуся повторити такий tour de force в майбутньому!

Субота, 11 лютого 2006. Пополудні.

Я до завтрашньої гостини майже готова. Ще сьогодні вранці Таня почистила хату. Я уже спекла м'ясо і рибу — мала трохи мороки із своєю піччю (можливо доведеться купувати нову!) Тепер мені треба розкласти деякі речі, витягнути бігос із морозильні, накрити стіл. Але, але ... Почав падати сніг! І метеорологи заповідають на ніч снігову бурю і можливе нагромадження снігу на кілька інчів! Ну, це дуже не впору. Деякі мої гості не зможуть приїхати, зокрема такі як Онишкевичі, Трофименки, Біланюки. А навіть для місцевих це може бути клопіт. Навіть мені може бути трудно виїхати по Рябчука до станції (але це найменше: від станції всього 10 хвилин ходу пішки, а Микола бував у мене вже не раз і напевно зможе прийти і сам!) Покищо сніг (лапатий!) покриттє тільки трави і куці — на дорогах він топиться і не залишає сліду. Вся моя надія — на підвищену температуру. (Тепер десь біля 40 градусів, але вночі напевно буде мороз і тоді все замерзне.)

Вчора ввечері ще була телеконференція управи НТШ-А. І у висліді цих розмов, я ще мусіла посвятити пару годин сьогодні, щоб написати офіційне письмо до львівського НТШ. Та й поспішилася піти до поштової скриньки, щоб справи не відкладати.

Середа, 15 лютого 2006. Вранці.

Помер у Києві Михайло Москаленко. Несподівано, на серце. Дуже прикра вістка: таких вартісних людей в нас обмаль, отже це сильний удар для української культури. Зустрічала я його в Києві, був автором передмови до моїх *Тихих розмов з вічністю* — передмови, що її потім я передрукувала у київській книжці вибраного. Помер також на Флориді Володимир Біляїв, але це вже була літня людина, та й вклад його в нашу культуру ніяк не можна рівняти із вкладом Москаленка. Інша ліга!

Снігопад із суботи на неділю був рекордовий! Впало не менше як півтора стопи снігу! І сніг падав в неділю аж до полудня! А я своїх гостей запросила на годину другу дня! Були до мене деякі телефони: мовляв, чи я гостину відкликаю? Ні, кажу. Рябчук приїде і прийде від станції метро пішки, Ірванці також прийдуть пішки, а Вакуловські — мої близькі сусідки може також відважаться. І на диво, гостина таки відбулася! І було надзвичайно приємно, хоч було нас всіх — разом зі мною — тільки десятеро: Рябчук, Ірванці, Вакуловські, Заліпський, Віра і — на диво — Олекса і Лариса Біланюки! На диво — бо вони живуть аж у Wallingford-i! Віра також приїхала автoм, а Заліпський прийшов пішки! Жаль, що не могли приїхати інші мої запрошені гості: Онишкевичі, Трофименки, Процики, Волчуки, Геврики, Кіпи, Рудницькі (Ірена Рудницька проходила якусь операцію) — але вони втратили добру нагоду, бо справді спілкування було дуже приємне і гості були помітно задоволені (а що вже говорити про господиню!) Я подивляла моїх героїчних гостей, що перемогли несподіванку природи, а моя посілість — з прекрасною зимовою декорацією — додавала естетичної атмосфери при сонячній і морозній недільній погоді.

Рябчук в понеділок мав увечері виступ на PENN, в клясі Рудницького, де аудиторія — студентів і викладачів складалася із 16 осіб і де Микола виступав англійською мовою. Я туди не їздила, але Рудницький з Миколою після лекції були в мене на бігосі (не так із

пивом, як із скачем!)

Вчора Микола виступав в УКУ. Дороги частинно вже прочищені, але ні я, ні Вакуловські не збиралися їхати автом, отже я просила Заліпського, щоб приїхав по мене і Рябчука, та ще й вступив по Вакуловських. До УКУ, не зважаючи на перешкоди із снігом, зібралось понад 30 осіб. Заліпський тільки відкрив імпрезу, Ірванець сказав кілька слів про Рябчука, а Микола говорив про те, чи мовляв українці мають такий уряд, на який заслуговують? Виступ його був — блискучий! Дав знаменитий аналіз української політики від Кравчука до Ющенка і — не зважаючи на його загально критичну настанову — змалював відносно оптимістичний погляд на майбутнє, мовляв, за його метафорою, Україна — куля, що котиться по дорозі, часом зупиняючись, часом сповільнюючи рух, але всетаки у правильному напрямі до європеїзації. Була і низка питань, що на них Микола відповідав з притаманним йому зрівноваженим і далекосяглим коментарем. Люди були видимо задоволені, розкупили більше десятка його книжок. Ну, я всім знайомим нераз уже казала: з Рябчуком одна тільки проблема: якби Україна мала сто таких публіцистів, але має тільки, нажаль, одного!

Вдома з ним багато цікавих розмов при сніданку, і при обіді. Про “Критику” і Грабовича, про літературу (хвалив Жадана, як одного із найкращих прозаїків), про його сім’ю. Наталка Білоцерківець працює в редакції журналу “Українська культура” — привіз мені в дарунку прекрасно видану нову її книжку *Готель Централь* — її поезію я люблю і для мене вона — чи не перший поет сьогоднішньої України! Старша Миколина дочка (з першого шлюбу) Софія друкує часом літературознавчі статті у СІЧ-і. Молодша дочка Анастасія (Настя) закінчила Могилянку, а тепер робить магістерку із соціології в Кембриджі. Вона вже є автором книжечки *Зайві люди* — про бездомних на вулицях Києва. Микола залишив мені один примірник і я з інтересом почала її читати. Молодший син є студентом Могилянки, але він найбільше цікавиться музикою (щось так як наш Іванко). Микола, будучи в мене гостем, багато часу проводив на інтернеті — полагоджував свою електронну пошту ітп. Отже, сподіюся, що йому в мене не було нудно.

Субота, 18 лютого 2006. Пополудні.

Форсія вчора, як і можна було сподіватися, почувши про мої симптоми, зробила мені електрокардіограму, дала спрямування на stress-test і наказала прийти знову за місяць, щоб обговорити висліди. Маю надію, що це не буде початком якогось поважного клопоту із серцем.

Після лікарської візити, я мала зустріч на полуденок з Марилею і Раном. Бачу, що вони обоє серйозно підготовляються до рішення, щоб за пару років перейти на ранню пенсію. Вони обоє — 1944 року народження. В бібліотеці — чималі зміни. Зокрема із новим будинком. Відбирають бібліотеці місце, будуючи там натомість додаткові офіси для професорів і комп’ютерних спеціалістів. Доведеться, мабуть, і мені зрезигнувати із моєї маленької кімнатки, яку я вже від 1994 року ділю разом з емеритованим професором Ганолдом. Ганолд, кажуть мені, тепер дуже подався, йому вже цей притулок у правничій

бібліотеці не потрібний. А я також — ніде правди діти — давно його не вживаю і зовсім не матиму жалю, як мені цей привілей відмовлять.

Решту дня я провела у бібліотеці Ван Пелт, шукаючи за першими рядками поезій Тувіма і Тракля. Мусіла переглянути кілька томів, заки знайшла. Але таки знайшла!

Докінчую слухати на проходах автобіографічну книжку *Angela's Ashes* що її автором є Frank McCord. Це виявилось дуже талановито написаною книжкою про дитинство в Ірландії, дитинство сповнене нужди, трагічного виживання і — на диво — знаменитих паралелей до української ситуації (Не даром нас порівнюють із ірландцями!). Батько — алкоголік, що пропиває всі зароблені гроші, але він — великий ірландський патріот, по п'яному виспівує патріотичні пісні і примушує своїх синів присягати, що вони готові померти “за Ірландію”. Книжка повна трагікомічного гумору та іронії, дотепних реплік під адресою англійців, що, мовляв, гноблять Ірландію вже ось 800 років! а сам автор виявляє неабиякі акторські здібності, читаючи свій текст, переплітаний віршами і піснями.

Раніше слухала я *Brideshead revisited* / Evelyn Waugh і *The liar's club* / Mary Karr, а по ночах прочитала *Whiskey Priest* / Alexander-a Motyl-a і *Солодку Дарусю* Марії Матіос. Книжка Мотіля — спроба детективу-тріллера, переплетена нібито філософськими розважаннями. На мою думку, професорові Мотілю, політологічні книги якого мають досить добру славу, варто було цю свою спробу роману підписати псевдонімом. Особливо переконливими, як на мій смак, не є ні композиція, ні психологічні портрети дієвих осіб. Мотиль — у всякому разі — це не Ле Карре! Про *Солодку Дарусю* я наслухалася стільки суперлятивів (зокрема від Софійки Геврик!), що сам текст, очевидно, мусів мене трохи розчарувати. Це одна із небагатьох книжок, яка отверто пише про певні болючі теми (війни, донощицтва, совєтських злочинів) — але факт, що це викликає подив майже 15 років після незалежності свідчить негативно про ситуацію в сьогоднішній Україні. Книжка написана досить талановито, робить цікаву спробу відродити західний прикарпатський діалект — але вона написана ще в традиції перед-модерної літератури, нагадує трохи Стефаніка, при чому Стефанік — куди сильніший у своїй сконцентрованій модерності!

Тепер я дочитую *Vindication: a Life of Mary Wollstonecraft* / Lyndall Gordon (Harper Collins, 2005). Нова біографія була відмічена як одна із важніших появ минулого року і я позичила собі її із бібліотеки Ван Пелт. Постать Марії Волстонкрафт — першої жінки, що утримувала себе як професійна письменниця і була автором не тільки автобіографічного роману *Mary*, але і ще славніших публіцистичних книг *A Vindication of the Rights of Men*, *A vindication of the Rights of Woman*, травелогів з подорожі по Скандинавії ітп. була мені досі відома тільки з прізвища. Мені цікаво було дізнатися про її життя, про її перебування у Франції в час розпалу революції, де її — англійку — рятує від репресій і ув'язнення тільки неофіційний шлюб з американським бізнесменом-спекулянттом Гілбертом Імлеєм (Gilbert Imlay), про пізніше її одруження з письменником Вільямом Годвіном (William Godwin), який був батьком її дочки та прибралим батьком дочки Імлея, яку Годвін адоптував. Дочка Вольстенкрофт і Годвіна Мері була згодом дружиною поета Шеллі (Percy Bysshe Shelley) і

автором славної книжки про Франкенштайна. Її мати — героїня біографії — померла після народження цієї другої своєї дитини, п'ять місяців після офіційного шлюбу з Годвіном. Шлюб цей замітний передусім тим, що обоє батьки виступали публічно проти інституції подружжя, а сам Годвін був навіть автором якоїсь публікації проти шлюбів. Після смерти Мері Годвін написав першу біографію про її життя, хоч авторка моєї книжки оцінює її досить критично, мовляв, він не подав чи і не знав точніших відомостей про її життя як гувернантки, як керівника навчального закладу для дівчат, як коханки Імлея, що в Скандинавії виконувала його якісь комерційні доручення, ітп. Але — мушу щиро зізнатися, що стиль авторки Линдал Гордон іде мені часто на нерви — бувають речення настільки незграбні, що мені доводиться читати їх двічі, щоб зрозуміти про що йдеться. Напр. таке нібито просте речення: “Her gaze had the directness of a girl who nerves herself not to fear”. (с. 84).

З недільного снігопаду нічого не залишилося. Кілька днів тепла — і кучугури зникли зовсім. Але температура впала і на дворі — зима! Пів години тому подзвонила до мене Софійка. Виявляється: вона у Філядельфії! Приїхала з усією родиною (включно із своїми синами) на Баль Інженерів! Хлопці затримались у готелі, Софійка з Титом — у Ренати і Олега Третьяків.

Вівторок, 21 лютого 2006. Пополудні.

Після моєї візити у Форсії в п'ятницю, я вирішила наново почати мірити тиск крові. І от виявилось, що і в неділю і в понеділок найнижчий тиск був 147/65, а найвищий 171/74. Це для мене дуже нетипово. Я вчора телефонувала до офісу, хотіла говорити з Форсією, але їй, мабуть, не переказали. Сьогодні я вже порозумілася за посередництвом медсестри Cathy. Я висловила припущення, що можливо мій тиск крові піднімають ліки Etodolac і Dítropan — і перестала їх приймати. Форсія це рішення підтримала. Доручила за тиждень їй потелефонувати. Клопіт: бо ліки ці мені таки потрібні. Етодоляк на артрит, дітропен на міхур. От маю іти сьогодні до театру: не знаю чи витримаю всю виставу без дітропену?

Вчора весь день сиділа вдома (бо чекала телефону від лікаря). Зробила за цей час великий прогрес з Остаповим архівом. Фактично переглянула більшість паперів, шукаючи за можливими якимись поетичними перекладами серед папок — тепер маю певність, що знайшла все, що потрібне. Зробила рішення не включати кількох перекладів, з уваги на сумнівну вартість самих цих поезій — це стосується зокрема соцреалістичних віршів польських і єврейських поетів радянського Львова, перекладу якогось тексту до музики Чайковського із А. Толстою, якийсь гурра-нацреалістичний вірш німецького поета Блюнка. З того найбільше мені жаль, що не зможу включити львівських єврейських поетів — добре було б мати пару віршів із мови їдіш (хоч це, очевидно був би додатковий клопіт із спробою їх ідентифікації). Текст має 150 сторінок комп'ютерного друку, з передмовою і примітками включно. Отже зможу взятися за остаточну підготовку манускрипту. Після того, як Максим додасть грецькі рядки для Сеферіса, зможу написати до Пульсарів і вислати їм книжку до друку.

При нагоді викинула з архіву цілу торбу непотрібних паперів, а рівночасно вибрала деякі речі для можливої передачі до архіву НТШ-А — загальногромадські документи, що можуть мати якусь вартість або бути комусь цікавими, та й деякі додаткові папери “Слова”. З Остаповим архівом буде ще багато праці. Тепер я вже відділила літературні твори (хоч там багато зайвих дублетів, які варто колись викинути, переглянувши чи це не різні редакції). Але найбільше роботи буде із упорядкуванням листів за адресатами — бо тепер — за Остаповим звичаєм — там цілий розгартіяш: листи помішані із текстами статей, в різних папках, без всякого порядку.

Середа, 22 лютого 2006. Пополудні.

Вчорашня вистава в театрі Wilma називалася “9 Parts of Desire”. Автор: Heather Raffo. Режисер: Kate Saxon. Але найважлива особа — єдиний виконавець дуже вимогливої ролі — молода жінка на ім’я Jacqueline Antaramian. П’єса — про Ірак, про трагедію країни і народу, а особливо її жінок. Очевидно: п’єса дуже політична, настроєна проти війни (але і проти Саддама Гусейна). Деякі місця може навіть занадто публіцистичні і варто було їх скоротити, щоб не розводнювати надзвичайно сильного мистецького враження. Тимбільше, що п’єса іде півтора години без будьякої перерви чи хочби передишки для акторки. Факт що п’єси з такою критичною настановою до американської політики можна ставити в американських театрах в час війни та ще й при такому “аншлагі” публіки — добре свідчить про здоров’я американської демократії. Це мені нагадало моє перше враження, десь у 50-их роках в Нью Йорку, коли ми з Остапом вперше бачили на сцені “The Teahouse of the August Moon”. Мені тоді нагадалися Франкові слова, мовляв, дре шкуру й каже: двигает культуру — бо вистава була дуже критичною до американської окупації Японії, а зваживши, що це було небагато років після закінчення війни — в мене викликало неабиякий подив для свободи вияву критичної думки в Америці.

Лариса Онишкевич тиждень тому перенесла операцію на коліно. Я ще минулої середі послала їй тузін червоних гвоздиків з написом “Тримайся!” — але подзвонивши до Любомира, не застала його вдома і тільки залишила записку. Натомість з офісу НТШ-А довідалася, що в час операції виникло якесь ускладнення із серцем і у висліді Ларисі вставили “pacemaker”, щоб регулювати пульс. Василі з НТШ-А, коли зі мною про це говорили, сказали спочатку “що треба було зробити операцію на серце” і дуже мене налякали. Але коли я почала розпитувати про докладніші подробиці і почула, що це “pacemaker” — трохи заспокоїлася. Очевидно, ліпше було б без того, але це не така поважна справа, як операція відкритого серця. Маю надію, що Лариса тримається добре, хоч глибоко співчуваю з її клопотами: їй треба буде вчитися ходити з новим коліном і це напевно справа, не днів, а тижнів, а то й місяців.

Субота, 25 лютого 2006. Полудне.

Pereat mundus, fiat ars! Довкола валиться світ, а я сиджу собі на самоті в своїй вигідній і теплій хаті і занурена по вуха в роботу з Остаповими архівами. І добре мені — ця робота дає мені неабияке вдоволення. Саме переписую на комп’ютері Тарасові спогади про його

дружбу з Остапом, про їхню спільну юність. Тарасові спогади доводиться редагувати і скорочувати — треба виправити не тільки мову і стиль, але і чимало неточностей і помилок. Вже двічі до нього телефонувала. Помилився навіть в даті власного народження, і очевидно не все правильно пам'ятає — речі які можна спростувати на основі спогадів самого Остапа. Зрозуміла річ: адже йому вже 89-ий рік і він пише ці спогади ад хок, на мое запрошення, на коліні, без всяких документів. Але є там і цікаві подробиці, зокрема про шкільні роки, про вакації в Кульчицях, про прогулянки в Карпати. Вакації в Кульчицях і знайомство з родиною Гординських, думаю, в Остаповім житті були переломовими. Тарасові згадки про книжки в бібліотеці його діда, о. Гординського, напр. дуже цікаві. Але мушу знайти деякі уточнення: як цей отець декан називався на ім'я? В енциклопедіях його нема. Мушу запитатися Тараса.

Вже переписала спогади самого Остапа. “Життя за роками” (ах, яка шкода, що він цього не продовжував!), “Вольонтером у Промбанку”, а ще знайшла якийсь його матеріал про Академічну гімназію — також треба було перевірити, коли він це написав. Тарас вважав, що він читав це на з'їзді 1985 року на Союзівці, але я поглянула у свій щоденник (добре що маю таку документацію!) і бачу, що Остап тоді погано почувався і на з'їзд на Союзівку з Тарасом не поїхав. Зрештою, прочитавши уважно цей матеріал, я переконалася, що він написаний 1975 року, бо є там згадки про сторічний ювілей гімназії “минулого року”, тощо. (Тоді я ще свого щоденника не провадила, отже особистої документації з того часу не маю!).

Перестала приймати Etodolac і Ditroran. Тиск міряю тільки один раз у день, але бачу, що він тепер більш поміркований. Можливо, що ці ліки впливали на тиск крові? Психічно чуюся добре: праця виповняє мені увесь день. На годину виходжу на прохід, слухаючи по дорозі якусь книжку (тепер якийсь не надто великої літературної вартості тріллер якогось Гігінса (Jack Higgins. *The President's Daughter*). На ТБ дивлюся тільки на вісті. Але атрит докучає — все тіло штивне — ходжу, як поломана, а сьогодні більшість ночі не спала, і то навіть не знаю чому: не була нічим схвильована і чулася не погано. Але може за довго працювала, а потім за довго в ліжку читала? Зрештою, побачивши, що не спатиму, решту ночі читала *Всесвіт*, *Критику* і при нагоді натрапила на цікаву статтю Елеонори Соловей “Територія свободи” — про сатиричні епіграми Лукаша, Первомайського, Голованівського. Подобалися мені такі Лукашеві злободенні дотепні віршики:

Хоч як би хто хотів,
Це ясно кожній миші:
Часи уже не ті.
А стануть ще негіші.

або

Наша армія Червона
не стоїть коло кордона —
за кордон іде.
Це трудящих українських
проти польських, проти фінських
партія веде, партія веде.

Як добре, що це збереглося! А також автоепіграма Сави Голованівського:

Нема мені поблажок і послабин —
напевно доля вже моя така...
Усе було б гаразд, якби той рабин
утяв мені не щось, а язика.

Це мені нагадало, що шукаючи до Остапових поетичних перекладів за оригіналом Тувіма, я при нагоді натрапила на кілька дотепних злободенних віршиків: (Цитую з пам'яті, може треба буде перевірити і виправити):

Po pierwsze
złe wiersze,

po drugie —
za długie,

po trzecie —
hańba takiemu poecie!

Цей вірш продовжується, але мені найбільше подобалися ці перші рядки. Або ще така строфка:

Oto krytyk, który idealnie
umie geniusz połączyć z głupotą
każdym słowem dowodząc genialnie,
że jest bardzo wybitnym idiotą.

Дякую своїй долі, що я ще маю змогу думати, читати, працювати, а то й на самоті — усміхнутися. І спілкування моє — не з діяспорними панюсями-пліткарками, а з найкращими умами України — щоправда часом уже померлими, а у всякому разі — далеко від мене віддаленими.

А тимчасом у світі загрозливий зудар цивілізацій. Вже кілька місяців проходять в різних країнах багатолюдні демонстрації музульманів проти надрукованих у Данії карикатур, де зображений пророк Магомет. Деякі європейські газети (навіть і в Україні) передрукували ці карикатури, мовляв треба обстояти принцип свободи слова. Але це провокує фанатиків-музулман. Та й демонстрації ці напевно не спонтанні, а інспіровані антизахідними політичними групами, можливо що і такими як АльКаїда. Справді цікава і принципова дилема: чи варто провокувати віруючих образливими для них статтями чи карикатурами? Для західного демократичного ока ніякої крамоли в цих карикатурах немає (я їх бачила, навіть не дуже дотепні) — але для фанатиків із середньовічним світоглядом? В таких випадках варто поставити аналогію: чи можна безкарно друкувати карикатури, які ображують християн, голокост, або навіть, скажімо, якщо “60 Minutes” назве українців “генетичними антисемітами” — і ми протестуємо, і подаємо до суду CBS? Недавно, у відповідь на цю контроверсію з карикатурами Магомета, євреї заповіли конкурс на

антисемітські жарти, конкурс, що в них мають право брати участь самі тільки євреї. Чула я по радіо і такий дотеп, що його вже раніше чула від Іванка і яким була прикро вражена, хоч він і справді має чорний гумор: мовляв, скільки євреїв можна помістити в авті BMW? відповідь: два зпереду, три ззаду і шість мільонів у попільничці! І з цього самі євреї сміються! Але євреї — люди, яким притаманне особливе почуття гумору, — пригадую Тувімовий віршик про срульків у банку — знаменита сатира на капіталізм, опанований євреями — але це писав таки справжній єврей, Тувім! Мусулмани не виявляють такого почуття гумору — зрештою їхні провідники повертають їх назад у середньовіччя і це може закінчитися катастрофою для модерного західного світу. Але протести не тільки проти заходу. Ось передучора самовбивці-терористи висадили в повітря одну із найважливіших мошей шіїтського Багдаду. Іракові завжди загрожувала громадянська війна, а тепер вони стоять справді на порозі нової страшної катастрофи. Америку, очевидно, обвинувачують в усіх гріхах, навіть і в тому, що самі між собою готові тепер воювати. Не варто було Бушові розпочинати цієї війни. Саддам Гусейн стоїть тепер перед судом, але він був — хоч і деспот типу Сталіна — то все ж таки секулярний лідер, який тримав Ірак укупі. Тепер все це може розвалитися і дай бог, щоб не стало початком якоїсь світової війни. Бо зацікавлені сторони тут — не тільки захід, але Іран, Туреччина.

Понеділок, 27 лютого 2006. Полудне.

Вчора пополудні пішла на зустріч із новим послом України до США, Олегом Шамшуром. Відносно молодий чоловік, вільно і поправно говорить українською мовою. Найцікавіше, що сказав: що уряд Ющенка плянує заснувати інформаційні центри в різних осередках, що Україна плянує вислати на захід співаків, симфонічні оркестри та робити інші культурні заходи, мовляв, нам потрібний не тільки фольклор. Поживемо — побачимо. Питання до нього були досить глупі, рідко доречні, часом трохи провокативні, напр. що він думає про боротьбу Чечні за свої права? Або про Януковича. Він не завжди відповідав на них із потрібною дипломатичною резервою, мовляв, “а це — off the record”. Який може бути “оф те рекорд”, коли виступаєш перед аудиторією, що складається із 200 незнайомих людей, в чужому місті? Видно, що не має ще досить практики і дипломатичного досвіду.

Вівторок, 28 лютого 2006. Вранці.

Сьогодні — день народження Марійки Канської. Вперше після її смерті. Про цю дату я колись пам'ятала, щоб вислати їй уродиновий подарунок.

Знайшла в Остаповому архіві дві сторінки-фотокопії. Одна з каталогу Конгресової бібліотеки, друга з якоїсь еспанськомовної енциклопедії (мій коханий не мав професійної звички подавати точне джерело!) Сторінка каталогу LC подає список творів французького письменника, що називався Eugene Dabit. Довідка з еспанської енциклопедії каже, що він народився 1898 року в Парижі, а помер 1936 року в Севастополі. В моїх літературних довідниках письменника Дабі немає, але пішла на Google і довідалася, що він був також малярем, що це “left wing French writer”, що з його роману “Hotel du Nord” був зроблений 1938 року фільм, що Галімар після смерті письменника видав його “Journal intime,

1928–1936". Збірка новель цього автора видана 1936 року і згадана тільки в списку LC — вона називається “Train de vies”. Можливо, що тут є якась друкарська помилка або помилка каталогера: думаю, що повинно бути “Train de vie”, але не маю на це доказів, бо ніде не знайшла про цю збірку додаткової згадки. Тимчасом, це для мене, як дослідника Остапової творчості, досить важлива інформація. Герой оповідання “Камінні ступені” — письменник і називається Трендеві, дія відбувається у Севастополі, і в новелі цитується його щоденник. Треба буде мені пошукати за щоденником пана Дабі. Можливо, що Остап написав оповідання під впливом цього щоденника? Варто мені перевірити, чи були, може, якісь польські переклади цього французького письменника? Факт, що він був політично лівий, наводить мене на думку, що його книжки могли бути популярні в соціалістичних колах Остапового батька. Але це мусіли б бути переклади. Сам Остап міг можливо читати і в оригіналі, але це малоправдоподібно: бо звідки взяв би цю видану в Парижі збірку?

Субота, 4 березня 2006. Вранці.

Вчора — історична дата: завершила — після довгих годин напруженої праці і болю голови! — останню редакцію і коректу Остапових “Поетичних перекладів” і переслала електронною поштою текст Максимові. Після того, як він додасть грецькі епіграфи до Еліота і перші грецькі рядки до Сеферіса, можна буде переслати дискету Пульсарам.

А тимчасом Лариса Копань обізвалася вчора несподіваним для мене подарунком. Прислала мені три книжки: свою власну (роман *Орбіта*, виданий ще 1980 року Радянським письменником), перший том великої автобіографії Богдана Гориня *Не тільки про себе* і перший випуск т.зв. Кишенькової енциклопедії *Українці у світовій цивілізації* — дві останні книжки — видання Пульсарів 2006 року. Дуже я зраділа першими двома. Про якийсь власний її твір я вже Ларису Копань давно просила, бо хотіла подивитися, яка з неї письменниця. Читатиму з інтересом. Також і Гориня, бо люблю біографічні книжки. Щодо третьої — то це біографічний словничок, який включає 56 коротких довідок з біографічними даними і фотопортретами. Не зовсім розумію, чому це мало б виходити такими маленькими випусками (замість солідного біо-бібліографічного словника), але вразило мене те, що не з’ясовано на яких критеріях добору це побудоване. Є там такі люди як Архипенко, Бортнянський, Пуллой, але є і Пріцак, і Іра Маланюк і навіть молодий Адріан Сливоцький, а це доказ, що словничок не обмежений до вже померлих. Включає він і не українців: Захер-Мазох, Лифар, Сікорський, Харпак (цей останній, що про нього чую вперше, це Нобелівський лауреат Жорж Шарпак, французький фізик. У всякому разі, біографічні довідники потрібні і корисні: поставлю собі його поруч із львівським виданням *Українська журналістика в іменах*, що також виходить окремими випусками.

Саме закінчила слухати аудіозапис цікавого роману досі зовсім мені невідомої письменниці, що його “на вгад” позичила собі в публічній бібліотеці моєї дільниці, де для мене не залишилося великого вибору. Автор називається Diane Johnson, а роман має заголовок *Le Divorce* — саме заголовок, мабуть, вплинув на мій вибір. Виявилось, що це дуже добре написана інтелігентна книжка про зудар двох культур — американської і французької, своєрідна комедія звичаїв, вплетена дуже вдало у композицію, де не тільки

майстерно вимальовані психологічні портрети персонажів, але навіть і фабула, що має наростаючий конфлікт, мало що не кримінального трилера. Авторка виявляє неабияке знання французького побуту і французької мови (якою де-не-де переплетені діалоги). Читає книжку дуже добре Suzanne Toren — а в цьому випадку це нелегко, бо треба добре знати і французьку мову. Зацікавила мене авторка. Виявляється, що вона була двічі кандидатом на нагороду Пуліцера (але її не отримала!). Вона є також автором книжки *Le Mariage*. Пошукаю за якимсь її аудіозаписом.

O, boy! Ignorantia invincibilis! Всупереч інтуїції, вирішила в цю мить глянути до своєї підручної Merriam Webster's *Encyclopedia of Literature*. і lo and behold! Даєн Джонсон має вже неабиякий стаж і тільки для мене вона є новинкою! Diane Johnson, b. April 28, 1934, Moline, IL. "American writer and academic, best known for worldly and satiric novels set in California that portray contemporary women in crisis". Згадується дев'ять різних книжок, але нема ні слова про *Le Divorce* і *Le Mariage*. Але на обгортці аудіокасет є ще додаткова інформація про те, що вона є "a resident of both America and France" — а це, очевидно, вияснює її фантастично добру обізнаність з побутом, культурою, а навіть — хоч може не так точно і правильно! із правом Франції!

Вівторок, 7 березня 2006. Пополудні.

А пропос права Франції: Сьогодні на National Public Radio передавали цікавий репортаж про потребу обзнайомлення суддів і адвокатів Америки із правом інших країн — глобалізація торгівлі, мовляв, приносить чимало ускладнень, які вимагають знання чужоземного права. Я дуже тим репортажем зраділа — це дуже важлива для моєї вужчої професійної спеціалізації увага медіи. Давно пора! Я потелефонувала до Марилі, щоб впевнитися, що вона це чула, бо це варто навіть залишити в архіві, вживати на лекціях, а навіть як один з аргументів на захист іноземних колекцій в правничих бібліотеках, коли обговорюють річний бюджет бібліотеки. Були якісь неполадки сьогодні з їхнім телефоном, але я таки пополудні додзвонилася. Ні, не прогавили! Навіть мали нагоду слухати повторену вдруге радіопрограму в час інформативної лекції про чужоземне право!

Повернула я сьогодні бібліотеці Oak Lane ще одну недавно позичену аудіо-книжку. *America's Queen* by Sarah Bradford. Це біографія Жакеліни Кеннеді і я не дуже радо це випозичала, бо боялася, що це буде якийсь панегірик. Виявилось — навпаки. Біографія дуже критична, хоч авторка старається бути об'єктивною. Я ніколи не мала великого сентименту до Джана Кеннеді і його родини, хоч подобалася мені їхня увага для справ культури. Виступ Фроста на інавгурації Кеннеді — це був певно єдиний на всю історію Америки випадок такої уваги і пошани для поезії. А сама Жакелін запрошувала до Білого Дому визначних музик і інших культурних діячів — і це теж було, мабуть, уперше на високому рівні, із добрим смаком. З біографії видно, як обоє вони — і Джан, і Жакелін — жили сексуально розгнuzданим життям — про Джана це було загально відомо, але про те, що Джекі мала афери із братом Джана, і з цілою низкою інших мужчин в додатку до Онассіса і до останнього свого чоловіка, я вперше довідалась з цієї книжки. Одне слово: американська гейша! Ганялася за маєтками, мовляв, потрібні real money! і видавала на себе

страшенно багато грошей, зокрема на одяг. Окруження і родини Кеннеді, і Онассіса не викликає в мене респекту. І не тільки через їхню надмірну розгнуздану сексуальність, але і через диктат грошей, зокрема старого батька Джозефа Кеннеді і зв'язки з мафією, які впливали на американську політику.

Завтра маю мати 5-годинний Stress test і Echo-test. Перестерігали із лікарні, щоб сьогодні вже не пити кави, ні чаю, ні соди, а від півночі взагалі нічого не пити і не їсти. Це буде новий для мене досвід — маю надію, що не принесе мені небажаних вислідів.

Четвер, 9 березня 2006. Вранці.

Факт що я сьогодні вдома і при комп'ютері — дуже добрий знак! Бо могло бути зовсім інакше. Вчора в час тесту виявили в мене Rapid atrial fibrillation (маю копії офіційних електрокардіограм для лікаря, де тиск крові позначений як 155/83, а пульс як 127, а було і вище!) — і мені — після телефонів до моїх лікарів в Ралстон центрі пропонували залишитися в лікарні на пару днів! Я виявила здогад, що це може наслідок інекцій Persantin і Supine, що їх вони ввели в мою жилу для цілей тесту. Лікар і медсестра це заперечували: мовляв, ніколи ще такої реакції від пацієнта на ці ліки вони не мали. Я сказала, що міряю вдома досить регулярно і записую собі і тиск крові і пульс, і пульс в мене буває звичайно 54–60. Під кінець довгої процедури, що включала обслідування-фотографування величезною машиною, яка обертається довкола пацієнта (і певно коштує кілька мільйонів доларів!), мені ще раз зробили електрокардіограму: фібриляції вже не було, тиск впав до 122/64, а пульс до 64. Отже дозволили мені піти додому. Вийшовши з будинку шпиталю Rhoads, що немов лабіринт безконечних коридорів, де потрібний був би клубок Аріадни, щоб знайти вихід на вулицю, я — побачивши соняшні обриси будинку Irvine привітала його віршем Марини Цветаєвої: “Дякую, Боже, за дар: за океан і за сушу, за тіла пристрасний жар, і за безсмертну душу, і за розпалену кров, і за остуджену воду. Дякую і за любов, дякую і за погоду”. Це так замість молитви вдячності своїй долі. Весь день від ліків і процедур боліла мені голова, але вже під кінець чулася трохи ліпше, навіть вступила до бібліотеки Ван Пелт за біографічною книжкою про цісаря Франца Йосипа і Марію Шратт (автор: Joan Haslip, ця сама, що написала про “нашу паню цісареву”, саме під її ім'ям я знайшла і цю книжку, яка мене зацікавила). Приїхала я додому публічним транспортом, пішки, хоч і трохи втомлена, прийшла від метро. Сьогоднішні тести, на мою думку, виявили деяку нерегулярність мого пульсу і мабуть доведеться приймати якісь ліки, а то й може треба буде заінстальювати расетакер, як мали колись і мама, і тато. Побачу, що скаже Форсія, взявши до уваги висліди тестів. Найбільше з усього боюся не смерті, а інсульту і паралічу. А для цього є поважні родинні прецеденти: і мама, і бабуня. Треба буде робити щось, щоб цьому запобігти.

Ще треба сказати, що — при моїй клявстрофобії — лежати під величезною машиною над головою, з руками піднятими вгору, це неабияка проба нервів. І допомагає при тому, якщо замкнути очі, і для заспокоєння, цитувати собі в пам'яті рядки поезії.

Середа, 15 березня 2006. Вранці.

Форсія потвердила мій здогад, що ліки (Persantin, Supine) могли бути причиною моєї “rapid atrial fibrillation” підчас тесту і дивувалася, що лікар-кардіолог і медсестра, які були підчас тесту, таку можливість заперечували. Форсія пояснила мені деякі знахідки “Echocardiographic Report” (що його мені дали на письмі). Мої артерії не заблоковані — а це головне. Багато чого виглядає зовсім нормально, а деякі діагнози напр. щось таке як “mild aortic regurgitation”, каже вона, — це часте явище у старших віком. “Left atrium moderately dilated; right atrium mildly dilated” — як я зрозуміла з її пояснень, може бути причиною нерегулярності пульсу. Я показала їй коробку від Glucosamine, там написано, що серед рідкісних бічних наслідків може бути підвищений тиск крові і нерегулярний пульс! А я це приймаю вже певно із десять років і воно допомагає мені на болі у ставах, в коліні ітп. На всякий випадок, я це зупинила: нічого тепер не приймаю, крім вітаміни E, folic acid, Calcium, оссувіте та аспірини. Форсія спрямувала мене до кардіолога (Gary Vigilante) і я завтра матиму в нього першу візиту. Можливо доведеться мені носити пару днів якийсь монітор, що мав би перевірити перебої із пульсом, якщо такі є.

Максимові вдалося вписати грецькі рядки до Сеферіса і Еліота. Він переслав мені нібито готовий вже до висилки до Києва електронний файл “Поетичних перекладів”. Але, готуючи посилку для Пульсарів, я взялася це ще раз перевіряти і на своє здивування знайшла чимало пропусків у тексті! Не можна довіряти електронним пересиланням! Помітила я це передусім тому, що сторінки пересланого Максимом тексту не відповідали сторінкам мого машинопису. Шастя, що була така пересторога. Бо це мене спонукало прочитати весь текст ще один раз — від початку до кінця. Знайшла ці механічні помилки, виправила. Написала листи до Копань і ось зараз піду на пошту, щоб це послати реєстрованою посилкою до Києва. Маю надію, що видавництво зможе друкувати з моєї електронної дискети, і що чужомовні рядки, зокрема грека, не викличуть комплікацій.

Віддаю сьогодні бібліотеці аудіо-книжку (*The Cat who smelled a rat* / Lilian Jackson Braun). Така собі безпретенсійна, але грамотно написана легка і дотепна лектура, яка заохочує мене до проходів — отже значення її — розважальне і терапевтичне. Але я замовила собі вже також із Teaching Company новий курс — тим разом американської літератури.

Понеділок, 20 березня 2006. Пополудні.

В четвер, 16 березня, мала я першу візиту в нового лікаря-кардіолога. Називається він Gary Vigilante. Зробив на мене дуже добре враження. Приписав мені лік Toprol-XL — на зниження тиску крові і нерегулярність пульсу. Якщо це не допоможе — в майбутньому може доведеться заінстальювати pacemaker. За місяць маю знову прийти, а в п’ятницю маю знову візиту у Форсії. В п’ятницю ходила до офтальмолога — Мухи Стефанишин. Отже маю добру лікарську опіку. В моєму віці — я ще у відносно доброму стані здоров’я, потішив мене кардіолог. Хоч згадував рівночасно про “heart murmur” і “sick sinus syndrome”. Побачимо. Не буду себе лякати передвчасно: добре, що не є гірше.

В неділю (тобто вчора) ходила я на концерт Пікардійської Терції. Заля була виповнена по береги (певно із 500 осіб!) ентузіастичною публікою — поголовно імігрантами четвертої

хвилі. Концерт дав повне вдоволення і мені і залишив щонайкращі враження. Це був великий контраст до недавнього Шевченківського свята, яке мало рівень якогось сільського клубу, із півграмотними виступами учнів НУРШколи, з аматорським і дуже незадовільним виступом новоствореного хору “Акколада”, з патетичним і претенсійним читанням “Гамалії”, і з доповіддю Леоніда Рущницького, який договорився до того, що мовляв, інтерпретації Шевченка бувають контрверсійні, шкідливі і зайві ітп. Якби це сказав лідер бандерівців, я прийняла б це як нормальне явище, але коли це говорить університетський професор — то принаймні викликає здивування. Я пішла на концерт, бо кожного року іду, щоб відзначити якимсь способом Шевченка — йому це від нас належить. Але публіка була мабуть ліпше від мене поінформована заздалегідь, бо на залі було не більше як 150 осіб, а це як на Шевченківський концерт — дуже дивно.

Арнолд Левін — хворий на рака легенів, досі героїчно боровся з хворобою, і продовжував готувати мої і Вірині податки. Але тепер він у лікарні — і нам доводиться шукати за іншим податковим дорадником. Жінка Левіна потелефонувала і порекомендувала мені Роберта Ертнера. Саме пробую з ним нав’язати контакт.

Прочитала роман “Орбіта” Лариси Копань. Книжка, очевидно, досить соцреалістична, але має цікавий університетський побут, цікаву інтелігентську українську термінологію, і дивує технічними знаннями авторки. Є навіть невеличка інтрига, пов’язана із алькоголізмом наукових працівників, донощицтвом і плагіатом.

На проходах (далі ходжу, хоч часом доводиться зупинитися, відітхнути!) слухаю тепер травелог Марко Польо! Книга з 13 століття і не все в ній цікаво слухати, і не все там, мабуть достовірне. Але я дізналася, що Кубла-хан — не герой поетичної уяви Колдріджа (“In Xanadu did Kubla-khan a stately pleasure dome decree” — якщо правильно запам’ятала) — але справжній хан-володар великого татарського царства, нащадок Джінгіс-хана, і став він великим ханом в році 1254! А описи побуту і могутності татарів і інших магометан того часу наводять на думку, що зудар цивілізацій, очевидно, не є ніякою новинкою 21 століття.

Нарешті зібралася з силами і присвятила минулого тижня трохи часу для справ Видавничої Комісії НТШ-А. Ще, мабуть, доведеться полагодити кілька прохань в найближчих тижнях, може провести ще одне-два голосування. І буду дуже рада позбутися своїх обов’язків у травні, коли будуть загальні збори і вибір нової управи.

Четвер, 23 березня 2006.

Саме повернулася від Роберта Ертнера. Він має свій офіс у великому будинку напроти станції Дженкінтавн. Ледве знайшла місце запаркувати авто. Це не така вигода, як Арнолд Левін, сусід Віри, у власній хаті і від мене недалеко. Та й коштуватиме мене 50 дол. більше! (Заповів, що його ціна — \$220). Ну, але я рада, що не мусітиму журитися податками.

Завтра маю чергову візиту у Форсії. Треба буде обговорити стратегію лікування на майбутнє. Я вже і без неї вирішила, що повернуся до свого Glucosamine/Chondroitin, бо занадто вже мені дошкуляють коліна і інші суглоби.

При нагоді хочу вступити до Ван Пелт і повернути позичену книжку, яку вчора вночі закінчила читати: *The Emperor and the Actress: The love story of Emperor Franz Josef & Katharina Schratt* (Dial Press, 1982). Joan Haslip, як я вже знаю з попередньої її книжки про “нашу паню цисареву”, вміє цікаво писати біографію. А на тлі людських біографій найлегше вивчати історію доби. Платонічна довголітня приязнь віденської актриси і цисаря (що була свідомо плекана і заохочувана цисаревою Елисаветою) дає нагоду дізнатися ближче і про побут аристократії і середньої класи, і про мистецьке середовище Відня, і про національну політику австро-угорської монархії. Катерина Шрат жила до 1940 року, але була дискретна і спогадів про свою приязнь з цисарем не залишила. Є, правда, книжки вибраного листування. Приязнь ця може й була чисто платонічна, але листи цисаря — повні виявів туги і любови, хоч був він черствим реалістом і без будьяких польотів романтики чи фантазії. Гесліп є також автором — серед інших книжок — книги про Катерину Велику. Я — хоч як це дивно у випадку українки — про російську історію знаю менше, ніж про історію європейських країн і Америки. Може це була б нагода заповнити трохи цю лакуну?

Марко Стех звернувся до мене за посередництвом Максима в справі листів Ігоря Костецького. Він досліджує творчість Костецького, писав вже про нього, видав одну книжку його творів. А тепер взявся збирати листування. Ну, це перші дивіденди моєї дотеперішньої праці з архівами. Знайшла кілька листів і до Остапа, і до мене, поробила копії і вчора вже вислала Стехові. Це заохота мені далі впорядковувати архів — цих листів може є і більше. Рівночасно вибрала я 12 листів Святослава Гординського до ОТ і шлю до редакції “Дзвону” до Львова. Цього року є сторіччя від дня народження Гординського — може редакція схоче їх надрукувати.

Субота, 25 березня 2006. Вранці.

Вчора вночі закінчила переглядати книжку-щоденник Євгена Дабі, що її позичила у Ван Пелт. [Eugene Dabit: *Journal intime, 1928-1936*. Paris: Gallimard, 1989]. Приємно усвідомити, що я можу читати французькою мовою без особливих труднощів. Але безпосереднього зв’язку із Остаповими “Камінними ступенями” не знайшла. Може бути, що, як він і пише в своєму оповіданні, “довелося тільки прочитати часописну вістку” про смерть Дабі, і що мої підозри, що Остап може читав цей щоденник, або якусь іншу книжку Дабі і що існує якийсь глибший зв’язок між оповіданням і творами французького письменника — безпідставні?

В Нью Йорку цими днями перебуває Мирослава Антонович. Вона — на запрошення НТШ-А (ми над тим голосували, отже я знала, що вона приїде) брала участь у конференції ASN, на Колюмбії. Завтра матиме виступ для української публіки в НТШ-А. Хотіла б я дуже поїхати і зустрітися з нею. Але мені треба було б їхати поїздом — а я цими днями не

така фізично міцна і трохи боюся цього зусилля. От якби була нагода присісти до чийогось авта!

Завтра в Україні — вибори до парламенту. Є реальна загроза, що Партія регіонів може вийти переможцем у виборах, а це може значити, що Янукович (або може Ахметов?) у висліді цих виборів може стати прем'єр-міністром України. Преса повна песимістичних розважань про розчарування Помаранчевою революцією, про можливість повернення України у сферу впливів Москви.

Середа, 29 березня 2006. Увечері.

А я таки була в Нью Йорку в неділю! Поїхала поїздом через Трентон і поїздом повернулася. Вийшла з хати після восьмої ранку, о дев'ятій вечора була вже вдома. Залишила авто на станції в Мельровз Парку, до центру міста доїхала підміським поїздом, тоді до Трентону, пересідка на NJ Transit до Нью Йорку, і таксі до НТШ-А. (Таксі — туди і назад коштувало більше, ніж поїзди до Нью Йорку, бо із знижкою для пенсіонерів мене цей довший і менш вигідний від Amtrak-у доїзд коштує всього 13 доларів (туди і назад!). Все це було можливе тільки тому, що імпреза в НТШ-А була о 2-ій годині дня, а не, як звичайно о 5-ій! Виступали три жінки з України — науковці, що приїхали на конференцію American Association for the Study of Nationalities (ASN), яка саме закінчилася на Колумбії. Це були Леся Ставицька, автор словника жаргонної лексики, Мирослава Антонович та Орися Демська-Кульчицька, автор недавно виданої монографії “Основи національного корпусу української мови”. Я приїхала одну годину раніше і мала змогу ще поговорити трохи з Мирославою. Вона дуже задоволена своїм статусом в Києво-Могилянській Академії, де є доцентом катедри правознавства, пише докторську дисертацію під наглядом Буткевича, чоловік її також дуже задоволений своєю роботою (він, здається, є деканом і дуже зайнятий своїми адміністративними обов'язками), старша дочка Мирослава закінчує право, але більше цікавиться перекладознавством і мабуть перейде на цю ділянку, молодша — рішуче хоче бути правником, але вона покищо ще в середній школі.

Доповіді зібрали не більше як 30 осіб публіки, але серед них були обоє Онишкевичі (Це вперше від своєї операції Лариса поїхала до Нью Йорку — не поїздом, але автом! і не виходила на третій поверх, бо це ще їй за важко!) і також Ростик Хом'як, яким я так зраділа, що аж його обняла. Самі survivors!

Доповіді були цікаві, а дискусія ще цікавіша! Пізніше Лариса з доповідачами і членами управи пішла ще на спільну вечерю — запрошували і мене, але я відмовилася, бо тоді мусіла б приїхати додому аж десь опівночі!

Вибори в Україні дали перевагу, як і можна було сподіватися, партії регіонів. Несподіванкою одначе виявився факт, що на другому місці — не “Наша Україна” Ющенка, а блок Юлії Тимошенко! Ніхто з них не має повної переваги, отже будуть творити коаліційний уряд — можливо: Юля з Ющенком і соціалістами Мороза. Це ще був

би найкращий варіант. Побачимо.

Вчора я більшість дня провела в Українській Бібліотеці в Центрі. Ромко Процик трохи направив старий принтер, отже є надія, що ще якийсь час зможемо з нього користати і друкувати картки. Добре, що моя каталогізаційна робота останніх тижнів — не пішла намарне.

Сьогодні написала листа до Люїзи Ільницької з проханням, щоб вона пошукала за ще двома додатковими позиціями до Остапової бібліографії: віршем “Сновида” в гумористичному “Комарі” і рецензією на “Вечорниці” Ніщинського в “Ділі”. Ці речі важливі тим, що це перші Остапові друки в цих жанрах.

До покажчика хочу додати ще уривок з листа Марійки Канської — інформацію про ув’язнення Остапового батька. Знаю, що цей уривок з її листа я переписала була до свого щоденника, але коли це було? Того щоденника уже так багато, що знайти щось у ньому не так то легко. Для перших 500 сторінок я вже навіть маю покажчик імен — це полегшує орієнтацію, але це покриває тільки малу частину тексту.

Іде весна і мені дуже бракує моїх столітніх дерев. Тепер буде на моєму городі багато сонця (за-багато!) і — нажаль — не маю потрібної заслони від сусідів. Видно з мого вікна не тільки аж до 10-ої вулиці, але аж до підміських поїздів! Я конче хочу посадити на городі якісь овочеві дерева (може черешню), бузок, вістерію, якісь кльумби квітів. Потелефонувала сьогодні до Лукашевичів — може Сергій або Анатолій щось мені порадять і допоможуть. В іншому випадку доведеться кликати якусь фірму, що займається справами landscaping.

Неділя, 9 квітня 2006. Увечері.

Від Пульсарів отримала я листа від редактора Сергія Цушка і від Лариси Копань з кошторисом на “Поетичні переклади”. Нарахувала вона коштів на 18,593 гривень, тобто на 3,636 ам. долярів. Це трохи більше, ніж я сподівалася — бож книжка не буде більшою від “Крейзі”, та й набір на комп’ютері робила я сама. Але я, очевидно, погодилася, хоч висловила — бодай pro forma — своє здивування, що ціни підскочили аж так високо від минулого року і що це може вплинути на мої дальші пляни із виданням “Бібліографічного покажчика”. [Це так тільки пересторога для видавництва, щоб старалися давати конкурентноспроможні ціни і щоб уважніше ставилися до розповсюдження книжок в Україні, щоб були якісь відгуки на доказ того, що видавництво і справді надрукувало повний тираж і що книжка таки десь продається — я гроші маю і на виданнях не збираюсь ошаджувати — давно минулися ті часи, коли я — пригадую десь в кінці 1950-их років — заощадила на нашому дуже убогому господарстві пару сот долярів і думала, що цим допоможу Остапові видати збірку віршів. Тепер гроші не є перешкодою, але, очевидно, мушу виявляти якийсь підприємницький know-how і дбати про те, щоб мене надміру не використовували].

Їздила пару разів до Home Depot за фруктовими деревцями. Крамниця у Willow Grove має більший вибір і я вже навіть рішилася на дві грушки і плакучу черешню. Деревця були досить великі і дорогі — черешня у 20 галоновому горщику коштувала понад 50 дол., грушки по 39. А доставка додому додатково мала коштувати 75 дол. Я вирішила наперед потелефонувати до Лукашевичів. Подумала собі: може вони схочуть самі привезти, дам їм заробити, замість платити крамниці. Але в телефонній розмові з Анатолієм я зрозуміла, що він турбується, як ті деревця доставити, та й як їх занести на город із вулиці (бо навіть якби доставили з Home Depot — то тільки під хату, не на город!) і я передумала. Зробила замовлення у фірмі з Ілліной на 170 дол. — в тому мають бути WhitePod, Wheeping Peach, Wisteria, French Lilac і живопліт. Напевно це будуть невеличкі деревця, не такі вже трохи підховані, як ті, що я бачила в крамниці. Але їх напевно легше буде посадити. Все це нагадало мені новелю Валерія Шевчука “Мій батько надумав садити сади”. Життя добігає кінця, а я — у своєму оптимізмі — беруся садити деревця і рослини, яких не побачу вже підхованими і розквітлими.

А пропос: я з більшою увагою тепер придивляюсь до своїх симптомів. Відколи беру Rescue і Toradol — мій тиск крові поміркований. Але я починаю розуміти, що втома останніх тижнів, коли я вже о 8-ій лягала до ліжка, це — можливо — наслідок мого нерегулярного низького пульсу? Може і справді в недалекому майбутньому треба буде мені вставити якийсь расemaker? Бо в іншому випадку, можу вранці не пробудитися? [Легка, бажана така смерть — може не варто проти цього змагатися?] Вчора свідомо випила пополудні чашку міцної кави — чулася більш енергійною, але у висліді — уночі не могла спати і мусила прийняти Альпразолам.

Між іншим, вчорашнє безсоння допомогло мені закінчити книжку Богдана Гориня “Не тільки про себе” (Книга перша, 1955–1965). Добре подумана ця мемуарна серія Пульсарів — в ній колись могло б появитися і моє “Життя на бігу”. В Гориня книзі найцікавіші для мене силуети Михайла Рудницького і Михайла Яцкова. Та й додаткові інформації про наростання руху шестидесятників. Але закінчивши Гориня, я мала на нічному столику один номер журналу “Київ” (з жовтня 2004). І там прочитала листи Павла Тичини до Ліди Папарук, де знайшла таку знаменну цитату: пише він з якоїсь європейської подорожі (ні дати, ні місяця!), згадує подорожі Коцюбинського і каже: “Наша подорож одрізняється від подорожі Михайла Михайловича. По-перше, ми не європейці.” Хоч я і розумію Тичину, що приїхав з-поза залізної занавіси, то всетаки — боляче. Отак як і в Ліни Костенко: “Ми прилетіли вранці у Європу...” Може тепер, коли вже Україна 15 років незалежна, бодай частина її населення відчує себе європейцями? Не тільки львівяни і новофранківці на чолі з Андруховичем? А може далі будемо Евразією — сусідом європейських Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини? Цікава в цьому ж номері і стаття Слабошпицького про Щербака, і спогади Жиленко про Дрозда (що їх я вже читала раніше!) і інтерв’ю Константина Родика з Богданом Жолдаком і спогади Станіслава Зінчука про Сосюру, Тичину, Лукаша — що їх читатиму сьогодні.

А на проходах закінчила слухати роман “The French Lieutenant’s Woman”, що його автором є John Fowles. Бачила колись фільм зроблений з цієї книжки: єдине, що

запам'яталося: це сюрреалістична картина, коли пара героїв, мов циркові акробати на шнурах, в затемненій церкві оглядають якісь незвичайні фрески. В книжці, натомість, чимало розважань про суспільні відносини і моральні питання вікторіанської Англії. Моя літературна енциклопедія каже про автора, що він англійський романіст 1926 року народження, “whose richly allusive and descriptive works combine psychological probings — chiefly of sex and love — with an interest in the social and philosophical context of human behavior”.

Субота, 15 квітня 2006. Пополудні.

Розцвітає довкола прекрасна і запашна весна. Мої форситії вже навіть відцвіли й обсипалися, але дерево догвуд уже червоніє і готове розкритися у всій своїй красі. В околиці повно розквітлих дерев — білі, рожеві, навіть червоні — не завжди пізнаю що це: груші, яблінки, черешні, сливи? Мої власні замовлені в Ілліной рослини ще не прийшли — треба буде мені може в понеділок потелефонувати.

По ночах читаю “Нещоденний щоденник” Романа Іваничука у Дзвоні — цікавий він своєю емоційною і темпераментною реакцією на політичні події недавніх днів та й на нові літературні видання. До наших постмодерністів в нього помітне упередження, але це й зрозуміло — він людина іншого часу. На проходах тепер слухаю роман “To Kill a Mockingbird”, що його автором є Harper Lee. Роман отримав премію Пуліцера 1961 року і був сфільмований, але це — єдиний твір цього автора. Розповідь з точки зору малої дівчинки про дитинство на американському півдні і расові відносини. Добре написано, цікаво чи існує український переклад? На моє здивування і радість бачу, що в новому номері “Всесвіту” почали друкувати Код Да Вінчі. Автор — Бравн — недавно виграв в Лондоні судову справу, яка принесла йому ще більший розголос. Цієї книжки розійшлося вже 40 мільйонів примірників (я й сама причинилася, бо купила аудіо-касету на дарунок Іванкові). Цікаво, чи *Всесвіт* мусів заплатити авторові гонорар і який саме?

Чуюся добре і повна енергії. Взятася за страшну-марудну роботу: покажчик заголовків до Остапової бібліографії. Я свідомо, що це забере мені пару місяців, тому і не хочу відкладати на пізніше. Примушую себе кожного дня зробити бодай кілька сторінок. І вже маю деякі несподівані дивіденди. Тому, що мій покажчик включає не тільки заголовки, але і перші рядки поезій, я зробила сьогодні надзвичайне відкриття. В Остапових “Зібраних віршах” є поезії надруковані повторно! Напр. вірш “Віщування” на с. 135 і на с. 347 з одним тільки словом заміненим у першому рядку. Вірш, що починається “На захід сонця з костуром прийшовши” надрукований на с. 261 під назвою “Смерть Одиссея”, а на с. 373 під назвою “Евген Маланюк” — але це принаймні дві різні версії і тільки перший рядок — запозичений у Маланюка — той самий! А “Ліжко” на с. 260 має точно таку саму тему, образи як “Ліжко і смерть” на с. 422. Якби мій коханий мав звичку консультиватися зі мною, можна було б деяких зайвих речей уникнути, а навіть варто було до зібраних поезій дати покажчик заголовків.

Завтра — латинський Великдень. А на другу неділю — наш. Віра запросила мене на

великоднє снідання, бо приїздить з Іспанії і буде в неї гостем Рехі Коструб'як. Він недавно помер, а вона шукає українських слідів свого Василя і от вирішила відвідати Філядельфію і Віру. Будуть там і Трофименки, бо Рехі в них ночуватиме.

Субота, 22 квітня 2006. Пополудні.

Вчора я була з Раном і Марилею в театрі. Тим разом, це не був театр Wilma тільки Walnut. Ініціатива вийшла від мене. Я почула по радіо, що в театрі Волнат іде п'єса про суддю Біддела і запропонувала Ранові і Марилі, щоб ми пішли. Навіть зажартувала собі, що всі працівники Biddle Law Library повинні піти на цю п'єсу із життя судді Нюрнберзького суду, колишнього головного прокурора США, визначного філядельфійського діяча, чия родина причинилася до створення бібліотеки їхнього імені. Francis Biddle у п'єсі є людиною на схилі віку, йому вже 82 роки, він працює над своїми мемуарами і наймає молоденьку 25-річну секретарку. П'єса не має якогось романтичного сюжету, а побудована на конфлікті між молодістю і старістю, і показує як під впливом молодої секретарки старий суддя, що на старість зробився злосливим мізантропом, поступово віднаходить свою давню гуманність, теплоту і гумор. П'єса добре написана, незле заграана і поставлена, подобалася нам дуже. Ран сказав: ну, нарешті якась нормальна п'єса — бо досі ми мали діло з деякими експериментами, які не завжди були нам всмак. П'єса для двох акторів називалася “Trying”, виконавцями головних ролей були John Horton і Jody Stevens, режисером був Malcom Black. Автор — Joanna McClelland Glass, як каже програмка, була справді секретаркою судді Біддела, отже п'єса побудована на автобіографічному матеріалі. Але ця письменниця написала вже цілу низку п'єс і два романи. В останній сцені, коли вже по смерті судді, секретарка упорядковує востаннє його справи, згадується і наша Biddle Law Library, якій, мовляв, треба передати папери судді для збереження. Треба буде запитатися Синтії, чи є такі документи в нашому архіві. Театр Walnut, між іншим, хоч більший від Вільми і Ардену, був переповнений людьми, п'єса має успіх! А сам будинок цього найстаршого в Америці театру недавно відремонтований і робить елегантне, приємне враження.

Перед театром ходили ми втрьох на вечерю до ресторану PENNE. Ресторан незлий, але досить дорогий. Якби не цей надпрограмовий вихід до театру, я була б з нагоди святої п'ятниці трохи постила, а так то їла клюски-фетуччіні з креветками.

Пополудні пару годин провела в бібліотеці Ван Пелт. Перевіряла деякі речі для Остапової бібліографії, а тому, що лишилось мені трохи часу, вирішила подивитися де є в них мої три бібліографічні книжки. І зробила несподіване відкриття: третій том мого ULE заклаксифікували окремо від двох попередніх томів, та ще й встромили його в колекцію ... російської літератури. Це мене трохи розсердило, я збрала всі три книжки і написала записку до каталогізаційного відділу, щоб це виправили. Вони це зробили вже кілька років тому, але я досі не мала часу і потреби це перевірити.

Завтра український Великдень. З цієї нагоди я вже кілька днів тому отримала цілу бібліотеку сучасної української белетристики — дарунок від Мирослави Антонович, яка

конче хотіла мені зреванжуватися за сто долярів, які я їй вручила в Нью Йорку. (“Тепер вже інші часи, не треба!” — відмовлялася прийняти мій подарунок). А Люїза Ільницька прислала мені також радісний відгук на мого листа: нові знахідки до Остапової бібліографії!

Вичитала я сьогодні на інтернеті в черговому репортажі Андруховича з Берліну, такий анекдот: “Чого шукає в борделі італієць? Amore! Чого шукає німець? Liebe! А чого шукає українець? — Власну жінку!” Трагічний чорний гумор!

Безсонними ночами читала у *Дзвоні* відносно цікавий епістолярний роман Петра Дідовича (що в ньому найцікавіші для мене критичні думки його про галичан!), а тепер читаю третій том щоденника Євгена Чикаленка. На проходах слухаю мемуару Джейн Фонда: *My life so far*. Jane Fonda, між іншим, саме вчора була на пеннсильванському кемпусі і мала виступ у книгарні, підписуючи книжки. До книгарні я вступила, одначе, не задля неї і не в той час, коли вона там була, а перед зустріччю з Раном і Марилею. Купила Ніні на її день народження червоний светр з пенсильванійським лого. Маю клопіт із нею, бо вона не зміняла мого попереднього чека — і це створює мені непотрібну трудність. Жаль мені, що вона не має бажання тримати зі мною тіснішого контакту, але що зробиш? З внуками в Торонто від літ мої контакти завжди були і залишилися живіші і маю надію, що вони будуть такими і надалі.

Мала (і далі маю!) клопіт із Валерієм Шевчуком і його книжкою “Просвічений володар”, що на нього НТШ-А дало грант \$9,400. Шевчук передав манускрипт до в-ва Либедь і вони прислали до підпису договір, де тираж позначений як 500 примірників! А ми домовлялися із Шевчуком про 2,000! Я пробувала телефонувати до Києва, втратила кілька годин, пробуючи безнастанно два дні підряд — і не могла сполучитися. Гроші вже передані видавництву Хом’яками, отже я пробувала довідатись щось від Ростика і Марти. Виявляється, що в Києві знову змінили код телефонів і Хом’яки не мають нового телефонного номера Шевчука. Якщо Либедь нас “набере” з цією книжкою, то НТШ-А матиме на майбутнє вказівку уникати зв’язків з таким видавництвом!

Вівторок, 2 травня 2006. Година 4 ранку!!!

Година Шимборської, а я не в ліжку, а при комп’ютері! Звечора заснула, слухаючи останню дискету Джейн Фонда, але прокинулася десь після 3-ої до лазнички і від того часу ніяк не можу заснути. Трохи читала Чикаленка, але тепер вирішила таки встати і зробити кілька записок у щоденнику, бо ніяк не вспіваю відмічувати щоденне життя і перетворюю свій записник у “нешоденний щоденник”, як сказав би Роман Іваничук.

Суботу провела у Нью Йорку на засіданні НТШ-А, а неділю — Проводи, на цвинтарі у Баунд Бруку. До Нью Йорку їздила автoм із Ромком Проциком — тим разом не безпосередньо до самого міста — Процик залишив автo у Гобокені, запаркувавши його на вулиці, а ми підміським поїздом, що їде попід ріку Гадсон, поїхали до Нью Йорку. Це означало, що і в Гобокені, і в самому Нью Йорку, довелося їти досить далеко пішки, але

була прекрасна весінна погода і це було мені замість щоденних проходів для руханки. Засідання управи НТШ-А — останнє в цій каденції перед загальними зборами — помітне було передусім виступом Пеленського, який гостро критикував президію і персонально Ларису за те, що толерувала безвідповідальну поведінку Маркусів, які вже 18 років затягають справу Енциклопедії Української Діаспори, не дотримуються контрактів ітд. На його думку, справу треба було б передати судові. Справа ЕУД — дуже складна, на неї витратило НТШ-А майже мільон доларів, і тягнеться вона вже багато років, від адміністрації Падоха і Рудницького аж до другої каденції Онишкевич. Виступ Пеленського, на мою думку, мав і свою позитивну сторону, бо саме напередодні Роман Савицький написав листа з протилежною критикою: мовляв, Онишкевич і президія роблять надмірний натиск на редакцію ЕУД, перестали виплачувати Василеві і Дарії Маркусям щомісячні платні і оплачують тільки секретарку ітд. Савицький був присутній на засіданні і добре, що почув гострий виступ Пеленського. Справу ускладнює факт, що обоє Маркусі серйозно хворі, але нажаль ніяк не хочуть передати свою роботу комусь іншому для завершення. Президія запропонувала, щоб готовий матеріал виставити на інтернеті, але вони на це не хочуть погодитися.

Після засідання були ще доповіді Лариси Онишкевич і Тамари Гундорової про після-чорнобильську літературу. Лариса згадувала і мій вірш “Перше травня”, що був першим друкованим літературним відгуком на трагедію в Чорнобилі, бо появився у Свободі вже 13 травня 1986 року.

До Баунд Бруку їздила я з сестрами Вакуловськими. Погода далі була прегарна — сонячна, з вітерцем, без вологи і не надто тепло — мої елегантні пані були одягнуті по весняному, але мені у вовняному костюмі зовсім не було за гаряче. Зустріла я там Гевриків, стареньку Оксану Радиш і Діму, яка дуже розпачала, що син її догоряє на рака мозку. Відвідала я могили не тільки Остапа і Івана Пасічника, але й Івася, Понеділка, Лабуньків, Барки, Журби, Святослава Гординського, Григорія і Раїси Костюків. Випадково побачила, що на надгробнику Карпенка-Криниці додана дата смерті 2003 — доказ, що він таки вже помер. (Я саме передала до архіву НТШ-А його листи до Остапа з психіатричної лікарні біля Сан Франціско).

З ініціативи Української Бібліотеки (фактично Марти Шиприкевич) приїде знову до Філядельфії Микола Рябчук і матиме виступ в неділю 7 травня. Від виступу на цьому вечорі я відмовилася, але погодилася написати реклямний коментар для радіопрограми і ось у четвер маю зарекордувати свій виступ (уже собі написала). Крім того, я запросила на суботу 6 травня на вечерю з Миколою також обох, Волчуків — бо Рябчук, очевидно, буде у мене гостем.

В п'ятницю поїхала до Hair Cuttery і зробила собі тривалу зачіску. При нагоді, вступила до сусідніх крамниць (Walmart і Home Depot) і купила додаткові квіти, пілосос, і до городу — електричний trimmer, garden hose і wand (варто було б знати українські відповідники до цих термінів). Всі ці речі треба очевидно скласти і мені це було нелегко, але потішала себе, що адже шимпанси навіть уміють скласти докупити дві палиці, щоб зробити собі

знароддя і досягти високоповішені банани, отже хіба вистане мені інтелігентности, щоб дати собі раду з тими приборами. Ну, з моїм артритом це не так легко. Пластикову ручку на trimmer хтось мені мусітиме заложити — але машина діє! Теж і пилосос! Найбільший клопіт мала я із вужем-шлявхом. Передусім купила за великий (75 стіп), та ще й синього кольору. Заїнсталювала з трудом, але ніяк не могла собі дати раду із самим шлявхом — ніяк не можна було його скрутити, щоб виглядав більш-менш пристойно там, де він висить (а це на самому переді хати, отже дуже помітне місце). Була люта на себе, що зробила таке нерозумне рішення і сама собі утруднила життя. — Передумавши, вчора, у понеділок, з трудом зібрала докупи цей шлявх, заладувала до багажника і поїхала до крамниці, щоб його віддати. І справді: позбулася клопоту. Прийняли назад, повернули гроші, і я тепер повернулася до свого старого спірального вужика, що — хоч і має певні проблеми, то все таки він, бодай з естетичного погляду, куди більш сприйнятливий. Оттаке!

Чую вже щебетання птахів за вікном — світанок! Пора “вставати”! Сьогодні збираюся поїхати на кілька годин праці до бібліотеки, а потім до Акме за харчами. А коли то я буду спати?

Ніна написала мені листа, яким я дуже зраділа. Пише вона, щоправда, по англійському — мабуть не тільки тому, що це — електронний лист, але також напевно тому, що їй це легше. Але для мене основне — тримати контакт. Мусимо знайти спільну мову. У висліді я послала їй ще додаткову вітальну карточку із чеком, що його вона, маю надію, тим разом не загубить!

Максим з Уляною і Стефанком їздили на український Великдень до Клівленду. Але і тим разом мали прикрі свята, бо Маруся Пасічник опинилася знову в лікарні, так що Уляна вирішила на пару днів залишитися в неї — Максим із Стефком самі повернулися додому. Маруся має на місці і двох синів, і дві невістки-медсестри, але найбільше уваги виявляє їй Уляна і спеціально часто приїздить до мами. Тепер Марусі найбільше долягає біль sciatica, вона вже вдома, але Уляна знову за кілька днів має туди поїхати на консультацію з лікарем.

Вміжчасі, повідомив мене Максим, вони нарешті купили собі нове авто. Тим разом не великий van, а Toyota Camry, нове, модель 2007 року. Про це була мова давно, довше плянування, но і я трохи причинилася до цієї купівлі. Старий їх автомобіль попробують продати — але за нього заледве чи дістануть пару сот доларів. Добре, що він витримав до цього часу та ще й довів їх додому без пригод.

Середа, 10 травня 2006. Вранці.

Останнім часом багато уваги і труду присвятила я упорядковуванню, пакуванню і спискам архівів Видавничої Комісії НТШ-А за останні шість років моїх двох каденцій. Назбиралося цього три великі пачки: дві для заяв і прилог усіх затверджених грантів, третя — для негативних рішень і справ незавершеного процесу, де прохачі не прислали

всіх вимаганих правильником вимог, та ще й додаткові дві папки різної кореспонденції. Буду дуже рада, що позбудуся цього з хати — може нарешті зможу зробити ремонт у своїй робочій кімнаті? При нагоді викинула всякі споріднені НТШ-івські матеріали — справи Стипендійної комісії, звіти інших комісій ітп. Вся ця робота — неабияке фізичне зусилля. Я використала присутність Миколи Рябчука і попросила його знести ці важкі пачки до пивниці, а тепер — маю надію, що незабаром — Роман Процик забере все це автом до Нью Йорку, до НТШ-А. На загальні збори 20 травня поїду поїздом, бо Процик іде наперед до Гарварду, а тільки з Кембріджу поїде до Нью Йорку (З ним я мабуть буду вертатися автом). Мої архіви він завезе пізніше, при наступній нагоді. На збори я повезу із собою тільки три дискети листів і звітів, що їх маю в електронній формі. Це передам Василеві Махнові, який на прохання номінаційної комісії погодився очолити нову Видавничу Комісію. (Я дала згоду залишитися її членом, але відмовилась від інших пропонованих мені діловодств).

Виступ Рябчука в Центрі був дуже добрий — імпреза нам вдалася, хоч куди! Людей прийшло майже сто — дехто напевно заохочений моїм коментарем по радіо у суботу. Приїхали навіть з Делавару обоє Трофименки і Соня Слюзар. Ромко Процик проводив програмою дуже вдало і тактовно, запросив до відкриття Захарчука, а до закриття Заліпського, бо співспонзорами вечора були УОКЦентр і філядельфійський осередок НТШ-А. А при тому постійно реклямував нашу Бібліотеку. Це особливо добре і важне тепер, бо наближаємося до її 50-річчя (в 2008 році). Коротко про Рябчука сказав пару слів Ірванець (повторив те, що говорив колись раніше в УКУ). Була серія запитань, що оживило імпрезу. Але було серед них і одне — від Наталі Пазуняк — яке можна було вважати “ложкою дьогтю”. Пазуняк, замість запитання, почала виголошувати власну доповідь про стан України, та ще й з антисемітськими натяками. Процик досить делікатно пробував її зупинити, а тоді вона накричала на нього, мовляв “Романе!! Ви мені голосу не відбирайте!”. Чомусь наші діячі не розуміють, що забираючи час на власні виступи ображують публіку, яка прийшла слухати не їх, а доповідача. А ще й Наталя Пазуняк, замість бути гордою за свого колишнього учня, трактує його як хлопчика-підлітка, забуваючи, що він — сьогодні вже солідний громадянин, та ще й заслужений для діаспори діяч. Непотрібно старі люди компромітують себе на старші роки, замість того, щоб залишити по собі добру пам’ять.

Наша імпреза помітна була також тим, що не зважаючи на 10-дол. вступи — не було буфету чи фуршету. Нарешті! Я цьому дуже рада! Замість того, Марта Шиприкевич запросила виконавців і організаторів до себе на приватну вибагливу гостину і ми провели в них приємний вечір. Були там Рябчук, Ірванець, Захарчуки, Заліпські, сестри Вакуловські, Галина Клюк, Юрій Левицький, п-ні Скирда (?), обоє господарі Волчуки та старенька пані Шиприкевич. Рябчук біля 10 години вечора поїхав з Волчуком до Нью Йорку, так що вдруге в мене не ночував.

Приїхавши до мене в суботу, одначе, Рябчук мав до товариства Марту і Романа Волчуків, що їх я запросила була на вечерю (курка, pork tenderloin, грибовий сос, салат, шпарагова фасолька і морква, добре вино) — дуже смачно, хоч я не мала відваги запросити на цю

вечерю більше осіб, щоб потім не мусіти до пізньої ночі мити посуд!). В неділю була нагода погостити Рябчука вранці сніданком, а вполудне — варениками і борщем.

Отже крім архівів НТШ, мала я трохи господарської роботи, тим більше, що довелося також самій трохи прибрати хату. Але чуюся незле, повна енергії, хоч трохи дошкуляє мені коліно. (Почала наново приймати Glucosamine, може допоможе?)

Сьогодні вже замовила літак до Торонто. Поїду 25 травня, повернуся 1 червня. Сьогодні вже й заплатила кредитною карткою — дорого! 418 дол. — ціни підросли, може з уваги на ціну палива. Марко повідомив, що в перших днях червня приїде до мене з Ніною — тому я й вирішила не продовжувати свого побуту в Торонто.

Середа, 17 травня 2006. Вранці.

Вчора була з Раном і Марилею в театрі — це остання з наших передплачених п'єс цього сезону. Називалася “Cloud 9”. Автор: Caryl Churchill, режисер Blanka Zizka. П'єса і автор мають, нібито, міжнародну репутацію. В програмці п'єса схарактеризована як “a rambunctious, exuberant exploration of sexual politics, seeming to draw in equal parts on Brecht and Monty Python for its form”. Гомосексуалізм і лесбіянство є домінантною темою. Перша дія відбувається в Африці і має нотки сатири на англійський імперіялізм. Друга дія має місце в Англії 1970-их років, де лесбіянство і гомосексуалізм уже практикуються відкрито. П'єса мені рішуче не подобалася, надмірна увага для сексуальної політики могла у свій час бути революційною новинкою — сьогодні вона уже втерта і банальна і від надмірного вжитку в театрі і в літературі — нудна і трафаретна. Зокрема, якщо це має бути центральною темою п'єси, де нема ні розвитку характерів, ні якоїсь фабули-сюжету, та ще й гумор там — не гумор, а slapstick і шарж.

Позичила я від Юрія Левицького нову книжку Валерія Гайдабури “Летючий корабель Лідії Крушельницької”. Книжка досить цікаво скомпонована, це не звичайний собі панегірик. Гайдабура використав масу архівних джерел (видно збережених Крушельницькою) і це робить цю книжку справжньою документацією Театру-Студії. Є там і обширні цитати з моєї статті “Чорна Пантера і чорна пляма на совісті”, що було для мене приємною несподіванкою.

Закінчила також читати щоденник Чикаленка за 1919–1920 роки. Найцікавіші для мене там описи села Жаб'є (стор.96–97), коментарі про москвофільство галичан, ремарки Винниченка після його повороту з ССРСР. Щоденник переплітаний листами і відзеркалює настрої і тривожні події державотворення в Україні, працю закордонних місій УНР, політичні розходження ітп. Цікаво, як багатий поміщик Чикаленко погодився з утратою маєтків в Україні: він з іронією говорить про соціяліста Шаповала, якого мрією є власна вілля. Справою важнішою від життя вважає Чикаленко збереження своїх споминів, які на той час уже написані і переховуються десь в Україні.

Вчора була з другою візитою в кардіолога, Gary Vigilante. Nomen omen — добре прізвище.

Наступну візиту назначив за шість місяців.

Від Люізи Ільницької прийшли замовлені мною книжки: два примірники антології “Незнайома”, що її хочу запропонувати на нагороду Ковалевих (де я є членом журі), книжка статей Миколи Ільницького (де є і його стаття про Остапа) — та додана Ільницькою як подарунок — її бібліографія Миколи та збірка віршів дочки. Вчора я поїхала до Universal Travel Services і надала до Ільницької через фірму Міст \$150 — до відібрання в банку Аваль. Як добре, що можна нарешті пересилати гроші через банк. Вже вдруге скористала з нагоди: через Пульсари замовила і купила другий і третій томи Енциклопедії Сучасної України, а тепер Ільницька допомогла мені купити “Незнайому”. Торгівля книжками в Україні ще в пелюшках — і такий хаос там відучує людей купувати українську книжку, нажаль.

В суботу будуть загальні збори НТШ-А в Нью Йорку. Добре було б мені, якби хтось взяв мене автом до самого Нью Йорку і разом зі мною завіз чотири пачки архівів Видавничої Комісії за дві мої каденції. Але виглядає, що такої можливості тепер не буде: Ромко Процик їде автом — але він їде наперед до Гарварду, і має повний багажник. Можливо, що буде нагода повернутися з ним до Філяделфії автом. А мої архіви мусітимуть почекати на наступну нагоду.

Середа, 24 травня 2006. Вранці.

Завтра лечу до Торонто. Туся Вакуловська сама зголосилася, що підвезе мене до станції Fern Rock — подивугідна уважливість і пам'ять! Везу Максимові та Уляні в дарунку кілька книжок: Мотиля *Whiskey Priest* для Уляни, Максимові — покажчик *Всесвіту* та вибрані з-поміж отриманих книжок від Мирослави Антонович, яких він ще не має: Тані Малярчук “Едшпіль Адольфо”, Любка Дереша “Архе”, Наталки Сняданко “Сезонний розпродаж блондинок” і “Гудзик” Ірен Роздобудько. Всі ці книжки я переглянула, найбільші надії, на мою думку, виявляє Сняданко — це збірка новель, деякі із Свіфтовою трагічною іронією, сконцентроване, дотепне, сучасне. Одну із них “Дідова історія” можна б навіть запропонувати на англійський переклад.

Прийшли вже нарешті і мої рослини і в понеділок батько і син Лукашевичі пів дня садили їх на моєму городі. Рослини прийшли в суботу поштою — повернувшись з Нью Йорку, я застала великий пакет на порозі. Отже в неділю, замість іти до церкви, я поїхала до Home Depot і привезла кілька мішків землі, угноєння, mulch-у. Все це — з роботою включно — коштувало мені 350 дол., а чи буде з того якась користь? Все це — “самі хвостики”, навіть якщо виживуть і приймуться, то щоб вирости деревця треба буде чекати двадцять років. Але може комусь це принесе в майбутньому розраду, так як мені радісно дивитися сьогодні на прекрасний вишневий рододендрон, чи — тепер уже, нажаль, перецвілі — догвуд і азалії.

Загальні Збори НТШ-А в суботу у Нью Йорку пройшли в серйозній діловій атмосфері. На кворум мусіли годину почекати, але людей було чимало. Єдина спірна і прикра справа —

це була Енциклопедія Діаспори, що її обоє Маркусі вже тягнуть майже 18 років, коштом близько мільона доларів. Контрактів не дотримуються, обіцянок не виконують, з усього видно, що такий проєкт їм не під силу, а тепер ще обоє хворі, отже натиск на них незручний і, очевидно, безрезультатний. Номінаційна комісія добре попрацювала, новий провід вийшов без будьяких спротивів. Головою тепер буде Орест Попович — дотепно жартував собі, що нарешті англійська назва товариства — Shevchenko Scientific Society — стає реальною, бо у проводі є пару хеміків і математиків. Ромко Процик (біохемік!) став науковим секретарем. Головою Видавничої комісії буде Василь Махно. Я залишилася членом Видавничої Комісії і постараюся допомогти йому, коли буде треба і коли він того забажає. Їхали ми до НЙ поїздом з Ярославом Заліпським (ще один хемік!), поверталися автом із Проциком.

Ніч, з п'ятниці на суботу, отже вже 27 травня 2006. Торонто.

Недавно повернулися додому після лекції імені Данила Струка, яка тут відбувається кожного року в Торонтському університеті. Я й сама чула вже принаймні дві такі лекції минулими роками: Марка Павлишина про Кобилянську, Олега Ільницького про Гоголя. Тим разом доповідачем був Максим і говорив він про віддзеркалення в українській літературі Чорнобильської аварії. Він обмежився до літератури українською мовою на материку і вибрав кілька зразків для ілюстрації. Основна його теза: тема Чорнобиля була останнім спалахом соціалістичної літератури напередодні незалежності, в сучасній літературі вона не репрезентована. Звернув увагу на деякі притаманні риси чорнобильської літератури: це не є література протесту або оскарження, радше домінують у ній почуття вини і кари, апокаліпси, самобичування, і Чорнобиль трактується як *українська* національна трагедія. Вив'язалася цікава і довга дискусія, що в ній брали участь такі люди як Ільницький, Пилип'юк, Ярс Балан, Ольга Андрієвська, Орест Субтельний, Франк Сисин, Христина Сохоцька, Марія Ревакович, Тарас Кознарський, Юрій Даревич, Марко Стех, Андрій Винницький. Всіх людей було понад 60 осіб — тим разом обійшлося без фуршету. Опісля пішли ми ще на перекуску до ресторану і провели пару годин в приємному товаристві, де були обоє Жили, обоє Гейсі, Максим з Уляною і я — разом було нас семеро.

Прилетіла я вчора без пригод і запізнь, хоч ще у Філядельфії виникла невеличка комплікація. Туся Вакуловська, яка мала мене підвезти до Fern Rock, потелефонувала мені пів години раніше і повідомила, що знає з ТБ про те, що Amtrak і деякі регіональні поїзди не їздять, бо є якийсь клопіт з електричними сигналами. Перевіривши цю інформацію по радіо і на телевізійних вістях, я вирішила спочатку доїхати до 30-ої вулиці метро, а звідтам взяти таксі на аеропорт, але потім передумала, що мені важко буде ходити з валізкою по сходах, і я замовила таксі просто з дому. Коштувало це мені 45 дол., але мала вигоду!

Субота, ніч, 11:30.

Весь день сьогодні провела на сесіях. Конференція CAS відбувалася в університеті York.

Це на окраїнах Торонто, великий, гарний, зелений campus. Багато простору довкола і лябіринт вузьких коридорів, де не легко було знайти потрібну кімнату. Максим пішов на сесію CAS, Уляна спершу також. Я пішла на сесію УВАН і НТШ, де прослухала доповідей Валерія Полковського про мову виборів в Україні (де Кучму називали “рудим тарганом” або “рижим тарақаном”) (між іншим, цей Полковський дуже подібний до Івана Собчука, немов його рідний брат!); Томи Приймака про Івана Франка й Канаду (Франко виступав у пресі в обороні права галицьких селян на еміграцію, а і сам свого часу задумувався над тим, чи прийняти пропоновану йому позицію редактора газети *Америка* в США); Дагмари Дувірак Турчин (про те як Франко критикував композитора Бортнянського у полеміці із С. Людкевичем); Дарії Даревич про віддзеркалення голоду в малярстві України, Володимира Дашка про Василя Кричевського та Романа Єренюка про соціологічне опитування українців Канади, кого вони вважають за героїв або найважливіших людей України. Вміжчасі ходили ми з товариством на перекуску до японського ресторану. Максим увечері залишився з Уляною на бенкет CAS (бо він там тепер головою), а я повернулася авто з Пендзееми до Торонто. Наперед вступили до Swiss Chalet на перекуску, а потім пішли до КУМФу, де був панель-круглий стіл про сучасний стан українських студій в Канаді. Тут виступали Франк Сисин, Андрій Макух, Дарія Даревич, Роман Сенькусь, Валерій Полковський, Роман Єренюк. Було може 50 осіб публіки, серед них обоє Томці. Харченко хотів зробити зі мною інтерв'ю для радіо, але я відмовилася. Я тут тільки гість, тільки публіка — це не те саме, що попереднього разу, де я виступала ма презентації нашого журналу *Ukrainian Literature!*

Неділя, 28 травня 2006. 10:30 PM

Повечеряли смачно стейками жареними на Максимовім barbecue на їхньому симпатичному ганку, серед квітів і старих дерев. Тут, хоч хати близько біля себе і городи — тільки вузькі смуги, то старі дерева на цих городах створюють ілюзію більшого парку і дають приємне зелене затишшя. Уляна насадила безліч різних квітів і навіть помідорів, що їх я мала приємність сьогодні підливати. На конференцію до York їздив сьогодні тільки Максим: там були передусім збори CAS і збори асоціації українців. Максима знову (вже вдруге) обрали головою канадських славістів, а українську асоціацію очолив Сенькусь. Я сьогодні провела день на господарських справах і на відпочинку. Накупила м'яса і ковбаси і наварила велику ринку бігосу — заморозять і будуть мати на запас. Завра вранці поїду з Максимом на останній день конференції.

Закінчила читати привезену для Максима книжку Ірен Роздобудько “Гудзик”. Цей роман отримав 2005 року першу премію “Коронації слова” в жанрі “гостросюжетного роману”. Має він деякі феміністичні нотки, трохи нагадує *French Lieutenant's Woman* і, можливо, що під цим впливом написано, бо роман Джана Фаулза навіть згадується в романі. Авторка окреслює героїню “Жінки французького лейтенанта”, що це “молода жінка, котра жадає свободи та йде до неї крізь обман і страждання” (с. 207). Але в Роздобудько схильність до містики, чого нема у творі британського автора, і в неї нема такого майстерно зображеного соціального тла. Та й “гостросюжетним” я цього роману не назвала б.

На конференції зустріла Христину Сохоцьку. Вона дуже намовляла мене їхати до Урбани — вона там тепер в організаційному комітеті. Але я їй сказала, що мене останній мій побут в Урбані трохи розчарував — молодих науковців з України не було, виступи були малоцікаві, та й бібліотека після відходу Штогрини не так дбає про україніку — отже я втратила інтерес туди їхати.

Вівторок, 30 травня 2006. Пополудні.

Вчора увесь день провела на конференції CAS, в університеті York. День почався несподіваною комплікацією. Зранку радіо повідомило, що працівники торонтського транзиту почали “wildcat”, тобто “дикий”, нелегальний страйк, у висліді якого зупинився весь міський транспорт: метро, автобуси, трамваї. Мені з Максимом це не була проблема — так чи інакше ми мали їхати до Йорку автoм. Але чимало учасників конференції, що полягали на публічний транспорт, попали в паніку, як їм дістатися на конференцію і треба було організувати автa, щоб їх туди довести.

Вислухала я три сесії пов’язані з українською літературою. В першій виступали: Lindy Ledohowski (яка говорила про канадського поета Andrew Suknaski), Jars Balan (який дав огляд драматичної творчості Мирослава Ірчана, що мала значний успіх в Канаді в ранніх 1920-их роках). Мав бути ще Walter Smurniw, але він не приїхав. Друга сесія, на якій я була, була про “чорта в українській літературі”. Там виступали Наталя Пилип’юк, яка говорила про Сквороду і його розмови із Сатаною, Олег Ільницький, який говорив про Гоголя і його українських чортів та молода Svitlana Pavlunik, що її темою був “Закоханий чорт” Стороженка. В третій сесії виступали три Максимові аспірантки: Anna Chukur говорила про пам’ять і травму у “Солодкій Дарусі” Марії Матіос, Luba Shmygol, що її темою був “Воццек” Іздрика і Оксана Тацяк (Tatsiak), яка аналізувала оповідання Оксани Забужко.

Є добра новина: Тарасові Кознарському признали tenure в торонтському університеті і це, як каже Максим, добре не тільки для Кознарського, але і для відділу української мови і літератури. Але є і погана новина: помер Омелян Пріцак. Якби його ховали в суботу у Bound Brook-у, я певно поїхала б на похорон. Але, кажуть, що похорон буде у Бостоні.

Після конференції вчора ми пішли вечеряти до ресторану, щоб відзначити 23 річницю шлюбу Максима й Уляни. Сьогодні я ще й докупила їм у дарунку пляшку Gran Marnier. Але з дому виходила тільки на закупа на Bloog. Зварила гуляш і свинячі котлети — Максимові на запас, бо Уляна їде в четвер до мами до Клівленду, отже хлопцям добре мати якісь запаси харчів.

Середа, 31 травня 2006. Вранці.

Переглянула в Максима ще два українські романи: Олександра Вільчинського “Останній герой” (2004) і Василя Слапчука “Сліпий дощ” (2003). “Останній герой” отримав Гран-прі (sic!) і першу премію на конкурсі Коронація слова 2004 — це такий собі нац-реалістичний

пригодницький роман про після-УПА-івську партизанку. “Сліпий дощ” — це із серії “Excertis excipiendis”, де появилася також Ірванцева “Очимимря”, і це також роман жахів, з віквулакою, відьмами, і великою дозою садизму, насилля, брутальности. А тепер беруся за бібліографічний опис книжки двомовних поезій Віктора Неборака “Літаюча голова”. Я не сподівалася, що це така велика і так гарно видана книжка — приємно взяти в руки. Прочитала кілька поезій (в оригіналі) і вже бачу, що Неборак куди ліпший поет від Ірванця!

Середа, 7 червня 2006. Філядельфія.

Повернулася я вже першого червня. Туся виїхала по мене на станцію Мельроз. Вдома застала все гаразд: давно не прибирану хату і порожний холодильник. Я знала наперед, що в неділю приїде Марко з Ніною, отже почала займатися господарством. Нажаль, моя Таня знайшла собі іншу роботу і тепер я не можу полягати на неї, щоб прийшла почистити хату тоді, коли мені цього потрібно. Мусіла взятися за цю справу сама. А в суботу поїхала до супермаркету за харчами.

Марко з Ніною приїхали в неділю позиченим автом, прямо із Конетікат. Ніна ще більше виросла і виглядає ще стрункіша! Я рада, що мала нарешті змогу її побачити — на Різдво до Канади вона не приїздила, отже остання наша зустріч була літом у Мондзе. Марко подбав про те, щоб мене відвідати — бо літом Ніна їде до Оксфорду, в Англії, де буде учасницею якоїсь літньої школи, а на друге Різдво також не зможе прилучитись до нас — чи то в Торонто, чи може тим разом — у Мехіко? [В наступному році календар дозволив би Максимові бути поза Торонто в час українських свят, отже хочемо з того скористати і запланувати якусь подорож].

Обоє вони, а зокрема ж Ніна — дуже маломовні, не багато можна дізнатися про те, що думають і як почуваються. Всетаки пару днів з ними — quality time — і це допомагає відновити родинні контакти. При нагоді Марко зробив мені кілька послуг: прочистив мій комп’ютер від всякого роду cookies, заінстальював програму, яка трохи елімінує реклями, що перешкаджають у користуванні інтернетом, покосив траву, поїхав зі мною до крамниці Home Depot і допоміг купити і привезти сейф, новий електричний кабель та всякі дрібні приладдя.

Будучи в Торонто, я довідалася новий телефон Ліди Гумінілович і сьогодні вже три рази пробувала до неї телефонувати. Один раз говорила з її синоюю Марусею, жінкою Андрія Гумініловича, де Ліда тепер живе. З Лідією я говорити не могла, бо вона спала, але я довідалася, що вона мала двічі серцеві атаки, що до пансіону Франка після смерті Міри Клименко і після Лідіного останнього побуту в шпиталі вже прийняти її не хотіли, а спрямовували її до піклувального дому. Невістка сказала, що Андрій вже також на disability, бо має якийсь поважний клопіт із хребтом, отже взяли маму до себе, і Ліда і Андрій разом вдома, дотримують собі товариства. Маруся сказала, що вона працює в Canadian Tire, а їхні діти (син і дочка) вже мають свої родини і живуть окремо. Говорить вона по українському з помітним акцентом і не зовсім плинно — очевидно вдома панує

англійська мова. Але знала хто я така, мовляв, Ліда часто про мене згадує.

Субота, 10 червня 2006. Полудне.

Саме Ромко Процик забрав мої архіви Видавничої Комісії до Нью Йорку. Думала я поїхати з ним на засідання старої і нової управи НТШ-А, але виявив бажання поїхати Славко Трофименко, отже щоб йому і Ларисі уможливити вигоду поїхати туди автом із Проциком, я вирішила зрезигнувати із поїздки. Ларисі треба досить місця, щоб могли простягнути ногу (з коліном після операції), а Славко також в такому стані здоров'я тепер, що він міг поїхати тільки автом. Моя присутність там сьогодні не дуже потрібна, це була б тільки приємність зустрітися з людьми, подивитися як Попович вперше починає діяти в ролі голови, та й послухати, що Лариса говоритиме на вечорі пам'яті Влодка Стойка. [Парадокс: так звані приятелі Стойка — напр. Рудницький і Гунчак, відмовилися приїхати і виступити, а доведеться виступати Ларисі, щоб сказати добре слово про свого суперника, який після програних виборів 2000 року вів цілу кампанію проти нової управи, разом із Штогрином.]

Мої контакти з Люїзою Ільницькою в справі бібліографічного покажчика ОТ дали вже незвичайно корисні дивіденди. Бібліографія збагатилася цілою низкою нових позицій з ранніх Остапових років, а ось цими днями отримала я зі Львова у відповідь на мої питання про Давида Тарнавського і його участь в похороні Козака 1936 року і його членство в КПЗУ — знамениті статті самого Давида Т., де він точно каже про те, як вийшовши з тюрми в 1936 році брав участь у робітничій демонстрації 14 квітня, де поліція прострелила Козака і в похороні Козака 16 квітня, що став велелюдною демонстрацією. Ільницька прислала мені також некролог, що появився після смерті Остапового батька (16 січня 1962 року) в газеті *Вільна Україна* з дати 19 січня, де сказано що він був членом КПЗУ від 1930 року. Нема то як мати діло з фаховими бібліографами, що розуміють потребу точної і документованої інформації! Очевидно дані Марійки Канської — подані з пам'яті на старості літ — не можна вважати повністю вірогідними, зокрема що стосується дат!

Не поїхала до НЙ, отже піду на пару годин громадської праці до Української Бібліотеки.

П'ятниця, 23 червня 2006. Вранці.

Щоденник знову загрожує перетворитися у щомісячник.

Нарешті, після трьох місяців переговорів, помаранчева коаліція в Україні дійшла до порозуміння і почала творити новий уряд. Прем'єром знову буде Юлія Тимошенко, а пост голови парламенту обійме Петро Порошенко. Слава Богу, що якимось погодилися — бо вже була загроза, що “Наша Україна” буде творити коаліцію з “Партією регіонів”, а це зруйнувало б про-західну орієнтацію і знову наблизило б нас до Росії. Дай Боже, щоб міжусобиці і персональні амбіції не перешкодили їм в ефективній праці.

Минулі тижні були для мене під знаком роботи над покажчиком ОТ, але також під захованою на березі підсвідомости новою великою турботою. Наш Стеф, на порозі свого 18-ліття, закінчує свою довголітню медичну опіку в дитячому відділі у лікарки, що вперше відкрила його раковий тумор і переходить до відділу дорослих. Лікарка може мати велику сатисфакцію: врятувала життя дитині і довела його до повноліття! Але в Стефка появилася на грудях невелика циста і її треба оперувати. Запевняють, що це невелика операція, але — ану ж біопсія виявить якісь злякисні клітини? Проспект такої можливості вселяє в мене паніку. Стараюся про це не думати, але меч Дамокля висітиме над нами, над Стефком ціле життя. А тепер це була б трагедія ще більша ніж тоді 18 років тому — бо сьогодні він уже сформована особистість та ще й і яка! Визначний студент, спортсмен, пластун, що перед ним повинно буде велике успішне майбутнє!

Неділя, 25 червня 2006. Увечері.

Зовсім несподівано і випадково була я вчора в театрі. Потелефонувала в п'ятницю ввечері Марта Шиприкевич. Я, мовляв, колись згадувала, що радо пішла б на якусь виставу, якби була нагода і товариство. Чи маю охоту піти в суботу на "A Funny Thing Happened on the Way to the Forum", що грає в Arden Theater? З приємністю, сказала я, якщо будуть ще квитки. Квитки були, вистава іде вже від 18 травня, має великий успіх і реченець продовжили. Отже я ходила з Волчуками: приїхали по мене і повезли автом. Музична комедія на реаліях старого Риму, своєрідна "майже-ревія", без претенсій на драматичний розвиток дії. Але грали першорядні актори і публіка (театр був майже повністю заповнений) мала вдячну розвагу. (Book by Burt Shevelove and Larry Gelbart, music and lyrics by Stephen Sondheim, directed by Terrence J. Nolen. Найліпшим із акторів був Tony Braithwaite, який виконував ролі Prologus-a і Pseudolus-a). Розвага була мені дуже до речі, бо я дивачію в своїй осамітненій праці над покажчиком, що тягне мене немов наркотик.

Недавно побачила я у Віри Лащик на столі книжку: *Іван Теодор Рудницький: життя на тлі історії*. Це про Леонідового батька. Автор — Людмила Качмар, яка робила докторат на УВУ. Не знаю, чи саме ця праця була підставою її докторату — про це згадки ніде нема. Рецензентами позначені Тарас Гунчак і Микола Литвин. Книжку я позичила і прочитала — біографії завжди цікаві, а тим більше як знаєш родину. Іван Рудницький (1886–1951) вчився в гімназії в Коломиї, студіював право у Львові, в час війни був офіцером в австрійській армії, воював на італійському фронті, в листопаді 1918 року був у Львові, став членом Українського Військового Комітету, був одним із керівних провідників Листопадового чину, потім був сотником УГА, згодом як військовий аташе в таборах інтернованих в Чехословаччині і як провідний член підпільної Української Військової Організації. 1927 року повернувся в Галичину, одружився з Юлією Лужницькою (це сестра Григора), працював якийсь час в канцелярії Володимира Старосольського, потім провадив власну практику. За німців став членом Військової Управи, яка творила Дивізію. В липні 1944 Рудницькі були в Криниці, потім на Словаччині і в Німеччині, після закінчення війни в таборі у Білефельді і в Гекстері над Везерою. Там і помер. Дружина з 14 літнім сином Леонідом емігрувала до США, де вже були Григор Лужницький з жінкою і дітьми Христиною і Олександром. Книжка має в

додатках короткі спогади самого Івана Р. (цікаві подробиці про перебрання влади у Львові в листопаді 1918 року), бібліографію, іменний покажчик та родинні фотографії. Видана дуже гарно, в твердій оправі, має 215 сторінок. Найбільша її прикмета — приємна несподіванка: там нема якогось панегірика Леонідові Рудницькому, або подяки йому (хоч він очевидно був ініціатором і спонсором цього видання!) — є тільки гарна його фотографія — підлітка з ровером із 1946 року.

Середа, 28 червня 2006. Пополудні.

Нарешті сонячний день. Цілий тиждень було хмарно і дощево, в околиці денедє позаливало дороги, ріки виступили з берегів. У мене, на щастя, покищо сухо — мабуть таки допомогло рішення зацементувати попід стіною хати.

Погода була дуже депремуюча — навіть на прохід з хати часом не виходила. Телефон мовчить, а й мені нікуди поза хату виїздити не хотілося. Але вчора була на річному засіданні Ради Бібліотеки. Ромко Процик мав дуже успішний рік — мали ми щастя, що він погодився очолити Раду Бібліотеки і що знайшов спосіб затримати Галину Клюк. Я тепер — тільки доброволець, але рада бачити, що довголітня праця багатьох нас при розбудові цієї бібліотеки (за два роки буде їй 50 років!) не пропала намарне.

Прослухала аудіозапис книжки *The Phantom of the Opera*. Назва ця має неабияку славу — знаю, що є такий фільм і вистава в театрі, але не знала що це таке. Прослухала і здивувалася: така собі старосвітська, романтична історія жахів, дуже наївна, неправдоподібна мелодрама, без всякої психологічної мотивації, розтягнута до неможливого, нудна. Але дослухала до кінця. Вирішила перевірити в своїй літературній енциклопедії. Автор — французький письменник Gaston Leroux написав цю річ 1910 року. Не мав він особливого успіху, аж поки з цього не зробили американський фільм в 1925 році — ще за часів німого кіно! Це принесло йому міжнародний розголос. Найцікавіше там — не розповідь про пірвання співачки потворним злочинцем — а архітектурні деталі будинку паризької опери і її підземель, що їх вживали бунтівники в час французької революції.

А по ночах читаю антологію Габора “Незнайома”. Хочу написати про цю книжку, а також поручити її, як кандидата на нагороду Ковалєвих (я тим разом є членом журі, а Лариса є головою).

П'ятниця, 30 червня 2006. Увечері.

Мали сьогодні робити Стефкові операцію цисти, але хірурги, мовляв, мали інші важніші операції і відклали Стефкову процедуру до вересня. Максим дуже незадоволений і нарікає на лікарське рішення. Я також воліла б, щоб це вже відбулося і щоб ми знали, що все гаразд і непотрібно не журилися.

Телефонувала до мене Христина Сохоцька і довго розповідала мені про урбанську

конференцію. Штогрин мав якийсь випадок і всіх перелякав, але це тільки, здається, зломання ноги, а не серцевий припадок. На конференцію приїхало понад 30 осіб з України і стільки ж з діаспори. Серед учасників були і Лада Коломиєць, і Лучуки, і Жугай — і мені прикро, що я з ними не зустрілася. Інші мені менше цікаві. Фестшріфт для Штогрини ще не готовий, Розумний затягає з цією роботою вже добрих кілька років. Це була 25-та конференція і Штогрин думав, що — остання. Але ні, ще плянують щось організувати, на меншу скалю і очолив цю справу тепер. Левко Рудницький. Ну, ну, побачимо, що з того вийде.

Часом мій телефон мовчить кілька днів підряд, а сьогодні телефонували і Попович, і Махно, і Юрій Левицький. Добре, що я залишила собі деякі копії своїх НТШ-івських звітів, а то з пам'яті не могла б Поповичеві давати потрібних йому інформацій. А з Махном ми говорили не про НТШ-А, а про літературу.

Дзвонив також Петро Борісов з Каліфорнії. Залишив мені тільки запитання на автовідповідачі: чи існують переклади “Лісової пісні”? Я йому тількищо віддзвонювала, але його не застала і також залишила запис на машині: є аж три такі переклади, що їх робили Percival Cundy, Gladys Evans, Vera Rich.

О-КА знову спровокувала мене написати листа до редакції Свободи. Я її фейлетони тепер рідко читаю, але цей останній був про дитячі книжки. Мовляв, нема українських дитячих книжок! Ну то я й мусіла zareагувати, бо хто мовчить, погоджується!

Потелефонувала я до Трофименків, щоб довідатися, як Славко мається, і чи їх знову не позаливало. Виявляється, що Славко — після останнього засідання в Нью Йорку — був знову тиждень у шпиталі. Слабий він, автом не може їздити. Виявляється, що вони обоє були зголошені їхати на конференцію до Урбани, але, очевидно, вже не змогли.

Віра мала клопіт з ногою, виглядало, що десь вдарилася. Нога часом пухла і боліла. І от два дні тому Віра була в лікаря-спеціаліста, і виявилось, що таки є якийсь зломання чи тріснення — мусітиме якийсь час носити спеціальний “чобіт” і не ходити забагато.

Доходить 10-та і я звичайно уже буваю в ліжку. Але сьогодні посиджу трохи довше при комп'ютері, бо вночі чомусь мені не спалося (докінчувала читати “Незнайому”) і у висліді я пізно встала і снідала разом з полуденком. На другий тиждень маю візиту у Форсії і дуже тому рада. Бо мені таки треба приписати якийсь лік на артрит: вранці тіло таке штивне, що я ледве піднімаюся з ліжка. Але полежавши пів години на електричній подушці і після моєї рутинної руханки, тіло знову стає пружним і може функціонувати увесь день до вечора. Так уже триває довший час — з тим можна жити, але ось я мала запрошення поїхати до Софійки до Гантеру — там буде цікава виставка і продаж картин, приїдуть туди Мотря з Андрієм і Лесею, може б я і поїхала, але при такому стані в гості їхати неможливо — треба було б брати зі собою електричну подушку, двофунтові важелі до руханки ітд., а може ще й компютер, бо після одного дня приємних зустрічей, що я там мала б робити. Дивуюся як Геврики витримують там цілу зиму у горах — вони щоправда

не сидять на місці, тільки їздять. А тепер взагалі вибираються на довший побут в Україну, бо Тит отримав стипендію Фулбрайта.

П'ятниця, 7 липня 2006. Пополудні.

Вчора нарешті мала я візиту у Форсії. Мої симптоми такі, що без додаткового ліку мені не обійтись. Братиму наново Etodolac — може допоможе. Але крижі болять, ледве ходжу — хоч стараюся таки ходити і роблю щоранку руханку.

Подорож публічним транспортом до лікаря — це вже тепер для мене, немов якась експедиція. Але при нагоді таки вступила до бібліотеки Ван Пелт — занесла їм у дарунку передані мені книжки з України — покажчик Володимира Шухевича і том конференції присвяченій Кочурові. (Книжки я несла у наплечнику — це теж тепер не така проста справа, як у минулому). У Ван Пелт переглянула нові журнали: WLT, SEEJ, SEER, знайшла деякі цікаві матеріали, зокрема статтю Найдана в ювілейному номері SEEJ, де він дає огляд українських студій у США і в Канаді за останніх 50 років і де згадується і моя бібліографічна праця і наш журнал перекладів. Також приємно було бачити в SEER статті і рецензії Андрія Даниленка на мовознавчі видання. Якби так професор Флаер, який займає найпрестижнішу посаду мовознавця-україніста писав бодай такі праці про українську мову.

Минулими днями, щоб не допустити до припливу депресії, я позичила собі аж 6 фільмів. Думала запросити сестер Вакуловських і спеціально охолодила всю хату (бо знаю, що в них немає охолодження), але вони не прийшли, бо мовляв мають багато всякої роботи; просила я і Віру, але і вона відмовилася (вона із сестрою Сянею саме були в кіно і не мали бажання дивитися на ще один фільм). У висліді я зробила собі фільмовий фестиваль і вже оглянула п'ять фільмів (*Gandhi, Bananas, Le Divorce, Angela's Ashes, Breakfast at Tiffany's*), а ще сьогодні маю намір подивитися на якийсь документальний фільм про Fellini. Завтра фільми мушу віддати, тому такий поспіх. Вже допомгло: розважило. Але на довший час вистачить.

На проходах слухаю позичені в бібліотеці касети. Одною з них була книжка Lilian Jackson Braun "The Cat Who Brought Down the House". Це вже друга книжка тієї авторки і я знала чого сподіватися: безпретенсійна, трафаретна розповідь — трохи може в традиції Шерлока Голмса — але тут на першому плані провінційне життя американської інтелігенції: дієвими особами виступають місцевий журналіст, його дама серця, яка є керівником бібліотеки, місцеві бізнесмени і лікарі, і ... коти. В дію вплетена нібито блага історія, яка згодом виявляється підозрілим злочином і яку герой книжки доводить до завершення. Написане воно дуже інтелігентно і з неабияким почуттям гумору і знанням людської (а може і котячої?) психології. Якби так нашій літературі таких авторів! В моїй літературній енциклопедії такої авторки нема, але я бачу в бібліотеці цілу серію її "котячих" книжок — всі, виглядає, написані за одним трафаретом, з тими самими героями, на тлі, мабуть, того самого малого провінційного міста? Добре джерело для пізнання американського життя.

Відкрила я також в бібліотеці окремих невеличкий відділ “Клясики” — і там знайшла також аудіокасети. Саме прослухала “The Great Gatsby” — справді майстерно написано, а я вже цю річ трохи забула, хоч студенткою будучи писала навіть окремих есей про Фіцджералда і його Гетсбі. Ще взяла і саме тепер слухаю Джойса оповідання “Dubliners”.

А по ночах читаю “Broken Wings” Дімарова, бо хотіла б може щось написати про нові переклади Роми Франко. Але деякі речі в цій книжці мене трохи розчаровують: чи треба конче перекладати і не найкращі зразки соц-реалістичної літератури? Може й треба — адже студентам цю добу також треба вивчати і може треба доповнити Гончара, Загребельного ще й Дімаровом? Я ще не повністю сформулювала свою думку і свої враження.

Про антологію “Незнайома” я вже написала. Послала це Василеві Лопухові для колонки НТШ-А у *Свободі*. А також запропонувала виготовити короткий англomовний варіант до WLT — якщо погодяться надрукувати (можуть бути застереження, бо американські журнали, як знаю з попередніх досвідів, не люблять “колекцій”, а особливо збірок статей, матеріалів конференцій ітп.) Було б добре, якби погодилися на таку рецензію — це видання, на мою думку, дуже важливе і заслуговує на більшу увагу.

П’ятниця, 14 липня 2006.

Etodolac не допоміг і я по кількох днях потелефонувала до Форсії і просила дозволу на Motrin. Цей лік мене вже пару разів визволив з критичної ситуації. Форсія дала дозвіл і ось я вже від кількох днів беру по три таблетки на день — і чуюся багато ліпше. В міжчасі виникла дотепна ситуація: Софійка з Титом їхали до Вашингтону на орієнтаційну сесію для стипендістів Фулбрайта і мали по дорозі вступити до мене на нічліг. Я думала, що це мало бути в п’ятницю. Але ось телефонує мені Софійка і залишає на моєму автовідповідачі повідомлення: мовляв, ми вже в дорозі і будемо в тебе за пару годин, десь біля восьмої. Відповісти я не могла, бо мобільний її телефон не відповідав. А в мене, тимчасом, з уваги на мої клопоти з хребтом — порожний холодильник — ні молока, ні соків, ні городини, ні овочів. Правда, були заморожені вареники і борщ. І от я це витягнула з морозильні, а сама поїхала до Акме за харчами. Встигла на час, ще й запросила на вечерю Віру. І ця візита випала дуже добре, тільки мені довелося до 1-ої години ночі мити посуд. Але витримала, Мотрін допоміг. Вранці Геврики поїхали до Вашингтону. Але Софійка має секретний план зробити Титові в суботу несподіванку на його 70-ліття: запросила до Гантеру 40 гостей, хлопці гостину приготують, а Софійка з Титом приїдуть з Вашингтону в суботу прямо на цю гостину. Запросила і мене, і Віру, і Ренату з Олегом. Тит про це нічого не знає. Віра не їде, але їдуть Третяки і я маю нагоду поїхати з ними. Хоч я і не в найкращому фізичному стані, дуже хочу поїхати. Бо мені конче треба побути трохи між людьми, а там напевно буде цікаве й інтелігентне товариство. Кожу собі: як я могла до пізньої ночі стояти в кухні і мити посуд, то, очевидно, бути тільки гостем куди легше, навіть коли болять плечі і ходити трудно.

Пульсари повідомили електронною поштою, що книжка Остапових перекладів уже готова.

Це була мені несподіванка. Згідно з угодою, я думала, що отримаю наперед верстку, тоді пошлю решту грошей. Маю надію, що не буде якихось непередбачених проблем.

Але в Україні велика політична криза. Розпалася коаліція Тимошенко, Нашої України і соціалістів — Мороз пішов на співпрацю з партією регіонів і його вибрали спікером парламенту. У Верховній Раді — сварка і бійка, на вулицях демонстрації. Можливо, що Ющенко проголосить нові вибори — але питання, чи вислід цих виборів буде корисніший і більш побажаний? Велике розчарування помаранчевою революцією, яка не принесла бажаних змін на краще. Що буде далі? Тимчасом Росія, користаючи з високих цін на нафту, має великий зріст економіки і ось саме в Петрограді відбувається саміт восьми найпотужніших економічно демократій і там Путін є не тільки членом, але навіть господарем конференції.

Понеділок, 17 липня 2006. Пополудні.

Сьогодні вислала до WLT англomовний варіант рецензії на Габорову “Незнайому”. Фактично рецензію цю написала я ще перед виїздом до Гантеру, але сьогодні вранці зробила ще деякі зміни (включно із дослідженням значення слова “Джалапіта”, бо це мені пахло індійською мітологією і англійська транслітерація в Струковій енциклопедії здавалася мені неправильною. Інтуїція мене не підвела: таки справді треба Jalapita, а не як каже EU “Dzhalapita”. Але крім консультацій з різними моїми словниками, звернулася я до Максима і він знайшов мені на інтернеті англomовне інтерв’ю з Андіївською, де вона сама вияснює значення цього слова!)

Суботу-неділю провела в Гантері. Їхала з Ренатою і Олегом і разом з ними ночувала в гантерському заїзді “Fairlawn Inn”. [Трохи дорого: за одну ніч із сніданком почислили собі 161 доларів!] Але гостинниця елегантна і першорядна, моя кімната мала окрему дуже вибагливу лазничку, дуже добре тверде подвійне ліжко і була обладнана на Мотрин стиль: повно всяких сушених квітів, подушок, керамічних тарілок, картин на свіжо відновлених і помальованих на темновишневий колір стінах.

Товариство у Гевриків, як і можна було сподіватися, було дуже цікаве і приємне: було там чимало осіб мені незнайомих. Я найбільше перебувала в товаристві Романа і Зірки Воронків, Романа і Світлани Андрушкових, Тані і Віталія Кейсів. Познайомилася з подружжям Луцевих з Торонто — Надя Луців (яка є сестрою Зірки Воронки і з дому називається Качмар) дуже хвалила мого Максима, як то він цікаво виступав і яке в нього добре почуття гумору. Вона з фаху вчителька, є, здається директором школи ім. Сліпого. Віталій Кейс, що його я також зустріла вперше, був професором англійської літератури, тепер вже на пенсії. Він багато перекладає з англійської, в тому числі Чосера, Еліота. Сам він походить з Донбасу, з німецьких ді-пі таборів знає Ганну Черінь, Михайла Ситника, Петра Карпенка-Криницю, а до книжки Юрка Гарнавського писав передмову. Про це я знала, та ще й могла його повідомити, що в статтях і в книжці Лади Коломієць згадується і його ім’я (про що він не знав). Гостина випала на славу — хоч комплікував трохи справи перелітний дощ, отже гості кількакратно мусіли тікати з городу на ганок.

Софійці, на жаль, не вдалося затримати секрет до кінця: Тит догадався ще у Вашингтоні, що таке щось готується з нагоди його 70-ліття — бо Софійка мала необережність занадто часто порозуміватися із синами на мобільному телефоні.

Відповідаючи на моє питання про його плани в Києві, Тит розповів, що має намір не — як я думала — дописувати свій історичний путівник по Києву, а бути спостерігачем, а може й учасником державного проекту перетворення колишнього київського арсеналу в музейний комплекс. Ну, дай Боже, щоб його там допустили до справ, але боюся, щоб надто не розчарувався. Думаю, краще було б мати свій власний незалежний проект і над ним працювати. Його фулбрайтівська стипендія розрахована на 10 місяців і їдуть вони до Києва у вересні.

В суботу ввечері в Гражді був концерт і я — разом з низкою інших гостей — скористала з нагоди, щоб туди піти. В програмі були твори Бетговена і Сметани, а виконавцями (першорядними!) були Юрій Харенко (скрипка), Наталя Хома (чельо) і Володимир Винницький (фортепіяно). Публіки було може із 80 осіб, вступи були по 15 дол. Гражда має добру акустику, першорядне фортепіяно, а на стінах розвішено 164 картини різних українських мистців — це вже 30-та така щорічна виставка. Картини досить різnorodні, більшість з приватних колекцій. Продаються вони за фантастично високі ціни — Софійка Геврик займається продажем і в перші дні цієї експозиції на початку липня продала картин за 39,000 доларів. На виставці є і три картини Мотрі. Деяких картин я не хотіла б отримати навіть в дарунку (напр. є там Цимбала горб бога Перуна), але на мій імпресіоністично-експресіоністичний смак найбільше мені подобалося кілька пейзажів Михайла Мороза і дерево Любослава Гуцалюка. Сказала я Софійці: якби ці картини були по 500 доларів, а не по 5,000 — то я одну з них купила б! Але за п'ять тисяч можна вже видати книжку і за картину я стільки не дам! Зрештою маю в хаті досить картин, якби купила — то хіба на дарунок Максимові і Уляні.

Середа, 19 липня 2006. Пополудні.

Несподіванка! Пошта доставила мені першу посилку від Пульсарів! Я не сподівалася, що це так швидко прийде, бо повідомили мене, що вислали звичайною поштою і я просила їх прислати один сигнальний примірник літунською, бо думала, що звичайна пошта ітиме довго кораблем. Та й щиро кажучи, я не сподівалася, що вони книжку так швидко надрукують. На моїм манускрипті навіть стояло “2007” ювілейний Остапів рік і я думала, що “Поетичні переклади” вийдуть на книжковий ринок на початку 2007 року. А вони поспішилися і voilà: книжка готова!

Виглядає вона незле. Обкладинка сіро-зеленого кольору з абстрактом Святослава Крутикова. Заголовок жовтим друком і на передній обкладинці, і на задній. Видавництво від себе додало “До 90-річчя Остапа Тарнавського”, анотацію, а також цитату з ОТ на передньому форзаці, і цитату з Бурячківського — на задньому. Решта — мій машинопис, майже без змін. Включно із грецькими епіграфами Сеферіса, що ними я турбувалася, чи дадуть собі з ними раду. Бачу, що не встигли додати дату смерти Куніца, хоч я їх про це

повідомила — мабуть, книжка уже друкувалася. Покищо я прочитала тільки свій вступ і примітки — самі тексти треба буде читати, порівнюючи з оригінальним манускриптом. Книжка має 179 сторінок, в м'якій обкладинці.

І подумати тільки: я ще навіть не заплатила другої половини коштів! Бо звичайно, згідно з угодою, плачу після того як отримаю верстку книжки — а тим разом вони взагалі верстки не присилали!

Субота, 22 липня 2006. Увечері.

Закінчила слухати аудіо-книжку *Cannery Row*. Стайбека я вже давно не читала і навіть не пам'ятала, що він був Нобелівським лауреатом. Ця річ написана вже після *Grapes of Wrath* і *Of Mice and Men*, і не має такої слави, як ці ранні його твори, але написана майстерно і прекрасно читана актором, який називається Jerry Farden. Фактично, частина приємності від цієї лектури пов'язана з аудіо-виконанням. Знаменита монтерейська *Americana* з капітальними психологічними портретами і гумором.

Прочитала я “Поетичні переклади” — порівнюючи з манускриптом. Редактор вніс деякі дрібні зміни в примітках, часом міняючи текст в Остапових цитатах, напр. міняючи “відклики” на “посилання”. Так воно напевно краще, але в цитатах змін робити не треба було. Але крім мене цього ніхто не помітить. Справжніх помилок нема. Помилки і недостачі, очевидно, є в самих Остапових текстах, які мене трохи часом іритують, але за них я не можу брати відповідальності і свідомо не хотіла їх міняти. Якби за них взявся якийсь солідний редактор, Остап, як кажуть в народі, в гробі перевернувся б із досади. Одне слово, мовляв Коротич: “віршики твої стають на чати твою неславу вічно берегти”. Я своє зробила і можу мати сатисфакцію, що діло увінчалось успіхом. Нагадає про нього з нагоди 90-річчя, а може якомусь читачеві в Україні допоможе збагнути, що собою являє напр. поезія Еліота чи Сеферіса. А якщо критики схочуть “переїхатися” по його мові, як це вже було і з перекладами Шекспірових сонетів — то — be my guest! — найсуворіша критика корисніша ніж повна мовчанка.

В Україні напружена ситуація: затвердить Ющенко прем'єром Януковича, чи розпустить парламент, проголошуючи нові вибори? Але, хоч як хвилюють нас ці вісті, вони порівняно помірковані, якщо зважити і порівняти з тим, що діється деінде: в Іраку день-у-день десятки людей гинуть в братовбивчій боротьбі, а ось Ізраїль вже десятий день бомбардує південний Ливан, нібито у відплату за ракети, що їх на ізраїльську територію посилає Гізбала — терористична ісламська організація, яка зробила своїм осідком Ливан і яку підтримують Сирія та Іран. Світ закликає до негайного перемир'я, європейці й американці евакуюють своїх громадян, сотні цивільних людей уже загинули, а тисячі позбавлені даху над головою, а наша Америка не підтримує закликів до негайного перемир'я, бо хоче дати нагоду Ізраїлеві покарати і усмирити Гізбалу.

Від картин на телебаченні можна набратися депресії — Боже мій, скільки в світі трагедій, як на волоску висить мир нашого часу. Адже з таких початків може початися велика

світова війна — адже бували вже і менші прецеденти, які викликували лавіни катастроф.

П'ятниця, 4 серпня 2006. Увечері.

А Ющенко таки номінував Януковича на прем'єра і Верховна Рада вже його затвердила! Ентузіясти Помаранчевої революції дуже розчаровані, але в західній пресі де-не-де вже можна знайти і відносно позитивні відгуки: мовляв, демократія не завжди дає бажані наслідки, але сам процес — позитивний і вказує на позитивні зміни. Україна була і є поділена, вибори це довели конкретною перевагою партії Януковича — отже нове розташування сил тільки віддзеркалює справжній стан речей. Ющенко, нібито, домогся ухвалення компромісового універсалу — декларації, в якій встановлюються певні принципи дії на майбутнє, в тому числі потвердження української мови, як державної, орієнтація України на захід, змагання за вступ до СОТ і до Європейського Союзу, а навіть початкові кроки в сторону НАТО, які мав би перед остаточним рішенням потвердити всенародний референдум. Побачимо, як ці декларації виглядатимуть на практиці. Тимошенко універсалу не підписала, проголосила таке рішення — зрадою, і обіцяла активну опозицію.

Кілька минулих днів у Філядельфії і взагалі на сході Америки страхітлива жаря, температура 90–105 Ф. з високою вологістю. Така температура загрозна для життя і було кілька смертних випадків. Перестерігають старих і німічних тікати в охоложені приміщення. У висліді я кілька днів не виходила на прохід — а якщо й виходила, то тільки на дуже коротке перебування на дворі. Сьогодні полегшало: температура вдень знову була понад 90 Ф, але вологість була значно нижча і це зразу змінило атмосферу: я навіть ходила пішки до банку, дослухуючи по дорозі Стайнбековий епос “Грона гніву” [майстерний зразок того, що було найкраще в реалізмі, прекрасні психологічні портрети простого люду — фермерів, робітників, які дуже нагадують наших селян, потрясаюча картина трагічної міграції оклягомських фермерів до Каліфорнії в пошуках роботи і їх жахлива експлуатація плантаторами — я колись давно читала *Grapes of Wrath*, і напевно бачила фільм — але тепер слухаю з новим розумінням і зацікавленням.]

У зв'язку з хвилею жарячі, телефонувала я до двох нью-йоркських старушок — Лясі і Діми. Ляся на старість має добре помешкання в якомусь публично субсидійованому домі і там є кондиціонер, так що її проблеми пов'язані тільки із здоров'ям, особливо із частинною втратою зору. Діма, натомість, розповіла мені, що вона не може витримати в своєму помешканні і тому в ці жарячі дні звичайно виходить з дому, сідає на автобус і їде до останньої зупинки, а потім іншим автобусом повертається, а тоді їде на полуденок до якогось МекДоналдса чи до іншого охолодженого приміщення. Сьогодні відкрила, що в її дільниці, деє при якійсь церкві, є притулок з охолодженням для убогих і ходила туди посидіти, відпочити і прохарчуватися. Всетаки в нашій капіталістичній Америці — всупереч більшовицькій пропаганді — таки є деяка увага для бідних людеє.

Стефкові вже вирізали цисту. Але він за кілька днів їде на мандрівний пластовий табір до Нью Гемпшир і там трудніше буде втримувати рану в чистоті.

Вчора я провела кілька годин на праці в українській бібліотеці, а потім поїхала за харчами до Акме. В неділю була в церкві, провела зо дві години на розмові з Вірою Кліш (ї їй, і мені такого людського контакту дуже потрібно, а вона жінка цікава й інтелігентна і в нас є чимало спільних зацікавлень). Повернувшись в неділю з церкви, я пару годин працювала на компютері, а тоді нагадала собі, що треба зробити рутинову перевірку тиску крові. Звичайно, я роблю це зранку, але тим разом була вже десь 5 година пополудні. І от, зовсім несподівано для себе, я відкрила в себе високий пульс (105!), нерівномірність, фібриляції. Це мене трохи налякало. Я собі подумала, що мій досвід із “stress test”-ом в лікарні може і справді виявив мою схильність до “atrial fibrillation”, а це може бути загрозливим. Є кілька хворіб, яких боюся найбільше і маю певні підстави думати, що родинні прецеденти можуть вказувати на загрозу і для мене: одна із них — це хвороба Альцгаймера, а друга — інсульт і параліч. Я питалася в свого кардіолога, що мені робити, якби повторилися фібриляції. Сказав: можна взяти другу дозу ліку Toprol. Отже я так і зробила. Але нагадала собі пересторогу доктора Вігілянте: якщо це буде ставатися повторно, треба буде якихось інших заходів. Хотіла б я розуміти, чому це мені трапилось. Може те, що я випила на церковному полуденку пушку Кока-Коли? І якби я не вирішила саме тоді міряти собі тиск крові, може була б і не помітила? Хоч деякі симптоми були, але я не звертала на них уваги.

П'ятниця, 18 серпня 2006. Увечері.

Померла Надійка Світлична. На Баунд Бруку минулої суботи були церковні відправи і прощання — сам похорон мав бути в Києві, на Байковому. Я дуже хотіла поїхати до Баунд Бруку — але не мала відваги сама вибиратися автом, тим більше, що панахида була заповіджена на 7 вечора, отже вертатися довелось би поночі. Телефонувала я до кількох осіб — ніхто з них не їхав. А в неділю довідалась я, що були там і Біланюк, і Даниленко, і Гурський і навіть авто з нашого Центру. Жаль мені. Надійка була гарна людина, залишила по собі добру пам'ять. Маю навіть в архіві десь якусь аудіокасету із записом її радіокоментаря про одну мою доповідь в Урбані. Я ще не так давно до неї телефонувала. Але страждала вона під кінець на pancreatic cancer — добре, що закінчилися її муки.

Казала мені Лариса Онишкевич ще минулого тижня, що в *Свободі* є моя стаття про Габорову антологію і новинка про Остапові “Поетичні переклади”. Минув тиждень, а до Філядельфії цей номер газети ще не прийшов. І то не тільки до мене. Вчора я була в центровій бібліотеці і думала, що там прочитаю свою статтю — ні, ще нема! А от, як на диво, вчора в пошті прийшло до Мостів замовлення на “Поетичні переклади” від незнайомої мені Валентини Глух, з чеком на 15 дол. А це промовистий доказ, що новинку в *Свободі* вже деякі люди бачили і читали!

Сьогодні Лариса повідомила, що в SEEJ є рецензія якогось поляка на *Literacki Lwow*. Мовляв, “злослива рецензія” — ну, це мене не журить, навпаки, я рада, що є якийсь відгук. Найбільш критична рецензія ліпша ніж повна мовчанка! А ще це і для мене джерело сатисфакції — факт, що я послала до кількох журналів рецензійні примірники, дає наслідки!

На другий тиждень приїдуть на пару днів Максим з Уляною і Стефком (а також — пізніше, літаком, — Іванко). Отже я поволі готуюся до приїзду гостей. Замовила Таню, щоб почистила хату. А сама сьогодні ліпила вареники з м'ясом, приготувавши заздалегідь пару днів тому фарш. Я не особливо сильна цими днями, отже такі роботи треба розділювати і плянувати наперед.

Галина Клюк порекомендувала мені український фільм за мотивами “Для домашнього вогнища” — це, мовляв, краще ніж два інші фільми, які я позичила була собі в нашій бібліотеці (“Народний Малахій” і “Криниця для спраглих”). Ну, мені всі три фільми не подобалися, але “Для домашнього вогнища” спровокував мене прочитати Франка і перевірити свою інтуїцію: дивлячись на фільм, я подумала, що Франко мусів цей майже кримінальний роман написати тоді, коли працював у польській газеті. І бачу: справді: перший варіант був таки польською мовою! — Отак я сама для себе відзначила ювілей Франка, прочитавши вперше незнайомий мені досі роман.

Вівторок, 22 серпня 2006. Полудне.

Аня Максимович позичила мені через свою бібліотеку на Inter-Library Loan книжку *Catherine the Great* / Joan Haslip (New York: G.P. Putnam's Sons, 1977, 382 p.) — саме докінчую читати. Дуже-дуже цікаво! Мені подобається стиль і критичний підхід цієї авторки, знайомий мені з книжок про наших “паню цесареву” і цесаря Франца Йосифа. Але біографія Катерини цікава також і тим, що там є чимало дієвих осіб-українців, і що це тло і для історії України. Постать Катерини багатомірною і суперечливою. Процес як амбітна молоденька принцеса Софія із третьорядного німецького роду Anhalt-Zerbst перетворилася в Катерину, одну з найбільш російських володарів Росії зображений в переконливих деталях. Поїхала Софія до Росії із своєю мамою Йоганною Єлисаветою на запрошення російської цариці Єлисавети (дочки Петра Першого), як потенційна кандидатка на жінку 15-тилітнього її небожа Петра Ульріха, нащадка князя Гольштайну, претендента до трону Швеції і престолонаслідника російської цариці. Подружжя Софії з Петром було аранжоване пуським королем Фридрихом і його дипломатами. Подорож із Штеттіна до Кенігсбергу тривало шість тижнів. Принцеси подорожували інкогніто, з обмеженим багажем. Але в Ризі їх зустрів сквадрон кавалерії і слуг, і дальша подорож до Санкт Петербургу була на санях, випосажених соболями і перинами, прикрашених золотом, запряжених 12-ма а то й 16-ма кіньми. Чотириста миль від Санкт Петербургу до Москви забрали тільки чотири дні — коні мінялися, гості спали і їли в час подорожі. Приймали їх по королівськи, обдаровуючи гардеробою і дорогими оздобами. Софія негайно взялася за вивчення російської мови і за інструкції в православній релігії. Заручення відбулося, найбільшим розчаруванням був кандидат на чоловіка. А ще він заразився віспою, яка зробила його ще більше бридким і вплинула на його дальший умовий розвиток. Після одруження він виявився додатково нездібним до статевого життя (з натяку авторки виходить, що потрібна була тільки операція “обрізання”, бо пізніше Петро навіть заводив собі коханки). Кілька літ Катерина була бездітною, згодом народила пару дітей, один із синів, Павло, був нібито, дитиною Петра, отже престолонаслідником. Катерина від самого початку мала коханців — першим був Сергій Салтиков, один з її

шамберленів, а згодом серед них були Станіслав Понятовські, Кирило Розумовський, Григорій Орлов, Григорій Потемкін і цілий ряд інших — молодих хлопців з військового оточення цариці, що їх спеціально підбирали для задоволення її ненаситної сексуальної жаги. Часом, як у випадку Понятовського чи Потемкіна, цей особистий зв'язок вів до політичних потягнень історичного значення — Понятовський став королем Польщі, після того як Росія і Прусія довели до її першого поділу, Потемкін здобув для Росії південь України і Крим. Але більшість коханців, зокрема тих у пізніші роки, були тільки для статевого задоволення і не мали впливу на політику. Катерина була людиною неабиякого інтелекту, багато читала, листувалася з Вольтером і навіть, нібито, плянувала за його ідеями заводити деякі реформи, з одним із коханців перекладала на російську мову Плутарха, сама писала пєси для театру, витратила великі суми грошей на придбання мистецьких колекцій для свого Ермітажу, на розбудову Санкт Петербургу. Мала колосальні амбіції, займалася з успіхом всеєвропейськими політичними інтригами, входила в різні альянси, при допомозі Потемкіна плянувала стати цесаревою Візантії. Гесліп змальовує цікавий портрет, оцінюючи його з критичної віддалі, вказуючи на суперечності характеру і прірву між деклараціями і реальністю. Катерина стала царицею у висліді *coup d'état*, в якому загинув її чоловік Петро, і до якого спричинилися брати Орлови, що були домінуючі на дворі, а один з них — Григорій був довголітнім коханцем Катерини і батьком її сина. Їм вона була зобов'язана за трон цариці. Катерина мала претенсії вважати себе за просвіченого володаря, але задекларованих (під впливом Вольтера) в т.зв. “Наказі” принципів не зуміла, а може і не бажала переводити в життя і наприклад за її панування кріпацтво не тільки процвітало безконтрольно, але й сама Катерина, даруючи щедро своїм коханцям різні маєтки, дарувала їх разом із тисячами кріпаків-невільників. Авторка трохи орієнтується і в українських людях, що були в оточенні цариці, не тільки Безбородька, її пізнішого секретаря, називає українцем, але навіть самого Потемкіна. А про Розумовського пише навіть таке:

“Cyril Razumovsky had been in love with Catherine in the days when she was still a young grand duchess. As hetman of the semi-autonomous province of the Ukraine and one of the richest men in the country, his support had been as invaluable as that of the Orlovs. But he was too independent and too powerful for the taste of a budding autocrat, and Catherine, who prided herself on her loyalty toward her friends, showed little gratitude in her treatment of Cyril Razumovsky. Two years later, when he claimed for his heirs the hereditary hetmanship of the Ukraine, she not only refused him, but forced him to resign by eliminating the post of hetman and making the Ukraine into a province of the empire directly governed from St. Petersburg.” (pp. 142–143)

Одне слово: “це той Первий, що розпинав нашу Україну, а Вторая доконала вдову-сиротину”.

Підготовляюся до приїзду моїх гостей: хата прибранна, квіти на столі, вчора зварила бігос. І от раптом, відкрила вчора ввечері дверцята під зливом в кухні, шукаючи там за милом до миття посуду, і бачу — миска повна води. Прикра несподіванка: Кран тече! — Негайно потелефонувала до пломбера — має зараз десь прийти. Маю надію, що вставить мені нові

труби ще заки приїдуть мої гості.

П'ятниця, 1 вересня 2006. Увечері.

Повертаюся до status quo ante. Мої гості вчора поїхали додому, вступаючи по дорозі ще на кампус університету Корнель. [Ця подорож була частково задумана для ознайомлення Стефка з найкращими американськими школами — отже Максим і Уляна, по дорозі з Торонто, вступили по Стефанка, який був у Нью Гемпшир на пластовому таборі, і опісля відвідували по черзі орієнтаційні сесії для потенційних кандидатів в Гарварді, Єйл, Колумбії, Принстоні і Пенсильванському університеті. Ну, треба пробувати щастя — може вдасться йому до одної з тих шкіл дістатися.]

Іванко прилетів окремо, літаком, до Філядельфії аж у неділю. А понеділок, вівторок і частину середи провели ми над океаном. Зупинилися тим разом у motelі Waikiki, над самим берегом — дорого, але зате з прекрасним видом з четвертого поверху. Правда, було не сонячно, а хмарно, але дощ не падав, отже могли два дні посидіти на пляжу. Вечеряли рибними стравами в ресторанах Two Miles і Little Italy, при чому цей останній виявився ще кращим від першого. В середу ще вранці пройшлися пляжем, але почав накрапати дощ і ми повернулися ще за дня до Філядельфії.

Мої куховарські приготування дуже стали в пригоді — зроблені напередодні вареники з м'ясом і бігос мали великий успіх, також печеня, свинячий tenderloin, вареники з картоплі і сиру, вареники з афин, а навіть морозиво — хлопці вже дорослі і з відповідними апетитами — Стефко після пластового табору, а Іванко після кількадечної відсутності Уляни і самостійного господарювання — приємно було бачити, як їм все смакувало. Сьогодні забирали сміття — і в тому числі дві великі коробки пляшок від пива і вина — навіть сусіди можуть бачити, що в мене були гості!

Уляна з Максимом дуже допомогли мені в кількох господарських справах. Поїхали ми з Максимом до Home Depot, знайшли там і купили три досить великі кущі Crape myrtle, привезли це додому у відкритому багажнику, Максим із Стефком викопали мої замовлені колись в Іліной деревця, які вже вдруге виявились непридатними до життя, і посадили ці новозакуплені вже розквітлі кущі. Маю надію, що все це мені прийметься, що перезимує філядельфійську зиму і буде прикрасою мого городу. Я останніми тижнями на проходах звернула увагу, що в моїй околиці є чимало цих crape myrtle — вони тепер саме цвітуть, а виглядом своїм дуже нагадують бузок. Тому й заплянувала таке зробити, але без допомоги Максима це було неможливе. Факт, що вдалося привезти ці рослини у відкритому багажнику — це було “чудо номер один”. А чудо номер два стало можливе передусім за допомогою Уляни. Я тільки згадала, що хотіла б змінити драперії в моїй спальні, бо старі вже дуже брудні і погані — їх ми не змінювали від 1970 року. Уляна з Максимом виміряли мої три вікна, ми поїхали до Сірса, купили рожеві драперії, а потім ще й занавіси на вікна, Максим вирізав їх до міри вікон — і ось я тепер маю свіжо відновлену спальню. Трохи це забрало труду, кілька поїздок до крамниць (потім ще їздили віддавати одну драперію, бо виявилось, що купили за багато) — але вдалося це зробити — захід без їхньої помочі і

поради абсолютно для мене нездійснимий!

Були ми і на закупівлі деяких речей з одягу — для хлопців, Максима й Уляни — вони часто купують собі деякі речі в Америці — сорочки, штани, плащі, піджаки — при тій нагоді я мала можливість зробити їм пару подарунків.

Був один потенційно клопітливий випадок, що міг був принести поважні комплікації — поспішаючи за Максимом у темнавому паркувальному гаражі Сірса, я зашпорталася і впала — але на щастя, не тільки нічого не зломила, але навіть не здряпала шкіри на колінах.

Напередодні їхнього приїзду я почувалася втомленою і не надто міцною і це мене турбувало. Але підчас візиту моїх гостей був у мене приплив енергії, як рідко буває цими днями. Адреналіна плила.

Четвер, 14 вересня 2006. Увечері.

Небезпека для щоденника! Прошло два тижні без записок!

В суботу 9 вересня я була в Нью Йорку, в НТШ-А, на конференції для відзначення 150-ліття Франка. Доповіді читали Леонід Рудницький (“Іван Франко у пошуках українського “я””), Лариса Онишкевич (“Погляд на Франка як літературного теоретика та практика: на прикладі одного драматичного твору”) і Богдан Рубчак (“Прокляття дотику”), а проводив вечором Махно. Мені найцікавіший, очевидно, був виступ Рубчака. Я його вже пару років не бачила, а тепер вони вже обоє з Мар’яною живуть біля Нью Йорку, отже він — нова людина на нью-йоркському терені і нова зірка для НТШ-А. Говорив він про своєрідне роздвоєння у Франка, про його виступи проти модерністів і мистецтва для мистецтва, які віддзеркалювали імпульси, що їх він сам у собі, мовляв, поборював. Лариса говорила про драму “Сон князя Святослава” і про обізнаність Франка з тогочасними психологічними дослідженнями. Рудницького виступ мав характер популярної журналістичної статті.

Їхала я до Нью Йорку автом з Ромком Проциком і Ларисою. Вони обоє пішли на засідання управи о год. 2:30, а я — вперше звільнена від громадського обов’язку, пішла собі на рубці-флячки з пивом до Народного Дому, потім на виставку Гніздовського до Українського музею, а в поворотній дорозі — за ковбасою і за сиром.

На Франківську конференцію прийшла повна зала людей (тобто десь біля 60–70 осіб, бо там більше не вміститься!) Була нагода перекинутись кількома словами з Уляною Старосольською (яка була там із своєю опікункою), з Дімою, з Марією Ревакович, з Мар’яною Рубчак (сказала мені: ми тепер мусимо наново до себе привикати, бо обоє вже на пенсії, а досі рідко коли бували разом вдома!) Ольга Кузьмович висловила здивування, що мене не було на засіданні, а коли я пригадала їй, що я вже не є членом управи, сказала: а нам вас бракувало! Приїхала на конференцію і Христина Сохоцька (автобусом! з Торонто!) — але напевно мала і якісь інші справи в Нью Йорку. Я при нагоді привезла для

Лариси, Махна і бібліотеки НТШ-А примірники “Поетичних перекладів”. Це вже дало наслідки, бо Махно запропонував мені зробити презентацію книжки і ми домовились на 18 листопада.

Наступного дня, в неділю, я мала запрошення на пікнік до Рудницьких. Було там повно гостей, передусім родичів і великого числа малих дітей — але серед гостей були і Наталя Пазуняк, і обоє Кіпи з Вірою, і Віра Пак з Галею Головчак, так що я мала з ким поговорити. Були там і Олександр Лужницький і Богдан Кульчицький з жінкою, двома синами і внуками. Я довідалась при тій нагоді, що один із Богданових синів працює професором політичних наук в американському університеті в Бейруті (розповідав про недавню евакуацію американським кораблем під час ізраїльського бомбардування), а другий — мільонер, є представником фірми Форда в Україні — йому так добре поводитьсь, що недавно зафундував всій великій родині вакації у Швейцарії). Цікаво, що Богдан (який не грішить фізичною вродливістю і в зальцбурзькій гімназії був постійною жертвою карикатур Степана Киня) має надзвичайно пристійних синів і дуже гарних внуків. Хоч вони обоє з жінкою (Христина з Лужницьких — отже посвоячена з Рудницькими) живуть в околицях Філядельфії, то я з ними фактично в минулому майже не мала стичностей, бо вони — великі бандерівці і в нас мало було досі спільного.

Після гостини в Рудницьких, я ще посиділа на приємній розмові у Віри з Кіпами. Альберт розповідав про заходи знайти фінансову підтримку для УВУ в уряді України і покладає всю надію на Ющенка, бо баварці вже остаточно відмовилися фінансувати УВУ і Кіпа навіть мусів звільнити кілька осіб персоналу. Також розповідав про те, як вручали Шевченківську премію Ігореві Качуровському, поїхавши з делегацією до його помешкання, де він зустрів їх сам, бо — каже Кіпа — його дружина до УВУ і до премії має свої застереження.

Я почала була читати англomовний переклад “Перверзії” Андруховича з думкою написати щось про це видання. Але прочитавши в Найдановому перекладі вступ Андруховича і перші розділи — разом з Найдановими серемудрими примітками до кожного третього слова, я — розчарована — подумала собі: чи треба справді того рода постмодерністську і претенсійну прозу перекладати для англomовного читача, пояснюючи не тільки всякі реалія і натяки, але навіть імена і прізвища? Перекладений варіант — моя власність, книжку на моє прохання купив мені свого часу Максим. Я вже включила цю річ в свою бібліографію до другого тому англomовного журналу. Але я мала вдома і позичений з PENN український оригінал. Прочитала, посміялася із Андруховичівських дотепів і сатиричних алюзій, але вкінці навіть і в українському оригіналі ця постмодерна гра мені набридла і мене знула. “Рекреації” і навіть “Дванадцять обручів” видались мені цікавішими. Вирішила нічого про це видання не писати. Переклади такої прози не пробють українській літературі вікна у світ, нажаль.

Радісна вістка: на конкурсі Волянників-Швабінських Максимова книжка про Підмогильного отримала першу нагороду! Є дві перші нагороди по \$1,500 — одну з них отримав Олег Купчинський за компіляцію документів Галицько-Волинського князівства.

Софійка і Тит вже в Києві. Мешкають в центрі, на Хрещатику. (Віднаймають помешкання від Лихач). Тит написав уже короткого електронного листа (чомусь по англійському). Пише про те, що на вулицях Києва зустрічали молодих людей, які говорять по українському і запевняють: “а нас таких багато”.

Я повернулася до своєї праці над ULE90. Я її останніми роками трохи занедбала — справи НТШ-А, Остапових книжок “Крейзі” і “Поетичні переклади”, а також і “Бібліографічний показчик ОТ” мали пріоритет. Тепер до показчика треба буде тільки вряди-годи щось додати — до друку зможу його послати аж в перших місяцях 2008 року. (Боже, яка я ще оптимістка! — але праця ця майже готова, її можна було б надрукувати як є, навіть у випадку моєї смерти!) А бібліографія ULE90 забере ще добрих кілька років — їй до завершення ще далеко. Нажаль, КІУС не спішиться друкувати мою четверту бібліографічну книжку: писав Сенькусь, що вона, мовляв, мусить чекати на свою чергу. (Вже чекає від травня 2004 року!)

Понеділок, 18 вересня 2006. Полудне.

Закидальський прислав мені для рецензії бібліографію Гребінки якогось німецького бібліографа Кілманна. Я вчора рецензію написала і сьогодні електронно вислала. Це вже друга замовлена рецензія на бібліографічну працю (попередня була на Кравчука індекс до католицької преси Галичини). Я рада, що Закидальський серйозну увагу приділяє бібліографії, але досадно мені, що JUS досі не відгукнувся на мою ULE, 1980–1989. Може упімнутися? Може КІУС своєму власному журналові не прислав рецензійного примірника? Це зовсім можливе! Але це видання 1999 року — може вже запізно для такої рецензії?

Позичила в бібліотеці і прослухала аудіокнижку *Fahrenheit 451* / Ray Bradbury. Автор відомий як науковий фантаст, існує і в українських перекладах. Мені цікавий передусім один момент з цієї книжки: цитується там поезія “Dover Beach” — і я собі подумала: чи знав про це автор роману *Saturday* Ian McEwan? Адже він також цитує цей вірш Арнолда у своєму романі?

А з української бібліотеки позичила “повість-есе” про Олексу Новаківського. Автор: Іван Голубовський і називається ця річ “Розмахом могутніх крил” (Львів, 2002). Замітне це не тільки справжньою обізнаністю автора — галицького адвоката — з мистецтвом і розумінням мистецтва та його трохи претенсійним намаганням написати про Новаківського у формі діалогів про мистецтво мистця з автором, але також самою історією цього рукопису, що його віднайдення і збереження Миколою Мушинкою читається, як сензаційна розповідь.

Неділя, 24 вересня 2006. Увечері.

Минулий тиждень помітний був кількома подіями: в середу робив мені Roni Nissan так званий “root canal treatment”. Одногодина процедура, маю надію, врятує мені зуб — хоч може доведеться вставляти ще й корону. Замітна ця процедура була з двох причин: по

перше: коштувала вона \$875 — які я, у відсутності дентистичного забезпечення — мусіла сама негайно заплатити. По друге: асистентка дентиста і сам дентист понад мою голову весь час жваво розмовляли про свої особисті справи, а радіо в їхньому офісі на повний голос грало якусь рок-музику. Це мені не подобалося, і хоч я нічого не сказала, перед відходом з клініки, виповняючи квестіонар-запитник про якість обслуги, я вирішила зробити про це зауваження, бо думаю, що це може на майбутнє допомогти іншим пацієнтам.

В четвер мала я візиту у Форсії. Сказала їй про свою слабкість і нетиповий для мене брак енергії, і вона мені вияснила, що це може бути наслідком ліку Toprol, що його я приймаю для контролю можливих фібриляцій. Ну, я подвоїла собі дозу капсулок Rescue 1250 і можливо, що це вплинуло на факт, що я почуваю себе вже пару днів значно краще.

Після лікарських процедур я ходила на пару годин праці до правничої бібліотеки — ліквідувати остаточно свою кімнатку на 4-ому поверсі. Викинула цілу серію різних паперів, що їх колись думала використати для продовження UKRALME, сьогодні ще перевірила у Процика, чи може Гарвард або Колумбія були б зацікавлені двома паками газети *Урядовий кур'єр*, що залишилися ще з часів мого урядування у BLL, (але виявилось, що Гарвард має це на мікрофільмі, отже без викидів совісті можна викинути). Деяке особисте листування взяла я додому, а маю надію, що Марія таки вишле до Львова, до бібліотеки Стефаника кілька пачок вартісних нових матеріалів-дублетів, що їх я прибирала для них, щоб вислати шляхом міжнародного обміну. Мушу сказати, що дивувалася я сама собі, що ліквідація цього останнього мого пов'язання з BLL, не викликала в мене жодного сентименту чи ностальгії — віддала Марилі ключ без жодного жалю. Мені кімнатки в BLL давно вже не потрібно — я воліла б мати якісь привілеї в бібліотеці Ван Пелт, що нею я тепер значно частіше користуюся.

Сьогодні відбулася у Філядельфії “конференція” — три доповіді, що їх влаштувало СФУЖО з нагоди 120-річчя жіночого руху. Виступали Ася Гумецька, Надія Шмігель і Наталя Старостенко, а програмою вела Аня Максимович. Ася говорила про Лесю Українку, цитуючи з її листів погляди Лесі на патріотизм, ідейність, мову, правопис, жіночий рух, поезику ітп. Шмігель говорила про працю СФУЖО в ОН, а Старостенко, яка є стипендіанткою Фулбрайта на PENN, говорила про високу освіту визначних жіночих постатей сьогоднішньої України. Найцікавіший був виступ Асі — хоч мені нічого нового не відкрив, бо це тема добре мені знайома — але вона говорила живо і навіть дотепно і вміла зацікавити публіку. Опісля при буфеті була нагода поговорити з різними людьми. Довідалась я від Ірени Рудницької і Асі, що наступної конференції в Урбані вже не буде (я такого і сподівалась, коли довідалась, що всі поклали надії на Рудницького), Дарія Шуст запрошувала мене на гостину в себе вдома на другий день після концерту Матвієнко, яка має бути тут в наступну суботу, дві старші жінки, які сиділи біля мене, казали мені, що я дуже подібна до своєї бабуні — а мені завжди приємно, коли бачу як до сьогодні різні люди згадують бабцю Лінку.

Передучора я поїхала до крамниці Масу's і користаючи з випродажі, купила собі нову пухову ковдру. Номінальна ціна — 400 дол., на випродажі — 199, а я ще й отримала

додаткову знижку, отже заплатила тільки 180 дол.

Уляна за пару днів їде на конференцію до Ялти. Буде там доповідати про парламентський імунітет — аргументи за і проти. Потім буде в Києві і хотіла б мати змогу піти на сесію Верховної Ради. Я в тій справі написала до Мирослави Антонович і до Ростика Хом'яка, щоб допомогти їй інформаціями. Вона вже пов'язалася безпосередньо з Мирославою. Маю надію, що щасливо поїде і щасливо повернеться.

Неділя, 1 жовтня 2006. Увечері.

Вчора був у Центрі концерт Ніни Матвієнко. Заля була виповнена по береги — напевно було більше як 400 осіб. Рапор із співачкою був першорядний, публіка разом із нею співала. Концерт почався дуже добре, але згодом співачка почала скорочувати співочу програму, доповняючи її політичними і моральними поучуваннями, як на якомусь вічу — і це мені не подобалося і зіпсувало враження від концерту.

До церкви я сьогодні не їздила — встала не надто рано, а ще й забаглося мені послухати котрись із політичних програм на телебаченні. Є невеличка сензація: Боб Вудворд (Bob Woodward) написав вже третю книжку про президента Буша, але тим разом вона дуже критична до адміністрації, закидає президентові навмисне замовчування великих проблем, фактичної поразки в Іраку, та й взагалі малює картину президентської адміністрації, як людей без скоординованого плану, з розбіжними поглядами, під проводом президента, який вперто і всупереч порадам багатьох дорадників, тримається свого міністра оборони Рамсфелда і його здискредитованого плану швидкої інвазії Іраку при мінімальній армії, а найгірше, на мою думку те, що змальовує Буша як людину, якій бракує “інтелектуальної цікавості”, тобто як людину обмежених горизонтів — і це мене лякає найбільше.

Саме тепер слухаю позичену з бібліотеки аудіокнижку *Team of Rivals* — це ніби біографія Лінкольна, але написана дуже оригінально на тлі паралельних біографій його конкурентів — інших республіканських претендентів на президентську номінацію. [Автор: Doris Kearns Goodwin]. І саме тут видно великий контраст: Лінкольн, як людина з суспільних низів, з мінімальною формальною освітою, з меншим від його конкурентів політичним досвідом, але з колосальною, як сказав би Вудворд “intellectual curiosity” — “інтелектуальною цікавістю”, людина, яка пожирала книги і постійно поширювала свої горизонти і росла інтелектуально.

Четвер, 5 жовтня 2006. Увечері.

Уляна вчора повернулася додому — слава Богу! Сьогодні я з нею говорила по телефону. Дуже задоволена. На конференції в Ялті — на прохання слухачів — мусіла виступити українською мовою, хоч доповідь мала написану по англійськи. Уляна перфектно розмовляє українською мовою — вона свідомо плекає мову, постійно вчиться нового, читає по українському напевно більше ніж пересічні товариші її покоління, а крім того вдома плекає і живає завжди українську мову. Але виголошувати доповідь ад гок іншою

мовою, ніж вона написана — не так легко, та ще й з непідготованою термінологією теми — але Уляна, каже, дала собі раду. Що більше, в час конференції познайомила з присутнім там депутатом Верховної Ради Віталієм Петровичем Заблоцьким (з Партії Регіонів!) і він їй допоміг вже в Києві дістатися на сесію Верховної Ради. Вона пробула на цій сесії цілий день, слухаючи виступів депутатів (в тому числі і Юлії Тимошенко!), і дискусії над пропонованими законопроектами. Зустрічалася в Києві з Гевриками, і з Мирославою Антонович, яка поводила її по Києво-Могилянській Академії. Уляна запросила до Києва, на своє винайняте на пару днів помешкання своїх кузинок — Тамару зі Львова і Оксану з Городища біля Рівного, при чому Оксана мала нагоду побувати в столиці України вперше!

Геврики вже пару тижнів у Києві і Тит вже написав три довгі листи, немов репортажі — про їхню подорож до Львова на Форум Видавців, про відвідини театрів і філармонії, про острівці української мови в Києві. Листи цікаві, адресовані кільком особам, і я їх по телефону звичайно читаю ще й Вірі Лащик.

Субота. 7 жовтня 2006. Вранці.

Вчора мала візиту у Стефанишин. Їхала, як звичайно, підземкою. Прохід пішки до метро і від метро, та й по сходах на станціях — це вже тепер для мене — проба фізичної витримки і я собі подумала, що навряд чи в майбутньому зможу таке продовжувати. Доведеться або їхати автом, або брати таксі. Автом було б легше, якби не те, що паркування в центрі міста не тільки дуже коштовне, але для такого водія як я — справа складна і хвилююча, бо треба паркувати в будинках-гаражах, виїжджаючи на гору вузькими коридорами. Ну, от. Мій офтальмолог повторила попередню діагнозу: в мене хронічний blepharitis, запалення повік, треба прикладати компреси, закроплювати очі, смарувати мастею-антибіотиком. Але немає нічого загрозливого для зору і це мене потішило. Останнім часом, мені часом несподівано заливало око (а то і обидва) сльозами, і я перестала приймати краплі Restasis. Виявляється, рішення це було нерозумне: навпаки, треба брати більше крапель, не менше. А проти алергії (що її прояви мені останніми тижнями помітно дошкуляли, і я не тільки сльозила очима, а й пчихала й кашляла!) — дали мені ще й додаткові краплі. Ну, може, тепер іде осінь і алергія сама по собі уступить? Побачимо.

Мала я щастя, бо в офісі Стефанишин зустріла Марту Шиприкевич з панею Оленою і з ними автом приїхала додому, а ще й по дорозі вступила з Мартою по ковбасу до Білінського, який, на моє здивування, не має крамниці, а тільки приміщення-фабрику, де робить ковбаси. Йому на покупцях зовсім не залежить, мабуть продає товар гуртом до крамниць на замовлення?

Подивляю Марту Шиприкевич — вона до офтальмолога возила свою старушку-маму, яка майже не бачить вже, не має однієї ноги і тому мусить бути на інвалідному візочку. Марта Шиприкевич від мене значно молодша, але всетаки і для неї це мусить бути неабияке фізичне зусилля.

Субота, ввечері.

Відколи я відкрила, що в місцевій бібліотеці можна позичати і фільми (не тільки на відеокасетах, але і на дискетах!) я вряди-годи позичаю собі фільми і ось сьогодні дивилася на фільм “Remains of the day”, а пару днів тому на “Sense and Sensibility” — останній на основі роману Джейн Остен. Обидва фільми — знамениті, справжня приємна розвага. Позичати фільми в бібліотеці для мене дуже вигідно — і то не тому, що воно — зовсім безкоштовно, але передусім через те, що я можу пішки туди прийти позичити, і потім за пару днів підчас проходу вступити і повернути. Біля супермаркету Акме, де я купую харчі, є випозичальня фільмів “Голлівуд” — там є великий вибір, але, позичивши там фільми, я зобов’язана за пару днів туди знову поїхати автом, щоб їх повернути. Інші люди (напр. Віра) за кожною дрібницею потраплять їздити від крамниці до крамниці, я, навпаки, свої виїзди автом пляную завжди так, щоб за один раз полагодити кілька різних справ. От у вівторок, наприклад, виїхавши автом, вступала подорозі до аптеки, до банку, до української бібліотеки, за бензиною і вкінці до Акме.

Саме телефонував Марко. Говорили ми і про те, що їхня профспілка виборола новий договір, і про загально-американську політику, і про ситуацію в Росії (там сьогодні вбили журналістку, що відважно критикувала державну політику) — не встигла я запитатися про його думку щодо “Remains of the day” — цікаво що він про цей фільм думає?

Понеділок, 9 жовтня 2006. Вранці.

Головна вістка сьогодні: Північна Корея перевела пробний вибух атомної бомби. Але для мене найцікавішою статтею в Нью Йорк Таймсі є велика стаття про ... слонів, а саме про те, що осиротілі в наслідок різних акцій молоді слони страждають, як і людські діти, від т.зв. post traumatic stress disorder, psychological breakdown, і це веде до збільшеної агресивності. Останнім часом в різних країнах виявили багато випадків, коли слони нападали на людей і людські поселення, було кілька сот смертних випадків.

Антропоцентрична стаття дуже цікаво описує нормальну громаду слонів, де звичайно діють довголітні пов’язання між дітьми і батьками, а також близькими родичами, де навіть похорони померлого слона викликають громадську реакцію і де навіть на “могілу” померлого приходять родичі з виявами жалю і уваги. Ці нормальні відносини порушені людським втручанням, зменшенням природної території, перевозом частини слонів в інші місця ітп. Буває, що молоді слони (чоловічого роду) залишаються без опіки “старших” і виявляють збільшену агресивність.

Психоза нашого часу перекидається з людей на тварин. Ще одна вістка від якої хочеться заплющити очі на реальність довкола, щоб зберегти в божевільному світі якусь мінімальну рівновагу духа. От недавно, в ідилічній пенсильванській сільській околиці, де живуть своїм відокремленням від модерної цивілізації життям аміші, недалеко від них поселений сусід прийшов до місцевої школи, взяв у полон десяток малих дівчат з наміром

їх погвалтувати, п'ятеро їх убив на смерть, інших поранив і тоді й сам поповнив самогубство. А цей злочинець — молодий білий мужчина, молочар, що розвозив амішам молоко, одружений, батько малих дітей. Справа привернула увагу до амішів цілого світу (а вони від розголосу ховаються і його ніяк не бажають). Саме відбулися скромні похорони — зворушлива картина чорних простеньких карет, що їх тягнуть запряжені коники. Міжнародну увагу привернула і настанова амішів — простити злочинцеві, виявити співчуття його родині.

На проходах слухала я книжку *The Blind Assassin* канадської письменниці Margaret Atwood. Майстерно написаний роман, де віддзеркалений час між двома світовими війнами в Канаді, життя заможної середньої класи і суспільні течії часу. А вечорами, замість читати в ліжку, останнім часом накладала на очі компрес і слухала на дискетах книжку *Team of Rivals*. Прослухала вже 15 дискет — але, виявляється, це тільки перша частина! Постать Лінкольна представлена на тлі трьох його конкурентів на республіканську номінацію на президента, кожний з яких мав більше досвіду і здавалось би — кращі кваліфікації на президентське крісло, від Лінкольна, якого багато хто вважав селюхом-провінціалом, малоосвіченим, з простацькими манерами. Конкурентами Лінкольна на номінацію були William Seward — визначний противник невольництва, губернатор Нью Йорку, що був 12 років сенатором у Вашингтоні, Salmon Chase — губернатор Огайо, і суддя Edward Bates, заслужений старий політик із Сант Люїс. Лінкольн на той час мав тільки за собою один термін конгресмена і дві неуспішні кандидатури на сенатора від Ілліной. Цікаво, що і Сувард і Чейс мали значно більш радикальні позиції щодо невольництва і це пошкодило їхній кандидатурі. Основною проблемою тоді було як задобрити південних рабовласників, але водночас не допустити до поширення невольництва на територію нових штатів, що саме тоді почали творитися у висліді здобутої договором території від Франції (Louisiana purchase). Перша частина кінчиться приїздом Лінкольна до Вашингтону і його рішенням включити своїх трьох суперників у свій перший кабінет міністрів. Сувард став секретарем стану, Чейс — секретарем скарбу, Бейтс — головним прокурором. З інтересом слухатиму наступну частину. Знаю з історії, що інаугурація Лінколна відбулася 4 березня 1861, а вже 12 квітня почалася громадянська війна.

Роблю пляни, щоб поїхати до Кембріджу на меморіальне відзначення Омеляна Пріцака. Це має відбутися в УНІГУ у п'ятницю 20 жовтня. Пріцак — на мою думку — найбільше заслужена для американської української діаспори людина. Він залишив по собі визначний слід — не тільки в інституціях, але і в людях. Виховав ціле покоління, але навіть на таких людях, як я, що не стояли до нього особливо близько, залишив свій вплив. Я добре відчуваю наслідки думок і візій Пріцака у моєму власному світогляді — в тому як я бачу Україну, а навіть у моїй одержимості моєю бібліографічною роботою. Пригадую, як казав Пріцак молоді: треба знайти якусь вузьку і занедбану ділянку, присвятити їй усе життя — і станете експертом!

Поїду в четвер поїздом до Мотрі й Андрія, з ними в п'ятницю поїду авто до Кембріджу, а потім ще пару днів побуду в Головінських, відзначаючи Андрієве 70-ліття!

Середа, 11 жовтня 2006. 4:00 пополудні.

Пів години тому малий літак вдарив об 50-поверховий будинок у Нью Йорку і спричинив пожежу! Ще невідомо, що було причиною, чи це звичайний випадок, чи акт тероризму, але очевидно нерви людей напружені — після трагічного досвіду 9/11.

Найдивніше, що я саме мала включене телебачення (чого в мене ніколи в цю пору не буває), отже була свідком “Breaking news” і перших фоторепортажів з пожежі — фоторепортери були на місці ще навіть заки над’їхали пожежники!

Вчора працював в мене на городі Лукашевич — попідрізував кущі, покосив траву. Але цю роботу робив не старий Сергій, а його син Анатолій, а він не такий уважний робітник. Старий працює, як господар власного господарства — з увагою, пильністю, з гордістю за свою працю, навіть з певними творчими розв’язками. Син працює швидко, але абияк — хоч я вчора йому за роботу заплатила сто доларів, то сьогодні мусила трохи і сама взятися до городу: грабала листя, нагромаджене бадилля ітд, щоб почистити город і викинути все зайве до сміття. Я трохи втомилася цією роботою і вирішила присісти в пивниці, чекаючи на сушарку, та й включила на хвилину телевізор. І майже одразу потрапила на сенсаційну вістку!

Випадок стався пару хвилин перед 3 годиною. Літак вдарив в будинок BelAir, 524 E 72nd St. Спочатку казали, що літак або гелікоптер вдарив об 20 поверх, потім поправили, що це таки був малий літак, і що вдарив він і спричинив пожежу на 40 і 41 поверхах. Будинок цей — мешканевий. Апартаменти там, кондомінія, як це часто буває в Нью Йорку, коштують по мільйонові доларів. А ще там є реабілітаційні приміщення для пацієнтів поблизьких шпиталів.

Ще пару таких трагічних випадків і люди не захочуть мешкати у таких великоміських американських хмарочосах! Але радіо тепер подає, що це таки був звичайний (незвичайний!) випадок, а не терористичний акт — отже не треба ширити паніки.

Прийшла вчора посилка від Коробка — ціла низка *Літературних Україн* і в одній з них моя стаття про конгрес славістів у Канаді. Я послала їм цей репортаж негайно повернувшись з Торонто, але він, сказали мені по е-мейл з ЛУ, коли я про це запиталася, десь загубився і просили мене прислати вдруге. Що я і зробила.

Надрукували мою статтю в номері з 21 вересня, але як! Замість мого заголовку “Літературна україніка на річному з’їзді канадських славістів”, назвали мій репортаж “Молода надія славістики” — солодкавий суперлятив. Саму статтю значно скоротили, але було б пів біди, якби вони не випустили цілого абзацу про лекцію ім. Струка, яку виголосив Максим. Згадка є тільки, що така лекція відбулася, без згадки доповідача, теми і змісту доповіді. Це мені виглядає на навмисну цензуру. “Літературні наслідки Чорнобиля” могли редакторам не подобатися, як їм не подобалися і мої критичні ремарки про круглий стіл в КУМФі. Досадно мені. Максимові навіть не згадує, що така стаття

надрукована, бо він взагалі думає, що його в Україні свідомо естаблішмент ігнорує, отже не хочу підсилювати його параною ще одним аргументом.

Зваживши на те, що “Всесвіт” не надрукував мого слова на вечорі Ірванця (підозрюю, з причини упередження до нього, не до мене!), що “Свобода” надрукувала мою рецензію на англomовного Дімарова з фатальними до комізму помилками в англomовних прикладах, і що Літературка спотворює на свій лад мої статті — чи варто взагалі писати і займатися українською журналістикою? Адже гонорарів за те не платять!

Неділ я, 15 жовтня 2006. Увечорі.

Вчора була в театрі: в Анненберг Центрі на PENN ірландський театр з Дабліна (The Gate Theatre Dublin) ставив “Waiting for Godot”. Бекетову п’єсу я бачила вже, мабуть, зо два рази раніше — отже знала чого сподіватися. Зробила вистава на мене величезне враження: я була зворушена до сліз. Екзистенціальна трагікомедія тепер на старість сприймається, мабуть, інакше, як замолоду. Але й виконання було першорядне! В ролях виступали: Estragon — Johnny Murphy, Vladimir — Barry McGovern, Lucky — Stephen Brennan, Pozzo — Alan Stanford. Постановником-режисером був Walter Asmus. Цікаво, що ірландські актори вимовляли не Годó, а Гадо! Це ще більше підкреслювало релігійні алюзії драми: чекаємо на бога, який не приходить, бо його нема! Перед виставою була ще лекція, що її виголосила Rebecca Bushnell, Dean, School of Arts and Sciences. Вона почала від Аристотеля і його дефініції трагедії і дійшла до того, що — всупереч зверхнім показникам — брак сюжету, акції — Годо таки є трагедією навіть в тому аристотеліянському сенсі.

Ходила я на п’єсу з Раном і Марилею. Ран прийшов приготований з текстом п’єси у руках. Марія напередодні начиталася всякої критики: сказала мені, що дехто вважає Годо одною з трьох найважливіших творів світової драматургії (поруч з “Королем Едіпом” Софокля і “Гамлетом” Шекспіра). А сама вона звернула увагу на факт, що п’єса написана 1948 року, три роки після закінчення війни, і що має вона можливо також якісь політичні алюзії? А написаний оригінал був французькою, не англійською мовою. Мене заінтригувала думка про те, як ставилися до п’єси Сартр і Камю? Та й взагалі хочеться прочитати текст докладніше. Кілька реплік мені зокрема промовили до серця. “А що ми тут робимо?” — це взагалі рівне питання “бути чи не бути”, засадниче питання екзистенції: чому живемо?

Після пополудневої вистави поїхали ми на смачний обід до китайського ресторану. Була з нами і Віра — вона купила собі квиток в останній хвилині, була також і на лекції, але нажаль сиділа трохи ззаду і не дуже добре чула репліки акторів.

Приємно було провести час в милому товаристві, після знаменитої вистави, на інтелігентній і цікавій дискусії.

Подорозі до Центру Анненберга (я їхала туди поїздом), я вступила на головну залізничну станцію і купила квитки на подорож до Провіденсу. Поїду в четвер 19 жовтня, в п’ятницю

з Головінськими поїду авто на меморіальний вечір в честь Пріцака до Гарварду, потім в час вікенду відзначимо Андрієве 70-ліття, а в понеділок повернуся додому. Повезу їм у дарунку цілу низку книжок, не тільки Остапові “Крейзі” і “Поетичні переклади”, але також для Мотрі “Тугу Віктора Цимбала”, а для Лесі “Дев’яте чудо” Ганни Черінь. Але для Андрія я придбала особливий подарунок: вирішила купити йому літеру А з 14-каратового золота, як шпильку до піджака чи краватки. Це виявилось справою значно складнішою, ніж я первісно думала. Була я в кількох ювелірів у Willow Grove Mall (від елегантної Bailey, Banks & Biddle починаючи) — ніде такого не було, а казали, якщо замовити, то може бути готове аж за два тижні. Тоді мені прийшла ідея поїхати на 5-ту вулицю до моїх корейців. І справді, в одній із малих ювелірних крамниць, я знайшла ювеліра, який зробив мені таку шпильку до кількох днів. Отже я вже маю дарунок, зроблений на замовлення.

Середа, 18 жовтня 2006. Вранці (перед виїздом до дентиста).

Вибрані цитати з *Waiting for Godot* (позичила вчора від Рана книжку позичену із Ван Пелт):

Estragon (Gogo): Nothing to be done.
Estragon: What about hanging ourselves?
Vladimir (Didi): It'd give us an erection.
Vladimir: Let's wait and see what he says.
E: Who?
V: Godot
V: Let's wait till we know exactly how we stand.
V: How's the carrot?
E: It's a carrot.
E: Funny, the more you eat the worse it gets.
E: Extraordinary the tricks that memory plays!
V: But you can't go barefoot!
E: Christ did
V: You're not going to compare yourself to Christ!
E: All my life I've compared myself to him.
E: Nothing is certain.
V: A dog came in the kitchen (англ. варіант “У попа була собака”)
V: Say you are, even if it's not true.
E: What am I to say?
V: Say, I am happy.
E: I am happy
V: So am I
V: We are happy
E: We are happy. What do we do now, now that we are happy?
V: Wait for Godot
E: What were you saying when?

V: At the very beginning
E: The very beginning of what?
V: This evening... I was saying... I was saying...
E: I'm not a historian.
V: Now what did we do yesterday evening?
E: Do?
V: Try and remember.
E: Yes, now I remember, yesterday evening we spent blathering about nothing in particular. That's been going on now for half a century.
E: We always find something, eh Didi, to give us the impression we exist?
V: We are no longer alone, waiting for the night, waiting for Godot, waiting for ... waiting. All evening we have struggled, unassisted. Now it's over. It's already to-morrow.
V: Time flows again already. The sun will set, the moon rise, and we away ... from here.
V; Let us do something, while we have the chance ... at this place, at this moment in time, all mankind is us, whether we like it or not.... What we are doing here, THAT is the question. And we are blessed in this, that we happen to know the answer. Yes, in this immense confusion one thing alone is clear. We are waiting for Godot to come — Or for night to fall. We have kept our appointment and that's an end to that. We are not saints, but we have kept our appointment...
V: We'll hang ourselves to-morrow. Unless Godot comes
E: And if he comes?
V: We'll be saved.

Вчора ми з Марилею і Раном були знову в театрі — тим разом на першій виставі нового сезону у Wilma. П'єса називалася “The Pillowman”, а автором її є молодий 30+ літній ірландський драматург Martin McDonagh. Драма написана досить ефективно і незле заграма — але це “чорна комедія”, повна жорстокости і насилля. П'єса викликає застанову, яка має певну актуальність у наш час: вплив літератури на реальне життя і навпаки. В центрі уваги письменник, який пише страхітливі історії про жорстокі вбивства дітей — видумка перетворюється в дійсність, а може це не була видумка, тільки відображення правдивих подій? Режисером-постановником був Jiri Zizka. В головних ролях грали: Saxon Palmer (Katurian, письменник), Lewis Stadlen (Tupolski, детектив, слідчий), Michael Pemberton (Ariel, поліцей, який також проводить допит і тортурує ув'язненого), Peter Pryor (Michal, брат письменника, недорозвинений, і як згодом виявляється, злочинець). П'єса має також політичні алюзії, і дуже підкреслено показує, що з дітей, над якими знущаються батьки, виростають злочинці. Викликає чимало питань, стимулює дискусію, але видовище само неприємне. Не люблю насильства, і не зовсім розумію, чому Голівуд і молоді літератори накидають публіці всі оті жахи.

Понеділок, 23 жовтня. В поїзді.

Саме виїхали з Providence. Я свідомо не купувала *NYTimes*, бо хочу використати час для записок. Нажаль, поїзд трохи трясє і не знаю, чи вдасться мені записувати (а потім відчитати письмо!)

Я дуже з побуту тут задоволена — було цікаво і приємно. Андрій і Мотря дуже сердечно мене приймали, а мені було радісно усвідомити, що їх стан здоров'я не такий поганий, як це можна було підозрювати після недавніх їхніх поважних клопотів. І Леся ще добре тримається, трохи недочуває, але розум у неї бистрий, бере участь в розмовах і як завжди елегантна. Ще й теж допомагає Мотрі в господарстві. Мотря має поважні проблеми, всякі тести, багато чого не може їсти, а любить варити, приймати гостей і навіть на більшу скалю для членів парафії. Активна вона в парафіяльному комітеті перебудови церковного будинку, отже працює і для громади. Та ще й віддаленої на 2 год. їзди автом — у Бостоні. Хата наповнена великими її картинами — малює далі багато своїм своєрідним стилем великі олійні полотна у важких рамах — це навіть фізичної вимагає сили і витримки. Хата як музей, та й звертають на себе увагу своєю чистотою її білі килими, що їх вона (як виявила мені на моє запитання) сама постійно чистить окремою машиною і шампоном. Андрій на праве вухо зовсім не чує після свого інсульту у висліді angioplasty, але вже навчився після фізичної терапії тримати рівновагу, дає собі добре раду, як завжди і аж до переседи ввічливий і услужний. Мусить давати собі періодичні уколи на свій діабет, потребує часто відпочинку, а один раз всіх нас (а мене особливо) перелякав тим, що впав, зашпортавшись на килимі, ідучи з одної кімнати в другу. Це виглядало, як якийсь серцевий приступ і тому мене перелякало, але Андрій піднявся сам і виявилось, що навіть не потовкся. Возив він нас усіх автом і до Бостону, і до Ньюпорту, і я рада була бачити, що він у значно ліпшому стані, ніж я думала, ідучи сюди.

Я приїхала в четвер — Туся Вакуловська підвезла мене з валізкою до станції Melrose, AMTRAK, як це часто буває, був спізнений (але тільки на пів години — це далекобіжний потяг, що їде з Річмонду через Вашингтон і Нью Йорк до Бостону — отже спізнення тут неунікними). Виїхала я з Філядельфії десь біля 1-ої год., а біля 6-ої була в Провіденсі. Андрій знав з інтернету про спізнення, отже не виїздив надто рано і не мусів довго чекати. Подорозі я читала *New York Times*, записок не робила.

На другий день, в п'ятницю 20-ого, Андрій, Мотря, Леся і я поїхали до Кембріджу на поминки Пріцака. Двогодинна дорога автом у великому русі на великих автострадах до Бостону та ще й у поганий дощовій погоді. Там на місці — проблеми з паркуванням, але Андрій висадив нас недалеко від каплиці, отже ходити далеко не довелося.

Відбувалися поминки в Memorial Church Гарвардського університету, недалеко від добре знаної мені з минулих літ Widener Library. На програмці стоїть написано: "A service in celebration for the life of Omeljan Pritsak". На другу годину дня зібрались в Appleton Chapel колеги, учні, приятелі і поклонники Пріцака в числі не більше як 60–70 осіб. Каплиця суворого протестантського стилю має старі pews з темного дерева — своєрідні ложі з лавками для 9-10 осіб, де дерев'яні огорожі такі високі, що бачити інші групи в таких же ложах майже неможливо. Я подумала: чи це навмисне, щоб люди концентрувались на молитві, а не оглядали один одного? Мотря ще мені пояснила, що ці загорожі мали і певні практичні причини: взимку люди приносили з собою пічки для ogrівання!

Програмою керував Michael S. Flier, який тепер є директором УНІГУ — він добре

презентується і вів програму ділово і достойно. На початку, посередині і під кінець були музичні: prelude, interlude і postlude — органна музика J.S. Bach-а (прізвище органіста у програмці позначене як Harry Lyn Huff). Органи в каплиці займають цілу стіну — музика була ефектовна, створювала відповідну атмосферу. З промовами виступали професори Edward Keenan (Director, Dumbarton Oaks Research Center), Грабович, Шпорлюк, Richard Frye (Aga Khan Professor of Iranian, Emeritus) і колишні студенти Пріцака — Любомир Гайда, Франк Сисин і Борис Гудзяк. Мені найбільше подобалися виступи Кінена і Шпорлюка. Кінен наголошував факт, що Пріцак трактував історію України, як історію усіх народів, що проживали на українській землі і завжди в порівняльному, міжнародному контексті. Шпорлюк цитував Пріцаковий девіз: “Ex oriente lux — ex occidente lex”, його фокус на будову довготривалих інституцій і порівнював Пріцака до Гедройца, візія якого колись здавалася донкіхотством, а сьогодні є підставою міжнародної політики. Інші виступи були менш ефектовні, а то й не завжди добре було всіх чути: Грабович, напр. мимрив щось, читаючи текст, а вже зовсім розчарував мене виступ отця ректора Гудзяка. Замість дати якийсь спомин про Пріцака із своїх студентських часів, Гудзяк виступив в ролі церковного проповідника, повторюючи молитовні трафарети.

Після каплиці було прийняття в Гарвардському Faculty Club. Щойно тут у неформальній атмосфері можна було побачити людей, зустрітися з деким, поговорити. Промовляли тут Гайда, Когут, Оксана Грабович і Лариса Пріцак. Паню Пріцак бачила я вперше. Вона молодша, ніж я думала. Про неї кажуть, що вона пробувала здобути в Україні докторат і її “спалили”. Оферту її передати Гарвардові велику Пріцакову бібліотеку в заміну за якусь посаду для неї, кажуть, Гарвард відкинув. Але з цієї оферти скористала Києво-Могилянська академія, отже Пріцакова колекція піде туди. Я паню Пріцак особисто не знаю, каталогізувала тільки для УБ в Центрі дві її книжки про Хмельниччину. З нею я не знайомилась. Натомість Мотря представила мені Ірену Коваль і я цим зраділа. Говорила з нею про її драми, а потім вже у Мотрі вдома переглянула собі її двомовну книжку, де є “Pagan Saints” (“Лев і левиця”) і “Мариновані аристократи”. Казала Коваль, що хотіла б стягнути з України акторів, які виступали в її п’єсі, але нелегко знайти спонсорів для такої вистави. Марко Андрейчик (який тепер у Гарварді на стипендії Шкляра) на моє запитання, чи подався він на проголошену посаду в Австралії, сказав, що він має обов’язок жити якийсь час у США, бо інакше його жінка (Ярина Якуб’як) не зможе мати статусу американського громадянства (не знаю, чи правильно я це зрозуміла і запам’ятала). А ще сказав мені цікаву деталь: Widener, іменем якого названа головна Гарвардська бібліотека, походив з Філядельфії — він потонув у катастрофі “Титаніка”. Галина Гринь, яка тепер працює редактором *Harvard Ukrainian Studies*, виявилось, є канадською громадянкою і досі не має т. зв. зеленої картки, яка дає право імігрантам на працю в Америці.

Тиміш, ex officio, мав чимало організаторських обов’язків. Виглядає він дуже гарно. Сердечно вітався і я рада була його бачити. Його синок Трувор саме закінчив 9 роки — але я тим разом Тимошевої родини не мала змоги бачити. Серед гостей були теж Марта Шиприкевич і Роман Волчук, які приїхали безпосередньо з Філядельфії, знайомі мені з минулого Христя Шиприкевич і Ігор Коцур (приятелі Мотрині), Іван Бережницький з жінкою, Paulina Lewin, Вол. Діброва, Тамара Гутнік-Нері, адвокат Лупань, Роман Процик і

чимало незнайомих мені людей. Але не було серед присутніх Ігоря Шевченка, Патриції Грімстед, Сливоцьких. Не приїхали, хоч і збиралися їхати, Іван і Наталка Коропецькі, Максим з Уляною, Остапчук.

Пріцак залишив по собі і візію, і студентів, і інституції, і пам'ять серед людей. В розмовах і перед поминками, і опісля багато ще говорили про Пріцака, згадуючи його всякі пригоди і звички, також у родинному колі.

Волчуки приїхали в п'ятницю до Головінських — трохи блудили і приїхали пізно і перемоклі (бо в міжчасі ринув страхотливий дощ, ще заки ми виїхали з Cambridge). До 1 год. ночі сиділи з ними при вечері і цікавій розмові. Волчуки — інтелігентні і цікаві люди, а що вони обоє ревні республіканці і підтримують Буша і війну в Іраку, то ми — щоб не виникла неприємна сварка — розмов на цю тему уникали.

В суботу вранці, при холодній але соняшній погоді, ми поїхали були автом до Ньюпорту. Прегарні там околиці я вже бачила один раз кілька десятків літ тому, але Волчуки були там вперше. Андрій повіз нас і до літньої резиденції Вандербілтів "The Breakers". Там ми майже дві години чекали в черзі туристів, але Волчуки дуже були задоволені і кілька разів дякували Андрієві "за чудовий день". Дім Вандербілтів Мотря показувала мені вперше десь певно 30 літ тому — єдине, що мені з першої візити запам'яталося, це факт, що у лазничках була не тільки гаряча і холодна вода, але і морська, солоня. Тепер я вдруге оглянула цей замок американських багатіїв, що хотіли наслідувати французьку й італійську аристократію і будували собі chateaux з вибагливим інтересом і прекрасними видами на море та й міньютюрними городами á la Schönbrunn. Я запиталася екскурсовода, чи Глорія Вандербілт приїздила до "Breakers" із своїм чоловіком Стоковським, а дівчина на те: "I can't keep track of all her husbands, I don't know." "He was a famous conductor!" — кажу. "Never heard of him!" — каже вона. Sic transit gloria mundi.

Я про Глорію Вандербілт не знаю багато, але вона підписувалась "Gloria Vanderbilt-Stokowska" (хоч він був Stokowski), і коли я про це вперше довідалась, то подумала собі, що і мені давно треба було змінити офіційно прізвище із "Tarnawsky" на "Tarnavska".

Середа, 25 жовтня 2006. Пополудні.

Дві прикрі вістки: померли Богдан Пендзей і Ярро Ласовський. Про смерть Пендзея знала я вже в Провіденсі, бо Максим туди задзвонив і дав мені знати. Вони з Уляною були в понеділок на панахиді — казали, що було біля 150 осіб, а це вже була друга така відправа! Богдан був активний у громаді, зокрема у Пласті. Шкода його — мав 78 років. Сьогодні я потелефонувала до Люби — похорон відбувся вчора. Помер він не від атаки серця, хоч хворів на серце і мав расетакер. Каже Люба, що мав хворобу рака крові, знав вже два роки, що хвороба прогресує, останньо нирки відмовилися працювати. Гарна був людина, залишив по собі добру пам'ять. А мені був особливо прихильний і навіть цитував мої вірші, і то дуже до речі, зокрема про те, що "живе життя ловити в жмені треба". Жаль мені Люби і турбуюся: як вона даватиме собі раду? Не дуже вона зарадна, а ще й має ментально

хворого сина Юрія. Тепер остоею родини буде другий син Роман — доля звалила йому на плечі і маму-вдову, і брата. А це молодий чоловік, що міг би влаштувати своє власне окреме життя.

Про Ласовського сказала мені Лариса, коли я потелефонувала, щоб довідатися, як відбулися поминки Пріцака в НТШ-А в суботу. Там виступало кілька осіб, що виступали й у Гарварді, Флаєр, Грабович, Сисин, Когут, а крім них ще Процик і Попович, а проводив вечором Махно. Каже Лариса, що Лопух зробив слайди з життя Пріцака і це було ефективно і зворушливо. Але сама Лариса на цих поминках не була, мусила їхати додому у зв'язку із смертю Ласовського (це її сват). Ярко Ласовський знайомий мені ще з його юних літ у Філядельфії, а зокрема ще й тому, що після смерти першої своєї жінки, переживаючи її смерть, він — зворушений моїм віршем “Великий Ра” написав до нього музичну композицію, яка була двічі виконувана — раз у Нью Йорку, раз у Філядельфії.

Четвер, 26 жовтня 2006. Увечері.

Пару днів тому подзвонив мені Деві Аркадієв. Мовляв, він тількищо повернувся з Києва і привіз для мене несподіванку. Не хотів виявити, що це таке. Я подумала, може десь щось моє надрукували, або про мене. Сказав: він живе недалеко Bell's Market. Сьогодні я їздила за харчами до цього супермаркету, отже дала знати Аркадієву, щоб приніс мені цю “несподіванку”. Несподіванкою виявилася двомовна російсько-українська поетична антологія *Відлуння Бабиного Яру*, з автографом для мене ... Олександра Мороза, голови Верховної Ради! Аркадієв, виявляється розповів йому про мене і просив написати дедикацію. Але на моє велике розчарування в цій антології мого вірша про Бабин Яр немає! А що я не збирач автографів, і не особливо велика поклонниця Олександра Мороза — то великої приємності мені така несподіванка не зробила. Я принесла з собою *Тихі розмови з вічністю* і подарувала книжку Аркадієву. Там є не тільки оригінал мого Бабиного Яру, але і переклади цього вірша на російську (кілька варіантів) і на англійську! В антології переважають російські поети. Але а рада, що є там тексти Євтушенка і Бажана — за оригіналами цих поезій я свого часу шукала.

П'ятниця, 27 жовтня 2006. Пополудні.

Я саме усвідомила собі, що два дні тому — 25 жовтня — минуло точно тридцять років від коли я почала регулярно писати свій щоденник! Поважний шмат часу! Як би не було, це вартісний документ життя і не тільки мого власного!

Віддала сьогодні бібліотеці *Team of Rivals*. Надзвичайно цікаво! Багато навчилася нового про американську історію і політику. Майстерні психологічні портрети, оригінальна композиція, багатство автентичних джерел — споминів, листів, документів. Лінкольна Дорис Гудвін характеризує як людину надзвичайно доброзичливу, що ставила загальне добро понад особисті урази і мала геніальний політичний хист — вміла суперників перетворювати на відданих співробітників, а часом і відданих приятелів. Зокрема близьким другом Лінкольна виявився колишній його суперник Сувард, що був і в першій і в другій

його каденції міністром закордонних справ. Вперше із цієї книжки я дізналася, що атентат на Лінкольна не був актом одної людини, що це була конспірація трьох: один мав убити Лінкольна, другий — віцепрезидента Джансона (Andrew Johnson), третій — Суварда. Суварда напасник пробував убити в його власному домі, поранив при тому кількох осіб. Лінкольна убив славнозвісний Шекспірівський актор John Wilkes Booth, в ложі Вашингтонського театру. Третій заговорник передумав, не виконав атентату і Джансон став президентом. Інтересно і повчально, що атентати ці мали місце в час загальної евфорії після перемоги над південною конфедерацією і після закінчення війни. Гудвін характеризує це, як останній акт розпачі супротивників. А ще й каже, що вбивство Лінкольна дуже пошкодило американському півднєві. Лінкольн мав досить поміркований план поновного об'єднання штатів, без помсти і каральних заходів. Треба буде мені прочитати щось про те, як відбувалася “reconstruction” південних штатів. Небагато про це знаю.

Віддаючи сьогодні другу частину книги Гудвін, побачила аудіозапис книжки *Manhunt*, автором якої є James L. Swanson — а дізнавшись з анотації, що це книжка про Лінкольнового вбивника, негайно позичила собі і буду слухати!

Великим контрастом до книги Дорис Гудвін є роман, що його слухаю на проходах і який називається *Divine Secrets of Ya-Ya Sisterhood* і автором якого є Rebecca Wells. Прослухавши першу дискету, я мала намір книжку повернути бібліотеці непрочитаною, так мене поіритувала авторська невправність, сентиментальність, невміння будувати композицію, примітивні замальовки персонажів, ювенільний світогляд і незграбний стиль — але по інерції, щоб може дослухатись до якоїсь пізнавальної прикмети цього твору, щоб довідатись якісь нові деталі про життя і побут американської середньої класи в південних штатах, далі слухаю, але без особливого задоволення.

Субота, 4 листопада 2006. Увечері.

Мала я пару днів переляку: минулої п'ятниці, перед сном, чулася трохи дивно і подивившись на своє обличчя в дзеркалі подумала, що в мене мабуть піднявся тиск крові. Але боялася це перевірити! Щоб непотрібно не хвилюватися, лягла у ліжко з холодним компресом на голові, і слухала свою аудіо-книжку. Але вирішила, що мені треба знову почати записувати регулярно тиск крові, щоб могли подати конкретні дані лікареві. І от я побачила, що в наступних днях, під вечір, мій тиск крові піднімався до 174/72, 172/88! Я вирішила потелефонувати до Форсії і перестати приймати Etodolac і Glucosamine. Форсія дала доручення збільшити дозу Toradol. У висліді, мій тиск тепер більше поміркований, але артрит наново починає давати про себе знати: зранку тіло штивне, дошкуляє хребет — доказ, що мені таки не можна буде нормально функціонувати без ліків. Маю мати візиту у Форсії в найближчий понеділок, а в кардіолога Віджілянте тиждень пізніше. Почую, що вони мені порадять.

В міжчасі почала я другу велику господарську справу — тимразом з електрикою. Нібито все гаразд, але як включити рівночасно пічку, телевізію, електричний чайник і відвогкувач — то гасне світло, спляюється стопка. Це вже так кілька років. Але тимразом я вирішила,

що не треба далі відкладати. Замовила наперед одну фірму, потім другу — отже отримала два кошториси. Перший електрик дав кошторис на 2,000 дол. і пропонував переробити систему на 200 ампер. Другий (Рей Моран, який робив вже мені деякі роботи в минулому) дав кошторис на 1,400 дол. — але на систему 100 ампер, бо мовляв, мені, що живу сама і не збираюся додавати багато додаткових електричних приборів, не конечно переробляти все на 200 амп. Але я подумала, що різниця тільки пару сот доларів і може, якщо вже робити таку велику роботу, то може варто зробити оптимальний варіант, бо, як кажуть, система 200 ампер піднесе вартість хати. Якби по моїй смерті хлопці продавали хату, то найновіша електрична система була б вартісним додатком. Я трохи поторгувалася з Реєм і у висліді маю нову пропозицію: він встановить систему 200 ампер за \$1,720 дол. Рада, що мені вдалося ціну знизити. Роботу почне десь на другий тиждень.

Працюю над ULE90, описуючи статті в *Harvard Ukrainian Studies*. Ця моя бібліографічна робота — це надзвичайно цікава едукація! Скільки я вже навчилася нового, зокрема читаючи серйозні наукові статті в таких журналах як *HUS* і *JUS*! Адже якби не моя бібліографічна робота, навряд чи я читала б усі ці статті!

Вівторок, 14 листопада 2006. Вранці.

Вчора мала візиту в д-ра Віджілянте. Взяли кардіограму, послухав моє серце. Сказав мені, що в розмові з ним Форсія радилася, чи не приписати мені кумадину? Він вирішив проти цього ліку, але приписав мені інший. Найважніше, як я зрозуміла: запобігати фібриляціям. Тиск крові треба контролювати, але більше турбувало його, коли я сказала, що часом задихаюся, що мушу зупинитися часом на проході, або коли іду по сходах. Новий лік, нібито, має допомогти. Побачимо.

Сьогодні віддаю бібліотеці дві аудіо-книги і один фільм. Книги ці: *President Reagan: a Triumph of Imagination* / автор — Richard Reeves, а читав актор George Wilson, наслідуючи голос Реґана в безпосередніх цитатах. Це я слухала перед сном (вже в ліжку, часто із компресом на голові!) Це не так біографія, як своєрідна хроніка восьми років президентури Реґана — час, що його ми пережили і ще досить добре пам'ятаємо. Є там і деякі Реґанові дотепні анекдоти: напр. коли його після атентату везли до операційної залі, він сказав хірургові: "I hope, you're a Republican!" На це лікар, мовляв, відповів: "Mr. President, today we are all Republicans!" Згодом, коли вже ширилися вісті про Реґанову сенільність і забудькуватість, він сам про себе, мовляв, розповідав таке: "Прийшов я до лікаря і кажу: в мене є три проблеми: по-перше: я втрачаю пам'ять, по-друге. друге і третє питання я забув". Реґан згодом довго хворів на недугу Альцгаймера. В останні роки його президентури вже були певні симптоми. Трохи страшно, коли усвідомити, що на таких людях як тоді Реґан, а тепер Буш, лежить доля західної цивілізації!

Друга книжка *A Small Town in Germany*, автор — John LeCarre. Це я слухала на проходах. Інтелігентний триллер, з добрим знанням політики і німецьких реалій. "Мале місто в Німеччині" — це Бон, тодішня столиця, і центр дипломатії і політичних міжнародних інтриг. Фільм *Gone with the Wind* я вже бачила раніше, а книжку також читала вже мабуть

із сорок років тому. Позичила я це з бібліотеки фактично через те, що слухаючи книгу про Лінкольна забажалося мені ще зануритись в атмосферу того часу, конфлікту півдня з північчю. Але фільм цей — всупереч своїй великій славі — це наївна сентиментальна мелодрама, та ще й “трубими нитками ізшита” — гра акторів також мені не подобалася. Недавно бачений вперше — фільм *Godfather*, позичений, щоб заповнити певну лакуну (бо я ніколи ні не читала Пузового *Godfather*-а, ні не бачила фільму) — не зважаючи на надмірні сцени насильства і брутальності — це в порівнянні — справжій майстерштук кінематографії (режисер Francis Coppola!)

В цей момент (година перед 11 вранці!) — телефон! Софійка з Києва!!! — Ми недавно з нею і Титом говорили, коли я Вірі занесла надруковані на принтері Титові листи з Києва! Вони їдуть на кілька днів (від 20 до 27 листопада) до Відня. Там мають зустрітись з сином Романом, а також зробити тест крові (бо, виявляється, Тит, що бере регулярно кумадіну, зобов’язаний перевіряти часто кров!). Трохи вони обоє вже “Мають досить України”, нарікають не тільки на всюдисущу російську мову, але і на фальш і забріханість, та й на прикрі різниці між дуже багатими і дуже бідними. Обід в ресторані, каже Софійка, коштує на них двоє — 40 дол. — це для Гевриків поміркована ціна, але це 200 гривень, сума яка для різних їхніх знайомих становить значну частину місячного приходу. Неприємно, каже Софійка, обідати серед всіх цих київських нуворішів, тому воліють харчуватися вдома.

В газеті *День* з 10 листопада є інтерв’ю з Гевриками. Про це я дізналася не від Тита, а від Трофименків! Там Тит говорить про свої роки на PENN і згадує не тільки скульптуру Архипенка, але і арку уродження Києва Олександра Лібермана. Вчора, повертаючись від Віджілянте, я пішла подивитися ще раз на цю арку — це, високі на кілька поверхів червоні труби, що стоять між будинками гуртожитків на Locust Walk, між 39 і 40-ою вулицями. Я туди нераз ходила, працюючи на PENN, але тільки тепер дізналася прізвище скульптора, та ще й факт, що він — із Києва!

Четвер, 16 листопада 2006. Вранці.

Вчора сповнилося мені 76 років життя. Замітний цей день був тим, що я вперше почала приймати новоприписаний лік на серце: Lisinopril. Це в додатку до Toprol. Побачимо, чи ці ліки допоможуть мені дожити до наступної річниці народження.

Привітали мене з уродинами Воронка і Трофименки (ще напередодні), дзвонили Марко, Максим, Уляна і обидва хлопці — Іванко і Стефко (окремими телефонами в різний час, як дорослі люди і це мені було особливо приємно!), а також Надя Петрик і Галина Клюк, Леся, Мотря і Андрій, Діма Комілевська, Неля Винярьська, Аня Максимович, а вітання листами прислали Андрій з Марійкою і Марта Бліхар з Києва. Особисто, під вечір, прийшла з квітами і помадками Маріянна Вакуловська. Квіти прислали також Максим з Уляною і Андрій з Мотрею. Ніна привітала мене по е-мейл.

День раніше прийшли від Пульсарів додатково вислані 30 примірників *Поетичних перекладів* (попередня посилка десь на пошті загубилася!) — вони додали мені в

подарунку том поезій Ірини Жиленко. А зраділа я особливо тим, що *WLT* прислали відбитку моєї рецензії на *Незнайому* — зробила я копії, щоб одну послати Габорові, але мушу десь знайти його адресу. Це буде йому несподіванка — адже ми з ним зовсім незнайомі — а тут раптом дві рецензії, та ще й повідомлення про те, що отримав нагороду Ковалевих. (Про це я можу хіба згадати в листі, офіційного комюніке в пресі ще не бачила, це справа голови журі — Лариси Онишкевич).

Понеділок, 20 листопада 2006. Під вечір.

Вчора нагло і несподівано помер Бобо Чайківський! Аж не віриться: мужчина в силі віку та й відносно здоровий, якщо не рахувати його хронічного алкоголізму. За молоду виявляв неабиякий мистецький талант — може якби був присвятився мистецтву був би щасливіший? Спочатку все йшло йому добре — інженерну освіту закінчив навіть магістеркою, свого часу мав відповідальну посаду на якійсь фабриці — де йому підлягало понад сто працівників. Оженився добре з україночку, виростив двох синів. Клопоти його почалися, мабуть, від того дня, коли фірма його переносилась на південь США і йому запропонували туди переїхати, а він відмовився. Зрозуміло: тут батьки, тут діти в школі, тут українське середовище. Але ніколи вже не міг знайти такої провідної і відповідальної праці. Минулого року, кажуть, жінка “вигнала його з хати”, справа йшла до розводу, він перебрався жити до батьків. Люда, як звичайно, нарікала на всіх і вся, обмовляла не тільки своїх невісток, але і синів. Я тому і не любила говорити з нею по телефону, бо не хотіла бути причасною (чи просто тільки слухати) всіх цих обмов. Тепер навістила її і Зенка справжня трагедія. Нема гіршої біди, ніж тоді, коли батьки переживають і хоронять своїх дітей. Жаль мені особливо Зенка: я з ним недавно довго розмовляла, коли він прийшов на засідання ЕУД. Сказав, що хоч як йому прикро, що Бобове подружжя розбилося, то радий мати вдома сина, що з ним можна часом побалакати і пожартувати.

Сьогодні я їздила із Заліпським на відвідини до Славка і Марти Трофимеків. Славко тепер — інвалід на візочку після поважної операції хребта — але всі його проблеми — від рака, який вже добрався до костей. Приймає він нову серію хемотерапії, бореться за кожний день життя. Виглядає він схорований, ноги — попухлі стовпи, рухається по хаті тільки за допомогою коляски. Але мозок працює бездоганно, і він ще дописує свою другу хемічну монографію, разом із заокеанським своїм партнером — італійцем. Залежний він тепер дуже від догляду Марти — для неї це тепер також дуже важкий час великої проби. Я давно хотіла їх відвідати, але подорож автом до Вільмінгтону — справа для такого водія, як я, — нездійснима. Але я усвідомила собі, що Славко Заліпський — колега-хемік і давній Трофименків приятель (колись у моїй хаті на гостині забавляли товариство музикою: Святослав на фортепіано, Заліпський на скрипці!) А що Заліпський має добре серце і часом відвідує знайомих у лікарні, я звернулася до нього з пропозицією, він радо погодився і ми поїхали. Завезла я їм на господарство десять тузінів вареників, заморожений борщ і бігос, а ще — довідавшись у розмові, що Славко любить голубці — спеціально для нього наварила голубців (давно вже їх не робила, бо морозити їх незручно, а горщик голубців мені одній за багато). Крім того завезла я ще й квіти (що їх вчора на парафіяльному святі вручила мені Надя Петрик, а в мене після моїх уродин і так хата

повна квітів!), а Заліпський привіз їм пляшку вина. Обоє були видимо задоволені нашою візитою — давно вже їх ніхто не відвідував.

Thanksgiving, 23 листопада 2006. Вранці.

Мала я несподівано запрошення — отже іду в гості. Запросили мене Даниленки — поїду до них разом з Вірою Кліш. Пізніше був також телефон із запрошенням від Вакуловських, але я вже дала згоду Даниленкам.

Завтра вранці прилетить з Лос Анджелесу Марко на похорон Боба. Буде тут тільки один день — ранесенько в неділю вже повертається. Рада буду його зустріти, хоч завжди трохи хвилююся, як мої діти літають літаками. Прилітають на похорон також Ія з Ніною. Ія вчора до мене телефонувала і ми довго — годину, а то й довше — говорили по телефону. Я рада, що маю з нею — нехай тільки спорадичний — але дружній контакт.

Закінчила слухати книжку “Mayflower; a story of courage, community and war” / автор — Nathaniel Philbrick. Доповнила свої знання про Америку новими даними про перші поселення, пілігримів, взаємини та пізніші війни з індіанцями. Новинами для мене були ревіляції про те, що індіанці мали розвинену агрикультуру, яка виснажила була вже ґрунти, що їх згодом перебрали пілігрими; про те, що пілігрими — напередодні свого приїзду на новий континент, жили якийсь час в Голландії і набрались там деяких голландських звичаїв, так що напр. на нових поселеннях подружжя вважалося виключно цивільним актом і відбувалося поза церквою, без участі священників; або також про факт, що перших 50 років успіх поселення новоприбулі завдячували мирові і підтримці індіанців, що з ними вони плекали добросусідські відносини. (Згадують, наприклад, один випадок, коли суд пілігримів засудив на кару смерті англійця за вбивство індіанця). Цікаво також, що з тих часів залишилися документальні писані свідчення — не тільки Бредфорда (William Bradford), одного а англійських провідників, але також і одної з жінок, що попала в полон індіанців і описала свої переживання. Індіанці, каже автор, швидко переймали звичаї і технологію англійців. Один з їхніх вождів — “King Phillip”, почав гуртувати племена, продавати землю і за ті гроші купувати мушкети і іншу зброю, і розпочав страшну і дуже криваву війну. Для факту, що вона закінчилася перемогою англійців, каже автор, вирішальну роль відіграли прихильні англійцям індіанські племена. Якби королеві Філіпові вдалося перемовити на свій бік французів — історія могла виглядати зовсім інакше.

Неділя, 26 листопада 2006. Вранці.

Вчора весь день провели на похоронах Боба. Похорони були багатолюдні, зібрали сотні людей трьох поколінь, бо прийшли знайомі Люди і Зенка, друзі Боба і Марти, товариші їхніх вже майже дорослих дітей. Було зворушливо бачити таку велику кількість молодих людей, що їх в українській громаді рідко де можна зустріти. Це підкреслив у своїй промові на тризні голова “Тризубу” Чижович. Панахида зранку відбувалася в похоронному закладі Flecher-Nasevich, що при вулиці Bustleton. Це нова спілка Насевича, розташована — не як

це було в старому родинному домі Насевичів на Тейбор ровд, але у просторому приміщенні, побудованому, мабуть, спеціально для такого вжитку. Домовина була закрита, хоч це нібито реклямувалося як “viewing” При нагоді почула я такий жарг чорного гумору: “it is better to be seen, than to be viewed!” З вулиці Баселтон, довжелезна колона авт, що стримувала весь довколишній рух, потяглася різними бічними вуличками до церкви у Мелровз парку. Тут була відслужена літургія, що тягнулася дуже довго. Звідти знову ж зорганізованою колоною авт поїхали люди на цвинтар у Факс Чейс. А вже із цвинтаря, власними окремими шляхами, значно менший гурт людей — але також мабуть із півтори сотні — поїхали на поминки на Тризубівку. Всіх людей на похоронах була величезна кількість — дехто з них був тільки в погребника на панахиді, дехто — тільки в церкві, дехто — тільки на цвинтарі. Можна було зустріти багато давнонебачених знайомих і дізнатися деякі новини.

Мені, очевидно, найважливіше було побути з Марком, зустрітися і поговорити з Ією і Ніною. Марко вже сьогодні вранці (о 4:38!! поїздом з Ферн Рак) відїхав на летовище, а Ія з Ніною, можливо, ще мене сьогодні відвідають. Але на похоронах я мала нагоду поговорити з Катрусєю і Романом Петиками (Роман недавно перейшов операцію на серце! а батько Катрусі — Юрій Оранський тепер саме у шпиталі — треба буде мені потелефонувати до Слави), коротко привітатися під церквою з Андрієм Марком та його жінкою Сузанною (вони спеціально приїхали з Вашингтону, але на тризну не залишалися), з Олесем та Іком Лабуньками — Олесь на поминках виголосив спогад про свою дружбу з Бобом — а сиділа я в час тризни між Фатами і Вірою Датон, бо хотіла відновити з ними зв'язок і довідатися щось більше про моїх кузенок. Віра далі ще не працює, але недавно купила собі okazійно вживане авто, отже знову має власний транспорт. Фати представили мені своїх дітей — сина і доню, що їх пам'ятаю з раннього дитинства, як особливо гарних дітей (та й батьки обоє дуже пристійні!) — діти вже в середній школі, хлопець багато займається плаванням, Аня Фат працює як computer programmer. Христя Дольницька живе з ними, не дуже міцна і ледве мобільна по хаті. Марта Канвей, натомість, уже в піклувальному домі, на інвалідній колясці, пару разів в тижні мусить проходити діаліз нирок. Діаліз також тримає при житті Лялю Шпон, яка живе на Флориді. До Ліди і Зенка я присілася пізніше. Люда, очевидно для демонстрації, вдягла на себе ясно брунатний жакет, чим помітно відрізнялася від всіх, що майже без винятку були як не в чорному, то в темному одязі. При столі, коли я сиділа біля них, нарікала на нового директора української школи, що, мовляв, “школа розпадається”, що вона мусіла відійти з роботи ітд. Я на це тільки коротко сказала: “треба звільняти місця праці для молодших людей”, що вона нібито підтримала. Про її відхід з роботи в НУРШ я чула вже зовсім іншу версію. Із Зенком я говорила про Боба — думаю, що він дуже відчує його брак. Сказав, що часом разом дивилися на якусь телевізійну програму і навіть сміялися, і одного разу Бобо сказав, мовляв, я не думав, що ще можу сміятися”. Трагічна він фігура: добрячий був хлопець, але надто м'який і дуже залежний від мами. Не мав досить сили характеру, щоб присвятитись мистецтву, до якого мав безсумнівний таланти, ані щоб покинути Філядельфію, коли його фірма переносилась на південь, ані щоб шукати допомоги в боротьбі з алкоголізмом. А родину залишив незабезпеченою матеріально, виявляється, що не мав навіть страхування на життя.

Марко зустрів багато своїх товаришів, мав нагоду поновити зв'язок і поговорити. А мені допоміг на господарстві в п'ятницю — поміняв жарівки, перевірів сигналізацію Гардіян, зібрав листя на городі. Сьогодні я його досвіта відвезла на станцію, але виявилось пізніше, що він забув у мене свій мобільний телефон. Може вдасться передати його Ією (якщо вона ще прийде до мене з Ніною), а як ні, то треба буде послати телефон поштою.

П'ятниця, 1 грудня 2006. Увечері.

В понеділок 27-ого і в середу 29-ого Ray Moran із сином працювали над заміною моєї електричної системи. Величезна ця робота коштувала мені \$1,720, але вона уже зроблена. Тепер на черзі треба почистити і відремонтувати гараж — я вже раніше говорила про це з Лукашевичами і маю надію, що вони це незабаром зроблять. Але — чи у висліді цих робіт — plombера і електрика — чи може просто із наступаючою холодною порою року, в мене знову раптом показалися миші!!! І вони не тільки у гаражі, але і в кухні! Я вже накупила мишоловок і отрути, але мої мишки бігають попри мишоловки, зручно обминаючи небезпеку. Часом я їх навіть бачу. Ну що ж: нема кому мене рятувати. Нагадала собі народню пісеньку: “Як ти мишей боїшся, на воротях повіся! Тьху, згинь, пропади, і до мене не ходи, Трясця тобі!”

В понеділо 13-ого я мала візиту в д-ра Віджілянте і він приписав мені новий лік на серце: Lisinopril. Два дні пізніше, купивши лік в аптеці, я почала його регулярно приймати. Чулася ніби добре, але за пару днів в мене виникли нові симптоми: почало боліти в плечах, в правому боці, десь під лопаткою, думаю — нирка! Я приймала лік один тиждень, а тоді перестала. Після двох днів біль відступив. Я потелефонувала до Віджілянте: він мене запевняв, що це дуже малоправдоподібно, щоб від цього ліку така була реакція. Мовляв, якщо Вам докучає нирка, треба піти до лікаря, але це не від Lisinopril-у! Не знаю, має він рацію, чи ні, але я цього ліку не приймаю, а сьогодні потелефонувала до Форсії — маю замовлену візиту на наступний четвер. Пошле моч до лабораторії, треба перевірити, Але Lisinopril-у покищо казала не приймати!

Неділя 3 грудня 2006. Увечері.

Сьогодні була в театрі. Вистава-матіне в Арден “Crime and punishment” адаптація Достоевського. У виставі брало участь троє акторів — двоє грало у подвійних, потрійних ролях. Адаптацію підготували Marilyn Campbell і Curt Columbus, режисером був Aaron Posner, в головних ролях виступали Cody Nickell як Раскольніков, Christopher Donahue як слідчий і як батько, і Juliana Zinkel в жіночих ролях. Обидва мужчини грали дуже добре, актриса не мала добрих ролей і була слабшою. П'єса трохи мені нагадала недавно баченого Бекета, при чому Годо має перевагу над Достоевським і більш універсальною тематикою і її екзистенціальним модерним трактуванням. Всетаки вистава дала нам вдовolenня і була стимулом до дискусії. Ходили ми на цю п'єсу з ініціативи Віри Лацик, я намовила Рана і Марилію, так що нас було четверо. Ми приємно провели час і в театрі і пізніше на обіді в ресторані на Маркет стріт, недалеко від Ардену.

В Україні чергова політична криза. Міністр закордонних справ Тарасюк, назначений на цю посаду президентом Ющенком, виявився в опозиції до прем'єр-міністра Януковича. Янукович поставив Тарасюка перед Верховною Радою і парламент більшістю голосів звільнив його з посади. А все це напередодні приїзду Януковича до США! Справді, як може держава мати в уряді закордонного міністра, який є в опозиції до прем'єра? Це поважна конституційна криза і її повинен розв'язати конституційний суд. Але виникають два питання: по-перше, чи суд доріс до того, щоб прийняти таке історичного значення рішення, і по-друге: чи у випадку рішення суду, прем'єр і президент приймуть його як вирішальне останнє слово.

П'ятниця, 15 грудня 2006. Пополудні.

Занедбую щоденник! Не відмітила ні своїх візит в лікарів, ні святкового прийняття в Правничій школі PENN, ні свого полуденка з Синтією і Пет, ні господарських побутових справ з електриком, сантехніком, Лукашевичами, що почали працю в моєму гаражі, ні своїх проблем з мишами, ні візити прем'єра Януковича до США (яка зрештою пройшла майже непоміченою).

Сьогодні прибирає мою хату вперше нова працівниця — Оксана Фешовець — поручила її Таня Криницька, яка не може вже приходити сама. Оксана — жінка десь може сорока років (має дорослу дочку в медінституті у Львові і сина в гайскулі тут), в Америці вони з чоловіком тільки три роки. Сама вона — медсестра, але покищо, не знаючи англійської мови, прибирає хати. Чоловік — механічний інженер, займається пламберкою та іншими дрібними роботами. Приїхали зі Львова. Зміна коштуватиме мені десять доларів більше, але я рада, що не мушу сама цієї роботи робити, бо останнім часом сил у мене значно менше, отже допомога конечна.

Форсія, після перевірки мочі, дала мені антибіотики, бо вирішила, що є інфекція міхура, а також замовила мені тест ultra-sound, щоб перевірити, чи нема ниркового каміння. Рутиновий візит для чищення зубів, виявив, що недавно заінстальована пльомба на зубі під яким робили мені root canal — тріснута і її треба буде замінити, можливо навіть не пльомбою, а короною, а ще є також можливість, що можу втратити зуб взагалі. Це мене трохи позлостило. З погляду чесного дентиста, чи не доцільніше було зразу сказати, що зуб доведеться вирвати, ніж робити всі ці заміри, які мені — при відсутності будь-яких страхувань — коштують поважні гроші?

Геврики повертаються на свята до Гантеру і будуть вдома цілий місяць. Тит уже написав 54 послання — я собі зажартувала, що з Гантеру, мовляв, зможе писати хіба тільки про ведмедів? Побувши трохи в своїх ізольованих горах, серед синів і внуків, повернуться знову у Київ і будуть там, здається, до березня. Може після візити вдома зміниться і їх перспектива на справи в Україні?

Читаю щоденник Дідовича у *Дзвоні*, а рівночасно слухаю — на проходах — Гуліверові подорожі, а перед сном — знамениті лекції професора Оклагомського університету Фірса

(Rufus Fears) про старинних греків і римлян. Професор має добре почуття гумору і драми, слухаю його з великим задоволенням, часом із зворушенням, іноді з усмішкою. Слухаючи про Сократа, нагадала я собі лекцію Каменецького в зальцбурзькій гімназії, коли ми дві з Евою, глибоко зворушені розповіддю про Сократа, пішли подякувати і погратулювати вчителю, а він нас розчарував, сказавши зарозуміло: всі мої лекції добрі!

Понеділок, 18 грудня 2006. Увечері.

Несподівано була я вчора в Нью Йорку! Прийшло від УВАН запрошення на вшанування Олекси Біланюка з нагоди його 80-ліття. Я дуже шаную Олексу — це справжній науковець світової міри, а при тому людина ренесансу, що хоч фізик, має справжнє зацікавлення літературою і любить поезію, та й людина він вийнято скромна — на контраст до Рудницького, ніколи не хизується своїм титулом академіка, а на контраст до одного академіка Коропецького — Олекса людина щиро-сердечна, товариська і добрий друг. Я подумала собі: варто було б мені поїхати до НЙ на цю імпрезу. Запрошення — між іншим, гарно скомпоноване, бо без всяких титулів! — вказувало, що в програмі братимуть участь тільки Альберт Кіпа, теперішній президент УВАН, та Теодор Костюк, вчений-астрофізик, який виголосить доповідь на пошану Біланюка під назвою “До проблеми дослідження фізики та хемії у космосі”. Отже я потелефонувала до Кіпи, щоб довідатись, хто з Філядельфії їхатиме і чи була б можливість присісти до чийогось авта. Вийшло так, що я їхала автом з Олексою і Ларисою Біланюками — Лариса була трохи простуджена, але і вона і я були раді, що нарешті мали змогу зустрітись і поговорити. Вона, між іншим, на моє запитання, чи вибирається іти на пенсію, сказала: а що я на пенсії робитиму? Перепрацьована (зустрітись з нею на полуденок — неможливо!), але далі тримається роботи і мабуть ще довго працюватиме: вона ще відносно “молода”, 1941 року народження! В УВАН зібралось може із 50 осіб, в тому числі представники консуляту України, обоє Андрушкові, Роман та Світлана, Слава Знаєнко, Фізери — Іван і Маруся, Аня Процик, Вова Карпинич, старенька, але ще дуже активна Оксана Радиш, Діма Комілевська і чимало менше мені знайомих осіб, в тому значне число недавноприбулих з України. Звертала на себе увагу (бо думаю, що вони повинні були там бути!) відсутність таких людей, як Леонід Рудницький, Орест Попович, Лариса Онишкевич, но і таких членів управи УВАНу як Любомир Винар чи Ася Гумецька — всі вони, очевидно, позамісцеві. Але і з самого Нью Йорку могло бути більше людей. В програмі виступали тільки Кіпа, Костюк і мистець-сопілкар, що його прізвище, непозначене на програмці, мені, нажаль, не запам’яталося, а шкода, бо його виступ був зворушливий своєю простотою. Кіпа подав перелік Олексиних осягів, а що вони справжні і чисельні та й міжнародного характеру — де то він не бував з лекціями — від Заїру до Китаю, від Марокко до Аргентини — то це робило враження, без зайвого кадила. Було пару привітів представників консуляту України (Боже мій, які це молоді хлопці!) Костюк говорив про планетарні дослідження Марса і Титана, про робот Кассіні, про обсерваторію на Гаваях — все це в супроводі кольорових слайдів. Незподіванкою для мене були його фотографії із засніженої “білої гори”, де є обсерваторія — я й не знала, що на Гаваях можуть бути такі сніги! Сам Олекса повинен був сказати трохи більше про себе і свою працю і своє життя — але він у своїй скромності обмежився тільки до кількох згадок про діяльність УВАНу,

та й підкреслив ролю у цій діяльності своїх співробітників. А коли я Ларисі сказала, що може Кіпа повинен був не тільки привітати Олексину дружину, але бодай одним реченням згадати хто вона така, Лариса заперечила: Ні, цей день належав тільки Олексі, не треба було! Ну, скромність обопільна, але я думаю, що варто було публіці дізнатися, що Олекса і дружину має — справжнього науковця, заслуженого (навіть вже і для України) радіолога, численні лекції якого приманюють навіть російськомовних лікарів з Донбасу і підносять престиж української мови!) Ларису мало хто в Нью Йорку знає, Діма сказала мені: а я й не знала, що Біланюк має таку молоду жінку! — і тільки від мене дізналася, що Лариса — професор-радіолог.

Імпреза в УВАН була о годині 1-ій дня. На 7-ому годину я була уже вдома! Подарувала я Олексі на пам'ятку Остапові “Поетичні переклади”, а для УВАНу залишила 200 дол. датку — на честь Олекси Біланюка.

Середа, 20 грудня 2006. Полудне.

Вчорашній день замінний двома подіями. Вранці їздила я до Пенсильванського шпиталю на тест Ultra Sound. Цим я трохи хвилювалася. Багато років тому я робила була такий тест, на догоду д-р Кіріко, яка хотіла перевірити свою діагнозу про мої фіброїди, що, мовляв, колись були, але змаліли або зовсім зникли. Сам тест був безболісний, але треба було випити і затримати велику кількість води — при моєму клопоті з міхуром — це виявилось дуже прикрим і важким для мене випробуванням. Вчора, одначе, на радісну несподіванку мені, виявилось, що для перевірки нирок нічого взагалі пити не треба було, а сам тест — чудо модерної технології — ніяких прикростей не викликає. Звіт радіолога піде до Форсії і тільки тоді знатиму, які будуть наслідки для дальшого лікування.

Увечері вчора мали ми з Раном і Марилею запланований вихід до театру, отже я пару годин провела в бібліотеці Ван Пелт, переглянула славістичні журнали (Лариса має успіх: за її редакторством появилася в *Slavic and East European Journal* серія статей про українську літературу — як головна тема номера!). Хотіла я собі позичити книжку Ірени Немировської *Suite francaise*. Книжка (дізналася я про неї від Уляни, яка будучи тут літом її читала) має неабияку популярність, я вже деякий час слідкую за тим, щоб її позичити. Не знайшла її на полиці, але знайшла поруч два видання її біографії — французьке і переклад англійською. Французький оригінал переглянула в бібліотеці, а переклад позичила додому. Це цікава постать — народжена в Києві, у багатій єврейській родині, виїхала до Франції, писала французькою мовою і загинула в Аушвіці.

Вистава в театрі називалася “My children! My Africa!”. Автор — білий письменник Південної Африки, Athol Fugard. Виконували п'єсу трое акторів: Glynn Turman, Meghan Heimbecker, Yeagel Welch — одна молода біла жінка і двох чорних мужчин. До самої композиції п'єси і до режисера (Blanka Zizka) в мене чимало застережень: побудована п'єса передусім на серії монологів, без драматичної акції, без наростаючого напруження. За багато декламацій — в тому числі і повний текст вірша “I must go down to the seas again” John-a Masefield-a (що нагадав мені момент з мого власного життя, коли я, 19-ти

літня студентка Standard Evening High School, незабаром після приїзду до Америки, мала в класі вибір або написати рапорт, або декламувати перед класом якийсь вірш — і я вибрала реcitaцію саме цього вірша перед клясою американців! Одчайдушна відвага, на яку я мабуть не була б відважилася у пізніші роки, коли знала англійську мову куди ліпше, ніж тоді на початку!) Але тема п'єси цікава й актуальна не тільки для Південної Африки. Конфлікт між здобуванням освіти і революційною діяльністю. Мені нагадався — і я розповіла про це моїм колегам — випадок із вбивством українськими націоналістами директора української гімназії Бабія у передвоєнному Львові.

25 грудня 2006, Латинське Різдво. Полудне.

Свят-вечір вчора провела із сестрами Вакуловськими в Tenth Presbyterian Church, в середмісті, на розі вулиць 17th і Spruce. Кілька сотень людей чекало вже на вулиці, заки відкрили двері до церкви. Аня Вакуловська вперше попала туди випадково, бо якась її знайома співала в хорі і її запросила. Від того часу, вони ходять майже кожного року, а і я з ними була вже принаймні тричі. Аня знає, що треба прийти туди завчасу, щоб мати сидяче місце! Вчора багато людей навіть стояло попід стінами. Прегарний концерт — з хором і оркестром, та проповіддю священика, що іменується тут як “senior minister” і виступає в цивільному, розповідаючи християнський міт про народження Христа. Гарна традиція, без тіні комерційності — навіть жодної збірки грошей не було — але я з вдячності кинула п'ятку до скринки у фуає, біля виходу, хоч ніхто інший цього не робив. Концерт проходить у повній тиші, без аплодисментів. Дехто тільки вигукне пів-голосом: A-men!

Після концерту, пані Вакуловські запросили мене на перекуску, що по традиції включає якісь бразилійські лакоминки. На розмові затримались ми до пізної і додому привезли мене вже після півночі!

Сьогодні я нікуди не вибираюся, пополудні має бути дощ. Сиджу в хаті і насолоджуюсь різдвяною музикою на радіо! Як завжди кажу собі: музика, це те найкраще, що його християнство подарувало людству!

26 грудня 2006. Вранці.

Пора робити підсумки року. З позитивів: закінчила працю над Остаповими “Поетичними перекладами”, віддала книжку до друку і — мені на несподіванку, книжка появилася не — як я плянувала в ювілейному 2007 році, а вже 2006, напередодні Остапового 90-ліття! Зробила велику підготовчу роботу до Остапового бібліографічного покажчика — ця книжка майже готова: ще треба буде доповнити іменний покажчик і додати нові матеріали, які появляться (маю надію!) в 2007 році. Покажчик пляную віддати до друку аж на початку 2008 року — маю надію, що доживу до того часу! Завершила успішно свою другу каденцію на пості голови Видавничої Комісії НТШ-А — і відітхнула з полегшею, позбувшись цього громадського навантаження. Написала і надрукувала дві українські і одну англійську рецензію, один репортаж про КАС, новинку про “Поетичні переклади”

— мало, але зваживши на те, що друкуватись фактично нема де і може не варто — вистачить. Двічі була в Торонто, двічі був у мене Марко, пару днів провели в мене і зі мною над океаном Максим з Уляною і хлопцями, вже і після Загальних зборів НТШ-А в травні їздила я два рази до Нью Йорку, один раз була в Гантері, і в Провіденсі у Головінських, і була навіть у Гарварді на поминках Прицака! — отже я ще не зовсім “home-bound”. Та й у самій Філядельфії я ще мала змогу бути пару разів в театрі, на гостинах і в ресторанах, навіть одну гостину влаштувала сама в пам’ятний день великої сніговії! Були теж і господарські успіхи: нові деревцятка на городі, нові драперії в спальні (все це завдяки допомозі Уляни і Максима), а крім того — направлені труби в гаражі і нова електрична система! Але цей рік важливий також і тим, що вперше в мене відкрили аритмію серця і що я вперше в житті маю опіку кардіолога! Доказ, що сили слабнуть і що “*nes semper erunt Saturnalia*”!

Добре, що в найближчій родині все гаразд — бо довкруги багато всяких “*memento mori*”. Смерть Боба нагадала навіть його товаришам про проминальність життя, а що вже говорити про моє покоління і про старших від мене? Померли 2006 року і Москаленко, і Пендзей, і Ласовський, і Світлична. Мушка Одежинська саме мала інсульт і є в лікарні, Славко Трофименко не знаю в якому стані і де, бо вже три тижні їхній телефон не обзивається, хоч я пробую що якийсь час дзвонити, думаючи, що може Марта прийде з лікарні додому на ніч.

Вибори в Україні в березні дали перевагу партії регіонів і у висліді маємо премієром Януковича і напружену ситуацію між президентом і премієром. Люди розчаровані Помаранчевою Революцією, але — коли порівняти з іншими країнами — з Африкою, Іраком, Ливаном, Палестиною, навіть Грузією — то всетаки в Україні — мир, і за це треба дякувати долі, бо могло бути гірше. А в нашій Америці в останніх виборах перемогли демократи — нарешті Буш матиме конгрес домінований іншою партією і буде змушений до деяких змін у політиці. Вже є зміна на пості міністра оборони, але що буде далі в Іраку і Афганістані? Не варто було починати війну — закінчити її буде дуже важко, навіть як прийде інший, демократичний президент (Але до цього ще повних два роки Буша!)

Середа, 27 грудня 2006. Пополудні.

Мала я клопіт з електронною поштою і це мене налякало. Це тепер — як наркотик! Жити без електронної пошти — це втратити зв’язок зі світом. А ще й тепер перед Новим Роком! Та й завжди кожний такий компютерний “*crash*” нагадує мені, що вік моєї машини може одного дня принести мені фінальну і болючу несподіванку. Справа зовсім не в тому, що може треба було б робити нову поважну інвестицію грошей і купити новий комп’ютер, але в тому, що я мою сотні сторінок своєї праці (головне: ULE, SH, MT-AB, OT-Bib) які писані на системі DOS — WordPerfect 5.1, а найновіші компютери моїх файлів не зможуть переписати ні прочитати.

Заспокоїлася, коли усвідомила, що я можу читати свою електронну пошту на Law School Faculty Webside, не тільки на Eudora 6.2. Отже прочитала нові листи від Мирослави

Антонович, Бакули і Пульсарів (Лариса Копань прислала з різдвяним привітанням добру новину, що Лада Коломієць збирається писати рецензію на “Поетичні переклади”), а згодом, я таки ще раз попробувала “направити” свій доступ до Eudora і це мені вдалося!

Треба мені готуватися до виїзду. Варто було б докупити хлопцям якісь дарунки, але це мусіли б бути якісь дуже малі речі, щоб не створювати проблеми з багажем. Може ще завтра поїду до Масау'с (після того як попрацюю пару годин в Українській Бібліотеці). Навмисне уникала досі виїзду на різдвяні покупки, бо дуже не люблю товпи перед і після різдвяних покупців і самої комерційної атмосфери американського різдвяного “shopping spree” — *odi profanum vulgus!* Маю надію, що зможу деякі речі докупити ще в Канаді — там на вулиці Блур можна багато чого придбати, без того щоб їхати автoм до міста!

Максим з родиною тепер в Марусі у Клівленді. Уляна сьогодні мусіла ще полетіти на похорон Сисинового батька, але вертається ще до Клівленду. На новий рік мають вони бути вже вдома. А ми з Марком прилітаємо того самого дня — 3 січня.

Маю запрошення зустрічати Новий Рік у Рудницьких. Особливої охоти іти туди в мене нема, воліла б, як дотепно казав колись Остап, зустрічати новий рік “на лоні родини” — але такої альтернативи в мене нема, отже піду між людей, щоб не бути на самоті.

Понеділок, 1 січня 2007. Полудне.

Новий Рік зустрічала в Рудницьких, в невеликому товаристві, де крім Левка та Ірени, були тільки Альберт і Сяня Кіпи, Віра Лашик, Наталка Пазуняк, Марта Ощипко і я. Гостина була, як звичайно, обильна і смачна, але я їла помірковано і випила не більше як дві склянки вина (в тому пів склянки шампанського) — і це добре, варто таке практикувати частіше, зокрема в гостях, де завжди є спокуса їсти більше ніж потрібно. Тим разом атмосфера була більше відпружена і приємна — може тому, що не було багато осіб, а може завдячуючи темпераментній і балакучій і наймолодшій в цьому товаристві Марті Ощипко, що про неї я нічого не знаю. Засиділися ми довго, зокрема після того, як Левко відвіз Наталку Пазуняк додому, на дотепній розмові з трагі-комічним підтекстом: починаючи від тестаменту, що його Рудницькі недавно робили, почувши про клопоти, які має Іко Лабунька; до спогадів про самого Мирослава Лабуньку і зокрема його останні дні; до тестаменту Навроцької, виконавцем якого була Ощипко, яка розповідала про різні проблеми і пригоди з тим пов'язані; до знайомих, що їх тепер найбільше на цвинтарях; до викликів поготівля, — одне слово трагічна тематика, яка одначе, давала нам змогу і посміятися з людської (і нашої власної) долі. У висліді я повернулася пізно і щойно о 3-ій годині ночі лягла у ліжко.

Сьогодні Віра Лашик мала запросити нас на новорічний обід — казала, що подзвонить і скаже коли, але досі не дзвонила. Може роздумалася?

Докінчила читати в *Кур'єрі Кривбасу* Шевчукові мемуари переплітані щоденниковими записами і листами. Цікаво. Зокрема його характеристики деяких людей (напр. Дрозда). Але в листах трохи вражає зазнайство і дидактика, що претендує на глибину, но і Шевчукове зверхне ставлення до жінок (“безхимерних жінок нема”). Подобалося мені зокрема таке його твердження, що могло б бути використане як епіграф до щоденника: “... коли б не був у розлуці зі своєю вибраницею і так часто тих листів не писав, навряд чи міг би так докладно відтворити і той час, і систему почуттів, і систему думок, бо все плитке і змінне, все піддане забуттю. І лише залишене на папері має справжню вірогідність”.

Саме зателефонувала Віра. Запросила на годину 2-у.

П'ятниця, 5 січня 2007. Торонто.

“I understand the importance of making the best use of the time I have for as long as the zero-sum rule allows”.

Стефко дав мені прочитати есеї, що їх він писав у процесі подань до університетів, куди він хотів би поїхати на студії. Ці його вправи виявляють його як хлопця більш серйозного і глибокого, а водночас і більш амбітного, ніж це можна було б припустити при поверховному знайомстві. Наведене вгорі речення — що є реакцією на його роздуми про життя після прочитання книги “When the Air Hits Your Brain”, що її автором є неврохірург Frank D. Vertosick, лозунгом якого є “Life is a zero-sum game” — зворушило мене

2007 2970/3540

особливо, бо воно відноситься не тільки до Стефкового життя, але і до мого власного.

Сьогодні після вечері їздили (Максим, Уляна, Марко, Стеф і я) на традиційну пластову “свічечку”. В присутності пластунів торонтської станиці і їхніх батьків, кількох юнаків — в тому числі і Стеф — отримали ступені скобів. Всі вони одночасно перейшли до уладу старшого пластуництва, всі — крім Стефка. Він залишається ще юнаком, хоч саме закінчив 18 років життя і мав повне право стати старшим пластуном. Не захотів. Чому? Бо він — курінний і має обов’язок підготовки до ЮМПЗ цього літа. А Стеф Пласт трактує серйозно і відповідально. Пише про свій пластовий досвід братчика новацтва та юнака на вимогливих мандрівних таборах із глибоким розумінням, що це школа характеру, а не просто забава для розваги — велика гра, як сказав би Юрій Старосольський. Стеф мав щастя перемогти у своїй боротьбі з раком — може саме цей досвід став джерелом його життєвої філософії? І глибокої, як на його вік, застанови над долею людини, над тим, що таке фатум?

Приємно спостерігати, як добре почувається тут у родинному колі Марко. Єдина нагода для нас усіх — завдячуючи Уляниній гостинності — побути трохи разом. Часом навіть без великих розмов, в атмосфері гармонії. Але є нагоди і для розмов. Сьогодні, напр., я запитала Марка, чи не жалує він, що не створив нової родини. Абсолютно ні! Виглядає він спокійнішим і більш задоволеним з життя, як раніше. Єдине, що може хотів би змінити працю на якусь іншу з меншим стресом, і може навіть переїхати назад на схід. І він, виглядає, радий тому, що Ія знайшла собі доброго чоловіка і що навіть Ніна користує з його щедрости і може ходити до дорогої і ексклюзивної школи.

Неділя, 14 січня 2007. Під вечір.

Повернулася з Торонто вчора. Втоплена дорогою, тільки посортувала і переглянула нагромаджену пошту і лягла в ліжко. Сьогодні увесь день стоїть туман, понуро, дощово — я вирішила не їхати до церкви, а натомість подивитись на телевізійні політичні дискусії у зв’язку з пропозицією Буша послати додаткових 20,000 вояків до Іраку, а при тому випрати дві машини білля (коли дивлюсь на телебачення, то обов’язково або прасую, або перу, або роблю гімнастику на своєму велосипеді і на air-walker” -і.)

Десять днів у Торонто дали змогу відновити близькі родинні контакти і спостерігати життя в Максимовій родині. Іванко — дуже пристійний молодий чоловік, зацікавлений найбільше автами, їх ремонтом і перепродажжю частин, поводитьсь дуже незалежно, спить удень, працює вночі. Він тепер вже не на комерційному відділі, бере курси історії і політичних наук. В побуті він дуже ще поводитьсь як підліток, хоч йому скоро буде вже 20 років. Кімната його немов смітярка, завалена порозкиданими речами, що по них він мусить переступати, щоб дійти до ліжка чи до комп’ютера. Коли готує собі їжу — залишає посуд непомитим, в його кімнаті склад склянок від напоїв, що їх він не зносить сам до кухні — взагалі поводитьсь як паничик, що йому все належить — напр. виставив деяке сміття із своєї кімнати на коридор і залишив його так на кілька днів, не зважаючи на те, що це коридор від якого дверей ідуть до батькового кабінету, до Стефкової кімнати, до

лазнички, і до кімнати гостинної, де спала я ... не розуміє того, що не всі люблять жити у смітярці. Його поведінка, як бачу, трохи тероризує всю родину, бо задля спокою і гармонії і уникання конфліктів, батьки не звертають йому на це уваги, хоч напевно дуже це переживають. Вміє він бути дуже симпатичним і приємним у розмові, але він — егоїст, який не відчуває потреби достосовуватись до інших. Йому, на мою думку, добре було б жити десь в гуртожитку або самостійно, бо це привчило б його до самодисципліни і до самозарадності.

Стефан, натомість — взірць зорганізованого молодого хлопця. Прокидається раннім-ранком, щоб побігати, перед тим як іти у школу. Ліжко в кімнаті залишає застелене. А в харчуванні усім нам дорослим дає приклад, їсть дуже помірковано і вміє зупинитись на одній шоколадці або встати від столу, щоб уникнути спокуси ... не кажу вже про те, що він вміє догадатися, як треба допомогти чи мені, чи мамі — і не треба його про це просити. Він у березні поїде із шкільною групою на двотижневу поїздку до Греції — спеціально, поза звичайною своєю програмою, слухав лекцій про клясичну історію. Я колись Іванкові зафундувала шкільну подорож до Німеччини — зроблю це і у випадку Стефка. Подорожі — це частина освіти, як кажуть поляки: “*podróże kształcą*”.

Максим з Уляною ішли вчора на забаву-Маланку. Мені приємно бачити, що між ними панує надзвичайна гармонія і злагода. Дай Боже так і надалі! Уляна тримає господарство в педантичній чистоті і порядку, що коштує їй чимало труду. Цього року сповнилося їй 60 років життя — чи вистачить їй сил бути такою педанткою і в майбутньому? Моя хата в порівнанні із її господарством — занедбана і вимагає віднови і відсвіження. Максим також педант, а при тому він майстер на всі руки — підвал тепер перебудований його руками і з новими меблями і новим телевізором виглядає немов салон. А при тому Максим також вряди-годи смажить м'ясо на бар-бек'ю — отже він повний партнер у господарських справах.

Час мого побуту в Торонто я використовувала як “*quality time*”, щоб мати змогу на розмови — часом сам на сам — з усіма членами родини — таке трапляється мені тепер тільки раз у році, саме з нагоди цих зустрічей. Це була одна із причин, що я не робила щоденникових записок. Але були і інші причини: трохи читала (передусім *Suite Francaise*), мала зустрічі з Наталкою Томцьо, Лідою Палій і Любою Пендзей, але трохи теж і тому, що писати рукою — через тремор-дрож (що його можливо спричиняє аритмія серця?) мені тепер часом буває досить трудно писати (слава модерній технології, що допомагає цю слабкість перемогти за допомогою комп'ютера!)

З Наталкою Томцьо зустрілася я на полуденок в ресторанчику “*Sweet Gallery*”. Там просиділи ми на розмові цілих три години. Наталя — своєрідна “*lady of leisure*”: один день у тижні іде грати бріджа, а розмови з нею про глобалізацію і її наслідки, про міжнародну політику, про комп'ютери (нарешті вона має вже і електронну пошту, отже матимемо посилений зв'язок). Лїду Палій я відвідала в її помешканні на Блур. Лїда пару місяців тому мала серцевий напад і вже і після того була пару разів у лікарні. Їй уже понад 80 і вона тепер вже навіть признається до свого віку. Розмови з нею завжди про літературу, але тим

разом вона навіть почала згадувати “Золотий го́мін”, свої поїздки в Україну, своє близьке романтичне знайомство з актором Миколайчуком, показувала старі фотографії. Я принесла їй в дарунку Остапові “Поетичні переклади”, вона подарувала мені своє нове видання “Дитинство заметене часом”. З Любою Пендзей я мала зустріч в п’ятницю, останній день перед своїм від’їздом, в ресторанчику “Amber”. Розповідала про своїх синів — Романа, який працює в банку “Будучність”, Юрка, старшого сина, ментально хворого, про похорони Богдана. Принесла показати мені тількищо видану довідкову книгу про УВУ (що її вона дістала від Шаповала, який є її родичем). Зробила мені подарунок — компактний диск колядок. З університетською бібліотекою вона тепер не має контакту і не могла мені сказати нічого нового про Ксеню Кебузінську, яка стала шефом слов’янського відділу.

В Максима, як звичайно, я мала нагоду переглянути деякі нові видання. Була дуже рада побачити “Дванадцятку” — нове видання Габора, де я знайшла цитати з Остапових спогадів і статті про Нижанківського і Ткачука. Також у томі “Вибраних творів” Багряного є стаття Остапова, що її також маю намір включити до бібліографічного покажчика. Також переглянула я собі нову книжку Лідії Стефановської “Антонич. Антиномії” (Критика, 2006), оповідання Євгенії Кононенко “Три світи” (2006) та “Мемуари про Миколу Костомарова графині Катерини Юнге, Надії Білозерської, Аліни Костомарової” — невелика книжечка на 140 сторін укладена Юрієм Пінчуком (нажаль, тексти переважно російською мовою, отже менше мені доступні і цікаві).

Suite francaise Ірени Неміровської я нарешті мала нагоду прочитати. Цікава книжка, зокрема якщо зважити, що авторка загинула в Осьвієнцімі. Роман писаний в час німецької окупації Франції і показує німецьких окупантів з певним людським зрозумінням і без злоби. Сцени евакуації Парижа і життя на провінції, з німецьким офіцером на квартирі в домі французьких аристократів, нагадали мені моє власне дитинство в Зборові і нашого квартиранта Вільгельма Фісляке (“Herr Oberapotheker” із Schwäbisch Hall), який потім, вже після війни, писав ще листи до моїх батьків в Америці.

Обдарували ми себе різдвяними подарунками — аж занадто. Крім грошових подарунків, краваток і гаманців, які я привезла із собою, я ще купила всім в елегантних крамницях на Блурі різні речі з одягу, а мені Уляна купила вишневу довгу суконку і книжку “Postwar: a History of Europe since 1945” / Tony Judt. (Книжка — товстий paperback, понад 900 сторінок, я її залишила в Торонто, Максим при нагоді привезе. Марко купив мені аудіокнижку “A brief history of time” / Stephen Hawking і теплий жакет з Venice Beach, що його я також мусіла залишити в Торонто (там вже моя гардероба займає чимало місця в їхньому підвалі!). Внуки купили мені роман Філіпа Рота “The plot against America” / Philip Roth, а від Максима маю прекрасні два подарунки — маленькі розміром, що їх я радо привезла додому і вживатиму: малесенький апаратик MP3 Digital Player (на якому вмістилися записи двох великих книжок Докторово і Коельо) та дотепну ліхтарку з радіо, яка не потребує батарей і може бути порятунком в час якогось катаклізму.

Пару разів ходила я до Runnymede Public Library. В цій бібліотеці чужомовні книжки

упорядковані за мовою і тому там можна знайти не тільки українську літературу, але й переклади на українську мову поруч на одній полиці. Знайшла я там щоденники Олеся Гончара. Мали тільки том 2 (1968–1983) (Київ: Веселка, 2003). Але читаючи цей том, я знайшла на стор. 173 такий запис під датою 15.11. 1973:

“Зустрічався з українцями Філадельфії (Ла Салль Коледж). Атмосфера родинності. Сестри, брати. Вів зустріч проф. Леонід Рудницький. Були ще: Марта Гарнавська, поетеса, проф. Коропецький, Лабунька та ін.”

Упорядкування щоденників, підготовка текстів, ілюстративного матеріалу Валентини Гончар. Цікаво, чи було під цією датою щось більше, як цей лаконічний запис? Нагадалася мені ця зустріч. Але це був час, коли я ще, нажаль, не вела свого власного щоденника, отже подробиць не записала. Зустріч була в домі Лабуньків. Остапа на ній не було (свідомо не бажав зустрічатися!) Пригадую, що Рудницький, представляючи мене Гончареві, сказав, що я, мовляв, написала вірш про свою бабуню і можливо пишу також про інших членів своєї родини — чим мене трохи позлостив, бо я подумала, що після такого представлення, Гончар вважатиме мене якимсь діяспорним графоманом. Опісля, пам’ятаю, виникла в мене з Лабунькою і Рудницьким суперечка за Гончара, де я його боронила перед їхніми закидами і вимогами, бо вважала, що йому як членові ЦК під натиском з обох боків не так легко, як це може видаватись з боку патріотам-емігрантам.

Стефкові і Маркові уродини ми відзначили вечерею в ресторані “Того”, що є в тому самому приміщенні, де колись був “Львів”. До свят я тим разом ушка і вареники купила, а не готовила сама в хаті. Зварила я тільки рибу по грецьки. Решту готовила Уляна. Мали ми знамениту кутю (бо в останній хвилині вирішили додати родзинки покроплені водкою!) Після святої вечері ми цього року ходили до церкви св. Димитрія на вечірню. На велике диво всім церковна відправа тривала значно коротше, ніж ми передбачали і всі були дуже з цього задоволені. На день Різдва ми ходили на вибагливий і смачний “brunch” до ресторану Old Mill, а потім в нас були гості: Косаренки, Мойсеї, Слоти, Наталка Шикуча з дітьми, Жили, Гейсі. Двічі приходили колядники. Крім того Уляна зорганізувала один вихід до театру на п’єсу “Orpheus Descending” / Tennessee Williams -а, де режисером був Miles Potter, а в головних ролях виступали Jonathan Goad і Seana McKenna. П’єса ішла в елегантному старому Royal Alexandra Theatre, але була непотрібно розтягнута і не зробила надто доброго враження. Значно ліпша була вечеря в доброму грецькому ресторані “Penelope”, що її фундував всім Марко. Стеф був з нами в театрі і в ресторані. В останній день мого побуту, після того як Марко вже відлетів до Лос Анджелесу, Уляна ще зорганізувала вихід в кіно: Були ми з Василем і Наталкою Жилами на фільмі “Notes of a Scandal”, де грає Judy Dench, знаменита британська акторка, яка тепер — на старші роки — виступає в багатьох фільмах. Фільм досить добрий, але він не робить доброї слави щоденникам і їхнім авторам. На цьому отже може варто поставити крапку.

Середа, 17 січня 2007. Полудне.

Вчора їздила на PENN до дентиста. Dr. Huber ствердила, що зуб мій після root canal

treatment розколовся і навряд чи вдасться його врятувати. Я висловила своє негодування, що мовляв, навіщо було робити цю коштовну процедуру, якщо зуба і так врятувати не було можна? Вона зробила якусь тимчасову напругу (не пльомбу) і перестерегла, що це може втриматися пару днів, пару тижнів, пару місяців, а то й довше, але зуб слабкий і сильнішого якогось натиску не витримає. Ну, побачимо. В кожному разі, я не замовляла візити в хірурга, щоб зуб виривав — чим пізніше, тим ліпше.

При нагоді пішла віддати книжку до бібліотеки. На травниках перед будинками побачила застромлені в траву на дротах якісь білі картки з друкованими написами — сотні їх! — приглянулася, прочитала пару таких написів: “In loving memory of ...” + прізвище, ім’я, дата, місце, мовляв згинув від бомби ... в Багдаді, Мосулі чи іншому якомусь місці в Іраку. І все це — не американські вояки, а цивільні іракці! А на дереві напис: “Faculty, students and staff of the University of Pennsylvania against the war in Iraq.” Бачу, що починається противоєнний рух, як було колись зрушення проти війни у В’єтнамі.

Серед нової періодики журналу *WLT* з моєю рецензією на антологію Габора ще не було, але знайшла випадково восьмисторінкову газетку, що називається “Киев еврейский” — виходить вона вже пару років. Статті там переважно російською мовою, але є і українською. Редактором позначена якась жінка з грузинським прізвищем — якщо я правильно запам’ятала — Елена Чучушвили. Прочитала я там пару статей українською мовою підписаних прізвищем Найман. Десь там МАУПП видав якісь статті Франка на єврейські теми і Найман боронить Франка від закидів антисемітизму, цитуючи з інших його писань. Були там і дві статейки про Кацнельсона. Цікаво чи знає про це Іда, його вдова? (Але не знаю, чи вона ще живе — я написала їй вітання напередодні нового року — і Абрамових уродин — але вона цього року святкових вітань не прислала).

Пізнім пополуднем вступила до мене Софійка Геврик. Вона приїхала головним чином по вареники (що їх замовила їй Віра і залишила в мене). Але зупинилася тільки на коротку розмову. Ночувати поїхала до Ренати й Олега. Критично висловилася про людей в Україні, мовляв, “всі брешуть”. Не радо вертається туди назад — будуть там до червня. Запрошувала мене в гості, але я не дуже цими днями міцна. Короткий прохід до метро — це вже для мене зусилля. Мушу зупинитися, щоб відітхнути. Трохи маю підозру, що це може реакція на мої ліки, зокрема Toprol. Може треба мені зменшити дозу? В понеділок матиму візиту у Форсії, запитаюся.

Понеділок, 22 січня 2007. Увечері.

Подія, що може мати далекойдучі наслідки: профспілка, де працює Марко, запланувала велику реорганізацію і ліквідує деякі позиції. Запропонували Маркові ... зрезигнувати. І це після майже десятилітнього робочого стажу на відповідальній позиції! Отже він опинився без праці. Правда, виборів собі додатковий час, додаткове медичне страхування, отже має пару місяців для шукання нової праці. Він із своєї роботи не був задоволений і вже деякий час говорив про свої пляни відійти, може навіть і виїхати з Каліфорнії, але не міг рішитися. Отже вирішили за нього. Шукати працю в його віці — справа не легка, напевно

доведеться прийняти щось менше платне, але може також із меншим стресом. Може було б добре, якби знайшлося щось у Філядельфії — міг би жити зі мною і це була б добра розв'язка для нас обох (хоч очевидно довелося би і йому, і мені піти на деякі компроміси і змінити трохи наш спосіб життя.)

Була я сьогодні у Форсії. Це правда, сказала, що моя втома може бути наслідком ліків на серце — але вони також тримають тиск крові під контролем і запобігають фібриляціям. Отже фактично залишила все без змін.

Сьогодні — вперше цього року — випав маленький сніжок. Я боялася, що мій прохід до метро буде трудним через ховзькі дороги і вийшла з дому так рано, що до лікаря прибула на пів години раніше. Потім ще вступила до правничої школи і мала полуденок з Марилею, а звідтам поїхала автобусом до міста і пішла до крамниці, щоб мені “зактивізували” мій мобільний телефон. Виявилось, що навіть працівники крамниці мали клопіт з тим і ця процедура забрала їм півтора години часу, різних розмов по телефону з центральними ітд. У висліді я мусіла заплатити 20 дол. за додаткові хвилини до половини лютого, але також дечого нового навчилася (напр. що з моєї власної вини втратила куплені раніше додаткові хвилини, бо цю трансакцію треба було зареєструвати, а я не доглянула інструкції і цього не зробила. Ну, поволі вчуся на власному досвіді. А повернувшись з Торонто, я вперше хотіла була використати мобільний телефон і повідомити Тусю Вакуловську, щоб виїхала по мене — а мій телефон не діяв, і я у висліді мусіла добиратись додому через Ферн Рак автобусом.

В поворотній дорозі — на станції метро Волнат-Локуст я зустріла Марту Яримович. Виявляється, вона там в центрі міста ходить на курси салонових танців і навіть виступає з іншими курсантами перед публікою. Дуже мені це захвалювала, що воно їй, мовляв, допомогло перемогти депресію після смерті Славка. Вона ще далі живе у своїй хаті в Челтенгемі, хоч там податок сягає 8 тисяч річно. З нею тепер живе один з її синів. Крім танців, вона займається якоюсь родиною новоприбулих українців, що мають хвору дитину, возить його кожного тижня до клініки на PENN. Я скористала з нагоди, що Марта Яримович мала біля станції Ферн Рак своє авто і підвезла мене під двері моєї хати. Це було дуже до речі, бо сьогоднішня ескапада втомила мене не на жарт і іти пішки від метро було б мені трохи за тяжко.

Середа, 24 січня 2007. Пополудні.

Скористала з нагоди, що сніг стопився і поїхала до Universal Travel, щоб надати пакет книжок для Олени Каширіної в Севастополі. Запакувала я не тільки *Тихі розмови з вічністю* й *Автобібліографію*, але також і *Вибране*, *Самотнє місце під сонцем*, *Ключі до царства*, *Шекспірові сонети*, *Крейзі і Поетичні переклади* ОТ. Якщо схоче писати про мене дипломну роботу, то всі ці видання можуть їй допомогти, а шукати за книжками в Україні може бути їй трудно і клопітливо. Щоб виповнити пачку, я додала свій сірий в пепітку костюм — елегантний, викінчений скірою, мало ношений, але тепер трохи для мене за тісний, а також кольорову вовняну хустку. Може їй це пригодиться, а якби

зареагувала позитивно, то я радо послала б їй пачку вживаного одягу.

При нагоді вступила до Bell's Market і докупила трохи різних харчів.

Вчора ввечері було засідання т. зв. регіонального комітету ЕУД. Заліпському залежало на тому, щоб і я там була, тому приїхав по мене, щоб заощадити мені їзду автом поночі, коли я добре не бачу. Філядельфійський комітет, під проводом Олександра Лужницького, і з секретарем Наталею Пазуняк, так серйозно захопився своєю роботою, що ніяк не хоче ліквідуватися, хоч інші подібні регіональні комітети ЕУД давно вже перестали існувати. Був час навіть, що Лужницький погрожував, що, мовляв, треба видати із підготовлених матеріалів окремих філядельфійський том, бо мовляв, Маркусі ЕУД занедбали і не видають, отже наша вся праця пішла намарне. А у відредагованих Маркусями частинах є багато помилок, які, мовляв, ми повинні виправити. Я від самих початків вважала, що принцип Василя Маркуся будувати ЕУД не на спеціалістах окремих ділянок, а на регіональних комітетах — помилковий і нераз про це отверто говорила і самим Маркусям і нашим філядельфійцям. Тепер цей принцип грозив обернутися для редакторів ЕУД бумерангом, отже треба було спам'ятувати Лужницького і ко., що регіональний комітет існує тільки на персональні запрошення Маркуся, що робота зроблена для ЕУД не може бути використана для будь якої іншої публікації, зокрема перед друком ЕУД, що фактичним власником підготованих матеріалів є не хто інший, а центральня НТШ-А, ітд. Лужницький повідомив Заліпського, що він вже підписав контракт із якимсь американським видавництвом, отже Заліпський був готовий, як голова місцевого осередку НТШ-А, зліквідувати регіональний комітет і таким способом розв'язати можливий конфлікт. Але виявилось, що Лужницький підписав контракт на популярне ілюстроване видання про українців Філадельфії в серії подібних англійських книжок про різні американські етнічні групи і це ніякого відношення немає до ЕУД. Він приніс показати дві такі книжки — одна з них про євреїв якогось одного району, друга про українців Шікаго. Це фактично збірки фотографій з підписами і мінімальним текстом — комерційна ідея, яка напевно принесе Лужницькому навіть якийсь гонорар. І це праця саме для нього, при можливій допомозі інших осіб, не обов'язково з-поміж членів регіонального комітету ЕУД. Одне слово, ми боялися авантури і конфлікту, а це — виявилось — була тільки буря в склянці води.

Сьогодні підготувала листа з бібліографічними інформаціями для Зорівчак на її прохання. Завтра надам це на пошті. Пошлю їй також *Вибране, Крейзи і Поетичні переклади* — щоб і вона не мусіла шукати за цими книжками в Києві. *Ключі до царства* вона вже має. Також висилаю їй дві новіші свої фотографії, щоб не мусіли сканувати старі фото з друкованих книжок, та й додам надруковану з *Нью Йоркера* статтю, яку знайшла про допомозі Google, шукаючи за потрібною їй інформацією про "S. Ayden".

П'ятниця, 26 січня 2007. Ввечері.

Вночі із середи на четвер якийсь злочинець розбив в моєму авті мале віконечко, вліз до авта, виломив і забрав коробку дрібних грошей, пробував відкрити "glove compartment" —

не відкрив, але знищив його так, що не відкривається ключем. Одне слово, спричинив чимало шкоди і не скористав на цьому, бо дрібних грошей там не було більше як 10 доларів.

Я в четвер мала намір поїхати на працю до центральної бібліотеки, а перед тим вступити на пошту і до Віри, щоб передати їй чек за вареники від Софійки Геврик і позичені недавно капсулки Rescue. Але несподівано почав падати сніг і я стрималася із виїздом аж до години 1-ої, коли прояснилося і була певність, що сніг стопився і доріг не покрит. Тільки тоді я пішла до авта і відкрила проблему.

Пару годин забрало мені відчищення уламків скла. Віконце тимчасово заліпила. Поїхала на пошту і до Віри, щоб одночасно перевірити, що авто їде і радіо грає (отже його не вкрали!) — але вже до бібліотеки на працю їхати охота мені відпала. Зате вступила до механіка на 5-ій вулиці і почула від нього, що він може направити віконце за 200 дол. Це, подумала я, було б мені остільки зручно, що я могла б залишити в нього авто і пішки піти додому. Але цього не зробила.

Потелефонувала до хлопців, щоб їх повідомити про мою пригоду і до Віри, а також до сусіда Аллена. Аллен порадив мені, щоб випадок зголосити на поліцію, щоб був документ, хоч, очевидно, зголошувати такий дрібний інцидент до страхувальної компанії не має сенсу, бо по-перше — авто старе, а по-друге — мій “deductible” = 500 дол. Я послухала поради і зголосила випадок на поліцію — списали протокол по телефону. Аллен також на другий день знайшов мені телефон якоїсь фірми на вул. Жілард, де, мовляв, можуть вставити вікно за менші гроші. Коли я про свій клопіт згадала Заліпському (телефонуючи до нього в іншій справі), то він порадив мені потелефонувати до двох інших фірм, які вставляють вікна до авт. Одна з них (аж десь у Willow Grove) зацінила за направу 125 дол., а друга — на Bustleton — 85 дол. Перерішив справу факт, що ці останні могли направити шибу вже сьогодні і що направила — сказали мені — не забере довше як годину-півтори, тобто я можу привезти авто і почекати. (Заліпський, правда, був готовий поїхати зі мною і відвезти мене додому, якби авто треба було залишити!) На щастя, вдалося це мені зробити самій, не турбуючи нікого іншого — але при допомозі сусіда Аллена і Славка Заліпського я навчилася, що розбите в авті вікно направляють спеціалісти цього діла і в таких справах не треба звертатися до загального механіка! Повернувшись ввечері з Баселтону, я застала повідомлення від фірми на Жілард евеню: вони знайшли таке вживане скло і готові були направити вікно за 65 дол. Добра мені наука. Але я рада, що не мусіла їхати до них, в погану і небезпечну дільницю.

Авто моє останніх пару днів стояло на моїй доріжці — driveway — не, як звичайно, при кінці, близько городу, а ближче вулиці, біля великого куща — щоб на випадок снігу, легше було ним виїхати. Я таке не раз практикувала, але воно можливо облегло справу злодієві. Бо його там ніхто не бачив за кущем — а при кінці доріжки в мене є рефлектори — motion detectors — що могли засвітитися і відстрашити злодія. Отже від тепер я авто триматиму при кінці driveway — хоч в моїй дільниці навіть вдень порожньо, безлюдно і тихо, а що вже говорити про темну ніч. Це має свої добре сторони, — живу як на хуторі!

— але, очевидно, скриває і певну небезпеку.

Четвер, 8 лютого 2007. Увечері.

Занедбую щоденник. Щоправда, нічого важливого за останні два тижні [sic!] не трапилося, варто було хіба відмітити, що прийшов журнал *Дзвін* за листопад/грудень і в ньому таки надрукували листи Гординського з моїм вступом. Я послала їм 12 листів, надрукували вісім — може забракло їм місця? Ну я рада, що мій труд не пішов намарне. А журнал на цьому скористав: президент Ющенко закликав до відзначень століття Гординського, в *Літ. Україні* і в інших виданнях друкують матеріали про нього, отже редактор *Дзвону* напевно радий, що мав такий недрукований досі оригінальний матеріал, з першого джерела. При тій нагоді, очевидно, згадають і адресата — Остапа, тай будуть ці листи джерелом і для тих, хто писатиме про “Слово”.

На своїм маленьким апараті MP3 прослухала я дві цікаві книги, що їх мені в Торонто зарекордував Максим. Роман Докторава “The March” історичний роман про громадянську війну в Америці і похід генерала Шермана до моря — і роман бразильського письменника Паульо Коельо “Альхімік”. Про Коельо знала я тільки те, що його сподівалися у Львові на книжковому ярмарку, а тепер, прослухавши його книжку — своєрідну філософічну притчу, яка нагадує євангельські оповідання, я починаю розуміти під якими впливами перебуває Віра Вовк.

Для розваги позичила собі з бібліотеки *Absolute Friends / LeCarré* і знову сама для себе відкриваю несподівані вальори цього уславленого автора детективів.

Після нетипово теплого січня, прийшла до нас нарешті справжня зима. Правда, покищо без снігу, але із серйозним морозом. На вікнах вранці намальовані квіти, як у краю мого дитинства, а на термометрі 10–20 за Фаренгайтом. Виходжу тільки на короткі проходи, щоб надто не наражувати свого серця. Але усвідомила собі пару днів тому, що мої ліки, що їх приписав доктор Віджілянте, мабуть почали краще діяти: чуюся ліпше, пальпітацій уже вечорами не відчуваю, тиск крові відносно низький, а пульс поміркований, хоч і не зовсім регулярний.

Субота, 10 лютого 2007. Пополудні.

Велика, радісна несподіванка! Прислав мені Максим електронною поштою листа, з трьома залучниками і короткою допискою такого змісту: “Мамо: Про тебе пишуть аж у Воронежі, в Росії. Захар Давидов дістав ці статті, як подання до його журналу *Toronto Slavic Quarterly*. (<http://www.utoronto.ca/tsq>.” а далі дописка від автора до Давидова: “My name is Maksym Kyrzczaniw. I am candidate of historical sciences (smt like Canadian PhD) and lecturer in the Department of International Affairs in Voronezh, State University, Voronezh, Russia”. А три залучники українською мовою — три статті Максима Кирчанова ... про мою літературну творчість! Перша з них називається: “Проблеми детериторіалізації літературного тексту (головні тенденції еволюції української діаспорної літератури після

другої світової війни на прикладі поезій Марти Тернавської); друга — “Літературний герой у пошуках ідентичності (про одну “хорватську” розповідь Марти Тернавської); третя — “Німеччина в літературній традиції української діаспори (німецькі наративи в поезії Марти Тернавської)”.

Загадка: хто такий Максим Кирчанів? Чому він — викладач міжнародних відносин, кандидат історичних наук — пише літературознавче дослідження про літератора діаспори? Мені цікаво було звідки він знає про мене, але бачу, що всі посилення на книжку “Вибране” — цікаво як книжка попала йому в руки? чи купив її, будучи в Києві? Чому він шле ці статті до Торонто, до електронного славістичного журналу? Давидова я також не знаю, але це здається один із професорів славістики, торонтський русист, який започаткував їхній електронний журнал. Мені треба буде поговорити про всі ці справи з Максимом, може він кине якесь додаткове світло на ці питання.

У всякому разі — радісна, надзвичайна несподіванка. Статті серйозні, цікаві, трактують мене і мої думки поважно і у відповідному контексті, без будьякого намагання похвал чи компліментів — і це мене найбільше тішить. Не з усіма його висновками чи коментарями я згідна, але це не має значення. Сам факт, що моя книжка знайшла такого уважного і вдумливого читача наповняє мене новим оптимізмом — доказ, що видавання українських книжок в Україні, навіть, як воно не супроводиться критичними рецензіями в літературних журналах, навіть якщо тираж скромно-поміркований, не є справою безнадійного донкіхотства — десь там, несподівано і непередбачено, книжка таки знаходить свого читача, навіть і поза межами України.

Четвер, 15 лютого 2007. Полудне.

Завтра має приїхати Максим. Побуде він у мене п’ять днів. Використовує час своєї міжсеместральної перерви, щоб мене відвідати. Я думаю, що він наслідує добрий приклад своєї жінки, яка часто їздить до Клівленду, щоб відвідати й допомагати своїй мамі. Я рада його приїздові, хоч головним принципом мого побуту тепер є намагання давати собі раду самій, якнайдовше не створюючи проблем моїм синам — бо, очевидно, настане такий день, коли їхня допомога буде мені необхідна і матимуть зі мною клопіт. Покищо Максимів приїзд — це тільки приємність, а не конечна потреба. Вдалося мені навіть здобути додатковий квиток до театру на наступний вівторок, коли маю заплановану виставу в театрі Вільма. Тим разом не мусітиме Ран везти мене додому — напевно поїдемо з Максимом до міста автом.

Комплікує трошки справи факт, що два дні тому мали ми першу цієї зими сніговію — я вже третій день нікуди з хати не виходжу, але сніг на моїй доріжці довкола хати прочищений, бо на день Валентина прийшов Толік Лукашевич із малим Сашком і сніг відкинули.

Моє ліпше фізичне самопочуття дало вже деякі дивіденди. Написала до *Ukrainian Weekly* невеличку статейку про новий номер журналу *Slavic and East European Journal*, де

надрукована низка статей про українську літературу — ідея Лариси Онишкевич. Більше ніж хтонебудь інший я розумію, який це для нас рідкісний успіх, тому вважала своїм обов'язком звернути на цей факт загальну увагу. А тепер взялася за величезну працю: бібліографічну статтю про українське літературознавство на сторінках університетських журналів 90-их років — по аналогії з подібною статтею про 80-і роки, яка надрукована в *Сучасності* і в моїй книжці *Ключі до царства*. Стаття, яку пишу тепер, розрослася вже до великих розмірів — чи буде де її надрукувати? Але вона і для мене самої дає змогу для певних висновків і порівнянь. А моя попередня така стаття про 80-і роки викликала реакцію і була джерелом інформації для різних дослідників, бо це матеріал, який в Україні залишається непоміченим і невідомим.

Знайшла вдома серед старих книжок в серії Reader's Digest Condensed Books цікавий матеріал: щоденник приватного лікаря Вінстона Черчіля. Саме докінчую читати. Автор — Lord Moran (справжнє прізвище: Charles Wilson), а книжка називається *Churchill: The Struggle for Survival*. Є там чимало інтересних ревелюцій, ось наприклад: Черчіл у Вашингтоні, святий вечір 1941. Виступає з промовою перед Білим Домом. Потім каже до лікаря: я відчуваю пальпатації серця. Який мій пульс. Лікар міряє: 105. На другий день Черчіль викликає його вночі: має біль серця. Пише лікар: кожному іншому пацієнтові я приписав би шість тижнів в ліжку, але проголосити тепер, коли Америка тількищо вступила у війну, що прем'єр Великобританії має хворе серце і непевне майбутнє — може бути катастрофою. І він бере на себе відповідальність і ризик, заспокоюючи пацієнта і знаючи, що не дуже може зменшити його активність.

З політичних справ ревелюцією для мене було намагання Черчіля відкладати інвазію Франції, що її довгий час пропонували і приготувляли американці, замість того намовляючи США до інвазії Італії і півдня Європи, щоб таким чином запобігти походу більшовиків на східну Європу. Це йому не вдалося, бо навіть після інвазії Італії, Америка забрала частину війська для інвазії в Нормандії.

Дуже цікаві портрети Рузвельта і Сталіна, а вже особливо самого Черчіля, який був дуже примхливим і важким пацієнтом, що його лікар, одначе, змальовує з великою симпатією, розумінням і пошаною.

Моя збільшена творча активність цими днями трохи змінила мою щоденну рутину. Ще недавно був час, що я вже перед 9-ою годиною лягала в ліжку. Тепер сиджу часом до пізної ночі і у висліді також встаю пізніше. Недавно Софійка телефонувала з Києва, і хоч вже було по 9-ій ранку її телефон мене розбудив, бо я ще була в ліжку. Тиг далі продовжує писати листи з Києва — цікаві спостереження про архітектуру і сучасну ситуацію, переплітані теплими особистими ремарками на адресу Софійки, синів, чи внучок. З цього матеріалу може бути дуже цікава книжка — йому треба було б тільки доброго літературного редактора.

Славко Трофименко догоряє в останній фазі своєї хвороби. Я телефоную майже кожного дня, але ось знову три дні нема їх вдома — а це значить, очевидно, що він у лікарні. Вже

навіть лікарі не хотіли дозволити йому на ще одну сесію хемотерапії, але він вперся, що всупереч всьому, він ще хоче пробувати. Бореться за життя, як рідко який пацієнт. Але вже, каже Марта, не хоче з ніким розмовляти по телефону, дивиться на телебачення, не виявляє вже зацікавлення — як це було донедавно — другою своєю хемічною монографією, що її підготовляє із своїм італійським спів-автором. Жаль мені, що йому доводиться ще так мучитися. Та й глибоко спочуваю Марті — досі її постава була справді героїчною, але як довго вона буде в силі витримати таку напругу?

Середа, 21 лютого 2007. 1:25 пополудні.

Максим вже на летовищі і за пів години має відлетіти назад до Торонто. Мали ми гарних кілька днів — quality time! Прилетів він у п'ятницю 16-ого під вечір — мусів від потягу пішки прийти до мене, бо був сніг (він навіть дивувався, що таки досить солідний, як на Філядельфію, та ще й з льодом!) і моя вулиця була непрочищена. Сьогодні, коли він від'їздив, температура піднялася, сніг топиться, дороги в більшості прочищені — отже я вже й сама могла його підвезти до станції. А вміжчасі, він, як вправний шофер, відгорнувши трохи сніг довкола, возив мене автом і до Центру, і до Акме, а навіть були ми в неділю разом з Вірою Лащик в кіно (на фільмі *The Queen*) і на вечері в ресторані. Вчора, натомість їздили ми до міста до театру Вільма на песу Башевіса Сінгера: "Enemies, a Love Story". Фактично, Isaac Bashevis Singer написав не п'єсу, а роман. З того матеріялу був вже колись навіть зроблений фільм, а тепер це переробили на драму. Темою є врятований від голокосту молодий чоловік, який розривається між трьома жінками: Ядвігою, полькою, колишньою служницею, яка його врятувала і яка готова перейти на єврейську віру, бути йому дружиною і матір'ю його дітей; Машею, єврейкою, що вижила голокост і живе з мамою у США; і Тамарою, колишньою своєю жінкою, що про неї він думав, що вона разом з його дітьми загинула в час війни. Є там серед персонажів і рабін, який за всяку ціну пробує американізуватися, і колишній чоловік Маші, який не може встояти чарам тієї femme fatale, хоч добре розуміє згубність цих відносин. П'єса має чимало трагікомічних моментів і багато медитацій про бога, який якщо взагалі існує — то хіба божевільний і знущається над людьми. Сама ідея п'єси — непогана, матеріял, можливо має чимало автобіографічного, але гра акторів не була особливо доброю, а винахідливість режисера також була досить обмежена. Після вистави, ми разом з Раном і Марилею пішли на перекуску до ресторану по другому боці вулиці від театру, Я була рада, що могла моїх колег туди запросити і що тим разом Ран не мусів мене везти додому автом.

Вівторок, 27 лютого 2007. Вранці.

Вчора, 26 лютого, помер Славко Трофименко. Дуже мучився під кінець, закнебльований вентилятором. Пригадую, як Остап в Урбані був на тій машині, але йому тоді ще на один рік життя врятували. Славко, мабуть, мав сильне серце і тому страждав — решта організму була зовсім вичерпана. Навіть останньої хемотерапії не хотіли йому лікарі робити, але він настоював — як рідко який пацієнт боровся за життя до останньої хвилини. Похорон буде мабуть на Баунд Бруку, в суботу. Ще точно не відомо. Планую поїхати із Заліпським.

В мене від неділі гостем є Микола Рябчук. На його виступ в УКУ прийшло не більше як 15 осіб — бо годину пізніше був заповіджений бенкет-fundraising Києво-Могилянської Академії. Микола в суботу мав виступ у Філядельфії на загально-американській конференції “Project on Democratic Transitions” в Union League, був на цій конференції пару днів [єдиний українець у програмі!] і мешкав у готелі. До мене приїхав в неділю вранці — я ще виїхала по нього до метро автом, але вже до УКУ не їхала сама, а попросила Заліпського, щоб завіз мене і Миколу і до УКУ, і до Центру на бенкет Могилянки і потім назад додому. Моє боягузство було пов’язане із заповідженою негодою. І справді: в час, коли ми були на бенкеті в Центрі, насунула на Філядельфію снігова буря, і хоч того снігу не впало багато, то поворотня дорога з Центру додому під вечір була навіть для вправного шофера Заліпського неабияким і досить небезпечним випробуванням. Падав лапятий сніг і льодовий дощ, дороги не було видно, вулиці — ще не посолені і не відгорнені — були слизькі, автом закидало на боки — ледве доїхали.

Бенкет Могилянки зібрав не зовсім повну залю людей (напевно через погоду). Виступали Кіпа, Марта Фаріон, Сергій Квіт, Брюховецький, Даниленко. Я сиділа поруч Сергія Квіта, що його пригадую з Урбани. Він тепер є деканом в Могилянці, а його журнал (де він колись був редактором і де була свого часу надрукована рецензія на мою книжку) вже тепер не виходить. З Урбани Квіт мені запам’ятався як донцовський націоналіст — не знаю, чи він далі такий.

В розмовах з Миколою я запиталася, чи знає він хто такий Максим Кирчанів? І виявилось, що Кирчанів друкувався у “Критиці” і ім’я це було Миколі відоме. Це мені було приємно усвідомити — маю надію, що він десь зможе надрукувати свої статті про мене — сумніваюся, чи приймуть їх до друку в інтернетному журналі *Toronto Slavic Quarterly*, куди він їх послав і звідки я — через Максима — довідалася про їх існування.

А от вчора прийшов лист до мене від Олега Микитенка — відповідь на мого останнього листа, де я питаюся, чому досі не розміняли мого чека на передплату і чому не надрукували моєї статті про Ірванця. Микитенко пише, що мою статтю про Дімарова дав до наступного номера “Всесвіту”, але Ірванцеві не може пробачити його “Любїть Оклагому” і про нього статті друкувати не буде. А чека, мовляв, вони давно передали банкові. Не знаю в чому тут справа: чек досі не відтягнений з мого рахунку, немов загубився, і я вже дала директиву Коробкові включити на майбутнє передплату “Всесвіту” до інших моїх передплат, бо бачу, що сам “Всесвіт” не вміє ладнати комерційних справ. А щодо Ірванця, то я так і сподівалася, що не друкують статті, не через упередженість до мене, а до нього. Повинні були мене повідомити одразу, була б надрукувала деінде.

Середа, 28 лютого 2007. Вранці.

Рябчук сьогодні від’їхав. На щастя, сніг стопився і я не мала проблеми довести його до станції метро. Поїхав він до Бостону, де матиме виступ на УНІГУ. Трохи часу мені потрібно, щоб привести хату до status quo ante: посуд уже помила, а ще треба випрати і випрасувати простирадла і перестелити ліжко. Сьогодні це не буде мені трудно, але вчора

вночі схопив мене такий біль у плечах, що я ледве могла піднятися до лазнички. Боялася навіть, що не зможу обслужити свого гостя, бо не знала чи вранці зможу піднятися з ліжка? Але допомогла електрична подушка і дві таблетки аспірину. Пізніше я прийняла ще Tylenol Extra Strength. Микола — приємний гість, який не вимагає багато уваги. Розмови всі — при столі, а вміжчасі він потребує побути на самоті, щоб написати статтю, чи підготувати лекцію, чи на інтернеті написати листа до Києва. Так що я вчора пополудні могла зовсім добре полежати годину на гарячій подушці і сьогодні чуюся трохи ліпше.

Телефонувала вранці Леся. В неї знову відкрили рака і вона, зрозуміла річ, трохи це переживає, зокрема боїться, щоб близьке майбутнє не принесло їй надмірних страждань. Їй уже 93 роки — може й ліпше було б, якби не знала, що в неї рак і не журилася непотрібно? У всіх нас десь дозріває всередині якийсь механізм самознищення — якби так всі ми мусіли весь час думати про смерть — єдину неунікниму певність — то справді важко було б жити і радіти життям.

Не встигла я відмітити в щоденнику таку цікаву родзинку. Минулого тижня прийшли у посилці від Коробка чотири номери “Літературної України”. Газета відбиває досить точно заскорузлий анти-модерний і дуже провінційний літературний світ України, і я читаю там тільки короткі вісті, часом рецензії. І от у новинці про нове число журналу “Вітчизна” я знайшла інформацію, що там надрукована добірка віршів ОТ в антології, яку підготовляє Світлана Йовенко. Це була приємна несподіванка. “Вітчизну” отримує Українська Бібліотека, отже я позичила собі кілька номерів. Із вступної статті до добірки віршів ОТ я дізналася, що включений ОТ і в книжку Слабошпицького “25 українських поетів діаспори” і що там Слабошпицький називає його ім’я “серед найосвіченіших письменників української еміграції”. Я дуже зраділа цими новими знахідками — саме на часі, щоб додати до бібліографічного покажчика. Книжку Слабошпицького замовила в Києві і маю надію, що її незабаром пришлють мені. Якби знала раніше про це видання, була б просила про нього Рябчука. Він привіз мені (на моє прохання) 5-ий том Дзюбиної енциклопедії, а також нове видання Критики — “Пророк у своїй вітчизні” Ярослава Грицака. Книжка Грицака — це біографія Франка на історичному тлі — жанр, який я особливо люблю, отже я вже й почала її читати.

Субота, 3 березня 2007. Увечері.

Похоронили сьогодні Славка Трофименка на Баунд Бруку. Несподіванка: він лежатиме кілька метрів від Остапа, в тому самому ряді! Приїхало на похорон не більше як тридцять осіб — я думала, що буде більше. Але дехто вже був на похоронних відправах у Вільмінгтоні в п’ятницю, де промовляли — як інформували мене учасники — представник фірми Дю-Понта, професор делаварського університету, а також Леонід Рудницький, Олекса Біланюк, Надія Кохан і Наталка Пазуняк. З тих людей присутньою в Баунд Бруку була тільки Надія Кохан (між іншим, виглядала дуже гарно — пристійна й елегантна молода жінка!) В Баунд Бруку окремої відправи в церкві не було, священник провів тільки обряд над могилою, а потім зник і не було його навіть на тризні. Над відкритою могилою коротко і зворушливо промовила Лариса Онишкевич, ілюструючи Славкову боротьбу за

життя і успіх словами Лесі Українки: “я на гору круту крем'яную буду камінь важкий підіймать...” Обідом проводив Орест Попович від НТШ і він сказав довшу промову, де накреслив не тільки професійні і громадські досягнення Святослава, але і свою з ним довготривалу дружбу від гімназії в Міттенвальді починаючи. Кілька слів сказав також Славко Заліпський, а я прочитала свій вірш про смерть з циклу “Буденні діялоги на болючі теми”, нав'язуючи до Славкової любові до поезії. (Пам'ять він мав феноменальну, знав десятки строф різними мовами не тільки Франка, але і Гайне, і любив співати — по латині — пісні із “Carmina Burana”). Між іншим, цю його любов до співу і музики також відмітили — Попович заініціював загальний спів і присутні проспівали кілька українських пісень, що з них найбільш зворушливою була перша — “Гей у лузі червона калина”.

Присутніми були, крім згаданих, обоє Гунчаки, обоє Андрушкові, обоє Онишкевичі, Ігор і Дарка Зелики, Слава Знаєнко, Слава Геруляк з дочкою, Роман Воронка, Ромко Процик, Василь Лопух, Таня Кейс, Віра Білінська, сестри Вакуловські, Віра Лащик, Соня Слюзар — може я когось забула? Адже мусіли бути і якісь мені незнайомі особи. З родини була тільки Марта і донька Зоя — зять з дітьми не приїхав з Торонто — казали: через сніговію. Зробили великий коляж фотографій, що віддзеркалював Славкове життя і його професійні успіхи. Виявляється, що і Туся Вакуловська, і Попович, і Геруляк, і Зелик були товаришами Славка і Марти в гімназії в Міттенвальді.

Все відбулося дуже достойно і тепло. Але була одна велика прикрість: сестри Вакуловські по дорозі на похорон мали автомобільний випадок. Їм нічого поважного не сталося, але авто зовсім розбите і на похорон з місця випадку привезла їх поліція. А додому вони приїхали моїм автотом — бо нас було тільки троє: Заліпський шоферував, а пасажирами були тільки я і Віра. Жаль мені їх страшенно: це велике потрясення, та й авто недавно куплене, майже нове! А ще тільки подумати: вчора вони телефонували, повідомляючи, що їдуть і пропонували мені їхати з ними! Якби не те, що я вже домовилась була із Заліпським і Вірою, хто зна, може була б і поїхала?

Неділя, 4 березня 2007. Пополудні.

Тількищо говорила з Титом і Софійкою в Києві. Розповіла їм про похорон Славка, про випадок Вакуловських, а вони мене повідомили про те, що в *Літературній Україні* є стаття про Остапа. Софійка навіть читала мені деякі уривки по телефону. Це, виглядає мені, рецензія на книжку “Крейзі” Олени Логвиненко. Дуже я цим зраділа. Нарешті мої труди починають приносити бажані дивіденди. І добре, що я відклала видання “Бібліографічного покажчика” до 2008 року і зможу ці нові відгуки включити ще в бібліографію. А вчора передала я в Баунд Бруку 15 примірників книжки “Поетичні переклади” Лопухові до НТШ-А. Маю надію, що десь незабаром зможемо зробити публічну презентацію цього видання. Махно спершу плянував це робити осінню минулого року, але перенесли на весну. І добре, бо якраз в травні буде Остапове 90-ліття. А книжки я передала тепер, бо знала, що Лопух буде на похороні і приїде автотом. А на презентацію до Нью Йорку мені напевно доведеться поїхати потягом — отже хотіла полегшити собі справу.

П'ятниця, 9 березня 2007. День народження Шевченка!

Тількищо телефонувала мені Надя Петрик. Повідомила мене про важливу новину: 3 березня в консульстві України в Нью Йорку відбулися збори нової хвилі українських емігрантів, які створили нову організацію і розпочали в інтернеті нову українську газету (www.newwave4.org). Було на цих зборах, казала, 70+ осіб. Я вже подивилася на перший випуск цього видання, що його редактором є Лабунський і дала знати по е-мейл кільком своїм знайомим про цю важливу подію. Моя реакція на цю вістку — наскрізь позитивна. Давно пора їм організуватися, бути активними, впливати на дипломатичні представництва України! Дехто з нової хвилі включився в існуючі організації, але це винятки з загального правила. Вони ліпше будуть чути у власному гурті, так як і третя хвиля почала зразу творити власні товариства: хоч існував вже ЗУАДК, творили Самопоміч ітп. Згодом все це вирівнялося. Так буде і тепер. Головне: закривати цю апатичну масу емігрантів — адже їх тепер тисячі! Громадянське суспільство треба творити не тільки в самій Україні, але і за її кордонами! Маю надію, що ця нова організація і ця газета оновлять трохи занадто вже завмерле життя нашої діаспори!

Прийшла вже до мене *Літературна Україна* із статтю Логвиненко. Я рада, що літературний естаблішмент України таки звернув увагу на Остапів ювілей — ця перша (перша українська!) рецензія на книжку оповідань “Крейзі” — можливо стимульована самим видавництвом. Стаття типово “літ-українська” — з непотрібними камінчиками на адресу пост-модерністів. Але прийшов рівночасно до мене і замовлений в Коробка том Слабошпицького “25 поетів української діаспори”. В цій антології, де включені 13 Остапових віршів плюс п'ять, які цитуються повністю у вступній статті, є довга на 12 сторінок серйозна стаття Слабошпицького. Вона мені дуже подобалася — не тільки тим, що має і деякі критичні нотки (нажаль і до любого мені сонета “Дозрівають жита”) і виявляє добре авторове обзнайомлення з Остаповими спогадами, статтями і поезією, але і тим фактом, що все це спонтанна реакція незнайомого мені (ані Остапові) критика, який вперше познайомився з Остаповою творчістю за посередництвом виданих в Україні книжок! І я маю від цього дику сатисфакцію! Адже все це мої видання, наслідки моїх трудів на протязі минулого десятиліття! Велика для мене заохота — доказ, що не треба зневірюватись браком негайної реакції чи рецензій — на все прийде свій час! А бачу, що антологія Слабошпицького мусіла вплинути і на антологію Йовенко у “Вітчизні”, бо вона його у своїй статті згадує і цитує! Книжка Слабошпицького не має загальної вступної статті і я не зовсім розумію, за якими критеріями він добирав цих 25-ти поетів діаспори. Товариство там елітарне й добірне, але серед вибраних немає не тільки Нью Йоркської Групи, але також немає Славутича, ані Нижанківського. Анотація від видавництва каже: “Автор вибрав 25 імен з-поміж усіх поетів української діаспори, які видаються йому найхарактернішими її представниками. Це фактично три літературних покоління: від Юрія Клена до Леоніда Лимана.”

З Василем Махном ми домовились, що презентація “Поетичних перекладів” відбудеться в Нью Йорку в НТШ-А 12 травня. Він говоритиме про книжку перекладів, я — про свою працю над бібліографічним покажчиком і про нові знахідки до Остапової біографії,

Світлана Махно читатиме вірші.

Середа, 14 березня 2007. Пополудні.

Стефанко тепер у Греції! Я рада, що він міг поїхати туди із шкільною прогулянкою і тішуся, що могла причинитися до цієї справи фінансово.

Після того, як я знайшла у “Вітчизні” добірку Остапових віршів і статтю про нього, я вирішила, що треба мені переглянути всі доступні мені журнали з України за останній рік, тобто ті, що їх я не передплачую. Бо *Літ. Україну, Сучасність, Дзвін, Кур’єр Кривбасу, Слово і час, Всесвіт, Критику* я отримую регулярно (навіть Рябчук зажартував собі, що тільки в мене може прочитати деякі з цих видань!) “Вітчизна”, попри деякі цікаві матеріали, зокрема ту антологію поезії, що її там готує Світлана Йовенко, має ще трохи радянського духу, а вже “Дніпро” мене навіть налякав зливою анти-модерних, антисемітських, анти-західних матеріалів, зокрема публіцистики таких авторів як Сизоненко і Сенченко — невже це знайомий мені Микола Сенченко, що був колись директором бібліотеки Вернадського і головою Книжкової палати? Матеріали “Дніпра” роблять велику шкоду українській культурі, це доказ, що як колись говорив Костюк “примітив нас заливає” — “Дніпро” передплачує пенсильванська університетська бібліотека — якби хтось з чужинців хотів переглянути цей журнал і написати про ці матеріали — міг би викликати чимало антиукраїнської реакції в світі. Натомість приємною несподіванкою виявився журнал “Київ”. Я досі переглядала його тільки спорадично, але ми передплачуємо його для Української Бібліотеки, отже це дало мені змогу взяти собі додому всі номери за 2005 і 2006 рік. Частина вже переглянула і завтра поверну бібліотеці, але 2006 рік затримала, бо там є деякі дуже мені цікаві матеріали. От вчора замість спати вночі, почала читала спогади Івана Дзюби — відклала Грицакового Франка (також дуже цікава річ!), бо журнал треба буде бібліотеці повернути, а книжку Грицака маю вдома!

А на проходах на моєму знаменитому маленькому апараті MP3 прослухала два канадські романи: “Life of Pi” і “Alias Grace”. Перший з них — це твір, який отримав в 2002 році нагороду Man Booker Prize. Автор — Yann Martel, син канадських батьків, але народжений в Іспанії, мусить бути з походження індієць: роман досить екзотичний і трохи неймовірний, в ньому дієвими особами виступають звірі із зоо-парку, і молодий хлопець, що пару місяців після аварії корабля, який потонув по дорозі з Індії до Канади, проживає на рятувальному човні, та й не сам, а із бенгальським тигром! Автор другого твору — Маргарет Атвуд, відома канадська письменниця, що її деякі твори я вже читала раніше. “Alias Grace” — роман який 1996 року отримав канадську премію Giller Prize — спертій на автентичній події: вбивстві, що за нього пара злочинців була засуджена. Чоловік-вбивник був покараний смертю, жінка доживала віку у психіатричній в’язниці. Саме ця жінка і її доля є темою роману. А ще раніше, слухала я позичені з бібліотеки оповідання Апдайка (John Updike: *Licks of love*) і мемуарні медитації Відаля (Gore Vidal: *Point to point navigation*) і майстерний детектив Ле Карре (John Le Carré: *Absolute Friends*). Якби так Дзюбині спогади були доступні в аудіозаписі, я не мусіла б слухати цю белетристику, яка

не завжди мене цікавить, бо я волю мемуари, біографії і щоденники!

П'ятниця, 16 березня 2007. Вранці.

Дзюбині спогади надруковані в перших трьох номерах 2006 року. Це перша частина книжки, яка, мовляв, готується до друку. Назвав він її “Не окремо взяте життя: Спогади і роздуми на фінішній прямій” і означив жанр як “документальна повість”. Насправді це колаж із спогадів, щоденникових записів, нотаток літератора для майбутнього використання, виписків з прочитаної лектури (чимало в російському оригіналі). В першому номері журналу цей матеріал займає сторінки від 15 до 137. Я саме закінчила цю частину і хочу зробити деякі виписки. Очевидно, ця річ привертає увагу до себе передусім з уваги на особу автора. Іван Дзюба — постать в новітній нашій історії унікальна і вийнятова, тому й хочеться дізнатися ближче про його життя. Але біографічні дані розкинені і їх треба відшукувати з-посеред тексту. Батько його — робітник, каменяр, перебув початок війни, втекши з німецького полону, але загинув в останні дні війни у вересні 1944 року на теренах Латвії. Мати — селянка з обмеженою освітою лікнепу, але працювала все життя в лікарні санітаркою. Був ще другий молодший син, Віктор. Дід по батькові мав пасіку і був власником вітряка, але це йому відібрали, хоч куркулем він не вважався. Але Михайло виховувався в родича Федора Кисіля, і цей дід Кисіль, на ділі, заступив Іванові рідного діда.

Дзюба не приховує своїх молодечих ідеологічних захоплень: будучи комсомолцем, їздив велосипедом на агітацію по селах, плакав, разом з усіми, коли помер Сталін, ітп. Цікаво, що в Донеччині за часів його юності не було ще такої русифікації, як є тепер. Дзюба навіть дає цілі списки слів і фраз своєї матері, цікавих мовних знахідок. В його записах чимало гумору: подає тексти “блатного фольклору” і інші дотепні злободенні віршики і пісні.

А тепер кілька цитат:

“Спогади — не сповідь. Публічна сповідь — справа блюзнірська. Або гра. Є речі, сповідатися з яких можна тільки перед самим собою. Або перед Господом Богом... Не обіцяю говорити все, що знаю, про себе і про інших. Зате обіцяю не говорити того, чого не знаю, обіцяю не говорити неправди. По-моєму, це максимальна вимога до спогадів. І ще одне застереження: про деякі періоди, деякі ситуації і деяких людей ще не час говорити. Це — “в резерві”, почекає.” (Київ, 1/2006:16).

“Стихія життя у нас була українська, і не тільки тому, що мова жила, а ще й тому, що до війни і в перші повоєнні роки багато звичаїв зберігалось”. (с. 22)

“Дзюбізми” (він сам їх так називає!): Потонув, переходячи Рубікон.— Критик-ліфтер: підносив усіх графоманів на рівень класиків.—Тьопнув опонента цитатою.— Двоє правдошукачів один одного не потерплять. (с. 100) — Поет Многощирий. Критик Прокрустов. — Загоряв на березі Рубікону. (с. 124)

Сценки: сільська і міська. Сільська: бабуся: Я стара, в мене ноги болять... Дід: А хто ж тобі винуват, що ти стара? Міська: “піджонистий паря”, за ним ледве трюхикає старенька мати. Він “Мама, ти ідеш чи танцюєш?” (це цитується по російському) (с. 106)

“Людина хоче обдурити смерть і придумує тисячі способів залишити по собі пам’ять, бодай ілюзорну. Це самообман. Але тільки завдяки цій вселюдській енергії самообману і самовтішання намножувалася культура. Так із слабкості (страху перед смертністю) постає сила.” (с. 108)

До суперечок про “зрозумілість” і “незрозумілість” поезії... Основний аргумент — від Шевченка: мовляв, який великий, а й неписьменному людові був близький і зрозумілий. Але ще Б. Грінченко (“Перед широким світом”) розвіяв міф про “зрозумілість” Шевченка народів, селянству, довів, що на масовому рівні сприймається лише обмежене коло Шевченкових мотивів, переважно з ранньої творчості” (с. 110) [Шкода, що я цього не знала: ще один для мене аргумент проти Рудницького після його минулорічної доповіді на Шевченківському святі, де він договорився до того, що шевченкознавство взагалі непотрібне, мовляв Шевченка і так всі розуміють!].

“Справжня поезія пишеться читачеві “навиріст”” (с. 110)

Дід Кисіль. З приводу постійних реорганізацій у сільському господарстві. “Одно все щось міняють... Нема устійної житні... Уже б об’явили комунізм — трохи б люди поплакали, помучились, а потім би втяглись, та й жили б якось.” (с. 125)

“традиційна національна форма соціального протесту: показувати дулю в кишені (від чого дерлися підштанки, тому наші далекі предки ходили у шкурах). Найвища доблесть — показати дулю так, щоб той, кому вона адресована, нічого не помітив. “От, — хвалиться потім одчайдух — обдурив я його!” (с. 126)

А ось ці слова Віктора Гюго (“Людина, яка сміється”: “На географічних картах XV століття в куті зображали великий безіменний простір, на якому були накреслені три слова: “Ніс sunt leones” (Тут живуть леви). Такі ж недосліджені області є в душі людини. Десь усередині нас хвилюються і вирують пристрасті, і про цей темний куток нашої душі можна також сказати: “Ніс sunt leones” (с. 132) [Цікаво, що ця цитата подана українською мовою, тобто з українського перекладу Гюго. Більшість західних авторів приходила за посередництвом російських перекладів!].

А ще в цьому ж номері “Києва” є спогад Оксани Гончаренко про родину Крушельницьких і в ньому така деталь:

“і ось до Харкова в 1934 році приїжджає Антін Володиславович із своєю великою родиною. Весь будинок дивився, що це за люди вселяються. Крушельницькі несли великі білі хлібини, банки з варенням і багато книжок. Стільки всього майна було! Із меблів всіх здивували чотири великі красиві книжкові шафи. Та майже все залишилось в сараях у

дворі. В тісну квартиру занесли тільки одну книжкову шафу. Усі мешканці будинку бачили це вселення, а через кілька місяців я з подивом прочитав у газеті, що Крушельницькі нелегально перейшли кордон із зброєю, щоб підірвати радянську владу. Це з варенням і шафами нелегально через кордон!?” [Авторка цитує слова свого дядька Семена Григоровича Миколаєнка, який жив у Харкові на Чернишевського 100, у квартирі но. 38 разом з родиною Крушельницьких].

Цікавий журнал “Київ”, цікавіший від “Сучасності”; я рада що нарешті відкрила його для себе. Редактором є Віктор Баранов. Подивилася до довідника “Українські письменники”. Є там і його фото. Народжений 1950 року, він є автором поетичних книжок, гуморесок, повістей, сатиричного роману ітп.

Неділя 18 березня 2007. Увечері.

“Старість — це не так зле, якщо розглянути альтернативи” Моріс Шевальє. Це я вичитала, як епіграф до якоїсь статті в “Дзеркалі тижня”, видання, що його досить регулярно переглядаю на інтернеті. Це мені нагадало Остапове прислів’я, мовляв, “є тільки одна альтернатива до старості”. Подумавши трохи, я вирішила, що не зважаючи на подібність цих сентенцій — Остапове прислів’я куди більш песимістичне. Воно наголошує — смерть, тоді як Шевальє — це немов заклик *Carpe diem!*

Люда знову в лікарні — впала, розбила собі голову. Говорила я сьогодні з Зенком. Це вже не перший випадок. Але гірше, що вона починає говорити не до речі, втрачає почуття реальності. Робили всякі тести. Медсестра сказала йому, що в неї “dementia”. Прикро почути. Напевно смерть Боба прискорила цю справу. Хоч Люда — напрочуд недоброзичлива до людей і злослива, а через те я з нею останніми роками мала вже значно менше контакту, бо не хотіла слухати злосливих обмов всіх її найближчих — не тільки невісток, але навіть і синів — то всеж жаль, що і вона, і її найближчі матимуть великий клопіт в останні роки її життя. Найбільше жаль мені Зенка. Адже йому вже 85, а їй 82 років. Опікуватись нею він не зможе, сам не дуже міцний. Я потелефонувала до Віри, щоб довідатись про деякі можливості допомоги Philadelphia Corporation for Aging. Сказала мені, що є якась можливість для людей, що є власниками хати (бідні, безхатні можуть отримати взагалі безкоштовну підмогу!) податися на т.зв. real estate recovery: тоді СРА присилає додому харчі, медсестер і піклувальниць, але пізніше, коли хату продаватимуть, агенція відрахує собі кошти цих послуг. Я про це повідомила Зенка, бо видається мені, що це могло б бути розв’язкою в їхньому випадку. Адже Юрко, якому добре поводитьсь і який їхньої хати напевно не потребує, напевно також волівби якусь таку розв’язку. Зенко говорить про те, що їм доведеться продати хату і купити меншу, щоб зменшити видатки і заощадити трохи грошей на піклування, але мені такий плян видається нереальний і занадто оптимістичний. Адже вони і в меншій хаті не зможуть самі давати собі раду! Запізно!

Понеділок, 19 березня 2007. Вранці.

Глупа ситуація з погодою: на дворі сонячно, а я вже кілька днів не можу вийти із хати! Справа в тому, що в п'ятницю і в суботу була у нас погана погода: льодовий дощ із снігом, а потім все те замерзло. У висліді довкола моєї хати шкаралуща твердого льодовика! Пробувала по ньому іти — слизько! Мушу бути обережною — мене нема кому рятувати! — не хочу людям і дітям створювати клопоту — отже у висліді я навіть не могла ще забрати з вулиці порожні пушки від сміття (а сміття забрали ще в п'ятницю!) Кожного дня виходжу на двір, щоб пробувати розбити цей лід — але досі тільки біля дверей пару стіп прочистила! Шкаралуща тверда і досить товста — я трохи посипала її сіллю, але цієї солі треба було б пів тони, щоб прочистити дорогу до вулиці! Чекаю на підвищення температури — сьогодні має бути 40 Ф. — може це допоможе .

Прочитала наступний сегмент спогадів Дзюби в другому номері “Києва”. (но. 2, 2006). Не все однаково цікаве, але є і деякі зворушливі до сліз моменти, коли він пише про маму свою, бабуню, документуючи власні спостереження всякими крилатими висловами і спогадами записаними з їхніх же уст. Цей матеріал — дорогоцінне тло для прозаїка, тепер розумію, чому Дзюба назвав це “документальна повість”. Кілька виписок:

Реакція Дзюби на щире ставлення до нього:

“Тяжка вдача: і чужа ненависть мучить, і чужа любов так само мучить... Прочуття, що не втримаюся на тій висоті, яку в мені вбачають чи яку від мене хочуть?” (с. 56).

“Час був складний, і люди були складні, всього в них було понамішувано. Шана їм за те, що й за тих умов творили українську літературу, боронили її гідність. Але щоб зрозуміти цей їх подвиг, треба і час, і їх самих брати в усій повноті правди, з гірким, прикрим і негідним... А теперішні обожнювальні спогади про них — солодка і безвідповідальна брехня байдужих людей. З нею в небуття йти, а не в майбуття.” (с. 60). [Це на маргінесі про Малишка, але воно якже добре пасує і до самого Дзюби!].

“Жінка збирається на курорт, каже: буду коло моря, думатиму про тебе. А він їй: краще будь коло мене, а думай про море.” (с. 97)

Про діда Кисіля, який любив читати і бабу, яка з того сміялася: “Умреш — книг накладем повну труну” Це бабуся. Дід: “Тільки таких, що я ще не читав”. (с. 108).

П'ятниця, 23 березня 2007. Увечері.

Завтра хочу нарешті повернути позичені журнали Українській Бібліотеці. “Київ” справді дуже цікавий. Не тільки спогади Дзюби, але і автобіографічні монтажні Валерія Шевчука “На березі часу. Мій Житомир” (пізніші фрагменти цієї серії я вже читала в “Кур'єрі Кривбасу”), дослідження Олександра Балабко про Коцюбинського на Капрі (цікава деталь: ще перед Капрі, Коцюбинський був у 1905 році в Неаполі, подався на Везувій — який був тоді в активній стадії і вибухав — і мав небезпечну пригоду: звалився в гарячу ляву, дуже попикся, лежав дві години непритомний!); листи Ганни Барвінок до Іллі Шрага. Тут також друкуються в антології “Невідома українська поезія” деякі матеріали Михайла Слабошпицького, що згодом увійшли до книжки “25 поетів української діаспори”.

Нарешті вчора я змогла вийти з хати на невеличкий прохід — на пошту і до крамнички зробити фотокопію. По весняному тепло, навіть мій льодовик уже майже стопився!

Закінчила писати свою довжелезну бібліографічну статтю про літературознавство в англomовних журналах 1990-их років. Вийшла вона дуже довгою — сам текст займає 32 сторінки, а ще ж буде певно з десять сторінок бібліографічних приміток! Копітка і марудна це робота, довше як дві-три години денно робити її абсолютно не можна, але я думаю, що це нашим дослідникам потрібне і корисне. Та чи так думатимуть і редактори журналів? І де її примістити? “Сучасність” застрягла і не знати, що з нею буде далі (а там було б найліпше, тим більше, що і попередня стаття цієї тематики там була надрукована). Може дати до журналу “Слово і час”? Але там мусіли б її, мабуть, поділити, та й чи дали б вони собі раду з англomовними примітками?

Неділя, 25 березня 2007. Увечері.

Вчора була на зборах Української Федерації Америки, а сьогодні — на бенкеті Українського Католицького Університету. Суботні збори були цікаві своїм парадоксом: це гурт інтелігентних людей-активістів, що гуртуються довкола Зені Черник і Віри Андрейчик і роблять фантастично велику роботу: підтримують контакти з американськими політиками, організують допомогу Україні в ділянці медицини, у видаванні люксових популярно-наукових книг-перекладів з англійської, і врешті найновіша їхня ініціатива — давно потрібне і досі занедбане у громаді відкриття бюро суспільної служби. Але одночасно ці люди не мають формального досвіду громадської роботи, не орієнтуються в парламентських процедурах ітп. У висліді звіти насправді не відзеркалюють точно і ефективно пророблену працю, а перебіг зборів віддзеркалює брак упорядкованої зорганізованості. Великий контраст до інших наших організацій, де все навпаки: процедуральна сторона бездоганна, а звітувати, буває, нема справді про що. Сьогоднішній бенкет для збірки фондів на УКУ був зорганізований взірцево, із слайдами і фільмами, з екуменічними виступами православного владика Антонія та із промовою французького дипломата, що є росіянином з походження, не тільки православним, але із якимсь предком, який був проголошений святим. Оцей екуменізм робив дуже позитивне враження, а також факт, що обидва американці, які тепер стоять у проводі фундації УКУ, вивчили українську мову і досить добре нею володіють. Велика зала Центру була вщерть заповнена. Я після бенкету вступила ще на годину до Віри — завезла їй знову кілька Геврикових листів із Києва.

На зборах УФА був також буфет і я там випила ковток доброї кави. Дослівно один ковток, але цього було досить, щоб я всю ніч не спала. Це мені за минулий місяць траплялося вже пару разів і я приймала лік Alprazolam. Вчора, одначе, я вирішила нічого на сон не приймати, а просто використати час на щось інше, замість того щоб хвилюватися безсонням.

Недавно, 11 березня, отримала я по інтернеті від якогось незнайомого мені читача інтернетської “Поетики” листа такого змісту:

“Вельмишановна пані Тарнавська! З великою приємністю прочитав Ваші переклади Емілі Дікінсон і мушу сказати, що вдалося надзвичайно. Взагалі поетичний переклад — справа не проста, котра вимагає сильного відчуття збалансованого потоку думок так і музичності словотвору, тісно пов’язаного з внутрішнім світом перекладача. Так перекласти поезію може тільки поет. Я автор чотирьох книг, правда не перекладних (мушу ще наверстувати мовну практику) а власних авторських видань. З великою приємністю подарую Вам примірники”. Називається цей чоловік — Борис Сулим і лист, здається, зі Львова. (Електронна адреса, щоправда, досить дотепна: bruderherz@ukr.net).

Під впливом цього листа, я подумала: а може б так я знову взялася за переклади? І от вчорашня безсонна ніч принесла мені у дивіденду шість нових перекладів з Емілі Дікінсон. Ці міньятюри доведеться ще шліфувати, але головний факт залишається незмінним: це вперше від 1992 року, що я знову взялася за поезію.

Prima Aprilis 2007. Увечері.

Саме закінчила остаточну редакцію статті про українське літературознавство в англomовних журналах дев’яностих років. З бібліографічними примітками вийшло точно 40 сторінок! Маю надію, що розміри цього дослідження не перешкоджають йому бути надрукованим! (Саме прийшли два номери “Сучасності” за минулий рік — доказ, що журнал ще живий — пошлю туди, бо попередня така моя стаття саме там була надрукована, отже було б логічно, щоб і ця друга пішла туди. Маю надію, що і редакція буде так думати!)

Ще сьогодні перевірила деякі подробиці, зокрема мала сатисфакцію, що моя інтуїція мене не підвела: видався мені підозрілим St. John Chrysostom у статті Голдблата про Вишенського — початково я у своїй українській анотації назвала його Іваном Хризостомом... Почала шукати в своїй багатій домашній бібліотеці, в довідниках і енциклопедіях. Нарешті заглянула до англomовної історії літератури Чижевського — там знайшла Хризостома, а тоді пішла до українського оригіналу Чижевського і voila! — це ніхто інший, а св. Іван Золотоустий!

Вчора в Києві опозиція на чолі з Юлею Тимошенко і Луценком скликала політичну демонстрацію на Майдані, вимагаючи розпуску парламенту. Але Партія регіонів зібрала людей на Європейській площі для окремої протилежної демонстрації, і каже дехто, що там демонстрантів було навіть більше. Ющенко заповідає, що може завтра розпустити парламент і проголосити нові вибори. Але чи він це зробить? Вичитала в одній статті в “Дзеркалі тижня”, що мовляв, про непослідовність Ющенка ходять легенди, а про його нерішучість — анекдоти. Зрештою, Бог його знає, чи розпуск парламенту є добрим виходом з кризи? Безпосередньою причиною є факт, що деякі депутати перейшли на сторону Януковичевої коаліції, а це, мовляв, супротивиться принципам конституції, яка виборцям надає право голосу на політичні фракції, а не на індивідуальних депутатів. В Україні тепер постійне політичне напруження між Ющенком і Януковичем, що паралізує діяльність влади.

В Америці також є напруження між президентом і конгресом, Бушова політика тепер на кожному кроці зазнає поразки, війна в Іраку втратила підтримку електорату, а в Конгресі прийшли нарешті до влади демократи і ведуть ефективну опозицію не тільки у внутрішній, але і в закордонній політиці. Але Америка має усталені норми і традиції старої демократії і в остаточному конфлікті завжди останнє слово має найвищий суд. А в Україні? Покликаються на конституцію, але в розпалі помаранчевої революції на коліні і під натиском революційної ситуації провели далекоглядні реформи і перетворили державу з президентської на парламентарну республіку, не дивлячись на те, що міняти конституцію треба згідно із заповідженими в ній самій процедурами. А суд мовчить — бо він немає потрібної незалежності і авторитету!

Вівторок, 3 квітня 2007. Увечері.

А Ющенко таки видав указ про розпуск Верховної Ради і заповів нові вибори на 27 травня! У відповідь — Янукович заявив, що це “фатальна помилка”, а ВР назвала указ президента кроком до coup d’etat і подала до Конституційного Суду подання, щоб суд вирішив чи указ Президента був конституційним? Міністр оборони Гриценко заявив, що армія прийматиме накази тільки від Президента. Покищо, як пише газета, “Коаліція і опозиція мирно співіснують на Майдані”. Дай Боже, щоб не дійшло до проливу крові, щоб знайшли мирний вихід із трудної кризової ситуації.

Геврики брали участь у першому дні демонстрації — Титів лист я читала із зворушенням. Але тепер він мабуть не має часу писати, а може готується до запланованої поїздки на Великдень до Парижа, де мають зустрітися із сином Романом?

Леся сьогодні мала операцію на рака відходової кишки. Ще не знаю, як це пройшло — Мотря з Андрієм мабуть ще й досі у лікарні. Я тільки залишила запис на машині, з проханням щоб дали мені знати, як вона мається, чи все пройшло гаразд.

Вчора — несподівано для себе самої — я засіла за комп’ютер і написала собі свій виступ на запланованому вечорі з нагоди 90-ліття ОТ. Це має бути в Нью Йорку, в НТША, 12 травня. Махно говоритиме про “Поетичні переклади”, його дружина читатиме вибір цих перекладів, а я говоритиму про свою працю над бібліографічним покажчиком і про нові ревеляції про Остапову юність і його батька.

Субота, 7 квітня 2007. 5:00 пополудні.

Ще одна безсонна ніч (вчора) і два нові переклади з Емілі Дікінсон!

Завтра Великдень — запросила мене на сніданок Віра, отже знатиму, що є свято! Мушу признатися, що я вже дуже давно не була в церкві. Пригадую, як колись Роман Максимович, сусід на 13-ій вул. сказав мені: о, видно, що сьогодні Великдень, бо навіть пані Гарнавська була в церкві! Ну, про завтрішній день ще побачимо: їхати на Михайлівку треба о 7-ій зранку на утренью, бо інакше не можна буде знайти місця на парковиську. А

ще сьогодні заповідали можливість снігового дощу і хто зна, яка завтра буде погода. Телефонував з Клівленду Максим і повідомив, що там впало чотири інчі снігу!

Субота, 14 квітня 2007. Вранці.

Великдень у Віри пройшов дуже приємно. Була там тільки найближча Вірина родина: діти, внуки і сестра з родиною: Андрій з новою своєю дружиною Доріною, Софійка з чоловіком і дітьми, сестра Сяня Кіпа з чоловіком і синами. З-поза родини була тільки я одна. Багато і довго говорила я з Альбертом Кіпою: про УВУ і їхні фінансові клопоти, про УВАН. Старший син Кіпів — Марко, молодий юрист, робить кар'єру у Вашингтоні і тяжко працює у великій правничій фірмі. До церкви я вранці поїхала, але було так холодно і вітряно, що я — постоявши в товпі (ледве всунулася до церкви) на своїх болючих ногах зо дві години, не могла довше витримати і вийшла на двір. Зібралось на свячення пасок маса-масенна народу, але знайомих майже не було і було страшенно холодно і вітряно — отже я — не чекаючи кінця — поїхала раніше додому.

Тиждень пройшов мені під знаком якогось болю в шлунку (щоб тільки не почався якийсь новий клопіт!), взяла на прочищення і почала обмежувати свою дієту.

В Нью Йорку проходить конференція ASN — там в одній сесії, що відбулася вчора, брав участь і Максим. Поїхав він до НЙ разом з Уляною, увечері вчора мали бути в театрі, а сьогодні винаймленим автом думають вступити до Баунд Бруку. Сподіюся, що на вечерю будуть в мене. Добре, що їдуть до Баунд Бруку сьогодні, бо на завтра заповідають дощеву погоду. Максим, щоправда, без уваги на погоду, буде мусіти відвезти Улянину на летовище до Неварку, але сам він повернеться до Філядельфії і буде в мене до середи. Плянувала я з ними разом поїхати на Проводи до ББ, але як буде справді така погана погода, то може мені не варто з ними їхати?

В новому номері журналу “Київ” є продовження Дзюбиних спогадів. Вичитала я там таку цікаву інформацію:

Дзюба працює у “Вітчизні”, у відділі критики. Головним редактором стає Василь Козаченко. Про нього Дзюба висловлюється, на диво, досить позитивно, мовляв, “справи української мови брав близько до серця”, “прагнув зробити журнал свіжішим”. Але, “як і більшість українських письменників, він недолюблював успішніших і щедріше хвалених з-поміж своїх колег”. І ось прийшла до журналу велика стаття Євгена Кирилюка про Михайла Стельмаха, “дуже вже апологетична”. Козаченко статтю до друку підписав, але через деякий час приніс Дзюбі Кошелівцеву “Панораму нової української літератури”, де “ущипливо коментовано Стельмахову сентиментальну патетику і сказано, що краще вже простіший і стилістично бідніший, але ближчий до реального життя Василь Козаченко” (Київ, 2/2007 с.22). Це перша діяспорна книжка, яка попала в руки Дзюбі, а від нього пішла на руки інших шістдесятників, її перефотографували і послали далі.

Середа, 18 квітня 2007. Полудне.

Максим на летовищі — чекає на літак до Торонто. Мали ми пару приємних і корисних днів — quality time! Але були і певні комплікації і напруження.

Приїхали вони з Уляною в суботу, після візиту на цвинтарі в Баунд Бруку. При вечері розповідали про свій побут у Нью Йорку, про конференцію ASN, де Максим у п'ятницю читав доповідь “As feminine as granite: nationalist women writers of the interwar diaspora” (про Олену Телігу, Наталю Лівницьку-Холодну і Оксану Лятуринську), про п'єсу, яку бачили в театрі, про Іванка, який саме розпочав якусь працю перепродувача програм software для продавців нерухомостей і про Стефка, який отримав відмовну відповідь з Гарварду і Принстону, але зате дуже позитивну, заохочуючу, (із стипендією), від Торонтського університету. Посиділи приємно при вині — це вперше за всі роки, що вони приїхали самі, без дітей.

На другий день у неділю, за пляном, Максим з Уляною мали віддати своє позичене авто і тоді моїм, разом зі мною, поїхати на Проводи до Баунд Бруку. Але вже вночі почалася велика буря і страшна злива. Вранці авто таки поїхали віддати, але на цвинтар до ББ вирішили не їхати взагалі. Комплікацією, однак, було, що Уляна мала поворотній літунський квиток із аеродрому в Неварку, отже треба було туди якось дібратися. Дощ ішов цілий день, дороги були позаливані, вирішили не їхати автом, а знайти якийсь інший вихід із ситуації. Лімузини, що їдуть туди з Філядельфії, замовляти треба далеко наперед, знайшли якусь одну фірму, що готова була Уляну завезти — але коштом 185 дол.! Отже Уляна поїхала поїздом до Неварку, а звідтам до летовища є Monorail. Amtrak також вийшов дорого — 85 дол., але ще була загроза, що літаки можуть не летіти, бо сотні летів були скасовані через погоду. Уляна мала щастя — її літак таки полетів і вона перед північчю таки була вже вдома. Але було трохи напруження і хвилювання.

Велика буря і злива на всьому північно-східному побережжі США наробила чимало шкоди, позаливала людям підвали, наломила дерев, денеді випав навіть сніг. У нас також притрусало трохи білим. Але моєї пивниці, ні навіть гаражу, тим разом не залило, на щастя.

Виникло однак ще одне хвилювання. В неділю, зовсім несподівано, я відчула, що в мене виникли пальпітації серця, відчула велику втому, заворот голови, брак віддиху, тривожне почуття. Це тривало не менше як годину. Я не хотіла ширити паніку, але змірила собі тиск — тиск був відносно поміркований, але пульс був понад 100, і то дуже нерівномірний. В понеділок вранці пульс був 89! (А це для мене дуже нетиповий симптом, бо в мене, навпаки, пульс звичайно навіть надто слабкий — 45–55). Я вирішила потелефонувати до свого кардіолога. Він запропонував, що може мене прийняти у вівторок і Максим завіз мене до лікарні. Але вже того ранку я й сама, переглянувши мої медичні записи за останній місяць, сама собі поставила можливу діагнозу: я усвідомила собі, що в лютому і березні я чулася досить добре, але потім почали мені дошкуляти артретичні болі і я почала наново приймати лік Etodolac. Навчена попереднім своїм досвідом із Vioxx, я почала підозрювати, що саме цей лік міг викликати в мене пальпітації серця. Отже вже вчора я перестала його приймати. Dr.Vigilante, після обстеження і нової кардіограми, потішив

мене, що справи не стоять надто погано і підтвердив можливість негативного впливу ліку. Зменшив мені дозу ліку Lisinopril, і порадив у випадку повторних фібриляцій прийняти другу таблетку Toradol. Але якщо фібриляції будуть траплятися частіше, то треба буде прийняти інші якісь заходи. Я й сама думала, що він може схоче поставити мені Pacemaker-Defibrillator — покищо обійшлося без того, але це можливо чекає мене в майбутньому?

Максим за час свого побуту в мене зробив мені деякі господарські послуги, заладував мій MP3 апаратик новими аудіо-книгами, але мав теж змогу трохи попрацювати над своїми власними справами: саме закінчився семестр і він привіз із собою контрольні роботи своїх студентів та іспити. Мали ми змогу також провезти пару годин на конференційній телефонній розмові із Марком. Виявляється, що його пошуки праці вже дають певні наслідки: має запрошення до телефонного інтерв'ю від якоїсь профспілки у Філядельфії, яка шукає екзекутивного директора. Він, щоправда, волів би працю в університетському середовищі, але його досвід і кваліфікації, очевидно, звернули на себе увагу саме профспілки.

Я саме вчора закінчила читати книгу Ярослава Грицака “Пророк у своїй вітчизні” про Франка. Дуже цікаво скомпонована книжка: Франко і його жінки, Франко і його селяни, Франко і його євреї ітп. Багато я довідалася нового, зокрема про Галичину тих часів, русофільський рух, гімназійні роки Франка, нафтопромисл у Бориславі, не кажучи вже про інтимні подробиці: про його стосунки з Ольгою Рошкевич і т.ін. Книжку дала Максимові, і він повіз її до Торонто разом із книжками Качуровського та Ільницького, які я також йому подарувала.

Неділя, 22 квітня 2007. Пополудні.

Пару днів тому сталася нова американська трагедія. В університеті Virginia Tech якийсь студент застрелив 32 особи і себе самого, а чимало людей поранив. Що більше: після першого інциденту, де він у класі застрелив двоє людей, він пішов на пошту і надав до телевізійного агентства NBC пакет фотографій, де показаний він із зброєю, і аудіозапис його голосу. Між першим і другим інцидентом було пару годин перерви — в другому інциденті він довершив цілу страхітливую масакру. Вже кілька днів новини і коментарі сповнені інформацій і дискусії про ці події. Злочинцем виявився студент корейського походження, який мав уже довшу історію ментально-незбалансованих актів. Ця трагедія — крім всеняціональної жалоби — викликає дискусії і про американське законодавство щодо пальної зброї, і про ролі преси і телебачення, що дає змогу новітнім Геростратам здобувати світовий розголос, і про потребу безпеки на кемпусах, і про відповідальність університетських адміністрацій ізолювати ментальнонезбалансованих студентів ітп. Справа ця має великий розголос в усьому світі і дає ще один аргумент критикувати Америку.

Вчора я була на концерті скрипаля Попадюка — це був бенефіс для Центру і зібрав повну залю людей, переважно молоді. Василь Попадюк — справжній феномен і майстер, але для

мене ця музика була занадто голосна (крім скрипаля було ще дві електричні гітари, бубни і інструмент, що здається називається синтесайзер). Я була в товаристві сестер Вакуловських, а на залі (імпреза була при столиках) мала нагоду поговорити з Вірою Даттон, Катрусєю Петик і Христиною Чорпітою.

Вчора послала я до *Свободи* оголошення Мостів з нагоди Остапового 90-ліття. А також зладила скорочений варіант статті Слабошпицького і передала до радіопрограми Центру, щоб прочитали це з нагоди Остапового ювілею. Маю надію, що це зроблять. А презентація “Поетичних перекладів” в НТШ-А уже заповіджена в електронному календарі, а має ще бути оголошення у *Свободі*. Це має бути 12 травня — маю надію, що я буду у формі (тобто без пальпітацій!) і зможу прочитати свій виступ (вже собі його написала).

Чуюся незле, але артрит дуже дошкуляє, ходжу штивна і “поламана”, бо я не приймаю ні Etodolac, ні інших ліків на артрит. Зате серце працює більш рівномірно і тиск крові поміркований. Отгакий вибір! Або-або!

На дворі вже пару днів — прекрасна весняна погода з температурою понад 70 вдень. Треба мені піти на прохід (і то з педометром!)

Середа, 25 квітня 2007. Полудне.

Вчора була в театрі з Раном і Марилею. П’єса Брехта “The Life of Galileo”/ Bertolt Brecht, tr. by David Edgar. Режисер: Jiri Zizka, в головній ролі: John Campion. Драма не пробує відобразити життя Галілея і його добу, вся увага на ролі сумніву і науки для поступу людства. Мені приходили на думку паралелі з долями вчених і письменників в СРСР, які коштом покаяння або пристосування купували собі можливість дальшої праці в науці чи літературі (нагадався Іваничуків *Четвертий вимір*, наприклад), а сама постановка від першої хвилини дійства нагадала мені вистави Курбаса як їх описує Гірняк у своїх спогадах. Бо на сцені триповерхове риштовання, де по драбинах ходять робітники, що будують — дім? майбутнє людства? І ці робітники на риштованні — це тло для дії яка відбувається на передньому плані. Помітна в п’єсі марксистська інтерпретація історії, але чи міг припустити Брехт, що його анти-фашистські погляди так добре надаються для аналогій з советською інквізицією?

Я поїхала до міста підземкою, висіла в центрі біля ратуші і пішла на годину до книгарні Borders, де купила собі три аудіо-книги і два компактні диски музики (Моцарта і Мендельсона). Біля ратуші цвітуть прекрасні японські черешні — я ніколи в цей час там не була і не бачила цих дерев у розквіті! Сіла там на пів години, щоб в оточенні цієї краси прочитати газету — якісь дівчата просили мене сфотографувати їх на тлі цих розквітлх дерев.

Для мене така ескапада — це вже тепер неабияке зусилля. А ще я помітила — в розмові з Раном і Марилею — що моя розмовна англійська мова — невживана в щоденному побуті

— дуже тепер збідніла, немов би я недавно приїхала до Америки. Це вже не те, коли я мусіла вправляти її кожного дня у професійному спілкуванні, у виголошуванні лекцій, у роботі з клієнтами і студентами. Я, щоправда, взагалі мало з ким говорю, не тільки англійською, але й українською мовою. “На всіх языках все мовчить, бо благоденствує.”

В журналі *Дзвін* вичитала в цікавому есею Романа Горака про Франка ревеляції щодо його хвороби. Виявляється, що нові дослідження показують, що Франкова хвороба — не сифіліс, як досі всі думали і як сам Франко і його лікарі підозрівали, але т.зв. синдром Рейтера (у Горака подана також назва Fiessinger-Lerooy-Reiters). Лікування на сифіліс включало застосування ртутних препаратів і це, згідно з Гораковими даними, могло викликати галюцинації. Трагічна історія. (*Дзвін*, 5–6/2006). *Дзвін*, між іншим, друкується дуже дрібним шрифтом — редактор, мабуть, хоче надрукувати якнайбільше матеріалу. Там тепер чимало цікавих документів — листів, спогадів.

Четвер, 3 травня 2007. Увечері.

Остапове 90-ліття! Вранці мала я зворушливу несподіванку: з’явився на порозі інж. Богдан Гасюк з букетом бузку! І подумати тільки: ми з ним заледве знайомі, ніяких романтичних пов’язань в цьому жесті нема, але це вже вдруге на протязі кількох років, що він, подорозі до роботи, вирішив вступити до мене і принести мені бузок на день 3 травня. Все це наслідки пам’ятної гостини в Трофименків, де з ініціативи Славка я читала свої поезії, з відповідними поясненнями, із запитаннями присутніх і моїми безпосередніми відповідями. Гасюк був тоді серед гостей і я там бачила його вперше. Йому, очевидно, запам’яталися мої ревеляції про бузок в моєму життю і він зробив відповідні висновки. Він спішився на роботу, не могла я його навіть почастувати кавою, зупинився тільки на 10–15 хвилин і єдине, чим я могла йому віддячити, це дарунком Остапових “Поетичних перекладів”.

Сьогоднішній день пам’ятний також і тим, що нарешті прийшов Анатолій Лукашевич, почистив мій гараж, викинув безліч всякого барахла (маю надію, що завтра місто забере це сміття!), та ще й обіцяв зробити деякі інші роботи, помалювати городові меблі, подивитися на заблоковану вентиляцію авта. А вчора прийшли замовлені раніше в Іліной рослини: три роди бузку (самі хвостики, треба буде десять років, щоб щось з того виросло, як прийметься!), пахисандра, госта — це я замовила, щоб використати належні мені від них кошти.

Перервала мої записки Віра: прийшла на хвилинку з бозами: мовляв, не для мене, для Остапа. А її бузок (не її власний, а від сусіда) — як сказав би Остап: “ніжність біла і гордий фіолет” — щеплений, подвійний, французький і дуже-дуже запашний.

Цікаве і важливе ще одне для сьогоднішнього дня: я весь день працювала в городі, добре втомилася — але це вперше від довшого часу, що моє серце дозволило мені на таке фізичне зусилля. Добрий знак! Болять крижі, але пульс більш менш рівномірний і чуюся незле.

Середа, 16 травня 2007. Пополудні.

Занедбую щоденник! Бодай дещо треба відмітити:

Минулої суботи, 12 травня, відбулася в Нью Йорку презентація книжки ОТ “Поетичні переклади”. НТШ-А дало до “Свободи” велике гарне оголошення і програма, на мою думку була дуже добра і цікава. Але людей прийшло мало: трохи більше як 20 осіб. Василь Махно дав критичний огляд книжки, Світлана Махно, його дружина, читала — і то справді надзвичайно добре! вибрані з книжки переклади, а я виступила з ревелюціями про свою працю над Остаповим біо-бібліографічним покажчиком і про нововідкриті інформації про Остапове дитинство, арешт і ув’язнення його батька. Хоч людей було мало, 11 примірників книжки було розпродано, а з аудиторії було кілька дуже цікавих і доречних запитань про КПЗУ і участь в ній Остапового батька і про Академічну гімназію, як формуючий чинник Остапового світогляду. Одна із присутніх (дочка Слави Геруляк Ларуня Туркевич) виявила бажання продовжувати розмову зі мною і після імпрези і навіть сіла зі мною до таксі, щоб по дорозі до Penn Station обмінятись ще кількома словами. Була на презентації Слава Парахоняк Рубель і просила передати привітання Тарасові Кульчицькому, бо я твердила, що знайомство з Тарасом було для Остапової долі переломовим чинником (через родину Гординських), а вона, Слава, виявляється знала Тараса ще з молодих літ.

До НЙ я їхала потягом через Трентон. Коштував мене NJTransit всього 14 долярів туди і назад (таксі в НЙ коштували більше!) — це найдешевший спосіб поїхати мені до НЙ, але нажаль, поворотна дорога вимагала чекань на сполучення і в Трентоні, і у Філядельфії, і у висліді я додому добилася перед північчю.

Вранці в суботу на радіопрограмі Центру Іван Праско прочитав другу частину статті Слабошпицького. В Свободі є оголошення Мостів з нагоди Остапового 90-ліття. Отже ювілей я відзначила гідно і достойно. Ще може варто було б повторити ньюйоркську імпрезу у Філядельфії — таке прийшло мені на думку, коли я слухала вірші у виконанні Світлани Махно.

22 травня 2007, вівторок.

Минулої суботи я знову була в Нью Йорку — тим разом на річних зборах НТШ-А і на вечорі в пам’ять Ярополка Ласовського. Але мала рідкісну вигоду: їхала автом із Романом Проциком, не мусіла товктися туди і назад потягами. На збори НТШ-А прийшло тільки 15 осіб, що відмітив незадоволено голова Орест Попович у своєму виступі. На зборах не було навіть Лариси Онишкевич — вона мала їхати разом з нами автом, але Любомир дістав високу температуру і вона в останній хвилині вирішила з нами не їхати. (Щоправда, прибула пізніше поїздом, бо була у програмі вечора Ласовського, і поверталася автом з нами додому, але на самих зборах не була, і не чула, як у своєму звіті, Попович підкреслив як один із своїх успіхів, що мовляв, у справах ЕУД, метод конфронтації заступлено методом співпраці і це дало позитивні наслідки. (Біла мене сидів Воронка і влучно сказав

до мене: так, але цієї співпраці не було б, якби не було перед тим натиску попередньої управи!)

Вечір Ласовського включав виступи Поповича і Онишкевич, фільм роботи Лопуха з життя Ласовського, і виступи музикантів — піяніста (Андрій Легкий) і двох жінок-скрипалів (Галина Легка і Настя Антонів), які виконували твори Ласовського. Присутніх було може із 40 осіб.

Знайшла недавно в своїй власній бібліотеці книжку-автобіографію Бруно Вальтера і з інтересом її прочитала. (*Theme and Variations* / Bruno Walter. London 1947). Це, очевидно, переклад з німецької. Справжнє прізвище автора — Schlesinger. Народився в Берліні 1876 року, у відносно заможній єврейській родині — батько був бухгалтером. Вже на десятому році життя Бруно виступав публічно в ролі піяніста, 17-тилітнім він уже був професійно заангажований в ролі диригента опери. Для мене в його автобіографії найцікавіші розділи про початок зальцбурзьких фестивалів, про першу виставу “Єдермана” Максом Райнгартом 1920 року. Довідалась я щойно з книжки Бруно Вальтера про те, що Lotte Lehmann — знайома мені тільки як рецитаторка поеми Рільке (Маю на платівці — “Die Weise von Liebe and Tod...”) — була відомою свого часу оперною співачкою. Вальтер врятувався від голокосту, виїхавши напередодні до Америки, але політикою в книжці він майже не займається — в автобіографії на першому плані — музика. Промовисті його слова у передмові до книжки: “... the works of the creative spirit last, they are essentially imperishable, while the world-stirring historical activities of even the most eminent men are circumscribed by time. Napoleon is dead — but Beethoven lives.” (p.ix)

Сьогодні повернула Укр. Бібліотеці книжку Ярослави Мельник. З останнього десятиліття Івана Франка. (Львів: Університет, 1999). Це добре доповнює Грицака — хоч насправді, мабуть, навпаки: тількищо виданий Грицак доповнює раніше видану книжку Мельник.

В останньому номері журналу “Київ” (4/07) є продовження спогадів Дзюби. В цьому сегменті — про ув’язнення 1972 року. Новина для мене, що він таки сидів у в’язниці досить довго (добрих кілька місяців), описує своїх слідчих, але найцікавіше, що списує довгі репліки свого співжителя в камері, як знахідки “зеківської лексики”. Аж дивно, що була така можливість для політичного в’язня у радянській тюрмі!

П’ятниця пополудні, 25 травня 2007.

В сьогоднішньому *NYTimes* є стаття “Ukrainian political crisis escalates”, а газета “День” пише про можливість “силового розвитку подій”. За цими подіями слідкувати нелегко: нібито ідуть переговори між Ющенком і Януковичем в справі нових парламентських виборів (здавалося, дійшли до згоди, що вибори таки треба провести, але не можуть погодитися, коли саме — влітку чи осінню?), вміжчасі, нібито, Конституційний Суд мав видати рішення в справі констутуційної легітимності розпущення Верховної Ради Ющенком, але натиск з обох боків на цей суд виявляє, що Україні далеко ще до справжньої демократії — суддів не тільки застрашують, але і звільняють, отже на якість

об'єктивне рішення годі чекати. Щоб хоч не дійшло до проливу крові і до проголошення диктатури!

Лукашевичі на протязі останніх тижнів зробили на моїм господарстві велику роботу: почистили і помалювали гараж, почистили і помалювали стіну в моїй пивниці, де вже від деякого часу обсипався тинк, привезли і вставили мені на задньому городі дві зелені драбинки для моїх новопосаджених вістерій, обрізали мої шпилькові дерева, що занадто вже розрослися, привезли нової землі і зробили дві дерев'яні рамки для клембів моїх чорнобривців — тепер тільки підливати квіти і чекати, що вони ростимуть і цвістимуть. Я рада, що ці господарські справи вже за мною, а сьогодні навіть присвятила цілий ранок, щоб трохи почистити пивницю. Як прийдуть Максим з Уляною (а може і Марко), зможу доказати, що даю собі раду і не занедбую господарства.

Сьогодні перший справжній літній день — температура доходить до 90 Ф. — Досі була надзвичайно приємна весна — без гарячих днів і вологості. Але цьому, мабуть, прийшов кінець. Пишуть газети, що і в Києві велика спека — температура висока не тільки символічно, але і реально.

Субота, 26 травня 2007. Полудне.

Криза в Україні триває. В “Дзеркалі тижня” прочитала сьогодні дуже добру статтю Богдана Футея: “Без незалежного суду демократія в Україні приречена”. А в *NYTimes* знову сьогодні стаття “Battle over control of troops escalates political crisis in Ukraine”. Одне слово, така собі “Banana republic”, як в деяких країнах південної Америки. А ми мали такі надії на справжню українську демократичну державу!

Максим допомагає мені поширювати мою літературну освіту. Записав на мій малий апаратик пару романів канадських письменників. Серед них є твір “Anil’s Ghost”, автором якого є Michael Ondaatje, що його прізвище почула я вперше. А це, виявляється, автор міжнародної слави. Народжений у Шрі Ланка, живе в Канаді від 1962 року. За попередню свою книжку “English patient” отримав нагороду Букера, а за роман, що його я слухала на касеті, Giller Prize 2000 року. Виникла дотепна ситуація з цією книжкою і новою технологією. Виявилось, що роман “Anil’s Ghost” записаний на моєму апараті так, що розділи не слідує у правильному порядку, та ще й повторюються. Я не вміла того змінити, і у висліді не була певна, як саме скомпонований роман. (Написаний він цікаво, в центрі уваги археологи, спеціалісти forensic anthropology, які хоч-не-хоч стають детективами-розслідниками політичних вбивств у громадянській війні Шрі Ланка). Будучи в бібліотеці Ван Пелт я вирішила позичити собі цей роман у формі книги, щоб зрозуміти авторську композицію. При тій нагоді переконалася, що на полиці є кілька книжок цього автора і навіть книжки про нього.

Неділя, 27 травня 2007. Пополудні.

Вночі, о 12-ій годині перша вістка на ВВС — Ющенко і Янукович дійшли до порозуміння:

погодилися на вибори 30 вересня. Загрозлива криза — розв'язана компромісом. Але назвати це — симптомом дорослої демократії, як це сказав Ющенко, навряд чи можна. Демократію забезпечують тривалі інституції, а не тільки компромісові переговори між лідерами. Але добре і те, що здоровий глузд зберіг Україну від гіршого.

Сьогодні в нас вже справжнє літо: не тільки висока температура, але і вологість. Не знаю чи зможу і чи варто іти мені на довший прохід. Вперше цього року запустила в своїй робочій кімнаті кондиціонер — може зможу пару годин попрацювати.

Четвер, 31 травня 2007. Вранці.

Почула я по радіо, що в театрі Арден іде вистава “Lookingglass Alice”, і що це постановка тієї самої театральної групи з Шікаго, які ставили тут свого часу “Hard Times”. “Hard Times” мені була надзвичайно подобалася і тому я намовила Віру і ми вчора були разом з нею у театрі. “Lookingglass Alice” — вистава побудована на матеріялах “Alice in Wonderland” — але основний наголос на акробатиці і на несподіваних ефектах циркового характеру — фактично дуже нагадує знаменитий “Circe du Soleil”, що його я відкрила колись для себе зовсім несподівано на пляжі в Санта Моніка в Каліфорнії. Вчорашня вистава дуже мені подобалася, я потерпала за знаменитих акторів-акробатів, які свої ролі виконують без будь-яких сіток чи інших циркових забезпечень. Особливе враження зробила на мене молода дівчина, яка грає дуже вимогливу роль Аліси — її прізвище варто запам'ятати: Lauren Hirte. Всіх акторів (разом з нею) було тільки п'ять. Адаптація книги Lewis-a Carroll-a належала режисеру Давидові Catlin-ові, а шікагська компанія, що приїхала до нас з цією виставою офіційно позначена як Lookingglass Theatre Company in association with Actors Gymnasium. Жаль мені, що вже нема Остапа, ані Гірняка, що могли б оцінити цю виставу, а як би такою постановкою тішився Лесь Курбас!

П'ятниця, 1 червня 2007. Пополудні.

В Україні знову замішання. Верховна Рада, згідно з директивою Ющенка, мала засідати тільки два дні, але досі не ухвалила законів про вибори і продовжує засідати далі.

Закінчила читати прецікаву книжку — біографічно-історичне дослідження про Франкліна та Елеанору Рузвельтів. Книжка називається *No Ordinary Time: Franklin and Eleanor Roosevelt: the Home Front in World War II* — вона свого часу отримала нагороду Пуліцера. Автором є Doris Kearns Goodwin, знайома вже мені із знаменитої книги про Лінкольна *Team of Rivals*. Побачила я цю річ в книгарні Borders серед audio-books — і купила. На третій дискеті, однак, виявилось, що вона дефективна, і я мусіла їхати до міста, щоб це виміняти. Нажаль, другої копії в них не було, а я — не бажаючи чекати на спеціальне замовлення — вирішила взяти в книгарні кредит, а книжку позичити в бібліотеці.

Книжка заповонила мене на добрих пару тижнів і навіть кілька безсонних ночей. І не тільки тим, що вона так цікаво написана, але і фактом, що все це — наш час — знайома до подробиць доба — жахливих подій і трагедій, що перерішили і мою власну долю.

Прочитавши цю книжку, я подумала: яке справді виняткове чудо, що я і мої найближчі збереглися в цій страхітливій суматосі, що не тільки вижили, але й мали змогу почати нове життя в цій благословенній країні. Є в книзі і ревеляції про приватне життя подружжя Рузвелтів, досі мені маловідомі. Елеанора була якоюсь кузинкою Франкліна, мати його Сара пробувала відрадити його від цього подружжя, навіть вислала його на рік до Європи, щоб охолов, але це не допомогло. В подружжі народилося четверо синів і дочка, виглядало що вони добре дібрані і повні взаємної любови, але одного разу Елеанора у валізі з європейської подорожі чоловіка знайшла любовні листи від коханки — Лусу Мерсер. Вражена Елеанора запропонувала чоловікові розлучення і Франклін був би погодився, але мати його загрозила, що в разі розводу виречеться сина і позбавить його спадщини. Це справу перерішило: подружжям вони залишилися до смерти, але не жили із собою, та й Елеанора почала активізуватися багато поза домом. Поліо Франклін перейшов будучи вже дорослим — його параліч зробив його калікою на все життя — ноги були безвладні, стояти міг тільки при допомозі інших і в сталевих шинах. Мати радила йому відійти від політики в приватне життя, але тут перерішив вплив Елеанори, яка дуже активно включилася в політичну акцію, виступала в його імені, своєю ліберальною поставою здобувала йому прихильників серед населення, в політичних кампаніях і пізніших рішеннях була активним і зацікавленим його партнером. Виборці ніколи не бачили Рузвелта в повноті його каліцтва: промовляв, стоячи при лектерні, або сидячи, багато їздив у відкритій лімузині. Президентом був вибраний чотири рази — єдиний того роду випадок в історії США. Багато речей в книзі були мені вже знайомі з інших джерел, але велике враження зробила на мене інформація про те, як поступово активізувалася до війни американська індустрія — справді не даром в заголовку стоїть “home front”! — я аж тепер зрозуміла й відчула, що цю кляту страшну війну виграли не так американські солдати в Європі і на далекому сході, як індустріальна потуга Америки, що змобілізувала жінок і цивільне населення до фабрик, які замість продукувати автомобілі, холодильники і меблі, почали сотнями тисяч будувати літаки, кораблі і танки, висилаючи їх — ще перед офіційним вступом США у війну — на допомогу Англії та СРСР. Для мене дуже цікавими є новини про боротьбу Елеанори за права жінок, робітників, і зокрема — чорних солдатів, що на початку війни служили в сегрегованій армії, і за її неуспішні протести проти інтэрнування американських японців. Про зустрічі з Черчілем і Сталіном я вже читала не раз (тут новинкою для мене був факт, що тільки впертості Сталіна завдячує Україна своє місце в ООН — бо це викликало, зрозуміла річ, неабияку опозицію!) Але зворушило мене місце, де Гудвін описує, як ФДР їде відвідувати шпиталь ампутованих солдатів і вперше наказує везти себе до шпитальних кімнат на інвалідному візочку, щоб ранені бачили, що і він, як і вони, каліка.

Елеанору Рузвелт я бачила і чула ще живу десь певно у пізніх 1950-их роках, коли я студенткою Temple University пішла послухати її виступу. Нічого не пам'ятаю з її промови. В пам'яті залишилося тільки, як президент університету (а може це був хтось інший) представляв її студентській аудиторії. Він сказав тільки: “I give you — Eleanor Roosevelt!” і ця коротка репліка своєю багатозначною простотою запам'яталася мені на все життя.

PS. BBC на вечірніх вістях проголосило, що лідери України дійшли згоди, ВР ухвалила потрібні закони і вибори відбудуться при кінці вересня.

Неділя, 10 червня 2007. Пополудні.

Подзвонила мені з Торонто Наталя Томцьо і повідомила, що померла Ліда Гумінілович. Правда, Наталя дізналася про це з оголошення в українській газеті, де заповідали церковну відправу в сороковий день після смерті, отже померла вона вже досить давно тому. Ліда була мені близькою в час наших юних літ у Зальцбурзі, тримала я з нею контакт і коли вона була в Чиле, в Аргентині, а потім в Канаді. Як ще жила Міра, я відвідувала їх один раз в Етобіко, в їхньому кондомініумі. Останньо знаю, що Ліда хворіла на серце, жила спершу в пансіоні ім. Франка, потім у сина поза Торонто. Довідавшись її номер телефону, я тричі туди дзвонила: один раз говорила з її невісткою, але Ліда ніколи до мене не віддзвонила і мабуть не була уже в стані контактуватися і розмовляти. Ну, що ж: сказати можна словами Качуровського: “Нашу сотню рубають.” Ліда — друга, після Лялі, із нашого “квартиру”, що відійшла. Христя ще живе, але вже поза контактом, а я? Живу на самотньому безлюдді, але покищо ще “cogito ergo sum”.

Надя Петрик запросила мене вчора на гостину з нагоди градації із середньої школи її сина Мар’яна. Гостина була на Михайлівці — дуже багата і смачна, адже Надя, при всіх своїх інших талантах, взялася теж за “catering business”, отже гостина була не то що домашня, а й професійна. Людей було може із 60–70, з давньої еміграції тільки одиниці, решта незнайомі мені новоприбулі з України. Мала я там товариство Віри Кліш, що з нею в нас багато тем для розмов — і про політику, і про культуру. З нагоди матури в Рідній Школі батьки матуральної кляси подбали про розкішно надрукований з кольоровими портретами випускників альбомчик. Ідея прекрасна, хоч і коштовна, біографії дітей прочитала я сьогодні із справжнім інтересом, але, як це часто в нас буває, вся увага була для зовнішнього блиску й ефекту: книжечка виявляє брак мовного редактора і коректора і не дуже добре свідчить про рівень української мови в теперішній НУРШколі.

Понеділок, 11 червня 2007. Пополудні.

Аня Максимович, за посередництвом своєї бібліотеки, де вона ще й далі працює пару годин на тиждень, позичила мені шляхом міжбібліотечного абонаменту, *No Ordinary Time* на аудіо-касетах. І хоч я книжку вже прочитала, то з приємністю слухаю вдруге. Читає текст актор, який називається Nelson Runger — він знаменито наслідує голос Вінстона Черчіля! А при тому варто відмітити деякі характеристики американської мови: ми звикли по українськи називати подружжя Френкліна та Елеанори Рузвелтів саме так, через “у”, але нарратор виразно вимовляє “Еленор” і “Розвелт”. Вчора перед сном, замість слухати далі касети, я почула на радіо, що іде концерт музики Брамса. Брамса грають досить рідко і я мало знаю його музику. Вирішила слухати. Грали Третю симфонію, і Першу симфонію і ще якусь коротку композицію. Над першою симфонією, мовляв, Брамс працював щось 15 років. В третій почула я пару ніби-знайомих мелодій. Але загальне моє враження підтвердило те, що я вже знаю віддавна. На питання Françoise Sagan, що має книжку із

назвою: “Aimez-vous Brahms?” — я можу сміло відповісти: Non, pas de tous!

Вже раніше, прочитавши книжку Доріс Гудвін, я пішла до бібліотеки і позичила собі “The Rise and Fall of the Third Reich”. Автор — William L. Shirer. Книжка має неабияку славу, але я досі не мала змоги її читати. Тепер для рівноваги до того, що описане в Гудвін, як американська реакція на Нацистську Німеччину, Гітлера і війну, я читаю про події на німецькому боці. Очевидно, ця сторона знайома мені до болю з власного життя, але подробиці, зокрема дані сперті на залишених німцями і незнищених архівах, ховають різні ревеляції. Я вже прочитала майже триста сторінок, (а ще є майже тисяча!) — довідалася, що Гітлер ходив до народної школи у знайомому мені і близькому серцю Фішльгамі, але біографії провідних лідерів нацизму і самого Гітлера неабияк мене перелякали: страх збирає, коли подумати, як такі малоосвічені, але фанатичні люди можуть зовсім легально дійти в державі до влади. І знаючи наперед що вони з тією владою зробили і які це мало наслідки для Німеччини, Європи, і цілого світу! І якщо такі типи можуть вийти не перше місце в батьківщині Канта, Гете, Бетховена — то чого можна сподіватися в інших, менш розвинутих країнах і культурах? Думаю з турботою про Україну — адже в нас, як і в Ваймарській Німеччині, традиції демократії дуже слабкі і поле для диктатури може бути дуже врожайне. Тим більше, що світить нашим малоросам блискучим прикладом східний сусід, де демократії ніколи не було і не буде, а є і був і буде “тисячелітній райх” царів, Леніна-Сталіна і Путіна.

П'ятниця, 15 червня 2007. Увечері.

Наталка Томцьо прислала мені сторінку з канадської газети “Новий шлях”, де є некролог про Ліду Гумінілович з її фотопортретом. Я сьогодні вирішила поспробувати давній телефон Христі Кушнір — ану ж можна з нею наново сконтактуватися? Вдалося! Говорила я з Христею дуже довго: спершу вона засипала мене споминами про своє дитинство, про те, як вона з батьком ходила на мечі копаного м'яча, як потім вони вступали до митрополита Шептицького, як митрополит питався її, хто стрілив голя? як слуга його, монах, водив її по митрополичому парку в час, як батько залишався на розмову з митрополитом. Я спершу подумала, що може Христя втратила контакт з сьогоднішньою реальністю, але ні — потім почала мені розповідати про своїх дітей Андрія (який живе у Сан Франціско) і Рому, яка заміжня за американця, бездітна, живе у Бостоні. А навіть виявила зацікавлення моїми справами і знала про те, що Максим — у Торонто і навіть читала щось про нього в газеті. Про себе сказала, що має добрі дні і погані дні, але що справи в неї значно поправились. Обіцяла відновити контакт і часом потелефонувати. Я, очевидно, повідомила її про смерть Ліди. На гімназійний з'їзд на Союзівці вона не вибирається, мовляв — вона постарілася, її ніхто не пізнає, зрештою має проблеми з коліном, їй важко ходити ітп.

В Клівленді помер Олекса Ізарський. Про це я довідалася в розмові з Нелею Винярьською. Ізарський помер уже давно — Неллі хотіла мене про це повідомити, кілька разів телефонувала — але виявилось, що не на мій номер!! Я нагадала їй, що в мене є автовідповідач і можна записати повідомлення на машині, а бодай залишити своє ім'я,

щоб я могла віддзвонити. Вона подала мені телефон якогось Володимира Рінга, що трохи опікувався Мальченком і може знати щось про долю його архіву ітп. В газеті досі не було жодного повідомлення. Я пробувала вже тричі телефонувати на поданий номер, залишила своє повідомлення на машині. Побачу, чи відгукнеться. Якби було потрібно, я могла б написати коротку нотатку до “Свободи” — свого часу писала рецензію на одну з його книжок. Самого Мальченка особисто зустріла я тільки один раз — давно-давно, на якомусь письменницькому з’їзді в Нью Йорку. Але ми тоді — тільки но познайомившись — мали довгу розмову, немов добрі давні знайомі. (Навіть Остап, пам’ятаю, виявив був якесь ревниве подразнення з цього приводу.) Після цієї зустрічі було ще досить активне листування — десь воно збереглося в моєму архіві, можна було б колись опублікувати. Культурна був він людина, західного типу і досить добрий письменник, хоч не всі критики його цинили. (Костюк, наприклад, не був про його творчість надто високої думки). Мені найцікавіший був би його щоденник — бо навіть і його твори роблять враження, якби були оперті на щоденникових записах.

Написала я листа на подану Сенкусем електронну адресу Кирчанова і вже навіть отримала відповідь. Виявляється, що книжку мою він купив у Дніпропетровську, будучи там на якійсь літній школі”. Всю книжку, каже, прочитав в автобусі, в поворотній дорозі додому. Але пише в листі і таке: “Не знаю як в Америці, але Росія — це не сама краща країна, де можна займатися українськими студіями. Я писав свою дисертацію про Латвію, латиський націоналізм і національне відродження. Потім я думав, що другу (докторську) дисертацію писатиму про Україну. Але в “один прекрасний день” хтось поскаржився в ректораті, що я “украинский буржуазний націоналіст”. Мені дали зрозуміти, що українськими студіями краще не займатися. Тепер пишу дисертацію про політичні процеси в Індонезії і Бразилії. Українські книги я читаю рідко, виключно для свого задоволення. Українською мовою я пишу тільки щоденник і іноді “поезію”.” Оттаке! Якщо українська мова і література в самій Україні не мають особливої підтримки, то чого можна сподіватися від Росії?

Прикра вістка з Києва: 13 червня Тит, проходячи вулицю, став жертвою аварії: на нього наїхав мотоцикліст. Тит упав, втратив пам’ять, швидка допомога повезла його до лікарні. Тепер він вдома вже, побитий, але не поломаний. Я вчора з ним коротко говорила по телефону, а сьогодні знову подзвонила до Києва і говорила з Софійкою. Софійка звучала більш оптимістично від Тита: повідомила, що 30 червня приїжджають додому до Гантеру. Будуть в Америці три місяці — 15 вересня має бути весілля Лесика, Але — і це була для мене сенсаційна новина — Титові продовжили стипендію Фулбрайта і вони осінню повертаються знову на кілька місяців до Києва!

Середа, 20 червня 2007. Полудне.

Розчиталася я в книзі Шайрера (*The Rise and Fall of the Third Reich* / William L. Shirer) — вже дійшла до 600 сторінки, до початку війни у вересні 1939 року. Є там чимало невідомих мені ревелаяцій, зокрема про Чемберлена і домовлення в Мюнхені, про спроби Мусоліні відмовити Гітлера від нападу на Польщу, про фальшивий розрахунок Гітлера на нейтральність Англії і Франції — на повторення мюнхенських уступок, про домовлення із

Сталіном дослівно в останні дні перед війною, про інспіровані німцями провокації на пограниччі з Польщею. Книга так драматична, що їй не може рівнятися жодний белетристичний триллер. Вчора читала пів ночі, повернувшись із річних зборів Ради Бібліотеки. Перфідія і цинізм нацистів справді застрашаючі. На цьому тлі реакція Сталіна виглядає більше логічною і зрозумілою.

Вичитала я в книзі в переліку нібито польських “провокацій” вістку про те, що німці, мовляв, хотіли захопити міст на Вислі біля Діршау (Dirschau), але поляки його висадили в повітря. Це нагадало мені, як у вересні 39-ого наша родина — тато, мама з новонародженим Андрієм і я, в пивниці монастиря в Сольці над Вислою, разом з іншими людьми ховаємося перед воєнними діями. І десь тоді серед ночі стається страхотливий вибух і я — восьмилітня дитина, на смерть перелякана, тулюся до тата, а він мене запевняє, що “такого більше не буде”. Це висаджували новозбудований міст на Вислі. А міст цей був мені добре знайомий. Його будували кілька років, було чимало випадків при будові і тато мав не одного пацієнта з поміж будівельників цього мосту. А коли міст був уже збудований, я пригадую, старший товариш (називався, здається Казік), посадив мене на задне сидження свого ровера і ми переїхали цей довгий, дерев’яний, прекрасний своєю новизною міст — на другий берег Висли. Це мусіло бути пару місяців перед початком війни. Ревеляція в Шайрера про міст на Вислі примусила мене пригадати, чи не був це саме той міст у Сольці? Я почала думати і дійшла до висновку, що мабуть ні. Бо ж міст біля Діршав зруйнували в перші дні війни, а наш у Сольці мусів бути зруйнований значно пізніше, бо Андрій народився 6 вересня, а він напевно вже був тоді з мамою в монастирському підземеллі. Між іншим, шкода, що мама вже не живе — їй не тільки ця книжка могла б бути дуже цікавою, але вона, можливо, могла б вияснити, чи це вона сама чула на власні вуха, як, відкривши браму монастиря, німецькі солдати вигукнули: “Hier sind Soldaten des Dritten Reiches!” — і це була наша перша зустріч з окупантами. Фраза запам’яталася, і я певна, що мама сама не могла її видумати, мусіло так бути насправді. Але сьогодні думаю про те, як це звучить театральню і драматично і чи справді фронтові вояки, що адже мусіли боятися, що з підвалу монастиря можуть на них стріляти, мали охоту до таких драматичних сензацій?

Ще інші думки навела мені ця книга. Виглядає, що Чехословаччина була добре фортифікована і значно сильніша, ніж Польща. І якщо б Чемберлен в Мюнхені не пішов на поступки Гітлерові, погодившись на окупацію Судетів, яка промостила шлях до розвалу Чехословаччини взагалі, то навряд чи Гітлер був би тоді відважився на велику війну — але неутральність західних альянтів додала йому заохоти до дальших плянів на поширення Lebensraum-у. На моїй лектурі зовсім несподівано скористав президент Буш. Не теперішній Буш, а його батько, що для нього в мене ніколи особливих симпатій не було. Тепер я зрозуміла, що становище США до Садама Гусейна, коли він переступив кордон і почав інвазію Кувейту — було оправдане і доцільне, зібрало міжнародну коаліцію і стримало агресію, яка могла покотитися по всьому середньому сході, як колись агресія Гітлера по Європі. А факт, що Буш-батько не піддався спокусі і не погнався за Гусейном аж до Багдаду, а закінчив війну, повернувши Гусейна до status quo і з великими обмеженнями — рішення, яке вирішив “направити” як помилку наївний його синок —

сьогодні здається мені прикладом гідним наслідування.

Під впливом книжки і ревеляцій про міст на Вислі, я подивилася на Google під Dirschau. Довідалася, що місто по польськи тепер називається Tczew, що був там зруйнований в час II світової війни міст, але це міст із половини 19 століття. Подивилась я також на Google під Solec nad Wisla. Про міст немає там жодної згадки, але є опис місцевості: Gmina Solec nad Wisla, województwo mazowieckie (1975–98 — radomskie), powiat lipski. Це село, де живе тепер 6,140 осіб, а вийтом в 2006 році був наш однофамілець — Andrzej Czajkowski. По другому боці Висли є там місцевості Kamień, Woiska — щось нібито звучить знайомо.

З опікуном Мальченка Володимиром Рінгом я вже двічі говорила по телефону. Вже була готова писати статейку про Ізарського, але саме прийшла *Свобода* із некрологом, який прислали із Полтави. Добре, що я ще не починала писати.

Неділя, 1 липня 2007. Увечері.

Я не тільки з великим азартом докінчую читати книгу Шайрера про Третій Райх, але рівночасно позичила собі з бібліотеки серію документальних фільмів “The World at War” (1974), продюсером якої є Jeremy Isaacs, а коментар читає Laurence Olivier. Ця серія включає п’ять окремих компактних дисків DVD, але кожен з них записаний на обох боках, отже насправді є десять довгих сеансів. Бібліотека позичає цю серію тільки на 7 днів, без можливості відновити, отже я за останній тиждень більше дивилася на телеекран, ніж нормально за місяць чи навіть квартал часу. Справжній tour de force, але хоч це документальні фільми про справжні події та ще й повні воєнних жахів — я примусила себе переглянути все від початку до кінця. Серія зорганізована сегментами за певними темами — наприклад про осамітнену Британію в перший рік війни, про упадок Франції, про початок “Барбаросси” — походу на СРСР, про битву під Сталінградом, про кампанію в Африці, про італійський фронт, про Японію — але не тільки про воєнні дії, але окремі сегменти про прихід до влади Гітлера, про життя в Райху під час війни, про широкозакроєну акцію винищення жидів, про смерть Гітлера. Використали для цієї серії документальні фільми, що їх робили самі німці (навіть у концентраках! навіть розстрілюючи жидів у Мінську, куди спеціально приїздив Гімлер, подивитися, як витримують таке випробування жорстокістю його ес-еси!), а також фільми советської і англоамериканської продукції. Нема там, на щастя, фільмів голлівудського типу, та й навіть ті документальні кадри, що їх показано, вдало дібрані, сконцентровані, переплетені всякими інтерв’ю із учасниками подій і втримані у спокійному, об’єктивному тоні. Але яку страхітливу вони документують історію! і яке це переконливе оскарження цілої нелюдської нацистської системи — оце свідоме плекання жорстокості і садизму в людей, що мали бути елітою панівної нації — щось абсолютно божевільне, нерациональне, хворе в такій ментальності!

Понеділок, 2 липня 2007. Вранці.

Тиждень тому, на фестивалю Івана Купала на Михайлівці (куди пішла, щоб свідомо

рятувати себе від немов навмисної ізоляції від людей — своєрідний, як казав колись колега David Battista — “mental health day”), зустріла я Марійку Захаріяевич з її братом Комоновським. З ними була якась її родичка з Аргентини, монахиня, сестра Моніка (Яцюк), молода дівчина, яка по дорозі до Риму зупинилася тут у сестер Василянок. Після тієї зустрічі на Михайлівці сестра Моніка виявила бажання зустрітися зі мною знову. І от я запросила їх з Марійкою до себе в суботу на розмову. Побули вони в мене пару годин. Моніка цікавилася моїми книжками, розмова почалася від питання, чому я свою книжку назвала “Ключі до неба” [sic!] [виявляється, що Марійка має мої “Ключі до царства” і показувала їх Моніці. Я подарувала їй свої “Тихі розмови” і “Автобібліографію”. Хотіла дати ще видані в Аргентині оповідання, але не знайшла вже зайвого примірника. Моніка походить від українських поселенців у Місіонес. Діди її приїхали з Галичини, отримали 25 гектарів землі (але без будьякого знаряддя для праці на ріллі). Поволі корчували ліс, заорювали родючу землю. Батьки вже народилися в Аргентині — ще далі працювали хліборобами, але вже їхні діти здобували освіту і виїздили з Місіонес. Допомогали стипендіями католицької організації. Моніка належить до гурту, який опрацьовує новий катехизис для греко-католицької церкви.

Вчора телефонував Марко. Пляни його переїзду до Філядельфії набувають реальних зарисів. Є можливість, що винаймить вантажний віз і причіпить до нього авто. Він хоче перевезти деякі свої меблі і плянує винаймати тут місце в магазині (є такий public storage зовсім від мене недалеко). Очевидно, доведеться мені випорожнити шафи в гостинній кімнаті і в Остаповому кабінеті, щоб зробити місце для його одягу. Гірше з тим, що в Остаповому кабінеті всі шуфляди виповнені Остаповим архівом, а всі полиці — книжками. Архів (яке щастя, що я вже значну частину його упорядкувала!) можна буде перенести до пивниці, але книжки мусять залишитися на місці, бо в підвалі вже і без того є шафи повні книжок моєї бібліотеки!

Багато роботи перенесення речей з місця на місце муситиме чекати на його приїзд — мені такі справи вже не під силу. Але поволі треба бодай планувати, що й куди піде. Надто радикальних змін наразі робити не можна — наприклад викидати мої старі меблі, щоб зробити місце для його, може і кращих. Бо поки нема певності, що він отримає роботу саме у Філядельфії і що залишиться в моїй хаті на постійно, я не можу позбуватися власних речей — бо якби він мав переїхати кудись поза Філядельфію, то мусів би забрати свої речі, щоб умеблювати собі помешкання на новому місці.

Ну добре, що він нарешті зробив далекойдуче рішення. Він, як і Остап, має нахил до нерішучості: він віддавна виявляв бажання повернутися з Каліфорнії на схід, і аж тепер реорганізація унії, а ще і продаж хати допомогли приспішити і реалізувати цю постанову.

2 липня, під вечір.

Ще під враженням лектури і документальних фільмів: Картина: Гебельс промовляє до народу. “Eine gute Regierung braucht eine gute Propaganda” — а тоді ніби поправляє себе: “gute Propaganda braucht eine gute Regierung”.

Всюди написи: “Ein Reich, ein Volk, ein Führer” — гасло для всіх націоналістичних тоталітаристів, чорт забери! Присягу вояки складали не Німеччині, а персонально лідерові, і то не лідерові країни взагалі, а таки по імені: Адольфові Гітлерові. *Megalomania invincibilis!* Це, кажуть, дуже ускладнювало справи тим офіцерам, які планували *coup d'état* — (а таких спроб було кілька), бо присяга зобов'язувала до вірності саме Гітлеру, не кому іншому. Не знаю хто поширював славу Гітлера, як оратора — бачила на документальних фільмах пару його промов — красномовности *à la Churchill* чи *Roosevelt* там не помітила. Трясе правою рукою, немов би був хворий на хворобу Паркінсона — могли хіба подібатися масам його протести проти Версальських угод, або напасті на англійців, американців і особливо на жидів. Я колись дивувалася, як і чому німці, замість використовувати робочу людську силу в час війни, займалися методичним нищенням мільйонів людей — навіть не гуманні чи моральні принципи, але звичайна економічна доцільність вказувала б на протилежну настанову. На власні очі 12-річною дитиною я бачила, як вели жидів на розстріл у Зборові 1942 року, але тільки тепер довідалася, що самі акції *Einsatzgruppen*, на думку лідерів, не давали потрібних результатів — їм хотілося перевести в життя *Endlösung* швидше і на масову скалю — крематорії, що були спершу вживані передусім для прочищення “раси” від уломних і божевільних, тепер знайшли масове примінення в Освенцімі і в інших концентраках. Але в'язнів наперед троїли газом, а тільки потім спалювали в крематоріях — це вимагало додаткових робітників, що вигребали трупів і перевозили їх до крематорій. Ціла нелюдська машина — скільки доглядачів потрібно, щоб вона справно діяла! Жертвами системи були не тільки самі в'язні — якими звихненими ментально на все життя мусіли бути і їхні сторожі! Паталогічна гітлерівська ненависть до жидів віддзеркалена і в промовах, і навіть у спеціальному пропагандивному нацистському фільмі, де жидів порівнюють із щурами, яких як загрозу для здоров'я суспільства треба винищувати. Сьогодні цей фільм робить протилежне враження. А слов'яни ішли за жидами — *Untermenschen* не заслуговували навіть на середню освіту — зокрема дівчата, знаю це з власного досвіду — адже до гімназії дівчат приймали тільки за квотою (здається п'ять на клясу). Зіпсував мені документальний німецький пропагандивний фільм навіть мій сентимент до альпійського едельвайсу: на тлі Берхтесгаденських Альп у гітлерівському *Obersalzberg*-у звучать слова пісні: “*Adolf Hitler's Lieblingsblume ist das treue Edelweiss.*”

Понеділок, 23 липня 2007. Пополудні.

Ого! Занедбую щоденник! Останні тижні в мене під знаком підготовки до Маркового приїзду. А це велика і виснажлива фізична робота. Сьогодні можу із вдовolenня нарешті сказати, що все що могла — зробила. Випорожнила в Остаповому кабінеті 5 великих шуфляд і три малі, випорожнила шафу із свого одягу і в Остаповому кабінеті і в гостинній кімнаті, винесла до пивниці пачки “Мостів” і частини Остапового архіву (Листи, які є в процесі упорядкування). Сьогодні приїхала Галина із своїм сином Юрієм і забрали до Української Бібліотеки дерев'яну каталожну шафу на 30 шуфляд. Я трохи упорядкувала речі в підвалі, приготувала крісла, щоб на них поскладати Маркові пачки. Казав мені по телефону, що до мене іде 45 його пачок, а решта — меблі ітп. піде до сховища.

Найбільший клопіт з книжками: хоч я і віддала дві пачки американських книжок (побачила оголошення на вулиці, що хтось займається “спасінням книг” — отже хлопець приїхав і забрав). Але це крапля в море. В Остаповому кабінеті, де житиме Марко — дві стіни заповнені книгами довідкової колекції, книжки в книжкових шафах стоять і в гостинній кімнаті (там також окремо вибір цікавих книжок стоїть на бюрку для моїх гостей), і в моїй робочій кімнаті (тут передусім бібліографічні довідники), в спальні нема окремої шафи, але книги стоять і під нічними столиками — зліва — самі медичні тексти, справа — підручні, які саме читаю, а у вітальні стоїть під замком магоньова шафа з вибраними книжками (і наверху на ній, немов звіт самій собі, — всі книжки, що до їх видання я причинилася від часу Остапової смерті). А що вже говорити про підвал: там всі стіни заповнені книжковими полицями, а крім того стоїть низка пачок з новими непроданими книжками видавництва Мости. Немає місця не тільки для Маркових книжок, але навіть для моїх власних, зокрема для минулорічних комплектів журналів, що їх давно треба було перенести у підвал із вітальні.

Варто мабуть було б почати ліквідувати деякі речі. Як умру, хлопці матимуть з тим неабиякий клопіт. Але колекція моя має неабияку вартість і маю надію, що не опиниться на смітнику. Маю повний комплект “Сучасності” — від першого номера до останнього, а “Літературну Україну” від 1986 року. А ще є “Всесвіт” за багато літ, пару річників “СіЧ” і “Дзвону”, JUS, HUS. Маю окрему шафу української поезії, упорядковану за автором, і три полиці англomовної літературної україніки. Напевно не одна бібліотека в Україні була б рада отримати таку спадщину.

Марко дзвонив сьогодні із Юта! Отже він уже таки в дорозі! Їде він з Брендюю, вона йому, каже, тільки до товариства, бо не може провадити його авта, яке не має автоматичної трансмісії.

Вівторок, 23 липня 2007. 11 год. ранку.

Моя лектура за останні тижні: Sinclair Lewis: “Cass Timberlane” з моєї власної бібліотеки: цікаво і дотепно скомпоновані вініети подруж — чоловіків і жінок); невеличка ілюстрована книжка для молодих читачів про Еленору Рузвелт, що її я позичила тільки задля документальних фотографій, але з якої довідалася цікаву для мене новину: ЕР на форумі ОН виступила свого часу проти Вишинського з протестом проти насильної репатріації втікачів! (William Jacobs: *Eleanor Roosevelt: a life of happiness and tears*); а серед аудіо-книжок, позичених з бібліотеки: Mark Twain: *Huckleberry Finn* — добре знайомий мені з дитинства класичний твір, прекрасно читаний різними діалектами актором, що називається Tim Behrens. Переглядаючи свою книгозбірню, щоб її прочистити і зробити місце для нових книжок, вибрала кілька старих томиків польською мовою і занесла Марилі. Але одну із цих книжок вирішила перед тим, як подарую їй, прочитати самій. І от я тепер в половині книжки: “Książka moich wspomnień” Jarosława Iwaszkiewicza.

Івашкевич народився в Україні 1894 року, в Кальнику (здається десь в околицях Умані),

на цукроварні, де батько його був бухгалтером. Вчився в гімназії в Єлисаветграді (теперішній Кіровоград), потім вчився в Київському університеті. Його епоха і оточення — немов “Далекий світ” Галини Журби. Зі службою в дитинстві говорив по українськи — є така цитата: “did’ku, rozkażi meni kazku” — де присутні сміються, бо він замість “дядьку” каже “дідьку”. (с. 17) Батько його рано помер і Ярослав пробивався в житті, працюючи домашнім вчителем панських дітей. Отже описує середовище польської аристократії на українських землях. Перша поїздка на чисто польські землі зворушує його фактом, що всі довкола говорять польською мовою. Але до України в нього залишається сентимент і після виїзду до справжньої Польщі, де, каже, “było w niej ciasno po szerokich polach mojego dzieciństwa” (с. 156). Пише про початки групи “Skamander”, цікаві згадки про Тувіма, Вежинського, Лехоня, Слонімського. Покищо не знайшла ще згадок про Павліковску-Ясножевську — це було б мені особливо цікаво.

Четвер, 26 липня 2007. Увечері.

Вчора під вечір приїхала до мене Софійка Геврик і ми разом з Вірою Лащик поїхали на вечерю до китайського ресторану Sin-Sin. Софійка тільки одну ніч переночувала в мене і сьогодні вранці відїхала. Було приємно зустрітися після довгої розлуки, поговорити про наші спільні зацікавлення — а в нас їх безліч! Розповідала про свій побут в Києві, нарікала, що всі зацікавлені тільки особистими справами і не мають відданості Україні, що до мовної проблеми ставляться з подивугідною байдужістю, що їм імпонує вища імперська культура, а до Америки ставлення найчастіше вкрай негативне. Тит почувався вже краще і мабуть таки знову поїде до Києва у вересні.

Закінчила читати спогади Івашкевича. Знайшла там такий дотепний і цікавий епізод. Івашкевич в Парижі. Зголосився на візиту до Жана Кокто. Приходить до звичайного міщанського апартаменту, служниця веде його буржуазним коридором з пальмами і плюшовими фотелями, до кімнати, де панує великий безлад, а устаткування складається із стола, заваленого книжками, і кількох крісел. На підлозі і на стінах, попричіплювані шпильками і позапихані поза телефонні і електричні дроти, різні витинки, рисунки, образки. По хвилині служниця сповістила, що пан Кокто запрошує гостя до наступної кімнати. Івашкевич входить, а це — спальня, але господаря в ній нема. З відкритих до лазнички дверей озивається голос Кокто, перепрошує, що саме бере купіль і запрошує до розмови через двері. Кокто у ванні, Івашкевич на кріселку. Розмова не дуже клеїться, гостеві ясно, що Кокто нічого про нього не знає. Нарешті з лазнички виходить сам господар, зовсім нагий, витирається рушником, вдягає яскраву відкриту на грудях червону піжаму і безперерви гомонить про поезію, про успіх його віршів в Чехії. Каже автор: “Był to czarujący gadula, inteligentny jak bies, ale też nieprawdopodobnie w każdym swoim odezwaniu się sztuczny, maskujący się.”

П’ятниця, 27 липня 2007. Увечері.

Сьогодні вранці Марко був у Mitchell, South Dakota. Під вечір повинен бути вже у штаті Wisconsin. Це, мабуть, половина дороги. Кілька днів не було від нього жодної вістки і я

вже хвилювалася. Маю надію, що за кілька днів доб'ється щасливо до Філядельфії.

Віра Лащик у понеділок їде з Кіпами до Європи. Я рада, що вони її витягнули. Будуть у Німеччині, в Австрії, в Чехії. Я позичила їй карти Берліна і Праги, які купила була собі в 2005 році напередодні нашого виїзду. А крім того намовляю її, щоб на другий рік поїхала до Іспанії, поки Рехі Коструб'як її до себе запрошує. Віра має тяжку працю як social worker, ледве дає собі раду із навалою клієнтів і своїми шефами, вдома і на вікенди працює на комп'ютері, звітуючи про свої cases, а все це трагічні, часом заплутані долі старих і німецьких людей, що мають конфлікти з дітьми, з владою, з всякими експлуаторами і шантажистами. Вона мусить часто їздити в небезпечні дільниці міста, буває, що навіть в асисті поліції, а також доводиться їй складати експертні свідчення в суді, де часом опиняються ці заплутані родинні справи. Я намовляю Віру, щоб ішла вже на пенсію, але вона до свого віку не признається, удає молоду, хоч молодша від мене тільки на десять років.

Зате Мар'яна Вакуловська — про яку я думала, що їй тільки трохи більше за п'ятдесят — призналася до свого віку і повідомила мене, що у жовтні покидає працю і переходить на пенсію. Сестри Вакуловські також за кілька днів виїжджають на вакації до Європи — вони будуть тим разом у Будапешті — і моя карта Угорщини і Будапешту, і мій угорсько-англійський словничок, маю надію, стануть їм у пригоді.

Вівторок, 31 липня 2007. Вранці.

Вчора під вечір приїхав Марко! Щасливо добився до Філядельфії після понад 3,400 милевої трансконтинентальної восьмиденної мандрівки автотранспортом з Каліфорнії, по через штати Юта, Південна Дакота, Індіана, Огайо до Пенсильванії. Приїхав з Брендю, яка хоч і не могла провадити його авта (бо його машина на біги, без автоматичної трансмісії), то все таки допомагала, будучи навігатором і товаришем подорожі. Вступали по дорозі до Аллентавну, оглянути Мюленберг каледж, бо це одна із шкіл, де могла б на другий рік вчитися Ніна. (Якби це сталося, ми могли б частіше бачитися, бо це всього одну годину автотранспортом із Філядельфії, напевно Маркові було б приємно мати Ніну десь тут поблизу). Вчора після вечері ми оглядали світлини з їхньої подорожі, зокрема дотепні фото з палацу кукурудзи в Південній Дакоті і з Mount Rushmore, де довкола вирізьблених у скалі чотирьох президентів постала ціла патріотична індустрія для туристів, і де в процесі вже десятиків років є нова велика різьба в скалі, що має зображувати індіанця Crazy Horse.

Марко поїхав Бренді показувати Філядельфію. А я маю завдання від Процика переглянути деякі пропонувані зміни в грантовій політиці НТШ-А і дати свою opiniю. Також Максим прислав коректу моєї бібліографічної добірки в другому номері *Ukrainian Literature*, що вже майже готовий для публікації в інтернеті.

П'ятниця, 3 серпня 2007. Вранці.

Бренда сьогодні від'їхала. Марко саме поїхав з нею на летовище. Вони поїхали підміським

потягом і я до станції Fern Rock довезла їх автом.

Маю сатисфакцію, що ця потенційно проблематична візита відбулася без будьяких комплікацій. Я виявила максимум гостинності, приймала своїх гостей добрими вечереми під понеділка до четверга, а позатим залишала їм повну свободу, не накидаючись надмірними розмовами чи коментарями. Гуторили ми фактично тільки підчас вечері. Вдень вони їздили оглядати місто і полагоджувати свої справи.

Бренда походить із штату Міссісіпі, там ходила до школи і закінчила Jackson College — як social worker. Але вже її мати, яка є registered nurse по професії, перенеслась до Каліфорнії і там вони живуть вже, здається, понад двадцять років. Мати її молодша від мене, має 71 років. Бренда була замужем, мала сина, який в дорослому віці загинув в автомобільному випадку. (Про це ми не говорили, але я це знаю від Марка). Син залишив троє дітей і Бренда, разом із своєю мамою, виховує своїх внуків. Вона працює як union representative, прямо з Філадельфії поїхала на якусь конференцію до Сан Франціско. Саме у профспілці 660 познайомились вони із Марком. Вона дуже худенька, на контраст із Марком, який дуже прибув на вазі і має неабияке черевце. Бренда їсть дуже помірковано — приклад гідний наслідування нам усім. Не треба дієти — вистачать малі порції. Вина ні пива Бренда не п'є, але обоє з Марком курять і через те значну частину часу проводили на моєму ганку перед хатою, не зважаючи на досить високу температуру минулого тижня.

Неділя, 5 серпня 2007. Увечері.

Вчора під'їхав під мою хату велетенський грузовик і два робітники, разом із Марком, почали виладовувати десятки пачок. Примістили ми це покищо у гаражі, в пивниці і у вітальні. Це тільки частина Маркового майна — решта пішла до сховища, що тут в недалекому сусідстві. Напередодні позбулися з пивниці мого дерев'яного стола із шести кріслами (приїхали Лукашевичі і забрали), з Остапового кабінету винесли подвійне ліжко — тобто матрац з підставою (запропонувала я це бідному чорному робітникові, недалекому сусідові, має завтра забрати), з Центру мав приїхати чоловік забрати мою телевізію (бо Марко має кращу), але покищо ми ще вчора на моїй телевізії оглядали фільм. Одне слово, в моїй хаті неабиякі зміни, маю надію, що на краще.

Почала я шукати за потенційним приміщенням для моєї великої збірки *Літературної України* (від 1986 року до тепер). В НТШ-А в НЙ сказали мені, що вони періодики не збирають, що навіть те, що мали — передали до Стемфорду. Це мені не дуже подобається. Думаю, що важливіше бібліотекам зберігати періодику, ніж книги, та й повинні бути дослідникам доступні такі речі саме в Нью Йорку, а не десь на далекій провінції. Я потелефонувала до УВАНу і говорила з Оксаною Радиш. Виявляється, що вони мали *ЛитУкр*, але мусіли передплату відмовити, з уваги на кошти. Коли почули про мою колекцію, зацікавилися, обіцяли навіть прислати когось з НЙ, хто забрав би це до УВАН. Я завдала собі додаткового труду переглянути весь цей матеріал, зробити точний список того, що є, Марко допоміг запакувати два великі пакети, а ще буде три додаткові, після того як я зроблю копії із статей до свого і Остапового архіву.

П'ятниця, 10 серпня 2007. Вранці.

Марко поїхав до автомеханіка зробити *allignement* на своєму авті. Поволі розпаковує пачки — але в нього така велика кількість одягу, що не знаю, справді, як він все це примістить. З Остапового кабінету забрала я весь архів — він тепер у підвалі в окремому *file cabinet*, що його привіз Марко, і у книжковій етажерці — також новій, привезеній Марком. Остапова кімната, що колись звернула увагу Тарнашинської, як своєрідний музей його пам'яті, тепер уже не має такого характеру. Мертві мусять поступитися живим. Ще залишилися там на полицях Остапові (і мої книги), що їх нема куди перенести, бо і так вся хата вивповнена книжками, і деякі Остапові портрети та карикатури. (Частину їх я забрала до підвалу). В підвалі тепер стоїть невеличкий столик з лампою, що при ньому я працюватиму над дальшим упорядкуванням архіву. Можливо в майбутньому, зокрема після того як появиться друком (маю надію десь на початку 2008 року) бібліографічний покажчик ОТ, і як я закінчу упорядковувати листи, можна буде все це спакувати в пачки і передати якійсь інституції чи тут в діяспорі, чи може (що мабуть було б краще) в Україні. Це, очевидно, треба буде зробити ще за мого життя, щоб хлопці не мали клопоту.

Я колись жартувала собі, коли приятелі мене “сватали”, мовляв, “чоловіка мені не потрібно, але шофер мені придався б!” Ну, тепер, я справді маю шофера. Їздили ми до всіх харчевих крамниць, щоб Марка зорієнтувати. Моїм автотом. Запитався: хочеш їхати? Ні, кажу. Сідай за кермо ти! Отже я їздила, як дама, не як автоводій. Марко багато чого в моїй хаті упорядкував, зокрема шафки, до яких мені було вже не сила схилитися, багато дечого викинули і ще викидатимемо. Але я рада, що деякі речі, що їх Марко не захотів, я могла подарувати новоприбулим з України (дві лампи, дзеркало, телевізію, матраци, стіл з 6 кріслами) — не люблю, щоб порядні речі не були використовувані, тоді коли в світі стільки потребуючих людей. Ще треба викинути старий комп'ютер — я вживала його як страховку для копій моїх документів, зокрема і цього щоденника — думала, що може міг би комусь ще пригодитися, просто як друкарська машинка для латинки і кирилиці, але Марко каже, що вся ця система перестаріла, що старого комп'ютера нікому не можна подарувати, але й викинути його із сміттям не можна, а треба кудись відвезти на *re-cycling*, змазавши для безпеки увесь твердий диск інформацій. Оттаке!

Багато господарських змін на краще і я тому рада. “*sich einmal alles geschehen lassen und wissen: was geschieht, ist gut*”, мовляв Рільке. Але буває, що серед ночі мені не спиться: турбуюся Марком. Не його браком роботи і браком сім'ї, але фактом, що йому треба було б почати серйозну дієту, щоб позбутися зайвої ваги, відучити себе від скачу і курення, бо це почне в майбутньому створювати проблеми із здоров'ям.

Між іншим: а пропо Рільке. В останньому номері *Всесвіту* надруковані переклади його прози, а в тому числі також “Пісня кохання і смерти корнета Христофа Рільке”. Перекладач — Пилип Кислиця. Я рада, що цей мій улюблений твір доходить до українського читача. Але ніщо не може замінити оригіналу! Цитована вгорі фраза передана як “І сказати собі, все, що не зробиться, йде на добре” — вона навіть точно не передає змісту. А також ритміка мови: напр. Кислиця пише “Добра моя Матір, будьте

горді: Несу я прапор”, а ця фраза живе в моїй пам’яті, немов чую, як читає її Лотте Леман: “Meine liebe Mutter, seid stolz: ich trage die Fahne” — і це “ich trage die Fahne” повторяється тричі. Чому не сказати просто: “я несу прапор”? яка користь із переставлених слів “я прапор несу”? Між іншим, я мушу пошукати за цим текстом в оригіналі і за платівкою, де Lotte Lehman читає цю знамениту річ. Інші речі прози Рільке у *Vessvimi* мені не сподобалися, я навіть не відчула потреби всіх цих речей читати. “Die Weise von Liebe und Tod” — це насправді не проза, а поезія в прозі. А прозаїк з нього, видається мені, не особливий.

Максим вчора телефонував із Кебеку. Поїхали вони там із Василем і Наталкою Жилами на короткі вакації. Захоплений краєвидами: гори, велика ріка, немов море. Мушу поглянути на карту Канади і пошукати, де це є. Хлопці залишилися самі вдома — маю надію, що будуть поводитися як дорослі і відповідальні люди і не натворять якихось проблем за час відсутності батьків.

Моя лектура цими днями — позичена з бібліотеки аудіокнижка *Queen Isabella* / автор: Alison Weir. Це біографічне історичне дослідження англійської королеви з 14 століття, дружини короля Едварда II., а по ночах читаю українські журнали — саме прийшла низка нових *Літературних Україн*, *Слово і час*, *Дзвін*. А Марко передплачує цікаві американські журнали: *Economist*, *New Yorker*, *Consumer Reports*. Навіть *Ukrainian Weekly* приходить тепер і для нього, і для мене. Одну передплату треба буде відмовити — втрата для українського тижневика!

П’ятниця, 24 серпня 2007. Вранці.

Шістнадцята річниця незалежності України! Увечері буде концерт в Центрі — підемо разом із Марком. Думала я, що по традиції відзначу це свято також на Тризубівці — але в неділю 19-ого ішов дощ — ми не поїхали, не знаю, скільки там було людей і чи взагалі святкування відбулося.

Марко поводить як господар, і я цьому рада. З власної ініціативи робить деякі зміни, але завжди консультиється перед тим зі мною. Наприклад, вчора замінив мої рефлектори, які діяли на timer-і і світили кілька годин кожної ночі, на т.зв. motion detectors, які засвічуються тільки тоді, як хтось іде або щось рухається. Я раніше мала такі два рефлектори ззаду, тепер маю ще додаткові два при вході до хати. Зробив він також електричний контакт, що його зможемо вживати в час Різдва, вішаючи світелка (цього я вже кілька років під ряд не робила, бо це було мені не під силу, але тепер як є Марко — будемо прикрашувати наш куц електричними маленькими лампочками!), та й заінсталиював спереду хати лампочку, яка світиться на таймері цілу ніч. В кухні маю тепер фільтр води на крані, нову гарну коробку на хліб. Мій господар любить добре з’їсти і вміє та любить готувати цікаві страви. Одне слово: розбещує мене і годує — мушу вважати, щоб у висліді не піднялася у мене вага, яку я досі тримала успішно під контролем. Марко дуже нагадує мені Остапа — він подібний до нього і фізично і характером, тільки що Остап практичними господарськими справами не дуже цікавився, а Марко — майстер на

всі руки, знає і столярську, і електричну роботу, розуміється на компютерах, сам у своєму авті мінєє оливу (він каже: масло! три роки в Україні до сьогодні залишили свій слід!)

Кабеля до телевізії та інтернету до сьогодні ще нам не вставили. Треба було зрізувати дерево, де були заплутані дроти електричні і телефонні. Фірма Comcast вже тричі прислала робітника, мають приїхати завтра. Покищо ми з Марком дивилися вже на кілька фільмів на DVD, він має передплату і кожного тижня отримує якийсь ним самим вибраний фільм. Всі ці господарські справи і розваги причинилися до того, що я за минулі тижні взагалі не працювала над ULE90, но і як видно з дат — занедбала щоденник. Але поволі справи нормуються — передусім з вітальні вже зникли паки Маркового одягу і незабаром партер, маю надію, буде виглядати, як і колись, охайно і елегантно.

Labor Day, 3 вересня 2007. Вранці.

Сьогодні Максимів день народження. А завтра їде він до Кембріджу, де почне чотиримісячне стажування на Гарварді як Shklar Fellow. В нього тепер sabbatical — хоче використати час для написання книжки про Нечуя. Їдуть вони туди разом з Уляною, залишаючи на господарстві самого Іванка. (Стеф починає студії на Торонтському університеті і житиме в гуртожитку в місті). Маймо надію, що Іванко буде поводитися відповідально, і що може відсутність Мама і Тата примусить його до більшої самостійності і охайності.

Напередодні річниці незалежності Максимові вдалося випустити у світ другий номер журналу перекладів *Ukrainian Literature*. Вийшов він з однорічним спізненням, але можливо, що було надто оптимістично встановлювати періодичність кожних два роки. Переклади, каже Максим, бувають дуже неадекватні (дав один такий дотепний приклад: в оригіналі “скочив в туалет”, в перекладі “jumped into the toilet”) і треба багато часу, щоб їх редагувати, (цитований приклад змінити приміром на “rushed to the bathroom”), вести переписку з перекладачами ітп. А редакційна робота, Максимова, на громадських засадах, в додатку до його поважних професійних навантажень. І Лариса, і Попович зраділи такій добрій вістці. Тепер Махно матиме трохи клопоту і роботи, щоб випустити у світ і друкований варіант журналу. А я може зберуся з силами і напишу новинку до *Літературної України* або до *СіЧі*, чи *Всесвіту*.

Пару днів тому помер Іван Фізер. Ховали його передучора в Баунд Бруку і я навіть первісно планувала, що поїдемо на похорон. Але потім передумала: в четвер їдемо з Марком на Союзівку на з'їзд зальцбуржан, а наступного тижня їдемо разом з Вірою Лащик на весілля Олекси Геврика до Гантеру. Не хотіла я забирати Маркові ще один день, а самій їхати до Баунд Бруку також не мала відваги.

Моя лектура останнім часом: аудіозаписи канадської белетристики, що її мені записав Максим і яка на моїм апаратику MP3 часом не дає мені точних назв романів і прізвищ авторів (серед них — моє перше знайомство з дуже добрим канадським письменником, що називається Mordecai Richler), аудіозапис новель Сомерсета Мома, що їх привіз Марко, та

Дзюбині спогади в журналі *Kuiv* no. 6/2007. Дзюба цікаво пише про маму своєї дружини Марти, Ольгу Ленець, дочку Івана Пеленського, селянина з Комарна. Я знала, що Марта Дзюба — галичанка (про романтичні галицькі пригоди Вінграновського, Драча і Дзюби вже нераз були згадки навіть у пресі), але не знала я, що її мати, Ольга Ленець, вчилася у василіянській гімназії, а потім була жінкою Володимира Ленця, лікаря, який в 1939 році виїхав з нею до Холма (як фольксдойче!), а в 1944 році поступив як лікар до дивізії Галичина і згодом емігрував до США, де заснував другу родину і помер 1979 року! Ольга Ленець із старшою дочкою Наталією були вивезені більшовиками в Сибір, а молодша Марта залишилася під опікою баби і діда в Комарні. Такі родинні ревелюції кидають додаткове світло і на біографію самого Івана Дзюби, тимбільше, що він близько жив із своєю тещею і навіть кинув роботу і залишився вдома піклуватися нею підчас її останньої смертельної хвороби.

Четвер, 13 вересня 2007. Пополудні.

Минулого четверга ми поїхали на Союзівку. Марко їхав моєю дорогою, але зробив її за трохи більше як чотири години. В четвер наших зальцбуржан ще було мало, але в п'ятницю почали з'їждитися. Всіх нас було здається біля 60-и. Не було тим разом ні Гузара, ні Ірки Стецури, ні Івана Собчука, ні Уляни Дячук, ні Юрка Мішалова, ні товаришів із Канади — з далекого віддалення була тільки Ара Каменецька-Терлецька з Каліфорнії (як звичайно — гарна, струнка і елегантна!). З моїх близьких друзів були Палієнки з Норт Каролайна, Воловодюки, Сахаруки, Киньо із своєю Кей Новак, Любомир Курилко з жінкою, Євген Змий з жінкою, Гнатейки, Гайдучки, но і з Філадельфії — Максимовичі, Ігор Пак з обидвома сестрами, Білики. Проводом з'їзду і організацією його, що ними займався за добровільним зголошенням Микола Голінатий, товариші не були задоволені. Програми не було взагалі, а ще й Союзівка в той же час гостила якесь весілля, отже ми не мали доступу до головної залі і тераси, а тільки користувалися їдальнею під головним будинком. Я думала, що це, мабуть, буде останній наш з'їзд — дехто з колег дуже подався, вік і хвороби роблять своє. Але на моє здивування, вирішили за два роки з'їзд повторити (А наша кляса навіть вирішила — якщо це буде потрібно і побажано — зафундувати приїзд з Києва Ірці Стецури!) Тим разом Павлюс погодився (разом з Лесею) зайнятися організацією з'їзду і програмою. А Леся Палієнко, як МС, виявляє подивугідну грацію і такт, не кажучи вже про її знамениту українську мову (хоч вона народжена в Канаді і до української гімназії, зрозуміла річ, не ходила!).

Марко спочатку трохи нудився і в п'ятницю (переглянувши туристичні реклями), вирішив поїхати на оглядини Hyde Park-у, садиби Рузвельтів. Виявляється, що це тільки 30 миль від Союзівки. Приїхав увечері дуже задоволений — мав нагоду оглянути також садибу Вандербілтів, десь недалеко над Гадсоном. Намовляв і мене поїхати туди з ним у суботу. Але я хотіла зустрітися з товаришами і відклала можливість туристичних оглядин на майбутнє. Погода була гарна, трохи навіть по літньому гаряча, але в суботу була буря-гровиця з дощем і коли ми поверталися в неділю було сонячно і привітно.

Союзівка помітно занедбана. Ми мешкали в “Полтаві”, яка має славу одного з кращих там

будинків, але він також потребує ґрунтового ремонту. Виступав на наших зборах голова УНС Стефан Качарай і представив нам план ґрунтової перебудови оселі. Хочуть значну частину перетворити на приватні ко-оперативні помешкання, залишивши тільки ядро Союзівки як центр. Чи це їм вдасться, і чи така ідея з'явилася не запізно? Побачимо.

Завтра їдемо моїм автом, але разом із Вірою Лащик, на весілля Олекси Геврика до Гантеру. Дві ночі ночуватимемо у Віриних сватів Титлів, які мають недалеко у Платсвіл літні апартаменти на винайм. Метереологи заповідають в горах холодну погоду, а також можливість дощу в суботу. А весільна гостина Гевриків має бути під шатром! Маю надію, що погода не зіпсує їм (і нам!) весілля.

Вівторок, 18 вересня 2007. Вранці.

Снився мені Остап. Тема, як звичайно: немов збирається мене покинути і це залишає болочу тугу любовного болю, те що німці так вдало назвали: *Leidenschaft*. Завтра — 15 річниця Остапової смерті. Невже справді існує якесь позаґробове пов'язання — я не схильна до псевдорелігійних вірувань. Дала я до *Свободи* оголошення Мостів з нагоди 15-річниці і на моє здивування був навіть відгук: Ростик Хом'як замовив чотири примірники “Літературного Львова” і я вже встигла завезти їх до Гантеру, бо знала, що Хом'яки будуть у Гевриків на весіллі.

Весілля було елегантне й оригінальне. Відправа в Гантерській церкві мала традиційний характер, гостина відбувалася в елегантному заїзді “Deer Mountain Inn”, коктейл і перекуски були в будинку, банкет був у наметі на дворі. “Поправини” на другий день вполудне були на прекрасній посілості Гевриків, також під наметом, а то й на дворі. Людей було на прийнятті, мабуть, із 150 осіб — переважала молода молодь! Я мала нагоду зустрітися там і поговорити із Воронками, Хом'яками, Кейсами, Наталкою Соневицькою, а мешкали ми у гарно влаштованому вакаційному домі Богдана Титли, Віриних сватів, де зупинилися також молоді Титли — Софійка з Андрієм і дітьми, Оленкою і Дмитрусем. Не було на весіллі Онишкевичів: Лариса має клопіт з рукою і не може так далеко їхати автом. Шкода: якби вона їхала сама, могли б ми були її взяти до нашого авта (із знаменитим водієм Марком!) — але на дві особи не було місця.

Все було б добре, якби не те, що в горах було холодно і хоч до намету трубою гнали тепле повітря — це не багато помагало. Може молодим це не було надто прикро, але нам старичкам трохи зіпсувало настрої — я навіть думала, що застуджуся, трохи мене затигнуло — але бачу тепер, що особливих фізичних наслідків немає.

Гантер приємний своєю зеленою панорамою гір, чистим свіжим повітрям. Згадувала я на проході свій вірш: “Живеш у горах. Обрій заступили верхи високі і густі ліси.” Але я жити там не могла б. Передусім всюди треба їхати автом. Проходи можливі тільки по дорогах, а там треба дуже вважати на авта — хідників чи доріжок для пішоходів ніде нема. Крім того, живучи в Титлів, я переконалася, що там немає нормальної радіокомунікації. Сама господиня казала, що є відбір тільки двох станцій — але мені не вдалося зловити жодної.

Музику і іншу розвагу можна привезти собі на компактних дисках, але брак зв'язку із світом, із щоденними новинами — це не тільки невігода, але навіть і загроза! А що, якби треба було напр. евакуювати околицю у зв'язку з якоюсь хемічною загрозою або з пожежею лісів? Не кажу вже про те, що старим людям варто мати близький доступ до лікарів, лікарень, аптек, пошти. А ще Титли, видно мають клопіт із своїм septic tank-ом: висить в туалеті пересторога, щоб не кидати до унітазу паперу. Геврики, як знаю, мусять своє сміття вивозити до публічної сміттярки десять миль поза хату, та й платити за кожний мішок сміття, ще й точно розділеного по різним категоріям.

Турбує мене Ростик Хом'як — вигляд його вказує на проблеми із здоров'ям. Марта має ще й додатковий клопіт із своїм братом Ігорем Богачевським, який, каже, має хворобу Альцгаймера — а живе сам, десь на південному заході. Мушка також не зовсім ще повернулася до здоров'я після свого інсульту — має проблеми із втримуванням рівноваги. А старенька їхня мати також уже потребує постійного піклування. А ще недавно всі вони троє — Ростик, Марта і стара пані Богачевська — жили і вели активне життя в Україні. Роман Воронка, (який на протигагу до Ростика виглядав дуже гарно, немов би йому нічого не бракувало (а має він хворобу Паркінсона!) обдарував мене вирощеними у власному городі помідорами, кабачками і огірком колосального розміру, та ще й додав своєї дружини Зірки, яка займається пасічництвом, слоїк меду. А також позичив мені книгу спогадів Богдана Чайківського “Шахівниця мого життя” — що її я вже навіть після приїзду почала читати.

Субота, 29 вересня 2007. Полудне.

Марко мав сьогодні інтерв'ю на посаду ексекютивного директора American Federation of Television and Radio Artists. Робота добре платна, з добрими бенефітами і знайомими Маркові обов'язками. Та ще й у центрі міста — мож на було б доїздити метро! Хоч він і волів би перейти від профспілкової роботи на якусь іншу, можливо в університетському середовищі абощо — але це покищо єдина реальна і серйозна можливість праці у Філядельфії. Не знає скільки є інших кандидатів на цю посаду і які його шанси одержати цю роботу. Інтерв'ю відбувалося в присутності дев'яти осіб проводу профспілки. Побачимо, що з того вийде.

Завтра вранці вибираємося до Марти Трофименко, до Делавару. Запросила вона нас і Віру Лащик, отже поїдемо разом. Марта поволі позбувається деяких речей із своєї хати, бо десь за рік планує перенестися на постійне до Торонто. Хочє мені подарувати картину Ментуха “Дон Кіхот”, бо — каже — що це давно було призначене для Остапа. Одного Ментуха ми свого часу були купили і потім я подарувала цю картину Максимові, бо вона йому дуже сподобалася.

Я вирішила, що до покажчика ОТ варто додати крім фотографій окремий розділ “ОТ в карикатурах Едварда Козака”. З тою думкою я переглядаю збережені в нашому архіві річники “Лиса” і “Лиса Микити”. При тій роботі натрапила я на знамениту карикатуру Гірняка і Блавацького (ще з 1950-ого року!) і подумала собі, що це могла б бути прекрасна

ілюстрація до книжки, яку готує Валерій Гайдабура про цих двох наших акторів, їхній персональний конфлікт і долю їхніх еміграційних театрів. Мала я додатковий примірник “Лиса” з цим рисунком і вчора вислала до Києва Гайдабурі.

Марко замовив у Staples і купив мені новий принтер, бо старий друкував скручені аркуші і всі мені казали, що цього ніяк направити не можна. Тимчасом Марко, глянувши на мій старий принтер, знайшов спосіб, як запобігти цьому скручуванню паперу — і це дало мені змогу на старому принтері, що до нього я тількищо закупила свіжий і дорогий картридж, надрукувати чернетку Остапового покажчика (тепер уже нарешті знаю, що є понад 270 сторінок друку — отже з фотографіями і карикатурами буде біля 300 сторін), а також надрукувати текст другого випуску журналу *Ukrainian Literature*, що про нього я хочу написати новинку до *Літературної України*. Але щоб використати до кінця цей старий принтер, при ньому треба сидіти, ручно відбирати кожну сторінку паперу і це дуже довго триває. Маю надію, що новий принтер працюватиме справно і що Марко його мені незабаром заінсталує.

Завтра в Україні вибори до парламенту. Чи змінять вони політичну ситуацію? Навряд. А ще й люди розчаровані, цинічно наставлені до політики, чи підуть масово голосувати? І за кого? Невже Помаранчева революція нічого насправді не змінила? — Хіба те, що в світі дізналися про те, що існує Україна. От вчора надавала я на пошті посилку до Гайдабури і урядник (він називається Реймонд, це варто мені запам’ятати) несподівано каже: “and how is the President of Ukraine?” Політикою може він і не цікавиться, але отруєння Ющенко — це була human interest story par excellence і вона запам’яталася.

П’ятниця, 5 жовтня 2007. Полудне.

Блок Юлії Тимошенко отримав надсподівано багато голосів (30%), але першенство таки веде Партія Регіонів (34%). Ситуація така, що коаліція БЮТ і Нашої України (вони здобули заледве 14%) могла б мати невеличку перевагу в парламенті, а якби до неї додати Блок Литвина — коаліція була б сильнішою. Але Ющенко пропонує всім об’єднатися в ширшу коаліцію з Партією Регіонів. У виборах найбільше втратили соціалісти і Мороз — вони мають менше 3% і не ввійдуть до Верховної Ради взагалі. Якби не було — демократія в Україні живе і діє — це великий контраст з Росією, де Путін може стати прем’єр-міністром і далі керувати Росією, хоч і не на пості президента (конституція забороняє йому ще один термін).

Минулої неділі їздили ми разом з Вірою Лащик до Марти Трофименко до Вільмінгтону. Вона погостила нас елегантним полуденком в Du Pont Country Club, та й обдарувала нас низкою картин — Марко отримав Гуриного хлопця, що курить, я — Ментухового “Дон Кіхота”, Віра і ми також пару картин Кліма Трохименка. Марта поволі ліквідує свою хату — але спершеу мусітиме зробити чимало ґрунтового і коштовного ремонту, від даху починаючи. А ще тепер ринок на нерухомі вартості дуже впав, отже продавати хату вона зможе десь щойно за рік. Але рада була передати нами збірку “Сучасності” і “Критики” для УВАНу, одну картину Пачовського для Українського Музею в Нью Йорку. Sic transit

gloria mundi! Роками збираєш книжки, журнали, картини, всякі дрібні дорогоцінності і пам'ятки, а під кінець життя всього того треба позбуватися. Я радила їй, щоб вона дала деякі картини на продаж до Гантеру і може вона так і зробить навесну, зокрема з картинами Кричевського, Зої Лісовської, та й самого Кліма Трохименка, що його вона має поважну кількість.

В час весілля Гевриків у Гантері Роман Воронка обдарував мене вирощеними у власному городі кабачками, огірками, помідорами, медом, а також позичив мені книжку Богдана Чайківського “Шахівниця мого життя” — мемуари видані в Нью Йорку 2007 року. І ось я тількищо закінчила читати цю книжку. Має вона вже неабияку репутацію, це мовляв Воронка, “секс і політика”, а Марта Трофименко у відповідь на моє питання, чи знає вона про таке видання, сказала, що родина хотіла викупити весь наклад і знищити, бо це, мовляв, скандальна книжка. Ну, я читала її без упереджень. Автора особисто не знаю (він ще живе!), чула тільки про нього, що він — діяч Прологу. Інші особи, згадані в книжці, за малими винятками, мені незнайомі, отже реакція моя — реакція об'єктивного читача. Книжку редагувала Галина Тельнюк, але вона мабуть значну частину її написала сама на основі розповідей Богдана Чайківського. Читається цей товстий том легко, бо він романізований і поданий у формі діалогів. Мова настільки змінена, що зразу кидається увічі, що жодний діяч діяспори так не говорить і не пише. Сексуальні пригоди автора можна порівняти із сексуальними фантазіями Аркадія Любченка (тільки ж бо Любченко майстер прози і вмів їх описати!), а Чайківський називає сексуальний акт “це” (чим нагадує мені Мелешка, з якого ми в гімназії всі сміялися, цитуючи щось на взір “а Нестор робив своє”). Чайківський своїх партнерок називає повними іменами і прізвищами, отже нащадки померлих уже жінок можуть бути обурені, бо як їм рятувати репутацію матерів? Мене одначе більше ніж ці особисті сенсації вражає велике і претенсійне зазнайство, сполучене з досить поважною дозою неграмотності. Претенсійним зокрема видається мені впровадження літературного типу (ніби поетичних) епіграфів, які не мають жодного відношення до тексту, і особливо неграмотна (і зовсім зайва) звичка цитувати цілі речення розмовної мови німецькою мовою сповненою граматичних і правописних помилок. Навіть слово HALT, що його кожна дитина, що жила в час німецької окупації пам'ятає, в книжці цитується як HEILT! Як спогади книжка Чайківського великої вартості не має. Надмірна романізація тексту, змінена мова, спосіб розповіді — не викликають довіря і для історика не можуть бути достовірним джерелом. Чайківський показує себе в цих спогадах, як спритний бізнесмен, ділова людина, спекулянт — і це мені нагадує Тараса Цмайла — йому, як би він це міг прочитати, книжка ця могла б нагадати чимало різних пригод з часів советської і німецької окупації Галичини. Політика в книжці обмежена і фактично тільки на маргінесі: Чайківський, будучи студентом експортівки у Львові, мешкав у родині Шухевичів, потім з Романом Шухевичем провадив підприємство реклями ФАМА, дохід з якого ішов на підтримку ОУН, згодом був у Дивізії, а потім провадив в Америці бюро Прологу, разом з Миколою Лебедем і Юрієм Лопатинським. Наголос в книжці не на політику, а на всякі комерційні пригоди з нею пов'язані.

Неділя, 7 жовтня 2007. Вранці.

Вчора в НТШ-А в Нью Йорку відбувся круглий стіл п.н. “Журнал *Сучасність* і українське інтелектуальне життя на еміграції в 1960–1980-их роках”. Тема мене зацікавила. Програма заповідала виступи Тараса Гунчака, Лариси Онишкевич, Богдана Рубчака, Анатолія Камінського і Марти Скорупської. Закортіло мене поїхати до Нью Йорку. Нажаль, Ромко Процик не їхав, Марко може і був би завіз мене автом, але я вважала це справді надмірною посвятою, отже єдиний спосіб для мене було поїхати поїздом. Спершу трохи вагалася: я буваю цими днями втомлена до тієї міри, що часом лягаю пополудні відпочити. Але відважилася і таки поїхала. Домовилась з Ларисою Онишкевич, що зустрінемося на поїзді: так і сталося. Це дало нам змогу подорозі поговорити та й разом поїхати таксівою до НТШ-А із станції.

Програмою вів Василь Махно, а виступали по черзі Рубчак, Лариса і Гунчак. Не прибули і участі в програмі не брали ні Камінський, ні Скорупська. На залі було за моїм підрахунком 24 особи (а це включало і доповідачів!) Найоригінальніший був виступ Рубчака — як звичайно у Богдана — дуже суб’єктивний, контroversійний, категоричний — але тому і цікавий для слухачів. Розповів він про конфлікти в редакції навколо Костецького і його статті про Клена, навколо Бойчука і перекладу Марка Павлишина, де американський автор пише про “fucking door”, перекладач (Павлишин) перекладає як “кляті двері”, а редактор (Богдан Бойчук) настоює на тому, що має бути “зайобані двері” (так здається, може я не точно запам’ятала?) а видавець і головний редактор (Гунчак) протестують проти такої мови, у висліді чого Бойчук відходить із редакції і засновує “Світовид”. Рубчак вважає, що *Сучасність* померла з моментом її переїзду до Києва — він фактично говорив тільки про *Сучасність* як промотора Нью Йоркської групи, хоч і не називав того по імені, заслоняючись ширмою, що журнал, мовляв, промощував шлях у літературу для молоді. Про літературу в час, коли вона була літературним редактором, говорила Лариса, згадуючи співробітників журналу. Гунчак брав на себе відповідальність за переїзд *Сучасности* в Україну, пробував відновити баланс, що журнал, мовляв, не був тільки літературним виданням, наголошував часи Руху і своєї участі в ньому. Дискусії фактично не було — один тільки Микола Галів звернув увагу на видавця журналу — Пролог і середовище УГВР. На справжню дискусію, чи бодай виміну думок, не було змоги: на залі було за мало людей, а ще серед тих небагатьох присутніх було пару старичків на межі сенільності (напр. Ольга Кузьмович вже таки помітно підупала, не пам’ятає того, що сама говорила перед хвилиною і повторяється).

Я була розчарована. Можливо, що присутність у програмі Камінського і Скорупської була б збагатила програму, а ще краще було б, якби якийсь дослідник збоку — не член редакції, і навіть не співробітник — а читач-критик, або історик преси — поставив *Сучасність* в контекст доби, зробив порівняння з іншими виданнями та й дав критичну оцінку ролі цього дуже поважного видання в історії нашої преси та взагалі в інтелектуальній історії України.

Повернулася я пізно. Потяг із Трентону прийшов десь 10:30, а сполучення мало бути о 11-ій. Тимчасом мого поїзду до Мелроз парку, де залишила я авто, в електронному розкладі поїздів чомусь не було — був тільки заповіджений поїзд пару мінут перед північчю. Я

вирішила взяти таксі. Приїхала додому, дзвоню, бо треба, щоб ми з Марком поїхали на станцію Мелроз відібрати і привезти додому моє авто. Ніхто не відповідає. Я вже схвилювалася, бо думала, що щось трапилось. Відкрила ключем двері, іду до Маркової кімнати — а він уже спить! Мусіла я його розбудити, щоб ми поїхали на станцію по моє авто. Оттаке!

Всі ці пригоди коштували мені 20 дол. за поїзд, 30 за таксі, 10 дол. вступу — отже імпреза обійшлася мені 60-ма доларами, при чому я навіть не платила за таксі з Ларисою, а то було б на десять доларів більше!

Четвер, 11 жовтня 2007. Вранці.

У вівторок були ми в театрі. Мені вдалося докупити ще один квиток для Марка (навіть в тому самому ряді!) — отже тим разом ми з Марком поїхали до міста автом і Ран не мусів відвозити мене додому. Це була нагода вперше познайомитись Маркові з моїми колегами Раном і Марилею. Хотіла я ще й після вистави запросити всіх на вино і перекуску до ресторану, але вистава скінчилася пізно, та ще й почав падати великий дощ з громовицею — отже ми вирішили відкласти цю ідею до наступної нагоди. Ран каже: як Марко отримає працю, зробиш “парті” і ми прийдемо цю подію відзначити.

Вистава у театрі Вільма тим разом — це був *Amadeus*. Peter Shaffer написав цю п'єсу про Моцарта і Сальєрі вже давно. Я вже десь раз бачила її на сцені, а також бачила фільм. В постановці Вільми — в центрі уваги Сальєрі і його погляд та відношення до Моцарта. Дуже вдало зроблене тло, де в костюмах Моцартівської доби актори (немов хор грецької драми) за прозорою занавісою коментують або співають, або де з'являються сцени Відня з 18-ого сторіччя. Мені здавалося, що монологи Сальєрі були трохи за довгі і що п'єсу варто було скоротити. Але загальне враження — позитивне. Рецензії в пресі були дуже добрі. В ролі Сальєрі виступав Dean Nolen, в ролі Моцарта — Drew Hirshfield, режисером був Jiri Zizka.

Сьогодні я їду на PENN на вечерю Клубу 25-літніх. Тобто тих, хто працював для університету 25 років або довше. Я давно вже не брала участі в цих обідах, але тим разом межу 25-ліття перейшла вже навіть Марія. Отже буде товариство: Ран з Марилею, Синтія Аркін, а може також і Пітер Ніколс із своєю жінкою Емілі. Колись Гей про цю традицію PENN висловився дуже позитивно, особливо тому, що вона дуже демократична: запрошують на ці обіди раз у рік всіх працівників — не тільки професорів і наукових співробітників, але і допоміжний персонал. Планую перед вечерею також піти на семінар під назвою “Successful aging — what it is and how we can achieve it”.

Субота, 20 жовтня 2007. Полудне.

Марко в четвер поїхав до Конетікат на конференцію з вчителями Ніни у Choate. Отже матиме змогу зустрітись і побути трохи з Ніною. Буде там також Ія. Це вже останній рік Ніни в цій школі. Доведеться їй вибрати собі коледж, куди подавати прохання. Часом

згадує коледж св. Андрія в Шотландії! Не знаю, чи це серйозно.

Я натомість провела четвер на кемпусі PENN, в медичних інституціях. Вранці мусіла поїхати на поновний мамограм — бо були якісь неясності (і у висліді — додаткове хвилювання!), а пополудні провела пару годин у т. зв. Memory Clinic. На щастя, додатковий мамограм не виявив нічого загрозливого, а клініка пам'яті — це моя добровільна жертва для медичної науки — я вже третій рік ходжу на ці перевірки пам'яті, де своєрідними “грами Кіма” і психологічними тестами міряють концентрацію і пам'ять. До моєї пам'яті я завжди мала деяку резерву і застереження — чого доказом є навіть оцей мій щоденник, ведений від 1976 року. Тепер бачу, що пам'ять треба вправляти і що ці вправи можуть бути корисними і давати позитивні результати.

Вчора увечері виступав у Центрі Кузьо — але погоду заповідали дощеву та ще й з бурею — якби був вдома Марко і хотів на це їхати — були б поїхали. Але сама я не відважилася їхати поночі — добре не бачу і поїздки поночі мене трохи хвилюють. Натомість сьогодні — за пару годин — поїду на бенкет 50-ліття 43-ого відділу СУА.

Недавно мала я переписку з редакцією *Всесвіту*. Запиталася при нагоді, чи вони отримали примірник “Поетичних перекладів”. Виявилось, що ні. Я написала в цій справі до Лариси Копань. Адже навіть в угоді, яку підписую з видавництвом, виразно зазначено, що вони зобов'язуються розсилати рецензійні примірники літературним журналам! Лариса Копань відповіла, виправдувалася, казала, що передавала примірники книжок різним особам, але навіть з її листа виразно видно, що вони не розсилають рецензійних примірників журналам. Не даром нема відгуків! Це мене дуже затурбувало. Пульсари роблять добру роботу, випускаючи книжки краще зредаговані, ніж це робив напр. Корогодський, але розповсюдження книг і рекляма не є їхнім форте. Не знаю, щоправда, чи інші видавництва роблять це краще від Пульсарів — в Україні взагалі справа книгопродажі стоїть дуже погано, немає навіть звичайної бібліографічної інформації для читача, а рецензії, що появляються, найчастіше є наслідком якогось знайомства, чи навіть просто зацікавлення рецензента виданням, що випадково попало йому в руки. В американських журналах (зокрема наукових, славістичних, які я регулярно переглядаю), крім рецензій, є ще й рубрика “Books Received”, де можна знайти бібліографічну інформацію про надіслані їм видання. Такого наші журнали не практикують, а шкода. Бо навіть якщо не появиться рецензія на видання, то читач всетаки може довідатися про існування книжки на ринку. А така інформація в Україні дуже була б потрібна. Так як є тепер, в Києві не знають, що вийшло в Полтаві чи в Тернополі, і навпаки. От я недавно замовила собі у фірми Друк “Щоденники” Олекси Ізарського, що вийшли в Полтаві, а мій книгопродавець Віталій Коробко написав мені, що про таке видання не чув і не знає, де його можна роздобути!

Середа, 31 жовтня 2007. Під вечір.

Процик їхав до Нью Йорку автом на симпозиум Лавріненка на Колюмбії і я скористала з нагоди, щоб поїхати з ним. Не жалію. Наукові доповіді були на висоті і цікаві, можна було поговорити з різними людьми, а мені також пригадалися ті часи, коли я їздила на

Колумбію з лекціями про іноземне й міжнародне право. Але по дорозі до Нью Йорку — а їхав з нами також Марко Андрейчик — Процик підкинув ідею, що було б добре, якби я схотіла написати про цю конференцію до преси. Незручно було мені відмовитись — Процик зробив мені послугу, та ще й він відмовляється від будьяких компенсацій за бензин чи оплату дороги. Добре, що згадав про це в дорозі туди — я підчас доповідей робила дрібні записки і на другий день, тобто в п'ятницю, написала репортаж до *Свободи*, а вчора навіть послала другу копію до *Літературної України*. Щоб не повторяться, попробую тут передрукувати цей допис, при допомозі модерної технології. Ось так:

Колумбійський симпозиум про Юрія Лавріненка

Велика чотирикутна площа між клясичними будинками Колумбійського університету — це живе серце інтелектуального Нью Йорку. Тут у приміщеннях престижної університетської бібліотеки Батлера відбувся у четвер 25 жовтня 2007 року науковий симпозиум присвячений творчості Юрія Лавріненка. Юрій Лавріненко — знакова постать української діаспори. Він — поруч із такими лідерами українського інтелектуального життя як Іван Кошелівець, Юрій Шевельов і Григорій Костюк — довгими десятиліттями надавав тон українській еміграційній культурі, зокрема як літературний критик і літературознавець. Лавріненко помер у Нью Йорку 1987 року на 82 році життя. Родина Лавріненків передала його друковану спадщину і рукописні архіви під опіку бібліотек Колумбійського університету, і сьогодні ця спадщина, яка складається із 87 архівних пачок, збагачує спеціалізовані архівні збірки ім. Бориса Бахметова, які присвячені матеріалам російської і східно-європейської історії. Саме цей архів, у співпраці з Українською Програмою Колумбійського університету, що її підтримує Фонд Катедр Українознавства, і були спонсорами наукового симпозиуму. Симпозиум був розголошений на інтернеті і на афішах на кемпусі університету і зібрав добірну публіку (понад 50 осіб), що включала українців і не-українців, нью-йоркчан і осіб прибулих з віддалених штатів, в тому числі і найближчу родину Юрія Лавріненка: його дочку Ларису з чоловіком Гіларієм Зарицьким і сина Миколу з родиною.

Відкрили симпозиум і привітали зібраних заступник директора університетської бібліотеки Патриція Ренфро, куратор Бахметовського архіву Татяна Чеботарьова і архівіст Катерина Шрага, а проводив програмою бібліотекар-спеціаліст регіональних досліджень Росії і Східної Європи, Джаред Інгерсолл. Першою виступила Лариса Лавріненко. Вона подала детальну біографію свого батька, який народився 1905 року на Київщині, закінчив 1930 року Харківський інститут народної освіти, був у ранніх тридцятих роках кількакратно арештований, а від 1935 до 1939 був ув'язнений в концентраційному таборі у Норильську, на півострові Таймир у Крижаному океані в Арктиці. До США прибув 1950 року і тут працював спершу на різних випадкових роботах, а згодом як дослідник-бібліограф і як радіо-коментатор. Лариса Лавріненко підкреслила, що тільки після батькової смерті, переглядаючи його архів, вона почала глибше пізнавати свого не повністю знаного їй досі батька.

Архівіст Катерина Шрага дала опис і характеристику матеріалів Лавріненка, збережених в архіві, підкреслюючи, що це не лиш персональний архів, а біографія

цілого покоління.

Д-р Марко Андрейчик, який під цю пору, як стипендіят Наукового Товариства ім Шевченка, читає курси української літератури в Колюмбійському університеті, у своїй доповіді звернув увагу на важливість зредагованої Лавріненком антології “Розстріляне відродження” і її появи друком 1959 року: вона вийшла на книжковий ринок саме в час, щоб після часткової пост-сталінської відлиги, здобути величезний вплив і на поетів-шестидесятників і на літературознавство того часу, яке — після Лавріненкової антології — вже не могло повністю ігнорувати “розстріляне відродження” 20-их років в Україні. Д-р Андрейчик зробив і критичне зауваження в бік Лавріненка: Юрій Андріянович свого часу недоцінив появу роману “Місто” Валер’яна Підмогильного — в цьому він істотно помилився: історія літератури, всупереч ранній рецензії Лавріненка, вважає цей роман — одним із кращих творів української літератури взагалі.

Богдан Рубчак, професор-емерит Іллінойського університету в Шікаго і промієнтний поет т.зв Нью Йоркської Групи, говорив і про свої зустрічі з Лавріненком і про два найважливіші твори Лавріненкового життя: антологію “Розстріляне відродження” і мемуари про Норильськ “Чорна пурга”. Авдиторія обізнана з роллю Юрія Лавріненка у промоцтуванні поетів Нью Йоркської Групи сподівалася, можливо, панагірика вчителєві, але Богдан Рубчак висловив думку, що Лаврієненкова любов до Нью Йоркської Групи була своєрідним непорозумінням: він намагався спрямовувати цих поетів у бажаному для нього напрямі, і це йому не вдалося. Професор Рубчак звернув увагу на факт, що Лаврієненко мав свої уподобання і пересуди; літературою з-перед 1920-их років він не цікавився, пропагував літературу вітаїзму, самовбивство Хвильового вважав межевою подією історії української літератури, недоцінював значення таких авторів як Майк Йогансен, Клим Поліщук, Михайл Семенко.

Д-р Марко Стех, співдиректор видавництва Канадського Інституту Українських Студій, літературознавець і письменник, який прибув на симпозіум з Торонто, відклав підготовлений текст власної доповіді, щоб не повторяти наведених уже фактів і думок, і включився у цікаву дискусію з попередніми доповідачами. Він виправив деякі помилкові твердження щодо участі Лаврієненка в Мистецькому Українському Русі, розповів про цікаві згадки про Лаврієненка в листуванні Ігоря Костецького, архів якого Стех саме досліджує, звернув увагу на дуже вдало впроваджені Лаврієненком у літературознавство терміни “нео-барок” і “розстріляне відродження”. В живій дискусії, що виникла, доповідачі висловлювали свої погляди на Лаврієненкову тезу про “літературу межєвих ситуацій”, зокрема на його інтерпретацію таких постатей як Павло Тичина і Тодось Осьмачка.

Програма симпозіуму, зрозуміла річ, велася англійською мовою. Але на сам кієнець Катєрина Шрага прочитала українською мовою есей — враження недавнього фулбрайтівського стипендіята з України Тет’яни Шєстопалової, чи не першого дослідника, що використовував матеріали Лаврієненкового архіву. Шєстопалова зокрема звернула увагу на Лаврієненкову мистецьку реакцію на твори Миколи Хвильового — його маловідомі драми “Мати і я” та “Аглая”.

На шостому поверсі у примієнєннєх Бібліотеки Рідкієсних Книг і Рукописів, де

архівіст Катерина Шрага підготувала у п'яти габлотках виставку вибраних листів, документів, фотографій і книжок з архіву Лавріненка, відбувся багатий фуршет з вином і закусками, де гості мали змогу у відпруженій атмосфері ділитися враженнями про почуте у доповідях, знайомитись, спілкуватися та згадувати Юрія Лавріненка і його прижиттєвий і посмертний вплив на розвиток української культури.

Сьогодні Марко зробив мені послугу: завіз мене на короткі відвідини до Галини Дзівак-Клюк до Бенсалему, де вона живе із сином в маленькому апартаменті великої колонії, яка нагадала мені німецьку карикатуру до подібних поселень з підписом: Gretchen, Gretchen, wo ist mein Haus? Галина живе там, бо має допомогу американської суспільної служби, яка частково оплачує їй це помешкання. Галина недавно перейшла операцію на рака щитовидної залози, вона ще досить слаба, ледве ходить. Я, знаючи про її стан, вирішила поїхати і завезти їй борщу, голубців, бігосу — щоб вона мала для себе і сина і не мусіла сама готувати страв. Недавно від імені бібліотеки послала я їй квіти. Всі ми дуже турбуємося її здоров'ям — чи зможе вона повернутися до повної праці в бібліотеці і коли це буде? Заступити її буде не легко. Добровольці можуть тільки втримати якийсь мінімальний режим у бібліотеці, і то на короткий час. Без проводу довго бібліотека не зможе бути, але такого відданого справі керівника, як вона, знайти було б дуже трудно. Потішаємо себе, що ця криза — тільки тимчасова. Дуже це не на часі — особливо напередодні 50-ліття нашої бібліотеки, яке гряде з 2008 роком.

Четвер, 1 листопада 2007. Пополудні.

Пробую вперше писати на системі Word Perfect 8 — бо над моїм WP5.1 висить загроза: коли шлю комунебудь документ писаний цією системою як attachment — ніхто, крім Максима і деяких людей в Україні — не може його відчитати. А моїх документів на WP5.1 — тисячі сторінок: не тільки увесь щоденник від 1976 року, і всі бібліографічні книги *Ukrainian Literature in English* — включно з останнім томом, який є в ході роботи — і Остапів бібліографічний покажчик (який, маю надію, вийде друком наступного року), але і менше важливі, бо вже тільки архівної вартості — копії моїх статей і листів.

Вчора мали ми в нашій околиці велику і дуже прикру кримінальну сензацію. Пару кварталів від моєї хати, на перехресті вулиць Брод і 66-а авеню, в крамниці-кафе Dunkin Donuts, проходила грабіж. З'явився на порозі поліцист з револьвером у руках. Грабіжник, побачивши його, вистрілив і поранив поліциста, підняв його зброю і втік. Над нашою околицею весь день кружляли гелікоптери, вулиці замкнули для руху, школи з дітьми позачиняли для безпеки, наказували через радіо батькам не приїздити по дітей. Це сталося вранці, саме тоді, коли ми виїздили до Галини — отже ми тільки чули над головами гелікоптери. Решту почули по радіо. Сьогодні було повідомлення, що поранений поліцист помер, а злочинець і далі ще на волі, скривається. У Філядельфії за останній рік дуже зросла злочинність — це вже третій прострілений поліцист на протязі кількох днів. Занадто легко купити злочинцям зброю у Пенсилванії — кажуть, що в інших штатах проблема з пальною зброєю не така загострена.

Сьогодні має приїхати на відвідини до Марка Брендана. Вона саме післязавтра відзначатиме своє 50-ліття. Вони поїдуть завтра до Нью Йорку, де будуть до понеділка. А тоді поїдуть на день-два до Атлантик Сіті.

На зборах Центру минулої неділі бачилась я з Вірою Андрейчик. Вона пішла перевірити календар Центру і ми встановили, що вечір презентації Остапових “Поетичних перекладів” — повторення нью-йоркської імпрези — відбудеться 9 грудня. Вже дала знати Махнові. Він із Світланою приїдуть автотом в неділю, в неділю після програми повернуться до Нью Йорку. Це буде гідне закінчення Остапового ювілейного року. А за пару місяців, маю надію, зможу віддати до друку Пульсарам і покажчик.

Бачу, що моя кирилиця працює, як слід, на Word Perfect 8, але є різні загадки нової системи, що їх я ще не збагнула. Інтегрувати один документ з рештою щоденника я ще не вмю. Може треба буде почати новий документ щоденника 2008 року, а може взагалі почати вчитися вживати Word, замість Word Perfect. Але моя спроба писати кирилицею на Word покищо не увінчалася успіхом. Треба наново вчитися. При модерній технології машини швидко старіються — швидше, мабуть, ніж люди, і їх заступають нові покоління.

Post Scriptum:

Мені таки не вдалося включити цей документ у решту щоденника 2007 року — отже я його наново переписала. Але мій експеримент не був зовсім даремний: відтепер статті писатиму на Word Perfect 8, а може і щоденник наступного року почну на новій системі.

Неділя 4 листопада 2007. Вранці.

Марко з Бренданою в Нью Йорку, а я вчора увесь день провела поза домом. Вранці їздила на похорон Дани Вонторської — до церкви на Михайлівці, на цвинтар, а потім на тризну в ресторані Марко Поло. Дана померла в Каліфорнії, але ховали її тут на цвинтарі у Факс Чейс, де похований уже її чоловік Юрій. Виявляється, що вона ще живучи у Філядельфії вже мала перші прояви хвороби Альцгеймера, а в Каліфорнії вона взагалі була вже в піклувальному домі, навіть сина не пізнавала. На похоронах було може із сорок осіб — син Орест з дружиною і дітьми, більшість — молоді люди. Я вирішила зробити родині приємність і сказала на тризні пару слів, та й прочитала любовний вірш Остапа присвячений Данці. Молода публіка дуже тепло сприйняла цю маленьку і несподівану сензацію. Можна б думати, що такі меморабілія, як любовний вірш відомого поета, родина повинна була мати і зберігати — але якогось зацікавлення до тому Остапових поезій, що з них я читала цей вірш, син Орест не виявив.

Прямо з тризни поїхала я до Центру на серію доповідей про Ольжича. Виступали: Андрій Сороківський, що говорив про Ольжичеву дисертацію, Богдан Гасюк, який схарактеризував його діяльність як провідного члена ОУН, і Володимир Карпинич, який говорив про Ольжичеву поезію. Була і музична інтерлюдія. Людей прийшло понад 50. Найцікавіший був, очевидно, виступ Сороківського. Але я була трохи здивована, що свою

дисертацію Ольжич писав на тему кераміки, яка зберігається в музеях. Я думала, що він, як археолог, описував якісь новознайдені і нікому невідомі речі. Гасюк, як видно з виступу, сам — мельниківець, характеризував Ольжича як націоналіста з християнським обличчям, що вірив в потребу робити справу “чистими руками” і уболював над розпадом ОУН. Виступ Карпинича був на середньошкільному рівні. Проводив імпрезою Петро Клюк, не дуже вдало. Ольжич, його ідеологія і поезія, ніколи не були мені особливо близькі. До участі в цій конференції свого часу запрошувала мене Наталя Пазунок (яка була справжнім організатором цього вечора). Але я відмовилася.

Неділя, 11 листопада 2007. Увечері.

Вчора, в суботу, Бренда відлетіла до Лос Анджелесу. Я з нею спілкувалася мало: вона тільки пару разів була в мене на вечері, а позатим їздили з Марком на пару днів до Атлантик Сіті, а в четвер і п'ятницю оглядали Філядельфію, ходили до Музею Мистецтв. На вечерю в п'ятницю мали ми втрюх піти до ресторану, але вийшло так, що мені довелося поїхати до дентистичної клініки, і то не до мого звичайного дентиста, а до дентистичної школи в Robert Schattner Center, де мені вирвали зуба. Так, так, того самого, що раніше вже пройшов т.зв. root canal treatment. Процедуру виконав резидент Anthony Prousi чи Perusi, у відділі під наглядом професора Lee Carrasco. Я мусіла наперед підписати папір, де були вичислені всі можливі комплікації цієї процедури — але, виглядає, що ich bin noch einmal davongekommen, комплікації мене обминули, була тільки спухлина і одноденне майже кривавлення. Але про вихід до ресторану не могло бути й мови — цілий день пролежала в ліжку, з газою в роті. Ще досі мушу їсти м'які страви, і мусітиму відбути ще одну візиту для перевірки. Процедуру, яка, маю надію, забезпечить мені штучний зуб (додатковий на моїй маленькій протезі) доведеться робити щойно за пару тижнів, а може й за пару місяців, у всякому разі аж після мого повороту із Провіденсу, куди вибираємося на День Подяки.

В Торонто помер Тарас Закидальський. Це поважна втрата для українознавства, а мені особисто дуже прикро, бо я хоч і не була з ним близько знайома, мала з ним листування у зв'язку із рецензіями для журналу *Journal of Ukrainian Studies*, що його він редагував і для якого замовляв в мене рецензії. Зі *Свободи* дізналася, що помер також Микола Француженко, а у Філядельфії несподівано на 56 році життя помер товариш моїх синів Олег Цюк. Це зокрема прикро, бо так дуже передчасно.

Пополудні, 15 листопада 2007.

Прекрасний подарунок на мою 77-ому річницю: Маркові вчора запропонували працю! Ще очевидно треба буде підписувати контракт, може й навіть торгуватися за бенефіти, але факт є, що нарешті зробили формальну пропозицію. Не відомо ще, коли мав би розпочинати працю. Дай Боже, щоб робота виявилася сприємливою, цікавою і без надмірних стресів.

Про мій день народження пам'ятало багато людей: вже напередодні телефонували і Марта

Трофименко, і Роман Воронка, а сьогодні дзвонили і Надя Петрик, і Неля Винярска, і Лариса Онишкевич, і Леся Яцкевич, квіти прислали Ія і Ніна та Максим з Уляною, з Києва прийшло саме сьогодні привітання від Марти Бліхар. А ще лиш половина дня. Увечері плануємо піти з Вірою Лащик на вечерю до китайського ресторану.

Останні дні пройшли мені під знаком видання НТШ-А про голодомор. Книжка *Famine in Ukraine, 1932-1933: Genocide by Other Means* тількищо вийшла з друку, але вже викликала бурю в склянці води. Процик, науковий секретар управи, дуже схвилювався фактом, що книжка погано зредагована і, мовляв, компромітує НТШ-А. Лариса також вважала, що треба теперішнє видання стягнути з обігу і випустити нове видання, після уважного редагування і доповнень. Голова Орест Попович наказав канцелярії розіслати деяким особам книжку для критичного перегляду. В тому числі і мені. І от я мусіла посвятити кілька днів критичному розглядові цієї книжки. Саме 75 річниця, повно всяких заходів, щоб звернути увагу на голод, як геноцид, англомовною книжкою зацікавлені консуляти України та й загальна публіка — отже видання на часі і могло б мати неабиякий успіх. Але... Воно фактично зредаговане абияк, деякі статті мають не науковий, а пропагандивний характер, англійська мова в перекладах з української, немов зроблена десь у Львові, бібліографії немає жодної, посилання подають не оригінальні назви, а в перекладі на англійську, фотокопій оригінальних документів не включено, є і низка топографічних помилок, навіть покажчик зроблений нефахово. Отже мусіла я пану голові написати досить довгу і детальну критику, щоб управа могла зробити відповідні висновки.

=====

Прийшла Маріяна Вакуловська з помадками і квітами. Запросили ми їх з Вікторією на спільну вечерю з Вірою в китайському ресторані. В міжчасі дзвонила вже також Ія, із таксі в дорозі на аеродром у Бостоні (відлітає сьогодні до Лос Анджелесу), а тількищо був телефон з Нового Орлеану від Максима й Уляни. Конвенція AAASS вже сьогодні пополудні почалася і Максим навіть розповідав мені про одну українознавчу сесію, де доповідачами були самі не-українці. (Але сесія, казав Максим, була на невисокому рівні, доповідачі ще не надто добре поінформовані у своїх знаннях про українську історію).

Неділя, 18 листопада 2007. Увечері.

Вечеря в CinCin була смачна і приємна. Навіть Мар'яна Вакуловська, яка, мовляв, не любить китайських страв, признала, що ресторан цей з французько/китайською кухнею дуже добрий. Гостив нас усіх Марко і ми мали приємний вечір на завершення моїх уродин. А вдома на автовідповідачі залишили свої привітання Іванко, Аня Максимович, Мотря. На другий день телефонувала ще Галина Дзівак, а цієї суботи згадали мене навіть в історичному календарі Центрної радіопрोगрами.

В п'ятницю їздила я на візиту до свого гінеколога (Michelle Mile) — вони тепер в самому серці історичної Філядельфії, в Curtis Center, недалеко від Independence Hall. Вперше мала я надзвичайну вигоду, бо Марко завіз мене автом до клініки, а потім по мене приїхав. Мала я також нагоду вперше скористатися із свого мобільного телефону — дала знати Маркові, що обстеження закінчене і я ждатиму на нього перед будинком, на розі 6-ої і

Волнат вул. (бо він поїхав собі до Reading Terminal Market-у, замість чекати в клініці). Нарешті побачила я вигоду мобільного зв'язку. Вдруге мала я нагоду переконатися у великій вигоді мобільного телефону, коли ми вчора поїхали до Масы's, де Марко купив собі пальто, а я пару светрів, капці, сережки і ониксове чорне намисто.

Сьогодні пополудні поїхали відвідати Зенка і Люду. Візита пройшла приємно, при “зеленому” чайочку, поговорили про давні часи, про політику, про книжки — Люда тим разом ні на кого не нарікала, говорила помірковано і до речі, обоє були раді нашій візиті. Старість і хвороби даються, очевидно, взнаки, але покищо, може, при допомозі ліків зможуть ще давати собі раду самі.

На День Подяки вибираємося їхати до Провіденсу, до Мотрі і Андрія і Лесі. Поїдемо автом в середу, а повернемося в суботу. Будуть там в четвер на вечері також Максим з Уляною, і ми з ними домовилися ще на додаткову зустріч десь у ресторані в п'ятницю. Ми могли були виїхати вже у вівторок, щоб оминати найбільший рух, але Марко думає, що різниці в рухові можливо і не буде, а навіщо нам сидіти так довго у Головінських? Які б господарі не були гостинні, але гості не повинні цієї гостинності надуживати.

Слухаю увечері і на проходах роман нобелівської лауреатки Toni Morrison “Beloved”.

Неділя, 25 листопада 2007. Увечері.

Добре, що ми виїхали до Провіденсу в середу, не у вівторок. Бо у вівторок, нарешті, Маркові зробили (по телефону) офіційну пропозицію праці в AFTRA (American Federation of Television and Radio Artists). Ця профспілка діє дуже повільно, деякі справи полагоджують на місцевому рівні, деякі — з головної квартири (здається в Лос Анджелесі) — ще мають прислати деталі робочого контракту на письмі. Ну, слава Богу, що не треба буде шукати за роботою.

Дорога до Провіденсу не була переповнена рухом. Ми їхали по Garden State Parkway і Merrit Parkway — гарні автостради, висаджені обабіч і посередині деревами, що на них ще залишились сліди колоритної осені. По дорозі Марко вирішив зробити додаткову дорогу в Конетікат, щоб показати мені Нінину школу Choate. Там, щоправда, нікого не було, бо саме перерва на День Подяки і діти на канікулах (а сама Ніна в Лос Анджелесі, з мамою), але я рада, що мала нагоду побачити, як виглядає кампус Ніниної славної школи.

Мотря, Андрій і Леся прийняли нас надзвичайно гостинно і тепло, а їхня елегантна й оригінальна хата була прегарним місцем для нашої родинної зустрічі. На обід у четвер приїхали Максим з Уляною, а також Тиміш з Лілею і дітьми та тестем Любезним. Сиділи ми до пізна при розмові, не поспішаючи, навіть і тоді, коли Тиміш з родиною поїхали вже додому. Максим і Уляна винайняли собі кімнату в недалекому motelі, отже не мусіли спішитися до Бостону, а мали нагоду побути з нами майже повні два дні. В п'ятницю я запросила всіх до ресторану у Провіденсі і ми поїхали туди двома автами. Першорядний ресторан The Capital Grille в самому центрі міста — отже можна було показати деякі чари

Провіденсу нашій Улянї (уродинниці!), як вперше була в Провіденсі.

Атмосфера нашої родинної зустрічі була прекрасна: тепла, відпружена, навіть весела — бачу, що не тільки я сама, але і мої обидва хлопці були дуже задоволені. Таке не часто трапляється! Поворотна дорога додому у суботу при гарній сонячній, але по осінньому холодній погоді, була трохи сповільнена святковим рухом — зокрема вже під Трентоном, на одіозньому (для мене) New Jersey Turnpike, де була одногодинна затримка, або, як Марко каже “пробка” (так мовляв називають це в Україні!)

Добре, що маючи молодого і доброго водія, я мала змогу відбути таку приємну поїздку. Але на наступну нашу родинну зустріч — у Торонто в січні — полетимо обоє літаком!

Повернувшись додому, я побачила, що, очевидно, у Філядельфії в час нашої відсутності, мусіла бути принаймні одна морозна ніч — бо всі мої квіти (за винятком хризантем) — примерзли і от сьогодні я пару годин працювала на городі, викидаючи змерзле бадилля. А мої квіти минулого літа — бегонії, герань, чорнобривці, impatiens — вдалися були мені на славу, як рідко коли!

Середа, 5 грудня 2007. Пополудні.

Падає сніг — але затримується покищо тільки на кущах і на траві. Дороги ще чисті. Щоб випередити заповіджений сніг, ми з Марком сьогодні вранці поїхали до Сірса і купили нову кухню з піччю. Я давно думала змінити стару кухню фірми Roper, яка вже добре не пекла і не чистилася, але вчора раптом почав гудіти годинник, що є частиною інсталяції — і то так, що виключити його не можна, бо тоді газові пальники не мають електричного сигналу і не запалюються. Це остаточно приспішило справу. Я рада, що Марко ще цього тижня вдома і ми могли раненько поїхати до крамниці. Купили stainless steel self-cleaning gas range фірми Kenmore — мають завтра доставити. Але інсталятори зможуть прийти аж опісля, мабуть за пару днів. Все це разом з доставою, інсталяцією і страхуванням на пару років винесло понад півтори тисячі доларів. Але я рада, що вдалося нам це швидко полагодити і маю надію, що кухня зміститься у призначене їй місце і що буде взірцево працювати.

Те що сьогодні сніг — мене не турбує. Але дай Боже, щоб не було снігу в неділю — бо тоді буде презентація Остапових “Поетичних перекладів” (я вже мала одну зустріч з організаторами — Вірою Андрейчик від Української Федерації Америки і Ярославом Заліпським від Осередку НТШ-А, які вже встигли розіслати велику кількість запрошень) — було б сумно і досадно, якби не прийшло досить людей.

Почала я переглядати старі фотографії, щоб вибрати ті, які маю намір включити до Бібліографічного покажчика ОТ. Знайшла дві, де є незнайомі мені особи (колеги з Академічної гімназії). Потелефонувала я до Тараса Кульчицького, маю надію, що він мені в цьому допоможе. На щастя він ще при повній пам’яті, хоч і каже, що забуває — в довгій розмові не помітила я жодних ляпсусів. Йому 20 грудня буде 90 років — я не знала, що він

майже пів року молодший від Остапа.

Андрій Головінський прислав прегарні фотографії з нашої зустрічі на День Подяки. Завдав собі неабиякого труду: крім звичайних знімок, зробив знамениті фотопортрети — мене, Марка, Максима, Уляни. Все це — деталі витягнені з групових фотографій, “зретушовані” на компютері і надруковані на доброму папері. Таких гарних фот ми ще не мали ніколи! Треба буде купити рамки і повісити на стіні!

В Тернополі вийшов двотомник перекладів з Рільке. Там напевно є і Остапові переклади — треба було б включити у покажчик. Просила я Софійку, щоб пробувала мені це купити. Але чи це їй вдасться? Маю труднощі із роздобуттям Щоденника Ізарського. Замовила була в Коробка: відповів мені: на бачив, не чув, не знає про таке видання. Я просила Софійку подзвонити до Доценка і запитатися чи хтось не захотів би продати власний уживаний примірник. Доценко сказав, що писав рецензію на основі позиченої книжки. Оттаке!

П'ятниця, 7 грудня 2007. Пополудні.

Завтра в Нью Йорку сходина присвячені пам'яті Славка Трофименка. Виступатимуть Лариса і Попович, а Лопух покаже документальний фотомонтаж. Жаль мені, що не зможу бути. Після останньої поїздки потягом я зареклася, що більше не ризикуватиму, хіба що НТШ-А перемінить годину своїх вечорів з 5-ої на 3-ю або 2-гу. Автом ніхто не їде, отже не маю можливості присістися до когось. Але мені, очевидно, важніше бути тут в неділю на презентації Остапових перекладів, де беру участь у програмі. Вже телефонував Рудницький, що, мовляв, не прийде, бо має засідання св. Софії, а сьогодні дзвонив Олекса Біланюк, вибачався, що йому після свіжої операції на катаракти заборонено провадити авто, а Лариса має чергування в лікарні і не зможе ні його привезти, ні сама приїхати.

На дворі темно і літають сніжинки. В неділю, кажуть метеорологи, буде тепліше і можливо дощ. Ну, щоб лиш не сніг!

Кухню вчора доставили. Тепер чекаємо на інсталляторів. [Со страхом божим, з турботою, чи все зміститься як слід — наперед через двері від їдальні, а тоді на призначене місце між вбудовані кухонні кабінети...] Добре, якби вони могли прийти і зробити це в суботу — або завтра, або на наступну суботу — бо тоді Марко буде вдома. Від понеділка він почне регулярно їздити на роботу до міста і якщо вони приїдуть серед тижня, доведеться мені лагодити справу з інсталляторами самій.

Субота, 6 грудня 2007. Увечері.

Мов грім з ясного неба вдарила нас вчора вістка: AFTRA повідомила Марка, що вони відтягають свою оферту праці! Контракт ще був непідписаний, в процесі узгоджень, і ось вони раптом відмовилися! Щось їм не сподобалося: чи Марко щось сказав підчас численних з ними зустрічей, чи може теперішній ексекютивний директор передумав свій

перехід на пенсію — у всякому разі Марко праці не отримав і мусітиме шукати за чимсь іншим. Пропонована праця в цій “творчій профспілці” була високоплатна та ще й бюро їх в самому центрі міста — Маркові було б дуже вигідно туди доїздити публічним транспортом. Але це було “too good to be true”. Після свого довголітнього досвіду з профспілками Марко був може занадто певний того, що він для них — безконкурсний кандидат, і може почав поводитись так, немов уже працю отримав. Жаль мені, що має такий прикрий новий досвід і таку неприємну несподіванку! Він, щоправда, коли приїхав був до Філядельфії, мав надію змінити профіль своєї праці і перейти на щось споріднене, але не тотожне, найліпше волів би працювати в університеті. Але його резюме, очевидно, спрямовує його до профспілок. Ну, побачимо, що буде далі. Каже він мені: “не журися мною!”, а я на те: “я журюся тим, що Ти непотрібно куриш і п’єш і забагато їш, чим нищиш собі здоров’я. А без праці можеш якийсь час посидіти, треба тільки подбати про медичне забезпечення!”

Були вранці у Центрі на велелюдному передріздвяному базарі. Купили ковбасу і шість аудіозаписів української літератури: Коцюбинського, Винниченка, гуморески Остапа Вишні, драми Лесі Українки, Нечуя-Левицького, Василя Земляка. Все це продукція “Книгавголос” на MP3 — отже на моїй апаратурі воно не грає, але Марко вже почав робити записи на своїх апаратах і зробить мені копії, які, маю надію, зберігатимуться на моїм комп’ютері, а частинами переноситиму їх на свій маленький апаратик MP3 і слухатиму на проходах. Оригінали думаємо завезти Максимові на різдв’яний подарунок.

Середа, 12 грудня 2007. Полудне.

В неділю відбулася презентація “Поетичних перекладів”. Пані з Української Федерації Америки — Віра Андрейчик і Зеня Черник — вклали надзвичайно багато праці, щоб створити культурну й оригінальну атмосферу. Галерея була прибрана ялинками і вазонами пойнсетті, в стіні, за заслоною, немов для сцени, була створена декорація — немов вікно на засніжений краєвид з освіченими хатками, посередині на стіні висіла олійна картина, під нею стояв елегантний камін із запаленим електричним багаттям, на землі лежав кольоровий килим, а гості сиділи при столиках, прибраних квітами. Місця при столах всі були заповнені — не знаю точно скільки прийшло людей — вступи були по 10 дол. і організатори зібрали 350 дол. із вступів. Але крім тих 35 осіб, що заплатили, було із два десятки, а то й більше таких, що вступів не платили, серед них 5 осіб, що брали участь в програмі та й організатори і їх помічники. Програма була відносно коротка: Віра Андрейчик дуже лаконічно представила програму і Василя Махна, він сам говорив не довше як тоді в Нью Йорку, потім Світлана читала переклади, я повторила свій трішки перередагований виступ, а Заліпський коротким словом закрити програму. Короною всього був феноменальний фуршет — з вибагливими і смачними приставками. Все це було підготовлене з добрим елегантним смаком, майже з англосаксонським understatement. Вся імпреза дуже помітно відрізнялася від трафаретних наших заходів і дуже подобалась присутнім. До пізна ще спілкувалися і гуторили, не бажаючи розходитись. Наталка Коропецька (яка була присутня з Іваном) сказала мені вчора, що мовляв вечір цей можна окреслити англійським словом: “delightful”.

В Нью Йорку після програми були запитання і дискусія. Тут це не передбачалося. Але до мене підступило кілька осіб з коментарями до мого виступу. Доктор Євген Новосад розповів про те, що підчас велелюдної демонстрації-похорону Владислава Козака у Львові 1934 року, українські юнаки-націоналісти посилювали протирежимне замішання тим, що розбивали ліхтарні, вигукуючи: *Niech się świeci magistratowi!* Він сам був серед них. Демонстрації, каже Новосад, тривали три дні, демонстранти перевернули трамвай, запалили тартак у місті. Польська влада спровадила до Львова військо, що отаборилось на Кайзервальді і було готове допомагати поліції придушувати повстання. Дуже цікава інформація! Підступив до мене один із членів Федерації з питанням, чи Сікорський, що про нього я згадувала (робітник-будівельник, що ішов у поході разом з Давидом Тарнавським) — чи це мовляв той самий, що винайшов гелікоптер? Ну, я усміхнулася: чули, що дзвонило та не знають де. Один тільки “Пицьо” — Роман Волчук критикував читання перекладів, мовляв Світлана всі переклади читає однаково. Волчук відомий як гострий критик, який рідко буває задоволений. Мені і іншим читання Світлани дуже подобалося, хоч мені здалося, що вона у Філядельфії трохи мала трему, зокрема на початку, та й замість Гессе сказала Гессе. Маркові весь цей вечір дуже сподобався, він потім вдома у телефонній розмові з Максимом, довго говорив про те, що для нього мої ревелюції про його батька були справжнім і цікавим відкриттям. Я сама тільки після програми усвідомила собі один свій промах: мені треба було прочитати не тільки Остапову парафразу “Інше дитинство”, але і переклад оригіналу Рільке. Я цього не зробила ні в Нью Йорку, ні у Філядельфії, бо забула, що я просила була Світлану цього вірша не читати, резервуючи його собі. У висліді, цей — один із найкращих Остапових перекладів взагалі — не був у програмі. MEA CULPA!

Програму ми записували на тасьму, так що маємо документ. А Махно вже прислав по інтернеті пару фотографій із вечора. Пані з Федерації, на мою думку, трохи перестаралися: я думаю, що при такому вкладі і праці і коштів не часто можна організувати вечори. Здається мені, що Зеня Черник (а може і Андрейчики) до громадської активності Федерації докладає, мабуть, чимало власних грошей. Це не тільки громадська активність, але і явне меценатство. І то скромне, навіть анонімне. Бо я ж розумію, що організація такого вечора вимагає неабияких коштів: розсилка поштою повідомлень, винайм приміщення, рекляма двічі на радіо, скромний гонорар-зворот коштів Махнові, не згадуючи навіть про буфет і декорації! А до їхніх декорацій моє єдине застереження було, що вони не використали трьох Остапових портретів, які я їм передала, а тільки малий портретик роботи Гуцалюка.

Я написала їм листа з подякою і післала даток на Федерацію (100 дол. плюс 30 дол. відновлення членського внеску).

В понеділок я їздила на різдвяний полуденок до Penn Law School. Як звичайно, елегантний і приємний, з добрим харчем і дрібним подарунком кожному учасникові, а більшими дарунками працівникам за 10-тилітню, 20-тилітню, 30-тилітню, 40-літню працю. Декан, як звичайно, надавав тон з гумором і сердечністю. При моєму столі сиділи два професори Баб Горман і Говард Лесник, при чому Howard Lesnick був саме той, кого

відзначили за 40-літню працю. Він пов'язався з Правничою школою ще 1967 року — саме тоді, коли починала і я. Але я вже 13 літ на пенсії, а він ще й далі викладає! Не було на полуденку, нажаль, ні Марії, ні Рана, ні Синтії — вони, мабуть, кудись виїхали.

Вчора в УКУ був виступ Валерія Жугая про пресу України. Ми поїхали разом з Марком, бо тема цікава, та й доповідач знайомий мені ще з Урбани. Я думала, що може він мене — постарілу — не пізнає, але пізнав. Сам він виглядає дуже молодо, він тепер у Вашингтоні, як стипендіят фундації Вільсона. Я принесла зі собою, щоб йому подарувати шість книжок (моє *Вибране* і Ключі, Остапове *Відоме й позавідоме*, *Поетичні переклади* і Шекспірові сонети, Максима Підмогильного). Всі книги — за винятком одного Шекспіра — видані в Україні. Парадоксально: давати приїжджому з України книжки, які вже раз мусіли перетинати океан. Але я знаю, що там така ситуація, що в Ужгороді не знають, що виходить у Києві і навпаки. Сумно, але така реальність. Питалася про Бідзілу: він тепер є деканом, а його жінка і далі на заробітках в Італії.

14 грудня

Марко позичив собі з бібліотеки книжку “God is not great: how religion poisons everything” / Christopher Hitchens (New York, Twelve, 2007) і я з неї хочу відписати дві цитати. Обидві не в німецькому оригіналі, але в англійському перекладі, очевидно. Але тут мені йдеться про зміст:

“In dark ages people are best guided by religion, as in a pitch-black night a blind man is the best guide; he knows the roads and paths better than a man who can see. When daylight comes, however, it is foolish to use blind old men as guides.” Heinrich Heine, *Gedanken und Einfälle*.

“Religious distress is at the same time the expression of real distress and the protest against real distress. Religion is the sigh of the oppressed creature, the heart of a heartless world, just as it is the spirit of a spiritless situation. It is the opium of the people. The abolition of religion as the illusory happiness of the people is required for their real happiness. The demand to give up the illusions about its condition is the demand to give up a condition that needs illusions”. Karl Marx “Contribution to the Critique of Hegel’s Philosophy of Right”.

Середа, 18 грудня 2007. Увечері.

Сьогодні Марко полетів до Лос Анджелесу. Запитався мене напередодні: чи я маю щось проти того, щоб він у різдвяний час поїхав зустрітися з Ніною в Каліфорнії? Ну, я розумію, що не тільки з Ніною, але із Брендю! Ну, щож. Різдво святкуватимемо разом у січні в Максима і Уляни, а чи всім нам треба святкувати двічі? Мені зрештою не вперше бути в цей час на самоті.

Ніна отримала добру новину, а саме позитивну відповідь від коледжу св. Андрія в Шотландії. Чомусь вона дуже хотіла поїхати саме туди на студії і переживала, що можуть її не прийняти. Прийняли! Виглядає, що в майбутньому Марко відвідувати її мусітиме аж

там, за океаном, у Великій Британії.

Вчора ми були в театрі на п'єсі “Age of Arousal”. Автор п'єси — Linda Griffiths, а сама п'єса оперта на романі “The Odd Women”, що його написав George Gissing. Про цього Гіссінга його біограф написав, що він, мовляв, був “a women-worshipping misogynist with an interest in female emancipation”. У виставі бере участь шість осіб, п'ять жінок і один чоловік. Тема — феміністична, дія відбувається в Лондоні 1885 року, це своєрідний “сон” про Вікторіанську Англію, де жінки пробують усамостійнитись, заробляти самим на життя, віднаходити свою справжню сексуальну істоту. Постановка відносно простенька, є чимало гумору. П'єса сподобалася і Ранові і мені. Вчора Ран і Марія вперше довідалися, що Марко не отримав працю, яка видавалася йому майже запевненою. Але він думає, що може це вийде йому на краще, зокрема якби вдалося йому отримати щось не у профспілках, але десь може при університеті. Є якась позиція типу “Communications director” навіть у нашій правничій школі, він буде пробувати подати своє резюме і туди.

Вчора вранці я поїхала до Української Бібліотеки, але майже весь час провела виправляючи, скорочуючи і переписуючи на комп'ютері репортаж Галини Дзівак про вечір презентації “Поетичних перекладів”. Сьогодні я цей її допис вислала на пошті, а окремо — електронно — переслала до *Свободи* фото організаторів і виконавців програми, що його зробив Марко. Фото дуже добре, не знаю тільки чи панове у Свободі зуміють використати його як слід.

Я замовила в ювеліра золоті монограми (шпильки) для моїх внуків. Іванкові — IPT, Стефкові — SPT, Ніні — Nina. І от довідавшись, що Марко летить до Лос Анджелесу, я подзвонила до свого корейця-ювеліра і просила його, щоб приспішив цю роботу, щоб я могла дарунок передати Марком. Вдалося! Додала я також чек на триста доларів. Монограм буде пам'яткою від баби, а бажаний якийсь дарунок нехай купить собі сама.

П'ятниця, 21 грудня 2007. Вранці.

Вчора Тарасові Кульчицькому сповнилося 90 років життя. Друг і одноліток Остапа — пережив його на 15 років! Знаючи від Тараса, що діти його плянують велике на 50 осіб святкування в сина Богдана, що з Австралії приїде з цієї нагоди його дочка Зоряна, я вирішила послати квіти не на вчорашню дату, а напередодні, щоб застали Тараса ще в його власному помешканні. Квіти мали бути доставлені 12 грудня, рівночасно з квітами, що їх я послала Марусі Пасічник до Клівленду на її день народження. Маруся зараз же того самого дня подзвонила мені, подякувати, а від Тараса не мала я жодного відгуку. Я потелефонувала до нього напередодні уродин, 19-ого, щоб привітати його і перевірити, чи квіти дійшли. Дійшли. Щоправда не точно 12-ого. Та й Тарас, мовляв, не був певний від котрої то Марти (мовляв, знає три різні особи з тим іменем!), і аж, каже, мусів перевірити у флориста, що це з Філядельфії!

Пора зробити підсумки року, що саме проминає. Найважливішою — і то драматичною! — подією був приїзд Марка на постійний побут у Філядельфії! Це, очевидно, докорінно

змінити мій щоденний побут. З інших помітних подій 2007 року були: смерть Славка Трофименка, короткі відвідини в мене Максима і Миколи Рябчука, мої виїзди з Марком на Зальцбургський з'їзд на Союзівку, до Гантеру на весілля Олекси Геврика і особливо пам'ятний в листопаді — до Ровд Айленду до Андрія і Мотрі, де ми провели один із найприємніших наших родинних з'їздів, разом з Максимом і Уляною. До родинних успішних подій минулого року треба зарахувати Максимів чотиримісячний побут на Гарварді, Стефкову подорож до Греції і його початок студій в Торонтському університеті і нещодавно — позитивна відповідь Ніні від колеги св. Андрія в Шотландії, де вона мала б почати вищі студії в наступному академічному році. За минулий рік я надрукувала всього три статті (у *Свободі* дві і одну в *Ukrainian Weekly*), але важніше: опрацювала велику бібліографічну статтю про англійські літературознавчі праці в університетських журналах 1990-их років і — вперше від багатьох літ! — повернулася до поезії, зладивши низку нових перекладів з Емілі Дікінсон! Це, очевидно, чекатиме на друк напевно ще довгий час. Остапів ювілейний рік вшанувала двома презентаціями його “Поетичних перекладів” — в Нью Йорку і Філадельфії та викінченням праці над його бібліографічним покажчиком, який піде до друку в перших місяцях 2008 року. Короною всього серед моїх минулорічних успіхів були статті про мою творчість незнамого мені Максима Кирчанова у Воронежі, в Росії, що були справжньою і зворушливою для мене несподіванкою!

Неділя, 22 грудня 2007. Пополудні.

Мала намір поїхати сьогодні до церкви. Поклалася вчора рано в ліжку, випивши теплого молока. Почитавши трохи, заснула. Розбудив мене телефон: Максим з Торонто. Я була рада розмові з ним — адже цілий день ніким не говорила. Але після розмови, взялася знову читати “Невідступне минуле” Тетяни Кардиналовської і зовсім вибилася із сну. О 2-ій годині ночі прийняла таблетку на сон, у висліді чого прокинулася пізно і до церкви уже не поїхала.

Трохи переглянула книжки — передусім ті, що їх повезу Максимові до Торонто: Михайло Драгоманов: Документи і матеріали (Львів, 2001), Раїса Іванченко “Я повертаю Україні те, що в неї вкрадено” (Київ, 2005) і Збірник Харківського Історико-Філологічного Товариства (но. 10, 2004). Це — дивіденди моєї праці на пості голови Видавничої Комісії НТШ-А, а там є деякі речі потрібні Максимові.

Василь Махно подарував мені дві свої книжки: *Cornelia Street Cafe* (Київ, 2007) і переклади з польського поета Януша Шубера “Спійманий у сіль” (Київ: Критика, 2007). Шубер зовсім мені досі незнайомий, прочитала в книжці передусім есей про нього Махна і переглянула деякі вірші в оригіналі і перекладі. Уважніше переглянула нову Махнову збірку, що включає і нові вірші і деякі друковані вже в попередніх збірках. Я йому вже свого часу в приватному листі написала про свої враження від його поезії, вітаючи його із успіхами. Тим разом я хочу тільки відмітити для майбутнього вжитку кілька цитат:

“Гамлет переходить із театру до театру
(мабуть через прикрий характер)” с. 127

“час прощання з ілюзіями також ілюзія” (с. 146)

Не писалося
три домашні музи (дружина і дві дочки)
продовжували мене тероризувати” (с. 79)

“ми вийшли з парижів в яких не були” (с. 53)

“Хотів я того чи не хотів але Нестор Іванович Махно
разом із своїм 70-тисячним військом
супроводжував мене повсюди:” (с. 47)

“вислів німецького поета Готфріда Бенна:
про те що після кожного поета залишиться —
і то за найсприятливіших умов — лише 8 віршів —
знеохочує до писання

8 віршів ти вже написав

... але чому немає впевненості навіть у тих восьми?” (с. 29)

З усіх Махнових віршів мені найбільше подобається “Фотографія 1969 року” (с. 130) з його нібито простенькою, але напруженою епічною драмою a la Robert Browning і несподіваною пуантою. Але він серед Василевих творів може і найбільш традиційний, хоч без традиційної форми, і без красивої лексики.

Латинське Різдво, Вівторок 25 грудня 2007. Вранці.

Мар’яна Вакуловська в неділю дістала якісь болі в шлунку, виглядало, що доведеться в понеділок вранці їхати до лікарні, отже наші плани їхати до центру міста, до Tenth Presbyterian Church, на святвечірній концерт Вікторія Вакуловська відкликала. Але — lo and behold! — криза пройшла, в понеділок Мар’яна почувалася зовсім добре і ми таки їздили. Знову ж церква була переповнена людьми, а ще й програмка повідомляла, що цього року концерт повторено двічі — 23 і 24 грудня! Доказ, що ця імпреза втішається неабиякою популярністю. Тим разом у програмі були уривки з “Месії” Генделя, колядки англійські, німецькі, австрійські, французькі, а також оригінальні і незнані цій публіці досі колядки з країни басків і з Нігерії. В аудиторії переважали молоді люди. Запримітила я в цій гушці народу (напевно більше ніж 500–600 осіб) тільки кілька чорних облич і одного чоловіка, який слухав концерту в капелюсі на голові (можливо — єврей?)

Після програми сестри Вакуловські гостили мене традиційними й оригінальними лакоминками — бразилійськими пальметто в тісті і іншими екзотичними речами у своїй святково прибраній хаті. При розмові, переглядові аудіо-запису, що його зробили Мар’яні з нагоди її переходу на пенсію її співробітники, ми так забавилися в дуже симпатичній

відпруженій, а навіть дуже веселій атмосфері, що додому мене мої сусідки підвезли аж десь біля 2-ої години ночі.

Вчора, поїхавши за орудками, щоб відібрати замовлені для внуків золоті шпильки в ювеліра і купити деякі речі в аптеці CVS, я на парковищі знайшла чийсь мобільний телефон. Перший мій імпульс був — віддати його в касі CVS, але потім подумала (навчена давнішим досвідом), що там можуть собі цю річ затримати, я вирішила взяти телефон додому і пробувати віднайти власника. Це коштовний телефон фірми Nokia Cingular, що робить також фотографії і може пересилати е-мейли — я фактично не вмю його вживати, але взяла його зі собою до Вакуловських і Мар'яна віднайшла мені і номер цього телефону і номер телефону “додому”. Отже я мала в плані сьогодні вранці потелефонувати, щоб повідомити власників, що телефон знайдений і його можна в мене відібрати. Але поки я це зробила, сьогодні вранці десь біля 6-ої розбудив мене дзвінок — я спросоння спочатку не знала, звідки цей звук — а виявилось, що це з того мобільного телефону. Подумавши, вирішила не відповідати — година була надто рання і мені видалось підозріло, що хтось вже комусь телефонує. Зрештою, це, очевидно, телефонував не власник чи власниця, а до нього чи до неї. Дзвінок повторився може із десять разів і остаточно вибив мене зі сну. Я сама вважала, що мені телефонувати до цих власників не випадає в надто ранній годині — почекала до 9-ої. І справді: відізвався жінка, і на моє запитання відповіла, що так, її чоловік загубив вчора телефон. Я перевірила, чи знає вона номер цього телефону? Знала! Я подала їм свій телефон і адресу і маю надію, що незабаром хтось приїде телефон собі відібрати. Назвала своє прізвище: Jackson. Добре було б, якби приїхав якнайскорше. На дворі гарна сонячна погода і відносно тепло (40+) — хотіла б вийти на прохід.

Покищо пишу це, слухаючи по радію живої передачі Генделевого “Месії”. Дуже люблю це ораторію і якщо не знаходжу живої передачі на Різдво і Великдень, часто пускаю собі цю музику з власного компактного диску.

Субота, 29 грудня 2007. Пополудні.

Марко поробив мені копії компактних дисків MP3 — Класиків української літератури — а тому, що я збираюся оригінали завезти до Торонто Максимові на різдвяний дарунок, то хочу з упаковки відписати собі деяку інформацію. Отже на диску Нечуя Левицького є “Кайдашева сім'я” і “Микола Дзеря”, що їх читає Народна артистка України Н. Сумська. Коцюбинського “Тіні забутих предків”, “Фата моргана “Дорогою ціною” і “Коні не винні” читає “заслужений артист України В. Обручов”. Твори Лесі Українки (а є там “Бояриня”, “Лісова пісня”, “Камінний господар”, “Касандра” “Оргія”, “Одержима” і поеми “Віла-посестра”, “Роберт Брюс”, “Давня казка”, “Ізоolda Білорука” і “Самсон”) читає народна артистка України Ада Роговцева. “Мисливські усмішки” Остапа Вишні читає “заслужений артист України Петро Панчук”. Винниченкові “Записки кирпатого Мефістофеля” читає Олександр Форманчук (актор театру ім. Франка). “Лебедину зграю Василя Земляка читає “народний артист України Євген Шах”. Всі ці диски випущені київським видавцем “Українська аудіокнига” в студії “Книга вголос”. Земляк має позначену серію “Лауреати державної премії ім. Т. Шевченка” Всі інші позначені як серія “Класика української

літератури”.

Я вже встигла прослухати “Кайдашеву сім’ю” і тепер докінчую “Миколу Джерю”. “Микола Джеря” — це єдина книжка, яку в дитинстві читав зі мною тато (чим, думаю, відібрав був мені охоту прочитати цей твір наново пізніше!). Сьогодні мене неприємно вразили антисемітські нотки (робітники-втікачі від панщини хочуть найнятися на роботу в багатого єврея, але не скидають шапок і говорять йому і його жінці на “ти”, бо вони, мовляв, тільки жиди). Побутові картини мають на сьогоднішній день неабияке пізнавальне значення, бо це світ, якого давно вже немає, включно, мабуть, із тим старим антисемітизмом, панщиною і селянським побутом. “Кайдашева сім’я”, попри свій старосвітський реалізм, має трохи гумору, який навіть сьогодні може викликати усмішку. Всетаки не завидую Максимові, що збирається писати монографію про Нечуя (і це, очевидно, головна причина, чому я додала і Нечуя до своєї покупки на різдвяному базарі).

Моя пригода з мобільним телефоном закінчилася благополучно: прийшов вдячний власник і приніс мені у реванш від своєї жінки маленький бохонець домашнього медяника. Половину його я занесла Вакуловським, бо це була наша спільна пригода. Коли я розповіла про свою знахідку Максимові, він з усмішкою переповів мені якесь кримінальне оповідання Жадана, де знайдений мобільний телефон завдає клопоту чоловікові, який його знайшов.

Вівторок, 1 січня 2008. Пополудні.

Прекрасний дарунок під кінець старого року — вчора пошта принесла мені посилку від Лади Коломієць з Києва: п'ять примірників книжечки на 87 сторінок, заголовок якої: “Поетичні твори Т. С. Еліота *The Love Song of J. Alfred Prufrock ma The Waste Land* у перекладах Остапа Тарнавського (в зіставленні з іншим українськими та російськими перекладами).” Це вийшло у серії “Перекладознавчі семінари” у Черкасах під фірмою Черкаського державного технологічного університету 2007 року накладом 200 примірників. Книжечка надрукована чітким друком на доброму папері і має ламіновану тверду обкладинку з якоюсь — на щастя абстрактною! — ілюстрацією. Мені особливо приємно, що на титульній сторінці додано “До 90-річчя від дня народження Остапа Тарнавського” і що на задній обгортці є цитата з Пруфрока “Я не принц Гамлет” в оригіналі і в Остаповому перекладі. Розвідка ця — серйозний аналіз Остапових перекладів у зіставленні із перекладами Драча і Костецького і деяких російських перекладачів. Немає ні одного рядка біографії, ані зайвих компліментів — велика детальна увага для техніки перекладу. Згадується на стор. 21 і Максим цитатою з його передмови до першого тому *Ukrainian Literature*, що він, мовляв, “обґрунтовує перекладацький метод батька” бо “задекларував пріоритет семантичних принципів у методології відібраних перекладів, наголосивши, що він особливо стежить за точністю перекладів”.

Вчора була я на гостині в Рудницьких, де були також Кіпи, Віра, Наталя Пазуняк із своєю опікункою і Марта Ощипко. Я взяла зі собою один примірник Лади Коломієць, щоб поділитися з присутніми моєю радістю. Маю сатисфакцію, що моя праця дає такі добрі плоди (хоч мого імені в цій книжечці не згадується навіть у бібліографічному описі книжки *Поетичні переклади*, де воно по праву повинно б бути — але це дрібниця і вона моєї радості не затьмарила!)

3 січня 2008. Торонто. Пополудні.

Маркові 53 уродини відзначили ми у французькому ресторані Merlot, що на вулиці Bloor, але трохи далше від нас. Харч був непоганий (ресторан відносно дорогий, отже і наші вимоги високі!) Приміщення замітне тим, що стіни густо завішені оригінальними кольоровими афішами мистецьких виставок у різних паризьких галереях і музеях. Було нас шестеро, разом з хлопцями, які тепер вдома і що я їх давно не бачила — Стеф ще більше виріс — високий і худий, Іванко трішки повніший, але добре, що я їх побачила перед тим, заки пішла сьогодні до елегантної крамниці чоловічого одягу Cecil Ward — бо купила дві светерові сорочки Small і Medium і то хто зна чи не будуть за великі!

Вчора взяла з Максимового кабінету кілька книжок і вчора вночі переглянула *Спогади* Михайла Голинського, видані у Львові 2006 року вже третім виданням. Співак (тенор) Голинський замітний тим, що співав у варшавській опері, а в час українізації поїхав двічі на Радянську Україну — співав в Одесі, і в Києві в 1927 році, а тоді повернувся до Львова, співав у Львові, Варшаві, Берліні, а тоді знову прийняв запрошення підписати контракт із державною оперою в Харкові, де пробув цілих три роки. Там Голинський познайомився з

різними видатними людьми тодішньої України (в книзі спогадів є групові фото Голинського з Тичиною і Максимом Лебедем, директором будинку ім. Блакитного). Голинський співав у сезонах 1927–28, 1928–29 і 1929–30 (в той же час диригентом там був Антін Рудницький), їздив на виступи до Москви і до Грузії. Після останнього сезону повернувся до Галичини, невдоволений, що Харківська опера не дотримала контракту і не виплатила йому повного гонорару. Жінка його Галя, ще перед виїздом з України, була на процесі СВУ в Харківській опері! Голинський про політику не пише, а коли Антін Крушельницький після його першого повернення з України прийшов на розмову, щоб довідатись ближче про ситуацію в УРСР, Голинський йому так і сказав, що партійними і політичними справами він не цікавиться. В 1938 році Голинський виїхав на виступи до Америки і Канади і, мабуть, уже не повернувся. Помер в Едмонтоні 1973 року. Голинський писав спогади незадовго перед смертю і цікаво, що він передавав їх частинами в Україну за посередництвом канадського комуніста Петра Кравчука. Але, зрозуміла річ, там вони за радянських часів не могли бути опубліковані. Перше видання появилось щойно 1993 року. І нарешті: тенор Голинський цікавий для мене також і тим, що він був дідом дівчини Тані Костів, з якою тепер ходить наш Іванко!

Год. 10:30 PM.

Скупалася, помила голову і ось ще хочу відмітити пару дрібниць. Переглянула і хочу повернути Максимові такі книжки: Сергій Жадан: *Депеш мод*. Ірена Карпа: *Фройд би плакав*. Любка Дереш: *Поклоніння ящірці*. Софія Андрухович: *Жінки їхніх чоловіків*. Більше від цієї белетристики зацікавила мене антологія *Празька поетична школа* (Харків: Ранок, 2004), але позлостив мене футнот на стор. 66. Маланюк вживає “*Herr, es ist Zeit*”, як епіграф, а редактор у примітці перекладає Рільке “*Людино, час наспів!*” (нім). *Ignorantia invincibilis!* Упорядниками були А. Астаф’єв і А. Дністровий).

P.S. Saucis в штаті Айова виграли Обама і Гакебі!

Субота, 5 січня 2008. Полудне.

Стефкові 19 уродини відзначили вечерєю в доброму (і дорогому!) ресторані Silver Spoon в центрі міста. Опісля вдома ще поправляли гостину сирником, кавою-капуччіно (Максим має потрібний для того прилад!), коньяком і лікером. Пізно ввечері прийшли на відвідини Стефкова дівчина Alana і Іванкова дівчина Таня Костів (нажаль, прийшла запізно, щоб я могла з нею познайомитись, бо я вже роздягнулася і “пішла спати”). Я рада, що хлопці мають жіноче товариство, а у випадку Іванка — дівчина-українка!

За останніх пару днів (радше — ночей!) переглянула я досить докладно дві особливо цікаві для мене книжки: Лідії Стефановської *Антонич. Антиномії* (Критика, 2006) і Оксани Забужко *Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій* (Київ: Факт, 2007).

Стефановська розглядає суперечності в інтерпретації Антонича, але головна її тема:

впливи на Антонича польської літератури, зокрема групи Скамандер. (Не даром я — під впливом Вуйка Левка — на десятому році життя познайомилась одночасно з поезією Антонича і Тувіма!) Видання Критики солідне, але навіть у ньому знайшла я дрібні недогляди: Рільке всюди названий Рильке (с. 140, 360), а прізвище Бруно Шульца в латинській транскрипції появляється різними варіантами, що всі мені виглядають непевні. На стор. 172 — Shulz, на стор. 173 — Schulz.

Оксана Забужко пише про Лесю Українку, як про представника духовної аристократії, української інтелігенції європейського зразка, людину “лицарської культури”. Найважнішим її твором вона вважає не “Лісову пісню”, а “Камінного господаря”. Забужко гостро осуджує масовізм, “хамократію”, “духовне плебейство”, “хамський егалітаризм” і те, що Шевельов назвав “розінтелігенченням української літератури”. В такому контексті вона критикує Ліну Костенко (яка, мовляв, не зуміла представити Хмельницького як високоосвіченого провідника), Олеся Гончара і Франка за патронізуючий тон у відношенні до Лесі Українки, як до слабкої і хворої жінки. Пишучи про відносини Лесі з Кобилянською, Забужко звертає увагу на ритуалізовану чемність дворянської культури, на факт, що Леся і Ольга зверталися до себе на “Ви”, а не на “ти”, і що звертання в третій особі, “трайливо-здрібніле звертання” (“хтось чорненький”) — це був єдиний засіб “утеплити” “оріднити письмо”.

“для успішного функціонування демократія конче потребує, як *conditio sine qua non*, певного культурного спадку, історично нажитого суспільством духовного капіталу” (с. 577).

Мені важко писати рукою — письмо виходить ледве читабельне. А шкода. Зробила б собі більше виписок.

Четвер, 10 січня 2008. Увечері.

Повернулися додому вчора — без пригод і комплікацій, хоч ранком на летовищі в Торонто з уваги на великий вітер були проблеми з польотами. Туся Вакуловська виїхала по нас автом до станції в Мелровз Парку — отже допомогла з багажем.

Я вчора була трохи втомлена, але сьогодні, виспавшись у власному ліжку, почувалася значно краще. Поїхала з Марком за харчами до Акме, а опісля ще на пару годин праці до Української Бібліотеки в Центрі. Вчора виглядало, що може на вікенд приїдуть до нас Тит і Софійка — бо померла у Вашингтоні мати Мушки Одежинської і Марти Хом’як — Ростислава Богачевська (з дому Ничай, шкільна товаришка моєї Мами із школи сестер Василянук у Львові) і похорони будуть у Філядельфії. Але пізно ввечері в телефонічній розмові із Софійкою з’ясувалося, що вони не ночуватимуть в мене. Вирішили в п’ятницю заїхати до Онишкевичів, там переночувати, (обговоривши з Ларисою справи конкурсу Ковалевих і Перших Стеж, а до Філядельфії приїхати тільки на сам похорон і тризну в суботу й опісля повернутися до Гантеру. Я на цей похорон також піду, отже зустрінуся не тільки з Титом і Софійкою, але також з Мартою і Ростиком, з Мушкою, і напевно з

іншими знайомими. Факт, що Геврики в мене тепер не ночуватимуть є для мене навіть полегшею — бо тепер, відколи в мене живе Марко, я не маю подвійного ліжка для гостей (хіба, що відступила б їм мою власну спальню, але це зв'язане з деякими комплікаціями (но і потребою неабиякої підготовки, що для неї в мене тепер обмаль сил!)

Свят-Вечір провели у вузькому родинному колі (тільки нас шестеро). Після вечері розпаковували подарунки, а тоді поїхали до церкви на свят-вечірню відправу. Це дозволило нам в день Різдва не йти до церкви, підготувати гостинну вечерю, що на ній тим разом було тільки 13 осіб — нас шестеро, три пари: Мойсеї, Гейсі і Жили і син Жилів — Матвій, товариш Стефка. Це близькі приятелі Максима й Уляни, а й мені добре знайомі з попередніх моїх приїздів до Торонто.

В останній день нашого побуту в Торонто я мала зустріч на полуденок в кав'ярні Petit Paris з Наталею Томцьо, Лідєю Палій і Мартою Трофименко, а з Любою Пендзей двічі мала довшу розмову по телефону. Після вечері вдома, Уляна й Максим повезли мене і Марка на театральну виставу до дуже оригінального театру Soulperper, що приміщений в мистецькій дільниці міста, переробленій з колишньої гуральні. Надзвичайно цікава мистецька обстановка — приклад, як можна оригінально переробити будинки колишньої фабрики на мистецькі галереї, театри, кафейки — щось таке, про що мусітиму розповісти Титові — бо це ідея подібна до перетворення колишнього арсеналу на комплекс музеїв. Це в Торонто відносно нова ініціатива. В час, коли ми там були, звертала на себе увагу відсутність людей, але, каже Максим, що там буває часом досить багато публіки. В самому театрі людей була майже повна зала. Драма називалася “Salt-water moon”. Автор — David French. Любовна драма одної пари акторів: Jeff Lillico і Krystin Pellerin. Дія відбувається у Newfoundland, на початку 20-ого століття, коли ще ця провінція Канади була незалежною державою, регімент якої брав навіть участь у війні 1916 року у Франції. Але це згадується тільки у діялогах між хлопцем і дівчиною, що її він пробує назад собі прихилити після довшої розлуки. П'єса трохи старомодна і відносно простенька, має трохи гумору.

П'ятниця, 18 січня 2008. Вранці.

В Торонто, перед від'їздом, встигла я переглянути пару десятків номерів літературного журналу *Київська Русь*, що його саме закупив Максим. Редактором є Дмитро Стус, а видавцем — Факт, тобто Фінкельштейн. Журнал дуже цікавий, сконцентрований на сучасній українській літературі. Чому назвали його “Київська Русь” — не знаю, назва, у всякому разі, не відповідає змістові — така назва більше підходила б до якогось історичного журналу.

Прочитала цікаве інтерв'ю з Василем Махном “Розмова: Київ-Нью Йорк”. Розмову вела Богдана Матіяш. Знайшла я там одне речення, яке може мені пригодитися до планованої статті, бо вона добре реасумує мою давню думку про те, що в Україні не завжди розуміють, що таке рецензія на книжку. Це мене особливо вражало в журналі рецензій *Книжник-Рев'ю* — якщо ти маєш або читав книжку, то рецензент може показати тобі яка його думка про неї, але якщо ти книжки не бачив — то з рецензії нічого про неї не

довідаєшся (крім факту чи вона рецензентові подобалася, чи ні). З уваги на такий стан критики, я подумала собі, що варто з нагоди 50-ліття Української Бібліотеки запропонувати конкурс для рецензентів. Маю намір щось таке запропонувати на наступних зборах Ради Бібліотеки. Отже цитата з інтерв'ю Матіяш із Махном:

ВМ: "...українські критики або ті, хто пише про книжки, плутають критичні жанри: огляд, рецензію, статтю, — з того виходить, що, не дотримуючися законів жанру, вони говорять про свої комплекси та свої світоглядні елементи, а не про текст, про який пишуть." (Київська Русь, кн. 2 (XI), 7514 рік [sic! від сотворення світу??!!] стор. 210.

Неділя, 13 січня 2008. Пополудні.

Вчора більшість дня провела на похоронах Ростислави Богачевської. На церковній відправі у Мельровз було багато людей, в тому числі також цілий гурт маленьких дітей (що, згодом виявилось, були Мартині і Ростикові внуки). Були два священники — один з них — внук-зять покійної, американець — отже служба була двомовна. Але помітним був факт, що молодий парох Мельровз (на прізвище, здається Роїк?) подав дуже докладну і довгу біографію покійниці (написану, очевидно, донькою або зятем). Таке буває рідко, бо наші отці звичайно не вважають своїм професійним обов'язком довідатись і сказати пару слів про життя померлого — що я вважаю майже скандалом, який вказує на непрофесійність і лінивість наших священників.

Тризна відбувалася в приміщеннях Михайлівки. Я мала нагоду сидіти поруч Софійки і Тита Гевриків і трохи з ними поговорити, а також зустрітись і перекинутись кількома реченнями з Мушкою Одежинською, Ростиком і Мартою Хом'яками.

Тит розповів мені про те, що в Гантері злочинці пограбували літню (тобто порожню тепер!) хату Богдана Чайківського. Тит із Софійкою повертаються 25 січня до Києва і тепер вони трохи журяться тим, що їхня хата не має алярмової системи. Правда, туди на вікенди звичайно приїжджають молоді Геврики з родинами, але між тими візитами хата таки стоїть порожня і незабезпечена.

Софійка привезла мені з Києва замовлені мною два томи Рільке і Щоденники Ізарського, а крім того два малі подарунки: від Габора — збірку короткої прози *Четверо за столом* (Львів 2004), від Ростислава Доценка — невеличку його брошуру про Юрія Литвина.

Повернувшись вчора із похоронів, я зразу переглянула двотомник Рільке. Була розчарована: там немає ні одного Остапового перекладу! І не знаю, чи упорядник (Борис Щавурський) уважав їх неадекватними, чи просто не знав про їхнє існування? Саме видання робить солідне враження: передусім видання двомовне, поруч перекладів є і німецькі оригінали, а крім того в додатках включено варіанти перекладів, листи і документальні фотографії Рільке та статті про нього Ізарського і Стуса. Читатиму, починаючи від листів.

З великим інтересом переглянула докладно Щоденники Ізарського. Цю книжку, видану в Полтаві 2006 року, я замовила була в Коробка — написав мені: не чув, не знає про таке видання, але Софійка таки мені його роздобула!

Хоч це книжка на 391 сторінок дрібного друку — то це, фактично, як назвав їх сам автор “Висмики: з щоденників 1940–1980 рр. Було б цікавіше, якби це були повні щоденникові записи, але добре, що появилось принаймні це. Є там кілька згадок про мене, про Остапа, про Нелю Винярську. Нелі мусітиму потелефонувати — вона тепер майже сліпа, отже навіть, якби десь мала цю рідкісну книжку, то читати її не могла б.

Я тепер докінчую читати автобіографію Еленори Рузвелт, як тільки закінчу — візьмуся за Ізарського і пороблю собі деякі виписки. Але поки дійду до Ізарського обов’язково хочу віднотувати важливі для всіх нас — колишніх ді-пі — її заходи, що врятували нас від насильної репатріації після війни. Отже:

“It was while working on Committee Three that I really began to understand the inner workings of the United Nations. It was ironical perhaps that one of the subjects that created the greatest political heat of the London sessions came up in this “unimportant” committee to which I had been assigned.

The issue arose from the fact that there were many displaced war refugees in Germany when the Armistice was signed — Ukrainians, Byelorussians, Poles, Czechoslovaks, Latvians, Lithuanians, Estonians, and others — a great number of whom were still living in temporary camps because they did not want to return to live under the Communist rule of their own countries. There were also the pitiful Jewish survivors of the German death camps.

The Yugoslav and, of course, the Soviet Union position, put forth by Leo Mates, was that any war refugee who did not wish to return to his country of origin was either a quisling or a traitor. He argued that the refugees in Germany should be forced to return home and to accept whatever punishment might be meted out to them.

The position of the Western countries, including the United States, was that large numbers of the refugees were neither quislings nor traitors, and that they must be guaranteed the right to choose whether or not they would return to their homes. I felt strongly on the subject, as did others, and we spent countless hours trying to frame some kind of resolution on which all could agree. We never did, and our chairman, Peter Fraser of New Zealand, had to present a majority report to the General Assembly, which was immediately challenged by the U.S.S.R.

In the Assembly the minority position was handled by Andrei Vishinsky, one of Russia’s great legal minds, a skilled debater, a man with ability to use the weapons of wit and ridicule. Moscow considered the refugee question of such vital importance that he spoke twice before the Assembly in a determined effort to win over the delegates to the Communist point of view. The British representative on our committee spoke in favor of the majority report. By this time an odd situation had developed. Someone would have to speak for the United States. The question threw our delegation into a dither. There was a hurried and rather uncomfortable consultation among the male members and when the

huddle broke up John Foster Dulles approached me rather uncertainly.

“Mrs. Roosevelt,” he began lamely, “the United States must speak in the debate. Since you are the one who has carried on the controversy in the committee, do you think you could say a few words in the Assembly? Nobody else is really familiar with the subject.”

I said I would do my best. I was badly frightened. I trembled at the thought of speaking against the famous Mr. Vishinsky. Well, I did my best. The hour was late and we knew the Russians would delay a vote as long as possible on the theory that some of our allies would get tired and leave. I knew we must hold our South American colleagues until the vote was taken because their votes might be decisive. So I talked about Simon Bolivar and his stand for the freedom of the people of Latin America. The South American representatives stayed with us to the end and, when the vote was taken, we won.

This vote meant that the Western nations would have to worry about the ultimate fate of the refugees for a long, long time but the principle of the right of an individual to make his own decisions was a victory well worthwhile.” p.307–308. *The Autobiography of Eleanor Roosevelt* (DA Capo Press, 1992) (Originally published in 1961).

“А ще знайшла я і таке цікаве речення:

“It seems to me so obvious that it should not need to be said that we must increase and improve the teaching of languages to our young people, who will otherwise find themselves crippled and sorely handicapped in dealing with people of foreign races and different cultures.” p. 405.

Неділя, 20 січня 2008. Увечері.

Працюю над підготовкою манускрипту Бібліографічного покажчика ОТ. Додала ще пару записів із 2007 року, зокрема статті і книжку Лади Коломієць. А як буде готовий манускрипт, візьмуся за остаточний вибір фотографій (деякі вже приготувала і навіть підписала).

Болять мене очі. Пару днів тому навіть перелякалася: невже не зможу викінчити розпочатої праці? Один день і ніч пролежала з гарячим компресом на голові — трохи допомогло. Справді допомогло настільки, що вчора я, попрацювавши удень, вночі з азартом і завзяттям читала щоденники Олекси Ізарського. Що більше — прокинулася, не могла спати, і у висліді решту ночі читала — не бажаючи приймати таблетки на сон.

Ізарський назвав це “Висмики із щоденників”. Вони дуже лаконічні — аж занадто. Губиться тло життя. Напевно цікавіше було б читати повні записи, без цензури і скорочень. Так як з великим задоволенням читала я щоденники Вірджинії Вулф. Такого у нас не практикують — добре, що бодай видали це. Та ще й таким малим тиражем (500) і так погано (дрібний друк, погана обгортка, неповні примітки, друкарські чортики). Є там згадки і про мене і про ОТ, і про всяких інших знайомих, в тому числі і про Нелю Винярьську. Я їй потелефонувала, щоб їй ці уривки прочитати. Зробила їй цим приємність. Я знала, що вона має клопіт із зором, але довідалась сьогодні, що в неї також — хвороба

Паркінсона. Викінчується вже і наше покоління.

Ізарський всю свою увагу концентрує на німецьких письменниках — постійно отримує нові книги з Німеччини, листується з німецькими приятелями, одній приятельці навіть перекладає на німецьку тількищо написані власні тексти (хіба не цілі романи?) Але він також багато читає в російських журналах і російською мовою, і деякі його інформації про західну літературу подані за посередництвом російських джерел. Звертає на себе увагу факт, що в Ізарського майже немає посилянь на видання англійською мовою і не видно в нього зацікавлення американською літературою. Може бути, що в нього не було достатнього володіння англійською мовою? Читає він по німецьки, російськи і французьки — дуже рідко згадується щонебудь англійською мовою. Ізарський жив на утриманні брата, чи він колинебудь працював на якійсь заробітковій праці в Америці? Про це із щоденника дізнатися не можна.

Зоя Трофименко повідомила мене про те, що її мама 6 лютого відзначатиме своє 75-ліття. Пошлю їй завтра до Торонто в дарунку автобіографію Еленори Рузвелт — це книжка, яка їй напевно буде подобатися.

Четвер, 24 січня 2008. Полудне.

Два дні тому, коли я повернулася з пошти і з аптеки, Марко запитав: чи Ти вже бачила пошту? Там є для Тебе несподіванка. Я думала, що це може якась несподіванка з Марковим пошуком праці. А тимчасом, знайшла зверху на матеріялах щоденної пошти надрукований з інтернету Указ Президента України но. 33/2008 “Про відзначення державними нагородами України громадян іноземних держав. За вагомий особистий внесок у популяризацію історичних та сучасних надбань України у світі, формування її позитивного міжнародного іміджу та з нагоди Дня Соборності України” — і серед ряду прізвищ жінок, які отримали “орден княгині Ольги III ступеня” названо також “Тарнавську Марту Теодозіївну — письменницю, літературознавця, громадянку США”.

Ну, дуже приємно! Гарно, що ще за мого життя хтось звернув увагу на мою працю і вирішив, що вона варта признання! Але, більша радість була б, якби ця моя праця привертала увагу критиків, рецензентів і видавців, якби Україна була настільки нею зацікавлена, щоб не мусіти видавати її субсидійованими автором книгами! Та й якби ці президентські відзначення були більш селективного характеру. Серед “орденоносців кн. Ольги”, крім мене є ще сім інших жінок, дві із США — Марія Ревакович і Меланія Вервір, а рядом вище є 30 орденосців “За заслуги III ступеня” і серед них з моїх знайомих Тадей Карабович і Флоріян Неуважний з Польщі, Богдан Рубчак, Юрій Тарнавський, Василь Махно і Лев Хмельковський із США. На першому місці, нагороджений “орденом князя Ярослава Мудрого V ступеня” є Омелян Антонович — цей, без сумніву, заслуговує не тільки на відзначення, але і дає приклад до наслідування. Марко каже, що я не досить ентузіазму виявляю з нагоди цього відзначення. Ні, чому. Я вдячна за цю увагу. Але занадто вона нагадує советські практики і цим трохи зменшує мою радість.

Докінчила читати щоденники Ізарського. Там він цитує з мого вітального листа, після того як йому присудили премію Івана Франка, слова Тичини: “Я отримав нагороду, слава Сталіну й народу”. Йому і його мамі це дуже сподобалося і вони над тим трохи посміялися. Сьогодні мені нагода повторити слова Тичини.

Бачу, що Ізарський і сам розуміє і оцінює різні авторські щоденники. Особливо — Томаса Манна. Про Винниченків щоденник він пише “Це таки клясичний щоденник ... явище в нас безпрецедентне, одноразове, Така фіксація своїх днів! Інтимний біг свого життя. Відчутне крокування доби”. (стор. 318). Цього про щоденник Ізарського не скажеш. Але він, як зрештою кожний щоденник, по своєму цікавий і важливий.

Неділя, 27 січня 2008. Увечері.

Вчора половину дня провели на похоронах Бориса Бачинського. Борис мало мені знайомий, але це брат Вави Бачинської, близької приятельки нашої Уляни і моєї доброї знайомої. Борис тримався осторонь української громади і його мало знали, але — несподіванка! — на його похорони з'їхалася велика кількість людей. Парковисько в Михайлівці було майже заповнене! Все це, очевидно, через Ваву і добру організацію — бо прибули на похорон люди навіть з Бостону і Нью Йорку, і околиць у Нью Джерзі. Борис був відомим шахістом високої ранги — отже прибули також деякі американці, було навіть пару чорних його учнів чи партнерів у шахах. Але мав він цікаву й досить унікальну біографію і поза шахами. Народився у Відні, але дитиною вже прибув до США. Був пластуном і Марко пам'ятає його як пластового виховника. Закінчив Єйлський університет, а потім був у Корпусі Миру в Тайланді і Камбодії. Був він також дуже активний у рухові за громадянські права. Переклав на українську мову пісню “We shall overcome” — Ми ще переможемо! і пластуни співали її на таборі під його проводом. Вава, говорячи про нього на тризні, цитувала з цього приводу їхнього батька, який казав синові: “ми врятували тебе від тюрми і переслідувань, виїхавши до Америки, не на те, щоб ти тут попав у в'язницю”. Бо Бориса таки десь на півдні були заарештували разом з іншими демонстрантами.

Були на похороні і Франк Сисин, і Тамара Нері, і Ірена Коваль, а Орест Попович говорив навіть промову на поминках.

І ще одна несподіванка: відправа в церкві була без труни: останки спаленого тіла стояли в керамічному глечуку.

Понеділок, 28 січня 2008. Увечері.

Цілий день сьогодні працювала над викінченням підготовки фотографій до Бібліографічного покажчика. Працювала з великим азартом — при нагоді зробила деякі відкриття: на фото нагробника Остапової матері побачила, що дата смерті 1967 не 1968, а також дата на фото Остапових батьків має бути 1957, а не 1975, як це подано в книжці Зоряни Лановик (На той час обоє і батько і мати вже не жили!) Вийшло тих фотографій

може аж надто багато — цілих 50! — але є там чимало цікавих документальних знімок, які матимуть вартість не тільки для родини і для дослідників Остапового життя і творчості.

Тепер я все це передала на руки Марка — він обіцяв зробити електронну версію. Отже Пульсарам не будемо посилати оригіналів, тільки електронну версію на дискеті.

Неділя, 3 лютого 2008. Пополудні.

На коротких відвідинах в мене — Ніна! Давно я її не бачила! Ще більше виросла — висока, худа, з модерною стриженою зачіскою на всі боки! Гарне дівча. Дуже маломовна, аж занадто. Тяжко щонебудь від неї довідатись. Але як я і підозрювала: про колегію св. Андрія в Шотландії (куди її прийняли і куди вона поїде на студії наступного року) довідалась вона вперше від товаришів із Choate, які вже там почали вчитися. Цікавиться вона найбільше історією — мабуть піде слідами свого діда Мирослава і стане колись професором історії. В неї тепер коротка перерва — Марко поїхав по неї в п'ятницю і відвезе її назад завтра, у понеділок. Вчора вони обоє ходили до музею мистецтв, сьогодні мабуть поїдемо до крамниць, щоб щось їй купити. В п'ятницю весь день ішов дощ і Маркові не легко було їхати в таку далеку дорогу. Сьогодні сонячно і відносно тепло — доходить до 50 градусів. А Максим вчора по телефону сказав, що в Торонто випав великий сніг!

Запакувала я для Лади Коломієць пачку книжок і наступного тижня, по дорозі до Bell's Market перешлю через фірму Міст. Є там у пачці 18 книжок: мої три ULE, *Ukrainian Literature* no.1, *Weekdays and Sunday* (3), *Between reason and irrationality*, *Між розумом та ірраціональністю*, *Відоме й позавідоме*, *Автобібліографія* (2), *Самотнє місце під сонцем* (2), *Подорож поза відоме*, *Зібрані вірші* ОТ, *Сотня сонетів* і *Слово* no.11.

P.S. Не хотіли, щоб я з ними їхала до крамниць, бо купували тільки практичні речі до Ніниного гуртожитка: воду до пиття, жарівки, ітп. Сказали мені: їй нічого не треба, а на дарунок можу хіба дати або купити якусь книжку. Мала в хаті подвійні примірники: *In the dark of the night*, *Ukrainian Literature* no.1 і *Weekdays and Sunday*. Може це її зацікавить, або комусь подарує.

Вівторок, 12 лютого 2008. Пополудні.

Сьогодні надала на пошті посилку до Пульсарів: машинопис на 286 сторінок, цей же текст на двох компютерних дискетах, документальні фотографії на диску DVD, карикатури Едварда Козака на диску DVD і на звичайному компактному диску. Марко добре напрацювався, скануючи ілюстрації, щоб не треба видавництву посилати оригіналів (і цим частинно зробив їхню роботу!) Маю надію, що все це дійде в доброму порядку і що видавництво почне працю над друком книжки: Остап Тарнавський: бібліографічний покажчик. Хотіла я посилку послати реєстрованою поштою, але сказали мені на пошті, що для реєстрованої пошти потрібна якась інша, спеціальна упаковка (це мабуть якісь нові

приписи!) — отже я цей досить великий покунок надала звичайною авіапоштою. Сама пересилка коштувала \$31.50.

В неділю ходили ми з Марком в кіно. Він дуже хотів бачити новий фільм “There will be blood” — а я пішла йому до товариства. Мене сам заголовок був би відстрашив, але виявилось, що фільм зроблений на основі роману Аптона Сінклера (Oil) і це зробило його для мене більш цікавим. Роману я не читала, але знаючи репутацію Сінклера, думала, що це буде соцреалістичний фільм, з якимись клясовими конфліктами. На моє здивування, у фільмі клясові конфлікти зовсім не наголошені, хоч, є чимало елементів всяких протистоянь, що могли дати добру нагоду для соцреалістичного трактування. Фільм цікавий, але дуже брутальний і навряд чи я була б його бачила, якби не Марко. А він взагалі неабиякий фільмоман: дивиться на фільми майже кожного дня, і не тільки ті, що їх позичає на Нетфлікс, але теж і ті, що за ними він ходить до публічної бібліотеки. Під його впливом я бачила тількищо фільм *Sicko* — своєрідна і дуже ефектовна пропаганда-сатира на брак медичного страхування в Америці, фільм що його зробив Michael Moore, який вже раніше випустив теж цікаві, хоч може менш ефектовні, подібні пропагандивні сатири про Буша і про палъну зброю у США.

В неділю був у нашому місті страшний вітер — і ось ми, повернувшись з кіно, мали незабаром неприємну несподіванку: одне з моїх дерев-сосонок, що творять немов стіну-завісу для мого городу, впало на електричні і телефонні дроти і зірвало кабель телевізійного сполучення! Ні телефону, ні електрики не зірвало, але дроти лежали на землі, або трималися на переломаному стовбурі дерева. Марко в понеділок вранці поїхав до Home Depot, купив електричну пилу і, хоч було надзвичайно холодно в цей день, зумів порізати дерево на куски і без сторонньої помочі розв’язати проблему. Вчора приходив механік направити кабель, а завтра має прийти робітник з телефонічної компанії підняти телефонний дріт — який не перерваний і не пошкоджений, але лежить на землі. На городі повно порізаного галуззя і товстих брусів дерева — це доведеться частинами виносити до сміття.

Марійка Сенковська перейшла пару днів тому операцію на серце. Дала мені знати напередодні електронною поштою, я їй негайно відповіла, а після операції я говорила телефоном із Сонею, яка на цей час приїхала з Аляски, щоб бути з мамою, а потім подзвонила до мене також сама Марійка. Операція добре пройшла і вона добре чулася і довго зі мною говорила. Сьогодні я послала їй пару номерів журналу *New Yorker* — добрий цікавий журнал (Марко його передплачує — жаль викидати старі номери!)

У шпиталі був також і Zenko Чайківський (справи із серцем і кумадіною на розрідження крові і кровотечами з носа). Ще гірша справа з Людою: вона без Zenka навіть ліків своїх приймати не вміє і досить дезорієнтована — по телефону не завжди говорить до речі і часто повторяється. Говорила я з обома — з Людою і Zenком, а також із Юрком, якому тепер припав тяжкий обов’язок розв’язувати нелегкі справи його батьків.

Сьогодні в нас: сніг і льодовий дощ, але назагал досі зима була дуже поміркована і тепла.

Заповідають, що сніг і лід мають перетворитися в дощ. Добре, щоб так сталося, бо робітник з телефонічної компанії мусітиме підняти з землі дріт (який сьогодні покритий снігом!)

В політиці — на несподіванку всім — перемагає на передвиборах Обама. Гіларі Клінтон має в його особі поважного конкурента. Мені здається, що вона — жінка надзвичайної інтелігенції — має ліпші від нього кваліфікації і більший досвід. Але для мене основне; щоб до влади прийшли знову демократи після скандальної політики Джорджа Буша. (Єдине позитивне, що можу про нього сказати, це його підтримка помаранчевої революції в Україні, але всі інші його рішення: і війни в Іраку й Афганістані, і безвідповідальна фінансова політика, і легковаження соціальних проблем, і його становище до наукових дослідів, до екологічних проблем ітд. ставлять його, на мою думку, в ряд найгірших президентів нашого часу). Отже як номінацію здобуде Обама — я напевно голосуватиму за нього. Але боюся дуже: чи справді Америка настільки переборола расистські упередження, щоб допустити до Білого Дому чорного кандидата?

П'ятниця, 22 лютого 2008. Пополудні.

Повідомила мене по телефону Оксана Фаріон, що Віра Вовк отримала Шевченківську премію! Вона говорила з Вірою сьогодні телефоном. Віру повідомив з Києва Павличко. Вона вирішила поїхати на свято презентації премій — це буде 9 березня. Віра була кандидатом вже і минулого року — дуже прихильні рекомендації читала я в пресі і Валерія Шевчука і Михайлини Коцюбинської. Отже це для Віри вже певно не було несподіванкою, але добре, що не зазнала поновного розчарування. Я написала їй вітального листа електронною поштою (довідалась адресу від Махна з НТШ-А) — Віра нібито зарікається не вживати компютерів, але користується доступом до електронної пошти якихось своїх знайомих.

В середу мала я візиту в кардіолога. Зробили мені кардіограму, дали відновлений рецепт. Нібито все під контролем, але пульс в мене низький і якщо справи погіршаться — треба буде інстальювати расemaker, сказав д-р Vigilante. Пульс слабкий напевно через лік Торпроl, але Торпроl нібито потрібний, щоб запобігати фібріляціям. Оттаке заворожене коло.

David Batyski, викликаний мною до прочищення ринв, зробив не тільки цю роботу, але і зрізав зовсім деревце-сосонку, яка недавно зломилася. Я також погодилася, щоб він навесну встановив новий дах — бо мій старий дах, зроблений ще його покійним батьком, хоч і не тече і не робить проблем, то вже має певно із 30 років і, як каже мені дахар, в багатьох місцях потрісканий. Не виключено, що Батицький буде і малювати хату ззовні, якщо дасть сприйнятливий кошторис (маю вже один від Алекса Сікори на понад \$4,000.)

Минає десятий день від коли я вислала посилку до Пульсарів. Досі ще не маю потвердження, що отримали. Чекаю з дня на день.

Вичитала сьогодні в Дзеркалі тижня (но. 6, 16–22 лютого 2008) в інтерв'ю із Євгеном

Сверстюком підозру, що Довженко був об'єктом доносів Юрія Смолича. (Ба, як це добре колись описала Надежда Мандельштам, ТАМ всі були донощиками — що за жахлива система!). Знайшла в інтерв'ю таку дотепну частушку на Смолича, що її цитує Сверстюк:

Взяв машинку та й наклацав
“Мир хатам, війна палацам”.
Потім вибрав собі плац
і побудував палац.

Субота, 23 лютого. Пополудні.

Почуваюся погано. Трохи працювала над ULE, але почала боліти голова і непевне почуття примусило мене припинити працю на компютері. Змірила тиск крові: 166/87 пульс 55. Можливо, мої симптоми від цього тиску. Лягла на ліжко, з холодним компресом на голові, слухала передачу “Кармен” з Метрополітен опери. Трохи допомгло. Чуюся ліпше. За пару годин тиск зменшився до 147/77, пульс 50, але вполудне був всього 105/48, пульс 52. Чи такі зміни/перебої не віщують чогось поганого? Я почала наново записувати ці дані, бо бачу, що доведеться дати точний звіт лікарям і можливо таки рішитися на пейсмейкер.

Марко поїхав до Тамари Стадниченко — вона дає йому заробити на редакційній роботі, що їй надсилають видавці шкільних підручників. Був до нього телефон від Орисі Гевки з повідомленням, що сьогодні боксерські змагання Кличка з російським якимсь боксером і що це можна побачити в таверні Drake, власником якої є українець. Може Марко схоче поїхати. Не буду його журити своїми проблемами — добре, якби трохи розважився в товаристві.

Тома Примак звернувся до мене з проханням написати рецензію або статтю про переклади Франка Роми Франко. Він тепер є редактором від рецензій в *JUS*. Я погодилася, бо і так мала намір написати про ці видання до *Vsesvityu*. Але все це буде залежати від мого стану здоров'я в найближчому часі. *Gesundheit ist nicht alles, aber alles ohne Gesundheit ist nichts*, як казав (чи писав) Шопенгауер.

Четвер, 28 лютого 2008. під вечір

Вчора Марко запропонував, щоб я поїхала з ним до публічної бібліотеки в Аббінгтоні, бо там, мовляв, можна позичати книжки і аудіокасети, просто зареєструвавшись із бібліотечною карткою міста Філядельфії. Він уже там був і позичав собі різні матеріали. Ну, я не надто рухлива і якщо треба було їхати до бібліотеки автoм, то я, звичайно резигнувала з такої нагоди. Я свого часу перевірила була бібліотеку на вулиці Коттман, де є велика колекція і книжок і аудіозаписів і фільмів і куди я вступила при нагоді своїх покупок в Сірса і в Мейсі, що є зараз напроти через вулицю, але тому що матеріали треба було віддавати особисто там (а не, напр. в моїй поблиській філії міської філядельфійської бібліотеки), то я після двох спроб зрезигнувала, бо не хотіла спеціально туди їздити. Але я не знала, що подібні привілеї можна мати і в бібліотеках суб-урбія, і аж дивно, що треба

було аж Марка, щоб мене в цю справу втаємничити. Бібліотека в Аббінгтоні велика, гарно обладнана і з великою паркувальною площею. Привезла собі дві аудіо-книги (біографію президента Вільсона і книжку про Вірджінію Вулф Нігеля Нікольсона). Але наразі, я докінчую слухати Айнштейна. Тобто — мій різдвяний подарунок від Марка — біографію Альберта Айнштейна, що її автором є Walter Isaacson. Книга ця користується великою популярністю (здається отримала нагороду Пуліцера?) — вона надзвичайно живо і цікаво написана на основі новознайдених матеріалів, але ця її частина, яка присвячена фізиці і намагається в'яснити теорію релятивності чи квантум-механіку — далеко понад мою голову. Мене цікавлять передусім факти біографії Айнштейна, а серед них багато-багато цікавого. Дещо з того загально відоме, але є в книзі і знамениті — ревелюційні для мене — відкриття. Айнштейн був двічі жонатий, перший раз з Мілевою (Mileva Marić), сербкою, другий раз з німкою, своєю кузинкою Ельзою. З першого подружжя в нього було двох синів. Але коли перша Айнштейнова жінка не хотіла погодитися на розвід, Айнштейн запропонував, що як він колись отримає нагороду Нобеля, то всі гроші віддасть їй. Цей аргумент допоміг. І обіцянка була підтверджена правним контрактом. Але на Нобелівську премію довелося довго чекати. Уважали, що теорія релятивності не мала експериментального підтвердження і коли Айнштейн 1921 року таки отримав Нобеля, то не за його великі відкриття, а за відносно дрібну експериментально доведену якусь справу (“discovery of a law of photoelectric effect”). (Негативною стороною аудіокнижок є факт, що точні назви і прізвища не тримаються пам'яті і потребують додаткової ідентифікації). Про те, що Айнштейн був з переконання сіоністом знала я давно, але не знала як глибоко він був заангажований і в сіоністський і в пацифістичний рух, що був він — великий шоумен і втішався величезною увагою преси і загальної публіки.

Вчора прийшла посилка від *Всесвіту*: два номери журналу за січень–лютий 2008. Є в цьому номері і мої переклади з Емілі Дікінсон, і моє слово на презентації Остапових “Поетичних перекладів” і рецензія на цю книжку пера Дмитра Дроздовського. В рецензії є пару закидів в мій бік — деякі навіть слушні, напр. що варто було дати інформації про авторів не при кінці в примітках, а біля кожного автора. У всякому разі — приємно мені, що редакція виявила мені стільки уваги. Це зрештою не вперше. Адже сім років тому на моє 70-ліття зробили мені несподіванку, замовивши статтю в Тарнашинської.

Досі не маю потвердження від Пульсарів — турбуюся, що вони ще не отримали моєї посилки — манускрипту Бібліографічного покажчика з прилогами.

П'ятниця, 7 березня 2008. Пополудні.

Нарешті Пульсари вчора повідомили, що одержали мою посилку. Я відітхнула з полегшею, бо через якісь незрозумілі мені поштові приписи, не хотіли на поштамті прийняти посилку реєстрованою поштою — отже була можливість, що може по дорозі десь занепасти. Тим більше, що саме пару днів тому виявилось, що *Всесвіт* не одержав мого листа із травня минулого року, де я повідомляла про пересилку грошей через фірму Міст, що їх треба було відібрати в банку Аваль в Києві. І ось фірма мене повідомила, що невідібрана посилка грошей лежить в банку від травня. (Я перенесла свою

передплату на *Vesvit* до Коробка і фірми Друк, бо *Vesvit* не вміє полагоджувати фінансових справ і розмінювати мої чеки, а вони всетаки присилають мені додаткові примірники — отже мені випадало заплатити якщо не передплату, то бодай дати даток на пресовий фонд).

У вівторок ходили ми з Марком разом з Раном і Марилею до театру на виставу “Ying Tong: a walk with the Goons” — Автор: Roy Smiles. Нібито комедія в стилі Monty Python. Маркові подобалося, мені ні. Я навіть ні одного разу не аплодувала! І я не одинока: люди, що сиділи поруч нас в одному ряді після перерви пішли собі додому. Глянула я в програмку, щоб зрозуміти в чому мала б бути атракція цієї британської вистави з 1960-х років. Знайшла там таке речення: “shouting gibberish in the face of authority and proving by fabricated insanity, that nothing could be as mad as what passes for ordinary living”. Можливо, що колись в післявоєнній британській реальності це мало роль політичної сатири. Маю надію, що чергова вистава — на яку ми за передплатою маємо квитки — буде ліпша.

Вчора я вранці поїхала до PENN на чергову візиту у Форсії і на полуденок з Марилею. Марко поїхав по Ніну до Конетікат, а потім з нею — на Martha’s Vineyard. Ія з чоловіком Весом працюють тепер на якомусь фільмі і віддали свою хату Ніні і Маркові для коротких Ніниних вакацій, бо вона тепер має весняну перерву у навчанні; Марко має повернутися 15 березня.

Я розповіла Форсії про свої проблеми і запропонувала, щоб може зменшити дозу ліку Torrol на половину. Вона погодилася. Мовляв, якби я запримітила фібриляції, то треба повернутися до повної дози. Отже сьогодні я вперше на половині Torrol. Сказала мені також, що моя слабкість минулого місяця могла бути проявом вірусу, який саме був поширився серед її пацієнтів: мовляв, ті хто брав осінню flu shots, не діставали грипи, але мали подібні симптоми слабости.

Прослухала я позичену в бібліотеці Аббінгтону аудіокнижку — біографію Вірджинії Вулф. (Nigel Nicolson: Virginia Woolf). Тема мені дуже знайома — вся ця Bloomsbury Group — немов старі знайомі, а Найджел, очевидно, син Гаралда і Віти. Його портрет Вірджинії наголошує негативні риси: її антисемітизм, її упередження до Америки й американців. Довідалась деякі нові для мене подробиці, напр. те, що Леонард Вулф мав сильний тремор руки, не міг втримати навіть склянки, і, очевидно, через те був звільнений від військової служби.

Тепер слухаю біографію президента Вільсона (Louis Auchincloss: *Woodrow Wilson*). Про Вільсона досі знала не дуже багато, крім політики пов’язаної з незалежністю європейських держав після війни і з Лігою Націй — тепер доповнюю свою послідовну “американізацію” для кращого розуміння історії і сучасної політики. Цікаво. А одночасно читаю куплену недавно в Києві книжку Врублевської про Ольгу Кобилянську. Хочу написати про цю книжку — може до *Нашого життя*?

Прийшли від Примака чотири книжки перекладів Роми Франко, що про них маю

зобов'язання написати до *Journal of Ukrainian Studies* — це в мене наступне на черзі. Маю надію, що буду сильніша і що очі мої менше мені дошкулятимуть.

Отримала запрошення від Консульства України в Нью Йорку приїхати 14 березня на вручення “ордену княгині Ольги”. Доведеться поїхати. Але соромно за консульство України: запрошення — навіть не на фірмовому папері, а просто ксерокопія з рукою доданим прізвищем. Контрастом до цього прийшло сьогодні елегантне на кремовому твердому папері надруковане запрошення від Головінських на відзначення 95-ліття Лесі Яцкевич, 29 березня. Добре, якби Марко захотів поїхати до них автом, але якщо не схоче, а я буду досить сильна, щоб триматися на ногах — то поїду потягом.

Понеділок, 10 березня 2008. Пополудні.

Лада Коломієць прислала мені збірку матеріалів наукової конференції, що відбулася у Львові в жовтні 2005 року. Книжка називається: *Григорій Кочур у контексті української культури другої половини ХХ віку* і видана Львівським університетом 2007 року, за редакцією колеги, що її головою була Роксоляна Зорівчак. Є серед матеріалів цієї конференції і праця Юлії Валентинівни Стукало, аспіранта “кафедри російської та зарубіжної літератури Національного педагогічного університету” ім. Драгоманова в Києві “Марта Тарнавська як перекладач”. Про те, що вона виступала на конференції з такою темою я вже знала, але приємно бачити цю працю надрукованою і то в доброму товаристві! Стукало розглядає тільки англійські мої переклади, зокрема з Дікінсон, Мур, Плат, Рич і мої автопереклади (останні навряд чи заслуговують такої серйозної уваги!)

Субота, 15 березня 2008. Полудне.

Вчора їздила я до Генерального Консульства України в Нью Йорку на церемонію вручення державних нагород. Приїхало на цей захід біля двадцяти осіб, в тому п'ять нагороджених: Богдан Рубчак, Юрко Тарнавський, Василь Махно, Лев Хмельковський і я (опісля згадали ще одного якогось лауреата — здається американського підприємця, що його ім'я мені не запам'яталося). Не було серед нагороджених (як зрештою можна було і передбачити) Марії Ревакович (вона тепер у Сієтлі, на другому побережжі Америки, але консул згадав про неї). Вся програма складалася тільки із виступу головного консула Миколи Кириченка, який просто відчитав указ президента Ющенка, з презентації ним орденів — кожному зокрема при активній участі кількох фотографів, а потім ще з окремої сесії фотографування — зокрема Василь Лопух додатково фотографував членів НТШ-А. Після того був смачний фуршет і взаємне спілкування присутніх. НТШ-А (крім Василя Лопуха і Махна) репрезентували Андрій Шуль з жінкою, з Українського Музею прийшла Марійка Шуст, серед дипломатів були ще Андрій Олефіров і колишній консул Кучинський (який, каже Лопух, залишив дипломатичну службу і старається розпочати якусь академічну кар'єру в Америці). Я мала нагоду поговорити з Богданом і Мар'яною, з жінкою Шуля, яку зустріла вперше, з жінкою Юрка Тарнавського — симпатичною полькою, що її пригадую із доброго її виступу з читанням його віршів у польському перекладі, з Лопухом і Махном, та з консулом Олефіровим, що на його руки передала я

свій дарунок консульству — том “Ukrainian Literature in English, 1980-1989” і “Вибране”. Махнові, напередодні я порадила, щоб заніс їм по одному примірникові журналу перекладів (що він і зробив) — а я в свою чергу в розмові з Олефіровим заохочувала його і взагалі українські посольства в англomовних країнах використовувати наш журнал перекладів для пропаганди української культури.

Їздила я потягом через Трентон — далека, довга, томляча дорога. Церемонія була заповіджена на 5 год. — я приїхала раніше, але перечекала годину на станції, бо не хотіла передчасно з’явитися в консульстві. Щоб не за пізно повернутися до Філадельфії, схопила потяг о год. 7-ій — всетаки додому приїхала аж біля 11-ої години.

Напередодні, в четвер увечері ми мали засідання Ради Бібліотеки. Після засідання, Галина зробила мені несподіванку — вручила замовлену в квітарні вазу квітів з гратуляціями за нагороду від всіх присутніх. А Аня Максимович ще і від себе особисто додала мені коробку розквітливих цикламенів.

Мала я в пляні сьогодні зараз після снідання поїхати до Центру на передвеликодній базар, щоб купити ковбасу і паску. Але помітила, що несподівано, під час сніданку почалися в мене фібриляції. Я за минулий тиждень — за дозволом Форсії — зменшила собі на половину дозу ліку Топроль, бо здавалося мені, що я від цього ліку маю слабкий пульс і відчуваюся ослаблена. Справді — весь тиждень чулася я значно більш енергійною і думала, що цим розв’язала проблему. Well, a little knowledge is a dangerous thing. Змірила тиск — нібито добрий (127/73), але пульс 88 і дуже нерівномірний, тоді коли в мене звичайно 50–55). Взяла я другу половину Топролю і маю надію, що це допоможе. Найбільше боюся інсульту — а це мені по родинній традиції (і мама, і бабуня!) може загрожувати.

Вівторок, 18 березня 2008. Пополудні.

Вчора увечері і сьогодні вдень мій тиск крові значно піднявся (о год. 10-ій вранці був 155/70 а о 2-ій 185/88). Я трохи перелякалася — не так самим тиском, як фактом, що крутилося в голові, почувала себе ослабленою, з болем голови, і з деяким тиском у плечах, між лопатками. Зателефонувала до д-ра Віджіланте і навіть думала, що доведеться Маркові повезти мене до лікарні. Але кардіолог віддзвонив і — послухавши мій звіт — наказав подвоїти дозу Діовану. Ну, я розумію, що це зменшить тиск крові, але що робити з іншими симптомами? Бо ж вони мабуть не тільки від тиску крові.

Не зважаючи на ненайкраще самопочуття минулих днів, я написала статтю про Ольгу Кобилянську, на основі біографічного роману Валерії Врублевської. Сьогодні вранці закінчила писати. Куди пошлю? Може до *Нашого життя*. Хотіла конче позбутися теми — по свіжих слідах прочитаної книжки, заки забуду, бо доведеться взятися за *Notre Dame d’Ukraine* Оксани Забужко, яка є кандидатом на нагороду Ковалевих (а я — член журі). Я вже в Максима в час різдвяних відвідин в Торонто переглянула з інтересом його примірник — тепер маю свою власну книжку, яку Софійка Геврик надіслала із Києва.

Пульсари прислали попередній кошторис на бібліографічний покажчик. Друкарня нарахувала собі аж 9950 ам. дол.! Це значно більше ніж я сподівалася, але я розумію, що до високої ціни причиняються не тільки вищі ціни на папір в Україні, але і факт, що американський доляр на міжнародному ринку дуже підупав (євро тепер коштує \$1.59) і мабуть падатиме ще й далі. Взагалі економічна ситуація в Америці загрожує рецесією і дай Боже, щоб обійшлося без якогось серйозного краху.

Понеділок, 24 березня 2008. Пополудні.

Хотіла вийти на прохід, бо гарний сонячний день, але не можу: чекаю на телефон від лікаря. І чекаю вже від самого ранку. О 9-й вранці подзвонили (у відповідь на мій дзвінок ще із п'ятниці!), що мовляв, д-р Віджіланте сьогодні буде до мене дзвонити. Ну, ось — вже доходить 4-та пополудні. Мала я пару днів переляк із високим тиском крові. Вчора ввечері був 178/86 і я у висліді мала завороти голови, біль голови та й переляк: взяла на власний ризик ще одну таблетку Diovan (ще 40 в додатку до 80 mg, які вже прийняла була вранці, а ще й на біль голови двічі взяла по повній таблетці аспірину. Очевидно, нічого не могла робити — ні читати, ні на компютері, ні навіть говорити по телефону — лежала з холодним компресом на голові, та ще й потім прийняла таблетку на сон, щоб виспатись-відпочити. Сьогодні вранці — помітна полегша. — Ось задзвонив Віджілянте: казав прийти завтра о год. 12:30. Це мені не дуже зручно, бо Марко завтра їде до Choate і не зможе мене завезти. Ніна матиме честь говорити про Адлея Стівенсона — це як я розумію щорічна лекція його імени (він алюмнус школи!), лекція, яку виголошує хтось із політиків, а при нагоді вибраний з посеред останнього року студентів хтось говорить про Стівенсона. Мали ми навіть план-надію, що зможемо на це поїхати разом, а потім поїхати до Головінських, де Мотря в суботу планувала велику гостину в честь 95-ліття Лесі. Ну, з уваги на моє самопочуття, на такий довший побут в них ми поїхати не могли б, а сьогодні вранці виявилось взагалі, що Мотря гостину мусить відкликати взагалі, бо помер Любезний, сват Тимоша, батько Лілі.

Вівторок, 25 березня. Пополудні.

Марко вранці поїхав до Чоут, а я підземкою до д-ра Віджілянте. Лікар потішив мене, що кардіограма — нормальна, а ще сказав на мою турботу про можливість інсульту, що до цього скорше можуть причинитися фібриляції, якби такі були, ніж сам перехідний високий тиск крові. Вчора я — за власним розсудом — поставила себе на сувору діету — їла тільки варену вдома кашу, і клюски, і хліб з чаєм — бо мені здавалося, що високий тиск крові спричинений сіллю в харчах. (А з'їла я перед високим тиском невеличкий шматок смачної шинки, і пару ложок фасолевої зупи, що її Марко зварив на виварі із шинки). Ну, чулася я вчора значно ліпше, і тиск був нормальний, але їжа була несмачна і я у висліді пів дня ходила голодна. (Добра нагода втратити трохи на вазі!)

Сьогодні Давид Батицький з робітником встановляють новий дах на моїй хаті. Щоправда, жодної проблеми не було, але дах встановлений Давидовим батьком витримав уже понад 20 років і всі мені радили, що не варто чекати аж дах почне текти і наробить шкоди. Ціна

нового даху видалась мені досить поміркована — \$1,250 дол. з гарантією на 10 років. Ну, дай Боже, щоб ця робота дахарів виявилася принаймні такою доброю, як їхнього попередника.

Закінчила слухати позичену в Аббінтонській бібліотеці аудіо-книжку: *James Joyce / by Edna O'Brien. Read by Donada Peters*. Не подобалося мені. З Джойсових книжок мені припали до смаку тільки *Portrait of the artist as a young man*. З роману *Ulysses* прочитала я тільки перших сто сторінок — і кинула, а з новель *Dubliners*, які слухала недавно, подобалася мені тільки одна “The Dead”, яка своєю ірландською проблематикою має чимало аналогів в українській ситуації. Сама біографія Едни О’Браєн наслідує фіксацію Джойса на вульгарній еротичі, а ще й читає цю книжку якась акторка, чий голос і стиль виконання ішов мені на нерви.

Читаю з великою приємністю книжку Забужко про Лесю Українку. І думаю собі: як 30 років тому мене — молоденьку журналістку — не підвела інтуїція, коли я прочитавши *Хронологію життя і творчості Лесі Українки* написала до *Нашого життя* рецензію “Незвичайна книга про незвичайну людину”, де, між іншим, хвалила Лесю за її відвагу “піти за голосом серця” і вибороти собі в долі “невеличку мірку людського щастя” навіть проти волі матері — думки, які викликали були негативну реакцію деяких читачок журналу, що я мовляв, оправдую неморальну поведінку Лесі.

Четвер, 27 березня 2008. Під вечір.

Чую від різних людей (Лариси, Мотрі), що в найновішій *Свободі* є фото, як консул роздає нагороди Президента України. Ну, до мене ця *Свобода* ще не дійшла, а в бібліотеці (де я сьогодні попрацювала пару годин, каталогізуючи книжки) також ще нового номера газети немає. Натомість минулої суботи на Центровій радіопрограмі не тільки вітали мене з нагородою, але і присвятили мені довший біографічний коментар, що було для мене справжньою несподіванкою. Про це, очевидно, подбала Галина Клюк, використавши мою *Автобібліографію*. Помітила я там одну тільки помилку: сказала, що я є членом-кореспондентом УВАН — тоді, коли я вже багато років є дійсним членом (це сталося ще раніше ніж в НТШ-А, бо там моїм великим прихильником і промотором був Григорій Костюк).

Марко свою подорож до Чоут зробив за один день — туди і назад. О 2-ій ночі був уже вдома (але я, хвилюючись і чекаючи на нього вибилася зовсім зі сну і провела ніч, читаючи новий номер *Економіста*). На моє прохання записав він виступ Ніни на магнітофон і ось я мала нагоду її прослухати. Гарно вона це скомпонувала, даючи свій гумором перепланий біографічний нарис у рамці аудіо-записів на живо самого Адлея Стівенсона. Я написала їй електронного листа з гратуляціями та й повідомила їй, що Адлей Стівенсон був першим у моєму житті кандидатом на президента США, що на нього я голосувала, отримавши 1956 року громадянство США.

Незабаром буде в Пеннсилванії primary і не виключено, що в нашому штаті рішатиметься

доля номінації з демократичної партії. Обама веде перед, але в Пенсильванії пророкують перемогу Гіларі Клінтон. Я голосуватиму за неї, але на мій смак, було б найкраще, якби вона Барака Обаму взяла на віце-президента. Цей молодий чоловік має неабияку харизму і напевно добре майбутнє в політиці. Одне чого йому трохи бракує — це життєвий і політичний досвід. Трохи боюся, що полеміка між цими двома кандидатами послаблює трохи позицію демократичної партії. А виглядало, що республіканці не матимуть жодних шансів після скандальної політики Джорджа Буша. МекКейн, кандидат республіканців, має багато добрих прикмет, бо він мало що не ліберал, і тому, боюся, що за нього можуть голосувати і деякі демократи і дехто із незалежних безпартійних виборців.

Четвер, 3 квітня 2008. Увечері.

Іванкові сьогодні сповняється 21 років! Дорослий вже мужчина, навіть дівчину має! Хай йому щастить! Дитинство вже позаду, треба вчитися жити самостійно й відповідально.

Лариса Копань прислала договір на друк бібліографічного покажчика. Після мого листа, бачу, зменшила ціну друку до \$8,400. Я вчора послала вже половину тієї суми на їхній рахунок у банку (щоб полагодити Wire transfer їздила до MB Financial), а сьогодні надала на пошті авіа-поштою підписаний текст договору і відповідь на питання переслані електронно редактором Сергієм Цушком. Отже праця вже почалася і Пульсарі обіцяють до трьох місяців видати книжку.

Закінчила слухати позичену в Абінгтонській бібліотеці аудіо-автобіографію Гюнтера Граса. (*Günter Grass: Peeling the Onion. Read by Norman Dietz*). Надзвичайно цікаво! Цибуля тут як метафора: розгрібаєш її пластинками, як пам'ять. Ця Грасова книжка викликала була великий відгомін у світі, бо в ній він вперше признається, що хлопцем був у формаціях Waffen SS — зваживши на те, що цей нобелівський лавреат не один раз уже був предметом досліджень і цікавості журналістів і літературознавців, таке замовчування важливого факту біографії принесло йому міжнародний осуд. Для мене в його книзі багато інтересних даних, він три роки старший від мене і розповідає про знайомий мені час війни. Не знала я, що він пізно в житті перейшов на літературу, а першою його любов'ю була — скульптура і починав він каменярем цвинтарних нагробників. До успіху (в моїх очах) цієї книги чимало причинився Норман Діц, який читає твір спокійним, рівним баритоном, і без надмірного патосу. (Після книжки Джойса, це була приємна зміна).

Президент Буш передучора був в Україні. Писав Тит в електронному листі, що вулиця в Києві була обліплена великими простирадлами з написами Fuck Bush! Fuck NATO! BBC подавало репортажі, але, очевидно, без цих вульгарних написів. Перестаралася українська опозиція, а може їх хтось із патріотів підмовив на таку витівку, знаючи, що американська телевізія таких написів не покаже?

Неділя, 6 квітня 2008. Пополудні.

В п'ятницю в домі Української Ліги на 23й вул і Бравн стріт Марко Андрейчик

зорганізував літературний вечір. Спровадив він з Нью Йорку Василя Махна, Олександра Мотиля і Ореста Поповича і повторив їхні читання, що їх вони вже раніше практикували в Нью Йорку, Виппані і ще десь там. Це подумане як англомовна імпреза. Мотиль виступає в ролі автора двох англомовних романів, Махно читає вірші в українському оригіналі, а Попович у власному їх перекладі на англійську. У Філядельфії ці читання відбулися в приміщенні Ліги, внизу у барі, де гості замовляли собі пиво і інші напої і сиділи при столиках у затемненому підвалі. На велике диво, цей експериментальний захід зібрав понад 40 слухачів, а найцікавіше, що серед цієї аудиторії переважали люди молоді або середнього віку. Я мала їхати з Марком, але Марко, почувши що їде Заліпський і готовий мене взяти своїм авто, залишився вдома. Із старших громадян були там крім нас із Заліпським, Леонід Рудницький, Олег Тритяк, Віра Андрейчик, Зеня Черник, може ще кілька осіб. Вступів не брали жодних, Андрейчик сказав тільки кілька слів, дискусії також не було, хоч Рудницький таки дозволив собі сказати кілька слів, зокрема про Поповича як перекладача. Це справді і для мене була несподіванка: Орест Попович, серйозний науковець і амбітний голова НТШ-А раптом показався із зовсім іншого боку — в ролі перекладача поезії. Каже він, що має вже щось із 30 Махнових віршів у перекладі — отже досить навіть на окрему книжку! Мотиль у своєму читанні наголошував вульгарну лексику своїх героїв, думаючи, мабуть, що це найбільше буде подобатися молодій аудиторії. [Я маю досить велику толерантність до сленгу в літературі, але думаю, що надмірне поширення цих вульгаризмів значно зменшило їхній ефект і вони втратили свою колись ефектовну функцію шокувати читача чи слухача]. Андрейчиків експеримент ніби вдався, можна такі літературні читання повторити на новому для філяделфійської публіки терені, але мене дивує велика посвята всіх виконавців — не думаю, щоб такі вечори хтось фінансово підтримував: вступів жодних не збирали, навряд чи хтось повернув виконавцям кошти подорожі (не кажучи вже про гонорари!), а Попович, старший пан, навіть ночував у готелі в центрі міста!

Вчора ходили ми з Марком до Центру на театральну виставу “Нелегалка”. Це приїхав з гастролями театр “Заграва” із Торонто. Автор п’єси Анатолій Крим. Режисер: Йосип Терлецький. В п’єсі бере участь п’ять дорослих акторів і підліток-дівчинка (що появляється в останній хвилині і не має жодного тексту). Трагікомедія із сучасного життя, в центрі якої українка на заробітках в Італії і наслідки такого заробітчанства. Я сподівалася гіршого аматорства і більшого сентиментального патосу і була приємно здивована. Найліпше, на мою думку, грали два чоловіки — Андрій Марціневський і Ігор Мисливчук, в ролях двох італійців. Лариса Баюс у центральній жіночій ролі була менш ефектовна. Сама п’єса залишає бажати кращого, але вона, зокрема перша дія, не позбавлена сценічної ефектовності. Є в ній трохи гумору, трохи вульгарності, багато отвертої розмови про секс і проституцію, нотки політичної сатири. Одне слово: ми не жаліли, що пішли — мали трохи дотепної розваги. Найгірше тільки, що за дурним діаспорним звичаєм після вистави почали промовляти представники ОМУСу і Центру, нібито вітаючи акторів “Заграви”, але насправді — розбиваючи вщент будьякі позитивні враження, які залишилися від вистави.

Понеділок, 7 квітня 2008. Вранці.

Хочу повернути бібліотеці в Аббінгтоні позичені аудіо-книжки — отже мушу відмітити ще одну біографію — автора “Аліси в країні чудес” — оксфордського професора математики, серйозного науковця, любителя мистецтва фотографії і підростаючих дівчаток (Аліса була донечкою декана Оксфорду), що його справжнє прізвище було Charles Dodgson (*Lewis Carroll: a biography* by Morton N. Cohen, read by David Case). *Alice in Wonderland*, довідалась я, це найбільш успішна комерційно книжка після Біблії і Шекспіра! А я пригадую собі, як після приїзду до Америки, десь у 1950-ому році, я записалася до Standard Evening High School, брала курси англійської мови, літератури, американської історії (і навіть здобула американський диплом середньої школи, що виявився мені зовсім непотрібним при вступі на університет) і тоді один з професорів запитався мене: а читали Ви колинебудь *Alice in Wonderland*? Обов’язково прочитайте! І це була моя перша зустріч із цим подивугідним твором і його автором!

Субота, 12 квітня 2008. Пополудні.

Почуваюся ніби трохи ліпше, але далі дошкуляють очі — промиваю двічі на день, закроплюю, але також стараюся їх ошаджувати. Отже завела собі строгий режим: за комп’ютером, працюючи на ULE 90, дозволяю собі посидіти тільки пару годин. Не багато читаю на інтернеті — також і тому, що мій старий комп’ютер дуже повільний і доводиться довго чекати, щоб відкрився будьякий документ чи газета. Часом пополудні сідаю за читання знаменитої книги Оксани Забужко про Лесю Українку — кандидат на нагороду Ковалевих, де я як член журі матиму обов’язок висловити критичну опінію і рекомендацію. Але найбільше таки часу присвячую, слухаючи книжки в аудіозаписах. Робила б це і серед ночі, бо часом прокидаюся і не можу знову заснути. Але шануючи спокій сусідів з-за стіни — тоді звичайно читаю (вчора, наприклад, переглянула два номери “Економіста”).

Остання з моїх аудіо-книг, що її тількищо закінчила слухати це біографія подружжя поетів — Силвії Плат і Теда Гюза. / *Her Husband: Hughes and Plath — a Marriage*. Автор — Diane Middlebrook, читає Bernadette Dunne. Багато цікавого і нового. Книга має копірайт 2003 року. Довідалась я, що спадщину Плат закупила її alma mater Smith College, а спадщину Гюза — університетська бібліотека в Джорджії, отже дослідники мусітимуть приїздити до США, щоб користуватися цими архівами, частина яких буде відкрита аж 2023 року. Силвія і Тед були подружжям не цілих 7 років, але це була не тільки велика пристрасть, але і свідоме творче партнерство. Авторка концентрує свою увагу на парі героїв поетичного міту. Самовбивство Силвії також вкладається в рамки творення цього міту. А роля Гюза, як спадкоємця Силвіної творчості, редактора і інтерпретатора її спадщини, це також роля мітотворця. Гюз після смерті Силвії ще мав різні любовні афери (перша з цих жінок також покінчила самогубством). Цікаві побутово-фінансові деталі з біографії цих двох поетів. Обоє напочатку були викладачами в університетах, але відмовились від академічної кар’єри: хотіли тільки писати. І хоч спочатку було їм дуже важко втримати себе, то всежтаки з грантів, премій і гонорарів могли скромно вижити. А Гюз — який під кінець життя був навіть поетом-лауреатом Англії, відзначеним королівськими преміями — з власних заробітків і з приходів, які приносила спадщина Силвії Плат, залишив своїм

дітям півтора мільйона фунтів стерлінгів спадщини! Це щось говорить про стан поезії і культури в англomовному світі! Я, очевидно, з багатьма аспектами їхнього життя була вже знайома, адже читала (і навіть маю у власній книгозбірні!) щоденник Силвії Плат. А ще десь у моєму архіві повинен бути і лист від Теда Гюза, у відповідь на моє прохання дозволу на друк перекладу поезії “Тюльпани”. Відповідь була відмовна: мовляв, право на українські переклади Силвії Плат продали журналові *Vesvim!* — Але згодом мої переклади (два) таки були надруковані у *Сучасності*, а потім і в моїх книжках.

Понеділок, 14 квітня 2008. Увечері.

Провела безсонну ніч, читаючи *Notre Dame d'Ukraine!* І нарешті закінчила! Книжка ця унікальна, феноменальна і дуже цікава — хоч і не бездоганна. Оксана Забужко надмірно може схильна до полемічного тону і книжка, очевидно, у висліді є своєрідним синтезом між науковим дослідженням і полемічною публіцистикою. Відважною ‘зачепливою’ критикою дістається від Забужко і Олесеві Гончареві, і Ліні Костенко, і Дмитру Стусу, і Григорію Грабовичу, і Іванові Драчеві, і Ігореві Костецькому і навіть Зігмундові Фройдіві. З українських діаспорних учених кількакратно і дуже позитивно згадуються Ольга Кривинюк, Шевельов, Маланюк, Лисяк-Рудницький, Шлемкевич, і ... Роман Веретельник (за його феміністичне прочитання Лесі Ураїнки). Я мала сатисфакцію, читаючи деякі думки суголосні моїм власним, висловленим колись в рецензії на *Хронологію*, або в статті про Олену Пчілку. Тільки в мене це була всього інтуїтивна журналістика, а в Забужко це частина цілої наукової теорії. *Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій* вийшла у видавництві Факт в Києві вже третім виданням (2007), і на моєму примірнику тираж позначений як 10,000 — отже книжка має успіх! А це не роман, а серйозне на 638 сторінок дослідження! Леся Українка, на думку Забужко, репрезентує “Україну, яку ми втратили”, Україну шляхетську, косачівсько-драгоманівську. ЛУ — не самотній чоловік в українській літературі (як писав Франко), не “велика хвора”, що її треба подивляти за її тридцятилітню боротьбу з хворобою (як наголошував Гончар), а сильна творча індивідуальність, “феміністка другого покоління” що вже усвідомила свою самодостатність і не узалежнює себе від оцінки ‘за статевою ознакою’. “Парадигма Великої Хворої в дійсності є нічим іншим, як формою реакції колоніальної культури на ‘внутрішнє дисидентство’ своєї дочки — своєрідною українською версією ‘приборкання непокірної’”, каже Забужко. Вона викликає підозріння про лесбійський роман ЛУ і Ольги Кобилянської як нерозуміння “культури ритуалізованої чемности”, що була звичаєвою нормою серед дворянства. А любовне пережиття у зв’язку із смертю Мержинського авторка називає “орфічним досвідом” духовного переродження внаслідок “ініціації смертю” — людська самотність перед лицем смерті — тема яка повторяється у творах ЛУ. “З пережитою в Мінську трагедії народився не лише великий драматург — а доросла жінка з новою свідомістю своєї гендерної тожсамости” (с. 111–112) Цікаві для мене дані про фінансові справи після смерті батька і одруження Лесі з Квіткою. (Забужко називає це “життєвою катастрофою” — бо на утриманні Лесі з’явилася вся Квітчина родина, що унеможливило її пізніші виїзди для лікування закордоном — все це напевно є в *Хронології*, але я чомусь не запам’ятала або не звернула на це уваги раніше. Забужко називає шлюб з Квіткою любов’ю-жертвою, тоді коли з Мержинським це був “духовний

шлюб”, хоч і не зреалізований через смерть партнера. Одним з головних джерел Лесиноного міфа авторка вважає “лицарсько-християнську гностичну містику пізнього середньовіччя, яка породила не тільки лірику трубадурів і концепцію куртуазного кохання, не тільки лицарський роман ... а й “*Божественну комедію* Данте, найвеличніший пам’ятник лицарсько-християнської культури в пору її невідворотного занепаду” (с. 162) Забужко використовує велику кількість західної літератури про релігійні рухи раннього християнства, де домінували жінки, рухи, які потім були засуджені як ересі і каже, що є чимало доказів на те, що ЛУ ці речі серйозно досліджувала. Одною із таких жіночих релігій був монтанізм (від Монтана), але автентичні монтаністські пам’тки були знищені ортодоксами. “Лісову пісню” ОЗ вважає “українською версією легенди про Грааль” а найважливішим твором ЛУ вона називає “Камінного господаря”. “Українчина ‘лицарська служба’ Святому Духові, глибоко аристократична віра ‘досконаlih’ ... розвинулася зсередини тієї культури, котра сама була генетично лицарською — з культури колишньої козацької шляхти.” (с. 290) ОЗ розглядає проблему народників і шляхти, при чому народників вона виводить із російської традиції і вважає їх антикультурним потенціалом, теоретичною платформою для пізнішої більшовицької політики, страхом вестернізації ітп.(с. 301). Втрата власної шляхти була для України втратою Європи. “Спадком предків для української дворянської інтелігенції ХІХ ст. була зовсім не етнічна приналежність, не мова і навіть не віра — а перш за все лицарський моральний кодекс, в основі якого лежала вірність присязі”. (324)

Також підкреслює Заб. як “генетичну типологічну ознаку європейської шляхти аж до самого ХVІІІ ст. включно” органічну відразу до купецтва, презирство до буржуазних цінностей, а надто до матеріального накопичення. Полювання на відьом (згідно з ОЗ — недосліджене в Україні, крім фольклорних студій) — це був, як вона каже “останній масовий акт півторатисячної війни ортодоксальної церкви з жіночими ересями”. ОЗаб. старається показати, що “прихована драма української культури ХХ ст. полягає в тому, що сформований ХІХ ст. європейський тип інтелігенції, породжений козацько-шляхетською традицією — наша мазепинська ‘локальна спільнота’ ‘лицарів Святого Духа’ — був, задовго до свого фізичного знищення ... силою внутрішньої інерції колоніального розвитку витіснений із суспільно авторитетної позиції інтелігенцією російського типу — ‘народником-‘безгрунтянином’”, “інтелігенція традиції, з усім її духовним аристократизмом, була непорівнянно послідовніша у своєму демократизмі, ніж ‘інтелігенція розриву’.” “Бунт мас” Ортеги і Гассета, Забужко каже, можна заступити терміном “хамократія”. Духовний аристократ визначається родоводом (батьками, вчителями) і вірністю їхньому спадку, тим як він ‘виконав’ накладений на нього цим спадком ‘обов’язок’ (noblesse oblige). (с. 542). Аналогії з Ортегою Забужко бачить у Хвильового, натомість Донцов з його “войовничою опозицією ‘еліти’ й ‘черні’” на її думку “антиаристократичний” і є (за Шевельовим) таким самим продуктом російського народництва (точніше, його реверсією) як і більшовизм. (с. 546) Обрив традицій уже відбувся: “свій антихамський імунітет українська культура втратила ще за життя Лесі Українки”. (с. 569) “Культь своєї власної особи” — універсальна формула хамократії, і “головною її чуттєвою домінантою” — “ненависть, до всього, що ‘не-я’” “... сталося величезне розінтелігенчення української літератури” цитує вона за Шевельовим. Висновки

дуже песимістичні. Це “смерть українського культурного націоналізму” — каже Забужко: “... з кінцем імперії — з постколоніальним крахом неонарадницької парадигми й деміфологізацією держави — інтелігенція як суспільно авторитетна група вільних виробників ідей (каталізатор громадської думки) припинила в Україні своє існування.” Книжка Забужко звертає на себе увагу великою обізнаністю авторки з літературою і то різними мовами, цитати всі (навіть і ті з російських джерел) подаються в українському перекладі, і при всьому цьому багатстві матеріалу я знайшла одну тільки друкарську помилку в англійському заголовку).

Вівторок, 15 квітня 2008.

Маємо господарський клопіт: тече збірник на гарячу воду, отже треба буде замінити його новим. Це вже третій чи може навіть четвертий такий збірник, відколи я живу у цій хаті! вони мабуть розраховані на 10-15 років — не більше.

Написала мені електронного листа Соня Сенковська. Вона з чоловіком вибирається цього літа в подорож в Україну. Вже сам цей факт по собі є своєрідною ревелюцією, але дуже для мене цікавим (навіть трохи зворушливим!) є факт, що вона переглянула мою автобібліографію, шукаючи за даними про місця нашого побуту в Європі перед виїздом до Америки, бо хоче ці місця відвідати. Тут особливо важний факт, що Соня не знає української мови (видно трохи може читати кирилицею?) і під впливом свого авторитарного збунтованого батька — ніколи особливо справами українськими не цікавилася. При нагоді також повідомила, що незабаром появиться її перша книжка — про Аляску. Це добра лекція Андрієві, який не визнавав ніколи її права бути журналістом (бо за традиційною, може й родинною традицією, спрямовував її на медицину) — тепер побачить, що вона має успіх, а що важніше — завдячує його своїй відвазі визволитись від батькового тероризму, приклад, як міг зробити і він сам, замість того щоб вічно нарікати на батька і складати на нього всю вину за власні неуспіхи!

П'ятниця, 18 квітня 2008. Увечері.

Муха Стефанишин потішила мене сьогодні: очі, zasadничо здорові, немає слідів глаукоми чи якоїсь іншої поважної біди, катаракти ще маленькі, окулярів міняти не треба, а всі мої дошкульні проблеми пов'язані із хронічним блефаритом — отже і надалі треба промивати, закріплювати, мастити антибіотичною мастю.

Вийшла я з Will's Eye Hospital на яскравий соняшний, по літньому вже теплий день. Все мені замрячене, бо офтальмолог розширювала зіниці до обстеження, голова крутиться, бачу, що не можу іти, що треба перечекати. Сіла на мурі на розі вулиці. Біля мене якісь двоє жебраків, почали просити милостині. Була б дала, але боялася почати відкривати торбинку, щоб не спонукати їх до якоїсь крадіжки. Знайшла тільки якусь цукерку і дала жінці, але сама встала і пішла далі. Дійшла з трудом до кемпусу Джеферсона і там сіла на лавку, перечекати. Додому доїхала метро і пішки і дуже тим втомилася. Ледве дійшла до хати — а прийшовши, після полуденку, лягла відпочити. Обличчя пашіло, немов би я мала

гарячку. Помірила тиск: високий. Але після кількох годин трохи пройшло.

Марко сьогодні поїхав до Нью Йорку — якась його подруга з Лос Анджелесу була там, отже вирішили зустрітися. Прийшовши додому, я застала на автовідповідачі для нього повідомлення з університету Темпел: запрошують на інтерв'ю! Дай Боже, щоб з того щось вийшло!

Субота, 19 квітня 2008. Вранці.

Сьогодні на Центровій програмі передавали мій радіокоментар про Ольгу Кобилянську. Мала вже навіть один відгук від слухача. Довшу версію з критичними нотками послала до НТШ-А, щоб використали у своїй колонці у *Свободі*.

Повідомили мене Вакуловські, що помер Іван Даниленко. Дуже прикро. Гарна був людина, патріот але і демократ, меценат культури — таких у нас небагато. Любила я з ним говорити — освічений, інтелігентний, та ще й з милозвучною полтавською мовою! Я десь тиждень тому в розмові з Наталкою відчула, що вона ним турбується. “Даниленко лежить. Хворий” — сказала лаконічно. Вона завжди говорила про нього “Даниленко”, не Іван або мій чоловік. Треба мені до неї потелефонувати. Виявляється, що в нього був вже дуже завансований пістряк.

Лариса Онишкевич має якісь поважні проблеми з руками (carpal tunnel чи щось подібне), лікарі спрямовують її на операцію і то радять робити обидві руки рівночасно, щоб тільки один раз піддавати пацієнта повній анестезії. А саме цієї анестезії вона боїться. При операції коліна підчас анестезії в неї зупинилося серце і мусіли заінстальювати пейсмейкер. Подивляю її: при всіх цих проблемах — з коліном, серцем, руками — скільки в неї енергії! А вона ж тільки п'ять років молодша від мене! От сьогодні їде ще до Нью Йорку, де в НТШ-А буде вечір пам'яті Івана Фізера і вона має там слово. А навіть такі нібито дрібниці, як відкрити двері у вестибюлі, в поїзді чи у таксі — це в її випадку велика проблема!

Субота, 26 квітня 2008. Річниця Чорнобиля.

Вчора Марко поїхав по Ніну, привіз її, були вчора на балеті, а сьогодні вранці відвіз її до Нью Йорку, де вона зустрічатиме Великдень з родиною вуйка Олесея, куди прибуде також її мама. Блискавичний візит! Фактично бачилися ми тільки коротко при вечері вчора. А моя господарська участь обмежилася до вареників і борщу! Післязавтра (28-ого) Ніна матиме 18 років. Отже я передала їй дарунок (від 18-ти років вгору дарую всім внукам по 500 дол., бо підчас року рідко, а то й взагалі не маю нагоди на якісь дарунки!, отже таке дістала і вона). А крім того, з нагоди повноліття передала їй ощадностеву книжечку в її ім'я, куди я в минулому вкладала ті чеки, що їх вона чи Ія не прийняли чи загубили — завжди пильную, щоб усі мої внуки отримували більш менш те саме. Також Марко зможе зреалізувати полісу Народного Союзу — \$3,000 — останню забезпечену полісу моїх внуків, що їх я сплачувала від часу їхнього народження. Ще матиму незабаром останній

традиційний видаток з нагоди градації із середньої школи — Іванкові і Стефанкові я передала державний бонд, що коштує \$2,500, а вартість його по деякому часі (якщо затримають (пару років) є \$5,000. Таке саме треба мені зробити для Ніни. А ще маю намір поїхати з Марком на свято її градації до Choate.

Вчора вранці поїхала я на PENN Slavic Symposium “The Uses of the Past”, де в ранішній сесії виступали з доповідями Сергій Плохій, Оленка Певна і Едвард Кінан (Edward Keenan). Плохія зустріла я перед ліфтом. Привіталася. Думала, що треба себе йому пригадати, мовляв, я була в нього на гостині в Едмонтоні. Ні, пам’ятав, хто я така. Навіть запитався, чи працюю над черговим томом своєї бібліографії! Виступ його був надзвичайно добрий: він презентується першорядно: високий, пристійний, відносно молодий і з на диво доброю англійською мовою (я пізніше сказала йому, що його англійська мова ліпша ніж була в Прицака! — розумію чому: Прицак в пізнішому віці приїхав до США і говорив з помітним акцентом!) Плохій говорив про угоду в Гадячі — як її інтерпретує “Історія Русов” і як тепер починають реабілітувати Виговського і Гадяч у світлі сучасних польсько-українських стосунків. Певна показувала слайди Михайлівського собору та інших церков, де реставрація старої пам’ятки, віддзеркалює сучасну перспективу про минуле. Кінана виступ здавався мені імпровізацією: він повторяв відомі речі про різницю між мовою і діалектом (мова, мовляв, має армію і флоту), осуджував російську історію і науку за її шовінізм і повну залежність від держави і політики ітд. Присутніх всіх було 20 осіб, я — одинока з українців (якщо не рахувати доповідачів).

На полуденок і пополудневу сесію я не залишалася (а там ще була програма до вечора, з вечерею включно). Вступила до бібліотеки Ван Пелт і позичила книжку, яку дуже мені поручав Василь Махно (він автора-литовця знає особисто і з великим признанням говорив про цей щоденник емігранта, колишнього ді-пі: Jonas Mekas: I had nowhere to go (New York: Black Thistle Press, 1991). Вночі мені не спалося і я прочитала вже одну третину цієї книжки.

Великдень, 27 квітня 2008.

Марко завіз мене під Михайлівку, а сам повернувся додому. Я прийшла після 10-ої, тобто після богослуження, фактично на те, щоб кинути свою лепту і відчутти себе членом цього великого колективу — бо такої маси українського люду, як можна побачити на Великдень на Михайлівському полі біля церкви, ніде більше в Філядельфії не зустрінеш. І навіть можна зробити демографічне дослідження: напевно було понад 2,000 осіб, а серед них тільки одиниці з нашої хвилі іміграції — все решта — новоприбулі: молоді люди з малими дітьми. Скільки вже наших наїхало за останніх пару літ з України! Я обійшла поле кругом, прислухаючись до мови — дехто розмовляв російською, а може це був тільки суржик? Діти виводили гагілки, священник святив паски. День був хмарний і холодний, при сонячній погоді може було б ще більше людей, хоч не знаю, де можна було б примістити більше авт. Парковисько, травники, все довкола було заповнене і потім треба було чекати цілу годину, поки всі ці люди роз’їхалися. Три поліцаї на дорозі керували рухом, а наші хлопці з парафії спрямовували авта на території оселі.

Забула я відмітити раніше, що серед аудіо-книг, які я слухала останнім часом була біографія жінки Наполеона (*Josephine, a life of the Empress*, by Carolly Erickson, read by Davina Porter). Надзвичайно цікава розповідь не тільки про Жозефіну (народжену на острові Мартінік, дочку французького плантатора аристократичного роду, що її справжнє ім'я було Marie-Joséphine-Rose Tascher de la Pagerie), і що перед тим як зустріла Наполеона, була одружена з французьким аристократом Александром (Alexandre de Beauharnais) і була матір'ю двох дітей та коханкою кількох інших чоловіків. Александр згинув на гільотині, а сама Жозефіна також була ув'язнена і близька смерті в час революції. Авторка з великим хистом малює панораму життя того часу: день за днем як проходить революція, що люди їдять, як одягаються, що читають. Цікава картина, наприклад, як Жозефіна їде до Наполеона в Італію під час воєнних кампаній: з почотом, каретами, а тоді через Альпи на мулах. Скільки треба переглянути книг — історій, біографій, щоденників, листів, щоб назбирати таку велику кількість достовірних реалій. Цитуються листи Наполеона — любовні листи з великою пристрасстю і талановито написані немов доброго письменника! Жозефіну коронує Наполеон як імператорку, але після деякого часу бере з нею розвід, бо вона не народжує йому нащадків. Жозефіна далі живе в палаці ним уфундованому, приймає високих гостей, включно із царем Росії Олександром, після Наполеонової поразки. Добрий і приємний спосіб вчитися історію.

Вівторок, 6 травня 2008. Увечері.

Сьогодні в Українській Бібліотеці каталогізувала нові книжки. Знайшла серед них третій том *Історії Львова*. А що це том, який покриває часи після 1918 року, то я зразу подумала, що там можуть бути цитати або посилання на ОТ. І справді є. Том цей виданий 2007 року, отже я могла б включити ці цитати до Бібліографічного покажчика, який друкується. Але може вже не варто такими дрібними додатками турбувати видавництво. При всій моїй педантерії 100% матеріалу і так напевно неможливо охопити. Але приємно, що такі є Остапові сліди, не пішла праця намарне (не тільки його, але і моя, бо все це завдяки виданій своєчасно книжці про літературний Львів часів війни).

Бузку цього року на Остапові уродини ніхто не приніс, були тільки дві малі галузки з власного городу.

Закінчила слухати чергову аудіо-книгу — *Theodore Rex* by Edmund Morris. Read by Jonathan Marosz. Про президента Теодора Розвелта (Theodore Roosevelt) я фактично не знала нічого. Навіть не знала, що він прийшов до влади після атентату на його попередника — президента МекКінлі — отже багато з цієї книги навчилася нового. А був він імперіяльного розмаху володар — на його рахунок є і договір і початок праці над Панамським каналом, і роля миротворця, який допоміг закінчити японсько-російську війну (він навіть отримав згодом за цей мир нагороду Нобеля!), і мирні розв'язки конфліктів на Філіпінах і на Кубі, і боротьба з монополіями, і створення великої кількості національних парків і заповідників, і тверде застосування доктрини Монро, щоб не допустити європейських імперіялістів до західної гемісфери. Навіть намагався вплинути на упрощення правопису англійської мови (чи не було це в час, коли таку ідею пропагував

Мелвіл Дюї, автор десятичної системи класифікації книг?) А при тому Теодор Розвелт — це була дуже колоритна постать: мисливець і мандрівник, батько великої родини (перша його жінка молодою померла і він одружився вдруге), автор популярних книжок про природу, знавець чужих мов, любитель історичної літератури, яку читав в німецькому, італійському оригіналі. Мав всього 50 років, коли відійшов від влади (і поїхав в Африку на сафарі з левами.)

Четвер, 22 травня 2008. Пополудні.

Пробую вперше писати на новому комп'ютері. Марко добре напрацювався, щоб пристосувати мою кирилицю із добре знайомим мені і довго вживаним розкладом літер — щоб я не мусіла переучуватись. Тепер мій текст є в програмі Corel WordPerfect 8, а комп'ютер є Dell Inspiron, який має 3 Gigabytes memory, тобто 3 мільйони одиниць пам'яті, якщо я це правильно зрозуміла. Отже мій доступ до Інтернету тепер повинен відбуватися без перешкод. Але для мене найважливіше, щоб я не втратила тих кілька тисяч сторінок моєї роботи, що є на старих файлах щоденника і ULE. Марко їх переніс на нову програму і їх на цій новій програмі можна відкрити. До нової системи треба мені звикати і вчитися, але добре що клявіатура залишається така сама.

Пульсари прислали ілюстративний матеріал. Знаючи, що з новим комп'ютером можуть бути проблеми, я подала їм також Маркову адресу, щоб комунікувалися з нами подвійно. Добре, що це зробила. Бо ось на Пенсильванії, виглядає, пересилку до мене Пульсарів заблокували і я отримала її тільки за допомогою Марка, на його адресу. Не знаю в чому справа. В кожному разі матеріал до мене дійшов, але треба мені буде ще з Пульсарами пов'язатися, щоб дещо в'яснити. Вони карикатури помістили на сторінках покажчика заголовків і мені це не подобається. Я пропонувала, щоб зробити з них коляж і примістити на форзаці — не знаю, чи не доглянули (або забули) про цю мою пропозицію, чи з якихось причин свідомо її зігнували? Фотографії не всі включені, а ще й деякі з них непотрібно побільшені, зокрема шлюбна. Можливо, що вони не все ще прислали для перегляду. Також немає під фотографіями підписів, а це — обов'язкове.

Вчора були ми з Марком, Раном і Марилею в театрі Wilma на п'єсі, що називалася "Eurydice" і що її автором є Sarah Ruhl. Постановка досить оригінальна, п'єса — зворушлива своєю мітологічною темою (зокрема для мене, бо ж мій Орфей — також у підземеллі), але в ній мало драматичної напруги і характери занадто стабільні, їх психологія не зазнає змін і через те, мабуть, п'єса надто статична.

П'ятниця, 23 травня 2008. Вранці.

Закінчила слухати книжку THE PIRATE QUEEN / by Susan Ronald — не так про саму Єлисавету I, як про її корсарів-піратів, що допомогли перетворити Англію в морську потугу-імперію. При кінці в епілогу авторка вжила терміну state terrorism — і це, на мою думку, дуже до речі: воно одразу ставить справу теперішніх таких проблем в історичну й глобальну перспективу.

Максим прислав по е-мейлі текст своєї доповіді про Нечуя і Драгоманова, що її він читатиме на славістичній конференції у Ванкувері. Це, очевидно, частина його книжки про Нечуя, що над нею він тепер працює (маю надію, що закінчить, або бодай буде близький завершення, коли йому у вересні закінчиться його сабатікал). Доповідь я собі надрукувала (13 сторінок тексту!) і читатиму на папері — це мені легше. До Ванкуверу на цю славістичну конференцію колись думала їхати також і я — це була нагода побачити це гарне місто. Максим з Уляною плянували провести там тиждень відпочинку з нагоди 25-ої річниці їхнього одруження, але цей плян їм доводиться значно скоротити з уваги на поважний стан здоров'я Марусі Пасічник. Вона після операції хребта, в реабілітаційному домі, не може ходити. Уляна, яка тепер багато часу проводить з мамою в Клівленді, і тепер там, на днях має повернутися до Торонто і вони удвох з Максимом полетять до Ванкуверу на конференцію, але з вакаційного часу перед конференцією мусіли зрезигнувати.

Ніяк не можу примусити комп'ютер нумерувати за порядком мої сторінки, а також не знаю покищо як писати товстим друком. Очевидно форматування на новішій системі Word Perfect 8 не таке як було у WordPerfect 5.1. Треба вчитися!

Понеділок, 3 червня 2008. Пополудні.

Прогрес повільний, але він є. На щастя, Марко є тут на місці і може допомагати з кожною проблемою. Бо за багато нараз тяжко мені засвоїти, але кожен поодинокую новину засвоюю послідовно на практиці.

Максим з Уляною у Ванкувері на конференції, але перед тим у горах Бритійської Колумбії відзначили свою 25-річницю шлюбу. Марко знайшов по інтернеті адресу заїзду, де вони зупинилися, і послав їм несподіванку: кіш із вином і шоколадками. Сама я цього не вміла б зробити! Але вдалося і Максим уже телефонував, щоб подякувати.

Юрій Левицький (із доручення Гайдабури) прислав мені номер журналу *Кіно-театр* (3/77/2008), де багато цікавих для мене матеріалів, а особливо стаття Валерія Гайдабури про Блавацького і Гірняка. Там він передруковує лист Гірняка до ОТ — один з листів, копії яких я йому переслала. Але особливо приємно було мені прочитати такий його коментар: “У Філадельфії ‘Гірняків’ магнітно притягували до себе особистості Остапа Гарнавського і Марти Гарнавської — подружжя, славного своєю інтелектуальною потужністю, закоханістю у мистецтво. Ця пара своєрідно віддзеркалювала багаторічний випробуваний союз Гірняка і Добровольської, щасливу рівність у ньому двох творчих особистостей.”

Понеділок, 9 червня 2008. Пополудні.

Вікенд провели в Wallingford, Connecticut, святкуючи Нїнину градуацію в школі Choate. Зупинилися ми на одну ніч в готелі Comfort Inn, поблизу в місцевості Meriden. Приїхали в суботу пополудні і тоді ж поїхали на першу (суботню) частину церемоніялу. “Choate

Rosemary Hall Baccalaureate for the Class of 2008” мало квазі-релігійний характер і відбувалося у Seymour St. John Chapel. Програма складалася з музичних виступів студентського камерного хору і студентської оркестри дзвіночків (Handbell Choir), з промов учителів, з читання релігійних сентенцій, що представляли мудрість християнства, єврейської релігії, буддизму, ісламу. “While it traditionally follows the general format of a Protestant worship service, it seeks to be inclusive of a variety of faith traditions and is designed so that all persons are able to participate.” — стояло в надрукованій програмці. Сама каплиця також має дуже екуменічний характер. Запрестольна картина — це якийсь філософський абстракт, а чи не єдиною прикрасою святині є кольорові прапори з написами — цитатами з Нового Заповіту, Раг Веди, Тори, Корану. Мені там найбільше подобалася і запам’яталася сентенція індіанського ватажка Сіетл (Chief Seattle), яка казала “Земля не належить нам, ми належимо землі”. Головну промову говорив вчитель, (Konthath K. Menon), який саме закінчив довголітній побут у Choate і відходив на пенсію. Його промова була цікава, повна крилатих слів і мені лишилася в пам’яті думка про багатство: мовляв, ми багаті тоді, коли маємо багато, але також багаті тоді, коли те, що маємо вважаємо багатством. Так принаймні я його зрозуміла. Друга основна частина церемоніялу відбувалася в неділю вранці, на дворі перед головним будинком школи. Вона мала традиційний характер американських градуаційних свят із роздачню дипломів і нагород, короткими вступними увагами адміністраторів і випускників і центральною промовою запрошеного доповідача. Ним був Jeffrey Sachs, тепер професор Колумбійського університету, але ще здавалось би донедавна славний на весь світ гарвардський економіст, який був дорадником у багатьох країнах, зокрема у східній Європі після упадку СРСР Всіх випускників класу 2008 було понад 230 і роздача дипломів тривала досить довго. А на дворі стояв сонячний день з дощукільною температурою понад 90 градусів! Після презентацій, відбулася гостина на дворі і під білими наметами для численно зібраних родичів і гостей. Серед тих гостей були і азіяти і чорні африканці (а це, спарвді африканці, бо я чула як розмовляли між собою якоюсь милозвучною африканською мовою). Чужих мов я чула кілька — і це очевидно віддзеркалює намагання школи надати їй універсальний характер.

Ніна вже в п’ятницю отримала пару відзначень і Марко їздив окремо на це попереднє свято. Отже закінчила вона цю вибагливу школу дуже добре і напевно згадуватиме її все життя із сентиментом. Серед прізвищ випускників не знайшла я ні одного українського прізвища (крім Ніни), але у суботній програмі в камерному хорі брав участь якийсь Adam Stasiw ‘09 — з форми прізвища можна сподіватися, що не поляк, а таки наш, не встигла запитатися Ніну — мабуть буде випускником наступного року.

І в суботу ввечері, і в неділю пополудні були в гостині в родині Роми Гіни. Рома є сестрою Люби Гіни, дружини Олесея Лабуньки. Вона заміж за американцем на ім’я Максим (але прізвище його не легко запам’ятати — воно має, мабуть, якесь французьке коріння — починається на Thi а кінчиться на eau). Вони мають надзвичайну велику, збудовану за власним планом 20 років тому, панську хату в околиці Валлінгфорду, з кількома вітальнями, шести спальнями, великим довкола травником і власним лісом. В цій родині є двох синів — один уже жонатий, другий ще студент. В Олесея Лабуньки також двох вже

майже дорослих хлопців. Ія приїхала на святкування із своїм чоловіком Весом і на посілості Роми Гіни справила для всіх нас вибагливу гостину, що до неї найняли окремого “кетерера”. Харчі були знамениті, вино і шампанське першокласні, обслуга кельнерів звільняла від обов’язків господиню і господаря і все прийняття вдалося на славу — та й мали ми велике щастя, бо десь перед четвертою годиною дня, десять мінут після того як кейтерер уже зібрав посуд, і назад до свого вантажника запакував столи і крісла — ринула раптом страшна злива із громовицею!

Злива тривала і ми в дощі з Валлінгфорду виїхали в поворотну дорогу. Ще й мали несподівану пригоду: в моєму авті, бічне від пасажира вікно зісунулося і ніяк не хотіло піднятися вгору (а тут ще й дощ просто на мене!) Зіпсувався якийсь механізм, який регулює вікно (інші вікна були ОК). Маркові вдалося підняти шибу, затиснути її в обрамуванні якимись знайденими кусочками дерева і в дальшій дорозі ми вже не мали проблеми. Дощ вже і так не падав, але добре, що вікно було зачинене, бо їхати треба було в охолодженні, з уваги на перші справді літні дні, з високою вологою і температурою.

Вес зробив на мене добре враження — є в ньому щось із мистця. Не даром має він славу режисера (його ім’я — Wes Craven знає чимало моїх знайомих, і тільки я, що мало цікавлюся популярними американськими фільмами, почула його вперше від Ії). Він тепер докінчує знімати новий фільм — саме в Конетікат, недалеко. Чому саме тут? Сказав на моє питання, що штат Конетікат запропонував їм догідні податкові умовини, кращі ніж в Каліфорнії. Але кінцеву фазу редагування, монтажу ітд. таки робитимуть в Лос Анджелесі. Весу Ніна завдячує можливість ходити до школи в Чоут, а й майбутню можливість в університеті св. Андрія в Шотландії. Все це коштовні школи і якби не Ія і Вес — Марко на таку освіту своїй дочці не міг би собі дозволити.

Вівторок, 17 червня 2008. Пополудні.

Читаю коректу бібліографічного покажчика ОТ — копітка, марудна робота від якої болять очі і голова. А це близько 400 сторінок! Дійшла вже до покажчика імен біографічних матеріалів і ось усвідомила собі, що в цій частині Пульсари залишили посилання на сторінки мого манускрипту, а не на сторінки книжки. Було б все гаразд, я це зміню, якби не факт, що вони хочуть вставити блок фотографій і карикатур посеред тексту і я не знаю, чи це змінить пагінацію. Отже написала їм листа по е-мейл і чекаю на відповідь. Може й добре, що матиму пару днів перерви і відпочинку від цієї роботи.

Щоб не перевантажувати очей, “читаю вухами”. Серед останніх моїх аудіо-лектур були дві спроби белетристики — Фолкнер і Гарді. “The Sound and Fury” — книжка якої я раніше не читала — показала мені наново, яким справді майстром був Фолкнер. Але повість Гарді мене знула і я повернула її бібліотеці не дочитавши. Волю біографію, хоч на проходах, при допомозі мого маленького апаратика MP3, слухаю “Анну Кареніну” в доброму англійському перекладі, (але у не зовсім досконалому виконанні якоїсь акторки, що напр. Візбаден називає Вайсбаденом і тп.) Зате Толстой, як і Фокнер, дає вдовolenня майстерністю своїх характеристик, ситуацій і діалогів. Я вже “Анну Кареніну” колись

читала і напевно бачила бодай один фільм зроблений з цього роману, але слухаю з великим задоволенням і сміюся вголос з авторового знаменитого гумору. Перед сном і встаючи вранці (при гімнастиці) слухаю біографії. “Kate Remembered” /автором якої є А. Scott Berg (Read by Tony Goldwyn) — це дуже цікавий портрет акторки Katharine Hepburn, де наголос покладений не так на аналіз її акторського мистецтва, як на людські і особливо феміністичні моменти і зокрема на її довготривалий зв’язок із актором Spencer-ом Трасу. У висліді цієї аудіо-книги, я замовила собі в бібліотеці низку фільмів, що про них автор згадує з цікавою характеристикою і один з них уже навіть встигла оглянути. Тепер слухаю дуже добру біографію Марка Твейна. Автор Geoffrey C. Ward. Про Твейна, очевидно, знаю чимало, але тут не тільки безконечна кількість додаткових подробиць, але і чимало дотепних анекдотів і цитат.

Вчора пошта принесла мені приємну несподіванку. Прислали мені зі Львова двомовну антологію української літератури в перекладах Вірляни Ткач і Ванди Фиппс. Я знала, що таке видання готується, адже будучи членом Видавничої Комісії НТШ-А навіть голосувала за грантом на це видання. Але я не знала, що воно вже готове, та й не сподівалася, що це буде така велика, солідна і гарна книжка. Редактором є Ольга Лучук, яка не вперше дає докази своєї серйозної постави до таких видань. Є там включені і два мої вірші, з біографічною довідкою і фотографією. Переклади Ткач мають свої особливі характеристики — вони часто підготовані для сценічного ефекту і не завжди дбають про вірність авторському тексту. Роксоляні Зорівчак навряд чи вони припадуть до смаку. Редактор і видавці напевно цього свідомі: адже не даром антологія називається “В іншому світлі” = “In a Different Light”. Книжка велика — 790 сторінок! Та ще й надрукована на крейдяному папері, з ілюстраціями — отже вона не тільки велика, але і дуже важка. (Поштова пересилка мусіла коштувати чимало).

П’ятниця, 27 червня 2008. Пополудні.

Ого! Щоденник у небезпеці: десять днів пройшло від останнього запису. А це були дні повні копіткої роботи над коректою — роботи тим більше прикрої, що очі мої далі мені дошкуляють і що я не зовсім ще опанувала секрети нової системи Word Perfect X3 на моєму новому комп’ютері. Але нарешті вчора я могла послати Пульсарам електронною поштою і останню загальну коректу (96 дрібних поправок) і додатково вісім сторінок покажчика імен до біографічних матеріалів з новими посиланнями на сторінки книжки. А виросла ця книжка до 415 сторінок друку!

Нікуди останнім часом не ходжу — крім один або два рази в тижні на пару годин добровільної роботи в Українській Бібліотеці. Після останніх загальних зборів Ради Бібліотеки, на яких був присутній президент Центру Борис Павлюк, я написала ще одну (вже четверту) статейку з нагоди 50-ліття У-бібліотеки — тим разом англійською мовою до Українського Тижневика — бо бачу, що Павлюк (а з ним і інші члени нашої громади) більше зацікавлені англійськими матеріалами і що нам, тобто бібліотеці, треба більше реклями в англійській пресі.

До церкви давно вже не ходила. Колись мала там нагоду зустрічати Олексу Біланюка і Віру Кліш — а тепер рідко кого можу бачити там із моїх знайомих. Та й не тільки у церкві, а й взагалі. З близькими мені людьми контактуюся тільки (і то переважно не особисто, а телефоном) з Вірою Лащик, Софійкою Геврик, Ларисою Онишкевич, сестрами Вакуловськими, часом з Мартою Трофименко, з Анею Максимович, но і з моїми найближчими Максимом, Уляною, Марком, Мотрею. Але про найближчі моєму серцю справи літератури можу говорити тільки з Максимом, Лярисою Онишкевич, Софійкою Геврик і Василем Махном. Інших ці речі не цікавлять.

Трагічна вістка недавніх днів: Олекса Біланюк має рака мозку! І то відкрила цю хворобу в нього сама дружина — Лариса, не хто інший, а вона сама поставила діагнозу на основі тестів. Говорила я з нею — розповідала мені в подробицях цю велику травму. Вона навіть перестала працювати, обидві дочки приїздили відвідати батька. Олекса переходить хемотерапію, але не зовсім добре на неї реагує, першу сесію мусіли перервати, бо нирки перестали працювати. Олекса — близька мені людина: його я завжди високо цінила і любила. Таких у нас навіть за багатолюдних часів старої діяспори були тільки одиниці. А це ось вдруге — після смерти Славка Трофименка — скорчиться світ близьких мені приятелів. Жаль мені і Лариси, знаю з власного досвіду, що значить такий удар долі. Але і він і вона мали багате, цікаве життя, повне інтелектуальних викликів і успіхів, і гармонійне довготривале подружжя. Але прикро говорити про це в минулому часі.

Вичитала вчора в газеті *Mist* такий чорний гумор: “Старість — так, це прикро. Але, на щастя, ненадовго.”

Слухаю перед сном і вранці підчас руханки *The Life and Operas of Verdi*. Це з серії тих університетських курсів, що їх пропонує The Teaching Company. Я чимало витратила своїх грошей, щоб купувати ці аудіо-курси, а тепер бачу, що їх можна безкоштовно позичити в Abington Library. Цей курс, як і всі інші музичні курси цього видавництва, веде Robert Greenberg, що його я знаю із раніше купованих і слуханих курсів про музику взагалі і про симфонії Бетговена зокрема. Про життя Верді знаю чимало, бо читала колись знамениту його біографію (автора в цей момент не пригадую, але в щоденнику є напевне про це якийсь запис!), але цікаво як Грінберг наголошує такі риси Верді, як його італійський націоналізм, віддзеркалений в ранніх операх, його любов до землі — не абстрактну, а дуже конкретну — адже він скуповував землю, вирощував худобу, взагалі залюбки займався фермерством, його життя на відлюдді, його відносини із Джозефіною, яку Грінберг змальовує з особливим теплом і симпатією (“What a woman!”). Особливо приємно слухати капітальні гумористичні вставки професора, а вже справжньою розкішшю є уривки знаменитих арій з його коментарем. Курс побудований за хронологією життя і творчості — і ось я вже прослухала 16 компактних дисків і дійшла до “Ріголетто” і “Травіяти”, і приємно мені усвідомити, що я тільки в половині курсу! “Ріголетто”, між іншим, пан Грінберг присвячує дуже багато місця і вважає переломовим і у творчості Верді і в музиці взагалі, а моя улюблена “Травіята”, як виходить із реляцій Грінберга, після перших кількох вистав була абсолютним “фіяско” — на противагу до “Ріголетто”, який мав зразу величезний успіх, не зважаючи на початкові клопоти з цензурою (опера,

лібретто якої сперте на Віктора Гюго “Король бавиться”, здавалася монархічним цензорам підозрілою).

Неділя, 29 червня 2008. 3 год. Пополудні.

Марко взявся сьогодні підрізувати куші на городі. Вже закінчував, на драбині електричною пилкою підрізував найбільший кущ. І впав з драбини! Почула його крик, вибігла на подвіря — а він лежить на траві, у болю, і не може підвестися на ноги! Викликала швидку допомогу — відвезли його до шпиталю. Очевидно, на emergency, до Albert Einstein Medical Center, бо це найближче. Я встигла тільки дати йому в руки його мобільний телефон і чисту сорочку, бо був зовсім спітнілий. Ще не знаю, що буде далі. Там треба довго чекати, отже невідомо чи робили вже рентген, чи ні і яка діагноза. Він думає, що це — звихнене коліно в лівій нозі. Піднятися на ноги сам не може. Вже телефонував, але ще чекає своєї черги.

Прикро мені, що він такий самовпевнений, не слухає жодних порад, та й бракує йому життєвої мудрости, щоб триматися певних пріоритетів. Сьогодні, наприклад, дуже гарячий день. Чи не думаєш, що сьогодні не варто робити таку важку роботу? — питаю. Або не раз я звертала увагу на те, що робітники, працюючи на городі, завжди мають і повні черевики на ногах, і сорочки з довгими рукавами, і рукавиці. А він працює в сандалах. Жаль, коли треба вчитися в житті тільки після помилок — і це в нього, очевидно, не вперше. Але могло бути гірше — міг відрізати собі палець, руку, або дістати серцевий приступ. Я завжди боялася, коли дивилася як Сергій або Анатолій працювали на драбині — бо таке і їм могло притрапитися. Але вони мають більше практики і більше уважають.

Та ще й і не має він медичного страхування, хоч я про це нагадувала вже не один раз. Дорого нам ця наука коштуватиме! Та ще й може треба буде пожертвувати запланованими вакаціями над океаном — бо навряд чи до цього часу (в половині серпня) Марко зможе ходити!

Чекаю на його телефон — отже не можу вийти з хати, навіть на те, щоб підмести подвіря після його роботи.

В тій хвилині — год. 3:30 — телефонувала Віра Вовк з Бразилії. Але я нажаль не могла з нею говорити, бо не хочу займати телефону. Подзвоню до неї сама, пізніше, як вже виясниться справи з Марком.

Вівторок, 1 липня 2008. Полудне.

Марко вдома. Ліва нога його в шині, ходить на милицях. З лікарні привезла я його додому сама, але міг сидіти тільки на задньому сидінні, випрямивши ногу. Що далі буде — не знаю. В лікарні, після рентгену, який не виявив зломання, наклали йому cast і сказали звернутися за пару днів до ортопеда, а цей, мабуть, спрямує на MRI — складна, коштовна процедура, яка нічого не допоможе, але може виявити чи треба робити операцію, чи ні.

Мені також пропонували оперувати коліно, але потім спрямували на фізичну терапію, яка допомогла. Може час і Маркові допоможе. Він дуже впертий, ходить на милицях по сходах пару разів на день (бо виходить на двір курити!) І старається сам давати собі раду (навіть сам готує собі сніданок, наприклад!) Сьогодні прийшла до нього Тамара і вони працюють разом над редакційною заробітковою роботою у їдальні, на великому столі. Це покищо єдина Маркова заробіткова праця — раніше він їздив до неї, коли праця вимагала роботу удвох, або приносив собі папери додому і вдома працював над ними сам. Тамара має різні контракти з видавництвами і дає додаткову роботу кільком своїм колегам, бо сама не може з усім дати собі раду.

До Віри Вовк в Бразилії телефонувала я, ще того самого дня, коли стався випадок. Вона повернулася з довгої подорожі, яка включала не тільки Україну і презентацію Шевченківської премії, але також Швейцарію і Португалію. В Португалії, розповідала, відбулася прегарна імпреза читання перекладів української літератури на португальську (напередодні видання її великої антології). Імпреду організував посол України в Португалії і відбулася вона в якомусь старому елегантному замку при великій участі української і португальської публіки.

Віра свою Шевченківську премію (тобто належні їй гроші) призначила на фундацію нагород для перекладів української літератури. Фонд названий іменем Кочура і головою його мав бути Анатолій Перепада — який на нещастя недавно помер! Фонд має нагороджувати тільки переклади на мови, що їх приймає нобелівський комітет, тобто англійську, французьку, еспанську, китайську, японську (ще якусь, але між тими вибраними мовами не має ні німецької, ні італійської, ні російської!) І от Віра пропонувала мені стати членом журі для англійських перекладів. Ну, ініціатива Вірина і щедрість — дуже похвальні, але вона, нажаль, мало орієнтується в справах і не знала, наприклад, про журнал перекладів української літератури і дуже мало знала про *Vsesvit* і його ролі в перекладацькій ділянці. Справи такого конкурсу варто було віддати в руки якимсь діловим людям, що вміють зібрати гроші, бо Віриної премії — навіть за два роки (мовляв, після того як наростуть відсотки) для такої нагороди замало. Та й треба надати справі цій якоїсь ділової структури, може й не варто було її залишати в Україні, де бракує розуміння ділових міжнародних контактів і де навіть зібрані гроші можуть бути розбазарені і розтрачені. Щодо моєї участі, я сказала Вірі, що значно краще і серйозніше було б запросити до англійського журі Максима — не тільки тому, що він — редактор англійського журналу перекладів, але також і тому, що він як професор університету, та ще й спеціаліст саме української літератури — справді один із небагатьох мав би право поручити Нобелівському комітетові кандидатів на нагороди.

Субота, 19 липня 2008. Пополудні.

Марко 15-ого липня пройшов MRI, але висліди знатиме аж в понеділок 21-ого, коли матиме візит в Орто-клініці. покищо — жодних змін: ходить, як і раніше, на милицях, ліве коліно і далі спухле.

І йому, і мені сприкрилося вже сидіння в хаті. Я щоправда їздила пару разів за харчами, до бібліотеки, і до банку, щоб переслати гроші Пульсарам — але Марко нікуди не виходив, крім поїздки до клініки і на MRI. Турбує мене, що це так довго триває, та ще й без належної медичної уваги. Здобуваємо досвід, як виглядає в Америці медична опіка для осіб без страхування. За тест MRI казали йому заплатити наперед 850 дол. (Це сума значно менша ніж та, що з'явилася була на моєму рахунку після мого тесту MRI на коліно пару років тому — але тоді це був рахунок не для мене, а для Blue Cross-Blue Shield.)

Я трохи працюю над ULE90, виписуючи літературні статті з четвертого тому EU. При цій нагоді трохи вчуся вживати новий для мене WordPerfectX3 — зокрема форматування створює мені чимало клопотів. Але може з бігом часу вдасться мені це якось подолати. Казала я Маркові купити мені книжку-довідник *Using WordPerfect Office X3* (Laura Acklen & Read Gilgen) — але я не дуже з неї задоволена.

Пульсари — на моє прохання — прислали мені том 6 *Енциклопедії Сучасної України* і книжку Василя Шевчука *Страсті за Миколаєм* (біографія Лисенка, яку поручив мені Максим). Копань додала до посилки, як дарунок, книжку Загребельного *Думки нарозхрист* — це збірка публіцистики. А десь незабаром повинна я отримати від них вже готові сигнальні примірники Бібліографічного покажчика OT. Маю надію, що не буду розчарована!

Субота, 26 липня 2008. Увечері.

Був сьогодні в нас на вечері Олесь Микитюх, давній Марка товариш, який спеціалізується в навчанні фізичної терапії і масажу. Вчить в якійсь школі для масажистів в King of Prussia. Тепер вони дивляться на якийсь фільм у нашому підвалі.

Справи з Марковим коліном — погані. Лікар, в понеділок 21-ого, переглянувши MRI з 15 липня, сказав, що є порвані лігаменти і пошкодження вимагають операції, навіть можливо двох. Діагноза, як я зрозуміла з Маркового звідомлення, звучить по англійському: torn ACL — Anterior Cruciate Ligament, torn both the medial and lateral meniscus, sprained the Medial Cruciate Ligament. Але ще і перед операцією потрібна фізична терапія. Візит в хірурга можна було отримати аж 21 серпня. А після завтра піде він на першу сесію фізичної терапії — і то до клініки в Дженкінтавні, бо в близькій до нас ортопедичній клініці Айнштайна не було можливостей отримати раніше такий візит. Справи операції, терапії і реконвалесценції — казав лікар — треба розраховувати на можливо цілий рік часу.

У висліді в мене підряд — безсонні ночі, та ще й турбує мене факт, що Марко може занадто полягає на opinii лікаря-резидента в Айштайні, замість того, щоб поконсультуватись в якогось спеціаліста. Тепер не час щадити гроші — треба було подбати про страхування тоді, коли я на самому початку його переїзду до Філядельфії про це говорила.

Максимові я про ці справи ще навіть не розповіла і Марко також до нього не телефонував. Навіщо журити ще його і Уляну — вони і своїх клопотів мають досить, зокрема з Марусею в Клівленді. Але, очевидна річ, що над океан ні я, ні Марко з ними на запланований відпочинок у серпні поїхати не зможемо.

Мої вправи з новою системою X3 принесли мені одну поважну поразку. Пропав цілий мій файл ULE90a-g — всі мої додаткові позиції з четвертого тому енциклопедії — праця останнього місяця. Найважніше, що я не розумію, чому це сталося. Мені здавалося, що я досить обережна і завжди робила “save” після кожного додаткового запису. Але, нажаль, не друкувала цієї роботи, чекаючи аж до кінця літери g — отже треба буде працю робити наново. Добре бодай, що всі статті Шевельова, Кошелівця, Сенькуся, Мушинки є в інших файлах, а пропали тільки ті, що без автора, під літерою g. Но і збереглися мої давні файли, перенесені із старого комп’ютера.

Сигнального примірника від Пульсарів ще не одержала.

П’ятниця, 8 серпня 2008. Вранці.

Не встигла відмітити: два сигнальні примірники прийшли ще в останні дні липня. Книжка виглядає дуже добре: тверда оправа, фото на обгортці, солідний том на 415 сторінок, незле вийшли і фотографії і карикатури. Знайшла я пару друкарських чортиків — зокрема в кількох чужих словах, де треба незвичну літеру з акцентом, наприклад в словах Józef, Roznań — але на щастя їх небагато [теперішні видання з України аж кишать такими помилками — доказ, що там не знають не тільки чужих мов, але навіть латинського алфавіту!]. Пульсари обіцяли вислати належні мені примірники 11 серпня. Один з перших примірників пошлю Тарасові Кульчицькому — я рада, що він дожив до появи цієї книжки.

На другий тиждень мають приїхати Максим з Уляною і хлопцями. Маємо запланований тиждень вакацій над океаном, але, очевидно ні я, ні Марко не зможемо поїхати з ними. Максим нарікає: адже вакації плануємо передусім на те, щоб побути трохи разом, а так доведеться їм тільки побути один день з нами після приїзду, і один день в поворотній дорозі до Торонто. Ну, трудно. Марко має в наступному тижні і дві візити фізичної терапії, і візит у хірурга в справі операції. Отже я мушу бути на місці, щоб його туди завезти.

Їздила я до банку MB, щоб перевірити, чи мої депозити там не перевищують суму гарантованого федерального страхування. Тепер і в США (і зрештою у всьому світі) фінансова криза і вже були випадки банкрутства поодиноких банків. Виявилось не тільки, що мені треба замкнути один рахунок взагалі (і перенести його до якогось іншого банку), але що один з моїх рахунків помилково записаний на Марка, замість на Максима і його хлопців. [Я завжди тримаю такі самі, або дуже подібні суми на одного і другого сина, але MB вже вдруге міняли комп’ютерну систему і щось там наплутали.] Добре, що при нагоді фінансової кризи, я вирішила справи перевірити! Їду там сьогодні з документами, де виважно позначені мої співвласники і спадкоємці.

Сьогодні почалися в Бейжінгу олімпійські ігрища. Але що важніше: на кордонах Осетії почалася перепалка і загроза війни між Грузією і Росією висить на волоску! Не дай Боже! Наперед почнуть з Грузії, а тоді прийде черга і на Україну!

Середа, 20 серпня 2008. Wildwood Crest.

До останнього дня я не знала, чи поїду з Максимом, Уляною і хлопцями на заплановані вакації над океаном. Але Марко настоював на тому, що він сам може давати собі раду: їздити автом на терапію і до лікаря. Минулого тижня зробив першу спробу, спершу, коли поїхав був разом зо мною, потім сам. І от я дала себе переконати, що Марка можна залишити на тиждень самого. Кожного дня телефоную і бачу, що він справді добре дає собі раду. В понеділок сам їздив до клініки на терапію, сьогодні був на першій візиті у хірурга. Переказав мені по телефону: операція запланована на 4 вересня.

Ми приїхали сюди в суботу пополудні двома автами: Максим, Уляна і я у Максимовому авті, Іванко із Стефком у моєму. Мешкаємо на вул. Крокус, але не там, де раніше жила п. Нікорович, а напроти. Тут досить велике помешкання: три спальні, вітальня, кухня, дві туалети і головне: великий ганок на другому поверсі з видом на клаптик океану, що видніє у віддалі двох кварталів. В одному з туалетів є туш, але є туш і на дворі. Є у вітальні телевізор (де ми дивилися вчора на олімпіяду в Бейжінгу), а я маю окрему кімнатку, що дає вигоду відокремлення. Але помешкання це дуже коштовне (\$1,200) і Уляна нарікає, що сподівалася за ці гроші більш доглянутого господарства. (Бо є чимало недоліків: годинник зіпсований, замок у дверях не замикається, в кухні бракує посуду, ітп). Три вечери їли ми в ресторані, один раз жарили стейки на барбекю, а сьогодні плянуємо жарити курку. В мене господарські обов'язки — мінімальні, господиня тут — Уляна. Я гостила всіх вчора і два дні тому морськими стравами в ресторанах, а вранці до сніданку приношу з недалекої пекарні печиво.

Погода дуже гарна: сонячно, тепло, повіває вітрець. Вечорами буває навіть холодно і я картаю себе, що не взяла з собою більше теплого одягу.

Взяла собі з дому листи Коцюбинського до дружини (“Я так поріднився з тобою”, Київ: Ярославів Вал, 2007) і саме закінчила читати. Як добре відмітила Соломія Павличко, багато там описів харчування, але на щастя є і кілька дуже цікавих листів з описами лазурової гроти на Капрі, спустошеної землетрусом Мессіни на Сицилії (стор. 228), опис риболовлі на Капрі (с. 235), релігійного свята на Grande Marina з точним описом процесії, феєрверків (“релігійність тутешнього народу — це тільки любов до театру” с. 241), святкування Різдва на Капрі 1911 року ітп. (с. 274). Дуже вартісні і цікаві його зустрічі в Галичині, де його вітають з великою пошаною і прихильністю, як визначного письменника (тоді як, за свідченнями Аплаксіни, в Чернігові не всі навіть знають, що він є письменник!), а також його згадки про враження від Гуцульщини, про виїзди верхи на полонину до гуцулів (“Вночі попав я на оригінальні обряди, забаву при тілі вмерлої баби” с. 240). Приємно бачити його український патріотизм (напр. про маленького сина Юрка, який вчиться говорити, пише “не вчить його тільки по московському, бо як звикне, то

трудно буде одвикнути” с. 116). Але чи послідовний він? Аплаксіна твердить що на службі говорив він тільки російською мовою. Треба мені буде купити листи до Аплаксіни (саме вийшла, НТШ-А навіть дало грант), але я не знаю, чи є там тільки російські оригінали, чи і українські переклади?

П'ятниця, 22 серпня 2008. Wildwood Crest. “Crocus by the Sea”.

Закінчила читати вже другу книжку *Fateful Crossroads* — англomовний переклад Роми Франко *Перехресних стежок*. Ось нарешті, на старості літ, завдяки перекладам Роми Франко, я признаюся, вперше прочитала *Основи суспільности, Для домашнього вогнища, Великий шум, Не спитавши броду і Перехресні стежки*. Ці речі показали мені іншого Франка, не того, якого ми вивчали колись в гімназії. Я навіть трохи здивована фактом, що ці Франкові романи ще й сьогодні такі читабельні, що вони гостросюжетні, що автор вміло будує напруження і пуанту, і що так справді багато можна довідатися про побут і життя в Галичині в час австроугорського панування, і що тут в центрі уваги не так селяни й робітники, як інтелігенція, багаті землевласники поляки, священники, купці євреї. У *Перехресних стежках* дуже цікаво зображені проблеми польських патріотів після невдалого повстання проти Росії, дві групи євреїв — асимільованих і традиційних, злидні і незлагоди селян русинів після скасування панщини, труднощі й інтриги початкуоюї конституційної демократії і міжетнічні взаємини і конфлікти.

П'ятниця, 29 серпня 2008.

Вчора закінчилася конвенція демократичної партії тріумфальною промовою Барака Обама. Воістину історична подія: вперше в історії США кандидатом на президента буде чорний громадянин. Конвенція відбувалася в Денвері, тривала чотири дні, з промовами виступали Едвард Кеннеді (який має рака мозку, і спершу думали, що він не зможе прибути особисто), Мішель Обама, майбутня перша лейді, Гіларі Клінтон, Бил Клінтон, Рішардсон, губернатор Нью Мексико, який був одним з кандидатів на президента, колишній віцепрезидент і мій кандидат в президенти Гор, сенатор Байден з Делавару — який також змагався у передвиборчій кампанії, а тепер уже виступав у ролі партнера Обама, як майбутній віце-президент. Мушу сказати, що мене цей демократичний процес навіть зворушує і я слухала цих промов із зацікавленням і часто із подивом. Гіларі Клінтон (що на неї я віддала свій голос в передвиборчій кампанії), дуже гарною промовою переконувала своїх прихильників, щоб об'єдналися навколо одного кандидата Обама, який чейже репрезентує майже точно такі самі ліберальні позиції, як і вона. Мені в Америці завжди найбільше імпонують люди, які вміють з тактом і грацією визнати свою поразку і гратулювати переможцеві. Бил Клінтон також виступив дуже ефективно, підтримуючи Обаму, і регабілізував себе за не зовсім фортунні критичні ремарки в час передвиборчої боротьби. Так ось починаються президентські вибори. Тимчасом сьогодні сенатор МекКейн, республіканський кандидат, зробив сензаційне рішення, проголосивши своїм партнером-кандидатом на віцепрезидента невідому ширшому загалу жінку-губернатора Аляски. Він очевидно хоче приєднати собі незадоволених колишніх прихильників Гіларі Клінтон, що може не схочуть голосувати на Обаму. Невже справді

США дозріли вже до того, щоб перебороти расизм і вибрати чорного кандидата президентом? А цей кандидат — хоч ще дуже молодий і малодосвідчений, виявляє феноменальні здібності організатора і промовця. Не знаю чи зможе він здійснити свої обіцянки щодо медичного страхування, закінчення війни в Іраку, освіти, боротьби із бідністю і інші ліберальні програми — але треба дати йому шанс змінити напрям внутрішньої політики.

Щодо зовнішньої політики, думаю, різниці між демократами і республіканцями мінімальні. Навіть Буш поволі думає забирати військо з Іраку, а становище щодо Росії також мабуть не дуже буде різнитися, без уваги на те, чи президентом буде Обама чи МекКейн. Обама, нібито, менше загонистий і більше схильний до міжнародних переговорів, але навряд чи потуратиме агресивній політиці Росії, яка суперечить інтересам Америки.

Я трохи втомлена після візиту моїх гостей з Торонто. Але ось вже все попраля, випрасувала, поскладала, перенеслася назад до своєї власної спальні (бо в час їх гостини спала в своїй робочій кімнаті, а Максимові й Уляні відступила була свою спальню, де є єдине тепер в моєму домі подвійне ліжко) і все знову повертається до звичного status quo.

Чекаю на книжки від Пульсарів. Вже навіть підготувала новинку до преси, щоб вислати разом із книжкою до Свободи.

Понеділок, 1 вересня 2008. Пополудні.

Два останні дні під знаком великого ослаблення. Почала нотувати тиск і пульс, щоб мати якесь об'єктивне свідчення того, що мені просто здавалося. І ось виявила тиск поголовно нормальний, але фібриляції! пульс нерівномірний і понад 100! І це тривало кілька годин. А вчора при комп'ютері я раптом відчула такий заворот голови, що думала, що зімлію. Такого мені ще не траплялося. Що це таке? Сьогодні виглядає унормувалося, але я не почуваю себе певною на ногах. Я зовсім недавно (25 серпня) мала візиту в свого кардіолога: все було нормально і я навіть не мусіла йому звітувати про будьякі комплікації від попередньої візиту.

В п'ятницю поштар залишив повідомлення, що прийшли пакунки від Пульсарів. Але — хоч обоє ми були вдома — він цих пакунків не залишив, мабуть тому, що дзвінок не працював (що ми тільки сьогодні помітили). Ну, тих пакетів так багато, що я по них на пошту не зможу поїхати — треба буде просити, щоб таки доставили додому, а це значить — ще один день проволоки. А сьогодні Labor Day — отже пошта не працює.

Четвер, 4 вересня 2008. Полудне.

Завезла я Марка вранці на 7-му годину до лікарні Айнштайна в Елкінс Парку на операцію коліна. Фактично завіз він себе сам, а я повернулася автом додому і тепер чекаю на виклик з лікарні, щоб поїхати по нього. Маю надію, що все пішло без комплікацій, але, очевидно,

хвилююся.

Вчора прийшло від Пульсарів 10 пакетів книжок, ще мають бути два пакети. Я вже вчора встигла послати першою клясою посылку Тарасові і звичайною медіа-ратою послала книжку до *Свободи* з доданою новинкою. Довідалась на пошті, що, нажаль, мусітиму всі посылки книжок надавати особисто на пошті, бо книжка важить більше, ніж дозволено кинути просто в поштову скриньку. Отже готую пакети до преси і до вибраних бібліотек і осіб. Посилка (найдешевша) коштуватиме \$2.58 від примірника. Постараюся декому передати книжки особисто, щоб уникнути цього кошту, але це значить, що доведеться чекати на різні нагоди.

МекКейн зробив виборцям несподіванку і назначив на партнера-віце-президента — молоду жінку, що є губернатором Аляски. Вона називається Сара Палін і є матір'ю 5-ти дітей, в тому числі немовлятка хворого на сундром Давна. Губернатором вона є менше ніж два роки, раніша була мером малого містечка, що має менше як 7,000 мешканців. Тільки двічі в житті виїздила поза Аляску — в тому один раз до Канади. Одне слово — провінціалка, яка відповідає смакам і поглядам консервативів республіканської партії: вона — проти абортів, за правом на зброю, за впровадженням у школи поруч з теорією еволюції — теорії креаціонізму, і тим подібне. Вчора вона виступала з промовою на республіканській конвенції — як на людину невеликого досвіду у великій політиці — виступ її був незлий і зустріли його делегати бурхливими аплодисментами. На мій смак, такий вибір вказує на загонистість МекКейна, яка може довести нас до безвідповідальних рішень колись в майбутньому, якби він вийшов президентом. Тим більше, що йому вже 72 роки — якби помер — пані Палін може раптом стати лідером не тільки США, але і всього західного світу. Я розумію, що він цим своїм вибором хотів з'єднати собі демократів-жінок прихильниць Гіларі Клінтон, яка перепала у передвиборах. Але невже республіканці не могли знайти більш кваліфікованої жінки, та ще й такої, що маючи дорослі вже діти, могла б всеціло присвятитись державній політиці? І що це за такі гіпер-феміністичні родинні вартості, що схвалюють молодій матері занедбувати малих дітей коштом престижної, але якже відповідальної роботи?

Листар тількищо приніс ще один пакет від Пульсарів — шість додаткових примірників.

Субота, 6 вересня 2008. Полудне.

Марко перший день після операції був ледве притомний, відсипляв анестезію. Тепер бере на біль лік, лежить з піднесеною ногою, але час до часу встає, сходить на низ (виходить на двір курити!). Вчора обідав у кухні. Операція його — це була за офіційною дефініцією: Knee arthroscopy with ACL reconstruction і робив її хірург Gene Shaffer. Лікування забере ще чимало часу — наступна візита в хірурга — 17 вересня, потім ще буде інтензивна фізична терапія.

Тарас уже одержав примірник книжки і написав мені листа електронною поштою. Пише, між іншим: “вже прочитав мій розділ, літературно Ти його дуже гарно виправила. Цілий

день нині опанований споминами, починаючи 85 літ назад, напевно нині підчас спання будуть мені снитися давні часи.” Він тепер уже не на власному помешканні, а у сина Богдана. Я рада, що дожив до появи Остапового покажчика і своїх споминів у ньому. Та й моїх висновків, які надають особливого значення його дружбі з Остапом.

Вчора надала я на пошті додаткових вісім примірників: в тому числі для Штогрини і Лариси Онишкевич — решта для української преси і для двох бібліотек: Конгресової і Нью Йоркської. Примірники для славістичних журналів вишлю після того, як перевірю їхні адреси. А на днях особисто вручу книжку Українській Бібліотеці, Бібліотеці Ван Пелт, Рудницькому, а може також — за посередництвом Кіпи і Процика — примірники для УВАН і для НТШ-А.

Четвер, 25 вересня 2008. Пополудні.

Можна б уже справити похорони щоденника: не велика активність, як бувало минулими роками, а навпаки — апатія, депресія спричинилися до його занепаду. Але сьогодні чуюся трохи більш позитивною, та й побачивши, що останній запис 6 вересня, а сьогодні — 25 вересня, подумала: є ще надія, ще не пройшов цілий місяць мовчанки.

У світі — погані новини: на американському фінансовому ринку крах, що його починають порівнювати з часами депресії — сьогодні Конгрес, кажуть, дійшов до згоди над запропонованим адміністрацією Буша законопроектом, де держава вкладає у фінансовий ринок 700 мільярдів доларів, щоб рятувати кредити і стримати паніку на біржі. Оттаке: соціалізуємо втрати, приватизуємо заробітки. І це тоді, коли США мають величезну заборгованість, що її доведеться сплачувати наступним поколінням. Але втручання держави — конечне, це вже зрозуміли навіть республіканці. Маю надію, що стабілізація врятує і мою пенсію на наступний рік, а не тільки головокружні заробітки біржевих спекулянтів.

Незавидна роля нового президента — а маю надію, що буде ним ліберал Обама. При таких витратах держави, звідки взяти фонди на конечну реформу медичної страховки, на реформу освіти? Та й одідичить він дві війни: в Іраку та в Афганістані, нуклірну загрозу з боку Північної Корей та Ірану, не згадуючи по новому агресивну Росію.

Російська агресія в Грузії, посилила розлад політичної ситуації в Україні. Прем'єр Юлія Тимошенко не поспішила осудити цю агресію в Грузії, секретаріат президента закинув їй не менше як державну зраду, демократична коаліція розпалася і Ющенко погрожує новими виборами. Віра Лащик їздила в Україну і повернулася розчарована і засмучена страхіливою русифікацією життя в Києві.

Депресивний мій стан стримує мене від праці над обіцяною статтею про англомовні переклади Франка для *JUS*, але стимулює оглядання фільмів та слухання аудіо-книг перед сном (або перед безсонною ніччю, що також нераз трапляється). Прослухала вже два томи історичних університетських лекцій про хрестоносні походи, про життя і музику Гайдна і

Моцарта (позичила в Аббінгтонській бібліотеці ці аудіо-книги, що їх продукує Teaching Company, — вони тепер втратили в моїй особі платного клієнта!), прослухала цікаві автобіографічні записки і коментарі до власних пес Артура Міллера, а тепер саме слухаю живо і дотепно написані спогади телевізійного журналіста і коментатора Волтера Кронкайта.

До Української Бібліотеки їжджу двічі в тиждень — це тепер єдина моя данина громадській праці. В церкві давно вже не була, контакту з людьми майже не маю і — особливо в час, коли на мене находить глибока апатія — не шукаю. Зрештою — довкола самі сумні новини: не маю сили людей потішати, бо і в самої не досить joie de vivre.

Вівторок, 7 жовтня 2008. Увечері.

Вчора пополудні померла Люда Чайківська. Довідавшись, що вона важко хвора, я вчора вранці потелефонувала до Зенка і довго з ним говорила. Розповів мені всі подробиці її хвороби. Два роки тому мала проблему з оком. Пішли до лікаря і виявилось, що це — рак. Випалювали радіацією, але перестерегли, що цей рак може поширитися в організмі. Це і сталося. Останні обстеження і тести виявила рака печінки і то в завансованому стані. Лікар отверто заявив, що їй не жити довше ніж 4–6 місяців. Жодних ліків казав не брати, бо не допоможуть, за винятком таблеток на усмирення болю. Останньо, казав Зенко, Люда довго спала, часом по 20 годин на добу, зовсім перестала їсти і пити, нічого не говорила. Минулої ночі вперше почала стогнати від болю і він дав їй пілюлі. Чи знала вона і була свідомо діагнози? В неї вже деякий час були прояви дементії і вона приймала ліки, які трохи допомагали. Сам Зенко мається трохи ліпше, легені чисті, кисню не мусить уже приймати. Опікувався Людою при допомозі медсестер, які приходили щодня. До господарства Юрко замовив їм поміч для прибирання хати. Харчі також йому приносять, каже — аж занадто. Дуже був радий розмові зі мною. Почав під кінець згадувати молоді роки, коли він мешкав у приміщеннях св. Юра і хлопцем бавився в митрополичому парку і часом зустрічав на візочку митрополита, який завжди частував його цукерками.

Ще не відомо, коли буде похорон. Смерть, як я завжди повторюю, буває часом приятелем людині. Добре, що Люда померла вже тепер, що не мусіла мучитися ще кілька місщців.

Пару днів тому почала я писати статтю про англомовні переклади Франка, замовлену редактором *JUS*. Це зразу підняло в мене настрій — навіть вставала одної ночі — прокинувшись о годині 2-ій і не встані заснути до 3:30, вирішила встати і сісти за комп'ютер. Отже безсонна ніч принесла позитивні результати.

Сьогодні — десь за дві години — буде друга дебата між Обамою і МекКейном. Ці дебати — надзвичайна лекція американської демократії — їх повинні слухати всі і то не тільки в Америці.

Аня прислала мені вирізок з *Америки*, де надрукована моя новинка про появу бібліографічного покажчика. В *Свободі* досі не було, а тепер як побачать уже надруковану

новинку в *Америці* — чи схочуть і собі її надрукувати?

Понеділок, 13 жовтня 2008. Увечері.

В суботу були похорони Люди. Були ми обоє з Марком і в церкві, і на цвинтарі, і на поминках в ресторані. Зенко просив мене допомогти їм з посмертними оголошеннями. Я підготувала текст, показала їм для одобрення, і ще в четвер послала електронно до *Свободи*, а також особисто занесла до Центру, щоб дали це в суботу вранці по радіо. Саме це радієве оголошення допомогло: було дуже багато людей — не тільки в церкві, але і на цвинтарі. *Свобода*, очевидно, приходить запізно — отже оголошення в *Свободі* — для документації та для інформації знайомих далекого віддалення. На поминках промовляла Наталя Пазуняк і Аня Максимович. Зенко тримається досить добре. Вчора телефонував до мене, щоб подякувати за допомогу, довго зі мною говорив, згадував давні часи. Ще не відомо, чи залишиться він мешкати у власній хаті — хоч я думаю, що йому було б там найкраще — при спорадичній допомозі сина, невістки, та й наймленої допомоги. Принаймні, якби я була на його місці, то зробила б такий вибір.

Сьогодні запросила мене Оксана Фаріон на розмову в справі *Нашого Життя*. Ірені Чабан управа СУА подякувала за її працю і журнал тепер редагуватиме Тамара Стадниченко. В СУА вже давно нарікали на Чабан, і особливо на кошти з нею пов'язані (її син робив мовну редакцію і брав 22 дол від сторінки!) Тамара досі редагувала тільки англomовну частину журналу і вона, очевидно, більш ніж Чабан, потребуватиме українського мовного редактора та й взагалі потребуватиме допомоги з редагуванням українського матеріалу. Бачу, що управа СУА взяла собі за приклад УНС — там об'єднали під одною редакцією *Свободу* і англomовний тижневик. Але там є цілий штаб допоміжних редакційних працівників, крім головного редактора. *Наше життя* — єдиний тепер журнал, що виходить в Америці і було б дуже шкода, якби він перестав виходити. Але останнім часом він був нецікавий і люди перестали його читати (включно зі мною). Отже потрібно не тільки втримати журнал, але по можливості також його трохи змінити, щоб він віддзеркалював життя українських жінок в Америці і не був тільки збираниною випадкових матеріалів. Можливо, що і я тепер вряди годи щось напишу для *НЖ* — зокрема може візьму на себе якусь одну рубрику, напр. “Для жінок, про жінок” або “Що читати”. Думаю, що журнал буде більше читабельний, як крім довших статей будуть короткі новинки, анотації, гумор ітп.

Свобода надрукувала новинку про *Бібліографічний покажчик*, та ще й дала репродукцію обкладинки! А крім того я мала минулого тижня приємну несподіванку. В середу мала запланований вихід до театру. Марко мається значно ліпше, трохи вже ходить, але до театру не хотів іти, бо казав, що йому за тяжко буде сидіти дві години в кріслі із зігненим коліном. Отже його квиток я подарувала Вірі. А це значило, що мені самій треба було доїхати до театру (бо Віра їхала прямо із праці). Отже я запланувала свій день так: поїхала на PENN пополудні, вступила до клініки по щеплення проти інфлуенци, а тоді пішла на пару годин до бібліотеки. Там сіла переглянути нові числа журналів *Slavic Review*, *SEER*, *SEEL*, *WLT* і ось зовсім несподіваного натрапила у *Slavic and East European Journal* на

рецензію на *Поетичні переклади*, автором якої є Nina Shevchuk-Murray. Хто це такий — не маю поняття, вперше це ім'я бачу. Дуже я зраділа: не даром послала рецензійні примірники до журналів!

До театру поїхала я разом з Раном і Марилею, так як ми це вже робили не один раз. В театрі Wilma ішла п'єса "Rock 'n'Roll" Tom-a Stoppard-a. П'єса політична: про советські танки в Чехословаччині в 1968 році — аж до Оксамитної революції і краху комунізму. Деякі частини навіть зворушливі, особливо кінець. Але текст варто було б прочитати, бо не все було зрозуміле. Режисери використали також на екрані кадри документальних фільмів і це робило враження. Пригадалося мені, що Шкворецький також в якійсь своїй книжці писав про роллю джазу в дисидентському чеському русі.

Вчора провела я пару годин у Центрі, працюючи разом з Ромком Проциком, Анею Максимович, Славком Федорійчуком, Дзвінкою Пелех-Зварич, Галиною Клюк і Кікою (Оленкою) Хабурською, стежевою Чортополохів, дочкою Захарчуків, над підготовкою виставки з нагоди 50-ліття Української Бібліотеки. Дві габлотки, одна стіна, і велика вітрина — роботи було дуже багато для всіх, але виставка готова і виглядає незле. Багато підготовчої роботи виконав сам Процик. На його голові все це святкування, що має бути в неділю 19 жовтня — маю надію, що пройде з успіхом. Замість бенкету тим разом матимемо академічну доповідь Сергія Плохія — гарвардського професора, який вперше виступить перед українською громадою Філядельфії. Це такий продуктивний вчений, що ми одну габлотку присвятили його книгам. Приклад до наслідування колегам на УНІГУ — напевно реагують на його продуктивність із заздрістю!

Вівторок, 14 жовтня 2008. Пополудні.

Закінчила слухати біографію Бенджаміна Френкліна, що її автором є Walter Isaacson. Це велика книга — аудіовидання має 21 компактних дискет! Звичайно слухаю перед сном. Часом засипляю раніше від закінчення дискети і тоді на другий день слухаю вдруге. Френклін — цікава постать, більше ніж будьхто інший він віддзеркалює прагматичний підхід американців до життя. З Джаном Адамсом вони були суперники — і я вже знала чимало про Френкліна і з його власної автобіографії і з книги Давида Меккалла про Джана Адамса.

В українській бібліотеці, де я сьогодні працювала, як звичайно, три години, каталогізуючи нові книжки, взяла я пару номерів журналу "Жінка". Хочу написати про це видання коротку замітку до рубрики: "Про жінок, для жінок", що її запропонувала я Тамарі запровадити в *Нашому житті*. Одне слово, почну бавитися журналістикою.

П'ятниця, 17 жовтня 2008. Пополудні.

В театрі Арден вже кілька тижнів іде вистава "Кандід". Це — музична комедія на основі Вольтера, з музикою Бернштайна. Я дуже на це хотіла піти, але якось ніяк не складалося. Та ось я довідалася, що — це вже останні дні. Потелефонувала, чи є ще квитки і намовила

Віру. Оттак учора ми дві з Вірою були в театрі і перед тим на вечері в ресторані Форк (Fork). Постановка мене не розчарувала — навпаки. Знамениті репліки Вольтера були дуже дотепно і помислово получені з модерною хореографією і непоганим співом. Актори грали надзвичайно добре — їхня молодеча енергія поривала і глядачів і викликала подив. Можливо, що п'еса була трохи нерівна і за довга. Але я мала справжню насолоду від цієї сатири і рада була, що не прогавила нагоди побачити її на сцені. З програми відпишу документацію: *Candide. The Royal National Theatre Version. Music by Leonard Bernstein. Book adapted from Voltaire by Hugh Wheeler. In a new version by John Caird. Lyrics by Richard Wilbur [et al.] Directed by Terrence J. Nolen.*

Шукаючи для *Нашого життя* за гумором, знайшла я в своїй папці мій улюблений і часто цитований віршик про гумористів. Виявляється, що я забула, хто його автор, та й цитуючи з пам'яті пропускала два рядки посередині. Щоб мати це під рукою для майбутнього вжитку, хочу переписати це тут у щоденнику:

Була у гомориста-недогадка
манера підроблятися “під дядька”.

Життя ж стосуються метаморфози
частіше, ніж поезії і прози.

Вже став той дядько інтелектуалом,
а гуморист ... лишився зубоскалом.

Автором цього віршика, що був надрукований в *Літературній Україні* 8 лютого 1974 року є Дмитро Білоус.

Читаю тепер перед сном *Страсті за Миколаєм* — біографічний роман про Миколу Лисенка, що його автором є Василь Шевчук. Книжка — видання Пульсарів і я купила її на Максимову рекомендацію. Він знає, що я люблю біографії і тому згадав мені про це видання, але сам він його, очевидно, не читав. Я дуже розчарована. Примітивний патріотичний патос ніяк не заступить справжньої документованої біографії Лисенка. Але для цього треба іншого автора.

Максим з Уляною вчора були в УНІГУ на презентації фестшріфту для Грабовича. Цікаво як там усе відбулося. Дізнаюся, мабуть, аж за кілька днів, бо вони поїдуть на вікенд на Кейп Кад. Я рада, що матимуть трохи відпруження, бо тепер Уляна багато часу проводить у Клівленді з хворою мамою і вони з Максимом не часто можуть разом кудись поїхати.

Вівторок, 28 жовтня 2008. Полудне.

Сьогодні Ігор Колесник почав ґрунтовний ремонт моєї спальні і лазнички. Зніматиме старі тапети, малюватиме наново стіни і дерево, а це включає також шафи, що їх є три. Було б добре, якби можна дати також новий килим, але для цього треба було б винести з кімнати і ліжко, і шафу з книгами, і два нічні столики, і бюрко, і дві шафи з шухлядами на білля і одяг, і фотель з підставкою на ноги, і дві отоманки, що мають інше призначення, але в мене вони служать для сховища архівного листування. А ще є в шафі кілька валіз і пачок з

моїм архівом. Аж страшно подумати скільки того всього. Що з тим робити? — винести нема куди. Сама підготовка кімнати (звільнення шаф від одягу і шафок в лазничці від ліків та туалетних речей) забрала мені тиждень часу. І всім цим завалена мала гостинна кімнатка. Якби хтось хотів до мене приїхати — не міг би, бо ночувати нема де! Я сама випровадилась до свого робочого кабінету, який також завалений речами, і що повинен бути на черзі до ремонту. Не даром я роками відкладала цю роботу — справа була не в грошах, а саме в страху перед цим підготовчим зусиллям.

Сьогоднішня дата замітна також фактом, що я нарешті переслала електронною поштою review article до *JUS* “Ivan Franko in English”. Я рада, що позбулася цього зобов’язання. Вийшло на сім сторінок комп’ютерного друку з інтерлініями. Побачу, що скаже редактор Примак, який замовив в мене цю статтю і прислав чотири томи перекладів Франка. Добре, що мені вдалося закінчити це впору, бо я нарешті могла забрати з моєї робочої кімнатки значну кількість томів творів Франка — і моїх власних з 20-томного еміграційного видання, і позичених в бібліотеці з 50-томового київського видання, що ними я була обставилася, коли писала цю статтю.

Не встигла я відмітити, що минулого вікенду відбулося успішне святкування 50-ліття Української Бібліотеки. В суботу 18 жовтня було шкільне свято книжки. Я пішла подивитися і була приємно вражена і досить вдалою інсценізацією (Галина Клюк підготувала на основі мого давнього монтажу-вертепу) і — ще більше — 350 членною аудиторією учнів всіх 12-ти клас суботньої української школи. В неділю відбулося офіційне святкування. І на нього з’явилося понад 100 осіб філядельфійської української інтелігенції. Було скорочене повторення інсценізації, але головною атракцією була доповідь Сергія Плохія “Україна в Європі”. Гарвардський професор виступав перед громадою Філядельфії вперше і це допомогло зацікавити публіку. Роман Процик, як голова Ради Бібліотеки, вів програмою і показував зразки наших книг на екрані — свого роду “віртуальна виставка” — як доповнення до виставки у великій вітрині і двох габлотках при вході. Свято звернуло увагу громади на бібліотеку і, маю надію, придбає їй нових читачів, співробітників і меценатів. Самопоміч і Пластова Фундація дали пожертви по \$5,000, Чортополохи дали \$1,000, а крім того поодинокі члени дали особисті дотації (я дала 200 дол.) і солодкий буфет. Я встигла вже написати про цю імпрезу до преси, але покищо тільки переслала Процикові, щоб доповнив суму дотацій та й долучив якесь фото.

Вчора їздила я з Вірою, Іреною Щербою і сестрами Вакуловськими на відзначення річниці голодомору. Це відбувалося в місті, в єпископальній церкві на Ріттенгавз сквері і зібрало кількасот осіб української і неукраїнської публіки. В програмі були виступи хорів (молодь баптистів мала успішний хоровий виступ, а також діточий ансамбль-камертон, своєрідний оркестр дзвіночків), хор Акколада, скрипкове сольо Соломії Івахів, сольоспів Марти Залізняка, короткі промови священників різних віровизнань і двох представників дипломатичної служби України. Вела програмою Уляна Мазуркевич. Не всі заповіджені в друкованій програмці особи з’явилися, не розумію чому. Звертала увагу на себе відсутність заповідженого у програмі митрополита Стефана Сороки. Зразу після тої імпрези ми з Вірою поїхали до УКУ на виступ нового ректора УВУ, Івана Мигула. Тут

було менше 20 осіб, але це, кажуть, більше ніж прийшло було на цю ж доповідь Мигула в НТШ-А, в Нью Йорку попереднього дня. Говорив він досить цікаво, інформативно. Там тепер на черзі продаж будинку на Pienzenauerstrasse і купівля іншого, більшого будинку в дешевшій ділянці. Був розрахунок, що ця заміна будинків дала б ще й додатковий капітал — endowment для університету. Тепер світова фінансова криза ці справи трохи ускладнює.

Марко вже ходить без палиці, але ще має на коліні brace. Завтра має мати візит у хірурга, може щось нового довідається. Він кілька годин на день робить приписану руханку, а крім того двічі в тиждень ходить на фізичну терапію. Приїздила недавно до Філядельфії Ганнуся Стадниченко і з тої нагоди зібралось молоде товариство і запросили також Марка. Добре, що Філядельфія є його рідним містом і що має він тут давніх товаришів і знайомих. Тепер він уже може їздити не тільки моїм, але і своїм власним автом. Моє має автоматичну трансмісію і щоб ним їхати вистачає одна лиш нога.

Середа, 5 листопада 2008. Полудне.

Важлива історична подія: у вчорашніх президентських виборах переміг Барак Обама і то великою кількістю голосів. Здобув 349 голосів електорального коледжу, тоді коли для перемоги потрібно тільки 270! (Джан МекКейн здобув 162 голоси). Остаточні цифри масового електорату ще підраховують. Вчорашні вибори *New York Times* характеризує як “one of the most remarkable contests in American political history”. Ці вибори викликали, як каже преса, “unparalleled public interest”: люди годинами чекали в чергах, щоб голосувати, навіть про мера міста Нью Йорку Блумберга кажуть, що він мусів чекати в черзі, де перед ним було 270 осіб, що чекали на голосування! Я пішла голосувати десь після 10 ранку, бо знала, що тоді буде менше людей. Але і мені довелося чекати бодай пів години. В моїй ділянці — більшість чорних і всі вони, напевне, голосували за свого — вперше в історії — чорного кандидата. Але чорні становили на всю Америку тільки 13% електорату. І це дуже відродно. Воно показує, що нарешті, після десятиліть расизму, біла Америка переходить до порядку дня, оцінюючи кандидата не за кольором його шкіри. Про самого Обаму газета пише, що він — “nothing short of a phenomenon”. Слухаючи його, можна подивляти його вникливий розум, ораторські здібності, надзвичайну огладу й опанованість. В своїй переможній промові говорив і до тих, хто за нього не голосував, мовляв, я хочу бути і вашим президентом, наголошував про труднощі попереду і про потребу “of a new spirit of service ... new spirit of sacrifice ... a measure of humility.” John McCain у своїй елегантній і граційній concession speech, не тільки гратулював переможцеві, але і закликав своїх прихильників підтримати нового президента. Один із бенефітів цих виборів є факт що Sarah Palin, губернатор Аляски, не буде віцепрезидентом для старого МекКейна. Її він вибрав, щоб задоволити крайню правницю республіканської партії, для якої, як писала преса, головне “babies, guns and Jesus”, тобто опозиція до абортів, підтримка для права громадян на зброю і релігійний фанатизм важніші ніж все інше. А це жінка обмежених інтелектуальних горизонтів, яка може бути успішним політиком на провінції, але не лідером на міжнародній арені. Вислід виборів мене сильно зворушив — і не тільки тому, що і я голосувала за Обаму (навіть дозволила вжити своє

ім'я напередодні в політичній рекламі “Ukrainian Americans for Obama”, щоб трохи врівноважити факт, що більшість наших українців завжди тримають з республіканцями). Сьогодні вночі я навіть погано спала — бо після проголошення перемоги Обама, почала турбуватися як він дасть собі раду з низкою непосильних труднощів, із жахливою спадщиною, що її залишає республіканська адміністрація Буша молодшого (дві війни, крах економіки, ворожість до США великої частини світу) та ще й можливістю, що якісь божевільні фанатики-расисти можуть пробувати його вбити, як це вже за мого життя мало місце з обома братами Кеннеді, з Мартіном Лютером Кінгом.) МекКейн мав чимало добрих прикмет, але його вибір віцепрезидента, його загонистість і незрівноваженість, а також негативна кампанія партії зразили багато людей, навіть республіканців. Мене найбільше позлостило, що вони взяли на сміх Обаминоного віцепрезидента Джозефа Байдена, за те, що він сказав, що платити податки — це патріотичний обов'язок громадян, а з Обама насміхалися, що він мовляв має намір запровадити “redistribution of wealth”, коли він натякнув, що багатші люди повинні платити вищі податки. І що вони собі думають? А хто має платити податки, як не ті, що заробляють гроші? Прогресивна податкова система — це підвалина кожної модерної демократії. А тут республіканці роблять з неї насмішки, та ще в час, коли їхній президент Буш рятує крах банків шляхом мало що не соціалістичної націоналізації.

Дай Боже, щоб Обама вдалося бодай дещо із пропонованого. На черзі в першу чергу — закінчення війни в Іраку. А якби вдалося реформа страхувальної системи здоров'я — то вже ці дві справи були б великим успіхом нового президента. В Америці, щоправда, президент не все може зробити. Але вибори дали значний мандат демократам — більшість і в сенаті, і в конгресі — отже є деяка надія, що можна буде перевести нове якесь законодавство.

Вівторок, 25 листопада 2008. Увечері.

Знову двадцять днів без записок у щоденнику. Жаль було б, якби так після тридцяти з гаком літ регулярних записок, ц ей щоденник помер ще навіть за мого життя. Потрібна реанімація.

Мої 78 уродини пройшли під знаком хвороби. Вперше від багатьох літ найшла на мене простуда — без гарячки, але з затканим носом і кашлем. Мала 13 листопада візит у Форсії і вже тоді чулася погано, а вона тільки глянула на моє горло, грудей навіть не слухала. Але пару днів потому раптом виникли фібриляції серця. Я налякалася, подзвонила до свого кардіолога. Віджілянте прийняв мене в понеділок 17 листопада, зробив електрокардіограму, послав на рентген грудей, виявив бронхіт, і сказав, що не виключено, що саме бронхіт викликав фібриляції. Але тим разом приписав мені нові ліки, зокрема кумадину на розрідження крові, яка вимагатиме постійних перевірок в лабораторії. Фактично Віджілянте казав мені прийти ще і в середу — знову кардіограма, і тест ехо на серце. А в понеділок мала я піти до лабораторії на перевірку крові. Я це зробила вчора, але не в лікарні мого кардіолога, бо туди їхати далеко (Марко возив мене автoм, а це дорога по експресі — я сама туди не поїхала б, а брати метро мені було за тяжко). Я вибрала

медичну лабораторію недалеко українського центру в Дженкінтавні — бо туди доведеться мені їздити періодично, а звіт кардіологові лабораторія пересилає факсом. Вже сьогодні кардіолог мені телефонував, що отримав звіт від лабораторії, і що у висліді мені треба скоротити дозу кумадини на 1/6 (тобто брати 6 днів на тиждень, крім неділі). Чуюся значно ліпше, простуда вже пройшла. Віджілянте сказав також, що тест ехо виявив якусь “діру в серці”, але це можливо в мене від народження, та й не вимагає якогось окремого лікування. Оттаке.

Хата під знаком ремонту. Моя свіжопомальована спальня вже знову завалена різними речами з робочої кімнати (з комп’ютером включно). Ігор Колесник виявився дуже добрим робітником, уважним і симпатичним. Робоча кімната вже має свіжо помальовані стіни, двері і вікна. Ще треба заінсталювати килим. Ми з Марком вже його замовили. Але ця робота вимагатиме винесення з кімнати ліжка і великого бюрка. Не знаю, як Ігор з тим дасть собі раду. Тому що він такий добрий працівник, і не має покищо іншої роботи, я запропонувала йому ще одну додаткову роботу: малювання стін і дерева у вітальні. Але це буде аж після Дня Подяки.

На День Подяки запросили ми на обід сестер Вакуловських. Фактично, це ідея Марка і він буде той, хто приготує святковий обід. Він взагалі кожного дня готує страви і навіть мие посуд, мовляв кухня замала для двох господарів. Я тільки час до часу щось приготую своє — шницлі, борщ, капусту. Ну, поки він не має роботи, то я не протестую. (Але працю в час теперішньої рецесії знайти буде мабуть неможливо, отже я матиму власного кухаря і шофера на довший час!).

Не маю вже довший час електронної пошти. Щось перемінюють на PENN і я втратила з ними зв’язок. (Також і тому, що десь затратила номер телефону і інформацію про зміну паролі — а тепер через ремонт і розгардіяш в хаті не можу того знайти). Ну, нічого. Можна жити якийсь час без електронної пошти.

Але я не байдикую. Навпаки. За останніх пару тижнів написала кілька статей. Статтю про Василя Махна до *Нашого життя* — замовили в мене, бо він отримав другу нагороду Ковалевих. Рецензію на переклади Федора Одрача, що її думаю послати і до *Свободи* і до *Всесвіту*. А крім того дрібні всякі новинки для *Нашого життя* — “Про жінок, для жінок”, гумор, поезії жіночих авторів. І почала наново працювати над ULE, зокрема написала кілька анотацій на книжки видані в поточному десятилітті. 1990-і роки будуть останньою моєю бібліографією із запланованої серії. Але хотіла б я підготувати і видати бібліографічну книжку самих тільки книг і брошур — від початків до можливо 2010 року. І з тим я уже не зверталась би до КІУСу, а видала б або за власні гроші в Пульсарях, або може під фірмою НТШ-А. Це вимагало б тільки технічного перенесення всіх книг і брошур з досі виданих і готових бібліографій та й доповнення новими книгами за останні роки. Це була б може найважливіша праця мого життя доступна дослідникам — бо те що робить з моїми працями КІУС — великий раритет, та й доводиться чекати на ці їх рапорти цілими роками.

Середа, 17 грудня 2008.

Нарешті все знову на своїх місцях. Спальня, робоча кімната, і вітальня свіжо помальовані, відновлені. У робочій кімнаті новий килим — а на ньому пластикові підстільки для крісел, бо по новому килимі крісла неможливо було посунути! Видно, що це стандартна проблема, бо саме такі спеціальні підстільки продаються в комп'ютерних крамницях. Комплікація виникла із драперіями у вітальні. Старі занавіси ми з Остапом робили на спеціальне замовлення багато років тому. Вони трохи зблякли були від сонця, але здавалося, що можна буде дати до хімчистки і знову повісити. До хімчистки їх прийняли і почислили собі за цю роботу аж 185 дол. Я заплатила, але коли ми принесли занавіси додому і розпакували — виявилось, що вони зовсім подерті! Ігор нам порадив негайно віднести назад і вимагати звороту грошей. Що ми з Марком і зробили. Отже тепер вітальня має фіранки, але без драперій. Для драперій є вбудовані в стелю спеціальні вішаки-інсталяції — отже треба буде рішити: або давати нові драперії (і не такі дорогі, як ті старі роблені на замовлення, що покривали цілу стіну), або залишити вікна з самими тільки фіранками, але відкрити із свіжопомальованої стелі бляшані вішаки.

Завтра маю знову візиту у Віджілянте. Побачу, що він мені скаже. Від різних знайомих, які також беруть кумадину, чую, що вони беруть значно менші дози. (Тит Геврик, наприклад, бере половину того, що беру я). Почала пару днів тому записувати тиск крові, щоб дати звіт лікареві. Бачу, що в мене низький пульс, 40–48. Не знаю, від котрого це ліку. А сам тиск міняється. Мабуть від того, що їм. От вже двічі було понад 160 — і це можливо від того, що я дозволила собі з'їсти ковбасу з кечапом, або бігос. Може за багато солі?

Останнім часом слухала кілька цікавих книжок. *Jane Air* / Charlotte Bronte, *Father and sons* / Ivan Turgenev, *Alexander Hamilton* / Ron Chernow. А крім того переглянула спогади Олекси Горбача і англomовну біографію Міцкевича авторства Романа Коропецького. Здивував мене Тургенев — я його раніше не читала, а тепер мені здається, що він цікавіший ніж Толстой. Адам Міцкевіч трохи втратив в моїх очах після прочитання його біографії. Я мало знала про його пов'язання з культом Тов'янського і про його особисті стосунки з жінками. Якщо говорити про поета-пророка нації — то наш Шевченко своїм життям значно більше надається для такої ролі. Про Горбача я також була вищої думки перед тим заки прочитала спогади. *Джен Ейр* читається як сюжетний роман і нагадує про багатство англійської літератури, але він трохи надуманий, і не такий вникливий як романи Джейн Остен. Про Гамільтона знала я чимало з історії, але ця аж надто докладна біографія (29 компактних дискет!) показує скільки він причинився до побудови сильної федеральної держави — США, і яким нелегким був цей початковий процес. Автор цієї біографії чимало негативних рис приписує і Джанові Адамсу і Томасу Джеферсонові.

Фінансова криза не тільки не вщухає, але ще й поглиблюється. Замикаються фабрики, скорочуються бюджети установ, тисячі людей втрачають працю. Над автомобільною індустрією Америки висить загроза банкрутства, а це загрожує безробіттям також і в споріднених ділянках. Ціна на нафту дуже впала, бо в сучасному кліматі попит на бензин значно скоротився. Є мала шаденфройде з цього — бо, очевидно, Росія на цьому дуже

потерпіла. Но і очевидно для нас консументів полегша, коли за бензин не треба платити по 4 дол. за галон, а по 1.60! В Україні фінансову кризу поглиблює ще й парламентська криза. Тепер, коли законодавці повинні всю енергію спрямувати на рятунок економіки, вони не можуть створити діяльної коаліції і парламент фактично не працює.

Четвер, 18 грудня 2008.

Віджілянте послухав моє серце і хоч пульс низький і в мене обмаль енергії, сказав, що покищо не потрібно жодних змін, але заповів мені новий стрес-тест, щоб перевірити, чому я задихаюся. Наступна моя візита в нього має бути в лютому, а на тест я піду в січні, після повернення з Торонто.

Леонід Рудницький звернувся до мене за числом *Vsesvitu* з 1994 року, де є надрукована його стаття про Мазепу. При нагоді розмови по телефону, я дізналася, що в нього є низка нових публікацій, які мені не тільки цікаві, але і потрібні. В тому числі нові книжкові видання перекладів Найдана з Максима Рильського і з Антонича. Це мені конечно потрібне для бібліографії (фактично, Найдан, як член редколегії журналу *Ukrainian Literature* повинен був мені — у власному інтересі — ці видання подарувати. Невже бідний бібліограф мусить ще й купувати всі видання за власні гроші?). При нагоді Рудницький приніс мені показати також фестшріфт на його честь, що саме появився і книжку статей про Маркіяна Шашкевича. А також один номер журналу *Ukrainian Quarterly* (Рудницький тепер є його редактором) — на PENN цей журнал перестали передплачувати, в Українській Бібліотеці його також немає, а мені варто кожен номер переглянути. Хоч після 2000 року я вже не буду продовжувати загальної і всеохопної бібліографії — але робитиму вибірку важніших статей і всіх без винятку нових книжок — не тільки перекладів, які описуватиму для журналу *UL*, але і літературознавчих монографій або збірників статей. Це для майбутньої книжки.

Неділя, 28 грудня 2008.

Вчора були в нас у гостях Марія і Ран Деї і Віра Лащик. Я спекла качку, подала раніше приготовані борщ і бігос, а Марко зробив салат, дикий рис і шпагаги. Крім того були смачні канапки з рибною і шинковою пастою (мій недавній винахід), сири, вино, кава і чай, десерти, що залишилися з попередньої гостини на День Подяки. Ран є надзвичайно вдячний їдун, йому все безмежно смакує. А ще він приніс у дарунку власний свіжо спечений французький хліб (його спеціальність, він любить пекти) і шоколадки. Вечір пройшов дуже приємно і я рада, що нарешті могла їх запросити — бо давно це плянувала. Ще й зробила я своїм гостям дрібні подарунки, що їх давно вже була наготовила.

День раніше, 26 грудня були ми з ними в театрі Wilma на виставі, що називалася “Schmucks”. Автор — Roy Smiles, режисер — Jiri Zizka. Тема п’єси — різні роди гумору, персоніфіковані гумористами такими як були Groucho Marx і Lenny Bruce. П’ятеро акторів грали незле, хоч Маркові гра їх і сама п’єса не дуже подобалися. Я найбільше подивляю гру, яка включає акробатику — тепер коли я сама ледве ходжу, дивлюся з подивом на

актора, що перескакує з крісла на крісло, з крісла на прилавок, і все це в тракті нормальної рутини.

На латинський Свят Вечір, як і минулими роками, поїхала я з Вакуловськими на концерт до презбитеріанської церкви в центрі міста. Тим разом поїхав з нами і Марко. Опісля Аня і Туся запросили нас на традиційні їхні лакоминки. Аня багато розповідала про свої різні пригоди на PENN і на всяких інших працях. Ми засиділися там до пізна і додому нас привезли вже далеко після півночі. Подивляю Марка, що він все це витримав з великою дозою терпеливості (не знаю: з приємністю? чи без?)

Маю запрошення до Рудницьких на Новий Рік, але ще не знаю, чи піду. Чуюся не дуже міцна, а ще й чіпився якийсь ніби лярингіт — ледве говорю. А в перший день Нового Року летимо з Марком до Торонто. Може варто пару днів трохи відпочити.

Варто під кінець року зробити деякі підсумки. До замітних подій 2008 року належать:

із світових подій:

- перемога Барака Обами у президентських виборах
- велика фінансова криза у США і в цілому світі

із особистих подій:

- медаль ім. княгині Ольги
- праця над остаточною підготовкою і поява книги *Остан Тарнавський: Бібліографічний покажчик*.

нові друковані праці:

- мої нові переклади з Емілі Дікінсон
- стаття-рецензія на біографію Ольги Кобилянської
- стаття про мене як перекладача — робота Юлії Стукало
- два мої вірші в антології “В іншому світлі”
- низка статей про ювілей Української Бібліотеки

викінчені, ще не друковані роботи:

- стаття-рецензія англійською мовою на переклади прози Франка
- стаття-рецензія на переклад Федора Одрача
- кілька статей для журналу *Наше життя*
- стаття- історія “пластової бібліотеки” на замовлення *Пластового шляху*

господарські поліпшення:

- новий дах на хаті
- новий збірник на гарячу воду
- новий комп’ютер
- ремонт спальні, робочої кімнати і вітальні

родинні події:

- градуація Ніни з Чоут
- Різдво в Торонто
- тиждень над океаном вліті з Максимом, Уляною, Іванком і Стефанком
- смерть Люди Чайківської

прикромці і хвороби:

- нещасний випадок Марка з коліном і доготривале лікування з операцією
- мої клопоти з серцем, лікування в кардіолога, помітне ослаблення організму
- безробіття Марка, його поважні фінансові втрати.

Я вже трохи опанувала нову програму Word Perfect X3 на новому моєму комп'ютері і це дає мені змогу працювати над продовженням моєї серії Ukrainian Literature in English. “Трохи опанувала” але не зовсім: от взялася описувати позичені в Рудницького книжки — Найданові переклади з Антонича і Рильського і застрягла на покажчику перекладів Рильського: програма чомусь дублює мої ідентифікації поодиноких віршів (Боже, що це за копітка, марудна робота!) і я не знаю, як цього позбутися. Треба буде порадитися в Максима — він має і вживає цю саму програму. А я поспішала, бо хотіла повернути книжки Рудницькому ще перед виїздом до Торонто!

Субота, 3 січня 2009. Торонто.

Ми з Марком прилетіли 1 січня — на сам Новий Рік. Маріянна Вакуловська підвезла нас на станцію Fern Rock (справжня посвята з її боку — зриватися вранці на Новий Рік після святкування, щоб зробити послугу сусідам!). Ми самі Нового року не зустрічали. Я була запрошена — по традиції — до Рудницьких, але не пішла. Не тільки тому, що на другий день відлітали, але також тому, що мене затягнуло, якийсь лярингіт чи що, ледве говорю. (Ще й сьогодні не зовсім перейшло — часто кашляю, але вже легше ніж пару днів тому). Добре, що я з Марком — самій летіти було б трудніше.

Вчора відзначали Маркові 56 уродини вечерєю в ресторані Bloor, недалеко на вул. Bloor. Пішли пішки, бо це недалеко. Поверталися у сніговію! Приємно було, що з нами, як завжди, вже по кількалітній традиції, були обидва хлопці. Тепер це вже дорослі чоловіки, а не примхливі підлітки. З ними приємно провели не тільки вечерю, але і вечір вдома з тортом, кавою і десертом та ще й з фільмом — на великому їхньому екрані у гарно відновленім, навіть елегантнім, їхнім підвалі.

Переглянула я в Максима його новозакуплену колекцію української нової белетристики. Багато зовсім мені невідомих імен. Співчуваю професорові української літератури, що мусить читати всю цю продукцію в надії відкрити якісь нові таланти. Я вибрала, щоб прочитати, одну із тих книжок, що недавно отримала якусь нагороду. “Молоко з кров’ю” — автор Люко Дашвар (це псевдо письменниці, я читала в “Літакценті” рецензію, але в тій хвилині прізвища не пригадую). Книжка видана в Харкові 2008 року, вид-во Клуб Сімейного Дозвілля і позначена як “дипломант конкурсу романів, кіносценаріїв та п’ес, Коронація слова — 2008”. Пів ночі вчора читала. Але без захоплення. Далеко від соцреалізму така література не втекла.

Натомість з приємністю і вдовolenням прочитала в нових числах журналу “Київська Русь” листи Ігоря Костецького до Юрія Лавріненка і новий варіант статті про мене й Остапа в нововиданій книжці Людмили Тарнашинської “Презумпція доцільності” (Київ: КМАкадемія, 2008). Книжку мусітиму купити через Коробка, бо не маю. А цей примірник — з бібліотеки U of T.

6 січня 2009.

Стефкові уродини — 20-і! — відзначали в добромu італійському ресторані Ottivo на вул. Bloor, але у віддалі 10–15 хвилинної їзди автoм. Того ж дня Стеф — після вакаційної перерви — повертався до свого гуртожитку на кемпусі. Сьогодні він прийде на Свят-Вечір додому і буде з нами частину Різдва. Навчання вже почалося, мусить повертатися вже завтра. Старий традиційний календар, як звичайно, створює проблеми.

Святкування в працюючих руках знаменитої господині — Уляни. Я не багато можу допомогти: от зварила борщ і рибу по грецьки, а сьогодні — грибовий сос. А все решта — праця Уляни — хіба що ушка і вареники — куплені. Надто багато роботи вимагає ця наша

традиція.

Цього року Уляна запланувала виїзд до церкви після вечері, роздача дарунків — вранці на Різдво, а пополудні — гості, але не “open house”, як минулими роками, а тільки три запрошені пари — Жили, Гейсі і Мойсеї. Всіх нас має бути 13-еро.

Переглянула я ще дві Максимові книжки. Новелі Маріанни Кіяновської “Стежка вздовж ріки” (Київ; Факт, 2008) [Це її перша книжка прози — трохи претенсійно-експериментальна щось сюрреалістичне], а також Ірени Карпи “Добло і зло” (Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2008). Ця остання — своєрідна молодеча автобіографія, повна дотепного суржику і вульгарних глупств. Не зважаючи на вульгарну лексику, є в книжці цікаве для мене відображення сучасного побуту молоді України і навіть трохи гумору. Можна посміятися — і не тільки над незвичними глупствами.

Мова, типу, про любов.

Хачу женіцца.

як хитровийбано (про метелика на сорочці!)

в захмарну даль цього Хуят-готелю, як читає його назву пересічний мешканець міста про голі піськи, хуї і все з любов'ю

Не плоха би і паткрепіцца

як недосяжні й нахуй непотрібні нам зірки

піздец

нас абакралі

що ми їх наїбали

хуйовая карна

чисто щойно спижджений

цицьки не селіконові

мене на хуй посилає

от насрали вони після себе будь здоров

фігово всьо в хлопця було

життя тобі гамно

не впустишь, швидше всереться у штани

ти чьо, йобнулса?

щоби не пиздів усім, який він мачо

підарас, підарас, все у нас як в перший раз, буде все у нас гаразд

така тупа хуйня (про життя)

Оттакий то семінар з українознавства для діаспорної тьоті, яка намагається поширити своє знання сучасної української мови!

Четвер, 15 січня 2009. Пополудні.

В нас гостює Маркова подруга з Лос Анджелесу, молоденьке дівча на ім'я Ліліян.

Прізвища покищо не знаю. Вона їде на інавгурацію президента Обама до Вашингтону і Марко запропонував, щоб переночувала у Філядельфії, заки поїде поїздом до столиці. Між іншим, на інавгурацію вибиралося пару мільйонів людей — як не як, це історична подія великої ваги. Але останніми днями, коли з'ясувалося з якими труднощами це буде зв'язане, кажуть, число охочих трохи зменшилося. Все таки напевно число учасників буде рекордове, як ніколи досі. Дай Боже, щоб обійшлося без якихось непередбачених комплікацій. Безпека нововибраного президента — головний пріоритет. Контролювати такі маси народу нелегка справа. А ще й зима: у нас вже пару днів тримає мороз. У Вашингтоні напевно не багато тепліше. А Ліліан прилетіла з Каліфорнії, де вічне літо! Вони саме удвох з Марком поїхали до музею і на оглядини міста.

Від початку нового року Україна на вістях кожного дня. Росія знову зробила Європі несподіванку, стримавши газ, бо нібито немає погодження з Україною щодо ціни і несплачених боргів. Кажуть, що Україна використовує свої резерви газу і покищо люди в Україні не страждають від холоду. Але Європа уже не має допливу газу і в таких країнах як Болгарія і Словачія, де газ приходить тільки з Росії — вже люди мерзнуть. Європейський Союз уже послав своїх інспекторів, щоб перевірити, чи правда, як твердить Росія, що Україна “краде” газ призначений для Європи. Обидві сторони — в присутності представників Європейського Союзу — підписали нібито договorenня — але насправді вісті вчора і сьогодні подають, що газ до Європи не доходить. В Брюсселі вже вчора гостро картали обидві сторони — і Росію і Україну, і загрожували правними наслідками і судом, зокрема Газпромові. Велика “паблісіті” для України — тепер уже на заході добре знають, що Україна — не Росія, але ця рекляма не конче на користь України. Бо при кожній нагоді підкреслюють, що Україна — відповідальна за транзит і має також зобов'язання щодо доставки газу на захід, а мовляв, в Україні нема з ким говорити, бо є конфлікт між президентом і урядом. Росія, очевидно, вживає газ як зброю проти України — і навіть західна преса розуміє, що це тільки інший варіант того що сталося недавно в Грузії. Але у висліді, мабуть, і Росія і Україна здобувають собі репутацію ненадійних партнерів. Це напевно сприятиме в майбутньому розвиткові інших транзитних шляхів для газу, так як це пропонують віддавна лідери Німеччини.

Понеділок, 19 січня 2009.

Lillian Coral поїхала до Вашингтону потягом у суботу. Було б краще, мабуть, якби поїхала була день раніше, бо саме в суботу їхав з Філядельфії спеціальний потяг, який віз вибраного президента Обаму, його родину і віцепрезидента з Філядельфії, почерез Вільмінгтон і Балтимор, до Вашингтону. З тим, очевидно, були пов'язані деякі заходи безпеки і от Ліліан мусіла з багажем виходити з поїзду для додаткової перевірки ітп. А ще вона спізнала один потяг і мала клопіт отримати квитки на наступний. Симпатичне молоде дівча: з вигляду нагадує українську “чорнобриву Галю”, але вона видно латиноамериканського походження, бо згадувала про маму з Колумбії, яка приїхавши один раз на схід Америки взимку, заявила, що в такому кліматі вона жити не могла б. Ну, її дочка також може не досить тепло вдягнута на нашу досить несподівано строгу зиму. Маю надію, що не буде надто мерзнути у Вашингтоні. Сніжок покищо невеликий, але

пару днів тому температура була 13 градусів Фаренгейта і вікна були замазані товстими морозяними квітами, як колись в країні мого дитинства.

Обама, виїжджаючи з Філадельфії, мав знамениту промову, що її я слухала від початку до кінця, із запертим віддихом і зворушенням. Промовець з нього першорядний, але мабуть, і сам пише деякі свої промови. Якщо не сам, то має добрих авторів. У Ф. говорив, нав'язуючи до проголошення незалежності, про те, що американська революція — це процес постійного змагання в серцях людей, давав паралелі між давніми засновниками США, що посвятили своє “життя, майно і святу честь” задля ідеалів, які до сьогодні світять світові принципами що всі ми рівні, що наші права на життя, свободу і змагання до щастя не залежать від наших законів, але дані нам Творцем. Говорив про потребу не тільки національної, але і особистої незалежності від упереджень, ідеологій, пересудів, про потребу працювати для загального добра ітд. Апелював до терпеливості і посвяти, бо у процесі розв'язки беспрецедентних криз напевно будуть початкові труднощі і помилки. У Вашингтоні вже почалися святкування, але інавгурація буде завтра і я маю намір присвятити весь день, щоб слідкувати за подіями і промовами на телевізії. Отже не поїду, як роблю це звичайно у вівторок, до Української Бібліотеки на роботу.

Юлія Тимошенко їздила сьогодні до Москви підписувати договір в справі постачання газу з Росії.

Середа, 21 січня 2009. Пополудні.

Сьогодні зранку проходила я stress test у Presbyterian Hospital. Я трохи тим хвилювалася, бо попередній мій досвід із таким тестом викликав був фібріляції і тоді не хотіли мене випустити з лікарні додому. Тим разом, одначе, цей тест виглядав інакше. Давали, щоправда, дожильно якусь “нуклірну” речовину, казали лежати непорушно під машиною, що насувалася на груди немов скала в обваленому землетрусом будинку, а потім треба було ходити по treadmill і реєструвати працю серця на ходячому електрокардіографі на екрані. Коли я сказала, що мені на проходах часом бракне віддиху і я мушу пристанути, технік мене перестерегла, що зупинка означатиме припинення тесту. Отже я затялася і витримала до кінця, хоч в останній фазі вже не могла навіть відповісти на запитання — така була задихана. Обійшлося тим разом без ускладнень. Лежати під машиною неприємно, але я вже була на це приготована і знайшла спосіб як себе заспокоїти. Передусім закрити очі. А тоді, в пам'яті повторяти, немов молитву, вірші Рільке, Фроста, В'єжинського — це відтягає увагу і заспокоює. Вранці (а мені треба було там бути вже о 8-ій!) відвіз мене до лікарні Марко. Назад приїхала я метро і автобусом. Від метро пішки навіть не пробувала іти — адже мороз і це взагалі мені тепер не під силу. Побачимо, яку діагнозу на підставі сьогоднішніх тестів зробить мій кардіолог. Маю надію, що зменшить мені дозу ліку бета-блокера — бо я переконана, що моя слабкість не так від природи і хвороби, як саме від деяких ліків.

Вчора весь день дивилася на телебачення. Інавгурація у Вашингтоні зібрала понад мільон приїжджих осіб, що вистоювали на морозі (20 градусів Фарентайта) довгі години. Вони

можуть мати сатисфакцію, що брали участь в історичній події. Але я, очевидно, бачила на телевізії більше, ніж могли бачити вони. Церемоніял, як завжди, зворушливий своєю простотою і глибоким значенням. Тим разом — ще й особливо важливий, бо означав перехід влади в руки молодій генерації, а ще й доводив, що нарешті в Америці можна вибрати лідера на основі його особистих прикмет, без уваги на його расу. З уваги на те, що це вперше чорний чоловік став президентом — і що це багато позитивного говорить про сучасну Америку, Барак Обама мав підтримку не тільки чорних громадян і навіть не тільки демократів, але навіть і багатьох республіканців. Зокрема гарно і цивілізовано виглядала передача влади від Буша до Обами. Таке видовище можна бачити тільки в Америці! Приємно було бачити на цьому святі всіх колишніх президентів з дружинами, но і очевидно всіх хто є хто в нашій державі. Був присутній там на трибуні і сенатор Тед Кеннеді, який має рака мозку і недавно перейшов операцію на цей тумор. Я була зворушена, коли його побачила (думаючи не тільки про сенатора, але і про Олексу Біланюка, який також має тумор мозку!) Правда, за пару годин, підчас полуденка в Конгресі, Тед Кеннеді дістав конвульсії і його повезли амбулансом до лікарні (Але сьогодні була вістка, що він вже мається добре і вернувся додому).

Інавгураційна промова нового президента пов'язувала ідеалізм з прагматизмом. Було в ній трохи менше крилатих слів і поезії, ніж в інших промовах Обами, але була пересторога ворогам, заклик до збільшеної посвяти і відповідальности громадян і пересторога, що розв'язка проблем не буде швидкою і легкою.

Деякі уривки з промови, щоб запам'ятати на майбутнє:

...the challenges we face are real, they are serious and they are many. They will not be met easily or in a short span of time.

... we have chosen hope over fear, unity of purpose over conflict and discord ... we come to proclaim an end to the petty grievances and false promises, the recriminations and worn-out dogmas that for far too long have strangled our politics.

In reaffirming the greatness of our nation, we understand that greatness is never a given. It must be earned ... it has not been the path for the faint-hearted, for those who prefer leisure over work, or seek only the pleasure of riches and fame. Rather, it has been the risk-takers, the doers, the makers of things ... who have carried us up the long, rugged path towards prosperity and freedom. They saw America as bigger than the sum of our individual ambitions, greater than all the differences of birth or wealth or faction.

Starting today, we must pick ourselves up, dust ourselves off, and begin again the work of remaking America.

The question we ask today is not whether our government is too big or too small, but whether it works.

...we reject as false the choice between our safety and our ideals ... Our security emanates from the justness of our cause, the force of our example, the tempering qualities of humility and restraint.

... our patchwork heritage is a strength, not a weakness. We are a nation of Christians and

Muslims, Jews and Hindus, and nonbelievers. We are shaped by every language and culture, drawn from every end of this Earth.

What is required of us is a new era of responsibility — a recognition ... that we have duties to ourselves, our nation and the world ... in this winter of our hardship.

Четвер, 22 січня 2009. Увечорі.

Максим завтра бере участь в літературному вечорі, присвяченому ОТ в Торонто. Звернувся до мене за деякими рекомендаціями, але план в нього — виступити на весело і навіть читав мені деякі дотепні ремарки щодо Остапової біографії, його вжитку різних псевдонімів ітп. Бачу, що Максим має добрі завдатки на гумориста — в його виступах завжди трохи дотепу, навіть у серйозних статтях-дослідженнях.

Сьогодні надала я через фірму МІСТ пакет книжок до Острозької Академії. Є там 23 назви моїх і Остапових книжок, плюс Максимова монографія і Керницький. Зарубіжні видання деякі по 2 а то й 3 примірники (напр. Шекспірові сонети і Автобібліографія). Але я включила також по одному примірникові книжок виданих в Україні. Парадокс: цим книжкам доводиться вдруге подорожувати — туди і назад — але знаючи обставини в Україні, маю підстави думати, що вони цих книжок не матимуть, якщо я сама їм не подарую. А там в Острозі серйозно взялися за розбудову Інституту діаспори. Пересилка досить дорога — пакет мав понад 27 фунтів, отже коштував — із доставою, 45 дол.

Також була я сьогодні на пошті і надала літунською поштою чотири примірники англомовного Ікера до Водник. Богдан Керницький у різдвяному листі до мене просив, щоб прислати ще пару книжок, якщо вони ще залишилися. Ну я рада книжок трохи позбуватися, але пересилка коштувала понад 20 доларів!

Якби була якась інша, дешевша можливість, я радо переслала б на Україну чимало книжок із своєї книгозбірні — і не тільки видання Тарнавських, але і інші книжки і журнали. Треба конечно трохи “прочистити” домашню бібліотеку, бо вже нема місця на нові книжки.

Середа, 28 січня 2009.

Вночі впав сніг і я трохи журилася тим, як Марко поїде на замовлену ранню візиту в лікаря. Радіо перестерігало про можливі клопоти, школи були зачинені, на лєтовищі деякі польоти були відкликані. Я радила Маркові, щоб поставив авто на вулиці, бо тоді не треба було б прочищувати нашого driveway. Він мене висміяв і не послухав. Вранці прокинулись ми до кількох інчів снігу. Марко відгорнув доріжку для авта і хідник на вулиці — не тільки нам, але і сусідам, і без клопоту поїхав до лікаря. Тепер іде вже не сніг, а дощ, але на ніч знову заповідають 20 градусів Фаренгейта — отже все замерзне.

Я не така відважна, як Марко. Напередодні, один день раніше, поїхала до лабораторії віддати кров на пробу (у зв'язку з кумадиною, ці проби крові тепер доводиться робити що

два тижні) і у вівторок вже не поїхала на працю до бібліотеки до Центру.

Взагалі останнім часом майже не буваю на людях. Часом виходжу з хати тільки на короткий прохід. Але чуюся незле. Трохи працюю на комп'ютері, читаю електронну пошту і щоденний *Нью Йорк Таймс*. Але також взялася читати річники свого щоденника. І це нагадує минуле, яке вже призабулося.

Марко часто дивиться на фільми, копіює класичні зразки для своєї колекції. Недавно я дивилася разом з ним на "Harvey" з Джеймсом Стюартом. Я цей старий фільм бачила багато років тому, знала, що він гарний, але тим разом мала ще більшу насолоду. Навіть подумала собі, що авторка тексту (виявляється, що перед фільмом була вже п'єса на сценах Бродвею) Mary Chase має дещо спільне з такими майстрами як Бекет і Йонеско. Хоч на поверхні — "Harvey" ніби простенька собі комедія. Натомість вчора Марко дивився на старий фільм Росселіні "Німеччина. Рік Zero". Заголовок мене зацікавив. Але фільм, зроблений на руїнах Берліну, має надмір діалогів — без розуміння тексту не можна зрозуміти фабули. А діалоги всі — італійською мовою, швидким, голосним, рвучким потоком. Англломовні титри невиразні, важко їх читати. І от я після першої пів години мала досить і пішла нагору до своєї кімнати, залишивши Марка при телевізорі у підвалі.

А мої дві кімнатки нагорі — спальня і робоча кімната — тепер після ґрунтового ремонту — свіжі, приютні, упорядковані — дають мені естетичне вдоволення. Марко у своїх кімнатах про естетику не дбає зовсім, але тепер коли я маю своє крило відсвіжене і приємне, мене цей розгардіяш у нього менше разить.

Мушу замовити собі візиту в офталмолога. Мені потрібні сильніші окуляри, добре не бачу.

Вівторок, 3 лютого 2009.

Сьогодні ввечері має приїхати Ніна. Це буде блискавичний візит — вона 6-ого вже відлітає до Шотландії. В неї була міжсеместральна перерва і вона була в мамі в Лос Анджелесі. Тепер по дорозі назад до школи вступить до Філядельфії. Дуже я цьому рада. З усіх моїх внуків найменше контакту маю з нею. І не багато знаю про її перебування в Шотландії. Вона взагалі дуже маломовна. Марко часто до неї телефонує, але і він не багато знає про те, як їй там подобається. Відповідь на питання "як" звучить звичайно: "нормально" або "добре". Ну, може в особистій зустрічі щось довідаємося.

Появився нарешті друком перший випуск ЕУД. Це тільки перша частина із планованих трьох томів про США. Вона покриває літери А до К включно. Є там і кілька моїх довідок про письменників Філядельфії. Ще точно не переглянула, але вже помітила деякі дивогляди: батько Любка Гузаря є, але самого Любомира нема. Ну може він буде під Любомир, але тоді конечно треба було дати посилання. Штат Арканза названий Аркансав.

Перечитую систематично річники свого щоденника. Не тільки тому, щоб відсвіжити в пам'яті те, що призабулося, але також з критичною думкою, щоб вирішити, чи варто в

майбутньому таке щось друкувати, чи буде воно цікаве для когось з поза родини. Для рідних — напевно. Дотепні і зворушливі записки про внуків-малят їм дорослим напевно цікаво було б прочитати. Я носилася з думкою, щоб видати друком перший том цього щоденника, доповнивши його записками про першу європейську подорож 1968 року і подорож в Україну 1974 (лист до Лялі). Чи варто це робити? І як?

Неділя, 8 лютого 2009.

Саме прийшла з концерту Ігоря Богдана. Це була перша імпреза новозаснованої організації новоприбулих імігрантів, що назвали себе “Нова українська хвиля” (Назва, між іншим, не дуже вдала. За десять років буде новіша хвиля іміграції і тоді що?) Осередок цієї нової організації у Філядельфії очолює Надя Петрик і там є, як вона сьогодні повідомила, 36 членів. На концерт зібралася повна зала: сиділи при столиках, більшість — молоді люди, батьки з малими дітьми. Концерт мав знаменитий контакт з публікою: аплодували до ритму музики, а навіть були такі що танцювали. Приємно було відчутися цю молодечу енергію. Половину програми склали колядки, другу половину пісні естради. Що мені кинулось у вічі — це факт, що всі ці люди — галичани. Це видно було і по доборі програми і по публіці. Отже навряд чи можна говорити про соборність нової іміграції. Ось у нашій церкві на Михайлівці — щонеділі повно людей, а в церкві Вакуловських — невелика горстка парафіян. Бо православних серед нової іміграції — обмаль, більшість — католики. Маю надію, що імпреза принесе організаторам і задоволення і фінансовий прибуток. Хоч зала Центру коштує, кажуть мені, 750 дол.! — але вони виторгували за 500. Це плюс реклама, плюс гонорар співакові — поважний видаток. І ці кошти є мабуть причиною, чому українських імпрез тепер щораз менше — адже не завжди можна заповнити залю. Сиділа я при столі з Вірою Кліш, Наталею Даниленко і Вакуловськими.

Це вдруге цього тижня, що я вийшла між люди. В п’ятницю їздила з Рудницьким на виступ Віктора Неборака, що його організував Марко Андрейчик в барі клубу Української Ліги на 23-ій вул. Неборак — коли я читала його книжку, що вийшла з паралельними англійськими перекладами, здався мені кращим поетом групи Бу-Ба-Бу. Але виступ його з Андрейчиком не був надто ефектовний. Взагалі, на мою думку, молодеча сатира Бу-Ба-Бу — це вже давня історія. Вони вже виконали свою функцію і тепер уже пора братися за щось інше — справжню поезію або новочасну актуальну сатиру високого зразка — слухати давні їх твори вже тепер не надто цікаво.

Ніна була пару днів. Возив її Марко до музеїв, на зустрічі з колегами — Марком і Ромком Чайківськими. Тільки двічі мали ми нагоду разом обідати. Із скупих відповідей на мої питання дізналася я деякі подробиці. В університеті св. Андрія — велике число студентів з Америки. Її товариство — переважно ці американці. Є теж студенти з поза Великої Британії, навіть із Східної Європи. Мовляв, діти багатих батьків. Харч в університетських кафетеріях — поганий, часто харчується в ресторанах, разом з товаришами. Мешкає в гуртожитку — спочатку це мала бути кімната на двох, але товаришка випроводилася на приватне помешкання, бо хотіла сама собі варити. Курси Ніна бере поголовно з історії. Має подвійний “мейджор” — історія і англійська література. Вибір треба було зробити

вже на початку, не так як в американських коледжах, де це рішення можна робити щойно на другому році. Клімат там поміркований, сніг буває не часто. За Америкою не тужить. Летіла вона до Лондону, а там пересідала на інший літак до Единборо, а звідтам поїздом чи автобусом до школи. Вже була вістка, що вона щасливо доїхала.

Понеділок, 16 лютого 2009.

Їздила сьогодні на рутинний візит до Форсії. Марко хотів підвезти мене автом, але я вирішила, що мені треба піти пішки до метро, як це я звичайно робила. Тим разом, однак, я мусила себе примусити до цього зусилля: не тільки не можу іти швидко, але мушу приставати, відпочивати, зокрема, коли це під гору. Форсія пояснила мені результати стресс-тесту — вони нібито показали, що мені тепер ще не буде потрібно закладати “пейсмейкер”. А моя слабкість і факт, що пульс в мене часто не більше як 40 кілька — це наслідки ліку бетаблокера, соталол. Він сповільняє пульс, щоб запобігати фібриляціям. Ну, може треба буде поконсультуватись з д-ром Віджілянте, щоб дозу цього ліку ще раз зменшити. Коли я вдома, читаю чи пишу на комп’ютері — чуюся незле. Найбільше тепер дошкуляють мені очі. Але проходи вже є для мене проблемою.

НТШ-А передрукувало в Бюлетені, разом з іншими “колонками НТШ-А” мою статтю - рецензію на біографію Кобилянської, що була раніше друкована в *Свободі*. Зробили це з доданим фото і цілим параграфом про мене. Мала я вже відгуки від Сохоцької з Торонто, і від Ані Максимович, що хоч, мабуть, читала вже текст у *Свободі*, але звернула увагу на фото (це вже технічні махінації Василів в НТШ — мабуть вирізали з якоїсь групової знімки — я такого фото не маю). В новій *Свободі* є моя стаття про англомовний переклад повісті Одрача, а в *Нашому житті* за січень вже є моя стаття про Василя Махна, з нагоди нагороди Ковалевих. А в нововиданому томі ЕУД є аж дев’ять моїх довідок про письменників Філядельфії, і про журнали *Київ* і *Волосожар*.

Читаю давні роки щоденника. Давно треба було це зробити — я фактично читаю вперше. Вилловлю друкарські чортики і відкриваю деякі проблеми — от у річнику за 1994 рік побачила, що бракує однієї сторінки тексту. Думала: проста справа, надрукую з електронного файлу, що на комп’ютері. І от виявилось, що файл за 1994 рік має іншу пагінацію — не розумію чому, чи це може через переносини з одного комп’ютера на інший, із старої системи Word Perfect на нову? В кожному разі — текст є, але пагінація не відповідає тому, що маю надруковане.

Після Форсії, я пішла на домовлений полуденок з Марилею. Цілими днями нізким не зустрічаюся, часом і телефони мовчать. Отже варто поновлювати контакти з людьми, хоч близьких мені людей — одиниці. А вже про літературу я можу розмовляти хіба з Максимом, Ларисою Онишкевич і Махном, часом із Софійкою Геврик. Марія разом з Раном стоїть напередодні емеритури, але теперішня фінансова криза вплине мабуть на те, що вони ще пару років залишаться на роботі. Після полуденка, я пішла ще на годину до бібліотеки, переглянула нові славистичні журнали і зробила собі фотокопію із статті Павлишина про Кобилянську і Ніцше надруковану у *SEER*.

Неділя, 22 лютого 2009.

Основна моя лектура цими днями — річники мого щоденника. Читаю не вибірково, а систематично, рік за роком. Це перший раз — раніше ніколи не читала. Переконаюсь знову і знову як добре я зробила, запровадивши 1976 року свій записник. Вже тоді була свідомо, що пам'ять моя нікудишня і треба їй допомогти. А тепер маю дивіденди. Багато чого зовсім вже призабулося, а щоденник пригадує. От, наприклад: останнім часом, зустрічаючи прізвище Слобошпицького (у зв'язку з антологією поезії і його коментарями про Остапа) я була переконана, що я ніколи особисто його не зустрічала. А ось із щоденника бачу, що це — неправда. Бо я не тільки була в Торонто на його якомусь виступі, але навіть на приватній гостині у Рисі Голод зустрічалася з ним особисто і навіть подарувала йому якісь книжки. Також другий приклад: я не раз була присутня на виступах Тамари Гундорової, але зовсім забула, що вона була колись навіть гостею в моїй хаті — ночувала в мене, коли була доповідачем в УКУ у Філядельфії.

Оттак. А тепер мій щоденник уже доживає свого віку (як зрештою і я). Занедбую його. Нічого цікавого в моєму житті не діється, живу на самоті (ніби разом із Марком, але його компаньоном навряд чи можна було б назвати; сам говорить до себе і коментує побачене на телевізії (часом глупствами), але розмов зі мною не веде жодних, часом за весь день обмінюємось тільки кількома словами привітання — і це все. Мої справи його не цікавлять, а своїми він не бажає чи не має звички ділитися.

Штогрин заповідає нову конференцію в Урбані. 26-ту. Отримала я вже запрошення. Чи було б мені під силу поїхати? І чи варто? Світова економічна криза напевно матиме негативний вплив: чи зможуть приїхати науковці з України? А як не буде їх, то й конференція не буде надто цікава.

В суботу рідко буваю в Центрі. Але вчора пішла, бо показували мультфільм для дітей “Лис Микита”, а ще хотіла вступити на годину до бібліотеки. Була приємно здивована великою масою шкільних дітей, що саме закінчували свої суботні заняття. Великий рух і гамір. На фільмі було їх значно менше — а всетаки було їх не менше сотні. А Галина Клюк сказала мені, що бібліотека того дня обслужила 56 читачів! Це приємно почути. Наша праця не пішла марно! Підчас тижня до бібліотеки приходять тільки одиниці.

Маруся Пасічник знову в лікарні і Уляна знову поїхала до Клівленду. Після чергової операції на хребет, з'явилася якась інфекція. Мучиться, бідна, але мучиться разом з нею також Уляна. Вона тепер часто перебуває не вдома, а в Клівленді, біля матері

Понеділок, 2 березня 2009.

Надворі біло-біло — уночі впала ціла стопа снігу, та й далі падає. А ще заповідають завтра і післязавтра морозні дні, отже не зразу стопиться. Школи закриті, польоти деякі відкликані. Марко вже відгорнув сніг із доріжки до вулиці — якби я була сама, я того навіть не пробувала б, та і його перестерігаю, щоб надмірним зусиллям не зробив собі

якогось клопоту. А це вже ніби березень — повинно іти до весни. Але таке в березні не вперше: точно 60 років тому на 5-те березня у Зальцбургу також випав несподіваний сніг. І ми понад Зальцах до церкви ішли пішки по досить глибокому снігу. А вінчання запланували саме в березні, мовляв, нехай буде весна.

На мою рецензію англomовної книжки Одрача отримала я сьогодні довгого подразненого листа від перекладачки. Закидає мені упередження. “I find your biases regrettable. I cannot help feel disappointment in that you opted to write a review at all.” Але з листа видно що зміни в текст таки внесені перекладачем, що вона сама компоувала нову редакцію на основі нібито всяких покреслень і зауваг до тексту зроблених ледве читабельно самим автором. Люди, що виступають у друку, не повинні бути такі перечулені. Ну, я цієї реакції не переживатиму, моя відпорність на критику вироблена давно.

А пропо: недавно дзвонила мені Діма. Мовляв, прочитавши довідку про себе в ЕУД вона так схвилювалася, що мусіла прийняти нітрогліцерин. Її зокрема вразила згадка про те, що її першим чоловіком був Леонід Полтава. Я її потішила, щоб надто цим не переймалася, щоб написала правдиві дані і поправки до ЕУД і передала їх до НТША, бо в ЕУД цих помилок дуже велика кількість і доведеться їх виправляти окремим виданням в інтернеті.

А критиків мені напевно придбає також моє останнє рішення в справі голосування Видавничої комісії. Два із трьох поданих на голосування проєктів, не відповідають вимогам правильника. Одне видання вже появилася, та є воно повторним зібранням уже виданих недавно праць, а друге — збірка статей друкованих в *Ukrainian Weekly* про суботні імпрези НТШ-А від 2000 до 2008 року. Ініційовані Видавничою Комісією чи управою видання мають точно передбачену правильником процедуру. Їх треба наперед представити на критичну опінію рецензентів ітд. Але останнім часом управа і вид. комісія правильник ігнорують. Це типова українська риса. В Україні також наперед ухвалили конституцію, а тоді взяли її ігнорувати, так як було і за радянських часів. А конституції і правильники саме і подумані на те, щоб процеси робити проглядними, передбачливими і не підвладними всякому кумівству, протекціям і корупції. Мої негативні голоси вимагали від мене трохи цивільної відваги. Бо в першому випадку ішлося про повторне видання творів Шевельова, а в другому — ще більш дразливе — бо це мова про збірку, де переважають статті “самого” голови НТШ-А Поповича.

І ще одна моя опінія, яка може придбати мені якщо не ворогів, то бодай неприхильників. Прислала мені Ліда Слиж, яка тепер виконує обов’язки україномовної співредакторки журналу “Наше життя”, кілька віршів на критичну оцінку. А це вірші гідні стінної газетки в середній школі — така собі популярна тепер, зокрема серед віршоманів новоприбулої хвилі імігрантів — патріотична графоманія. І от я висловила думку, що не треба мішати в журналі справжньої поезії (я потрудилася, вибрала і переслала їм кілька поезій добрих різних поетів — самих жінок) із цими віршами. Але якщо є інші причини, щоб їх друкувати (нібито заохота для членів СУА) — то можна встановити якусь окрему сторінку “Віршування Союзянок” або щось в тому роді, та й друкувати їх дуже вибірково і після редакційних поправок.

Сьогодні в *Нью Йорк Таймсі* є велика серйозна стаття про економічну кризу в Україні. Криза охопила вже увесь світ. Наш президент подав на розгляд Конгресу і законопроект економічного стимулу, що мав би зрушити з місця економіку США і далекийдучий проект федерального бюджету, що передбачає поважні зміни і вимагатиме посвяти зі сторони громадян. Але це дуже коштовні програми, які піднімають заборгування США до трильйонів доларів і через те викликають критику і застереження, зокрема ж республіканської партії. Як такі труднощі стоять перед Америкою, то що тоді говорити про Україну? А ще й там — напередодні президентських виборів на другий рік — повний розгардіяш: Ющенко обвинувачує Тимошенко в державній зраді, Пинзеник зрезигнував з посту міністра фінансів і невідомо хто мав би рятувати економіку України, здобуваючи довіря і позички в Міжнародному Валютному Фонді? Криза вдарила також по Європі — нові члени Європейського Союзу, такі як Угорщина, Естонія, Польща мають більші проблеми ніж Західна Європа, і виникають непорозуміння і конфлікти на економічному тлі, де країни такі як Німеччина і Франція не хочуть давати субсидій біднішим новопринятим до ЄС державам.

Росія також потерпіла, але вони мають резервний фонд із приходів з продажі нафти і газу. Навіть пропонують Україні позичку 5-ти біліонів доларів. *Timeo Danaos et dona ferentes.*

Вівторок, 3 березня 2009.

Переглянула я нову книжку Марини Левицької і хочу зробити кілька нотаток. Книжку купила я давно, як дарунок для Мотрі. Мусіла її спеціально замовляти. Книжка прийшла пізно, коли я вже їхала до Головінських і я не мала часу її тоді прочитати. Мотря знала про це, що я книжки ще не читала. Тому, прочитавши її, вона мені книжку повернула. Книжку я відставила, займалася іншими справами і читала інші речі. А тепер ось грядуть уродини Соні і я подумала собі, що це може бути для неї добрим подарунком. Але поки вислати вже вдруге даровану (!!) книжку, я вирішила її сама прочитати або бодай переглянути. Тепер бачу, що вона справді заслуговувала на мою увагу. Написана вона талановито і може навіть краще ніж її перша книжка: *A Short History of Tractors in Ukrainian*. Цікава композиція, трохи менше гумору (але він є між рядками), викривальні зображення побуту робітників-мігрантів із Східної Європи на роботах у Великій Британії. Бачу, що недаром Левицька удостоїлась невеличкої рецензії в *Нью Йоркері*. Ця річ ставить Левицьку у перші ряди англійських письменників-українців, поруч з Аскольдом Мельничуком і значно вище від Олеса Мотиля з його двома романами. Цікаво і варто відмітити, що в книжці є трохи і пізнавального матеріалу про Україну — пара протагоністів — українці, вона з Києва, він з Донбасу, в розмовах є згадки про помаранчеву революцію, про Ющенка, і в суперечках цієї пари віддзеркалені дилеми українського політичного поділу. Але все це вплетено дуже натурально, без всяких пояснень, так якби це були загальновідомі факти і воно дуже радує. Справді таке можливе тільки після Помаранчевої революції, коли англійська преса була переповнена вістками про Україну, отже можна сподіватися, що англійському читачеві вже не треба пояснювати елементарних справ географії і політики. І це приємно усвідомити!

Strawberry Fields / Marina Lewycka [New York: Penguin Press, 2007. Це перше американське видання. Раніше, в Англії книжка появилася під назвою *Two Caravans*, у видавництві: Fig Tree, що є якоюсь філією Пенгвін букс].

Понеділок, 9 березня 2009.

Сьогодні був у мене Леонід Рудницький, щоб разом прочитати і справити англомовний переклад Остапового оповідання “Камінні сходи”. Переклад робили студенти Рудницького, як одне із зайнять курсу, що його він учить на Пенсильванському університеті. Гарна ініціатива. Мені приємно, що для такої семінарійної справи він вибрав Остапів текст. Переклад робили Nathan Cheng, Andrea Dykuj і Bridget Goodman. Очевидно, є чимало дрібних помилок, а то й фальшивого розуміння тексту. Але після виправлень, Рудницький хоче своїм студентам зробити приємність і це десь надрукувати. Згадував “Америку”, а то й “Український Квартальник” (що його він тепер є редактором).

Нарешті стопився сніг, потепліло і я вже пару разів ходила на двомилевий прохід. Чуюся незле, хоч пульс звичайно не доходить до 50-ти. Віджілянте, на моє питання про це, сказав, що можна поспробувати брати тільки половину соталолу — це бетаблокєр, який знижує і рівноважить мій пульс. Я трохи вагаюся це зробити. Зокрема тому, що почуваюся досить добре. Боюсь, що можуть повернутися фібрїляції. Може не варто ризикувати?

Середа, 18 березня 2009.

На проходах слухаю на своєму маленькому MP3 аудіозапис “Землі” Кобилянської. Мова дуже погана, часом виглядає як калька з польської, а ще й читає якась актриса, що надає цьому діалектові східно-українські наголоси — і це звучить дуже неприродно. Але, на мій великий подив, композиція, психологічні портрети героїв, модерний стиль розповіді — справді на висоті. Який жаль, що наші талановиті письменники, такі як Іван Франко і Кобилянська не мали досконалішого інструмента, ніж тодішня мова їхнього оточення!

Знову ж перед сном слухаю аудіокниги позичені з бібліотеки. Остання така річ, яка виявилася значно цікавішою ніж я сподівалася: це був своєрідний мемуар-травелог: *A Walk in the Woods* / by Bill Bryson (Read by the author) : про нього на обгортці написано: “An adventure, a comedy, a lament, and a celebration ... a modern classic of travel literature.” Але такої характеристики не досить. Оця самотня мандрівка горами і лісами від Джорджії до Мейн по Appalachian Trail — описана пером доброго письменника: вона має водночас і невибагливу простоту і глибоку життєву філософію — і це зворушує.

Четвер, 19 березня 2009.

Вчора мали винятково приємний вечір. За планом нашої театральної передплати, ми з Марком мали зустріч із Раном і Марилею, щоб побачити виставу в театрі Wilma “Scorched”. Але перед тим домовились піти разом на вечерю до недалекого від театру ресторану Italian Bistro. Ресторан виявився дуже добрий і відносно не надто дорогий. А

вистава також була надзвичайно вдалою. Мені вона подобалася більше, ніж чимало інших постановок цього ж театру в минулому. Автор п'єси Wajdi Mouawad — він уродженець Ливану, який тепер живе у Канаді. Тема трагічна, розповідь на тлі родинної драми, як своєрідної метафори для універсальної трагедії міжетнічних конфліктів, що приносять жорстокість насильств і катастрофу для людей. Вмирає мати, залишаючи пару дітей — дочку і сина. В тестаменті залишає інструкцію, що наказує дітям віднайти батька і брата. Останні роки перед смертю між матір'ю і дітьми не було жодного контакту — вона взагалі мовчала, не обзиваючись, отже відносини були напружені. Діти не знають, чи тестамент не є якоюсь злорадною вигадкою-помстою матері. Але дочка перша рішається шукати за батьком (про якого думали всі, що він помер) і за братом, що про його існування довідуються вперше із матірнього тестаменту. Їде на батьківщину своєї матері і поступово дізнається про жорстоку правду. Батько був не героєм, що загинув, як розповідала мати, але ватажком банди і гвалтівником матері. Що більше, в тракті дальших досліджень, виявляється, що т. зв. брат і батько — це одна і та сама особа. Одне слово — трагедія класичного грецького зразка. Всупереч іншим виставам цього театру, сценографія — мінімальна, тільки крісла на подіюмі, без додаткових декорацій. Але ми всі четверо трохи посміялися із факту, що на сцені Вільми завжди певну роль грає вода — ми вже бачили вистави, де на сцені представлена річка Стикс (із справжньої водою!), або басейн води, куди входить актор купатися ітп. Вчора тільки падав дощ — дощ який ставав кривавим для підкреслення жорстокостей драми. В п'єсі бере участь дев'ять акторів. Режисером була Blanka Zizka. Виглядає, що оригінал написаний французькою мовою, бо подане ім'я перекладача — Linda Gaboriau, а у футноті згадана оригінальна назва — *Incendies*.

Понеділок, 30 березня 2009.

Знову пройшло десять днів без записок. В п'ятницю 27 березня помер Олекса Біланюк. Ми знали вже кілька днів наперед, що він вмирає. Лариса — украй зрозпачена і розбита, звернулася за практичною допомогою до Віри Лащик, а Віра — до мене. Я переглянула всі три енциклопедії — ЕСУ, ЕУД, і англomовну ЕУ, а також інтернет і написала про Олексу статтю-некролог, не знаючи ще дати смерті. Подумала я собі з великою дозою самоіронії і самокритики: мовляв, некролог готовий, але людина ще живе. Ну, цього життям назвати не можна. Лариса навіть думала, що треба зарезервувати церкву на похорон. Але цього не зробили: мовляв ще живе, якже можна? Адже агонія і мука могли ще тривати — не знали: години? дні? тижні? Коли помер в п'ятницю, виявилось, що вже на наступну суботу замовити похорону не можна, бо є вже і якийсь інший похорон у нашій церкві. Отже ховатимуть в п'ятницю. Розуміючи, що в таких обставинах люди не матимуть змоги довідатися про смерть і похорон — оголошення в радіо і в *Свободі* будуть уже запізно — я звернулася до УкЦентру, щоб дали мені змогу сказати кілька слів на радіо в суботу 28 березня. Радіопрोगрама вже була готова і зареєстрована, але я переконала Орісю Гевку, що Біланюк надто важлива особа, щоб стерли якусь чи то музику, чи коментар, і зробили місце для короткого повідомлення. Послухали моєї ради: змазали якусь музику і дали мені 2 мінути часу. Ось коли придався готовий- написаний вже чорновик некрологу. Я вибрала тексту на 2 мінути і — о чудеса модерної техніки! — навіть не мусіла їхати на радіостанцію, щоб це записати, а просто могла зробити це по телефону.

В суботу 28 березня я мала їхати з Анею Максимович на Малу Раду Чортополохів, що відбувалася в домі Віри Попель в Monmouth Junction, NJ. Аня мала приїхати по мене в 10-ій годині ранку. З уваги на смерть Олекси і потребу виступити по радіо, я Ані подзвонила що не зможу поїхати. Але коли в суботу, о годині 9:30 за допомогою телефону вдалося передати моє повідомлення по радіо, я вирішила, що є ще час зібратися, вдягнути пластовий однострій і таки поїхати на Раду. Я вже давно між Чортополохами не була, отже добре, що я могла поїхати. З'їхалося 25 молодих і старших сеніорок, була приємна товариська атмосфера, ще й вибаглива і смачна перекуса. Хата Попелів — велика і заможна, не знаю і не могла довідатися від Ані чим займається Вірин чоловік, що може дозволити собі на таку вибагливу хату на просторій парцелі з обох боків висадженій старими деревами. Сама Віра працює як медсестра. Ми не залишалися на вечерю, а за дня ще повернулися додому. Їхали з нами в авті ще Віра Пак і Галя Головчак. Аня, хоч і старша від мене, має великий досвід шоферування на великих дорогах — я сама туди напевно не поїхала б.

В неділю вже були усталені подробиці похорону і ввечері я вже могла послати — після остаточної редакції і погодження з Ларисою — посмертне оголошення до *Свободи*. Зробила я також нову редакцію своєї статті-некролога і електронно вислала до редакції. Було б добре, якби це могло появитися в найближчому номері газети, але навряд, чи це станеться. Коли я сьогодні подзвонила до Осціславської довідатися, чи отримали і змогли відкрити електронно переслане оголошення, я довідалася, що число майже готове, і навряд чи можна буде додати туди статтю про Біланюка. Я ще подзвонила до Роми Гадзевич, бо думала, що переконаю її, що в інтересі *Свободи* є надрукувати цей некролог якнайскорше, але могла тільки залишити записку на автовідповідачі. Похорон буде в п'ятницю 3 квітня — з церкви Михаїла на Баунд Брук. Я мусіла сьогодні відкликати лікарську візиту в Стафанишин (що на неї вже пару місяців чекала — а тепер мусітиму ще два місяці довше чекати), а Марко мусітиме зрезигнувати із своєї п'ятницевої фізіотерапії. Поїдуть з нами моїм автом також Віра Лащик і Марта Трофименко. Марта приїде вже в четвер, переночує в нас і разом поїдемо до Баунд Бруку.

Переслала я також інформацію про похорон Біланюка електронною поштою кільком особам і бачу, що це моє коротке повідомлення уже розійшлося по електронній мережі Америки, Канади і навіть України.

Маю одну бібліографічну неприємну комплікацію. Позичила я з нашої Української Бібліотеки нову книжку Чернецького, щоб її описати для моєї ULE. Закінчивши опис, перевірила також подану бібліографію в книжці і — на своє велике здивування — знайшла там статтю Забужко друковану 1995 року в *Slavic and East European Journal* — статтю, якої нема в моєму огляді університетських журналів! Це мене дуже затурбувало — саме недавно посилала я вдруге електронною поштою свій огляд 90-их років до *Сучасності*, бо вони не могли відкрити раніше посланого тексту — отже маю доказ, що мій огляд таки збираються друкувати в журналі. А тут така неприємна несподіванка. Я сьогодні переглянула кілька тек звоїх бібліографічних записок, думала, що може я маю опис цієї статті і ще не вписала її в комп'ютерну версію (боялася, що може знайду і інші

такі статті), але ні, не знайшла. А тоді, щоб зрозуміти як це могло статися, перевірила картотеку журналів і знайшла причину: саме цього номера не було в бібліотеці Ван Пелт і він позначений в мене як NA (Not Available). Пех хотів, що саме там була стаття Забужко про українську літературу! Попробую знайти статтю, описати її і може ще включити в огляд, переробивши трохи текст (Бо я ж роблю навіть циферні висновки!) А Забужко напевне зверне увагу, що я включила тільки одну її статтю, тоді коли насправді вона має їх дві!

Субота, 11 квітня 2009.

Знову велика перерва в записках — тим разом цілих 11 днів! А записувати було що!

Похорон Олекси відбувся тиждень тому, в п'ятницю. Погода була дуже погана — не тільки дощ, але й громовиця. Марта Трофименко приїхала до мене день раніше, Марко погостив нас вечером в четвер, вона переночувала і в п'ятницю ранком я з нею поїхала на Михайлівку. Марко має якусь перекладацьку роботу і відпросився, щоб не їхати до церкви. І добре, що так вийшло, бо відправи були надто довгі і закінчилися аж біля 1 години дня. Церква була повна людей, а в часі відправи вдарив грім (мабуть у громозвід) — що потім викликало репліки забобонних: мовляв, Олекса відізався з того світу! Коли я виїздила з паркувальної площі, була така велика злива, що з трудом було видно, як їхати. Оттак ми з Мартою приїхали додому і тут Марко перебрав авто і ми поїхали до Баунд Бруку. Дощ трохи втихомирився, отже шоферові не було так трудно їхати, як було вранці. Трохи там під кінець дороги блудили, але приїхали раніше від похоронної процесії. Ще встигли висипати на Остапову могилу мішок раніше купленого для такої цілі білого декоративного каміння, а Марта ще встигла оглянути новозбудований пам'ятник Славкові, який не тільки в недалекому сусідстві до Остапа, але і виглядає як копія нашого чорного нагробка. Тризна була в заряді пань місцевого Сестрицтва — їжа була дуже смачна, а людей з'їхалось досить багато — близько сотні — не тільки з Філядельфії, але з Нью Джерсі і самого Нью Йорку. Було чимало промов (від НТШ-А, від алюмнів Лювену, від Бурлаків, від ФКУ, від друзів — говорила і Лариса Онишкевич, і навіть я), поминками проводив Кіпа, який спеціально на пару днів раніше повернувся з Італії. Були і численні привіти з України — кілька від різних відділів Академії Наук. Доньки подбали про висвітлення цікавих світлин з життя Олекси — а що і життя було цікаве і багатогранне, то й світлини роблені в різних країнах світу (на слонах, на верблюдах, з пілотованим Олексою літаком ітп.) викликали зацікавлення. Під кінець підступив до мене Ференцевич і показав привезену для Лариси Біланюк найновішу *Свободу* — а в ній не тільки два посмертні оголошення, але і моя стаття про смерть Олекси!

Марта Трофименко ще одну ніч у нас переночувала, а тоді я відвезла її до підміського потягу на Ферн Рак — і вона поїхала — наперед до головної станції на 30-ій вулиці, а тоді другим підміським потягом додому до Вільмінгтону. Це вона спрактикувала вперше, бо боялася їхати автом безпосередньо, як це завжди робив колись Славко.

Минулого тижня я двічі — у вівторок і в четвер — поїхала на роботу до Української

Бібліотеки. Мала нагоду знайти дві приємні несподіванки: в газеті *Америка*, в англomовному її відділі, надрукований переклад Остапового оповідання “Камінні сходи” що його зладили студенти Леоніда Рудницького на PENN. А в новому номері *Всесвіту* (який вже прийшов до УБібліотеки, але чомусь і досі не прийшов до мене) — на мою велику радість — є рецензія Дмитра Дроздовського на ОТ: Бібліографічний покажчик. Що така рецензія існує, знала я вже і від Воронки (що його цікаві спомини надруковані в тому ж номері), але також мала змогу прочитати вже й цілий текст на інтернеті. (Це великий здобуток і поступ, що журнал можна читати і в інтернеті!) Два радісні Остапові успіхи, що про них він, нажаль, не знатиме.

Хочу ще віднотувати, що напередодні похорону, мені — за допомогою Максима — вдалося отримати електронно текст статті Забужко із славістичного журналу — я в поспіху і під стресом написала і англomовну анотацію і українську — зробила відповідні поправки у своїй статті про університетські журнали і ще встигла послати їх до *Сучасності*. (Вже й отримала потвердження, що наново відредаговану статтю вже отримали). Маю надію, що буде надрукована саме ця доповнена редакція.

А я таки наважилася: від вітвірка 7 квітня зменшила собі наполовину дозу ліку соталол. Покищо жодних негативних наслідків не запримітила. Можливо навіть, що є деяка поправа.

Понеділок, 13 квітня 2009.

Вчора був латинський Великдень, а наша Вербна неділя. Я поїхала до церкви — не так із релігійних спонук (таких у мене немає), але тому, щоб кинути на тацу свою пожертву. Рідко тепер ходжу до церкви, а треба парафію трохи підтримати. Людей була надзвичайно велика кількість — не тільки паркувальна площа, але і довколишні травники були заповнені автами. Але з моїх знайомих я побачила тільки три особи, в тому числі — Віру Кліш, що з нею думала з’їсти там полуденок. Вона одначе приїхала із своїми сином і невісткою і на полуденок не залишалася. Отже я з’їла деруни на самоті. Була щоправда коротко із своїми внуками Віра Лащик (вона взагалі рідкісний на парафії гість, навіть не є записаною парафіянкою і я собі часом жартую, що отці не схочуть її поховати і діти матимуть клопіт із похороном!) Церква була заповнена, ми і чимало інших людей стояли на дворі, а було досить холодно, та ще й з проникливим вітром, отже Віра швидко поїхала додому. До церкви приходять звичайно багато молодих батьків, малих дітей і зокрема звернула я увагу, що серед цієї публіки переважають молоді хлопці.

Прочитала я позичену в Українській Бібліотеці книжку про князя Вільгельма фон Габсбурга, Василя Вишиваного. [*The Red Prince: The secret lives of a Habsburg archduke / Timothy Snyder. New York: Basic Books, 2008. 344p.*]. Тема мене зацікавила — я знала, що був такий принц, але мало знала про його життя. Автор — Тімоті Снайдер — був одним із конкурентів Сергія Плохія на пост професора української історії в Гарварді. Він є професором історії в Єйльському університеті. Книжка написана досить цікаво — це історія на тлі біографії і вона розповідає про рід Габсбургів, зокрема про родину Стефана і

його дружини Марії Терезії, що обоє походили від своєї пра-пра-прабаби славної цесаревої Марії Терезії. Стефан і Марія Терезія мали шестеро дітей, серед них і Вільгельм. Цікаво, що в цій родині дітей приготувляли на правителів Польщі і вчили від раннього дитинства польської мови серед інших. Один із синів, Карль Альбрехт, мав бути польським королем, а Вільгельм вибрав собі — Україну. Все це, очевидно мало бути в рямцях габсбурзької монархії. Снайдер розповідає про політичні метаморфози Вільгельма, про його роллю в час визвольних змагань, про його зв'язки з УНР, Скоропадським, німцями, про організацію українського легіону (мені не зовсім ясно чи це були Українські Січові Стрільці?), про його спроби українізувати армію, про зв'язки з митрополитом Шептицьким ітд. Згодом Вільгельм жив закордоном, брав участь у підпільних політичних заходах, був у центрі голосного кримінального скандалу в Парижі, мав зв'язки із фашистами в Італії і Німеччині, пару літ після війни помер від туберкульозу в советській тюрмі. Карль Альбрехт мав масток і броварню в місцевості Живец (Żuwięc), утримував фінансово Вільгельма — він і його діти залишились патріотами Польщі. Трохи забагато різних історичних дигресій і подробиць — серед них не легко сконцентруватись на житті самого Вільгельма. Є якісь натяки на його гомосексуалізм, чи бодай трансвеститизм, а слово “червоний принц” стосується до Вільгельмових лівих політичних симпатій. Цікаво, що автор робить певні політичні паралелі між багатонаціональною габсбурзькою імперією і сьогоднішнім багатонаціональним Європейським союзом.

Середа, 15 квітня 2009.

Вчора були ми з Вірою і Марком у театрі. Тим разом не в театрі Wilma, а в Philadelphia Theatre Company на п'єсі Едварда Олбі. В цьому театрі я була вперше. Він щоправда існує вже у нашому місті понад 30 років, але на Broad street на т.зв Avenue of the Arts він відносно недавно. Приміщення модерне, гарно заплановане, велике, має навіть балкон. Коли ми прийшли туди 15 минут перед виставою, зала була майже порожня і я вже навіть турбувалася, чи виповнить публіка це приміщення. Тим більше, що п'єса йде вже пару тижнів.. Приємно було мені, що я помилялася: велика зала була виповнена по береги. Грали “At home at the Zoo”. Вистава складалася фактично із двох частин: перша дія — мала назву “HomeLife” — грала пара акторів і тема, як часто буває в Олбі (напр. в таких раніше бачених п'єсах як “Who’s afraid of Virginia Wolf?” або “Seascape”) відносини у подружжі між чоловіком і жінкою. Друга дія: “Zoo story” — знову двоє акторів, але тим разом це два чоловіки (один з них — персонаж з першої дії) і дія відбувається в парку на лавці. Цікаво, що “Zoo story” — це була перша п'єса Олбі взагалі. Її відкинули були бродвейські театри і перша постановка була в Берліні! А те, що вчора було першим актом — першою дією — Олбі написав недавно — 54 років після берлінської прем'єри, яка і була його успішним дебютом і промостила йому дорогу до світової слави. Погода вчора була препогана — холодно і дощ. Ми з Марком Віру підібрали просто з праці і перед виставою вечеряли в ресторані Italian Bistro.

Interviewer: Do you think that the talk Peter and Ann have in “HomeLife” will radically affect their relationship in the future?

Edward Albee: I don't know, that's up to them

I.: you've written so many plays over the years about marriage.

Edward Albee: "I've discovered most people will be in some kind of a relationship.... And I find absolutely no difference in good heterosexual relationships and good homosexual relationships. I haven't found any difference whatsoever except societal pressures"

Edward Albee: "I'm always happier being off-Broadway, because most of my plays are chamber plays and don't want thousands of viewers."

В ролях виступали: Т. Scott Cunningham (Peter), Susan McKey (Ann), Andrew Polk (Jerry).
Режисером була Mary B. Robinson. Грали незле.

Понеділок, 20 квітня 2009.

Дякуючи Вірі, ми з Марком мали вчора український Великдень. Віра зробила гостину і запросила крім нас також Ларису Біланюк з мамою. А була серед гостей і Регіна Коструб'як, яка саме приїхала з Іспанії і пару днів перебуває у Віри, і, очевидно, також Андрійко з Доріною, обоє Кіпи і два їх сини Марко і Дмитро. Старенька пані Зубаль (96-річна!) фізично ще досить міцна, але має прояви поважної сенильності — з нею можна, нібито, нормально розмовляти: згадувала, наприклад, мою бабуню, що з нею була колись добре знайома ще в Берхтесгадені, говорила і про свої внучки, питалася де я живу і чи сама, все це було до речі, але ті самі питання і розповіді повторялися кілька разів на протязі пополудня, отже не пам'ятає що говорить і навряд чи засвоєє відповіді на свої запитання. Рехі після смерті свого Василя, взялася серйозно за вивчення української мови, їздила навіть на спеціальні курси до Львова, до Українського Католицького Університету. Багато вже розуміє і вміє сказати кілька речень. Альберт Кіпа показав мені товстеньку книгу Барчиного "Жовтого князя" — найновіше видання УВАН, що включає не тільки перший том, але і другий том, досі ніде недрукований, що зберігся у Барчиному архіві в УВАН. Це неабиякий успіх для видавництва, щось справді нове (маю надію, що друга частина не гірша першої!) Кіпа розповідав мені про Барку, що його Кіпи знали як близькі приятелі ще з Європи. Про Барчиного сина і його зустріч з батьком, де обидва були собою розчаровані — син, побачивши батька, який живе в багатій Америці як аскет, у вежі на Верховині, батько, побачивши, що син російськомовний і далекий від українства. На мою репліку, що мені більше подобається Барчина проза ніж його поезія, Кіпа сказав, що Барка у своїй поезії дуже був під впливом Данте. Говорив Кіпа і про "Фауста" Гете, як то він студентам своїм поручає якусь нововидану американську книгу, де вміщені тільки початкові і кінцеві частини — мовляв, найкраще, що є у "Фаусті". Мені Альберт привіз — позичив на моє прохання — нововидані в Україні переклади Віри Річ Шевченкової поезії. Виявляється, що це важка велика книга, яка вміщає також репродукції мистецьких праць і — каже Кіпа — продається за 120 доларів! Я її вчора тільки переглянула, але на днях мусітиму над нею попрацювати, щоб включити її в ULE і також в скороченому виді дати опис змісту до *UL*. При нагоді ми привезли в нашому багажнику приготовані для бібліотеки УВАН "Літературну Україну" (за 2008 рік), кілька річників (неповних) журналів "Нові дні" і "Овид", а також кілька років "Книжника рев'ю". Одне слово, трохи прочищую свою кнгозбірню, щоб зробити місце для нових надходжень. Все це Кіпа забрав до свого багажника, щоб при нагоді завезти до Нью Йорку.

Я мала добру волю і намір поїхати на Великдень до церкви, але ... Напередодні, в суботу, ми поїхали з Марком до Home Depot і накупили за 72 дол. квітів, землі і рослин до городу. Отже в суботу — при гарній теплій сонячній погоді — Марко косив траву, а я садила квіти. Чулася незле і здавалося, що це не завелике для мене зусилля. До вечора впоралася, землю скопала, квіти посадила у горщики і на грядки, але крижі мені так розболіли, що я ледве могла піднятися на ноги. Після купелі рано лягла в ліжку — на електричну подушку — а серед ночі двічі приймала на біль Tylenol extra strength. Вранці чулася ще не надто міцна і вирішила до церкви взагалі не йти — бо там мені довелось би годинами стояти на площі, адже на Михайлівку на Великдень — при добрій погоді — приїздить пару тисяч людей, діти виводять гайки ітд. Це було б мені понад силу. Отже не поїхала, хоч раніше планувала, що Марко мене туди підвезе і там залишить, щоб я не мусіла журитися паркуванням авта.

Пару днів тому я закінчила підготовку матеріялу, що подуманий як пам'ятка для внуків, а також як нарис для “Нашого життя”. Це уривки із щоденника і я назвала це “Діти”. Машинопис вийшов на 26 сторінок — отже в “Нашому життю” це мусітиме друкуватися із продовженням в трьох-чотирьох номерах. Маю надію, що редактори і читачі оцінять належно цей матеріял. Але мушу ще знайти дві - три фотографії, що могли б прикрасити це в журналі. Один примірник послала я Ніні — на її день народження — разом із дарунком-чеком на 500 дол. Ніна, якщо читатиме цей нарис, буде першим його читачем. Але навіть, якщо не читатиме тепер, то може залишить собі на пам'ятку. Листа до неї написала я по англійському, але знаю і вір'ю, що її знання української мови вистачальне, щоб цей матеріял прочитати і зрозуміти.

Вівторок, 5 травня 2009.

Два тижні без записок — завмирає щоденник, завмираю поволі і я сама. Довкола, як сказав був колись Кедрин — пустка. Більшість друзів або на цвинтарі, або далеко. Дві три особи, що з ними можна спілкуватися по телефону — одне слово — доживаю віку на самоті і задурюю себе бібліографічною працею, щоб не попасти в депресію.

Минулої суботи був бенкет УОКЦентру — квитки по 100 дол., бо це подумане як збірка грошей на перебудову. Гостем тим разом була астронавт українського роду, яка вже пару разів літала в космос — Гайді Стефанишин-Пайпер (Heidimarie Stefanyshyn-Piper, Captain USN, Astronaut, NASA). Батько її — українець, мати — німка. Сама Гайді вміє говорити по українському, хоч і не дуже добре. Була колись пластункою і ходила до української школи. Цікаво, що повезла зі собою в космос пластову лілейку-відзначку, бо має сентимент до Пласту і з вдячністю згадує своє юнацьке пластування. Вона має вищу інженерну освіту (MIT) і вже неабиякий стаж і досвід, хоч це ще молода, досить гарного вигляду жінка. Про її родинний стан не було згадки — але вона, здається, одружена і має дітей. Вітали її надзвичайно прихильно, багаторазовими оваціями та й щось чи не п'ять разів співали “Многая літа”. Вона весь день провела в Центрі — ходила на окремі зустрічі із школярами, і з пластунами. Підчас коктейлю показували слайди з її космічних пригод, а велика виставова габлотка і досі їй присвячена і показує її відзнаки, мундир,

різні меморабілія. Сам бенкет зібрав повну залю учасників, але — на мою думку — не був надто вдалий. Їжа була не дуже смачна, а що подавали її майже рівночасно з програмою (хор ітп) то люди не знали, чи випадає їм їсти, чи треба чекати на закінчення якоїсь точки в програмі. Я сиділа при столі з Вірою Кліш, Наталкою Даниленко, Грицем і Надею Петриками — розмовляти не було як і взагалі не було цікаво.

У вівторок 28 квітня мала я першу візиту в нової лікарки-гінеколога. Вона називається Syeda Naureen Alam і належить до групи гінекологів PennCare for Women. Молода гарна жінка, мабуть не має більше ніж 35–40 років. Мої гінекологи на протязі років часто мінялися — її попередниця, Міле, зліквідувала практику і пішла на дальшу якусь спеціалізацію. З давніших моїх гінекологів — одна загинула в автомобільній аварії, одна виїхала за чоловіком поза Філядельфію. Але маю надію, що мої медичні звіти переходять з рук в руки і Алям буде з ними як слід обзнайомена. В четвер маю замовлений мамограм — вже два роки минуло від попереднього — маю надію, що не виявить якоїсь загрози.

Увечері в четвер має бути в УКУ презентація книжки Наталі Пазуняк. Це збірка різноманітних її статей про Лесю Українку. Хоч є там включені і три статті англійською мовою, то серед них немає тієї, що була друкована в новозеляндському славістичному журналі 1988 року — не знаю чому. Сама Наталя вже добре не бачить і дуже залежна від своєї опікунки. Це її перша книжка. Я написала коротку замітку до “Нашого життя” [бо Лариса Онишкевич вирішила послати свою рецензію не до *НЖ*, а до “Свободи”], поряд із заміткою про спогади Ліди Палій. Думаю, що в журналі повинні бути такі короткі анотації про нові книжкові появи, зокрема авторів-жінок.

А пропо “Нашого життя”. Отримала я листа від Ліди Слиж, яка відповідає за українську частину журналу. Тамара Стадниченко переслала їй мій нарис “Діти”. Ліда Слиж висловила мені низку компліментів, а найбільше мені приємно, що вона написала: “З великим задоволенням і на одному диханні я прочитала Ваш щоденник. Хоч була вже пізня година, але я не могла відірватися, поки не прочитала до кінця.” Далі йдуть висновки, що це мовляв праця “повчальна й актуальна для наших читачів” і не одна з нас “скористається Вашими порадами щодо спілкування з малими дітьми.” Ну я їй подякувала і вияснила, що це не поради, а просто один досвід, один приклад. Маю надію, що вони гарно і без змін і з надісланими фотографіями надрукують цей матеріал і що він зверне на себе увагу читачів. журналу.

Прийшли нарешті два числа “Всесвіту”. Перший номер за цей рік (який до мене не дійшов, бо десь загубився у пошті) я вже бачила в бібліотеці і там є — на мою велику радість — рецензія Дмитра Дроздовського на “ОТ бібліографічний покажчик”. Але я сподівалася, що в наступному випуску буде моя рецензія на Одрача. Нема. Маю надію, що буде в наступному номері — бо хіба ж редакція не відкине моєї рецензії через реакцію на неї Ерми Одрач? Вона напевно послала їм свого ображеного листа.

Знайшла я в цьому номері деякі помилки: напр. у статті Євгена Поповича про Лукаша, сказано, що мовляв шанувальники і супротивники не могли порівнювати перекладу з

оригіналом “бо не знали іспанської мови” — а мова тут не про “Дон Кіхота”, а про “Декамерон”! або у статті Корунця “Вдале відтворення поетичного визначення ознак часу” невідомо про що мова — це рецензія на книжку, але не названий ні автор, ні заголовок — бібліографічних даних немає ні в тексті, ні біля нього!

Рудницький прислав мені ще один переклад Остапової новелі. Тим разом вибрали чомусь “Подвійне життя”. Переклад робила Леонідова студентка Bridget Goodman. Мусітиму присвятити трохи часу і звірити це з оригіналом, як я це зробила із “Камінними сходами”.

Напередодні 3 травня — Остапових уродин — Віра Лащик принесла величезний букет бузку — не тільки фіолетного, але і білого. А в радіопрограмі центру згадали ОТ в календарі історичних подій.

Вчора подивилася я на Google під своїм прізвищем і знайшла цікаву несподіванку. Є переклад вірша “Хто кличе” Неллі Захс. Мій переклад, але ... РОСІЙСЬКОЮ ! мовою. Буду мусіти звернутися до Максима — може він знайде ключ до цієї загадки? Напевно взяли мій текст із інтернетної антології Косаренка — може Косаренко зможе дати якесь в'яснення?

Виглядає це так:

Нелли ЗАХС
(в перекладі М. Тарнавської)

Nelly Sachs
Wer ruft?

КТО ЗОВЕТ?

Кто зовет?
Собственный голос!
Кто отвечает?
Смерть!
Погибает ли дружба
в военном лагере сна?
Да!
Почему не пие петух?
Он ждет. чтобы поцелуй розмарина
поплыл с водой.

Что это?

Это мгновение опущения
из которой выпало время

убитый вечностью!

Что это?

Сон и смерть — безприкметни.

Це є на сайті: <http://poetryua-ru/tarnawska/nsachs05.html>

І хто б то подумав, що Марта Тарнавська так добре володіє російською мовою, що навіть вірші з німецької перекладає на російську? Мій плагіатор, одначе, не доглянув, що залишив український слід — адже хіба не може бути “время убитый”? Звідки воно взялося і хто завдав собі труду перекласти мій текст російською? Може не існують російські переклади Неллі Захс і вони хочуть заповнити лакуну заднім ходом?

Середа, 20 травня 2009.

Варто відмітити кілька подій за останні два тижні. Презентація книжки Пазуняк зібрала майже 40 осіб. Виступали Заліпський, Рудницький, Кіпа, Шуль, і сама Пазуняк. Грали записані на тасьмі композиції Вадима Кіпи до слів Лесі Українки. (Це не було надто ефектовне: записи аматорські, а співачка також). Виступ Наталі Пазуняк цікавий був тим, що вона — ліпше від інших може — розуміє, що книжка появилася надто пізно, що її потрібно було (але вже неможливо) усучаснити, доповнити новими даними ітп. Ірена Рудницька підготувала гарний фуршет. Наступною імпрезою в цій серії була презентація перекладу “Пекла” з Божественної Комедії Данте. Переклад зробив Богдан Лончина, уже покійний. Виступали знову Заліпський, Рудницький, Кіпа, син перекладача — отець Тарас Лончина. На диво були деякі досить цікаві відгуки аудиторії: говорили Осип Рошка, Петро Клюк, Наталя Пазуняк — про Данте і зокрема про Василя Барку. Вчора — останньою в цій серії — була презентація на УКУ фестшріфту в честь Леоніда Рудницького *На перехресті культур*. Виступали Кіпа, Олександр Лужницький і сам Ювіляр. На велике диво, Левко говорив з нехарактеристичною для нього скромністю. Про те, що, мовляв, він мав у житті більше щастя як розуму, про те, що він не справжній науковець типу напр. присутнього на залі Івана Коропецького, що він, мовляв, нічого нового не вніс в науку, але все життя любив вчити, виступати перед студентами і це давало йому велику сатисфакцію. Говорив про вплив на нього його бабуні Лужницької, що защепила йому в дитинстві любов до літератури, і про пізніший вплив вуйка — Григора Лужницького. Імпреза мала майже родинний характер, Олександр Лужницький говорив з гумором про різні манери виступів Леоніда, а дружина Ірена знову ж таки приготувала симпатичний фуршет. Мала я враження, що саме задля цієї останньої імпрези влаштували цілу серію. Людей знову ж таки було біля 40 осіб.

Важливою подією були загальні збори НТШ-А, що відбулися в суботу 16 травня в Нью Йорку. Я поїхала автом разом із Заліпським, Рудницьким і Лужницьким. Останнім часом ширилося помітне незадоволення автократичним способом ведення товариства головою Орестом Поповичем. Була навіть серйозна загроза опозиційної листи на загальних зборах.

Очолити її мав Роман Процик. Він був в останній каденції науковим секретарем і часто на зборах управи доходило до конфліктів між ним і головою Поповичем. Але Роман довго не міг рішитися, не підготував своєї команди заздалегідь, а коли в останній хвилині пробував намовляти людей на різні діловодства, виявилось, що вони дали слово Поповичеві не кандидувати також і на другій листі. Отже опозиційна спроба провалилася, а Процик в останній хвилині погодився ввійти до команди Поповича як вільний член. На наукового секретаря прийшов на місце Процика Григорій Грабович — і це дуже цікаве явище. В минулому Грабович ігнорував і легковажив НТШ-А, але останнім часом побачив, що є можливість фінансової підтримки НТШ-А для видань його видавництва Критика (Листи Коцюбинського до Аплаксіної, напр. отримали на видання грант НТШ-А) і почав виявляти зацікавлення. Було б добре, якби він і справді почав брати участь в праці управи — побачимо в недалекому майбутньому, як це буде виглядати. Головою видавничої комісії залишився Василь Махно. Це на мою думку — недобре і для Махна, і для Товариства. Попович не повинен пропонувати до управи на голову комісії платного працівника НТШ-А. Адже це ясний конфлікт інтересів. Мені жаль Василя — бо він не може відмовитись від такої пропозиції, і не може бути незалежним членом управи та висловлювати незалежну власну думку. Крім того, очевидно, праця комісії відбувається на оплаченому часі працівника НТШ-А, коштом іншої роботи. Головою комісії членства став Володимир Петришин — і це також, на мою думку, недобре. Я дуже співчуваю професорові Петришину — він видатний вчений математик, йому недавно сповнилося 80 років і управа НТШ-А вітала його окремим листом у пресі. Але це людина з трагічною біографією: він повинен стояти збоку і в тіні, бо вже тепер його активність в НТШ-А привертає до себе увагу громадян — мовляв, це той, що вбив свою жінку? — і як це не прикро, але надто помітна присутність Петришина може стати для Товариства бумерангом. Недобре також, що в управі помітну роль грає Андій Шуль — за правничі послуги він бере гонорари, що є також конфліктом інтересів, а крім того, кажуть, його пропихають до НТШ-А люди бандерівської політичної партії. Самі збори пройшли відносно мирно. Проводив ними Леонід Рудницький і його легкий гумор допомагав розрядити напруження. Голова Попович звітував з великою дозою самохвальби, без відмічення будьяких недоліків, немов би їх і взагалі не було. Але виступили в імені Контрольної Комісії Лариса Онишкевич — дуже помірковано, і тільки відмітивши деякі резолюції попередніх зборів, які були зігноровані, і Роман Процик, який звернув увагу на недоліки в праці управи, загострений тон дискусій, дошкульні листи, цензуру. Перед зборами відбулося засідання філологічної секції, що в ній і я брала участь, і де серед присутніх був і Грабович. Лариса, на мою радість, пригадала про пропоновані мною заходи в справі відзначення 200-ліття Шевченка, зокрема про мою давню пропозицію розписати конкурс на англomовну біографію Шевченка, що була одною з резолюцій 2006 року. Я вперше пропонувала це в своїй доповіді на шевченківській конференції 2000 року, але пройшло 9 років і нічого в цій справі не зроблено. [Лариса цю справу піднесла теж на самих загальних зборах і Попович, пізніше, в приватній розмові зі мною, оправдувався, що він, мовляв, такої резолюції не доглянув]. Виглядало, що зацікавився цим Грабович — було б великим успіхом, якби він і сам захотів написати таку англomовну біографію. Його напевно вразило те, що я назвала на засіданні секції біографію Міцкевича, що її написав Роман Коропецький — мовляв, такої книжки про Шевченка ми не маємо! На конкурс, що його я

пропонувала 2000 року, вже мабуть запізно, але сам Грабович ще мігби написати таку книгу — якби перестав присвячуватися політиці і журналістиці!

Середа, 3 червня 2009.

Серйозні прояви депресії примусили мене до деяких протизаходів: почала ще частіше ходити на працю до Української Бібліотеки в Центрі, провела пополудне на багатолюдному фестивалі парафії на Михайлівці, тобто була трохи серед людей — бо занадто дається мені взнаки моя осамітненість. Але — найважніше: довідавшись, що до Урбани зголосилося вже біля 70 учасників, вирішила, що і мені варто туди поїхати. Штогрин переконав мене, що ще не запізно зголоситися і от я від передучора те тільки й робила, що виповняла аплікації, пересилала Штогринові теми пропонованої доповіді, писала — вже двічі — Policy Relevance Statement (там тепер якісь нові особливі вимоги). Ще не маю остаточного потвердження, що мені признають грант на помешкання, але навіть якщо не зможу отримати нічлігу в гуртожитку, то зможу мешкати за поміркованою оплатою в Гендрікс гаус, де Дмитро, на всякий випадок, зарезервував для мене кімнату. Марко допоміг мені замовити літак. Отже їду на п'ять днів — від 23-ого до 28-ого червня. Трохи боюся надто великого зусилля, але я тепер — відколи беру кумадину і зменшила собі наполовину дозу соталолу — чуюся фізично значно ліпше. Треба буде приготувати якнайменше багажу, но і матеріяли для праці в бібліотеці. Хоч тим разом не планую проводити довгі години в бібліотечних сховищах — для такого в мене вже сил немає! Більшість часу думаю віддати самій конференції, спілкуванню з людьми. Але може будуть і можливості для якихось бібліографічних знахідок. На доповідь запропонувала я “Українське літературознавство на сторінках англومовних університетських журналів” — про 80-і роки я вже колись доповідала в Урбані, а це буде про наступне десятиліття і дасть змогу для деяких порівнянь. *Сучасність* тримає цю працю вже пару років, отже вона ще не надрукована, тому й можу її використати.

Четвер, 4 червня 2009.

Вчора були з Раном і Марилею в театрі. П'єса в театрі Wilma називалася “Hysteria”. Автор її — Terry Johnson, британський драматург. В центрі уваги Sigmund Freud і Salvador Dali. В головних ролях виступали Alvin Epstein (Фройд), Matthew Floyd Miller (Далі), Merwin Goldsmith (Ягуда), Mary McCool (Джесіка). В ансамблі брало участь ще дев'ять додаткових акторів. Режисером був Jiri Zizka. Дуже добре схарактеризована п'єса в програмці. Автор в інтерв'ю каже: “Farce stands up as a metaphor for psychoanalysis”, а відношення п'єси до реальності добре віддзеркалене в одному із цитованих листів Фройда: “one must reflect that what is probable is not necessarily the truth and that the truth is not always probable”. Дія відбувається в Лондоні в 1938 році. Фройд доживає останні місяці свого життя. З'являється молода жінка, яка твердить, що її мама була колись пацієнткою Фройда і, хоч ніби він її вилікував, далі її життя було трагічне і покінчилося самовбивством — під впливом травми виявленої психоаналізою. Фройд в останні роки відрікся від своєї первісної гіпотези, мовляв симптоми істерії є наслідком якогось сексуального насильства в ранньому дитинстві. Цю гіпотезу він змінив теорією

Едипального комплексу, мовляв істерія та інші неврози походять від дитячих фантазій про сексуальні відносини з батьками. В п'єсі є натяки на обвинувачення Фрейда: він мовляв, поклавши тавро перверсії на батьків, підірвав ціле суспільство і причинився якоюсь мірою до голокосту в час війни. Перша дія — дотепна, забавна фарса, яка розважає глядачів і дуже ефектовна своїм темпом і гумором. В другу дію впроваджені нотки трагедії: з'являються чотири жінки — в одягах концентраційних таборів, які роздягаються до нага в камері, де їх троять газом. Є ще один персонаж — гола жінка, що є уосібленням сексуальної фантазії самого Фрейда. Назагал, на мою думку, п'єса досить ефектовна, провокує думку і досить вдало пов'язує психоаналіз із сюрреалізмом.

Ран і Марія розповідали про свою недавню подорож до Польщі. Вони заповіли вже на PENN, що наступної весни, коли їм обоїм сповниться по 66 років, підуть на пенсію. У зв'язку з тим вони не планують в наступному році продовжувати передплату до театру — а шкода. Я Ранові завдячую можливість бувати в професійному театрі кілька останніх років. Хотіла б це продовжувати. Може передплатимо собі з Марком сезон Вільми на наступний рік, але добре було б мати когось до товариства — попробую намовити Віру або Вакуловських — хоч мої попередні про це розмови не викликали в них особливого ентузіазму. Єдині українці, з поміж моїх знайомих, які ходять регулярно до театру — це Волчуки, але навряд чи вони схочуть зобов'язувати себе передплатою.

Середа, 10 червня 2009.

Моє рішення їхати до Урбани дало вже деякі позитивні наслідки. Хоч я і не планую більшість часу проводити в бібліотеці, то всетаки кілька годин напевно попрацюю там над ULE90 і ULE00. Отже треба було підготувати матеріал, тобто переглянути старі записки, викинути непотрібне, а головне; приготувати питання, на які треба знайти відповіді. Останнім часом я трохи занедбала систематичну працю для ULE — передусім тому, що була зайнята Бібліографічним покажчиком OT. Тепер — сортуючи записки — побачила, що вже навіть раніше довелося дублювати роботу — і так, наприклад, маю різні анотації на фестшріфт Розумного, який вийшов і окремою книжкою і був друкований у журналі *JUS*. Отже я працювала над тим двічі, забувши, очевидно, що вже мала десь зроблені записки. Треба все це своєчасно вписувати в компютер, бо інакше можна розгубитися.

Отримала повідомлення з Урбани, що признали мені грант на 5 ночей в гуртожитку Ілліні Для цього треба було написати Policy Relevance Statement. Не легко переконати політиків, які дають ці гранти від державного департаменту, про важливість літератури. Але я видно впала у відповідний тон, наголосивши про потребу розуміти ментальність нації дипломатам і бізнесменам, і про те, що я саме працюю над тим, щоб подати доступну їм інформацію англійською мовою. Цитувала навіть Клінтона “Борітеся-поборете” і Кеннеді “Ich bin ein Berliner”. Може це їх переконало. (Рудницькому, між іншим, відмовили).

Мала вчора прикру несподіванку: зломився мені передній зуб!! І от я вже сьогодні їду до клініки — маю надію, що це направлять швидко — бо саме тепер, коли я вибираюся на зустріч з людьми та й на читання доповіді — зуби мусять бути в порядку.

А сьогодні приємна несподіванка: в *ЛітАкценті* — рецензія на ОТ Бібліографічний показник. Правда, це не нова рецензія, а скорочений передрук того, що було у *Всесвіті*. Але добре і те — всетаки *ЛітАкцент* має більше поширення (бо в інтернеті) чим *Всесвіт*.

Неділя, 14 червня 2009.

Від п'ятниці в нас Ніна. Вона вже на вакаціях — спершу була в Лос Анджелесі, потім поїхала на якийсь музичний фестиваль до Теннесі, але там їй не подобалося (зокрема тому що ішов дощ, а це кемпінг під шатрами), отже прилетіла сюди. Від нас поїде на Марта'с Вінйард і там, мабуть, буде до кінця літа. Гарно виглядає, струнка, з коротко стриженим волоссям і як завжди маломовна, до пересади.

Вчора Ігор Колесник закінчив малювання ззовні моєї хати. Робота ця затягнулася на пару тижнів, зокрема через погоду. Вчора конче хотів закінчити, бо сьогодні він відлетів на три тижні в Україну. Прийшов із двома помічниками раненько, але підчас дня пару разів пустився знову дощ, а при кінці, коли вже навіть залізний паркан був помальований, пішла така страхітлива злива, що змила всю чорну фарбу із заліза. Ну, нічого — буде мусіти поправити, коли повернеться. Робітник він першорядний, а при тому дуже симпатичний. Коштувало це мені 3,100 дол. (Сто доларів додала я як бонус, як дарунок для його мами, разом з книжкою “Крейзі”.)

Понеділок, 22 червня 2009.

Завтра відлітаю до Урбани. Трохи боюся фізичного зусилля, а зокрема частого вставання вночі до лазнички. В бібліотеці, мабуть, не зможу багато працювати, але поспробую. Везу зі собою течку дрібних вирізків, що їх в Урбані варто було б перевірити й опрацювати. Щоб це підготувати, я досить тяжко працювала минулих кілька днів — з азартом, до болю в плечах. Перевірила низку матеріалів із каталогом Ван Пелт — чимало речей є тут на місці в пенсильванській бібліотеці. Але такі речі як новозеландський славістичний журнал, деякі австралійські журнали і деякі українські видання (*Форум, Юкрейніян рев'ю*) можна знайти тільки в Урбані.

До Урбани приїхала вже Мирослава Антонович. Вона зраділа, довідавшись, що і я там буду, і запропонувала привезти мені якісь книжки. Я запиталася про 7 том ЕСУ — вже є і вона його мені купила. Добре, що Рудницький їде туди автою — він забрав дві пачки моїх книжок, а в поворотній дорозі візьме і цю енциклопедію.

Марко завіз Ніну на Martha's Vineyard і побув там пару днів. Але вже вчора повернувся. Це добре, бо він завезе мене автою прямо на аеродром — мені вже не під силу їхати поїздом, і тягнути свою валізку.

Понеділок, 29 червня 2009.

Вчора щасливо повернулася. Марко виїхав по мене на летовище і це облегло останнє

фізичне зусилля. Цих фізичних обмежень, тим разом, було в мене чимало. Від того отже й почну. Передусім — і це може найважливіше: жодних записок в час конференції і в час мого побуту там не робила, отже доведеться реконструювати враження з пам'яті, а пам'ять моя завжди була проблематичною, а тепер то вона і зовсім нікудишня. (От пару днів тому на питання Стахи Штогрин, де мешкають в Торонто Максим з Уляною, я ніяк не могла пригадати собі назву їхньої вулиці! Забрало мені годину часу, щоб нарешті я пригадала собі, що це Віллард евеню! — невже пересторога про грядучий Алцгаймер?) Записок не робила тому, що в мене тепер помітний тремор у руці, коли пишу, часом навіть підписатися трудно. Слава модерній технології — бо без комп'ютера я нічого не могла б записати! Вперше в житті використала я пропоновані авіалініями полегші для калік і уломних: до получения літаків возили мене інвалідними візками, і навіть вже після повернення на філядельфійському летовищі запропонували мені інвалідне крісло, щоб довести мене до місця, де доставляють багаж. В Детройті, де мені доводилось міняти літаки — це було абсолютно необхідне, бо малі пропелерові джети до Шампейн були немов на іншому летовищі — і до них було дуже далеко, треба було навіть їхати частину дороги окремим поїздом. Лариса Онишкевич радила мені їхати з паличкою і не відмовлятися від окремих послуг — що я і зробила. Світ належить молодим і енергійним — тисячі людей на аеродромах — старі й уломні не можуть втриматися в нормальному ритмі цього життєвого потоку і якщо без сторонньої допомоги — то тільки стримують рух і є зайвою перешкодою. Боялася я проблем з міхурем і потребою частого вживання лазнички. Почала приймати по дві таблетки ліку охубутупні і перших кілька днів справи стояли так добре, що я подумала, чи мені не потрібно приймати дві таблетки (як зрештою є приписане) і в майбутньому. Але останні два дні побуту там, я запримітила увечері, що в мене напухли ноги і це мене трохи налякало. Прийшла мені в голову фраза fluid retention і я подумала, що солоні ресторанні харчі плюс лік, що стримує реакцію міхура, можуть дати негативні наслідки. Отже я припинила один день цей лік зовсім, а потім почала, як звичайно роблю, приймати тільки по одній таблетці. Треба мені буде в цій справі поговорити з Форсією. Ходити далеко також не могла. Приїхавши, негайно пішла увечері до крамниці купити молоко і вступила до ІНОР перекусити гамбургером. Температура була понад 90 градусів горячі, і цих кілька кварталів від гуртожитку були для мене поважним зусиллям. Отже пізніше я обмежила свої проходи до раннього проходу з Ілайнай товер до головного будинку, де була конференція, а вечорами пару разів скористала із запрошення Рудницьких під'їхати їхнім автотом.

В бібліотеці була тільки двічі: один раз, пропустивши сесію, де виступав Олександр Лужницький, вдруге пропустивши сесію про русинський рух. Це була для мене єдина можливість попрацювати в бібліотеці. Але знову ж я переконалася, що тремор у руці не дає мені змоги робити записки, так як це було минулими роками, а проходи підвалами бібліотеки — надмірне для мене зусилля. Під кінець я довідалася, щоправда, що є можливість допомоги — що можна, як в багатьох європейських бібліотеках, дати тільки бібліографічну інформацію і чекати аж службовці принесуть із підвалів потрібні матеріали. Це не те саме, що робити це самій — бо тоді можна знайти і всяку додаткову інформацію, але всетаки є така можливість і в майбутньому — якщо ще колись поїду до Урбани — напевно із того скористаю. У висліді кількох годин в бібліотеці я привезла фотокопії

деяких бракуючих мені матеріалів і опис одної із потрібних книжок. (Без тремору можу писати тільки дуже поволі).

А тепер, нарешті, про саму конференцію. Я дуже рада, що відважилась туди поїхати. Зробила деякі нові знайомства, зустрілася з давніми друзями і приязними людьми, послухала цікавих доповідей і дискусій, сама виступила із доповіддю, роздала в дарунку цілу низку книжок, що з них деякі принесли мені день-два пізніше реакції зацікавлених читачів.

Коли я приїхала, в призначеному мені помешканні на 5-ому поверсі нікого іншого не було. Вночі, чула я, хтось приїхав, але я моєї сусідки з другої кімнати і наступного дня не бачила. Тимчасом на конференції підступила до мене молода дівчина і сказала, що вона живе в цьому ж самому апартаменті. Це виявилась Александра Грицак, що є професором соціології в Портланді, в Орегоні. Прізвище мені було знайоме, бо вона в минулому році була і ще є головою асоціації українців. Дуже цікава, інтелігентна молода жінка, що досліджує гендерні справи в Україні, говорить дуже поправною українською мовою, хоч, видно з усього, напевно не часто має змогу її вживати. Батько в неї українець, мати — естонка. Замужем вона за чоловіком, що називається Мандель (а може Мендель), вони мають трілітнього сина, — адоптованого корейського хлопчика. Аля (не Леся) Грицак — дуже балакуча і симпатична, ми з нею мали нагоду багато спілкуватися і я навіть планую в майбутньому зробити з нею інтерв'ю для *Нашого життя*. (Вона знала про існування такого журналу). Знайомство з цією молодою жінкою — це найбільший мій здобуток урбанської конференції. А і вона, прощаючись сказала мені: задля знайомства з вами варто було сюди приїхати. Отже маю надію, що в нас буде контакт і в майбутньому.

Конференція не була такою багатолюдною, як бувало минулими роками. В покажчику програми є 35 прізвищ — один із них не приїхав (Андрій Підпалій), але було і додаткових кілька осіб, що приїхали як гості (мабуть з Шікаго). На мою радість була там і Мирослава Антонович — я рада, що ми мали змогу знову зустрітися. Її старша донечка (теж Мирослава), закінчивши право на Могілянці, перейшла на студії перекладознавства, а тепер, закінчивши, вирішила повернутися назад до Івано-Франківська, бо їй в Києві не подобається. (Я запиталася, чи може вона туди повернулася за хлопцем, або може задля пропонованої там праці, але каже Мирослава, що ні). Друга донечка студіює право і дуже з права задоволена. Батько працює в якомусь підприємстві реклами. А сама мама — і з цього я була горда — була майже зіркою нашої конференції, її виступи були на висоті, завжди до речі, з юридичною конкретикою, без зайвих патосів і загальників (чого не можна сказати про деяких інших учасників). Приємно було мені, що приїхав і мій давній знайомий Роман Гром'як. Він затримався у сина в Нью Джерсі, буде ще в США якийсь час і я запрошувала його приїхати до Філядельфії. Головним доповідачем першого дня був Марк фон Гаген. Він виглядає дуже погано — кажуть, що в нього рак, але мені здається, що це СНІД. Він тепер в Аризоні і є певна думка, що переїхав він туди через свого партнера, який не міг знайти працю в Нью Йорку. Фон Гаген — вартісна людина, прихильна українцям, дай Боже, щоб зміг хворобу перебороти. Найцікавішими для мене виступами на конференції були: доповідь Мойсея Фішбейна “Єврейська карта в російських спецопераціях проти

України”, глибоко зворушливий англомовний літературний нарис Аскольда Мельничука про його хресного батька Любослава Гуцалюка та дуже ефектовний виступ Василя Лопуха про його власне соціологічне дослідження причин, умов та мотивацій нової хвилі іміграції українців до США. Фішбейн подавав цікаві дані, цитуючи факти і прізвиська — ця його доповідь є десь в інтернеті, її варто ще докладніше прочитати. Мав він і окремих літературний вечір. Але як поет, він — дуже примхлива промадонна, а ля Ліна Костенко, і я співчуваю тим, хто мусів його представляти публіці (він постійно перебивав Розумного, забороняв йому цитувати поезії, наказував закрити двері і нікого більш не впускати до залі ітп.) Продавалася там його книга віршів разом із дискеткою. Книжку купив (за 45 дол.!) Дмитро Штогрин (мабуть, щоб дати добрий приклад). Я запропонувала Дмитрові 15 дол. за дискету, яку він хотів викинути або мені подарувати — послухаю собі Фішбейнових поезій на самоті і в спокою, бо на залі при його тихому читанні не дуже було добре його чути, а ніхто не мав відваги зробити йому якесь зауваження). Мельничук (пристійний мужчина з богемним довшим волоссям) читав англійською свій нарис, який є мабуть частиною нової якоїсь його книжки літературно-мемуарного характеру. Прізвисько Гуцалюка ніде не згадується, але є мова про трагедію, де син вбиває матір і де батько — маляр на інвалідному візочку доживає своє життя, намагаючись чи то витерти з пам’яті чи переосмислити трагедію свого життя і своє мистецтво. Лопух виступав дуже ефективно і ділово і в своїй доповіді, і в дискусіях, — він є справжнім позитивним набутком НТШ-А — мігби в майбутньому бути не тільки адміністратором, але навіть і головою товариства.

Пописувалась на конференції і Аня Процик. Її доповідь про Денікіна у зв’язку з недавньою заявою Путіна, мала актуальний посмак. Вона багато знає, має повно фактів у голові, виступає часто до речі і дуже добре, але занадто часто, часом прискипливо і зачіпливо-полемічно і своїм багатослів’ям шкодить своїй репутації, стає притчею во язицях. Цікаво на мою думку виступали Володимир Сергійчук і Роман Сербин, дотепно, як звичайно, Мирон Куропась (Він оцінював американських президентів по відношенні до України — до Обама не дійшов, бо забракло йому часу і я йому сказала в приватній репліці з усмішкою: Я дуже рада, що ви не дійшли до Обама, бо знаючи ваші погляди — а він на те: а ви що підтримуєте Обаму? На те я — певно, що підтримую!) Була присутня на конференції і Надежда Банчик. Тепер вона трохи нормальніше виглядає, не так звертає на себе увагу. Запитання її завжди до речі, забирає голос і в дискусії. Каже Штогрин, що вона сама голоситься приїздити на конференції. Це добре. Присутність двох євреїв дає їм змогу переконатися, як неупереджено ставляться до питань українсько-єврейського спілкування українські академіки (на противагу до пересічного плебсу). А пропо: в дискусії після виступу Фішбейна про російську стратегію підбурювати євреїв проти українців і навпаки, Куропась розповів про свою спробу співпраці з американськими євреями і ставив це як питання Фішбейну. А Фішбейн на те дотепно: по перше — це не наші, а ваші євреї. По друге: кожен народ, включно з євреями, має право на своїх дурнів та ідіотів. Про українську літературу говорили молоді доктори: Анна Голяш про Ігоря Костецького і реалізм, Олександра Щур про органічний стиль в літературі і полеміку між Шерехом і Державиним. Я говорила про літературознавство в англомовних журналах 1990-их років, Громяк — про динаміку зближення між Україною і США, Ірванець про відображення в літературі українсько-російських стосунків, Богданна Мончак (з Монреалю) про Василя Барку і свої з

ним контакти. В сесії про голодомор виступала Антонович про юридичні аспекти, Станіслав Кульчицький (який сказав, що голодомор, як геноцид, починається в грудні 1932 року — перед тим можна вважати що це був просто голод). Роман Сербин започаткував недавно окремий англomовний журнал, що називається *Holodomor Studies* і що виходить за гроші американського видавництва, без українських дотацій. Ще виступали такі люди як Остап Кривдик (випускник Могиланки, який доповідав англійською мовою), Ірина Геращенко, колишній пресекретар президента Ющенка. В сесії, що її я мусіла пропустити задля бібліотеки, найбільше жалію, що не чула виступу Любіци Баботової, яка говорила про сучасну українську літературу у Словаччині. Інші дві доповіді — подружжя Мушинки — Микола і Магда) про політичне русинство (він) і русинські школи (вона) менше були мені цікаві. Сам Мушинка робить оригінальне враження: відносно молоде ще обличчя з довгими, немов вуси, сивими бакенбардами.

Аля Грицак, довідавшись, що я з Філядельфії, запиталася: а чи Ви знали Лабуньків? І вийшло, що вона добре знайома з Іком, познайомилась десь на пластових таборах, а тепер недавно знову зустрічалася з ним у Києві. Каже, що він дуже нервовий і дуже переживає, що досі не вийшли друком спогади його мами. Хтось десь у Мюнхені працював над тим, Іко їздив автобусом аж з Києва до Мюнхена, знайшов у тексті багато помилок і дуже це переживає.

Штогрини, як і всі ми, дуже подалися. Зокрема постаріла Стаха. Вона не так давно пережила інсульт, каже, що часом має трудність говорити. Але хоч ми довго з нею розмовляли, це не було помітно. По Дмитрові вік менше пізнати, але він часом потребує, щоб вона йому пригадала, куди їхати, що робити. Вони обоє підвезли мене вранці до летовища і ще по дорозі погостили в ресторані сніданком. Розповіли мені про всякі клопоти і перипетії пов'язані з організуванням конференції, про пригоди з різними людьми (мовляв: приїхав автобусом, висів на іншій станції, а вони поїхали зустрічати його на домовлене місце, а його там нема і тим подібні клопоти). Жаль мені, що Розумний так довго тягне справу із тим фестшріфтом для Штогрини. Треба поспішати поки люди ще живі, а Дмитро на фестшріфт заслуговує. Розумний, між іншим, був із жінкою — вони наважились приїхати з Манітоби до Урбани власним автом.

Штогринові я подарувала пару книжок, яких він ще не мав: а саме: *Крейзі, моє Вибране*, Максимового Підмогильного і польський переклад *Літературного Львова*. Взагалі роздала я людям на презентації і поза нею такі видання: МТ Автобібліографія (5), *Між розумом і ірраціональністю* (5), Шекспірові сонети (5), *Крейзі* (5), *Відоме і позавідоме* (2), *Літ. Львів* (2) і *Бібліо. покажчик ОТ* (14). За додатковими Шекспіровими сонетами питалися, а Підмогильного, що його взяв був Мушинка, випросила в нього Баботова — мовляв вона більше це потребує.

Неділя, 12 липня 2009.

Завтра маю заповіджену візиту у Vigilante. Розповім йому про свій досвід із зменшеною дозою соталолу і про спухлі ноги в Урбані (Може не так від ліку оксibuтинін, як від

ресторанної солоної їжі?)

Взяла я собі з бібліотеки пару аудіо книжок. Саме слухаю драму Артура Міллера “All My Sons”, а закінчила і збираюся повернути бібліотеці “Everyman” Philip-a Roth-a. Добре написано, але дуже депресивне: про старість, хвороби і смерть. Саме щось для підсилення моєї власної депресії. На проходах слухаю *Депеш-мод* Жадана. Дотепне, але мене вже не надто бавить ця українська ювеналія — хочеться якоїсь справжньої літератури.

Знайшла я серед своїх записок нотатку про книжку, яка мене зацікавила. “Olive and Stepniak: the Bloomsbury diary of Olive Garnett, 1893–1895” London: Bartletts Press, 1993. Звернулась я до своєї міської бібліотеки, щоб мені це позичили. Отримала повідомлення, що книжку треба було б діставати з Європи. Чи справді? PENN має якийсь попередній щоденник, пару років раніше. Але не цей про Степняка. Мені, щоправда, це вже муштарда по обіді — але там може бути цікава інформація, бо напевно згадується і Войнич. Це було б мені дуже придалося, коли я писала про Войнич і Расторгуєва. Тепер вже запізно, навіть якби там були якісь ревеляції. Але всеж таки цікаво. Може поспробую ще завтра у Ван Пелт — якщо мають попередній сегмент, повинні були купити і цей наступний. Може моє прохання матиме якісь наслідки.

П'ятниця, 17 липня 2009.

Позичила собі з Ван Пелт і переглянула книжку: *Tea and Anarchy! The Bloomsbury Diary of Olive Garnett, 1890–1893*. Ed. by Barry C. Johnson. London: Bartletts Press, 1989. Це фактично перший том цього щоденника — другий, як я вже знаю, концентрується на постаті Степняка і там напевно можна було б знайти більше цікавої для мене інформації. Але є деякі згадки вже і в цьому першому томі і я рада, що його позичила і що присвятила йому трохи часу. Передусім: хто така Олівія Гарнетт? Молоденька дочка керівника відділу друкованих книг Бритійського Музею (Richard Garnett, Keeper of Printed Books, British Museum, “prominent man of letters”), початкуюча письменниця, активна учасниця кола молоді британської інтелігенції, яка захоплюється поглядами соціалістів і анархістів, підтримує товариські зв'язки з революційно настроєними російськими емігрантами, до яких належить князь Пйотр Кропоткін, російські нігілісти Фелікс Волховський і Степняк-Кравчинський з дружиною. До цього кола належить також славна родина мистців і поетів William Michael Rossetti, Christina Rossetti, Dante Gabriel Rossetti і їхні нащадки — ровесники і друзі Олівії. В покажчику імен немає прізвища Расторгуєва (це була б найкраща для мене знахідка — відповідь на питання поставлене в моєму дослідженні “чи знали Войнич і Расторгуєв один одного?”), але є згадки про Войнич, що з нею Олівія зустрічається у товаристві. Є одна ревеляційна — але загадочна і без розв'язки — нотатка на стор. 190: “Mrs. Voynich is a most extraordinary person. I don't think I like her. We” В цьому місці є така дописка від редактора: “Here, at least one leaf has been torn out, presumably destroying further remarks about Mrs. Voynich”. Ну, це велика для мене шкода! Панна Гарнетт в пізнішому віці почала систематично цензурувати свої записки — нотатки про Войнич не єдині, що їх вона вирвала із зошита. Степняк для неї був ментором, вона дає йому для критичного читання свої літературні твори, захоплюється ним як генієм, і хоч вона у

добрих стосунках теж із його жінкою, то видно початки романтичної інфатуації. Якщо добуду десь другий том може дізнаюся? А може її ремарки про Войнич мають елементи ревнування?

Моє дослідження було друковане в *Сучасності* в січні 1987 року, отже я не переочила цього важливого документу, що його перший том появився 1989 року, а наступний, якого я ще не бачила, аж 1993. Є в книзі серед редакторських Acknowledgements згадка про дочку Олівії Гарнетт, Anne Lee-Mitchell, яка була першим редактором цього щоденника і готовила його до друку під назвою “A Bloomsbury Girlhood”. Каже редактор про цей “unpublished typescript”, що він зберігається в Америці (“the top copy of this work is at the Humanities Research Center, University of Texas.”). Це вже інформація для якогось майбутнього дослідника.

Неділя, 19 липня 2009.

Марко вчора полетів до Лос Анджелесу і повернеться аж 28 липня. Очевидно, до Бренді. Я це розумію. Добре, що матимемо тиждень розлуки, бо останнім часом відносини між нами залишали бажати кращого і доводили мене до депресивного стану. З одного боку, Марко поводить як господар: піклується городом, косить траву і підрізує кущі, помалював двері на ганку, зробивши нові полиці на квіти, (це значить, що Лукашшевичі втратили в мені працедавця! і я на цьому заощаджую гроші), закупив новий відвогкувач до пивниці і нові кондиціонери для кімнат, встановив мені новий комп’ютер та новий стіл для нього в робочій кімнаті, заінсталиював каблеве телебачення, допоміг при ремонті кімнат Колесником і при малюванні ззовні хати, встановивши нову сітку у вікні в пивниці — і за це я вдячна, бо сама, навіть при платній допомозі, я багато чого зробити не могла б. Те, що перебрав кухню і доставку харчів — допомога, яка одначе трохи комплікує побут: я воліла б готувати собі страви окремо і не зовсім задоволена з того, що хата заповнена великими запасами харчів (добре, що на даний час немає мишей) — але це я толерую, як один з бажаних компромісів для співжиття. Не розумію, одначе, його негативного відношення до мене; потрапить творити сцени, підносити голос, критикувати мене і ображувати жививаючи всяке хамське простацтво — і це тоді, коли я, стероризована його поведінкою, мовчу і навіть не відповідаю. Він зрештою говорить, а то й кричить монологом, на розмову там місце не передбачається. Критикує він мене навіть за українську мову, що викликає в мене усмішку, бо це мені навіть подобається: побув три роки в Україні і мова діаспори викликає в нього спротив. Але більшість його реплік і критики, очевидно, англійською мовою із великим запасом всяких Goddamn, bullshit, fuck you, motherfucker, etc. отже I don’t like you, you’re not well integrated, you are self-absorbed, emotionally dishonest, I’m not interested in all that academic bullshit etc, etc. Турбує мене факт, що ці вибухи трапляються звичайно при вечері, після того як він вип’є чарку-дві скачу. Отже я не знаю, чи це не прояви якогось алкогольного затруєння і це мене поважно турбує. П’яним він не буває ніколи, і вранці часом перепрошує за свою вечірню поведінку. Але мені вистачає такий його вибух, щоб я уночі не могла спати і щоб мій тиск крові піднявся понад норму. Марко, який в дитинстві зазнав багато родинного тепла і любови, ніколи справді великим прив’язанням до батька-матері-брата не грішив, рано відірвався від родини, виїхавши до

Каліфорнії, рідко шукав контакту. Думаю, що не так у мене, а радше власне в нього відчутний брак емоційного зв'язку з людьми: і це не тільки на прикладі батьків і брата, але також Ії, Юлі, а навіть може й Бренді. Використовувати жінок задля сексу — не те саме, що робити далекойдуче зобов'язання, бути готовому до посвяти власного еґо, виявляти повагу до другої людини і до її права на власну думку. Мені його дуже жаль: життя йому “не вдалося”, або як Остап завжди казав: “Марко не знайшов себе”. Не знайшов себе ні в професії, ні в подружжі. Маю надію, що його відношення до Ніни є тут щасливим винятком. Мені дуже прикро і боляче: прийняла я його до своєї хати, не випихаю його шукати за роботою, не роблю жодної проблеми з підвищених видатків господарства — на щастя, стати мене на такий люксус! — міг би жити собі, немов на ранній пенсії, допомагаючи мені на господарстві, і з цього могла б бути обопільна користь. Але навіщо всі ці образи? Часом думаю собі: як справді прикро мусить бути тим матерям, що мусять доживати віку на ласці в своїй дітей? Пригадується повість Антоненка-Давидовича “За ширмою”. А я от у власній хаті, оплачуючи все власними грішми, часом почуваю себе зайвою, небажаною присутністю, меншиною другої категорії, стероризована контрольною автократичною особистістю сина. Не знаю, що мені робити, щоб йому допомогти? Якщо це пов'язане з алкоголем, то може треба було б якоїсь фахової сторонної допомоги? Добре, якби він знайшов собі якщо не платну роботу, то якесь постійне зайняття — зокрема було б добре, якби мусів виходити з хати кілька разів у тиждень. Він донедавна часто ходив на сесії фізичної терапії (наслідки видно: втратив на вазі, стрункіший і гарно виглядає), тепер записався до якогось клубу і почав ходити туди на гімнастику. Крім того пару разів з Микитюхом їздили велосипедами на прогулянки філядельфійськими парками — Марко дуже хвалив собі ці парки, що їх має Філядельфія. Мені ця його ініціатива дуже сподобалася. Але було б добре, якби він десь пов'язався з якоюсь школою, зголосився на добровольця, це дало б і добре зайняття і могло б зробити деякі контакти, які в майбутньому могли б допомогти йому знайти якусь навіть платну працю. Мені він закидає, що я не досить інтегрована в американське суспільство, але я не бачу, щоб він включався в якусь філядельфійську діяльність поза українською громадою. (Тамара Стадниченко і Ромко Процик дають йому часом якісь заробіткові завдання, а Процик навіть втягнув Марка до Ради Бібліотеки). Але він мігби зголоситися добровольцем чи то до місцевих бібліотек, чи до комюніті коледжу, чи до політичної акції при виборах.

Написала я Максимові електронну записку про щоденник Олівії Гарнетт, що його нібито немає в Америці. Виявляється, що книжка є в різних університетських бібліотеках, мають її і в Торонто, і ось Максим вже її для мене позичив і привезе, як приїде до нас під кінець місяця. Ну, це для мене радісна вістка, але водночас соромно і досадно за некомпетентність колег-бібліотекарів Free Library of Philadelphia! Та і я сама занадто відбилася від професійного життя, колись мала доступ і перевіряла все сама на RLIN і OCLC, а тепер тільки від Максима довідалася про існування і доступ по інтернеті до WorldCat. Сором і ганьба!

Середа, 22 липня 2009.

Сьогодні мій електрик (Ray Moran) заінстальював у Марковій кімнаті вітряк на стелі і

додаткову електричну лінію в гаражі. Це була Маркова ініціатива: я радо на неї пристала. Якщо справді вітряк виявиться корисним (в додатку або замість кондиціонера, що його ми недавно купили до вікна), то може варто таке зробити і в гостинній малій кімнатці. В моїй спальні немає світла на стелі і хоч — електрик казав — що таку інсталяцію зробити можна, то вона була б більш скомплікована і коштовніша. Зрештою, я не певна чи хочу мати над головою такий вітряк. Мені вистачає кондиціонер у вікні, який часом уживаю, замість того щоб вживати центральне охолодження. В моїй хаті центральне охолодження діє добре в пивниці і на партері, але не дуже добре охолоджує кімнати на поверсі, тому всі ці додаткові заходи. Зрештою, часом вистарчає охолодити робочу кімнатку, замість того, щоб включати коштовне охолодження цілої великої хати. Того року весна була дуже поміркована, тепла, дощева, але без надмірно високої температури. Сьогодні чи не вперше відчуваю надмірну неприємну вологість і тому якраз — повернувшись з короткого проходу до бібліотеки — включила кондиціонер у вікні.

Прослухала вечорами перед сном вперше позичену легку лектуру якоїсь популярної американської письменниці, що пише, як бачу, “жіночі романи” — грамотно написано, хоч справжньою літературою цього не назвеш (Danielle Steel: ‘Irresistible forces’) — На моєму маленькому I-Pod на проходах одночасно слухаю книгу автора, який мені знайомий із своєї пов’язаної з Україною книги “Everything is illuminated” — це Jonathan Foer, а нова його книжка називається “Extremely loud and incredibly close”. Талановито написана річ — трохи може в постмодерністичному стилі — дуже добре й оригінально підхоплена тема: світ з погляду 9-ти літнього хлопця, батько якого загинув в нападі на Торговельний Центр в Нью Йорку незабутнього 9 вересня 2001 року.

Віцепрезидент США Байден саме закінчив свій візит до Києва. Запевнив Ющенко й Україну, що США підтримує змагання України за вступ до НАТО і не думає признавати Москві право на сферу впливу в Україні чи в Грузії. Але Україна сама мусить вирішити — хоче вона в НАТО чи ні. Ющенко має малі шанси виграти наступні президентські вибори, а ні Юлія Тимошенко, ні Віктор Янукович особливої охоти боротися за вступ до НАТО не виявляють. Постійні міжусобиці між президентом Ющенком та Юлею Тимошенко (прем’єр міністром) ускладнюють справи в Україні як у внутрішній, так і в зовнішній політиці. Багатьох нас в діяспорі дуже турбує факт, що процес росіянізації в Україні не послаблюється, а навпаки зростає і що наші земляки повсякчас виявляють своє почуття меншеартості в обличчі нібито вищої російської культури. Російська мова панує не тільки в Донецьку і в Києві, але навіть у Львові. Це одна з причин, що мене зовсім не тягне їхати в Україну. Російськомовна Україна мені чужа і неприваблива.

П’ятниця, 24 липня 2009.

Вчора значну частину дня провела на PENN. Зустрілася на полуденок з Марилею, а потім пішла до бібліотеки Ван Пелт попрацювати над ULE. Марія розповіла мені про цілоденне інтерв’ю з першою кандидаткою на її посаду, яке мало місце в понеділок. Вона називається Габрієля Феменія (Gabriella Femenia), була колись студенткою на PENN, а крім того має дуже добру освіту з Гарварду, Berkeley, та з Університету в штаті

Вашингтон, де вона саме закінчує бібліотекарську школу. Знає перфектно еспанську мову, і трохи знає німецьку і французьку. Має правничий диплом, але не має жодної бібліотечної практики. Найцікавіше в цьому процесі — це факт, що моя колишня посада, яка під кінець моєї кар'єри ставила мене на чолі департаменту, давала мені титул Associate Director for Foreign and International Law і Lecturer з додатковою професійною асистенткою (Марилею) і де єдиним зверхником був (чи була) директор бібліотеки, тепер перетворилася на посаду з титулом Foreign and International Law Librarian, яка є одним із членів Reference Department, підлягає шефові Head of Reference, який в свою чергу підлягає особі з титулом Head of Public Services, а тільки над ним є сам директор бібліотеки. Цей процес зменшення важливості і статусу цієї позиції почався вже за часів Марилі — вона вже не мала професійного асистента, тільки студентів на неповну ставку. Я правда починала була в 1967 році також дуже скромно, але з роками позиція і відповідальність зростали. Тепер, мабуть, надії на те немає. Мала я неабияке щастя зробити таку кар'єру при своїх обмежених кваліфікаціях і без правничого диплому.

У бібліотеці Ван Пелт знайшла я три переклади поезій Голобородька, Драча і Калинця і одну додаткову статтю про футуризм Олега Ільницького в німецькому славістичному журналі. Розуміючи, що сили мої підупали, я навіть не пробувала іти пішки до метро — туди і назад сідала на автобус. Але факт, що я таки змогла присвятити пополудне своїй праці над ULE — підніс мене трохи на дусі. Маю намір їздити на такі “полювання” і в майбутньому — може вдасться докінчити працю над томом 90-их років.

Прийшов вчора новий Бюлетень НТШ-А і на моє розчарування я побачила, що вони знову (вже вдруге!) не помістили довідки про мої недавні публікації. Пару місяців тому Махно пригадував, щоб конче прислати, а тепер ось виявилось, що він не використав матеріалу, який я надіслала. Можна було б подумати, що це навмисне якесь упередження, але я знаю, що тут напевно доказ непорядку і поганої організації в канцелярії. Якби це вперше, я мала б до цього більше виrozumіння, але таке трапляється вже другий раз і тому мені таки справді досадно!

Тамара Стадниченко прислала мені три номери літнього номера *Нашого життя*, де надрукований початок моїх щоденникових уривків “Діти”. Того матеріалу в числі досить багато — я цікава яка буде реакція читачів.

Субота, 25 липня 2009.

Пару днів тому потелефонував до мене незнайомий чоловік десь із Нью Джерсі — назвав себе Романом Запутовичем і просив допомоги: він шукає за третім томом Самчукової трилогії *OST* і не знає, чи справді цей третій том появився був друком і де його можна дістати? Я не зразу могла дати йому відповідь. Читала колись і “Морозів хутір” і “Темноту” і знала, що це перші дві частини трилогії *OST*, але про третій том не знала нічого. Глянула до Струкової англомовної енциклопедії — там згадана трилогія і подані три різні дати. Отже доказ, що існує десь третій том. Не мала я великої надії, що знайду потрібну книжку у власній колекції. Недавній досвід із збіркою поезій Махна *Cornelia*

Street Cafe [що її напевно маю десь вдома, адже навіть писала про неї до *Нашого життя*, а тепер, коли Максимові потрібна вступна стаття Рубчака в цій книжці, я ніяк не могла її знайти і нарешті позичила примірник від Рудницького!] отже цей досвід не давав мені багато надії. Але в мене проза упорядкована окремо за автором і я глянула на книжки Самчука і знайшла невідомий мені досі том з назвою “Втеча від себе”. На титульній сторінці жодного натяку, що це пов’язане з трилогією нема, але на звороті є примітка, що це хоч і окремий роман, то він творить також останній том трилогії *OST*. А при кінці книжки є навіть довша нотатка від автора, яка це вяснює. Отже я не тільки знайшла відповідь для Запутовича, але і цікаву інформацію для себе. Що більше: взяла том з пивниці і почала читати.

Лариса Біланюк запросила Віру Лащик і мене на вечерю до ресторану. Я рада, що буду в товаристві.

Четвер, 30 липня 2009.

Завтра під вечір мають приїхати Максим, Уляна, Іванко і Стефанко. Може поїдемо на день-два над море, зокрема Іванко дуже хоче поїхати до Вайлдвуду. Уляна хоче відвідати могилу батька в Баунд Бруку — може поїду туди з нею. Вони мають в пляні побути в нас тиждень — і я рада, що могли приїхати.

Тим разом Максим з Уляною ночуватимуть у моїй спальні — а це вимагає від мене неабиякої підготовки. Ліжко вже перестелила, кімнату прибрала — ще тільки мусітиму забрати потрібні мені на тиждень речі з одягу, щоб не мусіти їм потім перешкоджати. Стеф буде в гостинній кімнаті (йому, мовляв, потрібне бюро, бо він хоче використати вільний час для підготовки до якогось екзамену), Іванкові доведеться спати у вітальні на надуваному матраці. Раніше він спав у пивниці, але там тепер все завалене паками книжок, руханковими велосипедами ітд. — отже занадто тісно. [Я щоправда, останнім часом почала переглядати свою книгозбірню і робити строгу селекцію: дещо дам до бібліотеки PENN, дещо до Української Бібліотеки Центру, а дещо таки викину — зокрема старі довідкові видання, що їх колись Остап приніс був з бібліотеки коледжу — вони і тоді вже були для довідкової роботи непридатні (тому їх і вилучали!), а тепер — то й поготів!] Але у вітальні буде Іванкові навіть приємніше. (Там можна б навіть спати на довгій канапі — вона, хоч і вузька, але зовсім вигідна).

Марко повернувся у вівторок — я виїхала по нього вранці до станції в Мельровз парку.

Скінчила слухати якийсь дурний, перевантажений вбивствами і сензаціями, тріллер. Автор називався Craig Thomas, а книжка “*Wolfsbane*”. Треба мені прізвище запам’ятати, щоб уникати його в майбутньому. Це тобі не Le Carre — жодної психологічної характеристики героїв, надмірна увага до самих подробиць убивств — я собі навіть подумала, що автор, який пише того рода тріллери мусить і сам бути якимсь садистом. Рівночасно читаю “Втечу від себе”. Знайомі повоєнні реалія окупованої Німеччини, остарбайтери, втікачі, Ді-Пі табори. Але книжка мене розчарувала: разить мене дуже бідна

Самчукова мова, його наївна життєва і політична філософія, його обмежена освіченість. Чи це справді одна із слабших його речей, чи може моя пам'ять занадто високо оцінила колись і “Волинь”, і “Марію”, і “Морозів хутір” і “Темноту” навіть “Юність Василя Шеремети?” — не кажу вже про спогади, які подобалися мені, мабуть, найбільше.

Догнало нас літо. Температура висока до 90 градусів, висока і вологість. Отже вчора запустила центральне охолодження, а в робочій кімнаті додатково включаю на деякий час кондиціонер у вікні. Вчора механік направив кондиціонер у моєму авті — фактично встановив новий — щоб це зробити, я мусіла чекати на Маркове повернення, бо до механіка треба було поїхати двома автами, щоб одне з них залишити йому для ремонту.

П'ятниця, 31 липня 2009.

Незабаром після того як я скінчила записки у щоденнику вчора і встала від комп'ютера, раптом відчула, що мені недобре, голова крутиться, слабну. Відчула потребу покластися, що і зробила. Серце билосся дуже швидко — пальпітації? Цього я не мала вже більше як пів року, від коли приймаю кумадину, а може й довше. Полежала може з годину. Прийшло мені на думку, що може варто прийняти пів таблетки соталолу, але не мала сили встати, піти наниз до кухні, де стоять мої ліки. Марко в цей час працював на городі — не хотіла його тривожити. За годину, коли трохи серце заспокоїлося, зійшла на низ і таки прийняла соталол. Не чуюся погано, але турбує мене факт, що не знаю, що саме могло спричинити ці фібриляції і як цьому запобігати в майбутньому.

В час, коли я лежала, був телефон, але я не мала ні сили, ні охоти піднімати слухавку. Тільки пару годин пізніше, подивилася хто дзвонив і побачила, що телефон був від Андрія Головінського. Відзвонила йому. Передав мені дві погані вістки: 1/в Мілвокі померла його сестра Ляля Танін (моя товаришка з 5-ої кляси в Зальцбургу), і 2/ малий внучок його, одинадцятилітній Трувор заразився мабуть якоюсь хворобою на скавтському таборі (думали спершу, що це — свиняче флю), яка розвинулася в запалення легенів. Антибіотики йому не помагають, можливо від них дістав якусь серйозну алергічну реакцію, тіло розпухле, в струпах, була загроза для очей, температура висока, годують його тільки дожильно — вже тиждень у лікарні. Велика турбота, але є надія, що молодий організм хворобу перемаже.

Ще одна погана вістка: помер Володимир Куліш. Я навіть не знала, що він останнім часом тримався Філядельфії — бо раніше, знаю, значну частину часу проводив в Україні, з другою своєю жінкою. Завтра має бути похорон. Про це довідалася від Лариси Онишкевич — вона посвоячена з Ласовськими. Але не бачу, щоб на веб-сайті Насевича була якась інформація. Може хтось інший займається похороном.

Четвер, 6 серпня 2009.

Сьогодні вранці Максим, Уляна, Іванко і Стефанко від'їхали. Вони прибули в п'ятницю 31-ого під вечір, в суботу їздила я з Уляною і хлопцями до крамниць, де мала змогу

купити їм деякі подарунки з одягу (нема то як дорослі діти, що самі можуть і вміють собі вибрати потрібні речі, що їм до вподоби). В неділю мали намір поїхати на цвинтар до Баунд Бруку, але в той день була така страхітлива буря-гromовиця і таке зірвання хмари, якого я не пам'ятаю за останніх пару десятиліть! В понеділок була гарна погода — можна було поїхати на цвинтар до Баунд Бруку, але вирішили того не робити. Там після такого дощу часом у минулому були справжні “повені”, де позаливало частини цвинтаря. Отже ми зібралися і поїхали над море. Не мали жодних замовлень, на інтернеті також хлопці бачили, що в мотелях місця майже всюди зайняті (з уваги на фінансову кризу, люди, мабуть, більше їдуть на відносно дешевші вакації на поблизькому побережжі океану, ніж на дорожчі вакації в Європі чи десь далі від дому). Але вже там на місці знайшли vacansy в надморському дорогому мотелі Crusader — я заплатила за одну ніч, а тому що погода випала на диво гарною — вирішили залишитись ще на одну ніч. За другу ніч заплатив Максим. Випало це не дешево: (\$273.60 з податком за кожна ніч), но але було нас п'ятеро дорослих людей, в двох люксових кімнатах з лазничкою і бальконом з видом на океан і пляж. Марко приїхав окремим авто тільки на один день — він обіцяв сусідові Аленові пильнувати його хату і годувати кота, отже повечеряв з нами морськими стравами в ресторані і повернувся. На пляж і так не мав охоти іти. Не ходила на пляж і я, але один раз замочилася в басейні. Ходила двічі на довгі проходи, один раз була з Максимом і Уляною на Boardwalk-у. Тут на кожному кроці спогади — це вже навіть друге покоління спогадів. Сидячи на бальконі увечорі до повного місяця, я в думці згадувала давні приїзди сюди з Остапом і дітьми, і навіть пробувала пригадати собі власні вірші нав'язані океаном, місяцем і моєю молодечею романтикою. Але тепер, очевидно, для мене найважливіше — побути разом з родиною. Quality time. Внуки мої — вже зовсім дорослі. Іванко навіть трохи споважнів — хоч ще не зовсім виріс із інфантильної стадії, бо домінує своїм монологом у товаристві, до тої міри, що виключає розмову інших. Стефан, натомість, поважний аж до пересадки. Він значну частину часу присвячував підготовці до якихось медичних іспитів, проводив деякі години в місцевій бібліотеці, де мав трохи більше спокою і можливості сконцентруватися. Він знає до чого змагає, дуже дисциплінований, маломовний, ввічливий. Добрий з нього буде лікар — дай Боже, щоб це йому вдалося і щоб ми цього дочекалися.

Максим привіз мені з Торонтської бібліотеки книжку про Олівію і Степняка, що її я безуспішно шукала, тобто другий том щоденника Олівії Гарнет. Я книжку за час нашого побуту над морем прочитала, але всупереч моїм сподіванням не знайшла там нічого важливого про Войнич за винятком речення: “S. says that Mrs. Voynich is the best Russian translator.” (p. 169). Про Расторгуєва ні про Шевченка немає жодної згадки. Є кілька цікавих дрібниць (але не до моєї теми!) про дітей родини Россетті, які почали видавати журнал анархістів — “The Torch: a journal of international socialism” “best known of the small anarchist journals, founded in 1891, existed until 1896. established by the children of William Michael Rossetti — Olive Rossetti (16) Arthur Rossetti (14),Helen Rossetti (11) — російський князь Кропоткін, теоретик анархізму, видав був якийсь апель до молоді британської буржуазії, закликаючи їх ставати анархістами і це під його впливом народжувався в Англії цей рух.

Сьогодні глянула на найновіше видання “Свободи” в інтернеті і бачу, що є там повідомлення про смерть Генка Змія. Це вже другий колега з нашої кляси, із зальцбурзької гімназії (після Наталки Танін), який в останньому часі помер. Мій ровесник — 1930 року народження. “Нашу сотню рубають” мовляв Качуровський.

Помер також мій сусід Sherman Martin. Саме сьогодні був похорон і бачу, що до його хати сходяться люди на поминки. Я написала карточку і просила, щоб Марко заніс її туди з пачкою тістечок. Колись ми думали, що Марко схоче купити його хату. Але останнім часом, ми спостерігаємо, що там є мабуть поважні клопоти з дахом, бо дощ заливає стіни і це дуже помітно. Мабуть потрібно солідного ремонту. Зрештою Марко тепер безробітний — йому не до купівлі. Маю надію, що до цієї малої хати не спровадиться якась більша і голосна родина, бо це був би для нас неабиякий клопіт.

Іванко в неділю їде разом із своєю дівчиною Танею Костів в Україну — будуть також у Парижі, Франкфурті і на еспанському острові Ібіца біля Майорки. Я жартую собі, що це немов пошлюбна подорож. Батьки дівчини не тільки не протестують, але навіть заохочують їх і дуже сприяють Іванкові. Ну, хай їм щастить. Щоб тільки не позабував подорозі своїх речей — бо ось бачу, що вже знайшла його спортову сорочку, яку він в мене залишив. Тут мусіла його пильнувати мама, може в дорозі пильнуватиме Таня. (Вона, між іншим, закінчила вже курси журналістики і шукає роботи, але тепер це не легко — подвійна криза — крім загальної, є ще криза газет, бо вони не витримують конкуренції з інтернетом і втрачають свій вплив.)

В літньому подвійному номері “Нашого життя” вже надрукований початок моїх “Дітей”. Але я цього номера ні Уляні, ні хлопцям не показувала. Як буде надрукована цілість — повезу їм всі номери журналу на Різдво, щоб мали цілість і читали все від початку до кінця, без перерви, бо це послаблює враження.

Мала відгуки від Софійки Геврик, Ані Максимович, Діми, Мотрі.

Середа 12 серпня 2009.

Вчора нарешті завезли ми до бібліотеки Ван Пелт мій комплект “Критики”. Додала я також кілька українських книжок, що їх вони не мають і які мені не потрібні або маю дублети.

При нагоді я пішла на пару годин праці до бібліотеки. Мала намір зустрітися на полуденок з Марилею, але вона вже мала замовлений полуденок з кимсь іншим і хоч мене запрошувала до компанії, я вирішила зрезигнувати, тим більше, що принесла зі собою готову перекуску. Зустрінуся з Марилею на другий тиждень. Вона мене повідомила про те, що з Польщі приїздить якийсь театр і ставить у Філядельфії “Оперетку” Гомбровіча. Я виявила зацікавлення піти, вчора навіть позичила собі текст у бібліотеці. Але сьогодні потелефонував Ран — ці вистави будуть в час кінця тижня 10–13 вересня. Тоді я їду на Союзівку, на зальцбурзький з’їзд, отже не зможу піти. Зрештою, прочитавши побіжно

п'єсу, бачу, що вона досить глупенька і трохи дивуюся, чому такий автор як Гомбровіч взявся за таку тему? Але поляки мають добрі театри і цікаво, як вони поставлять це на сцені? В неділю 6 вересня має бути дискусія на тему п'єси — вступ вільний — може й піду туди з Раном і Мариною, а потім на вечерю з ними? Запрошували.

Прослухала я ще одну книжку Філіпа Рота (*Exit Ghost / Philip Roth*). Знову ж тема: старість, хвороби, заникання не тільки фізичних сил, але і творчих. Депресивне, але написане дуже добре. Письменник з нього першорядний. Не даром має всі ці нагороди і признання. (National Book Awards, Pulitzer Prize for Fiction). На опаковці написано: “Philip Roth is the most decorated American writer of his generation ... author of unparalleled talent and accomplishment”.

Вчора скористала з нагоди, що Марко віз “Критику” автом і поїхала з ним. Але назад поверталася публічним транспортом і це мене дуже втомило. Два квартали від бібліотеки до метро — і то для мене було занадто. Там тепер біля новозбудованого будинку поставили лавочки і я подорозі присіла, щоб відпочити. Чи тільки старість? Чи подвійна доза согалолу, що її почала я брати, налякавшись одного епізоду пальпітацій?

П'ятниця, 21 серпня 2009.

В бібліотеці Аббінгтон, куди недавно поїхала була з Марком, взяла собі аж 5 аудіо-книжок. Дві з них вже прослухала. Перша — це другий том із серії, що її я вже позичала раніше: *Six Wives: the Queens of Henry VIII / by David Starkey, narrated by Paul Mathews* дотепер цей другий том був на людях і я ніяк не могла його дочекатися. (Доказ, як багато американців користають із бібліотеки — там завжди повно читачів і напр. три томи історії хрестоносних походів — всі позичені, а мені ще потрібний третій том, якого я ще не слухала! Контраст до Української Бібліотеки в Центрі. Жаль, що наша українська публіка так мало користає із власної української бібліотеки — хоч ми пропонуємо не тільки книжки, але і фільми і навіть аудіо-записи!) Історія Генрика восьмого і його шести жінок — дуже цікава, зокрема тому, що це справжня історія, де долі дружин короля показані на тлі історичних подій, релігійного роздору з Римом, війни з Францією, а не тільки як голлівудська сенсація розводів, екзекуцій і сексуальних зв'язків. Мене це зацікавило до тої міри, що я навіть подивилася до енциклопедії, щоб в'яснити деякі додаткові питання. (напр. що таке: *Progresses — royal ceremonial journeys*) Цікава також роля цих жінок і їхній вплив на політику, зокрема останньої Катерини, проблеми і полеміка, яка впливала із поширювання книг Святого Письма англійською мовою, заздрість короля Генрика за літературний успіх королеви Катерини, що була автором збірки релігійних молитов і псалмів, ітп. Друга книжка — *Teacher Man / by Frank McCourt, performed by the author* — не така добра як його знаменита автобіографія *Angela's Ashes*, що принесла йому — вже десь на 60-му році життя — світову славу і що її я відкрила для себе раніше із великим задоволенням і паралелями для української дійсності, але дотепна і легка для сприймання.

Тепер я почала слухати *The Basque History of the World / by Mark Kurlansky (performed by*

George Guidall). Про басків знаю дуже мало — вони тільки час до часу заявляють про себе якимись терористичними акціями. А це — унікальний народ, чи не найстарший в Європі, розділений між Францією і Іспанією, з тисячелітньою історією сепаратизму і з власною, невідомого походження мовою, що її вперто тримаються, не зважаючи на історичні переслідування.

Чуюся незле. Віджілянте дав директиву приймати тільки половину соталолу, а другу — тільки у випадку пальпітацій. Якщо пальпітації будуть часто повторятися — тоді треба буде робити якісь інші рішення. (Мабуть встановляти расemaker?)

Вівторок, 25 серпня 2009.

Передучора їздили з Марком на Тризубівку, щоб у колективі зустрічати і святкувати день незалежності України. 18-тий! дочекалися повноліття! Було на Тризубівці десь мабуть із півтора тисячі людей — трохи може менше ніж минулими роками. Знайомих, що правда, не легко було зустріти. Вчора я сама (без Марка), але в товаристві сестер Вакуловських, поїхала до Центру на концерт. Треба з жалем признати, що концерти тепер на щораз нижчому рівні, навіть соромно було перед кількома представниками політичного американського світа, які були присутні. Но, але: колись були висококультурні імпрези (запам'ятався один виступ Плішки, що співав був “Гетьмани, гетьмани” — виступ який мігби мати місце на сцені київської опери з нагоди свята незалежності! — але тоді мали ми висококультурну програму, але не було України! Тепер, на щастя, є незалежна держава — яка б вона не була! Самодіяльна програма малої громади в діяспорі не така вже важлива.

З нагоди незалежності відкрила я для себе можливість слухати вістей на телебаченні України — безкоштовно, на інтернеті. І чула промову Ющенка з нагоди дня прапора, виступ Яценюка про армію та промову Юлії Тимошенко з нагоди дня незалежності. Також довідалася — на своє велике задоволення — що парад в Києві не включав тим разом військової техніки — танків і тп. зброї. Ішло тільки військо і військові оркестри — слава Богу, обійшлося без советського стилю мілітаризму.

Докінчую слухати своїх басків: збір всяких історичних анекдот, героїчних подвигів, куховарських приписів і політичної пропаганди.

Ромко Процик втягнув Марка до Ради Бібліотеки і ось Марко вже двічі цього тижня їздив на роботу: малювати і чистити додаткове невеличке приміщення, куди можна буде перенести трохи книжок. Така громадська праця куди важніша ніж показуха з нагоди патріотичних свят. Нажаль людей до праці завжди бракувало а тепер то й поготів.

Субота, 29 серпня 2009.

Повернула сьогодні бібліотеці дві аудіо-книги: *Virginia Woolf* / by Nigel Nicolson (Я свідомо позичила це вдруге і з великою премністю прослухала ще раз. Деякі подробиці

вже призабулися, а тема надзвичайно для мене цікава). Друга книга — реалістичний роман *Tess of the d'Urbervilles* / by Thomas Hardy. — Прослухала перші дві дискети і вирішила далі не слухати. Белетристика взагалі цікавить мене менше ніж біографія, а ще й така старосвітська як Томас Гарді.

Помер сенатор Едвард Кеннеді і сьогодні на телебаченні показували зворушливі своєю простотою церемонії: католицьку месу в Бостоні, з сердечними і дотепними промовами синів і президента Обама, з прегарним виконанням “Аве Марія” (навіть не знаю прізвища співачки!), з присутністю всіх живих колишніх президентів держави і багатьох визначних політиків, — а тепер під вечір — похорон на вашингтонському цвинтарі в Арлінгтоні, поруч двох братів, що загинули трагічно і так молодо. Тед Кеннеді, єдиний із трьох братів, дожив до віку патріярха великої родини і здобув славу одного із найбільш успішних законодавців в історії Америки. Він розумів і вмів застосовувати маневри і компроміси парламентської політики, співпрацювати з опонентами обох партій. Його хвороба (пістряк мозку) і довга відсутність в сенаті дуже шкодили процесові реформи системи здоров'я — якби був здоровий, напевно справи із цим важливим новим законодавством стояли б значно краще.

Прокинулась я вчора серед ночі і далі вже не могла заснути. Це мені тепер часто трапляється: до лазнички встаю два-три рази кожної ночі. Була вже майже 3 ранку, отже я не хотіла брати таблетки на сон — читала зо дві години “Економіста” — пробувала перевіряти що читаю — повторюючи в думці невеличке резюме. А над ранком ще такі заснула на пару годин.

За цілий день сьогодні я ні з ким не говорила, ніхто не телефонував і я нікому не дзвонила. З Марком перекинулась тільки кількома фразами (свідомо уникаю конфліктів, бо він насправді не вміє розмовляти і не толерує іншої думки — а тільки говорить монологом і добре, якщо без глупств і лайки). Дуже він допоміжний в господарстві — аж до пересадки: готує обіди, закуповує харчі. Але компанйоном бути він не хоче і не вміє. А мені насправді потрібно було б більшого контакту з людьми. Це тепер важко, бо приятелів щораз менше. Може примушу себе завтра поїхати до церкви — давно вже не була. Але знайомих і там немає — більшість уже на цвинтарі.

Вівторок, 1 вересня 2009.

Сьогодні 70-та річниця початку II. світової війни. В Гданську з тої нагоди відбулася міжнародна церемонія. Канцлер Німеччини Ангела Меркель вкотре вже вибачалася перед Польщею і світом за мілітаризм Гітлера, започатковану Німеччиною війну, мільонні жертви війни і голокосту. Президент Польщі Лех Качиньські нагадав світові, що шлях до війни промостив пакт Рібентропа-Молотова і що Польща, замість допомоги, отримала ніж у спину від більшовицької Росії, яка послала військо окупувати Галичину. Присутній на святі Путін, тепер уже нібито не президент, а тільки прем'єр-міністрів Російської Федерації, назвав пакт Рібентропа-Молотова неморальним актом (прогрес!!), але порівняв його із Мюнхенською угодою Чемберлена, що дала дозвіл Гітлерові піти військом на

Чехословаччину. Росіяни мають клопіт із тими ювілейними датами: вони тепер — давнім совєтським стилем — починають виправляти історію, реабілітувати Сталіна, обмежувати доступ до архівів і погрожувати всім дисидентам. Зокрема хвилює їх Україна, кожен найменший її націоналістичний крок (реабілітація воїнів УПА, Шухевича, Бандери, українська мова в школах і тп). Російсько-українські стосунки тепер напружені, бо грядуть нові вибори президента в Україні (перший тур заповіджений на січень 2010 року).

Сьогодні має приїхати до нас Ніна. Вона останньо їздила в Україну, потім була на Martha's Vineyard, а тепер їде локальним потягом до Трентону. Марко саме поїхав зустріти її на станції і привезти до Філядельфії. Цікаво, що вона розповідатиме про свою подорож в Україну (якщо можна буде від неї, маломовної, видобути якусь інформацію).

Середа, 2 вересня 2009.

Позичила я собі в місцевій бібліотеці аудіо-книжку *Love over Scotland* — трохи тому, що мала приїхати моя внучка, а з нею тепер пов'язані мої шотландські асоціації, а трохи тому, що автором є письменник, аудіокнигу якого — *No. 1 Ladies Detective Agency* позичену випадково від Марка — я недавно прослухала із неабияким здивуванням і задоволенням. Бачу, що я відкрила собі доброго сучасного письменника. Він називається Alexander McCall Smith, шкот, живе в Edinburgh-у, але мешкав колись в Ботсвані і був професором права в ботсванському університеті. Ботсванські реалія домінують у книзі про детективну агенцію і я навіть мала підозріння, що автор, може, африканець, бо ясно було, що він знає ці реалія з власного досвіду. Ці інформації я тількищо збрала за допомогою Google. Рекламують його що він — “internationally best selling author” і що для стилю його характеристичні “wit and charm”. Справді. Слухаю з приємністю. Запитаюся Ніни, чи знає вона цього письменника і чи він популярний на своїй батьківщині.

Ніна чудово виглядає — струнка, висока, мабуть ще й підросла від останньої нашої зустрічі. Вчора можна було навіть довідатись щось про її подорож в Україну. Вона їздила туди з кузином Андрійком Лабунькою (це молодший син Олеся, майбутній студент політехніки), а в Україні мандрували потягами і автотом з Іком та його дружиною Оленкою, автотом якогось крєвняка (що йому колись Мирослав купив був автотомобіль — ним саме і їздили). Були в Києві, Тернополі, Львові, Бережанах, Котові (рідне село Мирослава), Печеніжині (село Марійки), а також в Кам'янець-Подільську. На питання про Іка сказала, що він не має праці, розчарований Україною і хотівби повернутися назад “додому”, тобто до Америки. У Львові мешкали в домі Гудзяка, який — каже Ніна — закупив кілька кам'яниць і переремонтував їх на гарну одну резиденцію. До нього як ректора часто приїздять гості з закордону і резиденція служить як гостинниця.

На питання про маму, чи вона тепер у Лос Анджелесі (там цими днями страхітливі пожежі, які доходять близько до самого міста) Ніна сказала, що мама тепер в Нью Йорку, а потім поїде на Martha's Vineyard. Другий старший син Олеся — Матійко, на третьому році у Вермонті, студіює психологію, але зацікавлений медициною і хотів би в майбутньому піти до медичної школи.

Пару днів мусіла присвятити справам Видавничої Комісії НТШ-А. Гряде ювілей Шевченка і от вони нагадали собі мою рекомендацію з 2000 року розписати конкурс на англomовну біографію Шевченка. І Махно прислав для обговорення пропоновані в цій справі комунікати. Ну, тепер для такого конкурсу на біографію вже запізно. Та ще й ці комунікати написані недбало, на швидку руку, без серйозної застанови. Отже треба було zareагувати, тимбільше, що покликаються на мене, мовляв це була моя пропозиція. Почала я також читати книгу про Шевченка Івана Дзюби. Придбала її вже давно, але досі не читала. Маю також задню думку: чи можна було б рекомендувати цю книгу для перекладу на англійську мову?

Labor Day, 7 вересня 2009.

Минулого тижня впроваджувала в життя своє рішення “вийти між люди”, щоб поборювати своє відлюддя і відчуження. Може навіть перестаралася: В неділю 30 серпня поїхала до церкви. Кинувши на тацу свою подвійну лепту, вийшла, щоб не мусіти стояти у притворі, сіла на лавку під церквою, слухала співу передаваного по мікрофону і спостерігала забави малих дітей. Пішла на перекуску і знайшла там ціле товариство: Віру Кліш, Лесю Масюк, Левицьких. В середу 3 вересня мала візит у Форсії і при цій нагоді замовилася на полуденок з Марилею. Мариля мене повідомила, що 3 вересня Ран і Мерл Слайгоф мають дні народження і з тої нагоди вони ідуть на полуденок до ресторану. Я радо прилучилася до них, навіть принесла зі собою невеличкі подарунки для Рана і Мерл. При нагоді довідалася кілька цікавих інформацій: Мерл (якій саме сповнилося 60 років) подається на працю заступника директора правничої бібліотеки в Нью Орлінс. На мое запитання про її чоловіка, чи він ще далі працює в Тойота, сказала, що вони на дорозі до розлучення — тому вона і може поїхати на працю до Нового Орлеану (якщо цю працю отримає). Вона також стає до виборів як кандидат у президенти AALL. А син її записався до ресторанної школи і вчиться на кухаря-шефа. Також у бібліотеці мала я нагоду коротко поговорити з Билом Дрейпером. Я запиталася його про сина, який не дуже зацікавлений наукою, і при нагоді також довідалася, що Бил розвівся з жінкою. Прикро почути про те, як в сьогоднішній час не витримують проби життя навіть довготривалі подружжя. А ще також бачу, що теперішній директор правничої бібліотеки PENN не втішається популярністю серед свого професійного персоналу. Випадково мала нагоду також познайомитись з новим бібліотекарем-спеціалістом чужого і міжнародного права, тобто із наслідницею Марилі, яка називається Габрієля Феменія. Вона вже почала працю, щоб тренуватись під проводом Марилі. Свого рода інтерншип — добра ідея: нагода навчитися чимало і підготуватись до перебрання повної відповідальності. 3 вересня, очевидно, також і день народження Максима — йому саме сповнилося 54 роки, а Ранові — 65. (Між іншим, вчора сповнилося 70 років життя моєму братові Андрієві. Йому я в дарунку знову передплатила англomовний тижневик, де він часом пописується своїми листами, сповненими консервативних, щоб не сказати реакційних, політичних поглядів, а також послала йому Бібліографічний покажчик OT, щоб дізнався щось більше про мого чоловіка, якого не надто поважав за його життя і на похорон якого не вважав своїм обов'язком приїхати).

В суботу мала запрошення на пікнік до Рудницьких. Леонід, як я дізналася, 8 вересня матиме 74 роки, в їхній родині у вересні багато різних інших днів народження і тому Ірина Рудницька робить в цей час велике прийняття — передусім для родини, але було там чимало осіб (кілька зовсім незнайомих) і велика громада малих дітей, які дуже вдало забавлялися на подвір'ї кошиківкою. Я сиділа там поруч Наталі Пазуняк і Галі Головчак, але були там також обоє Кіпи, Віра Лашик, Заліпські, Кульчицькі старші і Кульчицькі молоді з дітьми і Лара та Микола, дочка і син Рудницьких з родинами.

Вчора поїхала я до міста, (підземкою-метро до центру), де в приміщеннях Arts Bank / University of the Arts, на перехресті вулиць Broad і South, відбувався круглий стіл під назвою “The theaters of Witold Gombrowicz and Michal Zadara”. Це з нагоди постановки у Філядельфії “Оперетки” Гомбровіча, що на неї я не зможу піти, бо їду тоді на Союзівку. Учасниками круглого столу були Rita Gombrowicz, вдова і спадкоємниця письменника, Allen Kuharski, професор Swarthmore College спеціаліст і перекладач Гомбровіча, Tom Sellar (редактор журналу *Theater* і професор драматургії і театральної критики Yale School of Drama) і Michał Zadara — режисер-постановник музичної сатири “Operetta”, що її світова прем'єра відбудеться у Філядельфії за пару днів. Про Задару сказано у програмці, що він 1976 року народження, вчився в американських школах Франкфурту і Відня, а потім Свартмор (він мабуть є сином якогось польського дипломата), а сьогодні він “one of the most visible and controversial young directors in contemporary Polish theater”.

Круглий стіл виявився дуже цікавим. Ріта Гомбровіч — народжена 1935 року в Монреалі, не знає взагалі польської мови, а по англійському може перекинутись тільки кількома реченнями. Говорила вона по французьки, а Кугарський (напевно колись було Кухарські!) перекладав. Вона має докторат із французької літератури (писала дисертацію про Колет), на Сорбоні познайомилася із Гомбровічем. Одружені вони були коротко, він швидко помер. Бачу з програмки, що дати Гомбровіча подані як 1905–1969 — отже був він старший від неї на 30 років! Вона після його смерті написала дві біографічні книги французькою мовою — одну про Гомбровіча в Аргентині, другу про Гомбровіча в Європі. Своєю місією в житті вважає промоування творчості Гомбровіча у світі. Це дає наслідки. Кажуть, що хоч Гомбровіч тепер і в Польщі досить популярний, то найчастіше ставлять його в Німеччині, а дуже мало у США. Ріта вже сорок років промоує славу Гомбровіча в світі, а за часів комуністичної Польщі її в Парижі тримали польські агенти під наглядом.

Щодо “Оперетки”. Гомбровіч залишив інструкції, які вимагають, щоб кожна нова постановка п'єси мала нового композитора. (Чи не справжня мегаломанія автора?) Цих постановок вже було в світі пару десятків, отже є і певна кількість музичних композицій. В п'єсі є питання одягу-костюму і нагості. Каже Задара: один із акторів, виявилось мав татуювану шкіру і це дуже добре. Бо воно ще яскравіше підкреслює, що ми — навіть коли голі — насправді в костюмі, наша шкіра є нашим костюмом.

Молодий режисер розповів про те, що він із польською літературою познайомився аж в дорослому віці, бо в школі, де він вчився, польська література предметом навчання не була. Каже Марія: може тому він із такою свіжістю і по новому сприймає твори нашої

клясики, які вже набридли учням польських гімназій? Оригінальна думка.

Зібрала ця імпреза біля 50-ти осіб публіки. Я прийшла трохи раніше і чекала разом з кількома іншими особами. Вийшла була до лазнички, а коли повернулася, якась жінка каже до мене: ми тут думали, чи Ви випадком не є Ріта Гомбровіч? Я засміялася і сказала Не знаю, як виглядає Ріта Гомбровіч, отже не знаю чи приймати це за комплімент. Розмова була, зрозуміла річ, англійською мовою. Але пізніше я чула як ці люди розмовляли із собою по польськи. Поляків, напевно, було серед цієї публіки більше. Після круглого столу, поїхала я з Раном і Марилею до ресторану SinSin в Джерментавні, де вже чекав на нас Марко. Провели ми дуже приємне пополудне в елегантній атмосфері цього китайсько-французького ресторану, із смачними оригінальними харчами. Ран, відповідаючи на мої запитання, розповідав про своїх батьків (мішані ірландські-англійські-німецькі корені), про свої студії англійської літератури в Нью Йорку, а потім працю в бібліотеці Колюмбії і студії у бібліотечній школі, про свою відмову піти до війська в час в'єтнамської війни і виграну справу при допомозі славного адвоката, про поїздку до Тексасу на працю в правничій бібліотеці і врешті про свій приїзд до нас на PENN в 70-их роках, а далі знайомі мені деталі про його студії права, одруження з Марилею та інші перипетії нашої спільної праці під проводом Ліз Келлі.

Віра Лащик їде сьогодні до Іспанії, до Регіни Коструб'як. А я у п'ятницю, автом Анні Максимович, разом із нею і її чоловіком їду на Зальцбургський з'їзд на Союзівку. Чула я від Софійки Геврик, що вже приїхала з Києва Ірена Стецура (товариші зібрали кошти, щоб уможливити їй приїзд на наш з'їзд). Я рада буду з нею зустрітись. Востаннє бачилися ми в Києві 1995 року.

Понеділок, 14 вересня 2009/

“Emotion recollected in tranquility” — але це не про поезію, а про Зальцбургський з'їзд на Союзівці. Очевидно, було б багато краще, якби я була на місці робила нотатки, як це робила минулими роками — зокрема при старечій пам'яті не легко відтворити прізвища, і численні розмови з різними людьми на різні теми. Попробую пригадати те, що не вилетіло ще з пам'яті, а що видалося вартим уваги.

Але наперед про деякі побутові справи. Мала я замовлену кімнату в “Карпатах” — нібито один із кращих будинків Союзівки. Зразу після реєстрації, Аня (яка з чоловіком мала кімнату в головному будинку) підвезла мене перед “Карпати”, я виладувала свій багаж і йду до кімнати. Ключ в замку застряг і я мучуся чверть години, щоб відкрити двері. Ну, нарешті — відкрила, принесла свої речі, розпакувалася. Кімната непогана: два окремі подвійні ліжка, лазничка, повна чистих рушників, два телевізори, навіть ганок з кріслами і столами. Можна б мешкати цілий тиждень родині із кількох осіб. Але приїхали ми з дощем у п'ятницю, дощ ішов цілий день у суботу, так що більшість часу проводили ми у приміщеннях. Виходжу з кімнати, щоб піти на полуденок і першу зустріч з людьми, закрила двері — і ніяк не можу витягнути ключа із замка. Помучилася, втратила трохи часу і нервів, але надійшов Стефан Киньо і на моє прохання допомогти, таки витягнув

ключ (хоч і йому не було це легко). Увечері я з трудом відкрила двері, зайшла в кімнату, але знову ж таки не могла витягнути ключа. Отже спала із запертими, але не замкненими дверима, де із зовні стирчав в замкові ключ. Підставила я на всякий випадок під двері великий важкий фотель — з думкою, щоб якби хтось уночі добирався до кімнати, щоб я бодай прокинулася від руху. В суботу вранці я зголосила про ці клопоти в канцелярії — дали мені інший ключ. Увечері в суботу, після бенкету і розмов, десь близько півночі я повернулася до своєї кімнати (між іншим, Союзівка неосвітлена, і я самотою в темряві ішла поволі під дощем до своїх “Карпат” — нібито не так вже й далеко, але тепер для мене навіть такий прохід — та ще у невігдних парадних черевиках і з болючою ногою — клопітливий! І от я встромляю новий ключ у замок і не можу відкрити дверей!

Схвилювалася, почала гримати в двері, натискати на них силою — без успіху. Постукала я до сусідньої кімнати. Вийшла в піжамах Уляна Дячук — пробувала мені допомогти — ні, замок не отвирався. В іншій кімнаті “Карпат” були також наші зальцбуржани — я навіть прізвищ їхніх тоді не пригадувала. Прошу я молодшу колежанку, мовляв, може твій чоловік зможе допомогти? А він уже спав. Але таки розбудили. Встав неохоче і пів години мучився над моїм замком, але таки двері відкрив. Ну, я була моєму рятівникові безмежно вдячна і досада брала за таке недбальство Союзівки — не тільки, що замки на функціонують як слід, але також і на факт, що уночі нема до кого звернутися за допомогою в разі наглої потреби. Від тої ночі я вже дверей навіть не пробувала замикати на ключ, ні вдень, ні вночі. Але зголосила це в офісі і вони послали чоловіка, щоб наоливив замок. Я рада, що ця пригода не закінчилася якось нещасливо: адже в такій ситуації можна стати об’єктом нападу або принаймні — крадежі. Моїм рятівником виявився Ярослав Яворський, чоловік Терещук — колежанки з молодшої кляси. Я привезла зі собою три книжки (*Вибране*, Бібліографічний покажчик ОТ і Шекспірові сонети), щоб подарувати дві Ірені Стецурі, а одну Ані Максимович. Виявилось, що Ірка має вже Шекспіра — отже, на мою радість, я мала змогу подарувати ці сонети Яворському з подякою, а він, несподівано, виявився вдячним і вдоволеним читачем такої лектури. З побутових справ варто ще згадати (для перестороги на майбутнє), що я — нібито досвідчений мандрівник — забула тим разом і щіточку до зубів і атомний добрий для подорожі годинник! Таке мені ще не траплялося. Мусіла в суботу вранці купити зубну щіточку (вдома маю їх — новісіньких, опакованих ще цілу колекцію! (бо їх роздають пацієнтам дентистичної клініки при кожній візиті!)) — і була рада, що таке продавали в Союзівковій крамничці подарунків.

З’їхалося на Союзівку надсподівано велике число людей, не зважаючи на смерті, старість і хвороби. Самих колишніх гімназистів на спільному фото є 34, а на цьому фото бракує Киня і ще декого. А багато хто був з чоловіками, жінками, або дорослими дітьми — отже гостей було принаймні двічі більше. Здавалося мені, що це може буде наш останній з’їзд — але ні, проголосували відбутти наступний з’їзд навіть не за два роки, а вже на наступний рік і знайшлися колеги, які взяли на себе обов’язок такий з’їзд у вересні 2010 року перевести. Це — Сергій та Ева Сахаруки

Павло Палієнко в четвер відзначав на Союзівці своє 80-ліття. Виглядає він не дуже добре — старість і поважні недуги зробили своє, в минулому році була серйозна загроза смерті.

Але вижив. Розповідав мені в подробицях про свої медичні проблеми — операції серця, ноги, часті переливання крові. Дай Боже, щоб найгірше було вже за ним. З'їздом проводив трохи він, трохи Сяхо Криштальський, а найбільше Леся Палієнко. Павлюс і Леся мали шестеро чи навіть семеро дітей, в тому числі дві пари близнят. З одної пари близнят вижила тільки одна дитина, а одна їх дитина, здається дочка — недорозвинена і живе в піклувальному домі.

В п'ятницю була так звана весела ватра, де хто хотів виступав і говорив анекдоти. Без якоїсь професійної програми — самі товариші-гімназисти. Сказала кілька дотепів і я. В суботу виступили Ірена Стецура, розповідаючи про життя в Києві, про політику, проблеми культури і відповідаючи на запитання. Вона позитивно висловлюється про Юлію Тимошенко і думає, що Юля має добрі шанси в наступних виборах на президента. Ірена менше від мене і інших переймається і боліє справами української мови, привикла вже, живучи довго в Києві до двомовної ситуації і більш толерантно ставиться до російської мови. На моє запитання про репертуар київських театрів доброї відоповіді не дала; мовляв театри три місяці були нечинні. Про українську книжку сказала те, що ми самі добре знаємо: нема доброї сітки розповсюдження, але це, мовляв, поправляється. От книгарні "Є" існують вже в різних містах, а Малкович наладнав добре розпродаж книжок свого видавництва. Ірена, очевидно, найбільше цікавиться і боліє справами української музики, пробує організувати виступи музик з України закордоном. Вона є офіційним радником міністерства культури, але не будучи громадянкою України не може обняти якоїсь справжньої праці із регулярною зарплатою. Живе із пенсії американського соціального забезпечення і додатково заробляє перекладами. Виглядає вона гарно, має щоправда завансований діабет, але покищо все під контролем.

Сяхо Криштальський сказав мені, що його батько був журналістом, добре знав і співпрацював із Остапом. Зеня Кулинич розповіла про те, як то Рома Прийма Богачевська здавала матуру в нашій гімназії. Пані Приймова домовлялася наперед з професорами, Семчишин керував цілою операцією (мовляв: завдання з української літератури напише Сясьо!), а Зеня десь була замішана в переписуванні цієї задачі на чисто. Ну, я не знала, що про матуральні іспити Роми відомості такі поширені серед людей. Знала тільки від Остапа, що він за неї писав матуральне завдання. Зеня висловила незадоволення, мовляв, Рома ніколи на наші з'їзди не приїздила і до зальцбурської гімназії жодного відношення не мала.

Про Ару Каменецьку-Терлецьку сказала мені ще у Філядельфії Христя Масюк, що вона має початки хвороби Альцгаймера. Але Ара на з'їзд таки приїхала — тим разом в товаристві доньки Роксоляни Вечерок. Ара як завжди гарна й елегантна, але тим разом дуже маломовна. Я, побачивши, що вона сидить сама з донькою при столі, присілася до них, представилася дочці і ми почали говорити. Дочка, між іншим, дуже гарна, струнка, висока молода жінка. Виявилось, що вона знає Марка, Ію, Яримовичів. Дитина її ходила в Лос Анджелесі до української школи, директором якої був тоді Марко. Ара говорить до речі, навіть прізвища деякі пам'ятає. Але сказала мені: "маю клопіт з пам'яттю". Я їй розповіла про свій досвід в Penn Memory Clinic і про вправи пам'яті. Не знаю, чи це

дійшло до її свідомости.

Кількакратно згадували недавно померлого Генка Змія. Кажуть, що він дуже мучився останнім часом і хотів умерти, казав відлучити себе від апаратури. Його жінка була присутня на з'їзді також.

Після бенкету Леся Палієнко запланувала спів моєї “Пісні про Зальцбург”. Приготовила гарно, немов якусь офіційну грамоту, надрукований і згорнений в рулон текст, і це лежало на столі перед кожним учасником. Але не дали музикантам нот, співаки не знали музики і з проби заспівати цю пісню фактично нічого не вийшло. Ну, це легковажне ставлення — недоцінили і добру оригінальну музику Гірняка, і мій поетичний текст. Обіцяв Сергій, що на наступний з'їзд подбає про те, щоб підготувати і навчити кількох співаків, щоб такі зальцбуржани мали і вивчили свій власний гимн. Колись солістка Грабова гарно співала це на одному з минулих з'їздів — я маю це десь на тасьмі. Треба мені буде це пошукати і послати Сергієві для підготовки.

Їхала я автом з Анею і Романом, а назад везли ми також і Ірену Стецуру. Подорож туди була з дощем і мрякою — була добра нагода переконатися який добрий з Ані водій. Вона старша від мене, але має величезну вправу водіння автомобілем, часто їздить до дочки в Нью Джерсі, на табір до Іст Четгему ітп. Роман Максимович мав давно колись інсульт, а тепер має дуже поважні проблеми із здоров'ям. Бачить тільки на одне око, бо друге з'їла главкама, а крім того, як я зрозуміла, був оперований на рака простати і тепер має вже метастази на костях. Сказав мені, що лікарі готують для нього спеціальну вакцину і він, видно, покладає на це надію. Зворушливо і подивугідно, як Аня опікується своїм чоловіком, водить його за руку і старається створювати йому більш-менш нормальні умовини. Думає він зовсім раціонально, і навіть ще читає одним своїм оком, але говорить дуже мало і сторонні люди можуть мати враження, що він їх не чує і на розмови не реагує.

Ірена Стецура має у Філядельфії дочку Меласю, яка тепер на 6-ому місяці вагітності. Вона колись працювала в мистецьких галеріях Нью Йорку, тепер займається продажем хат. Її чоловік називається Patrick Jones і він працює як head brewer (тобто пивовар) в броварні Triumph Brewing Company, яка має свої ресторани і пиварні в Принстоні, Нью Говп і у Філядельфії при 117 Chestnut Street. Ми цього Патрика зустріли, бо він приїхав відібрати Ірену після того як Марко привіз її і мене від Максимовичів до нас. Вони мешкають у Філядельфії десь у дільниці Фіштavn. Живе у Філядельфії також сестра Ірени. Вона з чоловіком приїхала колись відвідати Меласю, їй Філядельфія дуже сподобалася (зокрема також поміркованими цінами на реальність) — отже продали своє мільйондоларове помешкання в Нью Йорку і перенеслися до Філядельфії. Сестра ще працює, але має вже понад 70 років. Ірену вони саме сьогодні прощають святочним обідом, а завтра вона вже відлітає назад до Києва.

Четвер, 17 вересня 2009.

Вчорашній день замітний господарськими подіями. Вранці приїхав чоловік від J. C. Penney

інсталювати фіранки. Приїхав раніше, ніж ми його чекали і за годину закінчив роботу. Фіранки, які тепер закривають цілу стіну і повішені на старих ще для драперій інсталюваних *traverse rods* — виглядають дуже елегантно і я дуже задоволена. Негайно потелефонувала до Уляни, щоб їй подякувати за знамениту пораду. Вона — першорядна господиня, з ініціативою і досвідом і добрим смаком. Перестерігала мене, що це дорого коштуватиме і навіть ціну вгадала на диво точно — понад 800 доларів! Але гроші не були проблемою — таке треба було зробити вже десять років тому, але я — не досить практична і досвідчена в таких справах, а не було кому мені добре порадити — всі ради, навпаки, схилили мене до того, щоб забрати зі стелі ці *traverse rods* і залишити фіранки на вікнах так як вони були. Добре, що літом приїхала Уляна і почувши моє бажання щось переробити у свіжовідновленій, але вже без елегантних драперій вітальні, не тільки дала добру пораду, але навіть замовила в моєму імені J. C. Penney, щоб прийшли зробити поміри і дати безкоштовний кошторис. Допомогло, очевидно, теж і те, що Уляна у власній хаті в Торонто недавно міняла фіранки подібним способом, отже мала свіжонабутий досвід.

Під вечір Марко помітив, що наш холодильник не працює, або працює погано. Клопіт — бо ми саме накупили велику кількість харчів. Я вже відмовила страхування на цей холодильник, бо видавалось мені за дороге (підняли ціну на 100%!) — тепер бачу, що ці нові холодильники не такі солідні як були колись. Цей новий мій холодильник в кухні (Maytag) куплений в липні 2004 року і вже маємо з ним клопіт. А в пивниці маю старий холодильник фірми Westinghouse, який напевно має не менше як 30 літ і досі працює знаменито.

Закінчила слухати чергову книгу мого нововідкритого шотландського автора: *The Sunday Philosophy Club / by Alexander McCall Smith. Performed by Davina Porter*. Цікава розповідь з шотландськими реаліями, добра композиція, гумор, інтелігентні коментарі і літературні алюзії, в міру напружений сюжет. Все це без постмодерністського експериментування, без зайвого авторського зазнайства. Та ще й виконання дуже приємне, із деяким забарвленням шотландської вимови. Акторка Давіна Портер також має вже своє заслужене ім'я, а про автора на упаковці сказано: “one of today’s most imaginative and enjoyable authors” — і я з тим згідна. Мушу перевірити у покажчику “Всесвіту”, чи існують українські переклади цього популярного й успішного шотландського сучасного письменника.

Четвер, 24 вересня 2009.

На недавньому вересневому пікніку у Рудницьких я передала Леонідові кілька зразків анотованих нових англомовних статей про українську літературу, щоб переконатися чи редагований ним *Ukrainian Quarterly* був би зацікавлений таким матеріалом.. Тиждень пізніше Рудницький подзвонив мені, що говорив про це з членами своєї колегії і що вони зацікавлені. А от в суботу раптом потелефонував, що йому до завершення номера конечно потрібно матеріалу і чи я могла б терміново щось підготувати? Я обіцяла, що дам йому матеріал в наступну суботу. І от я всі ці дні працювала з великим азартом, відклавши все інше на бік. Сьогодні можу сказати, що таки втримаюся в обіцяному часі. Вже навіть маю надрукований текст: € 95 позицій на 31 сторінках друку. Це подумане, як перший випуск —

отже будуть продовження. Завтра ще мусітиму перевірити точно всі бібліографічні дані, бо деякі довелося переписувати і є можливі помилки в тексті. Але я вже спокійна, що буду на час готова. Друк цього матеріалу в кварталнику заохотить мене продовжувати цю бібліографічну роботу. Я переконана, що така документація дослідникам потрібна, але я була рішена основну свою бібліографію *Ukrainian Literature in English*, яка включала і книги, і статті, і переклади і рецензії завершити 1999 роком. Більше *Research Reports* я не готуватиму, але в *Квартальнику* друкуватиму найважливіші статті вибірково, в *Ukrainian Literature. A Journal of Translations* — книги перекладів, а колись може зберуся на окрему книжку бібліографії книг від найдавніших часів до сучасности.

Моя аудіо-лектура останнім часом: *The Secret Supper* / Javier Sierra. (trans. from Spanish Alberto Manguel. Performed by Simon Jones; *Sunday philosophy club* і *Espresso Tales* / Alexander McCall Smith. Цього останнього письменника я вже позичила дві додаткові аудіо-книги. Слухаю з приємністю, хоч не всі вони на однаковому рівні.

На другий тиждень мають приїхати Мотря з Андрієм. Мотря бере участь у виставці — давніше я думала, що це буде соло виставка її картин, але бачу, що ні — мистців є кілька. Я переконувала їх, щоб приїхали ночувати до мене, але вони рішили зупинитися в готелі. Очевидно, в готелі їм буде вигідніше. А я не мусітиму випроводжуватися з моєї спальні. Але у висліді цього їхнього приїзду, будемо мати гостину в нас у четвер 1 жовтня і в суботу 3 жовтня, запросила я їм до товариства також Вакуловських (у четвер), а сама маю запрошення до Ані на полуденок у п'ятницю 2 жовтня, а до Шиприкевичів — 4 жовтня.

Понеділок, 12 жовтня 2009.

Минулі два тижні повні драматичних подій — приємних і трагічних. Почну від тих останніх: Помер у Філядельфії Лев Кушнір — давній громадський діяч, був навіть якийсь час членом Ради Бібліотеки, коли я була головою Ради. Інтелігентна і приємна людина, гарно його згадую. Поїхала я з сестрами Вакуловськими на панахиду до Насевича, яка відбулася в понеділок 5 жовтня. Присутні із знайомої мені їх родини були Ірена Кушнір, 89-літня вдова — на інвалідному візочку, мабуть в завансованому стані дементії та її дочка Мотря, що була колись замужем за Миколою Кулішем, з двоїма дорослими дітьми, і що про неї казали, що вона хвора не тільки на Multiple Sclerosis, Parkinson's, але і на шизофренію. Їм я складала співчуття і Мотря навіть мене пізнала ще поки я сама назвала своє прізвище. В четвер вранці дзвонить до мене з Гантеру Софійка Геврик: чи я знаю про трагедію, що сталася у Філядельфії? Що таке, питаю. Мотря Кушнір застрелила свою маму, а потім і саму себе! Софійку повідомила про це Дзвінка Захарчук. Були вже повідомлення в місцевій американській пресі. Є і деякі додаткові інформації. Мотря вислала опікунку пані Ірени — жінку з України, на довший прохід, а застреливши маму, сама потелефонувала на 911, визвала поліцію, сказала їм що зробила і коли поліція приїхала застала вже тільки два мертві тіла. Завтра буде панахида. Мотря була товаришкою Марка в його шкільні роки і він, зрозуміла річ, був потрясений цією подією.

Головінські були у Філядельфії кілька днів. Ночували в готелі у Willow Grove, ми з Марком

гостили їх і Вакуловських в четвер 1 жовтня, 2 жовтня я була в Ані, яка гостила мене і свого брата і братову полуденком, в суботу на вечерю до Вакуловських були запрошені також ми обоє з Марком, а в неділю я була на полуденку в Шиприкевичів, де крім Мотрі, Андрія, Волчука і старенької пані Олени Шиприкевич, господиня Марта Шиприкевич гостила ще й Марту Яримович. (На п'ять жінок — аж три Марти!!) В неділю пополудні закривали виставку — виявилось, що одну Мотрину картину купив Тодорів! Анина дочка Леся приїхала із своїм сином Іванком зустрітися з Мотрею і допомогти їм запакувати назад картини до їхнього Station Wagen-а. Мотря з Андрієм перед гостиною в Шиприкевичів мали ще змогу відвідати Зенка Чайківського в його хаті. Отже відбули родинне паломництво.

Навезли вони (зовсім непотрібно) цілу низку подарунків мені: не тільки чорні корали, фотографії, помадки, книжку про літературознавство, але і одну Мотрину картину (з портретом Дядзя Туся!), що для неї ми знайшли місце в їдальні, де вже висить одна Мотрина композиція.

Отже я мала активний тиждень, була серед людей. Саме відкриття виставки було досить невдале. Марійка Захаріяевич, яка мала говорити про виставлені картини, мала таку трему, що не могла видобути із себе кількох речень, а це дуже хвилювало людей в публіці (зокрема мене!) Організаційні справи були занедбані, картини не були підписані, в надрукованій програмці була надмірна кількість друкарських чортиків, а хор з дев'яти молодих хлопців щойно починає вчитися співати. (Не розумію, навіщо робити із відкриття мистецької виставки концерт самодіяльності? Чи не краще було б дати слово (по пару хвилин) кожному з присутніх мистців, щоб сказав щось про себе і своє малярство?)

В п'ятницю мала я рутинний візит на чищення зубів в дентистичній клініці на PENN. Виявилось, що там знову змінився персонал: моя дентистка Huber вибула з клініки, MaryAnn також уже тільки вчить і не приймає пацієнтів, отже я мала нову якусь технічку і нового дентиста, що називається Lawrence Montgomery

Цими днями я не дуже міцна. При кінці вересня мала кілька днів несподівано підвищеного пульсу (89–90 і більше, що для мене є дуже нетипове). Кардіолог сказав приймати двічі по половині соталолу, що я і роблю. Тепер тиск крові і пульс унормувалися. Але я маю якусь проблему з лівим рама́м; болить мене від ліктя вгору, зокрема коли керую автотом, або перекидаюся на лівий бік у ліжку. Це вже докучає мені зо два тижні. А ще докучало мені раптомо праве коліно — трудно було ходити. Отже на візит до дентистичної клініки я просила, щоб Марко підвіз мене автотом, щоб я не мусіла їхати підземкою. Там я просила себе залишити, а з клініки поволі і з паличкою пішла пішки до бібліотеки. Це теж неабияка терапія. Бібліографічна робота рятує мене від депресії і горе буде, коли я не зможу виконувати її взагалі. Знайшла я у Van Pelt в *Canadian Slavonic Papers* кілька статей про українську літературу і це мене піднесло на дусі. Але я тепер майже не можу писати рукою, отже вирішила зробити ксерокопії статей, щоб анотації писати вдома зразу на комп'ютері. Одну статтю повністю скопіювала, а на наступну забракло мені грошей. (Nota bene: треба мати на тільки монети кводрами, але і паперові однодолярівки, що їх можна змінити в

машині. Я мала тільки 20 дол. і не мала їх як розміняти). Прийшовши додому, однак, я собі усвідомила, що ці статті з *Canadian Slavonic Papers* напевно можна здобути по інтернеті. Звернулася з тим до Максима, він прислав мені їх як attachment і viola! — я вже маю матеріялу на довший час праці вдома!

Неділя 18 жовтня 2009.

Ніч із середи на четвер мали ми в гостях на блискавичній візиті двох молодих хлопців: Іванко приїхав із своїм товаришем Міланом купувати для нього авто. Приїхали автобусом з Торонто десь пів на дев'яту вечора, власник рекламованого на інтернеті авта забрав їх із перестанку до себе додому в Джентінтавні, полагодили формальності і десь біля 10-ої приїхали до нас на вечерю. А на другий день вранці, перед 9-ою відїхали Мілановим новозакупленим BMW, щоб встигнути до кордону не пізніше 4-ої пополудні. Авто старе, десь із 1980-их років і я жартома запиталася, чи доїде воно до кордону Канади? Але молоді бизнесмени-механіки запевняли мене, що за \$1500 — це справжній bargain.

В четвер поїхала я до фризiera підстригтися, а при тому вступила до Home Depot і купила бульбочки нарцизів, разом із добривом. Квіти цього року надзвичайно мені вдалися. Морозу покищо не було, а дощі падають часто і мої бегонії, імпейшенс та чорнобривці і досі рясно і багато цвітуть. Як вони перецвітуть, треба буде посадити нарцизи, щоб можна було ними любоватися навесну. Погода була погана і якби не конечна візита у фризiera — була б, мабуть, не їхала, та ще й з болючим рам'ям.

В п'ятницю поїхала я до Форсії. Поставила діагнозу, що це мабуть артрит, або поліміялгія. Дала мені укол кортизону в болюче рам'я і сказала: якщо за якийсь час будуть додаткові симптоми в інших місцях, треба буде лікуватися преднісоном, як це вже було колись в минулому. При нагоді я також отримала укол вакцини проти інфлуенци. Їхала я підземкою і так само поверталася. Не було це мені легко. Падав дощ, та ще й температура нагло понизилася до 40 градусів. З болючим рам'ям важко було мені вдягатися і закидати на плече рюкзак, їхала я з паличкою, та ще й мусіла тричі просити людей, щоб допомогли мені з наплечником. Всетакі, вступила на полуденок до Марилі, а потім до Ван Пелт на пару годин праці над *Slavonic and East European Review*.

Вчора довше вигрівалася в ліжку, цілий день не виходила з дому. Ліве рам'я болить менше, а на укол вакцини реакції не мала. Сьогодні хотіла поїхати на концерт Лиховид — і таки поїхала до Центру, але виявилось, що цей концерт відбувся вже минулого тижня, що на моєму календарі була неправильна інформація.

Вертаючись додому, вступила я до Віри і Віра погостила мене смачкою зупою, та гречаною кашею із зразами.

Вівторок, 27 жовтня 2009.

Неділю провели ми з Марком на загальних зборах Українського Освітньо-Культурного

Центру. Я завжди ходжу на такі річні збори, бо вважаю УОКЦ — найважливішою українською організацією нашого міста — без Центру годі уявити собі громадське життя Філядельфії, а зокрема існування і розвиток нашої Української Бібліотеки. Керівники Центру не завжди цю нашу бібліотеку доцінюють належно, але це тільки симптом української антиінтелектуальної ментальності. Тим разом збори були важливі також тому, що є поважні справи, які вимагають уваги громадян. Центр втратив цього року американського локатора (Day Care Center) — вони платили 100,000 дол. в рік за оренду приміщення, отже брак такого локатора поважно і негативно вплине на бюджет. На зборах також проголосили, що Орися Гевка відходить на емеритуру, отже в Центрі звільниться посада екзекутивного директора. Чи вона сама з власної волі відходить, чи її “попросили” відійти — не зовсім ясно. Вона працювала в Центрі багато років, але були і постійні нарікання на її некомпетентність. Вибори нових членів Ради Директорів показали, що є люди, охочі працювати і з-поза кола тих, що їх рекомендувала номінаційна комісія, серед них була і Надя Петрик. Я віддала свої голоси за її кандидатуру (а маю цих голосів аж 17 — бо за кожних 250 дол. дарованих на протязі років отримуєш один голос). Надя, нажаль, перепала і не ввійшла до дирекції, хоч і отримала більше як півтори тисячі голосів. Може на наступний рік.

Серед аудіо-книг, що їх я недавно слухала є ціла низка книг одного автора: це Alexander McCall Smith. Отже слухала я такі книги: *Right attitude to rain*, *The full cupboard of life*, *The Kalahari typing school for men*, *Tears of the Giraffe*. Перша із серії про Шотландію, а всі інші про Боцвану. Цікавий його сентимент до обох країн і ці дві серії — досить відмінні. Але я вже мабуть вичерпала всі аудіо-книги цього автора в моїй дільницькій бібліотеці. Та й взагалі хочеться вже вийти поза цю популярну белетристику. Але для того треба буде поїхати до бібліотеки в Аббінгтоні, де є багатий вибір різноманітних матеріалів, в тому числі і видання Teaching Company, які я колись навіть купувала, не знаючи що їх можна позичити безкоштовно.

Середа, 4 листопада 2009.

В суботу приїхала до Марка Бренда. Я колись думала і сподівалася, що переїзд Марка з Каліфорнії до Філядельфії означатиме закінчення цього мезаліянсу. Але бачу, що відносини продовжуються. Він недавно їздив на пару днів до неї, тепер вона приїхала сюди. Передучора поїхали вони обоє до Вашингтону — оттак собі, як туристи. Мають повернутися завтра або в п'ятницю. Марко з дороги навіть не потелефонував.

В понеділок, після кількох годин праці в Українській Бібліотці, поїхала я до лабораторії на чергову пробу крові. Вчора мені дали знати з канцелярії доктора Віджіланте, що кров надміру розріджена і що мені треба два дні перестати брати кумадину. Не такий простий цей процес лікування: цікаво, чи та кумадина справді мені допомагає?

Ліве рам'я після уколу кортизону дуже поправилося, але не можу сказати, що біль зовсім ущух. Немає ради, треба з тим жити.

У Філядельфії вчора почався страйк міського транспорту. Метро і автобуси не працюють. Маю надію, що страйк не триватиме довго і не скомплікує мені наступної візити до кардіолога.

Вчора їздила на чергове засідання регіонального комітету ЕУД. Треба подивляти Лужницького, що йому хочеться продовжувати працю над поправками до другого тому, хоч він навіть не є в редакційній колегії. Не зважаючи на перехвалки голови НТШ-А Поповича, що йому вдалося роздобути від редакції всі матеріали — бо він — на противагу, мовляв, попередній управі — не натиском, а благополучним впливом перебрав всі редакційні матеріали від Маркуся і ЕУД незабаром появиться друком. Справа ця справді скандальна. Маркусь зробив собі з ЕУД синекуру, роками їздив за гроші НТШ-А по світу, організуючи всякі регіональні комітети — і ось після багатьох літ, справа ця коштує вже мільон доларів, а американський том (запланований у трьох книгах) далекий до завершення. Перша книга, що її теперішня управа таки видала, має таку велику кількіть помилок, що просто соромно. Яке щастя, що не Маркусеві, а Струкові свого часу передали в руки англomовну енциклопедію України. Струк увів нову технологію, зорганізував великий колектив і на протязі одного 1993 року видав усі три додаткові томи п'ятитомової енциклопедії.

Середа, 11 листопада 2009.

Бренда вчора від'їхала. Була вона гостею Марка, а не моєю, отже її побут у нас не вимагав від мене додаткової праці. Марко приготував постіль і займався куховаренням. А тому, що я від деякого часу їм головну страву серед дня, а не ввечері — зокрема тому щоб не наражуватися на Марковий педантизм (готування салату триває так довго, що ніколи не відомо, коли можна сісти до столу — а я звикла їсти, дивлячись на вісті по телевізору) і його тенденцію нарікати на малу кухню і кидати всякі образливі репліки на мою адресу — то ми навіть разом не сідали до столу (вони не запрошували, а я не накидалася). Вистачить, що я, не протестуючи, плачу всі рахунки — в цьому моя участь.

Отримала я пару днів тому цікавого електронного листа з Польщі. Написав Якуб Каньскі, внук Марійки. Він, мовляв, досліджує історію своєї родини і хотів би додаткових інформацій. Я вже встигла йому відповісти і отримати листа у відповідь. Я запропонувала, що вишлю йому книжку “ОТ: бібліографічний покажчик”, бо там він зможе знайти чимало даних про свого прадіда і прабабу, про раннє дитинство своєї баби, родинні фотографії. Я просила, щоб він написав пару слів про себе і дав знати, чи знає українську мову. Отже він є самотнім сином Юрка, молодшого Марійчиного сина, має 32 роки, працює в банку, одружений з Йоанною, яка є професором психології на політехніці, мають двомісячного сина Оляфа, мешкають в Лодзі. Ім'я дитини трохи мене застановило — чи це така мода, чи може за тим криється якесь пов'язання із Скандинавією? Української мови ніколи не вчився, але може розшифрувати підписи під фотографіями і короткі речення — а це напевно вистачить в цьому випадку. Зрештою може когось стороннього запитатися.

Неділя, 22 листопада 2009.

Вчора провела пополудне на відзначуванні 60-ліття Пластової станиці у Філядельфії. Зібралося може двісті пластунів — від жовтодзюбів до сеніорів — в одностроях і в присутності кількох членів пластової команди, що з них деякі приїхали з інших міст (Були між ними Ромко Гриців і Олесь Лабунька). Програма була неформальна, домінували в ній невибагливі скечі юнацтва і пісні. Я пішла (навіть вдягла пластову сорочку), щоб виявити солідарність з молоддю.

Сьогодні іду на празничний бенкет своєї парафії — також для вияву солідарності і щоб не залишатись на самоті. Останнім часом страждаю від депресивних настроїв, отже вихід між люди — потрібний для профілактики.

Марко хотів виявити мені якусь увагу в день моїх 79 уродин, мовляв, може запросимо якихось гостей? Я на гостей особливої охоти не мала, але хотіла дати йому змогу для такого жесту. Вакуловські не могли прийти, отже я запросила Рана з Марією, і Віру. З них тільки Віра знала, що це мій день народження. Вона принесла квіти, також Маріяна Вакуловська обдарувала мене щедро квітами і шоколадками, квіти прислали також Максим з Уляною. Віра і Вакуловські чули про мій день народження із радіо, бо Праско завжди включає мене в історичний календар визначних дат.

На 6 грудня запланована презентація книжок Лариси Онишкевич. Мала бути в програмі і я — але мені пропонується нею програма не подобалася, виглядала занадто переладованою, а ще й Рудницький зарезервував собі, що говоритиме про книжку *Contemporary Ukraine on the Cultural Map of Europe* (тема, яка мене більше цікавила), отже мені довелось би говорити про Ларисину збірку статей *Текст і гра* — а це товстенька книга, якої я ще навіть не читала). Я запропонувала Ларисі, що замість виступу у програмі — напишу про імпрезу до *Свободи*. І вона на це погодилася. А вчора на пластовій зустрічі Захарчук мене зачіпив: мовляв, чому я нічого не пишу до радіопроеграми? Вони вже мають досить політики, хотіли б щось на інші теми. І от я собі сьогодні подумала, що могла б я про Ларисин вечір написати коментар до радіопроеграми, а потім доповнити його і вислати до *Свободи*. Як побачу Захарчука на парафіяльному обіді, запропоную йому щоб зарезервував для мене 7 мінут на програмі, що буде іти 5 грудня, якраз напередодні Ларисиного вечора. Ця реклама може придбати трохи публіки для вечора.

Ларисині книги заслуговують на увагу і я радо візьмуся за цю тему. А крім того я маю борг вдячності: Лариса саме недавно на річному з'їзді AAASS доповідала про різні типи біографічних досліджень і в тому контексті говорила про мій бібліографічний покажчик OT та ще й поруч із обговоренням книжки Оксани Забужко *Notre Dame d'Ukraine*.

Вівторок, 1 грудня 2009.

День Подяки — моє улюблене американське свято — провели ми з Марком у Головінських, в Ровд Айленді. Мотря і Андрій, як завжди, дуже гостинні і доброзичливі, родинна атмосфера включала тільки їх троє, нас з Марком і Тимоша з Лілею і дітьми. Ми

поїхали автом в середу і повернулися в п'ятницю. Дорога була досить тяжка, навіть для такого доброго шофера, як Марко. Туди супроводила нас цілий день мжичка і понурі сутінки, в поворотній дорозі ішов великий дощ і дорога, особливо в околиці Нью Гейвену, була місцями навіть небезпечна — дощ, туман, великі грузовики на дорозі, але згодом, вже в Нью Джерсі прояснилося, навіть стало сонячно.

Мотря приготвила надзвичайно смачну гостину. Я сиділа біля 12-літнього Трувора і випитувала його про його скавтські пригоди. Це між іншим було мені справді цікаво. Американські скавти включають у програму батьків, і крім тижневих зайнять, мають кожного місяця пару днів таборування. Розмову з Трувором вела я англійською мовою, бо знаю, що йому трудно говорити по українськи, а хотіла встановити потрібний контакт порозуміння. З молодшою дівчинкою вони мають поважні проблеми, її розвиток сповільнений, всетаки вона також брала участь в нашій із Трувором розмові і боролася за своє право щось сказати. (It's my turn now!) Леся, назагал, маєсья добре, при своїх 97 роках все ще пам'ятає, але після другої операції на рака відходової кишки, вона часом дістає болі в шлунку. Таке трапилося і тепер — увечері після святкового обіду. Вночі лежала хвора, і звертала. Але на другий день, коли я потелефонувала вже із Філядельфії — все було добре. Андрій терпів на якийсь дошкульний сухий кашель, що на нього не може він взяти якогось ліку чи сиропу. На його долю випало забагато всяких проблем із здоров'ям, жаль мені його, він така гарна й культурна людина. Недавно, між іншим, мав у Бостоні науково-популярну доповідь і — переказувала мені Уляна, що Сисин, який потрапив туди випадково — дуже високо оцінював його виступ.

Серед моїх аудіо-лектур останнім часом був також *Glasperlenspiel* Германа Гессе, в англійському перекладі. Мушу признатися, що я дуже розчарована. Як на мій смак, в цьому філософському романі за багато абстракцій, генералізацій, апотеози інтелектуальної еліти, що є членами ордену, постійних дискусій, монологів, діалогів — все це можна було зробити в значно простішій формі (а ля Коельо, наприклад). Я навіть подумала собі про себе: Гессе був колись моїм улюбленим автором, в юності я захоплювалася його романами "Demian" і "Sidhartha: eine indische Dichtung", що їх, очевидно, читала в оригіналі. Чи так змінилися мої смаки?

Неділя, 13 грудня 2009.

Сьогодні мала я з Анею їхати на виставу Шекспірівської "Бурі", де грає її син Андрій. Андрій від юності цікавився театром, грав колись в групі Шашаровського. А тепер він — дорослий науковець з докторатом з біології — не тільки сам бере участь в аматорських театральних американських виставах, але також і його сини виступають на сцені. Коли Аня згадала мені про те, що серед вистав "Бурі" буде одне матіне і вона вибирається їхати, я виявила зацікавлення поїхати з нею. Нажаль, погода сьогодні погана — зранку була низька температура і на дорогах був лід і багато автомобільних аварій — Аня свою поїздку, нажал, мусіла відкликати.

В неділю 6 грудня відбулася презентація книжок Лариси Онишкевич. Мій коментар ішов

по радіо в суботу і напевно причинився до того, що на презентацію прийшло 50 осіб. Програма була різноманітна, хоч і дуже поверховна — виступали Махно, Рудницький і Лариса, була навіть музична точка — уривки з “Патетичної сонати” Бетговена (на компактному диску), як ілюстрація до Кулішевої “Патетичної сонати”. Я взяла зі собою звукозаписувач, щоб на основі запису написати звіт до *Свободи*, а водночас просила Маріану Вакуловську зробити кілька фотографій. Вона наробила їх цілий диск і мені принесла вже в понеділок. Я вже у вівторок статейку написала і в середу послала разом з двома фотографіями електронною поштою до *Свободи*. А для Лариси запакувала обидві тасьми з вечора і дискету фотографій і завтра-післязавтра піду надати це на пошті. Буде мати пам’ятку.

У Форсії була я в понеділок 7 грудня. Рам’я наново мене розболіло і вона дала мені другий укол кортизону, взяла до обстеження кров, і виписала рецепт на фізичну терапію. Я вже зробила замовлення на візит в клініці, але мусітиму це замовлення завтра відкликати. Бо я думала, що цю терапію можна проходити в Holy Redeemer, недалеко від УОКЦентру, куди ходжу віддавати кров до лабораторії. Але виявилось, що будинок фізичної терапії є пару миль далі, біля шпиталю Holy Redeemer. Мені залежить на тому, щоб я мала близький доїзд — бо зима і може бути сніг. Завтра попробую замовити сесію в Moss Rehab — це ближче, та ще й при головній дорозі, отже якби був сніг — вона буде прочищена.

В п’ятницю, користачи з гарної (хоч і холодної погоди) і з факту, що рам’я менше боліло і я могла обертати кермом, що цими днями буває проблематичне), поїхала я до Hair Cuttery і зробила собі “permanent”. Волосся давно треба було підстригти, а закручені кучері на “барана” виглядатимуть напевно ліпше за пару тижнів, тобто на свята. Марко заповів, що хоче поїхати на латинське Різдво до Каліфорнії — я не протестую, навпаки, рада, що його тиждень не буде. Повернеться він 28-ого, а після нового року, не знаю ще коли, виберемось автом до Торонто.

Цими днями я трохи уваги присвячую архівові ОТ. Вибрала з папок уже всі листи від і до Ігоря Костецького і повезу цей матеріал до Торонто, бо Марко Стех ним зацікавлений і хоче зробити собі фотокопії. Цих листів (з 1950-их і 1960-их років досить багато, я мусітиму ще зробити список по датах, заки дам в руки листи Стехові). При цій нагоді вже вибрала також листи від і до Івася Керницького (була б добра знахідка для Романа Горака), а тепер сортую листи від і до Шлемкевича (їх багато!), Самчука, Гірняка, Паньківського. Роблю це звичайно тоді, коли дивлюсь на вісті на телебаченні, або рідше на якусь програму. Телевізія, сама по собі, мене нудить і я завжди мушу зайняти себе одночасно чимсь іншим — колись прасувала або сортувала випране білля, а тепер роблю невеличкий поступ із порядкуванням архіву.

Переглядаючи *Ukrainian Quarterly* для бібліографії статей, натрапила я на несподіванку. В номері 3–4 за 2001 рік знайшла я рецензію Жили на *Тихі розмови з вічністю*. Про цю рецензію я не знала, і в поточній моїй автобібліографії вона не була позначена. Але Жила як Жила — його рецензії своїми загальниковими суперлятивами і зайвими перебільшеннями не роблять мені особливої приємности. Я воліла б якусь справжню

рецензію, нехай би і з критичними нотками. но але — якби не було — це немов привіт із другого світу, бо Жила вже не живе!

Тамара Стадниченко прислала мені три номери *Нашого життя* за грудень, де є продовження моїх щоденникових записок “Діти”. Я не думала, що цей матеріал вийде таким довгим — сподівалась що до кінця року буде все надруковане і я завезу це своїм внукам, як несподіванку. Покищо є чотири числа — отже таки завезу Іванкові і Стефкові, а Марком перешлю для Ніни — але це ще не кінець. Прийшло мені на думку, що може б так я надрукувала це як маленьку книжечку для моїх внуків — Пульсари могли б знайти якогось доброго художника, щоб це гарно оформити. Ще подумаю, чи це зробити.

Вівторок, 15 грудня 2009.

Мала сьогодні першу сесію фізичної терапії в Moss Rehab. І вже маю замовлені сесії на четвер і на наступний тиждень.

На засіданні регіонального комітету ЕУД сьогодні Наталія Пазуняк передала мені папку матеріалів з архіву Оксани Генгало з написом “Марта Гарнавська”. В цій папці знайшла я програмку свого першого літературного вечора, разом із текстом доповіді на цьому вечорі Оксани Генгало. Приємна несподіванка! Були там і тексти моїх віршів і прози, що були читані на цьому вечорі 1968 року. Ці тексти я викинула, але доповідь Генгало і програмку збережу в своєму архіві.

Сьогодні закінчила слухати ще один роман мого новознайденого улюбленого письменника Александра МекКол Сміта. (*Tea Time for the Traditionally Built*). Слухаю ці книги, написані — популярно, але дуже талановито, з нотками іронії і сатири — перед сном і вони допомагають мені поборювати безсоння. (Вранці часом слухаю цей же текст вдруге — бо коли засну раніше, то, очевидно, не пам’ятаю дальшої розповіді). Але нарешті усвідомила собі я ще одну істину: частина успіху цих книг, — не тільки автор, але і акторка, яка читає цю африканську серію. Вона називається Lisette Lecat і це справді не тільки reader, але і performer! Між іншим, маю намір піти до книгарні і подивитися, чи немає там деяких цих книг у продажі. Хотіла б купити цього ж автора — з інших його серій Максимові — *Portuguese Irregular Verbs* (знаменита сатира на професорів університету). а Ніні — *Love Over Scotland*. Це були б гарні різдвяні подарунки.

Неділя, 20 грудня 2009.

Перший великий снігопад! Почав падати сніг уже вночі із п’ятниці на суботу і падав учора весь день. Рекордовий снігопад — назбиралося понад 23 інчі! Марко вчора збирався їхати на летовище — літак мав летіти до Лос Анджелесу увечорі, отже він ще встиг трохи відгорнути сніг. Але сніг падав далі. Мови не було про те, щоб я могла рушити авто і завезти його до поїзду. Зробив цю послугу йому Олесь Микитюх. Але вийшло так, що Марко — уже надавши багаж до Лос Анджелесу — мусів з летовища повернутися, бо всі польоти були відкликані. Чекав на поїзд понад годину, а потім пішки з наплечником

добрався додому. Сьогодні ще цілий ранок відгортав сніг, а тепер — доходить година 2-а — вибирається знову на летовище. Погода сьогодні сонячна, морозна.

Я маю завтра замовлену візиту фізичної терапії. Авто Марко прочистив від снігу, але каже, що я не зможу, мабуть, виїхати. Небезпека є застрягнути десь у снігу. Мабуть візит терапії доведеться відкликати. А ще є і друга причина. В мене несподівано від деякого часу піднявся з незрозумілих причин тиск крові. Це вже було і тоді, коли я була з візитом у Форсії. Я питалася, чи може це пов'язане із запаленням у рамені? Не заперечувала такої можливості. Але мій тиск зранку буває напр. 155/73, а ввечері 179/69. І це при тому, що беру двічі вдень лік Diovan по 40 mg. Такий стан напевно почався вже з початком грудня, але тоді я не мірила тиску, бо роблю це тільки перед візитом у лікаря, щоб могли дати якісь об'єктивні інформації. Отже може я завтра, замість іти на терапію, подзвоню до Форсії, щоб порадитися, що мені робити. Може треба брати якісь інші ліки? Почуваюся непогано, навіть думала, що може мій старий апарат не точно показує, отже купила інший, новіший, який не треба ручно надувати. Але висліди такі самі. Якщо дзвонити до лікаря, то треба звичайно кілька годин чекати на відповідь телефоном. Отже не можна виходити з хати.

Користаючи із знаменитої бібліотечної системи, знайшла я на інтернеті в каталозі книжку, що мене зацікавила і ось я вже маю її аудіо-варіант. Це *Vienna 1814*, а автором є/ David King. На опаковці написано: “*Vienna 1814* is an evocative and brilliantly researched account of the most audacious and extravagant peace conference in modern European history... Beyond the diplomatic wrangling, however, the Congress ... devolved into a series of debauched parties ... intricate social and political intrigue...” Головними персонажами там виступають Метерніх і Талейранд. Почала вже слухати з великим зацікавленням. Але книгу читає Mel Foster, який, очевидно, не знає чужих мов і його вимова чужих назв іде мені трохи на нерви, а часом навіть утруднює розуміння тексту місто Єна в нього Джена, цар-зар, цайтшріфт — зайшріфт, ріка Ельбе — Ельб, зартоскі — це Адам Чарторийські, віденський Пратер у нього “прейтер”, назви вулиць у Відні часом важко розшифрувати, не кажу вже про прізвища різних персонажів.

Телефонувала мені сьогодні Лариса Онишкевич, що в якомусь номері журналу *Дніпро* надрукований мій вірш “Мemento”. Треба буде подивитися.

П'ятниця, 25 грудня 2009. Латинське Різдво.

Сніг і мороз тривав до сьогодні. Я мусіла відкликати і другу візиту терапії і не виходила пару днів з хати. Навіть лік, який мені приписала Форсія на тиск крові, не могла я сама відібрати в аптеці, цю послугу зробила мені Віра саме в середу, коли я запросила її на свіжий бігос, бо знала що вона в цей день не працювала. Віра, що має велику практику їзди автотом в різну погоду, сказала, що надворі дуже слизько і радила мені не виходити з дому. Але в середу і четвер температура надворі трохи піднялася, люди відкопали автотом зі снігу і Вакуловські раптом змінили думку і вирішили — по традиції — таки поїхати до міста, до пресвітеріанської церкви на святвечірній концерт. Запросили і мене. Я рада була цьому запрошенню. У висліді мала приємний вечір — не тільки в місті, в церкві на концерті, але

потім і на вечері у сестер Вакуловських. Ми так заговорилися опісля, оглядаючи фотографії і розповідаючи анекдоти, що я додому прийшла аж по другій годині ночі. Сказати “прийшла” — абсолютно неправильно. Мене сестри Вакуловські привезли автом під хату — взагалі виявили мені баато гостинности, уваги, навіть піклування.

А ще варто згадати інцидент вечером у вівторок 22 грудня. Я саме сиділа при комп’ютері, читаючи свою електронну пошту, як згасло світло. Згасла електрика не тільки в моїй хаті, але на всьому кварталі. Була кромішня темнота і мені нелегко було перейти потемки невелику віддаль до спальні. Там я мала в нічному столику біля ліжка — ліхтарку. А тоді, при допомозі ліхтарки, засвітила — по старосвітськи — свічку. Телефони також не діяли — крім одного, який має получення дротом від стіни. Саме тоді дзвонив Максим — так що я мала змогу поділитися з ним вісткою. Електрики не було більше як годину. У висліді всі годинники треба було переставляти, радіо в кухні досі не вмію наставити, телевізію в кухні вдалося мені переставити, але в пивниці таки ні — отже чекає на повернення Марка. Страшна ця залежність нашої цивілізації від електрики. Але теперішня пригода показала, що треба частіше перевіряти ліхтарки (половина не діяла, бо мала перестарілі батерейки!)

Написала вчора Лариса Копань. (Випередила мене, бо я саме збиралася писати до Пульсарів, щоб їх привітати напередодні Нового Року) “У нас не вельми радісні настрої” — пише і обдаровує мене компліментом: “Ви ж для нас — взірець людини діяльної і наснаженої, Ваша енергетика сягає навіть через океани.” Приємно таке почути, вміють люди висловитися гарною мовою. Маю надію, що моя “енергетика” дасть добрі для Пульсарів наслідки в наступному році. Думаю замовити в них пару книжок з їхнього каталога, а крім того повідомити, що пляную невеличку багатоілюстровану книжечку “Діти” (текст, який тепер друкується в *Нашому житті* і приносить мені чимало відгуків від читачів) — це може піднесе їх на дусі.

Мій тиск крові трохи знизився і я навіть не приймала покищо додатковоо ліку, який приписала мені Форсія.

Вівторок, 29 грудня 2009.

Два дні падав дощ — сніг стопився. Я в понеділок вранці поїхала автом відібрати Марка зі станції, а сьогодні їздила не тільки на фізичну терапію до Moss Rehab, але після терапії — аж до Willow Grove до Масу’s, де купила Уляні два різдвяні подарунки. Маю ще одну візиту терапії завтра, може знову поїду до Масу’s і куплю щось хлопцям — хоч для мене це — велике томляче зусилля. Мої головні подарунки, як звичайно, чеки — це мені найлегше, але тому що будемо їхати автом є можливість купити щось тут на місці і привезти. В Торонто на Bloog є що правда дуже гарна крамниця чоловічих речей і я там завжди докуповувала хлопцям (не тільки Іванкові і Стефанкові, але також Маркові і Максимові) сорочки, светри, шапки — може і цього року не варто тут мучитися, а зробити це на місці в Канаді? Сьогодні це було особливо утяжливо — був мороз і дощульний вітер.

Повернула сьогодні бібліотеці аудіо-книгу “Vienna 1814”. Буду мусіти колись при нагоді

подивитися на книжку: не тільки щоб переглянути прізвища, що їх неправильно читає актор, і подивитися на фотографії, але також, щоб ще раз прочитати, а може й відписати епізод з Андрієм Розумовським, що був амбасадором російського царя Олександра, мав під Віднем прекрасний палац повен цінних мистецьких творів — це нібито мала бути одна із кращих таких збірок в Європі — чи не в цьому палаці відбувається дія Косачевого оповідання “Вечір у Розумовських”? — треба буде пошукати і за Косачем і наново прочитати! Палац Розумовського згорів у великій пожежі і все це пропало.

Порядкуючи Остапове листування, натрапила я в папці з року 1967 на рукопис такого віршика:

Якщо маєш п’ятдесят
більш не скач, а трохи сядь
пів сторіччя перегнав,
досить розкошів зазнав,
залиши круті фортелі [фартелі??]
займи місце у фотелі
і візьмися за рахунок:
кожний день — немов дарунок
то ж шануй цей Божий дар
як порядний господар,
щоб наступну п’ятдесятку
жити в радості — достатку.

Якби я знайшла це деінде — думала б, що ОТ комусь це послав на привітання. Перші рядки мені добре знайомі, бо він їх вряди годи цитував, при різних нагодах. Але 1967 рік — це його власне 50-річчя, отже мабуть сам-собі скомпонував таке злободенне привітання.

Четвер, 31 грудня 2009.

Не відмітила я в щоденнику важливої події. В день латинського Різдва 23 літній нігерієць на літаку з Амстердаму до Детройту пробував підірвати себе і майже 300 інших пасажирів вибухівкою, яку мав заховану в своїй спідній білизні. Інший пасажир і залога екіпажу помітили вогонь і погасили пожежу, запобігши тим великій катастрофі. Ця подія викликає і досі ланцюгову реакцію. Як могло статися, що освічений у Великій Британії хлопець, батько якого — багатий нігерійський банкір, побачивши підозрілі симптоми у поведінці сина і стурбований його недавнім зникненням, звернувся був за допомогою до американської амбасади — міг без перешкод сісти на літак в Амстердамі, не зважаючи на те, що були деякі підозрілі знаки: квиток на подорож літаком купував за готівку, жодного багажу не надавав, британську візу вже раніше йому відмовили. Як це так, що ім’я його не було зареєстроване на списку потенційних терористів? що машини які перевіряють пасажирів не відкрили вибухівки захованої під одежею? Президент Обама саме був на вакаціях на Гавайських островах. Він пізно, хоч і гостро, zareагував на подію і це йому тепер випомінають. А ще міністр охорони Джанет Неаполітано початково була заявила,

що “система працює правильно” — хотіла може заспокоїти публіку, але тепер дехто вимагає її резигнації. Такі події ілюструють слова Франка: “Кожний думай, що на тобі мільйонів стан стоїть.” В наш скомплікований час, помилка одної людини може спричинити велику ланцюгову реакцію і колосальну катастрофу.

Остання нагода зробити підсумок року. Ще живу — і це багато, зваживши, що закінчила 79 років життя. Мої фізичні сили значно змаліли, і помітно зменшився притаманний мені *joie de vivre*. Але коли взяти порівняльну перспективу — скільки моїх ровесників уже на тому світі, а з тих, що живуть, скільки мають серйозні проблеми із здоров’ям і як страждають — то нарікати не має підстав. Зрештою, нарікання нікому і нічому не допоможуть. Отже про позитиви минулого року:

Часи моїх подорожей безповоротно минули. Всетаки в минулому році я була в січні в Торонто, літом в Урбані на конференції, осінню — в Мотрі і Андрія на День Подяки. Написала пару рецензій до *Нашого життя і Свободи*, пару статей (про смерть Олекси Біланюка і презентацію книжок Лариси Онишкевич), надрукувала в *Нашому житті* п’ять перших сегментів уривків із щоденника “Діти”, які принесли мені вже велику кількість відгуків від читачів. Найважлишою новою роботою минулого року була моя анотована бібліографія нових статей про українську літературу надрукована в *Ukrainian Quarterly* — якби цей журнал мав трохи більше поширення, моя робота могла б принести неабияку користь українським науковцям. А також із появою першого тому ЕУД були надруковані і мої довідки про українських письменників Філядельфії. Стаття-рецензія незнамого мені Дмитра Дроздовського у *Всесвіті* (а потім і в *ЛітАкценті*) про ОТ-бібліографічний покажчик і виступ Лариси Онишкевич на форумі AAASS в Бостоні, де вона включила мою працю про ОТ в сесію “Writing Lives”, поруч Оксани Забужко — були позитивними критичними відгуками на мою працю, що принесли мені чимало сатисфакції.

Їдемо до Торонто тим разом автом. Виїдемо, мабуть, 2 січня — на самі Маркові 57 уродини — а повернемося правдоподібно 10-ого. Сьогодні впав трохи сніжок, але він топиться. Маю надію, що в суботу погода буде краща.

А сьогодні я — по традиції — маю запрошення до Рудницьких. Марко не іде нікуди. Маю надію, що новий рік принесе йому позитивне рішення управи УОКЦентру: він подався на оголошену ними позицію ексекютивного директора. Кваліфікації для цієї позиції він має першорядні (занадто добрі), платня невелика, отже й конкуренції мабуть не матиме. А це була б добра розв’язка — близько від хати, доїзд 10–15 минут автом. Працювати в українській установі не дуже приємно — це я знаю із довголітнього досвіду з Остапом, але тепер у час кризи — це була б бажана розв’язка.

Останні дні принесли українській культурі дві втрати: померли Віра Рич та Ігор Шевченко.

П'ятниця, 1 січня 2010.

Зустріч Нового Року в Рудницьких пройшла цікавіше ніж звичайно, може тому, що було менше осіб. Були там обоє Кіпи, Віра, Наталя Пазуняк з опікункою і Марта Ощипко. Мене і Наталю з опікункою підібрав своїм автом Олександр Лужницький (але він на гостині був дуже коротко), назад підвезла нас Марта Ощипко. Так що я не мусіла сама їхати, що було дуже до речі, бо упав був напередодні невеликий сніжок і дороги були трохи слизькі.

Найбільше говорила я з Кіпою і Рудницьким про УВАН, Барку, німецьку літературу й філософію. Каже Рудницький, що Кантівський категоричний імператив дуже вплинув на молодого Шіллера, а один із письменників (здається Кляйст?) так перейнявся категоричним імперативом і своїм незадовільним доростанням до його вимог, що навіть поповнив самогубство. Я переповіла кілька анекдотів з недавно купленої на дарунки книги про Гайдеггера і гіппопотама перед святим Петром. Ірена Рудницька при нагоді іншої теми, розповіла про свій жаль, що мовляв, українська спільнота вважала її за чужу і не прийняла до гурту Пласту і Союзу Українок. Це мені було несподівано і трохи дивно, бо мені здавалося, що в нашій громаді мало хто навіть знає, що Ірена — латвійка. Адже вона повністю перейнала мову, культуру і активність свого чоловіка. Опікунка Наталі Пазуняк (прізвища я, нажаль, не запам'ятала) жалілася на те, що громада діаспори не має повного розуміння для новоприбулих, вважає їх “сов'єтами” тощо. Тут можливо криється якийсь конфлікт між Наталею та її опікункою.

Віра Лащик вчора на фотелі в Рудницьких — заснула. Може після двох пив, а може і через втому робочого дня. Вона, на мою думку, повинна вже іти на пенсію, але не хоче цього робити, зокрема теж і тому, що недавно перейшла в своїй агенції на трохи легшу працю і вже не мусить їздити по місту в різні небезпечні дільниці, часом під охороною поліції.

Сьогодні вранці я докінчувала пакуватися, а тепер зараз піду вдягатися на візиту до Віри, бо вона запросила мене і Марка “на качку”. Там знову ж таки будуть Рудницькі і Кіпи. Кіпа вчора приніс мені в дарунку нововиданого в одному томі Барчиного *Жовтого князя*. Я не хочу прийняти цього як дарунок — не тільки заплачу за цей том, але і куплю другий примірник на дарунок Максимові.

Завтра вранці — на самі Маркові 57 уродини — вибираємося їхати в далеку подорож автом до Торонто.

Неділя. 3 січня 2010. Торонто.

Приїхали вчора перед 10-ою увечері. Подорож від 10 ранку до 10 вечора була не тільки довга, але під кінець навіть небезпечна. Спочатку рух на автострадах був невеликий, погода непогана і все ішло добре. Але під Бофало не тільки почало трішки заносити снігом, рух посилювався, потемніло, але найгірше, що зіпсувався механізм, який плином antifreeze чистить вікно і Марко — шофер знаменитий і витривалий — мав поважний клопіт, мусів зупинятися, чистити шибу. Крім того в авті стало досить холодно. Є підозріння, що

зіпсувався термостат, чи щось подібне. Доїхали хоч пізно, але без аварії. Авто завтра треба буде завезти до механіка, щоб це направили.

Уляна чекала на нас із вечерею і ми ще вчора відзначили Маркові уродини. А сьогодні ходили на вечерю до ресторану Villa на Bloor, по традиції з нагоди Стефкових уродин — тим разом уже 21-их! Було нас всіх шестеро, але після вечері Стеф поїхав до гуртожитку, а завтра приїде ще на одну гостину з нагоди свого повноліття.

В Максимовій бібліотеці знайшла кілька цікавих мені книжок: Маланюка *Нотатник*, Франкове *Зів'яле листя* з англomовним перекладом, 8-ий то ЕСУ, Іздрика *Take*, Марії Матіос *Чотири пори життя*, Людмили Таран *Дзеркало Єдинорога* і цілу низку іншої нової белетристики, нові числа журналу *Київська Русь* і велику для мене несподіванку — *Сучасність* но.1–2, 2009, де надрукована моя бібліографічна стаття! А я цих перших номерів *Сучасности* за 2009 рік не одержала і навіть не знала, що моя праця вже таки появилася друком! І то точно рік тому!

Понеділок, 4 січня.

Переглянула *Нотатник* Маланюка. Це не є справжній щоденник, тому і не надто цікавий. Книжка видана в Києві (Темпора) 2009 р. Має оригінальний форзац: записка руко Маланюка, де перші слова такі: “Ради всього святого 1/ не підписуйте мене Євгеном, але Євгеном (треба ж бути консеквентним або Європа, або Європа).” — але в книзі всюди — всупереч цьому — Євген!

Вівторок, 12 січня 2010. Філядельфія.

Повернулися ми в неділю 10 січня. Тим разом дорога тривала на дві години коротше. Снігу не було і хоч ми виїхали перед 10-ою вранці, то були вдома вже перед 8-ою. Авто направлене, водій знаменитий. Все таки це важка і довга дорога, та ще взимку, коли швидко темніє, та й взагалі дуже зимно (тим разом не в авті — термостат направлений!). На кордоні затримки не було: перевірка обмежилася тільки до перегляду паспортів. Тепер — з уваги на терористичний акт, що стався в день латинського Різдва (на щастя катастрофі літака запобігли самі пасажери, загасивши вогонь і притримавши нігерійського терориста!) — на летовищах великі затримки у зв'язку з посиленою контролею всіх пасажирів і різними новими обмеженнями. Якби ми летіли літаком, подорож мабуть була б так само довга, але не така утяжлива і вимоглива для шофера.

Записок — після перших спроб — в Торонто не робила. Тремор в руці дуже обмежує мої можливості. Це особливо було мені досадно, коли побачила переклад *Зів'ялого листя* і досі незнайому мені книжку з чотирьох статтями про українську літературу, що їх мені обов'язково треба включити в мою бібліографію. Але Максим, який дуже до мене уважливий і розуміє потребу моєї роботи — знайшов вихід: запропонував мені додатковий комп'ютерний латор — і я не тільки мала змогу попрацювати над точним описом *Зів'ялого листя*, анотаціями для чотирьох статей і додатковими двома томами перекладів Роми

Франко, що про них я не знала — але й послати всі ці інформації при допомозі електронної пошти на свою адресу у Філадельфії. Чудеса модерної техніки!

Понеділок присвятила господарським справам (три машини прання), переглядові пошти, а ось сьогодні може зробити кілька щоденникових записів.

Свят-Вечір провели у вузькому родинному колі — після вечері розпаковували подарунки, а потім поїхали до церкви св. Володимира. В день Різдва були в нас гості: тільки дві пари Максимових і Уляниних найближчих приятелів: родини Гейсі і Жили. Приходили старі колядники Інституту св. Володимира. В п'ятницю доїдали рештки, а в суботу на моє прохання пішли ще раз на вечерю до ресторану — знову ж таки пішки на вулицю Блур, де добрих ресторанів є кілька.

Серед дарунків для мене був один — особливий, надзвичайний. Максим повідомив мене офіційним листом, що моя четверта бібліографічна книжка (яка вже п'ять з половиною років чекає на друк в КІУС!) уже доступна дослідникам в його, Максимовій, електронній бібліотеці української літератури. Завдав собі хлопець великого труду! Мені ще треба буде присвятити трохи часу й уваги, щоб переглянути цей том, порівняти його з машинописом, переловити можливо якісь огріхи чи помилки. Цікаво, що на таку ініціативу скаже Сенкусь і КІУС?

Мої дотепні внуки купили мені гру пам'яті Senior Moments, Стеф додатково маленьку скульптуру-прикрасу дерева бонсай (яку я вже поставила у вітальні серед різних того рода мистецьких пам'яток), Уляна знову збагатила мою гардеробу ще одним pantsuit-ом (тим разом забрала я обидва — зелений і синій — додому і носитиму тут), Марко купив мені гарну маленьку брошку з янтарними камінцями і знайшов мені ще одну книжку мого улюбленого автора McCall-Smith-a, що про неї я навіть не чула (Плодовитий цей письменник на наших дарунках скористав, бо я купила аж дві його книжки для Уляни і Максима). Марко отримав в подарунку машину для кави-еспресо.

Температура в Торонто була від 7 до 17 градусів мінус за Цельзієм. Кілька разів падав сніжок. У висліді я була надворі тільки тоді коли ходили до ресторанів, і до церкви. Говорила по телефону двічі з Лідою Палій, з Любою Пендзей і з Мартою Трофименко. Спочатку думали десь зустрітися, але передумали і обмежились до розмов по телефону. Пробувала тричі дзвонити до Наталі Томцьо. Або кудись виїхали, або — як це підозрюють їхні приятелі в Торонто — навмисне не відповідають на телефони. Може мають якийсь поважний клопіт.

Приємно було побути в теплій приязній родинній атмосфері — думаю, що це було добре не тільки для мене, але і для Марка, який помітно відпружився і проводив чимало часу в товаристві Максима, Уляни і хлопців — також і тоді, коли я вже відходила на відпочинок до спальні. З радістю спостерігала за своїми дорослими вже внуками (серед моїх дарунків — була для них несподіванка — п'ять номерів *Нашого життя* з щоденниковими записами про їхнє раннє дитинство!) Іванкова дівчина Таня була в нас на гостині на Різдво — Іванко

взагалі багато часу проводить тепер з нею, зате Стефан — дуже серйозний студент, який не тільки мріє, але і планує свою дальшу наукову дорогу — хотів би може поїхати на студії MD/PhD до Стенфорду, до Каліфорнії. Ну, дай йому Боже. Маю надію, що і я зможу причинитись якоюсь поважною субсидією до цих його студій.

П'ятниця, 15 січня 2010.

Три дні тому на караїбському морі в Гаїті був великий землетрус силою 7 балів на шкалі Ріхтера. І епіцентр його ішов через головне місто Порт О'Прінс. Величезне спустошення, тисячі вбитих, мільйони бездомних. В сьогоднішньому *Нью Йорк Таймсі* Дейвід Брукс робить порівняння: 1989 року був такої ж сили землетрус в Каліфорнії і тоді загинуло 67 осіб. А в Гаїті жертв буде мабуть 50,000, якщо не більше. Гаїті — одна із найбідніших країн світу. Колись це була французька колонія і мова їхня — варіант французької. Вони недавно мали інше природне нещастя — великий гураган, який приніс велике знищення. А взагалі там — брак ефективної влади. Весь світ відгукнувся на землетрус — наша Америка висилає велику допомогу, але мале летовище там не може прийняти всіх цих літаків з вантажем, дороги до міста завалені грузом і непрохідні, вулиці повні загниваючих трупів. Колишній президент Клінтон очолює фундацію, яка ще перед землетрусом пробувала підняти Гаїті різними інвестиціями і здавалося, що доля Гаїті обернеться в позитивний бік. А тепер таке нещастя. Якесь прокляття висить над тими людьми, а Брукс навіть обвинувачує локальну культуру — бож на цьому ж острові існує і просперує Домініканська Республіка, де населення таке ж майже як в Гаїті, але звичаї інші і люди більш працьовиті і зорганізовані.

В Україні за два дні будуть вибори президента. У зв'язку з тим американська преса знову пише про Україну, про помаранчеву революцію, про конфлікти між помаранчевими лідерами Ющенком і Тимошенко, про можливості повернення до влади Януковича.

Середа, 20 січня 2010.

Як і можна було передбачити, у виборах в Україні перемогли Янукович і Тимошенко і між ними буде рішатися доля президентури України у другому турі виборів 7 лютого. Ющенко отримав так мало голосів, що попав аж на 5-те місце. Питання: чому він не повірив попереднім опитуванням, які передбачали його поразку? Чи не ліпше було відійти з гонором і не кандидувати взагалі?

Вчора також і в Америці були важливі вибори, які також принесли прикру несподіванку: у штаті Масачузетс в голосуванні на місце сенатора, яке пару десятиліть належало Едвардові Кеннеді, переміг республіканець! А це загрожує демократичній більшості в сенаті і зокрема законодавству про реформу асекурації здоров'я. Досі демократи мали 60 голосів — це вистачало, щоб запобігти філібастерові республіканців. Невідомо, що буде далі.

В Гаїті обчислюють біля 200,000 жертв землетрусу. А там люди і далі гинуть — бо ефективну допомогу встановити дуже важко. На малому летовищі не можна примістити

всіх літаків, які звідусіль наспівають з допомогою. А в місті важко забезпечити безпеку і раціональний розподіл харчів, води, медичної допомоги.

Передучора мені розболілася права нога і я з трудом могла встати з ліжка вночі до лазнички. Двічі в тижні їжджу на терапію з лівим рам'ям — і це мені дуже помагає. Невже доведеться почати нову якусь терапію з ногою? Сьогодні трохи краще і мій настрій піднявся, але було пару днів тому погано, а ще й докучали мені очі і я була близька плачу. Бо що варте таке життя, коли не можна бути самостійною і займатися якоюсь корисною роботою?

Максим виставив в інтернет всі мої бібліографічні роботи і я вже маю відгуки на цю його ініціативу. Справді, бачу, що люди тепер черпають більшість інформації з інтернету. Максимова уважливність до цієї справи може заохотити мене приспішити закінчення тому 1990-их років? Бо дотеперішнме ставлення до цієї роботи КІУСу відбирає охоту продовжувати цю виснажливу величезну працю. Але для цього потрібно не тільки доброї волі, але й фізичних сил.

Субота, 30 січня 2010.

Маємо запрошення сьогодні на вечерю до Вакуловських. Має бути там також Марта Шиприкевич з чоловіком.

Марко подарував мені на Різдво ще одну — досі мені невідому — книжку мого улюбленого письменника: *The unbearable lightness of scones* / by Alexander McCall Smith. Інші книжки цього автора я слухала, а цю паперову версію таки прочитала сама. Це з його шотландської серії. При кінці книжки є реклама на 25 інших його книжок! Боже мій! Цей автор — ціла фабрика! Невже справді він сам пише всі ці романи? Фантазії йому не бракує, помисловий, дотепний, модерних ліберальних поглядів, фемініст, з колосальним почуттям гумору, і з великою дозою любови до двох своїх батьківщин — Шотландії і Боцвани! Уривки з рецензій називають його книги “utterly delightful”, “gentle but powerfully addicting fiction”. Я ще ніколи не читала так багато одного автора. І з такою приємністю!

Тепер знову принесла собі з бібліотеки дві аудіо-книги, бо хочу дати очам своїм трохи відпочинку. Одна з них — це автобіографія акторки Julie Andrews: *Home: a Memoir of My Early Years*, друга — роман популярного письменника Геллера, що його я досі не мала нагоди читати *Catch-22* / Joseph Heller. Першу слухаю Юлію Ендрус — це мене більше цікавить. Взагалі, коли маю вибір, волю біографії і non fiction від белетристики. А недавно з власної колекції слухала цілий університетський курс *European Thought and Culture in the 20th century* / професора університету Норт Каролайни Lloyd-a Kramer-a — зокрема другу частину курсу про напрямки інтелектуальної думки від екзистенціалізму до постмодернізму. Поширюю свої інтелектуальні горизонти. Це теж можна сказати про мою теперішню бібліографічну роботу: всі ці нові статті про українську літературу, що їх мені треба читати й конспектувати, пишучи анотації — це справжня літературознавча едукація.

Ходжу регулярно — двічі в тиждень — на фізичну терапію до клініки, а в четвер пішла на показову лекцію китайської гімнастики Тай-чі до місцевої бібліотеки. Про Тай-чі вперше почула я від Форсії, коли сказала їй, що часом непевно чуюся на ногах і боюсь, щоб не впасти. Ще не знаю, чи регулярно ходитиму на ці вправи.

Неділя, 7 лютого 2010.

У Філядельфії рекордовий снігопад. Впало 28 інчів снігу! Марко вчора тяжко напруцювався відгортаючи driveway. А snowfall of historic proportions — каже радіо. Турбує мене факт, що наступний тиждень в мене — від понеділка до п'ятниці — заповнений візитами в лікаря, дентиста, фізичного терапевта. Як доберуся завтра до підземки. щоб поїхати на PENN до Форсії? А ще заповідають, що в середу може бути новий сніг!

В Україні сьогодні вибори президента. Юля Тимошенко в п'ятницю збрала трохи людей на Софійську площу на т. зв. “Молитву за Україну”. Виступали представники різних церков України і сама Юля. Вона говорить доброю українською мовою, без готового тексту і дуже ефективно, хоч трохи демагогічно. Просила Бога простити їй провини владарювання. Голос за Юлю — говорять в Україні — це голос за “менше зло”. А “більше зло” — Янукович, який заповідає зробити російську мову офіційною і як каже дехто в Україні — завернути Україну до старих советських часів. Найдивніше становище Ющенко. Він не тільки підписав новий закон, який три дні перед виборами вносить зміни у виборчу процедуру, але і закликає людей голосувати проти всіх. А це, зрозуміло, означає переважити вибір в сторону Януковича. Є в мене підозра, що може Янукович обіцяв Ющенкові крісло прем'єр-міністра? Один журналіст в Україні написав: якщо виграє Янукович, єдиний порятунок — емігрувати. Сумно.

Я вже мала кілька десятків відгуків на мій щоденник про внуків надрукований в *Нашому житті*. Завезла я ці перші шість номерів до Торонто і дала як один із різдвяних дарунків Іванкові і Стефанкові. Досі не маю жодного відгуку. Що більше: Максим, який подарував Маркові (і мені) машину, що робить каву еспрессо і капучіно, вже кілька разів допитувався, чи ми вже вживали цю машину і дивувався, що ми й досі її не пробували. При нагоді останньої такої розмови, я запиталася, чи читали вони вже мій щоденник у *Нашому житті*? І виявилось, що Максим взагалі не звернув уваги на цей дарунок хлопцям і його не тільки не читав, але й не бачив!

П'ятниця, 12 лютого 2010.

В неділю 7-ого лютого у виборах в Україні переміг Янукович — дуже маленькою перевагою голосів — 3%. Тимошенко і досі не погодилася із своєю поразкою. Світова преса підкреслює, що вибори були демократичні і що великих зловживань не було, але Юлія перераховує голоси і мабуть суд рішатиме. Але світова преса підкреслює теж і факт, що Ющенко, закликаючи електорат голосувати “проти всіх”, допоміг перемогти Юлію. І це сумна спадщина для президента, який міг був увійти в історію, як перший свідомий українець на цьому пості.

В понеділок я їздила на черговий візит до Форсії. Марко підвіз мене до метро (подорозі на 11-ій вулиці ми таки застрягли на пару мінут в снігу і ледве виїхали!) В місті вулиці прочищені. Я крім візиту у Форсії, відбула ще добровільну сесію з молодим дослідником-психологом, який збирає матеріали про депресію у старих людей, а потім пішла на пару годин до Ван Пелт. Попрацювала там над ULE і десь біля 5-ої години підземкою і автобусом повернулася додому. Але після вечері була вже своєю ескападою до міста така втомлена, що пішла в ліжку перед 8-ою вечора.

У вівторок вранці Марко завіз мене ще на сесію фізичної терапії (вже останню!), а потім ми ще відбули закупівлю харчів в АСМЕ. Того ж дня під вечір і увесь наступний день була така страшена сніговія, що не тільки завалила нас додатковими 14 інчами снігу, але й наробила шкоди: нам зломилася дерево, що впало на елетричні дроти (покищо електрики не зірвало!), сусідові обірвало ринви, а й ми стурбовані фактом, що на нашому даху така величезна вага трьох стіп мокрого снігу і чи дах наш це витримає?

Я на прохання Наталі Пазуняк переглянула її статтю про англійські переклади Стуса, яку вона планувала включити до збірки статей, що друкуються в Києві. Сама Наталя вже майже не бачить і не може припилювати як слід це видання. А я, провіривши її статтю, знайшла там таку величезну кількість помилок — не тільки в усіх текстах латинського алфавіту, але навіть в цитованих оригіналах Стуса! При тій нагоді мала ще раз можливість пригадати деякі рядки Стусових поезій. Варто мені їх тут для майбутніх цитат з пам'яті занотувати:

Схились до мушлі спогадів — і слухай:

Яка нестерпна рідна чужина

Хай роки б'ють по голові,
а ти співай своєї,
що й мертві, ми таки живі
і живемо для неї.

І стрілку смерти відведем назад,
на кілька літ, дарованих терпінням.

Мете надворі снігова пороша

Скільки в небі шамотіння снігопаду!
Снігопаду шамотіння скільки в небі!

Переглянула пару Стусових томів, — те що потрібне було Пазуняковій — знайшла, але те що потрібне мені — ні (Рядок, що починається: Вшрубовується молоде коріння.)

Дзвонила я до Батицького і до електричної компанії. Батицького хочу порадитися, чи не можна зробити якихось превентивних заходів (скинути трохи снігу із даху, розбити лід на ринвах?) Електрична компанія напевно має багато інших і можливо важніших справ — адже в нас принаймні ще є електрика. Сьогодні не прийшли, може прийдуть завтра.

Турбота буде нас супроводити ще довший час. Адже коли весь цей величезний сніг почне топитися, то чи не залле нам пивницю? Адже такий досвід я вже мала в минулому.

Понеділок, 15 лютого 2010.

В суботу Батицький з другим робітником скинули сніг із мого даху (на городі виросла ціла гора снігу!), а також зрізали деревце, яке висіло на електричному дроті. Взяв за ту роботу 300 дол., але принаймні трохи заспокоїв цим наші господарські турботи.

Я пару днів підряд виходила на короткий прохід довкола кварталу — тільки по прочищених стежках на тротуарах. Перейти вулицю майже неможливо, бо стоять навали снігу. Вулиця наша не солена і не прочищена плугом, є тільки вузькі дві лінії — наслідок проїзду авт. Якщо над'їжджає авто напроти — виникає ціла проблема, бо треба або поїхати дозад, або по можності в'їхати в якийсь прочищений під'їзд. Я, очевидно, ані не пробую їхати авт, але Марко не тільки прочистив наш під'їзд, але і виїздив до крамниць.

Маріянна Вакуловська пару днів працювала, відгортаючи біля своєї хати сніг, а вчора, після цієї роботи, по дорозі до пивниці, несучи лопату і причандалля, впала і пошкодила собі ногу. Сьогодні їздила до лікарні. Виявилось: нога зломана в кістці. Шість тижнів мусітиме носити “чобіт” — тепер щось таке дають на знерухомлення, замість гіпсу. Великий клопіт! Добре бодай, що їх є дві і сестра їздить авт, бо інакше була б ще більше криза!

Я сьогодні послала вже Рудницькому другий сегмент моєї бібліографії до Квартальника. Він вже пару днів тому дзвонив і пригадував. Але я, хоч і мала роботу майже готову, вирішила ще почекати і зробити дві окремі коректи. Добре рішення: знайшла кілька дрібних помилок, та й виправила, де треба, “титли і коми”. Наступний сегмент напевно не скоро буде готовий — і не тільки тому, що перші два покривали майже десять років, але і тому, що я тепер не маю з дому доступу через комп'ютер до електронних джерел пеннсильванської бібліотеки і доведеться мені їздити на кемпус, і переглядати річні журнали, а це тепер не така легка справа.

Тимошенко досі не визнала своєї поразки, а суд її оскарження — відкидає. Інавгурація нового президента має бути 25-ого лютого.

П'ятниця, 19 лютого 2010.

Серед книжок, які я недавно закупила у видавництві Пульсари, є *Спогади Ікара*, що їх автором є Серж Лифар. Ім'я мені було знайоме — я пов'язувала його з такими

знаменитостями балету як Дягілев, Ніжинський і Карсавіна. Але я не багато про нього знала і тому, побачивши в каталозі Пульсарів цю річ, книжку замовила. От вчора я — з нагоди безсонної ночі — взялася за Лифаря і прочитала половину книжки. Пульсари видали Лифаря у перекладі з французької мови (перекладач Ганна Малець) і за підтримки Посольства Франції і французького міністерства закордонних справ. Лифар (Serge Lifar) народився в Києві 2 квітня 1905 року “в українській дворянській сім’ї” (так у передмові — а в спогадах жодної згадки про батьків і хто вони були). В дитинстві співав у хорі Софійського собору, вчився в київській консерваторії і в балетмайстра Броніслави Ніжинської (сестри Вацлава). 1923 року на запрошення Сергія Дягілева виїхав разом з кількома іншими учнями балетної студії до Парижа. У Дягілева почалася його кар’єра танцюриста, а згодом і хореографа. 1929 року Дягілев помер і “Російський Балет” перестав існувати. Під кінець цього року паризька опера відзначала сторіччя від смерти Бетговена і Лифару запропонували взяти на себе підготовку балету. Успіх цієї вистави промостив Лифару дальшу кар’єру. Йому запропонували керівництво паризькою оперою і він на цьому пості провів тридцять років. Лифар виступав танцюристом, писав хореографію до нових балетів. Для мене, однак, найцікавішими, майже сенсаційними, бо досі зовсім невідомими, виявилися такі факти. Лифар продовжував керувати оперою і в час війни. Коли німці окупували Париж, Лифар зберіг театральний колектив (пише, що спочатку фонди на це приходили з Лондона), співпрацював отже з урядом Петена. Був випадок, коли Гітлер прийшов відвідати будинок опери (Лифар пише, що знаючи про це заздалегідь, він залишив у будинку тільки пожежника і не він, а цей пожежник показував німцям інтер’єр опери), згодом на візит прийшов Геббельс і тепер уже сам Лифар був присутній. Геббельс побачив на стіні портрет Вагнера роботи Ренуара і каже: це був би чудовий подарунок для фюрера! Але Лифар, мовляв, відповів на те, що “цей портрет належить державі і вписаний в інвентар”. Також Лифар пише, що загрозив резигнацією, коли йому хотіли приставити німецького інтенданта. Чи правда це? У всякому разі цікавий приклад колаборації в ім’я мистецтва (щось так, як Володимир Блавацький у Львові.) Після війни Лифаря судили, для СРСР був він персона нон грата, навіть після війни ліві французькі профспілки часом на знак протесту проти Лифаря оголошували страйки театральних працівників — часом перед самою виставою ітп. Цікавий був і такий випадок: мала приїхати до Франції трупа Мойсеєва. За посередництвом міністра, що займався зв’язками з СРСР, передали пересторогу: Якщо не припиняться спрайки машиністів сцени проти Лифаря, то російська трупа не зможе приїхати і виступати у Франції. Це допомогло присмирити протести.

Сьогодні далі читатиму. Переклад не дуже добрий, а й авторський стиль і організація матеріалу також залишають бажати кращого. Але тема дуже цікава.

Субота, 27 лютого 2010.

В четвер 25 лютого відбулася інавгурація нового президента України. Я мала змогу подивитися на це на інтернеті. Янукович входив до будинку парламенту встеленою червоним килимом доріжкою. Церемонією проводив спікер парламенту Литвин. Присягу відбирав голова конституційного суду (вдягнутий в червону тогу, високий, худий, лисий — виглядав як середньовічний інквізитор). Хор співав “Ще не вмерла” і під кінець “Боже

великий, єдиний”. Янукович говорив відносно коротко, без патосу, досить доброю українською мовою. На залі були присутні представники чужих держав — Польщу, Білорусь, Латвію і ще деякі держави репрезентували президенти, від США був генерал Джонс. Половина залі була порожня — депутати Юлії Тимошенко бойкотували інавгурацію. Не було також і Ющенка. Мені здавалося, що цей бойкот — доказ, як далеко Україні до справжньої демократії. Теж і Янукович не сказав того, що в подібній ситуації сказав Буш: я хочу бути вашим президентом, навіть якщо ви голосували не за мене. Добре якби Янукович на практиці показав, що рахується з бажаннями і силою опозиції. І перший крок в цьому напрямі мігби бути: не поспішати із впровадженням російської мови, як офіційної. Майбутнє покаже. Є вже деякі тривожні знаки. Янукович запросив до Києва московського патріярха Кирила і перед інавгурацією отримав його благословення на молебні. Але є і деякі позитивні новини. Перед тим, як їхати до Москви, Янукович заповів що поїде до Брюсселю. Заповів також 20% скорочення персоналу президентської адміністрації і зменшення власної платні на 50%. Це напевно зробить добре враження в Європі.

Ющенко в останні дні свого правління зробив деякі рішення, які приносять і приносять в майбутньому поважні клопоти. Нагородив Степана Бандеру орденом “Героя України”, визнав ветеранами війни ОУН-УПА — це викликало велике негодування в Польщі і низку дуже негативних відгуків про Україну в західній пресі. Преса наново пише про етнічні чистки, фашистівські симпатії націоналістів, співпрацю з німцями ітп. А також Ющенко нагородив всяких своїх співробітників і приятелів.

У нас знову впав сніг — на щастя не дуже великий. Зате в Гантері — снігу випало більше як три стопи, Геврики засипані, не можуть вийти з хати, а ще й нема електрики, а це значить в них не тільки, що не мають можливості користуватись інтернетом, телевізією, радієм — але також і хата не має ogrівання, ані води — бо воду в них треба добувати електричною помпою.

П'ятниця, 5 березня 2010.

Як і можна було передбачити, коаліція Тимошенко в парламенті розпалася і у висліді Юля вже не є премієром України. Покищо виконує обов'язки премієра її заступник. Щоб створити новий уряд, Янукович мусітиме створити нову коаліцію — це напевно забере трохи часу.

Серед новин з України є ще одна і дуже прикра вістка. Газети пишуть про т. зв. “Справу Жулинських” і скандал довкола кредитної спілки “Турбота”. Виявляється, що кредитна спілка, що до неї несли свої заощадження переважно письменники і мистці і інші, як пише Український тиждень, “вершки творчої інтелігенції”, стала жертвою фінансової кризи. Вкладники забажали вибрати свої гроші із спілки і тоді виявилось, що каса — порожня. Головою правління спілки є Галина Жулинська. Безпосереднього оскарження у зловживанні нема, але є оскарження в некомпетентності. В Українській правді серед фотокопій документів є власноручно написане Галею письмо, де вона зобов'язується

повернути спілці 8 мільйонів гривень. А газети нападають не тільки на Галину, але і на Миколу, навіть є заклик, що він повинен зрештитувати з головства в комітеті Шевченківської премії і тп. Самого Миколу цитують, що він, мовляв, готовий продати власний маєток, щоб повернути ці гроші кредитній спілці. Скільки в тому всьому справжньої вини Жулинських — тяжко встановити. Ми тут в Америці маємо подібні ситуації (напр. т. зв. банк Галана, тобто Щадниця, зробила в час керівництва нею Мартою Шиприкевич деякі великі позички українським будівельникам, які збанкрутували, що довело до банкрутства самої Щадниці. — Я там маю також поважні гроші, але вони не пропали, бо за вкладниками стоїть федеральна страхова корпорація, до суми 100 тисяч доларів. Федеральний уряд перебрав збанкрутовані щадниці (їх було тоді в Америці досить багато!), банкрутів перебрали інші банки і от наші вклади до сьогодні там залишилися — тільки Щадниця вже називається MB Financial Bank, а перед тим діяла під назвою First Security — Певність). В Україні мабуть немає такого державного страхування, та й сама держава на межі банкрутства. В “Турботі” мали свої гроші і деякі лауреати Шевченківських премій, в тому числі і наша Віра Вовк, яка призначила ці гроші (25,000 ам. доларів) на запланований нею конкурс перекладів української літератури.

Понеділок, 8 березня 2010.

Закінчила слухати біографію Джана Чівера — 22 компактні диски! (*Cheever: a Life* by Blake Bailey. Read by Malcolm Hillgartner). Цього славного американського письменника знала я тільки з його репутації — не пригадую, чи читала будьяку його книжку. Він славився як майстер новелі, зокрема новель друкованих в журналі *New Yorker*. Біографія занадто розтягнута і до пересадки детальна. Що мені з неї запам’ятається? Що Чівер не закінчив навіть середньої школи, що був одружений і мав троє дітей, але все життя боровся із своїм нахилом до гомосексуалізму і вкінці піддався йому, використовуючи цілу низку молодих хлопців. [Ця гомосексуальна еротика займає в книжці аж надто багато місця і залишає неприємний несмак — я дуже толерантна до бі-сексуалізму, але навіть мені цього було вже занадто!] Для мене найцікавіше було, що Чівер двічі їздив до Радянського Союзу. Десь в 1960-их роках зустрічався там з Євтушенком і Вознесенським. Мовляв, безпечне місце для розмов (як вони думали) було на могилі Пастернака. Але згодом виявилось, що навіть там був заінстальований підслуховий апарат! Чіверові імпонувала увага для письменників в СРСР і він про це розповідав в Америці. Свого часу навіть жартували собі, мовляв, Чівер буде першим письменником, який втече із США до СРСР! Але твори його передусім про приватне життя американської середньої класи на передмістях Америки, психологічні портрети, душевні еротичні травми — а не соціальні бунти, конфлікти клас чи інша соцреалістична тематика. Помер у славі і у фінансовому достатку. Посмертно появився в друку його щоденник, де він до подробиць описує свої позашлюбні любовні афери з молодими хлопцями.

Вчора прийшов до мене Альберт Кіпа, щоб забрати для УВАН *Літературну Україну* за минулий 2009 рік. Багато розповідав і про Шевченківську конференцію НТШ-А, УВАН і Гарварду, яка саме відбулася в суботу в Нью Йорку за участю Ані Процик, Грабовича і молодого Коцюби, і про сучасну ситуацію в його коледжі, де замикаються відділи

гуманістики, де — каже Кіпа — студенти не виявляють зацікавлення літературою і мають слабу підготовку, не розуміють текстів, мало читають, мало цікавляться культурою — от недавно було 200 ліття Шопена і половина студентів не знала взагалі хто це такий. Каже Альберт, що є можливість, що після того, як він відійде на пенсію, на його місце може навіть не приймуть нового професора до цих же предметів (Кіпа вчить курси світової літератури).

Понеділок, 15 березня 2010.

Сьогодні хоронили Богдана Одежинського. Помер він несподівано: вдарило його авто, коли переходив вулицю Коттман. Не був він моїм близьким знайомим, але це — чоловік Мушки, швагер Марти Хом'як, та й зрештою відомий у нашому філядельфійському українському світі громадянин, співак хору Прометей, пластовий і УНСоюзовий діяч. Поїхала я вранці до церкви у Мельроз, а потім на тризну до Центру. На цвинтар я не їздила. Зібралась досить велика громадка людей, а головне, що приїхали на цей похорон із-далеку і Мушка з Колорадо, і доньки з Каліфорнії, Колорадо, Ілліной, і Марта Хом'як із Ростиком із Вашингтону, та й внуки, що вже майже дорослі. Мушка з Богданом були вже давно розведені, але мені подобалося, що вона таки приїхала на похорони — адже це батько її дітей, і жили вони разом багато років. Я мала змогу довше поговорити з Ростиком Хом'яком (спеціально сіла собі окремо із ним), а потім також із Мушкою та Мартою. Ростик розповів мені про те, що написав (чи збирається написати) до нового вождя бандерівців Романова, щоб вони відкрили для дослідників архіви ОУН, мовляв, вимагаємо доступу до архівів КГБ, а не маємо доступу до наших власних архівів. Він гостро осуджував антисемітизм, який приносить нам на міжнародному полі велику шкоду — наводив цитату з недавно опублікованої в *Економісті* статті, де на питання репортера якась жінка в Коломії сказала, що вона не хоче, щоб президентом України була жидівка і тому голосувала проти Тимошенко. Я зі свого боку до цієї ж теми розповіла йому про те, що Наталя Пазуняк у доповіді на Шевченківському святі в неділю також дозволила собі на безвідповідальний коментар, мовляв, велику шкоду в Україні роблять люди гебрейського походження! І ці антисемітські ремарки я чую від Наталі Пазуняк не вперше. І не помагають і не опам'ятовують її мої протести. Марта Хом'як пише тепер книжку про Константина Богачевського. Я знала, що це її тема, але не знала, що до цього захопив її Любомир Гузар. На моє питання чи має вона доступ до архівів, сказала, що архіви митрополита Константина були в руках Григора Лужницького, який мав писати його біографію. Після того як Богачевський помер, Лужницький втратив інтерес до теми і біографії не написав. Казала Марта, що має добрі надії доступ до цього архіву здобути, а це доказ, що покищо вона цього доступу не має. Ростик і Марта досить добре обоє виглядають: він має заінстальований фібрілятор, але кумадину вже не пруймає. В церкві відправу служили два священники — один із них — чоловік Оленки, доньки Богдана і Мушки — він тепер є парохом в Сан Дієго. Прізвища його я не пам'ятаю, але він — не українець, хоч українською мовою говорити вміє. Всетаки в церкві відправа була у двох мовах — таке я бачила вперше. Мушка виявила бажання оглянути центр і зокрема бібліотеку (що її вона свого часу довгі роки вела) і я мала нагоду представити її нашій Галині Клюк. Мушка тримається незле, але каже, що має труднощі вести довшу розмову.

Тим разом я цього не помітила. Вона — моя ровесниця, з 1930 року. 24 березня (отже за пару днів) матиме 80 років. Нота бене: треба буде мені до неї потелефонувати.

Четвер, 18 березня 2010.

Вчора мала давно заповіджену візиту в д-ра Vigilante. Здоров'я моє тепер — досить стабільне, фібриляцій від останньої візити не було, кров'яний тиск — поміркований. Кардіолог повторив те, що говорив і раніше: покищо тільки кумадина, діован і соталол. В майбутньому може треба буде заінстальовати фібрилятор — pacemaker, але ще не тепер. Слава Богу. Може якось обійдеться. Заохочував мене більше ходити, не зважаючи на те, що я часом задихаюся.

Після лікаря я пішла до бібліотеки Ван Пелт і пару годин працювала над новими знахідками ULE. Тепер, коли тремор не дозволяє робити записки рукою, я змушена робити фотокопії статей. Знайшла кілька, скопіювала (прийшла приготована з торбою монет!). Подорозі додому вступила до Starbucks і випила каву-капучіно, бо дуже вже була втомлена. Додому прибула аж на вечерю, але з'їла тільки зупу і поклалася до ліжка. День був томлячий, але продуктивний. Отже ще є надія, що зможу — бодай трохи — працювати.

Сьогодні я вперше поїхала до Moss Rehab на Silver Sneakers. Це така кляса руханки для старших жінок і чоловіків. Записалася, ходитиму. Трохи воно мені займатиме часу, але мені конче треба — крім власної руханки вранці — ще інші вправи для втримування рівноваги, бо я завжди дуже боюся, що можу впасти. (Зокрема, коли висідаю з метро ітп.).

Завтра має прийти до мене дівчина з Memory Clinic. — Це вже вдруге, була і минулої п'ятниці, провела зі мною низку вправ. Це моя данина науці, вони на PENN роблять дослідди з різними групами, хочу їм допомогти.

Я повинна докінчити читати *Jews in Ukrainian Literature* Шкандрія і написати замовлену рецензію. Книга цікава і дуже потрібна і я радо це зроблю. Але постійно щось мене відриває від неї. Ось прийшли замовлені в Коробка два перші подвійні номери *Сучасности* (в одному з них є і моя велика бібліографічна стаття), а там друкується продовження *Ното feriens* — і от я не можу відірватися.

П'ятниця, 26 березня 2010.

Вчора — радісна несподіванка: Марко Стех повідомив, що отримав від Сенькуся відредагований текст моєї бібліографії (ULE, 1966–1979) і прислав мені електронний текст для остаточної перевірки і коректи. Ну, нарешті! За два місяці буде шоста (!) річниця, відколи я передала цей манускрипт Сенькусеви! Я текст собі надрукувала і завтра візьмуся за перевірку. Це буде величезна робота, бо цей мій Research Report no. 65 має 531 сторінку дрібного друку!

Сьогодні важлива дата ще з іншого приводу. Я послала Пульсарам електронний текст

“Неповторного дитинства”. Марко ще робить останні поправки на електронній версії фотографій — я вибрала 12 — цей file пошлю Пульсарам за день-два. Цікава, яка буде їх реакція. Я хотіла б, щоб це була маленька, але мистецьки оформлена книжечка і щоб ілюстрації і фотографії були в кольорі. Маю надію, що вони не схочуть надто редагувати мій текст — бо тоді він втратить на автентичності.

Вчора була я вже втретє на руханці Silver Sneakers і вперше пішла також до знайомих мені залів фізичної терапії, де стоїть ціла низка різних машин. Записавшись на Silver Sneakers і заплативши по три долари за сесію, я маю право користуватись знаряддями руханкової залі. Вчора дали мені вступні інформації — решта залежатиме від мене самої. Я вже вчора використала гут для додаткової години руханки. Маю намір робити це двічі в тиждень — кожного вівторка і четверга.

Докінчую слухати цікаву аудіокнижку: *Duchess of Death: the unauthorized biography of Agatha Christie*. Автор — Richard Hack, читає Nicolas Coster. Я, здається, досі нічого Агати Крісті не читала — містерії і детективні романи надто мене не захоплюють (але тепер треба буде вибрати одну якусь книжку). Ця її біографія написана живо, цікаво і я слухаю її з великим інтересом. Походила вона з відносно багатой англійської родини, була двічі замужем (перший раз за пілота — це подружжя закінчилося розводом — другий раз за значно молодшого від неї археолога). Мала одну дочку від першого чоловіка. Формальної освіти не мала (якщо не рахувати якогось санітарного диплому, що його здобула після своєї воєнної праці в лікарнях з раненими солдатами в час першої світової війни, але багато їздила по світі, багато читала. Професійною письменницею стала задля заробітку і мала значний фінансовий успіх. Я ще маю три компактні дискети цієї книжки — цікаво мені як далі уклалося їй життя.

Субота, 3 квітня 2010.

Завтра — Великдень, і тим разом і для старо- і для ново-календарників. Віра запросила мене і Марка на великодню гостину, а це значить, що і ми святкуватимемо.

Я мала справжній “страсний” тиждень, працюючи над коректою бібліографічної книги для КІУС. Але все подолала і сьогодні послала Стехові дві сторінки потрібних поправок. Сенькусь завдав собі труду і вніс низку дрібних стилістичних поправок, напр. See the Index замість мого лаконічного See Index. Чи в бібліографії така мовна педантерія потрібна? Також в цитатах подавав в деяких місцях [sic] — там, де англійська стилістика залишає бажати кращого. [Я залишала це на совісті авторів]. Ці редакційні зміни корисні для моєї бібліографії. Мої поправки стосувалися більш механічних справ- таких як пагінація, біжучі надписи ітп. Знайшла і виправила також кілька моїх власних друкарських чортиків.

Марка пару днів тому повідомили, що позицію адміністративного директора УОКЦентру Рада Директорів вирішила дати не йому, а Потапенкові, бандерівському діячеві з Детройту, який раніше був на подібній позиції там. Щиро кажучи, може це і для Марка і для мене — не так розчарування, як полегша. Марко на цій позиції напевно пробував би робити

далекойдучі зміни (що він зрештою і пропонував в своїх інтерв'ю), а наша громада навряд чи готова до змін, хоч їх конче потребує. Працювати для української установи — справа досить складна і неприємна (це я знаю з давнього життєвого досвіду з Остапом). І не тільки Марко, але і я сама напевно мала б низку неприємностей, якби він отримав був цю роботу.

Сьогодні Іванкові уродини, якщо я добре рахую — то 23-і! Мій дарунок вже отримав (я вчора питалася про це Максима). Максим сьогодні їде автом до Клівленду, куди вже раніше полетіла Уляна. Хлопці тим разом з ними не святкуватимуть — обидва зайняті в школі. Дорослі вже люди, слава Богу.

Четвер, 8 квітня 2010.

Вчора помер Роман Максимович. Якщо зважити на те, що він мав рака простати і метастази рака на костях, а помер вдома у власному ліжку, без болів (Аня застала його вранці мертвого в ліжку) — то таку смерть можна вважати благословенною. Славко Трофименко в подібній ситуації страждав до самого кінця і помер у лікарні після довгих терпінь. Максимович тридцять літ тому пережив також інсульт, але не був спаралізований і жив — під надзвичайно дбайливою опікою Ані майже нормальним, хоч може і не надто активним життям.

Я вчора написала на прохання Ані коротке повідомлення до радіо, і сьогодні записала його на тасьму для використання в суботній радіопрограмі Центру. Похорони будуть у вівторок, 13 квітня.

Неділя, 11 квітня 2010.

Вчора сталася велика авіакатастрофа: біля Смоленська, в Росії, по дорозі на відзначування річниці Катинської трагедії розбився польський літак, який віз на цю церемонію президента Польщі Леха Качинського, з дружиною, представниками уряду, парламентаристами. Всі загинули — 96 осіб сметанки польської еліти. Росія нещодавно визнала свою причетність до розстрілів в Катині польських офіцерів (колись давніше приписували ці вбивства нацистам) — отже церемонія була подумана як примирення Росії з Польщею. Нажаль, ця авіакатастрофа причиниться мабуть до загострення відносин, хоч тим разом Росія мабуть не мала відношення до авіакатастрофи. Моя перша думка була: чи були на літаку прем'єр Туск і міністр закордонних справ Сікорські? Ні, не були. І це велика полегша для поляків і взагалі. Качинькі був дуже прихильний Україні, нераз виступав за те, щоб Україна ввійшла до НАТО, бо це мовляв було б справжнім обмеженням зазіхань Росії на схід Європи, мав відвагу обстоювати такі погляди проти німецьких становищ в цих справах пані Меркель, французів і інших вельмож Європейського Союзу. Був Качинський присутній і на інавгурації президента Януковича.

Я довідалась про цю катастрофу на вечірніх вістях (бо вдень закінчувала писати рецензію на книжку Шкандрія і не слухала ні радіо, ні телевізію). Негайно потелефонувала до Марилі, щоб висловити їй свої співчуття. Вона знала про це вже від ранку.

Закінчила слухати чергову аудіокнижку: автобіографію сенатора Едварда Кеннеді “True Compass”. Багато там про закуліси американського законодавства, і багато, може аж занадто, про старших братів Едварда, зокрема про президента Джана Кеннеді. Приємною несподіванкою було для мене те, що в одному з кінцевих розділів, де мова про його особисті відносини з другою його жінкою, він цитує мій улюблений вірш Вордсворта “I wandered lonely as a cloud” що його я часто повторюю собі для вправ пам’яті, зокрема тепер весною, коли цвітуть нарцизи.

Середа, 14 квітня 2010.

Похорони Максимовича були багатолюдні. Приміщення Насевича було виповнене по береги вранці, церква Царя-Христа була також майже повна, а на тризні було напевно із сто осіб. Приїхали на похорон Мотря з Андрієм і Тимошем, в Насевича і на тризні був також Zenko. Було багато молоді, бо ж самих внуків Максимовичі мають шестеро, отже прийшли і їхні товариші. Трохи дивно, що не було промов — священик (по старій традиції лінивства наших отців) говорив тільки трафаретну проповідь про доброго батька, а на тризні коротенько тільки виступив Тодорів, нагадавши про пластову активність Максимовича. Не було нікого від науковців, хто звернув би увагу на Максимовичеву активність в Осередку НТШ-А, не кажу вже про його наукову працю. Погода була погана — зокрема було не тільки дощово, але і холодно на цвинтарі. Приємно було зустрітися і поговорити з Мотрею, Андрієм і Тимошем, а також із Zenком, який може рухатися тільки при допомозі “walker”-а — його, очевидно, привіз і ним опікувався Юрко. Ми їздили обоє з Марком — він також зустрів там багато своїх товаришів і знайомих. А я — крім інших зустрічей — мала нагоду почути від ще чотирьох жінок відгуки на мої щоденникові нотатки про внуків, що друкуються в “Нашому житті”. Сказала мені одна: “Я починаю читати журнал від вашого щоденника”. А Наталка Головінська сказала мені, що відкрила в цих записах мене як зовсім іншу особу, не таку серйозну і ділову, яку вона знає з моєї громадської і пластової діяльності. Ну я переконана, що такий легкий матеріал журналові дуже потрібний, хоч не маю певности чи цю думку поділяють пані в управі СУА і чи належно оцінюють цей матеріал. Чула я, що дехто з них вважає ці уривки занадто особистими.

В понеділок я їздила на рутинуву візиту до Форсії. Фактично не зробила жодного обстеження, це була просто розмова між лікарем і пацієнтом. Вияснила мені, що факт що я задихаюся і не можу швидко ходити, пов’язаний із моїм низьким пульсом. Я повідомила її про те, що записалася на руханкові вправи. Казала прийти за три місяці, хіба що була б якась нагла потреба раніше.

Від лікаря я пішла до бібліотеки, з’ївши перед тим канапку на лавці посеред університетської молоді, серед прегарної весняної погоди. Марія, нажаль, не могла зустрітися зі мною на полуденок (ми недавно говорила по телефону — після літунської катастрофи біля Смоленська). Вона тепер уже — пенсіонер, мусіла б хіба спеціально прийти на зустріч. Отже я пішла прямо до Ван Пелт і пару годин працювала над статтями до Квартальника. Тим разом знайшла і позичила цікаву книжку *The Anti-Imperial Choice: the making of the Ukrainian Jew / Yohanan Petrovsky-Shtern* і зробила фотокопії із двох статей

цього ж автора, надрукованих в нових для мене журналах *Ab Imperio* і *East European Jewish Affairs*. Я тепер в полоні українсько-єврейської теми, бо нарешті написала рецензію на книжку Шкандрія і саме там в бібліографії знайшла посилання на Петровського-Штерна. (Він між іншим виступав недавно в НТШ-А в Нью Йорку і я жалію, що не буваю там тепер — бо це був би для мене цікавий виступ).

Нажаль, повернення додому після цілоденних зусиль було мені дуже томлячим. І хоч я пішки ішла тільки до підземки і від автобуса — то прийшла додому смертельно втомлена. Сили в мене тепер справді старечі і активність моя мусить бути мінімальна. Але добре, що ще можу взагалі щось робити — принесла собі додому низку фотокопій і це буде добрих кілька днів праці при комп'ютері. (Але тоді працює вже тільки голова і очі — на щастя ще залишилася мені така можливість).

Марко приніс мені з власної ініціативи ще одну аудіокнижку мого улюбленого письменника *In the Company of Cheerful Ladies* / Alexander McCall Smith. Про нього написано, що він “acclaimed author and award-winning wit”, і справді, слухаючи його, часто усміхаюся, але ця книжка, що є своєрідним “missing link” в серії, яку я вже мабуть повністю прослухала, трохи занадто вербозна і розтягнута.

Вівторок, 20 квітня 2010.

В Ісландії вибухає вулкан — вже кілька днів. Хмара вулканічного попелу піднялася над Європою і спаралізувала весь літунський рух. На аеродромах Англії і інших країн — незвичне видовище: стоять рядами запарковані літаки. Всі польоти відкликані — кажуть за минулих шість днів було їх 95 тисяч! Це, очевидно, не тільки прикрість, невигода і додаткові кошти для пасажирів, що не можуть повернутися з вакацій додому, не тільки ускладнення для похоронів Леха Качинського (на Вавелю, в Кракові) — де заповіли свою присутність президенти різних держав включно з нашим Обамою і мусіли свою подорож відкликати, але це справжня катастрофа і для літунської індустрії, і для бізнесів, які пересилають свої продукти літаками. От, напр. в Кенії — показували на телебаченні — транспорти свіжих квітів, призначені на продаж в Європі, мусять нищити, а городину роздають харитативним інституціям.

Недавні землетруси в Гаїті, Чиле, Китаю, а тепер цей вибух вулкану, пригадують людям, що рішальне слово має природа, а не технологія.

Понеділок, 26 квітня 2010.

Річниця Чорнобиля.

Була я в четвер у Стефанишин. Марко возив автом — туди і назад. Я тому рада, бо мені тепер не легко ходити і їздити міським транспортом, зокрема до Стефанишин. Вона тільки глянула на мене і ствердила, що в мене дуже сильний blepharitis. Мовляв, не можна навіть перевірити очі, поки не вилікується це запалення. Приписала антибіотик Doxycycline

hyclate. Я негайно купила лік, але прийшовши додому, взялася читати інструкції для пацієнтів і побачила, що може бути drug interaction з кумадиною (Warfarin). Наступного дня двічі телефонувала до Стефанишин, але могла тільки залишити запис на машині. В суботу, нарешті, додзвонилася я до іншого її бюро і говорила з якимсь лікарем (мабуть один з її партнерів Johnson, що відповідав на emergency). Порадив мені приймати ліки — бо це, мовляв, тільки на короткий час (Стефанишин сказала: три тижні, а тоді нова візита!) Отже я від суботу примаю цей лік. Але сьогодні вирішила подзвонити ще до кардіолога. Наказали мені: обов'язково піти на пробу крові в середу, а тоді, можливо, треба буде перевіряти кров кожного тижня, поки я братиму цей лік. Оттакої!! Як треба пацієнтам уважати — якби я не прочитала перестороги (а це в тексті серед дрібного друкку повної сторінки інформацій) була б навіть не знала!

В суботу були з Марком на виступі Тараса Прохаська в домі Української Ліги на 23-ій вул. і Бравн. Прийшло може із 25 осіб. Читав якісь коротенькі радіо-історії, Андрейчик перекладав англійською. Публіки зацікавленої українською літературою обмаль і ледве чи можна її зацікавити такими виступами. Я принесла йому фотокопію статті-рецензії на його творчість з журналу *Слово і час*, номер якого я саме того ж дня одержала з Києва.

Читаю позичену у Ван Пелт книжку *The Anti-Imperial Choice: The Making of the Ukrainian Jew* / Yohanan Petrovsky-Shtern. Надзвичайно цікава для мене тема: мало я знала про цих єврейських українських письменників (хіба що з недавно читаної книги Шкандрія, що її отримала на рецензію, но і очевидно Первомайського (якого *Дикий мед* колись читала і Фішбейна, що його зустрічала в Урбані). Прийшло мені навіть на думку, що може б так написати статтю-рецензію українською мовою про цю книжку Петровського-Штерна. Знаю, що він мав недавно виступ в НТШ-А в Нью Йорку. Може хтось вже писав про нього, тоді мені не варто вриватися у відкриті двері. Але була б шкода, якби наша преса його і таку книжку зігнорувала. Пам'ятаю добре, як моя стаття про Кацнельсона у *Свободі* зробила враження на старого: всюди потім хвалився, що першими в Америці привітали його українці. Книжки Петровського-Штерна і Шкандрія видані видавництвом Єйлського університету і це дуже похвальне явище, що його варто оцінити.

А вечорами перед сном слухаю біографію Jennie Churchill, *Winston's American Mother* / Anne Sebba. Narrated by Joanna David. Про маму Вінстона Черчіля я вже якусь книжку колись давно читала, але це якась новіша біографія, оперта на новодоступних документах і дуже цікава. Про основні події її життя я вже знала. Донька багатой американської родина (Jerome), вийшла заміж за британського аристократа і члена парламенту (Lord Randolph Churchill), який молодю помер на сифіліс, мала двох синів, вийшла вдруге заміж за молодшого від себе на 20 років чоловіка (George Cornwallis-West) — але це подружжя закінчилося розлученням. Багато довідалась нового: Всі її партнери і вона сама мали різних любовників. Коли сини були малі, батьки ними майже не займалися, але згодом, коли Вінстон вже був дорослий, його зв'язок з матір'ю був дуже близький, вона дуже допомагала йому в політичній кар'єрі ітп. Була піаністкою, автором спогадів, статей в пресі, а навіть і теаральної п'єси, а також редактором і видавцем журналу *Anglo-Saxon Review*/ Ці літературні спроби були нібито для заробітку і мали поправити її фінансову

ситуацію — вона жила понад стан і завжди мала фінансові клопоти.

Пульсари прислали мені кошторис для *Неповторного дитинства*. Нарахували собі 5,100 дол. За таку маленьку книжечку! Це мовляв тому, що кольоровий друк і кольорове оформлення. Ну, але мені пропоновані малюнки не подобаються. Отже я запропонувала деякі зміни. Може навіть доведеться друкувати без кольорів, або тільки з кольоровими фотографіями, без мистецьких кольорових квіток ітп. Я воліла б щось більше модерне, але побачимо.

Неділя, 2 травня 2010.

Максим з Уляною полетіли вчора до Києва! Це чисто туристична подорож: будуть в Києві, у Львові, в Кракові, і у Венеції. По дорозі Уляна хоче відвідати село, де родилася її мама, а це тепер на території Польщі. Поїхали вони разом з Наталкою і Василем Жилами — тобто з близькими своїми приятелями, що, як каже Максим, ніколи ще поза Америкою і Канадою не були! Маю надію, що вони не будуть розчаровані. В Україні тепер опозиція гостро виступає проти влади Януковича, а навіть Микола Рябчук назвав новий уряд — нелегітимним. Хвиля протестів була реакцією на підписані з Москвою угоди про дальші 25 років Чорноморського флоту в Севастополі, на заяву Януковича в Брюсселі про те, що голод 1933 року не був голодомором.

В четвер ми з Марком разом з Раном і Марилею були в театрі Walnut на комедії *Fallen Angels*, автором якої є Noel Coward. Комедія на 6 дієвих осіб, вперше ставлена 1926 року в Лондоні. П'єса глупенька і коротка, але дає змогу трьом жінкам заблиснути в пописових ролях. Тема дуже простенька: дві замужені жінки згадують якогось нібито романтичного свого коханця з молодих літ, він має нібито знову з'явитися і вони на нього чекають. Дві пані, шиковно вбрані, чекають на з'яву колишнього коханця, гостять себе при столі наїдками і напоями і врешті, п'яненькі, починають сварку із ревнощів. Значну роль грає також їхня служниця, що дуже серемудра і знає все краще від своїх пань — від медичних порад, до французької мови і гри на фортепіано. Після п'єси пішли на вечерю до ресторану. Отже мали приємну, хоч і досить коштовну, розвагу в товаристві Рана і Марилі.

Наступного дня я мала візит у дентистичній клініці. Тим разом чистила мої зуби Домініка, а на обстеження я запросила Карен Міллер — мою колишню дентистку, яка знову повернулася до головної клініки на PENN. Вона знайшла багато недоладностей, які потребують “ремонту” і будуть для мене поважним майбутнім видатком (Страхування на дентистичні роботи я тепер вже не маю). Після солідного, як ніколи “чищення” Домініка, я пішла на пару годин до Ван Пелт, а тоді поволеньки повернулася публичним транспортом додому.

В суботу вранці я прокинулася з ротом повним крові! Очевидно, я перестерігала моїх дентистів, що беру кумадину і після їхніх заходів в п'ятницю все було нормально. Після полоскань, льоду і газу в роті, кривавання припинилося, але вчора увечері знову почало кривавити. Я пів ночі не спала, бо ходила полоскати рот і тримала газу на зубі. Тепер знову

нормально, але не знаю, чи знову не почнеться. Вчора я брала тільки половину таблетки кумадини, але сьогодні пополудні прийняла повних 5 міліграмів. Біда з тими ліками!

ПС. Ще до Дженні Черчил. На останніх дискетах були ще цікаві для мене ревелаяції: Дженні вийшла ще і втретє заміж і то знову за молодшого від синів чоловіка (називався, здається Порч). А померла на 67 році життя в досить надзвичайних обставинах: впала і зломила собі ногу в кістці, після направи фрактури, появилася гангрена і мусіли ногу відрізати вище коліна. А тоді, все нібито було гаразд, аж раптом у цій оперованій нозі трісла артерія і Дженні померла від упливу крові!

Четвер, 6 травня 2010.

Маємо невеличку сензацію: Марка повідомили, що Потапенко відмовився від пропонуваної позиції екзекутивного директора Центру, бо його жінка отримала роботу в Канаді і вони туди виїжджають! Отже Маркові пропонують працю вдруге! Ще подробиці не усталені і остаточне рішення не зроблене, але дзвонили до нього вже і з Ради Директорів, і президент Центру Павлюк. Це може не найкраща розв'язка для Маркового безробіття, але вона має і деякі позитиви. Передусім це тільки 10–15 минут від дому автом, можна від біди навіть поїхати велосипедом — отже велика вигода. Не знаємо ще, які будуть умовини праці, але принаймні тимчасово вона давала б певні позитиви, бо навіть на резюме занадто довге безробіття не робить доброго враження.

Прослухала позичену в бібліотеці аудіокнигу: *Murder on the Orient Express; A Hercule Poirot mystery / by Agatha Christie, narrated by David Suchet*. Це мабуть перший роман Агати Крісті, що я читала. Особливої глибини там нема, але є майстерні зарисовки характерів, гумор і добре надумана інтрига. Актор знаменито читає текст, відтворюючи і чоловічі і жіночі ролі з великим хистом. І навіть репліки французькою мовою!

Середа, 12 травня 2010.

Вже три тижні пробують спинити прорив нафти в Мексиканській затоці — покищо без успіху. Пожежа на платформі віддаленій, здається, 40 миль від берега, сталася ще 20 квітня. На місці загинуло кілька людей, решта врятувалася. Але нафта заливає море і загрожує побережжям — білим пляжам надморських штатів, зокрема Люїзіяни й Алябами. Величезна екологічна катастрофа!

Сьогодні у Великій Британії — у висліді недавніх виборів — мусіли — вперше від кінця Другої Світової війни — створити коаліційний уряд і прем'єр міністром став лідер керсервативної партії Камерон. В Європі велике занепокоєння фінансовим крахом Греції, яка має за грошеву одиницю євро, отже не може надто маніпулювати монетарною політикою. Європейський Союз погодився на велику підтримку позичками, але подібні ситуації можуть повторитися і в інших країнах (зокрема це загрожує Португалії і Іспанії) — а на дальше майбутнє така велика державна заборгованість, як у Греції, може привести до катастрофічних наслідків навіть і в нас, в Америці. Люди хочуть, щоб держава

забезпечувала і здоров'я, і освіту, і старечі пенсії, і транспорт ітд, ітп, але водночас щоб не піднімала податків.

А в Україні президент Янукович взявся здійснювати свою про-російську політику (підписав на наступних 25 років договір з Росією затримати у Севастополі російський флот і тп.) Демократи з опозиції вийшли на демонстрації протесту, також і в діяспорі наші демонструють під стінами посольства і консульств України.

В суботу збираюся поїхати на збори НТШ-А до Нью Йорку. Це можливе, очевидно, тільки тому, що Лужницький їде автом і везе туди Рудницького і Заліпського. Запропонував місце і мені. При такій вигоді можна мені відважитись. Інакше то я не поїхала б.

Четвер, 13 травня 2010.

В київській газеті *День* з 12 травня надрукована стаття Юрія Щербака: “Влада темряви”. Такого песимістичного погляду на ситуацію в Україні я ще не зустрічала. Щербака ціню і як дипломата (адже був послом України в Ізраїлі, США, Канаді), і як письменника — я про нього завжди думала, що він патріот України, а при тому зрівноважений і демократичних поглядів політик. Він пише: “впала Українська держава Л. Кравчука, Л. Кучми і В. Ющенка. Виник російський протекторат В. Януковича.” Ющенко він вважає головним конструктором поразки і характеризує його як “провінційного аматора” і пише що “лінивий, обернутий у трипільське минуле месія роль свою зіграв бездарно, промінявши реальне управління державою на довгі і нудні проповіді й театральні жести, скомпрометувавши навіть святі істини національного буття, проте нічого не зробивши для зміцнення національної безпеки, оборонної здатності, ефективності розвідки та контррозвідки, не здійснивши необхідних реформ, очікуваних суспільством, і не модернізувавши державу.” Щербак закликає організації громадянського суспільства та політичні сили України, яким не байдужа доля народу і держави” — активно діяти, але не надіятись на об'єднання Ющенко з Тимошенко, бо Ющенко, мовляв, “страждає на анти-Юліну параною і політичну сліпоту”. Каже Щербак: ланцюгова реакція гніву і протестів проти путінізації України почалася, і скінчиться вона вибухом, особливо в разі загострення соціально-економічної ситуації.” “Ігнорування волі 50% виборців ... які проголосували проти Януковича — це державно-політичний злочин, небезпечна авантюра, яка так просто нинішнім ‘переможцям’ не минеться.”

Чи справді ситуація така трагічна?

Понеділок, 17 травня 2010.

Я таки була в суботу на річних звітних зборах НТШ-А! Поїхала автом з Рудницьким, Заліпським і Лужницьким — останній був за водія. Вийхали в 9-ій ранку, а повернулися також десь біля 9-ої вечора. (З НЙ вийхали в 6-ій, хоч збори в справі змін до статуту ще були не закінчилися. Програма була аж надто переладована: сходина секції, звітні збори і надзвичайні збори для змін сттуту. Над змінами була досить жива дискусія, навіть я брала

в ній участь. Бо із планованих змін виглядає, що теперішня управа змагає до авторитарного керівництва, а це для дальшого майбутнього небезпечно й некорисно. НТШ-А має гроші, тому і є деяке зацікавлення серед науковців, які хотіли б ці фонди використати для власних проєктів, напр Г. Грабович, який ніколи раніше НТШ-А не цікавився, а тепер став генеральним секретарем і пробує перебрати керівництво навіть поодинокими секціями. Він мабуть готується за два роки стати головою НТША. Це само по собі не було б погано, якби він поставився до цього серйозно і не надуживав фондів НТШ-А для свого видавництва Критика, чи навіть на свої власні монографічні проєкти. Мою ідею розписати конкурс на англomовну біографію Шевченка (що її я подала ще 2000 року) він остаточно “зарівав” Замість того запланував англomовний збірник статей про Шевченка, збірник прижиттєвих рецепцій Шевчекової творчості, і критичну монографію (мабуть оновлене видання свого мітотворця?). Такої книги, як мовляв Романа Коропецького про Міцкевича не можна написати і її мовляв непотрібно, бо є біографія Зайцева і Луцького (мій приклад мабуть був для нього болісною пригадкою, бо хто як хто а саме Гриць Грабович повинен був написати англomовну біографію Шевченка замість займатися науковою політикою в Україні!) Я знала, що тепер вже запізно говорити про пропонувану мною біографію, 200-ліття вже ось-ось і надійде!, але я вважала своїм обов’язком про це ще один раз згадати, щоб було в протоколі — аджеж це не тільки була моя давня пропозиція, але і резолюція двох окремих загальних зборів НТШ-А! На збори прибуло около 50 осіб, але під кінець статутних зборів залишилося на залі може десять осіб — і це має бути кворум для статутних змін?

Зустрілася я там коротенько з Мартою і Ростиком Хом’яками, з Романом Воронкою, з Світланою Андрушків, з Ларисою і Любомиром Онишкевичами, з Дарією Дикою, із Світланою Махно, з Тарасом Гунчаком. Були там і такі люди як — Мотиль, Романків, Валерій Кучинський, Микола Галів, Олег Тритяк, Петришин, Знаєнко, Шуль, Василякій. Не було, нажаль, Романа Процика (він в Україні), ані Тита Геврика (він ображений на голову Поповича), ні Богдана та Маряни Рубчаків, ні Альберта Кіпи.

Василь Махно сказав мені цікаву і приємну новину. В Україні саме виходить велика поетична антологія під назвою *Книга життя*, що її редактором є Борис Щавурський. Дав мені відбитку змісту з інтернету. Є там оригінальна і перекладна поезія, а в анотації сказано: “Цю книгу писали поети всіх часів і народів. Писали з любов’ю, але пам’ятаючи про смерть”. Товариство справді добірне, а в ньому на мою радість і несподіванку включений і один мій вірш (“Хвала життю”) і два мої переклади (з Іллаковічунни і з Адрієн Рич). Як цей незнайомий мені Щавурський попав на мої речі і чому саме такі? З діаспорних поетів крім мене і Махна є ще тільки Ігор Качуровський, Олег Зуєвський, Маланюк, Мосендз і Теліга.

Неділя 23 травня 2010.

Сьогодні Максим з Уляною і їхні приятелі Жили мають повернутися з європейської подорожі. Літак саме недавно (2:45) мав прилетіти до Торонто. Тепер уже 3:30 — маю надію, що вже приїхали, але ще не дзвонили.

Минулого тижня я часто задихалася, а пульс був підвищений (70–80–90) але не регулярний. В п'ятницю вранці я подзвонила до Віджіланте. Віддзвонив в полудне і казав зараз приїхати. Я скористала з того, що це був останній вільний для Марка день (в понеділок він починає працю в Центрі) і він завіз мене до кардіолога. Лікар подвоїв мені дозу соталолу, післав на проби крові до лабораторії і на рентген серця. І за два тижні наказав знову прийти. Я вже і в п'ятницю думала собі, що схоче мене задержати в лікарні, і навіть приїхала приготована з наплечником. Але після візиту, я усвідомила собі, що навіть якби було рішення встановити мені електрокардіопосилювач, то ця операція, мабуть, вимагала б кілька днів підготовки — з уваги на кумадину, що її, мабуть, треба було б на якийсь час припинити.

Вдома чекала мене ще одна неприємна несподіванка. Після подвійної дози соталолу, я раптом, у лазничці дістала такий великий заворот голови, що мало не втратила притомності взагалі. Зловила сильно за край умивальні, щоб не впасти. Кардіолог завжди питається, чи я маю прояви “дізінес” — досі такого не було. Це вперше. Трохи перелякалася. Якби впала — могла б розбити голову, а що було б якби їхала автом?

Пульсари прислали нові кошториси і я вибрала “повнокольоровий наклад”, 1000 примірників за \$3980. Обкладинку на моє прохання художниця трохи виправила (забрала рисунок столу, який чомусь був у центрі уваги, але не дуже під мій смак додала гніздо лелек — зайва асоціація з українським селом. Люди в Україні чомусь дитинство завжди пов'язують із селом, не розуміючи факту, що під сучасну пору — а зокрема в нас на урбаністичному заході — це вже тільки анахронізм). Але тим разом я вже не протестувала — хай буде, це може нав'язувати до казки.

П'ятниця, 28 травня 2010.

Увесь тиждень чулася погано. Після випадку минулої п'ятниці боялася виходити з дому або їхати автом. Вчора потелефонувала знову до Віджіланте, щоб перевірити, чому не повідомляють мене про висліди тестів. Говорила з ним. Рентген серця, каже він, — нормальний, але проби крові виявляють, що є рідина. Не знаю як це розуміти — ноги мої не спухлі, отже мабуть ще не є так погано. Але перестеріг мене: якби повторився великий заворот голови або зімління — негайно викликати швидку допомогу! Призначив мені візит на 1 червня і тест Ехо — а також від неділі казав не брати кумадини — підготовка до можливої операції пейсмейкера.

Подзвонила вчора до Максима і відкликала свій літературний вечір в Торонто.

Марко весь тиждень на праці в Центрі — і то від раннього ранку до пізнього вечора. Від понеділка до п'ятниці я його навіть не бачила. Але вчора, довідавшись про діагнозу від лікаря, говорив зі мною з пів години, а сьогодні — вперше за тиждень — навіть потелефонував серед дня.

Я багато лежу, слухаю дурну детективну книжку якогось Філіпа Марголіна, яка називається

Executive privilege і є своєрідним наслідком афери Клінтона з Левінською — з додатком мордів, і стрілянини і першої леді, яка вбиває коханок свого чоловіка. А недавно закінчила слухати *Things I've been silent about*, родинний спогад авторства іранської письменниці Azar Nafisi, чия дуже цікава книжка *Reading Lolita in Tehran* зацікавила мене настільки, що я взялась і за ці спомини. Але вони менше цікаві і вже не такі ревелюційні.

Пишу статтю “Євреї в українській літературі”. Це рецензія-огляд на дві книжки видані видавництвом Єйлського університету — Шкандрія і Петровського-Штерна. Тема мене зацікавила і я запропонувала Лопухові, що напишу це для Колонки НТШ-А у *Свободі*. Але стаття розрослася до таких розмірів, (вже маю дев’ять сторінок, а ще треба написати про Первомайського і Фішбейна.) Отже може я запропоную це *Сучасності*? Книжку Шкандрія отримала від Рудницького для рецензії в *Українському Квартальнику*. Цю англomовну рецензію я написала давно і вона мабуть буде надрукована в найближчого номері, але потім, коли відкрила книгу Петровського-Штерна (позичила з бібліотеки PENN) вирішила написати про ці книги також українською мовою.

Завтра Ран, Марія, Віра і я маємо квитки на матіне до театру Вільма на п’єсу Гавеля, що на неї вже давно чекаємо. Чи зможу я почуватися так, щоб піти до театру? Зваживши, що Віра візьме мене авtom і привезе назад — може варто відважитись? І мені добре було б побути серед людей.

Неділя 30 травня 2010.

Я таки відважилася і була з Вірою, Марією і Раном в театрі на п’єсі Вацлава Гавеля “Leaving” (translated by Paul Wilson, directed by Jiri Zizka). Актор David Strathairn, який грав у фільмі *Good Night and Good Luck* виступав у головній ролі колишнього лідера, але актори всі списані поазбучно і тільки Марко звернув мою увагу на те, хто цей актор. П’єсу я назвала б постмодерністською сатирою на демократію. Але хочу відписати деякі думки самого автора, подані у програмці:

“The theme of moving, of leave-taking, and of cutting down was something I may have brought upon myself; the play I’ve long been preparing to write will work with these themes: it will attempt to allude to Chekhov’s *The Cherry Orchard*, to Becket’s *Endgame*, and above all to Shakespeare’s *King Lear*. It will be about a statesman who has lost his position and has to move out of the official residence provided by the state; it’s surrounded by an orchard, and he can’t come to accept it. The loss of his position and all that pertains to it means the collapse of his world. He goes slightly mad from it all.” (Цікаво, що Гавель почав писати цю річ ще перед оксамитною революцією, далеко перед тим заки став президентом).

Вечеряли в дуже доброму і дорогому італійському ресторані близько театру. Був момент, коли я втомлена розмовою відчула деякий заворот голови, але пройшло. Я дуже рада, що завдяки добрим приятелям я таки мала змогу бути в театрі і на вечері в ресторані. Ран навіть заофірував мені, що може, якщо потреба, завезти мене авtom до лікаря, чи від лікаря додому. Але у вівторок вранці завезе мене до лікаря Марко, а додому обіцяли завезти мене

сестри Вакуловські, просили щоб їх викликати телефоном.

Понеділок, 7 червня 2010.

Завтра вранці інстальватимуть мені pacemaker. Це буде в шпиталі Penn Presbyterian і операцію має перевести незнайомий мені досі кардіолог Kent J. Volosin (Волошин?). Пару днів після рішення доктора Віджіланте чулася я так добре, що подумала, чи не відкликати цієї процедури. Але потім прийшли дні слабости і я вирішила таки відважитись. Прочитала на інтернеті повільно всякої інформації і знаю більш-менш чого мені сподіватися. Затримують мене в лікарні одну ніч — якщо не буде ускладнень. Маю надію, що все піде добре і що я зможу в майбутньому, завдяки цьому пристрою, відшукати свою давнішу енергію. Риск, сказав мені Віджіланте, є 1%. Все таки, кожна операція, навіть найменша, скриває в собі небезпеки.

Щоб встигнути перед виходом до шпиталю, я вчора закінчила свою статтю “Євреї в українській літературі”. Вийшла вона на 14 сторінок комп’ютерного друку — отже за довга, щоб її слати Лопухові як колонку НТШ-А в *Свободі*, як я це раніше планувала.. Отже я послала статтю вчора електронною поштою до *Сучасності*.

Я вже спакована і готова до лікарні. Маю там бути завтра о 6:30 ранку!! Марко мене завезе, а на другий день, правдоподібно, відбере мене з лікарні і повезе додому Ран Дей. Пропонували свої послуги також Вакуловські. Добре мати уважливих приятелів.

Щоб я не мала часу хвилюватися, Пульсари прислали мені вже готову верстку *Неповторного дитинства*. Не можу відкладати: мушу переглянути ще сьогодні, тоді вони зможуть послати книжку до друкарні. Я послала їм першу тисячу доларів через Міст готівкою. Мають відібрати в банку Аваль за номером 74234. Про це я повідомила в листі, де послала їм підписані угоди. Така пересилка грошей коштує мене більше, але я хочу допомогти видавництву. Варто їх підтримати в цей критичний час. Маю надію, що з тим не буде клопотів.

П’ятниця, 11 червня 2010.

Операція відбулася у вівторок, 8 червня. Тривала майже годину. Мені не давали повної анестезії, тільки трохи приспали. Оперував кардіолог Кент Волошин, якого я побачила вперше (і можливо востаннє) коли він перед операцією підійшов представитися. Гірше від самої операції був факт, що опісля решту дня і наступну ніч я мусіла лежати майже нерухомо, без можливості встати до лазнички, що є для мене великою проблемою. Пару разів приходив д-р Віджіланте, що пару годин міряли тиск і пульс, з капельниці пили ліки, навідувалися різні медсестри з усякими інструкціями. Дали мені також вакцину проти пневмонії.

Вполудне в середу відпустили мене додому. Я думала потелефонувати до Рана, але він без мого заклику приїхав разом з Марилею пару годин раніше. Вони дуже мені допомогли, бо

ліва моя рука в перев'язці і все треба робити одною рукою. Привезли мене додому, ще й потелефонували Маркові.

Рука й досі в перев'язці — треба уникати рухів лівою рукою поки все добре не загоїться. Вчора трохи боліло, сьогодні менше. Пульс мій тепер 60, а ліки кумадину, сотальоль, діован — як це вияснив мені Віджіланте, я мусітиму брати і надалі, бо це вони діють проти фібриляцій і високого тиску крові..

Марко завтра вранці їде потягом до Нью Гейвену — там ждатиме на нього Ніна з автом і він привезе її на пару днів до Філядельфії. А тоді вона поїде автом до Мішігену, де працюватиме на фільмі у свого вітчима і мами. Каже Марко, що вона має намір перервати на рік студії у Шотландії.

Понеділок, 14 червня 2010.

Прочитала книжку Валерія Гайдабури “Тулаг і світло театру: Листи із зони Сергія та Анни Радлових (1946–1953)” [Київ: Факт, 2009]. Це нагадало мені спомини Гірняка про його театр в Чіб'ю. Знаменно, що Гайдабура, пишучи про цікаву пару російських акторів, які захоплені німцями перед евакуацією, залишились і виступали на окупованих німцями територіях (передусім у Франції), а тоді репатріювались на батьківщину, яка подякувала їм ув'язненням і засланням, знаменно, що автор перекладає на українську мову їх листи, залишаючи в російському оригіналі тільки вірші. Критика, видаючи листи Коцюбинського до Аплаксіної не подала українських перекладів (тому я й досі цього листування не читала і не написала, як плянувала статті про дві жінки в житті Михайла Коцюбинського).

Ніна в мене — але вона така маломовна і очевидно не зацікавлена ділитися зі мною будь чим, що довідатись від неї нічого не можна. На моє питання, що її спонукало перервати на рік студії, сказала: “бо я так хочу”.

Пов'язки вже не ношу, але все ще тримаю ліву руку збоку, малопорушною.

Середа, 16 червня 2010.

Ніна сьогодні вранці від'їхала. А Марко вранці завіз мене на пробу крові в лабораторію і вже були висліди: рівень кумадини задовільний.

Іванко вчора отримав університетський диплом. Сьогодні дзвонив до мене, хоч мого привітання з несподіваним для нього високим дарунком (\$5,000) ще не отримав. Як казала моя бабуня: бери поки я даю теплою рукою. Хай це йому буде мала інвестиція в його бізнес.

Мені конче треба поїхати до банку, щоб надати гроші Пульсарам. Але мені цілий місяць не вільно їздити автом.

Вівторок, 22 червня 2010.

Мала пару днів чорної депресії. До того причинилося напевно кілька речей: не тільки факт, що я сподівалася більш драматичної поправки в своїй енергії після операції, і не тільки клопоти з комп'ютером, і не тільки відлюддя, гаряча температура надворі і факт, що я нікуди не можу вийти, і не тільки ситуація в Україні, яка сама по собі зовсім для депресії вистарчає.

Ну, вчора увечері сестри Вакуловські взяли мене на виступ Тарасюка і Щербака в Центрі. Зібралось майже сто людей послухати їх. Вони говорили про організацію опозиції, але як на мій смак — не подали якоїсь основної програми чи альтернативи до Януковича. Замало нарікати: вибори програли, тепер треба планувати не тільки опозицію, але й альтернативу. Я ледве витримала ці виступи. Задуха на залі і повно людей — мало не зімліла. Був там ще один промовець (здається на прізвище Чалий або щось подібне) — він вийшов може навіть ліпше від інших. А найгірше поведився чоловік, який нібито мав провадити тим зібранням: не представився публіці, а на терені Філядельфії він невідомий.

Середа, 30 червня 2010.

Сьогодні вранці поїхала з Марком до лабораторії на пробу крові, але тим разом вирішила повернутися автобусом, щоб Марко не мусів відвозити мене додому. Сьогодні вийняtkово гарна погода: температура 70–80, а не понад 90 як було кілька днів підряд. Я вирішила попробувати своїх сил і вперше перевірити трасу автобуса но. 28. (Іде він крутими вулицями, але факт, що їде недалеко Центру і також недалеко моєї хати. Отже є певна вигода — ще й зовсім даром, бо старим сенйорам прислуговує право безкоштовного транспорту!)

Трохи примушую себе до коротких проходів — з паличкою, яка дає мені більше відваги. А на другий тиждень почну вже сама їздити авtom.

Середа, 7 липня 2010.

Завтра буде місяць від коли моє серце працює із пейсмейкером. Чуюся значно ліпше. Але на дворі вже кілька днів страхітлива гаряч — вчора температура доходила до 102 Ф., а сьогодні має бути 101! Отже я і надалі не дуже можу виходити з дому і ця ізоляція їде мені на нерви.

Приїхала з Торонто до своєї хати у Делаварі Марта Трофименко. Запрошувала мене і Вакуловських приїхати на зустріч і полуденок. Я була б радо скористала, тимбільше, що Марко погодився нас всіх туди завезти. Але в понеділок, коли ми планували їхати, була така гаряча погода, що ми передумали. Хоч в авті діє охолодження, а в хаті також, то їзда до Марти Трофименко в один бік — може із півтора години їзди. Не варто мені викликати долю — адже це мала бути моя перша ескапада. Напевно добра на депресію, але навряд чи добра для серця. По дорозі різне може трапитися.

Закінчила я читати “Музей покинутих секретів” Оксани Забужко. Книжку привіз з України Олександр Михалюк і подзвонив мені, чи не схотіла б я щось про неї написати? Я порадила йому, щоб подарував книжку Українській Бібліотеці в Центрі. Не хотіла брати якогось зобов’язання, але книжка цікава і варта того, щоб на неї звернути увагу. Забужко добре володіє технікою потоку свідомості і внутрішніх монологів — шкода тільки, що взорується більше на прикладі Джойса, як на Вірджинії Вулф. Потік свідомості, на мою думку, найкраще застосований в книжці Вулф “До маяка” — коротко і сконцентровано. А Забужко розписалася на понад 800 сторінок друку і це багатослів’я трохи шкодить (і починає нудити читача.)

Знайшла я в *Літакценті* цікаву новину: вийшов третій том Винниченкового щоденника. Вже замовила в Києві і незабаром читатиму! В міжчасі хотіла познайомитись із широкорекламованим романом Василя Шкляра “Чорний ворон”. Маю вдома журнальний варіант в *Сучасності*. Вчора вночі почала читати, але дуже розчарувалася. Навіть “Ключ” Шкляра видався мені цікавішим і більш модерним. Якщо критика вважає це за шедевр, то це погано свідчить про нашу критику!

П’ятниця, 16 липня 2010.

Вчора мала візиту у Форсії. Запланувала свій виїзд до лікаря так, що замовила (вперше!) ССТ-Connect. Це така міська служба для сеньорів, яка за оплатою 4 дол. від особи везе старшу особу на наперед замовлену поїздку до лікаря, чи кудинебудь інде. Приїхав автобусик на час (я замовила на год. 9:45, а візита в лікаря була о 11-ій). Подорозі вступали взяти ще двох пасажирів. Їхали незнаними мені досі вулицями міста — такими занедбаними, що сумно було дивитися. Довезла мене на 36 і Честнат вже о 10:30 — так що я прийшла пів години раніше. До Форсії я мала низку запитань і висловила їй — як раніше і докторові Віджілянте — своє розчарування, що пейсмейкер не приніс мені більш драматичної поправки. Ну, я розумію, що найважливіше — баланс між ліками і пейсмейкером і головна ціль — запобігати фібриляціям. Форсія сказала, що можна спробувати зменшити ранішню дозу соталолу. Не знаю, чи варто мені заризикувати. Поговорила я з лікарем і про інші мої проблеми (часте вставання до лазнички, часта безсонність ітп), показала їй почервонілий шрам (де як виявилось вилазять давні шви, які ще не розчинилися), розказала їй про незвичну для мене потребу пополудневої сієсти, дала звіт про низький тиск крові ітп. Від Форсії пішла я до бібліотеки Ван Пелт. Побула я там пару годин, віддала книжку Петровського-Штерна, попрацювала з новими славістичними журналами. При нагоді переконалася, що деяких нових журналів нема на полицях, отже я, всупереч надіям, не знайшла і не зробила фотокопій нових статей. Але випадково побачила серед нових книжок нову книжку Марини Левицької і позичила її собі додому. На год. 2 я мала домовлену зустріч з Раном і Марилею. Вони приїхали по мене автом і ми разом поїхали до ресторану Сін Сін в Джерментавні, куди я їх запросила на полуденок. Полуденок вдався нам дуже добре — ми любимо цей китайсько-французький ресторан, а на полуденок там немає занадто багато публіки — спокійно, смачно і елегантно.

Привезли мене додому, де я ще почастиувала їх V&V. Сьогодні електронною поштою Ран

повідомив мене про дуже прикру новину. Померла нагло Ліз Келлі — наша колишня директорка! Втопилася, плаваючи в озері. Ще не маємо точніших вісток.

Їздила я сьогодні до лабораторії на пробу крові, але з мене поганий шофер — мала пару незручних моментів, що могли бути причиною аварії.

Надворі горяч — день у день температура 90, а то й більше. У висліді я не ходжу на проходи, сиджу в охолодженій хаті і читаю. Саме докінчую книгу Плохія про Ялтинський договір. Знаменито написана книга — використав Плохій маси друкованого і архівного матеріалу і пише він майже так живо і талановито, як Давид МекКалл. Багато цікавого і досі незнамого мені матеріалу: зокрема про переговори в справі місця в ОН для України і Білорусі, про зону окупаційну для Франції, про проблему репатріації полонених (яка була значно складнішою, ніж ми думали раніше і знали про спротив примусовій репатріації), і деталі про торги над долею Польщі. Багато дрібних і цікавих анекдот з побуту. Як напр. британський дипломат замовляє на снідання яйце, печений хліб і каву, а від кельнера, який нібито розуміє по англійському — отримує кав'яр, вужену рибу і склянку водки. Цікавий зокрема портрет Сталіна і твердження автора, що совети знали про всі пропоновані плани наперед від своїх шпівнів, ще заки почалася конференція.

П'ятниця, 23 липня 2010.

Вчора прийшли перші примірники “Неповторного дитинства”. Маленька книжечка виглядає дуже добре. Мистецьке оформлення і фотографії в кольорі, текст без значних виправлень мови і правопису, і тільки з кількома потрібними футнотами. Сергій Цушко, редагуючи тексти, не накидає своїх змін, бере до уваги пояснення, коли треба. (Слово “ключочка” було йому незрозуміле і я його замінила, але коли він заквестіонував слово “коцик” — я запротестувала, бо коцик є навіть в Білодідовому словнику!) Жодних помилок у тексті не запримітила. Саме тому я вибираю видавництво Пульсари — мій досвід з ними — надзвичайно позитивний. Може спокушуся на ще якусь книжку — а планів у мене кілька. Покищо вагаюся, чи варто, але не через гроші. Я живу скромно: інші жінки видають гроші на сукні і всякі витребеньки — я дозволяю собі на люксус: видання книжок в Україні. І маю сатисфакцію, що цією інвестицією допомагаю кільком особам знайти продуктивний заробіток.

Книжка Марини Левицької, що її я позичила на PENN, тим разом не має жодного натяку на якісь українські реалії. Головною темою тут авторка вибрала єврейсько-арабські відносини і досить майстерно зобразила їх на тлі життя в Англії. Має Марина Левицька тенденцію пов'язувати головну розповідь із паралельними нібито публіцистичними розвідками: в першій її книжці — це була історія тракторів, тут — хемічні сполуки різного роду клеїв. З трьох її книжок, які я прочитала, найліпшою здається мені *Strawberry Fields*, де головною темою — життя чужоземних робітників в Англії. [*We are all made of glue* / Marina Lewycka (Toronto: Viking, 2010) 419 p.

Вівторок, 3 серпня 2010.

Прочитала третій том Щоденника Винниченка. Я поспішила і купила книжку в Києві, не подумавши про те, що це ж мусить бути видання УВАН. Третій том зредагований ще Костюком і Мотилем і не зовсім мені зрозуміло, чому він появився аж тепер. Цей том покриває роки 1926–1928. Винниченки живуть весь цей час у Франції, літом виїжджаючи з Парижа над море. В Україні видавництво Рух друкує Винниченкові твори і присилає — хоч і не регулярно і не точно — гонорари. Отримує Винниченко також якусь стипендію від чеського уряду. Є невеликі приходи і від театрів Італії, де ставлять Винниченкові п'єси. Але все це разом не дає солідного забезпечення, хоч здобуваються вони на купівлю власного помешкання в Парижі, яке називають “Кутком”. Є якісь натяки на те, що Коха веде спорадично якісь сеанси гіпнози чи масажів і тим заробляє додатково. Але вона не має французької матури і виглядає, що медична її освіта не є основою їхніх заробітків. У висліді — більшість записів — турботи і листування в справі гонорарів. Винниченко ще далі мріє про повернення в Україну і як переконаний український комуніст готов би на це наважитися, якби радянська влада була зацікавлена у веденні автономної української політики. Третій том менше цікавий від перших двох, бо тоді події в житті Винниченка були повні драми і він належав до тих, хто творив українську державу. Тепер найважливішою подією є свідчення ВВ на процесі після вбивства Петлюри, а позатим багато повторень і недоговорень. ВВ має, очевидно, як це було видно із попередніх томів, якусь серйозну сексуальну проблему і навіть проходить якусь операцію (вже другу), але вона не розв'язує проблеми. Хоч щоденник нібито отвертий і щирий, то про цю операцію є тільки натяк, без точнішої інформації. (Шкода, що в ті часи не було віагри і інших сьогодні широко рекламаних ліків проти імпотенції!) Цікаві записи в щоденнику про малювання, яке дає йому відпруження. Частим гостем є Глущенко (хоч в цьому томі ще нема натяків на те, що Глущенко — советський агент). Є дотепна характеристика молодого Глущенко, який приїздить на Рів'єру до Винниченків. Каже ВВ про нього: спить 9 годин уночі, а потім ще вдень, на прохід ходить нерано, нічого не читає і нічим крім малярства не цікавиться. Зворушливі записи про тварин, зокрема про диких котів, що їх Винниченки освоюють і годують. Цікаво, що ВВ кожного літа, коли вони на Рів'єрі, створює собі в природі на камінні над морем “кабінет”, і там пише свої твори — в ці роки зокрема “Поклади золота”, початки книги про щастя, дитячі оповідання.

Я живу майже в повній ізоляції від людей. Марко виходить з хати, не бачившись зі мною, і повертається пізно. Часом навіть не більше як пару слів почую від нього. (Мовляв, я вже вдома!) Він багато допомагає на господарстві: привозить харчі (що їх нагромаджує забагато, заладовуючи всі морозильні і шафи, що мені утруднює доступ), дбає про город і визволяє мене із клопотів з комп'ютером — за що я вдячна, але компанійоном він не є, зовсім мною не цікавиться, ніколи з роботи не телефонує і якби я вмiжчасі померла, знайшов би мене, мабуть, за день-два. Бувають дні, коли ніхто до мене не телефонує і я нікому не дзвоню. Тепер літом Українська бібліотека відкрита тільки в четверги — отже тоді я їду туди на працю і буваю серед людей. Але мушу признатися, що після кількох годин праці минулого четверга я була дуже втомлена, відчувала навіть тиск між лопатками. Почуваюся нібито незле, але після навіть невеликого зусилля мушу зупинитися і відпочити. Часом відчуваю потребу пополудневої сієсти.

Щоб рятувати себе від депресії позичила в дільнищевій бібліотеці кілька аудіокниг Агати Крісті. Майстерно скомпоновані сюжети, але за стандартною формулою. Коли читати більше як одну книжку, можна догадатися як авторка побудує розповідь. Я замовила собі з інших бібліотек серію фільмів і аудіокниг, які мене цікавлять більше, але є якісь проблеми і вже місяць чекаю на доставку цих матеріалів до моєї дільниці. Це, очевидно, наслідки фінансової кризи: місто скорочує бюджети бібліотек. Мені варто було б поїхати до бібліотеки в Абінгтон: там прекрасна колекція аудіокниг і фільмів, і я маю право їх позичати на філядельфійську картку. Але я воліла б обходитись без авта. Фільми позичають тільки на пару днів і треба було б знову їхати туди, щоб їх віддавати.

Погода трохи поправилась: тобто не кожний день температура 90–100, як було ще кілька днів тому. Тоді я навіть не могла думати про те, щоб виходити на прохід. (Навіть Віджілянте перестерігав!) Але тепер уже ходжу — але тільки на короткі проходи, от такі як до дільнищеві бібліотеки.

Але в Європі також спека, а в Росії — зокрема у Воронежі і в Москві — температура доходить до 40 градусів Цельсія, а найгірше, що почали горіти ліси і вже загинуло 40 осіб. Я пригадую, коли летіла до Москви, звернула увагу з літака на простір густих лісів довкола цього величезного міста.

Неділя, 8 серпня 2010.

В п'ятницю мала я дві візити в дентистичній клініці. Знову (вже вдруге!) замовила собі SST-Connect. Приїхав автобусик 10 минут раніше ніж я замовила, але я була готова. Тим разом було, крім мене, ще троє інших пасажирів і шофер (жінка, та ще й вагітна!) возила нас гарними дільницями Mount Airy і Germantown — отже я мала краєзнавчу прогулянку. Але рух був великий, пасажирів треба було возити в різні місця і вкінці я боялася, що спізнюся. Але ні, встигла. Тим разом чистила мої зуби якась заступниця і зробила це дуже недбало. Натомість візита в д-р Міллер принесла мені на праву двох передніх зубів — обидві ці візити коштували мене 430 дол. В мене ще чимало іншого потрібного дентистичного ремонту — доведеться платити ще нераз. Страхування на дентистичні роботи в мене нема і воно мені не оплачується. Досі більших робіт не було, отже тепер треба вирівняти заощадження.

Добре, що я нічого не планувала — зустрічі чи спільного з кимсь полуденку — бо після дентиста губа моя була так знечулена, що я не тільки не могла їсти, але навіть і говорити. Пішла до бібліотеки Ван Пелт, переглянула деякі журнали, віддала позичену книжку. Повернулася додому публичним транспортом: метро + автобус. Це вперше після операції, що я наважилась на підземку. Повертатися додому легше ніж їхати туди, бо ідеш по сходах вниз, а не вгору, та й не треба спішитися. Приїхала додому трохи втомлена, але не така вичерпана, як бувало раніше.

Останнім часом лектура моя — чистий ескейпізм. Не тільки Агата Крісті (audiobooks: *Ten little Indians*, *The Underdog*, *Murder is announced*,) і якийсь тріллер (*Act of treason* / Vince

Flynn read by George Guidall), але теж і українські книжки: Марії Матіос *Москалиця і Мама Маріца*, Ірени Карпи: *Фройд би плавав*.

В Україні Андрухович спровокував велику дискусію, бо сказав в інтерв'ю польській газеті, що, мовляв, коли Донбас і Крим не хочуть бути українськими, то їм треба дати можливість відділитися від України. Ну, це не така проста проблема. Передусім, не можна дозволити на ревізію кордонів, бо тоді не буде цій ревізії кінця — не тільки Росія, але й Польща чи Румунія піднесуть свої претенсії. А зрештою — не тільки Крим і Донбас, але і решта України з Києвом включно — переважно російськомовні. Мене тому і не вабить їхати в цю Малоросію (Зрештою при моєму стані здоров'я це і так тепер уже неможливе).

Середа, 11 серпня 2010.

Вийшла друком антологія членів американського центру екзильних письменників Міжнародного ПЕН-Клубу. (*Anthology of PEN / International PEN Centre for Writers-in-Exile, American Branch*). Я на заклику до членів відгукнулася і послала їм кілька англійських перекладів своїх віршів та й Остапову новелу “Вихід у призначення” в перекладі, разом із біо-бібліографічними довідками. Як не як це нагода вийти в міжнародне товариство. Вчора прийшла ця антологія. Книжка в твердій оправі на 288 сторінок і присвячена вона пам'яті довголітнього президента екзильного осередку Клари Джорджій (Clara Gyorgyey). Сьогодні я переглянула цей том трохи докладніше. Включає він 36 авторів, в тому числі 17, що пишуть російською, 5 — угорською, 2 — польською, 8 — українською, 1 білоруською, 3 іспанською. Але це рахунки приблизні, бо не всюди позначена мова оригіналів. З українців ввійшли туди: Олександр Астафієв, Дибко-Филипчак, Людмила Грицик, Григорій Костюк, Роман Кухар, Оксана Маковець і ми з Остапом. Збірку цю редагувала Ірина Дибко-Филипчак і зробила це дуже недбало. Не маю претенсій до моїх власних матеріалів — і біо-бібліографічні довідки і тексти надруковані так як я їх послала. Але інші матеріали! Є навіть випадок де повторюється той же самий текст, не кажу вже про велику кількість друкарських чортків, відсутність біо-бібліографічних інформацій, непозначення мови оригіналів. Головою осередку є тепер Анна Фрайліх — тут є і пару її вступних статей і її вірші. Ну, я думала, що вона братиме серйознішу участь в редагуванні цього тому. Але виглядає, що вона передала все в руки Дибко. Нажаль, ще одна невикористана нагода

Понеділок, 16 серпня 2010.

Завтра мають приїхати Максим, Уляна і Стефан. Іванка з ними не буде: в нього поважна життєва зміна. Його дівчина Таня, яка закінчила школу журналістики, отримала працю в якійсь газеті в малому містечку Альберти. Отже вона туди їде, а з нею вирішив їхати також Іванко. Добре, що він уже закінчив університетські студії, праці в Торонто не знайшов, отже це для нього нагода почати самостійне життя поза батьківським домом. Очевидно, новина це хвилююча і для батьків і для самого Іванка, але така зміна може вийти йому на користь, щоб лиш тільки знайшов там якусь працю.

З нагоди приїзду гостей я саме печу в печі качку, а Марко вчора приготував свинячу

печеню. Але Марко заповів, що в нього кожен вечір цього тижня — якісь сходи в Центрі, отже навряд чи буде він вечеряти з нами. А також Максим планує поїхати на пару днів над океан і я можливо поїду туди разом з ними.

Я мусітиму відступити їм свою спальню, бо це тепер єдине подвійне ліжко в моїй хаті. Отже з тим пов'язані деякі приготування.

Саме потелефонувала Вава Бачинська. Вона знає про завітний приїзд Максима й Уляни, але не зможе з ними зустрітися, бо сьогодні їде з Філядельфії до Бостону. Ми з нею довго розмовляли і вона розповідала про своє життя в Києві і про те, що у вересні, після повернення в Україну, перенесеться з Києва до Львова і буде вчити в Українському Католицькому університеті. Тепер вона заробляє приватно перекладами. На питання про помітні зміни в побуті в Україні відповіла, що всюди багато поліції, чого раніше не було, і що російська мова тепер ще більше поширена, ніж була раніше. Люди нарікають на зміни, які впровадив Табачник, зокрема на обов'язковий рік дошкілля для малят. Каже Вава, що з уваги на брак садочків і місць для дітей, цей обов'язковий рік принесе чергову нагоду для хабарництва і корупції. Інші новини відомі мені із преси — про Гудзяка, Гузара. Сказала, що Кирило, московський патріарх — небезпечна людина, бо він інтелігентна особа, вміє переконливо до людей промовляти і має великий вплив. Католицький собор в Києві будується поволі, бо Гузар не хоче приймати грошей від олігархів, щоб не бути від них залежними.

Серед лектури ескейпізму, що її я слухаю, була одна книжка, що її варто відмітити з уваги на те, що дія відбувається у Філядельфії, та ще й в центральній міській бібліотеці (де я колись три роки працювала!), а головним злочинцем є не запідозрений ментально незрівноважений учень середньої школи, а бібліотекар — завідувач відділу рідкісних книг, який перепродує вартісні стародруки, що веде до вбивства, дослідження якого є головною темою сюжету. (*Adam and evil* by Gillian Roberts (Amanda Pepper mystery)).

24 серпня 2010. 19-та річниця незалежності України.

Максим з Уляною і Стефком приїхали у вівторок 17-ого, а від'їхали вчора. В четвер 26-ого ми поїхали до Wildwood Crest і повернулися з-над океану ввечері у суботу. Мали весь час прекрасну сонячну погоду — тільки після повернення, коли плянували поїхати на святкування незалежності на Тризубівку, почався дощ і ми не поїхали. Це ще тільки підкреслило факт, що ми мали неабияке щастя — майже три дні приємного відпочинку при добрій погоді над океаном. Мешкали ми в дорогому мотелі Crusader, над самим океаном. З балькону на 3-ому поверсі — прекрасний вид на пляж, океан і околицю. Це зокрема важливе було для мене, бо я ні до води, ні на пляж не ходила: читала собі на бальконі, насичуючись прегарним краєвидом. Двічі пішла собі з паличкою на довший прохід — це зовсім мені вистарчало. Харчувалися ми в ресторанах — випробовували деякі раніше нам незнайомі. Такий рід вакацій, очевидно, досить дорогий — це не те, що пролетарські мої виїзди з малими дітьми в минулому. Але тепер, на щастя, ми можемо собі на це дозволити і вміємо оцінити короткий *quality time*. Марко з нами не їздив: він тепер так зайнятий

справами Центру, що навіть вечеряти додому не приходять. Вдома ми також вечеряли тільки двічі: у вівторок їли знамениту качку, що її я спекла попереднього дня, в середу їли знамениту свинячу печеню, яку напередодні зготував Марко.

Взяла я із собою на ці короткі вакації позичену в нашій Центровій бібліотеці книжку спогадів Раїси Мороз: *Проти вітру: спогади дружини українського політв'язня* ((Львів: Свічадо, 2005). Книжка написана дуже цікаво і відважно, я багато з неї довідалася і мала справжню приємність її читати. Раїса походить з малого грецького села Великий Янісоль, на Донеччині. Греків на українські землі переселили з Криму ще за часів Катерини II. Мати Раїси закінчила 6 клас російської школи, говорила не тільки грецькою, але і татарською мовою. Був час, пише Раїса, що грецькі села були суцільно грецькими — із школами, церквами, крамницями. Раїсин батько був колгоспним бухгалтером, переконаним але безпартійним комуністом, загинув в автомобільній аварії 1948 року. Мати вдруге заміж не виходила. Ці терени були під німецькою окупацією в час війни. Мамин брат у цей час був завербований до поліції і — після повернення совєтів — його розстріляли. Раїса закінчила середню школу на Донеччині, а згодом поїхала до Львова і тут закінчила університетські студії німецької філології. Тут теж познайомилася з Валентином Морозом, вийшла за нього заміж і вони вдвох після студій вчителювали на Волині. В них народився син — Валік. Через Валентина Раїса познайомилася з низкою українських дисидентів, а потім, коли його заарештували, коли він був в ув'язненні, вона ці знайомства розширила і на київських і на московських дисидентів. Ці справи мені знайомі з минулого. Раїса дуже цікаво малює портрети окремих дисидентів, зокрема Івана Світличного, який підтримував її і тоді, коли Валентин розсварився з іншими політв'язнями і дисидентами і паплюжив їх. Валентина вона характеризує як великого мегаломана і виглядає, що подружжя було на дорозі до розлучення ще перед їх приїздом до Америки. Про виступи Мороза у США вона пише досить стримано, з великою дозою такту, якщо зважити як справді поведився тоді Мороз і що він на неї наговорював. Але подає деякі невідомі мені подробиці про Морозове зловживання громадськими грішми, дає перегляд критичних відгуків про Мороза в пресі діяспори, і цитує з *Лиса Микити* знаменитий анонімний вірш, автором якого, каже Раїса, є Ігор Качуровський. Зацитую тут цей дотепний вірш — я мусіла колись читати його в *Лисі*, але зовсім забула:

Марш Святослава

На морозі займають пожаром,
Навіть вусики крешуть вогні:
Не давайте данини хозарам,
А давайте мені!

В бухгалтеріях — темні рахунки,
Тож мені доручають не все.
Кожен хай особисто дарунки
Нам до ніг принесе!

Не дамо голопузим французам

Обростати червоним плющем,
Григоренкам і маслосоюзам
Я погрожую княжим мечем!

Гей, за мною відважні і юні!
Закликаю вас знов і знов:
Смерть московсько-жидівській комуні!
Биймо вікна своїх установ!

Раїса у США працювала якийсь час у *Сучасності* (коли редактором був Шевельов) — цього я не знала. В Чикаго вона закінчила бібліотекарську школу і поїхала на працю до Канади. Там працювала у Вінніпегу в Колегії св. Андрія і вийшла вдруге заміж за Григорія Куксу.

Книжка є дошкульним документом для бандерівців — цікаво, як вони її сприйняли? Я досі в пресі діяспори відгуків на цю книжку не бачила.

Середа, 25 серпня 2010.

Вчорашнє свято незалежності зібрало повну залю публіки. Вартим уваги був тільки головний промовець — Іван Гевко, адвокат, що колись на початках незалежності працював в Києві. Я пригадую, що він тоді контактувався зі мною в справах юридичних матеріалів, але ніколи особисто я з ним не зустрічалася. Вчора Уляна Мазуркевич, яка вела програмою, представила мені його, коли я попри них проходила. Виглядає він молодод і презентується добре. Говорив українською і англійською мовою, підкреслюючи великі труднощі, які мусіла і мусить переборювати Україна, на шляху своєї 19-літньої самостійності. Не применшував, але і не наголошував загрози для держави від теперішньої влади. Фактично говорив без зайвого патосу, речево і зрівноважено. Решта програми складалася з молитов католицького і православного архієпископів, виступів танцювального ансамблю Волошки, чоловічого квартету з Огайо і хору Прометей, та й місцевого самодіяльного гуртка нових імігрантів, який має відвагу називати себе “Театральною Групою”. Все це на рівні початкової школи — одне слово, як колись говорив Костюк, “примітив нас заливає”. Не розумію чому не включають в програму трохи патріотичної поезії, адже є добрі зразки від Олеся до Павличка.

Я сказала Улянці Мазуркевич про книжку Раїси Мороз — вона про неї ніколи не чула. А Уляна ж була головою комітету Оборони Мороза у Філядельфії!

В англійській частині газети *Америка* з 21 серпня надрукували переклад Остапової “Театралки” (ще буде продовження в наступному номері). Це робота студентів Рудницького — вже третє перекладене на його курсі оповідання. Цікава і похвальна ініціатива! Та й виявляє неабияку прихильність до Остапа. Я маю на 5 вересня запрошення до Рудницьких на традиційний пікнік. Запропоную йому — завершити цю ініціативу книжкою, додавши ще “Вихід у призначення” і “Крейзі”, а може ще якийсь інше оповідання.

Я готова заплатити за друк, якщо Рудницький схотів би зайнятись редакторською роботою такого видання.

Понеділок, 30 серпня 2010.

Іванко вже в дорозі до Bonnevillе, Alberta — тепер десь в околиці Міннеаполісу. Їдуть двома автами, Таня з братом в одному, Іванко в своєму малому BMW в другому. Їдуть американськими дорогами, бо це, мовляв, краще. Велика драматична зміна в його житті — дай Боже, щоб на щастя.

Серед моєї аудіо-лектури останнім часом був роман Edith Wharton *Age of innocence*. Я читала колись її біографію, але це перший її твір, що я вибрала, щоб познайомитись з нею, як письменником. Роман цей 1921 року отримав був нагороду Пуліцера. Це трохи іронічний погляд на життя американської аристократії і на становище жінок цієї кляси.. Майстерно написане, видно доброго письменника. Твір в дечому нагадує мені Толстого, зокрема *Анну Кареніну*. З цієї книжки Вортон були зроблені два фільми — останній 1993 року, може варто позичити і подивитися. Друга книжка, яку я саме закінчила слухати — це *Ace of hearts* / by Barbara Metzger. Зовсім інша ліга. Романтичне романсило, з життя британської аристократії чи не 18-ого століття — є там трохи гумору, але авторці досить далеко до справжньої літератури. Тепер я слухаю *The Lost Memoirs of Jane Austen* / by Syrie James. Авторка так переконливо переплітає факти з фантазією, що я після першої години слухання не знаю: чи це роман чи справжні мемуари?

Понеділок, 6 вересня 2010.

Вчора була в гостині у Рудницьких. Леонідові за два дні сповняється 75 років життя. Жінка і діти з цієї нагоди взяли платне оголошення на цілу сторінку не тільки в *Америці*, але і в *Свободі*. А гостину пані Ірена робить в цей час кожного року, бо у вересні, мовляв, є в їхній родині кілька осіб, що святкують день народження. Були там обидві доньки з чоловіками, Лужницькі, Кульчицькі, Заліпські, Кіпи, Наталя Пазуняк, Галя Головчак, Марта Ощипко, Віра Лащик і — вперше — Аня Максимович, а крім того ще низка молодших, мені малознайомих членів родини і може з два десятки малих дітей. Не було сина — Миколи Рудницького і його родини, бо вони саме сподіються ось-ось вже третього потомства. Усвідомивши, що ювілей ЛР з поважної такої дати, я вирішила додати до своїх подарунків (пляшка доброго скачу, книжечка “Неповторне дитинство”, два подвійні номери журналу *Всесвіт* на 2010 рік — маю аж дві передплати, отже дублети мені непотрібні) — підготовлену до цього ювілею анотовану бібліографію його англomовних статей, які описані й анотовані в моїй *Ukrainian Literature in English*. Забрало це мені пару днів роботи — бо треба було зробити витяг з різних частин моєї бібліографії. Знайшла я 45 його статей з готовими моїми анотаціями. Такий дарунок могла зробити тільки я і сподіюся, що він цей жест оцінить.

У вівторок 2 вересня мала я візиту у Форсії (була б забула, але канцелярія, на щастя, пригадує). Після лікарської візити пішла на пару годин до бібліотеки Ван Пелт, а тоді по

мене приїхали Ран і Мариля і ми поїхали на обід до тайлендського ресторану. Вони настоювали на тому, що відвезуть мене аж додому, отже вони ще мали нагоду в мене в хаті поділитися враженнями із своєї недавньої подорожі до Іспанії, на католицьку конференцію в місті Леон. Показували мені фотографії з Леону і з Мадриду.

В неділю я поїхала пополудні до Віри — передусім тому, щоб віддати їй позичений Марком фільм і щоб відібрати мої подвійні *Всесвіти*, що їх вона мала завезти до Гантеру Геврикам. Віра до Гантеру не поїхала. Вона дуже під стресом на своїй новій роботі, по суботам і неділям сидить вдома і пише рапорти і так це їй надоїло, що вона вирішила повернутися на свою давню працю. А замість до Гантеру поїхала на відпочинок до своєї сестри до Аллентавну. Я думаю, що Віра також хотіла звільнити себе від обов'язків бабуні, бо вона в Гантері мала опікуватися своїми внуками). Ми посиділи у Віри на ганку, оглядаючи цікаву — привезену Кіпою книжку про Соломію Крушельницьку, а потім Віра несподівано намовила мене поїхати на вечерю до мекіканського ресторану. Я переконую Віру, щоб вона пішла вже на пенсію і позбулася стресу роботи (Віра до віку не признається, але я підозріваю, що їй десь тепер сповнеться вже якщо не 70 то може 69 років!), але вона вважає, що вона не матиме досить самодисципліни, щоб взятися до якоїсь роботи і що вона не має жодних габбі, щоб ними зайнятися, будучи на пенсії.

Понеділок, 13 вересня 2010.

В п'ятницю, суботу і неділю була я на Союзівці на черговому з'їзді Зальцбуржан. Поїхала я з Анею Максимович, разом із Сянею Гораєцькою. Вранці до Ані завіз мене Марко, а в неділю після повернення Сяня довезла мене до Центру, а тут приїхав по мене Марко. Отже я сама не мусіла їхати автом і хвилюватися. Аня — знаменитий і витривалий водій — далеку дорогу до Союзівки, яка мені колись забирала 5-6 годин, вона пододала за 4 години, бо їхала великими швидкими автострадами, що їх я звичайно уникаю. Погода в п'ятницю і суботу була сонячна і не надто тепла, в неділю трохи ішов дощ і частина дороги, зокрема в горах, була трудніша для водія, бо стояв місцями туман і було мокро.

На з'їзд приїхало тим разом значно менше товаришів. Павлюс, казали, впав з драбини, потовк собі коліно, отже Палієнки не приїхали, а це для з'їзду була велика втрата, бо Леся буває душею цих зібрань і надає їм дотепного шику. Недавно помер Любка Курилко — отже не приїхала вся їх родина. Ігор Пак в останній день захворів і відкликав свій приїзд, а він мав привезти також своїх сестер Галю і Віру. Ірка Стецура вибиралася приїхати з Києва, але, кажуть, не отримала візи. Не було очевидно також кардинала Гузара — він тепер майже зовсім сліпий, отже мусів би їхати з опікуном, а це подвоює кошти (які раніше повертав йому зальцбурзький комітет) — зрештою він мав саме собор єпископів, отже мусів бути в Україні. Не було товаришів з Канади, Австралії, Флориди. З Каліфорнії був тільки Іван Карк.

Всетаки зібралося біля 40 осіб — отже ж мала нагоду спілкуватися з давніми знайомими, зокрема із Сахаруками, Іваном Карком, Мироном Гнатейком (був сам, без жінки), Віктором і Валею Сталовірами, Іреною Куровицькою, Стефком Киньом і його молодою партнеркою

(каже Ева Сергієві: тільки ти не бери собі прикладу з Киня!), Воловодюками, Зеликами, Біликами, Гайдучком, що був у товаристві Тані, молоді лікарки зі Львова, Уляною Дячук, Юрієм Базилевським, Іркою Гомотюк-Зєлик.

В п'ятницю була весела ватра, де і я, разом з іншими колегами, розповіла кілька наперед приготованих дотепів. Сергій пробував розважати нас музикою. В суботу був бенкет (в їдальні головного будинку). Тут єдиною програмою був спільний виступ Сергія з Даркою Зєлик з моєю "Піснею про Зальцбург" (похвальна ініціатива, але не надто вдала) та кілька письмових привітів. Я мала підготовлену до цього вечора дотепну "Літературну бувальщину", але вважали, що вистане тільки музика до вечері.

Харчування на Союзівці значно погіршилося (колись кухнею завідував Соневицький, але його там тепер нема) — єдина смачна страва була на бенкеті в суботу. Оселя взагалі досить занедбана, але я — навчена прикрим досвідом минулого року (коли повернувшись вночі до кімнати в Карпатах не могла відкрити дверей!) — мешкала тим разом в головному будинку, могла ощаджувати сили і нерви, не мусіла вночі ходити по темній оселі, могла відпочивати на ганку або вдень пройтися до Веселки і там полюбуватися (на самоті) прекрасним гірським красвидом.

Здавалося мені, що цей наш з'їзд буде останнім, але на сходинах вирішили ще спробувати пов'язатися з гімназистами колишніх шкіл у Німеччині і є три особи під проводом Лучанка, які мають зайнятися переговорами.

Середа, 15 вересня 2010.

Закінчила слухати роман нобелівського лауреата, португальського письменника Сарамого (Jose Saramago, *Blindness*, 1998). Своєрідна алегорія: епідемія сліпоти зводить цивілізоване суспільство до примітивних тваринних імпульсів.

Наступною лектурою буде книжка, що її поручила мені Мариля. Вона читає її в польському перекладі і пропонувала мені позичити або цей переклад або переклад англійською. Але я їй сказала, що наперед поспробую пошукати аудіо версію. І ось: знайшла не тільки аудіо книгу але і фільм. Побачимо, чи це справді буде мені так цікаво, як було цікаво Марилі. Саме принесла собі з бібліотеки. Це: *The Leopard* by Giuseppe Tomasi di Lampedusa. Read by David Horovitch.

Звернувся до Максима за моєю адресою якийсь Іван Задоя з Одеси. Він досліджує спадщину Леоніда Куценка і десь натрапив на його листування зі мною. Ну, я пригадую тільки один лист, що я писала Куценкові у відповідь на його питання про Маланюка. Але в моєму неупорядкованому архіві це не легко буде знайти.

Четвер, 23 вересня 2010.

А я таки знайшла листи Куценка! І ось вчора Марко сканував ці листи і вони пішли

електронно до Забої в Одесу.

Леопарда Лампедузи докінчила слухати, а спершу подивилася на фільм — дуже добрий італійський фільм славного режисера Luchino Visconti. Фільм подобався мені більше, як книжка. Автор вдало вживає іронію і малює широку панораму політичних перетворень в Італії та змін в суспільному ладі, де аристократія втрачає свої впливи на користь середньої класи. Але роман надто розтягнутий і буває трохи нудним.

Вчора посиділа собі пару годин в городі, користаючи з прекрасної раннеосінньої погоди і читаючи в *Березолі* біографічний нарис Марини Павленко “Дівча на сонячних батареях” — про дитинство Ірини Жиленко. Авторка трохи може наслідує *Homo feriens* — багато лірики, але і досить цікаві факти біографії (напр. що батьком Ірини був насправді її дід, а справжня біологічна мати невідома). Павленко, виглядає, спеціалізується в цьому біографічному жанрі. Бачу із змісту, що вона писала в *Березолі* також про Надію Суровцеву — треба буде мені позичити цей давній номер і прочитати. Я рада бачити, що того рода література знаходить своїх практиків в Україні.

Максим прислав вчора електронною поштою дві радісні новинки. Юрій Ткач видав в Австралії нові переклади Шевчука і Матіос! Я надрукувала собі ці тексти і читатиму.

А наш Іванко в Бонівіль вже знайшов якусь part-time роботу — направляти компютерні програми. А його дівчина — Таня Костів — вже почала писати статті в своїй газеті *Wopnyville Nouvelle* і ми читаємо їх з радістю і зворушенням. (Представилася читачам спогадом з літа в Україні!)

П'ятниця, 24 вересня 2010.

В *Березолі* почали передрук спогадів Олекси Кобець-Варавви “Записки полоненого”. Я про ці спогади знала віддавна, але ніколи їх не читала. Ну, от я вчора перед сном прочитала собі першу частину надруковану в но.1–2/2010. Справді талановито написано. Це вже друга така річ про першу світову війну в нашій літературі. Пригадую, що колись неабияке враження на мене зробила книга “Поza межами болю” Турянського — та ще й в незлому англійському перекладі.

Замість белетристики, слухаю тепер недавно закуплений у Teaching Company курс лекцій, що називається “The Wisdom of History” професора з University of Oklahoma, що називається J. Rufus Fears. Прослухала вже перші чотири лекції — дуже цікаво!

В Нью Йорку на збори Об'єднаних Націй з'їхалися пару днів тому лідери багатьох країн, в тому числі і Янукович. Наші з діаспори зробили демонстрацію проти нього, і відмовилися вислати репрезентантів на зустріч і розмову з президентом України. А в інтернеті появилася відкритий лист до Януковича від імені Народного Комітету Захисту України, написаний дуже гостро і критично, та ще й із закликом до пасивного спротиву, демонстрацій мирного протесту і під цим листом велике число відомих людей України, включаючи таких як

Дзюба, Павличко, Юхновський, Щербак, Валерій Шевчук, Жулинський, Мушкетик, Бенюк, Лук'яненко, Богдан і Михайло Горині, Брюховецький, Лубківський, Слабошпицький, Калинці, Цибулько, Галина Яблонська, Гром'як, і багато інших, а збирання підписів продовжується.

Середа 29 вересня 2010.

В суботу 25 вересня відбулося величаве святкування 30-ліття Центру. Тобто святочний бенкет — fundraiser — де виступали всі колишні президенти Центру і навіть виступав наш Марко, що його вперше представили громаді як виконавчого директора Центру. Марко дуже добре виглядав вдягнений у tuxedo і дуже добре говорив. Його пристійна поява і добірні українська мова зробили дуже добре враження. Для мене його одяг був несподіванкою. Він від часу своєї пригоди з коліном помітно втратив на вазі, бо харчувався помірковано і ходив на вправи до gym-у, і його одяг був помітно для нього завеликий. Я недавно запропонувала йому, що зафундую йому нове убрання, але він відмовився, мовляв, непотрібно. Після центрального бенкету я запиталася, чи він купив собі смокінг, а він на це відповів, що цей смокінг — ще той, в якому він женився! Мовляв, трошки тіснявий, але міг ще добре послужити!

Прикро було, що ніхто з президентів Центру не згадав ні словечком про існування в Центрі нашої бібліотеки. А ще й Процик не подбав про те, щоб бібліотека була зареєстрована між організаціями, що були репрезентовані на бенкеті. Така неувага до нашої бібліотеки — явище вже майже традиційне. Та й зрештою, таке наставлення до книг і справ інтелекту притаманне нашій громаді взагалі, і не тільки тут у діаспорі.

В понеділок я мала замовлену візиту в доктора Віджілянте. Перевірили мені електрокардіограмою серце і пейсмейкер — все працює як слід. Ліків, казав Віджілянте, не міняти, старатися більше ходити.

У зв'язку з цією візитою я запланувала була зустріч з Раном і Марилею. Вони 6 жовтня їдуть на три місяці до Польщі, отже це була наша прощальна зустріч і ми її відзначили вечерею в китайському ресторані CinCin. Я провела з ними приємне пополудне і вони опісля завезли мене додому. (Туди, до лікаря, я їхала ССТ — замовила їх півтора години раніше, але так мене возили по всій Філядельфії, доставляючи інших пасажирів, що я таки спізнилася до лікаря на 10 минут і трохи цим схвилювалася. Можливо, що в майбутньому треба буде таки їхати метро, а не ССТ).

Четвер, 30 вересня 2010.

Сьогодні вранці, коли я снідала, потелефонувала до мене незнайома дівчина — Оксана Іванець. Вона студентка 4 курсу Львівського університету, тепер (вже пару місяців) в Америці. Приїхала шляхом якоїсь нібито культурної виміни як “au pair”, доглядала дітей якоїсь американської сім'ї в Клівленді. Дуже з побуту в Америці задоволена, гарно її трактували, навчили їздити автомобілем, дозволяли подорожувати, удосконалювати

англійську мову і знання про Америку. В суботу повертається в Україну. Вона хоче писати дипломну роботу на матеріалі нових перекладів з української літератури. Знає, очевидно, і Роксолянну Зорівчак, яка, мовляв, дуже вимоглива і сувора як професор. Мій телефон отримала від НТШ-А — знала вже про деякі мої видання, зокрема про бібліографію, і засипала мене низкою різних запитань. З моїх відповідей дуже була задоволена. Шкода тільки, що вона вже в суботу повертається до Львова — якби зв'язалася зі мною раніше, я могла послати їй до Клівленду низку книжок і інших матеріалів. До Львова це буде трудніше, а передусім значно коштовніше.

Неділя, 3 жовтня 2010.

Запиталася мене Марта Шиприкевич: чи я мала б охоту піти з ними до театру? Вони з Романом Волчуком ідуть, мовляв, на *Three penny Opera*, що грає в театрі Arden. Ну, я театр люблю і мене заохочувати не треба. Отже ж була з ними вчора на цій виставі. Брехтову річ я бачила колись з Лялею на Бродвеї в Нью Йорку і пригадую собі, що мене ця річ тоді розчарувала. Тепер я трохи більше знала про те, що саме уявляє собою ця своєрідна сатира, що пов'язує блаженку розповідь із непоганими, насиченими критичним змістом пісеньками — таке собі перехрестя між опереткою і кабаре. Вчорашня вистава мала свої позитиви, але мала і недоліки. Зокрема в другій частині, після перерви, втратили трохи темпо і це довело до втрати контакту з глядачем, контакту досить добре встановленому в першій частині. Волчукові не подобалося, що головним протагоністом був чорний актор. Волчук, який прочитав собі перед виставою текст і прийшов приготований в руці із книжкою, уважав, що це неправильно відбиває оригінальну атмосферу часів написання п'єси, але мене це зовсім не разило, навпаки, підсилювало контраст між дуже білою і на біло вдягнутою його нібито жінкою і самим протагоністом і тим фактом може і підсилювало сатиричний момент. Грали всі непогано, але вистава не дала такого задоволення як недавно бачений в Ардені *Кандід*.

Четвер, 7 жовтня 2010.

Радіо проголосило вранці, що Марго Варгас Лоса отримав нобелівську премію з літератури! [Диктори і інші вимовляють його прізвище як Йоса]. Пригадую його з 86-ого конгресу ПЕН у Нью Йорку. Високий, пристійний, мав кілька дуже ефективних виступів, добре говорив англійською мовою. Але запам'яталося передусім те, що він сказав у дискусії про ролі держави у підтримці письменників. Ви, мовляв, [звертаючись до американців] турбуєтесь тим, що держава мало вами цікавиться, а в нас у південній Америці — навпаки. Our main problem is how not to become an ambassador! Бо держава конче хоче використовувати своїх письменників, зокрема славних, як послів режиму. Ну, сам Лоса дуже був заангажований в політику, адже навіть був колись кандидатом на президента Перу!

Четвер, 14 жовтня 2010.

Сьогодні завершилася історична подія — зворушлива драма порятунку 33-ох гірників Чіле,

які 69 днів тому були засипані в копальні золота та мідної руди в пустелі Атакама. Подивувідна, до сліз зворушлива ситуація. Засипані гірники тільки після 17 днів дали знати про те, що вони живі. Від того часу все Чіле, з президентом у проводі, взялося за справу рятування гірників. А вони майже 700 метрів під землею і над ними тверда скала! Спершу пробурили вузькі глибокі діри, що ними почали шахтарям посилати харчі і ліки, а тоді почали прорубувати глибокий тунель, щоб ним витягнути людей на поверхню. Драма тягнулася довгі тижні і була загроза, що може потривати аж до Різдва. Але ось несподівано справи прискіпилися і передучора вузька кабіна була вже готова і нею спустилися в тунель перші рятувальники, а тоді по одному почали витягати гірників на поверхню. Вся ця операція забрала 22 години, але ось вже всі гірники на поверхні. Кожного з них вітали чілійським гимном, обіймами президента, ентузіазмом родин і міжнародної преси! Всіх їх повезли на медичні обстеження до лікарні, але кажуть, що фізичний їх стан відносно добрий, кращий ніж того можна було сподіватися! Буде мати Голівуд матеріялу на кілька фільмів!

Я вчора їздила до дентистичної клініки, а при нагоді вступила до Ролстон центру по укол проти інфлуенци і тоді на пару годин до бібліотеки Ван Пелт. Знайшла чотири нові статті про українську літературу, поробила собі ксерокопії і матиму додатковий матеріял для праці над анотованою бібліографією для *Ukrainian Quarterly*. Це дало мені сатисфакцію, що я ще не зовсім втратила можливість продуктивно функціонувати. А ще й на радість знайшла у Ван пелт новий томик Антонича в Найданових перекладах!

Понеділок, 15 листопада 2010.

Мені сьогодні сповняється 80 років життя. Колись я цитувала собі в день уродин “Das ist kein Alter für eine Kathedrale, aber für eine Frau” але сьогодні можу сказати: навіть для катедр 80 років не так то й мало.

Мої діти справили мені справжній tour de force — ще трохи і могла б заспівати “Twelve Days of Christmas”. Щоб описати всі враження останніх днів, треба мені буде присвятити троху часу, щоб все зарекордувати для майбутнього. Сьогодні вже пізно і навряд, чи вистане в мене сили про все розповісти.

Передусім треба відзначити, що Максим з Уляною прилетіли з Торонто вже в п’ятницю. І в п’ятницю увечері ми мали вихід до театру Wilma на виставу Шекспірівського “Макбета” В суботу ходили на концерт симфонічної музики до Кіммель центру, а в неділю мої сини запросили на вечерю до ресторану моїх близьких приятелів. Було для мене справжньою і зворушливою несподіванкою, що на цю вечерю приїхали з Гантеру Тит і Софійка Геврики та ще й привезли зі собою Ларису і Любомира Онишкевичів. Крім них на гостині були ще місцеві філадельфійці Віра Лашик, Маріяна і Вікторія Вакуловські, Аня Максимович, Ірена Рудницька і нас четверо: Марко, Максим, Уляна і я — разом 13 осіб.

Така канва подій — а мій коментар і подробиці — завтра або після завтра.

Середа, 17 листопада 2010.

Максим хотів, щоб його приїзд був несподіванкою (він майстер на такі несподіванки: Уляні робив на її 50-ліття, а мені також десять років тому). Але Марко його відрядив і добре зробив. Адже мені треба було приготувати для них свою спальню, а це забрало пару днів. Обідали ми в п'ятницю вдома — я попереднього дня спекла качку, але нажаль в останній мінуті спартачила цей обід — занадто качку підігріла у пічці і вона висохла (така тепер з мене господиня!) До театру на виставу *Макбета* ходили ми з Вірою — Марко цілими днями зайнятий у Центрі — він був з нами тільки на концерті і ресторанный вечері в суботу і на гостині в неділю. *Макбет* ішов в оригінальній усучасненій постановці Бланки Зізка. Актори в сучасних військових уніформах, з рушницями, на сцені їздять велосипеди, а дехто з акторів має в руках мобільний телефон. Дуель між двома акторами — не на шпади, а бійка кулаками, яка вимагала неабиякої акробатики. Сцена оформлена так, що виглядає як якась підвалля із “Тріумфу прокурора Дальського” і взагалі мені здавалося, що вистава подумана як якась алегорія до революційних дій в східній Європі. Вдома, вже після вистави, вичитала я у програмці таке: “Our production starts at a moment when a modern country is at war with itself and — through the cracks in the thin veneer of civilization — old sentiments, beliefs, and superstitions come to life.”

Концерт у Кімель-центрі в суботу мав у програмі Вебера і Рішарда Штрауса. Диригував Rafael Frühbeck de Burgos. Ми всі четверо воліли б були інший репертуар, але на цей день не було вибору. Вечеряли в сусідньому ресторані бізоном — м'ясо було дуже добре, але надто пересолене.

Гостина була в ресторані CinCin в Джерментавні. Кожен міг замовити, що хотів. Було дуже приємно і смачно, хоч трохи голосно, бо нас було тільки 13, а для окремої кімнати треба було 25 або більше гостей. На солодке запросили мої хлопці всіх до нас додому, де вже чекав куплений Уляною торт, безліч квітів і балонів.

Вдалося моїм дітям це коштовне і довге триденне святкування — навіть погода була немов на замовлення. По осінньому колоритно, красиво і сонячно.

Напередодні, вже в четвер появилася в газеті *Mist* велика стаття про мене Анатолія Житкевича. Лариса привезла мені грамоту-привітання від НТШ-А, а сьогодні по емайл привітали мене дуже гарно скомпонованим привітанням Пульсари. Вітали мене листами і телефонами Стафанко (гарним листом), Іванко телефоном з Альберти, сьогодні також потелефонувала Ніна (саме тоді коли я відвозила до станції Максима з Уляною, отже лишився тільки запис на автовідповідачі). Дзвонили також Тамара Стадниченко, Леся Яцкевич, Мотря і Андрій Головінські, Василь Махно, Ліда Слиж з чоловіком, Роман Воронка, Галина Дзівак-Клюк, а навіть Ігор Колесник. Квіти прислали Ія і Ніна, Аня Максимович, Вакуловські, Геврики, Головінські. Поштові привіти прислали брат Андрій з Марійкою і Доценки з Києва. Приятелі Максима й Уляни Жили з Торонто передали ними для мене прегарний подарунок: тількищо видані на шести компактних дисках пісні Лисенка у виконанні Гуньки та інших професійних канадських оперних співаків, та ще й з

книжкою текстів виданою елегантно та й у англійських, французьких і німецьких перекладах. Це видання — культурна подія великої ваги. Мушу замовити собі другий комплект на дарунок Головінським або Вакуловським.

Лариса привезла для мене вітальну грамоту з таким написом: “Наукове Товариство ім. Шевченка в Америці вітає дійсного члена НТШ Марту Тарнавську із святом відзначення Вашого Ювілею, 80-ліття від дня народження, і висловлює своє найвище признання за Ваші вагомні внески для української літератури та культури”. Підписані д-р Орест Попович, Президент, Д-р Григорій Грабович, Віце-президент, Науковий секретар, і д-р Лариса Онишкевич, Директор Філологічної секції. Це, очевидно, Ларисина ініціатива.

А привітання від Пульсарів, яке прийшло 15 листопада електронною поштою варто відписати слово-в-слово, щоб залишився текст для майбутнього:

“Шановна пані Марто! У Вашому непростому житті всякого було доволі. Львів, Зальцбург, Туга за красою життя, Відкриття Америки, Планета кохання, Притягання землі і неба, Самотнє місце під сонцем. Вам знайомі Автопсихотерапія, Хвала життю й ілюзіям, Тихі розмови з вічністю. У веремії днів Вас зігривали Мала людина і море, тішить серце Неповторне дитинство. І на черговому витку літ “сонцерадістю день наліто”, попри пізню календарну осінь Ви зустрічаєте нову весну. З роси й води Вам! Многая літа! Щиро — Лариса Копань і колектив видавництва “Пульсари”.

Мене це вітання дуже зворушило. Його написати саме так — моїми власними словами — могли тільки люди які добре знають мою творчість. А мати читачів — це найвища нагорода кожному авторові.

І як додаток ще згадаю таке: Роман Воронка потелефонував мені з привітаннями і розповідь, що він послав мій вірш “Алупка молиться Ай-Петрі” кільком своїм знайомим в Україні. І отримав такого ось листа:

“Дорогий Романе,
Я приєднуюсь до усіх завтрашніх привітань і бажаю Марті многія літа (!). Вірш мені дуже сподобався, тим більше, що ці місця я добре знаю. Єдине, що не може сприйняти більш-менш освічений ботанік — це, що “кедр підносить чашу”... У кедрів, саме ліванського, цього не може бути, бо у л. кедра гілки простираються абсолютно паралельно землі (поверхні) — згадай зображення цього кедрів на прапорі Лівану... У інших кедрів гілки схиляються донизу, нічого подібного до чаші немає... Міцно обнімаю і бажаю Марті Т. гарного свята. Ю.”

А це вже реакція не тільки читача, але й критика. А такі — на вагу золота.! Воронка не казав мені хто це. Але подумати тільки який з математика Воронки любитель поезії!

П’ятниця, 19 листопада 2010.

Кілька слів про статтю Житкевича в газеті *Mist*. Житкевич є людина мені незнайома. Живе він у Торонто. Часто пише в газеті *Mist* про різних діячів діаспори, зокрема про музик. Недавно бачила його велику статтю про Григорія Китастого. На мій слід попав за посередництвом Квітки Цісик. Писав про неї, користаючи з мого з Квіткою інтерв'ю надрукованого в *Нашому житті* в 1978 році. Роздобув мій телефон і потелефонував, щоб довідатись хто я така. Я послала йому для познайомлення свою *Автобібліографію* і *Тихі розмови з вічністю*. А він ще позичив собі в Інституті Володимира моє *Вибране*.

Стаття написана дуже прихильно, з обширними цитатами, але вона наголошує маловажні мої вірші (передусім тексти до музики), виявляє брак знання про найважливішу мою роботу (наукову та літературну) та й про реалія діаспори. Всетаки, якби не було, зробив мені велику рекламу, звернув увагу на мій Ювілей, та ще й так своєчасно! Тижневик *Mist* поширюють в українських осередках США і Канади. Стаття була також в інтернеті.

Вівторок 23 листопада 2010

Потелефонувала сьогодні вранці Тет'яна Ярошенко, бібліотекар Києво-Могилянської Академії. Вона тепер у Нью Йорку, отримала грант Фулбрайта і буде до травня. Сказала мені, що Музей Літератури в Києві планує виставку моїх книжок і просить доповнити їхню колекцію книжками *Автобібліографія*, *Самотнє місце під сонцем* та *Тихі розмови з вічністю*. Каже Ярошенко, що позичила їм деякі мої книжки, але, зрозуміла річ, бібліотечних примірників не хоче їм дарувати. Та ще й, щоб заощадити мені коштів і труду, сказала, що я можу прислати книжки на її адресу до ННІ, а вона передасть їх в Україну. Ну, хто б то подумав!

В неділю Леся Яцкевич — вже вдягнута до церкви, впала в кухні і зломила собі стегно в лівій нозі (femur). Вже перейшла операцію і мабуть буде пару тижнів на реабілітації. Прикро мені і жаль, що на свої 98 років вона ще має такі додаткові страждання. Я мала запрошення поїхати на День Подяки до Головінських, але Марко не матиме вільного, отже не хоче їхати автом. Мотря запросила також Вакуловських. Я спершу пропонувала, що ми всі три можемо поїхати потягом, але Аня і Туся відмовилися, а я сама не чуюся так, щоб відважтись на самостійну подорож. Добре, що я цього виїзду не запланувала. Мотря тепер матиме досить клопоту з Мамою і гості їй зайві.

Я в понеділок поїхала до Акме і купила качку. Хотіла спекти її на День Подяки (собі та Маркові), щоб реабілітувати свої господарські таланти — бо остання качка, яку я спекла на приїзд Максима й Уляни день наперед, впала жертвою мого недбальства: підігриваючи її наступного дня в малій електричній пічці, я занадто висушила качку — яку день раніше пробувала і вона була дуже смачна. (Ганьба мені!). Але качку доведеться спекти при іншій нагоді, бо ось запросили мене і Марка Вакуловські на День Подяки. Отже будемо їсти індика і не мусимо бути самі вдома.

Четвер, 2 грудня 2010.

Вчора надала я на пошті пачку книжок на адресу Тетяни Ярошенко в Нью Йорку — для Музею Літератури в Києві. Крім книжок, які вона просила (*Автобібліографія*, *Самотнє місце під сонцем* і *Тихі розмови з вічністю*), я додала також нововиданий том моєї англосовної бібліографії *Ukrainian Literature in English, 1966–1979*. (Замовила я в КІУС додаткові примірники по авторській ціні — не передбачивши, що ціна досить висока — 39 дол. — і думаючи, що мені доведеться слати ці книги до газет і журналів на рецензії — а це тим разом зробило саме вид-во, отже я маю зайві куплені примірники!)

При моїм стані здоров'я “піти на пошту” — це своєрідний *tour de force*. Не поїхала я на саму пошту, бо там є завжди проблеми з паркуванням, але запаркувала на Park Ave, два квартали від пошти, а далі ішла пішки, несучи пачку в торбі. Добре, що я тепер не займаюся висилкою книжок видавництва Мости — це вже було б мені не під силу.

Цими днями присвятила трохи часу, щоб на основі своєї 14-сторінкової статті про євреїв в українській літературі, підготувати коментар для радіо. Хотіла обмежитись до 7-ми хвилин, але при кількох редакціях, з трудом вдалося мені скоротити до 11 хвилин. Може це буде сприйнятливим. Але подзвонивши до Захарчука, переконалася, що він кудись виїхав, а Праско мені досі не віддзвонив. (Вони записують програму в четвер, отже я була готова зробити це сьогодні. Доведеться відкласти на пізніше.) Тим часом, я у вівторок була на роботі в бібліотеці і закаталогізувала ці два томи і доручила Галині Дзівак виставити їх у габлотці бібліотеки, щоб звернути на них увагу читачів.

Пошта принесла мені сьогодні нововидану книжку Ганни Черинь: *Сьогодні, вчора, позавчора*. Було б цікавіше, якби вона здобулася на справжній щоденник або справжню автобіографію.

Неділя, 5 грудня 2010.

Вчора в українському клубі на 23-ій і Бравн вулицях Андрейчик зорганізував виступ Сергія Жадана. Як звичайно, виступ був у барі клубу — прийшло може 20–25 осіб. Жадана я бачу вперше — хоч він твердить, що був уже в Філадельфії в 1996 році. Або мене не було на цьому його виступі, або я вже зовсім забула. Він 1974 року народження, отже йому всього 36 років, але виглядає молодше, худий, стрункий. Читає дуже ефективно свої поезії, очевидно знає їх напам'ять. Андрейчик підготував *hand-out* з перекладами Вірлани Ткач і Ванди Фіпс, а сам дуже добре перекладав коментарі автора. Я читала досі тільки романи *Depeche Mode* і *Anarchy in the UKR*. Написано талановито, але мені вже набридла ця інфантильна obsesія підлітковим алькоголізмом, що притаманна не тільки Жаданові, але теж Андруховичеві, Ірванцеві, та іншим. Хотілось би чогось серйознішого, що могло б вивести нашу літературу в світ. В Україні, кажуть, Жаданові читання притягають маси слухачів. Але те саме говорять і про Ірванця, а він напевно слабший автор від Жадана.

Їздила я з Марком, бо він також виявив бажання послухати Жадана. Мали щастя, що знайшли місце для паркування перед самим клубом. З цим там завжди проблема і це одна із причин, що люди з передмість не завжди люблять туди їздити. Вчора не було там ні

Рудницького, ні Заліпського — отже якби не Марко, то і я не мала б була з ким поїхати. Якби Жадан виступав був у Центрі (каже Марко) то публіки було б багато більше.

Цими днями мені трапляються дні, коли опановує мене слабкість, внутрішнє напруження, тремор в руці, і з тим пов'язана глибока депресія. Дихати важко, не то що надворі (де вже почалася студінь), але навіть вдома. А тимчасом всупереч всьому роблю заходи на виїзд до Торонто в січні. Може треба мені перед тим замовити собі візиту у Віджілянте?

Неділя 12 грудня 2010.

Я таки була на візиті в свого кардіолога. Коли я потелефонувала в понеділок, казав мені на другий день прийти. Зробив обстеження, електрокардіограму іт. ін. Пейсмейкер працює нормально, аритмія не надто серйозна. Коли я розповіла йому про два епізоди слабости, аритмії, нервозного тремору і переляку, сказав, щоб у таких випадках прийняти додаткову половинку таблетки соталолу (і можливо половинку альпрозоламу), а якщо це буде повторятися частіше, треба буде змінити дозу ліків. Питався, чи я живу під надмірним стресом, чи маю якісь переживання? Ну, я й сама розумію, що моя турбота за Марка і його неприязну поведінку викликає в мене нервозне напруження. Але це не є тема для обговорення з д-ром Віджілянте. Я Марка цілими днями не бачу — виходить по 8-ій, повертається біля півночі, вдень ніколи не телефонує. За цілий тиждень можливо обміняємось в неділю одним добрийдень. Правда, він привозить харчі, часом щось полагодить (замовив мені літунський квиток до Торонто, завіз моє авто до інспекції), але розмов зі мною уникає і воліє, щоб ми не зустрічалися в кухні. (Я їм завжди в тій самій годині, дивлячись на вісті на ТБ, а він готує собі страву пізніше, якщо є вдома. Можливо, що харчується тепер більше в Центрі, бо пізно вертається додому). Турбує мене його залежність від нікотини й алкоголю, але це справа не нова — коли жив у Каліфорнії, я того не бачила і тим не журилася. Може і тепер треба мені все це просто ігнорувати? Адже впливу не могу мати жодного.

Вчора був багатолюдний в Центрі базар — розумію, що і Марко мусів мати з тим чимало праці. Багато крамарів, буфет і великі маси людей. Я зустріла там безліч різних знайомих, з'їла ковбасу з капустою на полуденок, купила колач і перекладанець (в додатку до ковбаси, яку купив Марко вранці, бо вона швидко розпродується), а також купила я одну книжку. Інтуїція мене не підвела: спогади Романа Іваничука “Дороги вольні і невольні” (видано ще 1996 року!) має чимало згадок і про його побут у Філядельфії, в тому числі і про мене і про Рудницького. Частину ночі провела, читаючи цю новокуплену книжку.

Пішла я також на дві години праці в бібліотеці. Переглянула свіжий “Перець” (два добрі жарти, що мені подобалися: “Хочеш знати правду? Читай табличку множення” і друге, немов про мене: “Вдягнутись нема в що, а в шафах нема місця”).

Вчора преса принесла вістку: Жадан отримав премію ББСі за роман “Ворошиловград”. А сам він в одному інтерв'ю сказав у відповідь на питання, хто виграє премію: “Забужко!”. Ну, вона була там присутня, а Жадан в цей час був тут у США. Але премію отримав саме

він!

Леся вчора повернулася з лікарні додому. Не знаю як даватиме собі раду Мотря, хоч вона каже, що лікарі вважають, що Леся сама повинна вставати до лазнички і ходити по хаті.

Понеділок, 13 грудня 2010.

Прийшли спізнено два числа газети *Ukrainian Weekly*, і в одній з них є повідомлення про смерть Нелі Винярьської. Померла ще 24 листопада. Дуже мені прикро. Правда, це не була несподіванка: останній раз, коли я до неї телефонувала, вона сказала мені: “Не можу вже говорити.” Нашу сотню рубають, як сказав би Ігор Качуровський. Мала вона 86 років — старша від мене на шість літ. Була вже студенткою, коли я ще була в гімназії.

Познайомились ми на роботі на фабриці в Progress Manufacturing Company, мабуть на самому початку нашого приїзду до США, чи не 1950 року? Нас обох з фабрики перевели були на бюрову роботу і з того часу ми заприятелювали. Були ми з Остапом на весіллі її з Сергієм Винярьським, наші діти немовлятами ще разом бавилися. Але потім вони переїхали до Клівленду і наші контакти трохи були послабли. Було досить активне листування, а згодом як наші сини вирости, ми знову відновили частий контакт по телефону. Один раз відвідували вони нас у Філядельфії, я — вже після Остапової смерті, була в неї в Клівленді (Сергій тоді ще жив). Непогана була малярка, а вже великою несподіваною для мене були її знамениті спогади про втечу з мамою з голодного окупованого німцями Харкова і про вивіз на примусові роботи до Німеччини (мама, пані Лощенко, добровільно поїхала за дочкою). Там потім якийсь їх родич, здається активний діяч гетьманського руху, визволив Нелю і вона вже не як остарбайтер, а як студентка університету продовжувала свій побут у Німеччині (здається в Тюбінгені). На мою рекомендацію, спогади Нелі були друковані в *Нашому житті*, а я намовляла її видати їх окремою книжкою. Цікаво, що ми все життя говорили собі на “ви”, але була вона мені ближчою приятелькою, ніж багато інших товаришів і знайомих. В неї трьох синів: Андрій, Юрій і Данило — перші два жонаті. Мала і двоє внуків — але я їхніх адрес не знаю.

Вівторок, 14 грудня 2010.

Позичив мені Лужницький книжку Костянтина Кирилишина *Українське життя в умовах німецької окупації (1939–1944 рр.) За матеріалами україномовної легальної преси*. (Львів, 2010). Цікаве наукове видання спонсороване НАНУ, Бібліотекою Стефаніка і Інститутом археографії. Я з цікавістю переглянула цю книгу багатющу в конкретні інформації. Найцікавіші для мене розділи про антиєврейську проблематику, полонених Червоної Армії і спроби допомоги, формування дивізії, допомогу для потерпілих від повені. Автор на основі преси того часу дає дуже цікавий образ життя, і робить це без зайвих узагальнень і публіцистичного патосу. Але, на мою думку, образ цей неповний, бо автор поминув такі ділянки як освіта, література, мистецтво, театр. Тому і немає в цій книжці жодних посилань на Остапові спогади, ані на праці Гайдабури і інших про театр часів окупації, і немає відповіді на моє особисте питання: чи справді був німецький припис не приймати до українських гімназій більше як 5 дівчат на одну клясу? Таке пояснення дали мені, коли я

склала іспит до другої класи львівської гімназії, але мене туди не прийняли і я цей рік (1941–42) пішла до 7-ої класи народної школи у Зборові і аж в шкільному році 1942–43 пішла до 3-ої класи гімназії в Тернополі. (Там також було всього кілька дівчат в класі, але не пам'ятаю точно скільки). Не довелося мені там бути довше як пів року — класу докінчувала вже в Криниці, можна сказати на першому етапі еміграції.

23 грудня 2010.

Вчора записала для Цетрової радіопрограми свій коментар “Євреї в українській літературі”. Нарешті. Захарчук був десь на вакаціях, отже мені довелося почекати, аж він повернеться. А тепер мій коментар напевно чекатиме пару тижнів, бо на свята будуть напевно інші теми. Забрало мені трохи часу, щоб із моєї довгої на 14 сторінок статті зробити 7-хвилинний запис для радіо. Я вже маю літунський квиток до Торонто (лечу 4 січня, повертаюся 16-ого) — отже є можливість, що я свого радіокоментаря і не почую.

Вчора також я послала Рудницькому для Квартальника третій сегмент своєї анотованої бібліографії статей про українську літературу. Отже маю почуття, що я ще не зовсім творчо завмерла.

Рудницький недавно мав проблему із серцем, був у лікарні і робили йому “анджіопласти”. Він зрадів, коли почув, що в мене готовий третій сегмент, бо каже, що має мало матеріалу до Квартальника.

Отримала приємну вістку з Києва — привіт від співробітників Музею Української Літератури, де саме проходить виставка моїх книжок з нагоди ювілею. Коли я, подякувавши, запиталася хто піддав таку думку і що саме вони виставили — дали мені знати, що книжки передало видавництво Пульсари (від них, можливо, вийшла і сама ініціатива виставки) і що виставку вже оглянув Ростислав Доценко, який, мовляв, дуже позитивно висловлювався про мою працю.

В Україні нова літературна сензація: вийшов роман Ліни Костенко “Записки українського самашедшого”. Треба буде купити і прочитати, але заголовок мені дуже не подобається.

Субота, 25 грудня 2010. Латинське Різдво.

Я вдома, не святкую, з ніким (крім Марка) сьогодні навіть не говорила. Зате вчора мала справжнє свято — і то тільки завдяки сестрам Вакуловським. Взяли мене зі собою — вже по кількарічній традиції — до міста, до презбитеріанської церкви на 17-ій і Спрус вулицях на різдвяний концерт, а потім до себе додому на дуже смачну і повну всяких оригінальних приставок “перекуску”. Засиділася я там на розмові з ними (розповідали всякі небилці з життя своїх знайомих і своєї родини), а потім відвезли мене додому — вже після 1-ої години ночі! Мені подобаються ці концерти — різдвяна музика — це найкраще, що дало людству християнство, а розповідь про народження Христа — прегарна казка, та ще й у формі добірної поезії. Сьогодні я також весь день слухала різдвяну музику, від знаменитого

“Месії” починаючи. Українські святкові традиції — тобто родинну зустріч і традиційні страви матиму в Торонто, в січні. Але вчора вже телефонували з побажаннями не тільки Максим з Уляною, але також Стефанко і Іван, який вже приїхав на свята додому із Альберти. Приємно було з ними поговорити — бо це не шаблоніві привіти, а справжня виміна думок. Стефан летить до Індіанаполіс на інтерв’ю до медичної школи, саме 4 січня, коли я прилітаю до Торонто. Це вже друге його інтерв’ю в Америці. Цікаво які школи його приймуть на цю вибрану програму MD/PhD і куди він поїде на студії наступного року. Іванко розповідав, як там в Альберті холодно, як треба закривати авто, щоб застартувало. Вони сьогодні поїхали до Клівленду, до баби Марусі.

Маю запрошення на зустріч Нового Року до Рудницьких. Хочу піти. Хтось мусітиме мене завезти, бо ще й заповідають на наступний тиждень сніг. Маю надію, що сніг не скомплікує мені відлету до Торонто: я і без того потерпаю, як ця моя подорож відбудеться. Мусять доставити мене до літака коляскою, та й мій “пейсмейкер” не дозволяє мені проходити магнітну контролю.

2010 рік добігає кінця. Найважливіші події: операція на пейсмейкер, поява двох книжок “Неповторного дитинства” і великого бібліографічного тому 1966–1979, ангажемант Марка на працю виконавчого директора Центру, приїзд Максима й Уляни та святкування мого 80-ліття, перемога на виборах і початок адміністрації Віктора Януковича в Україні.

Неділя, 26 грудня 2010.

Потелефонувала вранці Мотря, щоб повідомити мене, що помер Морис Коген. Добре, що дала мені знати. В *Нью Йорк Таймсі* я звичайно читаю тільки світові новини, і могла не зазримити дуже обширного і цікавого некрологу. Я послала його по е-мейл Ранові і Марії до Польщі, а також своїм приятелям. Але моєї дописки, що це, мовляв, був мій “a very good friend and mentor, a great influence on my life and career at PENN” — компютер чомусь не прийняв при пересилці некролога і я не зовсім певна чи Софійка і Лариса знатимуть хто такий був для мене MLC.

Мав він 83 роки і помер на лейкоз в своїй хаті в Нью Гейвені 18 грудня. В некролозі згадані його жінка Глорія, син Даніель, дочка Гаві Гофман та одна внучка. Треба буде мені написати листа до Глорії.

Мав MLC великий вплив на моє життя. Фактично виховав з мене фахівця, був знаменитим ментором і повів мене на шлях успішної кар’єри в цікавій і для мене зовсім несподіваній професії.

А почалося воно зовсім несподівано. Я працювала на своїй першій професійній роботі бібліотекаря у Free Library of Philadelphia, в каталогізаційному відділі. Була я там уже три роки, не дуже задоволена атмосферою, яка там панувала під керівництвом деспотичної Френсіс Гінтон, але свідомо того, що мені треба набувати практичний професійний досвід. Була б, мабуть, працювала там і довше — саме склала була іспит на підвищення стажу —

так що не робила активних заходів міняти працю. Одного дня отримую телефон від незнайомого мені чоловіка з Пенсильванського університету з правничої бібліотеки із запрошенням прийти на інтерв'ю на вакантну посаду *foreign law librarian*. Пам'ятаю, що телефон я відібрала на великій багатолюдній залі нашого відділу і мені було дуже незручно говорити. Отже я обіцяла потелефонувати з дому пізніше. Виявилось, що в правничій бібліотеці PENN працює Betty Warner, моя колега з бібліотечної школи в Дрексель. Вона пам'ятала мої виступи в школі, знала, що я володію чужими мовами і коли почали шукати за людиною на посаду *foreign law librarian*, порекомендувала мене. Paul Gay, заступник директора, саме був тим хто потелефонував до мене до Free Library. Пам'ятаю, що я тоді радилася з Остапом і навіть з його шефом Готлібом — і саме Готліб, який був колись працівником на PENN, висловився надзвичайно прихильно і намовляв мене прийняти пропозицію. Після інтерв'ю — де допитували мене і Гей і Коген, я ще не була зовсім рішена. Написала навіть листа до Когена, де підкреслила всі свої позитиви і негативи (мовляв, я ніколи ще не працювала з публікою ітп) — але на все це отримала позитивну відповідь. Почала я працю в Biddle Law Library 1 травня (а може березня?) 1967 року. (Ми саме були в Канаді з Чайківськими на ЕКСПО і я з Монреалю верталася сама поїздом, залишивши хлопців в Квебеку, бо мала якраз починати працю на PENN).

MLC виявився надзвичайним шефом. Почала я працю із каталогізування чужомовних книжок — були великі залежності і моя експертиза саме там була найбільше потрібна. Але поступово К. втягав мене у закупівлю нових матеріалів і в довідкову працю. Я зразу стала студенткою його курсу правничої бібліографії, курсу, який відкрив мені цілий новий світ. А сам К. був знаменитим професором. Незабаром (рік або два пізніше) він вислав мене на курси *foreign law librarianship* до Берклі, в Каліфорнії — і це вже був початок справжньої фахової спеціалізації. З бігом літ я слухала (без зобов'язань, оплат і іспитів) цілої низки правничих курсів на PENN, їздила на професійні конвенції повні доповідей і професійних контактів, а тоді вже К. почав доручати мені провадити окремі лекції з чужого і міжнародного права на його курсах правничої бібліографії. На конвенції в Бостоні я була керівником і організатором круглого стола про історію американського права і європейські впливи на цю історію (коли я запиталася К. чому саме я маю це організувати, сказав просто і переконливо: “because you need greater exposure!”) Навіть після того як він відійшов до Гарварду, запрошував мене оцінювати колекцію радянського права, пропонував навіть і мені переїхати до Гарварду, але знав, що відмовлюся через родинні обставини і тому що Гарвард не давав змоги студій для дітей. Була я тоді гостем у їхній хаті і ми взагалі були в частому контакті. Коли мені сповнилося на PENN 25 років праці — зробив мені велику несподіванку, написавши до фахового вісника “A tribute to Marta Tarnawsky”, мовляв, як із поета можна зробити фахівця чужоземного права. Бо він єдиний знав про те, що я також поет. Одного разу, з нагоди якогось нашого спільного побуту в Нью Йорку, повів мене додому до дружини свого померлого брата — відомої американської поетки і прозаїка Адрієн Рич. Згодом давав мені її книжки, що дало у висліді мої переклади її поезій. А також був перший, що подарував мені *A room of one's own* Virginia Woolf.

Мої пізніші професійні успіхи — за часів, коли моїми директорами були Richard Sloane і

Elizabeth Kelly — будувалися вже на солідних фундаментах, що їх поклав був Morris L. Cohen.

Середа, 29 грудня 2010.

Вчора пошта принесла дві газети — *Свободу* і *Ukrainian Weekly* — і в обох прикра трагічна вістка. Помер Юрій Джуль — 55-літній син Ірини і Павла, адвокат і письменник. Я негайно потелефонувала до Дітройту, щоб довідатися що сталося. Говорила з Павлом. Юрій помер ще 1 грудня: приїхав додому, вийшов з авта і на під'їзді впав непритомний. Сусіди викликали швидку допомогу. Каже Павло, що він не хворів, але є підозра, що можливо мав виразку шлунка і що мабуть помер у наслідок кровотечі. Залишив дружину Лену і 8–12 літніх двох синів Максима і Павла. Мешкали вони в Сан Франціско. На посмертному оголошенні, крім них і батьків, підписаний брат Андрій, що його дружина називається Христина, а діти Марія, Степан і Ліза. Цей Андрій, я знаю, є лікарем, перебрав батькову практику. З Павлом я говорила досить довго: про Ірену сказав, що вона має діабет, про себе, що взявся писати спогади. Жалів, що не продав своєї хати тоді, коли ціни були високі. Вона, мовляв. вже потребує великого ремонту і утримання її дуже коштовне. Я була колись у цій панській віллі в ділянці мільйонерів і розумію, що тепер їм на старість така вибаглива і велика хата може вже й справді непотрібна. З Іреною я не говорила, він до телефону її не кликав, отже я тільки передала їй вітання. Найгірше, коли батькам доводиться переживати смерть дітей.

Помер також Валеріян Ревуцький. Ну, але йому десь було вже біля сто років.

**[Переслане електронною поштою з Торонто]
Вівторок, 11 січня 2011.**

Свята пройшли надзвичайно гарно — таке можливе тільки у гостинній хаті Максима й Уляни і в українському Торонто. Я прилетіла вже 4 січня — на колясці підвезли мене до літака у Філядельфії і з літака до виїзду в Торонто. При чому працівники Air Canada навіть відмовилися прийняти “tip”! Стюардеса на літаку виявила мені багато уваги і навіть запримітила, що я в поспіху залишила на сидженні торбинку (Таке мені ще не траплялося!) Марко прилетів тільки 6-ого, і відлетів в неділю, 9 січня, а я маю бути тут до 16-ого. Свят Вечір провели тільки у вузькому родинному колі — з Іванком і Стефком нас шестеро. На день Різдва були в нас гості — Гейсі і Жили з дітьми — дуже приємні і добре вже мені знайомі приятелі Максима та Уляни. Приходили чотири групи колядників, в тому числі і старі хористи від Інституту Володимира, і гурт молодих бандуристів з двома бандурами — учні Мішалова і справжня конкуренція для колядників Володимира. Канадська преса цього року не писала про Ukrainian Christmas, а про Coptic Christmas — напередодні в Єгипті був терористичний напад на православну церкву коптів, де загинуло понад 20 осіб — отже були турботи, що це може повторитися на Різдво.

Але тероризм наздігнав нас вже після Різдва. В Арізоні на політичному вічі якийсь божевільний молодик зробив атентат на демократичного репрезентанта Конгресу, молоду жінку Габріелю Griffiths, при чому на місці загинуло шестеро осіб, включно з 9-тилітньою дитиною, і є значне число поранених. Сама конгресменка не загинула на місці — вона має поранену голову і не відомо чи виживе, а якщо житиме, то питання наскільки вона зможе бути житездатною. У висліді цього атентату, почалася дискусія про загострену полеміку політиків у США і про те, як ця полеміка може впливати на незбалансованих потенційних терористів.

Я потелефонувала до Люби Пендзей, Марти Трофименко, Ліди Палій і Наталі Томцьо. Завтра маю мати зустріч з Любою, а під кінець тижня з Лідєю і може також з іншими.

Іванко вже відлетів до Bonnyville, а Стефко повернувся на кампус. Він недавно їздив на інтерв'ю до Індіанapolis, а незабаром має поїхати до Нью Йорку на інтерв'ю в Колюмбійській медичній школі.

**[Переслане електронною поштою з Торонто].
Середа, 12 січня 2011.**

Мала я мати зустріч з Любою Пендзей, але вночі впав свіжий сніг і вона не наважується приїхати на зустріч. Я взагалі дивуюся, як вона дає собі раду тепер, коли син Роман оженився і живе окремо, а вона сама із своїм психічно хворим другим сином. Маю надію, що сніг не перешкодить моєму відлетові з Торонто в неділю.

В кімнаті, де я ночую, Максим недавно заінстальював собі велику на 40 інчів телевізію. Я часом дивлюся на вісті, зокрема тому, що тут вони мають цілоденні пересилання ВВС. На

вістях тепер домінує величезна повінь в Австралії — місто Brisbane сьогодні частинно евакуують — а це велике модерне мільйонне місто! Все залите водою, яка не стоїть, а рвучко пливе і забирає із собою авта, дерева, будинки. Монсунні повені також у Шрі Ланка та в Тайленді.

Хлопці уже поза хатою — Іванко саме прибув назад до Bonnyville, а Стеф на кемпусі в Торонто. Порожнє гніздо, що до нього Уляні і Максимові напевно не легко звикати.

Переглянула я низку нових Максимових книжок. Серед них — *Ворошиловград* Жадана. Добре читається, живі діалоги, добре степенована напруга. Але я воліла б якусь цікаву біографію або спогади. Є серед книжок і три томи *Незайманих снігів* Григорія Гусейнова. Переглянула я там його спогади про Нью Йорк, а також *Вирвані сторінки з автобіографії* Марії Матіос. Ця остання — не так спогади, як вибрана публіцистика. Але саме ця книжка Маріос сьогодні на вістях з України, мовляв, десь СБУ шукало за книжкою у Львові, щоб її вилучити з продажу. Щось не зовсім ясно, а може навіть спроба реклами, щоб звернути увагу на публікацію.

**[Переслане електронною поштою з Торонто]
Четвер, 13 січня 2011.**

Мала я зустріч на полуденок в ресторані Simply Thai з Лідєю Палій. Вона приїхала по мене автом, але поверталася я пішки, бо це недалеко на вулиці Блур і я хотіла пройтися. З Лідєю я говорила про літературу, але видно з усього, що вона цікавиться майже виключно сама собою і трохи (досить критично!) новими книжками Віри Вовк. Літературних журналів з України вона не передплачує, нових книжок не купує. На концерті-презентації пісень Лисенка не була, мало про це знає і тільки від мене, мабуть, почула, що я вважаю це видання пісень Лисенка в Торонто подією великої культурної ваги, що її можуть позаздрити в Києві. Розповідала про свою подорож до Китаю з Оксаною Соловей — але це було напевно дуже давно тому, бо Оксана Соловей давно вже не живе. Я подарувала Ліді примірник *Неповторного дитинства* — не знаю, чи її це зацікавить. Вона часто забуває прізвища, назви, а то й головну тему розмови. Жалілася на артрит і на болі голови.

Стеф сьогодні полетів до Нью Йорку, до Колумбійської медичної школи. Знаю від Максима, що наша Пенсильванія, яка також має програму MD/PhD Стефкові прислала негативну відповідь. Шкода. Було б приємно (і вигідно батькам), якби він студіював у Філядельфії.

**[Переслане електронною поштою з Торонто]
П'ятниця, 14 січня 2011.**

Марта Трофименко приїхала по мене своїм автом і взяла мене на полуденок до свого помешкання в домі св. Димитрія. Я вже там раз була багато років тому. Марта тепер в іншому помешканні в цьому ж будинку — приблизно таке саме, з одною спальнею. Помешкання маленьке — воно подумане для старих людей, що доживають віку. Марті, яка

має багато речей і хату в Делаварі, яку пробує продати, напевно тут не дуже вигідно, але немає ради. Подивляю її відвагу водія — вона ж не тільки їздить і возить своїх внуків по засніженому Торонто, але пару разів уже їздила до Вільмінгтону, а це більше як 10 годин дороги. Вона тут дуже зайнята, допомагаючи доньці виховувати внуків, має чимало родинних клопотів і проблем. Показувала мені свої англомовні переклади поезій Дмитра Павличка — видно, що Павличко таки старається приготувати книгу своїх англомовних віршів — мені вже Махно показував якусь збірку, де було повно навіть пісень Павличка, що колись друкувалися в радянських англомовних виданнях. Не маю певности, що такі видання конче потрібні — поезія в перекладах рідко буває задовільною. Ліпше, якби перекладачі концентрувалися на перекладах прози. Мартині переклади непогані — вона принаймні добре знає англійську мову, чого не можна сказати про деяких перекладачів в Україні. В домі св. Димитрія є навіть мала крамниця, де можна купити деякі харчі — це справжня допомога для мешканців, зокрема взимку.

На завтра заповідають сніг — маю надію, що це не перешкодить мені відлетіти з Торонтського летовища в неділю, тобто післязавтра.

**[Переслане електронною поштою з Торонто]
Субота, 15 січня 2011.**

Падає лапятий сніг і заповідають 10 сантиметрів в Торонто. Маю надію, що пополудні трохи заспокоїться, що прочистять вулиці. Максим з Уляною ідуть сьогодні на пластову Маланку, а завтра я відлітаю додому, а Уляна летить до Клівленду, до своєї мами. Сніг в Торонто не повинен творити кризу, як це може бути у Філядельфії — отже я маю надію, що відліт відбудеться без перешкод.

На вістях вчора і сьогодні домінує Тунісія. Багатолюдні демонстрації перетворилися у справжню революцію, президент утік до Савдійської Арабії, в країні хаос і безладдя. Президент був диктатором, але сьогодні була мова про те, що він був прихильний заходів, а демонстранти — ісламці і можливий зворот в сторону фундаменталізму.

Вчора ввечері ми втрьох ходили в кіно на фільм *Social Network*. Мені фільм дуже не подобався, Максим також його дуже критикував, але Уляна побачила в ньому деякі характеристики головного героя, що можливо частинно фільм оправдують. Це про гарвардських студентів, що створили Facebook, зробили його міжнародною мережею для мільйонів людей в різних країнах і заробили на тому величезні гроші.

**[Переслане електронною поштою з Торонто]
Субота, 15 січня 2011. 20:21.**

Дали мені знати Вакуловські по емейл, що сьогодні слухали по радіо мій коментар про євреїв в українській літературі. Шкода, що сама не почую.

Максим надрукував мені статті з *JUS 2/2007* (про Чижевського) і я мала нагоду

попрацювати тут над анотаціями до цих статей. А тепер шлю цей документ, як attachment до моєї e-mail. Маю надію, що мені це вдасться.

Понеділок, 24 січня 2011.

Щоденник у справжній небезпеці. І не тільки щоденник. Попробую рятувати його і себе.

В Торонто придумала я, як можна зробити деякі записки, без того щоб писати рукою. Послала я пару записок електронною поштою на свою адресу у Філядельфії. Вони писані транслітерованою латинкою, але я їх збираюся переписати і ними започатувати свій щоденник нового 2011 року.

Січень добігає кінця, зима взяла нас у свої лабеті. Надворі сьогодні було 7 градусів Фаренгайта. Сиджу вдома. Але в суботу Віра витягнула мене не тільки в кіно, але і до мекіканського ресторану на вечерю. Вечеря була дуже смачна, а фільм також дуже нам подобався. *The King's Speech*, про короля-заїку, оперте на справжній історії, з добрими акторами, із сатиричними вставками, і без надмірної героїзації короля Джорджа Шостого, нашого майже сучасника, батька королеви Єлисавети II. Фільм приніс вдовolenня (не те що широко рекламований *Social Network*, що його навіть чомусь пропонують на Оскара!)

Сьогодні пошта принесла мені приємну несподіванку. Серед численних ділових листів і газет, прийшов новий *Бюлетень* НТШ-А. Я взялася його переглядати, дивуючись чому то канцелярія прислала мені не одне число, а два. Побачила там звіт Марти Трофименко про конференцію у Швеції і подумала собі: оце хлопці мабуть знову помішали мене з Мартою Трофименко і прислали мені число призначене для неї. Доведеться мені пересилати номер їй до Торонто! Але ось, переглянула я весь зміст, включно із згадкою про мої нові публікації в членській хроніці і раптом бачу, що остання сторінка вся присвячена моєму 80-літньому ювілею, де стаття Лариси Онишкевич прикрашена не тільки моїм фото, але і репродукціями чотирьох моїх книжок. Дуже ефективно, в кольорі (гарно надруковане, це напевно робота Василя Лопуха!), а стаття Лариси є повна точними інформаціями про мою діяльність [В Новинах Академії УВАН також надрукували згадку про мій ювілей, виявили мені велику прихильність, але зразу ж видно, що даних про мої публікації вони не мають, а принаймні не має їх особа, що писала статтейку (може Кіпа?) — бо ж книжки мої в УВАН є напевно усі!] Доведеться мені зателефонувати і до Лариси і до канцелярії НТШ-А, і до Кіпи, щоб їм подякувати.

З Ларисою говорю по телефону часто, але останніми днями не була я з нею в контакті. І то свідомо. Бо я трохи приголомшена прикрою несподіванкою. Була я 20 січня на візиті у Форсії. Повернувшись з Торонто я чулася помітно ліпше і не сподівалась почути щось прикре. Тимчасом Форсія сказала мені, що мої симптоми — не тільки тремор в руці, але і штивність в тілі, зігнута постава, непевність і повільність ходи — це мабуть ознаки паркінсонізму. Потішила мене, що це, мовляв, не Parkinson's disease, а Parkinson's syndrome. Але це слаба потіха.

Вівторок, 25 січня 2011.

В Москві на летовищі Домодедово вибухли бомби, які спричинили смерть 35 осіб та поранили понад 100. Серед загиблих є молода російськомовна письменниця з Одеси Анна Яблонская, яка приїхала до Москви по літературну нагороду за театральну п'єсу. Підозра, очевидно, падає на ісламців з Кавказу — Путін уже заповідає строге покарання чи то помсту. Але поки чеченська та інші імперіяльні проблеми не розв'язані, такі терористичні акти будуть продовжуватись і в майбутньому. Тимчасом в Єгипті на вулицях — заворушення. Наслідують Тунісію і вимагають резигнації Мубарака, який вже три десятиліття при владі. Про Туніс преса пише, що це вперше в арабському світі народ домігся відставки президента.

За дві години наш президент Обама матиме промову в Конгресі про стан унії. Маю намір послухати і подивитися — рідкісна нагода для мене дивитися на телебачення.

Четвер, 27 січня 2011.

Вчорашній снігопад приніс нам 16 інчів снігу. Таке у Філадельфії веде до частинного параліжу: школи закриті, транспортція діє тільки частинно. Вночі збудив мене телефон: була точно година 2:22. Це до Марка дзвонили з компанії, яка завідує алярмами Центру. Можливо, алярм викликаний снігом. Марко встав і я чула і бачила, що він уночі пробував трохи відгортати сніг. Але сніг довелося відгортати і вранці — насправді аж до полудня. І коли він після 1 години дня нарешті міг сісти в авто, то на вулиці — місто не прочистило плугом нашої Ловтон евеню — колеса безпомічно крутилися і він мав поважні труднощі виїхати з нашого кварталу (Далі вулиці були трохи прочищені!)

Я серед ночі (після телефону) не могла заснути і взялася читати книжку (останній різдвяний подарунок Марка: мій улюблений і добре вже знаний автор : Alexander McCall Smith: *The Comforts of a Muddy Saturday* (Pantheon Books, c 2008). Це з його шкотської серії: про молоду жінку-філософа, що є редактором наукового квартальника, живе в Единбурзі і має молодого коханця, який є батьком її малої дитини. Я подумала собі: як дуже інакше, збоку не тільки композиції і стилю, але і психології протагоністів, підходить цей дуже інтелігентний письменник до цієї шкотської серії, як по іншому — але також дуже ефективно — він змальовує героїв і події своєї боцванської саги.

В Ємені на вулицях заворушення. Наслідують Тунісію і Єгипет. Невже за системою доміно піднімуться і інші арабські країни? Ну, їм давно пора було модернізуватися, але такий раптовий ланцюг заворушень криє в собі всякі небезпеки.

Неділя, 30 січня 2011.

В п'ятницю Уляна полетіла знову до Клівленду. Виникла нова криза: Маруся тепер у лікарні, мабуть вмирає. Лікарі не передбачають, що її серце витримає. Якщо навіть і вийде з лікарні, то вже, мабуть, не додому, а до hospice. Прикро, що людина мусить мучитися,

замість того, щоб спокійно вдома померти.

До мене сьогодні має приїхати чоловік, що називається Данило Шепелявий. Він, як я зрозуміла, пише якусь дипломну працю про книжкову українську графіку діаспори. Здається, порекомендувала йому мене Рената Голод. Я приготувала йому пару десятків книжок, з обкладинками Гніздовського, Баляса, Галини Мазепи, Едварда Козака, Гога Слупчинського, Титли та кілька англомовних видань з менше мені відомими мистцями. Маю надію, що це його задовільнить. Він має приїхати з фотоапаратом і буде фотографувати обкладинки.

Шепелявий був у мене кілька годин. Це молодий чоловік, архітектор, випускник Пенсильванського університету, працює в якійсь фірмі реклами. І не для дипломної роботи, а для якоїсь книги реклам потрібна була йому українська книжкова графіка. Англомовними книжками не цікавився, але з великим ентузіазмом взявся за фотографування книжок. Не зовсім я зрозуміла його мотивацію: нібито батько помер, залишивши українську бібліотеку і переглядаючи ці книжки, він попав на певну ідею... Це не є новоприбулий, напевно тут народжений американець українського роду, українською мовою володіє досить добре, але видно, що англійська йому ближча. Моєю книгозбірнею був, як було видно, приємно здивований і дуже задоволений... Рекомендувала йому мене не Рената Голод, а Марко Андрейчик. Але я матиму багато роботи, щоб поставити всі ці сотні книг на своє місце..

Подзвонив Максим. Маруся пару годин тому померла. Ну, слава Богу, покінчилися її муки. Доведеться мені поїхати на похорон до Баунд Бруку. Ще не відомо коли.

Понеділок, 31 січня 2011.

Надворі сонячно і температура 20 Ф. Але заповідають, що опівночі почнеться сніг — іде новий сніговий шторм із заходу і заповідали по радіо, що Шікаго і Мілвокі можуть сподіватися біля двох стіп снігу. Така перспектива переконала мене, що мені треба сьогодні поїхати до лабораторії — проби крові на кумадину тепер доводиться мені робити щомісяця, а я востаннє робила це в половині грудня. Вранці поїхала з Марком до Holy Redeemer, що є поблизу Центру, тому й вигідно. Але тим разом я навіть не пробувала повертатися автобусом. На перехрестях стоять гори снігу, хідники часто непрочищені і завалені снігом, а крім того дороги слизькі. Просила я Марка, щоб приїхав по мене і відвіз назад додому. Що він і зробив, при чому зрушив з місця і почистив моє авто, та й при нагоді купив бензину. Добре, що маю таку допомогу, сама вже не могла б давати собі з усім раду. Добре, що хоч можу собі приготувати їжу та й попраці білля. Прийде час, що треба буде найняти допомогу навіть для домашніх справ, але маю надію, що до цього ще досить далеко.

Вчора говорила коротко з Уляною в Клівленді, та з Марусиною опікункою Галиною. Марусею опікувалися дві жінки, бо одна вже не могла сама давати собі раду. Вони обидві тепер мусітимуть шукати собі іншої праці.

Середа, 2 лютого 2011.

Похорони Марусі почнуться церковними відправами в Клівленді в четвер і п'ятницю, а в суботу поховать її в Баунд Бруку, де вже стоїть пам'ятник її покійного Івана Як погода не перешкодить, поїдемо з Марком до Баунд Бруку. Вчора і сьогодні температура на межі замерзання, слизько, але сніг поволі топиться. Завтра має бути дощ. Але на суботу, нажаль, знову заповідають сніг. В Америці — по всьому континенту — погода прибрала загрозливі прикмети. В Шікаго, кажуть, дві стопи снігу, зовсім закрите летовище, тисячі польотів скасовані. Шторм посувається на схід, тобто до нас.

Вже кілька днів не виходила з хати (якщо не рахувати короткої поїздки з Марком до лабораторії в понеділок). Чуюся досить добре: перестала брати антибіотик, що його приписала Стефанишин на Vlepharitis і Oxybutynin, що досі помагав мені трохи на incontinence. У висліді чуюся менше напружена, тремор у руці майже зовсім припинився, не маю тої сухости в роті, яка була раніше, очі також не дошкуляють, але зате часто бігаю до лазнички. Очі закроплюю кілька разів на добу звичайними краплями штучних сліз і це, видно, більше допомагає, ніж приписаний і мабуть навіть шкідливий антибіотик. Пробую робити додаткову руханку на ровері у пивниці, а через те включаю собі для цієї гімнастики або телевізію або якийсь фільм з Маркової колекції. Також витягнула собі із схованки давно колись закуплений т. зв. Super Kegel — пристрій, який нібито мав би поправити м'язи міхура, але це дуже складна руханка і, мабуть, безперспективна. З носа мені весь час капає, хоч не маю катару — і це, мабуть, алергійна реакція на сухість повітря в хаті. Пару разів приймала Zyrtec і це допомагає, але не хотіла б приймати його кожного дня.

В Єгипті ще далі заворушення. Госні Мубарак вже заповів, що не буде кандидувати в наступних виборах (він вже 30 років при владі!), але демонстранти вимагають його відходу вже, негайно. Сьогодні знову ускладнення, бо з'явилися на вулицях прихильники Мубарака і дійшло до зіткнення з опозицією. Є вже поранені, а може і загиблі. Чи прихильники Мубарака на вулицях — це спонтанна реакція населення, чи рух організований самим Мубараком? *Нью Йорк Таймс* називає ці демонстрації "хореографованими".

Вчора взялася знову перечитувати початки свого щоденника з 1976 року. Тим разом, щоб зробити остаточне рішення. Думала чи не підготувати до друку першого тому, доповнивши його автобіографічним літописом з-перед жовтня 1976, щоденником першої європейської подорожі 1968 року і листом до Лялі про першу подорож в Україну 1974 року та й готовим уже іменним покажчиком. У вступі думала написати, що, мовляв, поява друком дальших томів буде залежати не тільки від моїх нащадків, але і від зацікавлення таким матеріалом читачів і видавців в Україні. Прочитала кількадесят сторін і вирішила, що поява не тільки дальших томів, але і цього першого — передчасна. Після моєї смерти цей щоденник може викликати зацікавлення не тільки родини, але й інших читачів, зокрема тих, хто зацікавлений життям українців в американській діаспорі. Колись, може, Україна дозріє до такого культурного рівня, коли такого роду публікації не тільки викликатимуть зацікавлення, але і зможуть мати комерційну вартість для моїх нащадків. Адже на таких

публікаціях на заході власники авторських прав навіть заробляють непогані гроші.

Замість готувати “Життя на бігу, том 1”, присвячу свій час для викінчення і підготовку до друку ULE 1990–1999. Можливо, я ще не охопила всього матеріялу, і напевно є помітні лакуни, зокрема серед статей. Але сотні позицій вже готові і був би жаль, якби цей останній том моєї бібліографічної серії не випустити друком. Марко Стех навіть питався мене, випускаючи друком останній мій том ULE, в якій стадії моя праця над 1990-ими роками? Зацікавлення видавництва варто використати.

Понеділок 7 лютого 2011.

Маруся Пасічник мала не тільки королівські, але і драматичні похорони. Почалося в Клівленді у четвер, в похоронному домі Колодія-Лазути парастасом. На другий день у п’ятницю була головна відправа в православній церкві св. Володимира і поминки, що в них взяло участь 68 осіб. Казав Максим, що на поминках дуже гарно промовляли і священник, і Уляна і обидва сини і ще якісь особи. Пополудні в п’ятницю найближча родина і труна з Марусиним тілом полетіли літаками до Ньюарку. Там Максим з Уляною, Іванком і Стефанком, Роман Пасічник з жінкою, двома синами, дочками і невісткою, Павло Пасічник з трьома своїми дітьми (жінка залишилася в Клівленді з хворим на аутизм сином), переночували в готелі, а на другий день винаймленими автами поїхали до Баунд Бруку, на цвинтар. В міжчасі раннім ранком в суботу ми з Марком виїхали до Баунд Бруку з Філядельфії. Була жаклива погода — дощ, туман, мало що видно на дорозі. Але могло бути гірше. Якби температура впала нижче на пару градусів — був би суцільний лід. Саме коли Марко завернув, щоб виїхати на перестанок (не так до лазнички, як щоб закурити), задзвонив його мобільний телефон. Максим повідомляв, що тіло з труною ще не приїхало і не знати що буде з похороном. Порадив нам на цьому перестанку зупинитися і чекати на дальші вказівки. Десь за пів годии подзвонили знову. Уляна вирішила, щоб зробити наперед тризну, а погребник (вже не той, що в Клівленді, а місцевий) займеться пошуками труни. Дали нам директиви як їхати до ресторану, що недалеко від цвинтаря. Там ми зустрілися з рештою родини Пасічників на полуденок. Було нас 15 осіб. Вміжчасі дали нам знати, що Марусине тіло вже нарешті доставили до Баунд Бруку. Отже похорони таки могли відбутися. Наперед була відправа в каплиці, а тоді похоронення тіла на цвинтарі, де вже лежить Іван Пасічник і де стоїть уже пам’ятник. Дощ ішов немилосердно далі, земля була розмокла, болотяна, але погребник над гробом розвісив бальдахін, так що можна було кільком особам сховатися від дощу. Прийшло ще троє знайомих Марусиних, що живуть недалеко цвинтаря. Їх уже не було змоги погостити, бо треба було всім повертатися на час на летовище, щоб відлетіти назад до Клівленду. Коштовний такий похорон, якщо зважити на всі ці польоти, та й додатково на те, що Іванко мусів прилетіти з Алберти до Торонто, і найстарший син Романа з жінкою з Індіанapolisу до Клівленду, но і ці польоти з Клівленду і назад, не кажу вже про пригоди доставки самої труни. Зворушливі два моменти: коли відкрили в каплиці труну, щоб ще можна було з Марусею попрощатися, я помітила, що до труни вклали діти маленьких плюшевих звірятко — може наймолодші її внуки, Павлові діти? А потім, коли вже готували труну до гробу, Уляна витягнула торбину землі, (мабуть привезену з рідного Марусиного села, куди вони їздили весною), і висипала на мамину

домовину. Згодом ми довідалися, що був і додатковий хвилюючий драматичний момент, бо Максим не мав Маркового мобільного телефону, щоб з нами пов'язатися. Але виручив його Іванко. На своїй мобілці знайшов на інтернеті номер телефону Українського Центру і від них довідався номер Маркового телефону. Отже визволила нас модерна технологія і молодь, що вміє нею користуватися.

В п'ятницю ввечері, коли я вже лягала спати, потелефонував мені Ран Дей. Повідомив про смерть Джона Ганолда і про те, що в наступний день у суботу мав бути меморіальний вечір у його пам'ять. Якби не похорон Марусі і якби була можливість поїхати туди з Раном і Марією — я була б поїхала. John Hannold — був мабуть найсимпатичнішим для мене професором нашої школи. Людина міжнародної репутації, автор кількох книжок, шеф комісії Об'єднаних Націй з питань комерційного права, т. зв. UNCITRAL (United Nations Commission on International Trade Law). Його вважали батьком Віденської угоди-конвенції 1980 року, яка була і досі мабуть є основою міжнародних торговельних зв'язків. Багато користав з моєї бібліографічної допомоги, а на моєму прощальному вечорі виголосив промову, що нею сам до сліз був зворушився. Квейкер з переконання, він мав великий вплив на своїх студентів, його загально любили. Він помер на 95 році свого життя, 21 січня. Останні роки страждав від хвороби Альцгаймера, отже мабуть добре, що помер. Я сьогодні пробувала знайти якийсь некролог у *Нью Йорк Таймсі* і була здивована фактом, що такого некрологу не знайшла.

Неділя, 13 лютого 2011.

Мубарака таки примусили зрезигнувати. Ще в четвер увечері він виступив був з промовою до народу, де обіцявав реформи і нові вибори, але запевняв, що залишиться при владі, щоб уникнути хаосу. Це викликало обурення демонстрантів. Було напруження, бо в п'ятницю вийшло на майдан ще більше число людей і була загроза, що може дійти до кривавих сутичок. Але нагло повідомили, що Мубарак таки відійшов і що армія перебрала керівництво. Це викликало велелюдню евфорію, святкування. Армія, повідомляє сьогодні преса, заповіла розпуск парламенту і нові вибори за кілька місяців. Побачимо, чи справді дійде в Єгипті до демократії, чи може це промостить шлях до ісламізації, як сталося в Ірані?

В Україні — літературна сензація. Ліна Костенко розпочала була тур з презентацією свого роману *Записки українського самашедшого* від Рівного, Києва і Харкова. Всюди величезне зацікавлення, ажіотаж. Наступні виступи мали бути в Острозі і у Львові. І от передучора повідомила преса, що виступ у Львові скасовано. Чому? Виглядає, що Ліна Василівна образилася на львів'ян, які всупереч її директивам, не роздавали квитки за запрошеннями, а продавали їх (900 квитків до театру Заньковецької, при чому сотні додаткових бажаючих залишилися незадоволеними), а також виступом критиків, які на форумі круглого столу Кабі-нет критично обговорювали цю її найновішу книжку.

Щоб більше довідатися про ці справи, я вчора засіла на пару годин до комп'ютера і знайшла в *Дзеркалі тижня* статтю Дмитра Дроздовського п. н. "Поет і свобода", де він

обороняє Ліну від критиків, але — що найважливіше і найцікавіше — подає лінки до дискусії в Кабі-нет. У висліді я не тільки прочитала статтю про цей критичний круглий стіл, але навіть слухала (мабуть довше як дві години) живий запис — подкаст цілої тої імпрези, з голосами публіки включно! Слава модерній технології, що так може получити Філядельфію зі Львовом!

Книжка мене зацікавила, бо з цих виступів Віктора Неборака, Юрія Кучерявого і Ігоря Котика я довідалася, що це не так роман, як щоденник, де авторка виступає під маскою свого героя — молодого комп'ютерного програміста. Але критики закидають авторці, що вона не розуміє справді що таке програміст, що бачить негативно все, що відбулося в Україні за останні 20 років, що не сприймає і не розуміє взагалі модерного світу.

Цей круглий стіл викликав в мене дуже позитивну реакцію. Нарешті якась справжня літературна дискусія! І не бачу причини, чому авторці ображатися. Письменники, які не мають відваги чи толерантності сприймати критику, не повинні друкуватися взагалі.

Я поезію Ліни Костенко дуже люблю, багато знаменитих її цитат знаю напам'ять і часом цитую. Але вона має особливе бачення ролі поета в суспільстві — на що вказує навіть прекрасна її поема “Маруся Чурай”. Марусю, вбивницю коханця, мовляв, належить помилувати тому, що вона — автор пісень, з якими козаки ішли в бій. Ну, право повинно бути однакове для всіх громадян і Езра Паунд мусів бути покараний за свою роллю в час війни у ворожій пропаганді. Вся поезія Костенко наголошує роллю поета, як вождя, провідника, законодавця. І вона — як передовий поет України — цю роллю грала за радянських часів і здобула собі моральний авторитет в народі. Але крім того, Ліна — дуже примхлива прімадонна і про це знають всі, хто зустрічався з нею тут в Америці, на цю її примхливість тактовно натякав Дзюба, коли ми його про Ліну розпитували, на мій публічний друкований закид більшовикам, що Костенко не включена в англomовну антологію Юнеско, сама Ліна згодом розповіла мені, що це вона заборонила видавцям друкувати її переклади. А її пізніша реакція на переклади Найдана — вона, мовляв, збирається подавати його до суду.

Благородна, нібито, ідея Ліни, не продавати квитків на її виступи, також не викликає мого ентузіазму. Чи не було б краще, якби вона використала була ажіотаж довкола своєї особи — адже вона неабияка в Україні celebrity, щось як зірка естради чи екрану — для підтримки видавничого руху в Україні? Адже успіх — навіть і фінансовий — української книжки — це саме те, що може звернути увагу до нашої культури і самих українців і навіть зацікавлених культурою людей закордоном?

Середа, 16 лютого 2011.

Їздила вчора на візиту до Стефанишин. Їхала туди ССТ-Connect (тим разом сама одна, отже приїхала одну годину раніше!), а поверталася метро — примусивши себе до проходу від 9 вул. до 14 вул. в центрі міста. Повернулася ледве жива — бо раптом крім задихання дуже почав дошкуляти артрит. Стефанишин дала рецепт на нові окуляри — виключно до

комп'ютера — побачимо, чи це дооможе. Там на місці я й замовила ці окуляри, а наступну візиту в офтальмолога матиму за 6 тижнів.

Закінчила я слухати черговий курс Teaching Company — *The Rise and Fall of the British Empire* — 36 лекцій, що їх викладає Patrick N. Allitt, професор Emory University. Сам він з походження — англієць, але говорить об'єктивно, підкреслюючи і позитиви і негативи імперії. Багатство цікавої інформації, включно з різними повчальними і дотепними родзинками. Напр. про т. зв. війни за опіум з Китаєм, про похід 15-тисячної британської армії в Афганістані (1838), що з неї залишився живим один тільки воїн як свідок поразки, про британські обіцянки арабським королівствам, що їх давав в імені імперії славний Lawrence of Arabia, щоб їх підмовити на боротьбу проти османської імперії, і рівночасно обіцянки сіоністам створити Ізраїл — Лоренс у своїх споминах соромився і кається за цю британську зраду арабів, а я собі подумала, що століття пізніше британці так само зрадили були інтереси Польщі. Черчіля професор представляє як переконаного імперіяліста.

Пару анекдотів бувальщини з цього курсу: В час війни США щораз більше надсилають свого війська до Англії, готуючись до інвазії в Нормандії. В цьому ж часі більшість британського війська далеко з дому, на межах імперії. Напруження викликає серед населення факт, що американські вояки краще вдягнуті і відживлені, залицяються до британських жінок. Професор цитує народ про американців: “they are over-fed, over-sexed and over here!” Або таке: Ghana святкує проголошення незалежності. Представником США є віцепрезидент Ніксон. Він поклепує якогось чорного по плечах і питається: How does it feel to be free? А цей йому відповідає: I wouldn't know, sir, I am from Alabama! А це рік 1957 — в Америці боротьба за громадянські права чорних тільки починається.

Подзвонила я на день Валентина до Леоніда Рудницького: він має клопоти з серцем, тількищо вставили йому — вже вдруге! — стент. В довшій розмові, Рудницький, який має знамените почуття гумору, розповідає. Мовляв, мусів відмовитися від поїздки до Відня, на ювілей УВУ, але підготував довший лист-вітання німецькою мовою. Дав прочитати своєму колезі германістові Блюменталю. А Блюменталь на те: Well, your German is better than your English! При тій нагоді пригадав собі Лабуньку, який розповідав про свою подорож до комуністичної Болгарії і хвалився, мовляв ніхто не пізнавав в ньому американця. Каже Блюменталь: Nobody takes you for an American over here either.

Вівторок, 22 лютого 2011.

Арабське доміно посувається далі на мапі Африки і Середнього Сходу. Заворушення в Ємені, Багрейн, Марокко, але найбільші в Лівії, де Муамар Каддафі панує як диктатор вже 40 років. Найгірше, що цей режим не вагається стріляти у власних людей, навіть з літаків. Кілька лівійських дипломатів подалися у відставку на знак протесту — а це справді, мабуть, безпрецедентне. Є вже чимало загиблих, але преси не допускають, отже новини непевні і неповні.

Мала я нагоду подивитися на інтернеті відео із виступу Ліни Костенко в Харкові. Приємно

було бачити живу Ліну — вона добре виглядає (хоч старша від мене на пів року!), волосся фарбоване, говорить без записок, і то стоячи біля мікрофону. Зал повен людей — кажуть що було їх дві тисячі, а ще тисяча була тих, хто не одержав квитка-запрошення. Але, щиро кажучи, виступ її мені не подобався. Може якби прочитала більше віршів, зокрема тих своїх ранніх, що принесли їй заслужену славу, була б зробила на мене краще враження. А вона говорила загальною, порожніми патосними фразами, немов політик перед виборами. А ще переплітала свій виступ фразами російською мовою, не тільки з Гоголя, але навіть розповідаючи про свою знайому, що радила їй, виступаючи перед великим збором людей, вибрати в залу пару облич і на них концентруватися, або про Стайнбека, який, відповідаючи на запитання публіки, сказав нібито “пісатель должен пісать!” А ще при якійсь нагоді сказала: “я, слава Богу, не феміністка!” Виступали на цій презентації також видавець *Записок українського самашедшого* Іван Малкович і співачка Оля Богомолець, яка співає пісні на слова Ліни Костенко.

Вчора приходила до мене дівчина Jenifer з Memory Clinic. Ставила мені низку запитань і тестів пам'яті. Здається мені, що вийшло незле: моя пам'ять тепер мабуть ліпша, ніж мій загальний фізичний стан. Але було мені соромно, що на питання, яка є швидкість світла я не вмiла відповісти. Але це вже не справа пам'яті, а таки невігластво: я цього ніколи не знала. Теж із рахунками в мене не все гаразд: дуже поволі йде мені, коли треба повторити простеньку чергу від 100, віднімаючи по сім. Рахунки роблю тільки на калькуляторі, навіть табличку множення забула, бо ніколи її не вживаю. А математику в гімназії я навіть любила і добре знала. (Щастя, що питань про це не було). А моя Дженіфер дивувалася моїм добрим відповідям із географії. Прийде ще один раз на другий тиждень.

Написала я вчора по е-мейл до Марка Павлишина, бо мені треба деяких його статей, що їх тут у нас (зокрема на Пенсилванії) нема. І ось сьогодні не тільки відповів, але і прислав мені чотири свої статті і повну свою бібліографію. Та ще й в листі написав, що він з жінкою Олею та сином Дам'яном був у грудні в Києві і бачив у Музею літератури виставку моїх книжок!

П'ятниця, 4 березня 2011.

В Лівії — громадянська війна, Каддафі не хоче уступити. Тисячі людей покидають країну, зокрема чужоземні робітники, що там працювали, в тому числі і кілька сот українців, разом з Галиною Колотницькою, українською мед-сестрою Каддафі, яка несподівано — завдяки Wiki-leaks — виявленим дипломатичним секретам — зазнала недавно хвилевої міжнародної слави. Цікаво, що українська преса пише про те, що в Лівії ще є сотні українців, які не хочуть повертатися додому і присланий з України літак мав чимало порожніх місць і допоміг евакуювати інших громадян. На кордон Лівії і Тунісії — тисячна маса втікачів — справжня гуманітарна катастрофа.

Чуюся погано. Коли пробую вийти на прохід при сонячній погоді — мушу зупинятися бодай один раз на кожному кварталі, щоб віддихнути. Те саме, коли вийду по сходах на поверх. Вночі встаю до лазнички що дві години. Найгірше, що терплю від безсоння, і щоб

цього не було ніч-у-ніч — приймаю снодійні таблетки, а воліла б цього не робити. Болі артриту також дошкульні. Нові окуляри до комп'ютера — допомагають мені читати електронні вісті, але ними не можу читати книжки. Почала при допомозі побільшаючого скла читати *Роман про добру людину* Андіївської (з власної колекції, але досі не читаний). Знаменита книжка — модерний потік свідомості, знамениті реалії післявоєнної таборової доби, іронія, гумор — куди там сьогоднішнім нашим літераторам. Але книжка надрукована дрібним шрифтом і мені доведеться почекати на зміну окулярів (а може на операцію на катаракти?) Все це наводить на мене депресивні настрої, тим більше, що я рідко буваю тепер серед людей. Марко відходить на роботу після 8-ої вранці, повертається пізно ввечері. Якщо бачить мене — то тільки привітається: Добрий вечір! Ніколи не телефонує, не запитається, як живу і чи живу. (Якби я несподівано померла, мене мабуть знайшли б у спальні через тиждень — тобто в неділю, коли він буває вдома). Але не нарікаю: купую харчі, не мушу клопотатися господарством, автом, городом, виношенням сміття. На телевізю дивлюся тільки на вісті, коли вечеряю. Єдина моя розвага — слухати курси Teaching Company, перед сном, часом по два-три рази ту саму лекцію. Тепер слухаю *European thought and culture in the 20th century* (Professor Lloyd Kramer, University of North Carolina) — професор, здається, історик, але це інтелектуальна історія par excellence — там багато не тільки про історичні події, такі як перша світова війна, але і про Дюркгайма, Вебера, Фрейда, і про літературу — не тільки Джойса, Вірджінію Вулф, Пруста, Кафку, Томаса Мана, але навіть про поетів-символістів — Бодлера, Малларме, Рембо.

Середа, 9 березня 2011. День народження Шевченка.

Два дні тому редактор рецензій *JUS* Thomas Prymak прислав мені електронний PDF-file вже надрукованої в журналі моєї статті-рецензії про англійські переклади прози Франка, видані ще в ювілейному 2006 році. Ну, нарешті! Я вчора послала цей текст Ромі Франко і вже маю від неї відгук. Журнал поважно спізняється — це подвійний номер за 2008–2009 роки. Очевидно затримка журналу спричинена смертю редактора Тараса Закидальського. Тепер журнал перебрав Сенькусь — маю надію, що не будуть іти слідами занедбаного гарвардського журналу і наздоженуть втрачений час.

Я свого часу думала підготувати українську версію і послати до *Всесвіту*. Але після реакції *Всесвіту* на мою рецензію на Одрача, я припинила свою співпрацю з цим журналом. *Сучасність* перестала виходити з уваги на фінансові труднощі. Отже я насправді не маю де друкувати поважніші речі. Може зроблю кілька коротких заміток для *Нашого життя*. Ініціатива Роми Франко і її сестри заслуговують на значно більший розголос — це фактично надзвичайний подвиг. Зокрема мало знають про цю їхню героїчну працю поза Канадою.

Рудницький приніс мені вчора показати свою нову книжку *Світовий код українського письменства* — збірку своїх статей, видану в Івано-Франківську 2010 року. Є там передрукована і стаття про Остапову творчість і згадки про мою бібліографічну працю в його статті про переклади Стефаніка.

П'ятниця, 11 березня 2011.

Сьогодні вночі на північно-східному побережжі Японії стався величезний землетрус — 8.9 на шкалі Ріхтера. Землетрус викликав цунамі — в Японії хвилі піднялися до 10 метрів і рвучка течія змела тисячі авт, будинків, доріг. Цунамі, кажуть, може докотитися і до Гавайських островів, і до береж Орегону і Каліфорнії. В Японії була загроза атомним електростанціям — деякі з них автоматично зупинилися, але з одною є ще щось не гаразд, ще невідомо які наслідки. Жертви в людях вже сягають кількох сотень, але вісті ще тільки дуже непевні. Хоч є вже відео картини на ТБ, які показують хвилі цунамі. Жаж.

Субота, 12 березня 2011.

На атомній електростанції Фукусіма вибух нуклірний реактор і є витік радіації. Тисячі людей з околиць евакуйовано. Це в додатку до страхітливої трагедії, що її викликав потужний землетрус і цунамі. Понад мільон людей в Японії втратили електрику, пожежі — навіть у самому Токіо — комплікують справи ще більше. Транспорताція припинена майже в цілій країні. Люди з праці не можуть дістатися додому. В епіцентрі землетрусу великі простори залиті водою, люди на дахах будинків чекають на допомогу. Японія, пише преса, є більше ніж будьяка інша країна приготована до стихійного лиха, що його зазнає в час частих землетрусів, але цей останній — найбільший в історії Японії. Звертаються за міжнародною допомогою. США вже вислала кораблі з гелікоптерами, а навіть Україна заявила готовість вислати з допомогою досвідчених Чорнобилем атомників.

Максим з Уляною сьогодні в Клівленді. Відзначають сороковий день після смерти Марусі церковною відправою і тризною.

Середа, 16 березня 2011.

Трагедія в Японії триває і поглиблюється. Пожежі і вибухи на атомних реакторах у Фукусіма; люди охолоджують реактори морською водою — а це значить, що їх не можна буде в майбутньому вживати. Чи було розплавлення реактора — покищо не відомо. Але є витік радіації. Проголошено зону 20 км. і з неї 170 тисяч осіб евакуйовано. Сьогодні в українському інтернетному виданні ВВС Юрій Щербак назвав атомні електростанції “ядерною бомбою сповільненої дії”. В усьому світі занепокоєння щодо безпеки атомної енергії — в Німеччині заповіли перевірку всіх реакторів. В Японії живе біля 1500 українців. Заповідають можливість їх евакуації. покищо, кажуть, ситуація не така поважна, як була в Чорнобилі. Але це — в додатку до страхітливого землетрусу і цунамі! Картини на відео показують ситуацію перед і після цунамі — змела жахлива хвиля цілі людські поселення! Загиблих знаходять кожного дня — остаточного підрахунку ще нема. А ті що вижили — чи житимуть? Чи вдасться їх врятувати від голоду, холоду, епідемій? Японці — винятково стоїчні і дисципліновані люди — як довго вони витримають? Це найбільша трагедія після Другої Світової Війни. Чи зможе Японія піднятися знову до висот своєї модерної заавансованої технологічно економіки? І при сучасній глобалізації стихійне лихо Японії вдарить і по економіці решти світу.

Четвер, 17 березня 2011.

Лужницький кожної середи збирає регіональний комітет ЕУД, щоб виправляти енциклопедичні гасла до другого тому. Залежить йому на тому, щоб і я брала участь, отже завжди приїздить по мене, а потім відвозить додому. Час до часу доводиться щось і мені підготувати чи перевірити. От вчора шукала за деякими даними про Ірину Пеленську і Софію Парфанович і вирішила подивитися на Google. Що це за бездонна криниця інформацій! І от я вчора вирішила також при нагоді подивитися під своїм ім'ям, чи немає чогось нового. And lo and behold! Знайшла, що є про мене довідка в еспаномовній Вікіпедії, але куди цікавіше і важніше: є якась довша стаття з нагоди мого 80-ліття п. н. “15 листопада — Хвалю ілюзію, що помагає жити. До 80-річчя Марти Тарнавської”. Це надруковане в якомусь виданні, що називається і *Календар знаменних і пам'ятних дат* і виходить у Києві. Повного тексту на інтернеті немає, ані автора. Але це довша стаття — 3977 слів! Мені здається, що це передрук якоїсь статті — чи не Тарнашинської? Написала я сьогодні до Коробка в Києві — може знайде і мені пришле?

Неділя, 20 березня 2011.

Весна — не тільки на календарі, але і в природі. На вулиці, перед моїми вікнами, почала розцвітати форситія. Ці кущі, вирощені мною із маленьких прутиків, розрослись минулими роками так, що треба було частину навіть викорчувати.

Два дні тому — на основі резолюції ООН і арабських країн — Франція, Британія і Америка почали бомбардувати Лівію. Ціль була — забезпечити зону вільну від польотів, щоб Каддафі не міг вживати свою авіацію у громадянській війні із повстанцями. Але для того треба було знищити його протилетунську оборону. Є, очевидно, жертви. Це має бути обмежена тимчасова акція, але невідомо куди вона може завезти.

В п'ятницю Марко зробив мені справжню авантюру за те, що я витягнула з морозильні якесь старе м'ясо і хліб. Його педантерія справді хвороблива і дуже вибіркова. Якби так вона стосувалася також порядку в його кімнатах — а то вже маю майже смітник; кімнати, що їх він займає і пивниця завалені пачками та іншим непотрібом до тої міри, що Оксана, яка приходить прибирати хату раз у місяць, навіть не має там доступу, щоб їх почистити.

Неділя, 27 березня 2011.

Віра вчора зробила гарний товариський жест для Лариси Біланюк: з нагоди 98 уродин Ларисиної матері Ярослави Зубаль, Віра запросила Ларису з мамою і мене на обід — дуже смачний і парадний, хоч було нас тільки четверо. Я поїхала передтим до Акме і купила квіти — для п-ні Зубаль і для Віри, а крім того подарувала Вірі одну книжку з африканської серії Мек-Кол Сміта, а Ларисі своє *Неповторне дитинство*. Взяла я зі собою збірочку поезій Олександрова і прочитала там його вірш “Старий” — дуже відповідний до нагоди.

Добре, що незабаром буде квітень і моя візита у Віджілянте. Здається мені ненормальним

моя велика слабкість і трудність дихання — не тільки на проходах мушу на кожному кварталі зупинятися, щоб віддихнути, але і вдома, при найменшому зусиллі. Чи я справді така вже викінчена і слаба, чи це можливо наслідки зavelикої дози соталолу? Тремор в руці — від коли я перестала приймати оксипутинін — майже зовсім припинився, але зате мушу бігати до лазнички що години. Оці проблеми з міхуром і з віддихом — моя найбільша тепер проблема. Але є і інші. Вночі прокидаюся часом із артретичним болем, а з носа постійно капає, не зважаючи на краплі проти алергії. Та й часом мучить мене безсоння.

В Японії сьогодні знову був землетрус: 6.5 на шкалі Ріхтера. А на атомних електростанціях далі підвищена і ще не контрольована радіація. Страшна трагедія японського народу. Вже офіційно зареєстровано 10,000 смертей, але бракує ще майже 20,000 осіб. А у Вашингтоні почали цвисти японські вишні.

Зима ще не зовсім хоче відходити — вже кілька днів повернувся холод. В нас, щоправда, заповідженого снігу, покищо, не було.

А в Лівії далі ведеться громадянська війна. НАТО перебрало від США контроль над летунським простором, щоб запобігати літакам Каддафі. Завтра Обама має говорити до народу, щоб в'яснити місію США у Лівії. Дуже його критикують з усіх боків — і республіканці, і демократи. Дехто — проти цих воєнних дій взагалі, дехто критикує брак порозуміння в цій справі з Конгресом. Тим разом я також проти цієї акції. Колись бачила на PENN такий промовистий напис: Whatever the question, war is not the answer. Тимбільше тепер, коли Америка вже веде коштовні війни в Іраку і Афганістані, а рівночасно скорочує бюджет для освіти, і всяких конечних соціальних послуг. Революції в Африці добре якби принесли демократичні зміни, але майбутнє дуже непевне і на зміну тоталітарній стабільності може прийти ісламський фундаменталізм.

Максим вчора доповідав про Шевченка в НТШ в Торонто. Сьогодні прислав мені по електронній пошті аудіозапис цілої своєї лекції та ілюстрації, що їх презентував на екрані в час доповіді. Аналізував він три вірші Шевченка: “Доля,” “Муза” і “Слава” та обмежився до короткого періоду життя Шевченка, відзеркаленому в його щоденнику. Дуже цікаво. Єдині мої критичні зауваження — до деяких Максимових галицьких наголосів — хоч мова його назагал дуже поправна.

В четвер на УКУ виступала Марта Хом’як-Богачевська. Як досвідчений доповідач і історик вміла зробити цікавою тему, яка мене мало цікавила взагалі — вона говорила про митрополита Константина Богачевського, свого дядька. Це про нього Мартин батько, адвокат Данило Богачевський сказав був колись: “Наш батько завжди казав: вчися дурню, бо інакше підеш на теологію!” Марта приїхала разом з Ростиком — обоє виглядають добре, видно, що їхні поважні хвороби — під контролем.

Рудницький при нагоді передав мені новий номер *Ukrainian Quarterly*, де надрукований третій сегмент моєї широкоанотованої бібліографії.

Субота, 2 квітня 2011.

Дві добрі новини — при чому перша надзвичайно добра і важлива. Стефко отримав позитивну відповідь з Індіяни! Прийняли його на бажану ним програму MD/PhD та ще із стипендією! Подробиць ще не знаю, але вчора дзвонили мені Максим разом з Уляною, щоб про це повідомити. І щоб поділитися радістю! Хлопець був уже зневірився духом, бо отримував відмовні відповіді, а навіть з Індіяни спершу були йому відмовили. Поставили були його на Waiting list. Правда, отримав був листа, що його прийняли до медичної школи, але це не була та спеціальна програма що її він собі був вибрав, та й треба було б за школу платити високі оплати. Програма MD/PhD дуже селективна, на неї приймають тільки кількох кандидатів. Стеф ще є на Waiting list на Колумбії, якби прийняли його там, то він волів би, очевидно, престижну Колумбію у Нью Йорку. До 15 квітня рішиться справа. Але вже має запевнення, що може їхати на студії до Індіанapolisу.

Друга новина дрібна, але приємна. Прислав сьогодні Коробко з пачкою газет і журналів також *Календар знаменних і пам'ятних дат*, но. 4, 2010, де під датою 15 листопада є стаття “Хвалю ілюзію, що помагає жити”. Стаття досить довга (від стор. 66 до 76, при чому дві і пів останні сторінки — це бібліографія моїх власних творів і статей про мене). Стаття не підписана, але в змісті подано, що автором її є В. В. Патока. Стаття є своєрідною компіляцією інформації з різних джерел: часом цілі параграфи звучать мені знайомо. Трохи мене вражають знайомі мені фрази, що подаються без автора, але таку практику в Україні зустрічаю не вперше. Цей календар — видання Національної парламентської бібліотеки України і Книжкової палати України. Це кварталник, який заснований був у травні 1957 року. Містить він короткий перелік важніших дат в хронологічному порядку і кілька вибраних статей до круглих ювілеїв. В цьому номері є 14 статей, всі з бібліографічними довідками. Серед літераторів, крім мене є ще Борис Олійник, Ірина Калинець і Микола Руденко. Є також Марія Башкирцева, а в її бібліографії згадана і моя стаття про неї із *Всесвіту*.

Очевидно, мені було б цікавіше прочитати якийсь новий критичний огляд моєї праці, але як бібліотекар я розумію велике практичне значення такої уваги до мене саме у виданні такого типу. Воно в Україні має напевно неабияке пристосування — адже там особливо любуються ювілейними датами. Можливо, що є безпосередній зв'язок між цією публікацією і виставкою з нагоди мого 80-річчя в Музеї літератури? Я особливо зраділа цікаво скомпонованій бібліографії, яка спрямовує зацікавленого читача до книжок і журнальних публікацій доступних йому в Україні — отже добірка матеріалів друкованих в *Літературній Україні*, *Дзвоні*, *Сучасності*, *Всесвіті*, *СіЧі* і статті про мене Ільницького, Доценка, Гарнашинської, Комариці, Костюка, Москаленка, Гольденберга.

Четвер, 7 квітня 2011.

Сьогодні мала я візиту у Форсії. До моїх основних симптомів — клопотів з диханням і з міхуром, долучився ще біль у лівій руці — повторення давнішої проблеми, що її допомогла була перемогти кількамісячна фізична терапія. Форсія зробила зі мною невеличку вправу

проходом з маленьким апаратом, який міряє кисень — конкретний показник, чому я задихаюся. Порадила скоротити на половину дозу соталолу — я маю візиту у Віджілянте в середу, отже це скорочення ліку передбачає однотижневий експеримент, а тоді може отримає одобрення кардіолога, якщо не буде якихось проблем із фібриляціями. На біль в руці радила тиждень брати по дві таблетки Tylenol Extra Strength, але якби проблема перекинулася і на праву руку, то треба буде лікувати преднісоном.

Їздила я до Форсії транспортом SST-Connect, туди і назад, забрало це мені мало що не цілий день, бо довелося довго чекати на поворотну дорогу, але знаючи, що я не мусяти іти до метро, я запланувала собі трохи надзвичайну справу. А це доказ, що я ще не піддалася депресії і що не зовсім позбулася романтичних нахилів. Вже від довгого часу думала я над тим, щоб купити собі репліку скульптури Бенджаміна Френкліна на лавці, яка стоїть на кемпусі Пенсильванського університету і куди багато літ тому я завжди водила своїх гостей з України і вони там фотографувалися. Таку невеличку репліку бачила я у Мар'яни Вакуловської — вона, як відходила на пенсію, отримала її в дарунку від своїх співробітників. Признаюсь, що я завжди із задрістю оглядала Мар'янину скульптуру і жалувала, що сама такої пам'ятки не отримала від своїх колег. [Мене вони питалися про мої бажання і я згадала їм скульптуру козла, що стоїть в голі Правничої школи — але мене повідомили, що репліки цієї скульптури дуже рідкісні — отримав її був тільки президент PENN Гакні, як відходив на працю до Вашингтону. Про Френкліна на лавці я тоді не подумала, отже дістала купу інших дарунків, але не цю пам'ятку]. Побачила я одного разу репліку Френкліна на лавці у виставочній габлотці університетської книгарні — отже знала, що можна купити, хоч і за поважну ціну. І от я запланувала, щоб саме після візиту у Форсії і перед поверненням додому з цієї ж клініки, піти два квартали до недалекої книгарні і купити собі Френкліна. Скульптура невеличка, але з бронзи, отже я знала, що нести її буде нелегко. Вчора, напередодні, потелефонувала, щоб впевнитися, що скульптура в них є. Виявилось — є, одна-єдина і коштує (з податком) 650 доларів. Вдалося мені це полагодити. Коли принесли пачку, я злякалася. Але звеліла продавцям розпакувати скульптуру, обгорнути її папером, перепакувати до меншої коробки і до торби, щоб я могла донести її до клініки. Продавці дивувалися, як старенька дама, що ходить з паличкою, дасть собі раду з пакунком. Але поволі-поволі це мені вдалося. В клініці чекала більше як годину, пакунок стояв біля мене на кріслі. А коли приїхав нарешті шофер SST, він сам з власної ініціативи, допоміг мені винести пакет до автобусика і навіть прив'язав поясом на сидінні біля мене, щоб не впав із крісла під час їзди. І от я маю тиху приватну радість: розпакувала я скульптуру і поставила біля своїх Капшученків на шафі, де вона дуже добре виглядає. А ось тепер на інтернеті перевірила хто такий скульптор. Називається він George Lundeen, американець, народжений 1948 року в Небрасці, тепер живе в Кольорадо. Переглянула на інтернеті інші його роботи — реалістичні зображення людей, трохи з гумором, як і у мого Френкліна. Деякі мотиви повторяються: має напр. також Джеферсона на лавці, чоловіка і жінку на лавці, тощо. Коштувала мені ця приємність не 650 дол, а 80 доларів менше, бо я могла використати купони “зароблені” за два роки від Memoxy Clinic. Саме бажання використати ці купони, приспішило моє рішення щодо скульптури.

Неділя, 10 квітня 2011.

Вчора в УОКЦентрі заходами Української Федерації відбувся дуже успішний виступ Олександра Мотиля. Він говорив про один рік правління Януковича, характеризуючи його як некомпетентного політика, який пробує бути диктатором. Говорив Мотиль двома мовами — українською і англійською, можливо трохи на догоду групі молодих студентів, які були членами численної — понад 100 осіб — аудиторії. Мотиль — дуже ефективний промовець, Марко про нього взагалі сказав, що він насправді є “entertainer”.

А ще привіз наш професор-політолог також і свій найновіший роман “A Jew who was Ukrainian”. Я книжку купила і навіть вже почала читати. Їздила я на імпрезу в товаристві сестер Вакуловських, а там зустріла різних інших знайомих — Віру Кліш, Наталку Даниленко, Аню Максимович, Сяню Гораєцьку, Славка Заліпського, Богдана Гасюка.

П'ятниця перед Великоднем, 22 квітня 2011.

В середу, 13-ого, мала я візиту у Віджілянте. Зробили кардіограму, перевірили пейсмейкер, призначив мені серію лабораторних перевірок крові, вислав на рентген серця і замовив новий ехо-тест. Дав також нову рецепту на відводнення, бо є підозра що десь в організмі збирається рідина і тому важко дихати. Ця нова таблетка (furosemide), видно, трохи допомагає: дихати стало легше. Рентген зробила зразу після візиту там же в Презбитеріянському шпиталі, до лабораторії піду в понеділок 25-ого, а ехо-тест маю замовлений аж на 11 травня (після візиту Рябчука).

До Віджілянте їздила я ССТ, але назад забрали мене Ран і Марія, ми разом з'їли смачний полуденок у Lemon Grass, а потім вони ще підвезли мене до Will's Optical, де я відібрала нові окуляри, та й привезли мене додому. Добрі приятелі і добродійні люди! Облегшили мені нелегкий день!

В четвер 14-ого була я на доповіді Люби Волинець про Олену Лотоцьку. Приїхав по мене і потім відвіз назад Славко Заліпський. Добре, що живемо майже в сусідстві — гарний товариський жест, який займає йому не більше як 10 хвилин часу автом. Любу Волинець я востаннє бачила пару десятиліть тому, ще коли ми разом працювали в ред-колегії *Нашого життя* Уляни Любович.

В неділю 17 квітня наша Українська Бібліотека влаштувала доповідь Володимира В'ятровича, який тепер працює в Гарварді із архівом Миколи Лебеда. Говорив він про архіви секретних служб України, концентруючись на документах з часів СРСР. Дуже цікаво, хоч справжніх ревелюцій небагато. Хіба що сказав про реакцію СРСР на плановані заходи Пріцака про голодомор та й назвав одне незнайоме мені прізвище радянського агента серед діаспори, якого завданням було ширення фальшивої інформації. Тепер В'ятровича вже звільнили з його посади, отже про нові події в архівах він багато сказати не може. Імпреза бібліотеці дуже вдалася і добре була запланована і розголошена. Представляла В'ятровича Адріана Сидоряк — молода гарна блондинка, член Ради Бібліотеки. Коротко після доповідача говорив Ромко Процик, а потім також Марко, заохочуючи публіку підтримувати Українську Бібліотеку і Центр. Публіки прийшло понад 80 осіб. Початок був серед дня — о 2-ій годині, отже я їздила сама автом.

Буфету тим разом не було. Але це вийшло дуже добре, бо я просто з доповіді поїхала на запрошену гостину до Віри, де з великим задоволенням з'їла смачну качку. Гостину Віра влаштувала з нагоди приїзду в Еспанії Регіни Коструб'як. Була на обіді і Лариса Біланюк, а потім на коротку розмову вступив ще й Вірин сусід — Левко Рудницький. Отже я мала змогу побути в приємному товаристві.

В п'ятницю 15-ого я мала візиту в дентистичній клініці. Трохи мені не подобалося, що знову мене обслуговувала якась тимчасова гігієністка (а я саме думала повернутися на постійне під опіку Мері-Ен), в понеділок 18-ого я мала візиту в дентистки Карен Міллер — їхала туди обидва рази ССТ, а поверталася метро. В п'ятницю, після клініки, вступала до бібліотеки Ван Пелт, шукаючи нових статей в журналах. Це мене порядно втомило, тому в понеділок після дентистки я вже нікуди не вступала і у висліді була менше втомлена.

Вчора я поїхала до Hair Cuttery і зробила собі новий permanent. Виглядаю як баран, але це конче треба було зробити, бо волосся було вже за довге і виглядало неохайно.

Це такий мій звіт за останніх десять днів. Активність обмежена, кожне найменше зусилля викликає втому, але яюсь даю собі ще раду і головне — ще живу.

Аня намовила мене замовити собі кімнату на Союзівці на 19–20–21 вересня, на з'їзд зальцбуржан (тим разом із гімназистами Міттенвальду) (непереможний оптимізм!). А на 30 вересня в Торонто, їхній літературний клуб, що неfortunно назвав себе “Слово”, заповідає “Літературний вечір Марти Тарнавської”. Це організує Юрій Даревич. Я дала свою згоду, як не зможу приїхати — вечір можуть влаштувати без мене.

На Великдень Віра знову запросила до себе. Це єдина можливість мені — відсвяткувати. Зрештою я — людина секулярна і не надто переживаю свій брак святкового настрою. Але ось в час, коли це пишу, на радіо ідуть страсті Йогана Себастьяна Баха.

Закінчила читати новий роман Олександра Мотиля. Трохи він пост-модерністичний. Там серед протагоністів Петлюра і Шварцбард, Ребет, Бандера і Сташинський. Про трагічні стосунки українсько-єврейських відносин говорити нелегко. Мотиль тим разом написав книжку для українських інтелектуалів, це своєрідний морально-філософський трактат про вину і кару, ненависть і помсту, з домішкою політичної сатири.

Середа, 4 травня 2011.

Минуло 11 днів від попереднього запису. Днів багатих в події, переживання — на щастя приємні, позитивно насажені. Максим прилетів вже в середу 27-ого, Уляна в п'ятницю 29-ого. Марко відлетів до Каліфорнії в суботу 30 квітня, а ми цього ж ранку поїхали до Баунд Бруку і провели там суботу і неділю. В понеділок Максим з Уляною відлетіли назад до Торонто.

Їхня присутність зразу підняла тонус мого життя. Не можу сказати, що повернулася до

мене моя давня енергія — це було б справжнім чудом! — всетаки я мала досить сили, щоб поїхати з Максимом до крамниці, купити квіти і потім посадити їх у вазонках. Максим посадив мені дві додаткові зелені рослини, що називаються по латині *Arbor vitae* — дерево життя. Це я запланувала раніше, але не мала як сама здійснити. В п'ятницю, на привітання Уляни, я спекла на вечерю качку і подзвонила Маркові до Центру, що, мовляв, як хоче, може до нас долучитися о 7-ій вечора. Прийшов. Це був єдиний раз, що ми всі були разом.

В суботу і неділю ми мали гарну погоду — сонячно і не надто гаряче. Уляна привезла два міхи землі, квіти, коновки і приладдя, щоб упорядкувати Мамину могилку. Ворота на цвинтар, одначе, були зачинені. При бічному відкритому в'їзді сторож нас затримав, мовляв, не дозволено! Але Улянина дипломатія перемогла двох сторожів і нам вдалося завезти ці речі до могили і там залишити Улянину, а автом виїхати поза простір цвинтаря, на другий бік річки біля Осередку. Ночували ми в мотелі через дорогу — *Crowne Plaza* — там вечеряли і снідали. Не дуже цей мотель приємний — велика довга гангара з довжелезними коридорами, куди мені важко було ходити, але близько до Осередку. А ще мала я там пригоду — на щастя без можливих трагічних наслідків. Ми займали дві окремі кімнати, далеко одна від одної. Увечорі, побачивши, що в лазничці є біля ванни горизонтальні і вертикальні поручні для безпеки, я спокусилася взяти купіль у ванні (бо звичайно вдома можу брати тільки туш). Скупавшись, я пробувала вилізти з ванни, вхопившись рукою за вертикальну поручню — а вона відірвалася від стіни. На щастя, не зовсім, і я якось вилізла з ванни, але це могло погано закінчитися.

Перед відлетом до Торонто, Уляна ще багато допомогла мені на господарстві — перестелила ліжка, виправши простирадла, помила холодильник і посуд після обіду, а Максим зробив мені цілу серію нових MP3, купив по дорозі з ББ вино, довідувався про палітурню, яка мені потрібна, щоб оправити два останні томи моєї *ULE* і чимало іншого. Почуваюся трохи оновленою, немов після коротких вакацій. Всетаки кожне дрібне зусилля — втомлює. Навіть підливання квітів мусіла вчора перервати, бо втомилася. І бачу, що мені конечно потрібна пополуднева сієста — це допомагає.

Завтра має приїхати до мене Микола Рябчук. Я вже не та, яку він відвідував раніше. Всетаки нічліг у мене для нього завжди можливий — він бажаний і невибагливий гість. Він виступатиме на УКУ. Заліпський просив, щоб я його представила, але для цього в мене немає сили. Але написала Заліпському пару слів, щоб він його сам представив. Не варто довгими вступами забирати час доповіді — та ще й такому знаменитому доповідачеві як Микола. При тій нагоді, шукаючи за матеріялами про Рябчука, я відкрила, що коли він виступав в Центрі заходом нашої бібліотеки, я говорила про нього на радіо і цей коментар зберігся на моєму комп'ютері. А я про це зовсім забула!

Четвер. 5 травня 2011.

На моїй електронній пошті знайшла вчора переслане Мартою Трофименко посилання на виступ Яценюка у Верховній Раді. Це було ще перед Великоднем, у страсну п'ятницю і він до цієї дати нав'язує. Мовляв у страсну п'ятницю йому доводиться говорити про червоні

прапори, що під ними більшовики знищили 14,000 церков, заслали тисячі священників ітд, а тепер ось партія регіонів, блок Литвина і комуністи проголосувати, щоб у День Перемоги 9 травня вивісити червоні прапори. Каже Яценюк: влада хоче відвернути увагу народу від неуспіхів. А рівночасно не проводить реформ, підписала харківську угоду, знищує мову, історію, ітп. В УРСР не було президента, а тепер в незалежній Україні є. Яценюк звертається до Януковича: будьте главою держави, заветуйте цей закон про прапори. А тим хто не любить український народ, українську державу, він радить віддати українські паспорти і податися туди, де червоні прапори!

Браво! Говорив знаменито! Коротко, дошкульно і з альтернативою для Януковича! Думаю, що така провокація з червоними прапорами повинна викликати масові протести в Україні. Але чи це Україна чи Малоросія? Та ще й з ностальгією за СРСР! Скільки мордували цей народ, а він і далі підлизується імперії!

Неділя, 8 травня 2011. День Матері.

Точно тиждень тому сталася подія, що її я не мала змоги відмітити у щоденнику. Американські спецслужби провели секретну військову операцію: знайшли і вбили Осаму бін Ладена. Знайшли вони його не в горах Афганістану, але в місті Абботабад, недалеко від столиці Пакістану, в місті де приміщується пакістанська військова академія. Спецслужби на чотирьох спеціальних вертольотах, що їх не видно на радарі, напали на садибу лідера Аль-Кайди, вбили його пострілом у голову. Загибло при тому пару інших людей, але не серед американських вояків. Тіло бін Ладена обгорнули простирадлом і кинули в море. Один з гелікоптерів розбився і його рештки там же на місці знищили. Все це сталося нібито без відома і дозволу Пакістану.

Президент Обама проголосив цей успіх спеціальною промовою, що її я чула ще вночі з неділі на понеділок, коли в мене ще були Максим з Уляною. Дехто домагався, щоб у пресі опублікувати фотопортрет простріленого бін Ладена, але Обама вирішив проти цього, щоб не дразнити мусульманського світа і терористів. Правда, із садиби бін Ладена вивезли різні речі включно з компютерними файлами і документальними відео, які показують його живого у різних ситуаціях, зробили тести DNA з тіла, отже є докази, що це таки був він. Зрештою Аль-Кайда уже визнала факт його смерті. Сензація, очевидно, облетіла весь світ і досі в подробицях дискутується в пресі і на телебаченні.

Микола Рябчук приїхав у четвер 5 травня — приїхав пізно і не міг уже в мене перед тим пообідати, хоч стіл був заставлений і чекав на гостя. Я його привезла із станції Ферн Рак, але було всього не більше як 10 минут, коли приїхав по нас Славко Заліпський, щоб завезти нас до УКУ. На доповідь Рябчука прийшло 44 особи. Говорив він про українську ідентичність і українсько-російські відносини, назвавши доповідь метафорою: “Російський Робінсон і український П’ятниця”. Українці від панівного Робінсона перебрали віру в свій колоніальний і меншевартний статус і дивляться на колонізатора, як на вищу культуру, з якою і самі раді злитися. Фуршет, що його знову зладила Ірена Рудницька, був такий обильний, що ми з Миколою, вдома вже до вечері сідати не мали охоти.

Микола пробув у мене до суботи. В п'ятницю поїхав на цілий день до Музею Мистецтва, а біля шостої приїхав на вечерю (борщ, зрази з гречаною кашею, солодка капуста, добре вино і скач — мали великий успіх!) Просиділи ми за розмовою до півночі. Я рухаюся дуже повільно і часто відпочиваю, але якось дала собі раду.

Микола у Вашингтоні на 5-тимісячному фелловшипі в Інституті демократії ім. Регана. Наталка Білоцерківець мала приїхати на пару місяців до чоловіка, але не приїхала, бо мусить піклуватися старою і хворою матір'ю. Їхня дочка Настя, соціолог, після Могилянки здобула магістерку в Кембриджі, а ось недавно і докторат у Парижі. Вона має приїхати до США (я запрошувала до себе). В них ще молодший син — студент Могилянки.

Лідія Корсун, що їй я послала була *Неповторне дитинство* в реванш за її книжку, написала дуже теплий і влучний відгук читача. Прислала мені текст по інтернеті перед тим як посилати до *Свободи*. Я запропонувала деякі скорочення, але стаття ця може і далі за довга до *Свободи*. Цікаво чи надрукують і як саме.

Понеділок, 16 травня 2011.

Вчора відбулися загальні збори Української Федерації і прийняття з нагоди 20-річчя УФА і для вшанування 20-років праці Віри Андрейчик. На зборах було не більше як 30 осіб, але на прийнятті прийшло може із 200. Я мала намір їхати сама автом, бо це відбувалося вдень, але скористала із запрошення Вакуловських і поїхала з ними. Прийняття було обильне, проводив заходом колишній конгресмен Чарлс Дагерті, були присутні не тільки митрополит Сорока, але і представник єврейської громади, зачитували привітання від різних американських політиків і від посольства України. Мою увагу на залі привернув маленький синок Андрейчика — симпатичний малюк, мабуть двох років — мовляв ось недавно народився, а вже ходить!

Я ходжу з трудом і починаю думати, що підозра моїх лікарів на хворобу Паркінсона може і має підстави. Але не буду себе лякати. *Capre diem, nec semper erunt Saturnalia.*

Була я минулого тижня на засіданні Ради Бібліотеки. Поїхала автобусом, поверталася з Марком. До праці в бібліотеці я вже малоздатна — навіть для своїх проєктів вдома в мене останнім часом сил не вистачало. Але при нагоді я позичила пару номерів журналу *Березіль* і в одному знайшла статтю Сергія Ткаченка “Невловима поетка Емілі Дікінсон”. Автор критикує українські переклади Кочура, Павличка, Наталі Тучинської, Марії Габлевич, а про мій переклад “Нема човна як книжка” написав таке:

“Слід наголосити, що передача ритміко-інтонаційної структури віршів Емілі Дікінсон є в кінцевому результаті визначальною умовою успіху чи фіаско місії перекладача. На цьому зламав собі зуби не один працівник сфери красного письменства, як, наприклад Марта Тарнавська (вірш Но.1263) Нема човна як книжка... (цитує чотири рядки). Невдача її інтерпретації пояснюється не лише образними зсувами (романтичний ‘фрегат’ перетворився в банального ‘човна’, а лицарські ‘скакуни’ на домашніх ‘коней’) і втратою прекрасного за своїм алітераційним звукописом образу ‘гарцюючої поезії’, а й зниженням

торжественної декламації до рівня повсякденної розмови. Адже в англomовному оригіналі написано. [цитую оригінал]. Ну, критика дошкульна, але попала я в добре товариство і приємно бачити, що хтось взагалі звертає увагу і знає про моє існування.

Те саме можу сказати про книжечку Михайлини Коцюбинської, що її мені прислала Софійка Геврик. *Історія оркестрована на людські голоси: Екзистенційне значення художньої документалістики для сучасної української літератури*. Книжечка на 70 сторінок, видана 2008 року Києво-Могилянською Академією, дуже мені близька за темою, світоглядом і навіть стилем автора — це про щоденники, спогади, епістолярій і їх значення в літературі. Книжки, що їх вона розглядає, майже всі мені добре знайомі, бо це саме тип літератури, що його я залюбки читаю. І мені приємно, що на стор. 11 вона цитує із моєї статті про спогади Григорія Костюка — значить звернула увагу на мою статтю в *Сучасності* і читала її!

Книжечку Коцюбинської мушу Софійці повернути, отже зацитую для майбутнього вжитку перший її параграф:

“Серед позитивів сучасного літературного потоку — незаперечно велика питома вага художньої документалістики: спогади, щоденники, епістолярій, значущі документальні масиви. За визначенням, sui generis, цей тип літератури перебуває на пограниччі історії і белетристики, але це не маргінальне, периферійне явище, він має фундаментальне значення і як джерело знання, і як самостійне мистецьке явище.” (стор. 3.)

Попробую замовити собі цю брошуру в Коробка — бо в ній багато цитат, що їх варто було б переписати.

Вівторок, 17 травня 2011.

Сьогодні Максим з Уляною і — окремо — Стефанко відлітають до Риму. Максим братиме участь в конференції і з тієї нагоди зробили собі вакації. Та ще добре, що вдалося додати Стефка до плану — це ж єдиний для нього відпочинок після завершення студій в Торонто і початком медичних студій в Індіанполісі. Вертаючись з Італії — 7 червня — Стеф приїде до мене по дорозі додому — гарний жест з його боку. [Я вже запланувала з цієї нагоди спекти качку!]

Слухаю на MP3 біографію Джорджа Вашингтона, що її автором є Ron Chernow. Максим навіз мені цілу серію аудіо-книжок і вже раніше подарував апарат, що грає MP3. Це трохи складніший процес, як слухати звичайні компактні диски, але я вже навчилася як розв'язувати деякі проблеми і слухаю з інтересом.

Найцікавіше для мене раннє життя Вашингтона, бо про це мало знала. Походив він із заможної родини, але батько рано помер і Джордж мусів взяти на себе відповідальність за маму і за посілости. З матір'ю, яка була дуже строга, ДВ не мав близьких емоційних стосунків, зате дуже близько жив із своїм двоюрідним братом. Але цей також помер

замолоду. Взагалі в житті ДВ часті ранні смерті в родині причинилися дуже до зросту його майна. Він дуже переживав брак вищої освіти і пробував це надолужити самоосвітою. Мав успіх як surveyor (мірник?), потім рішився на військову кар'єру, брав участь у французько-індіанських війнах Британії і здобув собі в молодому віці славу офіцера. Мав платонічний романс з дружиною свого приятеля, але одружився з вдовою Мартою, яка мала вже двоє дітей. Подружжя це витримало пробу часу і було гармонійним. Дітей з Мартою в ДВ не було. Військову кар'єру покинув ще замолоду і присвятився веденню плантації. Вирощував тютюн для експорту в Англію, мав в один час 145 чорних невольників. Жив заможним життям багатого плантатора Вірджинії, з Англії спроваджував одяг, порцеляну, карети, вина і всякі люккуси. Був обраний двічі до House of Burgesses в колоніальному Вільямсбургу [я там була!] Темпераментом був дуже стриманий і маломовний і це — каже автор — допомагало йому здобувати авторитет. Я дійшла вже до часу американської революції, коли Вашингтона обрано головнокомандуючим армії і коли всюди на фронтах супроводить його відданий йому чорний невольник Біллі. Мусітиму позичити собі з бібліотеки книгу Чернова, щоб переглянути портрети та ілюстрації і перевірити деякі дані. Аудіокниги мають свої переваги, але мають і недоліки, зокрема коли прагнеш документальних даних, цифр, прізвиськ тощо.

Четвер, 19 травня 2011.

Подзвонив Максим — з Риму! Ходять втрьох із Стефанком по місту, оглядають старі руїни, а завтра думають присвятити Ватиканові. Конференція Міланського університету відбудеться на озері Гарда, не в Мілані. В час конференції Стефанко від них відірветься і поїде на кількадечну самостійну прогульку в швейцарські гори. Потім ще будуть у Флоренції і в Равенні. Пару годин після Максима потелефонував Іванко з Альберти. Цікаво, чи це Уляна йому нагадала, чи сам він зробив це з власної ініціативи. Приємно було поговорити. Там нарешті — гарна весняна погода і це їм підняло настрій після суворой зими. Але мого плакату Дон Кіхота Пікассо він таки не отримав — видно десь на пошті загубилося. Це річ дешева — замовлю вдруге, але тим разом так, щоб фірма Амазон висилала рулон до Альберти, а не я.

Завтра маю візиту у Форсії. Пробувала намовити Рана і Марію на полуденок, але вони вже мають якесь інше зобов'язання. Зате на наступну середу, коли я матиму візиту у Віджілянте, ми зустрінемося — тим разом може на вечерю, бо для полуденка буде мабуть запізно.

Понеділок, 23 травня 2011.

В мене в гостях Настя Рябчук. Приїхала вчора під вечір, після конференції в Принстоні, де брала участь. Вечеряли ми разом з Марком, він навіть виїхав по Настю до метро, а сьогодні завіз її до супермаркету, бо вона хотіла купити якісь замовлені в Києві друзями дарунки (Marle yogurt і тим подібні лакоминки). Завтра вона вже відлітає до Києва. Сьогодні Рудницький приїхав по неї, щоб показати їй Філядельфію (Це зааранжував Микола).

Настя — молода, струнка, висока дівчина, з коротко стриженим волоссям і характерним (“переламаним”) носом. Я бачила Наталку Білоцерківець тільки на фотографіях, але здається мені, що Настя трохи подібна до своєї мами. Вона після студій в Могилянці, вже встигла здобути магістерку в Кембріджі і докторат в Парижі. (Остаточний захист дисертації ще має відбутися). Вона соціолог і її спеціальність — бездомні люди. На цю ж тему й писала дисертацію. Я запиталася, чи дисертація французькою мовою. Ні, тільки перших 60 сторінок — решта українською. Це дуже цікаво. Я напередодні її приїзду знайшла два томи *Theories of Society, Foundations of Modern Sociological Theory*, що її мені в нагороду подарував департамент соціології Temple University з нагоди моєї градуації *summa cum laude* 1962 року. Мої професори не розуміли, чому я не хотіла робити кар’єру професора соціології, а збиралася до Дрекслея на студії бібліотечних наук. Ця двотомова антологія соціологічної думки дуже цікава і вартісна (з класичними текстами Вебера, Фройда, Дуркгайма і ін.) і я рада, що маю нагоду передати її в надійні руки молодій дослідниці. Вона тепер вчить у Могилянці, де, каже, є помітні суперечності між молодими і старшими викладачами, при чому молоді професори ближчі, очевидно, студентам і мають їх підтримку. На питання про реформи Табачника, сказала, що тепер значно більше бюрократичних процедур, що їх вимагає міністерство. Рябчуків молодший син Юрій студіює історію, але справжня пристрасть його життя — музика. Він барабанщик, член якоїсь групи, дуже серйозно до цього ставляться, переробили з якогось гаража приміщення для проб, спеціально пристосоване й обладнане. Настя — призналася мені — недавно розлучилася з хлопцем і дуже це пережила. Цей хлопець — українець на ім’я Кирило, студіює філософію (Гегеля) в Мюнхені на університеті Максимиляна, готується до докторату, але працює сторожем в якомусь замку на окраїнах міста. Він не хоче повертатися в Україну і взагалі не готовий творити сім’ю, як цього явно бажає Настя.

Настя привезла мені 9 том *Енциклопедії Сучасної України*. Попередні томи я переглядала сторінку за сторінкою. Цей останній від Е до Ж має небагато персональних гасел, бо тут входять екологія, електроніка, етнографія — багато довгих статей на ці теми. Зацікавила мене довга стаття про євреїв — прочитаю. Із знайомих в короткому перегляді знайшла Євсєвського, Єндика, Жулинського, Журбу.

Я далі дуже все роблю поволеньки, швидко втомлююсь, мушу часто відпочивати. Але щоб поборювати депресію, стараюся ігнорувати арогантні шпильки Марка (“ти не тримаєш порядку”, на питання чи купив моркву), а також взялася за свою основну роботу ULE1990–1999. Вже надрукувала собі окремі частини, понумерую і візьмуся за покажчик. Це забере мені може із рік часу. Треба викінчити, поки я ще живу. Треба буде трохи прикоротити підходи перфекціонізму. 100% матеріалу охопити і так неможливо, варто бодай зберегти те, що вже готове або майже готове, а його дуже багато.

Ліда Корсун вже надрукувала свою рецензію на *Неповторне дитинство* в газеті *Час і події*, що виходить в Чикаго. Прислала мені електронний лінк. Це в номері 2011–20 з датою 18 травня 2011. Прикрасили допис чотирьома фотографіями — на інтернеті, в кольорах, це гарно виглядає. В газеті мабуть буде чорно-біле. Вона свій допис послала була і до *Свободи* (не знаю чи той самий варіант) — їй Рома Гадзевич сказала, що вони містять відгуки тільки

на надіслані книги. Оттаке! Книжку *Свобода* отримала вже рік тому, навіть була відмітила серед нових видань. А *Час і події* книжки не отримав, але допис надрукував.

Четвер, 26 травня 2011.

Вчора їздила на візит до Віджілянте. ССТ спізнився на півгодини, але я мала в резерві півтора години і всетаки встигла на час. Кардіолог повідомив про добрі висліди тестів і сказав, що за останній час проявів фібриляцій електростимулятор не зареєстрував (я не знала, що така технологічна перевірка можлива!) Наказав далі приймати ліки (соталол зменшений на половину), рекомендував проходити пару разів у тиждень, а фуросамід — діуретик, який відтягає воду з організму (і через те спричинює додаткові труднощі з міхуром) на його думку можна не приймати в день, коли я маю якусь активність поза хатою. Ну, цей діуретик причинився до того, що мені легше дихати і я боюся його скорочувати.

Коли я після обстежень вийшла від лікаря, виявилось, що хтось із його пацієнтів вкрав мою паличку, яку я залишила була в почекальні.

Якби я мала повертатися додому підземкою — без палички мала б чималі труднощі. Але я домовилася з Раном і Марією, вони чекали на мене і повезли мене на вечерю до CinCin. Було дуже приємно побути з ними пару годин. Вечеря була знаменита (не даром ми всі так любимо цей ресторан!) — але у висліді ми всі троє надмірно переїлися (і тому я сьогодні їм дуже мало і помірковано). До них приїжджає на місяць чотири особи родичів Марилі із Польщі, а в липні вони самі їдуть до Любліна і повернуться аж у січні. Так що це була наша прощальна зустріч. Ран порекомендував мені якусь сатиру на академічне життя Оксфорду-Кембріджу (*Porterhouse blue*) і я вже сьогодні встигла замовити собі аудіо-версію у Free Library of Philadelphia.

Відважилась сьогодні на невеличке зусилля в городі. Хотіла зрізати бадилля нарцизів і тюльпанів, щоб на грядці посіяти чорнобривці. Смішно проста і дуже невибаглива фізично справа. Але я ледве це докінчила, бо навіть на ногах стояти нелегко, а що вже говорити про схиляння, грабання ітп. заходи. Не легко привикати до думки, що я тепер така вже стара і немічна.

П'ятниця, 27 травня 2011.

Переглянула ще раз ЕСУ і знайшла пару додаткових цікавих для мене довідок — зокрема про Володимира Жилу і про незнайомого мені особисто, але автора “ювілейної” про мене статті в газеті *Міст*, Анатолія Житкевича. Але при нагоді перегляду знайшла і один серйозний недогляд. Є стаття про Жовтень — літературну організацію, але нема взагалі статті про львівський літературний журнал *Жовтень*!

Неділя, 29 травня 2011.

Вчора я потелефонувала на мобільний Максимів телефон, щоб привітати його й Уляну з їхньою річницею шлюбу. Конференція над озером, в Гарняно вже закінчилася і вони тепер у Равенні. Стефан уже в Швейцарії, мандрує горами. Вони з ним мають зустрітися у Флоренції. Я запиталася про Пахльовську. Оксана була на конференції і передавала мені вітання.

Перед сном далі слухаю біографію Вашингтона. Я вже на 38 розділі — це дуже довга книга. Біографія надзвичайно детальна, часом з критичними нотками. Дж. В. мав чимало суперників, які критикували його воєнну стратегію і тактику. Дійшла я до вирішальної битви під Йорктавн і довідалася дві дуже цікаві і досі мені невідомі речі. В цій вирішальній битві головну роль відіграло французьке військо, прислане на допомогу американцям, і факт, що Корнваліс не отримав на час допомоги від британських сил розташованих на той час біля Нью Йорку. Цікаво, що по обох боках — британському і американському, було чимало чорних воїнів. Бритійці обіщували неграм свободу і невольники втікали на їхній бік. Після битви під Йорктавн знайшли багато полеглих чорних воїнів, а чимало їх попало в полон до американців, і в тому числі було троє невольників самого Вашингтона! Під ритм аудіо-книжки часом засипляю і тому не завжди точно можу слідкувати за подіями.

Вівторок, 31 травня 2011.

Вчорашній день почався дуже гарно. Погода була по літньому спекотна (90 Ф), отже я вирішила включити в робочій кімнаті охолодження. Чулася добре і взялася за працю над ULE90. Переглянула зібрані у моїй валізочці записки і нотатки, побачила, що таки доведеться перевірити деякі публікації і додати (а то я поспішила надрукувати собі повний текст готового на комп'ютері (або майже готового) матеріалу. Працювала добрих кілька годин. А тоді вирішила відпочати. Пообідавши, виглянула на город і побачила, що всупереч пересторогам метеорологів, спека під вечір не надто докучлива, навпаки приємний теплий сонячний день з подувами вітру. Сіла я собі на городі, читаючи Роман про добру людину і нарешті його закінчила. Марко в суботу покосив траву, підрізав куці. Молоді деревця, що вирости з коріння після зрізання старих хворих дерев, уже мають чималі корони листочків, які приємно шелестіли на вітрі, а птахи змагалися у голосних концертах. (Це вже не Silent Spring, весна без щебету птахів, про яку писала Carson). Я саме думала, чи варто піти ще на короткий прохід під вечір і, зібравши свої речі — книжку, окуляри, подушку — подалася до кухонних дверей. Там є три східці і немає поруччя. І от я раптом втратила рівновагу і впала! Впала на камінну стежку, горілиць. Розбила собі лівий лікоть, вдарила в голову. Встати було тяжко і я покликала Марка — на щастя він був удома. Поміг мені встати і забандажувати закривавлений лікоть. Мене при кожній лікарській візиті питаються, чи я часом не впала, і скільки разів? Ну от це вперше доведеться відповісти на це питання позитивно. Дай Боже, щоб це не повторилося — а то я свідомо того, що маю проблеми з балансом і тому ходжу з паличкою! (Вже купила собі нову на заміну тої, що її в мене вкрали!)

Щастя, що не сталося щось гірше і що не треба було їхати до лікарні чи кликати амбулянс. Але на сьогодні я мала заплановану поїздку на пошту, до бібліотеки і до лабораторії — і

ось тепер не знаю, їхати мені чи ні. Погода сьогодні ще гарячіша. Лікоть мене трохи поболює і вдягатися мені трудніше як звичайно. Включили центральне охолодження на всю хату. Може варто день-два перечекати?

П'ятниця, 3 червня 2011.

Вчора таки поїхала до лабораторії і на пошту. Погода більш поміркована, температура тільки 80 Ф і вітрець. (Вчора вітер був хвилинами такий сильний, що мене — по дорозі на пошту — мало не перевернув!)

Сьогодні маю господарську комплікацію: перестав працювати телефон. Я з мобільного свого телефону подзвонила до Verizon [нарешті до чогось додається моя мобілька, яку рідко вживаю, але тримаю для випадків emergency] — сказали мені, що зможуть прийти направити аж в середу, 8-ого червня. А у вівторок прилітає Стеф і саме тоді телефону найбільше потрібно! Я дала знати по е-мейл до Італії і подала номер свого мобільного (бо досі нікому цього номера не давала, бо мобільки з собою не ношу). Не мала я надії, що вони там в Італії читають свою е-пошту. Але Стеф відізався — отже інформація дійшла!

Продовжую слухати величезну біографію Вашингтона. Ну вже дійшла до 50 розділу — ДжВ вже є президентом, автор багато уваги присвячує таким справам як реакції на французьку революцію, початкам федерального уряду, тимчасовій столиці у Філядельфії і першим плянам нової столиці над Потомаком, великим проблемам Вашингтона із зубами і протезами і що для мене найцікавіше — парадоксам невільництва. Після того, як перенесли столицю з Нью Йорку до Філядельфії, виринула непередбачена комплікація. Пенсильванія на той час мала прогресивне законодавство, яке передбачало, що невільники, які живуть у штаті довше ніж 60 днів, автоматично отримують волю. Вашингтон привіз із собою з Вірджинії кілька слуг і от, щоб уникнути наслідків пенсильванського закону, періодично напередодні 60-денного терміну відсилав їх на кілька днів до Вірджинії. Після їхнього повернення, рахуба днів починалася від початку. Не даром Самюель Джансон покпивав собі з гіпокрізії свободолюбних американців!

Субота, 4 червня 2011.

Випадково чула сьогодні частину бандерівської радіопрограми, що надається на тій же станції, що й Центрова, тільки дві години пізніше. Досить багато свіжих вістей з України (хоч читає диктор, який не вимовляє “р”!) Але мою увагу привернула якась патріотична пісня, де я почула такі рядки: “Від Ля Маншу до Уралу для держави це замало” чи щось подібне. І це не сатира!

Нарешті і до мене прийшла *Свобода*, де надрукована моя стаття “Євреї в українській літературі”. Після моїх скорочень, скоротили ще більше, але добре, що надрукували. Це появилася як колонка НТШ-А. *Сучасність* вже точно рік як не виходить. Шкода. Непоганий був журнал і скандал, що дали йому загинути.

Пошта доходить до мене погано, не доставили двох чисел *Нашого життя*, тому я вже думала, що і *Свобода* пропала.

Я послала електронний лінк до рецензії Ліди Корсунь в газеті *Час і події* до видавництва Пульсари і отримала запитання: чи не буде заперечень, якщо рецензію передрукують в якійсь київській газеті? Ну, і Ліда, і я цьому раді. А Лідина рецензія — в скороченому і не так гарно ілюстрованому виді появилася вже також в торонтонському *Новому шляху*.

Сьогодні почала підготовку харчів на приїзд Стефка. Качку почала розморожувати в холодильнику (пектиму щойно в середу). А сьогодні зварила зрази в грибовому сосі, гречану кашу, гогодзи. Завтра зварю капусту (до готової вже свинячої печені), яринову зупу (борщ готовий і заморожений), може ще дещо.

Понеділок, 13 червня 2011

[Оригінал писаний рукою].

Сталася мені велика прикрість: комп'ютерний вірус пошкодив мій hard disk — а це значить, що я, мабуть, втратила всі мої файли! А особливо мою працю останніх місяців, що для неї я не маю жодних back-up. Марко присвятив суботу й неділю, щоб пробувати направити шкоду, але це йому не вдалося і ось сьогодні він забрав мій комп'ютер і, мабуть, завезе його до направи. Я вже майже тиждень без комп'ютера, а це значить, що я втратила зв'язок із світом і можливість продовжувати мою працю. От навіть ці записки не можу робити на комп'ютері, а писати рукою мені тепер надзвичайно важко. Рука дрижить, навіть як пишу поволеньки, як ось тепер.

Особливо прикро мені ще й тому, що комп'ютерна пригода сталася в час, коли в мене гостював Стефко. Я, очевидно, дозволила йому користуватись моїм комп'ютером і саме в ці дні появилася вірус. Хлопцеві прикро, що це сталося при ньому, але я його не виню, вірус міг прийти зовсім незалежно від нього.

Стеф — надзвичайний молодий чоловік. Він надзвичайно уважливий і чулий, не тільки в усьому допомагає, але навіть вгадує наперед, що треба чи можна зробити. Посуд після обідів завжди мив, а перед відїздом виправ простирадла і перестелив ліжко. Цікаво розповідав про свою мандрівку швейцарськими горами — виявляється, він — трохи романтик. Цікавиться літературою, читав якогось автора (McComack-a), а що в книзі були посилання на Othello, просив собі дати твори Шекспіра! Цікавився і допитувався про мої перші роки в Америці. Ми з ним вечеряли тільки удвох. Марко приходив додому пізно і вони із Стефком дивилися на ТБ на кошиківку, коли я вже спала. Одну вечерю їли ми в ресторані CinCin, разом з Вірою. Стеф планує стати педіатром-онкологом. Його моделем є Dr. Chen — лікарка, яка врятувала йому життя.

Вівторок, 14 червня 2011.

[Оригінал писаний рукою].

Закінчила я читати *Записки українського самашедшого*. Читається книжка легко: короткі речення, розповідь у формі щоденника, сучасна засмічена чужими словами мова, що віддзеркалює сучасну Україну. Але мені книжка не подобалася. Це не є ані щоденник, ані роман. Це немов розсипати заголовки газет, вибрати щонайгірші і зробити хроніку день за днем. Ліна Костенко не сприймає сучасного життя, не розуміє демократії, не має порівняльної перспективи. Все бачить як негатив. Відчувається ностальгія за минулим і типове українцям почуття меншевартості. А ще й та орієнтація на російську культуру — Гоголя і Булгакова! Як має бути така Україна, то не треба ніякої — десь там є така цитата. А ще й герой єдиною розв'язкою бачить втечу в еміграцію (“на Канари!”) Закінчує, щоправда Помаранчевою революцією, але не дуже переконливо. Для роману книжці бракує сюжету, психологічного розвитку протагоніста, багатшої замальовки характерів. Жаль, що ЛК не рішилася написати і видати справжній щоденник — він був би не тільки цікавіший, але і мав би документальну вартість.

Четвер, 16 червня 2011.

[Оригінал писаний рукою].

Сьогодні Стефанко разом із батьками їде до Індіанаполісу. Починається нова ера в його житті. Їдуть автотом, запакувавши якнайбільше Стефкових манатків у багажник. Максим з Уляною допоможуть йому влаштуватися. Передучора відбулася в Торонто його градуація (BS with distinction), а в неділю Уляна влаштувала прийняття для приятелів.

У вчорашній *Свободі* є рецензія Ліди Корсун — скорочений варіант, з репродукцією обкладинки.

На рекомендацію Рана, позичила я собі *Porterhouse blue* / автор Tom Sharpe. Це сатира на Кембрідж, але не має такого тонкого гумору як *Portuguese irregular verbs* Меккол-Сміта. Та ще й читає текст Griff Rhys Jones, наслідуючи різних персонажів і різні діалекти — часом навіть тяжко розуміти.

П'ятниця, 17 червня 2011.

[Оригінал писаний рукою].

Є надія, що може з моїм комп'ютером не так погано, як думали. Чоловік, якому Марко доручив перевірити мій комп'ютер (Марущак) каже, що hard disk не є пошкоджений — отже є надія, що мої файли не пропали. Комп'ютер уже вдома, але Марко не встиг ще включити всі програми. Інтернет вже працює, але e-mail — ні. І не працює ще Word Perfect 8 — а це для мене — головне, бо там всі мої файли — ULE, Sh, AB і інші.

Субота, 18 червня 2011.

[Оригінал писаний рукою].

Тепер, коли я не маю доступу до комп'ютера, думала, що присвячу трохи часу архівові.

Але навіть папку з листами витягнути тяжко.

Неділя, 19 червня 2011.

[Оригінал транслітерований латинкою].

Вже маю доступ до e-mail і Марко також заінстальював WordPerfect 8 — але покищо без кирилиці. Писати кирилицею можна, але на іншій системі, де всі літери в іншому місці і мені тяжко цю систему вживати. Доводиться шукати поволі за кожним я, ч, ш, щ, ю — а це дуже сповільнює писання. Транслітерація іде мені швидше, бо я до неї привикла, але, маю надію, що це тільки тимчасово.

Технік запевняв, що мої файли не пропали. Маю надію, що це правда. Але це вимагатиме від Марка чимало праці і я не скоро зможу ці свої файли перевірити.

Вчора почула по радіо (на українській радіопрограмі), що Конституційний суд України визнав закон про червоні прапори — неконституційним. Невже справді хочуть показати, що суд — незалежний?

Понеділок, 20 червня 2011.

[Оригінал транслітерований латинкою].

Кирилиці ще нема. Але мої файли всі є, слава Богу! Wir sind noch einmal davongekommen! Я вдячна Маркові, що він присвятив трохи часу, щоб привести мій комп'ютер до ладу. На кирилицю доведеться почекати, поки Максим не повернеться з Індіанаполісу, бо це його програма Word Perfect 8.

Але ця пригода не тільки налякала мене не на жарт, але і дала поштовх до нового рішення. Мені таки треба — поки живу — випустити в Києві повне видання своєї Автобібліографії. Це документ, який залишиться на майбутнє і буде свідком моєї присутності в цьому світі. Не варто залишати цей клопіт Максимові — хоч я певна, що він це зробив би після моєї смерті — адже матеріал готовий, не вимагає багато підготовчої праці. Якщо видам це тепер, мусітиму зупинитися на своєму 80-літті, отже це була б "Автобібліографія, 1930-2010". Навіть якщо ще житиму то навряд чи багато нового надрукую. В час, коли я переживала можливу втрату своїх файлів, я подумала собі: як то добре, що я не відклала на майбутнє видань своїх і Остапових. Якби не було, а щось таки залишиться! Тому і вирішила додати до цього списку ще й автобібліографію. Працюватиму, як планувала, над останнім томом ULE — але це вже буде клопіт видавництва CIUS, не мій.

Середа, 22 червня 2011.

[Оригінал транслітерований латинкою].

Вчора відбулися річні збори Ради Української Бібліотеки. Я не є вже членом Ради, але мене запросили прийти і я була присутня. Мала намір їхати туди автобусом, а повертатися автом з Марком. Але — на диво — він подзвонив, що по мене приїде — отже я не мусіла

іти до автобуса. Це тепер дуже до речі, бо я ледве ходжу, з паличкою, і ледве втримую рівновагу. Навіть до авта сісти і висісти з авта є для мене справою нелегкою. Не знаю, що це таке: артрит? Паркінсон? Також із очима маю клопіт — добре не бачу — це, мабуть, підросли мої катаракти.

Зборами вів Процик — великий формаліст. Але тим разом Номінаційна комісія попрацювала і є деякі бажані зміни. Із Ради вибула Ірена Зварич, а на її місце прийшла Іванна Білецька. А головне, що на голову прийняла вибір Адріяна Сидорак, при чому Ромко Процик залишився її заступником. Це значить, що у Раді є тепер три особи з новоприбулих — всі молоді і, маю надію, повні енергії, отже є надія на майбутнє. А це майбутнє значною мірою залежатиме від того, чи вдасться знайти допоміжного Галині Клюк працівника бібліотеки, що міг би за деякий час перебрати її функції. Моя допомога в каталогуванні, нажаль, зведена тепер до мінімум — давно вже не їздила на роботу до бібліотеки. Добре якщо вдома можу щось мінімальне зробити — як от ці записки або щось для ULE.

Сьогодні на електронній пошті прийшов лист від Бориса Щавурського, упорядника нової антології поеток ХХ століття. Просить мого дозволу включити туди і мої поезії. Ну, я подвійно рада — не тільки, що я попала до вибраних, але також і тому, що просять дозволу — досі така практика була великою рідкістю.

Максим з Уляною вже повернулися з Індіанapolisу. Зупинялися на ніч в Клівленді, отже мали дорогу не 10 годин, а двічі по 5. Стефко перші два місяці буде в гуртожитку, а потім на приватному помешканні. Більшість студентів, виглядає, доїзять до кемпусу автами. Покищо Стеф привіз із Торонто велосипед, а далі побачимо. З перших своїх відвідин міста — задоволені. Були навіть на концерті симфонічного оркестру, де грали дві симфонії Бетговена. Отже Індіанapolis має і культуру!

Субота, 25 червня 2011.

Нарешті є моя кирилиця! Але щоб це здобути, довелося довго консультиватись з Максимом по телефону і без помочі Марка це було б мені не вдалося! Ще не все працює як слід: міняти клавіатуру треба окружним шляхом, міняючи вибір іконкою, а це трохи марудна справа. Але є надія, що Максим перешле т. зв. макрос і що Маркові вдасться їх успішно заінсталювати.

При помочі Максима встановила я також адобе — бо прийшов від Бориса Щавурського, редактора двох планованих поетичних антологій, лист (відповідь на мій дозвіл на друк), де в прикріплених додатках були тексти, що їх я не могла відкрити.

Вівторок, 28 червня 2011.

[Оригінал транслітерований латинкою].

Моя радість була передвчасна. Кирилиця працює погано: я, є не працює зовсім, а також

великі букви А Ф Д. Це значить, що мені українською мовою не можна буде покищо писати. І це напевно не скоро можна буде направити, хіба аж тоді, як приїде Максим. Поправки Щавурському писала я за допомогою Максима — бо він мусів виправити всі ті йотовані і інші літери. Біда! Це дуже скомплікує мені життя. Не тільки статей до ЕУД, *Нашого життя* чи *Свободи* не зможу написати, але не зможу підготувати до друку свою *Автобібліографію*.

Антології Щавурського дуже мене зацікавили. Не тільки фактом, що я туди попала взагалі, але і добором поезії. Він вибрав: “Запрошення”, “Хвалю ілюзію”, “Чи й ти ішов крізь ніч”, “Є в мене життєрадісне звіря”, “Автопсихотерапія”, “Зальцбург”, “Біла ніч”, “Слово про полк ілюзій”, “Мemento”, “В житті моєму теж був Бабин Яр”, “Розмова з філософом по дорозі з Гантеру”, “Geiranger”, “Південно-каліфорнійський реквієм”. Багато! 15 сторінок! (А має бути 100 поеток — то значить, що книжка буде досить велика! Якби вибирала я сама, напевно таких речей, як Біла ніч чи Мemento, була б не включила, а натомість вибрала б щось із Травелогу або Буденних діялогів.

Остапові приділено 9 сторінок. Але це інша антологія. Назвав упорядник їх дотепно: *Червоне і чорне* (для жінок), *Чорне і червоне* (для чоловіків). В обох антологіях по 100 поетів. Антології мають появитися до 2 місяців в тернопільському видавництві Богдан і мають бути презентовані на Львівському форумі. Тому я негайно відповіла і послала виправлення. В моїх текстах помилок не було (були в Остапових, що їх звірила із *Зібраними віршами*). Але найбільше помилок було в коротеньких даних про освіту і видані книги.

Середа, 29 червня 2011.

[Оригінал транслітерований латинкою]

Знайшла я вчора на Google цікаву несподіванку. Виявляється, що існує якась книга *The international reception of Emily Dickinson*, редакторами якої є Domhnal Mitchell і Maria Smart. Книжка вийшла в Лондоні у видавництві Continuum Press 2009 року і має 334 сторінки. В цій книзі на сторінках 189–203 надрукована стаття “Dickinson in the Ukraine”, автором якої є Anna Chesnokova. І ось в цій статті на стор. 197 є такі рядки:

“The most innovative and accurate of recent translations of Dickinson have been those by Natalia Tuchynska (Dickinson 1999b) and Marta Tarnavska (Dickinson 1999a). Available online, they are accessible to a wide audience for free.”

Нажаль, автор не наводить цитат, щоб показати, що саме добре в моїх перекладах. Но і очевидно не знає про пізніші переклади, друковані в журналах. Chesnokova, як я перевірила, є професором в Лінгвістичному університеті в Києві. Може треба мені подивитися, чи доступна ця книжка на PENN. Статтю може варто було б включити в мою ULE до *Ukrainian Quarterly*?

П'ятниця, 1 липня 2011.

[Оригінал транслітерований латинкою]

Слухаю дві надзвичайно цікаві речі, які в деякій мірі доповнюють себе взаємно. На комп'ютері маю аудіозапис лекцій “Integrated history of Greece and Rome” — отже слухаю під час своєї сієсти в робочій кімнаті. А перед сном слухаю записану на MP3 player-і біографію “Cleopatra”. Нажаль, в обох випадках не знаю автора. З історії Греції і Риму довідалась чимало цікавих речей, яких не знала. Зокрема зацікавив мене факт, що в Італії було багато колоній греків, що греки (невільники і інші) становили високий процент населення Риму, що римляни дуже поступалися грекам освітою і культурою, що грецька література була в zenіті розвитку в час, коли римська тільки починалася ітд. Автор розглядає в окремих розділах такі питання, як технологія, медицина, родина, статеві відносини, становище жінок, ітп. В розділі про грекоримські впливи на християнство є дві цікаві думки, що мені запам'яталися. Передусім автор твердить, що якби Ісус появився десь у Британії чи Германії — християнство не мало б можливостей вирости у світову релігію. Але факт, що він вийшов із людей, які належали до великої греко-римської цивілізації, запевнив можливості росту і впливу на широку скалю. Також мала нібито дрібниця: доктрина непорочного зачаття, каже автор, оперта на помилковому перекладі гебрійського тексту на грецьку мову, де замість “молода жінка”, як є в оригіналі, переклали на “непорочна дівиця”. І з того почалось. Очевидно, такі речі як батьківство богів були частиною давнього грецького світосприймання — в тому не було нічого нового. Рівночасно з біографії Клеопатри довідаюсь про те, що Єгипет і вона сама були інтегральною часткою грецької культури, що коли Клеопатра приїхала до Риму до свого коханця Юлія Цезаря, вона мала вперше можливість познайомитись з містом Римом, яке на той час було дуже провінційним і не таким багатим і розвинутим, як столиця Клеопатри — Олександрія.

Я вчора послала свою статтю про “Євреїв в укр. літературі” до журналу *Слово і час*. Хоч стаття була вже друкована в *Свободі* (скорочений варіант) і може ще появиться в *Бюлетені НТШ-А*, то я думаю, що добре було б якби в Україні знали про такі англomовні видання. Як надрукують, може і в майбутньому посилятиму їм якісь свої рецензії.

Субота, 2 липня 2011.

[Оригінал транслітерований латинкою].

Я перевірила і нарешті знаю, хто є автором лекцій про Грецію і Рим та біографії Клеопатри. Професором 36 лекцій, які я сьогодні закінчила слухати, є Robert Garland, професор Colgate College, автор 10 різних книг, доктор Лондонського університету. Автором біографії Клеопатри, яку я ще далі слухаю, є Shirley Schiff. Її книжка про Клеопатру є в бібліотеці Van Pelt, а про Клеопатру взагалі там є десятки інших матеріалів, включно з музикою.

Неділя, 3 липня 2011.

[Оригінал транслітерований латинкою].

Подзвонила мені Тамара Стадниченко і повідомила, що саме вислала на адресу голови СУА листа про свою резигнацію з посту редактора *Нашого життя*. Сказала мені, що не може далі терпіти співпраці чи власне браку співпраці з Маріянною Заяць, яка своїми спізненими дописами голови і всякими іншими втручаннями в редакційну роботу утруднює вчасну появу журналу. Тамара прийняла позицію редактора в додатку до своїх інших free-lance заробіткових проектів, а всі ці труднощі перетворюють цю роботу у full time job, на що вона не готова і не може собі дозволити. Ну, матиме СУА поважний клопіт. Бажаючи ощаджувати гроші на журналі, звільнили попередню редакторку — Ірену Чабан. Не буде легко знайти когось відповідального за пропоновані малі гроші (не знаю скільки їм платять) — є ще щоправда допоміжна редакторка української частини — Ліда Слиж — не знаю, чи вона залишиться.

Моя співпраця з Тамарою була без проблем — вона завжди виявляла моїм матеріалам досить уваги та ще й посилала додаткові числа журналу. Очевидно, журнал вже не такий, як був колись за редагування Уляни Любович — був колись навіть час, що я у своїй оптимістичній наївності думала, що його можна перетворити на справжній журнал української громади, а не тільки жіночої організації.

Понеділок, 4 липня 2011

Сьогодні майже годину телефонічним шляхом за Максимовими дорученнями виправляла я свою кирилицю на Word Perfect. І ось — вдалося! Слава Богу! Це може дозволить вийти мені із чорної депресії, яка зійшла на мене останнім часом. Хоч ця депресія має і інші — дуже реальні причини фізичного і психологічного характеру. Не легко мені звикати до старечої немочі — кожна дрібниця викликає проблеми: не можу часом відкрити консерву або дістати щонебудь із полиці, не можу схилитись, щоб виполоти бурян із грядки чорнобривців, але є й поважніші проблеми: трудність втримувати рівновагу і ходити без палиці, постійне бігання до лазнички, невиспані ночі, болі пов'язані з артритом, погіршення зору, алергія, яка спричиняє капання з носа, велика ізоляція від людей, моя резерва самій їздити автом, щоб не спричинити аварії — одне слово життя втратило сенс і смак — а в цьому криються різні небезпеки.

Тепер бодай може повернеться в мене охота час до часу щось написати, бодай записку в щоденнику — а це, як і бібліографічна праця, чи не найкраща для мене автотерапія. Ну, бачу, написала параграф — отже кирилиця діє безпроблемно. Нарешті.

Зробила також деякі рішення, які можуть мені допомогти. Передусім домовилась з Ігорем Колесником, щоб вставив мені поруччя біля східців до городу. І то поруччя в трьох різних місцях. Має десь прийти зробити це за пару днів. Коштуватиме це мабуть із тисячу доларів, може й більше, але дасть мені можливість вийти на город і сісти там з книжкою. Після того, як я впала, я ні разу не відважилась вийти до городу — отже ходила на двір тільки із головного входу, де є поруччя. Також примушу себе поїхати автом до лабораторії і до Центру — може як частіше буду їздити, то не матиму почуття, що вся дрижу, і що це Паркінсон відбирає в мене і вмільсть їздити і відвагу. Вже останні два чи три тижні

примушую себе ходити на проходи з паличкою — і хоч це не більше як 8–10 кварталів, і я не завжди певно чуюся на ногах, то все ж це трохи руханка, якої мені дуже потрібно. Вранці 40 минут роблю звичайну руханку вже пару десятків років — але цього замало.

Вівторок, 5 липня 2011.

Докінчила слухати “Клеопатру”. Подивугідне багатство історичних реалій, подробиць щоденного побуту, політичних інтриг, воєнних стратегій — а все це сперте на численних документах. Багатство цих документів, що оцілили з тих давніх часів — задивляюче. Авторка цитує часом суперечливі звіти і опінії, а це ще більше заокруглює описувані події і характери людей.

П'ятниця, 8 липня 2011.

Сьогодні вранці Ігор Колесник привіз свого помічника Руслана і закуплені поруччя — і ось Руслан працює, щоб їх заінсталювати. Нарешті матиму змогу вийти в город — де саме почали розквітати мої кущі серед myrtle.

Прочитала-переглянула другий том Богдана Гориня *Не тільки про себе*. Це надзвичайно цікава і вартісна книжка — треба буде мені замовити собі в Пульсарів ще і третій том, який, здається, вже вийшов. Це мемуари, переплітані листами і документами. Важливе видання і для істориків і для звичайних читачів. Якби таких видань було в Україні більше! А тираж позначений тільки як 600 примірників. Маю надію, що відписані документи точні, бо це важливо. Наприклад є точний запис засідання СПУ, на якому виключають із членства Івана Дзюбу. Мені цей документ відомий із моєї бібліографії — він був включений у *Digest of Soviet Ukrainian Press*, отже я знала, хто брав участь в тому засіданні і що говорив. А є ще у спогадах багато зворушливих особистих моментів, напр. про вагітну маму, яка заарештована з двома малолітніми синами, по дорозі наказує наперед молодшому (Богданові, 8-милітньому), а тоді і старшому Михайлові, втекти з транспорту і заховатися серед знайомих людей. Добре було б, якби це видання читали і ті, яких розбирає ностальгія за радянським минулим.

Прийшов вчора новий *Бюлетень НТШ-А*. В ньому дуже гарно надрукована моя стаття про євреїв в українській літературі — та ще й прикрашена п'ятьома ілюстраціями: портретами — моїм, Троянкер (де вони її знайшли?), Первомайського, Фішбейна та й репродукцією обкладинок цих двох рецензованих книг. Мушу попросити Лопуха, щоб переслав мені це моє фото (він його зробив-вибрав з якоїсь групової фотографії) — я такого доброго свого фото не маю. Недавно мала прохання від редактора антології про фотопортрет — була б послала саме це, якби його була мала.

Почала слухати дві нові аудіо-книги. *Italians before Italy*, лекції, що їх дуже цікаво читає професор Торонтського університету Kenneth Bartlett і які добре доповнюють часи давньої Греції і Риму. Багато там для мене нового; нічого майже я не знала напр. про ріст Венецької республіки, пов'язаний з хрестоносними походами. Друга книжка *Love and Louis*

XIV, біографія, автором якої є Antonia Frazer, значно менше цікава. Там найбільша увага на персональних відносинах, а це в свою чергу часто оперте на сплетнях — як на мій смак — замало історичного тла, зрештою може авторка ще до того дійде, бо далі історія вимагатиме серйознішого підходу.

Бачу, що маю проблеми із швидким писанням — не тільки часті друкарські чортики, але і відступи між словами — часто їх взагалі немає і в цьому, мабуть, вина не так комп'ютера, як моїх непевних дрижачих рук. Біда. Доводиться штучно направляти уже написане.

В Україні відбувається суд над Юлею Тимошенко. Оскарження зрозуміти трудно: воно пов'язане з договором про енергоносії в Україну з Росії. Мовляв, прем'єр-міністр переступила свої повноваження. Очевидно, цей процес має політичний характер, пробують знешкодити Тимошенко перед черговими виборами до Верховної Ради. Але невже уряд Януковича не розуміє, що це може обернутися болючим бумерангом для них самих? А що тоді говорити про недавні харківські угоди з Росією?

Середа, 13 липня 2011.

Отримала електронною поштою повідомлення від редакції журналу *Слово і час*, що вони запланували дати мою статтю про євреїв в українській літературі до 8 номера журналу. І прислали текст для перевірки. Я собі це надрукувала, щоб уважно прочитати.

Максим вчора прислав по е-мейл план запрошення на літ-вечір в Торонто 30 вересня. Несподіванка — фактично дві: вони завжди представляють двох авторів і ось мене сполучили з ... Ліною Костенко! Це з одного боку чимала честь, але з другого — поважна конкуренція, яка може мені пошкодити! Друга несподіванка: представляти мене має Максим! Це теж має позитиви і негативи. Він, очевидно, поінформований краще від будь кого, та й напевно зробить це легко і з гумором, але з другого боку — жаль, що це може виглядати на родинну імпрезу!

Понеділок, 18 липня 2011.

Ішла вчора під вечір на свій невеличкий прохід (з паличкою, щоб не впасти, і не більше 8–9 кварталів!) Подорозі зустріла сусіда на 66-ій вулиці — підливав траву, зупинився, коли я проходила. Старший пан, з накритою солом'яним капелюхом головою. Виникла коротка розмова. Я запиталася про його прізвище: сказав д-р Ямамото, на перше ім'я — Нобуто. Очевидно — японець. А саме японські дівчати виграли з американками міжнародні футбольні змагання і я йому перша про це сказала, бо Марко дивився на меч на телевізорі. Прийшовши додому, я завдала собі труда глянути наперед в телефонічну книгу, а потім на Google і ось вже знаю, що він і справді, як сказав мені, колишній професор медицини в Темпел і Ганнеман університетах, та ще й довідалася, що Nobuto Yamamoto — власник кількох патентів і успішний і відомий дослідник рака. Старший від мене, живе з жінкою і сином, два його сини ходили колись до Central High School, але Марко їх не пам'ятає.

Середа, 20 липня 2011.

Триває спека — висока вологість і температура понад 90 градусів. Отже не ходжу на проходи. Надворі буваю тільки вранці — підливаю квіти. І це вже також для мене чимале зусилля, але примушую себе це робити. Завтра маю візиту у Форсії — замовила собі транспорт ССТ.

Позичила в Ромка Процика кілька гарвардських видань і працюю над описом їх для моєї ULE 90.

Маємо політичну сенсацію з Лондона. Там у парламенті проходить тепер слухання у справі Руперта Мердока — мільярдера, власника і керівника могутньої інформаційної імперії по всьому західньому світі — газет, телевізійних станцій і інших ЗМІ. Оскарження виникло у зв'язку з газетою *News of the World*. Мовляв, журналісти збирали матеріал, підслуховуючи приватні розмови, використовуючи приватну електронну пошту і підплачуючи поліцію. У висліді скандалу, Мердок закрити газету *News of the World*, яка існувала вже 160 років! Але скандал зачіпає і політиків, включно з прем'єр-міністром Камероном, бо він, мовляв, прийняв на посаду колишнього редактора цієї газети. Вже є арешти високопоставлених осіб, кілька резигнацій і одне можливе самогубство. Цікаво, як реагують на цю справу в Україні. Адже того рода корупція — це чи не нормальна практика українських ЗМІ?

Понеділок 8 серпня 2011.

Суд над Тимошенко триває — що більше, суддя вирішив взяти її під варту, тобто заарештувати. Це ще більше звернуло увагу на політичну закрутку цього процесу. Є протести демонстрантів на вулиці перед судом, є заяви на захист Тимошенко від визначних осіб, письменників, боксера світової слави Кличка, навіть православної церкви. В *New York Times* вже третя стаття на цю тему (автор: Andrew Kramer). Опозиція планує акції протесту під час свята 20-річчя незалежності, 24 серпня.

Довга перерва в щоденникових записах зумовлена тим, що я — поборюючи стан депресії — взялася за підготовку нового й остаточного видання своєї автобібліографії. Вирішила, як це було у випадку з Остаповим бібліопоказчиком, додати також голоси критиків. Це вимагало неабиякого труду, бо треба було знайти в архіві всі ті відгуки та рецензії, прочитати їх наново та зробити потрібні витяги цитат. [Ще раз мала нагоду переконатися, що я мала в житті неабияке щастя: цих критичних відгуків багато і вони — позитивні. Я була б включила і негативні рецензії, якби такі були. Але негативні відгуки, які були і є об'єктивно зареєстровані в бібліографії (Женецького, Кузьменко, Грабовича, Надії Наум, В. П. Залізняк,) це були полемічні виступи — реакція на деякі мої статті в пресі, вони не стосувалися моїх літературних чи бібліографічних книжок]. Голоси критиків вже готові. Вступ також переробила. Тепер треба буде виправити errata і додати addenda до первісного варіанту, а тоді понумерувати матеріали після 1997 року і включити їх у показники. Найбільше клопоту передбачаю буде з документальними фотографіями, бо тут я не зможу обійтися без технічної допомоги Марка чи Максима. По деякій надумі зробила рішення не

мінати нумерацію першого видання АБ, а додатки включити як а, б — в хронологічному порядку. Це зверне увагу на первісний варіант і не вимагатиме від мене тотальної переробки покажчиків.

На останній візиті у Форсії була мова про новий лік для мене — тим разом лік, який нібито мав би поменшити штивність і деякі інші прояви паркінсонізму. Я дала тентативну згоду, рецепту в аптеці викупила, але прочитавши на інтернеті всі перестороги, вирішила покищо цього ліку не приймати. Хоч я далі слаба і ледве ходжу, то всетаки є якийсь баланс і я боюся його порушити якимсь новим і потентним ліком.

Максим з Уляною тількищо повернулися з відвідин Іванка і Тані в Бонивіл. Їздили з ними на пару днів відпочинку в гори до Jasper.

Четвер, 25 серпня 2011.

Максим з Уляною мали прилетіти до Філядельфії вечором у п'ятницю 19-ого, але політ їхній був скасований. Прилетіли вранці в суботу. Повертатися мали вчора під вечір, але знову виникла якась проблема з літаком. На ніч мусіли повернутися в багажем додому (я вже спала!), а потім чула як після четвертої ранку приїхала по них таксівка. Вже доходить перша година дня, а я ще від них не чула і не знаю чи вже нарешті добилися додому. Це мене турбує.

Велика з їх боку посвята, що приїхали мене відвідати, допомогти мені та зробити мені два дні вакацій над океаном. Quality time! За весь рік це мені, мабуть, вперше нагода вийти поза хату в товаристві, вечеряти в ресторанах, побути у відпруженій атмосфері Wildwood Crest. Ми поїхали над океан в неділю при хмарній і дощевій погоді, але понеділок і вівторок було сонячно і приємно. В понеділок приїздили нас відвідати приятелька Уляни з молодих літ Керол Андерсен і її чоловік — китаець Стів. Я на пляж не виходила, але насолоджувалася прекрасним видом з балькону четвертого поверху мотелю Olympic, де Максим заздалегідь подбав про замовлену кімнату. А в останній день пішла також на коротку променаду над океаном.

Максим і Уляна розповідали про свої відвідини Іванка і Тані в Банивіл і прогулянку з ними до Джасперу. Банивіл — страшенна діра, здаля від більших центрів, але вони — Іванко і Таня витримали там цілий рік і є тепер добра новина: Таня отримала нову роботу в малій провінційній газеті недалеко від Калгарі і вони вже у вересні туди перенесуться. Розповідали Уляна й Максим і про свою поїздку до Індіанapolisу. Стефко відбув церемонію офіційного прийому до медичного братства, т. зв. White Coat Ceremony. Говорили про це свято, і про його побутові справи, показували фотографії. А Стеф уже почав справжню науку, не тільки звичайні лекції, але і першу лекцію анатомії з розрізом мертвого тіла.

З Марком ми мали спільну одну вечерю в мекіканському ресторані, але над океан він з нами не їздив. Але була нагода одного вечора поговорити про мої справи — медичні і

фінансові. Я хотіла нагадати їм, що існує давнє моє завіщання, що майно з хатою включно повинне після моєї смерті бути поділене по рівному, а банкові рахунки і державні бонди мають точно визначених співвласників і не повинні творити проблем. Звернула я їм увагу, що найвартіснішими речами вважаю свій щоденник і архів і це не повинно пропасти. Радились ми у справі Остапового архіву, що після випуску книжки “ОТ-бібліографічний покажчик” вже готовий до того, щоб його передати чи то до УВАН чи до НТША. Була мова про те, чи варто перед тим сканувати все листування, але це велика робота і мабуть не варта такого великого труду. Домовились, що з листування залишимо собі — бодай тимчасово — приватні родинні листи.

год. 3:30. тількищо телефонував Максим: вони щойно добилися додому. На вчорашній вечірній відліт чекали три години вже в літаку — політ відкликали через бурю в Торонто. А сьогодні вранці мусіли чекати, бо літак замість о 7-ій год. відлетів аж вполудне. Було б погано якби це повторилося тоді як я планую летіти до Торонто у вересні. Але добре, що вони вже безпечно вдома.

Вчора увечері поїхала я (туди — автобусом! назад — з Марком) до Центру на концерт для відзначення 20-ліття незалежності України. Велика зала була заповнена. Святочну промову мав говорити Олександр Мотиль, але він не доїхав — щось трапилося: чи його не відібрали з поїзда, чи виникло якесь непорозуміння. Отже промови не було — були привіти від американських політиків і від дипломатів України. А сама програма (хори Прометей, Аколада, театральна група і ін.) була на рівні самодіяльності якогось скажімо Печеніжина (ні, пардон! хор з Печеніжина на пам'ятному конкурсі хорів у Львові за німецької окупації 1942 року отримав був навіть високу премію!)

Субота, 27 серпня 2011.

Іде на нас гураган Ірена. Мер міста Нью Йорку заповів евакуацію деяких шпиталів, і стримання публичного транспорту. У Філядельфії також вже не діє метро і мабуть міські автобуси. Іде дощ і сподіються повеней. Найгірше має бути завтра. Останнім часом було багато дощів, ґрунт пересичений. Є небезпека, що сильний вітер може повалити дерева і є можливість, що буде зірвана електрика. З побережжя Нью Джерсі, де ми тількищо провели гарні два дні, уже мільон людей виїхало, включно з місцевими мешканцями. Маю надію, що нам цей шторм не залиє пивницю, або й наробить іншої шкоди. Стихійні лиха тепер досить часті, а в час, коли ми були над морем, у вівторок 22-ого, мав місце на східному побережжі землетрус сили 5.6, з епіцентром в західній Вірджинії. Я маю візиту в д-ра Віджілянте в понеділок. Заповідають, що буде тоді погода. Побачимо.

Четвер, 1 вересня 2011.

Нас гураган пощадив — тільки трохи залило гараж. Але шкоди наробив він багато — не тільки в Нью Джерсі, але навіть у Вермонті. Не тільки вітри, що поламали дерева, але найбільше повені — ріки виступили з берегів, зірвали мости і дороги, залили хати і фермерську землю. Мільони досі не мають електрики, в тому числі і Геврики у Гантері. Там

кажуть найбільше постраждала “Ксеня”. Махно казав, що вони були евакуйовані і провели ніч у притулку. Він дуже хвалив американську організацію допомоги, зокрема мера Блумберга.

Я мала свій особистий “гураган” на інтернеті — пропала частина моєї роботи за минулих пару тижнів. Це мене сильно вдарило (що варте моє життя тепер, якщо не зможу працювати на комп’ютері?) Але я це якось переболіла і почала наново. Мовляв, “тремтячими руками плекати свіжі паростки життя”. Забезпечила себе, тим разом, старим способом — компактними дискетами і працюю поволі над покажчиком заголовків до АБ.

Неділя, 11 вересня 2011.

Сьогодні вся Америка відзначає десятиліття терористичних актів — нападів на вежі Торговельного Центру, на Пентагон, і героїчну поставу пасажирів літака, що пожертвували собою над полями Пенсильванії, щоб не допустити захопленого терористами літака до Вашингтону. Відзначення зворушливі своєю простотою і своєю увагою для індивідуальних жертв. На пам’ятниках вириті всі прізвища, а в Пентагоні пам’ятковий парк включає лавочки з іменами загиблих. Виступали разом і Буш і Клінтон і Обама — в цей день партійні розбіжності відійшли на задній план. Спогади пожежників, які вижили, глибоко зворушливі самими фактами того, що сталося — тут зайвий всякий додатковий патос. Цікаво і якже похвально для Америки і те, чого не було: не було шовінізму і ксенофобії, закликів до помсти над ворогами, наголосу на т.зв. ісламський фундаменталізм і церковних обрядів.

У Філядельфії в четвер виступав Василь Шкляр — прийшло послухати його може з 80 осіб. Говорив він дуже патріотично — і такою мовою, неначе він приїхав не з Черкас, а з Тернополя чи Франківська. З речей, які найбільше запам’яталися: Він відмовляється від пропозицій перекладу українськими видавництвами “Чорного Ворона” на російську, бо не хоче допомагати русифікувати Україну, а від російських видавців в контракті вимагає, щоб не продавали його російських перекладів в Україні. До західних перекладів ставиться поблажливо, мовляв, йому не залежить на академічному перекладі, який виходить накладом пару сот примірників. Збирає кошти на продукцію фільму, але розуміє, що це мусить бути коштовне комерційне підприємство, яке потребує мільйонних інвестицій. Я дала добровільний даток вступу 20 дол, а за другі 20 закупила аудіокнигу Чорного Ворона.

В суботу була я на пікніку у Рудницьких. Там найважніше — мала нагоду говорити з Альбертом Кіпою в справах Остапового архіву. Сказала йому щиро, що застановляюся над тим, чи передати архів до УВАНу чи до НТШ-А. думаючи що НТШ-А має гроші на оплату архівіста і молодших людей, що могли б допомогти перевезти архів. Зрештою я переконана (і він з тим погоджувався) що УВАН і НТШ-А в майбутньому муситимуть злитися в одну інституцію. Але після розмови з Кіпою я подумала, що мені таки варто передати архів УВАН-ові. І не тільки тому, що я віддавна маю сентимент до УВАН і була її членом — за намовою і підтримкою Костюка — багато років раніше, ніж мене втягнули до НТШ-А, і не тільки тому, що в НТШ-А свого часу великі впливи мали політичні партії, що підважувало

престиж наукової інституції (а це може повторитися і в майбутньому), але головню тому, що УВАН чи не основним своїм завданням вважає саме збереження архівів і що там уже є безцінні колекції величезного наукового значення, від спадщини Винниченка починаючи. (Тепер, сказав мені Кіпа, Колюмбійський університет хоче передати Винниченківський архів УВАНові, бо саме закінчився їхній 50-літній контракт). Завідує тепер архівами УВАН Тамара Скрипка, а фізичним перевезення матеріалів мені не треба було б турбуватися. Очевидно архів ще треба підготувати — тобто запакувати в пачки і позначити, а це ще забере чимало часу і енергії, якої в мене обмаль. (Тут напевно допоміг би мені Марко).

Сьогодні в Центрі виступала Надя Петрик. Вона була делегатом на конгрес Координаційної Ради в Києві і про це говорила. Україна оплачувала делегатам подорож і побут у готелях. Але сама ця інституція продовжує радянські традиції і навряд чи має позитивний вплив на політичну ситуацію в Україні. І на виступ Шкляра і на виступ Петрик їздила я разом із Марком.

Покажчик заголовків я вже закінчила. Тепер працюю над іменним покажчиком. Але фізичний мій стан — незадовільний. Найбільше дошкуляє артрит і я ледве ходжу, навіть з палицею. Роблю враження покаліченої старухи — старші від мене Наталя Пазуняк чи Віра Кліш і виглядають і поводяться молодше!

Неділя 18 вересня 2011.

Завтра я мала їхати на Союзівку на гімназійний з'їзд Зальцбуржан, що цього року вперше зустрічаються разом з колишніми гімназистами Міттенвальду. Мала я їхати з Анею, але вчора вирішила відмовитися від цієї поїздки. Справа в тому, що мій артрит так мені останніми днями дошкуляє, що я ледве ходжу. Мала дві лікарські візити: у Форсії в четвер, і в Стефанишин — в п'ятницю. Форсія одобрила мій план не брати покищо ліку сінемет (на паркінсонізм) і дала нову рецепту на етодоляк, лік на артрит, що його я приймала після ваяксу, а потім перестала брати. Дуже комплікує справи факт, що я приймаю кумадіну на розрідження крові. Тому мені не вказано приймати ні ібупрофін, ні адвіл — а це напевно допомогло б на болі артриту. Візита у Стефанишин мене трохи потішила: бо я вже думала, що доведеться іти на операцію катарактів. Тимчасом, виявляється, що з зором в мене все гаразд, а ті проблеми що є — це хронічний блеферайтіс — очі надто сухі, повні немов піску, їх не тільки треба промивати, закроплювати і смарувати мастю антибіотика, але теж доведеться приймати пілюлю-антибіотик, і вона може також бути в конфлікті з кумадиною. Форсія порадила мені прийняти укол проти грипи і таблетку цинку перед відлетом до Торонто. В лікарському офісі змірили мій зріст — він тепер уже не 5 футів і 3 інчі, як колись в молодості, але тільки трохи більше як 5 стіп. (не даром мої штани за довгі!)

Поїздка ССТ до Стефанишин і довге чекання на поворотню дорогу так мене вимучило, що я з великим болем в крижах і нозі ледве добилася під вечір додому.

Завтра буде 19 річниця Остапової смерті.

Понеділок, 26 верезня 2011.

Завтра маю летіти до Торонто. Трохи хвилююся, зокрема тим, що заповідають дощ і бурю, отже я боюся, щоб мій лет не був відкликаний чи перенесений. Адже для мене — залишеної на колясці на летовищі це був би непосильний клопіт. Також може виникнути проблема і в Торонто: Максим з Уляною щойно сьогодні повертаються з Кейп Кад, куди їздили на весілля сина Тамари Нері. Якби їхній лет відкликали — також була б проблема. Бо тоді хто виїде по мене на аеродром у Торонто? Дуже прикро, що я така немічна і сама не можу вже давати собі раду.

Чуюся трохи ліпше — перестала брати лік на біль. Вже спакувалася — бо мені це іде дуже поволі, отже почала підготовку пару днів наперед. Дала кравчині три пари своїх штанів, щоб їх скоротити і в п'ятницю мусіла поїхати і до кравчині і до аптеки, а падав великий дощ і це було мені нелегко, добре що обійшлося без якоїсь аварії.

Вчора була на концерті вокального ансамблю Євшан із Конетікат. Концерт був заповіджений з нагоди 100-ліття Пласту і зібрав майже повну залу аудиторії Центру. Пластове пов'язання було досить штучне — в програмі була одна тільки пластова пісня (“Сіріли у сумерку”). Диригентом цього хору є Олександр Кузьма [в особі якого я пізнала колишнього екзекутивного директора Фонду Дітей Чорнобиля, який свого часу дуже переконливо виступав на конференції в Урбана/Шампейн]. Євшан — хор претенсійний, з амбіціями — в програмі і Бортнянський, і Ведель. Презентуються дуже добре і чоловіки, і жінки (після перерви навіть передягалися!) — але мені здається, що співають вони нерівно (одне сопрано дуже виривалося і псувало ефект — може був за близько поставлений мікрофон?) Возила мене на концерт і з концерту Аня Максимович.

Серед тижня була також на засіданні комітету ЕУД, де прочитала і передала свою статейку про “Слово” (бо те, що було готове за підписом працівниці ЕУД Горчинської було дуже незадовільне). Попович дуже наполягає, щоб появився другий том ЕУД заки він ще є головою. А чи третій том вийде після перевиборів НТШ-А в травні — невідомо. Лужницькому дуже залежить на тому, щоб я брала участь в праці комітету ЕУД — приїздить по мене і Наталю Пазуняк автом.

Прийшов 8-ий номер журналу *Слово і час*, а в ньому моя стаття про “Євреїв в українській літературі” Це з усіх друкованих варіантів — найповніший. Друком цієї рецензії *СіЧ* здобула собі наново в мені співробітника — може підготую і пошлю їм статтю про Франка в англomовних перекладах? (тобто український варіант того, що недавно появилoся в *JUS*)?

В *Літературній Україні* є повідомлення, що готується новий довідник членів НСПУ. Треба буде й мені послати їм якусь коротку довідку.

Максим підготував третій номер журналу *Ukrainian Literature*. Там є і моя бібліографія перекладів. Треба мені ще сьогодні зробити коректу.

Блеферайтіс не такий помітний як раніше, але очі мені дошкуляють далі, швидко втомлюються, світло — сонячне і електричне — дуже разить. Чи справді діагноза Стефанишин правильна?

[Переслане електронною поштою з Торонто:

П'ятниця 30 вересня 2011]

Я вже третю ніч переночувала в Торонто. Прилетіла спізненим на годину польотом у вівторок, але без комплікацій. До літака — до коляски! — доставив мене Марко, від коляски в Торонто відібрали мене Уляна й Максим. Опіка United і Air Canada — першорядна. Без допомоги і на місці і до літака я вже не могла б подорожувати. Покищо нікуди з хати не виходила, але помітила, що незважаючи на дощові дні — крижі болять мене менше — мабуть тут інший тиск повітря. (Мені треба було б перенестися до Арізони, може там артрит мені не докучав би?)

Говорила вже по телефону і з Лідєю Палій, і з Наталею Томцьо і з Любою Пендзей. Люба тільки від мене довідалась про мій авторський вечір (сьогодні) — не знаю чи зможе прийти. Наталка заявила, що не прийде, а Ліда мала недавно другу операцію на катаракти, вже їй трохи ліпше, але простуджена і мабуть також не прийде. Ну, побачимо скільки там збереться публіки.

Маю клопіт з очима, а не маючи тут своїх спеціальних окулярів до комп'ютера, пишу це напам'яць і напевно з великими помилками. Все таки пробую.

Завтра має приїхати Іванко, а Стеф зможе бути з нами тільки на пару днів вікенду, незабаром перед моїм поверненням (і його в той же день до USA).

Вчора дивилася на два дотепні французькі фільми — це вперше мабуть цього року, що я так розважаюся — вдома давно вже на фільми не дивилася.

Знайшла серед Максимових книжок переклад *Польових досліджень* Забужко і зробила маленьку нотатку для ULE.

[Переслане електронною поштою з Торонто]

Субота 1 жовтня 2011.

Вчорашній літературний вечір був поділений на дві частини. Перша половина (40 минут) була присвячена мені, друга — Ліні Костенко. Відкрив вечір Даревич. Тоді виступив з презентацією на екрані Максим. Він подав детальні дані про мою біографію, а тоді використав аудіозапис виступу Валерія Шевчука на презентації моєї книжки *Ключі до царства* в Києві 2001 року. Це було цікаво послухати навіть мені, а для публіки це напевно була ревелюція, хоч Шевчук говорив про мої статті, а не про поезію. Максим доповнив це уривками із статті про мене Григорія Костюка. Я прочитала кілька віршів, вклавшись точно у визначений мені час — 20 минут. Про Костенко говорила колишня Максимова

студентка Оксана Тацяк, а твори Ліни — включно з уривками із *Записок самашедшого* читали студенти (прізвищ не запам'ятала). Публіки зібралось біля 50 осіб. Не було серед них моїх добрих знайомих — Ліди Палій (мала операцію на око), Наталі Томцьо (мовляв: нікуди не виходить на публіку), Марти Трофименко (вона ще у Вільмінгтоні). Не знаю чому не було таких осіб як Христина Сохоцька і Рома Франко — я радо була б з ними зустрілася. Не знаю чи була достатня реклама. Люба Пендзей про вечір довідалася від мене по телефону і приїхала. Може трохи перешкодила погода: тут нагло температура впала до 5 градусів Цельзія і вчора був також дощ. На вечорі приступив до мене Анатолій Житкевич і ми мали вперше нагоду познайомитись. А після мого виступу, чоловік, який назвав себе Дубасом, сказав мені, що він також ходив до народної школи у Зборові, тоді коли ходила і я. Максим приніс на продаж трохи моїх книжок, продавав їх по 10 доларів і продав аж 16! Ці гроші я передала організаторам вечора — Даревичам.

Повернувшись вчора пізнім вечором додому, застали на телефоні message: Аня Максимович вітала мене з моїм вечором! Гарний, зворушливий жест.

Сьогодні перед північю має прилетіти з Calgary Іванко.

[Переслане електронною поштою з Торонто.
Неділя 2 жовтня 2011].

Вчора і передучора я дивилася на фільми — всі про Італію: *Potiche*, *Under the Tuscan sun*, *Tea with Mussolini* (втретє!) і *Roma* Феліні. За минулий рік я не бачила, здається, жодного фільму (ні, бачила: *Midnight in Paris*) — отже надолужую втрачене.

Хочу відмітити, що літвечір у п'ятницю відбувався в гарній залі КУМФ, де на стінах висіли цікаві (експресіоністичні) картини мистця з України Михайла Деяка. КУМФ, між іншим, втратить незабаром приміщення, бо Вжесневські продали будинок і КУМФ мусітиме кудись перенестися. Шкода, бо центральне положення тут на Блур сприяло фреквенції людей, які жили поблизу, зокрема це буде шкода для Уляни й Максима.

Сьогодні багато часу провела з Іванком. Цікаво розповідав і про Банівіл, і про Окотокс і про Калгари, і про свої плани на найближче майбутнє.

[Переслане електронною поштою з Торонто.
Понеділок, 3 жовтня 2011]

Вчора їздили з Максимом, Уляною та Іванком до центру міста на вечерю до доброго французького ресторану Select Bistro. Плануємо повторити це пару разів — єдина можливість мені зрештешуватися за гостинність і дати бодай час до часу короткий відпочинок моїй працюючій невістці. Колись я могла бути допоміжною в господарстві, а тепер я тільки гість. Ледве ходжу по хаті — робити нічого не можу. (Але артрит докучає мені значно менше — один раз тільки приймала вночі Tylenol на біль коліна.) Тут далі холодна погода (сьогодні найвища температура 11 градусів Цельзія і дощ). Не можу багато

читати — з очима далі проблеми — але вчора після ресторану дивилися вдома на фільм *Tree of Life* — оригінальний експериментальний фільм з великими мистецькими претенсіями (Кольорами і образами природи передана людська емоція з обличчі родинної трагедії). Найбільшу приємність маю від коротких розмов з Іванком і його сердечного до мене відношення.

[Переслане електронною поштою з Торонто.

Вівторок 4 жовтня 2011]

Як звичайно, в Максимовій багатій бібліотеці знаходжу цікаві для мене книжки. Переглянула надзвичайно інтересну книгу спогадів про Соломію Павличко. Прочитала з приємністю деякі статті цього видання, зокрема Агеєвої, Забужко, Пахльовської, але несподівано знайшла там у бібліографії кілька незаних мені досі позицій, отже поробила собі записки (при допомозі е-мейл, не рукою!) Знайшла також переклад *Польових досліджень* і зробила виписку для чергового ULE в *UL*.

А тепер ось потрапила на спогади *З мого життя* Кирила Трильовського, а в них повно всяких нових для мене ревеляцій. Напр. про те, що в священничій родині, з якої він походив, говорили вдома по польськи, але вважали себе русинами, не поляками. Цікаві нотатки про відбронзовування Міцкевича Бой-Желенським, про те, що цілу добу його життя пов'язану з особою містика Андрія Тов'янського, старалися цензурувати — син Владислав нищив усі документи батька, що мали відношення до тов'янщини (треба буде мені ще раз подивитися на біографію Коропецького, чи він згадує про цю цензуру?) Також цікаво, що брат митрополита Шептицького Станіслав, якому пропонували очолити УССтрільців, був польським патріотом і не був прихильником українців. Легіон УСС обмежували в чисельності наперед до 3,000, потім тільки до 2,000 вояків.

[Переслане електронною поштою з Торонто.

Четвер, 6 жовтня 2011].

На вакаціях — не за календарем: навіть точно не знаю, яка сьогодні дата. Тут сьогодні провінційні вибори до Онтарійської легіслатури. Максим з Уляною пішли голосувати. Уляна дуже дбає, щоб мене розважати — вчора були в кіно на фільмі *The Help* — відносини між чорними жінками служби і їхніми білими панями в Міссіссіпі десь в ранніх 60-их роках. Фільм непоганий, хоч в ньому трохи за мало історичного тла — адже *civil rights movement* був тоді в драматичному розпалі.

Потепліло і я вже тричі була на короткому проході на Блур. Але ходити мені навіть з паличкою нелегко. На Блур щоправда є лавочки і я там трохи посиділа.

Давно я вже так добре не харчувалася, як тут. Уляна — прекрасна господиня, вечеря кожного вечора вибаглива, з вином (пів склянки для мене, не п'ю більше через ліки), а м'ясо, риба, навіть кукурудза жарені на grill на їхньому задньому ганочку. Жартую собі (а це не жарт), що найгіршу вечерю мала я в ресторані (вибрала флячки і баранину — а вони

не були такі смачні, як інші страви).

Добре мати доступ до е-мейл. Обмінялася я листами з Ларисою, Махном, Вакуловськими, Рудницьким (просив про черговий сегмент біблію для ULE), а навіть з Бакулою з Познаня (питався про популярність на заході терміну народна філологія).

Субота, 15 жовтня 2011

Від вівтірка я вдома. До літака в Торонто підвіз мене на колясці Стефанко, бо він того ж дня відлітав до Індіанapolisу. Приємно було побути ще якийсь час у його товаристві. Довідалась я також, що він має вже і одну наукову друковану працю — очевидно у співавторстві з кількома іншими колегами. Прислав мені цей текст по е-мейл: робота, очевидно, з генетики — але це єдине, що я могла зрозуміти із заголовка. (Genome analysis reveals interplay between 5'UTR introns and nuclear mRNA export for secretory and mitochondrial genes).

Канадський ДеньПодяки 10 жовтня Уляна відзначила гостиною з індіком та іншими традиційними стравами. В гостях були тим разом не тільки давні знайомі Наталка і Василь Жили, але і “тесті” Іванкові — тобто батьки Тані Костів, що їх я зустрічала вперше. В центрі уваги були очевидно наші молоді: Іванко, Таня і Стефан. Щоб із ними зустрітися, продовжила я свій побут до двох тижнів, бо інакше була б повернулася після свого літературного вечора. Уляна виявляла мені максимум уваги і сердечного тепла та й годувала мене вибагливими обідами. Двічі гостила я всіх у ресторанах, але домашні обіди — принаймні для мене — були смачніші.

У Філядельфії застав мене наш вологий клімат і я зразу відчула болі в крижах і мусіла вже пару разів приймати Tylenol. А крім того мусіла вже почати самостійно функціонувати — *nes semper erunt Saturnalia!* — готувати собі страви, прати білля — а це очевидно втомлює. Мала я вже за пару минулих днів засідання комітету ЕУД, доповідь Кіпи в УКУ, засідання з кандидаткою на керівника Української Бібліотеки, виставу картин, що її організував відділ СУА сестер Вакуловських. Кожен такий захід коштує мені нервів і втомлює. Також треба було викінчити і переслати Рудницькому до *Квартальника* четвертий сегмент моєї бібліографії літературознавчих статей. Завтра має бути в Центрі вистава театру з Івано-Франківська “Солодкої Дарусі”. Приїде і сама Марія Матіос. Маю надію, що ця культурна подія збере достатню кількість публіки і увінчається успіхом. Стужилася я вже за українським театром! І не тільки за українським!

Понеділок, 17 жовтня 2011.

Вчорашня вистава пройшла з великим успіхом. Заля була вщерть виповнена, не зважаючи на відносно високі ціни (40 дол.) — думаю, що було близько 400 осіб публіки. Програмки я не маю, отже прізвищ акторів не знаю. Режисером був Ростислав Держипільський і йому належить найбільша похвала. П'єса побудована мінімалістично, без надміру патетики. Знаменита сцена советських вояків у символічних мундирах — немов списана з вистави

балету Мойсеева — під звуки пісні “Широка страна моя радная”. Дуже добре заграний “дуєт” двох п’яних жінок нагадав мені подібну сцену в одній з недавніх вистав театру Вільма. Ансамбль театру з Івано-Франківська — дуже молодий, акторам не більше як по 20+ років. Недоліком була гра десятилітньої дівчинки, що її дикція не доходила вповні до глядачів. Була присутня на виставі Марія Матіос і вона коротко промовила після вистави.

Очевидно було б краще, якби такий професійний театр ставив п’єсу в залі справжнього театру. В залі Центру вже в четвертому ряді добре не бачиш сцени. Аудіо — тобто мікрофони — тим разом працювали добре, а це важно, бо в п’єсі є і спів (дуже добрим жіночим голосом) і музика. Я їздила з Вірою і намовила її (непотрібно) поїхати дуже вчасно, щоб зайняти ліпші місця. На відкриття залу довелося досить довго чекати, а це мене дуже втомило. Також на майбутнє мені треба ходити на подібні імпрези з подушкою під крижі.

Продали багато книжок Матіос — я купила два нові англomовні переклади Юрка Ткача і мала нагоду з ним вперше коротко познайомитись. Сказала йому про появу в інтернеті 3 номера *Ukrainian Literature*, а про те, що перші два номери вийшли також друкованим виданням він нічого не знав.

Сьогодні — вперше від повернення з Торонто — поїхала я до лабораторії, віддати кров на пробу кумадини.

Четвер, 20 жовтня 2011.

Позичив мені Олександр Лужницький два томи (1-ий і 3-ій) Тернопільського енциклопедичного словника, що вийшов ще в 2008 році. Є там енциклопедичні довідки про мене, Остапа і — що мені найприємніше — про мого батька. (Він єдиний в нашій родині справжній тернопільчанин, отже йому це належалося. Я раптом пів року ходила в Тернополі до гімназії, а про Остапа сказано, що він “нераз перебував на Тернопільщині”) Не вся інформація вірна і правдива: тато не був у штабі Петлюри і в польському полоні, на знаю звідки вони це взяли. А з моїх книжок згадані тільки *Хвалю ілюзію* і — немов це найважливіше — “Українська національна революція в поезії.”

Переглянула я точно обидва томи і знайшла чимало знайомих: повідомила про довідки про них Ларису Біланюк, Аню Максимович (є вся родина Головінських, включно з нею) — хай їм буде приємно, що Україна про них пам’ятає.

Дуже докучають мені очі і я рада, що за пару днів маю візиту в Стефанишин. Прикро, що я така немічна і ледве дихаю, але коли не зможу читати і писати, то що взагалі варте таке життя?

П’ятниця, 21 жовтня 2011.

Потелефонував сьогодні із Флориди незнайомий мені чоловік. Представився як Михайло

Дзвінка, член НТШ-А. З адресаря НТШ-А довідався про мій телефон і дзвонив, реагуючи на мою статтю про євреїв в українській літературі, передрукованій у Бюлетені. Мовляв, дуже цікаво, але. Більшість жидів негативно ставиться до українців, багато з них має чимало вини на совісті і т. д. і тому подібне. Але його реакція не обмежувалася до цієї теми, і цієї статті. Чув десь, що я перекладала Шимборську. А це ж комуністка і чи взагалі заслуговує вона на Нобелівську премію? А тоді довгим монологом почав атакувати християнство як релігію не-українську, яка наробила багато шкоди в нашій історії. Критикував якусь грецьку церкву на Флориді, мовляв, пішов подивитися і не побачив там нічого грецького, самих героїв з Біблії. Він колись займався журналістикою і приїхав до США з Польщі. Дурний він не є, цитував мені Ніцше і Блавацьку, атакуючи християнство. Я з ним не входила в дискусію: сказала йому, що він має право на власну думку, а мене цікавить не релігія — християнська чи єврейська, тільки література, зокрема українська література як вона сприймається в англomовному світі, щодо Шимборської — я назвала низку письменників першого рангу, які не отримали нагороди Нобеля — Дюрренмата, Фріша, Казанцакіса, Джойса — отже зрозуміла річ, що можуть бути різні погляди на те чи Шимборська (або хтось інший) заслуговує на Нобелівську премію.

З НТШ-А прислали мені зрадагований текст моєї статті до ЕУД “Англomовні переклади і критичні праці.” Потрібно, мовляв, низки перших імен. Ну, попередня редакція все скорочувала до ініціалів, а тепер треба редагувати наново.

Неділя 30 жовтня 2011.

Цього року, краще ніж будьколи досі, розцвіли довкола хати мої квіти: бегонії, чорнобривці, гарденії, хризантеми. Довго я ними любувалася. І думала собі: не так причинився до цього квітчаного урожаю мій *benign neglect*, як часті і обильні дощі цього літа. Але всьому цьому прийшов несподіваний і передвчасний кінець: вчора раптово по всьому східному побережжі США пролетів снігопад — не обминув він і нашого міста і поклав кінець моїм квітам. Над ранок сьогодні сніг майже стопився, але шкода завдана квітам — перманентна. Замість любитися красою, доведеться чистити город від поломаного бадилля.

Не зважаючи на жахливу погоду, вчора відбулася презентація книжки *Scratches on the Prison Wall* Люби Комар. Імпрезу організував Центр і Бібліотека. Я поїхала з Вакуловськими. Прийшло біля 40 осіб — більшість учні української школи. І вони задавали питання — що було з усієї програми найцікавіше.

10 листопада 2011.

[Переписане з транслітерованої латинки]

Знову маю якийсь клопіт з кирилицею. Тим разом комп'ютер зовсім “замерзає”, написавши одну кириличну букву. Треба буде знову потурбувати Максима, щоб допоміг. Покищо використовую факт, що латинкою комп'ютер ще таки працює.

Минулого тижня — в четвер — після доповіді на УКУ Рудницького про релігійні погляди Франка (а більше про єпископа Богачевського, який забороняв католикам в Америці плекати культ Франка, і митрополита Шептицького, який досить тактовно цей конфлікт полагодив), везли мене додому Вакуловські і запримітили, що мені трудно дихати і що я зле виглядаю. Я почувалася погано і вдома вже прийняла таблетку Furosemide, розуміючи, що діуретик може допомогти. Всю ніч бігала до лазнички, але таки допомогло.

У вівторок поїхала до Vigilante. Наказав кожен день приймати Furosemide — не, як радила Форсія, кожен третій день! — а також підніс мені дозу ліку Sotalol на додаткових 40 mg., бо тест на расемакер виявив, що в мене минулого тижня була низка фібриляцій (що за знаменита нова технологія — Мамі расемакер мірили по телефону і таких ревелюцій ці тести тоді не давали!) Візита до лікаря досить мене втомила — виїхала з дому вранці о 7-ій, а повернулася аж після полудня, бо треба було чекати довго на ССТ.

Отже стан мого здоров'я досить поганий. Ледве ходжу по хаті, найменше зусилля мене втомлює. Часом відважуюсь вийти на коротенький прохід з паличкою. Докучає мені не тільки серце, але і очі. Беру вже два тижні антибіотик на blepharitis, але великої поправи ще нема. З хати виходила тільки тоді, коли мене везли або Вакуловські на якусь імпрезу, або Лужницький на засідання ЕУД. Вчора було останнє таке засідання — додавали гасла на С до другого тому ЕУД, що його Попович конче хоче видати ще за своєї каденції (тобто до травня 2012). Мене просили підготувати гасла Старосольської і Славутича — і після моїх додаткових ревелюцій про Славутичеві справи в судах Канади, доручили мені цю інформацію додати до приготованого мною вже готового гасла.

Минулого тижня телефонував з Альберти Іванко і говорив більше як пів години, запевняючи мене, що він за телефон не мусить платити, бо це іде по комп'ютері. Приємно мати такий близький контакт з обома внуками. Іванко тепер біля Calgary, готується до іспитів на ліцензію професійного комп'ютерщика. Праці покищо не має, але отримує державну допомогу для безробітних, бо він, мовляв, не з власної волі мусів покинути працю в Bonnyville, а тому що переїхав за своєю “common law wife” до Calgary. “Common law wife” — це термін самого Іванка. Добре, що в Канаді є таке ліберальне законодавство — я певна, що в Америці такого забезпечення для безробітних дружин чи чоловіків, навіть офіційно одружених, нема.

Вчора вночі закінчила слухати аудіо-біографію “Colonel Roosevelt”. Theodore Roosevelt — дуже колоритна постать — не багато я знала про нього. Двічі був президентом США, але після другої каденції їздив на safari до Африки, а потім до Бразилії, де в джунглях його експедиція віднайшла нову ріку, що її потім назвали його іменем. Був до кінця життя активним політиком, створив був нову партію прогресивних республіканців, закликав Америку до війни, виступаючи проти ізоляціонізму.

В неділю відбулася презентація другої книжки Наталі Пазуняк *Вибрані студії*. Захід цей організувало СФУЖО, в програмі виступали Рудницький, Кіпа і співачка Бичкова. Людей прийшло около 60. Левко виступав на весело, Альберт говорив дуже довго і сухо про зміст

книжки, а співачка була заголосна до малої залі галерії Центру. Я рада, що Наталя на старості літ дочекалася двох книжок — всетаки залишить щось по собі, але я не є поклонником її сентиментальної патетики і трафаретного патріотизму. Мене на цю імпрезу возили Вакуловські — якби не вони і Лужницький, я мусіла б сидіти вдома.

11/11/11

Незвичайна дата! Сьогодні — День Ветеранів і я тепер — прослухавши низку історичних аудіокниг — розумію, яку величезну людську ціну заплатило людство за першу світову війну. В другій світовій війні гинули цивільні, але на фронтах першої було страхітливе спустошення на фронтах, де за клапоть здобутої від ворога землі гинули тисячі солдатів. В одній битві за Somme, кажуть історики, загинуло мільйон вояків.

Дві вістки з України: вчора: аеропорт у Львові буде названий не іменем Бандери, а іменем короля Данила. Це добре — нарешті опам'яталися! Але моя радість і гордість за перемогу здорового глузду у Львові трохи темперована вісткою, що це рішення прийшло з Києва! А сьогодні *New York Times* має статтю про нові звинувачення, які пред'явили Юлії Тимошенко — тим разом податковій залежності з-перед 15 років! Розіслала я цю статтю по е-мейл своїм знайомим в Україні — треба щоб знали, як захід реагує на те, що діється.

Субота, 12 листопада 2011.

[В оригіналі текст транслітерованою латинкою]

Кирилиця далі не діє, хоч я вже консультувалася з Максимом. Не знаю в чому справа.

Чуюся трошечки ліпше: дихати легше, але бігати до лазнички доводиться дуже часто — вдень і вночі. З очима також незначна поправа, тому і можу зробити ці записки. Але дуже мені прикро, що не можу продовжувати своєї роботи над Автобібліографією. А я думала, що до кінця року зможу книжку послати до друку Пульсарам.

Субота, 12 листопада, увечері.

Максим порадив вилучити комп'ютер — і це допомогло. Але після вилучення комп'ютера я не маю доступу до інтернету — отже могла зробити це тільки сьогодні, бо завтра Марко буде вдома (він вдома буває тільки в неділю!) і зможе включити мені інтернет. Справа в тому, що наші два комп'ютери на одній сполученій лінії — отже треба щось справити в його системі, щоб діяла і моя.

Вівторок, 15 листопада 2011.

Мені сьогодні — 81 років. Запросила я з цієї нагоди сестер Вакуловських і Віру Лащик до ресторану на вечерю. Це не тільки нагода їм віддячити за опіку і уважливість, але єдина нагода мені вирватись поза хату. Бо вже трохи набридло! Нікуди не ходжу, мало спілкуюся з людьми. Не маю сили кудись ходити (пару кварталів пішки — це великий подвиг, з

паличкою!), автом боюся їздити, бо погано бачу — одне слово, найкраще почуваюся зранку в ліжку, зокрема тоді як маю перед тим бодай кілька годин сну, а не безсонну ніч.

Вчора прийшли квіти від Максима й Уляни, карточка від брата Андрія, привітання по е-мейл від Мотрі, Андрія і Лесі, а також — що було мені особливо приємно — потелефонував Роман Воронка. Я йому сказала про те, що моя лікарка підозрює в мене хворобу Паркінсона і він поділився зі мною своїм досвідом. Розповів мені про те, що в новому числі *Всесвіту* є Павличкові переклади з Емілі Дікінсон і інших англомовних поетів, і про те, що наступним головою НТШ-А буде напевно Григорій Грабович.

Сьогодні — велика несподіванка: телефон з Києва від Марти Бліхар. Вона з вдячністю згадує свій побут в мене і мої подарунки, а я із сентиментом — Любкове вітання по телефону з Києва на моє 70-ліття!

Не був несподіванкою телефон від Стефка. Ми собі довго поговорили. Він багато працює, має часті іспити, а що його амбіція — бути першуном, а не тільки здати задовільно, то й праці багато. Вже трохи має товариство, практикує своє гоббі — куховарення, питався мене як пекти качку, бо хоче запросити до себе гостей на День Подяки, але місто Індіанаполіс йому не подобається, не хотів би там постійно жити.

Середа, 16 листопада 2011.

Бабця Лінка завжди казала, що я народилася не 15-ого, але 16-ого листопада. Отже свято продовжується. Вчора прийшла оригінальна гавайська квітка від Ані Максимович, телефонувала також Галина Клюк. [Розповідала про візиту в Центрі — і навіть у бібліотеці! — Святослава Шевчука з цілою свитою католицьких достойників] А увечері були ми на вечері в ресторані *CinCin* з Вірою, Вакуловськими і Марком. В той час телефонував Іванко і залишив побажання по телефону. Сьогодні я говорила з Іванком, щоб йому подякувати за пам'ять і довідатись про новини в нього. [Отримує належну йому компенсацію безробітного, вчиться до іспиту на ліценцію компютерщика, працює над створенням свого комп'ютерного веб-сайту]. Ніна прислала коротке вітання по е-мейл, а також квіти прийшли від Ії і Ніни. Все це дуже приємно, але почуваюся не надто добре. Навіть вчора в ресторані і дихати не було легко, і очі дошкуляли, і в голосному оточенні важко було мені слідкувати за розмовою.

Найкращим подарунком для мене виявилась можливість врятувати мій файл іменного покажчика, переписавши зроблену завчасу копію із диску-флаппі. Ця робота — єдина тепер — рятує мене від остаточної депресії.

Понеділок, 21 листопада 2011.

Пошта доставила мені сьогодні замовлені в Коробка два томи антології поезії *Червоне і чорне / Чорне і червоне*. Товстелезні томища — жіноча антологія має 1343 сторінки, а чоловіча — 1375! “100 українських поеток ХХ сторіччя” включає з діаспори тільки Наталю

Ливицьку-Холодну, Оксану Лятуринську, Ірину Наріжну, Олену Телігу, Віру Вовк, Лїду Палїй, Женю Васильківську, мене, Емму Андїєвську, Марїю Ревакович і Оксану Луцишину. В хронологїчному порядку від найстарших до наймолодших — отже мені припало почесне місце між Лїною Костенко і Еммою Андїєвською. Великий це для мене успіх — (і напевно останній!) Найбільше тішить мене добірне товариство. Антологїї мають тільки короткі дані про автора; дату і місце народження, кілька слів про освіту і видані книги. Цікаво було б мені дізнатися як упорядник Щавурський попав на мою поезїю? Чи не за посередництвом Махна? Вибрав 13 віршів (в тому і такий довгий як поема “Зальцбург” та ще й назвав гарно мою добірку моїми словами “Хвалю ілюзію, що помагає жити”).

Остапові також напевно було б приємно, що попав до вибраних поетів серед небагатьох із діяспори.

Вівторок, 22 листопада 2011.

Форсія може й має рацію, що в мене — хвороба Паркінсона. Ледве ходжу по хаті, не легко тримати рівновагу, боюся, щоб не впасти. Навіть змінити воду у квітах, чи підлити рослини — зусилля. Мені треба було поїхати на пошту, щоб надати реєстрованою поштою чек для Коробка за замовлені і вже доставлені книжки. Але це мені не під силу. От я і придумала, що зроблю це через Western Union. Коштуватиме мене більше, але листар зможе з дому взяти лист з чеком до Universal Travel, а вони повідомлять мене по телефону про контрольний номер. Добре, що я маю контакт з Коробком по е-мейл. При нагоді замовила я в нього ще довідник сучасних письменників України і адресар, що вийшли друком у зв'язку із з'їздом письменників, який тількищо відбувся (про що я вчитала в *Літ. Україні*)

Переглядаючи антологїї, почала я звертати увагу на тих, кого там нема: серед чоловіків немає Славутича, Олександрова, Скорупського, Нижанківського, серед жінок нема Ганни Черїнь, Марїї Голод, Дїми.

Особливо звертає на себе увагу відсутність Славутича. Не тільки в антологїї (хоч якби жив, це було б йому дуже боляче). Але Славутич помер ще в липні, а в нашій пресі досі не було про це жодної згадки. Подала некролог тільки тепер *Літературна Україна*, але в *Свободі*, ні в *Америці* — ні рядка. А він так дбав про свою славу — Остап колись написав був про нього: “Тичу собі славу, тичу, вірші пишу, поетичу.”

Середа, 23 листопада 2011.

Завтра на моє улюблене американське свято Thanksgiving маємо запрошення до Надї і Гриця Петриків. Просили також Вакуловські, але я вже дала була згоду Петрикам. Зрештою волю піти до них, бо ще в них ніколи не була і думаю, найвищий час, що Надя мене запросила. Вона тепер на кожному кроці виявляє мені увагу і вдячність, бо зрозуміла, й оцінила факт, що вона за моєю допомогою отримала працю в бібліотеках PENN.

В розмові по телефону з Мотрею сьогодні довідалася я деякі речі, що їх хочу віднотувати.

Фото Бабці Лінки, яке вона мені переслала на уродини, — з 1931-ого мабуть року. Мати Дзядзя Туся — Йоганна Гофман (мати якої з дому називалася Вагнер) мала сестру, яка вийшла заміж за Собінського. Йоганна вийшла заміж за Івана Чайковського, нашого прадіда. Отже Собінські були кузенами Чайковських. Важне це тому, що Собінського застрелили українські націоналісти і про це в родині не любили говорити.

Я після розмови з Мотрею вирішила пошукати точніших даних про цю подію. В англомовній ЕУ Собінського нема, ані в англомовному Гугел. Але я пішла на польський Гугел і знайшла дуже цікаву і точну інформацію:

Stanislaw Sobinski, ur. 12 czerwca 1872 w Zloczowie, zamordowany 19 października 1926 we Lwowie, polski pedagog, społecznik, lwowski okregowy kurator szkolny... Idac wraz z malzonka ... ulica Krolewska we Lwowie, zostal zastrzelony przez zamachowcow z Ukrainskiej Wojskowej Organizacji (UWO) Bohdana Pidhajnego i Romana Szuchewycza. Wedlug Ryszarda Torzeckiego organizatorem tego zamachu byl komendant krajowy UWO Julijan Holowinskyj.

Інформація ця — з польської Вікіпедії.

Неділя 27 листопада 2011.

Поїхала я сьогодні на обід сеніорів з нагоди Дня Подяки. Сиділа в товаристві Віри Кліш, Лариси Заїки, Гаврилюків, Біликів і Біласів. Поїхала я сама автом і вернулася ще перед сумерком, хоч щоб встигнути за дня додому, мусила вийти із незакінченої програми, отже не чула виступу хору. При моїх слабостях — з очима, з диханням — такий самостійний виїзд — це майже геройство.

Хочу відмітити деякі цікаві зміни в англійській мові. Не тільки факт, що набирають поширення неправильні всякі вислови (і то по радіо, в мові кореспондентів!), напр. less people (замість fewer people), between you and I (замість between you and me), amount of arrangements (замість number of arrangements), скорочення такі як lab, info, porn, prof, cardio, DJ (disk jockey), pj (pajamas), veggies, meds, regs, promo, sync, tux, але і творяться зовсім нові фрази, що їх колись не було напр. “be available 24/7”, “take a listen” ітп. А вже якимсь аrogантним дивоглядом здається мені чути тепер досить часто відповідь на “Thank you”, замість “You’re welcome” — “You bet!”

Справа Собінського в родині мого діда могла б бути темою для доброго романіста. Дзядзьо Тусю, тобто Антін Чайковський, походив з родини, де батько був русин і грекокатолик, а мати — сполонізована німка. Два сини Антін і Адам (батько Зенка і Юрка Чайковських) стали українцями, а інші члени родини (здається два сини Кароль? і Леон? і донька — були поляками. Дідо розповідав, як то він вперше зустрів десь у поїзді пару по панському вбраних руських інтелігентів, що читали українську газету і так вперше побачив, що крім селян існує ще українська інтелігенція. Тусю став українським патріотом, в час визвольних змагань в імені української держави перебирав якусь залізничу станцію на галицькій провінції, де був начальником, і потім за те відсидів покарання в польському

концентраційному таборі в Домб'ю. Поляків він не любив і одного разу, коли я щось добре сказала про поляків, Дзядзьо Гусьо заявив: “ти тому так говориш, бо їх не знаєш”. Здається мені що контактів великих між цими двома крилами родини Чайковських не було — хоч, здається мені, що один із братів-поляків, що був на якійсь високій посаді, дав протекцію потрібну Романові Чайковському, який хотів дістатися до військової школи (“підхорунжівки”?). Я про це десь в своїм щоденнику робила вже була записки, зокрема з інформацій почутих свого часу від Лесі Яцкевич, але де їх знайти? (Потрібний покажчик!)

Понеділок 28 листопада 2011.

Пульсари прислали мені нову книжку свого видавництва *Залишаюсь українцем* — це автобіографічні спогади Богдана Гаврилишина. Книжка мене зацікавила передусім особою автора і я її прочитала. Гаврилишин — чи не найбільш впливова постать української діаспори — був професором, а згодом директором Центру навчання менеджменту в Женеві, консультантом і радником багатьох визначних провідних людей світу. Народжений в Галичині, освічений в Канаді, жонатий з україркою-канадкою, батько двох дочок і сина. Почалися його міжнародні контакти із поїздки на Світову асамбею молоді в Африці — поїхав як делегат СУМу, хоч не був сумівцем, а пластуном. Книжка гарно видана, з кольоровими документальними фотографіями, але досить — на мій подив — недбало зредагована. Є чимало друкарських чортиків, нема покажчиків. Мемуарист з Гаврилишина не особливий, але він має про що розповісти.

Четвер 1 грудня 2011

У *Свободі* з 25 листопада появилвся допис Дагмари Турчин п. н. “Дві поетки, дві долі, одна Україна”. Це про літературний вечір 30 вересня в Торонто, тобто про мене і Ліну Костенко. Добре, що хтось таки написав про цей вечір — надруковане залишається, як документ. Мені жаль, що авторка не подала більше інформацій про аудіозапис виступу Валерія Шевчука в Києві на презентації моїх *Ключів до царства*. Це може була найцікавіша точка того вечора. Також долучене фото — це молоді виконавці програми Ліни, отже мої знайомі може цього допису і не запримітять. Але порівняння мене з Ліною є своєрідним компліментом. Турчин підкреслює, що ЛК продовжує “традицію поета-пророка, поета — голосу сумління нації”, тоді як МТ “сприймає свою місію як поета інакше — схопити, зрозуміти, осмислити та озвучити таємниці буття” і робить висновок: “Такі різні, обидві особистості подібні в одному — силі таланту, силі поетичного слова, мовленого однією — українською мовою.” Добре що Ліна Костенко не читає *Свободи* — їй це напевно не було б до вподоби.

В цьому ж номері *Свободи* є болюча для мене вістка: померла Ірена Стецура!

Понеділок, 5 грудня 2011.

Дві важливі — але якже різні — імпрези минулого тижня, що їх варто відмітити. В п'ятницю в Центрі, за спонсорства Української Федерації і НТШ-А, відбувся виступ Івана

Драча. В центрі того виступу був не Драч, а фільм про підготовку до референдуму 1991 року, що його зробила і де головну роль грає Уляна Мазуркевич. Фільм аматорський, але це документ і він показує неабиякий тупет і відвагу Уляни. Драч доповіді не читав, але мав відповідати на питання. Нажаль всі питання він збував недомовленнями, незакінченими реченнями, незрозумілими для нашої публіки натяками. Потім читав нові свої вірші — не поезії, а сатири в стилі (і гідні пера) якогось скажімо Ірванця. Проводив вечором Рудницький і надав всьому нібито жартівливий тон — думаючи напевно цим розрядити можливу полеміку публіки з Драчем. Але це нажалі залишило несмак і прикре враження. Драч, що своєю сивою головою нагадує короля Ліра, постать не то що контroversійна, а трагічна. Було прикро бачити до якого рівня скотився цей великий поет. Був би зробив ліпше, якби виступив був як політик, обороняючи свої теперішні погляди. Прийшовши додому, я прочитала Маркові вірш про соняшник, щоб він побачив, яким справді добрим поетом був колись молодий Драч. І це було початком цікавої розмови з Марком, про його побут в Україні і його розуміння української проблематики.

Друга імпреза — це був у суботу концерт Камерного Хору з Києва під керівництвом Миколи Гобдича. Двадцять молодих співаків виконували класичні релігійні твори українських композиторів — давніх і сучасних — Дехтяревського, Домарацького, Кошиця, Стеценка, Степурка, Сильвестрова і Турчанінова в першій частині і монтаж колядок у другій. Виконували майстерно! Найбільше подобалося мені “З нами Бог, розумійте народи” і це — на диво — композиція сучасного композитора Петра Турчанінова. Цей хор — ансамбль високої кляси — і вони повинні виступати в центрі міста, в Academy of Music, куди прийшли б і музичні рецензенти місцевої американської преси. Вони виступали в римо-католицькій церкві Св. Альберта в дільниці North-East, що про неї я можу сказати тільки, що там велика і безпечна паркувальна площа, чого не було б, якби концерт був у нашій катедрі на Френклін. Але катедра має ліпшу акустику і мистецьке оточення, а ця церква — немов якийсь велитенький гараж із звисаючим великим розп'яттям — дуже вона мені не подобалася. Публіки було понад 300 осіб. (В Торонто було понад тисячу в центрі міста!)

Повідомлення на електронній пошті: вчора померла Ляся Старосольська. Якби пожила ще трохи могла б була відзначити 100 ліття! Якби я була в ліпшому стані здоров'я, напевно поїхала б на похорон (ховатимуть на Баунд Бруку).

Неділя, 11 грудня 2011.

Довелося знову виключати комп'ютер, бо знову застрайкував мій Word Perfect. Але ось бачу, що діє. Це дуже до речі, бо я саме тепер знову взялася за свою Автобібліографію і в кінцевій стадії брак комп'ютера був би трагічним ускладненням. Закінчила слухати лекції “Rome and the Barbarians”, що їх читає Kenneth Harl, професор Tulane university, і розпочала слухати інший курс “Medieval Europe: Crisis and renewal”, викладачем якого є Teofilo Ruiz. Він мабуть еспанець, англійська мова його недосконала (каже напр. майоріті замість маджоріті) — але лекції його — надзвичайно цікаві. Це не просто хронологічний перелік історичних подій, а панорама соціального життя, яка допомагає зрозуміти багато дечого.

Говорячи про великий голод в 13 столітті, професор робить коментар про канібалізм, звичай живитися тілом чи то ворога чи божества і вказує на приклад причастя в християнській церкві! Це нагадало мені добрі часи мого студентського життя, коли соціологія відкривала мені нові світи бачення життя і формувала світогляд.

Перестала вчора працювати піч — доведеться вставити нову. Це коштуватиме мені кілька тисяч доларів, але я гроші маю, отже це не є такий клопіт або журба, як була в час, коли я з маленьким Марком вперше прийшла в новозакуплену хату на 13-ій вулиці і відкрила, що всі рури в сінях потріскані і прати пелюшки доведеться в комерційній пральні кілька кварталів від хати.

П'ятниця, 23 грудня 2011.

Вчора — вперше від кількох днів — я відважилась вийти з хати на короткий прохід. Була прекрасна погода — тепло (50°F) і сонячно, не зважаючи на те що це був перший день зими за календарем. Але ходити мені трудно, навіть з палицею. Форсія мабуть має рацію, що в мене початки хвороби Паркінсона. По хаті також ледве пересуваю ноги. Кинула листи в поштову скринку, вступила до бібліотеки, позичила собі дві нові касети аудіокниг.

А з тих що маю на MP3 саме закінчую слухати роман *The Lacuna*. Автор Barbara Kingsolver — американка, 1955 року народження. Книжка нова — появилася вперше 2009 року. Це роман переплітаний історичними подіями, дія відбувається в Мехіко і в США, серед протагоністів є Дієго Рівера, його дружина малярка Фріда Кало і Лев Троцький — тому частини звучать як біографія. Це і реалії США часу війни — для мене найцікавіші. Книжку читає сама авторка.

Піч заінсталювали — коштувало 4,200 дол.

Понеділок, 26 грудня 2011.

Латинський Свят-Вечір провела з Вакуловськими на різдвяному концерті в Презбитеріанській церкві в центрі міста. Тим разом була з нами також Віра Кліш. Мар'яна, розуміючи мою слабкість, підвезла нас під саму церкву, а тоді поїхала паркувати авто. Проблема була стояти в черзі поки відкрили церкву. Але якось витримала. Концерт, як звичайно, був на доброму рівні, церква була заповнена переважно молодими людьми. Маса присутніх також співала могутнім хором вибрані традиційні колядки. Що є бог як не суспільство, мовляв Дуркгайм. Після концерту Вакуловські взяли нас до себе, гостили всякими смачними приставками: оселедцями, надіваними грибами, салатками, солодким. Додому привезли мене після півночі.

Пару ночей провела безсонних, мусіла приймати снодійне, а передучора, не зважаючи на втому, заснути не могла навіть із таблеткою. Вночі почала переглядати книжку, яку вже раніше позичили мені Вакуловські. *Український патріот з династії Габсбургів*. Авторитарноупорядники Ю. Терещенко і Т. Осташко. (Київ: Темпора 2008). Не так давно читала

Снайдера книгу про Василя Вишиваного (*Червоний принц*), але в цій новій книжці знайшла низку цікавих документів, листів і деяких ревеляцій в передмові, напр. про те, що вбитий в Сараєво австроугорський престолонаслідник був прихильно настроений до українців, не так як його батько цар Франц Йосиф, або про конфлікти Вільгельма з батьком польонофілом, якому не подобалася Вільгельмова українська орієнтація, або про те, що Вільгельм писав (і навіть видав окремою книжкою) поезії українською мовою.

Вівторок, 27 грудня 2011.

Рік добігає кінця. Це був рік великих стихійних лих у світі — від повені в Австралії до трагічного землетрусу і цунамі в Японії — а також рік революційних зрушень в арабському світі — в Тунісі, Єгипті, Лівії, Ємені, Сирії. Закінчується рік несподівано — політичними демонстраціями в Москві — навіть росіяни мають вже досить політичних маніпуляцій свого нового царя — Путіна, який підставив на одну каденцію Медведева за президента, а сам став був з президента — прем'єр-міністром (щоб нібито діяти за конституцією, яка забороняє третю каденцію) — а тепер до чергових виборів вирішив балотуватися знову на президента, а Медведева зробити прем'єр-міністром!) В Україні рік пройшов під знаком арешту й ув'язнення Юлії Тимошенко і загального незадоволення правлінням президента Януковича.

В моєму особистому житті 2011-ий був роком фізичного послаблення, обмежених сил, щоденної боротьби за виживання. Але не зважаючи на все, я спромоглася написати статтю про євреїв в українській літературі, підготувати два сегменти нової бібліографії для Квартальника, а найважливіше — після кризи з комп'ютером влітку — зробила важливе рішення — видати ще одну книжку — Автобібліографію, 1930–2010 і ось вчора закінчила підготовку манускрипту, що має 303 сторінки комп'ютерного друку. Ще треба буде підготувати 40 чорно/білих документальних фотографій — але в цьому потребуватиму технічної допомоги Максима або Марка. Вважаю також неабияким своїм успіхом факт, що незнайомий мені Борис Щавурський включив аж 13 моїх віршів у велику антологію, де серед 100 жінок-поетів бракує чимало імен, які може і славніші за мене!

Найважливішою подією 2011 року був без сумніву успіх Стефка: восьмирічна стипендія на медичну програму MD/PhD в університеті Індіяни. Таке щастя — справжня рідкість і благодать. Він уже після першого семестру й іспитів. Багато хлопець працює, має амбіцію вибиватися в першу ланку і знає точно до чого змагає!

Субота, 14 січня 2012.

Мій щоденник — як зрештою і я сама — на порозі смерти. Та ще й на початку нового року! Але я — всупереч всьому — поспробую і його і себе воскресити до життя.

Gesundheit ist nicht alles, aber alles ohne Gesundheit ist nichts — мовляв Шопенгауер. Але може він не мав повністю рації: адже є речі важніші за здоров'я і навіть життя. В моєму випадку, наприклад, за останніх пару тижнів дві дуже позитивні новини: шість святкових днів з найближчими мені рідними в Торонто і моя остання книжка — Автобібліографія, 1930–2010, що вже друкується в Києві.

Приємно було спостерігати родинну гармонію в Уляни й Максима і прекрасних двох молодих, але вже зовсім дорослих хлопців і їхнє дуже сердечне і тепле відношення до мене.

Прилетіла я 3 січня. До аеропорту у Філадельфії завіз Марко, полагодив справи польоту і залишив мене в інвалідному візочку під опікою. Навіть переконав сторожів, що мені важко знімати черевики і вони на диво погодилися з тим фактом і не настоювали. Пройшла я контролю, довели до почекальні, а звіттам також на візочку довели мене до літака. В Торонто знову ж те саме — довели на візочку до виходу, а там уже чекали на мене Іванко і з автом Максим. Вдома вже чекали Стефанко і Уляна із смачним обідом.

Користі тепер з мене ніякої. Нічого робити не можу, ледве тримаюся на ногах, руки дрижать, плечі болять — справжня каліка. Але Уляна — знаменита господиня — обходиться без моєї допомоги. Зате виховала собі таких синів, що можуть і допомагають на господарстві. Іванко варить каву-еспресо і капучіно, Стеф взагалі має охоту і всі дані бути кухарем-гурманом.

4 січня — по традиції — запросила я всіх до ресторану на Стефкові уродини. Вечеряли в доброму французькому ресторані в центрі міста. (Мене вели під руку, з паличкою). Хлопці мене зворушили: вже в ресторані раптом витягнули щось принесене — мовляв — передвчасний різдвяний подарунок. А це виявилось була модерна маленька до надування подушка під плечі — вони знали що в ресторані це мені буде потрібне. Добрий приклад їхньої передбачливості й уважності.

Марко прилетів 6 січня, якраз на СвятВечір. При святковому столі було нас шестеро. Уляна сама підготувала всі традиційні страви, включно з ушками, варениками, голубцями і кутею. На місці моєї риби з морквою по грецькому була печена риба — ця сама orange roughy — і вона була ліпша від грецької. Отже моя творча невістка впровадила в обіг нову страву — як зможу колись ще сама готувати страву, напевно її повторю, бо дуже мені смакувала. (Але я їла дуже помірковано — вареник, наприклад, з'їла тільки один!)

Розпаковували подарунки — мої цього разу були тільки у формі підвищених чеків, бо я не в силі іти до крамниці щось купувати. (Навіть чек виписати трудно — бо рука дрижить!)

2012 3274/3540

Але мені зробили кілька додаткових подарунків — Уляна знову оновила мій одяг (штани, біла светерова блузка і вишневий жакетик-безрукавник) — це я залишила в Торонто, тим більше що штани треба виміняти на більші. Хлопці, крім подушчинки, ще купили прилад до відкорковування вина, бо знають, що мені це важко робити. Марко привіз з Філадельфії аудіокнигу Simon Schama: *Rough Crossings* і посвідку за 46-інчову телевізію для моєї спальні! Ну, такого дорогого подарунку (900 дол.) я не прийму — але подарунком мені буде інсталяція цієї апаратури на стіні. Ми про це раніше говорили і я — що за останніх пів року ні разу не сходила до пивниці дивитися на фільми — погодилася, що в моєму стані тепер телевізія у спальні може бути доброю ідеєю. (до пивниці не тільки треба сходити по сходах, що тепер є для мене проблемою, але ще гірше — там немає лазнички!)

Максим ще перед Різдвом попрацював над моїми фотографіями і встиг послати їх до Пульсарів! Так що видавництво вже працює! І за цю допомогу та й швидку оперативність я особливо вдячна. Може ще проситиму, щоб зробив фотографії обкладинок книжок для використання на форзаці — але це вже додаткова послуга, яка прикрасить книжку, але вона не обов'язкова.

До церкви їхали після Свят-вечірньої трапези. Було одне тільки авто (Іванкові авта в Альберті!) — отже ми з Марком залишилися і не їздили до церкви. В нашій родині єдина Уляна — практикуюча християнка. Отже і хлопці на богослужбу їхати не мали охоти. Але Іванко сказав: я їду до церкви — це для моєї мами! і було зворушливо це почути. Ми з Марком сиділи при ватрані і мали нагоду трохи порозмовляти — рідкісне щастя. Вони повернулися незабаром (бо це була не літургія, тільки вечірня) і ми ще трохи посиділи.

На день Різдва Уляна приготувала для нас смачний обід (знамените м'ясо prime rib), а під вечір прийшли у гості родини Гейсів і Жилів. Приходили колядувати і знамениті бандуристи (6 мужчин плюс два з бандурами) і тим разом трохи підпиті “хлопці з-над Прута”, тобто панове з Інституту Володимира.

Я в товаристві була недовго — більше перебувала на горі, в своїй кімнаті, на новозакупленій каналі. Переглядала нові Максимові книжки, дивилася на вісті на телевізії.

8 січня ми поверталися додому разом з Марком. Знову я на візочку, але з подвійною опікою. Марко залишив авто на летовищі. В майбутньому може не варто цього робити, бо кошти не дуже менші від таксі з летовища.

В понеділок 9 січня хоронили Наталю Даниленко. Якби я була в ліпшому стані була б поїхала на похорон до Баунд Бруку. А так дам тільки даток в її пам'ять.

В середу 11 січня було заповіджене засідання ЕУД — приїхав по мене, вивів під руку до авта, Олександр Лужницький — йому залежить на тому, щоб я брала участь в праці регіонального комітету.

А в п'ятницю 13-ого я мала візиту у Форсії. Зробився мені боляк-чиряк на правій руці

перед ліктем: набрякло, червоне, в останній день навіть почало гноїтися. Я приспішила візиту у Форсії і добре зробила. Вона каже, що з того може бути затроєння крові — приписала антибіотики і хоче мене знову бачити за тиждень. Крім боляка, я зробила ще й інше важливіше, але далекойдуче рішення. З моїм каліцтвом мені треба почати серйозно боротися. Я рішена почати курацію ліком на хворобу Паркінсона, а навіть піддатися операції серця, якщо виявиться, що вона потрібна. Крім того я погодилася з фактом, що мені потрібна допомога. Марко знайшов якусь жінку і вона була вже в мене на інтерв'ю в четвер і почне працюю 19 січня — 5 годин на тиждень покищо, по 15 дол. за годину. Називається вона Олена Калініченко, має 47 років, за освітою — лікар, була заміжна за лікаря-хірурга (але він її покинув і вони розведені), має 18 літнього сина. Вона має працюю в якоїсь родини, але ця праця не повночасова і вона потребує додаткової. Побачимо, як це вийде. Вчилася у Львові, працювала гінекологом в клініці в Скольому, має зелену картку, їздить автом.

Вчора до Форсії мала я їхати транспортом SST-Connect, призначили мені відїзд о 7-ій годині вранці (я мала візиту о 10:30). Але визволила мене Вікторія Вакуловська — посвятила свій день, щоб поїхати зі мною не тільки до лікаря, але потім до аптеки по ліки і ще додатково поїхала купити мені йогурт! Такі добродійства робить вона мені не вперше, хоч сама і не така вже молоденька та й має і свої медичні проблеми!

Ще одне: поверталися ми з Марком вечірнім польотом. За вікнами літака була ніч, як в Антуана де Екзюпері, але світила повня місяця. І це мені нагадало пісеньку, що її мене була навчила моя вчителька французької мови в Зборові десь певно в 1942-ому році. (Німецька окупація, а тато наймає польку-француженку вчити мене французької мови! — само по собі цікаве явище. А цікаві також тріки пам'яті — адже я від того часу про цей віршик-пісеньку і не думала!)

Au claire de la lune
mon ami Pierrot,
pret moi ta plume
pour ecrire un mot.
Ma chandelle est morte,
j'ai ne plus de feu,
ouvre moi la porte,
por l'amour de Dieu.
Au claire de la lune
Pierrot respondit:
je n'ai pas de plume,
je suis dans mon lit.
Va chez la voisine
je croit quelle y est,
car dans la cuisine
on bas le briquet.

Цікаво скільки в тому тексті є помилок! Не кажу вже про акценти, яких і не пробую додати!

Неділя, 22 січня 2012.

Вчора — історичний день: я почала приймати лік на хворобу Паркінсона [Carbidopa-Levodopa 10–100 tab]. Побачимо, чи він щось допоможе. А завтра маю візиту у Віджілянте і хочу конче говорити з ним про те, що я задихаюся навіть ходячи по хаті, і чи не час взятися за якесь більш інтензивне лікування? Не хочу жити калікою.

В п'ятницю була у Форсії, а фактично перев'язку на боляк робив Bill Edwards. Гоїться воно дуже поволі, далі напухле, болить, трішки кривавить при перев'язці, утруднює мені одягатися, бо мушу мати короткий рукав ітп. А самій робити перев'язку нелегко, часом допомагає Марко, але робить це дуже нерадо, зрештою його майже ніколи нема вдома. От навіть сьогодні — поїхав знову до Центру.

Цушко вже написав мені 4-ий лист із різними дрібними запитам. Занадто він прискіпливий до дрібних поправок у бібліографії — тире чи дефіс? ітп. Я навіть мусіла консультиватись у Максима, щоб мені вияснив цю друкарську термінологію. А він як справжній професор, завжди радо допомагає мені. Але деякі поправки Цушка корисні і я рада, що він серйозно ставиться до книжки. Лариса Копань вже прислала попередній кошторис — аж 7900 дол. Але може це включає і 100 додаткових примірників, які я думала подарувати бібліотекам України? і наклад 1000 примірників? Ще чекаю на її відповідь. Може справді не варто друкувати 1000-ий тираж — зрештою яку я маю гарантію, що надрукують справді 1000? або що розішлють книжки бібліотекам?

Віра Лашик привезла мені миску чілі — а що вона саме закінчує грипу, то щоб мене не заразити, залишила торбу на порозі. Я вже вчора їла її чілі — сама не вмю цього варити, ще буде і на сьогодні. Уважливих маю приятелів.

Середа, 25 січня 2012.

Візита у Віджілянте в понеділок принесла драматичні наслідки. Все ніби добре: пейсмейкер працює правильно, "oxygen level is good", сказала технічка, фібриляції зменшилися від попередньої візити, каже кардіолог. Ну то чому я почуваюся так погано? Ледве дихаю, найменше зусилля викликає втому, болить між лопатками, часто мушу лягати на електричну подушку, яка трохи помагає. Як і можна було сподіватися, Віджілянте замовив мені катетеризацію, а ще і другий якийсь неприємний і ризиковний тест, що мав би перевірити, чи мої проблеми не є від "діри в серці", що її відкрили пару літ тому і яка — на думку Віджілянте — можливо була від дитинства і досі не давала симптомів. Всі ці процедури мають відбутися 31 січня, тобто за шість днів. Мій чиряк на руці гоїться поволі і Вакуловські лякають мене, що не можна робити катетеризації, як є така ранка. Ну, у зв'язку з тим, я завтра їду на візиту до Форсії, щоб ще раз подивилися. Завтра на роботу має прийти Олена і вона повезе мене до лікаря. (Коштовна вигода, бо вона за п'ять годин бере

75 дол. Я пробувала її перенести на п'ятницю і поїхати ССТ (за 8 дол.!), але Олена в п'ятницю має іншу роботу і відмовилася. Ну, нехай. Може ще щось зробить, крім поїздки туди і назад.

У зв'язку з тими процедурами, Марко заворушився, мовляв, він не має повних прав розпоряджатися справами в моє ім'я. Ну, це не зовсім правда — адже має право підписувати і балансувати чеки, всі документи упорядковані, але він не має бажання насправду поцікавитися і присвятити трохи часу, щоб допомогти мені. Він не розуміє, що я ще не дуже орієнтуюся в практичному інтернеті, що дрижачою рукою не можу навіть номера телефону записати. Зате вміє завжди сказати щось прикре, дошкульне, критичне. Мовляв, я працювала в правничій бібліотеці, а не знаю як зробити Medical power of attorney і Living will ітд. Ну, це не зовсім правда, бо документ Living will лежить між моїми паперами вже пару десятиліть. Я радилася Віри і вона дала мені телефони установ, які дають поради в цих справах. Але сьогодні поспробувала інтернет і за оплатою \$19.95 (кредитовою картою, що є для мене також новим досвідом) через якусь фірму Legacy Writer, вповнила квестіонар і замовила собі Medical power of attorney, який мають прислати електронною поштою. Маю надію, що це не якийсь scam, і що можна буде за пару днів полагодити підписи, щоб був свіжий такий документ перед моїми процедурами.

Лариса Копань прислала новий кошторис і я погодилася на друк Автобібліографії, 1930–2010 — тираж 800 примірників за \$6640. В тому 100 примірників нам (мені 80, Максимові 20) і 100 примірників даром бібліотекам України. Було б добре, якби прислали по е-мейл угоду, щоб я могла підписати і вислати їм гроші ще перед своїми медичними процедурами.

Потелефонувала сьогодні вранці Марія Смолка. Це вперше від коли вони повернулися з Польщі. Довідавшись про мої медичні проблеми, заявили що прийдуть до мене до шпиталю і я їх ледве відмовила. Але хто зна чи не доведеться скористати з їхньої доброї волі у випадку, якби мене після процедур ще того ж дня відпустили додому.

Понеділок, 30 січня 2012.

Процедури, що мали відбутися завтра — покищо відкликані. Це на рекомендацію лікаря в Ralston Center (Dr. Spencer), який прийшов подивитись на мою руку у відсутності хворої Форсії і сказав, що катетеризації поки це не загоїться не рекомендує робити “unless it's an emergency”. Віджілянте (по телефону) висловив думку, що це не повинно негативно впливати, але він навіть моєї ранки не бачив! Чуюся трохи ліпше і в цьому напевно грають роль два ліки: приписана кардіологом подвоєна доза Furosemide, яка забирає з організму воду і Carbidopa-Levidopa — лік на паркінсонізм, який трохи зменшив штивність у тілі.

Вчора приходили до мене Віра Лащик і Вікторія Вакуловська підписувати, як свідки, мої документи: Living will і Medical power of attorney. (Фірма таки прислала по е-мейл потрібні тексти, але треба було інтервенції Марка, бо виникла була якась проблема з моєю електронною адресою!) Отже вже документи готові; Марко вчора послав їх, посканованих,

по інтернеті Максимові, а сьогодні ще робить додаткові копії — собі, лікареві (Форсії), тощо.

Сьогодні знову Марко зробив мені послугу: завіз мене раннім ранком до банку МВ, де я надала wire transfer \$6640 до Пульсарів, здобула нотаріальний підпис на проханні про право на disabled parking, вибрала готівку для оплат моїх помічниць, та ще й вступили по дорозі до аптеки відібрати ліки. Отже не мусіла сама їхати автом — а це велика мені поміч.

Субота, 4 лютого 2012

Вчора була у Форсії. Ранка поволі гоїться і Форсія має потелефонувати до Віджілянте, щоб назначив нову дату для кардіо-тестів. Вміжчасі приписала ще один антибіотик, на всякий випадок. За цим новим антибіотиком я мусіла вчора їздити до двох аптек (сама поїхала). Щодо симптомів паркінсонізму Форсія доброї думки, що їх можна буде контролювати ліками (тимбільше, що є вже деяка поправа при мінімальній дозі ліку). Але насамперед треба встановити діагнозу із хворобою серця, бо це найбільш загрозливе.

В Україні — і взагалі на сході Європи — велика зима: сніг і мороз. Каже преса, що є 100 смертних випадків — чи тільки в Україні, чи це включає і Польщу — мені не зовсім ясно. Ріка Висла зовсім замерзла. А в Москві, не зважаючи на великий мороз, проходить черговий багатолюдний протест проти Путіна. Молодці росіяни, нарешті дали знати про себе, що і в них є бажання якоїсь демократизації влади і суспільства.

Померла Віслава Шимборська. З цієї нагоди навіть в українській пресі (*Літакцент* і ін.) є кілька статей. В деяких згадуються і українські перекладачі — я попала в категорію “і інші”. А колись в 2001 році Ліна Костенко дуже хвалила мої переклади (на презентації моєї книжки *Ключі до царства*).

Неділя, 5 лютого 2012

Телефонувала я вчора до Мотрі, щоб побажати їй з уродинами. Вона, бідна, має поважні клопоти з Андрієм, — він немов біблійний Йов, терпить від багатьох хворіб, а тепер і зовсім ослаб і лікарі не точно розуміють його хворобу. А в їхньому способі життя саме на Андрієві багато лежить — їхнє товариське життя обертається довкруги церкви в Бостоні — а це півтора години їзди автом. Мотря, щоправда, також непоганий водій, але тепер вона не може навіть бути здаля від хати і через Андрія, і через маму. Леся, що їй у березні сповниться 99 років життя, ще тримається, але проби крові виявляють, що рак відновився і нічого більше вже робити не можна. Лесине довговіччя дуже ускладнило Мотрі життя — вона мамі своїй запевнила надзвичайну і вибагливу опіку, але великим коштом власного життя. Не хотіла б я так довго жити і комплікувати життя своїм дітям. Смерть моєї мами, а потім і батька, були свого часу для мене своєрідним визволенням — бо якби спараліжована мама і сенільний з Альцгаймером батько продовжували животіти, то це не було б життя для них, а мені було б безкінечною мукою і конфліктами з Андрієм.

У час безсонних ночей повторюю собі в пам'яті — немов молитву — вірші: своє “Запрошення”, Остапове “Дозрівають жита”, Рільке “Herr, es ist Zeit”, Wordsworth-a “I wandered lonely as a cloud”, і “Enough of science and of art”, Frost-a “Some say the world will end in fire”, Wierzynsk-ого “Zielono mam w glowie”, а тепер вирішила додати до цього ще колись улюблені мною “Листи з Парижа (Живу в старім Quartier Latin)” Святослава Гординського. Деякі дальші рядки вже призабулися і от я взяла в руки томик Гординського, щоб їх пригадати. При нагоді пригадала собі, як я вперше бачила Париж очима саме Гординського, як від його вірша отримувала спрямування до французької літератури — до Стендаля, Вольтера, як вперше від Гординського почула імена Рембо, Бодлер, Аполінер. А на Гординського мене напевно напрямив Левко Яцкевич, ще в ранньому дитинстві, в Радомі.

Віра знову принесла мені обід — знамениту печеню біскет, з молоденькими картоплинами і бруксельськими капусточками. Ну я собі жартую, що вона тримає мене на своїм вікті, бо я їм небагато і те, що вона приносить, вистарчає щонайменше на два обіди. Ніяк не можу її від цих добродійств відмовити, але може, Бог дасть, трохи піднімуся на силах і запрошу її до ресторану.

Марко сьогодні мав би мати вільний від роботи день, але ось задзвонив телефон і він знову поїхав до Центру. Такого відданого працівника не могли б знайти і за подвійно підвищену платню. Чи не надто вони його використовують? (його праця 24/7, немов якогось лікаря в інтерншипі).

Понеділок, 6 лютого 2012.

Сьогодні вранці телефонувала до банку, щоб в'яснити, чому Пульсари досі не отримали мого wire transfer. Але незабаром прийшов електронний лист з Києва, що гроші нарешті дійшли. Знаменита ця блискавична комунікація по е-мейл. От прислали для мого одобрення ілюстрований форзац і я вже мала нагоду негайно zareaguвати! Поспішала з тими рішеннями, бо — на випадок якихось комплікацій з медичними процедурами — хотіла б, щоб книжка таки вийшла в світ!

А сьогодні весь день чекала на телефон від Віджілянте. Не було, і от я сама потелефонувала, щоб нагадати про себе. Нарешті віддзвонив. Коли я сказала йому, що від часу подвоєної дози діуретику, я чуюся значно ліпше, вирішив, що процедури катетеризації і ін. можна покищо відкласти, хіба що я почну знову чути гірше, тоді маю йому дати знати і він справи приспішить. А так, то маю прийти на обстеження за місяць.

Сьогодні також доставили закуплений до моєї спальні телевізор. Це великий екран і його інсталяція напевно забере ще багато часу і вимагатиме додаткової допомоги, бо сам Марко напевно не зможе цього зробити. Покищо велика пачка стоїть у вітальні.

Телефонував з Індіанаполісу Стефан — присмно, що він хоче і вміє тримати зі мною контакт.

Понеділок, 13 лютого 2012

Сьогодні Пульсари передали до друкарні мою *Автобібліографію*. Останні кілька днів я ще робила остаточну коректу — і добре, що я не в лікарні і при повній пам'яті: знайшла пару помилок, що з них найсерйозніша: рік народження мого батька поданий як 1907 замість 1900! І це моя власна помилка і то випадкова — бо в першому виданні *Автобібліографії* такої помилки нема! біда, коли читає текст одна особа! В першому виданні також була одна серйозна помилка з датою вибуху німецько-радянської війни і це запримітила і звернула мені увагу Віся Блавацька — один з уважливіших читачів моєї книжки! Ну, може і тепер залишилися непоміченими якісь додаткові прогріхи — такими і залишаться. Ще сьогодні я переглядала поправки до форзаца і підписи під фотографіями. Тепер уже чекатиму на готову книжку і маю надію, що вона мене не розчарує.

Цього року в нас дуже лагідна зима: невеличкий сніжок падав вже пару разів, але температура підходила до 40–50 і він топився. От я сьогодні — після кількох днів в домашньому арешті — вийшла на короткий прохід — тобто не більше як 5–6 кварталів довкола хати, з передишкою — бодай одною — на кожному кварталі. Отак ходжу, старушка, з палицею і повторяю собі для заохоти: “Ішов дід через дорогу та й розбив об камінь ногу. Та й чого то дрантя, каже, отак серед дороги ляже та й калічить людям ноги? Аж тут раптом з-поза хати вибіг пес — чорний, кудлатий — та й до діда... А дід в крик! Хап за камінь — а пес втік”. Оттакий фольклор з дитинства, а собаки на мене гавкають, як і на діда, отже віршик до речі.

Але в Європі зима не на жарти. Замерзли береги Чорного моря і канали Венеції.

Субота, 18 лютого 2012

Вчора була в офтальмолога. Муха Стефанишин і її асистент (д-р Robert Bailey?) зробили обстеження. Виявилось, що ще є трішки почервонілі повіки — отже треба далі мастити анбіотичною мастю. Катаракти ще малі, але ростуть і мабуть доведеться їх оперувати. За чотири місяці маю знову прийти — тоді — якщо вже не буде слідів блеферайтісу — отримаю спрямування на операцію катарактів. Це мав би робити д-р Тіпперман — каже Муха — один із найліпших спеціалістів тієї справи у Філядельфії, що його пацієнтами — каже вона — є і деякі лікарі-офтальмологи. Я сьогодні перевірила на інтернеті — це Richard Tirperman, 53 років, практикує з 11 іншими офтальмологами під назвою Ophthalmic Partners в Bala Sunwyd. Не знаю, чи операції роблять там чи у Wills Eye Hospital.

Їздила я вчора ССТ-Connect і тим разом це була досить приємна і не надто довга поїздка. День був сонячний, водій приїхав на час і їхав не по експресу, а досить цікаво відновленими дільницями, що постали на руїнах раніше дуже занедбаних частин міста.

Сьогодні ввечері — небувала для мене подія: вперше за пару місяців вийду з дому на розвагову імпрезу. Це має бути своєрідна ревія новоприбулих наших галичан “Плітки зі Львова” під назвою “Язиката Джемза”. Вони вже пару разів виступали зі своїми

програмами, а попередній їх виступ — тиждень тому — був зовсім випроданий. Побачимо, що це собою уявляє — я запросила Віру, а вона в свою чергу намовила свою сестру Сяню Кіпу і Ларису Біланюк. Отже буду в товаристві!

Вівторок, 28 лютого 2012

Замість читати якусь цікаву книжку, я взялася читати ... власний щоденник. Почалося від того, що я подумала чи не продовжувати мені роботу над іменним покажчиком до щоденника, отже взялася за річник 1984. Переглянула — він видався мені малоцікавим. Але потягнуло і на дальші роки, а вони — значно цікавіші! Такі речі як опис конгресу ПЕН в січні 1986 року наприклад, або деякі мої ремарки про читані книжки (наприклад реакція на *Kamien na kamieniu*), або описи подорожей і наукових конференцій — не тільки цікаві, але й могли б бути використані в майбутньому. Але читання щоденника — як наркотик, бачу що не матиму спокою поки всього не прочитаю.

Олена К. приходять кожного четверга — від 9 до 2-ої і це мене коштує не тільки 75 дол. але і планування праці і попередньої підготовки. Я вирішила використати її присутність для пакування Остапового архіву для УВАН. Це забрало бодай три дні роботи. Є 22 пачки. Боюся, що Кіпа перелякається, коли все це побачить. Йому потрібна була б допомога якогось молодого хлопця — та й напевно не зможуть всього за одним разом забрати. Якби я була фізично сильніша, я була б спакувала архів трохи інакше, але полягаючи на чужу допомогу мусіла піти на певні компроміси. Але зробила опис архіву і буду рада, як він піде на збереження до УВАН. Ключем до друкованих матеріалів є мій бібліографічний покажчик ОТ, а серед недрукованих матеріалів — найбільшу цінність становить листування — зокрема з такими адресатами як Микола Шлемкевич, Григорій Костюк, Юрій Стефаник, Святослав Гординський — бо є і оригінали листів від цих адресатів і копії Остапових листів до них.

З моєї працівниці я не зовсім задоволена. Вона не дуже точна в роботі, якби я була справді немічна — полягати на неї було б ризиковно, бракує їй звичайних господарських інстинктів, варити не вміє. Зате добре їздить автом і була б рада повезти мене на прогулянку над море або на ще якусь розвагу (собі і мені).

Понеділок, 5 березня 2012.

Річниця нашого шлюбу — котра то вже?

В суботу — вперше від довшого часу — була я з Вірою в кіно. І то в місті, в Ritz. Причиною був фільм *In Darkness*, польського фільмаря Агніешкі Голлянд, що його темою є рятування євреїв підчас війни в каналах міста Львова. Фільм був фіналістом на нагороду як один з кращих чужомовних фільмів минулого року, але нагороди не отримав. На щастя немає в ньому надмірної інвективи й антиєтнічної ворожнечі, хоч виступає там кілька груп різномовних людей — поляків, українців, німців, євреїв німецькомовних і традиційних ітп. Але фільм дуже депресивний — не тільки самою своєю темою, але і виконанням. Я

сподівалася, що може якісь кадри покажуть саме місто — але ні, за винятком одної сцени на вулиці, яка теж могла бути сфільмована десь у студію, фільмарі вибрали дешевший спосіб — вся майже дія відбувається в каналах, в темноті і могла бути зроблена десь на студію Агнешки в Варшаві чи десь там.

Після фільму ми з Вірою пішли на вечерю до ресторану зараз же поруч кіна. З Вірою за руку і при допомозі палички якось добре перебула цю ескападу, хоч треба було досить далеко йти і до паркувального будинку і до ресторану — ще пару тижнів тому це було б неможливе!

А вчора я ще поїхала з Вакуловськими до Центру на презентацію англomовного перекладу книжки про голод, що його видав СУА. Захід цей не дуже вдався — мало бути отримання через SKYPE з Києвом, але це не вийшло, програма не була надто ефективною та й зібрала не більше як 40 осіб публіки.

Субота, 10 березня 2012

Три дні тому померла Ольга Кузьмович — сьогодні похорон на Баунд Бруку. Не знаю скільки там прибуде репрезентантів Пласту і НТШ-А. В НТШ-А сьогодні — Шевченківська конференція, а крім того заповіджений вечір в місті під назвою *Shevchenko at the Bowery*.

Читаю послідовно щоденник — що може бути цікавіше від книги власного життя? Дійшла вже до 2000 року. В щоденнику є багато про конференції в Урбані — і от я, згадуючи ці конференції, вирішила зателефонувати до Штогринів. Це було 7 березня. Відізналася Стаха — Дмитро якраз того дня пішов до шпиталю. З серцем. Пульс, мовляв, піднявся до 144. Отже я вчора потелефонувала вдруге, щоб перевірити чи він вже вдома. Так, вдома, і звучав дуже бадьоро і ми довго з ним говорили. Вийшов нарешті фестшріфт в його честь і він саме його розсилає. Але я довідалася, що цю книгу видала в Києві Могилянка і то дуже малим тиражем: сто примірників затримали в Україні, сто вислали до Урбани Штогриніві. Це англomовна книжка і мовляв, в Україні більше як сто примірників не потрібно.

А я цими днями перед сном слухаю — вже вдруге, а часом втретє — лекції професора Пенсильванського університету Йонатана Стайнберга (Jonathan Steinberg) *European History and European Lives: 1715 to 1914*. Це з моєї власної колекції закуплених аудіо-книг від Teaching Company. Надзвичайно цікаво! Постаті визначних людей на тлі історії — багато можна навчитися!

Вівторок, 13 березня 2012

В неділю, 11 березня, було в Центрі Шевченківське свято. Програму тим разом виповнила Капеля Бандуристів Канади під керівництвом Віктора Мішалова. Обійшлося без промов, шкільних декламацій і політичних заяв. Капеля — понад 40 чоловіків і кілька бандуристів з інструментами робила надзвичайно гарне враження. Вся програма складалася з музики на

слова Шевченка, та з відповідних уривків поезії читаних диктором. Заповідали заздалегідь щоб не переривати програму аплодисментами — і це було дуже до речі. Нарешті дали слово самому поетові. Виконання пісень хором було дуже добре — я була зворушена до сліз! Такого концерту давно вже у Філядельфії не було!

А вчора я мала заповіджену візиту у Віджілянте, а тому що тепер на коротких відвідинах в Америці є Ран і Марія — я домовилася з ними на обід у ресторані CinCin. Приїхали по мене до лікарського офісу і повезли до ресторану, а потім і додому. Розмова з ними була про їхні ремонти хат — і у Філя і в Любліні — і про нашу правничу бібліотеку, де майже всі — нові для нас люди, бо більшість колег уже також подалися на пенсію.

Мій фізичний стан — від останньої моєї візити в кардіолога — трохи поправився. Подвійна доза діуретику (а можливо також початок лікування проти паркінсонізму) трохи облегшили мої симптоми — легше дихати, хоч на проходах що пів квартала треба мені зупинятися, а вдома часом мушу на пару хвилин лягти, щоб відпочити.

Скінчила читати щоденник за 2001 рік. Боже мій — що за багатство! Скільки активності, деталей драматичних подій, цікавих цитат із прочитаних книжок — і який контраст до мого теперішнього життя, коли успіхом і гідним уваги треба вважати день прожитий на власних силах, без сторонньої допомоги!

П'ятниця, 16 березня 2012

Пульсари вчора повідомили, що отримали з друкарні сигнальний примірник моєї *Автобіографії, 1930–2010*. А — реагуючи на моє вчорашнє прохання — повідомили сьогодні, що саме вислали сигнальний примірник і мені. Маю надію, що не буду розчарована і що зможу закупити конверти і підготувати висилку книжки, ще поки отримаю повну пересилку.

Вчора була на праці в мене Олена К. — і це вже востаннє. Я давно уже вирішила, що їй потрібна інша робота, а мені — інша господиня. Але не люблю конфронтацій і не хотіла надто звертати їй увагу на всі її недоліки та й на факт, що її ноншалантне ставлення до приватної власності дуже підірвало моє до неї довіря. Отже я чекала на нагоду, щоб полюбовно із нею розв'язатися. Така нагода трапилася саме вчора, бо вона — у пошуках повнотижневої праці з проживанням — їде за сином до Конетікат. В розмові з нею довідалась я таку цікаву інформацію. На мою пораду, що їй або треба працювати над своїм перевишколем в Америці, щоб отримати якусь пара-медичну роботу, або повертатися в Україну, щоб могли працювати лікарем, Олена сказала: в США вона не може вчитися, бо не має на це грошей, а в Україні, щоб отримати роботу гінеколога в лічниці треба заплатити хабар 13,000 доларів!

В УКУ вчора доповідала Тетяна Осташко про Вільгельма Габсбурга. Тема цікава, але людей, нажаль, не прийшло більше як 30. Я читала і книжку Снайдера і книжку підготовлену Осташко, отже мені тема була знайома і цікава, а ілюструвала вона її

документальними фотографіями на великому телевізійному екрані. Все було б добре, якби не те, що доповідачка називала Василя Вишиваного Вільгельмом Габсбургом — правда, не послідовно, поруч із правильним Вільгельмом Габсбургом. Оправдувалася потім в розмові, що не завжди відчуває різницю. От як тяжко поборювати російські впливи!

Пошта доставила мені фестшріфт в честь Дмитра Штогрин. Є там і моя велика стаття-дослідження — “Western orientation of library science journals in Soviet Ukraine”. Трохи мене заскочило, що книжка називається *Twentieth Century Ukrainian Literature: (Essays in honor of Dmytro Shtohryn. Ed. by Jaroslav Rozumnyj. Kyiv, 2011)* — бо моя стаття, тим разом нічого спільного не має з літературою. Вона, на щастя, надрукована в окремому розділі “Bibliography”, але є єдиною того рода статтею в книжці. Це мене трохи дивує, бо Штогрин, як не як, передусім бібліотекар, а не літературознавець. Попала я тут в добре товариство: на зміст складаються статті таких авторів як Гумецька, Ільницький, Найдан, Марта Олійник, Пахльовська, Ревакович, Розумний, Юрій Тарнавський, Карпак, Онишкевич, Ревуцький, Ткач, Багрій, Virginia Bennett, J. P. Cap, Чопик, Сацюк, Сохоцька, Струк і Максим. Англійська мова мусіла пройти неодну мовну редакцію — великих промахів, покищо, не помітила, а це для книжки виданої в Україні — неабиякий успіх. Ну я рада, що ця моя дуже вже давня робота не пропала, а таки появилася друком.

Вівторок, 20 березня 2012

Весна не тільки на календарі — але і на дворі. Цвітуть магнолії, нарциси, гіяцинти, форситії, деякі овочеві дерева. Кущі і трава позеленіли. “Садочок мій зазеленить, мою надію оживить...” або як це в Тувіма:

O zieleni można nieskonczenie
powielając dźwiękiem jej znaczenie
można kunsztem udatnych powieleń
tworzyć swiatu coraz nowszą zieleń.

Але це не про природу, а про поезію.

В неділю був успішний виступ Віктора Морозова. Захід цей організувала Бібліотека Центру — прийшло 120 осіб публіки, яка вдячно реагувала. Морозов уже не той, що був двадцять років тому з ансамблем “Не журись” — але співав саме ці старі пісні і кілька нових — українських варіантів польських батярських пісень Львова. (На ту саму мелодію замість “panna Franciszka” підставили український текст і “панну Дороту”)

Марко в суботу зробив мені цілу авантуру за те, що я — відкриваючи вікно “в його лазничці” ненароком зачепила вішак на рушник і він відчепився від поруччя. Не знаю, чому така дрібниця могла викликати таку зливу злості і ненависти — може під впливом алкоголю. Я навіть не дуже боронилася, тільки слухала цього злосливого монологу. А треба мати на увазі, що за цілий минулий тиждень він тільки один чи два рази повернувшись гукнув мені, що він вже вдома. А так то ми не зустрічаємось, не говоримо, часом тільки з його розмови по телефону (напр. з Уляною) довідуюсь щось ближче про його пляни поїхати з Ніною на прогулянку по Шотландії. (Про те що вибирається туди в

червні зволив мене лаконічно повідомити).

Стараюся кожного дня вийти бодай на короткий прохід. Але треба приставати, щоб зловити віддих, і маю завжди страх, щоб не впасти. (Ходжу, очевидно, з палицею).

Вчора прибирала мою хату Оксана — як це робить завжди раз у місяць. Я запропонувала їй, щоб приходила в майбутньому що два тижні, при чому цей додатковий раз використаємо чи то поїхати до крамниці чи зробити щось інше — бо прибирати хату таки вистачить раз на чотири тижні. Погодилася. Побачимо, чи це буде достатня мені поміч.

Прочитала щоденник за 2005 рік — Боже, як вже багато забулося. Не тільки не пам'ятаю книжок чи театральних вистав, які бачила, але навіть забула про те, що був великий землетрус на Гімалаях (ще перед страхітливим цунамі в Індонезії).

В *Українській правді* знайшла сьогодні дуже цікаву статтю про галицьких феміністок 30-их років. Автор — Марта Гавришко дає порівняння як Союз Українок з Міленою Рудницькою трактували жінок, і як в той же час жіноче питання було ставлене в гітлерівській Німеччині. Стаття багато ілюстрована документальними фотографіями. Я послала по е-мейл повідомлення про цей матеріал Софійці, Ларисі, Вакуловським, Воронці, Марті Трофименко. Я рада, що нарешті почали звертати увагу на Мілену — вона на це заслуговує.

Середа, 21 березня 2012

Вичитала сьогодні в *ЛітАкценті*, що 21 березня — всесвітній день поезії. І що таке свято встановило Юнеско ще 1999 року. Ну, чую вперше — і це доказ, як цей день поезії не має в нашому світі жодного розголосу!

Вівторок, 27 березня 2012

Пару годин вчора провела з Ізою Капланом. Запросила його на вечерю до мексиканського ресторану Chili — давно хотіла це зробити, бо вдома гостити будького мені тепер неможливо. Отже мала нагоду бути поза хатою і в цікавому товаристві. Іза — уважливий і ввічливий: приїхав, завіз, допоміг всісти і висісти з авта. Він два роки тому їздив до Львова — цікаво розповідав про свої враження. Дуже був з поїздки задоволений і оптимістичний. Мовляв: місто прекрасно виглядає, люди дуже прихильні, на вулицях переважають молоді люди, старих не видно, панує українська мова, багато нових ресторанів і забігайлівок. Зустрічав в редакції *Дзвону* не тільки редактора Кудлика, але і інших львівських літераторів, бо натрапив на якісь збори. Сказав про Іваничука, що той після смерти жінки, одружився вдруге і тепер його дружиною є Ніна Бічуча. Але в книгарнях всюди багато російських книжок і на його питання, чому немає українських, сказали йому що українці воліють читати російською і більше купують російські книжки. Був у трьох синагогах і каже, що туди ходять і не євреї — зокрема щоб послухати цікавих доповідачів ззакордону. На моє питання про Валентину Сінкевіч, сказав, що їй саме сповнилося 85 років, що десь в

Москві відзначали її ювілей, що живе вона сама з котами і покищо дає собі раду. Але вона, мовляв, “вредна”. Чому “вредна”, питаюся? Виявилося, що Іза з нею пересварився за Євтушенка. Валя, мовляв, дуже високо цінить Євтушенка, друкувала його в своєму журналі, а він у свою чергу написав вірша їй присвяченого. Іза натомість вважає Євтушенка за советського поета, що писав на замовлені теми і на догоду партії, натомість дуже високо цінить Йосифа Бродського. Я показала Ізі антології поезії Щавурського, подарувала *Неповторне дитинство*, та й дала йому копію своєї статті про євреїв із *CiChi* і низку статей з української преси на єврейські теми (зокрема про фундацію староеврейських студій в УКУ у Львові, про виступ Гудзяка з осудом антисемітських елементів у вертепах, про книжку Мотиля *The Jew Who Was Ukrainian*).

Вночі вчора після повторно слуханих лекцій професора Стрінберга про Бісмарка і про Дарвіна, взялася я до нового номера *Кур'єра Кривбасу* (но. 266–267) Знайшла там досить цікаву прозу Ярослава Мельника “Телефонуй мені, говори зі мною”, [добре, вартує перекладу на англійську!] “Випробування концтабором” польського автора Тадеуша Боровського [я аж тепер усвідомила собі, що євреїв везли у концтабір з усім їхнім добром, золотом, біжутерією] і невідому досі драму Юрія Косача про Бортнянського.

Четвер, 29 березня 2012

Померла Adrienne Rich. В сьогоднішньому *New York Times* є довгий некролог із фотографією. Довідалась я деякі невідомі мені подробиці. Народилася в Балтиморі 16 травня 1929. Батько був лікар, асимільований єврей; мати — піяністка, композитор і християнка. Адрієн була охрещена в єпископальній церкві. Я знала, що вона була замужем і була матір'ю трьох синів. Її чоловік — брат Мориса Когена, був професором в НЙ, але він змінив своє прізвище на Конрад. Він покінчив життя самогубством. Адрієн визнала себе лесбійкою і залишила в Каліфорнії, де й померла, довголітню партнерку свого життя. Я пригадую свою візиту в неї в НЙ — куди завів мене Морис Коген, маю десь в архіві якесь листування з нею після того як я переклала кілька її поезій і просила дозволу на друк перекладів. В некролозі згадують численні її відзначення (деякі премії вона відмовлялася прийняти!) і характеризують її як “a poet of towering reputation and towering rage” а стаття має заголовок: “A Poet of Unswerving vision at the forefront of feminism”.

Subota, 31 bereznia 2012

Znovu maiu klopit z kyrylytseiu! Treba bude vyluchyty computer — mozhe tse dopomozhe. Pokyshcho pyshu latynkoiu, bo rukoiu pysaty ne mozhu.

Pulsary povidomyly, shcho otrymaly z drukarni vzhe povnyi tyrazh moiei knyzhky. A ia z dnia na den chekaiu syhnalnoho prymirnyka — nibyto малы vyslaty shche 16 bereznia — a ioho i dosi nema! Tak shcho ia knyzhky shche ne bachyla!

Pidchas bezsonnykh nochei vzialasia ia chytaty v *Kurieri Kryvbasu* (no. 262–263 za 2011) duzhe tsikavyi material Valeriia Shevchuka “Liudyna na dva berehy”. Tse zbirka lystiv do i vid Volodymyra Drozda v chas koly vony obydvа byly v armii, i Shevchukovykh komentariv do

nykh. Obydva pysmennyky — todi shche duzhe molodi, ale vzhe perekonani v svoii pysmennytskii misii — obminiuiutsia dumkamy pro literaturnu tvorchiu i krytykoiu vlasnykh tvoriv. Ia pro obokh svoho chasu pysala i meni tse osoblyvo tsikavo. Vony, ochevydno, konkurenty. Drozd vzhe ne zhyve, ale Shevchuk kharakteryzuie ioho iak konformista, shcho vahavsia mizh dvoma techiiamy — shestydesiatnyts'tvom i partiinoiu zaanhazhovanistiu. Pomish riadkamy mozhna bahato choho dovidatysia pro osobysti vzaiemyny nashykh vyznachnykh pysmennykiv. Pro supernyts'tvo i brak vzaimnoi sympatii mizh Drozdom i Hutsalom, pro te, shcho Hutsalova druzhyna povisylasia u vlasnii khati. Pro Zhylenko Shevchuk pyshe take: “za ioho mitsnoi, todi vzhe partiinoiu spynoiu, tsia nizhna mishchanochka-poetesa zvela sobi hnizdechko i tsvirinkala ... apolitychni virshi... Zreshtoiu v kintsi reaktsiinykh 70-x rokiv, iaki vona stiiko vytrymala, ne znaiu chy z vlasnoi initsiatyvy, chy pid tyskom probyvnoho cholovika, tsilkom nespodivano dlia mene vstupyla v partiiu.” Zhylenko shche zhyve — tsikavo, shcho vona pro tse dumaie? I redaktsiia tsioho ne stenzuruvala, iak tezh ne zavahalasia zalyshyty v lysti Shevchuka takyi dotepnyi pasazh: “Radzhu tobi vyvchaty buddyzm — rozumna relihiia. Isus Khrystos, porivniano z Buddoiu — patsan. Navit bilshe — prymityvnyi telepen.” Shevchuk praktykuie — tut iak i v svoikh knyzhkakh — iakyis osoblyvyi movnyi styl, napr. typovym dlia nioho ie pysaty “zakinchyv lvivskoho universyteta” “roman iakoho pochav pysaty” “zavershyv chernetkovoho varianta” “kinchav svoho romana” “tsioho tvora ne chytav” “iakoho romana meni pryslav” “podaiu svoho vidhuka” — Chy mozhna i chy treba vchytysia movy na takykh prykladakh?

Stef pryslav po e-mail foto avta, iake tilkyshecho sobi kupyv. Pro taku kupivliu my vzhe paru misatsiv hovoryly — napered shche musiv podbaty pro amerykanskyi driver's license. Pislia narad z Ivankom i inshymy kupyv Honda Civic z 2006 roku, shcho maie na odometri 90+ tysiach proikhanykh myl. Koshtovalo 9 tysiach dolariv — khoch vin i protestuie proty tsioho, khochu iomu tsi hroshi povernuty. Bo ia vidkladala hroshi, shchob dopomohty platyty za medychnu shkolu, ale nash uspishnyi kandydat zarobiv sobi sam stypendiiu i za shkolu platyty ne treba. Otzhe bodai prychyniusia napered do avta, a zhodom — mozhe i nezabarom — do kupivli iakohos pomeshkannia chy khaty. Adzhe musityme zhyty tam visim rokiv.

Середа, 4 квітня 2012

Комп'ютер відпочив і моя кирилиця знову працює!

Іванкові вчора сповнилося 25 років життя. Я собі зажартувала, мовляв, перший ювілей! Довго ми вчора з ним говорили по телефону. Виглядає, що переносини до Окотокс — такі спочатку бажані — не здійснюють первісних надій. Факт що Іванко ще досі не знайшов праці — справа, мабуть, тимчасова, але гірше те, що Таня дуже пеерепрацьована і не надто задоволена із своєї нової праці. Отже вони вже тепер починають думати і планувати про можливе повернення до Торонто. Покищо на їхньому календарі одна недалека розвага: на Флориді буде якесь весілля Таніного родича, батьки Тані фундують їй і Іванкові подорож туди, отже вони під кінець квітня зроблять собі короткі вакації на Флориді.

Моя книжка ще й досі не прийшла! Чекаю з дня на день, не виходжу з хати поки не з'явиться листоноша, щоб підписати реєстровану пересилку, але дарма! Ну, може сьогодні — листаря ще не було!

В понеділок вперше була Оксана не на прибирання хати, а на загальну допомогу мені. Боже, який контраст до Оленки! Я дуже задоволена. Випрала білля, перестелила ліжку, все гарненько покладане без того щоб про це треба спеціально просити чи нагадувати, помила підлогу в кухні. Їздили ми і за харчами до Акме. Думаю над тим, чи мені не запропонувати, щоб приходила кожного тижня? Це правда, коштує 70 дол. за нецілі чотири години.

Написала Мирослава Антонович з Києва. Хоч я і перестерігала її про свій теперішній стан, вона таки хоче приїхати і заповіла свій приїзд на два дні 16 квітня. Мені це не дуже вигідно, бо того самого тижня приїдуть Максим з Уляною, будуть кілька днів, а тоді поїдемо на проводи до Баунд Бруку. Було б ліпше, якби Мирослава приїхала тиждень раніше, або тиждень пізніше.

П'ятниця, 6 квітня 2012.

Книжки далі нема. А сьогодні за новим календарем Велика П'ятниця і пошти, мабуть, не буде. Може пропала пересилка?

Витягнула я із своєї книгозбірні давно колись куплені в Teaching Company касети *A History of Russia: from Peter the Great to Gorbachev*. Викладає Mark Steinberg, професор University of Illinois at Urbana Champaign [ще один Стайнберг, може свояк Йонатана з PENN? і знову ж таки — зірка! Можливо, що я й зустрічала його десь в Урбані, бо він директор Російсько і Східньо Європейського Центру, може колись навіть відкривав наші конференції?] Я вже мусіла це раз слухати, зразу після купівлі, але зовсім уже забула. А лекції такі цікаві, що трудно від них відірватися. Жаль тільки, що це на касетах, а не на компактних дисках, але покищо проблем з тим не було.

На дворі прегарна весна. І температура між 50 а 60 Ф. Стараюся кожного дня вийти на прохід — примушую себе до 8 кварталів, очевидно з паличкою. А потім ще вдома пів години вправляю на стаціонарному велосипеді. Чуюся трохи ліпше, але вночі часто будить мене біль артриту і це тільки посилює безсонність. А на артрит я ліків тепер не приймаю, хіба що Tylenol.

Субота, 7 квітня 2012

Нарешті! Прийшла сигналка! Книжка виглядає дуже добре: зокрема мені подобається, що на твердій сірій оправі обкладинки моє маленьке фото на тлі Зальцбурга — в кольорі! — дуже імпресіоністично! і що дуже ефективно вийшов форзац з репродукцією моїх видань. Шкода що я не догадалася щось подібне зробити з форзацом Остапового покажчика. Фотографії також вийшли ненайгірше, годі було сподіватися більшої чіткості. Книжка має 416 сторінок — солідний том!

А якщо зважити, що рішення видати цю доповнену автобібліографію виникло через клопіт із комп'ютером і небезпеку втратити роботу багатьох років і що остаточні робочі контакти з Пульсарами були в час, коли — здавалося — що моє життя з дня на день висіло на

волоску — то поява цієї книжки тепер — це для мене немов маленьке чудо. Але чуюся трохи ліпше і навіть подумала, що це може не зовсім остання моя книжка? Трагічний і мабуть безпідставний оптимізм.

Не сподіюсь на похвальні відгуки. Видала цю роботу, щоб засвідчити свою присутність у світі і задокументувати свою працю для майбутнього вжитку дослідників. Мій фах — не літературознавчий аналіз, а тільки інформація, але саме в ділянці інформації наша культура дуже відстає від решти світу і тому варто заповняти лакуни навіть такими книгами як і ця моя.

Вівторок, 10 квітня 2012.

Отримала вчора по е-мейл записку від Роксоляни Зорівчак, а сьогодні від Василя Габора. Обоє отримали від Пульсарів мою книжку. Це згідно з моїм списком для друзів і потенційних рецензентів. Я рада, що Зорівчак і Габор так швидко відгукнулися — не тому, що дякують і підкреслюють мою велику працездатність (“Я вражений Вашою працездатністю” Габор) і “як багато ви встигли зробити в житті” (Зорівчак), але передусім тому, що це доказ оперативності видавництва. Цікаво, чи вони всім на списку переслали книжку поштою?

Мені повинні прийти 80 примірників. (20 я доручила послати Максимові до Торонто). Доведеться і мені розіслати книжку на деякі адреси. Це тепер буде не легко. Треба наперед поїхати до Staples і купити упаковку. А потім доведеться завезти все на пошту. До обох цих заходів мені потрібна буде допомога. Може з Максимом або Уляною поїду по конверти, а потім може Оксана допоможе мені книжки надати на пошті? Багато залежить від того, коли ці пакети до мене прийдуть.

Одна позитивна спадщина по Оленці: вона мені показала, як можна на комп’ютері слухати і дивитися на львівське телебачення. (tv.zik.ua). І от я вже пару разів пробувала послухати Огляд дня. Новини львівської області, як і локальні філядельфійські новини, мене особливо не цікавлять. Але факт, що це огляд свіжих подій справжнього щоденного життя, де репортажі включають живі діалоги з людьми — і все це живою колоков’яльною українською мовою — окрилюють мене і зворушують. Справжній контакт з народом — такого досі ніколи ми тут в далекій Америці не мали!

Четвер, 12 квітня 2012.

Вчора було засідання регіонального комітету ЕУД. Приїхав по мене, як звичайно, Олександр Лужницький і завіз до УКУ. Присутніми були Заліпський, Саяк, Гурський, Борецький, Рожка, Клюк, Уляна Мазуркевич, Аня Максимович, Наталя Пазуняк, Лужницький, Юрій Левицький і я. Засідання, як звичайно, тривало три години, обговорювали різні гасла на літеру С, було як звичайно трохи формальностей (що мене завжди дивують: офіційні відкриття Заліпським, титуломанія, читання протоколу ітп.), Лужницький, як звичайно, гостив усіх шоколадками (я жартую, що це замість хабарів) —

але вкінці чекала нас справжня несподіванка: Заліпський і Лужницький продемонстрували присутнім готову другу книгу американського тому, прочитали похвали на адресу нашого комітету із вступної статті редактора книги Ореста Поповича, та передали на руки присутніх подаровані всім членам ЕУД примірники тількищо виданого тому. Наші керівники затримали до кінця секрет. Я по дорозі до УКУ питалася Лужницького, чи вийшла вже ця книга і просила, щоб будучи в НІІ купив і для мене примірник, — не заїкнувся ні словом, що готується несподіванка.

Пообідавши і відпочивши, я вчора ввечері взялася переглядати цю нововидану книгу. І як я це роблю завжди з енциклопедіями, переглянула сторінка за сторінкою, від початку до кінця. Не тільки власні статті (а є там кілька), але і інші гасла. Знайшла один разючий недогляд, що його можна було уникнути, якби матеріяли читало більше осіб. Останній запис у томі “Рудакевич, Ярослав — див. Пінот-Рудакевич, Ярослав” не тільки слідує після гасла “Рябокінь”, але на диво має відповідники (і то не однакові!) не тільки під гаслом “Пінот-Рудакевич” але і під гаслом “Рудакевич (Пінот-Рудакевич)”

Переглянула побіжно і мої власні матеріяли — в довшій статті про переклади української літератури є чимало друкарських чортків (а може й інших помилок), але це треба було б звіряти з машинописом, а я на це не маю ні сили ні охоти. Є ще мої гасла такі як Лис, Лис Микита, Листи до приятелів, (Савицький/МТ), Манило, Мости, Найдан (Маркусь/М. Тарнавська). Моє ім’я згадане пару разів у статті Рубчака про літературу, в підписах під фотографіями, але найдивніше і несподівано мій портретик — і то молодечий — використали в коляжі фотографій “Література” — а це дуже селективний вибір, бо там є тільки Маланюк, Барка, Лавріненко, Шевельов, Осьмачка з Костюком, Грабович, Онишкевич, Лятуринська, Гуменна, Керницький, МТ, Махно, Луцишина, Юрій Тарнавський, Бойчук з Рубчаком, Ревакович і Діброва. Між іншим, останні прізвища тут явно заперечують твердження Рубчака, що мовляв, “Із проголошенням незалежності України, укр. Л. в Америці припинила своє існування.” Дивуюся, що теперішній редкомітет (зокрема Махно) залишили це речення, як воно було первісно подане автором. [Напевно сам Рубчак погодився б з тим, щоб це справити!].

П’ятниця, 13 квітня 2012.

За пару днів — Великдень. Сьогодні — несподівано — Мар’яна Вакуловська принесла мені сирну паску і квітку, а на неділю маю запрошення до Віри. Отже навіть і я святкуватиму.

Понеділок, 16 квітня 2012.

У Віри вчора було не тільки смачно і елегантно, як завжди, але несподівано також надзвичайно цікаво. Бо в товаристві були не тільки Кіпи і Рудницькі, але також незвичайні гості здалека — Хозе Казанова з Ікою Кознарською і Франк Сисин. Була також Лариса Біланюк з 99-річною мамою, ми з Марком, а з молодого покоління — тільки Андрійко з Доріною, а пізніше приїхав також Дмитро Кіпа. Андрій, як завжди, грав ролю господаря —

подавав страви і напої — він і Сяня Кіпа чимало наїдків приготували і привезли — без них Віра навряд чи могла б робити таке велике прийняття. Вона спеціально для таких традицій купила собі вузький довгий стіл, що є напевно якимсь монастирським антиком. Цей стіл — прегарно заставлений — я пропонувала сфотографувати, але ніхто цього нажаль не зробив.

Розмови велися довкола цікавих для мене тем: про недалекі зміни в керівництві КІУС (є три фіналісти: Мозер, Кравченко і Чернецький, про що я знала), про УВУ і різні пригоди, що їх мав Кіпа в час, коли був ректором (включно із пригодою з німецькою поліцією, яка затримала його вночі на вулиці після візиту в якогось німецького чиновника), про Вашингтон, де тепер у Джорджтаунському університеті викладає Казанова і де, за реляцією Ірени Рудницької, вони з Левком деякий час мешкали в домі св. Софії, коли Левко писав якусь працю — може докторську — і користувався Конгресовою Бібліотекою, про українські програми Колюмбійського університету і непевне майбутнє для молодих українців, про можливе назначення Гудзяка єпископом для Франції і підготовку його наступника на пості ректора УКУ у Львові, тощо. Ірена розповідала про те, що пише спогади і свідчення про свою родину для своїх дітей і кузинів. Пані Зубаль сказала мені, що вже два рази читала моє *Неповторне дитинство* і заохочувала, мене, щоб я більше писала. (Вона, між іншим, здавалося мені, була вчора при ліпшій пам'яті ніж попереднього разу: розповідала з подробицями про те, як вона завдячує Олексі факт, що могла жити довший час в Україні, висловлювалася позитивно про патріотів України, зокрема в Галичині, і хоч я чула про це від неї вже і попереднього разу, то монологам її не бракувало логіки і не було занадто багато повторень. Хоч і не було пов'язань із сучасністю — може за винятком тої репліки про мою книжку). Вартим уваги той факт, що в цьому товаристві було двоє неетнічних українців (Хозе Касанова, еспанець і Ірена Рудницька, з роду латвійка, які прегарно володіють і спілкуються українською мовою. Тоді як багато наших українською не говорять.

Кіпа повідомив мене, що в справах Остапового архіву звернеться до мене незабаром Тамара Скрипка і що вона з чоловіком приїде до мене і забере архів до УВАН.

Марко використав великодні вихідні і встановив у моїй спальні на стіні великий 46 інчовий телевізійний екран. Це його різдвяний подарунок мені. Сам екран давно вже був доставлений, але інсталювати його напевно не було легко, я взагалі думала, що до цього Маркові буде потрібна стороння допомога. Але дав собі раду сам. Вчора я вже мала нагоду дивитися на французький фільм — “Чоловік в поїзді”. Покищо сигналу телевізійного ще нема, отже на звичайне телебачення я не можу на цьому екрані дивитися. Щоб це було можливе, треба долучити цей апарат до двох інших, що їх ми маємо в кухні і в пивниці — отже це мусіла б зробити фірма Comcast і за це треба буде додатково платити кожного місяця. Не знаю, чи мені це робити і чи варто. Адже я на телевізійні програми не люблю дивитися, хіба тільки на вісті, що їх я слухаю і оглядаю в кухні, коли обідаю. Але я рада, що зможу оглядати фільми — час до часу.

За дарунок Маркові я вдячна, кошти хотіла повернути — не прийняв. Але я була б більше вдячна за добре слово і зміну незрозумілого мені неприємного, часом навіть ворожого

відношення — але навряд чи це в межах можливого.

Сьогодні має приїхати Мирослава Антонович, а в середу приїдуть Максим з Уляною. Я мусіла достосувати до цих відвідин свої медичні справи — в п'ятницю маю візит у Форсії (але це не проблема, бо до ББ їдемо в суботу), а сьогодні я поїхала до лабораторії, віддати пробу крові на кумадину. При нагоді вступила до банку і купила бензину. Це вперше від двох тижнів, що я рушилась сама своїм автотом. Не дуже догідний для цього день — вперше цього року температура піднялася дуже високо — кажуть буде рекордово 89 градусів! Жаль мені Мирослави, що їй зустріне така тропічна горяч!

Вівторок, 17 квітня 2012.

На щастя, погода поправилася — є навіть дуже по весняному приємно і тепло. Ми з Мирославою навіть посиділи пару годин на городі. Мирослава не тільки невибагливий гість — але вона, свідомо моїх недомагань, фактично багато мені допомагає. Подає страви і собі і мені, мие посуд, але головне, що з нею приємно мені поговорити і відпружитись. Розповідала про свою родину, чоловіка Євгена, що його за його старомодну добropорядність Мирославина мати називала “довоєнним”, доньки Мирославу і Мар'яну, що живуть тепер разом з батьками, про дві квартири, що їх вони закупили в Києві (і вже навіть встигли сплатити), до другої меншої і ще не зовсім відремонтованої мають намір Мирослава з Євгеном перенестися, а першу залишити чи то обом донькам, чи тій, яка вийде заміж і потребуватиме помешкання. Мирослава-донька закінчила право на Могилянці, але їй не подобалося, перекинулася на перекладацьку роботу і викладає англійську в якомусь приватному інституті. Мар'яна (молодша від сестри на сім років) навпаки: їй право дуже подобається, їздила недавно до Вашингтону на змагання в Jessup cup competition — вона ще студентка. Мирослава (мама) ходила недавно на прощу до Зарваниці. Це така ініціатива, що вийшла від пароха греко-католицької церкви на Аскольдовій могилі Онишкевича. Їдуть потягом до Тернополя, автобусом до Заздрости, а звідтам пішки дорогами і полями до Зарваниці. Ходила з Мирославою і її близька подруга Орися Демська (вона між іншим має клопіт, бо у висліді розлучення з чоловіком втратила своє помешкання, яке їй відібрали за його несплачені борги). Комарницький, який перекладає Тичину, живе в Англії, є сином колишнього упівця (а може дивізійника?) — Його мати і Мирославина були подруги.

Мирослава летить завтра до НЙ — братиме участь в конференції ASN, у круглому столі про голодомор, де головуватиме Мотиль і де головним ініціатором був Сербин. Мала нагоду тут у мене переглянути свій виступ — бо вдома, до останньої хвилини — не зважаючи на Великдень — перевіряла й оцінювала дипломні праці своїх студентів-спеціалістів (тобто студентів, що є рік вище від бакалавра, але перед аспірантурою).

Коли Мирослава питалася, що мені привезти, я спершу назвала свою власну книжку, бо хотіла, щоб вона собі її придбала (але просила не везти, бо ж отримаю посилку поштою (ще книжки не прийшли!), а потім я згадала недавно видану Пульсарамі книжку Неміровської “Вино самотності” і спогади Ніни Вірченко. Вірченко сказала Мирославі, що

хоче сама прислати мені свою книжку, а Неміровську Мирослава таки привезла — і то навіть дві — бо, на мій подив, появився вже також український переклад *Suite francaise*.

Понеділок, 23 квітня 2012

Максим з Уляною саме від'їхали. Маю надію, що доїдуть до Торонто без комплікацій — бо є можливість, що застануть ще сніг біля Баффало і що дорога може бути проблематичною. Погода тут на місці була до суботи включно по весняному приємна і я рада, що Максима й Уляну зустріла наша дільниця різнокольоровими догвудами, азаліями і овочевими деревами у повному розквіті. У Баунд Бруку в суботу — на щастя — була також сонячна погода і була змога Уляні посадити біля пам'ятника батьків маленькі *arbor vitae* і багато квітів. В неділю увесь день падав дощ, отже проводи — зокрема для тих, хто приїхав тільки на неділю — були скомпліковані і неприємні. Землю і квіти до могили довелося возити візочком і автобусиком, бо доїзд до цвинтаря в суботу вже був недоступний для авт. Чекала нас (і всіх приходжан) не дуже приємна несподіванка. Великий будинок Культурного Центру не був як кожного минулого року виповнений українським базаром і буфетом, а був винаймлений стороннім людям — якомусь конкурсові для дитячих гімнастичних груп під назвою *Beyond the Stars*. Діти — передусім дівчатка, в оригінальних різноманітних костюмчиках виконували різні групові вправи і я, що сиділа на кріслі в будинку, мала цікавий шоу, в час коли при дощовій погоді Максим з Уляною ще раз поїхали на цвинтар до могили. Згодом виявилось, що біля церкви стояв намет, де був базар і де в будинку, де звичайно відбуваються поминки, можна було купити якийсь харч, але попередніх повідомлень про це не було і через те були негодування на таку несподівану зміну (зумовлену мабуть поганим фінансовим станом цього православного осередку).

Уляна з Максимом створили мені приємну приязну атмосферу і я була гостем у власній хаті. Єдине чим могла причинитися до гостини, була дуже смачна качка на вечерю в середу після їх приїзду і незла печеня, яку я спекла напередодні. Уляна також навезла різних харчів, а головне — перебрала на себе всі господарські функції. Що більше: поїхали зі мною не тільки до *Asme*, *Staples* і *Home Depot* — накупили харчів, конверт для книжок (яких досі нема, але доставка буде мабуть завтра, бо в суботу листар залишив повідомлення), а що найважливіше — квітів! що їх не тільки привезли, але і зразу помогли посадити у моїх вазонках перед хатою, а ще в додатку поїхали зі мною до аптек і закупили дві потрібні мені-інвалідові речі — підвищене сидження на туалет і — на пораду Уляни — *walker* на колісцях і з сидженням.

В п'ятницю завезли мене на раніше замовлений візит до Форсії і я рада, що мала змогу познайомити свого лікаря з Максимом і Уляною.

З Марком ми були тільки один раз — у п'ятницю — на вечері в досить доброго ресторані *Timber* на *Old York Road*, біля *Abbington Hospital*. В суботу знову ж ми були в ресторані *Due Mari*, що його поручила Кейт Пасічник — це було досить далеко від Баунд Бруку, в *New Brunswick* — доїзд туди був нелегкий двома автами, а зокрема проблематичним було повернення в дощеву погоду, де довго треба було чекати, поки авта виїхали із парковиська.

В цьому ресторані їжа була знаменита — я щоправда їла дуже скромно, тільки Due Mari clam chowder, і Baby Arugula salad — бо була пересичена вечерею попереднього дня. Але обслуга в цьому вибагливому ресторані була до пересадки нав'язлива, приносили і збирали склянки пару разів, меню читали немов вивчену актором довгу роллю, що їй неможливо було сприймати гостям за один раз — а взагалі в ресторані було занадто голосно і не можна було спокійно говорити при столі. А було нас всіх шестеро — крім Максима, Уляни і мене, був Роман Пасічник з жінкою Дженет і дочкою Кейт. Дженет по професії — медсестра, але тепер не працює, Кейт займає посаду якогось фінансового консультанта і живе в Мангеттені, Роман тількищо повернувся з південної Америки, де закладає цілі нові фабрики для фірми Шервуд Віліямс (він там на високій посаді віце-президента). Знаю від Уляни, що Роман має рака міхура — але виглядав він дуже добре і був у доброму настрою. Саме він і гостив нас усіх у цьому дорогому ресторані. Навіть моя скромна зупа і салат — згідно з меню, яке я собі для едукації привезла, щоб повчитися як називаються різні страви — коштували 20 доларів!

Максим привіз і заінстальовав мені в моєму новому великому телевізорі т.зв. memory stick і я вже встигла оглянути два українські фільми — один за мотивами *Тигроловів* Багряного і другий — *Київські прохачі* — ще радянський фільм за оповіданням Нечуя Левицького. Вчилася я, як вживати цю нову апаратуру. Думаю, що мені не потрібно комплікувати це ще й телевізійним сигналом (якого тепер там немає). Я на американську телевізію дивлюся в кухні, коли обідаю, і то звичайно тільки на вісті. Інші програми мене мало цікавлять, волю фільми власного вибору. Рада, що приїзд Максима прискішив інсталяцію Марком цього великого екрану, що був мені різдв'яним подарунком, але прийшов до моєї спальні щойно на Великдень.

Субота, 28 квітня 2012.

Моїх книжок і досі нема! А я планувала запакувати їх в закуплені конверти і в понеділок — коли прийде на першу регулярну щотижневу роботу Оксана — повезти з нею на пошту! Не доведеться! Максим казав, що призначені йому примірники прийшли до Торонто ще напередодні його приїзду до мене! Лариса Копань повідомляла, що вислали їх 4 квітня. Невже так довго — вже 24 дні! — іде повітряна, реєстрована пошта з України до США?

Ніна сьогодні має 22 роки. Я послала їй 500 дол. як дарунок — але це прийде спізнено, бо ледве допросилася її нової адреси в Марка. Але рівночасно я вчора написала побажання по е-мейл. Несподівано мала я нагоду з нею коротко поговорити по телефону. Вона задзвонила до Марка — а його, як звичайно, не було вдома. На питання, як вона проводить свій день народження, сказала, що їздила до Единборо до музеїв, а увечері іде з товаришами на святковий обід. Вона перекинулася з історії на літературу і дипломну роботу писатиме про американського письменника DeLillo. Чекає вже на приїзд Марка і планує з ним прогулянку автoм по Шотландії. Літо планує провести на Martha's Vinyard.

Субота, 5 травня 2012.

В понеділок 30 квітня прийшло шість пакетів книжок. Я думала, що решту доставлять наступного дня. Так не сталося — досі не доставили. Чому висилка з України розділена — адже знаю, що пакетів було 18! Чи це вже тут у Філадельфії листарі об'єднують собі роботу?

Тих шість пакетів — це 28 книжок. Я вже більшість їх запакувала в заадресовані конверти і в понеділок поїду з Оксаною на пошту, щоб їх надати. Вірі Лащик і Рудницькому вже мала нагоду книжку подарувати. На сходинах ЕУД в середу маю намір книжку подарувати Лужницькому, Ані Максимович і Юрієві Левицькому. А в Канаді — вчора на вечорі Славутича і Голод, Максим передав мою книжку — на моє прохання — Марті Трофименко і Ліді Палій.

Прислав мені Максим частину матеріалу, що ним він ілюстрував на Power Point свою доповідь про Славутича. Завдав собі чимало серйозного труду — такої стислої, повної і об'єктивної документації життя і творчості ЯС я від Максима не сподівалася — мусів присвятити цьому виступові багато часу. [Такі виступи відтягають його від докінчування книжки про Нечуя Левицького, але вони дають йому контакт з громадою і потрібні не тільки цій громаді, але і йому самому].

3 травня були Остапові уродини. Я про них пам'ятала. Але тільки Максим нагадав мені, що це не будьяка, а 95 річниця ОТ!

Вчора їздила я до Форсії. Вже вдруге вона вирізувала шкірку на моєму чиряку, що досі ще повністю не загоївся! Я ще не зробила замовлення в клініці на фізичну терапію — бо минулий тиждень так докучав мені артрит, що я ледве ходила і не мала сили їхати до клініки!

Подружжя Гейсі цими днями у Філадельфії. Він бере участь в якійсь конференції, здається на PENN, а вона потелефонувала, що хоче мене завтра відвідати! Ну, мені тепер навіть чай гостям подати — проблема і зусилля, але я рада буду її побачити!

Пополудні.

Саме пошта доставила мені реєстровану посилку з Києва — ні, не мою АБ, а вислану нещодавно (26 квітня) книжку Ніни Вірченко. Що це діється з нашою поштою?

Неділя, 13 травня 2012

Вчора в Центрі був виступ Григорія Грабовича. Його доповідь мала назву “Чи можлива в Україні наука?” і говорив він про те, про що вже нераз говорив і писав: про плагиати наукових праць в Україні (наприклад Литвина), про популярність *Влесової книги*, що ввійшла вже навіть у шкільні підручники, про реклямні летючки розвішені на стовпах біля університету, де пропонують за певну ціну дипломи ітп. Але насправді виступ був подуманий як рекляма для часопису “Критика” і поруч з Грабовичем виступав Олег

Коцюба, який говорив про “Критику”. “Критика”, тобто вони самі, і були організаторами виступу, не тільки в Центрі в суботу, але і в барі клубу на 24 вул. в п’ятницю. Рекляма виступів була дуже незадовільна і у висліді до клубу (кажуть) прийшло 6 слухачів, а до Центру менше ніж 20. Я поїхала на це до Центру в товаристві сестер Вакуловських.

Я тількищо закінчила читати дуже важливу і серйозну книгу. *Bloodlands: Europe between Hitler and Stalin*. Автор — Timothy Snyder. Книжка вперше появилася ще 2010 року — вона вже має неабияку славу, є вже навіть український переклад п. н. “Криваві землі”. Я давно хотіла її прочитати. Замовила в бібліотеці і ось я вже деякий час під враженням цієї страшної книги. Це мабуть вперше зроблено паралелі і пов’язаність між масовими вбивствами німців і советів, між політичними планами Сталіна і Гітлера для всяких “остаточних розв’язок” при допомозі депортацій, голодомору, концентраційних таборів, виморювання воєнних полонених, винищування євреїв. За підрахунками Снайдера, на території кривавих земель — тобто Польщі, Білорусі, України і балтійських держав, на протязі 12 років винищено 14 мільонів людей — а це не включає вояків, які загинули на фронтах війни і дуже консервативно оцінює жертв голодомору в Україні на 3 і пів мільона. Книжка подає докладні описи нацистських і советських масових злочинів, цитуючи при цьому статистику, розповідає про пляни Гітлера колонізувати землі СРСР, про страх Сталіна перед можливостями польського і японського нападу, про колективізацію і терор 30-их років, про пакт Рібентропа-Молотова, співпрацю нацистів із советами, про несподіваний для Сталіна напад на СРСР, який мав бути короткотривалою війною і закінчитися швидкою перемогою німців (навіть зимового одягу для армії не було, бо передбачали що воєнні дії закінчатся перед зимою), про свідоме винищування голодом воєннополонених, про масові ростріли євреїв на початку війни, і винищування їх у газових крематоріях під кінець війни, що стало нацистам заміником перемоги, про післявоєнний антисемітизм Сталіна. Багато речей вже давно мені відомих починаю бачити тепер у трохи іншому світлі. Передусім факт, що постраждали в цій війні найбільше ті, хто був під трьома окупаціями: советською, німецькою, а тоді знов советською — тобто передусім наша Галичина. І перед серед тих хто постраждав ведуть не тільки українці, але євреї і поляки. Снайдер підкреслює, що те, що нам найбільше відоме і що обросло вже героїчною мітологією — гулаги і нацистські концентраційні табори — не було найгіршою стороною обох режимів. В’язні концтаборів і советських гулагів всетаки мали нагоду вижити — тому і знаємо про них більше, бо є свідки, що заціліли. Виморені голодом, розстріляні, видушені газом зникли без вісті і не залишили свідків і слідів.

Прочитавши цю страшну книгу, я подумала з вдячністю до своєї долі. Яке щастя, що я і моя найближча родина — що ми вижили, перетривали, та ще й добралися після війни до берегів цієї благословенної країни на мирне і відносно довготривале життя в добробуті, де можна було поволі зализувати рани і забувати пережиті страхіття. Але наша родина — Сеньківські, Чайковські, Яцкевичі пережила тільки одну окупацію — німецьку. Якби були не виїхали на захід — а тато, як знаю, їхав дуже нерадо — були б напевно опинилися десь на Сибірі.

Понеділок, 14 травня 2012.

Прислали мені з України — з доручення, очевидно, самої авторки — книжечку Ганни Черінь *Листи до лицаря*. (КМА, 2012). Це автентичні листи з періоду 1946–1949, що їх вона писала з ді-пі табору в Гайденау до знайомого хлопця. Але це не любовні листи. Я прочитала їх за один вечір, бо люблю епістолярний жанр, що віддзеркалює справжнє життя. Черінь — на той час уже нещасливо одружена з Михайлом Ситником і мати маленької донечки. Вона двоюрідна сестра Бориса Олександрова, і про нього є різні згадки в листах. А ще і про українське літературне життя в таборах Німеччини.

Ніна Вірченко прислала мені свою книгу *Зернини з доріг життя мого* (2011). Це книга поважних розмірів (760 сторінок, з великою кількістю кольорових фотографій). Вірченко — видатний математик України, людина заслужена для науки, а крім того колишній політв'язень. Мемуари мене цікавлять, але ця книжка мене розчарувала. Забагато в ній патосу, повторень, примітивних віршиків, тріскучих націоналістичних декларацій і самохвальби.

Сестри Лановички прислали мені листа з подякою за *Автобібліографію*. Є в листі і таке знаменне речення, що його я прочитала по телефону Максимові:

“Нещодавно (28 лютого 2012 р.) в Тернопільському національному педагогічному університеті захищалася кандидатська дисертація Євгенія Лепьохіна на тему “Творчість Валер’яна Підмогильного та Альберта Камю: типологічні аспекти”, де наукові здобутки М. Тарнавського фігурують як засадничі у теоретико-методологічній базі роботи.”

Я просила Коробка, щоб подивився, чи продається в книгарнях Києва моя *Автобібліографія* і яка ціна книжки. Написав, що бачив у книгарні Наукової думки і що ціна була 35 гривень.

А книжок мені і досі не доставили!

Четвер, 17 травня 2012

Оксана вчора прибирала хату. Хотіла зробити мені приємність і задемонструвала на моєму комп’ютері з українського телебачення, з якогось конкурсу талантів, виступ якоїсь маленької дівчинки з дотепним віршиком адресованим бабуні. Виступ цей був ... російською мовою! Це багато що говорить про смаки нашої публіки — навіть тут в Америці — дивитись на російськомовне ТБ. Але, але ... Я побачила, що Оксана знайшла цей виступ при допомозі Гугл, шукаючи за прізвищем кирилицею. Це було для мене відкриття! І от я поспробувала і собі такий експеримент: написала кирилицею своє ім’я і ось отримала цілу низку інформацій з російськомовного гугела. А потім поспробувала те саме з ОТ і посиипались ревелюції одна за другою.

Варто тут зробити коротке резюме того, що я знайшла.

В бібліотеці Вернадського є два примірники ОТ: бібліо. покажчик, три примірники моїх

Ключів до царства, один примірник мого “Вибраного”, а ще й зареєстрована в картотеці статей стаття Тарнашинської із *Всесвіту* (“Два крила...”) На моє здивування — кілька згадок в каталогах моєї бібліографії “Українська революція в поезії”. Жодних згадок про закордонні видання. Про Остапа кілька згадок в різних статтях, з цитатами включно. Найцікавіша з усього — стаття про Йосифа Гірняка в “Киноревию. Новости московского кино и театра”, що на інтернеті фігурує як MuView.ru. Там цитується лист Блавацького до Гірняка з вересня 1952 року, лист ОТ до Гірняка з вересня 1960 і вірш ОТ присвячений Гірнякові (в рос. перекладі). Джерела інформацій — непозначені. І стаття не має автора. Є там і такі рядки:

“В Филадельфии ‘Гирнячков’ магнитно притягивали к себе личности Остапа Тарнавского и Марты Тарнавской — супруги, славного своей интеллектуальной мощью, влюбленностью в искусство. Эта пара своеобразно отражала многолетний испытанный союз Гирняка и Добровольской, счастливую ревность в нем двух творческих личностей.”
Десь я таке вже читала — чи не в Гайдабури? Бачу, що росіяни мають таку ж схильність до плагіату, як і наші малороси. Мабуть наслідки тієї самої школи — радянської.

Знайшла я також російський переклад Остапового вірша в невеличкій антології “Переводы украинских поэтов”. Перекладач: Николай Переяслов. Сайт: Стихи.ру. А що це мій улюблений вірш “Дозрівають жита” то я його повністю тут перепишу:

Дозревают хлеба. Восковые колосья
тяжелеют под солнечным медом. И мак
что недавно сиял среди хлебов, как маяк,
весь увял и упал. Ну а ветры разносят

шелест стеблей и запах зерна. Вышло так,
что я жатву в деревне встречал, и пришлось мне,
не боясь, что близка уж старения осень,
дать, чтоб в душу ворвался любовный сквозняк.

Наполняется винами чаша небес,
сердце тянется к ней, не пугаясь похмелья, -
и тебе, что была моих поисков целью,

я дарю, как парчи драгоценный отрез,
своей спелой любви перевитый сноп злаков,
что созрели спеди пламенеющих маков. (1948).

Дотепним завершенням моїх пошуків є стаття ОТ про Журбу, що в російському варіанті називається “Биография писателя: Галина Печаль”!!!

Серед відгуків на Максима знайшла дуже добре і цікаве інтерв’ю з ним Марії Титаренко в газеті “Зеркало недели”. Але я раптом усвідомила собі, що я це вже читала українською

мовою, і чому нема українських відгуків поруч з російськими? Несподівано найшло на мене раптове просвітлення: в пошуку не було в прізвищі м'якого знака. І от я спробувала перевірити: знайшла де за їхньою системою є на клавіатурі м'який знак (бо мій розклад Word Perfect тут, очевидно, не застосовується, і виписала кирилицею на гугел “Марта Тарнавська”. Боже мій — Яке мені відкрилося багатство! Передруки віршів, статей, всякі дрібні незнайомі мені цитати в статтях різних авторів, наявність книжок в колекціях (навіть моя “Українська бібліотека в Америці” (но. 5 з колекції Мирослава Лабуньки) знайшла шлях в Україну до якогось Інституту літургійних наук. Не знайшла я, щоправда, жодної незнаної мені рецензії, але був один критичний відгук читача, який вирішив прочитати мої поезії в інтернеті і пише: “Чесно кажучи, вони мені не дуже близькі. Таке собі шістдесятництво, що розсипається в руках. Але є й цікаві моменти. Для зразку вибрав вірш, котрий мені, мабуть, найбільше сподобавсь. А ще висловлю обурення, що у Вікіпедії Тарнавська спочатку ‘вдова О. Тарнавського’, а потім уже поетеса, перекладачка ітп.” Цей читач називається Олег Коць, а вірш, що його він вибрав, це “Чи й ти ішов крізь ніч?”

Маю дикую сатисфакцію, що наші (Остапові, мої, Максимові) праці таки знаходять дорогу до читачів в Україні, що наші труди — не даремні. Але трохи досадно, що я так пізно здогадалася і навчилася вживати кирилицю для пошуку на Гугел і що тільки сьогодні зрозуміла, що подібність російської і української мов справи в інтернеті ускладнює. Може і є якісь речі, що повинні були бути включені в ОТ- бібліопокажчик і АБ, а я про них не знала.

Субота, 19 травня 2012.

Нарешті!!! Вчора доставили мені нових шість пакетів АБ, а сьогодні — решту посилки. Ну, слава Богу! А то я вже думала, що може посилка десь по дорозі занастилася!

Та ще й добре, що я не розминулася з листарем! Бо вчора їздила віддавати кров до лабораторії — вперше за цілий місяць рушила авто! А сьогодні примусила себе піти з вокером до аптеки — велике тепер для мене зусилля, бо ледве ходжу!

Написав мені листа по е-мейл Максим Кирчанів. Дякує за книжку, яка була для нього “радісною несподіванкою”. Ну, я рада, що Пульсари розіслали примірники на подані мною адреси.

Неділя, 20 травня 2012.

Сьогодні приїхала Тамара Скрипка і забрала до УВАН 22 пачки Остапового архіву. Приїхала з чоловіком, а що був вдома також Марко, готовий допомогти, то обидва чоловіки потрудилися, щоб заладувати великий автомобіль. Дай Боже в добрий час! Маю надію, що це збережеться в УВАН і буде упорядковане і доступне для дослідників.

Тамара Скрипка працює тепер в УВАН архівістом, але вона колись працювала в Інституті Літератури у Жулинського в Києві. А також вчилася у мистецькій школі, де записалася з

Валерієм. Вона з Луцька і займається спадщиною Лесі Українки і родини Косачів. Валерій родом з Запоріжжя. Він — визнаний в Америці і в Україні мистець-маляр, його речі дорого продаються в американських галереях. Я про це знала, він сам небагато розповідав про себе і своє малярство. Живуть вони біля Нью Гоуп, де він має свою студію.

Тамара — хоч ще відносно молода — мала недавно операцію на серце. Цікаво, що оперувалася не тут в Америці, а в Києві і їздить туди час до часу на перевірку. (Вона там має здається сина чи дочку, маму і ще когось).

Приємно було посидіти з ними і поговорити. Мова була і про Глуценка, і про Труша (з уваги на картини в моїй вітальні), про Винниченка — у зв'язку з Глущенком і у зв'язку з архівом, що його тепер Колюмбія передала до УВАН, про Жулинського, який, мовляв, дуже розбагатів, про Драча, що його син мав нібито в Чехії якусь фармацевтичну фірму і недавно загинув, про Оксану Радиш, яка — хоч і ходить із вокером — пересиджує в УВАН на праці до пізнього вечора.

Картини Глуценка (подібні до тих що в мене) недавно продавалися в Києві по 35,000 доларів, а маленький образ Труша (один з моїх весільних подарунків!), на думку моїх гостей, в Україні міг би продаватися за 9,000 доларів.

Вівторок, 22 травня 2012.

Вчора працювала в мене Оксана: перестеляла ліжко, прала, завезла мене на купівлю харчів до Bell's Market, зварила мені горщик капусти. Я дуже рада такій допомозі. Але брак самостійності створює і проблеми. От я вчора увечері поглянула на рахунок і бачу, що в крамниці мені двічі порахували за мішок помаранч, який коштував \$7.98. Очевидно, помилки всюди трапляються. Я потелефонувала: кажуть мені, приїдьте, ми повернемо вам кредит. А мені їхати як — з паличкою, з walker-ом? Доведеться відкласти до наступного понеділка.

Сьогодні Ігор Колесник почав ремонт. Уже відкрив, розривши у вітальні стелю, що є можливо якась невелика конденсація з труб в лазничці — хоч ніби не тече. Марко, нібито, хотів робити плани для ґрунтової перебудови лазнички, і я готова була заплатити, але вже два роки минуло, із стелі сиплеться, брудно, він жодних планів не робить, контрактора не знайшов, я далі чекати не буду, а він вчора сказав мені: “роби що хочеш, я не маю часу”. Взагалі він замість бути частиною розв'язки в господарських справах, є частиною проблеми. От сьогодні я, шукаючи для Ігоря за лампою-рефлектором, яка в мене завжди стояла у їдальні в шафі, лампи не знайшла, бо вся шафа завалена галоновими пляшками горілок і скачу, немов би це була не приватна хата, а якась бара. Аж соромно! Може мені треба буде це виставити, щоб забрав собі до кімнати, до пивниці або віддав у “storage”, де тримає далі свої маєтки, оплачуючи за магазинування кожного місяця. Але він закуповує гуртом не тільки горілку — в пивниці повно пакетів сухих каш, всяких cereals, що їх він їсть на сніданок — запаси на пару не місяців, а років. Чистий Плюшкін (але про Плюшкіна мені треба було б прочитати, бо я про нього чула тільки від Галини Клюк).

Закінчила я слухати ще один цікавий курс: *The Rise and Fall of Soviet Communism*, що його викладає професор Gary Hamburg. Добре доповнення знайомої теми. Завжди можна щось нове довідатися (тим разом напр. про те, що Сталін мав 12 спалень і ніколи не знали, де він справді ночує).

Моя бібліографічна робота приносить часом зовсім несподівані дивіденди. От я розписую поволі статті про літературу у недавно виданому фестшріфті Штогринна. Прочитала і зробила анотації до статей Гумецької, Ільницького, Найдана, Марти Олійник. Вирішила, що власної статті не включатиму, бо вона не про літературу. Сьогодні дійшла до Пахльовської. І от читаю, щоб написати анотацію і раптом бачу таку несподіванку (перепишу повністю!):

“Marta Tarnavs’ka (born in 1930) is one of those writers who value, first and foremost, their stylistic independence. In addition, her poetic works (*Khvaliu iliuziiu*, In Praise of Illusion, 1972; *Zemletrus*, Earthquake, 1981; *Tykhi rozmovy z vichnisti*, Quiet talks with eternity, 1991) are marked by an exquisite feminine touch. Her approach is definitely quite different from Andiiivs’ka’s. It is interesting that verbal radicalism of Andiiivs’ka, who is European, is very much in line with truly American pioneering technical virtuosity, whereas the lyrical tone of Tarnavs’ka, who is American, is much more imbued with European echoes of Rilke. Tarnavs’ka keeps a certain tie to Poland and Austria. As a result, her exile is much more psychological than political. Once the safe foothold of a physical motherland is lost, the only possible link with things past is to be found in heartfelt remembrances: a Yuletide Moon, a tinned figurine hanging from a tree (*Bila nich*, The White Night). Hence, man’s cosmic loneliness can find solace only in Keats-like “things of beauty”, which the writer fondly quotes in her poem *Na vystavtsi Van Goga* (At Van Gogh’s Exhibition). Thus, Tarnavs’ka’s verse is discreet to the point of asceticism, even though her natural balance does hide an *élan vital* made of ‘*soleil, espace, verdure*’ à la Le Corbusier, as quoted in *Vesna* (Spring).”

Це в статті Оксани Пахльовської, що називається “Ukrainian literature in the diaspora: Between politics and culture”, на сторінках 97–98.

Ну, хтоб то подумав? Я була під враженням, що Оксана зовсім про мене забула! А виявляється, що вона навіть справді читала мої вірші! І включила мене у свою дуже селективну статтю про українську літературу в діаспорі, де розглядаються самі “аси”. Та ще й дуже для мене несподівано, на що вона справді звертає увагу! І які висновки робить з маленького молодечого мого віршика, який нагадує мені незабутній святвечірній прохід з Остапом вулицями засніженого Зальбурга. А я, невдячна, навіть не подала її прізвища на список людей, що їм Пульсари мали доручити мою Автобібліографію. Треба це буде направити!

П’ятниця, 25 травня 2012

Ігор Колесник — разом із своїм помічником Орестом Соколикком — закінчили вчора

ремонт моєї їдальні, коридору і головної лазнички. Роботу зробили дуже солідну, а ще й працювали по американському — чистенько, складаючи все кожного дня після роботи, витріплюючи накривала, самі знімали із стін картини, і самі їх наново після роботи повісили. Ігор крім того надзвичайно приємна людина, догадливий, учинний, приятний, немов рідний син. За роботу почислив 1462 дол., але я це заокруглила до 1500. Маю тепер нарешті направлені стелі в лазничці і в їдальні, білі поручні біля ванни і тушу, но і взагалі — чисті, білі стіни.

Пополудні вчора потелефонував Стефан з Індіанаполісу. Здав уже іспити за перший рік медичних студій. А ще важлива новина: купив хату! Хату дешево (менше ніж 40,000 дол.), в чорній дільниці, недалеко від університету. Саме тепер проходить інспекція і як все буде добре буде settlement. В цій хаті, що її продавала якась церква, немає ні холодильника, ні печі в кухні — це зразу доведеться купити. Хочу причинитися до цієї справи фінансово, але Стефан — дуже гордий хлопець і нерадо приймає гроші.

Написав сьогодні по е-мейл Максим Кирчанів. Повідомив, що саме готується до захисту докторської дисертації. А на моє прохання, залучив як attachment свою працю “Америка й Україна: література і ідентичність” про існування якої я довідалась з інтернету. Це велика на 162 сторінки праця, опублікована у Вороніжі 2010 року — але, здається мені, тільки на інтернеті. Є там цілий розділ під назвою “Українська західна література, від мовних пошуків до англійської мови і кризи ідентичності (Нью Йоркська група, Марта Гарнавська і всі інші)”. В ньому велика увага присвячена моєму “Американському триптиху”, “Буденним діалогам” і новелі “Самотнє мосце під сонцем” — безліч цитат і з поезії і з прози, з аналізом і коментарем. І хто б то подумав, що я на старості літ матиму таку увагу дослідників і критиків? Чи варта цього моя скромна літературна спадщина? Я завжди важнішою працею свого життя вважала свою бібліографічну роботу, але з неї хоч і користають (часом навіть на межі плагіату, цитуючи з моїх анотацій), то в Україні мало хто про неї знає, а може і не надто нею цікавиться.

Субота, 26 травня 2012.

Вчора у Верховній Раді України дійшло до бійки між депутатами. Дві особи фізично постраждали і були відвезені до лікарні. Картина з бійки була показана навіть на телевізійних вістях CNN і в *Нью Йорк Таймсі* та інших газетах. А бійка ця — за мову!!! Партія регіоналів внесла законопроект, який мав би дати статус офіційної мови — російській мові в різних областях України. Опозиція вважає, що це доведе до повного домінування російської мови над українською, що згідно з конституцією є державною мовою. Лідер опозиції Яценюк вважає такий акт антиконституційним і приводом для імпічменту президента. Спікер парламенту Литвин загрожує розпуском парламенту.

Модерна технологія дає мені тепер доступ до вістей українською мовою BBC і Голосу Америки, а навіть 5 каналу київського телебачення і львівських телепередач ZIK. Я мала вже нагоду дивитися на деякі цікаві інтерв'ю. От наприклад на 5 каналі було інтерв'ю з Іваном Дзюбою, а вчора — з Сергієм Жаданом. Є така серія, що її веде тележурналіст

Сергій Дорофеев — пристійний, елегантний мужчина. І от український парадокс: ведучий ставить запитання російською мовою, а Дзюба і Жадан відповідають українською мовою!!! Справді дивогляд. І не легко, думаю, вперто втриматись, відповідаючи українською мовою, на питання ставлені такою подібною (нажаль) російською. Ах, який важкий лежить на нас тягар цього тристалітнього колоніального поневолення.

Дзвонив вчора з Альберти Іванко. Вони таки рішилися повертатися до Торонто і це станеться вже десь, мабуть, за місяць. Таня незадоволена роботою, а Іванко тепер — безробітний. Він поробив плани записатися на якісь вищі курси по компютерній технології. Вже його прийняли до каледжу в Лондоні, Онтарію, а якщо отримає позитивну відповідь із шкіл в Торонто, куди також подав прохання, то житиме вдома з батьками і здобуватиме фахову освіту на місці. Таня також може повернеться на студії.

Четвер, 31 травня 2012.

В неділю Віра намовила мене на кіно. На фільм *The Best Exotic Marigold Hotel*, недалеко в Ніway theater. Приїхала по мене, допомогла дійти до авта і з авта. Але виявилось, що цей фільм в неділю не грав, отже замість фільму, ми пішли на вечерю до грецького ресторану. Натомість на другий день вирішили таки піти (Memorial Day). У фільмі грають дві славетні зірки Британії — Judy Dench і Maggie Smith. Але мені найбільше подобалася Індія і фільм цей фактично не так про шукання сенсу життя у старості, як про Індію — повну безладу, багатолюдного хаосу молоду країну, що кипить життєвою наснагою і динамікою. Екзотика індійських реалій з верблюдами і коровами серед гущі автомобілів показана дуже ефективно.

На 5 червня — вчитала я в Українській правді — опозиція закликає людей на демонстрацію під будинок Верховної Ради проти законопроекту про мову. Було б добре, якби вдалася така багатотисячна демонстрація, але чи збере вона такий натовп? Адже якби більшість говорила послідовно державною мовою, то і проблеми не було б.

Телефонувала до мене нині бібліотекарка УВАН Людмила Шпілева. У Вінниці хочуть створити меморіальну кімнату пам'яті Галини Журби і шукають за матеріялами. Має приїхати в цій справі до США Михайло Каменюк, письменник з Вінниці, який цим займається. Я дала їй деякі інформації, розповіла кілька анекдотів з життя Журби, звернула увагу на її спогади друковані в першому збірнику Слово, а що маю якраз дублет цього сьогодні вже рідкісного тому, то я обіцяла їм це передати через Кіпу до УВАНу.

Чуюся трішки ліпше. Примушую себе не тільки до коротких проходів, але і до вправ на велосипеді в пивниці. Хоч для цього треба зійти туди по стрімких сходах. Там у пивниці тепер особлива прохолода, бо на дворі гаряче і волого, і в хаті діє кондиціонер, але нажаль в пивниці немає лазнички, а це справи ускладнює.

Субота, 2 червня 2012.

Останніми днями я трохи працювала над наступним сегментом бібліографії до Квартальника. Розписала всі статті із фестшріфту Штогриня, додала дві статті з *HUS* і наступний сегмент — готовий. Це дає мені ілюзію, що я ще можу творчо працювати.

Знайшла Збірник Слова 1 для УВАН і вирішила прочитати наново цей спогад Журби. Добре, цікаво написано. А ще й знайшла я там таку знамениту цитату:

“...хочеться побути з собою. Людина в юрбі сама собі найдальша, а в самоті найближча.”
Галина Журба: “Від Української хати до Музагету”. *Слово*, збірник 1. с. 449.

Маю клопіт з Марком. Він дуже дивний чоловік, трохи ненормальний із своїми старокавалерськими навиками. Не легкий до співжиття. Накидає свою волю в дрібницях і цим тероризує мене. От приклад: Сьогодні забирали сміття. Він звичайно виставляє пушки на вулицю. От, щоб допомогти, я виставила між двері готові до викинення торбу відпадків, і до re-cycling — торбу паперів і ведро пластикових пляшок. Прийшов пізно ввечері і чую виставляє пушки на вулицю, а відкривши двері кричить : Unbelievable! і лопає дверима. А сьогодні бачу, що торбу з паперами він таки приніс назад додому і її не забрали із сміттям! Чому? Чи має бути торба повніша?

Після того як мої малярі почистили їдальню, помалювавши стіни, бачу, що знову за шафкою починається збір старих паперових торб і галонів пляшок водки. Цього я вже мала досить. Виставила все це на шафку і написала: “Прошу винести це до пивниці або викинути. Я не бажаю собі, щоб моя хата перетворювалася в збір сміття або в корчму”. Напевно буде реакція. Дуже він підважив спокійну атмосферу мого життя. Часто вся дрижу. А ще настоює на тому, щоб я підготувала power of attorney. При такому негативному відношенні до мене, як можу я йому дати таке право? Було б краще для мене, якби випровадився кудись на власне помешкання. Він думає, що посвятиться для мене, приїхавши сюди з Каліфорнії, і не оцінює того, що адже має безплатний дах над головою і харч, але єдині послуги, що за них я вдячна, це допомога з компютером час-до-часу — все інше — доставу харчів, працю на городі — я можу мати, заплативши чи то Оксані, чи Лукашевичам. Харчів з Оксаною я вже закупила на пару тижнів, а Лукашевич напевно радо прийшов би знову до мене на працю, яку втратив після приїзду Марка.

Неділя, 2 червня 2012.

Виступав вчора в Центрі Олег Тягнибог. Прийшло на його виступ понад 150 людей. Я поїхала з Вакуловськими. Мають наші націоналісти в його особі здібного й ефективного лідера. З’ясовуючи програму своєї партії отверто заявив: ми не демократи, ми націоналісти. Потім, щоправда, в дискусії, нібито не заперечував принципів демократії, але навіть критичне запитання із залі назвав провокацією. Цікаво, що відповідаючи на питання про роз’єднання націоналістичних сил, сказав, що тільки “Свобода” є націоналістичною політичною партією, а ОУН і інші — це тільки політичні організації. Він і його партія тепер працюють нібито об’єднано з іншими опозиційними силами в Комітеті Опору Диктатурі, тобто разом з Яценюком, БЮТОм, Ударом Кличка і ін. Готуються до виборів до

Верховної Ради. Добре, що є така організована опозиція до Януковича, комуністів і партії регіонів. Але якби такий Тягнибок дірвався до влади при помочі інших більш демократичних сил, то він чи його партія, мабуть, перебрали б владу і встановили б власну диктатуру, так як це зробив свого часу Гітлер, або комуністи в Чехословаччині чи Польщі.

Слухаю курс *Ideas in Western Culture*, що його читає професор Ori Soltes. Це про середьовіччя і ренесанс. Мабуть уперше, курс моєї Teaching Company мені НЕ подобається. Завелике накопичення фактів, аналізу, коментарів, дигресій, а ще й читає він надто швидко і монотонно. Погана композиція матеріялу; наукова стаття з посиланнями розрахована на підготовленого читача або спеціаліста теми це не те саме, що цікаво скомпонована лекція для присутньої в залі аудиторії.

Середа, 6 червня 2012.

Регіоналам таки вдалося перепхати через ВР законопроект про мови. Голосували, як це нераз в Україні буває, навіть неprisутні і хворі. Опозиція не підготовилася як слід. Це визнав навіть лідер їхній — Яценюк. А під стінами парламенту тисячі демонстрантів “проти”, зустріли демонстрантів “за” (кажуть підплачених), та й між ними сотні міліції, яка не завагалася навіть вжити сльозоточивий газ.

Прислала мені Роксоляна Зорівчак свою бібліографію, доповнення за роки 2004–2011. Добре, що я не мушу писати рецензії на це дуже претенсійне видання, де зареєстрована навіть найменша згадка прізвища РЗ, всі її членства в редколегії різних журналів, всі її виступи на конференціях. Довідалась я, що вона доповідала в 2002 році на конференції про мене як бібліографа — це не було друковане, але в бібліографії позначене. А мої згадки про її статті в моїх бібліографіях також удостоїлися включення, навіть ті не анотовані бібліографічні реєстри даних. Книжка має троє упорядників, дві вступні статті про Зорівчак і резюме в 9-ти мовах, включно з латиною! Про життя її довідатись з книжки не можна, але є дуже гарне кольорове фото! Добре тримається!

Позичила собі я з бібліотеки шість фільмів. І вчора навіть дивилася на два. Один з них з Катериною Гепбурн і Кері Грантом “Bringing up baby” — десь із 1930-их років — непоганий, замітний тим, що відображує життя американських мільонерів і де бейбі — не дитина, а леопард, але ще цікавішою була біографія Грента в додатковому диску. Другий фільм з Мерілін Монро — *Bus Stop* — глупий і без мистецьких валорів, шкода було часу на нього дивитися!

Середа, 13 червня 2012

В Україні і Польщі проходить Євро 2012 — футбольні міжнародні змагання. Наїхало тисячі фанів-уболівальників з Європи. Матчі в Україні відбуваються у Львові, Києві, Харкові, Донецьку. Там побудовані нові стадіони і вкладено великі гроші в підготовку доріг, кемпінгів, готелів ітп. Недавно в Києві Україна виграла матч із Швецією. В українській команді пописувався Андрій Шевченко. У Варшаві вчора дійшло до

заворушень — бо напередодні матчу Польща-Росія тисячі росіян ішли походом через місто і провокували поляків своїм шовінізмом. А поляки також зі свого боку в газетах великими заголовками писали: Na Moskala і пригадували про історичний “Cud nad Wisla”. Але поліції вдалося не допустити до більших сутичок. В Харкові голяндським фанам українські уболівальники роздавали футболки з портретом Тимошенко і написом Free Yulia. Київське і львівське телебачення, що його тепер я маю змогу оглядати на комп’ютері, чимало уваги надає цим справам. Добре, що так багато європейської молоді наїхало в Україну — навіть якщо не всі їхні враження будуть позитивні.

Вночі вчора переглянула книжечку афоризмів Ростислава Доценка *Світлі думки проти ночі*. Дуже цікаво. На противагу до книжки його дружини Ніни Вірченко, тут не багатослів’я, а сконцентрована думка інтелігентних помічень. Але є певна кількість повторень — видно брак уважного редактора. Про Ростислава, писали мені, що в нього помітна затрата пам’яті. Жаль.

Неділя, 24 червня 2012.

Дві години тому відвезла я Марка до потягу на станцію Ферн Рак. Він сьогодні летить до Шотландії на короткі вакації з Ніною. Має повернутися 5 липня.

В понеділок 18-ого Українська Бібліотека офіційно прощала Галину Дзівак-Клюк. Хоч я того дня мала візиту в д-ра Віджілянте, повернулася додому пізно пополудні і була смертельно втомлена, то я таки була на цьому прощальному вечорі. Аня Максимович приїхала по мене автом, а поверталася я з Марком. Крім членів Ради Бібліотеки були там також деякі добровольці, що працюють в бібліотеці, а також навіть Наталія Пазунок з квітами для Клюк. Функції керівника бібліотеки вже від деякого часу веде Іра Курилець. Добре, що вдалося знайти заміну. Побачимо, як вона даватиме собі раду. Якби мій фізичний стан був кращий, я радо допомагала б, як і раніше, але так як справи стоять тепер, коли мені навіть на ногах не легко втриматися, то нажаль на мою поміч не можна покладатися. У вівторок їздила я з Оксаною на великі закупа харчів до Асме, але навіть ходити по крамниці з палицею або з візком було мені дуже трудно. В четвер — не зважаючи на гарячу погоду — поїхала я вранці до подіятра, бо треба було обрізати нігті та вирізати мозіль на правій стопі. А в п’ятницю мала візиту в дентистичній клініці. Туди приїхала на час, але назад мусіла чекати на транспорт чотири години, та й викликала їх телефоном чотири рази. Якби знала завчасу, що буде така проблема, була б замовила собі таксі.

Вівторок, 26 червня 2012.

Після вчорашнього дощу значно похолодніло — сьогодні температура не вища як 75 градусів і вітрець — прегарна і рідкісна як на цю пору року погода. Мені треба здобутися на відвагу і піти пішки з палицею до бібліотеки, де мене чекають два замовлені фільми, і до аптеки, відібрати ліки. Прикро почувати себе калікою, що їй не легко втримуватися на ногах. А руху і гімнастики мені ох, як треба! Замовила собі візиту в клініці Паркінсона —

але вони можуть прийняти мене аж в листопаді та ще й перестерегли, що візита коштуватиме 360 дол., якщо за неї не заплатить медичне страхування. А ще треба мені поїхати до лабораторії на пробу крові — зроблю це може завтра вранці — тоді відкладу на пізніше таблетки діуретику, які примушують мене кілька годин бути вдома біля лазнички.

Марко перед від'їздом до Шотландії мав по телефону розмову з Максимом і Уляною. Видно вони щось сказали йому про те, що я не надто задоволена з нашої “спілки”. У висліді, я мусіла знову вислухати довший монолог на тему нашого співжиття, при чому він ще й висловив жаль, що він, мовляв, не має власного приватного кутка, бо я часом входжу до його кімнати. Ну, це була для мене ревеліяція. В його кімнаті стоять на полицях книги — серед них словники та енциклопедії. Це правда, що в час його відсутності, я часом (дуже рідко) заходила, щоб подивитися за якимсь гаслом до англomовної енциклопедії. Не думала я, що в цьому якась проблема. Але він проблемою вважає навіть, якщо я часом вранці (також рідко, тільки тоді як мушу збиратися на візит до лікаря!) зйду на снідання до кухні в час, коли він ще там снідає. Уникає мене. Ну що ж. Я до цього якось вже достосувалася, обідаю тоді коли він на роботі і як приходиться додому — кухня завжди вільна. От я вчора, використала факт, що була в мене Оксана, і зробила деяку реорганізацію. В гостинній кімнаті (вона тепер також завалена Марковими речами — одягом в “клязеті” і паперами в доставлених шафах) — там на бюрку досі стояли вибрані книжки, що були подумані як цікавинки для гостей, які ночували в цій кімнаті. От я просила Оксану всі ці книжки винести до пивниці, а на їх місце перенести з Маркової спальні енциклопедії, щоб я мала до них вільний доступ. Бо хоч Марко — злосливий, неприязний, автократичний і великий егоїст і жити з ним нелегко — то він — мій син і я бажаю йому якнайкраще і жаль мені, що життя йому не повезло і зробило його таким як він є. Остап завжди казав про нього “Марко не знайшов себе” — а це, нажаль, має наслідки.

Моя реорганізація книг принесла мені цікаву несподіванку. Заки винести все до пивниці, я переглянула дещо і вирішила собі тимчасово затримати для читання. А серед них і книжку Абрама Кацнельсона *Здалека і близька*, видану вже після його смерті 2004 року. Я собі не пригадувала, чи я це вже читала. І ось вчора ввечером, читаючи, раптом відкрила, що в цій книжці не тільки “Щоденникові записи про поезію”, але і статті про Кацнельсона та листи до нього, прощальні виступи, фотографії. І на своє велике здивування знайшла я в цій книжці і передрук своєї статті про Кацнельсона із *Свободи* і три мої листи до нього з вересня 1994, грудня 1995, вересня 2001! Та є навіть спільне фото, на якому я з трудом пізнала саму себе! Подивилася я з трепетом серця в свою *Автобіографію, 1930–2010*. Нема!!

Четвер, 29 червня 2012.

Історичний день: драматичне рішення Найвищого Суду США, що матиме далекойдучі наслідки для мільйонів американських громадян, медичної опіки у США і політичного майбутнього президента Обами в наступних виборах в листопаді 2012.

Знаючи, що рішення буде проголошене о 10 год. ранку, я, сідаючи до снідання, включила

телебачення, вісті на CNN. Показують Вашингтон, де біля будинку Найвищого Суду тисячі людей зібралися на демонстрації — прихильники і опоненти, з прапорами і транспарентами. Велике напруження журналістів: чекають на Breaking News. І от раптом репортерка із залі суду передає вістку, мовляв, є ухвала, що індивідуальний мандат нового закону (який примушує громадян купувати медичну страховку) — згідно з засадами контролі торгівлі між штатами — суперечить конституції. Ну, добре, що в мінуті великого розчарування, я не виключила з досади телебачення. Бо не пройшла й мінута, як виявилось велике АЛЕ: мовляв цей мандат можна визнати конституційним на основі права конгресу оподатковувати населення!!! Рішення суду було 5 проти 4 і оприлюднював його не хто інший як головний суддя Робертс, знаний із своїх консервативних поглядів, номінований на суддю ще президентом Бушем. Обама, тоді ще тільки молодий сенатор, голосував проти кандидатури Робертса. Оттак працює американська демократія! *New York Times* в своєму електронному виданні має великий заголовок: “Health Law Stands!” А республікаський кандидат у президенти Міт Ромні обіцяє відкликати цей закон, як тільки він вийде президентом!

Неділя 1 липня 2012.

Подивугідна моя ізоляція від людей! От доходить вже 5 год. пополудні, а я ще ні словом з ніким не обмінялася! Скоро то й говорити забуду! Вже пару днів взагалі з хати не виходжу, бо температура буває понад 90 градусів, але навіть як була гарна погода, то я із своїм walker-ом або з палицею можу хіба вийти на короткий прохід — пару кварталів довкола хати! Отже нікуди не ходжу, хіба що в понеділок з Оксаною їздила на закупи харчів до крамниці, а в середу сіла на авто і поїхала до лабораторії на пробу крові. Вийти з авта до лабораторії мені також не легко — якийсь чоловік, побачивши мене — старушку з палицею, допоміг мені зійти по сходах. Ця моя неміч викликала в мене сльози на очах — якже це прикро, коли не можна самостійно давати собі раду!

Вчора я свідомо зробила кілька телефонічних дзвінків, зокрема до Слави Оранської (яка також хворіє на серце) і до Мушки Одежинської (яка живе в Колорадо, де цими днями великі пожежі лісів) — але тепер люди на вакаціях — навіть Віра поїхала до Гантеру, там також є Аня, Максим з Уляною їдуть сьогодні відвідати Стефка в Індіанapolisі (Іванко вже повернувся з Альберти, живе вдома і навіть пару днів тому телефонував до мене!). Марта Трофименко приїхала вже додому до Вільмінгтону, подзвонила вчора і довго розповідала мені про свої господарські і родинні клопоти.

Колись робота — бібліографічна, літературна — виповняла порожнечу моїх днів. Тепер часто ця праця мені не під силу, та й стимулу немає. Часто мушу лягати — особливо зранку, після снідання і після того як прийму більшість своїх ліків — не знаю, що є причиною такої слабости, але вона проходить після півгодинного відпочинку. Всетаки я примушую себе щось таки робити: от взялася за покажчик імен до щоденника і часом зроблю пару сторінок (сьогодні я на томі з 1985 року на сторінці 777). Але думаю, що закінчивши цей річник, мені цю роботу треба відкласти, а взятися за викінчування бібліографії УЛЕ 1990–1999 — бо на цю роботу є видавництво і вона потрібна людям, а

мій покажчик потрібний тільки мені самій.

Середа, 4 липня 2012.

В понеділок, користаючи з присутності Оксани, я поїхала з нею до бібліотеки в Аббінгтоні і привезла собі п'ять аудіокниг та три фільми. Фільми треба за тиждень віддати, а аудіокниги випозичені на три тижні і ще можна буде їх продовжити.

Під вечір у понеділок чекала мене прикра несподіванка: раптом у час вечері зломився мені передній зуб!!! Велика прикрість та ще й напередодні дня незалежності, коли — я думала — трудно буде замовити надпрограмову візиту в дентиста. Подзвонила ввечері Маріяна Вакуловська і — довідавшись про мій клопіт — сказала, якби так Міллер могла прийняти мене у вівторок, то вона-Мар'яна могла б мене повезти до клініки. Я вранці потелефонувала до PENN клініки і — на моє велике здивування і вдовolenня — Міллер погодилася прийняти мене о першій годині. Отже і тим разом я скористала з доброї волі і послуги Мар'яни Вакуловської і хоч і вона і я мусіли посидіти кілька годин у клініці, то Міллер таки зуб направила! Це зразу поправило мені настрій — так як у цьому єврейському анекдоті з козою — коли до всіх моїх клопотів додався ще цей — то відсутність його зробила стан мій значно більше терпимим! Я глибоко вдячна за товариську прислугу Мар'яні — хотіла б якось зрewanжуватися, бо Мар'яна навіть коштів паркування авта не хоче прийняти. Пошлю завтра квіти з допискою “A friend in need is a friend indeed” — бо й справді це добре діло заслуговує на якесь відмічення.

В Україні знову велике зрушення. Верховна Рада несподівано навіть для багатьох нардепів поставила на порядок денний вдруге контроверсійний закон про мови і прийняла його більшістю голосів (присутніх і неприсутніх, ігноруючи всякі парламентські процедури). Дехто вважає, що це спроба відвернути увагу виборців від важливіших питань економіки, а дехто думає, що цей закон доведе до розколу України.

Серед аудіокниг, що їх я позичила в Аббінгтоні, є і курс “A History of Hitler's Empire” що його викладає Thomas Childers, професор нашого таки Пенсильванського університету. Я вже половину прослухала — дуже цікаво. Хоч тема до болю близька і знайома, я вже дізналася і багато чого нового. Наприклад, не знала я, що французи і бельгійці в 1923 році окупували долину Рур, щоб змусити Німеччину сплачувати репарації, або про те, що гітлерівські армії були підготовані тільки до блискавичної короткотривалої війни, сподівалися до кількох тижнів викінчити ССРСР, а тому не були забезпечені зимовим одягом, що заки ще наступила зима, німецькі танки, авта, мотоцикли загрузали в розмитих дощах болотах Росії і не мали потрібного ремонту і доставки потрібних машин із заходу.

Цей курс я давно хотіла собі послухати. Маю його нібито на комп'ютері від Максима — але копія забракована, може погано переписана, і я не могла її слухати, тому й позичила в бібліотеці. Натомість серед Максимових сканованих матеріалів є на моєму компютері курс про “Інший рік 1492”, що його викладає знайомий вже мені з попереднього якогось курсу професор Руїз. Це про Іспанію до і після 1492 року. Мовляв для Іспанії цей рік не був

замітний відкриттям Америки (про знахідки Колумба стало відомо щойно в наступному році та й принесло великі розчарування, бо він замість скарбів Індії і Китаю привіз з нової землі пару голих індіанців і кілька екзотичних рослин і тварин), але такими подіями як здобуття католицькими монархами ісламської Гранади, едиктом, який вигнав з Іспанії євреїв ітп. Південь Іспанії був під мусулманським пануванням вісім століть. Мусульмани були толерантні і до християн і до євреїв. Християни, прийшовши до влади, примушували мусулман і євреїв переходити на християнство. Зокрема євреям дали вибір — охреститись або виїхати з Іспанії до трьох місяців. Велике число людей перейшло на християнство. Це були т.звані “конверзос” і їх було три роди: вищі класи, охрестившись, зразу робили кар’єру як християни: були випадки, що вихрищені євреї ставали напр. єпископами. Середній клас мав більші проблеми асиміляції, а остання категорія конверсос була на поверхні християнами, а в побуті затримувала традиції юдаїзму (не їли свинини, святкували шабаш ітд.) Це викликало вороже наставлення, потворилися суди, які мали перевіряти правдивість християнства цих людей. Так повстала інквізиція. Були серед інквізиторів і конверсос, зокрема таким професор уважає славетного Торквемаду. Оттаке!

Субота, 7 липня 2012.

Марко в четвер увечері повернувся. Дуже з поїздки задоволений. Ніна живе в помешканні в центрі міста Санкт Андрюс, її співмешканки якраз не було, отже Марко міг там затриматися. Їздили винаймленим автотом на острови, оглядати Шотландію. Ніна задоволена із своїх студій, каже тільки що в Шотландії мало сонця. І я вперше усвідомила собі, що там узимку короткі дні так як у Швеції — про це я раніше не думала. Ніна незабаром приїде до Америки, на Martha’s Vinyard, на вакації з мамою, а у вересні повернеться на останній рік студій до St. Andrew’s.

Курс про Гітлерівську імперію дослухала до кінця, але останні дві лекції про голокост позбавили мене зовсім сну. Все це, очевидно, добре знайоме і ревеляцій в цьому страхітті для мене не було. Все таки, я тепер — після всіх тих книжок про Третій Райх і документальних фільмів і цих лекцій зрозуміла нарешті, що Гітлерова обсесія расовим і зокрема єврейським питанням існувала вже і на самому початку його політичної кар’єри, але згодом переросла в патологію колосальних масштабів, де єдиним здобутком програної війни вважалося масове винищення мільйонів людей для очищення раси. На тлі цієї жахливої і неймовірної патології еспанська інквізиція і Торквемада виглядають дуже прикритим, але майже раціональним і зрозумілим політичним процесом. З Аббінгтонської бібліотеки я принесла також третю частину лекцій про хрестоносні походи (перші дві частини я слухала пару років тому, але третя частина була десь на людях і я не могла її раніше позичити, професор Kenneth Harl). І тут я також поширила своє знання (незнання!!) історії. Вперше довідалася, що четвертий хрестоносний похід замість визволяти Єрусалим, здобув і зруйнував візантійський Константинопіль! і що монголи ішли походами не тільки на християнську Європу, але свого часу зруйнували Багдад, що був центром ісламської цивілізації.

Вчора потелефонувала Маріяна Вакуловська, що вони, мовляв, їдуть до Bell’s Market і чи

хочу я до них прилучитися? Ну, я зраділа: не тільки тому, що хотіла бодай на годину вирватися з дому, але також тому, що мій план послати Мар'яні квіти через комерційного квітярю провалився і через свято 4 липня і можливо через недійсний телефон квітярю, яким я раніше користувалася (Може збанкрутував?) Отже хотіла при нагоді купити їй свіжі квіти. І тут зустріла мене прикра несподіванка. До крамниці їхала тільки Вікторія Вакуловська і я. Продукти купили, я купила Мар'яні рожі і помадки, собі свіжі гвоздики і інші речі. Але коли ми приїхали під мою хату і я сказала, що рожі і помадки для Мар'яні — то Вікторія відмовилася їх прийняти, принесла мені їх з авта до хати і ніяк не хотіла дати себе переконати, щоб передати цей мій подарунок Мар'яні. Це мене дуже розсердило і образило: за кого вони мене мають? Самі роблять мені послуги і дарунки, а від мене відмовляються прийняти скромний товариський жест? І це мають бути приятелі? Серед приятелів панує рівність, а вони грають ролі гошптаплерів з панськими примхами, а мене трактують як якусь бідолоху з вулиці якій потрібна допомога!

П'ятниця, 13 липня 2012.

Вчора Максим з Уляною полетіли до Атен. Наперед матимуть чотириденну туру автобусом по Греції. Мають відвідати Наупліон, Микени, Олімпію, Дельфі, Калямбака, Метеора. Після повороту до Атен, від 19 до 28 липня будуть на круїзі кораблем (зупинки в Константі, Одесі, Севастополі, Ялті, Трабзоні, Самсуні, Істанбулі), — від 28 до 31 будуть в Туреччині — в Істанбулі, в Сельчук, а тоді 3 серпня повертаються з Ізміру через Мюнхен до Торонто. Вакації ці пов'язані з великою несподіванкою. Фірма Travel Dynamics International запропонувала Максимові (на рекомендацію Наталки Жили) безкоштовний круїз на Чорному морі в заміну за три лекції, бо це едукативна тура, яка включає крім виступів професора, ще і концерти якогось піяніста. Довгий час ми не вірили, що це серйозно і здійснимо, але ось — вони вже в дорозі. Маю надію, що будуть задоволені з таких цікавих вакацій і що не буде якихось небажаних комплікацій. Максим лекції готував в останній хвилині, бо перший місяць своєї вакаційної відпустки використав, щоб закінчити свою велику книжку про Нечуя Левицького, яка тепер уже чекатиме тільки на редакторський перегляд Уляни, а потім і видавництва. Книжка писалася добрих кілька років і я дуже рада, що він цю працю закінчив.

Вчорашній день для мене замінний тим, що я, пробуваючи підливати квіти перед хатою, зашпорталася і впала. На щастя впала на кущі азалій і це допомогло мені піднятися. Трохи тільки подряпала шкіру. Гірше те, що мені справді тепер важко ходити (невже це так швидко поступає Паркінсон?) Але не тільки ходити — сидіти біля комп'ютера можу також недовгий час — тіло штивне. Погані мабуть прогнози на майбутнє. Не хотіла б жити калікою, воліла б померти.

Прочитала вдруге “Французьку сюїту”. Тим разом в українському перекладі. Мені і перший раз цей роман подобався, а тепер, знаючи вже наперед його сюжет, я із справжньою насолодою любувалася майстерністю авторки. Український переклад робила Ганна Малець — назагал, здається мені, задовільний і читабельний, не знаю тільки чому вона пересипає діалоги всякими “авжеж?” [Напр. “усе це слід забути, авжеж?”] Це в українській мові не

звучить так природно, як французьке “n’est-pas”? Може ліпше було вживати такі різновиди, як “ правда?” або “чи ж ні?” Та й нелегко мені звикнути до думки, що авторку видавництво називає невідмінним прізвищем “Неміровски” (так як і в моїй візі до СРСР стояло “Тарнавски”). Не знаю, як точно батько її називався, живучи в Києві. Між іншим “Вино самотності” про ці роки в Києві і про їхню втечу на захід, що його я просила Мирославу Антонович привезти мені від Пульсарів — ніяк не може рівнятися із “Французькою сюїтою”. “Вино самотності” можливо був її перший роман. Надто в ньому видно невправність початківця.

Прослухала я також позичену в бібліотеці Аббінгтону аудіокнигу: старий роман Джейн Остин “Емма”. (*Emma* by Jane Austen, read by Donada Peters). Майстерні психологічні замальовки характерів. Добре витримує пробу часу, хоч під кінець трохи може надто розтягнуте.

Вівторок, 17 липня 2012.

В київській пресі вичитала, що в Афинах температура доходить до 42 градусів Цельсія і Акрополь через спеку закрили для туристів. Не знаю як витримують цю жару Максим з Уляною? Отримала вже від них записку по е-мейл з Атен, з Олімпії і з Дельфі. В четвер мають сідати на корабель і починати свій круїз.

В нас також жару, та ще й вогко. Температура доходить до 100 Ф. Пару днів вже не виходила з дому. Сиджу в охолодженій (на щастя!) хаті. Ходити навіть по хаті мені тяжко, але пробую бодай пів години повправляти на велосипеді.

Четвер, 19 липня 2012.

Сьогодні Максим з Уляною сідають на корабель і починають свій 9-тиденний круїз. Маю надію, що все відбудеться без комплікацій, в добрій погоді і без морської хвороби. Вчора вони були на Акрополі, а потім охолоджувалися в новозбудованому музею, що має охолодження. У великому археологічному музею не були. Шкода, бо це єдиний того рода і такого багатства музей в усьому світі!

Вчора — несподіваний телефон: Данило Винярський. Був може здивований, що я зразу знала хто він такий. Очевидно, син Нелі. Він шукав філадельфійських слідів своїх батьків, а також діда і баби Винярських. Ну, маму Нелі, п-ні Лощенко я знала і зустрічала, але батьків Сергія не знала. Вони, можливо, померли і поховані у Філадельфії. Я порадила йому потелефонувати до офісу митрополії і довідатись, чи вони не поховані на цвинтарі у Факс Чейсі. Батьки Сергія були галичани-католики і можливо, що поховані саме там. Коли я сказала Данилові, що я написала маленький спогад про Нелю в Нашому житті, заскочив мене новиною, що він це бачив і читав і хотів мені подякувати! Говорить по українському поправно, хоч із акцентом.

Прочитала “одним духом” *Поклади золота*. Цей Винниченковий роман пролежав в моїй

колекції мабуть із 30 років, але я його досі не читала. Це майже кримінальний гостросюжетний роман і читається з інтересом. Написаний вправною рукою досвідченого письменника, з доброю замальовкою характерів, добрим знанням паризького побуту, із знаменитими діалогами, тонким умінням зобразити флірт і любовні залицяння чоловіків і жінок. А рівночасно — з типовим для Винниченка наївним утопійним сюжетом. Писав він цей роман з думкою про друк його в радянській Україні, отже закінчується поверненням героїв на батьківщину.

П'ятниця, 20 липня 2012.

Бачу, що корабельна компанія Travel Dynamics International, що є організатором круїзу по Чорному морі, де тепер Максим з Уляною, рекламується у *New York Times* і це перше, що бачиш, відкриваючи електронну версію газети!

Сьогодні — прикра сенсація: в Колорадо якийсь божевільний прийшов до кінотеатру з надією протигазовою маскою, кинув сльозоточивий газ і убив з рушниці 12-єро осіб! Є і значне число поранених. Президент Обама вже промовляв до народу і відкликав запланований день політичної передвиборчої кампанії.

Аня Максимович зробила мені послугу і виготовила на моє прохання низку ксерокопій із *Дзвона* (я хочу передати свою збірку цього журналу або на PENN або до УВАН, бо уже не маю місця де все це тримати!) Вчора вона це мені принесла, а при нагоді поділилася важливою вісткою. Наші пластуни із Вовчої Тропи у понеділок вибралися на кількадечну прогулянку канойками по озері Saranac. Було їх дві групи по 30 хлопців на 15 канойках. У вівторок, в час коли вони були на озері, зірвалася страхітлива буря, кажуть — немов циклон! поперевертала канойки, кинула хлопців у воду. На щастя, ніхто не втопився, пару осіб зазнали дрібних поранень. Про це точно написано в локальній газеті, де підкреслено, що не було паніки, що пластуни були зарадні і зрівноважені. Але могло закінчитися неабиякою трагедією! (Chris Knight у газеті *Adirondack Daily Enterprise*).

Скінчила слухати нову аудіо-книгу: роман *Island Beneath the Sea* / by Isabel Allende/performed by Epatha Merkerson. Я знала, що ця народжена в Перу і вихована в Чіле письменниця вміє цікаво писати, бо я вже слухала одну її книжку. Тим разом це про острів Сант Домінік і в центрі уваги тут відносини між білими плантаторами і чорними невольниками, повстання невольників, яке привело до створення Гаїті, втеча білого плантатора з чорною невольницею до Люїзіяни, яка переходить від еспанців до французів і врешті до американців. Роман має цікаве історичне тло і виразне ліберальне феміністичне забарвлення.

Понеділок, 23 липня 2012.

Дві важливі вістки з України. Перша: помер Богдан Ступка. На рака костей, на 71 році життя. Друга: Ватикан назначив Бориса Гудзяка єпископом для Франції. Хто буде на його місце ректором УКУ у Львові покищо невідомо.

Сьогодні Стефан прислав мені листа і повернув мій чек на 10 тисяч доларів. Мовляв, він не прийняв грошей від Мама й Тата, ані із спадщини Баби Марусі, отже не прийме і від мене. Горда штука. Але ручно написаний лист — довгий на цілу сторінку — дуже грамотною українською мовою вартий може й більше як мій дарунок на його нову хату. Бо це наслідок багатьох років родинного виховання і української школи!

Прийшло нове літнє число *Нашого життя*. Останнім часом я журналу майже не читаю, але цей номер мені подобався і не тільки тому що редакторка Ліда Слиж гарно подала інформацію про появу моєї книжки, але передусім тому що майже весь номер присвячений Мілені Рудницькій. Не тільки добре написана стаття про неї, але й уривки з її власних статей з 1920-их років. Я під враженням цих матеріалів, вирішила послати даток на гендерні студії у Львові, а журналові *Наше життя* свою “Бувальщину”, яку готувала для якогось свого виступу чи то на гімназійному з’їзді чи деінде. Тепер уже ніде не виступатиму, а для журналу такий легкий матеріал напевно потрібний і думаю сподобається читачам.

З лекцій професора Фірса: Фраза, що мені дуже запам’яталася і що дуже пасує до моєї сучасної життєвої ситуації: “You can never be broken as long as you remain master of your own mind.” Тіло старенької каліки — з трудом пересуваюся по хаті — але розум (покищо) не скаламучений. І це велика ласка долі!

Середа, 25 липня 2012.

Потелефонував з Торонто Іванко. Дуже довго ми з ним говорили. І про те, що він завтра летить до Індіанаполісу до Стефка, що разом із Стефком Стефковим автом повернеться за пару днів до Торонто, отже будуть обидва вдома в час коли Максим з Уляною повернуться із своєї поїздки 3 серпня. І про американську політику (Іванко має подвійне громадянство і може голосувати і в американських і в канадських виборах) і про Таню, що навряд чи повернеться в журналістичну професію після градаційних студій англійської літератури, які починає у вересні. Приємно слухати і усвідомлювати собі, яка багата і вироблена Іванкова українська мова!

А вчора потелефонував чоловік, який назвав себе Ярославом Керницьким. Він живе вже двадцять років в Нью Джерзі, але часто буває в Україні. Мій телефон отримав від НТШ-А. Він якийсь родич Івася Керницького. Говорив про те, що вийшла якась нова збірка Івасевих творів і також книжка про нього Горака, і що готуються до відзначень Івасевого 100 річчя. Це гарна вістка, маю тільки надію, що Горак виправив помилки у своїй книжці про Ікера. Ярослав обіцяв за пару тижнів знову подзвонити і може приїде до мене на відвідини. Добре, що дав знати наперед. Може знайду якісь матеріали з архіву. В Остаповому архіві, що вже на руках УВАНу, є ціла папка Ікеревих листів, але і в мене на руках напевно ще знайдуться його листи до мене і той його недрукований фейлетон з нагоди моєї градації.

Середа, 25 липня. Пополудні.

Я певна, що робила записи своїх коментарів і про лекції професора Фірса і про два чеські фільми, що їх я позичила з локальної філіяльської бібліотеки, але ось я надрукувала записи щоденника за останніх пару днів і бачу, що коментарів цих нема. А це значить, що я не зберегла записів і вони стерлися на комп'ютері. Це пересторога на майбутнє. Не треба відкладати друку сторінок за довго.

Чеські фільми я вибрала з бібліотечного каталогу. Моя локальна бібліотека дістала їх з інших філій і ось я минулого тижня зробила собі double feature — два фільми одного попудня. Запрошувала і Віру — але вона мала гостя на вікенд і не могла прийти. Фільми мені надзвичайно подобалися, зокрема перший з них *Obchod na korze* (Shop on Main Street) — чорно-білий старий фільм, який 1965 року отримав був нагороду як найкращий чужомовний фільм року. Майстерштук! Дія відбувається в незалежній (за німців) Словаччині. В центрі уваги стара єврейка, власниця гальянтерійної крамниці, і столяр-словак, добродушний але нерішучий і слабого характеру чоловік, який має “аріянізувати” єврейську крамницю. Стару грає польська акторка Ida Kaminska, Jozef Kroner виконує головну чоловічу роллю. Обоє грають прекрасно! Воєнні реалії зображені реалістично, без зайвої пропаганди. У фільмі багато гумору, це справді трагікомедія високого мистецького зразка. Давно вже не мала я такої приємності від фільму. Другий фільм: *Zelary*. Відносно новий (2003), кольоровий. Події також з часів війни. Медсестра, замішана у підпільні акції, ховається від Гестапо, бере фіктивний шлюб з простим селянином і їде з ним в гори на його село. І цей шлюб несподівано переростає у справжнє кохання. У фільмі багато акції — партизани, советські визволителі, що гвалтують жінок, але з усього найбільше подобалися мені гірські краєвиди, немов десь із Карпат.

Лекції професора Фірса (Rufus Fears), професора університету Оклахоми, називаються *History of Freedom*. Прослухала я вже 14 лекцій. Починаються від перемоги греків над персами під Маратоном, далі йдуть Атени Перікла, Олександр Великий, Сократ, римська імперія і Цезар, Ісус Христос, Гіббон. Що нове і запам'яталося? Атенська демократія як правління більшості, Олександр як лідер багатонаціональної імперії і пропагатор мішаних шлюбів, бо вони, мовлять, ведуть до братерства, римська імперія як основа індивідуальної свободи і богом даної рівності людей (невільництво вважалось творивом людей, а жінки не входили в рахубу), добробут і високий життєвий стандарт середньої класи, чого доказом є Помпеї, Сократ і Ісус, як філософи, що ставили питання про життєву мудрість і мораль, Павло що мав свободу слова бо був громадянином Риму і як людина грецької культури мав можливість розносити християнство по різних місцях імперії (коли на кінець його заарештували і засудили на смерть, то як громадянина не розіп'яли його на хресті, а відтяли йому голову).

Четвер, 26 липня 2012.

Знову провела безсонну ніч. І не знаю чому: і тепле молоко випила, і лекцію, мов казку, слухала, і навіть трохи читала (бо після півночі не хочу робити шуму, щоб не турбувати сусідів зза стіни). Але вперлася, щоб не приймати таблетки. Ну, от. Мусіла десь хоч на

короткий час заснути, бо снилася мені Ія. Давно вже не мала від неї жодної вістки. Навіть за книжку не подякувала, яку я вислала ще в травні.

А первісні записи про лекції професора Фірса таки десь пропали, бо я пригадала собі, що я звернула увагу на його інтерпретацію трагедії за Аристотелем і трагедій Софокла про короля Едипа і Антигону. Коли помирає бездомний старець на вулиці — це прикра подія, каже Фірс. Але це не трагедія. Але коли Ніксон резигнує у наслідок своїх помилкових рішень або коли король Едип мусить бути покараний за свої вчинки — це трагедія. Для мене особливо цікаво було почути його пояснення Антигони. Мовляв, закон богів вищий за королівський указ. Я аж тепер зрозуміла, чому драма Ануї мала такий успіх в Парижі в час німецької окупації.

Субота, 28 липня 2012.

Прийшла електронна вістка від Максима. Слава Богу, нарешті. Вони тепер в Істамбулі, саме закінчили свою прогулянку кораблем. Пише: “Круїз був чудовий.... Бавилися ми як пани... Задоволені по самі вуха...” Лекції пішли йому добре. Оглядали цікаві місця. А на самому кораблі програма була виповнена по береги лекціями, концертами. Про морську хворобу не згадує — може не мали з тим проблеми. Буду дуже рада почути подробиці, як повернуться. Але вже тепер дуже радію, що така подорож була можлива, що вони задоволені. А для Максима це теж великий психологічний підйом: заробити собі на такий круїз на дві особи кількома лекціями — таке щастя не кожному професорові трапляється, а ще до того професорові української мови і літератури!

Неділя, 29 липня 2012.

Вже другий лист від Максима з Істанбулу. Ходили в Топкапі.

Я собі вибрала з Маркової колекції кілька фільмів. Вчора дивилася на “Apocalypse now” сьогодні на “Marty”. Перший з них — своєрідний моралізаторський трактат про релятивність зла і жахиття війни на тлі В’єтнаму і Камбодії — зразу привернув мою увагу фактом, що антигерой називається Курц, і що кораблик пливе у джунглю. А ще й при кінці є цитати з “Порожніх людей” Еліота. Я не помилилася. Подивилася на Google і бачу, що аналогії до Конрадового “Heart of Darkness” не випадкові. Фільм “Marty” я вже колись бачила, але з нього в пам’яті залишилася тільки сцена двох старих жінок, що їх розмова зводиться до питання “Who else died?” Тепер бачу, що у фільмі цікава і переконлива психологічна замальовка характерів.

Середа, 1 серпня 2012.

Закінчила слухати “History of Freedom”. 36 лекцій! Запам’яталися зокрема міркування про ліберальну англо-американську традицію свободи, де в центрі індивідуальна людина і континентальну традицію, де в центрі — нація і держава. В такому плані Фірс розглядає й аналізує американську і французьку революцію, вчення Руссо, Адама Сміта, Джана

Стюарта Міла, Маркса і таких лідерів як Черчіль, Гітлер і Сталін.

Максим написав з місцевості Efesus в Туреччині, де є залишки старої цивілізації. Післязавтра вони вже повинні бути назад у Торонто.

Потелефонував Роман Воронка. Сказав мені, що в новому номері *Всесвіту* є стаття Тамари Скрипки про поезію Цветаєвої і Дікінсон і що це напевно буде мені цікаве. Але розповів також про поганий стан свого здоров'я, про те, що ледве пересувається по хаті, що має додаткову болючу проблему з хребтом і що пробував — як я зрозуміла — покінчити із своїми муками, але віддали його до лікарні і відрятували. Читав мені свого листа до внуків, де висловлює задоволення із прожитого і вдячність долі за щасливе подружжя, дітей і внуків. Романові тільки 72 роки — він десять років молодший від мене. Хворіє на Паркінсову недугу вже мабуть десять років. Маємо з ним чимало спільного — і не тільки через хворобу Паркінсона. Інтелігентна, цікава людина, без релігійних забобонів і упереджень.

Четвер, 2 серпня 2012.

“Моя” фірма “The Teaching Company”, яку я вперше “відкрила”, шукаючи курсів про музику і яка — на мою несподівану радість — виявилася великим багатством університетських курсів з різних ділянок знання — бачу: має вже конкуренцію. От я позичила в бібліотеці Абінгтона два нові курси і вони є продукцією Recorded books в серії The Modern Scholar. Почала слухати перший курс: *The Russian Revolution: From Tsarism to Bolshevism*. Викладачем є професор Лондонського університету Jonathan Smele. Тема нібито добре знайома, але, прослухавши перших шість лекцій я вже багато чого нового довідалася. Починає професор від географії — які можуть тут бути ревелюції? Але факти географії і усвідомлення їх — екстремі клімату, віддаленість від океанів і колосальний євразійський простір — вияснюють не одне в історії російської імперії — потяг до полоси чорнозему, потяг до незамерзлого моря. З початкових цих лекцій найцікавіше для мене: вже під кінець 19 століття перепис населення виявив, що етнічні росіяни в російській імперії становили меншість (я думала, що цей демографічний факт — явище нашого часу). Для звільнення селян з кріпацтва царем Олександром II (1861 року) основним каталізатором була поразка Росії в кримській війні, яка показала економічну відсталість Росії, брак транспортації, дуже кошовну але неефектовну мільонову армію кріпаків, які служили по 25 років. Каже професор, що в час кримської війни російському солдату треба було більше часу, щоб добратися з Санкт Петербургу до Криму, ніж британському солдатові з Лондону. Звільнення з кріпацтва, однак, не принесло селянам покращання їхнього економічного стану: некорисні наділи землі, гіпотеки і податки, пов'язаність з комуною (мир, община), яка обмежувала мобільність, наділи пов'язані з кількістю дітей, що вело до надмірного приросту населення, приводили до “голоду на землю” і загального невдоволення. Вбивство царя Олександра II, замість сподіваного революціонерами бунту, призвело до правої реакції за панування Олександра III, що його дорадником був Константин Побєдоносцев (це ім'я я тут почула вперше). Наступила хвиля репресій, що перетворила Росію в країну де, мовляв, половина жителів була під наглядом другої

половини — наглядчів. Кожен сторож дому в місті мав обов'язок доносити про всіх мешканців і їхніх гостей. Етнічні меншини були під тиском строгої русифікації, а на євреїв організувалися офіційні погроми. Победоносцев, мовляв, уважав, що було б добре, якби третина євреїв вимерла, третина — емігрувала, а третина асимілювалася. В тому часі два мільйони євреїв виїхало з Російської імперії. На цьому тлі багато речей нашої власної історії стають більш зрозумілими і яскравими.

Субота, 4 серпня 2012.

Максим з Уляною вчора щасливо повернулися додому. Я вчора тільки зателефонувала, щоб впевнитися, що вони вдома і все гаразд. Але вчора довго не говорила, бо хотіла дати їм змогу побути в чотирьох з обома хлопцями. Але сьогодні я задзвонила, щоб почути докладний звіт з подорожі. Дуже вони задоволені. Круїз був дуже добре зорганізований і приємний. Максимові три лекції викликали задоволення і зацікавлення аудиторії. Погода була стабільна, ні Максим, ні Уляна не хворіли морською хворобою, хоч був один день, коли — після пересторог капітана — прийняли на всякий випадок драматину. Програма була виповнена по береги: лекції, концерти, прогулянки автобусами до різних туристичних місць підчас зупинок. Випливали з Атен, зупинялися в Константі (Румунія), Одесі, Севастополі, Ялті, а тоді вже Туреччина: Трабзон, Самсун, Істанбул. Із Севастополя їздили оглядати Херсонес і Бахчисарай, в Ялті оглядали Лівадію і палац Воронцова, в Трабзоні — монастир Сумеля. Також задоволені своїми оглядинами Греції (перед круїзом) і Туреччини (після подорожі кораблем). Каже Максим: “Це немов другий honeymoon”. Я дуже тішуся, що їм це вдалося і рада, що не було якихось додаткових комплікацій ні в них, ні в нас, що могли їм перешкодити.

Вівторок, 7 серпня 2012.

Сьогодні Іза виконав свою давню обіцянку: зреванжуватись за мій мекіканський полуденок, полуденком на Норт Іст. Приїхав, повіз мене до ресторану “Узбекистан” на вул Бастелтон, не тільки дав мені змогу поласувати баранячим шашликом, але головне, що зробив добре діло — дав змогу трохи побути поза хатою. Я подарувала йому свою нову книжку та й пару чисел “Критики” (бо мала подвійні номери), а також приготувала для нього кілька цікавинок з української преси на єврейську тематику (серед них дуже добру і цікаву заяву єврейських організацій України в справі мовного закону у Верховній Раді). Дала я йому також примірник своєї “Автобібліографії 1930–2010”, щоб він передав його Валентині Сінкевич. Іза сказав, що він тепер не спілкується з Валею взагалі, але обіцяв книжку їй переслати поштою. Валя, мовляв, дуже захвалює Путіна і Євтушенка і нібито накидає свою думку іншим, тобто Ізі. Каже Іза, що Валя — дворянського походження, що батько її був царським генералом, що вона посвоячена із Сікорським.

Вчора ввечері, закінчивши описування найновішої двомовної книжки Махна для ULE, я взялася перечитувати ці його поезії. Він справді цікавий і оригінальний поет, та ще й такий активний і продуктивний. А Богдан Рубчак у своїй статті в ЕУД пише, що з незалежністю України українська література в Америці перестала існувати!!

Середа, 8 серпня 2012.

Серед аудіо-книг, що їх я позичила з бібліотеки Аббінгтону, була також *Daring young men: Heroism and triumph of the Berlin airlift, June 1948–May 1949.* / Richard Reeves read by Johnny Heller. Зацікавила мене тема: адже ми були сучасниками цієї міжнародної кризи, що могла була розпочати третю світову війну. Ми ще були в Європі, коли це починалося, а коли скінчилося вже були в Америці. Совети розпочали блокаду, щоб примусити західну зону об'єднатися із східною, але натрапили на несподіваний опір Трумана. Не легко було зорганізувати доставку літаками харчів, одягу, вугілля. Армії вже були демобілізовані і раптом треба було покликати знову резервістів і готувати літаки до транспорту. Але це вдалося, хоч і коштувало вкінці майже 300 мільйонів доларів і понад 70 людей, що загинули в катастрофах і різних випадках. Сутичок із советами в повітрі не було — боялися розпочати велику війну. Цікавий початок цього діла: адже пілоти донедавна ще скидали бомби на німецькі міста. Описаний випадок, де німецького пілота, який впав парашутом з розбитого літака в час війни, розлючені німецькі селяни закололи зі злості вилами, а ось три роки пізніше його друг веде літак, який переможеним берлінцям везе життєдайні продукти. Це добре ілюструє психологічну зміну, яка наступила. В книжці є три згадки про якогось сержанта літунства українця, що його прізвище подане як Бил Палагунік (може повинно бути Палагнюк?) Він мовляв знав мову, бо вдома батьки говорили українською, а батько його приїхав до Америки 16 літнім хлопцем. Всі три згадки дуже до речі, ніде його автор не мішає з москалями. В одному місці каже “the Ukrainian who also understood Russian” А коли Бил вертається після блокади додому, батько каже: “добре, що ти вже вдома, але “You can't trust the Russians”. Оцей Палагунік чи Палагнюк опісля був спортовим coach-ем університету Eastern Kentucky, а потім повернувся до війська. Прослухала із зацікавленням до кінця, хоч актор який читає, говорить дуже швидко, рубає речення і, не знаючи німецької мови, перекручує назви і фрази. “Ное цайтунг” у нього вимовляється як “ноє зайтунг” — з наголосом на останньому складі.

П'ятниця, 10 серпня 2012.

Була вчора у Форсії. Сказала їй, що маю велику проблему з утриманням рівноваги і з ходженням, але процитувала їй недавно почуту фразу: “You can never be broken as long as you remain master of your own mind”, а тому не хочу збільшеної дози ліків (що можуть мати небажані наслідки) але дуже прошу про фізичну терапію. Обіцяла, що замовить мені додому терапевта, який покаже мені потрібні вправи.

Їздила я ССТ — тим разом малознайомими гарними дільницями нашого великого міста. А чекаючи (довго!) на ССТ, як вправу пам'яті скомпонувала собі такий віршик:

Мов характерник, вітер шелестів,
як на безлюдді двісті років тому,
єдиний хто прийшов до мого дому —
листар, що не приносить вже листів.

Самотина на пограниччі міст,
де кожен дім — немов самотній острів.
Коти і вивірки — єдині гості,
самотній спогад — у минуле міст.

Та світ сьогодні сповнений чудес:
в комп'ютера коробці — Україна,
єднає інтернету павутина
усіх, що в світі погубились десь.

А часом оживає телефон,
знайомі лиця світять на екрані...
Ти, що дійшла до життєвої грані
лиш слухаєш, як плаче саксофон. (9 серпня 2012)

Янукович таки підписав мовний закон (ще 8 серпня). Цікаво, що ніде не звертають увагу на факт, що це матиме наслідки не тільки психологічні, але й фінансові. Адже доведеться робити переклади усіх документів з державної української на регіональні мови. Чи дійсно будуть перекладати на мови справжніх меншин (що було б добре), а чи тільки т.зв. регіональна російська отримає додаткові права і витисне українську з ужитку взагалі? Адже на практиці ця нібито регіональна мова таки в Україні домінує.

Субота. 11 серпня 2012.

Мої поетичні вправи несподівано знайшли продовження. І ось я перепису тут ще два віршики, щоб не загубилися.

Привіз хтось півня у мою дільницю.
Співає півень, мов він у селі.
Одному із сусідів сон не сниться:
він шле на півня всі прокльони злі.

“Мені цей кукуріку заважає,
який то чорт привіз його сюди?
У місті гамір свої межі має!
Я знайду ворохобника сліди!”

Усюди тут — благословенна тиша:
лиш листя шелестить на деревах
і добре так, як музику колише,
один чи інший невгомний птах. (10 серпня 2012)

Де ділася мовчазна та весна —
пророцтво і турбота Рейчел Карсон?
Мені не снилась навіть серед сна
та музика сонат, етюдів, маршів.

Не знаю назв цих віртуозних птиць,
що виступають соло чи в дуетах.
шукаю їх — маленьких — горілиць
на дротах чи в дерев галуззя сплетах.

Потрібен композитор — він
щоб записав на ноти ці концерти.
Цій музиці пророкували скін,
але вона уже не може вмерти. (10 серпня 2012).

Неділя, 12 серпня 2012.

Графоманія продовжується:

Гримить оркестр симфонії цикад,
лиш раз у тиші обіззався дзвін.
До людних мас, до свіжих барикад
мене з безлюддя закликає він.

Бувають різні види самоти,
як різні плач і стогони грудей.
із досвіду запам'ятала ти:
найгірша самота серед людей. (12 серпня 2012)

Понеділок, 13 серпня 2012

Оксана сьогодні прибирала хату, а на дворі була поміркована сонячна погода. Отже я просила Оксану знести мені зі сходів мій “walker”, а на крісла в городі винести подушки. І так я зранку пішла на майже одногодинний прохід довкола хати, а потім ще годину сиділа на городі, читаючи. В моєму садочку тепер особливо приємно: розцвілися мої кущі *stere-myrtle*.

Закінчила слухати курс про Наполеона: *Resolute determination: Napoleon and the French Empire*/ викладач Donald Sutherland, професор University of Maryland. Завжди можна щось нове довідатися. Зокрема зацікавила мене розповідь про похід на Росію і короткі згадки про участь у цьому поході поляків. Може мені варто було б послухати якийсь курс історії Польщі? Навряд чи існує щось таке у формі аудіо-книги.

Бібліотека Oak Lane повідомила, що має для мене три замовлені раніше фільми: *The Artist*,

Chien andalou і *South Pacific*. Поїхала я з Оксаною їх відібрати. Маю право потримати їх тиждень. Запрошувала я Віру на фільмовий сеанс — може прийде завтра чи післязавтра.

У нових числах *Vsesvitu*, крім кількох статей, переглянула я повісті Люїса Сепульведи (Чіле) “Старий, який читав романи про кохання” та Габрієля Гарсії Маркеса “Неймовірна та сумна історія про невинну Ерендіру і її бездушну бабуню”, (Переклади Маргарити Жердинівської) а тепер читаю Гессе і якусь зовсім досі невідому мені еспанську авторку, що називається Кармен Ріко-Годой.

Вівторок 14 серпня 2012.

Мала я щастя вчора із погодою. Сьогодні від ранку дощ, висока вологість, а температура має дійти до 90 Ф.

Боліли мене очі, отже не могла читати. Вирішила пустити собі фільм, мовляв, якщо він справді добрий, то — якщо Віра прийде — подивлюся його з нею ще раз. Але *Artist* мене розчарував. Така собі голівудська сентиментальна мелодрама, хоч і має в основі глибшу думку про проминання життя і мистецтва, но і оригінальний задум: мовляв, в наш час творити беззвучний фільм. Не знаю чи схочу дивитися на це другий раз, а може і Віру треба мені перестерегти, щоб не жертвувала своїм відпочинком для такого фільму. І як міг цей фільм бути кандидатом на Оскара?

Середа, 15 серпня 2012.

Віра таки прийшла і принесла мені гуляш з гречаною кашею. Буду сьогодні їсти. Фільм я їй таки пустила і сама дивилася вдруге. Але Вірі “*Artist*” також не подобався і вона навіть не досиділа до кінця. А я додатково пустила собі “*South Pacific*”. Ну, що ж, Оперета як оперета. Зрештою я вже колись давно її бачила і чула. Музика популярна і знайома. В головних ролях Rossano Brazzi і Mitzi Gaynor. Прийшли мені на думку деякі аналогії з Легарівською “Країною усміху” (орієнтальне тло, дві пари коханців). Але значно цікавішими від самого фільму були матеріали на другому диску, зокрема репортажі про те, як цей фільм робили і про повернення після 40 років на острові Джеймса Міченера в супроводі журналістки із “*60 Minutes*”. James Michener мав 36 років, коли в час війни служив у війську на острові, що називається Santos і є сьогодні частиною держави Vanuatu. Будучи там, він почав писати свою першу книжку — *Tales of the South Pacific*. Від цього почалася його літературна кар'єра. Раджерс і Гаммерстайн створили з цього мюзікл — спершу ішло на сцені, потім Голівуд перевів це на фільм. Міченер одружився згодом з японкою і з нею їздив відвідувати острів. Підчас фільмування на острові фільмарі пережили тайфун, а потім мусіли направляти потрощені пальми і побудоване обладнання.

Я собі пригадала, коли вперше почула про існування Вануату. Підготовлявся якийсь всеамериканський огляд колекцій чужого права і прислали запитник із списком всіх незалежних країн, мовляв, треба виповнити чи маємо ми якесь їхнє законодавство або довідкову літературу. І коли я побачила, що там нема України, а є дві невідомі мені назви

— Кірібаті і Вануату — було боляче, досадно, а навіть прийшла мені думка, що може це якийсь жарт чи підступ? Ні, нажаль, це була реальність. Колоній і радянських республік на таких списках не було.

П'ятниця, 17 серпня 2012.

Вчора подорозі додому із Лясаль вступив до мене Рудницький. Приніс мені прекрасно-люксусово виданий перший український переклад Беовульфа, де науковими редакторами позначені дочка Леоніда Катерина Шрей і Олег Фешовець, директор видавництва Астролябія, доцент Львівського університету. Мушу запитатися Оксани чи це не якийсь родич її чоловіка. Переклала із англосаксонської мови цю поему Олена О'Лір.

Я Рудницькому натомість показала переклади Тичини і Старосольської, а також буклет з перекладами пісень Лисенка — він цих речей ніколи досі не бачив. А візит Рудницького навів мене на таку вправу:

Жартівливі куплети на НТШівські силуети

Нема собаки ані кицьки —
прийшов лиш Леонід Рудницький.
Та хоч він їде знов до Риму —
я вже знайшла потрібну риму.

В Енциклопедії Рубчак
— забув, що він вже не хлопчак -
по п'яному, а може здуру
убив у США літературу.

Немов на злість йому Махно
розсипав мертве порохно
Гертруду Стайн і навіть Лорку
везе до Києва з Нью Йорку.

Хто імена подвійні має —
той конспірацію плекає:
чи то Лариса? чи то Леська?
Чи Онишкевич? чи Залеська?

Хоч він є хемік і шахіст,
та є у нього й інший хист,
— не президент уже, хоч плач —
Попович хто? Перекладач!

Всім треба бути тихо-ша,

іде Грабович в НТШ-А
щоб до Шевченка заповітів
додати ювілейних мітів.

А Лопух, другий наш Василь
він докладе своїх зусиль
і як когось покличе Бог
змонтує фото некролог.

Філадельфійський осередок
створив критерії і кредо,
листи усім порозсилав
сам-глав Заліпський Ярослав.

Іде робота, аж гуде:
це тут готують ЕУД.
Лужницький носить шоколад
і надає усьому лад.

У Максимович Ані — дар:
вона — довічний секретар.
Чи буде згода, чи розкол
про це нам скаже протокол.

Понеділок, 20 серпня 2012.

Чекала мене прикра несподіванка. Сьогодні була Оксана і я запланувала, що поїду з нею до бібліотеки Овк Лейн віддати три позичені фільми і відібрати фільм Iron Lady, на який ми вже довго чекаємо і на який я на завтра запросила Віру, а потім до Абінгтон — віддати аудіокниги і позичити нові, а тоді до Акме за продуктами. Мають приїхати Максим з Уляною та Іванком, отже треба було купити качку і печеню. Все пішло добре, з одним винятком: бібліотека Овк Лейн була замкнена! Фільми ми віддали, кинувши їх до скринки, але замовленого фільму відібрати не могли. А я такі справи можу полагоджувати тільки за підруку з Оксаною! Не знаю ще яку знайду розв'язку. Попробую завтра піти туди зі своїм вокером, але там доступ для калік досить ускладнений і я не знаю чи дам собі раду.

Манія римування продовжується: Я вже і сама з собою говорю римами, от наприклад:

На базарі загубила сон я
і чіпилося мене безсоння.
Щоб снодійне часто не приймати
я взялась вірші перекладати.

Чиї? Очевидно, Емілі Дікінсон.

Ось результати вчорашнього безсоння:

Він пив коштовних слів нектар,
ріс духом на очах,
забув про те, що він — злидар,
що тіло його — прах.

Пішов на пробу власних сил
у танець, мов у рух,
Це книжка дала йому крил,
звільнила його дух. (LXIV. A book. 1. He ate and drank the precious words)

Внизу хто неба не знайшов,
вгорі не знайде знов.
В моє сусідство Бог прийшов,
приніс свою любов. (LXIX. Who has not found the heaven below)

Ті чернетки вимагатимуть ще повторних редакцій, але я думаю їх продовжувати.

Середа, 22 серпня 2012.

Маю сатисфакцію: я вчора таки пішла пішки з вокером до бібліотеки Овк Лейн і вперше успішно випробувала їхній доступ для калік. [Ззаду будинку, треба задзвонити, щоб відкрилися двері, а тоді поїхати ліфтом нагору на поверх до бібліотеки. Я вже раз безуспішно це пробувала, але тоді я не мала з собою окулярів і не могла прочитати інструкцій. Тепер знаю, що треба іти туди з окулярами і з мобільним телефоном]. Принесла я додому *The Iron Lady*. Увечорі прийшла Віра, я її почастивала обідом (саме Оксана приготувала смачні свинячі котлети тобто, як вона їх називає — “відбивні”) і ми потім разом дивилися на фільм. Обом нам фільм сподобався. Meryl Streep грає феноменально, а постать Margaret Thatcher нам добре знайома. Мене не разять картини старечої сенільної пані Течер [фільм критикували за те, що мовляв, Течер ще живе і не треба було показувати її слабостей] — навпаки, думаю, що акторка прекрасно вміє імітувати старечі недомагання, ходить майже так як я. Не подобаються мені консервативні політичні погляди пані Течер, що нагадують теперішні лозунги кандадата у Президенти Мітта Ромні — але це інша справа. Замість десерту я запропонувала Вірі такі жартівливі куплети:

Добрі діла для людей
робить Віра в Пі-Сі-Ей.
Замість тихо в хаті сісти,
вона варить мені їсти.

Віра — кухарка гурме,
має славне реноме,
хліба як спече нам Ран,

буде справжній ресторан.

PiCiEй = PCA = Philadelphia Corporation for Aging, де Віра працює.

З бібліотеки Абінгтону нанесла я собі п'ять аудіо-книг, всі — біографії. Саме слухаю тепер книгу про Перл Бак, що про цеї на початку авторка каже, що в Америці її не цінять, але читають, натомість за кордоном не читають, але високо оцінюють. [*Pearl Buck in China, journey to the Good Earth* / Hilary Spurling, read by the author].

Субота, 25 серпня 2012.

Була вчора з Вірою на святі незалежності. Така собі провінційна самодіяльність, немов у якомусь галицькому селі. Але, на щастя, Україна таки з'явилася на карті Європи і ось уже 21 років — незалежна. Зустріла я на святі Зенка Чайківського — був із своєю опікункою і з вокером. Дуже схуд і погано виглядає, але пам'ять ще в нього працює і має добру опіку.

Приготувала я сьогодні качку і печеню і завтра вранці вставляю у піч. Мають завтра приїхати Максим, Уляна і Іванко — вони прибудуть десь під вечір, а я о 2 год. маю бути на зборах осередку НТШ-А. Ще не знаю з ким на збори поїду.

Коротенько про Перл Бак. Батько був презбитеріянський місіонар в Китаю. Дітей в родині було багато — зазнали неабиякої біди, тим більше що батько дбав передусім про свою працю (не дуже успішну серед китайців), перекладав на китайську святе письмо, навіть родинні заощадження дітей пограбував в матері для своїх потреб. Перл була замужем за американського спеціаліста агрикультури, який успішно працював у Китаю. Вона народила доньку, яка згодом виявилась недорозвиненою. Більше дітей Перл не могла мати (їй після породу оперували якийсь тумор), але вона адоптувала ще одну дівчинку. Довгий час жила в Китаю, знала досконало китайську мову. В США була тільки на студіях, але потім — з уваги на потрібну допомогу хворій дитині, переїхала до США. Літературна праця була для неї джерелом потрібного заробітку. Успіх прийшов пізно і несподівано. “Добра земля” принесла їй спочатку нагороду Пуліцера (1937), потім Нобеля. Книжка мала величезний фінансовий успіх, але була сприйята вороже і китайцями, і презбитерянами. Останні навіть вирекли її з церкви за її отверті виступи про місіонарів, за реалістичне зображення сексу ітп. Другим її чоловіком був редактор видавництва, що видавало її книжки. З книжок Перл Бак я читала принаймні дві: “Добру землю” і “Портрет подружжя”. Може варто відновити знайомство.

Неділя, 2 вересня 2012.

Минулої неділі вранці я спекла приготовану попереднього дня качку і печеню, а сама поїхала на збори НТШ-А. Приїхав по мене Рудницький. На збори прийшло менше як 15 осіб — не було голови Заліпського, який несподівано пішов до лікарні, ані кандидата на нового голову Лужницького, який мовляв відмовляється прийняти головство. Що більше — не було жодних звітів — ані голови, ні заступника, ні скарбника, ні секретаря. Не знаю

коли були останні такі збори і скільки взагалі цей осередок має членів. Таких загальних зборів я ще ніколи в жодній організації не бачила! Цікавим був факт, що нововибраний голова НТШ-А Грабович прислав офіційне привітання з похвалами для осередку. Щоб він сказав, якби був учасником цих несерйозних зборів. Рудницький замість звітів прочитав якісь старі римовані частушки та ще й мені доручив прочитати свої НТШівські куплети. Хоч і не було абсолюторії, то всетаки вибрали нову управу. Лужницький вибраний головою, не зважаючи на його неприсутність і брак згоди.

Під вечір приїхали Максим, Уляна і Іванко. Качка вдалася мені тим разом надзвичайно, Марко зварив риж і зробив салат. Отже ми мали приємну вечерю вдома. В понеділок поїхали до музею Barnes Foundation. Він тепер у самому центрі міста, зараз біля центральної бібліотеки, де я колись три роки працювала на своїй першій професійній посаді. Новий будинок, оточений гарним невеличким парком з водою, робить дуже добре враження. Сама колекція надзвичайно багата — самих Ренуарів там є здається 50 — але принцип д-ра Барнса упорядковувати картини за кольором чи за якимись іншими прикметами мені не подобався — на одній стіні висять твори різних часів і мистецьких напрямків — дуже густо, немов хочуть використати кожний клаптик стіни, картини не підписані, прізвища авторів ледве видно — і це зроблено свідомо. Я знала про це наперед, бо була колись давно вже у музею Барнса, ще коли він містився на околицях Філядельфії. Мене возив Іванко на інвалідному кріселку, бо інакше я не могла б була там щонебудь оглянути.

Вечеряти поїхали ми до ресторану напроти Правничої Школи, там де колись була La Terrace — тепер там є Doc Magrogan's Oyster House. Страви були дуже смачні, хоч на чотири замовлення, одне (моє) виявилось невдалим вибором. Але це добрий ресторан і туди варто колись знову поїхати.

Вівторок, середу і четвер ми провели над океаном. Максим, Уляна і Іванко ходили на пляж і купалися, я дивилася з балкону на океан, а одного дня пішла на довший прохід з своїм привезеним вокером по набережній. Це ідеальне місце для проходу з вокером — хідники нові, рівнесенькі, не те, що в моїй околиці біля хати. В останній день, коли ми вже мусіли випровадитись із свого Waikiki, я посиділа собі пару годин в міській бібліотеці, читаючи свіжі газети і привезені з дому журнали. Мала намір того дня знову піти на прохід із своїм вокером, але після дуже доброї і дорогої вечері в ресторані Marie Nicole's і після безсонної ночі не мала ні сили ні охоти на таке додаткове зусилля.

Повернувшись додому в четвер, повечеряли свинячою печенею, яку я спекла була разом з качкою і яка виявилась також надзвичайно смачною. Очевидно всі приготування, подавання, і помивання посуду — це була справа Уляни і моїх гостей — я вже нідочого не придатна, бо ледве тримаюся на ногах. На п'ятницю я замовила вечерю в ресторані CinCin і хоч було там спочатку занадто голосно, то харч був знаменитий і ми всі шестеро (тим разом були з нами Марко і Віра) були задоволені. В неділю мої канадці від'їхали. Уляна, добра душа, ще мені приготувала зупу і салатку і почистила холодильник.

Максим навів мені цілу серію фільмів і заінстальовав на моєму екрані в спальні. Матиму розвагу на цілий рік. Покищо болять мене очі — дуже заважає світло і сонячне і електричне, часом здається мені що спіпну — може треба мені знову поїхати до Стефанишин, хоч вона каже, що ніби катаракти ще можуть почекати. Читати можу хоч і не надто довго — Максим привіз мені машипонис своєї тількищозакінченої книжки про Нечуя-Левицького. Буду читати з великою охотою. Уляна написала докладну біографію своєї мами — на 50 сторінок машинопису — дуже детально і цікаво — я це прочитала.

А тепер даю відпочати очам і слухаю аудіокнигу Гюнтера Граса *Peeling the onion* — тобто в англійському перекладі. Ці мемуари, де він признається до свого молодечого захоплення нацистами, викликали були міжнародну сензацію. Написана ця річ майстерно, видно доброго письменника.

П'ятниця, 14 вересня 2012.

Сьогодні знову була в мене сесія фізичної терапії. Це вже п'ятий раз прийшла до мене терапевтка — молода жінка, яка називається Melissa Smith. Вона робить зі мною вправи і це напевно дуже мені потрібне, хоч і втомлює. Меліссі 30 років, вона первісно з Гаїті, має вдома двоє маленьких дітей. Ці візити оплачує Медікер і не знаю, як довго вони триватимуть.

Читаю поволі Максимову книжку про Нечуя-Левицького. Максим має легке перо, пише відносно доступно, без будь-яких ідеологічних трафаретів, часом з гумором. Книжка добре читається і кидає свіже світло на письменника. Він боронить Нечуя перед закидами модерністів. Опрацював величезну масу матеріалу. Назвав він книжку *Unheard and unknown, Ivan Nechui-Levytskyi*.

Рівночасно, відпочиваючи, прослухала довгу аудіо-біографію Гіларі Клінтон — *A Woman in Charge / by Carl Bernstein, read by Robertson Dean*. Довідалась деякі невідомі мені подробиці особистого життя (Гіларі мала труднощі завагітніти, і не могла мати більше дітей після народження Челсі), але — мушу щиро признатися — що Гіларі, в моїх очах, трохи втратила. Навряд чи варто було їй — і чи взагалі це корисно для держави — коли дружина президента пробує грати ролю ко-партнера, коли опозиція може атакувати президента не тільки за нього самого, але і за її програми, виступи чи професійні промахи. Невдача із законом про охорону здоров'я, можливо, впала жертвою факту, що її вела Гіларі. Як це не дивно, але в мене склалося враження, що популярність Гіларі зросла після сексуальних скандалів Клінтона — коли вона заграла ролю жінки, що готова пробачити чоловікові, щоб втримати родину.

Але наша Гіларі — тепер дуже успішний держекретар президента Обама — має тепер дуже поважні клопоти. У Лівії ісламські фундаменталісти вбили американського амбасадора і трьох його охоронців, в Єгипті і Ємені ісламці атакують американські посольства, нібито у відплату за якийсь американський анти-ісламський фільм, отже є в світі поважне напруження.

Тепер для відпруження слухаю аудіо-книгу *Ernest Hemingway, a writer's life* / Catherine Reif, read by Jill Shellabarger.

Неділя, 16 вересня 2012

Передостанній номер *Нашого життя* — тепер під редакцію Ліди Слиж — мені подобався. Зокрема стаття про Мілену Рудницьку та уривки з її статей друкованих у 1920-і роки. Під впливом цих матеріалів я виписала чек на 100 дол. на гендерні студії в УКУ у Львові, що їх фондує СУА. Та ще й вислала редакторці до друку давно відкладану свою “Бувальщину”. І ось появився вересневий номер: пані Слиж вирішила використати мій матеріал, вибравши з нього дві “родзинки”, замість того щоб надрукувати повністю. Це зробило мені поважну прикрість. Я написала сердитого листа редакторці. Єдиний вихід для неї — надрукувати “Бувальщину” в наступному номері та вибачитися перед автором. Побачимо, чи вона це зробить. Якщо ні — *НЖ* втратить в моїй особі співробітника на майбутнє.

Не знаю, що є причиною — але я вже пару днів відчуваю проблеми з диханням. Може мої терапевтичні вправи — надмірне зусилля для мого серця? Вчорашню ніч ледве перебула до ранку — от якби так можна спокійно в сні відійти в небуття? Це була б непогана розв’язка проблем і благословенне завершення довгого і відносно щасливого життя. Теперішнє моє животіння не приносить мені особливого задоволення: от лежить майже готовий том ULE90–99 — треба тільки опрацювати індекс і книжка була б готова до друку. Але в мене заледве вистачає сил, щоб помитися і приготувати собі їжу.

За пару днів на Союзівці буде черговий з’їзд зальцбурзької гімназії. Дзвонила Ева Сахарук — вони їдуть, але всіх учасників зголосилося менше як 30. Давно треба було вже зупинити цю традицію — тепер уже половина колег на цвинтарі, а решта — старі і німечні.

Середа, 19 вересня 2012.

Двадцята річниця Остапової смерті. Я дала з цієї нагоди 200 дол. на Центр і просила, щоб проголосили це в радіопрограмі. Так і зробили — ще минулої суботи.

Мала сьогодні прийти Мелісса на фізичну терапію — не прийшла і не дзвонила.

Скінчила слухати дві короткі аудіо-біографії. *The Life and Works of Bethoven* / by Jeremy Siepmann / narrated by Jeremy Siepmann/ і *And Furhthermore* / by Judi Dench / read by Samantha Bond. Про життя Бетговена знаю чимало з інших джерел, всетаки довідалась деякі нові подробиці, Джуді Денч написала, очевидно, вже якусь попередню автобіографію, якої я не читала — ця нова подумана, мабуть, як додаток, де передусім мова про ролі її в театрі, телевізії і кіно. А тепер почала слухати *Fidel Castro: My Life* / by Fidel Castro & Ignacio Ramonet. Це не так автобіографія, як серія інтерв’ю з Кастром, де він відповідає на питання журналіста. Покищо прослухала тільки довжелезний вступ — і хоч в ньому чимало пропаганди, то всетаки я дещо дізналася нового. Напр. про те, що Кастро веде спартанський спосіб життя і що ніде в Кубі немає культу його особовости.

Четвер, 27 вересня 2012.

Аудіокнигу про Фіделя Кастро прослухала тільки до половини. Найцікавіше для мене — його біографія. Батько солдатом прибув на Кубу з Еспанії, доробився чималого маєтку — був землевласником понад тисячі гектарів, хоч був ледве грамотний — сам себе навчив читати і писати. Фідель вчився в єзуїтських школах, а потім закінчив студії права. Про єзуїтів висловлювався дуже позитивно, зокрема про їхнє намагання вишколювати характер і особистість. Фідель робить враження в інтерв'ю людини інтелігентної, не догматичної, з візією — трохи наївною — егалітарного справедливого суспільства. Критично висловлювався про Сталіна. Цікаві його ревеляції про кризу 1962 року — інтуїція мене не підвела — тепер бачу що всі джерела вказують на те, якими близькими ми були до нуклірної війни. Не даром я так тоді перелякалася, побачивши на ТБ почорнілого на обличчі Джана Кеннеді.

Тепер взяла я собі з бібліотеки “Життя і опери Верді”, курс знайомого вже мені Роберта Грінберга — слухаю з великою приємністю. І хоч я читала свого часу велику і дуже цікаву книгу про життя Верді — то вже встигла від Грінберга довідатись чимало нового (зокрема про Гіюзепіну Стреппоні, її четверо нешлюбних дітей і її життя перед і після Верді). Грінберг включає уривки з опер — не називаючи джерел і виконавців — цікаво чи має на це авторське право?

В суботу їздила з Рудницькими до Аллентавну на велике прийняття з нагоди відходу на пенсію Альберта Кіпи. Було там багато незнайомих мені людей, та й спілкування з ними було нелегке — адже я не можу сама підійти до когось (чи до буфету), а мушу чекати аж хтось підійде до мене. Кіпи мають прегарну заможну хату, з великим городом, терасою, чудовим видом з вітальні, багатством перських килимів, книжок, картин.

П'ятниця, 28 вересня 2012

Рудницький передав мені нове число *Українського Квартальника*. Є там надрукований і четвертий сегмент моєї бібліографії вибраних статей з літературознавства. Рудницький хвалиться, що тим вдвоє подвоєним номером (1–4) за 2011 рік він майже наздогнав періодичність, тоді як інші українознавчі журнали запізнені на кілька років. Є в цьому номері і кілька статей про українську літературу — не знаю чи включити їх до наступного — вже майже готового сегменту — чи відкласти на пізніше (але чи це “пізніше” буде взагалі? адже я не можу вже ходити до бібліотек і шукати за матеріялами).

Моя терапевтка приходить двічі в тиждень. Вона не тільки робить зі мною вправи, але і веде приязні товариські розмови. Це часто єдиний мій людський контакт. Знаю вже про неї чимало. Родина з Гаїті, батько, який був вдома вчителем, не міг перекваліфікуватися в своїй професії і працював у США таксівкарем. Сама Мелісса закінчила коледж біля Скрентону і потім градауційні студії в університеті Джеферсона. Чоловік її робить докторат, і працює в Аллентавні адміністратором школи. Він афро-американець, не з Гаїті. В них двоє маленьких дітей. Вона, між іншим звернула мою увагу на факт, що шкіра моя

виявляє “dehydration” і що це може є причиною моїх заворотів голови і погіршення стану з диханням, яке мене не на жарт перелякало, так що я приспішила свою візиту у Віджілянте. (Іду в понеділок). І справді — я почала трохи більше пити і бачу, що трохи мій стан поліпшився.

Мені конче треба поїхати до фризієрки і підстригти волосся, а також треба поїхати до д-ра Смола обрізати в ногах нігті. А я вже пару місяців не їздила автом і втратила відвагу до їзди (зокрема щоб самій сісти і висісти з авта). Навіть просила Оксану, щоб переїхалася моїм автом, зрушила мотор, тобто взяла авто, як вона каже, прогуляти.

Сьогодні я взагалі не виходила з хати. Навіть з вокером не ходила на короткий прохід, як це було вчора і передвчора. Але зате написала довідку про Клима Трохименка до ЕУД.

Вівторок, 2 жовтня 2012.

A little knowledge is a dangerous thing. Vigilante вчора заперечив можливість, що причиною мого поганого самопочуття могло бути dehydration. Pacemaker зареєстрував кілька днів цілоденних фібриляцій — і це точно записано на вчорашньому звіті провірного апарату. Що за модерна технологія! Кардіолог підніс мені дозу ліку сотальоль і наказав прийти знову за місяць. Побачимо, чи це допоможе. Я їздила на візиту в кардіолога транспортом ССТ — від 12:30 до майже 5 год. Приїхала додому фізично зовсім вичерпана і, з’ївши канапку, зразу поклалася в ліжку, ще й взяла додатково таблетку на сон — бо вже попередньої ночі мало спала і була дуже втомлена. Отже примусила себе до відпочинку. Сьогодні в мене зранку знову була Мелісса — але, як і вчора, ледве ходжу. І тут причиною вже може навіть не паркінсонізм, а артрит, який реагує на погоду. Сьогодні падає дощ і його прихід вже пару днів тому зареєстрований в моєму організмі.

Саме телефонував Кіпа. Дякував за дарунки і за мій черговий даток на УВАН і запрошував до участі у вечорі на пошану Григорія Костюка, що мав би відбутися в грудні. Мовляв, телефонував його син з проханням відзначити річницю смерти Григорія Олександровича і пропонував мене на доповідача. Ну, я тепер у такому стані, що мені прилюдно виступати протипоказано, але я Григорія Костюка і шаную і люблю і вже не раз про нього писала. Хотіла б якось причинитися до його вшанування.

Субота, 6 жовтня 2012.

Вчора було відкриття виставки “таборових архівів”, що його вже більше як рік підготовляв спеціальний комітет колишніх учнів таборових гімназій в Німеччині і Австрії. Я там не була і не знаю з яким успіхом це відбулося. Але саму виставку я маю охоту побачити і зроблю це може в неділю, бо тоді також ставитимуть п’єску Ікера з таборового життя. Намовила Віру і з нею поїду.

Нині в Центрі перший в своєму роді фестиваль — маю надію, що вдасться їм цей захід і принесе трохи грошей на Центр. Я з цієї нагоди подарувала їм від видавництва Мости

шість книжок — 3 примірники гуморесок Ікера в англійському перекладі і 3 примірники сонетів Шекспіра. Вони там підготовляють кошики для лотереї — і це роблять наші Чортополохи.

Не чуюся надто добре, але примусила себе поїхати і до подіятра (в четвер) і до фризійки (в п'ятницю). Це вперше від довгого часу, що я сама провадила авто. Але в середу їздила з Оксаною і на закупи харчів до Bell's Market, і до бюро, де відновляють driver's license і навіть на полуденок до ресторану Столовая.

Докінчую слухати аудіокурс про життя і опери Верді. Кілька додаткових цікавих деталей. Верді дуже дбав про свою privacy, не любив publicity, навіть були випадки, що не хотів щоб його прізвище стояло на афішах! В Буссето побудували театр, назвали його іменем Верді, хотіли щоб він їм написав для інавгурації малу якусь оперу. Вважали, що Буссето вивело його в світ і він повинен віддячити. З того виникла ціла сварка — врешті Верді дав їм 10,000 франків, дозволив назвати театр своїм іменем, але не тільки нічого не написав, але демонстративно виїхав на той час разом із Стреппоні із Буссето. І він і Стреппоні мали жаль і образу на Буссето за те, як мешканці ставилися до приватного життя Верді. Що мовляв живе без шлюбу з жінкою сумнівної моралі ітп. Через Пеппіну посварився з батьками, але затримав до кінця добрі водносини з своїм колишнім тестем Antonio Varezzi, який мав більше виrozumіння. Навіть після того як багато літ пізніше Верді повинчався з Пеппіною, жителі Буссето мали свої претенсії: Мовляв, а чи був це католицький шлюб? а чому вони не ходять до церкви ітд. Верді сам керував продукцією своїх опер і вважав це своєрідною каторгою. Пару разів обіцював собі перестати писати музику і займатися тільки господарством. А господарство мав велике, бо заробив на операх великі гроші та інвестував їх у землю біля Буссето. Цікаво, що на премієри своїх опер не любив брати зі собою Пеппіну — це мені не зовсім зрозуміло. Правда до Парижа і навіть до Санкт Петербургу їздили разом і там добре себе почували. Грінберг дуже високо цінить жінку Верді, цитує чимало з її листів — хоч більшість цих листів за обопільною згодою композитора і Пеппіни — спалено. Під кінець життя Верді мав близькі стосунки з молодшою на 20 років співачкою з Богемії, що називалася Teresa Stolz. Але немає доказів на те, що це була сконсумована любовна афера. Штольц бувала частим гостем в хаті Верді і збереглися її приятні листи від і до Пеппіни. “Аїда” була написана на замовлення і відкриття Суєзького каналу — принесла композиторові величезний гонорар і нагороду Османської імперії, але Верді на премієру до новозбудованої опери в Каїро навіть не їздив, бо готував іншу премієру “Аїди” в Мілано. Мій улюблений твір Верді — “Requiem” — написаний в пам'ять італійського письменника Alessandro Manzoni — початково також викликав був контрверсію: Верді хотів щоб премієра відбулася в церкві, а італійські католики протестували, бо там беруть участь жіночі голоси. Але Верді виграв і цей конфлікт. На 80 році свого життя поставив свою останню оперу Falstaff — і Грінберг вважає цю комічну оперу на Шекспірівську тему — чи не найкращим твором композитора. Верді і Стреппоні були фундаторами шпиталю у місті Вілліанова і притулку для музик у Мілано, а також багато допомагали потерпілим від повені і взагалі потребуючим людям.

Грінберг розповідає такий анекдот. “Аїда” мала колосальний успіх у публіки. Але Верді

отримав був раз листа від розчарованого глядача. Мовляв, він спеціально приїхав на прем'єру, витратив гроші на поїзд, ресторан, готель, таксі і йому вистава не подобалася. Їдучи додому, чув похвали про “Аїду” від інших людей. Вирішив ще раз поїхати і подивитися. Але знову був розчарований. Отже він шле композиторові рахунок за свої видатки і просить звороту коштів. Грінберг подає точні суми і прізвище розчарованого. Верді мовляв, наказав адміністраторові повернути чоловікові видатки, з тим, однак, що відняв від рахунку кошт обідів. Мовляв, він міг собі пообідати вдома. А ще Верді доручив цього листа і свою відповідь надрукувати в пресі. Що і зробили. Розчарованого глядача обурені прихильники Верді засипали листами, насмішками і погрозами.

Ева прислала мені листа і пару фотографій із зальцбурзького з'їзду, а Стефан Киньо прислав великий альбом своїх карикатур з часів нашої гімназії.

Неділя, 7 жовтня 2012.

Їздила з Вірою на постановку сценки з таборового життя “На ріках вавилонських” аматорами Нової четвертої хвилі “Язиката Джезва”. Вистава — твір безпретенсійної самодіяльності, але приємно було бачити, що щось таки залишилося з Ікероваго тексту. При нагоді подивилася я на виставку світлин і документів, що її підготував комітет таборових архівів. Зробили вони колосальну працю і зібрали страхітливу масу матеріялу, зокрема знімок. Але все це розвішане на стінах неможливо було оглядати, зокрема ж мені, немічній каліці. Я не могла б цього всього оглянути, навіть якби могла стояти чи сидіти на своєму вокері, а стояти з палицею я можу тільки пару мінут. На цю імпрезу з'їхалося досить багато публіки — навіть дехто приїхав з-поза Філадельфії. Віра пропонувала, щоб ми після вистави пішли на вечерю до ресторану, але я відмовилася, бо була втомлена і дослівно ледве дихаю (а це, нажаль, не метафора).

Хочу додати про Верді, бо вже закінчила слухати. Мали вони із Стреппоні адоптовану дочку. Пеппіна померла раніше від композитора і що особливо цікаво, що у завіщенні записала свої коштовності біжутерії — Тересі Штольц! Верді прожив ще пару років довше (помер на 87 році життя). Під кінець, каже автор, він був більше товариський і приязний до людей. Коли запитали, що вважає найважливішим твором свого життя, сказав: притулок для бідних музик у Мілано!

Субота, 13 жовтня 2012.

Останню аудіокнигу позичену в Аббінгтоні — повернула наполовину непрочитаною. Це, на диво, була *The Autobiography of Mark Twain* і я сподівалася цікавого твору. Але цікавим і вартим уваги було що інше. Клеменс в останні роки свого життя почав диктувати те, що називав своєю автобіографією і заповів, що це можна буде надрукувати сто років після його смерті. Саме недавно сповнилося це століття. Але письменник поставив собі оригінальний принцип: говорити про все, що приходить на думку і у висліді ми маємо багато всяких заміток, газетних фейлетонів, недрукованих виступів, деякі з гумористичним забарвленням, — але це не автобіографія. Цій масі матеріялів бракує структури й

організації і думати що сто років після його смерти такий матеріал здобуде зацікавленого читача свідчить хіба про колосальне его і не дуже добре говорить про цього як-не-як першорядного американського автора. Та ще й академічні редактори поставились до цього матеріалу з такою побожністю, що навіть в аудіозаписі не пропускають ніже тії коми чи футноту.

Хотіла я перевірити в інтернеті, чи бібліотеки України отримали мою *Автобіобліографію 1930–2010*. І цілком випадково потрапила на таку цікавинку: Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека влаштувала вечір п. н. “Життя як творчість” до 70-ліття Василя Стуса. Точної дати не знайшла, але це мусіло бути десь недавно. Зміст імпрези поданий у випуску 7 “Творчої майстерні”. Є там точна програма, включно з цитатами віршів, згадок про музику Моцарта, текстами того що говорять ведучий 1 і 2, читці ітд. В цьому довгому тексті є і такий цікавий для мене коментар, що його тут перепишу повністю: “Взаємостосунки митця і влади висвітлює Марта Тарнавська в поезії “На смерть Василя Стуса”. Поетеса визначає роль митця в сучасному суспільстві і констатує, що любителів поезії у світі не так уже й багато. Лірикою цікавиться лише “горстка могікан”. Навіть люди високоосвічені нерідко байдужі до поезії. На жаль, багато лікарів, інженерів, техніків, математиків, юристів не часто її читають. То чому ж так злякалася могутня країна появи стусових ліричних віршів? Невже поет може своїми поезіями похитнути підвалини такої наддержави як СРСР? Отож не така вже й могутня комуністична влада, якщо вона злякалася простих палімпсестів, вважає авторка.” І за тим слідує цитата двох останніх строф мого вірша. Цікаво хто стояв за такою імпрезою і як вони попали на мого вірша?

Дзвонив Стефан і заповів, що приїде мене відвідати 26 жовтня. З тої нагоди я замовила квитки до театру для Віри, Стефка і для мене. Побачимо чи це мені вдасться, чи буду в стані трохи розважитися.

Була у Форсії. Дали мені укол проти інфлуенци. Трохи вияснила деякі незрозумілі мені речі. Каже, що проблеми з віддихом можуть бути не тільки від серця, але і від Паркінсона. Вислідів проб крові ще нема. Але виглядає, що мені таки треба буде піти на катетеризацію, щоб встановити точнішу діагнозу.

Вівторок, 16 жовтня 2012

Сьогодні працював у мене новий робітник — Андрій Качковський, що його поручив мені Ігор Колесник. Він направляє цементові сходи, які вже довгий час крушилися, має вставити нове поруччя, помалювати крісла на ганку, а сьогодні ще й пришили мені до стіни ще одне біле поруччя у туші. (Мені треба триматися за щось, щоб не впасти!) Отже господарський прогрес!

За годину має бути друга дебата між кандидатами на президента — Обамою і Рамні. В першій дебаті Обама на диво виявився млявим і неефектовним, маю надію, що тим разом вийде ліпше. Бо ж програма його і демократів має — принаймні на мою думку — значні переваги. Опоненти залякують виборців соціалізмом. Є навіть такий анекдот: Age you on

Social Security? So am I. Then we are both socialists. Республіканці пропагують дикий капіталізм і не бачать, що такий напрям веде до провалля між бідними і багатими і може колись справді довести до революції.

Четвер, 18 жовтня 2012

В понеділок 15-ого Андрій Головінський перейшов поважну операцію на хребет. Це вже восьма чи дев'ята його операція. За багато страждань на долю одної людини. Каже Мотря, що на 50+ років їхнього подружжя було тільки вісім років, коли він був здоровий. Вчора вже відключили його від “вентилятора” і казали сідати в крісло. Дай Боже, щоб операція зберегла його від параліжу, щоб міг ще трохи пожити.

Переглянула я своє листування з Костюком — те що вже упорядковане за адресатом. На цій основі можна було б написати навіть нову якусь доповідь. А прочитала я і старі свої друковані вже матеріали про Костюка — зворушилася до сліз. Вони і досі не втратили актуальності. Можна б навіть їх прочитати, зокрема філядельфійцям, які очевидно цих речей не чули, не бачили і не читали — але хто мав би це зробити? Чи вистало б мені самій духу для такого зусилля?

З Літакценту довідалась я, що вийшов англomовний переклад *Музею покинутих секретів*. Замовила в Амазон і вже маю. Аж не віриться: повний текст цієї товстенької книги. Цікаво хто оплатив це видання? Замовлю ще подарункові примірники для Соні і Ніни, тимбільше, що Амазон зможе послати їх безпосередньо і не мусітиму іти на пошту.

Неділя 21 жовтня 2012

Переглянула я кириличні (українські) джерела інтернету: чи не появились якісь рецензії на мої книжки. No such luck! Фактично єдиний справжній відгук — Кірчанова. Задля нього може і варто було видати “Вибране”. А решта дрібні згадки, де фігурує тільки прізвище, та й передруки віршів. Найбільше мене дивує, що нема ніяких згадок про найбільшу і найважливішу працю мого життя: *Ukrainian Literature in English*. Чи не знають про неї взагалі, чи українська провінційність не зацікавлена виходом української літератури у широкий англomовний світ?

Але при цій нагоді натрапила я на цікавинку. Якесь видання “Громада — часопис українців Угорщини” (но. 5 (91) за вересень-жовтень 2007 передрукував мою статтю про Марка Вовчка. Очевидно (хоч це і не позначене) — передрук з книги *Українки в історії* (2004).

Сплю ліпше і без снодійного, але поболоє мене вже кілька днів у правій частині плечей. Як полежу на електричній подушці — помагає. Що це? Чи від серця? чи може нирка?

Неділя 28 жовтня 2012

Іде на нас гураган Sandy і хоч найгірше заповідають на вівторок-середу, то вже тепер є поважні комплікації. В Нью Джерсі проголошений винятковий стан. Мер Нью Йорку заповів, щоб завтра вже замкнули метро. Школи будуть закриті вже в понеділок і вівторок. Вечір Габора на Колюмбії вже відкликаний. Але найважливіше для мене: відкликали всі польоти і от Стефанко, який прибув у п'ятницю і мав відлітати сьогодні, залишився без літака. Ми мали з ним дуже приємні два дні — фактично півтора дня, але, почувши про відкликані польоти, він вирішив повернутися до Індіанapolisу автобусом, бо не міг залишитися тут на довше, щоб перечекати гураган. І ось він сів на автобус після півночі, — таксі до станції не могли дістати, отже розбудили Марка і він Стефка відвіз до автобуса. Тепер уже 5.30 пополудні, а він ще не доїхав додому.

В п'ятницю він прийшов якраз на вечерю — в печі чекала вже свіжоспечена качка і печеня. Добре мати такого гостя, що і себе самого і мене може обслужити і все потім прибрати. Я запрошувала і Марка, але він був зайнятий і прийшов аж після вечері. Була добра нагода із Стефком поговорити. Він цікавиться моїм життям, ставить конкретні запитання, про те що і коли було, просив щоб йому подарувати книжку моїх поезій, бо він її в Індіанapolisі не має, питався про мистецькі картини, що висять в мене на стінах. Відрадно слухати його добру і поправну українську мову — хоч він нею спілкується тепер тільки з батьками і зі мною. З медичної школи задоволений і вже має гурт добрих товаришів, отже не є самотній. На суботу я закупила квитки до театру і ми поїхали разом з Вірою.

Вистава в Arden “ Freud’s Last Session”, автор — Mark St.Germain, режисер — Ian Merrill Peakes. П'єса на двох акторів (David Howey і Todd Scofield) — філософський диспут між атеїстом Фройдом і християнським письменником C. S. Lewis-ом. Дія відбувається в Лондоні, на початку Другої Світової Війни. Повідомлення по радіо і телефоні додають драми до дії. Звертала на себе увагу багата декорація сцени: вибагливий інтер'єр європейської приймальної Фройда, з перськими килимами, шафами повними книжок і музейних статуєток. Вистава нам всім трьом подобалася і спровокувала ще довгу розмову про релігію, існування Бога ітп.

Вівторок, 30 жовтня 2012

Гураган мене пощадив, маю електрику, отже не тільки світло, але і доступ до кухні, щоб пригріти їжу і до радіо, комп'ютера, інтернету. Не всім так пощастило: Віра і Петрики електрики не мають, не має також Віра Кліш, Аня Максимович, Мотря в Роуд Айленді. Спустошення довкола досить велике — зокрема в Нью Джерсі, на Атлантичному побережжі.

Я прослухала дві аудіо-книги. *Going Home to Glory* (автор — David Eisenhower), і *Liszt — His Life and Music* (курс професора Robert-a Greenberg-a). Перша — це спогади внука президента Двайта Аїзенгауера, про роки його життя після президентури. Найцікавіша для мене була ревеліяція, що Аїк волів, щоб його титулували генералом та й коротка згадка про те, що він походив із німецької родини, де два покоління раніше вдома розмовляли ще німецькою мовою. Життя Ліста повне драми і різних цікавинок. Походив з родини

австрійських фермерів, які переселилися до Угорщини, родина була німецькомовна і первісно прізвище писалося без z. З дитинства Франц був обдарованим піаністом, батько, як колись і батько Моцарта, возив його в турне по Європі. Батько помер, коли Францові було 15 років. Він з мамою жив у Парижі, заробляв на життя як вчитель музики і піаніст. Після революції 1830 року в салонах Парижа процвітало мистецьке життя і Ліст був у ньому зіркою. В цей час у Парижі були Паганіні, Берліоз, Шопен, Бальзак, Гюго, Делякруа, Міцкевич (я подумала із заздністю: от якби таке мільє нашому Шевченкові!) Ліст почав роман із заміжною аристократкою Marie d'Agoult, їздив з нею до Італії і Швейцарії, мав від неї троє нешлюбних дітей, що їх потім виховувала Лістова мати. Ліст робив турне по Європі, мав величезний успіх, як піаніст. Автор називає серед міст, де відбувалися Лістові концерти, також міста в Україні — Житомир, Немирів, Київ, Львів, Єлисаветград. На концерті в Києві 1847 року познайомився з багатою принцесою Carolyne von Saun-Wittgenstein, що була сепарована від чоловіка. Вона переконала його покинути виснажливі турне з концертуванням і вони поселилися у Ваймарі, де він прийняв пост княжого капельмайстра. З Кароліною він прожив 12 років — але вони не могли одружитися, бо потрібно було ватиканського уневажнення її попереднього подружжя. Під кінець пробували отримати диспензу від папи, але її родина, щоб не втратити маєтків, запротестувала. Кароліна заломана духом доживала життя окремо в Італії, а сам Ліст під кінець життя вирішив стати священником. Але це йому не перешкодило мати ще один роман — і то з жінкою — молодою піаністкою, що називалася Ольга Зелінська, походила зі Львова і називала себе “козацькою княжною”! Біографія, як звичайно у Грінберга, переплетена музикою і аналізом творів композитора. Донька Ліста Козіма стала згодом жінкою Ріхарда Вагнера.

Понеділок, 5 листопада 2012

Завтра в Харкові в книгарні Є при вулиці Сумській 3, о год. 18:30 відбудеться поетичний вечір ... Марти Тарнавської!!! Поезії читатимуть Лариса Вировець і Люцина Хворост. Я про це нічого не знала б, якби не потелефонувала мені вчора Софійка Геврик : вона повідомила, що в *Літакценті* є новинка під назвою “Марта Тарнавська в Харкові”. Я переглядаю *Літакцент* майже кожного дня, але цього не помітила, бо воно подане в рубриці “Незабаром”. Приємна несподіванка — подарунок на уродини! Мені дуже цікаво хто саме є ініціатором такого заходу — подані прізвища чую вперше. Кілька даних про мене в новинці — старі дані відписані мабуть із Вікіпедії, але додане фото — нове, зроблене в час мого виступу в Торонто і надруковане свого часу в дописі про цей торонтський вечір у *Свободі*. Одне слово — загадка і мені дуже кортить її розв’язати. Запиталася я Максима — він нічого не знав, але написав до Харкова до свого друга Ростислава Мельниківа і цей вже відповів, що це ідея двох поеток, які будуть читати мої вірші. Звідки вони про мене довідалися? Які мають мої книжки? Звідки взяли фото? Я написала сьогодні вранці до Лариси Копань — чи знають про це Пульсари? Адже книгарня Є продаватиме очевидно їхні видання?!

Сьогодні їздила до Віджілянте. Є поправа, фібріляцій за останній місяць не було. Але ходити мені з самою тільки палицею дуже трудно — боюся, щоб не впасти. Дуже я

втомилася, бо мусіла довго чекати на ССТ — від 1 до 7 години. Брак віддиху може бути не тільки від серця, але і від хвороби Паркінсона, сказав кардіолог. А візиту в клініці Паркінсона мені вже двічі перенесли і я маю піти туди аж 17 грудня.

Вівторок, 6 листопада 2012

Сьогодні в США — президентські вибори! Barak Obama vs. Mitt Romney. Я вперше в житті скористала з absentee ballot, який прислуговує старим і немічним. Голосувала, очевидно, за Обаму і демократичний список. Зокрема важливо, щоб у цих виборах переміг не тільки президент, але і демократичний сенатор, бо демократична більшість в сенаті тепер важливіша ніж будьколи досі. В Палаті репрезентантів більшість мають республіканці і вони блокували досі всі ініціативи демократичного президента. Але екзит поли вказують, що вибори ці дуже близькі і можуть піти в один чи другий бік. Є тим разом справжні ідеологічні різниці між партіями і кандидатами. Ромні — за обмеження ролі федерального уряду, за зменшення субсидій, проти медичного страхування, за обмеження соціального забезпечення і медікер, проти підвишки податків для мільонерів. А ще він за збільшення мілітарного бюджету (навіть понад те чого просять керівники військ) а в закордонній політиці — недосвідчений і надто мілітантний — щоб хоч не завів нас у ще одну коштовну війну, як це зробив свого часу Буш. Очевидно, проблемою є надмірний борг і слабка економіка, але розв'язки для цих проблем, що їх пропонує республіканський кандидат здаються мені не більше як побожними бажаннями.

Закінчила слухати аудіокурс *The World of George Orwell* / by Michael Sheldon, professor Indiana State University. Про Орвела, що його справжнє прізвище було Eric Blair, я знала небагато: читала колись *Animal Farm* (Колгосп тварин) і *1984*, і деякі його есеї і знала про його переписку з перекладачем Ігорем Шевченком. Тепер довідалася ще, що він був кілька років у Бурмі як службовець британської колоніальної поліції, що згодом брав участь в громадянській війні в Іспанії, що був автором кількох інших книжок, що про них я ніколи раніше не чула.

П'ятниця, 9 листопада 2012.

Переміг, на щастя, Обама. А ще я рада, що перемогли демократичні сенатори в Масачузетс та Індіані. В Індіані — це штат, де тепер голосує і наш Стефко — я навіть не знаю прізвища цього сенатора. Але по республіканському боці був кандидат, який у республіканських передвиборах в Індіані викинув із сенату Люгара — Люгар був давнім і заслуженим сенатором, зокрема багато причинився до успіху нашої Помаранчевої революції. Якби він тепер стояв у виборах, хто зна чи я не була б за ним-республіканцем (але я очевидно в Індіані не маю голосу). Сенатором в Масачузетс вийшла Elizabeth Warren. Я її підтримувала (хоч очевидно голосувати не мала права) з трьох причин: 1/ знаю її особисто, бо вона була колись професором нашої школи права на PENN, заки пішла до Гарварду, 2/ тому що жінок потрібно більше в політиці і 3/ вона — ліберальний політик.

Отримала я сьогодні відповідь від Пульсарів на мого листа. Ось цей лист:

Шановна пані Марто!

Про вечір, проведений у Харківській книгарні “Є” ми не знали, та й ніхто в Києві не знав, навіть той, хто цю інформацію поширював. Як з’ясувалося уже зараз, то була ініціатива харків’ян, членів Літературного клубу “Апостроф”, які не мали ваших контактів (телефону, e-mail). Так що є підстава втішатися. Адже йдеться не про підказку чи нав’язування згори “звернути увагу”, а про справжнє зацікавлення Вашою творчістю.

А це найвища оцінка читачів. Як повідомив нам арт-менеджер харківської книгарні “Є” вони дуже цінують Вас і Вашу творчість. Ось адреса відділу організації заходів у книгарні “Є” м. Харкова: art.kyiv@book-ye.co.ua.

З повагою Лариса Копань

Вітаємо Вас із новим (старим) президентом. У Вас це відбувається якось цікавіше, ніж в Україні.

На подану адресу написала я пару слів подяки і щоб подати їм мою електронну адресу. Може хтось обізветься.

Мала я добрий намір вийти сьогодні з хати на пів години з вокером. Але до цього не дійшло. Вранці була терапістка, потім я прийняла дві таблетки на відводнення і мусіла бути недалеко лазнички. А вже перед п’ятою було на дворі темно. Короткі тепер дні!

Вчора написала коротку статейку про Ростислава Доценка, послала її наперед до Ніни Вірченко, а сьогодні до *Свободи*.

П’ятниця, 16 листопада 2012

Вчора сповнилося мені 82 роки. Пережила я свою маму на один рік. Мала намір вчора запросити своїх приятелів до ресторану, але вийшла комплікація. Ран і Марилія (які вже приїхали з Польщі) ішли на симфонічний концерт, Вакуловські ішли на вечір вшанування Петра Клюка (на який зрештою і мені випало піти). Отже ресторан перенесли на сьогодні. Мають бути ввечері в CinCin ще Віра і Марко — тобто буде нас семеро. Бабця Лінка і так завжди казала, що я народилася не 15-ого, а 16-ого листопада!

Вчора прийшли квіти від Максима, Уляни, від П’ї і Ніни, а ще квіти пізніше принесли Вакуловські і Кіпа. Телефони були від Стефанка і Іванка, від Люби Пендзей з Торонто, від Наді Петрик, від Романа Воронки, а найцікавіше — з Києва від Марти Бліхар і — чудо чудес — від мого брата Андрія (це вперше за 20 років!) Марта Трофименко прислала мені дотепного вірша і гарну карточку з поздоровленнями, вітали мене і Аня Максимович, і Галина Клюк і Віра Кліш і деякі випадкові знайомі, що почули про мої уродини на радіопрограмі в календарі історичних подій. Мотря потелефонувала сьогодні і я мала нагоду поговорити також з Андрієм, який після операції вже нарешті вдома. Іза Каплан мав домовлену зустріч зі мною напередодні, 13-ого (він завжди пам’ятає!) але зіпсувалося йому авто і не міг приїхати. Перенесли ми нашу зустріч на пізніше.

Андрій Сенковський, як звичайно, говорив довгим монологом майже годину, але я довідалася прикру новину: Соня мала рака груди і перейшла операцію. Біля Андрія в час

розмови стояла Марійка і я чула як вона підповідала йому речення за реченням. Не знаю, чи має він зник пам'яті, чи це просто давня його невмілість спілкуватися?

Вчора після вечора Клюка, Кіпа вступив забрати в мене до УВАН мою збірку журналу *Дзвін*. Я вирішила передати це до УВАН, бо вже не маю місця на всі передплачувані мною журнали. А *Дзвін* читаю рідко — там мало для мене цікавого, а ще й друкують журнал надто дрібним друком.

Минулими днями я мала розмову і з Кіпою і з Теодором Костюком. Намовляли мене взяти участь у вшануванні Григорія Олександровича 8 грудня в Нью Йорку. Але для мене це — непосильне завдання. Не так сама доповідь, як поїздка до НЙ. От вчора я тільки відбирала телефони і квіти, а так цим втомилася, що ледве стояла на ногах! Але я запропонувала що напишу статтейку про ГК до *Свободи* і зроблю цим рекламу тому вечорові. Вже й написала й послала Кіпі і Теодору. Вони додадуть фото і пошлють до *Свободи*. Отже — неабиякий для мене поступ: дві статті — про Доценка і про Костюка. Давно вже не писала, а це для мене добра психотерапія. Моя терапевтка приходиться двічі в тиждень і ця руханка, хоч трохи втомлює, напевно також мені помагає. Та й маю з терапевткою добрий людський контакт — вона також пам'ятала про мій день народження і принесла пару шоколадок Годайва, може ще й тому, що я її донечці на її 5-ті уродини подарувала випханого тигрика.

Помер Іван Коропецький — завтра буде похорон. Добре, що помер, бо мав уже завансований стан хвороби Альцгеймера. А ще прикра новина: Тамара Стадниченко в лікарні після серйозного автомобільного випадку!

Вівторок 20 листопада 2012

Похорон Коропецького був багатолюдний — повна церква людей, та й заля на тризні. Приїхали навіть з поза Філядельфії — Софійка Геврик, Соневицька, Слава Рубель — Перші Стежі, членом яких є Наталка Коропецька. З промов на тризні запам'яталася найбільше промова сина Романа. Мав відвагу говорити про суперечливість ІК, про його три кохання: карти, горілку і Україну, про те що Дивізія стала йому “близною”. Я мала наступного дня іти з Вірою на празник-обід Михайлівки — наперед послала їм чек, але вирішила не піти — за багато одного тижня виходів — ЕУД, відзначування Клюка, мої уродини, похорон. Треба мені більше відпочивати — все це дуже втомлює.

Кіпа пробував мене переконати, щоб я погодилася на відео-запис свого виступу про Костюка. Але я — після початкової надуми і майже згоди — таки відмовилася. Стаття в газеті може збільшити аудиторію, а мене показувати на відео, та ще й з такою популярною статтейкою про ГК — таки не варто і не треба.

Лужницький позичив мені книжку *Сила м'якого знака* (Бібліотека газети День, 2011) — збірка різних статей і метеріялів. Знайшла там я вірш Олеся написаний в серпні 1931 року — перша його строфа така:

Коли Україна за право життя
З катами боролась, жила і вмирала,
І ждала, хотіла лише співчуття,
Європа мовчала

Вірш має п'ять строф — рефрен повторяється. Ефективно і нажаль, актуально!

П'ятниця 23 листопада 2012

На День Подяки запросили Марка і мене Вакуловські — отже ми були в гостині. Тільки нас четверо — інших гостей не було. Їжа була знаменита — але невтомний монолог Маріяни трохи мене втомив і ми відносно швидко повернулися додому (біля 8-ої години). Я не встигла відмітити, що 16-ого листопада ми відзначували мої уродини в CinCin, де було нас семеро: Ран і Марія, сестри Вакуловські, ми з Марком і Віра Лащик. Як завжди в цьому ресторані харчі всім смакували, а Ран своєю безпосередністю і зацікавленням так надскакував Мар'яні (а вона бачила його вперше), що вона почала розповідати йому всякі небилиці — навіть про нібито померших чоловіків чи чоловіка. Ран, між іншим, поголив бороду, пішов в Польщі на строгу діету, втратив чимало ваги. Марія привезла мені подарунки — є серед них і аудіо-книга *Team of Rivals* — а що я вже це слухала і знаю, що воно дуже цікаве — повезу на дарунок Уляні.

День раніше (21 листопада) була в мене на роботі Оксана. Тим разом прийшла з мамою (за попереднім зі мною домовленням). Повезла мене до бібліотеки віддати позичені аудіо-книги, до аптеки, і до крамниці Bloomington Coat Factory, де я мала намір купити собі легку, але теплу куртку і теплі капці. Капці ледве знайшла, а куртки деякі пробувала, але нічого відповідного не було. Та й процес цей так страшно мене втомив, що я вирішила не їхати вже до Акме і зареклася, що ніколи більше не поїду щось купувати з одягу! Але поїхала з Оксаною і її мамою (вона — Надія, прізвища не знаю) до CinCin на дуже смачний і приємний обід.

Надія — вдова, років 73, живе в Миколаєві біля Львова. В Америці була вже два рази раніше. Тут є дві її доньки. Видно з розмови, що цікавиться політикою і то не тільки українською, але й американською. Була приємно вражена виборчими машинами і процесом виборів у США.

Неділя 25 листопада 2012

Квітяр у Торонто тільки сьогодні доставив замовлені мною квіти на уродини Уляни. Та ще й після пригадки! Карточка з подарунком також спізнилася — але про це я не питалася, бо напевно прийде хоч і спізниться.

Я собі зробила подарунки: замовила аудіокурс і біографію Чайковського, а сьогодні посилаю їм нові замовлення — на біографію Моцарта і на два аудіо курси з історії. Хочу скористати з великих випродажів перед святами. Та й рішила, що добре мати ці речі вдома

і слухати їх повторно, не турбуючись термінами бібліотеки. Зрештою бібліотека не все має, що я хотіла б слухати.

Тепер саме слухаю курс *The Other side of history: Daily life in the ancient world* / Professor Robert Garland, Colgate University. Надзвичайно цікаво — давно я хотіла щось таке знайти і прочитати! Але рівночасно — звичайно в половині ночі — читаю позичені в Українській бібліотеці Центру *Мертві душі* Гоголя — в українському, очевидно, перекладі. Гоголя — як це не дивно — я вперше читала по німецьки (*Die Abende bei Dikanka*), потім в англійському перекладі “Шинель” і якусь драму, а коли пробувала внукам читати *Taras Bulba* — так мене розсердили антифеміністичні і антисемітські моменти, що я книжку відкинула. А тепер нагло відкриваю справжнього Гоголя. (Ліпше пізно, як ніколи!) Що за майстер! Знаменита сатира і дуже добре витримує пробу часу! І не тільки з погляду літературної стилістики і композиції, але і як віддзеркалення корупційної дійсності, яка не так аж в Росії змінилася за сто років.

П'ятниця, 30 листопада 2012

В сьогоднішньому номері *Свободи* є оголошення про вечір Костюка в УВАН — але нема моєї статті про нього. Я це перевірила на інтернеті, бо сама газета бог-зна коли прийде. Редактори, побачивши мене в програмі вечора, вирішили, мабуть, надрукувати статтю пізніше. А це зовсім розминається з моєю ціллю. Якби я була послала статтю до *Свободи* сама, а не через Кіпу і якби він і Теодор Костюк послушали моєї поради не давати мене в програму — стаття напевно була б появилася і це вийшло б на користь планованій імпрезі. Але пропало! Та й програма така, що там самі “мертві душі”, кажучи за Гоголем, бо ні я, ні Лариса Онишкевич, ні Надія Баштова не будуть присутні — напевно особисто будуть тільки Кіпа, Мотиль і Теодор Костюк. Бо і Грабович може не приїхати!

Вчора в УКУ Лужницький говорив доповідь про Зиблікевича. Пропонував, що вступить по мене і повезе. Але я не чулася надто міцною і вирішила, що не поїду. Дала йому знати телефоном, щоб не вступав. Цього тижня я тільки двічі була на дворі і поза хатою. В понеділок з Оксаною в Акме і в аптеці, в середу з Лужницьким на сходинах ЕУД. І цього мені досить.

Вівторок, 4 грудня 2012

В неділю я мала особливий день. Поїхала з Анею Максимович і з її сином Андрієм на виставу *Sylvia*, в театрі The Playmasters у Bensalem. Я давно виявляла бажання побачити Андрія на сцені — а він пов'язаний з малими аматорськими театриками вже мабуть зо два десятиліття. Нарешті трапилася нагода. Аня вступила по мене, повертаючись із церкви, повезла до себе додому, а там приїхав по нас Андрій і повіз до Бенсалем. Назад відвіз наперед мене, а потім і її. Я хотіла після вистави взяти їх обоє на вечерю до ресторану, але не вийшло — бо Андрій мав увечері ще одну пробу, в іншому театрику в Свартмор, де він виступає в ролі помічника режисера. Такий ентузіязм справді подивугідний і це добрий приклад як в Америці твориться спонтанно культура!

Автором п'єси *Sylvia* є А. R. Gurney. Це психологічна драма на шість осіб. Стабільності зрілого подружжя загрожує чоловікова любов до собаки, при чому вимогливу роль собаки грає дівчина. Андрій грав головну чоловічу роль — і грав першорядно — видно досвід і майже професійну рутину. А він у п'єсі навіть співає! Цікаво, що п'єса ця іде у театрі дев'ять разів. На залі в неділю було 140 осіб. Вступи там, здається, по 15 дол. (не знаю точно, бо мені зафундували!) — в кожному разі з такого прибутку справжнього професійного театру втримати не можна — акторам не платять, а приміщення мають власне (набуте напевно за чиєсь спонсорство). За право ставити п'єсу платять авторський гонорар. Серед адміністрації на програмці названо 11 осіб плюс режисер — може дехто з них платний? Каже Андрій, що режисер вибирає п'єсу, а тоді проголошують auditions і з поміж зголошених вибирають акторів. Таких театриків є в околиці Філядельфії більше як 30. [Я мала нагоду бути два рази на таких пів-професійних виставах *How to succeed in business without really trying* (в Glenside) і *Greeze* (у Willow Grove), коли там грали мій співробітник із Free Library of Philadelphia — герой мого оповідання “Портрет” — і Катруся Оранська].

Андрій Максимович є добрим прикладом якої посвяти вимагає така культуротворча робота. Його батько не любив театру і ні разу не бачив свого сина на сцені. Я думаю, що він боявся, що Андрій покине студії і піде до театру. Але це не сталося: Андрій не то що закінчив університетські студії, але і здобув докторат і працює науковим дослідником (колись був у Джеферсоні, тепер на PENN). Але театр любив змалку і, будучи студентом, навіть брав участь в українських групах організованих Володимиром Шашаровським. Андрій є товаришем Марка, пару місяців старший, отже йому вже 60 років.

Вчора я з Оксаною поїхала до крамниці і купила нові підстілки до лазничок, а потім взяла Оксану на полуденок до мекіканського ресторану, що там поруч.

Четвер, 6 грудня 2012.

Отримала звичайною поштою традиційну святочну карточку від Віри Вовк. І є там такі рядки: “Від Тебе роками не маю вісток. Правдоподібно маєш жаль до мене за цитати у книжці “Каравела”, але вір мені, що ніяк не хотіла тим Тебе образити, чи нахабно забрати його в Тебе.” Я написала Вірі довшого листа, просила вияснити в чому справа, та й вирішила послати їй свою *Автобібліографію 1930–2010*. Але, наліплюючи на посилку її адресу (з її листа), помітила я там також електронну адресу. Отже послала лист також електронною поштою. Отож запакована до висилки книжка чекає аж хтось понесе її на пошту, а я вже встигла обмінятися з Вірою кількома листами! Виявляється, що Віра цитує *Navigare necesse est* з якогось португальського варіанту — а мені, виглядає, начебто приписує право на цю фразу (Я вжила її як назву для першого вірша в циклі Американський триптих.) Це мене трохи здивувало — невже Віра в гімназії не мала нагоди чути про *Navigare*? І знає це тільки з португальської літератури? Я подивилася нині на Google і знайшла таке: *Navigare necesse est vivere non est necesse* = attributed by Plutarch to Gnaeus Pompeius.

Переглядаючи найновіший випуск *Літакценту*, прочитала цікаву статтю про біографії письменників, включно із численними коментарями до теми. І ось в останньому з коментарів натрапила на інформацію про те, що появилася друком книжка Горака про Ікера! Я зразу зробила пошук за бібліо-даними і вже замовила книжку в Коробка!

П'ятниця, 7 грудня 2012

Дві приємні несподіванки: Роман Воронка повідомив, що в найновішому номері *Всесвіту* є рецензія Зорівчак на мою *Автобібліографію*! І довідавшись, що я про це нічого не знаю, прислав зісканований текст по інтернеті! А Ніна Вірченко прислала короткого листа з повідомленням, що в Києві на Радіо Культура сьогодні була передача про мене від 11.10 до 11.30 де читали мої вірші і давали коментарі за Костюком і Доценком. Але не пише хто це робив — не подає жодних прізвищ.

Ще дві новинки — приємні, але не дуже важні. *Міст* надрукував мою статтейку про Доценка, яку я їм пару днів тому вислала. А Іза Каплан приїхав по мене і повіз мене на полуденок до ресторану Асторія біля Bell's Market. Та ще й купив мені квітку, бо це мало бути ще перед моїми уродинами, але тоді зіпсувалося йому авто.

Неділя 16 грудня 2012.

Тиждень тому — 8 грудня — помер Zenko Чайківський. Мав 90 років і був останньо під доброю опікою у власному домі. Але помер таки в шпиталі. Вчора був похорон. Я поїхала до церкви на Мельроз, на цвинтар і на тризну в Austrian Village з Анею Максимович, а додому привезла мене Віра Датон. Марко був у церкві, але на цвинтар і на тризну не їздив. У церкві було багато людей — може й більше як сто. Співав хор — що Zenkovi-хористові напевно належалося. Вони — хлопці з хору Прометей — зокрема гарно і зворушливо проспівали “Чуєш брате мій” над відкритою могилою. (Саме так тепер співають: “Чуєш брате”, а не “Видиш брате, мій”, як у Лепкого). На Маркове прохання я написала була коротке повідомлення для радіо. На тризні я також сказала коротке слово, нагадавши про Zenkovu “ролю” в Гамлеті, що заднім ходом увела його в історію українського театру (про що мало хто із присутніх знає) та й про знамениту постановку “Пластового духа” у Філядельфії 1966 року, що була початком його пластового драматичного гуртка і його “карієри” як автора, композитора і постановника пластових скечів. Говорили на тризні також Роман Волчук — який, виявляється, ходив із Zenком до гімназії — а також Петро Гевка, опікунка Zenкова (здається на прізвище Михайлюк?) та й син Юрко. Приїхав на похорон також Zenko Чайківський, син Zenкового брата Юрка, який живе тепер в Клівленді.

Я приїхала додому після цих похоронів “зовсім викінчена”, як кажуть Вакуловські. Шкода, що не мала вже сили довше поговорити ні з молодим Zenком, ні з Вірою Датон.

Завтра маю давно заповіджену візиту в клініці Паркінсона. Трохи це мене хвилює — не так можливістю прикрої діагнози, як невідомою мені обстановкою. Не була ніколи на цій

адресі. Який там доступ до будинку? Чи далеко треба іти до ліфту? Адже мені ходити без допомоги нелегко, а іду тільки з палицею і не знаю, як довго і де доведеться там чекати на транспорт ССТ.

Вівторок, 18 грудня 2012

Виїхала з дому вчора о 12-ій, повернулася біля 7-ої. Приміщення Неврологічного відділу Penn Medicine = Паркінсонської клініки надзвичайно елегантно відновлене та ще й в історичній старій частині міста, де з вікон офісу мого доктора видно будинок найстаршої в Америці лікарні (про що з гордістю повідомив мене медтехнік Грег). Лікарем-спеціалістом виявилася дуже молода жінка — Jori Erin Fleisher, що виглядала як студентка з довгим зіпненим у “кінську гриву” ясним волоссям. У висліді довшого з нею інтерв’ю маю підвищену дозу ліку і замовлену в половині січня візиту в їхній клініці фізичної терапії. Коротко говорив зі мною і спостерігав як я ходжу директор Parkinson’s Disease & Movements Disorders Center, Parker Family Professor of Neurology, Matthew B. Stern. Маю надію, що матиму добру спеціалізовану опіку. Чуда вони не зроблять, але принаймні матиму відчуття, що я поважної хвороби не злегковажила.

Мирослава Антонович прислала мені сьогодні по е-мейл таку записку:

“Дорога п. Марто,
щойно у Фейсбуку одна пані привітала іншу з днем народження Вашим віршем:
“Дорога пані Олю: Чомусь спало на думку так нетрадиційно привітати Вас рядками з поетичного світу Марти Гарнавської:

Складний, незрозумілий мікрокосм:
шукаю правди — а бажаю міту,
у розум вірю — а рішаю серцем.
хвалю ілюзію, що помагає жити.

Це ж Ваше, правда? Дуже гарно.

Цілую, Мирослава.”

Ну, справді, несподіванка. Є ще люди, які читають поезію.! І то мою!

Середа, 19 грудня 2012.

День замінний тим, що я почала приймати нову дозу ліку Carbidopa-Levodopa (25–100) — після розмови із Флайшер бачу, що треба спостерігати за певними симптомами і реакцією на лік. Маю приймати одну таблетку три дні два рази в день, а тоді перейти на режим 3 рази на день і після трьох днів дати знати лікареві про реакцію. Не буду читати всіх можливих пересторог, що мене початково — десь рік тому — перелякали і змусили відмовитись від лікування. Тим разом не лишається ніщо інше — треба заризикувати! Може якраз допоможе і сповільнить процес хвороби.

Максим з Уляною і Іванком вилетіли сьогодні до Сан Франціско. Там мають зустрітися із Стефком, який летить з Індіанополісу із зупинкою в Шікаго. Маю надію, що матимуть гарні вакації в північній Каліфорнії і що Стеф побачить нарешті Стемфорд і Пало Альто (куди дуже хотів дістатися на студії) — він саме має передишку після іспитів — як не як уже півтора року він на медицині. Іванко також почав серйозніше ставитися до науки і також мав іспити. А Максим — нажаль трохи простуджений — також заслужив собі на відпочинок, не кажу вже про Уляну. Вони цього року вже вдруге матимуть гарні вакації — маю надію, що ніщо їм не перешкодить. Завжди кажу — собі і всім — *Carpe diem nec semper erunt Saturnalia*. Зі свого боку я вдячна добрій долі, що і я колись мала змогу трохи подорожувати — з перспективи сьогоднішнього дня навіть дивуюся, що це кілька разів вдалося, не зважаючи на Остапове слабе здоров'я. А що тепер я вже каліка і ледве дихаю — уж ми так не буде як мі було перше — то це закон природи і не можна за багато вимагати.

Латинське Різдво, 25 грудня 2012.

Лунає з радіо прекрасна різдвяна музика, що допомагає розсіяти депресивний настрій. Марко вдома варить у кухні — готується до приїзду Ніни. Я нікуди з хати не виходила — вже пару днів. Навіть не їздила з Вакуловськими на свят-вечірній концерт у місті — це вже мені не під силу. Але вони — знаючи про це наперед — запросили мене були в п'ятницю 21-ого на вечерю до CinCin. Дві години тому подзвонили з Каліфорнії Уляна, Максим, Стеф і Іван. Вони тепер саме виїхали з гір Йосеміте і в дорозі до Сан Франціско. В горах там був сніг і я трохи турбувалася, бо про негоду були вісті навіть на новинах. Але все гаразд і вони задоволені. Ще матимуть пару днів оглядин північної Каліфорнії.

Четвер, 27 грудня 2012

Згідно з інструкцією лікаря, потелефонувала я сьогодні до д-р Флайшер, щоб звітувати їй про наслідки потрійного вживання Карбідоба-Леводопа. І виявилось, що вона — на вакаціях, казали потелефонувати мені аж в понеділок. Ну, це мені не подобалося. Маю трохи завороти голови і не знаю, чи мені далі вживати цей лік тричі на день чи може менше. Та й особливої поправи у штивності тіла і в ходженні не помітила.

Треба мені сьогодні піти до аптеки відібрати лік Діован — заповідали на пополудне сонячну погоду і я собі робила надію на прохід із вокером. Але чую, що за вікном сильний вітер і вагаюся — може відкласти до завтра. Але на суботу заповідають — сніг!

Після кількох годин перериваного виходами до лазнички сну, я прокинулася десь о 4-ій і вже не могла далі заснути. От і придумала такі римовані побажання, які маю намір долучити до моїх різдвяних і уродинових подарунків.

Маркові на 2 січня:

Як вже маєш шістдесят,
то не скач, а трохи сядь!

Це сказав би Тобі Тато,
та для нас це справжнє свято:
бо рахунок важний цей:
перший, справжній Ювілей!

Стефкові на 4 січня:

Стефан на свої уродини
не практикує медицини —
відпочиває у Канаді —
і всі ми тому дуже раді!

На Різдво: Ніні:

Тішимося, що Ти з нами
зустрічаєш нині свято
і бажаєм в новім році
щастя й успіхів багато!

Стефкові:

Школі штату Індіана
наша вдячність і пошана!
Стефка, не-індіянина,
прийняла як мати сина!

Іванкові:

Іван наш — завойовник прерій -
І в інтернеті й на папері
торгує успішно з Китаєм -
чого йому усі бажаєм!

Ще мушу придумати щось Улянї, Максимові і Маркові на різдвяну карточку, супроводжену чеком.

З України прийшов вчора приязний особистий лист від Лариси Копань, а сьогодні було вітання і запрошення від редакції співробітникам журналу *Слово і час*. Приємно усвідомлювати, що про мене знають і пам'ятають — в моїй самотності це особливо цінне.

Пополудні.

Максимові:

Де українські професори.
що оглядають Чорне море,
й турецького шукають сонця
на кошт компанії з віконця?
Можна лишити вдома візу,
як запросили до круїзу.

Улянї:

Перо редактора відчуй
чи ти Грушевський чи Нечуй,

а часу в неї брак, хоч плач!
Уляна теж — перекладач.
Але при всіх талантах нині —
чи є десь ліпші господині?

Маркові:

Марко працює день і ніч —
одну він тільки знає річ:
що без дотацій і без ренту
не матиме громада Центру.

Субота, 29 грудня 2012

Падає лапатий сніг — скрізь уже біло-біло і я турбуюся, щоб снігова погода, заповіджена на ціле східне побережжя, не перешкодила моїм найближчим щасливо повернутися з Каліфорнії до Торонто!

Варто нарешті зробити підсумки року. “Все більше спогадів і менше сподівань” це Плужник писав на своєму 38 році, а що я маю казати на своєму 82-ому?

Найбільший успіх року: вижила! Хоч часом в моїй ситуації, можна було б думати, що найбільшим благословенням було б — не прокинутися зранку і відійти безболісно в небуття.

Творчим успіхом року була поява моєї Автобібліографії, 1930–2010, зокрема зваживши, що народжувалася вона в досить критичних обставинах під кінець попереднього року. Та й на радість мені, дочекалася ця книжка навіть справжньої рецензії (Зорівчак у *Всесвімі*). А ще було пару друкованих статей — у фестшріфті Штогриня, в ЕУД, в *Нашому житті* і новий сегмент бібліографії в *Ukrainian Quarterly*. Несподіванками з України і досі не з’ясованими загадками були новинки про читання моїх поезій в книгарні Є в Харкові і на радіопрограмі у Києві.

В міжнародній політиці найважливішими були громадянська війна у Сирії дальші заворушення в Єгипті, перемога Обами і Україна, яку держсекретар Гіларі Клінтон назвала найбільшим розчаруванням року.

Серед особливо прикрих подій минулого року — стрілянина в кінотеатрі в Колорадо і — нещодавно — в народній школі в штаті Конетикат, де загинуло крім 7 дорослих, 20 маленьких дітей першого класу. А в Україні — ухвалення т. зв. закону про мови, який надає і так домінуючій російській мові ще додаткові пільги і повноважності.

Неділя 30 грудня 2012.

Вночі перевірила на інтернеті, що рейс із Сан Франціско дуже запізнився — нібито прилетів аж біля півночі. Отже не телефоную — може треба їм дати виспатися. Чекаю на

телефон від них, але сподіюсь, що вони вже вдома.

Пошта доставила вчора дві реєстровані посилки — одна від Коробка з Києва, друга — від Лариси Онишкевич. Ларисла прислала свою нову книжку — англomовну антологію української драми. Гарно видане, важливе видання, що чекало багато літ у видавництві КІУСу. Я рада, що не мусітиму для бібліографічного опису шукати за бібліотечним примірником або позичати в Максима.

З Києва прийшли два номери *Літературної України*, *Слово і час*, *Дзвін*, а найважливіше — тількищо замовлена книжка Горака про Керницького. Томик невеличкого формату, але досить товстенький — понад 500 сторінок. Я зразу побіжно переглянула: ілюстрацій — крім Івасевого фото — нема жодних, згадка-помилка про Галана, яка була в журнальному варіанті — зникла, є багато цитат із моїх листів і Остапових і повні передруки наших двох віршів адресованих Івасеві. Новинкою для мене є Остапові листи до Івася, писані ще у Львові. Де Горак їх знайшов? Мабуть в родинному архіві Богдана Керницького? Мусітиму уважно прочитати цілу книжку, та й може зробити нотатки для Остапової і моєї бібліографії.

Журналу *Дзвін* я на 2013 рік не передплатила. Останніми роками не знаходила там нічого цікавого, а ще й друкують журнал таким дрібним шрифтом, що тяжко читати. Та й передала я всі номери за минулі роки до УВАН, бо вже не маю місця, де їх тримати. А от у *СіЧі*, а навіть і в *ЛітУкраїні* часто знаходжу щось цікаве. От в останніх номерах *ЛУ* є цікаві статті Слабошпицького про ментальність українського “совка” і голови НСПУ Баранова про фуршети у Спільці письменників (*ЛУ* трохи поліпшилася під редагуванням Сергія Козака, але все ще не перетворилася на справжню газету, де повинні домінувати новини і рецензії). В *СіЧі* тепер друкується із продовженням прецікаве листування Шевельова із Лавріненком, а в останньому номері, у статті про Роберта Фроста є навіть короткий параграф з коментарем про Остапові переклади його трьох поезій.

Тількищо потелефонувала до Максима. Все гаразд — щасливо повернулися.

П'ятниця, 4 січня 2013.

Два дні тому Маркові сповнилося 60 років. Я пропонувала, щоб ми втрюх з Ніною пішли разом на обід до ресторану. Сказав мені, що хоче зустрічати свій день народження тільки удвох з Ніною. Ну, на милування нема силування. Добре, що бодай Ніна приїхала, бо вона з'явилася не 1-ого січня, а 2-ого.

Вчора запропонував, що пообідаємо вдома, але що я можу зафундувати кіно. Поїхали на фільм “Лінкольн” до кінотеатру Regal, що досить далеко — аж за тернпайком, більше як пів години автотом. Фільм — не зважаючи на дуже позитивні рецензії — мені не сподобався. Книжка “Team of Rivals” — що на ній він нібито базований — значно цікавіша! А ще ті реклами нових фільмів, повних насильства, на величезному екрані — жах, попри деякі добрі прикмети, сьогоднішній Голівуд репрезентує те, що в Америці найгірше!

Сьогодні Ніна поїхала собі на пару годин до міста. З короткої розмови з нею вчора я довідалася небагато: в червні вона закінчує школу, написала вже свою “дисертацію” про американського письменника ДеЛіля, тепер слухатиме ще тільки два курси з літератури — про кримінальні романи і про літературу ренесансу, хотіла б продовжувати студії англосмовної літератури на магістерському рівні таки у Великій Британії. На мої запитання про родину, сказала, що Ія живе пів року в Лос Анджелесі, а пів року на Марта'с Вінярд, що Весу вставляли штучне коліно, що Олесь і Люба далі обоє працюють, а Матійко і Андрійко закінчили університетські студії і працюють в парамедичних чи фармацевтичних професіях, а покищо живуть із батьками. На питання про Іка, Ніна сказала, що мало про нього знає, але Олесь та Ія є з ним у контакті.

Завтра відлітаємо до Торонто. Будемо там дуже коротко — у вівторок вже повертаємося назад.

Новий рік — вже по традиції — я зустрічала в Рудницьких. Ірена, за латвійською традицією своєї родини, завжди підготовляє безліч страв, та ще й роздає всім гостям лотерійні квитки і всякі ворожіння. Були там Наталя Пазуняк, Марта Ощипко, Катя Рудницька з чоловіком і прегарними четверо дітьми, Віра Лащик, я і пара новоприбулих з України, із Севастополя — Валерій та Олена Говгаленко. Не було, нажаль, Кіпів — Сяня несподівано захворіла на шлункову грипу. Валерій Говгаленко — журналіст, української мови вчився, каже, із телебачення. Олена — російськомовна. Вони мають дочку у Філядельфії і до неї приїхали, але вже із зеленою карткою, отже думають тут залишитися. Хтось у тій родині був, здається, студентом Рудницького, і звідти цей контакт. Говгаленко написав працю про потребу суду над марксизмом-ленінізмом, як ідеологією. Це вийшло окремою брошурою. Не знаю, як він собі уявляє оскарження ідеології? Судити за конкретні злочини треба комуністичну партію — давно пора, так як засудили нацистів — а як судити ідеологію?

На перший день нового року — Віра — знову ж по традиції — запросила “на качку”. Але хоч качка була смачна, та ще й доповнена печененою — їли ми її тільки удвох з Вірою —

Кіпи не приїхали, а Ірена Рудницька, після великого зусилля попереднього дня, також не чулася добре і вони не прийшли. Приятелі подбали, щоб я не була сама — Рудницький по мене приїхав, відвозила Ощипко, а на другий день приїздила і відвозила мене Віра. А моє авто стоїть перед хатою і чекає на моє шоферування!

Середа, 9 січня 2013

Повертаюся до status quo ante: ми вчора вже повернулися з Торонто, а сьогодні навіть Ніна вже від'їхала та й Марко повернувся до праці.

Блискавичний візит у Торонто випав дуже гарно і я вдячна долі і родині, що зробили і мені можливою таку святочну родинну зустріч. Але я добре зробила, що не наважилася залишитись там на довше — мені справді неможливо вже літати самій, навіть при деякій опіці літунської лінії. [Між іншим, цього року — на контраст до попереднього — мене так точно не перевіряли, не обмацували і черевиків не треба було скидати — нарешті зрозуміли, що не треба витратити надмір часу на контролю старих калік із пейсмейкерами — варто більше уваги присвятити можливим справжнім терористам!]

Ми прилетіли 5-ого, без спізень, але втомлені, бо занадто рано виїхали з дому і мусіли довго чекати. [Я після майже безсонної ночі, щоб бути готовою до виїзду о 7-ій, робила свою одногодинну руханку від 5-ої до 6-ої!]. Марко завіз нас на летовище моїм автом і залишив його там на паркувальній площі на три дні. Я цьому була дуже рада, бо нарешті моє авто трохи проїхалося швидким темпом по автостраді — а то стоїть і нидіє. Максим відібрав нас на летовищі в Торонто — казав, що ледве пізнав Ніну — так вона виросла і змінилася. Того дня — після полуденку вдома — за домовленим планом ми ходили вечеряти до Queen's Pasta, недалеко на Блур. І я під опікою, за-під руки, також мала гарний прохід — снігу не було, авта не варто було брати, щоб мене везти. Це була гостина з нагоди Маркових і Стефкових уродин, вже по традиції. І мені нагода щось зафундувати.

На СвятВечір була з нами ще тільки Таня Костів — Іванкова майже дружина, отже було нас в тісному родинному колі восьмеро. До церкви вони їздили на вечірню — не я, я вже поклалася спати. На день Різдва розпакували дарунки, їли знаменитий обід, що його підготували Уляна із Стефком, а під вечір були в нас гості — Гейсі, Гері і Дарця з дочкою Дженіфер і сином Майкелом, Жили, Василь і Наталка з сином Матвієм і Танині батьки Тарас і Христя Костиви. Приємно було бачити цю вже зовсім дорослу молодь, з моїми внуками включно — всі вже з університетською освітою. Думаю, що Ніні було приємно і цікаво бути в цьому товаристві. А ще й приходили чотири групи колядників!

Четвер, 10 січня 2013

Сьогодні пошта доставила мені посилку від Ніни Вірченко — компактний диск із записом кїївської радіопрограми про мене і мою поезію. Ця 20-хвилинна передача ішла серед програм “Радіо Культура”, 7 грудня 2012 року від год. 11.10 до 11.30 вранці. Прізвища виконавців — всі мені незнайомі і буду мусіти прослухати цю програму ще раз, щоб

прізвища ці розшифрувати. Вибір віршів був для мене неабиякою несподіванкою — попав у програму навіть текст написаний під музику “Як чумаки колись по сіль” [видно комусь це сподобалося! А Москаленко мав сумніви чи мої тексти під музику взагалі варто було включати в книжку!] Критичні коментарі всі цитовані вербатім словами Олександріва, Качуровського, Доценка і Костюка — без додатків. Це мабуть доказ, що програму готовили не літературознавці чи критики, а актори або редактори радіопрограми. Читала поезії заслужена артистка сцени — читала добре, хоч було пару випадків, де поставила інші ніж у поезії наголоси [чого не треба робити, навіть якби ці наголоси були неправильні!] а чужомовні цитати — напр. з Верлена — пропускала зовсім, а S.O.S. (ес-о-ес) читала як “сос”. Подобалося мені, що програма про мене була в доброму товаристві — на початку диску є коротка програма про Бетговена і його Місячну сонату, потім іде програма про МТ, а тоді театральна хроніка і довідки про нові книги з літератури. Взагалі це “Радіо Культура” робить дуже добре враження — високий рівень, професійне виконання. Приємно! Успіх! Ясний промінчик в моєму тепер досить нерадісному животінні — ледве ходжу і ледве дихаю.

15 січня 2013

Максим з Уляною сьогодні відлетіли до Відня. Там буде міжнародна конференція, присвячена історії української літератури і організує її Грабович, коштом, як я зрозуміла, якихось європейських організацій. Мене переконував, що англomовної історії української літератури непотрібно, але тепер, мабуть, змінив свою думку.

Я вчора ще раз прослухала київську радіопрограму присвячену моїй поезії. Вірші читає, як я зрозуміла з не дуже чіткого запису — заслужена артистка Лариса Недін. Редактором була Лариса Потапенко. В програмі були такі вірші: Чи й ти ішов у ніч, Буденні діалоги (I,II,III), Як чумаки колись по сіль, Поворот, Біржа, Три відміни, Тобі, що без геройства, Молитва. Програма була одною із серії “Листи з вирію”.

Василь Габор хоче зробити нове видання Остапового “Літературного Львова”. Ну, тим разом ініціатива не вийшла від мене — я воліла б увагу і гроші присвятити виданню нових книжок (моїх, Максимових). Але Габор знаний із добрих і елегантних видань, отже поспробую допомогти чим зможу.

Я саме закінчила читати книжку Романа Горака про Керницького. Помилки, які були в журнальному варіанті, на щастя, не повторив. Новиною для мене були цитати з Остапових ще перед-воєнних і воєнних листів до Івася (десь певно знайшов Горак в Івасевому архіві у Водниках?) та й твердження Горака, що Івась друкувався у “Вікнах” під псевдонімом Остап Курган. Книжка Горака має 515 сторінок, я проковтнула її за три дні. Надрукована відносно читабельним шрифтом, але зішита так погано, що після прочитання корінець уже відчепився, хоч книжка нібито у твердій оправі. Є там величезна кількість цитат з Остапових статей, спогадів і листів, а також із моїх.

Середа, 23 січня 2013

Щоб допомогти в редакційній роботі Габорові, читаю наново Остапові спогади. Почала від польського перекладу, бо він зредагований значно ліпше і деякі ремарки чи поправки Бакули варто взяти до уваги. Тепер читаю українське видання. Хоч це була перша із спонсорованих мною книжок в Україні і я була задоволена, що вона появилася, то має рацію Габор, що треба її перевидати — поліграфія, зокрема, залишає чимало до побажання, а друк такий маленький і нечиткий, що я рада, що можу читати текст надрукований з інтернету. Подивляю Остапову пам'ять і гумор, може якби жив, зробив би нову стилістичну редакцію.

Вчора (це вже вдруге) їздила на терапію до Паркінсонівської клініки PENN. Найгірше те, що їздити треба ССТ і це довго триває. В поворотній дорозі вчора, напр. возив мене аж на південь Філядельфії, (тобто в протилежний бік) відвозячи чи підбираючи інших пасажирів — є нагода подивитись на незнайомі дільниці міста і ствердити, що місто не таке занедбане, ніж мені донедавна здавалося.

Понеділок, 27 січня 2013.

Сьогодні по мене до клініки Паркінсона приїхав шофер, який виявився поляком, недавно прибулим з Польщі. Я мала нагоду практикувати свою “polszczyznu”. Він називається Grzegorz (Greg) Gustav, скульптор, який за якусь плоскорізьбу з темою 11 вересня, що її послали до Білого Дому, отримав в нагороду зелену картку. Молодий чоловік, вдруге в Америці оженився (але з недавноприбулою полькою). Вже має громадянство США. Працював спершу десь у ювелірній крамниці, але це йому не подобалося. Воліє возити старих на ССТ, але нарікав, що праця ця — малоплатна.

Закінчила слухати курс професора Руїза “Terror of history”. Не дуже мені подобався. Забагато про містиків, християнських і єврейських. Решта про різні кінецьсвітні рухи і про переслідування відьом.

Дуже мені докучає чи то якась алергія чи що інше — з носа постійно тече та й очі болять і дуже вразливі на світло. А це може бути споріднене. І хто зна чи не є реакцією на ліки? З носа тече мені вже зо два роки, але останніми днями значно погіршилося. Може вплинула на це збільшена доза карбідоба-леводоба?

Середа, 30 січня 2013.

Почала слухати курс “Utopia and terror in the 20th century” — автор Vejas Gabriel Liulevicius, який є професором в Тенесі. Прівище він вимовляє “Люлявічес” з наголосом на другому складі. Не зважаючи на екзотичне прізвище, говорить англійською мовою без акценту. Курс цікавіший від містиків Руїза та й сама тема близька до нашого часу. Але я ще тільки на початку.

Героїчно переборовши страх перед бурею, я із своїм вокером пішла пішки до аптеки відібрати лік, якого вчора ще не було, коли я їздила туди з Оксаною. І от подорозі додому

зустріла я Дейвіда Гордона і він сказав мені, що переноситься до дому для старших і буде продавати свою хату. Шкода. Не так тому, що він один із останніх білих мешканців мого кварталу, але тому, що він живе сам, а до його хати може спровадитися колись велика родина і буде більше руху на нашій вулиці. Дейвид займався збиранням і продажем марок, монет і інших речей і я йому передавала українські поштові марки. Сказав мені, що перевірів ціни і вони на диво досить високі. А також, побачивши на стінах моєї хати картини, сказав, що є великий попит на мистців України.

Неділя, 3 лютого 2013

Написав до мене з Вінниці якийсь Олександр Вешелені, що пише дисертацію про Зосима Дончука і просить моєї допомоги, зокрема споминів. Мусів мабуть читати мою довідку про Дончука в ЕУД, бо пише: “Чудово розумію, що його постать свого часу сприймалася неоднозначно, та мені насправді важить кожен факт про нього, нехай і не зовсім позитивний.” Його лист ішов до мене два місяці — отже я зразу йому відповіла. Спогадів — та ще й про Дончука — я напевно не писатиму!

Одне що пригадую у зв’язку з Дончуком. Якось його книжка (не пригадую яка саме) так мене позлостила своїми антисемітськими ремарками, що я вирішила написати вірш — і так постав мій спомин-вірш “В житті моєму теж був Бабин Яр.” Якщо ця поезія щось вартує, то може варто дати “кредит” Дончукові, що дав стимул до її народження?

П’ятниця 15 лютого 2013.

Минулого тижня я мала дві лікарські візити: в понеділок у кардіолога, в середу — в дентистичній клініці. Віджілянте (і його знамениті машини!) потвердили, то що я і догадувалася: є певна поправа, фібриляцій не було, пейсмейкер правильно працює. На моє питання, чи комбінація ліків може спричиняє в мене алергійну реакцію (з носа постійно тече і тепер гірше ніж раніше), сказав що це малоправдоподібне і рекомендував приймати зиртекс, що я і роблю. Але з очима в мене дуже погіршилося — майже не можу читати, ані дивитись на телевізор, ані — що для мене куди важніше — на екран комп’ютера. Ряхтить, разить. Може треба прискіпити операцію на катаракти? Я рішена шукати другої opinii іншого офтальмолога, але ще раз піду до Стефанишин — погодилася мене прийняти додатково 26 лютого.

Ран і Марія відібрали мене від кардіолога і ми поїхали на приймний ланч у СінСін, а потім вони відвезли мене додому. Справжні приятелі і шкода, що вони знову їдуть в квітні на пів року до Польщі. Говорили ми тим разом про наших спільних колег з Biddle. Ран і Марія розповіли мені про значні зміни в нашій правничій школі і про те, що вони знають про це тільки тому, що вони обоє — алюмни, бо бібліотека взагалі контакту не тримає та ще й вимагають від емеритів оплати за користування бібліотекою ітп. Сказали Ран і Марія — ні цента не дамо на фонди Law School за таке трактування.

Планували ми з Вірою (а також з Деями) піти до театру Арден на п’єсу Бекета *Endgame*.

Але Ран і Марія вже це бачили і сказав Рон: “stark, depressive but brilliant”. Отже вирішили піти до театру Волнат на п'єсу Оскара Вайлда “Ідеальний чоловік”. Я мала полагодити квитки і довідалась, що ціни на суботнє матіне між 130 і 350 доларів, що мене (і всіх нас) заскочило несподіванкою. Отже не підемо, а шкода.

В середу — після рентгенів і чищення, я верталася додому ССТ — в автобусі було зі мною разом вісім осіб і я була остання на черзі. Їхала від 4-ої до 7-ої, та ще із якимись ментальними пацієнтами, що поводитись неприємно і голосно.

Сьогодні дві сенсації: до порту в Алабамі після чотирьох днів на морі причалив нарешті круїзний лайнер Carnival Triumph. На кораблі у наслідок пожежі не було три дні електрики, не працювали туалети, ані охолодження, забракло їжі ітп. А на лайнері було 4,000 пасажирів і майже дві тисячі обслуги. Та ще й щастя, що нема загиблих. А на Уралі біля Челябінська упав метеор — наробив чимало шкоди і паніки. Покищо вісті кажуть тільки, що є значне число поранених — від скла, бо всі вікна вилетіли, деякі разом з рамами.

А наші астрономи заповідають, що сьогодні біля 2 год. пополудні біля нашої планети має пролетіти досить великий астероїд — потішають публіку, що він не вдарить об землю, бо летить на віддалі біля 17,000 миль.

Я скінчила слухати курс професора Люлявічеса про утопію і терор в 20 столітті (нацизм, комунізм, фашизм, китайський комунізм, Хмер руж, Руанду) — досить цікаво, але мені було трохи досадно, що цей литовський-американець ні разу не згадав України, хоч говорив і про громадянську війну в Росії, і про голод, і про Пакт Рібентропа-Молотова і про Чорнобиль.

Тепер позичила собі з бібліотеки низку нових речей — і з приємністю слухаю курсу про життя і музику Брамса. Грінберг має знамените почуття гумору, легкий спосіб викладання і хоч я колись читала книгу-біографію Брамса, то довідуюсь чимало нових подробиць.

Понеділок, 25 лютого 2013.

Завтра вранці маю рішальну візиту у Стефанишин. Візита о год. 9:45 вранці, але єдиний транспорт ССТ, який я могла замовити, приїде по мене вже о 7.44!

Сьогодні була в мене Оксана. Їздила я з нею і до аптеки і до Акме — досить цим втомилася, але це був мій єдиний вихід з хати за останніх кілька днів. Оксана також насмажила мені котлетів (“відбивних”) — матиму на кілька обідів.

Ходити — навіть з палицею — мені дуже важко. Але найгірше дошкуляють очі — от всупереч всьому пару днів тому примусила себе до праці над індексом до ULE90 — якби очі не дошкуляли, ця робота могла б піднести тонус мого життя. Але зробила пару сторінок і застрягла, бо добре не бачу.

Прослухала знову з великою приємністю ще одну Грінбергову біографію — тим разом Гайдна. А сьогодні перед сном почну слухати “1776” знаного мені з попередніх книг Дейвіда МекКалла (David McCullough).

Написав Микола Рябчук. Буде в червні на конференції у Вашингтоні і хоче приїхати до Філядельфії. Ну, я йому зразу відписала — мої двері для нього завжди відкриті і знайоме йому ліжко — готове на його нічліг, але перестерегла, що хоч можу запропонувати повний холодильник, то однак чаю подати не зможу, бо сама ледве рухаюся. Але знаю, що він незалежний і модерний чоловік і йому це напевно вистачить.

Середа, 27 лютого 2013

Візита у Стефанишин пройшла за планом. Тим разом вона таки докладно перевірила очі, потвердила що нема глаукоми чи іншої серйозної загрози, але є катаракт на правому оці — немов засніжена поверхня — і він уже дозрів, щоб його зоперувати. Отже мені доведеться податися до нового офтальмолога, що робить такі операції. Я вже раніше говорила про таку можливість із Віджілянте і з Форсією і питалася їх про рекомендації. Вони назвали офтальмолога в системі PENN Medicine (Scheie Eye Institute) Павла Тапоні (Paul Taroni). Отже я це прізвище назвала Мусі Стефанишин і вона йому перешле рапорт про мої проблеми з очима. Я дуже рада, що мені вдалося так по діловому і дружньому перейти до іншого очного лікаря — мене давно всі намовляють, щоб пішла на second opinion, але така вимога вказувала б на брак довіря до лікаря і я не хотіла такої конфронтації. Але від Стефанишин я хотіла відійти, бо вона спеціалізується в косметичних операціях і може не надто багато уваги присвячує іншим справам. До Тапоні я вже сьогодні потелефонувала. Може прийняти мене аж 16 квітня!

Сьогодні останній день на престолі папи Бенедикта XVI. Вперше за шістсот років папа зрезигнував із своєї позиції. Нібито через вік (йому 85) і слабкий стан здоров'я. Але напевно також через всякі поважні клопоти і скандали в католицькій церкві. Церква проходить поважну кризу — сексуальні скандали із дітьми, гомосексуальні зв'язки священників, конфлікти з жіночими монастирями в Америці ітп. Церква потребує значної реформи — можливо ліквідації целібату (за прикладом нашої греко-католицької церкви), допущення жінок до священничих покликань, більшої відкритості у фінансових справах — але навряд чи ця консервативна інституція готова до таких радикальних змін.

За годину приїде по мене Лужницький і повезе на засідання ЕУД — дуже він дбайливий, виведе під руку до авта і з авта — залежить йому на тому, щоб я брала участь в роботі ЕУД.

Вівторок, 5 березня 2013

Вчора була в мене Оксана і мені вдалося полагодити дві важливі справи — візиту в педіятра і перманентну зачіску в новій перукарні (Cutting Crew), недалеко від Центру, що її мені поручила Віра Кліш. Оксана возила мене моїм автом і це велика для мене допомога. Я вчора додатково запросила її на ланч до мексиканського ресторану.

Від Лариси сьогодні довідалась я, що помер Василь Зорівчак, чоловік Роксоляни. Це вже другий великий для неї удар долі — бо ж не так давно несподівано помер їхній син Тарас. Роксоляна має ще дочку Зоряну, яка живе з родиною в Німеччині і з батьками контакту не тримає.

А моя тітка Леся — як доживе до 21 березня — матиме сто років! Парафія в Бостоні готує велелюдне прийняття, а Мотря також планує елегантну гостину десь у готелі в Провіденсі, але трошки пізніше, в квітні. Я сьогодні злегка перередагувала свій спомин про Лесю, що з ним я виступала у Філядельфії на відзначуванні її 90-ліття, і послала до *Свободи*. Було б добре, якби схотіли надрукувати. Крім того, скомпонувала невеличкий злободенний віршик і пошлю його Мотрі, щоб прочитали на парафіяльному святі. А 21-ого пошлю квіти. Бо поїхати на ці відзначення, нажаль, не зможу.

Тапоні, між іншим, через секретарку повідомив, що він не робить операцій на катаракти і поручив мені іншого офтальмолога з Scheie Eye Institute — жінку, що називається Giacomina Massaro-Giordano. Про неї інформація на інтернеті каже, що вона Associate professor of clinical ophthalmology. MD Temple University 1994, “an experienced cataract micro-surgeon ... actively involved in teaching surgery to the residents at Penn”. Маю замовлену першу візиту 11 квітня.

Сьогодні гарний сонячний день і відносно тепло — мені варто відважитись на прохід із моїм інвалідним візочком. А завтра — немов з нагоди моєї річниці шлюбу — як і тоді в Зальцбургу — заповідають сніг!

П'ятниця, 15 березня 2013

Набемус Рарат: новим папою, що назвав себе Франціском І., вибраний Хорхе Маріо Бергольо, кардинал із Буенос Айреса. Йому 76 років, він італійського походження, єзуїт — а що для нас найважливіше — знайомий Святослава Шевчука і добре обзнайомлений із східним обрядом і греко-католицькою церквою. Ну, побачимо — добре щоб бодай назначив нам нового кардинала (Гузарові вже 80 років і він у конклаві участі вже не брав).

Помер венесуельський лідер Уго Чавес. Це не була несподіванка — він довго боровся з хворобою рака, їздив на Кубу оперуватися і приймати хемотерапію. Несподіванкою виявилось бажання венесуельців його забальзамувати і тримати в мавзолеї як Леніна! Але до цього мабуть не дійде — кажуть, за пізно (а може і тіло вже в стані розкладу?)

Свобода досі не відгукнулася на мою статтейку про Лесю і я не знаю: будуть вони це друкувати чи ні.

Вчора знову їздила до клініки Паркінсона на терапію. Їхала ССТ і це забрало від 12 год. до 7-ої. Минулого тижня, щоб не чекати так довго, замовила я була таксі. І повернення додому коштувало мені 35 дол.!

Субота, 16 березня 2013

Ще одна безсонна ніч — і ще один переклад з Емілі Дікінсон:

Чи на правду буде ранок?
Чи існує справді день?
Чи побачу його з гір я,
як лиш доросту лишень?

Ноги в нього як лілеї?
Має пір'я, наче птах?
Чи з країв, мені незнаних,
хтось до нас його простяг?

Де той вчений, де моряк той,
де мудрець той із небес,
що покаже пілігриму
місце ранішніх чудес?

Emily Dickinson: Out of the morning (Will there really be a morning?)

Латинський Великдень: 31 березня 2013.

Свого часу звернулася до мене Євдокія Трипупенко за порадою. Її батько, Павло Пришиба, залишив рукопис спогадів про своє життя і вона не знає, що з цим робити. Довідавшись, що вони походять із Чернігівщини, я порадила, щоб вона написала до редактора журналу “Літературний Чернігів”, знайшла їй у довіднику НСПУ адресу і ось її заходи вже увінчалися успіхом. Перша частина спогадів Пришиби вже надрукована в журналі і передрукована в інтернетній газеті “Високий вал” і Євдокія Трипупенко не тільки дуже цьому рада, але і вдячна мені за добру пораду і допомогу. А я зі свого боку дуже задоволена, що спогади ці не пропали і вже частинно їх прочитала. Пришиба народився в селянській родині, десь на початку століття, починав школу на 8-році життя в селі Чемер в 1916–17 роках. На родинному фото із табору Ді-Пі в 1948 році Пришибі — 39 років. Є там і 17-літня Євдокія — отже вона, приблизно, моя ровесниця. Павло Пришиба в Америці працював робітником, але — каже Євдокія — завжди “щось писав” і це не завжди подобалося родині. Каже Євдокія, що крім спогадів, він також вів щоденник і вона ці рукописи тепер часом у безсонні ночі перечитує. Цікаво, як талановита людина шукала способів себе виявлення. Спогади написані талановито, в автора неабиякий дар обсервації. Мені особливо цікаво, що він пише про мову. Молитовники, мовляв, всі були російською. Батько читав російські газети, навіть і після революції, коли появилися і українські газети, хоч розмовною мовою в нього була українська.

В четвер я мала останню сесію терапії в Паркінсонській клініці. Доведеться тепер полягати передусім на вправах вдома.

Давно не робила записів у щоденнику, але минулого тижня майже кожного дня працювала годину-дві над покажчиком до ULE90. Промивання очей кожного дня допомагає на блеферайтіс і я можу хоч трохи читати і працювати. А ця робота допомагає мені поборювати депресію — отже чуюся трохи ліпше, не зважаючи на майже повну самотність. Марко сьогодні вдома, з уваги на Великдень. Але він як скаже “добрий ранок” — то це вже багато! Отже мовчимо обоє, уникаючи конфлікту. З хати я виходжу рідко — тільки на лікарські візити або із возиком по ліки до аптеки або з Оксаною до крамниці на закупівлю харчів або до лабораторії. От завтра Оксана прийде і я вже маю список справ, що їх треба полагодити.

П'ятниця, 12 квітня 2013

Вчора мала першу візиту в Penn Eye Care Scheie Eye Institute. Мій новий офтальмолог — Mina Massaro-Giordano і її технік-Janice зробили на мене дуже добре враження. Таких точних обстежень я вже давно не мала. Навіть маю точну діагнозу на письмі і вже мала нагоду подивитися за поясненнями в інтернеті: Cortical cataract, Nuclear sclerosis, Vlepharitis, Meibomian gland disease. Що більше: Массаро вирішила, що операцію на катаракти ще треба відкласти — маю прийти знову за шість місяців, а вміжчасі промивати очі (що я і досі робила), але також давати перед промиванням гарячі компреси.

На приємну несподіванку мені Ран і Марія ще не виїхали до Польщі і ми мали змогу після моєї візити в лікаря зустрітися, пообідати в СінСін, поговорити. Привезли мене додому раннім пообіддям. Вчора в УКУ Рудницький доповідав про Лабуньку і Головчака — якби не лікарська візита, я була б пішла (пропонували транспорт і Вакуловські і Лужницький), але я вирішила не йти, а покластися на сіесту. *Свобода* таки надрукувала мій спомин про Лесю — ще в номері за 29 березня. Я мала вже відгуки від різних людей — від Віри Кліш, Марти Яримович, Ані Максимович, навіть від Рудницького — але нічого не чую з Ровд Айленду — від Мотрі і Лесі. Може не отримали газети?

Праця над покажчиком до ULE90 поступає — вже дійшла до статей. Це тримає мене в душевній рівновазі — навіть тоді як не маю жодного контакту з людьми.

Вівторок, 16 квітня 2013

Я заплатила додатково за передплату *Свободи* і маю змогу оглядати газету по інтернеті. І так ось вже у четвер я подивилася на число з датою п'ятниці 12 квітня і знайшла оголошення-клепсидру про смерть Ірки Бліхар. В суботу подзвонила до Джуля у Детройті і довго з ним розмовляла. Ірина померла від рака печінки і ще пару місяців перед смертю намучилася. Прожила 88 років. Павло мабуть її одноліток, а може трішки старший. (Мені здається, що вони були в одній класі в гімназії). День після смерти Ірени Павло впав і зламав собі ногу, так що ледве ходить із вокером. Павло довго розповідав про свою родину — мені найцікавіше те, що один із його внуків (син Андрія, що перебрав батькову практику отолярингології) називається Степан і є у медичній програмі MD/PhD — такий як і наш Стефко. Буду мусіти повідомити про це свого внука — може Стеф зустрінеться колись із

цим далеким родичем — Степаном Джулем.

А паперова *Свобода* мандрує тижнями поки дійде до адресатів. Ось телефонувала Мотря, що нарешті прийшла і до них газета з моєю статтею про Лесю.

В неділю була на українському фільмі “Звичайна справа”. Поїхала з Вакуловськими, які беруть також і мій вокер, що дає мені трохи незалежності. Фільм представляв Юрій Шевчук. Людей пийшло мабуть 40–50. (Не досить, щоб оплатити такий захід — а це організує наша Бібліотека в Центрі). Фільм про абсурдність життя — тема яку геніяльно представив Бекет у “Чекаючи на Годо”. Але для молодого режисера — це нелегке завдання. Прізвища його не запам’ятала, а на письмі не бачила.

Субота, 27 квітня 2013

Ого! Щоденник в небезпеці. І це доказ не надмірної активності, тільки — депресії. Треба мені з тим боротися. Працюю щоправда над покажчиком до ULE90 і вже дійшла до половини статей на К — отже неабиякий поступ. Але дається взнаки моє відокремлення від людей і факт, що єдині мої виходи з дому — це поїздки до лікарів за допомогою ССТ або короткі проходи з вокером до аптеки по ліки. А на дворі розцвітає гарна весна і якби я могла нормально ходити (як колись — по дві милі кожного дня!) напевно моє самопочуття було б багато ліпше.

Події останнього часу пов’язані з терористичним актом підчас бостонського марафону. Загибло троє людей, але поранених є понад двісті. Дуже швидко — при допомозі фотокамер, що фільмують безнастанно події в місті — знайшли терористів. Це — виявилось двох братів чеченців, які від дитинства у США — тут закінчували середню школу, а старший з них, здається, і вищу освіту. [Я на вісті на ТБ дивлюся рідко, отже мої інформації передусім із радіо]. Старший чеченець загинув у сутичці з поліцією, молодший, що йому 19 років, поранений, у лікарні. Мені це пов’язання з Чечнею виглядає трохи підозріло — старший терорист їздив до Росії чи пак Дагестану і можливо там набрався ісламського фундаменталізму, але хто його знає, що за тим криється і хто справді є інспіратором такого жорстокого акту проти цивільного населення?

По ночах мені не спиться. До півночі слухаю свої аудіо-книги (тим разом повернулася до симфоній Бетговена і слухаю вже вдруге чи втретє), але після півночі не хочу пускати аудіо — бо можливо це чути через стіну у сусідів? — отже взялася читати. І вибрала собі на лектуру те, що наперед знала буде мені цікаво прочитати ще раз — а саме другий том Костюкових спогадів “Зустрічі і прощання”. Про цей другий том я колись навіть робила доповідь в УВАН, але читаю немов вперше — так вже призабулися деталі. А Костюк пише знаменито, захоплююче, цікаво. Я бачу, що мені треба з власної книгозбірні вибрати ще кілька мемуарів читаних раніше — зокрема авторів, що писали і про “мою добу” — знайомі з життя події і людей.

Позичив мені Лужницький для “ознайомлення і усмішки” спогади католицького

митропомита Сулика п. н. “Як Стефан став митрополитом”, видані у Львові 2001 року. Автор не грішить особливим талантом, ані життєвою мудрістю та й життя його обмежене і небагате в події, але в кожних спогадах можна знайти щось цікаве. Тут для мене найцікавіша картина з життя молодого юнака, де на галицькій провінції на зборах молоді намовляють хлопців голоситись до дивізії. Пригадую собі з власного життя, як критично говорили знайомі про Зенка Чайківського, що він, мовляв, — боягуз, не хоче голоситись до дивізії. А ще пригадую, як розповідав Остап — був натиск в редакції, мовляв зголосіться, а тоді ми вас звільнимо, а Остап на те: не буду голоситися і не мусите мене звільняти! Такі свідчення про загальну публічну опінію потрібні, бо вони вияснюють цю безглузду психозу, що довела до створення Дивізії “Галичина”. Але спогади Сулика чомусь писані не від першої особи, а від третьої. Тобто “Стефан народився”, “Стефан пішов” і тд, а це послаблює вірогідність свідчення. Взагалі досить смішно, коли автор раптом забувається і говорить “мені”, “нам” тощо. Книжка зрадагована неназваним редактором з України, вживає радянську лексику (велосипед, чемодани, сумка, канікули, лижі), німецькі слова подає неграмотно (Durchlasschine, Durchlasschain замість Durchlassschein) УНРА розшифровується як United Nation’s Relieff Association.

Хочу послати Марті Бліхар повідомлення із *Свободи* про смерть Ірки Джуль, але перед тим хочу відписати імена дітей і внуків, що їх я і зовсім не знаю. Отже підписані крім Павла, такі особи: син Андрій з дружиною Христиною і дітьми: дочкою Марією з чоловіком Кристофором Еберт, сином Степаном і дочкою Лізою; дружина покійного сина Юрія, Лена з дітьми Максимом і Павлом.

Вівторок, 30 квітня 2013.

Вчора, як звичайно в понеділки, прийшла Оксана. Я планувала з нею купити і посадити квіти, але як на злість ішов дощ, отже це справи скомплікувало. Оксана перебрала і випрала постіль, зварила борщ, а потім ми таки поїхали до Home Depot і накупили квітів. Але, очевидно, садити їх вже можливості не було. Оксана обіцяла прийти ще в суботу — саме перед нашим Великоднем — маю надію, що тоді буде погода. (Передучора і сьогодні гарно і сонячно!)

Обидва мої внуки пам’ятають про мене. Стефан дзвонить майже кожного тижня, а Іван — навіть на вакаціях з Танею в Домініканській республіці знаходить час і охоту написати бабі електронного листа. Та ще й пише його власною безсистемною транслітерацією, що напевно дається йому нелегко — але таки по українському. [Деякі мої знайомі з України, щоб уникнути складностей транслітерації, пишуть по англійськи!]

Написав мені з України незнайомий мені член НСПУ Ігор Гончаренко з Мелітополя. Повідомив про те, що “по домовленості з художником Іваном Марчуком озвучив асоціативними віршами близько п’ятиста його художніх робіт” і хотів би мені прислати їх, щоб почути мою думку. Ну, я одним реченням привітала його з творчим успіхом, але перестерегла, щоб мені цих текстів не посилав. Не маю ні сили, ні охоти читати і оцінювати таку масу поезій. Але ось він написав мені вже другого листа: повідомив, що від

Ігоря Трача отримав був колись мою книжку [не пише яку] і що читав якісь мої матеріали в *Літературній Україні* і *Дзвоні*, а електронну адресу взяв із довідника НСПУ. Сьогодні я глянула на Інтернет, знайшла пару його віршів, а також прочитала довідку про нього в довіднику НСПУ. Це, виглядає, солідний автор, не якийсь графоман, і я не проти листовного знайомства. Тим більше, що він пише: “живу тут так окремішно, що аж неначе в чужині”. Він народився 1959 року в Казахстані — тобто молодший від моїх синів. Може батьки його були заслані туди за советських часів?

Середа, 1 травня 2013

Heute ist der erste Mai
alle Kinder sind schon frei:
nach Hause gekommen
zwei Semmel bekommen,
zwei Semmel gegessen
und alles vergessen.

Цей фольклорний віршик цитувала Бабця Лінка — пам’ятала його мабуть з дитинства. Цікаво, чи може бабцина мама — з дому, здається, Шік? — говорила по німецькому? Нема вже кого запитатися.

П’ятниця, 3 травня 2013.

Маленька радість: на столі в їдальні стоїть у вазі великий букет фіолетного бузку. І це не дарунок від друзів, а з мого власного бузку, що його я посадила років 10–15 тому із двох різних маленьких “хвостиків”, замовлених у квітяря. Я посадила ці два кущики після того як зрізали мої великі дерева. Тепер там всюди багато сонця. І ось я з вікна помітила розквітлий боз — не зразу могла піти подивитися — адже боюся ходити — навіть із палицею — щоб не впасти. Але ось Марко прийшов з роботи ще за дня і тоді я пішла подивитися, а на другий день попросила його, щоб зрізав букет і приніс до хати.

Отже довголітня традиція ще жива. Остапові сьогодні було б 94 роки.

Середа, 8 травня 2013

За пару годин мають прилетіти Максим з Уляною. Будуть до понеділка, а в суботу я разом з ними поїду на Проводи до Баунд Бруку, де в мотелі перебудемо одну ніч. Отже матиму трохи розвагу під теплою приязною опікою.

Великдень у Віри випав дуже приємний. Були там Кіпи — разом із синами (а старший син Марко з дівчиною Анет, що на приємну несподіванку мені виявилась україномовною україною), Андрійко з Доріною та Леонід і Ірена Рудницькі. Віра з Сянею приготували смачку великодню перекуску, Віра, як звичайно надала всьому елегантний тон, а товариство було не тільки приємне, але й цікаве. З Кіпою я говорила про Тамару Скрипку

(бо мені прийшло на думку, що я могла б запропонувати їй приходити до мене час до часу й допомогти упорядкувати мій архів — а це, в свою чергу, допомогло б мені розряджувати психічну депресію). Я вдячна Вірі, що вона — запросила також Марка і думаю, що і йому в молодому товаристві було приємно. Рудницькому я розповіла про те, що читала книжку Сулика. Левко повідомив мене, що Гузар книжку заборонив, бо там, мовляв, описані деякі секрети єпископських синодів (ну, я цей розділ пропустила, бо мене ці церковні справи не цікавили), а також — реагуючи на мою критику книжки, Рудницький дотепно сказав, мовляв, в заголовку треба додати знак запитання, тобто повинно бути: “Як Стефан став митрополитом?”

Мали ми з Марком несподіваний клопіт. Бо коли сіли до авта, щоб повернутися додому — двигун не запустився. Мусів мене додому відвозити Альберт, а Марко — незабаром таки повернувся моїм автом, після того як Андрійко допоміг застартувати мотор. Це мене трохи журить — адже ми моїм автом маємо їхати до Баунд Бруку. Але тепер — каже Марко — він вранці запускає мотор і все правильно діє. Ну, авто старе і найважливіше, що мало вживане. Я вже давно сама не шоферувала, а Оксана тільки один раз в тиждень їде зі мною до крамниці.

Потелефонувала мені Галя Головчак і повідомила, що помер Павло Палієнко. Жаль. Павлюс був один із близьких мені гімназійних товаришів. А наші з'їзди без нього і його знаменитої дружини Лесі не були б такими успішними, як були. Пригадую собі нашу з ним першу зустріч 1945 року в гімназійному баракі на Лексенфельді і розмову. Сказав Павло : Я — євангелік і не вірю в непорочне зачаття. А я йому — я також ні. А нам тоді було по 15–16 років. Не було між нами ніколи якогось романтичного пов'язання, але його дружне “Мартусечко!” мало в собі так багато щирого тепла. Ніхто інший так мене не називав!

Вівторок, 14 травня 2013

Максим з Уляною вчора відлетіли до Торонто. Не відвозила я їх навіть до потягу — бо вже кілька місяців автом не шоферую! — а нікого стороннього не хотіли просити) — пішли пішки з валізочками на коліщатах (так як я колись і сама ходила, бо на щастя це не так уже й далеко). Дуже успішні були їх короткі відвідини і дуже для мене приємні. Але єдине чим могла причинитися до того я — купила і спекла напередодні качку. Подавати до столу і прибирати опісля — це вже була функція Уляни і Максима. В четвер ми поїхали наперед до Home Depot по квіти і рослини, а, посадивши їх, увечері поїхали на вечерю до Red Lobster — я давно хотіла цей ресторан поспробувати і хоч він від нас досить далеко, виявився непоганим, хоч Марко трохи покпивав собі з мене, що це мовляв, майже так як іти до якогось МекДоналда (але він з нами не їздив). Після розмови з Максимом про “power of attorney”, мені вдалося в п'ятницю (10 травня) замовити візиту у правничій фірмі Montgomery McCracken, ми поїхали до центру міста і підписали цей документ. Полагоджував справу адвокат Howard Vighderman. Чому саме в цій фірмі? Бо там був зроблений і в їхньому архіві зберігається моє завіщання-тестамент, зроблене ще в січні 1989 року. Справу “power of attorney” постійно порушував Марко, мовляв, ні він ні Максим не мають права робити в моїм імені рішення, бо не мають таких повноважень. Ну, це не

зовсім правда: всі рахунки в банках мають подвійних власників — тобто рівно поділені між ними обома, а тестамент також по моїй смерті поділить все на половину. А повноважності для медичних рішень я уже задокументувала за Марковою порадою і при допомозі документу з інтернету (Вігдерман навіть дивувався, поглянувши з апробатою на цей правничий документ підписаний тільки двома свідками без адвоката, що його для цього не потрібно). Маю враження, що Марко боїться відповідальності, зрештою він для мене і моїх справ не має ні хвилинки часу чи зацікавлення. Отже я передала такі повноважності Максимові, а Марко, як це зазначено в тестаменті, буде виконавцем моєї волі і ділитиме майно згідно із заповітом після моєї смерті.

В суботу ми поїхали до Баунд Бруку. Уляна привезла закуплені свіжі квіти на гріб своїх батьків і добре напручувалася, щоб їх посадити й упорядкувати. Я на Остаповій могилі не мушу нічого робити, бо там тільки білі камінці між чорними рамами граніту — і це зовсім добре виглядає і не потребує догляду. Ледве покінчили з цією роботою, як пустився дощ — але встигли ще автобусиком добратися до власного авта і поїхати до мотелю — тим разом трохи далше від Культурного Центру — в Hampton Inn. Вечерю їли ми в товаристві Тамари, Тома і Марка Нері в дуже доброму італійському ресторані (хоч і досить далеко поза Баунд Бруком). Домінував у розмові молодий Марк Нері, який недавно закінчив у Філадельфії на Темпел медицину і їде на працю до Utah. Він — симпатичний молодий ідеаліст і романтик, уже пів року працював в Африці у Кейптавн, а освідчувався своєю нареченою у Римі, залізши у воду славетної Треві-фонтани.

Неділя Проводів випала досить холодна, але сонячна. Зустріли ми на цвинтарі Гевриків, Марту Шиприкевич, Вакуловських, але здавалось мені, що людей було менше як у минулому. Мені привезли мій інвалідний візочок і я при його допомозі могла трохи ходити, але більше сиділа, так що могил тим разом уже не мала змоги відвідувати. Нажаль, при сонячній — хоч і холоднуватій погоді — я мала костюмчик з короткими рукавами і несподівано для мене сонце мої руки трохи попекло — що я помітила, аж коли повернулася додому. Mea culpa, треба було себе чимсь прикрити.

Авто не створювало нам жодних проблем — йому така кількогадинна подорож на швидких дорогах була дуже потрібна.

Четвер, 16 травня 2013

Нема то як цензура і заборона книжки — найкращий спосіб зацікавити читача! От і я, довідавшись від Лужницького, що митрополит Сорока викупив і знищив цілий наклад книжки Сулика та що Гузар також заборонив її поширення, повернулася до тому спогадів “Як Стефан став митрополитом” і переглянула побіжно ті розділи, що стосуються єпископських синодів, щоб зрозуміти, що саме спровокувало таку контрверсію. Знайшла пару речей, які дали мені відповідь на це питання. 1/ Сулик критикує патріархальний рух і публічні демонстрації протесту, які з нього виникли, 2/ описує в подробицях суперечки, пов’язані з перекладом богослужбних книг на українську мову і намагання елімінувати архаїзми, 3/ розповідає про нерішучість старого і хворого митрополита Любачівського,

який погодившись на певні рішення, потім відкликав їх, 4/вибір Гузара на помічника для архієпископа Сулик називає “шантажем” папського нунція, бо мовляв, справжнього вибору українським єпископам не було представлено.

В моїх очах Сулик на цій критиці скористав — мав відвагу лишити слід для історії, коштом власної репутації. Шкода, що писав по дурному в третій особі — немов він звітодавець чи співучасник збоку — замість виступати від імені власного “я” з повною відповідальністю за свої слова. Я подумала собі, що може мені варто потелефонувати до теперішнього керівника Української Бібліотеки в Центрі, щоб заховали бібліотечний примірник серед раритетів — я знаю, що ця книжка в бібліотеці була, бо я сама колись її там закаталізувала — а наші цензори можуть пробувати її зліквідувати (якщо цього вже не зробили).

Четвер, 23 травня 2013

Минулої суботи (18-ого) відбулися в Нью Йорку річні звітні збори НТШ-А. Я знала вже від Лариси, що є в управі поважні розходження в справі інвестицій майна і що у висліді цих розходжень кілька осіб подали свою резигнацію. Я попросила Рудницького і Лужницького, щоб розповіли, що там на зборах трапилось, бо знала що обидва вони їздили на ці збори до НЙ. Отже я не тільки почула про ці збори від двох різних учасників, але також вони передали мені “Книгу звітів” — 75-сторінкову брошуру, що була роздана присутнім. Мене справи НТШ-А і УВАН цікавлять і турбують і тому я з інтересом прочитала майже всі звіти. Виявляється, що новоприйнятий член НТШ-А, який став також членом Фінансової Комісії (Юрій Омельченко), почав на власну руку робити зміни в інвестиційній стратегії НТШ-А, що викликало спротив голови Фінансової Комісії Дарії Дикої, скарбника т-ва Руслани Россі, та особливо Ореста Поповича, голови Контрольної Комісії, який гостро засудив інвестиційні зміни як шкідливі для т-ва. Дика і Россі — на знак протесту — зрезигнували, а що раніше вже (з інших, мабуть, причин) зрезигнували Мотиль, Василяк і Воронка — то нова управа НТШ-А на чолі з Грабовичем має поважну проблему. В теперішній економічній ситуації, де приходи з капіталу дуже низькі, може бути неабиякою спокуюсою робити більш ризиковні інвестиції і — зрозуміла річ — всі бояться, щоб надбаний цілими поколіннями жертводавців капітал НТШ-А (а його є понад 7 мільонів дол.) не втратити. За принципом *audiatur et altera pars* — я уважно прочитала звіти управи, зокрема Грабовича і чимало довідалася нового (напр. ведуться серйозні розмови про можливість закупівлі спільного будинку для НТШ-А і УВАН). Ці дві наукові установи — на мою думку — це найбільший скарб американської української діаспори — не так через капітал інвестований в банках чи акціях, але передусім через безцінні архіви, що їх треба за всяку ціну зберегти для майбутнього. Велика відповідальність лежить на плечах провідників НТШ-А і УВАН — чи доростуть вони до своїх нелегких завдань?

Середа, 29 травня 2013

Максим з Уляною відзначають сьогодні 30 річницю свого подружжя. Вдалого, успішного, щасливого подружжя! Фактично вже відсвяткували поїздкою до Niagara on the Lake, а незабаром їдуть до Ванкуверу на славістичну конференцію. Там зустрінуться (вперше!) з

Сонею та Крісом і навіть заплянували спільне якесь “sea-kayaking” — спортивну якусь атракцію.

Максим привіз мені і запрограмував на моєму телевізійному екрані в спальні телевізійний серіал, що його завжди дуже захвалювала і поручала мені Віра, — *Downton Abbey*. Екран мій не має отримання з живим сигналом ТБ, але фільми на дисках і привезені Максимом речі на якомусь спеціальному приборі (не знаю навіть як це називається) можна дивитися. От і я, поборюючи депресію, вже кілька разів дивилася на цю популярну мелодраму. Ну, я не така захоплена цим як Віра, але розвага добре на мене вплинула — я навіть встигла переглянути вже повні три серії по вісім сеансів кожна. Найцікавіше там для мене — ефективно вплетена в сюжет розповідь, що відбиває історію і суспільні відносини від кінця 19-ого століття в Англії. Нагадує воно дуже (і наслідує!) давнішу програму “Upstairs Downstairs”, що на неї я — на рекомендацію своїх американських колег — колись пару разів дивилася. Мені цікавіше слухати професора Стайнберга (напр. лекції про Марію Тересу, про Катерину Велику), але після телевізійної мелодрами ліпше спиться.

По ночах також читаю спогади Докії Гуменної. Читаю їх вже вдруге, але не багато пригадую з першого читання. Гуменна не пише так цікаво як Костюк, а ще й книжка надрукована дрібнішим шрифтом, що утруднює читання.

На другий тиждень (5-ого червня) приїде до мене Рябчук. Він матиме один виступ в середу з доповіддю в УКУ, а в четвер після прем'єри Ірванцевої п'єси (в англійському перекладі з нашого журналу *Ukrainian Literature* — “A Little Play About Betrayal for One Actress”), що ітиме в театрі Walnut Studio 5 три дні підряд (6–8 червня). Продюсером є аспірантка Леоніда Рудницького Jennifer Hoffmaster, а виконавцем ролі буде Sarah Schol. Рудницький обіцяв, що повезе і мене на цю виставу, але я ще мушу перевірити чи є до Studio 5 — handicapped access?

П'ятниця, 7 червня 2013

Минулий тиждень пройшов під знаком нетипової для мене тепер активності. В неділю була я на полуденку, що його влаштували інженери на пошану двох стоїх 90-літніх членів — Романа Волчука і Мирона Біласа. Могла я піти на це відзначення тільки завдяки сестрам Вакуловським, що мене туди завезли (разом з моїм вокером!) Програма була, на щастя, коротка (Борецький сказав кілька слів про обох ювілярів, був один виступ співачок з трьома народними піснями, а потім Волчук і Слава Білас в імені чоловіка (він на інвалідній колясці) подякували організаторам — і це все. Була змога побути серед людей і поговорити (хоч я здебільша не говорю, а слухаю!)

В середу приїхав Рябчук. Я погостила його обідом (тільки нас двоє), а увечері він мав виступ на УКУ з доповіддю про політичну ситуацію в Україні. Приїхав по нас і відвозив автом Рудницький. В четвер, тобто вчора, ми вдвох з Миколою обідали десь між 2-ою а 3-ою, а перед 6-ою приїхав автом Рудницький і ми поїхали до центру міста до Walnut Street Theater на прем'єру Ірванцевої п'єси. Їхало нас в авті п'ятеро: Ірена Рудницька, Ірена

Іванкович, Левко, Микола і я (а в багажнику на моє прохання — взяли і мій walker). Це дуже мені допомогло, бо треба було іти один квартал від парковиська до театру, а і в самому театрі (напр. до туалету) я могла перейти без того, щоб триматися когось за рам'я.

Рябчукова доповідь в УКУ мала заголовок “Януковичів Gleichschaltung; Дещо про особливості авторитаризму в Україні.” Єдиний тільки Рябчук вміє так доповідати: завжди є оригінальна свіжа думка, зрівноважена ліберальна настанова, без патетики але і без інвективи. Гляйхшальтунг запровадив був Гітлер, прийшовши легально до влади, перебираючи всі інституції — легально, пів-легально, а то й зовсім нелегально. Щось подібне зробив і Янукович. Чи є в Україні демократія? Є, але нема верховенства права. Це рейдерська держава: рейдери захопили парламент і уряд, тепер взялися прибирати все інше; бизнес за бизнесом, інституцію за інституцією. Коли Рябчука на міжнародних конференціях питаються, що можна зробити для України, він каже: не забувайте, що вона Є! Він вірить, що ситуація зміниться, хоч це мабуть триватиме десятиліття.

Прем'єра Ірванцевої п'єси випала ліпше, ніж я сподівалася. Саму п'єсу — її переклад в нашому журналі *Ukrainian Literature* — я читала давно і вважаю, що це чи не найкращий твір Ірванця. Та й має ця річ універсальну тему: зрада не тільки національна, але і особиста, а то й зрада самої себе. І цією універсальністю може річ промовляти до міжнародної публіки, не тільки української. Але я не сподівалася, що молода акторка Sarah Schol виявить таку професійну майстерність. Про неї в програмці сказано, що вона працювала в різних філадельфійських театрах і що має “degree in theater from Hamilton College”. Lorna Howley була режисером і напевно причинилася до успіху вистави, а Jennifer Hoffmaster, аспірантка Леоніда Рудницького, була основним спричинником і організатором цієї ідеї і діяла як producer, бо це була її “master’s thesis in the Central and Eastern European Studies program at La Salle University”. Вистава має бути повторена ще сьогодні і завтра. Studio 5, маленьке приміщення на 50 осіб на 5-ому поверсі, викликає трохи клястрофобію своєю тісністю, але це своєрідна театральна лабораторія для нових театральних експериментів. Прем'єра п'єси “A Little Play about Betrayal for one actress” показала, що ця річ заслуговує вийти і на ширшу сцену, перед більшу публіку. Після вистави були ще дуже ефектовні коментарі Рудницького і Рябчука, а сьогодні коментатором має бути Марко Андрейчик.

Господарська моя роля досить мене втомила, але обіди були смачні: борщ і свиняча печеня з печеною картоплею, каляфйором, зеленим салатом і добрим вином в середу, куріпка (cornish hen) з помідоровим салатом, шпарагівкою, смаженою картоплею і гречаною кашею — знову ж з добрим вином — у четвер. А ще мала я на снідання додаткову лакоминку — заховану в морозильні до приїзду Миколи — великодню паску. Проблемою для мене є не саме готування страв, але подавання їх до столу. А ще й треба потім поспішно помити посуд і вдягнутися до виходу, що мені тепер — коли така дрібниця як запинання гудзиків буває непереможною перешкодою — займає чимало часу.

Субота, 8 червня 2013

Питалася я Миколи як їм живеться? Сказав: добре! задоволені! Сам він не тільки заробляє

як free lance writer, але має також регулярні відрядження як викладач, напр. у Варшавському університеті. От незабаром їдуть обоє з Наталкою на дев'ять місяців до Відня, а побували вони вже чимало разів на творчих відпустках в домах творчості письменників в Італії і інших країнах західної Європи. (Я навіть не знала, що такі writers' retreats існують поза колишнім СРСР!) Побут у Відні він виграв шляхом конкурсу — перша спроба йому не вдалася, попробував вдруге і мав успіх. Тим разом приїздив до Вашингтону тільки на якусь одноденну міжнародну конференцію (де був єдиним учасником з України), отже сьогодні-завтра він уже повертається до Києва. Наталка тепер уже пенсіонер. Мати її, що вона її пару літ доглядала, уже померла. Наталка тепер перекинулася на прозу і написала роман — та ще й з тентативною дотепною назвою “Життя мого чоловіка”. Дочка їхня Настя, що була колись в мене гостем, мала до вибору два запрошення на працю викладача соціології : із Страсбурга і з Йоганісбургу. Вибрала Йоганісбург і поїде на однорічний академічний контракт до Південної Африки!

Понеділок, 10 червня 2013

Вчора в УкрЦентрі відзначали 75-ліття філадельфійської округи Союзу Українок Америки. В габлотках і на стінах галереї були виставки праць союзнок, відбувся круглий стіл з виступами кількох активісток, і великий багатолюдний бенкет з програмою на великій залі Центру. На це свято приїхали з Нью Йорку і околиць голова СУА Маріяна Заяць і кілька членок головної управи включно із Софійкою Геврик. Виставки були вдало і цікаво підготовлені (вишивки, головні убори, кептарі, кераміка, біжутерія, мистецькі картини, навіть наукові праці і книжки, історичні фотографії, портрети Лотоцької, Бурачинської, Пушкар). Хтось — чи не Аня Максимович — подбав, щоб і мої книжки були представлені на цій виставці). Круглий стіл міг бути цікавіший — хоч брали в ньому участь жінки різних поколінь, то справді за мало було дискусії та критичної перспективи. Обід на великій залі був надзвичайно смачний, а програма також була непогана, хоч і скромна. (Несподіванкою був дуже добрий виступ молоденької співачки Софійки Фаріон — вона щойно вчиться, але з неї, на мою думку, може вирости добра інтерпретаторка ліричних пісень. Софійка Геврик приїхала з Титом і я знаю, що вона веде його сьогодні до Форсії на якусь лікарську “другу опінію”. Про те, яку він має медичну проблему Софійка не говорила, а я з делікатності не допитувалася. Але виглядає він незле, тільки як завжди маломовний.

Мене на імпрезу возили сестри Вакуловські (разом із моїм возиком, що допомагає самостійно рухатися).

Довідалась я там дуже прикру новину. Недавно у Філадельфії, в центрі міста, завалився будинок (руйнували якусь стару будову і при цій нагоді завалилася стіна сусідньої, де була крамниця дешевого одягу). В цій аварії — сказали мені вчора — постраждала якась жінка з України — її присипало, відрізало ноги, вона в лікарні в критичному стані, не знати чи виживе. На прізвище, здається, Марія Плекан.

Четвер, 13 червня 2013

В результаті одної безсонної ночі я переглянула книгу Франка Сисина *Between Poland and the Ukraine: The Dilemma of Adam Kysil, 1600–1653*. Це старе гарвардське видання з 1985 року, що вже пару десятиліть лежить серед книжок моєї бібліотеки. Зокрема зацікавило мене історичне тло, литовсько-польська держава на українських землях і її пов'язання із заходом. Це трохи доповнило лекції історії професорів Стайнберга і інших, що їх я слухаю вже вдруге з непослабним інтересом.

Свого часу я знайшла на інтернеті в каталогах українських бібліотек інформацію про двотомний бібліографічний покажчик “Українські письменники діаспори”. Це мене особливо зацікавило — бо ж я колись (ще 1981 року! на ПКУСі) виступила була з проектом подібного видання. Я звернулася до Мирослави Антонович з проханням, щоб вона позичила в бібліотеці це видання і зробила для мене фотокопію. Мирослава звернулася з тим до Парламентської бібліотеки і ось Валентина Кононенко прислала мені по е-мейл електронний варіант. Я не зразу могла це відкрити, але допоміг Максим і ось я вже не тільки відкрила, але і надрукувала повний текст цього рідкісного видання, що має 262 сторінки і вийшло за редакцією Кононенко в 2006 і 2007 роках накладом 100 примірників. Приємно бачити, що колеги-бібліографи працюють, збираючи таку інформацію, але — це справді тільки “матеріали до біо-бібліографічного словника” бо хоч зібрано чимало вартісної інформації про різних, часом маловідомих авторів, то вражає відсутність імен, що без них жоден огляд української еміграційної літератури не може обійтися. Ось я завдам собі труду перерахувати хоч побіжно прізвища тих кого там немає (бо треба мені буде написати це як відгук Валентині Кононенко): Отже: Олесь Бабій, Роман Бабовал, Володимир Барагура, Василь Барка, Володимир Біляїв, Богдан Бойчук, Женья Васильківська, Олекса Веретенченко, Анатоль Гак, Анатоль Галан-Калиновський, Петро Голубенко, Святослав Гординський, Григорій Грабович, Василь Гришко, Ася Гумецька, Докія Гуменна, Володимир Діброва, Дмитро Донцов, Зосим Дончук, Оксана Драгоманова, Ростислав Єндик, Галина Журба, Роман Завадович, Павло Зайцев, Олена Звичайна, Олекса Ізарський, Олег Ільницький, Святослав Караванський, Іван Керницький, Патриція Килина, Іван Кмета-Ічнрянський, Людмила Коваленко-Івченко, Олег Коверко, Зоя Когут, Едвард Козак, Юрій Коломиєць, Ольга Коренець, Наталена Королева, Юрій Косач, Алла Косовська-Давиденко, Ігор Костецький, Григорій Костюк, Олександра Костюк, Богдан Кравців, Ольга Кузьмович, Марія Кузьмович-Головінська, Теодор Курпіта, Юрій Лавріненко, Мирослава Ласовська-Крук, Василь Лев, Вадим Лесич, Леонід Лиман, Олег Лисяк, Ольга Лубська, Оксана Луцишина, Ольга Мак, Роман Маланчук, Євген Маланюк, Павло Маляр, Йосип Мандзенко, Іван Манило, Василь Махно, Фотій Мелешко, Теодосій Осьмачка, Марко Павлишин, Наталія Пазуняк, Микола Палій, Ірина Пеленська, Володимир Радзикович, Марія Ревакович, Степан Риндик, Любомир Рихтицький, Богдан Рубчак, Леонід Рудницький, Іванна Савицька, Улас Самчук, Олексій Сацюк, Михайло Ситник, Іван Смолій, Олекса Стефанович, Марта Тарнавська, Зенон Тарнавський, Максим Тарнавський, Остап Тарнавський, Юрій Тарнавський, Юліян Тарнович, Михайло Тершаковець, Юрій Тис, Юрій Ткач, Василь Чапленко, Ганна Черінь, Дмитро Чижевський, Юрій Шевельов, Зиновій Штокалко, Никифор Щербина, Анатоль Юриняк.

Я і справді завдала собі труду: переглянула навіть енциклопедії. Бо хочу їм допомогти в цій

роботі — може це їх заохотить продовжувати розпочате діло? Бо так як воно тепер є у двох частинах — це хіба тільки скромний початок. Бо що це за покажчик української літератури в діаспорі, як в ньому немає самих найважливіших тузів цієї літератури: Самчука, Маланюка, Косача, Журби, Гуменної, Ізарського, Осьмачки, Шевельова, Лавріненка, Костюка?

Була я вчора в свого кардіолога. Є значна поправа — я того свідомо. Його консервативне лікування дає позитивні наслідки. Але модерна технологія — це щось справді надзвичайне. Тест мого пейсмейкера точно вказав, що 10 травня в мене були фібриляції і то повні чотири години. Я поглянула на свій календар і бачу, що це було в день, коли ми з Максимом і Уляною їздили до юридичної фірми підписувати документ “power of attorney”. Я пам’ятаю, що повернувшись з міста, я мусіла лягти після цілоденного напруження. Отже хвороба серця — під контролем. Нажаль з хворобою Паркінсона маю подвійний клопіт: ледве пересуваюся по хаті, а збільшена доза ліку викликає серйозне затвердження шлунка. Каже Форсія, що всі пацієнти, які приймають цей лік, мають ті самі проблеми. Отже радить брати laxative кожних три дні. Це мені дуже не подобається. Останніми роками — при допомозі Metamucil, я мала регулярний шлунок, як ніколи. А тепер це стало справжньою проблемою!

Четвер, 20 червня 2013

Стеф телефонував до своїх батьків у Торонто – зі Львова! Щасливо відбув свою прогулянку по швайцарських Альпах, був в театрі у Відні, а тепер ходить по львівських музеях і вибирається до Калуша на зустріч із лікарями. Живе він не в готелі, а у Вави Бачинської, яка є близькою приятелькою Уляни. З нею він і поїде до Калуша. Не знаю, чи зможе відвідати клініку у Львові і зустрітися з Лесею Гладун — я послала була йому її адресу — вона несподівано повернулася раніше з Америки, але це, мабуть, запізнила для Стефка інформація. Переповів мені по телефону Максим таку Стефкову пригоду у Львові. Пішов він до книгарні. І побачив там “Неповторне дитинство”. Втішився, взяв у руки і показує Ваві — а це я! Приємно таке почути!

В понеділок їздила я з Оксаною до клініки на пробу крові, а потім до Bell’s Market за харчами. Її чоловік десь тут в моїй околиці працює на перебудові якоїсь хати. Прийшов привітатися і ми мали нагоду познайомитися. Дуже він пристійний — міг би грати ролю угорського гусара в якійсь оперетці Кальмана або Легара. А що називається він Олександр Фешовець — то не виключено, що і гени його угорські або західно-слов’янські. Оксана, щоправда, називає його Сашею, але це вже пізніші, радянські, впливи. Гарна з них пара, бо і Оксана — гарна молода жінка (я звернула увагу на її сині очі, бо вона мала на собі гарний синявий светрик, який це підкреслював.) Завзяті молоді люди — тяжко працюють обоє, щоб здобути собі і своєму синові місце тут і допомогти родині дочки вдома.

Після відходу Оксани мала я прикру пригоду. Їла свіжозакуплений італійський хліб і вкушивши скибку хліба, – зломилася собі зуб!! На самому переді!! Негайно потелефонувала до дентистичної клініки. Мали мені віддзвонити. Пополудні у вівторок дали знати, що Міллер може мене прийняти в середу. На щастя, мені ще вдалося зорганізувати собі

транспорт ССТ і ось я вчора їздила до клініки направляти зуби. Міллер майстерно зробила свою роботу і я дуже задоволена повернулася додому. Коштувала мене ця пригода понад сто доларів (а це тільки половина — бо решту покриє страхування), але — як сказала мені секретарка клініки “this is your lucky day”, бо і на транспорт не довелося довго чекати.

Погода була дуже приємна, отже я планувала ще після обіду вийти на короткий прохід (після конечної тепер для мене короткої сієсти). А побачивши, що сусідка повернулася з дитиною додому, я вирішила, що це нагода мені її привітати. Взяла я коробку шоколад (“Київ вечірній”) і почекала, коли вони вийшли з хати. (Бо з моїм вокером я до них до хати по сходах піти не могла). Я привіталася “Welcome to the neighborhood”, назвала себе, сказала, що я первісно з України і тому хочу подарувати їм українські шоколадки. Моя молода чорна сусідка називається Nadine, маленька гарненька її донечка, що їй тільки 5 рочків, називається, здається, Adina.

П'ятниця, 21 червня 2013

Вчора за цілий день ні до кого не сказала і слова — ніхто не телефонував і я нікому не дзвонила. І хоч гарна була погода, я нікуди з хати не виходила. Але тепер — відколи мої очі поправились — я багато читаю. При допомозі Оксани нанесла собі з пивниці цілу серію книжок — спогадів, які читала раніше, але радо читатиму знову. І так ось за минулі три дні прочитала Кубійовича “Мені 70” і “Мені 85”. Мемуарист з нього неособливий, але мене цікавили деякі факти. Не знала я, що і мама його, і перша його жінка були польки, що в червні 1939 року його — тоді доцента Ягайлонського університету і автора низки наукових праць з географії українських земель — звільнили з університету (мовляв, він пише про “українські землі”, а це землі, що належать до польської держави). “Мені 85” повторяє verbatim частину текстів з попередньої книжки, але варто мати під рукою і це перше видання, бо там є ілюстрації, а серед них і цікаве фото автора з двома малими доньками і особливо цікава репродукція документу про звільнення з університету. Академічне *tenure a la mode polonaise*.

Тепер почала читати Кошелівця — “Розмови в дорозі до себе”.

Габор прислав верстку Остапової книжки. Не все мені там подобається — Екову понораму дали на обкладинку, але її обрізали так, що ОТ на ній нема! Дали низку додаткових ілюстрацій, але до них ще треба додати бодай пару польських і єврейських письменників і конечно також портрет ОТ роботи Грузбенка. Я про це йому написала — може ще можна буде дещо виправити. Та й ніде не пишуть, що це — друге видання, і нема жодного вступного слова.

Понеділок, 24 червня 2013

В суботу увечері Марко полетів до Шотландії, на градуацію Ніни. Повернеться в четвер, бо казав, що вже в п'ятницю знову мусить бути на праці. Я передала йому для Ніни мій подарунок (по традиції як і іншим моїм внукам, 5000 дол.) з гратуляціями за перший

диплом.

Стефко вже двічі прислав мені карточку з Європи — одну із Базелю у Швейцарії, другу з Відня. Я зворушилася до сліз — не одне-два слова привіту, а дрібним письмом — та ще й нормативною українською мовою! — точний опис, де їздить, що оглядає і які його враження.

Сьогодні з Оксаною їздила до подіятра обрізувати нігті і до аптеки за ліками. Потім ми поїхали на полуденок до “Колиби”, але ця остання поїздка вже відбулася не моїм, а Оксаниним автoм, бо в моїй старій машині раптом зіпсувалось вікно — тобто перестав діяти механізм, що піднімає скло. Отже вікно треба було тимчасово заліпити, бо заповідають перелетні дощі. Маю надію, що Марко, повернувшись з Шотландії, повезе моє авто до направи. Немає ради — авто старе і не одне в ньому псується, як і в старій людині.

Вівторок, 25 червня 2013

Реагуючи на моє завваження, що варто дати до *Літ. Львова* портрети також польських і єврейських письменників, Габор звернувся до Максима, щоб він пошукав цих портретів в інтернеті. Це мені дуже не подобалося. Українське лінивство! А ще й парадокс: у Львові за портретами львівських письменників звертається видавець до діаспори! А ще й працює він в архіві (чи в Бібліотеці Стефаніка) де повинні бути доступні і енциклопедії, і газети з перед війни. Не хочу я, щоб Максим відкладав власну працю (а тепер він перекладає Підмогильного), задля того, щоб робити послугу львівському видавцеві. Ідея видавати наново *Літ.Львів* вийшла не від нас, а від Габора, мовляв треба зробити видання багатоілюстроване! ми підтримали її грішми, я зробила коректу книжки (Габор хотів, щоб робила і другу коректу!), а сьогодні я ще раз переглянула текст де мова про польських і єврейських письменників, зробила вибір важніших для тексту авторів, що їм варто додати портрети, та й написала Габорові листа з порадою звернутись за допомогою, як буде треба до Бакули, який добре знає текст і може багато допомогти, а може також до Махна, який має контакти з польськими письменниками. Але далі нехай Габор і сам потрудиться — це ж його ідея, його проєкт.

П'ятниця, 28 червня 2013

Вчора пізнім вечором Марко повернувся із Шотландії. Я запиталася: як там все відбулося? “Дуже гарно!” А як там Ніна? “Добре! Я тепер не хочу розмовляти, треба мені влаштуватися”. Оце така дослівна розмова! Дивний він чоловік! Сьогодні вранці вже поїхав на працю.

Їздила вчора до Форсії. ССТ спізнівся, а потім ще вступав по двох інших пасажирів та й відвозив одну з них до центру міста. Це мене непотрібно хвилювало, бо я очевидно, спізнилася до Форсії. Але вони мають виrozumіння для такої ситуації — напевно я не одинокий їх пацієнт, що має такі проблеми.

Крім понеділкового виїзду з Оксаною і вчора до Форсії — нікуди з хати не виходила. Цими днями температура підскочила до 90+, а крім того кожного дня бурі і перелетні дощі. Зате рослини і мої квіти (включно з посіяними чорнобривцями) ростуть, мов на дріжджах.

Написала я коротку статтейку про Ікера і послала її (електронно!) до *Свободи*. Це з нагоди недалекого його столітнього ювілею. Не знаю, чи редакція проковтне гірку пілюлю на свою адресу, бо я зробила зауваження, що в книзі редактора *Свободи* Петра Части про історію цієї газети прізвище Керницького не згадується взагалі. Я подумала, що мою статтю можна було б прочитати як коментар на радіопрограмі Центру. (Колись я досить часто виступала з такими коментарями, але тепер автом сама вже не їжджу і могла б хіба вдома награти це на тасьму. Попробувала, але бачу, що мені часто бракує віддиху і вирішила послати це на ім'я Наталі Гріги — може вона, або Праско, схочуть це прочитати).

Кошелівцеві “Розмови в дорозі до себе” трохи мене розчарували. Від нього я сподівалася більшого. Найцікавіше там — описи подорожей до Провансу, які викликають в читача бажання туди поїхати, та критичні силуети Первомайського і Бажана. Але його описи подорожей читаються як туристичний путівник, а розділи про Первомайського та Бажана, які мене зацікавили — це літературознавчі журнального типу статті, а не спогади. Взагалі в книзі майже повна відсутність особистого, чимало недоговорень і промовчувань. Напр. про конфлікти у *Сучасності* є натяки, але нема жодної точнішої інформації і читач книжки нічого не довідається про голосну свого часу справу Костецького і про сенсаційну тоді резигнацію Кошелівця з редакції.

Неділя, 30 червня 2013

Нарешті Марко таки розповів щось про Ніну і свою подорож до Шотландії. На градуацію Ніни приїхали також Ія з Весом. Ніна (разом з Ією) влаштували післяградуаційну гостину, запросивши велике коло товаришів і знайомих. Виглядає, що Ніна дуже задоволена із свого побуту в Шотландії. Вирішила продовжити своє навчання там на магістерській однорічній програмі в Единборо. За пару тижнів вона приїде до США — має намір відвідати і нас у Філадельфії, але житиме з мамою на Марта'с Вінйард.

Вчора телефонував Стеф — уже повернувся до Індіанаполісу. Розповідав про свої мандрівки швайцарськими Альпами, про Відень, який йому дуже подобався і про те, як йому в дорозі поїздом вкрали фотоапарат, і про “чарівну, але занедбану” архітектуру Львова, і про Калуш та свої зустрічі з місцевими лікарями, включно із Кузиком, батьком Іри Нагірняк, що його адресу я переслала Стефкові. (Кузик, каже Стеф, уже на пенсії, але може це навіть добре, бо він міг більше отверто говорити про деякі проблеми лікарів в Україні, напр. кожних 5 років потрібне затвердження кваліфікацій, щоб залишитись на тій самій роботі, а це, очевидно, нагода до поновної корупції).

Почала я слухати новий — недавнозакуплений! — курс лекцій про історію другої світової війни. (World War II: a Military and Social History / Professor, University of Pennsylvania, Thomas Childers). Дуже цікаво. Нібито до болю знайома тема, а я хоч прослухала ще всього

чотири лекції, вже довідалася чимало нового: напр. про те, що Чемберлен, після підписання мюнхенських угод, вважався героєм часу, що врятував мир і був надзвичайно популярним в Європі, або про роллю Муссоліні, який не підтримав Гітлерового плану війни з Польщею і не включився у війну аж десь значно пізніше, або про те, що пару літ напередодні війни Німеччина підписала з Польщею — десятилітній нібито — акт неагресії.

Четвер, 4 липня 2013

Хорватія стала 28-им членом Європейського Союзу. А Україна далі хитається між ЕС і “Митним союзом” з Росією. Тимчасом в Єгипті стався мілітарний переворот: демократично вибраного президента, що фаворизував партію ісламського братерства, примусили уступити і заарештували і хоч нібито передали владу цивільному судді і заповідають нові вибори, то ця ситуація — велика дилема для США. Америка дає понад мільярд доларів щорічної допомоги Єгиптові і хотіла б там мати не тільки приязну, але і демократичну владу. В Єгипті мільйони людей демонструють на вулицях — саме ці демонстрації незадоволених довели до зміни влади, але хіба так має виглядати демократія? воля народу?

Наступні дві книжки з моєї старої колекції спогадів, які я цими днями переглянула, це “Безсмертні:” та “Спогади” Кошиця. Кошиця маю тільки перший том, отже там тільки цікаві мені деякі дані про його походження, родинне оточення і освіту. Значно для мене цікавішим виявилися спогади про Зерова, Филиповича і Драй-Хмару — досі того не читала, бо відстрашував мене непотрібно патетичний заголовок — але це справді вартісне видання і авторами є там самі “аси”: Костюк, Петров, Клен, Полонська-Василенко, Оглоблин, Журба.

Вже кілька днів не виходила з хати: на дворі дуже гаряче, вогко, часті дощі. Була щоправда з Оксаною в Акме в понеділок (її авто) — це єдиний мій вихід поза хату цього тижня.

Помер Іван Головінський. Він мав вже довший час хворобу серця і дуже вже мучився. Завтра має бути похорон у Баунд Бруці. Це, очевидно, проблема і для Мотрі з Андрієм і для Ані, бо їм треба бути там присутніми.

Прочитала я в “Українській правді” з 3 липня в інтерв’ю з Танею Малярчук (з нагоди німецького перекладу її книжки “Біографія випадкового чуда”) такі цікаві для мене (і дотепні!) її думки : “...національна ідея не повинна заступати здоровий глузд” і про те, що запанувала голота “всюди, і серед тих, що сповідують, умовно кажучи, українську ідею і серед тих, хто вважає себе прибічником ‘русского міра’...” Така — досить рідкісна серед українських інтелектуалів — ліберальна настанова зацікавила мене особливою автором. Я досі нічого її не читала. А живе вона в Австрії.

Примушую себе день-у-день працювати пару годин над ULE90. Вже закінчую в покажчику статті на літеру S.

Nedilia, 21 lypnia 2013

Ne znaiu, chy spravdi ne robyla ia zhodnykh zapysiv pislia 4 lypnia, a chy vtratyla ikh bezpovorotno? Bo vzhe dovshyi chas ne mala ia dostupu do kompiutera. Zipsuvavsia hard disk! Marko kypyv novyi, ale ne mav chasu ranishe ioho vstavty. Vchora i siohodni iomu tse nareshti vdalosia. Ale dosi shche ne maiu kyrylytsi! Pereviryla ia svoi zapysy na Index 90-T — nemaie ikh. Otzhe moia robota nad stattiamy na literu T taky propala. Ale tse meni ne bude trudno povtoryty. Dobre, shcho back-up taky pratsiue I moi davni zapysy vsi (vyhliadaie) ie. A tse holovne. Deiaki rechi na novomu dysku teper inshi i meni treba bude zvykaty. Ale maiu nadiiu, shcho nezabaron vse povernetsia do staroi rutyny.

Ne maiuchy dostupu do kompiutera, ia ostanni dva tyzhni bahato chytala. Shche raz perehlianula knyzhku “Kharkiv, Kharkiv” Semenenska (z menshym entuziazmom, nizh pershyi raz bahato rokiv tomu), natomist Boichukovi “Spomyiny v biohrafii” tym razom podobalysia meni bilshie! Prochytala ia takozh tilkyshcho otrymanu knyzhku vid Haidabury “Teatr rozsianyi po svitu — tam naitsikavishi avtentychni lysty Levytskoi, Hirniaka, Dobrovolskoi, Pozniakivny. Ostannikh kilka dnyv prysviatyla chytanniu statei v novykh nomerakh “Literaturnoi Ukrainy” — hazeta teper za redaktsiieiu Serhiiia Kozaka znachno zhyvisha i tsikavisha — ia chytala z interesom statti Slaboshpytskoho pro literaturni premii, Briukhovetskoho pro Viktora Petrova, Zorivchak pro Frankovi doslidy i pereklady Shekspira i novynku pro novovydani knyzhky Antona Nyvynskoho (“Viky plyvut nad Kyievom”) i Halyny Zhurby (“Zori svit zapovidaiut”).

Piatnytsia, 26 lypnia 2013

V nainovishomu nomeri “Svobody”(tilkyshcho prochytala na interneti) ie moia statteika pro Ivana Kernytskoho. Krytychne rechennia na adresu Chasto — redaktora, shcho ne zhadav ioho v svoii knyzhtsi pro “Svobodu” — propustyly. Tsenzura ! — ale ia toho vid nykh i spodivalasia. Zate dodaly dobre foto Ikera.

Vchora v mene kilka hodyn bula Vava Bachynska. Vona teper v Amerytsi, otzhe ia zaproponovala ii doryvochnu pratsiu — dopomohty meni z arkhivom. Khotila b ia uporiadkuvaty svoje lystuvannia — maiu vzhe chastynu lystiv rozdilenykh za adresatamy, ale reshta — a tsioho dosyt bahato — zibrane za rokamy. Dopomoha potribna meni peredusim tomu, shcho meni fizychno nemozhlyvo vytiahaty chy vkladaty papky v skryniu, vytiahaty papery z shuflady itp. Ale reshtu faktychno mushu robyty sama — pry nahodi trokhy materialiv povykydaiu — peredusim vsiakyykh dilovykh lystiv, zamovlen itp.

Sered knyzhok, shcho ikh ia nedavno chytala bula knyzhka Veleriia Shevchuka: “Temna muzyka sosen, Sad zhyteiskyi”. Mene peredusim zatsikavyla druha chastyna — “Sad zhyteiskyi dumok, trudiv ta pochuttiv (Avtobiohrafichni zamitky)”. Chastyny tsioho materialu ia vzhe kolys chytala des u presi. Tam meni naitsikavishe te, shcho pyshe Shevchuk pro svoiu rodynu. Maty bula z polskoho rodu, vin z bratom byly khreshcheni v rymokatolytskomu obriadi. Pro tse ia znala. Ale tut v knyzhtsi na stor. 337 ie take rechennia: “Rozmovnoiu movoiu v materynii rodyni bula ukrainska, ale zapysani vony byly poliakamy” — a tse vzhe dlia mene spravzhnia reveliatsiia! I

takykh tam na Zhytomyrshchyni bulo napevno bilshe! Ne darom hovoriat pro dvi Ukrainy — ale tse ne tilky Halychyna ta Prydniprianshchyna, a vsi zemli shcho byly kolys pid Polshcheiu: do siohodni zalyshylysia slidy u mentalnosti, natsionalnii svidomosti, movi! Shevchukova mova taka, shcho ii mabut ne rozumiiut na Donnechchyni, bo v nii bahato polonizmiv ne vlastyvykh zrusyfikovanii movi skhodu. Pry nahodi prochytala takozh roman “Temna muzyka sosen”. Shcho za neimovirna knyzhka! A shche v tsii barokovii rozpovidi pro chernechi (uniatski) mizhusobytsi 17-oho stolittia, vpleteni erotychni opysy statevoho aktu — nemov by tse bula iakas suchasna postmodernistychna proza!

Vchora sered moiei elektronnoi poshty znaishla lyst, avtor iakoho ne nazvav svoho prizvyshcha, ale pidpysavsia “Valerii z Horodka na Smotrychi”. I tse vidhuk — khto b to podumav! — na moiu bibliohrafichnu broshuru “Ukrainska natsionalna revoliutsiia v poezii”! Vona sponukala ioho do ukkladennia — ne zovsim rozumiiu — antolohii chy shyrshoi bibliohrafii — na tsiu zh temu. “Shchyro Vam diakuiu za poshtovkh do ukkladannia nashoho natsionalnoho materialu v ukrainskii poezii”.

Ale pry vsikh tsykh dribnykh spravakh, stalasia nedavno podiia, shcho prynesla meni velyku prykrist. Maksym pereslav meni kopii svoho elektronnoho lystuvannia z Hrabovychem v spravi zhurnalu “Ukrainian Literature”. I vyhliadaie, shcho Hrabovykh ne maie zrozuminnia dlia tsioho vydannia, hotov dovesty do ioho zanyku. Movliav, v biudzeti ne prevedbachi koshty na prodovzhennia tsioho vydannia. Koshty ne taki vzhe velyki — odne chyslo nikoly ne koshtovalo bilshe iak 15 tysiach, a poiavlialosia tilky shcho kilka rokiv. Mene take stanovyshe holovy NTSH-A duzhe rozserdylo: ia khotila pereslaty tsei obmin lystiv Larysi ta Rudnytskomu, shchob sprovokeyaty ikhniu reaktsiiu, ale Maksym pokyshecho ne dav dozvolu. Vin dumaie, shcho mozhe shche spravy naladnaiutsia, bo iomu a i meni zalezhyt peredusim na elektronnii versii, a ne na drukovanomu varianti, iakoho NTSH-A ne vmiie ni reklamuvaty ni prodavaty. Vydavannia tsioho zhurnalu — tse moia davna ideia, ia ne khotila b shchob z takim trudom narodzhenyi proekt raptom pomer. Ia hotova navit pozhertvuvaty na tu tsil svoi vlasni hroshi — ale todi vony ne pidut na NTSH-A!!! Bachu shcho spravdi novyi holova NTSH-A dbaie tilky pro vlasni proekty — na monohrafiuu pro Shevchenka otrymav 35,000 dol., a teper znakhodyt v biudzeti mistse dlia vydan Krytyky (tobto takozh svoikh vlasnykh), a na lvivske NTSHA obrazhenyi tai vidmovyvsia pidtrymuvaty “Zapysky”.

Vid ponedilka do seredy hostiuvala v nas Nina. V ponediok kupyly sobi i meni “cheese steak”, u vivtorok Marko z Ninoiu khodyly kudys na vecheriu (mene ne zaproshuvaly), a v seredu vrantsi vona vidikhala. Vona duzhe malomovna, skontsentrovana na vlasnykh spravakh, navit snidanok nesla sobi nahoru do kimnaty I tam perebuvala pry zakrytykh dveriakh, chytaiuchy svii laptop. Kontakt z mnoiu ne shukala, a ia ne nakyduvalasia.

Stefko, natomist, chasto telefonuie z Indianapolisu. Nedavno brav uchast u sportovomu zmahu trialtoni — plavannia, bih, perehony velosypedamy. Ne tilky rozpovidav pro sebe, ale dopytuvavsia pro te, iak maiusia ia. I radyv, shchob Oskana chastishe prykhodyla, tai vyvozyla mene z domu na paru hodyn, shchob ia ne sydila sama v khati...Nu, vin uzhe praktykuie medytsynu! Teper, pisla ispytiv “boards”, vin pratsiuie v laboratorii — tse vzhe chastyna ioho

naukovoї prohramy.

Субота. 27 липня 2013

Марко вже вставив кирилицю, є, але розклад її не відповідає моєму Word Perfect. Treba bude poczekaty na Maksyma.

Неділя 28 липня 2013

Вже Марко показав мені, як знайти Максимову Ворд Перфект кирилицю. І ось вона працює. Але ще мені неясно: чи щоб одне слово вписати латинкою, — як ось Ворд Перфект вгорі — треба переставляти з Махім 1 на Махім 2? Бо раніше це було легше і простіше.

Word Perfect — iak natysnu na Control K — kazhe meni Macro not found. Ranishe tse minialo klaviaturu.

Marko takozh popravyyv latynsku kliaviaturu: chomus kozhe I pysalosia z velykoi litery. V anhliiskomu teksti — zrozumilo chomu, ale v transliterovanii ukrainskii versii, tse bulo spravzhnia “nuisance”. Ottaki klopoty z modernoiu tekhnolohiieiu.

Вівторок, 30 липня 2013

Сьогодні була вдруге у мене Вава і ми працювали над моїм архівом листування. Назбиралося того так багато за всі активні роки мого життя, що треба буде ще довгого часу, щоб це упорядкувати за адресатами. Тимбільше, що я хочу робити іншу роботу — тепер коли мій комп’ютер працює — треба мені повернутися до праці над ULE90.

А вчора я їздила з Оксаною до лабораторії, до перукарні, а потім ще й на полуденок до мексиканського ресторану. Тим разом і в лабораторії медсестра була недосвідчена і мусіла мати допомогу інструктора, і в перукарні не було моєї фризієрки Довн і якась Сил (може Силвія?) робила мені перманент дуже довго і не з таким вислідом, як я бажала. А Оксана мусіла чекати, читаючи книжку.

А моя остання лектура — Авраам Шифрін “Четвертий вимір”. Ці мемуари з советського гулагу — переклад з російської — видала Сучасність ще 1973 року, але я досі не читала. Шифрін — єврей, багато пише і про українських політв’язнів. І хоч він нібито вибачається перед читачем, що він, мовляв, не письменник, то книжка написана дуже талановито і цікаво, хоч очевидно, читати про ці знущання над людьми прикро і боляче.

П’ятниця, 2 серпня 2013.

Нарешті здійснилася моя мрія побачити Mann Center for the Performing Arts ! Я стільки років живу у Філадельфії, і досі не мала нагоди побувати в цьому театрі в парку під

відкритим небом, де філадельфійський оркестр кожного року літом продовжує свій сезон концертів. Трапилася небувала нагода: український піаніст Вадим Холоденко здобув перше місце в конкурсі піаністів імені Вен Клайберна і вчора він виступав у нас з концертом саме у Ман-центрі. З тієї нагоди українці zorganizували спільну поїздку туди автобусом і я з великою охотою скористала з цієї нагоди. Правда, в моїй ситуації це було можливе тільки за допомогою приятелів. Я про своє бажання сказала наперед Вірі і просила, щоб вона уможливила мені таку ескападу. Допоміг Альберт Кіпа: приїхав по мене автом, взяв до багажника мій вокер, довіз до автобусу в УкрЦентрі, а теж і на місці допоміг мені дійти до сидження, віддати вокер на переховку ітд. [Добре, що я вирішила таки взяти з собою вокер — там треба було досить багато ходити — з палицею це не було б можливе!] Концерт був чудовий! Диригував філадельфійським оркестром гість-румун Cristian Macelaru. В програмі був мій улюблений фортепіановий концерт Чайковського, а крім того Вагнер (з *Майстерзінгер*), Ліст (*Угорська рандодія*) і Штраус (*Розенкавалір*). Сам Ман-центр має надзвичайну культурну атмосферу, але він тільки частково є під відкритим небом — основне приміщення — під дахом. Це добре не тільки як безпека від дощу (дуже вчора весь день погода нас лякала, але ввечері дощ не падав, на щастя!), але напевно впливає і на акустику. Між іншим, в цьому ж приміщенні день раніше диригував філадельфійським оркестром в іншому концерті (де грали твори Римського-Корсакова, Рахманінова і Стравінського) український диригент — Кирило Карабиць! Одне слово — український тиждень!

Субота, 3 серпня 2013

Сьогодні на українській радіопрограмі Центру було інтерв'ю з Кирилом Карабицем! Говорив він дуже цікаво, патріотично та ще й прекрасною натуральною українською мовою, без сліду будь-яких російських впливів — так ніби він не приїхав з самого Києва! Такої високої міжнародної кляси мистець, а видно досить скромний, як погодився виступити на скромній діяспорній аматорській радіопрограмі! Велика честь для філадельфійців. А для мене це — застрик оптимізму про майбутнє української культури. Не є так зле, як маємо таких людей.

Середа, 7 серпня 2013

3 серпня померла Ірина Жиленко. А я довідалась про це тільки сьогодні, з газети *День*, бо *ЛітАкцент*, який переглядаю регулярно кожного дня, тепер на вакаціях. А *День* переглядаю рідко — мабуть була вістка раніше, але я тоді не відкрила була *Дня*. А сьогодні побачила відео — повторення презентації *Homo feriens*, що відбулася пару літ тому і де виступали сама Жиленко, Сверстюк, Жулинський, директор видавництва Смолоскип Семків, Богдан Горинь і інші. Дуже цікаво і приємно побачити як ці люди виглядають і що говорять. Пригадую з яким захопленням читала я колись *Homo Feriens*. Цікаво чи книжковий варіант містить щось більше як було в журнальному варіанті? А на відео-презентації побачила (вперше!) ще живу Ірину Жиленко — стареньку, маленьку, але — виглядало — в досить добрій фізичній формі. Що сталося? Вона 1941 року народження — молодша від мене на 11 років.

П'ятниця, 9 серпня 2013

Закінчила читати спогади Самчука. “На білому коні” (1965) читала вже раз давніше, бо деякі моменти пам’ятаю (зокрема його зворушення, як на батьківщині свого дитинства зустрічає вулицю свого імени!) Але тепер читала може із ще більшим зацікавленням. З перспективи часу і прожитого деякі речі особливо звертають на себе увагу та й прізвища людей, які потім були в еміграції. В першому томі (“На білому коні”) звернула я увагу на факт, що ніде не згадуються євреї — невже справді чистки і розстріли почалися аж пізніше? В Сольці, де ми жили, акції проти євреїв, здається мені, почалися майже зразу після окупації — в монастирі, де ми переховувалися від воєнних дій, одну келію німці засипали гранатами, а там, мовляв, заховалися місцеві жиди — але мені було вісім років, отже знаю це тільки з розповіді дорослих. Може це ще не були ті славні Einsatzgruppen, які подвизалися пізніше, а фронтові дії вермахту? Чи тих, що — як розповідала моя мама — представилися, отворивши вхід до монастирської пивниці повної людей, театральним вигуком “Hier sind Soldaten des Dritten Reiches”? В другому томі “На коні вороному” вже є згадки і про групові розстріли євреїв, і про партизанку. З того часу (1942) є і мій особистий спогад про похід жидів головною вулицею Зборова — похід під німецьким конвоєм на розстріл — десь поза містом. Тоді я вже була очевидцем — мені було 11–12 років. Самчук багато, детально і з любов’ю пише про Волинь під німецькою окупацією, а мені особливо цікаві його перші знайомства з Аркадієм Любченком і Віктором Петровим. Також я вперше дізналася про те як, де і коли він познайомився з другою своєю дружиною Танею.

Сьогодні в мене український робітник Юрій Теліцин чистив килим в їдальні, на сходах і в коридорі. Найвища пора було це зробити — тепер коли нас двоє — ясний килим частіше забруднюється. Тепер от килими сохнуть, а я нагорі, в своїй робітні і не думаю сходити вниз аж до вечора!

Маю новий клопіт: зломилися мені окуляри. Скло, щоправда, не розбилося, але зломилися рамці. [Добре, що до комп’ютера я маю інші окуляри!] Якби я їздила автом — це не була б така проблема, але при моєму каліцтві — кожна справа комплікується, бо потрібна стороння допомога. Марко обіцяв звернутись з тим до ювеліра, може направить. Але кожне моє прохання до Марка (хоч їх не так багато) зустрічається з такою зливою незрозумілої мені нечемної реакції, принижень і образ, що справді відхоплюється звертатися до нього з будь-яким проханням. Ну, мушу терпіти і бути вдячною за ті послуги, які мені важніші і конче потрібні (напр. з автом або з комп’ютером) — але думаю собі з великим співчуттям про тих матерів, що мусять бути залежними від своїх синів ще й фінансово — я принаймні в цьому відношенні незалежна!

Неділя, 11 серпня 2013

Докінчую читати Івана Майстренка: “Історія мого покоління” (1985, КІУС) — раніше того не читала. Надзвичайно багата панорама революції — і то з точки зору українського боротьбіста-комуніста. Приклади — немов для “Чотирьох шабель” Яновського, де члени одної родини в різних ворожих формаціях. Дуже цікаво описане, як він, Майстренко — на

посту редактора газети — українізує Одесу. І про те, як Кагановіч проводив українізаційним процесом, і виступав з промовами українською мовою.

Вечорами перед сном слухаю вдруге (часом навіть по три рази!) з великим зацікавленням лекції з історії Росії Марка Стайнберга — так що мої аудіо-книги і українська лектура взаємно себе доповнюють.

Вчора прийшли поштою перші три замовлені в Коробка в Києві книжки: “Що записано в книгу життя” Михайла Слабошпицького (2012), “Володимир Винниченко: Таємниці кохання” Надії Миронець (2013) і “Цілком особисто” — листи Віталія Коротича до Дмитра Кременя. Ще мають прийти томи 11 і 12 “Енциклопедії сучасної України”. Книжки дорогі — це замовлення коштуватиме мені майже 200 дол.!

Понеділок, 19 серпня 2013

Книжку Миронець купила я спеціально для Віри — бо вона здавна цікавиться любовними справами Винниченка. А щоб могли Вірі завтра книжку передати, я сама швиденько встигла вже її прочитати. Миронець використала багатюще листування з Люсею Гольдмерштейн, матірню Винниченкового сина, що помер, як каже Миронець “за загадкових обставин у тримісячному віці” і що його прихід на світ спонукав Винниченка написати п’єсу “Мemento”. Про п’єсу і скандали довкола неї я, очевидно, знала вже давно, але несподіванкою для мене є факт, що десь в архівах (не сказано де?) збереглася така маса приватних листів — не зважаючи на війни, нелегальний статус Винниченка і його часті переїзди з місця на місце. Серед жінок ВВ були Катерина Голіцинська (дружина Винниченкового друга Євгена). Вона працювала коректором в газеті “Рада”, Людмила Гольдмерштейн (з українського але зросійщеного роду Максимовичів з Полтавщини, але в час роману дружина єврея Михайла Гольдмерштейна з Москви і мати його доньки Олі, познайомилася з ВВ закордоном, разом перебували на Капрі 1908 року, Люся була досить освічена, перекладала з французької мови на українську, а також на російську твори ВВ, Софія Задвина, росіянка, що познайомилася з ВВ у Парижі, пробувала і сама писати художні твори, сестра Катерини Маруся Ярмут, що з нею він познайомився у Голіцинських і врешті Розалія Ліфшиць, що стала дружиною ВВ на довгі роки. Центральною постаттю в книжці є Люся Гольдмерштейн і вся розповідь побудована на її листах і листах до неї. Цікаво, що коли під кінець ВВ повідомляє про своє “одруження” з Розою, Люся випомінає йому, що він вибрав за жінку єврейку, а не українку, і дає за приклад свою донечку Олю, яка будучи дочкою Гольдмерштейна, як-не-як залишається єврейкою. Цікаві деталі побуту всіх цих людей за кордоном — в Женеві, Парижі та фінансових труднощів з якими вони боролися.

Понеділок, 2 вересня 2013. Labor Day.

Emotion recollected in tranquility — це Wordsworth про поезію, а я про недавні дні родинної зустрічі. Наперед конкретна сітка фактів. В п’ятницю 23 серпня приїхали авто з Торонто Максим, Уляна і Іванко — приїхали десь на 6 годину вечора. Незабаром — літаком з

Індіанполісу — прилетів Стефанко. Також прийшов із Центру Марко. Дві качки, що їх я день раніше підготувала якраз допікалися в печі. Стіл я також ще зранку застелила. [Ніби дрібниці, але при моїх обмежених силах, це зусилля, яке треба розділювати на частини!] Такої родинної зустрічі ми давно вже не мали! Подавати вечерю і опісля порядкувати і мити посуд — це вже було в заряді Уляни і при допомозі обох хлопців. В суботу Максим, Марко, при допомозі хлопців, заінсталиювали дроти назовні хати, щоб допровадити до моєї спальні телевізійний кабель (треба було пробивати стіну в мурі!), а також Максим провів трохи часу з моїм комп'ютером, виправляючи деякі проблеми з Word Perfect. На вечерю їздили до ресторану разом з Вавою Бачинською [ресторан вибрав наш спеціаліст-гурман Стеф — це недалеко від мене, ресторан називається Relish на вулиці Огонц — клієнтеля там виключно чорна, але їжа була дуже смачна.] В неділю ми спочатку планували поїхати на Тризубівку, але вийшло так, що ми повечеряли вдома і на пропозицію Іванка грали карти. І то всі, цілою родиною, з Марком включно. Я не є особливим прихильником карт, як розваги для дорослих, але це була рідкісна нагода для родинного спілкування. В понеділок вранці Стефан поїхав поїздом на летовище, щоб відлетіти назад до Індіанполісу, Марко поїхав на працю до центру, а ми з Максимом, Уляною і Іванком поїхали над океан — при чому поїхали двома автами: я з Максимом в його авті, Іванко з Уляною в моїм. Це тому, що Іванко мусів за два дні повернутися, бо відлітав до Торонто на якесь весілля, де був дружбою. Отже він повернувся до Філядельфії моїм автом у вівторок увечері, переночував, а вранці поїхав поїздом на летовище. Ми були у Wildwood Crest у знайомому і дорогому мотелі Crusader — над самим океаном з бальконом і видом на море, а обідали в першорядних ресторанах. Після виїзду Іванка до нас приїхала Вава Бачинська. Один день падав дощ, але три інші дні погода була прегарна і це дало їм можливість не тільки дихати надморським повітрям, але й купатися і загоряти на пляжі. Я, очевидно, на пляж не ходжу вже багато років — а тепер при моїм каліцтві це взагалі не було б можливе. Але сиділа на бальконі, двічі перейшлася із своїм вокером прегарною надморською променадою, але найважливіше — була в товаристві близьких і любих мені людей, які відносяться до мене із теплим виrozumінням і любов'ю. А мені радісно спостерігати надзвичайну гармонію в Максимовій родині і подивляти керівну і тактовну роль у цьому Уляни. Як багато важить у житті вибір партнера!

Побут у Вайлдвуді завжди нагадує мені минулі роки, коли я їздила туди з маленькими дітьми. Боже, який контраст нашого теперішнього побуту із тими гіпер-скромними пролетарськими вакаціями, що їх ми відбували до спілки з Чайківськими, де треба було відмовляти собі і найнеобхіднішого і жити в примітивному тісному бараці, де з трудом тільки можна було втримувати чистоту!

Неділя 25 серпня запам'яталася,одначе, також надзвичайно прикрою подією. В нашій околиці, пару кварталів від мене, згоріла українська православна церква св. Покрови! На щастя пожежа почалася після богослуження, коли всі майже вже розійшлися додому. П'ять команд пожежників гасило пожежу. Ніхто з людей в пожежі не потерпів, але будинок згорів, дах провалився, кажуть, що ніби чудом уцілили деякі частини іконостасу. Ця православна парафія має вже дуже мало членів і було б, мабуть, доцільніше не відбудовувати її, але приєднати до недалекої православної церкви Володимира, але бачу,

що вже почали збирати кошти на відбудову.

Тим разом не була я на святковому концерті для відзначення незалежності України. Яка б Україна не була, при всій скорумпованості і русифікації — добре що існує як незалежна держава. Навіть такий невідрадний факт, як те, що значний процент населення виїхав або хоче виїхати закордон — це також один із здобутків незалежності. Поки була залізна занавіса такої можливості не було!

Вівторок, 3 вересня 2013

Максимові сьогодні 58 років. Сказала мені Уляна: добре, що я його народила, бо вона не мала б чоловіка! А я не мала б такого дбайливого сина та й знаменитих моїх внуків!

Дочитую листи Коротича до Кременя “Цілком особисто”. Довідалась я про існування цієї книжки із рецензії — не надто прихильної — в *Літературній Україні*. Приклад як рецензії стимулюють купівлю книжок. Я не раз казала і писала про те, що наша преса винна в тому, що люди книжок не купують і не читають, бо навіть зацікавлені не мають потрібної інформації.

Коротич — людина виїнятково здібна, освічена і обута в світі. Я вже колись навіть російською мовою читала його мемуари “Зал очікування”. З київським літературним естаблішментом в нього відносини не надто приязні, але мені здається, що в цьому є також елементи заздрости до його успіхів. З його молодих поезій я не раз цитувала собі : “Я за чисте мистецтво, а мистецтво чисте тоді, коли роблять його і руками, і душами чистими” або про Бетговена: “Музиці цій не малят колисати, землю вона трясє”. В листах знайшла я багато цікавого: деякі думки повторяє він часом пару разів. Напр. про те, що варто було повторити і нам ньюрнберзький процес, де встановлено не колективну, а індивідуальну відповідальність людей; про провінційність України, яка боїться порівнянь з світовими рівнями; про батька, який спрямовував його на медичні студії, бо мовляв, “ти і в тюрмі будеш лікарем” (с. 269); про лондонський довідник паралельних історій, що його ВК позичив Загребельному, коли той писав ‘Роксолану’[Остап любив такі паралельні таблиці!].

Є чимало особистих ревеляцій: до Гончара він абсолютно негативний, Вінграновського вважає найталановитішим із поетів-шістдесятників, добре згадує Ліну, з респектом і приязню згадує Бажана і переповідає почуте від нього, як то Іван Ле робив на Бажана доноси “куди треба”, потім перепрошував, мовляв, “час був такий” а потім знову доноси, про що Бажанові переказували знайомі з політвідділу; про те, як Микола Лукаш написав до ЦК партії, що він поділяє погляди Дзюби і щоб його посадили замість Дзюби і яке було в них розчарування, коли несподівано Дзюба написав покаяння заяву в ЛУ; про те як Щербицький “дав Загребельному прочитати донос Павличка на нього і на мене”. (с. 327)

“Ми мусимо повернути собі персональну відповідальність за все, без цього не буде ні країни, ані літератури”. (с.17)

“Серед українських прозаїків, старших за мене, я здружився із Загребельним, який не любив згадувати про війну і з власного покоління випадав через начитаність. Гончар не шанував Павла за те, що він ‘надто книжний’, а сам Олесь навіть пишався тим, що читає небагато”. (с. 181)

“Лев Толстой всі листи, де писав про майбутні плани, закінчував словом ЕБЖ — “если буду жив” (с. 265)

“Мій внутрішній конфлікт з Олесем Гончаром ... був якраз навколо його улюбленої тези: “А що я міг”. Він надто любив посилатися на те, що епоха примушує до якихось вчинків і епоха відповідає за те, що ми ці вчинки робимо. Гончарова Спілка могла не заступатися за Ліну, Некрасова чи Дзюбу — “А що я міг?” Міг! Принаймні міг не перемовчати або й не казати багато чого з мовленого ним тоді вголос”. (с. 292)

“Чадаєв: ... Господь створив Росію, щоб усі люди дивилися й знали ‘Так жить нельзя!’”. (с. 344).

Пара знаменитих анекдотів: американська приказка: “коли вимішати дев’ять фунтів джему і один фунт гівна, то одержимо в результаті десять фунтів гівна”. (с. 165)

“Рабинович запитує в ребе, чому люди з грішми не помічають інших. Глянь у вікно — каже ребе і скажи, що бачиш. “Ну, жінка йде, діти біжать, старик шкутильгає”. ”А тепер подивись у дзеркало, що ти там бачиш?” “ Себе самого.” “ Зрозумів? Скло те саме, але додали трохи срібла і ти вже бачиш тільки себе самого.” (с. 325)

І ще один єврейський анекдот. Бог хоче покарати людей за неслухняність і заповідає, що пошле потоп. Збираються християни, мусульмани, щоб помолитися і готуватися до кінця світу. А рабин зібрав своїх людей у синагозі і каже: я закликав вас сюди, щоб порадитись — як житимемо під водою?”

Не подобається мені поліграфічне оформлення книжки — в твердій обкладинці продірявлена нібито стрілка — примітивна претенсія на оригінальність та й вступна стаття молодого Кременя-сина (Тараса) — якраз приклад зайвих перехвалок та провінційного українського зазнайства. В листах трохи забагато похвал адресатові — Дмитрові Кременю, що його Коротич характеризує мало що не як найбільшого поета України! А сам Дмитро Кремень у післяслові також не показує себе з кращого боку: його післямова повна самохвальби, перебільшених майже лакейських компліментів на адресу Коротича (мовляв, геній, який пише шедеври) — ця стаття навела мене на думку, що Коротич в українському літературному світі мусить бути справді осамітнений, коли має такого адресата.

Середа, 4 вересня 2013

Після смерті Ігоря Качуровського появилoся вже кілька статей про нього. Але ось ЛУ з 1 серпня має добірку пародій Хведосія Чички. Хочу відписати текст знайомого мені вірша,

який тепер — коли часто слухаю класичну музику і маю трудність ідентифікувати композитора — дуже для мене актуальний.

**** А ти граєш мені Шопена...*

Б. Олександрів

Осипаються віти клена.
Сумно падає лист.
А ти граєш мені Шопена,
Хоч, можливо, це Ліст.

Деся собака загавкав дзвінко,
Тихо темінь повзе.
Ця мелодія — Бах чи Глінка?
Гріг, Гуно чи Бізе?

Є рапсодії, є сонати.
Композиторів — тьма.
Але спробуйте їх пізнати,
Коли слуху нема!

П'ятниця, 6 вересня 2013

Вчора Віра поїхала на два тижні до Польщі — поїхала з Кіпами, до їхнього якогось родича, що працює в американському посольстві. Віра їхала нерадо — але я її намовляла скористати з небувалої нагоди — їде в товаристві і під опікою сестри і швагра, та й не мусить витратитися на готель. Належаться їй вакації (вона взагалі повинна б піти вже на пенсію, але каже мені: “а що я робитиму, як перестану працювати?”) Будуть у Варшаві і в Кракові.

Вчора їздила я з Оксаною до Bell's Market, а при нагоді вступила до Universal Travel, щоб надати через Western Union гроші за книжки Коробкові до Києва. Колись я робила це пересилаючи поштою особистий чек, а вони давали мені знати про номер і я повідомляла реципієнта в Україні. Тепер вимагають не тільки щоб прийти особисто, але і треба платити готівкою. На щастя я мала при собі двісті доларів, але це в моїй ситуації поважне ускладнення на майбутнє.

Понеділок, 9 вересня 2013

Сьогодні дахарі з фірми Best Choice Roofing and Siding почали працю на моєму даху. Власником фірми є новоприбулий з України підприємець Андрій Дмитренко, що його поручив Маркові Богдан Флис. Це велика робота, яка коштуватиме майже дев'ять тисяч доларів. Дах не тече, але на ньому віддавна після дощів завжди стоїть вода, бо дах плоский і не має потрібного нахилу. Хоч я в минулому вже пару разів міняла дах на новий, і завжди

дбала щоб його періодично мастили, але ніхто досі не знав як перебудувати дах, щоб він не був плоским і не загрожував завалитися під водою в майбутньому. Маю надію, що наші робітники добре справляться з роботою і що це буде корисним на майбутнє.

Над Америкою висить загроза нової війни. Лідер Сирії Асад — кажуть — використав хімічну зброю проти власного населення і його конечно треба покарати, щоб перестерегти і інших диктаторів перед подібними акціями. Таку справу, очевидно, повинні розглядати Об'єднані Нації, зокрема Рада Безпеки. Але там вже зголосили своє можливе вето і Росія і Китай, отже Обама вирішив, що США мусять взяти це на себе. Але заки вислати бомбардувальники чи ракети, вирішив звернутися до конгресу за підтримкою. Завтра він має промовляти в цій справі до народу. В Конгресі покищо повної підтримки нема, а населення великою більшістю є проти нової війни. Вже навіть почалися демонстрації і протести. Я досі цінила і боронила Обаму перед його критиками саме за те, що він нарешті закінчив війну в Іраку, та й поволі закінчує війну в Афганістані. Нова авантюра дуже мені не подобається. Очевидно, прикро бачити картини загиблих від газу цивільних громадян і зокрема дітей, але чи можуть і чи повинні США брати на себе роль міжнародних поліціантів? І чи всі ці відео є справді доказом злочинних акцій? І чиїх саме? Адже там — громадянська війна! Середній схід взагалі як небезпечна бочка пороху — і Єгипет, і Лівія, і Іран. А Ізраїль тільки чекає, щоб втягнути Америку в якусь нову авантюру, бо їм, очевидно, мусульманські повстання довкола серйозно загрожують. Чи якби не нафта і Ізраїль, то була б така ж реакція на ці події? Хімічну зброю вживали вже раніше і Ірак проти Ірану, а може і самі ж США у В'єтнамі (бо що таке — напальм?) Боюся і хвилююся, щоб не дійшло до якогось нового світового катаклізму.

Середа, 11 вересня 2013

Річниця нападу на Світовий Торговельний Центр у Нью Йорку.

Вчора промовляв до народу Обама. З'явилася нова можливість відвернути загрозу війни. Росія зробила натиск на Сирію, щоб Асад погодився на міжнародну перевірку своїх запасів хімічної зброї та їх евентуальну ліквідацію. Отже загроза нападу США на Сирію покищо відкладається. З цього приводу — велика дискусія. Дехто каже: “do we trust Putin?” Але в цьому випадку, я думаю, Росія діє у власному інтересі — вони ж є головними постачальниками зброї для Сирії, мабуть і хімічної. А ця хімічна зброя як попаде в руки мусульманам, може загрожувати Росії в Чечнії та інших ісламських республіках. Та й взагалі незлий бізнес: наперед продаємо їм зброю, потім примушуємо її позбутися, а тоді наново будемо продавати.

Відколи хлопці запровадили мені телевізійний кабель у спальні, я можу увечері дивитися на вісті. Інших програм покищо не пробувала. Може знайду щось що мене зацікавить.

П'ятниця, 13 вересня 2013

“You ain't pulling over nobody” — таку фразу почула я вчора в розмові двох працівників

ССТ, коли їхала на візиту до Форсії. Що це значить? Як перекласти цей чорно-американський колоритний сленг?

Дзвонив мені Максим, що вже отримав від Габора три примірники нововиданого “Літературного Львова”. Вдалося Габорові встигнути до Форуму видавців, який саме почався. Посилка книжок до мене ще не прийшла. Чекаю із зацікавленням.

В середу, на засіданні комітету ЕУД, Юрій Левицький читав підготовлені ним гасла про театр. В дискусії про гасло “Український театр у Філадельфії”, який створився з ціллю зібрати гроші на пам’ятник Блавацькому, виринуло питання про сам пам’ятник: хто його проектував і коли відбулося його відкриття. Ніхто не знав. І от я вчора взяла в руки свою книжку: “ОТ: бібліографічний покажчик” і знайшла відповідь на ці питання у своїх анотаціях до Остапових статей [VI.156 & VI.223]. Можу мати сатисфакцію. Як я і передбачала: ця моя робота може служити не тільки як ключ до творчості ОТ, але і до громадської активності, що про неї звітував ОТ — треба тільки хотіти і вміти цей покажчик уживати!

З новопрیدбаних трьох книжок, що їх я отримала з Києва, найцікавіша і найбільш вартісна книжка Михайла Слабошпицького: “Що записано в книгу життя”. Підзаголовок каже: Михайло Коцюбинський та інші: Біографія оркестрована на дев’ять голосів. (Ярославів вал, 2012). Книжка скомпонована дуже оригінально: в центрі уваги — Коцюбинський, але його життя і характеристика показана з перспективи не тільки його самого та його біографа, але і його сучасників: Михайла Могилянського, Сергія Єфремова, Володимира Винниченка, Євгена Чикаленка, Володимира Самійленка, Володимира Леонтовича. Бракує в цьому списку Віри Коцюбинської, дружини, та Щури Аплаксіної, коханки, а також російського письменника Максима Горького — але про них, очевидно, є дуже багато у розповідях інших. Книжка позначена як “роман” і не має жодних довідок чи посилань на архіви. А шкода! На кінцевій сторінці є напис “Кінець першої книги” і я не знаю, що це має значити? Невже буде продовження? Мені цікаво було б знати більше про творчу лабораторію Михайла Слабошпицького: звідки він брав ці матеріали, скільки там достовірного, скільки домислу?

Вівторок, 17 вересня 2013

Прийшли нарешті і до мене три примірники “Літературного Львова”. Книжка гарно виглядає — обкладинка червоного кольору. В дизайні використано Екову карикатури, причому суперобкладинка — інша ніж дизайн на твердій обкладинці. Я воліла б, якби вони дали були повністю Екову панораму карикатур — бо це само собою — важливий документ, та ще й важливий він і тому, що там молоденький ОТ поруч всіх тих львівських тузів. Але дизайнер Габора використав тільки фрагмент Екової панорами і ОТ в цій панорамі немає. Замість того дав фотопортрет ОТ на суперобкладинку. Найбільшою прикметою цього видання є портрети або карикатури згадуваних в тексті письменників і я рада, що Габор таки потрудився і знайшов цілий ряд портретів також польських письменників з євреєм Кацизне включно. Я порадила Габорові послати рецензійний примірник Бакулі — саме з

уваги на ці портрети. Трохи дивує мене факт, що Габор не вважав за потрібне не тільки доповнити спогади якоюсь статтею, або бодай заміткою, що вони вийшли вперше ще 1995 року, а потім теж і в польському перекладі. Анотація каже: "Відомий український письменник", але в книжці нема жодної інформації про автора, яка б це підтвердила.

П'ятниця, 20 вересня 2013 [з поправками у вівторок 24 вересня].

А це "подражаніє" на взір пародії Качуровського:

Цей концерт ніжних споминів повен.
І знайомий вже скрипки звук...
Чи Чайковський це? Чи Бетговен?
Я не знаю музичних азбук.

Грають сотню Гайдна симфоній,
і збір Моцарта творів усіх —
можна бути у їхнім полоні
і не вміти пізнати їх.

На Стравінського чари не дамся,
до минулого тягне мій шлях,
Собі Вагнера грайте і Брамса,
а для мене — Вівальді і Бах.

Коли світ вас до болю розсердить
Знайте: музика — серця рушій,
лиш послухайте "Реквієм" Верді —
лік найкращий на розпач душі.

П'ятниця, 27 вересня 2013

В сьогоднішньому *ЛітАкценті* є сенсаційна новина: суд у Києві виніс вирок у справі фінансових зловживань у кредитовій спілці "Турбота" — п'ять років ув'язнення Галині Жулинській! Новинка прикрашена кольоровим фото подружжя Жулинських — Миколи і Галини! Прикра новина, хоч не така зовсім несподівана. Я вже й сама дивувалася, що останнім часом у пресі не було про цю справу жодної згадки — виявляється, що справа в суді просувалася, а Галина мусіла підписати згоду на невіїзд. Може якби в Україні було державне страхування щадниць, як є у США, вкладники були б не втратили своїх грошей через нерозумні рішення дирекції.

Позичила я собі в бібліотеці Аббінгтону кілька аудіокниг. Саме закінчила слухати одну з цих книжок: *The Great Escape* / Kati Marton — про дев'ять євреїв з Будапешту, які після втечі від переслідувань опинилися в Америці і своїми винаходами і творчими успіхами вплинули на долю західного світу. Це фізики Leo Szilard, Edward Teller, Eugene Wigner, що

були серед ініціаторів атомної бомби, John von Neumann — математик, який теж працював над атомною бомбою, а потім започаткував винахід комп'ютера, Arthur Koestler — письменник, автор книги *Darkness at Noon*, яку я колись читала і де є також згадки про Голодомор в Україні, Robert Capa і Andre Kertesz — фотографи, що поширили фотожурналізм, Alexander Korda і Michael Curtiz — фільмари, що створили такі фільми як “The Third Man” і “Casablanca”. Всі вони були асимільовані нерелігійні євреї і авторка досить цікаво розважає над тим як ця обставина, середовище Будапешту і угорська мова вплинули на їхній розвиток і кар'єру.

Четвер, 3 жовтня 2013

Я знову стала трудоалкоголіком — сьогодні навіть не виходила з дому взагалі, хоч планувала вийти з вокером на короткий прохід. Це мабуть тому, що я наближаюся до кінця покажчика ULE90 і хоч до кінця роботи ще дуже далеко (треба ще багато ідентифікацій заголовків та й остаточного редагування тексту на компютері) — але є справжня надія, що я таки зможу закінчити і віддати до друку ще один том моєї великої бібліографії. А це доказ, що стан мого здоров'я — в порівнанні з тим як було два-три роки тому — таки поправився — не зважаючи на каліцтво, яке не дозволяє мені ходити. Праця тримає мене в психічній рівновазі, не зважаючи на те, що рідко буваю з людьми і не часто говорю по телефону.

Для відпочинку слухаю позичені в бібліотеці аудіокниги. Тим разом — *The Vikings / professor Kenneth W. Harl*. Я десь в половині курсу. Вже довідалася деякі цікаві для мене новинки. Напр. про те, що скандинавські країни були відділені від решти Європи великими лісами і це забезпечувало їх від можливої інвазії з півдня. [Я коли бачила в Норвегії оригінальну старезну дерев'яну церковцю, думала була про те — як це вона збереглася від середньовіччя? Може саме ці ліси охоронили її від потенційних ворогів?] або факт, що вікінги активно займалися торгівлею невільниками, яких везли з півночі на південь — до ісламських країн, які дуже потребували робочої сили — серед цих невільників найбільше було слов'ян — звідти й походить знане *slavus-slavus* [але це припинилося, коли варяги асимілювалися із слов'янами, створили князівства, де потребували підтримки аграрної довколишньої цивілізації — з другого боку, нова ситуація спровокувала напади кочових племен, які раніше торгували рабами із вікінгами, а тепер мусіли самі здобувати собі людей у рабство. А ще й така родзинка: князь Володимир, приймаючи християнство, підписав з візантійським імператором угоду, згідно з якою зобов'язався прислати 6 тисяч воїнів-варягів, які були потрібні імператорові, щоб придусити повстання в Малій Азії.

Вночі, коли не можу слухати радіо, аудіо-книгу чи телевізію, щоб не турбувати сусідів за стіною — читаю. І ось докінчила “На грані двох епох” Марії Лівичької. Колись я була захоплена цією книжкою, поручала її багатьом читачам бібліотеки. Тепер бачу в ній багато недоліків — надмір узагальнень, переповідання про почуте, замість свідчення очевидця ітп. Але найбільше дивує мене факт, що я з цими спогадами пов'язувала дотепний інцидент у поїзді з валізкою нелегальної літератури і Винниченком — а там ніякого такого епізоду нема! Що це за трік моєї пам'яті? Звідки я це взяла?

П'ятниця, 11 жовтня 2013

Завтра в Гантері відбудеться весілля Романа Геврика з Дарією Мельник. Віра вступила вранці до мене, щоб взяти моє привітання із дарунком — їде сьогодні до доньки, щоб завтра разом із нею поїхати на весілля. Там напевно буде цікаво і добра нагода зустрітися з різними людьми.

Я вчора мала другу візиту в офтальмолога Массаро. Є значна поправа — думаю, що передусім через щоденні теплі компреси. А ліпший стан очей дає мені можливість працювати над ULE і тримає мене в психічній рівновазі.

Кожен день слухаю вістей, чекаючи на важливу для України вістку: Юля Тимошенко погодилася на лікування в Німеччині і якщо Янукович її відпустить — то відпаде одна з останніх перешкод для того щоб Україна підписала асоціацію з Європейським Союзом. Журнал Економіст в останньому своєму номері має дві статті про Україну. Пише, що Путінові належить найвища нагорода України, бо йому вдалося зробити те, чого досі за 20 років не вдавалося українським політикам: об'єднати лідерів влади і опозиції щодо прозахідного європейського курсу України. Росія дуже цим стурбована, почала торговельну блокаду не тільки України, але і Литви, де саме має в листопаді відбутися цей історичної ваги самміт, а це викликало протилежні реакції. Вперше від довгого часу появилася надія на краще. І приємно бачити, що в цій ситуації нарешті Україна не є самою, ізольованою, а має зацікавлених її долею на заході. Саме представники Європи вимагають звільнення Тимошенко. Парадокс — може якраз Януковичу припаде роля доленосного рішення для України? Мотиль — досі великий критик Януковича — тепер порівнює його ролю до ролі антикомуніста Ніксона, що перший наладнав стосунки США із комуністичним Китаєм.

Неділя, 13 жовтня 2013

Саме закінчила слухати позичену в бібліотеці Абінгтону цікаву аудіокнижку: *Red Mutiny: Eleven fateful days on the battleship Potemkin / by Neal Bascomb. Performed by John McDonough*. Автора на обгортці характеризують як “A highly acclaimed chronicler of riveting nonfiction” і він на це вповні заслуговує. Я небагато знала про бунт на кораблі “Потьомкін” в 1905 році, чула що був колись славний фільм про цю подію, що з нього пам'ятний кадр — сходи Рішельє в Одесі. Тепер, прослухавши цю драматичну історію, моє зацікавлення темою приведе мене до перевірки деяких фактів в інтернеті, зокрема деяких прізвищ, які мені неясні. Чимало осіб мають українські прізвища, а одного з них — Коваленка — не звичайного матроса, а офіцера, що перейшов на бік збунтованих моряків, автор навіть називає українським націоналістом.

Справді фантастичний той інтернет! Знайшла, що головний провідник повстання був Афанасій Матюшенко, ідеологічний лідер, що його вбили на самому початку і що його похорон був велелюдною демонстрацією в Одесі, називався Григорій Валенчук, а про Олександра Коваленка знайшла навіть довгу статтю надруковану 2010 року в Сумському

історико-архівному журналі!!! А фільм Айзенштайна, бачу, має репутацію зразкового фільму політичної пропаганди, яка далеко відбігає від історичної правди.

Четвер, 24 жовтня 2013

Важлива і дуже позитивна новина. Максим отримав нарешті — після 10 місяців чекання — від ASPP Peer Review Report — критичну реакцію спеціалістів на свою працю “Unheard and Unknown: Ivan Nechui Levyts’kyi”. Реакція дуже позитивна, а це значить, що він зможе покликаючись на ці опінії звертатися до видавництва з пропозицією видати його нову книжку і навіть може здобути для цього видання якусь академічну субсидію. Ще очевидно треба буде зробити деякі дрібні поправки і зміни — але є конкретна надія, що книжка піде в рух, а після англomовного варіанту можна буде запланувати також український переклад в Києві.

Потелефонувала до мене Леся Палієнко. Вона тепер переглядає деякі папери Павла, натрапила на його юнацький щоденник ще з Європи, перед Канадою, а також поділилася зі мною такою приємною для мене вісткою. На початку їхнього знайомства вже в Канаді Павло писав їй листи і до кожного листа долучав сонет відписаний з Остапової книжки “Життя”! Не всі відписи читкі і от вона звертається до мене з проханням прислати їй ці тексти. Ну, хто б то подумав? Молодий хлопець настільки зацікавлений українською поезією, та ще й сонетами не любовними, що було б може більш зрозуміле, але філософськими. Шкода, що Остап уже не живе: було б йому приємно дізнатися, що мав такого читача серед моїх товаришів! А мені нелегко тепер навіть пошукати, чи маю ще якийсь зайвий примірник Остапового вінка сонетів.

Серед позичених з бібліотеки аудіокниг прослухала я недавно цілий курс “Classics of Russian Literature” (36 лекцій). Професор Irwin Weil з Northwestern University пробує передати студентам свій ентузіазм для російської літератури і робить це дуже успішно. Він сам — спеціаліст від Достоевського і каже, що саме прочитавши два романи Достоевського так захопився, що почав вивчати російську мову. Володіє він нею дуже добре, цитує поетів (Пушкіна, Маяковського і ін.) в оригіналі і в перекладі і навіть непогано співає. Я чимало нового довідалася з цього курсу, але мушу признатися, що особливого захоплення це в мене не викликало ані бажання додатково прочитати те, чого раніше не читала. Одне, що знайшла потвердження для мого першого враження від Тургенєва — він видався мені цікавішим від Толстого і навіть Достоевського, а згідно з твердженням професора — за життя Тургенєва вважали найліпшим російським письменником, але згодом слава його почала померкати. Каже Вайл, що дружина Толстого сім разів переписувала “Війну і мир” — цікава роздзинка для феміністок. Вайл розглядає в своїм курсі таких авторів як Пушкін, Гоголь, Достоевський, Толстой, Тургенєв, Чехов, Горький, Маяковський, Зоценко, Шолохов, Пастернак, Солженіцин. Єдине, що я радо прослухала б про російську поезію — це якби трапилося аудіокнига про Ахматову і Цветаєву — поезії яких я з приємністю перекладала.

Вівторок, 29 жовтня 2013

В сьогоднішньому *New York Times* є знову стаття про переговори в справі звільнення Тимошенко. Представники Європи знову поїхали до Києва — але рішення покищо з боку Януковича і ВР немає, а час до саміту у Вільнюсі втікає — не дай Бог щоб Україна втратила цю — може останню — шансу приєднатись до заходу і почати справжній процес модернізації і де-радянзації.

Приготовила я дві пачки англomовних книжок, що їх хочу подарувати бібліотеці, щоб прочистити трохи полиці. І от серед них звернула увагу на деякі, які хочу перед тим ще сама прочитати. Саме закінчила книжку *A reluctant traveller in Russia*. Автор — Tadeusz Wittlin. Це спогади-нарис польського офіцера, що після приходу німців, перебрався за кордон до нібито аліантів-советів, а ті його ув'язнили і відіслали до Гулагу, де пробув пару років аж поки не почали з ув'язнених поляків творити армію Андерса. Дуже талановито написана книжка, автор має тонке відчуття іронії і композиції, але мені прикро, що двічі — пишучи про українців — дає їм вкрай негативні характеристики.

Натомість з надзвичайною приємністю прослухала аудіо-книгу *The Lost Generation: American writers in Paris in the 1920's*. Автор — Michael Sheldon, професор Indiana State University. Це книжка видавництва Modern Scholar — очевидно — конкурент до Great Courses моєї Teaching Company. Тема мені близька і добре знайома — в центрі курсу Гемінгвей і Фіцджералд, що їх я не тільки читала, але й перекладала! а біля них Джойс, Паунд, Гертруда Стайн і Силвія Біч, власниця книгарні “Shakespeare and Company”. Кілька цікавих фактів, що про них я раніше не знала. *Ulysses* — після перших журнальних публікацій вже був заборонений і не мав виглядів на видання в нормальному видавництві. Взятися за цю справу Силвія Біч (Sylvia Beach) і складала роман французькі друкарі не знаючи взагалі англійської мови — так що це перше видання має велику кількість помилок і є справжнім раритетом! Гемінгвей був тоді одружений з Гедлі і після року дуже активної творчої праці вони вибиралися на лежачарські вакації в гори. Ернест поїхав наперед, а Гедлі мала долучитися і привезти у валізці Гемінгвєєві рукописи. Вона цю валізку з рукописами загубила і це, очевидно, була велика травма. Гемінгвей був великим приятелем Павнда і дуже причинився до того, що після війни Павнда засудили тільки до лікарні для божевільних. Новеля Фіцджералда “Babylon Revisited” (яку я переклала на українську мову) була навіть сфільмована в Голівуді під назвою *The Last Time I saw Paris*. Про Гертруду Стайн автор висловлюється дуже критично — вона, мовляв, мала занадто велике уявлення про свій талант, але мала критичний вплив на багатьох, створюючи їм осередок спілкування своїм літературно-мистецьким салоном.

Неділя, 3 листопада 2013

Вчора я хотіла потелефонувати до Ані і до Лариси — і раптом побачила, що телефон не діє! Вже пару днів ніхто до мене не дзвонить і я нікому не телефоную. Але я цього не перевіряла, а ось нарешті побачила, що цьому може бути і якась технічна причина. Марко вчора потелефонував до Verizon і вони сьогодні вранці були. Але виглядає, що справа поважніша, направити не могли і мають завтра знову приїхати. Перешкода є назовні — може білки знову перегризли шнур? Дала я знати також Максимові — при допомозі свого

мобільного телефону. Але при цьому побачила, що моя мобілка ледве працює — вона стара і примітивна і хоч весь час включена на зарядження батареї, то ледве діє. Мені треба нарешті порядного доброго мобільного телефону, та ще й маленького, щоб я могла його із собою носити. Я дуже позаду модерного прогресу технології — вже малі діти носяться з мобілками, а я навіть добре не знаю, як їх вживати! Можливо ця пригода з телефоном — і моя повна ізоляція від контакту з людьми нарешті примусить мене придбати нову мобілку.

Завтра маю віддати в бібліотеці позичені аудіо-книжки. (Оксана приходить по понеділком, отже завезе мене і до бібліотеки). Не всі ці аудіо-книжки однаково ефективні. Ось для прикладу: зацікавила мене тема і я позичила *The History of the medieval world — From the conversion of Constantine to the first Crusade*. Автор — Susan Wise Bauer, читає John Lee. Довжелезний курс, 18 компактних дисків. Але це саме приклад, як і автор і видавець не розуміють істини: less is more. І це зокрема важливо для аудіо-книг. Передусім сама композиція. Авторка хоче обгорнути не тільки середньовічну Європу, але також і Азію: Японію, Індію, Китай, а навіть і Америку (мая, ацтеків ітп). Безконечне накопичення деталей, при чому подаються навіть посилання і примітки до тексту! А до неуспіху твору для слухача причиняється також актор-читець. Він читає надзвичайно швидко — рубаними фразами, немов би стріляв із скоростріла! Це особливо іритує, коли слухати книжку перед сном. Я половину прослухала, але решту поверну бібліотеці непрослухану.

Неділя, 10 листопада 2013

Моя пів-інвалідність дуже обмежує моє життя: з дому виходжу звичайно тільки двічі в тижді: в понеділки, коли приходить Оксана і везе мене за харчами до крамниць, і в середу, коли приходить Лужницький і везе мене на засідання регіонального комітету ЕУД. Часом, коли чуюся в силі, вийду сама з моїм вокером на короткий прохід вулицями навколо мого дому. Але останніми днями ходити навіть по хаті було мені дуже трудно — видно, що хвороба поступає. Але модерна технологія допомагає мені бути в контакті із світом, а навіть бути учасником різних цікавих подій, що записані на відео. І так, наприклад, я прослухала виступи Максима і трьох інших професорів на науковій конференції в Торонтському університеті з нагоди століття Валуєвського указу і дуже дотепний і цікавий виступ Юрія Винничука на форумі Кенан інституту у Вашингтоні. Це саме було до речі, бо я якраз закінчила читати “Танго смерті” — роман Винничука, який вирізнили як найкращу українську книгу 2012 року на конкурсі ВВС. Книга напевно матиме великий успіх у читача — вона надзвичайно читабельна, дотепна та ще й дуже львівська — навіть доданий словничок львівського говору. А є у романі і інтрига сюжету, і багато гумору, і еротика на межі порнографії і відтворення львівського побуту перед і підчас другої світової війни. Винничук — великий містифікатор. Ось він і видумав собі загиблу цивілізацію Арканум і героя — професора-дослідника арканумської мови і культури, а гасло про Арканум включене на повному серйозі у словник з енциклопедичним поясненням, що це “держава на терені сучасної Туреччини, яка існувала з 18 до 8 ст. до н. е.” Між персонажами роману можна знайти і згадки про справжніх людей (Емма Андіївська, Андрій Курков, Едвард Козак, Тарас Мигаль, польські письменники Норвід, Макушинський і ін.) А студентський жарт з дротом немов відписаний живцем з Остапових спогадів!

Прочитала я також найновішу книжку Мотиля [*Sweet snow* / Alexander Motyl]. Це роман про голодомор в Україні. Його прикро читати, але авторові вдалося досить добре відтворити макабричний кошмар багатолюдних смертей. Ідея створити сюжет довкола чотирьох чоловіків — українця, поляка, американського єврея і німця з Пруссії може і непогана, вона дає нагоду для замальовки реалій, але факт, що Мотиль робить українського націоналіста віденцем, який з поляком говорить німецькою мовою, здається мені не то що неправдоподібним, але навіть шкідливим, бо він може сторонніх читачів наводити на думку, що український націоналізм — це якась австрійсько-німецька інтрига!

Мала я недавно цікавий лист по е-мейлі. Лист англійською мовою, але автор його — Олена Павленко, докторант з Київського університету і другий лист вже був українською мовою. Вона досліджує українські переклади з англійської літератури. Знайшла мою статейку про Ростислава Доценка і просить допомогти їй знайти переклади прози роблені в діаспорі. Ну, таких не було надто багато. Найважливіше з цих видань — “Колгосп тварин” — і перекладач (Ігор Шевченко) і факт, що це був авторизований переклад одобрений Орвелом — робить це видання важливим. Я й сама маю низку перекладів прози в моїй книжці “Самотнє місце під сонцем”. Попробую ще щось для неї знайти.

Вівторок, 12 листопада 2013

Знайшла в інтернеті на українському сайті Deutsche Welle — *dw* цікаву статтю про нерозпізнавання облич. Довідалась я, що існує в деяких людей — часом вроджена, часом наслідком якихось пошкоджень мозку — своєрідна “сліпота облич”, де відсутня в людей здатність розпізнавати обличчя і воно має навіть медичний термін: прозопагнозія. Кажуть, що троє зі ста осіб мають проблеми із розпізнаванням облич. Може і мої проблеми із пізнаванням людей мають коріння в якомусь роді такої прозопагнозії?

Четвер, 14 листопада 2013

Завтра сповниться мені 83 роки життя. Пережила я вже свою маму на один рік. Стан мій не надто добрий, але ще живу і головне: кажу собі: *cogito ergo sum!* Добре, що не маю Альцгеймера, що голова ще працює!

Завтра матиму нелегкий день. Я мала замовлену візиту у Форсії на сьогодні вполудне. Але мав увечері бути виступ Тамари Скрипки, презентація її книжки про Драгоманових-Косачів і я бажала на цей вечір піти, а щоб надто себе не перевантажувати, перенесла свою лікарську візиту на завтра. Тим часом Тамара Скрипка захворіла, вечір її відкликали. А моя візита у Форсії о 10-ій годині вранці. Добра сторона того була, що завтра Ран і Марія можуть зустріти мене і поїдемо разом на полуденок до СінСін. Але проблема виникла із транспортом до лікаря. Щоб встигнути на 10-ту, мусітиму виїхати вже о год. 7 ранку! [Научка для мене на майбутнє: мої лікарські візити замовляти пізніше, щоб мати в запасі півтора години на ССТ]. А ще й на додаток — завтра увечері буде в Центрі презентація книжки Андрейчика. Я хочу на цьому бути, Лужницький обіцяв по мене приїхати. Отже день буде надмірно томлячий. Але попробую після повернення з Раном і Марією на пару

годин лягти — може це допоможе?

Після вчорашнього засідання ЕУД [завдяки Лужницькому, це часом єдиний день, коли я буваю поза хатою серед людей], де мова була про колишніх філядельфійців, що тепер у Канаді — Славутича і Субтельного — я погодилася допомогти з гаслом про Субтельного [це гасло мала б опрацювати Наталя Пазуняк, але вона майже сліпа і всю інформацію збирає тільки по телефону]. Подивилася я вдома на три джерела: англомовну енциклопедію України, довідник Штогрини і на інтернеті на Вікіпедію і маю вже повно інформацій. Але дуже цікаве і повчальне явище: в кожному з цих джерел поданий інший рік народження Субтельного — 1941, 1942, 1943 і це ще один доказ як не можна вірити всім даним в енциклопедіях! А в нашій ЕУД така маса помилок в перших двох томах, а в третьому напевно буде ще більше!

П'ятниця, 22 листопада 2013.

Сьогодні 50 — річниця атентату на Кеннеді.

А в *Українській правді* вчора — великими літерами: ЧОРНИЙ ЧЕТВЕР.

Всупереч всім нашим надіям і підтримці демократичного світу Україна відмовилася від асоціації з Європейським Союзом!!!

Сьогодні промовистий заголовок статті в *New York Times*: “Facing Russia’s threat Ukraine halts plans for deals with European Union”.

Середа, 27 листопада 2013

В Україні вже пару днів велелюдні на вулицях демонстрації — не тільки в Києві, але і в інших містах України. І світова преса знову — як колись в 2004 році — багато пише про Україну. Велику демонстрацію заповідають на п'ятницю — це день коли мали в Брюсселі підписати договір з Європою. Юля Тимошенко заповіла голодівку протесту та склала заяву, щоб Україна підписала асоціацію без того щоб це було пов'язане з її звільненням із в'язниці, як цього домагається ЄС. Невже справді втратила Україна шансу вирватися із замороженого кола російських імперських обіймів? Вперше мабуть за всю нашу історію Європа виявила зацікавлення Україною — представники її — колишній президент Польщі Олександр Кваснєвський і колишній голова Європейського парламенту Пет Кокс двадцять кілька разів приїздили до Києва на переговори і донедавна були добрі надії на позитивні рішення. Ось у статті в *Свободі* Петро Часто цитує дотепний злободенний віршик Константина Матвієнка, що його хочу тут переписати:

Сьогодні в Україні ювілей:

У двадцять п'яте в нас Кваснєвський з Коксом.

Такий розкішний европривілей

Вважати можна щиро парадоксом.

Бо жоден з неофітів у Е-еС

Не мав такої пильної уваги.

І цей нечувано-дипломатичний прес
Є стимулом таки самоповаги

Дуже сумно, якщо тільки цей віршик залишиться як пригадка і спогад про ці історичні надії.

Демонструють передусім молоді люди — і це зрозуміло: адже саме рішається власне їхнє майбутнє.

Я посилаю електронно статті з *Нью Йорк Таймсу* і інші матеріали на доступні мені електронні адреси не тільки друзів в діаспорі, але передусім тих в Україні, які знають англійську мову. Вірю в те, що за всяку ціну треба переборювати ізоляцію України. Модерна технологія не дозволить на нову Залізну занавісу!

П'ятниця, 29 листопада 2013

Світова преса і радіо і телебачення багато уваги приділяє Україні. Янукович поїхав до Вільнюса, але умови про асоціацію з ЄС не підписав. І це розчарування не тільки для України, але і для заходу. Була надія, але торги з Європою і натиск Москви не дали змоги здійснити цей історичної ваги оборот в сторону заходу. ЄС каже, що двері для України далі відкриті і є ще надія, що нові вибори в Україні 2015 року приведуть до зміни влади і що тоді може знайдеться інший президент, який здобудеться на відвагу обернути Україну лицем до Європи, щоб вона стала нарешті Європою, а не російською колонією. Надія вмирає останньою.

День Подяки вчора — вперше від багатьох літ — не були в гостях. Я спекла качку і ми з Марком удвох разом пообідали. Це була рідкісна подія, що ми сиділи разом при столі (бо звичайно навіть часом не бачимося і не говоримо взагалі — він виходить зранку на працю десь по 8-ій, а повертається часом аж пізно ввечері). Тим разом Марко навіть висловив мені подяку за те, що прийняла його до своєї хати. Ну, ми знайшли певний *modus vivendi*, тобто мовчазне спілкування — він розмовляти не хоче, отже я до того достосувалася. Журюся тільки його алкоголізмом — бачу, що після вечері, очевидно — випивши — навіть як є вдома — кладеться спати вже десь о 9-ій і часом навіть ділового повідомлення нема як йому передати. Хіба порозуміватися по e-mail.

У вівторок приїхав по мене Іза Каплан і взяв мене на наперед запланований полуденок в ресторані. Він дуже пильнує, щоб раз у місяць забрати мене з хати. Добра душа, робить справжню товариську послугу. Я хотіла тим разом поїхати з ним до мого ресторану СінСін, щоб мені його погостити (ми чергуємось — раз платить він, раз я), але Іза мав інший план. Мовляв, є пара його знайомих письменників, які хочуть зі мною познайомитись і приїдуть на цей полуденок. Отже поїхали ми до російського ресторану біля Белс маркету і обідали в товаристві. Нові знайомі це Филипп Берман і Алла (прізвище забула!) обоє радянські євреї. Він 1936 року народження москвич, на заході від 1981 року, автор кількох книжок, а також кандидат технічних наук, отже фінансово від літератури незалежний. Вона молодша, родом

з України, також пише. Іза обіцяв мені прислати зразки їх творчости.

Четвер, 5 грудня 2013

Євромайдан триває — молоді хлопці і дівчата багатотисячними демонстраціями висловлюють протест проти уряду Азарова і президента Януковича. Але опозиції не вдалося перевести *votum* недовіря в парламенті — не було досить голосів, щоб домогтися відставки уряду. А це був би найбільш демократичний шлях до змін. Що далі буде — невідомо. На підтримку демонстрантів висловились навіть три колишні президенти України — Кравчук, Кучма і Ющенко. Навіть із Москви прийшла заява підтримки від кількадесяти російських письменників. А Янукович поїхав з офіційним державним візитом до Китаю. Світова преса далі багато уваги приділяє Україні — в *Нью Йорк Таймсі* і вчора і сьогодні було по дві статті, багато про Україну пише *The Economist*, *Wall Street Journal*, *The Guardian*. А Оксана в понеділок показала мені як можна отримати безпосередньо з Києва теленовини Онлайн каналу 24 на компютері — і це подивугідний зв'язок з тим що там діється.

Сьогодні вперше була в мене жінка — exercise trainer Linda Loeber і провела зі мною різні вправи. За це доводиться мені самій платити (вона бере по 60 дол. за одногодинну сесію), але я рішила, що мені потрібна ця додаткова гімнастика і я думаю це продовжувати.

Понеділок, 9 грудня 2013

Євромайдан не тільки триває, але навіть росте! Вчора в Києві повалили пам'ятник Леніна! Це діло кількох молодиків партії “Свобода”, а не мирних демонстрантів Майдану і можливо тим кільком доведеться за свій вчинок стати перед судом. Але це акція, яку фактично давно треба було зробити. Бо тут не справа з пам'ятником. Ленін в Києві — символ советської окупації і факт що його зняли і знищили — говорить про те, що Україна не хоче повороту в советське минуле. Це добре розуміє західна преса. Сьогодні в *НІТ* не тільки центральна стаття про події на Майдані, але і дві редакційні статті про пам'ятник Леніна, при чому одна із цих статей з Москви, де до застережливих прикладів знищення пам'ятника Дзержинському в Москві, яке нічого не змінило в тоталітарній поліційній системі, останнє речення прямо каже: це українці не так біжать до Європи, як втікають від нас. І бажає їм успіху!

Преса переповнена вістками про Україну. У висліді я вчора підписала передплату на інтернетне видання *НІТ* — бо 10 дармових статей на місяць вже мені не вистачає. І посилаю їх по е-мейл моїм кореспондентам, зокрема тим, що в Україні.

Не сходять мені з пам'яті Симоненкові рядки:

Україно, ти — моя молитва,
Ти — моя розпука вікова...
Гримотить над світом люта битва,

за твоє життя, твої права.

Вчора у нас впав перший сніг — вранці — хоч і почало топитися — було слизько і я дала знати Оксані, що вона, якщо бажає, може прийти в четвер, отже сьогодні її не буде.

Середа, 11 грудня 2013

Вчора вночі була в Києві конфронтація між демонстрантами і міліцією, яка прийшла розбирати барикади. Могло закінчитися кривавим побоєвищем. Але до того не дійшло. Демонстранти не відступили, встояли, а міліція мала видно інструкції не бити і після деякого часу відступили. Також влада звільнила кількох заарештованих раніше демонстрантів. А це добрий знак. Світова преса, радіо і телевізія переповнені новинами про Україну. Сьогодні на National Public Radio Marty Mass-Coane присвятила подіям в Україні цілу годину — мала розмову з двома експертами і приймала телефони від слухачів. Янукович сьогодні закликав опозицію прийти на розмови при круглому столі, але опозиція відмовилась. Готують нові барикади, з різних міст України приїждять до Києва молоді люди. Влада також діє: зупиняє транспорти їжі і одягу. В Києві кілька годин на розмові з Януковичем була Христина Ештон (Christine Ashton), представниця ЕС і Вікторія Нуланд (Victoria Nuland), заступниця держсекретаря США. Перестерігали перед уживанням сили. Опозиція вимагає відставки уряду і резигнації президента — це була б добра розв'язка, але чи вдасться?

Докінчую слухати аудіо книгу: *Traitor to his class.* / Автор — Н.W.Brands. Читає — Mark Deakins Це біографія Franklin-a Delano Roosevelt-a, дуже точна і довга — 29 дискет, 37 годин слухання. Я трохи перестаралася — позичила п'ять різних аудіо-книг і не знала наперед, що одна з них така довга. Але дуже цікава — хоч факти, майже всі, знайомі мені вже з інших джерел. Найцікавіші додаткові подробиці про зустрічі на вершинах — Розвельта, Черчіля із Сталіном в Тегерані і потім у Ялті. Інші книги доведеться віддати непрослухані.

Вівторок, 17 грудня 2013

Сьогодні Янукович в Москві. Договору про Митний Союз не підписав, але Путін знизив Україні ціни на газ на третину та й обіцяв закупити державних бондів України на суму 15 мільярдів доларів. Купує Україну. Євромайдан далі триває і *НІТаймс* все ще багато уваги приділяє справам України, але сьогодні вже є репортажі з Донецька, де вся індустрія зорієнтована на Росію і де більшість не тільки за митним союзом, але і дуже критична до Євромайдану, та й взагалі до західної України. Вже й американським репортерам повторяють провокаційні закиди про фашистів і антисемітів серед націоналістів ітп.

Вчора нарешті могла я зробити перманент у фризійерки, але побачивши себе в дзеркалі трохи перелякалася. Виглядаю як ходячий (і не дуже ходячий!) труп. Та й не чуюся надто добре, часто бракує мені віддиху, а тоді навіть найменше зусилля — напр. встати і підійти до телефону — вимагає неабиякої мобілізації енергії.

Маємо вже замовлені літунські квитки до Торонто — мали б поїхати 5-ого січня і повернутися 9-ого. Чи вдасться здійснити ще й цю — може останню вже — поїздку? А якби я не поїхала — то це зіпсувало б свята усій родині.

Неділя, 22 грудня 2013

Путін втішається увагою американської преси, мовляв, переміг у змаганнях за Україну, а ще й передучора звільнив із в'язниці Ходорковського та й дозволив йому виїхати до Німеччини. Подібний жест міг би зробити і Янукович і відпустити Юлю Тимошенко, але він боїться її конкуренції.

Несподівано обізвався із Польщі Тадей Карабович. Побачив мою електронну адресу на листах від Віри Вовк (мабуть пересилала йому мої повідомлення з *НЙТаймсу*?) Хочє зробити зі мною інтерв'ю для *Кур'єра Кривбасу*, поставив вже навіть пару питань. Ну, я не маю застережень щодо інтерв'ю, але бачу що він не має моїх книжок, отже починати треба буде від посилки книг. (Це справа нелегка, бо сама на пошту не можу піти та й до підвалу за книжками зможу піти тільки як буде в мене Оксана).

З Польщі написав також Юрек Каньські, щоб відновити родинний контакт.

Лінда Лебер була вже в мене двічі. Після першої з нею сесії почала мені дошкуляти шия і я трохи перелякалася, що може ця додаткова гімнастика мені пошкодила. Але я з Ліндою про це отверто поговорила, друга сесія вправ голови не включала і я таки думаю ці візити терапевтики далі продовжувати після повернення з Торонто. Симпатична молода жінка, ще й зробила мені культурний подарунок книжечку поезій Мері Олівер (але це не та колега з професії правничих бібліотекарів, що з нею я колись зустрічалася).

Понеділок, 23 грудня 2013

При сніданні сьогодні зломився мені передній зуб! Це вже не вперше! Забуваю про те, що я старушка і не можу їсти нічого твердого.

П'ятниця, 27 грудня 2013.

Міллер може прийняти мене “поміж пацієнтами” аж за тиждень — в п'ятницю 3 січня. А Мар'яна Вакуловська сама зголосилася, що повезе мене туди і назад. Я переконувала її, що туди можу поїхати ССТ, але не знаю як довго там треба буде чекати, отже я могла б тоді потелефонувати Мар'яні — але вона хоче посвятитися і повезти мене туди і почекати.

Маю запрошення — по традиції — до Рудницьких на навечеря Нового Року. Але не піду. І не тільки через зуб. Чуюся трішки ліпше — бодай не бракне мені віддиху, може тому що регулярно щоранку беру дві таблетки Furosemide. Це, очевидно, утруднює мені справи з міхуром.. Заворожене коло. Але як кудись іду, то цих таблеток приймати не можу, отже не візьму як ітиму до дентиста і як буду летіти до Торонто. І це мене турбує.

Знайшла вже і запакувала для Карабовича книжки: *Вибране, Автобібліографію, 1930–2010, Неповторне дитинство і Ключі до царства*. На основі цих книг зможе щось написати. Але книжки мусять почекати аж Марко занесе їх на пошту.

Різдво зустрічали ми з Марком вдома. Віра купила мені м'ясо Prime rib — і я вперше його пекла. Марко допоміг подати на стіл і прибрати зі столу. М'ясо було дуже смачне і я ще його доїдаю — вже другий день. При нагоді короткої розмови при столі, на моє питання про Ніну, довідалась я, що вона не думає повертатися до Единборо і продовжувати свою програму до магістерки з англійської літератури.

Майдан далі триває. Побили якусь журналістку і преса тепер про це пише. Лякають людей репресіями. Все можливе при режимі, що завертає історію назад до советських методів, але може треба переборювати страх, бо це паралізує всяку акцію і відбирає відвагу боротися за краще життя?

Кінчиться ще один рік мого життя. Треба робити підсумки. Передусім: вижила. На початку року було, здається мені, ще гірше. Зокрема з віддихом і з очима. Деяка поправа на цьому фронті дала позитивні наслідки. Я багато попрацювала над ULE90 і том ще трохи і буде готовий до друку. Ще хочу додати кілька ідентифікацій перекладів поезії — зокрема з тих збірок які маю в хаті (в підвалі є ціла велика шафа самої української поезії, але мені без допомоги тяжко туди дістатися) і треба буде ще відредагувати майже готовий покажчик. А решта вже фактично готова — навіть вступна стаття, список журналів, анотована бібліографія книг, статей, перекладів і рецензій. Я вже навіть подумала собі, що може це ще не остання книга моєї серії — адже я маю дуже вже багато опрацьованого матеріалу і могла б взятися за ULE: Books, 2000–2010. Боже, що за оптимізм!

Субота, 4 січня 2014

Стефанкові уродини — але ми все ще вдома, та й не знати чи завтра зможемо вилетіти до Торонто. Вчора у нас був великий снігопад — і не тільки в нас, але і на всьому східньому побережжі США — тисячі польотів були відкликани, навіть не можна було телефоном дізнатися про справи в авіакомпанії. Я мала замовлену візиту в дентиста, щоб направити зломаний передній зуб. Мар'яна Вакуловська — героїня нашого часу — навіть була готова відгребти авто із снігу і завезти мене до клініки, але вже зранку о 7-ій повідомили мене, що всі візити скасовані. Отже поїду як безуба баба — додаток до всіх моїх інших проблем.

Ні до Рудницьких, ні до Віри на Новий рік не ходила, хоч була запрошена.

Я недавно при допомозі Оксани підготувала три пачки англомовних книжок, щоб подарувати їх бібліотеці в Аббінгтоні. Це була нагода мені деякі з них прочитати вперше. От серед них зацікавив мене роман *The Plot Against America*, автором якого є Philip Roth. Книжка має квазі-історичну тему і тим мене зацікавила. Начеб то в 1940 році у президентських виборах в США перемагає не Розвельт на свою третю каденцію, а Чарлс Ліндберг — славний авіатор і один з лідерів руху ізоляціоністів — проти вступу Америки у війну по стороні Британії проти Гітлерівської Німеччини. Я по своїй природі схильна до пацифізму, а ще й ця війна — це частина моєї біографії, а не щось абстрактне і надумане. Автор досить цікаво наświetлює події і настрої того часу, але він бачить все з єврейської точки зору і залишає читачеві враження, що війна була передусім проти євреїв. Трохи перестарався. Але Рот — талановитий письменник і змальовує характери живо й майстерно. Та й примушує задуматись. Ідея переселювати євреїв для більшої їх інтеграції в англо-американське суспільство — не така вже далека від реальності. Інші держави також подібне практикували: напр. пропонували нацменшинам праці на теренах корінного населення (П. Куліш, Нечуй-Левицький в російській імперії, або моя таки родина — і батько і Яцкевичі і Заплітні на теренах корінної Польщі). Вчора чула я по радіо про якесь нововидане дослідження про цей передвоєнний політичний ізоляціонізм — він мав осередок в Єйльському університеті і туди належало чимало промінентних пізніше політиків, що з них багато хто гостро осуджував СРСР. Автор — жінка, але прізвище мені не запам'яталося, мушу пошукати на інтернеті. А згодом, коли ізоляціоністи програли, почалася була нагінка на всяких потенційних фашистів і був час коли ФБіАй почало допитувати навіть читачів чужомовних газет. Roth, очевидно, бачить одну тільки сторону, але не все було так просто і прямолінійно. Вибір був не тільки між війною і миром, але і між двома тираніями — гітлерівською і советською.

Подивилась я на інтернет і вже знаю: книжка називається *Those Angry Days*, автор її — Lynne Olson. Варто може позичити в бібліотеці і прочитати.

Вівторок, 7 січня 2014. Українське Різдво. Філадельфія.

Невже? А так! Ми справді вдома. Не поїхали!! В неділю, 5 січня, на 7:30 ранку замовили таксі, що мала завезти нас на аеродром. Я майже всю ніч не спала — о год. 4-ій ранку

робила свою щоденну руханку — але на 7-му була готова. Таксіварк приїхав. Але надворі була після льодового дощу вночі суцільна ожеледь. Дійти від дверей хати до таксі виявилось величезною проблемою. Навіть для Марка, що сам з трудом втримував рівновагу, а що вже казати про інваліда-старушку, яка могла пересуватися тільки тримаючись Марка за руку. Правда дійшли вже може із два метри до таксі, але далі було ще трудніше. А Марко весь час нарікав і я знала, що він взагалі нерадо їде до Торонто. Та й боїться відповідальності за мене в такій ситуації і при такій погоді. Адаже навіть не було певності, чи польоти не будуть відкликані і взагалі — що далі. В останній хвилині рішив — не їхати, повернутися до хати.

На другий день температура піднялася, стопився сніг, було сонячно, але тепер повернувся мороз. Сьогодні вранці була рекордова температура — 5 градусів за Фаренгайтом.

Марко повернувся до праці. Але вчора прийшов увечері і ми з'їли разом борщ і вареники і це було нам замість Святого вечора. А на сьогодні підготувала я качку — отже разом пообідаємо. Щоправда, Віра — довідавшись, що ми не поїхали — запрошувала до себе і на Свят-вечір і на Різдво. Але я тим разом відмовилася. Для мене свято — значить бути разом з родиною і це єдина традиція, що її хочеться практикувати. Мали ми при свят-вечірньому столі довгу розмову з Максимом, Уляною, Іванком і Стефанком у Торонто. Добре, що є можливий такий контакт.

Мені забрало два дні, щоб розпакуватися, а першу ніч вдома — мабуть через напруження і безсоння попередньої ночі — я спала без насонної таблетки аж до 10-ї години ранку. Сьогодні, натомість, я знову втомлена і невиспана. При моєму стані здоров'я мені взагалі найліпше бути вдома. Не то що їхати до Канади, але навіть вийти у гості — коли треба вдягатися, та й планувати між двома екстремами — брати лік на відводнення, щоб могли дихати? і тоді мати поважний клопіт з міхуром? чи не брати ліку на відводнення і тоді ризувати з віддихом? А ще й тепер я без переднього зуба — хоч це може і не надто помітно, як не говорю?

Наші два літунські квитки до Торонто коштували \$ 1,534.20. Ще не знаю навіть скільки нам повернуть і чи тільки у формі літунського квитка? Мені, мабуть, користати з цього не буде вже можливо.

П'ятниця, 10 січня 2014.

В останньому номері *Всесвіту* (но. 9–10 за 2013) є стаття Надії Поліщук “Переклади з української мови англійською мовою з 1991 до 2012”. Моя тема!! І має таку значущу примітку-підзаголовок: “Дослідження здійснене в рамках проекту Book Platform, що фінансується Європейським Союзом та реалізовується у межах програми “Культура” Східного партнерства”. Доказ, що нарешті хтось догадався, що таку роботу треба оплатити — даром її не буде робити ніхто (крім одержимої Тарнавської!). Моя праця, на жаль і досаду мені, згадується тільки у футноті з адресою в інтернеті, але зате згадується повторно Максимів журнал перекладів, а це саме тепер дуже на часі. Більшість матеріалів згаданих у

статті мені відомі, але є і кілька новинок. Я не зовсім певна чи авторка бачила всі описані нею матеріали — маю щодо цього певні сумніви — але добре, що хтось нарешті таки зайнявся цією важливою темою.

На американському телебаченні велику publicity має тепер британська програма “Downton Abbey”. Навіть я на неї дивлюся. Сьогодні на радіо — при обговоренні прем'єри третьої серії, що відбулася в неділю, сказали, що цей сегмент оглядало 10 мільйонів глядачів. Привертає ця мелодрама увагу до себе і своєю тематикою (аристократія vs. служба, а la “Upstairs, downstairs”), історичне тло між двома світовими війнами, надзвичайно добре скомпанованими (автор Julian Fellowes) сценами і зарисовкою характерів і знаменитою грою британських акторів, зокрема дами британського театру і кіно Maggie Smith.

Недавно десь в інтернеті вчитала я, що гасло “Шевченко” в українській Вікіпедії мало в 2013 році 583,735 переглядів. Це так напередодні його 200-літнього ювілею.

Четвер, 16 січня 2014

Мала я їхати до Міллер направляти зуб у вівторок. Замовила ССТ на 10:30 і чекаю готова, вдягнута. Навіть вокер знесла із сходів, щоб могли самій з вокером дійти до автобусика. Раптом — телефон. ССТ. Мовляв, ми приїхали, а вас нема. Якто, адже я бачу, що під моєю хатою ССТ немає, заглядаю на вулицю що кілька хвилин. Питаюся: а де ви є? А вони чекають на мене на 240 південь 40 вул. біля дентистичної клініки! — туди куди мали мене завезти! За всі роки, що я користуюся їхньою службою ще такої помилки не було! Направити помилку не було змоги — довелося візиту в дентиста відкликати. Призначили мені нову візиту на завтра і я вже замовила знову ССТ — але ось потелефонувала Мар'яна Вакуловська і запропонувала, що мене завезе. Я не хотіла б надуживати її добросердечності, але тому що ця нова адреса мені незнайома і я трохи боюся труднощів з тим пов'язаних (зокрема після того як Мар'яна мені розповіла, які там скомпліковані порядки, бо вона саме вчора була в Міллер — нашого спільного дентиста. Клініку на 34-ій вул. залило, була якась аварія з каналізаційною трубою — там тепер великий ремонт і це потриває ще пару тижнів. Тимчасом вони працюють в дентистичній школі PENN.

Слухаю наново курс “Great Authors of the Western Literary Tradition”. Це я купила була давно і вже один раз слухала. Викладають різні професори. Але мушу признатися, що мене цей курс не захоплює так як недавно слухані курси історії. Але вже дослухаю до кінця — як-не-як поширення горизонтів, поглиблення знання. Але наступною буде аудіокнига, яку я отримала від Ніни як різдвяний подарунок — “Path to Power” про президента Линдона Джансона.

Поступово друкую свій манускрипт ULE90. Вже маю 361 сторінок — це включає вступні матеріали, книги і статті. А ще будуть переклади, рецензії та покажчик.

Сьогодні всю ніч не спала. Треба було звечора прийняти таблетку, а я цього уникаю. Думала, що після телевізійної програми “Downton Abbey” та лекцій про Вольтера і Руссо

— спатиму. Не вийшло.

Четвер, 23 січня 2014

Вже пару днів демонстрації в Києві прибрали загрозливого революційного характеру. Зокрема після ухвалення Верховною Радою законів про обмеження свободи слова і публічних зібрань. Є зудари з Беркутом — поліція кидає світлошумові гранати, сльозогінний газ, водомети, гумові кулі. Демонстранти засипають поліцію коктейлями Молотова і камінням. Є вже і людські жертви. На вулиці Грушевського — пожежі. А там же безцінні архіви в Інституті літератури! Лідери опозиції вже мали одну тригодинну зустріч з Януковичем, мають бути переговори і завтра. Але Янукович не поступається. І не відомо, чи загострення ситуації не є справою провокаторів? Може щоб дати підставу для введення надзвичайного стану?

Світова преса, радіо і телебачення широко звітують про ці події. Є й коментарі з вимогою санкцій для уряду Януковича.

Два дні тому впало у Філадельфії 13 інчів снігу. А температура вночі була 6 градусів Фаренгайта. Сніг, очевидно, комплікує щоденний побут. Вчора були закриті школи і Вірине бюро, але Марко ще перед 10-ою годиною, відкинувши сніг, таки поїхав до Центру. Хронічний кашель його журить мене і не дає мені по ночах спати, але він каже, що це — від простуди.

Напередодні снігопаду я зібралася на відвагу і примусила себе вийти з вокером на прохід довкола кварталу. І повторяючи собі як мантру знаменитий вірш Роберта Фроста, раптом відважилась на спробу його перекласти:

Що знищить світ — питають люди,
вогонь чи лід?
Хто пристрасть знав і не забуде,
той скаже: хай пожежа буде!
Та якби вдруге гинув світ —
я бачив ненависти слід
і знаю: вистачить і лід!

Robert Frost: Some say the world will end in fire.

Маріянна возила мене до Міллер ще в п'ятницю: зуб направлений. Правда, Міллер перестерегла мене, що ця направа довго може не витримати і тоді напевно треба буде вставити корону. Добре, що є ще і така можливість, хоч вона була б дуже коштовна (біля 1000 дол.). Покищо їм дуже уважно, і як пристало старій бабі, ріжу все на кусочки, щоб не треба було кусати передніми зубами. А сьогодні була в мене знову Лінда Лебер. Я вирішила продовжувати цю руханку — бодай раз у місяць. Отже вона знову прийде у лютому. Але мені тепер дуже важко ходити — навіть по хаті, від мебля до мебля мушу іти з палицею. Невже це такий прогрес хвороби Паркінсона? І чи можна його бодай

сповільнити?

Мій манускрипт уже надрукований — має точно 577 сторінок. Тепер треба буде дуже уважно все прочитати і внести потрібні поправки.

Вівторок, 28 січня 2014

На майдані коло церкви революція іде. І то не тільки в Києві, але і в інших містах України. В деяких областях, опозиція перебрала адміністративні будинки, зокрема в західній Україні і творить т. зв. “народні ради”. США і ЄС вже започаткували деякі санкції проти урядовців України. Янукович, видно, нарешті зрозумів, що треба поступитися: запропонував відставку уряду Азарова і посади лідерам опозиції Кличкові і Яценюку. Але вони відмовилися. В парламенті відкликали скандальні закони ухвалені 16 січня, що обмежували свободу зібрань і преси — саме ці закони викликали великі загострення і хвилі обурення. Не дали себе майданівці застрашити. Але що буде далі? Вірити Януковичу не можна, повною перемогою було б проголошення нових виборів і президента і Верховної Ради -але чи дійде до цього? Не видно також, щоб опозиція мала стратегію політичного плану на майбутнє... Світова преса знову переповнена матеріалами про Україну.

Вчора була в мене Оксана і я їздила з нею на закупівлю харчів до Акме. А потім вона варила мені борщ і смажила курятину. Матиму харч на кілька днів. Вихід з хати — вперше за два тижні — добре мені зробив, але ходити по крамниці тримаючись візка трохи мене втомило, зокрема тому, що треба бути на ногах і не можна сісти для перепочинку..

Максим повідомив мене про добру новину: Awards to Scholarly Publications Program (ASPP) признали йому грант (8,000 дол.) від Federation for the Humanities and Social Sciences на видання його книжки про Нечуя! Книжка мусить бути видана канадським видавцем і то до січня 2017 року. Великий для Максима успіх — не так з уваги на гроші, як з уваги на престиж і позитивну оцінку його праці! Тішуся. Після англomовного видання, рада буду дати субсидію для видання в Україні, де є більше зацікавлення Нечуєм, дослідники і читачі, і де єдиною проблемою є кошти. Бо тут закордоном треба також переборювати брак зацікавлення українською класикою — фонди як є, то їх воліють призначувати політологам, що пишуть про актуальне сьогодення.

Четвер, 30 січня 2014

Янукович нібито захворів, має грипу, гарячкує. Ухвалених парламентом законів про анулювання антиконституційних обмежень свободи зібрань, преси ітд. з 16 січня — не підписав. Чого він сподівається від такої тактики? Світова преса, радіо, телебачення далі багато уваги присвячують Україні. Небезпека громадянської війни загострюється.

Вчора пошта нарешті доставила мені замовлену в Києві книжку: *Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості* (Донецьк: Східний видавничий дім, 2012. Автор-укладач Віра Просалова. Цей біо-бібліографічний словник має понад 500

сторінок і дає багато інформації. Має він чимало недоліків, але це піонерська праця — добре що така появилася. Включає вона і таких, що не повинні там бути (напр. Бакула, Конквест — бо як включати їх, то треба дати місце і іншим польським чи американським дослідникам або таких як Коротич чи Микола Руденко, що надто коротко були в діаспорі) або таких що не заслуговують взагалі серйозної уваги (напр. Борзаківська чи Митро Пасічник), а нема цілої низки вчених, що працюють в ділянці української літератури англійською мовою — є щоправда Грабович, Ільницький, Шкандрій, Павлишин, але нема таких як Наталя Пилипюк, Максим Тарнавський, Тарас Кознарський, Наталія Кононенко, Богдан Чопик, Романа Багрій, Роман Сербин, Леонід Плющ, Волтер Смирнів, Роберт Карпак. Якщо судити по довідках про мене і Остапа, то вражає факт, що авторці невідомі бібліографічні покажчики видані в Києві, але натомість включає вона поруч із книжками також часто випадково вибрані статті. В довідках про інших авторів досить часто цитуються Остапові статті про них або навіть мої коротенькі довідки з першого тому ЕУД.

Середа, 5 лютого 2014

В суботу і неділю була неначе весна — температура доходила до 40–50 градусів Ф. А тоді раптом — в понеділок — великий снігопад! Не менше як 8 інчів! Школи замкнені, навіть Марко був удома — вулиця вся засипана, сніг почав падати над ранком і падав цілий день. Це мені було дуже не на часі — бо я в понеділок мала не тільки замовлену візиту у Форсії, зарезервованій доїзд ССТ, але і домовленість з Раном і Марилею на полуденок в місті, звідки вони мали привезти мене додому. Сподівалася мати відносно приємний день після майже двотижневого домашнього арешту. Довелося все це відкликати. Дошкульна цього року зима. Маю надію, що не повториться якась сніговія в суботу 15 лютого — тоді буде в мене Стефанко і я — при допомозі Рана — запланувала вихід до театру та до ресторану, разом з Вірою і Марилею.

Сьогодні до того снігу, що лежить, додався ще льодовий дощ і утруднює людям доїзд до праці. Я рада, що в мене працює електрика, що в хаті тепло — бо, як каже радіо, тяжкий лід денезде зірвав електричні дроти і деякі околиці Філадельфії залишились без світла.

Україна далі в центрі уваги світової преси. Вчора в *Нью Йорк Таймсі* була стаття Снайдера “Don’t let Putin grab Ukraine”. Такого поважного і добре поінформованого приятеля Україна досі не мала! А сьогодні є редакційна стаття “Saving Ukraine”. Я всі ці матеріали посилаю на адреси друзів в Україні і також тих, що в діаспорі — і тепер це кількагодинна робота, день-у-день, бо матеріалів багато. Ці останні статті породили надію, що може США і ЕС домовляться про якусь допомогу Україні. Але треба щоб Янукович поступився, або й взагалі зрезигнував. В Сочі в п’ятницю починаються зимові олімпійські ігрища. Путін спровадив кількатисячні загони міліції і війська, щоб забезпечити спортсців і глядачів перед можливими акціями терористів. Добре, щоб долю України вирішили поки Путін зайнятий олімпіадою, бо потім хто зна що він може зробити?

Четвер, 13 лютого 2014

Вчора була в мене Оксана — не тільки почистила хату, але і привезла качку і салат олів'є. Качку тому, що будучи зі мною минулого тижня в Акме бачила, що я хотіла купити качку — по традиції, з уваги на приїзд Стефанка, а качки в Акме якраз не було! Рада була я такій уважливості і допомозі. А салат олівє робила вона вдома і це найліпший того роду салат, який я досі їла! Я очевидно за все це кошти повернула, а качку вже сьогодні приготувала-замаринувала, щоб завтра пополудні спекти. Стеф має прилетіти десь після 7-ї вечора, а на суботу маємо запланований вихід до театру разом з Вірою, Раном і Марилею на п'єсу “Трайбс”. Але, але.

Сьогодні вночі і вдень знову великий снігопад! І знову школи замкнені, польоти скасовані, театр сьогоднішню виставу також відкликав. Що буде? Чи прилетить Стеф? Чи зможемо в суботу піти до театру і до ресторану? Дошкульна, прикра цього року зима — такої давно у Філядельфії не було.

Неділя, 16 лютого 2014

Вдалося здійснити заплановане! Не зважаючи на комплікації з погодою. Стеф прилетів кілька годин спізнено: добився до мене (поїздом із летовища і пішки) десь аж біля півночі в п'ятницю (тобто, як він сам жартував, бо вже у суботу). Марко допоміг допекти качку, накрив стіл, приготував салат і риж — але таки пішов вже спати. Стефан потелефонував з летовища у Філадельфії, я знала, що він десь за годину-дві приїде — отже чекала на нього. Коли прийшов, ми ще вдвох засіли до столу і повечеряли.

В суботу знову заповідали сніг — і він таки почав падати, змішаний із дощем. Я запланувала Вірі, щоб виїхати десь біля полудня, бо важко було вгадати скільки часу забере нам дорога до міста. Але вийшло так, що ми таки добралися і були в театрі вже пів години раніше. Матіне починалося о 2-ій. Незабаром прибули Ран і Марія.

Philadelphia Theatre Company (at the Suzanne Roberts Theatre) має модерне приміщення при вулиці Брод, недалеко концертного голу Кіммель сентер. Зал театру, простора, модерна з вигідними кріслами — ідеальна для таких як я німечних калік з вокером. Уважливий Ран саме задля цього замовив квитки в цьому театрі, а не як ми часто ходили раніше в Арден або у Вільма (там амфітеатр поставлений на свого роду риштуванні — часом і здоровим молодим людям нелегко дібратися до місця!

П'єса називалася *Tribes*, автор — Nina Raine, режисер — Stuart Carden. В п'єсі бере участь шестеро осіб — три жінки і три чоловіки. В центрі уваги родина британсько-єврейських інтелектуалів, де один із синів — глухонімий. Мовляв: всі говорять, але ніхто не слухає. Родини — а також інші групи, цілі племена — передають з роду в рід свої вартості, традиції, суперечки, ексцентричності, мову. Але людина глуха, яка розуміє тільки мову знаків (sign language) не може повністю включитися в цей процес. Для повноти порозуміння потрібно щоб і ті хто може говорити, вчилися мови знаків, тобто другої мови. Цікаві ідеї, і не тільки для глухонімих. Бо їх можна застосувати і до намагання домінуючої культури накидати свою мову меншості — не вивчаючи і не розуміючи її власної мови.

Така принаймні моя інтерпретація цієї п'єси.

Після театру поїхали ми до малого тайлендського ресторанчику Lemon Grass, де мали знамениту вечерю. Ран, Мариля, Віра, Стеф і я. Харчі всім смакували, а товариство було приємне і думаю навіть для Стефка — досить цікаве і різноманітне. Погода, щоправда, і надалі була нікудишна, але принаймні не було загрозової бурі.

Сьогодні Стеф уже відлетів. Тепер година 7-ма — маю надію, що він щасливо добереться додому і дасть мені про це знати.

П'ятниця 21 лютого 2014

Радіо, преса, телебачення — всі переповнені новинами з України. І політичними коментарями — академічних дослідників і політиків найвищого рівня з президентом Обамою включно. Бо в Україні вже кілька днів — кривава революція! Є вже сотня загиблих і кількасот поранених! Міліція стріляла в демонстрантів, а вони боронили свої позиції, не тікали, не поступалися. Була дуже напружена і хвилююча ситуація — в повітрі висіла загроза громадянської війни? введення надзвичайного стану? можливе втручання Росії? Але ось сьогодні після довгих переговорів з Януковичем не тільки лідерів опозиції, але і міністрів закордонних справ Польщі, Німеччини, Франції підписали угоду, яка обіцяє повернення Конституції 2004 року і прискіплені президентські і парламенські вибори. Багато на ситуації заважив факт, що деякі члени партії регіонів перейшли на сторону опозиції, що в західних областях члени міліції і Беркута відмовилися від служби адміністрації Януковича, що він втратив більшість у парламенті. І так сьогодні Верховна Рада ухвалила звільнити Юлію Тимошенко — отже є певні знаки перемоги Майдану. Але, очевидно, було б ліпше, якби Янукович вже зрезигнував — бо чи можна йому вірити, що він дотримає принципів порозуміння?

Неділя 23 лютого 2014

Янукович утік до Харкова і невідомо точно де він. Верховна Рада — з підтримкою деяких членів Партії Регіонів — проголосувала за тим щоб позбавити Януковича президентури. Нововибраного спікера ВР Турчинова вибрали виконуючим обов'язки президента, звільнили кількох міністрів (в тому числі і міністра закордонних справ Кожарова, і міністра освіти Табачника). Назначили нові президентські вибори на 25 травня, а за кілька днів мають створити новий уряд. Янукович, одначе, появився на телебаченні і сказав, що не резигнує, і не піддається вимогам, бо це, мовляв, *coup d'etat*.

Сьогодні кінчається зимова олімпіада в Сочі і Путін зможе всю увагу приділити Україні. Невідомо що несе найближче майбутнє. Розкол держави? Військову інтервенцію Росії? Економіка України — в руїні і це найбільше комплікує всі справи. Міжнародний Валютний Фонд готовий допомогти, якщо уряд України погодиться на далекойдучі — потрібні але болючі — реформи, Європа готова також допомогти, але вони мають і самі багато фінансових проблем і не дуже рвуться приймати в свої ряди ще одного банкрута.

Найбільше прихильну підтримку має Україна в Польщі. Польський міністр закордонних справ Радослав Сікорскі грав ключеву роль в останньому примиренні сторін, де Янукович обіцяв повернення конституції 2004 року, прискіплені вибори та амністію. Не зовсім розумію, який легальний статус має тепер цей договір примирення. Появилася зворушлива пісенька в інтернеті, де співають: Podaj rękę Ukrainie. Szczę nie wmerła Ukrajina, razem my jak rodzina.

Середа, 26 лютого 2014

Досі Україна не має ще уряду — обіцяють, що завтра буде проголошення якогось уряду довіри. Покищо виконуючий обов'язки і президента і премера — Олександр Турчинов, активний діяч партії Тимошенко, та ще й письменник, що пише російською і українською мовою романи, він також активіст баптистської церкви.

А тимчасом ситуація загострюється. В Криму почалися проросійські демонстрації — але є і демонстрації проти сепаратизму і в них, пише преса, бере участь значна кількість людей, в тому числі і кримських татар. А Путін заповів на пограниччі України військової маневри. Преса і радіо дали переповнені новинами з України. Тепер до них додалися і сензації з відкриттям президентської резиденції Януковича в Межигір'ї, де не тільки — палац люксусів, але і гольфове поле, приватний зоопарк, приватний корабель з рестораном, яхта, колекція дорогих античних автомобілів і мотоциклів. А сьогодні ще нові вісті, про робітників у Криму, що покинули незакінчену будову ще одного палацу Януковича над Чорним морем, бо знають, що за роботу не буде вже кому платити.

Широкорекламоване в українській пресі свято української мови і 200-ліття Шевченка, що мало відбутися 27 лютого в Об'єднаних Націях в Нью Йорку і де Максим мав мати основну доповідь — через події в Україні — відкликали. Максим плянував після виступу в четвер, приїхати до Філяделфії, щоб мене відвідати і повернутися літаком з Філядельфії в понеділок. Не зважаючи на відкликання свята в ООН був би приїхав, але ми маємо великий господарський клопіт. Тече відходова труба, отже не можна свобідно користуватися ванною і туалетом в центральній лазничці. Марко дуже настоював на тому, що це не час на Максимові відвідини. Я правда думаю, що він не сторонній гість і міг достосуватися до обставин, а купатися кожного дня також не обов'язково! Але він переніс свою візиту і має приїхати 7 березня. Маю надію, що до того часу слюсар встановить нову трубу, хоч це включатиме розбиття стіни в їдальні і напевно довготривалий після слюсареві роботи додатковий ремонт. Слюсарська робота розрахована на півтори тисячі доларів, не знаю скільки пізніший ремонт, але клопоту більше і це справи ускладнює.

Мені дуже дошкуляє моя неміч, моє каліцтво, а ще й дуже уприкрює життя злосливе, повне їдкої зневаги і ненависти — незрозуміле для мене Маркове відношення до мене. Справді загадкою для мене є його поведінка. Днями, а то й тижнями, не обзивається ні словом. Часом тільки як ввечері прийде з роботи скаже “добрийвечір” — я часом тільки дивлюся з вікна, чи стоїть його авто, бо інакше не знала б чи він вдома. Пару разів був до нього телефон — і коли я покликала — не обзивався, не чув, чи удавав що не чує. Він уважає

великою посвятою з свого боку, що він переїхав з Каліфорнії, щоб “опікуватись мною”. Часом як почне говорити — як от з нагоди клопоту з трубою і приїздом Максима — випомінає мені як то він багато посвячується: що тижня викидає сміття, докуповує харчі, відгортає сніг, розмова з ним полягає в тому, що я слухаю його монологу. [Насправді те, що я найбільше оцінюю — це його допомога з комп’ютером, коли щось зіпсується — все інше мігби зробити мені хтось інший]. За всі ті роки, що він живе в моїй хаті, були тільки два випадки, коли він з Центру потелефонував, щоб запитатися як я маюся. Перший такий випадок був коли Маряна Вакуловська задзвонила до Центру запитатися про мене (бо день раніше везла мене з якоїсь імпрези до хати і побачила, що мені тяжко дихати, а телефоном не могла порозумітися зі мною), а другий раз така увага з боку Марка була в день святого вечора, після того як ми відкликали поїздку до Торонто). Я думала, що переїзд Марка з Каліфорнії, після того як він втратив там працю, допоміг йому розв’язатися з Брендю і що живучи в моїй хаті з повним удержанням він має користь з певних привілеїв і заощаджень, які дають йому змогу працювати на малооплачуваній праці в Центрі. (А він працює з повною посвятою від раннього ранку до пізнього вечора і то шість днів крім неділі). Негативне його наставлення не тільки до мене, але й до Максима, зневага до всіх академіків, а часом і до інших людей. Мені його жаль — як казав колись Остап, Марко “не знайшов себе”, але я думала що його стан тепер кращий ніж був після розпаду їхнього подружжя — тепер, здається мені, він і п’є менше і не матюкається так часто як раніш, коли це привертало загальну увагу (наприклад в Торонто, коли ми бували в гостях багато літ тому). Не знаю, що є причиною такої його ненормальної поведінки — може якесь затроєння алкоголем? Не вимагаю від нього синівської любови, але прикро бачити такий повний брак зрозуміння і співчуття. Не має в нього ні краплі того, що американці називають empathy — те, що наприклад так ефективно демонструє на кожному кроці наш майбутній лікар — Стефан. Коли я ще була в ліпшому фізичному стані мені легше все це було терпіти. Тепер я більше залежна від сторонньої помочі і починаю думати про те, що я може зробила помилку, бажаючи залишитись у власній хаті. Думала найму когось для повної опіки, хто житиме тут зі мною, і зможу до смерти мешкати у власному домі. А ще й прийняти, як спів-господаря, рідного сина. А може треба було хату продати і перенестись до якогось притулку?

Субота, 1 березня 2014

Путін звернувся до свого парламенту — Думи за апробатою вислати військо до Криму — на допомогу, мовляв, російському населенню. А військо вже там є на місці — адже поруч база російського чорноморського флоту. Весь світ напружено спостерігає ситуацію в Україні — Обама перестерігає, що порушення територіяльної цілісності України буде “коштовним” для Росії — але за тою погрозою не криється справжня сила. Війну з Росією за Україну Америка не почне. Погрози Об’єднаних Націй також беззубі — адже Росія має право вета в Раді Безпеки. Чи дипломатичні заходи зможуть запобігти справжній війні і зберегти цілість України? Та й не тільки цілість, але і незалежність?

В Києві сформували тимчасовий уряд на чолі з Арсенієм Яценюком, як премієром. На

місце Табачника міністром освіти став ректор Могилянки Сергій Квіт. Але цей уряд — навіть без комплікацій в Криму і російської інвазії — має перед собою колосальні труднощі, бо країна стоїть на порозі економічної прірви. Тимчасом Янукович появився у Ростові на Дону — я прослухала його пресову конференцію. Він вважає себе і далі президентом України, засуджує “фашистів і бандитів”, що примусили його до втечі для порятунку свого життя, заперечує факт, що в нього є майно за кордонами України або що він відповідальний за смерть майже сотні демонстрантів, заперечує легітимність нового уряду.

Понеділок, 3 березня 2014

Вчора і сьогодні в мене весь день включене телебачення — канал 27 CNN. All eyes are on Ukraine. Інвазія Криму дала Росії повний контроль півострова і хоч, мовляв, ці спецзагони без ідентифікацій (немов вони прилетіли із Марса) мали за мету оборонити російське населення Криму, то все це відбулося досі без одного пострілу. І жодних демонстрацій на взір київського Майдану в Криму не було і нема. Але наші бояться провокацій. Є вістки, що росіяни самі готові убити кількох своїх, щоб викликати реакцію. Оточеним спецзагонами десятьом українським військовим базам, поставили сьогодні ультиматум: мовляв піддавайтесь або будете знищені. А ще й висить в повітрі небезпека, що Путін пошле військо також до Харкова чи Луганська — а це вже напевно викличе збройну реакцію.

Реакція заходу покищо тільки на словах і погрозах. Путін, очевидно, знає, що може бути неабияка ціна — але мілітарної реакції не буде і Крим залишиться в його руках. Напруження в світі зростає, про Україну тепер говорять всі, біржа також реагує на кризу — вартість рубля драматично впала, а також акції російських компаній. Молодий уряд України має перед собою неймовірно труднощі і чи зможе дати собі з усім цим раду? Завтра їде в Україну наш секретар стану Джан Керрі, вчора був у Києві міністр закордонних справ Британії.

Сьогодні — понеділок, мала прийти Оксана. Але знову впав сніг і скомплікував справи. Прийде в четвер. Я також запропонувала їй приходити двічі в тиждень — спочатку це буде що другий тиждень, бо вона має на кожний другий четвер інші зобов'язання.

П'ятниця, 7 березня 2014

CNN зранку до вечора рапортує про “Crisis in Ukraine”. Anderson Cooper сидить у Києві і ми маємо щоразу свіжі інформації, що діється. John Kerry, Secretary of State виступав у Києві на тлі незрозумілих ще барикад і вулиці обкладеної квітами — меморіялу загиблим на Майдані. Обама в той же час виступав з промовою про Україну. На телебаченні чергуються колишні амбасадори США до України, журналісти-експерти, советологи, історики. Газети переповнені новинами з України, коментарями, при чому в *Нью Йорк Таймсі* появляються не тільки статті коментаторів і редакції, але навіть таких наших письменників як Андрухович, Рябчук, Сняданко.

Ситуація напружена. В Криму парламент автономії заповів референдум на 16 березня в справі приєднання Криму до Росії. А Дума в Москві “ласкаво погодилася” прийняти Крим до федерації, якщо таке буде “бажання” кримчан. Москва уряд в Києві вважає нелегітимним і дипломатичних контактів з Україною не підтримує. Секретар оборони США пробує заспокоїти Польщу і Балтійські держави — членів НАТО: вислав воєнний корабель на Чорне море і літаки до Балтії. Але Путін знає, що захід війною проти Росії не піде. США заповіли низку економічних санкцій, але Європа — яка має більшу залежність від торгівлі з Росією і російського газу готова до всяких компромісів, зокрема ж Німеччина.

Думаю, що Путін трохи прорахувався з цією своєю інтригою. Йому може вдасться відірвати Крим від України, але решта України під впливом російської агресії може навіть більше об’єднатися і більше хотіти про-європейської орієнтації. Приємно бачити, що представники нового уряду України Яценюк, Порошенко, Кличко можуть порозуміватися з репортерами без перекладачів — англійською мовою. А імідж Путіна і Росії в західній пресі дуже постраждав — бо пропаганда політики 19 століття при технологічних засобах 21 століття не така проста справа — залізної зависи уже не може бути і легко виявити брехню.

В середу Jerry Bowes, наш plumber встановив нову відходову трубу між головною лазничкою і пивницею — це вимагало розбиття стіни в їдальні і коштувало 1,300 дол. (А ще буде кошт направи стіни, робота, до якої ще треба буде знайти іншого робітника). Сьогодні має приїхати Максим — буде до понеділка.

Середа, 12 березня 2014

В Білому Домі сьогодні з офіційним візитом — Арсеній Яценюк, діючий прем’єр-міністрів України. Дуже добре виступив — та ще й поправною англійською мовою — дякуючи США за підтримку і заявляючи, що Україна бореться за свою свободу і незалежність і територіальну неподільність “and we will not surrender”. Нагадав про обіцяні гарантії, коли Україна зрікалася атомної зброї 1994 року. Говорив коротко, конкретно, дуже ефективно. Обама зі свого боку також недвозначно виступив на захист України і її територіальної цілості. Ще буде одна спроба дипломатичним шляхом переконати Путіна про потребу компромісу — їде до Лондону на чергову зустріч з міністром закордонних справ Росії Лавровом наш державний секретар Джан Керрі. Але водночас вже заповіджені санкції проти російського бізнесу, обмеження віз, замороження банківських рахунків. Вже навіть Європа побачила, що не можна дозволити на таку безкарну поведінку Росії — бо це може бути претекстом до подібних дій, що загрожують не тільки самій Україні, але і всьому правопорядку західного повоєнного світу.

Яценюк виступив також на форумі Atlantic Council. Такого лідера з України ми ще не бачили! Говорить вільно, без записок, доброю англійською мовою — з легкістю притаманною західним політикам. Без зайвого патосу, спокійно, не зачіпливо, але рішуче. Дай нам Боже більше таких провідників і хай їм доля буде ласкавою.

Візит Максима розрядив трохи мою самотність та й підняв мене на дусі. В п'ятницю ми обідали вдома добрим воловим м'ясом (не prime rib, але доброго квалітету майже стейк) (навіть Марко прийшов і вечеряв з нами). В суботу поїхали на вечерю до Lemon Grass і там до мене і Максима прилучилися ще Ран із Марилею — так що ми мали товариство. В неділю думали поїхати з Марком до ресторану, але коли ми повернулися з проходу (при допомозі Максима і вокера я примусила себе трохи походити), виявилося що Марко вже пообідав, бо не заставши нас у хаті, думав що ми самі поїхали на вечерю. (Не доглянув, що авто стоїть перед хатою?)

Максим привіз мені серед різдвяних подарунків також дарунок від Жилів — компактний диск, де Гунька і його ансамбль оперних співаків співають пісні на слова Шевченка. (9 березня я собі справила особисте Шевченківське свято — прослухала концерт тих виконавців (крім Гуньки всі — неукраїнці і їхня дикція залишає бажати кращого). Таким способом я собі потихеньку відзначила Шевченкове 200 ліття. Мої пропозиції висловлені в доповіді на Шевченківській конференції НТШ-А ще 2000 року — щоб з нагоди 200 ліття провесати конкурс на нову англomовну Шеченківську біографію, на нові переклади ітд. — хоч і були підтримані двічі резолюціями загальних зборів НТШ-А — так і залишились нездійсненими.

В понеділок я мала замовлену візиту у Форсії — поїхали ми вдвох з Максимом таксівою, а він з PENN пішов собі з валізочкою до поїзду і поїхав на летовище. А по мене до лікарського офісу приїхали Ран з Марилею і ми ще поїхали на полуденок до CinCin.

Субота 15 березня 2014

Завтра на Криму — референдум. А довкола — озброєне військо окупанта. Навіть якби якась неросійська меншість хотіла голосувати проти — чи є будьяка така можливість? Такої забріханости навіть Сталін не допускався — напр. в голосуванні за приєднання Галичини до СРСР — як сказав Людкевич: Червона армія нас визволила і на то нема ради. Я ще маю невеличку надію, що хитрий Путін може заграти роллю миротворця — мовляв Крим проголосував “за”, але Російська Федерація покищо не приймає Крим як свою територію, щоб не порушувати кордонів. Але може з мене говорить наївність і побожне бажання? Адже Росія провокує заворушення в Донецьку і в Харкові — невже справді хоче викликати в Україні громадянську війну? А може не тільки громадянську, а справжню війну України з Росією?

Неділя, 16 березня 2014

Хотіла сьогодні піти на Шевченківський концерт в Центрі, але не вдалося мені намовити до цього Віру, а сестри Вакуловські виїхали на вакації на круїз. Марко мігби зробити мені послугу і повезти до Центру — адже це всього 12 мін, їзди авtom але він не має для цього належного зрозуміння, мовляв, він сам мусить бути там далеко раніше і потім залишитись пару годин.

Крим голосує, а Росія окупувала Херсон, звідки Крим отримує воду і електрику.

В час безсонних ночей прочитала спогади Василя Сокола “Здалека до близького” (1987, КІУС). Якусь частину цієї книжки я вже колись читала, але напевне не всю. Саме найцікавіші ті частини, де мова про евакуацію на схід в час війни і точні звідомлення про бюрократичні процедури пов’язані з виїздом з СРСР в час коли стали дозволяти “об’єднувати родини з родичами в Ізраїлю”. (Жінка Сокола — єврейка). Про ці речі в жодних інших українських спогадах не вичитаєш.

Неділя 23 березня 2014

Втратила я пару щоденникових записів і не розумію чому. Пробую рятувати те що можна (і що вмію зробити), але нажаль цілоти вже не відреставрую.

Обама поїхав сьогодні до Європи і буде з ЕС говорити про Україну і планувати даліше застосування санкцій. Чи це допоможе? Росія нагромадила військо на кордонах України — невже почне інвазію східної України? Без Криму Україна може обійтися, але за решту буде кривава війна. Не дай Бог щоб дійшло до великої війни. Україна не є членом НАТО але вже є мова на заході про те, що треба українській армії допомогти зброєю. Аншлюс Криму — прецедент гідний Гітлера і це велика проблема для встановленого в світі правопорядку — тому і така реакція західних демократій. Україна домінує на вістях.

Закінчила я слухати політичну біографію Джансона (різдвяний подарунок Ніни). *The path to power: the years of Lyndon Johnson* / Robert A. Caro. Performed by Grover Gardner. 34 дискети — багато годин слухання. Деякі частини дуже цікаві — напр. інформації про екологічні проблеми Тексасу і спроби господарення на землі Джансона-батька, або точний опис процесу домашнього прання на селі в Тексасі перед встановленням електричних машин, але надмірні деталі політичних махінацій, зокрема тому що їх так багато і вони повторяються — часом слухати нудно. Політична біографія Джонсона — дуже до нього критична. Вона показує його як здібного махінатора, але безпринципового політика, хворобливо амбітного, інтелектуально обмеженого, а виборчий процес — як корупцію побудовану на грошах і знайомствах.

Четвер, 27 березня 2014

Незабаром має приїхати Іванко. Він виїхав з Торонто автом десь біля полудня, а тепер 8 год. вечора. В суботу має приїхати Ніна. Отже матимемо рідкісну зустріч.

Сьогодні в ООН в Нью Йорку відбувся вечір з нагоди 200-ліття Шевченка, в рямцях святкування дня рідної мови. Таке свято практикують в пам’ять загиблих в обороні рідної мови в Бангладеші. Максим був запрошеним доповідачем і поїхав до НЙ разом з Уляною. Будуть там пару днів. Я мала змогу дивитися на цю імпрезу на інтернеті. Виступали там дипломати (міністр закордонних справ України Дешиця, консул Сергеев), представники українських організацій (зокрема СФУЖО, бо вони одні з організаторів), були і мистецькі

точки — хор Прометей, бандуристка і співачка, тріо братів Добрянських. Проводив усім перекладач Шевченка Петро Фединський. Максим вийшов дуже добре, промови також були непогані — зокрема раді були почути повідомлення про те, що Асамблея ООН своєю резолюцією (100 голосів за, 11 проти) осудила інвазію Криму — натомість т. зв. мистецькі точки були надзвичайно слабкі, виступ хору — майже скандальний! Колись діаспора могла похвалитися такими добрими хорами як Кобзар і Думка, і високої класи співаками, а тепер компромітує себе неграмотними примітивними виступами — ліпше було б без них. Але зате увесь світ говорить про Україну! І перестерігає Росію перед дальшими агресивними кроками. Європа разом із США об'єднаним фронтом засуджують агресію — але економічні санкції матимуть негативний вплив не тільки на Росію, але і на Європу. Не знати ще на яку ціну будуть готові європейці.

А в Україні вже стануть відчутними реформи — ціни на паливо піднімуться на 50%. Уряд Яценюка сам називає себе урядом каміказе, бо знає, що мусить впровадити непопулярні реформи, які напевно викличуть невдоволення.

Юлія Тимошенко проголосила свою кандидатуру у виборах на президента. Але покищо перед веде Петро Порошенко.

Вівторок, 1 квітня 2014

Іванко приїхав пізно ввечері в четвер, а в понеділок вранці від'їхав. Його візита була справжнім подарунком долі — що за хлопець! Такого приємного спілкування я вже давно не мала — тимбільше, що ми часто були тільки удвох. В п'ятницю, наприклад, ходили на вечерю до СінСін — запрошували і Марка, але він не мав бажання іти з нами. Іванко — надзвичайно сердечний хлопець, і має для мене велике зрозуміння і багато справжньої симпатії. Не тільки зацікавлений моїми справами, допитується про всячину, але і говорить про себе. Він переживає свій розрив з Танею, але виглядає, що Таня настоює на подружжі і започаткуванні родини, а Іванко до того ще не готовий. Ну, може після короткої перерви ще налагодять зв'язок? Багато допоміг мені з файлами компютера — забрав до Торонто копію тількищо закінченого манускрипту ULE 90 (що його Максим має передати до КІУСу) і електронну копію мого щоденника від 1976 року дотепер. (Я досі зберігала копії на малих дискетах, але технологія міняється, а я не хотіла б щоб цей людський документ пропав, бо він напевно буде цікавий моїм нащадкам і може не тільки їм?

Ніна приїхала в суботу під вечір. Ми разом повечеряли разом з Марком — моя качка була знаменита, принаймні мені дуже смакувала. А Марко й Іванко допомогли поставити все на стіл і потім помити посуд. В неділю я планувала запросити всіх до ресторану, але Марко не захотів, отже я пообідала рештками, а вони купили собі якісь cheese steaks. В понеділок вранці Іванко вже від'їхав, Марко приїхав вполудне з Центру і забрав Ніну на полуденок до ресторану. (Мене не запрошували). А сьогодні вранці Ніна вже від'їхала. Вона така ж маломовна як її батько і також холодна і стримана. Але дуже гарна, струнка, і зосереджена на собі. Більшість часу проводила в своїй кімнаті, з комп'ютером. А сьогодні вранці тільки постукала до моєї спальні, щоб попроситися. Небагато я від неї довідалася. Знаю тільки,

що їй не подобалася програма в Единборо, що вона не хоче робити докторату і академічну кар'єру, тому й покинула дальші студії. Тепер живе на Марта'с Вінярд і працює доривочно в місцевій газеті, пишучи статті. Ія з Весом тепер саме в Каліфорнії, працюють на якомусь фільмі, отже Ніна сама, з двома котами.

На кордонах України стоїть багатотисячна армія, і хоч Пугін запевняє, що не збирається іти агресією на Україну, то йому вже не вірять. Виглядає, що ця російська загроза впливає на об'єднання України і на відновлення НАТО. Пугін телефонував до Обами в справі України, Керрі їздив на дипломатичні розмови з Лавровим і я боялася, щоб захід не продав нас Росії, так як Черчіль і Рузвельт продали Сталінові Польщу. Але Керрі покищо говорить досить гостро і каже, що про майбутнє України мусять рішати самі українці. Пані Олбрайт недавно сказала про путінську пропаганду, наслідуючи відому фразу Черчіля про Росію, що це, мовляв “fantasy inside a delusion wrapped in a tissue of lies”.

Неприсмний Prima Aprilis: обідала я сьогодні рештками качки і знову зломився мені передній зуб! Той самий! Витримав він не більше як два з половиною місяці! Міллер мене перестерігала, що його треба буде заступити короною — більший видаток, але перманентна розв'язка. Я рада, що це не сталося раніше — перед або підчас візиту моїх внуків.

П'ятниця, 4 квітня 2014

Написала з Донецька Олена Башун. В неї відкрили рака груди, вона проходить складне і коштовне лікування і звертається за допомогою до американських знайомих. Вчора в мене була Оксана, я з нею поїхала до Universal Travel і послала Олені двісті доларів через Western Union. Але це лікування — згідно із залученими документами — коштуватиме біля 48 тисяч гривень і не знати скільки люди зможуть їй допомогти.

В час як я полагоджувала справи пересилки грошей, Оксана ходила за своїми покупками до Bell's Market, а я, вийшовши з Universal Travel, пів години, а може й довше проходжувалась з моїм вокером по рівному тротуарі біля крамниць. Після того була така вже втомлена, що повернувшись додому, раніше відпустила Оксану, а сама, підкріпившись борщем, лягла на пополудневу сієсту.

Вівторок, 8 квітня 2014

Україна далі домінує на вістях. В Харкові, Донецьку і Луганську групи проросійських провокаторів захопили адміністраційні будинки. В Луганську тримають 60 заручників. В Донецьку проголосили окрему Донецьку республіку. Але тим разом українська поліція відібрала будинок і “Донецька республіка” виявилась короткотривалою. Російські війська далі стоять біля кордонів України. Захід вже розуміє, що Росія змагає до дестабілізації України, а можливо також що підготовляє справжню інвазію території, як це вже зробила в Криму.

Оксана була в мене в понеділок, їздили до Акме, а потім на зустріч з її подругою Світланою, щоб їй передати гроші, які збирають на лікування якогось хлопця, що був поранений на Майдані, а тепер лікується у Філядельфії. Я додала від себе 50 дол., але більший даток хочу скласти через Українську Федерацію Америки, бо ліпше щоб ці збірки були координовані і під громадським контролем.

Прослухала аудіо-версію “*Eminent Victorians*” / Lytton Strachey. Копії зробив мені Іванко — з мого вибору. Але я сподівалася чогось цікавішого — колись читала біографію королеви Вікторії і знаю що Стрейчі — добрий письменник. Але ці Вікоріянці мені мало знайомі і не дуже цікаві — за винятком хіба Флоренс Найтінгейл. Інші особи це церковний діяч Меннінг, що перейшов на католицизм і став кардиналом, якийсь освітній діяч Арнольд і активний в Африці генерал британської імперії Гордон.

Субота 12 квітня 2014

Сепаратисти далі діють — в Донецьку, в Луганську. А сьогодні є вістка, що захопили поліційну станицю в Слов’янську, разом із збереженою в будинку зброєю.

В понеділок маю замовлену візиту в дентистки Міллер — початок “коронування” мого переднього зуба. Думала, що зможу опісля ще раз зустрітися з Раном і Марилею, але вони вже готуються до виїзду до Польщі і не зможуть приїхати. Треба буде нашу чергову зустріч відкласти до жовтня — тоді вони знову приїдуть до Філадельфії.

Не пам’ятаю, чи я встигла відмітити у щоденнику, що Павло Гунька, співак — бас-баритон, замовив в композитора Олександра Яковчука музику до Шекспірових сонетів у перекладі Остапа Тарнавського і тепер включає ці композиції у свої виступи. От недавно був допис Петра Волощука в *Ukrainian Weekly* про відзначування Шевченкового 200-ліття в Бостоні, де є згадка про концерт Гуньки 11 березня у Swedenborgian Chapel в гарвардському Кембріджі, де в програмі були тексти Шевченка і Шекспіра в Остаповому перекладі, і де аудиторії 130 осіб представляв Гуньку і його програму професор Сергій Плохій. Шкода, що Остап не може знати про цю свою несподівану посмертну славу.

В *Літературній Україні* надрукована велика стаття Роксоляни Зорівчак про англомовну Шевченкіяну. Це стара її тема, неодну статтю про це вона вже опублікувала. Але для мене цікаве те, що вона додала критичні ремарки про нові переклади Фединського, а це значить, що вона далі активна — я нею трохи турбувалася, бо після смерти сина і чоловіка вона тепер самотня у Львові і хоч я щодня посилаю їй (разом з іншими) лінки до статей про Україну в *Нью Йорк Таймсі*, то відгуку від неї давно вже не мала.

Написали з Києва Лариса Копань і Сергій Цушко. Вона хотіла б перевидати енциклопедію Онацького і радиться в цій справі, а Цушко відійшов вже на пенсію і видав том вибраних своїх поезій. Треба буде мені зібратися із силами і якимось зареагувати на ці листи.

Моє каліцтво дуже утруднює мені життя: пересуваюся по хаті з великим трудом, від одного

мебля до другого, навіть з палицями ходити мені дуже трудно. Вокера (хоч маю їх два!) по хаті вживати фактично не можу, для них потрібно більше простору. Надвір з вокером наважилась я вийти тільки один раз передучора, бо його треба знести по сходах, а я боюся щоб не впасти. Почала я збирати інформації про т. зв. “medical alert”, пристрій що сигналізує про потенційний упадок і потребу допомоги — але є різні такі апарати і досить дорогі (30 дол. на місяць) — треба буде мені порадитися в цій справі може з Уляною і Максимом. (А вони заповіли, що приїдуть на Проводи і повезуть мене до Баунд Бруку). А ще погіршився стан моїх очей — дуже мене разить світло — і сонячне і електричне — бачу погано навіть в окулярах — а комбінація штывного тіла і поганого зору не дозволяє довше сидіти біля комп’ютера.

Понеділок, 14 квітня 2014

В Донецьку, Слов’янську і інших містах східної України про-російські ворохобники під проводом досвідчених у Криму російських спецвідділів перебирають державні будинки і переводять терористичні акції при пасивному спогляданні і мовчазній підтримці невеликого зібрання цивільного населення. Турчинов, виконуючий обов’язки президента України, звернувся за допомогою до ООН, щоб, мовляв, прислали миротворців. Але це не станеться, бо Росія має право вета в Раді Безпеки. Отже Україні загрожує громадянська війна і не знати чим все це скінчиться.

Я сьогодні мала досить особливий день. Мала візиту в дентистки Міллер. Чекала на ССТ, а шофер не тільки дуже спізнився, але потім ще їздив по місту і я у висліді приїхала до клініки пізно. Що більше: шофер який мав приїхати по мене після візиту — приїхав на час, але я ще не була готова, бо Міллер почала справи підготовки до коронки зуба. У висліді я мусіла замовити собі на поворотну дорогу таксі. Коштувала таксівка 36 дол, а за коронку зуба я заплатила 1200 дол.! Але коронка вимагатиме ще дві окремі візити. А найгірше те, що приїхавши додому, обережно пообідавши кефіром і кашею, я раптом побачила, що нововставлений тимчасовий зуб — вилетів!!! Оттаке! Буду мусіти поїхати в середу знову, щоб Міллер ліпше приліпила цю тимчасову коронку!

Неділя. 20 квітня 2014

“Великдень! Боже мій великий, ще як світ світом не було у нас Великодня такого”. Ніхто не запрошував у гості і ніхто не приходив. А в церкві я не була вже мабуть років чотири. Але ще живу і навіть рада, що нікуди не треба було іти. Мала я дуже важкий тиждень — три візити в дентистичній клініці, одна в клініці Паркінсона і два рази з Оксаною — раз їздили на передсвяточні покупки до Бел’с Маркету, раз вона прибирала хату. В п’ятницю, повернувшись від спеціаліста з клініки Паркінсона, я була така втомлена, що ледве добралася до ліжка. А ще й тому, що виїхавши з дому вже о 7-ій вранці на ССТ, очевидно мало що спала попередньої ночі. На мої проблеми розв’язки ні полегші від лікаря не отримала, але маю новину: д-р Флайшер виїздить до Нью Йорку з чоловіком та ще й сподіється дитини, отже я переходжу під опіку іншої лікарки (д-р Шагін, молода жінка, мабуть з походження індійка. Я запиталася про поновлення фізичної терапії — бо

ледве пересуваюся по хаті без вокера. На червень маю заповіджену візиту в терапевтів.

В Женеві відбулася перша зустріч американців, європейців і росіян з українським міністром закордонних справ — нібито погодилися, що всі нелегальні групи повинні вийти з окупованих будинків. Але в Донецьку цьому не повинувались, а в Слов'янську — не зважаючи на великоднє перемир'я заповіджене Києвом — була навіть збройна сутичка і вже є пару загиблих і кілька пораних. Україна далі домінує на вістях.

Закінчила слухати нову аудіо-книгу (дарунок Уляни) — *The Bully Pulpit : Theodore Roosevelt, William Howard Taft and the golden age of journalism*/ Doris Kearns Goodwin. (Read by Edward Herrmann). Гудвін пише цікаво, звертаючи увагу також на особисте життя цих обох президентів, що були якийсь час приятелями, а згодом політичними суперниками. Про Теодора Розвелта я вже читала якусь біографію, але про Тефта довідуюсь вперше. Позичила я також з бібліотеки Аббінгтону пару аудіо-книг, але вони мені не подобалися і я їх до кінця не прослухала і віддала, але взяла також вперше дві книжки друковані великим шрифтом і одну з них вже прочитала *Marilyn, the last take* / Peter Harry Brown & Patte V. Barham. Це про останні роки життя і смерть Мерілін Монро. Автори розкривають засекречену аферу з акторкою обох братів Кеннеді — Джана і Роберта і навіть обвинувачують родину Кеннеді, зокрема Роберта, у смерті Мерілін. Він мовляв хотів від неї відчепитися після короткої афери, а вона не хотіла відвернутися від нього і навіть погрожувала виявити їхні стосунки на пресовій конференції. Смерть ММ була проголошена як самогубство, але всі документи, її записки, рекорди телефонічних розмов були знищені і докази кримінальної справи були ліквідовані. Автори цитують чимало різних джерел і нібито свідків, але Бог його зна скільки в цьому всьому є правди. Є в книжці багато даних про реалії фільмової індустрії, але багато також всяких сплетень і реклями твореної голівудськими публіцистами.

П'ятниця, 2 травня 2014

В Донецьку, Слов'янську, Луганську і в малих містах східної України банди проросійських терористів захоплюють державні будинки, розбиваючи вікна, побиваючи державну міліцію. Виконуючий обов'язки президента України Олександр Турчинов заявив вчора, що уряд втратив контроль на цих теренах. Офіційно армія Путіна ще не перейшла кордону, але є всі знаки, що російські спецвідділи інспірують і контролюють бунт сепаратистів. Чи це початок справжньої громадянської війни? Чи привід до інвазії?

Від самих цих вістей з України можна серйозно захворіти. А мені і без цих вістей — нелегко. Ледве пересуваюся по хаті, а що я більшість часу зовсім самотня — то це неабияка проблема. Але до моїх клопотів додалася також біда з очима. Була минулого тижня на візиті в офтальмолога — погіршує мій блеферайтіс весняна алергія (дала мені лікарка антибіотичну масть і краплі), але крім того катаракт в правому оці затьмарює мені образ того що бачу і воно дуже утруднює життя і турбує. Маю замовлену візиту в хірурга Орліна, що мав би робити операцію — моя Массаро каже, що вона сама перестала робити такі операції, бо хоче весь свій час присвятити справам сухости очей. Турбує мене як я дам собі

раду з операцією катарактів — добре, щоб хтось мене завіз до лікаря і взяв мене на цей час під опіку.

Мала я присмний вікенд — на Проводи приїхали Максим з Уляною і в суботу моїм автотом поїхали ми до Бавнд Бруку. Ночували в Голідей ін, мали приємну вечерю з Тамарою Нері і її чоловіком в італійському ресторані Вінчензе, відвідали могилу Остапову і Пасічників, де Уляна посадила свіжі квіти. Була відносно гарна погода — провесна в свіжотом розквіті. Я трохи поїздила своїм вокером по алеї цвинтаря, але це вже мені робити нелегко і відвідувати могилки колишніх приятелів вже мені не під силу. Зробили мені маленьке відпруження — Уляна з Максимом посвятилися, дали мені максимум уваги й опіки і я їм дуже вдячна. Як у Рільке: “sich einmal alles geshehen lassen und wissen was geschieht — ist gut”.

Читати тепер мені трудно — отже більше слухаю. Принесла собі а бібліотеки Аббінгтону пару аудіо-книг. Саме прослухала біографію акторки Грейс Келлі — не була я особливою поклонницею її таланту, але біографія досить цікава, зокрема маловідомі мені деталі її дитинства у Філадельфії і факт, що вона будучи вже принцесою Монако, таки мала бажання повернутися до своєї професії як фільмова акторка. Це викликало спротив і в родині і в Монако і вона не була рада цим обмеженням. Загинула в автокатастрофі відносно молодою ще жінкою. [*High Society: the life of Grace Kelly* / Donald Spoto, read by George Wilson].

Четвер, 8 травня 2014

В Україні уряд пробує контролювати терористів — отже є вже десятки загиблих — в Одесі, в Словянську. Сьогодні є вістка, що Путін закликав східну Україну не проводити референдуму запланованого на 11 травня і заявив, що забирає військо нагромаджене біля кордонів України. Чи справді? Чи це може його тактика показувати мовляв не він контролює подіями в Україні? А може і справді втратив контроль над “Незалежною Донецькою Республікою”?

Максим недавно давав інтерв’ю канадському телебаченню, а сьогодні вже є і відео, де Уляна говорить про Україну з кореспондентом. Обоє дуже добре виступили!

Сьогодні я весь день відпочивала, бо попередні три дні мала досить томлячі. В понеділок їздила з Оксаною на закупівлю харчів до Бел’с маркету, у вівторок мала візиту у Форсії, в середу — в дентистки Міллер, де нарешті вставила мені корону на передній зуб. У вівторок була прегарна погода, а що я мусіла довго чекати на транспорт, то зробила собі довгу терапевтичну руханку з вокером і в самому будинку Ралстон Центру і в довколишньому дуже гарному їхньому парку.

Закінчила слухати аудіо-книжку *On a farther shore: the life and legacy of Rachel Carson* / William Souder. Карсон була біологом, але стала дослідником довкілля, зокрема океану і пестицидів. Вона автор таких книг як *The Sea Around Us* і *Silent Spring*, що принесли їй

світову славу і причинилися до створення могутнього руху — енвайронменталізму. Книга трохи депремус, бо показує величезну небезпеку радіоактивності і пестисідів і взагалі факту, що людина почала контролювати природу і це дає непередбачені загрозливі наслідки.

Неділя 11 травня 2014

В Донецьку і Луганську проходить референдум — мовляв, хочуть проголосити свою незалежність від решти України, а згодом може і приєднатися до Росії? Сценарій як недавно в Криму? Ні Київ, ні західний світ референдуму не визнають як легітимне явище, а навіть Путін нібито радив донбасівцям перекласти референдум на пізніше.

Закінчила слухати позичені в Аббінгтоні дискети лекцій професора Чайлдерса (Thomas Childers, University of Pennsylvania) *Europe and Western Civilization in the Modern Age*. Деякі дискети слухала навіть двічі. Боже мій — які різочі паралелі з нинішньою політичною ситуацією: Гітлер, Anschluss, Sudetenland.

А також переглянула цікаві мемуари *Running with the bulls: my years with the Hemingways / Valerie Hemingway*. (Large print edition). Valerie Danby-Smith, молоденька ірландська репортерка зустріла в Іспанії Ернеста Гемінгвея з цілим його колом, жінкою Мері, слугами, тереадорами і іншими друзями ЕГ, стала секретаркою письменника, згодом була з ним на Кубі, а потім вийшла заміж за його молодшого сина Грега. Грег був трансвеститом і ментально хворою людиною, хоч і закінчив і навіть практикував медицину. Спогади дуже цікаві, зокрема своєрідною ревелаяцією для мене були відносини Гемінгвеїв з режимом Фіделя Кастра, візита Кастра до дому Гемінгвея в Гавані, що його Мері подарувала після смерти письменника Кубі.

Останніми днями чуюся може трохи гірше ніж звичайно. Здавалось мені, що хвилями може повернулися фібриляції? Я подумала, чи це може наслідок зменшення діуретику (з двох таблеток на одну, за порозумінням з кардіологом)? Отже вчора і сьогодні повернулася до двох таблеток рано вранці — це спричиняє візити до лазнички що 15 мінут перших дві-три години, але згодом стабілізується. Багато лежу — така собі перманентна сієста напередодні вічного відпочинку.

Затявся мені принтер. Пару днів тому написала по е-мейл прохання Маркові, щоб подивився — єдина між нами комунікація! Але він сьогодні забрав принтер взагалі, бо щось там не діє.

П'ятниця, 16 травня 2014

Вчора на вулиці міста Маріуполя (а також інших міст) вийшли тисячі сталеварників і гірників України, щоб перебрати контроль від сепаратистів т. зв. Донецької республіки. Це працівники підприємств Ахметова, який нарешті станув по боці Києва. Мовляв, Донецької республіки ніхто не визнає, експорти сталі з України ідуть на захід і тисячі людей втратять

працю як будуть продовжувати сепаратистські акції. Це — на мою думку — позитивна вістка з України, яка може нас врятувати від громадянської війни, хаосу і поділу України. Тим більше, що нарешті і Путінова Росія перестала підтримувати Донбасівських сепаратистів — адже Донбас — не Крим, і за нього може бути справжня війна!

Максим з Уляною саме тепер десь на летовищі в Торонто. Летять до Цюріху, де буде міжнародна конференція на тему історії української літератури. Конференція має фінансову підтримку-грант, як я зрозуміла, від європейських чинників, у ній беруть участь науковці з Австрії, Швейцарії, Німеччини, з українців там мають бути Грабович, Гундорова, Кознарський, Максим, Гринь і Ревакович.

А Лужницький дав мені прочитати звіти із річних зборів НТШ-А, які тількищо відбулися в Нью Йорку. Конфлікт між президентом НТШ-А (Грабовичем) і головою Контрольної Комісії (Поповичем) продовжується.

Мій стан здоров'я такий, що було б справжнім благословенством якби я одного ранку не прокинулася. Каліцтво моє досягло таких розмірів, що мені важко встати з крісла або з ліжка, ледве пересуваюся по хаті, нікуди не виходжу (хіба з Оксаною або до лікаря із ССТ), болять мене плечі, часто лягаю на гарячу подушку, болять і очі (тому мало читаю), болить навіть мозіль на правій стопі, отже навіть важко ступати на ногу. Всі дні проводжу на самоті, часто в ліжку, але все ще сама готую собі снідання і обіди (а фактично я майже готова на повну опіку в якомусь піклувальному домі). Мало хто до мене телефонує (хіба мої два внуки — ті пам'ятають кожного тижня). Але мені не легко дійти і до телефону, та й не дуже рвуся до розмов, а вже зовсім сердита я, коли з трудом підійду, щоб підняти слухавку, а там якась реклама чи харитативна збірка на якусь фундацію.

Принесла собі з бібліотеки пару аудіо-книг і їх слухаю. Але вибрати щось в бібліотеці було мені трудно, бо добре не бачу та й шукати на полицях щонебудь не легко. Оксана в цьому мені не може допомогти, нажаль, зрештою вона до таких речей не має нахилу — це не її форте. Вона цього тижня була тільки один раз — її син Тарас саме закінчив Темпел і вони наступного тижня їдуть на Флориду — відзначувати синову градуацію.

Субота, 24 травня 2014

Газети і далі переповнені статтями про Україну. Радіо-вістки згадують Україну every hour on the hour. Завтра в Україні вибори президента. Але в Донбасі справжня громадянська війна: кожного дня гине кілька людей в сутичках з проросійськими сепаратистами. Донецька народна республіка не поступається, не зважаючи навіть на заклики і перестороги Ахметова і відсутність офіційної підтримки Путіна. Чи за таких обставин зможуть відбутися вибори і чи висліди їх принесуть бажану стабільність?

Максим з Уляною вже кілька разів писали з Цюріху. Конференція в монастирі в Фішінгені вже закінчилася, але Максим з Уляною будуть ще в Європі до 1 червня. Вони саме відзначають свою річницю одруження.

Оксани цього тижня взагалі не було — вони на Флориді. Отже я нікуди з дому не виходила, хоч на дворі часто гарна погода, сонячно і не занадто тепло. Любуюся розквітлими квітами, подивляючи їх із вікон своєї хати.

Закінчила слухати курс лекцій п. н. *A brief history of the world* / Professor Peter Stearns. Не подобалося мені: багато теоретичних генералізацій, великих слів велика сила, мало конкретики. Курс американської літератури (*20th century American fiction* / Arnold Weinstein) має деякі цікаві для мене деталі — але я не знаю чи варто брати мені наступні томи цієї серії (покищо мала тільки першу частину). На подив самій собі — волю історію і біографію.

Понеділок 2 червня 2014

Вибори в Україні відбулися 25 травня при великій участі голосуючих і принесли позитивну вістку: Петро Порошенко здобув майже 55 % голосів, отже переміг в першому турі. На другому місці була Тимошенко — але вона здобула всього 13% голосів. Новий президент ще не заприсяжений (інавгурація має відбутися 7 червня), але він ще перед тим зустрінеться в Польщі з Обамою, а у Франції братиме участь у відзначуванні перемоги альянтів, де будуть не тільки лідери заходу, але і Путін. Тимчасом в Донецьку і Луганську продовжуються бої із сепаратистами. Українське військо відбило сепаратистів з аеропорту в Донецьку. Але сепаратисти не піддаються, їхні лави поповнюються чеченцями та іншими добровольцями, що переходять кордон із Росії. Недавно щось 40 тіл убитих громадян Російської Федерації репатріювали на кордон до Росії. Антитерористичні акції Києва продовжуються, а Луганська і Донецька область проголосили себе незалежною республікою “Новоросія”. Що буде далі? Чи розпадеться Україна, як їй вже десятки років пророкують? Чи буде справжня громадянська війна?

Вчора увечері Максим з Уляною повернулися з Європи. Крім Максимової конференції в Фішінгені, були ще в Цюріху, Люцерні, Мюнхені та Інгольштадті, де Уляна народилася.

Серед нових аудіо-книг, що їх я позичила в бібліотеці, є книжка про Жакелін Кеннеді Онассіс і я вже закінчила її слухати. [*Reading Jackie* / by William Kuhn. Read by Susan Denaker]. Я про паню Кеннеді чимало вже читала і не дуже радо вибирала цю книжку. Але вона виявилася досить цікавою і показує “Джеккі” з несподіваного боку. Після смерти обох чоловіків, Джеккі працювала професійним редактором книг у видавництвах Viking і Doubleday, причинилася до появи цілої низки різnorodних видань і мала опінію дуже доброго і вимогливого критика. Цікаво що пані Кеннеді стимулювала низку біографічних книг, але дуже берегла свою власну приватність і заборонила публікувати свої листи після своєї смерті. Мені також цікаво, що в книзі тричі згадується. Едвард Касинець, що з ним вона спілкувалася в слов’янському відділі Нью Йоркської Публічної Бібліотеки. Автор вважає що обидва подружжя Джеккі (з Джаном Кеннеді і з Аристотелем Онассісом) були невдалі, задля грошей і становища в суспільстві, але під кінець життя Джеккі зазнала трохи особистого щастя із своїм компаньоном Морісом Темпельсманом.

Несподівано минулого тижня я мала змогу двічі бути поза хатою. В суботу в св. Софії була зустріч із фільмарами, що готують фільм про Любомира Гузара. Лужницький запропонував мене взяти на авто. Зустріч не була вдалою, бо не працювала техніка, але зібрали трохи грошей для фільму. В неділю Вакуловські повезли мене на збори Української Федерації Америки. Було там не більше як 35–40 осіб, але УФА під проводом Зені Черник робить велику працю, це найбільш активна українська організація у Філадельфії.

П'ятниця, 6 червня 2014

Сьогодні — 70 річниця висадки аліантів в Нормандії. На святкування до Франції з'їхались лідери західних країн, а також Путін, був і наш Порошенко. Обама з Путіним мав тільки 15 хвилинну розмову про ситуацію в Україні, більшість часу себе уникали (каже репортер: “немов розведені батьки на градації дитини”), а Порошенко нібито домовився з Путіним на майбутні переговори в справі замирення на сході України. На святі була присутня і королева Великобританії Єлісавета — старша від мене, але ходить ще на власних ногах і без палиці.

Понеділок, 9 червня 2014

В суботу 7 червня відбулося офіційне запряження п'ятого президента України. Церемонія проходила в залі парламенту України, проводив нею спікер парламенту і дотепер виконуючий обов'язки президента Олександр Турчинов. Серед гостей на залі були і три колишні президенти — Кравчук, Кучма, Ющенко, і судді найвищого суду, і найвищі духовники українських церков, і Юлія Тимошенко і численні закордонні гості, в тому числі і наш віце-президент США Джо Байден. Були серед гостей і батько Порошенка, і його дружина і наймолодший син. Церемонія була скромна, без надмірної помпи, з двома короткими виступами хору, який проспівав “Ще не вмерла” на початку і “Боже великий, єдиний” накінці. Кораною всього була промова нового президента. Порошенко говорив короткими реченнями, повними вагомими конкретними твердженнями, без зайвої патетики і красивої стилізації. Його заяви про те, що він не хоче війни і не бажає помсти, що пропонує амністію тим хто не має на руках крові і вільний коридор для повороту в Росію “добровольців”, але не збирається переговорювати з бандитами, звучали твердою пересторогою. Говорив доброю українською мовою, але в половині промови звернувся безпосередньо до Донбасу і сепаратистів їхньою російською мовою, обіцяючи майбутню децентралізацію влади, право на регіональні відмінності, мову і традиції. Водночас підкреслив, що Крим “був, є і буде українським”, що Україна залишиться унітарною державою і що українська мова буде єдиною державною мовою. Наголосив на тому, що Україні потрібна сильна армія для самооборони, що Україна повертається до давньої своєї батьківщини — Європи і що він готовий підписати економічний договір про асоціацію з Європейським союзом. Сказав і кілька слів про потребу боротьби з корупцією — висловився конкретно і дотепно, що це, мовляв, значить: “чиновники не беруть, а люди не дають”, перестеріг також про потребу нових виборів до Верховної Ради.

Ця субота — перший радісний для України день. Було зворушливо слухати таку

високопатріотичну і розумну промову нового президента України — першу того рода промову за двадцять років незалежності. Я була горда за Порошенка, але також і вдячна іншим нашим політикам, зокрема Турчинову і Яценюку, що в тяжкий час взяли на свої плечі відповідальність за долю України і допомогли довести її до цього урочистого свята і Кличкові, що зрезигнував зі своєї кандидатури на президента, чим допоміг Порошенку виграти в першому турі виборів. Дай Боже, щоб Порошенку вдалося розв'язати повстання в Донбасі підсилюване російськими “добровольцями”, що переходять кордон, стимулюють і керують заворушеннями. Бо решта його програми залежить від цього першого кроку — треба відновити мир і порядок в першу чергу. Трохи боюся за Порошенка — його треба берегти, бо такого лідера України напевно не сподівалися в Росії і можуть хотіти його позбутися.

Четвер, 12 червня 2014

Україна вже не домінує на вістях, хоч в Донбасі, а зокрема біля Слов'янська, ідуть антитерористичні акції проти сепаратистів, а сьогодні, пишуть газети, з'явилися навіть танки, які перейшли зза кордону з Росії. А на світових вістях домінує тепер Ірак — ісламці з-під стягу ISIS захопили міста Мозул і Тібрік, хочуть проголосити незалежний ісламський каліфат, що мав би включати і частину Сирії. Бідний наш Обама — ще не розв'язався конфлікт з Росією за Україну і Крим, а вже з'явилася нова потужна криза, яка загрожує стабільності і миру в світі.

З Оксаною сьогодні їздила до аптеки, а тоді — знаючи що їй потрібно закупити продукти в Бел'с маркеті (бо готує прощальну гостину для свого сина, який їде на працю до Нью Йорку) — я запропонувала поїхати туди, щоб я походила собі на вокері для потрібної руханки, а вона за цей час, щоб мала змогу зробити свої покупки у крамниці. Я до крамниці не збиралася йти, і спочатку думала, що поїдемо на Shopping Mall до Willow Grove, але біля Бел'с Маркету є також можливість походити по хіднику між крамницями — і я скористала з руханки, якраз достатньо поки почався дощ, а Оксана, замість бездільно чекати, мала змогу використати раціонально час.

Вчора сестри Вакуловські запросили мене на полуденок до CinCin, разом з Мартою Шиприкевич. Мартин чоловік, Роман Волчук, нещодавно помер і Вакуловські хотіли зробити добре діло, щоб розрадити і її і мене.

Субота, 14 червня 2014

Сьогодні в Луганську сепаратисти зістрілили український військовий літак — загинуло 49 осіб мілітарного персоналу. Софістикована зброя, очевидно, з Росії, та й вишкіл, зрозуміла річ, не якихось наївних збунтованих цивілістів.

Максим матиме цього року sabbatical. Запланував провести свою наукову відпустку у Львові, разом з Уляною. Мають їхати в середині серпня і планують бути там до січня. Велика турбота для мене, якщо до цього часу не буде якогось примирення в Україні.

Остання аудіо-книга, яку я закінчила слухати, це *Rather Outspoken* / by Dan Rather. Відомий тележурналіст у своїх мемуарах полемізує з телекомпанією CBS, що примусила його відійти після того як він виявив засекречену справу тоді кандидата, а згодом президента Джорджа Буша, який замолоду нечесним способом врятував себе від служби в армії.

Середа, 18 червня 2014

Вчора їздила з Оксаною до лабораторії, до аптеки, до бібліотеки, до Акме і на полуденок до мекіканського ресторану.

В бібліотеці віддала позичені раніше аудіо-книги, серед них і востаннє прослухану *Lots of candles, plenty of cake* / a memoir by Anna Quindlen. Про авторку ніколи не чула, але вона отримала свого часу премію Пуліцера за свою журналістичну працю в *Нью Йорк Таймсі*, а також вона автор кількох романів. *Lots of candles...* — це своєрінда медитація на теми життя і смерті, подружжя, материнства, зміненої ролі жінок у суспільстві, релігії (вона ірландського походження і католичка).

Порошенко заповів одностороннє припинення вогню і в справі перемиря говорив по телефону з Путіном. Не відомо, чи це дасть якісь позитивні наслідки. Дотепер в східних регіонах України загинуло вже майже 400 осіб.

П'ятниця, 27 червня 2014

Історичний для України день — президент Петро Порошенко підписав у Брюсселі договір асоціації з Європейським Союзом! Це той договір, що мав бути підписаний ще в листопаді у Вільнюсі і Порошенко дотепно використав цю ж ручку з написом дати у Вільнюсі, яку мав вжити Янукович, чия відмова від ЕС викликала великолюдні протести і революцію. Це очевидно тільки перша виграна битва — не остаточна перемога. На сході України заповіджене Порошенком перемиря вже багато разів було порушене сепаратистами. Сьогодні перемиря має о год. 22:00 закінчитися і не знати, що буде далі. Росія, не зважаючи на заклики заходу, не тільки не вживає своїх впливів, щоб опам'ятувати сепаратистів, а навпаки — підсилює їх зброєю і добровольцями, що переходять кордон. Чим все це скінчиться? Крім сотень людей, що загинули, вже є біля 50 тисяч біженців.

Сьогодні має прийти технік від фірми Гардіян, щоб заінсталювати мені т. зв. Medical pendant. Пристрій яким можна буде викликати допомогу, якби я впала. Я цілими днями сама в хаті, ледве ходжу при допомозі палиць і вокера, отже такий пристрій дуже мені потрібний. Я вибрала фірму Гардіян, бо маю їхню алярмову систему, і здавалось мені, що заплативши один раз за інсталяцію, я не мусітиму платити додатково кожного місяця, як це було б у випадку з іншими фірмами, що такі medical alerts пропонують.

Остання моя лектура: аудіокнига *Wolf: the lives of Jack London* / by James L. Haley. Read by Bronson Pinchot / і надрукований великим шрифтом (large print edition) роман добре знайомого мені автора: Alexander McCall Smith: *La's Orchestra Saves the World*.

Джека Лондона я напевно читала в дитинстві, бо пам'ятаю, що під впливом його книг про тварин я мала упередження до використання тварин у цирку, але ліпше запам'ятався тільки його автобіографічний роман "Мартин Іден". З біографії Гейлі я дізналася про багате на пригоди життя цього письменника, що помер на сороковому році життя, але встиг бути кореспондентом і на японсько-російській війні і в Мексиці підчас революції, плавати власним вітрильником по океанах, пережити великий землетрус у Сан Франціско. Він був завзятим і переконаним соціалістом і вірив у революцію. МекКолСміт, письменник якого я прочитала певно майже всі твори, показав себе в новій книжці трохи з іншого боку: це не із його серій про Ботсвану, ні про Шотландію, ні із сатиричної серії про академіків. *La's Orchestra* — розповідь про життя самотньої молодої освіченої жінки в Англії, що вчас війни голоситься на добровільну допоміжну роботу фермерові, живе на селі, а рівночасно організує аматорський оркестр з льотчиків, втікачів і робітників, що є, мовляв, метафорою продовження і витримки звичайного людського життя в час глобальної катастрофи.

В цьому місці обірвався писаний на комп'ютері текст — бо здох комп'ютер!!! Автоматичний back-up не зберіг моїх записок, але я деякі тексти мала надруковані на папері — отже не все пропало. Спробую переписати тут те, що збереглося, бо шкода було б це втратити, тим більше що були деякі драматичні події:

Понеділок 30 червня 2014

Нагло і несподівано померла Аня Максимович. Знайшли її вчора вранці мертвою на підлозі в її кухні. Сяня Гораєцька була у близькому контакті з Анею — кожного вечора говорила з нею по телефону. А ось від четверга Аня не відповідала на телефони і це Сяні стало підозрілим. Аня в неділю мала вступити по Віру Пак, їдучи до церкви, отже і Віра Пак і Галя Головчак пробували і не могли з нею сконтактуватися. Син Сяні Гораєцької — поліцист і Сяня попросила його, щоб поїхав до Ані і перевірів, чи є під хатою авто, чи вона вдома? Аскольд поїхав, знайшов авто і замкнув хату, пішов до сусіда запитатися, сусід мав ключ від Аниної хати і вони разом ввійшли і знайшли її. Я з Анею бачилася в середу на сходинах ЕУД — вона була в доброму настрою, розповідала про те, що їздила на градацію свого внука, Несторового сина Стефана, який отримав стипендію на медичні студії, показувала фотографію. Дякувала мені за надсилані статті з *Нью Йорк Таймсу*, казала, що після операції на катаракти ліпше бачить і більше читає.

І ще дивно: про смерть Ані повідомила мене. Мотря з Ровд Айленду! Гораєцька не мала телефонів Аніних дітей і подзвонила до Слави Оранської. Слава мала тільки телефони членів 43 відділу СУА і в тому числі Лесі Яцкевич і дала знати туди. На Мотрю впав обов'язок повідомити родину, але виявляється, що донька Ані Леся поїхала до Орегону, а син Нестор на Флориду. Син Андрій щоправда живе у Філадельфії, мабуть він буде займатися похоронами, хоч я знаю від Ані, що саме Несторові вона дала свого часу power of attorney і завжди казала, що саме Нестор найбільше з її дітей діловий і практичний.

Аня була мені завжди близькою людиною, а зокрема тепер, коли так мало залишилося друзів. В Зальцбурзі ми ще не дружили, але в Америці довгі роки були близькими сусідами

на 13-ій вулиці, майже одночасно родили і виховували дітей, разом творили старшопластунський курінь — вона після мене стала другим Головним Чортополохом, потім працювали, розбудовуючи Пластову Бібліотеку, а тепер від неї була навіть разом в комісії ЕУД. Аня була довгі роки головою 43 відділу СУА і хоч я була тільки паперовим членом і не ходила на сходини, вона ставилася до того дуже толерантно. В СУА вона близько жила з Людою — Люда була амбітним і добрим організатором і їй Аня завдячувала надзвичайну активність відділу. Але Люда була злосливою і фальшивим другом — вона Аню часто обмовляла, та й не тільки її. Зате Аня була завжди дуже добросеречною, ні про кого не обмовилась жодним поганим словом. Я собі жартувала, що тепер на старші роки Аня стала єдиним професійним протоколярним секретарем, бо вже майже нема людей щоб грамотно могли написати протокол із зборів. Її смерть позбавила секретаря і Раду Бібліотеки і регіональний комітет ЕУД.

Прикро подумати, я — каліка, що ледве пересуваюся по хаті і мучуся день-у-день — живу далі, Лесі вже 101 років, а тут раптом замість нас помирає людина відносно здорова і ще навіть продуктивна в громаді.

Субота, 5 липня 2014

Похорони відбулися в четвер 3 липня. Я просила Вакуловських, щоб допомогли мені поїхати до Насевича напередодні, але виявилось, що всі відправи були в церкві Царя Христа на вул. Каюга, а там нема доступу для калік, багато сходів, отже таким як я вхід унеможливлений. Отже я ні до церкви, ні на цвинтар не могла поїхати. Але тризна була запланована в Центрі і Лужницький зробив мені послугу — приїхав по мене і завіз до Центру і доставив мене до галерії разом з моїм вокером. Сам він на тризну не залишався, але казав, що в церкві було дуже багато людей, може із 150 осіб. Нарікав, що в церкві не працювало охолодження, а що температура була близька до 100 Ф., то люди порядно намучилися і в церкві і на цвинтарі. На тризні було, очевидно, трохи менше людей, але приїхали і Мотря з Андрієм і Тимошем, і всі Анині діти і внуки, і Іванова Наталка, якої я вже багато років не бачила, і цілий гурт наших Чортополохів в одностроях, і чимало союзянок. Промовляли на тризні доньки Леся і Маруся, Ольга Головецька, Мотря Вотерс-Бойко, Наталя Пазуняк, Андрій Головінський, п-ні Сагата, Оксана Фаріон і я. Кілька слів сказав і священник. [Нашим отцям варто щоб хтось дав лекцію доброго тону: кажуть людям підніматися до молитви, а тоді виголошують не молитву, а промову. Ну, я тепер сяду чи так не можу встати на ноги і не встаю, не тільки задля промови, але навіть і з поваги до молитви, але було б добре, якби хтось в громаді звернув на це увагу].

Похорони, як і в кожній культурі, це — affirmation of life. Вони потрібні не померлим, але тим, хто залишився жити. Це прекрасно показано у фільмі Паражанова, де молоді гуцули танцюють біля виставленого на катафальку тіла покійниці. А Коцюбинський це бачив на власні очі, коли їздив Карпатами і збирав матеріал до “Тіней забутих предків”.

Ані похорон дав мені змогу зустрітися і поговорити з Андрієм, Мотрею, Тимошем, Анею Фат, Андрієм і Нестором Максимовичами, з Вірою Датон. [Віра, між іншим, говорила мені

про свої клопоти, зокрема про те, що потребує якогось додаткового заробітку, і я маю в плані запропонувати їй пару годин роботи при упорядкуванні мого архіву — тільки що ця справа мусить почекати на час, коли поправляться мої очі, які мені тепер дуже дошкуляють і я не знаю, чи мені чекати на візиту (першу) в Орліна-хірурга, що мав би робити мені операцію на катаракти, чи замовити перед тим ще одну візиту в Массаро?] Тиміш привіз Мотрю і Андрія автом, але вони мусіли ночувати дві ночі у motelі, бо це далека дорога і для них, що не дуже сильні, занадто утяжлива.

Закінчила слухати досить цікаві мемуари *Honeymoon in Teheran* /Azadeh Moaveni, read by Carrington Macduffie. Авторка — народжена в Каліфорнії в родині ірансько-американських інтелектуалів — журналістка, кореспондент журналу *Тайм*, яка спеціалізується в справах середнього сходу, зокрема своєї праатьківщини, Ірану. Її спогади охоплюють два роки після 1999 і дають цікаві картини життя Ірану за панування муллів і зокрема президента Ахмадінежада. Авторка розповідає про те, як зустріла там свого чоловіка, також іранця вихованого на заході, як вони почали разом жити, не чекаючи на традиційний шлюб, як вона завагітніла, як згодом одружилася і як врешті з чоловіком і сином виїхала до Лондону, де живе і досі. Знамениті конкретні картини постійного рапортування агентів секретної поліції, приклади зудару традиціоналістів з європеїзованою іранською елітою, гостротрадиційних обмежень для жінок, побутових проблем їжі, медичного догляду, родинних і весільних традицій. При нагоді я довідалася, що давня релігія Ірану — Зороастризм, а мова не арабська, а фарсі, і що іслам накинений силою, хоч тепер очевидно домінуючий. [А ще я хотіла перевірити на інтернеті як називалася по українськи ця давня іранська релігія і от я несподівано довідалася, що Зороастер це не хто інший як Заратустра!!! Also Sprach Zarathustra, мовляв Ніцше. Ось так вилазять діри загальної освіти — a little knowledge is a dangerous thing!]

Четвер, 17 липня 2014.

Михайло Данилович закінчив будувати дерев'яний дек до моєї хати. Марко може мати сатисфакцію, бо це його план і його ідея. Виглядає незле, хоч я ще не мала змоги вийти на нього і посидіти. Передусім тому, що я слаба і мені трудно це зробити, але також і тому, що у нас гаряче філадельфійське літо, температура доходить до 100 Ф і велика духота. Як доживу до осені, маю надію, зможу посидіти на свіжому повітрі і любоватися природою свого городу.

Вчора була в мене Оксана і я з нею їздила до аптеки, а також до Willow Grove Mall — там я могла походити собі з моїм вокером в приємній охолодженій атмосфері, а Оксана мала змогу заглянути до крамниць і подивитись на жіночі сукні. (Вона 25 липня матиме 50 років і хоче відзначити такий важливий свій день народження). Минулого тижня, в п'ятницю, я мала візиту у Форсії і використала додатковий час (коли треба було чекати на транспорт) на проходи з вокером в будинку Ролстон і біля нього. Тоді була гарна літня погода, а Ролстон — стара резиденція, оточена гарним, навіть елегантним городом, де приємно можна собі походити. Позатим, коли я сама вдома, ходити не дуже можу — ледве пересуваюся з місця на місце і більше лягаю для відпочинку, слухаючи свої аудіо-книги.

Серед них була *Cry, beloved country*. Автор — Alan Paton. Читає — дуже оригінальним стилем — Frederick Davidson. Цей роман південно-африканського письменника здобув собі свого часу неабияку славу — був двічі сфільмований, є навіть театральні вистави з цієї темою. Книжка досить оригінальна, з біблійними алюзіями. В центрі уваги батько — чорний священник, син якого вбив білого хлопця, признався до вини і був покараний на смерть. Дружні людські відносини між двома батьками — батьком вбивника і батьком жертви — є в центрі уваги роману. А написаний він ще перед початком апартеїду в Південній Африці — 1948 року.

В Україні війна продовжується. Недавно збили український військовий літак, а з другого боку — розбивають житлові будинки. Є загиблі військові і цивільні і, очевидно, новий потік біженців. США посилили свої санкції проти Росії, але це — крапля в море. Путін на це не реагує.

П'ятниця, 18 липня 2014

Вчора біля Донецька впав маляйський пасажирський літак, на якому було 298 осіб. Його, очевидно, зістрілили, але невідомо хто. Почнуться взаємні обвинувачення, хоч підозра в першу чергу на сепаратистах і на доставленій їм із Росії софістикованій зброї.

Сьогодні в нас прегарна літня погода — без великої вологості, з найвищою температурою 83–85 Ф. Я почала приймати лік проти алергії, чуюся трішки ліпше. Отже посиділа собі трохи на нашому новозбудованому деку.

Почала слухати нову аудіо-книгу: *The man who loved China* / written and read by Simon Winchester. В центрі уваги тут — Joseph Needham, науковець з британського Кембріджу, який, закохавшись у китайську студентку, захопився Китаєм і став досліджувати історію, щоб вияснити собі і іншим, яким чином країна, яка 600 років перед Гутенбергом уже знала друкарство і мала чимало наукових винаходів (літак, стрільний порох і ін.) не зазнала індустріальної революції і була приречена на занепад і зубожіння? Нідгем залишив 19 томів досліджень Китаю, його вважають одним із найбільших енциклопедистів світу.

Неділя, 20 липня 2014

Зістрілений маляйський авіалайнер привернув увагу цілого світу не тільки до цієї катастрофи, де загинуло 298 пасажирів, в тому числі 80 дітей — але і до російського збройного втручання та стимуляції конфлікту в Україні. Є всі докази на те, що Росія з-за кордону доставляє терористам в Донбасі ракети БУК, що вишколює донбаських сепаратистів для вживання цієї софістикованої зброї. Преса пише вже і про насланих з Росії керманичів заворушень, подаючи їх прізвиська. Обама посилює протиросійські санкції, Європа поволі приєднується, але це мабуть замало, щоб опам'ятати Путіна.

Свобода опублікувала мій некролог про Аню Максимович, але, хоч він і в оригіналі був короткий, скоротила його ще більше, викресливши, нажаль, згадки про нашу спільну

пластову діяльність.

Докінчила слухати книгу про Нідгема. І хочу додати ще пару цікавих деталей: перше його знайомство з китайкою, яке перерішило його долю і зацікавлення, відбулося 1937 року. Вперше до Китаю поїхав він 1941 року. В 1950-их роках очолював міжнародну комісію, яка мала досліджувати оскарження Сполучених Штатів в уживанні бактеріологічної зброї в корейській війні. Це мало для Нідгема далекойдучі наслідки. Автор вважає що наївний і довірливий Нідгем став жертвою комуністичної пропаганди і це принесло йому серйозні прикрі наслідки, критику й остракізм на заході, заборону в'їзду до США ітп. Згодом виявилось, що комуністи за ініціативою Москви сфабрикували докази для дослідження комісії — правда вийшла наверх, коли було знайдено документи (якусь роллю тут відіграли також міжусобиці на советському олімпі після смерти Сталіна). Політична атмосфера проти Нідгема вплинула також на деяких рецензентів перших томів його magnum opus-у *Science and civilization in China*, мовляв, він мікробіолог, не історик ні сінолог, чому він пише про історію і Китай? Але з часом, коли прояснилася ситуація і появилися дальші томи цього великого видання — оцінка Нідгема різко змінилася на позитивну. Китайка була його..

[на цьому друковані сторінки щоденника перериваються, очевидно саме тоді наступила криза з комп'ютером. Не знаю скільки тексту насправді втрачено: пам'ятаю тільки, що речення, яке стосувалося родинних стосунків Нідгема завершувалось твердженням, що китайка була його коханкою все життя, хоч Нідгем був жонатий з англійкою і вона про це знала, що це був своєрідний menage a trois...]

П'ятниця, 1 серпня 2014 [запис рукою].

Я ще живу, але здох мій комп'ютер! Від 21 липня я вже не посилаю в Україну статей з *NYT*, а робила це від початку Майдану в листопаді — кожного дня, навіть тоді, як чулася дуже погано.

24 липня мала першу візиту в Орліна — підготовка до операції катаракта на правому оці. Це буде 24 вересня.

Марко замовив мені вже новий комп'ютер — треба буде вчитися наново.

Завтра приїжджають Максим з Уляною. Вони 18 серпня їдуть до Львова і будуть там до 30 листопада.

Без комп'ютера мені тяжко — зокрема тому, що мені важко писати рукою.

[Далі — на новому вже комп'ютері].

Неділя, 10 серпня 2014

Мій комп'ютер перестав працювати і наступила поважна криза. Це сталося ще при кінці липня. Марко посвятив значну частину своїх вакацій, щоб замовити мені новий комп'ютер і його заінсталювати. Трохи допоміг і Максим, бо саме тоді був у нас з Уляною в гостях. Доводиться мені деякі речі вивчати наново, тобто привикати до нової машини. Ще не все працює як слід — напр. антивірусова програма, і запобіжне копіювання. Деякі речі безповоротно втрачені, зокрема все написане від липня дотепер. Шкода зокрема щоденникових записів, але дещо з того я надрукувала собі на папері, може вдасться переписати. Бачу, що зник мій некролог про Аню Максимович — хотіла зробити копію, щоб послати Чортополохам і бачу, що її нема. Текст надрукований у *Свободі* помітно скорочений — зокрема викреслили згадки про Пласт і я хотіла, щоб наші ЧП про це знали. Також нема моєї анотації на книжку Звичайної. Але більшість давніх матеріалів, здається, є і це мале технологічне чудо.

Останніх пару днів чуюся дуже погано. Ледве пересуваюся по хаті, по ночах не сплю, а також мала великий клопіт з очима — dry eye, blepharitis. Тобто не тільки каліка, але й майже сліпа. В п'ятницю 1 серпня потелефонувала я до Форсії і до Масаро. Масаро приписала антибіотичну мазь і вона зразу допомогла, після того як Уляна ще перед своїм виїздом тричі мені допомогла закріпити нею очі. Форсія дозволила приймати хапах подвійно перед сном. А також як треба підчас дня — одну таблетку на 6 годин. Це трохи допомогло, заспокоїло. Хоч насправді було б краще з'їсти сотню таких таблеток, що могли б переставити мене на другий світ. Я нібито жартую, що від цього хоронять мене тільки гроші, тобто думка, що пропадуть мої пенсії ТІАА і соціального забезпечення, а вони настільки щедрі, що вистачають на утримання хати і харч на дві особи, ремонти, винайм помічників, дарунки ітп. Отже в інтересі моєї родини є щоб я ще жила, але це життя часом буває мукою.

Україна не домінує вже на вістях, але тільки тому що на першому місці тепер війна Ізраїлю з гамасом і наступ ісламців в Іраку. В Україні далі війна на Донбасі, урядові війська відбили 75% території і наступають, але є загроза російської інвазії — не зважаючи на посилені санкції США і ЄС.

Відгукнулася з Бразилії Віра Вовк, бо звернула увагу на факт, що я перестала посилати статті із *NYT*, і я вперше на новому комп'ютері послала їй листа електронною поштою. Ці статті висилала я від листопада в Україну і друзям в діяспорі — день у день, навіть тоді як чулася погано. Але від 21 липня вже не посилала. Цікаво, що зареагувала на це тільки Віра.

П'ятниця, 15 серпня 2014

На кордоні України стоїть 260 однакових, накритих білим брезентом великих вантажників, які нібито везуть російську гуманітарну допомогу до Луганська. Троянський кінь? Хитрощі планованої інвазії? Уряд України — разом із міжнародним Червоним Хрестом — вважає, що прийняти цю гуманітарну допомогу можна тільки розвантаживши і перевібивши, що саме ці вантажівки везуть? До тривожних вістей з України, які мене безмежно хвилюють, додається ще й факт, що за пару днів — 18 серпня — Максим з Уляною їдуть до Львова і

будуть там аж до 30 листопада. Чуюся фатально, але не хочу їх журити — отже навіть не пробую телефонувати до Торонто.

Для заспокоєння прослухала цікаву книгу мемуарів Салмона Рушді. (*Joseph Anton* by Salman Rushdie). Джозеф Антон — прибрране ім'я під яким Рушді переховувався в Англії після того як іранський аятолла кинув на нього клятву і поставив високу нагороду за атентат на автора “Сатанинських віршів”. Ім'я сформоване з перших імен Конрада і Чехова — Йосиф Конрад і Антон Чехов. Рушді багато років перебував під охороною британської поліції, часто міняв помешкання, мусів жити разом із своїми охоронцями, мав дуже обмежені можливості контакту із читачами і дуже переживав реалії свого домашнього арешту. Часом йому вдавалося вирватися “на волю” — зокрема коли приїздив на вакації до США і міг перебувати анонімно під опікою друзів. Рушді був присутній на конгресі ПЕН Клубу 1986 року в НЙ — це було ще перед клятвою — і цікаво конгрес описує. Невже я бачила його тоді на цьому конгресі і вже про це забула? А може не звернула на нього тоді уваги, бо став він славним на цілий світ саме завдяки “Сатанинським віршам” і цій клятві, а це наступило пізніше? Рушді був тричі одружений і мав двох синів (від двох інших жінок). Він пише детально і про свої приватні справи і про книги, що їх написав. Я, нажаль, жодної з його книг не читала.

Понеділок, 18 серпня 2014

Сьогодні ввечері Максим з Уляною відлітають до Львова — польот фірмою Лот через Варшаву. Передучора ще до мене телефонували. Очевидно, хвилюються. Не тільки через події в Україні, але і через труднощі пакування багажу. Їдуть на довший час — до 30 листопада — треба мати і теплий одяг, а багаж на літак обмежений.

Мій стан — дуже поганий. Замовила собі прискішену візиту в нові лікарки-невролога (Lama Shahine) — обіцяла мене завтра прийняти, отже я дала знати Оксані, що не поїдемо до Бел'с маркету, як планували, а вона завезе мене на 1:30 до клініки. Щось треба змінити — може інші ліки на Паркінсона? Ледве суваю ногами, і рука більше тремтить. Таке мое животіння — це мука! Зокрема тепер, коли стільки додаткових хвилювань. Сьогодні в Україні обстріляли колону біженців з Луганська — є багато цивільних жертв, включно з дітьми.

Маряна Вакуловська вчитала десь на інтернеті, що на хворобу Паркінсона помагає маріхуана. Ну, я маю свій власний наркотик — мої аудіокниги — єдина моя розвага, що приносить часткове відпруження. Тепер саме докінчую слухати лекції — *Life and times of Mark Twain*. Хоч я багато чого знаю про Твейна, але лекції професора Майкела Шелдона дають і деяку додаткову інформацію і новий погляд на письменника.

Маю далі клопіт з комп'ютером. Електронна пошта не працює як слід, багато дечого вимагає вивчення нових процедур, а мені це не легко вдається, тим більше що із очима в мене не все гаразд. Мазь антибіотика, що його приписала Массаро і яку двічі запустила мені в очі Уляна, як вони були тут з візитою (2–5 серпня) дуже мені допомогла, але

малесенька тубочка масті (що коштувала 55 дол.!!!) не вистарчила навіть на перший тиждень, а я мала приймати її ще й наступного тижня. Рецепт вимагав потвердження лікаря, аптека до неї дзвонила, але без відповіді — це вже триває кілька днів. Я сьогодні сама потелефонувала до Массаро, лишила записку на телефоні. Контакт встановити нелегко, всі дуже зайняті.

Завтра треба мені віддати до бібліотеки в Аббінгтоні 5 аудіокниг або їх відновити. Пробую зробити це на комп'ютері — не вдається.

Телефонував з Торонто Максим і довго зі мною говорив (найбільше про комп'ютер і електронну пошту — казав, що вже валізи спаковані і він дзвонить для відпруження). Прилучилася до телефону і Уляна. Ну, дай Боже, щоб все пішло їм добре, щоб не було комплікацій.

Четвер, 21 серпня 2014

Максим з Уляною вже у Львові. Короткі записки по е-мейл прийшли вже із леговища у Варшаві, а також вже і зі Львова. Помешкання при вулиці Богомольця 2. Власником будинку є житель Торонто Винницький. Моя електронна пошта вже працює (на щастя), але є інші клопоти з новим комп'ютером і я ще не можу максимально його використовувати. Постійно перериває закликами, які можуть бути рекламою, а може і потрібною директивою, мовляв “Your software may be out of date. Updates recommended... install the software to ensure your browser is the latest version... Update to continue...” Марко перестерігав, щоб не приймати всіх закликів, але тут виглядає, що процес інформації переривається, як я не клікну ОК.

У вівторок їздила я на приспішену візиту до неврологічної клініки. Dr. Lama Shahine довго зі мною говорила, радила звернутися до уролога з моїми проблемами з міхуром, трішки підвищила дозу ліку Carbidora-levodopa, сказала, що проблема балансу в мене посилюється ще й страхом, щоб не впасти і що найважливіше — більше полягати на фіз-терапії, обіцяла дати знати Форсії про свою думку, щоб може замінити лік охуbutynin на інший, дала кілька порад щодо безсоння — одне слово, я маю враження, що лікарі ще не зовсім знають як боротися з хворобою Паркінсона і чи взагалі є можлива така боротьба.

Дивилася я вчора на телепрограму “Rasoon nation” — передусім тому, що Максим віддавна веде з ними боротьбу, а мені ці тварини здавалися симпатичними. Тепер бачу, що Максим має рацію — вони не тільки шкідники, але й залишають послід, що може бути загрозовий для здоров'я. Довідалась я, що “Toronto is the rasoon capital of the world”, що ці еноти тепер більше живуть у великих містах, а не в гушавинах лісу, що вони добре пристосовуються до модерної цивілізації, вчать відкривати навіть найскладніші бочки із сміттям. Матері вирощують своїх малят в дуплах дерев, але потім злазять з ними вниз і живуть між будинками. Єдина для них загроза — автомобільний рух. В Японію ракунів завезли спочатку як домашніх тварин, а згодом вони так розмножились, що стали загрозою і тепер на них там полюють. В німецькому місті Касель придумали спеціальні пристрої на ринви

— бо ракуни люблять лазити вгору і вниз по ринвах на дах чи з даху. Серед дослідників в телепрограмі назвали прізвище — Іванюк, це напевно якийсь наш канадський українець.

Неділя, 24 серпня 2014

23-а річниця незалежності України. В Києві відбувся військовий парад. Промовляв президент Порошенко. Заповідав розбудову військових сил. Мовляв, хто шкодує коштів на власну армію, буде годувати чужу. Ситуація напружена. АТО (антитерористична операція) в Донецьку і Луганську продовжується, урядові сили перемагають, але Путін недавно під видом гуманітарної допомоги послав до Луганська неперевірений митниками конвой і не відомо що він там завіз і що вивіз. На українському ТБ на комп'ютері бачила сьогодні зворушливу сцену: леговище, повне людей, і от сходять з якогось рейсу пасажери. Між ними кілька хлопців в уніформі. І раптом бачу, люди на леговищі починають підніматися на ноги і аплодувати прохожив вояків. А на екрані з'являється напис: повертайтеся живими!

Зі Львова короткі записки — були на концерті симфонічної музики і прегарне фото Уляни з Вавою Бачинською на тлі львівської опери.

Я сьогодні домовилась з Вірою Датон, щоб вона приходила до мене один день у тижні. Отже матиму допомогу тричі в тиждень — Оксана у вівторок і четвер, Віра в понеділок або в п'ятницю.

На п'ятницю 12 вересня заповів свій приїзд Стефан. Буде до неділі.

Вівторок, 26 серпня 2014

Сьогодні в Мінську Порошенко має зустріч із Путіним, а також з представниками ЕС, Білорусі і Казахстану. Антитерористична акція на Донбасі триває, переловили 10 десантників з Росії, але Росія твердить що вони на територію України попали “випадково”. В Мінську нібито говоритимуть про можливості миру, але в інтересах Росії саме не мир, а війна, заворушення, щоб унеможливити Україні шлях до ЕС і до НАТО. Вчора Порошенко розпустив Верховну Раду і заповів на 26 жовтня парламентські вибори. Якби так трохи заспокоїлось, можна було б думати про майбутній розвиток, але війна і неспокій триває.

Сьогодні мала прийти Оксана. Потелефонувала мені, що вона — хвора і не прийде. Це для мене нова турбота. Нині вона мала прибирати хату, але мені треба буде також відібрати нові ліки в аптеці. А на четвер маю замовлену візиту в подіятра і конче треба щоб хтось мене туди повіз.

Телефонував Іванко. Він 2 вересня летить до Лондону на весілля Уляниних родичів — там будуть і Максим з Уляною. А тоді Максим з Уляною повертаються до Львова, а Іванко продовжує свою подорож по Європі, яка включатиме Туреччину, Львів, Італію. Повертається він до Торонто аж 10 жовтня.

Минулого місяця, в час коли в мене загинув комп'ютер, я читала (великим друком!) дотепну книжку американського гумориста Баба Гоупа. Він відомий з того, що їздив розважати війська Америки, часом навіть недалеко ліній фронту. Отже його мемуари віддзеркалюють недавню історію Америки, в дотехах. Хочу віднотувати для майбутнього вжитку кілька таких гумористичних фраз.

Don't shoot, it's only me! Bob Hope's comedy history of the United States.

California is a good place to live, if you're an orange. (Fred Allen).

Margaret Truman read the reviews and immediately became a novelist.

In today's world politicians make it very difficult for comedians to be funnier about sex than they are.

Bikinis were introduced. Never had so little done so much for so many.

Kremlin... gold of St. Basil's — one of the most beautiful cathedrals of the world... it's the kind of cathedral Donald Trump might build in Atlantic City.

They won't let the children pray in schools, but they put Bibles in motels. Who has time to pray in a motel?

Watergate proved to the country how tough it is to find good plumbers today.

It was a pleasure to get laughs with some lines older than the audience.

Reagan wears the flag of his country on his lapel. Gorby wears the map of his country on his forehead.

П'ятниця, 20 серпня 2014

Інвазія Росії в Україну вже не викликає сумнівів. Вчора на територію України увійшло тисячу російських військовиків разом з танками і зброєю. Вже навіть Москва не заперечує, що такі військові існують і борються, але це, мовляв, добровольці. Посилени цими добровольцями сепаратисти зайняли ПриАзовськ, відбили частину території здобутої раніше армією України, оточили українське військо біля Маріуполя. Обама вчора отверто і ясно заявив, що Росія спонсорує заворушення в Україні, посилює його зброєю і людьми. Але він також виразно підкреслив, що не буде мілітарної інтервенції США, а тільки ще одна спроба домовлення з Європою в справі посилення економічних санкцій. У цій війні загинуло вже понад 2200 людей, є тисячі поранених.

Новини з України хвилюють до тої міри, що треба себе стримувати і менше ангажуватися, бо можна серйозно захворіти. От моя Оксана вже другий день не приходила на роботу — має підвищений тиск, чується погано, а це напевно також викликано турботами про Україну. Я рада, що Віра Датон могла її вчора заступити, бо мені конче треба було поїхати до подіятра, ніготь врізався в палець, нога боліла, ніби мені треба було ще цього додаткового клопоту. Вчора був перший день Віриної роботи в мене — вона приїхала з готовим для себе полуденком, що мене приємно здивувало, але я взяла її додатково на ланч до мексиканців. Їздили ми і до бібліотеки, і за батареюкою до годинника і на прохід по Willow Grove Mall.

В середу Лужницький таки перемовив мене, щоб поїхати на сходина ЕУД — мені там не легко висидіти пару годин на кріслі, але після засідання я завжди трохи походжу із своїм вокером по кімнатах, щоб мати трохи гімнастики.

Неділя, 31 серпня 2014

Недільні політичні програми переповнені вістями про Україну. З Києва говорив сенатор Нью Джерзі Менендез, який тепер очолює сенатську комісію закордонних справ. На програмі Захарія виступав Збігнєв Бжезінські, людина може найкраще з усіх американців поінформована про Україну. Він дуже ясно вияснив публіці, що Путін, створюючи Евразійський союз, хотів відновити колишню потугу Російської імперії і СРСР, а несподіваний зворот України в бік заходу йому в цьому перешкодив. Обидва і Менендез і Бжезінські, і не тільки вони, закликають, щоб допомогти Україні зброєю. А бої далі ведуться, російські політики говорять про Новоросію і є намагання здобути для Росії територіальний доступ до Кримського півострова.

Я думала вже, що на моєму особистому фронті наступила певна поправа: серйозно поборюючи інсомнію, я почала точно о 10 виключати світло і радіо, приймати таблетку на сон і лягати спати, не слухаючи аудіо-книг, ані радіо. Це почало давати позитивні наслідки. Може також і новий лік на міхур допомагає, а також те, що я поставила собі біля ліжка ведро, щоб не кожного разу вночі ходити аж до лазнички. Але ось сьогодні підчас сніданку в кухні, я — зробивши крок дозад — раптом несподівано втратила рівновагу і впала горілиць на підлогу. Трішки вдарилася в голову і розбила собі лікоть. З великим трудом, при допомозі крісла, вдалося мені піднятися на ноги. Марко щоправда був вдома, нагорі в своїй спальні, але він, очевидно, нічого не чув. Та я його і не кликала, якось дала собі раду сама. Потім тільки сказала йому що сталося і він витер мені закривавлений лікоть. А пополудні, коли я з трудом зійшла на низ до кухні, підігрів і подав мені полуденок. Нажаль мені і найменша дрібниця (встати з крісла, витягнути харч з холодильні ітп) справляє трудність і за допомогу я завжди вдячна.

Вівторок, 2 вересня 2014

Вчора Максим і Уляна телефонували зі Львова. На моє питання про настрої у Львові, сказали, що панує дух романтичного націоналізму, так наче можна виграти війну із Росією. Сьогодні вони вже в дорозі до Лондону, на весілля Уляниної кузинки. Прислали привіт з Мюнхена. Іванко вже також мабуть до дорозі на це весілля. А Стеф вчора телефонував і я йому сказала про свою пригоду в кухні. Максимові і Уляні про це не згадувала, щоб їх непотрібно не журити.

Максим і Уляна продовжують у Львові працю над своїми проектами: Уляна над історією Грушевського, Максим над 4-тим випуском журналу перекладів. Прислав мені на критичний перегляд свою передмову до цього четвертого тому, першого вже не під спонсорством НТШ-А. Я не тільки рада бачити, що він таки буде продовжувати цю справу, але готова стати фінансовим спонсором цього видання.

Завтра Віра Лашик іде на операцію carotid endarterectomy, це як я зрозуміла — очищення частинно заблокованої артерії, що має запобігати інсультам. Ця операція — згідно з інформацією з інтернету — мала б тривати дві години. Можливо, що Віра ще того самого дня повернеться додому. Але їй не можна буде два тижні їздити автoм. Віра взяла собі шість тижнів хворобової відпустки. Маю надію, що не буде якихось ускладнень.

Софійка Геврик вчора сказала мені прикру новину: мовляв, Вірин син Андрій знову на порозі розлучення, нібито його дружина — румунка, що з нею він живе уже пару років, забрала свої речі і покинула чоловіка. Нібито після того, як отримала американське громадянство. Це мало статися вже пару місяців тому, але Віра нічого мені про це не сказала, хоч я говорю з нею кожного дня, а в суботу вона навіть вступила мене відвідати. Таке затаєння важливої особистої інформації бувало у Віри і раніше, але прикру, коли близькі приятелі не знають про себе таких важливих деталей — адже щоб розуміти себе, треба знати що діється, що впливає на емоції, чим людина живе. Це не те саме, що сплетні про якихось віддалених знайомих.

Середа, 3 вересня 2014

Максимові сьогодні 59 років. Зустрічає він свій день народження в Лондоні, не тільки разом з Уляною, але також вже із Іванком. Пополудні сьогодні телефонували до мене. Добре, що я була вдома (а не поїхала на засідання ЕУД), та й що взяла до кишені телефон, виходячи з вокером на наш дек.

Лужницький мав по мене приїхати, але мій стан такий, що ледве пересуваюся по хаті і така дрібниця, як вдягнутися до виходу вимагає так багато труду й енергії, що я вирішила його відмовити. Я свої зобов'язання до ЕУД вже всі виконала, гасла, що їх мала написати до третього тому вже всі віддала, а сидіти кілька годин нерухомо на кріслі на те щоб слухати різні теревені людей, які за нормальних умов до редагування енциклопедії не повинні мати жодного відношення — чи взагалі варто? ЕУД — якби хтось інший а не Василь Маркусь перебрав був її редакцію — повинна була вийти вже 20 років тому, а тепер то вже й таких редакторів як були Маркусі — нема. Попович, щоправда, взяв на себе обов'язок довести ЕУД до кінця і видати останній третій том, але він не має потрібних і відповідних співробітників і тому ЕУД переповнена помилками, неточностями, непослідовним добром гасел. А деякі вже написані гасла співробітниця ЕУД в Чикаго виправляє на свій лад часом так, що авторові соромно ставити під таким гаслом своє прізвище.

Подзвонила сьогодні Віра Датон і сказала мені, що не зможе прийти в п'ятницю та й взагалі думає, що вона не зможе взяти на себе зобов'язання мені раз чи два дні у тижні помагати. Їй уже 67 років і вона не дуже сильна фізично: мала кілька різних операцій, їй важко ходити по сходах. Час до часу, мовляв, може мені допомогти, як буде треба, але не регулярно. Ну, трудно, треба буде шукати когось іншого.

П'ятниця, 5 вересня 2014

Віра Лашик ще далі в шпиталі. Є деякі комплікації після операції. Вже коли вона була в recovery room тиск крові впав дуже низько, і вона мала трудність рухати лівою ногою і лівою рукою. Вчорашній MRI потвердив, що в неї таки був інсульт. Ногою вона вже може рухати, але лівої руки підняти не може. Мова і пам'ять у неї не зачеплені, говорить нормально, навіть свариться з медсестрами та жаліє, що рішилася на цю операцію. З нею є її сестра Сяня, та донька Софійка. З Сянею я говорила передучора, вчора не могла до нікого додзвонитися, думала, що справи може наладналися і що Сяня забрала Віру до себе до Аллентавну. Але на телефони до Аллентавну відповіді не було. Сьогодні нарешті довідалась я про всі подробиці. Мають надію, що ситуація з рукою поправиться, але навіть у найкращому разі Віра буде у шпиталі ще кілька днів, а потім якийсь час у реабілітації. Дуже мені її жаль. Вона чи не найближча моя приятелька.

Вчора, коли я сиділа на деку пополудні, потелефонував з НТШ-А Василь Лопух. Він разом з Махном працюють над ілюстраціями до ЕУД і потребував Остапове фото. Я йому сказала про Бібліографічний покажчик ОТ, де є низка фотографій, але я зрозуміла, що новий бібліотекар НТШ-А цього видання їм не дав і може про нього і не знає. [Чи варто дарувати книги таким бібліотекам?] При нагоді я просила Лопуха, щоб прислав на мою адресу пакет другого номера журналу перекладів, бо Максим нарікав, що йому прислали всього три примірники і він не може дати примірника авторам і перекладачам.

Середа, 10 вересня 2014

Оксана погодилася приходити додатково у понеділки — пополудні, бо вранці вона має іншу роботу. Пізніше може додамо ще середу — як я остаточно рішуся відмовитися від ЕУД.

Віру вже перенесли до реабілітаційного центру в Абінгтоні. Сьогодні вранці мала вже тригодинну сесію терапії.

Максим з Уляною вже назад у Львові — завтра вибираються на Форум Видавців. В Англії мали несподівано кілька днів гарної погоди і задоволені із свого побуту там, тимбільше що на родинне весілля Уляниної кузинки приїхав також Іванко. Весілля було в Корнвалі, над морем. В Лондоні були також один раз у театрі, відвідали музеї. Іванко з Лондону полетів до Істанбулу і вже звідтам телефонував до них, дуже задоволений.

Марко і Максим натискають на мене, щоб позбуватися нагромаджених книг і журналів. Я колись думала, що цілість *Сучасности* (від першого номера 1961 до останнього виданого в Києві) — це надзвичайно вартісна колекція, але Максим каже, що *Сучасність* майже повністю доступна на інтернеті і паперова колекція не має вже такої вартості. А журнал *Кур'єр Кривбасу*, який — я думала — повинен був зацікавити самого Максима, також не викликав його зацікавлення. Ну, мені це прикро було почути. Якщо професор української літератури так думає, то кому ці матеріали потрібні? Мовляв, “можна викинути”. Ну, я так не думаю. Я була б навіть згідна переслати на свій кошт ці речі в Україну, якійсь бібліотеці, що могла б ними збагатитися, але Максимова реакція була, що такого не

потрібно робити, бо все це вже є (або швидко буде) в електронній формі. Я належу до старої генерації бібліотекарів і завжди волюю оригінальний паперовий варіант. Але під впливом цих порад, я вирішила поспробувати бібліотеку Пенсильванського університету, якій я колись навіть подарувала тисячу доларів на українську колекцію, а тепер вже кілька років передплачую для них *Критику*, подарувавши їм мій повний комплект. Я довідалася, що Dennis Hyde ще part time працює і написала йому листа, Вже маю відповідь: позитивну. Радо приймуть і *Кур'єр* і навіть *Слово і час* і *Сучасність*, хоч ці два останні в них вже є, хоч і не повні комплекти. При допомозі Наді Петрик передам всю цю колекцію бібліотеці Ван Пелт!

Неділя, 14 вересня 2014

Стеф прилетів в п'ятницю увечері, а сьогодні вже в поворотній дорозі до Індіанаполісу. Дуже я йому вдячна за цю візиту: не тільки виявляє мені багато сердечного тепла, але і чимало допоміг у конкретних справах. В п'ятницю я заплянувала по традиції спекти качку — Оксана напередодні за моїми інструкціями качку замаринувала, Марко вставив о 7-ій годині в п'ятницю качку до печі. Мали вечеряти о 9-ій, але Стеф помилився, сів на неправильний поїзд, довго мусів добиратися до нас і у висліді качка була перепечена і не така смачна як звичайно. Марко трохи злостився, що я мовляв це погано запланувала, але таки підготував риж і салат, а потім ще й прибрав і помив посуд. Ми із Стефком сиділи ще на розмові до півночі — з ним приємно поговорити, бо в нього є справжнє зацікавлення, мовляв, а як ви з дідом Остапом познайомилися? Або, а як ви даєте собі раду тепер із Марком? Не кажу вже про те, що його цікавлять і мої медичні проблеми.

Вранці в п'ятницю я мала візиту у Форсії. Возила мене до лікаря Віра Датон, отже я вернулася додому вже десь біля 2-ої — після того як ми подорозі вступили ще на піщцу. Форсія має дати звіт хірургові від катарактів — отже робила електрокардіограму, брала кров, і довго слухала мої нарікання на брак віддиху, інсомнію, трудність ходити, упадок в кухні 31 серпня, ітд. Радила день-два в тижні пробувати спати без таблетки (alprazolam-ханах), щоб організм не привикав до ліку, а також перевіряти тиск крові і пульс, зокрема після їжі, коли мені найбільше дошкуляє брак віддиху.

У висліді порад Форсії, я з п'ятниці на суботу і з суботи на неділю не брала таблеток і у висліді — дві ночі зовсім не спала!!! Брак віддиху справді гірший після їжі. Маю потелефонувати Форсії в наступну п'ятницю, щоб дати звіт. Як стан мій не буде добрий, операцію на катаракт доведеться відкласти на пізніше.

Вчора зранку чулася погано, бо ще й погода була неприємна: холодно і дощ, але пополудні чулася трохи краще, погода поправилася і ми із Стефком пішли на вечерю до ресторану Alexander's Cafe. Марко в суботу працював і увечері волів залишитися вдома. Ми в ресторані були перші гості і я вже втрачала довіря до ресторану, але потім прийшло багато людей і ресторан виявився справді дуже добрий і має заслужену репутацію.

При допомозі Стефкового laptop і Skype ми пов'язалася зі Львовом і довго говорили з

Максимом і Уляною (передусім про Форум Видавців і про побутові справи їхнього життя у Львові). Сьогодні цей контакт повторили, бо приїхав до них з Істанбулу Іванко — отже ми не тільки з ними говорили, але і бачили їх на екрані та ще й мали нагоду подивитись на помешкання, де вони у Львові живуть. Це був мій перший досвід із системою Скайп і Стеф мене переконав, що і мені може таке запровадити — що і зробив. Отже матиму можливість контактуватися зі Львовом — а це важливо мені поки там є Максим з Уляною. Стеф — заки поїхав на лєтовище — ще і зробив мені і собі полуденок — минулися ті часи, коли я гостила своїх внуків — тепер і мені треба все подати, бо я немічна каліка і без сторонньої допомоги мені дуже важко навіть витягнути щось раніше підготовлене із холодильні.

У висліді безсонної ночі, я закінчила читати (Large Print edition) *An affair to remember: the remarkable love story of Katharine Hepburn and Spencer Tracy* / by Christopher Andersen. Двоє визначних американських акторів мали довготривалий любовний зв'язок, не зважаючи на те, що Спенсер Трейсі був жонатий з Люїзою і не бажав собі розлучення. Нібито тому, що він був католик, але насправді, як думає автор, через почуття вини за глухонародженого сина Джана. Трейсі і Гепбурн, хоч і жили разом, на людях не демонстрували свого зв'язку, свідомо плекали різні адреси, уникали репортерів і фотографів і навіть Люїза не була певна чи роман Трейсі із Гепбурн не є вигадкою. Трейсі був геніальним актором, Гепбурн вірила в його талант, піклувалася ним і дуже йому допомагала, але він був дуже важким до співжиття чоловіком, часто впивався і зникав на тиждень-два, робив бешкети, а часом навіть отверто і прилюдно зневажав Кейт. Але вона мала також дуже високе реноме, і не тільки у фільмі, але і в шекспірівських виставах у театрі. Є ціла низка фільмів, де ця пара грає ролі подружжя чи партнерів, вони обоє мали низку номінацій на Оскара — деякі з цих фільмів я навіть бачила і пам'ятаю. Тепер, коли я прочитала про деякі трагічні обставини продукції цих фільмів, може варто було б подивитися на них вдруге?

Середа, 17 вересня 2014

Вчора їздила до дентистичної клініки на періодичне “чищення зубів”. Возила мене туди Оксана, а потім ще поїхала зі мною до аптеки і підготувала мені і собі полуденок. Від сьогоднішнього засідання ЕУД я відмовилася — ошаджую свої сили. Занадто багато труду для мене зібратися, помитися, вдягнутися, поспідати — хто б то думав, що така нормальна життєва рутинa вимагає такого зусилля? Деякі поправки до Остапового гасла в ЕУД передала Лужницькому телефоном. Моє гасло також треба поправити, бо в Шікаго додали трохи зайвого — але це зроблю електронно.

Вчора Верховна Рада ратифікувала договір з Європейським Союзом, в той же час коли і ЕС затвердив цю ратифікацію. Незрозуміло мені тільки, чому комерційні деякі угоди ввійдуть в силу щойно на другий рік — це мабуть на вимогу Росії? ВР також переголосувала пакет рішень про якісь автономні обіцянки для Донбасу чи радше для теренів зайнятих сепаратистами. Також мені неясно: амністія, перемир'я, землі залишаються територією України і державний бюджет покриває кошти пенсій, шкільництва ітд.?

Вчора бачила на ТБ таку вістку про Росію: якась жінка (вчителька чи письменниця) висловилася критично про війну з Україною і на неї накинулися, що вона, мовляв, “ворог народу” і почалося прилюдне цькування. І таких випадків є більше. Починають повертатися додому тіла загиблих російських воїнів (вже, кажуть, є щось понад 3000), але пропаганда дуже це приховує. Ще трохи і дисидентів-росіян почнуть засилати в Гулаги, як було за Радянського Союзу.

Головою українського осередку ПЕН-Клубу став Микола Рябчук. Ну, нарешті буде репрезентант України, який зможе взяти участь в конгресах ПЕН, спілкуючись чужими мовами з літераторами світу.

Субота, 20 вересня 2014

18 вересня Порошенко виступав з промовою в Конгресі і мав зустріч з президентом Обамою. День раніше він мав виступ у Парламенті Канади. Я вчора примусила себе прослухати обидві промови Порошенка на інтернеті — від першого до останнього слова. Виступи президента України перед парламентаристами Канади і особливо перед сенаторами і конгресменами США — події великого історичного значення і глибоко зворушуючі. Коли спікер Палати Репрезентантів заповідає “his Excellency the President of Ukraine” і битком набита зала політичних лідерів Америка піднімається із стоячою овацією — стискається горло від зворушення і сльози заливають очі. Такої уваги світу Україна не мала за всю свою історію.

Порошенко говорив англійською мовою і його промову кілька разів переривали оваціями. Його англійська мова відносно добра, за винятком вимови деяких слів (зокрема вражали “суверейнти” і “кураж”), але промова була рішуче за довга і мала чимало зайвого. Наші політики чомусь не розуміють, що “less is more”. Найбільше запам’яталася фраза про те, що ми вдячні за допомогу, яку ви надаєте нашій армії у формі night vision goggles and blankets але самими коцями війни не виграєш. А представив він цей конфлікт, як боротьбу цивілізацій, де українська армія боронить вартості Європи і заходу, мовляв, ми боремося і за вас. Отже звертався до США із проханням мілітарної допомоги. Цього ж дня, після зустрічі і розмов з Обамою, Порошенко в інтерв’ю пресі був менше категоричний і наголошував змагання України до миру.

Перемиря на Донбасі вже кілька разів було порушене і кілька людей знову загинуло. Стаття в сьогоднішньому *Економісті* досить песимістична. Росія, мовляв, виграла рік часу, заки асоціація з Європою ввійде в повну силу, а це значить, що і реформи в економіці не зможуть бути зразу впроваджені, ані серйозна боротьба з корупцією. А поступки для Донбасу були ухвалені за закритими дверима і не відомо точно, що вони принесуть Україні.

На відео з Канади бачила я також Марину Порошенко. Гарна і на диво молода жінка, що звертає увагу на себе своєю стриманою елегантністю. Мусіла бути вона і у Вашингтоні, але на відео з нашого Конгресу я її не бачила.

Віра Лашик вже вчора повернулася додому. Сьогодні вже мала повну хату відвідувачів, навіть на телефони не відповідала і ми з Софійкою Геврик зажурилися, що з нею сталося. Я вчора мала розмову по телефону з Форсією: здавала їй звіт про минулий тиждень. А тиждень цей був особливо прикрий: після двох безсонних ночей я була зовсім пририта і чулася фатально. Форсія радила не відкладати операції на катаракт, дозволила брати по дві таблетки хапах (alprazolam), щоб виспатися, а після операції може доведеться змінити ліки на сон. Вчора після двох таблеток я заснула, але сьогодні вдень трохи може запаморочена.

Марко — з власної ініціативи! — замовив і купив мені т. зв. комоду, тобто крісло з нічником, щоб я не мусіла вночі вставати до лазнички, і мала це біля ліжка. Бо при моїм каліцтві вставання і кілька кроків до лазнички забирають кілька мінут часу, а цього досить, щоб остаточно вибити мене зі сну.

Ларисі Онишкевич витягнули старий пейсмейкер і вклали новий. Чи і мене таке чекає?

Понеділок, 22 вересня 2014

В середу 24 вересня в мене має бути операція на катаракт в правому оці. Маю надію, що не буде зайвих комплікацій, але, очевидно, хвилююся. Вчора таки взяла дві таблетки альпразоламу і трохи виспалася. Сьогодні також візьму дві.

А в міжчасі — немов на спротив катарактові — останніми днями досить багато читала і то не тільки позичені в Абінгтоні книги великим друком, але навіть і щоденник Винниченка і статті з журналу *Слово і час*. Том 4-ий щоденника не такий цікавий, як попередні. Забагато всяких серемудрих узагальнень, за мало конкретних реалій довколишнього світу (а живе автор у Парижі!). І надто ще багато слідів наївної комуністичної настанови (хоч в тому часі вже на еміграції є і Троцький, який критикує Сталіна, але ВВ його не сприймає). Не оцінює він і не сприймає Чарлі Чапліна, який “їздить тріумфальним походом по Європі”, “невже Чаплін такий геніяльний актор” пише Винниченко: “Тверезо підходячи до розгляду цінностей Чапліна, неважко побачити, що ні про яку геніяльність тут мови не може бути. У перших своїх ролях це — просто клоун, паяц, навіть не актор. Комічна поверховість, напівідіотський вираз лица звернули на себе увагу і дали змогу дальших виступів. Потім комічність і ідіотськість, клоунство та паяцтво почали підмальовуватись ‘ідейністю’, ідейність та була досить убога”. Чаплін, мовляв, один час “підморгував комуністам”, але “як тільки у кишені забряжчали мільйони, він суворо й гордо заявив, що нічого спільного з комуністами не має і не хоче мати”. (Т. 4, стор. 267).

В но. 7 (2014) журналу *Слово і час* є цікаві матеріали про діяспору, зокрема статті про щоденник Юрія Луцького, про Селепка Лавочку, Юрія Тиса і Гната Кіндратовича, Зосима Дончука, а особливо з приємністю прочитала листи Юрія Лавріненка до Михайла Ореста.

В *Літаценти* знайшла я рецензію на — хто б то подумав — найновіші мемуари Салмона Рушді, які я недавно прослухала в оригіналі. Як приємно довідатися, що вже існує український переклад цієї книжки!

Лужницький вчора потелефонував до мене, щоб розповісти про сходини управи НТШ-А. Дуже огірчений браком діловитості і полемічними виступами Ані Процик. Але в розмові з Ларисою сьогодні я почула добру новину, яку недавно передав їй Василь Лопух. Останнім часом, під впливом подій в Україні, на імпрези в НТШ-А приходять багато людей четвертої хвили.

П'ятниця, 26 вересня 2014

На операцію більма в середу возила мене Віра Датон. Були ми в Curr Building, Presbyterian Hospital вже в 10 годині вранці, а повернулися додому аж о 4 годині пополудні. Не сподівалася я, що заходи для операції ока включатимуть роздягання до нага і шпитальняний одяг, включно із скарпетками і шапкою на голові! А на операційну залю везли мене на операційному ліжку довгими коридорами, ліфтами, з одного кінця будинку на другий. А вміжчасі всякі медичні процедури і години чекання в досить холодних приміщеннях (на моє прохання, дали мені два накривала! — адже можна було чого доброго ще й простудитися!) Пацієнтів (радше пацієток!) до операцій була ціла черга. Свого хірурга, який називається Stephan Orlin, я бачила тільки кілька мінут перед операцією. Знечулення (якщо це так можна назвати) ішло тільки руркою до правої вени, я була повністю свідомою, відчувала що інструментом щось роблять із моїм оком, але це не було болісне. Сама операція, кажуть, тривала 30 мінут. Потім ще треба було полежати, випити соку і з'їсти пару кексів, щоб впевнитися що не буде якоїсь реакції шлунка (видно декому анестезія приносить всякі несподіванки). Всі ці забіги нагадали мені вірш Силвії Плат, що його я колись була переклала. Мовляв, віддала своє тіло хірургові і анестезіологам. Справді людина лежить безпомічна на ласці медичного персоналу і все це має не індивідуальний, а фактично масовий характер.

Віра Датон дуже мені допомогла. Добре, що я на цю роль не мусіла просити Оксану. Віра чимало справ могла полагодити, допомогла мені прочитати інструкції, передягнутися, тощо. Мені з моїм вокером все це особливо трудно. Віра привезла мене із заліпленим оком додому, а на другий день була вже знову в мене о 7-ій годині ранку, бо треба було поїхати на пост-операційну візиту вже на год.8:15. Там мені зняли перев'язку ока, асистент Орліна (резидент, представився, але прізвище я зразу забула!) перевіряв зір, сам Орлін також прийшов на коротке обстеження, і відпустили мене додому, назначивши за 10 днів чергову перевірку. В міжчасі наказали мені закрплювати око шість разів на день трьома родами крапель, закривати око маскою перед сном, носити сонячні окуляри, не купатися, не робити руханки, не піднімати тягарів, тощо. Отже я стараюся дуже вважати, трохи відлежуюся, але болю не відчуваю.

В середу, коли ми з Вірою повернулися додому, застали на телефоні запис від Орліна, мовляв, питання як я маюся, запевнення, що операція пройшла добре і пригадка, про візиту наступного ранку. Така увага мене зворушила і я йому в четвер на візиті особливо за це подякувала. А сьогодні теж був телефон із лікарні: питалися як я маюся і чи не маю болів?

Я вчора написала е-мейл до Львова, щоб знали, що операція вже за мною і Максим

сьогодні вранці телефонував, щоб почути мій голос і впевнитися, що все гаразд.

П'ятниця, 3 жовтня 2014

Мої дні тепер крутяться довкола потреби закроплювати опероване око шість разів на день трьома родами крапель. Це, очевидно, вимагає точної уваги і письмового реєстру. В понеділок матиму знову візиту в Орліна і вже записала собі низку до нього запитань. Тоді також почую про те, чи потрібно мені плянувати операцію і на ліве око? (Маю надію, що ні), як мені бути з моїми проблемами блеферайтісу? І які мені тепер будуть потрібні окуляри?

В понеділок пополудні при допомозі Оксани встановила контакт зі Львовом через Скайп і мала змогу довго говорити з Максимом і Уляною. Вони розповідали про свої зустрічі у Львові і про плани поїхати до Києва і до Харкова.

Чуюся незле і не тільки тому, що операція на більмо не принесла ускладнень, але тому, що я таки приймаю таблетки на сон, висипляюся і взагалі менше від себе вимагаю, а навіть приходи Оксани використовую на те, щоб вона подала мені їжу і вранці і вполудне, щоб я не мусіла себе наражувати в кухні, бо кожна дрібниця є потенційною проблемою: адже мені важко встати з крісла, відкрити холодильник, вставити їжу до мікрохвиль і витягнути її та гарячу донести до стола, ітп. Раз я впала і це мене тепер лякає. Як це я колись сказала колегам на роботі, звихнувши ногу на бігу в підземці: “experience is the enemy of courage”.

Віра Лащик вже вдома під опікою сестри або доньки. Буде їздити на фізичну терапію до Moss Rehab і, очевидно, до роботи 17 жовтня ще не повернеться, як це було передбачено в первісному плані.

В Україні нібито перемир'я, але на Донбасі ще далі гинуть люди, хоч і не кожного дня.

Остання аудіокнига, яку я прослухала це: *Thomas Paine / by Craig Nelson, performed by Paul Nesht*. Багато подробиць з часів американської, а потім і французької революції. І такий анекдот: Бенджамін Франклін, славний вже в світі своїми науковими досягненнями і публікаціями альманаху, прибувши до Франції в ролі посла США, втішався великою популярністю серед французів. Навіть французькому королеві Люї 16 цього було забагато: він в дарунку одному із своїх радників (прізвище недочула) подарував нічний горщик з намальованим всередині портретом Френкліна.

П'ятниця, 10 жовтня 2014

Літературну нагороду Нобеля отримав французький письменник Патрик Модіано. Ніколи навіть прізвища такого не чула! Але з *ЛітАкценту* довідалася, що існують українські переклади деяких його творів і що два із них вийшли у видавництві Пульсари! Дуже я цим зраділа і написала gratulacii видавництву (а також замовлення, якщо ще мають нерозпродані книжки).

Дала я знати Роксоляні Зорівчак про те, що Максим тепер у Львові і ось вона запросила його виступити в Університеті. Це має відбутися сьогодні — я потелефоную пізніше до Львова, щоб довідатися, як все пройшло. Іванко запровадив нам безкоштовну лінію телефону і ми вже пару разів могли обмінятися розмовами. Маю також Скайп, що його встановив був Стефанко, але мені досі вдалося вжити його тільки один раз, при допомозі Оксани.

Винницький (канадець, який живе в Києві і вчить у Могилянці) написав в інтернеті відкритого листа, де передбачає російську інвазію України ще перед виборами 26 жовтня, мовляв, він планує на цей час забрати свою сім'ю і виїхати з України. А Максим має намір скористати із запрошення свого колеги Мельникова і поїхати до Харкова. В Києві має можливість зупинитись разом з Уляною в помешканні Миколи Рябчука. Будуть в мене додаткові причини для турбот.

Потелефонував сьогодні Роман Воронка — давно я з ним не мала контакту. Нас з ним єднають спільні переживання, спричинені хворобою Паркінсона. Він знову був деякий час у лікарні після другої вже спроби покінчити з собою. Він — молодший від мене, живе не сам, а з жінкою, хотів би запобігти повній фізичній немочі, що я добре також розумію. Довідалась я із розмови, що обоє Андрушкові мають поважні психічні проблеми, а він ще й до пересади релігійний і коли обоє з Воронкою працювали на одному факультеті, то він перестерігав американців, що Роман, мовляв, атеїст, щоб його стереглися.

Серед книг, що їх я вчора віддала бібліотеці, була аудіо-біографія Франка Сінатри. (*Frank: the voice* / James Kaplan, read by Rob Shapiro). Сінатра ніколи не належав до люблених мною співаків чи акторів, вибір мій був випадковий (я вже більшість цікавих матеріалів абінгтонської бібліотеки мабуть прослухала!) Але три речі в його біографії мене зацікавили: 1/ як замолоду був натиск на нього, щоб змінив своє прізвище на модне тоді ірландське (італійці були не надто добре бачені), 2/ як в час війни дав 20,000 дол. хабаря, щоб врятувати себе від військової служби і 3/ як приятелям своїм з Мафії перевозив валізкою мільйони доларів готівкою. Його сексуальна розгнузданість, три подружжя, афера з Авою Гарднер мене особливо не зацікавили.

Тількищо телефонував зі Львова Максим. Його і Уляни виступ відбувся сьогодні в Дзеркальному залі Львівського університету. Присутніх було біля сто осіб. Все відбувалося — на прохання Роксоляни Зорівчак — англійською мовою. Максим говорив про переклади і журнал *Ukrainian Literature*, Уляна — про працю над перекладом історії Грушевського. Було чимало запитань від публіки.

Неділя, 12 жовтня 2014

Іванко в п'ятницю повернувся вже додому із своєї європейської подорожі. Телефонував до мене двічі — з Риму, а потім вже з Маямі. З Риму він телефонував у час, коли я була на розмові з Максимом і Уляною через Скайп — але лишився запис Іванкового голосу і привітання на моїм voicemail. Коли пару днів тому подзвонив з Маямі, ми довго говорили і

він із великим задоволенням розповідав мені про свою європейську поїздку, а був він і в Англії, і в Туреччині, і 10 днів у Львові, а потім в Італії і Іспанії. Цю подорож він сам собі запланував і оплатив власними коштами. Має він знайомих і колег, де зупинявся, а його бізнес добре йому іде по інтернеті і він навіть на час своєї поїздки найняв собі помічника. Вчора знову ж телефонував до мене з Індіанаполісу Стефан — допитувався про мене, навіть пам'ятав про моїх друзів Марію і Рана, що десь на днях мають повернутися з Польщі, і розповідав мені про те, що планує брати участь у марафонському бігу в Індіанаполісі, а сьогодні — вже вдруге — вибирався їхати з товаришами до Шікаго на оперу. Мені було дуже цікаво довідатися про те, як організуються ті марафонські біги в Америці, так що я ставила йому чимало запитань на цю тему. Подивугідні діти! Прикладів такої сердечної уваги для старої і хворої баби напевно не багато можна в світі знайти!

Марта Шиприкевич — дякуючи мені за стодоларовий даток на Українську Бібліотеку в пам'ять її чоловіка Романа Волчука — прислала мені несподіваний подарунок: книжечку-антологію польської еротичної поезії, що її вона знайшла серед Волчукових книжок. І що це за збірка! Не то що еротика — справжня порнографія! Та ще й майстерним віршем. Є там такі поети: Morsztyn, Kochanowski, Rej, Naborowski, Potocki, Trembecki, Fredro, Orłowski, Boy-Zelenski, Tuwim. [*Chwasty polskie: klasyki polskiej erotyki. Wybor i uklad tekstu Daniel Olbrychowski. Ilustracje Franciszek Starowieyski, Warszawa 1994*]. Який жаль, що нема вже Остапа, що з ним можна було б мені поділитися враженнями і посміятися! Насправді нема нікого, кому кожна було б показати це або прочитати. Треба ж бо знати польську мову, любити поезію та й мати почуття гумору і толерантність до еротики. Марилі, наприклад, я б не наважилася це показати — вона напевно була б згіршена такою лектурою, а Вакуловські, хоч може і пам'ятають польську мову, також занадто “святі та божі”.

Четвер, 16 жовтня 2014

Завтра, 17-ого я маю візиту в Penn Therapy. Завезе мене туди Віра Датон. А завтра в Міляно має зустрітись Петро Порошенко із Путіним. Порошенко вже там, мав уже зустріч з канцлеркою Німеччини Меркель.

Безсонні ночі (їх тепер менше, бо приймаю на ніч таблетку Xanax (Alprazolam) виповнюю читанням. От недавно прочитала дві біографії, видані великим друком: “Mockingbird: a portrait of Harper Lee” / by Charles J. Shields і “Cosby”/ by Ronald Smith. Harper Lee, авторка роману “To kill a mockingbird”, народилася в малому містечку в Алабамі, в родині юриста, члена легіслатури і видавця місцевої газети, не захотіла закінчувати студії права, а вирішила стати письменницею. Єдиний її роман приніс їй велику славу, гроші і нагороду Пуліцера. Я цю книжку читала і бачила фільм з Грегори Пеком в головній ролі. Гарпер Лі була у приязні від дитинства із Труманом Капоте і допомогла йому зібрати документацію і написати його книгу “In cold blood”. Але вона уникала паблісіті, не любила давати інтерв'ю. “Козбі” — це біографія чорного актора-гумориста, філядельфійця, Біла Козбі (Bill Cosby). Книжка видана ще 1984 року і в ній немає даних про такий трагічний і цікавий для мене момент, як вбивство сина Козбі в Каліфорнії — і то вбивства вчиненого якимсь

імігрантом з України. Сам Козбі прославився як актор телевізійних програм, де вперше показане життя середньої класи чорних в Америці, без надмірних і полемічних наголосів на расовій проблемі. Козбі, на зважаючи на великі успіхи і гроші, що їх здобув, як актор, повернувся до студій і навіть закінчив їх докторатом в університеті Массачузетсу. Недалеко від мене, в Дженкінтавні, є хата, що є власністю Козбі, де колись, кажуть, жила (а може й досі живе) його мати. Але це тільки одна із тих посілостей, що їх має родина Козбі в Каліфорнії, Массачузетс, Нью Йорку.

Неділя, 26 жовтня 2014

В Україні сьогодні парламентські вибори. Екзит-поли показують, що до Верховної Ради увійде сім партій — при чому більшість прогнозують трьом: Блокові Порошенка, Народному фронту і Самопомочі, а це вселяє в мене надію, що прем'єром може таки залишитися Яценюк і що Садовий, теперішній мер Львова, стане може новою зіркою всенаціональної української політики.

Сьогодні Максим з Уляною виїхали зі Львова до Києва, де пробудуть тиждень на помешканні Рябчуків, а потім поїдуть на кілька днів до Харкова. Обое вони простуджені і це мене турбує: подорожувати поїздом утяжливо і для здорової людини, а хворому тимбільше нелегко. Маю надію, що не буде якихось комплікацій. Максим має виступи і в Києві, і в Харкові — читатиме доповіді про Нечуя-Левицького і зустрічатиме також потенційних видавців і перекладачів його монографії.

Я маю завтра візиту у Форсії, а потім — полуденок з Раном і Марилею. Завезе мене до лікаря Віра Датон і вона буде з нами на обіді в ресторані. Мені, очевидно, дешевше було б поїхати до лікаря за 4 дол. на ССТ, ніж платити Вірі 70 дол. плюс полуденок — але Вірі потрібний заробіток, а мене стати бути щедрою і мати вигоду.

Чуюся багато ліпше ніж два місяці тому в час останньої моєї візити у Форсії. До цього причинилися, на мою думку, такі речі: я почала за згодою Форсії приймати кожного вечора одну а то й дві таблетки Alprazolam, у висліді чого ліпше сплю, хоч і мушу вставати пару разів, але вже не до лазнички, а до “коммоди”, яка стоїть поруч ліжка і скорочує до мінімуму перерву сну, подвоєна доза ліку Carbidopa-Levodopa дозволяє мені часом зробити пару кроків без вокера, успішне завершення операції на катаракт правого ока, і постійний контакт по телефону з Максимом і Уляною у Львові також позитивно вплинули на мій психічний стан. Цей контакт тепер на два тижні буде перерваний, але маю надію, що матимемо контакт бодай по е-мейл.

Неділя, 2 листопада 2014

Саме потелефонував Максим — вже із Харкова! Прибули там сьогодні, живуть в готелі Аврора, на вокзалі зустрів їх Ростислав Мельників і вони вже були в його хаті на відвідинах та познайомились з його родиною (Живуть з батьками жінки у власній хаті — Ростислав з жінкою і двома донями). У вівторок Максим має читати доповідь. І він і Уляна

далі простуджені. Але контакт зі мною весь час тримають. З Києва також були від них телефони, в додатку до листів по е-мейл. В Києві вони живуть на помешканні у Рябчуків (Микола і Наталка десь виїхали до Європи). Максим виступав з доповіддю (про Нечуя) в Академії наук — будинок неопалений, присутні всі у плащах і шаликах. Також зустрічався з потенційними видавцями своєї монографії. (Англомовний варіант уже друкується, торонтонське видавництво вже прислало йому верстку книжки!)

Стефанко дзвонив сьогодні вранці, а вчора потелефонував з Торонто Іванко: домовились, що він приїде мене відвідати 14 листопада і буде пару днів — саме на мій день народження! Якби не Максим і його родина — я була б зовсім осамітнена. Крім них і Віри Лащик, а часом теж Мотрі і Вакуловських ніхто до мене не телефонує і я також не поспішаю до людей дзвонити. Насправді мені досить тяжко відбирати телефони — встати з крісла буває дуже трудно, отже відбираю телефони тільки тоді, як сиджу біля комп'ютера з телефоном, або лежу в ліжку поруч телефону. Як до мене хтось телефонує, залишається номер та ім'я на телефоні і я завжди можу відзвонити в час, коли це мені вигідніше. Дуже досадно, коли я з трудом підведуся до телефону, а там якась реклама.

Вчора дивилася ввечері на британські теле-комедії на телевізорі до 11 год. і може тому пізніше не могла заснути, хоч і прийняла таблетку. А недоспана ніч завжди негативно впливає на моє самопочуття наступного дня.

П'ятниця, 7 листопада 2014

Знову недоспана ніч, але чуюся незле. Максим відбув дві доповіді в Харкові — в педагогічному університеті ім. Сковороди (де працює Мельників) і в університеті Каразіна. Жінка Мельникова, Уляна, з фаху десайнер і зробила дуже ефектовну афішу про Максимову лекцію. Присутніх студентів було біля сотні. Прислали мені документальні фото по інтернеті. А також Максим прислав запис інтерв'ю на київському радію, що його зробили з Максимом і Уляною. Розмова була не про політичну ситуацію, а про літературу, культуру взагалі, історію Грушевського, переклади української літератури на англійську мову. Інтерв'ю довге і дуже цікаве. Навіть я, що знаю добре і Максима, і Уляну і проблематику над якою вони працюють, була приємно вражена рівнем цієї розмови, шириною поглядів, досконалою українською мовою і Максима, і Уляни — з подивом я це прослухала і напевно слухатиму ще не раз, була горда і за сина і за невістку і послала лінк до цього інтерв'ю ще іншим своїм знайомим. Сьогодні Максим з Уляною повертаються вже до Львова.

Була я у вівторок з Оксаною у моєї фризієрки, бо конче треба було мені зробити собі новий перманент. Оксана це використала також — чекаючи на мене, дала себе підстригти. А що вона дуже слабо володіє англійською, то мені довелося бути посередником. Каже Оксана: я хочу, щоб мене підстригли на "шапочку". Ну, що це таке? Такого я перекласти не вмю. Але якось порозумілися і Оксана була задоволена. А я, сидячи із закрученими кучерями і чекаючи поки діє хемія, скомпонувала собі на цю тему такий злободенний віршик:

Зайшла Оксана в перукарню,
я хочу “шапочку” — сказала,
“і модну стрижку, щоб я гарно
у товаристві виглядала”.

На різних мовах говорили
і вийшла з того перемовка,
бо до розмови запросили
Червону Шапочку і Вовка.

В середу я мала візиту у Віджілянте, а в четвер в Орліна. Vigilante звернув у вагу на те, що в мене надто низький тиск крові (90/60) і сказав, що це мабуть від хвороби Паркінсона і ліків на цю недугу. У висліді наказав мені перестати приймати Diovan (Valsartan), — лік що знижував високий тиск крові — побачимо чи це дасть бажані наслідки. Orlin перевірів опероване око, дав рецепт на нові окуляри і відповідаючи на мої питання, сказав, що на лівому оці є малий катаракт, але він покищо не впливає на якість зору, отже операції ще не треба. Нажаль, нічого мені не порадив на дуже активний блеферайтіс, який знову повернувся минулого тижня і дуже мені дошкуляє. Це, мовляв, справа мого регулярного офтальмолога, тобто Массаро, а чергову візиту в неї я могла замовити тільки аж у грудні.

Віра Датон, яка возила мене до лікарів, повідомила мене, що після операції на катаракти, Медікер платить за нову пару окулярів — таке мовляв трапилося її приятельці. Отже я сказала про це Орлінові. Видно, що таке можливе, бо він про це знав і виписав мені відповідне лікарське свідоцтво. Але ані клініка Scheie, ані Will's Eye не приймають оплати від Медікер. Спрямували мене до Pearle Vision. Це тут недалеко від мене, біля супермаркету Акме, але коли ми там з Вірою приїхали виявилось, що і вони оплати Медікер не приймають. Все таки я окуляри в них вибрала і замовила і це коштуватиме мені 290 дол. Віра дуже активно допомогла мені — не тільки транспортом, але і порадою і контактом електронним по телефону. Вчора ми ще й пообідали в ресторані Drake, де українєць є власником і куди я давно вже планувала піти.

П'ятниця, 14 листопада 2014

Іванко в дорозі до Ф., але приїде пізно — вже 8 год., а його ще нема. Качку, яка вже спеклася, доведеться їсти завтра.

Довідавшись, що Модіано, цьогорічний Нобелівський лауреат, існує в українських перекладах, а ще й виданих у видавництві Пульсари, я замовила в них книжку і вже одержала її і встигла прочитати. Це два короткі романи “Вулиця темних крамниць” і “Зниклий квартал”. Книжка так і називається: *Зниклий квартал*. Перекладач Ганна Малець. Вийшло в 2005 році. Основний сюжет обох романів — герой шукає себе самого в своєму минулому, а манера розповіді, немов у детективному творі — отже читається з інтересом, а при тому видно доброго автора. Головне тут — не розв'язка чи знахідка, а сам пошук. Надзвичайно цікаве тло — місто Париж, описане з неабиякою любов'ю. Спочатку я навіть

думала, що напишу коротку статтейку до *Свободи*, щоб зробити рекламу видавництву. Але з палітурного погляду книжка видана дуже погано і недбало, друк дуже малий і густий — важко читати, та ще із незрозумілими відступами в кожному параграфі, немов би це була поезія, обкладинка погана, антимистецька (а можна було нав'язати до якогось виду Парижа!), нема навіть інформації про заголовки оригіналів! — переклад залишає бажати кращого (вона всюди пише “авжеж” при кінці речення, що нібито мало б відповідати французькому “n'est pas”, але тоді коли французька фраза говорить про питання (тут найкраще було б вжити: “правда?” або “чи ж ні?”), то український відповідник — занадто декларативне ствердження, мова взагалі неякісна і зрусифікована (“апельсиновий” сік, замість помаранчевий, всі оті “х” в чужомовних іменах ітд.), помилки в чужих фразах (німецька пісня “sag warum” замість “Sag' warum” ітп.) — отже охота писати про це видання мені відлетіла. Але автор мене зацікавив. Пошукаю за його творами в англійському перекладі.

На вістях BBC сьогодні центральною новинкою є знову Україна. В Австралії є зустріч 20 лідерів і там головною темою мала бути економіка, але ось нарешті на такому поважному форумі поставили перед Пугіном, який там бере участь, ряд серйозних закидів — про те, що Росія злегковажила міжнародні домовлення, порушила суверенність України, посилає танки і військо на допомогу сепаратистам в Донбасі і бреше, заперечуючи про свою участь в цих діях. Була мова про потребу посилення санкцій, а навіть про потребу підтримки України зброєю. НАТО слідкує за т. зв. “гуманітарними конвоями” Російської Федерації і фотографує колони танків в дорозі до Донецька.

В середу Іза Каплан приїхав і забрав мене на полуденок до ресторану “Узбекистан”. Справжня посвята і приятельський жест з його боку. Мене кудинебудь везти — це значить — разом із вокером. А він це робить регулярно що два місяці. І перший завжди пам'ятає про мій день народження. І то пам'ятає вже пару десятиліть! Ніколи не забуду, як я ще працювала, і виходячи на роботу вранці 15 листопада, знайшла на дереві перед хатою великий напис із привітанням [Nota bene: його уродини в липні!].

Написала з Києва Тарнашинська. Хочуть підготувати матеріали для номінації Валерія Шевчука на міжнародні премії (мабуть на Нобеля?) і просила, щоб я зробила бібліографію Шевчукових творів і статей про нього англійською мовою. Розумію потребу такої акції і факт, що саме я можу і повинна подати таку інформацію. Постараюся знайти силу, щоб виконати і свою частку цієї потрібної акції.

Понеділок, 17 листопада 2014

Іванко приїхав в п'ятницю пізно ввечері, а сьогодні перед полуднем поїхав до Стефка, до Індіанполісу. Це далека дорога — 10 годин їзди, але Іванко каже, що любить їхати автотом, що це для нього приємність і відпочинок.

В суботу, в день моїх уродини, ходили ми з ним удвох до Alexander's Café обідати, а ще перед тим він завіз мене до недалекого оптика за окулярами — додатковими, що за них

мало заплатити Medicare. Мій експеримент не вдався — вони дають тільки безкоштовні лінзи до рамок, куплених у них вже раніше, але дали мені знижку і я за 140 дол. купила собі ще одну пару окулярів, на всякий випадок. Відкриттям для мене, однак, був факт, що ось тут зараз, недалеко від мене в Eye Institute, є оптик де можна купити окуляри. Це школа для оптометристів — мають дуже гарне і велике приміщення.

В неділю ми обідали вдома качкою. Марко взяв на себе функцію господаря, зварив риж і салат, подав до столу. Качка, яка була спечена два дні раніше і була тільки пригріта, виявилася надзвичайно смачною — наука на майбутнє: може справді варто пекти качку напередодні і на другий день підгрівати. Це фактично дуже упрощує справи — бо ніколи точно не знаєш, коли гості з Торонто приїдуть, тому й качка часом бувала перепечена.

Вакуловські вже день раніше принесли по традиції велику червону поїнсетію і елганту коробку шоколад, а в сам мій день народження телефонували Стефан, Ніна, Надя Петрик, Віра Датон, Роналд Дей, Роман Воронка — цей не тільки сам телефонував кілька разів, але намовив потелефонувати і Софійку Геврик і Віру Лащик, а ще й послав електронною поштою якійсь своїй знайомій мій цикл поезій “Буденні діалоги”. Були також телефони зі Львова (я дуже рада, що вони повернулися вже з Харкова і незабаром, при кінці листопада, повернуться вже до Канади). По е-мейл побажання прислали навіть Андрій з Марійкою. Квіти прислали Надя Петрик (вишневу орхідею!), Ніна з Ією, а Іванко привіз навіть квіти з Торонто. Марко купив, як звичайно купує що пару тижнів при нагоді харчевих закупів, традиційний букет — отже хата тепер повна квітів!

Четвер, 27 листопада 2014

Сьогодні о годині 4-ій був телефон зі Львова від Максима. Це вже остання можливість використати цей безкоштовний телефон, що його “зайнстальював” Іванко. У Львові вже була 11 год. вечора — лягали спати, а завтра вполудне польотом через Варшаву повертаються вже до Канади.

Сьогодні традиційне американське свято — Thanksgiving. Колись в минулому я робила гостини або ходила в гості. Сьогодні Марко запропонував, що приготує обід сам і от ми удвох пообідали — не індіком, але перепілками. Вже сам факт, що ми разом їли, вказував на вийняток — бо рідко себе бачимо і завжди харчуємось окремо. Але, нажаль, Марко такий маломовний, що справжньої розмови з ним не буває (а може ця маломовність тільки по відношенні до мене?) Але дякувати добрій долі, що є, як є, а не гірше.

Неділя, 30 листопада 2014

У вівторок Оксана мене возила на першу сесію фізичної терапії в Moss Rehab (Deborah Dunn). Наступна сесія буде аж у вівторок (з уваги на День Подяки), але потім заплановані по дві такі сесії на тиждень аж до кінця грудня. Трохи мене втомило, але і навчилася я дечого нового. Після сесії, їздили за харчами до Акме, а тоді Оксана ще приготувала мені полуденок. Все це близько від мене, отже багато легше для здійснення, ніж

Паркінсонівська клініка на другому кінці Філадельфії.

Неділя 30 листопада 2014

Максим з Уляною вже в Торонто — слава Богу! Wir sind noch einmal davongekommen! Добре, що щасливо повернулися — це були для мене дуже напружені дні, зокрема на початку, і зокрема в час їхньої подорожі до Києва і Харкова. Мали чимало цікавих зустрічей, виступів на телебаченні і радіо, доповідей в університетах і НАНУ, ділових контактів з потенційними видавцями англomовного перекладу Максимової монографії про Нечуя і хоч обоє трохи хворіли простудою, то обійшлося без більших комплікацій. Трохи обоє працювали по інтернеті, Уляна над перекладом Грушевського, Максим над випуском у світ 4 номера журналу перекладів і над покажчиком до своєї англomовної книжки, яка вже друкується у видавництві Торонтського університету, але вдома праця їх зможе бути більш систематичною і сконцентрованою.

Серед моїх аудіо-книг були недавно *Red Land, Black Land: Daily Life in Ancient Egypt* / автор Barbara Mertz — цікаві деталі про будову пірамід, про процеси виготовлення мумій ітп. Але найбільшу приємність останнім часом дала мені книга Стайнбека *Travels with Charley* / John Steinbeck — large print edition, отже справжня книжка, яку я читала у час безсонних ночей. Травелог про самотню подорож із собакою “в пошуках Америки” — надзвичайно цікаві спостереження і розважання про життя і людей, написані пером доброго письменника, барвистим стилем, з гумором і глибокою філософією життя. Хочу дещо занотувати:

“The redwoods, once seen, leave a mark or create a vision that stays with you always... The feeling they produce is not transferable. From them comes silence and awe. It’s not only their unbelievable stature, nor the color which seems to shift and vary under your eyes, no, they are not like any trees we know, they are ambassadors from another time.” (Pp.225–226).

Пригадую собі свої враження від каліфорнійських секвой — вони нагадували мені готичні собори Європи.

Стайнбекова мова багата і часом словник його мені незрозумілий: ось напр. стор. 263: “My eye and brain had welshed on me” — що це таке? Але Стайнбек з гумором творить і власну мову, напр. “I am wived in Texas and mother-in-lawed and uncled and aunted and cousined”.

Середа. 3 грудня 2014

Вчора мали пригоду. Після терапії в Moss-Rehab, їдемо з Оксаною до бібліотеки. По дорозі авто раптом починає шуміти. Оксана перелякалася — тим більше, що вона минулого тижня вже мала проблему із власним авто, яке не хотіло стартувати після заправки бензиною. Я в першу чергу запропонувала, щоб ми з’їхали з дороги (бо були в швидкісній полосі) і ми зупинилися біля Trader Joe. Але, постоявши там хвилину, я вирішила, що нам найліпше

попробувати поїхати до Центру, бо це недалеко — якщо авто зможе туди доїхати. На щастя поволеньки доїхали, авто запаркували, Марко відвіз мене й Оксану додому, а моє авто повіз до механіка (зараз поруч), де ми і так в грудні повинні були перевезти інспекцію. Направа коштуватиме понад 600 дол., але при нагоді ще треба буде направити замок у дверях ззаду — а цю частину треба замовити і на неї доведеться ще почекати. Тим разом Марко залишив свою Мазду на інспекцію, а матиме пару днів можливість користуватись моїм автом. Моя Тойота стара (ще із 1992 року!), але машина мало вживана (ще не має на одометрі 50,000 миль!) — зовнішній її вигляд — поганий, але як всі мені кажуть, їздити буде ще дуже добре (тобто як її направити!) Я вже автом мабуть років три не їздила, отже я вже не водій, тому й купувати нового авта не можу — навіть якби хотіла витратити на це 20 тисяч дол.

Сьогодні в Центрі показуватимуть український фільм “Поводир”. Я на це дуже хотіла піти, розвідувала серед знайомих, кого можна було б намовити, щоб погодився завезти мене-каліку до Центру. Марко, я розумію, матиме відповідальність за показ фільму, він повинен бути там на місці, отже йому справді незручно їхати по мене. Впросилася я до Марти Шиприкевич — обіцяла, що приїде по мене о год. 6-ій. А назад додому привезе мене Марко.

П’ятниця, 12 грудня 2014

Таки була на фільмі! “Поводир” має трагічну, понуру фабулу — знищення більшовиками сліпих кобзарів у 30-их роках, але актори грають добре, зокрема малий хлопець (та ще й дитина діяспори!) який там в центрі уваги. На мене найбільше враження, одначе, зробила аудиторія. На фільм до Центру прийшло понад 300 людей, а це таки подія. Бо хоч Бібліотека організує покази фільмів кілька разів в році, то на попередніх сеансах було 15–20 глядачів! Бачила здалека Іка Лабуньку, але він, нажаль, не підійшов навіть привітатися, а я, очевидно, мусіла сидіти із своїм вокером на місці. Винятково в першому тижні грудня я була також на вечорі в пам’ять Олекси Біланюка в домі св. Софії — повіз мене туди і назад Олександр Лужницький. Там було понад 30 осіб — найцікавіша для мене Тамара Скрипка, яка брала участь у програмі. Минулий тиждень мала дві візити в Moss Rehab на терапію (один раз возила мене Оксана, а другий раз ССТ), а вчора їздила з Оксаною до Massaro, до аптеки і до бібліотеки, де на моє прохання замовили мені і треба було відібрати книжку нобелівського лауреата Модіано.

Бесонними ночами часто тепер читаю. Остання моя лектура: *Alan Alda: Things I overheard while talking to myself*. Приманив мене незвичний заголовок і прізвище автора, відомого навіть мені, інтелігентного актора телевізійної програми з часів корейської війни MASH. Думала я, що це мемуари. Насправді це виявилось збіркою промов, з нагоди виступів Альди на градуаціях і конференціях. Трохи за багато дидактики, але автор — інтелігентний представник повоєнного ліберального покоління, насиченого філософією екзистенціалізму і читання цієї книги нагадало мені фразу з Карла Ясперса, яка стояла кілька десятиліть на моєму робочому бюрку в бібліотеці. Це в свою чергу “надхнуло” мене на вірш. Ось він:

Мотто: Philosophie heisst: auf dem Wege sein. Ihre Fragen sind wesentlicher als ihre Antworten und jede Antwort wird zur neuen Frage. (Karl Jaspers).

Філософ ти, це значить — ти в дорозі,
тобі здається, що ідеш в безкрає,
перед тобою обрій утікає,
а ти насправді досі на порозі.

Здається, з дому вийшов ти в надії,
що знайдеш відповідь — не знаєш де, і в кого?—
Та як тобі знайти оту дорогу,
щоб хоч не заблукати в безнадії?

Шукаєш стежку — першу і останню —
і ось готов собі ти відповісти:
твій досвід збагатять єдині вісті,
де відповідь стає новим питанням... (9 грудня 2014)

Несподіваний зворот в бік поезії приманив мене на ще одну спробу: захотілося мені трохи підробити мій злободенний вірш, що його створила експромптом як реакцію на вірш Качуровського і включила була до “Бувальщини”. Чи нова редакція зробить це — поезією?

Інтермецо

Ось концерт ніжних споминів повен:
це знайомої скрипки звук...
Це Чайковський ? Чи може Бетговен?
— я глуха до музичних азбук.

Хто не любить Гайдна симфоній?
Скільки Моцарт дарує утіх!
Я у вічнім цих творів полоні,
та не вмю назвати їх!

На Стравінського чари не дамся —
до минулого тягне мій шлях —
замість Вагнера грати і Брамса,
в гостях в мене Вівальді і Бах.

Коли доля до болю розсердить,
Серця ритми нормує рушій,
а я слухаю “Реквієм” Верді —
лік найкращий на розпач душі.

На фронті в Україні трохи спокійніше. Може бути, що Росія зупиниться на тому, щоб тримати Донбас як “заморожений конфлікт”, що, очевидно, зробить неможливим вступ України до НАТО і до повного членства в ЄС. Але це дало б бодай невелику передишку, яка допомогла б об’єднати українських політиків для остаточних реформ і боротьби з корупцією. Путін своєю політикою вже допоміг підняти національну свідомість в українців, які нарешті починають розуміти, що російські імперіялісти — це не старший брат, а небезпечний ворог.

Субота, 13 грудня 2014

Ще одна безсонна ніч і ще одна поетична вправа:

Три покоління

Ось юна Ліна на леваді квітів
у довгій сукні на австрійську моду,
змальована квачем імпресіоніста:
що може ця картинка розповісти
про наростання таємничих мітів
і про початок мого родоводу?

А це Ірена — молоденька мати,
їй молодість зберіг старий портретик,
він може свідчити і розказати
про зудар батька-маляра естетик,
про гордість батькову і батьківську любов,
що загрівала серце знов і знов.

А це — портретик молодої Марти —
дівчатко в пластовому однострою,
стоїть в таборі на вечірній варті,
напередодні зустрічі з судьбою.

Не випадково висять ці портрети
один за одним — перший, другий, третій.

Середа, 17 грудня 2014

Наближається кінець року. Прожила ще один рік — з великими фізичними обмеженнями і усамітненням, але ще при повній пам’яті — а це найбільший дарунок долі! Cogito ergo sum! Пережила і була свідком великого зрушення України — Майдану — і величезного, небаченого досі в історії, виходу України на арену світового зацікавлення. Вже не можна повторяти за Вірою Вовк: “водить пальцем по глобусі, а нас там нема”. Це було ще правдою навіть після першого проголошення незалежності. Пам’ятаю, що в деяких

американських газетах тоді про проголошення Україною незалежності була тільки нотатка захована десь в глибині іншої статті. Тепер цього не скажеш. Світова преса була переповнена статтями про Україну, часом аж до болю надмірною увагою. Ще не відомо чим все це скінчиться і чи вийде на корить українському народові, але publicity ми здобули колосальну. З важливих особистих подій 2014 року хочу відмітити успіх Максимової монографії, що здобула прихильну оцінку і вже друкується в Торонто і щасливий та успішний побут Максима й Уляни на науковій відпустці в Україні. З приємністю згадую контакт з внуками, зокрема приїзд Стефка двічі на відвідини і його часті телефони, телефони і відвідини Іванка (пам'ятав про мене навіть під час своєї подорожі по Європі). Навіть Ніна з'явилась на день-два. З медичних справ треба відмітити операцію на катаракт правого ока і коронку на передньому зубі. Впала один раз (31 серпня), але на щастя не було більших пошкоджень. А на диво були і “творчі” успіхи: на початку року зібрала рештку сил, щоб викінчити і післати до видавництва ULE90 і маю надію, що ця багатолітня праця не пропаде без сліду. А несподівані звороти до поетичних вправ навіть саму мене здивували.

Максим з Уляною і хлопцями їдуть на пару днів на Ямайку, а потім приїдуть до мене на українські свята.

Субота 20 грудня 2014

Аббінгтонська бібліотека здобула для мене із бібліотечної мережі книжку Патрика Модіяно і я встигла вже її прочитати. Письменник він цікавий і оригінальний, але тематика повторяється і по якомусь часі втомлює читача. В центрі уваги завжди пошук ідентичности або минулого і все це на тлі топографічних деталей старого малознаного Парижа, все немов у якомусь тумані — і люди, і події, і місто. Чи вартий Модіяно Нобелівської премії? [*Suspended sentences* / Patrick Modiano. Trans. Mark Polizzotti. = *Afterimage* (Chien de printemps), “Suspended Sentences” (Remise de peine), “Flowers of ruin” (Fleurs de ruine)]. Свою цікавість заспокоїла і за іншими його книжками не шукатиму.

Прийшов з Києва замовлений у Коробка т. 13 Енциклопедії сучасної України. За давньою професійною звичкою, почала вже переглядати сторінку за сторінкою. Знайшла два гасла про Кіпів — Альберта і Вадима — треба мені потелефонувати до Альберта, бо може він про це і не знає?

П'ятниця, 26 грудня 2014

Максим з Уляною і хлопцями вигрівається на сонці в Ямайці. До мене приїдуть 4 січня. Має бути також Ніна. Тішуся, що будемо всі разом. Але не знаю, як ми їх примістимо? Хлопцям, а може й Ніні, доведеться спати на підлозі, на надувних матрацах або в спальних мішках. Цим уже мусять турбуватися Марко і Максим, я можу тільки старатися, щоб не бути додатковою проблемою.

Послала я привітання з Новим Роком до друзів, як це робила в минулому. Тим разом додала ще і три свої “Бувальщини”. Мала вже й кілька теплих відгуків — зокрема від

Мирослави Антонович, Людмили Тарнашинської і Марти Трофіменко. Марта зворушена, що я згадала про Славка, Мирослава заскочена несподіваним для неї широким колом моїх зацікавлень, Людмила навіть пропонує, щоб “Бувальщину” послати десь до друку в Україні.

Марко вчора приготував і подав обід і сів разом зі мною пообідати — і ми таким чином відзначили латинське Різдво. А для мене це Різдво приємне прекрасною музикою — це не тільки Генделя “Месія”, але і старі колядки — англійські, французькі, німецькі. Є в тому і особистий автобіографічний сентимент: “Месія” нагадує мені молоде моє материнство [“unto us a child is born, unto us a son is given”], а французькі колядки [“Ah, ah, que la mere est belle, ah, ah, que l’enfant est beau”] — студентські роки на Темпел, де на лекціях французької мови я їх вперше почула і співала.

Взяла собі з бібліотеки дві нові книжки мого шкотського автора і одну з них вже прочитала. Приємна, дотепна лектура, інтелігентний, ліберальних і модерних поглядів автор, без снобівських претенсій. Тим разом події не в Африці чи Шкотії, а в Лондоні. Книжка видана вперше 2009 року і в ній вже є відбиток нових соціальних настроїв і повно алюзій до різних подій 20 століття (напр. Приятелювання молодої жінки з хлопцем, який не є певний чи він не є гомосексуалістом) [*Corduroy mansions* / Alexander McCall Smith].

Неділя 28 грудня 2014

Ще один МекКолСміт: *Friends, lovers, chocolate* / Alexander McCall Smith. Тим разом — це із його шотландської серії. Та ще й з великою увагою і сентиментом до шкотської історії, міста Единборо, поезії. Читаючи цей роман, я мала враження, що я вже читала його раніше, бо герої цієї серії повторяються і їх характеристики знайомі. Не тільки молода 40-річна жінка, що є редактором філософського журналу етики, її молодий приятель-музикант, кузинка, що є власником крамниці делікатессен, але навіть Brother Fox — дикий лис, що іноді підходить під вікна хати. Ці романи дуже надаються на телевізійні серіали — цікаво чи такі існують?

На клаптику паперу записала строфу з Євгена Плужника — уривок знаменитої поезії — глибоко філософське, завжди актуальне, а зокрема сьогодні для мене. Хочу викинути цей клаптик паперу, тому віднотую це тут, щоб не загубилося в пам’яті. Може пошлю це Романові Воронці — він єдиний з-поміж моїх знайомих, хто зможе оцінити цю і для нього актуальну поезію.

Все більше спогадів і менше сподівань,
і на чолі утрат сліди глибокі...
Як непомітно ближчає та грань,
що жде за нею прикінцевий спокій! (Є. Плужник)

Вівторок, 30 грудня 2014

Увечері сьогодні дивилася я на вісті. Дзвонить телефон. І на екрані показує мені Comfort Suites. Я думала — реклама, і не спішилася відповідати. Вміжчасі Марко підняв телефон і ось приходить до моєї кімнати і каже: — це Максим. А я: щось сталося? І справді — недобра новина. В неділю 28-го, коли вони мали вже повертатися до Торонто і чекали в Ямайці на літак, Стефанко пішов до лазнички і довго не виходив. Виявилось, що він впав, вдарився в голову, знепритомнів. Не відомо точно, що сталося. Можливо, що був струс мозку — concussion. Його негайно взяли до лікарні, видно що справа поважна, я точно не знаю і можливо що і самі вони ще не мають повних медичних інформацій і прогноз. Стефка перевезли до американського шпиталю на Флориді, десь біля Fort Lauderdale. Максим поїхав з ним і телефонував нам із Флориди, з мотелю. Стефан, каже Максим, притомний і говорить, але не пам'ятає що з ним сталося. Лікарі кажуть, що кілька днів потриває, заки можна буде уточнити діагноз. В кожному разі він якийсь час не може бути сам. Уляна з Іванком сьогодні мали повернутися додому до Торонто, а потім — каже Максим — поїдуть також на Флориду, щоб бути разом.

Очевидно, на свята до Філадельфії вони не приїдуть. Але хоч це прикро, то це найменше важне. Аби лиш Стефко видужав і щоб не виявилось щось загрозливе.

П'ятниця, 2 січня 2015

Не маю точних відомостей. Максим, сидячи біля Стефка в лікарні написав пару слів по е-мейл, Уляну я зловила по телефону в Торонто в час, коли вони з Іванком вибиралися летіти на Флориду. Не знаю навіть точно, де вони тепер. Розумію, що їм тепер не до розмов, може і самі не знають ще які прогнози і що далі робити.

Маркові сьогодні 62 роки. Він також мене журить: дуже простуджений вже пару тижнів, але до роботи ходить (навіть в день Нового Року їздив до Центру, мовляв, треба було відкрити Центр якомусь робітникові). Дуже він кашляє і цей хронічний кашель — це не тільки простуда, але може і щось серйозніше. Курить він безперестанку і я боюсь за його легені.

Приготовила я качку — незабаром вставлю її до печі. Харчів в хаті величезна кількість — бо ж готовилися святкувати в колі родини і їжа приготована на сім осіб.

Неділя, 4 січня 2015

Стефкові сьогодні 26 років. Максим сполучив нас телефоном і ми мали змогу почути його голос. Слабий, втомлений, але при повній пам'яті. Турбується тим, що ми не зможемо бути разом на свята. Але свята тут найменше важні: важливо щоб він повернувся до повного здоров'я.

Максим вже кілька разів телефонував. Вони в готелі у Fort Lauderdale всі троє: Максим, Уляна і Іванко. Стефан у лікарні, що називається Broward Health Center. Випадок стався на Ямайці, на летовищі. Стефан пішов до лазнички і там зомлів. Упав, вдарився в голову, є надшчерблений череп. Діагноза: cerebral contusions, frontal lobes. Всередині голови мозок ударився об череп. Саме ця рана мусить гоїтися і це забере ще якийс час. Щоб перевезти Стефка з Ямайки на Флориду, треба було наймити літак-амбулянс, який летів низько над землею, бо Стефкові не можна було (і далі ще не вільно) летіти звичайним комерційним літаком.

Крім журби і турбот, мають Максим з Уляною цілу низку клопотів, пов'язаних з тим, що Стеф має тепер медичне страхування в Індіанполісі (а ще й забув там у себе вдома іншурансову картку!) І не знати, як можна буде налагодити забезпеченні справи, якщо він поїде до Торонто?

Мала приїхати сьогодні Ніна. Але приїде аж завтра, бо через погану погоду відкликали пором, який перевозить авта з Марта'с Вінярд на материк.

Помер Станіслав Бараньчак, польський поет, який донедавна був професором у Гарвардському університеті і мешкав у Массачузетсі. З ним я мала колись честь і приємність виступати разом на poetry reading AATSEEL. Бараньчак мав всього 68 років, помер від запалення легенів, але він хворів недугою Паркінсона, яка примусила його при

кінці 1990-их років податися на пенсію... Бачу, що хвороба Паркінсона досить поширена: хворів на цю недугу і папа Іван Войтила, і Буш старший, колишній президент США.

Понеділок, 5 січня 2015

Вава Бачинська привезла мені зі Львова в дарунку невеличку але дуже культурно видану книжечку: “Як писати історію” старогрецького автора Лукіана. Та ще й з такою дедикацією: “Пані Марті Тарнавській, Амбасадору української літератури у світі. З вдячністю Уляна Головач, 1 грудня 2014 р.” Уляна Головач, доцент Католицького університету у Львові, автор вступної статті і наукових коментарів до Лукіана, мене особисто не знає, але високий титул надала мені мабуть на основі мого автобібліографічного звіту. Це реванш за подаровану бібліотеці Католицького університету мою *Автобібліографію, 1930-2010*, яку я передала була до Львова Вавою. Вчитала я в Лукіана цікавинку, яку я своїми словами зреферувала ось так у моїй “Бувальщині”:

Старогрецький філософ Діоген жив у бочці. На його місто Коринт сунула велика ворожа армія і занепокоєні коринтяни заметушилися, готуючись до оборони: направляли оборонні мури, громадили каміння, готували зброю. Діоген, побачивши цю метушню, витягнув свою бочку на площу міста і почав котити її з одного кінця на другий і назад. Його запиталися, навіщо він це робить? Діоген відповів: щоб не виглядало, що я нічого не робив у час, коли всі були такі зайняті працею! Прочитавши це, я подумала: оця моя бувальщина, та й моя бібліографічна праця — це так як котити Діогенову бочку.

Середа, 7 січня 2015

Свят-вечір ми провели вчора з Марком, Ніною і Вірою Лащик. Віру я запросила “в останній хвилині”, щоб вона не була сама, бо виявилось, що її внуки захворіли на грипу, а вона — після інсульту- боїться, щоб не заразитися. Отже вона не поїхала до доньки, де мали всі разом з родиною зустрічати свята. В нас також невесело. Марко також має грипу, страшенне кашляє — а він сьогодні єдиний господар, бо я ледве ходжу і не можу ні стола застелити, ні подати до столу загріту страву. А харчів приготували ми на сім осіб — адже мали святкувати всією родиною. А ще знайомі взялися з нагоди Різдва обдаровувати мене всякими стравами — Надя Петрик та Вакуловські нанесли куті, борщу, ушок, вареників, холодцю, тістечок.

Сьогодні вранці телефонував із Флориди — Стефанко! І це був найкращий з усіх можливих різдвяних подарунків. Максим взяв його на прохід до кав’ярні на відкритому повітрі біля лікарні і звідти до мене задзвонили. Стефан звучав трохи втомлено, але говорив з нами пару минут, жалів що ми не разом. Планують полетіти до Торонто в п’ятницю. Знаю з електронних листів і телефонів Максима, що Стеф дуже хотів би вернутися вже до Індіанapolisу, але лікарі перестерігають, що він ще деякий час не може бути зовсім сам, а треба йому бути під опікою.

Ніну сьогодні вранці я бачила тільки пару минут. Вона поїхала до музею.

Субота, 10 січня 2015

Вчора вислала я до Торонто свої різдвяні подарунки (чеки по тисячу дол.) І замість побажань залучила такий злободенний віршик:

Наш Стефан вже бачив світу у мандрах чимало:
його добре пам'ятає український Калуш,
він по горах лазив всюди — в Альпах і в Канаді,
був у німців, у французів, і в грецькій Гелладі.

У родині у Тарнавських придумали лайку:
“Їдь, як хочеш, куди хочеш, — лиш не на Ямайку!

Вчора пізно вночі Максим, Уляна, Іван та Стефан повернулися з Флориди до Торонто. Говорила я сьогодні по телефону з Максимом і Уляною. Мають клопіт, бо Стефан настоює на тому, що йому треба повертатися до Індіанapolisу і до праці. Уляна просила мене, щоб я потелефонувала безпосередньо до Стефанка, щоб вплинути на нього. Я це й зробила. Поговорила з ним про Ямайку і Флориду, про контраст клімату — вчора вони ще були над басейном у Форт Лодердейл, а сьогодні Стефанко вранці вже ходив по молоко до крамниці в температурі мінус 15 Цельсія! Пробувала його переконати, що ліпше послухати ради лікаря і ще трохи дати собі часу на відпочинок, бо занадто швидке повернення до наукової праці може дати небажані наслідки не тільки для здоров'я, але і для самої тої наукової праці. Не думаю, що я його переконала. Сказав: ні лікар, ні батьки не розуміють, що йому треба і можна повернутися до нормальної рутини праці.

Субота, 17 січня 2015

Стефанко таки поїхав — він вже в себе вдома, в Індіанapolisі. Ще відсвяткував з батьками “спізнене Різдво” — прислав мені Максим спільне фото із “свят-вечора”, де були з ними ще гості — Жили із сином і Борис Балан, Стефанків хресний батько.

Я чуюся трішки ліпше — зокрема пару ночей вже спала, без таблетки. І у висліді я вже відзискала охоту до праці — щоправда дуже скромної, бо на більше не має в мене енергії. Але почала продовжувати працю над покажчиком до щоденника і дійшовши до січня 1986 я раптом усвідомила собі, що запис про Конгрес ПЕН у Нью Йорку — це “документ доби” і його варто десь надрукувати, щоб не пропав. І ось я підготувала текст — тобто викинула з нього те, що не стосувалося Конгресу ПЕН. Покищо послала Ларисі, щоб порадитися кому це можна вислати. *Слово і час*, можливо, надрукувало б, навіть з англomовними цитатами. *Літературна Україна* має найбільший наклад, але текст не зберігається в бібліотеках. Коли я згадала про ці справи Максимові — радив послати до *Кур'єра Кривбасу*.

Субота, 24 січня 2015

Минулий тиждень я востаннє була двічі на фізичній терапії оплаченій Medicare. Але

зробила плани продовжувати руханку в Moss Rehab — один раз в тиждні — maintenance program — за доплатою 20 дол. Я вибрала п'ятницю і маю в плані їздити туди за допомогою SST Connect. Двічі в тиждень їздити з Оксаною було вигідно, але це комплікувало справи — розбивало час на поїздки за харчами, до лабораторії, і на прибирання хати — не кажу вже про те, що не надто економно платити 70 дол. за те, щоб опікунка завезла тебе туди і годину чекала, щоб повернутися додому... Отже тепер матиму тричі в тиждень допомогу Оксани, а п'ятниця буде додатковим для мене днем виходу з хати і попробою бути більш-менш самостійною.

Вчора послала листа до Гусейнова в справі Конгресу ПЕН. Побачу яка буде його реакція.

В Україні конфлікт не тільки не ущухає, але і загострюється. Аеропорт Донецька мусіли наші покинути, а сьогодні сепаратисти (тобто росіяни) почали обстрілювати Маріуполь.

Дзвонив сьогодні Максим з поганою вісткою. Помер Адам, син Романа Пасічника. Він жив самостійно на Флориді, був наркоманом і мабуть помер від надмірної дози наркотиків. Трагедія для родини, болючий удар і для Уляни. Батьки переживали за нього вже віддавна і пробували його рятувати — не вдалося.

П'ятниця 30 січня 2015

Думала сьогодні розпочати maintenance program самостійної терапії-руханки в Moss Rehab, але виявляється, що вони ще не отримали від моєї лікарки (Chahine) потрібного підпису на рекомендації. Маю надію, що до наступної п'ятниці це буде вже полагожене.

Гусейнов зацікавлений моїм матеріалом про Конгрес ПЕН 1986 року і буде його друкувати. Але я мушу доповнити текст примітками і перекладом англomовних цитат — це я і сама йому запропонувала. Отже тепер над тим і працюю. (Факт що можу працювати бодай годину-дві свідчить про те, що стан мій ненайгірший! Зокрема чуюся ліпше, якщо безсоння дозволить мені перебути нормальну ніч, але це буває нечасто).

Коробкові вдалося роздобути для мене Листи Шевельова до Ізарського — книжка саме прийшла і я з великим зацікавленням її читаю.

В середу мав бути похорон Адама Пасічника в Огайо. Маю надію, що і Максим з Уляною та Іванком і окремо Стефан вже повернулися з похоронів додому. Сьогодні подзвоню, щоб впевнитися.

Вже кілька днів не виходила з хати. На понеділок і вівторок заповідали великий сніг на всьому східному побережжі. В Нью Йорку мер міста навіть наказав замкнути метро! Але тим разом сніговія пощадила і Філадельфію і Нью Йорк, але таки вдарила на Бостон. Оксана перелякалася і не прийшла ні в понеділок, ні у вівторок. Вчора була, чистила хату, отже з дому не виїздили.

П'ятниця, 6 лютого 2015

Вчора канцлер Німеччини Ангеля Меркель, президент Франції Франсуа Олланд та секретар закордонних справ США Джан Керрі зустрічалися в Києві з Порошенком і Яценюком. Меркель і Олланд поїхали сьогодні до Москви. Щоб була не готувався новий Мюнхен задля порятунку світу від великої війни? І тим разом коштом України? Хай нас Бог боронить від такого компромісу!

Середа, 11 лютого 2015

Олланд, Меркель, Порошенко і Путін зустрічаються сьогодні в Мінську для спроби зупинити війну на Донбасі. А там справжня, кривава війна! За останніх 24 години загинуло 19 українських вояків, поранено 78! Преса пише, що в цьому конфлікті вже загинуло 5400 людей, а понад мільон стало біженцями. Меркель приїздила до США на переговори з Обамою. Європа хотіла б зупинити США у намаганнях постачати Україні оборонну зброю. Обама ще вагається, але законопроект для такої допомоги зброєю наш Конгрес уже ухвалив. Чи загроза допомоги зброєю може налякати і зупинити Путіна? Чи американська зброя може допомогти невишколеним українським воїнам перемагати сепаратистів і надісланих із Росії “добровольців”? Чи не попаде ця американська зброя в руки ворогові шляхом злочинства і корупції?

Я поволі викінчую для *Кур'єра Кривбасу* свій документальний щоденник про Конгрес ПЕН 1986 року. Текст уже відредагований — англійські цитати в тексті замінила українським перекладом. Більшість приміток також майже готові. Досить велика це праця — і факт, що я змогла її подолати, позитивно свідчить і про мій фізичний стан — рік чи пів року тому я цього зробити не могла б.

Четвер, 19 лютого 2015

Сьогодні вранці померла Леся — ще місяць і була б дожила до 102! Надзвичайну мала опіку на старші роки, мешкала у великому комфорті, життя Мотрі і Андрія крутилося довкола Лесі — створювали їй товариську атмосферу, яку вона любила, а Андрій навіть подбав про рідкісно гарну документацію її останніх літ знаменитими фотографіями, які залишать нащадкам пам'ять про Лесину вишукану елегантність. Її смерть принесе Мотрі давнозаслужене звільнення — а вона і сама тепер не дуже міцна, і Андрій ледве живе і потребує допомоги й опіки.

Похорони будуть у Філадельфії — але в нас тепер гостра зима, сильні морози і хоч снігу немає так багато як в Бостоні (де впало понад три стопи снігу, що є справжньою загрозою щоденного побуту) — то невідомо ще коли ці похорони зможуть відбутися.

Перемиря в Мінську не приносить справжнього перемиря. Навпаки: Девальцеве мусіла армія України віддати сепаратистам, а сьогодні — подавало радіо — обстрілювали Донецьк. Путін робить все, щоб створити якщо не гарячий, то заморожений конфлікт, який

не дозволятиме Україні змагатися за місце в демократичній Європі, боротися з корупцією, будувати нормальне людське життя.

Субота, 28 лютого 2015

Вчора на мості біля Кремля в Москві застрелили одного з лідерів опозиції — Бориса Немцова. Він був один з тих рідкісних лідерів Росії, які осуджували путінську війну в Україні і анексацію Криму. В неділю, тобто завтра, ця опозиційна група мала організувати демонстрацію протесту проти політики Путіна.

Я поспробувала втягнути Оксану в працю над моїм архівом. Несподівано для мене, вона виявила навіть охоту і ось уже пару разів ми працювали над упорядкуванням мого листування. Зокрема тоді, коли на дворі сніг або дуже зимно — а це тепер часто трапляється. Це одначе вимагає від мене досить великого зусилля для підготовки цього матеріалу — і от сьогодні я вже дуже втомилася, та й очі мене болять. Але я рада, що з'явилася надія, що я ще за свого життя — при Оксаниній допомозі — зможу упорядкувати це листування.

Лесині похорони почалися вчора в Бостоні церковними відправами і гостиною. А похорон буде у Філадельфії в понеділок, з тризною опісля в Центрі. Марко допоміг замовити справи гостини. Але комплікує справи факт, що завтра в неділю і в день похорону в понеділок заповіджена погана погода — сніг із морозом, а потім льодовий дощ.

Середа, 4 березня 2015

Мала я мати сьогодні візиту в свого кардіолога. Замовила транспорт ССТ. Чекаю. А на дворі зранку дощ, температура 34–36. Марко, чула я ще десь біля 6-ої, розбивав старий лід. Приїхала дівчина із ССТ. А на доріжці від моїх сходів до driveway стоїть пару інчів води і падає далі дощ. Дівчина ССТ пробувала дійти до моєї хати, але поховзнула, зупинилася та й мені наказала не виходити на доріжку, щоб не впасти, бо, мовляв, слизько... Скінчилося тим, що я мусіла зрезигнувати з поїздки і відкликати візиту в кардіолога!. А завтра має прийти Оксана і ми мали б їхати за харчами до Акме і до аптеки. А на завтра заповідають 4 до 6 інчів снігу і мороз! Зима цього року дуже прикра і комплікує побут. В понеділок похорон Лесі також був під загрозою погоди — я до пізна не була певна чи зможе мене хтось завезти. Мала це зробити Віра Датон, але вона налякалася погоди і відмовилась. Віра Лащик — що має часом аж за багато відваги — також спочатку вагалася. Але вполудне справи трохи поправились і ми з Вірою Лащик поїхали — правда не на цвинтар, але просто до Центру на тризну. Людей зібралось десь понад 30. Приїхали здаля Мотря з Андрієм, Тиміш із жінкою і дітьми, Христина Шиприкевич, о. Налисник — парох Бостону. Решта були місцеві: Віра Датон, Аня Фат, Маруся Чен, Турченко, кілька жінок з 43 відділу, Андрій Максимович, Леся Мекінтайр, Гевки, Марта Шиприкевич, Зеня Черник, Борис Захарчук, Марко Бандера. Це принаймні ті, що прийшли зі мною привітатися. Для мене найбільшою несподіванкою був Трувор Головінський — йому тепер 17 років, але він — дуже високий і великий вже мужчина. Ніколи б я його вже не пізнала. Промовляли

коротко: о. Налисник, Марко, Мотря, Захарчук і я. Мотря, Андрій і Тиміш мали тяжку дорогу з Бостону, ночували дві ночі в motelі у Willow Grove. Не добре вмирати в лютому — зима дуже все комплікує. Леся — хоч і не була ані громадською діячкою, ані творчою людиною — любила людей і товариство і втішалася загальною симпатією. Мала вона за життя пару багатолюдних бенкетів — тоді як її і Левка прощали з їх виїздом з Філядельфії, згодом в 2003 році, коли їй 43 відділ СУА робив прийняття з нагоди її 90 ліття, а недавно в Бостоні — бенкет з нагоди її столітніх уродин. Похорони також мала аж два — в Бостоні в п'ятницю, і в понеділок — тут, у нас. Я подумала собі: може варто лишити інструкції, щоб моє тіло спалили, щоб упростити справи похорону. Тоді і погода з морозом не загрожує, як у цьому польському анекдоті. Про двох синів, що вертаються з маминої тризни з урною, а під ногами слизько (щось як сьогодні тут у нас): *sup matkę pod nogi, bo się wódka wyleje!*

Іванко тепер десь у Гватемалі, відпочинає в теплому кліматі. Прислав мені листика з фотографією красвиду і єдиним словом “Цьом!” Мене це глибоко зворушило: як багато теплої радості може принести одне маленьке слово!

Середа, 11 березня 2015

Пару днів тому померла моя кузинка — Марта Канвей. Мала нелегке життя і померла в піклувальному домі, хоч було їй всього 68 років. Мала цукрицю, була на діалізі і ще здається мала якісь психічні проблеми. Була розведена, залишила дорослу дочку Лізу. Мене про її смерть повідомила її сестра Віра Датон, а я в свою чергу потелефонувала до двох інших сестер — Христі Дольницької і Лялі Шпон. Кровне посвоячення моє з ними — точно таке як і Мотрі — Мотрі мама була сестрою моєї мами, а батько Христі, Лялі, Віри і Марти — був мамин брат Юрій. Але тоді, як з Мотрею, її мамою і бабцею Лінкою я все життя мала близькі стосунки, з дівчатами Чайковськими таких близьких взаємин ніколи не було, зустрічалися ми рідко. Всі вони мали нелегке життя: батько Юрій помер в Берліні після операції сліпої кишки в перші роки після війни. Бабці Лінці вдалося спровадити Юркову вдову з маленькими дівчатками до Америки, але їхня мама хворіла психічно і врешті опинилася в піклувальному домі. Віра і Марта вийшли заміж за не-українців — подружжя були невдалі. Христя, найстарша з них, була заміж за Зенком Дольницьким і має заміжню доньку Аню. Після Зенкової смерті Христя ще якийсь час жила з давнім своїм приятелем Рогушем — тепер вона живе з донькою, не може вже ходити, ледве говорить. Ляля із своїм чоловіком Зенком Шпоном живуть тепер на Флориді. Вона має від дитинства цукрицю і хворіла також на нирку — але тепер має нову перещеплену нирку і чується добре, Зенко, однак, почав хворіти на левкемію. В них дві заміжні дочки.

Прислав мені Максим електронний лінк до збірника “Спадщина”, що його видає Інститут літератури НАНУ. В 5 томі, що вийшов 2010 року є листування Шевельова з Костюком — надзвичайно цікавий матеріал! Я просиділа довгий час при комп'ютері, щоб їх прочитати. Я взагалі тепер під знаком листів Шевельова, бо в час безсонних ночей читаю його листи до Ізарського. Листи до Костюка мають більш серйозний тон і вони передусім про справи літератури і УВАНу. Є там цікаві персональні характеристики (напр. розглядаючи кандидатуру в членство УВАН Леоніда Рудницького), є і пару згадок про ОТ (не таких

злосливих як в листах до Ізарського). Це листування включає і Костюкові листи до ЮШ — а це допомагає втримувати відповідний баянс діалогу. Листи до Ізарського трохи інші: тут домінує насмішкуватий тон і є чимало даних про зацікавлення ЮШ театром, фільмами, малярством і повно всяких в'їдливих ремарків на адресу активних у діяспорі людей... В ЮШ неабияке почуття іронії і гумору — то ж читаються ті листи із зацікавленням, часом із усмішкою... Але шкода, що не має в книзі і листів Ізарського до Шевельова — а Мальченкові, як знаю із мого власного з ним листування, також притаманний був часто грайливий насмішкуватий тон.

У висліді тих лектур, а також через підготовку матеріалів до мого архіву (при допомозі Оксани) дуже докучають мені очі. Мабуть повертається хронічний блеферайтіс. Не знаю, чи замовити собі додаткову візиту в офтальмолога?

Четвер, 12 березня 2015

Максим переслав мені електронний запис двох своїх виступів у Львові — лекції про Нечуя і цікавого біографічного інтерв'ю. Ще мушу його запитатися, хто є ті голоси, що провадили ці виступи і брали участь у дискусії. Надзвичайно цікавий матеріал — треба буде мені прослухати ці речі вдруге.

Лекція про Нечуя — на кафедрі порівняльної літератури під проводом Миколи Ільницького. Інтерв'ю — в семінарі інтелектуальних біографій, що ними проводять Богдан Неборак і Данило Ільницький (внук Миколи).

П'ятниця, 20 березня 2015

Перший день весни. Але це тільки на календарі. Вчора був гарний сонячний день, ми з Оксаною їздили по харчі до Белс-маркету, потім в час коли вона господарила в кухні, я пару разів пройшлася з вокером по своїй вулиці і це був єдиний мій вихід з дому за цілий тиждень. Сьогодні, як в кожну п'ятницю, я мала за планом їхати на фізичну терапію до Мосс-рігеб. Замовила собі наперед транспорт ССТ, просила Марка виставити вранці мій візок на двір, перед сходи. А вранці прокинулася — дахи білі від снігу! Спершу думала, що може трохи тільки притрусить, але біля 11-ої години побачила, що сніговія таки не припиняється і відмовила свій ССТ, не поїхала, а мій візок стоїть і мокне на дворі, чекаючи коли Марко повернеться з роботи. Снігу напало мабуть із 5–6 інчів і далі падає, хоч уже доходить 6 год. вечора.

Очі мені далі дошкуляють, але примушую себе трохи працювати і над покажчиком до щоденника і над архівом. З архівом помітний поступ — я переглядаю листи, дещо викидаю, інші сегреую, а Оксана вкладає їх у папки. Робота з покажчиком для щоденника ще приємніша, бо вимагає від мене перечитування кожної сторінки — а там віддзеркалене моє дуже активне і цікаве життя 1986 року. Приємно мені усвідомити собі, що це життя не пропало безслідно, що залишився не тільки тьм'яний спогад у старечій пам'яті, але і досить точний запис по свіжих слідах пережитого.

Вівторок 24 березня 2015.

Оксана хвора, лежить із грипою. Вчора не приходила, і сьогодні телефонувала своїм захриплим голосом. Пляни на вчора були — робота з архівом, а сьогодні ми мали їхати до лабораторії і до фризiera. Немає ради — доведеться відкласти на другий тиждень. Шкода, що я приречена на домашній арешт, востаннє була поза хатою в четвер, коли їздила з Оксаною на закупівлю харчів до Белс-маркету.

Мала я передвчора прикру несподіванку: готуючи папери для мого податкового агента, я запримітила, що в папці залишені купони на квартальний податок 2014 року — доказ, що я прогавила і не заплатила три квартальні рати податку за минулий рік. Таке ще мені не траплялося! Це значить, що тепер доведеться заплатити більшу суму нараз, а може і парусот долярів кари! Гроші я на чековому рахунку маю, це не буде проблемою, але мене зажурила моя — така нетипова для мене — неухвалюваність для ділових справ! Треба буде позначити на календарі, щоб це не повторилося і в біжучому році!

Телефонував пару днів тому Іванко — з Нікарагуї! Йому там дуже подобається — тепло і дешево, каже, що і на другий рік хоче туди поїхати і думає вчитися еспанської мови. А Стефан вже пару разів телефонував і заповів, що приїде відвідати мене 1 травня.

Віра Лащик повертається до роботи в цей четвер. Має трохи трему: як даватиме собі раду після довгої відпустки та інсульту. Але на емеритуру їти вона ще не хоче.

Середа, 1 квітня 2015

Алпразолам помагає на сон, але я не хочу брати його день-у-день. І у висліді часто в мене буває безсоння. От так і вчора. Поклалася до ліжка перед 10-ою, згасила світло і радіо і... пролежала так кілька годин. Десь перед другою вже мені це набридло і я засвітила світло і почала переглядати наново книгу, яку тількищо закінчила читати: Листи Юрія Шевельова до Олекси Ізарського (білий крук: книжка видана в Полтаві 2014 року тиражем 300 примірників). Хочу зробити з неї деякі виписки, поки поставлю книжку на полицю або комусь позичу. Зокрема цікаві і дотепні, хоч звичайно досить злосливі, ЮШ характеристики різних людей:

“Гірнякову книжку не преміювали головне через паскудні перекручення історично-культурних фактів. Відповідає за це, звісно, не Гірняк, а Бойчук, бо той старий і не тямить, та, зрештою й ніколи не був дуже культурною людиною. Він був геніальний, коли його муштрував на певну роль Курбас, але майже ніщо, коли грав під іншими режисерами або сам був режисером” [с. 169]

“Бойчука я знаю добре, він поганий поет, але загалом добряча людина, хоч і не дуже високої стелі (але бувають нижчі, куди нижчі) і роботяга” [с. 167]

“У Винниченковому щоденнику нема ні епохи, ні людей, ні навіть його самого, як він був, а яким він хоче, щоб його бачили. Якщо хто цінував його, тепер перестане. Може добре, що видали, але чи варт видавати таку книговину, щоб показати що король голий?” [с. 131]

“Фізера книжка про Потєбню — як Фізер завжди. Великих слів велика сила, та всі дуже

вчені, як той семінарист, що додавав -ус до всіх слів, поки коцюба не стукнула його по лобі. Тільки у випадку Фізера коцюби ще не було” [с. 240].

“Учора преміювали Барку. І я гавкав, і Рубчак, і все було добре, аж поки Барка не закатав проповідь про спасенність віри в Бога і ні слова про літературу і тривало це понад годину. Навіть у церкві ніхто б не витримав.” [с. 131] Про Барки твір Комедію: “Там є місця без перебільшення дантівської сили. Але є страшні провали і порожнечі, непотрібний автобіографізм. А в цілому вражає комбінація проповіді з неліричністю й селянською бройгелівською конкретністю деталей.” [с. 132]

Юрій Луцький: “Він, звісно, за все життя одного оригінального рядка не написав, але людина порядна.” [с. 179]

“Плющ несамовито розумний, голова працює, як комп’ютер, і краще, і порядно божевільний. Коли його ТАМ тримали в жовтому домі, то не без підстав. Але творчо божевільний.” [с. 178]

Жулинський: “справив враження людини білодідівського вишколу, але з почуттям гумору й самокритики.” [с. 231]

“А хочете про Журбу написати? Радо візьму. Хоч була відьма справжня, я її на мітлі навіть бачив. Та ще й з вампірними нахилами.” [с. 119]

“Про Ліну Костенко треба було б писати цілий том. А в житті вона нестерпна, словами одного знайомого ‘вредна баба’. Не терпить півправд, куртуазних реверансів і робить життя ближніх нестерпним. Мабуть, її свого часу не заарештували, бо НКВД її боялося. І я боюся. Краще бути оподалік.” [с. 250–251].

“У Гончара я був... Він дуже милий, дуже людяний, але мусить виступати як трибун, а це зовсім не його амплуа. Подарував мені свій роман *Циклон* ... але сам роман.... Тут і там добрий абзац, а поза тим промови картонні, герої бляшані, а все в цілому соцреалізм.... Треба бути такими ідіотами як Леонід Рудницький, щоб подавати його на Нобеля” [с. 264].

“Дика ідея створити тут погану копію радянської спілки письменників знайшла родючий ґрунт у нашій примітивності, а тепер завершилася обранням на царство Остапа Тарнавського. Боже, Боже! [с. 208] Про Сучасність: “я їм зробив сцену за друкування речей, ну, скажім, невисокого рівня, й загрозив, що вийду з тієї редакційної ради. Верхів’я — вміщення статті Ост. Тарнавського про Зейферта, яка вся звідкись переписана, а переклади його з чеської мови, про яку він поняття не має. І так ‘міленці’ ходять уночі (міленці — закохані) стали в нього”мої миленькі” [с. 162].

“Ніде я не бачив такої примітивної публіки, як чухраїнці в Торонті.” [с. 139]

ЮШ позитивної думки про “кілька зосім непоганих прозаїків” в Україні, таких як Юрій Шербак, Валерій Шевчук, В. Дрозд. [с. 174] А про Оксану Забужко каже, що вона “жінчина вумна, хоч на сто відсотків, як тепер пишуть, ‘заблуккла”” [с. 313].

Дві фрази, що запам’яталися: “Дієслово мовчати відмінюється так: я мовчу, ти мовчиш і так далі.” [с. 259].

Незнайома мені досі цитата з Рільке:

Wie klein es ist, womit wir ringen,
was ringt mit uns, wie ist es gross. [с. 103]

В книзі приміток нема, але є вступна стаття упорядника Миколи Степаненка та покажчик імен. В цьому покажчику, одначе, я знайшла одну велику помилку. Звернула увагу на значну кількість посилань на Марту Богачевську-Хом’як і здивувалася: невже вона справді

мала багато контактів із ЮШ? Перевірила всі посилання і переконалася, що вони стосуються... Марти Скорупської! Моє ім'я в книзі не згадується, але на с. 115 є така фраза: "...тепер, коли чую, Вас призвели в другого Марселя..." Це в листі з 10 березня 1979. А в *Canadian Slavonic Papers* в грудні 1978 року була надрукована моя англійська рецензія на Ізарського *Полтаву*, де я згадую приклад Марселя Пруста. Я майже певна, що Ізарський мусів похвалитися ЮШ з цього приводу і може послав йому фотокопію рецензії.

Понеділок, 6 квітня 2015

Чудо-чудес: вчора зателефонував до мене — мій брат Андрій! Це вперше за останніх 20 років! Тримав мене на телефоні півтора години. Це не була розмова — це був монолог. Трохи на початку про Марійку, про її медичні проблеми, але більше — про німців, поляків і жидів, другу світову війну, німців в нашій родині, і тп. Сказав, що слухав київське радіо і був здивований, що ніде не чув "Христос Воскрес". Ну, тут я вставила свої два слова — кажу, бо Великдень в Україні буде 12 квітня. Не знав. Щойно під кінець розмови запитався про те, як я маюся. Та й інформації про Марійку мені не зовсім ясні, бо він говорить досить хаотично. Вона тепер, як я зрозуміла, в якомусь nursing home Geisinger і він давно її не бачив. Але має приїхати на якусь хірургічну процедуру до шпиталю, що є у віддалі пів години від нього. Вона мала якусь обструкцію кишківника чи шлунка, робили операцію, носить тепер мішок на colonoscopus, але можливо, що це тимчасове. Соня і Крис приїздили з Аляски і "дуже йому допомогли". Про це я знаю, бо Соня була в контакті і давала знати про маму. Марійка має незаміжну сестру, яка живе у Філадельфії у власній хаті. На моє питання, як живе і чи хтось приходить йому допомагати, сказав, що дає собі раду сам.

Середа, 15 квітня 2015

Максим і Уляна справили мені справжнє свято! Це мені рекомпензата за два минулі Різдва і Великодні! Приїхали вони з Торонто автом в середу 8 квітня, а від'їхали вчора. Минулої середи прибули точно на 6-у годину вечора, якраз на вечерю. При допомозі Оксани я напередодні накривала стіл, почистила шпарагівку, зварила картоплю, замаринувала куплене ще на Різдво дороге високого квалітету м'ясо (узгіднивши наперед з Уляною, що вона не протестуватиме з уваги на піст!) І ось в середу я тільки мусіла вставити м'ясо до печі і нарізати свіжої городини на салат. Вечеря була знаменита, я ще й запросила Віру, а Марко також тим разом прийшов на час — отже була гостина! В четвер Максим возив мене до офтальмолога Массаро (яка приписала мені антибіотичну мазь і краплі до очей, що їх Максим відібрав в аптеці) — а на вечерю ми втрійох поїхали до CinCin (де, як звичайно, було дуже смачно). В п'ятницю ми планували подорож до Баунд Бруку, але був заповіджений дощ і ми змінили плани — поїхали до Home Depot, купили квіти до городу і на цвинтар і крісла на дек, а вечерю — тим разом таки згідно з постом — запланований мною, але прижарений і поданий вже Уляною — салмон. В суботу ми продовжували харчуватися-постити вдома, а увечері поїхали до міста на концерт Філадельфійського оркестру до Кіммель центру. Улянці вдалося докупити ще й четвертий квиток для Марка — отже ми були на концерті всі четверо. Концерт включав музику Моцарта (Symphony in D major) і Бетговена (Overture, The consecration of the House & Symphony no.4 in B-flat major)

та й на додаток Штаміца — композитора, про якого я ніколи не чула. (Carl Stamitz, Viola Concerto in D major, соліст, уродженець Кореї, а тепер член Філадельфійського оркестру — Choong-Jin Chang). Але Stamitz звучить майже як Моцарт — це такий Kleinmeister, автор понад 50 симфоній, що його затьмили геніяльні його сучасники Моцарт і Бетговен. Музика була немов спеціально дібрана для мене, а місця мали ми в одному з перших рядів, недалеко від диригента, бо це були окремі крісла призначені для калік, де можна було заїхати візочком або вокером (Ці квитки мусіли коштувати дуже дорого, але Уляна не хотіла признатися і відмовилася від мого бажання повернути кошти!) Диригував оркестром гість з Каліфорнії, середнього віку але по молодечому стрункий та енергійний, Paul Goodwin — дуже драматично, експресивно, мало не падав із платформи. Єдиний клопіт пов'язаний із концертом — це було паркування. Виїхати із паркувального дому в центрі міста в той час було нелегко і треба було довго чекати: концерт закінчився вже десь після 10-ої, але додому приїхали ми після 11-ої години. Я собі жартувала, що мовляв, Уляну можна підвезти прямо на великодню утренью — бо вона починалася вже десь після 6-ої. Уляна справді пішла вранці на утренью, а мене завіз Максим десь біля 9-ої. Ходили ми до православної церкви св. Володимира на 5-тій вулиці — можна туди дійти і пішки. А там є і рампа для калік, так що я могла навіть увійти до церкви. Погода була прекрасна — після відправ, святили паски на травнику біля церкви. Була повна церква людей і то майже виключно молодих і середнього віку. Було і кілька знайомих: Вакуловські, Марта Шиприкевич, Заїка, Віра Лащик. Віра була запрошена до нас (бо в сестри вона відсвяткувала вже минулого тижня) — я була рада, що — завдяки Улянці — я могла запросити і Віру (досі я роками Великдень зустрічала у неї). Святочний стіл, новопосаджені перед хатою квіти і музика Генделя Месії надавали святочного настрою, що його в моїй хаті давно вже не було. В понеділок поїхала я з Максимом і Уляною до Баунд Бруку — приємно було відвідати могили, посидіти біля пам'ятників Остапа і Пасічників, перейти з вокером по цьому привітному цвинтарі-парку — бо весняна погода була вимріяна — не за тепло, як часом буває на Проводи, але сонячно і свіжо.

П'ятниця, 17 квітня 2015

Максим вчора отримав сигнальний примірник своєї монографії про Нечуя. Великий успіх! Наслідок багатолітньої праці. Маю надію, що видавництво Торонтонського університету подбає і про гідну презентацію свого видання. Ще треба буде подбати про україномовне видання — заходи в цій справі Максим поробив уже, будучи в науковій відпустці в Україні.

Іванко повернувся вже із своєї кількатижневої поїздки по середущій Америці — був у кількох країнах — Гватемала, Нікарагуа, Коста Ріка. Дуже задоволений: планує знову туди поїхати і хоче вчитися еспанської мови.

Вчора Оксана возила мене на візиту до Віджілянте. Пейсмейкер працює, батареї ще сильні, а це вже п'ятий рік відколи його мені заінстальювали. Але цей знаменитий апаратик виявив, що в лютому були в мене фібриляції — невже я справді їх навіть не заперимітила?

Сьогодні — як кожної п'ятниці — я мала їхати на фізичну терапію до Moss Rehab. ССТ-

Connect приїхав на час, але виникло якесь непорозуміння: водієві дали якусь іншу адресу і коли я запримітила, що вона їде в протилежному напрямі, і звернула їй на це увагу, вона порозумілася з централею і, згідно з їхньою директивою, підібравши подорожі ще інших пасажирів, завезла мене назад до дому!! Навіть моїх чотирьох доларів мені не повернула! Очевидно довелося відкликати не тільки сесію терапії, але і замовлену вже і поворотню подорож ССТ. Ще мені таке не траплялося! Я, очевидно, зареєструвала в ССТ свій протест, але день терапії мені пропав!

Середа, 22 квітня 2015

Вчора була в мене Оксана: попраля білля, попідливала квіти, зварила мені картоплю, гречану кашу і зрази в сосі, а потім ще з годину попрацювала — разом зі мною — із моїм архівом. Пропонувала мені вийти з хати — “погуляти” — але я на це вчора не мала сили. Може теж і тому, що в понеділок мала візиту у Форсії, де помітили в мене низький тиск крові, дали мені щеплення проти пневмонії, взяли кров до лабораторії — може все це (плюс транспорт ССТ?) мене додатково втомило? І взагалі почувалася мінорно — подумала собі, що єдиний мій людський контакт — це Оксана. Віра повернулася до праці і не телефонує, Аня померла і нема навіть з ким поділитися вістками про наших спільних товаришів (напр. побачила я в *Свободі* посмертне оголошення про Ірену Гомотюк-Зелик). Одне слово, як сказав колись мені Кедрин, “довкола лишається пустка”. А що я вдома цілими днями сама і немов під арештом, бо ж не можу без помочі вийти з хати, то в такій ситуації і до поважної депресії недалеко. Вирішила я з тим боротися. І от сьогодні попробувала потелефонувати до кількох осіб. Говорила з Любою Пендзей, потім з Лідою Палій, а згодом на мій телефон пару годин пізніше відповіли Дмитро і Стаха Штогрини. З ними я довго-довго говорила — зокрема нав’язала я до факту, що працюючи над покажчиком до свого щоденника, натрапила на дуже докладний звіт про конференцію в Урбані 1987 року, отже ми мали що згадати. Дмитрові вже 93 роки і має проблеми із серцем, Стаха має два штучні клуби, при чому одна з цих операцій не була успішна і залишила наслідки і біль. Але з розмови бачу, що вони ще досить обоє енергійні, а Дмитро навіть підготовляє до друку великий збірник матеріалів про життя в ді-пі таборі в Аугсбургу.

Середа, 29 квітня 2015

Україна вже не є на перших сторінках газет — бо тепер преса концентрується на таких подіях, як землетрус у Непалі (7.8 на шкалі Ріхтера), що забрав життя 5,000 людей (а може виявиться й більше!) та на драматичних подіях пов’язаних із міграцією з Африки до Італії, де сотні людей тонуть у середземному морі на переладованих кораблях, створюючи велику моральну дилему для Європейського Союзу: адже рятуючи цих людей на морі та надаючи їм притулок в Європі, стимулюється ще більшу міграцію.

Всетаки, війна в Україні не вщухає, а керівники Донбасу впроваджують свої закони, підмальовують історію під свій смак, заперечуючи антиукраїнську спрямованість великого голоду, вихвалюють політику Путіна, будують поступово Новоросію.

Померла жінка Славка Заліпського, Надя. Вони — сусіди з Вірою Лащик і Рудницькими, але жили дуже відокремлено. Не відомо точно, але здається, що смерть не була несподіваною, що вона хворіла. Я Заліпську зустрічала лише пару разів в Рудницьких. З ним мала більше контакту — бо він був членом Регіонального Комітету ЕУД і був довгий час головою осередка праці НТШ-А. Завтра буде похорон.

А до мене в п'ятницю прилетить на вікенд Стефко — рада буду його бачити!

Субота, 9 травня 2015

В Москві сьогодні святкують 70-ліття перемоги в Другій Світовій Війні. Путін зорганізував великий парад і запросив лідерів багатьох країн, зокрема ж колишніх альянтів. Проте не тільки західні демократії, але і чимало інших провідників Європи, відмовилися від поїздки до Москви, з уваги на російську інвазію України. Серед тих, хто не поїхав до Москви є навіть президент Білорусі Лукашенко.

Стеф прилетів в п'ятницю ввечері, 1-ого травня, а в неділю вже від'їхав. Виглядає він дуже добре, каже, що чується здоровим, що лікарі не знайшли причини його зомління на Ямайці. Недавно мав успішне потвердження його кандидатури на Ph.D. і апробату його тези, над якою працюватиме наступні три роки. (Я зрозуміла, що він досліджуватиме генетичну predisпозицію до рака в лоні матері в час вагітності — а досліді його, очевидно, будуть на мишах). В п'ятницю гостила я свого внука по традиції — качкою — Марко приготував рис і салат і подав до столу. В суботу я із Стефком ходила в кіно (на фільм “Жінка в золоті”, про справу повернення власникам пограбованого портрету роботи Клімта) і до ресторану на обід — при чому Стеф відкрив мені — досі незнайомий маленький добрий ресторанчик Leila's Bistro, в Дженкінтавні, недалеко від кінотеатру.

Я тепер трохи ліпше сплю, але всежтаки трапляються і безсонні ночі. І от це дало мені змогу прочитати цікаву книжку, яку позичила мені Віра. Автор: Олександр Балабко. Заголовок: *З Ніци до Мужена: від Башкирцевої до Винниченка*. Вид-во Факт в Києві, рік видання — 2007. Це дуже цікавий, насичений спостереженнями, фактами і посиланнями на інші джерела тревелог-репортаж про французьку Рівієру, де жили колись Марія Башкірцева і Володимир Винниченко. Навіть я, що писала про Башкірцеву і Винниченка, читала щоденники обох і матеріали про них, довідалася і дещо нове мені і незнайоме. Наприклад: не знала я, що москалі встигли вже видати російський переклад книги Колет Косньє (*Марія Башкирцева: Портрет без ретуші*, Москва 2004), а про Винниченка знайшла я таку цікаву і сенсаційну новинку: переписую дослівно із сторінок 133–134:

“У книжці Володимира Панченка *“Володимир Винниченко: парадокси долі і творчості”* (Київ: Твім Інтер, 2004) подано запис розмови з маляркою Іванною Винників: “І ще вам скажу дивне. Коли я знайшла архів, упорядкувала його, то знайшла багато фотографій: вони, Винниченки, були також нудистами. Був якось у мене професор Кубійович (я мала ті скрині вже висилати до Сполучених Штатів), кажу йому: “Слухайте, що то робити з тими фотографіями? Як дістанеться в руки людей, то будуть насміхатися”. А Кубійович казав: “Вийдемо і спалімо це.” Тому всі

фотографії ми попалили, думаючи, що то їхня особиста справа.”

Цікаво, чи знав про це Григорій Олександрович Костюк?
Книжка Олександра Балабко непотрібно “поширена” його спробою п’єси “Сон Марії Башкирцевої” та й має значну кількість друкарських помилок, зокрема в чужомовних назвах і фразях.

Неділя, 17 травня 2015

Мала я несподівану гостю: Софійка Геврик мала сьогодні у Філадельфії збори округи СУА, а що я вже раніше сказала була їй, що вона при потребі може завжди скористати з нічлігу в моїй хаті, то вона вчора приїхала, переночувала в нас, а вранці поїхала до Центру на збори союзянок. Вчора увечері ми з нею поїхали на вечерю до CinCin — де було як звичайно смачно, але нажаль дуже багатолюдно і гамірно. З Софійкою завжди цікаво і приємно поговорити — в неї щире зацікавлення українськими справами, зокрема справами мистецтва і культури. Привезла мені в дарунку музейний каталог сценаристів українського авангарду — товсту двомовну книгу з кольоровими репродукціями творів Вадима Мелера, Анатолія Петрицького, Олександра Хвостенко-Хвостова, Василя Кричевського, Олександрі Екстер і інших, а до того ще й слоїк гантерського гречаного меду. [*Инсценізація українського авангарду 1910–1920 років — Staging the Ukrainian Avant-garde of the 1910s and 1920s*, Мирослава Мудрак, Тетяна Руденко, запрошені куратори. У співпраці з Музеєм театрального, музичного та кіномистецтва України у Києві, Український музей, Нью Йорк [© 2015, 276 с. великого формату].

А цими днями я отримала також цілий великодній кошик подарунків — овочі, мед, квітку — від Євдокії Трипупенко. Разом з книжкою спогадів її батька Павла Пришиби. Вона в такий спосіб хотіла мені подякувати за те, що я порадила їй в справі цих спогадів пов’язатися з літераторами Чернігова і подала їй адресу журналу *Літературний Чернігів* і прізвище його редактора. Я їй сказала: Вони напевно зацікавляться земляком з Америки і спогадами про його життя, де віддзеркалені і голодомор, і радянське переслідування і війна, і життя в Америці — а Ви — заплативши за видання — будете мати задоволення, що не тільки увічнили пам’ять свого батька, але і дали змогу заробити чесною працею кільком його землякам в Україні. Трипупенко мене послухала і ці її заходи увінчалися неабияким успіхом — вона вже і їздила до Чернігова, познайомилась особисто з людьми там на місці, зокрема з письменником Михасем Ткачем, і ось вже готова і книжка — досить товстий том на 479 сторінок, п. н. *Моє життя: Спогади*. [Чернігів, Десна Поліграф, 2014]. Цікаво, що Павло Пришиба — чоловік без вищої освіти, що працював в Америці робітником, а то й часто був безробітним — залишив не тільки ці спогади, але і багато зошитів щоденника. Каже дочка Євдокія: родині це не завжди подобалося: батько замість братися до якоїсь конкретної роботи, сівав робити записки. Автор має спостережливе око і відзеркалює життя точними деталями побуту. А ще він і український патріот!

Четвер, 4 червня 2015

На Донбасі ситуація загострюється — виглядає, що сепаратисти почали весняну офензиву? Україна знову серед головних вістей.

Я мала несподіваний вихід в кіно у неділю (на фільм *Far from madding crowd* за романом Thomas-a Hardy) — Віра мене намовила і повезла мене разом з моїм вокером! А в понеділок приходили до мене Наталка Коропецька і Іра Курилець (працівники Центрної Бібліотеки), бо хотіли поради як розв'язувати деякі проблеми бібліотечної класифікації. Отже я мала більше рухливий тиждень, як звичайно. Сьогодні їздила з Оксаною до педіатра, до аптеки і до лабораторії на пробу крові (яка тим разом вказала на певну поправу, отже наступна проба буде аж за місяць). А попередній робочий день Оксани був посвячений головно праці з моїм архівом. Є вже чималий поступ. Це і мене примушує до підготовчої праці і дає деякі несподівані дивіденди: от напр. переглядаючи листи від Hilary Hopkins, я довідалася, що Марія Галун Блак хворіла на хворобу Паркінсона (на це я свого часу не звернула була уваги), або факт, що Тамара Гундорова була колись гостем у моїй хаті — про це я зовсім забула.

В суботу, тобто післязавтра, буде у Філадельфії відзначення 80-ліття Лариси Онишкевич. Це влаштовує філадельфійський осередок НТШ-А, УВАН і чомусь також Св. Софія — але відбудеться це не на УКУ (там, кажуть, тепер ремонт), а в УОКЦентрі. Лужницький обіцяв мене туди завезти.

Серед нових аудіокниг, що їх я останнім часом слухала, була також *Virginia Woolf* / автор: Nigel Nicolson. І хто б то подумав: навіть я, що вже читала кілька біографій ВВ, її листи і щоденники, а також споріднені твори Віки Саквіл Вест і Гаролда Нікольсона, з приємністю прослухала це нове видання і навіть довідалась дещо нове! Помер у Франції Леонід Плющ — він теж репрезентований і в моєму архіві, і в моєму щоденнику.

Середа 10 червня 2015

На ювілеї Лариси Онишкевич було біля 50 людей. З позамісцевих були Онишкевичі (батько і син), Ларисина кузинка з чоловіком, Мирослава Знаєнко. Програмою вів Олександр Лужницький. Показували фільм Лопуха про НТШ-А Ларисиної каденції, читали привіти (зокрема подобався мені привіт від Павла Гриценка з Києва), виступали Рудницький, Кіпа, Марта Перейма про працю ЛО в Пласті, Наталя Пазуняк, я, Знаєнко і Праско, що читали уривок з драматичної поеми Віри Вовк “Спілкування з опалевим метеликом” і сама Лариса, яка давала інтерпретацію цього твору, як нібито зразок свого критичного методу. Нажаль, не приїхала Тамара Скрипка, що мала читати головну доповідь про працю ЛО в НТШ-А — Скрипка хвора і лікується в Україні. Був надзвичайно багатий і смачний буфет (тим разом професійно підготовлений, тобто замовлений десь в ресторані).

Я підготувала собі коротке слово: пожартувала з Ларисиної практики підписувати себе складним і подвійним прізвищем (Лариса Марія Любов Залеська Онишкевич), звернула увагу на п'ять категорій її активності — як 1/ літературознавця, 2/ літературного критика,

3/ організатора наукового життя — круглих столів, перекладацьких майстерень, антологій, 4/ провідника пластової організації, 5/ керівника НТШ-А. А на кінець додала заяву про те, що Лариса в час її подвійної каденції на пості голови НТШ-А, коли я мала честь працювати в її команді, була лідером демократичного стилю, який цинив обмін думок і дискусію і цим заохочував колег і співробітників до громадської праці.

Негативами програми, на мою думку, був брак коментаря до фільму про НТШ-А, брак головної доповідачки, та й сама Ларисина ідея включити твір Віри Вовк і свою його інтерпретацію. Ліпше було б якби вона сказала була пару слів про себе. Інтерпретація досить складного літературного твору могла б бути добра для університетської лекції, але не на такому публічному вечорі. Та й дивувала мене відсутність на цьому ювілеї Лопуха, Махна, Поповича. Але чую, що ювілейні святкування мають бути повторені у Вашингтоні.

Неділя, 14 червня 2015

Потелефонувала вчора до Лариси, щоб довідатись як пройшов її вечір у Вашингтоні. Сказала, що було біля 40 людей, імпреза відбувалася у приміщеннях амбасад, провадила нею голова осередку НТШ-А у Вашингтоні, були присутні Махно (який робив доповідь) і Лопух, сама Лариса інтерпретувала якийсь твір Тадея Карабовіча.

Лариса, як була тут, привезла мені (позичила) книжку спогадів Радека Сікорського і я саме її тепер читаю (*Full Circle*). Але в пресі маємо сенсацію: Сікорський і ще якісь польські міністри мусіли зрезигнувати, після того як виявилось, що вони в приватних розмовах у ресторані дуже негативно висловлювалися про лідера Великобританії Камерона, та ще й вживаючи при тому нецензурну лексику. Розмову їх підслухати, зарекордували і розповсюдили на інтернеті. Шкода, бо в особі Сікорського мала Україна прихильного політика.

Просила я Альберта Кіпу, щоб купив мені в Українському Музею в НЙ книгу-альбом ювілейної Шевченківської виставки. Це надзвичайне видання — справді можемо всі бути горді за нього. *Taras Shevchenko: Poet, Artist, Icon, 1814–1861*, видання двомовне, люксове, включає репродукції оригінальних картин Шевченка і дуже точну і цікаво написану біографічну розвідку Грабовича. Довідалася я і деякі невідомі мені досі подробиці, напр. що Шевченко, будучи з Енгельгардтом у Вільні, був свідком підтримки польським населенням повстання проти імперії, або факт, що Шіряєв у Санкт Петербурзі був не просто кімнатний маляр, а відомий цеховий майстер і Шевченко вчився в нього декоративного розпису і він не був самотнім кріпаком, який вчився і працював у цій артілі. Ця Шіряєва артіль розписувала стелі театрів у Ст. Петербурзі, а Шевченко в тому часі вже рисував картини на мітологічні теми та й намалював портрет свого пана Енгельгардта.

Четвер, 18 червня 2015

Сьогодні має приїхати Іванко. Але він дзвонив з Торонто десь біля 11-ої години, щоб

повідомити, що він напевно приїде пізно, щоб на нього не чекати з вечерою. Ну, в мене саме була Оксана (прибирала хату) і я просила її, щоб накрила стіл і вставила до печі замариновану качку і печеню. Торонто́нські гості в мене звичайно прибувають десь на 6–7, але сьогоднішню вечерю може доведеться їсти завтра.

Понеділок, 22 червня 2015

Іванко приїхав в четвер 18-ого, а сьогодні вранці від'їхав. Тепер доходить година 9-а вечора — маю надію, що він уже в Торонто, бо виїхав точно о 10-ій. (Не хочу перша дзвонити, бо якщо його ще нема вдома, не хочу додавати їм зайвих турбот).

Візита його була, як завжди, приємна і корисна. В п'ятницю возив мене на терапію до Мосс Регаб, в суботу помагав Маркові в праці на городі, в неділю їздили ми вдвох на вечерю до Леїла'с Бістро (запрошували й Марка, але він не хотів їхати).

Качка (в четвер) йому дуже смакувала — двічі ходив по “репетку”, та й мені подав усе до столу, а в ресторані їли ми смачні ескарго, гусячу печінку, баранину і рибу — все це надзвичайно смачно приправлене. Ресторан цей — що йоговперше відкрив Стеф — справді дуже добрий, хоч і дорогий. А головне, що він тут недалеко, в Дженкінтавні, 15 хвилин їзди автoм. Правда, не приймають кредитних карток, отже треба платити готівкою, та й вино треба принести собі з дому.

Візити моїх внуків приносять мені велику дозу родинного тепла — хлопці сердечні, зацікавлені, дружні — це не якась шаблонова чемність. І цей заряд сердечности — таке рідкісне явище в моєму теперішньому осамітненню — мусить вистачити мені на довший час.

Середа, 24 червня 2015

Померла Галя Головчак — сьогодні її похорон. Не були ми надто близькі, але зналися від часів зальцбурзької гімназії, гімназійних з'їздів, Чортополохів. Сьогодні похорон, але навіть якби я хотіла на нього піти — не можу. По перше: мусів би мене хтось завезти разом із моїм вокером. По друге — в церкві царя Христа немає доступу для калік — треба виходити по високих сходах.

Лариса Онишкевич, як була тут у Ф. на своїм ювілею, привезла мені (позичила) книжку Радека Сікорського *Full Circle: A Homecoming to Free Poland* [©1997]. Radek (Radosław) Sikorski — один із тих польських політиків, які прихильні до України, а ще він жонатий з Анне Applebaum — все це робить його особливо цікавим для українців. Книжка є своєрідним мемуаром, але виходить далеко поза межі особистих спогадів. Радек і його батьки у 1989 році купують стару занедбану садибу Chobielin — і реставрація цього панського двору є головним стрижнем розповіді Сікорського, а також своєрідною метафорою для відбудови демократичної капіталістичної Польщі. Сікорський народився 1963 року в Польщі, був активним у Солідарності, 1982 року отримав азиль у

Великобританії, закінчив Оксфордський університет, працював британським журналістом, в першому уряді пост-комуністичної Польщі був заступником міністра оборони. Автор — на прикладі членів своєї родини — розповідає про історію Польщі, а для мене найцікавіше, що вся увага тут на територію західної Польщі (околиці Бидгощі, Познаня) і на міжнародні відносини — часом в межах однієї родини — поляків з німцями, німців з поляками, що століттями заселяли ці землі — я про це досі дуже мало знала, думала колись, що Польщі просто признали німецькі території як компенсацію за втрату Галичини.

Вівторок, 7 липня 2015

Ого — щоденник у небезпеці! Але це і зрозуміло: вся увага для простого виживання: безсонні ночі не тільки хвилюють, але і втомлюють, забирають рештки енергії, яка зрештою і без того зуживається на бігання в туалет, їжу, вісті на телебаченні і в інтернеті, перегляд пошти і оплату рахунків. Тільки рідко бувають телефони (від Лариси, Софійки, Віри, Максима й Уляни і внуків), а Марко — навіть якщо буває вдома (увечорі чи в неділю) — уникає спілкування зі мною. Ну, що ж: може бути і так: “мовчить гуцул, мов уст немає, і далі вище в гори йде... За нього Черемош співає, за нього темний бір гуде...” Я вдячна за дрібні вияви уваги і допомоги — візок мій на двір виставити, посуд помити.

Стараюся максимально використовувати допомогу Оксани. Вона приходить регулярно у вівторки і четверги і я в ці дні пізніше встаю, щоб десь біля 10 год. вона подала мені сніданок. (Бо навіть витягнути речі з холодильника і потім назад їх туди покласти — це вже мені неабияка допомога). Але Оксана також возить мене до крамниць по харчі, до аптеки, до бібліотеки — і цим дає мені змогу вирватися з домашнього арешту. Кожної п'ятниці я тепер їжджу до недалекої клініки на терапію (гімнастику) — возить мене туди і назад ССТ.

Оксану я використовую також для праці з моїм архівом — і вже є справді неабиякий поступ — того мого листування назбиралися цілі гори, але є там деякі вартісні і цікаві знахідки, жаль що я цього не могла упорядкувати раніше, могла б використати для мемуарів.

Вчора була на візиті у Форсії. Стан мій ненайгірший, але ноги пухнуть, а лік на відводнення — при слабому моєму міхурі — дуже комплікує і уприкрює щоденний побут.

Середа, 8 липня 2015

Україна не є на перших сторінках газет, але війна в Донбасі триває і є докази, що Росія нагромаджує військо і важку зброю на кордонах з Україною. Європа продовжила торговельні санкції проти Росії і російська економіка терпить на тому, зокрема теж тому, що ціни на нафту на світовому ринку дуже впали, а на доходах від нафти побудований державний бюджет РФ. Але Путін не збирається міняти свою імперіялістичну політику. Рахує, мабуть, на те, що Україна не витримає пресії, що захід втомиться підтримувати Україну і що Росія знову зможе собі повернути не лиш Крим і Донбас, але і всю Україну.

Безсонними ночами читала в *Кур'єрі Кривбасу* цікаві листи Ігоря Костецького до Богдана Бойчука — Марко Стех, перебравши архів Костецького і присвятивши йому кілька років своєї невсипущої праці, зробив із Костецького одного із найцікавіших літераторів діяспори. За свого життя Костецький був відомий тільки вузькому колу літераторів, а широка українська публіка ставилась до нього з упередженням і підозрою.

Серед аудіо-книг, що їх я принесла собі з бібліотеки, була також книга *Elizabeth Warren: Fighting chance*. Elizabeth Warren була свого часу професором права у нас на PENN, я її зустрічала. З Пенсильванії вона перейшла до Гарварду, а згодом пішла в політику і тепер є демократичним сенатором штату Массачусетс і про неї часом говорять, як про майбутнього кандидата на президента США. Ворен спеціалізувалася на PENN в праві банкрутства, згодом в Гарварді вона всю увагу віддала правам консументів і завдяки їй заходам створено федеральну агенцію захисту прав консументів. Ворен — дуже ліберальних поглядів, вона гостро засуджує підтримку, яку держава надає банкам і великому капіталові. Походить вона з бідної міщанської родини, серед далеких її предків є американські індіани. З першого подружжя з Вореном має дві доньки, але вже пару десятиліть одружена з професором-спеціалістом історії права, який також був колись у Penn Law School (Bruce Mann).

Я собі принесла також з бібліотеки аудіокурс—іспанської мови! На початок взяла щось дуже простеньке: *Spanish in ten days* за методом Pimsleur-a. Вже прослухала дві лекції. Дуже цікаво: простенькі розмови — і без одного написаного слова! Очевидно, не роблю собі ілюзій — це моя спроба поборювати можливість сенільності і хвороби Альцгеймера радше ніж серйозна настанова вивчати іспанську мову. Але вже за пару годин таки дечого навчилася! Доказ, що мозок ще працює!

Середа, 15 липня 2015

Лекції іспанської поступають вперед. Треба буде взяти собі і наступний курс, а добре було б мати під рукою і якийсь писаний текст, бо часом не зовсім зрозуміло, наприклад, чи це “бєн” чи “вєн”. Подібність з іншими романськими мовами вражаюча — це часом допомагає, а часом комплікує.

Закінчила слухати дві аудіокниги: одна з них менше мені цікава і не так добре написана — нібито історія старогерманських реліквій, що десь там мали переховуватися у спеціальному сховищі у Нюрнбергу [*Hitler's Holy Relics / Sidney Kirkpatrick*], друга — *The Johnstown Flood* — документальна розповідь про трагедію 1889 року в Пенсильванії, де прорвалася гребля, що творила велике озеро біля Джанставну, у висліді чого величезна повінь затопила і знищила до основ доколишні поселення. Автором цієї книги є Дейвід Меккалла (David McCullough) — знаменитий письменник, лауреат нагороди Пуліцера, що його інші книги — біографії Адамса і Трумана — я вже давніше читала. Саме через його авторство я книгу вибрала — і не жалую!

Нова журба з України: біля Мукачево виникла перестрілка між бійцями Правого сектора і

поліцією. Не зовсім ясно в чому справді суть: чи це боротьба за контрабанду цигаретами, яка ведеться там на кордоні, чи бунт Правого сектора проти державної влади? До всіх проблем України ще тільки потрібний конфлікт місцевих отаманів із центром — історична наша традиційна хвороба?

Вівторок, 28 липня 2015

Великий поступ робить упорядкування мого архіву. Серед цього багатющого листування є деякі цінні знахідки і велике багатство біографічного матеріалу.

Двічі була в мене Вава Бачинська, яка тепер знову у США. Каже, що у Львові багато туристів (включно із російськомовними!) Каварні і ресторани вечорами повні людей. Але серед дня — часті похорони загиблих на Донбасі. З Вавою цікаво розмовляти, а крім того вона пристала на мою пропозицію невеликого гонорару і часом допомагає мені з архівом. Оксана також, бачу, любить присвятити пару годин для праці з архівом, зокрема в час надто гарячої або дощової погоди. Минулого тижня —навіть сама запропонувала, щоб день присвятити архіву. Але я хотіла вирватись кудись з домашнього арешту і просила її повезти мене на цвинтар. Була тоді гарна погода і я мала нарешті можливість відвідати гроби Лесі, мами і тата та й показати цвинтар Оксані, яка там ще ніколи не була.

Я, нажаль, майже не виходжу із хати — хіба тільки тоді, як Оксана повезе мене за справами до аптеки чи на закупівлю харчів. Робила я собі надію, що в неділю поїду в кіно з Вірою, але Віра пішла із сестрою, а я залежна від ласки когонебудь, хто завіз би кудись і мене. А таких охотників тепер, нажаль, нема. Літом в українському гетто ніщо не діється, імпрез і концертів нема, що на них мене часом запрошували і возили Вакулівські. Може як прийдуть з Польщі Ран і Марія, може осінню схочуть зробити добре діло і zorganizувати якийсь наш спільний вихід до театру.

Лекції еспанської поступають вперед. Але я добре розумію, що на великий поступ рахувати не можу.

Неділя, 9 серпня 2015

Своєрідна дивіденда моїх безсонних ночей: саме закінчила читати книжку Михайла Слабошпицького “Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші” (Київ: Ярославів Вал, 2014. 496 с. Серія БукЛіт). Я купила цей том, думаючи на основі оголошень в ЛУ, що це може друга частина книги, яку я вже маю, а виявилось, що це тільки друге, доповнене видання. Не пригадую собі, чи я робила якісь записки про цю працю Слабошпицького і чи повністю прочитала перше видання, коли його свого часу купила? Дотепно на титульній сторінці книга схарактеризована, як “Біографія, оркестрована на дев’ять голосів” — а на стор. 464 автор пише: “Буває, що біограф відхиляється від руслу повісткування далеко вбік, бо його тягнуть за собою факти, цікаві самі собою, але не доконче обов’язкові у творі. Не позбавлений цього і його новий роман, у якому він замахнувся, вийшовши за рамки життєвої історії Михайла Коцюбинського, показати в

образах його сучасників образ тієї епохи”. Головними персонажами книги виступають Михайло Коцюбинський, Михайло Могілянський, Сергій Єфремов, Володимир Самійленко, Володимир Винниченко, Євген Чикаленко, Володимир Леонтович, Андрій Ніковський, Олександра Аплаксіна, а також “біограф”, “жінка, що забажала залишитися невідомою” і сім’я Коцюбинських. Книжка надзвичайно цікава, але для такого читача, як я, було б ліпше, якби це були спроби справжньої біографії, навіть із посиланнями на джерела, а не бажання характеризувати це як “новий роман”. Намагання підшиватися під белетристику в моїх очах викликає недовіру не тільки до авторських інтерпретацій, але і до самих фактів. А факти дуже цікаві і не тільки про вчислених вгорі персонажів, але наприклад і про Максима Горького. Автор користується низкою друкованих спогадів, листів і інших матеріалів і цитує вербатім з різних джерел. Він має всі дані на те, щоб бути справжнім українським письменником-біографом. В західних літературах біографія втішається великою увагою критики і популярністю серед читачів, а в Україні цей жанр тільки народжується та й непотрібно ховається під дахом белетристики.

Понеділок, 10 серпня 2015

Пополудні, як є гарна погода, часом сідаю на деку — бо хочу бути на дворі, а не заарештована в хаті — і слухаю якусь аудіо-книгу. Саме закінчила слухати позичену в бібліотеці книжку *Rabbit, run / John Updike*. Апдайка, сучасного американського письменника, досі нічого не читала — отже поширення горизонтів. Але романи не дають мені того задоволення, яке приносять біографії.

Понеділок, 24 серпня 2015

Двадцять четверта річниця незалежності України. В Києві відбувся скромний марш — “без патосу і без показухи” і без демонстрування зброї. Так і треба. Війна на Донбасі, нажаль, далі триває. В Берліні Порошенко зустрічається з канцлером Німеччини Ангелою Меркель і з президентом Франції Франсуа Оландом — тим разом без участі російського президента. Європа напевно робить натиск на Порошенка, але, маю надію, що вони не зроблять занадто багато поступок на догоду Путіну.

В світі найбільшою проблемою тепер видається — не зважаючи на воєнні загострення в Україні, на Середньому сході, навіть в Кореї — не так ці збройні конфлікти, як багатотисячна міграція, що заливає Європу з Африки і середнього сходу і навіть вже також із східної Європи. Європа дає людям притулок і захист, а це ще більше заохочує нових мігрантів. Після другої світової війни ми були серед цих багатотисячних переміщених осіб і нам міжнародні організації допомогли почати нове життя. Але ці хвили нових ді-пі викликають і локальну опозицію, бо ця допомога біженцям вимагає величезних коштів і вносить культурно-побутове напруження в монолітних досі суспільствах.

Сьогодні є ще одна сенсація і то дуже поважна і загрозлива для всього світу. В Китаю обвалилася біржа, бо китайська економіка раптом дуже сповільнилася і це зразу вплинуло і на акції на американському ринку. Ще можемо дочекатися до повторення глобальної

фінансової кризи, як було при кінці 1920-их років.

А в мене і своя власна особиста криза. Була я в четвер у Віджілянте, сказала йому, що останніми днями почуваюся погано, дихати важко, після їжі мушу лягти бодай на пів години, та й взагалі кожне зусилля здається непосильним, тягне мене до ліжка. Перевірив, зробив електрокардіограму і пробу на пейсмейкер. Справді відновилися фібриляції. Казав прийти знову в жовтні і замовив новий ехо-тест. Але в суботу вдома нові фібриляції дуже мене налякали: я навіть потелефонувала пізно ввечері до лікаря. З моїм кардіологом не мала змоги говорити, був якийсь доктор (Рабертс?). Але після розмови з ним, я зрозуміла, що єдина реакція на кризу — викликати наглу допомогу, тобто поїхати до шпиталю. Не хочу робити клопоту Маркові, а мені така нагла візита навряд чи допоможе врятувати життя. Щиро кажучи, воліла б померти вдома, як наробити паніку в родині, може і викликану зайвим страхом?

Субота, 29 серпня 2015

Максим з Уляною і обидвома хлопцями на вакаціях в Арізоні. Там тепер температура часто понад 100 градусів Фаренгайта і я трохи дивуюся, що вони вибрали саме Арізону. Присилають і фотографії по інтернету — природа там справді особлива: червоні оголені скали, ну і Гранд Кенйон. Але для них найважливіше, що вони разом. Зваживши на те, що і Іванко і Стефанко вже дорослі чоловіки — їхнє бажання провести вакації разом з батьками — подивигідне і зворушливе. Іванко, наш “playboy” щоправда, хоче продовжити собі ці вакації поїздкою (мотоциклом!!) по Каліфорнії до Сан Франціско, а Стефанко трохи турбується тим фактом, що посвятив для вакацій може забагато днів віднятих від праці. А працює він, як знаємо, надзвичайно пильно і успішно: ось недавно отримав запрошення поїхати на наукову конференцію до Данії, де звітуватиме про свою роботу перед спеціалістами від левкемії.

Максим 3 вересня відзначатиме своє 60-ліття! І ці вакації в Арізоні це теж частина цих святкувань — тим більше, що завершується його семестр “sabbatical” і треба йому повертатися до рутини буденної праці. Має він неабиякі досягнення: англомова монографія про Нечуя вже “на людях”, а український переклад ось-ось і буде надрукований. Крім того він саме докінчує свій переклад “Міста” Підмогильного і я дуже хотіла б причинитися до появи цього роману друком, а не тільки в нашому інтернетному журналі. Не зважаючи на відмову Грабовича продовжувати фінансування *Ukrainian Literature* коштами НТШ-А, я вірю, що цей журнал перекладів всупереч всьому житиме, як довго Максим його редагуватиме. (Я сама готова стати меценатом того видання і про це вже говорила Максимові). А на його ювілейну річницю послала йому як додаток до чека, такий злободенний віршик:

Всім нам треба заспівати
Exsultate, jubilate!
Бо прийшов до Тебе цей
перший справжній ювілей!

Ти зустрів його, як слід,
працею десятків літ —
на зусилля не зважай,
бо багатий урожай!

Ти в zenіті творчих сил,
Тобі вдячні з-за могил —
лиш послухай, лиш почуй —
Підмогильний і Нечуй.

Не забуде свого сина
й малознана Україна,
бо проорюєш їй туру
в світову літературу.

От же треба заспівати:
Exsultate, jubilate!

Чуюся далі не дуже добре: прийшло мені на думку: може мій пейсмейкер вже добре не працює і не стримує як слід фібриляцій? Йому вже в липні сповнилося 5 років! Але Віджілянте нічого про це не говорив: навпаки: показував рапорт пейсмейкера про фібриляції того ж дня.

За минулий місяць три рази була поза домом: 5 серпня Іза Каплан повіз мене на полуденок до ресторану, в суботу 23 серпня Віра взяла мене в кіно на фільм Вуді Аллена (*Irrational Man*), а в понеділок 24-ого сестри Вакуловські повезли мене і Віру Кліш на свято незалежності в УОКЦентрі.

Понеділок, 31 серпня 2015

Помер Wes Craven — чоловік її. Ми знали вже давно, що в нього — рак мозку, а два дні тому телефонувала до Марка Ніна. Коли я запиталася, чи все в неї добре, Марко лаконічно відповів “Ні. Вес вмирає”. Чи він в лікарні, чи вдома? — я запиталася. “Вдома”. Тільки всього. Про смерть Крейвена довідалась я сьогодні вранці від Віри. А коли після сніданку сіла до комп’ютера, знайшла вже некролог у *New YorkTimes*. Чула вже повідомлення і по радіо. Мав він славу одного з найуспішніших голівудських режисерів фільмів жаху. Коли я раз запиталася Ію, які фільми робить Вес, вона сказала: ну, ви таких фільмів не хотіли б бачити. Але зробила один вийняток: *Music of the heart*. Це “нормальний” фільм, про виховну роль музики і грає в ньому молода ще тоді Мерил Стріп. Цікаво, що про смерть Веса прислав мені лінк до *НІТ* Ран Дей з Польщі.

Субота, 19 вересня 2015

Мій щоденник, можливо, помре раніше від мене. Майже три тижні без записок. Буває, що

чуюся на межі життя і смерті — фібриляції, видно, повторюються. Мала кілька днів глибокої депресії — і хоч була запрошена на традиційну вересневу гостину до Рудницьких — не пішла, хоч Лужницький пару разів телефонував і обіцявав приїхати по мене і завезти. Докучають мені також очі — блеферайтіс дуже причиняється до моєї депресії, бо якщо я не можу читати, то, очевидно, і життя мені неміле. Візиту в офтальмолога мала замовлену аж на грудень, але вдалося мені прискіпити її на 15 жовтня. Маю надію, що мені допоможе і що зможу замінити нові окуляри, які після операції на катаракти чомусь не такі добрі, як були старі. Трохи помагає мазь-антибіотик, мушу вживати її кожного дня, а це напевно не дуже рекомендовано.

Сьогодні — річниця Остапової смерті. Згадав його Праско в історичному календарі на радіопрограмі УОКЦ. (Але ця програма тепер дуже погіршилася: Осип Рожка надає їй бандерівського примітивного тону, рідко буває щось актуальне і цікаве, вісті з України зрадаговані невдало, музики обмаль, а мова у всіх, крім Праска, жахлива).

Почала я — під натиском Марка — поволі ліквідувати свою бібліотеку. Я вже минулого року подарувала американській бібліотеці в Абінгтоні три пачки вартісних книг в твердій оправі, журнали *Дзвін* і *Літературну Україну* — бібліотеці УВАН, *Кур'єр Кривбасу* і *Критику* — бібліотеці Пенсильванського університету (при чому *Літ. Україну*, *Критику* і *Кур'єр Кривбасу* я далі передплачую і після року передаю до УВАН і Ван Пелт). Але тепер доведеться дещо і викинути. Хотіла б комусь подарувати повний комплект *Сучасности* — від першого номера до останнього — напевно якась бібліотека в Україні могла б збагатитися таким скарбом, але як це зробити і чиїм коштом?

Ліквідуючи англійські книжки, думала затримати собі пару романів Войнич — їх я колись здобула в якомусь антикваріаті, коли писала велике дослідження про Войнич. Вчора серед безсонної ночі взялася читати наново *The Gadfly*. Цікаво, що час до часу на радіостанції класичної музики грають увертюру Шостоковича до опери *The Gadfly*, але прізвища Войнич ніде при цьому не згадують: *habent sua fata libelli*.

Понеділок, 28 вересня 2015

Останні кілька днів — під знаком візити Папи. Папа Франціск наперед побув пару днів на Кубі, потім був у Вашингтоні, де виступав з промовою у Конгресі, після того в Нью Йорку, а накінець два дні у Філадельфії. Всюди зустрічали його величезні маси народу з неабияким ентузіазмом. З уваги на безпеку і потребу контролювати маси, наше місто вже пару днів напередодні взялося до гострих заходів: вулиці в центрі були закриті для нормального руху і паркування авт, школярі отримали примусові два дні вакацій, чимало інституцій припинили або скоротили свою діяльність — у висліді було чимало нарікань, не так на папу римського, як на мера міста Майкела Наттера, що був відповідальний за всі ці заходи. На щастя, його заходи увінчалися успіхом. Папу вітали в суботу і неділю концертами і богослужбою на парквеї перед музеєм мистецтва — погода була прегарна і фотогенічна — вся ця мільонна маса людей мусіла напередодні пройти перевірку, як практикують тепер на летовищах, щоб запобігти такому інцидентові як стався пару років

тому на бостонському марафоні. [А тому кілька днів в Савдійській Аравії загинуло понад 700 людей — не через бомбу або терористичний акт, а через натиск фанатичного натовпу, що пхався неконтрольовано на річну прощу до Мекки!]

Odi profanum vulgus. Мене ніколи не приваблювали великі збіговища — завжди дивувалася людям, що хочуть зустрічати Новий Рік на Таймс Сквері серед товпи людей. На папу і його шанувальників дивилася на телебаченні. Папа Франціск звертає на себе увагу своїми ліберальними поглядами, своєю скромністю і безпосередністю. Він їздить в скромному авті, відвідує в'язниці і школи, замість бенкету — гостить бездомних обідом, толерує інакодумаючих, закликає служителів церкви прощати розведеним і жінкам, що робили колись аборти, не осуджує гомосексуалістів, а натомість таврує злочинні сексуальні збочення священиків в католицьких школах і виступає проти смертної кари. В американському конгресі він читав свій виступ англійською мовою, але більшість його виступів була еспанською і це дало мені змогу перевірити наскільки я вже навчилася. [Розумію покищо тільки поодинокі слова і фрази, а не цілі речення! Але в пам'яті залишиться папський заклик: *solamente amor...*] Між іншим, несподіванкою для мене було як *usher* заповідав виступ папи в конгресі: *The Pope of the Holy See*.

Сьогодні в Нью Йорку в ОН зустрічаються Путін з Обамою. Головна тема — Сирія. Але буде мова і про Україну. А в ОН є сьогодні також наш Порошенко.

Понеділок, 5 жовтня 2015

Путін бомбардує Сирію — нібито, щоб включитись в альянс заходу проти Ісламської Держави, але насправді на те щоб підтримати сирійського диктатора Асада, бо ж він бомбардує повстанців проти Асада, яким у боротьбі з ІД допомагає Америка. Сирія відвернула увагу світу від України і преса навіть пише про те, що Росія хоче спрямувати своїх “волонтерів” із Донбасу до Сирії.

Мені дуже докучає безсоння і навіть ліки не завжди допомагають. Правда, я з цими снодійними ліками дуже (може занадто!) обережна.

Позичила з Української Бібліотеки дві книжки: антологію молодих сучасних прозаїків “Декамерон” і роман Софії Андрухович “Фелікс Австрія”. “Декамерон” вже прочитала і не можу сказати, що будьхто з цих молодих прозаїків зробив на мене сильне враження. Тепер я в половині “Фелікс Австрія”. Роман дуже своєрідний. Авторка старається відтворити життя в Станиславові в часах австроугорської імперії — багаті старогалицькі реалії, включно із мовою — авторка добре попрацювала, щоб скомпонувати таку книжку. А читаючи, я про себе усміхнулася: дай таку книжку в руки москалеві і він не зможе сказати, що мова — братня і він все розуміє. До багатьох слів додані і футноти, бо навіть сьогоднішній читач в Україні не завжди знає що таке яринова зупа, мурмуляда, двірець, шляфрок, ровер, пулярес, залізко, маринарка, дрожка, плюсква, п'єц, бамбетель, дрогерія, інтролігатор, цвібак. А я про себе тільки з футнотів довідалася, що в Україні тепер називають румбарбар — ревінню, а накаслик — тумбочкою. Герої роману і греко-католики

русини, і поляки, і німці, і євреї. Бачу, що Софія Андрухович — поважний конкурент свого батька!

Субота, 10 жовтня 2015

Стефан повернувся з одностижневої поїздки до Данії. Їздив він туди на міжнародну наукову конференцію спеціалістів по левкемії, і навіть читав доповідь про свої дослідження. Конференція відбувалася в місті Ааргус, приїхало на неї біля 200 осіб, передусім лікарів, з різних країн Європи. Офіційною мовою була англійська. Каже Стеф, що був наймолодшим учасником. З Індіяни була з ним ще тільки його шеф — дослідниця левкемії, а Стефкову подорож оплачував науковий грант. Цікаво і приємно мені відмітити, що Стеф телефонував до мене по дорозі до Європи — з двох різних летовищ, а тепер подзвонив до мене з Торонто, де зупинився — повертаючись — щоб провести з батьками і братом канадський день подяки.

Серед книжок, які я прочищую із своєї бібліотеки і призначаю на дарунки бібліотекам чи будькому із зацікавлених, знайшла я старе видання, що ледве тримається купи — *Рубають ліс* Івана Крушельницького. Вирішила я це прочитати, щоб з'ясувати собі яким письменником був цей патріарх літературної родини, яка так трагічно загинула в СРСР. Чекала мене неабияка несподіванка. Це твір про гуцулів, нагадує *Тіні забутих предків*, тільки це роман реалістичний із сюжетом майже шекспірівської сили. Написаний у Криворівні 1914 року — а видання Української Накладні без позначення року, але мабуть небагато пізніше.

Понеділок, 12 жовтня 2015

Літературну нагороду Нобеля отримала білоруська письменниця Світлана Алексєєвіч. Вона народжена в Івано-Франківську, батько — білорус, мати — українка. Письменниця живе закордоном, політично належить до опозиції, серед її видань є книжка про трагедію Чорнобиля. Здається мені, що це відзначення — доказ, що політично спрямоване журі нобелівки готове було б відзначити і українського письменника. Чи подавали наші організації кандидатури українських кандидатів? Така підготовка вимагає неабиякого труду та й перекладів на англійську, а тільки обмежене коло людей має право ставити пропозиції. Тимчасом серед наших — крім лінивства і особистої заздрости — ще і брак зрозуміння для кропіткої підготовчої праці, чого доказом є негативна постава Грабовича до започаткованого НТШ-А журналу перекладів.

Неділя, 1 листопада 2015

Вчора, в елегантному приміщенні Василянського “Spirituality Center” відбулося відзначення 80-літнього ювілею Леоніда Рудницького. Організатором цього заходу був Олександр Лужницький і люди з товариства Св. Софії. Для Левка ця імпреза мала бути — і мабуть таки була — несподіванкою. Зібрала вона майже сотню запрошених гостей, в тому числі і з-поза Філадельфії: присутній був Сашко Ірванець, який тепер гостює в США, а

також Василь Лопух і Микола Галів з Нью Йорку. В програмі були доповіді, виступи двох співачок-бандуристок, гумористична ода Ірванця, дотепне родинне відео Катрі Рудницької, читання привітів. Доповіді (Кіпи про ЛР, Роми Гайди про патріархальний рух) були нудні і предовгі. Багате і смачне було буфетне прийняття, але найбільше подобалося мені саме приміщення, де я мала нагоду бути вперше: нове, модерне, з невеличкою залею-авдиторією на около 100 осіб, малими молитовними кімнатками, їдальнями із столами і кріслами, невеличкою бібліотекою, лазничками, ліфтами нагору (мабуть до каплиці). Для мене-каліки важливо було, що всюди був handicapped access, без сходів.

Обіцяла мене завезти туди Віра, але — як це вже нераз бувало — виручив її з того обов'язку Альберт Кіпа і я йому вдячна, що мала можливість бути там присутньою. Приємно було мені, що прийшли привітатися сердечно і тепло і Сашко Ірванець і Василь Лопух. Але для мене цей вечір був неабияким зусиллям енергії і я ледве жива добилася по кількох годинах додому — і зразу лягла, прийнявши ліки і випивши теплого чаю.

Неділя, 8 листопада 2015

Минулий тиждень був для мене нетиповим: двічі була поза хатою і між людьми. Почалось від того, що у вівторок вранці потелефонував Ірванець, що хоче прийти до мене на чай. Це було ще поки приїхала Оксана, отже я сказала Ірванцеві, що дам йому знати і домовимось. Після приїзду Оксани не було легко дозвонитись до Ірванця — в св. Софії, де він ночував, відповідала тільки машина, а в Рудницьких також включений був тільки автовідповідач. Але я веліла Оксані повезти мене автом до св. Софії. Приїхали саме вчас, бо якраз Ірванець збирався іти до крамниць на закупи. От ми взяли його, повезли туди, куди він хотів (до крамниці Navy у Willow Grove), а потім до мекіканського ресторану на полуденок. Оксана мала змогу познайомитись з Ірванцем, наслухатись його темпераментної балакучости, а може також і довідатись дещо про мене. Бо Ірванець не тільки засипав мене компліментами (чого не люблю, бо вважаю компліменти фальшивими), але і ставив конкретні запитання, які вказували на його добру обізнаність з моїми творами. Наприклад: каже Сашко: я недавно був у Зальцбурзі — що це за гарне місто — і пригадував Вашу поему про Зальцбург. Або: оцей Ваш Бабин Яр — чи це справді на основі пережитого? Або: а Тульчин — чи Ви там колись були? А ще: я зустрів недавно одного старого вже чоловіка і він заспівав мені пісню про бібліотекарку і питався, чи я знаю, що автором слів є Марта Тарнавська? Невже і справді ви? Ну на ці запитання я сказала із щирим подивом: Сашко, пам'ять у Вас, як у комп'ютера!

Другий вихід з дому минулого тижня був на доповідь про мистецтвознавчі статті Святослава Гординського, які саме появилися друком. Доповідь робив о. Марко Ярослав Семеген, а додатком до програми був виступ Ірванця, який прочитав три вірші про війну в Україні.

Газети принесли сумну вістку: 2 листопада помер Павло Джуль. Витяла я повідомлення із *Свободи*, щоб послати Марті Бліхар до Києва.

Понеділок, 9 листопада 2015

Завтра маю віддати бібліотеці в Абінгтоні позичені матеріяли. Серед них найцікавіше: аудіо книга *The greater journey: Americans in Paris*. Вибрала я це передусім через автора — це David McCullough, знаний мені з біографій Адамса і Трумана, солідний і цікавий дослідник, добрий письменник. І не помилилась я у виборі: що це за цікава книга! Виявляється, що Париж приманював американців далеко ще перед знайомою мені добою Гемінгвея і Фіцджералда — починаючи від половини 19 століття їздили з Америки не тільки мистці і письменники (між ними Фенімор Купер, Морз, Мері Касат, Олівер Вендел Голмс), але і тисячі студентів медицини.

Максим і Уляна приїдуть на славистичну конференцію до Філадельфії (20–22 листопада), але замовили собі готель у місті (там де відбувається конференція) і тільки прийдуть мене відвідати і може підемо кудись до ресторану на вечерю.

Субота, 14 листопада 2015

Вчора в Парижі стався великий терористичний акт: в шести місцях одразу виникла стрілянина і вибухи бомб, у висліді чого є понад 120 загиблих і сотні ранених. Терористичні акти мали місце в театрі, в ресторанах і барах, та біля спортивного стадіону. Нападників, кажуть, було вісім — всі вони загинули. Сьогодні президент Франції Оланд проголосив у Франції надзвичайний стан, замкнув кордони і закликав людей не виходити з хат. Так звана Ісламська держава взяла на себе авторство і організацію злочину. Серед загиблих нападників є люди із сирійським та єгипетським паспортом, які недавно перейшли кордони до Європейського Союзу. Ця подія напевно матиме далекойдучі наслідки і для Європи і для Америки.

Завтра сповниться мені 85 років життя. Чуюся досить погано, але найбільше дошкуляють мені — як на диво — не поважні хвороби серця і Паркінсона, а блеферайтіс очей і загострена алергія, яка примусила мене навіть написати записку з проханням поради до моєї лікарки Форсії. Вона дозволила прийняти додаткову таблетку Zyrtec, а як це не pomoже перейти на Claritin.

Субота, 28 листопада 2015

У Філадельфії від 19 до 21 листопада відбувалася славистична конференція наукової асоціації, що колись називалася AAASS, а тепер має трохи змінену назву. Я в минулому брала участь в деяких цих наукових з'їздах, раз навіть була на конференції в Гонолюлю. Максим з Уляною прилетіли на цю конференцію — Максим навіть читав там доповідь про Нечуя і Франка. Тим разом вони затрималися в готелі, де була конференція, до мене прийшли тільки на пару годин — в п'ятницю і в суботу. В п'ятницю я погостила їх традиційною качкою — підготовку гостини допомогла зорганізувати мені напередодні Оксана, замаринувавши м'ясо і накривши стіл — я тільки вставила качку до печі пару годин перед приходом гостей. В суботу пішли ми на вечерю до італійського ресторану в

Дженкінтавні, разом із Марком та Вірою. Отже так ми відзначили моє 85-ліття. Отримала я квіти і шоколадки і привітання від Вакуловських, від Ізи Каплана, від Наді Петрик (Надя прислала аж 5 орхідей!), від внуків Іванка, Стефка і Ніни, від Рана і Марилі, від Лужницького і співробітників ЕУД, від брата Андрія і братової. Був телефон з Києва від Марти Бліхар. А Праско, як і в минулому, згадав мою дату в історичному календарі на суботній програмі УОКЦентру. Але найбільше мене зворушило і здивувало несподіване електронне привітання з Польщі такого змісту: “Droga Ciociu, szanowna Jubilatko. Z okazji przypadającej w dniu dzisiejszym rocznicy Twoich urodzin, pryjmiij, prosimy, najserdeczniejsze zyczenia wszelkiej pomyslności. Zyczymy Cioci dużo zdrowia i wielu sukcesow na niwie literackiej i bibliofilskiej. Pozostajemy z wyrazami szacunku, Lidka i Andrzej Baldysowie z rodzina. Poznan, dnia 15 listopada 2015 r.” Що їм мене пригадало? Не пам’ятаю, щоб вони в минулому вітали мене з днем народження, тай контакту з Лідою я давно вже не мала. Вона напередодні свого подружжя з Балдисом була в Америці, була в мене в гостині, отже ми особисто знайомі. Я востаннє писала їй після того як появилася Остапова книжка зрадагована Бакулою. Свого часу, вже по смерті Марійки Канської, Лідин брат Юрій звертався до мене за інформаціями про родину і я послала була йому книжку. Може це й спровокувало такий відгук з Познаня?

Позичила я собі з бібліотеки на пробу-для легкої розваги белетристику. Але маю проблему: боюся деяких популярних американських бестселерів — авторів таких як Стівен Кінг, бо знаю, що це світової слави майстер жахів, а також не хотіла б тратити часу на третьорядних графоманів. Довідалась, що John Grishin — з фаху правник і добре знає це професійне середовище. Позичила я собі його роман *The Firm* — аудіокнигу. Справді це ефектний thriller, тримає читача у великій напрузі, яка примушує читати до кінця. Але це книга про організовану злочинність, з неймовірним накопиченням подій, як у голівудському фільмі. Досить з мене. Більше Грішама не читатиму. Натомість із принесених з бібліотеки невеличких романів Жоржа Сіменона я дуже задоволена. Автора колись читала у французькому оригіналі і знала добре, хто це. А його романи про кримінального інспектора Меґре — своєрідні елегантні мініатюри, що не тільки тримають читача легкою інтригою, але віддзеркалюють з теплою любов’ю побут французького міщанства і Париж передвоєнних літ.

День Подяки — моє улюблене американське свято — відзначили ми вдома, удвох із Марком. Марко сам запропонував, що приготує святковий обід. Я тільки зварила напередодні гогодзи — але коли Марко подавав свіжий салат, частку індика, солодку картоплю, дикий риж, шпараги, броколі і вино — все дуже смачне, то я про гогодзи навіть забула згадати. Добре, що ми були тільки вдвох — нагода розмови з Марком — справжня рідкість.

Середа, 2 грудня 2015

Випадково натрапила я на телебаченні на телесеріал “Madam Secretary”. Я колись читала автобіографію Меделін Олбрайт, колишнього секретаря стану США, що мала саме такий заголовок. Тому мене це зацікавило, тимбільше, що Америка вже двічі мала міністром

закордонних справ — жінку, а тепер ще й Гіларі Клінтон є найповажнішим кандидатом на президента в найближчих виборах. На велике моє здивування, я побачила, що в тому телесеріалі часто згадується Україна і її політичні проблеми з Росією. Тому й почала більш-менш регулярно дивитися на цю програму. І ось минулої неділі 29 листопада в цій одногодній програмі Україна була в центрі інтриги світової політики між Америкою і Росією. На цей телесеріал в Америці дивляться тисячі, якщо не мільйони, людей! Такої уваги Україна не мала ще ніколи в популярній американській белетристиці!

Велику прикрість цими днями створює мені ситуація, яка вимагає від мене серйозної — хоч і не повної — ліквідації моєї роками розбудованої книгозбірні. Натиск роблять на мене і Марко, і Максим — очевидно хочуть щоб я ще за свого життя позбулася великої кількості книжок і журналів, бо це для них буде серйозний клопіт. Дуже боляче усвідомлювати, що моя багатюща колекція, яка могла б бути дуже цінною для українських бібліотек і дослідників в Україні, може просто опинитися на смітнику. В Україну переслати не можна, бо це було б пов'язане з великими коштами, а тут в США мало хто зацікавлений, тимбільше, що деякі речі були б для них дублетами. А серед речей, які я готуюся вперше віддати комусь, щоб звільнити полиці, є напр. повний комплект журналу *Сучасність* (від першого номера до останнього), комплекти журналів Романенчука *Київ і Українська книга*, багатотомні енциклопедії *УРЕ* обох видань (1950–1960 і 1970-их років), величезна збірка української поезії (понад 400 книжечок). Деякі видані в діяспорі книжки передаю для висилки в Україну, дещо дала вже бібліотеці УОКЦентру — але там тепер панує думка Марка, щоб концентруватись тільки на популярній новій белетристиці, яка приманює до бібліотеки нових читачів. Комплікує справи дуже факт, що я не можу запропонувати списку книжок, та й взагалі, що є тепер безпомічна, не можу сама зняти книжку з полиці і мушу просити Оксану про допомогу. А одночасно я ще й далі продовжую передплати з України — *Кур'єр Кривбасу*, *Літ. Україну*, *Слово і час*, *Критику* — тут, щоправда, я вже від деякого часу передаю *Кур'єр* і *Критику* до університетської бібліотеки Ван Пелт, а *ЛітУкр* до УВАНу. Купую також нові томи *Енциклопедії Сучасної України* (маю їх вже 15) — бож треба підтримати це видання — і от довідуюсь, що ані НТШ-А ні УВАН нових томів ЕСУ не мають, а це погано свідчить про розуміння нашої культури і потребу її підтримки.

Середа, 9 грудня 2015

Два дні тому помер Ростик Хом'як. Довго хворів. Марта по телефону сказала мені: “він вже був готовий”. Жаль. Один із небагатьох наших інтелігентів ліберальних поглядів, що мав відвагу висловити власну думку і виступати в громадських справах з критикою естаблішменту.

Скінчила слухати чергову аудіокнижку. Тим разом біографію Дікенса. [Claire Tommlin: *Dickens; a life*]. Про світову славу Дікенса я знала, очевидно, чимало. І про його величезну працьовитість, і про його критику Америки, і про те, що будучи батьком десяти дітей, під кінець розійшовся з жінкою і завів собі молоду коханку. Але я не знала про його дуже обмежену освіту, про злиденне дитинство (яке зрештою знайшло віддзеркалення в його

творах), про його велике заангажування в театрі, про всякі його родинні перипетії з дітьми. В позиченій аудіокнизі на 13 компактних дисків два були дефективні — доведеться пошукати за друкованою книжкою, щоб доповнити біографію письменника.

Субота, 12 грудня 2015

В четвер у Центрі виступала Софія Андрухович. Я подбала, щоб мене завезли на цей вечір і рада, що зробив мені цю послугу Леонід Рудницький. Вечір організувала наша бібліотека в Центрі і цей захід зібрав біля 50 слухачів. Представив письменницю Марко Андрейчик, а сама Софія прочитала уривок із роману *Фелікс Австрія*. Було досить багато запитань від публіки і Софія давала цікаві відповіді, що дуже оживило імпрезу. Я подарувала Андрухович свою Автобібліографію для ближчого знайомства, а також купила її роман (що його вже раніше встигла прочитати, позичивши з нашої бібліотеки). Я рада, що наша бібліотека продовжує бути активною, час до часу організує фільми і звертає на себе увагу нових читачів.

Четвер, 31 грудня 2015

Стефан запустив собі бороду і це дуже добре виглядає до його овального обличчя.

На моє прохання хлопці пустили мені старий відеозапис із моєї “retirement party” 1994 року. Хотіла я собі пригадати цю подію і обличчя моїх колег і співробітників та й моїх маленьких гостей з Торонто. Максим обіцяв мені, що переробить це старе відео на новочасний компактний диск, бо на нових телеекранах вже такого відео показати не можна. Приємно було подивитися. Як казала Ліна Костенко: “на старих фотографіях всі молоді”. Я вже забула була, як мене тоді вшанували — адже були і промовляли такі професори як Ганолд і Ліч, а відкривав зібрання і сидів біля мене при столі декан правничої школи Колін Дайвер — все це люди з міжнародною науковою репутацією, а три визначні професори — мій ментор Morris L. Cohen, Clyde Summers і Sir Leon Radzinowicz прислали письмові привітання. Тоді — на 70 осіб, було тільки 17 моїх українських приятелів, що в їх імені промовляв був Леонід Рудницький. Великою радістю для мене було побачити на екрані маленьких моїх внуків — Іванка і Стефка, які знаменито вийшли на цьому імпромпту фільмі. А робила це відео на несподіванку мені колега-бібліотекар Merle Slyhoff і потім мені його подарувала на пам’ятку.

Далі в четвер, година 9 вечора.

Хотіла я зробити свіжі записки і зробити певні підсумки під кінець року і раптом виявилось, що мій файл за 2015 рік — зник. Не знаю, що сталося, але мене це дуже схвилювало — немов пропав весь рік мого життя [ну, не зовсім рік, бо я час до часу друкую записки щоденника на папері, не зовсім довіряючи модерній технології]. Мої хлопці переконують мене, що механічний back-up працює і зберігає файли, але як показує досвід, на це не завжди можна полагати. На щастя Маркові вдалося з цього бек-апу відреставрувати більшість року — до запису 12 грудня. Не пам’ятаю скільки я ще

дописала, але точно знаю, що мого запису про Різдво, про візиту Максима, Уляни, Іванка і Стефка, про гостину з качкою в мене в середу 23-ого, про свят-вечір з традиційними стравами 24-ого і про вечерю в ресторані Пасаж 25-ого не залишилося жодної згадки. А ще й була така несподіванка: Ми турбувалися, як вигідно всіх розмістити в моїй хаті. З клопоту виручила нас Віра — запропонувала нічліг у себе для хлопців. Сама Віра їхала на свята до сестри до Аллентавну, так що хата її була порожня. Ну, Уляна вирішила, що краще як хлопці спатимуть в окремих кімнатах в мене, а вони вдвох з Максимом поїдуть до Віри. З тої нагоди я написала такий злободенний віршик:

Різдво 2015

Цього року — не на жарти -
буде з'їзд у Баби Марти.
Зустрічаймо разом свято!
Гостей буде повна хата.

Пластуни повиростали —
у наметах вже не спали б!
Та як бути на морозі?
Невже спати на підлозі?

Після їжі, після праці,
тяжко спати на матраці!
Вже закралася зневіра...
Аж тут раптом вийшла Віра:

двері в дім свій відкриває,
чисту постіль розстеляє
і її гостинна ласка —
це немов різдвяна казка

в історичному об'ємі,
як колись у Вифлеємі.

Отже рік 2015, що почався нещасливим випадком Стефка на Ямайці, закінчувався досить позитивно — дожили, витривали, були всі разом і було нам приємно. Правда без Ніни — бо вона хотіла бути на свята з мамою, яка переживає смерть свого чоловіка Веса. Ніна приїде післязавтра, на Маркові уродини.

Рік 2015 замінний був також тим, що в США почалася активна політична кампанія. В листопаді будуть вибори президента. Я ще ніколи так багато уваги не присвячувала американській внутрішній політиці. Дивилась на ТБ на всі дебати і республіканців і демократів. Республіканська партія має проблему: є велика кількість кандидатів, але домінує серед них бізнесмен мільярдер Donald Trump, людина без жодного політичного

досвіду, страшний мегаломан і опортуніст, з поглядами що межують з фашизмом, який своїм отвертим анти-естабільментським цинізмом привертає до себе увагу багатьох. Треба, мовляв, заборонити в'їзд до США музулманам, депортувати всіх нелегальних імігрантів, ітп. Чи можливо, щоб такі кандидати перемагали у виборах? Ну, Гітлер також прийшов був до влади легальним шляхом. Демократи мають тільки трьох кандидатів — серед них — Гіларі Клінтон. Але дуже успішним є також сенатор із Вермонту Берні Сендерс, який називає себе демократичним соціалістом, наголошує потребу зменшувати прірву між багачами і бідними і здобуває неабиякий успіх у потенційних виборців.

З новим роком треба мені буде почати регулярно здійснювати резолюцію: друкувати на папері КОЖЕН запис у щоденнику, не покладатися тільки на механічний бек-ап!!.

Субота, 2 січня 2016

Пробую розпочати новий рік щоденника і маю знову клопіт — моя стареча пам'ять напевно причиняється до комплікацій. Пробую встановити сторінки і почати новий документ. Невже я забула, як це правильно робити? Вже перший пробний запис мені пропав — на щастя дуже короткий. Попробую save ці чотири рядки і нумерацію сторінок.

Четвер, 7 січня 2016

Україна святкує Різдво, а з нею і частина діаспори. Максим, Уляна і хлопці телефоном вчора мені заколядували — вони відзначали Свят-Вечір. А сьогодні в них — по традиції — різдвяна гостина і напевно будуть колядники, як це бувало і в минулому, коли я святкувала разом з ними в Торонто. А в нас — звичайний будень. Марко вчора працював до 8-ої вечора, а сьогодні також вранці поїхав на працю. Коли я запиталася вчора, чи відпустив своїх робітників раніше додому, сказав: так, відпустив їх вже в полудне. Але сам він вважає, що йому потрібно бути на праці, бо українським Центром користуються і неукраїнці.

На латинське Різдво, що його ми цього року відзначали всією родиною, температура була до 70 градусів Фаренгайта. Кажуть: не тільки глобальне потепління але і El Nino. Природа трохи “сконфужена”: бачила я розквітле якесь фруктове дерево. Сьогодні холодніше, але снігу досі не було і немає. Слава богу, бо сніг тепер тільки комплікує життя. В деяких штатах були великі повені, позаливало чимало людських поселень.

В час Різдва дивилася я на телебаченні на фільм, що називається *The Miracle on 34th Street*. Така собі капіталістична казка про Санта Клоса — це майже класик, цей фільм грають завжди в час Різдва. Але мене приманив не фільм, а його заголовок. Бо я собі подумала: справжнє чудо на 34-ій вулиці — це моя професійна кар'єра в Biddle Law Library, яка розташована саме на 34th і Chestnut вулицях. Факт, що я працювала там 28 років, що із скромного бібліотекаря публічної філадельфійської бібліотеки виросла в компетентного спеціаліста іноземного і міжнародного права, що заробила собі на добру пенсію, яка не тільки робить мене незалежною, але й дозволяє на повне утримання двох осіб та ще й спорадичну сторонню допомогу, що я змогла забезпечити вищу освіту обом синам в передовому американському університеті, що я навіть маю повне безкоштовне медичне страхування — чи не є це своєрідним чудом? От Марко тепер за медичне страхування платить майже тисячу доларів місячно, а навіть мої колеги Ран і Марія також мусять за страхування платити.

Середа, 20 січня 2016

Оксана вчора не приходила — святкувала Йордан. А я мала замовлену візиту в дентистичній клініці. Замовлений транспорт ССТ спізнився на годину і 15 хвилин — запізно, щоб встигнути на медичний appointment. Отже я візиту в клініці відкликкала, і відкликкала поворотний транспорт назад з клініки додому. Вчора був дуже холодний день

— мороз і вітер, але без снігу. Чекаючи, я вийшла з вокером на вулицю і 10 минут походила собі по хіднику — це був єдиний мій “вихід з хати” за останніх пару днів. А я не тільки нікуди не виходжу, але часом навіть лягаю (вдягнена!) під перину, щоб загрітися.

Ія прислала мені і Маркові сигнальні примірники нововиданої книжки спогадів Марійки Лабуньки. Книжка ця народжувалася дуже довго, виданням займався Іко і багато Марійчиних знайомих вже роками допитувалися: а що з виданням спогадів Лабунькової? Зокрема турбувалася цим Софійка Геврик — навіть пропонувала, щоб справу видання перебрав на себе Союз Українок. Ну, добре, що це нарешті таки появилося, але видання, як на мій смак, має чимало недоліків. Книжка в твердій полотняній оправі і має 320 сторінок (в тому аж 94 фотографій!), але надрукована надзвичайно дрібним та ще й блідим друком, так що читати її буде нелегко. А крім того робить враження такого собі “самвидаву”: на титульній сторінці подано місце видання як “Філядельфія, Мюнхен, Львів, Київ”, але без видавництва, а видавництво (Основи) і редактор (Валентина Левицька) згадані аж на сторінці 18-ій! Книжка має назву “Коли ліс був наш батько”, кольорову репродукцію портрету авторки роботи Михайла Мороза, вступне слово підписане “Родина” і передмову Дмитра Павличка.

Четвер, 21 січня 2016

Сьогодні прийшла Оксана, принесла замовлені в її мами вареники з м'ясом і сиром, попраля моє білля, запакувала пачку вживаного одягу для Олени Башун і повезла мене надати цю пачку і гроші за передплати для Коробка до Universal Travel та до Bell's Market на закупівлю харчів. Погода була сонячна і морозна, але без снігу — отже поїздка з Оксаною дала мені змогу трохи “провітритися” поза хатою. Це дуже до речі, бо на післязавтра заповідають у Філядельфії і на цілому східньому побережжі великий — перший цієї зими — снігопад. Завтра в мене — фізична терапія і я вже замовила собі транспорт ССТ, але на понеділок, коли я повинна їхати на лікарський візит до Форсії, доведеться, мабуть, цей візит відкликати. Телефонували навіть із Ралстон, чи я не могла б прискіпити візит до Форсії і прийти завтра. Ну, я з терапії резигнувати не хочу. Форсію доведеться перенести на пізніше. А я ще й маю замовлений візит у Віджілянте на середу — може до того часу дороги вже будуть прочищені? Сніг має почати падати вже в п'ятницю вечором і заповідають, що може впасти дві стопи!

Вночі мені трохи не спалося і я годину-дві читала книгу Олі Гнатюк. Що це за знаменита книжка — такої солідної, добре документованої розвідки я давно уже не читала. Та ще й на цікаву для мене тему: про інтелігенцію Львова — українську, польську, єврейську в час війни. І маю велику приємність від факту, що там цитуються (і то з доречними критичними коментарями) і Остапові спогади про літературний Львів. Це була перша книжка, що її я видала в Україні і я маю сатисфакцію, що і я маленькою часткою причинилася до матеріалів цього дуже солідного дослідження Гнатюк.

Неділя 24 січня 2016

В п'ятницю пополудні несподівано потелефонував Іванко з Тайленду!! Я думала, що він у свою подорож до Азії виїжджатиме під кінець місяця, а тимчасом він уже поїхав! Звучав бадьоро. Температура там, казав, 95 Ф — він планує собі літній відпочинок над морем! Наш playboy, перший в нашій родині, відкриває Азію. Заробив собі на цю подорож своїм бізнесом — замовляє в Гонг Конгу новочасні спеціальні фари для авт і перепродує їх в Канаді. Отже має вже певний досвід міжнародних зв'язків, хоч досі все це було тільки за допомогою інтернету.

А в нас — не тільки у Філядельфії, але і на всьому східньому побережжі, великий снігопад — денде доходить до 22 інчів. Сьогодні вже сонячно і люди починають відкопуватися — бо від вечора в п'ятницю і всю суботу все місто було паралізоване. Я свою візиту у Форсії (завтра, в понеділок) відкликкала. Не знаю, чи доведеться відкликати також візиту у Віджілянте в середу? З вокером може бути трудно дійти навіть до авта. Температура трохи піднялася і я боюся, щоб раптове потепління не спричинило нам якоїсь повені. В Нью Джерсі над океаном позаливало не тільки пляжі, але і вулиці в надморських місцевостях.

П'ятниця 29 січня 2016

Візиту у Віджілянте таки відбула — дороги прочистили, температура піднялася, сніг почав поволі топитися. Я не хотіла відкликати візити в кардіолога, тимбільше, що мала пару нових турбот. Останніх кілька днів почав мені дошкуляти шлунок — хронічне затвердження спричинене ліками мушу поборювати частими пілюлями на прочищення і я думала, що саме від цього в мене біль шлунка і газу. Крім того, вгорі на правій руці зробився мені величезний синяк і я, знаючи що таке буває в пацієнтів на кумадині, хотіла, щоб лікар на це подивився. Віджілянте мене потішив, що стан мій відносно стабільний, що пейсмейкер добре працює (і навіть показав точно, що в мене 4 грудня були фібріляції!) І замовив наступну візиту за три місяці. Але я сказала йому, що на другий день (28 січня) в мене має бути чергова проба крові в лабораторії. І от — неприємна несподіванка: проба крові виявила, що в мене забагато кумадини — місяць тому було 2.2 а тепер піднялося до 4.1! Шенель, медсестра Віджілянте, яка повідомляла мене про ці висліди, наказала перестати приймати кумадину і в понеділок знову зробити пробу крові в лабораторії. Ну, я зможу це зробити, аж як прийде Оксана, тобто у вівторок. Неприємна новина примусила мене подивитися на інтернеті на інформацію про Coumadin (Warfarin) І я несподівано довідалася, що серед бічних ефектів цього ліку можуть бути і забурення шлунка і навіть замрячення зору — симптоми, які бувають і в мене. Надмірне розрідження крові спричинене цим ліком може бути небезпечним. І от я сьогодні відмовила фізичну терапію в МосРегеб. Маю надію, що справи устabilізуються без додаткових комплікацій. Але не розумію, що саме могло спричинити це раптове підвищення розрідженої крові? Я фактично чулася минулого місяця навіть може трішки ліпше як звичайно, передусім тому, що приймала пілюлі на сон і більш-менш регулярно спала. А може саме ці насонні пілюлі є в якомусь конфлікті з іншими ліками?

Понеділок, 8 лютого 2016

Проба крові у вівторок виявила, що кумадина (яку медсестра наказала кілька днів не брати взагалі) впала до 1.1. Отже дали мені інструкцію: почати наново по 5 мг. кумадини і за тиждень знову перевірити кров у лабораторії.

В суботу Марта Шиприкевич потелефонувала, що може мене в неділю завезти до Центру, де мають показувати фільм “Свобода або смерть” Дам’яна Колодія, американського українця з Нью Йорку. Я радо скористала з такої нагоди. Це документальний фільм про “Революцію гідності” на Майдані і про війну в Донбасі. Фільм дуже патріотичний, але він також дуже пригноблює. Зокрема пригнобив він мене. Я по темпераменті не маю особливої схильності до революцій і героїзм революціонерів не викликає в мене захоплення, тільки жаль і смуток. Завжди більше цінила еволюцію і думала наприклад про те, як на користь Англії і англійській демократії вийшло, що англійці не пішли за прикладом французів і що їм вдалося уникнути терору і руїни, які принесла французька революція. А ще й мучить мене думка про трагічну нашу історію, сповнену гайдамаччиною, бунтами, коліївщиною, повстаннями. Коли ж нарешті ми почнемо будувати самостійне життя демократичної країни? Чи може ми приречені завжди бути під чужим пануванням і тільки час-до-часу революційним здвигом заявляти про свої бажання?

Субота, 13 лютого 2016

Дуже дошкуляють мені очі. І от я вирішила прискіпити свою візиту в Массаро, яка мала за пляном відбутися щойно в квітні. Прийняла мене в четвер 11 лютого. Приписала наново приймати мазь-антибіотик, але перевірка зору виявила, що я лівим оком майже не можу прочитати літер на таблиці — навіть досить великих! — знак що катаракт росте і творить проблеми. Доручила мені замовити візиту в Орліна, хірурга який вже оперував в мене катаракт на правому оці. Ця візиту запланували мені на 26 травня. Тоді і вирішиться справа операції лівого ока.

Я не дуже рада будьякій хірургії — але симптоми з очима дуже утруднюють мені і до того нелегкий щоденний побут. Разить мене світло не тільки сонячне, але й електричне до тої міри, що мушу носити сонячні окуляри, слези заливають мені очі, ледве можу читати або писати на комп’ютері або дивитися на телевізійні передачі. Здебільшого чуюся так, що хочеться тримати очі закритими.

Мотря незабаром іде і на операцію жовчі і на операцію рук — canal tunnel — Андрій недавно пройшов вже чи не сьому операцію хребта — в них хірургія на порядку денному.

Кумадина повернулася до нормального рівня (тобто 2.3) — отже наступна проба крові буде аж за місяць. Наступного четверга (18 лютого) маю заповіджену візиту у Форсії. Вже занотувала собі низку запитань, де мені потрібна її порада. Повезе мене до лікаря Оксана — мені так значно легше. Маю надію, що не буде нового снігу (попередню візиту у Форсії мусіли відкликати через сніговію). Цими днями снігу нема, але зате холод (15–20 Ф.) І вітер. Добре, що сьогодні я цілий день вдома. Вчора їздила з ССТ на терапію до МосРегеб і повернулася така втомлена, що мала тільки силу пригріти собі обід, але тарілку помити і

пальто повісити до шафи сили вже не мала. Лягла вдягнута під перину — загрітися і відпочати.

Середа, 17 лютого 2016

Вже пару днів і ночей стоїть на моїй вулиці поліційне авто. Не знаю що це значить. Авта і чергуючі поліцисти час до часу міняються, але стійка триває, фари світять. Чи пильнують когось, чи полюють на когось? Каже Марко, що пару ночей тому, прокинувшись, чув якісь постріли. А я дві ночі тому пробудилася від якогось сильного удару в стіну від вулиці, недалеко від мого ліжка — щось гримнуло, настільки голосно, що мене розбудило. Не дай Боже якогось клопоту.

Телефонував Рудницький. Він плянує на 3 березня виступ Миколи Рябчука. Ну, я знала, що Микола буде у Ф., він мені написав із Вашингтону, де він тепер перебуває як Фулбрайт-сcolar. Я йому зразу відповіла: чисту постіль і повний холодильник він завжди в мене може знайти, але мій стан такий, що навіть кави не зможу йому подати. Комплікує справи факт, що Микола приїде з Наталкою. Ах, яка я була б рада обох їх погостити, тим більше, що з Наталкою Білоцерківець я досі незнайома. Але стан мій тепер такий, що я більшість часу лежу, рада, як Оксана загіє і подасть мені страву. Тільки з трудом можу зійти два рази в день на сніданок і обід і, як Оксани нема, витягнути щонебудь з холодильника і загієти на печі або в мікрохвилях — велике для мене зусилля. А ще тепер не тільки ледве рухаюся, бо болять плечі, але і добре не бачу. Я про це щиро сказала Левкові і маю надію, що він знайде іншу розв'язку для нічлігу Рябчуків. А я тільки маю надію, що буду мати силу піти на їхній виступ — очевидно, як хтось мене повезе туди з моїм вокером.

Субота, 20 лютого 2016

Поліційне авто цілодобово далі на моїй вулиці. Не завжди те саме. Час до часу міняються — на місце особового малого авта, приїздить більший “van”. В четвер Оксана возила мене до Форсії. Коли ми повернулися, до нас підступили дві особи в цивільному — чоловік і жінка, обоє білі. Чоловік явно шукав чогось на травниках біля сусідської хати. Жінка представилася як детектив, назвала себе і просила про розмову. Я запросила її до хати. Вона називається Erin Hinnov (#8082), її партнер детектив Frank Sheridan (#956), Homeland Security Unit (Tel. 215–685–1180). [Ці дані я відписала з картки, де вона залишила мені цю інформацію]. Цікавилася тим, чи не помітила я чогонебудь за останніх кілька днів, питалася про моє враження від сусідів, що живуть поруч, при 6511 Lawnton Avenue. Ну, це відносно нові сусіди, я їх добре не знаю. Чоловік, жінка і мала дівчинка-школярка. Чорні. Я сказала жінці-детективу, що мої враження від сусідів дуже позитивні, вони спокійні і тихі люди, але ближчих контактів з ними покищо не було, тільки як вони вперше спровадилися, я їх привітала і дала дитині коробку київських шоколадок. Виявляється, мій сусід є якимсь чиновником у Philadelphia Housing Authority і було повідомлення до поліції, що на його хату були вночі якісь постріли, можливо хтось незадоволений його якимись адміністраційними рішеннями хотів чи то помститися чи просто налякати.

Ну, от. Я подивилася в інтернеті і довідалася цікаві дані про свого сусіда. Називається він Kelvin Jeremiah. Він — від березня 2013 року — President & CEO, Philadelphia Housing Authority. Приїхав до США підлітком із Гренади. Має Bachelor's degree in History/Business Administration (Pace University), Master of Arts in American Social History (Rutgers University), Master of Public Administration (American International College). Займає дуже високі адміністративні позиції в місті. Фактично навіть трохи дивно, що він купив сусідську хату. Бо вона відносно мала і скромна, а людина на його позиції могла б собі дозволити на щось більше.

Неділя, 28 лютого 2016

Знову втратила кілька записів у щоденнику! І не тільки: зник мені цілий файл щоденника за 2016 рік! Що це діється? Чи я на старість зовсім втрачу можливість щонебудь записувати? Адже рукою писати вже не можу! На щастя, Марко зміг відновити файл 2016 року до 20 лютого. Але мене журить факт, що я не розумію, чому це сталося (і то вже вдруге!)

Поліційне авто далі безперервно на моїй вулиці: день і ніч. Вночі фари світять. Коштовна охорона чиновника !

Пару днів тому телефонував Іванко. З Камбодії! Задоволений. Каже, що не тільки відпочиває і розважається, але і веде свій бізнес (по інтернеті). Додому повернеться десь за місяць — мовляв, на свої уродини (3 квітня)!

Віра Лашик турбується тим, що я втрачаю на вазі, і щоразу приносить мені якісь свої домашні харчі: то курку в кроповім сосі, то гуляш. А варить вона дуже смачно!

Дзвонила сьогодні вранці до Марка Ія з Лос Анджелесу. Прикра новина. Ніна поїхала відвідати свою товаришку в Нью Йорку. Ідучи в нью йоркському метро, зімліла, впала, поранила собі голову. Поліція доставила її до лікарні. Але тепер, кажуть, вона в своїх кузенів. Нема струсу мозку. Каже Марко, що в неї бувають часом різкі зміни тиску крові і вона не один раз уже умлівала. (Навіть я була раз улітку свідком, як Ніна на пластовому таборі в Іст Четгемі, зімліла, стоячи на площі в гарячий сонячний день під час довгої богослужби).

Перечитую давні свої щоденники. Дійшла вже до кінця 1993 року. Там добре віддзеркалена моя підготовка до переходу на ранню пенсію і останні мої місяці на праці. Як добре, що я не спокусилася на намови директорки залишитись на праці довше. Рішення було передумане, раціональне і вийшло мені на користь. Але наперед ніколи не знаєш, що несе майбутнє.

Понеділок, 7 березня 2016

Щоденник умирає, але я ще живу! Попробую його реанімувати.

Поліційне авто далі стоїть на моїй вулиці. Стійка час до часу міняється. Вчора помітила, що вікно в сусідовій хаті закрите диктою, а може заставлене якимсь меблем із нутра хати? Невже хтось розбив вікно? І як це можливе про постійній присутності поліції? Та і я не чула якогось звуку — тріскоту скла, наприклад?

В четвер 3 березня був на УКУ виступ Миколи Рябчука. Повезли мене туди сестри Вакуловські. Людей зібралось багато (там мабуть заля вміщає 40–45 людей), Микола говорив на свою давню тему — про ріст національної ідентичності і зміни ментальності на основі нових соціологічних досліджень. Присутня на залі була також Наталка Білоцерківець — сиділа біля мене і це була нагода мені з нею познайомитись. Розповідала мені про свою дочку Настю, про її захоплені реляції після візиту в мене (мовляв, старша особа, а такі молоді погляди, майже хіппі!). Настя тепер мати маленької дитини, але вони з партнером покищо неодружені (видно, що це Наталку турбує, бо чому мені про це говорила?) В них ще син, Юрій, який хоч і має закінчену вищу освіту, то найбільше цікавиться музикою, грає на барабані і належить до якогось музичного гурту. Виступ Рябчука закінчився першорядним буфетом і я радо смачно перекусила тим, що Віра мені принесла на тарілці. Я ходити не можу, сиділа із своїм вокером, дехто із знайомих підходив до мене привітатися, так що мала нагоду бути між людьми.

Рябчуки ночували в Рудницьких. І ця гостина була не на одну ніч. Микола щоправда передвчора полетів до Європи — на якусь конференцію в Швейцарії і на засідання журі міжнародного літературного конкурсу у Варшаві. Наталка ще далі у Рудницьких. Вчора Віра Лащик взяла мене і її на фільм до кіна “Гайвей” в недалекому Дженкінтавні. Фільм цей ми з Вірою давно вже плянували: Це британська драма “The Lady in the Van” із знаменитою акторкою Maggie Smith в головній ролі. Маю надію, що Наталка мала добру культурну розвагу, а Ірена Рудницька мала пару годин відпочинку від господарських клопотань про гостей. А я мала можливість ще трохи поговорити з Наталкою — тим разом про Ліну Костенко, її роман, Оксану Пахльовську і її дорослу вже дочку Ярославу-Франческу. Наталка цього тижня виступає в Нью Йорку, а до Філядельфії приїде в четвер 31 березня.

Мала я минулого тижня прикру неприємність. В п’ятницю на терапію замовляю транспорт ССТ на год. 1, а поворот на 2:30. Чекала я більше як годину — спізнився. А тоді, вже у Мосс Рігеб. о годині 2:20 повідомляють мене: “You’re ride is here”. Заки я вдягла куртку і вийшла з приміщення — водій від’їхала! І я бачила, крізь вікно як рушив віз, але зупинити його вже не могла! І це виявляється була тільки година 2:16! Таке повідомлення залишили мені не на мобільному, а на домашньому! телефоні, тобто — я зобов’язана бути готовою десять мінут перед замовленим часом, а вони мають право приїхати або 10 мінут раніше, або 20 мінут спізнено. [Ну часом приїздять бодай годину пізніше]. Наступний транспорт пропонували мені аж за 90 мінут! Я пробувала потелефонувати до Віри Лащик, Віри Датон, а врешті таки викликала Марка на допомогу. Колись в минулому я в такій ситуації викликала таксі — але таксі не тільки коштує 16–17 дол., але і на нього також довго треба чекати!

Середа, 9 березня 2016

Сьогодні Іза приїхав і взяв мене до ресторану на полуденок. Я вибрала ресторан Марзано в Дженкінтавні, де ми не так давно цілою родиною смачно вечеряли. Настоювала на тому, щоб Іза був моїм гостем. Але виявилось, що на полуденок Марзано не мало доброго меню і мені їжа не смакувала. Не швидко поїду туди знову. Іза тільки зі мною говорить українською мовою, але швидко її пригадав. Розповідав про свої плани зібрати “каталог” своїх видань (тобто автобібліографію!) І також видати книжкою свої оповідання. На моє прохання, розповів мені сюжети деяких цих речей. Питався, коли то було, що Ступка був у мене гостем і він возив його по місту? Ба, це відмічене в моїм щоденнику, але коли це було? Без покажчика знайти нелегко. В американській політиці Іза проти політики демократів, вважає, що вони завинили не зупинивши Асада в Сирії, але толерує мою підтримку демократів і Обами.

У Філадельфії раптом температура підскочила до 70 плюс і маємо майже літо!

Субота, 12 березня 2016

Від учора на моїй вулиці поліційного авта вже немає. Нарешті. Охорона чиновника дорого обходиться платникам податків.

Проба крові в лабораторії в четвер знову виявила надмір кумадини — тим разом 3.1. Доручили мені один день ліку не брати і за два тижні знову збадати кров. Якби знаття, що саме впливає на розрідження крові? Знаю, що треба вистерігатися шпінату — а я хоч і люблю шпінат, через кумадину вже пару років мабуть його не їла. Є якась інша причина. Може лік на безсоння, що його я таки почала приймати регулярно?

Вчора по телефону Лариса Онишкевич сказала мені невеличку сензацію. Богдан Бойчук видав нову книжку прози, що складається з чотирьох частин. Одна з них в белетризованій формі, із зміненими прізвищами, переповідає роман Наталки Пазуняк з Василем Баркою. Лариса була своєрідним джерелом інформації від і про Пазуняк і їй неприємно, що Бойчук використав ці дані не так, як вона сподівалася. Ну, поки я книжки не бачила, не можу мати про це власної думки.

Закінчила я читати свій щоденник за 1994 рік. Дуже цікаво. Це був мій перший рік на пенсії і обширні записи дуже багато віддзеркалюють моє активне життя і працю того часу. Дуже цікавий опис візити в мене Миколи Вінграновського: в пам'яті залишився тільки образ Миколи на моєму ганку з пляшкою горілки, куди до нього по черзі виходили на розмову запрошені на зустріч з ним мої гості. Але МВ був у мене пару днів і в щоденнику відзеркалені і мої розмови з ним на різні теми: про Спілку Письменників, Ліну Костенко, мрії МВ про нобелівську премію за “Наливайка” і його план за ці гроші побудувати в Києві пантеон, про заплановані фільми історичних столиць України, а навіть і сплетні про особисті справи МВ, його жінок ітп. Є і мої критичні ремарки про його проекти і про його поезію, яка на мене зробила велике враження.

А ще знайшла я у щоденнику, що Богдан Ступка з сином Остапом виступали у Ф. з виставою “Записки божевільного” (за Гоголем) 17 грудня 1994 і що на виставу і зустріч із Ступкою приїздив Іза!

Неділя, 13 березня 2016

Ще одна дивіденда від читання Щоденника. Я думала, що ми з Наталкою Білоцерківець досі були незнайомі. А от виявляється, що ми разом з нею, і з Абрамом Кацнельсоном, виступали з доповідями в Нью Йорку на відзначуванні 100-ліття Максима Рильського при кінці квітня 1995 року!

Середа, 16 березня 2016

Щоденник мов наркотик! Читаю вже 1996 рік! А 1995 -ий був сповнений записів про відвідини України, конференцію в Урбані та травматичні переживання у зв'язку з розлукою в Марковому подружжі.

Сергій Панько, бібліотекар НТШ-А, виявив бажання прийняти пропоновані мною комплекти журналів, зокрема ж *Сучасности*, що її маю від початку до кінця. У зв'язку з тим, використовую час і працю Оксани, щоб підготувати пачки, які обіцяв завезти до Нью Йорку Олесь Лужницький.

Субота, 19 березня 2016

Вранці сьогодні телефон. Із Сайгону! Від Іванка. Спочатку голос ішов рівно і виразно, але потім зв'язок перервався. Звучав бадьоро. Встиг сказати, що будучи в Камбодії працював десь, здається кельнером, у барі. Яке щастя, що мій внук у В'єтнамі тільки туристом і що його батько і вуйко не мусіли бути там на війні. А різно могло бути.

В Україні помер Лесь Танюк.

П'ятниця, 25 березня 2016

У вівторок в Бельгії, в Брукселі — черговий терористичний акт: вибухли бомби підставлені самовбивцями — на міжнародному аеродромі та в столичному метро. Загибло 31 осіб, а понад 270 осіб поранені. Поліція вже має фотографії кількох вбивників, а преса рапортує про все це із застрашаючою швидкістю, часом в час поліційної акції. Це хвилює навіть людей в далекому від події світі, які, як я, бачать це тільки на телевізорі. Чи варто мати таку негайну інформацію і жити під стресом терору?

Вчора Оксана закінчила пакувати мої журнали, що їх погодилося прийняти НТШ-А для еwentуальної виміни чи висилки в Україну. Є готових десять пачок, а в них повний комплект “Сучасности” за чотири десятиліття, комплект “Української книги”, і майже повні комплекти Романенчукового “Київа”, “Світовида”, австралійського “Новий обрій”,

“Віднови”. Все це обіцяв завезти до Нью Йорку Олександр Лужницький.

Субота, 26 березня 2016

Останній аудіо-курс, що його я купила в Great courses — це *A History of Eastern Europe*, курс що його викладає Vejas Gabriel Liulevicius, професор University of Tennessee. Він своє прізвище вимовляє Люлевічус (з наголосом на другому складі), є нащадком литовсько-російських батьків, але сам народжений в Шікаго і має докторат з Пенсильванського університету (з 1994 року, саме тоді коли я відходила на пенсію). Курс історика дуже цікавий — я його слухала вже тричі і думаю подарувати Уляні. Багато там і про Україну і закінчується на 2014 році — революцією гідності на Майдані. Переплетений курс також всякими анекдотами. Деякі занотую. Найбільше мені подобалося те, що так добре характеризувало советські часи. *Розмова: Як ми можемо знати яке буде наше майбутнє, коли ми не знаємо яке буде наше минуле. *Хто має найбільш неутральну закордонну політику? Чехословаччина. Вона не мішається навіть до власної закордонної політики. *Розмова про слонів: британець розповідає про полювання на слонів в Індії, француз — про сексуальніше життя слонів, поляк про те, що питання про слонів зачіпає також польське питання. *Чому патруль ЗОМО завжди складається із трьох осіб? Перший вміє писати, другий вміє читати, а третій потрібний щоб пильнувати цих двох інтелектуалістів. (ЗОМО=Zmotorozywane Oddzialy Milicji Obywatelskiej) *Яка різниця між капіталізмом і комунізмом? Капіталізм — це експлуатація людини людиною, а комунізм — точно навпаки.

Середа. 30 березня 2016

Завтра має приїхати Наталка Білоцерківець. Маю надію, що мій план взяти її до ресторану на полуденок вдасться здійснити. Очевидно тільки при допомозі Оксани. Наталка має приїхати автобусом з Вашингтону, Рудницький має її зустріти і привезти до мене. А тоді ми втрьох з Оксаною поїдемо до ресторану. Автобус має приїхати о год. 1:05. Якщо не буде спізнення, може мій план вдасться. Виступ Наталки в УКУ заповіджений на 6:30. [Туди обіцяли мене завезти Вакуловські].

Закінчила читати щоденник 1997 року і почала 1998 рік. В 97-ому найцікавіше для мене тепер — початки видавництва МОСТИ і видання Шекспірових сонетів. А також мої враження від лектури листів і щоденників Вірджинії Вулф, Віти Саквіл-Вест і Гарольда Нікольсона. Напочатку 98-ого року знайшла дуже цікавий запис про виступи львівського театру ім. Курбаса — вистави Камінного господаря і вечір поезії Антонича. Боже, скільки енергії в цих щоденникових записах, які вони багаті! Це не те, що лаконічні два-три речення тепер. І це не тільки тому, що я самотня і не беру вже участі в активному життю. Ні, причина глибша і складніша. Я тепер рідко буваю в стані безболісному, сісти до комп'ютера часто буває понад мої сили: найбільше докучають очі і болять плечі — часто лягаю на електричну подушку, а снодійні таблетки приймаю кожного вечора, щоб бодай трохи поспати. Якби так одного ранку не прокинутись — була б велика благодать.

Вчора, однак, я виявила нетипову для моїх німецьких днів активність. Знайшла на інтернеті інформацію про підприємство, що малює авта, вибрала найближчу адресу і наказала Оксані мене туди завезти. Хоч в моїй родині всі мене відмовляють, що мовляв мого авта малювати не варто, шкода грошей, — я про це іншої думки. Тимбільше, що вчора я дізналася, що помалювати можна за 650 доларів з гарантією на рік, а за 900 дол. можна мати три замальовки з гарантією на три роки. Хоч я сама автом вже пару років не їжджу, але возить мене ним Оксана — а вона добрий водій і це дає мені змогу бути поза хатою, їздити до лікарів, аптеки, лабораторії, за харчами і квітами — отже дає ілюзію нормальності. Одне слово, маю шофера — *Driving Miss Daisy*. А авто стоїть на вулиці перед моєю хатою і я із спальні бачу, яке воно облізло і поплямлене. [А авто хоч і старе — воно наїздило всього 50,000 миль — а це ж Тойота Кемрі, куплене нове 1992 року, а ці авта витримують 150–200 миль.] Треба буде мені полагодити цю справу і замовити. Тепер тільки проблема, що навіть як Марко або Оксана завезуть авто до малювання, то хто їх привезе назад додому? А потім — навпаки. Це правда недалеко, не більше як 10 мінут їзди автом. Але без сторонньої помочі не обійдеться.

Велика радісна вістка: Максимові признали ранг повного професора!

Субота, 2 квітня 2016

Іванко щасливо повернувся із своєї азійської ескапади. Ще з ним не говорила, але Уляна дала мені знати, що він вже вдома.

В четвер вдалося мені здійснити план, щоб поїхати з Наталкою Білоцерківець на полуденок до ресторану. Наталчин автобус трохи спізнився, але після год. 2-ої Рудницький привіз її до мене і ми з Оксаною і з Наталкою поїхали до ресторану Marco Polo. На розмові і смачному полуденку провели пару годин, а тоді відвезли Наталку до Рудницьких. О год. 6:30 Наталка мала виступ на УКУ. Мене туди завезли Вакуловські. Отже я мала дуже активний день. Занадто активний! Та ще й випила до полуденку склянку шардоне і мені видно трохи “вдарило в голову” — ледве живу Оксана доставила мене додому після полуденка і я зразу лягла, щоб відпочати. Коли приїхали по мене Вакуловські, я вже трохи протверезіла, але це пересторога на майбутнє: мої ліки, мабуть, підсилюють акцію алкоголю, отже треба його мені вистерігатися.

Наталка Білоцерківець першорядний поет і я про це знала. Але вона також має блискучий виступ як літературознавець. І на вечорі і сьогодні на радіопрограмі Центру дуже цікаво говорила про літературу України, про відносини між поколіннями [це було спровоковане питанням про шестидесятників, бо наша діаспора знає і пам’ятає тільки їх]. НБ — сама народжена 1954 року і належить до восьмидесятників, але вона вважає, що такий поділ за поколіннями — штучний і притаманний майже виключно слов’янським літературам. Але як і в житті, молодь часто більше має сентименту і зацікавлення до покоління дідів, не батьків, так і літератори НБ генерації більше ніж шестидесятниками, цікавилися письменниками 20-их років. На вечір НБ прийшло менше як 30 осіб, а шкода — були б послухали цікавого виступу. А ще приємно було слухати її надзвичайно гарну українську

мову — сама вона із Сумщини. Микола, її чоловік, галичанин. Його мова не така багата як її.

Авто моє — телефонував мені механік — вже помальоване. Щоб його відібрати, треба буде, щоб фірма прислала когось вранці в понеділок по Марка, ще поки він виїде на роботу. Це дуже близько, отже можливе до здійснення. Маю надію, що це вдасться полагодити, що не мусітиму просити Віру чи Вакуловських по допомогу, і що я буду задоволена наслідками свого рішення.

А в понеділок я маю запланований полуденок з Раном і Марилею. Приїдуть по мене о 1-й годині і поїдемо до СінСін. Вони під кінець квітня виїжджають до Польщі і повернуться аж 2-ого жовтня. Отже післязавтра — остання нагода нам з ними зустрітись.

Неділя, 3 квітня 2016

Іванкові сьогодні 29 років. Вже з ним говорила. Розповідав дещо про свою подорож. Відвідав він Тайленд, Ляос, Камбодію, В'єтнам і Китай. Зупинявся передусім в дешевих студентських гуртожитках, де зустрічав багато своїх ровесників з Канади, США, Австралії, Європи. Робив багато фотографій, але не вів записок. [Це відповідь на моє запитання]. В Китаю відвідав місто, з яким має торговельні зв'язки, познайомився особисто з бізнесменом, в якого купує ті продукти, що їх перепродує в Канаді. Відвідав і фабрики, де ці фари будуються. В самому Китаю (назви міста я не запам'ятала) мешкав у порядному готелі, і навіть докупив собі новий одяг, бо там, каже Іванко, дуже звертають увагу на формальний вигляд партнера до бізнесу. Але це місто дуже індустріальне і там мало справді китайського. Також і Гонг Конг, куди він прилетів і звідки відлітав, робить враження зовсім західного міста, мовляв, тільки написи — китайською мовою. Подобалося йому в Тайленді, зокрема хвалив їхню кухню, але там туристична індустрія також знищила місцевий характер країни. Обіцяв приїхати до мене і розповісти більше, показуючи фотографії.

Середа, 6 квітня 2016

Авто моє вже від понеділка стоїть на вулиці перед хатою і я з вікна можу час до часу на нього глянути. З приємністю! Виглядає дуже гарно і я задоволена. Вчора їздила вже з Оксаною і до лабораторії, і до Акме. Добре, що маю вправного водія — інакше вся ця ідея з малюванням не робила б жодного сенсу.

Крім щоденних політичних ревеляцій пов'язаних з передвиборчою кампанією, де з республіканського боку перед веде такий безвідповідальний тип як Доналд Трамп, що звернув на себе увагу своєю вульгарністю і образами опонентів, жінок, мекіканців, музульман, а тепер виявляється абсолютним невігласом у політиці, зокрема в закордонній, нехтує міжнародними договорами, знецінює ролю альянсу НАТО ітп. — маємо міжнародну сензацію з викриттям т.зв. Panama Papers. Це документи, які виявляють високопоставлених осіб з різних країн світу, які здепонували свої маєтки в панамських банках, щоб уникнути

податків у своїх країнах. Серед тих людей є і президент України Петро Порошенко. Правда він там — у “доброму товаристві” — в тому числі був і прем'єр Ісландії, що у висліді цього скандалу був примушений зрезигнувати, є там і лідери Китаю, Росії, навіть Великобританії. Секретні депозити — справа не нова. Адже Швейцарія віддавна славилася тим, що там можна було анонімно депонувати гроші. Німці чимало награваного єврейського майна заховали в швейцарських банках. А скільки таких позаподаткових островів теж на Караїбському морі. З тим проявом неконтрольованого капіталізму тяжко воювати, а треба. Бо людські гроші замість оплачувати податками школи, дороги, мости — ідуть у приватні кишені злочинської еліти.

В моєму щоденнику за 1998 рік — найцікавіше: підготовка до видання Шекспірових сонетів, початок видавництва Мости і виписка з мемуарів Сімони Бувар про Стефу Авдікович.

Четвер, 7 квітня 2016

В Нідерландах відбувся референдум в справі асоціації Європейського Союзу з Україною. Вислід негативний. Понад 60% голосувало проти, при чому явка на виборах була понад 30%, а це була одна з передумов. Сам референдум, щоправда, не зобов'язує уряд до зміни становища і кажуть коментатори, що негативний вислід пов'язаний не так з неприхильністю до України, як із критичним наставленням до ЕС і до бюрократії в Брюсселі. Це також сигнал для недалекого референдуму у Великій Британії, де голосуватимуть чи залишатись Британії в ЕС чи вийти з Європейського Союзу. Тепер, коли Україна ціною кривавого Майдану виявила своє бажання бути з Європою, сама Європа на порозі поважної кризи.

Субота, 9 квітня 2016

Вже майже дві години падає лапятий сніг — великими білими клаптями. Щоправда, температура ледве на порозі замерзання, отже на поверхні сніг не збирається, навіть на травниках він ледве помітний. Цього року зима була дуже лагідна, але ось — тепер коли я просила Оксану поховати до шафи зимові плащі і винести на ганок рослини, які зимували в хаті — зима нібито повертається.

Завтра в нашому Центрі львівський театр Заньковецької ставить Наталку Полтавку. Ні Вакуловські, ні Віра не мають охоти їхати. Але їдуть Оксана і Саша і я попросила, щоб вступили по мене і повезли мене до Центру. Назад привезе мене Марко, але перед виставою він мусить бути там на місці, отже не міг би по мене приїхати. Я очевидно воліла б якусь іншу виставу, не Наталку Полтавку. Але театр люблю і українського театру мені найбільше бракує.

Середа, 13 квітня 2016

Вистава “Наталки Полтавки” була, мабуть, найслабшою з усіх які я бачила. Пригадалися

мені Паздрій і Шашаровський в ролях возного і виборного. Чи теперішній театр Заньковецької легковажить собі діяспору і не висилає в турне найсильнішого ансамблю? Та й могли б приїхати з якоюсь іншою виставою. Щоправда, заля була повна, при чому багато було молодших людей четвертої хвилі і малих дітей.

У щоденнику за 1999 рік є цікаві дані про родину дядзя Туся і бабці Лінки — це записано з реляцій Лесі Яцкевич, яка була тоді в мене гостем. Ці інформації — додатки до родинного дерева — ще матимуть в пізніших річниках щоденника доповнення з інших джерел — пам'ятаю, що робила такі записки — може читаючи систематично ще до них дійду?

Тарнашинська свого часу повідомляла мене, що десь в якійсь літературній газеті була надрукована перша частина моєї “Бувальщини” — вона, мовляв, пришле мені, як появиться цілість. [Я послала це їй, як додаток до листа, а вона сама запропонувала послати це до друку]. Прийшло мені на думку, що я могла б це перевірити при допомозі Гугл на інтернеті. І ось пару днів тому засіла до комп'ютера. “Бувальщини” на знайшла, але знайшла деякі інші цікаві речі, а особливо, в якомусь незнайомому мені виданні “Новини Укрінформ” в рубриці “15 листопада. Пам'ятні дати” — 12 рядків присвячено “85 років від дня народження Марти Теодозіївни Тарнавської”. При тій нагоді я довідалась, що 15 листопада народилися також Володимир Блавацький і Андрій Малишко.

Банк прислав мені замовлені попередньо бланки нових чеків і тим разом помилилися, виписавши на чеках два рази Максима, при чому пропустили Марка. Така помилка трапилася мені вперше. Вчора поїхала з Оксаною до банку, щоб це справити, а що я вживаю філію банку Сітізенс, що є в приміщеннях Акме, то при нагоді зробили ще додаткову закупівлю продуктів.

В Україні Яценюк зголосив резигнацію з посту Прем'єр-міністра. Він недавно витримав голосування, яке вимагало його відставки, але тепер сам відходить, мабуть під тиском Заходу. На його місце, мабуть, Порошенко поставить Володимира Гройсмана, теперішнього спікера Верховної Ради.

Вівторок, 19 квітня 2016

Максим і Уляна вже в Києві. Буде презентація Максимового Нечуя на Книжковому арсеналі. Видавці подбали про добру рекляму: книжка анонсується як одна з найцікавіших новинок книжкового арсеналу — вже тричі читала різні анотації, мовляв на сотні нових видань сім чи дев'ять заслуговують на особливу увагу — і серед них — “Нечуваний Нечуй”.

Четвер, 21 квітня 2016

Jeder Tag ist ein kleines Leben — jedes Erwachen and Aufstehen eine kleine Geburt. Цю цитату із Шопенгауера я відписала з листа Володимира Винниченка до Розалії з березня 1924

року. (Листування друкується в журналі *Слово і час*). Цитата мені подобалася і я радо всю її відписала б, але там далі чимало помилок і це підриває моє довіря до тексту. (Навіть Geburt надруковане як Gebort неграмотними нашими друкарями чи коректорами).

Завтра має прилетіти до мене Стеф. А він тепер — вегетаріанець, отже вперше на його приїзд не буде качки!

Середа, 27 квітня 2016

Стеф прилетів в п'ятницю увечорі, а в неділю вполудне відіхав. Quality time! Сам пішки прийшов від поїзду із станції Мелровз і таким же шляхом повернувся. Мали ми нагоду поговорити про всячину: про його досліди, плян яких він недавно представляв комісії професорів і які мають визначений реченець, про його нове зацікавлення астрономією, про те, що деякі його друзі (ті що не були в програмі PhD, а тільки MD) виїхали вже з Індіяни на резидентури до шпиталів, про чорного підлітка Ді, з яким він раз на місяць зустрічається як Big Brother і який тепер зацікавився бігом і бігає разом із Стефком, про те, що в Індіанполісі немає українського середовища, а Стефкові залежить на тому, щоб зберегти і вправляти свою українську мову [це у відповідь на моє запитання, чи він пам'ятає ще французьку?] Ходив зі мною на прохід, питався про мої проблеми, радив поцікавитися можливостями ліфту по сходах. В суботу ходили ми втрьох з Марком до ресторану обідати і — на велику нам несподіванку, пішли до недалекого корейського ресторану, бо Стеф виявив по інтернеті, що цей ресторан має добрі відгуки консументів. [Існує він пару кварталів від моєї хати вже мабуть років із двадцять, але ми там ніколи досі не були]. Харч був дуже оригінальний, Стефкові і Маркові смакував мабуть більше ніж мені, але це був цікавий новий досвід.

Максим з Уляною в Києві, на “Книжковому Арсеналі”. “Нечуваний Нечуй” появилвся на час, видавці подбали про добру рекляму [Максимова книжка попала в 9 вибраних найцікавіших новинок “Арсеналу” [я читала три різні дуже позитивні анотації] — а там же було презентовано велике число видань! Фотографії, що їх по е-мейлі прислала Уляна, показують, що на презентації Нечуя було чимало людей і то молодих! Написав Максим такого листа, що його я тут зачитую повністю:

“Дорогі. Уляна наробила фотографій із презентації *Нечуваного Нечуя* тут в Києві на Арсеналі. Вперше в житті бачу більше ніж одну фотографію себе в одному місці із усмішкою. Це диво! Мабуть я був, і далі є, дуже задоволений. Пройшло дуже гарно. Підписав більше як десятку книжок (своїм курячим шкряботінням) і відчув, що на публіці були справді задоволені люди. Я себе уважаю скромною людиною, але це, що тут відбулося, дає мені поштовх шукати ухвали сторонніх дальшими літературними дослідями. Зрештою, сказав наголос, що за 15 років дам книжку про Франка. Це тісний, як на мене, реченець. Треба спішитися”.

Максим з Уляною зупинилися в помешканні Рябчука. Але одного дня написав таке: “Автор задоволений, видавець задоволений, редактор задоволений — ще якби була в помешканні гаряча вода..!” З часом вони перепровадилися до готелю і зраділи, що могли скупатися! Я

дуже тішуся його успіхом! Для канадського професора української літератури, який не має і не може мати багато студентів, такий контакт з читацькою аудиторією в Україні дуже важливий. Маю надію, що будуть відгуки літературознавців і рецензії. Видавець — Микола Климчук справився з роботою на час — я не дуже вірила, що в такому відносно короткому часі можна зробити і переклад і солідне видання. [Ну, яке воно солідне ще побачимо: на фото з презентації книжка видається мені не надто товста, та й мабуть не в твердій палітурці — але це може і добре, бо нижча ціна зробить її більш доступною для покупців в Україні. [Я своє *Вибране*, наприклад, свідомо хотіла в м'якій оправі, саме з таких спонук]. А між іншим, Максим також повідомив мене, що на Арсеналі — рівночасно з презентацією Нечуя — відбувався якийсь аукціон книжок і що сказали йому, що там була і якась моя книжка [не знаю яка, може *Ключі до царства*?]

В понеділок їздила я на замовлену візиту до Віджілянте. ССТ запізнився, та ще й возив мене по цілій Філядельфії, шукаючи адресу другого пасажира. Попали ми ще й у великий трєфік і я дуже хвилювалася. Дала знати телефоном до лікаря, що спізнюся. Але на диво, спізнилася тільки на пів години була в офісі вже о 2:30. Турбував мене ще й факт, що повернення додому мало бути о 3:15 і я боялася чи встигну на час, бо Віджілянте приймає баг ато пацієнтів і хоч кожному присвячує не більше як 20 минут, то на лікаря доводиться часом довше чекати. Щоправда, перевірку пейсмейкера і електрокардіограму роблять сантехніки, отже лікар отримує в руки документ для діагнози. Сказав мені, що справи з моїм серцем відносно стабільні, значних фібриляцій не було, пейсмейкер добре працює, ноги не пухнуть, води в легенях нема, ані болів в грудях. Але коли я запиталася, чому я така постійно втомлена, чому безустанно болять мене крижі, чому задихаюся, чому терплю від інсомнії — сказав: це певно від хвороби Паркінсона. На різку зміну кумадини в крові, що від січня примушувала мене частіше бадати кров — сказав, що це і для лікарів загадка, що може раптом так розріджувати кров — може щось у дієті. Оттаке. Приїхала додому ледве жива, але на щастя встигла ще на поворотне ССТ. І це було важливе, бо була година піку і таксі коштувало б мене дуже дорого.

Вчорашню ніч провела зовсім без сну. Свідомо не хотіла приймати таблетку альпразоламу. Але усвідомивши, що спати таки не буду, прийняла інший наркотик: почала читати свій щоденник за 2000 рік. Боже, яке там багатство! Найцікавіше з погляду сьогоденного дня — мої коментарі до прочитаних книжок (напр. Про *Маятник Фуко*), театральних вистав (напр. про *Фердидурке*), про загальні збори НТШ-А, про конференції в Едмонтоні і в Урбані, точні відписи з документів про родину дзядзя Туся.

Вчора була 30 річниця Чорнобиля. З тої нагоди було чимало новинок по радіо і довший репортаж БіБіСі на телевізії. А була вчора також вістка про те, що суд у Великій Британії визнав винними чиновників, рішення яких закрити двері до стадіону спричинило загибель понад 90 болільників спорту. Це було багато років тому (1989), але британська юстиція діє. А хто був винен в трагедії Чорнобиля? Чи не пора було б притягнути когось до відповідальности? Зокрема ж тих, що наказали дітям маршувати вулицями Києва в першотравневій демонстрації попід радіоактивною хмарою.

П'ятниця, 29 квітня 2016

Максим прислав мені з Києва лінк до фейсбуку, де є така важлива і радісна для мене новина: перепишу повністю:

Yaryna Tsymbal, 23 hrs. near Kyiv, Ukraine

На першому українському букіністичному аукціоні “Українська книга” в рамках Книжковий Арсенал продали лот із кількох книжок в оформленні Якова Гніздовського за півтисячі доларів. Серед них і збірку віршів Марти Гарнавської “Хвалю ілюзію”. Я свій примірник купила за 85 грн у львівському “Класиконі” в липні 2012 року. І він теж із дарчим написом авторки. А ще в ньому хороші вірші”.

До цього доданий повний текст вірша “До самоти” — а поруч, в кольоровій репродукції, обкладинка Гніздовського до “Хвалю ілюзію”!

Вістка ця дуже мене зворушила! Успіх цей, щоправда, передусім Якова Гніздовського. Але приємно, що я туди попала.

Субота, 30 квітня 2016

Новинку Ярини Цимбал з Фейсбуку, я послала деяким знайомим. Але крім радості і зворушення, які ця новинка в мене викликала, я маю низку запитань, але навряд чи вдасться заспокоїти мою цікавість, наприклад:

1/ хто така Ярина Цимбал? Вона вже тиждень тому відгукнулася на “Нечуваного Нечуя”, і я теж читала пару її статей в *ЛітАкценті*, але нічого більше про неї не знаю.

2/хто заініціював аукціон книжок? [Це — вперше в Україні!] які на аукціоні були інші ілюстровані Гніздовським видання? Які там були ціни? І хто розкупив цих книжок на “півтисячі доларів”?

3/ якщо Ярина купила мою збірочку за 85 грн і книжка “з дарчим написом авторки” — кому саме ця книжка була підписана?

Максим і Уляна вже щасливо повернулися до Торонто. Вчора говорила з Максимом по телефону — поки вийшла з дому на терапію. Дуже задоволений, “окрилений успіхом”, привіз дуже позитивні враження з книжкового арсеналу — сотні людей і книжок (переважно українською мовою), а все це в одному величезному приміщенні, що є для відвідувачів значно зручніше ніж Форум видавців у Львові, який розміщений в різних місцях, часом далеко від себе віддалених. На “Книжковому Арсеналі” продали видавці 80 примірників Нечуя, більший наклад ще не був готовий, та й щоб встигнути на час надрукували наразі тільки книжки в м'якій оправі (що я запримітила навіть на фотографіях) — решта, згідно з контрактом, має бути в твердій палітурці. А ще й вдалося Максимові потім поїхати до Стебліва, де є музей Івана Нечуя Левицького.

З терапії повернулася я ледве жива. Не так через саму гімнастику, як через транспорт. Туди я їхала не більше 10 хвилин малим автотом, але назад дуже спізнився та ще вступав по інших пасажирів в різних частинах околиць Філадельфії і дільниці Джерментавн — отже додому я

приїхала не о 3-ій, а о 5:30! Найгірше, що мені тепер дуже болять крижі і сидіти на невикідному кріслі було боляче і томлячо. З трудом загріла собі скромну зупу, замість обіду з'їла оселедця з хлібом (адже “Велика П'ятниця”) і лягла на гарячу електричну подушку. Це допомогло вгамувати біль. Чулася ввечері трохи ліпше, навіть зробила пару телефонів (коли я така смертельно втомлена, мені навіть говорити тяжко). Говорила з Софійкою Геврик і Ларисою Онишкевич, бажаючи їм із святами Великодня. Сама не святкуватиму, але Максим з Уляною планують приїхати на “Проводи” і поїдемо разом до Баунд Бруку.

Вночі знову не спала. О 1-ій прийяла таблетку алпрозоламу — не допомгло. Не хотіла брати другу таблетку — засвітила світло і стала читати свій щоденник з 2000 року.

Середа 4 травня 2016

Вчора написала я коротенького листа редакторові “Кур'єра Кривбасу”, повідомивши його про те, що точно за рік — 3 травня 2017 — буде століття від дня народження ОТ і що було б добре, якби мої щоденникові записки про Конгрес Міжнародного ПЕН Клубу — які вже пару разів були рекламовані на обгортці КК, як запланований до друку матеріял, появилися напередодні цієї дати. Це документ, який чимало говорить про ролю ОТ в акції на захист переслідуваних в СРСР українських письменників.

В п'ятницю, тобто післязавтра, прилітають до мене Максим з Уляною. Запланували взяти мене до Баунд Бруку на проводи. Навіть замовили нічліг у готелі, де є “джакузі”, щоб я могла скупатися. Про це я їх просила, бо віддавна можу брати тільки туш, та й то сидячи. А мрію, як сказав би Рільке: “Ach, nach dem Bade sein!”

Чи вдасться здійснити заплановане? Чуюся цими днями досить погано. Вчора, нібито трохи спала після снодійної таблетки, але вставала віддати моч кожних дві години — хоч це був день, коли я взагалі не брала була діуретику. А як я дам собі раду в готелі? Підготувати речі до виїзду допомогла мені Оксана, тобто витягнути з шуфлад те, що потрібне, але спакувати валізку буде мені нелегко. Чи не надмірний мій оптимізм, що я забажала поїхати з Максимом і Уляною до ББ?

Вчора поїхала з Оксаною до Акме, передусім щоб купити качку. Але качку замаринує Оксана, Марко вранці в п'ятницю вставить у піч, а решта буде вже в заряді Уляни — тут моя участь мінімальна і це здійсниме. Але виїзд поза хату, та й нічліг у готелі — чи це мені під силу?

Середа, 11 травня 2016

Не знаю, як довго зможу сидіти при комп'ютері — бо невиспана і ледве тримаюся на ногах, а хотіла б відмітити бодай коротко цікавий досвід п'яти минулих днів. Максим з Уляною приїхали в п'ятницю пополудні. З аеропорту поїздом до Ферн Рак, а звідти пішки, тягнучи за собою валізку на колесах. Таким же самим способом повернулися на летовище в понеділок. Коли я запропонувала, що може попрошу когось (Віру,

Вакуловських або сусідку Кріс), щоб їх підвезли до Ферн Рак, Максим сказав: як ми могли прийти самі пішки в п'ятницю, коли падав дощ, то в понеділок, при гарній сонячній погоді приємно буде пройтися. Авто стоїть перед хатою — але я вже не в стані зробити таку дрібну послугу своїм гостям. Качка була вже спечена, але ми з вечерею почекали на Марка і коли він прийшов з праці, ми дуже смачно повечеряли, при чому я, очевидно, тільки сиділа при столі і раділа своїми гістьми. В суботу вранці поїхали ми з Уляною і Максимом до Баунд Бруку — моїм свіжопомальованим автoм. Моя Тойота гарно тепер виглядає, добре їде, а Марко каже, що на другий рік машині буде 25 років і вона стане “класиком”! Авто ще не має 50,000 миль, воно в доброму стані і добре, що могло проїхати додаткових 120 миль швидкої їзди під рукою вправного водія — Максима. В ББ полуднували в якомусь готелевому ресторані недалеко від цвинтаря, а тоді поїхали до замовленого готелю — Residence Inn/ Marriot Somerset. Максим з Уляною віддали мені окрему кімнату близько з лазничкою, а самі спали на розкладаній канапі в другій кімнаті, що служила і за вітальню і за кухню. Я подорож відбула добре, навіть ніде не треба було зупинятися до лазнички (не брала діуретику і прийняла дві таблетки асетамінону, які добре впливають на мій міхур). В суботу на цвинтар з Максимом і Уляною я не поїхала — поклатася в готелі відпочити. Уляна тим разом також не мусіла багато працювати на цвинтарі — замовила напередодні робітника, який почистив могилу і посадив квіти. Увечері в суботу ми мали домовлену зустріч в ресторані Vinzenso з Тамарою і Томом Нері — це давні Улянині приятелі, ми мали зустрічі з ними і попередніми роками у цьому ж таки ресторані. В неділю вранці Уляна повела мене в нашому готелі до “джакузі”, допомогла мені влізти у теплу воду — отже вдалося здійснити заплановане.

Субота, 14 травня 2016

Продовжую розпочате: В неділю ми провели пару годин на цвинтарі, на Остаповій могилі і на могилі Пасічників. Була гарна сонячна погода — після дощевої суботи було приємно і свіжо. Людей не було багато — я нікого знайомого не зустрічала (крім — пізніше, в туалеті Центру — Валю Сталовір, яка дуже гарно тримається, елегантна і гарна жінка, майже моя ровесниця!) Перекусили в Центрі, а тоді повернулися до Філядельфії. Вибирались на вечерю до ресторану — але я рішила поклатися, щоб відпочати, а на вечерю пішли Максим з Уляною і Марком. Я тільки просила, щоб принесли мені подвійну порцію чілі з мекіканського ресторану. Після розмови зі мною про можливості масажу і про корейське підприємство Chung Dam Spa, що його назву і телефон подали мені недавно на моє прохання в Moss Rehab, Уляна замовила мені візиту на понеділок вранці. Це тут поблизу мене, в Melrose Park Shopping Center. Уляна поїхала зі мною, допомогла з усім і була присутня підчас масажу. Це був “шведський масаж”, де тіло намащують також якимись олійками. Не легко було лежати долілиць, а потім обернутися горілиць, але Уляна допомогла. Масажистка-корейка ледве знала кілька слів по англійському, але масаж робила дуже справно і мені здавалось, що воно полегшило трохи мої болі і спину і карку. За сесію масажу взяли 70 дол., а Уляна додала ще дівчині десятку, як “tip”. Я була задоволена і думала повторити це знову за якийсь час, поїхавши туди з Оксаною. В понеділок десь біля першої години, Максим з Уляною пішли пішки до поїзду на аеродром. Я обідала вже на самоті, як звичайно десь біля 3 години. Пригріла собі чілі,

зробила собі чай. І раптом відчула, що мене починає то морозити, то мені робиться гаряче, все тіло обливає потом і так кілька разів. Чулася препогано і не на жарт перелякалася. Залишила все на столі як було, ледве доповзла до сходів і до своєї спальні, поклалася в ліжко, накрившись ковдрою. За пару годин якимось пройшло. І не знаю, що це таке? Чи реакція тіла на масаж? Мені здавалося, що він мені зробив добре, але може це було занадто? У всякому разі, в майбутньому не матиму відваги повторити цей масаж знову. Ще поговорю із своїми лікарями, може вони мені щось вяснять.

В розмові з Уляною і Максимом я сказала, що маю намір купити до вітальні софу з ліжком до розкладання, щоб коли знову прийдуть всі четверо не треба було впрошуватись у гості до Віри. Я про це вже раніше говорила із Марком. Мовляв, я перед смертю замість ліквідувати хату, купую нові меблі, новий для нього клопіт. Але він цю ідею підтримав. Зрештою, практично кажучи, навіть в час мого похорону, якщо з'їдеться вся родина, розкладана канапа може придатися. Вона може придатися також мені, як не зможу вже вилазити по сходах до спальні. (Хоч в цьому останньому випадку, ліпше було б шпитальне ліжко). В четвер, коли прийшла Оксана, я запропонувала, щоб ми поїхали до крамниці Raymond & Flanigan в Дженкінтавні подивитись які є можливості.

Субота, 21 травня 2016

Не встигла я відмітити важливу подію: у вівторок, 10 травня, Олександр Лужницький забрав від мене 10 пачок українських журналів, щоб в суботу 14 травня — в день коли були звітні збори НТШ-А в Нью Йорку — завезти їх до бібліотеки НТШ-А для евентуальної пересилки в Україну. В цих пачках — повний комплект журналу “Сучасність”, а також таких видань як Романенчуків “Київ” і “Українська книга”, “Світовид”, поодинокі номери “Віднови”, “Українського історика”. Залежить мені на тому, щоб ці речі після моєї смерти не пропали і не створювали проблем моїм синам. Пакувала пачки на протязі кількох тижнів Оксана — отже якби рахувати кошти такої збірки для пересилки в Україну — треба б додати до річних передплат і коштів пересилки ще й кошти людської праці. В НЙ в НТШ-А була цими днями зміна на пості бібліотекаря — відійшов з цього посту Сергій Панько — а він був саме той, хто погодився прийняти ці журнали для висилки в Україну — і я трохи боялася, щоб адміністрація НТШ-А в НЙ раптом в останній хвилині не відмовилася від цієї раніше запланованої акції. (А тепер — коли Грабович і його управа навіть зліквідувала субсидію для журналу “Ukrainian Literature” — всього можна сподіватися). На щастя, комплікацій не було — журнали доставили і вони тепер у посіданні НТШ-А. А я позбулася одного клопоту. Ще чекають на передачу до УВАН річники журналу “Слово і час”, та останній річник “Літературної України” за 2015 рік. На біжучий рік передплату на ЛУ я відмовила — вона тепер виносить 150 дол. Ці матеріали забере назабаром Альберт Кіпа — але це вже тільки кілька торб і не вимагає великого зусилля.

Понеділок, 23 травня 2016

В журналі “Київ”, в номері 1–2 за 2016 рік появилася інтерв'ю з Максимом. Інтерв'ю не підписане, але робила його, очевидно, головний редактор журналу Теодозія Зарівна.

Заголовок дуже багатозначний: “Я готовий робити все, що можу, щоб поширювати знання про українську літературу”. І саме інтерв’ю надзвичайно цікаве. Навіть я довідалася з нього дещо досі незнайоме або неусвідомлене. Максим, відповідаючи на запитання, говорить про те, що спонукало його вибрати професію україніста, про перші роки викладацької праці в Канаді, про його активність в асоціації канадських славістів і на пості директора видавництва КІУС, про Електронну бібліотеку української літератури і журнал перекладів, і особливо про свої наукові дослідження Валер’яна Підмогильного і Нечуя-Левицького. Спровокований запитаннями “Як опинилися ваші батьки за кордоном” і “Яка їхня роль у тому, що ви стали спеціалістом, професором з української літератури?” Максим у перших параграфах говорить про мене й Остапа, відсилаючи зацікавлених до наших, виданих Пульсарями, бібліографій. На питання про долю англомовного журналу перекладів, Максим точно з’ясовує ситуацію, не називаючи Грабовича на прізвище, але подаючи точні не такі вже великі кошти такого електронного видання і закликаючи евентуальних спонсорів до підтримки. Це добре і може принести корисні наслідки. [Добре було б, щоб крім мене знайшлися ще інші фундатори, щоб забезпечити цьому виданню дальше існування.] Я дуже рада, що в Україні звернули увагу на Максимову працю. Інтерв’ю було роблене поштою, ще перед Книжковим Арсеналом і появою українського видання “Нечуваний Нечуй”.

Заснула вчора без снодійної таблетки, але прокинулася о 4-ій, немов на концерт пташат, що точно 4:10 або 4:15 починають за вікном свої концерти цввіріньканням. Вже не могла наново заснути — взялася читати свій щоденник 2001 року. Надзвичайно цікаві ці мої записки, що відбивають моє тоді дуже активне і наснажене працею життя. Це не те, що лаконічні ремарки мого теперішнього записника — бо що писати? адже сиджу вдома, під домашнім арештом, поборюючи біль крижів і завороти голови лежанням на електричній подушці, часом слухаючи музику або якусь аудіо-книгу. Мало хто до мене телефонує (і це добре, бо мені важко піднятися до телефону), часом телефоную до когось я. Жаль, що більшість моїх справжніх друзів уже на цвинтарі — тепер близький контакт в мене тільки з Вірою Лащик, Софійкою Геврик, Мотрею і Андрієм Головінськими. Часто дзвонять Максим і Уляна, а Стефан телефонує регулярно кожної неділі. Великим моїм зусиллям є зійти по сходах двічі в день, підігріти собі їжу в кухні. Нікуди не можу вийти, навіть по хаті пересуваюся тільки з вокером. Але у вівторки і четверги приходять регулярно Оксана, а в п’ятниці їду сама з вокером при допомозі транспорту ССТ на фізичну терапію. Це мусить мені вистачити. Єдина альтернатива — крім тієї остаточної — це піклувальний дім — а я цього не хотіла б, волю померти у власній хаті.

Вівторок, 31 травня 2016

Максим з Уляною відзначили в неділю свою 33 річницю шлюбу. Приїхав до Торонто з Індіанполісу Стефан (не тільки на цю річницю, але і на зустріч з випускниками своєї Alma Mater) отже були разом всі четверо. Я запропонувала, щоб пішли на мій кошт до ресторану на вечерю, що і зробили. А зараз на другий день полетіли на конференцію славістів до Калгари. Після конференції ще мають намір побути пару днів у горах, отже повернуться аж 12 червня. А в липні вони мають бути у Львові на конференції в УКУ, а після неї ще хочуть

поїхати на пару днів до Польщі. Я вже навіть повідомила про це Рана і Марію, бо може Максим схоче їх відвідати. Ран мені написав, що вони будуть тоді в курорті Тісна, в Безкидах, а я — поглянувши на мапу Гугл — усвідомила собі, що це давні українські землі, недалеко Устріків Долішніх, де я провела моє дуже раннє дитинство.

Переглядаючи свій щоденник за 2003 рік я усвідомила, що там — серед іншого — є багато і медичних інформацій — речей, що про них я давно вже забула, а які можуть часом бути корисні і для сьогоднішнього.

Середа, 1 червня 2016

Моральна дилема: Образок із життя: Напередодні 28 квітня Марко каже: завтра уродини Ніни! А я на те: так, я пам'ятала, і вже пару днів тому послала їй подарунок. Марко: а на яку адресу? Ну, до Лос Анджелесу, на Солар драйв. Марко: та вона вже там не мешкає! Оттаке. Ніна контакту зі мною не тримає, а Марко такий маломовний, так виразно не бажає собі розмовляти зі мною, що як скаже за цілий день добридень і два-три речення — то це вже багато! Не знала я, що хату продали і що Ніна винайняла собі окреме помешкання. Ну, нічого. Лист і мій одностисячодоларовий чек не пропадуть, його доставлять поштою forward і на нову адресу, хоч і спізнено. Але ось проминув цілий місяць, а від Ніни — ні чичирк! Жодної реакції, чи подяки — ні телефоном, ні електронною поштою. Невже посилка пропала? Та ні! Ось балансуючи свою чекову книжку, помітила я, що чек був уже zdeпонований, тобто що вона його вже одержала! Контакт з мною тримати не хоче, дарунки ігнорує. Ну, на милування, нема силування. Але який це контраст до моїх двох внуків — Іванка і Стефанка. Стеф телефонує кожної неділі, цікавиться мною, ділиться новинами про своє життя. А пару разів вже приїздив з особистим візитом. Іванко також в мене вже був і має знову приїхати, часом дзвонить з Торонто, розповідав мені про свою подорож до Азії. Я досі завжди трактувала всіх своїх внуків однаково. Уродинові і різдвяні подарунки завжди були однакові. А чи це справедливо? Притча про блудного сина мене завжди трохи дивувала.

Середа, 8 червня 2016

Вчора завершилися прелімінарні президентські вибори (primaries). Більшість делегатів демократичної партії здобула, як і можна було сподіватися, Гіларі Клінтон — отже вона буде кандидатом на президента у виборах в листопаді. Подія історичної ваги — це вперше в історії США кандидатом на президента держави буде жінка. Берні Сендерс, щоправда, досі не зрезигнував і каже, що почекає до конвенції партії, яка відбудеться у Філядельфії в липні. Добре було б, на мою думку, якби сенатор Сендерс погодився іти разом з Гіларі, в ролі віцепрезидента — він харизматичний лідер з ліберальною програмою і захоплює багато молоді, отже варто, щоб вони пішли разом на вибори в листопаді. Бо республіканську партію репрезентуватиме Доналд Трамп, людина без будьякого політичного досвіду, зарозумілий і загонистий мегаломан та ще й з расистськими поглядами, із нахилом до ізоляціонізму. Я — як ніколи досі — багато часу за минулі місяці присвячувала американській політиці, слухала передвиборчі дебати і було мені соромно за

республіканську партію, що могла допустити до того, щоб така людина як Доналд Трамп могла посягнути на кандидатуру лідера не тільки Америки, але і всього західного світу. А здобув він широку увагу преси вульгарними образами своїх опонентів, бо того рода хамування було шокуючою новиною в “політично коректному” інформаційному просторі цивілізованої американської політики. Кандидатура Трампа викликає занепокоєння і в Європі, і навіть серед лідерів республіканської партії, бо Трамп щоразу скаже щось таке, за що доводиться іншим політикам червоніти. От, наприклад, останній його faux pas: в суді розглядають справу студентів т.зв. Trump University, де нібито мали вчити методи інвестиції Трампа в нерухомості. Студенти вважають себе ошуканими, бо їх, мовляв, заохочували до великих боргів на кредит, а це багатьох привело до фінансового краху. У відповідь на запитання преси про ці справи, Трамп сказав, що суддя — мекіканець, а тому вороже наставлений до нього, Трампа, бо він висловився негативно про Мехіко і хоче будувати стіну на кордоні, щоб запобігати нелегальним імігрантам. Ну, суддя — син імігрантів, але народжений вже в США і така постава до американського суду — гілки влади, яка славиться своєю незалежністю — викликала загальне обурення, навіть в лідерів республіканської партії.

Максим і Уляна тепер — після славістичної конференції в Калгарі — на вакаціях в канадських горах і звідти час-до-часу присилають електронні фотографії. Іванко сам на господарстві в Торонто. Вчора телефонував. Говорив мені про свої пляни подорожі по Європі вліті. Поїде разом з Максимом і Уляною до Львова і до Польщі, але потім відлучиться від них і поїде сам до Португалії, Іспанії, Угорщини. А в неділю вибирається до Монреалю на міжнародні автові перегони.

В неділю 5 червня, в час коли я дивилася на вісті на телебаченні, задзвонив телефон. На екрані появилася ім'я: Micki Ronnie і я спершу навіть думала не піднімати слухавку. Думала, що це якась рекляма. Але після кількох дзвінків таки підняла, подивитися хто це дзвонить. Тимчасом чую: голос Ніни. Вона хотіла говорити з Марком, але він тоді був на городі і сказав, що їй пізніше віддзвонить. Отже я задержала її на коротку розмову. Говорила, як звичайно, по англійському. Я запиталася, чи вона отримала мій подарунок. Так, отримала. Не була свідома того, що досі не подякувала і не зареагувала. Скупо відповіла тільки на пару моїх запитань. Так, вона перепровадилася на власний апартамент. Так, працює для телевізійної компанії, що її заснував Вес. Так, керівником цього підприємства є Ія. Але Ія, після продажі хати на Солар драйв, перенеслася до Марта'с Вінярд і тільки час до часу приїздить до Лос Анджелесу. Ніна не виявляла бажання ділитися якимись думками, не цікавилася нашим життям тут.

Середа, 22 червня 2016

Я ще живу, але щоденник поволі умирає. І головні причини: очі, які дуже реагують на яскравий екран компютера, та частий страх, що я добре не бачу і не паную над текстом, а тому можу його втратити. Якби могла писати рукою, могла б робити записки на папері, адже голова ще працює — Cogito ergo sum! — але тепер без комп'ютера це мені неможливо.

Але сьогодні спробувала — і вдалося віднайти записки 2016 року, які вже — здавалось мені — десь були зникли.

В понеділок була у Форсії — зробили мені електрокардіограму, пробу крові, — це задля підготовки до операції лівого ока на катаракт. При нагоді я розповіла Форсії про свою пригоду з масажем. Вона потвердила, що мій приступ, що так мене перелякав, це справді могла бути реакція на масаж — вияснила мені чому це могло статися і радила мені масажів в майбутньому не повторяти. Також перестерігала, щоб не брати сауни, бо це може понизити тиск крові.

Операція на катаракт має бути 6-ого липня. Маю надію, що це пройде без ускладнень і що допоможе урегулювати мої очі. Може за кілька тижнів справи поправляться і я зможу наново вживати окуляри — бо так як тепер окуляри — ні старі, ні поправлені після операції на праве око — мені не допомагають, а це, очевидна річ не тільки утруднює щоденне життя, але безмежно депремує — бо ж і читати майже не можу, та й телевізію і компютер можу спиймати в дуже поміркованих дозах.

Субота, 25 червня 2016

Вчора сталася історичної ваги подія, яка матиме далекойдучі наслідки у майбутньому. Велика Британія у всенародному референдумі проголосувала за вихід з Європейського Союзу! Висліді були 52% до 48%, отже вказують на драматичний поділ поглядів населення. Участь в голосуванні була дуже велика, перемогу т. зв. Brexit здобув одним мільйоном голосів. Були і регіональні різниці: Шотландія голосувала за те, щоб залишитися членом Європейського Союзу, також і Північна Ірландія була за status quo. Шотландці погрожують, що зроблять повторний референдум про відділення Шотландії від Британії, на те, щоб незалежна Шотландія залишилася членом ЕС. Північна Ірландія має тісні зв'язки з незалежною Ірландією, яка є в ЕС, і погрожує, що може їм треба буде об'єднатися з Ірландією. Отже одним із можливих наслідків є розпад самої Великої Британії. Наслідки вчорашнього голосування були несподіванкою — прогнози політиків передбачали протилежне. Отже подія викликала неабиякий шок: заповів свою резигнацію прем'єр-міністр Давид Камерон, міжнародна біржа зареєструвала крах акцій, кандидат на американського президента Доналд Трамп (який саме був на своїх гольфових посіلوх в Шотландії), привітав цю подію, як знаменний прояв настроїв антиглобалізації і незадоволення дотеперішньою політикою естаблішменту, що, мовляв, дасть змогу і йому самому виграти вибори в листопаді. 27 членів ЕС потрясені подією, яка заповідає нестабільність Європи. Україна вийшла була на майдан, на революцію гідності з мрією про Європу, а тимчасом ця Європа починає розпадатися. В сьогоднішньому *Нью Йорк Таймсі* в одній статті пишуть, що це неначе “манна з неба” для Путіна. [Хоч — про людське око — Путін нібито захоче в цій справі неутральність].

Вчора також мали місце дві події родинного і побутового характеру: Максим з Уляною полетіли до Львова на міжнародну конференцію, яка тим разом відбуватиметься на форумі Українського Католицького Університету і де вони обоє читатимуть доповіді. У Львові до

Максима й Уляни получатися також Іванко, який тепер подорожує по Португалії, Іспанії і Туреччині, і вони ще всі троє винаймленим автом поїдуть на пару днів до Польщі.

А подія побутового значення: вчора доставили нам новозакуплену до вітальні розкладову канапу, що її Маркові вдалося виторгнути за 2900 дол. І що — на мій подив — за Марковим планом — дала змогу переорганізувати меблі, перенісши червоний love seat до маленької задньої кімнатки. У вітальні тепер можна буде примістити гостей на великому ліжку queen size, отже не мусітимемо в майбутньому — коли приїдуть всі четверо — Максим, Уляна, Іван і Стефан — надуживати Вірину гостинність, як це було на Різдво минулого року.

Субота, 9 липня 2016

Моя операція на катаракт лівого ока, що її провів д-р Stephen Orlin в середу 6 липня, пройшла без ускладнень. Дуже допомогла мені Віра Датон і в середу і в четвер на пост-операційній візиті — не тільки тим, що завезла мене туди автом, але і при реєстрації, а потім ще вдома, пригрівши мені їжу. Взагалі посвятила мені два дні, багато ми з нею говорили про всякі родинні справи — я такого інтенсивного спілкування не мала з ніким за минулих пару місяців.

Минулого тижня мала серйозний переляк: Максим з Уляною у Львові на конференції, а Іванко мав до них прилучитися, прилетівши після побуту в Португалії і Іспанії через Істамбул до Львова. Тимчасом у вівторок, 28 червня чую по радіо, що в Істамбулі на летовищі стався великий терористичний акт! загинуло 45 людей, а 230 поранених. Тоді пару днів я не мала зі Львова свіжих вістей і не знала, приїхав вже Іван чи ні. Всяко буває. Але цим разом знову нам пощастило: виявилось, що він у Львові був уже пару днів.

Дуже вони всі троє задоволені Львовом. В понеділок 4 липня полетіли до Варшави, а звіттам позиченим автом поїхали відвідати деякі місця в Польщі, в тому числі Солець над Вислою!! і Люблін. В Любліні зустрілися з Раном і Марилею і я сьогодні отримала вже від них гарну групову фотографію!

Субота, 16 липня 2016

В неділю (10-ого) Максим потелефонував з Торонто — щасливо повернулися! Я довго не затримувала його на телефоні, адже тількищо ввійшли в двері, отже розмова була коротка. Але в понеділок вранці — телефон. Іванко! Я кажу: ти дзвониш із Торонто? Та ні, каже мій внук. Я в Угорщині, над озером Балатон! — Я думала, що вони всі троє вже повернулися, а виявляється, Іванко ще в Європі і приїде аж у вівторок 19 липня.

Страшно тепер дивитися на телевізійні вісті! В четвер вранці слухала по радіо прегарне виконання якимсь американським хором Марсел'ези з нагоди річниці Бастилії, а цього ж дня прийшли вісті з Ніцци, що там на Promenade des Anglais (набережної, що знайома мені із щоденника Марії Башкірцевої) стався терористичний напад, де загинуло 84 особи і пару

сот поранених! — а вчора в Анкарі, в Туреччині, армія зробила збройну спробу *coup d'etat* і є понад двісті вбитих і багато інших жертв!

Злочин у Ніцці довершив один тільки злочинець і то навіть не бомбою, а грузовиком, що врізався в товпу, яка відзначувала французьке свято державности і серед жертв є велике число малих дітей.

Пуч в Туреччині напевне принесе ще чимало жертв, бо президент Ердоган відомий своїм автократизмом і напевне зробить “чистку” в нелояльній армії, яку віддавна в світі характеризують, як більш схильну до демократії і секуляризму на противагу до президента. Нестабільність в Туреччині дуже тепер небажана і небезпечна для заходу, адже це країна-член НАТО і активний учасник спроби регулювати навалу міграції з Африки і Середнього Сходу до Європи.

Понеділок, 18 липня 2016

Вчора знову ж потрясаюча вістка: в Батон Руж, в Люїзіяні, злочинець застрелив двох поліцистів, а двох інших поранив! А він — як сьогодні почула я по радіо — колишній US Marine, ветеран війни в Іраку. Взагалі останнім часом у США виникло напруження між чорним населенням і поліцією, що їй закидають надмірне переслідування чорних громадян. Чорні організують походи протесту під гаслом “Black lives matter”, бо було пару випадків, де поліцисти застрелили затриманого для перевірки безборонного чорного хлопця. Справи ускладнює, очевидно, американське право носити зброю і поліція, реагує часом зброєю зі страху перед зброєю. [Така собі, на мою думку, американська ковбойська традиція, створена голівудським фольклором!]

Таке напруження ситуації дуже тепер не на часі. Саме сьогодні в Клівленді починається конвенція Республіканської партії, а на другий тиждень має бути конвенція Демократичної партії у Філадельфії.

Середа, 20 липня 2016

Переворот у Туреччині, як і можна було передбачати, дав змогу президентові Ердогану розпочати чистку опозиції: заарештовано 9 тисяч поліції, 6 тисяч військових, звільнено 3 тисячі суддів, а сьогодні американська преса пише про те, що 50 тисяч працівників освіти втратили працю і право виїзду за кордон. В країні проголошено надзвичайний стан, є домагання повернути смертну кару і покарати смертю ворохобників.

Вчора повернула я бібліотеці в Аббінгтоні чотири аудіокниги: *In Michaelangelo's shadow* /Joseph Luzzi; *1493* / Charles Mann; *Paris* /Edward Rutherford; *Summer* /Edith Wharton. Дві останні — це белетристика. Роман Вортон я, здається, вже колись читала, Незле написано, видно вправного письменника. Цього не скажеш про “Париж”, що його я вибрала тільки із сентименту до назви і що замітний передусім своїм розміром (30 півгодинних касет!) І оригінальним задумом переплітати історію із сюжетом розповіді. Книга Луцці — про

сучасну Італію. З неї я довідалася про італійське почуття меншевартости, про напруження між північною і південною Італією, про нужду, яка спричинила величезну еміграцію, про брак відчуття національної єдності. Найцікавішою серед цих книг була та, що називалася “1493”. Це рік після т. зв. відкриття Колумбом Америки і початок того, що автор називає “Columbian exchange”, глобалізації, яка докорінно змінює планету: напр. Незнана раніше в Європі і Азії картопля і кукурудза з Америки стають основою агрикультури, срібло з нового континенту стає основою торгівлі Китаю. Привезені до Америки еспанцями коні міняють побут і воєнну тактику індіанців, а заразливі хвороби привезені конкістадорами вигублюють цілі давні народи. Книга ця (1493) трохи надмірно наснажена безконечною кількістю фактів — її треба було б читати кілька разів, щоб хоч частину цього фактажу засвоїти.

Середа, 27 липня 2016

В Торонто помер Орест Субтельний. Було йому тільки 75 років і ще багато міг був зробити для науки, якби не факт, що в нього вже була хвороба Альцгеймера. Але помер він від хвороби рака. Залишив по собі неабияку спадщину, а його англомовна історія України мала щастя появитися якраз напередодні незалежності і принесла йому велику міжнародну славу. А її переклад на українську виховав ціле молоде покоління українців. Ця його історія має вже кілька повторних видань різними мовами. Але має тепер уже також і поважного конкурента: Магочі розглядає історію всіх народів України, а не тільки етнічних українців, і його книга на сьогодні більш актуальна і трохи прикрила славу Субтельного.

Терористичні атаки продовжуються: в Німеччині було їх чотири, у Франції вбивство сталося в католицькій церкві, де злочинець убив 85-річного священика і кілька монахинь, навіть в далекій Японії якийсь божевільний зарізав кілька старичків у старечому домі.

Я останнім часом багато дивлюсь на телевізійні передачі політичних дебат. Недавно чотири дні дивилася на конвенцію республіканської партії в Клівленді, тепер дивлюся на демократичну конвенцію, що проходить у нашій таки Філадельфії. Мали ми напередодні відкриття конвенції неабияку сенсацію. Вікі-лікс оприлюднило е-мейл-листування провідниці партійної конвенції, яке вказувало на бажання скомпромітувати сенатора Берні Сендерса, щоб послабити його конкуренцію Гіларі Клінтон. Провід партійного з’їзду, який вибирає кандидата у президенти, зобов’язаний затримувати максимальну об’єктивність, отже ця вістка викликала обурення прихильників Сендерса. Були голосні демонстрації і на залі і на вулиці. Але якось вчора заспокоїлися: сам Сендерс висловив свою підтримку для Гіларі і запропонував проголосити її кандидатуру акламацією. Сенсація, однак, мала ще й міжнародний аспект, бо є докази, що за проголошенням її — і то саме напередодні відкриття демократичного з’їзду — стояли російські “хакери”, що зрештою вже не вперше стараються втручатися в американські електронні мережі.

Субота, 6 серпня 2016

Почала я нову серію фізичної терапії в Moss. Цим разом спрямування дала мені на моє прохання лікарка від Паркінсона — Shahine. Мені дуже докучає біль у крижах, та й взагалі я — суцільна каліка — ні ходити, ні сидіти, ні стояти, а як болять плечі то єдина можлива позиція — лежати на гарячій електричній подушці. Мала я вже першу орієнтовну сесію 1 серпня, і вже перші вправи 3 серпня. Терапістка моя — Jude (яку я пригадую із минулих сесій в 2009 році, коли в мене був клопіт із болючим рам'ям — про це я була б зовсім забула, якби не знайшла точну інформацію, читаючи свій щоденник із 2009 року!) Маю зарезервовані вже сесії до кінця серпня — кошти покриває Медікер, не знаю як довго?

Крім тих фізичних болів і штивности тіла, я також маю час до часу приступи слабости, коли мені важко дихати. Це зокрема трапляється після їжі — після сніданку, після обіду. Тоді також мушу покластися — полежавши в горизонтальній позиції пів години, чуюся трохи ліпше, можу дихати. Почала також мірити тиск крові і бачу, що пару разів на день, зокрема увечері тиск надто високий (162/77, 162/83, 164/80) — треба мені знову записувати, щоб дати лікареві звіт. Маю візиту в кардіолога Віджілянте 26-ого серпня — хотіла б витримати до того часу, не панікуючи. З очима також не все гаразд — вже нібито після операції перестала приймати краплі, але очі заходять слізьми, окуляри всі, очевидно, не відповідають новим потребам — тяжко читати або дивитися на телевізію. Вага моя також вказує на проблеми — пару літ тому я ще важила 148 фунтів, а тепер вага впала до 114 ф.! Одне слово — я на межі життя і смерті, тобто як це добре сказано нашою мовою — доживаю віку.

Неділя, 7 серпня 2016

Україна несподівано попала знову до першочергових політичних вістей Америки. Республіканський кандидат Трамп — відомий із своїх загонистих і непродуманих імпульсивних заяв, що їх часто на другий чи третій день доводиться йому відкликати чи пояснювати, сказав, що мовляв росіян нема в Криму, а згодом пояснив, що населення Криму воліло бути під Росією, як бути частиною України. Це — а також факт, що в політичній програмі республіканської партії змінили вимогу постачання зброї Україні, на “допомогу Україні” — викликає запити кореспондентів преси і додаткові відповіді кандидата. Отже Україна має додаткову “паблісіті”. Імпульсивні вислови Трампа, загонисті заяви і образи людей шкодять його кандидатурі до тієї міри, що опоненти — демократична партія і Гіларі Клінтон використовують відеозаписи Трампових виступів як рекламу проти нього, а деякі промінентні діячі республіканської партії відмежовуються публічно від свого кандидата у президенти. Ситуація напружена і викликає турботу про майбутнє. Тимбільше, що і сама Гіларі не надто популярна та й занадто добре відома виборцям — бо вона в політиці вже кілька десятиліть.

В Ріо де Жанейро розпочалися Олімпійські ігри і проходять вони на тлі поважних клопотів Бразилії з економікою, політичними процесами проти президента держави та епідемії Зіка — вірусу, який загрожує особливо вагітним жінкам, бо спричинює мозкову недорозвиненість немовлят.

На операцію катарактів возила мене Віра Датон і від того часу, я запропонувала їй приходити більш-менш регулярно. Тепер вона возитиме мене на фізичну терапію до Мос-Регаб. Віра моїй пропозиції дуже рада, бо їй потрібно додаткового заробітку, а я плачу їй — як і Оксані — 70 дол. за день. Ми з Вірою вже їздили і на смачний полуденок до Панери і маю надію, що колись зможемо поїхати в кіно.

Максим з Уляною поїхали відвідати Стефана в Індіанаполісі.

Неділя, 14 серпня 2016

В четвер 11 серпня слюсар змінив старий замок на моїх входових дверях сталеву клямкою — бо круглу клямку я через свій артрит не могла обернути, щоб відкрити двері і пару днів почувала себе немов замкненою у в'язниці. Замок цей давно треба було замінити — він ще за життя Остапа створював нам великі проблеми — шкода тільки, що не можна було його замінити клямкою із бронзи, яка кольором більше пасувала б до дверей і другого замку для ключа.

Замовила вчора в Amazon — як дарунок на день народження мого брата Андрія — Максимову монографію про Нечуя Левицького. Ніби проста електронна операція, з оплатою кредитовою картою. Але при моїх клопотах з очима, ця робота на комп'ютері забрала мені майже годину і коштувала чимало нервів (а сама книжка, вже із знижкою, але з податком і доставою коштувала 56.17 дол.)

Телефонував вчора Іванко з Торонто, а сьогодні Стефан з Індіанаполісу. Досить довго і цікаво говорили. Ці мої розмови з внуками — чи не єдиний людський контакт за останніх кілька днів. Віра Лащик образилася на мене, бо я сказала їй, що не хочу говорити з нею по телефону, коли вона дзвонить до мене їдучи автом. [Це взагалі повинно бути суворо заборонене, бо така поширена тепер практика причиняється до автомобільних аварій.]

У Філадельфії вже пару днів страхітлива жар — температура доходить до 100 Ф. А це значить, що я не можу навіть посидіти на дворі на деку!

Серед чотирьох нових книг, що їх я закупила в Києві у Коробка є “Щоденник” Осипа Зінкевича. І я його вже прочитала (не зважаючи на мої клопоти з очима, при чому варто було відмітити добрий і досить читабельний шрифт цього видання). Найцікавіше в цього виданні і для мене це новинка-ревелюція, що Зінкевич — старший від мене на пару років тільки — попав після війни у німецьку тюрму через донос провокатора-бандерівця, який доніс поліції, що Зінкевич переховує під подушкою револьвер. А револьвер цей сам же бандерівець-провокатор роздобув для Зінкевича на його прохання, бо Зінкевичеві для церемоніялу присяги в юнацькому ОУН потрібний був серед інших експонатів також револьвер. У щоденнику для мене кілька цікавих новинок — про критичну реакцію мельниківського проводу на видання Зінкевичем спогадів Шумука, та й заяви Зінкевича про те, що він — на противагу Прологові — ніколи не був пов'язаний із СІА. Але щоденник цей — більше схожий на календар зустрічей з людьми, при чому з певною

дозою конспірації, і тому не надто цікавий.

Понеділок, 15 серпня 2016

Сьогодні перша вістка в *New York Times* має заголовок: “Secret ledger in Ukraine lists cash for top Trump aid”. Це про Манафорта, який тепер є головним дорадником кандидата у президенти Доналда Трампа, а був пару років тому головним імаджмейкером Януковича. Велика довга стаття концентрується на всяких нелегальних трансакціях і твердить, що Манафорт за свої послуги Януковичеві і Партії Регіонів отримав в роках 2007–2012 — 12.7 мільйонів доларів.

Можливо, що це ревеляції пов’язані з діями НАБУ — Національного антикорупційного бюро в Україні. Але і саме це НАБУ має конфлікти з ГПУ (Головною прокуратурою України), бо мабуть і в прокуратурі панує давня корупція. (Також придумали назву ГПУ — невже не пам’ятають цих зловісних ініціалів з історії?)

Середа, 24 серпня 2016

25-та річниця незалежності України. Чверть століття — якби не було, витримали! Сьогодні вранці ВВС подавало репортаж з Києва. Говорили навіть з якимись нашими пластунами. Я зворушилася до сліз! Боротьба триває — тепер уже і збройна на Донбасі, але світ уже знає що таке Україна.

Серед моїх новозакуплених в Києві книжок є і т/зв бібліографічний покажчик “Нові дні на берегах Онтаріо”. Завдав собі Сергій Козак великого труду, переписавши в хронологічному порядку зміст всіх номерів журналу від першого до останнього. Але це видання — ще один приклад, як недобре, коли за таке діло беруться люди непрофесійні, які не знають основних принципів бібліографії. Нажаль, це вже другий випадок такої некомпетентности — першим був покажчик до *Сучасности*. Шкода. Обидва журнали заслуговували на серйознішу увагу.

В Італії сьогодні поважний землетрус — вже підраховали понад 70 загиблих, а напевно буде більше. Стихійні лиха також у Каліфорнії, де кілька днів уже тривають пожежі, та в Люїзіяні, де тиждень тому страхітливі дощі спричинили серйозні повені, жертви в людях і величезні шкоди майна.

Я того тижня маю дві візити в терапевтів, одну в кардіолога. Двічі в мене на праці Оксана, тричі Віра Датон. Віра Датон виявляє багато ініціативи — чистить мені занедбані в кухні закамарки, крім того що возить мене на терапію і завезе в п’ятницю до кардіолога. Оксана возила мене за харчами і буде завтра прибирати хату.

Середа, 31 серпня 2016

Землетрус в Амастріче і інших містечках середньої Італії коштував майже 300 людських

життів і залишив великі зруйнування давніх будов і пам'яток.

Мій кардіолог повідомив мене — у відповідь на мої питання — що 9 травня і в перші дні серпня (коли я чулася дуже погано) пейсмейкер фібриляції не зарекордував, натомість були фібриляції в липні. Приписав мені новий stress test, але повторив і давнішу думку, що мої проблеми з віддихом і великою втомою — це, мабуть, від хвороби Паркінсона. Я пригадала собі, що мене др. Шагін питалася, чи я відчуваю різницю після і перед прийманням карбідоба-леводоба. І я тепер уважніше почала спостерігати за симптомами і приймати цей лік точно кожного дня в тому самому часі (о год.9, 2 і 7-ій). Можливо, що мені треба збільшити дозу цього ліку і може прискіпити візиту в Шагін. Пораджуся в тій справі з д-р Форсією — завтра маю в неї візиту.

Неділя, 4 вересня 2016

Форсія, вислухавши мої нарікання, обіцяла порозумітися з др. Шагін і ось вже дала мені знати: збільшили мені дозу ліку карбідоба-леводоба, тобто замість три рази по дві таблетки, приймати по дві таблетки чотири рази на день: о 9, 1, 5 і 9. Вчора я вперше перейшла на цей новий режим (але взяла увечері о 9-ій тільки одну таблетку!) Побачимо, чи це допоможе. Треба буде перевіряти тиск крові, чи не викличе цей новий режим якоїсь зміни (бо це вже трапилося один раз у минулому).

1 вересня увечері потелефонував до мене якийсь незнайомий мені чоловік: представився як Аркадій Шпільський. Почав розмову англійською мовою, а тоді запропонував, що буде говорити російською. Я сказала йому, що волюю говорити по англійськи, бо не все російською розумію. Отже на тому і стало. Шпільський, виявляється, знайшов десь на інтернеті мій вірш “В житті моєму теж був Бабин Яр”, дуже йому вірш сподобався і він хоче перекласти його на російську мову і просить мого дозволу на публікацію. Дуже приємна мені несподіванка. Але Шпільський напевно був розчарований, коли почув від мене, що існують вже чотири різні російські переклади. Коли я назвала Валетину Сінкевіч і Ігоря Михалевича-Каплана, сказав, що знає їх. Я подала йому свою електронну адресу і ось він уже таки й прислав мені свій переклад.

Я хотіла перевірити в інтернеті чи на сайті Поетика є ціла моя книжка “Тихі розмови з вічністю”, щоб подати інформацію Шпільському. Переконалася я, що мої оригінальні вірші і мої поетичні переклади є, але чужомовних перекладів моєї поезії там нема. Отже я написала записку Шпільському, дала йому адресу сайту Поетика, а рівночасно запропонувала, що можу подарувати йому книжку, де є і всі російські переклади моїх поезій.

При нагоді цього пошуку в інтернеті, я натрапила на якусь публікацію п. н. “The human self-discovery in the prose of Marta Tarnavska”. Автором цієї статті є Татяна Ткаченко, а праця опублікована на якомусь виданні Люблінського університету і займає сторінки 164–174. Що це таке? Покищо не вдалося мені розшифрувати.

Максимові вчора сповнилося 61 років життя! Стефко приїхав до Торонто, щоб разом з батьками і братом відзначити це родинне свято.

П'ятниця, 9 вересня 2016

Вже було пару приємних теплих днів, але ось повернулася знову жар. Температура доходить до 100 Ф. Кажуть, що літо цього року найгарячіше — рекорд! Глобальне потепління, загроза поважної зміни клімату, що в неї не всі вірять.

Чуюся ослаблена, багато часу проводжу, лежачи на електричній подушці, слухаючи аудіокниги. (Тепер вже вдруге чи втретє слухаю дуже цікаві лекції про історію імперій — від Персії, стародавніх Спарти і Атен, Риму, Великобританії, Іспанії, Франції, Росії, Австрії, Німеччини, Італії, Сполучених Штатів — *The Wisdom of History* / Rufus Fears).

Менше мене цікавить телевізія — але тепер уважно слухаючи політичні дебати і заяви президентських кандидатів можна справді хвилюватися: що це діється з нашою Америкою? Доналд Трамп в своїх непередуманих виступах дійшов до того, що похвалив Владіміра Путіна, як успішного лідера — на перевагу Барака Обами!

Очі мені і далі дошкуляють, хоч маю вже нові окуляри. Далі разить мене світло, а очі часом заходять слізми. Хоч є, здається, якась поправа стану блеферайтіс. Отже час до часу пробую і трохи читати. Ось прочитала новозакуплену в Києві книжку Мар'яни Ліщинської “Бузькові вогниці” (2015). Це нібито позначене як повість, але насправді це ближче до мемуарів і тому мені навіть подобалося. Бо в цьому творі дуже точно віддзеркалений побут галицької інтелігенції на провінції в перші повоєнні десятиліття (авторка відзначає своє 16-ліття 1961 року, отже народжена десь 1945 року). З цієї розповіді можна багато дізнатися про школи — від садочка до університету, про практики висилання школярів на літні роботи в колгоспах, про спілкування різнонаціональних студентів, про святочні традиції і страви, а найбільше про давню нашу галицьку мову, де слова такі як імпреза, вакації, знимки, коци, бамбетлі, каляфйори, покої, конфітура, лазничка, майтки належать до щоденного спілкування.

Субота, 17 вересня 2016

Переглянула пресу на інтернеті: дві прикрі вістки. Померли Едвард Олбі і Роман Іваничук. З п'єс Олбі бачила я на сцені *Who is afraid of Virginia Woolf*, *Seascape*, *Zoo Story* і ще щось, при чому “Вірджінію” бачила я кілька разів на сцені і у фільмі, а навіть раз в оригінальній постановці у Києві із Ступкою, Бенюком і здається Роговцевою. Роман Іваничук був колись в мене гостем, ним я передала була до Львова Остапові спогади, він згадує про наші зустрічі в своїх мемуарах.

Я закінчила серію фізотерапії, що її на моє прохання приписала була Шагін, бо я хотіла використати належну мені підтримку цієї терапії страхуванням Медікер. Маю намір продовжувати цю терапію далі, але менш інтензивно і за оплатою — це програма т. зв. Maintenance. Але почну цю самостійну програму від жовтня, бо 22 вересня кардіолог

призначив мені stress test. Ще мушу подумати як мені запланувати доїзд на терапію: чи як і минулого року їздити туди ССТ, чи домовитися з Вірою і на коли? Віра в жовтні матиме операцію на hyperparathyroidism, отже треба буде шукати іншої розв'язки.

Віра Датон позичила мені книжку, яку я саме встигла побіжно прочитати. *Why should white guys have all the fun? How Reginald Lewis created a billion-dollar business empire* / Reginald F. Lewis & Blair S. Walker. (1995). Я, очевидно знала, що старший син Віри Юстин одружився з чорною дівчиною, бо це була травма для Віри, яка принесла прикrostі і комплікації в її родині. Передусім тому, що Вірині сестри поставилися до цієї події дуже негативно, а зокрема, знала я про те, що після смерті Зенка Дольницького, його вдова Христина, казали мені, заявила, що не бажає собі бачити на похороні Юстинову жінку. І та, зрозуміла річ, образилася. Отже Вірині стосунки з невісткою були напружені. Тепер — після десятків літ, коли виявилось що Юстинове подружжя витримало пробу часу, коли внук Craig вже підріс на студента, а Юстинова дентистична практика в Арізоні процвітає і росте, відносини в них поправились, Юстин помагає Вірі і фінансово і ось навіть має приїхати на час Віриної операції. Сабріна (Sabrina Fugett) Вірина невістка, походить із заможної родини, а дядько її Reginald Lewis був чи не найбагатшим чорним громадянином Америки. Саме про нього і є ця позичена від Віри книжка. Рег народився в Балтіморі, мати покинула батька, коли йому було 5 років і повернулася до своїх батьків. Мати вийшла заміж вдруге, коли хлопцеві було 9 років. Вітчим називався Jean Fugett, працював на пошті і одночасно здобував вищу освіту. Рег був в час своїх років у гай-скул визначним атлетом, був надзвичайно дисциплінованим і працьовитим. Крім навчання і спорту працював теж на різних випадкових роботах. Спортова стипендія допомогла йому закінчити каледж (Virginia State). Тоді саме Гарвард розпочав програму підбирати здібних чорних студентів для гарвардської літньої школи. Рег подався на цю програму, його прийняли і це стало початком його справжніх успіхів, бо після літньої школи, його прийняли до школи права, а закінчивши студії, він почав працювати правником в Нью Йорку. Його практика була тісно пов'язана із т. зв. MESBICS (Minority Enterprise Small Business Investment Companies), але після кількох успішних літ, він вирішив покинути правничу практику, а взятися за великий бізнес — закупівлю і перепродаж корпорацій. Після перших невдач, почав мати поважні успіхи і під кінець (а помер він молодо від рака мозку на 50 році життя) був на чолі комерційної імперії, що простяглася на чотирьох континентах, мала головну квартиру в Парижі. В 1993 році журнал Forbes оцінював персональне майно Люїса на понад 400 мільйонів доларів. Жонатий він був з білою жінкою із Філіпін (Loida Nicolas Lewis) — вона, закінчивши право на Філіпінах, приїхала з матір'ю до НІ, де сестра її здобувала магістерку на Колумбії. Тут вони познайомилися, але вінчання відбулося значно пізніше і то на Філіпінах. Рег і Лойда мали дві донечки — Leslie і Christina. Я знала вже раніше, що дядько Сабріни був одним із фундаторів Гарварду — тепер дізналася я точно, що він дав гарвардській школі права три мільйони доларів і є будинок названий його іменем — The Reginald F. Lewis International Law Center (його відкрили в квітні 1993 року).

Середа, 21 вересня 2016

Безсонну ніч провела читаючи “Господарство доктора Гальванеску” — непогана наукова

фантастика, написана вправним пером Юрія Смолича. Це в новозакупленій книзі антології української детективної прози 20-их років, що її упорядником є Ярина Цимбал. Відколи Цимбал подала відгук на мою книжку на аукціоні Книжкового Арсеналу, я слідкую за її цікавими статтями про літературу 20-их років в *ЛітАкценті*, та й через неї купила я і цю книжку. Така масова література справді могла придбати українській літературі читача і якби не “старший брат” і репресії — ми сьогодні могли б стояти значно краще.

Завтра маю мати “stress test”, замовлений кардіологом. До лікарні завезе мене Віра, а Оксана тим часом залишиться прибирати хату. Отже мені цей день коштуватиме подвійно, але щоб сам тест не виявив якихось комплікацій.

В неділю має бути в Центрі презентація книги спогадів Марії Лабуньки. Добре і досить широко рекламують цю імпрезу, де доповідатиме Марта Хом’як-Богачевська. Вакуловські обіцяли мене на це пополудне завезти до Центру. Маю надію, що матиму досить сили, щоб піти з ними. Цікаво хто з Лабуньків приїде на цю імпрезу до Філадельфії?

П’ятниця, 30 вересня 2016

Презентація спогадів Марії Лабуньки зібрала досить велику аудиторію — 60 осіб а може і більше. Родина Лабуньків була репрезентована в комплекті: Іко і його жінка живуть у Філадельфії, з Нью Йорку приїхали Олесь з Любою, а Ія прибула з Марта’с Вінярд, де вона тепер живе. Внуків не було. Серед публіки були і знайомі старих Лабуньків і товариші Ії, Олеся та Іка. Головну доповідь говорила Марта Хом’як, яка приїхала з Вашингтону. В програмі брали участь обидва сини та Ікова дружина, яка прочитала уривок із спогадів. Заповідженого виступу тріо “Голубка” на було. Марта Хом’як, як звичайно, говорила цікаво, навіть відважно (згадала про міжусобиці в ОУН і про вбивство українського вчителя гімназії, а порівнюючи спогади Лабуньки із спогадами Пискір, виявила, що Пискір серйозно готувалася до писання, навіть слухала курсу творчого писання). Як на мій смак, здавалось мені, що Іко непотрібно довго і нудно пояснював ілюстрації в книжці, також варто було запросити когось на модератора, хто вмів би повести відповіді на питання присутніх. Вступів жодних не брали, та ще й гостили публіку солодким і кавою.

Мені було приємно зустрітися з Ією, яка двічі до мене приступала на коротеньку розмову, а також з Мартою Х. Ія, як завжди, ефектовна. Говорила із смутком і вдячністю про свого недавно померлого чоловіка і про те, що Ніна задоволена з праці в Лос Анджелесі і зі свого самостійного помешкання. Я натякнула Ії на те, що Іко — який у нашому місті вже майже три роки — ні разу не підступив навіть привітатися зі мною. На це Ія сказала: “he’s weird”, але також повідомила, що він нарешті отримав працю (в шкільному дистрикті Філадельфії), отже має якусь підставу для життя.

Мій nuclear stress test забрав кілька годин — Віра Датон посвятила мені майже цілий день. Досі не чула я про висліди від мого кардіолога. Але коли я після тесту запиталася техніків, чи були відмічені фібриляції — сказали мені — не було. Я пам’ятаю, що перший такий нуклірний тест, що його я проходила десять років тому, саме і відкрив був у мене вперше

atrial fibrillation.

Вчора мала я додаткове хвилювання. Віра Датон в середу ввечері повезла мене до подіятра, а в четвер вранці вона поїхала до НЙ на концерт італійських тенорів — поїздку і концерт отримала в дарунку від своїх приятелів. Тішилась вона цією поїздкою наперед, планувала як їхати — поїздом, чи автобусом і вирішила їхати NJ transit. А ось вчора раптом чую вранці по радіо, що на лінії Нью Джерсі трензіт біля міста Гобокен сталася велика залізнична катастрофа — одна особа загинула на місці, а 114 поранених. Я схвилювалася, написала записку по е-мейл Вірі, але щойно сьогодні вранці вона потелефонувала з НЙ — все гаразд, вона не була в цій катастрофі, захоплена концертом, гарно проводить час, оглядаючи НЙ. Ну, слава Богу. Але ж все може трапитися.

Понеділок, 3 жовтня 2016

Аркадій Шкільський прислав мені лінк до інтернетного російського журналу “Етажі”, де надрукований його переклад мого вірша “В житті моєму теж був Бабин Яр”, поруч перекладів поезій авторства інших українських поетів — Маріяни Кияновської, Бориса Добо-Николаєва, Абрама Кацнельсона і Євгенії Фаршук. Це номер 441 з 3 жовтня 2016 — біля віршів є дата 29.9.2016 (тобто річниця трагедії в Бабиному Ярі).

А сьогодні єврейський новий рік — Рош Гашана. Він замітний тим, що до Умані з’їхалось на прощу рекордове число хуситів — 24 телеканал на вістях називав число 44 тисячі! Єврейське життя в Україні процвітає, прем’єр-міністром є єврей Гройсман, але не все так позитивне: от приїхав з офіційним візитом президент Ізраїля Реувен Рівлін і в своїй промові у Верховній Раді вважав за доцільне згадати, що, мовляв, нацисти в Бабиному Ярі нищили євреїв з допомогою українських націоналістів — і це викликало обурення і негативну реакцію.

Неділя, 9 жовтня 2016

Мої канадці відзначають сьогодні канадський день подяки. Стефан приїхав до Торонто з Індіанполісу, отже родина в комплекті. Слава богу, живі і здорові і всі четверо разом. Запросили своїх приятелів Жилів і Гейсі і святкуватимуть.

В четвер Оксана не почувалася добре — піднявся в неї тиск крові, отже ми не поїхали, як планували за продуктами до супермаркету. Я дала їй змогу трохи відпочити і раніше поїхати додому. Але трохи турбує мене факт, що я тепер так повністю залежна від моїх опікунів. Ось бачу, що мені доведеться поїхати до дентиста, бо треба буде направити стару протезу. Також думала я прискіпити візиту в офтальмолога, бо очі докучають. Але тепер Віра Датон іде 14-ого на операцію щитовидної залози і деякий час не зможе мене возити, а якщо ще й Оксана захворіє — буде справжній клопіт! А я вже не маю відваги їхати до міста без опіки за допомогою самого тільки ССТ.

Сьогодні має бути друга президентська дебата між Доналдом Трампом і Гіларі Клінтон.

Президентські вибори цим разом дуже мене хвилюють. Що буде якби не дай боже Трамп виграв ці вибори? Не тільки соромно за нього, але і страшно подумати про майбутнє.

Неділя, 16 жовтня 2016

В четвер їздила з Оксаною до Home Depot і купила чотири мішки нарцизів, які хочу посадити на місці своїх чорнобривців. Тобто, посадить їх Оксана. Минулого року я з тим запізнилася і вже нарцизів в крамниці не було. Тому тим разом приспішила цю купівлю, хоч бульбочки ще чекатимуть тимчасом у гаражі. Віра Лащик виявила також бажання, щоб купити нарцизів і їй і я була дуже рада, що могла їй зрванжуватися за харчі, якими вона мене останніми тижнями забезпечувала.

Увечері в четвер Лужницький приїхав по мене і повіз на доповідь Петра Фединського про його переклад Кобзаря. Всіх присутніх було менше як 20, але виступ Фединського, ілюстрований малюнками Шевченка на великому екрані, був цікавіший ніж я сподівалася. Перекладач він посередній і перекладає дослівно, ігноруючи зовсім і ритм і риму, але це може й добре, бо деякі інші перекладачі так натягають свої римовані переклади, що їхня англійська мова відстрашує читача. У перекладах Фединського поезії мало, але з них принаймні можна довідатися про зміст творів Шевченка.

Телефонував Іза. Він саме повернувся з подорожі в Україну. Був у Львові майже три тижні. Захоплений великими змінами у добре знайомому йому місті — культурною атмосферою, новими будовами, людьми, кухнею. Був він там під час Форуму Видавців, зустрів Оксану Забужко, Сергія Жадана і дуже їх хвалив. Маю мати з ним зустріч у середу 19-ого. А в середу 26-ого заповів свій приїзд Іванко. Він наперед їде до Стефка до Індіанapolisу, потім до Клівленду, а тоді до мене. А на зиму вже запланував собі подорож до Південної Америки!

П'ятниця, 21 жовтня 2016

Померла Марта Чайківська — сьогодні похорон. Ще недавно бачила я її на презентації спогадів Марійки Лабуньки — виглядала дуже добре. Пару днів пізніше поставили їй діагносту: рак підшлункової залози (pancreatic cancer). Марко їздив в неділю її відвідати і сказав: вона довго не потягне. І справді, в понеділок померла. Мала всього 59 літ — це була близька приятелька її. Нелегке мала життя: Бобо був алкоголік. До тої міри, що вона прогнала його з хати, він доживав віку в своїх батьків, Зенка і Люди, та й скоро помер.

Друга погана новина: Лариса Онишкевич повідомила мене по е-мейл, що вона мала атак серця і двічі була в шпиталі. Я їй написала пару слів підтримки, а сьогодні попробую потелефонувати.

Цього тижня я двічі була поза домом. В середу Іза повіз мене на полуденок до ресторану Самарканд — це досить далеко, вже поза містом, а що погода була сонячна і тепла, то я мала гарну прогулянку. Дав себе Іза переконати, щоб за полуденок платила я. Подарував

мені два томи зібраних своїх творів, поезій і прози — є там і низка віршів українською мовою. А вчора в УКУ в Елкінс парку виступав Левко Рудницький з доповіддю про Франка. Вакуловські зробили мені прислугу і повезли мене туди.

Провела вчора безсонну ніч, читаючи “Спогади суфлера” Лева Білоцерківського. Книжку цю позичила мені Слава Оранська. Автор — єврей, пов’язаний з українським театром ім. Франка, дає цікаву картину театрального життя України від революції до пост-сталінської доби. (Книжка видана 1962 року). Нема в цих спогадах надмірних дитирамбів радянській владі, хоч, очевидно, деяка данина таки є. Але приємно вражає його увага до мовних деталей і його відданість саме україномовному театрові. Є кілька згадок про погроми в час революції і про те, як товариші рятували його від погромщиків. Цікава згадка про гетьмана Скоропадського, що вітає український театр — але говорить до акторів російською мовою. В час українізації російський актор Петіпа бере участь в україномовній постановці, хоч із деяким трудом, бо добре мови не знає. Про Миколу Куліша є тільки у зв’язку з п’єсою “97”, дуже небагато і обережно про Березіль, широкі профілі Микитенка, Корнійчука і визначних акторів театру ім. Франка. Ніде жодної згадки про Гірняка, але є між іншими в списку прізвищ згадана Добровольська.

Субота, 5 листопада 2016

Не було змоги і сили робити записки за останні два тижні. А записувати було що! В четвер 27 жовтня приїхав (автом з Торонто) Іванко. Того ж дня на коротку візиту з’явилася також Ніна! А ще в той же четвер Лужницький повіз мене на виступ Василя Махна в УКУ!

Махно виступив з літературним есеєм про подорожі до України, Сербії та Ізраїлю, тобто фактично про свої літературні контакти і знахідки. При кінці прочитав кілька своїх Єрусалимських віршів. Виступ його був оригінальний, не трафаретний, але може трохи понад голову зібраних слухачів, що їх було трохи більше як двадцять.

Повернувшись додому я ще пару годин посиділа зі своїми внуками. Тим разом — на диво — тон надавала Ніна, яка засипувала мене всякими біографічними питаннями (мовляв, коли ми з Остапом познайомилися і де, ітп.) Видно раптом це її чомусь зацікавило. Говорила вона щоправда англійською мовою, бо це їй легше. Але я достосувалася, бо мені залежить передусім на встановленні контакту і я рада була такій її ініціативі. Вона тільки одну ніч в нас переночувала, поїхала до НЙ відзначати день народження своєї мами. Саме для цього вона і прилетіла з Лос Анджелесу. На моє питання про її життя там, коротко відповіла, що з праці задоволена, друзів має також, хоч їх в неї більше в Нью Йорку, і що постійного хлопця-приятеля тепер в неї немає.

Іванко був до вітвірка. В неділю ще повіз мене до Центру на літературний виступ Люби Якимчук (справжній добрий поет, що про неї я досі ніколи не чула). Вона народжена в Луганську, тепер живе в Києві. Спровадив її Андрейчик і вона має серію виступів у США і в Канаді, а за пару днів буде гостем в Максима й Уляни.

В неділю, в час коли ми з Іванком поверталися з Центру, захопила нас по дорозі буря, фактично “зірвання хмари”. Цей дощ zalив нам гараж і Марко в паніці викликав Рото-Рутера. Це не тільки коштувало понад 400 дол., але і заповідає більшу роботу направи каналу, яка коштуватиме пару тисяч.

Мені нарешті вдалося додзвонитися до мого офталмолога і я в четвер була на двох лікарських візитах — в Массаро і у Форсії. Це не легко було зорганізувати, бо у Філядельфії почався страйк публічного транспорту, а це значить, що більше авт на дорогах і бувають поважні пробки дорожнього духу. Я рада, що Оксана могла прибути раненько і ми ще успіли до Шей клініки на 10 годину ранку. Массаро дала мені пару антибіотичних мастей і я почала наново курацію свого блеферайтісу, який дуже мені докучає, ледве бачу.

Іванко зробив нам кілька послуг: заінстлював Маркові в пивниці телевізор, відвіз старий апарат на склад, посадив мені дві грядки нарцизів, а у вівторок від’їхав — і то не назад до Торонто, а на Флориду.

Сьогодні у Філадельфії виступає камерний хор з Києва. Вакуловські обіцяли взяти мене на цей концерт.

Вівторок, 30 листопада 2016.

Ще один переклад з Емілі Дікінсон:

Емілі Дікінсон

Я вмерла за красу та лиш
мене поклали в гріб,
як поруч поклали його,
за правду що погиб.

Спитав мене: “за що я тут?”
Сказала: “за красу”
“А я за правду — це брати,
в них нероздільна суть”.

Так розмовляли ми вночі
сусіди-земляки
аж поки мохом поросли
наших імен знаки.

Emily Dickinson: I died for beauty, but was scarce

Середа, 7 грудня 2016

Ще додаткові спроби з Емілі Дікінсон

Я є ніхто! А хто є ти?
Чи ти також — ніхто?
Тоді нас пара — не кажи,
бо ще почує хто.

Як нудно є, коли ти — хтось,
а жаба, як вона
кричить весь день твоє ім'я
до вдячного багна!

Emily Dickinson: I'm nobody! — Who are you?

Як серць зупиню розбиття -
не прожила дарма,
як втишу жалі забуття,
як охолоджу біль життя,
як пташку верну до гнізда —
не прожила дарма.

Emily Dickinson: If I can stop one heart from breaking

Чого не можу досягти
це є для мене — небо,
як яблуко, що з висоти
глядить на тебе.

У колорі мандрівних хмар,
де заборон світи,
за хатою, за горами —
там можна рай знайти!

Emily Dickinson: Forbidden fruit (Heaven is what I cannot reach)

П'ятниця, 9 грудня 2016

Маю клопіт з отриманням до інтернету — вже пару днів не можу вживати комп'ютера — крім системи Word Perfect, що дає мені змогу писати, як колись на друкарській машинці. Отже не маю доступу до електронної пошти, ані до преси. Просила я Марка, але він подивився і каже, що це не така проста проблема, як ми думали, бо його комп'ютер працює нормально і має доступ до інтернету, а ці наші два комп'ютери сполучені зі собою. Марко тепер дуже зайнятий в Центрі і не має досить часу, щоб присвятити цій справі, та й не

знати взагалі чи не треба буде покликати якусь професійну поміч.

В середу маю замовлену давноочікувану візиту у доктора Шагін. Мала мене завезти до Паркінсонівської клініки Віра Датон, але вона вчора повідомила, що їде на свята до Арізони до сина і не зможе мене повезти. Я вже раніше згадувала про свої лікарські візити Ранові, бо вони обоє — він і Марія — хотіли зі мною зустрітися десь на полуденок — я тоді чулася дуже погано і нашу зустріч відклала на пізніше. Але ось сьогодні я до них подзвонила і Ран не тільки приїде по мене до лікарки, але переконав мене, що вони приїдуть до мене додому, повезуть мене до лікаря, почекають там на мене, а тоді поїдемо десь на вечерю, після чого відвезуть мене додому. Я дуже їм за це вдячна — справжні приятелі. Це ліпша розв'язка, ніж мені їхати туди таксі або ССТ, бо я тепер в такому вже стані, що трохи боюся вибиратися кудись без опіки.

Під цю пору найбільше докучає мені не Паркінсон і не серцеве недомагання, але передусім очі! І не знаю чи це погіршується мій хронічний блефаритіс, чи може посилилася алергія? З носа тече, сльози заливають очі, все разить, дивитися трудно, найлегше мені, коли покладуся на ліжко, з гарячим компресом на очах.

Марко кілька днів тому заінсталивав електричний звогкувач повітря в моїй спальні — що вечора наповняє збірник водою — видно, що це більш вологе повітря добре на мене діє, бо я вже пару днів спала навіть без снодійної таблетки! Але на очі це не помагає!

Бачу, що мені треба буде звернутися за фаховою допомогою до колег-бібліотекарів в Абінгтонській бібліотеці, бо я в поспіху не можу знайти собі відповідної і цікавої лектури, зокрема теж через проблеми з очима, які все утруднюють. Наступний раз — обіцяла я собі — таки піду запитатися про рекомендації — мені найбільше хочеться книг біографії, та ще й таких, що друковані великим шрифтом — я це часом читаю серед ночі, в час безсоння, коли вже не можу слухати своїх аудіокниг. (Та й більшість їхніх аудіокниг я вже позичала і слухала та й зрештою маю вже досить велику власну колекцію і деякі лекції слухаю вдруге і втретє).

Неділя, 18 грудня 2016

Чуюся препогано — і причиною — Vlepharitis! Очі заливає сльозами, все довкола разить, читати важко, трудно дивитися і на екран комп'ютера і на екран телевізора. Найчастіше слухаю вістей на ТБ із закритими очима. Трохи помагають гарячі компреси, зокрема як їх робити два-три рази на день і після того витирати довкола повік і закроплювати очі.

Слухала недавно позичену в бібліотеці аудіокнигу: *How to be a Tudor* / Ruth Goodman. Це дослідження про звичаї, спосіб життя, побут, харчі, професії, одяг, секс, гігієну різних суспільних прошарків Англії в роках 1485–1603. Авторка не тільки використовує масу джерельних матеріалів, але і перевіряє деякі речі шляхом експериментів, пробуючи відтворити в наш час деякі притаманні минулому дії.

Лариса Онишкевич прислала мені найновішу свою книжку: своєрідний мемуар для внуків про дитинство в Європі в час війни і в ді-пі таборах напередодні переїзду за океан. Книжка називається *Borders, bombs and two right shoes* — факт, що вона написана англійською мовою сам по собі дуже вимовний. Не зважаючи на клопоти з очима, пробую трохи читати. Я воліла б, якби там було менше публіцистики, але мені цікаво, що Лариса — хоч і молодша від мене на 5 років — була на Словаччині в тому ж часі, і в тих же місцях, де і наша родина — може ми десь і зустрічалися в транспорті втікачів?

П'ятниця, 23 грудня 2016

Чекаю на своїх гостей. Наперед має прибути Стеф — бо він літаком летить з Індіанapolisу. Під вечір мають прибути автом з Торонто Максим, Уляна і Іванко. Погода сонячна і відносно тепло — тобто немає снігу, отже повинні мати добру дорогу. Я буду рада, якщо Стеф приїде перед 4-ою — бо тоді він допоміг би мені вставити до печі приготовану вже качку і печеню. Мені самій витягнути ці речі з холодильника буде дуже важко. А також накрити стіл.

На святого Миколая — саме на 19 грудня! — Мотря прислала мені цілу низку дарунків. Я звернулася була до неї за допомогою з гумками до штанів — бо не знаю де це можна купити у Філядельфії — а вона замість скромної посилки цих гумок, прислала мені пакет дарунків: автопортрет діда Туся в гарній рамі, нашійник, брошку і браслет — пам'ятки по Лесі, та дві книжки — Ірени Коваль *Displaced* та англomовну біографію Костюшка. В мене на стінах вже висять два дідові портрети, але Марко виявив зацікавлення взяти собі цей автопортрет, що його прислала Мотря. У всякому разі, завтра, коли святкуватимемо Святий Вечір поруч з нами стоятиме дідів автопортрет — дуже до речі, бо він саме й помер в день латинського святвечора.

Дарунки передали мені і сестри Вакуловські — я вчора не мала сили навіть подивитися, що в цій торбі — сьогодні дам дітям її розпакувати, але вчора тільки потелефонувала, щоб подякувати за пам'ять і уважливість.

Дуже турбує не тільки мене, але і цілий світ, підготовка до зміни влади у США. Трамп і далі при допомозі твітера висловлює всякі контroversійні заяви — часом суперечить сам собі. Його номінації людей до кабінету міністрів потверджують підозру, що поважні зміни в політиці таки будуть, а найбільше турботи викликає Трампова постава до Росії, надмірна прихильність до Путіна, та й номінація на державного секретаря Рекса Тіллерсона, очільника фірми Eххон, який відомий із своїх близьких стосунків з Путіним і росіянами. Американська служба безпеки виявила, що російські гакери були причетні до виявлення секретів електронної пошти демократичної партії і втручання у виборчий процес США, а це не тільки підриває довіря громадян до демократичного процесу, але і можливість, що до перемоги у виборах Трампа причинилися впливи російської пропаганди.

Понеділок, 16 січня 2017

Якби я мала звичку робити на початку нового року резолюції, то повинна б, мабуть, зробити рішення: не продовжувати надалі щоденника — йому саме сповнилося 40 років — від осені 1976 до кінця 2016 — бо як показує сьогоднішня дата — щоденник хоч-не-хоч перетворився в щомісячник і взагалі поволі вмирає. Решта 2016 року також віддзеркалена тільки спорадично і навіть не збережена на електронному файлі.

Всетаки попробую час до часу зробити пару записок. Передусім тому, що мені треба трохи вправляти думку — адже мало спілкуюся з людьми і ще трохи забуду навіть говорити. Отже цей записник — це спроба рятуватися від повної сенільності, від загрози якогось Альцгеймера — може й варто примушувати себе вряди-годи до таких записок.

В грудні на латинське Різдво приїздили Максим з Уляною і обидва хлопці — при чому Стефан прилетів окремо з Індіанаполісу, а решта родини автом із Торонто. Відсвяткували традиційними стравами (більшість купленими харчами — ушками, варениками, пісними голубцями) та спеченою рибою по грецьки, яку тим разом приготував Марко. Я рада була родинній зустрічі. Новозакуплена канапа у вітальні дала змогу всіх примістити. Єдина проблема для мене — факт, що я не могла пересуватися по хаті із своїм вокером — бо таке можливе тільки тоді, як всі меблі на місцях, тобто коли хата порожня. Отже не завжди могла бути в товаристві — частіше мусіла залишатися в своїй спальні.

Дві речі зробили мені прикрість: новина про те, що Максимова книжка “Нечуваний Нечуй” фактично не появилася на книжковому ринку, бо Микола Климчук розійшовся із видавництвом Лаурус, є якийсь непорозуміння і Максим думає, що його обманули! Думаю, що ця справа ще знайде якийсь вияснення, але у всякому разі Максимів оптимізм на презентації в Арсеналі був можливо передвчасний! Друге прикре помічення: Іванко, що йому незабаром сповниться вже 30 років, поводить часом як підліток: голосно домінує над усіма в розмові, та ще й надає тон англійською мовою і цим теж і решту товариства перетягає на англійську. (А він прекрасно володіє українською і то без всякого акценту!) Коли я звернула на це увагу при столі, відповів нечемно, мовляв, от він тепер вибирається в подорож до південної Америки і коли повернеться — говоритиме — еспанською! На новий рік із запрошення до Рудницьких і потім до Віри не скористала, бо я в такому стані, що добре, як можу провести день без болю, та й взагалі з хати можу вийти тільки з вокером і то під опікою. Латинське Різдво провели ми удвох з Марком — він закрив і подав мені і собі борщ з ушками і вареники. Мені жаль, що і він не має фактично якогось належного йому відпочинку і розваги. На роботу їздить часом навіть і в неділю, не кажу вже про решту тижня. Та ще й журюся його здоров'ям, бо курить він багато і чую як по ночах кашляє.

З очима мені трохи краще — тобто блеферайтіс під контролем і от у висліді я значно більше читаю. Прочитала кілька цікавих книжок. *Displaced* / Irena Kowal, *The Man with the Poisoned Gun* / Serhii Plochy і *Пантоттикум Ді Пі* Богдана Бойчука. Книжка Ірени Коваль трохи мене розчарувала: знаючи її як успішного драматурга, я сподівалася від неї більше.

2017 3535/3540

Роман має деякі добрі прикмети, досить добре знання реалій, гумор і цікаву тему — родинну зустріч сестри з діаспори з братом в СРСР. Але є досить зайвої публіцистики, політична наївність і непотрібна двозначна еротика. Книжку Бойчука я купила на основі анотації і думала, що це буде сатира наближена до мемуарів. Є в Бойчука деякі добрі сатиричні моменти (напр. Конкуренція високого режисера і малого режисера українських театрів в ді-пі таборі, і політичні імпрези українського Нью Йорку) — але Бойчука просто вбиває його тенденція до порнографії — не мистецької еротики, а нудних повторень порнографічних сцен, де авторові бракує вигадливості і мовної еквилібристики. Але вершком моїх лектур була книжка Плохія — Марко купив усім по примірнику на різдвяні подарунки і це був дуже вдалий вибір. Плохій написав на основі великої кількості документів, свідчень і спогадів біографію Богдана Сташинського, вбивника Бандери і Ребета — і написав цю книгу легким доступним стилем, немов шпигунську повість. З книги Плохія повинні в Голівуді зробити фільм і дай Боже, щоб автор заробив на ній трохи грошей і здобув собі заслужену славу.

Я написала про поправу з очима, але мушу додати, що завтра саме поїду до очної клініки, бо пару днів тому прокинулась з неначе підбитим, залитим кров'ю лівим оком і не знаю що це таке? Не болить, не вдарене, але може пов'язане із фактом, що я приймаю кумадину на розрідження крові? Оксана завтра завезе мене до клініки: асистент мого офтальмолога Фердандес має мене прийняти і подивитися, що це таке.

Субота, 21 січня 2017

Вчора у Вашингтоні відбулася інавгурація нового президента — Доналда Трампа. Мирна передача влади у США завжди викликала в мене подив. Тим разом, одначе, вона приносить занепокоєння і тривогу. Бо новий президент не викликає поваги і довіря, а навпаки — неабияку турботу. Дай Боже, щоб не довів нас до якоїсь катастрофи.

В передвиборчій кампанії Трамп проявляв себе вульгарним циніком і расистом, що ігнорував стандарти цивілізованої поведінки і цим привертав до себе надмірну увагу преси, а що він самозакоханий мегаломан — то ця сумнівна, але така ним бажана слава зробила його політичною зіркою республіканської партії, яка не мала серйозного кандидата. А республіканці вже вісім років тому завзялися блокувати всі ініціативи Барака Обами і готові були заплатити будь яку ціну, щоб не допустити до продовження демократичної адміністрації. Дві речі допомогли Трампові виграти вибори: факт, що опонентом його була жінка (та ще й занадто може добре відома виборцям і не досить популярна) і загальне незадоволення наслідками глобалізації, яка шляхом міжнародних договорів довела до того, що для індустрії дешевше було переносити виробництво до країн із дешевою робочою силою. Американські корпорації закривали фабрики у США і відкривали їх у Мексику чи в Азії. Також автоматизація праці сприяє тому, що скорочуються робочі місця, а деякі індустрії — наприклад вугільна — з уваги на заневищення повітря і ріст інших енергоносіїв — втрачають перспективу на майбутнє.

Була надія, що Трамп, коли виграє праймеріс, перетвориться в раціонального кандидата і

почне діяти як серйозний політик. Але він нажалі далі будує свої пляни на півправді, апелюючи до ізоляціонізму і расизму і будуючи своєрідний культ особи. Він зокрема небезпечний для закордонної політики США, ігнорує міжнародні зобов'язання, НАТО вважає перестарілим, хвалить Росію і зокрема Путіна, висловлює недовіря власним американським спецслужбам, які мають докази втручання Росії навіть у сам процес американських демократичних виборів. Боюся зокрема, щоб на політиці Трампа не потерпіла в першу чергу Україна. Він по професії — торгівець реальностями і для нього може видаватися зовсім сприйнятливою ситуація, де наприклад, можна було б проміняти Крим за якусь вигідну для США російську допомогу в Сирії чи деінде.

П'ятниця, 27 січня 2017

Передучора телефонував Іза Каплан. Повідомив мене, що він переїздить на постійне до Нью Йорку і вже винаймив собі помешкання десь на Мангетені, на 15-ому поверсі. Шкода. Іза був один із тих рідкісних моїх приятелів, який на протязі багатьох літ виявляв мені багато приязної уваги. Ніколи не забуду його жарту десь ще в 1980-их роках, коли я виходячи вранці на роботу 15 листопада, побачила на великому кущі перед хатою великий напис з уродиновими привітаннями. А тепер, коли я стала вже калікою, Іза раз у місяць приїздив по мене, щоб повезти мене кудись на полуденок до ресторану. Буде мені його бракувати. Не багато про нього знаю: до НЙ переїздить, щоб, мовляв, бути ближче до “своїх дітлахів”, згадував якогось Мішу і ще когось. Я знаю, що Іза був колись одружений і мав сина, але це подружжя розійшлося і з сином контакту він не мав. Підозріваю, що Іза, можливо, належить до “голубих” — біля нього і його російського літературного журналу крутилося завжди чимало молодих хлопців, може Міша один із них? Іза народився у Кіргістані, жив і вчився у Львові, належав до Спілки Письменників України, друкував непогані новелі в журналі *Жовтень*, працював навіть в апараті СПУ і був знайомий з багатьма галицькими українськими письменниками і акторами. Коли до Філадельфії приїздив Яворівський, він їздив до Ізи, щоб поклонитися його мамі, яка тоді ще жила, а Богдана Ступку, коли він приїхав до нас з виставою, Іза возив як чічероне по Філадельфії. Мене з Ізою познайомила була Валентина Сінкевіч — це був ще час, коли Іза пробував писати українською мовою і навіть дописував до *Сучасности*. Але згодом перейшов на російську і навіть став редагувати літературний журнал, влаштовувати літературні вечірки. З власної ініціативи переклав пару моїх віршів на російську — його переклад мого Бабиного Яру був другим після перекладу Сінкевіч і можливо спровокований її перекладом.

Вчора телефонував Іванко. Він в Богота, у Коломбії. Живе в якомусь гуртожитку і вже знайшов собі товариство молодих американців і канадців, таких же як і він мандрівників. Ходив до музею, оглядав місто, але за пару днів їде кудись над море, бо любить сидіти і грітися на пляжі.

П'ятниця, 3 лютого 2017

Прочитала надзвичайно цікаву книжку — біографію Тадеуша Костюшки. Прислала мені

книжку Мотря і я дуже за це їй вдячна. Бо сама на цю річ не попала б, а вона відкрила мені деякі справи, які давно вже мене цікавили. Автора прізвище чую вперше: це Alex Storzynski — американський журналіст, лауреат нагороди Пуліцера, президент Костюшківської фундації. Ця документальна біографія, сперта на багатючих різномовних джерелах, називається: *The Peasant Prince: Thaddeus Kosciuszko and the Age of Revolution*. (New York: St. Martin's Press, 2009, 370 p.)

Про Костюшка знала я тільки, що він був одним із провідників польських повстань і що брав участь також в американській революції. А історія Польщі, зокрема її кількакратний поділ, нераз була для мене загадкою, як футнот до книг із загальноєвропейської історії. Адже моя формальна польська освіта закінчилася на трьох класах початкової школи і хоч мовою володіла я перфектно з дитинства, то літературні твори читала я вже дорослою і то за власним вибором (Жеромські, Прус, Сенкевіч, Міцкевіч). Пам'ятаю, як дивувався Остап, що я нічого не знала про Словацького — він забував, що я не ходила до польської гімназії і вже підлітком була поза польським оточенням. В ранньому дитинстві, пригадую, бабця Лінка повела показати мені щось, що називалося “Панорама Рацлавіцка” — але я запам'ятала тільки назву і якісь величезні мальовила баталістичних сцен. А від Остапа чула, як він хвалився, що його день народження — 3 травня — вся Польща святкувала як день Конституції. Щойно тепер із новопрочитаної книжки я дізналася про історичні події, які були тлом для цих згадок і хто такий Домбровський, що про нього співається в польському гімні.

ТК народився 12 лютого 1746. Батько Людвіг належав до шляхти і мав 31 кріпацьких родин. “Originally of Lithuanian-Ruthenian stock ... they spoke Polish and identified with Poland's culture to earn acceptance by the nobility.” Після смерти батька, господарством проводила мати (Текля), Т. Як молодший син не був головним спадкоємцем, але отримав добру освіту. Князь Чарторийский подбав про стипендію, на основі якої Т. Вчився в мілітарній академії у Варшаві. Королем був Станіслав Понятовскі, коханець цариці Катерини. Бунт конфедератів викликав громадянську війну. Т. Виїхав до Парижа, вчився у військовій школі на інженера — будувати мости, греблі ітп. В 1774 повернувся до Польщі, але не знайшов офіцерської кар'єри. Вчив доньок гетмана Сосновского, з одною з них завів роман і пробував утекти. Після невдалої афери мусів виїхати до Європи, а коли у Франції американські колоністи почали вербувати інженерів, зголосився і виїхав до Америки.

Субота, 4 лютого 2017

Подорож кораблем до Америки тривала два місяці і скінчилася аварією на морі біля острова Мартінік, але в серпні 1776 ТК потрапив до Філадельфії, зустрів тут Бенжаміна Френкліна, який перевіривши К. іспитом, запропонував його послуги конгресові. К. Пробув в Америці до 1784 року, брав керівну участь у важливих битвах війни, будував фортифікації, планував битви як польовий стратег, був у близькому контакті з такими провідними людьми як Джордж Вашингтон і Томас Джеферсон.

ТК не був єдиним поляком, що брав провідну участь в американській боротьбі за

незалежність. Славніший і старший від нього Генерал Казимир Пулавські, переконував американців творити і наголошувати кавалерію, але він загинув у бою 1779 року. Після війни конгрес признав ТК зароблені на воєнній службі гроші і 500 акрів землі, у випадку якби ТК поселився у Штатах. Гроші залишились не виплаченими, проценти згодом зробили їх поважною інвестицією і ТК бажав собі, щоб ці фонди були після його смерті використані на звільнення з рабства чорних робітників і на їх освіту. Після повернення в Польщу, К. спочатку господарював на своїй плантації, бо зайняти провідне місце в армії вимагало протекції і фондів. Політика в Польщі крутилася між королем Станіславом і опозицією, а вирішувалась між Прусією і Москвою. Але 3 травня 1791 стався в сеймі переворот, проголосили нову конституцію, король Станіслав став героєм патріотів. Виникла війна з Росією, деякі польські шляхтичі перейшли на про-московську сторону. Костюшко очолив частину армії, виграв битву під Дубенкою, отримав від короля медалю. Згодом його послали до Парижа на переговори а французькими революціонерами. Повернувся до Польщі, де готувалося нове повстання проти Росії, зорганізував армію, де більшість складалася з селян озброєних серпами і сокирами і виграв битву біля села Рацлавіце, що біля Кракова. Але у великій війні за Варшаву Костюшко був поранений і попав у полон. Король Станіслав піддався. В час коли полоненого К привезли до Санкт Петербурга (листопад 1796) померла цариця Катерина. Царем став її син Павло, який пробував приєднати собі К і проголосив амнестію для полонених поляків.

К отримав від царя фонди на виїзд до Америки і на звільнення польських полонених. В травні 1797 К прибув на шведському кораблі до Англії, а потім поплив до Філадельфії. В грудні 1797 в конгресі підраховали, що США винні К. \$18, 912 і грант на 500 акрів землі. К далі хотів вживати ці фонди для звільнення невільників, включно із рабами приятеля Джеферсона, якому залишив у цій справі повноважності. В час коли К був в Америці, Наполеон погодився на створення невеликого польського легіону і цей легіон під проводом генерала Домбровського брав участь у наполеонівських баталіях в Італії.

Літом 1798 К повернувся до Європи, жив спочатку в Парижі, а згодом з родиною швайцарського дипломата Петра Зелтнера у Швайцарії. З родиною Зелтнера К був у близьких стосунках, вчив їхній дітей, а навіть, кажуть, був коханцем пані Зелтнер. В червні 1800 появився у Парижі памфлет Костюшка п. н “Чи можуть поляки здобути незалежність”, своєрідний підручник для повстання — в ньому К. закликає також українців повстати проти Росії і мадярів повстати проти Австрії. К пробував переконати Наполеона, щоб той відновив польську конституційну монархію, але це йому не вдалося, Наполеон тільки створив своєрідний французький протекторат у Варшаві. К помер 15 жовтня 1817 — після того як упав з коня і поранився на гірській доріжці біля Женевського озера. К мав чимало романтичних афер із жінками, але одружений не був ніколи. Щодо автора: трохи мене застановляє прізвище — Сторожинський, звучить воно майже якби мало українське коріння. Чи не повинен би поляк називатися Стражинські або Строжинські?

Середа, 8 лютого 2017

В журналі *Revue des etudes slaves* (3–4, 2016, с. 527–529) появилася рецензія на Максимову

книжку про Нечуя. Автор — Ірина Дмитришин (Iryna Dmytryshyn, INALCO). Це поважний успіх — журнал належить до найкращих славістичних видань Європи. Хто така Дмитришин не знаю ні я, ні Максим. Але він прислав мені цей текст і я із великим задоволенням прочитала його і майже повністю зрозуміла (без словника).

На дворі сьогодні гарна погода і мені жаль, що я каліка і перебуваю в домашньому арешті. Вчора була в мене Оксана і возила мене на фізтерапію і до бібліотеки — це був єдиний мій вихід з хати за минулий тиждень, але вчора, нажаль, падав дощ (як у приповідці — “бідному женитися — ніч коротка”). Завтра має прийти Оксана, але на завтра заповідають снігопад, отже доведеться сидіти в хаті. Може будемо працювати з моїм архівом або з книжками в підвалі — я вибираю те, що хочу залишити, а решту віддаю українській бібліотеці, або на висилку в Україну. Вже таким шляхом позбулася значної кількості книг. Сама можу тільки давати директиви Оксані, бо ж я навіть стояти на ногах не можу без візка.

Понеділок. 13 лютого 2017

Снився мені цікавий сон. На диво виразний і драматичний своїми філософськими імплікаціями. Нібито готуємо якусь секретну акцію — я і кілька товаришів-пластунів — акцію, що має у висліді спричинити якийсь вибух біля сцени підчас багатолюдної імпрези. Кожен з нас має відповідальну роллю і переконаний в потребі такої акції і відповідальності своєї особистої участі. Надходить відповідний час і я поволі починаю усвідомлювати наслідки цієї дії. Починаю сумніватися в її доцільності. І не тільки: видається мені, що взагалі треба перемінити свою настанову до цього діла. І я раптом вирішую не виконувати свого завдання, що є ключовою часткою плану. Підходить до мене Софійка Г., питає, чи ти мовляв, забула, що мала зробити? “Ні, не забула. Змінила думку: ця акція непотрібна, шкідлива”. І моє рішення анулює заплановану акцію.

Ну, хто б то подумав? Добре віддзеркалює мою ліберальну настанову до того рода терористичних актів. Але що саме навіяло такий сон? Адже не лектура: ночами читаю тепер мемуари Барбари Волтерс, американської тележурналістки. Мемуари цікаво написані, відкривають мені малознайомий світ, але вони далекі від ідеологічних дилем відображених у моєму сні.